अ

1अ (a) the first letter of the Devanāgarī alphabet. All *Akṣarasamāmnāyas* begin with it. cf. S'ivSū.(Gr.) 1. The NandiKāśi. on it (vv. 3–9) gives its mystic significance अकारो ब्रह्मरूपः स्यान्निर्गुणः v. 3; अकारः सर्ववर्णाग्र्यः प्रकाशः परमेश्वरः v. 4; अकारो ज्ञप्तिमात्रं स्यात् v. 9; its first position अक्षराणामकारोऽस्मि BhagGī. 10.33; begins all the Mātṛkās अकारादिहकारान्ता वर्णाः स्युर्मातृकाह्वयाः CamatCan. 3.10; अकारादिक्षकारान्ता मातृकावर्णरूपिणी ParāTri. 193. 20; मातृकाद्यः स्वराद्यश्च Tantrābhi. vi. 41. 3; मातृका अकारादिक्षकारान्ताः LalitāSaBh. 125. 17 (*on* 167); this gave rise to the idea of identifying अ with various gods like Viṣṇu, cf. **10अ** *m.*

2अ (a) a central mid vowel of Sanskrit vocalism; the most frequent phoneme in the language betraying its multiple origin, IE. e, o, a, n̥, m̥ and ə before y; usually called *a–kāra*, AitBr. 25. 7 (668); AitĀ. ii. 3. 6; iii. 2. 3; JaimiUBr. iv. 13. 4; iv. 13. 8; TaiPrāti. 1. 16; 22. 4; VājaPrāti. 1. 37; defined by Kāt. in Vār. वर्णात् कारः on P. iii. 3. 108; P. uses the technical term *at;* its phonetic value is stated in P. viii. 4.68 which describes it as close [ə] which replaces the open sound [ɐ] used in the metalanguage of grammar, अकारोऽयमक्षरसमाम्नाये विवृत उपदिष्टस्तस्य संवृततताप्रत्यापत्तिः क्रियते MahāBh. iii. 465. 17 (*on* P. viii. 4. 68); नैव लोके न च वेदेऽकारो विवृतोऽस्ति MahāBh. i. 15. 14 (*on* S'ivSū. (Gr.) 1); it stands for all its 18 varieties अवर्णाकृतिरुपदिष्टा सर्वमवर्णकुलं ग्रहीष्यति MahāBh. i. 18. 23 (*on* S'ivSū. (Gr.) 1); अत्र चावर्णो ह्रस्वो दीर्घः प्लुत इति त्रिधा भिन्नः । प्रत्येकमुदात्तानुदात्तस्वरितभेदेन सानुनासिकनिरनुनासिकभेदेन चाष्टादशधा भवति CāndraVaSū. 38; a nasalized form is used in P. i. 3.2 as an *it* probably because Skt. has no distinctive nasal vowels; extended to S'ivSū. (Gr.) 6; लण्–एध–स्पर्द्धेत्यादीनामपि PadMañ. *on* KāśiVṛ *on* P. i. 3. 2; while enumerating consonants अ is added which is said to be *uccāraṇārtha* हकारादिष्वकार उच्चारणार्थः SiddhāKau. 2B. 4; used to state roots when compounded in P.'s sūtras; a nasalized ã is used in the Dhātupāṭha; in the tenth *gaṇa* (DhātuPā. x. 307–367) *a* prevents *guṇa* or *vṛddhi* of the preceding syallable.

3अ (a) the pronominal base (*aś* in P.ii. 4. 32; ii. 4. 33) as found in the Vedic forms *ayā, ayoḥ* and also in later language in *asmai, asmāt, asya, asmin, asyai, asyāḥ, asyām*; in *atra* and *ataḥ* (P.'s substitute for *etad*) [IE. e, etymologically present in words like *asau, adaḥ, adya, aha* etc. Pok. 283; Turn. 1.]

4अ (a) verbal augment in the past tenses including conditional (P. vi. 4. 71) is always accented; Veda shows forms with and without this augment [IE. e, originally an independent element expressing the past sense, Pok. 283.]

5अ (a) negative particle [IE n̥ ~ ne, Pok. 757.] called *nañ* (P. vi. 3. 73) before words beginning with consonants, but *an* before vowels; an oft cited stanza (attributed to Hari in ParaLaMañ. p. 123) gives six shades of meaning of negation तत्सादृश्यमभावश्च तदन्यत्वं तदल्पता । अप्राशस्त्यं विरोधश्च नञर्थाः षट् प्रकीर्तिताः (cited in VaiyāBhūSā. p. 515), illustrated as *abrāhmaṇaḥ* 'like a Brahmin' (Nāg. तत्सादृश्यं गर्दभेऽनश्वोऽयमित्यादौ), *apāpam* 'absence of sin', *anaśvaḥ* 'other than a horse' (Nāg. तदन्यत्वम् अमनुष्यं प्राणिनमानयेत्यादौ), *anudarā kanyā* 'a girl with slender belly', *apaśavo vā anye* 'all others (than the cow and the horse) are unworthy of being called animals' (Nāg. अप्राशस्त्यं ब्राह्मणे अब्राह्मणोऽयमिति प्रयोगः), *adharmaḥ* 'contrary to merit, demerit'; in some Bahuvrīhis it develops an emphatic sense cf. **अघोर, अनुत्तर, अनुत्तम, अपश्चिम** etc.; in few cases it has become synonymous with its opposite cf. **अनेडमूक** and **एडमूक**; used before a vowel in *a–ṛṇin* (said to occur in MahāBhā.); अ is compounded with nearly all other parts of speech to produce a negative compound; from the earliest days it was prefixed to nouns : *akratú* ṚV. x. 83. 5; *ádeva* ṚV. vi. 17. 8; *apā́d* ṚV. i. 32. 7; *abhagá* AV. v. 31. 11; *abrāhmaṇa* ChāndoU. iv. 4. 5; *apitā, amātā, aloka, aveda* BṛĀraU. iv. 3. 22; *anadhyāya* ManuSm. 2. 105; to adjectives *ádabhra* ṚV. iii. 47. 6; *ámūra* ṚV. viii. 74. 7; *atīkṣṇa, aśuci* P. vi. 2. 161; to participles of all kinds *ághnat* ṚV. vii. 20. 8; *ácyuta* ṚV. i. 52. 2; *adviṣeṇyá* ṚV. i. 187. 3; *ádāśvas* ṚV. vii. 19. 1; *ákṣīyamāṇa* ṚV. iii. 26. 9; rarely to adverbs and particles *akútra* ṚV. i. 120. 8; *aprati* ṚV. ii. 19. 4; *apunáḥ* AV. xx. 16. 10; *amṛṣā* BṛĀraU. iii. 9. 28; *asakṛt* S'iśuVa. 6. 78; *asāmpratam* KumāSaṁ. 2. 55; to pronouns (P. vi. 1. 132) प्रतीयते संप्रति सोऽप्यसः S'iśuVa. 1. 69; असः शिवः SiddhāKau. 39A. 4; to gerunds only after ṚV. *ádattvā* AV. xii. 4. 19; *ánihatya* AV. xii. 3. 44; *ábhṛtvā* TaiS. V. v. 1. 6; *adṛṣṭvā* BṛĀraU. i. 4. 16; *alabdhvā* ChāndoU. vi. 8. 2; *akṛtvā* S'iśuVa. 2. 52; to infinitives *apratiṣṭhātoḥ* PañcBr. xvi. 15. 9; *asvaptum* PañcBr. x. 4. 4; *anaśitum* ChāndoU. iv. 10. 3; not generally compounded with finite forms; Vār. 1. *on* P. vi. 3. 73 नञो नलोपोऽवक्षेपे तिङि उपसंख्यानम् is taken to justify forms like *apacasi, akaroṣi* where there is no compound but अ is an independent word of negation, cf. Nyās. and PadMañ. on it; a few cases of compounds are *anānupaśyet* AitBr. 32. 5 (wrong reading?), *apravaset* SanatSu. 3. 20 (S'aṅ. प्रवासं न करोति); *aspṛhayanti* BhāgP. iii. 25. 37; *aghaṭate* S'iśuVa. 15. 33; *aviśīryate* VasaViKā. 7. 65; compounded with adjectives to emphasise the opposite meaning, a stylistic feature of late writers अतनुवनराजि– Kirātā. 4. 38; असुकरं···तपः Kirātā. 6. 19; भाभिर्मणीनामनणीयसीभिः S'iśuVa. 3. 4; अतनुदानाध्वरजुषाम् GaṅgāL. 34; two negatives made of अ are rare अभिहिते···अननृते S'iśuVa. 6. 39; it has a metanalytic origin in *asura, aka, apara, asita*; read in *Viśvāmitra* for S'leṣa विश्वामित्रप्रीत्यै RāghPāṇ. (Ka.) 1. 77 [BHSD *a–, an–*]

6अ (a) interjection, included in *cādigaṇa* P. i. 4. 57; also in *svarādigaṇa* P. i. 1. 37; hence called *avyaya*; does not form sandhi with the following vowel, hence called *pragṛhya* P. i. 1. 14; various meanings like particle of address, scolding, pity and a mere padding or negation are given to it according to the context स्वरादिरिति संबोधनभर्त्सनानुकम्पापूरणप्रतिषेधेषु यथासंभवं भवति । अ अपेहि GaṇRa. 1. 9 (24); अकारादयो यथासंभवं संबोधनभर्त्सनानुकम्पापादपूरणप्रतिषेधेषु वर्तन्ते Prasā. i. 308. 12–13; example for अ is usually अ अपेहि from MahāBh. i. 30. 5 (*on* S'ivSū. (Gr.) 5) onwards but the exact sense is not certain; as *saṁbodhana* P. i. 1. 41, GaṇPā. 85. 50; KośaKaTa. 2. 3018; PrakriKau. i. 308. 1; as *bhartsana* SiddhāKau. 108 A.2 (comm. अ इति संबोधनेऽधिक्षेपे निषेधे च); as *anukampā* MediK. 1932; GaṇPā. 254. 126; MugdhaBo. 2. 19 (5. 21); in the sense of *pūraṇa* no examples are found; as *pratiṣedha* it is the negative अ set up as a separate item for theoretical reasons like अ before a vowel or uncompounded अ with a verb or noun ननु चास्त्येवाकारः प्रतिषेधवाची । अ मा नो नाः प्रतिषेधवचना इति वचनात् Nyās. 2. 466 (*on* vi. 3. 73); examples in grammatical works are अ अपेहि KātanVṛ. i. 3. 1; KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 14; GaṇRa 1. 9 (24); JaineVyā. i. 1. 22; PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 2. 45; अ अनन्त Prasā. i. 308. 13; अ अनन्तः (pity?) MugdhaBo. 2. 19 (5. 21); PrakriKau. i. 79. 2; an analysis of the classification of particles in S'ṛṅgāPra. 1. 10 justifies the meaning pity only for this interjection अ इ उ इत्यनुकम्पार्थाः । यथा अ अवेहि.

7अ (a) used as a formant for various grammatical functions **A** as a conjugational sign, unaccented (*śap*) for roots of the 1st class and accented (*śa*) for roots of the 6th class (cf. P. iii. 1. 68; iii. 1. 77), this represents the IE. thematic vowel e/o; **B** for the so-called a–aorist (= *aṅ, caṅ* P. iii. 1. 48; iii. 1. 52); **C** for the personal terminations of perfect active, (IE a in 1st per. Sg. and IE e in 3rd per. Sg. and probably 2nd per. pl.) P. iii. 4. 82; **D** as a *kṛt* suffix it represents IE o; with it are formed a number of words inherited from the parent language like *aśva, vṛka,*

bhūrja, yava, ratha, aṁsa, vīra etc. where the suffix is either accented or without accent, but for which no root can be found; most formations are derived from roots and are both simplicia and compounds; this suffix is treated as different suffixes by Pāṇini according to the accent, the feminine suffix going with it and the meaning; they are given different anubandhas; *ac, khac* and *ṇac* are always accented and produce oxytones; *ghañ* and *khal* throw the accent on the preceding syllables; *ap* and *kap* are unaccented and others may or may not carry it; only *aṇ, kañ, ṭa* and *ṭak* take *ī* as feminine, while others take *ā*; most of them show the agentive meaning (*kartari*) *aṇ, kañ, kap, ṭa, ṭak* and *ṇa* being exclusively so; *a, aṇ* and *ṇac* produce nomina actionis (*bhāve*), while others express the object (*karman*), means (*karaṇa*) and the locus (*adhikaraṇa*); some like *ka, gha, ḍa, ap* have most of these senses; probable historical sequence of grades before this formant is the full grade (*guṇa*) in the oldest formations, long grade (*vṛddhi*) mostly *ā*, in the next period and the weak grade, mostly *i, u, ṛ* in the latest period, cf. details under each suffix; **E** as a *taddhita* suffix it represents IE o; it has a variety of meanings like 'related to', 'made of', 'coming from', 'a descendant of' etc. and a collective meaning which appears to be the oldest, cf. P. iv. 1. 92; iv. 2. 1; iv. 2. 16; iv. 2. 24; iv. 2. 37; iv. 2. 59; iv. 2. 67; iv. 2. 68; iv. 2. 69; iv. 3. 25; iv. 3. 53; iv. 3. 101; iv. 3. 135; in simplicia the initial syllable shows *vṛddhi,* while in compounds either member can have *vṛddhi* and sometimes both; the accent is shifted from its original position to the opposite end; it replaces the final vowels *a, ā, i* and *ī*; it is applied to nouns, participles and adverbs from the earliest times; a cluster with *y* and *v* is resolved before *vṛddhi*; oxytones are represented by P. with suffixes *ac, ḍac,* and *ṣac,* the barytones by *ap*; initial accent is found with *añ, aṇ* and *ña,* final circumflex with *at*; *añ, aṇ, ḍaṇ, ña, ṇa* and *ṇac* require *vṛddhi,* and *ḍa, ḍac, ḍaṭ* and *ḍaṇ* require the loss of *ṭi*; *ṣa* and *ṣac* take accented *ī* in the feminine and *añ, aṇ, ṭac* and *ḍaṭ* take unaccented *ī,* others *ā*; details under each suffix; **F** used as a *samāsānta* (to produce adjectives when the last member is a noun or collective) represented by P. as *a, ac, ap, ḍac, ṭac, ṣa* and *ṣac.*

8**अ** (a) the augment *am* (P. vi. 1. 58) but really the full-grade vowel of the syllable from which the syllable ऋ is derived in words like *draṣṭā, traptā.*

9**अ** (a) symbolically used for **A** a metrical foot of three short syllables in the system of Jānāśrayī तरतिम् 1. 32; आदिस्वरैश्च गादिसंज्ञा: 1. 37; गादयो 'नूनंसाग्' इत्येवमादय: । तेषां चादौ वर्तमाना: स्वरा आदय: । तैश्चान्तेऽन्ते उक्तैर्व्यञ्जनैश्च संज्ञा भवन्ति 1. 37 (2); अमुल्ललितं (v. l. आल्ललितं) नेत्रै 2. 8; (here अ stands for *taratim* ⏑⏑⏑); **B** (in Trika) the first element in the conception of the uppermost ego, perfect egoity, essentially transcendental in nature अमूला तत्क्रमाज्ज्ञेया क्षान्ता सृष्टिरुदाहृता ParāTri. verse 8; यत्तु श्रीसोमानन्दपादा: अकार: शिव इत्युक्तस्थकार: शक्तिरुच्यते इत्यागमप्रदर्शनेन अथ इत्येतावदेवानुत्तरम् इति व्याचक्षिरे ParāTri. (comm.) 99. 8; एवं परमेश्वरस्य स्वात्मनि इच्छात्मिका स्वातन्त्र्यशक्तिरनुन्मीलितभावविकासा तथाविधान्तर्घनसंवित्स्वभावविमर्शसारा 'अ' इत्युच्यते Abhi. *on* ParāTri. 167. 5; अ शिवाख्यो माया ParāTri. (comm.) 153. 5; तत्र मुख्यास्तावत् तिस्र: परमेश्वरस्य शक्तय:; अनुत्तर:, इच्छा, उन्मेष इति । तदेव परामर्शत्रयम् अ इ उ इति TantrSā. (Abhi.) 12. 10–14; **C** (in Tantra) considered as a *bījākṣara* आत्मबीजमकारं च स्वान्तं हृद्बीजमेव च । मानसं च मनोबीजं पैतामहमिति स्मृतम् । अपरमनृतं ज्ञेयमकारस्य सुरेश्वरि UddhāK. 5.5.

10**अ** (a) *m.* The general and Tantric Kośas, mostly of late date, give a large number of meanings; some of them further distinguish between **अ** and **अ:** as separate words, some describe the grapheme of **अ;** only the meanings Viṣṇu, S'iva and a couple of others are found used in literature, mostly for the purpose of *śleṣa;* Viṣṇu, AgniP. 347. 1; Vaija. 284. 10; TrikāS'e. i. 1. 29; S'abdaBhePra. (Pu.) 1. 9; MediK. 193. 2; NānārthāSaṁ. i. 6. 1; NānārthaMa. 11; NānārthRaMā. 25; EkāNā. (A.) 5; AnekāTi. 1. 5; DharK. 2858; ParaNā. 7; Tantrābhi. i. 1. 1; Tantrābhi. ii. 5. 11; ii. 5. 15; Tantrābhi. v. 35. 5; Tantrābhi. viii. 53. 7; अवस्त्रीकृतमात्मानं नाकलयसि तत्त्वत: कान्त VāsaDa. 196. 1; दिशमन्तकेऽविशमे Kāvyālaṅ. (Ru.) 4. 12 (comm. एवंविधेऽन्तके मृत्यौ सति ए विष्णौ विषये या दिङ्मार्गस्तां दिशमविशं प्रविष्टोऽस्मि); HarVi. 31. 9; विष्णुसंबुद्धि: कथमुच्यताम् । अ इति AlaṅkCū. 20. 1; ए कान्ते सेवते योगं मुक्ताहारपरिच्छद: NalaCam. 2. 18 (comm. कमनीये कान्ते ए कृष्णे…। अत्र पक्षे अ इत्यस्माद् विष्णुवाचकात्सप्तम्येकवचने ए इति रूपम्); (अमितं) अं विष्णुमितं गतम् SaraKaṇṭhā. 228. 6; सह एन अकारेण विष्णुना वर्तत इति सा लक्ष्मी: SaraKaṇṭhā. 294. 19; अ इत्युक्त: परो देव: ViṣṇuTaNi. 11B. 7; अ इत्युक्तो हरिस्तस्य विद्याविद्येति संज्ञिता ViṣṇuTaNi. 11B. 10; क: पूज्य:…अ: कृष्ण: VidaMuMa. 2. 57; को मधुवधूवैधव्यदीक्षागुरु:…अ: कृष्ण: VidaMuMa. 2. 6; सकलभीतिषु दैवतम स्मरन्…सुखी पुमान् भवति S'aṅkaDigVi. (Mā.) 11. 62; आत् विष्णो: अजायत इति काम: अज: ViṣṇuSaBh. 86. 17 (69); अस्य विष्णोर्देवस्य NyāySu. (Ja.) 47 B. 11 *on* ii. 2. 11; अ इवाचरति अति SiddhāKau. 447B. 6; Arhat, अ: सर्वज्ञोऽर्हन् YaśasCam. i. 53. 3 (comm.); cause (*hetu*) सन्मतिसन्मतिरोऽभवनाथ: AlaṅkāCin, 50. 18 (comm. सन्मति: प्रशस्तज्ञानी चासौ वीरजिनश्च । अ: रत्नत्रयहेतु:). Brahmā, वै, उ-अ-ए रुद्रब्रह्मकृष्णा: AlaṅkāCin. 29. 22; किंचित्त्वेकाक्षरं यथा हरिशिवादिवाचकम् अ उ इत्यादिकम् PadārthaRaMā. p. 5; other meanings given are *śiva, aṅgaṇa, raṇa, gaurava, antaḥpura, kūrma, bhūṣaṇa, aṅghri, umā, ijyā, śikhā, siddhamantra, rathārvan, arka, cakra, kukkuṭamūrdhan, candra, kamala, vāyu, agni, anumati, śakra, sukhin, dāna, adāna, sattā, kṣepaṇa, kheda, āścarya, nindaka* etc. ViśvaLok. 407. 9; NānārthāSaṁ. i. 6. 1; EkārthaNā. 1. 2; NānārthaMa.11; 12; 38; 39; NānārthRaMā. 25; 26; 52; 53; EkāNā. (vi.) 5; ViśvaPra. 185. 2; DharK. 28. 58; ParyāS'aRa. 1. 84; AnekāTi. 1. 8; 1. 5; NāmaMā. 7; Tantrābhi. ii. 5. 5; ii. 5. 12; Tantrābhi. vii. 47. 5; vii. 47. 6; Tantrābhi. viii. 53. 7; Tantrābhi. v. 35. 5; Tantrābhi. i. 1. 1; Tantrābhi. i. 1. 2; Tantrābhi. iv. 30. 2.

11**अ** (a) *m.* [agent noun from *av–*] protector नानानान् Yādavā. 6. 96 (comm. न निषेधे । अ: रक्षक: । अव रक्षणे इति धातो: विचि वलि वलोप:)

12**अ** (a) =अति; अत्यर्थं हन्ति हन्यते वेत्यघम् । नैरुक्तेन विधिना अत्यर्थशब्दस्य अकारादेश: कृत:, हन्तेश्च घादेश: Sphuṭā. 66. 9 (*on* 1. 28) [probably the emphatic meaning of negative *a–*]

13**अ** (a) *m.* name of an imaginary person यद्येवम् अस्यापत्यमिरित्यत्र न प्राप्नोति अनकारान्तत्वात् Nyās. on KāśiVṛ. P. iv. 1. 95; व्यपदेशिवद्भावादिहापि भवति–अस्यापत्यमिरिति PadMañ. on KāśiVṛ. P. iv. 1. 95.

14**अ** (a) *n.* later Kośas give various meanings to it अं ब्रह्मणि AnekāTi. 19; अं सुखं कश्मलं दु:खं पूर्णं दूरं गतं वरम् EkārthaNā. 1. 16; अं शब्दो वक्रवाक्येऽतिदीर्घेऽञ्जलिनियोगयो: । सप्तस्वरान्तमाने च परंज्योतिषि च स्मृत: NānārthRaMā. 50–51; NānārthaMa. 36–37; अं वेधसि तथा रुद्रेऽप्यंकार: कथितो बुधै: ParaNā. 17; अं स्याच्च परमं ब्रह्म Tantrābhi. iii. 23. 9; अं ब्रह्म परम् EkāNā. (A.) 3. cf. **अं**

अइचदेव (aicadeva) *m.* Pr. name of a Brahmin, a donee अइचदेवस्य नप्ता जनदे[व]स्य सुत: EI. xviii. 294. 20 (<आदित्यदेव ?)

अइचुला (aiculā) *m.* Pr. name of a Brahmin भा(? भ)ट्टअइचुलासुत° EI. xviii. 294. 24.

अइबुक (aibuka) *m.* Pr. name of an Arabic king अइबुको नाम मुख्यो मल्लिको मारित: PurāPraSaṁ. 50. 30 [Arabic Aybak; Turkish Aybeg].

अइवुलि (aivuli) *m.* Pr. name of a Brahmin भट्टपुत्रदामाक: अइवुलिसू(? सु)त: EI. iii. 342. 12.

अऋण (a-ṛṇa) *adj.* [*a* for *an*] without debts, free from debts श्राद्धं…कार्यम्…। सऋणैरऋणै: सर्वै: JayāS. 23. 2.

अऋणिन् (a-ṛṇin) *adj.* [*a* before a vowel] having no debts, free from debts or obligations दिवसस्याष्टमे भागे शाकं पचति यो नर: । अऋणी चाप्रवासी च स वारिचर मोदते [quoted from MahāBhā. by S'abdKaDru. and Vāc. but not traceable]

अं (aṁ) **1** the Devanāgarī symbol for the sound called अनुस्वार ṚPrāti. 1. 15; 1. 20 (Uvaṭa अं इति अनुस्वार:); VājPrāti. 8. 21 (Uvaṭa इति स्वरपूर्वमनुस्वारं दर्शयति); अं अ: अनुस्वारविसर्गौ SiddhaHe. i. 1. 9 (comm. अं इति नासिक्यो वर्ण:); बिन्दुद्विबिन्दुमात्रौ वर्णौ क्रमाद् नुविसंज्ञौ स्त: MugdhaBo. 1. 17 (3. 11); occurring in the nominal formations it is given as **मुम्** (s.v.) by Pāṇini; **2** name of the Acc. अमिति द्वितीयाविभक्तेरुपलक्षणम् Tribhā. on TaiPrāti. 1. 28; **3** (in Trika) the highest principle next to the productive energy तत: पुन: क्रियाशक्त्यन्ते सर्वं कार्यभूतं यावदनुत्तरे प्रवेक्ष्यति तावदेव पूर्वं संवेदनसारतया प्रकाशमात्रत्वेन बिन्दुतया आस्ते अमिति TantrSā. (A.) 14. 6. cf. 14**अ** *n.*

अंविका (aṁvikā) [alternative writing for अम्बिका] मातरि स्मृता, अम्बिकाऽप्यंविका S'abdaRa. (Su.) 2. 134.

1**अंश्** (aṁś–)–U [DhātuPā. tradition does not set up this root, some of its forms are included under *aś-* v. P. P. vii. 4. 72 assigns the forms *ānāśa* (ṚV. vi. 16. 26) *ānaśá* (ṚV. iii. 60. 1) *ānaśúḥ* (ṚV i. 52. 14) *ānaśé* (ṚV. v. 7. 8) *ānaśma* (ṚV. x. 31. 3) to *aś-* with *nuṭ* but are due to Attic reduplication (P. vii. 4. 71). *ānáṁśa* (ṚV. viii. 68. 8, AV. vi. 49. 1) indicates the

nasal in the root and all forms with a nasal in the reduplicated syllable are here assigned to this root making P. vii. 4. 72 superfluous; etymologically *aṁś- aś-* and *naś-* come from an IE dissyllabic root *enek– cf. MAYR. s. v. *aśnóti, náśati*] **1** to reach, to obtain, to get, to receive मर्तासः सन्तो अमृतत्वमानशुः RV. i. 110. 4; i. 164. 23; x. 53. 10; x. 63. 4; AV. ii. 1. 5; देवाः··· यज्ञियं भागमानशुः RV. ii. 23. 2; iii. 60. 1; x. 66. 2; वृधासो ये मघवन्नानशुर्मघम् RV. x. 147. 3; x. 100. 2; अहं···आनश्यां तव ज्यायं इन्द्र सुम्नमोजः RV. vi. 26. 7; vi. 22. 4; ix. 108. 4; न···ते···सख्यमानंश मर्त्यः RV. viii. 68. 8; ix. 48. 5; TaiS. V. vii. 2. 2; विश्वमिद्धीतमानशुः RV. viii. 3. 16; ix. 22. 3; न सिन्धवो रजसो अन्तमानशुः RV. i. 52. 14; viii. 3. 13; ix. 22. 5; ix. 86. 15; ते सौधन्वनाः स्वरानशानाः AV. vi. 47. 3; ततो यदि त्वा ग्राहिरानशे AV. vi. 113. 1; नहि ते अग्ने तन्वः क्रूरमानंश मर्त्यः AV. vi. 49. 1; KāṭhS. 35. 14; **2** to accomplish, to effect, to produce, मर्तं आनाश सुवृक्तिम् RV. vi. 16. 26; श्यावाश्वस्ते सवितः स्तोममानशे RV. v. 81. 5; **3** to equal, to attain the same status, to be comparable नकिष्ट्वानु मज्मना नकिः स्वश्व आनशे RV. i. 84. 6; viii. 24. 17; i. 151. 9; **4** to be successful, to have reached the goal (with Inst. and Dat.) समानंश सुमतिभिः को अस्य RV. iv. 23. 2; viii. 12. 20; अधा यज्ञाय तुर्वणे व्यानशुः RV. viii. 12. 19; **5** to be suitable for दारुपात्रेण जुहोति न हि मन्मयमाहुतिमानशे Tai.S. II. v. 4. 3.

[2]**अंश्** (aṁś–) X.P. to divide, to assign (a part) [The DhātuPā. x. 371 sets up this root (both अंश् and अंस्) and gives it the sense of समाघात further explained as विभाजन KṣīraTa. x. 371; DhātuPā. (He.) 349; KavikalpaDr. 15; probably a denom. from the noun *aṁśa* 'part, division'; while explaining the derivation of अंश PadMañ. and Nyās. on KāśiVṛ. (P. vi. 1. 203) set up a root अंश समाधाने which can only mean 'to assign a portion'; no usage is known.]

[1]**अंश** (áṁś-a) *m.* rarely *n.* [[1]aṁś– POK. 3. 6; TURN 2 / included in *vṛṣādigaṇa* P. vi. 1. 203; from *aṁś– samādhāne* (Nyās. and PadMañ) + *ac* (KāśiVṛ.); *aṁśyate aṁśaḥ*, Kṣīrasvā. *on* AmaK. 1885; *aṁśyate aṁśaḥ, amatīti vā* Uṇā. (He.) 527; *aṁśayatīti aṁśaḥ* Mahī. on VājaS. 10. 5; generally traced to *aś.*(*aśnoti*)] **1** allotted part, share, portion **2A** lot, wager, stake **B** share, contribution **C** share in war **D** share in produce, profit, booty **E** share of duty or responsibility **3A** name of a Vedic deity **B** one of the Ādityas **C** one of the names of the sun **D** one of the forms of Brahmā **E** aspect of the deity presiding over the sun **4A** share of inheritance, heritage, patrimony **Bi** part, portion, fragment, fraction (of a material thing) **ii** the outer corner of the eye **iii** name given to a division of some works **iv** part in general as associated with the whole **v** one of the several equal parts **vi** aspect, element, factor **Ci** incarnation in general **ii** partial incarnation **5A** a Vedic metre **Bi** a key-note **ii** a group of notes of one *rāga* introduced into another **C** one degree, I/30 part of a Rāśi **Di** abbreviation of Navāṁśa **ii** name of the sixth house of a horoscope **E** numerator **6Ai** a measure of time **ii** 1/124 of a day **B** a measure of length **C** a measure of area, a small square **D** a measure of quantity **E** a measure of weight **7A** name of a king **B** name of a form of Rudra **C** name of the son of Kratu **D** name of a son of Manu **E** name of a Prajāpati **8** (in Kośas) **A** digit **B** 1/3 of a zodiacal sign **C** a quarter **D** a half. [DBHS. time; love] **1** allotted part, share, portion, bit, piece उदिन्न्वस्य रिच्यतेंऽशो धनं न जिग्युषः (Sāy. सोमस्य भागः) RV. vii. 32. 12; अधायि धीतिरससृग्रमंशास्तीर्थे न दस्ममुप यन्त्यूमाः RV. x. 31. 3 (Sāy. हविर्भागाः); त्रेधा भागो निहितो यः पुरा वो देवानां पितॄणां मर्त्यानाम्। अंशां (? अंशान्) जानीध्वं वि भजामि तान्वो···AV. xi. 1. 5; अंशं सोमस्यैकं मन्ये वैश्वदेवमिदं हविः (ओदनात्मकम्) AV. (P.) v. 13. 4. **2A** lot, wager, stake वयं जयेम त्वया युजा वृतमस्माकमंशमुदवा भरेभरे RV. i. 102. 4; याभिर्भरे कारमंशाय जिन्वथस्ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम् RV. i. 112. 1 (Sāy. अंशाय युष्मदीयभागाय जयप्राप्त्यर्थम्); *upamāna* for Indrāgnī ता वृधन्तावनु द्यून् मर्ताय देवावदभा। अर्हन्ता चित् पुरो दधेंऽशेव देवावर्वते RV. v. 86. 5; (used with *hṛ–, ava-hṛ–* and *ā-hṛ–*) ता- (i. e. सोम and इन्द्र) वब्रूतां सर्वं वा एतदेतस्या वीर्यं परि पश्यामोऽंशमा हरामहा इति तस्यामंशमाऽहरन्त TaiS. VII. i. 6. 2; तावब्रवीदंशमाहरेतामात्मना वामन्यतरस्य पास्यामि महिम्नान्यतरस्येति JaimiBr. 1. 228; तेऽब्रुवन् अंशान् हरामहै यस्मै नः प्रथमैष्यतीति JaimiBr. 2. 249; ते होचुर्महावृषाः ते वा अंशमवहरावहै JaimiBr. 3. 183; तया वा इदं सहस्रं विकल्पयामहा इत्यब्रुवंस्तामुदके प्रावेशयंस् तेऽब्रुवन्नंशानाहरामहै PañcBr. xxi. 1. 2; (with *pra-as–*) विश्वामित्रो भरतानां म(? अ) नस्वत्यायात् सौदन्तिभि- (? सोऽदन्तिभि-) र्नाम जनतयांश प्रास्यतेमां मां यूयं वश्विकां जयाये (? थे) मानि मह्यं पूरयाय (? थ) PañcBr. xiv. 3. 13 (comm. अंशं विभजनाय धनं प्रास्यत प्राक्षिप्य (? प्यत) आजिं संधाय तेन प्राप्तव्यमेतदिति स्थापितमभूत्); इन्द्रश्च रुशमा चांशं प्रास्येताम् यतरो नौ पूर्वो भूमिं पर्येति स जयतीति PañcBr. xxv. 13. 3 (comm. अंशं पणं प्रास्येताम्); **2 B** share, contribution (i. e. gift comprising food or milk) (कृषे) सा (त्वं) नश्विरात्र(?) मधुमन्तमंशम् AV.(P.) xii. 6. 7 ; स्तन्यं क्षीरम्··· । ···अंशं धयन्तः(?) AV.(P.) v. 16. 4; गावो अंशो न वो रिषत् S'āṅkhāGS. iii. 9. 1; **2 C** share in war (i. e. a particular enemy-warrior allotted to or chosen by one for being engaged and defeated or killed) यः स पाञ्चालसेनानीर्द्रोणमंशमकल्पयत् MahāBhā. vii. 22. 33; आदिश्यतामभ्यधिको ममांशः पृथिवीपते MahāBhā. viii. 23. 23; को हन्ता लवणं वीरः कस्यांशः स विधीयताम् Rāmā. vii. 62. 8; अन्ये सर्वेऽपि वध्या ममैवांशा निर्धारिताः JānaPa. 5. 47(6); **2 D** share of produce, profit, booty etc. (due as compensation or reward) अपांपतिरथोवाच ममाप्यंशो भवेत्ततः। सोढास्मि विपुलं मर्दं मन्दरभ्रमणादिति MahāBhā. i. 16. 9; रक्ष्यमाणा वयं तात राजभिः···चरामो विपुलं धर्मं तेषां चांशोऽस्ति धर्मतः MahāBhā. i. 37. 24; ध्रुवे लाभे निर्दिष्टेनांशेनाध्रुवे लाभांशेन ArthS'ā. ii. 259. 4(7. 4); अंशो दण्डसमः पूर्वः प्रयाससम उत्तमः ArthS'ā. ii. 259. 6(7. 4) (comm. दत्तसैन्यबहुत्वाल्पत्वानुरूपो दातॄणामंशः कल्प्यः); वैश्यस्तु चतुर्थमंशं राज्ञे दद्यात् ViṣṇuSm. 3. 60; प्रयच्छेदेकमंशं तु कारिभ्यः PāraS. 18. 397; अङ्गमंशमिव जनमवलुम्पत्सु गन्धशैलतुल्येषु कल्लोलेषु AvantiKa. 191. 12; वर्णेभ्यो हृतमुपभुज्य षष्ठमंशं षाड्गुण्यं···नयतां धरापतीनां सामान्या तव जननी ĀścaCū. 5. 32; चतुरुत्तरषष्टिनरैर्भक्तं कोंऽशो नुरेकस्य GaṇiSāSaṁ. 1. 20; यच्च···लप्स्यसे द्रविणं ततः। तस्यांशस्तव भावी BṛKathāS'loSaṁ. 22. 72; मह्यमात्मीयमंशमार्थः प्रयच्छतु BṛKathāS'loSaṁ. 15. 124; शाकैस्तत्रोत्थितैर्नराः। जीवन्ति ये ततो ग्राह्यो दशमोंऽशो महीभुजा Mānaso. ii. 3. 170; ब्राह्मणेनाविदुषा क्षत्रियादिना च स्वकीयनिधौ लब्धे राजा षष्ठमंशं गृह्णीयात् DīpKa. 42. 4 (*on* 2. 35); अंशेन वक्ष्यमाणचतुर्थभागरूपेण संबध्यते (स्नानकर्ता तत्र पुष्करिण्यादिषु) ManvaMu. 181. 17 (*on* 4. 201); राजा षष्ठमंशमादत्ते VīraMi. 366. 13 (*on* 1. 335–36); हयं वा शकटीं वापि हरेत्सोपस्कृतां भटः। तदर्धं(? र्घं)तुर्यमंशं तु स लभेद्राजसत्कृतः NītiPra. 6. 104; तस्यांशो दशमः स्मृतः S'ukrNī. iv. 5. 301; आदौ प्रकल्पितानंशान् भजेयुर्यामिकास्तथा S'ukrNī. iv. 7. 406; **2 E** share of duty or responsibility निवेदनमिहास्माकमंशो निर्वहणं त्वयि Yādavā. 16. 47; यन्मया तातजटायुषः संनिधौ ससैनिकस्य खरस्य वधो ममांशो निर्णीतः JānaPa. 5. 48(4); **3A** name of a Vedic deity with the function of distribution, a distributor or an abstract god (अग्ने) त्वमंशो विदथे देव भाजयुः RV. ii. 1. 4; *upamāna* (Du.) for Aśvinau; अंशेव नो भजतं चित्रमप्नः RV. x. 106. 9 (Sāy. अंशाविव यथावयवौ तद्वन्तं यज्ञं भजेते); **3 B** one of the Ādityas (sons of Aditi and Kaśyapa) 6, 7, 8 or 12 in number (इमा गिरः ···) शृणोतु मित्रो अर्यमा भगो नः···वरुणो दक्षो अंशः RV. ii. 27. 1; देवो भगः सविता रायो अंश इन्द्रो···उत वा पुरंधिरवन्तु नो अमृतासस्तुरासः RV. v. 42. 5; अंशो भगो वरुणो मित्रो अर्यमादितिः पान्तु मरुतः AV. vi. 4. 2=AV(P). xix. 2. 2; ब्रूमो राजानं वरुणं···अंशं विवस्वन्तं ब्रूमस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः AV. xi. 6. 2 = AV. (P.) xv. 13. 2; AV. (P.) vi. 19. 4; अंशाय स्वाहा··· TaiS. I. viii. 13. 3; तस्या अंशश्च भगश्चाजायेताम्···अंशप्रासोऽंशस्य भागधेयं जनं भगोऽगच्छत् MaiS. i. 6. 12; TaiBr. I. i. 9. 2; शृणोतु नः ··· वरुणो दक्षो अंशः VājaS. 34. 54; अंशस्ते हस्तमग्रभीत् ĀpaManPāṭha. ii. 3. 9; अंशाय स्वाहेति ··· एतान्यादित्यनामानि S'atBr. V. iii. 5. 9; अष्टौ पुत्रासो अदितेः···अंशश्च भगश्च TaiĀ. i. 13.3 (110.1); अंशो राजा विभजतीमावग्नी विधारयन् KauśiSū. 71. 1; एवमन्यासामपि देवतानामादित्यप्रवादाः स्तुतयो भवन्ति तद्यथैतन्मित्रस्य वरुणस्यार्यम्णः दक्षस्य भगस्यांशस्येति Nir. 2. 13 (50. 20); ĀpaS'S. xxiii. 7. 5; BṛDe. 5. 147; अदित्यां द्वादशादित्याः संभूताः···शक्रो वरुणश्चांश एव च MahāBhā. i. 59. 15; अंशो भगश्चातितेजा आदित्या द्वादश स्मृताः HariVaṁ. 3. 51; वरुणोंऽशो भगस्तथा ··· इत्येते द्वादशादित्याः BṛhaspaSm. 83. 20 = BrahmāṇḍP. ii. 3.67; वरुणोंऽशो भगः···द्वादशादित्याः कश्यपस्य सुताः VāyuP. ii. 5. 66; अदितिः सुषुवे पुत्रान् द्वादश (काश्यपात्)···अंशः NaraP. 6. 10; ViṣṇuDhaP. i. 120. 2; अंशो भगश्चातितेजा आदित्या द्वादश स्मृताः S'ivaP. v. 32. 8 (442A. 8) = BrahmP. 3. 58; वरुणोंऽशोऽर्यमा रविः···इत्येते द्वादशादित्याः PadmP. v. 37. 103; अंशो धाता भगस्त्वष्टा मित्रोऽथ वरुणोऽर्यमा KūrmaP. i. 172. 12; अंशाय नमः···इति द्वादशादित्यान् यजेत् ĪśānS'iPa. i. 18. 8; **3 C** one of the 108 names of the sun वरुणः सागरोंऽशश्च [v. l. °शुश्च] MahāBhā. iii. 3. 24; = BrahmP. 33. 40 [v. l. °रोऽम्भश्च]; **3 D** identified as one of the 12 Mūrtis (forms) assumed by Brahmā (ब्रह्मा) कृत्वा द्वादशधात्मानमादित्यमुपपद्यते। ···विवस्वान् विष्णुरंशश्च वरुणो मित्र एव च। ···आभिर्द्वादशभिस्तेन सूर्येण परमात्मना। कृत्स्नं जगदिदं व्याप्तं मूर्तिभिश्च द्विजोत्तमाः BrahmP. 30.26; **3 E** aspect of the deity presiding over the sun of Mārgaśīrṣa during the Hemanta season

हैमन्तिकौ च द्वौ मासौ निवसन्ति दिवाकरे। अंशो भगश्च द्वावेतौ कश्यपश्च क्रतुश्च तौ। भुजङ्गश्च महापद्मः सर्पः कर्कोटकस्तथा MatsyaP. 126. 17; BrahmāṇḍP. i. 23. 16; BhaviP. i.. 52. 44 (96B. 14); अंशकाश्यपताक्ष्यर्यास्तु महापद्मस्तथोर्वशी। चित्रसेनस्तथा विद्युन्मार्गशीर्षेऽधिकारिणः (i. e. they reside in the sun in मार्गशीर्ष) ViṣṇuP. ii. 10. 13; **4 A** share of inheritance, heritage, patrimony स सुन्वत इन्द्रः सूर्यमा देवो रिणङ्मर्त्याय स्तवान्। आ यद् रयिं गुहदवद्यमस्मै भरदंशं नैतशो दशस्यन् ṚV. ii. 19. 5 (Sāy. यथा पिता अंशं भागं पुत्राय भरति तद्वत्); आ नस्तुजं रयिं भरांशं न प्रतिजानते ṚV. iii. 45. 4; अंशं हारी P. v. 2. 69 (see also KāśiVṛ); P. v. 1. 56; CāndraVyā. iv. 1. 66; तेषामप्राप्तव्यवहाराणामंशान् सोपचयान् सुनिगुप्तान् निदध्युरा व्यवहारप्रापणात् BaudhDS. ii. 2. 37; दत्तोंऽशः पाण्डुपुत्राणाम् MahāBhā. v. 127. 40; i. 195. 17; v. 93. 53; एष…पाण्डुभ्यः प्रोच्यमानोऽपि पित्र्यमंशं न दत्तवान् MahāBhā. ix. 60. 20; सकृदंशो निपतति MahāBhā. iii. 278. 25; ManuSm. 9. 47; SmṛtiCan. i. 218. 4; SūktiRa. 163. 88; प्रसङ्गादंशदानयोरपि सकृताभिधानम् ManvaMu. 372. 19 (*on* 9. 47); (विननाश) मानाद्…अप्रयच्छन् दुर्योधनो राज्यादंशं च ArthŚā. i. 38. 3 (1. 6); तद्दाशैरेव दातव्यं…स्वतोंऽशतः ManuSm. 8. 408; अनंशौ क्लीबपतितौ ManuSm. 9. 201; विभक्ताश्च दायानुरूपमंशम् ViṣṇuSm. 6. 36; द्वावंशौ वैश्यापुत्रः ViṣṇuSm. 18. 4; समानंशानादद्युः ViṣṇuSm. 18. 36; माताप्यंशं समं हरेत् YājñaSm. 2. 123; सर्वेषां पितृपुत्राणां सम एवांशोऽवगम्यत इति SmṛtiCan. iv. 608. 10; गणद्रव्यादावप्यंशो देय इति प्रयोगदर्शनात् SmṛtiCan. iv. 623. 17; अंशो दायादानां विभक्तोऽर्थः ManvaVi. 1140. 1 (*on* 9. 47); अनेकपितृकाणां…पैतामहधने विभज्यमाने यः पितृणामंशः स एव न पुनः प्रत्येकमंशकल्पना DīpKa. 55. 9 (*on* 2. 120); एषु भूम्यादिषु…पुत्रेच्छया विभागोंऽशोऽपि सम एव DīpKa. 55. 11 (*on* 2. 121); तेनात्मांशो नैनदौहित्राय दत्तः EI. iii. 56. 35; उत्कोचपारितोषकभाटसुभाषितपरार्थचौर्यांशाः। तत्क्षणमेव ग्राह्याः षडन्यकाले न लभ्यन्ते Subhāṣi. 2349; **4 B i** part, portion, fragment, fraction, branch etc. (of a material thing) सौमिकात् प्रक्रमात् तृतीयोंऽशः प्रक्रमः स्यात् BaudhŚS. ii. 415. 4; पतनीयानां (प्रायश्चित्तं) तृतीयोंऽशः। स्त्रीणामंशस्तृतीयः BaudhDS. ii. 1. 51; नानावर्णस्त्रीपुत्रसमवाये दायं दशांशान् कृत्वा…विभजेरन् BaudhDS. ii. 2. 10; अप्रज्ञायमानं वित्तं…राजा…हरेत् अधिगन्त्रे षष्ठमंशं प्रदाय VādhūDS. 3. 13; VādhūDS. 3. 22; विभक्ताः (भ्रातरः) पैतृकस्य ऋणस्य…दायानुरूपमंशं (दद्युः) VādhūDS. 6. 36; समानवर्णाः पुत्राः (दायस्य) समानंशानादद्युः VādhūDS. 18. 36; ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः BhagGi. 15. 7; सहस्रेणापि दुर्मेधा न वृद्धिमधिगच्छति। चतुर्थेनाप्यथांशेन बुद्धिमान् सुखमेधते MahāBhā. xiv. 49. 17; मित्रावरुणयोरंशे मनुराहुतिमाजुहोत् HariVaṁ 9. 4; मित्रावरुणयोरंशे जातास्मि HariVaṁ. 9. 7; योंऽशस्तस्य (i. e. वायोः) शरीरसन्धीनाविशति तेनास्य जृम्भाङ्गमर्दौ ज्वरश्चोपजायते CaraS. ii. 6. 5 (1922); या सा पूर्वं मया प्रोक्ता कोटिकोटितमी कला। तस्याः कोटितमेनाहमंशेन विसृजे जगत् LakṣmīT. 4. 35; संयुगे…तं प्रसहेत कः। अंशादृते निषिक्तस्य नीललोहितरेतसः KumāSaṁ. 2. 57; पार्श्वयोः पृष्ठतो नाभौ जठरे हृदयांसयोः। ककुद्यंशे च हृत्पूर्वं पाणिपादयुगे ततः। जठराननयोर्न्यस्येन्मातृकार्णान् यथाक्रमम् MahNirvāT. 5. 117 (comm. ककुद्रूपेंऽशे); तदंशस्याप्यंशे तदवयवलेशेऽपि पतयो विषादे कर्तव्ये विदधति जडाः प्रत्युत मुदम् ŚatTrayī 164 = Subhāṣi. 533; माधवस्य पदार्धम्…आमदेवस्य पदचतुर्थान्सः (°र्थांशः)…केशवस्य पदचतुर्थान्सः (°र्थांशः) EI. iv. 161. 45; अंशे संख्यायास्तयट् CāndraVyā. iv. 2. 46; iii. 3. 104; vi. 1. 22; अंशो नानाव्यपदेशात् BrahmSū. ii. 3. 43; अंशा धातुषु संश्रिताः AṣṭāHṛ. i. 11. 34; न स कश्चित् पृथिव्यादेरंशो यत्र न जन्तवः। संस्वेदजाद्या जायन्ते PramāVā. 2. 37; वाचालं नूपुरं नो जगदजनि जयं शंसदंशेन पार्ष्णेर्मुष्णन्न्यासून् सुरारेः समरभुवि यया पार्वती पातु सा वः CaṇḍīŚ. 13; ज्योत्स्नांशाकर्षपाण्डुद्युति SūryŚ. 26; ननु बीजाङ्कुरादीनां कार्यकारणतेष्यते। नियता तत्र सूक्ष्मोऽपि नांशोऽस्त्यनुगमात्मकः TattvSaṁ. 506; तत्र दिग्भागभेदेन षडंशाः परमाणवः। नो चेत् पिण्डोऽणुमात्रः स्यात् NyāyVi. 2. 86; विभक्तस्य स्थूलोंऽशस्तत् पुरीषं भवति ChāndoUBh. 363. 8 (*on* vi. 5. 1); परस्यैव तावदात्मनोंऽशः जीवः अग्नेरिव विस्फुलिङ्गः BrahmSūBh.(Śaṅ.) 567. 15 (*on* iii. 2. 5); तेजसः अंशः एकदेशः संभवः यस्य तत् तेजोंऽशसंभवमिति अवगच्छ GītāBh. (Śaṅ.) 297. 17 (*on* 10. 41); आवर्तयेत् तमंशं तत्रान्यत्रापि वा भूयः Kāvyālaṅ. (Ru.) 3. 20 (comm. आवर्तयेद् यमकयेत् तमंशं विभक्तं भागम्। …अन्यत्र वाप्यंशान्तरैर्भूयः प्रभूतमावर्तयेत्); राज्ञा तस्मै स्वराज्यस्य दशमोंऽशः प्रकल्पितः BṛKathāŚloSaṁ. 23. 108; जल्प यद्यल्पकोऽप्यंशः क्षितेः स्वस्थोऽवशिष्यते Kapphiṇā. 16. 75; नांशः परस्य न च तस्य विकार एषः SaṁkṣeŚā. 3. 10; कल्पिताश्चेदंशाः स्युः IṣṭaSi. 2. 3; तस्य एकोंऽशस्तिष्ठति IṣṭaSi. 88. 7; एष ह्यशेषसत्त्वानामात्मांशः परमात्मनः BhāgP. iii. 6. 8; एकस्यैव ममांशस्य जीवस्यैव महामते। बन्धोऽस्याविद्ययानादिर्विद्यया च तथेतरः BhāgP. xi. 11. 4; न चांशवान् (प्रत्यगात्मा) येन कश्चिदस्यांशो गृह्येत कश्चिन्न गृह्येत Bhām. 21. 17 (*on* i. 1. 1); सांवृतस्य प्रवाहस्य अंशः प्रत्ययः …। तस्य प्रत्ययस्यैकाग्रता…धर्मः TattvVai. 37. 17 (*on* 1. 32); राजधान्यां नृपावासो ब्रह्मांशादपरांशके। तस्य प्राच्यां तु बाह्यालिरिन्द्रकोशसभान्वितः VāstuVi. 40. 25; अंशभागैर्भवद्भिस्तु रक्ष्योऽयं नाट्यमण्डपः NāṭyaŚā. 1. 83; अंशैर्यानि भाजनानि अधिष्ठानानि तैः। मण्डपस्यांशेषु वः भवतां ये तृतीयचतुर्थादयो भागाः तैः। अंशविभागमेवाह रक्षण इति AbhinBhā. i. 31. 11 (*on* 1. 83); अनादरश्च (परप्रत्यक्षस्य) सहस्रतमेऽप्यंशे परप्रत्ययस्यादृष्टमूलस्य न्यायाभासनिमित्तत्वसंभवाद् भ्रान्त्यादिमूलसंभवाद्वा … न त्वप्रामाण्याध्यवसानम् ŚāstrDī. 26. 13 (*on* i. 3. 3); (शिष्याय) पञ्चगव्यं चरोरंशं दन्तकाष्ठं च दापयेत् ĪśānŚiPa. ii. 18. 27; सहते नरपतिकोपं त्यजति किराटो न रूपकस्यांशम् KalāVi. 2.35; अहो प्रव्राजकोऽसि त्वं धर्मस्यांशं न वेत्स्यसि KathāSaSāg. vi. 7. 34; तौ पुनस्तत एवांशं दत्त्वा प्रेर्य च घातकान्। तस्याच्छेदयतां पाणिपादम् KathāSaSāg. vi. 7. 48; असंख्येयः परस्यांशः पुंसः कर्ता च पूरुषः NītiMā. 46. 7; तदेवं परमात्मनोंऽशः प्रत्यगात्मा NītiMā. 52. 8; समेंऽशेऽर्धे न वा SiddhaHe. iii. 1. 54; अद्यापि न्यासदीन्नाराः सन्ति चेत् तत्प्रदर्श्यताम्। अंशः कियानपि ततस्ततो वच्मि यथोचितम् RājTa. (Ka.) 8. 151; अंशोऽपि नास्ति निर्दोषः RājTa. (Ka.) 1. 13; सद्भिस्तदप्युपकृतादपि कश्चिदंशः स्वीकार्य एव PṛthvīVi. 4. 62; चित्तादिवांशावुभौ लेभेऽसौ मलयेश्वरस्य तनया PṛthvīVi. 11. 37; पितृमेधः पत्नीनां स्वैः स्वैरौपासनस्याग्नेरंशैः SmṛtiCan. ii. 444. 15; न चोपाधिकृतोंऽशः स एव BrahmSūBh. (Ma.) 27A. 1 (*on* ii. 1.27); अंशो ह्येष परस्य योऽयं पुमानुत्पद्यते च म्रियते च BrahmSūBh. (Ma.) 38A. 7 (*on* ii. 3.43); अंशस्तु द्विविधो ज्ञेयः AnuVyā. 37A. 2 (*on* 2. 3); अंशाभ्यां तदा-(i. e. सदसदा-)त्मकत्वे न भ्रान्तिबाधव्यवस्था आस्थापदं प्राञ्चति पूर्वोत्तरयोरेकैकांशे यथार्थत्वात् PrakaVi. 9. 12; तन्त्ववयवे अंशः अङ्गीक्रियते TarkSaṁ. (Ā.) 75. 9; शब्दैस्तन्त्वंशरूपप्रभृतिभिरखिलः स्थाप्यते विश्वमूर्तेरित्थम्भावः TattvMu. 4. 84; वित्तं यदर्जयिष्येंऽशं चतुर्थं तस्य धारयन्। यावज्जीवमहं शेषं प्रदास्ये धर्मकर्मणि PārśvC. 2. 991; दीपोत्सवः पुत्रजन्मोत्सवस्यांशो न षोडशः ŚāliC. 2. 64; बहुषु च वपुषोंऽशेषु निर्वाह एषः TattvMu. 2. 19; न्यासविद्या तु प्रारब्धमपि निःशेषं विनाशयितुं शक्ता, तथापि रागविषयमंशं तदनुबन्धि दुःखं च स्थापयति NyāySiA. 220. 1; सतो नावयवाः शङ्क्यास्तदंशस्यानिरूपणात्। नामरूपे न तस्यांशौ तयोरद्याप्यनुद्भवात् PañcDa. 2. 22; अंशैः सामर्क्षु कृत्स्नं वा प्रत्यृचं तिसृभिः श्रुतेः। अंशैर्भेवं स्तुरे(? ते)रंशैरसिद्धैः प्रत्यृचं भवेत् NyāyMāVi. 437. 12 (*on* ix. 2. 3); (अहं) जातस्तेंऽशो जीवदृष्ट्या त्रिदृष्टे ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 6. 41; ननु वयं जीवान् ब्रह्मणोंऽशानभ्युपगच्छामः Vāda. 150. 8; तेषां चांशानां प्रत्येकं चेतनत्वेन विरुद्धादिक्रियं शरीरमुन्मथ्येताक्रियं वापद्येत TattvPrakā. 116A. 2 (*on* ii. 3. 20); 117B. 7 (*on* ii. 3. 26); (जीवः) किमीश्वरांशो न वेति सन्देहः।… तत्र न जीवो हरेरंशः नाप्यनंश इति निर्णयो युज्यत इति पूर्वः पक्षः TattvPrakā. 122A. 11 (*on* ii. 3. 43); मुद्गमाषादयो हि यद्यपि तुषान्तरावस्थितेनैवांशेनाङ्कुरोपादानं तथापि न तुषविकलानामंशानामङ्कुरजनकतास्ति NyāySu. (Ja.) 201B. 8 (*on* i. 4. 6); 463B. 5 (*on* iii. 2. 1); जीवास्तु ब्रह्मणोंऽशाश्चित्स्वभावा वह्नेरिव विस्फुलिङ्गा अत एव ब्रह्मणो भिन्नाभिन्नाः। परस्परमीश्वराच्च भिन्ना एव NyāySu. (Ja.) 504A. 1 (*on* iii. 2. 9); श्रुतिसहस्रैर्निःसंदिग्धैर्ब्रह्मणः स्वरूपं कार्यमंशाश्च प्रतिपादिताः AṇuBh. 114. 17 (*on* i. 4. 19); जीवो नाम ब्रह्मणोंऽशः AṇuBh. 154. 17 (*on* ii. 3. 43); परमात्मनो जीवोंऽशः…भेदव्यपदेशात्…अभेदव्यपदेशाच्च VedāntPāSau. 235. 16 (*on* ii. 3. 42); न चायमौपाधिकोंऽशः। न चेदुपाधीतिन्यायेन स्वाभाविकांशाभावे तदयोगात् Nyāyāmṛ. 498B. 9; गुणिना क्रियावत्या व्यक्त्या केवलरूपेण अवयवेन अंशेन। भिन्नाभिन्नं भेदाभेदोभयवत् LaCandr. 59. 7; शक्ताः किं शततममंशमत्र दातुम् ŚivLī. 6. 37; नृपेण नीतः कियानंश इवाभ्रसिन्धोः Gaṅgāva. 8. 84; तथापि तद्गुणगणस्यांशं लभन्ते न ते PadyāTa. 258; यस्याहुरागमविदः…अंशे कियत्यपि निविष्टममुं प्रपञ्चम् ŚivārkaMaDī. i. 1. 4 (*on* i. 1. 0); तेनातिथ्यायामस्यांशस्य लोपः BhāṭṭCan. 117. 21 (*on* iv. 3. 10); जीवात्मा परमेश्वरस्यांशो मूर्त्येकदेश एव BrahmSūBh. (Śrī.) ii. 158. 10. (*on* ii. 3. 42); उपाध्यवच्छिन्नस्यानन्यभूतस्य वाचकोऽयमंशशब्दः BrahmSūBh. (Bhā.) 140. 27 (*on* ii. 3. 43); किमीश एव मायया परिच्छिन्नो जीवः किंवा…तस्यांश इति GoviBh. 163. 15 (*on* ii. 3. 41); (खद्योतनिकराः) सहस्रांशोरंशा इव चरमशैलव्यतिकराद्विशीर्णाः पर्यस्ताः पथिकपृथुनिःश्वासपवनैः KaṁVa. 3. 18 = PadyaVe. 631; कावेरिपाककुल्यांशप्राप्तजीवनवर्धितम्। ग्रा[म]म् नीपतटाकाख्यं कांक्षणीयगुणान्वितम् EI viii. 311. 50; **4 B ii** the outer corner of the eye प्रसन्ना स्निग्धशुक्लांशान्तर्बहिर्गामितारका। ईषत्कुञ्चितपक्ष्माग्राद्भुता (comm. स्निग्धः मसृणः शुक्लः शुभ्रः अंशः अपाङ्गो यस्याः सा) SaṁgīRa. iv. 7. 392; **4 B iii** name given to a division of some works इत्येष तेंऽशः प्रथमः पुराणस्यास्य वै द्विज। यथावत् कथितः ViṣṇuP. i. 22.88; इति च षष्ठेंऽशे शुभाश्रयप्रकरणे सुव्यक्तमुक्तम् VedāSaṁ. 144. 5; श्रीविष्णुपुराणे षष्ठेंऽशे पराशरवचः MāṭhVṛ. 37. 16 (*on* 22); इति…योगसारसंग्रहे…प्रथमोंऽशः YogSā. 21. 15; LalitāSaBh. 5. 26 (6); 140. 29 (182); **4 B iv** part in general as associated with the whole (*aṁśa-aṁśin*) नांशेष्वंशी न. तेऽत्रान्ये…NyāyVi. 2.110; अंशः अंशिना एकत्वप्रत्ययार्हः BṛĀraUBh. 258. 16 (*on* ii. 1. 20); ननु नांशः अंशिनोऽर्थान्तरम्, नापि स एव, उभयथानंशत्वात् BrahmSi. 66.22; अंशांशिनोश्च भिन्नाभिन्नत्वं प्रसिद्धम् IṣṭaSi. 242.7; अंशा अप्यंशयपेक्षयोपसर्गा भवन्ति KarmaNi. 4B. 4; अंशिनो हि पटाद्या ये भिन्नैरेव परस्परम्। अंशैरंशिन उच्यन्ते नैवमेव हि चेतनाः॥ अतोऽनंशिन इत्येव श्रुति-

रेतेषु वर्तते । अप्यनेकस्वरूपेषु विशेषादेव केवलम् । बहुस्वरूपताख्या तु तेष्वस्त्येव हि सांशता AnuVyā 21B.3 (*on* 2. 1); अंशांशिनोरभेदेन त्वंशसंयोग एव हि । अंशिनो नानवस्थातो यद्यप्यंशेष्वविश्रम: AnuVyā. 26A. 11 (*on* 2. 2); यथा पुष्पाद् गन्ध: पृथग् गच्छति एवमंशिनो जीवादंशा: पृथग्गच्छन्ति BrahmSūBh. (Ma.) 36A.11 (*on* ii. 3. 27); अंशांशिनोरेकत्वमेव । अंशिकर्मविनिर्मिते शरीरे एवांशस्य भावात् BrahmSūBh. (Ma.) 59A. 1 (*on* iii. 3. 55); तथैवांशांशिनोरपि (भेद ऐक्यं च) TattvVi. 1A. 10; नो चेदंशांशिनो: स्यात् प्रतिहतिरुभयो: स्पर्शवत्त्वाविशेषात् TattvMu. 1. 20; उत एकत्वमंशिनि अंशेषु चानेकत्वम् NyāySiA. 190. 18; न च भेदाभेदवादे तत्त्वंपदार्थौ सुनिरूपौ । तत्र कोऽसौ त्वंपदार्थो जीव: । किं भेदाभेदाभ्यामंशाभ्यामां(? मं)शी किं वा अंशद्वयसमुदाय: उत अंशद्वयमेव VivaPraSaṁ. 312. 5; न चांशिनं विहायान्यत्रांशस्य गमनमनुपपन्नम् । गन्धादौ दृष्टत्वात् TattvPrakā. 118A. 6 (*on* ii. 3. 27); न चांशिनोऽनादित्वादंशस्योत्पत्त्यभाव: । अंशांशिनो: पृथक्त्वात् TattvPrakā. 181B. 11 (*on* iii. 3. 55); पटाद्या अंशिन:···परस्परं भिन्नैरेवांशैरंशिना च वक्ष्यमाणप्रकारेण भिन्नाभिन्नैरेव···अंशिन उच्यन्ते । चेतनास्तु···परस्परमंशिना च अत्यन्ताभिन्नै: (अंशै: अंशिनो भवन्ति) NyāySu. (Ja.) 304B. 4 (*on* ii. 1. 7); अंशोऽशीति विभागकल्पनाप्येकान्ताभिदया विरुध्यते NayaMañ. II. iii. 17. 33; किमत्रांशानां जीवानामनुसंधानमापाद्यम् । अंशिनो ब्रह्मणो वा Nyāyāmṛ 582A. 4; अन्ये पौरुषमज्ञानमाहु: शक्तिद्वयाश्रयम् । ···विषयस्थं परे मोहं मूलाज्ञानांशरूपकम् । अंशांशिनोरभेदाच्च साक्षिणा तस्य सङ्गतिम् VedāntSiSūMañ. 1. 89; **4 B v** one of the several equal parts into which a thing is divided to indicate proportion त्रिविधं कुक्षौ स्थापयेदवकाशांशमाहारस्याहारमुपयुञ्जान: । तद्यथैकमवकाशांशं मूर्तानामाहारविकाराणामेकं द्रवाणामेकं पुनर्वातपित्तश्लेष्मणाम् CaraS. iii. 2. 3; त्रुटे: सहस्रगो योंऽशो लग्नकाल: स उच्यते NāraS. xxix. 0. 157; अन्नेन कुक्षेर्द्वावंशौ (प्रपूरयेत्) AṣṭāHṛ. i. 8. 46; AṣṭāSaṁ. i. 68. 24 (1. 10); तच्छेषमपि संपाद्य त्रिधांशमपरं मृद: । विभज्य पाणिगं पूर्वं याम्योदक्संस्थमालभेत् MṛgendraT. ii. 2. 10; शिष्टानां चैव भूतानामंशान् कृत्वा पृथक् पृथक् । उदके मिश्रयेत् DevīBhāP. iii. 7. 45; द्रोणस्तु खार्या: खलु षोडशांश:···प्रस्थश्चतुर्थांश इहाढकस्य Līlā. 8; तुर्योंऽश पादोऽविशेषे Chandonu. 1. 11; पिण्डान्वाहार्यकं श्राद्धं क्षीणे राजनि शस्यते । वासरस्य तृतीयेंऽशे नातिसन्ध्यासमीपत: CaturCin. iii (1). 176. 5; एकेनांशेन धर्मस्तु कर्तव्यो भूतिमिच्छता Subhāṣi. 3000; तच्चे(i. e. शोणितम्)न्द्रकृतब्रह्महत्यायास्तृतीयोंऽश: VīraMi. (Saṁskāra) 141. 15; आकाशमादौ द्विधा विभज्य···तेषां चतुर्णामंशानां वाय्वादिषु चतुर्षु भूतेषु संयोजनम् (पञ्चीकरणम्) VedāntPari. 292. 2; द्रेष्काणश्च राशेस्तृतीयोंऽश: VīraMi. (Saṁskāra) 170. 2; त्रिभिरंशैर्बलं धार्यं दानमर्धांशकेन च । अर्धांशेन प्रकृतयो ह्यर्धांशेनाधिकारिण: । अर्धांशेनात्मभोगश्च कोशोंऽशेन स रक्ष्यते । आयस्यैवं षड्विभागैर्व्ययं कुर्यात् तु वत्सरे । सामन्तादिषु धर्मोऽयं न न्यूनस्य कदाचन S'ukrNī. 1. 316 f; पुत्तलीदैर्घ्यमानं तु कृत्वाष्टांशमथैकत: । शीर्षं त्रयात् कटेरूर्ध्वं त्रयात् पादद्वयं तथा । कटिप्रपदयोरेकमंशमेकं तु पुत्तलीम् । विधाय तन्त्रे सर्वत्र प्रयोगानाचरेन्नर: TantrRā. 31. 30; **4 B vi** aspect, element, factor, faculty (of immaterial things) अथ यो ह खलु वावास्य राजसोंऽशोऽसौ···सोऽयं ब्रह्मा MaiU 5.2; दण्डनीत्या यदा राजा त्रीनंशाननुवर्तते । चतुर्थमंशमुत्सृज्य तदा त्रेता प्रवर्तते । अशुभस्य चतुर्थांशस्त्रीनंशाननुवर्तते MahāBhā. xii. 70. 14; अथवा एकस्यैव न्यायस्य क्वचित् कश्चिदंश: शोध्यत इति TantrVā. 36. 2 (*on* i. 2. 19); यद्यपि विध्याक्षिप्तविचारविशेषितानन्तर्यरूपलिङ्गाद्विशिष्ट एव लिङ्गी वेदाध्ययनाख्य: प्रतीयते, तथापि सूत्रेणायमंशो नोपात्त इति चोदयतीति केचित् TātpaṬ (U.) 16. 22 (*on* 1. 69); येनैवार्थेन ज्ञानं संसृज्यते तेनैव सर्वात्मना प्राप्नोति । न हि कश्चिदंश: परिहर्तुं शक्यते TātpaṬ. (U.) 251. 19 (*on* 8. 44); अणीयसापि नांशेन मिश्रीभूतापरात्मकम् ।···य: प्रतीत्यसमुत्पादं···जगाद··· । तं सर्वज्ञं प्रणम्यायं क्रियते तत्त्वसंग्रह: TattvSaṁ. 3; सर्वे धर्मा निरात्मान: सर्वे वा पुरुषा गता: । सामस्त्यं गम्यते तत्र कश्चिदंशस्त्वपोह्यते TattvSaṁ 1186; स्वामिभृत्ययोश्चेतनांशस्यैव चेतनं प्रत्युपकारकत्वात् BrahmSūBh. (S'aṅ.) 291. 4 (*on* ii. 1. 4); वेदानुसारिभिश्च कैश्चिच्छिष्टै: केनचिदंशेन परिगृहीतत्वात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 305. 7 (*on* ii. 1. 12); एकत्वांशेन ज्ञानान्मोक्षव्यवहार: सेत्स्यति, नानात्वांशेन तु कर्मकाण्डाश्रयौ लौकिकवैदिकव्यवहारौ सेत्स्यत इति···BrahmSūBh. (S'aṅ.) 309. 15 (*on* ii. 1. 14); बाधिते च शारीरात्मत्वे तदाश्रय: समस्त: स्वाभाविको व्यवहारो बाधितो भवति यत्प्रसिद्धये नानात्वांशोऽपरो ब्रह्मण: कल्प्येत BrahmSūBh. (S'aṅ.) 310. 8 (*on* ii. 1. 14); यद्यप्येवंजातीयकोंऽश: समानत्वान्न विसंवादगोचरो भवति, अस्ति त्वंशान्तरं विवादस्थानमित्यतस्तत्प्रत्याख्यानायारम्भ: BrahmSūBh. (S'aṅ.) 415. 2 (*on* ii. 2. 42); न हि दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयो: क्वचित् कंचिद् विवक्षितमंशं मुक्त्वा सर्वसारूप्यं केनचिद् दर्शयितुं शक्यते BrahmSūBh. (S'aṅ.) 588. 14 (*on* iii. 2. 20); शान्तविद्यात्मको योंऽश: VākyaP. Vṛtti (*on* 1. 1) 13. 1; अतो येन प्रकारेण निश्चयो भवति तस्मिन्नंशे विधे: प्रयोक्तृत्वनिश्चय(?य:) विचार्यसंशयादिव्युदासेन भवति ManuBh. i. 160.26 (*on* 2. 165); (दृष्टान्ते) अयमत्रांशो विवक्षित इति ज्ञापनायाह NaiṣkaSi 82. 7; पुंसो देहग्रहे भूयो देहस्थानेषु देवता: । अंशं निदधति स्वं स्वं कर्मभोगप्रसिद्धये BṛĀraUBhVā. iii. 2. 127. IṣṭaSi 8. 3; 221. 16; शारीर: पार्थिवेंऽशेऽत्र देवोऽध्यात्माभिमानवान् BṛĀraUBhVā. iii. 9. 40; पूर्वप्रमाणसंस्कारसमुत्थतया तद्विषयावभासित्वमात्रं स्मृते: । न पुन:प्रतीतितोऽर्थतो वा अधिकोंऽशोऽस्ति यस्य दोषनिमित्त: प्रमोष: परिकल्प्येत PañcPā. 8. 10 (*on* i. 1. 1); यद्यपि सर्वेषामुदाहरणानामविकलकाव्यलक्षणपरिसमाप्ति: संभवति तथापि यत् प्राधान्येनाभिधीयते स एवांश: प्रत्येकमुद्रिक्ततया तेषां परिस्फुरति इति सहृदयै: स्वयमेवोत्प्रेक्षणीयम् VakroJī. 44. 22; अहंकारस्य यावंशौ रज:सत्त्वसमाश्रयौ । वैकारिक इति प्रोक्त: सात्त्विकोंऽशस्तयो: पर: । तैजस: कथित: सद्भि: LakṣmīT. 5.49; यदि वा जिज्ञास्यब्रह्मणोंऽशो धर्म: स्यात्···इहाप्येकजिज्ञास्यतया धर्मब्रह्मजिज्ञासयो: क्रमो विवक्ष्येत Bhām. 49. 17 (*on* i.1.1); व्रीहीणां खलु प्रोक्षणेन संस्काराख्योंऽशो यथा जन्यते नैवं ब्रह्मणि कश्चिदंश: क्रियाधेयोऽस्ति Bhām. 90. 8 (*on* i. 1. 1); इष्टसिद्धि: प्रसिद्धांशे हेत्वसिद्धिरगोचरे NyāyKuA. i. 163. 10; अर्थ इत्येकतयोपक्रम्य सहृदयश्लाघ्य इति विशेषणद्वारा हेतुमभिधायापोद्धारणदृशा तस्य द्वौ भेदावंशावित्युक्तम् । न तु द्वावप्यात्मानौ काव्यस्य Loc. 13. 12 (*on* 1. 2); रसचर्वणात्मनस्तृतीयांशस्याभिधाभावनांशद्वयोत्तीर्णत्वेन निर्णयात् Loc. 15.18 (*on* 1. 4); प्रयोजकमेव भावादिकमंशं विभज्य पृथग् व्यङ्ग्यं स्थाप्यते Loc. 67. 7 (*on* 2. 3); चितिरेव वह्नि:, ··· असौ ··· छन्नोऽपि ··· मात्रया अंशेन नीलपीतादिप्रमेयेन्धनं प्लुष्यति स्वात्मसात् करोति PratyabhiHṛ. 34. 9 (14); प्रत्यभिज्ञानस्यापि पूर्वानुभूतांशापेक्षयैव स्मृतित्वात् तत्र चाप्रामाण्यमिष्टमेव, यत्र त्वंशे प्रामाण्यं तत्रानुभूतिरेव सा S'āstrDī. 45. 11 (*on* i. 1. 5); तस्य (i. e. विधे:) प्रधानप्रतिपादको योंऽश: S'āstrDī. 82. 5 (*on* i. 1. 5); अपि च विध्यन्तशब्देन प्रकृतस्य प्रधानविधेर्योऽन्तिमोंऽश: स उच्यते S'āstrDī. 648. 6 (*on* x. 1. 1); अपरस्य तत्र कस्याप्यंशस्य विधित्सितस्यासंभवात् PramāMā. 19. 26; वाक्येऽपि दोषा: सन्त्येते पदस्यांशेऽपि केचन KāvyPra. 296. 3; अस्मदर्थो मामित्यंशस्य विषय: BrahmSūBh.(Rā.) 50. 16 (*on* i. 1. 1); न च तदित्यंश: स्मरणम् इदमित्यंशश्च ग्रहणम्···इति वाच्यम् VedāntDī. 108. 7 (*on* ii. 2. 24); काणादपक्षे कस्याप्यंशस्य वैदिकैरपरिग्रहात् VedāntSā. (Rā.) 174. 2 (*on* ii. 2. 16); स एवेश्वर एकेनांशेन कल्याणगुणाकर: स एवान्येनांशेन हेयगुणाकर इत्युक्तम् VedāSaṁ. 106. 1; उभयाकारे कर्मणि द्रव्यमयादंशाज्ज्ञानमयोंऽश: श्रेयान् GītāBh.(Rā.) 276. 1 (*on* 4. 33); इदमंशो द्विधाभूतस्तत्र प्राण: क्रियाश्रय: । ज्ञानाधारोऽपरो बुद्धिर्मन इत्यंश ईरित: SarvaSiSaṁ. 12. 43; आद्योंऽश एकस्वर: (ङे परे द्वि: स्यात्) SiddhaHe. iv. 1. 2; त्रिदशावलीनामंशानुपादाय विनिर्मितोऽसि VasaViKā. 9. 17; क्वचन पुन: कियन्तमंशमभिधाय कियतोऽप्यंशस्य प्रतिषेध: स्यात् Ekāva. viii. 31. 8; शब्द: खलु विशिष्टार्थं संसृष्ट: प्रतिपादयन् । अन्वयव्यतिरेकाभ्यामंशे निष्कर्षमृच्छति NyāyKu. 10. 22; प्राप्तो ह्यंश उद्देश्य एव, अप्राप्तोंऽशो विधेय एवेति व्यवस्थापनात् S'atDū. 163. 27; एतेन वेदान्तनैरर्थक्यमपि फलितम् यत: कुतश्चिदनुमानादेरप्यद्वैतज्ञानसंपादनोपपत्ते: तदतिरिक्तस्य कस्यचिदंशस्य वेदान्तेऽपि भवद्भि: प्रतिपादनानभ्युपगमात् S'atDū. 181. 12; NyāyPari. 352. 4; एतानि च क्वचित् क्वचिदंशे परस्परोपजीवीनि···वेदविरुद्धे त्वंशे बाध: NyāyPari. 405. 1; पञ्चरात्रोदितेन वा इत्ययमंश: ··· मन्त्रान्तरविषयतया योज्य: PāñRāRa. 65. 6; न तावदुद्भिदादिपदं विधावन्तर्भवति । विध्यर्थरूपाया भावनाया अंशेषु भाव्यकरणेतिकर्तव्यतारूपेषु कस्याप्यवाचकत्वात् NyāyMāVi.40. 13 (*on* i. 4. 1); दोषवशादिन्द्रियं भूयांसमप्यंशं परित्यज्याल्पीयांसमंशं प्रकाशयतीति रजतार्थिनस्तत्र प्रवृत्तिरपि युज्यते NyāySu. (Ja.) 52A. 12 (*on* i. 1. 1); ननु कश्चिदेवांशोऽत्र दुष्टो न पुन: सर्व एवेति चेत् ···अंशाभ्यामुभयत आकृष्यमाणमिदं काव्यमकाव्यं वा किमपि न स्यात् SāhiDa. 8. 2; प्राप्ति: केनचि दंशेन (i. e. of a statement) किंचिद्यत्रानुमीयते SāhiDa. 338. 8; अत्र मरिष्यतीत्यंशो नोक्त: SāhiDa. 587. 12; भागवतमते कंचिदंशं निराकरोति AṇuBh. 138. 19 (*on* ii. 2. 42); नन्वंशानां भावनासंबन्धे सति परस्परसंबन्धानुपपत्ति: परस्परसंबन्धे वा न भावनासंबन्ध: स्यात् संबन्धद्वयविधाने वाक्यभेदप्रसङ्गात् YuktiSneha. 158. 4 (*on* i. 1. 7); मा भूद् भावनाद्वारा अंशानां विधि:, साक्षादेव भविष्यतीति चेत् नेति ब्रूम: YuktiSneha. 152. 12 (*on* i. 1. 7); तस्या: संशुद्धमंशं कमपि तमतिरोधायकं सत्त्वरूपम्···धृत्वा Nārāy. i. 1. 5;- कर्मादौ तस्य केनचिदंशेन कथंचिदन्वयदर्शनेऽपि समन्वयस्तु ब्रह्मण्येव VedāntKau. 21. 24 (*on* i. 1. 4); तस्य (i. e. of ब्रह्म or तत्पदार्थ) शक्त्यपरपर्यायांशभूत उक्तलक्षणो जीवस्त्वंपदार्थ: VedāntKau. 25. 21 (*on* i. 1.7); (अयं जीव:)···परमात्मनोंऽश: । ···अंशो हि शक्तिरूपो ग्राह्य:···खण्डरूपो धनादिवदंशो नेह गृह्यते, जीवस्य···धनवदंशत्वे केवलभेदापत्ते: तत्त्वमसीत्यादिवाक्यव्याकोपप्रसङ्गाच्च VedāntKau. 236. 4 (*on* ii. 3. 42); शृङ्गारैकरस: स्वयं नु मदन: इत्यंशस्य शृङ्गारविभ्रमबाहुल्यमात्रपर्यवसायित्वेन किंचित्साम्यनिमित्तत्वाभावेऽपि चन्द्रवसन्तधर्मिकांशयोस्तन्निमित्तत्वानिवारणात् CitraMī 62. 18; तदन्तिकं गतासीत्यंशस्य त्वन्मते व्यङ्ग्यत्वं दुरुपपादम् RasGaṅ. 17. 5; एवं च त्रयोंऽशा: काव्यस्य अभिधा भावना चैव तद्भोगीकृतिरेव च इत्याहु: RasGaṅ. 29. 14 (comm. अंशा: व्यापारा:); चतुर्थे (पद्ये) कंचन तत्संबन्धिन्या वार्तया अंशं श्वासतानवादिकं कथयित्वा क्रियमाणो निषेध:···तस्या मुखादन्नि:सरणीयतां (व्यनक्ति) RasGaṅ. 567. 5; प्रणवस्याकारोकारमकारबिन्दुनादा: पञ्चांशा:, तत्र नादान्ते सिद्धैर्ध्याताम् VīraMi. (Pūjā.) 117. 21; तस्य च ज्ञानशक्तिप्रधानोंऽशोऽन्त:करणम् । तच्च बुद्धिर्मन इति द्विधोच्यते । क्रियाशक्तिप्रधानोंऽश: प्राण: SiddhāBi. 96. 6; तेषां यत् पञ्चममवदानं तस्य···चतुर्थोत्तरत्वमात्रोपस्थितेर्यथाकथंचिदङ्गीकारेऽपि चतुर्थावदानकर्मीभूतमेवेह द्रव्यं विवक्षितमित्यंशे मानाभावात् प्रधानभूतादौषधद्रव्यादेवाव-

देयम् BhāṭṭCan. 49.20 (*on* xiv. 2.7); कस्मिन्नंशे तर्हि तस्य निवेशोऽत आह ततश्चेति साध्यांशानिवेशकारणस्य विधिविरोधस्यात्राभावमविरोधादित्यनेन दर्शयति NyāySu. (So.) 22.1 (*on* i. 2.7); कः पुनरेतेषां चतुर्णां पौनरुक्त्यपरिहारप्रकाराणां मध्ये अभिमत इत्यपेक्षिते प्रथमोपन्यस्तस्यैकस्यैव न्यायस्य क्वचित् कश्चिदंशः शोध्यत इत्यस्यैवाभिमतत्वमित्याह NyāySu. (So.) 71.28 (*on* i. 2.19); अतो भूतादिशब्दोक्ताश्चत्वारोंऽशा लब्धा इति S'ivārkaMaDī. i. 280.31 (*on* i. 1.27); अर्थभावनाया यागेन स्वर्गं भावयेदित्यादौ स्वर्गादिफलं किमंशः, यागादिर्धात्वर्थः करणांशः, प्रयाजादिः करणोपकार इतिकर्तव्यतांशः SarvaDaKau. 99.27; अंशत्रयवती भावना SarvaDaKau. 99.25; उभाभ्यामप्यंशाभ्यां भावनैवोच्यते ArthSaṁ. 10.4; षडङ्गानि च पूर्ववद् इत्यंशेनापि भवदभीष्टसिद्धौ SetuBa. 76.24; द्रुतायामेव हि परः सन्निकर्षो नाद्रुतायामित्यनेन असंहितम् इत्यंशोऽर्थतो हेतुत्वेन व्याख्यातो भाष्ये LaS'abdeS'e. ii. 53.10; देवांशान् सात्त्विको भुङ्क्ते राक्षसांशांस्तु तामसः। राजसो मानवांशांस्तु सत्त्वे धार्यं मनो यतः S'ukrNī. 1.35; **4 C i** incarnation (in general), embodiment of a part, a form, a part (of a divine or semi-divine being) स्वैरंशैः संप्रसूयध्वं···मानुषेष्विति MahāBhā. i. 58.47; तं···इन्द्र उवाच···अंशेनावतरस्वेति MahāBhā. i. 58.51; बृहस्पतेः···देवर्षेर्विद्धि भारत। अंशात् द्रोणं समुत्पन्नं MahāBhā. i. 61.63; भास्करस्यांशः कर्णः MahāBhā. i. 126.3; पुराणः शाश्वतो देवो विष्णोरंशः सनातनः MahāBhā. iii. 37.29; (कर्णः) पितुर्ममांशो देवस्य सर्वलोकप्रतापिनः MahāBhā. iii. 42.20; दुर्वासाः शंकरस्यांशः शिष्यायुतसमन्वितः MahāBhā. iii. App. 25.15 [f. n.]; एष ते सुतो···कलेरंशः समुत्पन्नः MahāBhā. xi. 8.27; दक्षो जज्ञे महातेजाः सोमस्यांशेन भारत HariVaṁ. 2.45; तत्रावशिष्टान् मनुजान् सुप्तान् निशि विचेतसः। धक्ष्यते शंकरस्यांशः पावकेनास्त्रतेजसा HariVaṁ. 43.57; ततोंऽशानवनौ देवाः सर्व एवावतारयन् HariVaṁ. 43.69; भुवमंशाविव धर्मयोर्गतौ RaghuVa. 8.16; तस्य शरीरेऽहमंशेन स्वयमेवावतीर्य ··· असुरान् निहनिष्यामि ViṣṇuP. iv. 2.26; पुरुषोत्तममवनिभारावतरणायांशेन मानुषरूपधारिणं···आह ViṣṇuP. iv. 13.20; जगत्यर्थं जगन्नाथ···अवतीर्णोऽसि···तवांशश्चाहमग्रजः ViṣṇuP. v. 7.38; ततोऽवतेरुरंशैः स्वैर्देवास्ते कुरुवेश्मनि MārkP. 7.67; विष्णोरंशेन जायन्ते पृथिव्यां चक्रवर्तिनः BrahmāṇḍP. i. 29.78; नरमंशमादिपुरुषस्य गां गतम् Kirātā. 12.33; कुबेरनामांश इव स्वयंभुवः Kād. 3.4; अमरलोकादंशेनावततार मन्दाकिनी AvantiKa. 20.15; बुधादिला पुरूरवसमंशे मित्रावरुणयोरध्वरे मनोरुत्पन्नो(रू ? द)पादयत् AvantiKa. 146.14; पश्य तावदयं स कंसशत्रोरंशः AvantiKa. 161.11; S'iśuVa. 14.59; ऋष्यशृङ्गचरोरंशः प्रथमोऽयं महाभुजः AnargbaRā. 1.50; वसुदेवादंशेन कृष्णः किल संबभूव GītāBh.(S'aṅ.) 2.7 (*on* 1.0); तत्रांशेनावतीर्णस्य विष्णोर्वीर्याणि शंस नः BhāgP. x. i. 2; भवद्भिरंशैर्यदुषूपजन्यताम् BhāgP. x. 1.22; जज्ञे रावणनाशार्थं विष्णुरंशेन विश्वभुक् KūrmaP. 231.10 (1.21); ममांशः स तु नागेन्द्र NīlaP. 222; अंशेन जाते भुवि देवदेवे सुनिर्वृता भूमिरथो बभूव VisnuDhaP. i. 35.23; त्रैलोक्यमंश(? शे)न सनाथमेक(? व) कर्तुं महात्माऽदितिजोऽवतीर्णः VāmaP. 29.19; अयाच्यं याचितं यस्मान्ममांशो नीललोहितः। रुद्रो भविष्यति सुतः स च ते हिंस्यति प्रभाम् SkandP. v(1). 2.21; हरेस्त्वमंशोऽत्र कृतावतारः NavaSāC. 9.58; अंशः पुराणपुरुषस्य स निर्जगाम NavaSāC. 18.56; कल्केरंशाः पुरो जाताः···गार्ग्यभर्ग्यविशालाद्या ज्ञातयः KalkiP. i. 2.32; i. 3.42; बलिर्ययौ च सुतलं पितामहसमन्वितः। विष्णुश्चान्तर्दधेंऽशेन तले तस्थौ गदाधरः BṛDharmaP. i. 47.97; अंशेन तेषां भ्रातृत्वं गत्वा तान् नाशये रिपून् BrahmP. 32.26; 7.10; यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भूतले। तदांशेनावतीर्याशु कर्तव्यं धर्मरक्षणम् DevīBhāP. iii. 13.43; देशराजसुतस्तत्र ममांशो हि जनिष्यते BhaviP. 465B. 3 (iii (3). 1.32); अंशास्तेऽपि ···स्वगेहाय ययुः BhaviP. 497B. 29 (iii (3). 20.52); भक्तिं चकार शुद्धानामंशानां परया मुदा BhaviP. 497B. 26. (iii (3) 20.50); एवं ब्रुवति विप्रेशे स्वरूपधारिणः सुराः। स्थिता अंशान्नदीरूपा ददृशुस्ते विनायकम् GaṇeP. ii. 37.14; तदनु च गणकचिकित्सकसेवकवणिजां···हृदयानि। अंशैः प्रविश्य KalāVi. 1.92; द्वैपायनमुनेरंशस्तत्काले चन्दकोऽभवत् RājTa. (Ka.) 2.16; ताभ्यां योऽजनि विष्णवां(? ष्णवं)शो वासु[दे]व इवापरः। मल्लभूपालक[:] श्रीमां(? मान्) नृपा[णा]मुत्तमोत्तमः॥ शाक[ब्दे] वेदनेत्रक्षितिशशिगणिते श्रेष्ठकृष्णे [द]शम्यां···EI. iv. 236.78; नृपैः कुमारैः सचिवैः प्रवीरैरपरैरपि···महाबलैर्महोत्साहैरेककार्यप्रवृत्तिभिः। अमेयैस्तैरात्मनोऽशैरिव बाहुबलिर्बभौ TriṣaS'aPuC. i. 5.289; सहस्रं मुनयस्तेऽपि स्वामिनोंऽशा इवामलाः TriṣaS'aPuC. iii. i. 402; दैत्यारिः···स्वैरंशैरवतरितुं चतुर्भिरैच्छत् RāghPāṇ.(Ka.) 1.64; सोऽपी[ह] गोपीशतकेलिकारः कृष्णो महाभारतसूत्रधारः।···पुमानंशकृतावतारः प्रादुर्बभूवोद्धृतभूमिभारः EI. xii. 39.6–7; अंशावतीर्णो यद्वंशे भगवान् परम(? म)लोचनः। तत्कुले संगमो राजा समभूत् संपदान्निधिः EI. viii. 309.16; मधुद्विषोंऽशः सत्त्वोन्नतो विग्रहराजनामा PṛthviVi. 6.33; निजपत्युर्निरीक्ष्यांशं श्रीरियं श्रयते नृपम् PārśvC. 1.378; त्वद्गर्भे वसतिं गताः स इति च स्पष्टार्थमंशे हरेः PratāYaBhū. 216.6; त्वं ममांशो महेश्वरः VetāPañ.(Si.) 62.32; तादृग्रूपं तं प्रकटीकृत्य तस्मिन् स्वयमाविर्भूयायःपिण्डे वह्निवत् तत्कार्याणि करोति यस्मिन् यस्मिन्नवतारे स सोंऽश इत्युच्यते AṇuBh. 212.25 (*on* iii. 3.3); BallāC. 48.18; देवेष्वंशेन जातस्य कृष्णस्य UjjvaNīMa. 69.2; तस्यैवांशाः सर्वे देवाः S'aṅkaVi. (Ā.) 27.4; जगत्कारणवाक्यैः···प्रतिपादितं ब्रह्मैव गणपतिरिति तस्यांशा ब्रह्मादयः सृष्ट्यादिकर्तार इति S'aṅkaVi.(Ā.) 112.19; सहस्रवदनस्यांशो येन ध्वंसो रुजां कृतः BhāvPra.(Bhā.) i. 1.63; हरेरंशोऽस्ति गर्भस्ते जगत्त्रयहितैषिणः VīraBhā. 7.64; एकश्चतुर्था जातो यस्तस्यांशः पञ्चमो ह्ययम्। सर्वनाशाय सीतेति संमोहयति रावणम् AdbhuDa. 5.11; स खलु परमेश्वरस्यैवांशः Jīvān. 208.1; यस्यांशेन रजोयुक्तः सृष्टौ ब्रह्मा व्यजायत SātvaT. 1.41; श्रीजाने मामकीने त्वमवतर कुलेऽस्यैव भूयः स्वकीयैः अंशैः ĀnandRa. 1.39; स···खलान् शासितुं गर्भेंऽशेन मुदावसत्···सत्यप्रतिज्ञः पुमान् ĀnandRa. 3.6; **4 C ii** partial incarnation (*aṁśa* explained as comprising $1/4$ of the highest Lord; *kalā* = $1/16$; *vibhūti* = $1/100$) अंशस्तुरीयो भागः स्यात् कला तु षोडशी मता। शतभागो विभूतिश्च वर्ण्यते कविभिः पृथक् SātvaT. 3.9; अंशप्रकाशादंशः स्यात् कलायास्तु कला स्मृता। विभूतेस्तु विभूतिः स्यात् एष भेदो न हि स्वतः SātvaT. 3.25; यतः कृष्णावतारेण भगभेदाः पृथक् पृथक्। संदर्शिताः पृथक्कार्ये तस्मात् संपूर्ण उच्यते SātvaT. 3.27; रामो मत्स्यकूर्मवराहा नरकेशरी।···नरनारायणो दत्तः कल्की च बुद्धकल्किनौ। ज्ञानकर्मप्रभावाद्यैरंशा विष्णोः प्रकीर्तिताः SātvaT. 3.31. एषा मया ते कथिता संपूर्णांशिकलाभिदा। कार्यानुरूपा विप्रेन्द्र भगभेदप्रदर्शनात् SātvaT. 3.34; तत्र पूर्णोऽपि अल्पगुणशक्त्याविष्करणादंश इत्युच्यते, मत्स्यकूर्मवराहवामनहयग्रीवहंसादिरूपः। पूर्णशक्त्यादिव्यक्तीकरणात् पूर्णः श्रीनृसिंहो दाशरथी रामः श्रीकृष्णश्चेति विवेकः VedāntRaMañ. 49.1; अंशानां च कलानां च यत्र सौते निरूपणम्।···के प्राकृताः का प्रकृतिः क आत्मा प्रकृतेः परः।···के वांशाः प्रकृतेश्चापि कलाः का वा कलाकलाः। तासां च चरितं ध्यानं पूजास्तोत्रादिकं शुभम्। BrahmaVaiP. i. 1.22; पूर्णो भावः परस्य नासावंशः YātrāPra. 3.218. **5 A** a Vedic metre of 82 syllables regarded as hypermetric with two syllables (*svarāṭ*) form of कृति (80 syllables) or a hypometric with two syllables (*virāṭ*) form of प्रकृति (84 syllables) राट् विराट्···अंशोऽम्भोऽम्बु ṚPrāti. 17.4 (comm. इति यथैकविंशतिविरिराजश्च द्वाविंशत्यक्षरादयो द्विशताक्षरपर्यन्ताः); अर्णश्चांशश्चाम्भश्चाम्बु च वार्याप उदकमित्युत्तमस्य NidāSū. 1.5; **5 B i** a key-note in the *jāti* or *rāga*, the principal expressive note of a mode (*rāga*). It has ten characteristic features (*lakṣaṇa*) तत्रांशो नाम–यस्मिन् भवति रागश्च यस्माच्चैव प्रवर्तते। मन्द्रश्च तारमन्द्रश्च योऽत्यर्थं चोपलभ्यते। [अनेकस्वरसंयोगे योऽत्यर्थमुपलभ्यते। अन्यश्च बलिनो यस्य संवादी चानुवाद्यपि]॥ ग्रहापन्यासविन्याससंन्यासन्यासगोचरः। अनुवृत्तश्च यस्येह सोंऽशः स्याद्दशलक्षणः NāṭyaS'ā. 28.68; यश्च बहुप्रयोगतरः सोऽप्यंशः BṛDeśī. 57.12; यो रागस्य विषयत्वेनावस्थितः स्वरः सोऽप्यंशः BṛDeśī. 57.13; यस्मिन्नंशे क्रियमाणे रागाभिव्यक्ति(र्भि ?)र्भवति सोंऽशः BṛDeśī. 57.15; अंस(? श)न्यासग्रहकृतपदं ताडितं मन्द्रभूमौ षड्जं तन्वन् ऋषभरहितं धैवतेनापि हीनम्। हिन्दोलाख्यः सुखयति EI. viii. 105.21; SaṁgīRa. i. 177.1 (7.22); ii. 172.5 (3.101); iii. 35.1 (5.73); SvarameKa. 5.17; it is variously designated : *vādin* तत्र यो यदंशः स तदा वादी NāṭyaS'ā. 28.22; यो रक्तिव्यञ्जको गेये यत्संवाद्यनुवादिनौ। विदार्यां बहुलो यस्मात्तारमन्द्रव्यवस्थितिः। यः स्वयं यस्य संवादी चानुवादी स्वरोऽपरः। न्यासापन्यासविन्याससंन्यासग्रहतां गतः। प्रयोगे बहुलः स स्याद्वाद्यंशो SaṁgīRa. i. 181.7 (7.34); *jīvasvara* अंशो जीवस्वरो मतः SaṁgīRa. ii. 184.12 (3.165); बहुशो गीयते येन स्वरेणांशः स कथ्यते। अंशस्वरस्त्वसावेव जीवस्वर इति स्मृतः CaturDa. 5.7; **5 B ii** a group of notes of one *rāga* introduced into another *rāga* for enhancing the effect रागान्तरस्यावयवो रागेंऽशः (comm. °अन्यरागस्यावयवः स्वरसमुदायरूप एकदेशो रक्त्यर्थमुपादीयमानोंऽश इति परिभाष्यते) SaṁgīRa. ii. 177.3 (3.133). **5 C** one degree, $1/360$ part of a circle, $1/30$ part of a *rāśi* शशिराशयष्ठ चक्रं तेंऽशकलायोजनानि यवञगुणाः ĀryaBh. 1.4 (8); (comm. भगणाद् द्वादशांशो राशिरित्युक्तं भवति। ते राशयो यगुणास्त्रिंशद्गुणिता अंशा भवन्ति); अंशाः कलास्तथैवं विभागतुल्याः स्वकक्ष्यासु ĀryaBh. 3.14 (60) (comm. स्वकक्ष्याया द्वादशांशतुल्यो राशिः। राशित्रिंशांशतुल्यक्षेत्रो भागः (i. e. अंशः)। तथा कलादयः); मीनस्य द्वाविंशे [षड्] द्विशे कार्मुकस्यांशे PañcSi. 3.62 (3.24); तथैकराशिगानामेकोंऽशं हरति बली BṛhajJā. 7.3; लग्नस्य येंऽशा ह्युदिता ग्रहो यः YogYā. 5.19; HorāSā. 7.16; तद्दोस्त्रिघ्ना दशाप्तांशा विज्ञेया अयनाभिधाः SūrySi. 3.10 (103); उच्चबलं कन्यायां बुधस्य तुङ्गांशकैः सदा चिन्त्यम्। परतस्त्रिकोणजातं पञ्चभिरंशैः स्वराशिजं परतः Sārā. 5.21; विकलालिप्तांशराशिभगणान्ताः। क्षेत्रविभागस्तुल्यः कालेन विनाडिकाद्येन BrāhmSphuSi. 1.6; MaBhāsk. 1.15; चरभे अंशो विकला ततडे विवरात् सितोच्चं स्यात् ĀryaSi. 1.45 (32); 18.48 (237); अंशो भागो लवः प्रोक्तो लिप्ता च कलिका कला। विलिसिका च विकला सदा बुधैर्निगद्यते GaṇiNā. 99; ताडितः खदहनैर्दिनसंघः षट्कषट्कशरहृत् फलमंशाः GrahaGa. 31.21 (5.21); 6.1 (1.18) योजनसंख्या भांशैर्गुणिता स्वपरिधिहृता भवन्त्यंशाः। भूमौ कक्षायां वा Golā. 186.10 (20.50); मेषादिराशेस्त्रिंशमंशं यावता कालेन रविर्भुङ्क्ते तावान् कालः सौरः अहोरात्रः SmṛtiCan. v. 119.9; स्थितिरसहतिरंशा GrahaLā. 6.5; 2.1; स्वेष्टमध्यपरिध्यंशैः फलं कार्यं विचक्षणैः SiddhāTaVi. 110.24; 111.10; **5 D i** used as

an abbreviation of *navāṁśa* which is equal to $1/9$ of a *rāśi* = a *caraṇa* of a *nakṣatra* लग्ने ह्यभ्युदयो येषां तेष्वंशेषु स्थिता ग्रहाः। लग्नोद्भवं फलं धत्ते NāraS. xiv. 22; लग्नस्य येंऽशा ह्युदिता ग्रहो यस्तेषु स्थितो लग्नफलं स धत्ते YogYā. 5. 19; भौमोदयेंऽशेऽह्नि वास्य यात्रा करोति बन्धं वधमर्थनाशम् YogYā. 5. 29; लग्ने योंऽशस्तत्क्रमाद्रूप एव संक्षेपोऽयं विस्तरात् तत्प्रभेदः HorāPañ. 1. 7; तपनाह्निगतात्मभाश्विनीनां तिथयोंऽशा दिवसाः शुभग्रहाणाम्। हरदस्रहरीन्द्रसूर्यपूषादितिदैवानि च भानि शान्तिके स्युः ĪśānŚiPa. i. 5. 48; पापानामंशदिवसेद्रेक्काणोदयदृष्टयः। होराश्चाशोभनाः सर्वे ग्रहास्त्वो(?स्त्वा)पगताः शुभाः ĪśānŚiPa. ii. 26. 8; कन्यांशेभ्यः पश्चिमेभ्यः पड्भ्यः प्रारभ्य संख्यया। अंशान् द्विसप्तति यावद् मुङ्क्ते सूर्यस्तु राशिषु। उदेति तावद् भगवान्नाशस्यो व्योम्नि धामभृत्।…अंशश्चरणः, नवचरणो राशिः, सपादनक्षत्रद्वयभोगात् CaturCin. ii. (2) 901. 15; रोहिण्यां नवरात्रं तु प्रथमेंऽशे प्रकीर्तितम्। द्वितीये द्विगुणं प्रोक्तं तृतीये दशरात्रकम् HāriS. ii. 6. 23; **5 D ii** name of the sixth house in a horoscope रोगांशशस्त्रभयषष्ठरिपुक्षतानि (संज्ञा भवन्ति) JātaPā. 1. 59; **5 E** numerator गुणयेदंशानंशैर्हारान् हारैर्यदैत यदि तेषाम् GaṇiSāSaṁ. 2. 2; सदृशहृतच्छेदहतौ मिथोंऽशहरौ समच्छिदावंशौ। लुप्तैकहरौ योज्यौ त्याज्यौ वा भागजातिविधौ GaṇiSāSaṁ. 2. 55; रूपच्छेदनघाते कुर्यादंशं यथोदितं स्वगुणम्।… छिन्धादंशानां वधमत्राहत्या छिदां प्रभागविधौ ĀryaSi. 15. 11–13 (146); छेदसमस्तैंऽशानां योगस्तद्भवति संकलितम् ĀryaSi. 15. 14 (147); गुणनेंऽशानां घातं छेदानां ताडनेन भजेत् ĀryaSi. 15. 15 (147); व्यंशहरगुणनमंशो ह्यविकृतहरताडनं हारः ĀryaSi. 15. 20 (148); वक्ष्यामि गणितं भिन्नमुद्देशे खण्डितं हि यत्। रूपमंशस्तथा छेदो नामैतद्व्यावहारिकम्। रूपमूर्ध्वमधश्चांशस्तस्याधः छेद इष्यते। संपूर्णं कथ्यते रूपमंश उद्धरितो भवेत्। तस्यांशस्य विभागो यः स छेदः परिकीर्तितः Mānaso. ii. 2. 117; भजेच्छिदोंऽशैरथ तैर्विमिश्रै रूपं भजे[त्] स्यात् परिपूर्तिकालः Līlā. 94 (35); अन्योन्यहाराभिहतौ हरांशौ राश्योः समच्छेदविधानमेवम् Līlā. 29 (9); **6 A i** a measure of time, a period equal to five Ghaṭikās (= 2 hours) अंशस्त्वेकस्य पञ्च घटिकाः JaimiUpaSū. iv. 3. 23; युगेष्वावर्तते योंऽशैर्दिनत्वयनहायनैः। सर्गप्रलययोः कर्ता तस्मै कालात्मने नमः MahāBhā. xii. 47. 42; **6 A ii** $1/124$ of a day द्यु हेयं पर्व चेत् पादे पादस्त्रिंशत्तु सैकिका। भागात्मनापवृज्यांशान् निर्दिशेदधिको यदि JyotiVe. 12 (comm. सैकाः त्रिंशदंशाः पादमेकं कुर्वन्तीत्यर्थः); **6 B** a measure of length मध्ये नवपदं ब्रह्मस्थानं तदतिनिन्दितम्। द्वात्रिंशदंशाः प्राकाराः समीपांशाः समन्ततः। पिशाचांशा गृहारम्भे दुःखशोकभयप्रदाः। शेषाः स्युर्गृहनिर्माणे पुत्रपौत्रधनप्रदाः NāraS. xxxi. 20. 21; अंशैर्द्वादशभिस्तेषु कुर्यात् शिखरमायतम् SamarāSū. ii. 107. 5; बाह्यात्परस्परं क्षेपमंशेनांशेन योजयेत्। मध्ये लतास्य कर्तव्या भागषट्केन विस्तृता SamarāSū. 57. 167; व्यासे त्रयोदशांऽशे तु पञ्चांशं गर्भमन्दिरम् ĪśānŚiPa. ii. 29. 3; अंशं योजयतु क्वचित् त्यजतु वा TantrSa. 2. 9; द्वारस्यांशौ तु मध्यमौ ŚukrNī. 1. 231; **6 C** a measure of area, a small square विस्तरेऽष्टनवांशे तु द्व्यंशाद् गर्भमन्दिरम् ĪśānŚiPa. ii. 28. 83; अष्टचत्वारिंशदंशा विमाने तु विवस्वतः TrīśaŚaPuC. ii. 3. 542; **6 D** a measure of quantity or proportion तेन तैलं कषायेण दशकृत्वो विपाचयेत्। अथास्य दशमे पाके समांशं छागलं पयः। दद्यादेवोऽणुतैलस्य नावनीयस्य संविधिः CaraS. i. 5. 67; द्वौ भागौ गन्धकस्याष्टौ शङ्खचूर्णस्य योजयेत्। एकमेव रसस्यांशमर्कक्षीरेण मर्दयेत् RasRaSa. 16. 26; त्रिगुणमिह रसेन्द्रमेकमंशं कनकपयोधरतारपङ्कजानाम्। रसगुणवलिमिविधाय RaseCi. 2. 10; त्वक्पथ्ययोः समावंशौ शशिभागार्धसंयुतौ। नागवल्लीसमो भाति मुखवासो मनोहरः BallāCa. 74. 3; **6 E** a measure of weight (= 4 *yavas*) यवैश्चतुर्भिरंशः स्याद् भागोंऽशानां चतुष्टयम् GaṇiSāSaṁ. 0. 42. **7 A** name of a king अंशो (v. l. अङ्गो) ऽरिष्टश्च वेनश्च MahāBhā. ii. 8. 14; विजिती वीतिहोत्रोंऽशः [v. l. °श्च] MahāBhā. i. 1. 173. **7 B** name of a son of Kratu in the period of Manu Svārociṣa प्रवक्ष्यामि स्वारोचिषस्य…प्रजासर्गं…चिकित्वान् निभृतो यश्च अंशो यश्चैव पठ्यते।…इत्येते क्रतुपुत्रास्तु VāyuP. ii. 1. 10; **7 C** name of one of the sixteen forms of Rudra in his *mahimā-vyūha* अजेशः क्षेमरुद्रश्च सोमोंऽशो लाङ्गली तथा।… काम ईशस्तथा श्वेतो भृगुः षोडश वै स्मृताः। कथितं महिमाव्यूहं LiṅgP. ii. 27. 107; **7 D** name of a son of Manu समुत्पत्स्यति गोविन्दो मनोर्वंशे महात्मनः। अंशो नाम [v. l. अंशुनाम] मनोः पुत्रो ह्यन्तर्धामा ततः परम् BrahmP. 226. 31; **7 E** name of a Prajāpati in the Svayambhū's race वंशे स्वायंभुवे चासीदंशो नाम प्रजापतिः PadmaP. v. 8. 3; **8** the Kośas have assigned some more meanings to *aṁśa*. **8 A** digit अंशस्त्ववयवो भाग एकदेशः कलेति च Vaija. 177. 55; **8 B** $1/3$ of a zodiacal sign अंशो विभागः राशित्रिभागो वा comm. *on* TrikāŚe. iii. 3. 65; **8 C** a quarter [अंशः] पादार्द्धयोर्दृष्टः ParyāRaMā. 1539; **8 D** a half; *ibid.* Moreover there are cases where certain words are declared to have the sense of *aṁśa* (*aṁśa* being used in the loc.); such, for example, are *skandha* (ŚabdaRaSaK. 182. 6), *mātrā* (Vaija. 235. 62), *kaṇikā* (Vaija. 247. 4). There are others, such as *pulāka* (AnekāTi. 3. 169), *jambha* (AnekāSaṁ. 2. 304), *pāli* (DharK. 2441, KośaKaTa. ii. 8677), *tejas* (NānārthaMa. 1893). Curiously enough Śabdaratnākara 637 alone has given this word both as *aṁsa* (*dantya*) and *aṁśa* (*tālavya*)…भागके, अंसस्तालव्यदन्त्यान्तः. MW. gives *day* as a meaning found in L. **9** *adv.* (*aṁśena*, *aṁśe*) in part, partly, in that part, to that extent, (with negatives) not even in part अंशेन दर्शितानुकूलता Kād. 159. 1; उभयाश्रयत्वात् पथ्यालक्षणस्य विपुलाशास्त्रांशेनापि प्रवेशो दुर्लभः MṛtaSaṁ. 52. 3 (*on* 4. 23); अनुपादेयत्वं च किं सर्वात्मना अंशेन वा VyaktiVi. 35. 11; तदांशे सिद्धसाधनत्वात् NyāyPari. 278. 9; असत्ख्यातिरंशे प्रसजति भवताम् TattvMu. 4. 13; एकविषयत्वेंऽशे पौनरुक्त्यम् TattvPrakā. 164A. 9 (*on* iii. 3. 2); मिथ्यात्वभङ्गे उक्तरीत्या अंशे सिद्धसाधनात् Nyāyāmṛ. 416A. 1; साम्नोंऽशे दृष्टार्थत्वम् BhāṭṭDī. iii. 118. 1 (*on* ix. 2. 9); अंशेन ओजोव्यञ्जकान्तर्भावेऽपि RasGaṅ. 78. 13; ये अंशेन परकीयं द्रव्यदेवतं संस्कारकत्वेनाश्रयन्ते Mayū. Māli. 355. 28 (*on* iv. 1. 7)

अंश *n.* **1** part, portion (of territory or kingdom); देशनाम्ना तस्य सुता मगधस्य महात्मनः। तेभ्योंऽशानि प्रदत्तानि (*aṁśāni* = probably *aṁśarājyāni* = *rājyāṁśāḥ* hence neuter!) BhaviP. 424A. 15 (iii. (i) 6. 25); partial (i. e. subordinate) statement (comprising *arthavāda*) एतदर्थवादरूपाण्यंशानि नो दिव्यानि, प्रयोजनाभावात्। विधिमन्त्राभ्यामेव सर्वप्रयोजनसिद्धेः SaṅkaVi. (Ā) 221. 16 (*aṁśāni*=probably *aṁśavākyāni*=*vākyāṁśāḥ*) सर्वत्र चाष्टममंशं कल्कस्य स्यात् AṣṭāSaṁ. i. 150. 8 (1. 28); **2** one of the equal divisions into which a thing is divided (to indicate measure or proportion) मूर्धादिपादपर्यन्तं तुङ्गमानं प्रशस्यते। चतुर्विंशच्छतं कृत्वा तथैवांशेन मानयेत्। उष्णीषान्तकेशपर्यन्तं चतुर्मात्रं प्रशस्यते MānaSā. 65. 2; तत्त्रिभागैकमाद्यङ्गमंशाभ्यां पादमिष्यते VāstuVi. 9. 3 (comm. पादमाने त्रिधाविभक्ते एकांशेनाधिष्ठानम्, अंशाभ्यां पादं च कल्पयेत्); **3** a formula included in the group of six called *āyādiṣadvarga* in architecture to decide the length, breadth, height or circumference of a building, throne etc. as being either auspicious or otherwise भूपं शुद्धं धीरं चाधनं (चन्दनं) वेश्मे(श्मे)व च [शक्तिश्च] भुवन्धन्य(नं) वीरं चैव मुक्तिमुक्तिशुभांशम्। अन्य[त्] सर्वं तस्कराद्या(द्यं) यथांशम्। युक्तं चेत् सर्वसंपद्विनाशम् MānaSā. 52. 170; अंशं च चतुर्वृद्धिश्च नवभिश्च क्षयो भवेत् MānaSā. 61. 17; **4** a kind of evil spirit ग्रामस्य चोत्तरे बाह्ये प्रेतभूतांशदण्डकम्। MānaSā. 9. 145.

²**अंश** (aṁśa) *m.* rarely *n.* [for *aṁsa*] shoulder, MahāVyu. 189. 37; स्कन्धो भुजशिरोंऽसोऽस्त्री AgniP. 363. 21; AmaK. (Kṣīra.) reads *aṁsa* (and not *aṁśa*). (रतान्ते) धृत्वा चान्येन (पाणिना) वासो विगलितकबरीभारमंशं वहन्त्याः…वपुः…लक्ष्म्याः पुनातु SubhāRaK. 6. 22; अंशेन कर्णपूरेण (च) नखर(रे) पश्चिमे तथा। द्वितीये नखरे लग्नं कार्यं सूत्रं तु पञ्चमम्॥ अंश(से) कर्णदलस्याग्रे पश्चान्नग(ख)रपश्चिमे। सूत्रं षष्ठं प्रकुर्वीत सूत्रन्यासविशारदः Mānaso. iii. 1. 885; सुंसमामुद्रहन्नंशे…अरण्यानीं प्रविष्टोऽसौ MalliC. 8. 281; तुङ्गोंऽशपदमूर्धसु…द्वात्रिंशल्लक्षणान्येवं PārśvC. 5. 132; विन्यसेत्, हृदये च तलं सर्वमंशयोश्च TantrSā.(K.) 76. 3; कण्ठमूले स्तनद्वन्द्वे वामांसे हृदयांबुजे। सव्यांशे पार्श्वयुगले नाभिदेशे च देशिकः quoted with the caption तथा च शारदायाम् TantrSā.(K.) 85. 33; भालांशे पार्श्वे जठरे पार्श्वे अंशे गले हृदि। ब्रह्माण्याद्यास्ततो न्यस्य विधिना प्रोक्तलक्षणाः TantrSā.(K.) 86. 9 (comm. दक्षिणांसे); अंशेन कर्ण…तिरोदधानां, संताडयामास हरिः…चकोरनेत्रा (? त्रां) च(? चु)लुकोदकेन PadyaVe. 543.

¹**अंशक** (aṁśa-ka) *m.* [*aṁśa* + *kan*, P. v. 2. 69; अंशं हरति, अंशको दायादः JaineVyā. iv. 1. 17; CāndraVyā. iv. 2. 74; अंशं हारी, अंशको दायादः। अंशकः पुत्रः KāśiVṛ. *on* P. v. 2. 69; Prasā. i. 881. 15; SiddhāKau. 301A. 12] an heir, kinsman, son तत्तैनिकान् समीके स…क्षेप्तुं…शशिकेशांशकः…र्शं शशाक HarVi. 43. 41 (comm. शं सुखेन…। शशिकेशस्य चन्द्रमौलेरंशकः सुतः); अप्युष्णिकां तन्त्रकवस्त्रखण्डलं वा शीतकः किं लभतेऽशकोऽपि हि DvyāKā. 18. 59; अथांशकः। सगन्धा(?न्ध) ज्ञातिदायादाः TrikāŚe. ii. 6. 9.

²**अंशक** (aṁśa-ka) *m.* [*aṁśa* + *ka*, *svārthe*] **A i** part, portion **ii** patrimony, heritage, share **iii** a quarter **iv** a partial incarnation **v** element, factor **B** a part of a verse **C i** the predominant note, key-note **ii** part of a Rāga occurring in another Rāga **D i** ninth part of a zodiacal sign **ii** degree of a circle, 1/30 part of a zodiacal sign, a degree of latitude **iii** 1/4 of a Nakṣatra **iv** a period between two Yugas **v** the auspicious time of a day **E i** numerator **ii** a fraction **F i** a small part or division of a Tantric figure **ii** a part of the surface of a figure **iii** a square **iv** a unit of linear measurement **v** a unit indicating the proportion **vi** a formula to determine a structure. **A i** part, portion, fraction (of something) गुर्वैश्शिवविद्याभ्यः क्षेत्रपालाय चांशकम्। सतुङ्कूल्य सहायेन विभज्याद्यात् क्षितौ शुचिः MṛgendraT. iv. 1. 84; क्रीणीत येन मूल्येन तस्य षोडशमंशकम्। विक्रीतलभ्यं कुर्यात्तु ह्यधिके धर्महानिकृत् BṛDharmaP. ii. 4. 7; माधुर्ये गुडपिण्डे यत्तत् तस्यांशकेऽणुमात्रेऽपि PraboSu. 158; **A ii** patrimony, heritage, share न चेत् प्रयच्छध्वं…युधिष्ठिरस्यांशकमीप्सितं

स्वकम् [v. l. for °स्यांशमभीप्सितं स्वकम्] MahāBhā. v. 64. 14; **A iii** a quarter, $1/4$ part of something बला विदारी ह्रस्वं च… । एषां कषाये द्विक्षीरे विदार्या रजसां(?सों)ऽशके । जीवनीयैः पचेत् पिष्टैरक्षमात्रैर्घृताढकम् AṣṭāSaṁ. ii. 27. 10 (4. 5); **A iv** part, partial incarnation तं(रुद्रं)…आह…भगवान् भूतनाथः । दक्षं सयज्ञं जहि मद्भटानां त्वमग्रणी रुद्रभटांशको मे BhāgP. iv. 5. 4; चत्वारः सहजा मनुष्यवपुषा यूयं हरेरंशकाः UnmaRā.(Vi.) 95; सन्त्येवावरणादिशक्तिसहिता मूलप्रकृत्यंशकाः YātrāPra. 6. 160; **A v** element, factor, तज्ज्ञेयं सकलं सूक्ष्ममकारस्यादिमेंऽशके LakṣmīT. 20. 28; **B** (Metrics) a part of a verse, comprising a group of letters together having four morae (*caturmātra gaṇa*). Three such *aṁśakas* form the odd *pādas* of the *pathyā* (variety of *āryā*) त्रिष्वंशकेषु पादो दलयोराद्येषु दृश्यते यस्याः । पथ्येति नाम तस्याः (i. e. आर्यायाः) VṛttaRa. 2. 3; **C i** (Music) a predominant note in a composition आदिशब्देन जात्यंशकग्रामरागभाषाविभाषान्तरभाषादेशीमार्गा गृह्यन्ते Loc. 30. 13 (*on* 1. 7); **C ii** part of one *rāga* occurring in another *rāga* रागान्तरस्यावयवो रागेंऽशः स च सप्तधा । कारणांशश्च कार्यांशः सजातीयस्य चांशकः ॥ सदृशांशो विसदृशो मध्यमस्यांशकोऽपरः । अंशांशश्चेति SaṅgīRa. ii. 177. 4; **D i** (Astronomy) the 9th part of a zodiacal sign, *navāṁśa* वेलामथ विलग्नं च होरामंशकमेव च । पञ्चकेषु विजानीयान्नष्टजातकसिद्धये Bṛhajjā. 26. 14; LaJāta. 14. 6; ज्ञगुरू यदि वांशकमेकमितौ समरेऽमराडिव भाति तदा YogYā. 4. 31; 4. 32; दिनकृद्दिवसे तथांशके यात्रालग्नगते ऽथवा रवौ । संतापयति स्मरातुरं वेश्येवार्थविवर्जितं नरम् YogYā. 5. 27; उदये शशिनोंऽशकेऽह्नि वा भवति गतो न चिरेण दुर्मनाः YogYā. 5. 28; अंशकात् ज्ञायते द्रव्यम् HorāṢaṭPañ. 7.13; भौमसितज्ञेन्द्वर्का बुधभृगुभौमार्थमन्दशनिगुरवः । मेषादीनामीशा राशीनामंशकानां च HorāSā. 2. 1; अतोंऽशके लग्नगते तु वक्ष्ये वर्णस्वभावाकृतिलक्षणानि । प्रधानवीर्येंऽशपतौ Sārā. 50. 1; स्वोच्चात् सप्तमराशिर्नीचः स्यादंशकात् परमम् Sārā. 3. 36; चन्द्रज्ञगुरुशुक्राणां वारद्रेक्काणकांशकाः । शस्ताः ĪśānS'iPa. ii. 26.7; चन्द्रशुक्रगुरुज्ञानां वारलग्नांशकाः शुभाः VasiS. 28. 12; **D ii** degree (of a circle), $1/30$ part of a zodiacal sign, a degree of latitude कन्यैव दुष्टा व्रजतीह दास्यं साध्वी समाया कुचरित्रयुक्ता । भूम्यात्मजर्क्षे क्रमशोंऽशकेषु वक्रार्किजीवेन्दुजभार्गवाना[? णा]म् Bṛhajjā. 24. 3; पूर्वस्यां ब्रह्महृदयादंशकैः पञ्चभिः स्थितः । प्रजापतिः SūrySi. 8. 20; एवं बुधो द्वादशभिश्चतुर्दशभिरंशकैः । वक्री शीघ्रगतिश्चार्कात् करोत्यस्तमयोदयौ SūrySi. 9. 8; स्वात्यगस्त्यमृगव्याधचित्राज्येष्ठाः पुनर्वसुः । अभिजिद् ब्रह्महृदयं त्रयोदशभिरंशकैः ॥ (दृश्यादृश्यानि भानि तु) SūrySi. 9. 12; मन्दोच्चांशा यथाक्रमम् । भास्करस्य विजानीयादष्टसप्ततिमंशकान् MaBhāsk. 7. 12; कृतदर्शनसंस्कारो भार्गवोऽर्कान्तरस्थितैः । अंशकैर्नवभिस्तेभ्यो द्व्यधिकैर्द्व्यधिकैः क्रमात् ॥ दृश्यन्ते सूरिवित्सौरिमाहेया निर्मलेऽम्बरे LaBhāska. 7. 1; KhaṇḍKhā. 2. 16; भानुमतो मन्दोच्चं राशिद्वयमंशकाश्च सप्तदश KhaṇḍKhā. 149. 9; कल्पगताब्दा गुणिता…भक्ता दिनावमान्यंशकाः शेषाः BrāhmSphuSi. 1. 39; जननर्क्षकतोंऽशकादशीतेरधिको यस्य तु योऽष्टमोंऽश उक्तः । स विनाशकसंज्ञकः ĪśānS'iPa. i. 5. 59; कथय गणक तत्र क्षिप्रमक्षांशकान् मे क्षितिपरिधितृतीयेऽथांशके तत्र तत्र Golā. 258. 27 (31. 28); दक्षिणायनादनुलोमविलोमाभ्यां षट्त्रिंशद्भिरंशकैरुत्तरमध्यमोत्तरमध्यममध्यमदक्षिणदक्षिणाः पञ्च मार्गा भवन्तीति AdbhuSāg. 137. 15; राशिं प्रति त्रिंशदंशका भवन्ति CaturCin. i. 75. 6; नृयुक्तुलाघटानां च तुलाद्याश्चांशका नव JātaPā. 1. 33; तयोः (i. e. रवि and मङ्गल) । इत्थशालोऽस्ति तत्रेन्दुः कन्यायां चरमेंऽशके TājiNī. i. 2. 59 (121); विषुवे विषुवांशा ये मध्ये स्युर्ध्रुवसूत्रयोः । स्वाहोरात्राख्यवृत्तेऽपि तन्मिता एव चांशकाः SiddhāTaVi. 160. 6; cf. **अक्षांशक, राश्यंशक** **D iii** $1/4$ of a *nakṣatra*, generally called *caraṇa* or *pāda* यत्राश्विनी च भरणी कृत्तिकायास्तथांशकः । मेषो राशिः कुजक्षेत्रं तच्छिरः कालरूपिणः VāmaP. 5. 31; **D iv** the period between the end of the preceding and the beginning of the following Age (Yuga), abridgment of *sandhyāṁśaka*. They take their names from the Yuga they follow, such as *kṛtāṁśaka*, *tretāṁśaka*, *dvāparāṁśaka*, and *kalyaṁśaka* and extend over 400, 300, 200 and 100 (divine) years respectively. The extent of the last three together is 600 (divine) years. अंशकः (?काः) षट्शतं तस्मात् कृतसन्ध्यांशकं विना LiṅgaP. i. 4. 7; **D v** the auspicious time or period of the day शशंस मौहूर्तिकसंसदंशकम् NaiṣC. 15. 8 (comm. अंशकं वैवाहिकं लग्नम्; *n.* ? अंशमेव अंशकम्, स्वार्थे कन्); **E i** (Math.) numerator विपरीतच्छेदगुणा राश्योश्छेदांशकाः समच्छेदाः । संकलितेऽ(? तें)शा योज्या व्यवकलितेंऽशान्तरं कार्यम् BrāhmSphuSi. 12. 2; कृत्वा च्छेदांशकयोः कृतिकृतिमूले घनं च घनमूलम् । तच्छेदैरंशहृतौ वर्गादिफलं भवेद् भिन्ने GaṇiSāSaṁ. 2. 13; **E ii** a fraction कश्चित्स्वकैश्चरणपञ्चमभागषष्ठैः कोऽप्यंशको दलषडंशकपञ्चमांशैः । हीनोऽपरो द्विगुणपञ्चमपादषष्ठैः तत्संयुतिर्दलमिहाविदितांशकाः के GaṇiSāSaṁ. 2. 133; **F i** (Tantra, S'ilpa etc.) a small part or division (*koṣṭhaka*) in a (Tāntric) diagram पुनश्चैवांशकान् वक्ष्ये वर्गाष्टकसुसंस्कृतान् । देवा अकारवर्गे तु दैत्याः कवर्गमाश्रिताः AgniP. 132. 9; कोणान्तराणि त्रिभिरंशकैः स्युः ĪśānS'iPa. i. 6. 33; **F ii** one of the several not equal parts into which an area or surface is divided तुर्यश्रं नवधा विभज्य तु बहिश्चान्तः क्षिपेदंशकम् ĪśānS'iPa. ii. 8. 30; **F iii** one of the several equal squares (or parts) into which an area (i. e. a flat surface) is divided (used as a unit to indicate the measurement of areas of different parts of a construction) विभज्य दशधा क्षेत्रमंशकानां भवेच्छतम् PauṣkS. 5. 40; सुमुखस्याधुना लक्ष्म…उच्यते ।…तत्रैकादशभिर्गर्भश्चतुर्भिर्भित्तिरंशकैः SamarāSū. ii. 84. 15 (57); अंशकैः पञ्च(म ? भि)श्चैव विधेयोऽस्य तुलोदयः SamarāSū. ii. 84. 23 (57); (of the *nandivardhanaprāsāda*) तुलोदयो विधातव्यस्त्रयोदशभिरंशकैः SamarāSū ii. 113. 11 (57); (of the same) वेदीबन्धोंऽशकाः पञ्च जङ्घा स्यादष्टभागिका SamarāSū. ii. 64. 50; (in *vaiḍūryaprāsāda*) चतुरश्रीकृते क्षेत्रे विंशत्या भाजितेंऽशकैः । कुर्याद् द्विभागविस्तारा रथिकाः पञ्च कर्णगाः SamarāSū. ii. 56. 217; विमानस्य तु विस्तारे त्रिभागं(? गे) चांशकं गृहम् । हर्म्यतारे तु भूतांशं(? शे) त्रियं-(त्रयां)शं गर्भगेहकम् MānaSā. 19. 57; मूलांशं च तृतीयकं च दशधा तुर्यं च कृत्वांशकम् TantrSa. 2. 58; **F iv** part of the whole length, breadth or height considered as a unit of linear measurement to define the proportionate length etc. of the various parts or sections of the whole अर्धं नवांशे पञ्चांशैः पञ्चांशे वांशकैस्त्रिभिः । द्वारोत्सेधो भवेत्तस्मादर्धं विस्तृतिरिष्यते ॥ ĪśānS'iPa. ii. 31. 104; मासूरे मिहिरद्वयांशिनि ततोंऽशैः पादुकं पावकैरष्टाभिर्जगतीं स्वरैः कुमुदकं शेषे दशांशैंऽशकैः । त्रिद्व्यग्न्यश्विमितैर्गलं विरचयेत् कम्पान् गलं पट्टिकां प्रत्युद्यन् मकरास्यकादिरुचिरां सिंहादिभिश्चोज्ज्वलाम् TantrSa. 2. 13; दर्शनाद्रिवसुद्वारपङ्क्तिरुद्रांशकैः कृतम् VāstuVi. 8. 16 (comm. स्तम्भानां मूलविस्तारमानम्); त्रयोदशचतुर्भागमष्टादशशरांशकम् VāstuVi. 9. 5; समिदंशकृतोत्सेधे त्रिभागं पादुकं भवेत् । षड्भागा जगतिस्तस्य कुमुदं दर्शनांशकम् । तत्पट्टिकैकभागेन भागाभ्यामन्तरी भवेत् । प्रतिपट्टं तदेकांशमंशाभ्यां प्रतिरुच्यते । पादबन्धमिति प्रोक्तं शुभदं सर्ववर्णिनाम् VāstuVi. 9. 13; तत्समं तोरणं चान्यन्न्यस्येद् भूमौ द्विजांशकम् PauṣkS. 4. 123; **F v** part or unit indicating the proportion of the several ingredients in a mixture or a compound एषां चूर्णं मधु घृतं तैलं च सदृशांशकम् ।…पीतं निहन्ति तत् AṣṭāHṛ. i. 14. 26; **F vi** a formula to determine the measurements of a structure व्ययं क्षेत्रफले क्षिप्त्वा गृहनामाक्षराणि च । भागं त्रिभिर्हरेत् तत्र यच्छेषं सोंऽशको भवेत् ॥ चतुरङ्गो यथा मन्त्रो मुख्यो लग्ने नवांशकः । तथा गृहादिषु प्रोक्तं मुख्यत्वेनांशकत्रयम् ॥ इन्द्रो यमश्च राजा च त्रयो नामभिरंशकाः SamarāSū. 26. 38; तन्मूले व्ययहर्म्यनामसहिते भक्ते त्रिभिस्त्वंशकः । स्यादिन्द्रो यमभूपतिक्रमवशात् Rājavallabha 3. 9.

अंशक (aṁśa-ka) *n.* [*aṁśa+ka, svārthe*]. **1** part, partial incarnation पुंस्त्रीरूपाणि सर्वाणि चावयोरंशकानि हि KulārT. 3. 91; **2** one of the six formulae in S'ilpa आय(?यं)व्ययं च योनि(? निश्) च नक्षत्रं वारमंशकम् । तिथिर्वाथ षडेतानि तथायादिविदो विदुः MānaSā. 30. 85; **3** included among the thousand names of god Vināyaka (=Gaṇeśa) राशिस्तारा तिथिर्योगो वारः करणमंशकम् । …इति वैनायकं नाम्नां सहस्रमिदमीरितम् GaṇeP. i. 46. 126; **4** association with a deity प्रबध्य कुञ्जरान् राजा तेषां लक्षणमुत्तमम् । अनूकमंशकं सत्त्वं कुलं सम्यग्विचारयेत् Mānaso. ii. 3. 221. **5** a day (L.) वास्रो व्युष्टांशके दिनम् TrikāS'e. i. 4. 22.

[3]अंशक (aṁśa-ka) *m.* [[2]*aṁśa+ka, svārthe*] shoulder, shoulder-blade स्कन्धावष्टाङ्गुलौ कार्यौ त्रिकलावंशकौ शुभौ AgniP. 44. 26.

[4]अंशक (aṁśaka) *m.* name of a *gotrarṣi* included in the *naḍādi gaṇa* on P. iv. 1. 99.

अंशकक्रम (aṁśaka-krama) *m.* the sequence of quarter-parts of the *nakṣatras* नक्षत्राणि चतुष्पादान्येकमष्टोत्तरं शतम् । एतावत्यश्च पुत्तल्यस्त्वंशकक्रमयोगतः ॥ TantrRā. 31. 23.

अंशकचतुष्क (aṁśaka-catuṣka) *n.* a group of four squares ततोंऽशकचतुष्केण सूक्ष्मशोभं प्रकल्पयेत् PauṣkS. 5. 234.

अंशकचत्वारिंशत् (aṁśaka-catvāriṁśat) *f.* forty degrees षड्विंशे मिथुनांशेंऽशकचत्वारिंशता मृगव्याधः । तत्क्रान्तेर्दक्षिणतो विक्षिप्तः BrāhmSphuSi. 10. 40.

अंशकत्रय (aṁśaka-traya) *n.* **1.** three quarters (of a *nakṣatra*) मृगशिरसोऽर्धं रौद्रं पुनर्वसोश्चांशकत्रयं मिथुनम् BṛSaṁ. 102. 2; **2** the three remainders (one, two and zero) when divided by three, in the application of the formula called *aṁśaka* गृहादिषु प्रोक्तं मुख्यत्वेनांशकत्रयम् । इन्द्रो यमश्च राजा च त्रयो नामभिरंशकाः ॥ SamarāSū. 26. 39. **3** three squares अंशकत्रयसंयुतम् । पङ्क्तित्रयं शोधनीयम् PauṣkS. 10. 67.

अंशकदशा (aṁśaka-daśā) *f.* the period of life based on Aṁśāyurdāya system तस्यैवमंशकदशामेवं कृत्वा HorāSā. 7. 9.

अंशकद्वय (aṁśaka-dvaya) *n.* **1** two degrees वृषे सप्तदशे भागे यस्य याम्योंऽशकद्वयात् । विक्षेपोऽभ्यधिको भिन्द्यात् रोहिण्याः शकटं तु सः SūrySi. 8. 13; **2** two squares तत्र तृतीयपङ्क्तौ तु लोपयेदंशकद्वयम् PauṣkS. 5. 156.

अंशकद्वितय (aṁśaka-dvitaya) *n.* a group of two squares आमितानां च वृत्तानां क्षेत्राख्यपरिधिर्द्विज । अंशकद्वितयं मध्ये सवितानेव शिष्यते PauṣkS. 7. 35.

अंशकप (aṁśaka-pa) *m.* lord of the one-ninth part of a *rāśi* क्षेत्राधिपसंदृष्टे शशिनि···धनवान् द्रेष्काणांशकपैर्वा LaJāta. x. 6. 3.

अंशकपति (aṁśaka-pati) *m.* lord of the one-ninth part of a *rāśi* वीर्यान्वितोंऽशकपतिर्निरुणद्धि पूर्वं राशीक्षणस्य फलमंशफलं ददाति Bṛhajjā. 19. 9.

अंशकप्रमाण (aṁśaka-pramāṇa) *n.* the extent or quantity of a share दृष्टाः सप्तत्रिंशत्कपित्थफलराशयो वने पथिकैः । सप्तदशापोह्य हृते व्येकाशीत्यांशकप्रमाणं किम् GaṇiSāSaṁ. 5. 120.

अंशकभक्त (aṁśaka-bhakta) *adj.* divided by the fraction दृश्यादंशकभक्ताच्चतुर्गुणान्मूलकृतियुतान्मूलम् GaṇiSāSaṁ. 3. 52.

अंशकरहित (aṁśaka-rahita) *adj.* falling outside the ninth part of a *rāśi*; associated with no *aṁśaka* संक्रान्तिकाले भास्करोंऽशकरहितो भवति CaturCin. iii (2). 420. 3.

अंशकराशि (aṁśaka-rāśi) *m.* the number forming the numerator of the fraction गुणकारोंऽशकराशेर्हारहरो भागभागजातिविधौ GaṇiSāSaṁ. 2. 99.

अंशकराशिप (aṁśakarāśi-pa) *m.* lord of a *rāśi* and its quarter भौमशुक्रबुधाः···गुरुमन्दार्किगुरवोंऽशकराशिपाः TantrRā. 31. 22.

अंशकर्तृत्व (aṁśakartṛ-tva) *n.* the right of dividing the property अंशित्वमंशकर्तृत्वं समं न तु स्वेच्छया स्वार्जितवन्न्यूनाधिकांशकर्तृत्वम् VīraMi. (Vyavahāra) 447. 12.

अंशकला (aṁśa-kalā) *f.* a quarternal or sexadecimal incarnation एते चांशकलाः पुंसः कृष्णस्तु भगवान्स्वयम् BhāgP. i. 3. 28; अस्यैवांशकलाः सर्वे मत्स्यकूर्मादयश्च ये BṛBrahmS. i. 12. 79; iv. 9. 70; किंतु ज्ञानप्रभावादेः पूर्णांशांशानुदर्शनात् । पूर्णमंशकलाभागं वदन्ति जगदीशितुः SātvaT. 3. 5; अत्रांशिरूपेणैकोंऽशकलारूपेण तु बहुधा इत्यर्थः प्रतीयते GoviBh. 166. 7 (*on* ii. 3. 43)

अंशकल्पन (aṁśa-kalpana) *n.* imputation of parts अस्ति चाविभागैकद्रव्यत्वेऽप्यंशकल्पनमाकाशस्य TattvPradī. (A.) 198. 7 (*on* 2. 48)

अंशकल्पना (aṁśa-kalpanā) *f.* **1** imputation or attribution of parts निरंशस्य न चाप्यंशकल्पनाऽप्युपपद्यते BṛĀraUBhVā. 1. 1073; **2** division into squares वक्ष्ये···अंशकल्पनाम् PauṣkS. 8. 14; **3** allotment of portions (of inheritance), apportionment of inheritance उद्धारेऽनुद्धृते त्वेषामियं स्यादंशकल्पना ManuSm. 9.116; द्विप्रकारो विभागस्तु दायादानां प्रकीर्तितः । वयोज्येष्ठक्रमेणैकः समा परांशकल्पना BṛhaspaSm. 198. 17; ननु संभूयकारिणां समयानुसारत एवांशकल्पनया लाभहान्योर्विभागो भविष्यतीति व्यर्था विभागविधयः SmṛtiCan. iv. 441. 4; तदभावे संसृष्टिव्यक्तिपर्यालोचनेनांशकल्पनया संसृष्टिन एव···गृह्णीयुः BālamBh. ii. 246. 19 (*on* 2. 137); भ्रातुरेकत्वे भगिनीनां च सप्ताष्टत्वे भ्रातृभागस्यैकनिष्ठत्वे तच्चतुर्थभागस्य स्वल्पत्वेन तत्राप्यंशकल्पनायामतितुच्छता स्यात्तदंशस्य Subodhi. 54. 22 (*on* 21. 124); अनेकपितृकाणां···पैतामहे धने विभज्यमाने यः पितॄणामंशः स एव, न पुनः प्रत्येकमंशकल्पना DīpKa. 55. 9 (*on* 2. 120); पैतामहे धने पित्रा सह विभागे पितुरिच्छया नांशकल्पना, किंतु पितुर्द्विगुणः पुत्राणां च समोंऽशः स्यात् VīraMi. 584. 1 (*on* 2.121); भिन्नमातृकाणां दुहितॄणां दौहित्राणां च अनेकपितृकाणां तु पितृतो भागकल्पना इति न्यायेनांशकल्पना VyavaMa. 159. 12.

अंशकशून्य (aṁśaka-śūnya) *adj.* without any *aṁśaka* associated with it, outside the ninth part of a *rāśi* निरंशे अंशकशून्ये संक्रान्तिकाले CaturCin. iii (2). 420. 3.

अंशकशेष (aṁśaka-śeṣa) *m.* the remaining degrees of a planet at a particular time अंशकशेषेण युतात् लिप्ताशेषात्तदन्तरादथवा । भानोर्ज्ञदिने द्युगणं कथयति कुट्टकज्ञः सः BrāhmSphuSi. 18. 55; 18. 27; 18. 46.

अंशकांशक (aṁśakāṁśaka) *m.* secondary or partial incarnation नाहं विरिञ्चो···न च ब्रह्मपुत्राः···विदाम यस्येहितमंशकांशकाः BhāgP. vi. 17. 32.

अंशकाद्य (aṁśakādya) *adj.* **1** in the terms of degrees, given as degrees etc. विशोध्य खण्डानि दशघ्नशेषादशुद्धलब्धं धनुरंशकाद्यम् GrahaGa. 8. 15 (41); KaraṇaKu. 2. 8 (10); GrahaLā. 1. 10; **2** beginning with the zodiac signs साध्यानामपि विज्ञेयमंशकाद्यमनुग्रहे TantrRā. 1. 44.

अंशकान्त (aṁśakānta) *m.* [probably अंशुकान्त] the hem or end of the garment अंशकान्तेन हृदयं वीजयन्त्याहितेक्षणम् PadmP.(Ra.) 46. 184.

अंशकाम (aṁśa-kāma) *adj.* desirous of a share अंशकामा वयं ते च न चास्माभिर्न तैर्जितम् MahāBhā. xii. 7. 23.

अंशकामिन् (aṁśa-kāmin) *adj.* desirous of a part (of the fruit) एकैकस्य कर्तुः सर्वफलसद्भावात् सर्वफलकामिनामेवाधिकारः न त्वंशकामिनाम् NyāyMāVi. 311. 26 (*on* vi. 2. 1).

अंशकायुस् (aṁśakāyus) *n.* the period of life based on *navāṁśa* calculation लग्ने यदंशकायुर्भवति बल्युते JātaPā. 5. 33.

अंशकृति (aṁśa-kṛti) *f.* the square of the numerator हरवर्गेणांशकृतिं विभजेल्लब्धं भवेद्वर्गः ĀryaSi. 15. 16 (147)

अंशक्लृप्ति (aṁśa-klpti) *f.* **A** division into parts औपाधिक्यंशक्लृप्तिर्घटगगनवत्स्यात् TattvMu. 5. 49; विविधोपाधियोगस्वभावादौपाधिक्यंशक्लृप्तिः TattvMu. 5. 53; **B** allotment of shares सर्वेभ्योंऽशेभ्यः···तावत्तावद् गृहीत्वांशक्लृप्तिः कर्तव्या Subodhi. 53. 27 (*on* 2. 122)

अंशकोद्भव (aṁśakodbhava) *adj.* born of a part or an aspect अन्यासामपि जातीनामंशकोद्भवयोषितः···परिवर्जयेत् Mānaso. iii. 20. 1807.

अंशक्रम (aṁśa-krama) *m.* the order or sequence of the parts or shares स्तनजद्धिगुलत्रैफलांभांसि चैवम् । वृद्धान्यंशक्रमेण स्फुटशशिधवलं चूर्णमुक्तम् ĪśānŚiPa. ii. 33. 66; यदि सर्वेषामेव प्रमादेन नाशितं तदांशक्रमेणैव क्षयः कल्पनीयः VīraMi 714. 5 (*on* 2. 260)

अंशग (aṁśa-ga) *adj.* found in the parts यद्यंशगो न संयोगः कार्येषु प्रथिमा कथम् AnuVyā. 26B.2 (*on* 2. 2)

अंशगण (aṁśa-gaṇa) *m.* **A** a group of squares (संयुक्तं चाथ साधयेत्) ततोऽश्निचयं सर्वं शेषेणांशगणेन तु PauṣkS. 5. 121; **B** a group of *navāṁśas* कुर्वन्ति नाशं विषनाडिकास्ता लग्नाश्रितानंशगणान्विशेषान् VasiS. 32. 81; **C** a series of numerators त्रितयादिचतुश्चयचयोंऽशगणो द्विमुखद्विचयोऽत्र हरप्रचयः GaṇiSāSaṁ. 3. 19.

अंशगति (aṁśa-gati) *f.* a kind of *Lāsyāṅga* of *Deśīnṛtta* शस्त्रव्यायामभेदेषु नर्तनेष्वितरेष्वपि । रम्यानंशान् क्षणं नृत्ते नर्तकी दर्शयेद्यदा । उचितावसरे कांश्चित् तदांशगतिरुच्यते NṛttaRa. 6. 168.

अंशगुण (aṁśa-guṇa) *m.* the product of the numerators परिवर्त्य भागहारच्छेदांशौ छेदसंगुणच्छेदः । अंशोंऽशगुणो भाज्यस्य भागहारः सवर्णितयोः BrāhmSphuSi. 12. 4.

अंशग्रह (aṁśa-graha) *m.* knowledge of an aspect or part (of a thing) अंशग्रहविवेकत्वान्मन्दाः किमतिशेरते NyāyVi. 2. 318 (Vādirāja अंशस्य वस्तुधर्मस्य क्षणक्षयादेर्ग्रहः प्रतिवेदनम्)

अंशग्रहणयोग्य (aṁśagrahaṇa-yogya) *adj.* fit to receive the ancestral property बहुषु पुत्रेषु रिक्थाभावेऽप्यंशग्रहणयोग्यस्यैवर्णापाकरणेऽधिकारः Mitā 168. 29 (*on* 2. 51)

अंशग्रहणविरोधिन् (aṁśagrahaṇa-virodhin) *adj.* opposed to the acceptance of the inheritance, preventing such an acceptance एतेषां···पुत्रा निर्दोषा अंशग्रहणविरोधिक्लैब्यादिदोषरहिता भागहारिणोंऽशग्राहिणो भवन्ति Mitā. 250. 12 (*on* 2. 141); VyavaNi. 421. 3; निरंशकपुत्राणामंशग्रहणविरोधिक्लैब्याद्यभावेऽपि निरंशकपुत्रत्वेन पैतामहधनानर्हत्वे प्राप्ते SmṛtiCan. iv. 633. 5; iv. 633. 8; iv. 633. 21.

अंशग्रहणाधिकार (aṁśagrahaṇādhikāra) *m.* the right to take the share in the inheritance नायं न्यायो मातुरादौ अंशग्रहणाधिकारापादनायालम् SmṛtiCan. iv. 688. 8.

अंशग्रहणाधिकारिन् (aṁśagrahaṇādhikārin) *adj.* entitled to have a share in the property अंशग्रहणाधिकारिणां पुत्रान्तराभावे सकलरिक्थग्रहणाधिकारेण पुत्रेण सह समांशभाक्त्वस्योक्तत्वात् Subodhi. 66. 32 (*on* 2. 136); पुत्रः पित्रा संसृष्टोऽसंसृष्टो वा कृत्स्नं पित्र्यमंशं गृह्णीयात् पुत्रत्वस्यैवांशग्रहणाधिकारितावच्छेदकत्वात् VyavaMa. 150. 15; BālamBh ii. 197. 21 (*on* 2. 135)

अंशग्राहिन् (aṁśa-grāhin) *adj.* who gets a share in property अंशग्राहिभिस्ते भरणीयाः ViṣṇuSm. 15. 39.

अंशघन (aṁśa-ghana) *m.* the cube of the numerator हारघनेनांशघनं विभजेल्लब्धं घनो भवति ĀryaSi. 14. 17 (148)

अंशघन (aṁśa-ghana) *adj.* having the thickness of an *aṅgula* मूले त्वंशघना त्वग्रे मात्रमात्रघना भवेत् (आसनस्याधोभित्तिका) ĪśānŚiPa. ii. 48. 105.

अंशचतुष्क (aṁśa-catuṣka) *m.* a group of four parts जगन्निवेरंशचतुष्क एकको नृपाङ्गनासु प्रथमामशिश्रियत् Rāgh. 1. 51.

अंशचतुष्टय (aṁśa-catuṣṭaya) *n.* a group of four parts or elements or units (प्रमथानां) तु विस्तारो वपुषोंऽशचतुष्टयम् SamarāSū. 75. 14; ब्राह्मणीकन्यकायै स्वजातिविहितादंशचतुष्टयरूपात्रिजाद् भागाच्चतुरंशं दद्यात् Subodhi 54. 3 (*on* 2. 124); BālamBha ii. 158. 21 (*on* 2. 124); न ह्यंशचतुष्टयपरिच्छिन्नः परमेश्वर इति सावधारणमुच्यते SīvārkaMaDī. i. 281. 26; i. 281. 27; i. 281. 31 (*on* i. 1. 27)

अंशज (aṁśa-ja) *adj.* [*f.* -ā] born of a portion, a partial incarnation, born of one's own person (प्रवदन्ति) ··· नारायणस्यांशजमेकपुत्रं द्वैपायनम् HariVaṁ. 1. 2; यद्यप्यशेषभूतस्य वयं ते च तवांशजाः ViṣṇuP. iii. 17. 38; अंशजः पुत्रिकापुत्रः क्षेत्रजः DevīBhāP. ii. 6. 47; स्वस्वकालेंऽशजाः गुणाः । चिन्तनीयाः SīvaP. v. 26. 20 (436B. 12); तस्माद् ब्रह्मा महादेव्याश्चांशजश्च हरिस्तथा LiṅgaP. i. 41. 13; तस्याश्चैवांशजाः सर्वाः स्त्रियः LiṅgaP. i. 5. 29; श्रीः···

ममांशजा परागनेयी क्रियाशक्तिर्हि वैष्णवी LakṣmīT. 29. 46; BrahmāṇḍP. iii. 40. 108.

अंशजातत्व (aṁśajāta-tva) *n.* being partly realised अंशजातत्वेनैकादश्यामिति नोक्तम् BālaKrī. i. 32. 2 (*on* 1. 12)

अंशजाप (aṁśa-jāpa) *m.* partial muttering खण्डीभूतास्त्वंशजापात्… हीनवीर्यास्तु ते (i. e. मन्त्राः) मताः TantrRā. 1. 79.

अंशज्यैष्ठ्य (aṁśa-jyaiṣṭhya) *n.* the priority of the inheritance meant for the eldest son संसृष्टद्रव्यापेक्षयांशज्यैष्ठ्यादिकृतो विषमविभागो भवत्येव VīraMi. (Vyavahāra.) 532. 30.

अंशतस् (aṁśa-tas) *adv.* **A** about or as regards a part of the *rāśi* एवमंशतो दृक्काणतश्च JaimiUpaSū. i. 3. 27; **B** in part, partly, pertaining to a part only आविर्भूतं तु तच्छास्त्रमंशतस्ते ततक्षिम AhirbuS. 11. 57; यावान् वेदे धर्म उक्तः स सर्वस्तस्मिन् कालेंऽशतोऽपि न हीनः…अनुष्ठीयते ManuBh. i. 40. 6 (*on* 1. 81); अंशत आयुः क्षीयत इत्यर्थः ManuBh. i. 41. 10 (*on* 1. 83); सोमोंऽशतः प्रत्येकमुभाभ्यां पीयते S'āstrDī. 230. 1 (*on* 3. 2. 20); बहवः प्रतिभुवो यदि स्युरंशतो धनं दद्युः BālaKrī. i. 222.1 (*on* 2. 57); स्वशिष्याणां प्रसिद्ध्यर्थं मतमात्मीयमंशतः । विज्ञातं तैर्जगादात्र AnuVyā. 14A. 6 (*on* 1. 4); सर्वगतस्यापि व्योम्नोंऽशतोऽल्पस्थानस्थित्युपपत्तेः TattvPrakā. 50A. 8 (on i. 3. 21); पृथिव्या एवांशतो हुतवहादिपरिणामः NyāySiA. 200. 1; न ह्यखण्डे वस्तुन्यंशतोऽविद्यावरणं संभवति NyāySu. (Ja.) 103B. 1 (*on* i. 1. 2); यद्यपि सपिण्डीकरणेंऽशतः एकोद्दिष्टत्वम् NirṇaSi. 280. 8; अंशतस्तदुभयरूपं तृतीयम् BhāṭṭCin. ii. 83. 5 (*on* ii. 1. 4); **C** partly, partially; (with verbal forms) हंसस्वनानुगामिना वाणीगुणेन पाञ्चालिमंशतः श्रयन्ती माराली जातिः UdaySuKa. 149. 26; पल्लवैरधरकान्तिरंशतः… चोरितानि Yādavā. 17. 19; निरूपयिष्यते चांशतो यथावसरम् (ध्वनिः) RasGaṅ. 175. 6; (with action nouns) बीजस्य प्रधानार्थस्यांशतः संहरणम् NāṭaLaRaK. 247; विभूतिद्वयस्याप्यंशतः संभेदोऽवतारदशायां दृश्यते NyāySiA. 226. 12; **D** (Logic) in part, due to only a part being affected, partial अन्तर्भूतसत्त्वं यदि कारणत्वं तदा स्वविशिष्टे स्ववृत्तिरंशतः स्वाश्रयत्वमापादयति KhaṇḍanKhā. 56. 11; TarkaSaṁ. (Ā.) 15. 10; तेजस्त्वावच्छिन्ने विशेषतेजस्त्वस्य अवस्थाने कथमंशतः स्वाश्रयत्वं न स्यात् TarkaSaṁ. (Ā.) 37. 12; 51. 5;न चात्र राजसतामससंज्ञितेषु शास्त्रेष्वंशतोऽप्रामाण्यमाशङ्कनीयम् PāñRāRa. 42. 12; यत्तु योगजधर्मसामान्यलक्षणप्रत्यासत्त्या स्वाश्रयप्रामाण्यं तेनैव गृह्यत इत्यंशतः सिद्धसाधनम् TattvCin. i. (1) 124. 2; ये…लक्षणस्य केवलव्यतिरेकित्वमाहुः तेषामंशतः सिद्धसाधनत्वमपि NyāyPari. 147. 11; ज्ञानानां ज्ञानविषयत्ववादिप्राभाकरमते ज्ञानेषु चांशतः सिद्धसाधनम् GuruCan. i. 45. 4; वेदवाक्ये अंशतः सिद्धसाधनवारणाय शब्दाजन्येति विशेषणम् S'ivārkaMaDī. i. 156. 13 (*on* i. 1. 3); वेदः सजातीयोच्चारणानपेक्षोच्चरितजातीयः…(इत्यत्र) जातीयपदमाधुनिकोच्चरितवेदे अंशतो बाधवारणाय S'ivārkaMaDī. i. 155. 26 (*on* i. 1. 3) **E** from a part, (in the case of partial incarnation) अष्टानां लोकपालानां संभवत्यंशतो नृपः SūktiRa. 39. 18; विष्णुशेषौ…अवतीर्यांशतो भूमौ संकर्षणपतञ्जली । मुनी भूत्वा…स्थितौ S'aṅkaDigVi. (Mā.) 1. 51; पुरुषोत्तमो…रामकृष्णस्वरूपेणांशतो यदुवंशेऽवततार ChandoMa. 6. 5; LakṣmīT. 7. 11; अंशतः प्रसरन्त्यस्या जीवानन्दा सरिद्वरा । स्वानन्दमेनमानीय महानन्दमयीं नयेत् LakṣmīT. 35. 46; Nārāy. v. 20. 3.

अंशता (aṁśa-tā) *f.* (used with verbs *gam*–, *bhaj*–, *ā-pad*– etc.) to form a part or portion of सृष्टिस्थित्यन्तकारिण्यः शक्तयस्तिस्र ऊर्जिताः । पूर्णाया भगवच्छक्तेरेकस्या अंशतां गताः AhirbuS. 51. 21; IṣṭaSi 8. 1; EI. xi. 332. 66; अत्र च 'दत्ते त्वर्ध प्रकल्पयेत्' इत्यस्य दत्तं यथा सममंशान्तरेण भवति तथा अंशतामापन्नं कुर्यादित्यर्थः BālamBha. ii. 141. 22 (*on* 2. 117)

अंशतुल्य (aṁśa-tulya) *adj.* equal in units निम्बच्छदं मधुकदार्वि सताम्रलोध्रमिच्छन्ति चात्र भिषजोऽञ्जनमंशतुल्यम् SuśruS. vi. 19. 15.

अंशत्रय (aṁśa-traya) *n.* **1** a triad of elements or factors **1 A** (in Mīmāṁsā) *sādhya* 'end', *sādhana* 'instrument' and *itikartavyatā* 'the process of instrumentality' which form parts of *bhāvanā* ते (कर्मविधयः) तु सिद्धं भेदमुपाश्रित्य 'इदमनेनेत्थं साधयेत्' इति पुरुषहितानुशासनप्रधानाः । स्यादेतत्; असति भेदेंऽशत्रयप्रत्यस्तमयात् कुतो हितानुशासनम् BrahmSi. 43. 18; TantrVā. 3. 14 (*on* i. 1. 1); 350 20 (*on* ii. 1. 1); 352. 19 (*on* ii. 1. 1); 552. 6 (on ii. 2. 26); S'lokaVār. 7. 95; यथा हि यजेत इत्यस्यां भावनायाम्, किं केन कथं इति भाव्याद्याकाङ्क्षापनयकारणमंशत्रयमवगम्यते BṛĀraUBh. 107. 12 (*on* i. 4. 7); न च अंशत्रयपूरणमन्तरेण भावनाख्यव्यापारपरिनिष्पत्तिरिति NyāyMañ. i. 332. 3; i. 311. 18; i. 314. 16; BṛĀraUBhVā. (Sambandha) 251; i. 4. 787; BrahmSūBh. (Bhā.) 15. 11 (on i. 1. 4); Kāśi (Su.) i. 60. 12 (on 2. 3); S'āstrDī. 447. 3 (on vi. 1. 1); 797. 8 (on xi. 1. 2); NyāyRa. 872. 10; 922. 8; 922. 12 NyāyRaMā. 158. 1; 159. 3; 166. 7; किं केन कथमित्यंशत्रयपूर्णा हि भावना VivaPraSaṁ. 161.14; 162.13; 215. 22; ArthSaṁ. 15. 3; 21. 3; किं भावयेत् केन भावयेत् कथं भावयेत् इति फलकरणेतिकर्तव्यताभेदात् अंशत्रयवती भावना SarvaDaKau. 99. 25; TantrRaha. 52. 18; 53. 21; YuktiSneha. 26. 12 (*on* i. 1. 2); 152. 11 (*on* i. 1. 7); 158. 11 (*on* i. 1. 7); MīmāKau. iii. 6. 20 (*on* i. 2. 7); iii. 26. 19 (*on* i. 2. 7); iii. 26. 24 (*on* i. 2. 7); i. 158. 5 (*on* i. 4. 1); iii. 44. 3 (*on* ii. 1. 5); BhāṭṭDī. ii. 220. 15 (*on* vi. 1. 2); ii. 339. 19 (*on* vii. 1. 1); iii. 7. 12 (*on* viii. 1. 4); iii. 29. 3 (*on* viii. 3. 4); LaCandr. 378. 8; MīmāNyāPra. 194. 12; 217. 6; SarvaMaSaṁ. 36. 4; MayūMāli. on S'āstrDī 5. 15 (*on* i. 2. 1); 347. 36 (*on* iv. 1. 2); 395. 33 (*on* iv. 4. 2); 446. 20 ((*on* vi. 1. 1); 447. 33 (*on* vi. 1. 1); LalitāSaBh. 227. 29; **1 B** three stages of speech i. e. *paśyantī*, *madhyamā*, *vaikharī* तदेवं भगवती पराभट्टारिका…इति तत्रापि तथैव स्वात्मनि सर्वात्मकत्वेनांशत्रयोद्रेकाद्वर्णपदमन्त्रात्मकत्वम् ParāTri. 158. 6; **1 C** three elements in knowledge or cognition : influence of the agent, influence of the object and joining of the agent with the action सा हि बुद्धिरंशत्रयवती; पुरुषोपरागो विषयोपरागो व्यापारावेशश्चेत्यंशाः NyāyKuA. i. 52. 2; NyāySu. (Ja.) 324B. 4 (*on* ii. 2. 1); SiddhāMu. 26. 32 (*on* 49); **1 D** enjoyer, object of enjoyment and controller (ब्रह्म) भोक्तृभोग्यनियन्तृरूपेणांशत्रयावस्थमवतिष्ठते S'rīBh. 445. 10 (*on* ii. 1. 15); किं भोग्यभोक्तृनियन्तारः प्रत्येकं ब्रह्म उतांशत्रयसमुदायो ब्रह्म S'rutaPra. ii. 175. 17 (*on* i. 4. 28); ii. 607. 30 (*on* iv. 2. 15); **1 E** knower, object of knowledge and knowledge अनुभवपारतन्त्र्यमप्यंशत्रयसाधारणम् TantrRaha. 7. 18; 8. 25; **2** three units (in measurement) तदन्तेंऽशत्रयायताः । कर्णप्रासादकाः कार्याः भागत्रितयविस्तृताः SamarāSū. 30. 71; **3** three units or parts in property or inheritance क्षत्रियात् क्षत्रियायामुत्पन्नोंऽशत्रयं … लभते Subodhi. 53. 11 (*on* 2. 122); 54. 32 (*on* 2. 124); BālamBha. ii. 158. 22 (*on* 2. 124)

अंशत्रितय (aṁśa-tritaya) *n.* a group of three units **A** three squares or units (in a plot in drawing a figure) (वसुगर्भे) एकैकं साधयेत् कोणं ततोंऽशत्रितयेन तु । कृत्वैवं पूरयेत् पश्चाद्रागेण विविधेन च । PauṣkS. 5. 52; **B** three units (in Mathematics) प्रथमस्यांशत्रितयं त्रिगुणोत्तरतश्च पञ्चभिर्भक्तम् । दीनाराणां त्रिशतं त्रिषष्टिसहितं क एकांशः GaṇiSāSaṁ. 5. 81.

अंशत्र्यंश (aṁśa-tryaṁśa) *m. n.* (in Astronomy) one third part of a degree (i. e. 20") (भुङ्क्ते)…ऋणम्…विंशत्यांशत्र्यंशं वक्री सप्तदशभिः शनिर्भागम् KhaṇḍKhā. 2. 17.

अंशत्व (aṁśa-tva) *n.* being a part or a portion, the state of being a part or portion. BrahmSūBh. (S'aṅ.) 479. 3 (*on* ii. 3. 43); Bhām. 501. 15 (*on* ii. 3. 43); अंशत्वं गुणत्वमत्र Loc. 207. 15 (*on* 3. 37); एकद्रव्यैकदेशत्वं ह्यंशत्वम् VedāntDī. 129. 14 (*on* ii. 3. 45); जीवो…ब्रह्मांशत्वेन भिन्नाभिन्नः S'rīBh. 161. 15 (*on* i. 1. 4); VedāntSā. (Rā.) 17. 5 (*on* i. 1. 2); भिन्नद्रव्यत्वेऽपि तयोस्तेन तादात्म्यं तयोस्तं प्रत्यंशत्वं चाविरुद्धमिति…वक्ष्यते NītiMā. 36. 2; BrahmaSūBh. (Ma.) 38A. 3 (*on* ii. 3. 43); AnuVyā. 43A. 2 (*on* 3. 2); धनवदंशत्वे केवलभेदापत्तेः VedāntKau. 236. 7 (*on* ii. 3. 42); अंशत्वान्नाटकस्यापि तथा प्रकरणस्य च । आनुषङ्गिकमेतेषां लक्षणं तत्र दर्शितम् BhāvPra.(S'ā.) ix. 256. 2; चतुरो निर्वपेन्मुष्टीनिति निर्वापसंश्रयात् । एकैकमुष्टेरंशत्वात् पदार्थत्वं चतुष्टये ॥ NyāyMāVi. 279. 21 (*on* v. 2. 3); TattvPrakā. 155B. 6 (*on* iii. 2. 18); (जीवस्य) अंशत्वं च नारम्भकत्वम्…किं नाम भिन्नाभिन्नत्वम् NyāySu. (Ja.) 452A. 12 (*on* ii. 3. 18); AṇuBh. 115. 5 (*on* i. 4. 20); 139. 22 (*on* ii. 3. 1); 154. 19 (*on* ii. 3. 43); 155. 10 (*on* ii. 3. 43); 155. 16 (*on* ii. 3. 44); Nyāyāmṛ. 606A. 8; 606B. 4; SiddhāLeSaṁ. 338. 10; AdvaiSi. 846. 11; तस्याः श्रियोंऽशत्वात् MīmāKau. ii. 47. 22 (*on* i. 3. 7); GoviBh. 164. 12 (*on* ii. 3. 41); KāliViT. 28. 21.

अंशत्वनिर्णय (aṁśatva-nirṇaya) *m.* determination of the state of being a part or portion किमुभयव्यपदेशमुख्यत्वमनन्यत्वविलक्षणत्वनिश्चयश्चांशत्वनिर्णयसापेक्षे इत्यत्राह S'rutaPra. ii. 380. 27 (*on* ii. 3. 42)

अंशत्वप्रतिपत्ति (aṁśatva-pratipatti) *f.* apprehension of the state of being a part or portion न च नानाव्यपदेशादेव केवलाद् अंशत्वप्रतिपत्तिः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 479. 3 (*on* ii. 3. 43)

अंशत्वप्रतिपादक (aṁśatva-pratipādaka) *adj.* expressive of the state of being a part or portion न च…अंशत्वप्रतिपादकाच्च मन्त्रवर्णात्…जीवानामीश्वरांशत्वसिद्धिः Bhām. 501. 15 (*on* ii. 3. 43)

अंशत्वमात्र (aṁśatva-mātra) *n.* merely the state of being a part समांशस्याप्यंशत्वमात्रविवक्षायामनियतलिङ्गोऽर्धशब्दः LalitāSaBh. 26. 2 (52)

अंशत्वव्यपदेश (aṁśatva-vyapadeśa) *m.* statement about being a part or portion पादोऽस्य विश्वा भूतानि इति ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः इति स्मृतौ चांशत्वव्यपदेशादपि जीवब्रह्माभेदसिद्धिः AdvaiSi. 846. 5.

अंशत्वव्यावृत्ति (aṁśatva-vyāvṛtti) *f.* exclusion of (the notion of) the state of being a part नन्वनुसंधानाभावेनांशत्वव्यावृत्तावंशाधिकरणविरोधः स्यात् NyāySu.(Ja.) 510A. 5 (*on* iii. 2. 10)

अंशत्वसंभव (aṁśatva-sambhava) *m.* possibility of being a consti-

tuent part यद्वा उत्तमप्रयाजपशुपुरोडाशस्विष्टकृदित्येवमादय इति विषयप्रदर्शकवाक्ये आदिशब्दसंगृहीतपिष्टलेपफलीकरणहोमाद्यभिप्रायेणेदं तेषां होमत्वेन तत्र प्रक्षेपस्यांशत्वसंभवादिति ध्येयम् MayūMāli. 355. 20 (*on* iv. 1. 7)

अंशत्वसिद्धि (aṁśatva-siddhi) *f.* establishment of the state of being a part न च ··· अंशत्वप्रतिपादकाच्च मन्त्रवर्णात् ··· जीवानां ईश्वरांशत्वसिद्धिः Bhām. 501. 15 (*on* ii. 3. 43)

अंशत्वानुपलब्धि (aṁśatvānupalabdhi) *f.* non-perception of the state of being a part तृतीयेंऽशत्वाभावादेवांशत्वानुपलब्धिर्युक्ता NyāySiA. 226. 4; 226. 2.

अंशत्वानुमान (aṁśatvānumāna) *n.* inference about the state of being a part श्रुतिद्वयमिवांशत्वानुमानं चोक्तं भवति NyāySu.(Ja.) 504A. 3 (*on* iii. 2. 9.

अंशत्वाभाव (aṁśatvābhāva) *m.* absence of the state of being a part तृतीयेंऽशत्वाभावादेवांशत्वानुपलब्धिर्युक्ता NyāySiA. 226. 3.

अंशत्वाभ्युपगम (aṁśatvābhyupagama) *m.* acceptance of the state of being a part अंशत्वाभ्युपगमे ह्युभयं मुख्यं भवति VedāntSā. (Rā.) 217. 4 (*on* ii. 3. 42)

अंशत्वावगम (aṁśatvāvagama) *m.* comprehension of the state of being a part भेदाभेदावगमाभ्याम् अंशत्वावगमः BrahmSūBh. (S'aṅ.) 479. 17 (*on* ii. 3. 43)

अंशत्वावच्छिन्न (aṁśatvāvacchinna) *adj.* limited or distinguished by the state of being a part अंशत्वावच्छिन्नेन बन्धमोक्षार्हेण स्वरूपेण भिन्नोऽपि··· तदभिन्नः VedāntKau. 236. 9 (*on* ii. 3. 42); 238. 25 (*on* ii. 3. 48)

अंशत्वाविशेष (aṁśatvāviśeṣa) *m.* non-distinction in respect of being a part तथा सत्यंशत्वाविशेषान्मत्स्यादिसाम्यापातात् TattvPrakā. 123A. 3 (*on* ii. 3. 46); 124A. 9 (on ii. 3. 50); एवं जीवस्यांशत्वाविशेषेऽपि ब्रह्मादिस्थावरान्तानां उच्चनीचत्वम् AṇuBh. 126. 15 (*on* ii. 1. 23); GoviBh. 166. 8 (*on* ii. 3. 44)

अंशत्वोक्ति (aṁśatvokti) *f.* statement regarding the state of being a part न च अंशो ह्येष परमस्य··· इति श्रुतौ···अंशो नानाव्यपदेशात् इति सूत्रे चांशत्वोक्तेरैक्यम् Nyāyāmṛ. 606A. 5.

अंशत्वोपपत्ति (aṁśatvopapatti) *f.* appropriateness of the state of being a part न च ब्रह्मखण्डो जीव इत्यंशत्वोपपत्तिः, खण्डानर्हत्वाद् ब्रह्मणः VedāntTaSā. 59. 4.

अंशत्वोपपादन (aṁśatvopapādana) *n.* justification of the state of being a part अंशत्वोपपादनमुखेन शरीरवाचिशब्दस्य शरीरिपर्यन्ताभिधानमुपपाद्य तत उभयव्यपदेशमुख्यत्वमिह निर्णीयते S'rutaPra. ii. 380. 26 (*on* ii. 3. 42)

अंशदान (aṁśa-dāna) *n.* giving of a share (in property or inheritance) अंशदानविवक्षायां बहुभ्रातृकायाः बहुधनत्वं बहुभगिनीकस्य च निर्धनता प्राप्नोतीति···Mitā. 230. 25 (*on* 2. 124); असंस्कृतासु पूर्वमंशदानम् ततस्तासां संस्कारः BālamBha. ii. 156. 22 (*on* 2. 124); ii. 160. 26 (*on* 2. 125); S'ukrNī. 5. 10.

अंशदापन (aṁśa-dāpana) *n.* causing the payment of a portion (of debt) धनाल्पत्वे तु तत्तदृणानुसारेण विभज्य युगपदंशदापनम् SmṛtiCan. iv. 391. 10.

अंशदाह (aṁśa-dāha) *m.* burning of a part, partial burning (of a sacrificial cake) अंशदाहस्य नित्यत्वात् सर्वदाहे पुनर्यजिः NyāyMāVi. 331. 23 (*on* vi. 4. 5)

अंशदीर्घ (aṁśa-dīrgha) *adj.* one unit long (unit area of one square) केसराण्यंशदीर्घाणि दलमूलार्धकर्णिका PauṣkS. 6. 9.

अंशदेश (aṁśa-deśa) *m.* shoulder-region विपुलो विस्तीर्णः स्कन्धः अंशदेशो यस्य स तथा AupaSūṬ. 34. 4.

अंशदोष (aṁśa-doṣa) *m.* inauspiciousness of (the ninth) part of an asterism or astrological house or *rāśi* महादोषचयं ब्रवीमि । पञ्चाङ्गदोषो रविसंक्रमश्च ससंग्रहः कर्तरिकांशदोषौ VasiS. 32. 21.

[1]**अंशद्वय** (aṁśa-dvaya) *n.* **1** two degrees राशिचतुष्टयमंशद्वयं कलाविंशतिर्वसुसमेता । नववेदाश्च विलिप्ताः शनेर्धनं मध्यमस्यैव PañcSi. 16. 5; **2 A** two constituent elements or factors (for the realisation of Bhāvanā) सेयं भावना अंशद्वयपरिपूर्णा सती ··· इतिकर्तव्यतामपेक्षते TantrVā. 355. 24 (*on* ii. 1. 1); (हिंसायाः) अंशद्वयगताया विहितत्वेनाप्रतिषेधाच्चानर्थत्वम् TātpaṬ. (U.) 115. 15 (*on* 2. 264); न चांशद्वयावच्छिन्नस्य व्यापारस्य श्रेयःसाधनत्वं रूपं वक्तुमुचितम् NyāyMañ. i. 332. 1; अंशद्वयगतैव हिंसा निषेधस्याविषयः NyāyRa. 117. 15 (*on* 2. 231); न तु वाक्यभेदः, अंशद्वयविशिष्टाया भावनायाः फलं प्रति विधानात् NyāyRa. 919. 9 (*on* 7. 266); एवमंशद्वयस्याविधेयत्वे ज्योतिष्टोमादेरपि विधेयत्वं न स्यात् YuktiSneha. 29. 5 (*on* i. 1. 2); अंशद्वयगतहिंसायाः YuktiSneha. 30. 25 (*on* i. 1. 2); अंशद्वयगामिनींYuktiSneha. 29. 7 (*on* i. 1. 2); एकनिराकरणेनैवेतरनिराकरणसिद्धेरंशद्वयनिराकरणमनर्थकमत आह NyāySu. (So.) 72. 7 (*on* i. 2. 19); अंशद्वयविचारः NyāySu. (So.) 72. 2 (*on* i. 2. 19); जानात्येवासौ, मयैतत्कर्तव्यमिति, उपायं तु न वेदेत्यादौ··· अंशद्वयगामी विधिरवगम्यते Kāśi.(Su.) i. 172. 16 (*on* 2. 208); **2 B** two parts or portions or sections or aspects etc. घटमिति जानामीति चांशद्वयं विषयनिष्ठमेव जातम् NyāyMañ. ii. 5. 11; ननु अहम् इति निरंशश्चिदात्मा प्रतीयते, न तु इदं रजतम् इतिवदंशद्वयानुविद्धं रूपम् VivaPraSaṁ. 28. 14; स्मृतावप्यंशद्वयमैन्द्रियकज्ञानमिव साक्षादवभासते TantrRaha. 8. 27(1); नन्वहमर्थविषयेऽंशद्वयमस्ति S'atDū. 123. 19; एकांशेन बलं धार्यं दानमंशद्वयेन च BallāC. 65. 1(13); (तथा सति) अंशद्वयासत्त्वमेव ज्ञानस्य भवेत् Kāśi.(Su.) ii. 149. 10 (on 5. 126); यजेतेत्यत्रास्त्यंशद्वयम् MīmāNyāPra. 193. 17; ArthSaṁ. 9. 2; ईशाविष्टेषु तत्पायःपिण्डवदंशद्वयमस्ति GoviBh. 234. 13 (*on* iii. 3. 25); **2 C** two units of measurement भित्तयोंऽशद्वयेनैव PauṣkS. 43. 171; अत्र स्युर्भूमयः सप्त प्रथमांशद्वयोच्छ्रिता SamarāSū. ii. 107. 20; कलशोंऽशद्वयोच्छ्रायः कार्यः पल्लवभूषितः SamarāSū. ii. 75. 22; **3** two shares in inheritance or property एवं क्षत्रियात्···वैश्यायामुत्पन्नोंऽशद्वयं···लभते इत्यर्थः Subodhi. 53. 12 (*on* 2. 122); (अंशद्वयेन) Subodhi. 8. 24 (*on* 2. 20); स्वार्जितधने पितुरंशद्वयग्रहणाग्रहो न भवतीत्यत्र तात्पर्यम् VīraMi. (Vyavahāra.) 445. 15; एकस्य ह्यंशद्वये अर्धोऽर्ध इति व्यवहारो भवति BālamBha. i. 265. 4 (*on* 1. 89); ii. 23. 29 (*on* 2. 20); ii. 151. 23 (*on* 2. 120); वैश्याकन्यकायै स्वजातिविहितादंशद्वयरूपान्निजाद्भागाच्चतुर्थमंशं दद्यात् Subodhi. 55. 1 (*on* 2. 124)

[2]**अंशद्वय** (aṁśa-dvaya) *n.* two shoulders [= अंसद्वय] नम्रं कलाविहीनं तु कुर्यादंशद्वयं तथा AgniP. 45. 10; न्यस्येत्···श्वेतद्वीपं च···कल्पवृक्षम् । हृद्देशेंऽशद्वयोरुद्वयवदनकटीपार्श्वयुग्मेषु भूयः PāñcaRā.(Nā.) iii. 2. 27.

अंशद्वयवत् (aṁśadvaya-vat) *adj.* consisting of two sections अंशद्वयवति निगमे साधयति द्वैतमेक एवांशः SvātmaNi. 50.

अंशद्वयवत्त्व (aṁśadvayavat-tva) *n.* the state of having two parts or elements इदं रजतम् इतिवद् अहं मनुष्य इत्यंशद्वयवत्त्वेनाधिष्ठानारोप्यभावः प्रतीयते VivaPraSaṁ. 28. 17.

अंशद्वैगुण्य (aṁśa-dvaiguṇya) *n.* double the amount or share, साधयेत्···लुब्धमंशद्वैगुण्येन ArthS'ā. ii. 331. 5 (7. 14)

अंशधर्मत्व (aṁśadharma-tva) *n.* the state of being the characteristics of a part पर्यायास्तूत्पादव्ययध्रौव्यैरालम्ब्यन्ते, उत्पादव्ययध्रौव्याणामंशधर्मत्वात्, बीजाङ्कुरपादपवत् TattvPradi.(A.) 139. 8 (*on* 2. 9)

अंशधारिन् (aṁśa-dhārin) *adj.* having parts, admitting of parts, तेजःपुञ्जैर्यथा तेजः पयःपूरैर्यथा पयः । परिस्फुरति संस्पन्दैस्तथा चित् सर्गविभ्रमैः । तत्स्वभावेन चिन्नाम्ना···निरंशेनांशधारिणा । YogVā. iv. 36. 17.

अंशन (aṁś-ana) *n.* the act of dividing; DhātuPā. (Kāśakṛ. p. 288.)

अंशनवति (aṁśa-navati) *f.* ninety degrees अङ्कितमंशनवत्या धनुर्योऽर्धं तुर्यगोलकं यन्त्रम् BrāhmSphuSi. 22. 14.

अंशनाथ (aṁśa-nātha) *m.* the lord of the *navāṁśa* or the 9th part of a zodiacal sign अथापि:···होरेन्द्रोर्द्देशमगतैर्विकल्पनीया मेन्द्रकांस्पदपतिगांशनाथवृत्त्या Bṛhajjā. 10. 1; लग्नेशमासेशसमेश्वरांशनाथा यदंशाधिपमित्रदृष्टवा । दृष्टा युता वा शशिना च तत्तद्भावोत्थसौख्याय न चेदनिष्टम् ॥ TājiNī. ii. 7. 10 (298)

अंशनियम (aṁśa-niyama) *m.* regulation or limitation as regards a share ननु कथमयमंशनियमो घटते Mitā. 303. 8 (*on* 2. 265); यत्र ऋणे अंशनियमेन अनेके प्रतिभुवो भूतास्तत्र मूलऋणिकाभावे स्वकीयं स्वकीयमंशं ते दद्युः DīpKa. 45. 6 (*on* 2. 55)

अंशनिरवयवत्व (aṁśa-niravayavatva) *n.* partless nature or indivisibility of the part अंशनिरवयवत्वादंशिनोऽपि निरवयवत्ववचने सर्वस्याप्यवयविनो निरवयवत्वाविरोधेन सावयवत्वलक्षणनिषेध्यासिद्धौ निषेधासिद्धेः S'atDū. 199. 8.

अंशनिर्गत (aṁśa-nirgata) *adj.* projected by or having a projection of one unit of measure भागद्वितयविस्तारः प्राग्ग्रीवश्चांशनिर्गतः SamarāSū. 49. 175.

अंशनिषेध (aṁśa-niṣedha) *m.* denial of a share in inheritance or property यत्र शाब्द आर्थो वा अंशनिषेधस्तत्रैव ग्रासादि नान्यत्र BālamBha. ii. 174. 32 (*on* 2. 132)

अंशनिष्कर्ष (aṁśa-niṣkarṣa) *m.* determination by parts अंशनिष्कर्षपक्षे तु धर्मभेदो बलाद् भवेत् NyāyMañ. i. 92. 10.

अंशपक्ष (aṁśa-pakṣa) *m.* the theory or view that the individual soul (*jīva*) is the delimited part of the universal soul (*brahman*) जीवस्य ब्रह्मसंबन्धि रूपमुच्यते । जीवो नाम ब्रह्मणोंऽशः ।··· ब्रह्मवादेंऽशपक्ष एव AṇuBh. 155. 5 (*on* ii. 3. 43)

अंशपङ्क्ति (aṁśa-paṅkti) *f.* a row of square-units अंशपङ्क्तिद्विषट्कोणदिक्षु द्वारचतुष्टयम् । कुर्याच्छोभाष्टकं चैव तूपशोभाष्टकं तथा PauṣkS. 10. 54; अंशपङ्क्तित्रयोत्थेन कोणमानस्य मध्यतः । पाण्डरोज्ज्वलरागेण पूरणीयं तदन्तरात् PauṣkS. 10. 85.

अंशपञ्चक (aṁśa-pañcaka) *n.* a group of five elements or factors or

aspects अस्ति भाति प्रियं रूपं नाम चेत्यंशपञ्चकम् । आद्यत्रयं ब्रह्मरूपं जगद्रूपं ततो द्वयम् SaraRaU. 3. 23.

अंशपञ्चसप्तति (aṁśa-pañcasaptati) *f.* seventy-five degrees षष्ट्यांशपञ्चसप्ततिमित्यपरतो भृगुर्द्वयः PañcSi. 18. 5.

अंशपति (aṁśa-pati) *m.* the lord of the *navāṁśa* राशिफलं यद् दृष्टं पूर्वैः कथितं ग्रहैः शशाङ्कस्य । तस्य निरोधो दृष्टो यथांशपतिर्बली भवति Sārā. 24. 23; अंशपतेश्चन्द्रस्य च फलं विनिश्चित्य दर्शनकृतानि । कथितानि···फलानि Sārā. 24. 24; वर्णस्वभावाकृतिलक्षणानि । प्रधानवीर्येऽंशपतौ शशीव तत्स्वामिराशिक्रमशो विधत्ते Sārā. 50. 1.

अंशपद (aṁśa-pada) *n.* **A** the final resort or abode of the parts or individual souls (= Viṣṇu) शुद्धे त्वंशपदे चाद्ये तत्त्वानामुदयास्पदे । तत्त्वात् तत्त्वं समायाति(? दाय) तदा चात्मनि योजयेत् JayāS. 16. 297; **B** square-root of the numerator छेदपदेनांशपदं विभजेल्लब्धं भवति मूलम् ĀryaSi. 15. 16 (147)

अंशपर (aṁśa-para) *adj.* [*f.* -ā] **1** associated with the key-note त्रिधा मन्द्रगतिः—अंशपरा, न्यासपरा, अपरन्यासपरा (? अपन्यासपरा) NāṭyaŚā. xxviii. 70. 2; **2** referring to *aṁśa* a portion (as a king's share or fee for seeing that a loan is repaid) बन्धशब्दोंऽशपरः BālamBha. ii. 86. 33 (*on* 2. 76)

अंशपरंपरा (aṁśa-paraṁparā) *f.* a series or succession of parts घटसंयोगो हि घटांशसंयोगपूर्वकः, सोऽपि तदंशसंयोगपूर्वकः । न चेयं निरंशे परंपरा विश्राम्यतीति वाच्यम्, अंशपरंपराया अविश्रमस्याप्यङ्गीकृतत्वात् NyāySu.(Ja.) 365A. 13 (*on* ii. 2. 6)

अंशपरिक्षय (aṁśa-parikṣaya) *m.* the end of (the sun's stay in the last) degree (in a particular zodiacal sign in any solar month) (रवेः) अंशपरिक्षयः सौरमासान्तिमदिनम् VīraMi. (Saṁskāra) 320. 17.

अंशपर्याप्त (aṁśa-paryāpta) *adj.* commensurate with the shares (in an inheritance); sufficient for exact divisions or shares अंशपर्याप्तानश्वादीन् विभज्य वैषम्येणावशिष्टमश्वादिकं ज्येष्ठस्यैव दद्यात् Subodhi. 52. 5 (*on* 2. 118)

अंशपूर्व (aṁśa-pūrva) *adj.* beginning with or represented by the number of degrees मासाः पृथक् ते द्विगुणास्त्रिपूर्णबाणाधिकाः स्वाङ्गनृपांशयुक्ताः । त्रिभिर्विभक्ताः फलमंशपूर्वम् GrahaGa. 109. 25 (10. 2); गणमनुहतरिन्दुः स्वाद्रिभूभागहीनः । खमनुहृतगणोनो लिप्तिकास्वंशपूर्वः GrahaLā. 1. 10; अङ्कपत्रे··· अर्कभुक्तालयभागसंस्थम् । भागादिकं···षड्घ्नेष्टनाडीयुतमंशपूर्वं···लग्नं भवेत् SiddhāTaVi. 172. 13.

अंशप्रकल्पन (aṁśa-prakalpana) *n.* the space-points, the number of atomic units (of the *karman*) अनुभावो विपाकः स्यात् प्रदेशोंऽशप्रकल्पनम् TriṣaŚaPuC. iv. 4. 283.

अंशप्रकल्पना (aṁśa-prakalpanā) *f.* allotment of a share संभूय स्वानि कर्माणि कुर्वद्भिरिह मानवैः । अनेन विधियोगेन कर्तव्यांशप्रकल्पना ManuSm. 8. 211; अंशप्रकल्पना च 'तस्य द्वादशशतं दक्षिणा' इत्येवं क्रतुसंबन्धिमात्रतया विहितायां दक्षिणायामेव SmṛtiCan. iv. 436. 16; प्रधानदक्षिणास्वंशप्रकल्पनायाः प्रकारमाह SmṛtiCan. iv. 437. 14.

अंशप्रकल्पित (aṁśa-prakalpita) *adj.* to whom a share (in the spoils of victory) has been allotted or paid प्रदत्तभृतिका ह्यन्ये भूपा अंशप्रकल्पिताः ŚukrNī. iv. 7. 289.

अंशप्रकार (aṁśa-prakāra) *m.* varieties of aspects, different aspects उपाधयोऽवच्छेदका अंशप्रकाराः SyādvāMañ. 24. 18.

अंशप्रकाश (aṁśa-prakāśa) *m.* manifestation of a part (of greatness) अंशप्रकाशादंशः स्यात् SātvaTa. 3. 25.

अंशप्रतिम (aṁśa-pratima) *adj.* corresponding to the *navāṁśas* होरा त्वंशप्रतिममपरे राशितुल्यं वदन्ति Bṛhajjā. 7. 2 = JātaPā. 5. 7; किं त्वत्र भांशप्रतिमं ददाति···होरा JātaPā. 5. 20.

अंशप्रतिषेध (aṁśa-pratiṣedha) *m.* partial denial or prohibition अंशप्रतिषेधो यथा- कान्तः किं कैरविण्याः कलयति···ज्ञातः···त्वं चरित्रैर्विचित्रैः Ekāva. viii. 31. 31.

अंशप्रदान (aṁśa-pradāna) *n.* allotment of a share, giving away a part येषां ज्येष्ठः कनिष्ठो वा हीयेतांशप्रदानतः ।···तस्य भागो न लुप्यते ManuSm. 9. 211 (Medhā. अंशप्रदानं विभागकालः); Mitā. 249. 8 (*on* 2. 139) अंशप्रदानतोंऽशप्रदाने । सार्वविभक्तिकस्तसिः । विभागकाल इति यावत्); अंशप्रदानं विभागस्ततो हानिः पारिव्राज्यपातित्यादिनानधिकारः Aparā. 749. 7 (*on* 2. 139); पुरुषाणां ज्येष्ठः कनिष्ठो वा ब्रह्महत्यादिना अंशप्रदानान्निवृत्तः हीयेत वा तस्य भागो न लुप्यते VyavaNi. 473. 13; महापातकिनो नांशप्रदानार्हाः VyavaNi. 473. 12; वदन्ति मुनयः केचित् कृष्यादीनां विशुद्धये । लाभस्यांशप्रदानं च सर्वेषां शुद्धिकृद्भवेत् Bṛ. ParāSm. 5. 189.

अंशप्रमाण (aṁśa-pramāṇa) *adj.* measuring one unit कर्णिका केसरं पत्रसन्धिः पर्वेति च क्रमात् । चत्वार्यंशप्रमाणानि व्यक्तोंऽशो व्योम तद्बहिः LakṣmīT. 37. 15.

अंशप्रवृत्ति (aṁśa-pravṛtti) *f.* activity of a part or portion अंशप्रवृत्त्यनुपपत्त्यांशकार्यसिद्ध्यर्थं प्रवृत्तेऽशिनि ब्रह्मणि जीवशब्दप्रवृत्तिर्मुख्यैव VedāntKau. 282. 3 (*on* iii. 2. 14)

अंशप्रास (aṁśa-prāsa) *m.* name of a throw in the game of dice अंशप्रासोंऽशस्य भागधेयम् MaiS. i. 6. 12.

अंशफल (aṁśa-phala) *n.* the effect of a particular *navāṁśa* occupied by the moon वीर्यान्वितोंऽशकपतिर्निरुणद्धि पूर्वं राशीक्षणस्य फलमंशफलं ददाति Bṛhajjā. 19. 9.

अंशबाहुल्य (aṁśa-bāhulya) *n.* multiplicity or manifoldness of the constituent parts न च वक्तव्यमणोरप्यात्मनोंऽशबाहुल्याद् बहुरूपत्वमिति TattvPrakā. 118A. 1 (*on* ii. 3. 27)

अंशभाक्त्व (aṁśabhāk-tva) *n.* entitlement to a share (in a property or inheritance) यथौरसे सति पुत्रिकाया अंशभाक्त्वं तथान्येषामपि पुत्राणामंशभाक्त्वमस्ति Subodhi. 58. 22 (*on* 2. 132); गुरुः श्वशुरादिः । तदिच्छायामंशभाक्त्वम् VyavaMa. 140. 3; BālamBha. ii. 174. 20 (*on* 2. 132)

अंशभाक्त्वनिषेध (aṁśabhāktva-niṣedha) *m.* denial of entitlement to a share in a property, disinheritance असमानजातीयस्यांशभाक्त्वनिषेधेन पुत्रत्वानुत्प(? पप)त्तिं गमयति VīraMi. (Saṁskāra.) 210. 24.

अंशभाग (aṁśa-bhāga) *m.* a part or portion, a part and parcel of a thing (*aṁśaḥ eva bhāgaḥ*) अंशभागैर्भवद्भिस्तु रक्ष्योऽयं नाट्यमण्डपः NāṭyaŚā. 1. 83 (Abhinava appears to explain it as *aṁśas* of the theater and the suitable groups of gods to protect them); अथाहमंशभागेन देवक्याः पुत्रतां शुभे । प्राप्स्यामि BhāgP. x. 2. 9; भगवानपि···आविवेशांशभागेन मन आनकदुन्दुभेः BhāgP. x. 2. 16; स भवान् सर्वलोकस्य भवाय···। अवतीर्णोऽशभागेन सांप्रतम् BhāgP. x. 10. 35; अत्र स्थाने महादेव स्थीयतामंशभागतः ।···उपकाराय लोकानाम् SkandP. V. iii. 72. 38; त्वया सृष्टमिदं विश्वं यदेतत् सचराचरम् । तस्मिन्नेवांशभागेनान(? नु) प्रविश्यावभाससे ĀdiP. 29. 34.

अंशभागित्व (aṁśabhāgi-tva) *n.* **A** entitlement to a share (in a property or inheritance or profit) cf. **अंशभाक्त्व** ; न हि स्त्रीणां दायानर्हत्वे मात्रादीनां दुहितॄन्तानामंशभागित्वोक्तिर्युज्यते SmṛtiCan. iv. 623. 14; अंशभागित्वं तुल्यम् इत्येवार्थः न त्वंशस्य तुल्यत्वमपि VīraMi. 584. 11 (*on* 2. 121); अंशभागित्वप्रसङ्गेन राज्ञोऽशभागित्वमाह VīraMi. 714. 15 (*on* 2. 261); दत्तकादिपुत्रविषयमेवैतत्, अंशभागित्वप्रदर्शनात् VīraMi. (Saṁskāra.) 689. 20; अभ्युपगमेऽपि वा पत्न्यादिष्वगणनेनांशभागित्वासंभवात् VīraMi. (Saṁskāra.) 689. 19; सापत्नमातुरपि अंशभागित्वमिति सिद्धम् BālamBha. ii. 156. 10 (*on* 2. 123); कानीनादयंशे तेन तेषां सामान्येनांशभागित्वाभावस्योक्तत्वात् BālamBha. ii. 175. 6 (*on* 2. 132); **B** entitlement to a share (in the offerings in a religious rite) यत्पुनस्तत्रैवोक्तम् केचिदिच्छन्ति नारीणां पृथक्छ्राद्धं महर्षय इति, तत् यत्र नारीणां पितामह्यादिभिः सह सपिण्डीकरणं कृतं, तद्विषयम्, तत्र पितृपिण्डेष्वंशभागित्वाभावात् SmṛtiCan. v. 99. 11; शातातपेन पतिश्राद्धे पत्न्या अंशभागित्वमुक्तम् CaturCin. III. i. 95. 1.

अंशभागिन् (aṁśa-bhāgin) *adj.* [*f.*-nī] **A** taking or playing a part in, participating in, participant. कार्यं तवैव तत् । श्रेयसामुपदेशात् तु वयमत्रांशभागिनः KumāSaṁ. 6. 74; पूजाहेतोः प्रयच्छन्ति ये केचित् द्रव्यमात्मनः । पूजासु क्रियमाणासु ते भवन्त्यंशभागिनः ParaS. 5. 71; **B** one entitled to a share in a property, co-heir, heir मातापि पितरि मृते पुत्रतुल्यांशभागिनी KātySm. 851 (103. 5); अनेन दुहितरोऽपि पितुरूर्ध्वमंशभागिन्य इति गम्यते Mitā. 229. 22 (*on* 2. 124); नैकोऽयं राज्यभागी स्याद् वयमप्यंशभागिनः KathāKau. 9. 49.

अंशभाज् (aṁśa-bhāj) *adj.* [P. iii. 2. 62, SiddhāKau. 497A. 16] **A** sharing in (misery, merits, demerits etc.), partner यस्याविभक्तं वसु राजन् सहायैस्तस्य दुःखेऽप्यंशभाजः सहायाः MahāBhā. iii. 6. 20; यं चैव धर्मं कुरुते तस्य पुण्यफलं च यत् । सर्वस्यैवांशभाग् दाता MahāBhā. xiii. 68. 16; (अप्सु) निरुद्धासु (तर्पणादि) न कुर्वीरन्नंशभाक् तत्र सेतुकृत् BaudhDS. ii. 3. 5; चलतश्चैतान् स्वधर्मे स्थापयेत्, धर्मस्य ह्यंशभाग्भवतीति GautDS. ii. 2. 11; रक्षणात् तासां तद्धर्मस्यांशभाङ् नृपः NītiSā. 2. 10; **B** a co-heir, co-parcener पितृद्रव्याद्विभक्तोपगतानां पुत्राः पौत्रा वा आ चतुर्थादित्यंशभाजः ArthaŚā ii. 31. 5 (3. 5); **C** sprung from or born of a part (of a divinity) त्वं हि मत्प्रभवो राजन् विदुरश्च ममांशभाक् MahāBhā. iii. 298. 21.

अंशभारिक (aṁśabhār-ika) *adj.* carrying a load partly (i. e. in association with another) काचिदौक्षीद् गृहीत्वाम्बु भस्त्रिकादंशभारिकात् । सखीं श्रान्ताम् DvyāśraKā. 17. 14 (comm. अंशो भागभूतो भारो जलभारोऽंशभारः तेन हरति अंशभारिकः । तस्माद् द्वितीयेन सहाम्बुभारं वहत इत्यर्थः)

अंशभुज् (aṁśa-bhuj) *adj.* sharing in, partner (नृपयोः) लोकान्तर-सुखस्यापि ययोरंशभुजः प्रजाः RajTa.(Ka.) 3. 473.

अंशभू (aṁśa-bhū) *adj.* [cf. TaiPrāti. 16. 28] **1** partner, associate, helper त्वयां॒ऽशभुवा सोम॒॑ राजा॑नं॒ ह॒नामेति ···TaiS. VI. iv. 8. 2; रा॒ज्ञा राजा॑नम॒ंऽशभुवा॑ घ्नन्ति···TaiS. VI. iv. 8. 3; वायुष्टे अस्त्व॒ंऽशभूः TaiBr. III. vii. 9. 1; **2** sprung from or born of a part महिमा गीयते तस्य (भरतस्य) हरेरंशभुवो भुवि BhāgP. ix. 20. 23.

अंशभूत (aṁśa-bhūta) *adj.* **A** sprung from or forming a part of (also *fig.* having the character of) यस्यांशभूतो विराट् (यस्य = अतिविराजः) BrahmāṇḍP. ii. 43. 9; इदं जगदंशभूतं (प्रकृतेः) MārkP. 84. 6; या स्त्री सा दक्षिणा भूतेरंशभूतानपायिनी BhāgP. iv. 1. 4; यस्मिंल्लक्ष्मीः स्थिरा विष्णोरंशभूते GaṇeP. i. 77. 15; यत्स्वभावोऽंशभूतो जीवः, नैवमंशी परमात्मा VedāntSā.(Rā.) 18. 1 (*on* i. 1. 2); काव्यात्मनः शब्दस्य···त्रयोऽंशभूता व्यापाराः Loc. 68. 12 (*on* 2. 4); अंशभूतश्चायमात्मा परमात्मनः NītiMā. 51. 16; अवयवभूतैः अंशभूतैः शरीरभूतैरित्यर्थः S'rutaPra. ii. 114. 31 (*on* i. 4. 8); जीवनिष्ठा विद्या हि भगवज्ज्ञानशक्तेरंशभूता AṇuBh. 315. 9 (*on* iv. 1. 18); कर्मण एवाग्निर्देवता ब्रह्मणोऽंशभूता S'aṅkaVi.(Ā.) 93. 1; (जीवः) कल्याणगुणैकसिन्धोर्ब्रह्मणोऽंशभूतः VedāntKau. 66. 20 (*on* i. 2. 21); सः (अंशी) यथांशभूतप्रकाशधर्मैः शुद्धाशुद्धपदार्थसंसर्गित्वादिभिर्न स्पृश्यते VedāntKau. 237. 12 (*on* ii. 3. 45); 386. 20 (*on* iv. 1. 3); तत्रैवो-माया अंशभूतस्य परनारायणस्य स्थानम् S'ivārkaMaDī. ii. 334. 30 (*on* iii. 3. 30); यस्यांशभूता हि वयं (ब्रह्मादयो देवाः) भवन्तः प्रवर्तयामः खलु लोकयात्राम् BṛBrahmS. i. 1. 10; अनन्तगरुडादीनां स्थानानि···वैकुण्ठस्यांशभूतानि BṛBrahmS. i. 7. 61; यस्यांशभूतकालेन यस्याज्ञामनुवर्तिना। सिसृक्षा जायते यस्य तद्ब्रह्मेत्यवधार्यताम् BṛBrahmS. iv. 6. 13; ब्राह्म्यादीनामष्टानां मध्ये एकैकस्या अंशभूता अक्षोभ्यादि-शक्तयः LalitāSaBh. 72. 32 (109); यो हि धर्मपरो राजा देवांशोऽन्यश्च रक्षसाम्। अंशभूतो धर्मलोपी प्रजापीडाकरो भवेत् S'ukrNī. 1. 70; **B** a partial incarnation (देवाः)···भगवतः पुरुषोत्तमस्यांशभूतं कपिलं प्रणम्य···ऊचुः ViṣṇuP. iv. 4. 12; एषोऽंशभूतो देवर्षे हयग्रीवो ममापरः BrahmāṇḍP. iii. 5. 37; सर्वे चैते (संकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धाः) भगवतो वासुदेवस्यैवांशभूताः PrasthāBhe. 18. 12.

अंशभूय (aṁśa-bhūya) *n.* forming or becoming a part सगुणफलततिः ···सरिदिव सकला यत्र यात्यंशभूयम्। तस्मिन्नानन्दसिन्धौ NayaMañ. I. i. 0. 1.

अंशभेद (aṁśa-bheda) *m.* **1** different divisions, different portions कस्यांशभेदो न तथास्ति राशेरतिप्रसङ्गस्त्विति विष्णुगुप्तः Bṛhajjā. 21. 3; अंशभेदेन लिप्तविलिप्ताः कालकाः JaimiUpaSū. iv. 3. 3; iv. 3. 40; **2** different part, difference in parts or aspects, diversity in parts or aspects, multiplicity of parts or aspects तच्चाज्ञानं विनष्टं स्थितमथ च तदेवांशभेदोपपत्तेः SaṅkṣeSā. 2. 136 (86. 17); अंशभेदाश्रयणे तत्सिद्धये चांशान्तरमाश्रयितव्यम् ĀtmaSi. 43. 22; परमाणुषु सत्स्वपि तेषां परैरापादितमंशभेदं परिहृत्य तन्त्वादीनि कार्यद्रव्याणि स्थापितानि NyāyRa. 888. 19 (*on* 23. 151); कर्मकर्त्रादिरपि द्विरूपत्वमंशभेदादेव NyāyKu. 70. 1; वेदान्तेषु तस्यांशभेदेन पञ्चीकरणोपदेशात् S'rutaPra. iA. 243. 13 (*on* i. 1. 1); अंशभेदो वक्तुमशक्य इत्यभिप्रायः S'rutaPra. iB. 18. 22 (*on* i. 1. 1); एकस्य परमात्मनः स्थानस्थानिभावव्यपदेशश्चांशभेदाभिप्रायः S'rutaPra. iB. 185. 19 (*on* i. 1. 10); न चांशभेदेन भोगव्यवस्था S'rutaPra. iB. 299. 25 (*on* i. 2. 8); वस्तुनि स्वतोऽंशभेदाभावेन उपहितानुपहितविभागानुपपत्तेः S'rutaPra. ii. 385. 23 (*on* ii. 3. 52); इदमपि नाशङ्कनीयं··· उपमानशून्यताज्ञापनपरं वाक्यमिति यावच्छब्दानुपपत्तेः अंशभेदोक्तेश्च S'rutaPra. ii. 32. 24 (*on* i. 3. 13); अंशभेदमादायोभयस्यानुभवात् (उभयस्य = प्रमात्वाप्रमात्वयोः) TattvCin. i. 395. 4; i. 823. 9; इह तु अंशभेदप्रतिनियतविकारेषु न स्वभावसङ्कर इति NyāySiA. 191. 22; न घटत इह (परमाणौ) ते दिक्कृतोऽप्यंशभेदः TattvMu. 1. 18; एकमेव वस्त्वंशभेदमन्तरेणापि प्रतिसम्बन्धिभेदेनाहन्त्वेदन्त्वाभ्यां प्रकाशते S'atDū. 123. 23; 176. 23; निरवयवत्वमंशभेदेन संभवत्विति चेत् S'atDū. 199. 8; अथांशभेदादिना विभज्य करणत्वादिविवक्षया कथंचिन्निर्वाहः NyāyPari. 375. 20; अस्य च स्वाभावसादेश्यमुपलभ्यमानमंशभेदप्रयुक्ततया न विरोधावहम् YatīndraDī. 95. 2; कर्मण एकत्वेऽप्यंशभेदात् प्रयोजनभेदो न विरुध्यते NyāyMāVi. 224. 6 (*on* iv. 1. 7); अंशभेदान्नेति चेन्न। स्वाभाविकस्यानभ्युपगमात् NyāySu.(Ja.) 370A. 2 (*on* ii. 2. 6); अंशभेदेन ज्ञाने परोक्षत्वापरोक्षत्ववत्···ज्ञानत्वाज्ञानत्वयोरपि अविरोधात् SiddhāLeSaṁ. 184. 8; अथांशभेदेन व्यवस्था, तथा सति निरवयवत्वश्रुतिविरोधः AṇuBh. 127. 7 (*on* ii. 1. 26); BhāṭṭDī. ii. 58. 6 (*on* iii. 7. 22); ii. 103. 3 (*on* iv. 1. 14); न च संयोगाभाववान् वृक्षः संयोगीतिवदंशभेदेन दोषरहितं दुष्टमिति व्यवहारे बाधकं नास्तीति वाच्यम् RasGaṅ. 8. 2. अत्र सर्वावच्छेदेन प्रसादाभिव्यञ्जकत्वमंशभेदेन तु माधुर्यौजोऽभिव्यञ्जकत्वमपि RasGaṅ. 82. 8.

अंशमन्त्र (aṁśa-mantra) *m.* prayer-formula pertaining to a part मूलमन्त्रैश्च संज्ञाभिरंशमन्त्रैश्च कीर्तिताः।···तिथीश्वराः BhaviP. 154B. 3 (i. 102. 36)

अंशमात्र (aṁśa-mātra) *n.* a mere (unspecified) part or portion न पादशब्दः शरीरावयववचनः, किं तर्हि, अंशमात्रवचनः ManuBh. i. 40. 2 (*on* 1. 81); अर्धशब्दोंऽशमात्रवचनः समासनिर्देशात् ManuBh. ii. 89. 5 (*on* 8. 39); दृष्टान्तस्यांशमात्रेण बोध्यबोधोदये सति···महावाक्यार्थनिश्चयः YogVā. ii. 18. 67; वृद्धावप्यंशमात्रदानशक्तेन शक्यांशं दत्त्वा···अशक्यांशान्तरं ··· पूर्ववदारोपणीयम् SmṛtiCan. iv. 379. 4; स्वीक्रियमाणोऽंशो भागः, यस्त्वंशमात्रे प्रयोगः प्रियङ्गोर्भाग इति स भागसादृश्यात् PadaMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 4. 90; इदानीमंशमात्रे साधारणं दूषणमाह VedāntKa. 223. 25 (*on* i. 4. 22); मूलवचनस्यार्थपदं···पुल्लिङ्गम्। अत एवांशमात्रवचनम् Subodhi. 78. 8 (*on* 2. 148).

अंशमात्रक (aṁśamātra-ka) *n.* a mere part कला स्यान् मूलविवृद्धौ शिल्पादावंशमात्रके ViśvaPra. 152. 43; MedīK. 157. 5; S'abdaRaSaK. 295. 10; भागो भाग्ये तुरीयांशे रूपकार्धेऽंशमात्रके NānārthāSaṁ. i. 119. 895.

अंशमान (aṁśa-māna) *n.* the formula of *aṁśa* (=circumference $\times$ 4/9) उत्तमादि त्रयं प्रोक्तं गरुडस्योदयं विदुः। न कुर्यात् पद्मुभायादि कुर्यात्तदंशमानतः MānaSā. 61. 9.

अंशमार्गण (aṁśa-mārgaṇa) *n.* seeking realisation of a share रहसि कृतस्य राजकुलेऽंशमार्गणादिना प्रकाशनं न कर्तव्यम् ManuBh. ii. 166. 9 (*on* 8. 195)

अंशमिति (aṁśa-miti) *f.* a given number or quantum of degrees ज्याखण्डकान्यंशमितेर्दशाप्तं स्युर्यातखण्डानि GrahaGa. 41. 25 (8. 13); KaraṇaKu. 2. 7.

अंशमुख (aṁśa-mukha) *adj.* beginning with the number of degrees खाग्न्युद्धृतो दिनगणोऽंशमुखः शनिः स्यात् GrahaLā. 1. 13½.

अंशमूल (aṁśa-mūla) *n.* square-root of a fraction स्यातां जाती द्वे द्विरंशांशमूले GaṇiSāSaṁ. 3. 3; अथांशमूलजातौ सूत्रम् GaṇiSāSaṁ. 3. 51; यल्लब्धं भागहृतं धनं भवेदंशमूलविधौ GaṇiSāSaṁ. 3. 51; इत्यंशमूलजातिः GaṇiSāSaṁ. 3. 56.

अंशयुत (aṁśa-yuta) *adj.* to which is added numerator रूपाणि छेदगुणान्यंशयुतानि द्वयोर्बहु(? हू)नां वा BrāhmSphuSi. 12. 3; गुणयाग्रांशच्छेदावंशयुतच्छेदहाराभ्याम् GaṇiSāSaṁ. 2. 113.

अंशरहित (aṁśa-rahita) *adj.* partless यद्यप्यंशरहितः सर्वतो भिन्नस्वभावः अनुभूतः PramāVāSvopVṛ. 20. 29.

अंशराज्य (aṁśa-rājya) *n.* a small kingdom राजीवाक्षस्यांशराज्योपलम्भात्सेवा श्लाघ्या श्रीमदङ्घ्योरथापि Acyutarā. 7. 26.

अंशराहित्य (aṁśa-rāhitya) *n.* partlessness सांशेष्वपि ··· श्रुतिर्वर्तते। न तु सर्वथा अंशराहित्याभिप्रायेण NyāySu.(Ja.) 304B. 6 (*on* ii. 1. 7)

अंशरु (aṁśaru) *n.* the rim or edge (of a mirror) दर्पणं सुवृत्तं स्यादंशरु किंचिदुन्नतम् MānaSā. 50. 59.

अंशरूप (aṁśa-rūpa) *n.* **A** partial form, partial embodiment हरिः स्वयमेवांशरूपेण पालयत्यखिलं जगत् AhirbuS. 30. 14; **B** a partial aspect, one particular aspect as against the whole nature एतासां (i. e. of लक्ष्मी, सरस्वती, दुर्गा, सावित्री and राधिका) अंशरूपं यत्स्त्रीरूपं वास्तवं स्मृतम् BrahmVaiP. ii. 16. 66; ii. 1. 59.

अंशरूप (aṁśa-rūpa) *adj.* [*f*-ā] **A** having a partial aspect मेर्वादेरभिमानिनी देवताप्यंशरूपैव NyāySu.(Ja.) 453B. 8 (*on* ii. 3. 18); सुवोंऽशरूपामपरं च विष्णुप्रियेति वित्तां परिणीय कान्ताम् CaitaCa. 11. 13(1); **B** having a single aspect, having one of the elements न च विषय एवांशरूपः प्रमात्ववृत्तावच्छेदकः TattvCin. i. 377. 4.

अंशरूपिन् (aṁśa-rūpin) *adj.* [*f.* -ṇī] having an apportioned form वृषभध्वजः। उवाच वेदिमध्यस्थो मूर्तिं कृत्वांशरूपिणीम् S'ivaP. ii (2). 20. 43 (93B. 1)

अंशर्द्धि (aṁśarddhi) *f.* increase or increment by one part तदन्तरमितावष्टांशितायां क्रमात्। अंशर्द्धयांशममध्यमादिकविधिर्व्यासार्धतोऽङ्घ्रयन्तिमश्चोत्सेधश्च तथात्र लिङ्गविनिवेशार्हश्च कार्योऽत्वटः TantrSa. 2. 137 = S'ilpaRa. ii. 27. 64.

अंशल (aṁśa-la) *adj.* [= aṁsa-la] strong (person) ज्योत्स्ना···अंशल··· मलीमसाः JaineVyā. iv. 1. 40; वत्सांशशब्दाभ्यां यथासंख्यं कामवति बलवति च लो निपात्यते।···अंशलः पुरुषः। बलवानित्यर्थः JaineVyā. 251. 7 (*on* iv. 1. 40)

अंशलक्षण (aṁśa-lakṣaṇa) *n.* **A** (in S'ilpa) the formula called **Aṁśa** पीठबन्धमतः कृत्वा लक्षणस्यांशलक्षणम् AgniP. 97. 34; **B** (in Mus.) definition of *aṁśa* (key-note) बहुलत्वं प्रयोगेषु व्यापकं त्वंशलक्षणम् SaṁgīRa. i. 181. 8 (1. 7)

अंशलेश (aṁśa-leśa) *m.* fraction of a fraction सद्यः स घत्रवं वो हरिरखिलजगद्रक्षणेन क्षणेन। स्वैरं स्वैरं[श]लेशै[रिव ध]रणिगतैः संभवद्भिर्भवद्भिः EI. xviii. 32. 21.

अंशवत् (aṁśa-va(n)t) *adj.* **1** consisting of or having parts न याति

न च तत्रासीत् अस्ति पश्चात् न चांशवत् PramāVā. 1. 153; यत्पराधीनप्रकाशमंशवच्च तत्सामान्यांशग्रहे कारणदोषवशाच्च विशेषाग्रहेऽन्यथा प्रकाशते Bhām. 21. 13 (*on* i. 1. 1); **2** name of one of the varieties of Soma करवीरोंऽशवानपि SuśruS. iv. 29. 6; iv. 29. 13.

अंशवत् (aṁśa-vat) *adv.* like or as in the case of Aṁśa (part) अथ एकरूपोपग्राहिण्येव वस्तुनि बुद्धिः न द्व्यात्मकत्वमंशवदेव BrahmSi. 65. 4.

अंशवत्त्व (aṁśavat-tva) *n.* the state of being entitled to have a share न त्वंशवत्त्वं समम् (पितापुत्रयोः) VīraMi.(Vyavahāra.) 447. 13.

अंशवध (aṁśa-vadha) *m.* product of numerators रूपाणि छेदगुणान्यंशयुतानि द्वयोर्वहु(? हू)नां वा। प्रत्युत्पन्नो भवति छेदवधेनोधृतां(? द्धृतोंऽ)शवधः BrāhmSphuSi. 12. 3.

अंशवर्ग (aṁśa-varga) *m.* a variety of miscellaneous problems on fractions भागाभ्यासोऽतोंशवर्गोऽथ मूलमिश्रं तस्माद्भिन्नदृश्यं दशामूः GaṇiSāSaṁ. 3. 3.

अंशवाचित्व (aṁśavāci-tva) *n.* the state of being expressive of a part, partial signification भावनाप्रयोजनत्वमंशवाचित्वे नास्तीति विनापि सकलार्थाभिधानाद्भवन्ति भावार्थाः TantrVā. 356. 18 (*on* ii. 1. 1)

अंशवाचिन् (aṁśa-vācin) *adj.* expressive of a part, (in पादोऽस्य विश्वा भूतानि) पादा(? द)शब्दोंऽशवाची VedāntDī. 129. 10 (on ii. 3. 43)

अंशवादिन् (aṁśa-vādin) *adj.* one who asserts that the individual soul is a part of the Highest Soul किं तावदित्यादि। अंशवादिनमत्यन्तभेदवादी दूषयति ब्रह्मणोंऽश इति S'rutaPra. ii. 380. 29 (*on* ii. 3. 42)

अंशविकल्प (aṁśa-vikalpa) *m.* option regarding the quantum of share अंशविकल्पस्तु वर्णकालाद्यपेक्षया वेदितव्यः Mitā. 160. 3 (*on* 2. 35)

अंशविकल्पन (aṁśa-vikalpana) *n.* (in Mus.) variety of *aṁśas* (key-notes) अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि तासां (i. e. जातीनां) अंशविकल्पनम् NāṭyaŚā. 28.58.

अंशविकृत (aṁśa-vikṛta) *adj.* [*f.*-ā] major-note-derivative विकृतसंज्ञा इति विकारे सम्यग्ज्ञानं विशेषतो यासां, तेन षाडवविकृता, ग्रहविकृता, अंशविकृता··· AbhinBhā. iv. 37. 6 (*on* 28. 45.(1))

अंशविधान (aṁśa-vidhāna) *n.* **A** enjoining of parts नन्वंशविधानस्वांशिना विनानुपपत्तेरंशिनि कस्मिंश्चिदाक्षेप्तव्ये बुद्धिस्थः पर्वरूपोंऽशिविशेषः Catur-Cin. iii. (2). 346. 3; **B** laying down of shares (in ancestral property) पितरि दिष्टं गतेऽपि पितृद्वारैवांशविधानाज्जीवति तस्मिन् सुतराम् Subodhi. 52. 27 (*on* 2. 120); BālamBha. ii. 151. 21 (*on* 2. 120)

अंशविभाग (aṁśa-vibhāga) *m.* division or distribution into parts, portions, shares or aspects कर्मणश्च प्रवेशद्रव्यादानांशविभागैः प्रतिसमानयेत ArthaŚā. ii. 154. 4 (4. 8); न चैकस्यामेव प्रतीतावंशविभागेन प्रामाण्यमप्रामाण्यं वा वक्तुं युक्तम् NyāyMañ. ii. 5. 7; अंशविभागमेवाह AbhinBhā. i. 31. 12 (*on* 1. 83); त्रयोऽश्वाख्यः पुत्रास्तदा अंशविभागस्य पर्याप्तत्वात् तद्विभाज्याः Subodhi. 52. 3 (*on* 2. 118); कृष्णेहि···इत्यादौ वाक्ये अंशविभागाभावात्···वाक्यस्यैव विशिष्टार्थे शक्तिः BhāṭṭCin. i. 61. 19 (*on* i. 1. 4); BālamBha. ii. 148. 9 (*on* 2. 118-119); ii. 178. 5 (*on* 2. 132)

अंशविवर्जित (aṁśa-vivarjita) *adj.* bereft of any partial aspects प्रत्यक्षेण गृहीतेऽपि विशेषेंऽशविवर्जिते। यद्विशेषावसायोऽस्ति प्रत्ययः स प्रतीयते PramāVā. 1. 59.

अंशविशेष (aṁśa-viśeṣa) *m.* a particular aspect or part अत्यन्तासत एव अंशविशेषस्यारोपणीयभावे प्रद्वेषमात्रनिबन्धनोऽयमसत्ख्यात्यनङ्गीकारः NyāyMa. 104. 4; भोक्तृभोग्यनियन्तारश्च व्यवस्थिताः ब्रह्मणोंऽशविशेषाः NītiMā. 31. 15; यच्चांशविशेषासाधारणाकारः प्रवृत्तिनिमित्तम् S'rutaPra. i B. 73. 16 (*on* i. 1. 1); ii. 215. 17 (*on* ii. 1. 3)

अंशविषय (aṁśa-viṣaya) *adj.* having reference to parts न ह्यंशविषयः संयोगो द्रव्याणां निरंशस्याप्याकाशस्य तद्भावात् NyāyKa. 43. 22.

अंशविस्तार (aṁśa-vistāra) *m.* extension of the partial aspect तस्या (i. e. राधिकायाः) एवांशविस्ताराः सर्वाः श्रीकृष्णनायिकाः SkandP. ii. (6). 2. 12.

अंशवृत्ति (aṁśa-vṛtti) *f.* existence in a part or parts तस्मादन्यत्र वृत्तिर्न च सकलमतिः कापि कृत्स्नांशवृत्त्योः TattvMu. 5. 114; अनुमानस्याव्याप्तस्य सिद्धसाधनता। अंशवृत्तेरेव घटवृत्तित्वात् NyāySu.(Ja.) 365B. 9 (*on* ii. 2. 6)

अंशवृत्तिता (aṁśavṛtti-tā) *f.* the state of existing in a part न चांशवृत्तितायां प्रत्यक्षतापातः PrakaVi. 499. 19.

अंशवृत्तित्व (aṁśavṛtti-tva) *n.* the state of existing in a part or parts निरवयवत्वे द्वयोरपि संयोगो न संभवति संयोगस्यांशवृत्तित्वात् NyāySu.(Ja.) 350A. 5 (*on* ii. 2. 6); 367A. 7 (*on* ii. 2. 6)

अंशवृद्धि (aṁśa-vṛddhi) *f.* increment or addition by one portion अंशवृद्ध्या समायोज्य चूतपक्वाम्बु शक्तितः। ĪśānŚiPa. ii. 33. 63.

अंशवैषम्य (aṁśa-vaiṣamya) *n.* difference in the parts पाते भेदात्पलादिप्रतिनियतिरपि ह्यंशवैषम्यतः स्यात् TattvMu. 5. 36.

अंशव्यतिरेक (aṁśa-vyatireka) *m.* distinction or difference in parts or aspects अस्त्येव जीवस्य बहुत्वरूपत्वम्। अणुत्वेऽप्यंशव्यतिरेकेण बहुत्वोपपत्तेः TattvPrakā. 118A. 5 (*on* ii. 3. 27)

अंशव्याप्ति (aṁśa-vyāpti) *f.* **A** pervasion of parts तदपि च निरंशमभ्युपगन्तव्यम्। अंशव्याप्तेर्युक्तिरिक्तत्वात् SyādvāMañ. 28. 98; **B** partial pervasion or duration अत्र पूर्वेद्युरेव व्याप्तिः··· अंशव्याप्तिः··· इति षट् पक्षाः NirṇaSi. 15. 2.

अंशव्यावर्तक (aṁśa-vyāvartaka) *adj.* that which excludes parts or aspects निर्गुणो मम शब्दोऽयमंशव्यावर्तको मतः BṛBrahmS. ii. 2. 52.

अंशशत (aṁśa-śata) *n.* hundred degrees युक्तायनांशोऽशशतं शशी चेदशीतिरंशौ द्विशती विपातः Golā. 31. 54 (278. 1)

अंशशब्द (aṁśa-śabda) *m.* the word *aṁśa* अंशशब्दोऽर्धशब्देन समानार्थोऽर्धशब्दश्च नावश्यं समप्रविभाग एव ManuBh. ii. 171. 12 (*on* 8. 210); अंशशब्दो हि भागवचनो न दायवचनः SmṛtiCan. iii. 623. 16; समुदायैकदेशत्वमेवांशशब्दनिमित्तम् S'rutaPra ii. 387. 8 (*on* ii. 3. 52); ii. 387. 11 (*on* ii. 3. 52); अंशशब्दो हि महाद्रव्यस्यैकदेशं वदन् पित्रादिभोज्यस्यांशित्वरूपत्वम् CaturCin. III. i. 95. 4; मत्स्यादिष्वभेदनिमित्तकोंऽशशब्दः NyāySu.(Ja.) 453A. 11 (*on* ii. 3. 18); अंशशब्दो हि तदेकदेशार्थः तत्सदृशाद्यर्थश्च NyāySu.(Ja.) 510A. 6 (*on* iii. 2. 10); नाप्यत्यन्तभिन्नत्वं तत्रांशशब्दाप्रयोगात् Nyāyāmṛ. 606B. 3; अंशशब्दः कारणवाची। यथा पटस्यांशोऽवयवस्तन्तुः BrahmSūBh.(Bhā.) 140. 25 (*on* ii. 3. 43); अंशशब्दो देहस्यो लवपरः SetuBa. 207. 2; अंशशब्दः स्थावरान्यपरः BālamBha. ii. 142. 11 (*on* 2. 117); ii. 197. 25 (*on* 2. 135 and 2. 136); नन्वेकवस्त्वेकदेशवाची ह्यंशशब्दः VedāntTaSā 59. 3.

अंशशब्दितत्व (aṁśaśabdita-tva) *n.* the state of being expressed by the word *aṁśa* अंशशब्दितत्वेऽपि परो मत्स्यादिः जीववन्न भवति GoviBh. 166. 10 (*on* ii. 3. 44) 168. 8 (*on* ii. 3. 48)

अंशशस् (aṁśa-śas) *adv.* into pieces; into parts ग्रामेतामंशशः कृत्वा (? त्वा) ब्राह्मणेभ्यो वरं ददाति BaudhŚS i. 52. 4.

अंशशेष (aṁśa-śeṣa) *m. n.* **A** the remaining portion, remainder नापरस्यांशशेषे तु प्रतिपत्तिः कलेरथ MatsyaP. 144. 29; VāyuP. i. 58. 30; अष्टमेनांशशेषेण चतुर्थेनार्धकेन वा।···सिद्धमुष्णोदकं वदेत् S'ārṅgaS. ii. 2. 159; **B** the remaining degrees or remainder in the form of degrees इनदिने यदंशशेषं विकलाशेषं कदा तदिन्दुदिने BrāhmSphuSi. 18. 17; 18. 57; 18. 59; 18. 86; लिप्ताग्रोत्पन्नफलं लिप्तागुणकोंऽशशेषं स्यात् ĀryaSi. 18. 34 (231); शेषमंशशेषं तत्षष्टिगुणं हरभक्तं फलं कलाः SiddhāTaVi. App. 48. 7.

अंशशेषित (aṁśa-śeṣita) *adj.* remaining to the extent of a part or portion शतं पक्वाश्वगन्धाया जलद्रोणेंऽशशेषितम्। विस्राव्य विपचेत्तैलं क्षीरं दत्त्वा चतुर्गुणम् SiddhYo. 22. 114.

अंशषट्क (aṁśa-ṣaṭka) *n.* a group of six square units सिद्धिं कुर्यात्तथाराणामंशषट्केण सर्वदा PauṣkS 8. 92; समीपवर्तिशोभस्य कोणं चापथकः पयेत् (? चाप्यथ कल्पयेत्)। पङ्क्तिभ्यामंशषट्को(? के)ण पूर्ववत् PauṣkS. 10. 50.

अंशसंयोग (aṁśa-saṁyoga) *m.* **A** conjunction of parts अंशांशिनोरभेदेन त्वंशसंयोग एव हि AnuVyā. 26A. 11 (*on* 2. 2); NyāySu.(Ja.) 365B. 2 (*on* ii. 2. 6); 367A. 10 (*on* ii. 2. 6); **B** connection with parts तत्स्थानपतितानां वैकृतीनां च नांशसंयोगो युक्तः NyāyMāVi. 342. 2 (*on* vi. 5. 5)

अंशसंवाद (aṁśa-saṁvāda) *m.* theory of validity of particular aspect in cognition पीतशङ्खादिज्ञानं भ्रान्तमपि प्रत्यक्षमिति अंशसंवादवादिनाम् Dharmo-Pra. 35. 23.

अंशसंक्षय (aṁśa-saṅkṣaya) *m.* the end of a part अष्टाविंशतितमे तद्वद् द्वापरस्यांशसंक्षये VāyuP. ii. 36. 96.

अंशसंख्या (aṁśa-saṅkhyā) *f.* the number of squares सूत्रसंख्याकृतान्येषां(? कृता ह्येषा) त्वंशसंख्यां निबोध तु PauṣkS. 17. 3.

अंशसंगति (aṁśa-saṅgati) *f.* connection with the parts or aspects विधेर्भावनया योगः पूर्वं यद्यंशसंगतेः। पश्चात् संबध्यमानानां ततो न स्याद्विधेयता NyāyRaMā. 157. 21.

अंशसंधिग (aṁśasandhi-ga) *adj.* found at the juncture of two *aṁśas* वागीशे नीचसंस्थे च चन्द्रे राश्यंशसंधिगे HorāSā. 5. 13.

अंशसप्तक (aṁśa-saptaka) *n.* a group of seven units (कार्यस्तुलोदयस्यान्ते) वेदीवन्धोऽशसप्तकम् SamarāSū. 57. 182.

अंशसप्तति (aṁśa-saptati) *f.* (an angular distance of) seventy degrees षष्टिवर्येण वेदाग्निरयमयुतामंशसप्ततिं भुङ्क्ते PañcSi. 18. 3.

अंशसम (aṁśa-sama) *adj.* equal in degrees, identical in number

with the degrees अंशसममंशशेषं···दिवसकरस्येष्टदिने कुर्वन्नावत्सराद्गणकः Brāhm-SphuSi. 18. 57.

अंशसमारोप (aṁśa-samāropa) *m.* superimposition of an aspect यावन्तोंऽशसमारोपास्तन्निरासे विनिश्चयाः । तावन्त एव शब्दाः PramāVā. 1. 51.

अंशसमुदाय (aṁśa-samudāya) *m.* a group or collection of particles or parts इन्द्रादीनां मात्राभ्योंऽशसमुदायेभ्योंऽशान् सारभूतान् निर्हृत्य निर्मितः (नृपः) VīraMi. (Rājanīti.) 16. 18.

अंशसमुद्भव (aṁśa-samudbhava) *adj.* born of a part only, a partial incarnation ते सर्वे सर्वभूतस्य विष्णोरंशसमुद्भवाः ViṣṇuP. i. 22. 20; विष्वक्सेन इति ख्यातो विष्णोरंशसमुद्भवः KūrmaP. 671. 15 (2. 31); वसुदेवसुतो तत्र विष्णोरंशसमुद्भवो BrahmP. 190. 11; दुर्वासा नाम भगवान् रुद्रस्यांशसमुद्भवः BhaviP. 125B. 3 (i. 72. 14)

अंशसंभव (aṁśa-sambhava) *adj.* [*f.*–ā] **A** born of a part or portion, a partial incarnation यस्यांशसंभवो ब्रह्मा रुद्रोऽपि परमेश्वरः KūrmaP. 246. 3 (1. 22); कुमारोऽसि···शंकरस्यांशसंभवः SkandP. I. i. 29. 67; यूयं सृजध्वं सर्वेऽपि वानरेष्वंशसंभवान् AdhyāRā. i. 2. 30; सा वेश्या म्लेच्छायाश्चांशसंभवा··· महाक्रोधपुपाययौ BhaviP. 520B. 14 (III. iii. 28. 55); **B** based on or calculated from the *navāṁśa* विलग्नपे बलोपेते शुभदुष्टेंऽशसंभवम् (आयुः) JātaPā. 5. 28; *m.* the possibility of (possessing) parts or divisions त्वन्मते गगनस्याप्यनित्यद्रव्यत्वेन स्वत एवांशसंभवाच्च Nyāyāmṛ. 351B. 9.

अंशसंभूत (aṁśa-sambhūta) *adj.* [*f.* –ā] **A** born or produced from a part or portion यत्तत्त्वमंशसंभूतं प्रादुर्भावान्तरं तु तत् PauṣkS. 36. 202; सर्वेषामपि मन्त्राणां देवताः···आवयोरंशसंभूताः समुद्दिष्टाः KulārT. 3. 13; **B** arising out of the *navāṁśa* लग्नात् कुजाष्टमो दोषो नाशयत्यखिलान् गुणान् । यथा लग्नांशसंभूतान् VasiS. 32. 60.

अंशसंमित (aṁśa-sammita) *adj.* measuring one unit or part (कुर्यात्) ओंकारावर्तरूपेण कुम्भं तस्यांशसंमितम् PauṣkS. 34. 29; स्तम्भमस्तकविश्रान्तं बाहुल्येनांशसंमितम् (चक्रमापाद्य) PauṣkS. 35. 43.

अंशसर्ग (aṁśa-sarga) *m.* creation from a part, partial manifestation स्वैरं स्वैरंशसर्गैर्गहनतममहामोहहार्दं हरन्ती (पार्वती) DevīS'. 39 (comm. अवयवप्रादुर्भावैः)

अंशसवर्णन (aṁśa-savarṇana) *n.* reduction of fractions, equalization of fractions आदावंशसवर्णनम् Līlā. 29.

अंशसाम्य (aṁśa-sāmya) *n.* equality of parts अंशसाम्यं सर्वत्र BālamBha. ii. 140. 20 (*on* 2. 167)

अंशसिद्धि (aṁśa-siddhi) *f.* partial establishment of a proposition; the existence of the *sādhana* in a part of the *pakṣa* असिद्धयोंऽशसिद्धेश्च विविच्यन्ते शताधिकाः NyāyPari. 280. 3.

अंशस्थिति (aṁśa-sthiti) *f.* existence of a part or portion अंशस्थितावपि परिणाम एव तिष्ठेन्न त्वात्मा IṣṭaSi. 88. 8.

अंशस्फुट (aṁśa-sphuṭa) *n.* the true degree of the planet इष्टं स्फुटं द्विचरं नवभिर्गुणयेद् विशेषयेत् क्रमशः । मण्डलहृतावशिष्टं तस्यैवांशस्फुटं समानं तत् HorāSā. 32. 12.

अंशस्वर (aṁśa-svara) *m.* the key-note, the chief note in a *rāga* दूरस्थाभाषणे कर्तव्ये शिरःस्थाने षड्जपञ्चमयोरन्यतरस्थायिस्वराश्रयेण अंशस्वरविभागचतुश्चतुष्कसंमिश्रं कर्तव्यम् AbhinBhā. ii. 398. 16 (*on* 17. 130); सर्वजातिषु जानीयादंशस्वरगतं रसम् SaṅgīRa. I. i. 7. 112; रागाणां जीवभूता ये प्रोक्तास्तेंऽशस्वरा बुधैः SaṅgīPā. 300.

अंशहत (aṁśa-hata) *adj.* multiplied by the numerator of the fraction अंशहतं दिनमानं छेदविभक्तं दिनांशके जाते GaṇiSāSaṁ. 8. 10.

अंशहर (aṁśa-hara) *m.* [P. iii. 2. 9 enjoins *ac* which excludes *vṛddhi* in senses other than the physical act of lifting, *aṁśa-hara*, CāndraVṛ. *on* i. 2. 3; JaineVyā. ii. 2. 14; Kātan. iv. 3. 11; KāśiVṛ. *on* iii. 2. 9; PrakriKau. ii. 513. 2; SiddhāKau. 492A. 9]; **A** one who takes a share and hence responsible for good or bad acts ये च रक्षासहायाः स्युः पार्थिवानां युधिष्ठिर । ते चैवांशहराः सर्वे धर्मे परकृतेऽनघ MahāBhā. xii. 66. 28; विभूतिमानंशहरैर्विहीनः Rāvaṇā. 10. 3; चक्रिराजानकाद्या वा स्थिता अंशहरा इतः RājTa.(Prā.) 450; **B** co-heir, coparcener पिण्डदोंऽशहरश्चैषां पूर्वाभावे परः परः YājñaSm. 2. 132 = AgniP. 255. 19; 2. 133; यदा पुनरन्योदर्यः संसृष्टी न सोदरश्चेत्तदा कोंऽशहर इत्यपेक्षायामाह Aparā. 748. 17 (*on* 2. 138); यो विभागकाले गर्भो न विज्ञातः पश्चात् स्वजातीयभार्यायां जातः स सर्वेभ्योंऽशहरेभ्यः सकाशादंशं हरेत् DīpKa. 55. 15 (*on* 2. 122); एतेषां क्रमोपदिष्टानामौरसादीनां पुत्राणां पूर्वाभावे परः परः पिण्डदोंऽशहरश्च प्रत्येतव्यः BālaKrī. i. 248. 23 (*on* 2. 136)

अंशहरण (aṁśa-haraṇa) *n.* taking away the share of the property, title for a share in the inheritance अत एव स्मृत्यन्तरे निर्धनमातृविषयमेवांशहरणं न मातृमात्रविषयमेव ज्ञायते SmṛtiCan. iv. 624. 13; अंशहरणस्य रागतः प्राप्तेः CaturCin. III. i. 789. 11; पिण्डदानादौ तस्यैवाधिकारो नांशहरणप्रयुक्तोऽन्यस्य BālamBha. ii. 229. 26 (*on* 2. 135)

अंशहरत्व (aṁśahara-tva) *n.* the status of a coheir, coparcener or share-holder स्त्रियामंशहरत्वाभावे स्त्रीधनहर्तृनग्रे विवक्षुः स्त्रीधनस्वरूपं तावदाह Aparā. 751. 8 (*on* 2. 143); 433. 1 (*on* 1. 218); यदा पुनः संसृष्टित्वमन्योदर्यस्य तदा सोदरत्वमेवांशहरत्वे निमित्तं नेतरदिति Aparā. 748. 23; (*on* 2. 138); पिण्डदत्वांशहरत्वयोरैकाधिकरण्यमुक्तम् SmṛtiCan. v. 7. 14; न च···' सर्वत्रांशहरा माता ' इति शातातपवचने मातुरंशहरत्वोक्तेस्तस्या अपि देवतात्वमिति वाच्यम् VīraMi. (S'rāddha.) 9. 9; दत्तके सति पौत्रस्यांशहरत्वस्याप्यभावापत्तेः NirṇaSi. 271. 5; BālamBha. ii. 221. 18 (*on* 2. 135); ii. 174. 8 (*on* 2. 132); ii. 174. 9 (*on* 2. 132)

अंशहान (aṁśa-hāna) *n.* absence of parts, impartite nature परस्यैवाधियोगोऽतः कृत्स्नस्यैवांशहानतः । कस्य भेदः कुतश्चैवम् IṣṭaSi. 249. 12.

अंशहानि (aṁśa-hāni) *f.* decrease in the share of the property वर्णावरेष्वंशहानिरूढाजातेष्वनुक्रमात् NāraSm. 193. 14.

अंशहारिता (aṁśa-hāritā) *f.* [with Acc. and *gam*–] to take a share, to participate तदस्य यशसः पाण्डुसूनुसंहारजन्मनः । वीरोत्तंस न मे गन्तुं त्वमर्हस्यंशहारिताम् PāṇḍaC. 12. 346.

अंशहारित्व (aṁśahāri-tva) *n.* participation in a share (of inheritance or oblation) पार्वणे···मातुरंशहारित्वमस्ति SmṛtiCan. v. 99. 4; दायानर्हाणां तु दायहारित्वोक्तिर्विरुध्यते न पुनरंशहारित्वोक्तिः । अंशशब्दो हि भागवचनो न दायवचनः SmṛtiCan. iv. 623. 15.

अंशहारिन् (aṁśa-hārin) *adj.* [*f.* –ṇī] taking a share or portion न तु पित्रा स्वयमर्जितादंशादंशहारिणः ManvaVi. 1200. 8 (*on* 9. 165); कथं तर्हि··· मात्रादीनां पृथक्छ्राद्धानुष्ठानम् । अंशहारिणीनां पृथक्छ्राद्धाभावात् SmṛtiCan. v. 99. 17.

अंशहृति (aṁśa-hṛti) *f.* division of the numerator कृत्वा छेदांशकयोः कृतिकृतिमूले घनं च घनमूलम् । तच्छेदैरंशहृतौ वर्गादिफलं भवेद्भिन्ने GaṇiSāSaṁ. 2. 13.

अंशांश (aṁśāṁśa) *m.* **A** part by part, various parts अंशांशबलविकल्पातिबहुलत्वात् CaraS. iii.. 8. 137 (1941 Ed.); शेषा ये देवगन्धर्वाः···अंशांशैर्भाषितान् भावान्···दत्तवन्तः मत्सुतेभ्यः NāṭyS'ā. 1. 63; अंशांशं यत्र दोषाणां विवेक्तुं नैव शक्नुयात् BhāvPra.(Bhā.) viii. 1. 11; **B** a portion of a portion, a very small part शेषाख्योंऽशस्ततो मम । अंशांशेनोदरे तस्याः सप्तमः संभविष्यति ViṣṇuP. v. 1. 73; यस्यांशांशेन सृज्यन्ते लोकाः BrahmāṇḍP. ii. 32. 29; रूप्यात्मा भाति योंऽशांशः IṣṭaSi. 269. 11; यस्यांशांशेन सृज्यन्ते देवतिर्यङ्नरादयः BhāgP. i. 3. 5; BrahmP. 181. 39; DevīBhāP. iv. 2. 39; भजन्ति···परमात्मानमीश्वरं केचित्तदंशमंशांशम् PāñcaRā.(Nā.) i. 12. 47; iv. 2. 26; **C** a partial or secondary or subordinate incarnation चकार यानि कर्माणि···पुरुषोत्तमः । अंशांशेनावतीर्योर्व्यां तत्र तानि मुने वद ViṣṇuP. v. 1. 3; अंशांशास्ते देव मरीच्यादय एते BhāgP. iv. 7. 43; साक्षाद्देवः पिनाकधृक् । अंशांशेनाभवत्पुत्रो नाम्ना शुक इति KūrmaP. 335. 15 (1. 34); 218. 8 (1. 19); **D** part of a melody transferred to another melody रागान्तरस्यावयवो रागेंऽशः स च सप्तधा । ··· अंशांशश्चेति SaṁgīRa. ii. 177. 6 (3. 134); अंशेंऽशान्तरसंचारादंशांश इति कीर्तितः SaṁgīRa. ii. 178. 1 (3. 140)

अंशांशक (aṁśāṁśaka) *m.* **A** a part of a part, a very small part यस्यांशांशकभागेन विना सर्वं विलीयते PāñcRā.(Nā.) iv. 3. 208; **B** a fraction of a degree भास्करः । अंशांशकं तु मेदिन्यां मुहूर्तेनैव गच्छति BrahmāṇḍP. i. 21. 64; VāyuP. i. 50. 119; (v. l for त्रिंशांशकं तु मेदिन्याः); **C** minor incarnations यत्र स्थितिप्रवृत्तस्य विष्णोरंशांशका नृपाः ViṣṇuP. iv. 24. 138; विष्णोरंशांशका ह्येते चत्वारो धर्मसूनवः SkandP. V. iii. 192. 10.

अंशांशकला (aṁśāṁśa-kalā) *f.* a fraction of a part of a part पराशरात् सत्यवत्यामंशांशकलया विभुः । अवतीर्णः BhāgP. xii. 6. 49; यस्याश्चांशांशकलया बभूवुर्देवयोषितः PāñcRā.(Nā.) ii. 3. 37.

अंशांशकल्पना (aṁśāṁśa-kalpanā) *f.* the relative strength of the different constituents or elements दोषाणां समवेतानां विकल्पोंऽशांशकल्पना AṣṭāHṛ. iii. 1. 10; = KośaKaTa. i. 7261; cf. पृथक्समवेतानां च दोषाणामंशांशबलविकल्पविशेषाद् व्याधेर्बलाबलविशेषः AṣṭāSaṁ. i. 119. 19 (1. 23)

अंशांशतस् (aṁśāṁśa-tas) *adv.* according to each one's share, share by share (पुत्राः) रिक्थाभावेऽप्यृणमंशांशतो दद्युः BālaKrī. i. 243. 5 (*on* 2. 121)

अंशांशलव (aṁśāṁśa-lava) *m.* a very small part of a part मे मनः । यस्यांशांशलवे विलीनमधुनानन्दात्मना निर्वृतम् ViveCū. 484.

अंशांशविभागिन् (aṁśāṁśa-vibhāgin) *adj.* possessing distinct individual parts, well-segmented (applied to conches) ये दृढाङ्गा सगुरवः तथां-

शांशविभागिनः । अश्मानः क्षत्रिया ज्ञेयाः कर्कशाङ्गास्तथैव च (शङ्खाः) YuktiKa. 139. 7.

अंशांशहवन (aṁśāṁśa–havana) *n.* offerings of very small portions तृप्तिं पूर्णप्रदानैस्तु अंशांशहवनैः क्रतैः PauṣkS. 31. 142.

अंशांशांश (aṁśāṁśāṁśa) *m.* a part of a part of a part (केशवः) शंभोः कार्ये कृतमना अंशांशांशेन निर्गतः SkandP. iv. 58. 66 (comm. अंशः अन्तर्यामी, तस्यांशः पुरुषः तस्यांशश्चतुर्भुजः)

अंशांशिकप्रसङ्ग (aṁśāṁśika–prasaṅga) *m.* the occasion of mentioning the part and whole Loc. 158. 25 (*on* 3. 16)

अंशांशिकल्पना (aṁśāṁśi–kalpanā) *f.* the notion of part and whole एको यवांशो निमानमस्योदश्वित इति न भवति, एकस्यांशांशिकल्पनाभावात् । समता तु तदावगम्यते CāndraVṛ. *on* iv. 2. 49.

अंशांशिका (aṁśāṁś–ikā) *f.* a small fraction, a very small part, very little न ह्यंशांशिकया चोदकः प्रवर्तते NyāyMañ. i. 45. 9; मितदृष्टयस्तु अंशांशिकासु तदिच्छयैव अभिमानं ग्राहिताः PratyabhiHṛ. 19. 2 (*on* 8); ततः परं नास्त्येव तस्य सर्वपर्यन्तफलत्वादंशांशिकयापि PratyabhiVi. i. 42. 1 (*on* i. 1. 1)

अंशांशित्व (aṁśāṁśi–tva) *n.* the relation of part and whole तथापि शास्त्रात्त्वत्रांशांशित्वमीशित्रीशितव्यभावश्च निश्चीयते BrahmSūBh. (S'aṅ.) ii. 480. 14 (*on* ii. 3. 45); लोकप्रसिद्धन्यायार्थैरंशांशित्वादिकल्पना । परमात्मनः…न…युक्ता BṛĀraUBhVā. ii. 1. 499; ii. 1. 524; ii. 1. 526; iv. 3. 661; तयोरेकान्ततो भेदेऽभेदे चांशांशित्वहानात् IṣṭaSi. 242. 8; ननु…तयोरेकद्रव्यत्वाभावेन नांशांशित्वमुपपन्नम् NītiMā. 51. 17; भिन्नयोर्नांशांशित्वमश्वमहिषवत् VedāntKa. 223. 26 (on i. 4. 22); किमचिद्वस्तुनो ब्रह्मस्वरूपत्वं…विशेषणविशेष्यभावरूपेणांशांशित्वेनेति S'rutaPra. ii. 443. 21 (*on* iii. 2. 26); अंशांशित्वाद्यभावेन पूर्ववन्नात्र संस्तुतिः NyāyaMāVi. 54. 16 (*on* i. 4. 13); TattvPrakā. 23A. 11 (*on* iii. 2. 34); VedāntTaSā. 60. 3.

अंशांशिन् (aṁśāṁśin) *adj.* part and whole न…ब्रह्मस्वरूपप्रतिपत्तिविषये ब्रह्मणः…अंशांश्येकदेशैकदेशिविकारविकारित्वकल्पना कार्या BṛĀraUBh. 261. 16 (*on* ii. 1. 20); यद्यंशांशिनोर्विकारविकारिणोर्वा अत्यन्तभेदः स्यात् TattvSaṁkhyā. 50. 2; अंशांशिनोरभेदेनैवांशसंयोग एव NyāySu.(Ja.) 365B. 2 (*on* ii. 2. 6); 510A. 3 (*on* iii. 2. 10); तुशब्दोंऽशांशिधर्मसाङ्कर्याभावसूचकः VedāntKau. 237. 14 (*on* ii. 3. 45)

अंशांशिभाव (aṁśāṁśi–bhāva) *m.* the relation or status of being a part and whole अंशांशिभावस्याविद्यमानत्वात् TātpaṬ.(U.) 154. 17 (*on* 4. 135); सत्यपि जीवेश्वरयोरंशांशिभावे प्रत्यक्षमेव जीवस्येश्वरविपरीतधर्मत्वम् BrahmSūBh. (S'aṅ.) 568. 2 (*on* iii. 2. 5); नानात्वे सत्येव अभेदो नामान्वयः अंशांशिभावलक्षणः ĀtmaSi. 4. 24; काल्पनिकस्यांशांशिभावस्यात एव मूल एव निहितः कुठारः ĀtmaTaVi. 299. 12; अंशांशिभावाद् भूतानां संख्यैषामतिरिच्यते SamarāSū. 31. 16; विशेषणविशेष्यभावेनैवांशांशिभावः VedāntDī. 162. 8 (*on* iii. 2. 29); अतस्तस्मिन्नपि पक्षे जीवपरमात्मनोरंशांशिभावो नोपपद्यते NītiMā. 52. 6; भेदोऽप्यंशांशिभावादिकृतो निरस्तो भवति PrakaVi. 256. 20; 655. 22; S'rutaPra. ii. 386. 24 (*on* ii. 3. 52); पितापुत्रयोरंशांशिभावो नैकदेशतादिरूपः NyāySu.(Ja.) 510A. 5 (*on* iii. 2. 10); शुद्धत्वं हि भेदस्यांशांशिभावासहचरितत्वम् SiddhāLeSaṁ. 337. 8; 340. 9; 459. 8; उक्तश्रुतिः…अविभागमात्रेणांशांशिभावं बोधयति SāṁkhyaPraBh. 133. 24 (*on* 5. 73); कलयांशेन अंशांशिभावघटकभेदभानेन SetuBa. 205. 12; VedāntPāSau. 235. 13 (*on* ii. 3. 42); S'aṅkaVi.(Ā) 50. 2; 113. 7.

अंशांशीभाव (aṁśāṁśī–bhāva) *m.* (= aṁśāṁśi–bhāva) नांशांशीभावश्चैकस्मिन्नीश्वरे PārāSū. 27. 18; अंशांशीभावः पृथ्वीनीरतेजोवायुषु दिव्येषु च PārāSū. 27. 25.

अंशागृहीति (aṁśāgṛhīti) *f.* non–apprehension of a part or portion अंशागृहीतेर्भ्रान्तिश्चेद्घटज्ञानं भ्रमो भवेत् PañcDa. 7. 55.

अंशाग्रह (aṁśāgraha) *m.* non–cognition of a part or portion दोषादंशाग्रहे चेत्ते नाग्रहोऽतोऽपि तु भ्रमः IṣṭaSi. 261. 10; भिन्नाभिन्ने मृषाभेदधीश्चेदंशाग्रहो भ्रमः IṣṭaSi. 318. 1.

अंशाग्रहण (aṁśāgrahaṇa) *n.* non–cognition of a part किमिदानीमंशाग्रहणं भ्रान्तिः PramāMā. 10. 14.

अंशात्मक (aṁśātmaka) *adj.* consisting of parts or degrees अंशात्मकस्य मे ब्रह्मन् मलिनांशे तु वै पुनः । मालिन्यं जायते BṛBrahmS. ii. 2. 33; चापमंशात्मकमस्ति सिद्धम् SiddhāTaVi. 106. 6; 163. 1.

अंशाधिकरण (aṁśādhikaraṇa) *n.* the section of the Brahmasūtras (ii. 3. 43–53) discussing the view that the individual soul is an *aṁśa* of the supreme soul; VedāntSā.(Rā.) 216. 7 (*on* ii. 3. 42); S'atDū, 243. 24; NyāySu.(Ja.) 510A. 6 (*on* iii. 2. 10); GoviBh. 62. 4 (*on* i. 3. 43).

अंशाधिकारिन् (aṁśādhikārin) *adj.* entitled to a portion or share. यशसि वयमयं वा सुग्रीवो वा न केचिदंशाधिकारिणः AnargharaRā, 5. 51.

अंशाधिप (aṁśādhipa) *m.* the lord of the *navāṁśa* अंशाधिपजन्मपती …अस्तमुपागता यस्य । जन्मावसरे मरणं तस्य भवेत् HorāSā. 5. 35; Sārā. 10. 17.

अंशानन्त्यसाम्य (aṁśānantya–sāmya) *n.* similarity due to possessing infinite parts अंशानन्त्यसाम्येन मेरुसर्षपयोस्तौल्यप्रसङ्गश्च GoviBh. 121. 4 (*on* ii. 2. 11)

अंशानपेक्ष (aṁśānapekṣa) *adj.* without the need of the parts, independent of the parts बुद्धेस्त्वंशानपेक्षा स्फुरति विषयिता TattvMu. 1. 18.

अंशानर्हत्व (aṁśānarha–tva) *n.* unworthiness to receive a share in the property एतेषां च वाचनिकमंशानर्हत्वं न पुनर्धर्मानधिकारित्वहेतुकम् Aparā. 750. 7. (*on* 2. 140)

अंशानुपपत्ति (aṁśānupapatti) *f.* the impossibility of having parts आत्मन्यंशानुपपत्तेः BṛĀraUBh. 101. 4. (*on* 4. 7).

अंशानुबन्ध (aṁśānubandha) *m.* (= bhāgānubandha) a whole number increased by a fraction or a fraction increased by a fraction of itself साङ्घ्रिद्वयं त्रयं व्यङ्घ्रि कीदृग् ब्रूहि सवर्णितम् । जानास्यंशानुबन्धं चेत् Līlā. 34; वेत्सि त्वमिह यदि सखेंऽशानुबन्धापवाहौ Līlā. 35.

अंशानुवृत्ति (aṁśānuvṛtti) *f.* continuity of the part अंशानुवृत्त्या वा वस्त्वनुगमेऽद्वैतवादः BrahmSi. 67. 8.

अंशान्त (aṁśānta) *adj.* ending with the key–note of a *rāga* असावंशादिरंशान्तपदावृत्तियुतो मतः SaṁgīRa. iii. 5. 85; न्यासान्तमथवांशान्तं विदार्यैकैकके मतम् SaṁgīRa iii. 5. 77.

अंशान्तर (aṁśāntara) *n.* **A** another part, protion, aspect, or feature यद्यप्येवंजातीयकोंऽशः समानत्वान्न विसंवादगोचरो भवत्यस्ति त्वंशान्तरं विसंवादस्थानम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 415. 3 (*on* ii. 2. 42); किं…तस्यैव यागस्यांशान्तरविवृद्ध्या रूपान्तरं जातम् TantrVā. 1027. 9 (*on* iii. 4. 47); 353. 10. (*on* ii. 1. 1); अहमिति निरंशं चैतन्यमात्रं प्रतिभासते नांशान्तरम् PañcPā. 5. 13; द्वादशभिरपि लक्षणैर्धर्म एको जिज्ञास्यः प्रतिलक्षणमंशान्तरपरिशोधनया PañcPā. 61. 20; 14. 8; न…परिपूर्णा कर्तव्यता भवति यावदंशान्तराणि…नावगतानि ManuBh. i. 6. 5 (*on* 1. 3); नांशिनोऽप्येकस्य भानाभाने, उक्तदोषप्राप्तेः । अंशान्तराभ्यां चेत्, अनवस्था IṣṭaSi. 13. 15; 115. 7; 268. 13; अंशस्याप्यंशान्तरसंभवे परमाणुमात्रे संयोगस्थितौ तस्याप्रत्यक्षत्वप्रसङ्गात् NyāyKa. 43. 23; एकस्यैवैकेनांशेन नित्यदुःखित्वादंशान्तरेण सुखित्वमपि नेश्वरत्वाय कल्पते VedāSaṁ. 106. 3; फलं तु प्रागेवांशान्तरसंबन्धादवगन्तुं शक्यते NyāyRaMā. 166. 9; वेद्यांश एव संस्कारजनितत्वेन स्मृतित्वं न त्वंशान्तरयोः TārkiRa. 21. 6; इदमंशस्य तु सत्यत्वमदोषजत्वम्, तस्यापि तथात्वेंऽशान्तरस्यैव बाधप्रसङ्गात् TantrRaha. 8. 14; न हि प्रामाण्यांशं तथात्वमपहायांशान्तरयोः प्रकाशापूर्वत्वयोः संशय इति युक्तम् NyāyKu. 20. 12; आकाशाद्यनवस्थापन्नेन तदवस्थानापन्नेनांशान्तरेण च सन्मात्रं वाय्वाद्युपादानमिति चेन्न S'rutaPra. ii. 354. 25 (*on* ii. 3. 17); अंशोक्तावंशान्तरस्य वा निषेधः PratāYaBhū. 440. 8; एकदेशे तथाभूतवादित्वेऽप्यंशान्तरेऽतथाभूतवादित्वेऽपि प्रसङ्गात् NyāySu.(Ja.) 6A. 8 (*on* i. 1. 1) क्वचिदंशोक्तावंशान्तरे निषेधः SāhiDa. 587. 4; अंशान्तरस्य व्यङ्ग्यत्वेऽप्येकांशमादाय समासोक्त्यादीनामपि वाच्यालंकारव्यपदेशः RasGaṅ. 162. 5; **B** another form or partial incarnation अंशान्तरेण भूम्यां त्वं तत्र तिष्ठ सुनिर्वृतः KūrmaP. 7. 13 (1. 1); **C** deduction from the numerator, difference between the numerators संकलितेंऽशा योज्या व्यवकलितेंऽशान्तरं कार्यम् BrāhmSphuSi 12. 2; आयव्यययोः सदृशैश्छेदैरंशान्तरं कुर्यात् ĀryaSi. 15. 14 (147); तुल्यछेदायव्ययराश्योरंशान्तरं कुर्यात् Pāṭīgaṇita 32; **D** difference of degrees इष्टोनस्थितिगुणितं गत्योरंशान्तरं भुजो भवति ĀryaSi. 5. 14 (90); **E** another part of the melody अंशेंऽशान्तरसंचारादंशांश इति कीर्तितः SaṁgīRa. ii- 3. 140.

[**अंशापवाह** (aṁśāpavāha) *m.* a whole number diminished by a fraction or a fraction diminished by a fraction of itself वेत्सि त्वमिह यदि सखेंऽशानुबन्धापवाहौ Līlā. 35.]

अंशाप्त (aṁśāpta) *adj.* divided by the numerator अंशाप्तैक्यं व्यस्तं क्षिप्तेष्टघ्नं भवेत् सुवर्णमयी (सा गुलिका) GaṇiSāSaṁ. 5. 209; अंशाप्तं क्येक्यं फलम् GaṇiSāSaṁ. 5. 311.

अंशाभाव (aṁśābhāva) *m.* absence of parts or share किं जीवः सर्वकार्येषु सर्वसामर्थ्येन प्रवर्ततेंऽशेन वा ।…न द्वितीयः । अंशाभावात् TattvPrakā 90A. 5 (*on* ii. 1. 27); अनंशतः अंशाभावादित्यर्थः SmṛtiCan. i. 171. 3 = VīraMi. (Saṁskāra.) 551. 14.

अंशाभास (aṁśābhāsa) *m.* appearance of parts, apparent parts अंशाभासाश्च सर्वेऽपि परस्यांशा न मुख्यतः AnuVyā. 37A. 10 (*on* 2. 3); जीवानामंशाभासत्वं श्रुत्यन्तरेण दृढयति NyāySu.(Ja.) 454A. 9. (*on* ii. 3. 18)

अंशाभिप्राय (aṁśābhiprāya) *m.* reference to a part एकस्यापि प्रकारस्य नानाविधविशेषणयुक्तत्वाद् अंशाभिप्रायं बहुवचनम् TantrRa. 286. 3.

अंशाभिव्यक्तिता (aṁśābhivyakti–tā) *f.* manifestation of a part अंशाभिव्यक्तितता नाशो विनाशः सर्वलोपिता SivDr. 4. 57.

अंशाभ्यस्त (aṁśābhyasta) *adj.* multiplied by a fraction सपदं दलितं वर्गितमंशाभ्यस्तं भवेत् सारम् GaṇiSāSaṁ. 3. 52.

अंशाभ्युपगम (aṁśābhyupagama) *m.* acceptance of a part only इत्याद्यभिहितम् तदंशाभ्युपगम एव NyāyMa. 101. 2; इति जैमिनीयसिद्धान्तसकलक्रियार्थविध्येकवाक्यत्वभङ्गेनांशाभ्युपगममात्रम् SiddhāSi. i. 42. 23.

अंशायत (aṁśāyata) *adj.* one measure long अंशायतानि परिकल्प्य षडश्रकाणि TantrSa. 2. 69 (comm. एकैकांशदीर्घाणि)

अंशारब्ध (aṁśārabdha) *adj.* produced by the parts न चांशारब्धोंऽशी स्वीकर्तुं शक्यते TattvPrakā. 116A. 4. (*on* ii. 3. 20)

अंशारिष्ट (aṁśāriṣṭa) *n.* danger due to *aṁśa* अंशारिष्टं विजानीयाद्रोगमेवात्र निर्दिशेत् HorāSā. 30. 2.

अंशार्थिन् (aṁśārthin) *adj.* desirous of the (divine) part, wishing to become a part of the godhead अंशार्थिनोर्धिया विष्णोश्चिरमक्रूरकंसयोः । योगः कृतोऽयं तेनैव सममेव प्रसेदुषा HariC. 134.

अंशार्पक (aṁśārpaka) *adj.* supplying a part (of the injunction) कथं भावयेदित्यंशार्पकाः प्रयाजादिविधयः SarvaMaSaṁ. 36. 9.

अंशावतर (aṁśāvatara) *m.* partial incarnation रामादयोंऽशावतरा हरेश्चेद्भवन्ति सर्वेऽपि भवन्तु नाम Vidvanmo. 8. 25.

अंशावतरण (aṁśāvataraṇa) *n.* **A** descent (on the earth) of a part (of the deity), partial incarnation अंशावतरणं चात्र देवानां परिकीर्तितम् MahāBhā. i. 2. 76; i. 61. 99; i. 109. 3; अंशावतरणं सर्वे सुराः कुरुत मा चिरम् HariVaṁ. 43. 62; 43. 9; अंशावतरणाद्विष्णोः सूतो भूत्वा महामतिः SkandP. v (3). 36. 12; मयेदं चिन्तितं पूर्वमंशावतरणं सुराः DevīBhāP. iv. 19. 29; iv. 22. 49; अंशावतरणे नायकानां रामादीनां···मानुष्योचितमेव चरितम् AbhinBhā. ii. 204. 13 (*on* 13. 34); यूयमंशावतरणं कुले कुरुत भारते DaśāvC. 8. 16; अंशावतरणे पुष्टिमार्गत्वान्न तत्र दोषः AṇuBh. 178. 21 (*on* iii. 1. 18); **B** (hence) the name of an *anuparvan* of MahāBhā. i. इदमंशावतरणं श्रोतव्यमनसूयता MahāBhā. i. 61. 101; i. 62. 1.

अंशावतार (aṁśāvatāra) *m.* partial incarnation, the incarnation of only a part of the deity, contrasted with *pūrṇāvatāra*, the full or complete incarnation पाहि विश्वमंशावतारकरणैर्न ममासि पुत्रः ViṣṇuP. v. 20. 103; व्रजामि सर्वेश्वरमीश्वराणाम् । अंशावतारं पुरुषोत्तमस्य ViṣṇuP. v. 17. 33; कलेरिवांशावतारः ···किरातपतिः AvantiKa. 166. 16; तस्मिन् भोजवंशभूषणमंशावतार इव धर्मस्यातिसत्त्वः···पुण्यवर्मा नामासीत् DaśKuC. 129. 11; अंशावतारमिव कृतान्तस्य सहोदरमिव पापस्य···शबरसेनापतिमपश्यम् Kād. 31. 21; 79. 19; अंशावतारा इव कृष्णार्धरात्रीणां···पुरस्ताद्दर्शनपथमवतेरुस्तरवः HarṣaC. 315. 12; 290. 17; मत्स्यः कूर्मो वराहः···विष्णोरंशावतारा भुवनहितकराः···पायासुर्माम् ViṣṇuPādāSt. 49; एतद्··· अंशावतार इव क्षीरजलधेः···देवेन खानितं सरः TilaMañ. 181. 21; तयोरंशावतारौ हि जिष्णुकृष्णौ महाबलौ DevīBhāP. iv. 1. 15; पश्चादंशावताराञ्च (? श्च) जातास्तेषां महात्मनाम् BhaviP. 476B. 32 (iii (3). 10. 48); एषामंशावतारान्मे निबोध SātvT. 1. 43; श्रीमद्दाशरथाः स्वयं मुररिपोरंशावतारा अमी MahāN. 1. 16; एवं मुख्यगौणपूर्णांशावेशाद्यवतारा बहुप्रकाराः YatīndraDī. 87. 1; अंशावतारानीशस्य योगाचार्यानुपास्महे S'ivārkaMaDī. i. 1. 7. (*on* i. 1. 0)

अंशावतारक (aṁśāvatāraka) *m.* partial incarnation यस्यैते भीमकर्माणो रुद्रा अंशावतारकाः BṛDharmaP. i. 35. 28.

अंशावतीर्ण (aṁśāvatīrṇa) *adj.* who has come down (to earth) as a part (of the deity) as a partial incarnation चिन्तयामास चाक्रूरो नास्ति धन्यतरो मया । योऽहमंशावतीर्णस्य मुखं द्रक्ष्यामि चक्रिणः ViṣṇuP. v. 17. 2 = BrahmP. 191. 2; अंशावतीर्णेन च येन गर्भे हृतानि तेजांसि महासुराणाम् MatsyaP. 245. 28 = VāmaP. 29. 26.

अंशावह (aṁśāvaha) *m.* name of a Vṛṣṇi अंशावहश्च [v. l. आशावहश्च] साम्बश्च वृष्णिवीराः प्रहारिणः MahāBhā. vii (App.) 3. 6.

अंशाविवादिन् (aṁśāvivādin) *adj.* not dissonant with the prominent note or key-note अंशाविवादी गीतस्याद्यविदारीसमाप्तिकृत् । संन्यासोंऽशाविवाद्येव विन्यासः स तु कथ्यते । यो विदारीभागरूपपदप्रान्तेऽवतिष्ठते SaṁgīRa. i. 189. 1 (1. 7) (comm. यस्मिन् प्रयोगे योंऽशस्तस्याविरोधी संवादीत्यर्थः)

अंशावृत्तित्व (aṁśāvṛtti–tva) *n.* the fact of not being found in a part, partial lack of concomittance अंशावृत्तित्वे सति घटवृत्तित्वसाधने दृष्टान्तः साध्यविकलः स्यात् NyāySu.(Ja.) 365B. 9. (*on* ii 2. 6)

अंशावेश (aṁśāveśa) *m.* possession of a portion, being endowed with a part अद्य प्रभृति लोकेऽस्मिन्नंशावेशेन मे भवान् चरिष्यति यथाकालम् BrahmāṇḍP. ii. 37. 29.

अंशाशीति (aṁśāśīti) *f.* eighty degrees अंशाशीत्या हीनोऽर्कः केन्द्रं स्वोच्चवर्जितश्चन्द्रः PañcSi. 9. 7.

S. D. 3

अंशाहति (aṁśāhati) *f.* production of the numerators अंशाहतिश्छेदवधेन भक्ता लब्धं विभिन्ने गुणने फलं स्यात् Līlā. 38.

अंशिक (aṁś–ika) *adj.* belonging to the part of, pertaining to [DBHS.]

अंशिकर्मन् (aṁśi–karman) *n.* the activity of the whole or the possessor of the parts अंशांशिनोरेकत्वमेव । अंशिकर्मविनिर्मिते शरीर एवांशस्य भावात् BrahmSūBh.(Ma.) 58B. 1 (*on* iii. 3. 55)

अंशिगत (aṁśi–gata) *adj.* found in the whole (the bearer of the parts, the soul) अंशिगतस्य चांशेन सर्वस्याननुसंधानमीश्वराचिन्त्यशक्त्यायत्तमिति भावः TattvPrakā. 182A. 8 (*on* iii. 3. 56) भुवि जातेनांशेन चांशिगतं सुखदुःखाद्येवानुभूयते NyāySu.(Ja.) 510A. 11 (*on* iii. 2. 10)

अंशित (aṁś–ita) *adj.* divided into parts स्तम्भे प्राथमिकेऽनलादिशिवनिष्ठैरंशितैंऽशैः क्रमात् TantrSa. 2. 57; अथ सप्तांशिते तस्मिन् पीठमंशेन पङ्कजम् S'ilpaRa. i. 17. 34; i. 37. 102.

अंशिता (aṁśi–tā) *f.* **A** the status of a whole, completeness, entirety अंशिता यदि पदार्थलक्ष्ययोर्गृह्यते ननु पुनर्विरोधिता SaṁkṣeS'ā. 1. 207 (comm. पदवाच्याभ्यां लक्ष्ययोरंशिता मुख्यार्थसंबन्धविशिष्टता); तदा हि सर्वत्र कृत्स्नयत्नोंऽशितापि वा AnuVyā. 21A. 2 (*on* 2. 1) (Jaya. सर्वत्र तृणादानादावपि कृत्स्नयत्नोंऽशिता वा प्रसज्येत); **B** co-parcenership, co-heirship, status of a sharer पुत्राणां नांशिता···प्रपौत्राणामंशिता quoted in S'abdaKaDru.

अंशित्व (aṁśi–tva) *n.* **A** claim on a share of the property, co-parcenership, partnership द्रव्ये पितामहोपात्ते···सममंशित्वमाख्यातं पितुः पुत्रस्य चैव हि BṛhaspaSm. 197. 14; राजधने दीनानाथादिसकलप्राणिनामंशित्वम् NītiRa. 72. 4; **B** the right of dividing the property अंशित्वमंशकर्तृत्वं समं न तु स्वेच्छया स्वार्जितवन्न्यूनाधिकांशकर्तृत्वम् VīraMi. (Vyavahāra.) 447. 12; **C** possessing parts, the whole, the supreme soul whose parts are considered as the individual souls, the cosmic being सर्वेषामेव चांशानामंशित्वेन परा गतिः BṛBrahmaS. iii. 9. 73; ईश्वरस्य तदंशविशेषत्वात्तस्य सर्वात्मकत्वांशित्वोपदेशा व्याहन्येरन् S'rīBh. 448. 6 (*on* ii. 1. 15); विवर्तपक्षेऽपि जीवस्यापारमार्थिकत्वादेवांशत्वं ब्रह्मणोंऽशित्वं च नोपपद्यते NītiMā. 51. 23; नन्वीश्वरांशस्य बृहत्त्वादंशित्वव्यवहारोपपत्तिः S'rutaPra. ii. 386. 30 (*on* ii. 3. 52); ii. 386. 29 (*on* ii. 3. 52); स्थाणावध्यस्तं पुरुषं प्रति स्थाणोरंशित्वप्रसिद्ध्यभावात् S'rutaPra. ii. 385. 18 (*on* ii. 3. 52); किं च ब्रह्मणो निरवयवत्वेनैकस्यांशित्वमन्येषां तदंशत्वमित्यपि वक्तुमशक्यम् AṇuBh. 212. 20 (*on* iii. 3. 3); अंशित्वादिहेतुष्वपि मतद्वयेऽपि कार्यस्य कारणाभेदेन तदनाश्रितत्वात् सिद्धसाधनम् Nyāyāmṛ. 83A. 7; अन्यासमवेतस्यांशित्वमेतत्तन्तुसमवेतत्वं विना न युक्तम् Nyāyāmṛ. 86A. 6; चित्सुखाचार्यैस्तु अयं पटः एतत्तन्तुनिष्ठात्यन्ताभावप्रतियोगी अंशित्वात् इतरांशिवत् इत्युक्तम् AdvaiSi. 322. 1 (comm. अंशित्वात् कार्यत्वात्); पूर्वोक्तलक्षणो ब्रह्मांशो जीवपदार्थस्तत्रांशित्वेन ब्रह्मापि वर्तते VedāntKau. 282. 1 (*on* iii. 2. 14); 386. 20 (*on* iv. 1. 3).

अंशिन् (aṁś–in) *adj.* [mostly *m* as a noun] **A** co-parcener, co-heir धनानामविभक्तानामंशिनां संमतिं विना ।···असिद्धौ न्यासविक्रयौ MahNirvāT. 12. 118; अंशिनः प्राप्तुमर्हन्ति स्वं स्वमंशं विभागतः MahNirvāT. 12. 14; **B** the whole as against the parts, the possessor of parts (applicable to all kinds of objects) नांशेष्वंशी न तेऽत्रान्ये वीक्ष्या न परमाणवः NyāyVi. 2. 110; पूर्वापराधरोत्तरमंशिनाभिन्नेन S'ākaṭāVyā. ii. 1. 25 (comm. पूर्वादि(?दी)न्यंशवाचि(?ची)नि सुबन्तानि अंशिवाचिना सुपा समस्यन्ते···न चेत् सोंऽशी भिन्नः); यथा किलांशिनः पादपस्य बीजाङ्कुरपादपत्वलक्षणास्त्रयोंऽशाः TattvPradī. (A.) 139. 8; पूर्वापराधरोत्तरमभिन्नेनांशिना SiddhaHe. iii. 1. 52; यथा पुष्पाद्गन्धः पृथग्गच्छति एवमंशिनो जीवादंशाः पृथग्गच्छन्ति BrahmSūBh.(Ma.) 35B. 10 (*on* ii. 3. 27) (comm. पूर्वादयोंऽशार्था अंशवद्वाचिना समासस्तत्पुरुषः स्यात्); नन्वंशविधानस्यांशिना विनानुपपत्तेः CaturCin. iii (2).346. 3; तस्मादंशैरष्टाकपालादिभिरंशी द्वादशकपालः स्तूयते NyāyMāVi. 54. 2 (*on* i. 4. 12); पटाद्या अंशिनः प्रसिद्धाः NyāySu.(Ja.) 304B. 4 (*on* ii. 1. 7); **C** the supreme soul whose part or portion is regarded as the individual soul (mostly in Vedānta philosophy) अंशिन ईश्वरस्यापि दुःखित्वं स्यात् BrahmSūBh. (S'aṅ.) 480. 18 (*on* ii. 3. 45); ननु नांशः अंशिनोऽर्थान्तरम् । नापि स एव BrahmSi. 66. 22; तिष्ठन्नांशी त्यजेदंशं न विनांशं स तिष्ठति । नष्टो नांशी त्यजेदंशम् IṣṭaSi. 223. 2; 109. 15; यत्स्वभावोंऽशभूतो जीवः नैवमंशी परमात्मा VedāntSā. (Rā.) 18. 1 (*on* i. 1. 2) अंशिनः स्वांशगात्यन्ताभावस्य प्रतियोगिनः । अंशित्वादितरांशीव TattvPradī.(Ci.) 40. 10; तिस्रो मूर्तयोंऽशा ब्रह्मांशीति यादवप्रकाशपक्षः S'rutaPra. i. 104. 17 (*on* i. 1. 2); ii. 176. 2 (*on* i. 4. 28); उत एकत्वमंशिनि अंशेषु चानेकत्वमिति NyāySiA. 190. 18; तत्र किमंशानामन्योन्यानुसंधानमापाद्यते, उतांशिनः Vādā. 151. 1; स्मरन्ति च सर्वेऽप्यृषयोंऽशिनो दुःखासंबन्धम् AṇuBh. 156. 2 (*on* ii. 3. 47); अंशोंऽशीति विभागकल्पनाप्येकान्ताभिदया विरुध्यते NayaMañ. II. iii. 17. 33; अंशी सुखदुःखं नानुभवति VedāntPāSau.

237. 6 (*on* ii. 3. 45); तथा प्रभास्थानीयतदंशाज्जीवादंशी परोऽप्यर्थान्तरभूत इत्यर्थः VedāntTaSā. 60. 8.

अंशिभाव (aṁśi–bhāva) *m.* the nature of being the whole अंशिभावेऽप्यत्यन्ताभेदो नास्तीति चेत्, कोऽयं विशेषः IṣṭaSi. 268. 16.

अंशिभूत (aṁśi–bhūta) *adj.* [*f.* –*ā*] being the whole or entire thing यथा वृक्षत्वं स्कन्धप्रकाण्डशाखाद्यनेकांशानामंशिभूतैकद्रव्यवृत्ति S'rutaPra. ii. 176. 6 (*on* i. 4. 28); पृथिव्याः पञ्चाशत्कोटिविस्तीर्णाया अभिमानिन्यंशिभूता धरादेवी NyāySu.(Ja.) 453B. 7 (*on* ii. 3. 18)

अंशिरूप (aṁśi–rūpa) *n.* the form or status of the whole अत्रांशिरूपेणैकोऽशकलारूपेण तु बहुत्वेत्यर्थः प्रतीयते GoviBh. 166. 7 (*on* ii. 3. 44)

अंशिविशेष (aṁśi–viśeṣa) *m.* a particular whole, a given complete entity न ह्यनेनांशिविशेषेण विनांशविशेषैरनुपपत्तिः CaturCin. iii (2). 346. 7.

अंशिसंयोग (aṁśi–saṁyoga) *m.* conjunction with the whole entity सर्वेऽप्यंशिसंयोगास्तत्तदंशवृत्तयः NyāySu.(Ja.) 365B. 11 (*on* ii. 2. 6); 367A. 6 (*on* ii. 2. 6)

अंशिसंस्तुति (aṁśi–saṁstuti) *f.* praise of the whole entity नानागुणविधौ तस्मादंशद्वारांशिसंस्तुतिः NyāyMāVi. 53. 15 (*on* i. 4. 12)

अंशिसाधर्म्य (aṁśi–sādharmya) *n.* similarity with the whole entity अंशेष्वंशिसाधर्म्यस्याव्यभिचारात् NyāySu.(Ja.) 504A. 5 (*on* iii. 2. 9)

अंशीकृ (aṁśī–kr̥–) viii. u. **A** to divide, to share अंशीकृत्य स एव संयुगशतैः राज्ञां गणैर्भुज्यते S'atTrayī. 2. 304; **B** to treat as a numerator of a fraction अंशीकृत्य च्छेदं प्रमाणराशेः GaṇiSāSaṁ. 2. 8.

अंशीभूत (aṁśī–bhūta) *adj.* which has become a part नाप्यंशीभूतसोमयागविकृतित्वमंशांशिनोरभेदेन प्रकृतिविकारभावासंभवादित्यर्थः MayūMāli. 224. 35 (*on* iii. 2. 27)

अंशु (aṁśú) *m* [occasionally *f.* according to Vaija. 291. 25 and according to 'some' when it means *dyuti* or *raśmi*, NānārthāSaṁ. i. 48. 58; Debr. p. 474 'cannot be traced to a root' / from *aś–* and *śam* or *an–* and *śam* शमष्टमात्रो भवति, अननाय शं भवतीति वा Nir. 2. 5; from *aś–* Uṇā. (He.) 719; oxyt. अंशुशब्दः प्रातिपदिकस्वरेणान्तोदात्तः PadMañ. *on* KāśiVr̥ *on* P. iv. 3. 166 or अंशुशब्दः 'कुश्र' इति वर्तमाने 'मृगय्वादयश्च' इति निपातितः PadMañ. *on* KāśiVr̥. *on* P. vi. 2. 193] **1 A** a Soma stalk (or juice extracted from it) **B** a filament or part of the Soma stalk **C** name of a cup in which Soma is poured **D** a shoot or sprout–like decoration **E** any exudation or a Yāga **2** a ray **A** of the sun **B** of the moon **C** a ray in general **3** the sun **4** the moon **5 A** cobweb **B** a fibre of a thread **C** fibre of a bark **6** Proper name **A** of a r̥ṣi **B** of a Vedic teacher **C** of S'iva **D** of one of the twelve Ādityas **E** one of the deities called Harita **F** a companion of Kr̥ṣṇa **G** a door–keeper of Kr̥ṣṇa **H** a prince (i) son of Purumitra (ii) son of Priyagotra (iii) son of Purutvat **7** rein **8** a small portion **9** bristle **10** Kośas *add* light, serpent, dress, straight, fire, foot, point, weapon, white, etc. [DBHS cloth, garment] **1 A** a Soma stalk (or juice extracted from it) आ प्यायस्व मदिन्तम सोम विश्वेभिरंशुभिः R̥V. i. 91. 17 = VājaS. 12. 114; R̥V. ix. 67. 28; अध्वर्यवोऽरुणं दुग्धमंशुं जुहोतन वृषभाय क्षितीनाम् R̥V. vii. 98. 1; iii. 36. 6; v. 36. 1; तां वां धेनुं न वासरीमंशुं दुहन्त्यद्रिभिः सोमं दुहन्त्यद्रिभिः R̥V. i. 137. 3; ix. 72. 6; अंशोः पीयूषं R̥V. ii. 13. 1; iii. 48. 2; x. 94. 8; vi. 17. 11; vi. 20. 6; i. 125. 3; viii. 72. 2; अंशुर्यवेन पिपिशे R̥V. ix. 68. 4; अंशोः पयसा R̥V. ix. 107. 12; समुद्रादूर्मिमुदियर्ति वेनो नभोजाः पृष्ठं हर्यतस्य दर्शि ऋतस्य सानावधि विष्टपि भ्राट्... समुद्रादूर्मिर्मधुमाँ उदारदुपांशुना सममृतत्वमानट् R̥V. iv. 58. 1; VājaS. 17. 89; यं देवा अंशुमाप्याययन्ति यमक्षितमक्षिता भक्षयन्ति AV. vii. 81. 6; v. 29. 12 v. 29. 13; ब्रह्मणा शुद्धा उत पूता घृतेन सोमस्यांशवस्तण्डुला यज्ञिया इमे AV. xi. 1. 18; ये व्रीहयो यवा निरुप्यन्तेंऽशव एव ते AV. ix. 6. 14; अस्मांकमंशुं मघवन्पुरुस्पृहं वसव्ये अधि बर्हय SV. I. iv. (i). 1. 6; I. iv (i). 2. 3; अंशुरंशुस्ते देव सोमाप्यायताम् TaiS. I. ii. 11. 1; VājaS. 5. 7; अंशुना ते अंशुः पृच्यतां परुषा परुः…TaiS. I. ii. 6. 1 (Sāy. अंशुः सूक्ष्मोऽवयवः) VājaS. 20. 27 (Mahī. अंशुः भागः); घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्त्यंशून् TaiS. VI. iv. 4. 4; वाचस्पतये पवस्व वाजिन् वृषा वृष्णो अंशुभ्यां गभस्तिपूतः TaiS. I. iv. 2. 1; VājaS. 7. 1; गायत्री यं सोममाहरत् । तस्य योऽंशुः परापतत् TaiBr. I. iv. 7. 5; स देवानंशूनकरोत् TaiBr. I. iv. 1. 1; प्रत्नोंऽशुर्यमेतमभिषुण्वन्ति KauṣīBr. 13. 4; तस्मादाहुस्सोमस्यैवांशुराप्यायस्वेति JaimiBr. 1. 224; 1. 114; मर्कटोंऽशूनादाय वृक्षमापुप्लुवे ṢaḍviBr. i. 6. 9; संतृप्तस्य राज्ञः प्रतिप्रस्थाता सव्ये पाणौ षडंशून् सचते BaudhS'S. i. 206. 9; होतृचमसीयानंशूनुत्तमे पर्यायेऽभिषुणोति ĀpaS'S. xii. 10. 11; अङ्गुष्ठेन कनिष्ठिकया चाङ्गुल्यांशून् संगृह्य ĀpaS'S. x. 24. 8; x. 24. 14; xii. 8. 4; etc. एकैकेन पर्यायेण द्वौद्वावंशू प्रवृहति MānS'S. VII. i. 1. 21; अंशून् बभस्ति KāśiVr̥. *on* P. vi. 4. 100; अपि च तृतीये सवनेंऽशुरेकोऽभिषूयते S'ābaBh. 875. 2 (*on* iii. 3. 31); अवशिष्टानामप्यंशूनामुपसमूहनवचनात् S'āstrDī. 255. 7 (*on* iii 3. 11); **1 B** a filament or a part of the Soma stalk (usually occurs with *skand–*) यस्ते द्रप्सः स्कन्दति यस्ते अंशुर्ग्रावच्युतो धिषणाया उपस्थात् R̥V. x. 17. 12; यस्ते द्रप्सः स्कन्नो यस्ते अंशुरवश्च यः परः स्रुचा R̥V. x. 17. 13; यो वै सोमस्याभिषूयमाणस्य प्रथमोंऽशुः स्कन्दति TaiS. III. i. 8. 3 यो द्रप्सो अंशुः पतितः पृथिव्याम्…TaiS. III. i. 10. 1; VājaS. 7. 26; या एवास्याभिषूयमाणस्य विप्रुषः स्कन्दन्त्यंशुर्वा GopBr. ii. 2. 12; अथोपसृष्टं राजानमष्टौ कृत्वोऽग्रे अभिषुणोति सोंऽशौ स्कन्ने वाचयति BaudhS'S. i. 206. 11; ii. 173. 7 आ मा स्कानिति प्रथमप्लुतमंशुमभिमन्त्रयते ĀpaS'S. xii. 7. 11 MānS'S. II. iii. 4. 10; II. iv. 3. 29; **1 C** name of a cup (*graha*) having four corners in which Soma is poured for offering or the Soma offering contained in this cup परा वा एतस्यायुः प्राण एति योंऽशुं गृह्णाति TaiS. III. iii. 4. 3 (Sāy. यो यजमानोंऽशुनामकं सोमरसं पात्रे गृह्णाति); स एतं प्रजापतिरंशुमपश्यत् तमगृह्णीत तेन वै स आर्ध्नोत् TaiS. VI. vi. 10. 1; VājaS. 18. 19; अंशुर्वै नाम ग्रहः S'atBr. IV. i. 1. 2 (Sāy. गृह्यतेऽनेनेति करणव्युत्पत्त्या 'ग्रहः' दारुमयं पात्रमंशुनामकम्); प्रजापतिर्वा एष यदंशुः ।…तस्माद्वा अंशुं गृह्णाति S'atBr. IV. vi. 1. 1–2; I. v. 9. 1; V. i. 2. 1; अथ मनो ह वा अंशुः । वागदाभ्यः S'atBr. XI. v. 9. 2; अथातोंऽश्वदाभ्ययोरेव ग्रहणमंश्वदाभ्यौ ग्रहीष्यन्नुपकल्पयते द्वे औदुम्बरे नवे पात्रे तयोश्चतुःस्रक्त्यंशुपात्रं भवति श्लक्ष्णमदाभ्यपात्रम् BaudhS'S. ii. 173. 4; भ्रातृव्यवतादाभ्यो ग्रहीतव्यः बुभूषतांशुः ĀpaS'S. xii. 8. 12; xii. 7. 17; MānS'S. IX. iii. 1. 6; अंशुरिति मुक्तसंशयमेव ग्रहनामधेयम् S'ābaBh. 609. 10 (*on* ii. 3. 20); 1055. 5 (*on* iii. 6. 32); तृतीयसवनेंऽशुरेको गृह्यते TantrVā. 895. 18 (*on* iii. 3. 29); 1104. 10 (*on* iii. 6. 33); NyāyMāVi. 186. 20 (*on* iii. 6. 12); MīmāKau. ii. 60. 20 (*on* ii. 3. 20); BhāṭṭDī. ii. 194. 12 (*on* v. 3. 6); **1 D** a shoot or sprout–like decoration (of a horse) एष रुक्मिभिरीयते वाजी शुभ्रेभिरंशुभिः R̥V. ix. 15. 5 रोहिच्छ्यावा सुमदंशुः R̥V. i. 100. 16. (Sāy. सुमदंशुः स्वतः प्रांशुः । उक्तं च यास्केन सुमत् स्वयमित्यर्थः (Nir. 6. 22)); **1 E** any exudation or juice (not necessarily of Soma plant) or a name of a sacrifice (two possible meanings considered in the Mīmāṁsā literature) अंशुसंज्ञकं यागं करोतीत्येवं प्राप्तम् S'ābaBh. 609. 6 (*on* ii. 3. 20); अदाभ्यशब्देनावयवव्युत्पत्त्या हिंसाख्यदम्भानर्हद्रव्यस्य, अंशुशब्देन च निर्यासस्योपादानोपपत्तेः NyāySu.(So.) 943. 29 (*on* ii. 3. 20); अंश्वदाभ्यनामको वा (यागः) MīmāKau. ii. 61. 10 (*on* ii. 3. 20); **2 A** a ray of the sun तेषामादत्त तेजांसि जलं सूर्य इवांशुभिः MahāBhā. vi. 105. 31; (जवान) शरजालैरविच्छिन्नैस्तमः सूर्य इवांशुभिः MahāBhā. vii. 17. 24; viii. 64. 6; गुणैर्विरुरुचे रामो दीप्तः सूर्य इवांशुभिः Rāmā. ii. 1. 27; ii. 39. 8; ii. 57. 11; आयूंषि क्षपयन्त्याशु ग्रीष्मे जलमिवांशवः Rāmā. ii. 98. 19; दिवा सूर्यांशुसंतप्तम् CaraS. i. 6. 45; (1922 Ed.); पन्थानश्च विशुध्यन्ति सोमसूर्यांशुमारुतैः YājñaSm. 1. 194; ViṣṇuP. ii. 9. 9; मण्डलादंशुमिवांशुभर्तुः Kirātā. 15. 49; अंशुभिः प्रतप्तमभ्यर्णतया विवस्वतः S'iśuVa. 12. 66; सविता संहरत्यंशून् कषायानिव संयतः PadmP. (Ra) 73. 125; RāmC. 4. 66; 14. 61; Kapphiṇā. 11. 11; Br̥ParāSm. 2. 79; (रविः) कुर्वन् ककुभि ककुभि बन्धूकमयीमिव सृष्टिमंशुभिः YaśasCam. i. 364. 4; VāmaP. 15. 47; VarāP. 125. 43; PadmP. iv. 13. 26; BhaviP. III. iv. 3. 8 (544B. 27); हीरकस्य सूर्यांशुस्पर्शमात्रेण वमतो दीप्तिमच्छिशाः(? खाः) YuktiKa. 43. 11; RāmāMañ. 268. 11; अंशुभिः खरतरैरदशीयत्तापमप्यधिकमुष्णदीधितिः VikraDeC. 14. 28; महदर्णो वेगात्स्पृष्टं वांशुभिरंशोरिह शुद्धयेत् ĪśānS'iPa. i. 7. 35; ii. 9. 27; चन्द्रं मर्मरयन्ति पर्पटमिव क्रूरा रवेरंशवः SubhāRaK. 9. 24; Vāgbhaṭā. 2. 14; यस्यांशवः सकलकैरवबैरकाराः S'rīKaC. 5. 43; TriṣaS'aPuC. i. 5. 560; RāghPāṇ.(Ka.) 4. 26; 12. 39; PrthvīVi. 2. 1; KāvyKaVr̥. 4. 12 (1. 1); HaṁsSaṁ. 48; चरमभूमिधराग्रिमचूलिकामहिमरश्मिरभूषयदंशुभिः HammīMaKā. 7. 1; RasGaṅ 170. 7; PadyaVe. 358; GoviBh. 164. 3 (*on* ii. 3. 41); विश्राणा वामनत्वं प्रथममथ तथैवांशवः प्रांशवो वः…कृच्छ्राणि…हारिद्श्वा हरन्तु SūryS'. 7; **2 B** of the moon भयातु तावेव रथौ समाश्रयंस्तमोनुदौ खे प्रसृता इवांशवः MahāBhā. viii. 64. 6; चन्द्रसूर्यांशुरहितं खं बभूवातिनिष्प्रभम् HariVaṁ. 61. 16; शारदस्याभिरामस्य चन्द्रस्येव नभोंऽशुभिः Rāmā. i. 15. 23; CaraS. i. 6. 29; i. 6. 45 (1922 Ed.); YājñaSm. 1. 194; नोच्छ्वसिति तपनकिरणैश्चन्द्रस्येवांशुभिः कुमुदम् Vikramo. 3. 16; चलत्पलाशान्तरगोचरास्तरोस्तुषारमूर्तेरिव नक्तमंशवः S'iśuVa. 1. 21; (शशभृतः) मधुपायिनामदलयन् दलयन्त्रणमंशवः HarVi. 3. 67; RāmC. 2. 79; VarāP. 11. 55; इन्दोः कुमुद्वतीं चक्रुः प्रेमदूता इवांशवः RāmāMañ. 235. 26; 311. 7; BrKathāS'loSaṁ. 27. 27; VyaktiVi. 70. 11; S'rīKaC. 11. 57; शीतद्युतेरंशवः । प्राप्ताः संप्रति पश्चिमस्य जलधेस्तीरं PrasaRā. 7. 81; SaduktiKa. 10. 9; NemiDū. 73; प्रतिदिशममृतांशोरंशवः संचरन्ति SāhiDa. 561. 5; Subhāṣi. 1123; 2194; पूर्णोऽपि रजनीनाथो रिक्त एवांशुभिर्विना CaitaCa. 199. 2(8); RasGaṅ 409. 10; BhāmiVi. (App. 11. 21); कोऽयं संप्रति य(? या)मुनीयसलिलं संकाशयत्यंशुभिः GopāKeCan. 122. 19; गुणैराप्यायते सोमश्चांशुभिः पूरयञ्जगत् Hastyāyur.

iv. 15. 7 (643. 9); AnekāTi. 4. 27; **2 C** a ray in general, of any shining object (like a precious stone, gold, fire, sword) or of parts of body (like the eye, teeth, feet, nail) or of virtue, fame; lustre, brightness परराष्ट्रेषु विख्याता नयबुद्धिगुणांशुभिः Rāmā. i. *267; निस्त्रिंशांशुप्रतानप्रदलितनिखिलारातिघोरान्धकारः EI. xx. 43. 2; यशोंऽशुशुक्लीकृतसप्तविष्टपात् Kād. 4. 19; HammīMaKā. 3. 77; चञ्चलानां चक्षुषामंशुभिः कृष्णसारमया इवासन्वासराः HarsaC. 190. 12; चरणतलगतैरंशुभिः शोणशोभः CaṇḍiS. 96; वापीष्वन्तर्लीनमहानीलदलासु। शस्त्रीश्यामैरंशुभिः ··· अम्भश्छायामच्छामृच्छति नीलीसलिलस्य SiśuVa. 4. 44 (comm. शस्त्रीवच्छ्यामैरंशुभिरन्तर्गतेन्द्रनीलमरीचिभिः); परिवीतमंशुभिः Kirātā. 12. 18 (comm. अंशुभिस्तेजोभिः); अपाङ्गभागपातिन्या दृष्टेरंशुभिरुत्पलम् स्पृश्यते वा न वा···Kāvyāda. 2. 225; ···नखांशुजटिलं पदं विष्णोः EI. iii. 51. 1; आयुरैश्वर्यादीनां विलसितमचिरांशु[चं]चलमवगच्छद्भिः ···परिपालनीयम् EI. xxv. 291. 29; x. 104. 31; etc.; अप्सूर्ध्वदर्शिनां नित्यं द्वेधा चक्षुः प्रवर्तते। एकमूर्ध्वमधस्ताच्च तत्रोर्ध्वांशुप्रकाशितम् TattvSaṁ. 2221; रत्नांशुवलयेन···हस्तेन YaśasCam. ii. 27. 6; अनवरतयक्षविक्षिप्यमाणोभयपक्षचामरपरम्परांशुजालधवलित: YaśasCam. ii. 381. 24; नम्रामरकिरीटांशुपरिवेषनभस्तले YaśasCam. ii. 396. 9; तं (तरुं) मूलतः पल्लवितमिव कुर्वाणमंशुभिः TriṣaSaPuC. i. 6. 125; इन्दीवरश्रीनयनांशुवन्दी Yātrā-Pra. 1. 13; वत्रंशे बिसकान्तिभिर्विजगले डिण्डीरखण्डांशुभिः YātrāPra. 2. 93; मल्लदेवयशसा गलहस्तो हस्तिमल्लदशनांशुषु दत्तः EI. viii. 209. 7; मणयः प्रचिक्षिपुः··· कटाक्षानिव दीर्घारुणानंशून् TilaMañ. 92. 3; तरलतरलैरंशुभिर्विस्फुरन्तः···कटाक्षक्षुरप्राः SubhāRaK. 23. 45; इन्द्रायुधांशुविसृतिविच्छुरितान्तरीक्षम् YuktiKa 98. 7; धत्तेंऽशुभिः समालब्धां भर्गनेत्रहविर्भुजः SrīKaC. 4. 11; सौवर्णे पुरमभ्युपैति निकटं यस्योत्कटैरंशुभिः TripuDi. 4. 11; अंशुभिः···अन्धकारं हरतु हरशरोद्गारजन्मानलो वः SaduktiKa. 14. 1; श्रीसनातनसुमणिरत्नमंशुभिरपि चण्डम् StavMā. 284. 23; पाण्डरैरंशुभिर्जगच्छादकत्वात् पाण्डरवासस्त्वम् SrutaPra. ii. 139. 21 (*on* i. 4. 18); **3** the sun वरुणः सागरोंऽशुश्च (listed among the 108 names of the sun) MahāBhā. iii. 3. 21; अंशुर्विवस्वांस्त्वष्टा च सविता विष्णुरेव च (listed among the 12 suns) BrahmāṇḍP. i. 24. 34; चैत्रे मासि तु देवोंऽशुः BrahmāṇḍP. i. 24. 35; अंशुस्त्वमंशुधारित्वात् ViṣṇuDhaP. i. 30. 18; पूष्णे भगाय मित्राय पर्जन्यायांशवे नमः (names of अर्क) BhaviP. i. 71. 5 (124A. 13); महदर्णो वेगात्स्पृष्टं वांशुभिरंशोर्हि शुध्येत् IśānSiPa. i. 7. 35; ii. 9. 27; पूर्वाचले धातुवपूंषि वप्राण्यर्वाण उद्यान्त्यघलून्त्युरंशोः DvyāśraKā. 2. 38; 18. 2; चन्द्रांशवः सहस्राणि षोडश TriṣaSaPuC. ii. 3. 546; **4** the moon तं पूर्वपक्ष आप्याययन्ति। तथापि निगमो भवति। यथा देवा अंशुमाप्यायन्तीति Nir. 5. 11; (Durga यथा येन प्रकारेण देवाः सूर्यस्य रश्मयः अंशुं सोममाप्याययन्ति पूर्वपक्षे। Skanda–Mahe. तथा देवास्ता एव रश्मयोंऽशुं चन्द्रमसं पूर्वपक्षे आप्याययन्ति। cf. यथादित्या अंशुमाप्याययन्ति MaiS. iv. 9. 27; यं देवा अंशुमाप्याययन्ति···AV. vii. 81. 6; यमादित्या अंशुमाप्याययन्तीति TaiS. II. iii. 5. 3; iv. 14. 1; TaiBr. III. i. 3. 1); Vaija. 19. 26; NānārthāSaṁ i. 47. 57; **5 A** strand of a cob-web कोषकारो यथा ह्यंशूनुपादत्ते वधप्रदान् CaraS. iv. 1. 96 (1941 Ed.); ऊर्णनाभ इवांशूनां स हेतुः किल जन्मिनाम् TattvSaṁ. 154; **5 B** a very thin fibre forming the constituent (*avayava*) of a thread यदा तन्त्वोः संयोगे सत्यन्यतरतन्त्वारम्भके अंशौ कर्मोत्पद्यते तेन कर्मणा अंश्वन्तराद्विभागः क्रियते PadārthaSaṁ. 141. 10; तन्तवः स्वावयवेषु अंशुषु पटः तन्तुषु NyāyVār. 49. 5 (*on* i. 1. 5); तथा तन्तुष्वंशवोंऽशुषु तदवयवाः (प्रत्यक्षमुपलभ्यन्ते) BrahmSūBh.(Śaṅ.) 317. 19 (*on* ii. 1. 15); तन्तवश्च अंशूनपेक्ष्य स्थूला अनित्याश्च भवन्ति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 373. 7 (*on* ii. 2. 15); तन्तुभिः पटः क्रियते न तन्त्ववयवैरंशुभिः NyāyMañ. ii. 73. 30; NyāyKa. 150. 24; NyāyKuA. ii. 96. 8; सूक्ष्मात्खलु स्थूलस्योत्पत्तिर्दृश्यते यथा तन्तुभिः पटस्यैवमंशुभ्यस्तन्तूनाम् Bhām. 394. 4 (*on* ii. 2. 10); Kiraṇā. 66. 3 (BSS.); 230. 14 (BSS.); पटादप्यान्तरस्तन्तुस्तन्तोरप्यंशुरान्तरः PañcDa. 6. 166; Upask. 326. 11 (*on* vii. 2. 9); 332. 2 (*on* vii. 2. 10); Nyāyāmṛ. 2. 8; AdvaiSi. 757. 10; SivārkaMaDī ii. 24. 22 (*on* ii 1. 16); ii. 74. 10 (*on* ii. 2. 12); SiddhāLeSaṁ. 425. 2; GuruCan. i. 93. 21; Vaija. 214. 6; AnekāSaṁ 2. 530; NānārthāSaṁ. i. 47. 57 etc. etc.; **5 C** fibre of a bark अंशूनां नाडीवादिवल्कलजातीनां सूत्राणाम् ManvaVi. 669. 2 (*on* 5. 120); अंशुपट्टो वल्कलविशेषः Nandana. 669. 10; **6 A** Proper name of a *ṛṣi*, protégé of Aśvinā यथोत कृत्व्ये धनेंऽशुं गोष्वगस्त्यम् ṚV. viii. 5. 26; **6 B** of a Vedic teacher belonging to Sāmaveda, son of Dhanaṁjaya सुतेमनाः शाण्डिल्यायनोंऽशोर्धानंजय्यात् VaṁśBr. 1. 27; **6 C** of Siva (अष्टोत्तरसहस्रं तु नाम्नां शर्वस्य मे शृणु) रौद्ररूपोंऽशुरादित्यो MahāBhā. xiii. 17. 65; **6 D** of one of the twelve Ādityas often enumerated in the Purāṇas अंशुर्भगश्चातितेजा आदित्या द्वादश स्मृताः ViṣṇuP. i. 15. 131; (one of the Divākaras = Ādityas) KūrmaP. 42. 2 (1. 4); LiṅgaP. i. 55. 25; (as Bhānus) PāñcaRā.-(Nā.) iii. 4. 12; BṛBrahmS. iii. 10. 22; (born of Aditi and Kaśyapa) आदित्यां कश्यपात्पुनः।···मित्रोऽथ वरुणो भगः। अंशुश्च द्वादशादित्या आसन् वैवस्वतेऽन्तरे AgniP. 19. 3; (included in the different names of *ravi*) SkandP. I. ii. 51. 66; SkandP. I. ii. 5. 77; NaraP. 5. 51; (the Ādityas, and some others, constitute the Sauragaṇa for the month of Mārgaśīrṣa) अथांशुः कश्यपस्तार्क्ष्य ऋतसेनस्तथोर्वशी। विद्युच्छत्रुर्महाशङ्खः सहोमासं नयन्त्यमी BhāgP. xii. 11. 41; BṛPārāSm. 2. 191; (for month of Caitra) चैत्रे मासि भवेदंशुः LiṅgaP. i. 59. 32; SaurP. 28. 14; अंशुना विष्णुमंसस्थं ···विन्यसेत् SāraTi. 15. 14 (comm. द्वादशादित्यसहिताः केशवाद्याः द्वादशमूर्तीः देहे वक्ष्यमाणविधानतः क्रमाद् विन्यसेदिति संबन्धः); **6 E** of one of the deities forming the *devagaṇa* called Harita पर्वतानुचरश्चैव अपोंऽशुश्च मनोजवः।···दर्शते हरिताः स्मृताः VāyuP. ii. 38. 89; **6 F** of one of the companions of Kṛṣṇa in Vraja हे स्तोकृकृष्ण हे अंशो श्रीदामन् BhāgP. x. 22. 31; **6 G** of the doorkeeper of Kṛṣṇa (द्वारपालान् ददर्श) अंशुं बलं च सुबलम् SkandP. II. ix. 16. 52; **6 H i** of a prince, son of Purumitra पुरुमित्रः···ततश्चांशुः ViṣṇuP. iv. 12. 43; **6 H ii** sharer of the property of Priyagotra अनोरतु प्रियगोत्रोऽभूदंशुस्तस्य च रिक्थभाक् KūrmaP. 256. 17 (1. 24); **6 H iii** son of Purutvat and Bhadravatī अंशुर्जज्ञे च वैदर्भ्यां भद्रवत्यां पुरुत्वतः LiṅgaP. i. 68. 48; **7** rein, in the word प्रत्यंशु explained as प्रतिगता अंशवोऽस्य प्रत्यंशुरयमुष्ट्रः KāśiVṛ. *on* P. vi 2. 193; Prasā. ii. 784. 15; **8** a small portion cf. **अंशुपात**; **9** bristle cf. **अंशुमत्**; **10** the Lexicons mostly give the meanings i) a thin constituent of a thread etc. (सूत्रादिसूक्ष्मांश or तन्त्वादि–), ii) ray (किरण, रश्मि, घृणि), iii) sun (रवि, दिवाकर, चण्डदीधिति), to which some add iv) light, lustre (द्युति, प्रभा, त्विष्, प्रकाश) AmaK. 210; Vaija. 214. 6; 18. 15; ViśvaPra. 112. 26; 168. 12; AnekāSaṁ. 2. 530; 2. 542; AbhidhāCi. 95; 99; Liṅgānu.(He.) 10. 1; NānārthāSaṁ. i. 47. 57; NāmMā. 45; AgniP. 359. 32; NānārthRaMā. 1085; NānārthMa. 355; SabdaRaSaK. 325. 1; SabdaRa.(Bā.) 3833, 3976, 4015, 4061; KośaKaTa. 1. 649, 1. 683; AnekāSa. 550; ParaNā 277; NānārthSaṁ. 25. 22; 46. 22; 83. 56; ViśvaLok. 245. 26; 371. 3; KāryKaVṛ. 87. 26 (3. 5); KalpaK. 437. 16; 473. 113. MediK. 176. 2; Viśva (in SabdaKaDru.); AnekāTi. 2. 5; 2. 210; BhaviP. i. 78. 18 (131B. 10); ViśvaPra. 168. 12; v) ray of the sun AbhidhāCi. 99; NānārthaMa. 665; ParaNā. 2597; MediK. 176. 2; AnekāTi. 2. 5; SabdaRa. (Su.) 2. 6; vi) a portion of creepers etc. लतादिनः [? *n.*] एकदेशे NānārthāSaṁ. i. 47. 57; vii) a small portion लेशे (=अंश ?) DharK. 2579; ViśvaPra. 168. 12; Viśva in SabdaKaDru.; comm. by ज्ञानविमलगणि on SabdaBhePra.(Ma.) 3. 17; viii) serpent (?) (भुजग) SabdaRa-(Su.) 2. 6; ix) dress, attire (वेश) Dharaṇī in SabdaKaDru. (= अंशुक ?); x) straight (ऋजु) according to Vararuci as stated in NānārthāSaṁ. i. 53. 121; xi) bird SabdaRa. (Bā) 1573; in the Kośas अंशु is listed among the meanings of i) वसु Vaija. 236. 78; AnekāK. 918; SiddhāKau. on Uṇā. 1. 10; ii) शिखी Vaija. 218. 60; NānārthāSaṁ. i. 159. 1371; iii) पद Vaija. 225. 18; NānārthāSaṁ. i. 36. 37; iv) अग्र Vaija. 270. 60; v) हेति Vaija. 223. 46; vi) शुक्र NānārthāSaṁ. i. 160. 1381; vii) पाद NānārthaMa. 843; viii) मा AnekāSaṁ. 1. 9. ix) वीर्य NānārthaSaṁ. 83. 56.

अंशुक (aṁśu-ka) *n.* rarely *m.* in the sense of cloth cf. RājTa.(Srī.) 1. (7) 85 [from *aṁśu* which is included in the *ṛśyādigaṇa* on P. iv. 2. 80 after KāśiVṛ. and accented on the last syllable, which does not agree with the *cāturarthika* meaning of the suffix; cf. Liṅgānu.(Va) 54; SabdaBhePra. (Ma.) 3. 12; Liṅgānu. (Śā.) 118. 13; Liṅgānu. (He.) 64. 1; Liṅgānu. (Pā.) 105. 13; Liṅgānu.(Vā.) 5. 23; GaṇRa. 4. 280 (*m.*), 4. 293; SiddhāKau. 248A. 7; the distinction between a piece of cloth and a garment and between fine and rough cannot always be decided. PW and APTE give the meaning 'leaf' based on the passages कल्पलतांशुकेषु Sāk. 7. 5 and कल्पवृक्षांशुकानि MeghDū. 62; MW 'tie (for binding a churning stick)' is not traceable.] **1 A** fine cloth or garment **B** a silken garment **C** a piece of cloth, a garment **D** a piece of cloth attached to a staff, a flag **E** a lower garment, an inner garment **F** an upper garment **G** a piece of cloth to cover the face, a veil **H** a piece of white cloth **2A** the leaf of Tamāla **B** the plant Granthiparṇa **3** a ray, beam **4** a moulding of the pedestal **5** a thread, streak. **1A** fine cloth or garment दुकूलांशुकं काञ्चनहंसचिह्नं वन्यं स धीरोऽभिचकाङ्क्ष वासः BuddhaC. 6. 59; चीराण्यपास्य दधिरे पुनरंशुकानि Saund. 7. 51; संयोगश्लेष्माभिः स्त्रीभिः शीतोपहितांशुकस्रग्धारिणीभिः CaraS. iii. 6. 17 (1922 Ed.); धुन्वन्कल्पद्रुमकिसलयान्यंशुकानीव वातैः MeghDū. 62; यस्मिन्महीं शासति···वातोऽपि नास्रंसयदंशुकानि RaghuVa. 6. 75; PadyaVe. 109; अंशुकस्य निशि रक्षणाकुला JānaHa. 8. 12; 8. 26; तस्य हि गच्छतो यदृच्छया कथमप्यंशुकमिव मार्गलतासु मानसमसासु

मुहूर्तमासक्तमासीत् HarṣaC. 49. 4; पयोधरतटोत्सङ्गलग्नसंध्यातपांशुका । कस्य कामातुरं चेतो वारुणी न करिष्यति Kāvyāda. 1. 84; शरच्छशांककिरणनिर्मलयशोंऽशुकावगुण्ठितमेदिनीयुवतीभोक्ता EI. iii. 54. 4; आर्येणांशुकमुज्झता धृतमभूदापाटलं वल्कलम् ĀścaCū. 1. 13; चन्द्रातपेनेव सुधासमुद्रं संवीतमर्चिःशुचिनांशुकेन…ददर्श रामः …(अण्डजेशम्) RāmC. 32. 4; रामो गृहीत्वा तच्चीरमंशुके पर्यवेष्टयत् AdhyāRā. ii. 5. 37; मनःशिलालिखितैकहंसमिथुनं तवांशुकम् NavaSāC. 10. 58; नन्दनशाखिनां पुनः प्रवालादिस्थानेष्वंशुकहारमधुमन्दिराणि SaraKaṇṭhā. 596. 20; रूपेण कान्तिः क्षणिकैव येषां हारिद्ररागेण यथांशुकानाम् DarpDa. 4. 1; नृपादेशेन सदशान्यंशुकानि स पर्यधात् TriṣaS'aPuC. ii. 1. 202; यस्मिन्नुद्रहति क्रमेण विगलत्पाथोधिनीलांशुका रागादार्द्रतनूरिव क्षणमभूदामोदिनी मेदिनी EI. viii. 13. 2; याचन्तीनामनुनयपदैर्वञ्चितान्यंशुकानि…गोपस्त्रीणां नयनकुसुमैरर्चितः केशवः KṛṣṇaKa. 2. 3; अत्यच्छं सितमंशुकं शुचि मधु S'ārṅgaPa. 3833; ग्राहयित्वांशुकं…मल्लिको राज्ञो व्यधाद् दुःखनिवारणम् RājTa.(S'rī.) 3. 220; निःश्वासहार्याण्यपि नांशुकानि AlaṅkāS'e. 13. 0 (84); काषायमंशुकमिव प्रकटं दधानः MūkaPañ. 1. 51; = श्लक्ष्णवस्त्र MediK. 4. 42; ViśvaPra. 12. 123; AnekāSaṁ. 3. 3; Vaija. 250. 1; ViśvaLoK. 9. 43; DharK. 126; NānārthāSaṁ. ii. 33. 3; NānārthaMa. 180; KośaKaTa. 2. 3616; S'abdaRaSaK. 7. 12; **1 B** a silken garment (most probably standing for *cīnāṁśuka* s. v.) लालातन्तुजैश्चांशुकैश्च नेत्रैश्च … वासोभिः सर्वतः … संछादितम् HarṣaC. 202. 16; पातयित्वांशुकं भूमौ कौशेयं कमलापतेः PadmP. iii. 2. 17; अंशुकं श्लक्ष्णपट्टः SthānṬ. 338B. 10; **1 C** a piece of cloth, a garment नभोंऽशुकमिवाभाति प्रेक्षणीयं समन्ततः MahāBhā. x. 1. 25; शयनोचितमाल्यानि…अंशुकानि च (दद्यात्) AhirbuS. 28. 75; (द्विजाः) ददुः … अंशुकानि YogVā. v. 2. 4; यत्नेन वचनं ग्राह्यमंशुकेनेव कुङ्कुमम् YogVā. ii. 11. 44; कोले घृतघटो देय उष्ट्रे गुञ्जा हयेंऽशुकम् YājñaSm. 3. 273; (comm. वाजिनि विनिपातितेंऽशुकं वस्त्रं दद्यात्); हृते चैवांशुके शुकः (जायते) MārkP. 15. 28; तालभूर्जपटदर्शनेंऽशुकं चिन्तयेत् BṛSaṁ. 51. 14; बद्धव्यो वायुरंशुके PadmP. (Ra.) 14. 363; (पर्वतः)…श्वपचसशानांशुकपिहितमेहनः…कालासुरेण दृष्टः YaśasCam. ii. 356. 23; अंशुकैः…भगवतो रत्नाकरस्य पूजां प्रातिष्ठिपम् TilaMañ. 123. 18; नीलीराग इवांशुके TriṣaS'aPuC. iii. 1. 14; यत् परिध्यर्धविष्कम्भं वृत्तं कृत्तं किलांशुकम् । तेनार्धश्छाद्यते गोलः Golā. 187. 15 (21. 54); न जलार्द्रमंशुकम् । त्वदृते तदङ्गपरितापशान्तये NemiNir. 9. 49; अंशुकेनावेष्ट्य गाढमापीड्य DīpKa. 66. 8; (*on* 2. 217); अंशुकैः शकटीर्भूत्वा Dhūrtā. 368; अंशुके भूर्जपत्रके । निधाय क्वापि पूजां वा कुर्याद् यन्त्राण्यशेषतः TantrRā. 8. 31; दधि…अंशुकेन चालयेत् BhojanKu. 123. 8; = वस्त्रमात्र AneKāSa. 466; AneKāK. 51; NānārthāSaṁ. ii. 33. 3; NānārthSaṁ. 5. 44; MediK. 4. 42; ViśvaLoK. 9. 43; AnekāSaṁ. 3. 3; DharK. 126; S'abdaRaSaK. 7. 12; **1 D** the piece of cloth attached to a staff, a flag सोंऽशुकं भ्रामयामास सर्वदिङ्मण्डले सितम् YogVā. iii. 38. 11; दधति ध्वजांशुकपटाञ्चलेष्विमाः क्षणकुङ्कुमच्छुरणविभ्रमं शिखाः UttaRāC. vi. 4; उरुवंशप्रान्तसंसक्तशुक्लांशुकघटित[श]रीरेणोच्छ्रितेन ध्वजे[न] EI. ii. 177. 19; अकृत स नवमंशुकं ध्वजाग्रे Rāgh. 14. 57; **1E** the lower garment, garment covering the lower part of the body, the inner garment, च्युतमंशुकं सरशनम् PādaTā. 14. 20; रहसि गलितं तन्व्या प्राप्तुं न पारितमंशुकम् AmaS'. 154; रतान्ते तल्पस्थान् (शशिनः करान्) हरति वनिताप्यंशुकमिति KāvyaPra. 734. 5 = SaduktiKa. 54. 30; AlaṅkāSa. 89. 10; नितम्बफलकाद् विस्रंसितेऽप्यंशुके SubhāRaK. 19. 1; अस्याः स्रंसिनि लोलरत्नरशनालग्ने शनैरंशुके Mukundā. 49; = अन्तरीय NānārthSaṁ. 5. 44; अर्धोरुकं चलनकं स्याच्चण्डातकमंशुकम् KalpaK. 52. 291; (not reaching upto the knee); **1 F** an upper garment, covering the upper part of the body, outer garment देवी … बिसतन्तुमयेनांशुकेनोन्नतस्तनमध्यबद्धगात्रिकाग्रन्थिः (सावित्री समुत्तस्थौ) HarṣaC. 16. 4; हहा धिगिदमंशुकं ज्वलति ते स्तनात्प्रच्युतम् Ratnā. 4. 17; बाहोः …मूलमन्या…तिरोदधेंऽशुकेन S'iśuVa. 7. 32 (comm. उत्तरीयेण); अंशुकं हृतवता तनुबाहुस्वस्तिकापिहितमुग्धकुचाग्रा…परिणेत्रा (पर्यरम्भि) S'iśuVa. 10. 43; अस्याः सखे क्षणमदृश्यत रोमराजी स्रस्तेंऽशुके स्तनभरात् KaumuMa. 1. 28; काचिदंसात्पतद्दादरिद्यमाणोदरांशुकम् । नावाव्यत DvyāśraKā. 7. 84; आच्छाद्य स्तनमण्डलीमभिनवज्योत्स्नानिभैरंशुकैः VasaTi. 36. 2; अग्निकापि हि तन्नेत्रमार्जनेन स्वमंशुकम् । क्लेदयन्ती जगाद PariPar. 6. 68; पिदधुर्वक्त्रं ह्रिया भीष्मादयोंऽशुकैः PāṇḍaC. 6. 973; = उत्तरीय AnekāSa. 466; ViśvaPra. 12. 123; MediK. 4. 42; Vaija. 250. 1; AnekāSaṁ. 3. 3; AnekāK. 51; ViśvaLoK. 9. 43; DharK. 126; NānārthaMa. 180; KośaKaTa. 2. 3616; S'abdaRaSaK. 7. 12; **1 G** a piece of cloth to cover the face or used as a veil समुत्सार्यांशुकं मुखात् । उन्मील्य नयने विष्णुर्जहास RāmāMañ. 461. 18; ददर्शांशुकमुद्घाट्य तां विनिद्रो नृपात्मजः BṛKathāMañ. xiii. 33; पूर्वमंशुकमुद्घाट्य ददर्शैकां सुमध्यमाम् BṛKathāMañ. v. 1. 194; तिमिरं वांशुकं नीलजालिका Kāvyānu.(He.) 329. 7; मुखवस्त्रे तदिष्यते NānārthaMa. 180; **1H** a piece of white cloth [L] स्यादंशुकं शुक्लवस्त्रे AnekāSa. 466; AnekāK. 51; **2A** *m. n.* the leaf of Tamāla [L] वस्त्रे तमालपत्रे च अंशुकः समुदाहृतः RājNi. 458. 22; 106. 21; अंशुकं तमाले ApūNā. 11; KalpaK. 177. 402; **2B** the plant *granthiparṇa* ग्रन्थिपर्णेंऽशुकं मतम् S'abdaRa.(Su.) 4. 227; **3** *m.* ray, beam [in *śliṣṭa* context] तिमिरं चांशुकं सूक्ष्मा अंशवस्तिमिरांशुकं रश्मिशबलीकृतं तमःपटलम् Loc. 35. 21 (*on* 1. 13); तिमिरं चांशुकाश्च सूक्ष्मा अंशवस्तिमिरांशुकं रश्मिशबलीकृतं तमःपटलम् Kāvyānu.(He.) 329. 6; नीलांशुकश्रीः नीलानामंशुकानां किरणानां श्रीः KāvyKaVṛ. 68; 27 (3. 3); 69. 23 (3. 3); वासुदेवांशुकः । वासुदेवस्यांशुकाः किरणाः KāvyKaVṛ. 73. 4 (3. 3); NānārthaMa. 180; KośaKaTa. 2. 3616; **4** *m. n.* a moulding of the pedestal अर्धेन पद्मं सार्धद्वयमंशुकम् MānaSā. 13. 60; अंशुकाश्चोर्ध्ववंशाश्च तुम्बिकाः सेन्द्रकीलकाः । पुरप्रासादगेहानां वेधेऽप्येते न दोषदाः SamarāSū 13. 23; **5** a thread, streak हे देवि परिधेहीदं कनकांशुकमंशुकम् ĀnandaVṛndāvanaCampū. 427. 12.

अंशुककर्षण (aṁśuka-karṣaṇa) *n.* the act of dragging the garment संगमादौ वरस्त्रीणां प्रियेणांशुककर्षणे Nṛtyā. 79.

अंशुकचय (aṁśuka-caya) *m.* a pile of garments अस्माकं हरिरपहरत्नंशुकचयम् HaṁsDū.(Rū.) 16.

अंशुकण (aṁśu-kaṇa) *m.* part of the rays (of the sun) माययांशुकणाङ्के खे यथा कचति काञ्चनम् । तथा जगदिदं भाति चिच्चेत्यकलने कुतः YogVā. iii. 80. 54.

अंशुकदशा (aṁśuka-daśā) *f.* the tassel(s) of the garment निवसितरक्तांशुकदशाशिखाभिरिवावलम्बिताभिः … अङ्गुलीभिरुपेताभ्यां विद्रुमरसनदीमिव चरणाभ्यां प्रावर्तयन्तीं…कादम्बरीं ददर्श । Kād. 186. 21; पल्लवलग्नांशुकदशाप्रतिहतगमनायाः…परिष्वङ्गमाचरति Kād. 234. 18.

अंशुकध्वज (aṁśuka-dhvaja) *m.* a silken flag or banner अंशुकध्वजभूषितां…आरुह्य शिबिकाम् PadmP.(Ra.) 3. 276.

अंशुकनिवेश (aṁśuka-niveśa) *m.* placing of the upper garment यद्यप्यंशुकनिवेशोऽनुभावत्वयोग्यस्तथापि तस्य स्तनव्यक्तिप्रयोजकत्वेनोपादानात्तस्य तदनुभावकत्वपर्यवसानम् AlaṅkāS'e. 21. 2(35)

अंशुकपटान्त (aṁśukapaṭānta) *m.* end of the upper garment (संछाद्य) अंशुकपटान्तेन…वदनेन्दुं…प्राकृतप्रमदेव प्रारोदीत् HarṣaC. 230. 5.

अंशुकपट्ट (aṁśuka-paṭṭa) *m.* a strip made of (a long piece of) cloth उल्लम्ब्यांशुकपट्टेन मरिष्यामि न संशयः PadmP.(Ra.) 19. 75.

अंशुकपर्यन्त (aṁśuka-paryanta) *m.* the end of the upper garment अंशुकपर्यन्तबद्धं सा समदर्शयत् । रागाङ्गुलीयकशतं BṛKathāMañ. xvi. 1. 606.

अंशुकपल्लव (aṁśuka-pallava) *m. n.* hem, border or fringe of the upper garment अंशुकपल्लवताडितनिःश्वासामोदलुब्धमधुकरमुखरतया Kād. 204. 22; परिहासेन गृहीता यद्यंशुकपल्लवे त्वया रामा KuṭṭaMa. 524; AmaS'. 62 = SaduktiKa. 127. 24 = SūktiMu. 37. 5 = S'ārṅgaPa. 3388 = Subhāṣi. 1057; AmaS'. 85 = SaduktiKa. 102. 25 = S'ārṅgaPa. 3386; देवो ममार्ज मुखमंशुकपल्लवेन NavaSāC. 17. 73; BṛKathāMañ. ix. 1. 319; DarpDa. 3. 88; DaśāvaC. 8. 76; SubhāRaK. 34. 9; RājTa.(Ka.) 3. 522; 4. 577; SaduktiKa. 62. 1; YātrāPra. 3. 142; Jīvān. 135. 4.

अंशुकपाश (aṁśuka-pāśa) *m.* a noose made of the upper garment कस्मादंशुकपाशोऽयं त्वया सुमुखि सज्ज्यते PadmP. (Ra.) 36. 42.

अंशुकबन्धन (aṁśuka-bandhana) *n.* tying (someone) with a piece of cloth यत्नैकेन नरेन्द्रोऽयमानीतोंऽशुकबन्धनम् PadmP.(Ra.) 33. 266.

अंशुकभर (aṁśuka-bhara) *m.* bulk of garments महोऽरुणमहर्पतेर्निजचरुस्थमासेवते । कुसुम्भजलशङ्कयांशुकभरेण कौसुम्भिकी VasaViKā. 9. 48.

अंशुकभृत् (aṁśuka-bhṛt) *adj.* wearing a silken garment मालिनीरंशुकभृतः स्त्रियोऽलंकुरुते मधुः Kāvyālaṅ.(Bh.) 2. 28.

अंशुकयुग (aṁśuka-yuga) *n.* a pair of fine clothes आलिखितरथाङ्गमा(? वा) कमिथुनमंशुकयुगम् AvantiKa. 202. 6.

अंशुकयुगल (aṁśuka-yugala) *n.* a pair of fine garments नेत्रनिवेशाभिरामधवलमंशुकयुगलमुद्वहन् AvantiKa. 63. 8; 132. 13.

अंशुकर्मन् (aṁśu-karman) *n.* action (produced) in the fibre (constituting the thread) तथा ह्यंशुकर्मणा अंश्वन्तराद्विभागः Kiraṇā, 244. 7; TarkSaṁ.(Ā.) 75. 16; Upask. 333. 6 (*on* vii. 2. 10)

अंशुकलाप (aṁśu-kalāpa) *m.* a cluster of rays अंशुकलापैरुपेतेन…कर्णयुगलेन विराजमानं …इन्द्रायुधमद्राक्षीत् Kād. 79. 5; संपूर्णचन्द्रांशुकलापकान्तेर्मणिप्रवेकस्य महागुणस्य YuktiKa. 111. 13.

अंशुकवात (aṁśuka-vāta) *m.* wind produced by (the movement of) the garments यासामंशुकवातेन दीपो निर्वाणतां गतः । तासामालिङ्गने पुंसां नरके पतनं कुतः S'atTrayī. 687.

अंशुकविलास (aṁśuka-vilāsa) *m.* the role of the lower garment तरलोर्मिलङ्घितनितम्बफलकलुलिताच्छवाससः । फेनपटलमसिताब्जदृशः क्षणमेकमंशुक-

विलासमाददे NavaSāC. 15. 23.

अंशुकव्यतिकर (aṁśuka-vyatikara) *m.* covering (the body) with the garments अवचनं वचनं प्रियसन्निधौ···अवयवावरणं हि यदंशुकव्यतिकरेण तदङ्गसमर्पणम् SūktiMu. 88. 18; S'ārṅgaPa. 3957; Subhāṣi. 2052.

अंशुकसंचय (aṁśuka-sañcaya) *m.* a heap of clothes पूजयामास विविधै रत्नैरंशुकसंचयैः GaṇeP. ii. 51. 9; ताम्बूलपुष्पादिरुपस्करस्तथैकतोऽन्यतश्चांशुकसंचयः VasaViKā. 13. 66.

अंशुकसंधान (aṁśuka-sandhāna) *n.* spreading of the fine cloth (before revered persons on which they walk) गतेष्वंशुकसंधानमासितेष्वासनाहृतिम् । स्थितेषु परितः सेवां चक्रुरस्याः सुराङ्गनाः MahāP. 12. 183.

अंशुकस्रंसन (aṁśuka-sraṁsana) *n.* displacement (or slipping down) of the upper garment लीलावतीनाम् । वीचीहस्तै रचय कुचयोरंशुकस्रंसनानि PavaDū.(Dh.) 35.

अंशुकाक्षेप (aṁśukākṣepa) *m.* snatching away or removal of the garment यत्रांशुकाक्षेपविलज्जितानां यदृच्छया किंपुरुषाङ्गनानाम् KumāSam. 1. 14; वञ्चनादंशुकाक्षेपान्मेखलादामबन्धनात् ।···रेमे···स मनोहरदर्शनः PadmP.(Ra.) 10. 77; तदंशुकाक्षेपमधीरपाणे विमुञ्च काञ्चीमणयो रणन्ति SubhāRaK. 19. 13.

अंशुकाग्र (aṁśukāgra) *n.* the border of the upper garment मन्दं समागत्य ममांशुकाग्रमालम्बसे YātrāPra. 4. 100.

अंशुकाञ्चल (aṁśukāñcala) *m. n.* ? the border or end of the upper garment (hanging loose over the shoulder) अथादधद्वक्त्र इवांशुकाञ्चलं तुषारपाण्डुप्रसृतैर्द्विजांशुभिः···स भूपतिः NavaSāC. 13. 15; S'rīKaC. 12. 24; अंशुकान्चलने(? लेन) वीजयन्ती PrasaRā. 5. 48(2); (सः) अहरदंशुकाञ्चलम् Acyutarā. 9. 68.

अंशुकाडम्बर (aṁśukāḍambara) *m.* gorgeousness or ostentatious display of dress or clothes योषितां यदिह गोप्यमंशुकाडम्बरः प्रकटयांबभूव तत् VasaViKā. 8. 40.

[1]**अंशुकान्त** (aṁśu-kānta) *adj.* bright with the rays अंशुकान्तं शशी कुर्वन्नम्बरान्तमुपैत्यसौ Candrā. 5. 7.

[2]**अंशुकान्त** (aṁśukānta) *m.* the end of a garment अंशुकान्ताश्च कासांचित्···व्याधूयन्ते पुनः पुनः Rāmā. v. 7. 50; सलीलमंशुकान्तेन चक्रे वीजनमानने PadmP.(Ra.) 6. 369; वनमारुतकम्पितांशुकान्ता व्रजतीतो वसुधासुतेयमार्या JānaPa. 5. 27; प्रसभमभिहतोऽप्याददानोऽशुकान्तं···शराग्निः Dhvanyā. 195. 2 (*on* 2. 5); AmaS'. 2; VakroJī. 163. 11; SaraKaṇṭhā. 133. 21; KāvyPra. 457. 5; VyaktiVi. 34. 6; SaduktiKa. 13. 17; SāhiDa. 444. 6; AlaṅkāS'e. 9. 5 (2); RāmāMañ. 298. 18; प्रारेभिरे वीजनमंशुकान्तैर्वनस्थले तज्जघनस्थलानि VikraDeC. 10. 66; PavaDū.(Dh.) 13; अंशुकान्तेन वीजयन्ती PrasaRā. 5. 1 (8)

अंशुकान्तम् (aṁśukāntam) *adv.* (?) inside or near a garment करण्डकं ···अंशुकान्तं क्षिपेद्वाऽपि खोम्पके वाऽपि निक्षिपेत् Mānaso. iii. 19. 1709.

अंशुकान्तर (aṁśukāntara) *n.* **1** a kind of cloth (i. e. china-silk) चीनो मृगान्तरे तन्तुत्रीहिदेशांशुकान्तरे ViśvaPra. 86. 11; S'abdaRaSaK. 186. 11; **2** interstices in the cloth or garment जघनबिम्बांशुकान्तरदृश्यमानाभिः···अभिनवनखक्षतराजिभिः DhūrtaViSaṁ. 12. 4.

अंशुकाभ (aṁśukābha) *adj.* having the appearance of a (silk) cloth आसाद्य सोमसुवमास्वहि यत्र नित्यम् । मङ्क्तुं प्रलोभयति सैकतमंशुकाभम् RasiRañ. 11.

अंशुकार्य (aṁśu-kārya) [w. r. for अंशुककार्य] *n.* the act (of tying and dragging) with a cloth कामधेनौ तु पीडाकर्षांशुकावेष्टेति पठितं तत्र पीडायै यस्याकर्षस्तेनांशुकेनेत्यर्थः । अंशुकार्ये (? अंशुककार्ये) तत्रोपचारेण तद्व्यपदेशात् DaṇḍaVi. 254. 6.

अंशुकावाप्ति (aṁśukāvāpti) *f.* obtainment of clothes किंशुकैरंशुकावाप्त्यै पाटलैः पशुसिद्धये । रक्तोत्पलैः सर्वसिद्धयै होमयेत् परमेश्वरि TantrRā. 8. 29.

अंशुकावेष्ट (aṁśukāveṣṭa) *m.* binding or tying with a (piece of) cloth पीडाकर्षांशुकावेष्टपादाध्यासे शतं दमः YājñaSm. 2. 217; AgniP. 257. 14; अंशुकावेष्टो ग्रीवादौ वस्त्रबन्धनम् Aparā. 814. 28 (*on* 2. 217); DīpKa. 66. 8 (*on* 2. 217)

अंशुकाहति (aṁśukāhati) *f.* removal of the garment मीलितोरुयुगलांशुकाह(? हृ)तौ वल्लभेन···पयरम्भि दशताधरं वधूः VasaViKā. 8. 58.

अंशुकृत (aṁśu-kṛta) *adj.* caused by the rays धवलतातिशयः···अंशुकृतश्चन्द्रे RasGaṅ. 672. 23.

अंशुकेसरित (aṁśu-kesarita) *adj.* having the shoots in the form of the rays मणिमंशुकेसरितमङ्गुलीयकं···धारयन्ति ये ĀścaCū. 3. 10.

अंशुकैकदेश (aṁśukaikadeśa) *m.* a part of the upper garment क्षितितलदोलायमानांशुकैकदेशाच्छादितकुचा··· अवतरथे Kād. 205. 6.

अंशुकोत्कर (aṁśukotkara) *m.* the multitude of clothes (of the flags) पवनान्दोलितस्तेषां केतूनामंशुकोत्करः । व्याजुहूषुरिवाभासीद् जिनेज्यायै नरामरान् MahāP. 22. 221.

अंशुकोत्सङ्ग (aṁśukotsaṅga) *m.* the bosom of the robe धवलधवलैरश्रुबिन्दुभिरंशुकोत्सङ्गमापूरयन्तीं···मातरं ददर्श HarṣaC. 228. 21.

अंशुकोष्णीषपट्टिका (aṁśukoṣṇīṣa-paṭṭikā) *f.* long strip of silken turban अंशुकोष्णीषपट्टिकामिव सुमेरोः··· मन्दाकिनीमनुसरन्ती मर्त्यलोकमवततार HarṣaC. 30. 8.

अंशुकौघ (aṁśukaugha) *m.* the multitude of garments घनश्वसनविस्फुरद्दशतयांशुकौघा अपि । क्रुधा दद्दशिरे चिरं तरलतर्जनीका इव S'rīKaC. 18. 60.

अंशुक्रिया (aṁśu-kriyā) *f.* action taking place within the part (or parts) of a yarn तन्त्वारम्भकांशौ कर्मोत्पत्तिसमकालं वीरणे कर्म ततोऽशुक्रियया अंशन्तराद्विभागः NyāyKa. 163. 22.

अंशुगण (aṁśu-gaṇa) *m.* multitude of rays रम्याणि रत्नानि रथाङ्गपाणेः···रोमाञ्चितान्यंशुगणैरभूवन् Yādavā. 4. 10.

अंशुग्रह (aṁśu-graha) *m.* the libation of Soma called *aṁśu* आधवनानंशून्सुरक्षितान् निदधाति । द्वादश धेनूः पष्ठौहीर्वांशुग्रहे ददात्यदाभ्ये च VaiKhāS'S. 15. 11.

अंशुग्रहण (aṁśu-grahaṇa) *adj.* meant for taking up with Soma-stalks स उपकल्पयते···अंशुग्रहणं हिरण्यम् BaudhS'S. i. 166. 12.

अंशुचमस (aṁśu-camasa) *m.* a cup filled with Soma-stalks सोमेन पूरयित्वा चमसो देयः । अंशुचमसमेके KātyS'S xxii. 8. 23.

अंशुचय (aṁśu-caya) *m.* multitude of rays अंशुचयेन भानोर्हेमन्तमालोक्य हतप्रभावम् JānaHa. 3. 9; स मणेरंशुचयः ककुम्मुखेषु । व्यकसत् S'iśuVa. 20. 38; नवमौक्तिकान्भसयानुसृतैः···अंशुचयैः श्रुतिचामराः शुशुभिरे करिणाम् HarVi. 42. 9; ऐन्दवं बिम्बमंशुचयचन्दनाञ्चितम् NemiNir. 4. 24; रसं पिबन्तो जगतोऽपि नीरसाः···तिग्मद्युतेरंशुचयाः AlaṅkāMañ. 105. 11.

अंशुच्छटा (aṁśu-cchaṭā) *f.* shower or spray of rays व्यक्तं जन्मसमानकालमिलितामंशुच्छटां वर्षति (चन्द्रे) AnargharRā. 7. 80; = SubhāRaK. 16. 59; SūktiMu. 53. 29; S'ārṅgaPa. 3325; विच्छायतामकृत यो मम भर्तुरिन्दोरंशुच्छटाभिरुदयन्नवधूय बिम्बम् HarVi. 20. 5.

अंशुजटा (aṁśu-jaṭā) *f.* matted hair in the form of rays यस्मादंशुजटास्तस्य विरेजू रत्नहेमजाः । जटायुरिति तेनासावाहृतस्तैः PadmP.(Ra.) 41. 164.

अंशुजात (aṁśu-jāta) *n.* mass of rays अत्युज्ज्वलोऽपि तपनो निजमंशुजातं नैव प्रपञ्चयति चेन्न तमो विशीर्येत् Raghunā. 8. 42.

अंशुजाति (aṁśu-jāti) *m.* a class (of cocks) known as Aṁśu उन्नतः सितवृत्ताङ्घ्रिः पृथुवक्षस्थलो महान् । आक्रम्य युध्यते शूर अंशुजातिः प्रकीर्तितः (कुक्कुटः) Mānaso. iv. 7. 1004.

अंशुजाल (aṁśu-jāla) *n.* net-work or mass of rays सूर्येणेवाभ्यागतैरंशुजालैः सर्वे बाणैरङ्किता भूमिपालाः DūtGha. 20; निपतत्यंशुजालं च यत्र तत्पौरुषं (दैवतं) स्मृतम् PauṣkS. 23. 10; रराज कीर्णकपिशांशुजालः···तिग्मरश्मिः Kirātā. 2. 57; 7. 14; शीतांशोरंशुजालैर्जलधरमलिनां क्लिश्नती कृत्तिमैभीम् (शरद्) MudrāRā. 3. 20; चञ्चलेनांशुजालेन HarṣaC. 52. 7; AnargharRā. 7. 45; HarVi. 26. 29; विकटमुकुटरत्नाभ्युत्थितैरंशुजालैः Kapphiṇā. 4. 5; DevīPañ. 4. 13; NavaSāC. 1. 21; वृन्दावनान्तरमदीपयदंशुजालैः GītGo. 7. 1; S'rīKaC. 6. 39; विश्रामश्च प्रसरति रवेरंशुजाले कराले PrasaRā. 5. 25; अयमंशुजालैर्वलक्षिताशेषदिगन्तरालैः । ··· पुनाति पङ्क्तिं धरणीधराणाम् Surath. 4. 51; NemiDū. 62; Yādavā. 13. 51; Subhāṣi. 2240; जगन्मण्डलीयं त्वयि स्वप्रकाशे नटन्ती रवेरंशुजाले नदीव YātrāPra. 6. 131.

अंशुजालक (aṁśu-jālaka) *n.* net-work of rays उत्सर्पिभिः शिखण्डगण्डिकापद्मरागमणेररुणैरंशुजालकैरदृश्यमानवनदेवताविधृतैर्बालपल्लवैरिव प्रमृज्यमानमार्गरेणुरूषितपरुषवपुर्षं···युवानमद्राक्षीत् HarṣaC. 34. 4.

अंशुतन्तु (aṁśu-tantu) *m.* thread in the form of a ray वयतीवाम्बरं दिक्षु यस्ततैरंशुतन्तुभिः S'rīKaC. 4. 34.

अंशुतापन (aṁśu-tāpana) *m.* **1** one who burns or heats through one's rays सर्वदेवात्मको ह्येष तपसा चांशुतापनः (रविः) BhaviP. 118A.20 (i. 66. 51); **2** name of one of the sons of Bali बलेः पुत्रशतं त्वासीत्···विवस्वानंशुतापनः PadmP. v- 6. 44.

अंशुदण्ड (aṁśu-daṇḍa) *m.* beam, ray, streak of light ददती दशार्धबाणाय चम्पकशरौघमिवांशुदण्डैः S'rīKaC. 15. 10; पांशुदण्डाश्चण्डांशोरंशुदण्डप्रसरमिव तिरस्कर्तुकामाः क्रमन्ते PārthPa. 12.

अंशुदेशत्व (aṁśudeśa-tva) *n.* the state of having fibres as the substratum तन्तूनामंशुदेशत्वात् पटस्य तन्तुदेशत्वात् TātpaṬ.(Vā.) 654. 16 (*on* iv. 2. 28)

अंशुद्रव्यक (aṁśudravya-ka) *adj.* having the Soma-stalks for its

(sacrificial) material एवमंशुवाक्येऽपि प्रजापतये स्वाहेति मन्त्रवर्णप्राप्तदेवताकोंऽशुद्रव्यको यागो ज्योतिष्टोमोद्देशेन विधीयते MīmāKau. ii. 61. 20 (*on* ii. 3. 20)

अंशुद्वय (aṁśu-dvaya) *n.* a pair of fibres, two fibres तदनन्तरमंशुद्वयविभाग: Upask. 332. 2 (*on* vii. 2. 10)

अंशुधर (aṁśu-dhara) *m.* **1** name of Viṣṇu ओं नमो विष्णवे ··· नमः शुद्धायांशुधराय च BrahmP. 59. 41; **2** name of a poet अंशुधरचैतन्यरत्नोत्तंजनकुरुविन्दशक्ति···सरस्वतीमपश्यत् UdaySuKa. 14. 19; SaduktiKa. 12. 8; **3** the sun गभस्तिहस्तोंऽशुधरः TrikāS'e. i. 3. 17.

अंशुधान (aṁśu-dhāna) *n.* name of a place on the bank of Bhāgīrathī भागीरथीं दुष्प्रतरां सोंऽशुधाने महानदीम् । उपायात् Rāmā. 2. *1646.

अंशुधारय (aṁśu-dhāraya) *m.* a lamp अंशुधारय इवाणुवातेरितः MaiU. 351. 21.

अंशुधारित्व (aṁśudhāri-tva) *n.* the state of being possessor of rays अंशुत्वमंशुधारित्वात् ViṣṇuDhaP. i. 30. 18.

अंशुधोरणी (aṁśu-dhoraṇī) *f.* series of rays अर्यम्णो हरिति तथा यथांशुधोरण्यद्रीन्द्रावटतटगूढमन्धकारम् Acyutarā. 11. 2.

अंशुनदी (aṁśu-nadī) *f.* name of a river [pw. not traceable]

अंशुनाभि (aṁśu-nābhi) *m.* the sun (?), with rays issuing from its hub हिरण्मयं यस्य विभाति सर्वं व्योमान्तरे रश्मिमिवांशुनाभिः EkāU. 8.

अंशुनिकर (aṁśu-nikara) *m.* mass of rays जालान्तरानिपातिभिरंशुनिकरैः प्रासविसरैरिव हिमांशुना हन्यमानः TilaMañ. 324. 7.

अंशुपटल (aṁśu-paṭala) *n.* mass of rays (अहं) भूषणमिदमस्या इत्यंशुपटलपाटितध्वान्तजालं तदर्पितवान् DaśKuC. 50. 5.

अंशुपट्ट (aṁśu-paṭṭa) *m. n.* a cloth made of fine fibres, a fine cloth or a silken cloth or muslin श्रीफलैरंशुपट्टानां···शुद्धिर्विजानता कार्या ManuSm. 5. 120; ViṣṇuSm. 23. 21; YājñaSm. 1. 186; श्रीफलैरंशुपट्टानां···शुद्धिः AgniP. 156. 15; LiṅgaP. i. 89. 56; ViṣṇuDhaP. ii. 79. 25; iii. 231. 7; Mitā. 63. 19 (*on* 1. 186); Aparā. 261. 17 (*on* 1. 186); DīpKa. 23. 9 (*on* 1. 186); अंशुपट्टानां पट्टशाटकानां बिल्वफलैः ManvaMu. 219. 4 (*on* 5. 120); अंशुपट्टमतसीभिन्नवल्कलतन्तुनिर्मितम् (वस्त्रम्) VīraMi. 258. 14 (*on* 1. 186); अंशुपट्टो नेत्रपट्टः BālaKrī. i. 128. 21 (*on* 1. 185); BṛParāSm. 6. 335.

अंशुपति (aṁśu-pati) *m.* **1** lord of rays i. e. the sun अंशोर्धर्येत्वेंऽशुमाली स्वत्वेंऽशुपतिरंशुमान् AbhidhāCi. 13; तथा स्वस्वामिभावसंबन्धविवक्षायामंशुपतिः KāvyKaVṛ. 32. 18 (2. 1); **2** name of a tree आदित्यपत्रां(? त्रोंऽ)शुपतिः KalpaK. 307. 520.

अंशुपर्णी (aṁśu-parṇī) *f.* name of a tree (?) अंशुपर्णी पीतनी च तन्त्री: KośaKaTa. 1. 3731.

अंशुपल्लव (aṁśu-pallava) *m. n.* sprout in the form of a ray उदयौ जलनिधेरुडुजानेरंशुपल्लवमनुज्झितरागम् Acyutarā. 8. 41.

अंशुपात (aṁśu-pāta) *m.* **1** fall of rays दृष्टा: पृष्ठेंऽशुपातैरतिनिकटतया SūryS'. 45; **2** falling in of a minute part आसूक्ष्माद् द्रव्यमालायास्तोत्यत्वादंशुपातवत् PramāVā. 4. 156; अंशुपातानुमादृष्टेरन्यथा तु प्रसज्यते NyāyVi. 2. 109.

अंशुपात्र (aṁśu-pātra) *n.* a particular cup of Soma called *aṁśu* तयोश्चतुःस्त्रक्त्यंशुपात्रं भवति, श्लक्ष्णमदाभ्यपात्रम् BaudhāS'S. ii. 173. 5 (14. 12)

अंशुपूर (aṁśu-pūra) *m.* flood of rays इहास्ति नूनं तुहिनांशुबिम्बे कलङ्कधूमानुमितो हुताशः । अस्यांशुपूरः कथमन्यथासौ ज्वालावलीडम्बरमातनोति KarpūC. 12.

अंशुप्रकाण्ड (aṁśu-prakāṇḍa) *m. n.* a radiant ray श्यामैरंशुप्रकाण्डैर्दिशि दिशि शतशो दर्शयत् स्वान्···शत्रुशङ्कं रणशिरसि श्लाघ्यत्येतदीयः कृपाणः KhadgaS'. 28.

अंशुप्रतान (aṁśu-pratāna) *m.* diffusion of rays निजेनांशुप्रतानेन प्रकाशं कुर्वती दिशाम् । पार्वतीव(? द्द)ष्टिक(? रु)ल्केव पपाताभिद्विषच्चमूम् Surath. 10. 3.

अंशुप्रभा (aṁśu-prabhā) *f.* lustre of rays दूरमंशुप्रभाजालं प्रसारयति चन्द्रमाः SūktiMu. 72. 21; Subhāṣi. 1960.

अंशुप्रसङ्ग (aṁśu-prasaṅga) *m.* contact with the rays युष्मत्सन्निधानाज्जडोऽपि प्रत्युत्पन्नप्रौढशक्तिर्न नु स्यात् । अश्मैवाह्नां पत्युरंशुप्रसङ्गात् Rāgh. 10. 24.

अंशुप्रसर (aṁśu-prasara) *m.* diffusion of rays रवेरिवांशुप्रसरेण यस्य वंशेन सुस्था: ककुभः क्रियन्ते VikraDeC. 1. 45.

अंशुबाण (aṁśu-bāṇa) *m.* arrow in the form of a ray (of the sun) भास्करेणांशुबाणैः तिमिरकरिघटायाः सर्वदिक्षु क्षतायाः । रुधिरमिव वहन्त्यो भान्ति···नद्यः S'iśuVa. 11. 49.

अंशुभद्र (aṁśu-bhadra) *m.* name of a cowherd स्तोककृष्णांशुभद्राद्यैर्गोपालैः PadmP. iv. 70. 22.

अंशुभर्तृ (aṁśu-bhartṛ) *m.* the lord of the rays, the sun प्रवृत्तं तं मण्डलादंशुमिवांशुभर्तुः Kirātā. 15. 49; ज्वलदवनिभिरातपावलेपैरतिजडनेत्रमरीचिरंशुभर्तुः···उदकमयानभिमन्यसे मरीचीन् SubhaDha. 1. 10.

अंशुमण्डल (aṁśu-maṇḍala) *n.* a circle of rays फणामणिप्रज्वलदंशुमण्डलम्···ध्वजे जनस्तस्य महाहिमैक्षत KumāSam. 15. 30; अशोभत स्वैरमभीशुमालिना शशीव सञ्चारितमंशुमण्डलम् YātrāPra. 2. 49; तुण्डकान्तिदण्डितोरुपाण्डुरांशुमण्डलम् MukuMā. 9.

अंशुमत् (aṁśu-má(n)t) *adj.* [*f.* -*ī*] **1 A** full of shoots or sprouts, rich in shoots or filaments, rich in sap (of the Soma plant) उदे॒न भगो॑ अग्र॒भीदुदे॒न सोमो॑ अंशुमान् AV. viii. 1. 2;···ओष॑धीरा व॑दामि । अंशु॒मतीः॑ काण्डि॒नीर्याः AV. viii. 7. 4; यदा॒प्याय॑ति तेना॒ंशुमत् TaiS. III. ii. 2. 1; सर्वं॑ण्येव तत् सर्वनान्यंशुमन्ति शुक्रवन्ति समावद्वीर्याणि करोति···TaiS. III. ii. 2. 1; तस्माद् द्वे अंशुमती सवने PañcBr. viii. 4. 1; **B** (used as a noun) a variety of Soma अंशुमान् मुञ्जवांश्चैव SuśruS. iv. 29. 5; अंशुमानाज्यगन्धस्तु कन्दवान् रजतप्रभः SuśruS. iv. 29. 23; KalpaK. 296. 425; **2** radiant, shining, bright, full of rays सुखं सूर्यं रथमंशुमन्तं स्योनं सुवह्निमधि तिष्ठ वाजिनम् AV. xiii. 2. 7; स(रथः) रुक्मी प्रावेपी···अंशुमान् भवति JaimiBr. 2. 103; ĀpaS'S. xxii. 12. 6; आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान् BhagGī. 10. 21 (MahāBhā. vi. 22. 21); तेन वीरेण शुशुभे स शैलः···आदित्येनेवांशुमता मन्दरः MahāBhā. iii. 220. 22; स याति परमं स्थानं यत्रास्ते रविरंशुमान् BhaviP. 248A. 23 (i. 165. 10); शक्रचाप इवांशुमान् । आविर्बभूव SkandP. ii (2). 27. 3; अंशुमद्भिश्च मणिभिः··· वाचोऽलंकुरुते यथा Kāvyālaṅ.(Bh.) 5. 64; विभूषणं धार्यमिहांशुमत् तया Kāvyāda. 3. 41; SaraKaṇṭhā. 204. 7; आत्मावयव एवायं सूर्यश्चक्षुर्ममांशुमान् BṛĀraUBhVā. iii. 1. 34; **3** possessing bristles शुक्लानंशुमतश्चापि दन्तधावनसंचयान् (ददृशुः) Rāmā. ii. 85. 69 (comm. कूर्चवतः)

अंशुमत् (aṁśu-ma(n)t) *m.* **1** the sun as a luminary **2 A** name of one of the Ādityas **B** name of Viṣṇu **C** the sun as a god **D** one of the Gaṇas **E** one of the attendents of Viṣṇu **F** one of the gods **3** the moon **4** name of **A** son of Asamañjas **B** a king **C** a king of the Bhojas **D** son of Pañcajana **E** a certain king **F** son of Kauśika **G** a Pāśupata sage **H** a king of Madra **I** a certain sage **5** name of a horse of the moon **6** name of a mountain **7** name of a S'aivāgama. **1** the sun (as a luminary) व्यराजयत वैदेही वेश्म तत् सुविभूषिता । उद्यतोंऽशुमतः काले खं प्रभेव विवस्वतः Rāmā. ii. 34. 18; सुग्रीवोंऽशुमतः सुतःRāmā iii. 71. 7; पौरवनन्दनः । अंशुमन्तं समुद्यन्तं पूजयामास भक्तिमान् MahāBhā. i. 160. 14; अतीव मुदितो राजा भ्राजमानोंऽशुमानिव MahāBhā. viii. 26. 15; ज्वलन्तमुद्यन्तमिवांशुमन्तम् BuddhaC. 7. 6; कुर्वन्न किंचित् कुरुते दिवाकार्यमिवांशुमान् YogVā. iv. 56. 18; विरराज रथप्रष्ठैर्वालखिल्यैरिवांशुमान् RaghuVa. 15. 10; तथात्मैको ह्यनेकश्च जलाधारेष्विवांशुमान् YājñaSm. 3. 144; ग्रासे ह्युदयेऽस्ते वा नीचस्थोऽस्माकमंशुमान् भवति PañcSi. 15. 7(नीच = distant); (भृगुः)···दृश्योऽर्धपक्षैः । चतुर्भिर्वांशुमालित्वादंशैरंशुमतोऽन्तरैः MaBhāsk. 6. 45; अंशुमानिव तन्वभ्रपटलच्छन्नविग्रहः Kirātā. 11. 6; 6. 25; 15. 39; द्रुतशातकुम्भनिभमंशुमतो वपुरर्धमग्नवपुषः पयसि S'iśuVa. 9. 9; स्तुत्यस्त्रैलोक्यवन्द्यैस्त्रिदशमुनिगणैः सोऽंशुमाञ्श्रेयसे वः SūryS'. 90; ĀtmaBo. 7. 43; MahāP. 27. 89; सम्यग्ज्ञानं विरोध्यस्य तामिस्रस्यांशुमानिव NaiṣkaSi. 23. 9; अथ च गतेऽस्तमंशुमति नैव बभौ नलिनी Kapphiṇā. 11. 24; एत्यदृष्टमवलम्ब्य केवलं व्योमवारिनिधिशेषमंशुमान् RāmC. 2. 33; 16. 107; अनुगच्छति गच्छन्तमंशुमन्तं च चक्षुषा BṛKathāS'loSaṁ. 14. 48; NavaSāC. 11. 56; तमांसि तिष्ठन्ति हि तावदंशुमान्न यावदायात्युदयाद्रिमौलिताम् AlaṅkāSa. 76. 4; वीरः सारथिना युतः । अंशुमानरुणेनेव नीयमानरथो बभौ RāghPāṇ.(Ka.) 12. 10; दिगष्टकं जेतुमशेषमंशुमान् अवश्यमष्टैव बभार वाजिनः PṛthvīVi. 2. 57; PāṇḍaC. 13. 540; तथा स्वस्वामिभावसंबन्धविवक्षायामंशुपतिरंशुमानित्यपि KāvyKaVṛ. 32. 18 (2. 1); अस्तं विधावुदयमंशुमति प्रयाति ताटङ्कवानिव विराजति शैलराजः VasaViKā. 12. 40; तदीयसैन्यमागत्य नाशयामास तत्क्षणम् । होसेननृपतिः प्रातरन्धकारमिवांशुमान् RājTa.(Prā.) 588; MediK. 71. 84; AbhidhāCi. 13; TrikāS'e. i. 3. 18; Vaija. 18. 15; ViśvaPra. 73. 208; ViśvaLoK. 154. 206; **2 A** name of one of the Ādityās (solar deities) विवस्वान् सविता पूषा अंशुमान् विष्णुरेव च MatsyaP. 6. 4; PadmP. v. 6. 37; सूर्यश्चांशुमांश्च दिवाकरः । एते वै द्वादशादित्याः LiṅgaP. i. 82. 43; BhaviP. 132B. 19 (i. 78. 53); अंशुमान्···चाक्षुषस्यान्तरे मनोः । आदित्या अदितेः पुत्राः SaurP. 28. 14; **2 B** name included in the thousand names of Viṣṇu SkandP. v (i). 63. 87; **2 C** the sun as a god कराभ्यां प्रगृहीतस्य शंशुनांशुमतोऽपि हि । कराङ्गुलिभ्यो निश्चेरुरसृग्धाराः समन्ततः VāmaP. 5. 12; 57. 70; **2 D** one of the group of 70 Gaṇas कर्णी कर्णस्तथांशुमान्···वारुण्यां गणसप्तति: ĪśānS'iPa. ii.

54. 121; **2 E** one of the group called Saṅkukarṇa, attendants of Viṣṇu नामानि…कार्ष्णि: कर्णधरोंऽशुमान् PāraS. 17. 184; **2 F** one of the gods विश्वे चाग्निमुखा देवा: संख्याता:…। तेषां नामानि वक्ष्यामि भागार्हाणां…। अतिकर्मा प्रतीतश्च प्रदाता चांशुमान् MahāBhā. xiii. 91. 36; **3** the moon रङ्गमध्यं तदाचार्य: सपुत्र: प्रविवेश ह। नभो जलधरैर्हीनं साङ्गारक इवांशुमान् MahāBhā. i. 124. 18 (Nīla. अंशुमान् चन्द्र:); चक्रे…वीरुधामंशुमन्तं…प्रभुम् MahāBhā. xii. 122. 32; प्रजापतेर्हि दुहितॄरष्टाविंशतिमंशुमान्। भार्यार्थं प्रतिजग्राह CaraS. vi. 8. 6 (1941 Ed.); **4** name of different persons **A** son of Asamañja(s) and father of Dilīpa of the solar dynasty अंशुमानिति पुत्रोऽभूद् असमञ्जस्य वीर्यवान्। दिलीपोंऽशुमत: पुत्र: Rāmā. ii. 102. 21; i. 37. 22; i. 40. 9; अंशुमन्तं समाहूय…इदं वचनमब्रवीत् MahāBhā. iii. 106. 6; तस्यांशुमतो दिलीप: पुत्रोऽभवत् ViṣṇuP. iv. 4. 34; असमञ्जसस्तु तनयो योंऽशुमान्नाम विश्रुत: MatsyaP. 12. 43; सोऽहमिदानीमंशुमतेव सगर: पौत्रेण प्रत्याहृताश्वो यक्ष्ये Mālavikā. 5. 15(2); BrahmāṇḍP. ii. 63. 165; VāyuP. ii. 26. 165; BṛKathāK. 134. 2; AgniP. 272. 29; BṛNāraP. 8. 137; BrahmaVaiP. ii. 10. 14; KūrmaP. 230. 1 (1. 21); KalkiP. iii. 3. 17; SaurP. 30. 39; BṛDharmaP. i. 59. 25; PadmP. v. 8. 148; BhaviP. 414A. 18 (iii (1). 1. 31); BrahmP. 78. 45; LiṅgaP. i. 66. 19; RāmāCam. 1. 71; RāmāMañ. 44. 21; VīraMi.(Rājanīti.) 40. 14; अभ्रसिन्धुमवतारयितुं तामंशुमानपि शशाक न धीर: Gaṅgāva. 2. 16; **4 B** a king अंशुमांश्चेकितानश्च MahāBhā. i. 177. 10; **4 C** a king of Bhojas अंशुमान् भोजराजस्तु…गमितो यमसादनम् MahāBhā. viii. 4. 67; **4 D** a son of Pañcajana सुत: पञ्चजनस्यासीदंशुमान्नाम वीर्यवान् HariVaṁ. 10. 64; MatsyaP. 15. 18; S'ivaP. v. 39. 7 (451B. 9); BrahmP. 8. 73; **4 E** a king of Kratha क्राथश्चैवांशुमानपि HariVaṁ. 80. 12; **4 F** one of the sons of Kauśika मानसे चक्रवाकास्ते…सुनेत्रश्चांशुमांश्चैव सप्तैते योगपारगा: MatsyaP. 20. 18; **4 G** a Pāśupata sage अंशुमान् एते पाशुपता: सिद्धा: SkandP. iv. 74. 59; **4 H** a king of Madra मद्रराजोंऽशुमान्नाम चतुर्भि: संगतो रणे ViṣṇuDhaP. i. 261. 14; **4 I** a sage भरतोंऽशुमान्…मुनयो…समाजग्मु: S'ivaP. iii. 14. 17 (312B. 3); **5** name of one of the horses of the moon अंशुमान् सप्तधातुश्च हंसो व्योममृगस्तथा:…दश चन्द्रमसो हया: MatsyaP. 126. 52; **6** name of a mountain यस्य मध्येंऽशुमान्नाम जातो रजतभूधर: RāmāMañ. 205. 25; **7** name of a text, one of the ten S'aivāgamas दीप्तं सूक्ष्मं सहस्रं चाप्यंशुमान् सुप्रभेदकम्…तन्त्राण्येवं दश क्रमात् ĪśānS'iPa. ii. 1. 49 (6); साहस्रमंशुमत्संज्ञं सुप्रभिद् दशमं विदु: MṛgendraT. iv. 1. 44.

अंशुमति (aṁśu-mati) *m.* name of a sage, an ancestor of the Aṅgiras अंशुमति: प्रभु:।…आर्षेयो नामतश्चैषां सर्वेषां प्रवरो नृप ViṣṇuDhaP. i. 112. 17.

अंशुमती (aṁśu-matī) *f.* [अंशुमतीशब्दे मतुबकार उदात्त: PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iv. 3. 166; Nyās. 1. 1027 (*on* P. iv. 3. 166); included in *yavādigaṇa* in GaṇRa. 7. 414; also stands for the roots of the plant by Vār. 2 on P. iv. 3. 166 with the loss of the suffix औत्सर्गिकस्याणो लुक् (लुप्) PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iv. 3. 166; JaineVyā. 211. 11 (*on* iii. 3. 124)] **A** name of a river अव द्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठदियान: कृष्णो दशभि: सहस्रै: ṚV. viii. 96. 13; द्रप्समपश्यं विषुणे चरन्तमुपह्वरे नद्यो अंशुमत्या: ṚV. viii. 96. 14; अध द्रप्सो अंशुमत्या उपस्थेऽधारयत्तन्वं तित्विषाण: ṚV. viii. 96. 15; GopBr. ii. 6. 16; पृथिव्यंशुमती TaiĀ. i. 6. 3; अपक्रम्य तु देवेभ्य: सोमो वृत्रभयार्दित:। नदीमंशुमतीं नाम्ना अभ्यतिष्ठत् कुरून् प्रति BṛDe. vi. 110; देवी अंशुमती नदी SkandP. vii (1). 344. 3; जघानांशुमतीतीरे शक्र: कृष्णम् NītiMañ. 132; **B** a river identified with Yamunā (because of its association with the sun) अथासाद्य तु कालिन्दीं शीघ्रस्रोतसमापगाम्। तत्र यूयं प्लवं कृत्वा तरतांशुमतीं नदीम् Rāmā. ii. 49. 3 [v. l. आंशुमतीम्]; ii. 49. 11; Ganges cf. **अंशुमाला**; **C** the plant also called शालपर्णी or शालिपर्णी Desmodium or Hedyserum Ganjeticum एलामंशुमतीं पत्रं (पिष्ट्वा) SuśruS. iv. 3. 60; v. 7. 28; BhelaS. 6. 16 (171. 15); 6. 23 (196. 27); 8. 7 (261. 23); CaraS. vi. 28. 96 (1941 Ed.); vi. 29. 80; AṣṭāSaṁ. i. 154. 15 (1. 29); ii. 1. 14 (4. 2); AṣṭāHṛ. vi. 27. 40; SiddhaYo. 22. 104; BhāvPra.(Bhā.) vi. 4. 31; vi. 7. 33; KāśyaS. 185. 8; 169. 28; 6. 22; Hastyāyur. 260. 11 (2. 48); 60. 8 (1. 9); 76. 21 (1. 10); 118. 16 (1. 16); 329. 21 (2. 70); 298. 2 (2. 60); AśvaVai. 12. 34; AmaK. 879; ParyāRaMā. 2. 29; ViśvaPra. 73. 208; NānārthāSaṁ. ii. 60. 160; MediK. 71. 184; ViśvaLoK. 154. 206; KośaKaTa. 1. 3730; 2. 5691; S'abdaRaSaK. 158. 15; NighS'e. 2160; RājNi. 38. 4; BhāvPraNi. 49. 31; AṣṭāNi. 3. 10; DhanvNi. 23. 11; **D** one of the types of the base of a building (Jagatī) अंशुमती प्रोक्ता जगती SamarāSū. 69. 210; **E** name of a daughter of a Gandharva अस्त्येको द्रविको नाम गन्धर्वाणां कुलाग्रणी:। तस्याहमस्मि तनया नाम्ना चांशुमती स्मृता SkandP. iii (3). 7. 120; **F** name of a princess (daughter of a king of Ayodhyā) साकेताधिपते: पुत्र्या ह्यंशुमत्यभिधानया। स्वयंवरे धृत(? वृत)श्चार्व्या श्रीदत्त: श्रीसमन्वित: BṛKathāK. 134. 41.

अंशुमत्प्रभ (aṁśumat-prabha) *adj.* glittering or radiant or resplendent like the sun स बिभ्रत् कवचं चाग्र्यं स्वयमप्यंशुमत्प्रभम्। MahāBhā. iv. 35. 20; सितोदश्च ह्रदोत्तम:।…छन्न: कमलैरंशुमत्प्रभै: MṛgendraT. i. 13. 79; त्वया …स चन्द्रभूपति: प्रतीक्ष्य रक्ष्योऽनिशमंशुमत्प्रभ: ĀnandRa. 8. 17.

अंशुमत्फला (aṁśumat-phalā) *f.* a species of the banana plant, Musa Sapientum कदली वारणबुसा रम्भा मोचांशुमत्फला AmaK. 874 = S'abdaRa.(Vā.) 1274; BhāvPraNi. 92. 31; ParyāMu. 7. 6; केन वायुना दल्यते विदीर्यते कदली वारणबुसा, अंशुमत्फलेति यावत् YaśasCam. (comm.) i. 101. 9 (to explain the text कदलीदलातपत्र-); कदल्यां तु हस्तिविषा रम्भा मोचांशुमत्फला NighS'e. 2049; आनन्दरङ्गक्षितिपति:…°पचेलिमक्रमुकस्तबकनारङ्गनालिकेरकण्टकिफलांशुमत्फलोल्लसदनुपमफलभरविराजमानै:…कायमानैरलंकृतं…अधिगम्य विवाहमण्डपं…कल्याणवेदिकायां…उपविशति स्म ĀnandRa. 5. 8(19)

अंशुमत्फलाटवी (aṁśumatphalāṭavī) *f.* a banana-grove चमूपतय:… सामजतल्लजा इव अंशुमत्फलाटवीषु … सर्वामपि प्रतिवाहिनीं क्षणेन व्याकुलीचक्रु: ĀnandRa. 7. 18(14)

अंशुमत्स्यन्दन (aṁśumat-syandana) *m.* the chariot of the sun स नुदतु दुरितान्यंशुमत्स्यन्दनो व: SūryS'. 67.

अंशुमदंशुमाला (aṁśumad-aṁśumālā) *f.* the halo of the sun (*lit* the series of rays of the sun) संसारदोषप्रशमैकहेतु: करोति विद्या यदि दर्पमोहम्। तदन्धक(? का)राय भवत्यवश्यं साभ्रे नभस्यंशुमतोंऽशुमाला [v. l. अंशुमदंशुमाला] DarpDa. 3. 1.

अंशुमद्बिम्ब (aṁśumad-bimba) *m. n.* the disc or orb of the sun रुग्णपादघटनादिवांशु(? °नाद् दिवोंऽशु)मद्बिम्बशोणमणिपीठिकाऽलुठत् S'rīKaCa. 10. 8; कालिकेवांशुमद्बिम्बं निधानमिव मेदिनी। विजया वैजयन्ती च देवी गर्भमधारयत् TriṣaS'aPuC. ii. 2. 116.

अंशुमद्रश्मि (aṁśumad-raśmi) *m.* the ray of the sun, the sun-beam तेनाहतं च दण्डेन तत्कपाटद्वयं क्षणात्। व्यघटिष्टांशुमद्रश्मिस्पृष्टपङ्कजकोशवत् TriṣaS'aPuC. i. 4. 561.

अंशुमन्महस् (aṁśuman-mahas) *n.* lustre of the sun सर्वरोगान् पयोऽहार्षीत् तमांसीवांशुमन्मह: TriṣaS'aPuC. i. 1. 847.

अंशुमयी (aṁśu-mayī) *adj.* [*f.* of **aṁśumaya*] full of rays, effulgent, luminous मायामंशुमयीं कृत्वा पूरयाम्यखिलं जगत् VarāP. 125. 43.

अंशुमर्दन (aṁśu-mardana) *n.* ray-obscuration of two (opposing) planets or heavenly bodies in conjunction आसन्नक्रमयोगाद् भेदोल्लेखांशुमर्दनासव्यै:। युद्धं चतु:प्रकारं पराशराद्यैर्मुनिभिरुक्तम् BṛSaṁ. 17. 3 (comm. भेदोल्लेखस्य व्यतिरेकेण आसन्नयोर्द्वयोर्ग्रहयो: परस्परं रश्मय: संयुक्ता विहन्यमाना इव लक्ष्यन्ते तदंशुमर्दनं कथ्यते)

अंशुमल्लय (aṁśumal-laya) *m.* the setting of the sun, sunset ददौ दृशां विंशतिमंशुमल्लयाद् दशाननश्चारुणि वारुणीमुखे RāmC. 18. 2.

अंशुमान (aṁśu-māna) *n.* measure or extent of rays (which each planet or heavenly body is supposed to have) स्वोच्चोनमिष्टखचरं यदि षड्गृहोनं चक्राद्विशोध्य कृतलिप्तकमंशुमानै:। हत्वा भचक्रकलिकाहृतमब्दपूर्वं रव्यादिरश्मिजनितायुरिति ब्रुवन्ति JātaPā. 5. 23.

अंशुमाला (aṁśu-mālā) *f.* **1** a garland or an array of rays, halo जगन्माता न दुष्यते। यथांशुमाला सूर्यस्य द्विजचण्डालसङ्गिनी MārkP. 18. 32; भ्रमत्येतत् सुदर्शनम्। अस्यांशुमाला दुष्प्रेक्ष्या AgniP. 269. 5 = VāmaP. 86. 11; संसारदोषप्रशमैकहेतु: करोति विद्या यदि दर्पमोहम्। तदन्धक(°का)राय भवत्यवश्यं साभ्रे नभस्यंशुमतोंऽशुमाला DarpaDa. 3. 1; कमलिनीकामुको यत्र धत्ते रत्नश्रेणीकिरणकलिकाकोमलामंशुमालाम् VikraDeC. 18. 2; **2** one of the thousand names of the river Gaṅgā नाम्नां सहस्रं गङ्गाया:…जपनीयं प्रयत्नेन…अंशुमाला ह्यंशुमती…अञ्जनावती SkandP. iv. 29. 39.

अंशुमालि (aṁśu-māli) *m.* [Sg. Nom. -māliḥ] **1** name of a son of Bharata, the traditional author of the Nāṭyaśāstra पुत्रानध्यापयामास प्रयोगं …शक्रनेमिं गभस्तिं चाप्यंशुमालिं शठं तथा NāṭyaS'ā. 1. 38. **2** having a garland of rays or halo, the sun विवस्वानिनांशु(? °निनोंऽशु)मालि: प्रभाकरश्च भास्कर:…इति सूर्यनामानि GaṇiNā. 56.

अंशुमालिकन्या (aṁśumāli-kanyā) *f.* the daughter of the sun, the river Yamunā अयमाविशदंशुमालिकन्यामभिराम: YātrāPra. 7. 44.

अंशुमालिकपिश (aṁśumāli-kapiśa) *adj.* ruddy with the (rays of) the sun अंशुमालिकपिशाम्बरमध्ये व्यक्तिभाजि मधुवैरिणि काले।…अर्जुनस्य मुहुरास विकास: YātrāPra. 6. 12.

अंशुमालित्व (aṁśumāli-tva) *n.* the state of having a garland of rays, brightness, luminousness भृगु:…दृश्योऽर्धपञ्चमै:। चतुर्भिर्वांशुमालित्वादंशै-

रंशुमतोऽन्तरे MaBhāsk. 6. 45.

अंशुमालिन् (aṁśumāl–in) *adj.* having a garland of rays or a halo around, encircled with a halo A (of the sun) द्रोणोऽग्निकल्पः···रराज··· सूर्य इवांशुमाली MahāBhā. vii. 138. 16; शरैश्चिताङ्गो भुवि भाति कर्णो हतोऽपि सन् सूर्य इवांशुमाली MahāBhā. viii. 68. 37; MahāBhā. viii. App. 2. 54; ततः प्रभृत्यक्रूरः···आदित्य इवांशुमाली चचार ViṣṇuP. iv. 13. 161; तं तडिमाली रविरिवांशुमाली···निजगाद MatsyaP. 138. 49; एवं नाम्नि कृते तस्य भास्करस्यांशुमालिनः । द्विजानां पुरतः पुष्पः कथयामास चेष्टितम् SkandP. vi. 162. 1; कोंऽशुमाली पवित्रः VidaMuMa. 3. 12 (क='the sun'); धार्यधारकभावसंबन्धविवक्षायां यथा अंशुमाली रविरिति भवति KāvyaKaVṛ. 32. 17 (2. 1); B (of fire) अरश्मि बिम्बं सूर्यस्य वह्निं चैवांशुमालिनम् । दृष्ट्वैकादशमासात् तु नरो नोर्ध्वं तु जीवति MārkP. 43. 3=S'ārṅgaP. 4568.

अंशुमालिन् (aṁśumāl–in) *m.* 1 the sun स···बभौ रणे···यथांऽशुमाली परिवेषवांस्तथा MahāBhā. viii. 60. 19; स (हनूमान्) मन्दराग्रस्थ इवांशुमाली··· कुमारमक्षं···ददाह Rāmā. v. 45. 17; मनुष्यभावे पुरुषं पुरातनं स्थितं जलादर्श इवांशुमालिनम् Kirātā. 14. 41; 12. 13; अवततार मध्यमं लोकमंशुमाली HarṣaC. 22. 2; हिमालयाभिमुखीं यात्रामदादंशुमाली HarṣaC. 73. 5; ततः···अंशुमाली मलीमसमङ्गमिव क्षालयितुमपरजलनिधिमवातरत् HarṣaC. 293. 18; उत्क्षिप्य त्रियामामयं नीलांशुकपटलमुदजिहीत भगवानुदंशुरंशुमाली AvantiKa. 95. 8; 161. 1; शशाङ्कस्य गुरुतल्पगमनमंशुमालिनो वडवालङ्घनम् DaśKuC. 44. 6; व्रजति विषयमक्ष्णामंशुमाली न यावत् तिमिरमखिलमस्तं तावदेवारुणेन S'iśuVa. 11. 25; क्षुधा··· बभौ दृष्टिरिष्टसमरांशुमालिनः S'ṛṅgāTi.(Ru.) 3. 66; तमसां छेदने कोऽन्यः प्रभवेदंशुमालिनः MahāP. 34. 29; RāmC. 6. 12; 30. 36; लोहितायमाने निपतति मुक्तांशुकेंऽशुमालिनि···किंनरमिथुनमिदमगायत् NalaCam. 3. 21(29); (अर्णवः) अनर्घ्यमर्घ्यं जगदेकचक्षुषे समुद्यतो दातुमिवांशुमालिने NavaSāC. 13. 36; अंशुमानंशुमाली ···दिवाकरः । एतैस्तु नामभिः सूर्यः स्तुतस्तेन NaraP. 20. 5; SaurP. 1. 31; SkandP. iv. 46. 1; तमो न तिष्ठेत संनिधावंशुमालिनः S'ivaP. iii. 9. 35 (305B. 7); Rāvaṇā. 16. 75; RāmāMañ. 304. 21; स नृपं राहुग्रस्तेंऽशुमालिनि···व्यजिज्ञपत् BṛKathāMañ. xv. 1. 233; अस्ताद्रिकन्दरालीने···अंशुमालिनि KathāSaSāg. iii. 4. 103; xii. 19. 24; तुरगावलिरंशुमालिनः VikraDeC. 15. 65; TriṣaS'aPuC. i. 1. 433; शिरःस्थेनांशुमालिना···अभवत्तेषामुदन्या PāṇḍaC. 9. 251; VasaViKā. 9. 58; रमयति तरुणः पद्मिनीमंशुमाली SūktiMu. 62. 9=S'ārṅgaPa. 3910; कुमुदं मन्दयत्यंशुमाली Ekāva. 6. 3(33); उदितेन···नः प्रशमं महो गमितमंशुमालिना NemiNir. 9. 19; पश्चात् प्रचण्डयो-(i. e. चण्ड and प्रचण्ड)र्दण्डौ पूजयेदंशुमालिनः MahNirvāT. 13. 82; Subhāṣi. 1911; दिवाप्युलूको यदि नावलोकते तदापराधः कथमंशुमालिनः VetāPañ.(S'i.) 25. 34; अंशुमालिनि विशल्यपराद्रिं केचिदस्य किरणाः सविलम्बाः । शार्वरैर्जगृहिरे AcyutaRā. 8. 28; Raghunā. 4. 17; स्नातोत्थितो जलनिधेरयमंशुमाली KaumuMa. 4. 21; असौ···पर्यङ्कात्···प्रोत्तस्थावुदयगिरेरिवांशुमाली ĀnandRa. 5. 1; VasaTi. 5. 4; 45. 18; AmaK. 206(4); TrikāS'e. i. 3. 18; AnekāSaṁ. 2. 457; अंशोर्धार्यत्वेऽशुमाली स्वत्वेऽशुपतिरंशुमान् AbhidhāCin. 13; AbhidhāRaMā. 1. 35; AnekāNi. 148; etc. 2 name of a guardian deity at the side-door of a temple औदुम्बरः प्राक्कृतिको द्वि(वि)रामश्चांशुमाल्यपि । औपदौवारिकं त्वेतद् गणपोडशकं क्रमात् PāraS. 11. 195; 3 sulphur रसोंऽशुमाली जयपाललोहः शिला हरिद्रा वलयं समांशाः···जलोदरादीन् जयतीह रोगान् RaseCin. 9. 211.

अंशुमालिनी (aṁśumāl–inī) *f.* 1 name of a queen of Ayodhyā अंशुमानभवद्राजा साकेतनगरोद्भवः···तत्प्रिया चांशुमालिनी BṛKathāK. 134. 2; 2 name of the fifth kalā (a part of the Īśānamantra) to be used in Nyāsa अंशुमालिन्यथ परा प्रणवाद्या नमोऽन्विताः S'āraTi. 18. 63; 3 name of a S'akti or personified energy of a deity पूज्यास्ताः···वृद्धि(:) सौम्या मरीचिश्च परतस्त्वंशुमालिनी TantrRā. 7. 19.

अंशुमालिमण्डल (aṁśumāli–maṇḍala) *n. m.* the disc or orb of the sun पूर्वाचलस्थलीमधिरोहति अंशुमालिमण्डले···सा समुत्थाय सवितुः स्तुतिमकरोत् NalaCam. 3. 3(3)

अंशुमालिमरीचि (aṁśumāli–marīci) *m.* the ray of the sun, sunbeam यथांशुमालिमरीचिपटलस्य जलच्छायापत्त्याभेदेन तत्प्रकाशात्मता तद्वत् (आत्मनः प्रकाशात्मता) SiddhāSi. i. 119. 1.

अंशुमालिसुत (aṁśumāli–suta) *m.* the son of the sun (Sugrīva) इयमंशुमालिसुत रत्नवती जगती न कुत्र सुकृती यदयम् RāmC. 26. 43.

अंशुमाली (aṁśumālī) *f.* name of the wife of Kaśyapa कीर्तिर्जयन्तं भर्तारमंशुमाली च कश्यपम् (सिषेवे) PadmP. v. 12. 25.

अंशुयष्टि (aṁśu–yaṣṭi) *f.* a pencil of rays, a streak of rays or light ताडयंस्तिमिरमंशुयष्टिभिः···। मीनकेतनमहीपतेः प्रतीहारतामनुजहार चन्द्रमाः Surath. 6. 54.

अंशुयोग (aṁśu–yoga) *m.* conjunction of the rays (of the opposing planets) युद्धमंशुविमर्दाख्यमंशुयोगे परस्परम् SūrySi. 7. 18.

अंशुरहित (aṁśu–rahita) *adj.* devoid of rays रविरंशुरहितो न शोभते SamyaKau. 70. 5.

अंशुराशि (aṁśu–rāśi) *m.* mass of rays विलुप्यमानातनुकण्ठमण्डलप्रभान्धकारच्छविरंशुराशिभिः । ···समाधिगोचरं चिराय दध्यौ किमपीन्दुशेखरः HarVi. 21. 26.

अंशुरेखा (aṁśu–rekhā) *f.* a streak or beam of rays चकाशे···पत्युर्भासां भास्वरेवांशुरेखा S'ivLī. 13. 14.

[1]**अंशुल** (aṁśu–la) *adj.* radiant, luminous यत्र···। जगाम जम्बालकुलानुकारं रथ्यासु रत्नप्रकरोंऽशुलोऽपि RāmC. 17. 14.

[2]**अंशुल** (aṁśula) *m.* name of Cāṇakya विष्णुगुप्तस्तु कौण्डिण्यश्चाणक्यो द्रोमिणोंऽशुलः TrikāS'e. ii. 7. 22.

अंशुलता (aṁśu–latā) *f.* creeper-like ray अशिशिरमहसो विसारिणा खे वलयितमंशुलताकदम्बकेन NavaSāC. 3. 48.

अंशुलेखा (aṁśu–lekhā) *f.* a streak of ray or lustre पादाभरणरत्नांशुलेखासंदेहदायिनीभिः···अङ्गुलिभिरुपेताभ्यां···चरणाभ्यां Kād. 186. 22; आयतारुणां··· हारनायकस्यांशुलेखां विभ्रमपताकामिव···उद्वहन्तीं कन्यकामद्राक्षम् TilaMañ. 160.15; अत्यच्छदशनोद्गच्छदंशुलेखातरङ्गिभिः । दीर्घैर्यस्यारिनारीणां निःश्वासैश्चामरायितम् NavaSāC. 11. 79.

अंशुलेपिन् (aṁśu–lepin) *adj.* smearing with the rays, radiant यत्र···। जगाम जम्बालकुलानुकारं रथ्यासु रत्नप्रकरोंऽशुलोऽपि [v. l. अंशुलेपी] RāmC. 17. 14.

अंशुवत् (aṁśu–vat) *ind.* 1 like a minute particle नन्वदृष्टोंऽशुवत् [v. l. न च दृष्टोंऽशुवत्] सोऽर्थो न च तत्कार्यमीक्ष्यते PramāVā. 4. 161; 2 as in the case of the Aṁśu libation अहरङ्गं वांशुवच्चोदनाभावात् MīmāSū. x. 6. 38; 3 like the sun कुले भात्येष खेंऽशुवत् KāvyKaVṛ. 107. 19(4. 1)

अंशुवाण (aṁśu–vāṇa) *m.* (=aṁśu–bāṇa) (APTE. GOLD.)

अंशुवाहिनी (aṁśu–vāhinī) *f.* name of a river कम्पना च विशल्या च करतोयांशुवाहिनी । एताः···नद्यः ViṣṇuDhaP. ii. 22. 181.

अंशुविभाग (aṁśu–vibhāga) *m.* the separation of fibres or threads अंशुविभागादंशुसंयोगविनाशः NyāyKa. 163. 24.

अंशुविमर्द (aṁśu–vimarda) *m.* ray-obscuration of two (opposing) heavenly bodies in conjunction अंशुविरोधे [v. l. °विमर्दे] युद्धानि भूभृताम् BṛSaṁ. 17. 5; युद्धमंशुविमर्दाख्यमंशुयोगे परस्परम् SūrySi. 7. 18.

अंशुविरोध (aṁśu–virodha) *m.* ray obscuration of planets अंशुविरोधे युद्धानि भूभृतां शस्त्ररुक्क्षुद्वमर्दाः BṛSaṁ. 17. 5.

अंशुविसर (aṁśu–visara) *m.* flow or expanse of light (of the eyes) देव्यपि श्रीः···चक्षुषः क्षरता क्षीरधवलेनांशुविसरेण सुधारसेनेवाप्याययन्ती···राज्ञो वपुः पुनरवादीत् TilaMañ. 56. 6.

अंशुवृन्द (aṁśu–vṛnda) *n.* a mass or volume of rays A of the sun देशे···यात्येकान्तेन नाशं तिमिरवति रवेरंशुवृन्दं खगौघैः PadmP.(Ra.) 25. 59; B of the goddess (Pārvatī) सिन्दूराभैः सुन्दरैरंशुवृन्दैर्लाक्षालक्ष्म्यां मज्जयन्तीं जगन्ति । हेरम्बाम्ब त्वां हृदा लम्बते यस्तस्मै विश्वः स्वयमेवानमन्ते TripuVePāSt. 78.

अंशुशटा (aṁśu–śaṭā) *f.* (=aṁśusaṭā) BṛSaṁ. 27. 1.

अंशुश्री (aṁśu–śrī) *f.* splendour of rays क्षोणीभृतां कटकवर्त्मनि किं नु कृत्यमंशुश्रिया विरहितैर्ननु गण्डशैलैः HarVi. 11. 66.

अंशुश्रेणी (aṁśu–śreṇī) *f.* a row or line of fibres प्रकाण्डश्रीर्वाचामपि न विषयः शाल्मलितरोस्तथाप्यंशुश्रेणीमयमनुपभोग्यं बत फलम् SaduktiKa. 265. 9.

अंशुसंयोग (aṁśu–saṁyoga) *m.* conjunction of fibres in a thread or yarn ततो विभागात् तन्त्वारम्भकस्यांशुसंयोगस्य विनाशः NyāyKa. 163. 9; 163. 24; अंशुसंयोगविनाशसमकालं तन्त्वन्तरे कर्मचिन्तनात् Kiraṇā. 230. 12 (BSS.); 244. 8(BSS.); अंशुसंयोगनाशात्तन्तुनाशः Kiraṇā. 230. 15 (BSS.) = TarkSaṁ.(Ā.) 75. 18.

अंशुसंहति (aṁśu–saṁhati) *f.* a mass of rays पार्थबाणाः पशुपतेरावभुविशिखावलीम् । पयोमुच इवारन्ध्राः सावित्रीमंशुसंहतिम् Kirātā. 15. 40.

अंशुसङ्ग (aṁśu–saṅga) *m.* contact with the rays हिमाचले भानुमतोंऽशुसङ्गाज्जलत्वमभ्येति पुनस्तदेव (=अम्बु हिमस्वरूपम्) ViṣṇuP. v. 9. 30.

अंशुसंघ (aṁśu–saṅgha) *m.* a mass of rays निर्गत्य बिम्बादिव भानवीयात्सौधाकरं मण्डलमंशुसङ्घः NaiṣC. 6. 7; उष्णांशोरंशुसङ्घप्रभावात्स्वल्पं तेजो दीपवन्नाशमेति SiddhāTaVi. 207. 10.

अंशुसंज्ञक (aṁśu–saṅjñaka) *adj.* (a sacrifice) having the name Aṁśu तसात्कर्मान्तरं··· अंशुसंज्ञकं यागं करोतीत्येवं प्राप्तम् S'ābaBh. 609. 6 (*on* ii. 3. 20); MīmāKau. ii. 61. 23 (*on* ii. 3. 20)

अंशुसटा (aṁśu-saṭā) *f.* the mane-like rays पूर्वः···चन्द्रार्कांशुसटाकलापकलितो वायुर्यदाकाशतः BṛSaṁ. 27. 1(VBSGM)

अंशुसंतति (aṁśu-santati) *f.* the row or line of rays अग्रतः प्रचलितस्य खरांशोरंशुसंततिरिवैक्ष्यत संध्या Acyutarā. 8. 11; 8. 3.

अंशुसमूह (aṁśu-samūha) *m.* the multitude of rays, the heap of rays ध्यानशे शशधरेण विमुक्तः···|···वासवस्य दिशमंशुसमूहः Kirātā. 9. 17; हे हिमद्युते चन्द्र···त्वया तिग्मद्युतेः सूर्यस्य अंशुसमूहा अमृतीकृताः AlaṅkāMañ. 105. 15.

अंशुसंपर्क (aṁśu-samparka) *m.* contact with the ray(s) विनार्कस्यांशुसंपर्के ध्वान्तध्वंसनचेतसः । न प्राप्नोति कलावृद्धिं शिवोपासनया शशी MohaRāPa. 5. 5.

अंशुसंमर्द (aṁśu-sammarda) *m.* a particular planetory conflict असंयुक्तबिम्बयोरन्योन्यरश्मिसंश्लेषोऽंशुसंमर्दः AdbhuSāg. 207. 21.

अंशुसर्वस्व (aṁśu-sarvasva) *n.* the entire wealth of rays स्वकीयमंशुसर्वस्वं न्यासीकृतमिवेन्दुना PariPar. 2. 135.

अंशुसहस्र (aṁśu-sahasra) *n.* a thousand rays सहैवांशुसहस्रेण प्रदोषो ग्रसते रविम् Kapphiṇā. 16. 43.

अंशुस्नान (aṁśu-snāna) *n.* bathing in the sun-shine (rays) मृज्जलानलवातांशुस्नानैः शौचं वदन्ति ये TriṣaS'aPuC. iii. 6. 102.

अंशुस्रोतस् (aṁśu-srotas) *n.* a stream of rays or lustre यदंशुस्रोतसः सङ्गादुत्तमाङ्गेऽपि धूर्जटेः । नेन्दुः क्षीरोदकल्लोलनिवासप्रीतिमुज्झति S'rīKaC. 4. 4.

अंशुहस्त (aṁśu-hasta) *m.* **A** the sun, having the rays as his hands मित्रो ध्वान्तारातिरब्जांशुहस्तः AbhidhāCin. 96; दिवसकरदृशानोष्णांशवश्चांशुहस्तः KośaKaTa. 1. 657. *fn.*; **B** the hand in the form of the ray भाव्यमिह स्तेनेन स्फुटमस्य हि तद्गतेंऽशुहस्तेऽनेन Nalo. 2. 48.

अंशुहेतुत्व (aṁśu-hetutva) *n.* the state of being productive of the strand of a cob-web प्रकृत्यैवांशुहेतुत्वमूर्णनाभेऽपि नेष्यते । प्राणिभक्षणलाम्पट्याल्लालाजालं करोति यत् TattvSaṁ. 168.

अंशूत्कर (aṁśūtkara) *m.* heap of rays, multitude of rays अंशूत्करैरुदजिहीत च शीतरश्मिः HarVi. 20. 42.

अंशूदक (aṁśūdaka) *n.* water exposed to the rays (of the sun and the moon) दिवा सूर्यांशुसंतप्तं रात्रौ चन्द्रांशुशीतलम् । अंशूदकमिति ख्यातं सर्वरोगनिवारकम् HārīS. i. 7. 80; i. 7. 71; शस्तं शरदि नादेयं (of the river) नीरमंशूदकं परम् BhāvPra.(Bhā.) vi. (13). 61; v. 348; viii. (1). 74.

अंशेतराल्पता (aṁśetarālpatā) *f.* fewness or rarity of the Svaras (notes) other than the key-note रिलोपात्षाडवं ज्ञेयं पूर्णत्वेंऽशेतराल्पता SaṁgīRa. i. 7. 89.

अंशैक्य (aṁśaikya) *n.* union with the numerator, a sum with the addition of the numerator(s) भग्नगणो द्विः कनसीषीषै सेतै क्रमाद्गुर्तोंऽशैक्यम् । पातः स्यात् ĀryaSi. 2. 16(51); अंशैक्यहरवर्धोऽंशो दृश्यं तद्भाजितं भवति योगे ĀryaSi. 15. 21(148); अंशैक्योनेनाप्तं दृश्यं फलमत्र भवति मूलधनम् GaṇiSāSaṁ. 5. 206.

अंशोक्ति (aṁśokti) *f.* statement of a part, a partial statement क्वचिद्विशेषनिष्ठत्वेन निषिध्यते क्वचित्पुनरंशोक्तावंशान्तरगतत्वेनेत्यत्रापि द्वौ भेदौ AlaṅkāSa. 115. 5; अंशोक्तावंशान्तरस्य वा निषेधः PratāYaBhū. 440. 8; क्वचिदंशोक्तावंशान्तरे निषेधः SāhiDa. 587. 4.

अंशोत्पत्ति (aṁśotpatti) *f.* the ascertainment of the numerator, finding the numerator अत्रांशोत्पत्तौ सूत्रम् GaṇiSāSaṁ. 2. 71.(1)

अंशोत्पादकसूत्र (aṁśotpādaka-sūtra) *n.* the rule for finding the numerator एकांशवृद्धीनां राशीनां युतावंशाद्धारस्याधिक्ये सत्यंशोत्पादकसूत्रम् GaṇiSāSaṁ. 2. 72.(1)

अंशोत्सर्ग (aṁśotsarga) *m.* giving up a part of one's self (as an incarnation) जगत्यर्थे कृतो योऽयमंशोत्सर्गो महात्मभिः HariVaṁ. 45. 14.

अंशोद्भव (aṁśodbhava) *adj.* **A** (the āyurdāya) originating from the Aṁśa=Aṁśāyurdāya period of life अंशोद्भवं विलग्नात् पैण्डं भानोर्निसर्गजं चन्द्रात् HorāSā 7. 19; **B** born or produced from only a part, partial incarnation एकादशविधा रुद्राः तस्य चांशोद्भवास्तथा LiṅgaP. i. 5. 29.

अंशोपासन (aṁśopāsana) *n.* meditation on a part इह वैश्वानरविद्यामुपासनमंशेन समस्तेन वेति संदिह्यते···अंशोपासनमुचितमिति पूर्वः पक्षः BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 375. 10 (*on* iii. 3. 55)

अंश्वदाभ्यन्याय (aṁśvadābhya-nyāya) *m.* the Mīmāṁsā rule for deciding the nomenclature based on the cases of Aṁśu and Adābhya dealt with in the MīmāSū. ii. 3. 20 अंश्वदाभ्यन्यायेन उपांश्वन्तर्यामिशब्दयोरपि नामत्वमिति भावः MayūMāli. 67. 12 (*on* i. 4. 4)

अंश्वधिकरण (aṁśvadhikaraṇa) *adj.* having the threads as its substratum गुणकर्मणां पटस्य च प्रध्वंसः किमधिकरणः प्रतीयते इति वक्तव्यम् । अंश्वधिकरण एवेति चेत् NyāyKuA. i. 97. 3.

अंश्वन्तर (aṁśvantara) *n.* another fibre of a thread अथवा अंश्वन्तरविभागोत्पत्तिसमकालं तस्मिन्नेव तन्तौ कर्मोत्पद्यते PadārthaSaṁ. 154. 8; अंशुक्रियया अंश्वन्तराद्विभागः NyāKa. 163. 22; Kiraṇā. 244. 7.

अंश्वादि (aṁśvādi) *m.* a *gaṇa* in P. vi. 2. 193 प्रतेरंश्वादयस्तत्पुरुषे ।

अंस् (aṁs-) x. P. [so found in DhātuPra. x. 359; DhātuVṛ. x. 363; DhātuPā.(C.); DhātuPā.(J.); DhātuPā.(Sā.) x. 129; a variant for **अंश्** x. P. meaning समाघात]

[1]**अंस** (áṁsa) *m.* (*m.* and *n.* according to Liṅgānu.(Pā.) 108. 17; (Sā.) 119. 6; (Ha.) 48. 10; (He.) 136. 13 and Kośas : AmaK. 1230; AbhidhāRaMā. 2. 370; KalpaK. 482. 192; KośaKaTa. 2. 2831; S'abdaBhePra.(Ma.) 4. 1; Vaija. 178. 71; NāmMā. 101; *n.* Mānaso. iii. 1. 398; Yādavā. 15. 106) [IE word not traceable to a root Pok. 778; Mayr. 14. Add; / अस्यते भारेण अंसं स्कन्धः GaṇRa. 2. 68; अंस समाघाते । अंसः DhātuPra. x. 359; अमेः सन् Uṇā. 5. 21; PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. vi. 2. 138; SiddhāKau. 563B. 11; Prasā. ii. 642. 7; अंसौष्ठशब्दैः च प्रत्ययस्य नित्त्वादाद्युदात्तौ KāśiVṛ. *on* vi. 2. 138; अंसो वृषादित्वादाद्युदात्तः Nyās. 2. 417] **1A** shoulder in a wide sense **B** the back of the shoulder **C** the side of the shoulder **D** the front part of the shoulder **E** various specific parts of the shoulder **F** (in Astrol.) a region of the body **G** (in Anat.) various parts and elements of the shoulder region **2 i** shoulder of an animal **ii** of a bull **iii** of a cow **iv** of a horse **v** of an elephant **vi** of the man-lion **3A** the two upper corners of the sacrificial altar **B** the square marked to locate the aṁsa of the Vedi **C** the point fixed to delimit the aṁsa of the Vedi **D** marks on the cord **4** the protuberance of a ladle **5** the root of the wing **6** the flanks of a building **7 i** name of a Gandharva **ii** of a king.

1 A shoulder in a wide sense (the part of the body from the neck to the arm-pits, inclusive of the various regions expressed by words like स्कन्ध, भुजशिरस्, बाहुमूल, स्कन्धपृष्ठ, स्तनबाह्वन्तर) अंसेष्वेषां नि मिमृक्षुर्ऋष्टयः ṚV. i. 64. 4; अंसेष्वा वः प्रपथेषु खादयः ṚV. i. 166. 9; स्वयं दास उरो अंसावपि ग्ध ṚV. i. 158. 5; i. 166. 10; i. 168. 3; v. 54. 11; v. 57. 6; vii. 56. 13; यक्ष्मं दोषण्यमंसाभ्यां बाहुभ्यां वि वृहामि ते ṚV. x. 163. 2=AV. ii. 33. 2; य आत्मानमतिमात्रमंस आधाय बिभ्रति AV. viii. 6. 13; AV. ix. 4. 8; x. 2. 5; उदरमंसौ ग्रीवाश्च श्रोणी···विशो मेऽङ्गानि VājaS. 20. 8; अंसयोर्वा इदं शिरः प्रतिष्ठितम् S'atBr. XIV. i. 3. 10; अथेतरः सव्यमन्वंसमभ्यवेक्षते S'āṅkhāĀ. 4. 15 (18. 18); अंसेऽध्वर्युमन्वारभेत···पाणिना ĀśvaS'S. I. i. 3.25; अहतेन वाससा दक्षिणमंसं यजमानः प्रोर्णुते ĀpaS'S. x. 9. 8; xi. 21. 3; xxiv. 12. 7; S'āṅkhāS'S. i. 6. 3; अध्यंसौ पाणी कृत्वा हृदयदेशमालभेत ĀśvaGS. i. 20. 9; अथास्या उपोत्थाय दक्षिणेन हस्तेन दक्षिणमंसं प्रतिबाहुमन्ववहृत्य हृदयदेशमभिमृशति BaudhGS. i. 4. 1; अथास्याः सव्येंऽसे··· वाससो ग्रन्थिं क्रियमाणमनुमन्त्रयेत VārāGS. 15. 26; HirGS. i. 5. 8; (वृकोदरः) अंसयोश्च यमौ कृत्वा··· मोक्षयामास पावकात् MahāBhā. iii. 13. 83; प्रतिजग्राह तां (गदां) कृष्णः पीनेनांसेन MahāBhā. vii. 67. 51; दशग्रीवः···वामे चांसेऽवसज्याथ शुभे यष्टिकमण्डलू Rāmā. iii. 44. 3; अंसेन संश्लिष्य च कूबराग्रम् BuddhaC. 3. 60; Saund. 4. 16; तथांसगण्डयोः स्पर्शात् स्पर्शमेवं विनिर्दिशेत् NāṭyaS'ā. 22. 83; मध्यः क्लान्ततरः प्रकामविनतावंसौ S'āk. 3. 12; विस्रस्तमंसादपरो विलासी···प्रालम्बमुत्कृष्य यथावकाशं निनाय RaghuVa. 6. 14; नायकस्यांस एको द्वितीयकः प्रसारित इति पुनःपुनर्व्यत्यासेन वेणुदारितकम् KāmSū. 140. 13 (2. 6); 100. 7 (2. 2); अवलम्ब्य च···दक्षिणेन च हस्तेन माधवगुप्तमंसे HarṣaC. 316. 2; यान्तीनां सममसितभ्रुवां नतत्वादंसानां महति नितान्तमन्तरेऽपि S'iśuVa. 8. 2; जयश्रियं दक्षिणमंसमंसलौ ···नृपती···समं समारोपयतः स्म संयति RāghPāṇ. (Dha.) 6. 3; विन्यस्य प्लवगपतिं विसंज्ञमंसे निर्विघ्नः स निजपुरं प्रति प्रतस्थे RāmC. 34. 33; तस्यांसौ श्रियमापतुः । जयलक्ष्मीकृतावासौ तुङ्गावट्टालकाविव MahāP. 15. 19; शरीरमेव शरीरस्य न कुत्रचिदप्यंसमधिरोहति VakroJī. 24. 18; प्रियस्यांसे पीने लुलित इव घनः केशपाशः सुकेश्याः KāvyMī. 85. 2; वार्मण्येषा भवेन्मुद्रा द्वावंसावनया स्पृशेत् LakṣmīT. 34. 23; न्यसेद्वर्णान् गण्डांसोरुपदेषु च S'āraTi. 15. 9; कचदेशललाटांसतुल्याः प्रोक्ताः (दण्डाः) ViṣṇuDhaP. ii. 85. 25; स तु ब्रह्मऋषेरंसे गतासुमुरगं रुषा···निधाय पुरमागमत् BhāgP. i. 18. 30; त्रिपताकौ हस्तौ अंसकपोलललाटानामन्यतमक्षेत्रे कृतौ AbhinBhā. ii. 74. 11 (*on* 9. 195); ललाटांसहृदादिषु । धारयेयुस्त्रिपुण्ड्राणि ĪśānS'iPa. ii. 3. 112; विगलितकबरीभारमंसे वहन्त्याः ··· वपुः ··· लक्ष्म्याः पुनातु VyaktiVi. 44. 4; अंसः सवल्कलग्रन्थिः सजटापल्लवं शिरः NavaSāC. 11. 97; DvyāśraKā. 5. 22; उभावंसौ नतौ कार्यौ Mānaso. iv. i. 92; तस्य पीनोन्नतावंसौ लीलाशैलौ नृपश्रियः PāṇḍaC. 1. 457; अंसे कृष्णाजिनश्रीः PārvPa. 4. 6; सख्युरंसे करं दक्षिणं न्यस्य StavMā. 201. 9; तदनु कापि नाम पशुपाङ्गना कान्तमंसमवलम्बते स तव Nārāy.

x. 69. 6; **1 B** back of the shoulder ज्योतिर्ज्वालाप्रचयजटिलः संनिधत्ते कुठारस्तूणीरोंऽसे MahāviC. 2. 26; इतश्च…उभयांसोत्तम्भितभूरिभस्त्रतया त्रिशिरोनिशाचरानीकमिव … इदं गौर्जरं बलम् YaśasCam. i. 467. 6; अथांसयोः समासज्य नतयोरसिचर्मणी BṛKathāS'loSaṁ. 15. 87; पाणौ कार्मुकमालिखेयमिषुधी पाश्चात्ययोरंसयोः JānaPa. 2. 15; 3. 51; **1 C** side of the shoulder यदयं रथसंक्षोभादंसेनांसो रथोपमश्रोण्याः । स्पृष्टः Vikramo. 1. 11; अंसेनांसमभिघ्नतां विवदतां तत्तच्च संकीणतां (नृणाम्) PādaTā. 10. 21; जघानांसेन सा नरम् BṛKathāMañ. ix. 2. 1020; यदयं रथसंक्षोभादंसेनांसो निपीडितः Kuval. 135(10); **1 D** front part of the shoulder (used for striking with the palm as a challenge) कश्चिदास्फालयद्रामममंसं दक्षिणपाणिना PadmP. (Ra.) 6. 436; निजमंसमरातिवन्निजघ्ने Yādavā. 15. 106 **1 E** *aṁsa* is used to refer to various specific parts of the shoulder and distinguished from others (कुमारस्य) अंसावभिमृशति ĀśvaGS. i. 15. 3 (comm. स्तनबाह्वोर्मध्यप्रदेशोंऽसः); द्वे द्वे जानुकपोलोरुफलकांससमुद्भवे YājñaSm. 3. 87(Mitā. भुजशिरः, Aparā., VīraMi. अंसौ बाहुमूले); अंसेन बिभ्रत्करवीरमालां स्कन्धेन शूलं हृदयेन शोकम् Mṛcch. 10. 21; जत्रुस्कन्धांसकक्षादोर्मणिबन्धकरद्वयम् SkandP. iv. 37. 6 (comm. स्कन्धश्च भुजशिरः … अंसश्च तस्यैवोपरिभागः); ग्रीवामूलादधः स्कन्धः स्कन्धस्यान्ते तथाक्षकम् । तस्याधः कोटरे कक्षः स्यादंसो बाहुमूलतः ParyāRaMā. 922; **1 F** (in Astro.) it constitutes, along with the shoulder-joint the seventh region of the body to forecast good and bad results in various periods of life अथ सप्तममंसजत्रुणी कथयन्त्यष्टममोष्ठकन्धरे BṛSaṁ. 70. 25 = BhaviP. 23B. 14 (i. 5. 106); **1 G** (in Anat.) *aṁsa* refers to various parts and elements in the shoulder-region पृष्ठमर्माणि तु कटीकतरुणकुकुन्दरनितम्बपार्श्वसन्धिबृहत्यंसफलकान्यंसौ चेति SuśruS. iii. 6. 6; अंसांसफलकापाङ्गा नीले मन्ये फणौ तथा । वैकल्यकरणान्याहुः (मांसमर्माणि) SuśruS. iii. 6. 13 = BhāvPra.(Bhā.) 3. 233; स्वभावगता अपि त्रयः सङ्गा भवन्ति शिरसो वैगुण्याद् अंसयोर्जघनस्य वा SuśruS. iv. 15. 4 (comm. अंसो बाहुशिरः); चत्वारि क्षिप्राणि द्वावंसौ द्वे विधुरे…एवं सप्तविंशतिः स्नायुमर्माणि comm. *on* SuśruS. iii. 6. 4; अष्टाङ्गुलौ स्कन्धौ, षडङ्गुलावंसौ CaraS. iii. 8. 117 (1941 Ed.); द्वावंसावंसफलकावपि द्वावेव चाक्षकौ KāśyaS.. 75A. 12; तद्वदक्षकांसांसफलकेषु AṣṭāSaṁ. i. 224. 10 (2. 5); ग्रीवाबाहुशिरोमध्येंऽसपीठस्कन्धबन्धनावंसौ AṣṭāSaṁ. i. 234. 10 (2. 7); स्कन्धयोर्मथनं बाह्वोर्भेदः पीडनमंसयोः AṣṭāSaṁ. i. 261. 18 (3. 2); **2 i** shoulder of an animal कश्यपेवांसा AitBr. 6. 6(165); अथ यत्र शीर्ष्णोऽवद्यति नांसयोर्नाणूकस्य नापरसक्थ्योः ĀpaS'S. vii. 25. 6; तस्य विभागं वक्ष्यामः ।…दक्षिणं पार्श्वं सांसमध्वर्योः ।…सव्योंऽसः प्रतिप्रस्थातुः ĀśvaS'S. II. iv. 9. 6; कश्यपाकृती अंसौ S'ābaBh. 1780. 8 (*on* ix. 4. 25); स्रुवाज्येन ललाटे अंसयोः श्रोण्योश्च पशुं समनक्ति VīraMi. (Saṁskāra.) 993. 13; 1006. 11; **2 ii** (of a bull) मित्रश्च वरुणश्चांसौ… AV. ix. 7. 7; **2 iii** (of a cow) यावंसौ या च ते ककुत् । आमिक्षां दुहतां दात्रे AV. x. 9. 19; **2 iv** (of a horse) अश्विनावंसाभ्याम् VājaS. 25. 3; स्याताम् अंसादधो बाहू AśvaVai. 2. 20; वाजिनां…यै-(द्वारै-)र्याति कुत्सितं रक्तं…लोचनयोरंसयोश्च मुखे तथा YuktiKa. 192. 6; आरोहिणोंऽसेष्वथ केशपङ्क्त्या ग्राहं भटा अत्वरयंस्तथाश्वान् DvyāśraKā. 14. 22; (अश्वस्य) वक्षो वृत्तं विशालं च स्थूलावंसौ सुविस्तृतौ Mānaso. iv. 4. 719; **2 v** (of an elephant) (द्विरदेन्द्रः) अंस इव प्रतापेऽप्युपचितस्कन्ध इव स्थिरतरे यशस्यपि प्रथीयान् AvantiKa. 79. 8; शुद्धशोफो ग्रीवायामंसयोर्वंशे च सर्वकाये वा भवति Hastyāyur. 120. 6 (1. 17); 460. 9(3. 11); गात्रयोरासनपार्श्वयोः प्रतीकासौ । प्रतीकासयोरधस्तादंसौ Hastyāyur. 527. 29 (3. 29); आस्येषु जिह्वा हृदयेषु हस्तानंसेषु शूराः श्रवणान् पृषत्कैः । समस्तभन् पुष्करिणाम् RāghPāṇ.(Dha.) 16. 26; दीर्घावंसौ च मांसलौ ।…यस्य नागस्य स त्रिष्णवंशसमुद्भवः Mānaso. ii. 3. 258; स्यात् प्रोहाख्योऽन्तरमंसयोः MātaLī. 6. 10; **2 vi** (of a man-lion) तस्यांसयोर्नृसिंहस्य हारकान्तिसटाभरः । उवाह कण्ठलग्नश्रीविलासहसितश्रियम् NavaSāC. 2. 8; **3 A** two upper or front corners of the sacrificial altar, one to the right and the other to the left (on the analogy of human shoulders) बस्तो वय इति दक्षिणेऽंस उप दधाति वृष्णिर्वय इत्युत्तरेऽंसावेव प्रति दधाति TaiS. V. iii. 1. 5; अभितोऽग्निमंसाऽउन्नयति S'atBr. I. ii. 5. 15; जुह्वां पञ्चगृहीतं गृहीत्वा…व्याघारयति । दक्षिणमंसमुत्तरां श्रोणिं दक्षिणामुत्तरमंसं मध्यमिति ĀpaS'S. vii. 5. 5; viii. 5. 20; xi. 4. 13; xii. 1. 7; xii. 2. 1; xvi. 19. 7; अग्निमभितोंऽसौ KātyS'S. ii. 6. 8 (comm. अंसौ आग्नेयैशानकोणौ आहवनीयमुभयतो भवतः । अंसयोर्मध्ये आहवनीयो भवतीत्यर्थः । अतोंऽसावपि वेदेरेवावयवौ श्रोणिवत्) v. 4. 14; **3 B** the square marked to locate the *aṁsa* of the Vedi तस्मिन् पाशं प्रतिमुच्य पूर्वस्मिन्नितरं मध्यमेन लक्षणेन दक्षिणमंसमायच्छेत् ĀpaS'uS. i. 1. 19; **3 C** the point fixed to delimit the *aṁsa* of the Vedi दक्षिणा द्वादश विक्रमान् प्रक्रामति तच्छङ्कुं निहन्ति स दक्षिणोंऽसः S'atBr. III. v. 1. 5; यूपावटीयाच्छङ्कोर्द्वादश दक्षिणा प्रक्रमान् प्रकामति द्वादशोदीचस्तच्छङ्कू निहन्ति तावंसौ BaudhS'S.. i. 182. 1; **3 D** marks on the cord corresponding to the various parts of the Vedi श्रोण्यंसनिरञ्छनसंख्यासमासभङ्गेषु लक्षणानि KātyS'uS. 1. 5; **4** shoulder-like protuberances in front of the bowl of a ladle (आज्यकोश-) अग्रभागस्य मुने पार्श्वयोरुभयोरपि । एकैकमङ्गुलं शोध्यं स विभाज्यस्त्रिधा ततः । कर्णमेकेन भागेन मध्ये त्वस्यौ (? त्वंसौ) द्वयेन तु । विच्छिन्नं वक्त्रमंसाभ्यां मध्यमेकाङ्गुलेन तु ।…स्याद्वाराहाननं यथा JayāS. 15. 97; **5** the root of the wing of a bird प्रकटीभवति च…रोहिणीपतेः…हंसांसविलग्नशैवलविलासिनि…लाञ्छने YaśasCam. ii. 16. 8; अंसौ पृष्ठमुरः…गाढं स्पृशन्तो…नवजले निर्वान्ति घर्माहताः…पत्रिणः SubhāRaK. 10. 24; पक्षी चेत् पुरुषो लघुः स्फिजशिरःस्कन्धांसपृष्ठे … मांसम् BhojanKu. 176. 5; **6** the flanks of a building (due to the personification of the *vāstuśarīra*) तथांसयोर्विनिहिते स्यातां जयन्तादिती VāstuVi. 4. 49; वेदिबन्धः सपादांशौ जङ्घांसौ पादसंयुतौ SamarāSū. ii. 78. 20 [2nd Ed. p. 293]; भागं सपादं कुर्वीत ग्रीवांसकलशाण्डकम् SamarāSū. ii. 97. 11; [2nd Ed. reads ग्रीवां सकलशाण्डकम्]; **7 i** name of a Gandharva अंसो ज्येष्ठस्त्वरिष्टायाः MahāBhā. i. 59. 49; [v. l. for सुप्रिया चातिबाहुश्च]; **7 ii** name of a king अंसो दिष्टश्च वेनश्च MahāBhā. ii. 8. 14 [v. l. for अङ्गोऽरिष्टश्च]

²**अंस** (aṁsa) *m.* [= aṁśa, in some Kośas and for alliteration] अंसः स्कन्धे विभागे च ViśvaPra. 174. 9; स्यादंसः स्कन्धविभागयोः DharK. 2675; भागके अंसस्तालव्यदन्त्यान्तः S'abdaRa.(Su). 6. 37; used for the sake of *yamaka* सस्नेहरिरंसेन ध्रियमाणभुजोऽर्जुनेन हरिरंसेन । अगमच्च क्रीडायै यमुनां प्रति YudhiVi. 2. 40 (अंसेन = अंशेन Arjuna as his partial form)

अंसक (aṁsa-ka) *m. n.* shoulder अद्भिः समुपस्पृशेत्…नाभिवक्षा(? क्ष): शिरोंऽसकान् GobhiSm. 1. 5; LaghvāśvaSm. 1. 78; स्पृशति यदि कराग्रैर्गण्डकाद्यंसकं वा VasiS. 37. 8; ते कण्ठांसकबाहुपार्श्वहृदयक्रोडानि नाभिस्ततः…उदितैर्द्रेक्काणभागैस्त्रिधा Bṛhajjā. 5. 24; नासो(? सौ)ष्ठकपोलहनुश्रवणग्रीवांसकेषु पञ्चाद्याः BṛSaṁ. 50. 12; YogYā. 12. 12; अंसकपादेषु मिथुनमीनौ स्तः Sārā. 53. 7; जठरे हृदयेंऽसके…न्यस्येन्मातृकावर्णान् S'āraTi. 6. 6; 5. 30; अंसके स्कन्धनामा च व्ययाः पञ्च प्रकीर्तिताः S'ārṅgaPa. 1805; VīraMi.(Āhnika.) 86. 12; (of a horse) चतुर्थं विहितं क्षेत्रं पञ्चमं चांसकं भवेत् AśvaVai. 5. 6; 2. 19.

अंसकद्वय (aṁsaka-dvaya) *n.* two shoulders स्पृशेत वै शिरस्तद्वदङ्गुष्ठेनांसकद्वयम् PadmP. i. 52. 23.

अंसकर्ण (aṁsa-karṇa) *n.* both the shoulder and the ear वामहस्तमुष्टिं बद्ध्वा सरलया तर्जन्या अंसकर्णमभितो भ्रामणे सौभाग्यदण्डिनी NityoNi. 72. 27.

अंसकस्तूरिका (aṁsa-kastūrikā) *f.* musk put on the shoulder (i. e. of very little weight), light, easily carried object, अंसकस्तूरिका भूमिर्भवतां बाहुशालिनाम् । अजुगुप्सापदं न स्यादसद्वृत्तिमलीमसा Yādavā. 22. 7.

अंसकुट्टन (aṁsa-kuṭṭana) *n.* striking on the shoulders दोर्दण्डे शतधनुरंसकुट्टनोत्थैः संघट्टैर्विघटितहाटकाङ्गदोऽपि Kapphiṇā. 3. 27.

अंसकुब्ज (aṁsa-kubja) *adj.* with drooping shoulders, with bent shoulders सर्वो हि लाटः… पादापातैरंसकुब्जः प्रयाति PādaTā. 21. 2.

अंसकूट (aṁsa-kūṭa) *m.* (*n*) **1** the prominent part of the shoulder, the top of the shoulder, strong peak–like shoulder पताकाञ्जलिवक्षःस्थं प्रसारितशिरोधरम् । निहञ्चितांसकूटं च तल्लीनं करणं स्मृतम् NāṭyaS'ā. 4. 66 (comm. निकुञ्चितं शिरः । तद्योगादंसकूटयोर्निहञ्चितत्वम्); अंसकूटयोरधस्तात्पार्श्वोपरिभागयोरपलापौ नाम SuśruS. iii. 6. 25; करसंपुटमृदितया मृदा दिङ्नागकुम्भाभावंसकूटौ पुनः पुनः परिपङ्कयन् (पुरुष उज्जगाम) HarṣaC. 165. 12; (दानवाः)उच्चैस्तरां जहसुराहसतांसकूटान् HarVi. 34. 57; 11. 5; 34. 6; 7. 42; 10. 4; अथांसकूटादुपरि…कपाकलाख्ये भवतस्तु मर्मणी KalyāKā. 20. 59; नायकोऽप्यपविध्यमानस्तां…स्वेनांसकूटेनापविध्येदिति JayaMa. 98. 8 (*on* 2. 2); जयश्रियः काञ्चनविष्टराभं समुद्रहन्नुन्नतमंसकूटम् VikraDeC. 1. 51; आजघ्निरे करतलैर्घनमंसकूटम् S'rīKaC. 18. 2; तस्मिन् भरं जनकदोरवतीर्णमुर्व्या बिभ्रत्यदभ्रबलविभ्रमदंसकूटे EI. xix. 159. 27; अतिचित्रममित्रपार्थिवानामवरूढाजनि सेयमंसकूटात् (ज्या) Acyutarā. 2. 48; Raghunā. 7. 19; राजन्योच्चांसकूटक्रथनपटुरटद्घोरधारः कुठारः PraboCan. 1. 7 (5. 10); **2** the shoulder of an animal **i** (horse) अथवाप्यंसकूटेन द्वाभ्यामेकेन वा पुनः (अश्वं न गृह्णीयात्) AśvaVai. 32. 26; **ii** the hump of a bull (L.) अंसकूटस्तु ककुदम् AbhidhāRaMā. 2. 111; अंसकूटं तु ककुदम् AbhidhāCin. 1264; स्त्रियां ककुत्त्वंसकूटं ककुदं पुनरस्त्रियाम् KalpaK. 182. 445.

अंसकूटद्वय (aṁsakūṭa-dvaya) *n.* both the tall shoulders पृथुलमतेरंसकूटद्वयमपि पृथुलमभूत् NalaCam. 4. 14 (8)

अंसग (aṁsa-ga) *adj.* situated on the shoulder, found on the shoulder (of a Vāstupuruṣa) पर्जन्याद्या बाह्या दृक्श्रवणोरःस्थलांसगा देवाः BṛSaṁ. 53. 52.

अंसगत (aṁsa-gata) *adj.* placed on the shoulder, found on the shoulder चरणे…अंसगते त्वेकस्मिन् सारितमिदमेव निर्दिष्टम् KandaCū ii. 6. 19.

अंसग्रह (aṁsa-graha) *m.* seizure by the shoulder अंसग्रहे च सिंहाद्यैरथातिविरलाङ्गुलिः Nṛtyā. 201.

अंसघात (aṁsa-ghāta) *m.* striking with the shoulder राक्षसौ…शीर्ष-

घातांसघातैश्च परस्परमथाहतौ।…व्यायुध्येते मुहुर्मुहुः MahāBhā. vii. App. 10. 45; पादेनाचूर्णयत्कांश्चिदंसघातैरपान(? त)यत् PadmP.(Ra.) 33. 235.

अंसचुम्बिन् (aṁsa–cumbin) *adj.* touching the shoulder प्रोत्तुङ्गस्तनमंसचुम्बिचिबुकं कृत्वा तया मां प्रति।…सासूयं प्रहिताः स्मरज्वरमुचो द्विताः कटाक्षच्छटाः VakroJī. 43. 21; अंसचुम्बिनि…एतया सलीलमस्तः कबरीभरे करः NavaSāC. 7. 12.

अंसज (aṁsa–ja) *adj.* produced on the shoulder, belonging to the shoulder मन्याबाह्वंसजे गदे…युज्यते बृंहणं नस्यम् S'ārṅgaS. iii. 8. 30.

अंसज्वलन (aṁsa–jvalana) *n.* inflammation of the shoulders (हयानाम्) स्कन्धासनांसज्वलनं जयाय बन्धाय पादज्वलनं प्रदिष्टम् BṛSaṁ. 93. 3.

अंसतट (aṁsa–taṭa) *m. n.* the surface of the shoulder, broad shoulder त्रिपुरहरवृषभककुदाकारोन्नतविकटांसतटनिकटदोधूयमानचारुचामरच्छायः EI. iv. 342. 47; आयोज्य मालामृतुभिः प्रयत्नसंपादितामंसतटेऽस्य VakroJī. 113. 20; हेलोदस्तमहीधरस्य तनुतामालोक्य दोष्णो हरेर्हस्तेनांसतटेऽवलम्ब्य चरणावारोप्य तत्पादयोः Sarakaṇṭhā. 728. 3; SaduktiKa. 44. 18; SūktiMu. 1. 43; एषोऽपि…अंसतटं विधूय तन्मांसगृध्नुः…नखान् नियुङ्क्ते SaduktiKa. 251. 16; यस्यांमसतटावघट्टितजलं वल्गन्त्यमी मद्गवः Subhāṣi. 714; दृढादरामंसतटाधिरोहणे। ग्रहीतुमस्य प्रसृताविव क्षमां…भुजौ Acyutarā. 3. 6.

अंसतटी (aṁsa–taṭī) *f.* the region of the shoulder आदिप्रभोरनिशमंसतटीनिषण्णकेशच्छलेन…वदनारविन्दे।…सद्गन्धलुब्धमधुपावलिराविभाति PārśvC. 7. 360.

अंसतल (aṁsa–tala) *m. n.* the surface of the shoulder न्यस्तमंसतलात्पान्थैः संध्यानमपि वर्त्मसु। सातङ्कमाददे भूयस्तरङ्गिस्तस्य शासनम् Gaṅgāva. 1. 75.

अंसतस् (aṁsa–tas) *adv.* from the shoulder तस्य नृपस्य…वेतालवरोंऽसतः…निजमेव पदं ययौ KathāSaSāg. xii. 25. 87.

अंसताडन (aṁsa–tāḍana) *n.* the act of striking the shoulders (न) आस्फोटयेदंसताडनेन शब्दं (न) कुर्यात् ManvaVi. 487. 9 (*on* 4. 64)

अंसतापनुद् (aṁsatāpa–nud) *adj.* healing (lit. removing) the inflammation in the shoulders तत् सिद्धं सर्पिर्ज्वरहरं परम्। क्षयकासशिरःशूलपार्श्वशूलांसतापनुत् CaraS. vi. 3. 226. (1941 Ed.)

अंसत्र (áṁsa–tra) *n.* **1** armour (to protect the shoulders)…ऋभवो ये…अंसत्रा य ऋधग् रोदसी ये विभ्वो नरः स्वपत्यानि चक्रुः ṚV. iv. 34. 9; वास्तोष्पते ध्रुवा स्थूणांसत्रं सोम्यानाम्। द्रप्सो…ṚV. viii. 17. 14; Nir. 5. 25; **2** a bow अंसत्रमंहसस्त्राणं धनुर्वा कवचं वा Nir. 5. 25.

अंसत्रकोश (áṁsatra–kośa) *adj.* having an armour for a bucket द्रोणाहावमवतमश्मचक्रमंसत्रकोशं सिञ्चता नृपाणम् ṚV. x. 101. 7.

अंसदघ्न (aṁsa–daghná) *adj.* [*f.* –*ā*, –*ī*] **i** shoulder–deep (e. g. a pit or hole) इदमहं तान् वलगानुद्वपामि यान् मे भ्रातृव्यो यानभ्रातृव्यो निचखान येऽअंसदघ्ने MaiS. i. 2. 10; **ii** shoulder–high (above the ground) सम्राडासन्दीं पर्याहृत्य…आसादयति…अंसदघ्ना भवति S'atBr. XIV. i. 3. 10; अंसदघ्नीँश्वतसः (? अंसदघ्नीश्वतसः) स्थूणा निहत्य MānS'S. II. ii. 2. 28; –दघ्ने *adv.* up to the shoulder–level, shoulder–high (अग्निं) गुल्फदघ्ने हरति…अंसदघ्ने कर्णदघ्ने VārāS'S. I. iv. 3. 13.

अंसदघ्नम् (aṁsa–daghnám) *adv.* upto the shoulder–level, shoulder–high तमग्निं…अंसदघ्नं…उदगृह्णात् MaiS. i. 6. 6; अग्निप्रणयनानि…उद्धृत्योद्यान्तभिदघ्नमंसघ्नम् MānS'S. 32. 11.

अंसदाह (aṁsa–dāha) *m.* inflammation of the shoulders पित्तविकाराः पुनः…त्वग्दाहोंऽसदाहो धूमकोऽम्लकः AṣṭāSaṁ. i. 107. 19 (1. 20); चूर्णितं (तुगाक्षीरीप्रभृति) प्राशयेत्…हस्तपादांसदाहेषु SiddhYo. 10. 13.

अंसदुःख (aṁsa–duḥkha) *n.* pain in the shoulders लालाटिकः स्यात् प्रभुभावदर्शिन्याक्षेपभेदेऽप्यलसेऽसदुःखे KośaKaTa. 2. 3848.

अंसदेश (aṁsa–deśa) *m.* **A** the shoulder, shoulder–region (of human beings) स (नाराचः) ब्राह्मणस्यांसदेशे निपपात MahāBhā. viii. 42. 50; x. 8. 111; राघवौ। अच्छिन्दतां…बाहू तस्यांसदेशयोः Rāmā. iii. 66. 5; अंसदेशे बाहू छित्त्वा SuśruS. iv. 15. 12; अंसदेशस्थितो वायुः शोषयित्वांसबन्धनम्। सिराश्चाकुञ्च्य तत्रस्थो जनयत्यवबाहुकम् SuśruS. ii. 1. 82; RugVi. 22. 64; KalyāKā. 8. 17; अंसदेशावसक्तपाणिः…अपृच्छम् Kād. 154. 19; अवलम्ब्य द्राक् सखीमंसदेशे…भूषामण्टपाय प्रयाहि TripuMāPūSt. 38; अपश्यं…गलितमुत्तरीयवल्कलप्रान्तमंसदेशे निवेशयन्तीम्…तरङ्गलेखाम् TilaMañ. 334. 6; ViṣṇuDhaP. iii. 26. 81; अंसदेशसंक्रान्तस्य शशिविशदकपोलयुगलस्य UdaySuKa. 67. 3; 43. 21; मणिकुण्डलं परस्याः श्रवणपरिच्युतमंसदेशमेत्य VikraDeC. 6. 17; अंसदेशमिलितश्रोत्रावतंसं…। विष्णोर्मुखं पातु वः SaduktiKa. 42. 15; हस्ते वंशीमुद्वहन्नंसदेशे वेत्रं कृष्णः कुञ्जतो निर्जगाम GopāKeCan. 76. 34; कर्पूरतुरिष्ठा नाम…कुण्डलं…अंसदेशे शशिनमिवोद्वहन्ती PādaTā. 40. 3; 11. 21; दयितस्य भामिनी। अंसदेशवलयीकृतां क्षणादाचकर्ष निजबाहुवल्लरीम् RasGaṅ. 125. 3; **B** (of an animal) प्रत्यङ्गानामंसदेशानामुद्धरणं गमनप्रवेशनं च स्यादित्युरःसङ्गलक्षणम् Hastyāyur. 336. 8 (2. 71); स्कन्धे वक्षसि बाह्वोश्च अंसदेशे तथैव च। अन्यवर्णो भवेद्वाजी कञ्चुकी स प्रकीर्तितः AśvaVai. 3. 147; **C** root of the wing of a bird स तं (=विष्णुं)…विन्यस्तचरणाम्भोजमंसदेशे गरुत्मतः…दृष्ट्वा…अपतन्मूर्ध्ना BhāgP. iii. 21. 11; ग्रीष्मे…लोलजिह्वाः सर्पसारङ्गवर्गा मूलस्यस्तैः पत्रिणश्चांसदेशैः KāvyMī. 108. 10; **D** the region of the upper corner of a sacrificial altar (प्राशित्रम्) निदधाति वांसदेशे KātyS'S. ii. 2. 19.

अंसदेशाहति (aṁsadeśāhati) *f.* the act of striking or beating on the shoulder न भ्रूविभङ्गरचना वदने न चांसदेशाहतिः…क्षयेऽग्निर्भस्मीकरोति भुवनानि च दुःसहार्चिः HarVi. 11. 73.

अंसद्वन्द्व (aṁsa–dvandva) *n.* both the shoulders रामभद्रम्। अंसद्वन्द्वे बिभ्रद्…अध्यारूढन्माल्यवन्तं हनूमान् Rāgh. 10. 60.

अंसद्वय (aṁsa–dvaya) *n.* the two shoulders यमंसद्वयसंसक्तचन्द्रादित्याङ्गदश्रियम्। नेमुस्त्रिविक्रमे देवाः JānaHa. 2. 12; भारवहनेन चांसद्वयमिन्द्रियमुच्यते न कथम् NyāyMañ. ii. 54. 20; अंसद्वयेन श्रियमाससाद स चन्दनस्थासकसुन्दरेण VikraDeC. 12. 43; ĪśānS'iPa. i. 21. 19; NityāṢoḍa. 8. 88; अंसद्वयलग्नाग्रस्वस्तिकीकृतभुजलतायुगलेन RasGaṅ. 19. 11.

अंसद्वयस (aṁsa–dvayasa) *adj.* shoulder–deep तत्पूर्वमंसद्वयसं द्विपाधिपाः…जगाहिरे…पयः S'iśuVa. 12. 72.

अंसद्वयान्तर (aṁsadvayāntara) *n.* the region between the two shoulders स्पृक्कायां स्यात् पिशीलं तु क्लीबमंसद्वयान्तरे NānārthāSaṁ. ii. 149. 1171.

अंसधात्री (aṁsa–dhātrī) *f.* 'shoulder–nurse', one who carries a baby [DBHS]

अंसध्री (aṁsa–dhrī́) *f.* a cooking vessel with handles on both sides अंसध्रीं [v. l. अंसद्रीं] शुद्धामुप धेहि नारि तत्रौदनं सादय दैवानाम् AV. xi. 1. 23 (comm. has अंशध्रीम्)

अंसना (aṁs–anā) *f.* a particular posture of the shoulders (by touching the cheeks and slightly contracting the eyes and eye–brows, as in the case of an owl) किंचिदाकुञ्चिते नेत्रे कृत्वा भ्रूक्षेपमेव च। तथांसगण्डयोः स्पर्शाद् इति उलूकवदंसना यस्योर्ध्वे विधूननम् AbhinBhā. iii. 266. 12 (*on* 25. 7)

अंसनिवेश (aṁsa–niveśa) *m.* rolling or placement (of the hair) on the shoulders तस्य ध्रुवं तदियमंसनिवेशकेशच्छायाच्छलादपतदङ्ककलङ्कलेखा PārśvC. 7. 365.

अंसनिषण्ण (aṁsa–niṣaṇṇa) *adj.* placed or borne on the shoulders कदा…अंसनिषण्णमुखी सा स्नपयति बाष्पेण मम पृष्ठम् ĀryāSaS'a. 394; इत्याख्याय कथाद्भुतमंसनिषण्णः पुनः स वेतालः। पप्रच्छ तं…प्रश्नम् KathāSaSāg. xii. 15. 48.

अंसनिहित (aṁsa–nihita) *adj.* [*f.* –ā] placed on the shoulder कर्करीम्…अंसनिहितां भ्रामयन्प्रदक्षिणम् ĪśanS'iPa. ii. 62. 37.

अंसन्यस्त (aṁsa–nyasta) *adj.* placed on the shoulder उत्पश्यामि त्वयि तटगते…लीलामद्रेः…अंसन्यस्ते सति हलभृतो मेचके वाससीव MeghDū. 59; NemiDū. 63; तं वीक्ष्य…अंसन्यस्तमहागदं…निलिल्यिरे देवाः BhāgP. iii. 17. 21.

अंसपट्ट (aṁsa–paṭṭa) *m.* the (broad) surface of the shoulder तेऽपि लाञ्छनवृन्दं तु धारयन्ति…ला(?ल)लाटे चांसपट्टे तु पृष्ठे पाणितलद्वये PāraS. 10. 94.

अंसपट्टक (aṁsapaṭṭa–ka) *m.* the (broad) surface of the shoulder तान्यपि (बिम्बानि) स्वानि चिह्नानि ललाटे वांसपट्टके…मूर्ध्नि वा दधते PāraS. 15. 959.

अंसपथ (aṁsa–patha) *m.* a land–route, overland–route, a route traversed by yoked bulls आभ्याम् (=खरोष्ट्रपथाभ्याम्) अंसपथो व्याख्यातः ArthS'ā. ii. 318. 3 (7. 12); (cf. दुर्गं…निवेशयेत्…पण्यपुटभेदनमंसवारिपथाभ्यामुपेतम् ArthS'ā. i. 120. 1 (2. 3))

अंसपर्यायनिर्गत (aṁsaparyāya–nirgata) *n.* (in dance) rhythmic movement of the hands to and fro from the shoulders to the waist बद्ध्वा तु स्वस्तिकं पूर्वं कलाससमये यदा। निर्गतावंसदेशाच्च पर्यायात् कटिदेशगौ। करौ यत्र तदोक्तं तदंसपर्यायनिर्गतम् Nṛtyā. 851–52; (cf. संप्राप्तौ स्वस्तिकत्वं प्राक् करावंसविनिःसृतौ। कटीपर्यन्तमासाद्य भूयोऽपि स्वस्तिकीकृतौ। यत्र तं चालनं प्राहुरंसपर्यायनिर्गतम् Bharatakośa 3A. 37)

अंसपार्श्व (aṁsa–pārśva) *n.* the side or flank of the shoulder राजयक्ष्मणि। स्वरभेदोऽनिलाच्छूलं संलोच(v. l. संकोच)श्चांसपार्श्वयोः SuśruS. vi. 41. 12. (comm. अंसपार्श्वयोः अंसयोः पार्श्वयोः।…स्वरभेदादिलिङ्गत्रयं राजयक्ष्मणि वातेन) = RugVi. 10. 6

अंसपार्श्वाभिताप (aṁsapārśvābhitāpa) *m.* burning pain at the two sides or flanks of the shoulders अंसपार्श्वाभितापश्च संतापः करपादयोः…लक्षणं राजयक्ष्मणः CaraS. (ed. 1941) vi. 8. 52 = RugVi. 10. 5.

अंसपीठ (aṁsa–pīṭha) *n.* the broad shoulder-region (including the shoulder blade and the front part of the shoulder) अंसपीठगुद्भगनितम्बेषु समुद्गाः (संधयः) SuśruS. iii. 5. 27; इन्द्रवस्तिपरिणाहांसपीठकूर्परान्तरायामः षोडशाङ्गुलः SuśruS. i. 35. 12; समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्रद्युतिभासुरतरस्कंपिठो(? तरांसपीठो°)दूढगुरुमनो[र]थमहाभारः···श्रीशिलादित्यः El.xi. 179. 14 = xxi. 118. 14 = viii. 191. 14 = i. 86. 11 = xxii. 116. 10; अचलशिखाकूटविकटमांसलांसपीठाः···धरणिभुजः AvantiKa. 48. 3; प्रभिन्नकरटच्युतदानदन्तिदन्तप्रहाररुचिरोल्लिखितांसपीठः···इन्द्रराजः El. xiii. 279. 5; = xiv. 124. 14 = viii. 185. 11 = xxii. 72. 6 = (द्विभिन्न°) xxii. 105. 8 etc.; करेण ··· आस्फालयन्(? °त्) स (= शिवः) परुषध्वनिमंसपीठम् HarVi. 13. 2; अंसपीठलुठितासितिकुन्तलाली PārśvC. 7. 359; स्कन्धसंघेरंसपीठं सार्धवाणांशकैर्भवेत् ĪśānŚiPa. ii. 41. 115; (रामः) आरूढस्तदनु हनूमतोंऽसपीठम् Ragh. 18. 35.

अंसपीठक (aṁsa–pīṭhaka) *n.* the (broad) region of the shoulder, the surface of the shoulder स नर्मसचिवं कंचित् समालम्ब्यांसपीठके···रेजे सुरकुमारवत् MahāP. 41. 134.

अंसपूर्वांश (aṁsa–pūrvāṁśa) *m.* the front part of the shoulder आस्य(? अंस)पूर्वांशसंभूतं मुकुलं हृदयोद्भवम्···श्रेष्ठमेतत् परं मतम् Mānaso. iii. 13. 1424.

अंसपृष्ठ (aṁsa–pṛṣṭha) *n.* the top or surface or back of the shoulder एतत् स वेतालपतिर्निशम्य मामभ्यधात् तर्हि ममांसपृष्ठम् । आरोह KathāSaSāg. xii. 32. 53; अथांसपृष्ठसंलग्नमाजिनं कृतवान् विभुः PadmP. iv. 110. 259; सा ददर्श सविस्मया अंसपृष्ठे···धावन्तं करं तस्य RājTa.(Ka.) 4. 425.

अंसपृष्ठक (aṁsa–pṛṣṭhaka) *n.* the top or the back of the shoulder वामाङ्घ्र्यङ्गुलिषु स्फिक्के पाण्यग्रे चांसपृष्ठके (त्रैलोक्यमोहनचक्रन्यासः कर्तव्यः) NityāṢoḍa 8. 49.

अंसपृष्ठग (aṁsapṛṣṭha–ga) *adj.* being or seated on the top of the shoulder प्रयान्तं च तमाह स वेतालः सोंऽसपृष्ठगः KathāSaSāg. xii. 17. 2; तस्यांसपृष्ठगात् । निर्गत्य स ययौ तस्माद्वेतालः प्रेतकायतः KathāSaSāg. xii. 31. 74.

अंसपृष्ठतस् (aṁsapṛṣṭha–tas) *adv.* from the top of the shoulder ततो भूयस्तमाह स वेतालः सोंऽसपृष्ठतः KathāSaSāg. xii. 19. 2.

अंसप्रदेश (aṁsa–pradeśa) *m.* the shoulder-region अङ्गुल्यग्रेण । बाहुस्पर्शश्च अंसप्रदेशे VīraMi.(Āhnika) 86. 12.

अंसप्रलम्ब (aṁsa–pralamba) *adj.* hanging or reaching upto the shoulders कर्णावंसप्रलम्बौ चिबुकमपि नतं···त्वं···सुवदना NāṭyaŚā. 15. 12.

अंसप्रान्त (aṁsa–prānta) *m. n.* the shoulder-tip, the side of the shoulder अथ बन्धे कृते पश्चादंसप्रान्तप्रमार्जनम् PadmP. iv. 110. 252.

अंसफलक (aṁsa–phalaká) (*m.*) *n.* the shoulder-blade, scapula पञ्चैमाश्चतुर्विधा अङ्गुलयो द्वे कल्कुषी दोरंसफलकं चाक्षश्च तत् पञ्चविंशतिः ŚatBr. X. ii. 6. 14; पञ्चाङ्गुलयश्चतुष्पर्वा द्वे कक्षसी दोश्चाक्षश्चांसफलकं च सा पञ्चविंशतिः AitĀ. I. ii. 2. 29; द्वे अंसफलके SuśruS. iii. 5. 19; 6. 6; CaraS. iv. 7. 6; (अस्थिसंख्या ।) तद्यथा द्वात्रिंशद्दन्ताः···(द्वे) अन्न(? अंस)फलके BhelaS. 92. 11 (4. 7); द्वावंसावंसफलकावपि द्वावेव चाक्षकौ ।···इति अस्थिसंख्या KāśyaS. 75A. 12; शोथः स्यात्···अंसफलके RugVi. 54. 31; बाह्वोरथांसफलके पाश्चाभागे··· भागेष्वेतेषु दन्तिनः । समुद्गसंधिः Hastyāyur. 448. 24 (3. 9); 395. 18 (3. 6); अंसफलकाधस्ताद् गात्रसंधयः Hastyāyur 527. 30 (3. 29); अंसांसफलकापाङ्गा नीले मन्ये फणे तथा । वैकल्यकरणान्याहुः BhāvPra. (Bhā.) 3. 233; (प्रतिमायाः) कक्षाधस्त्रांसफलकतुङ्गं सप्ताङ्गुलं भवेत् ŚilpaRa. ii. 5. 92; स्कन्धाभ्यां निर्गतावंसौ फलकौ (? अंसफलकौ) षट्षडङ्गुलौ ŚilpaRa. ii. 8. 124.

अंसफलका (aṁsa–phalakā) *f.* shoulder-blade, scapula ककुदोऽर्धोंऽसफलकामध्यव्यासो दशाङ्गुलः ĪśanŚiPa ii. 41. 116.

अंसबन्ध (aṁsa–bandha) *m.* the joints of parts or a posture in coitus उरो मुकुलितस्तनं जघनमंसबन्धोद्धुरं बतेन्दुवदनातनौ KāvyaPra. 56. 4 = ŚārṅgaPa. 3277; AlaṅkāŚe. 3. 1(8)

अंसबन्धन (aṁsa–bandhana) *n.* the ligament of the shoulders अंसदेशस्थितो वायुः शोषयित्वांसबन्धनम् । ··· जनयत्यवबाहुकम् SuśruS. ii. 1. 82; RugVi. 22. 64.

अंसभङ्ग (aṁsa–bhaṅga) *m.* fracture of the shoulder-bone नेत्रकन्धराबाहुसक्थ्यंसभङ्गे चोत्तमम् (दण्डं कुर्यात्) ViṣṇuSm. 5. 70.

अंसभाग (aṁsa–bhāga) *m.* the region of the shoulder, the shoulder नितरां नतिमद्भिरंसभागैः ।···(अतमि तदा नितरां नितम्बिनीभिः) ŚiśuVa. 7. 62.

अंसभार (aṁsa–bhāra) *m.* [included in भस्त्रादिगण P. iv. 4. 16; JaineVyā. 212. 26 (*on* iii. 3. 139); KāśiVṛ. *on* P. v. 4. 16; GaṇRa. 6. 379 (406); Prasā.i. 825. 3; GaṇPā. 169. 6] a load carried on the shoulders अन्तपालः··· वर्तनीं गृह्णीयात्···अंसभारस्य माषिकाम् ArthŚā. i. 274. 2(2. 21); अंसभारसंनिवेशितशिवलिङ्गोद्वहनशिवसुपरितुष्टसमुत्पादितराजवंशानाम् El. iii. 260. 3 = xxii. 171. 3 = xxiii. 85. 5 etc.

अंसभार (aṁsa–bhāra) *adj.* carrying a load on the shoulders गोपः ···अंसभारो [v. l. असंभारो] व्रजमव्रजत् BṛKathāŚloSaṁ. 20. 253.

अंसभारिक (aṁsabhār–ika) *adj.* [*f.* –ī] [included in भस्त्रादिगण P. iv. 4. 16; KāśiVṛ. *on* iv. 4. 16; GaṇRa. 6. 379 (406); GaṇPā. 169. 6] carrying a load on the shoulders.

अंसभित्ति (aṁsa–bhitti) *f.* [in the मतल्लिकादिगण GaṇRa. 2. 113 (155)] the wall-like (= broad or massive) shoulder वः···न···क्षमाः परान् मार्ष्टुमिहांसभित्तयः HarVi. 12. 53; जयति च गिरिजाकपोलबिम्बादधिगतपत्रविचित्रितांसभित्तिः । त्रिपुरविजयिनः El. v. 192. 3 = iv. 281. 2 (f. n. 6); आबद्धकृत्रिमसटाजटिलांसभित्तिरारोपितो मृगपतेः पदवीं यदि श्वा ।···नादं करिष्यति कथं हरिणाधिपस्य SūktiRa. 169. 1.

अंसभू (aṁsa–bhū) *f.* the shoulder-region सा···अर्जुनमेत्य···अंसभुवि··· मालामस्त्रावसज्य···तस्थौ YudhiVi. 1. 88; कुरवो भूमौ लीनां विदधुस्ते विततिमंसभूमौलीनाम् YudhiVi. 4. 7.

अंसमण्डल (aṁsa–maṇḍala) *n.* the circular region of the shoulder कोऽपि कोपतरलाग्रपाणिना घट्टयन्नसकृदंसमण्डलम् । गन्तुमन्तकपुरं पुरः स्वयं निर्ममे पटहताडनामिव ŚrīKaC. 22. 9.

अंसमांस (aṁsa–māṁsa) *n.* the fleshy part of the shoulders वंशपक्षांसमांसेषु तथैवोत्कृष्टयोरपि । वंशावभागमास(? श्रि)त्य पर्शुकासंधिसंश्रिताः । शिरास्त्राणि विज्ञेया दोषनिर्हरणे नृप Hastyāyur. 490. 5 (3. 16)

अंसमात्र (aṁsa–mātra) *adj.* shoulder-deep तिष्ठन्तं पयसि पुमांसमंसमात्रे ···इयेष मौग्ध्यात् ŚiśuVa. 8. 21.

अंसमूल (aṁsa–mūla) *n.* acromion [PW]

अंसयुग (aṁsa–yuga) *n.* pair of shoulders स्तनौ गलमथांसयुगम्···निदधातु ĪśānŚiPa. i. 25. 5; केशपाशभारादिवांसयुगमानतमुद्वहन्ती Surath. 7. 59.

अंसयुग्म (aṁsa–yugma) *n.* pair of shoulders (साधकः) मूर्तिमन्त्रेण वै कुर्यान्न्यासं सर्वाङ्गकं ततः । मूर्ध्नि वक्त्रेंऽसयुग्मे च JayāS. 11. 24; कुक्षिपृष्ठांसयुग्मोरुजानुपादयुगेषु च । शार्ङ्गार्णं···विन्यसेत्···मन्त्री AhirbuS. 19. 35; मूर्ध्नि वक्त्रेंऽसयुग्मे च···प्रणवाद्यं···विन्यसेत् PāraS. 4. 27; कक्षांसमध्यमपि मांसलमंसयुग्मम् TantraSa. 2. 95 = ŚilpaRa. ii. 9. 8.

अंसरुज् (aṁsa–ruj) *f.* pain in the shoulders शतपुष्पां नतं कुष्ठं मधुकं देवदारु च । पिष्ट्वा लेपः ससर्पिष्कः पृष्ठपार्श्वांसरुक्षु च SiddhYo. 10. 16.

अंसल (aṁsa–lá) *adj.* [P. v. 2. 98; CāndraVyā. iv. 2. 101; KāśiVṛ. *on* v. 2. 98; SiddhāKau. 304B. 14; Prasā. i. 889. 11] **A** fleshy, muscular, having strong shoulders, strong आलभते । अग्नयेऽंसलम् TaiBr. III. iv. 17. 1; अथैतानरूपेभ्य आलभते ।···अतिकृशमत्यंसलम् TaiBr. III. iv. 19. 1; द्वितीयं ह जुहवांचकार···गन्धर्वमुग्रं बलिनमश्वघातिनमंसलम्···विश्वज्योतिषमा वह JaimiBr. 2. 270; भुजेन···उपैतु योगं पुनरंसलेन RaghuVa. 16. 84; 3. 34; = AlaṅkāŚe. 14. 1(2); अंसलेनोरसा हसन्तमिव तटशिलाप्रथिमानं···शबरयुवानमादायाजगाम HarṣaC. 310. 3; तेन नादेनाहं दत्तसंज्ञः शिरसैवोत्क्षिप्य सप्रतिमं लोहपादपीठमंसलपुरुषप्रयत्नदुश्चलम् DaśKuC. 143. 11; अंसल इति चोपचितांसो बलवानुच्यते KāśiVṛ. *on* v. 2. 98; HarVi. 43. 19; जयश्रियं दक्षिणमंसमंसलौ···नृपती भयं रिपुं समं समारोपयतः स संयति RāghPāṇ.(Dha.) 6. 3; AbhidhāRaMā. 2. 226; अंसलं ···नाविकयुवानमद्राक्षम् । TilaMañ. 125. 16; वपुर्विपुलमंसलम् PāṇḍaC. 3. 187; 10. 44; उपतस्थे खगेश्वरः । अहीन्द्रदामभिर्भीमैरंसलम्बिभिरंसलः Yādavā. 16. 51; Acyutarā. 11. 17; दृढां शिरोधिं दधदंसलोऽसौ VīraBhā. 1. 81; बलवान् मांसलोंऽसलः AmaK. 1161; Vaija. 201. 6; AbhidhāCin. 448; ŚabdaRa. (Su.) 3. 73; KośaKaTa. 1. 5023; KalpaK. 32. 108; ParaNā. 1861; **B** tender (said of flesh, meat) तदु होवाच याज्ञवल्क्योऽश्नाम्येवाहमंसलं चेद् भवतीति ŚatBr. III. i. 2. 21; मेदो वै मेधस्तदेनं मेधमुपनयति यद्यु अंसलो भवति स्वयमुपेत एव तर्हि मेधं भवति ŚatBr. III. viii. 4. 6; अंसलभोजनं वा KātyŚS. vii. 2. 25.

अंसलता (aṁsala–tā) *f.* heftiness, sturdiness साहसोदधिविलोडने स्वयं योंऽसमंसलतयार्पयिष्यति । श्रीरिवोरसि मुरद्विषः पदं तस्य निश्चितमियं विधास्यति NavaSāC. 8. 9.

अंसलभोजन (aṁsala–bhojana) *n.* meal consisting of soft meat अंसलभोजनं वा KātyāŚS. vii. 2. 25.

अंसलम्बिन् (aṁsa–lambin) *adj.* [*f.* –ī] **A** hanging down from the shoulder अंसलम्बिकुटजार्जुनस्रजस्तस्य···अभूत्···विहारविभ्रमः RaghuVa. 19. 37; उपतस्थे खगेश्वरः । अहीन्द्रदामभिर्भीमैरंसलम्बिभिरंसलः Yādavā. 16. 51; **B** leaning on the shoulders प्रियो न यां निर्भरमंसलम्बिनीममोदयत् केलिदलानिलोर्मिभिः VasaViKā. 7. 46.

अंसवत् (aṁsa–va(n)t) *adj.* [*f.* –ī] having shoulders (= weak ?)

स्नेहबलिनोरिति किम् ?…अंसवान् दुर्बल: CāndraVṛ. *on* iv. 2. 101; अन्यत्र अंसवती गौ: । अंसवान् दुर्बल: KāśiVṛ. *on* P. v. 2. 98.

अंसवर्तनिक (aṁsa–vartanika) *n.* a gesture in dance मणिबन्धप्रकोष्ठांसवर्तनाच्चलितोद्धृतै: । किंचित्साचिनतं शीर्षं विधायोपरिलोडनै: ॥ परागधोमुखत्वेन लुठितैरुरस: पुर: । ततश्चेच्चलितै: पाण्यो: कुटिलै: पार्श्वयोर्द्वयो: ॥ युगपत् क्रमतो यद्वा भूयते यत्र तत् तदा । अंसवर्तनिकं प्रोक्तं तल्लक्षणविशारदै: Nṛtyā. 795.

अंसवर्तिन् (aṁsa–vartin) *adj.* situated on the shoulder एतन्निशम्य वचनं वेतालस्यांसवर्तिनस्तस्य । स जगाद KathāSaSāg. xii. 10. 93.

अंसवर्त्मन् (aṁsa–vartman) *n.* shoulder-line पश्यतां स्मयरसेन दोर्युगं बिम्बिता भ्रुकुटयोंऽसवर्त्मनि । स्वर्द्रुहां हठगलग्रहोच्छ्वसत्कालपाशकरणिं प्रपेदिरे S'rīKaC. 22. 3.

अंसवस्त्र (aṁsa–vastra) *n.* an upper garment अंसवस्त्रोत्तरीयके PañcTaPra. 109.

अंसविवर्तित (aṁsa–vivartita) *n.* a gesture in dance विलसत्कूर्परस्तब्धमणिबन्धप्रकोष्ठकौ । हस्तौ पूर्वं समुद्यम्य नर्तनक्रिययान्वितम् । ततस्तौ मस्तकादूर्ध्वं किंचित्साचीविलोलितौ । परागधोमुखीकृत्य चालयित्वा तत: परम् ॥ लुठितौ चेत् पुरो भूमौ तत् स्यादंसविवर्तितम् (वेम:) Bharatakośa 3B. 5.

अंसविवर्तित (aṁsa–vivartita) *adj.* turned towards the shoulder स्रस्तं चांसविवर्तितेन चिबुकेनालम्ब्य चेलाञ्चलम् ।…तरुणी स्वैरं परिक्रीडते S'ṛṅgāTi.(Rā.) 93.

अंसविवर्तिन् (aṁsa–vivartin) *adj.* turning towards the shoulder मुखमंसविवर्ति पक्ष्मलाक्ष्या: कथमप्युन्नमितं न चुम्बितं तत् S'āk. 3. 38 = VakroJi. 131. 3; SāhiDa. 231. 10; Subhāṣi. 1273.

अंसविशङ्कट (aṁsa–viśaṅkaṭa) *adj.* one who has broad shoulders जय…अंसविशङ्कट…वीर StavMā. 163. 9.

अंसविस्रंसमान (aṁsa–visraṁsamāna) *adj.* slipping from the shoulder अंसविस्रंसमानवसन:…व्यंसासुर: HarVi. 34. 41.

अंसव्यापिन् (aṁsa–vyāpin) *adj.* covering the shoulders, reaching upto the shoulders अंसव्यापि शकुन्तनीडनिचितं बिभ्रज्जटामण्डलम्…मुनिरसौ…स्थित: S'āk. 7. 11 = SaduktiKa. 322. 6; SūktiMu. 109. 33.

अंसशिखर (aṁsa–śikhara) *m. n.* the top of the shoulder अंसशिखरे क्षिप्त्वोत्तरीयं तत: JānaHa. 2. 79; आस्फालयांसशिखरं शिखरानुकारि HarVi. 11. 72; एकदा च स:…अचल इव मैनाकनामा निर्झरैर्घैरंसशिखरावलम्बिभिर्धूलीकदम्बप्रालम्बैरभिनवैरुद्भासमान:…बाह्योद्यानमगच्छत् TilaMañ. 105. 4; आलोक्य…अमुष्य काचित् कङ्कालमंसशिखरे शितशूलबद्धम् BhikṣāKā. 6. 11.

अंसशूल (aṁsa–śūla) *m. n.* pain in the shoulders (पिबेच्चूर्णम्) पार्श्वहृत्कटिपृष्ठांसशूले SiddhYo. 26. 49.

अंसशूलघ्न (aṁsaśūla–ghna) *adj.* [*f.* –ī] curing the acute pain in the shoulders शिर:पार्श्वांसशूलघ्नं…घृतम् AṣṭāSaṁ. ii. 38. 1(4. 7)

अंसषण्ड (aṁsa–ṣaṇḍa) *m.* name of a country अंसषण्डो जनपद: JaineVyā. 203. 21 (*on* iii. 3. 75)

अंससंसक्त (aṁsa–saṁsakta) *adj.* **A** stuck at the shoulders अंससंसक्तस्यांसदेशे बाहू छित्त्वा…आहरेत् SuśruS. iv. 15. 12; AṣṭāSaṁ. i. 218. 8 (2. 4); **B** clinging to the shoulders उषसि वदनबिम्बैरंससंसक्तकेशै: श्रिय इव गृहमध्ये संस्थिता योषितोऽद्य ṚtuSaṁ. 5. 13.

अंससंस्थ (aṁsa–saṁstha) *adj.* situated in the shoulder-region (सर्वत्र वास्तुनिर्दिष्ट:)…सर्पेन्द्रावंससंस्थौ तु पूजनीयौ प्रयत्नत: MatsyaP. 253. 41.

अंससक्त (aṁsa–sakta) *adj.* stuck at the shoulders (दृढं कर्षेत्)…बाहुं छित्त्वांऽससक्तस्य AṣṭāHṛ. ii. 2. 33.

अंससंकोचन (aṁsa–saṅkocana) *n.* contraction of the shoulders (a disease) अंससङ्कोचनं च ।…पित्तोद्भवानि KalyāKā. 18. 10.

अंससङ्ग (aṁsa–saṅga) *m.* a kind of disease of shoulders (of the elephants) प्रत्यङ्गसांकर्यमुखशिर:शिरोधराणां कृच्छ्रादुद्वहनमित्यंससङ्ग: Hastyāyur. 336. 9 (2. 71)

अंससङ्गिन् (aṁsa–saṅgin) *adj.* resting on the shoulder ज्वलज्ज्वलनतुल्येन कुठारेणांससङ्गिना RāmāMañ. 48. 5.

अंससंताप (aṁsa–santāpa) *m.* inflammation of the shoulders वायु:…करोति चांससंतापम् CaraS. vi. 8. 26 (1941 Ed.)

अंससंधि (aṁsa–sandhi) *m.* the joint of the shoulder मुसलेनोत्क्षिपेत् कक्षामंससन्धौ विसंहते SuśruS. iv. 3. 31; पश्चिमाङ्गं तनो: पृष्ठमंससन्धी तु जत्रुणी Vaija. 178. 69; NānārthāSaṁ. i. 82. 467.

अंससमकृति (aṁsasama–kṛti) *adj.* raised to the shoulder-level, levelled to the shoulder सूचीकृते दक्षिणे च वामे चांससमकृतौ । कपित्थकेऽपि भारत्या: कर: स्यादिति संमत: AbhinDa. 206.

अंसस्थ (aṁsa–stha) *adj.* sitting on the shoulder रक्षस: । अंसस्थतद्वधूचक्रकान्तिप्रकटितात्मन: KathāSaSāg. iii. 4. 394; अंसस्थो वेताल: KathāSaSāg. xii. 11. 3; xii. 18. 2; xviii. 5. 8.

अंसस्थल (aṁsa–sthala) *n.* the shoulder-region अंसस्थलै: केचिदभिन्नधैर्या: स्कन्धेषु संश्लेषवतां तरूणाम् । मदेन मीलन्नयना: सलीलं नागा इव स्रस्तकरा निषेदु: Kirātā. 16. 30; अंसस्थलोल्लसितकुङ्कुमपटवासधूलिपिञ्जरितदिशाम्…महीपतीनाम् Kād. 13. 21; 36. 16; अंसस्थलाभिहतितारवा भटानाम् HarVi. 7. 6; 36. 2; एतत्तस्य वचो निशम्य नृपतेरंसस्थलात् पूर्ववद् वेताल: स जगाम KathāSaSāg. xii. 16. 39; xii. 24. 61; VikraDeC. 9. 58; NaiṣC. 11. 81; काश्चित्…मांसलेंऽसस्थले…लिलिखु: पत्रवल्लरी: PāṇḍaC. 2. 228; Subhāṣi. 1585; S'ṛṅgāSar. 130.

अंसस्थलाग्र (aṁsasthalāgra) *n.* the top of the shoulder-region अनधिगतनृपाज्ञाविघ्नितेच्छेषु दु:स्थस्थितिषु परिमृशत्सु स्थूलमंसस्थलाग्रम् Kapphiṇā. 4. 2.

अंसस्थली (aṁsa–sthalī) *f.* the (broad) shoulder-region अंसस्थली…युगादिदेवस्य…मरकतोपलबद्धभूमिशोभां दधाति PārśvC. 7. 366.

अंसस्रंसिन् (aṁsa–sraṁsin) *adj.* slipping down from the shoulder स मुनि:…अंसस्रंसिन: शापशासनपट्टस्येव ग्रथ्नन् ग्रन्थिम्…कृष्णाजिनस्य HarṣaC. 15. 6; अंसस्रंसिजलार्द्रजर्जरजटाजूटैर्मनाङ्मन्थरा:…जरत्तापसा: NalaCa. 5. 37.

अंसहार (aṁsa–hāra) *m.* [included in *bhastrādigaṇa*] burden on the shoulder भस्त्रादिभ्य: ष्ठन् P. iv. 4. 16; भस्त्रेन(? ण) हरतीति भस्त्रिक: । भस्त्रिकी ।…अंसभार । अंसेभार । अंसहार Prasā. i. 825. 3; भस्त्रादिभ्यस्तेन हरतीत्येतस्मिन्नर्थे ष्ठन् भवति ।…अंसहार CāndraVṛ. *on* iii. 4. 15.

अंसाग्र (aṁsāgra) *n.* the top of the shoulder अंसाग्रादवतारितम् । नत्वा निश्चयदत्तम् KathāSaSāg. vii. 3. 183.

अंसाधिरोह (aṁsādhiroha) *m.* the act of mounting on the shoulders अधैर्यभाजामवनीपतीनामंसाधिरोहादपि माननीय: । पादाश्रयोऽस्य Raghunā. 7. 26.

अंसान्त (aṁsānta) *m.* the shoulder-end अंसान्तविश्रान्तकुचान्तचक्रमाश्लिष्य कान्तेन तमर्पितम् । बिम्बौष्ठमाक्षिप्य…कुलटाप्यधावत् RāghPāṇ.(Dha.) 8. 42; अंसान्तौ पीठबन्धनौ Vaija. 178. 70.

अंसाभरणता (aṁsābharaṇa–tā) *f.* the state of being an ornament of the shoulder हरिं शूलप्रोतं यदगमयदंसाभरणतां…गिरिश: DevīPañ. 5. 22.

अंसाभिताप (aṁsābhitāpa) *m.* burning sensation in the shoulders घृतम्…अंसाभितापमग्निं च विषमं संनियच्छति CaraS. vi. 3. 221 (1941 Ed.); vi. 8. 30 (1941 Ed.) = SiddhYo. 1. 251; घृतं…क्षयकासशिर:पार्श्वहृच्छूलांसाभितापनुत् AṣṭāSaṁ. ii. 7. 21 (4. 2)

अंसाभिमर्शन (aṁsābhimarśana) *n.* touching the shoulders कुमारस्यांसाभिमर्शनपूर्वकसमीपानयनविधायकहिरण्यकेशिसूत्रे BālamBha. i. 56. 25 (*on* 1. 14)

अंसार्ध (aṁsārdha) *m. n.* half the portion or any part of the shoulder वहन्तमंसार्धविलम्बिनीर्जटा: ।…विशांपतिर्वङ्कमहर्षिमैक्षत NavaSāC. 13. 10.

अंसावतंस (aṁsāvataṁsa) *m. n.* ornament of the shoulder ते निन्यिरे नृपतिमन्यमिमाममुष्मादंसावतंसशिबिकांशभृत: पुमांस: NaiṣC. 11. 56.

अंसावधि (aṁsāvadhi) *adj.* that which has the shoulders as the limit षट्त्रिंशदङ्गुलं मानं पृष्ठमंसावधि स्मृतम् JayāS. 20. 45.

अंसावमर्द (aṁsāvamarda) *m.* rubbing or friction of the shoulders केयूरचक्रनिकरैस्त्रिदशाधिपानामंसावमर्दपतितैर्मणिकुट्टिमोर्वी । रेजे HarVi. 7. 52.

अंसावमर्दन (aṁsāvamardana) *n.* severe pain in the shoulders वेगप्रतीघातात्…कुर्यात्…अनिल: । प्रतिश्यायं च कासं च…ज्वरमंसावमर्दनम् CaraS. vi. 8. 20 (1922 Ed.) *also* अंसावमर्द.

अंसावलम्बिन् (aṁsāvalambin) *adj.* [*f.* –ī] **A** hanging down from the shoulder अंसावलम्बिधवलयज्ञोपवीतम्…अङ्गमुद्वहन्तं… जाबालिमपश्यम् Kād. 42. 13; अंसावलम्बिना ब्रह्मसूत्रेण पवित्रीकृतकाया ।…देवी सरस्वती HarṣaC. 13. 6; 153. 4; 164. 15; अंसावलम्बिशबलं मृगचर्म बिभ्रत् HarVi. 39. 7; अंसावलम्बिनी…रत्नमाला Yādavā. 12. 75; **B** resting and hanging down on the shoulder(s) अंसावलम्बिमणिकर्णिककर्णपाशम् SubhaDha. 1. 2 = Tapatīsaṁvaraṇa 1. 2; अंसावलम्बिधवलचामरसुरेन्द्रसेवितसव्यापसव्यपार्श्वां…प्रतिमामपश्यत् TilaMañ. 217. 5; अंसावलम्बिनीर्बिभ्रत् संध्याभ्रकपिशा जटा: NavaSāC. 11. 32; अंसावलम्बिकरधृतकचं…वपुरस्त्रमनङ्गस्य तव ĀryāSaS'a. 55.

अंसास्फोट (aṁsāsphoṭa) *m.* striking the shoulders (as a challenge) अंसास्फोटपटुर्युधिष्ठिरमसौ हन्तुं प्रविष्टोऽर्जुन: SāhiDa. 202. 5.

अंसिका (aṁs–ikā) *f.* [probably for *āsikā*] sitting arrangement o ra chamber for gambling अंसिकास्तासु चैकैकमक्षद्यूतं प्रवर्तते BṛKathāK. 36. 4.

अंसीय (aṁs–īya) *adj.* relating to the upper corner महावेद्या उत्तरादंसीयाच्छङ्कोर्वैद्यन्तेन द्वादश प्रतीच: प्रक्रमान् प्रक्रामति BaudhS'S. i. 182. 11 = ii. 21. 11.

अंसेपाद् (áṁse–pād) *adj.* (an animal) possessed of a foot on its shoulder अंऽसेपाच्छुण्ठोऽविरूढाकर्णो वा दक्षिणा MaiS. ii. 6. 13; त्वाष्ट्रमंसेपाद-मालभेत…मिथुनो वा एष यो॑ऽसेपात्त्वष्टा मिथुनस्य प्रजनयिता KaṭhS. 13. 6.

अंसेभार (aṁse–bhāra) *m.* burden on the shoulder भस्त्रा…अंसभार अंसेभार…GaṇPā. 169. 7 (P. iv. 4. 16); ठञ् भस्त्रादेः।…भस्त्रया हरति भस्त्रिकः।… अंसेभार। JaineVyā. 212. 26 (*on* iii. 3. 139); KāśiVṛ. (*on* P. iv. 4. 16); भस्त्रा… अंसभार अंसेभार इति भस्त्रादिः S'akaṭāVyā. iii. 2. 15; प्रोक्ता भस्त्रा…अंसेभारः GaṇRa. 6. 379 (406); Prasā. i. 825. 3.

[**अंसेभारिक** (aṁse–bhārika) *m.* [*f.* –ī] a person bearing a burden on the shoulder भस्त्रा…अंसभार अंसेभार GaṇPā. 169. 7; GaṇRa. 6. 379(406)]

अंसेसुनाभायुध (aṁse–sunābhāyudha) *adj.* one who has on his shoulder the discus–weaponed (Viṣṇu) ये संयुगेऽचक्षत ताक्ष्यंपुत्रमंसेसुनाभायु-धमापतन्तम् BhāgP. iii. 2. 24.

अंसोच्चल (aṁsoccala) *m.* shoulder–blade, top of the shoulder (पशुं समनक्ति) सं ते प्राणो वायुना गच्छतामिति शिरसि। सं यजत्रैरङ्गानीत्यंसोच्चलयोः ĀpaS'S. viii. 14. 2. (comm. अंसकोटयोः)

अंसोच्चार (aṁsoccāra) *m.* shoulder–blade, top of the shoulder (पशुं समनक्ति) सं ते प्राण इति दक्षिणेऽर्धशिरसि सं यजत्रैरङ्गानीत्यंसोच्चारे HirS'S. iv. 3. 10.

अंसोत्सेध (aṁsotsedha) *m.* protuberance or elevation of shoulders अंसोत्सेधेन सोत्सेकस्त्रिमूर्धं इव केशवः RāghPāṇ.(Dha.) 18. 25.

अंसोपकण्ठ (aṁsopakaṇṭha) *n.* proximity of the shoulder अंसोपकण्ठे हस्ताभ्यां कपित्थस्तु श्रियः करः AbhinDa. 208; अंसोपकण्ठे हस्ताभ्यामलपद्मकपि-त्थकः। धृतो यदि करो ह्येष दिवाकरकरः स्मृतः AbhinDa. 250.

अंसोपान्त (aṁsopānta) *n.* the edge or vicinity of the shoulder तव …अंसोपान्तविलम्बिनः…मूर्धजाः MattaVi. 6.

अंस्य (áṁs–ya) *adj.* found on the shoulder, sticking to the shoulder(?) ये अंस्या ये अङ्गयाः सूचीका ये…सर्वे साकं नि जस्यत ṚV. i. 191. 7.

[1]**अंह्** (aṁh–) [of IE origin from which are derived *aṁhas* 'oppression, anxiety, trouble', *aṁhu* 'narrow', '*aṁhati* 'trouble'. cf. MAYR. POK. p. 42. s. v. *angh*–]

[2]**अंह्** (aṁh–) I. A. [अहि गतौ DhātūPā. 1. 666; अंहि SaraKaṇṭhā(Gr.) ii. 1. 157; अहिङ् गते KaviKaDru. 344; DhātuVṛ. records the forms अंहते, आनंहे, अंहिता, अञ्हिषिते, अंहयति, आञ्हिहत् and the noun अंहस्; used mostly in Dhātukāvyas] to go, to procede आनंहिरेऽद्रिं प्रति चित्रकूटम् Bhaṭṭi. 3. 46; 3. 25; 4. 4; 14. 51; 22. 17; नभोविहरणीं लब्ध्वा प्राप्य तौ सुतपो-धनौ। आ(?आं)हिषातां जगन्मान्यां जिनतीर्थाभिपूजिताम् PadmP. (Ra.) 39. 175; (causal) तमाञ्जिहन्मैथिलयज्ञभूमिम् Bhaṭṭi. 2. 40; युद्धोन्मत्तं च मत्तं च राजा रक्षार्थमाञ्जिहत् Bhaṭṭi. 15. 75.

[3]**अंह्** (aṁh–) X. U. [चुरादौ भाषार्थः (v. l. भासार्थः) DhātuPā. x 212–242 (as v. l.) अहिकृ भासे KaviKaDru. 344] to speak or to shine [L] अहि…महि इत्येते पञ्चदश स्वामिकाश्यपानुसारेण लिख्यन्ते DhātuVṛ. x. 196.

अंहःखनक (aṁhaḥ–khanaka) *adj.* [*f.* –ī] the destroyer of sins अंहःखनक्याः श्रीदेव्याः DvyāśraKā. 11. 37.

अंहःपरिमृज् (aṁhaḥ–parimṛj) *adj.* wiping away the sins समस्या वा साम्नां बहिरबहिरंहःपरिमृजामृचां वा संवादः…त्वदाशीर्वादोऽयम् AnargharRā. 3. 18.

अंहःप्रचार (aṁhaḥ–pracāra) *m.* prevalence or occurrence of sin एतेन…घानितांहःप्रचारः DvyāśraKā. 8. 6.

अंहःप्रवपण (aṁhaḥ–pravapaṇa) *adj.* the sower of sins परिकोपणम-प्रकोपनोऽथांहःप्रवपणदुष्प्रेहणं सहे चेत्। अवनिरवश्यं प्रगोपणीया कथमिव तर्हि मया प्रगोपनीया DvyāśraKā. 4. 26.

[1]**अंहति** (aṁh–atí) *f.* [DEBR. IE word from a root *aṁh*– not traceable in IA; MAYR. from **aṁháḥ*, the *a* remains unexplained / अंहतिश्चांहश्चांहुश्च हन्तेः। निरूढोपधात्। विपरीतात् Nir. 4. 25. later grammarians take up this derivation for 2 aṁhati 'gift'] distress, misery, danger, trouble (mostly physical in nature) नैनमंहो नात्यंहतिः ṚV. i. 94. 2; यूयमस्मान्नयत वस्यो अच्छा निरंहतिभ्यो मरुतो गृणानाः ṚV. v. 55. 10; मित्रो नो अत्यंहतिं वरुणः पर्षदर्यमा ṚV. viii. 67. 2; viii. 67. 21; मा नः समस्य दूढ्यः परिद्वेषसो अंहतिः। ऊर्मिर्न नावमा वधीत् ṚV. viii. 75. 9 = MaiS. iv. 11. 6; TaiS. II. vi. 11. 2; Nir. 5. 23; later Kośas give the meaning रोग, व्याधि or उपद्रव 'disease, trouble' AnekāSaṁ. 3. 233; MediK.6 3. 86; NānārthāSaṁ. ii. 59. 143; KośKaTa. 2. 5553; S'abdaRaSaK. 137. 7; LaS'abdeS'e. ii. 174. 7.

[2]**अंहति** (aṁh–ati) *f.* [mostly known to L. हन्तेरंह च Uṇā. 4. 62; included in the *bahvādigaṇa on* P. iv. 1. 45 (which optionally enjoins ङीष्); JaineVyā. iii. 1. 31; हन्ति दुरितमनया अंहतिर्दानम् SiddhāKau. 551A. 12] gift तन्यात् सिद्धेश्च प्रियङ्कुरुचिरंहतिम् Caturviṁśatikā of Bappabhaṭṭi 73; राजाधिराजबिरुदो राजराजसमांहतिः EI. xiv. 344. 74; iv. 15. 104; xii. 175. 94; flesh, evil omen AmaK. 1412; AbhidhāRaMā. 2. 264; NāmaMāli. 385; Vaija. 92. 119; AbhidhāCi. 387; KalpaK. 79. 100; ParyāS'aRa. 2. 226; AnekāSaṁ. 3. 233; NānārthāSaṁ. ii. 59. 143; MediK. 63. 86; NānārthSaṁ. 48. 16; way, time, chariot हन्ति हन्यते वा अंहतिः। पन्थाः कालो रथश्च Prasā. ii. 605. 21; *m.* snake–killer (अहिघातुक) NānārthāSaṁ. ii. 59. 143.

अंहतिवैभव (aṁhati–vaibhava) *n.* glory of liberality अपत्रपामंहति-वैभवेन सुरद्रुमाणामपि सूचयन्तः Acyutarā. 1. 22.

अंहतिशौण्ड (aṁhati–śauṇḍa) *adj.* gallant in liberality भीपणवैरि-विखण्डनचण्डः शेषमहाभरहृद्भुजदण्डः पूषजदर्पहृदंहतिशौण्डः EI. iii. 154. 81.

[**अंहती** (aṁh–atī) *f.* = [2]**अंहति** KāśiVṛ. *on* P. iv. 1. 45.]

अंहन (aṁh–ana) *n.* [L] the act of crawling, gliding on the ribs निर्याणं स्यान्निर्गमनमंहनं वक्षसा गतिः Vaija. 193. 13.

अंहश्छिदुर (aṁhaś–chidura) *adj.* [*f.* –ā] destroyer of sins, remover of sins त्वन्नन्दनस्यास्य पुरारि मातर्न न्यूनमंहश्छिदुरेऽस्ति किंचित् DvyāśraKā. 10. 85.

अंहश्छेद (aṁhaś–cheda) *m.* destruction or removal of sins रजोऽप्यस्य गिरेः पुंसामंहश्छेदाय जायते DvyāśraKā. 15. 64.

अंहस् (áṁh–as) *n.* [from IE root *angh*–POK. / from *han*–, Nir. 4. 25; from *am*– Uṇā. 4. 212 (TattvBo. अमन्ति गच्छन्त्यनेनाधस्तादित्यंहो दुरितम्); from *am*– Uṇā. (He.) 962, and from *aṁh*– 952 comm. *on* S'abdaBhePra. (Ma.) 1. 120; स्यान्मध्योष्मचतुर्थत्वमंहसो रंहसस्तथा S'abdaBhePra. (Ma.) 1. 120; TaiPrāti. 8. 23 points out that the *visarga* of *aṁhasaḥ* changes to *s* before *k*, *kh* and *p* (in the Tai. school), and 11. 4 notes the absence of the loss of the initial *a* (of *aṁhasaḥ*) after *e* and *o*; Loc. pl. *áṁhasu* AV. vi. 35. 2; *áṁhaḥ* (ṚV. vi. 3. 1) is regarded as Acc. sg. with Abl. force (RENOU), Abl. sg. of *áṁh* (GRASS) (against accent), or Abl. sg. without case ending, (BERG., OLD.); or for *áṁhasā* (AUFR.)] **1 A** narrowness, oppression, distress, calamity (caused by various agencies, earthly and heavenly) पृथिवी नः पार्थिवात्पात्वंहसोऽन्तरिक्षं दिव्यात्पात्वस्मान् ṚV. vii. 104. 23 = AV. viii. 4. 23; (caused by gods or by mortals) न तमंहो देवकृतं कुतश्चन न मर्त्यकृतं नशत् ṚV. viii. 19. 6; यो नो…मर्तो वधाय दाशति। तस्मान्नः पाह्यंहसः ṚV. vi. 16. 31; (caused by friends, by strangers, or haters and enemies) पात्पतिर्जन्यादंहसो नो मित्रो मित्रियादुत न उरुष्येत् ṚV. iv. 55. 5; AV. ii. 28. 1; द्विषो नः पाह्यंहसो विवक्षसे ṚV. x. 24. 3; vi. 2. 11; x. 25. 8;… आङ्गिरसो द्विषतां पात्वंहसः ṚV. x. 164. 4; AV. vi. 45. 3; नैनमंहः परि वरदघायोः ṚV. iv. 2. 9; त्वं नः पाह्यंहसो दोषावस्तरघायुतः ṚV. vii. 15. 15; (caused by agencies indicated in general terms) न तमंहो न दुरितं कुतश्चन नारातय-स्तितिरुर्न द्वयाविनः ṚV. ii. 23. 5; vii. 82. 7; x. 39. 11; न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनमंहो अश्नोत्यन्तितो न दूरात् ṚV. iii. 59. 2 = TaiS. III. iv. 11. 5; दामेव वत्साद्वि मुमुग्ध्यंहः ṚV. ii. 28. 6; iv. 12. 6 = x. 126. 8; अति स्रसेम वृजनं नांहः ṚV. vi. 11. 6; य ऋक्षादंहसो मुचद्यो वार्यात् सप्त सिन्धुषु ṚV. viii. 24. 27 ऋषिं नरावंहसः पाञ्चजन्यमृबीसादत्रिं मुञ्चथो गणेन ṚV. i. 117. 3; निरंहसस्तमसः स्पर्तमत्रिम् ṚV. vii. 71. 5; आरे अस्मदमतिमारे अंह आरे विश्वां दुर्मतिं यन्निपासि ṚV. iv. 11. 6; नांहो मर्तं नशते न प्रदृप्तिः ṚV. vi. 3. 2; एतौ यक्ष्मं वि बाधेते एतौ मुञ्चतो अंहसः AV. viii. 2. 18; यद्…अनृतं किं चोदिम। आपो मा तस्मात्सर्वस्माद्दुरितात्पान्त्वंहसः AV. x. 5. 22; इदं यत्कृष्णः शकुनिरभिनिष्पतन्न पीपतत्। आपो मा तस्मात्सर्वस्माद्दुरितात्पान्त्वंहसः AV. vii. 64. 1; वातं प्राणं मनसान्वारभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वंहसः TaiBr. III. vii. 7. 2 = ĀpaS'S. x. 8. 9; स एतदप एव मुञ्चति न प्रजामंहोमुचः स्वाहाकृता इत्यंहस इव ह्येता मुञ्चन्ति यदुदरे गृष्टितं भवति तस्मादाहांहोमुच इति S'atBr. III. ii. 2. 20; protection or release from *aṁhas* is sought from various deities, deified objects, animals and birds : Pṛthivī and Antarikṣa (ṚV. vii. 104. 23); Agni (ṚV. vii. 15. 15); Āpaḥ देवीस्ता (i. e. आपः) नो मुञ्चन्त्वंहसः AV. xiv. 2. 45; (AV. vii. 64. 1; x. 5. 22); Indra (ṚV. x. 24. 3); Jātavedas ṚV. vi. 16. 31; Mitra (AV. ii. 28. 1); Soma नॄन्स्तोतॄन् पाह्यंहसः ṚV. ix. 56. 4; पातु ग्रावा पातु सोमो नो अंहसः AV. vi. 3. 2; Pūṣan सं पूषन्नध्वनस्तिर व्यंहो विमुचो नपात् ṚV. i. 42. 1; Maruts यया रध्रं पारयथात्यंहो…। अर्वाची सा मरुतो या व ऊतिः…जिगातु ṚV. ii. 34. 15; Oṣadhis या ओषधयः…ता नो मुञ्चन्त्वंहसः AV. vi. 96. 1; viii. 7. 13; rice and barley एतौ (i. e. व्रीहियवौ) मुञ्चतो अंहसः AV. viii. 2. 18; amulets (*maṇi*) अयं नो विश्वभेषजो जङ्गिडः पात्वंहसः AV. ii. 4. 3; स नो हिरण्यजाः

शुङ्खः कृशनः पात्वंहसः AV. iv. 10. 1; animals etc. पार्थिवा दिव्याः पशव आरण्या उत ये मृगाः । शकुन्तान्पक्षिणो ब्रूमस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः AV. xi. 6. 8; roots used with *aṁhas* (Abl.) and the person (Acc.) *pā–*, *niḥ–pā–*, *pari–pā–* R̥V. i. 18. 5; R̥V. x. 126. 2; R̥V. i. 136. 5; *pr̥–*, *niḥ–pr̥–* R̥V. ii. 33. 3; iii. 32. 14; R̥V. x. 65. 12; *uruṣy–* R̥V. i. 58. 8; ii. 26. 4; R̥V. vii. 1. 15; *rakṣ–* R̥V. vii. 15. 13; x. 36. 2; *niḥ–spr̥–* R̥V. vii. 71. 5; roots used with *aṁhas* (Acc.) and the person (Abl. or Dat.) : *vi–cat–* (caus.) R̥V. ii. 33. 2; *vi–ci–* R̥V. vi. 67. 8; R̥V. iv. 20. 9; *vi–ruj–* R̥V. iv. 3. 14; *pari–yā–* R̥V. vi 37. 4; *ni–pā–* R̥V. iv. 11. 6; *tr̥–*, *ati–tr̥–*, *vi–tr̥–* R̥V. vi. 2. 4; R̥V. i. 42. 1; R̥V. v. 45. 11; *muc–* and *yu–* with *aṁhas* (Abl. or Acc.) and the person (Acc. or Abl.) R̥V. ix. 104. 6; R̥V. viii. 18. 10; R̥V. x. 97. 15; R̥V. iv. 12. 6, cf. TaiS. IV. vii. 15. 7; *aś–* and *naś–* with *aṁhas* (Nom.) and the person (Acc.) in negative R̥V. ii. 23. 4; R̥V. vi. 3. 2; vii. 82. 7; after the R̥V. the most frequently used roots are *pā–* and *muc–* with *aṁhas* (Abl.) and the person (Acc.) ता मा सहस्रपण्यो मृत्योर्मुञ्चन्त्वंहसः AV. viii. 7. 13; अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वꣳहसः TaiS. III. i. 4. 3 =VājaS 20. 14=ChāndoUBr. ii. 2. 8; MānS'S. 53. 21; ता नो मुञ्चन्त्वंहसः VājaS. 12. 89; मुञ्चेममꣳहस इत्याह TaiBr. I. vi. 1. 3; पुनर्नः पाह्यंहसः JaimiBr. 3. 71; षण्मोर्वीरंहसस्पान्तु S'atBr. I. v. 1. 22 = S'āṅkhāS'S. i. 6. 4; **B** tribulation, harm, defect, fault उभे चैनं द्यावापृथिवी अंहसस्पातामित्युभे चैनं द्यावापृथिवी आत्ते(? र्त्ते)र्गोपायतामित्यैवैतदाह S'atBr. I. ix. 1. 20; अंहो वा एतद्यज्ञस्य यद्यतिक्रान्तमुल्बणं सदस्यो बोधयेतेति KauṣīBr. 26. 4; बहिःसहस्रमभ्यस्ता मासमात्रेण साधिनः । त्रायते महतः पापात्सर्वस्मादपि चांहसः AhirbuS. 57. 19; गेयासं गीतैर्वा सुसूत्रेण मेयासं स्थेयासं चाग्रेऽवसेयासमंहः (comm. अंहश्चक्षुर्दोषाद्युद्भवं पापं कष्टमित्यर्थः । अवसेयासं लवणाद्युत्तारणेनान्तं नयेयमिति) DvyāśraKā. 9.169. **2** sin बह्वि॒१दं (v. l. बह्वी॒३दं)···अनृतमाह पूरुषः । तस्मात्सहस्रवीर्य मुञ्च नः पर्यंहसः AV. xix. 44. 8; यद्ग्रामे यदरण्ये···यदेनश्चकृमा वयꣳयदप्सश्चकृमा वयम् । ···तस्य सर्वस्याꣳहसोऽवयजनमसि MaiS. i. 10. 2; यदेव किञ्चार्वाचीनं जनितोरेनः करोति तत एनमꣳहोमुङ्मुञ्चति MaiS. iv. 3. 9; ऋतेन द्यावापृथिवी ऋतेन त्वꣳ सरस्वति । कृतान्नः पाह्यꣳहसो यत्किंचानृतमोदिम MaiS iv. 14. 17 = TaiBr. III. vii. 12. 21; TaiS. VII. v. 22; योऽश्नीयाद्यावकं पक्कं गोमूत्रे सशकृद्रसे । सदधिक्षीरसर्पिष्के मुच्यते सोंऽहसः क्षणात् । प्रसूतो यश्च शूद्रायां येनागम्या च लङ्घिता BaudhDhS. iv. 6. 5; अतिलोभात् प्रमादाद्वा यः करोति क्रियामिमाम् । अन्यस्य सोंऽहसाविष्टो गरगीरिव सीदति BaudhDhS. iv. 8. 1; यद्वर्षे मत्स्यबन्धानां··· । अंहः कुक्कुटिकानां च तद्दिने कृषिकारिणाम् BrParāSm. 5. 145; सैषा त्रयी तपत्यंहो जगतश्च हिनस्ति या ViṣṇuP. ii. 11. 7; अलमेष विलोकितः प्रजानां सहसा संहतिमंहसां विहन्तुम् Kirātā. 5. 17; या (i. e. यमुना) कृष्णापि शुद्धेरधिकं विधातृभिर्विहन्तुमंहांसि जलैः पटीयसी SiśuVa. 12. 67; (लभते) जीवो दुःखदां गतिमंहसा Padm-P. (Ra.) 110. 50; S'ivaKePāSt. 7. 17; RāmC. 21. 61; RāghPāṇ. (Dha.) 4. 11; सर्वस्मात् त्राहि मांहसः SkandP. III. i. 51. 27; III. iii. 2. 70; BhāgP. iv. 13. 22; v. 10. 24; रुद्रः पतिर्हि भूतानां यस्याकरवमंहसम् (*m.* or *n.*?) BhāgP. iii. 14. 33; भोगादृते न क्षयोऽस्ति प्राक्तनानामिहांहसाम् BrahmP. 150. 6; Rāvaṇā. 9. 26; ĪśānS'īPa. i. 9. 34; VairāS'.(Pa.) 76; धर्मो मर्माविदंहसाम् TriṣaśaPuC. i. 7. 149; (ग्रामः) दत्तः···तथा (अ) य्यलुरिति ख्याताय वीतांहसे EI. iii. 30. 143; अपि यो दायादाय क्षयप्रदोंऽहसि Nalo. 1. 7; HammīMaKā 1. 71; Acyutarā. 8. 3; YātrāPra. 1. 5; VīraMi(Bhakti). 60. 6; ParamāKā. 47. 69; LalitāstaRa. 53; LakṣmīT. 42. 14; श्रीः···क्षपणी च सदांहसाम् LakṣmīT. 50. 160; ĀnandaRa. 2. 45; EkīSt. 2; *aṁhas* is stated in some Kośas as synonym of करसंपुट KośaKaTa. 2. 4194; किट्ट KośaKaTa. 2. 4433; किल्बिष AnekāK. 912; पङ्क S'abdaRa.(Vā.) 3920; रजस् S'abdaRa.(Vā.) 3978; राष्ट्र KośaKaTa. 2. 7780; शमल KośaKaTa. 2. 8720.

अंहसस्पति (aṁhasas–patí) *m.* [aluCpd.] lord of distress (name of an intercalary month) उपयामगृहीतोऽस्यंहसस्पतये त्वा VājaS. 7.30; अंहसस्पतये स्वाहा VājaS. 22. 31; अंहसस्पतये त्वेति त्रयोदशं ग्रहं गृह्णाति S'atBr. IV. iii. 1. 20.

अंहस्पति (aṁhas–pati) *m.* **A** Name of the month having two transits of the sun अधिमासस्तु निन्द्यः स्यात् संसर्पाहस्पती तथा Br̥haspaSm. 248. 116; यस्मिन् मासे चैत्रादर्वाङ्न संक्रान्तिः संक्रान्तिद्वयमेव वा भवति तौ संसर्पांहस्पतिसंज्ञकौ मासौ SmrtiCan. v. 104. 17; v. 104. 12; v. 116. 14; संक्रान्तिद्वयसंयुक्तः स मासोंऽहस्पतिः स्मृतः CaturCin. iii (2). 35. 14; iii (2). 30. 18; क्षयमासस्य अंहस्पतिसंज्ञत्वं तत्पूर्वोत्तरभाविनोश्चाधिमासयोः संसर्पाधिमाससंज्ञत्वं चोक्तम् VīraMi. (Samaya.) 143. 19; 143. 24; **B** name of an intercalary month अधिमासोंऽहस्पतिः स्यात् KalpaK. 412. 63.

अंहस्पत्य (aṁhaspatyá) *m.* **A** name of the month with two transits of the sun सꣳसर्पोऽस्यꣳहस्पत्याय त्वा TaiS. I. iv. 14. 1; VI. v. 3. 4; MaiS. iii. 12. 13; संसर्पोऽस्यंहस्पत्याय त्वेति मासनाम्नैककपालमभिजुहोति ĀpaS'S. viii. 20. 8; BhārS'S viii. 24. 7; MānS'S. 81. 19; **B** the lord of distress द्विवांपतये स्वाहाऽꣳहस्पत्याय स्वाहा TaiBr. III. x. 7. 1 (Bhaṭṭa Bhāskara अंहसां गतीनां पतिरंहस्पतिः स एव अंहस्पत्यः···। यद्वा अंहस्पतयो वायुमन्तः महाप्राणाः तानर्हतीति अंहस्पत्यः)

अंहस्वत् (aṁhas–va(n)t) *adj.* sinful अंहुरोंऽहस्वान् Nir. 6. 27.

अंहःसंघ (aṁhaḥ–saṅgha) *m.* a multitude of sins लीलाविचेष्टितं यस्य···। अंहःसंघक्षयकरम् SkandP. ii. (2). 43. 40; हरेः···अङ्घ्रिरंहःसङ्घं निहन्तु वः SaraKaṇṭhā. 232. 3.

***अंहह (अंहहा)** (*aṁhaha) (aṁhahā) *adj.* the slayer of sins or distress (knower of motions) एतद्वां तेन प्रीणानि । तेन तृप्यतमꣳहहौ TaiBr. III. vii. 5. 12.

अंहारि (aṁhāri) *m.* the enemy of sin अंहारिरसि बम्भारिः KapiKaS. 2. 7.

अंहिकुटि (aṁhi–kuṭi) *m.* a sky–lark भरद्वाजः कक्कराटो व्याघ्रटांहिकुटिः परः MadaPāNi. 77. 17.

अंहिति (aṁh–iti) *f.* (=2**अंहति** *f.*) दानेंऽहतिरंहितिश्च S'abdaRa.(Su.) 3. 31; अंहितिः मध्येकारवती इति तु कलिङ्गादयः Padacandrikā on AmaK. ii. 515. 9; कलिङ्गास्तु अंहतेः क्तिनि ग्रहादित्वादिट्यंहितिशब्दमिच्छन्ति Ujjvaladatta on Uṇā. 4. 62; राजाधिराजविरुदो राजराजसमांहितिः EI. iv. 275. 98.

अंहीयस् (aṁh–īyas) *adj.* [*comp.* of अंहु, *f.* –ī] **A** narrower अधिषवणे ।···पुरस्तादंहीयसी भवतः पश्चाद् वरीयसी । एवमेव हि हनू KapiKaS. 40. 2.= KāṭhS. 25. 9; परोवरीयांसो वा इमे लोका अर्वागंहीयांसः AitBr. 4. 8(106); यदिमे लोकास्संक्रामेयुरंहीयाद् (? न्) यजमानस्य लोकः स्यात् JaimiBr. 2. 260; पुरस्तादंहीयसी पश्चात्प्रथीयसी मध्ये संनततरा भवति ĀpaS'S. ii. 3. 2=ĀpaS'uS. ii. 4. 14; यत्र पुरस्तादंहीयसीं मिनुयात् तत्र तदर्धे लक्षणं करोति BaudhS'uS. 1. 41; पुरस्ताद् अंहीयसी भवतः BhāraS'S. xii. 13. 2; **B** nearer, closer तस्मादात्मनः प्रजाँहीयसी KāṭhS. 24. 9=KapiKaS. 38. 2.

अंहु (aṁh–ú) *adj.* narrow [only in the compound *aṁhubhédī*]; *n.* narrowness, distress, trouble [associated with its opposite *urú* 'wide, freedom', Abl.sg. in R̥V. only] बर्हिर्न यत्सुदासे वृथा वर्गंहो राजन्वरिवः पूरवे कः R̥V. i. 63. 7; आ वोऽर्वाची सुमतिर्ववृत्यादंहोश्चिद्या वरिवोवित्तरासत् R̥V. i. 107. 1 =VājaS. 8. 4 (Uvaṭa पापकारी); TaiS. I. iv. 22. 1; अंहोश्चिदस्मा उरुचक्रिरद्भुतः R̥V. ii. 26. 4; मित्रो अंहोश्चिदादुरु क्षयाय गातुं वनते R̥V. v. 65. 4; अंहोश्चिदुरुचक्रयः R̥V. v. 67. 4; अस्ति देवा अंहोरुर्वस्ति रत्नमनागसः R̥V. viii. 67. 7; viii. 18. 5; अंहतिश्चांहश्चांहुश्च हन्तेः Nir. 4. 25.

अंहुभेदी (aṁhu–bhédī) *f.* having the female organ with a narrow slit यदस्या अंहुभेद्याः कृधु स्थूलमुपातसत् VājaS. 23. 28 (Uvaṭa अंहुः हन्तव्यः भेद्यप्रदेशः प्रजननमस्या इति अंहुभेदी) cited in GopBr. ii. 6. 15; S'āṅkhāS'S. xvi. 4. 3.

अंहुर (aṁhu–rá) *adj.* **i** distressed, oppressed सप्त मर्यादाः कवयस्ततक्षुस्तासामेकामिदभ्यंहुरो गात् R̥V. x. 5. 6=AV. v. 1. 6; **ii** sinful अंहुरोंऽहस्वान Nir. 6. 27.

अंहूरण (aṁhūr–aṇá) *adj.* [*f.* –ā] narrow, confined उर्वी सती भूमिरंहूरणाभूत् R̥V. vi. 47. 20; *n.* **i** distress, trouble तच्छुश्राव बृहस्पतिः कृण्वन्नंहूरणादुरु R̥V. i. 105. 17; अभि त्वेन्द्र वरिमतः पुरा त्वांहूरणाद्धुवे AV. vi. 99. 1; दुष्वप्न्यं काम···।···प्रति मुञ्च तस्मिन्यो अस्मभ्यमंहूरणा चिकित्सात् AV. ix. 2. 3; य आत्मना वा गृहैर्वाꣳहूरणमवेयादंहसा वा एष गृहीतो य आत्मना वा गृहैर्वाꣳहूरणमवैति KāṭhS. 10. 9; **ii** sin अंहुरोंऽहस्वान् । अंहूरणमित्यप्यस्य भवति Nir. 6. 27.

अंहोगृहीत (ámho–gr̥hīta) *adj.* [*f.* –ā] overcome with sin, caught in distress ततोऽꣳहोगृहीता असृज्यन्त MaiS. i. 10. 6; KāṭhaS. 36. 1.

अंहोघ्न (aṁho–ghna) *adj.* [*f.* –ī] the destroyer of sins रामनाथाख्यया देवमंहोघ्नं प्रत्यतिष्ठिपत् SkandP. i (3B). 2. 44.

अंहोनिचित (aṁho–nicita) *adj.* covered with sins, sinful हंहो किमंहोनिचिताः प्रलब्धा बंहीयसायासभरेण काशीम् । प्रभूतपुण्यद्रविणैकपण्यां प्राप्यापि हित्वा क्व च गन्तुमुद्यताः SkandP. iv. 5. 19.

1**अंहोमुच्** (aṁho–múc) *adj.* delivering from distress or sin भरेष्विन्द्रं सुहवं हवामहेंऽहोमुचं सुकृतं दैव्यं जनम् R̥V. x. 63. 9; अंहोमुचे प्र भरे मनीषाम् AV. xix. 42. 3; xix. 42. 4; TaiS. I. vi. 12. 3; 4; I. viii. 9. 2; II. ii. 7. 4; II. iv. 2. 1; VII. v. 22. 1; अꣳहोमुचा वृषभा सुप्रतूर्ती देवानां देवतमा शविष्ठा । विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतं न इदं नरा प्रयतमूतये हविः MaiS. iv. 14. 6; अंहोमुचः स्वाहाकृताः पृथिवीमाविशत VājaS. 4. 13; इन्द्रायांहोमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः BaudhS'S. ii. 126. 20; ĀpaS'S. xviii. 10. 28; MānS'S. 125. 1; 186. 4; यो वेदमधीते पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्चांहोमुग्भिः समिधोऽभ्यादध्यात् KāṭhGS. iv. 2. 3.

²अंहोमुच् (aṁho-múc) *m.* name of a seer of a Sāman (Grāmagāna 11. 8; 426. 1) गौरेराङ्गिरसस्य साम । अंहोमुचो वा ĀrṣeBr. iv. 8. 8; अमहीयुर्दीर्घतमा मारीचांहोमुचौ लुशः S'abdaRa.(Vā.) 3545.

[**अंहोमुच** (aṁho-muca) *adj.* (VIS'VA. for आंहोमुच)]

अंहोयु (aṁho-yú) *adj.* remover of trouble (but PW. threatening, oppressing) अंहोयुर्वस्तन्वस्तन्वते वि⋯ṚV. v. 15. 3 (said of Agni)

अंहोराशि (aṁho-rāśi) *m.* multitude of sins अंहोराशिः पुण्यराशौ विशुध्यन् दृष्टः संख्ये स प्रजङ्घाभिधानः RāmC. 30. 46; अंहोराशिपरित्रासिकाशीवासप्रकाशिभिः ।⋯महर्षिभिः HammīMaKā. 9. 83.

अंहोलिङ्ग (aṁho-liṅga) *adj.* [*f.* –ā] having the word *aṁhas* as their characteristics, particularly a group of hymns अंहोलिङ्गानामापो भोजनहवींष्यभिमर्शनोपस्थानमादित्यस्य KauśiSū. 52. 16; 32. 27; आशानामाशापालेभ्यो ⋯मुञ्चन्तु मा⋯यन्मातली रथक्रीतमित्येताश्चतस्रो वर्जयित्वा अंहोलिङ्गगणः AVPari. xxxii. 1. 31.

अंहोलिङ्गगण (aṁholiṅga-gaṇa) *m.* a group of AV. hymns characterised by *aṁhas* एताः चतस्रो वर्जयित्वा अंहोलिङ्गगणः AVPari. xxxii. 1. 31.

अंहोवञ्चनचुञ्चु (aṁhovañcana-cuñcu) *adj.* well-known for removing sins अंहोवञ्चनचुञ्चु किंचन भजे काञ्चीपुरीमण्डनं MūkaPañ. 5. 16.

अंहोविघात (aṁho-vighāta) *m.* the destruction of sins घर्मांशोः⋯ विदधतु घृणयः शीघ्रमंहोविघातम् SūryS'. 6 = KāvyPra. 418. 4 = PrabaCi. 45. n. 1. [v. l. अङ्घोविघातम्]

अंहोवितान (aṁho-vitāna) *n. m.* a multitude of sins वक्ष्ये वितानमादितः ।⋯अंहोवितानमोचनम् ĪśānS'iPa. i. 20. 1.

अंहोविनाशन (aṁho-vināśana) *adj.* destroyer of sins निर्माल्यानां प्रधानं तद्घ्राणादंहोविनाशनम् SkandP. ii. (2). 38. 112.

अंहोहन् (aṁho-han) *adj.* destroying sins यच्चांहोहन्निरीहं⋯माहेशं तन्महो मे महितमहरहर्मोहरोहं निहन्तु S'ivKePaSt. 29.

अंहोहि (aṁhohi) *m.* the sinful serpent i. e. Vṛtra हारिहाराहिरंहोहिराहो रंहोरिहा हरेः । हरः HarVi. 43. 274.

अंह्रि (aṁh-ri) *m.* [from a root meaning 'to walk' (*gati*), *añc*–, *aṁh*–, or *aṅgh*– with the suffix *krin*, Uṇā. 4. 66; MAYR. Add. i. p. 545 / SiddhāKau. 551B. 6; Liṅgānu.(He.) 26. 10; (= *aṅghri*); confined to the inscriptions and Jain writers] **A** foot संत्रासातपरचक्रराजकमगात्⋯शरणं⋯ यदंह्रिद्वयम् EI. xxiii. 220. 37; वरविप्रनतांह्रियुग्मो EI. i. 179. 46; प्रत्यवनीस- [? श] चक्रमुकुटस्पृष्टांह्रिपीठश्रियः EI. xxi. 49. 37; सामन्तानां मूर्ध्नि दत्तांह्रिरेको राजत्युर्व्वीमंडले मंडलीकः EI. xxi. 48. 26; भूपालचूडामणिच्छायाडम्व(म्ब)रचुम्वि(म्बि)तांह्रिकमलः श्रीभोजदेवो नृपः EI. ii. 185. 20; श्रीपुरुषोत्तमांह्रियुगले [भक्तिः] EI. ii. 278. 16; प्रणमत्समस्तसामन्तशेखरशिरोमणिरञ्जितांह्रेः EI. ii. 12. 16; पतताभिरम्व(म्ब)रतलात्स्वर्गौकसां वृष्टिभिः । पौष्पीभिः स्खलदंह्रिसंगरशतम् EI. i. 216. 16; राजा महाराजनतांह्रियुग्मः ख्यातोऽवनौ वाक्पतिराजनामा EI. ix. 68. 3; श्रीराघवांह्रिकमलाम्वु(म्बु)धराभिषेकलब्धो(ब्धो)दयप्रततशाखमहीरुहेण (लिखितेयं प्रशस्तिः) EI. i. 42. 26; वामोंऽह्रिर्दक्षिणोरूर्ध्वं वामोरूपरि दक्षिणः । क्रियते यत्र तद्वीरोचितं वीरासनं स्मृतम् YogS'ā. 4. 126; एणीजङ्घोपमे जङ्घे करांह्रि कमलोपमम् PariPar. 4. 43; श्रीसोमेश्वरदेवश्चुलुक्यनरदेवसेवितांह्रियुगः EI. viii. 213. 45; पण्डितः श्रीसुखाकरः । सुजनांह्रिसरोजन्मरजोरञ्जितमूर्ह(र्द्ध)जः EI. xxiii. 188. 11; धृत्वा केशेषु दत्वांऽह्रिं हृदि कृत्वा करे त्वसिम् PārśvC. 2. 283. प्रभोरंह्री शिरसि प्रणिधाय PrabhāC. 11. 11; 12. 30; 38. 7; विबुधश्रेणीकिरीटोपलच्छायापल्लवलालितांह्रिकमलः EI. i. 283. 34; लक्ष्मीधरस्तत्तनयो वभूव लक्ष्मीधरांह्रिद्वयपद्मभृंगः EI. i. 93. 8; प्रक्षाल्यांह्रिकराननम् । स्पृशन्ति भस्मनाङ्गम् ṢaḍdarSa.(Rā.) 88; अरिंदमः स्वांह्रिसरोजलग्नं विशोध्य⋯ ॥ अरुंतुदं कण्टकम् EI. xxi. 287. 40; आसन् श्रीगुरुधर्म्ममूर्त्तिगुरवः सूरींद्रवद्यांह्रयः EI. ii. 70. 26; कः कण्ठीरवकण्ठकेसरसटाभारं स्पृशत्यंह्रिणा PurāPraSaṁ. 127. 16; **B** leg शुचा नायच्छते स्मांह्री DvyāśraKā. 7. 54; सूक्ष्मः केशे नखे दन्ते सरलोंऽह्रौ भुजेऽङ्गुलौ PārśvC 5. 132; 2. 978; वासालाभान्ममाद्यांह्री सव्यथौ PrabhāC. 136. 27; **C** foot or leg of an animal तथा पृष्टा शुनी तेन निधानस्थानमंह्रिणा । चखान PariPar. 2. 352; **D** root of a tree नदीरयस्तरूणामंह्रीन् क्षालयन्नप्युन्मूलयति NītiVā.10. 150; **E** quarter of a verse (= *pāda*), a metrical line पौ चौ तो गलितकं यमितेंऽह्रौ Chandonu. 4. 25 (Comm. अंह्रौ पादे यमिते सति); गलितकमेवायमकं सानुप्रासं समांह्रि खञ्जकम् Chandonu. 4. 49; The Kośas write अंह्रि and give the meanings, foot and root of a tree, NāmMā. 103; AnekāTi. 2. 13; AnekāSaṁ. 2. 383; AbhidhāCi. 616; 1121; ParaNā. 915; 2606; S'abdaRa.(Su.) 3. 186; 4. 128; KośaKaTa. 1. 5056.

अंह्रिघात (aṁhri-ghāta) *m.* a kick, a stroke with the foot लावं लावं विकचकमलिनीश्चूर्णयत्यंह्रिघातैः Chandonu. 2. 304.

अंह्रिचारिन् (aṁhri-cārin) *adj.* going on foot, walking अंह्रिचारिणम् । त्वामत्रायान्तमाकर्ण्य DvyāśraKā. 15. 58.

अंह्रिज (aṁhri-ja) *m.* the toe दशभिरुल्लसदंशुभिरंह्रिजैर्दश दिशो विदधान इवामलाः NemiNir. 6. 6.

अंह्रिद्वितय (aṁhri-dvitaya) *n.* two feet स्वामिन् जिनवर तव योंऽह्रिद्वितयमृषभ विनमति Chandonu. 3. 41.

अंह्रिप (aṁhri-pa) *m.* [Liṅgānu. (He.) 10. 17] a tree अंह्रिपांश्च विविधुर्यत आपः DvyāśraKā. 8. 88; एकांह्रिणा तस्थिवांसमेकमूलमिवांह्रिपम् (ददृशतुर्मुनिम्) PariPar. 1. 46; सुस्नातं ते नदी पृच्छत्यमी पृच्छन्ति चांह्रिपाः PariPar. 2. 459; 3. 144; 6. 36; मूर्च्छया न्यपतत् पृथ्व्यां मूलकृत्त इवांह्रिपः MalliC. 7. 24; AdhidhāCi. 1114; S'abdaRa.(Su.) 4. 122.

अंह्रिपात (aṁhri-pāta) *m.* foot-step, stamping with the foot न्यञ्चयन् क्ष्मामंह्रिपातैः (वनसिन्धुरः) PariPar. 2. 195.

अंह्रिपिच्छ (aṁhri-piccha) *m.* a cuckoo (L) अंह्रिपिच्छः कलरवः KalpaK. 332. 133.

अंह्रिपुरस् (aṁhri-puras) *adv.* in front of the feet, at the feet प्रतिमास्थस्ततो बुद्ध आगत्यांह्रिपुरोऽपतत् PrabhāC. 34. 12.

अंह्रिप्ररोहिणी (aṁhri-prarohiṇī) *f.* a medicinal plant called *bandā* अंह्रिप्ररोहिणी बन्दायाम् ApūNā. 21.

अंह्रिबन्धन (aṁhri-bandhana) *n.* the fetter tied to the foot अनश्यद्धामहखरस्त्रोटयित्वांह्रिबन्धनम् PariPar. 3. 116.

अंह्रिमूल (aṁhri-mūla) *n.* **1** the sole of the foot गुरोरपार्थक्य इवांह्रिमूलादाहं निनाय द्व्यहवत् द्व्यहीनः DvyāśraKā. 20. 73; **2** the heel (पार्ष्णिः) ParaNā. 3191.

अंह्रियुग (aṁhri-yuga) *n.* a pair of feet (metrical line) चतुर्मात्रादिकत्रिशत्प्रान्तैरंह्रियुगैः पुनः । एकानेकैरन्तवर्णैर्यमके द्विपदीं विदुः Chandonu. 7. 72.

अंह्रियुगल (aṁhri-yugala) *n.* a pair of feet सत्यं कौमुदचन्द्रमंह्रियुगलं रात्रिंदिवं ध्यायत PrabhāC. 174. 19.

अंह्रियुग्म (aṁhri-yugma) *n.* a pair of feet तस्यांह्रियुग्ममभिनौमि जिनर्षभस्य TīrthaKa. 97. 18.

अंह्रिलक्षण (aṁhri-lakṣaṇa) *n.* the characteristic feature of a verse or line of a stanza द्वाभ्यां ध्रुवाया अंह्रिलक्षणाभ्यां त्रिभिः चतुर्भिर्वा एकत्र मिश्रा संकीर्णा नाम चतुष्पदी Chandonu. 6. 22.

अंह्रिवन्दन (aṁhri-vandana) *n.* worship or salutation of the feet ताभ्यां प्रदक्षिणीकृत्य कृतं तस्यांह्रिवन्दनम् PadmP.(Ra.) 6. 260.

अंह्रिशिरस् (aṁhri-śiras) *n.* the upper surface of the foot between the toes and the heel कूर्चमस्त्री तदुपरि स्कन्धोंऽह्रिशिर इत्यपि KalpaK. 44. 219.

अंह्रिशौच (aṁhri-śauca) *n.* washing of the feet (वधूः) यावद्याति जलाश्रये । अंह्रिशौचाय PrabhāC. 20. 2.

अंह्रिसंवाह (aṁhri-saṁvāha) *m.* massaging of the feet प्रणम्य चांह्रिसंवाहपूर्वकं तमुवाच सः MalliC. 6. 27.

अंह्रिसंक्रम (aṁhri-saṅkrama) *m.* walking or moving on foot हरिभद्रसूरिरेषः ।⋯विमलयति क्षितिमंह्रिसंक्रमेण PrabhāC. 65. 4.

अंह्रिसंनिधि (aṁhri-sannidhi) *m.* vicinity of the feet, near the feet, at the feet अग्रहीत् । परिव्रज्यां सिंहगिरेराचार्यस्यांह्रिसन्निधौ PariPar. 12. 12.

अंह्रिसेवा (aṁhri-sevā) *f.* service of the feet तेनागण्येन पुण्येन स्वजातौ प्राप्य रत्नताम् । कम्बलाः शालिकान्तानामंह्रिसेवामिवासदन् S'āliC. 4. 33.

अंह्रिस्कन्ध (aṁhri-skandha) *m.* the upper surface of the foot अंह्रिस्कन्धः कूर्चशिरः समे AbhidhāCin. 617.

अंह्र्यग्र (aṁhryagra) *n.* the extremity of the foot, the forepart of the foot प्रपदं क्षिप्रमंह्र्यग्रे ParaNā. 2187.

अः (aḥ) **1** the symbol for the sound called *visarjanīya* ओकारमः सर्वाऽकारपरः TaiPrāti. 9. 7; VājPrāti. 8. 22 (comm. इति स्वरपूर्वं विसर्जनीयं दर्शयति); ओम् अः ṚTPrāti. 118; Kātan i. 1. 16 (comm. अकार इह उच्चारणार्थः । इति कुमारीस्तनयुगाकृतिर्वर्णो विसर्जनीयसंज्ञो भवति); SaraKaṇṭhā(Gr.) i. 1. 104; Siddha He. i.1. 16; called वि MugdhaBo. 1. 17 (3. 10); SiddhāKau. 6A. 13; **2** (in Trika) the rise of the highest power which produces the world ततस्तत्रैव अनुत्तरस्य विसर्गो जायते– अः इति TantrSā.(A.) 15. 2; this symbol is used for न्यास on various parts of the body in Tantras. NāgaSa. 17. 5; TantrSā.(K.) 7. 21; 47. 21; NityoNi. 24. 10; 118. 13; LakṣmīT. 23. 23; VīraMi.(Pūjā.) 130. 11; 130. 17; **3** the later Kośas give it various meanings अः कपालिनि AnekāTi. 1. 9; अः प्रागुक्तो जिनाद्येषु विष्णुभृत्येन यः स्तुतः EkārthNā. 16; अः शिखायां सिद्धमन्त्रे प्रगाहेऽर्के रथार्वणि । चक्रे कुक्कुटमूर्ध्नीन्दुबिम्बे ब्रह्मेशविष्णुषु NānārthaMa. 38; NānārthaRaMā. 52. cf. ¹⁰अ.

अ:कार (aḥ-kāra) *m.* the letter or the sound अ:, used as the name or indication of the Nom. Case. अ:कार आगमविकारिलोपिनाम् TaiPrāti. 1. 23 (comm. अ:कार इति प्रथमाया उपलक्षणत्वात्, Tribhāṣya. प्रथमाविभक्तेरुपलक्षणम्); अ[:]कार: परमेश्वर: JayāS. 6. 40; PāraS. 15. 532; LakṣmīT. 25. 10; अ:कारान्ता अकाराद्या मनवस्ते चतुर्दश SkandP. i (2). 5. 71; अ[:]काराद्यास्त्वकारान्ता-विलोमं षोडश स्वरा: ĪśānS'iPa. ii. 1. 142.

¹**अक्** (ak-) I. P. [अक-अग कुटिलायां गतौ DhātuPā. 1. 829; DhātuPra. 1. 796 (अकति); DhātuVr̥. gives the forms अकति, आक, अकिता, अकीत्, अचिकिषति, अकयति, अचकत्, आकि, अकि 1. 780; अक्म वक्रगते KaviKaDru. 80; कुटिलायां गतावकेत् DaivaVyā. 41; अक अग कुटिलायां गतौ, भ्वादि: परस्मैपदी KāvyKaVr̥. 86. 15 (3. 5); 93. 6; KośaKaTa. 2. 1335] to move tortuously, to move with a zig-zag course अकति कुटिलं चरतीति अक: AlaṅkāCin. 22. 18; काक ईषदकति कुटिलं गच्छति यो निर्भयत्वात् comm. *on* HarVi. 43. 288.

²**अक्** (ak) a grammatical abbreviation called a प्रत्याहार standing for the vowels a, i, u, r̥ and l̥ of Sanskrit, based on the two S'ivSū.(Gr.) 1, 2 and formed according to P. i. 1. 71; vi. 1. 101; vi. 1. 128; अक: सवर्णदीर्घत्वं परयोरन्तरङ्गत: TantrVā. 102. 7 (*on* i. 3. 3); AgniP. 348. 3; JaineVyā. iv. 3. 88; iv. 3. 105; CāndraVyā. v. i. 106; v. 1. 133; S'ākaṭāVyā. i. 1. 75; iv. 2. 61; MugdhaBo. 1. 4 (1. 16); 2. 24 (6. 15); PrakriKau. i. 67. 5; i. 125. 2; PariVr̥.(Sī.) 154. 6.

³**अक्** (a-k) a grammatical term denoting the absence of the sound *k* in the suffix *akac* (P. v. 3. 71); used in P. vi. 1. 132; vii. 1. 11; vii. 2. 112; JaineVyā. iv. 3. 109; v. 1. 170; CāndraVyā. v. 4. 74; S'ākaṭāVyā. i. 2. 206; in the suffixes *kvasu* and *kān* SiddhaHe. iv. 3. 8.

⁴**अक्** (ak) **i** Kātyāyana's suggetion for Pāṇini's *aṅ* to avoid *guṇa* in the precative form दृशेयम् Vār. 2 *on* P. iii. 1. 86; अङि हि सति ऋदृशोऽङि गुण इति गुण: स्यात्…अकि तु सति कित्त्वाद् गुणाभावो भवति Nyās. 1. 554 (*on* P. iii. 1. 86); **ii** for *a* in गेहे त्वक् Kātan. iv. 2. 60.

⁵**अक्** (ak) **i** a formant postulated by grammarians to explain some derivatives like उच्चकै:, नीचकै:, शनकै:, सर्वके, विश्वके, पृथकद् (P. v. 3. 71–72), called अकच् (s. v) [a *ka*–extension of pronominal forms]; **ii** सौधातकि: called अकङ् (P. v. 1. 97), Kātan. ii. 2. 64; JaineVyā. 9. 33 (*on* i. 1. 38); 262. 8 (iv. 1. 130); S'ākaṭāVyā. i. 2. 213; SiddhaHe. i. 4. 3; ii. 1. 44; vii. 3. 29; MugdhaBo. 2. 55 (10. 11); 3. 131(30. 6)

¹**अक** (áka) *n.* [IE *aq- MAYR. later split into *a-ka* with a new word meaning 'good' and also seen in *nāka* (*na-aka*) heaven] **1** unhappiness, misery, pain, trouble, suffering यस्यैता उपधीयन्ते नास्मा अकं भवति TaiS. v. iii. 7. 1; यत्प्रयाजेष्वनिष्टेषु प्राङ्ङ्गार[:] स्कन्देत्…यजमानाय चाकं स्यात् KapiKaS. 48. 16; न वै तत्र जग्मुषे किंचनाकम् PañcBr. xxi. 8. 4; तमु नाक इत्याहुर्न हि प्रजापति: कस्मैचनाकम् PañcBr. x. 1. 18; यत्पुरा प्रयाजेभ्य: प्राङ्ङार: स्कन्देत् । अध्वर्यवे च यजमानाय चाकं स्यात् TaiBr. III. vii. 2. 6; यदब्रवीन् न वै म इदम् अकम् अभूदिति तन् नाकस्य नाकत्वम् JaimiBr. 3. 345; कमिति सुखनाम । तत्प्रतिषिद्धं प्रतिषिध्येत । न वा अमुं लोकं जग्मुषे किं च नाकम् । न वा अमुं लोकं जग्मुषे किं च नासुखम् । पुण्यकृतो ह्येव तत्र गच्छन्ति Nir. 2.14; कमिति सुखनाम तस्य निषेध: अकम् असुखं तत्र इति नाकम् MāṭhVr̥. 6. 20 (*on* 2); त्वां…परमकमितारं परमकमितारं वाञ्छति VāsaDa. 213. 3; न कमकं दु:खम् Nyās. 2. 467 (*on* vi. 3. 75); कमिति सुखं तस्य प्रतिषेधोऽकम् ChāndoUBh. 103. 6 (*on* ii. 10. 5); अकं ब्रह्मभिन्नतया प्रतीयमानं दु:खात्मकं जगत् LalitāTriBh. 280. 3 (*on* 14); (वनम्) अकविलोकगणनमपि सकालिदासम् YaśasCam. ii. 196. 1; ब्राह्मणश्च परेषां वा नाशय त्वमकं महत् S'ivaP. ii. (3). 4. 14 (127A. 8); दुर्लभत्वं सदाकस्य सुकृते न च वस्तुन: SkandP. iv. 24. 17; न कन्दरस्थस्य दिशत्यकं दर: Yādavā. 6. 33; the Kośas give the meaning दु:ख, क्लेश, शोक AnekāSaṁ. 2. 1; TrikāS'e. i. 9. 1; ViśvaPra. 4. 25; AnekāTi 2. 6; MediK. 2. 16; NānārthaMa. 72; NānārthaRaMā. 198; KalpaK. 367. 3; KośaKaTa. 1. 120; 2. 3288; ViśvaLoK. 2. 4; S'abdaRaSaK. 3. 1; **2** sin (mostly L.) सा रसवत्ता विहता नवका विलसन्ति चरति नोऽकं क: VāsaDa. 7. 3; अप्रियं वृजिनं दु:खमकं तोद इतीर्यते AnuVyā. 54B. 6 (*on* 3. 4); अकं पापादौ KāvyKaVr̥. 86. 18 (3. 5); (पराकाशा) परे…अके पापदु:खे अश्नाति नाशयतीति LalitāSaBh. 158. 14 (*on* 200); the Kośas translate with अघ, पाप, दुरित cf. under **1**; **3** (L.) a mountain (अद्रि) NānārthaMa. 72; NānārthaRaMā. 198.

²**अक** (a-ka) *adj.* without the head, headless trunk काकी काकोऽककाकया HarVi. 43. 288 (comm. नास्ति कं शिरो येषां तेऽका: शिरश्छिन्ना वराकत्वात्काका इव काका रिपवो यस्याम्)

³**अक** (a-ka) *adj.* [*ka* is taken to stand for *kutsita* the base of the pronoun *kim* cf. *kāpuruṣa*, *kadanna* etc.] not wretched, (*hence*) good; possessing good marks सालानकमनालानम्…अदन्तं च पश्यैनमगजं गजम् NalaCam. 6. 57 (comm. सालां: स्तरूनदन्तम् । तथा अकमकुत्सितम् सर्वलक्षणपरिपूर्णम्); अस्ति खलु…अकारणरोषप्रमत्तोऽपि नि:शेषशिष्टाचारप्रवृत्त: सुदत्तो नाम राजा YaśasCam. ii. 236. 2 (comm. अक: अकुत्सित: आ समन्तात् योऽसौ रणरोष:)

⁴**अक** (a-ka) *adj.* [*ka* in the sense of water for *śleṣa*] without water वयमिह बहुशोकं दृष्टवन्तो वनान्ते त्वदरियुवतिलोकं ग्रीष्ममासे सरश्च NalaCam. 5. 9 (comm. बहुश इति क्रियाविशेषणम्); शुचि कीदृगभ्रम् (अकम्) VidaMuMa. 2. 69.

⁵**अक** (ak-a) *adj.* moving tortuously, moving zig-zag कुकुदी दकदूदोऽकोऽकूदकौका: कदैकक: (खगाधिप:) HarVi. 43. 349 (comm. अक: कुटिलगामी); अकके मोहो नष्ट: AlaṅkāCfn. 22. 18 (comm. अकति कुटिलं चरतीति अक: स चासौ कश्च ब्रह्मा तस्मिन्)

⁶**अक** (aka) a formant which produces primary and secondary derivatives, given by Pāṇini with the technical suffixes ण्वुल्, वुञ्, वुन्, ष्वुन्, ण्वुच्, वुच्, झ्वुन्, वुक् (s. v.)P. vii. 1. 1; CāndraVyā. v. 4. 1; JaineVyā. v. 1. 1; S'ākaṭāVyā. ii. 3. 34; Kātan. iv. 6. 54; is used for some of them in P. ii. 2. 15; JaineVyā. i. 3. 78; SaraKaṇṭhā.(Gr.) iii. 2. 142; P. ii. 3. 70; JaineVyā. i. 4. 73; P. iv. 2. 141; vi. 2. 73; तृच् क्रीडाजीविकयोर्नास्तीत्ये(? त्य)क एवोदाह्रियते KāśiVr̥. *on* ii. 2. 17; अकतद्धिताभ्यां कोपधाया: पुंवत्वनिषेधोऽत्र PrakriKau. i. 589. 3; अकस्याधमर्ण्येऽसंभवादाह भविष्यत्यकस्येति LaS'abdeS'e. i. 515. 12; other grammarians often use अक as the suffix in place of the technical terms of P. आशिष्यक: Kātan. iv. 2. 65=P. वुन् iii. 1. 150; S'ākaṭāVyā. iii. 1. 107 = SiddhaHe. vi. 3. 114 = P. वुन् iv. 3. 48; S'ākaṭāVyā. ii. 3. 80=P. वुञ् iv. 3. 39; S'ākaṭāVyā. iii. 1. 83=P. वुन् v. 2. 63; SiddhaHe. v. 1. 69=P. वुन् iii. 1. 149; SiddhaHe. vi. 2. 126 = P. वुन् iv. 2. 61; SiddhaHe. vi. 3. 207=P. वुन् iv. 3. 98; SiddhaHe. vi. 3. 102=P. वुञ् iv. 3. 28; SiddhaHe. ii. 4. 94=P. वुञ् iv. 2. 39; SiddhaHe. vi. 3. 96=P. वुन् v. 2. 63; SiddhaHe. vii. 3. 36=P. वुच् v. 3. 80; MugdhaBo. 26. 41 (153. 17) = P. वुन् iii. 1. 149; अकेन च न कुर्वीत वृत्तिं तद्गमको यथा Kāvyālaṅ.(Bh.) 6. 37; काक: शब्द:…तं करोतीति णिचि तदन्तादके च काकक: Kāvyānu.(He.) 260. 3; पाकं हि पचिरेवाह कर्तारं प्रत्ययोऽप्यक: S'āstrDī. 247. 16 (*on* iii. 3. 7)

⁷**अक** (a-ka) without the sound *k* एत्यक: SiddhaHe. ii. 3. 26 (comm. कवर्जाद्नाम्यादे: परस्य स एति परे समासे ष् स्यात् नाम्नि । हरिषेण: । अक इति किम् । विष्वक्सेन:)

अकंसमदभञ्जन (a-kaṁsamadabhañjana) *adj.* who has not destroyed or smashed Kaṁsa's pride or arrogance अशौरिकुलपावनान्…अकरनीतगोवर्धनान् । अकंसमदभञ्जनान्…अलमुपास्य वृन्दारकान् YātrāPra. 7. 116.

¹**अकक** (aka-ka) *m.* the crooked Brahmā i. e. Brahmā whose ways are incomprehensible कीदृक्षो बहु शस्यते…कीदृग् दरिद्रो वद । अनयोऽकुप्यदशय: अकके(ऽ)मोहो(ऽ)नष्टो(ऽ)मियो(ऽ)माय: … अकति कुटिलं चरतीति अक: स चासौ कश्च ब्रह्मा तस्मिन् AlaṅkāCin. 22. 18.

²**अकक** (a-kaka) *adj.* free from cupidity अकके मोहो नष्ट: AlaṅkāCin. 22. 18 (comm. कको तौल्यं (? लौल्यं) न यस्यासौ अककाे मुनिस्तस्मिन्)

अककमल (aka-kamala) *n.* a land lotus श्लेषो भवति यथा अककमलशाली, पक्षे मलशाली KāvyKaVr̥. 53. 6 (3. 1)

अककार (a-kakāra) *adj.* not having the sound *k* (as in the secondary suffix *ak* (*akac*)) appended to it एतत्तदोरककारयोरनञ्समासे [सो:] लोप: स्याद्धलि PrakriKau. i. 114. 4; अककारयोरेतत्तदोर्य: सुस्तस्य लोप: स्याद्धलि न तु नञ्समासे SiddhāKau. 39A. 2; अककारस्य इदम इदोऽन् स्यादापि विभक्तौ PrakriKau. i. 220. 3; SiddhāKau. 81B. 3; अककारस्य इदम इदो लोप: स्यादापि हलादौ PrakriKau. i. 220. 5; SiddhāKau. 81B. 6.

अककारपूर्व (a-kakārapūrva) *adj.* not preceded by the sound *k* ऋकाररेफषकारा नकारं समानपदेऽवगृह्ये नमन्ति । अन्त:पदस्थमककारपूर्वा अपि संध्या: संध्य ऊष्माप्यनिङ्ग्ये R̥Prāti. 5. 20.

अकङ् (akaṅ) the substitute *ak* **i** enjoined by P. iv. 1. 97 सुधातुरकङ् च to explain the form सौधातकि; Vār. 1 extends it to व्यास and Pat. to वरुड, निषाद, चण्डाल and बिम्ब but correctly points out that it is a *ka*-extension; के पुना रीरिविधय: । अकङ्लोपानङनङरीङ्रिङादेशा: MahāBh. i. 126. 24 (*on* i. 1. 51); JaineVyā. iii. 1. 86 (165. 12); व्यासादीनामकङ् च CāndraVyā. ii. 4. 21; S'ākaṭāVyā. ii. 4. 27; PrakriKau. i. 704. 2 (*on* iv. 1. 97); **ii** युष्मदस्मदोऽकङ् खञ् JaineVyā. iii. 2. 121 (192. 23) for which P. sets up the bases युष्माक, अस्माक iv. 3. 2.

अकङ्कण (a-kaṅkaṇa) *adj.* having no bangles अकङ्कणमकेयूरमनूपुरममे-

खलम् । हूणावरोधवैधव्यदीक्षादानं व्यधत्त सः NavaSāC. 11. 90.

¹अकच् (akac) a Taddhita suffix in P., the *c* as an indicatory letter accenting it on the final syllable and the (k)*a* for ease of pronunciation अकच्यकारस्योच्चारणार्थतया कशब्दाभावात् 'न यासयोः' (P. vii. 3. 45) इति ज्ञापकेन वर्णग्रहणमित्येव ज्ञाप्यते LaS'abdeS'e. i. 375. 4, to explain the *k*-extension in the pronouns and some indeclinables, inserted before the final vowel अव्ययसर्वनाम्नामकच् प्राक् टेः P. v. 3. 71, also to explain such a *k* in some verbal forms by implication in P. but explicitly in तिङ्संख्यानामचोऽन्त्यात् पूर्वोऽकच् CāndraVyā. iv. 3. 56; उभस्य सर्वनामत्वेऽकजर्थः Vār. 7 *on* P. i. 1. 27; अकच्स्वरौ तु कर्तव्यौ प्रत्यङ्गं मुक्तसंशयौ Vār. 5 *on* P. i. 1. 72; भवतोऽकच्छेषात्वानि (प्रयोजनानि) Vār. 11 *on* P. i. 1. 27; उभशब्दोऽयं द्विवचनटाब्विषय इत्युक्तम् । तत्राकचि सत्यकचस्तन्मध्यपतितत्वाच्छक्यत एतद् वक्तुं द्विवचनपरोऽयमिति MahāBh. i. 89. 15 (*on* i. 1. 27); ककारान्तस्य प्रातिपदिकस्याकच्सन्नियोगेन दकारादेशो भवति KāśiVr. *on* v. 3. 72; ज्ञापकस्य प्रयोजनम् अकच्वतां सर्वनामसंज्ञा सर्वादीनाम् Nyās. iii. 626. 5 (*on* vii. 1. 11); ननु चाव्ययनिबन्धनमकजादिकार्यमस्त्येव Nyās. i. 85. 1 (*on* i. 1. 41); कुत्साद्यर्थविवक्षायां यस्यामवस्थायामकज्विधिं प्रति संज्ञा स्यात् PadMañ. *on* KāśiVr. *on* i. 1. 32; तेन भिन्धकीत्यत्र परत्वात् धिभावे कृते पुनरकच् क्रियते PariVr.(Si.) 43. 8 (*on* i. 4. 21); अकच्सहितस्याप्यव्ययमादेशः Prakri-Kau. i. 219. 2; i. 142. 3; i. 930. 2; तद्धितयोगमात्रविवक्षायां तत्त्वे पचतकीत्यत्र अकच्प्रत्यययुक्तेऽपि तदापत्तेः (प्रातिपदिकसंज्ञापत्तेः) BhaṭṭCin. 89. 7 (*on* i. 1. 4); चकारोऽकच्संनियोगार्थ इत्यभिप्रेत्याह अकच्संबन्ध इति Prasā. i. 930. 18; 'एषको रुद्रः' …ननु चाकच्सहितं शब्दान्तरमेतत् Prasā. i. 114. 19; स्वशब्दस्त्वनुपसर्जनमात्मीयवाची अकजर्हः SiddhāKau. 115B. 5; विशिष्य विधानात्तु बहुचः पुरस्तादकचः प्रकृतिमध्ये शबादेः प्रकृतिप्रत्यययोर्मध्य उत्पत्तिर्नान्यत्र VaiyāBhū. 148. 1; 'अज्ञाते' इत्यादौ तु वाक्यभेदेनाकचोऽपि विधानं बोध्यम् LaS'abdeS'e. ii. 376. 1.

²अकच् (a-kac) not containing *kac*, without *kac* (=*can* cf. P. vii. 3. 56) हेरकचि JaineVyā. v. 2. 61 (comm. हिनोतेर्हकारस्य चात् परस्य अकचि कुत्वं भवति । प्रजिघाय ।…अकचीति किम् । प्राजीहयत् ।)

¹अकच (a-kaca) *adj.* hairless, bald कण्डूतिस्त्वकचादपैति शिरसः Tāpa-Va. 3. 3.

²अकच (akaca) *m. ketu*, the dragon's tail, the descending node उपप्लवोऽकचः केतुराश्लेषाभव आह्निकः Hārāva. 37(L)

अकच्चित् (a-kaccit) [Loc. in *-ti* excludes the ending *d*] without the use of the word *kaccit*, in the absence of *kaccit* कामप्रवेदनेऽकच्चिति P. iii. 3. 153; इच्छोद्बोधेऽकच्चिति JaineVyā. ii. 3. 129 (133. 33); कामाविष्कारेऽकच्चिति S'ākaṭāVyā. iv. 4. 124; कामोक्तावकच्चिति SiddhaHe. v. 4. 26; कामोक्तेऽकच्चिति । कामं भजेद्भवान् भर्गं कच्चिदर्चिष्यते शिवम् MugdhaBo. 25. 20 (145. 21)

अकज्जल (a-kajjala) *adj.* [*f.* -ā] **A** not streaked with collyrium दृशौ किमकज्जले SaraKanṭhā. 523. 16 = SubhāRaK. 22. 32; **B** emitting no soot, sootless (क्षोणीपतितनयः…) अकज्जलैर्ज्वलद्भिर्मणिक्यदीपैः समन्तादुत्सारिततमोवितानम्…वासभवनं विवेश TilaMañ. 174. 12.

अकञ् (akañ) the secondary suffix *-aka* used with various bases in various senses (e. g. 'collective', 'belonging to', 'country of' 'grown or sown in', 'academic or hereditary relationship' etc.; often corresponding to *vuñ* or *ṭhak* of P.) गोत्रोक्षवत्सोष्ट्रवृद्धाजोरभ्रमनुष्यराजराजन्यराजपुत्रादकञ् SiddhaHe. vi. 2. 12; vi. 2. 36; vi. 2. 66; vi. 3. 21; vi. 3. 41; vi. 3. 100; vi. 3. 115; vi. 3. 119; vi. 3. 150; vi. 3. 168; vi. 3. 173; vi. 3. 194; vi. 3. 208; vii. 1. 72.

अकञ्चुक (a-kañcuka) *adj.* **A** without a corslet or bodice आचार्यास्तेषु…भवेयुः…अकञ्चुकाः PāraS. 17. 619; अकञ्चुकमुरःस्थलं…योषिताम् Rāṣṭrau-15. 14; (कापि)…स्थितौत्सुक्यादकञ्चुका NemiNir. 12. 53; **B** (a pearl) having no shell or coating (=polished?) दुर्मुख, दृष्टमेभिः सारतरं मया लब्धमरवरकमर्ककर्करमकञ्चुकमयमकमरक्रमकमैकमसिक्तं च मे मुक्ताजातमिदम् AvantiKa. 62. 9; **C** having the husk removed (said of the ingredient of a tablet) (अथ तद् (अस्थिसंहार)वटिकाया निर्माणविधिं…आह) काण्डं त्वग्विरहितमस्थिशृङ्खलाया माषाद्रं(? माषार्धं) द्विदलमकञ्चुकं तदर्धम् । संपिष्टं सुतनु ततस्तिलस्य तैले संपक्वं वटकमतीव वातहारि BhāvPra. (Bhā.) vi (4). 227.

अकट् (akaṭ) the primary suffix *-aka* (affixed to the roots *nṛt-*, *khan-* and *rañj-* to form a noun denoting 'the performer of a particular act as a profession') (= *ṣvun* of P.) नृत्खनृञ्जः शिल्पिन्यकट् SiddhaHe. v. 1. 65; अकट्यिनोश्च रञ्जेः SiddhaHe. iv. 2. 50.

अकट (akaṭa) *m.* [a Prākritization of अकृत like विकट of विकृत cf. Marāṭhī अकटोविकट] not formed, unmade, unfinished अकटो विकटश्चैव कुन्तीपुत्रो विनायकः Nāṭa. 9. 6.

अकटकाटोप (a-kaṭakāṭopa) *adj.* without the ado or pomp of an army, without an army समानोदर्यवान्धीमानसोदर्यैश्च सेवितः । स प्रापाकटकाटोपः शृण्वञ्जन्यं मनःप्रियम् । Rāvaṇā. 15. 56.

अकटाक्षता (akaṭākṣa-tā) *f.* absence of glancing capacity प्रलेपनाख्यैः पञ्चभिः कक्षदोषैरकटाक्षता (i. e. मत्तवारणस्य) AvantiKa. 104. 6.

अकटाक्षनिरीक्षण (a-kaṭākṣanirīkṣaṇa) *n.* looking without a side-glance यस्य (जिनस्य)…शास्ति कामज्वरापायमकटाक्षनिरीक्षणम् MahāP. 21. 263.

अकटु (a-kaṭu) *adj.* not acrid or pungent पर्णं पुराणमकटुक्षुल्लकं तनु पाण्डुरम् । विशेषाद्गुणवद्वेद्यम् BhāvPra.(Bhā.) 5. 186; *n.* without camphor अकटुस्नेहलवणमकृतं कृतमन्यथा ParyāRaMā. 1686.

अकटुक (a-kaṭuka) *adj.* [*f.* -ā] **A** not acrid or pungent अकटुका यत्रौषधयः स्युः GobhiGS. iv. 7. 4; **B** not having bitterness (in mind) चरेद्धर्मानकटुकः MahāBhā. xii. 71. 3 (Nīla. अकटुकः रागद्वेषविहीनः)

अकटुकोपाय (akaṭukopāya) *adj.* whose means are not bitter, or not unpleasant न्यरुणत्…यदुवीराञ्शौरिरकटुकोपायः YudhiVi. 2. 35. (comm. अकटुकः सामोपेतः)

अकटुफल (akaṭu-phala) *m.* [PW. a certain plant. GAL.]

अकठ (a-kaṭha) *m.* who is not a follower of the Vedic school of the Kaṭhas कठनियमाङ्गीकारस्तु अधिवाक्यस्य कठाकठसाधारण्यात् कठानां वैकल्पिकप्राप्त्यभावेन समाख्यायाः तन्नियामकत्वायोगात् अकठव्यावृत्त्यर्थकत्वे च परिसंख्याफलकत्वापत्तेः…अयुक्तः MīmāKau. ii(1). 122. 17 (*on* ii. 4. 19).

अकठिन (a-kaṭhina) *adj.* not hard, soft, tender सुस्पर्शाकठिनापरुषाण्यङ्गानि यस्याः सा ManuBh. i. 212. 3 (*on* 3. 10); सुसिद्धमदग्धमकठिनमन्नं भवति HārLa. 166. 11; (चरुः) अकठिनः कोमलः VīraMi. (Paribhāṣā) 109. 6; GobhiSm. 2. 72; ईषदुन्नतमुदरं…अकठिनं…प्रशस्यते KāśyaS. 48. 6; मृदु वङ्गे कोमले तु त्रि स्यादकठिनेऽपि च NānārthāSaṁ. i. 130. 1024; मसृणोऽकठिने स्निग्धे AnekāSaṁ. 3. 209.

अकठिनत्व (a-kaṭhinatva) *n.* absence of hardness, softness द्वितीयमासीयगर्भो रज एव किंचिद्विलक्षणमकठिनत्वात् HārLa. 69. 11.

अकठिनभाव (akaṭhina-bhāva) *m.* looseness, soft condition अथ (वारणस्य) कण्ठे…त्रिकटुकयुक्तेन हस्तेन श्लेष्माणं निर्गत्य विलापयेत् । अकठिनभावा न विद्येत(? रन्) Hastyāyur. 2. 30 (231. 13)

अकठिनहृदय (akaṭhina-hṛdaya) *adj.* whose heart is not stiff i. e. tender-hearted किं पुनरकठिनहृदयाः स्वल्पावगताः स्त्रियः DhūrtaViSaṁ. 18. 10.

अकठिनहृदयत्व (akaṭhinahṛdaya-tva) *n.* softheartedness अकठिनहृदयत्वं मृदुता CaturCin. iii(1). 393. 18 = VīraMi. (S'rāddha.) 68. 19.

अकठोर (a-kaṭhora) *adj.* **A** soft, tender अकठोरशेफालिकाकुसुमनालपिञ्जरेण…चञ्चुपुटेन…फलशकलानि…मद्यमदात् Kād. 25. 11; 138. 1; अकठोररम्भागर्भकोमलैः…वासोभिः HarṣaC. 203. 1; पान्तु त्वामकठोरकेतकशिखासंदिग्धमुग्धेन्दवो भूतेशस्य…जटाः MālaMā. 1. 2 = SabhāRaK. 4. 15; TilaMañ. 36. 8; ताडीदलं यदकठोरमिदं…कस्याश्चिदेष गलितस्तदनङ्गलेखः SaduktiKa. 137. 31; अकठोरशिरीषकोमलैः कथमङ्गैः प्रतियोत्स्यते हरिः Yādavā. 9. 48; **B** young, not fully grown अकठोरहारीतहरितप्रभं रम्भागृहमपश्यत् TilaMañ. 229. 3; ते संप्रत्यकठोरवारणवधूदन्ताङ्कुरस्पर्धिनो … बिसिनीकन्दाग्रिमग्रन्थयः VakroJī. 44. 18 = SubhāRaK. 11. 19. = SaduktiKa. 177. 31; तत्राकठोरशुककण्ठशिरीषपुष्पखद्योतपृष्ठवरशाद्वलशैवलानाम् ।…मरकताः शुभदा भवन्ति YuktiKa. 128. 16; **C** mild, gentle, not harsh अरुणितमकठोरैर्वेश्म काश्मीरजाम्भःस्नपितमिव तदेतद्भानुभिर्भाति भानोः S'iśuVa. 11. 53; अत्र(।)तीक्ष्णेनाकठोरेण चायुधेन पुष्पधन्वा…विजयते SaraKanṭhā. 505. 8; मृदुरकठोरः (ब्रह्मचारी) Aparā. 1055. 17 (*on* 3. 243); स्तनतटमकठोरं सर्वमप्येतदस्याः JādaPa. 3. 44.

अकठोरकर (akaṭhora-kara) *adj.* whose taxes are not severe or hard to bear अकठोरकरस्यास्य तुल्यः कथमिवार्यमा VasaViKā. 4. 11.

अकठोरगिर् (akaṭhora-gir) *adj.* one whose speech is not harsh (i. e. is pleasant) अकठोरगिरः पेतुः पुरः खेचरबन्दिनः PāṇḍaC. 5. 165.

अकठोरतर (akaṭhora-tara) *adj.* very soft or tender ताडीदलं यदकठोरतरं यदत्र…कस्याश्चिदेष गलितस्तदनङ्गलेखः ViddhaS'āla. 3. 21.

अकठोरता (akaṭhora-tā) *f.* softness, tenderness अस्याः… । अङ्गानामकठोरता यदि दृषत्प्रायैव सा मालती Kuval. 66 (85).

अकठोरतारस्वर (akaṭhora-tārasvara) *adj.* soft hightone अकठोरतारस्वरम्…अभूत् तत् किमपि गीतम् NalaCa. 6. 42 (34)

अकठोरधामन् (akaṭhora-dhāman) *adj.* one whose lustre is not hot (the moon) कलामिवार्धामकठोरधाम्नः…प्रैक्षन्त शुद्धान्तमृगीदृशस्ताम् Yādavā. 12. 11.

अकठोरम् (a-kaṭhoram) *adv.* in a soft manner अकठोरं…प्रियंवदिकया

सह…जल्पन्…नलः…उदतिष्ठत् NalaCa. 7.47 (3)

अकठोरवाच् (akaṭhora-vāc) *adj.* one whose speech is not harsh अपरुषोऽकठोरवाक् (राजा) Aparā. 577.8 (*on* 1.309); VīraMi. (Rājanīti.) 120.14.

अकठोरवादिन् (akaṭhora-vādin) *adj.* one whose speech in not harsh, of gentle speech अकठोरवादी । पृथिवीपतिर्जयति RāmC. 29.103.

अकठोरशब्द (akaṭhora-śabda) *m.* not harsh i. e. mellifluous sound तत्र पेशलं रङ्गकमकठोरशब्दविरचितम् VakroJī. 87.3.

अकठोराक्षर (a-kaṭhorākṣara) *adj.* that which does not contain harsh letters (sounds) (गद्यम्) अकठोराक्षरं स्वल्पसमासं चूर्णकं विदुः Chando-Ma. 6.3; *n.* non-harsh syllable अकठोराक्षरादानं नातिनिर्वहणैषिणः । अशैथिल्यं च सत्कर्तुं वृत्त्यनुप्रासमीशते SaraKaṇṭhā 238.15.

अकडमचक्र (akaḍama-cakra) *n.* a mystic (circular) diagram inscribed with four groups of alphabet beginning with अ, क, ड, म respectively, and used to find out what response a particular *mantra* may give to a particular spiritual aspirant. This response is indicated by the designations सिद्ध (accomplished), साध्य (yet to be accomplished), सुसिद्ध (well-accomplished) and अरि (adverse): अथाकडमचक्रम् TantrSā. (K) 11.7.

अकडमादिक (akaḍamādi-ka) *n.* a symbolic diagram in which the Sanskrit alphabet is written under four groups of twelve syllables each, beginning with अ, क, ड and म respectively एतत् ते कथितं देवि ! अकडमादिकमुत्तमम् TantrSā(K) 11.8.

अकण् (akaṇ) *m.* a technical term in grammar for the suffix *-aka* having the four senses stated in P iv. 2.67–70, attached to the words which are members of the *arihaṇādigaṇa* to form a place-name अरीहणादेरकण् SiddhaHe. vi. 2.83 = P. वुञ् iv. 2.80.

अकण (a-kaṇa) *adj.* devoid of the (red) coating between the kernel and the husk af a grain एवं क्रमेण पर्पटकं वनलता अकुष्टोप्तशालिरकणोऽतुषः Yogācā. 42.4; तण्डुलांस्तु प्रगृह्णीयाद्विधिक्षुण्णांस्तु देशिकः । अकणानतुषानेव… PāraS. 18.151; तण्डुलान्…भाण्डेषु धारयेत् । अकणानतुषानेव BṛBrahmaS. iii. 10.172 [DBHS]

अकणक (akaṇa-ka) *adj.* = akaṇa [DBHS]

अकण्टक (a-kaṇṭaka) *m.* who is not a thorn पुरुषस्य…अकण्टकस्यापि चरणतललग्नस्याकृष्य क्षेपीयः क्षिप्यमाणस्य…किं प्रायश्चित्तम् HarṣaC. 297.17.

अकण्टक (a-kaṇṭaka) *adj.* [*f.* -ā] **A** free from thorns अक्षीरिण्योऽकण्टकाः…यत्रौषधयः स्युः GobhiGS. iv. 7.4; स संतीर्य महाबाहुः श्रीमान्शिवमकण्टकम् । प्रापद्यत महामार्गम् Rāmā. ii. 41.28; वायुवेगेन महता रथस्य पुरतो ववौ । कुर्वन्निःशर्करं मार्गं विरजस्कमकण्टकम् MahāBhā. xiv. 52.5; (ओषध्यः) अकण्टकाः कण्टकिन्यो गन्धरूपसमन्विताः MahāBhā. xiii. 101.25; कण्टक्यकण्टकानां व्यत्यासेऽम्भस्त्रिभिः करैः पश्चात् खाता BṛSaṁ. 54.53; प्राप्य ब्रह्मवनं शीतं नीरजस्कमकण्टकम् । प्राप्नुवन्ति परां प्राज्ञा निर्वृतिं वृत्तिवर्जिताः MārkP. 38.13; अकण्टका पुष्पमही वेशयोषिदमातृका । …भुज्यते विटचेटकैः SamaMā. 1.45; कारयेन्मृगयारण्यं क्रीडाहेतोः…अकण्टकलतागुल्मं विषपादपवर्जितम् NītiSā. 15.31; ब्राह्मणस्य मुखं क्षेत्रं निरूषरमकण्टकम् । वापयेत्तत्र बीजानि सा कृषिः सार्वकामिकी VedaVyāSm. 4.50; **B** free from rivals or enemies ध्रुवं तु भरतं रामः प्राप्य राज्यमकण्टकम् । देशान्तरं नायविता Rāmā. ii. 8.18; लङ्कैश्वर्यं ध्रुवं श्रीमानयं प्राप्नोत्यकण्टकम् Rāmā. vi. 31.57; मया त्रयोदश समा भुक्तं राज्यमकण्टकम् MahāBhā. v. 139.13; वरं ददौ स्वपुत्राय राज्यं कुरु महीतले । अकण्टकं तु संपूर्णम् VāyuP. ii. 50.47; स्वस्थो भव महाराज भुङ्क्ष्व राज्यमकण्टकम् MatsyP. 112.17; तदा सुखमकण्टकं नृपतिरत्ति देशं रिपोः YogYā. 17.8; पञ्च पुत्रशतान्यस्य यैरिदं भरताह्वयम् । क्षेत्रं विभागतो भुक्तं पित्रा दत्तमकण्टकम् PadmP.(Ra.) 4.84; अकण्टकः श्रीराष्ट्रकूटवंशोऽयं समृद्धो यत्र भूभृति El. ix. 252.8; ततो दिग्विजयं कृत्वा कृत्वा राज्यमकण्टकम् YogVā. iii. 41.39; नृपो विक्रमतुङ्गोऽत्र शास्तु च क्ष्मामकण्टकाम् KathāSaSāg. ix. 3.147; तदस्मिन् निहते शत्रौ राज्यमकण्टकं भविष्यति PañcT. 323.7; येऽसिमात्रोपकरणाः कुर्वते क्ष्मामकण्टकाम् TriṣaŚaPuC. iii. 2.147; स मालवेन्दुं शरणं प्रविष्टमकण्टके स्थापयति स्म राज्ये VikrDeC. 3.67; राज्यं कुरुत संप्राप्य राष्ट्रमेवमकण्टकम् RājTa. (Ka.) 8.259; प्राज्यं राज्यमकण्टकं करगतं यद्वत् कुनृपस्य तत् । तद्वत् संमनुतेऽवरङ्गयवनोऽरब्बाधिपादात्मजाम् ParamāKā. 18.128; स भूपोऽकबरो नाम कृत्वा राज्यमकण्टकम् । …वैकुण्ठभवनं ययौ BhaviP. III. iv. 22.44; प्राज्यं राज्यमकण्टकं सुजबलेनावर्ज्य मय्यर्पितम् KaṁVa. 7.25; **C** free from troubles क्षणेनाद्य करिष्येऽहमिदं वनमकण्टकम् । पुरस्ताद्दूषितं नित्यं त्वया भक्षयता नरान् MahāBhā. i. 141.10; यः प्रयच्छति । मठं सायतनं कृत्वा वृत्तिपूर्वमकण्टकम् । …ते यान्ति भगवत्स्थानम् JayāS. 22.20; भद्रं हि दुर्लभमकण्टकम् Tantrākhyā. 30.19; अकण्टकां श्रियं देहि BṛNāraP. 11.41; जित्वा शत्रून्…भुङ्क्ष्व राज्यं समृद्धम् असपत्नम् अकण्टकम् GītāBh.(Śaṅ.) 11.33; प्राप्य द्रव्यमकण्टकम् ।…त्यक्त्वा प्राणान् दिवं ययौ BhaviP. III. iv. 11.5; **D** unchallenged, unrefuted अतोऽविद्याप्यनुपपन्नेति स्थितौ ब्रह्माद्वैतमकण्टकमिति चेत्; हन्त निष्प्रयोजनः प्रयासस्तव माध्यमिकादिमतनिरासे ŚatDū. 176.28. *n.* [DBHS] name of a Buddhakṣetra.

अकण्टकसुख (akaṇṭaka-sukha) *adj.* full of joy, free from any trouble सः…भोगानकण्टकसुखान् बुभुजे चिराय KathāSaSāg. xii. 36.241.

अकण्टकिकुसुम्भ (akaṇṭaki-kusumbha) *m. n.* thornless safflower, thornless saffron अकण्टकिकुसुम्भस्य सदाऽप्रतिषिद्धत्वात् SmṛtiCan. v. 215.4 (कुसुम्भशब्देन कण्टकिकुसुम्भस्य ग्रहणम्); अकण्टकिकुसुम्भस्य सर्वदाप्रतिषेधात् VīraMi.(Śrāddha.) 45.8.

अकण्टकित (a-kaṇṭakita) *adj.* thornless (दण्डाः) सौम्यदर्शनाः वर्णपरिशुद्धाः अकण्टकिताश्च ManuBh. 99.16 (*on* 2.47)

अकण्टकितरु (akaṇṭaki-taru) *m.* thornless tree (शंभुः) पार्वत्यै दर्शयामास निजमाक्रीडकाननम् । अकण्टकितरुच्छन्नम् SkandP. iv. 32.109.

अकण्टकित्वविशिष्ट (akaṇṭakitva-viśiṣṭa) *adj.* characterised by thornlessness अकण्टकित्वविशिष्टस्य कुसुम्भस्य स्मृत्यन्तरे निषेधो विद्यते SmṛtiCan. v. 231.1.

अकण्टकिद्रुम (akaṇṭaki-druma) *adj.* having thornless trees अकण्टकिद्रुमं…मृगवनं विहारार्थं राज्ञः कारयेत् ArthŚā. i. 116.4 (2.2)

अकण्टकिन् (a-kaṇṭakin) *adj.* [*f.* -ī] **A** thornless (भूमिः) अकण्टकिनी…प्रत्यासारवतीति पदातीनामतिशयः ArthŚā. iii. 122.5 (10.4); **B** one who has no enemy यो…ताभ्यां समाचरेत् पूजां स सदा स्यादकण्टकी SkandP. vi. 88.65.

अकण्ठ (a-kaṇṭha) *adj.* having no (sweet) voice नायत्नो ज्ञातिरकण्ठो गायनोऽकृताङ्गो नर्तकः…इत्यकिंचित्करो वर्गः AvantiKa. 73.12.

अकण्ठताल्वोष्ठ (a-kaṇṭhatālvoṣṭha) *adj.* [PW. without the use of throat, palate and lips]

अकण्ठेकलङ्क (a-kaṇṭhekalaṅka) *m.* other than the one who has a stain on his neck अकण्ठेकलङ्कादनङ्गभुजङ्गात्…अहं देवमन्यं न मन्ये न मन्ये ŚivBhuSt. 23.35.

अकण्ठ्य (a-kaṇṭhya) *adj.* **A** non-guttural समानाक्षरमन्तःस्थां स्वामकण्ठ्यं स्वरोदयम् ṚkPrāti. 2.8; अकण्ठ्यो भावी VājaPrāti. 1.46; **B** harmful to the throat, not good for the throat आमं कपित्थमकण्ठ्यानाम् CaraS. i. 25.40; AṣṭāSaṁ. i. 80.15 (1.13); अकण्ठ्यं कफपित्तनुत् AṣṭāHṛ. i. 6.126.

अकण्ठ्यतालव्य (a-kaṇṭhyatālavya) *adj.* neither guttural nor palatal अकण्ठ्यतालव्य…(ज्योतिः परं यदमृतं हृदि चाकशीति) HarVi. 47.77.

अकण्ठ्या (akaṇṭhyā) *f.* a particular herb called Potakī पोतकी अकण्ठ्या पिच्छिला निद्राशुक्रदा रक्तपित्तजित् BhāvPra.(Bhā.) vi. 10.9.

अकण्ड (a-kaṇḍa) *adj.* not proud, sober स तानकण्डान् दधिखण्डनादिकस्वधर्मसक्तान् गतहेडमानमत् DhātuKā. 1.37.

अकण्डित (a-kaṇḍita) *adj.* unthreshed i. e. having husk अकण्डितमेव च स्थालीविलयं भवति YaśasCam. ii. 368.13.

अकण्डूयक (a-kaṇḍūyaka) *adj.* who has a vow not to scratch his body even though troubled by itching sensation तथा न कण्डूयत इत्यकण्डूयकः SthānṬ. 299A.9; अकण्डूयकानिष्ठीवकौ व्यक्तौ AupaSūṬ. 76.2.

अकण्डूर (a-kaṇḍūra) *adj.* not causing itching रुव्यकन्दस्तीव्रकन्दः शूरकन्दः सितोऽपरः । स च वन्योऽप्यतोऽन्यः स्यादकण्डूरोऽपि पूर्ववत् KalpaK. 147.133.

अकतत्व (akata-tva) *n.* the state of not being a clearing nut-plant अकतत्वम् CāndraVyā. iv. 1.138.

अकतता (akata-tā) *f.* the state of not being a clearing nut-plant अकतता CāndraVyā. iv. 1.138.

अकतिगाथा (akati-gāthā) *f.* having numberless verses or an infinitely numerous verse [DBHS]

अकतिपयदिन (akatipaya-dina) *m. n.* not a few days त्वय्यासन्ने परिणतफलश्यामजम्बूवनान्ताः संपत्स्यन्तेऽकतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः [v. l. कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः] MeghDū. 23.

अकत्थत् (a-katthat) *adj.* who does not boast अकत्थन् कुरु पौरुषम् MahāBhā. v. 560; एवं कत्थसि कौन्तेय अकत्थन् पुरुषो भव MahāBhā. v. App. i. 11.3.

अकत्थन (a-katthana) *adj.* **1** not boastful अकत्थनो मानयिता स्थूललक्ष्यः प्रियंवदः…विदितस्तेऽर्जुनो वीरः MahāBhā. iii. App. i. 6.21; युद्धेष्व-

कत्थनो नित्यं क्रथनो नाम यूथपः Rāmā. vi. 18. 23; अहं ब्रूयामकत्थनः MahāP. 35. 23; BhaktiRaSi. ii. 1. 81. **2** not commendable हे महीपाल···येनेत्थमकत्थने पथि प्रस्थितोऽसि YaśasCam. ii. 162. 6; *n.* taciturnity, silence सामान्यं कर्णरोगेषु घृतपानं रसायनम् । अव्यायामोऽशिरःस्नानं ब्रह्मचर्यमकत्थनम् SuśruS. vi. 21. 3.

अकत्थमान (a-katthamāna) *adj.* not boastful, without boasting अकत्थमानो युध्यस्व MahāBhā. v. 158. 23.

अकत्रित (a-katrita) *adj.* not lax, not slack नो चक्षमे पुटयितुं तमकत्रितोष्मा DhātuKā. 3. 59.

अकथंकथ (a-kathaṁkatha) *adj.* free from doubt, free from questioning अधर्मिष्ठामचकथन्न कथामकथंकथः Saund. 2. 32; 3. 39; 17. 27; नयत्यसौ मण्डलचिन्तया दिनं प्रवृत्तषाड्गुण्यकथोऽकथंकथः Kapphiṇā. 2. 37.

अकथंकथत्व (akathaṁkatha-tva) *n.* state of being free from doubt अकथंकथत्वमविपर्ययागमात् स्फुटमारिवांस इह योगवर्त्मना HarVi. 6. 107.

अकथंकथसंकथ (akathaṁkatha-saṁkatha) *adj.* whose speech is free from doubts नयनेयधियः···कृतमन्त्रतन्त्रणाः । अकथंकथसंकथाः कथं प्रकृतायापि वदेयुरीदृशाः Kapphiṇā. 5. 17.

अकथंकथिन् (a-kathaṁkathin) *adj.* free from doubts अकथंकथी कुशलेषु धर्मेषु Sphuṭā. 80. 17 (*on* 4. 77)

अकथन (a-kathana) *n.* **A** silence, taciturnity ताममिनयेदकथनाभिभाषणतूष्णींभावानिमेषनिरीक्षणपरवशत्वादिभिरनुभावैः NāṭyaŚā. 7. 100; यदि तु राजा कथंचिदप्यकथनं नानुमन्यते VīraMi. (Vyavahāra.) 138. 20; **B** not stating, not narrating, not mentioning, not describing योग्यानामकथनादपि तत्कथनस्यानिष्टतमत्वात् GītāBh.(Rā.) 691. 26 (*on* 18. 69); अकथनं दुःस्वप्नानां श्रेयः TripuDi. 4. 2 (7); कार्यस्याकथनं चापि वत्सलायां तवोचितम् SamarāSaṁ. 5. 244; विहतं प्राप्तकालस्य वाक्यस्याकथनं ह्रिया PratāYaBhū. 270. 4; अकथने दण्ड्यः ManvaMu. 327. 2 (*on* 8. 205); स्वरूपलक्षणाकथने कार्यलक्षणस्य वक्तुमशक्यत्वात् AṇuBh. 8. 18 (*on* i. 1. 2); 114. 2 (*on* i. 4. 19); 234. 26 (*on* iii. 3. 29); संबन्धस्वरूपस्याकथनात् YuktiSneha. 108. 24 (*on* i. 1. 5); कथां च काङ्क्षति तत्कथितां स्वस्य चाकथने KandaCū. v. 4. 20; अत्रोत्तरार्धे इव पूर्वार्धे नकारस्याकथनात् LalitāSaBh. 185. 9 (*on* 220); अनयोश्रुतुःशत्योरकथनात् SetuBa. 6. 21; 37. 5; 58. 6; द्वितीयलक्षणजपस्य कण्ठरवेणाकथनेऽपि SetuBa. 107. 18; 148. 5; 188. 27; प्रकृतत्वाद् बुद्धेरकथनम् Bhāsk. i. 110. 17 (*on* i. 2. 8); BālaṁBha. ii. 253. 21 (*on* 2. 143)

अकथनदोष (akathana-doṣa) *m.* the defect consisting in omission or in non-mention भाव्यमानोऽप्यसावाकारो न पुरुषार्थे युज्यत इति पुरुषार्थोपयुज्यमानार्थानभिधानादकथनदोषः AbhisaAlaṅĀ. 5. 3.

अकथनीय (a-kathanīya) *adj.* unspeakable, indescribable, which cannot be or should not be mentioned or divulged or told प्रियेषु किं वाऽकथनीयमस्ति MatsyaP. 101. 85; अकथनीयसमृद्धिसंभारं···राजद्वारमगात् HarṣaC. 97. 11; सखे, त्वयि किमकथनीयं नाम AnargharāRā. 2. 6 (41); विप्रेषु किं वाऽकथनीयमस्ति SaurP. 50. 74; अकथनीयमेतत् श्रूयमाणं हि निर्वेदाय भवति Loc. 218. 26 (*on* 3. 41); Kāvyānu.(He.) 310. 24; तवाप्यकथनीयं नाम किमस्ति Jīvān. 261. 2; अकथनीयस्याप्यस्य कथने हेत्वन्तरमाह SetuBa. 179. 16.

अकथनीयत्वप्रसङ्ग (akathanīyatva-prasaṅga) *m.* contingency of not stating तेजसोऽपामुत्पत्तेरप्यकथनीयत्वप्रसङ्गात् ŚrutaPra. ii. 353. 23 (*on* ii. 3. 17)

अकथम् (akatham) *adv.* without uttering or using any word जयता त्वन्मुखेनास्मानकथं न कथं जितम् । कमलं कमलंकुर्वत् Kāvyāda. 3. 17.

अकथयत् (a-kathayat) *adj.* [*f.* -ntī] one who does not tell पूर्वप्रवृत्तं···स्वयमकथयन्ती तयोच्यमानमाकाङ्क्षति KāmSū. 5. 4 (279. 19); आहोस्विदकथयन्नेवास्य सुप्तस्यापहृत्य यामीत्यादि···चिन्तयन् UdaySuKa. 33. 28; त इति सर्वनाम्ना प्रश्नस्योत्तरमकथयन्त एव प्रत्यवमृश्यन्ते SmṛtiCan. iii. 213. 2; वाचंयमत्वादकथयत्स्वपि ब्राह्मणेषु···यद्यदभीष्टं जानीयात्तत्तत्प्रयत्नेन दद्यात् CaturCin. iii (1). 1027. 9; MahāBhāDī. v. 42. 32; सख्या···अकथयन्त्या चार्थे बहिरेनां निर्गतां सहितां···कुर्यादभियोगम् KandaCū. iii. 4. 22.

अकथयमान (a-kathayamāna) *adj.* silent, keeping quiet यत्राकथयमानस्य प्रयच्छत्यशिवं भयम् MahāBhā. v. 42. 20; यत्र···अकथयमानस्य तूष्णींभूतस्य स्वमाहात्म्यं प्रच्छादयतः SanatBh. 224. 7 (*on* 1. 29); 225. 7 (*on* 1. 30); BhārArthaPra. *on* v. 42. 20; Lakṣābha. *on* v. 42. 20.

अकथयितव्य (a-kathayitvya) *adj.* which should not be spoken or said मैनाक नाकथयितव्यमिदं त्वया नः Subhāṣi. 989.

अकथयित्वा (a-kathayitvā) *ger.* without telling, without mentioning, without informing हिरण्यादि द्रव्यं स्वरूपसंख्यापरिमाणादिविशिष्टत्वेनाकथयित्वा परस्य हस्तादौ यदर्प्यते तदौपनिधिकमिति वेदितव्यम् Aparā. 662. 1 (*on* 2. 65); तस्मादकथयित्वैव गुरोः···इत एव हि निर्यावः SamarāSaṁ. 7. 250; स्वामिनेऽकथयित्वैव व्यवहारे कृते Subodhi. 24. 3; उन्मादादिदोषानकथयित्वा दोषवतीं कन्यां वराय यः प्रयच्छति ManvaMu. 330. 10 (*on* 8. 224); कन्याप्रदो यदि कन्यादोषं···वरेणाविदितमकथयित्वा तां प्रयच्छति VīraMi. 130. 4 (*on* 1. 66); 493. 18 (*on* 2. 65); 967. 4 (*on* 3. 258); तत्र गतो निशासमये भार्याया अग्रेऽकथयित्वा KathāK. 49. 7; अकथयित्वा त्वया कथं मारितः PurāPraSaṁ. 73. 24.

अकथहचक्र (akathaha-cakra) *n.* [a kind of a diagram PW.]

अकथह(म)चक्र (akathaha(ma)-cakra) *n* a square having sixteen sections with series of letters from *a* to *h*. TantrSā.(K.) 9. 28.

अकथा (a-kathā) *f.* **1** (Gr.) not mentioned, not defined as or included in any other *kāraka* (case-relation) अकारकं ह्यकथितत्वात् कारकं चेत्तु नाकथा Vār. *on* P. i. 4. 51; **2** no mention, no question, let alone, beyond the power of expression कालक्रमं प्रत्यकथैव तावत् Subhāṣi. 1272; **3** an improper or secular story मिथ्यादृष्टिना अज्ञानिना लिङ्गस्थेन वा गृहिणा कथ्यमाना कथा अकथा AbhidhānaRāj. 1. 124.

अकथात्व (akathā-tva) *n.* the state of not being a narration (*kathā*), not possessing the status of a *kathā* नायं कथामात्रनियमो येन बृहत्कथादीनामकथात्वं स्यात् TātpaT.(Vā.) 313. 8.

अकथादिश्रीपीठ (akathādi-śrīpīṭha) *n.* the place of Śrī consisting of the diagram called *akathādi*, because it uses the letters *a*, *ka* and *tha* in the first three squares त्रिपीठमध्यवर्तिनीमकथादिश्रीपीठे परां भैरवीं···देवीं ध्यायेत् TripuTāU. 535. 4.

अकथापुरुष (akathā-puruṣa) *m.* an unidentified or unspecified person, an ordinary man, 'a man on the street' अकथापुरुषो नामगोत्रादिभिरनभिलक्षितः पुद्गल इति यावत् AbhisaAlaṅĀ. 277. 1.

अकथाश्रय (akathāśraya) *adj.* based on the rule अकथितं च P. i. 4. 51; दुह्यादिवन्नयत्यादौ कर्मत्वमकथाश्रयम् VākyaP. iii. 7. 72.

अकथासन (a-kathāsana) *adj.* beyond the power of words अकथासनं ह्ळक्षान्तरं समासाद्य मामकं ज्ञानम् VarivaRah. 166 (comm. वाचामनासनमविषयम्); *n.* a triangular figure with *a*, *ka* and *tha* series as its sides VarivaRah. 166 (comm. पक्षे सहस्रारपद्मकर्णिकामध्यगतत्रिकोणरेखा आदिकादिथादिषोडशार्णत्रयरूपाः···तादृशमासनमित्यर्थः)

अकथास्वभावत्व (akathā-svabhāvatva) *n.* not being of the nature of a logical disputation, not possessing the nature of a *kathā* (a debate) कपोलव(? वा)दनादीनि पुनरकथास्वभावत्वादचिन्त्यान्येव NyāyaMañ. ii. 198. 20.

अकथित (a-kathita) *adj.* [*f.* -ā] **1A** not told, not mentioned, not stated बलवति दितिजगुरौ वा शुक्रे वा दुर्बलेष्वकथितेषु । ···पुत्रार्थी कामयेत् प्रियां पत्नीम् VasiS. 23. 24; अकथितोऽपि ज्ञायत एव यथायमाभोगस्तपोवनस्य Śāk. i. 12. (8); तैरेवाकथितं नाम तच्च को वेदितुं क्षमः TantraVā. 160. 7 (*on* i. 3. 9); तां सोऽवलम्बितसमीपतरैकशाखः । सीतेयमित्यकथितामपि निश्चिकाय RāmC. 19. 50; कथितमप्यकथितमिव···पुनः प्रश्नैरावर्तयतः··· कथाभिरशून्यानि ··· दिनानि UdaySuKa. 121. 1; काण्वानां शाखायामन्त्रस्यात्वप्रदातृरूपे तत्रैवाकथिते सत्यपि TattvPrakā. 71b. 9 (*on* i. 4. 14); सर्वे···अकथिता एव हस्तप्रक्षालनं नाटयन्ति GopāKeCan. 68. 29; अन्यस्याकथितमपि प्रियत्वात्तुभ्यं कथयामि SetuBa. 289. 3; **1B** not promised, not told before hand पुरस्तादप्रचोदितां पूर्वं 'तुभ्यं ददामि' इत्यकथितां भिक्षां प्रजापतिर्ग्राह्यां मन्यत इत्यर्थः SmṛtiCan. ii. 462. 14; अप्रचोदितां प्रतिग्रहीत्रा स्वयमन्युमुखेन वा पूर्वमयाचितां दात्रा 'तुभ्यमिदं ददानि' इति पूर्वमकथितां हिरण्यादिभिक्षाम् ManvaMu. 190. 24 (*on* 4. 248); **2A** not enumerated, not listed, not told about अयमकथितशब्दोऽस्त्येवासंकीर्तिते वर्तते । तद्यथा । कश्चित् कंचित्संचक्ष्याह । असावत्राकथितः । असंकीर्तित इति गम्यते MahāBh. i. 323. 17 (*on* i. 4. 23); LaŚabdeŚe. ii. 456. 1; **2B** unimportant, not known, subordinate अस्त्यप्राधान्ये वर्तते । तद्यथा । अकथितोऽसौ ग्रामे अकथितोऽसौ नगरे इत्युच्यते यो यत्राप्रधानो भवति MahāBh. i. 323. 19 (*on* i. 4. 23); अकथितशब्दोऽयमस्ति अप्रधाने रूढः तद्यथा अकथितोऽहमस्मिन् ग्रामे PadMañ. *on* P. i. 4. 51; **2C** (Gr.) technical term for indirect object, secondary object, explained as not being defined as other *kārakas* like *apādāna* and others but itself a *kāraka* P. i. 4. 51; कर्मसंज्ञा च प्राप्नोत्यकथितस्य MahāBh. i. 323. 16 (*on* i. 4. 23); केनाकथितम् । अपादानादिभिर्विशेषकथाभिः MahāBh. i. 333. 25 (*on* i. 4. 51); अथ ये धातूनां द्विकर्मकास्तेषां किं कथिते लादयो भवन्त्याहोस्विदकथिते MahāBh. i. 334. 16 (*on* i. 4. 51); JaineVyā. i. 2. 121; SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 1. 40; अपादानादिभिर्विशेषैरकथितं कारकं कर्मसंज्ञं स्यात् PrakriKau. i. 387. 3; अकथितादिसाधारण्येन तु शक्यतावच्छेदकालाभादगत्या अकथितादिसूत्रस्य लाक्षणिकानुशासनत्वमिति विवेकः MīmāKaụ. i (2). 75. 11 (*on* ii. 1. 12)

अकथितकर्मता (akathitakarma-tā) *f.* nature of an indirect object अब्रुवन्नित्यत्राकथितकर्मता ManvaMu. 2. 25 (*on* 1. 1)

अकथितकर्मन् (akathita-karman) *n.* indirect object द्विकर्मकश्च तदा ब्रूञ् अकथितकर्मणा मनुना । तिसृणां क्रियाणां मनुः कर्म ManuBh. i. 3. 24 (*on* 1. 1)

अकथितत्व (akathita-tva) *n.* **i** the state of being not included in the other case-relations, the state of being an object अकथितत्वात्कर्मसंज्ञाप्रसङ्गः Vār. 1 *on* P. i. 4. 29; MahāBh. i. 329. 14 (*on* i. 4. 29); अकारकं ह्यकथितत्वात् MahāBh. 1. 334. 21 (*on* i. 4. 51); **ii** the fact of not being told तत्र द्वयोरपि वाक्यप्रकरणयोः प्रमाणत्वाच्छ्रुतिकल्पनाधीनत्वसाम्यादन्यस्य च विप्रकर्षकारणस्याचाप्यकथितत्वात्तुल्यबलतां मन्यन्ते S'āstrDī. 246. 2 (*on* iii. 3. 7)

अकथितदेश (akathita-deśa) *m.* an unmentioned or unstated region or country इति किमपि यदुक्तं योषितां देशसात्म्यं स्फुटमकथितदेशेऽप्युन्नयेत्तद्दिशा तत् RatiRaha. 5. 24.

अकथितरोग (akathita-roga) *adj.* who has not disclosed or stated his ailment अकथितरोगस्य रोगिणश्चिकित्सा न क्रियते KathāK. 164. 12.

अकथितवार्त (akathita-vārta) *adj.* who is not told the news, who is not provided with any information अकथितवार्तो निलये सोऽप्यस्या आनुपदिकतां प्राप्य । आरूढो रैवतके PrabhāC. 44. 32.

अकथितविज्ञात (akathita-vijñāta) *adj.* known without being told ततोऽकथितविज्ञाततद्वृत्तान्तं महामुनिं । नत्वा वसन्तमालोचे PadmP.(Ra.) 17. 134.

अकथितविशेषण (akathita-viśeṣaṇa) *adj.* [*f.* -ā] whose qualifier is not stated तथोन्मनी । यथेदानीमियमकथितविशेषणा तथैव निराकारा SetuBa. 208. 24.

अकथितशिक्षित (a-kathitaśikṣita) *adj.* neither told nor taught निष्पन्दसकलावयवा तत्कालाविर्भूतेनावष्टम्भेनाकथितशिक्षितेनानाख्येयेन स्वसंवेद्येन केवलं···तमतिचिरं व्यलोकयम् Kād. 141. 17.

अकथ्य (a-kathya) *adj.* **1** unfit to be spoken to or spoken of (of a person) स एवं नास्तिकः सत्रकथ्यो भवत्यसंवास्यो भवति विज्ञानां सब्रह्मचारिणाम् BodhiBhū. 31. 18; **2 A** not fit to be divulged or expressed (of a thing) सुहृदामकथ्यं किमस्ति DaśKuC. 31. 19; अकथ्यं जननीपार्श्वे लज्जाजननकारणम् BrahmVaiP. iii. 11. 25; iii. 2. 18; अकथ्यं गोपनीयं च श्रोतुमिच्छामि सुन्दरि BrahmVaiP. iv. 23. 71; iv. 35. 30; अकथ्यमपि ते वाच्यं वाक्यं कारुजनोदितम् PadmP. iv. 56. 21; आवयोर्न मिथोऽकथ्यम् PariPar. 3. 21; प्रायः प्राञ्जलचित्तानामकथ्यं नास्ति किंचन PārśvC. 7. 134; सखि तवाप्यस्ति किमकथ्यम् SamarāSaṁ. 2. 62; 5. 317; यदकथ्यं गणेशेऽपि···तवाग्रे कथयिष्यामि सुगोप्यमपि यद्भवेत् MahNirvāT. 1. 14; **2 B** secret, confidential प्राज्ञस्त्वं गर्गवचनात् सर्वं जानासि कारणम् । अकथ्यमावयोर्गोप्यं चरितम् BrahmVaiP. iv. 15. 31; **2 C** indescribable, inexpressible (ब्रह्म) अकथ्यं सुखमुत्तमम् GauḍKā 3. 47 सुखमत्यन्तमगममकथ्यं वचनेन हि ĀdiP. 21. 61; करामलकवत् सापि (विदेहमुक्तिः) प्रत्यक्षं नोपलभ्यते । अकथ्यमपि देवेशि सद्भावं कथयामि ते Rasā. 1. 13; (कुलधर्मस्य माहात्म्यम्) अकथ्यं परमार्थेन तथापि कथयामि ते KulārT. 2. 5.

अकथ्यत्व (akathya-tva) *n.* the nature of what is unfit to be told, not to be divulged मया शोकादकथ्यत्वात्कार्यस्य च न जल्पितम् SamarāSaṁ. 7. 106.

अकथ्यमान (a-kathyamāna) *adj.* not being mentioned, conveyed or proclaimed अतःशब्दगृहीतं वा तत्राध्ययनमाश्रितम् । हेतावकथ्यमाने हि मङ्गलाद्यप्यसौ वदेत् S'lokaVār. 1. 113 (38. 2); अकथ्यमाने तु धर्मजिज्ञासां प्रत्यध्ययनविधेरनुष्ठापकत्वे ··· फलार्थितान्यनुष्ठापकत्वेनाशङ्क्येत TātpaṬ.(U.) 25. 15 (*on* 1. 112); YuktiSneha. 14. 7 (*on* i. 1. 1)

अकद् (a-kad) *adj.* [from कद्ध कार्कश्ये DhātuPā. 1. 372] not (too) harsh (पशुपालयानसौ अपश्यत्) अकद्वद्रिक्रीडनधूततोऽकान् DhātuKā. 1. 46.

अकद (aka-da) *adj.* producing or causing unhappiness ततो बभूव सुमहद्रत्नं तेषां मिथोऽकदम् S'ivaP. iii. 16. 10 (315A. 8)

अकदर्थना (a-kadarthanā) *f.* absence of difficulty, ease, perspicuity अक्लेशव्याञ्जिताकूतम् अकदर्थनाप्रकटिताभिप्रायम् VakroJī. 53. 11; प्रसादि प्रसादगुणयुक्तं···अकदर्थनावोध्यमिति यावत् VakroJī 87. 1; अकदर्थनया सूक्ष्ममभिप्रायसमर्पकम् । चित्तमावर्जयत्येव AuciViCa. 32.

अकदर्थित (a-kadarthita) *adj.* [*f.* -ā] not spoiled, not distorted, not wrongly formed, pure, decent यद्विकल्पैरनाक्रान्तं यच्छब्दैरकदर्थितम् । यदुपाधिभिरम्लानं रूपं तच्चेत्यतां गतम् LakṣmīT. 14. 11; अनाक्रान्ता विकल्पेन शब्दैरप्यकदर्थिता । आध्यानोपधिनाप्येवं वर्तेऽहम्-(= श्रीः)चिदात्मना LakṣmīT. 3. 29; विभक्तयः स्फुटा यत्र समासश्चाकदर्थितः । अम्लानः पदसंधिश्च तत्र पाठः प्रतिष्ठितः KāvyMī. 33. 17; जलमकदर्थितं क्रीडाङ्गं च JayaMa. 44. 18 (*on* 1. 4); अपरिक्लिष्टश्च कर्मयोग इति रतोपचारोऽकदर्थितः स्यात् JayaMa. 253. 2 (*on* 4. 2); अहो बाष्पनेपथ्यैरकदर्थितो नेत्रपात्रैकलेह्यः कोऽपि चारिमा KaumuMi. 7. 8 (11)

अकदर्थितत्व (akadarthita-tva) *n.* being not bad i. e. being good अपक्षुधमिति अकदर्थितत्वात् क्षुधमपनयति JayaMa. 348. 7 (*on* 6. 5)

अकदर्थितम् (a-kadarthitam) *adv.* without degrading याच्ञापदं मरणदुःखमिवानुभाव्य दत्तेन किं खलु भवत्यतिभूयसापि । कल्पद्रुमान् परिहसन्त इवेह सन्तः संकल्पितैरतिदिदत्यकदर्थितं यत् Subhāṣi. 274.

अकदर्यकृति (akadarya-kṛti) *f.* an act (profession) which is not despised (despicable) अहरहरकदर्यकृतिर्गोष्ठीकलयोस्तथा सदा निरतिः । ···इत्येते स्त्रीगुणाः प्रोक्ताः KandaCū. vi. 1. 25.

अकदर्यवृत्ति (akadarya-vṛtti) *f.* generosity, behaviour not marked by niggardliness विशेषार्थिनी नित्यमकदर्यवृत्तिर्गोष्ठीकलाप्रिया चेति (नायिकागुणाः) KāmSū. 6. 1 (309. 22) (comm. आत्मवृत्त्यनुरोधेनार्थसंचयः)

अकद्रथ (a-kadratha) *adj.* not having a bad chariot अकद्रथोऽकद्वद आत्मजस्ते तं मुष्टिभिः कत्तृणवत् पिपेष DvyāśraKā. 6. 94.

अकद्रू (a-kadrū) *f.* other than the stem कद्रू [MugdhaBo. shows कद्रु, a misprint?] ढे लोपोऽकद्र्वाः P. vi. 4. 147; Kātan. ii. 6. 47; S'ākaṭāVyā. ii. 3. 81; SiddhaHe. vii. 4. 69; MugdhaBo. 7. 6 (66. 9)

अकद्वद (a-kadvada) *adj.* not speaking ill (of others), speaking well तं जगाद···अकद्वदो नृपः S'iśuVa. 14. 1; अकद्रथोऽकद्वद आत्मजस्ते तं मुष्टिभिः कत्तृणवत् पिपेष DvyāśraKā. 6. 94.

अकध्र (akadhra) *m.* name of a kind of snakes (found in Kashmir) नागानामधिपो नीलो वासुकिश्चोपतक्षकः । ···अकध्रः (v. l. अकष्टः, अलकः, आकद्रः)···भोक्ता भोगपतिस्तथा NīlaP. 933.

अकन् (akan) a *kṛt* suffix used when benediction is implied as in जीवका as against जीविका; आशिष्यकन् SiddhaHe. v. 1. 70 = वुन् of P. iii. 1. 150.

अकनिष्ठ (á-kaniṣṭha) *adj.* **A** not youngest, (*hence*) of the same age; (of Maruts) ते अ॑ज्येष्ठा अक॑निष्ठासः···मह॑सा वि वा॑वृधुः ṚV. v. 59. 6; अज्येष्ठासो अकनिष्ठास एते सं भ्रातरो वावृधुः सौभगाय ṚV. v. 60. 5; **B** not small, (*hence*) great भुवि कोऽकनिष्ठ इव तत्र सहजपरिपीडनोऽभवत् । यः स तपनपरितापगुणः स्वयमस्तमेत्यसह एवमुचतः RāghPāṇ(Dha). 17. 38; कनिष्ठो वयसा तस्याकनिष्ठो विक्रमेण तु । महारथः सिंहरथः शत्रुसैन्यदवानलः TriṣaS'aPuC. i. 5. 313.

अकनिष्ठ (a-kaniṣṭha) *m.* **A** name of the fifth and highest class of the S'uddhāvāsakāyika gods in Buddhism अथ तत्र सुरैस्तपोवरिष्ठैरकनिष्ठैर्व्यवसायमस्य बुद्ध्वा । युगपत्प्रमदाजनस्य निद्रा विहितासीत् BuddhaC. 5. 47; सत्त्वजन्म कतमत् । देवेषु···अकनिष्ठेषु AbhidhSa. 36. 10; चतुर्थमनभ्रकाः पुण्यप्रसवा बृहत्फला अबृहा अतपाः सुदृशाः सुदर्शना अकनिष्ठाः AbhidhKoBh. 111. 24 (*on* 3. 2); तदुत्कृष्टतरभूम्यन्तराभावान्नैते कनिष्ठा इत्यकनिष्ठाः, ज्येष्ठभूतत्वात् Sphuṭā. iii. 4. 10. **B** the heavenly region in which the Akaniṣṭha gods live पञ्च शुद्धावासभूमयः, अबृहा अतपाः सुदृशाः सुदर्शना अकनिष्ठाश्च···चतुर्थस्य ध्यानस्य Yogācā. 76. 4; कामधातौ कथं केन न विबुद्धो वदाहि मे । अकनिष्ठे किमर्थं तु वीतरागेषु बुध्यसे LaṅkāSū. 13. 18 (2. 50); प्रत्यात्मवेद्या शुद्धा च भूमिरेषा ममात्मिका । माहेश्वरं परं स्थानमकनिष्ठो विराजते LaṅkāSū. 87. 25 (4. 3); अकनिष्ठे पुरे रम्येऽशुद्धावासविवर्जिते । बुध्यन्ते तत्र संबुद्धा निर्मितस्त्विह बुध्यते TattvSaṁ. 3551.

अकनिष्ठक (a-kaniṣṭhaka) *adj.* not insignificant, great, noble जगाद सरसं भूपं सुप्रतिष्ठोऽकनिष्ठकः BṛKathāK. 19. 44.

अकनिष्ठग (akaniṣṭha-ga) *adj.* **A** who has reached the Akaniṣṭha region मृदुतीक्ष्णेन्द्रियौ श्रद्धादृष्टिप्राप्तौ कुलंकुलौ । एकवीच्यन्तरोत्पद्य काराकारकनिष्ठगाः AbhisaAlaṅ. 1. 23; ऊर्ध्वस्रोताश्च सध्याने व्यवकीर्णेऽकनिष्ठगः AbhidhK. 6. 37; (as a noun) **B** name of the Buddha बुद्धोऽकनिष्ठगमहामुनिधर्मचक्राः TrikāS'e. i. 1. 8; अकनिष्ठगो बुद्धः KalpaK. 368. 1.

अकनिष्ठपरम (akaniṣṭha-parama) *m.* who has reached the Akaniṣṭha region ऊर्ध्वश्रोताश्च पञ्चमः स पुनरकनिष्ठपरमो भवाग्रपरमश्च AbhisaAlaṅĀ. 43. 3; AbhidhKoBh. 359. 15 (*on* 6. 38)

अकनिष्ठभवन (akaniṣṭha-bhavana) *n.* the abode of the Akaniṣṭha gods यद्रूपं निर्मितं यच्च दिव्यमच्छं रूपमथो यावदवीचिमूर्ध्वं यावदकनिष्ठभवनम् BodhiBhū. 48. 24.

अकनिष्ठमानस (akaniṣṭha-mānasa) *adj.* [*f.* -ā] possessing a noble mind, noble-minded कनीयसी काप्यकनिष्ठमानसा प्रिये सपत्नीभवनादुपेयुषी-(? षि) । न भाविसंग्राममिया गता रुषम् Rāvaṇā. 17. 29.

अकनिष्ठिक (akaniṣṭh-ika) *adj.* belonging to the Akaniṣṭha class. [DBHS]

अकनिष्ठिका (a-kaniṣṭhikā) *f.* (finger) other than the small finger

मध्वसीति मधु प्राश्याङ्गुलिमिरकनिष्ठिका(? क)म् Jaiminīyaśrautakārikā 10.

अकनीनिक (a-kanīnika) *adj.* without the pupil (of the eye), excluding the eye, other than the eye सकलापि कला कलावतां विफला धर्मकलां विना किल । निखिलावयवा यथा वृद्धा(? वृथा) तनुभाजामकनीनिका इव CampaS'reKa. 192.

अकनीयस् (a-kanīyas) *adj.* **A** [comp. of *an-alpa*; *f.* -ī] not lesser, not inferior to रूपं यदाकर्ण्य···आगमाम । सौन्दर्यसारादनुभूयमानादस्यास्तदस्माद्वहु नाकनीयः NaiṣC. 10. 114; इतश्चेह पुरे देवकनीनामकनीयसी । कनीयसी स्वसा शालेः सुभद्रा नाम विद्यते S'āliC. 5. 141; **B** [comp. of *a-yuvan*] not younger, eldest कमपि···तनयमकनीयांसं पश्यन् प्रभोः शिववर्मणः । स किल पृतनापालः···मुदं···लेभे ParamāKā. 39. 40.

अकनीयस (a-kanīyasa) *adj.* [thematisation of an *-as* stem] not very small, large, big कृत्वाकनीयसं लिङ्गं स्नाप्य चन्दनवारिणा । ···शिवलिङ्गव्रतं चरेत् LiṅgaP. i. 81. 9.

अकन्तशन्त (a-kanta-śanta) *adj.* glorious (*a-kanta*) and happy (*śanta*) स···चक्रारालमकन्तशन्तानशंव(व)कंवान् द्विषतश्च जिष्णुः DvyāśraKā. 18. 74.

अकन्दर्पिन् (a-kandarpin) *adj.* not speaking erotic words (अकन्दर्पी कन्दर्पोद्दीपनभाषितादिविकलः Malayagiri *on* Vyavahārasūtra; in Jaina-Lakṣaṇāvalī)

अकन्धर (a-kandhara) *adj.* without the neck, without the head बोधितरुवया । प्रतिमुञ्चति स तमकन्धरोऽपि सन् परिपूजयत्यरसनस्तदद्भुतम् HarVi. 6. 47; (सोऽपश्यत्) कबन्धमन्धतमसां वासबन्धुमकन्धरम् RāmāMañ. 164. 9.

अकन्यका (a-kanyakā) *f.* not a virgin (वसिष्ठः-अद्भिर्वाचा च दत्ता या म्रियेतादौ वरो यदि) आदाविति वचनाद् विवाहसंनिधौ वाग्दत्ताप्यकन्यकेति ज्ञायते BālaKrī. i. 74. 5 (*on* 1. 69)

अकन्यकोचित (a-kanyakocita) *adj.* improper for a maiden कथमिव मादृशी···अकन्यकोचिते वा चापले चेतः प्रवर्तयिष्यति Kād. 233. 18.

अकन्या (a-kanyā) *f.* **i** who is not a virgin, who has sexual intercourse with a man अकन्येति तु यः कन्यां ब्रूयाद्द्वेषेण मानवः । स शतं प्राप्नुयाद्दण्डं तस्या दोषमदर्शयन् ManuSm. 8. 225 = MatsyaP. 227. 15; अकन्या वृत्तमैथुनसंबन्धा ManuBh. ii. 177. 7 (*on* 8. 225); अत्र धर्मलोपवचनलिङ्गात्पुरुषोपभुक्ताकन्येत्युच्यते ManuBh. ii. 282. 2 (*on* 9. 135); न च कस्यांचिद्देशशाखायां मनुष्याणामकन्याविषयो विवाहः श्रुतः ManuBh. 177. 24 (*on* 8. 226); तस्या यदि कश्चिद् विद्यमानानेवापस्माराजयक्ष्मादिदीर्घकुत्सितरोगसंसृष्टमैथुनत्वादिदोषान् प्रकाशयेयमकन्येति दूषयत्यसौ शतं दाप्यः Mitā. 313. 22 (*on* 2. 289); यो मिथुनसंप्रयोगेण कन्यामकन्यां करोति सोऽपि कन्यादूषकः CaturCin. III. i. 485. 20; वैवाहिकाः···मन्त्राः···कन्यास्वेव व्यवस्थिताः नाकन्याविषये ManvaMu. 330. 22 (*on* 8. 226); VīraMi. (Rāja.) 299. 15; कन्याप्रद इति वचनादक्षताया एव नैयमिकं दानम् । पिता त्वकन्यामपि दद्यादिति केचित् BālaKrī. i. 69. 9 (*on* 1. 63); **ii** a young girl, who has not attained puberty अथवा कन्याशब्दं प्रथमवयोवचनमाश्रित्य···यदि राजानं ज्ञापयेत् ManuBh. ii. 177. 13 (*on* 8. 225); **iii** a female hermaphrodite अकन्या चेयं स्त्री किंतु क्लीबमिति ManvaVi. 1016. 2 (*on* 8. 225); **iv** not a girl, (*hence*) a male child अहोरात्राशौचविधानं कन्येतरबालविषयम्···मनुना त्वकन्याविषय एव विहितम् SmṛtiCan. vi. 29. 9; **v** name of a S'akti of Durgā अकन्या च सुकन्या च रविकन्या च कन्यका TantrSa. 9. 147.

अकन्यात्व (akanyā-tva) *n.* the state of not being a virgin, loss of virginity अकन्यात्वादविवाह्यतयैव न पत्न्य इति युक्तम् ManuBh. ii. 331. 9 (*on* 10. 5); कन्यायाः दूषणं क्षतयोनित्वादिकेनाकन्यात्वाभिधानम् Aparā. 859. 22 (*on* 2. 289); कन्यादूषणमङ्गुल्यादिप्रवेशेन कन्याया अकन्यात्वकरणम् ManvaVi. 1374. 5 (*on* 11. 61); 380. 14 (*on* 3. 164); नियुक्तायाः···अकन्यात्वाद्देवरादिपरिणयनं धर्ममात्रमेव BālamBha. iii. 33. 13 (*on* 3. 16)

अकन्यादोष (akanyā-doṣa) *m.* taint or blame of (being) a non-virgin भवतु प्रथममुपगमस्ततोऽकन्यादोषो नास्ति ManuBh. i. 223. 15 (*on* 3. 34)

अकपट (a-kapaṭa) *adj.* not deceitful मर्षणीयपरिलम्बदूषणः सोऽधुनाप्यकपटो घटेत चेत् RāmC. 2. 12; तत्र यद्यौकिकेनैव चुम्बनेन द्वावेव परस्परस्याधरं चुम्बतस्तदकपटम् (द्यूतम्) JayaMa. 109. 2 (*on* 2. 3); *n.* absence of deceit, without deceit द्यूतं च कपटेनाकपटेन वा स्यात् JayaMa. 109. 1 (*on* 2. 3); अशाठ्येन अकपटेन CaturCin. ii. (1). 354. 21.

अकपटत्व (akapaṭa-tva) *n.* fraudlessness, deceitlessness, being without deceit नाणकपरीक्षी···कपटकृतं चाकपटत्वेनाभिधत्ते स उत्तमसाहसं दाप्यः VīraMi. 703. 24 (*on* 2. 241)

अकपटद्यूत (akapaṭa-dyūta) *n.* deceitless wager अकपटद्यूते नायिकाया अबलत्वात्सैव जिता शोभते JayaMa. 109. 4 (*on* 2. 3)

अकपाट (a-kapāṭa) *adj.* without doors, doorless अकपाटमनाच्छन्नं··· गृहं न प्रविशेदेव NāraS. 32. 20.

अकपाल (a-kapāla) *adj.* without the use of potsherds भूमावकपालं पुरोडाशं श्रपयेत् ĀpaS'S. ix. 15. 2.

अकपि (akapi) *m.* name of one of the seven sages of the fourth Manvantara called Tāmasa कविः पृथुस्तथैवाग्निरकपिः कपिरेव च···मुनयः सप्त तामसे MatsyaP. 9. 15; PadmP. v. 7. 94.

अकपिध्वज (a-kapidhvaja) *adj.* [*f.* -ā] without Arjuna (Kapidhvaja) (अङ्गभूपालः) प्रतिजज्ञे च चेत्प्रातः काश्यपीमकपिध्वजाम् । न करोमि तदा नूनं हव्यवाहं विशाम्यहम् PāṇḍaC. 13. 630.

अकपिल (a-kapila) *adj.* [*f.* -ā] not brown, not tawny **A** (of human being) अथ खलु पुमान् कन्यां अकपिलामपिङ्गलां विधिनोद्वहेत् AṣṭāSaṁ. i. 195. 8 (2. 1); अग्रजन्मानः···अकपिलान्···दारान्···विवाहेनाहृत्य AvantiKa. 195. 10; अकपिलकचपाशा चाप्रलम्बोदरास्या वरणविधिषु कन्या शस्यते शीलसारा RatiRa. 11. 3; **B** (of a cow) गां कपिलामकपिलां वा विधिना शास्त्रोक्तेतिकर्तव्यतया ददत्···स्वर्गमाप्नोति VīraMi. 279. 10 (*on* 1. 206); अकपिलां वा (गां दद्यात्) BālaKrī. i. 141. 5 (*on* 1. 204); **C** *m.* name of S'iva अष्टोत्तरसहस्रं तु नाम्नां शर्वस्य मे शृणु···कपिलोऽकपिलः MahāBhā. xiii. 17. 95.

अकपिलरुचि (a-kapilaruci) *adj.* not brownish अस्याः···पर्यन्तेऽप्यकपिलरुचिरायामवानेकैकनिसर्गसमस्निग्धनीलो···मूर्धजकलापः DaśKuC. 110. 24.

अकपीवत् (akapīva(n)t) *m.* name of a sage in the fourth Manvantara काव्यः पृथुस्तथैवाग्निः···कपीवानकपीवांश्च तत्र सप्तर्षयो नृप HariVaṁ. 7. 18; BrahmP. 5. 21.

अकप्रत्ययान्त (aka-pratyayānta) *adj.* ending in the suffix *aka* अकप्रत्ययान्ते परे पूर्वमाद्युदात्तं जीविका चेत् समासार्थः Prasā. ii. 769. 22.

अकफ (a-kapha) *adj.* not causing phlegm (-atic effect) गौरीतेजः··· रुचिदमकफं दीपनं शीतवीर्यम् RasRaSa. 2. 3.

अकबर (akabara) *m.* [= Akabbara] **i** name of a Mughal emperor दिल्लीपतिपातसाहिश्रीअकबरप्रतिबोधकतत्प्रदत्तयुगप्रधानबिरुदधारक°···EI. ii. 61. 7; अकस्माच्च वरो जातः पुत्रोऽयं सर्वभाग्यवान् । ···अतः सोऽकबरो नाम BhaviP. 591B.31 (iii (4). 22. 14); नाकबरसमः कश्चिद्दाताभून्न भविष्यति RājTa. (Prā.) 675; अकबरनृपतेर्यदैति सैन्यं RājTa. (Prā.) 691; वीर त्वं कार्मुकच्छेदकबर कलयस्युग्रटङ्कारघोषम् SūktiSu. 158; PadyāTa. 97; वेल्लत्यम्भोधरश्रीरकबरधरणीपालपाणौ कृपाणी PadyāTa. 89; **ii** name of the rebel son of Aurangazeb कीर्तिः सुप्रथिता···सम्प्राप्ते त्वनुकूलतामकबरे ParamāKā. 20. 137; दिल्लीन्द्रस्यैव हस्तादकबरसहितः शम्भुरामज्जनीयः ParamāKā. 16. 112; अद्यश्वो दर्शनं नो ह्यकबरसुमतेर्भावि भव्यं बभाण ParamāKā. 18. 127; **iii** saint Sayyid Shah Kalimullah Husaini alias Akbar Shah and Bade Sahib, author of S'ṛṅgāramañjarī तेनान्ध्रभाषयायं रचितः शृङ्गारमञ्जरीग्रन्थः । स्वयमकबरेण S'ṛṅgāMañ.(A.) 2. 6; 11. 16; 1. 15.

अकबरकालिदास (akabara-kālidāsa) *m.* name of a poet 'ललाटेक्षण° ···नः' । अकबरकालिदासस्य PadyaVe. 259.

अकबरसेवक (akabara-sevaka) *m.* an official of king Akbar अकबरसेवकेन रामदासेन ब्राह्मणगृहं प्रति रजतमुद्राशतं सुवर्णमुद्रासहितं समर्पितम् RājTa. (Prā.) 902.

अकबरिकालिदास (akabari-kālidāsa) *m.* name of a poet 'वेलामुल्लङ्घ्य ···बघेलः' । अकबरिकालिदासस्य PadyāTa. 72.

अकबरीकालिदास (akabarī-kālidāsa) *m.* name of a poet 'कालिन्दीवीचिपुञ्जैः···कण्ठनाला' । अकबरीकालिदासस्य PadyaVe. 25.; also cf. 111; 126; 139; 732; 580.

अकबरीयकालिदास (akabarīya-kālidāsa) *m.* name of a poet रुद्राणीदत्त°···सुराधीश्वराराब्धपूजा । अकबरीयकालिदासस्य PadyāTa. 6.

अकब्बर (akabbara) *m.* **i** name of a Mughal emperor मृतधनं च करं च सुजीजिआभिधमकब्बरभूपतिरत्यजत् EI ii. 53. 23; अकब्बरो गुर्जरदेशराज्यं चिरात्समादाय गुरुप्रतापः । आकारयामास···विलोकितुं वीरमशाहभूपम् Rāṣṭrau. 7. 65; 7. 67; 19. 1; 19. 62; **ii** name of the rebel son of Aurangazeb शम्भुच्छत्रपतेरकब्बरविधौ जीवे महोदारता ParamāKā. 20. 142; 21. 147.

अकब्राह्मण (aka-brāhmaṇa) *m.* a man whose lack of Brahminhood is not ascertainable, who is mistaken as a Brahmin नञोऽशिति सिद्धे लोपवचनं साकच्कार्थम् । तेनाकब्राह्मण इत्यादि सिद्धमित्येके LaS'abdeS'e. ii. 48. 11.

अकमठ (aka-maṭha) *m.* abode of misery (who is miserable) पुरस्कृतोऽपि तत्रासीत् स पुरस्कारवर्जितः । सदैव कमठोऽप्येवमभूदकमठस्तथा PārśvC. 1. 701.

अकमण्डलु (a-kamaṇḍalu) *adj.* who is without the water-pot न ह्यकमण्डलुर्माणवक इत्यनेन माणवकः प्रतिषिध्यते··· । किं तर्हि । तस्य कमण्डलुयोगो

धर्मः TātpaT. (Vā). 361. 7 (*on* ii. 1. 11)

अकमनीयव्यवसाय (akamanīya-vyavasāya) *adj.* undertaking unpleasant tasks तेषां असुराणां···तद्धृदयं येभ्यस्तेभ्योऽतिदुष्करेभ्योऽप्यकमनीयव्यवसायम् Loc. 111. 21 (*on* 2. 28) [probably incorrect for अकम्पनीयव्यवसायम् s. v.]

अकमल (a-kamala) *adj.* [*f.* -ā] who is without the lotus निद्रेयमकमला लक्ष्मीः KāvyālaṅSū. iv. 3. 23(c.)

अकमलानुवादिन् (a-kamalānuvādin) *adj.* not resembling the lotus (i. e. lotus-petal) अगोभरणदीक्षितैरकमलानुवादीक्षितैः···अलमशाम्बरीबालकैः YātrāPra. 7. 117.

अकमितृ (a-kamitṛ) *adj.* who is not in love त्वां···परमकमितारं परमकमितारं वाञ्छति (का) VāsaDa. 214. 1.

अकमिष्ट (akamiṣṭa) *m* (?) a nick name for one who uses the wrong form अकमिष्ट (for the aorist 3 sing. of *kam*-, the correct form being अचकमत) नाकमिष्टसुखं यान्ति सुयुक्तैर्वडवारथैः। अथ पत्काषिणो यान्ति येऽचीकमतभाषिणः MahāBh. ii. 55. 4 (*on* iii. 1. 48); अकमिष्ट इति यैरुक्तं त एव उपचारादकमिष्टशब्देन उच्यन्ते Pradī. iii. 100B. 20 (*on* MahāBh. *on* iii. 1. 48)

अकमुच् (a-kamuc) *adj.* not having clouds, cloudless कीदृङ्नभो निर्मलम्···।···अकमुक् Vida MuMa 3. 6(1) (comm. कं पानीयं मुञ्चन्ति ते कमुचो मेघाः। न विद्यन्ते कमुचो यस्मिन् तत्, मेघरहितम्)

अकम्प (a-kampa) *adj.* [*f.* -ā] **A** unshaken, unruffled, unmoved यतः शंससि मे हतम्। कुरूणामृषभं वीरमकम्प्यं (v. l. अकम्पं) पुरुषर्षभम् MahāBhā. vi. 15. 4; कल्पपादपवत्सर्वसंकल्पपवनैर्मुनिः। अकम्पोऽपि करोत्येव लोकानामर्थसंपदम् TattvSaṁ. 2049; आत्माकम्पः सुखात्मा स्फुरति S'atS'lo. 73; स्वस्ति तेऽस्तु महाराज अकम्पो भव सुव्रत VarāP. 212. 4; दारुप्रायो दह्यमानोऽप्यकम्पो मौर्याचार्यो देव्यभूत् तत्र मृत्वा PariPar. 8. 469; कामः···कान्ताकटाक्षविशिखैः···विध्यन्मुहुर्मुहुरकम्पमुदीक्ष्य च त्वाम् Nāray. iv. 16. 5; **B** not shaking, unmoving, steady, not trembling यथासन्नतरो दीपो ह्यकम्पः कम्पमेति च JayāS. 20. 224; PāraS 15. 451; वज्रस्तम्भ इवाकम्पस्तस्थावव्यक्तचेतनः PadmP.(Ra). 41. 80; तत्प्रकाण्डमिवाकम्पस्तस्थौ प्रतिमया प्रभुः TriṣaS'aPuC. ii. 3. 334; बिभीषणस्य पुरतः स्थितोऽकम्प इवाचलः AdhyāRā. vi. 6. 7; जानीते नोपधानीकृतमपि भुजगं कुण्डलीभूतमन्तः··· सोऽपि श्रीखण्डलीलां सुचिरमनुभवन्नाविरासीदकम्पः SūktiMu. 44. 32; **C** motionless, steady, unheaving पुंसां हसितं शुभदमकम्पम् BṛSaṁ. 68. 74; BhaviP. 60B. 14 (i. 27. 24); (वक्षः) अकम्पं सरलोल्लिखितमुद्राहितमुदीरितम्। दीर्घोच्छ्वासे च जृम्भायाम् SaṁgīRa. iv. 89. 1 (7. 302); **D** unrefutable, authoritative, permanent, eternal [वैदिकः शब्दः] श्रोत्रियाणां त्वकम्पोऽयमज्ञातन्यायवर्त्मनाम् TattvSaṁ. 1509; तथा हि सौगतादीनां धीरकम्पोपजायते TattvSaṁ 2392; ध्रुवं च नित्यमक्षयं स्थिरं त्वकम्पमुच्यते KośaKaT. 2. 505.

अकम्प (a-kampa) *m.* **i** absence of trembling, the state of being motionless भावाश्वास्य···मरणादयः (v. l. मरणाकम्पादयः) NāṭyaS'ā. 6. 89(6); कम्पाकम्पसंसर्गो निरस्तः ĀtmaTaVi 589. 10; न च कम्पाकम्पावृतत्वानावृतत्वरक्तत्वारक्तत्वलक्षणविरुद्धधर्मसंसर्गात्तदाश्रयस्यैकत्वानुपपत्तिः TattvPradī(Ci) 292. 12 (2); धूमश्चिटिचिटिश्चैव मण्डूकप्लुतिरेव च। अकम्पश्च विकम्पश्च पञ्चावस्था रसस्य तु Rasā. 10. 17; **ii** name of S'iva अकम्पो भक्तिकायस्तु···एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव हि हरं हरिः S'ivaP. iv. 35. 120 (393B. 7)

अकम्पज्ञान (akampa-jñāna) *n.* unshakable knowledge, cognition which cannot be disproved अग्निहोत्रादिवचनादकम्पज्ञानजन्मतः। तत्प्रमाणत्वमप्यस्य निराकर्तुं न पार्यते [वैदिकशब्दस्य] TattvSaṁ. 1499.

अकम्पत् (a-kampat) *adj.* not moving कर्णस्तु वेदनां धैर्यादसह्यां विनिगृह्य ताम्। अकम्पन्···धारयामास भार्गवम् MahāBhā. xii. 3. 9.

अकम्पधी (akampa-dhī) *adj.* with unwavering mind, steady-minded सत्त्वमेवावलम्ब्यास्थाद् गणरात्रानकम्पधीः MahāP. 11. 99.

अकम्पन (a-kampana) *adj.* [*f.* -ā] undeterred, unshaken, steady fearless कुन्ती··· । उवाच पुत्रमाश्लिष्य कर्णं धैर्यादकम्पनम् MahāBhā. v. 144. 23; विचेष्टितैः सुमिष्टोक्तैर्ज्ञात्वा मुनिमकम्पनम् PadmP.(Ra). 122. 40; करिणी लघुसंचारा वेशदेश(शे)त्वकम्पना Mānaso. iii. 16. 1647; अकम्पनं च प्रमथ्य सैन्यं पवमानसूनुः। व्ययोजयत् संयति जीवितेन RāghPāṇ.(Ka) 8. 41; अकम्पना··· रुरोध शत्रून् परवाहिनी सा RāghPāṇ(Ka) 8. 14.

अकम्पन (a-kampana) *n.* absence of trembling (प्रणयेत्) स्निग्धे गुदे नेत्रचतुर्थभागं···अकम्पनावेपनलाघवादीन् पाण्योर्गुणांश्चापि हि दर्शयंस्तम् CaraS viii. 3. 19 (1941 Ed.); *m.* **1** name of a Rākṣasa युद्धार्थमभ्यधावन्त सचिवाः···अकम्पनो निकुम्भश्च Rāmā. vii. 27. 23; iii. App. i. 10. 1. यक्षश्चाकम्पनश्चैव···इत्येते राक्षसवराः VāyuP. ii. 8. 161; हिरण्यकशिपुं प्रभुम्। उपासते दितेः पुत्राः···घटास्योऽकम्पनश्चैव MatsyaP. 161. 81; अङ्गदेनाहसातां तौ युध्यकम्पनकम्पनौ Bhaṭṭi. 15. 115; ततोऽविशत् कम्पकरः सुराणामकम्पनो नाम निशाचरेन्द्रः RāmC. 27. 19; 32. 51; अकम्पनमकम्पनं हतवानञ्जनीजन्मा BālRā. 9. 8; अकम्पनं प्रहस्तं च युध्यन्तं नील आवधीत् AgniP. 10. 8; रावणः सैन्यनायकम्। विससर्जोर्जितं शत्रुहृत्कम्पनमकम्पनम् RāmāMañ. 336. 13; अकम्पनं च प्रमथ्य सैन्यं पवमानसूनुः। व्ययोजयत् संयति जीवितेन RāghPāṇ.(Ka) 8. 41; AdbhuDa 2. 3; **2** name of a king पुरा कृतयुगे तात आसीद्राजा ह्यकम्पनः MahāBhā. vii. App. 8. 45; दत्तामकम्पनाख्येन पित्रा तां प्राप्य सुन्दरीम् BṛKathāMañ. 17. 40; पिता मन्दरदेवस्य यस्त्वकम्पनसंज्ञकः KathāSaSāg. xv. 2. 19; **3** name of a sage अकम्पनोपक्रमं स्वयंवरविधानम् JaineVyā. 79. 21 (*on* i. 4. 97); अकम्पनमुनिर्ज्ञानी···समाययौ BṛKathāK. 11. 96; 11. 4; 11. 114; काश्यपीश्वरः···भगवतोऽकम्पनाचार्यस्य···महोत्सवोत्साहोत्सेकिपरिजनं···समवलोक्य YaśasCam. ii. 316. 17.

अकम्पनबल (akampana-bala) *n.* undeterred army, unshaken army मर्यादापालने युक्ता अकम्पनबलाधिकाः। मन्त्रिष्वप्यस्य चत्वारो दिक्षु सत्सागरा इव YogVā. vi (2). 108. 12.

अकम्पनीय (a-kampanīya) *adj.* undisturbable, unshakable अकम्पनीयाः शत्रूणां बभूवुस्तत्र पाण्डवाः MahāBhā. vii. 30. 10; केवलिनः···शैलवदकम्पनीयस्य।···तुरीयं परमशुक्लम् YogS'ā. 11. 9; प्रतीतं हि जलं देशो मत्स्यानां··· तदवयवसंयोगविभागसद्भावेऽपि तेषु महत्त्वादकम्पनीयेषु बलवद्विधारकप्रयत्नविधृतात्मसु न क्रियावत्त्वाभ्युपगमः BhāvanāVi. 152. 1.

अकम्पनीयत्व (akampanīya-tva) *n.* the state of being not disturbed °स्थैर्यपराक्रमादयो भगवतोऽनन्तकल्याणगुणाः।···अकम्पनीयत्वं स्थैर्यम् Yatīndra Dī. 61. 2.

अकम्पनीयव्यवसाय (akampanīya-vyavasāya) *adj.* having unshakable endeavour; of unchangeable resolution तेषां असुराणां···तद्धृदयमिति येभ्यस्तेभ्योऽतिदुःखकरेभ्योऽप्यकम्पनीयव्यवसायम् comm. on Kāvyānu (He) 56. 18(1); *n.* unshaken cognition, constant determination सुशब्देन विशेषणादपरोक्षनिश्चयहेतुत्वं सिद्धमिति, तदप्यत्यन्तपरिहास्यम्, अकम्पनीयव्यवसायविवक्षया सुशब्दप्रयोगात् S'atDū. 71. 8.

अकम्पप्रतिपत्ति (akampa-pratipatti) *f.* knowledge which is beyond doubts, determined knowledge निर्णीते चार्थे संशयोऽपि न युक्तः, तस्य सकम्पप्रतिपत्तिरूपत्वादकम्पप्रतिपत्तौ दुर्घटत्वात् PramāMī. 28. 21 (*on* i. 1. 32)

अकम्पम् (a-kampam) *adv.* without tremor, without the quivering of the voice, unfalteringly पादं मूर्ध्नि प्रणय भगवन्नित्यकम्पं वदन्तं प्रह्लादस्तं स्वयमुपगतो मानयन्नस्तवीत् त्वाम् Nāray. viii. 31. 9.

अकम्पमान (a-kampamāna) *adj.* not shaking, not trembling अस्पृष्टधाराजलबिन्दुसेकैरकम्पमानैरपदन्तवीथैः। गोपीजनैरादधिरे विहारा गिरीन्द्रमूले गृहनिर्विशेषम् Yādavā. 7. 68.

अकम्पयत् (a-kampayat) *adj.* not shaking, not moving निशम्य सुप्रीतमना यदीयां कीर्तिं विचित्रोरुचरित्ररम्याम्। महीतलध्वंसभिया शिरः स्वमकम्पयंस्तापमवाप शेषः HammīMaKā. 1. 22.

अकम्पसंपद् (akampa-sampad) *f.* unshaken wealth, secure prosperity उपक्रियायै सुहृदामिदानीं हेमाद्रिसूरिः प्रकटीकरोति। कृतुव्रतश्रेणिमकम्पसंपत्संपादयित्रीं दुरितापहन्त्रीम् CaturCin. ii (2). 858. 5.

अकम्पित (a-kampita) *adj.* [*f.* -ā] **1** free from (a defect known as) tremolo असन्दिग्धान् स्वरान् ब्रूयादविकृष्टानकम्पितान् ṚPrāti. 3. 18 (comm. कम्पनं नाम स्वराश्रितपाठदोषः प्रायेण दाक्षिणात्यानां भवति); (used as a noun) a tremolo tone निहतं कम्पितं चैव तथाकम्पितमेव च। तानि स्वराणामङ्गानि सन्ति संज्ञान्तराण्यपि ॥ ···कम्पिताकम्पितेनैव स्वरेभ्यो रागसंभवः BhāvPra.(S'ā) 189. 19(7); **2** not shaken हयाश्चाश्रूणि मुञ्चन्ति ध्वजाः कम्पन्त्यकम्पिताः MahāBhā. iv. 37. 6; ध्वजा ह्यकम्पिताः पेतुः SkandP. v (3). 28. 33; **3** unperturbed, firm पुत्रमाश्लिष्य कर्णं धैर्यादकम्पितम्। MahāBhā. v. 144. 23; तीव्रवेगवती या स्यात्तत्र संविदकम्पिता। सैवायाति परं स्थैर्यमामोक्षं त्वेकरूपिणी YogVā. iii. 60. 53; निवर्त्य च कथंचित्तान् सभायोऽकम्पितस्ततः। स विनीतमतिः प्रायादरण्यं प्रत्यवाहनः KathāSaSāg. xii. 5. 179; प्रविश्याश्रित्य विटपं तिष्ठेत् स्वयमकम्पितः Mānaso. iv. 15. 1604; अकम्पितः समीरैश्च कृतावश्यायदुर्दिनैः।···त्रीन् मासान् विजहारोर्वी छद्मस्थः परमेश्वरः TriṣaS'aPuC. iii. 6. 68; iv. 7. 145; श्रीहेममूचे सुमतिस्त्वकम्पितः KumāCaSaṁ. 31. 27; भूगोरिव ततो दुर्गाद्दृदौ झम्पामकम्पितः। RājTa.(Jo.) 846.

अकम्पन (a-kampana) *m.* **i** name of S'iva अकम्पितो गुणग्राही नैकात्मा नैककर्मकृत्।···एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव हि हरं हरिः S'ivaP. iv. 35. 115(393. 4); LiṅgP. i. 98. 143; **ii** name of one of the eleven *gaṇādhipas* of Mahāvīra एकादशगणाधिपाः···व्यक्तः सुधर्मा मण्डितमौर्यपुत्रावकम्पितः AbhidhāCin. 32.

अकम्पितम् (a-kampitam) *adv.* without tremour, without shaking, unshakingly कनीनिकादपाङ्गं यावदञ्जनं नयेद्···अद्भुतमविलम्बितमतितिर्यग्दृष्ट्यकम्पितमघट्टितमनाक्रान्तं च AṣṭāSaṁ. i. 165.4 (1. 32); अकम्पितमदीर्णाङ्ग-

मद्दिग्भ्रष्टं सुरेश्वरं ।…इत्थं शक्रध्वजोत्थानं कृतं राज्ञो जयावहम् SamarāSū. i. 17. 145.

अकम्पितमनस् (akampita-manas) *adj.* whose mind is not shaken, of unwavering mind अकम्पितमना वीरस्तपश्चक्रेऽतिदुःसहम् PadmP.(Ra.) 85. 116.

अकम्पितविग्रह (akampita-vigraha) *adj.* one whose body is not shaken स रावणकराघातैस्तैरकम्पितविग्रहः । तं संभ्रमाद्भुतरुषां विधेयं विदधे खगः RāmāMañ. 150. 15.

अकम्पितसागर (akampita-sāgara) *m.* name of a Bodhisattva. [DBHS.]

अकम्प्य (a-kampya) *adj.* [*f.* -ā] **1** impossible to shake, unshakable एकस्त्वकम्प्यो बलवान् संक्रमः सुमहादृढः Rāmā. vi. 3. 17; ततः स पर्यङ्कमकम्प्यमुत्तमं बबन्ध सुप्तोरगभोगपिण्डितम् BuddhaC. 12. 120; ज्ञानकर्मणोर्विरोधं पर्वतवदकम्प्यं यथोक्तं न स्मरसि किम् ĪśopBh. 8. 5 (*on* 2); महाबलैरप्यकम्प्याः कम्पन्ते कल्पपादपाः TrisaS'aPuC. iii. 4. 157; **2** firm, steady, unruffled धराधरमिवाकम्प्यं पर्वतं धातुभिश्चितम् Rāmā. iii. 28. 21; महागिरिमिवाकम्प्यं महेन्द्रसदृशं पतिम् Ramā. iii. 45. 29; vi. 92. 4; आर्तिः परा माविशति यतः शंससि मे हतम् । कुरूणामृषभं वीरमकम्प्यं पुरुषर्षभम् MahāBhā. vi. 15. 4; सेनां निर्यापयामास…चतुर्विधबलां भीमामकम्प्यां पृथिवीमिव MahāBhā v. 161. 2; शेषस्तेजोनिधिः श्रीमानकम्प्यः पुरुषोत्तमः HariVaṁ. 90. 4; परीषहाणां क्षणमप्यकम्प्या द्विषट्प्रकारे तपसि स्थिताश्च ।…त्रिगुप्तिगुप्तास्त्रिदिवं प्रयान्ति VarāngaC. 9. 34; तस्थौ मेरुरिवाकम्प्यः कबन्धः क्ष्माधरेश्वरः VāmaP. 73. 52; मनो बुद्ध्या स्थिरं कृत्वा पाषाण इव निश्चलः । स्थाणुवच्चाप्यकम्प्यः स्यात् BrahmP. 242. 55.

अकम्प्यनेत्र (akampya-netra) *m.* name of a Bodhisattva [DBHS.]

अकम्प्यम् (a-kampyam) *adv.* unshakably, firmly ब्राह्मणांस्तर्पयित्वा तु स्थ(? स्त)म्भानुत्थापयेत्ततः । अचलं चाप्यकम्प्यं च तथैवाचलितं पुनः NāṭyaS'ā. 2. 58(61).

अकम्प्यमान (a-kampyamāna) *adj.* not to be shaken, cannot be ruffled न चचाल हरिर्युद्धेऽकम्प्यमान इवाचलः MahāBhā. ii. App. 91. 668. = HariVaṁ. 38. 31.

अकम्प्र (a-kampra) *adj.* not moving, not shaking, steady, firm अकम्प्रब्र(? बु)ध्नाग्रनितम्बभागा महार्णवं भूमिभृतोऽवगाढाः Bhaṭṭi. 13. 26; अकम्प्रं मारुतिर्दीप्रं नम्रः प्रावेशयद्गुहाम् Bhaṭṭi. 7. 23; उष्णावकम्प्रावस्वेदौ पादौ समतलौ प्रभोः TrisaS'aPuC. i. 2. 686; दिव्या(? श्या)त्तवाशु ज्वलनायुधाल्पमध्यासिता कं प्रवरालकस्य । अस्तेन्दुरास्यस्य रुचोरुपृष्ठमध्यासिताकम्प्रवरालकस्य CaturJiStu. 36.

अकम्प्रबल (akampra-bala) *adj.* of unshaken army तदकम्प्रबलः प्रसेनजिद् ध्रुवमश्राव(ण)विश्रुतोऽमुना Kapphiṇā 5. 31.

अकम्प्रसेनता (akamprasena-tā) *f.* the quality of having an unshakable army विजृम्भते बिभ्रदकम्प्रसेनतां प्रसेनजिज्जातमहा महीपतिः Kapphiṇā. 2. 32.

अकम्भ (a-kambha) *adj.* headless, without a head वातूलशम्भान् कांश्चिदस्त्रैरकम्भाचूडालादन्तूलाललाट्टूलकांश्च । …द्विट्पत्तींश्चक्रे सिध्मलान्वा विवर्णान् DvyāśraKā. 18. 75.

अकम्र (a-kamra) *adj.* not pleasant, not palatable वन्दे तं मलधारिणं मुनिपतिं…यत्कायोपचयीभवन्मलमपि प्रव्यक्तभक्तिक्रमानम्राकम्रमनोमिलन्मलमषिप्रक्षालनैकक्षमम् EI. iii. 196. 190..

[1]**अकर** (a-kara) *adj.* [*f.* -ā] **A** without taxes, exempt from dues बिभृयाद् ब्राह्मणाञ्श्रोत्रियान्…अकरांश्च GautDS. ii. 1. 11 = VīraMi. (Rāja.) 140. 24; ते प्रजानां शुभकराः करदैरविगर्हिताः । अकरैर्विप्रयुक्तार्थाः कोशमापूरयन् सदा HariVaṁ. 41. 6; अकरः श्रोत्रियः VasiSm. 19. 15; स चकाराकरान् भूप राजा गोब्राह्मणान् पुरा MārkP. 120. 6; प्रतीहारी…अकरमपि हस्तस्थितसकलभुवनतलं राजानमद्राक्षीत् Kād 10. 4; ग्राममिमं वा सर संकेतकमकरम् NalaCam. 6. 34 (comm. न विद्यते करो राजग्राह्योंऽशो यत्र); कामधेनुरियं…यच्छ मम स्वयम् । … अकरान् करोम्यद्य लोकांस्तस्याः प्रभावतः SkandP. vi. 66. 39; अकरां भोक्तुमिच्छन्ति गुरुदत्तामिमां तके MahāP. 34. 63; अकरस्य करीकरणं गोसहस्रवधः स्मृतः EI. xii. 334. 21; अभटप्रवेशामकरां च ताम् । महोत्सवमयीं राजा दशाहं विदधे पुरीम् TrisaS'aPuC. ii. 2. 567; अकरात् कुरुते कोशमवधाद् देशरक्षणम् ।… स मन्त्री बुद्धिमांश्च सः PrabaCin. 99. 4; KumāCaSaṁ. 42. 14; कीदृग्भवति पुरं जनमहितम् VidaMuMa. 1. 43 (comm. अकरम्, नास्ति करो राजदण्डो यस्मिन् तत्); धनवती पुरी कीदृशी (comm. अकरा) VidaMuMa. 3. 9; **B** a king who (voluntarily gives presents to the sovereign but) is not a tributary राजा त्रिविधः सम्राट् सकरोऽकरश्च । तदाह नीतौ नारदः । करं संदेशव्याजेन यो ददाति हि स्वेच्छया । अधीश्वरं तमेवाहुः अकरम् RājNīRa. 3. 10; स्वेच्छया करदोऽकरः RājNīRa. 4. 4. **अकरेण** *adv.* free from taxes, exempt from taxes or dues अकरेण सर्वपरिहारेण…मणकदेवदाय (दत्ता) El. x. 33. 11; 34. 12–13; एतेषां भू(मिः) अकरेण प्रदत्ता El. ix. 314. 27; भूमि[:] अकरेण दत्ता EI. ix. 315. 36–37; ix. 315. 37–38; ix. 315. 42; ix. 315.43–44; ix. 315. 46.

[2]**अकर** (a-kara) *adj.* without hands, handless (अस्य रूपं न दृष्टम्)… अकरोऽनासो ह्यकर्णो मुखवर्जितः PadmP. ii. 62. 30; अकरा विकराः केचित् केचिद्बहुकरा गणाः S'ivaP. iii. (3). 43. 54.

[3]**अकर** (akara) *m.* name of S'iva नाम्नामष्टसहस्रेण स्तुतवान् वृषभध्वजम् । सद्यो यज्ञमृगव्याधो व्याधीनामाकरोऽकरः VāyuP. i. 30. 264 = BrahmP. 40. 78.

अकरण (a-karaṇa) *n.* **1A** not doing, not performing (one's duty), non-observance, non-performance, not following a rule **B** not using, not mentioning **C** not doing (a prohibited act), not committing (transgression) **D** not doing an act (beneficial to one) **E** not causing or leading to **F** not giving a name **G** not including **H** not defining **I** not effecting, not producing **J** not causing **K** not arguing **L** not prescribing, not formulating **M** not carrying out, not applying **N** not doing (a physical act) **2** not an instrument. **1 A** not doing, not performing (one's duty or an enjoined act), non-observance, non-performance (of a prescribed or a recommended rite, or a ceremony, a vow, an expiation, guest-worship etc.); not following (a rule) धर्मतन्त्रपीडायां तस्याकरणे दोषः GautDS. ii. 9. 32; स्थितस्याकरणेन च…। प्रकृतीनां क्षयो लोभो वैराग्यं चोपजायते ArthS'ā. ii. 264. 6 (7. 5) (comm. स्थितस्य नित्यस्य शक्रोत्सवादेरकरणेन); नित्यस्य कर्मणो हानिं न कुर्वीत कदाचन । तस्य त्वकरणे बन्धः केवलं मृतजन्मसु MārkP. 35. 39; 29. 1; निष्कृतीनामकरणम् KātySm. 949; अकरणे दोषप्रसक्तेरवश्यं पुरुषेण जीवता स्वार्थसिद्ध्यर्थमनर्थपरिहाराय वा कर्तव्यमिति कर्तृधर्मो नियमोऽनेन चोदितो भवतीति TantrVā. 629. 10 (*on* ii. 4. 1); 1176. 10 (*on* iii. 8. 25); विहितस्य करणाकरणयोः दुःखमात्रफलत्वात् GītāBh.(S'aṅ.) 79. 3 (*on* 3. 0); विवेकिनामकरणात् कर्मविधिप्रामाण्योच्छेदः ChāndoUBh.(S'aṅ.) 125.18 (*on* ii. 23. 1); KāṭhUBh.(S'aṅ.) 106. 12 (*on* 1. 8); TaiUBh. (S'aṅ.) 188. 17 (*on* 1. 1); चोदकबाधे करणं प्रयोगवचनबाधेऽकरणम् ṬupṬ. 319. 19 (*on* xii. 1. 7); 115. 6 (*on* vi. 3. 2); NyāyMañ. ii. 90. 6; TātpṬ.(Vā.) 358. 16 (*on* ii. 1. 6); अस्ति चात्र कर्तव्यतावगतिः । सत्यां च तस्यामकरणे शास्त्रार्थातिक्रमः ManuBh. i. 86. 12 (*on* 2. 28); i. 192. 28 (*on* 2. 233); प्राप्तायाः पूजाया अकरणं न्यक्कारश्चानादराख्यः ManuBh. i. 190. 21 (*on* 2. 225); अकरणे च विध्यतिक्रमदोषोऽवश्यंभावी नित्यत्वादस्य विधेः ManuBh. i. 284. 28 (*on* 3. 172); उपनयनाख्यस्तु संस्कारो नित्यः । अकरणे दोषश्रवणात् PañcPā. 54. 22 (*on* i. 1. 1); 57. 19 (*on* i. 1. 1); BṛĀraUBhVā.(Sambandha) 82; PārāSū. 63. 21; अस्माभिः…। कृतश्च पूजाविधेरकरणेन कियानप्यबहुमानः TilaMañ. 50. 11; नित्यानां कर्मणामकरणात्प्रत्यवायस्योत्पादात् NyāyKa. 145. 19; महालयस्याकरणाद्वेतालत्वमवाप्नुयात् SkandP. iii (1). 36. 197; BrahmVaiP. iv. 8. 2; प्रारब्धस्य धर्मस्याकरणात्…पापं निरतिशयमवाप्स्यसि GītāBh.(Rā.) 109. 2 (*on* 2. 33); 198. 4 (*on* 3. 23); प्रेताभ्युदयकामनायां सत्यामुदकं देयं, असत्यां न देयमित्यकरणे प्रत्यवायो नास्तीत्यर्थः Mitā. 325. 9 (*on* 3. 4); BrahmP. 221. 147; अत ऊर्ध्वं न दोषोऽत्र व्रतस्याकरणेष्वपि BhaviP. 93B. 16 (i. 50. 22); नित्यनैमित्तिकानां कर्मणामकरणे प्रत्यवायबाहुल्यं श्रुतिभिरुद्घुष्यते NītiMā. 5. 19; 4. 18; तत्र ऋणप्रस्तुतयज्ञप्रजाध्ययनानामकरणे…(उपपातकप्रायश्चित्तम्) Aparā. 1112. 17 (*on* 3. 268); 1050. 19 (*on* 3. 235); HārLa. 160. 2; 162. 9; न चात्र फलश्रवणादनियतं भिक्षाचरणमिति वाच्यम्, अकरणे मनुना प्रायश्चित्तविधानात् SmṛtiCan. i. 111. 12; अत्र कर्माङ्गवचनमकरणे कर्मवैगुण्यज्ञापनार्थम् SmṛtiCan. v. 5. 9; ii. 260. 11; TattvPradī.(Ci.) 51. 5; CaturCin. iv (1). 2. 6; आनृण्यकारणादित्यभिधानात् तस्याकरणे पितृणां ऋणमनपाकृतमेव तिष्ठति CaturCin. iii (1). 86. 13; ManvaVi. 84. 7 (*on* 1. 113); 234. 13 (*on* 2. 187); TattvCin. iv (2). 243. 2; अस्ति ह्यध्ययनस्याप्युपनयनवदकरणे प्रत्यवायः VivaPraSaṁ. 187. 20; 4. 14; TattvPrakā. 11B. 10 (*on* i. 1. 4); 172B. 3 (*on* iii. 3. 29); 187B. 2 (*on* iii. 4. 7); भवेन्नाकरणे दोषो निष्कामेष्वपि कर्मसु NyāyaSu.(So.) 29. 5 (*on* i. 2. 7); DīpKa. 17. 11 (*on* 1. 126); 29. 27 (*on* 1. 259); नित्यानि अकरणे प्रत्यवायसाधनानि सन्ध्यावन्दनादीनि VedāntSā.(Sa.) 2. 5; AṇuBh. 247. 5 (*on* iii. 3. 40); दशमेऽहनि…तत्राप्यकरणे प्रशस्ते तिथौ(नामकर्म) कर्तव्यम् ManvaMu. 39. 21 (*on* 2. 30); सतामपि नित्यनैमित्तिकस्वधर्मानुष्ठानमकरणे याम्ययातनाभयादेव ManvaMu. 250. 6 (*on* 7. 15); Prasā. ii. 18. 5; Nyāyāmṛ. 622B. 2; अकरणं तु निषिद्धत्वादेव । न हि विधिनिषेधाभ्यामन्यो हेतुरस्ति प्रवृत्तिनिवृत्त्योः YuktiSneha. 26. 28 (*on* i. 1. 2); अननुष्ठानतो दोषो भक्त्यङ्गानां प्रजायते । न कर्मणामकरणादेष भक्त्यधिकारिणाम् BhaktiRaSi. i. 2. 21; TristhaSe. 20. 7; प्रायणीयायाः शंय्वन्तसमापनविधानात्तत उदीच्यानां सर्वेषामङ्गानामकरणे प्राप्ते VidhiRa. 11(82. 20); SiddhāTa. 22. 19; 43. 2; GuruCandr. i. 330. 9; NirṇaSi. 63. 1; VīraMi.(Saṁskāra.) 485. 17; VīraMi. 912. 7 (*on* 3. 219); MīmāKau. 5. 7 (*on* i. 2. 1); 19. 17 (*on* i. 2. 7); BhaṭṭDī. i. 2. 15 (*on* i. 1. 1); ii. 217. 9 (*on* vi. 1. 1); MayūMāli. 775. 29

(*on* x. 8. 3); LalitāSaBh. 205. 23 (248); 217. 23 (280); एते क्रत्वर्थनियमाः अकरणे क्रतुवैगुण्यापादकाः साधकेनावश्यमनुष्ठेयाः NityoNi. 63. 26; BālamBha. iii. 11. 1 (*on* 3. 4); BālaKrī. i. 32. 16 (*on* 1. 13); SaṅkarKāBh. 17. 5 (*on* i. 2. 14); **1B** not using, not mentioning चकारस्य चानुकर्षणार्थस्याकरणात् प्रकृताया वृद्धिसंज्ञाया गुणसंज्ञा बाधिका भविष्यति MahāBh. i. 44. 11 (*on* i. 1. 3); i. 457. 12 (*on* ii. 3. 32); इदमेवान्यत(? तर)स्यां ग्रहणं भवतु तत्रत्यं न कर्तव्यं भवतीति मन्यते । इतरोऽकरणं संमन्यते Pradī. iv. 40B (*on* iv. 1. 13); (hence superfluous, unnecessary) जग्धिविधिर्ल्यपि यत् तदकरणम् । अकरणम् निष्प्रयोजनमित्यर्थः PadMañ. *on* KāśiVr. *on* P. ii. 4. 36 (MahāBh. reads तदकस्मात्); **1C** not doing (a prohibited or sinful act), not committing (transgression) [सर्वं] पापस्याकरणं कुशलस्योपसंपदा EI. iv. 135. 1; निषेधसंस्कृतधियो निषिद्धविषये न च । पलाण्ड्वादावकरणादन्या धीर्जायते श्रुतेः (comm. अकरणात् प्रसक्तक्रियानिवृत्त्युपलक्षितादौदासीन्यात्) BrĀrUBhVā. i. 3. 85; पापस्याकरणादेव नैति पापं कदाचन BrĀrUBhVā. i. 5. 360; आगामिनोश्च पुण्यपापयोरकरणात् PañcPra. 22. 5; ये दृश्यन्ते विपत्क्लेशविशेषविषमव्यथाः । त एव गुरवः पापवापस्य(? स्या)करणे नृणाम् DarpDa. 2. 94; इतः परं त्वमप्येतादृशस्य व्युत्क्रमस्याकरणाय Sŕṅgā-Bhū. 47(1); **1D** not doing (an act beneficial to one, a work entrusted or requested by one, what was promised, anything whatsoever) राघवस्य च ते कार्ये कर्तव्यमविशङ्कया । स्यादधर्मो ह्यकरणे Rāmā. iv. 22. 15; चेतनाद्धि जगत्प्रक्रियायामाश्रीयमाणायां हिताकरणादयो दोषाः प्रसज्यन्ते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 326. 16 (*on* ii. 1. 21); 328. 4 (*on* ii. 1.22); अविद्याप्रत्युपस्थापितनामरूपकृतकार्यकरणसंघातोपाध्यविवेककृता हि भ्रान्तिर्हिताकरणादिलक्षणः संसारः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 329. 4 (*on* ii. 1. 22); अकरणे प्रीतिर्माभूत् GitāBh.(S'aṅ.) 55. 2 (*on* 2. 47); अकर्मणः अकरणात् अनारम्भात् GitāBh.(S'aṅ.) 87. 13 (*on* 3. 8); कृतानां कर्मणां भोगेन क्षयादन्येषामकरणात् ManuBh. i. 522. 3 (*on* 6. 74); युगपत्करणासंभवादुत्तरकालमकरणं च कर्तव्याभावात् NyāyKa. 73. 7; हितस्याकरणमहितस्य चानुष्ठानम् BrahmSūBh.(Bhā.) 103. 4 (*on* ii. 1. 21); सदैव तत्परिरक्षणस्याकरणमसंभाव्यम् VakroJī. 98. 7; नावस्था वपुषो ममेयमवधेरुक्तस्य नातिक्रमो नोपालम्भपदानि वाप्यकरणे [v. l. अकरुणे] तत्राभिधेयानि ते SubhāRaK. 22. 26; अक्रिया अकरणं निर्व्यापारतया स्थानमिति यावत् SmṛtiCan. iv. 585. 15; अकरणमक्रिया ।. न जीवोपकारक्रियारहितत्वात् दोषः BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 174. 5 (*on* ii. 4. 10); उच्छ्वासादेश्चाकरण एव क्लेशदर्शनाच्च Nyāyāmṛ. 393B. 8; अक्रिया अकरणम् VīraMi. (Paribhāṣā.) 72. 2; RasSa. 167. 3; **1E** not causing or leading to i. e. not being the means of (knowledge, *darśana, pramā*) करणाकरणयोरारम्भदर्शनात् । चरितार्थानां भूतानां विषयोपलब्धिकरणात् पुनः शरीरारम्भो दृश्यते । प्रकृतिपुरुषयोर्नानात्वदर्शनस्याकरणान्निरर्थकः शरीरारम्भः पुनः पुनर्दृश्यते NyāyaBh. 237. 7 (*on* iii. 2. 68) **1F** not doing i. e. not giving (a name) यथाभूत एवार्थः संज्ञान्तरकरणे तथाभूत एवाकरणेऽपीति NyāyVā. 187. 19 (*on* ii. 1. 6); **1G** not doing i. e. not including अपाणिनीयत्वाद्गणस्य । नैवं चाकारणे (v. l. चाकरणे) (i. e. not including the word कौशिक in the गर्गादिगण) पाणिनिरुपालम्भमर्हति Nyās. i. 901. 2 (*on* P. iv. 1. 106); **1H** not doing i. e. not defining लक्षणकरणप्रवृत्तस्य क्वचिदकरणं न तदभावे प्रमाणम् सतोऽप्यनुपयोगेनाकरणोपपत्तेः TātpṬ.(Vā.) 100. 21 (*on* i. 1. 3); **1I** not effecting, not producing (the desired effect) युगपत्कृतक(? कृत)स्यापि स्थिरस्य पुनरकरणे हेत्वभावः NyāyMañ. ii. 18. 30; नहि करणाकरणयोस्तज्जातीयस्य सतः सहकारिलाभालाभौ तन्त्रमित्यभ्युपगमे क्षणिकत्वसिद्धिः NyāyKuA. i. 58. 3; समर्थस्याप्यकरणमसमर्थस्यापि करणं प्रसज्येत ĀtmaTaVi. 42. 1; 115. 5; तेन तस्या (i. e. अर्थक्रियायाः) अकारणाद्धेतोर्भावस्यान्यत्वं नाशङ्कनीयम् PratyabhiVi. ii. 120. 6 (*on* ii. 3. 12); न ह्येको भावः ··· युगपत्सर्वाः क्रियाः करोति ···। करणे वा क्रमपक्षभावी दोषः । अकरणेऽनर्थक्रियाकारित्वादवस्तुत्वप्रसङ्गः PramāMī. 26. 17 (*on* i. 1. 32); करणाकरणाभ्यां सामर्थ्यासामर्थ्यलक्षणविरुद्धधर्मेणाध्यासप्रसङ्गात्मिका NyāySiA. 188. 15; **1J** not doing, not producing or causing अत्र···न्यूनैः पदैर्विशेषबुद्धेरकरणान्न गुणः KāvyaPra. 428. 1 = Kāvyānu.(He.) 168. 15; अगृहीतसंकेतस्यार्थप्रतिपत्तेरकरणाद्गृहीतसंकेत एव शब्दोऽर्थप्रतिपादकः Kāvyānu.(He.) 32. 12; **1K** not doing i. e. not arguing अनारम्भः । स च साधने दूषणं दूषणे चोद्धरणं तयोरकरणमप्रतिपत्तिः PramāMī. 65. 16 (*on* ii. 1. 34); **1L** not doing i. e. not prescribing, not formulating (a rule) अवघातशास्त्रेणावघातनियमस्याक्षेपतोऽवघाताप्राप्यव्रीह्यंशेष्ववघातप्रापणरूपस्याकरणे ··· नियम एव फलम् VidhiRa. 1 (4. 17); अप्राप्तांशप्रापणरूपस्य नियमस्याकरणे उपायान्तराक्षेपस्य निराकर्तुमशक्यत्वात् MīmāKau. iii. 79. 23 (*on* i. 2. 44); **1M** not doing i. e. not carrying out (of a grammatical operation); not applying (of a grammatical rule) देवदत्त इत्यपि पदं न स्यात् । इत्यादिपदपूर्वकालभाविनो यत्वयलोपादेरकरणात् KhaṇḍanKha. 777. 15; तदेवं द्विविधमनुकरणमियङः करणाकरणाभ्यामवधार्यते PariVṛ(Sī.) 37. 14; द्वन्द्वतत्पुरुषयोरकरणे···वाकृत्वकृप्रियः पञ्चगोधन इति रूपं सिध्येत् VidhiRa. 13 (90. 8); प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरमिति न्यायेनाकरणस्यैव लाघवोपष्टब्धतया युक्तत्वेन VaiyāBhū. 145. 16; 132. 7; La-S'abdeS'e. i. 203. 4; **1N** not doing (a physical act) अविज्ञप्तिः पूर्वमेवोक्ता । सापि द्रव्यतो नास्तीति सौत्रान्तिकाः । अभ्युपेत्याकरणमात्रत्वात् AbhidhKoBh. 196. 5 (*on* 4. 3) (इमं दिवसमुपादाय प्राणातिपातादिभ्यः प्रतिविरमामि इत्यभ्युपेत्य तस्मात् परेण तेषामकरणमात्रमविज्ञप्तिरित्येवं द्रव्यतो नास्तीति सौत्रान्तिकाः Sphuṭā. ii. 9. 24); **2** not an instrument (real or metaphorical) विध्यत्यकरणेन (the opposite of चौरं विध्यति धनुषा) CāndraVyā. iii. 4. 82 = JaineVyā. iii. 3. 194; नाप्यकरणं प्रमाणम् NyāyVāPari. 181. 4; अन्यथा प्रमाया अकरणे घटादावपि···प्रमाणशब्दमुख्यार्थत्वापत्तेः GuruCandr. i. 163. 8.

अकरण (a-karaṇa) *adj.* **A** one having no means ओं सत्यं तदेतत् पण्डिता एव पश्यन्त्येतद्धयशब्दमस्पर्शं···अनिन्द्रियमविषयमकरणम् NṛsiṁhoTāU. 9; नाकरणः कर्ता प्रमाणमपि व्याप्तुमर्हतीत्यर्थः TātpaṬ.(Vā.) 23. 2 (*on* i. 1. 1); सेश्वरवादे त्वीश्वरव्यापारविषयः सर्वं कारणमिति नाकरणं कारणं स्यात् Khaṇḍan-Khā. 463. 23; **B** not related to, not accompanying a ritual act (qualifies *mantra*) प्रत्यगाशिषो मन्त्राञ्जपत्यकरणानुमतिष्ठतेऽनुमन्त्रयते ĀpaS'S. iv. 1. 3 (Dhūrta. जपोपस्थानानुमन्त्रणानुवीक्षणादयो ये दूरस्थाः क्रियायास्तेऽकरणाः); अकरणोऽयं मन्त्रः प्रमाणान्तरेण प्रकाशितमर्थं प्रकाशयति ṬupṬ. 223. 11 (*on* ix. 4. 1); तत्र द्वितीयः पक्षः । अकरणभूतोऽयमदृष्टार्थो मन्त्रस्तसादविकारः । तृतीयस्तु यद्यप्यकरणस्तथापि शमितृणामन्यूनावदानोद्धरणाय पार्श्वयोः साकल्यं स्मारयन् दृष्टार्थ एव S'āstrDī. 631. 23 (*on* ix. 4. 1); **C** artless, natural पुष्पैर्मूलफलैः प्रिये प्रणयिनि प्रीतिं कुरुष्वाधुना । भूशय्या नववल्कलैरकरुणै[v. l. °रकरणै]रुत्तिष्ठ यामो वनम् S'at-Trayī. 181; **D** devoid of organs अकरणस्यापि ब्रह्मणः सर्वसामर्थ्ययोगं दर्शयति BrahmaSūBh.(S'aṅ.) 339. 13 (*on* ii. 1. 31); AitUBh.(S'aṅ.) 271. 14 (*on* 4. 0); ChāndoUBh.(S'aṅ.) 267. 3 (*on* v. 1. 15); स्वतस्त्वकरणोऽदेहो निर्गुणोऽभेद एव च BrĀrUBhVā. iii. 7. 37; त्वमकरणः स्वराडखिलकारकशक्तिधरः BhāgP. x. 87. 28; संकर्षणोऽकरणः कथं प्रद्युम्नाख्यं मनःकरणं कुर्यात् Bhām. 467. 10 (*on* ii.2. 43); **E** not having a cause (आख्यातं न निहन्यते ।) लुप्तकरणान्यकरणानि वा [v. l. लुप्तकारणान्यकारणानि वा] APrāti. 24; **F** not involving any process स (=योगः) च द्विधा– सकरणोऽकरणश्च तत्रालेश्यस्य केवलिनः कृत्स्नयोर्ज्ञेयदृश्ययोरर्थयोः केवलं ज्ञानं दर्शनं चोपयुञ्जानस्य योऽसावपरिस्पन्दोऽप्रतिघो वीर्यविशेषः सोऽकरणः StbānṬ. 106B. 11.

अकरणकक्रिया (akaraṇaka-kriyā) *f.* action or activity without a means or instrument for it, spontaneous activity बुद्ध्यादिमत्वे च मृदादीनां शरीरेन्द्रियवत्तापि स्यात् । अकरणकक्रियादर्शनात् NyāySu.(Ja.) 279A. 3 (*on* ii. 1. 3)

अकरणकत्व (akaraṇaka-tva) *n.* **A** the state of being without the organ of sense or means of knowledge संसारदशायां करणाधीनज्ञानस्य··· आत्मनो मोक्षदशायामकरणकत्वात् NītiMā. 70. 8; **B** the state of being without an instrument of production अनीश्वरवादे अङ्कुरादीनामकरणकत्वप्रसङ्गात् KhaṇḍanKhā. 463. 20.

अकरणकृत (akaraṇa-kṛta) *adj.* produced by failing to do an act, caused by omission अश्नतोऽकरणे (of वैश्वदेव) प्रत्यवायद्वयं भोजनकृतोऽकरणकृतश्च VīraMi.(Āhnika.) 395. 12 = BālamBha. i. 350. 1 (*on* 1. 103)

अकरणगोचर (a-karaṇagocara) *adj.* imperceptible to the sense-organ, not grasped by the senses ध्यायन्ति···ब्रह्म अक्षरं···अकरणगोचरम् Gitā-Bh.(S'aṅ.) 340. 6 (*on* 12. 1)

अकरणज (akaraṇa-ja) *adj.* produced without the sense-organ(s) अकरणजमतेरैकरूप्यं प्रकुप्येत् TattvMu. 3. 76.

अकरणजनित (akaraṇa-janita) *adj.* produced by omission of an act प्रायश्चित्तस्य नित्यकाम्यवैधर्म्यमात्रेण नैमित्तिकत्वं न तु···अकरणजनितदोषपरिहारार्थतया CaturCin. ii (1). 5. 20.

अकरणजन्य (akaraṇa-janya) *adj.* **i** produced without the sense-organ ईश्वरज्ञानेऽकरणजन्येऽपि विषयाणां स्फुरणात् TattvPradī.(Ci.) 44. 11; **ii** produced by the non-performance (of duty) तत्पावनायेति अकरणजन्यपापाभावाय VīraMi. 518. 7 (*on* 2. 83); केचिदकरणजन्यदुरितानुत्पत्तिं नित्यकर्मणां फलं वदन्ति VīraMi.(Paribhā.) 66. 8; शास्त्रेण त्वकरणजन्यदोषाभावायैवाग्निहोत्रादेः कर्तव्यतोच्यते NyāySu.(So.) 966. 33, 34 (*on* ii. 4. 1); विधेरकरणजन्यप्रत्यवायाक्षेपकत्वेन प्रवर्तकत्वम् BhāṭṭDī. ii. 219. 6 (*on* vi. 1. 1)

अकरणता (akaraṇa-tā) *f.* **i** state of not being a cause or means, lack of instrumentality न हि···व्यवधिरकरणतामापादयति S'āstrDī. 105. 2 (*on* ii. 1. 2); **ii** non-performance अकरणतया अपुनःकरणेन अभ्युत्तिष्ठेत् SthānṬ. 418B. 7, 8; 57A. 11; न च कामनाभावेऽकरणतापत्तिः SiddhāMu. 77. 1 (*on* 150)

अकरणत्व (a-karaṇatva) *n.* **i** not being an efficient cause, not

being the instrumental cause (of an effect) अकरणत्वाच्च न दोष: Brahm. Sū. ii. 4. 11; धात्वर्थे च अक्रियात्मन्यकरणत्वात् BhāvanāVi. 29. 6; प्रतिपत्तुरकरणत्वात् NyāyKuA. i. 151. 2; न हि साधकतमस्य तथात्वं साधकतमान्तरापेक्षया किं तु प्रधानक्रियाकारकान्तरापेक्षया । अन्यथा यत्र कारणानां समुच्चयस्तत्र परस्परापेक्षयानतिशयितत्वादकरणत्वापत्ते: NyāyVārPari. 175. 7; अक्षादेरकरणत्वापात: KhaṇḍanKhā. 524. 5; 517. 12; 487. 20; कुठारादौ कारकान्तरे चरितार्थस्य हस्तादेरकरणत्वप्रसङ्गात् TattvPradī.(Ci.) 286. 7; अपूर्वादिव्यवहितफलस्य यागादेरकरणत्वापत्तेश्च TattvPradī.(Ci.) 287. 3; अनूहोऽकरणत्वेन NyāyMāVi. 466. 11 (*on* ix. 4. 1); छिन्ने कुठारस्याकरणत्वं तु फलानुदयात् NyāySu.(Ja.) 254A. 5 (*on* ii. 1. 2); 485A. 6 (*on* iii. 2. 1); तस्य (परामर्शस्य) निर्व्यापारत्वेनाकरणत्वात् Upask. 392. 9 (*on* ix. 2. 1); न हि व्यापारेण व्यापारिणो व्यवधानं भवति कुठारादेरप्यकरणत्वप्रसङ्गात् SarvaDaKau. 40. 3; अन्नकरणत्वस्य हेतुत्वेऽपि दर्वीपिठरादे: साधकतमत्वाभावेनाकरणत्वात् MīmāKau. iii. 53. 20 (*on* i. 2. 27); **ii** not possessing activity अकरणत्वं क्रियारहितत्वम् VedāntDī. 135. 17 (*on* ii. 4. 10); अकरणत्वात् । करणं क्रिया । अक्रियत्वात् S'rīBh. 553. 14 (*on* ii. 4. 10); जातेरकरणत्वे व्यक्त्यंशे कीदृशकरणस्य जन्यतावच्छेदकधर्मवत्त्वम् S'aktiVā. 212. 4; **iii** not possessing the sense-organs शिवस्याकरणत्वत: AnuVyā. 33A. 6 (2. 2); अकरणत्वतो ज्ञानादिकरणाभावादित्यर्थ: NyāySu.(Ja.) 423B. 11 (*on* ii. 2. 12)

अकरणदोष (akaraṇa–doṣa) *m.* fault or sin due to non-performance (omission of one's duty) (आग्रयणस्य) नित्यतामेव समर्थयतेऽकरणदोषदर्शनेन ManuBh. i. 341. 18 (*on* 4. 28)

अकरणनिन्दन (akaraṇa–nindana) *n.* blame for non-performance तथास्यापि विहितमकुर्वत: पुरुषस्य पुरुषार्थासिद्धेरित्यकरणनिन्दनमनुष्ठानप्ररोचनार्थमित्यविरोध: Mitā. 405. 27 (*on* 3. 220)

अकरणनिन्दा (akaraṇa–nindā) *f.* blame for non-performance अनधीयाना व्रात्या भवन्ति…इत्याद्यकरणनिन्दाश्रवणोन्नीतविधिबलेन नित्यत्वप्रतीते: MīmāKau. iii (1). 19. 7 (*on* i. 2. 7)

अकरणनिबन्धन (akaraṇa–nibandhana) *adj.* caused by non-performance, entailed by not doing अकरणनिबन्धनं प्रायश्चित्तमात्रं भवति VīraMi. (Saṁskāra.) 1010. 19.

अकरणनिमित्त (akaraṇa–nimitta) *adj.* caused by negligence or failure to do an act नित्यनैमित्तिककर्माण्यपि…अकरणनिमित्तानागतप्रत्यवायपरिहारार्थं च कर्तव्यानि TantrVā. 241. 11 (*on* i. 3. 25); एवममावास्याश्राद्धस्य नित्यत्वादुपात्तदुरितक्षयोऽकरणनिमित्तप्रत्यवायपरिहारो वा नियोगसिद्धिर्वा प्रयोजनम् Aparā. 421. 17 (*on* 1. 218); 1037. 24 (*on* 3. 219); किमुपात्तदुरितक्षयफलं नित्यमुताकरणनिमित्तप्रत्यवायपरिहारार्थम् CaturCin. iii (2). 139. 2; एवं नित्यानि…अकरणनिमित्तप्रत्यवायपरिहारार्थत्वाच्च NyāyPari. 512. 12; अकरणनिमित्तप्रत्यवायपरिहारादे: करणमन्तरेणान्यतोऽसंभवात् S'atDū. 224. 23; नित्याधिकारेष्वप्युपात्तदुरितक्षयाकरणनिमित्तप्रत्यवायपरिहारार्थिन एवाधिकारसमर्थनात् YuktiSneha. 26. 23 (*on* i. 1. 2); अत एव नाध्ययनस्याकरणनिमित्त: प्रत्यवाय: SiddhāTa. 22. 24; त-(फलं नित्यकर्मानुष्ठानस्य)चाकरणनिमित्तप्रत्यवायप्रागभावपरिपालनमिति न्यायसुधाकार: MīmāKau. ii. 106. 2 (*on* ii. 4. 2)

अकरणनिवृत्ति (akaraṇa–nivṛtti) *f.* prevention or cessation of non-performance (i. e. performance) नन्वकरणनिवृत्तिरेव फलं स्यात् (चोदनाया:) ṬupṬ. 115. 7 (*on* vi. 3. 2); अकरणनिवृत्ते: करणत्वरूपाया अनुयोगितासंबन्धेन तदभावात् BhāṭṭCin. i. 74. 6 (*on* i. 1. 4)

अकरणनिवृत्तिफलक (akaraṇanivṛtti–phalaka) *adj.* resulting in or leading to cessation of non-performance (i. e. enjoining performance) यावज्जीवमग्निहोत्रं जुहोतीत्यकरणनिवृत्तिफलके विधावतिव्याप्तिवारणायानुयोगितासंबन्धेनेति निवृत्तिविशेषणम् BhāṭṭCin. i. 74. 5 (*on* i. 1. 4)

अकरणपक्ष (akaraṇa–pakṣa) *m.* the alternative case or view of non-performance 'य: श्राद्धं कुर्यात्' इति यच्छब्दादकरणपक्षोऽपि सूचित: VīraMi. (S'rāddha.) 15. 19; BālamBha. i. 574. 30 (*on* 1. 250); षड्विंशतिरित्येवेत्ययमकरणपक्षे न्यायप्राप्तानुवाद: सन् अकरणप्रशंसया करणस्यैव निन्दार्थवाद: BhaṭṭDī. iii. 169. 13 (*on* ix. 4. 2); अकरणपक्षे च एकस्या एकविंशतेरगणने द्विचत्वारिंशदुत्तरचतु:शत्युपजननात् भागदाने द्वे अवशिष्येते MīmāKau. ii. 128. 24 (*on* ii. 4. 27); अकरणपक्षेऽसपिण्डेनान्येनैतानि कारयेत् BālamBha. iii. 55. 31 (*on* 3. 17)

अकरणपरिसंख्यार्थ (akaraṇa–parisaṅkhyārtha) *adj.* intended for avoiding non-performance (intended for enjoining performance) पत्नीसंयाजानुयाजमात्रेऽकरणपुन:श्रवणं तद्भिन्नाङ्गेषु…अकरणपरिसंख्यार्थम् BhāṭṭDī. iv. 85. 9 (*on* x. 7. 10)

अकरणप्रशंसा (akaraṇa–praśaṁsā) *f.* glorification of non-performance (of a religious rite or ritual) अकरणप्रशंसया करणस्यैव निन्दार्थवाद: BhāṭṭDī. iii. 169. 13 (*on* ix. 4. 2)

अकरणप्रसक्ति (akaraṇa–prasakti) *f.* contingency or possibility of non-performance (of a religious rite or ritual) प्रापकप्रमाणाभावात् प्रथमप्रयोगे अकरणप्रसक्तौ 'अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति' इति वचनं…निमित्ते…नित्यं प्रवर्ग्यविधानार्थम् BhāṭṭDī. i. 281. 1 (*on* iii. 3. 12)

अकरणबोधक (akaraṇa–bodhaka) *adj.* recommending non-performance (of a religious rite or ritual), not recommending performance (of a rite) अकरणबोधकशास्त्रस्य प्रत्यक्षत्वेनाप्राप्तपरिसंख्यात्वायोगात् … शंय्विडान्तत्वमेव नियतम् BhāṭṭDī. iv. 85. 11 (*on* x. 7. 10)

अकरणभूत (a–karaṇabhūta) *adj.* **A** which has not become an instrument, which does not act as an efficient cause, not being instrumental न ह्यकरणभूतोऽसौ (=धात्वर्थ:) साध्यापेक्षत्वाद् वाक्यान्तरेणापि फले विधातुं शक्येत TantraVā. 495. 10 (*on* ii. 2. 16); S'āstrDī. 65. 10 (*on* i. 4. 4); नावश्यं नित्ये नियोगविषयस्य तत्करणमकरणभूतस्यापि नञर्थस्य नियोगविषयत्वदर्शनात् NyāyRaMā. 107. 17; अकरणभूतोऽपि द्रव्यदेवतासंबन्धस्तदविनाभूत: NyāyRaMā. 107. 20; **B** (a *mantra*) which is not used as a means (towards the performance of a ritual act), which is not recited along with the performance of a rite इहाकरणभूता: प्रत्यगाशिषो मन्त्रा उदाहरणम्, आयुर्दा अग्नेऽस्यायुर्मे देहीत्यादय: S'āstrDī. 335. 11 (*on* iii. 8. 6); 339. 15 (*on* iii. 8. 13); अकरणभूतोऽयमदृष्टार्थो मन्त्र: S'āstrDī. 631. 22 (*on* ix. 4. 1); अकरणभूता: कर्मफलप्रकाशका: कर्माङ्गभूता मन्त्रा:…समाख्यानादाध्वर्यवा इति प्राप्ते…(न तथा) BhāṭṭDī. ii. 67. 15 (*on* iii. 8. 6)

अकरणमन्त्र (akaraṇa–mantra) *m.* a *mantra* which is not used as a means or instrument of a ritual act, which is not used along with the performance of a rite (जप: अनुकरणमन्त्र:, उपांशुप्रयोग: KāśiVṛ. *on* i. 2. 34) क्वचिदकरणमन्त्र इति पाठ: । अनेनेदं कुर्यादिति चोदित: करणमन्त्र: ततोऽन्योऽकरणमन्त्र: PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* i. 2. 34 (but Nyās. ईषत् करणमुच्चारणं यस्य सोऽकरणमन्त्र इति नञ ईषदर्थत्वात्)

अकरणमन्त्रत्व (akaraṇamantra–tva) *n.* state of being an *akaraṇa-mantra*, the state of not being a *karaṇa-mantra* पश्वालम्भे क्रियमाणे अध्रिगुप्रैषोऽपि कालभेदादावर्तत एव । सत्यप्यकरणमन्त्रत्वे दृष्टार्थत्वेन तज्जन्यस्मृतेर्विच्छेदात् BhāṭṭDī. iv, 214. 21 (*on* ii. 4. 20)

अकरणवारण (akaraṇa–vāraṇa) *n.* prevention of non-performance (of a ritual act) आलस्यादिनाकरणवारणार्थं श्राद्धं नैवेति BālamBha. i. 532. 27 (*on* 1. 243)

अकरणसंवर (akaraṇa–saṁvara) *m.* self-control, restraint in the form of non-performance (of evil acts) अकरणसंवरलाभे श्लोक: – यदानपेक्ष: स्वशरीरजीविते परार्थमभ्येति परं परिश्रमम् । परोपघातेन तथाविध: कथं स दुष्कृते कर्मणि संप्रवत्स्य(? त्स्यं)ति MaYānaSū. 18. 4 (4. 23); अन्येषामप्यस्ति पार्यायिकं सत्पुरुषत्वम् । पञ्चविधस्य पापस्यात्यन्तमकरणसंवरप्रतिलम्भात् AbhidhKoBh. 361. 13 (*on* 6. 40); आयत्यां पुनरकरणसंवरं विदधे BodhiCaPañ. 24. 26; आर्यश्चाकरणसंवरं काममिथ्याचारादेव जन्मान्तरितोऽपि लभते न त्वब्रह्मचर्यात् Abhidharmadīpa 164.

अकरणसंभव (akaraṇa–sambhava) *m.* possibility of not doing or performing (a ritual act) अकरणसंभवे करणं क्लेशावहम् ManvaMu. 208. 18 (*on* 5. 70)

अकरणस्थल (akaraṇa–sthala) *n.* the situation or case of non-performance न च कृतमङ्गलस्यापि फलादर्शनादकृतमङ्गलस्यापि फलदर्शनादननुष्ठानम् …इति वाच्यम् अकरणस्थले जन्मान्तरीयस्य करणस्थले चाङ्गवैगुण्यस्य कल्पनया सफलत्वनिश्चयात् Upask. 4. 1 (*on* i. 1. 1)

अकरणानुसारेण (akaraṇānusāreṇa) *adv.* [= Inst. Sg.] according to the non-performance (of a rite) कर्मान्तराकरणेऽप्यकरणानुसारेण लाभहानिरित्यसादेव वचनात् प्रतिपत्तव्यम् SmṛtiCan. iv. 433. 20.

अकरणापत्ति (akaraṇāpatti) *f.* **1** contingency of not being an efficient cause वर्तमानार्थक्रियाकरणकाले हि अतीतानागतयोरप्यर्थक्रिययो: समर्थत्वे तयोरपि करणप्रसङ्गात् । असमर्थत्वे तु पूर्वापरकालयोरप्यकरणापत्ते: Kiraṇā. 141. 21; **2** contingency of non-performance (of a ritual act) (संध्यावन्दनादे:) न चार्थवादिकं ब्रह्मलोकादि प्रत्यवायाभावो वा फलमिति वाच्यम् । तथा सति काम्यत्वेन नित्यत्वहान्यापत्ते: । कामनाभावे चाकरणापत्ते: SiddhāMu. 76. 28 (*on* 151); पात्नीवतवाक्येषु तु पर्यग्निकरणे निमित्ते प्रयोगोपरमरूपोत्सर्गविधाने यागस्याप्यकरणापत्तेस्तत्र त्यागरूपोत्सर्गानुवादेन पर्यग्निकरणान्ताङ्गरीतिविधानमेवाश्रितम् BhāṭṭDī. iv. 86. 16 (*on* x. 7. 11)

अकरणाभाव (akaraṇābhāva) *m.* non-existence of a non-instrument (*akaraṇa*), negation of the negation of instrumental cause स्वकाल एव स्वाभावप्रतिक्षेपवत् अकरणाभावमाक्षिपेत् करणं न त्वन्यदा ĀtmTattvVi. 120. 16.

अकरणामर (akaraṇāmara) *m.* a god performing improper deeds [used in *yamaka*] रमणारकता तेऽस्तु स्तुतेताकरणामर Kāvyāda. 3. 74 (comm. हे अकरणामर, अकरणे अकार्यानुष्ठाने अमरः देवसदृश इत्यर्थः···देवानामकार्यकरण-महल्याजारत्वादिकं बोध्यम्)

अकरणाशय (akaraṇāśaya) *m.* the intention of not doing (an act) शस्त्रजालत्यागेऽप्यकरणाशयतः । संवरमन्तरेणासंवरच्छेदो नास्ति AbhidhaKoBh. 225. 6 (*on* 4. 41) (Sphuṭā. एतत् कर्म न करिष्यामीत्याशयतोऽपि शस्त्रजालत्यागे विना संवरग्रहणेनासंवरच्छेदो न भवति)

अकरणि (a-karaṇi) *f.* ~ *m.* [a word of imprecation P. iii. 3. 112] non-accomplishment, failure, disappointment अकरणिस्ते वृषल भूयात् Cāndra-Vr̥. *on* i. 3. 94 = KāśiVr̥. *on* iii. 3. 112 = KātanVr̥. iv. 5. 91; आक्रोशे नञ्यनिः ···अकरणिः । अहरणिः Nyās. i. 834. 9 (*on* P. iv. 1. 31); अत्रैव रोगाद्युपाधिमिति ण्वुलादयः, यथा···अकरणिस्ते वृषल इति S'r̥ṅgāPra. 43. 18; आक्रोशे गम्यमाने नञि वाचि धोरनिस्त्यो भवति ।···अकरणिस्ते वृषल भूयात् JaineVyā. 129. 2 (*on* ii. 3. 93); अकरणिर्हन्त ते वृषल JaineVyā. 155. 12 (*on* iii. 1. 31); अकरणिरित्यादौ कृत्त्वरादिबाधनार्थम् Pradī. v. 186B (*on* vi. 2. 2); Prasā. ii. 737. 16; i. 359. 12; LaS'abdeS'e. i. 358. 2; अकरणिरित्यादयः शापे AmaK. 2327; आक्रोशे स्यादकरणिः KośaKaTa. 1. 1521; अकरणिस्त्वजीवनिः···शब्दा इत्यादयः प्रायो विज्ञेयाः क्षेपणार्थकाः KalpaK. 244. 84.

अकरणिका (a-karaṇikā) *adj.* (*f.*) without an efficient or effective cause अस्ति चेयं शब्दादुच्चारितात्तदर्थावगतिर्न चेयमकरणिकैव भवितुमर्हति Nyāy-Mañ. i. 338. 26; ii. 6. 8; कृतेश्चाकरणिकाया असंभवात् NyāyRaMā. 106. 3; कथमकरणिका ज्ञानोत्पत्तिरिति चेत् Kāśi. ii. 130. 2 (*on* 5. 70); अकरणिकैव प्रमा स्यात् KhaṇḍanKhā. 524. 4.

अकरणीगत (a-karaṇīgata) *adj.* not expressed by surds or irrational numbers, expressed in rational numbers इति कोटितो वा बाहुश्रुती वाकरणीगते स्तः Līlā. 140; भुजे द्वादशके यौ यौ कोटिकर्णावनेकधा । प्रकाराभ्यां वद क्षिप्रं तौ तावकरणीगतौ Līlā. 141.

अकरणीय (a-karaṇīya) *adj.* [acute on the last syllable P. vi. 2. 160] **A** not to be stated, expressed or added तथापि सन् सजातीये द्वैधा चेत्यकरणीयम् NyāyVār. 133. 6 (*on* i. 1. 35); **B** not fit to be done, improper किं त्वमेवं-विधमकरणीयं कर्तुं व्यवसितः VakroJī. 12. 13; वत्सराजो···तदेवाकरणीयमित्यवगच्छन् VakroJī. 34. 7.

अकरणीयत्व (akaraṇīya-tva) *n.* nature of what ought not to be done, nature of an improper act प्रतिपत्ता विषभक्षणानुज्ञानादेव तद्गृहभोजनस्यात्यन्तम-करणीयत्वमनुमातुमर्हति VyaktiVi. 27. 7; 'दर्शपूर्णमासवत्कुर्यात्' इति···वाक्येन प्रत्यभिज्ञापनस्य अकरणीयत्वात् PūrvottaVāNaMā. 22. 3.

अकरणोन्मुख (a-karaṇonmukha) *adj.* which is likely to arise due to the non-performance (of rites like *sandhyā*) तत्फलकामनाविरहेऽपि प्रत्यवाय-परिहारार्थं नियमतः प्रवर्तते···प्रत्यवायस्य···अकरणोन्मुखस्य करणेन प्रत्यवायप्राग-भावस्य साध्यत्वात् TattvCin. iv (2). 249. 1.

अकरणोपपत्ति (akaraṇopapatti) *f.* justification for not doing (something) लक्षणकरणप्रवृत्तस्य क्वचिदकरणं न तदभावे प्रमाणं सतोऽप्यनुपयोगेना-करणोपपत्तेः TātpaṬ.(Vā.) 100. 22 (*on* i. 1. 2); अमावास्यायां (उपांशुयाजाख्य-कर्मणः) चाकरणोपपत्तिः MīmāKau. iii. 193. 9 (*on* ii. 2. 12)

अकरण्डक (a-karaṇḍaka) *adj.* [*f.* -ā] having no basket सा त्वकर-ण्डका । पुष्पोच्चयायावनौ याता SamarāSaṁ. 5. 233.

अकरत्व (akara-tva) *n.* freedom from taxation ब्राह्मणशतद्वयाय ताम्र-पट्टेनाकरत्वेनास्माभिः प्रतिपादितः (सलोणपुराधिवासः) EI xv. 5. 30; (नरेन्द्र-भञ्जदेवः) शीतलदेवशर्मणाय(? °शर्मणे) सलिलधारां पुरस्कृत्याकरत्वे[न]···पुण्यसेतून् ददाय(? ददौ) EI. xxv. 156. 20; मङ्गलविलाविनिर्गत···अनन्तरूपसुतः(? °सुताय) ···अकरत्वेन प्रतिपादितः (सिंगग्रामः) EI. xii. 158. 20.

अकरद (a-karada) *adj.* (used as a noun) non-taxpayer गोपः···निबन्धान् कारयेत् । गृहाणां च करदाकरदसंख्यानेन । ArthS'ā. i. 345. 5 (2. 35); ii. 58. 4 (3. 10); ii. 59. 1 (3. 10); 'देवेन भूभृतः करदीकृताः'···अत्र भूभृतामकरदानां यत् करप्रदानं···स एव द्रव्यगुणादीनां स्थानादिपरिवृत्तौ व्यत्ययः SaraKaṇṭhā. 351. 12.

अकरदायिन् (a-karadāyin) *adj.* [*f.* -ī] that which does not yield tax, tax-free कर्म्मकारग्रामे भूमे षष्टि (? भूमयः or भूमीनां षष्टिः)···वितरामस्तत-यथा (? तद्यथा) अकरदायिन्यौ अभटच्छत्रप्रावेश्य (? अभटच्छात्रप्रावेश्यौ) EI. iii. 261. 19.

अकरप्रद (a-karaprada) *adj.* one who is not supposed to pay taxes दीनानाथपरिव्रजितादयः सन्त्यकरप्रदाः ManuBh. ii. 202. 6 (*on* 8. 304)

अकरभ (a-karabha) *adj.* [*f.* -ā] **A** having no camel इहाकरभया सिंहलद्वीपभुवा सदृशी···प्रजा NalaCa. 6. 66 (1); **B** (a female one) without the young of a camel or elephant सवत्सा धेनुरानीयतां सकिशोरा सकरभा सबर्करेति । एवमवत्सा अकिशोरा अकरभा अबर्करेति Pradī. ii. 177A (*on* i. 3. 66)

अकरभय (a-karabhaya) *adj.* [*f.* -ā] free from the fear of taxes इहाकरभया सिंहलद्वीपभुवा सदृशी···प्रजा NalaCa. 6. 66 (1)

अकरभीय (a-karabhīya) *adj.* not good or fit for a *karabha* (camel) करभीय उष्ट्रः । अकरभीयः KāśiVr̥. *on* v. 1. 1.

अकरम्भ (akarambha) *m.* a kind of fragrant plant सुरभिश्चाकरम्भाश्च कुम्बिताङ्गो हरिप्रिया AṣṭāNi. 10. 8.

अकरशुल्कद (a-karaśulkada) *adj.* one who is not expected to pay any tax or toll तेन दीनानाथश्रोत्रिया अकरशुल्कदा गृह्यन्ते ManuBh. ii. 311. 10 (*on* 9. 253)

अकरा (akarā) *f.* name of a plant [S'abdaKaDru.]

अकराल (a-karāla) *adj.* **A** not having protruding teeth अकुनखिनम-ध्वर्युमकिलासिनं ब्रह्माणमखण्डं होतारमकरालमुद्गातारमशिपिविष्टं सदस्यम् BaudhS'S. i. 36. 13; **B** not jagged or notched, not indented तानि सुसमाहितमुखाग्रा-ण्यकरालानि चेति शस्त्रसंपत् SuśruS. i. 8. 8 = AṣṭāSaṁ. i. 170. 23 (1. 34); **C** not cleaving asunder or protruding or uneven (दशनगुणाः)···समा अकराला-स्तुल्यच्छेद्यं निष्पादयन्तीति JayaMa. 125. 17 (*on* 2. 5); **D** not too wide, with uneven edges or gaping अकरालं व्रणं कृत्वा Hastyāyur. 470. 10 (3. 12); **E** mild, gentle करालदंष्ट्रोऽप्यकरालदृग्भ्यामुद्वीक्ष्य विप्रान् गृणतोऽविशत् कम् BhāgP. iii. 13. 28; (महीपतिः) बिभ्रदकरालं सितं यशः RājaTa.(Jo.) 1144.

अकरिन् (a-karin) *m.* one of the thousand names of Viṣṇu अकरी SkandP. v (1). 63. 126.

अकरीकृत्य (a-karīkr̥tya) *ger.* having rendered tax-free मुशुण्डाग्रा-मोऽयं···रविशर्मणे···अकरि(? री)कृत्य दत्तोऽस्माभिः EI. xxiii. 263. 26; निविनग्रामः ···अकरीकृत्य···प्रतिपादितः EI. xxi. 41. 41; xix. 270. 51; xxiii. 264. 18; xxiii. 267. 23; xxiii. 269. 23; xxiii. 80. 20; iii. 342. 20; iii. 343. 22; iii. 348. 14; iii. 353. 39; iii. 357. 44; iv. 259. 19; vi. 142. 34.

अकरुण (a-karuṇa) *adj.* [*f.* -ā] **A** merciless, cruel, pitiless (of human beings) अनृतस्त्वय्यकरुणः किं न बद्धस्त्वया पिता Rāmā. vi. 70. 27; षण्महा-रथाः । शरवर्षैरकरुणा बालमेकमवाकिरन् MahāBhā. vii. 47. 33; कस्य ह्यकरुणस्यापि नेत्राभ्यामश्रु नास्रवेत् MahāBhā. x. 4. 28; आहूयमानोऽकरुणेन राज्ञा गच्छाम्यहं भृत्य इवास्वतन्त्रः BālC. 2. 12; किमिव हि दुष्करमकरुणानाम् Kād. 33. 8; 35. 13; नर्तकोऽक्लेशक्षमः क्षपणकोऽकरुणः AvantiKa. 73. 13; 189. 6; अकरुण वितर सितो-ज्ज्वलं दृशम् MālaMā. 9. 130; 9. 306; हा पुत्र मय्यकरुणः सहसैव मा भूः MahāvīC. 4. 56; तस्यामकरुणे पापे वृथा वः करुणा मयि UttaRāC. 6. 42; 3. 43 (6); अकरुण पुनरपि दित्ससि सुरतदुरम्यासमस्माकम् ĀryāSaS'a. 205; अकरुणादव सूनशरादसून् NaiṣC. 4. 102; किं किं शठोऽस्यकरुणोऽसि सुखोज्झितोऽसि S'ārṅgaPa. 3691; नारागा अशुभाशया अकरुणाः कारुण्यवन्तः कथम् KumāCaSaṁ. 65. 3; अकरुण मृषाभाषासिन्धो विमुञ्च ममाञ्चलम् RasGaṅ. 106. 13; **B** cruel, ferocious (of animals) वरं गृध्रो हंसैः सलिलपरितुष्टैः परिवृतो न हंसः क्रव्यादैः पितृवनविहंगैर-करुणैः PañcT. 1. 118 (120. 10); S'atTrayī. 734; **C** harsh, hard, terrible (of objects or concepts often personified) भूशय्यानववल्कलैरकरुणैः S'atTrayī. 181; विधिरकरुणः स्फीतं स्फीतं तमः परिजृम्भते PrasaRā. 6. 33; भगवन् पौरस्त्यपवन ···विरहिणि जने मूर्च्छां लब्ध्वा विनोदयति व्यथाम् । अकरुण पुनः संज्ञाव्याधिं विधाय किमीहसे MālaMā. 9. 183; विद्युत्स्फुरसि त्वमप्यकरुणे BhallaS'. 101; S'ārṅgaPa. 3910; तरङ्गैरकरुणैः । समुत्क्षिप्तोऽस्मीति त्वमिह परितापं त्यज मणे SaduktiKa. 237. 13; अये पद्यावस्थामकरुण (जलद)···विटपिनः SūktiMu. 13. 13; निद्रासौख्ये ध्रुवमकरुणै-र्लुण्ठिते पुण्डरीकैः HaṁsaSan. 88; एकः किन्तु मनागयं जनयति स्वान्ते ममाधिज्वरं··· अकरुणो दावानलो घस्मरः BhāmiVi. 1. 32; यमो न कालोऽपि तु माधवस्य कालः कृपा-णोऽकरुणः कराल: AlaṅkāMañ. 32. 3; **D** pitiless, cruel, painful (of abstract concepts) अहो धिगकरुणो रागः PādaTā. 12. 9; अपि च···राज्योपकरणमकरुणा वा नास्ति लक्ष्मीः क्षमा वा HarṣaC. 231. 6; नंदानां विपुले कुलेऽकरुणया नीते नियत्या क्षयम् MudrāRā. 2. 4; मा गाः पुनरकरुणां क्षात्रपदवीम् VeṇīSaṁ. 6. 445.

अकरुणकिरण (akaruṇa-kiraṇa) *m.* the merciless ray शशलक्ष्मन् मा मुञ्चस्त्वं च तस्यामकरुणकिरणोल्काः SubhāRaK. 23. 10.

अकरुणत्व (akaruṇa-tva) *n.* mercilessness, cruelty अकरुणत्वमकारण-विग्रहः···प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम् S'atTrayī. 61.

अकरुणम् (a-karuṇam) *adv.* mercilessly द्वास्थः···गृहीत्वाकरुणं कुब्जां शशुघ्नाय न्यवेदयत् Rāmā. ii. 72. 7; कृपाणेन स्वेन प्रहृतमिदमात्मन्यकरुणम् Bhar-tr̥Ni. 2. 11; कक्षोरुस्तनमण्डलान्यकरुणं संदारयन् केलिषु···निःसहतनुं कुर्वाणरो हस्तिनीम् AnaṅgaRa. 2. 18; दण्डितोऽभून्मनोभूरकरुणममुना YātrāPra. 3. 101; अकरुणमवकृत्य द्राक् कृपाणेन···मौलिमावेदयामि RasGaṅ. 45. 18.

अकरुणशशिन् (akaruṇa-śaśin) *m.* the merciless moon अकरुणशशिप्रेङ्खत्पादप्रहारविमूर्च्छितामहह नलिनीं···मुहुर्मुहुरीक्षते PrasaRā. 6. 8.

अकरुणहृदय (akaruṇa-hṛdaya) *adj.* hard-hearted, with a pitiless heart, cruel-hearted अकरुणहृदयः करुणां करिष्यति भुजङ्गशत्रुरपि Nāgā. 4. 12; अकरुणहृदय प्रियतम मुञ्चामि त्वामितः परं नाहम् BhāmiVi. 2. 39; RasGaṅ. 110. 8.

अकरुणात्मन् (akaruṇātman) *adj.* cruel-hearted उत्कृत्तान्यद्य नेत्राणि विधिनाकरुणात्मना ViṣṇuP. v. 18. 28; BrahmP. 192. 28; सुतो मे बालको ब्रह्मन् स्त्रैणेनाकरुणात्मना । निर्वासितः BhāgP. iv. 8. 65.

अकरुणामय (akaruṇā-maya) *adj.* full of cruelty यदीच्छसि वशीकर्तुं महीशं गुणय द्वयम् । बहुमायामयं वृत्तं चित्तं चाकरुणामयम् YaśasCam. i. 418. 9.

अकरोष्णिमन् (a-karoṣṇiman) *adj.* having no heat in the rays सपरिरम्भरुचिं दयितं स्त्रियाः । स्तनयुगोष्मभरः शिशिरागमे यदकरोदकरोष्णिमगोपतौ HarVi. 3. 83.

अकर्कटस्थिति (a-karkaṭasthiti) *adj.* not being in the position of a crab सुतान्···चकार प्रकटमकर्कटस्थितीन् RāghPāṇ(Dha.) 2. 26 (comm. कर्कटपुत्रा हि पितरं भक्षयन्ति)

अकर्कर (a-karkara) *m.* name of a snake कर्कराकर्करौ···एते प्राधान्यतो नागाः कीर्तिताः MahāBhā. i. 31. 15.

अकर्कश (a-karkaśa) *adj.* [*f.* -ā] not harsh, smooth, pleasant (persons) रतिकलहसंप्रहारेष्वकर्कशः क्रीडनीयकः स्त्रीणाम् । एवंविधस्तु तज्ज्ञैर्विज्ञेयः संप्रवृत्तस्तु NāṭyaS'ā. 23. 62; अकर्कशः···श्राद्धं यदा कुर्यात् PrajāSm. 39; अकर्कशः ···वणिक्पुत्रो भवेन्मन्त्री KumāCaSaṁ. 53. 9; (speech) अकर्कशा शिक्षाप्रज्ञप्तिसुखोपायत्वात्···तथागतस्य वाक् MaYānaSū. 80. 6 (12. 9); तमकर्कशया गिरा । इति विज्ञापयामास प्रतीहारः TriṣaS'aPuC. i. 1. 473; (elephant) स चायं···शूरो मेधावी शीलवानकर्कशो···वारणपतिः AvantiKa. 79. 20; (objects) अकर्कशमविच्छिन्नमजीर्णं सुकुमारकम् ॥···पत्रं गुणवदुच्यते SuśruS. iv. 1. 116; तयोस्तु [वस्त्योः] नेत्रं··· अकर्कशं···कारयेत् AṣṭāSaṁ. i. 146. 24 (1. 28); कनीनिकादपाङ्गं यावदञ्जनं नयेदनल्पं ···अकर्कशम् AṣṭāSaṁ. i. 165. 3 (1. 32); प्रच्छाद्यमौषधं पत्रैः···धौतैरकर्कशैः AṣṭāSaṁ. i. 189. 7 (1. 38); परागैः···अकर्कशैः TriṣaS'aPuC. ii. 3. 248; गुरूपदेशः किल कथ्यते बुधैरकर्कशं किंचन रत्नकुण्डलम् MadhuVi. 3. 22; the Kośas give the meanings मसृण, मृदु, सुकुमार etc. TrikāS'e. iii. 3. 136; AbhidhāCin. 1387; NānārthāSaṁ. ii. 166. 1359; MediK. 52. 70; KośaKaTa. 2. 4914.

अकर्कशत्व (a-karkaśatva) *n.* absence of harshness सचिवलोकोऽपि··· अकर्कशत्वादाशयस्य···अखिलान्यपि राजकार्याणि चक्रे TilaMañ. 20. 2.

अकर्कशनाल (akarkaśa-nāla) *adj.* having a delicate stalk सुभ्रु सुचारुरयं कविपुत्रः···गतः प्रवदन्···कर्कशनालमकर्कशनालम् BṛKathāK. 157. 61.

अकर्जित (a-karjita) *adj.* unperturbed अकर्जितोऽसौ···व्रजमासदत् DhātuKā. 1. 31.

अकर्ण (á-karṇa) *adj.* [*f.* -ā] **1 i** having diminutive ears **ii** earless, without the organ of hearing **iii** having no ears **iv** deaf, hard of hearing **v** inattentive, disobedient **vi** whose ears are cut **2** without husk or chaff **3** without any corner, projection, point or handle **4** without helm or rudder **5** without Karṇa. **1 i** having diminutive ears अकूट्याऽकर्ण्याऽकाण्या···क्रीणाति सर्वैवैनं क्रीणाति ··· TaiS. VI. i. 6. 7; सा (सोमक्रयणी) स्याद्बण्डाकूटाकाणाकर्णालक्षितासप्तशफा···S'atBr. III. iii. 1. 16; ĀpaS'S. ix. 14. 14; x. 22. 3; अकर्णो वा गर्दभो···दक्षिणा BhārS'S. ix. 16. 18; **1 ii** earless, without the organ of hearing स शृणोत्यकर्णः S'vetāU. 3. 19; शृणोष्यकर्णः परिपश्यसि त्वमचक्षुरेको बहुरूपरूपः ViṣṇuP. v. 1. 41; S'vetāUBh. 170. 19 (*on* 3. 19); शिवः···अकर्णोऽपि शृणोति यः S'ivaP. vii. 6. 23 (508B. 6); अयमेव जगन्नाथः···अकर्णो मुखवर्जितः PadmP. ii. 62. 30; ii. 86. 72 = iv. 84. 82; स शृणोत्यकर्णः । ···स जिनोऽवताद्वः PrabhāC. 162. 29; अचक्षुरकर्ण इति विशेषणसमभिव्याहारानुपपत्त्या S'ivārkaMaDī. i. 370. 17 (*on* i. 2. 19); यो हृदयगुहानिहितः शृणोत्यकर्णः AmṛUda. 1. 20; **1 iii** having no ears स ददर्शाविदूरस्था राक्षसीः···अकर्णा शंकुकर्णा च Rāmā. v. 15. 5; समायाता रुद्रसेना···तत्र केचित्···गणाः···अकर्णाः (आसन्) S'ivaP. ii (3). 43. 55 (175B. 1); चक्षुःकर्णेमकर्णमप्यहिपतिः स्वीयं वपुर्निन्दति EI. ii. 186. 24; **1 iv** deaf, hard of hearing सकर्णा ये न शृण्वन्ति तेऽप्यकर्णाः कथं न च DevīBhāP. i. 1. 10; अकर्ण एडो बधिरो AbhidhāCin. 454; सोमनृपो···आक्रान्तोऽस्ति रुजा भृशम् । यत्र मन्त्र इवाकर्णे निष्फला औषधक्रिया: MalliC. 2. 89; अकर्णे त्वनेत्रे कथं गीतनृत्ये PrabaCin. 38. 27; KośaKaTa. 1. 5044; अकर्णः क्ष्वेड ईरितः S'abdaRaSaK. 109. 4; **1 v** inattentive, disobedient अन्येऽपि···अकर्णाः···पितरौ व्रीडयन्ति ते SkandP. iv. 50. 23; अकर्णानां क्षाम्यत्क्षपणकरुणाक्रन्दसमये । अवश्यं भूपानां भवति···नरककलुषक्लेशकुगतिः DaśāvaC. 8. 870; निर्वर्णितास्यकर्णामिरस्मामिरपकर्णिता S'āliC. 6. 69; तद्वचःश्रवणेऽकर्णस्त्वं चेद्भक्तः RauhiC. 63; **1 vi** having no ears i. e. whose ears are cut लूनकर्णस्त्वकर्णः स्यात् S'abdaRa.(Vā.) 1522; **2** without husk or chaff (?) कर्णांश्चाकर्णांश्च तण्डुलान् विचिनुयात् TaiS. I. viii. 9. 3 (Sāy. अकर्णाः अखण्डिताः); त्रिष्फलीकृतांस्तण्डुलान् विभागमन्त्रेण विविनक्ति कर्णाश्चाकर्णाश्च ĀpaS'S. xviii. 11. 13; xviii. 11.18; BaudhS'S. ii. 92. 14; **3** without any corner or projection or holding point or handle अकर्णोऽश्मा KauśiSū. 7. 25; अकर्णमश्ममण्डलम् KauśiSū. 53. 2; (शल्यम्) अनुलोममकर्णमनल्पव्रणमुखमयस्कान्तेन (आहरेत्) AṣṭāSaṁ. i. 182. 21 (1. 37); Hastyāyur. 466. 29 (3. 12); **4** without helm or rudder कुलधर्मगता राज्ञः पितुर्मे तद्विनाकृता । परिभ्रमति राजश्रीरकर्णा नौरिवाम्भसि [v. l. नौरिवाकर्णिका जले] Rāmā. ii. 75. 6; दधत्यासीदकर्णैव पुनर्वीराननीदृशः । बिभ्रती त्वां तु भूः कर्णे सकर्णेयं द्विधा PāṇḍaC. 11. 324; **5** without Karṇa कुर्यां क्रोधादकर्णमपृथात्मजमद्य लोकम् VeṇīSaṁ. 3. 449; अकर्णं···राष्ट्रं भीमः करिष्यति PāṇḍaC. 6. 1006; 11. 324.

अकर्ण (a-karṇa) *m.* **1** a snake रे अकर्णविकर्ण सभामध्यमध्यासीने··· आर्यदुर्योधने किमित्थं प्रलपसि BālaBhā. 2. 42 (1); **2** name of a serpent-chief (तेषां प्रधाना नागानां) अकर्णो हस्तिकर्णश्च BrahmāṇḍP. ii. 7. 33; **3** name of a Piśāca class तपवीरा उलूखलाः । अकर्णाश्च···एते त्वामभिषिञ्चन्तु पिशाचानां च जातयः ViṣṇuDhaP. ii. 22. 83; पिशाचा नामतो गणाः । ···उलूखलाः । अकर्णाः KalpaK. 374. 43; **4** name of a type of Daṇḍavyūha i. e. staff-like military array अकर्णः···दण्डः सप्तदशात्मकः NītiPra. 6. 5; **5** (in Arch.) ear-shaped moulding मध्यं च मध्यकर्णं चाप्यकर्णमनुकोटिकम् MayaMa. 18. 30.

अकर्णक (akarṇá-ka) *adj.* [*f.* cf. *akarṇikā*] **i** earless अकर्णकाय स्वाहा TaiS. VII. v. 12. 1; स ह स सद्य एवालोम्नोऽकर्णकान् पशूनवारुन्द्ध JaimiBr. 3. 168; 3. 236; अकर्णकैः । महायोगिभिर्भूतैर्भूतपतिर्वृतः VāyuP. i. 54. 40; BrahmāṇḍP. i. 25. 37; भूता विजज्ञे भूतांस्तु···अकर्णकान् BrahmāṇḍP. ii. 7. 365; ii. 7. 387; अकर्णकः सकलं शृणोषि HarVi. 6. 42; शृङ्गबुद्धिः प्रभवति न तु साकर्णके शशे BṛBrahmaS. iv. 8. 11; **ii** deaf बधिरेडावकर्णकः ParaNā. 1872; *n.* (in Arch.) ear-shaped moulding अकर्णकेन चार्धं वा यथायुक्ति यथारुचि । अन्तर्गतलुपां तिर्यग्ग्रबन्धमनिष्टदम् S'ilpaRa i. 35. 15.

अकर्णगृहीत (a-karṇagṛhīta) *adj.* [*f.* -ā] not seized by the ears (सोमक्रयणी गौः) अकर्णगृहीतापदिबद्धा भवति ĀpaS'S. x. 22. 9.

अकर्णधार (a-karṇadhāra) *adj.* [*f.* -ā] one without a helmsman or pilot यथा ह्यकर्णधारा नौः···द्रवेद्ययेष्टम् MahāBhā. vii. 5. 9 = SūktiRa. 94. 5; अकर्णधारा पृथिवी शून्येव प्रतिभाति Rāmā. ii. 82. 19; यदि न स्यान्नरपतिः···ततः प्रजा । अकर्णधारा बलवद् विप्लवेतेह नौरिव NītiSā. 1. 10; Hitopa. 3. 2; SūktiRa. 39. 6; S'ukraNī. 1. 65; घूर्णते हरिसेनेयमनाथा समरेऽधुना । अम्भस्यकर्णधारेव नौरावर्तभयंकरे RāmC. 31. 88; नौरिवाकर्णधारेयं भज्यते हरिवाहिनी RāmāMañ. 328. 18; BṛKathāMañ. i. 2. 166; अकर्णधाराशुगसंभृताङ्गतां गतैररित्रेण विनास्य वैरिभिः NaiṣC. 12. 17; Subhāṣi. 2559.

अकर्णनास (a-karṇanāsa) *adj.* who does not have ears and nose अकर्णनासस्त्रपते मुखं ते पश्यन्न सीतास्यमिवाभिरामम् । ···शशी NaiṣC. 22. 49.

अकर्णनासिक (a-karṇanāsika) *adj.* [*f.* -ā] who does not have ears and nose अकर्णनासिकायां तद्भार्यायां तनयोऽजनि SamarāSaṁ. 3. 130.

अकर्णप्रावृत (akarṇa-prāvṛta) *adj.* covered excluding the ears तथा चापस्तम्बः सकर्णप्रावृता अकर्णप्रावृता वा स्तुवत इति एवंकृते तदेव प्रावृतमप्रावृतं च भवति Sāyaṇa on PañcViBr. viii. 7. 7.

अकर्णयोनिक (a-karṇayonika) *adj.* without any corner (i. e. round in shape) and without any outlet तालगाढमथवैकमेखलं सर्वकुण्डकमकर्णयोनिकम् MayaMa. 25. 45.

अकर्णवत् (akarṇa-vat) *adv.* as if earless i. e. like a deaf person ब्रह्मः···न जग्राह वचः शंभोर्द्विरित्युक्तोऽप्यकर्णवत् SkandP. iv. 49. 41.

अकर्णविकर्ण (akarṇa-vikarṇa) *m.* snake-like Vikarṇa अरे रे अकर्णविकर्ण सभामध्यमध्यासीने···आर्यदुर्योधने किमित्थं प्रलपसि BālaBhā. 2. 42(1)

अकर्णश्रुत (a-karṇaśruta) *n.* (with *kṛ-*) not hearing, pretending not to hear, neglecting ततः किं प्रयोजनं ममानेन···आत्मवञ्चनेनेति विचिन्त्याकर्णश्रुतं कृत्वा तन्नाङ्गीकुरुते UpamitiBhaPraKa. 97. 21.

अकर्णसुखद (a-karṇasukhada) *adj.* not pleasing to the ears भीष्मद्रोणवचांस्यकर्णसुखदान्याकर्ण्य EI. i. 143. 19.

अकर्णहृदय (a-karṇahṛdaya) *adj.* [*f.* -ā) who has neither ears nor heart अकर्णहृदयो मूर्खस्तत्रैव निधनं गतः Tantrākhyā. 128. 6 = PañcT. 4. 17 (385. 12); BṛKathāMañ. xvi. 1. 542; KathāSaSāg. x. 7. 149; Pañcā. 239. 24; विजयाह··· । प्रहिणोमि कथं पूज्यानकर्णहृदया किमु PrabhāC. 120. 6.

अकर्णान्त (a-karṇānta) *adj.* without the ear-lobes (तौ तुष्टौ कर्मणा तस्य कन्ये द्वे ददतुः सुते ।) अकर्णान्ताप्यरोमा च कन्या ब्रह्मधना तु या VāyuP.

ii. 8. 120.

¹**अकर्णिक** (a-karṇika) *adj.* [formed from the *f. akarṇikā*] **A** having no ears भूतिविजज्ञे भूतांश्च…शङ्कुकर्णानकर्णिकान् VāyuP. ii. 8. 242; **B** without or devoid of a projection or protuberance नाडीव्रणप्रक्षालनाभ्यञ्जनयन्त्रे …मुखतोऽकर्णिके AṣṭāSaṁ. i. 169. 8. (1. 34)

²**अकर्णिक** (a-karṇika) *adj.* [from *karṇikā* P. iv. 3. 65] devoid of the ear-ornament कर्णावकर्णिकौ स्त्रीणाम् Rāvaṇā. 15. 28.

अकर्णिका (a-karṇikā) *adj.* [*f.* of *akarṇaka*] **A** having no ears एककर्णीमकर्णिकाम् (v. l. खरकर्ण्यश्वकर्णिकाः) Rāmā. v. 15. 11; संदिदेश…लम्ब-कर्णीमकर्णिकाम् Rāmā. v. 20. 31; **B** without the helm or the rudder परि-भ्रमति राजश्रीर्नौरिवाकर्णिका जले Rāmā. ii. 75. 6.

अकर्णी (a-karṇī) *adj.* earless अकर्णी शङ्कुकर्णी च [v. l. अकर्णी शङ्कुकर्णी च] Rāmā. v. 15. 5.

अकर्णीय (a-karṇīya) *adj.* not fit for the ears i. e. not fit to be heard बह्वबद्धमकर्णीयं को हि ब्रूयाजिजीविषुः MahāBhā. viii. 27. 24.

अकर्ण्य (a-karṇya) *adj.* not fit for the ears, not fit to be heard त्वं तु…तत्तद्वदसि सूतज । बह्वबद्धमकर्ण्यं च MahāBhā. vii. 1069*. 4; अकर्ण्यम् KāśiVr. *on* P. vi. 2. 156.

अकर्त (a-karta) non-discrimination, non-difference cf. **अकर्तहेति** BhāgP. ii. 7. 48.

अकर्तन (a-kartana) **1** *n.* the act of not cutting °रजस्वलाव्रतानां भूमि-शयनास्नानामांसभक्षणानभ्यञ्जनाञ्जनाविलेखनाकर्तनादन्तधावनानखच्छेदनारज्जुसंस-र्जनादीनां त्रिरात्रविषयाणां प्रकरणातिरिक्तस्त्रीधर्मत्वावधारणम् TantrVā. 151. 19 (*on* i. 3. 8); **2** *m.* dwarf, midget (अकर्तनः) वामनः खर्वः Jaṭādhara quoted in S'abdaKaDru.

अकर्तरी (a-kartarī) *f.* (in Tantra) the front part of the radius or spoke of a circle (*cakra*) तत्रैव षोडशारे च तत्रैवाकर्तरीषु च । मध्यमाख्यस्वरूपेण नित्यमेव हि वर्तते PauṣkS. 34. 52.

अकर्तव्य (a-kartavya) *adj.* [oxytone cf. P. vi. 2. 160] **i** not to be done or performed or made, unfit to be done, improper, wrong (कुन्ती) जानती चाप्यकर्तव्यं कन्याया गर्भधारणम् । पुत्रस्नेहेन राजेन्द्र करुणं पर्यदेवयत MahāBhā. iii. 292. 8; v. 8. 27; किं कर्तव्यमकर्तव्यं किं वा किं गुणदोषवत् ViṣṇuP. vi. 5. 23; मय्यवितृप्तायां रतिविघ्नं हुताशन । कृतवानस्यकर्तव्यम् VāyuP. ii. 11. 25; यदि च ततः पापं स्यान् न तस्य कर्तव्यतावगम्येत । अकर्तव्यं हि पापफलम् S'āba-Bh. 959. 5 (*on* iii. 4. 28); 1349. 5 (*on* vi. 1. 1); 1351. 12 (*on* vi. 1. 2); शान्त्यर्थं जुहुयान्मन्त्री…देवालयेष्वकर्तव्ये कृते कर्मणि कुत्रचित् PāraS. 19. 393; मन्वादयो विदुरकर्तव्योऽयं पदार्थ इति TantrVā. 71. 21 (*on* i. 3. 1); किं कर्तव्यमकर्तव्यं…वा …सर्वं कथय BrahmVaiP. i. 27. 2; i. 27. 47; कर्तव्या कन्यकाकाङ्क्षा अकर्तव्यो ह्यनादरः ĀdiP. 14. 75; गङ्गायां यत्तु कर्तव्यमकर्तव्यं वदस्व तत् BṛDharmaP. i. 54. 1; इत्यकर्तव्याः प्रदेयधर्माः S'āstrDī. 641. 11 (*on* ix. 4. 12); HārLa. 118. 14; एतत् कर्तुमकर्तव्यं किं पुनस्तव युज्यते PāṇḍC. 7. 440; कथयस्व…यदकर्तव्यम् MahNirvāT. 1. 72; आहारविहारदेवार्चनादिकमपि प्राणोपघातहेतुत्वेन हिंसारूपत्वात् अकर्तव्यं स्यात् JñānBiPra. 7. 23; **ii** which cannot be done, not feasible, impracticable, impossible त्वत्कृते न च मे किंचिदकर्तव्यं कथंचन MahāBhā. vii. 87. 6; न ह्येषामस्त्यकर्तव्यं त्वदर्थे किंचिदेव तु Rāmā. vi. 22*. 1; नाभविष्यत् त्वत्प्रियार्थमकर्तव्यं मयानघ HariVaṁ. 21. 32; BrahmāṇḍP. ii. 67. 100; त्वदर्थे किमकर्तव्यम् ViṣṇuP. iv. 9. 19; न हि किंचिदकर्तव्यं विद्यतेऽस्माकमार्तितः PadmP. (Ra.) 3. 302; अकर्तव्ये च निर्णये न विचारः कर्तव्यः NyāyRaMā. 2. 3; **iii** (in Gr.) inapplicable, having no scope किं पुनरिहाकर्तव्योऽनमिहिताधिकारः क्रियते MahāBh. i. 440. 1 (*on* ii. 3. 2); क्वचिदकर्तव्यं समर्थग्रहणं क्रियते MahāBh. i. 359. 16 (*on* ii. 1. 1); cf. VaiyāBhū. 151. 3 (*on* 30)

अकर्तव्य (a-kartavya) *n.* an improper or wrong act, misdeed, crime, sin मम रूपं समास्थाय कृतवानसि दुर्मते । अकर्तव्यमिदम् Rāmā. i. 47. 26; न स्त्रीणा-मकर्तव्ये मर्यादास्ति NītiVā. 24. 22; धननिमित्तमकर्तव्यमपि क्रियते SamyaKau. 17. 20; यच्च किंचिदकर्तव्यं…अनया कृतं तस्य…विशुद्धिः क्रियताम् BṛKathāS'loSaṁ. 21. 161; काव्यश्रिया(ऽ)कर्तव्ये(ऽ)कुतुकी बुधो विरचितः PratāYaBhū. 6. 2; अकर्तव्येष्वसाध्वीव तृष्णा प्रेरयते जनम् SūktiRa. 175. 13 = Subhāṣi 3245; न ह्यस्त्यकर्तव्यं नाम परप्रेष्यभावमापन्नानाम् KaṁVa. iv. 9(12)

अकर्तव्यकरण (akartavya-karaṇa) *n.* the act of doing what should not be done तत्त्वाप्रतिपत्तिश्चाप्रतिपत्तिविप्रतिपत्तिप्रकारा…ततश्च तदुभयसूचनान्नि-ग्रहस्थानद्वैविध्यम् । कर्तव्याकरणमकर्तव्यकरणमिति वा NyāyPari 176. 2.

अकर्तव्यता (akartavya-tā) *f.* **A** unfitness for or inadvisability or undesirableness of being done or performed or accomplished, impropriety, prohibited nature न हि शास्त्रविहितं किंचिदकर्तव्यतामियात् ĪśopBh. (S'aṅ.) 15. 6 (*on* 9); अकर्तव्यताज्ञाननिष्ठतैव हि परमार्थतः प्रतिषेधविधीनां स्यात् BṛĀrU-Bh. (S'aṅ.) 41. 5 (*on* i. 3. 1); अर्थात् तु तदकर्तव्यता तु या । द्रढिम्ने शेषतायाः सा न पुनस्तद्विरोधिनी ManuBh. i. 66. 12 (*on* 2. 6); i. 396. 18 (*on* 4. 200); कैयमकर्तव्यता । अपि करणानर्हता वा कर्तुरनिष्टहेतुता वा NyāySu. (Ja.) 385B. 8 (*on* ii. 2. 6); आम्नायोऽप्युक्तमप्यननुष्ठितमकर्तव्यतयैव दर्शयति BālaKrī. i. 150. 4 (*on* 1. 225); **B** failure to do विहिताकरणं निहितस्यावश्यं करणीयस्याकर्तव्यता NyāyKa. 280. 16.

अकर्तव्यतानिरास (akartavyatā-nirāsa) *m.* refutation of being an improper act, rejection of the nature of being improper हरिदर्शनोपयोगि-बिम्बोपासनस्याकर्तव्यतानिरासादस्ति शास्त्रादिसंगतिः TattvPrakā. 183B. 9 (*on* iii. 3. 61)

अकर्तव्यतानुमान (akartavyatānumāna) *n.* inference about inhibition or impropriety गच्छ गच्छसि चेत् कान्त इत्यादि…अत्र जन्मना मरणानुमानम् । तेन च तत्साधनीभूताया गतेरकर्तव्यतानुमानमित्यनुमानपरंपरैव, न लक्षणा AdvaiSi. 698. 2.

अकर्तव्यताबोधन (akartavyatā-bodhana) *n.* indication of the impropriety गच्छ गच्छसि चेत् कान्त…इति वाक्यस्य मा गच्छेत्यत्र तात्पर्येऽपि न लक्षणा…अनुमानादेव गमने अकर्तव्यताबोधनेन तात्पर्यनिर्वाहात् TattvCin. iv (2). 546. 7.

अकर्तव्यत्व (akartavya-tva) *n.* unfitness or inadvisability or undesirableness or impossibility of being done or performed, impropriety, prohibited nature चोदितस्य कर्तव्यताप्रसिद्धेः, इतरस्याकर्तव्यत्वम् TantrVā. 867. 1 (*on* iii. 3. 14); अत्र केचित् न चात्र] ज्ञातुमिच्छा जिज्ञासा इच्छाया अकर्त-व्यत्वात् YuktiSneha. 14. 25 (*on* i. 1. 1); तत्राभिषेकस्य निषिद्धकालेऽकर्तव्यत्वेन प्रथमं निषिद्धकालाः प्रदर्श्यन्ते VīraMi. (Rājanīti.) 32. 3; अश्वादिदानस्याकर्तव्य-त्वात् तत इतरधनादश्वादीनां पुनर्विशेषः स्यात् MayūMāli. 511. 12 (*on* vi. 7. 3); 266. 17 (*on* iii. 4. 8); 500. 15 (vi. 5. 12); 651. 22 (*on* x. 1. 5); चतुर्धाकरणस्या-कर्तव्यत्वमुपपादयति MayūMāli. 663. 15 (*on* x. 2. 7); 764. 4 (*on* x. 7. 12); 852. 14 (*on* xii. 1. 11); 854. 12 (*on* xii. 1. 15); यदा (उदाहृतं वाक्यमुक्तमर्थं विधातुं) न शक्नोति तदा विचारस्याकर्तव्यत्वात् तदर्थमिदं शास्त्रं नारम्भणीयमिति पूर्वपक्षे फल-फलिभावः S'ivārkaMaDī. i. 86. 28 (*on* i. 1. 1); पूर्वस्य तु सत्यपि द्रव्ये कथंचिद-संभवेऽकर्तव्यत्वमिति सूचयन्नाह न कर्तव्यमेवमिति BālamBha. i. 385. 28 (*on* i. 126)

अकर्तव्यत्वपर (akartavyatva-para) *adj.* indicating the impropriety of being made or formed (i. e. a rule) परिभाषा न कर्तव्या इति प्रकृतसूत्रभाष्यं तु विशिष्टाया अकर्तव्यत्वपरम् LaS'abdeS'e. ii. 62. 13.

अकर्तव्यत्वप्रतिपादन (akartavyatva-pratipādana) *n.* the act of propounding or establishing the impropriety, statement about something being unfit to be done रणार्जितदानमुक्तम्, तत्र युक्तम् । न संशयं प्रपद्येत इत्यादि-वचनैः रणस्याकर्तव्यत्वप्रतिपादनात् VīraMi. 360. 3 (*on* 1. 324); अकर्तव्यत्वप्रतिपाद-नात्मकनिषेधे जाग्रति विकल्पापत्तेस्तत्परिहाराय पर्युदासोऽत्राङ्गीक्रियते NyāySu.(So.) 8. 27 (*on* i. 2. 2)

अकर्तव्यत्वप्रतीति (akartavyatva-pratīti) *f.* understanding or knowledge of the inhibition आस्तां ते गमनं कान्त…इत्यादौ चेच्छब्दाभावेऽपि गमन-स्याकर्तव्यत्वप्रतीतेः तदर्थं तव मते गमनस्य जन्महेतुत्वबोधः कथम् LaCandr. 699. 16.

अकर्तव्यत्वप्रसङ्ग (akartavyatva-prasaṅga) *m.* contingency of not being fit to be performed तस्या विफलत्वे अकर्तव्यत्वप्रसङ्गात् फलं साध्यमेव TattvPrakā. 156A. 2 (*on* iii. 2. 19)

अकर्तव्यत्वानुमान (akartavyatvānumāna) *n.* inference about the inhibition (गच्छ गच्छसि चेत् कान्त…इत्यत्र) नापि प्रियामरणहेतुत्वेन गमनस्या-कर्तव्यत्वानुमानम् AdvaiSi. 698. 8.

अकर्तव्यत्वावगति (akartavyatvāvagati) *f.* knowledge about the unfitness for being performed अपूर्वत्वापत्तौ उत्तराङ्गानामकर्तव्यत्वावगतेः… कर्मा-न्तरविधिः BhāṭṭDī. iv. 166. 15 (*on* xi. 2. 11)

अकर्तव्यत्वोपदेश (akartavyatvopadeśa) *m.* the act of teaching or prescribing the inhibition of performing an act नैव किंचित् करोमीति… 'करोमि' इति प्रत्ययस्य समाहितचेतस्तया सदा अकर्तव्यत्वोपदेशात् आत्मतत्त्वविदः सम्यग्दर्शनविरुद्धो मिथ्याज्ञानहेतुकः कर्मयोगः स्वप्नेऽपि न संभावयितुं शक्यते GītāBh. (S'aṅ.) 155. 18 (*on* 5. 0)

अकर्तव्यपरिसंख्यान (akartavya-parisaṅkhyāna) *n.* exclusive specification of what should not be performed अकर्तव्यपरिसंख्यानार्थमेवेदं भिन्नमेव वाक्यद्वयम् S'ābaBh. 2042. 20 (*on* x. 7. 38)

अकर्तव्यप्रधान (a-kartavyapradhāna) *adj.* mainly not referring to (rituals) to be performed (i. e. non-ritualistic in character) अकर्तव्यप्रधान-मात्मज्ञानं हानायोपादानाय वा न भवति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 27. 13 (*on* i. 1. 4)

अकर्तव्यसंग्रह (akartavya-saṅgraha) *m.* inclusion of an act which should not be done स्मर्तृणां जायते दोषो नन्वकर्तव्यसंग्रहात् BālaKrī. i. 16.1 (*on* 1.7)

अकर्तव्यानुष्ठान (akartavyānuṣṭhāna) *n.* the act of doing what should not be done, performing a prohibited act न चाकर्तव्यानुष्ठानाय साधनसंपादनं युक्तम् VivaPraSaṁ. 189.20.

अकर्तहेति (akarta-heti) *m.* a means or instrument for (attaining) the notion of non-difference or non-discrimination (i. e. *ātma-jñāna*, self-knowledge) सध्यङ् नियम्य यतयो यमकर्तहेतिं जह्युः स्वराडिव निपानखनित्रमिन्द्रः BhāgP. ii. 7.48.

अकर्तुम् (a-kartum) *inf.* **A** not to do or perform or undertake or make (often used in the passive, especially with the passive of *śak-*) अकर्तुं तदशक्यं च [v. l. न शक्यं कर्तुमन्यच्च] MahāBhā. i. 91.13; शक्यमर्थादेशनमकर्तुम् MahāBh. ii. 27.21 (*on* P. iii. 1.19); मन्त्रिणी··· अकर्तुमन्यथाकर्तुं कर्तुं चैव प्रगल्भते BrahmāṇḍP. iii. 19.92; कर्तुमकर्तुमन्यथा वा कर्तुं शक्यं लौकिकं वैदिकं च कर्म BrahmSūBh. (S'aṅ.) 11.15 (*on* i. 1.2); 26.8 (*on* i. 1.4); 26.10 (*on* i. 1.4); न शक्यते कर्तुमकर्तुमेतत् SaṁkṣeS'ā. 1.450 (i. 327.21); योऽकर्तुमन्यथा कर्तुं शक्तः कर्तुं च सर्वदा GaṇeP. i. 10.22; i. 48.27; i. 88.7; कार्यं स्यान्नैव चाकर्तुमशक्यं कार्यमिष्यते AnuVyā. 3A.3 (*on* i. 1); 21A.10 (*on* 2.1); प्रमाणज्ञानं वस्तुतन्त्रं न पुरुषतन्त्रं कर्तुमकर्तुमन्यथा कर्तुं चाशक्यत्वात् S'rutaPra. 50.4 (*on* i. 1.1); JīvanVi. 39.10; उपासना कर्तुमकर्तुमन्यथा वा कर्तुमर्हा मनसः क्रियैव S'aṅkaDigVi.(Mā.) 8.85; TattvPrakā. 118A.3 (*on* ii. 3.27); कवीनां घटनान्यैव चराचरविलक्षणा। अकर्तुमन्यथा कर्तुं कर्तुं या क्षमते जगत् AlaṅkāS'e. 15.3(34); तथा कर्तुमकर्तुं च प्रभुणैव प्रभूयते ParamāKā. 80.8; 87.34; 96.3; शक्तिं कर्तुमकर्तुमन्यथयितुं तन्त्रेषु राज्ञामपि NīlaVi. 63.14; अकर्तुं यद्धितमपि राज्ञः प्रतिनिधिः सदा S'ukrNī. 2.89; एतेन अप्रधानग्रहणं शक्यमकर्तुम् इति वदन्तो मनोरमाकाराः परास्ताः RasGaṅ. 485.5; **B i** to undo, to check, to control नाशकत् तीव्रमायासमकर्तुं भगवानृषिः Rāmā. ii. 1446*.2 **B ii** to disobey, not to carry out स वै न शक्नोमि पितुः प्रतिज्ञामिमामकर्तुं सकलां यथावत् Rāmā. ii. App. i. 11.44; स्वाम्यादेशमकर्तुं च नैवोजस्वि मनो मम PārśvC. 3.993; **B iii** not to heed to, to neglect अकर्तुमप्यनुनयगर्भिणीर्गिरो न शक्नुमस्तव SubhaDha. 4.21; **C** (in Gr.) not to operate or apply, to dispense with (a grammatical operation) (passive sense with passive forms of *śak-*) अयं योगः शक्योऽकर्तुम् MahāBh. i. 55.21 (*on* P. i. 1.6); cf. Prasā. ii. 319.17; नुम्ग्रहणमनुस्वारोपलक्षणार्थम्। तच्चाकर्तुं शक्यम् SiddhāKau. 45A.6; वार्त्तिके कान्ग्रहणं शक्यमकर्तुम् LaS'abdeS'e. i. 136.10.

अकर्तृ (a-kartṛ) *agent noun.* **A** not a doer (of a specific act) **B** not an agent **C** not a performer (of an act of duty or religious rite) **D** inactive, passive **E** not conferring a favour **F** not a creator **G** not contracting (enmity) **H** not an author **I** name of S'iva. **A** not a doer (of a specific act) अथ यदि तस्याकर्ता भवति तत एव सत्यमात्मानं कुरुते Chāndo-U. vi. 16.2; गुरोरुदाचारेष्वकर्ता स्वैरिकर्माणि ĀpaDS. i (1). 3.15; TattvSa. (3) 125.9; GītāBh.(S'aṅ.) 404.4 (*on* 13.29); GītāBh. (Rā.) 586.13 (*on* 13.29); 594.21 (*on* 14.19); एव च कर्ता न भवतीत्यकर्तुरहेतुत्वमिति न विनाशहेतुः कश्चित् HetuBi. 56.23; शुश्रूषादेरकर्ता ManvaMu. 118.22 (*on* 3.157); यत्राकर्तुरेव कर्तृत्वं कश्चिद्विवक्षेत् ManuBh. ii. 119.14 (*on* 8.104); समग्रानुग्रहस्याकर्तोत्तमोऽपि न स्वीकार्यः TattvPrakā. 178B.4 (*on* iii. 3.46); **B** not an agent (Gr.) अकर्तर्यृणे पञ्चमी P. ii. 3.24; अकर्तरि च कारके संज्ञायाम् P. iii. 3.19; Kātan. iv. 5.4; JaineVyā. ii. 3.18; S'ākaṭāVyā. iv. 4.3; PañcPā. 6.26 (*on* i. 1.0); SaraKaṇṭhā. (Gr.) ii. 4.26; SiddhaHe. v. 3.18; अतिग्रहाव्यथनक्षेपेष्वकर्तरि तृतीयायाः P. v. 4.46; CāndraVyā. iv. 3.3; SiddhaHe. vii. 2.85; कर्णेऽकर्तरि JaineVyā. i. 4.33; अकर्तुः फले परस्मैपदं स्यादेव PrakriKau. ii. 396.6; आहारार्थेभ्योऽकर्तरि SaraKaṇṭhā. (Gr.) i. 4.139; तृन्-अकर्ता SiddhāKau. 652B.16; Prasā. ii. 781.1; KalpaK. 468.68; **C** not a performer (of an act of duty or religious rite) तदकर्तुर्न भवतीति तं प्रत्यनाहवनीयत्वमेव स्यात् TantrVā. 598.17 (*on* ii. 3.4); श्राद्धे त्वकर्तृणां पित्रादीनां तृप्तिफलश्रुतेः Kāśi. i. 161.18 (*on* 2.196); अकर्ताप्यश्वमेधस्य ब्राह्मणश्चेह बुद्धिमान् BṛĀraUBhVā. i. 2.6 ततोऽसौ प्राग्विवाकर्तैव स्यात् NyāyRa. 694.10 (*on* 5 (17).21); न मृतस्याकर्तुः फलं सिध्यति S'āstrDī. 474.13 (*on* vi. 3.7); अकर्तर्यपि क्रियाफलदर्शनेन MīmāKau. ii. 31.3 (*on* ii. 3.4); अकर्तरि फलप्रतिषेधकत्वेनैवोपपत्तौ BhāṭṭDī. ii. 48.19 (*on* iii. 7.8); एकैकस्याकर्तुरधिकारानुपपत्तेः MayūMāli. 459.36 (*on* vi. 2.1); **D** inactive, passive आत्मा···अकर्ता S'vetāU. 1.9; यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति BhagGī. 13.29; पुरुषोऽनादिः···द्रष्टा भोक्ताकर्ता TattvSa.(3) 123.4; गुणानां कर्तृत्वं सिद्धमिति चाकर्ता पुरुषः सिद्धो भवति TattvSa. (3) 124.16; अकर्ता पुरुष इत्येतदुच्यते SāṁkhyaKāBh. 14.6 (*on* 19); तथा सत्त्वादयो गुणाः कर्तारस्तैः संयुक्तः पुरुषोऽपि अकर्तापि कर्ता भवति MāṭhVṛ. 34.12 (*on* 20); नाकर्ता भिन्नचिद्योगी MṛgendraT. i. 6.7; पुमानकर्ता येषां तु तेषामपि गुणैः क्रिया S'lokaVār. 18.87 (664.1); अन्यस्त्वकर्ता विगुणश्च भोक्ता ṢaḍdarSa.(Ha.) 41; निरतिशया ह्यकर्तारश्चेतना इति सांख्या मन्यन्ते BrahmSūBh. (S'aṅ.) 291.7 (*on* ii. 1.4); चेतनस्याकर्तुरुपलब्धिरिति NyāyBh. 28.2 (*on* i. 1.15); प्राकृतिकः···अकर्ता सर्वकार्याणाम् PāraS. 13.14; कर्ताकर्ता BṛĀraUBh.(S'aṅ.) 336.15 (*on* ii. 5.15); ब्रह्माकर्त्रपि संबोधात् प्रागभूत्तदसंसृति BṛĀraUBhVā. i. 4.1227; एष आत्मा···कर्ताकर्ता···इत्याद्यनेकधा चिन्त्यमानः KāṭhUBh. (S'aṅ.) 126.6 (*on* 2.8); अकर्ता आत्मेति प्रकरणार्थनिरूपणात् GītāBh. (S'aṅ.) 19.2 (*on* 2.10); अकर्तारोऽपि भोक्ष्यामह इति मन्यमाना उदासीरन् ManuBh. i. 23.8 (*on* 1.28); एवं जन्मानि कर्माणि ह्यकर्तुरजनस्य च BhāgP. i. 3.35; जन्म कर्म च विश्वात्मन्नजस्याकर्तुरात्मनः BhāgP. i. 8.30; कर्माण्यकर्तुर्ग्रहणाय पुंसाम् BhāgP. iii. 1.44; कुतो बुद्धिरियं ब्रह्मन्नकर्तुः सुविशारदा BhāgP. xi. 7.26; वर्तते मे पतिः प्रभुः···अकर्ता DevīBhāgP. v. 12.6; तस्मान्नित्यमकर्ताहमिति YogVā. iv. 56.36; अकर्तुः···जन्मकर्मादिकं यद्यत्तदत्यन्तविडम्बनम AdhyāRā. iv. 6.72; अकर्तापि कर्तेव···अवभासते Bhām. 22.8 (*on* i. 1.1); व्यवहारः···। ममाकर्तुरलेपस्य यथारब्धं प्रवर्तताम् PañcDa. 7.267; अकर्तुरभोक्तुश्चात्मनः प्रवृत्त्यनुपपत्तेः SiddhāBi. 68.2; प्रत्यगस्थूलोऽचक्षुरप्राणोऽमना अकर्ता VedāntSā.(Sa.) 20.3; बद्धावस्थमकर्तारं मुक्तावस्थागतं विदम् ĪśānS'iPa. ii. 2.5; अकर्ता निर्गुणः शुद्धः···पुमान् कपिलशासने YaśasCam. ii. 250.14; अकर्तुरपि फलोपभोगोऽन्नाद्यवत् SaṁkhyaPraSū. 1.105; नापि सांख्यानामिवाकर्ता SarvaDaSaṁ. 7.97; नित्योऽकर्ता स्वयंज्योतिः SarvaSiSaṁ. 12.73; **E** not conferring a favour अकर्ता चाकृतज्ञश्च त्यक्तात्मा निरपत्रपः Rāmā. 2.1793*; अकर्तुरपि कार्यस्य भवान् कर्ता हरीश्वर Rāmā. iv. 28.19; अर्थिनः कार्यनिर्वृत्तिमकर्तुरपि यश्चरेत् Rāmā iv. 910*; धार्तराष्ट्रो जनार्दन···अकर्ता चाकृतज्ञश्च MahāBhā. v. 90.4; **F** not a creator चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः। तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम् BhagGī. 4.13; कर्ता वा सोऽप्यकर्ता BrahmāṇḍP. iii. 3.103; पुरुषो···ह्यकर्ता···स्वां योगमायामाविश्य कर्तृत्वं प्राप्तवानसि VarāP. 144.43; सर्गादिलीलां जगतां त्वमीश करोषि माया पुरुषात्मनैव। तथाप्यकर्ता SkandP. ii (9). 31.13; अकर्तापि··· अहमेव रचयामि ParamāSā. 50; **G** not contracting (enmity) संप्रियो वैराणामकर्तेत्यमात्यसम्पत् ArthaS'ā. i. 45.5 (1.9); दृढभक्तिरकर्ता च वैराणां सचिवो भवेत NītiSā. 4.29; AgniP. 238.15; वैराणां चाप्यकर्तारः सचिवाः स्युर्विभूतये Mānaso. ii. 2.53; **H** not an author परकृतप्रबन्धपाठवदकर्तृभिरुच्चारणेऽपि तत्सिद्धेः NyāyPari. 383.18; **I** one of the thousand names of S'iva अकर्ता कनकप्रभः। ···एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव हि हरं हरिः S'ivaP. iv. 35.122 (393B.9)

अकर्तृ (a-kartṛ) *adj.* **A** not becoming an agent लीङ् लिनोऽर्चाभिभवे चाच्चाकर्तर्यपि SiddhaHe. iii. 3.90; **B** not having a creator स्वप्ने वा व्योम्नि वा चित्रमकर्तृच्चिरभासुरम् YogVā. ii. 17.23.

अकर्तृक (a-kartṛka) *adj.* [*f.* -ā] **A** not having a doer सद्भूतस्य क्रिया नास्ति कर्म च स्यादकर्तृकम् MūlaMāKā. 8.2; न चाप्यकर्तृकास्ति क्रियेति AbhidhKoBh. 138.6 (*on* 3.28); प्रागुत्पत्तेश्च कार्यस्यासत्त्वे, उत्पत्तिरकर्तृका···स्यात् BrahmSūBh. (S'aṅ.) 322.3 (*on* ii. 1.18); अकर्तृकं चेत् कार्यं स्यात् कारणं कार्यतां व्रजेत् BṛĀraUBhVā. i. 4.197; न चाकर्तृका जनिः IṣṭaSi. 24.4; अकर्तृकं न कार्यं स्यात् DevīBhāgP. iii. 1.18; यदकर्तृकं तदकार्यमित्यत्र व्याप्तावकारणत्वमुपाधिः NyāyKu. 100.16; आश्चर्ययत्यहह काचिदकर्तृकैव नाराचवृष्टिरियमम्बरतः पतन्ती RukmiHa. 4.18; **B** not having an agent न चाकर्तृकं करणमस्तीति कर्ताप्याश्रितः Nyās. i. 135.24 *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1.72; न हि अकर्मकस्य जानात्यादेरकर्तृकस्य वा प्रयोगः SiddhiTra. 22.5; न हि लोकवेदयोर्जानात्यादेरकर्मकस्याकर्तृकस्य च प्रयोगो दृष्टचरः S'rīBh. 43.6 (*on* i. 1.1); नाकर्तृकं कर्मास्ति DurghVṛ. ii. 2.14; PariVṛ. (Sī.) 25.5; Prasā. i. 884.22; **C.** not having an author or composer न जात्वकर्तृकं कश्चिदागमं प्रतिपद्यते VākyaP. 1.124; अनादिमव्यवच्छिन्नां श्रुतिमाहुरकर्तृकाम् VākyaP. 1.136; तस्मादकर्तृको वेदः प्रमाणं स्यात् PadmP. (Ra.) 11.167; परोक्षार्थज्ञानं शाब्दं परे जगुः। तच्चाकर्तृकतो वाक्यात्तथा प्रत्ययिनोदितात् TattvSaṁ. 1489; अभिधेयो वचसामकर्तृकाणां मरुतां पतिः ĀścaCū. 5.16; अम्ब स्तवेषु तव तावदकर्तृकानि कुण्ठीभवन्ति वचसामपि गुम्फनानि DevīPañ. 4.2; संदर्भः कथमकर्तृकः स्यादिति चेन्न NyāyPari. 387.7 अकर्तृकाणां वचसामभूमिं लब्धुं··· गिरीशम् PārvPa. 5.25; **D** not having a creator तदेव नाकर्तृकम् TattvBi. 107.2; अकर्तृकमरङ्गं च गगने चित्रमुत्थितम् YogVā. iv. 1.3; अकर्तृकं जगज्जालं भवतु YogVā. iv. 56.6; अकर्तृकं विश्वम् Kiraṇā. 267.11(BSS); संस्कृतं क्षणिकं सर्वमात्मशून्यमकर्तृकम् TarkBhā.(Mo.) 34.26; तस्मात् सर्वमकर्तृकं जगदिदम् श्रेयो मतं सौगतम् SubhāRaK. 16.57; ननु क्षित्यादिकमकर्तृकं शरीराजन्यत्वात SarvaDaKau. 21.19.

अकर्तृकता (a-kartṛkatā) *f.* **A** the nature of having no author, authorlessness अकर्तृकतया नापि कर्तृदोषेण दुष्यति TantrVā. 168.18 (*on* i.

3. 10); तद्वरमकर्तृकतैव युक्ता समाश्रयितुम् MīmāKau. i. 86. 4 (*on* i. 3. 12); **B** the state of having no doer or performer अकर्तृकतया विहितस्याध्ययनस्य S'ivārkaMaDī. i.24. 27 (*on* i. 1. 1)

अकर्तृकत्व (akartṛka-tva) *n.* **A** the state or condition of not having an author or composer अकर्तृकत्वसिद्धया च हेतुत्वं साधयिष्यते S'lokaVār. 2. 186 (102. 5); अयमपि त्वसर्यमाणकर्तृकत्वादिति हेतुः किं स्वतन्त्र एवाकर्तृकत्वसिद्धये प्रयोज्यते उतासदुपचरितरचनात्वप्रतिघाताय NyāyMañ. i. 215. 22; कुमारसंभवादेरकर्तृकत्वप्रसङ्गः NyāyKuA. ii (b). 61. 4; अप्रसिद्धौ च कर्तुस्तत्कल्पने कल्पनागौरवम् । अकल्पने चाकर्तृकत्वं सिद्धमेव VisnuTaVi. 2A. 4; अन्यथा स्मृतीनामप्यकर्तृकत्वापत्तेः SiddhāMu. 78. 15(150); साधयिष्यते हि वेदानामकर्तृकत्वम् Kāśi. i. 155. 9 (*on* 2. 186); मीमांसकाः ··· वेदस्याकर्तृकत्वं साधयन्ति S'ivārkaMaDī. i. 157. 19 (*on* i. 1. 3); अन्यथा कालिदासादिवाक्येष्वपि लाघवेनाकर्तृकत्वापत्तेः MīmāKau. i. 88. 12 (*on* i. 3. 12); BhāṭṭCin. ii. 32. 9 (*on* i. 3. 6); **B** the state of not having a creator or producer अकर्तृकत्वे व्यक्तमसिद्धौ पर्यवस्येत् KhandanKha. 718. 16; एतेन···विरुद्धसिद्धान्ता अकर्तृकत्वाचेतनकर्तृकत्वादयोऽपि (व्याख्याताः) BrahmSūBh.(Ma.) 24. 7 (*on* ii. 1. 13); कुम्भादिध्वंसस्य चाकर्तृकत्वप्रसङ्गः PrakaVi. 42. 16; अकर्तृकत्वनिरूपिताभावनिष्ठव्याप्तौ च शरीरं विनैव प्रतियोगितया जन्यत्वमवच्छेदकं क्लृप्तम् TattvCin. ii (2). 75. 5; क्षित्यादि सकर्तृकमकर्तृकत्वात् NyāyPari. 183. 9; 387. 18; अजन्यत्वमात्रस्यैवाकर्तृकत्वप्रयोजकत्वे विशेषणवैयर्थ्यात् SarvaDaKau. 21. 20; एवमकर्तृकत्वसाधनात्···विनाशोऽपि परिहृतो भवति MānaMe. 171. 5; अदृष्टोद्भूतिवदकर्तृकत्वात् SāṁkhyaSūVr. 297. 5 (*on* 6. 65); **C** (rarely) the state of not being a doer of producer (= अकर्तृत्व) घटादौ अकर्तृकत्वात् TattvCin. ii (2). 26. 10; अकर्तृकत्वश्रुतेः सयुक्तिकत्वेन प्राबल्यात् TattvPrakā. 120B. 11 (*on* ii. 3. 33)

अकर्तृकत्वव्यापक (akartṛkatva-vyāpaka) *adj.* pervader of the state of not having a doer or producer अहेतुकत्वमकर्तृकत्वव्यापकमिति चेन्न NyāySiA. 231. 30.

अकर्तृकत्वासिद्धि (akartṛkatvāsiddhi) *f.* non-establishment of the state of non-agency कुलालादिवदुपादानगोचरप्रयत्नादिमत्वं कर्तृत्वमुक्तं स्यात् । तच्च कार्यस्य कल्पितत्वे न घटते···इति चेन्न कुलालकार्यघटादावप्यकल्पितत्वस्यासंप्रतिपत्तेः रूप्यादेरप्यकर्तृकत्वासिद्धेश्च AdvaiSi. 759. 13.

अकर्तृकसंदर्भ (akartṛka-sandarbha) *m.* composition without an author or composer अकर्तृकसंदर्भा वेदा वेदत्वात् NyāyPari. 387. 5.

अकर्तृग (a-kartṛga) *adj.* not accruing to the agent लीङ्लिटोरात्मनेपदं स्यादकर्तृगेऽपि फले पूजामिभवयोः प्रलम्भने चार्थे PrakriKau. ii. 315. 2 = SiddhāKau. 431B. 9.

अकर्तृगत (a-kartṛgata) *adj.* not accruing to the agent अकर्तृगतमपि किंचित् क्रियाफलमस्ति PūrvottaVāNaMā. 292. 9.

अकर्तृगतत्व (akartṛgata-tva) *n.* the state of not accruing to the agent or doer उपनयनाव्यवहितमाणवकसंस्कारस्याकर्तृगतत्वात् स्वरितादिसूत्राप्रवृत्तेः संमाननादिसूत्रमिति चेत् PūrvottaVāNaMā. 293. 17; 291. 19; यत्प्रधानं फलमुद्दिश्य क्रियारम्भस्तस्य कर्तृगतत्वाकर्तृगतत्वयोरेव पदव्यवस्थाप्रकरणविषयत्वात् S'ivārkaMaDī. i. 25. 14 (*on* i. 1. 1)

अकर्तृगामिता (akartṛgāmi-tā) *f.* the state of not accruing to the doer or agent शत्रुमरणं हि यजमानः कामयते तदेव प्राप्नोतीति नाकर्तृगामिता फलस्य ManuBh. i. 94. 16 (*on* 2. 37)

अकर्तृगामित्व (akartṛgāmi-tva) *n.* the state of not accruing to the agent अकर्तृगामित्वे च फलस्य···आत्मनेपदानुपपत्तेरनुपपत्तिरेव TristhaSe. 317. 13.

अकर्तृगामिन् (a-kartṛgāmin) *adj.* not accruing to the agent क्रियाफलं कर्तृगामि भवत्येकस्मिन् पक्षे, इतरत्राकर्तृगामि ṬupṬ. 103. 8 (*on* vi. 2. 1); तदकर्तृगामिन्यपि क्रियाफले यथात्मनेपदं स्यात् YuktiSneha. 9. 29 (*on* i. 1. 1); अकर्तृगामि स्वर्गादिकमेव व्यवहितफलम् PūrvottaVāNaMā. 299. 12; अकर्तृगामिनि क्रियाफले LaS'abdeS'e. ii. 465. 3; अकर्तृगामिफलार्थमिदम् SiddhāKau. 420B. 15.

अकर्तृता (akartṛ-tā) *f.* **A** state or condition of inactivity or passivity मोक्षोऽत्यन्तमकर्तृता YogVā. iii. 62. 31; पुरुषे चाप्यकर्तृता SkandP. v (1). 7. 22; PadmP. v. 15. 184; **B** not contracting, not entertaining अस्तब्धतामचापल्यं वैराणां चाप्यकर्तृताम् । प्रत्यक्षतो विजानीयात् NitiS'ā. 4. 37; **C** the state of not being a doer किं वै भावाद्विभिचन्तेऽवस्था नाकर्तृतास्तिः TattvSaṁ. 1815; न च तस्य प्रयोजनाभावादकर्तृतानुमा NayaVi. 190. 5 (*on* i. 1. 5); असमाधेयवैकल्ये कथं, काम्येष्वकर्तृता NyāyMāVi. 309. 2 (*on* vi. 1. 10) (comm. काम्येष्वङ्गवैकल्ये फलासिद्धेर्मास्तु तत्राधिकारः); नास्ति च द्रव्योपादानत्वादिहेतावकर्तृतादिव्याप्तिग्राहकस्तर्कः LaCandr. 765. 11.

अकर्तृत्व (akartṛ-tva) *n.* state of non-agency, state of not being the agent or doer or maker or creator; inactivity, inertness अकर्तृत्वादनित्यत्वात् सङ्क्रियप्रवृत्तितः । दर्शनादिषु यत्नस्य स्वयंभूत्वं न युज्यते MaYānaSū 155. 9 (18. 99); अकर्तृत्वं सिद्धं (पुरुषस्य) TattvSa. 136. 6; NyāyVār. 7. 19 (*on* i. 1. 0); अकर्तृत्वाभोक्तृत्वस्वरूपं ब्रह्माहमस्मि BrahmSūBh.(S'aṅ.) 789. 2 (*on* iv. 1. 13); ChāndoUBh. 128. 15 (*on* ii. 23. 1); आत्मैकत्वाकर्तृत्वादिविषयज्ञानात् नान्यदुत्पद्यते GītāBh.(S'aṅ.) 36. 11 (*on* 2. 21); 19. 14 (*on* 2. 10); 37. 15 (*on* 2. 21); अचेतनानामकर्तृत्वप्रसङ्गदोषः NyāyMañ. i. 384. 15; न चासौ तदा सन् सतो भवनं प्रत्यकर्तृत्वात् गगनवदिति शङ्कते TātpaṬ.(Vā.) 188. 2 (*on* i. 1. 5); ManuBh. i. 438. 29 (*on* 5. 40); अकर्तृत्वेऽपि भोक्तृत्वपक्षे परिणामितया नित्यत्वाद्यसंगतिः Bhām. 62. 17 (*on* i. 1. 1); 43. 2 (*on* i. 1. 1); उक्तम् ···अन्यत्वमकर्तृत्वं बहुत्वं चेति पुरुषमधिकृत्य SāṁkhyaTaKau. 506. 5 (*on* 72); तत्रास्तित्वं···कर्तृत्वमकर्तृत्वं···चेत्यादयः सामान्यगुणाः TattvPradī.(A.) 124. 8 (*on* 2. 3); अकर्तृत्वात् प्रपञ्चस्य निष्क्रियं मां वदन्ति हि PadmP. iv. 82. 70; अशरीरस्याकर्तृत्वं मुक्तस्य Kiraṇā. 99. 8; त्वयानुष्ठीयमानेऽपि कर्मणि···मुमुक्षोस्त्वाकर्तृत्वमप्यनुसंधेयम् GītāBh.(Rā.) 132. 1 (*on* 2. 47); 203. 9 (*on* 3. 29); सर्वमिदमकर्तृत्वाद्यनुसंधानं सत्त्वगुणवृद्धयैव भवति GītāBh.(Rā.) 675. 19 (*on* 18. 18); प्रकृतेरकर्तृत्वं···प्रतिपादितम् VedāntSā.(Rā.) 14. 1 (*on* i. 1. 2); आत्मनोऽकर्तृत्वे कुर्यात् न कुर्यात् इति शास्त्रानर्थक्यं स्यात् VedāntSā.(Rā.) 212. 1 (*on* ii. 3. 33); किमात्मको भगवान् इति प्रश्ने···ज्ञानत्वेऽप्यात्मवदस्यानिर्विषयत्वाकर्तृत्वे युक्ते NyāySiA. 235. 18; नन्वकर्तृत्वमात्मन उपनिषत्सु श्रूयते YuktiSneha. 119. 29 (*on* i. 1. 5); 89. 26 (*on* i. 1. 5); अत आत्मनि कर्तृत्वमकर्तृत्वं च संस्थितम् SāṁkhyaPraBh. 47. 23 (*on* 1. 96); 65. 9 (*on* 1. 146); औदासीन्यमकर्तृत्वम् SāṁkhyPraBh. 73. 30 (*on* i. 163); अकर्तृत्वाच्चादृष्टसुखाद्यभावः SāṁkhyPraBh. 65. 10 (*on* i. 146); अकर्तृत्वे सति द्रष्टृत्वं साक्षित्वं प्रसिद्धम् SiddhāLeSaṁ. 162. 5; कर्तृत्वादिधीविरोधितावच्छेदकमकर्तृत्वादिप्रकारक इव तदुपलक्षितनिर्विकल्पकेऽपि GuruCandr. ii. 199. 17; ii. 199. 8; ननु नास्मादिवदकर्तृत्वं जीवस्य GoviBh. 104. 8 (*on* ii. 1. 24); हननक्रियायामकर्तृत्वं प्रतिपन्नम् S'ivārkaMaDī. ii. 152. 16 (*on* ii. 3. 33); अतः स्वात्मनि कर्तृत्वमकर्तृत्वं च संस्थितम् YogVā. iv. 56. 31; ऋणाद्धेतोरकर्तृत्वेन विवक्षितात् पञ्चमी स्यात् । शताद्बद्धः PrakriKau. i. 434. 2; अर्हाणां कर्तृत्वे अनर्हाणामकर्तृत्वे तद्वैपरीत्ये च PrakriKau. i. 457. 3 = SiddhāKau. 157B. 6.

अकर्तृत्वदर्शन (akartṛtva-darśana) *n.* observation of inactivity जपाकुसुमस्थं लौहित्यं स्फटिक इव मनःस्थं कर्तृत्वमात्मन्यध्यस्तं न तु तात्त्विकं आत्मनो निर्विकारत्वात् सुषुप्तौ बुद्ध्यभावेनाकर्तृत्वदर्शनात् Nyāyāmṛ. 386A. 8.

अकर्तृत्वपद (akartṛtva-pada) *n.* the nature or status of inactivity योऽसि सोऽसि जगत्यस्मिँल्लीलया विहरानघ । अकर्तृत्वपदं पीत्वा पीत्वेच्छामपि कुर्वतः YogVā. iv. 56. 26.

अकर्तृत्वप्रसङ्ग (akartṛtva-prasaṅga) *m.* **A** contingency of not being the agent or doer (resulting in inactivity) न ह्यभिधीयमानव्यापारवत्त्वं कर्तृत्वं, अनभिधानदशायां कुर्वतोऽप्यकर्तृत्वप्रसङ्गात् NyāyKuA. ii. (b) 78. 9; तेषां (= अदृष्टवतां जीवात्मनां) कारणानभिज्ञत्वान्नेति चेन्न । कुलालादीनामकर्तृत्वप्रसङ्गात् NyāySu.(Ja.) 109B. 4 (*on* i. 1. 3); **B** contingency of not having an agent or doer or maker न च कदाचित् स्फुटतरासरणमात्रेणाकर्तृकत्वम् तथात्वे वित्यादिवाक्यानामन्धकूपानां चाकर्तृत्वप्रसङ्गात् Kiraṇā. 316. 21.

अकर्तृत्वबुद्धि (akartṛtva-buddhi) *f.* notion of the state of non-agency or of the state of not being an agent प्रयोजनाभावात् धीत्वादकर्तृत्वबुद्ध्यनित्यत्वानुमयोश्च सामान्यविषयत्वात् बाधः NayaVi. 191. 3 (*on* i. 1. 5)

अकर्तृत्वभावना (akartṛtva-bhāvanā) *f.* contemplation on the state of non-agency कर्मयोगेऽप्यात्मनोऽकर्तृत्वभावनयात्मयाथात्म्यानुसंधानमन्तर्भूतम् GītāBh.(Rā.) 176. 4 (*on* 3. 8)

अकर्तृत्ववाद (akartṛtva-vāda) *m.* the opinion or view of non-agency अनेनाभिप्रायेण पुराणेषूपनिषत्सु चाकर्तृत्ववादाः S'āstrDī. 119. 15 (*on* i. 1. 5)

अकर्तृत्वव्यभिचार (akartṛtva-vyabhicāra) *m.* deviation from non-agency, violation of the state of non-agency अकर्तृत्वव्यभिचाराभावात् सूत्रे मात्रग्रहणं···व्यर्थम् NyāySu.(Ja.) 284B. 13 (*on* ii. 1. 4)

अकर्तृत्वसाधकत्व (akartṛtva-sādhakatva) *n.* capacity to prove the state of non-agency ब्रह्मात्मकत्वोपदेशस्य चाकर्तृत्वसाधकत्वं व्युदस्तम् S'rutaPra. ii. 375. 24 (*on* ii. 3. 39)

अकर्तृत्वात्मवेदिन् (akartṛtvātma-vedin) *adj.* one knowing the Self or Soul or Supreme Spirit as non-doer न तपत्यन्तकाले तमकर्तृत्वात्मवेदिनम् TaiUBhāVā. 192. 6(2)

अकर्तृत्वानुभव (akartṛtvānubhava) *m.* perception or experience of the state of non-agency धारणापूर्वकोऽकर्तृत्वानुभवः सांख्यमित्यर्थः PrakaVi. 1059. 17.

अकर्तृत्वानुसंधान (akartṛtvānusandhāna) *n.* contemplation of the

state of non-agency आत्मनोऽकर्तृत्वानुसंधानमनन्तरमेव वक्ष्यते GītāBh.(Rā.) 174.7 (*on* 3.8); ज्ञानयोगाधिकारिणोऽप्यकर्तृत्वानुसंधानपूर्वकं कर्मयोग एव श्रेयान् GītāBh.(Rā.) 225.2 (*on* 4.1); आत्मन्यकर्तृत्वानुसंधानप्रकारमाह GītāBh.(Rā.) 664.15 (*on* 18.13); तदपि क्रियमाणेष्वेवाकर्तृत्वानुसंधानविधौ तत्परम् S'atDū. 238.21.

अकर्तृत्वापत्ति (akartṛtvāpatti) *f.* contingency of not being an agent किं कारकान्तरनिरपेक्षतया फलजनकत्वं स्वातन्त्र्यं किं वा कारकाप्रयोज्यत्वे सति तत्प्रयोक्तृत्वम् । ... न द्वितीयः । ... अनीश्वरवादेऽपि राजादिप्रेरितभृत्यादेरकर्तृत्वापत्तेः TattvPradī.(Ci.) 289.2; ईश्वरस्य वा तदन्तरनुप्रवेशे तस्याप्यकर्तृत्वापत्तिः SyādvāMañ. 9.58.

अकर्तृनय (akartṛ–naya) *m.* the view or stand-point of non-activity, stand-point or view of non-agency ननु कोऽयमात्मा ... अकर्तृनयेन स्वकर्मप्रवृत्तरङ्गकाध्यक्षवत् केवलमेव साक्षि TattvPradī.(A.) 371.8 (3.75)

अकर्तृनिष्ठ (a-kartṛniṣṭha) *adj.* not abiding in or accruing to the agent or doer जातेष्टौ पुत्रस्य देवतात्वाभावेनैतेषां निरोधानामभावादकर्तृनिष्ठफलजनने च कर्तुरप्रवृत्त्यापत्तेः TristhaSe. 317.9; कर्तुः फलावगमस्तु तत्सिद्धेरकर्तृनिष्ठाया भोगाख्यसिद्धेः कर्तृबुद्धावविवेकादित्यर्थः SāṁkhyaPraBh. 52.1 (*on* 1.106)

अकर्तृपद (akartṛ–pada) *n.* the state of not doing any action, the condition of actionlessness, the state of inactivity अवासनं मनोऽकर्तृपदं तस्मादवाप्यते AnnaU. 1.30; हृद्येव तिष्ठ कलनारहितः क्रियां तु कुर्वन्नकर्तृपदमेत्य शमोदितश्रीः AnnaU. 4.91.

अकर्तृपूर्वक (a-kartṛpūrvaka) *adj.* not preceded (i.e. caused) by an agent प्रकृतहेतुश्च साध्यविपर्ययस्याकर्तृपूर्वकस्य न साधकः NyāyMañ. i. 182.32; (शरीरित्वं) शरीरानपेक्षोत्पत्तिकं अकर्तृपूर्वकं शरीरानपेक्षोत्पत्तिकत्वात् Kiraṇā 101.10.

अकर्तृभा (akartṛ–bhā) *f.* instrumental case not denoting the agent (cf. JaineVyā. 46.8 (*on* i. 2.158) टाभ्यांमिसिति भा) (तसिः) क्षेपाव्यथाऽतिग्रहेष्वकर्तृभायाः JaineVyā. iv. 2.51.

अकर्तृभाव (akartṛ–bhāva) *m.* inactive nature, the nature of being non-doer पुरुषस्य ... द्रष्टृत्वमकर्तृभावश्च SāṁkhyaKā. 19; पुरुषोऽप्येवं गुणेषु प्रवर्तमानेषु न प्रवर्तते तस्माद् द्रष्टृत्वमकर्तृभावश्च SāṁkhyaKāBh. 14.15 (*on* 19); अकर्तृभावश्चेत्यनेन सप्तविधमकर्तृत्वमाश्रयति Yuktidīpikā 84.2 (*on* SāṁkhyaKā. 19); सांख्यज्ञानेऽपि मिथ्यात्वं ... अकर्तृभावाद्योक्तुः MṛgendraT. i. 2.15.

अकर्तृरूप (akartṛ–rūpa) *adj.* of inactive nature, having the nature of a non-doer तद्विरहे त्वकर्तृरूपः (आत्मा) Kiraṇā. 142.22.

अकर्तृवाचित्व (akartṛ–vācitva) *n.* the nature of not denoting the agent, not expressive of the agent यथा शब्दादयोऽकर्तृवाचित्वेऽपीति भावः Pradī. v. 59A. (*on* vi. 1.51)

अकर्तृवाचिन् (akartṛ–vācin) *adj.* not denoting the agent अकर्तृवाचिन्यपि तस्मिन् Pradī. iii. 235B (*on* iii. 3.108); भवतीत्यत्राकर्तृवाचिनि सार्वधातुके श्तिपि कथं शबुत्पद्यते PariVṛ.(Sī.) 126.8.

अकर्तृविशेषण (akartṛ–viśeṣaṇa) *n.* not a qualification of the agent यदृचा स्तुवत इत्यस्याकर्तृविशेषणविधिशक्त्यप्रतिबन्धकयच्छब्दयुक्तस्यापि उपक्रमस्य UpaParā. 41.2.

अकर्तृविषय (akartṛ–viṣaya) *m.* the case where there is no agent अर्थाक्षेपपक्षे तु ... अकर्तृविषयेऽप्यविरोधादुपायान्तराणि न निवर्तेरन् TantrVār. 598.19 (*on* ii. 3.4)

अकर्तृशील (akartṛ–śīla) *adj.* having the nature of non-doer अकर्तृशीलः खल्वयमिति Kiraṇā. 142.21.

अकर्तृसंदृब्ध (a-kartṛsandṛbdha) *adj.* not composed by an agent अकर्तृसन्दृब्धे तु वेदे ... अप्रामाण्यशङ्कापि नास्ति Kāśi. i. 98.18 (*on* 2.68)

अकर्तृसमर्पक (a-kartṛsamarpaka) *adj.* which does not represent an agent कर्तृसमर्पकादकर्तृसमर्पकाच्च सप्तमीत्यर्थः LaS'abdeS'e. i. 519.23.

अकर्तृसमवेत (a-kartṛsamaveta) *adj.* not intimately connected with the doer न चात्मकृतमकर्तृसमवेतमयस्कान्तमणिवदाकृष्ट भवति KenUVāBh. 87.16 (*on* 3.0)

अकर्तृस्वभाव (akartṛ–svabhāva) *adj.* of the nature of a non-doer अत एव न द्वितीयः, अकर्तृस्वभावापरावृत्तेः, अथ तद्विरहादकर्तृस्वभावः स्यात् (आत्मा) Kiraṇā. 142.19.

अकर्त्रभिप्राय (a-kartrabhiprāya) *adj.* that which accrues to one who is a non-agent, that which does not benefit the agent, not pertaining to the agent (of an action) येषां कर्त्रभिप्रायमकर्त्रभिप्रायं च क्रियाफलमस्ति MahāBh. i. 292.21 (*on* i. 3.72); आचार्यकरणे ह्यात्मनेपदमकर्त्रभिप्राये स्मृतम् NayaVi. 19.7 (*on* i. 1.1); 20.9 (*on* i. 1.1); कर्त्रभिप्राये क्रियाफलेऽपि परस्मैपदमकर्त्रभिप्राये चात्मनेपदं यथा स्यात् DhātuPra. 1.15 (9.18); 2.51 (82.10); अकर्त्रभिप्रायफलजनकक्रियायाम् PūrvottaVāNaMā. 294.8; 294.12; आत्मनेपदं त्वकर्त्रभिप्राये क्रियाफलेऽपि भवति VīraMi. (Saṁskāra) 337.11; शेषात् इत्यकर्त्रभिप्राये परस्मैपदं स्यादेव SiddhāKau. 463A.1.

अकर्त्रभिप्रायता (a-kartrabhiprāyatā) *f.* inapplicability to an agent, non-involvement of the agent कर्मगतमेवात्र फलमित्यकर्त्रभिप्रायतैव NayaVi. 50.3 (*on* i. 1.1)

अकर्त्रभिप्रायत्व (a-kartrabhiprāyatva) *n.* non-involvement of the agent, not accruing to the agent (of the action) अकर्त्रभिप्रायत्वान्नयतेरात्मनेपदविधानस्य NyāyRaMā. 15.20; अव्यवहितफलस्याकर्त्रभिप्रायत्वेऽप्यात्मनेपदम् S'rutaPra. iA. 31.8 (*on* i. 1.1)

अकर्त्रभिप्रायार्थ (a-kartrabhiprāyārtha) *adj.* intended (to show) the inapplicability to the agent, meant (to indicate) the non-involvment of the agent अकर्त्रभिप्रायार्थोऽयमारम्भः KāśiVṛ. *on* i. 3.20; अकर्त्रभिप्रायार्थं हि नयतेरात्मनेपदविधानम् Kāśi. i. 39.27 (*on* i. 88); NyāyRaMā. 15.22; पुनर्विधानस्याकर्त्रभिप्रायार्थत्वात् S'rutaPra. iA. 30.24 (*on* i. 1.1); इहोभयपदिनामात्मनेपदमकर्त्रभिप्रायार्थम् PrakriKau. ii. 490.3; तस्मादकर्त्रभिप्रायार्थः (संस्कारः) Yukti-Sneha. 9.34 (*on* i. 1.1); आत्मनेपदविधानस्य अकर्त्रभिप्रायार्थत्वात् PūrvottaVāNaMā. 291.15; S'ivārkaMaDī. i. 25.10 (*on* i. 1.1); i. 25.30 (*on* i. 1.1); अकर्त्रभिप्रायार्थमिदम् SiddhāKau. 455A.16 = 460A.1; Prasā. ii. 133.17; ii. 400.17; ii. 407.22; ii. 420.5.

अकर्त्रर्थत्व (a-kartrarthatva) *n.* the absence of capacity to convey the sense of the agent शिल्करणसामर्थ्यादकर्त्रर्थत्वेऽपि शबादिः Prasā. ii. 671.16.

अकर्त्रर्थप्रत्यय (a-kartrarthapratyaya) *m.* an affix not denoting an agent अकर्त्रर्थप्रत्ययान्तस्य कथं शासितृवाचित्वम् S'rutaPra. ii. 162.21 (*on* i. 4.33)

अकर्त्रात्मन् (akartrātman) *m.* the soul as inactive, the soul as non-doer अकर्त्रात्मत्वबोधात् कर्मप्रदाहसिद्धिः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 788.16 (*on* iv. 1.13); 789.19 (*on* iv. 1.14); 791.5 (*on* iv. 1.15); योऽकर्त्रात्मानमीप्सति TaiUBhāVā. 47.22(2); BṛĀraUBhVā. iii. 2.27; NaiṣkSi. 46.6; अकर्त्रात्मानुभवोद्देशेन हि श्रवणादिविधानम् PrakaVi. 1006.20; 1006.22; 1031.9.

अकर्त्राप्य (a-kartrāpya) *adj.* not to be obtained by the agent अकर्त्राप्ये फले विधिरयम् JaineVyā. 25.18 (*on* i. 2.12)

अकर्त्रेकान्त (a-kartrekānta) *m.* which is not a part or limb of the doer or subject of an action Vār. 2 *on* P. v. 1.37.

अकर्दम (a-kardama) *adj.* [*f.* –ā] **A** free from mud or mire, pure सुपुष्पिताः पुष्करिण्यः सुपुण्याः । अकर्दमा मीनवत्यः सुतीर्थाः MahāBhā. iii. 184.6; iii. 758*.1; v. 157.18; अकर्दमामनुदकाममर्यादामलोष्टकाम् । अश्वभूमिं प्रशंसन्ति MahāBhā. xii. 101.18; अकर्दममिदं तीर्थं भरद्वाज निशामय Rāmā. i. 2.5; ii. 95.26; समव्यूढतीर्थमकर्दमग्राहमुदकमवतारयेयुः ArthS'ā. i. 315.10 (2.29); अकर्दमे पतिष्यामि जातः पातोऽस्य कर्दमे PramāVāBh. 195.33; रथभूमिरकर्दमा (मता) AgniP. 241.30; पूर्वं भूमिं परीक्षेत वाह्यालीहेतवे नृपः । अकर्दमामपाषाणाम् Mānaso. iv. 4.662; (योषितः) अकर्दमां नदीं ... गच्छेयुः VṛHāriSm. 8.506; अकर्दमा वनोद्देशाः ... सेविता वारणैः सार्धम् Hastyāyur. 14.26 (1.1); 82.1 (1.12); 582.17 (4.4); **B** name of a region दक्षिणरश्मि दिशो भागे बुद्धक्षेत्रमकर्दमम् MaVastuAva. i. 124.1.

अकर्बुर (a-karbura) *adj.* [*f.* –ā] not variegated, not spotted सा मे तनुरकर्बुरा LakṣmīT. 14.31.

अकर्मक (a-karmaka) *adj.* [*f.* –ikā] **A i** intransitive (root) अकर्मकाच्च P. i. 3.26; KāśiVṛ. *on* i. 3.26; Nyās. 1.228 (*on* P. i. 3.26); KātanVṛ. iii. 2.42; PrakriKau. ii. 405.2; P. i. 3.35; PrakriKau. ii. 410.2; Prasā. i. 395.20; P. i. 3.45; KātanVṛ. iii. 2.42; जानातेरकर्मकस्याप्रयोगात् Kāśi. ii. 129.28 (*on* 5 (3).70); SiddhiTra. 22.4–5; S'rīBh. 43.6 (*on* i. 1.1); PrakriKau. ii. 413.4; अनोरकर्मकात् P. i. 3.49; KātanVṛ. iii. 2.42; विभाषाकर्मकात् P. i. 3.85; S'ākaṭāVyā. i. 4.70; PrakriKau. ii. 393.9; Prasā. ii. 393.16; SiddhāKau. 462B.15; अणावकर्मकाच्चित्तवत्कर्तृकात् P. i. 3.88; NayaVi. 19.4 (*on* i. 1.1); PrakriKau. ii. 395.3; गतिबुद्धिप्रत्यवसानार्थशब्दकर्माकर्मकाणामणि कर्ता स णौ P. i. 4.52; सिद्धं तु कालकर्मणामकर्मकवद्वचनात् Vār. 9 (*on* P. i. 4.52); SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 1.42; SiddhāKau. 135B.2; BhāṭṭCin. i. 97.14 (*on* i. 1.4); चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच् P. iii. 2.148; S'ākaṭaVyā. iv. 3.236; SiddhaHe. v. 2.43; PrakriKau. ii. 589.2; SiddhāKau. 512B.10; चलनार्थत्वे समाने गच्छतिः सकर्मकः चलतिश्चाकर्मकः S'āstrDī. 122.22 (*on* i. 1.5); TantrRa. 139.17 (*on* iv. 2.17); लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः P. iii. 4.69; कर्मवदकर्मकवद्वचनम् Vār. 1 (*on* P. ii. 3.52); अकर्मकाणां भावे लो भवतीति भावे लो यथा स्यात् । मातुः स्मर्यते । पितुः स्मर्यते MahāBh. i. 465.3 (*on* ii. 3.52); PrakriKau. ii. 6.2; SiddhāKau. 332B.2; गत्यर्थाकर्मकश्लिषशी–

कृस्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च P. iii. 4. 72; Kātan. iv. 6. 49; MīmāKau. iii (2). 22. 11 (*on* ii. 1. 5); SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 4. 138; SiddhaHe. v. i. 11; जीर्यतिरकर्मकः । भावे तर्हि प्राप्नोति MahāBh. ii. 83. 14 (*on* iii. 1. 105); Nyās. 3. 714 (*on* P. vii. 2. 26); मुचोऽकर्मकस्य गुणो वा P. vii. 4. 57; PrakriKau. ii. 343. 6; Prasā. ii. 344. 5; TātpaṬ.(Vā.) 38. 1 (*on* i. 1. 1); अकर्मका अपि वै सोपसर्गाः सकर्मका भवन्ति MahāBh. i. 107. 10 (*on* i. 1. 44); ii. 84. 5 (*on* iii. 1. 107); Nyās. 1. 320 (*on* P. i. 4. 91); S'ākaṭāPari. 8; PrakriKau. ii. 427. 2; Prasā. i. 402. 16; कालकर्मका अकर्मकवद्भवन्तीति वक्तव्यम् MahāBh. i. 338. 5 (*on* i. 4. 52); कर्मादिष्वकर्मकवद्भावो वक्तव्यः MahāBh. i. 465. 3 (*on* ii. 3. 52); अकर्मकस्य कर्ता कर्मवद्भवति MahāBh. ii. 66. 10 (*on* iii. 1. 87); अकर्मकाश्चापि ण्यन्ताः सकर्मका भवन्ति MahāBh. iii. 289. 5 (*on* vii. 2. 26); S'ākaṭāVyā. i. 3. 117; फलव्यापारयोरेकनिष्ठतायामकर्मकः VaiyāBhū. 13 (56. 23); अकर्मको घिः । अकर्मको धुधिसञ्ज्ञो भवति JaineVyā. i. 2. 2; कालभावाध्वदेशानामन्तर्भूतक्रियान्तरैः । सर्वैरकर्मकैर्योगे कर्मत्वमुपजायते VākyaP. iii. 7. 67; तद्योगी तेन धात्वर्थो न कश्चित्स्यादकर्मकः TantrVā. 354. 21 (*on* ii. 1. 1); समः पृच् सृजज्वरोऽकर्मकात् S'ākaṭāVyā. iv. 3. 244; कालश्चाकर्मकाणां कर्मसंज्ञो भवतीति ManuBh. i. 127. 25 (*on* 2. 101); सकर्मका(क)र्मकाच्च कर्तरि द्विपदे स्मृताः । सकर्मकाकर्मणि च तदादेशस्तथेरितः AgniP. 357. 2; णि···आत्मनेपदाकर्मक···चिण् च SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 3. 106; वह प्रापण इति सकर्मकोऽयम् । अर्थान्तरे वृत्ते(?त्तेः) स्यन्दनेऽर्थे वर्तमानोऽकर्मकः नदी वहतीति DhātuPra. 1. 1012 (74. 13); जयेऽजयाभिभवयोराद्येऽर्थेऽसावकर्मकः DaivaVyā. 13; S'ivārkaMaDī. i. 5. 12 (*on* i. 1. 0); न चाभ्याददातिर्गत्यर्थः, स्वीकरणार्थत्वात् । नाप्यकर्मकः, सर्वमिदमिति श्रवणात् S'rutaPra. iB. 293. 7 (*on* i. 2. 2); आभ्यामकर्मकात्तपः प्राग्वत् । उत्तपते । वितपते PrakriKau. ii. 405. 4; ii. 440. 10; अण्यन्तस्याकर्मकत्वात् पूरिर्ण्यन्तोऽत्र गृह्यते Prasā. ii. 691. 14; ननु युधिरकर्मकस्तत्कथं कर्मवाच्युपपदं घटते Prasā. ii. 546. 18; न चाण्यन्तेऽण्यन्तर्भावितण्यर्थे शम्भुर्घटं भवतीत्यादौ प्रत्ययार्थसमानाधिकरणव्यापारार्थकत्वादकर्मकत्वलक्षणातिव्याप्तिरिति शङ्क्यम् VaiyāBhū. 39. 13 (*on* 7); परंपरया फलसंबन्धमादाय सकर्मकत्वोक्तावकर्मकस्यापि तदापत्तेः GuruCandr. ii. 163. 6; प्रासादाधिकरणकाचारतुल्याचारः क्यजन्तार्थः स चावस्थानरूप एवेत्यकर्मक इति VyutpaVā. 141. 5; युज समाधौ··· अकर्मकः । युज्यते योक्ता SiddhāKau. 404A. 12; रुचावकर्मकः (the root *svād–*) SiddhāKau. 352B. 2; अकर्मकाणां कर्ता हि क्रियया सहैकत्वमेव भजति Bhāsk. i. 203. 7 (*on* i. 5. 2); कर्मणः प्रश्नविषयस्य धात्वर्थेनोपसंग्रहादकर्मकावेतौ LaS'abdeS'e. i. 492. 8; सुपीत्येतत्त्वकर्मकेषु सावकाशम् LaS'abdeS'e. ii. 768. 26; **A ii** an intransitive (activity or action), (an action) which does not affect anything other than the subject or doer of the action धातोरर्थान्तरे वृत्तेर्धात्वर्थेनोपसंग्रहात् । प्रसिद्धेरविवक्षातः कर्मणोऽकर्मिका क्रिया VākyaP. iii. 7. 88; अकर्मिका चासौ क्रिया च अकर्मकक्रिया Nyās. 1. 228 (*on* P. i. 3. 26); (क्रिया भवति) द्वेधा सकर्मिकाकर्मिका चेति Kāvyālaṅ.(Ru.) 7. 5; एकस्य हि सकर्मकत्वाकर्मकत्वे एकरूपेण विरुद्धे न तु रूपान्तरेणापि; मानाभावात्, यथा स्थितेरकर्मिकाया अपि अगमनत्वेन रूपेण सकर्मकत्वम् AdvaiSi. 481. 2; **B** not having an object यागस्तु प्रकृत्या अकर्मको देवताकर्मको वा कथं स्वर्गेण संबध्येत BhāvanāVi. 76. 1; माध्यमिकास्तु ज्ञेयाभावादकर्मकज्ञानानुपपत्तेर्ज्ञानस्याप्यभावमिच्छन्ति Kāśi. ii. 36. 11 (*on* 5 (2). 15); तत्कर्तैव धर्मिण्यकर्मकं क्रियान्तरमन्वाचीयते SaraKaṇṭhā. 491. 13; ज्ञानं स्वयं प्रतिभासत इत्यादावकर्मकस्य तस्य चकासनात् SyādvāMañ. 12(38); निरुपाधिमात्मानं पश्यतोऽहंप्रत्ययो नान्यकर्मक इत्यकर्मको वात्मकर्मको वाभ्युपगन्तव्यः NyāySu.(Ja.) 157A. 8 (*on* i. 2. 1); **C** devoid of any action, inactive नाकर्मकोऽस्ति भावो हि न नामास्ति निरर्थकम् BṛDe. 1. 31; भगवान्···। नामरूपक्रिया धत्ते सकर्माकर्मकः परः BhāgP. ii. 10. 36; ववन्दिरे यत्स्मरणानुभावतः स्वायंभुवं धाम गता अकर्मकम् BhāgP. viii. 21. 3; ओजः सहोबलयुतं बिभ्रद्देहमकर्मकम् BhāgP. xi. 8. 4; **D** leading to the cessation of action यतो निवर्तते कर्म स दोषोऽकर्मकः स्मृतः BhāgP. xi. 21. 9; **E** not worthy of the rite चोदितः प्रोक्षणायाह दुष्टमेतदकर्मकम् BhāgP. ix. 6. 8.

अकर्मक (a–karmaka) *n.* name of a Piśāca पिशाचास्ते···। युग्मानि षोडशाथानि···। नामतस्तान् प्रवक्ष्यामि···। अकर्मकः कर्मकी च [? perhaps अकर्मकोऽकर्मकी *vs* cf. ii. 7. 382; ii. 7. 390]; BrahmāṇḍP. ii. 7. 379.

अकर्मकक्रिया (akarmaka–kriyā) *f.* an intransitive action राधोऽकर्मकाद्वृद्धावेव । वृद्धिग्रहणमकर्मकक्रियोपलक्षणम् DhātuPra. 4. 74 (95. 8); ननु च तिङतेरकर्मकक्रियावचनत्वान् न कर्मणि वृत्तिरुपपद्यते Nyās. 1. 227 (*on* P. i. 3. 24); अकर्मकादकर्मकक्रियावचनादित्यर्थः Prasā. ii. 405. 10; कालाध्वभावदेशानामकर्मकक्रियायोगे कैश्चित्कर्मप्रत्ययार्थं विभाषया कर्मत्वमनुशिष्यते VyutpaVā. 144. 11; अकर्मकक्रियोद्देश्यस्य संप्रदानत्वं न स्यात् LaS'abdeS'e. i. 488. 1.

अकर्मकता (akarmaka–tā) *f.* intransitiveness, the state of not having an object किं च यत्नार्थकत्वे करोतेर्यततेरिवाकर्मकतापत्तिः MīmāKau. iii (2). 20. 11 (*on* ii. 1. 5); iii (2). 22. 8 (*on* ii. 1. 5); यती प्रयत्ने इतिवत् यत्नार्थकतायां कृञोऽकर्मकता स्यात् VaiyāBhū. 29. 5 (*on* 5); मातुः स्मर्यते इतिवदविवक्षितकर्मत्वेनाकर्मकतायां सूत्रेणैव सिद्धे निपातनं व्यर्थं स्यात् LaS'abdeS'e. ii. 795. 18.

अकर्मकत्व (akarmaka–tva) *n.* **A** intransitiveness, nature of not having a grammatical object अकर्मकत्वादस्यादेर्न तावत्कर्म विद्यते BṛĀraUBhVā. (Sambandha) 702; द्वितीया च सत्यपि जीवतेरकर्मकत्वेऽपि इषिक्रियापेक्षया । सन्नन्तोऽपि धातुरिच्छायां वर्तते ManuBhā. i. 341. 2 (*on* 4. 27); अकर्मकत्वादात्मनेपदं परस्परोपपदाच्च AbhinBhā. ii. 93. 16 (*on* 10. 2); पटमिच्छति पटीयतीति धात्वर्थेन कर्मण उपसंग्रहेऽकर्मकत्वम् DhātuPra. 1. 1012 (74. 15); अत्र हन्तेर्नाकर्मकत्वम्, न स्वाङ्गकर्मकत्वमित्यात्मनेपदाप्राप्तिः आजघ्नेपदमसाधु Kāvyānu.(He.) 164. 7; वृक्षं त्यजति इत्यादावकर्मकत्वप्रसङ्गाच्च KhaṇḍanKhā. 106. 2; तेनाणावकर्मकत्वविवक्षायां परस्मैपदं भवत्येव PadMañ. on Kāśi. *on* i. 3. 89; अकर्मकत्वात् प्रकाशतेः VedāntKa. 107. 15 (*on* i. 1. 5); संपूर्वस्य वेत्तेरकर्मकत्व एवात्मनेपदम् । अत्र तु कर्मास्ति SyādvāMañ. 20 (30); यदा कर्मैव कर्तृत्वेन विवक्ष्यते तदा सकर्मकाणामप्यकर्मकत्वात् कर्तरि भावे च लकारः PrakriKau. ii. 436. 1; ii. 573. 8; Prasā. ii. 5. 3; ii. 430. 14; त्वत्पक्षेऽपि परिणतेरकर्मकत्वात् Nyāyāmṛ. 219A. 8; फलमात्रार्थस्यापि धातोराख्यातार्थव्यापारव्यधिकरणत्वसमानाधिकरणत्वाभ्यामर्थगताभ्यां सकर्मकाकर्मकत्वव्यवहारः RasGaṅ. 394. 4; पक्षे आसेरकर्मकत्वात् कर्तरि भावे च— आसितो मुकुन्दः आसितं तेन SiddhāKau. 508B. 5; स्वार्थफलसमानाधिकरणव्यापारवाचकत्वरूपाकर्मकत्वस्य VaiyāBhū. 29. 13 (*on* 5); 57. 23 (*on* 13); **B** the state of not being an object or topic (*viṣaya*) तस्मात् पक्षप्रतिपक्षशब्देन परिच्छेदकयोः साधनोपालम्भयोर्ग्रहणं तयोरकर्मकत्वात् NyāyVā. 146. 16 (*on* i. 1. 41)

अकर्मकत्वाङ्गीकार (akarmakatvāṅgīkāra) *m.* acceptance of (a root) as being intransitive कृञोऽप्यकर्मकत्वाङ्गीकारे MīmāKau. iii (2). 22. 18 (*on* ii. 1. 5); पच्यादेरपि फलाविवक्षायामकर्मकत्वाङ्गीकारात् MīmāKau. iii (2). 23. 1 (*on* ii. 1. 5)

अकर्मकत्वादिविभजन (akarmakatvādi–vibhajana) *n.* division of intransitiveness etc. नन्वर्थविशेषान्तर्भावेणाकर्मकत्वादिविभजनादत्रालङ्काराद्यर्थे कथं कर्मणि लकारः VaiyāBhū. 207. 10 (*on* 42)

अकर्मकत्वानापत्ति (akarmakatvānāpatti) *f.* contingency of not being intransitive एवं हि यतेरप्यकर्मकत्वानापत्तेः VaiyāBhū. 29. 11(5)

अकर्मकत्वापत्ति (akarmakatvāpatti) *f.* contingency of being intransitive 'आत्मानञ्जानामि' इत्यत्र च परत्वाभावादकर्मकत्वापत्तेः KhaṇḍanKhā. 106. 4; विष्णुं यजते···इत्यादौ···यजधातोरप्यकर्मकत्वापत्तेश्च VaiyāBhū. 30. 5(5)

अकर्मकत्वाव्यभिचार (akarmakatvāvyabhicāra) *m.* non-variance of intransitiveness वृद्धावकर्मकत्वाव्यभिचारात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* i. 4. 39.

अकर्मकत्वासिद्धि (akarmakatvāsiddhi) *f.* failure of being proved as intransitive जुहोतेरकर्मकत्वासिद्धेः होः कर्मणि तृतीया चकाराद् द्वितीया च स्यात् MīmāKau. iii. 78. 8 (*on* ii. 1. 12)

अकर्मकधातु (akarmaka–dhātu) *m.* an intransitive root अकर्मकधातुभिर्योगे देशकालाध्वभावेभ्यो वा द्वितीयेति केचित् PrakriKau. i. 463. 5; अकर्मकधातुभिर्योगे देशः कालो भावो गन्तव्योऽध्वा च कर्मसंज्ञक इति वाच्यम् SiddhāKau. 135A. 3; एवं च स्वास्थ्यकामः स्वपेदित्याद्यकर्मकधातूनामपि स्वास्थ्यादिभाव्यकत्वोपपत्तिः BhāṭṭCin. i. 83. 2 (*on* i. 1. 4); अकर्मकधातुभिरिति कर्मत्वाद् द्वितीया च BālamBha. i. 361. 3 (*on* 1. 113); अकर्मकधातुस्थलेऽपि···द्वितीया LaS'abdeS'e. ii. 286. 5; Prasā. i. 392. 8; VaiyāBhū. 30. 16(5)

अकर्मकनिबन्धन (akarmaka–nibandhana) *adj.* pertaining to intransitive roots अन्यथा पचादीनामपि कर्माविवक्षायामकर्मकनिबन्धनानि कार्याणि भवेयुः Pradī. ii. 275B (*on* i. 4. 52)

अकर्मकनिवृत्ति (akarmaka–nivṛtti) *f.* removal or elimination of the intransitive root अकर्मकनिवृत्त्यर्था कर्मश्रुतिः स्यादास्ते शेत इति Pradī. iii. 117A (*on* iii. 1. 87)

अकर्मकप्रकाश (akarmaka–prakāśa) *m.* cognition without any object (of knowledge) न च घटं जानामीति सकर्मकज्ञानरूपवृत्त्यन्या घटः प्रकाशत इत्यकर्मकप्रकाशरूपा चिदनुभवसिद्धेति वाच्यम् Nyāyāmṛ. 219A. 6.

अकर्मकप्रकृतिक (akarmakaprakṛti–ka) *adj.* having an intransitive base अकर्मकप्रकृतिकण्यन्तानां कथं द्विकर्मकत्वम् LaS'abdeS'e. i. 461. 14.

अकर्मकप्रत्यय (akarmaka–pratyaya) *m.* cognition devoid of an object पूर्वोक्तेषु तावत्कल्पेषु विरोधः अकर्मकप्रत्ययासंभवात् Kāśi. ii. 45. 18 (*on* 5. 41)

अकर्मकर (a–karmakara) *adj.* not engaged in work, not doing a ritual act, non-participant in work कर्मकरणार्थं सत्काररूपेणाकर्मकराय दत्तं···पुनःप्रत्याहरणीयत्वाददत्तमित्युच्यते SmṛtiCan. iv. 451. 17; दक्षिणाम्नानानुपपत्तिः तस्या अदृष्टार्थत्वाङ्गीकारेणाकर्मकरेभ्योऽपि ब्राह्मणेभ्यो दानोपपत्तेः BhāṭṭDi. iii. 219. 19 (*on* x. 2. 11); तस्मादकर्मकराय द्रेष्याय दानमदृष्टफलमेव MayūMāli. 669. 21

(*on* x. 2. 16)

अकर्मकरण (a-karmakaraṇa) *adj.* **1** not the instrument of the performance of a specific religious activity मन्त्राश्चाकर्मकरणास्तद्वत् MīmāSū. iii. 1. 15; **2** not fit for doing manual work कमठीपृष्ठकठिनावकर्मकरणौ करौ। राज्यहेतू शिशोरस्य SkandP. iv. 11. 65.

अकर्मकरत्व (akarmakara-tva) *n.* the state of not performing any rite or deed यजमानस्याकर्मकरत्वेनाप्राप्तस्य प्रापकमिदं वचनम् S'āstrDī. 482. 19 (*on* vi. 4. 4)

अकर्मकवत् (akarmaka-vat) *ind.* like an intransitive root सिद्धं तु कालकर्मणामकर्मकवद्वचनात् Vār. 9 (*on* P. i. 4. 52); कालकर्मका अकर्मकवद् भवन्तीति वक्तव्यम् MahāBh. i. 338. 5 (*on* i. 4. 52); कर्मादिष्वकर्मकवद्वचनम् Vār. 1 (*on* P. ii. 3. 52)

अकर्मकविषय (akarmaka-viṣaya) *m.* the sphere of intransitive roots कर्तृसंज्ञा त्वकर्मकविषये सावकाशा LaS'abdeS'e. i. 487. 8.

अकर्मकस्वभावत्व (akarmakasvabhāva-tva) *n.* the state of being of the nature of an intransitive root अकर्मकस्वभावत्वमपनीयते Nyās. 1.557 (*on* iii. 1. 87)

अकर्मकाख्यात (akarmakākhyāta) *n.* the personal suffix of an intransitive verb करोतेः सकर्मकत्वादकर्मकाख्यातानामपि ··· सिद्धा ··· सकर्मिका भावना TantrVā. 355. 12 (*on* ii. 1. 1)

अकर्मकाधिकार (akarmakādhikāra) *m.* the sphere or province of intransitive roots अथास्मिन्नकर्मकाधिकारे ये सकर्मकाः···तेषां कथमकर्मकत्वम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* i. 3. 29; अत एवाकर्मकाधिकारे श्रुदृश्यादिभ्य आत्मनेपदविधानं संगच्छते LaS'abdeS'e. i. 467. 11.

अकर्मकारकत्व (akarmakāraka-tva) *n.* the state of not being an object of a transitive action न च संवेद्यज्ञानेनैव तत्सिद्धिरकर्मकारकत्वात् PañcPā. 29. 14 (*on* i. 1. 0)

अकर्मकारिन् (akarma-kārin) *adj.* performing an evil or improper act अकर्मकारिणं (v. l. अवर्णकारिणं) सत्सु कुलवंशस्य नाशनम्। कलिं पुत्रप्रवादेन संजय त्वामजीजनम् MahāBhā. v. 131. 27.

अकर्मकाल (a-karmakāla) *m.* the time when the ritual is not performed द्रव्यस्य चाकर्मकालनिष्पत्तेः प्रयोगः सर्वार्थः स्यात् MīmāSū. xi. 3. 2; यत्त्वकर्मकालेऽवहन्तिमन्त्रेण माणवको न पूर्णिकाऽवहन्ति प्रकाशयितुमिच्छतीति S'ābaBh. 156. 10 (*on* i. 2. 40); 1541. 15 (*on* vii. 2. 1); 1546. 20 (*on* vii. 2. 15); 1703. 6 (*on* ix. 2. 3); 2167. 14 (*on* xi. 3. 2); स एवाकर्मकाले अभेदेनाप्युपास्यः AitUBh. 241. 15 (*on* 1. 0); तदा तदेव ज्ञानमकर्मकालोपात्तमप्यग्निवत् क्रतूनामङ्गम् S'āstrDī. 455. 2 (*on* vi. 1. 7); 601. 17 (*on* ix. 2. 2); MayūMāli. 601. 33 (*on* ix. 2. 2); 602. 13 (*on* ix. 2. 2); 818. 37 (*on* xi. 3. 2); अकर्मकालेऽपि···आहवनीयदर्शनं चोपपद्यते BhāṭṭCin. 80. 8 (*on* xv. 2. 10)

अकर्मकालत्व (akarmakāla-tva) *n.* the state of not being performed or done during the prescribed time (for any ritual) यूपश्चाकर्मकालत्वात् MīmāSū. xi. 3. 3; इदमपि ह्याधानवदकर्मकालत्वादगृह्यमाणविशेषतन्त्रम् NyāyRa. 649. 12 (*on* 19. 40); अकर्मकालत्वादगृह्यमाणविशेषो यूपः S'āstrDī. 819. 7 (*on* xi. 3. 3); MayūMāli. 836. 33 (*on* xi. 4. 7); 856. 36 (*on* xii. 1. 19)

अकर्मकाविषयत्व (akarmakāviṣaya-tva) *n.* the nature of not having an intransitive root as its sphere अनन्तरयोगस्य···अकर्मकाविषयत्वात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* i. 3. 58.

अकर्मकुशल (a-karmakuśala) *adj.* not skilled in doing work भिषजा नित्यमशास्त्रज्ञेनाकर्मकुशलेन···न (नागानां) नस्यकर्म प्रदातुमित्येतन्मे विवक्षितम् Hastyāyur. 619. 9 (4. 7)

अकर्मकृत् (a-karmakṛt) *adj.* inactive, free from action, not doing any action or work or duty, idle तथैव हठबुद्धिर्यः शक्तः कर्मण्यकर्मकृत्। आसीत MahāBhā. iii. 33. 13; न हि कश्चित् क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् BhagGī. 3. 5 = BṛDharmaP. ii. 1. 10; देहवान् न ह्यकर्मकृत् BhāgP. vi. 1. 44; विष्णौ च सात्त्विकी शक्तिस्तया हीनोऽप्यकर्मकृत् DevīBhāP. i. 8. 35; तस्थावकर्मकृत्तूष्णीं संशयानो गृहे तदा YogVā. i. 1. 11.

अकर्मकृत (a-karmakṛta) *adj.* not caused by (good or bad) action अन्तरादित्यविद्यायामकर्मकृतस्वेच्छागृहीतदिव्यविग्रहयोगः समर्थितः S'rutaPra. ii. 2. 16 (*on* i. 3. 1); i. 137. 15 (*on* i. 1. 4); ii. 654. 8 (*on* iv. 4. 22); अनित्यं च द्विविधम् अकर्मकृतं कर्मकृतं चेति NyāySiA. 210. 8 = YatīndraDī. 46. 3.

अकर्मग (a-karmaga) *adj.* not engaged in active work अकर्मगे(?) प्रयुज्येत गजः संयानकर्मणि Hastyāyur. 322. 18 (2. 67)

अकर्मज (a-karmaja) *adj.* **A** that which cannot be achieved by action (effort) नास्य किंचिदविज्ञातं नास्य किंचिदकर्मजम्···इति कृष्णममन्यत MahāBhā. ii. 12. 27; **B** not originated from action उत्पत्त्यादिविरुद्धोऽयं लोको येषामकर्मजः BṛĀraUBhVā. ii. 4. 31; शरीरम्। तद् द्विविधं कर्मजमकर्मजं चेति NyāyPari. 509. 10; शरीरं द्विविधम्—नित्यानित्यभेदात्।···अनित्यं द्विविधम् अकर्मजं तज्जं चेति VedāntRaMañ. 31. 6 (*on* 1. 3)

अकर्मजत्व (akarmaja-tva) *n.* the state of not being originated from action यथोक्तपरमाणुद्व्यणुकसंयोगः कारणाकारणसंयोगा(दे)रन्यः संयोगत्वे सति अकर्मजत्वात् TarkSaṁ.(Ā.) 71. 1.

अकर्मजन्य (a-karmajanya) *adj.* not originated from action, not caused by action विदुषः···अकर्मजन्यदेहादिसंबन्धलक्षणार्थोपलब्धेः VedāntKau. 323. 13 (*on* iii. 3. 30); 323. 14 (*on* iii. 3. 30); अप्राकृतं मम स्थानम्···अकर्मजन्यमिच्छातः स्थायि मे निर्गुणं हि तत् GopāKeCan. 106. 33.

अकर्मजन्यत्व (akarmajanya-tva) *n.* the state of not being born of action अतो यदीयं कर्मजन्या (प्रीतिः) स्यात् कैश्चिदेव अनुभूयेत। अकर्मजन्यत्वे न दोषः ṬupṬ. 83. 24 (*on* vi. 1. 1)

अकर्मज्ञ (a-karmajña) *adj.* **A** not knowing what to do ब्रह्माथ तान् दृष्ट्वा ह्यकर्मज्ञान् सुरासुरान्। तेषां शपितुमारेभे SkandP. i (1). 9. 103; **B** not knowing his work अकर्मज्ञं स्थपतिं यः प्रयोजयेत्। न तस्य वास्तु सिध्येत SamarāSū. 45. 8; **C** not knowing the practice or devoid of practical knowledge शास्त्रज्ञो वाप्यकर्मज्ञः कर्मज्ञो वाप्यशास्त्रवित्। उभौ तौ गर्हितौ वैद्यौ Hastyāyur. 39. 16 (1. 4)

अकर्मठ (a-karmaṭha) *adj.* **A** inefficient, incapable यात्रासु यस्य ध्वजिनीभरेण दोलायमाना सकला धरित्री। आर्द्रव्रणाधिष्ठितपृष्ठपीठमकर्मठं कूर्मपतिं चकार VikraDeC. 1. 82; लिखितुं तु यथावस्थं विश्वकर्माऽप्यकर्मठः SamarāSaṁ. 8. 46; **B** not useful in sacred rites (कलिः) विभीतकं ददर्शैकं कुटं धर्मेऽप्यकर्मठम् NaiṣC. 17. 211; **C** not eagerly engaged in sacred rites क्षेत्रदेशास्तु चत्वारस्तस्य तिष्ठन्त्यकर्मठाः S'āliC. 2. 6 (comm. जम्बूद्वीपस्य)

अकर्मठत्व (akarmaṭha-tva) *n.* the state of not being active अत्र कर्मठत्वेन सम्भावितस्य नयनस्य अकर्मठत्वम् AlaṅkāRa. 57. 35.

अकर्मण्य (a-karmaṇya) *adj.* **A i** unfit for work or exertion, inefficient को मां प्रियमिवातिथिम्। भोजयिष्यत्यकर्मण्यम् Rāmā. ii. 58. 29; बलव्यसनानि।···अभृतं व्याधितं···अभृतव्याधितयोरभृतं तदात्वकृतवेतनं युध्येत न व्याधितमकर्मण्यम् ArthS'ā. iii. 35. 10 (8. 5); सर्वावस्थमप्यकर्मण्यमेव ब्राह्मण्यम् AvantiKa. 228. 13; NītiSā. 14. 75; अकर्मण्यो गतवया देशात् पुत्रेण वारितः RājTa.(Ka.) 7. 444; **A ii** not engaged in any vocation or particular work हिरण्यकरमकर्मण्यानाहारयेयुः ArthS'ā. ii. 194. 11 (5. 2); [*em.* for कर्मण्यान्]; **A iii** incapable of functioning, inactive यस्य कृत्स्नं शरीरार्धमकर्मण्यमचेतनम्। SuśruS. ii. i. 62; भिन्नं नेत्रमकर्मण्यम् SurśruS. iv. 2. 42; AṣṭāSaṁ. i. 301. 23 (3. 15); AṣṭāHṛ. iii. 15. 39; RugVi. 22. 40; आर्तवं या न पश्यन्ति पश्यन्ति विफलं च याः।···अकर्मण्यमविस्रंसि किंजातमृतयश्च याः KāśyaS. 186A. 24; **A iv** idle, inactive, indolent स्त्यानमकर्मण्यं मे मनः TattvVai. 16. 17 (*on* 1. 10); कुण्ठोऽकर्मण्ये मूर्खे च AnekāSaṁ. 2. 103; ViśvaLoK. 86. 3; S'abdaRaSaK. 93. 7; **A v** incurable SuśruS. iv. 2. 42 comm. अन्ये तु अकर्मण्यमसाध्यमाहुः; **B i** not fit or useful for ritual अरण्यमिदमल्पोदम्···। अकर्मण्येषु वृक्षेषु स्थितविप्रस्थितद्विजम् HariVaṁ. 52. 13; कर्मणां परिशेषाणामकर्मण्यं हि तद्दिनम् ViṣṇuDhaP. i. 60. 16; **B ii** not fit to perform any religious duties or rites आराधकाद्याः कर्मण्या एवं चक्रादिलाञ्छिताः। देवतान्तरचिह्नैस्तैरकर्मण्यास्तु लाञ्छिताः PāraS. 15. 971; कर्मण्यास्ते अकर्मण्या ये च शास्त्रबहिष्कृताः। (तद्भवान् वक्तुमर्हति) VarāP. 114. 20; स्नानं कुर्यात्···अन्यथा त्वकर्मण्यो भवति PāñcRāRa. 105. 15; **B iii** that which is prohibited for religious purposes किं मया विकृतं कृतं··· भक्षितं किमकर्मण्यं सेवमानेन VarāP. 125. 154; अकर्मण्येन पुष्पेण यो मामर्चयते नरः। पतनं तस्य वक्ष्यामि VīraMi.(Pūjā.) 176. 8; **C** one who performs a sinful act (does an evil act) एका वेष्यं पतिं स्नानस्पष्टवेश्यानखव्रणम्। अकर्मण्येति जल्पन्ती कर्मण्या कमलैरहन् DvyāśraKā. 17. 60; **D** which makes one unfit (to worship) वराह उवाच।···अकर्मण्यानि वक्ष्यामि VarāP. 117. 4.

अकर्मण्यक (akarmaṇya-ka) *adj.* lazy, inactive कुण्ठे(? कुण्ठो)ऽकर्मण्यके मन्दमतौ च शस्तः KośaKaTa. 2. 4617.

अकर्मण्यता (akarmaṇya-tā) *f.* **A** indolence, the state of being inactive or indolent स्त्यानमकर्मण्यता चित्तस्य YogBh. 35. 7 (*on* 1. 30) = RajMār. 14. 6; यो हि···मोहमुपलभते तत्र अज्ञानमदालस्यभयदैन्याकर्मण्यतानास्तिक्यविषादस्वप्नादि च MāṭhVṛ. 21. 11 (*on* 12); **B** the state of being unfit to perform (a religious duty) अकर्मण्यता कर्मानर्हता TattvVai. 35. 23 (*on* 1. 30); अत्र च अकर्मण्यताहेतूनपराधानेवमाह PāñcRāRa. 143. 6.

अकर्मण्यत्व (akarmaṇya-tva) *n.* **A** inactivity, the state of being inactive चित्तस्याकर्मण्यत्वं स्त्यानम् SarvaDaSaṁ. 15. 229; **B** the nature or

state of being unfit for ritual purposes तत्र अनुत्सृष्टं तु मूत्रवदित्यादिवचनैस्तस्याकर्मण्यत्वनिर्धारात् VīraMi. 185. 28 (*on* 1. 100); 192. 1 (*on* 1. 100)

अकर्मण्यबीज (akarmaṇya-bīja) *n.* inefficient seed (i. e. semen) शोषमर्मवात°…अकर्मण्यबीजपरीता (अनुवास्या इति) KāśyaS. 167A. 30.

अकर्मतन्त्र (a-karmatantra) *adj.* not dependent upon or governed by actions अकर्मतन्त्रस्य जगन्ति कर्मभिर्निबध्यमानानि विमुञ्चतस्तव । अलीकलेशैरनुपप्लुता स्तुतिः Yādavā. 14. 52; 20. 79.

अकर्मतस् (akarma-tas) *ind.* **A** due to wrong or improper treatment अकर्मतश्च साध्यत्वं कश्चिद्रोगोऽतिवर्तते CaraS. ii. 2. 19; **B** because of not having the nature of an object नात्मना न तदंशेन गुणः स्वस्थोऽवगम्यते । अभिन्नत्वात् समत्वाच्च निरंशत्वादकर्मतः NaiṣkaSi. 67. 8 (comm. कर्मत्वाभावात्)

अकर्मता (akarma-tā) *f.* **A** inactivity कर्मनाशे मनोनाशो मनोनाशो (? शे) ह्यकर्मता । मुक्तस्यैष भवत्येव नामुक्तस्य कदाचन YogVā. iii. 95. 36; **B** the state of not being an object स्वर्गाय यजेत…अकर्मता च चतुर्थीनिर्देशात् BhāvanāVi. 36. 4.

अकर्मत्व (akarma-tva) *n.* **A** the state of not being an object (of an action) सोपसर्गस्य हि कर्मत्वे धात्वधिकारेऽपि सनोऽविधानमकर्मत्वात् Vār. 3 (*on* P. iii. 1. 7); न च संविदो ग्रहणमनधिकारात् अकर्मत्वाच्च NyāyVār. 9. 5 (*on* i. 1. 1); अदृष्टं तदकर्मत्वात् कौटस्थ्यान्नापि दृष्टिकृत् TaiUBhāVā. 182. 1 (Brahma-Vallī); लभेर्गत्यर्थत्वाण्णिच्यणौ कर्तुः कर्मत्वाकर्मत्वे KāvyālaṅSū. v. 2. 9; यदेव हि ज्ञानोत्पत्तावाप्यते तत्प्राप्यं कर्म । तथा चात्मेति कथमस्याकर्मत्वम् Kāśi.(Su.) ii. 130. 19 (*on* 5. 70); अनन्यत्वे चैत्रस्येव गन्तुः स्वसमवेतगमनक्रियाफलनगरप्राप्तिशालिनोऽप्यकर्मत्वप्रसङ्गात् Bhām. 390. 8 (*on* ii. 2. 10); अकर्मत्वात् स्वयंज्योतिरिति श्रुतेः TattvPradī.(Ci.) 25. 1; VedāntKa. 257. 15; शुद्धचितोऽसमवेतत्वादक्रियात्वाच्च तत्फलशालिनोऽपि जडस्याकर्मत्वापातात् Nyāyāmṛ. 509B. 7; **B** the state of not being a motive पशावनालम्भाल्लोहितशक्ृतोरकर्मत्वम् MīmāSū. iv. 1. 27; धात्वर्थस्य श्रौतस्यापि विधिज्ञानविरोधादकर्मत्वात् BhāvanāVi. 190. 1; **C** the state of not being a sanctioned or prescribed act अकर्मत्वात् तु नैवं स्यात् MīmāSū. vi. 1. 46; प्रतिषेधेष्वकर्मत्वात् क्रिया स्यात् प्रतिषिद्धानां विभक्तत्वादकर्मणाम् MīmāSū. vi. 2. 19; **D** the state of not being the category of karman (i. e. action), being other than the category of karman द्रव्यान्यत्वे शब्दस्य संयोगविभागयोरनपेक्षकारणत्वाभावादकर्मत्वे सति पारिशेष्याद्गुणत्वमेव ध्वनीनां भवति S'āstrDī. 146. 12 (*on* i. 1. 6)

अकर्मदर्शन (akarma-darśana) *n.* seeing as a non-action अकर्मणि कर्मदर्शनं कर्मणि च अकर्मदर्शनं विपरीतदर्शनम् GītāBh.(S'aṅ.) 123. 9 (*on* 4. 18)

अकर्मधारय (a-karmadhāraya) *adj.* not an appositional compound अकर्मधारये राज्यम् P. vi. 2. 130; अकर्मधारय इति किम् । परमराज्यम् KāśiVṛ. *on* P. vi. 2. 130; वर्ग्य इत्येवमादीन्युत्तरपदानि अकर्मधारये तत्पुरुषे समासे आद्युदात्तानि भवन्ति KāśiVṛ. *on* P. vi. 2. 131.

अकर्मन् (a-karmán) *adj.* **A i** one who does no pious work अ॒क॒र्मा दस्यु॑र॒भि नो॑ अम॒न्तुर॒न्यव्र॑तो॒ अमा॑नुषः ṚV. x. 22. 8; **A ii** inactive, idle, one who does no work, one who does not exert अकर्माणो हि जीवन्ति स्थावरा नेतरे जनाः MahāBhā. iii. 33. 3; अकर्मणां वै भूतानां वृत्तिः स्यान्न हि काचन MahāBhā. 3. 115*; 3. 118*; तस्मात् कर्मैव कर्तव्यं नास्ति सिद्धिरकर्मणः MahāBhā. xii. 10. 26; विहीनजमकर्माणं यः प्रगृह्णाति भूमिपः । उभयस्याविशेषज्ञस्तद्वै क्षत्रं नपुंसकम् MahāBhā. xii. 140. 30; कर्मज्ञानोद्भवं ब्रह्म न च ज्ञानमकर्मणः MatsyaP. 52. 6; अतिहासमकर्माणं…गुरुः शिष्यं विवर्जयेत् KulārT. 13. 17; न कोऽप्यत्र तिष्ठत्यकर्मा S'atS'lo. 83; निष्क्रियस्त्वकर्माऽनाश्रमी ManuBh. ii. 374. 14 (*on* 11. 17); तिष्ठाम्येको गृहेऽकर्मा भाग्यहीनोऽतिथे PadmP. iii. 14. 23; न त्वकर्मा भवेत् कोऽपि GaṇeP. ii. 138. 38; **A iii** not doing an appropriate act अकर्मणा कत्थितेन सन्तः कुपुरुषं विदुः MahāBhā. v. 157. 10 (Nīla. अकर्मणा अयुद्धेन); **A iv** free from action, actionless तमासीनमकर्माणं तत्त्वमार्गाग्रदर्शनम् । स्वसुतं देवहूत्याह BhāgP. iii. 25. 6; सर्वेभ्योऽपि भयं नास्ति मद्भक्तानामकर्मणाम् PāñcRā. (Nā.) i. 13. 9; **A v** evil-doer किमप्युपक्रम्यते तत्तथैव तैरेवमकर्मभिराख्यायमानमभितः प्रतिसमाधत्ते … रिपुः UdaySuKa. 5. 22; शृणुष्व … सर्वदानफलं सौम्य तेन श्राव्यमकर्मणाम् । VṛGautaSm. 530. 23 (6); **B** a category other than *karman* (i. e. action), which is not the karman-category न हि शब्दान्तरहेतुत्वं कर्मणि नाकर्मणीति NyāyVār. 54. 5 (*on* i. 1. 5); नित्यत्वमकर्मणामेव Kiraṇā. 32. 10; **C i** non-object i. e. non-karman (*kāraka*) अन्यार्थाप्तिविवक्षायामकर्मातिशयाद्विना । उद्देशादन्यवृत्त्यापि फलमेवेष्यतेतराम् BhāvanāVi. 137. 2; यत् खलूद्दिष्टवस्त्वन्तराया नान्तरीयकत्वेन विषयतामुपयदभिसंहितं तदकर्म अतिशयाभावात् BhāvanāVi. 138. 1; **C ii** intransitive (*root or sense*) अकर्मणां च धातूनां कालभावाध्वगन्तव्यदेशानां कर्मसंज्ञेष्यते Nyās. on KāśiVṛ. 1. 298 (*on* i. 4. 51); नित्यमकर्मगमिज्ञाद्यर्थशब्दकर्मदृशः S'ākaṭāVyā. i. 3. 118; i. 3. 125; गत्यकर्मण्याधारे च S'ākaṭāVyā. iv. 3. 53; वाऽकर्मणामणिक्कर्ता णौ SiddhaHe. ii. 2. 4; अकर्मैककर्मद्विककर्मणः…जानीयादाकराद्बुधः KośaKaTa. 2. 762; **D** other than the *karma* (*mārga*) (i. e. the *jñānamārga*) द्विधा तु संस्थिता मुक्तिः कर्मद्वारेऽप्यकर्मणि BrahmP. 88. 10; अकर्मणो हि ज्ञाननिष्ठायाः अपि कर्मैव ज्यायः । … अकर्मशब्देन ज्ञाननिष्ठैवोच्यते GītāBh.(Rā.) 174. 3 (*on* 3. 8); अकर्मेति कर्तुरात्मनो याथात्म्यज्ञानमुच्यते GītāBh.(Rā.) 255. 5 (*on* 4. 16); अकर्मशब्देनात्र कर्मेतरत् प्रस्तुतमात्मज्ञानमुच्यते GītāBh.(Rā.) 257. 3 (*on* 4. 18)

अकर्मन् (a-karman) *n.* **A** defective or imperfect act or performance यदिहोनमकर्म AitBr. 24. 5(640); यथैव श्रौतमग्न्यन्तरे क्रियमाणमकर्मैव स्यात् Bālakrī. i. 91. 12 (*on* 1. 96); **B** non-performance or not doing of an action अर्थलोपादकर्म स्यात् MīmāSū. iii. 1. 9; अकर्म क्रतुसंयुक्तं संयोगान्नित्यानुवादः स्यात् MīmāSū. iii. 4. 12; प्रतिषेधेष्वकर्मत्वात् क्रिया स्यात् प्रतिषिद्धानां विभक्तत्वादकर्मणाम् MīmāSū. vi. 2. 19; तदकर्मणि च दोषः MīmāSū. vi. 3. 3; vi. 3. 10; vi. 8. 14; ix. 4. 54; ix. 4. 55; x. 2. 3; x. 2. 5; x. 2. 12; x. 2. 13; x. 7. 43; x. 8. 10; xii. 1. 9; मा ते सङ्गोऽस्त्वकर्मणि BhagGī. 2. 47; अकर्म सामगानस्य S'ābaBh. 2068. 2 (*on* x. 8. 10); एवमिहापि विभक्तत्वादकर्मणाम् । नात्र कर्म प्रतिषिध्यते । अकर्ममात्रमुपदिश्यते S'ābaBh. 1400. 8 (*on* vi. 2. 19); अन्यद्धि कर्म भक्षणं प्रतिषिध्यमानम् अन्यदकर्म मानसः संकल्पः इति S'ābaBh. 1400. 10 (*on* vi. 2. 19); 1413. 19 (*on* vi. 3. 10); अकर्म च दारक्रियाया आधानोत्तरकाले S'ābaBh. 1511. 15 (*on* vi. 8. 14); अकर्मणि अकरणे प्रीतिर्मा भूत् GītāBh.(S'aṅ.) 55. 2 (*on* 2. 47); कर्म ज्यायः अधिकतरं फलतः, हि यस्मात्, अकर्मणः अकरणात् अनारम्भात् GītāBh. (S'aṅ.) 87. 12 (*on* 3. 8); 125. 4 (*on* 4. 18); GaṇeP. ii. 139. 7; अकर्मणि अननुष्ठाने…न तत्र ते सङ्गोऽस्तु GītāBh.(Rā.) 133. 1 (*on* 2. 47); दृष्टार्थलोपात् अवघातादीनां आज्यादिषु अकर्म स्यात् MīmāKau. ii. 146. 2 (*on* iii. 1. 9); **C** inaction अर्थांश्चाकर्मणा प्रेप्सुर्मूढ इत्युच्यते बुधैः MahāBhā. v. 33. 30; MahāBhāṬ. *on* v. 33. 30; MahāBhā. v. 157. 10; BhārArthaPra. *on* v. 33. 30; **D** sinful or evil act नाहं घ्नन्तं मृगान् राजन् विगर्हे त्वामकर्मणा (v. l. आत्मकारणात्) MahāBhā. i. 109. 18; केन गच्छन्ति नरकं नराः केन महामते । कर्मणाकर्मणा वापि श्रोतुं कौतूहलं हि नः LiṅgaP. i. 6. 31; (अथोऽभिधास्ये परमं मन्त्रं तत्र प्रगोपितम्)…सर्वेषां गोप्यम्…। स्वयंकृतमिवाकर्म ParamāKā. 126. 2; BhārBhāDī. *on* v. 33. 30; न भयं यान्त्यकर्मणि S'ukrNī. 2. 290; **E** not one's own occupation आपद्यथाकर्मसु वर्तमानान् विकर्मस्थान् संजय गर्हयेत MahāBhā. v. 28. 5; **F** non-ritual नित्यानां किल कर्मणाम् ईश्वरार्थे अनुष्ठीयमानानां तत्फलाभावात् अकर्माणि तानि उच्यन्ते गौण्या वृत्त्या GītāBh.(S'aṅ.) 125. 3 (*on* 4. 18); **G** absence of any activity or action कर्म नाम देहादिचेष्टा लोकप्रसिद्धम् अकर्म नाम तदक्रिया तूष्णीमासनम् GītāBh. (S'aṅ.) 121. 6 (*on* 4. 17); अकर्मणश्च तूष्णींभावस्य बोद्धव्यम् अस्ति GītāBh.(S'aṅ.) 121. 12 (*on* 4. 17); 121. 14 (*on* 4. 17); 122. 4 (*on* 4. 18); 122. 8 (*on* 4. 18); कर्माकर्मविकर्मेति वेदवादः BhāgP. xi. 3. 43; xi. 7. 8; GaṇeP. ii. 140. 23; **H** cessation of activity of the body and the sense-organs अकर्मणि च कार्यकरणव्यापारोपरमे…तस्मिन्नकर्मणि च कर्म यः पश्येत् GītāBh.(S'aṅ.) 124. 14 (*on* 4. 18)

अकर्मनिघ्न (a-karmanighna) *adj.* not dependent on or not requiring any physical act (कृष्णः) अकर्मनिघ्नो भुवनान्यजस्रं संकल्पलेशेन नियम्य दीव्यन् …पदे पदे विश्रममाचकाङ्क्ष Yādavā. 4. 24.

अकर्मनिबन्धनता (akarmanibandhana-tā) *f.* the state or nature of not being based on (past) actions न चेश्वररूपस्यापि समस्तावस्थाशून्यत्वं साधयितुं शक्यम्…तत्संकल्पाद्यवस्थाविशेषाणामनन्तानामाम्नातत्वात् । अकर्मनिबन्धनतया च तेषामपुरुषार्थत्वप्रसङ्गाभावात् S'atDū. 116. 15.

अकर्मनिमित्त (a-karmanimitta) *adj.* **1** independent of or not caused or produced by (past) actions सति च सत्त्वोत्पादे…अकर्मनिमित्तः सत्त्वसर्गः प्राप्नोति NyāyBh. 161. 6 (*on* iii. 1. 4); तत्र खलु विप्रतिपत्तेः संशयः किमयं पुरुषकर्मनिमित्तः शरीरसर्गः, आहो भूतमात्रादकर्मनिमित्त इति NyāyBh. 231. 7 (*on* iii. 2. 60); अकर्मनिमित्तेन सत्त्वसर्गेण शुभाशुभप्राप्त्यर्था क्रिया न प्राप्नोति सुखी स्यामिति NyāyVār. 356. 31 (*on* iii. 1. 4); सिकतादीनामकर्मनिमित्तः सर्गः साध्यत इति NyāyVār. 443. 10 (*on* iii 2. 63); यथा चोभयपक्षसंप्रतिपन्नो रथादिर्दृष्टान्तः … न तथा अकर्मनिमित्तसर्गपक्षे दृष्टान्तोऽस्तीति NyāyVār. 443. 13 (*on* iii. 2. 63); 444. 19 (*on* iii. 2. 67); जन्तूनामभ्युदयविनिपाता अकर्मनिमित्ता आकस्मिकाः स्युः BrahmSi. 28. 13; न केवलमकर्मनिमित्ते शरीरसर्गे साधारणविग्रहवत्त्वं दोषः TātpaṬ. (Vā.) 583. 15 (*on* iii. 2. 68); (रागादयः)…ये त्वकर्मनिमित्ताः निरर्गलाः कार्यं कुर्वन्ति ते…सुखायैव भवन्ति NītiMā. 73. 15; न चाकर्मनिमित्तः शरीरसंसर्गो युक्तः TattvPrakā. 182A. 5 (*on* iii. 3. 55); **2** not produced or caused by rituals अदृष्टनिबन्धनैवेयमिहाकृतकर्मणां वृष्टिपश्वादिसंपदिति न…अकर्मनिमित्तं फलम् NyāyMañ. i- 254. 2.

अकर्मनिमित्तक (akarmanimitta-ka) *adj.* not caused or produced

by a ritualistic act पूर्वजन्मकृतचित्रादिनिबन्धन इह जन्मनि पशुलाभो नाकर्मनिमित्तको नान्यनिमित्तक इति NyāyMañ. i. 252. 24.

अकर्मनिमित्तत्व (akarmanimitta-tva) *n.* the state of not being caused or produced by (past) actions नित्यमशरीरत्वमकर्मनिमित्तत्वादित्यवोचाम BrahmSūBh. (S'aṅ.) 31. 11 (*on* i. 1. 4)

अकर्मनिरत (a-karmanirata) *adj.* **i** not devoted to or engaged in duties, not doing works, inactive अकर्मनिरत: सिद्धिं कथं प्राप्स्यसि YogVā. i. 1. 13. **ii** (akarma-nirata) indulging in sinful or wrong acts न तत्र दु:खित: कश्चिद् दरिद्रोऽपि न दुखित: । नाकर्मनिरतो वापि पाखण्डनिरतोऽथवा SkandP. vi. 31. 61.

अकर्मनिष्ठत्व (akarmaniṣṭha-tva) *n.* non-engagement in (= non-performance of) rituals or vedic rites याज्ञवल्क्यादीनामपि ब्रह्मविदाम् अकर्मनिष्ठत्वं दृश्यते BrahmSūBh. (S'aṅ.) 723. 9 (*on* iii. 4. 9)

अकर्मप्रतिहतज्ञान (akarmapratihata-jñāna) *adj.* with knowledge or intelligence not affected by actions अकर्मप्रतिहतज्ञानो मुक्तो विकारिलोकान्… अनुभूय यथाकामं तृप्यति BrahmSūBh. (Rā) 772. 12 (*on* iv. 4. 18)

अकर्मप्रयुक्त (a-karmaprayukta) *adj.* not caused or brought about by action विपरीतस्ततो यस्तु वाक्यादेव च गम्यते । नित्योऽकर्मप्रयुक्त: स (= कारकानपेक्ष: पदार्थ:) न विधेय: कथंचन BṛĀraUBhVā. i. 4. 889.

अकर्मप्रयुक्तत्व (akarmaprayukta-tva) *n.* the state or nature of not being caused by or brought about by action तस्मात् अकर्मप्रयुक्तत्वात् तथास्वाभाव्यमेव आत्मनोऽवगम्यते BṛĀraUBh. 237. 6 (*on* ii. 1. 16)

अकर्मप्राप्ति (a-karmaprāpti) *f.* non-aquisition through or non-involvement of former acts or fate प्राप्तोऽप्यर्थोऽकर्मप्राप्त्या विनश्यति ।…स्वयमागतमपि विधिनापह्रियते PañcT. (Kosegarten) 132. 17.

अकर्मफलत्व (akarmaphala-tva) *n.* the state of not being the fruit of action, being other than the fruit of action मोक्षस्तु अकर्मफलत्वात् परिशिष्ट: स्यात् BṛĀraUBh. 390. 10 (*on* iii. 3. 0)

अकर्मबोधकत्व (a-karmabodhakatva) *n.* the state of not referring to or indicating an act or rite न चानारभ्याधीतत्वेऽपि कर्मबोधकतया कर्माव्यभिचारात् कर्मविध्यनुवाद: इत्यमित्येवमादीनां स्तोभाक्षराणामकर्मबोधकत्वेन व्यभिचारात् NayaVi. 12. 1 (*on* i. 1. 1)

अकर्मभूमि (a-karmabhūmi) *f.* a place or region which is not a *karmabhūmi* i. e. where acts, good or bad, are performed, a place where only the results of action are enjoyed or suffered **A** (referring to the heaven) कथंचिदेन:…पितामहानामपनेतुमिच्छता । अकर्मभूमावधिगत्य तावकं पय: किमम्ब प्रतिपद्यतां मया (= भगीरथेन) Gaṅgāva. 3. 23; **B** (referring to Pātāla) विधित्ससे किं नु विकृष्य मां (=गङ्गां) बलादकर्मभूमावहिराजवेश्मनि Gaṅgāva. 3. 24; न वरमकर्मभूमि: भोगभूमिरित्यर्थ: SthānṬ. 115A. 2.

अकर्मभेद (a-karmabheda) *m.* abence of difference in acts or rites (i. e. the same act or rite) नोद्भिदादिकर्मवत् कर्मान्तरवचनत्वं संभवतीत्यकर्मभेद: S'āstrDī. 166. 5 (*on* ii. 3. 4) न चैकस्मिन् कर्मणि उभाभ्यामप्रवृत्तप्रवर्तनं संभवतीति कर्मभेद: स्यात्…फलविनियोगश्च फलवाक्ये संस्कारविनियोगश्च तद्वाक्य इत्यकर्मभेद: S'āstrDī. 177. 15 (*on* ii. 3. 13);

[**अकर्मभोग** (a-karmabhoga) *m.* the renunciation of reward for virtuous actions, the liberation of the soul from the fruits of action, that is, its absorption into the divine essence which relieves it from future transmigration and from the trammels of matter, bestowing the highest state of future bliss. GOLD.]

अकर्ममात्र (akarma-mātra) *n.* mere inaction or inactivity नात्र कर्म प्रतिषिध्यते । अकर्ममात्रमुदिश्यते । अकर्म मानस: संकल्प इति S'ābaBh. 1400. 9 (*on* vi. 2. 19)

अकर्ममूलत्व (akarmamūla-tva) *n.* the state of not having action as the cause अपवादाभावेऽप्यकर्ममूलत्वाश्रयणे सति इन्द्रादिजन्मनोऽप्यवतारत्वप्रसङ्ग: S'rutaPra. ii. 198. 26 (*on* i. 4. 29)

अकर्मयुक्त (a-karmayukta) *adj.* not directly associated or connected with the actual rite or religious act प्रत्यगाशिषोऽकर्मयुक्ता मन्त्रा याजमानम् VārāS'S. I. i. 2. 12; जपाश्चाकर्मयुक्ता: MīmāSū. xii. 4. 1.

अकर्मयोग्य (a-karmayogya) *adj.* not fit for any (normal) activity एवं कालेन संक्रान्तं शरीरं जर्जरीकृतम् । अकर्मयोग्यं संशीर्णं त्यक्त्वा देही ततो व्रजेत् MahāBhā. xiii. App. I. 15. 2280.

अकर्मरूप (a-karmarūpa) *adj.* not of the form of action or movement अकर्मरूपो गुण: KhaṇḍanKhā. 1073. 18.

अकर्मरूपत्व (akarmarūpa-tva) *n.* the state of not being of the form of action अस्त्येव कर्मसंबन्धो यजेत स्वर्गकाम इति चेन्न पुरुषविशेषणत्वेन साक्षादसंबन्धात् स्वर्गाय यजेत इति साक्षात्संगतिरिति चेन्न अकर्मरूपत्वात् Bhāvanā-Vi. 36. 3.

अकर्मलभ्य (akarma-labhya) *adj.* attainable without any action देहवियोगकाले सर्वकर्मक्षयेऽपि गतिविधिरुपपन्न: ब्रह्मोपासीनानामकर्मलभ्यार्थोपलब्धे: VedāntSā. (Rā.) 309. 3 (*on* iii. 3. 30); उपलभ्यते ह्यकर्मलभ्यार्थो ब्रह्मोपासीनानाम् VedāntDī. 182. 24 (*on* iii. 3. 30)

अकर्मलेश (a-karmaleśa) *adj.* not having even a slight trace of (past) actions, completely freed from (past) actions इह स यत् किंचन करोति मानव: स तस्य मुक्त्वा फलमशेषकर्मण: । दिवोऽवरोहेद्वसुमतीं…अकर्मलेश: NayaMañ. III. i. 2. 3.

अकर्मवत् (a-karmava(n)t) *adj.* actionless, who has renounced all actions अकर्मा चाविकाङ्क्षश्च [v. l. अकर्मवान् विकाङ्क्षश्च]…आत्मबन्धविनिर्मोक्षं स करोत्यचिरादिव MahāBhā. xiv. 19. 8.

अकर्मवश्य (a-karmavaśya) *adj.* not bound or affected by or subservient to the (fruits of one's) past actions तत्स्था भोगा मुक्तस्याकर्मवश्यस्य भवन्ति S'rīBh. 772. 11 (*on* iv. 4. 18); देवाद्यसाधारणं कर्तृत्वं…प्रभुरकर्मवश्य:…आत्मा…न सृजति GītāBh.(Rā.) 300. 3 (*on* 5. 14); अकर्मवश्यस्य विभोस्तदासीदर्चाफलस्पर्शनमात्रलीला Yādavā. 8. 67; क्रतुविधिनियतोऽस्यकर्मवश्य:…कथमिव केन विभु: स वर्णनीय: Yādavā. 24. 2; स्थानस्वभावतोऽकर्मवश्यस्यापि प्राप्तान् निराकरिष्याम: (परमात्मनो दोषान्) VedāntKau. 237. 18 (*on* ii. 3. 45); 279. 13 (*on* iii. 2. 11)

अकर्मवश्यता (akarmavaśya-tā) *f.* the state of not being bound or affected by (the fruits of one's) past actions अकर्मवश्यतया चेश्वरसाम्येन सर्वत्र समदर्शनरूपो योगस्त्वयोक्त: GītāBh. (Rā.) 349. 4 (*on* 6. 33); स्यादेव विभागो जीवात् परस्याकर्मवश्यतया VedāntDī. 86. 12 (*on* ii. 1. 14); परिहृतं चैतदकर्मवश्यतया भगवत्पराशरादिभि: S'atDū. 239. 11.

अकर्मवश्यत्व (akarmavaśya-tva) *n.* non-dependence on *karman* (action) स्वत एवाकर्मवश्यत्वं च परमपुरुषस्यैव धर्म: VedāntSā. (Rā.) 42. 1 (*on* i. 1. 21); कथं परस्य ब्रह्मणोऽकर्मवश्यत्वेन कर्मफलानशनमुच्यते VedāntDī. 156. 16 (*on* iii. 2. 14); अनुमानेन जगत्कर्तारं साधयतो यत् कर्तुरकर्मवश्यत्वसर्वज्ञत्वादिकं सिषाधयिषितं तदपि विरुद्धमापतेत् NītiMā. 11. 3; न तावत् कर्माणि हेतु: (ईश्वरस्य मुक्तानां च स्वापस्य) अकर्मवश्यत्वात् NītiMā. 36. 9; 39. 16; तु शब्दोऽकर्मवश्यत्वरूपवैलक्षण्यपर: S'rutaPra. i. 320. 22 (*on* i. 2. 19); सर्वेऽप्यात्मान: सर्वज्ञा: अकर्मवश्यत्वादिति NyāyPari. 296. 3; स स्वराड्भवतीत्यत्राकर्मवश्यत्वविवक्षायां न स्वरूपप्रयुक्तपारतन्त्र्यनिवृत्ति: फलति S'atDū. 158. 9; परमैश्वर्यसंयुता इत्यस्याकर्मवश्यत्वार्थे पर्यवसानमाह S'ivārkaMaDī. ii. 505. 29 (*on* iv. 4. 22); संभोगप्राप्तिरित्यादिना भगवतोऽकर्मवश्यत्वान्निराकृता: (दोषा:) VedāntKau. 237. 17 (*on* ii. 3. 45); अकर्मवश्यत्वात् सर्वान्तर्वर्तिनोऽपि परमात्मनस्तत्र तत्र दोषा न संभवन्तीत्युपपादितमेव VedāntPāSau. 278. 25 (*on* iii. 2. 11).

अकर्मविकर्मभोग (akarmavikarma-bhoga) *m.* experiencing the fruit of the fault of omission and commission, undergoing the result of failure to do one's duty and performance of an evil action ज्ञानाभावेन फलभोगनैयत्यात् सोमभावानन्तरमेवाकर्मविकर्मविभागो (? भोगो) वक्तव्य: AṇuBh. 176. 6 (*on* iii. 1. 12)

अकर्मविकर्मविभाग (akarmavikarma-vibhāga) *m.* (w. r. for अकर्मविकर्मभोग AṇuBh. 176. 6 (*on* iii. 1. 12)

अकर्मविनिर्मित (a-karmavinirmita) *adj.* not created by (past) actions इयमुखमुखैस्तत्तद्रूपैरकर्मविनिर्मितैरुपदिशति यस्तथ्यम् S'atDū. 142. 22.

अकर्मविनिवर्तन (akarma-vinivartana) *n.* the act of dissuading from or warding off of misdeeds or sins अजानतां स्वभक्तानामकर्मविनिवर्तने । त्वदन्य: क: प्रभु: SkandP. i (3). 5. 60.

अकर्मशील (a-karmaśīla) *adj.* idle, indolent, lazy अकर्मशीलं च महाशनं च…एतान् गृहे न प्रतिवासयीत MahāBhā. v. 37. 31; ग्रस्यतेऽकर्मशीलस्तु सदानर्थैरकिंचन: MahāBhā. xii. 137. 79; xiii. 6. 17; xiii. 11. 6.

अकर्मशीलता (akarmaśīla-tā) *f.* laziness, indolence (स्त्रीदोषा:) पानाशनकथागोष्ठीप्रियत्वाकर्मशीलता BhaviP. i. 8. 20 (28A. 26)

अकर्मशेष (a-karmaśeṣa) *adj.* not subservient to sacrifices or rites or actions ईशावास्यम् इत्यादयो मन्त्रा: कर्मस्वविनियुक्ता: तेषामकर्मशेषस्यात्मनो याथात्म्यप्रकाशकत्वात् ĪśopBh. 5. 2 (*on* 1)

अकर्मशेषत्व (akarmaśeṣa-tva) *n.* the state of not being an auxiliary to the sacrifices or rituals अभ्यासोऽकर्मशेषत्वात् पुरुषार्थो विधीयते MīmāSū. vi. ii. 23; तुल्यमाचारदर्शनं अकर्मशेषत्वेऽपि विद्याया: BrahmSūBh.(S'aṅ.) 723. 3 (*on* iii. 4. 9)

अकर्मश्रान्त (a-karmaśrānta) *adj.* not fatigued by doing (the prescribed) work अभ्युदियात् चेदं कर्मश्रान्तं(? चेदकर्मश्रान्तं), अनभिरूपेण कर्मणा वाग्यत इति समानमुत्तरापरामिश्रतस्मिरुपस्थानम् ĀśvaGS. iii. 7. 2 (comm. विहितकर्मणा अश्रान्तमकर्मश्रान्तम् , OLD. being fatigued without having done any work)

अकर्मसंयुक्त (a-karmasaṁyukta) *adj.* not (directly) associated with the rite जपाश्चाकर्मसंयुक्ताः MīmāSū. xii. 4. 1; अन्येषामकर्मसंयुक्तानां छन्दोगानां भक्षो न भवति TantrVā. 1049. 17 (*on* iii. 5. 26); अकर्मसंयुक्ताः कर्मणि करणत्वेन संयोगरहिताः MayūMāli. 877. 8 (*on* xii. 4. 1)

अकर्मसंयोग (a-karmasaṁyoga) *m.* non-association with an act or a rite प्रतिपत्तिर्वाऽकर्मसंयोगात् MīmāSū. xi. ii. 67.

अकर्मसंनिधि (a-karmasannidhi) *m.* absence of proximity to or apartness from the act or rite फलं चाकर्मसंनिधौ MīmāSū. ii. 3. 25; फलं च भेदकमकर्मसन्निधौ श्रूयमाणम् S'ābaBh. 618. 7 (*on* ii. 3. 25); TantrVā. 619. 21 (*on* ii. 3. 25); अकर्मसन्निधौ युक्तं तद्विधया भेदकत्वमिति MīmāKau. ii. 90. 16 (*on* ii. 3. 25)

अकर्मसंन्यासिन् (a-karmasannyāsin) *m.* one who has not renounced religious activities यत्तु वासिष्ठं यज्ञोपवीत्युदकमण्डलुहस्त इति तदप्यकर्मसंन्यासिविषयमेव BālaKrī. ii. 30. 1. (*on* 3. 66)

अकर्मसमवाय (a-karmasamavāya) *m.* non-connection with an act or rite सवित्रादीनां चाकर्मसमवायादित्येकार्थत्वम् TantrVā. 430. 11 (*on* ii. 1. 46)

अकर्मसंपाद्य (a-karmasampādya) *adj.* not liable to be accomplished or attained through rites एते अकर्मसंपाद्या इति चाभिप्रायः S'rutaPra. ii. 93. 22 (*on* i. 3. 44)

अकर्मसंबन्धिन् (a-karmasambandhin) *adj.* having no connection with rites or sacrifices अकर्मसंबन्धी एष ब्राह्मणस्य महिमा नेति नेत्यादिलक्षणः BrĀraUBh. 654. 20 (*on* iv. 4. 23); कथं पुनरकर्मसंबन्धिकेवलात्मविज्ञानविधानार्थ उत्तरो ग्रन्थ इति गम्यते AitUBh. 240. 3 (*on* 1. 0); तस्मान्नाकर्मसंबन्ध्यात्मज्ञानम् AitUBh. 241. 4 (*on* 1. 0)

अकर्मसंभव (akarma-sambhava) *adj.* caused by or arising from wrong acts or misdeeds शरीरं कामसम्भूतं क्रोधश्चाकर्मसम्भवः [v. l. अधर्मसम्भवः] BṛDharmaP. ii. 12. 44.

अकर्मस्थक्रियत्व (akarmasthakriya-tva) *n.* the state of having an action which does not produce a (visible) effect on the object नौतिहसत्योरकर्मस्थक्रियत्वात् (यक्चिणौ न) PadMañ. *on* KāśiVṛ. (*on* P. iii. 1. 89)

अकर्महेतु (akarma-hetu) *m.* cause or source of actionlessness i. e. liberation अहो नु वंशो···यत्र···कृतावतारः पुरुषः स आद्यश्चचार धर्मं यदकर्महेतुम् BhāgP. v. 6. 14; अथाग्ने ऋषयः कर्माणीहन्तेऽकर्महेतवे BhāgP. viii. 1. 14.

अकर्महेतुक (a-karmahetuka) *adj.* not caused by action कर्मणामानुरूप्याच्चेत् संविद्बाधा न कर्मभिः । अकर्महेतुकेऽप्यस्ति योगिनोऽन्यशरीरके S'ivDṛ. 6. 103; यद्यकर्महेतुकं निरङ्कुशैश्वर्यमपि श्रुत्यन्तरसंवादसापेक्षम् S'rutaPra. ii. 96. 11 (*on* i. 3. 44)

अकर्महेतुकत्व (akarmahetuka-tva) *n.* the state of not being caused by action अकर्महेतुकत्वेनातत्फलार्थत्वेन च विलक्षणतया भगवज्जन्मनः S'rutaPra. ii. 198. 6 (*on* i. 4. 29)

अकर्महेतुत्व (akarmahetu-tva) *n.* the state of not being caused by action असुप्तोऽकर्महेतुत्वात् सुप्तान् प्राणान् क्रियोत्थितैः । कूटस्थदृष्टिस्वाभाव्यात् स्वप्न आत्मा प्रपश्यति BṛĀraUBhVā. iv. 3. 931.

अकर्मांश (a-karmaṁśa) *adj.* without even a particle of *karmic* substance क्षपितकर्मत्वादकर्मांश इति तृतीयः (स्नातकः) SthānṬ. 337A. 1.

अकर्माङ्ग (a-karmāṅga) *n.* not an auxiliary to an act or rite, not a part of a rite न कारिता नापि कृता इत्यकर्माङ्गमेव स्युः TantrVā. 1162. 18 (*on* iii. 8. 8); इह तावदर्थानामकर्माङ्गापवादविवक्षायां सत्यां मन्त्रोच्चारणमात्रं प्रयोजनम् TantrVā. 433. 7 (*on* ii. 1. 47)

अकर्माङ्गता (akarmāṅga-tā) *f.* the state of not forming a part of or being an auxiliary to an act or rite तत्र गुणानां तावदकर्माङ्गतया निष्प्रयोजनत्वात्···स्तुत्यर्थता TantrVā. 394. 18 (*on* ii. 1. 13)

अकर्माङ्गत्व (akarmāṅga-tva) *n.* the state of not being a part of a rite or act विशेषणरहितानामकर्माङ्गत्वम् TantrVā. 403. 12 (*on* ii. 1. 17); विद्याया अकर्माङ्गत्वेऽपि किमर्था वयमध्येष्यामहे···इत्यादि दर्शनं तुल्यम् VedāntPāSau. 358. 15 (*on* iii. 4. 19); तुल्यं तु दर्शनं इति तुल्यशब्देनाकर्माङ्गत्वलिङ्गदर्शनस्य प्राबल्यम् VedāntKa. 480. 1 (*on* iii. 4. 8)

अकर्माङ्गत्वप्रसङ्ग (akarmāṅgatva-prasaṅga) *m.* contingency of not being an auxiliary to an act or rite नान्यतरानुवादेनेतरविधानसंभवः । कर्मान्तरस्थं च न प्रतीयते । तदनुवादेन च विधावकर्माङ्गत्वप्रसङ्गः प्रकरणबाधश्च TantrVā. 293. 2 (*on* i. 4. 3)

अकर्माङ्गभूत (a-karmāṅgabhūta) *adj.* not becoming an auxiliary to or a part of an act or rite केचिच्चानित्यैरकर्माङ्गभूतैश्चार्थैरर्थवन्तो मन्त्रा लक्ष्यन्ते TantrVā. 56. 5 (*on* i. 2. 39); तद्वयकर्माङ्गभूतेभ्यो दाशतयेभ्यो निवृत्तम् TantrVā. 790. 20 (*on* iii. 2. 21); 404. 1 (*on* ii. 1. 17); 995. 22 (*on* iii. 4. 34); 1163. 15 (*on* iii. 8. 9)

अकर्माङ्गावबद्ध (a-karmāṅgāvabaddha) *adj.* not connected with the accessories or paraphernalia of rites अकर्माङ्गावबद्धानि उपासनानि विषयः PrakaVi. 922. 14.

अकर्माधिकरण (akarmādhikaraṇa) *adj.* which has inactivity for its abode or substratum नापि अकर्माधिकरणं कर्मास्ति GītāBh.(S'aṅ.) 123. 4 (*on* 4. 18)

अकर्मान्तर (a-karmāntara) *n.* not a different rite विस्पष्टमकर्मान्तरवचनम् S'ābaBh. 553. 1 (*on* ii. 2. 27); कर्मविधाने हि सति नामधेयत्वं भवेदनुवादे तु नामधेयविधिर्न संभवतीति गुणविधित्वं तस्मादप्यकर्मान्तरम् TantrVā. 452. 22 (*on* ii. 2. 2); 582. 11 (*on* ii. 3. 2); 620. 6 (*on* ii. 3. 24); तस्मादकर्मान्तरम् S'āstrDī. 494. 5 (*on* vi. 5. 1); वस्तुतस्तु प्राकरणिकत्वादेव सूत्रोक्तादकर्मान्तरम् MīmāKau. ii. 82. 22 (*on* ii. 3. 24)

अकर्मान्तरता (akarmāntara-tā) *f.* the state of not being a different rite तस्मान्न देवताविधिरसंबन्धात् । अतश्च रूपवत्त्वात् अकर्मान्तरता TantrVā. 468. 2 (*on* ii. 2. 3)

अकर्मान्तरत्व (akarmāntara-tva) *n.* the state of not being a different rite यद्यपि च पुनः श्रुत्यर्थवत्त्वाय पञ्चकृत्वो यागोऽभ्यस्येत तथाऽपि ज्योतिष्टोमवदेवाकर्मान्तरत्वं स्यात् TantrVā. 453. 8 (*on* ii. 2. 2); 456. 22 (*on* ii. 2. 2); 527. 20 (*on* ii. 2. 22); 555. 14 (*on* ii. 2. 26); 557. 14 (*on* ii. 2. 27); 579. 10 (*on* ii. 3. 1); 752. 21 (*on* iii. 1. 21); मासं दर्शपूर्णमासाभ्यां यजत इत्यादिषु हि केवलमाससंबन्धविधानान्न वाक्यभेदः प्राप्नोतीत्यकर्मान्तरत्वप्रसङ्गः TantrVā. 618. 24 (*on* ii. 3. 24); TantrRa. 196. 1 (*on* iv. 3. 37); दधिहोमसंबन्धस्त्वाश्रयाश्रयिरूपः प्रकरणप्राप्तः···न वाक्यं भिनत्तीति सिध्यत्येकवाक्यत्वमकर्मान्तरत्वेऽपि S'āstrDī. 149. 20 (*on* ii. 2. 11); अस्तु वा तद्वाक्यस्य प्राकरणिकत्वादकर्मान्तरत्वम् BhāṭṭDī. i. 162. 5 (*on* ii. 3. 11); ii. 288. 17 (*on* vi. 5. 1); iii. 127. 5 (*on* ix. 2. 13); iv. 167. 14 (*on* xi. 2. 11); (आज्यभागयोः)···युक्तमकर्मान्तरत्वम् MīmāKau. ii. 95. 19 (*on* ii. 3. 26); आग्निमारुतस्याकर्मान्तरत्वाभिधानं दृष्टान्तार्थं बोध्यम् MayūMāli. 390. 11 (*on* iv. 3. 15); 177. 6 (*on* ii. 3. 13)

अकर्मान्वित (a-karmānvita) *adj.* **1 i** without work, idle, unoccupied **1 ii** no longer performing essential rites, degraded **2** (akarmānvita) committing improper acts [GOLD.]

अकर्मारकृत (a-karmārakṛta) *adj.* not made by an artisan पूर्वस्यां दिशि चक्ररत्नं प्रादुर्भवति सहस्रारं सनाभिकं सनेमिकं सर्वाकारपरिपूर्णं शुभमकर्मारकृतं दिव्यम् GiMs. III. i. 32. 1.

अकर्मार्थत्व (akarmārtha-tva) *n.* the feature of not being meant for the rite एतेन पवमानेष्टीनामप्यकर्मार्थत्वं व्याख्यातम् S'āstrDī. 302. 2 (*on* iii. 6. 5)

अकर्मार्ह (a-karmārha) *adj.* not fit to perform (enjoined) rites अकर्मार्होऽपि सोऽस्पृश्यो लोके वेदेऽतिनिन्दितः BrahmVaiP. ii. 30. 207; अकर्मार्होऽप्यसंस्पृश्यो लेके वेदे च निन्दितः DevīBhāP. ix. 34. 81.

अकर्मार्हमन्त्रप्रयोग (akarmārhamantra-prayoga) *m.* [? अकर्मार्थ-] recitation of the sacred *mantras* (as *svādhyāya* but) not for rites स्वाध्यायेऽकर्मार्हमन्त्रप्रयोगे वाचमुत्सृजमानः (यतिः) Aparā. 958. 10 (*on* 3. 57)

अकर्मिन् (a-karmin) *adj.* **A** lazy, not willing to work ग्रासाच्छादनैर्बिभृयुः । अन्धजडक्लीबव्यसनिव्याधितादींश्च । अकर्मिणः BaudhDS. ii. 2. 40 (comm. अकर्मिणः समर्था अपि सन्तो निरुत्साहाः); अकर्मी कर्मिणं द्वेष्टि धार्मिकं चाप्यधार्मिकः MahāBhā. i. 856*. 8; परस्त्रीकामुकाः क्षुद्रा विटा व्यसनिनश्च ये । तथा ह्यकर्मिणः स्तब्धास्तेषां मध्ये त्वमग्रणीः SkandP. i (1). 21. 111; **B** not doing any work कर्म खल्विह कर्तव्यं जातेनामित्रकर्शन । अकर्माणो [v. l. अकर्मिणो] हि जीवन्ति स्थावरा नेतरे जनाः MahāBhā. iii. 33. 3; नाकर्मी प्राणी क्वाप्यत्र विद्यते BrahmP. 145. 10; विदुषः स्वापोऽप्यग्निहोत्रहवनमेव । तस्माद्विद्वान्नाकर्मीत्येवं मन्तव्य इत्यभिप्रायः PraśnUBh. 272. 12 (*on* 4. 4); **C** not undergoing, not being treated with (8 kinds of treatment) अष्टस्याकर्मिणोऽश्वस्य ···मूत्रकृच्छ्रं प्रजायते AśvaVai. 51. 1 (अष्टस्येति आकुञ्चनोत्क्षेपणप्रसारणगमनक्षेपणविरेचनवस्तिनस्यादीनि अष्ट कर्माणि । तदकर्मिण इत्यर्थः F.N.); *m.* one having no religious rites to perform, (*hence*) a *sannyāsin* भवत्वेवं केवलात्मज्ञानं मोक्षसाधनम् न त्वत्राकर्म्यैवाधिक्रियते विशेषाश्रवणात् AitUBh.

240. 9 (*on* 1. 0); न केवलमकर्मिण एव वदन्ति । पञ्चाग्नयो गृहस्थाः ··· (तेऽपि वदन्ति) KāṭhUBh. 138. 17 (*on* 3. 1); यज्ञः दर्शनमात्रनिर्वृत्तः अकर्मिणोऽपि BṛĀraUBh. 163. 6 (*on* i. 4. 17); श्रुत्यधिकाराभावः अकर्मिणो गम्यते BṛĀraUBh. 672. 1 (*on* iv. 5. 15)

अकर्मीणकाय (akarmīṇa-kāya) *adj.* having a body not fit for work आर्वा···यशोमतिमहाराजः···शयनासन्नशरकुरलीमध्यादकर्मीणकायमेकं सायकमादाय विव्याध YaśasCam. ii. 259. 17.

अकर्मोद्देश (a-karmoddeśa) *m.* not for the sake of the rite प्रवृत्ते यज्ञे ऋत्विजे यां ददाति स दैवो विवाहः ।···अकर्मोद्देशेनापि दीयमानं तत्कर्मकरणप्रवृत्तस्य जनयत्येवानमनविशेषम् ManuBh. i. 221. 8 (*on* 3. 28)

अकर्मोपघातिन् (a-karmopaghātin) *adj.* not hindering work व्याधिदुर्भिक्षयोर्व्याधिः···कर्माण्युपहन्ति दुर्भिक्षं पुनरकर्मोपघाति हिरण्यपशुकरदायि च इत्याचार्याः ArthŚā. iii. 25. 7 (8. 4)

अकर्शितश्री (akarśita-śrī) *adj.* of undiminished splendour, with unreduced beauty तिग्मांशुबिम्बमसुदर्शभयंकरैकमूर्तिः सुमूर्तिरददर्शदकर्शितश्रीः HarVi. 7. 16 (comm. पर्याप्तशोभः)

अकर्शित्वा (a-karśitvā) *ger.* without becoming lean, remaining strong अकर्शित्वाप्यमर्षित्वापीघून् किरति मन्मथे DvyāśraKā. 9. 104 (comm. अतनूभूय)

अकर्षण (a-karṣaṇa) *n.* lack of cultivation, absence of tillage, प्राग् बीजावापात् कर्षणं तदनन्तरमकर्षणम् SiddhāLeSaṁ. 354. 5; खिलात् चिरकालमकर्षणेनानुत्पन्नसस्यात् VīraMi.(Rājanīti.) 263. 4.

अकर्षत् (a-karṣat) *adj.* not taking away, not removing i. e. increasing त्वराधिककसन्नादे रमकत्वमकर्षति (महाहवे) Kirātā. 15. 27 (comm. वीराणां परस्परमुत्साहं रणकर्मणा स्फोरयतीत्यर्थः) = SaraKaṇṭhā. 280. 5.

अकल् (akal) grammatical technical term for the suffix *aka* SiddhaHe. vi. 3. 163; vi. 3. 164; vii. 2. 152 = P. वुन् iv. 3. 125; v. 4. 2.

[1]**अकल** (a-kala) *adj.* A without *kalās*, without features, without parts, featureless, impartite एवमेवास्य परिद्रष्टुरिमाः षोडश कलाः पुरुषायणाः पुरुषं प्राप्यास्तं गच्छन्ति । भिद्येते तासां नामरूपे । पुरुष इत्येवं प्रोच्यते । स एषोऽकलोऽमृतो भवति PraśnaU. 6. 5 (Śaṅ. अकलः अविद्याकृतकलानिमित्तो हि मृत्युः । तदपगमेऽकलत्वादेवामृतो भवति); द्वे वाव ब्रह्मणो रूपे कालश्चाकालश्च । अथ यः प्रागादित्यात् सोऽकालोऽकलः MaiU. 6. 15; आदिः स संयोगनिमित्तहेतुः परस्त्रिकालादकलोऽपि दृष्टः ŚvetāU. 6. 5 (Śaṅ. न विद्यन्ते कलाः प्राणादिनामान्ताः अस्येति); अक्षयोऽहं···अजरोऽस्म्यकलः BrahmViU. 83; अकर्तागुण(? णः)स्पष्ट एवाद्यदेवो निरीहोऽनुपाधिः सदैवाकलश्च DevīBhāP. iii. 5. 40; ध्यायन् स्वरूपमकलमशोकमरमत्म(? त्तु)खी ŚivaP. ii (3). 25. 50 (152B. 6); न चेत् ते सामर्थ्यं भवनमरणातङ्कहरणे मनोऽनिर्दिष्टेऽस्मिन्नपगतगुणे ज्ञातुमकले ŚatTrayī. 6. 16; कालोऽकलोऽकलिः काले कोलकेलिकिलः किल ŚiśuVa. 19. 98 (comm. नास्ति कला यस्य सोऽकलः । निरंश इत्यर्थः); स च विद्वानकलः कलारहितः सन्नमृतो भवति VedāntKa. 536. 6 (*on* iv. 2. 15); जगति विश्वतिमाप स मोकलः प्रतिभटक्षितिपौरसमोऽकलः EI. xxi. 285. 28; अद्यानवैर्गलितमकलैः···द्रक्ष्यसि श्रीगुरुं यत् InduDū. 122; B lacking the organ of speech, dumb यथाकला अवदन्तो वाचा प्राणन्तः प्राणेन··· एवमजीविष्मेति BṛĀraU. vi. 1. 8 (Śaṅ. यथा लोके अकलाः मूकाः); C without *kalā* i. e. the limited agency produced by the presence of nescience (*akhyāti*) inside the *śaktis* शून्याद्यबोधरूपास्तु कर्तारः प्रलयाकलाः ĪśvaPraSū. iii. 2. 8 (PratyabhiVi. ते प्रलयेन कृताः अकलाः कलातत्त्वोपलक्षितकरणकार्यरहिताः 252. 6); अकलौ द्वौ परिज्ञेयौ सम्यक् स्वप्नसुषुप्तयोः MāliniT. 2. 28.

[2]**अकल** (a-kala) *adj.* a partial incarnation of Viṣṇu रविसुराधिपशेषसमोऽकलः प्रतिनिधिर्भुवनेऽपि स मोकलः EI. xxi. 285. 28. (अः विष्णुः तस्य कला अस्मिन् इति विष्णोरंशावतार इत्यर्थः)

अकलङ्क (a-kalaṅka) *adj.* [*f.* -ā] A without defect, without fault, faultless, blameless (as applied to men and gods) इत्थं नास्त्यकलङ्कः कोऽपि VāsaDa. 276. 4; प्रेक्षावानकलङ्कमेति शरणम् Laghīya. 1. 50; अकलङ्कः कलाध्वात्मा योगस्थैरनुभूयते LakṣmīT. 36. 44; तथा हि प्रबुद्धबुद्धिर्बौद्धे [v. l. अकलङ्कोऽकलङ्के] NalaCam. 4. 13(13); विगतकलनकालिमाकलङ्का···कतिपयकालवशाद् भविष्यसीति YogVā. iii. 21. 79; अकलङ्क यशस्करं न ते भवदीयोऽपि यदन्यमृच्छति KaruṇāL. 18; तस्यैवाकलङ्कस्य ब्रह्मणोऽनादेरादिमिच्छतः BālaKri. ii. 34. 10 (*on* 3. 63); B without the black spot or mark on the disc (of the moon) तस्मात्···क्षीरोदधेरिव नृपाद् अकलङ्कः श्रीमृगाङ्कोऽभूत् EI. xii. 74. 22; अकलङ्कं धरणीधरचन्द्रमवनीन्द्राः···ये नमन्ति ते EI. xix. 107. 1; परममाहेश्वरः श्रीधरसेनस्तस्यानुजः···अधिगतकलाकलापः कान्तिमान् निर्वृतिहेतुरकलङ्कः कुमुदनाथः EI. viii. 192. 31; i. 87. 24; iv. 77. 24; xxii. 117. 21; अकलङ्कसुसंपूर्णशरच्चन्द्रनिभाननाम् ··· लक्ष्मीं ··· स्मरेत् PāraS. 11. 10; राकायामकलङ्कं चेदमृतांशोर्भवेद्वपुः KāvyPra 632. 3; 649. 2; किं वा द्वितीयश्चन्द्रोऽयमकलङ्को दिवाचरः KathāSaSāg. xi. 1. 13; स तु वेद न द्वितीयामकलङ्कः प्रतिपदिन्दुरिव ĀryāSaŚa. 681; अकलङ्कमपि द्विषद्वधूवदनेन्दुं मलिनं वितन्वते Ekāv. viii. 55(8); इत्यमुष्य वचनादकलङ्कः प्रत्यगात्पुनरमात्यमृगाङ्कः ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 5. 20; अकलङ्कः स राजेन्दुः RājTa.(Jo.) 661; निजपादनखेन्दुमण्डलेष्वकलङ्केष्वपि लाञ्छनायितान् ।···विकिरन्ती नयनांशुसंचयान् Rāgh. 3. 78; C clear, spotless, without any blemish, clean (as applied to objects) मुकुरेणाकलङ्केन प्रतिबिम्बक्रिया यथा YogVā. iii. 88. 11; उपनय ··· अकलङ्कमाणिक्यमुक्ताफलविभूषणं भूषणकलापम् TilaMañ. 291. 2; लङ्काकलङ्काकलिकाद्रिकूटा SaraKaṇṭhā. 216. 20; अकलङ्कः···य सदृक्षः स्वखड्गेन बद्धमुष्टिः पुनर्नहि PārśvC. 4. 7; अकलङ्को दृढः शुद्धः···खड्गः सुसदृशस्तव Subhāṣi. 2471; इति सर्वमकलङ्कम् VīraMi.(Saṁskāra) 657. 17; D immaculate, blameless, honourable अधिगतो बोद्धाकलङ्कं पदम् Laghīya. 1. 77; (अतीन्द्रियप्रत्यक्षस्य) लक्षणं सममेतावान् विशेषोऽशेषगोचरम् । अक्रमं करणातीतमकलङ्कं महीयसाम् NyāyVi. 2. 168; अकलङ्कमङ्गलफलं जैनेश्वरं शासनम् NyāyVi. 2. 480; कुलमकलङ्कं न गणितं ···शठसेवितवर्त्मनि त्वया पतता KuṭṭaMa. 412; त्रिभुवनमलक्ष्मापतिरकलङ्कयशोम्बुराशिविलयितभुवनः EI. xii. 274. 6; श्रुत्वा दलेलः सकलमकलङ्कतरं वचः ।···अस्तुवच्छम्भुनृपतिम् ParamāKā. 94. 87; क नु कुलमकलङ्कमायताक्ष्याः क नु रजनीचरसंगमापवादः BhojPra. 71. 3 = MahāN. 5. 41.

अकलङ्क (akalaṅka) *m.* i name of a Jain scholar यदाह अकलङ्कः DharmoPra. 246. 6; EI. iii. 191. 50; तदाह अकलङ्कोऽपि JñānBiPra. 21. 9; अकलङ्कधर्मकीर्त्यादिवत् प्रकरणमेव किं नारभ्यते PramāMī. 1. 11; ii name of a king राजा विक्रमचोल एष जयति···देवोऽकलङ्काह्व(? ह्व)यः EI. vi. 228. 1.

अकलङ्ककुल (akalaṅka-kula) *adj.* born of a spotless family, of a noble family अकलङ्ककुल कलालय बहुलीलालोल विमलबाहुबल ।···लल Kāvyālaṅ. (Ru.) 4. 23.

अकलङ्कतनु (akalaṅka-tanu) *adj.* of a spotless body श्लाघनीया यामिनीयं जगत्पते । अकलङ्कतनुर्यस्यामुदगास्त्वं सुधाकरः TriṣaŚaPuC. iii. 1. 201.

अकलङ्कता (akalaṅka-tā) *f.* spotlessness, purity यद्दातुः सौम्यता सेयं पूर्णेन्दोरकलङ्कता Kuval. 53 = Candrā. 5. 58 (सुधांशोः); श्रोतृणामुत्साहजननाय स्वकृतेरकलङ्कतां ब्रुवन् दुर्जनान् शिक्षयति VedāntKa. 508. 9 (*on* iv. 1. 1)

अकलङ्कत्व (akalaṅka-tva) *n.* spotlessness, purity अत्रोपमेयगतमकलङ्कत्वमुपमानगतं च कलङ्कित्वं हेतुद्वयमप्युक्तम् SāhiDa. 559. 3; पूर्णेन्दोरकलङ्कत्वरूपस्योपमानवाक्यार्थस्य Kuval. 53(1)

अकलङ्कदेव (akalaṅka-deva) *m.* name of a Jain scholar अकलङ्कदेव इव प्रमाणशास्त्रेषु YaśasCam. i. 236. 3. cf. **अकलङ्क**

अकलङ्कधी (akalaṅka-dhī) *adj.* possessing pure intellect, of blameless understanding मकरन्दकदम्ब एषः । आनन्दबोधयतिना···आनन्दहेतुरकलङ्कधियां व्यधायि NyāyMa. 360. 2; मानाभिधाननवरत्नमनोज्ञमाला । आनन्दबोधयतिना···आनन्दहेतुरकलङ्कधियां व्यधायि PramāMā. 24. 6.

अकलङ्कभू (akalaṅka-bhū) *adj.* whose origin is spotless उदयनो निशानाथ इव नव्योऽकलङ्कभूः । अगम्यस्तमसोऽक्षीणकलोऽभूत्तत्र भूपतिः PrabhāC. 9. 6.

अकलङ्कमनोवृत्ति (akalaṅka-manovṛtti) *adj.* whose thoughts are pure, whose mind is free from blame अकलङ्कमनोवृत्तेः परस्त्रीसन्निधावपि । सुदर्शनस्य किं ब्रूमः सुदर्शनसमुन्नतेः YogŚā. 2. 101.

अकलङ्कमूर्ति (akalaṅka-mūrti) *adj.* of a spotless form, of a pure form एतत् प्रचण्डि समुदेत्यकलङ्कमूर्ति कल्माषिताम्बरतलं ग्रहचक्रवालम् Subhāṣi. 1988.

अकलङ्कविवेक (akalaṅka-viveka) *adj.* whose discrimination is faultless अकलङ्कविवेकानां शीलमेवामलं कुलम् DarpaDa. 1. 30.

अकलङ्कशशाङ्क (akalaṅka-śaśāṅka) *m.* the spotless moon अकलङ्कशशाङ्काभा व्यक्षा चन्द्रकलावती ParaśuKS. 8. 20 (243. 18); अकलङ्कशशाङ्काभा ···पातु मां परमा कला NityoNi. 103. 9.

अकलङ्कहृदय (akalaṅka-hṛdaya) *adj.* [*f.* -ā] of pure heart कथं भगवत्युपदेशेनाकलङ्कहृदया प्रेयसी संवृत्ता Mukundā. 241(6)

अकलङ्का (akalaṅkā) *f.* a name of Durgā अकलङ्का निराधारा नित्यसिद्धा निरामया KūrmaP. 114. 8 (1. 12); अकलङ्का कलङ्किनी···शतनाम च ते तारायाः परिकीर्तितम् KālīViT. 12. 10.

अकलङ्काकृति (akalaṅkākṛti) *adj.* of a blameless form, of perfect appearance अकलङ्काकृतेस्तस्य चतुःषष्टिकलावतः । तुलाधिरोहद्वेवाके कः षोडशकलः शशी NavaSāC. 6. 25.

अकलङ्कित (a-kalaṅkita) *adj.* unsoiled, not marred with, stainless, pure, unaffected by शमश्रीः शोभते येषां मुखेन्दावकलङ्किते । ते कुलीनेन्दवो वन्द्याः YogVā. ii. 13. 56; अर्हते रूपमालम्ब्य ध्यानं रूपस्थमुच्यते । रागद्वेषमहामोहविकारै-

रकलङ्कितम् YogS'ā. 9. 8; इति दोषविषनिषेकैरकलङ्कितमुज्ज्वलं सदा विबुधैः ।··· आस्वाद्यते काव्यम् Vāgbhaṭā. 2. 29; अकलङ्कितं···निःशङ्कप्रवृत्तिजननयोग्यम् Nyāyāmr. 126B. 4.

अकलङ्किन् (akalaṅkin) *adj.* [*f.* –ī] free from stain, spotless, stainless हरो विकीर्णं घनघर्मतोयैर्नेत्राञ्जनाङ्कं हृदयप्रियायाः । द्वितीयकौपीनचलाञ्चलेनाहरन्मुखेन्दोरकलङ्किनोऽस्याः KumāSam. 9. 19; अभिरामानवद्याङ्गनन्तसाराकलङ्किनी (गङ्गा) SkandP. iv. 29. 24; कौस्तुभेन यथा वक्षो भूष्यते केशिशासितुः । तथा सत्येन मनुजो वक्षःस्थेनाकलङ्किना MalliC. 7. 133.

अकलङ्किभाव (akalaṅki-bhāva) *m.* the spotless nature, spotlessness सरस्वतीशालिनि रैविलासः पूर्णे सुधांशावकलङ्किभावः AlaṅkāMañ. 66. 16.

अकलङ्केन्दु (akalaṅkendu) *m.* the spotless moon अकलङ्केन्दुसूर्याग्नि लक्ष्मीरूपमुपास्महे LakṣmīT. 1. 2; ददृशुर्हृयमुत्तमम् । अकलङ्केन्दुधवलं जाम्बूनदपरिष्कृतम् SkandP. ii (1). 4. 29.

अकलत्र (a-kalatra) *adj.* without the wife, unaccompanied by the wife भवतीह सर्वसुखहीनः । अकलत्रोऽसुतवित्तः सौरदिवाकरबुधेन्दुकुजैः Sārā. 18. 3; यः खलु···संसारव्यवहारं च परित्यज्य सकलत्रोऽकलत्रो वा वने प्रतिष्ठते स वानप्रस्थः NītiVā. 5. 22; भवति यदि स तादृग्रूपवेषान्तरज्ञश्चिरतरमकलत्रः स्यात् कथं गौतमोऽसौ RāghPāṇ.(Ka.) 5. 15.

अकलनीयता (akalanīya-tā) *f.* incomprehensibility, unfathomability, beyond comprehension अकलनीयतया च वदन्त्यमी कलितवारितलानिव तोयधीन् RāmC. 7. 11; नवखण्डीकृतं च प्रमद्दरतयाधिष्ठायकानां कलिकालदुर्लिलितानामकलनीयतया च···भगवतोऽभिनन्दनदेवस्य बिम्बम् ViviTīKa. 57. 23.

अकलयत् (a-kalayat) *adj.* not mindful of, disregarding जघान तांश्छिदिवभिदोऽरिपौरुषं स हारवानकलयतोऽवधानतः HarVi. 46. 17; पात्रे कुरङ्गनिवहो न पतत्यविद्वान् दाहात्मतामकलयञ्शलभः प्रदीपे VairāS'.(Pa.) 78.

अकललाद्यवस्थ (akalalādyavastha) *adj.* having the various stages beginning with *akalala* (unthickened foetus) तन्निवासिनो जम्बुषण्डगताः कुक्षिमन्तो भोजनशक्त्युपेता अकललाद्यवस्था इत्यभिप्रायः Sphuṭā. 79. 20 (*on* 3. 40–41)

अकलशभवलेह्य (a-kalaśabhavalehya) *adj.* which cannot be sipped by Agastya (born in a jar) अकलशभवलेह्यं दुःशमं वाडवाग्नैरनवधिमयशोऽब्धिं किं समर्थास्तरीतुम् RāmāCam. 4. 45.

अकलह (a-kalaha) *m.* absence of a quarrel or dispute अकलहे तु स्नेहजिज्ञासायामालापयोजनमाह JayaMa. 202. 9 (*on* 3. 2); *adj.* without quarrel or strife अकलहं···बलं Kāvyālaṅ.(Ru.) 4. 14; जगदिदं वितरामि तवाचिरादकलहं कलहंसमपि स्वकम् RāmC. 37. 76(App. 1); अर्थसंबन्धः सहवासश्च नाकलहः संभवति NītiVā. 28. 28.

अकलहकार (a-kalahakāra) *adj.* not indulging in quarrel or disputation ततः स्वस्थः सर्वजनप्रत्ययावलम्बी सावधानोऽकलहकारश्चेत्यादयः कथका दर्शिताः KathāLaṬ. 2.

अकलहिनी (a-kalahinī) *adj.* not quarrelling स्नाने तत्र कृते व्यास जाताकलहिनी प्रिया SkandP. v (1). 8. 9.

अकला (a-kalā) *f.* fault, defect, evil effect वातकलाकलाज्ञानमधिकृत्य परस्परमतानि जिज्ञासमानाः समुपविश्य महर्षयः CaraS. i. 12. 3 (1922)

अकलाकलन (a-kalākalana) *adj.* not grasped with intellect, not understood with argument अकलाकलनं शान्तमिदमेकमजं ततम् YogVā. iii. 21. 67. (comm. कलाकलनं विषयः)

अकलाकलित (a-kalākalita) *adj.* not grasped with intellect or reasoning सकलमप्यकलाकलितान्तरं सुभगदुर्भगरूपधरं वपुः YogVā. i. 23. 45 (comm. न कलाभिर्बुद्धिकौशलैः कलितं केनापि निश्चितम्)

अकलात्मक (akalātmaka) *adj.* of the nature of *akalā* (not of limited agency), of all-powerful nature सृष्टिक्रमेण यथा अविकृतानुत्तरध्रुवरूपविश्रान्तो भैरवभट्टारकः सकलकलाजालजीवनभूतः सर्वस्य आदिसिद्धोऽकलात्मकः स एव ParāTri. 55. 13.

अकलानिधि (a-kalānidhi) *adj.* without the moon, bereft of the moon, moonless अकलानिधयो रात्र्यो विपुष्पाश्चैव पादपाः । यथा तथैव ते देशा यत्र नास्त्यमरापगा SkandP. iv. 28. 89.

अकलापिरहित (a-kalāpirahita) *adj.* [*f.* –ā] not without peacocks विभाति सकलाकलापिरहिता हितास्य च तटी HarVi. 5. 56.

अकलि (a-kali) *adj.* without quarrel, without dispute कालोऽकलोऽकलिः काले कोलकेलिकिलः किल S'iśuVa. 19. 98 (comm. स्वयमकलहशील इत्यर्थः); *m.* absence of evil, quarrel or dispute अधिकाब्धि वनाभवने भवने रतिभाजमिहाकलये कलये YātrāPra. 3. 172.

अकलित (a-kalita) *adj.* **1** not perceived, not noted, not known, not grasped कालो वहत्यकलितसर्वनाशप्रतीक्षकः YogVā. iii. 85. 30; वधूः··· रमणं···अकलितचापलदोषमालिलिङ्ग S'iśuVa. 7. 46; अकलितपस्तेजोवीर्यप्रथिम्नि यशोनिधाववितथमदाध्माते रोषान्मुनावभिधावति MahāVīC. 2. 30 = KāvyaPra. 374. 4; MahāVīC. 6. 12(9); अकलितकुलशीलोऽप्येष यत्कोऽपि धन्वी BālaBhā. 1. 80; नास्य श्लाघामकलितगुणः पोषयन् प्रीतये नः ĀtmaTaVi. 947. 5; दूरोपसर्पणवशादकलिताक्षरव्यक्तिः···पूत्कारकरुणो ध्वनिः···उत्तस्थौ UdaySuKa. 75. 15; अकलितगहनावधीनि दुःखान्यपि विषमाण्यवतीर्य धीरसत्त्वाः KathāSaSāg. xviii. 4. 340; वातापिपुरीवरपतिरकलितखलकलिकलङ्ककलः EI. xii. 310. 17; xii. 275. 23; अकलितरसालमुकुलो न कोकिलः कलमुदञ्चयति ĀryāSaS'a. *49; यथा ह्यकलितस्थूलस्खलप्रासादमन्दिरम् । सर्वमेकार्णवाकारं पुरमेतद्भविष्यति PārśvC. 2. 153; विनायकेनाकलिताहितापं निषेदुषोत्सङ्गभुवि प्रहृष्यन् S'ankaDigVi.(Mā.) 12. 17; अकलितरसः··· न मधुपयुवा किं केतक्यां विरक्तिमुपैष्यति VidaMā. 5. 12; **2** not possessing, not having, not endowed with अकलितगुरुविद्युद्दामभिः···द्विरदपतिभिरुच्चैस्तस्तरे नाकमार्गः HarVi. 41. 51; धवलनखलक्ष्म दुर्लभमकलितनेपथ्यसलकपिहिताक्ष्याः । द्रक्ष्यामि मदवलोकद्विगुणाश्रु वपुः पुरद्वारि ĀryāSaS'. 306; अकलिततिलकानि···अकृत यः शात्रवान्तःपुराणि SaduktiKa. 217. 12; शङ्खोऽप्यकलितशुक्लगुणः स्वरूपतो गृह्यते SarvaDaSam̐. 16. 439; अकलितमदानाशु मदयन्···मातङ्गान्···क्षितिपतिजनानामभिमतः MātaṅgLī. 12. 5; अवलोकनैरकलिताञ्जवैरपि । कुपितेव भासि कुटिले Raghunā. 12. 53; कलिरकलितसंमदः प्रदत्ते न खलु पदं विदुषां गृहेषु यत्र Suratho. 15. 3; **3** not countable, innumerable अकलितरत्नाद् उपोढलक्ष्मीकात् क्षीरोदधेरिव नृपादकलङ्कः EI. xii. 74. 22; **4** not returned, not uttered मन्दस्मितैरकलितोत्तरमीशमन्या देहीन्द्रनीलमिति कण्ठगरं ययाचे Bhikṣā. 14. 4; **5** not performing, not undertaking अकलितावनीरञ्जनान्···अलमुपास्य वृन्दारकान् YātrāPra. 7. 116.

अकलितचर (akalita-cara) *adj.* not realised before, not known before वंशे तस्याभ्युदयिनि सदाचारचर्यानिरूढिप्रौढां राढाम् अकलितचरैर्भूषयन्तोऽनुभावैः ···जज्ञिरे राजपुत्राः EI. xiv. 159. 6.

अकलितम् (a-kalitam) *adv.* unnoticed, unobserved, unknown कुचोपान्तं कान्ते लिखति नखराग्रैरकलितम् SubhāRaK. 19. 46; अकलितमम्बुविहारे स्तनजघनं संस्पृशेदस्याः RatiRaha. 13. 62.

अकलितमहिमन् (akalita-mahiman) *adj.* of uncalculated greatness, of incomprehensible greatness, of greatness beyond measure अकलितमहिमानि ···अब्जमुख्यानि···भुवनेषु संचरन्ति AhirbuS. 35. 99; अकलितमहिमानः केतनं मङ्गलानां कथमपि भुवनेऽस्मिंस्तादृशाः संभवन्ति MālaMā. 2. 194; MahāVīC. 6. 36; 6. 38; अकलितमहिमानं क्षत्रियैरात्तचापैः···। परिवदति समक्षं मित्रमङ्गाधिराजम् Veṇī-Sam̐. 5. 342; पायात्···अकलितमहिमा शम्भुरम्भोजनेत्रः PadyaVe. 22.

अकलितविवेक (akalita-viveka) *adj.* with the distinction unperceived, the difference in which is not grasped नदीस्रोतोन्यायादकलितविवेकक्रमघनं न च प्रत्यावृत्तिः प्रवहति जगत्पूर्णमथ च KāvyMī. 43. 17; SūktiRa. 197. 35; वनानां वृक्षश्रीरकलितविवेका विकसति TilaMañ. 358. 22.

अकलितात्मन् (akalitātman) *adj.* the nature of whom is not known, whose nature cannot be grasped दीर्घायुषो महान्तोऽपि सन्तोऽपि बलिनोऽपि च । सर्वे एव निगीर्यन्ते कालेनाकलितात्मना YogVā. vi. (1) 20. 10; स कासां वाणीनां मुनिरकलितात्मास्तु विषयः MahāVīC. 7. 14.

अकलितोदय (akalitodaya) *adj.* whose greatness or prosperity is not calculable सैव श्यामादेवी तस्यानुजं अकलितोदयमसूत EI. xii. 74. 28.

अकलितौजस् (akalitaujas) *adj.* whose power is beyond measure, of incomprehensible prowess कालस्याकलितौजसः YogVā. i. 24. 1.

अकलिप्रसर (a-kaliprasara) *adj.* where there is no scope for quarrel or dispute अकलिप्रसरे गेहे संतोषः सुखिनोरभूत् KathāSaSāg. vi. 1. 92.

अकलिभय (a-kalibhaya) *adj.* without the fear of Kali age, without the danger of the degenerate age ज्ञानानां दैन्यदोषापहमकलिभयं याज्ञवल्क्योक्तिकोशाद् दृष्ट्वा स्मृत्यर्थसारम् VīraMi. 3. 8 (*on* 1. 1)

अकलियुग (a-kaliyuga) *n.* the ages other than the Kali age अकलियुगमखर्वमत्र हृद्यं व्यचरदपापघनो यतः कुटुम्बी RasiRañ. 5.

अकलुष (a-kaluṣa) *adj.* [*f.* –ā] **1** not turbid, clear, clean नलिनीं चकार···मयः ।···अकलुषाम् MahāBhā. ii. 3. 29; मृष्टतीर्थामकलुषां···। कावेरीं तादृशीं दृष्ट्वा MahāBhā. ii. App. 15. 38; अक्षाराकलुषं···तोयं···सर्वकर्मसु ParaS. 5. 25; धनमकलुषं तीर्थं पुंसां तदेव महत्तपः SamaMā. 4. 114; एताः संप्रति ता विभान्त्यकलुषाः···नद्यः प्रसूता इव Subhāṣi. 1825; **2** clean, pure, unstained, bright अकलुषमङ्गमुद्वहन्तम्···जाबालिमपश्यम् Kād. 42. 15; ज्योत्स्नेव पङ्कजवनेषु निशाकरस्य कीर्तिः स्खलत्यकलुषापि मृगाङ्कमौलेः HarVi. 37. 58; स्थिरसांध्यरुचिः । अकलुषपुष्परागगुरुदण्डभृताभ्रघटा द्युतिमतनोत् Kapphiṇā. 11. 19; द्रक्ष्यस्युच्चैः कुलमकलुषं तत्र रामेश्वरस्य PavaDū.(Dh.) 11; अयमेव मुसली निजदीप्त्या

विङ्मुखान्यकलुषाणि वितन्वन् Yādavā. 21. 58; **3** sinless, unsoiled, not impure फलमस्य…अकलुषस्य कर्मण: HarṣaC. 220. 18; चित्तं प्रसन्नमकलुषं शान्तं भवति BṛĀraUBh. 613. 1 (*on* iv. 4. 5); क्रीडत्येव स्फुटमकलुषे मानसे सज्जनानाम् HaṁsSaṁ. 102; **4** unchallenged, unrefuted, not disproved, faultless तच्छब्दस्य निरस्तमित्यकलुषं प्रामाण्यमस्य स्थितम् NyāyMañ. i. 336. 13; तदयमकलुषोऽभ्युपेयतां गुणविनियोगविधि: NyāyMañ. ii. 57. 29.

अकलुषचित्त (akaluṣa–citta) *adj.* possessing undefiled or pure mind निर्मलचित्तेनाकलुषचित्तेन…समचित्तेन भवितव्यम् GiMs. i. 17.10.

अकलुषता (akaluṣa–tā) *f.* purity, absence of defilement or dirt, brightness अणुमण्डलीमनुजिघृक्षतो विभोस्तरणेरिवाकलुषतां प्रभा गता HarVi. 6. 148.

अकलुषत्व (akaluṣa–tva) *n.* state of purity, lack of turbidity, clear nature अकलुषत्वमलम्बितमां तमोदलनलालनलासिजलैरपि Kapphiṇā. 8. 41.

अकलुषत्विष् (akaluṣa–tviṣ) *adj.* possessing spotless lustre, having pure lustre निशान्तान्दधतीमर्कक्रुतानकलुषत्विष: HarVi. 32. 10.

अकलुषधिषणा (akaluṣa–dhiṣaṇā) *f.* unsullied intellect नापेक्षा चेदनादेरकलुषधिषणागोचरत्वात्सती स्यात् TattvMu. 3. 35.

अकलुषधी (akaluṣa–dhī) *adj.* possessing pure intellect भट्टश्रीबिह्लणोऽस्या: कविरकलुषधी: KarṇaSu. 4. 24.

अकलुषमानस (akaluṣa–mānasa) *n.* the clear Mānasa lake तरलयसि दृशं किमुत्सुकामकलुषमानसवासलालिते HarṣaC. 28. 8.

अकलुषस्वरूप (akaluṣa–svarūpa) *adj.* possessing a pure form प्रसन्नात्मा क्लेशकर्मादिभिरकलुषस्वरूप: GītāBh.(Rā.) 686. 12 (*on* 18. 54)

अकलुषांशु (akaluṣāṁśu) *m.* pure or unsullied ray अकलुषांशुजटिल: पृथुमूर्ति: ग्रहहतो न यदि सत्पथवर्ती हितकरोऽमरगुरुर्मनुजानाम् BṛSaṁ. 8. 53.

अकलुषाकूत (akaluṣākūta) *n.* unsullied or pure intention निर्मत्सरकथात्वमस्योक्तमित्यकलुषाकूतकथनाय प्रमाणतर्कपदम् NyāyMañ. ii. 151. 21.

अकलुषात्मन् (akaluṣātman) *adj.* possessing pure soul नेदृशानां मतिर्मन्दा भवत्यकलुषात्मनाम् Rāmā. iv. App. i. 2. 23.

अकलुषाशय (akaluṣāśaya) *adj.* having a pure mind क्षीराहारी चिरं भूमौ जीवत्यकलुषाशय: TantrRā. 32. 13.

अकलुषित (a–kaluṣita) *adj.* [*f.* –ā] unaffected, undefiled, clear रजस्तमोभ्यामकलुषित आत्मा अन्त:करणमस्येति प्रसन्नात्मा ViṣṇuSaBh. 63. 2 (*on* 39); यस्येयमकलुषिता पदपद्धति: प्रतिभाति GopāKeCan. 126. 17.

अकलुषीक्रियमाण (a–kaluṣīkriyamāṇa) *adj.* undefiled, undisturbed, unsoiled फलरागादिना अकलुषीक्रियमाणम् अन्त:करणं नित्यैश्च कर्मभि: संस्क्रियमाणं विशुध्यति GītāBh.(S'aṅ.) 496. 13 (*on* 18. 10)

अकलेवर (a–kalevara) *adj.* without a body, incorporeal श्रोता…देहवानकलेवर: YogVā. ii. 17. 48; *m.* god of love (being without a body) कायपर्यायरहितो मदनो मकरध्वज: (comm. अकलेवर:) NāmMā. 77.

अकल्क (a–kalka) *adj.* free from dirt, clear, free from sin प्रतिककुभमकल्का: पेतुरुल्का: HarVi. 34. 62; मृत्योर्मोक्ष: क्षितौ कल्कैरकल्कस्य पदाश्रयात् KalkiP. iii. 18. 4.

अकल्कक (akalka–ka) *adj.* free from dirt, sinless, free from deceit, अकल्कको…स तीर्थफलमश्नुते MahāBhā. iii. 80. 32 (BhārBhāDī. दम्भादिहीन:); अकल्कको…ब्राह्मणो…केतनक्षम: MahāBhā. xiii. 24. 30.

अकल्ककलिल (a–kalkakalila) *adj.* not soiled with hypocricy, not affected with deceitfulness or sin अकल्ककलिलोऽलिकुलालक: S'iśuVa. 19. 98 (comm. कल्केन पापेन दम्भेन वा कलिलो न भवति)

अकल्कता (akalka–tā) *f.* (as one of the *yamas*) straight forwardness, honesty, undeceitfulness ब्रह्मचर्यं दया क्षान्तिर्दानं सत्यमकल्कता । अहिंसा स्तेयमाधुर्ये दमश्चेति यमा: स्मृता: YājñaSm. 3. 312 (Mitā. अकुटिलता, Aparā. दम्भरहितता, VīraMi. निर्दम्भता); अहिंसा सत्यवचनं ब्रह्मचर्यमकल्कता ManuBh. i. 397. 22 (*on* 4. 204); ब्रह्मचर्यमकल्कता । एतानि मानसान्याहुर्व्रतानि हरितुष्टये PadmP. iv. 84. 42; दम्भराहित्यम् अकल्कता CaturCin. iii (1). 348. 20.

अकल्कन (a–kalkana) *adj.* free from deceit, without fraud वीतदम्भस्त्वकल्कन: AbhidhāCin. 490; अकल्कनो गतवञ्चने ParaNā. 1947; व्र(? वी)तदम्भस्त्वकल्कन: KalpaK. 224. 96; क्षुद्रे त्वकल्कन: शुण्डी वीतदम्भश्च मत्सरी ParyāS'aRa. 2. 673.

अकल्कमति (akalka–mati) *adj.* of sinless mind नासीदेव समो हरिर्धवलतामात्यन्तिकीं बिभ्रतो यस्याकल्कमतेर्न चापि भविता क[ल्की] भविष्यन्पुन: EI. xi. 191. 10.

अकल्कमानस (akalka–mānasa) *adj.* of pure mind, of sinless mind सुरभिकिञ्जल्कैरकल्कमानसमभ्यर्च्य भगवन्तम् TilaMañ. 345. 4.

अकल्का (a–kalkā) *f.* moonshine [pw.]

अकल्किक (a–kalkika) *adj.* not deceitful अकल्किको निराहारो…जितेन्द्रिय: ।…स तीर्थफलमश्नुते PadmP. i. 11. 11.

अकल्प (a–kalpá) *adj.* [*f.* –ā] **A** not subject to, not admitting of अकल्प इन्द्र: प्रतिमानमोजसा ṚV. i. 102. 6; **B** not prepared, not inclined न हि ते दर्शनेऽकाल्यो [v. l. अकल्पो] जातु राजा ब्रवीति माम् MahāBhā. v. 33. 5; न चाहमेतस्य भवाम्यकाल्य: [v. l. अकल्प:] MahāBhā. v. 32. 5; **C** incapable, unable, infirm, helpless कदाचिदप्यकल्प: स तोयार्थं प्रस्थितो नृप: BrahmāṇḍP. ii. 63. 129; संभोक्तुमक्षमा: केचित् सरसां कृतिकामिनीम् । सहायान् कामयन्तेऽन्यानकल्पा इव कामुका: MahāP. 1. 67; क्वचिदपि कार्यारम्भेऽकल्प: कल्याणभाजनं भवति NalaCam. 5. 55; (गर्भ:) अकल्प: स्वाङ्गचेष्टायां शकुन्त इव पञ्जरे BhāgP. iii. 31. 9; iv. 3. 21; क्वचिच्च शीतवाताद्यनेकाधिदैविकभौतिकात्मीयानां दशानां प्रतिनिवारणेऽकल्पो दुरन्तचिन्तया विषण्ण आस्ते BhāgP. v. 14. 25; vii. 2. 52; vii. 6. 7; x. 47. 7; पीडितो वृद्धभावेन अकल्पोऽहं नृपात्मज SkandP. iii (5). 97. 4; अकल्पस्त्वं न शक्नोषि महाव्याधिप्रपीडित: BhaviP. 259B. 26 (i. 175. 12); युवाप्यकल्प: कौलीनमिति स्वस्य च चिन्तयन् RājTa.(Ka.) 8. 2708; **D** sick, unwell, ill, weak (cf. **अकल्य**) नाकल्पां नारीमभिरमयेत् GautDS. i. 9. 29; अकल्पबालस्थविरविषमस्थक्रियाकुलान् । हीने कर्मणि पञ्चाशत् (दण्डयेत्) BṛhaspaSm. 24. 148; परिपाकगुणकारिणीं क्रियामकल्पस्येव परोपरोधादुपयुञ्जानस्य (मारिदत्तस्य) YaśasCam. i. 43. 1; अकल्पो व्याधित: Aparā. 606. 5 (*on* 2. 5); Subodhi. 4. 9 (*on* 2. 5); VīraMi.(Vyavahāra.) 39. 13; एतच्छरीरं पुनर्द्विधावतिष्ठते कल्पम् अकल्पं च Hastyāyur. 396. 8 (3. 6); **E** unwholesome, not conducive to health (cf. **अकल्य**) प्रशास्ति य: श्रोतृवशेन धर्मं नृपेच्छया यो निगृणाति कार्यम् । अकल्पकामोपचयेन वैद्यस्त्रयस्त एते कलिकालपादा: YaśasCam. ii. 154. 11; **F** incomparable [based on the meaning of *kalpa* at the end of a compound] सोमसूर्यानलाकल्पामकल्पामिन्दुशेखराम् । पञ्चबिन्दुं हरे: शक्तिं पञ्चकृत्यकरीं नुम: AhirbuS. 1. 2; **G** without restraints, beyond the rules अकल्प: कल्पसंतुष्ट: प्रतिग्रहविवर्जित: । एते श्राद्धे नियोक्तव्या ब्राह्मणा: BrahmP. 220. 104; **H** unexpected, not desired, not intended वामोऽङ्गभाग: प्रथमोऽग्रगोऽभूत् । अकल्पभूयोपनतं विनेतुं जन्ये व्यवस्यन्निव जन्यमेषाम् RāghPāṇ.(Dha.) 16. 48.

अकल्पक (a–kalpaka) *adj.* **Ai** not involving concepts, indeterminate, not functioning इन्द्रियजत्वादनुभवाकारप्रवृत्तत्वादमानसत्वादित्यादेरकल्पकं प्रत्यक्षमित्याहुरन्ये बालेन्द्रियज्ञानवत् PramāVāBh. 251. 26; ब्रह्मानन्दरसावेशादेकीभूय तदात्मना । वृत्तेर्या निश्चलावस्था स समाधिरकल्पक: SarvaVeSāSaṁ. 899; तदा मनोऽपि तदनुविधानात् स्वदेशवर्त्यपि स्वविषयात् सुखादेरपवृत्तमकल्पकं भवति BālaKrī. ii. 44. 4 (*on* 3. 111); **Aii** not leading to an inference, not causing an assumption तत्प्रवाहोऽपि भ्रमश्चेत् कार्य: अभ्रमश्चेत् अकल्पक: IṣṭaSi. 326. 10; अप्रमितस्य चाकल्पकत्वान्न ज्ञानं कल्पयेत् NyāyRa. 319. 9 (*on* 7. 182); चिन्मात्रस्याद्रष्टृत्वेनान्यस्य च कल्पितत्वेनाकल्पकत्वात् Nyāyāmṛ. 151A. 5; **B** a kind of ashes (*bhasman*) (गोमयं) विशिष्टविप्रगोवाटजातं वा देवतालयात् । गृहीत्वा साधितं प्राग्वत् तद् भस्म स्यादकल्पकम् ĪśānS'iPa. i. 9. 68; कल्पानुकल्पोपकल्पभेदात् तद्वदकल्पकम् । चतुर्धा भस्म ĪśānS'iPa. ii. 3. 99.

अकल्पता (akalpa–tā) *f.* deformity, deficiency, illness गर्भिणीनां मन:खेदात्स्यादपत्येष्वकल्पता YaśasCam. ii. 260. 8; (प्रतिमायां) अल्पांगायां नृपभयं हीनांगायामकल्पता BhaviP. 196B. 11 (i. 132. 20); लब्ध्वापि परमामकल्पतां कल्याणपरम्परामधिगच्छति TilaMañ. 346. 15.

अकल्पत्व (akalpa–tva) *n.* **A** knowledge devoid of differentiation or uncertainty (one of the sixteen *kṣaṇas* of Sarvajñatā of the Darśanamārga) अपायोच्छित्त्यकल्पत्वं फलसाक्षात्क्रियां प्रति AbhisaAlaṅ. 3. 14; **B** (knowledge) of a non-conceptual nature नाविकल्पं विकल्पे चेच्छक्तं (च शक्तं ?) विषयभेदत: । अकल्पत्वाच्च रूपादिज्ञानवच्चक्षुरादिवत् TattvSaṁ. 1307.

अकल्पन (a–kalpana) *adj.* (= निर्विकल्पक) indeterminate, without association with concepts, non-conceptual विकल्पकमतो ज्ञानसहभाव्यनुभूयते । तस्मादिन्द्रियविज्ञानमकल्पनमिदं स्फुटम् TattvSaṁ. 1246.

अकल्पन (a–kalpana) *n.* **A** not to create in imagination, not an imaginary creation मैथुनस्यासमाचारो ह्यचिन्तनमकल्पनम् । निवृत्तिर्ब्रह्मचर्यं तदच्छिद्रं दम उच्यते VāyuP. i. 59. 46; **B** non–supposition, non-acceptance, absence of assumption शुद्धं तु गृह्यते । न चासाधारणत्वेन परव्यावृत्त्यकल्पनात् S'lokaVār. 4. 119 (172. 1); 5(3). 13 (271. 5); किमित्यपेक्षिते चानिष्पन्ने कर्तर्यन्यत्किञ्चिदित्यकल्पनादात्मानमित्येव सम्बध्यते TantraVā. 349. 6 (*on* ii. 1. 1); वेदकर्तुरप्रसिद्धे: ।…कर्तु:…अकल्पने चाकर्तृकत्वं सिद्धमेव ViṣṇuTaNi. 2A. 3–4; अतश्च यागगतयोग्यताज्ञानाभावेन तद्गताश्रयत्वबोधकशब्दस्यैव प्रकरणेनाकल्पनात् कुतस्तदसंभवे

अङ्गेष्ववतार: MīmāKau. iii. 286. 12 (*on* ii. 2. 26); i. 175. 12 (*on* i. 4. 3); i. 266. 23 (*on* i. 4. 22); तादृशाध्यासतत्सामग्र्यो: अकल्पनात् GuruCandr. i. 21. 19; अथ नाट्ये गीतवाद्यादीनां विरोधिनां सत्त्वात्…शान्तस्य कथमुद्रेक इति चेत्…तस्मिन् विरोधिताया अकल्पनात् RasGaṅ. 36. 17; 182. 8; तादृशसामग्र्यास्तत्र प्रतिबन्धकत्वस्याकल्पनात् VyutpaVā. 77. 4; अथ स्वर्गाद्यर्थकतायामप्रामाण्येऽपि प्राशस्त्यबोधकत्वद्वारा स्तावकत्वमित्यभ्युपगतेऽर्थे प्रामाण्यमिति चेन्न । तत्तत्फलजनकत्वातिरिक्तप्राशस्त्यस्य क्वाप्यकल्पनात् VaiyāBhū. 83. 10 (*on* 22); **C** lack of arrangement नैवं विप्रलम्भेऽलकानामकल्पनं…मधुनो वा प्रत्यादेश: SaraKaṇṭhā. 345. 18; प्रकीर्णत्वाद्धि कर्मणाम् । कल्पकाराश्च निन्द्या: स्युरसामर्थ्यादकल्पने BālaKrī. i. 17. 6 (*on* 1. 7)

[1]अकल्पना (a-kalpanā) *f.* **A** irresolution, doubt स्पन्दास्पन्दौ कल्पनाकल्पना वा चित्ताम्नायो विद्धि ना(? रा)माब्धिनाम्ना YogVā. vi (1). 67. 36 (comm. अकल्पना विकल्प:); क्षमा शान्तिस्तथा लज्जा चाहिंसा च ह्यकल्पना ।… समायाता: स्त्रीरूपास्तु PadmP. ii. 12. 60; **B** indeterminate knowledge, knowledge lacking in concepts बुद्धेषु पूजा परमा स्वचित्तात्…। अकल्पनोपायपरिग्रहेण सर्वैककार्यत्वनिवेशतश्च MaYānaSū. 119. 12 (17. 8); अकल्पनाज्ञानबलेन धीमत:… तदाश्रयो गह्वरदोषसंचयो महागदेनेव विषं निरस्यते MaYānaSū. 24. 5 (6. 9); 167. 10 (19. 41); **C** a wrong assumption or interpretation एवमपि हि विपर्ययकल्पनं संभवति ।…तस्मादकल्पनेयम् TantrVā. 426. 9 (*on* ii. 1. 46); नित्यवत् स्मरणं तत्र स्मर्तॄणां स्यादमूलकम् । न चान्यथाधिकारोऽस्ति तस्मादियमकल्पना BālaKrī. i. 16. 20 (*on* 1. 7); **D** want of assumption, non-acceptance, absence of imagination न ह्येतेष्वर्थेष्वन्यतमस्याप्यकल्पनायामुदाहृतोभयव्यपदेशविरोधशान्तिर्भवति NyāySu.(Ja.) 514B. 10 (*on* iii. 2. 15); वह्निव्याप्यधूमवान् पर्वत इति विशिष्टज्ञानस्याकल्पनया S'ivārkaMaDī. i. 147. 28 (*on* i. 1. 3); क: खल्वकल्पनयैवोपपद्यमानप्रामाण्यं वेदं कल्पनामारोप्याप्रमाणीकुर्यात् BālaKrī. i. 18. 6 (*on* 1. 7); **E** inability, infirmity (प्रतिमायां) हीनाङ्गायामकल्पना कर्तु: BhaviP. 196B. 26 (i. 132. 27)

[2]अकल्पना (a-kalpanā) *f.* [usually अविकल्पना or अविकल्पनता] absence of thought construction, indeterminate cognition (one of the ten Vajrapadas) सदसत्ताविपर्यास आश्रयो माययोपमा । अकल्पना प्रकृत्या च भास्वरत्वं सदैव हि MadhyāVi. 170. 7.

अकल्पनीयता (akalpanīya-tā) *f.* **i** the state of being unfit, unacceptableness पिण्डादेरकल्पनीयताकरणं चरणस्य वा शबलीकरणमुद्गमोपघात: SthānṬ. 159B. 6; **ii** absence of assumption, non-assumption प्रतिग्रहनिमित्तत्वेऽपि भृतिवचनप्राप्ताश्वप्रतिग्रहप्रयुक्तपौण्डरीकानुप्रवेशसम्भवेनाधिकारान्तरस्याकल्पनीयतया लाघवाविशेषात् UpaParā. 16. 12.

अकल्पनीयत्व (akalpanīya-tva) *n.* non-assumption, absence of an assumption, lack of supposition, state of not to be assumed or accepted प्रसिद्धत्वेन (स्वर्गरूपफलस्य) अकल्पनीयत्वात् TantrRa. 175. 15; अदृष्टस्य च कल्पने गौरवात् अन्यत्र तु दृष्टत्वेनाकल्पनीयत्वात् VivaPraSaṁ. 38. 8; तस्य सर्वकामावाप्तिसत्त्वेन तत्र उपचारस्याकल्पनीयत्वात् PūrvottaVāNaMā. 370. 8; घटध्वंसानन्तरं भूतले घटाभावव्यवहारस्य … समयविशेषसंसर्गत्यन्ताभावावलम्बनतोपपत्त्या ध्वंसविषयत्वस्याकल्पनीयत्वाच्च SiddhāLeSaṁ. 439. 6; सामान्यशास्त्रस्य तु क्लृप्तत्वेनाकल्पनीयत्वात् MīmāKau. ii. 369. 2 (*on* iii. 3. 14)

अकल्पबोध (akalpa-bodha) *m.* knowledge devoid of thought construction स सर्वलोकं सुविशुद्धदर्शनैरकल्पबोधैरभिभूय सर्वथा । महान्धकारं विधमय्य भासते MaYānaSū. 96. 28 (14. 49)

अकल्पबोधिसत्त्व (akalpa-bodhisattva) *m.* Bodhisattva who is free from thought construction पश्यतां कल्पनामात्रं सर्वमेतद्यथोदितम् । अकल्पबोधिसत्त्वानां प्राप्ता बोधिर्निरूप्यते MaYānaSū. 49. 4 (9. 81)

अकल्पयत् (a-kalpayat) *adj.* **i** without assuming, without imagining तान् (विशेषान्) अकल्पयदुत्पन्नं व्यावृत्तानुगतात्मना । गव्यश्वे चोपजातं तु प्रत्यक्षं न विशिष्यते S'lokaVār. 4. 116 (170. 2); अमुह्यमानो मुह्यन्तीं कल्पयन्तीमकल्पयन् NaiṣkaSi. 84. 11 (2. 73); **ii** without considering को नाम यौवनम् । उपेक्षेत तदुन्चितां प्रतिपत्तिमकल्पयन् TriṣaS'aPuC. i. 1. 397.

अकल्पयित्वा (a-kalpayitvā) *ger.* without postulating, without imagining, without assuming, without inferring नान्तर्वर्तितया भ्रान्तिरसत्त्वेन तु सेष्यते । अकल्पयित्वात[? न्त]स्तस्मादसत्तां खल्वचीक्लृपत् VibhraVi. 6; न च श्रुतिमकल्पयित्वा लिङ्गादे: स्वातन्त्र्येण प्रामाण्यम् TantrVā. 58. 17 (*on* i. 2. 42); यत्रापि च कश्चिदर्थमनुभूय तद्विषयं ज्ञानमकल्पयित्वैव कालान्तरे तमर्थं स्मरति तत्रापि NyāyRa. 319. 13 (*on* 5. 182); उपांशुयाजे "विष्णुरुपांशु यष्टव्य" इति वाक्यशेषानुसारेण मन्त्रवर्णगतदेवतात्वादिगुणवैशिष्ट्यमकल्पयित्वैव निर्गुणानामेव विष्ण्वादीनां देवतात्वकल्पनवत् MīmāKau. i. 205. 7 (*on* i. 4. 4)

अकल्पवृक्षत्व (a-kalpavṛkṣatva) *n.* the state of not having the wish-yielding tree, absence of the ***kalpa-vṛkṣa*** (the celestial tree granting all wishes) भूमेरकल्पवृक्षत्वादिति धाता विचिन्तयन् । सृष्टवान् काकतीशानां निर्व्याजत्यागवैभवम् PratāYaBhū. 389. 7.

अकल्पशरीर (akalpa-śarīra) *n.* unhealthy body (of an elephant) तत्र कल्पशरीरं समदोषधातु:…विपरीतमकल्पशरीरं विद्यात् Hastyāyur. 396. 11 (3. 6)

अकल्पसमाधि (akalpa-samādhi) *m.* [=निर्विकल्पसमाधि] meditation in which no difference is present, perfect meditation तस्मादुपाधेर्विलयाय विद्वान् वसेत्सदाकल्पसमाधिनिष्ठया ViveCū. 359.

अकल्पिक (a-kalpika) *adj.* not allowed, not permitted, improper, impure लभ्यं भदन्त अकालचीवरेण पौद्गलिकया संघाट्या उत्तरासंगेनान्तर्वासेनाकल्पिकेन चीवरेण…कठिनमास्तर्तुम् । न लभ्यम् GiMs. iii (2). 160. 9.

अकल्पिकदान (akalpika-dāna) *n.* gift of something that is improper नास्त्यकल्पिकदानम् S'ikṣāSa. 271. 7.

अकल्पिकप्रदान (akalpika-pradāna) =अकल्पिकदान [DBHS.]

अकल्पित (a-kalpita) *adj.* **i** not imaginary, not supposed, nonputative, real, actul, factual अकल्पितानि संशुद्धौ निमित्तानि प्रपश्यति MaYānaSū. 92. 29 (14. 21); तदा त्वकल्पितेऽ(ज्ञाने)प्येवं स्मृतिर्वन्ध्यासुतादिवत् S'lokaVār. 7. 191 (322. 2); न नञर्थो विकल्पो वा परमार्थमकल्पितम् । असंप्रविश्य संसिद्धिं लभते क्वचिदन्यत: TaiUBhāVā. 133. 1 (2); कल्पिताकल्पितयोर्ह्यभेदे द्वयो: कल्पितत्वमकल्पितत्वं वा स्यात् IṣṭaSi. 172. 17; 211. 7; 329. 2; फेरवस्फुटमुखस्फुरितोल्कादीपिकाकुलमकल्पितमासीत् Kapphiṇā. 17. 55; नाकाशस्य विशेषोऽस्ति कुम्भद्रोणाद्युपाधिषु…कल्पिताकल्पितेष्वपि BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 351; BṛĀraUBhVā. ii. 3. 184; अभावितोऽकल्पित: पारमार्थिक इति यावत् TattvVai. 17. 25 (*on* 1. 11); तस्य तस्य तथा तथा प्रतिपत्तव्यमित्यङ्गीकारे वस्तुनि विकल्पासंभवादकल्पितमित्येव स्यात् ViṣṇuTaNi. 14A. 3; कल्पितभेदो न प्रतिपाद्यते अकल्पितजीवस्वरूपज्ञानस्य प्रक्रान्तत्वात् S'rutaPra. ii. 264. 20 (*on* ii. 1. 23); ii. 232. 18 (*on* ii. 1. 15); किं जीवानामकल्पितेन स्वाभाविकेन रूपेणाविद्याश्रयत्वम् S'atDū. 172. 10; न च व्यावहारिकभेदाद्व्यवस्था । कल्पितेनाकल्पितकार्याप्रतिबन्धात् Nyāyāmṛ. 547A. 4 (2. 14); 340A. 7 (1. 51); 574A. 4 (2. 18); कल्पिताकल्पितवेदवाक्यार्थज्ञानयो: पूर्वपक्षसिद्धान्तावलम्बिन्यायोपष्टब्धवाक्यजन्यत्वस्यैवावश्यमङ्गीकर्तव्यत्वाच्च S'ivārkaMaDī. i. 57. 3 (*on* i. 1. 1); अविद्याश्रयत्वादेवाहंकारोऽकल्पितोऽस्तु AdvaiSi. 577. 14; 494. 8; 789. 22; **ii** not accepted, not posited, not assumed, not inferred, not imposed तुल्यकक्षविकल्पोऽपि नाप्रामाण्येऽस्त्यकल्पिते । प्रमाणस्याप्रमाणत्वकल्पना च द्विदोषभाक् TantrVā. 90. 3 (*on* i. 3. 3); यावद्धि स्थानेन प्रकरणमुत्पाद्यैकवाक्यत्वं कल्प्यते तावल्लिङ्गेन श्रुतिं कल्पयित्वा साधितो विनियोग इत्यकल्पितलिङ्गश्रुतिपदकस्यैव क्रमस्य बाध: TantrVā. 856. 6 (*on* iii. 3. 14); 940. 11 (*on* iii. 4. 13); यस्मिन् ह्यकल्पितेऽनुपपत्ति: तदर्थापत्त्या प्रतीयते PrakaPañ. 279. 3; न च कल्पयितुं शक्यो नियोज्य: पितृयज्ञवत् । अकल्पितेऽपि यत्तस्मिन्ननुष्ठानं हि सिद्ध्यति NyāyRaMā. 2. 12; 3. 20; अकल्पिते बहिर्भावे गृहाभावे च निर्णीते जीवति वा न वा इति संदेह एव भवति TantrRah. 12. 19; **iii** unimagined, unthought of, beyond imagination यथा तु फलवान् स्वप्नो वृद्धजीवक तच्छृणु । अदृष्टमश्रुतमनुक्तमकल्पितमभाषितम् KāśyaS. 91B. 4; कल्पवृक्षो यच्छति तत् कल्पितं मनुजेन यत् । अकल्पिता: संपदोऽत्र जायन्ते तत्प्रभावत: GaṇeP. ii. 49. 32; इतश्च कश्चिदागच्छत्…अकल्पितश्च कल्पद्रु: S'āliC. 1. 83; अकल्पितान्याश्रितकल्पवल्लया दानान्यनेकानि यया कृतानि Rāṣṭrau. 9. 63; **iv** (Yoga) unrelated to or independent of the body बहिरकल्पितावृत्तिर्महाविदेहा तत: प्रकाशावरणक्षय: YogSū. 3. 43; या तु शरीरनिरपेक्षा बहिर्भूतस्यैव मनसो बहिर्वृत्ति: सा खल्वकल्पिता YogBh. 165. 3 (*on* 3. 43); यदा पुन: शरीरादहंकारभावं परित्यज्य स्वातन्त्र्येण मनसो वृत्ति: सा अकल्पिता तस्यां संयमात् योगिन: सर्वे चित्तमला: क्षीयन्ते RājMār. 59. 1.

अकल्पितत्व (akalpita-tva) *n.* **i** the state of what is not imagined, not imaginary, real, true असदभेदे शब्दस्यापि कल्पितत्वम् । असतोऽप्यकल्पितत्वं वा स्यात् IṣṭaSi. 171. 21; 172. 17; अकल्पितत्वे सयूथ्यदूरापक्रमणप्रसङ्गात् S'atDū. 173. 23; केनापि प्रमाणेनादृष्टस्य शून्यस्याकल्पितत्वं गृहीत्वा तत्सत्वप्रत्ययस्याबाध्यत्वोपादानम् NyāySu.(Ja.) 404A. 6 (*on* ii. 2. 8); 206A. 12 (*on* i. 4. 6); स्वाम्नार्थानामकल्पितत्वस्योक्तवात् TattvPrakā. 221B. 11 (*on* iv. 4. 13); तस्मिन्नवच्छेदकस्य कल्पितत्वेऽपि अवच्छेद्यस्य तस्याकल्पितत्वेन ब्रह्मणोऽभिन्नत्वात् SiddhāLeSaṁ. 85. 5; **ii** the state of being not assumed, not posited, not set up, not superimposed तथा सति विधेरकल्पितत्वात् केवलेन प्रतिषेधेन धारणाभाव एव प्रतिनियत: NyāyMāVi. 701. 2 (*on* xii. 4. 10); न च खण्डो गौर्मुण्डो गौरित्येवमादिस्वानुगतप्रतिभासे गोत्वादौ व्यक्तीनामकल्पितत्वात् व्यभिचार इति वाच्यम् AdvaiSi. 316. 8.

अकल्पितदूष्य (akalpita-dūṣya) *adj.* (the hetu) which is censurable in reality, which is really censurable or defective अकल्पितदूष्यस्तु केवलनिरनुयोज्यानुयोगो भविष्यति TārkiRa. 249. 8.

अकल्पितप्राश्निक (akalpita-prāśnika) *adj.* in which no umpire was appointed अनायुधं युद्धमपेतकैतवम् । अकल्पितप्राश्निकमन्ववैक्षत स्वयं चतुर्भिर्दश-

मिश्च साक्षिभि: Yādavā. 14. 10.

अकल्पितभिक्षाशिन् (akalpitabhikṣāśin) *adj.* eating alms which are not expected, maintaining himself on spontaneous alms अकल्पितभिक्षाशी, हंसाचार: NirvāU. 346. 15.

अकल्पितभेद (akalpita–bheda) *m.* an unimagined difference, a real difference अकल्पितभेदविषयां श्रुतिमुदाहरति NyāySu.(Ja.) 436A. 10 (*on* ii. 3. 14); ब्रह्मणोऽपि ब्रह्मप्रतियोगिककाल्पनिकभेदवत्त्वात्तत्र व्यभिचार: अकल्पितभेदस्य क्वाप्यसिद्धत्वात् AdaiSi. 287. 1.

अकल्पितभेदत्व (akalpitabheda–tva) *n.* the nature of having no imaginary difference (i. e. real difference) परस्य अकल्पितभेदत्वे तयोर्भेदकल्पनायोगात् IṣṭaSi. 330. 9; 330. 7.

अकल्पितरूप (akalpita–rūpa) *adj.* [*f.* –ā] having an unimagined i. e. real form तथा हि नीलं तावदकल्पितरूपायां धियि भाति नीलाभावस्तु तुच्छोऽपि कल्पनाकल्पित आभासमानत्वात् तावद्व्यवहारपरमार्थ: PratybhiVi. ii. 291. 3 (*on* iv. 1. 6)

अकल्पितरूप (akalpita–rūpa) *n.* an unimagined (i. e. real) form or shape कल्पिताकारनिषेधेनाकल्पितरूपं वाच्यम् S'arka. 68. 8.

अकल्पितवस्तु (akalpita–vastu) *n.* an object which is not superimposed, a real thing कल्पितेन परिच्छेदो न ह्यकल्पितवस्तुन: TaiUBhāVā. 69. 14(2); कल्पितेनाभिसंबन्धो न ह्यकल्पितवस्तुन: BṛĀraUBhVā. iv. 4. 519.

अकल्पितात्मन् (akalpitātman) *adj.* of unestablished form, not having an established nature संबन्धादात्मनोऽनात्मवस्तुना । विशिष्टेनाविशिष्टस्य क्लृप्तेनाकल्पितात्मन: BṛĀraUBhVā. i. 4. 1441.

अकल्पितावच्छेद (a–kalpitāvaccheda) *adj.* free from an unreal or imaginary limitation, without an unreal limitation कल्पितावच्छेदेऽकल्पितावच्छेदमप्याकाशमनवच्छिन्नमस्त्येव BrahmSi. 19. 20.

अकल्पिताविद्या (akalpitāvidvā) *f.* unsuperimposed nescience आद्यस्याकल्पिताविद्याकल्पितत्वान्नानवस्थेति चेत् अकल्पिताविद्याक्षयेऽन्याविद्याक्षयाद्युगपत्सर्वमुक्ति: IṣṭaSi. 333. 2.

अकल्पिताश्रयभेद (akalpitāśrayabheda) *m.* a difference in the loci which is not imagined, a real difference in the loci or substrata अकल्पिताश्रयभेद एव व्यवस्थाप्रयोजक इति क्वाप्यसंप्रतिपत्ते: SiddhāLeSaṁ. 328. 3.

[1]**अकल्प्य** (a–kalpya) *adj.* **i** not permitted, unacceptable बाध्यमानोऽपि शीतेन…वासोऽकल्प्यं नाददे स: TriṣaS'aPuC. ii. 1. 278; राजन् आधाकर्मिकाभ्याहृतराजपिण्डादिदोषदूषितमिदं भक्तादि साधूनामकल्प्यम् KumāCaSaṁ. 103. 1; **ii** not to be imagined, not to be thought of अप्रमेयं प्रमाणान्तरेण विरोधिनान्यथाकल्प्यम् ManvaVi. 1522. 27 (*on* 12. 95)

[2]**अकल्प्य** (a–kalpya) *ger.* without setting aside, without assigning, without allotting तस्मै (नाभागाय) भागमकल्प्यैव भेजुर्भागान् निजान् क्रमात् S'ivaP. 329A. 6 (iii. 29. 6)

अकल्प्यता (akalpya–tā) *f.* unworthiness, the nature of not being permitted अकल्प्यता चात्मसंयमोपघातसंभवात् शबलचारित्रभावात् SthānṬ. 309A- 3.

अकल्प्यत्व (akalpya–tva) *n.* **i** unacceptable natnre, unfit or prohibited nature इत्यर्थ्यमानोऽकल्प्यत्वादगृह्णन् किमपि प्रभु: । गेहं गेहमुपेयाय TriṣaS'aPuC. i. 3. 264; **ii** the nature of not to be imaginad, unimagined nature, real nature इह शास्त्रसिद्धस्य परमेश्वरस्याकल्प्यत्वान्न कल्पनागौरवम् BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 274. 4 (*on* iii. 2. 37); प्रयोजनस्येह सामर्थ्यलभ्यत्वेनाकल्प्यत्वात् MīmāKau. iii. 16. 7 (*on* i. 2. 7); इज्याशेषार्थत्वस्य प्रकृतावेव क्लृप्तत्वेनेहाकल्प्यत्वात् BhāṭṭDī. iv. 72. 17 (*on* x. 7. 3)

अकल्प्यमान (a–kalpyamāna) *adj.* **i** not being allotted, not being assigned सोऽकल्प्यमाने भागे तु कृत्तिवासा मखेऽमरै: । तरसा भागमन्विच्छन् धनुरादौ ससर्ज ह MahāBhā. x. 18. 4; **ii** not being assumed अकल्प्यमाने वाक्यशेषे फलं कल्पयितव्यं स्यात् S'ābaBh. 1284. 2 (*on* iv. 4. 34); 1481. 5 (*on* vi. 6. 3); 1682. 1 (*on* ix. 1. 36); एवं चाकल्प्यमानेऽन्यतरस्य संबन्धिनोऽगृहीतत्वात साहित्यप्रतीतिरेव न स्यात् Kāśi. iii. 171. 9 (5. 33)

अकल्प्यमूल (akalpya–mūla) *adj.* the source of which cannot be imagined, of unimaginable origin दृष्टीनामनलकणैरकल्प्यमूलै: सौवल्क: सकलमजिज्वलज्ज्वलद्भि: Kapphiṇā. 3. 39.

अकल्मष (a–kalmaṣa) *adj.* [*f.* –ā] **A** spotless, without a stain, clear, clean योगविद्…ध्यायेच्चन्द्रबिम्बमकल्मषम् MālinīT. 16. 53; अकल्मषा यथा गङ्गा…तद्वत्तथा सीमन्तिनी वरा LakṣmīT. 43. 68; वहन्तं कौस्तुभोद्भासि वक्षस्तटमकल्मषम् । ददृशु:…देवा:…मुकुन्दम् ParamāKā. 167. 5; **B** guileless, sincere, faithful शुद्धात्मानमकल्मषम् । ददृशु: पाण्डवा:…द्वैपायनम् MahāBhā. i. 176. 2; iii. 211. 20; श्लिष्टेराधत्त सुच्छाया पञ्च पुत्रानकल्मषान् HariVaṁ. 2. 14; गुरुणा… संत्यक्तोऽहमकल्मष:…गमिष्यामि परं गुरुम् RāmāMañ. 32. 14; भरद्वाजोऽथ पप्रच्छ दुर्वासिसमकल्मषम् AhirbuS. 1. 3; देव:… स्वराज्ये स्थापयामास भद्रासनमकल्मषम् BṛBrahmaS. iii. 8. 149; तदा प्रहस्य चोवाच पुरन्दरमकल्मषा (शची) SkandP. i (1). 18. 84; अकल्मषं स्वभावेन वैदेहीमानसं नृप: । न शक्यं लोभमानेतुं लेपमप्सु यथाम्बुजम् PadmP.(Ra.) 46. 140; रामसुग्रीवौ … आलिङ्ग्य परस्परमकल्मषौ AdhyāRā. iv. 1. 45; विश्वसृजो रूपम् । तत्तु न चक्षुषा ग्राह्यम् । मनसा त्वकल्मषेण साधनान्तरवता गृह्यते VedāntSā.(Rā.) 43. 7 (*on* i. 1. 21); बलिस्तानभिषिच्येह पञ्च पुत्रानकल्मषान्…स्वं च स्थानमुपागमत् BallāC. 59. 2; स:…अकल्मष:…प्रशशास …क्षमातलम् S'ivLī. 18. 40; **C** free from trouble, without a fault एकोनं शतं नृणां…अकल्मषम्…कर्मण: करणे क्षमम् AVPari. 70(2). 2; अवाप्त: क्षत्रधर्मैस्ते राज्यं प्राप्तमकल्मषम् MahāBhā. xii. 34. 36; प्रत्ययस्तु मम ब्रह्मन् तव वाक्यैरकल्मषै: Rāmā. vii. 97. 2; सर्वातिथ्यं तु य: कुर्याद्वर्षमेकमकल्मषम्…तस्य पुण्यफलं शृणु VṛGautaSm. 537. 4(6) **D** beyond sin पश्येत्परात्मानं वासुदेवमकल्मषम् TriBrU.99; रामं विद्धि परं ब्रह्म…स्वप्रकाशमकल्मषम् AdhyāRā. i. 1. 33; ददर्श राजा…तं योगारूढमकल्मषम् AhirbuS. 50. 14; **E** free from merit and demerit अकल्मषं धर्माधर्मादिवार्जितम् GītāBh.(S'aṅ.) 200. 4 (*on* 6. 27); अकल्मषं शान्तरजसम् GītāBh.(Rā.) 342. 26 (*on* 6. 27); ऋषय: स्तोतुकामास्ते महेश्वरमकल्मषम् । अस्तुवन् SkandP. i (1). 7. 8; (ज्योतिश्चक्रम्) लाङ्गूलेऽस्य च संप्रोक्त: प्रजापतिरकल्मष: DevīBhāP. viii. 17. 13; तस्य भित्त्वा देहमकल्मषम् । स्त्रीरूपमर्धमकरोत् MatsyaP. 3. 30; **F** having no defect शुभशङ्कमकल्मषं…कल्पयेत NāraS. 29. 160; **G** free from hypocrisy (L) अकल्मषो वीतदम्भ: KośaKaTa. 2. 247.

अकल्मष (a–kalmaṣa) *m.* **A** name of one of the sons of Tāmasa Manu अकल्मषस्तथा धन्वी तपोमूल:…तामसस्य सुता: सर्वे दश MatsyaP. 9. 17; अकल्मषस्तपोधन्वा तपोमूल:… तामसस्य सुता: PadmP. v. 7. 96; **B** name of god S'iva अकल्मषश्च पुण्यात्मा…एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव…हरं हरि: S'ivaP- iv. 35. 22 (390B. 15)

अकल्मषगुण (akalmaṣa–guṇa) *adj.* which is endowed with spotless qualities यच्च…वस्तुदोषैरदूषितम् । अकल्मषगुणात्तस्माद्रमणीयतमं कुत: BṛKathāS'loSaṁ. 20. 154.

अकल्मषमानस (akalmaṣa–mānasa) *adj.* with a mind free from sin ध्यातासि हैमवति येन…अकल्मषमानसेन । तस्य…सृजसि…वाग्विलासम् DevīPañ. 2. 17.

अकल्मषमुख (akalmaṣa–mukha) *adj.* of untarnished face, whose face is without a spot भूरिधारासहस्रेण भूलोकमुपकुर्वत: । अकल्मषमुखस्यास्य कथमस्तु समोऽम्बुद: VasaViKā. 4. 15.

अकल्मषा (akalmaṣā) *f.* name of a goddess अकल्मषा आधारा कल्पना… अष्टदलानुगता: पूज्या: PītāU. ii. 422. 8.

अकल्मषाय (akalmaṣāya–) *denom.* I. U. to become free from stain, to be purified लोभोदयो द्वितीयस्तु नीलीवर्णसमो मत: । ज्ञानपानीयसंधौतस्तेनात्माकल्मषायते VarāṅgaC. 4. 79.

अकल्माष (á–kalmāṣa) *adj.* [*f.* –ī] without spots, without stains सा (अग्निर्वैणवी) ह्याग्नेयी यदि कल्माषीं न विन्देदप्यकल्माषी स्यात् S'atBr. VI. iii. 1. 32; KātyS'S. xvi. 2. 5; अकल्माषान् दर्भाँल्लुनाति प्रभूतानप्रधूनयन् MānS'S. 8. 4; अकल्माषाणां काण्डानामष्टाङ्गुलीं तेजनीमन्तर्हितमघमिति ग्रामदेशादुच्छ्रयति KauśiSū. 86. 14 कुम्भं…शुभाननमकल्माषं…अर्चयेत् ĀgniVeGS. ii. 3. 3 (56. 22); ततोऽसौ (महिष:) कल्पयामास चतुरङ्गां वरूथिनीम् ॥…अश्वाश्चैवाप्यकल्माषा वायुवेगा: सुवर्चस: SkandP. vii (3). 36. 100.

अकल्माष (akalmāṣa) *m.* name of one of the ten sons of Tāmasa Manu तपोरतिरकल्माषस्तन्वी धन्वी परंतप: । तामसस्य मनोरेते दश पुत्रा: HariVaṁ 7. 20 = BrahmP. 5. 23; S'ivaP. v. 34. 26 (445A. 6). cf. **अकल्मष.**

अकल्य (a–kalya) *adj.* [*f.* –ā] **A** diseased, sick, not well न चानुजीविनं पश्येदकल्यं पृथिवीपति: NītiSā. 7. 48; अकल्यो व्याधित: SmṛtiCan. iii. 73. 19; तदाऽकल्यादीनामप्याह्वानं कार्यम् SmṛtiCan. iii. 75. 7; अकल्यादीनपि शनैर्यानैराह्वापयेन्नृप: (Hārīta cited in) SmṛtiCan. iii. 75. 9; S'ukrNī. 4. (5). 106 तत्राकल्यबालस्थविरस्त्रीणां स्वरूपेण व्यवहारानधिकारिणां … सुहृदं समाश्रित्य व्यवहार: प्रवर्तयितव्य: VyavaNi. 34. 1; 35. 4; 35. 10; **B** unwholesome (bad), not beneficial यदि वा मन्येत…अकल्यमधर्म्यं…कार्यं पर: साधयिष्यति विपरीतमहम् इति तस्मिन् विशेषे परिपणितार्थं संधिमुपेयात् ArthS'a. ii. 271. 4 (7. 6); म्लेच्छेषु सृजत्सु वृषमकल्यं तेषु…ज्योतिरुपासे YātrāPra. 3. 227; **C** not adequate, not fit अलीकक्लेशैरनुपप्लुता स्तुति: तथाप्यकल्येयमयावदुक्तित: Yādavā. 14. 52.

अकल्यता (akalya–tā) *f.* absence of health, indisposition नृपभयमत्यङ्गायां हीनाङ्गायामकल्यता कर्तु: (प्रतिमायाम्) BṛSaṁ. 58. 50; न चास्य विम-

नस्कतामशृणवं न वाकल्यताम् PādaTā. 24. 12.

अकल्यपरिचरण (akalya–paricaraṇa) *n.* ministering to the sick, care for the sick, देवगृहमार्जनात्तदुपलेपनाद् ब्राह्मणोच्छिष्टमार्जनात्पादशौचादकल्यपरिचरणाच्च ViṣṇuSm. 91. 18.

अकल्यरूप (akalya–rūpa) *adj.* [*f.* –ā] of sickly appearance, slightly indisposed सा पुनरमीषु दिवसेषु किंचिदकल्यरूपा लक्ष्यते KaumuMa. 2. 2. (1); अहं हि···मातुलस्य पारशवस्य हरिदत्तस्य पूर्वप्रणयिनीमकल्यरूपामद्य वार्तां पृच्छंस्तेनैव प्रहितोऽस्मि PādaTā. 31. 8.

अकल्यशरीर (akalya–śarīra) *adj.* of unhealthy body, indisposed, sickly, not in good health, suffering from bodily illness श्रुतं मया दृढमकल्यशरीरो महाराज इति Prati. 3. 0 (42); किमिदं मृगराज बाढं खल्वकल्यशरीरं त्वां पश्यामि JātaMā. 236. 10.

अकल्यसंध (akalya–sandha) *adj.* of inscrutable intention, of unknown intention स च···एनं···अनीनयदपनीताशेषशल्यमकल्यसंधो बन्धनगृहम् DaśKuC. 36. 12 (comm. अचिन्त्यसंधः । सत्यसंध इति यावत् with a probable reading अकल्पसंधः)

अकल्याण (á–kalyāṇa) *adj.* [*f.*–ī́] **A** not auspicious, unlucky अयंभ्या कन्याकल्याणी तोता कल्पेषु संमिता AV. xx. 128. 8, xx. 128. 9; **B** evil, harmful न तथेच्छन्त्यकल्याणाः परेषां वेदितुं गुणान् MahāBhā. v. 37. 43 = Subhāṣi 369; आस्वादन्ते निरास्वादान् जिह्वाभिर्गतसत्क्रियाः । इन्द्रियार्थैरकल्याणैर्व्याकुलीकृतचेतसः VarāṅgaC. 5. 88; यच्चामेध्यमकल्याणं सर्वं तच्चापि तामसम् KāśyaS. 54A. 11; रुशती वागकल्याणी AmaK. 346; AgniP. 359. 65; भयप्रदमकल्याणं···मनःपिशाचमुत्सार्य···स्थिरो भव AnnaU. 5. 35.

अकल्याण (a–kalyāṇa) *n.* **A** vice, evil यत्पापं यदकल्याणं (v. l. यन्न कल्याणं) तस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितम् MahāBhā. v. 151. 14; xii. 9. 25; i. 110. 14; रामे त्वं किमकल्याणमकल्याण्यनुपश्यसि Rāmā. ii. 1726*. (3); Rāmā. ii. 140* (4); चन्दनेन तु लिप्ताङ्गं वास्यैवं चैव तक्षतः । कल्याणं चाप्यकल्याणं तयोरेव न चिन्तयेत् S'aṅkhaSm. 7. 8; अस्मिन् स्वामिन्यकल्याणं योऽधमश्चिन्तयिष्यति MalliC. 4. 181; नाकल्याणं न कल्याणं ध्यायेदुभयतः सुखम् SūktiRa. 200. 25; केशेषु सीमन्ते मूर्धनि ललाटे कर्णयोरक्ष्णोर्यत्ते दौर्भाग्यमकल्याणं तदापोदेवताः सदा घ्नन्तु शमयन्तु VīraMi. 335. 3 (*on* 1. 283); **B** harm, evil अकल्याणमवमानादिकं प्रयच्छति SanatBh. 224. 11 (*on* 1. 29); एते खला अकल्याणं दिशन्त्येव Kāvyānu (He). 280. 1; अयि कल्याणि किमकल्याणमिदमकस्मादारभ्यते SamudraMa. 2. 14(6); कर्ताऽकल्याणस्य तु संधेयो नैव वामाभिः KandaCū. vi. 4. 18; **C** misery, adversity परोपकारः क्रियते स्वस्य कल्याणहेतवे । ततोऽपि यद्यकल्याणं कल्याणात्तत्पदं परम् KaumuMi. 2. 13; अस्याः पापिष्ठायाः शोणिताश्रुपातं यत्र भवति तत्राचिरेणैवाकल्याणं भवति VetāPañ. (Jam.) 24. 19; अकल्याणं सूचितं दुराशया [v. l. अकल्याणसूचिः सूचिता दुराशया] PrasaRā. 5. 3(1); एवं विदधतो गेहे नाकल्याणं कदाचन TantrRā. 30. 35.

अकल्याणकथा (akalyāṇa–kathā) *f.* evil or malicious story नित्याविद्यासु भक्तानां लक्षणं शृणु सुन्दरि । ···अकल्याणकथालापवैमुख्यं स्वेच्छया स्थितिः TantrRā. 30. 86.

अकल्याणकारिन् (akalyāṇa–kārin) *m.* evil-doer एवं ह्यसावमध्यस्थः स्याद्यद्यकल्याणकारिणमनुगृह्णीयात् Bhām. 374. 13 (*on* ii. 1. 34)

अकल्याणद्रव्यक (akalyāṇadravya–ka) *adj.* consisting of an object which produces harmful or evil effect परिक्लिष्टमकल्याणद्रव्यकं यद्दानं दीयते तद्राजसमुदाहृतम् GītāBh. (Rā.) 620. 15 (*on* 17. 21)

अकल्याणफल (akalyāṇa–phala) *adj.* indicating evil or harmful result अकल्याणफलाः स्वप्नाः जनैर्ददृशिरे निशि PāṇḍaC. 17. 287.

अकल्याणबुद्धि (akalyāṇa–buddhi) *adj.* having an evil or revengeful intention सः···मां वर्तमानाद्भेदयित्वा त्यक्तुकाम इत्यकल्याणबुद्धिरसंधेयः KāmSū. 336. 25 (6. 4) (comm. अकल्याणबुद्धिर्वैरबुद्धिर्निर्यातनाद्यभिप्रायः)

अकल्याणभागिन् (akalyāṇa–bhāgin) *adj.* [*f.*–ī] suffering from or experiencing misfortune पुरुषा नाल्पदर्शिनः । पितुर्नियोगे तिष्ठन्ति न चाकल्याणभागिनः Rāmā. ii. 983*(2); आकर्ण्याप्यकल्याणभागिनी तवाद्यापि न प्रत्येमि शत्रुसंपादितां विपदम् TilaMañ. 332. 19.

अकल्याणमित्र (akalyāṇa–mitra) *n.* a harmful or bad friend सः··· ददर्श सर्वमित्रं नाम राजानमकल्याणमित्रसंपर्कदोषात् सपौरजानपदं मद्यपानप्रसङ्गाभिमुखम् JātaMā. 100. 20 (17. 2)

अकल्याणमित्रता (akalyāṇamitra–tā) *f.* state of having a bad friend बोधिसत्व(? त्त्व)गोत्रे समासेन चतुर्विध आदीनवः येन गोत्रस्थोऽगुणेषु प्रवर्तते क्लेशबाहुल्यम् । अकल्याणमित्रता MaYānaSū 12. 1 (3. 7)

अकल्याणमित्रत्व (akalyāṇamitra–tva) *n.* state of having a bad friend अस्याकल्याणमित्रत्वं मद्बन्धोरपि धिक् कथम् PārśvC. 3. 26.

अकल्याणरुचि (akalyāṇa–ruci) *f.* liking for bad or harmful things अनेनैव तावदकल्याणरुचिः सूचिता दुराशया [v. l. अकल्याणसूचि] PrasaRā. 5. 3 (1)

अकल्याणरूप (akalyāṇa–rūpa) *adj.* of the nature of inauspicious form, having an inauspicious form अत्रैवाशिवस्याकल्याणरूपस्य शिवभङ्गीधारणस्य च धर्मिधर्मयोर्विरूपयोः संघटनेति विषमालंकारोऽपि AlaṅkāRa. 18. 7-8.

अकल्लक (akallaka) *m.* name of a medicinal plant अथ ह्यकल्लकः । अकल्लकोष्णो वीर्येण बलकृत्कटुको मतः BhāvPraNi. 53. 67.

अकव (á–kava) *adj.* [*f.*-ā] [Debr. ii. 2. p. 288] complete, perfect, full, not stingy, not niggardly प्र यत्सस्राथे अकवाभिरूती R̥V. i. 158. 1; (Sāy. अकुत्सितैः) दात्रं रक्षेथे···अकवैः R̥V. iii. 54. 16; प्रप्र जायन्ते अकवा महोभिः R̥V. v. 58. 5; (Sāy. अनल्पाः) MaiS. iv. 14. 18 = TaiBr. II. viii. 5. 37; स त्वं न इन्द्राकवाभिरूती··· वृधे भूः R̥V. vi. 33. 4; युवं राधोभिरकवेभिरिन्द्राग्ने अस्मे भवतम् R̥V. vi. 60. 3 = KāṭhS. 4. 15 = MaiS. iv. 13. 7 = TaiBr. III. vi. 8. 1.

अकवगुण (akava–guṇa) *adj.* having no inferior qualities, possessing good qualities अहंमदशाह्बनामा···सचिवगणानकवगुणान्···वाचमाचचक्षे ĀnandRa. 8. 21 (14)

अकवच (a–kavacá) *adj.* not wearing an armour यश्च कवची यश्चाकवचः AV. xi. 10. 22; नासंनद्धो नाकवचो योद्धव्यः क्षत्रियो रणे [v. l. न कवचः] MahāBhā. xii. 96. 7.

अकवचयत् (akavacayat) *adj.* not warding off (weapons of enemies) with the help of an armour लक्ष्भूत आत्मनो रक्षामकुर्वन् सन्नहनादिरहितः परकीयशस्त्राण्यकवचयन्···राजार्थे···घातितः BālaKrī. ii. 104. 25 (*on* 3. 243 [249 ?])

अकवतीऋच् (akavatī–r̥c) *f.* *r̥ks* other than those called Kavatīs (i. e. R̥V- iv. 31. 1-3) ‘कवतीषु रथन्तरं गायति’ इति अकवतीऋगाश्रितस्य रथन्तरलक्षणस्य गीतिविशेषस्य कवतीऋक्संबन्धः TantrRaha. 53. 14.

अकवर (akavara) *m.* name of a Moghul emperor = **अकबर, अकब्बर** वेल्लति···अकवरधरणीपालपाणौ कृपाणी PadyaVe. 138 = RasiJī. 139.

अकवरकालिदास (akavara–kālidāsa) *m.* assumed name of poet Govindabhaṭṭa हस्ताम्भोजालिमाला···कृपाणी ॥ अकवरकालिदासस्य RasiJī. 139.

अकवरीकालिदास (akavarī–kālidāsa) *m.* assumed name of poet Govindabhaṭṭa अकवरीकालिदासगोविन्दभट्टविरचितः रामचंद्रयशःप्रबन्धः ; तुङ्गब्रह्माण्ड ···वघेल । अकवरीकालिदासस्य SūktiSu. 63; आलिङ्गन्ते···संनिधानम् । अकवरीकालिदासस्य RasiJī. 1204; मदनविजययात्रामङ्गलं···उल्लालसीति । कालिदासाकवरीकालिदासयोः PadyaVe. 580.

अकवर्ग (a–kavarga) *m.* letters other than velars काविति वाच्ये कुमतीति वचनमकवर्गादावपि यथा स्यात् Prasā. i. 679. 8.

अकवसुगुण (akava–suguṇa) *adj.* possessed of many commendable virtues विदुषी बभूव···जामिरकवसुगुणाननु तान् प्रथिता ĀnandRa. 2. 25.

अकवाटक (akavāṭa–ka) *adj.* doorless [cf. **अकपाट**] आयुष्मान् प्लीहकानन्दः अन्यतमस्मिन्नभिक्षुके आवासे अकवाटके वर्षा उपगतः । ···एतद्यावद्भगवानाह । न भिक्षुणा अभिक्षुके आवासे अकवाटके वर्षा उपगन्तव्यम् GiMs. III. ii. 96. 11.

अकवारि (á–kavāri) *adj.* [*f.*–ī] [Debr. Alt. Gr. II. 2. p. 288. *a-kava-ari*] not stingy or niggardly towards the strangers or enemies, bountiful अकवारिं दिव्यं शासमिन्द्रम् ।···तं हुवेम R̥V. iii. 47. 5 (Sāy. प्रभूतशत्रुकं यद्वा अकुत्सितारिम्) = vi. 19. 11 = TaiS. I. iv. 17. 1 = KāṭhS. 4. 8 = KapiKaS. 3. 6 = MaiS. i. 3. 21 = VājaS. (Mā.) 7. 36 (Mahīdhara कुत्सिता अरयो यस्य स कवारिः, न कवारिरकवारिः···यस्य शत्रवोऽप्यकुत्सिताः यद्वा अकुत्सितमियर्ति ऐश्वर्यं प्राप्नोति) = VājaS. (Kā) vii. 18. 1 = TaiBr. II. viii. 3. 4 (Bhaṭṭa Bhāskara कुत्सितेनातिस्वल्पेन वैरिणा सह स्पर्धा लज्जायै भवति) = S'atBr. IV. iii. 3. 14; सरस्वत्यकवारी चेतति R̥V. vii. 96. 3 (Sāy. अकुत्सितगमना)

अकवि (á–kavi) *adj.* **1** ignorant, not wise अयं कविरकविषु प्रचेता मर्तेष्वग्निरमृतो नि धायि R̥V. vii. 4. 4; सर्वः सर्वं विजानाति वृद्धाननुपसेव्य च । न कश्चिदकविर्नाम युगान्ते प्रत्युपस्थिते HariVaṁ. 116. 31; BrahmP. 230. 33; **2 A** one who is not a poet अज्ञस्येव प्रगल्भत्वमकवेः शास्त्रवेदनम् Kāvyālaṅ. (Bh.) 1. 3; कृतप्रणयो मम प्रबन्धे । अपि शिशुरकविः कविः प्रभावाद्भवति कविश्च महाकविः क्रमेण HarVi. p. 708. 12; अकविलोकगणनमपि सकालिदासम् YaśasCam. ii- 196. 1; वरमकविर्न पुनः कुकविः स्यात् KāvyāMī. 21. 4; तत्राकवेः कवित्वाप्तिः शिक्षाप्राप्तगिरः कवेः (इत्येते पञ्च संधयः) KaviKaṇṭhā 1. 3; **2 B** poetaster नीरसस्तु प्रबन्धो यः सोऽपशब्दो महान्कवेः । स तेनाकविरेव स्यादन्येनास्मृतलक्षणः Dhvanyā. 364. 14 (*on* iii. 19); अन्तःसारं भवेद्रत्नं बहिः काचं च सुन्दरम् । यथा तथा कवेः काव्यमकवेश्च विभाव्यताम् YaśasCam. i. 10. 2; तन्वते पाकमुद्रापरिचमकवीनामप्यकाण्डे वचांसि VikraDeC. 11. 81. **3** who is not

S'ukra कुण्ठितधिषणो धिष[णो]···सौम्यो बु[बु]धो न बु[बु]धः । अकविः कविरपि यस्मादतिग्रहोऽप्येवमग्रहश्चित्रम् EI. ii. 176. 4;

अकविता (akavi-tā) *f.* the state of being a non-poet; (*a-kavitā*) non-poesy अकवितैव वरं कुकवितायाः Ekāva. 1. 12 (3)

अकवित्व (akavi-tva) *n.* state of being a non-poet, (*a-kavitva*) non-poesy नाकवित्वमधर्माय व्याधये दण्डनाय वा । कुकवित्वं पुनः साक्षान्मृतिमाहुर्मनीषिणः Kāvyālaṅ. (Bh.) 1. 12 = SūktiRa. 112. 1; कुकवित्वाद्वरं तेषामकवित्वमुपासितम् MahāP. 1. 72; अकवित्वं परस्तावत् कलङ्कः पाठशालिनाम् NāṭyaDa. 24. 3 (11)

अकवित्वदायिन् (akavitva-dāyin) *adj.* (that) which renders a poet a poetaster सोऽयं कवेरकवित्वदायी सर्वथा प्रतिबिम्बकल्पः परिहरणीयः KāvyaMī. 68. 16.

अकशाप (akaśāpa) *m.* [included in *śubhrādigaṇa* P. iv. 1. 23; GaṇPā. 230. 53. अकशाय (अकशाप k.)] name of a man JaineVyā. 169. 22 (*on* iii. 1. 112); 171. 20 (*on* iii. 1. 136); KāśiVr. on P. iv. 1. 148; Prasā i. 714. 15.

अकशाय (akaśāya) *m.* [cf. **अकशाप**] name of a person शुभ्र इत्येवमादिभ्योऽपत्ये ढग्भवति···अकशाय CāndraVr. on ii. 4. 53; बलिवर्दिशतद्वारशलाकाभ्रूशलाथला: । अकशायोऽनुदृष्टिश्च कुकलासप्रवाहणौ GaṇRa. 3. 221 (264)

अकश्मल (a-kaśmala) *adj.* [*f.*-ā] not dirty, pure, clear, (सरःसु) निर्मलावकाशेषु अकश्मलप्रवेशेषु सत्सु comm. on YaśasCam. i. 570. 10; विद्याभिः शास्त्रैः अनवद्या अकश्मला स्फुरद्रूपा या मतिः comm. on YaśasCam. i. 90. 4.

अकषाय (a-kaṣāya) *adj.* **1 A** devoid of four-fold *kaṣāyas* (passions) viz. anger, pride, deceit and greed सकषायाकषाययोः साम्परायिकेर्यापथयोः TattvārthaSū. 6. 5; 8. 10; न विद्यते कषायोऽस्येति अकषायः TattvāRāVā. vi. 4. 3; viii. 9. 3; अकषायाय ते नमः MahāP. 25. 92; सकषायाः सूक्ष्मसम्परायान्ताः अकषायाः उपशान्तमोहादयश्चत्वारः सिद्धाश्च SthānṬ. 92B. 9; **1 B** devoid of impurities अकषायकृतश्चैव मार्गः सेव्यः सदा बुधैः BrahmP. 224. 15; **2** non-astringent अनम्लमकषायं च कटुपाके शिलाजतु RasaCin. viii. 46 (109. 19)

अकषायचतुष्टय (a-kaṣāyacatuṣṭaya) *adj.* not having the four passions दण्डत्रयेण निर्मुक्तमकषायचतुष्टयम् ।···सूरिं विजयसिंहाख्यमद्राक्षीदक्षतं गुणैः SamarāSaṁ. 3. 34.

अकषायत्व (akaṣāya-tva) *n.* the state of being without passions, passionlessness नेमे कषाया अकषायाः हास्यादय इति । नैषां सर्वथैवाकषायत्वं किंतु परोपष्टम्भात् श्ववत्प्रवृत्तेरीषत्प्रतिषेधः TattvāRāVār. viii. 9. 3.

अकषायवेदनीय (akaṣāya-vedanīya) *n.* a type of *karman* which is free from passions and associated with sex-distinction, a variety of *Cāritra-mohanīya* अकषायवेदनीयं नवविधं हास्यादिभेदात् TattvāRāVār. viii. 9. 4.

अकषायित (a-kaṣāyita) *adj.* not impure, pure आवृतं बहिरन्तश्च कषायेणानपायिना । त्वां प्राप्तं स्यात् कथं नाम कपालमकषायितम् MattaVi. 16.

अकष्ट (a-kaṣṭa) *n.* without difficulty, without trouble, without hardship यथेष्टं प्रीतिमाहारमकष्टेन प्रलप्स्यसे PadmP. v. 44. 113; जम्बूर्जित्वा जनीव्याजाचमूः कर्ममहीभृताम् । तानेकाङ्गाङ्गिगायाष्टावप्यकष्टाक्लिमद्भुतम् SamarāSaṁ. 1. 11.

अकष्टम् (a-kaṣṭam) *adv.* without any difficulty अप्यायुर्वेदमष्टाङ्गमध्यैष्टाकष्टमेव सः TriṣaS'aPuC. ii. 3. 30.

अकष्टक (akaṣṭa-ka) *adj.* easy, not involving difficulties, free from strain किं कृत्वा मानवाः स्वर्गं भजन्ते चाक्षयं पदम् । लभ्यं चाकष्टकं शुद्धं वर्णानां मर्त्यवासिनाम् । गुरूणां च लघूनां च साध्यमेव क्रतुं वद PadmP. v. 47. 4.

अकष्टता (akaṣṭa-tā) *f.* the state of not being hard to be explained (हन्ताहम्···अनेन जीवेन आत्मनानुप्रविश्य नामरूपे व्याकरवाणि) एवं च प्रविश्योत्तमपुरुषयोरकष्टता मुख्यार्थता च स्यात् । GoviBh. 179. 11 (*on* ii. 4. 20)

अकष्टशब्द (a-kaṣṭaśabda) *adj.* not having the words that are difficult to utter; (akaṣṭa-śabda) having current or popular words विविधानि हि शास्त्राणि भिषजां प्रचरन्ति लोके । तत्र यन्मन्येत···अकष्टशब्दं···तदभिप्रपद्येत CaraS. iii. 8. 3 (comm. अकष्टशब्दमिति अकृच्छ्रोच्चार्यशब्दं किंवा प्रसिद्धाभिधेयशब्दम्)

अकष्टशब्दता (akaṣṭaśabda-tā) *f.* state of having the words which do not hurt any one श्लाक्ष्ण्यादनुच्छविकैरकष्टशब्दतया MaYānaSū. 79. 9 (12. 9)

अकष्टायमान (a-kaṣṭāyamāna) *adj.* not endeavouring for evil or ill द्विषोऽकष्टायमानोऽहन्योऽमुं हूणं वृणोषि किम् DvyāśraKā. 7. 102.

अकसित (a-kasita) *adj.* [*f.* -ā] not restricted, full-fledged इह सर्वतः सकमला कमलाकरसंततिर्विकसिताकसिता VasaViKā. 12. 20 (कस शासने अदादिः)

अकसी (akasī) *f.* a kind of herb अकसी त्वासुरी (?) राजी तीक्ष्णगन्धा मधूलिका KalpaK. 140. 71.

अकस्मात् (a-kasmāt) *ind.* [included in the *vinayādigaṇa* P. v. 4. 34; CāndraVyā. iv. 4. 17; JaineVyā. iv. 2. 43 etc.; in the *adhyātmādigaṇa* GaṇRa. 5. 312 (351), to yield the formation *ākasmika*; also in the *cārvādigaṇa* P. vi. 2. 160, to yield the nañ-cpd. *anakasmāt* (oxytone); declared to be *sup-pratirūpa nipāta*, SaraKaṇṭhā (Gr.) i. 1. 124; GaṇRa. 1. 9 (25) एकपदे तत्क्षणे, सद्यः, सपदि and सहसा are given as synonymous words, AbhidhāCi. 1532; KośaKaTa. 2. 3005; एकपदे and अतर्कितोपनते GaṇRa.(comm.) 1. 8] **1** without a cause (in a physical sense) **2 i** without a reason (in a logical sense) **ii** natural, inborn **3** unexpectedly **4** accidentally, not intentionally **5** immediately, just **6** without a motive or purpose, casually **7** without intention, spontaneously **8** suddenly **1** without a cause (in a physical sense) अथ यदास्य पृथिवी ··· अकस्मात् सलिलमुद्गिरति ··· अग्निदेवत्यान्यद्भुतानि प्रायश्चित्तानि भवन्ति ṢaḍviBr. v. 7. 2; अकस्मादुष्णशीतार्तः ··· इत्येष क्षयजः कासः CaraS. vi. 18. 26 (1941 Ed.); संसारस्याकस्मादुद्भूतेर्मुक्तानामपि पुनरुद्भूतिप्रसङ्गः BrahmSūBh. (S'aṅ.) 344. 5 (*on* ii. 1. 36); स्तनप्रदेशपीडा मे अकस्मादुत्थिता नृप ĀdiP. 17. 10; स्थूलस्य हि जगतो नाकस्मान्निष्पत्तिरुपपद्यते Kāśi. ii. 66. 8 (*on* 5. 113); iii. 161. 25 (*on* 5. 3); अकस्माद्विनिवृत्तिश्च किं विश्वस्य न शङ्क्यते AnuVyā 16B. 10 (1. 4); 20B. 11 (2. 1); पूर्वसृष्टिरपि अकस्मादुत्तरसृष्ट्यनुपपत्त्योपपद्यते VedāntPāSau. 175. 17 (*on* ii. 1. 34); अवधिमतां कथमुद्भवोऽस्त्वकस्मात् AmrUda. 4. 61; **2 i** without a reason (in a logical sense) न रूढश्मश्रुरकस्मात् स्यात् GautDS. i. 9. 8; गायत्यकस्माद्धसति···उन्मत्तो भवति ह्येवम् NāṭyaS'ā. 12. 125 (8); त्रस्यत्यकस्माद्योऽभीक्ष्णं···दृष्ट्वा स्पृष्ट्वापि वा जलम् SuśruS. v. 7. 48; HariVaṁ. 40. 26; MahāBhā. ii. App. I. 6. 30; नाकस्मान्मां प्रशंसन्ति सदा गृहगताः स्त्रियः MahāBhā. iv. 21. 45; vi. 117. 11; vii. App. I. 1. 12; अकस्मादेव कुप्यन्ति प्रसीदन्त्यनिमित्ततः । शीलमेतदसाधूनाम् MahāBhā. v. 36. 39; v. 89. 26; Rāmā. vi. 43. 6; अथ खलु या स्त्री···अकस्मात् प्रहसना भवति KāśyaS. 189B. 15; नाकस्मादप्रियं वदेत् Yājña-Sm. 1. 132; उपदेशो वा याज्याशब्दो हि नाकस्मात् MīmāSū. iii. 2. 12; v. 3. 42; xii. 4. 10; दुष्टानां युवतिषु सिद्धत्वान्नाकस्माद्दुष्टदूषणमाचरेदिति वात्स्यायनः KāmSū. 5. 6 (303. 16); इक्ष्वाकुवंशप्रभवः कथं त्वां त्यजेदकस्मात् पतिरार्यवृत्तः RaghuVa. 14. 55; KundMā. 3. 6; MārkP. 43. 6; यदा तर्जयसेऽकस्मात् पितृभार्यां यशस्विनीम् BrahmāṇḍP. ii. 59. 53; सुष्मूर्षया चायं मनः प्रणिदधानश्चिरादपि कंचिदर्थं स्मरति नाकस्मात् NyāyBh. 209.16 (*on* iii. 2. 31); NyāyVā. 331. 3 (*on* ii. 2. 67); नाकस्माद्विलिखेद्भुवम् AṣṭāṅgHr. i. 2. 35; ततो ह्यध्यवसायादिर्नाकस्मान्नाभिधानतः BrahmSi. 115. 12; SphoṭSi 115. 2; अकस्मादेव ते चण्डि···मुखं मुक्तारुचो धत्ते घर्माम्भःकणमञ्जरी: Kāvyāda. 2. 71; अथ तु रिपुरकस्मात् द्वेष्टि नः पुत्रभाण्डे MahāVīC. 2. 44 (61. 12); NītiSā. 17. 23; 17. 28; श्रुतशीलोपसम्पन्नमकस्मादेव दुर्जनः ।···दहति NītiSā. 3. 17; 5. 43; 15. 10; अकस्मादर्धजरतीयन्यायेन कथमिव मयटः प्राचुर्यार्थत्वं ··· आश्रीयते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 58. 10 (*on* i. 1. 19); स्मृतयः···विपरीतप्रत्ययभ्रान्तिमकस्मात् कुर्वन्ति BrĀraUBh. 139. 9 (*on* i. 4. 10); BrahmSūBh.(S'aṅ.) 32. 11 (*on* i. 1. 4); 40. 10 (*on* i. 1. 19); 54. 15 (*on* i. 1. 25); 86. 6 (*on* i. 2. 23); 139. 22 (*on* i. 3. 59); 181. 12 (*on* ii. 1. 1); न हि अकस्मादप्रकृतो युक्तो निर्देष्टुम् TaiUBh. 272. 7 (2. 8); S'atS'lo. 35; अनुमानलक्षणे वक्तव्ये किमकस्मात् प्रकारभेदः कथ्यते NyāyBiṬ. 87. 4; Kapphiṇā. 4. 19; Kāsi. i. 135. 24 (*on* 2. 145); BrĀraUBhVā. i. 4. 98; आनन्दाश्रुणस्त्वकस्मात्पततो न दोषः ManuBh. 1. 305. 11 (*on* 3. 219); NyāyMañ. ii. 41. 20; RugVi. 59. 85; NyāyKa. 4. 2; स्नातानुलिप्तं यं वापि भजन्ते नीलमक्षिकाः । सुगन्धिर्वाति वाकस्मात् तं वदन्ति गतायुषम् SiddhYo. 80. 29; Dharmo-Pra. 2. 17; न च रागतः प्रवृत्तस्य हननपानादावकस्मादौदासीन्यमुपपद्यते Bhām. 111. 3 (*on* i. 1. 4); Kāśi. i. 217. 18 (*on* 4. 29); NyāyKuA. 9. 2; SaraKaṇṭhā. 420. 6; अयं त्वकस्माद्विकलः कथान्तरे SaraKaṇṭhā. 740. 13; रजतस्य सतो नाकस्मात्तदभावः संभवति NyāyRaMā. 65. 17; SubhāRaK. 15. 17; केचिदविदितस्वरूपस्यैव पथिकस्याकस्मान्निशान्धतोपक्षेपः स्वस्थनीयोद्देशदर्शनं चेत्युभयमव्यभिचारि साधनमिति मन्यन्ते VyaktiVi. 114. 23; TārkiRa. 330. 15; स्थूलोऽकस्मात् कृशोऽकस्मात्···मासानष्टैव जीवति YogS'ā. 5. 141; पदार्थग्रहणेऽकस्माद्भवन्त्यपट्टद्दृष्टयः । परेषां संपदुत्कर्षमिव प्रेक्षितुमक्षमाः TriṣaS'aPuC. iii. 4. 163; PāṇḍaC. 1. 373; SūktiRa. 65. 7; क्रोधं कुर्यान्न चाकस्मान्मृदुः स्यादपराधिषु । अर्थान् ब्रूयान्न चासत्सु गुणान् ब्रूयान्न चात्मनः SūktiRa. 156. 74; संश्लेषवद्विश्लेषस्यापि यादृच्छिकत्वेन सुखेन वसतामकस्माच्चेतनत्वप्रसङ्गः SarvaDaSaṁ. 16. 217; NyāySu.(Ja.) 66B. 10 (*on* i. 1. 1); Bharaṭ. 5B 1; Nyāyāmr. 107A. 8; AṇuBh. 45. 2 (*on* i. 1. 24); न चाकस्मादेव तत्स्मरणमस्ति YuktiSneha. 40. 25 (*on* i. 1. 4); शृणोति विविधान् शब्दान् विपरीताञ्छृणोति च । यो न शृणोति चाकस्मात् तं वदन्ति गतायुषम् BhāvPra. (Bhā.) vi. 1. 60; नेदं तस्मादकस्मादविषयमफलं शास्त्रमारम्भणीयम् NayaMañ. I. i. 1. 5; वलिमिर्बन्धमकस्मादुपेत्य मध्यस्तनूभवत्स्याः । आनन्दीति नितम्बः समुन्नति निर्भरं धत्ते SundaS'. 8; GuruCan. i. 50. 15; क्षोभो भवेत् त्वत्प्रकृतिष्वकस्मात् Jīvān. 321. 4; **2 ii** natural, inborn. = अकस्मात् जातम् (i. e. आकस्मिकम्, a variety of enmity) अकस्मात्

(sc. वैरं) यथा…मार्जारमूषकाणाम् अहिनकुलानाम्। किं…मूषको मार्जारस्यापकरोति PañcT. 2.15 (199.5); **3** unexpectedly अकस्मादागतं भूतमकस्मादेव गच्छति BaudhPiMe. iii. 1.3; अकस्माद्वगद्विम्बं धत्ते वै म्लानतां यदि।…महद्भयं सराष्ट्रस्य पूजकस्य PauṣkS. 37.27; MahāBhā. iii. 33.14; iii. 153.11; iii. App. 25.26; BṛKathāS'loSaṁ. 18.689; किमर्थमार्यो मामकस्मादेवामन्त्र्य…अधोमुखः संवृत्तः KundaMā. 3.11 (44); संस्पर्शः पुनरपि जीवयन्नकस्मादानन्दादपरविधं तनोति मोहम् UttaRāC. 3.40; RāmC. 17.65; 18.27; DevīBhāP. vii. 10.48; UdaySuKa. 81.8; मातर्म्लानमुखः कस्मादकस्मादापदां पदम्। उग्रशोकग्रहग्रस्त इवायं लक्ष्यते जनः RāmāMañ. 81.21; GītāBh.(Rā.) 52.3 (*on* 2.10); अकस्मादुपनतविपञ्चीस्वर-श्रवणादौ…आनन्दसंवेदनात् PramāMā. 1.9; KathāSaSāg. v. 3.247; आस्यं ते सरसीरुहेण रचितं नीलोत्पलाभ्यां दृशौ।…क्रूरं मानसमश्मना पुनरिदं कस्मादकस्मात् कृतम् PārijāHa. 25; VairāS'. (Pa.) 34; TriṣaS'aPuC. i. 5.530; iv. 1.287; अकस्मादन्यदा द्वाराद्देशमन्यागान्महेश्वरः PariPar. 2.324; 12.355; असूच्यत धौतजल-दैरकस्मात् PṛthvīVi. 6.102; अथान्येद्युरकस्मात्त्रिभिरं प्रादुर्बभूव भैरवः सन्नाहभेरीरवः MohaRāPa. 1.23 (8); कालदण्ड इवाकस्मात् क्रोऽयमित्याकुलं जनैः PārśvC. 2.918; अग्रदीपः प्रकाशश्च ममाकस्माद्विजृम्भते S'āliC. 1.89; 4.168; 5.110; लाभो निध्यादे-रकस्माल्लाभः ManvaVi. 1334.23 (*on* 10.115); धूर्त त्वमेवं विजितोऽस्यकस्मात् युद्धे मया पञ्चशरस्य PañcSā. 5.124; दैवयोगादुपात्ता हि प्रज्ञाहीनस्य संपदः। अकस्मादेव नश्यन्ति खलानामिव संगतम् SūktiRa. 163.25; KumāCaSaṁ. 41.21; 43.31; MayūSaṁ. 1.10; EI. ii. 417.34; अज्ञानामतितानवं कुत इदं कस्मादक-स्मादये Subhāṣi. 1584; अकस्मादस्माकं हरिरपहरन्नंशुकचयम् HaṁsDū. (Rū.) 16; वज्रपात इवाकस्माद् दुःखितश्चिन्तयन्नदः। अपराधं विना तातो रुष्टः किमु ममोपरि CitraPaC. 25; धत्तेऽकस्माद्विवस्वान् मलिनकिरणताम् MahāN. 3.1; क्रौञ्चपक्षिणाक-स्मादागत्य…भ्रान्त्या सर्वेऽपि सुवर्णयवा भक्षिताः KathāK. 89.19; **4** accidentally, not intentionally अकस्माच्चैव ते कृष्ण ख्यातं लोके महद्यशः MahāBhā. V. App. 9.105; HarṣaC. 321.5; सा सिद्धिलाभशोभिनी किं विलासात् किमभिलाषात् किमकस्मादेव वा न जानेऽसक्रन्मां…अभिवीक्ष्य DaśKuC. 53.5; 135.4; कृतवित-तिरकस्मात् प्राकृतैरुत्तमानां विरमति न कथंचित् कश्मला किंवदन्ती MahāVīC. 3.4 (67.10); बालोऽपि यत्किंचिदकस्मात् सुभाषितं माङ्गलिकं प्रस्थानादौ वक्ति तद्ग्राह्यम् ManuBh. i. 195.7 (*on* 2.239); NyāyMañ. i. 91.23; अकस्मान्निधिला-भश्च विद्युत्पातश्च कस्यचित् NyāyMañ. ii. 43.4; अकस्माद् वीक्षते हि सा स्वोदरस्थं समुत्पन्नं गर्भं गुरुभरालसा SkandP. vii(1). 32.11; UdaySuKa. 131.12; कलुषं च तवाहितेष्वकस्मात् सितपङ्केरुहसोदरश्रि चक्षुः KāvyPra. 961.1; न ह्युन्मत्तः कश्चित्…साधर्म्यमनुपश्यन्नेवाकस्मात् तत्त्वमारोपयति VyaktiVi. 24.1; चालुक्यैर्विग्रहो नः किमकस्मादेष ऐषमः DvyāśraKā. 19.7; कस्मादस्मानकस्मात् स्मरणपथमिहानीतवानद्य देवः MohaRāPa. 5.57; अविज्ञातगोत्रनामा ग्रामान्तरतोऽकस्मात्…समागतो ब्राह्मणो-ऽतिथिः CaturCin. iii(1). 430.14; कस्मिन् कुले तवोत्पत्तिः कुत्र शास्त्रे परिश्रमः। कस्मादकस्मात् प्राप्तोऽत्र सर्वमेतत् प्रकाश्यताम् KāvyKaVṛ. 23.34 (1.11); S'aṅka-DigVi. (Mā.) 2.75; अकस्माच्छ्रुतात् पुत्रमरणादिवाक्यात् तदर्थप्रत्ययदर्शनात् SarvaDaKau. 66.15; Upask. 48.1 (*on* i. 2.1); RasGaṅ. 139.10; तत्समयेऽक-स्मान्माधवानलो राजद्वारं संप्राप्तः MādhavāĀ. 34; ममापुत्रस्य…को भावी भोक्ताक-स्माद्धनस्य रे CampaS'reKa. 19; अकस्मादागन्तुना सह विश्वासो न युक्तः Hitopa. 1.41 (14); इति प्रत्याशस्य प्रबलदुरितानीतविधुरं शिरस्यस्याकस्मात् पतति निधनं येन भवति VijñāS'. 11; **5** immediately, just अकस्मान्नागरः सर्वो जनो दैन्य-मुपागमत् Rāmā. ii. 36.12; BṛKathāS'loSaṁ. 12.9; नोऽकस्मादार्द्रमेधः स्पृशति च दहनः SatS'lo. 40; सर्वशास्त्रार्थवेत्तृत्वमकस्माच्चास्य जायते MāliniT. 2.16; स विक्रमा-दित्य इति प्रसिद्धः। यस्मादकस्मादपयानमिच्छन्नकुन्तलः कुन्तलतां व[ब]भार EI. ii. 211.10; EI. ii. 3.9; PṛthvīVi. 7.51; किमकल्याणमिदमकस्मादारभ्यते। प्रतिपालय कतिचिन्मुहूर्तान् SamudraMa. 2.114 (6); प्रियोपगमने…अकस्मात् क्रोधस्मितचमत्कृतयो मुखस्य विकूणनं स विलासः NāṭaLaRaK. 2619; मामनालोक्य साकस्मान्मूर्च्छिता न्यपतद् भुवि SamarāSaṁ. 5.259; अकस्माद् ब्रह्मसाक्षात्कारो भवेद् ध्रुवम् MahNirvāT. 3.118; यदकस्मान्मुषलस्योर्ध्वगमनं भवति Upask. 25.8 (*on* i. 1.7); 221.10 (*on* v. 1.3); तस्मादकस्मान्निरियाय धन्या पुण्येति देवीद्वयमग्निकुण्डात् Rāṣṭrau. 3.5; CitraPaC. 228; आश्रमाणां…संदर्शनादकस्माच्च पुंसां…नास्तिकत्वं लयं व्रजेत् PauṣkS. 1.31; **6** without a motive or purpose, casually पति-व्रतानां नाकस्मात् पतन्त्यश्रूणि भूतले Rāmā. vi. 111.67; नाकस्माच्छाण्डिलीमाता विक्रीणाति तिलैस्तिलान् PañcT. 2.27 (217.1); तन्नाकस्मादेकपद एव दुर्गप-रित्यागः कार्यः PañcT. 3.1 (276.2); नाकस्माद्युवती वृद्धं केशेष्वाकृष्य चुम्बति Hitopa. 1.80; **7** without intention, spontaneously श्रुत्वा तु याच्यमानां तां क्रुद्धां सूक्ष्मां पिपीलिकाम्। ब्रह्मदत्तो महाहासमकस्मादेव चाहसत् HariVaṁ. 19.4; त्वयि मे हृदयमकस्मादन्तः सक्तम् SamaMā. 8.91; अकस्मात् तस्मिन्ननुष्टुभां श्लोक-माश्रिता सरस्वती समुत्तस्थौ UdaySuKa. 28.24; अकस्मादस्माकं यदि न कुरुते स्नेहम् PraboSu. 245; चेतः…असास्वकस्मादिदं सक्तम् NīlaVi. 35.3 (2); **8** suddenly संपूज्य लोकं प्रजहात्यकस्मात् कुब्जोऽयमुक्तः BṛSaṁ. 69.36; नान्तक इवाकस्माद-पहृतजीवनः VāsaDa. 29.1; दुष्टमर्कटीयं तमकस्मात् क्षोभयित्वा विच्युतफलमुध्दूत-पत्रमुत्सृज्य विटपमण्डपं संक्रामति AvantiKa. 44.18; तत् किमकस्मादस्मत्सैन्यघोषः प्रशाम्यति UttaRāC. 5.12 (3); सेवागतासु निजकामवतीष्वकस्माद् दाक्षिण्यमात्रमपि रक्षितुमक्षमोऽभूत् RāmC. 19.63; चक्रे कृती सुमनसां मनसामकस्मादस्मादकालकलि-कालविरामशङ्काम् EI. i. 129.27; कथमकस्मात् कूष्माण्डपात्र(त)वत् प्रधानं प्रतीयते BrahmSūBh.(Bhā.) 46.15 (*on* i. 2.21); जिह्वायां जायते बिन्दुरकस्माद्यदि वाजिनः। मासैकं जीवितं तत्र YuktiKa. 188.20; वेषः प्रोषितयोषितां समुचितः कस्मादकस्मात् तव SamaMā. 1.13; किं चाद्य मां किमसि संस्मृतवानकस्मात् KaumuMi. 3.20; कस्त्वं द्वारि दिगंव[ब]रः क्षपणकः कस्मादकस्माद्दहो EI. i. 140.3; आयात्येतन्नु तव कथंकारमस्मिन्नकस्मात् बिम्बं तुम्बीफललघु सखे मज्जनस्यातिथित्वम् S'rīKaC. 14.60; अपश्यन्निर्जलात् स्थानादकस्मादुत्थितं पयः RājTa. (Ka.) 1.126; असावक-स्मादस्माकं कुलक्षय उपस्थितः PariPar. 8.56; तं चाभ्येत्य करी कश्चिदकस्मादुद-मूलयत् PāṇḍaC. 6.512; अकस्मात् प्रथमे मासे गर्भे भवति वेदना RasRaSa. 22.74; घटयसि धनकालं देव कस्मादकस्मात्। भ्रुकुटिकथितकोपोऽप्यभ्यमित्रं यियासुः Subhāṣi. 2503; प्रासं मृत्योरकस्मादिव वदनबिलं विश्वमासीत् तदानीम् NīlaVi. 89.15.

अकस्मात्क्रिया (akasmāt-kriyā) *f.* an accidental act or action, an unintentional action अन्यस्मै निसृष्टे शरादावन्यघातोऽकस्मात्क्रिया Dharmasaṁgraha SvoṬ. 3.27 (p. 82)

अकस्माच्छोचन (akasmāc-chocana) *adj.* [*f.* -ā] who mourns without any cause या स्त्री…अकस्माच्छोचना…तस्याः…जातहारिणी (रेवती) सज्जते KāśyaS. 189B. 16 (8.6)

अकस्मात्प्ररोदन (akasmāt-prarodana) *adj.* [*f.* -ā] weeping without any cause या स्त्री…अकस्मात्प्ररोदना…तस्याः…जातहरिणी (रेवती) सज्जते KāśyaS. 189B. 16 (8.6)

अकस्माद्ग्राहिन् (akasmād-grāhin) *adj.* grasping or apprehending without cause अकस्माद्ग्राही चायं किं पुनः क्वचित् साधनमपेक्षते PramāVāSvop-Vṛ. 80.22.

अकस्माद्दण्ड (akasmād-daṇḍa) *m.* accidental punishment अन्यवधार्थं प्रहारे मुक्तेऽन्यस्य वधोऽकस्माद्दण्ड इति SthānṬ. 316B. 5.

अकस्माद्भय (akasmād-bhaya) *n.* fear without any cause अकस्मादेव बाह्यनिमित्तानपेक्षं गृहादिष्वेव स्थितस्य रात्र्यादौ भयमकस्माद्भयम् SthānṬ. 389B. 7.

अकस्यविद् (a-kasyavid) *adj.* not knowing or observing, not paying attention यज्ञो यज्ञो वै सं॑मृच्छते॒ऽथाकस्य॒विदो॑ मन्यन्ते॒ सो॑म॒ एव॒ सं॑मृच्छता॒ इ॑ति MaiS. i. 5.12.

अका (a-kā) *f.* a case other than the ablative नातोऽम् त्वकायाः Jaine-Vyā. i. 4.152 (86.37) (comm. ह्रादकारान्तात् परस्य सुप उम्न भवति। अमादेशस्तु भवति सुपः कां विभक्तीं वर्जयित्वा। उपकुम्भं तिष्ठति); cf. P. ii. 4.83.

अकांस्य (a-kāṁsya) *adj.* not made of bell-metal or brass, other than bell-metal or brass अकांस्यादीनां मणीनामपि वेधव्यतिरिक्तभेदेन गुरुद्रव्येष्विदं द्रष्टव्यम् VyavaNi. 511.6.

अकांस्यकवच (a-kāṁsyakavaca) *adj.* not having an armour of bell-metal अनभिहितो रथोऽकांस्यकवचः BaudhS'S. ii. 87.6.

अकाक (a-kāka) *adj.* **A** noble, not blameworthy देवाकानिनि कावादे वाहिकास्वस्वकाहि वा। काकारेभभरेऽकाका निस्वभव्यव्यभस्वनि (Kirātā. 15.25) SaraKanṭhā. 280.10 (comm. अकाकाः सात्त्विकाः काकाः संग्रामलोलुभा वा) **B** without a crow अकाके काकवदितिवाक्यवदप्रामाण्यापाताच्च Nyāyāmṛ. 370A. 5 (1.55)

अकाक (a-kāka) *m.* any animal other than crow जहदजहल्लक्षणोदाहरणं तु काकेभ्यो दधि रक्ष्यतामित्यत्रैव, तत्र शक्यकाकत्वपरित्यागेन अशक्यदध्युपघातकत्व-पुरस्कारेण काकेऽकाकेऽपि काकशब्दस्य प्रवृत्तेः VedāntPari. 207.11.

अकाकपृष्ठ (a-kākapṛṣṭha) *adj.* not having the back of the colour of a crow अकाकपृष्ठं (v. l. अकालपृष्ठं) सलक्षणं वैष्णवं दण्डम् NāraPaU. 4.38.

अकाकु (a-kāku) *adj.* unmodulated or uninflected (voice) प्रणिजगदुर-काकुश्रावकस्निग्धकण्ठाः परिणतिमिति रात्रेर्मागधा माधवाय S'iśuVa. 11.1.

अकाकोलीन (a-kākolīna) *adj.* free from (the plant) *Kākolī* (?) [DBHS]

अकाक्ष (a-kākṣa) *adj.* without a bad eye दर्पोल्लसद्विक्रममाणवाह्यं स्वप-स्कराकाक्षसुरथ्यरथ्याम्।…एत्य पुरीमत्रोचच्चौरिं (गर्गः) VāsuVi. 2.8 (comm. स्वपस्करा शोभमानरथाङ्गयुक्ता अकाक्षा कुत्सिताक्षरहिता सुरथ्या शोभनैः रथ्यैः रथं वहद्भिरश्वैर्युक्ता रथ्या रथसमूहो यस्याम्)

अकाक्षु (akākṣu) *m.* name of a person हिरण्यनाभः कौशिल्योऽकाक्षुः कुथुमिधस्तथा। शिष्या एते महात्मानः सर्वावर्तेषु योगिनाम् KūrmaP. 443.2 (1.53)

अकाङ्क्षण (a-kāṅkṣaṇa) *n.* absence of doubt पराधारं च दानादि

गम्भीरेऽर्थेऽप्यकाङ्क्षणम् ।…चर्या बुद्धानुमोदिता AbhisaAlaṅ. 4. 41.

अकाङ्क्षत् (a-kāṅkṣat) *adj.* not desiring, reluctant पुमान् यत्कुरुते पापं स हि केन नियुज्यते । अकाङ्क्षन्नपि हेरम्ब प्रेरितः प्रबलादिव GaṇeP ii. 139. 36.

अकाङ्क्षा (a-kāṅkṣā) *f.* absence of expectation or desire सिद्धीनामणिमादीनां…अकाङ्क्षया ।…भवन्ति तादृशा नूनं पुरुषा: SkandP. ii (9). 4. 27.

अकाङ्क्षित (a-kāṅkṣita) *adj.* not expected, not desired योऽसौ कर्णेन वीरेण वार्ष्णेयस्य समागमः । अकाङ्क्षितश्च कर्णेन स भवत्वतितेजसः MahāBhā. 7. 1043*.

अकाङ्क्षिन् (a-kāṅkṣin) *adj.* [*f.* -ṇī] not expecting, not desiring आश्विकौर्णिकखारीकपञ्चकानामकाङ्क्षिणीम् ।…ददृशुर्दिव्यरुन्धतीम् DvyāśraKā. 17. 91; सद्दर्शनमकाङ्क्षिणाम् । न सिध्यति रस: Rasā. 1. 25.

अकाच (a-kāca) *adj.* free from blemish or impurity [DBHS]

अकाञ्चन (a-kāñcana) *adj.* [*f.* -ī] **i** not made of gold किं चित्रं यदि सत्त्वाद्या(? ढ्या) भार्या तस्य कुलोचिता । न हि श्रिता कल्पतरुं वल्ली काचिदकाञ्चनी BṛKathāMañ. ix(2). 336; **ii.** not possessing golden ornaments अकाञ्चनेऽकिञ्चननायिकाङ्कके किमारकूटाभरणेन न श्रिय: NaiṣC. 9. 28.

अकाञ्ची (akāñcī) *f.* (?) कक्षोऽस्त्राहिणिकाऽकाञ्चीप्रकोष्टगजरज्जुषु S'abdaRaSaK. 345. 8.

अकाठिन्य (a-kāṭhinya) *n.* absence of harshness, softness, tenderness मार्दवमकाठिन्यम् । साधुजनसंश्लेषार्हतेत्यर्थ: GītāBh. (Rā.) 608. 5 (*on* 16. 2); क्षमायां यदकाठिन्यम् PṛthvīVi. 5. 132; आभिरूप्यमकाठिन्यमङ्गानामतिमार्दवम् । एवमादिगुणावस्था प्रथमे यौवने भवेत् BhāvPra. (S'ā.) v. 103. 16.

अकाडिल (a-kāḍila) *adj.* [optionally अकाडाल] without foot-disease ऊचेऽथ जाङ्गलनृप:…अकालालोकालिलं तमिति संप्रहरस्व दोष्मन् ।…अघाटालाकाडिलै: ।…हतै: किमेभि: DvyāśraKā. 18. 78. (comm. काडा पादस्रसामेदो…सन्त्येषां ते; SiddhaHe. vii. 2. 23)

अकाण (á-kāṇa) *adj.* not one-eyed, not a squint अकूटयाऽकर्णयाऽकाणया… क्रीणाति (सोमम्) TaiS. VI. i. 6. 7; सा स्यादवण्डाकूटाकाणाकर्णालक्षितासप्तशफा S'atBr. III. iii. 1. 16; तथ्येन अ(?)सत्येन । अपिशब्दाद्वितथेन अकाणं काण इत्युक्ते कार्षापणावरोदण्ड: ManuBh. ii. 192. 23 (*on* 8. 274); असत्येनापि हे काण इत्यकाणमेवाधिक्षिपेत् BālaKrī. i. 274. 1 (*on* 2. 208)

अकाणक्रीत (akāṇa-krīta) *adj.* purchased not blindly (i. e. in just ways) भूपति: प्राह तान् भद्रा यूयं कौतस्कुता इह । अनायत्ता: समायाताकाणक्रीतक्रयाणका: S'āliC. 4. 7 (comm. दानचौर्यरहितपण्या:)

¹अकाण्ड (a-kāṇḍa) *adj.* without water, waterless (place) अकाण्डे कुण्डिका काण्डनिर्घिर्निधिरपामिव । अका[रि] माध[वे]नेयं प्रपाते पातकद्रुहि EI. iv. 312. 4.

²अकाण्ड (a-kāṇḍa) *m. n.* which is not a stem, other than a stem अबीजादेव जायन्तेऽकाण्डादेव प्ररोहन्ति खलव्यसनाङ्कुरा दुरुच्छेदा भवन्ति VāsaDa. 78. 1.

³अकाण्ड (a-kāṇḍa) *adj.* [*f.* -ā] **i** having no joints, without joints अकाण्डमेवात्मभुवार्जितस्य भूत्वापि मूलं मयि वीरणस्य NaiṣC. 3. 90; अकाण्डा दोर्वल्ली SaduktiKa. 69. 19; वृक्षस्ती(? स्त)द्वदकाण्डोऽपि विषवस्तुरपादिक: AṣṭāNi. 21. 19; **ii** out of joints, improper त्वयारब्धं जन्म क्षपयितुमकाण्डेन विधिना न नो गोत्रे पुत्रि क्वचिदपि सतीलाञ्छनमभूत् SaraKaṇṭhā. 387. 17.

⁴अकाण्ड (a-kāṇḍa) *adv.* [mostly in compounds] **A** suddenly, all of a sudden अकाण्डक्षुभितं चासीद्रथस्थं शक्तिमण्डलम् BrahmāṇḍP. iii. 25. 62; (अवनिप:) अकाण्डवलनभङ्गुरितरतिलयं…चोरिकासुरतरसतृप्तिमन्वगच्छत् AvantiKa. 36. 16; कोपोष्णश्वसितक्लिष्टकण्ठमाल्यं रुरोरुर: । अकाण्डामोददारिद्र्यं द्विरेफाणां द्रुतं ददौ Kapphiṇā. 16. 107; 14. 56; ताम्…अकाण्डकुण्ठितधैर्यासिधारां…दमयन्तीमवलोक्य NalaCam. 5. 0 (12); अकाण्डप्रचण्डबलादनिलात् परिवर्तितपोत्रस्य Yaśas-Cam. ii. 345. 25; आविर्भूताभिलाषानुभावयोरकाण्डसंभोगभङ्गो नर्मस्फोट: SaraKaṇṭhā. 740. 20; अकाण्डखण्डितोच्चण्डरणदर्पज्वरभरो नृप: । कृपण: प्राणरक्षार्थे तमेव शरणं ययौ DarpaDa. 5. 41; तत्र ददर्श तम् । दृशोरकाण्डपीयूषवर्षं सा राजकन्यका KathāSaSāg. xviii. 3. 99; विद्युत्पुञ्जमिवाकाण्डसिताभ्रपरिवेष्टितम् KathāSaSāg. i. 3. 28; निपपात शरोऽकाण्डमुद्गराघातसंनिभ: TriṣaS'aPuC. ii. 4. 97; ii. 6. 43; i. 5. 601; दाशरथे कथमकाण्डप्रचण्डकोदण्डखण्डनदोर्दण्डचण्डिमाडम्बरेणापूरितं जगत्त्रयम् MahāN. 2. 8 (3); **B** out of time, untimely अकाण्डप्रयाणसंज्ञाशङ्खक्षुभितं तु संभ्रमात् सज्जीभूतं…अश्वीयमढौकत HarṣaC. 213. 1; 109. 2; तच्चण्डांशोरकाण्डत्रिभुवनदहनाशङ्कया धाम कृच्छात् । संहृत्यालोकमात्रं प्रलघु विदधत:…मण्डलम् SūryS'. 78; अकाण्डशस्त्रघाताद्यै: प्रत्यक्षो मृत्यु: AṣṭāSaṁ. i. 62. 17; तत्कङ्कालमकाण्डपाण्डुरघनप्रस्पर्धि MahāViC. 5. 39; 5. 2; 5. 57; छायामयीं विदधतो भुवनेष्वकाण्डकल्पावसानरजनीमिव तस्य संख्ये HarVi. 50. 32; उदञ्चय मुखं भवत्वयमकाण्डचन्द्रोदय: BālBhā. 1. 31; प्रपञ्चयितुमिव ताडनक्रममकाण्डदर्शिताश्लीलचेष्टां समासन्नसंवाहिकां सहास: करतलाग्रेण स्कन्धदेशे पुन:पुनरवधीत् TilaMañ. 278. 16; तद्दृष्ट्वाकाण्डकल्पान्तशङ्कया तत्रसु: सुरा: PadmP. vi. 19. 91; कन्यां जातामलक्षत । दिवाप्यकाण्डप्रतिपच्चन्द्रलेखामिवोदिताम् KathāSaSāg. vi. 8. 47; क्षीरोदधि: क्षोभवान् भेजे भीतिमकाण्डदण्डमथनक्षोभाभिशङ्की पुन: DaśāvaC. 8. 64; वियोगिभि: अकाण्डवैतण्डिककोकिलानि कैरप्यसह्यन्त न काननानि S'rīKaC. 6. 12; 18. 30; 21. 31; 21. 41; अवेक्षसे नैव जगत्त्रयीजुषामकाण्डसंवर्तविधानपातकम् Gaṅgāva. 3. 4; **C** unexpectedly, against one's expectation तत्कालं निबिडमकाण्डभङ्गभीताश्चक्रन्दु: प्रतिनिनदच्छलेन काष्ठा: Kapphiṇā. 3. 35; इत्यकाण्डसुधासारसदृशेनास्य पक्षिण: । वचसा शान्ततापः सन् KathāSaSāg. v. 3. 32; xii. 7. 319; xiv. 3. 43; S'rīKaC. 18. 50; **D** without cause or reason, accidentally यस्य चाकाण्डदर्शितसकलदिग्दाहो…निर्ददाह महीभृत्कुलानि…प्रज्वलत्प्रताप: TilaMañ. 14. 13; अकाण्डजगदुपद्रवदानवेषु मानवेषु दण्डपारुष्ये बाढं मनोमनीषितानि YaśasCam. ii. 243. 1; अकाण्डकाण्डपातेन तेन मागधतीर्थराट् । उच्चैश्चुकोप TriṣaS'aPuC. i. 4. 111; श्रीनायक: सायकतामकाण्डचण्डक्रुध: खण्डशशाङ्कमौले: ।…आललम्बे S'rīKaC. 20. 42; तप:स्वाध्याययज्ञानामकाण्डद्विष्टतापस: । स्वविद्विषां श्रियं तस्मिन् पश्यन्नुपततताप स: (कलि:) NaiṣC. 17. 193; अत्र (= जडतायां)…अकाण्डहुङ्कृति: स्तम्भो नि:श्वासकृशतादय: RasāSu. 180. 14 (2. 199); हाहेति भाषणाकाण्डहुङ्कार:…एते जाड्यभवा भावा: BhāvPra. (S'ā.). 91. 4 (4); कथं चाकाण्डसंघटितपान्थप्रवर्तितौषधद्रवोपलेपेन तदात्व एव व्रणश्रेणीसंरोहणम् KaumuMi. 6. 1(3); मूर्धा शश्वदकाण्डशुष्कहसितैर्यच्चाग्रत: कम्पते AdbhuDa. 1. 11; अकाण्डपतितैर्वृक्षैरुच्चचटचटायितम् । रामो दण्डकं वनमाविशत् Rāgh. 7. 25; **अकाण्डे** (akāṇḍe) *adv.* **A** not at the proper juncture or occasion, at an improper time मिथु चेति विचक्षते अकाण्ड इव ĀrṣeU. 8. 2; अकाण्डे दत्तहुङ्कारा तथा प्रशिथि लाङ्गका । श्वासग्रस्तानना चैव जडताभिनये भवेत् NāṭyaS'ā. 22. 190; अकाण्डे किं महाराज्ञ्या प्रेषितासि रणं प्रति BrahmāṇḍP. iii. 26. 91; अकाण्डे खल्वयं समुपस्थितो महाप्रलय: HarṣaC. 221. 4; किमभ्युदयाम(? यमा)गमत् समयमेनमकाण्ड एव दुर्दिनम् AvantiKa. 206. 10 यत्र दीर्घायुषां नृणां नाकाण्डे मृत्युसंभव: MahāP. 9. 79; अकाण्डे यत्र हुंकारो दृष्टि: स्तब्धा गता स्मृति: ।…जडतेयं स्मृता यथा S'ṛṅgāTi. (Ru.) 2. 25; अकाण्ड एव विच्छित्तिरकाण्डे च प्रकाशनम्… रसस्य स्याद्विरोधाय Dhvanyā. 3. 19; कृतेन प्रध्वस्तं कलियुगमकाण्डे बलवता कुलेन्दौ पालानामवति युवराजे वसुमतीम् RāmC. 24. 146; तारतम्यम् इति तु प्रयोग:…रूढ:, न तु तार्थं ताम्यम् इत्यादि…तदलमकाण्डे श्रुतलवकौशलप्रथनेन ParāTri. 30. 10; अथ समन्वयलक्षणे केयमकाण्डे विरोधाविरोधचिन्ता Bhām. 300. 9 (*on* i. 4. 14); 627. 4 (*on* iii. 3. 26); S'ivaP. ii(3). 15. 32 (139B. 5); अकाण्डे प्रथनच्छेदौ…रसे दोषा: KāvyPra. 434. 2; अकाण्डे प्रथनं यथा वेणीसंहारे…अनेकवीरक्षये प्रवृत्ते भानुमत्या सह दुर्योधनस्य शृङ्गारवर्णनम् KāvyPra. 440. 2; अकाण्डे प्रणयं तेषां विलोक्य त्र्यम्बकप्रिया ।…बभार भृकुटीं सखे BṛKathāMañ. 12. 10; मृत्योर्लिपिकर: पत्रं तस्याकाण्डेऽप्युदक्षिपत् (comm. असमयेऽपि स मृत इत्यर्थ:) DvyāśraKā. 11. 63; नृत्यन्त्युदीरितघनस्तनितामकाडे नेदीयसीं तव निशम्य विभातनान्दीम् ।… मयूरा: Yādavā. 19. 10; नर्मस्फोट:…अन्यस्त्वकाण्डे संभोगच्छेद इति गीयते RasāSu. 81. 14 (1. 278); यस्य सेनातुरङ्गाणां खुरैरुत्थापितं रज: । अकाण्डे राहुसन्देहं मार्तण्डस्योदपादयत् MadhuVi. 1. 41; प्रमदाजनानामभ्रंलिह: शोणमणीमयूख: । संध्याभ्रमं प्राप्नुवतामकाण्डेऽप्यनङ्गनेपथ्यविधिं विधत्ते SāhiDa. 247. 3; इह कुमति:… वराक: प्रलपति यदकाण्डे खण्डनाभासमुच्चै: AdvaiSi. 709. 4 = 900. 10; Nārāy. iii. 15. 7; YātrāPra. 4. 107; अत्राकाण्डेऽपि हुंकारस्तम्भश्वासभ्रमादय: UjjvaNīMa. 516. 9; अकाण्डे शोकदायित्वाभावरूपमपारुष्यं सुकुमारता RasGaṅ. 75. 11; अपक्रमाच्च द्युमणेरकाण्डे । आसीत्तमिस्रा जयदा रिपूणाम् NīlaVi. 20. 16; **B** unexpectedly, out of place दर्भाङ्कुरेण चरण: क्षत इत्यकाण्डे तन्वी स्थिता S'āk. 2. 13 = SaraKaṇṭhā 80. 14; SubhāRaK. 17. 49; RasiJī. 903; तातस्तु तं …अकाण्ड एव प्राणहरमप्रतीकारमुपप्लवं…आलोक्य Kād. 33. 17; महाभाग्यतयाकाण्ड एवास्य पादमूलं गतवानस्मि DaśKuC. 15. 17; VāsaDa. 202. 1; अहं त्वकाण्ड एव खण्डितगमनरभसेन तस्यानेन वचसानवसानेन पथापि जनितव्यथ: TilaMañ. 148. 16; 216. 12; YaśasCam. ii. 84. 13; अकाण्डे किं निमित्तेन संकटं समुपस्थितम् DevīBhāP. vii. 29. 35; आयु:…उन्मत्तमिव संत्यज्य यात्यकाण्डे शरीरकम् YogVā. i. 14. 1; न यो वाच: पात्रं भवति न दृशो नापि मनसस्तमप्यर्थं क्रुद्धो हतविधिरकाण्डे घटयति KaumuMi. 3. 2; किंतु दैवादकाण्डेऽपि कृत्यं तदुपतिष्ठते TriṣaS'aPuC. i. 2. 47; ii. 1. 181; ii. 4. 69; पूर्वपक्षिणा वेदान्तानामप्रामाण्यसिद्धये महता प्रयासेन यद्विधिपरत्वकल्पनं तदकाण्डे ताण्डवितम् VivaPraSaṁ. 298. 12; संरूढं कमपि निपातयत्यकाण्डे…विधाता RājTa. (S'rī.) 4. 500; **C** suddenly विदारितेषु रक्ष:सु रामस्य शरै:…अकाण्ड एवाद्भुतमेतदुच्चैर्वल्लीद्रुमा: पल्लविता बभूवु: BhāvS'. 72; मोहात् समाक्षिपति जीवनमप्यकाण्डे HarṣaC. 87. 7 = AlaṅkāSa. 96. 12 = SūktiRa. 40. 38; स्थितिरियं जगतो यदङ्गसङ्गभूतान्यङ्कलालितान्यपरित्याज्यान्यपत्यकान्यकाण्ड एवागत्यासंस्तुतैर्नीयन्ते HarṣaC. 199. 17; 258. 8; DaśKuC. 28. 21; तां…विभाव्य चेत: कथं कथमपि व्यपवर्तते मे ।…उन्मथ्य मन्थरविवेकमकाण्ड एव MālaMā. 1. 170; 9. 128; गन्धर्वराज यदिदमधित्यकात: सुवेलाद्रेरकाण्ड एव…

वलीमुखचक्रमक्रममेवोच्चलितम् MahāViC. vi. 29. 1 (173. 8); vii. 29. 2 (205. 14); त्वयाकाण्डे मान: किमिति सरले संप्रति कृत: AmaS'. 80 = SubhāRaK. 372; तावदयमकाण्ड एव क्षुभितेन बिभ्रतातिभीषणं रूपं···मीनध्वजेन···कृत: पर्याकुल: TilaMañ. 283. 20; 185. 7; तत्रैकं वराहं घोरमैक्षत । नैशं तम इवाकाण्डे दिवा पिण्डत्वमागतम् KathāSaSāg. ii. 3. 44; S'rīKaC. 3. 16; RājTa. (Ka.) 2. 501; 8. 638; कोऽयमकाण्डे दारुण: संरम्भ: RukmiHa 1. 22 (4); MalliC. 8. 460; नृपोऽथ चलित: स्तोकं भूमिभागं समागत: । यावत्तावदकाण्डेऽप्यपतत् काञ्चनपादप: SamarāSaṁ. 8. 370; भ्रात: पान्थ···समुत्सृज्य बालामकाण्डे गन्तुं···ते न युक्तम् S'ārṅgaPa. 3894; **D** without any reason, in vain क सत्त्वमसद्ग्राहूनां क्वेयं दुर्ललिता वधू: । अकाण्ड एव विधिना कृतोऽयं निष्ठुरो विधि: BrahmāṇḍP. iii. 25. 8; अकाण्ड एव नश्यन्ति वाजिवारणमन्त्रिण: AhirbuS. 42. 16; इत्यकाण्डे कृतान्तं गर्हमाणा मुक्तकण्ठमतिचिरं प्राकृतप्रमदेव प्रारोदीत् HarṣaC. 230. 12; तव तन्वङ्गि मिथ्यैव रूढमङ्गेषु मार्दवम् । यदि सत्यं मृदून्येव किमकाण्डे रुजन्ति माम् Kāvyāda. 2. 127; (वानरवारसुन्दरी) किलिकिञ्चितकेलिपण्डिता किमकाण्डे न चकार तं प्रति RāmC. 12. 61; राजन् किमकाण्डे मन्युमलिनमाननम् YaśasCam. ii. 261. 2; संरम्भ: किमकाण्ड एव भवता सद्वर्त्मं यत्त्यज्यते BālBhā. 2. 43; विषभक्षणमनुमनुते न हि कश्चिदकाण्ड एव सुहृदि सुधी: VyaktiVi. 27. 13; परलोको हि धर्मस्य फलं संदिग्धमेव तत् । तदैहिकसुखास्वादमकाण्डे किं निषेधसि TriṣaS'aPuC. i. 1. 399; बिभेति रुष्टासि किलेत्यकस्मात् स त्वां किलापेति हसत्यकाण्डे NaiṣC. 3. 112; PāṇḍC. 5. 270; यदि वयमपराधिनस्तदानीम्···अयि किमियमकाण्ड एव नीता सशशशशाङ्कदशां कपोलपाली Subhāṣi. 1599; 2571; अथवा किमर्थमकाण्डे मया विधिरुपालभ्यते SṛṅgāTi. (Rā.) 14 (1); **E** without a purpose प्रमेयज्ञेयशब्दादौ कस्यापोह्यं न विद्यते । न ह्यसौ केवलोऽकाण्डे प्रेक्षावद्भि: प्रयुज्यते TattvSaṁ. 1166; पाण्डय:···। काण्डै: पाण्डुयश: शौण्डो द्यामकाण्डेऽप्यखण्डयत् Kapphiṇā. 18. 27; **F** immediately यस्य । महाहवे नाम निशम्य सद्यस्त्रयं [रि]पूणां विगलत्यकाण्डे EI. x. 85. 6 = viii. 185. 6 = xxii. 105. 6 = xxii. 182. 5 = iii. 106. 6 = xxi. 140. 6 xxii. 81. 5; सुतभाण्डस्य वधश्रवादकाण्डे ।···क्षितिपं शशाप सोऽन्ध: RāmC. 8. 59; पलायकत्वं जगृहुर्विहाय परस्त्रिय: पाचकतामकाण्डे DvyāśraKā. 6. 47; वितेने मण्डप: कैश्चिदकाण्डे काण्डमण्डलै: PāṇḍC. 13. 481. **अकाण्डेन** (akāṇḍena) *adv.* **A** unintentionally, spontaneously मनसश्चलनं कम्पोऽकाण्डेनाकामतो भवेत् BhāvPra. (S'ā.) 279. 7 (9); **B** unexpectedly नश्वरेण शरीरेण पुण्यराशिश्चिरस्थिर: । कस्ते साधुरकाण्डेन लप्स्यमानमुपेक्षते PuruṣPa. 163. 15.

अकाण्डकण्डूल (akāṇḍa-kaṇḍūla) *adj.* having an itching sensation all of a sudden पक्वकपिच्छूगुच्छाछोटनचापलैरकाण्डकण्डूला इव कर्षन्त: शर्करिला: कर्करस्थली:···प्रावर्तन्तोन्मत्ता मातरिश्वान: HarṣaC. 77. 1.

अकाण्डकण्डूलता (akāṇḍakaṇḍūla-tā) *f.* a sudden itch, eagerness (to strike) चिरादसमपत्रिणो भुजमकाण्डकण्डूलतां नयम्···दक्षिणसमीरणो···ववौ S'rīKaC. 6. 67 (comm. अकाण्डे सदृशभटलाभाभावे कण्डूलतां प्रहर्तुमभिलाषवत्त्वम्)

अकाण्डकम् (akāṇḍakam) *adv.* suddenly, all at once ग्रन्थानां फणिति:··· अन्धीभवच्चक्षुषां पन्थानं स्फुटयन्त्यकाण्डकमभात् तर्कार्कविद्योतितै: S'aṅkaDigVi. (Mā.) 6. 106 (comm. अकुत्सितं यथास्यात्···प्रकटं यथा स्यात्)

अकाण्डकम्प (akāṇḍa-kampa) *m.* sudden tremor वैदेहीरमणस्य···प्रत्यावृत्तिरकाण्डकम्पतरलैराशङ्कि लङ्काचरै: VikraDeC. 3. 77.

अकाण्डकलह (akāṇḍa-kalaha) *m.* sudden combat अहो नु खल्वनयोर्विकर्तनकुलकुमारयोरकाण्डकलहप्रचण्डयो:···विक्रान्तचरितानि UttaRāC. vi. 0. 2.

अकाण्डकूष्माण्डपतनन्याय (akāṇḍakūṣmāṇḍapatana-nyāya) *m.* the maxim of the sudden or unexpected fall of a pumpkin (used with reference to the occurrence of something unexpected) ननु वार्तिकतात्पर्यव्याख्यामुपक्रम्य भाष्यव्याख्याकाण्डकूष्माण्डपतनन्यायमनुहरति NyāyVārPari. 556. 4.

अकाण्डक्रोध (akāṇḍa-krodha) *m.* a sudden or inopportune anger अकाण्डक्रोधसंरुद्धचेतसा वेधसा कन्यारत्नमिदमुपदर्श्य त्वरिततरं तिरोधाय सत्यमस्माकं यानपात्रभङ्ग: कृत: KaumuMi. 1. 13 (6); अकाण्डक्रोधसंवेगनृत्यद्भ्रूवल्लिरीक्षते··· अङ्गना NāṭaLaRaK. 2351.

अकाण्डक्षय (akāṇḍa-kṣaya) *m.* untimely destruction ततोऽभवन्महायुद्धं···ह्यकाण्डक्षयकारणम् SkandP. vii (1). 119. 37.

अकाण्डखण्डन (akāṇḍa-khaṇḍana) *n.* sudden cut अकाण्डखण्डनगलद्रक्तौघं···कृत्तं···पतति···कौम्भकर्णं शिर: MahāN. 9. 44.

अकाण्डघनाघन (akāṇḍa-ghanāghana) *m.* unexpected rainy cloud अयमिह परं दु:खज्वालाकलापमखण्डयत् कनकपयसां धारादण्डैरकाण्डघनाघन: SaduktiKa. 197. 23.

अकाण्डचण्ड (akāṇḍa-caṇḍa) *adj.* [*f.* –ā, –ī] furious or formidable unexpectedly or untimely or unreasonably क्रोधोल्कै: सदसि···अस्य दृष्टिपातैर्माभूद् भू: प्रसभमकाण्डचण्डदाहा Kapphiṇā. 3. 36; क्रुद्धो राम: शितकाण्डमण्डलीभिरकाण्डचण्डाभि:···अभिवर्षितुं प्रवृत्त: BālRā. 9. 40(5); पुनरकाण्डचण्डतडिद्दण्डसंघट्टभयप्रभावादपरिपूर्णविषय एव प्रसवसमये लब्धात्मलाभमात्र: YaśasCam. ii. 203. 1; कमण्डलुं कश्चिदकाण्डचण्डसंरम्भपिण्डीकृतकोपतुल्यम् । आदाय DarpDa. 7. 57; दिक्षु प्रेङ्खाभियोगप्रवलितवलनाविभ्रमाकाण्डचण्डै:···अनिलै: EI. i. 254. 2; निर्वारिताखण्डलोद्योजिताकाण्डचण्डाम्बुवाहातिवर्षत्रसद्गोकुलत्राणविस्मापिताशेषविश्व···देव तुभ्यं नम: PraboCan. 4. 30 (81. 8); S'rīKaC. 20. 42; क्षुत्क्षामाकाण्डचण्डी चिरमवतुतरां भैरवी कालरात्रि: SaduktiKa. 20. 30.

अकाण्डचण्डिमन् (akāṇḍa-caṇḍiman) *m.* sudden ferocity or violence, unexpected fury अयमकाण्डचण्डिमपटु: [v. l. अयमकाण्डचण्डिमकटु:]···चीत्कुर्वद्गिरिकुञ्जकुञ्जरशिर:कुम्भस्थलस्थो हरि: VāsaDa. 103. 6; जानीम: किमकाण्डचण्डिमगुणान् दैवस्य SaduktiKa. 255. 9; जनजातमकाण्डचण्डिमापन्नशुष्मोष्मणा कृच्छ्रं प्राणिति AmṛUda. 2. 20(7)

अकाण्डचलित (akāṇḍa-calita) *adj.* moving suddenly दोर्दण्डभ्रमणादकाण्डचलितब्रह्माण्डखण्डं मुदे भूयाद्व:···चण्डीपतेस्ताण्डवम् EI. xxi. 149. 4.

अकाण्डच्छेद (akāṇḍa-ccheda) *m.* sudden or untimely break or interruption अकाण्डच्छेदो यथा वत्सराजस्य रत्नावल्यां चतुर्थेऽङ्के । रत्नावलीनामधेयमप्यगृह्णतो विजयवर्मवृत्तान्ताकर्णने Kāvyānu.(He.) 144. 7; असमयत्यागोऽकाण्डच्छेद: Kāvyānu.(Vā.) 67. 31.

अकाण्डजन्मन् (akāṇḍa-janman) *adj.* suddenly rising अकाण्डजन्मन: ···उत्पातरविमण्डलात् चन्द्रात्···कष्टतरमवस्थान्तरमुपगतवति विरहिणीजने किं पञ्चभिरपि बाणैर्भवत: प्रहर्तुं युक्तम् YaśasCam. ii. 19. 7.

अकाण्डजलद (akāṇḍa-jalada) *m.* untimely or unseasonal cloud भास्वन्तोऽमी···व्यञ्जन्तु प्रलयं द्विषाम् । रुद्धाङ्गालोहसंनाहैरकाण्डजलदैरिव SrīKaC. 19. 21.

अकाण्डतमस्विनी (akāṇḍa-tamasvinī) *f.* sudden or untimely night विदधत: कायाभोगैरकाण्डतमस्विनीम् दधति···हरिहुतभुजां धूमच्छायाममी रजनीचरा: AnargharRā. 6. 35.

अकाण्डतस् (akāṇḍa-tas) *adv.* all of a sudden, unexpectedly रथाश्वकेशावलिकर्णचामरं ददाह बाणासनबाणबाणधीन् । अकाण्डतश्चण्डतरो हुताशन: KumāSam. 15. 31.

अकाण्डताण्डव (akāṇḍa-tāṇḍava) *n.* **A** unexpected frantic dance भज्यमानस्य धनुषो ध्वनिराचार्यतां ददौ(? दधौ) । अकाण्डताण्डवारम्भे स्वर्गोद्यानशिखण्डिनाम् RāmāMañ. 42. 2; तदलमकाण्डताण्डवकल्पेन मन्त्रशास्त्ररहस्योद्घोषणेन SarvaDaSaṁ. 15. 401. **B i** sudden or untimely flaring up सावेगं कथमपि तस्य नोपशल्ये किंकर्यो विदुधुवुरग्रचामराणि । चूडेन्दुग्लपनकृतो विशङ्क्य पात्रं लालाटज्वलनमकाण्डताण्डवस्य S'rīKaC. 17. 12; **B ii** much ado about nothing, unnecessary pomp or display अवगतिसाधनत्वेनापूर्वविधिरिति शङ्कानिराकरणार्थमनुमानेन प्राप्तिप्रदर्शनमिदमकाण्डताण्डवम् S'ivārkaMaDī. i. 54. 30 (*on* i. 1. 1)

अकाण्डताण्डवित (akāṇḍa-tāṇḍavita) *adj.* caused to dance untimely, caused to move suddenly (यत्र) षिङ्गपरिषद्भिश्चण्डतरमुड्डमरितडिण्डिमारवाकाण्डताण्डवितशिखण्डिमण्डले···रमन्ते कामिन: YaśasCam. i. 103. 3; धत्ते कान्तिमकाण्डताण्डवितयोर्भङ्गेन वक्त्रं भ्रुवोश्चन्द्रस्योत्कटलाञ्छनस्य UttaRāC. 5. 36; कीकसावसानविश्रान्तनखमुखमार्गोद्गलद्रुधिरधाराकाण्डताण्डवितसंध्यारागसंततिभि: YaśasCam. ii. 189. 8.

अकाण्डताण्डवित (akāṇḍa-tāṇḍavita) *n.* untimely display (of argument) एवं च सति निरुक्तिविरह: किं वा निरुक्तिनिमित्तस्य च विरह इत्यादिविकल्पोऽकाण्डताण्डवितम् TattvPradī.(Ci.) 79. 7.

अकाण्डतिक्त (akāṇḍa-tikta) *m.* a kind of plant (= भूनिम्ब, Gentiana chirata) अकाण्डतिक्तो हैम: स्यात् KalpaK. 266. 158-

अकाण्डतुहिनापात (akāṇḍa-tuhināpāta) *m.* untimely snow-fall अकाण्डतुहिनापातोदीपाद्यैरप्युपद्रवै: । नष्टेषु शालिष्व(? षु) क्षीणं सुभिक्षं तत्र न क्षणे RajTa.(Ka.) 8. 2449.

अकाण्डत्रास (akāṇḍa-trāsa) *m.* sudden fear तेनातीव कठोरेण सिंहनादेन भूयसा ।···शक्तीनां कटकं चासीदकाण्डत्रासविह्वलम् BrahmāṇḍP. iii. 29. 30.

अकाण्डदण्ड (akāṇḍa-daṇḍa) *m.* sudden punishment दण्डधराधिप: । अकाण्डदण्डसत्रष्टाथ ययौ दण्डधरान्तिकम् RājTa.(Ka.) 4. 656.

अकाण्डदर्शन (akāṇḍa-darśana) *n.* unexpected appearance तेनाप्यालिङ्गितोऽकाण्डदर्शनोत्फुल्लचक्षुषा KathāSaSāg. xii. 6. 9.

अकाण्डदहन (akāṇḍa-dahana) *m.* a sudden fire °करिण:···उदभूदकाण्डदहनज्वालाजालाकुलो देह: RasGaṅ. 600. 20.

अकाण्डधाराधर (akāṇḍa-dhārādhara) *m.* an untimely cloud तस्यास्तावद् भव यदुपतेऽकाण्डधाराधरस्त्वम् PadyaVe. 396.

अकाण्डनिपातिन् (akāṇḍa-nipātin) *adj.* falling suddenly तुषारवर्षैर्बहलैस्तमकाण्डनिपातिभि: । आर्याणकाभिधे देशे विपन्नं केचिदूचिरे RājTa.(Ka.) 4. 367.

अकाण्डपटुताण्डव (akāṇḍa-paṭutāṇḍava) *adj.* dancing vigorously

all of a sudden अकाण्डपटुताण्डवैः···शिखण्डिनां मण्डलैः । दिशः समवलोकिताः BhojPra. 60. 9 = Subhāṣi. 2504.

अकाण्डपरित्याग (akāṇḍa–parityāga) *m.* abandoning without reason नायमकाण्डपरित्यागनिष्ठुरहृदयः Kād. 242. 13.

अकाण्डपरिपाण्डु (akāṇḍa–paripāṇḍu) *adj.* unexpectedly pale वदनैः सूच्यमानानामकाण्डपरिपाण्डुभिः । शुचां मनःसु वः कोऽयं नवः प्रावेशिको विधिः S'rīKaC. 19. 13.

अकाण्डपात (akāṇḍa–pāta) *m.* a sudden occurrence, a sudden fall, a sudden attack, a windfall त्रिविष्टपम् । अकाण्डपातसंकष्टं निनिन्दुस्त्रिदशा बहु SkandP. iv. 3. 74; अकाण्डपातोपनता कं न लक्ष्मीर्विमोहयेत् KathāSaSāg. i. 5. 2; अकाण्डपातजातानामार्द्राणां मर्मभेदिनाम् । गाढशोकप्रहाराणामचिन्तैव महौषधम् Hitopa. 4. 86 = PraboCan. 5. 25; [MW; Apte ?]

अकाण्डपातिन् (akāṇḍa–pātin) *adj.* suddenly appearing संपूर्णोऽमृतदीधितिः । जातश्चान्तरितश्चैत्य मेघेनाकाण्डपातिना KathāSaSāg. xii. 5. 176.

अकाण्डप्रकम्प (akāṇḍa–prakampa) *m.* a sudden thrill येनाकाण्डप्रकम्पाकुलिततनुलताः पौरपारिप्लवाक्ष्यस्त्रासेनेवोपमुक्ता दधुरधिकतरस्वेदरोमाञ्चचर्चाम् S'rīKaC. 21. 53.

अकाण्डप्रथन (akāṇḍa–prathana) *n.* untimely elaboration (a kind of *rasadoṣa*) अकाण्डे विस्तरोऽकाण्डप्रथनम् । यथा कर्पूरमञ्जर्यां द्रुमदोहददानादिव्यावर्णनम् । Kāvyānu.(Vā.) 67. 29.

अकाण्डप्रथा (akāṇḍa–prathā) *f.* untimely elaboration (a kind of *rasadoṣa*) अकाण्डप्रथा°···एते चाष्टौ रसस्य दोषाः Kāvyānu.(He.) 142. 1.

अकाण्डप्रलय (akāṇḍa–pralaya) *m.* untimely destruction अकाण्डप्रलयोऽस्माकमागतोऽद्य S'ivaP. ii (2). 35. 44 (112B. 4); जनमण्डले । अकाण्डप्रलयभ्रान्तिभीमः [v. l. अकालप्रलय°] कोलाहलोऽभवत् BṛKathāMañ. xviii. 113.

अकाण्डभङ्ग (akāṇḍa–bhaṅga) *m.* sudden loss, untimely destruction लक्ष्म्या तावदकाण्डभङ्गजभयं त्यक्तं परापाश्रयम् । यावन्नाविरकारि यस्य जनताकान्तं वपुर्वेधसा EI. xiv. 118. 18; महाभटानामकाण्डभङ्गेन विघूर्णमानम् । अवोधयत्पङ्क्तिमुखं हनूमान् RāmC. 22. 1; तत्कालं निबिडमकाण्डभङ्गभीताश्चक्रन्दुः प्रतिनिनदच्छलेन काष्ठाः Kapphiṇā. 3. 35; अकाण्डभङ्गक्रुन्मृत्युः SamarāSaṁ. 7. 490.

अकाण्डभङ्गुर (akāṇḍa–bhaṅgura) *adj.* of unexpectedly or suddenly perishable nature, subject to sudden destruction स खल्वहम्···अकाण्डभङ्गुरं शरीरमाहवशिरसि क्षत्रकुलोचितेन वर्त्मना व्ययीकृत (? त्य)···य(शः)शरीरम्··· आसादयितुमिच्छामि AvantiKa. 43. 9; मा स्मैतत्सुरसुरवैरिणां विरोधे त्रैलोक्यं सकलमकाण्डभङ्गुरं भूत् HarVi. 14. 57; किमकाण्डभङ्गुरसुखैः KaviKaṇṭhā. iv. 1. 13.

अकाण्डभङ्गुरता (akāṇḍabhaṅgura–tā) *f.* sudden destruction, unexpectedly perishable nature अवधार्य चाकाण्डभङ्गुरतां सर्वसुखानां···शरणार्थिनी स्थाणुमाश्रिता Kād. 172. 5.

अकाण्डभय (akāṇḍa–bhaya) *n.* unexpected or sudden fear नीलकण्ठनिवहस्य निषिद्धं तेन ताण्डवमकाण्डभयेन RāmC. 16. 15; उत्प्लुत्य धावनमकाण्डभयापसर्पः···इत्यादि शिक्षितमभूत् AdbhuDa. 1. 22.

अकाण्डम् (akāṇḍam) *adv.* **A** out of time, untimely पवनः प्रचण्डो वाकाण्डमेव ब्रह्माण्डं विघटयेत् Bhām. 569. 21 (*on* iii. 2. 32); अकाण्डमेवात्मसुवार्जितस्य भूत्वापि मूलं मयि वीरणस्य NaiṣC. 3. 90; वैरिक्षोणिपतिप्रियाः··· दृष्ट्वाकाण्डमचिन्तितोदयरविं यस्य प्रतापं पुरः प्रातःकालधिया ह्रिया तु कथितास्त्रस्ता निशीथे बभुः PadyaVe. 71; **B** suddenly, immediately त्वत्पश्चशाखानुगता सकम्पा स्तनोपपीडं गुरुसंनिधौ च । भ्रान्त्वापतद् भूमितले ह्यकाण्डं भूतभ्रमं भावयती(?)गृहेषु PadyaVe. 338; **C** without reason, aimlessly अयि कुरङ्गि, किमकाण्डमितस्ततो हिण्डसे YaśasCam. i. 350. 4.

अकाण्डमरण (akāṇḍa–maraṇa) *n.* untimely (i. e. sudden or premature) death तस्या अकाण्डमरणे सञ्जाते सति···तदुदरविदारणपूर्वमपत्यमुद्धृतम् PrabaCin. 15. 32; तस्या अकाण्डमरणे सचिवैरुदरं विदार्य कर्षितमपत्यम् KumāCaSaṁ 37. 7.

अकाण्डमानग्रह (akāṇḍa–mānagraha) *m.* getting angry for no reason न यत्र वायुः सहते नतभ्रुवामकाण्डमानग्रहकीर्तिडिण्डिमम् S'rīKaC. 3. 26.

अकाण्डमृति (akāṇḍa–mṛti) *f.* untimely death तद्राष्ट्रे···कश्चिदकाण्डमृतिभाक् च न SkandP. iv. 43. 52.

अकाण्डमृत्यु (akāṇḍa–mṛtyu) *m.* name of the chief keeper of hounds of king Yaśodhara राजा···श्वानं···वान्तादगणिमुख्यायाकाण्डमृत्यवे समर्पयामास YaśasCam. ii. 188. 4.

अकाण्डयमदण्ड (akāṇḍa–yamadaṇḍa) *m.* a sudden or unexpected (fall of) the rod of Yama (God of Death) तव···पततु शिरस्यकाण्डयमदण्ड इवैष भुजः MālaMā. 5. 208 = SaraKaṇṭhā. 590. 16 = KāvyPra. 679. 5 = SāhiDa. 150. 9.

अकाण्डयमुनाप्रणय (akāṇḍa–yamunāpraṇaya) *adj.* [*f.* –ā] combined with Yamunā unexpectedly or out of place गिरिसुता···पुष्णात्यकाण्डयमुनाप्रणयां च गङ्गाम् S'rīKaC. 5. 39.

अकाण्डयुगक्षय (akāṇḍa–yugakṣaya) *m.* untimely end of the age or of the world किमागात् परचक्रं भोः किं वाकाण्डयुगक्षयः MalliC. 2. 282.

अकाण्डलुण्टाक (akāṇḍa–luṇṭāka) *m.* sudden plunderer, robber or thief making a sudden attack °अकाण्डलुण्टाकडामरीकदमनदीक्षितः···व्यजृम्भत स्वभावशीतलो हेमन्तसमयः AvantiKa. 34. 8.

अकाण्डलोल (akāṇḍa–lola) *adj.* suddenly agitated किमकाण्डलोलः संवर्तवायोः परिणाममेदः RāmC. 39. 58.

अकाण्डविकल्पन (akāṇḍa–vikalpana) *n.* sudden doubt, unusual thought or idea कथमिह ग्रामीणानामकाण्डविकल्पनैः शशधरमणे यास्यन्त्येते विडम्बनवासराः SaduktiKa. 238. 21.

अकाण्डविद्युदुन्मेष (akāṇḍa–vidyudunmeṣa) *m.* sudden flash of lightning स गन्धर्वः कुर्वन्नङ्गमरीचिभिः । अकाण्डविद्युदुन्मेषमभ्रमार्गे तिरोऽभवत् Rāgh. 7. 56.

अकाण्डविप्लव (akāṇḍa–viplava) *m.* sudden destruction अकाण्डविप्लवं जगतामवेक्षितुमक्षमेण···महेश्वरेण दृशोर्निमीलनात् NīlaVi. 89. 8.

अकाण्डविवर्तन (akāṇḍa–vivartana) *n.* a sudden change, capricious turn अकाण्डविवर्तनदारुणः प्रविशिनष्टि विधिर्मनसो रुजम् MālaMā. 4. 120 = UttaRāC. 4. 15 = SaraKaṇṭhā. 642. 16.

अकाण्डविसंवादिन् (akāṇḍa–visaṁvādin) *adj.* [*f.* –ī] suddenly discordant येषां अकाण्डविसंवादिन्यः प्रीतयो न गणयन्ति निष्कारणवत्सलताम् Kād. 222. 9.

अकाण्डवैरिन् (akāṇḍa–vairin) *adj.* wantonly inimical or hostile हन्यते सा वरारोहा स्मरेणाकाण्डवैरिणा Kāvyāda. 3. 138 = SṛṅgāPra. 449. 3; दृष्ट्वा च तमकाण्डवैरिणा मन्मथेन···उपतप्यमानम् TilaMañ. 179. 12; अयमप्यकाण्डवैरी मर्माणि प्रहरति मार्गणैरनङ्गः SṛṅgāTi.(Rā.) 19.

अकाण्डव्याध (akāṇḍa–vyādha) *m.* a wanton hunter, a motiveless hunter अकाण्डव्याधेन···कामेन···देवीशरीरमुपेक्षितम् Kād. 258. 6.

अकाण्डशर्वरी (akāṇḍa–śarvarī) *f.* untimely night चर्मफलकैरकाण्डशर्वरीमपरां घटयन्तः HarṣaC. 163. 11.

अकाण्डशीत (akāṇḍa–śīta) *adj.* naturally cold, cold without reason कदलिकाण्डमकाण्डशीतम् ViddhaS'ā. 2. 4; SubhāRaK. 16. 65.

अकाण्डशूल (akāṇḍa–śūla) *m. n.* sudden colic or acute pain अकाण्डशूलजनितां पार्थिवः कथयन् व्यथां···निर्ययौ RājTa.(Ka.) 5. 53.

अकाण्डसंहार (akāṇḍa–saṁhāra) *m.* untimely or sudden destruction ये वेगाकृष्टविश्वाचलवलयमहागह्वरोद्यन्निनादव्याभीताशेषदेवासुरपरिकलिताकाण्डसंहार(शं)काः (बाहवः) EI. xv. 59. 10.

अकाण्डसंध्या (akāṇḍa–sandhyā) *f.* untimely or unexpected twilight जय देवि···अकाण्डसंध्यासंमत्तभूतवेतालमालिके BṛKathāMañ. ix. 2. 317; कान्तिस्तेषां च तत्काले···द्विषोः (? दृशोः) । अभूदकाण्डसंध्येव S'rīKaC. 19. 6.

अकाण्डसंपात (akāṇḍa–sampāta) *m.* sudden loosening, sudden slipping down व्रजाङ्गनानां स्मरजातकम्पादकाण्डसम्पातमियाय नीवी BhāmiVi. 2. 97 = RasGaṅ. 683. 4.

अकाण्डस्मित (akāṇḍa–smita) *n.* unexpected smile वेतालो भूपालं··· पप्रच्छ ब्राह्मणशिशोरकाण्डस्मितकारणम् BṛKathāMañ. ix. 2. 1104.

अकाण्डहत (akāṇḍa–hata) *adj.* unexpectedly slain मदनसुन्दरी··· शोचन्ती तावकाण्डहतावुभौ KathāSaSāg. xii. 13. 36.

अकाण्डहुंकार (akāṇḍa–huṅkāra) *m.* an untimely exclamation हा हेति भाषणाकाण्डहुंकारः BhāvPra.(S'ā.) 91. 4. (4)

अकाण्डहुंकृति (akāṇḍa–huṅkṛti) *f.* untimely utterance of the sound ' hum ' अकाण्डहुंकृतिः···निःश्वासक्रुशतादयः (विकाराः) RasāSu. 2. 199.

अकाण्डा (ākāṇḍā) *f.* name of a plant, Flacourtia Cataphracta *or* Phyllanthus Niruri बहुपत्री दृढाध्यण्डा [v. l. अकाण्डा] ParyāMu. 13. 13.

अकाण्डाकुलता (akāṇḍākulatā) *f.* state of sudden flurry or agitation ब्रह्माण्डमकाण्डाकुलतां ययौ SaurP. 49. 114.

अकाण्डागमन (akāṇḍāgamana) *n.* untimely or unexpected arrival तस्मात् कुष्ठी भव क्षिप्रमकाण्डागमनेन च SkandP. iv. 48. 37.

अकाण्डाडम्बरित (akāṇḍāḍambarita) *adj.* suddenly appearing, emerging or sounding अकाण्डाडम्बरितबाष्पप्लवप्लवमानमिव वहन्ती चक्षुः NalaCam. 2. 17 (13); अकाण्डाडम्बरितमेघमण्डलैरिव···अदृश्यत भीमभूमिपालः NalaCam. 7. 0. (19); अकाण्डाडम्बरितवसन्तविकासोत्सव इवाभवत् सरित्संगमोपकण्ठवनविभागः NalaCam. 7. 22(4)

अकाण्डाम्बुद (akāṇḍāmbuda) *m.* untimely cloud अकाण्डाम्बुदजाड्येन पीडिताङ्ग इवाभजत्···लोकः शिथिलशक्तिताम् RājTa.(Ka.) 8. 2262.

अकाण्डोच्चण्ड (akāṇḍoccaṇḍa) *adj.* suddenly violent (सुन्दरसेनः) ततः···अकाण्डोच्चण्डमारुतैः···महाम्भोधावभ(? म)ज्ज्यत सचेटकः BṛKathāMañ. x. 2. 1341.

अकाण्डोड्डामर (akāṇḍoḍḍāmara) *adj.* suddenly vehement किं स्युरुत्कलिका मद्वत् तस्याः···अकाण्डोड्डामरानङ्गहतकेन समर्पिताः KāvyālaṅSāSaṁ. 1. *23.

अकाण्डोड्डीन (akāṇḍoḍḍīna) *adj.* suddenly flying up राजा···अकाण्डोड्डीनप्राणैरिव वनप्राणिभिराकर्ण्यमानहर्षितहयहेषारवः···तद्वनमाससाद NalaCam. 1. 47(4)

अकाण्डोत्थ (akāṇḍottha) *adj.* [*f.* –ā] arising suddenly (नित्याः)··· महाराज्ञीम्···ऊचुर्वाचमकाण्डोत्थाम् BrahmāṇḍP. iii. 25. 77.

अकाण्डोत्पात (akāṇḍotpāta) *m.* sudden portent पातालमभूत् । अकाण्डोत्पातविवशं ध्वस्ताशासुखमण्डलम् YogVā. v. 37. 16.

अकाण्डोद्धति (akāṇḍoddhati) *adj.* unnecessarily proud यत्सहासं यदकाण्डोद्धति···।···तदुदैत् क्षीवधियां वचः कथासु Kapphiṇā. 13. 17.

अकाण्डोपस्थित (akāṇḍopasthita) *adj.* which has taken place or befallen suddenly अयमकाण्डोपस्थितः प्रचेतःप्रभवः प्रतिभयाडम्बरः KaumuMi. 2. 7(3); पवित्राणि पितृमित्राणि···अकाण्डोपस्थिते मरणविड्वरे समुद्घोषणीयानि KaumuMi. 6. 17(21)

अकातर (a–kātara) *adj.* **A** not cowardly, brave, courageous नराधिपात्मजौ···समरेष्वकातरौ ।···प्रजग्मतुः पञ्चवटीम् Rāmā. iii. 12. 25; किं च यज्जीयते जातु कातरैरप्यकातरः । तद्दैववैभवं किंचिन्न नाम भटिमव्ययः PāṇḍaC. 11. 219; प्रविशन् युद्धे धीराश्वस्थोऽप्यकातरः । हबीबमीरः शस्त्रेण स श्लाघ्यमरणोऽभवत् RājTa.(S'rī.) 4. 295; शूरोऽकातरः VīraMi. 351. 5 (*on* 1. 309–311); **B** daring, fearless, bold रोमाञ्चिता यच्छ्रवणात् कातरा अप्यकातराः । ततो देवा भयत्रस्ताः SkandP. iv. 71. 96; यस्तु केदारमुद्दिश्य गेहादर्धपथेऽप्यहो । अकातरस्त्यजेत् प्राणान् कैलासे स चिरं वसेत् SkandP. iv. 77. 23;श्रमः सिद्धयवसानोऽयं तद्यतध्वमकातराः RāmC. 10. 25; (योगी) रौद्रं भावं समाश्रित्य यदि योगं समभ्यसेत् । ···भवेत्···सर्वदृष्टिरकातरः MālinīT. 18. 15; कार्येष्वकातरा ये च ते धीराः KathāSaSāg. ix. 2. 289; **C** not perturbed कातराः परदुःखेषु निजदुःखेष्वकातराः । अर्थेष्वलोभा यशसि सलोभाः सन्ति साधवः RasGaṅ. 362. 10; **D** characterized by a fearless behaviour बाहुयुद्धमिदं रङ्गे सप्राश्निकमकातरम्।··· निर्मितं पुरा HariVaṁ. 75. 10.

अकातरत्व (akātara–tva) *n.* fearlessness, courage, bravery, pluck प्रवर्धते···अकातरत्वं शस्त्रास्त्रशीघ्रपातनकारिता । मृगयायां गुणा एते S'ukrNī. 1. 334.

अकातरत्वपुरुषार्थ (akātaratva–puruṣārtha) *adj.* the goal of which is bravery अथ पिङ्गलकः···अकातरत्वपुरुषार्थम्···राजत्वमनुबभूव Pañcā. 4. 28.

अकादाचित्क (a–kādācitka) *adj.* not occasional, permanent प्रतियोग्यनिष्ठत्वे सत्यकादाचित्कोऽभावोऽन्योन्याभावः TattvPradī.(Ci.) 173. 5.

अकादाचित्ककारण (akādācitka–kāraṇa) *n.* the non-occasional cause कादाचित्कज्ञानस्य चाकादाचित्ककारणादुत्पत्तौ कादाचित्ककारणादनुत्पत्तिप्रसङ्गः TarkBhā.(Mo.) 35. 20.

अकादाचित्कत्व (akādācitka–tva) *n.* **1.** the state of being not occasional, perpetuity अथापि पाचकत्वमिति सामान्यमेव किंचिद्भवेत् । सत्यर्थे तत्समवायस्याकादाचित्कत्वात् । सत्त्वादिवत् प्रागेव व्यक्तं स्यात् PramāVāSvopVṛ. 53. 9; अदृष्टस्याकादाचित्कत्वेन सर्वदोत्पादकत्वप्रसङ्गात् कादाचित्कं कर्म न संभवति VedāntDī. 102. 15 (*on* ii. 2. 11); अदृष्टम्···कर्मद्वारेण संयोगहेतुर्न भवति । तस्याकादाचित्कत्वेन संयोगस्याप्यकादाचित्कत्वप्रसङ्गात् NītiMā. 43. 23; न च नित्य एव हेतुः, अकादाचित्कत्वप्रसङ्गात् NyāyKuA. i. 125. 1; BālamBha. i. 230. 27 (*on* 1. 83); **2** the state of being non-existent निरुपाख्यविवक्षायां च तस्याः (निवृत्तेः) शशशृङ्गादिवदकादाचित्कत्वप्रसङ्गः S'atDū. 184. 3.

अकान्त (a–kānta) *adj.* **1 A** not possessing the highest degree of merits (such as knowledge, power etc.) अकान्ताश्चेतनाः सर्वे कान्तः स पुरुषः परः AhirbuS. 52. 41; **1 B** ugly जनयन्ति भाग्यसंस्था गुरुसौम्यविवर्जिता ग्रहाः पुरुषम् । व्याधिप्रायमकान्तम् Sārā. 32. 111; JātaPā. 14. 88; **2** devoid of a lover धिक् तारुण्यमकान्तम् KuṭṭaMa. 678.

अकान्तरक (akāntara–ka) *adj.* [= अकान्ततरक] not handsome, not lovable अभिलाषस्याविषय एव अकान्तरकः अकमनीयतरस्वरूपः अप्रियतरः JñātāDhaṬī. 130A. 9.

अकान्तरूपत्व (akāntarūpa–tva) *n.* the state of having an unpleasant or ugly form आत्मभावशोभायामन्धबधिरयोरकान्तरूपत्वात् AbhidhKoBh. 38. 6 (*on* 2. 1); अघ्राणादीनां सत्त्वानामकान्तरूपत्वादकान्तात्मभावत्वादित्यर्थः Sphutā. ii. 2. 1 (*on* 2. 1)

अकान्ता (akāntā) *f.* one of the names of the goddess Lalitā अकान्ता कान्तार्धविग्रहा LalitāSa. 211; अकान्तेति त्र्यक्षरं नाम LalitāSaBh. 174. 13 (*on* 211)

अकान्तात्मभाव (akāntātmabhāva) *m.* the state of not possessing a beautiful form अघ्राणादीनां सत्त्वानामकान्तरूपत्वादकान्तात्मभावत्वादित्यर्थः Sphuṭā. ii. 2. 1 (*on* 2. 1)

अकान्ति (a–kānti) *adj.* not bright, not rejoicing, depressed चुलुक्यः ···अकान्तिं धाराम्···आश्वासयच्च DvyāśraKā. 14. 73.

अकान्ति (a–kānti) *f.* **A** clumsiness (of writing), one of the five faults of writing (cf. लेखदोष) तत्र कालपत्रकमचारुविषमविरागाक्षरत्वमकान्तिः ArthS'ā. i. 177. 4 (2. 10); स्थानभ्रष्टास्त्वकान्तिस्थाः संदिग्धाः लक्षणच्युताः । यत्रैवं स्युः स्थिता वर्णाः लेख्यं दुष्टम् BṛhaspaSm. 66. 38; **B** lack of charm in poetry due to violation of a convention लोकसीमानतिक्रमः (? °अतिक्रमः) पुनरकान्तिः Kāvyānu.(He.) 239. 20.

अकापति (a–kāpati) *m.* not a worthless master, a powerful master किंत्रिद्विषामप्सरसां ततोऽभूदकापतिः कापुरुषेतरोऽसौ DvyāśraKā. 6. 95.

अकापथ (a–kāpatha) *adj.* not following a wrong path, well-behaved अभवंस्तेऽप्यकापथाः कापुरुषास्तदानीम् VāsuVi. 3. 16.

अकापुरुष (a–kāpuruṣa) *m.* not a mean person, a noble man अपनीतं सुनीतेन योऽर्थं प्रत्यानिनीषते । ···तदकापुरुषव्रतम् MahāBhā. v. 39. 40; तदुद्यतगदाप्रासमकापुरुषसेवितम् । प्रावर्तत महद्युद्धम् MahāBhā. ix. 22. 41; भृगोराश्रममण्डलम् । तपस्विजनभूयिष्ठमकापुरुषसेवितम् BrahmāṇḍP. ii. 21. 48; पिङ्गलकः··· अकापुरुषगम्यम्···राजत्वमनुभवन्नास्ते TantrāKhyā. 4. 19.

अकापुरुषानुरूप (akāpuruṣānurūpa) *adj.* [*f.* –ā] worthy of a noble man उद्यच्छता धुरमकापुरुषानुरूपाम्···नेयो मया रिपुवधूनयनानि बाष्पः MudrāRā. 4. 6.

अकाम (a–kāmá) *adj.* [*f.* –ā] **A** not having a specific desire **B** not intended for satisfying a specific desire **C** having no desire at all **D** having no passion **E** unwilling, reluctant **F** not having an intention **G** not having one's desire fulfilled **H** similar to a desire. **A** not having a specific desire नमः पितृभ्यः···अकामा वो दक्षिणां न नीनिम TaiS. III. ii. 8. 3; स एषोऽकामः सर्वकामः S'atBr. X. v. 4. 15; (ákāma) न त्वकाम ह्नन्ति । य एवं वेद TaiĀ. i. 9. 2; नाकामः कामयत्यर्थं नाकामो धर्ममिच्छति । नाकामः कामयानोऽस्ति तस्मात् कामो विशिष्यते MahāBhā. xii. 161. 28; xiii. 118. 1; अकामस्य क्रिया काचिद् दृश्यते नेह कर्हिचित् ManuSm. 2. 4; अकामो वा सकामो वा दद्यात् पूर्णाहुतिम् PauṣkS. 41. 165; तावद्देदोदितं कर्म ह्यकामस्त्वं समाचर BṛBrahmaS. i. 1. 41; उपायः···शिष्टैर्निषेव्यते···अकामैश्च सकामैश्च LakṣmīT. 17. 106; बालेयम्···नेतुं वाञ्छत्यकामान् स्वसदनमधुना क्रीडितुं दत्तचित्तान् । मुरजिति VijñāS'. 57; अकामस्य हि क्रियानुपपत्तेः BṛĀraUBh. 617. 4 (*on* iv. 4. 6); आराधयन्त्यत्र भवन्तमीशं महामखैः पञ्चभिरप्यकामाः BrahmP. 122. 75; अकामो वा सकामो वा नर्मदायाः शुभे जले । स्नात्वा मुच्येत पापेभ्यः PadmP. i. 15. 81; अकामो वा सकामो वा प्रविश्य स्थाणुमन्दिरम् VāmaP. 46. 55; ये त्वकामा नराः सम्यक् तत्कुर्वन्ति च शोभने BhaviP. 166B. 7 (i. 115. 17); अकामः पौरुषं सूक्तं जप्त्वा···विष्णोः परं पदं (याति) ViṣṇuDhaP. ii. 129. 14; पुष्यस्नानादिकं स्नानम्···काम्यं समुद्दिष्टं नाकामस्तत् प्रयोजयेत् S'aṅkhaSm. 8. 4; अकामस्यापि दीक्षा मे जन्ये पुण्यप्रसाधिका MalliC. 8. 343; अविरुद्धकामित्वेनाप्यकामो भण्यते TattvPrakā. 195A. 8 (*on* iii. 4. 43); यः पुमान् कर्मकृत्तावकामः AnuBh. 286. 17 (*on* iii. 4. 25); तस्मिन् किमस्तीति धरामरेन्द्रा यस्यामकामाः सततं यजन्ते Raghunā. 1. 40; **B** not intended for satisfying a specific desire मयि निहितमकामं कर्म तूदक्पथार्थं कपिलतनुरिति त्वं देवहूत्यै न्यगादीः Nāray. iii. 15. 8; **C** having no desire at all अकामः···तमेव विद्वान्न बिभाय मृत्योरात्मानम् AV. x. 8. 44; तद्वा अस्यैतत् । आत्मकाममाप्तकाममकामं रूपम् S'atBr. XIV. vii. 1. 21; उपासते पुरुषं ये ह्यकामास्ते शुक्रमेतदतिवर्तन्ति धीराः MuṇḍU. iii. 2. 1; MuṇḍUBh. 353. 9 (*on* iii. 2. 1); अथाकामयमानो योऽकामो निष्काम आत्मकामः Bṛh.ĀrU. iv. 4. 6; अकामाः(°मां ?) कामरूपेण धूर्ता नरकरूपिणः। न पुनर्वञ्चयिष्यन्ति MahāBhā. xii. 168. 50; त्रातोऽस्मि संसारभयादकामः Saund. 18. 40; कालक्रमादकामानां सर्वाः परफलप्रदाः PāraS. 15. 13; परधर्माय सज्जितः। ···अकाम एव च ।···विमुक्तः स्यात् पातकैः BṛBrahmaS. i. 5. 8; अकामस्य विषयविशेषोपभोगे न सुखिता स्यात् BrahmSi. 2. 9; अक्रतुः अकामः दृष्टादृष्टबाह्यविषयेभ्य उपरतबुद्धिरित्यर्थः KāṭhUBh. 134. 6 (*on* 2. 20); आत्मानमेव लोकमिच्छतोऽकामस्य विहितम् GītāBh.(S'aṅ.) 20. 7 (*on* 2. 10); अतोऽकामो विमुच्यते BṛĀraUBhVā. iv. 4. 256; कामकामो यजेत् सोममकामः पुरुषं परम् BhāgP. ii. 3. 9; अनाकुलमनसामकामानामेव···नैव तदुद्देशेन प्रवृत्तिः Bhām. 373. 1 (*on* ii. 1. 33); अनीहमकाममवाममनाधि । जिनेन्द्र मनो मम वाञ्छति नाम ChandaśCū.

172.2; सोऽकामो निष्काम: PañcDa. 9.141; अकामं काम्यविषयरहितम् S'ivārka-MaDī. ii. 240.21 (*on* iii. 2.9); अकामानां पदं मोक्ष: MahNirvāT. 13.20; अकामं कामनाशून्यम् GuruCandr. ii. 278.4; **D** having no passion अक्रोधनमकामं च तं दृष्ट्वा शान्तचेतसम् Rāmā. i. 1187*; योऽकामां दूषयेत् कन्याम् ManuSm. 8.364; नाकामां नान्यकामां नान्यस्त्रियम्…गच्छेत् CaraS. i. 8.22 (1922 Ed.); इयमद्य शिक्षते भयादकामापि हि दृष्टिविभ्रमम् S'āk. 1.22; पुत्रवतीं धर्मकामाम्…नीरजस्कां वा नाकामामुपेयात्। न चाकाम: पुरुष: कुष्ठिनीमुन्मत्तां वा गच्छेत् ArthS'ā. ii. 17.8 (3.2); ViṣṇuP. iii. 11.116; नारीम्…अकामां च न कामेत बलात् पुमान् SkandP. iii. (3). 1.39; अकामं चकमे सा तं तरुणम् RāghPāṇ.(Ka.) 4.8; अकामा ब्राह्मणाश्चैव कञ्चुकोष्णीषवेत्रिण: BhāvPra.(S'ā.) 292-17(10); चण्डं षण्डं दण्डशीलमकामम्…पतिं दृष्ट्वा विरक्ता स्यात् S'ukrNī. 3.22; **E** unwilling, reluctant आज्यानि जुह्वत:। अकामा विश्वे वो देवा: शिक्षन्तो नोप शेकिम AV. vi. 114.3; याभ्यो वो मामकामं नयन्तीति S'atBr. I. ii. 3.1; माहमकामो मरिष्यामि S'āṅkhāĀ. 11.6(41.6); नाकामोऽस्माल्लोकात् प्रैति JaimiUBr. iv. 26.14; वशा चोत्पन्नपुत्रा च नीरजस्का गतप्रजा। नाकामा सन्नियोज्या स्यात् BaudhDS. ii. 2.63; पित्रा वाकामेन विभक्तान् GautDS. ii. 6.19; प्रत्युवाच बीभत्सुर्जातवेदसम्। दिधक्षुं खाण्डवं दावमकामस्य शतक्रतो: MahāBhā. i. 215.12; iii. 1.38; अकामं भयपीडितम्। रथमारोपयामास पार्थ: MahāBhā. iv. 36.47; v. 33.32; v. 56.34; अकाम इव बीभत्सुरिदं वचनमब्रवीत् MahāBhā. vi. 102.35; श्रमेण यदुपार्जितम्।… तन्नाकामो दातुमर्हति ManuSm. 9.208; ViṣṇuSm. 18.42; प्रवहणेषु चैषां ब्राह्मणे(?णा) नाकामा: कुर्यु:। अंशं च लभेरन् ArthS'ā. ii. 62.6 (3.10); दासमूनाष्टवर्षं विबन्धुमकामं नीचे कर्मणि विदेशे…नयत: पूर्व: साहसदण्ड: ArthS'ā. ii. 82.9(3.13); अकाममननुज्ञातमाधिं य: कर्म कारयेत्। भोक्ता कर्मफलं दाप्यो वृद्धिं वा लभते न स: KātySm. 525; SmṛtiCan. iv. 326.10; जातिसम्बन्धरूपाणां व्यक्तीनां वा व्यवस्थितौ। जातीनामप्यनित्यत्वमकामस्यापि ते भवेत् TattvSam. 2692; अकामेनाप्यनन्वितस्मरणमभ्युपेयम् TattvBi. 102.2; अतो देवलकत्वमकामेनाप्यभ्यनुज्ञातव्यम् ĀgaPrā. 9.15; अकामेनापि प्रमाणमनुमानमुपेतव्यम् Tātpa-Ṭ.(Vā.) 156.14 (*on* i. 1.5); SāṁkhyaTaKau. 127.1 (*on* 5); चक्षुषा केवलविशेष्यालम्बनमेवेदं विशेष्यज्ञानं जन्यते इत्यकामेनाप्यभ्युपगन्तव्यम् NyāyKa. 117.9; सत्त्वमविकल्पावसेयमकामेनाप्यभ्युपेयम् TattvVai. 48.17 (*on* 1.43); प्रध्वंसो निरूप्यते इत्यकामेनापि स्वीकरणीयम् NyāyKuA. i. 100.2; तस्मादकामेनापि …न वस्तुसत्त्वमभ्युपगमनीयम् Bhām. 11.10 (*on* i. 1.1); तस्मादकामेनापि… विवेको भणितव्य: NyāyRaMā. 165.11; अकामेनापि शब्दाध्याहारोऽङ्गीकर्तव्य: S'āstrDī. 83.1 (*on* i. 1.5); पितामहार्जितमकामोऽपि पुत्रेच्छया पुत्रै: सह विभजेत् Mitā. 228-2 (*on* 2.121); विशेष्यांश इव विशेषणांशेऽपि तज्जन्यत्वमकामेनापि स्वीकरणीयम् TārkiRa. 106.7; अकामेनापि…शास्त्रमेवाश्रयणीयम् KhaṇḍanKhā. 1019.5; अकामे पितरि विभागेच्छाशून्ये पितरीत्यर्थ: SmṛtiCan. iv. 605.7; VyavaMa. 96.9; घटादिसत्त्वमकामेनापि स्वीकार्यम् S'atDū. 100.4; अध्ययनं विधीयत इति अकामेनापि स्वीकर्तव्यम् S'ivārkaMaDī. i. 47.19 (*on* i. 1.1); अतो निरवयवा एवेति अकामेन त्वयाभ्युपगन्तव्या: VedāntRaMañ. 1.4 (63.25); कांचित् संहितां प्रधानीकृत्य समाराधनप्रयोगोऽत्र संगृह्यत इति…अकामेनापि स्वीकरणीयम् PāñcRāRa. 56.8; विराट्संपत्तिवाक्यमग्निहोत्रानग्निहोत्रहोमानां प्रचयशिष्टसंख्यानुवादकमित्यकामेनापि स्वीकरणीयम् VidhiRa. 31.2 (*on* 5); वाञ्छितं सत् मित्रादिभ्यो लब्धं तदकामोऽनिच्छन् भ्रात्रादिभ्यो न दातुमर्हति BālamBha. ii. 146.14 (*on* 2.118); **F** not having an intention चरेत्…त्रीणि कृच्छ्राण्यकामश्चेत् ब्रह्महत्यां व्यपोहति AtriS. 6.169; अकामो वा सकामो वा गङ्गायां यो विपद्यते KūrmaP. 355.4 (1.37); SkandP. iv. 27.79; तत्र त्वया अकामेन…मुनि:। पातितो धरणीतले VarāP. 6.22; 116.40; **G** not having a desire fulfilled अकामं त्वा करिष्यामि ब्रह्मबन्धो नराधम। अहं संजीवयिष्यामि किरीटितनयात्मजम् MahāBhā. xiv. 66.11; अयं हि पुरुषव्याघ्र:…। अकाम: कामदो लोक आत्मरूपेण वर्तते PadmP. ii. 53.52; अकामे (?अकामो) रुद्रभवने भोगान् भुक्त्वा ततश्च्युत:। …जायते S'ivaP. vii (2). 22.47 (571B.2); अकाम एव कामोऽसौ यस्य त्वं नावलम्बनम् RāmāMañ. 143.18; **H** similar to a desire अकामेनेति सादृश्ये नञ्। कामतुल्येन प्र(?प्रे)म्णेत्यर्थ: GoviBh. 247.3 (*on* iii. 3 42)

अकाम (a-kāma) *m.* **1 A** absence of desire न चाकामात् काचिदस्ति प्रवृत्ति: MahāBhā. xiv. 13.9; यमैरकामैर्नियमै:…स्यान्निर्गुणे ब्रह्मणि चाञ्जसा रति: BhāgP. iv. 22.24; अकामेन कृतं कर्म…। अन्तर्वेदी(?दि) तदेवोक्तम् BhaviP. ii (1). 9.4 (330A.26); त्रय्यां धर्मो ह्यधर्मश्च कामोऽकाम: प्रतिष्ठित: S'ukrNī. 1.153; **1 B** absence of passion or sexual desire आत्मन: शापमोक्षार्थं नियमं सा चकार तु। अनग्नदर्शनं चैव अकामात् सह मैथुनम् VāyuP. ii. 29.11; BrahmāṇḍP. ii. 66.11; स्खलनात्र तथाह्यनिरकामात्तपसो मुने: SkandP. iv. 59.30; **1 C** absence of intention सिद्धं गुरुस्त्रीगमने ह्यकामाज्जनवर्जिते। भैक्षाहारो जपेन्मौनी शुद्धये त्वयुतत्र(द्व?)यम् JayāS. 25.31; यावन्ति पापानि भवन्ति पुंसां दैवादकामादपि कामतो वा। उक्तानि तेषां मुनिना व्रतानि BṛPārāSm. 9.40; संजातव्युत्क्रम: कुर्यात् प्रायश्चित्तं विधिस्थितम्। अकामात् MṛgendraT. iv. 1.106; ब्रह्महत्यादिपापानि… अकाम:(?मात्) कामतो वापि तानि नश्यन्ति VarāP. 39.68; अकामात् सङ्कराणां तु ब्रह्मपञ्चशतं जपेत् ĪśānS'iPa. ii. 20.12; इदानीं सवर्णयो:…भगिन्योरुक्तां कामाकामाभ्यां मिथ: स्पर्शे शुद्धिमाह VīraMi.(Saṁskāra.) 148.3; **1 D** improper desire यश्चाकामान् [v. l. अकाम्यं] कामयते MahāBhā. v. 37.4; **2** a word other than the word *kāma* अमूर्धमस्तकात् स्वाङ्गादकामे P. vi. 3.12; JaineVyā. iv. 3.131; S'ākaṭāVyā. ii. 2.12; SiddhaHe. iii. 2.22; **3** the sandhi which causes the dropping of a final *r* before a succeeding *r* रेफोदयो लुप्यते द्राघितोपधा ह्रस्वस्याकामनियता उभाविमौ ṚPrāti. 4.9.

अकामक (akāma-ka) *adj.* [*f.* -mikā] **i** reluctant, unwilling तेषु (=अपायेषु) हि सत्त्वा अकामका: कर्मराक्षसैरावेक्ष्यन्ते AbhidhKoBh. 117.16 (*on* 3.7); **ii** desireless अकामको निरभिलाष: JñātāDhaṬ. 205A.1.

अकामकरण (a-kāmakaraṇa) *n.* **i** non-fulfilment of (another's) desire तेषां (=ब्राह्मणानां) ह्यकामकरणाद्राज्ञ: संजायते भयम् MahāBhā. xii. 91.20; **ii** (akāma-karaṇa) performance (of a duty or rite) without a desire (for the fruit) कर्तव्यानाञ्च नित्यानामकामकरणात्तथा। …कर्मणो बन्धमाप्नोति शारीरं न पुन: पुन: MārkP. 39.6; S'ārṅgaPa. 4422.

अकामकर्शन (á-kāmakarśana) *adj.* not allowing (one's) wishes to go wrong or to be lost शिक्षानर: प्रदिवो अकामकर्शन: ṚV. i. 53.2.

अकामकान्ता (akāma-kāntā) *f.* an unwilling woman अकामकान्तारतिसङ्गमान्तं तस्यास्तु दुर्जीवितमित्युवाच DaśāvaC. 7.32.

अकामकाम (a-kāmakāma) *adj.* [*f.* -ā] **A** not entertaining a desire अकामकामाश्च तथा सकामा रेवान्तमाश्रित्य म्रियन्ति तीरे। …त्रिदिवं प्रयान्ति SkandP. v (3). 10.65; **B** (akāma-kāma) loving a non-loving person अकामकामा: कामिन्य: सखि गच्छन्ति हास्यताम् BṛKathāMañ. vii. 1.298.

अकामकार (a-kāmakāra) *m.* **A** absence of doing (a thing) at one's will or to one's liking, prohibition of a licentious conduct शब्दश्चातोऽकामकारे BrahmSū. iii. 4.31; BrahmSūBh.(Bhā.) 211.18 (*on* iii. 4.31); S'rīBh. 699.22 (*on* iii. 4.31); VedāntKau. 370.14 (*on* iii. 4.31); **B** unintentional or unmotivated or not deliberate act सदास्वतन्त्रीकृतदोषचेतने जने न संदोषमुपैति बुद्धिमान्। अकामकारेण हि विप्रपत्तयो जने भवन्तीति कृपाविवृद्धित: MaYānaSū. 5.10 (21.20); अकामकारेणैषां विप्रतिपत्तयो भवन्तीति विदित्वा करुणावृद्धिगमनात् MaYānaSū. 5.10 (22.1); एतच्चाकामकारविषयमित्युक्तम् Mitā. 439.15 (*on* 3.258); एतच्च व्रतचतुष्टयमकामकारे शक्त्यपेक्षया विकल्पितं द्रष्टव्यम् Mitā. 457.27 (*on* 3.265)

अकामकारतस् (akāmakāra-tas) *adv.* unintentionally, not deliberately ऐन्दवश्च पराकश्च वैश्यस्याकामकारत:।…'अकामकारत:' इति विशेषणोपादानात् कामकारे पुन: पराकादिकं द्विगुणं कुर्यात् Mitā. 465.2 (*on* 3.265)

अकामकारित्व (akāmakāri-tva) *n.* the state of acting unintentionally अकामकारित्वादनात्मा AbhidhKoBh. 400.9 (*on* 7.13)

अकामकृत (a-kāmakṛta) *adj.* [*f.* -ā] **A** not done with a specific motive or intention, done unintentionally अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि…। प्रायश्चित्तानि तत्त्वेन यान्यकामकृतानि तु VāyuP. i. 18.1; तत्राकामकृते शुद्धि: प्रायश्चित्तैर्विधीयते MahāP. 39.148; अकामकृते तु प्रमादेनास्य हेतुत्वम् NyāyKa. 280.19; अयं च प्राजापत्य:… तदा द्रष्टव्य:। 'अकामकृतपापस्य' इति विशेषणोपादानात् Mitā. 455.30 (*on* 3.264); 401.6 (*on* 3.207); 419.17 (*on* 3.243); अयं चाकामकृत उपपातके प्रायश्चित्तातिदेशो द्रष्टव्य: Aparā. 1105.17 (*on* 3.266); न चाकामकृता ब्रह्महत्या ग्राह्या ManvaVi. 1364.14 (*on* 11.45); 1381.28 (*on* 11.75); 1396.22 (*on* 11.100); 1433.8 (*on* 11.177); त एवैतान् नरकान् यान्ति न त्वकामकृतपापा अपि BālaKrī. ii. 86.1 (*on* 3.227); ii. 82.22 (*on* 3.222); ii. 73.24 (*on* 3.208); i. 231.9 (*on* 2.85); प्रायश्चित्तैर्यथा विहितैरकामकृतं नश्यति DīpKa. 94.14 (*on* 3.221); 94.18 (*on* 3.221) चण्डालस्य शतदण्डोऽकामकृते स्पर्शे DaṇḍaVi. 302.11; 313.18; कामत: कृतेषु…अकामकृतप्रायश्चित्तद्वैगुण्यं विहितम् VīraMi. 937.17 (*on* 3.243); 967.12 (*on* 3.258); 1023.19 (*on* 3.279); VyutpaVā. 161.19; BālamBha. iii. 211.19 (*on* 3.327); iii. 217.1 (*on* 3.327); **B** done with indifference or without interest (in the fruit) कामनाकृतं त्वधिकफलं भवति अकामकृतात् कामकृते पुण्येऽप्याधिक्यस्मरणात् VīraMi.(Tīrtha.) 15.23; **C** caused or brought about unintentionally राजा गलनिर्गतप्राणयोरावयोरकामकृतामुपसंपन्नतामवेत्य शोकातङ्कसंकुलकाय: YaśasCam. ii. 191.6.

अकामकृतत्व (akāmakṛta-tva) *n.* the state of being done unintentionally बृहस्पतिवाक्ये समभिव्याहृतस्याङ्कनस्याकामकृतत्वेन निवृत्तौ विवासनमात्रस्य पारिशेष्यात् DaṇḍaVi. 48.10.

अकामकृतपाप (akāmakṛta-pāpa) *adj.* who has committed a sin

unwittingly or unintentionally एतान् नरकान् (नराः) यान्ति न त्वकामकृतपापा अपि BālaKrī. ii. 86.1 (*on* 3.227); *n.* sin committed unwittingly or unintentionally अकामकृतपापस्य प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ParāSm. 8.1; अकामकृतपापे च प्रायश्चित्तार्धमर्हति BṛhaspaSm. 234.22.

अकामचार (a-kāmacāra) *m.* **i** lack of freedom of movement तेषां सर्वेषु लोकेष्वकामचारो भवति ChāndoU. vii. 25.2; ChāndoUBh. 480.14 (*on* viii. 1.39); तदुभयमपि कामचाराकामचाराभ्यामुक्तम् S'rutaPra. ii. 509.25 (*on* iii. 3.39); **ii** lack of conduct according to one's own pleasure or desire अतोऽकामचारे विदुषा प्रवर्तितव्यम् GoviBh. 275.13 (*on* iii. 4.31)

अकामज (a-kāmaja) *adj.* not born of passion or lust अकामज एव रिक्थभागी ManvaMu. 391.14 (*on* 9.147)

अकामतपस् (akāma-tapas) *n.* penance done without intention, penance forced by circumstances अकामतपसा जाता राक्षसी विजयावली Padm-P.(Ra.) 108.37.

अकामतस् (akāma-tas) *adv.* **1** unwillingly, unintentionally, involuntarily, unconciously, unknowingly, unexpectedly अकामतः स्त्रियो गत्वा पराकेण विशुध्यति AtriS. 187; अकामतश्छर्दयति…गर्भिण्या लिङ्गमुच्यते SuśruS. iii. 3.15; स्वप्ने सिक्त्वा ब्रह्मचारी द्विजः शुक्रमकामतः ManuSm. 2.181; 9.242; 11.45; अकामतः कृतं पापं वेदाभ्यासेन शुध्यति ManuSm. 11.46; 11.89; ViṣṇuSm. 28.51; यस्तु चाण्डालसंस्पृष्टं पिबेत् तोयमकामतः । स तु सांतपनं कृच्छ्रं चरेत् AṅgiSm. 9; कामतोऽकामतो वापि न कृतं नियतार्चनम् । केनचिद्विघ्नदोषेण मया यत्परमेश्वर JayāS. 21.69; 25.33; गवां बन्धनयोक्त्रेषु भवेन्मृत्युरकामतः ParāSm. 8.1; 11.25; कामतोऽकामतो वापि पश्येयः सुरतोन्मुखम् । स्त्रोविच्छेदो भवेत्तस्य BrahmāṇḍP. ii. 41.45; योषा गर्भं विधत्ते या म्लेच्छात्कामादकामतः DevaSm. 48; PāraS. 12.429; अकामतः कृत इति प्रमादकृते पापे शास्त्रव्यतिक्रमे प्रायश्चित्तमाहुः ManuBh. 381.29 (*on* 11.44); 309.3 (*on* 9.241); 408.27 (*on* 11.126); अकामतः कृतस्यास्य पुण्यस्यैव च यत्फलम् । अद्यैव भोक्ष्यते सेयम् SkandP. iii(3). 3.131; iv. 36.60; v(2). 28.8; vii (1). 98.21; vii (1). 202.43; ViṣṇuDhaP. ii. 73.2; ii. 73.50; कामतोऽकामतो वापि यत्पापं तेन संचितम् । तस्माद्विमुच्यते पापात् पूजयित्वा हरं शुचिः VāmaP. 46.21; NaraP. 58.30; AgniP. 36.15; दण्डं कुर्यान्नृपो नृणां प्रायश्चित्तमकुर्वताम् । कामतोऽकामतो वापि प्रायश्चित्तं कृतं चरेत् AgniP. 168.1; VarāP. 44.24; KūrmaP. 660.13 (2.30); 681.13 (2.33); इदमकामतो जलबुद्ध्या यः सुरां पिबति तद्विषयम् Mitā. 433.15 (*on* 3.254); 468.20 (*on* 3.269); पथो ग्रामस्य विवीतस्यान्ते समीपे यत्क्षेत्रं तत्र पशुभिरकामतः सस्ये विहन्यमाने पशुस्वामिपालयोर्दोषो न विद्यते Aparā. 770.16 (*on* 2.162); 1055.22 (*on* 3.243); 1057.14 (*on* 3.243); 1058.28 (*on* 3.246); 1073.24 (*on* 3.255); 1091.13 (*on* 3.262); 1106.10 (*on* 3.267); 1122.22 (*on* 3.268); SmṛtiCan. i. 112.16; i. 127.16; iii. 110.20; अकामतोऽज्ञाने सत्यपि अग्रे मोहादित्युक्तिः ManvaVi. 1364.16; (*on* 11.45); 253.26 (*on* 2.220); 1325.11 (*on* 10.93); 1389.10 (*on* 11.87); मनसश्चलनं कम्पोऽकाण्डेनाकामतो भवेत् BhāvPra. (S'ā) 279.7 (10); DīpKa. 103.14 (*on* 3.279); (उपसर्गाः) कदाचिदकामत उपस्थिता अप्युपेक्षणीया इति YogSā. 56.12; VīraMi. (Saṁskāra.) 150.12; VīraMi. 937.4 (*on* 3.243); 990.13 (*on* 3.263–264); तथा रजस्वलाया रजस्वलान्तरस्पर्शेऽकामतः स्नानम् NirṇaSi. 176.4; कामत इत्युक्तेरकामतः पादस्पर्शेऽपि न दोषः BālamBha. i. 439.21 (*on* i. 175); एवं कृते कथंचित् स्यात् प्रमादो यद्यकामतः…ब्रूहि निष्कृतिम् ĀpaSm. 1.7; LaS'aṅkhaSm. 46; BṛYamaSm. 3.65; BṛParāSm. 8.172; श्वभक्षितश्च नैवेद्यं भुक्त्वा चेदीदृशी गतिः । अकामतश्चाप्यज्ञातः PāñcaRā(Nā.) i. 4.74; **2** against one's will or inclination, in spite of disinclination, necessarily येषां भिक्षुरन्यतमान्यतमं धर्ममापन्नो यावत्कालं जानन् प्रतिछादयति तावत्कालं तेन अकामतः पर्युषितव्यम् PrātiSū 13.18; तथा च (?पि) परभोग्या मे न च भोग्या व्रजाधमे । परवीर्यं यदुदरे कामतोऽकामतो पि वा BrahmVaiP. iv. 47.38; i. 17.46; iv. 78.60; तथापि परिणामाभ्युपगमे विकारित्वम् अकामतोऽप्यवश्यंभावि VedāntRaMañ. 1.4 (64.13); **3** without any desire for the fruit येऽकामतो ब्रह्म चरन्ति लोके…ते सर्वे एवामरतां लभन्ते VarāṅgaC. 9.28; अकामतः क्रिया काचिद् दृश्यते नेह कस्यचित् BṛĀraUBhVā. i. 4.1816; काम्यतीर्थमिदं नृणां कामनावशकृत् पुनः । अकामतस्तु मुक्तिः स्यात् SkandP. ii (3). 6.56; अकामतस्तु (श्राद्धं) कुर्वाणो निर्वाणं परमाप्नुयात् Mānaso. i. 14.113; **4** without wish or desire स्त्रीणां मातृतुल्याभ्योऽन्यासामकामतोऽपि प्रेक्षणमालम्भं च…(वर्जयेत्) ManvaVi. 230.19 (*on* 2.179); घृतप्राशनं च कामतः अकामतः स्नानमात्रम् ManvaVi. 684.9 (*on* 5.144)

अकामता (akāma-tā) *f.* the state of being free from any desire, desirelessness कामात्मता न प्रशस्ता न चैवेहास्त्यकामता ManuSm. 2.2; मतान्धुनानारमतामकामताम्…अताम्यतस्ते समता न वामता Kāvyāda. 3. 49=Sara-Kaṇṭhā. 212.4; कामादयो यदज्ञानात्तज्ज्ञानात् स्यादकामता TaiUBhVā. 40.1(2); चेतनस्य त्वसुप्तस्य कुत्र दृष्टा ह्यकामता AnuVyā. 54B. 11.

अकामतोपनत (akāmatopanata) *adj.* brought without being asked for अकामतोपनतं मधु वाजसनेयके न दुष्यतीति विज्ञायते VasiSm. 23.10.

अकामत्याग (akāma-tyāga) *m.* unintentional abandonment कामकारवचनादकामत्यागे कल्पनैव ManuBh. ii. 379.22 (*on* 11.40)

अकामत्व (akāma-tva) *n.* **1** the state of being unwilling, unwillingness पित्रर्जितेऽपि धने पुत्राणां विभागे स्वातन्त्र्यं पितुरकामत्वादौ निमित्ते भवति Aparā. 718.26 (*on* 2.114); एतच्च कन्यायाश्चाकामत्वे ManvaVi. 1089.6 (*on* 8.367); तासामकामत्वेऽधमः प्रथमसाहसः DaṇḍaVi. 185.12; तस्या अकामत्वे हर्तुर्दमः VīraMi. 737.15 (*on* 2.288); **2** the state of being free from desires, desirelessness न चाकामत्वविधिविरोधः ।…यतः कामानां नानात्वम् अतोऽविरुद्धत्वमेव युज्यते न त्वकामत्वमेव TattvPrakā. 195A.7 (*on* iii. 4.43); अकामहततत्वं हि कामकृतोपद्रवाभावः । न त्वकामत्वम् । हतशब्दवैयर्थ्यात् Nyāyāmṛ. 642B.6.

अकामधामसमय (akāmadhāma-samaya) *adj.* associated with the abode of non-desire कामं काममकामधामसमयं योगं वियोगानुगम् ।…सेकं मोक्षफलस्य संशयतरोरेकं विवेकं नुमः CaturSaṁ. 4.1.

अकामधी (akāma-dhī) *adj.* one whose mind is free from desires (त्वं) तस्याकामधियोऽपि तेनिथ वरं लोकाय चानुग्रहम् Nāray. vii. 25.9.

अकामना (a-kāmanā) *f.* absence of desire, desirelessness संकल्पघोराजगरं जवेन अकामनानाममहानलेन बलेन दग्ध्वा विभवो भव त्वम् YogVā. v. 50.83; तेनाकामनया पिता ।…हिंसितः SkandP. iii (1). 33.28.

अकामनाकृत (akāmanā-kṛta) *adj.* which is performed without any desire अकामनाकृतं स्नानं सेतौ पापविनाशने । अपुनर्भवदं प्रोक्तम् SkandP. iii. (1). 1.74.

अकामनानुपपत्ति (akāmanānupapatti) *f.* irrelevancy of the absence of desire आनन्दादिवृद्धेरिष्टत्वेनाकामनानुपपत्तेः TattvPrakā. 223B.2 (*on* iv. 4.21)

अकामनियत (a-kāmaniyata) *adj.* not directed by desire (?) नात्राकामनियतं देयमिति शालीकिः BaudhS'S. iii. 116.3.

अकामनिर्जरा (akāma-nirjarā) *f.* annihilation or destruction of *karman* by involuntarily experiencing the fruit thereof अकामनिर्जरायोगाद्देवभूयमशिश्रियत् PadmP.(Ra.) 64.103; (जम्बुकौ) अकामनिर्जरायुक्तौ वर्षानिलसमाहतौ ।…जातौ सोमदेवस्य नन्दनौ PadmP.(Ra.) 109.61; 31.48; अकामनिर्जरारूपात् पुण्याज्जन्तोः प्रजायते । स्थावरत्वात् त्रसत्वं वा तिर्यक्त्वं वा कथंचन YogS'ā. 4.107; सरागसंयमो देशसंयमोऽकामनिर्जरा । शौचं बालतपश्चेति सद्वेद्यस्य स्युराश्रवाः TriṣaS'aPuC. iii. 7.88; iii. 7.114; iv. 3.201; अकामेन निर्जरां प्रत्यनभिलाषेण, निर्जरा-कर्मनिर्जरणहेतुर्बुभुक्षादिसहनं यत् सा अकामनिर्जरा तया SthāṇṬ. 286A.14; सोऽकामनिर्जराभावाद्गत्वा सर्वगिलाभिधः । राक्षसोऽभूत् PārśvC. 2.351; देवायुर्बन्धकोऽकामनिर्जराज्ञानकष्टतः । सरागसंयमाज्जीवः संयमासंयमादपि SamarāSaṁ. 9.500; 2.187; 6.372; निर्जरातत्त्वम् निर्जरयति रसहान्या कर्मपुद्गलान् जीर्णान् करोति या सा निर्जरा । सा च द्विभेदा सकामनिर्जरा अकामनिर्जरा च । तत्र अकामनिर्जरा सहनपरिणाममन्तरेण सकलचातुर्गतिकजीवानां स्वयं परिपाकसमायातकर्मफलवेदनम् KumāCaSaṁ. 82.8; अकामनिर्जरापुण्यान्मृगजीवोऽभवद्भवान PālaGoKa. 223.

अकामनिर्जरातस् (akāmanirjarā-tas) *adv.* due to the destruction of *karman* by involuntarily experiencing the fruits thereof अकामनिर्जरातश्च तपसश्च समोहतः । देवत्वं च प्रपद्यन्ते PadmP.(Ra.) 14.47.

अकामनिर्जरावत् (akāmanirjarā-va(n)t) *adj.* possessing *akāmanirjarā* i. e. annihilation of *karman* (due to good or bad acts) by involuntarily experiencing the fruits thereof अशुभं पापप्रकृतिरूपं शुभं शुभानुबन्धित्वात् दुःखितानामकामनिर्जरावतां गवादीनामिव SthāṇṬ. 282A.6.

अकामपतित (akāma-patita) *adj.* accidentally or unintentionally fallen down सिद्धिर्लब्धा वरारोहे मया सर्वाङ्गसुन्दरि । अकामपतितेनापि पश्य क्षेत्रस्य वै फलम् VarāP. 137.218.

अकामपुण्य (akāma-puṇya) *adj.* possessed of merit without having any specific desire (to attain it) तस्मादकामपुण्यो हि यक्षयोनिस्थितो ह्ययम् SkandP. ii (4). 29.18.

अकामप्रवृत्त (a-kāmapravṛtta) *adj.* [*f.* -ā] not prompted by love, not urged on by love, engaged in love without having any feeling of love (i. e. without desire) न चाकामप्रवृत्तायाः क्रुद्धाया वापि संगमः NāṭyaS'ā. 23.14.

अकामप्रीत (á-kāmaprīta) *adj.* not satisfied due to (lack of) his affection स यदनिष्ठ्वा प्रयायात् । अकामप्रीता एनं कामा नानु प्रयायुः TaiBr. III. vii. 1.1.

अकामफलसंयोग (a-kāmaphalasaṁyoga) *m.* absence of connection with the fruits of desires अकामफलसंयोगात् प्राप्नुवन्ति परां गतिम् MahāBhā. iii. 148. 20; BṛNāraP. 38. 12.

अकामम् (akāmam) *adv.* **A** unintentionally, unknowingly, unexpectedly तं यद्येषां त्रयाणामेकंचिदकाममभ्याभवेत् तस्यास्ति वामदेव्यस्य स्तोत्रे प्रायश्चित्तिः AitBr. 15. 2 (419); एतेषां यदि किंचिदकाममभ्याभवेत्प्राणानायम्यादित्यं निरीक्ष्यातः परमधीयीत KauṣiGS. iii. 9. 47; कमलिनीनमकाममसूत्रयन्… दमनकः…दमनको वशिनां समजायत VasaViKā. 6. 56; **B** without any desire (remaining to be fulfilled) यस्त्वेतेनैव विधिना गां वनेष्वनुगच्छति…अकामं तेन वस्तव्यम्…मम लोके MahāBhā. xiii. 72. 48; **C** unwillingly नवं भिक्षुणा संस्तरं कारयता अकामं षड्वर्षाणि कृत्वा धारयितव्यम् PrātiSū. 17. 27.

अकाममय (a-kāmamaya) *adj.* not consisting of desire स वा अयमात्मा…काममयोऽकाममयः BṛĀraU. iv. 4. 5.

अकाममरण (akāma-maraṇa) *n.* involuntary or unsought-for death नाकाममरणं तात भविष्यति तवेति च [v. l. स्वच्छन्दमरणं तस्मै ददौ तुष्टः पिता स्वयम्] MahāBhā. i. 94. 94; एवं चिन्तयतस्तस्य ह्यकाममरणं [v. l. ह्यकालमरणं] त्वभूत् PadmP. iv. 105. 14.

अकामयमान (a-kāmáyamāna) *adj.* [*f.* -ā] **1** free from desires, desireless अथाकामयमानो योऽकामो निष्काम:…न तस्मात् प्राणा उत्क्रामन्ति S'atBr. XIV. vii. 2. 8 = BṛĀraU. iv. 4. 6; नरोऽकामयमानः स्यात् कामहेतोर्निराकृतेः BṛĀraUBhVā. iv. 4. 256; TātpaṬ.(Vā.) 632. 15 (*on* iv. 1. 60); तस्याकामयमानस्य विदुषः शारीरस्य प्राणाः स्वस्मान्नोत्क्रामन्ति VedāntDī. 231. 5 (*on* iv. 2. 12); S'rutaPra. ii. 603. 14 (*on* iv. 2. 13); श्लोके तद्ब्रह्मास्य जीवस्याकामयमानस्य भगवतः स्वरूपम् AṇuBh. 99. 8 (*on* i. 3. 42); **2** not willing होतर्यकामयमानेऽध्वर्युः स्तुतशस्त्रयोर्दोहे यजमानं वाचयति ĀpaS'S. xvii. 12. 13; HirS'S. xii. 3. 15; **3** who is not entertaining desire for sexual enjoyment या स्त्रीगता प्रार्थना सा काम इति । एवं चाहुः नाकामयमानो मण्डयत इति NyāyVā. 451. 17 (*on* iv. 1. 3); इत्येते वेश्याजननीसेवकाः । एतेषामवश्यमकामयमानापि वेश्यानुविधेया भवति DhūrtaViSaṁ. 22. 14; JayaMa. 311. 24 (*on* 6. 1); AbhinBhā. iii. 151. 10 (*on* 22. 3); अत्युत्कटकामितया अकामयमानं पुरुषं या प्रवर्तयति तस्या अप्येतादृशं कार्यम् DīpKa. 95. 12 (*on* 3. 232–233); **4** not desiring or wanting some specific thing न हि पशुयागः पशुमकामयमानेनानुष्ठातुं शक्यते TantrVā. 289. 23 (*on* i. 4. 3); इदानीं तु किममुमुक्षोरप्याश्रममात्रनिष्ठस्य विद्यामकामयमानस्य (आश्रमकर्माणि) तान्यनुष्ठेयानि उताहो नेति चिन्त्यते BrahmSūBh. (S'aṅ.) 743. 5 (*on* iii. 4. 32); तत्राचार्यत्वमकामयमानो यदि कश्चिन्न प्रवर्तते तदा माणवकेन प्रार्थयितव्यो दक्षिणादिना ManuBh. i. 96. 19 (*on* 2. 40); स्वाभिप्रेतभेदाभेदस्याद्वादमकामयमानानपि तानङ्गीकारयितुमाह SyādvāMañ. 19. (7)

अकामयान (a-kāmayāna) *adj.* **1** not desiring अकामयानस्य च सर्वकामानविद्विषाणस्य च सर्वदोषान् । न मे स्वभावेषु भवन्ति लेपास्तोयस्य बिन्दोरिव पुष्करेषु MahāBhā. xiv. 28. 4; SkandP. i (2). 42. 178; **2** not intending मृगं तु मन्यमानेन पिता वै तेन हिंसितः । अकामयानेन तदा शरीरत्राणमिच्छता MahāBhā. iii. 139. 6; **3** unwilling अकामयानेन मया विशिखैरर्दितो भृशम् । अवासीदद्रथोपस्थे प्राणान् पीडयतीव मे MahāBhā. vii. 122. 18.

अकामयितृता (akāmayitṛ-tā) *f.* the state of being free from desires अकामयितृता स्वप्नाद्द(? प्नाद)र्शनं घटते कथम् । अविद्यमानस्य ततः आत्मास्तित्वं प्रतीयते SarvaVeSāSaṁ. 608.

अकामयितृत्व (akāmayitṛ-tva) *n.* the state of being free from desires यत्रात्मनोऽकामयितृत्वबुद्धिः स्वप्नानपेक्षापि च तत्सुषुप्तम् । इत्यात्मसद्भाव उदीर्यतेऽत्र श्रुत्यापि तस्माच्छ्रुतिरत्र मानम् SarvaVeSāSaṁ. 607.

अकामयुक्त (a-kāmayukta) *adj.* **i** not associated with any desire अकामयुक्तैर्ये वीरास्तपोभिर्दग्धकिल्बिषाः । तेषामभ्रंशिनो लोका अप्रमेयसुखाः स्मृताः VāyuP. ii. 39. 10 = BrahmāṇḍP. iii. 2. 88; **ii** not associated with desire i. e. undesirable काम्यं सुखं दुःखमकामयुक्तम् VidvanMo. 4. 33.

अकामरूप (akāma-rūpa) *adj.* whose nature is free from desires सुषुप्तिस्त्वकामरूपो भगवान् AṇuBh. 98. 21 (*on* i. 3. 42)

अकामरूपत्व (akāmarūpa-tva) *n.* the state of having the nature free from desire आनन्दांशस्तु पूर्वमेव तिरोहितो येन जीवभावः । अत एव काममयः । अकामरूपत्वादानन्दस्य AṇuBh. 185. 16 (*on* iii. 2. 5); 187. 1 (*on* iii. 2. 7)

अकामवत् (a-kāmava(n)t) *adj.* having no sexual desire तनुकायवलीचितदेहमजवम्…निरुत्साहतयाल्पवीर्यत्वाच्च नागमकामवन्तं वृद्धं विद्यात् Hastyāyur. 397. 13 (3. 6)

अकामवध (akāma-vadha) *m.* unintentional killing एतत्साहचर्यात् पञ्चगव्यं पिबन् मासं (गोघ्नः) इत्यादीन्यपि याज्ञवल्क्योक्तान्यकामवधविषयाणि Aparā. 1093. 26 (*on* 3. 265)

अकामविक्रिय (a-kāmavikriya) *adj.* having no change or perturbation due to desire or passion हर्षवानार्षभिर्धाम जगामाकामविक्रियः PariPar. 2. 112.

अकामविच्छिन्न (akāma-vicchinna) *adj.* involuntarily interrupted अकामविच्छिन्ने न समिन्धनीः कुर्यात् MānS'S. 40. 18.

अकामविद्ध (a-kāmaviddha) *adj.* not pierced by (the god of) love तस्यास्तथा स्मरशरैर्विहितप्रहारे । चित्ते वसन्नपि कथं त्वमकामविद्धः BhikṣāKā. 35. 19.

अकामविहारित्व (akāmavihāri-tva) *n.* the state of an aimless wanderer निर्विण्णोऽस्म्यनेनाकामविहारित्वेन PañcT. 2. 77 (251. 1) = Pañcā. 165. 7.

अकामवृत्त (a-kāmavṛtta) *adj.* not having wanton behaviour प्रतिष्ठितः शन्तनोर्वै तात यस्य त्वमन्वयः । अकामवृत्तो धर्मात्मन् साधु मन्ये मतं तव MahāBhā. i. App. 55. 6.

अकामश्रवण (a-kāmaśravaṇa) *adj.* in which there is no mention of a purpose or intended object तत्र यदेतत् कामश्रवणादन्यदकामश्रवणं द्वितीयं, तत्र संदेहः S'ābaBh. 1406. 14 (*on* vi. 3. 1)

अकामसंयुक्त (a-kāmasaṁyukta) *adj.* not associated with the word *kāma* अकामसंयुक्तान्येषां पृथग्वाक्यानि भवन्ति S'ābaBh. 1405. 17 (*on* vi. 2. 31)

अकामसंयोग (a-kāmasaṁyoga) *m.* **i** non-contact with desire or lust पुनश्चाकामसंयोगाच्छब्दादेर्दोषदर्शनात् … सिद्धास्तेऽमृतत्वं हि भेजिरे BrahmāṇḍP. i. 21. 172; **ii** without association with any desire अकामसंयोगेन दध्यादिमिश्रमन्नं प्राशयेदन्नपतेऽन्नस्य न इति मन्त्रेण VīraMi.(Saṁskāra.) 277. 5.

अकामसंज्ञपन (a-kāmasañjñapana) *n.* death not brought about by an intentional aid, natural death (of a sacrificial victim) यस्माद्ग्रीषा समज्ञास्था इति द्वितीयामकामसंज्ञपने ĀpaS'S. ix. 18. 6 = HirS'S. xv. 8. 9.

अकामसंभव (a-kāmasambhava) *adj.* [*f.* -ā] which has taken place without being intended, unexpected वृष्टिः करोति दोषं तावन्नाकामसंभवा राज्ञः । यावन्न भवति याने नरपशुचरणाङ्किता वसुधा BṛhaspaSm. 254. 162.

अकामसंमत (akāma-sammata) *adj.* [*f.* -ā] who has not given wilful consent अष्टादश स्त्रियश्चैता याश्च तच्छब्दभाषिताः । अकामसंमताश्चापि पतेदुपगतः क्षणात् BṛDharmP. ii. 6. 88.

अकामसाधन (a-kāmasādhana) *adj.* which is not a means of the desired fruit न चाकामसाधनं (कार्यं) कामी कार्यतया बोद्धुमलम् NyāyRaMā. 40. 18. *n.* not the means of the desired fruit अकामसाधने च कामिनो नियोगानवगमात् PrakaPañ. 443. 21; नियोज्यत्वमकामसाधनेऽनुपपन्नम् TantrRa. 173. 6 (*on* iv. 3. 11)

अकामहत (á-kāmahata) *adj.* not affected by desire, free from desire स एक आजानदेवानामानन्दो यश्च श्रोत्रियोऽवृजिनोऽकामहतः S'atBr. XIV. vii. 1. 35 = BṛĀraU. iv. 3. 33; श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य TaiĀ. viii. 8. 2 = TaiU. 2. 8; निर्ममः…सर्वतः समः । अकामहत इत्येष सतां धर्मः सनातनः MahāBhā. xiv. 38. 5; यो ह्यकामहतैर्नरैः । ब्रह्मार्पणेन क्रियते स धर्मो व्यवधानवान् AhirbuS. 13. 20; 15. 51; धर्मकामाः अदृष्टार्थिनः अकामहता इत्येतत् TaiUBh. 218. 1 (*on* 1. 11); 269. 7 (*on* 2. 8); अकामहतो वीततृष्णः BṛĀraUBh. 591. 3 (*on* iv. 3. 33); TaiUBhVā. 142. 19(2); 144. 2(2); 147. 23(2); BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1882; S'āṭyāU. 5; अकामहतसंसिद्धं कर्म तत् पूर्वसाधनम् LakṣmīT. 15. 19; 17. 106; BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 492. 10 (*on* iv. 4. 14); AnuVyā. 54B. 7 (*on* 3. 4); अकामहतः निवृत्ताविद्यत्वात् समस्तसांसारिकभोगानुपहतः S'rutaPra. i (A). 198. 7 (*on* i. 1. 1); i (B). 199. 14 (*on* i. 1. 13); ViveCū. 34; अकामहतमुक्तानन्देऽपि तारतम्यम् इति, तन्न AdvaiSi. 896. 1; PūrvottaVāNaMā. 370. 11; तत्र ब्रह्मानन्दस्य…अकामहतश्रोत्रियसाधारण्यम्…श्रूयते S'ivārkaMaDī. i. 211. 22 (*on* i. 1. 13); ii. 492. 28 (*on* iv. 4. 14); न च चरमोक्तसर्वोत्कृष्टानन्दं प्रत्यकामहतानन्दस्य सादृश्यासंभवः भेदाभावादिति वाच्यम् LaCandr. 896. 38.

अकामहतता (akāmahata-tā) *f.* the state of being free from affectation of desire अकामहततैवातः पूर्वाभ्यां साधनं परम् TaiUBhVā. 144. 7(2) = BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1868; TaiUBhVā. 151. 2(2); BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1866; AnuVyā. 54B. 10 (*on* 3. 4); कामेनोपद्रवो हि कामहतता तदभावश्चाकामहतता NyāySu.(Ja.) 572A. 12 (*on* iii. 4. 4)

अकामहतत्व (akāmahata-tva) *n.* the state of being free from affectation of desire अकामहतत्वस्य परमानन्दप्राप्तिसाधनत्वविधानार्थम् TaiUBh. 270. 10 (*on* 2. 8); 271. 4 (*on* 2. 8); BṛĀraUBh. 591. 16 (*on* iv. 3. 33); IṣṭaSi. 29. 1; TaiUBhVā. 143. 21(2); अस्याकामहतत्वेन सुखोत्कृष्टिरिहोच्यते BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1865; अतोऽकामहतत्वं तु मुक्तानामेव मुख्यतः AnuVyā. 55A. 5 (*on* 3. 4); प्रकृते मनुष्यगन्धर्वादौ … तैत्त(? त्ति)रीयोक्तस्याकामहतत्वस्य … अयोगात् Nyāyāmṛ. 642B. 5; 643A. 4.

अकामाग्रणी (akāmāgraṇī) *adj.* foremost among those free from desires विश्रमाणां पदं सुभ्रुवां भूपतेः प्राप्तुमर्हत्यकामाग्रणीः संयमी S'āṅkaDigVi. (Mā.) 10. 34.

अकामात्मन् (akāmātman) *adj.* of a desireless nature, desireless, free from (worldly) desires एतान् राजा पालयन्…अकामात्मा…नाधार्मिकाननुरुध्येत कामान् MahāBhā. v. 29. 25; xii. 170. 6; शिष्टाचारः प्रमाणम् । शिष्टः पुनरकामात्मा VasiDS. 1. 6 = VasiSm. 1. 5; भजतामकामात्मनां य आत्मदोऽतिकरुणः BhāgP. vi. 16. 34; अकामात्मानो दम्भादिरहिता वेदार्थविदोऽनुष्ठातारश्च सन्तः BālaKrī. i. 13. 5 (*on* 1. 7)

अकामानुमति (akāmānumati) *f.* reluctant assent or permission अकामानुमतौ कामम् AgniP. 360. 29; ManvaVi. 238. 4 (*on* 2. 189); 368. 6 (*on* 3. 144); KalpaK. 459. 18; काममित्यनेनाकामानुमतिर्विवक्षिता VīraMi. 94. 13 (*on* 1. 32)

अकामाभिगमन (akāmābhigamana) *n.* sexual intercourse with an unwilling woman or with a woman against her will अकामाभिगमने बहूनामेकस्यामेव दास्यां प्रत्येकं चतुर्विंशतिपणो दण्डः BālaKrī. i. 295. 16 (*on* 2. 295)

अकामावाप्ति (akāmāvāpti) *f.* occurrence without intention (ब्रह्महा द्वादश समा मितभुक् शुद्धिमाप्नुयात्) तत्र प्रायश्चित्तमकामावाप्तौ । कामकृतेऽप्येके BālaKrī. ii. 97. 2 (*on* 3. 237(? 243))

अकामिक (a-kāmika) *adj.* [*f.* -ā] performed without any desire (for any benefit or objective) भवो ध्रुवं यदत्रैव मोचयेत् तं निशामय । महत्या योगयुक्त्या वा महादानैरकामिकैः SkandP. iv. 39. 4.

अकामिका (akām-ikā) *adj.* [*f.* of अकामक] not desired, undesirable अग्रामिकामकामिकां वा अनभिलषणीयाम् … अटवीं कान्तारमनुप्रविष्टाः SthānṬ. 314B. 11.

अकामित (a-kāmita) [*f.* -ā] **1** unsought-for इतश्च कश्चिदगच्छचिन्तामणिरचिन्तितः । अकल्पितश्च कल्पद्रुः कामधेनुरकामिता S'āliC. 1. 83; **2** not desired वस्तुतस्तु स्वर्गादिजनककर्मशेषेणैवाकामितमपि जात्यादि जन्यते VīraMi. (Paribhāṣā.) 64. 9; कामितस्यैव वृष्ट्यादेः फलत्वेन प्रतीतेरकामितोऽसौ (यज्ञः) न स्यात् GoviBh. 12. 5 (*on* i. 1. 4)

अकामितत्व (akāmita-tva) *n.* the state of not being desired or sought-for नाकामितत्वाद् ग्रामादिगतेर्युक्तैव शेषता BrĀraUBhVā. (Sambandha.) 402; अन्यैरेतद्ग्रन्थदर्शनात् पूर्वमज्ञातत्वेनाकामितत्वान्मयैव पूर्वं कामितम् LaCandr. 8. 18.

अकामितफल (akāmita-phala) *n.* undesired or unsought-for fruit or benefit अपत्योत्पादनेनैवैतादृशस्य फलस्येष्टत्वात् पितॄणामपि नाकामितफलापत्तिः ManuBh. i. 175. 22 (*on* 2. 189)

अकामितविषय (akāmita-viṣaya) *m.* undesired or unsought-for object कामाभावमात्रे च सुखेऽकामितविषयोपभोगे न भोगावस्थायाः पूर्वापरे अवस्थे भिद्येयाताम् BrahmSi. 2. 23.

अकामिता (akāmi-tā) *f.* freedom from desire, desirelessness अकामिता त्वनौद्धत्यम्…इत्यादिसत्प्रवृत्तिश्च कर्तव्या क्षेत्रवासिना SkandP. iv. 96. 78.

अकामिन् (a-kāmin) *adj.* **1** not desiring or seeking नाकामिनेऽनर्थिनि नाकृताय नैवारये तैलमिदं प्रदेयम् SuśruS. iv. 25. 37; **2** free from all desires, desireless अकामिनः साध्यसाधनभेदोपमर्देन…यत् आत्मैकत्वविज्ञानं तन्न केनचित् कर्मणा ज्ञानान्तरेण वा ह्यमूढः समुच्चिचीषति ĪśopBh. 14. 17 (*on* 9); न चेह लोके काचिदकामिनः प्रवृत्तिरस्ति ManuBh. i. 54. 7 (*on* 2. 2); (शिवः) योगी नग्नोऽगुणोऽकामी मातृतातविवर्जितः S'ivaP. ii (3). 8. 11 (131B. 4); **3** not desiring any particular object or benefit गृहिणोऽपि विदुषोऽकामिनोऽस्तु नित्यकर्मसु…प्रवृत्तिः AitUBh. 245. 12 (*on* 1. 0); ज्योतिष्टोमः पापक्षयमेव त्वकामिना प्रयुज्यमानः…जनयति TantrRa. 186. 16 (*on* iv. 3. 28); अकामिनो नित्योऽग्निः NyāyMāVi. 699. 14 (*on* xii. 4. 7); **4** not loving, not in love, not a lover प्रतिवाक्यमीदृशम् । निगद्यते कापुरुषैरकामिभिः VarāṅgaC. 13. 35; नाकामी मण्डनप्रियः Pañcā. 23. 15 = 132. 13 = PrabhāC. 90. 6 = CāṇaNīDa. 5. 5 = SiṁhāDvā. 95. 2; यः काम्यते च कामी च स प्रधानमहं यथा । अकामी काम्यते यस्तु मध्योऽसावर्यपुत्रवत् BrKathāS'loSaṁ. 10. 21.

अकामिनी (a-kāminī) *f.* one who is not a woman न पुनरकामिन्यसुखयोः कामिनीसुखत्वेन प्रतिभानम् NyāyVārPari. 524. 1.

अकामुक (a-kāmuka) *adj.* [*f.* -ī] **1** not loving, not having any sexual desire, not lustful (बृहस्पतिः) जहार कामतस्तां च भ्रातृजायामकामुकीम् BrahmVaiP. ii. 59. 49; यो हरेद् भ्रातृजायां च कामी कामादकामुकीम् । ब्रह्महत्यासहस्रं च लभते BrahmVaiP. ii. 59. 50; **2** free from desire or expectation of fruit or reward or benefit पुनश्चकार तान् धर्मान् पाञ्चालनगरीश्वरः । अकामुकेन चित्तेन SkandP. ii (7). 15. 80.

अकामुक (akāmuka) *m.* name of one of the 70 eastern hosts of attendants of Hara-Nārāyaṇa कामुकोऽकामुकश्चैव कामहृत् कामनाशनः । सप्ततिस्तु गणाः प्राच्यां हरनारायणस्य तु ĪśānS'iPa. ii. 54. 90.

अकामोत्पात (akāmotpāta) *m.* unwilful transgression or violation, transgression through oversight एतेषां (= उपरमाणां) यदि किंचिदकामोत्पातो भवेत् प्राणानायम्यादित्यमीक्षित्वाधीयीत SāṅkhāGS. iv. 7. 52.

अकामोपनत (akāmopanata) *adj.* **1** appearing against one's will or desire विदितं तप्यमानं च तेन (= रक्षसा) मे भुवनत्रयम् । अकामोपनतेनेव साधोर्हृदयमेनसा RaghuVa. 10. 39; BhāvPra. (S'ā.) 279. 8(9); **2** brought or offered without asking अकामोपनते च मधुभक्षणेऽपि न दोष इत्याह स (= वसिष्ठः) एव Aparā. 1144. 6 (*on* 3. 283)

अकामोपहत (a-kāmopahata) *adj.* unaffected by desire or expectation (for fruit or reward) अकामोपहतं नित्यं निवृत्तं च विधीयते । कामतस्तु कृतं कर्म प्रवृत्तमुपदिश्यते ManuSm. 12. 89.

अकामोपाय (a-kāmopāya) *m.* what is not a means for fulfilling or attaining desires न किल कामिनो नियोगोऽकामोपाये BrahmSi. 111. 13; न चाकामोपाये कामी नियोक्तुं शक्यते Kāśi. ii. 12. 9 (*on* 5. 15)

अकाम्य (a-kāmya) *adj.* [*f.* -ā] **1 A** unpopular, not gaining favour अनीश्वरो ह क्षोधुको भवत्यकाम्यो जनानाम् GobhiGS. i. 6. 2; **1 B** not to be desired, undesirable, unacceptable यश्चाकाम्यं कामयते MahāBhā. v. 37. 4; त्वं पुनः प्राज्ञरूपः सन् कृपणं परितप्यसे । अकाम्यान् कामयानः MahāBhā. xii. 105. 36; अपुरुषार्थोऽयं (मोक्षः) इति चेन्न । असत्यस्याकाम्यस्याशक्यस्य दुरन्तस्य तथाभावात् ĀtmaTaVi. 915. 4; दुःखवत् सुखमप्युच्छिद्यत इत्यकाम्योऽयं पक्षः SarvaDaSaṁ. 11. 150; **1 C** loathsome, disagreeable चकमे राज्ञी तमकाम्यं विपद्गतम् KathāSaSāg. vii. 2. 88; अकाम्यानपि रामाणां काम्यानिव शरीरके । शरीरांशान् प्रपश्यन्त्यनुरागहतलोचनाः MalliC. 5. 200; **1 D** not liable to be desired सिद्धिरगम्या [v. l. अकाम्या] कामगोचरैः MahāBhā. iii. 247. 24; **2** not based on any motive, obligatory (i. e. an act or ceremony) काम्येऽकाम्येऽपि साध्यत्वाविशेषात् SāṁkhyaPraSū. 1. 85; काम्येऽकाम्ये च कर्मणि दुःखाद् दुःखं भवति SāṁkhyaPraBh. 42. 18 (*on* 1. 85); त्रिविधा स्याद्धरेः पूजा काम्याकाम्योभयात्मिका AgniP. 47. 1; अकाम्यानि निषिद्धानि ज्ञानरोधाय मुक्तये AnuVyā. 62A. 1; अकाम्यास्वपि संचार्या याज्याः सर्वत्र NyāyMāVi. 127. 12 (*on* iii. 2. 7); कर्म द्विविधं काम्यमकाम्यं च TattvPrakā. 140B. 2 (*on* iii. 1. 7); 204B. 7 (*on* iv. 1. 16); एवं तद्विकृतीनामप्यकाम्यानां प्रधानांशे…तावत् प्रकृतस्वरस्यैव ग्रहणम् MīmāKau. ii. 323. 22 (*on* iii- 3. 9); **3** difficult to get (L.) दुर्लभः कर्चूरेऽकाम्ये TrikāS'e. iii. 3. 287.

अकाम्य (a-kāmya) *n.* absence (of a rite) done with a motive or expectation of a reward ग्रहयज्ञत्रयं कुर्याद् यस्त्वकाम्येन मानवः । स विष्णोः पदमाप्नोति MatsyaP. 93. 156.

अकाम्यकर्मन् (akāmya-karman) *n.* an act or rite done without any motive or expection of reward, an obligatory rite गृहमेधिनो गृहस्थाः । अनेन चाकाम्यकर्मकारित्वं सूचयति Aparā. 1017. 7 (*on* 3. 186); अथाकाम्यकर्म विवक्षितम् TattvPrakā. 140B. 5 (*on* iii. 1. 7)

अकाम्यता (akāmya-tā) *f.* the state of not being liked जरया चाभिभवनम्- अभिभवनं शरीराकारनाशः अशक्तिः इन्द्रियवैकल्यम्…सर्वेषामकाम्यता उपहास्यतेत्यादिर्जराभिभवः ManuBh. i. 515. 21 (*in* 6. 62)

अकाम्यत्व (akāmya-tva) *n.* the state of not being performed or practised through any motive काम्यं कर्म विहितत्वाच्छुक्लम् ।…ननु योगस्यानिषिद्धत्वादकृष्णत्वेऽपि विहितत्वाच्छुक्लत्वमिति चेन्नैवम् । अकाम्यत्वाभिप्रायेणाशुक्लत्वाभिधानात् JīvanVi. 66. 19.

अकाम्यपुण्य (akāmya-puṇya) *n.* merit accruing from the obligatory rites or from rites done without any special purpose or desire (तस्य पुण्यम्…अक्षयमोक्षफलदं भवति…एतच्च कर्माकाम्यमेव काम्यस्य स्वल्पफलप्रदत्वात्…) यदकाम्यपुण्यमतोऽन्यत् पूर्वोत्तरकाम्यपुण्यं तदपि नाशाश्लेषौ प्राप्नोति TattvPrakā. 205A. 2 (*on* iv. 1. 17)

अकाम्यफल (akāmya-phala) *adj.* not yielding the desired fruit or benefit न चाकाम्यफले (कर्मणि) कामी नियोक्तुं शक्यते NyāyKuA. ii. 90. 9.

अकाम्यमान (a-kāmyamāna) *adj.* not (being) desired or sought-for न चाकाम्यमानं फलं भवति अपुरुषार्थत्वात् ṬupṬ. 114. 8 (*on* vi. 3. 2); अकाम्यमानं च फलं भवति ManuBh. i. 94. 13 (*on* 2. 37); (फलानाम्) अकाम्यमानानामप्युत्पत्तिरुपपन्ना TantrRa. 187. 1 (*on* iv. 3. 28); नित्यानामेव कर्मणामानुषङ्गिकमकाम्यमानमपि जात्यादिकं वाचनिकं फलमिदम् VīraMi. (Paribhāṣā.) 63. 13; 67. 6; अस्तु वा अकाम्यमानस्यानुत्पत्तिः BhāṭṭDī. ii. 131. 10 (*on* iv. 3. 9); iii. 231. 6 (*on* x. 2. 20); करणात् तु स्वर्गः अकाम्यमानोऽपि…भविष्यति MīmāKau. ii. 106. 16 (*on* ii. 4. 2)

अकाय (a-kāyá) *adj.* [*f.* -ā] **A** bodiless, incorporeal (said of Ātman) स पर्यगाच्छुक्रमकायमव्रणम् VājaS. 40. 8 (S'aṅ. अकायमशरीरं लिङ्गशरीरवर्जित इत्यर्थः ···शुक्रमित्यादीनि वचांसि पुंलिङ्गत्वेन परिणेयानि); **B** one of the thirteen varieties of religious enquiry called 'without body', being based on listening and reflection (धर्मपर्येष्टिभेदे) अकाया श्रुतचिन्तामयी धर्मकायरहितत्वात् MaYānaSū. 11. 75 (75. 12); **C** slender-bodied, thin अकायश्चाल्पसारश्च वेतसः MahāBhā. xii. 114. 5; **D** free from the body (as a bondage) कायबन्धननिर्मोक्षादकायाय नमोऽस्तु ते MahāP. 25. 91; **E** [= नास्तिकाय] without spatial extension (due to the accumulatiou of space-points) स कालो लोकमात्रैः स्वैरणुभिर्निचितः स्थितैः । ज्ञेयोऽन्योन्यमसंकीर्णैं रत्नानामिव राशिभिः । प्रदेशप्रचयायोगादकायोऽयं प्रकीर्तितः MahāP. 24. 143.

अकाय (a-kāya) *m.* **1 A** name of S'iva भवः शिवो हरो रुद्रः···अकायो भक्तकायस्थः कालज्ञानी कलावपुः···एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव वृषभध्वजम् LiṅgaP. i. 98. 147; अकायो भूतकायस्थः कालज्ञानो महापटुः···एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव गिरिजापतिम् SaurP. 41. 129; **1 B** Madana or god of love कायपर्यायरहितः विदेहः । अकायः । अनङ्गः NāmMā.(comm.)77; अकायसाम्राज्यकमलां [v. l. कायज°] कमलिनीं करेण गृहीत्वा Mukundā. 186(26)

अकायक्लेशद (a-kāyakleśada) *adj.* not inflicting or giving physical pain or trouble अजलं तीर्थममलमकायक्लेशदं तपः··· सत्यं साधुसमागमः Rāmā-Mañ. 167. 19.

अकायत्व (akāya-tva) *n.* the state of being bodiless सिद्धगतित्वमतीन्द्रियत्वमकायत्वमयोगत्वमवेदत्वमित्यादिबहुभेदभिन्नैर्न केवलं गुणपर्यायैः सह भिन्नं भवति TātpaVṛ. 127. 14 (*on* 2. 4)

[1]**अकायस्थ** (a-kāyastha) *m.* not a clerk, not a member of Kāyastha community नावाचालो मृषाभाषी नाकायस्थः कृतघ्नधीः RājTa.(Ka.) 4. 90; श्रवणामृतवाक्येन मां जीवय सुहासिनि । कायस्थं चाप्यकायस्थं स्फुरन्तमपि मां मृतम् BallāC. 26. 16.

[2]**अकायस्थ** (a-kāyastha) *adj.* not being in corporeal form [for *śleṣa*] मां जीवय सुहासिनि । कायस्थं चाप्यकायस्थम् BallāC. 26. 16.

अकायिक (a-kāyika) *adj.* without a body, not having a physical body बादरसूक्ष्मशरीरनिबन्धनकर्मातीतत्वतोऽशरीराः सिद्धाः अकायिकाः Dhavalā. i. 277. 5.

अकायिका (akāyikā) *f.* a kind of toy [DBHS]

अकार (a-kāra) *m.* [fr. *a* + *kṛ*- to produce the sound *a* / वर्णात् कारः Vār. *on* P. iii. 3. 108; वर्णात् कारप्रत्ययो वक्तव्यः MahāBh. ii. 154. 21 (*on* iii. 3. 108); कथमकारः । कारशब्देन समासः CāndraVṛ. *on* i. 3. 96; KāśiVṛ. *on* iii. 3. 108] **1** *a* as the first sound **2** negative *a* **3** a possessive suffix **4** a feminine suffix **5** the samāsānta *a* **6** an interjection **7** *a* as essence of speech **8** a constituent of *om* **9** one of the 20 types of S'rāvakas **10** a disinterested act **11** a metrical foot of three short syllables **12** (in Trika) stands for S'iva the highest principle **13** Viṣṇu **14** Brahman **15** Rudra, S'iva **16** the vowel connected with the Rāśis and Grahas **17** symbolizing the sun **18** one of the deities of the Tripuṇḍra mark **19** the giver **20** the seed of the universe **21** the shape of the letter *a* **1** the sound *a* (the first vowel or first sound of the *varṇasamāmnāya*) ṚPrāti. 1. 9; TaiPrāti. 1. 21; 1. 32; VājaPrāti. 1. 114; 4. 62; APrāti. 34; CaturA(S'au.) 1. 101; LaṚkTanSaṁ. 56; MahāBh. i. 15. 3 (*on* i. 1. 0); i. 87. 26 (*on* i. 1. 27); Kātan. i. 2. 17; i. 5. 7; CāndraS'i. 27; AmoghS'i. 29; NāraS'i. ii. 1. 3; PārāS'i. 82; BhārS'i. 2; MāṇḍūS'i. 7. 3; YājñaS'i. 78; its sound is given as close (*saṁvṛta*) संवृतत्वमकारस्य CāndraS'i. 23; अकारः संवृतो ज्ञेयः इतरे विवृताः स्वराः YājñaS'i. 209; S'aiśiS'i. 47; ĀpiS'i. 3. 12; SvarāṅS'i. 4; MāṇḍūS'i. 9. 10; it is protracted at the end of *yājyās* याज्यान्तं च । विविच्य सन्ध्यक्षराणामकारम् ĀśvaS'S I. i. 5. 9; also in greeting formulae अकारश्चास्य नाम्नोऽन्ते वाच्यः पूर्वाक्षरः प्लुतः ManuSm. 2. 125; SmṛtiCan. i. 98. 4; DīpKa. 5. 7 (*on* 1. 26); VīraMi. (Saṁskāra.) 452. 9; of four morae औकारो वषट्कारे चतुर्मात्रः । षकाराच्चोत्तरोऽकारः S'āṅkhāS'S. i. 2. 14 (cf. [2]अ.) अकारश्चाप्रमेयश्च प्रथमो (भवो ?) व्यापकः स्मृतः JayāS. 6. 32; अकारात् सर्वतः शान्तिः PāñcRā.(Nā.) v. 8. 5; अक्षराणां वर्णानामकारः वर्णः अस्मि GītāBh. (S'aṅ.) 293. 17 (*on* 10. 33); न हि श्रोत्रं शब्दसामान्यमगमयत् तद्विशेषमकारं गमयति TantrVā. 965. 5 (*on* iii. 4. 13); तत्राकारात् परः औकारः श्रूयमाणः पुमांसं सद्वितीयं वदति ṬupṬ. 96. 6 (*on* vi 1. 22); भुङ्क्तेऽविचक्षण इत्यकारः संहितया प्रश्लिष्टनिर्दिष्टो वेदितव्यः ManuBh. ii. 142. 5 (*on* 8. 150); यथैकस्मिन्नप्यकारे ह्रस्वादिसंभेदः PāñcPā. 15. 24 (*on* i. 1. 1); आद्यं वर्णमकारं तु (अपश्यत्) LiṅgaP. i. 17. 51; अकारः सर्ववर्णानां गायत्री छन्दसां यथा BrahmP. 69. 27; ध्यायेदकारं विश्वतोमुखम् YogS'ā. 8. 76; अकारे बिन्दुकं ददौ PariPar. 9. 21; हसेऽकार उच्चारणार्थः MugdhaBo. 1. 2; 9. 22; PrakriKau. i. 161. 5; i. 219. 11; i. 327. 5; ii. 75. 6; ii. 194. 2; ii. 671. 8; शद शातने इति धातोरक्प्रत्ययेन धातोरकारस्य ऊकारादेशेन च शूद्रशब्दो निष्पादितः S'ivārkaMaDī. i. 477. 7 (*on* i. 3. 33); अकारस्य ह्रस्वत्वे सर्वदा सर्वदेशे तथोपलभ्येत तस्यैकत्वात् GuruCandr. i. 290. 14; अकारस्य विवृततरत्वप्रतिज्ञाने सत्यपि सावर्ण्यं न स्यात् PariVṛ.(Sī.) 34. 7 (*on* i. 3. 17); **2** (refers to) the negative *a* (योऽहिंसकानि भूतानि) अकारोऽत्र प्रतिषेधार्थीयः प्रश्लिष्टः द्रष्टव्यः ManuBh. i. 441. 1 (*on* 5. 45) अकारः स्वतन्त्र एव प्रतिषेधवचनः Upask. 196. 10 (*on* iv. 1. 4); (cf. [5]**अ**) **3** (refers to) a possessive suffix यदि वा संस्तुतं च संभाषणं च ययोरस्तीति मत्वर्थीयोऽकारः JayaMa. 283. 11 (*on* 5. 4); प्रपीता इति प्रपीतमासां विद्यत इति मत्वर्थेऽकारः JayaMa. 290. 23 (*on* 5. 5); एवंप्रकाराः प्रत्यक्षपरिदृश्यमाना आगमिकार्थाः कर्मफलसंबन्धस्वभावाः यत्रासते तेनेतिहासेन सहेति पाठे मत्वर्थीयोऽकारः AbhinBhā i. 14. 7 (*on* 1. 15); **4** (refers to) a feminine suffix which is further followed by *ā* DhātuPra. 40. 20 (1. 515); PrakriKau. ii. 668. 7; PariVṛ.(Sī). 6. 23 **5** (refers to) the samāsānta *a* (प्रागुदङ्मुखः) नायं द्वन्द्वगर्भो बहुव्रीहिरपि तु बहुव्रीहिरेव । द्वन्द्वगर्भतायां समाहारे समासान्तेनाकारेण भवितव्यम् ManuBh. i. 107. 12 (*on* 2. 61) (cf. [7]**अ**); **6** (refers to) an interjection अकारः संबोधने GuruCandr. i. 48. 5 (cf. [6]**अ**); **7** as the essence of speech or of alphabet or speech itself अकारो वै सर्वा वाक् सैषा स्पर्शोष्मभिर्व्यज्यमाना बह्वी नानारूपा भवति AitĀ.II. iii. 6. 22; छन्दःपुरुष इति यमवोचामाक्षरसमाम्नाय एव तस्यैतस्याकारो रसः AitĀ.III. ii. 3. 4; S'āṅkhāĀ. 8. 3 (33. 2); **8** (refers to) a constituent of the symbol *om* called *praṇava* and as such identified with different objects अकारं चाप्युकारं च मकारं च प्रजापतिः । वेदत्रयान्निरदुहत् ManuSm. 2. 76; ViṣṇuSm. 55. 10; AgniveGS. ii. 4. 12; अकारेणाप्युकारेण मकारेण विभूषितम् । ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म BṛBrahmS. i. 6. 12; MarkP. 42. 4; तन्मध्ये सूर्यमण्डलमकारो जागरितस्थानम् । तस्योपरि चन्द्रमण्डलमुकारः स्वप्नस्थानम् । तस्योपरि वह्निमण्डलं मकारः सुषुप्तिस्थानम् TattvVai. 41. 17 (*on* 1. 36); प्रणवस्य च प्रकृतिरकारः VedāSaṁ. 135. 9; उत्पन्नस्य प्रणवस्यार्णाः अकारोकारमकाराः परो बिन्दुः S'aṅkaVi. (A) 72. 8; वेदानामुत्पत्तिलयस्थानतया तदाद्यन्तयोः प्रतिष्ठितः स्वरः ओंकारः । तस्य प्रकृतिरकारः S'ivārkaMaDī i. 329. 10 (*on* i. 2. 8) (प्रणवस्य) अकारोकारमकारनादबिन्दुभिर्व्यस्तैः ब्रह्माविष्णुरुद्रेश्वरसदाशिवानां कथनात् LalitāSaBh. 26. 23 (*on* 8); भूः स्यादकारस्तु भुवो ह्युकारः ĪśānS'iPa. i. 9. 119; अकारेण जगत्पाता संहर्ता स्यादुकारतः MahNirvāT. 3. 32; प्रणवब्रह्मविद्यायामप्यकारोकारमकारनादवाच्याश्चत्वारः पादा विश्वतैजसप्राज्ञतुरीया उक्ताः AṇuBh. 44. 2 (*on* i. 1. 23); अकारं बह्वृचं प्राहुरुकारो यजुरुच्यते S'ivaP. vii.(2). 6. 27; ओंकारे अकारोकारमकारैर्विष्णुत्वशिवत्वब्रह्मत्वादिना बोधः VaiyāBhū. 147. 19 (*on* 30); अकारश्च उकारश्च मकारश्च तृतीयकः । नादश्च तदतीतश्च बिन्दुश्चैव ततः परम् । बिन्द्वतीता सप्तमी स्यादेवं शक्तिकलाः S'aktiSaṁT. i. 3. 69; **9** one of the 20 types of S'rāvakas एकवीच्यन्तरोत्पद्य काराकाराकनिष्ठगाः AbhisaAlaṅ. 1. 23 (AbhisaAlaṅĀ अनभिसंस्कारपरिनिर्वापी); **10** a disinterested act ये बुद्धबोधिसत्त्वेष्वकारं करिष्यन्ति ते सर्वे स्वर्गोपगा भविष्यन्ति MaYānaSū. 84. 1 [LÉVI = अपकारं]; **11** a metrical foot of three short syllables तस्य पादे पादे जकारश्चाकारश्च सकारश्च भवति चेत् कुमारललिता नाम वृत्तं भवति Jānāsra. 4. 14; (cf. [9]**अ**) **12** (in Trika) stands for S'iva as the highest principle शिवोऽनाश्रितशक्तिरूपः अनन्तस्य अकारस्य अन्तः Abhin. *on* ParāTri. 255. 11 अकारमेवादितया मध्ये च कादियोनिजातमवसाने च बिन्दुं ददती अहमित्येषैव भगवती सृष्टिः Abhin. *on* ParāTrī. 206. 8; (cf. [9]**अ**) अत एव अनुत्तराकुलस्वरूपात् अकारात् आरभ्य शक्तिस्फाररूपहकलापर्यन्तम् यत् विश्वं प्रसृतम् PratyabhiHṛ 50. 3 (*on* 20) अनुत्तरः सर्वादिरकारः विसर्गान्तोऽहङ्कार इत्याहुः S'ivārkaMaDī. ii. 498. 2 (*on* iv. 4. 19); अहकारौ शिवशक्ती शून्याकारौ परस्पराश्लिष्टौ VarivaRa. 69; **13** Viṣṇu अकारो विष्णुवचनः BrahmVaiP. iv. 13. 58; सह एन अकारेण विष्णुना वर्तत इति सा SaraKaṇṭhā. 294. 19; अक्षराणामकारोऽहमिति यः स्वयमभ्यधात् VyaktiVi 102. 2; त्वं हि ब्रह्मैव साक्षात्परमुरुमहिमन् अक्षराणामकारः Nāray. ii. 96. 1; (cf. [10]**अ**) **14** Brahman अकारं ब्रह्मणो रूपम् BrahmāṇḍP. 31. 158; **15** Rudra, S'iva एकाक्षराय रुद्राय अकारायात्मरूपिणे LiṅgaP. i. 18. 1; श्रीकण्ठः अकारः LalitāSaBh. 103. 18 (*on* 136); को विधिरेकारो हरिरकार ईशः VarivaRa. 134; **16** the vowel connected with the *rāśis* and *grahas* प्रोक्तो राशिस्वरोऽकारो रेवत्यादिषु सप्तसु Mānaso. ii. 20. 1097; उदेत्यकारो नन्दायाम् Mānaso. ii. 20. 1098; मेषवृश्चिकसिंहानामकारः स्याद् ग्रहस्वरः Mānaso. ii. 20. 1093; **17** symbolizing the sun रवेरकारात्क्रमशः स्वराः स्युः BṛSaṁ. 96. 15; **18** one of the deities of the first of the three lines of the Tripuṇḍra mark अकारो गार्हपत्याग्निः···महादेवश्च रेखायाः प्रथमायाश्च देवता S'ivaP. i. 24. 89 (32A. 15); SkandP. iii (3). 16. 43; **19** stands for giver *(dātṛ)* in the word *Kṛṣṇa* कर्मनिर्मूलवचनः कृषिर्नो दास्य-

वाचकः । अकारो दातृवचनस्तेन कृष्ण इति स्मृतः BrahmVaiP. iv 13. 60; **20** the seed of the universe मकाराख्यो विभुर्बीजी ह्यकारो बीजमुच्यते LiṅgP. i 17. 63; **21** a possible reference to *the shape* of the letter (तस्य रथस्य) अकारश्च महच्छत्रं मन्दरः पार्श्वदण्डभाक् S'ivaP. ii. (5). 8. 25 (230A. 1)

अकारक (a-kāraka) *n.* **1** which is not a case-relation, other than case-relation (आख्यातानुपयोगे कारकमिति चेदकथितत्वात् कर्मसंज्ञाप्रसङ्गः) अकारकमिति चेदुपयोगवचनानर्थक्यम् Vār. 2 on P. i. 4. 29; अवकाशोऽकारकमिति चेन्नास्तिर्भवन्तीपरः प्रथमपुरुषोऽप्रयुज्यमानोऽप्यस्ति Vār.11 *on* P. ii. 3. 1; सुप्सु पुनः प्रातिपदिकार्थनामेकत्वादीनां चाकारकेषु कारकान्तरेषु व्यभिचारात् TantrVā. 960. 11 (iii. 4. 13); न चाकारकस्य सतः आख्यातेन संबन्धोऽवकल्पते TantrVā. 970. 19 (*on* iii. 4. 13); न चोपाध्यायस्य कंचिदभिप्रेयमाणस्य व्यापारमुत्पश्याम इत्यसावकारकमेव तत्र स्यात् NyāyMañ. i. 383. 7; अकारकादपि दत्तश्रुतयोरन्त उदात्तो भवति । संश्रुतः । विश्रुतः KāśiVr. on vi. 2. 148; SiddhāKau. 651A. 1; **2** which is not a cause, other than the cause त्रयमेतदकारकम् AgniP. 376. 12; अकारकक्रियाकार्थं रूपं प्राक् प्रतिबोधतः । बुबोधयिषितं भोक्तुः BrĀraUBhVā ii. 1. 207; एवं सति कर्तृव्यावृत्तेस्तदुपहितसीमसमस्तकारकव्यावृत्तावकारककार्योत्पत्तिप्रसङ्गः ĀtmaTaVi. 854. 15.

अकारक (a-kāraka) *adj.* **1** who is not active or engaged in activity नामादिभ्यः परो भूमा निष्कलोऽकारकोऽक्रियः । स एवात्मवतामात्मा स्वतःसिद्धः स एव नः NaiṣkaSi. 79. 4; 93. 4; 102. 1; 149. 4; तथा ह्यकारकः कामी स्वर्गकामपदार्पितः । नियोगात् कर्मसंबन्धे पश्चाद्यातीह कर्तृताम् BrĀraUBhVā. (Sambandha.) 523; अकारकस्यापि व्यापारशून्यस्यापादानसंज्ञा प्राप्नोति PadMañ. *on* i. 4. 23; अस्मदादिज्ञानस्याप्यतीतानागतैरसत्त्वादकारकैरसंबन्धप्रसङ्गात् S'atDū. 101. 19; धनाय गच्छति स्वर्गाय यतत इत्यादावकारकयोर्धनस्वर्गयोरतिव्याप्तिः BhāṭṭCin. i. 95. 29 (*on* i. 1. 4); **2** not doing any action, not producing anything, not an agent आत्मा ह्यात्मानमैकात्म्यादात्मना वेत्त्यकारकः BrĀraUBhVā. i. 4. 297; i. 4. 1309; i. 4. 1403; iv. 3. 304; iv. 3. 312;कारकोऽन्यः, अकारकस्तदन्यः, तयोर्यः स्वभावः स भिन्नोऽपि भेदाविवक्षयैकत्वेनोक्तः HetuBiṬ. 125. 8; न हि स्वरूपेणाकारकः कारको नाम BodhiCaPañ. 261. 1;अथासिद्धं कथं प्रमाणम् । न ह्यसिद्धं कारकं नाम । नाप्यकारकं करणं नाम । नाप्यकरणं प्रमाणम् NyāyVārPari. 181. 3; तथा सति दृश्यं रूपमकारकमदृश्यं किंचित् कारकत्वनिर्वाहकं रूपमिति स्यात् NyāyKu. 27. 11; अवस्तुग्राही च व्यावृत्तिवादिनां शाब्दः प्रत्ययः स विभ्रमवशादकारकेऽपि कारकाध्यवसायी प्रवर्तयति PramāVāSvopVr. 32. 5; उपदेशः शब्द इत्युच्यमाने पर्यायमात्रोच्चारणादकारके शब्दमात्रे प्रसक्तिः NyāyMañ. i. 137. 4.

अकारकता (akāraka-tā) *f.* the nature of not being a case-relation लावकः पाचको वेति कारकस्य सतो यतः । संभेदोऽयं क्रियाभिः स्यान्नातोऽकारकतान्वितः BrĀraUBhVā. iv. 3. 1772; नापि कारकतया क्रियान्वयनियमेऽप्यकारकतया यागे तस्यान्वयः । भेदान्वयस्य बाधितत्वात् GuruCandr. i. 315. 4.

अकारकत्व (akāraka-tva) *n.* **A** the nature of not being a case-relation or not being syntactically connected with the main verb अकारकार्हाणां चाकारकत्वे Vār. 4 *on* P. ii. 3. 36; आचार्यस्य शिष्यं धर्मं पृच्छति । आचार्यस्य शिष्यविशेषणत्वादकारकत्वम् JaineVyā. 37. 14 (*on* i. 2. 109); रात्रावश्नाति पूर्वस्यां दिशि विहरतीति कालादीनामव्यापारत्वादकारकत्वमेव भवेत् NyāyMañ. i. 383. 26; लौकिकं हि क्रियाकारकलक्षणसंबन्धमाश्रित्य द्रव्याणां क्रियापत्तिः न पुनस्तादर्थ्यं, कर्मणोऽकारकत्वप्रसङ्गात् S'āstrDī. 151. 2 (*on* ii. 2. 11); न च धात्वर्थेन क्रियया संगतिः, अकारकत्वात् NyāyRa. 871. 11 (*on* 23. 89); न हि कारकान्तरे सत्यपि स्वात्मापि कारकं भवति । तथा च सति कारकाणां व्यभिचारादकारकत्वप्रसङ्गः NyāyKu. 72. 6; तत्रापि नटादिनिमित्तं गाथादेः श्रवणं करोतीत्यर्थः न तु गाथादिविशेषणं नटादिः, अकारकत्वप्रसङ्गात् PadMañ. *on* KāśiVr. *on* P. i. 4. 29; संबन्धसामान्येन धात्वर्थसंबन्ध उच्यते ततः अकारकत्वेन भावनासंबन्धाभावेन अविवक्षापत्तिः MīmāKau. i. 154. 20 (*on* i. 4. 1); न च निर्वापक्रियैवाग्नेरन्वयोऽस्त्विति वाच्यम् । अकारकत्वात् Mayū-Māli. 593. 15 (*on* ix. 1. 12); **B** the state of being not productive, state of being inactive तेषामपि पररूपेण कर्तृत्वे स्वयमकारकत्वात् । ततः सर्वेषामेवं स्वयमकारकत्वे पररूपेणाप्यकारकत्वात्, सर्वथा कारकोच्छेद एवेति न किंचित् कुतश्चिज्जायेत HetuBiṬ. 124. 2; वचनस्याकारकत्वात् न हि वचनं वस्तुनोऽन्यथाकरणे व्याप्रियते PraśnaUBh. 295. 16 (*on* 6. 2); BrĀraUBh. 127. 8 (*on* i. 4. 10); न तावत्तज्ज्ञानं रूप्यमभावीकरोति, अकारकत्वाज्ज्ञानस्य IṣṭaSi. 117. 15; तमोध्वंसातिरेकेण सम्यग्ज्ञानस्य नापरम् । फलमण्वपि संभाव्यं ज्ञानस्याकारकत्वतः BrĀraUBhVā. i. 4. 1261; i. 2. 116; iii. 8. 175; अकारकत्वे हि यवबीजस्य क्षित्युदकसंनिधौ शालिबीजाद्यङ्कुरोऽपि स्यात् NyāyKa. 77. 1; शशविषाणस्याकारकत्वम् ĀtmaTaVi. 552. 8; ननु नेश्वरज्ञानं प्रमा, नित्यत्वेनाफलत्वात् । नापि प्रमाणम्, अकारकत्वात् NyāyKuA. ii. 28. 1; अभावस्य सर्वत्राप्यकारकत्वात् MānaMe. 260. 5; किमिदमपूर्वम्···न च दध्यादिद्रव्यवत् । अकारकत्वात् । अकारकत्वं चामूर्तत्वात् Kāśi. i. 169. 6 (*on* 2. 906); किमिदमपूर्वं नाम । यदि तावत् कर्मशक्तिः फलशक्तिर्वा, नासौ साधनं साध्यं वा । शक्तेरकारकत्वात् Kāśi. i. 162. 10 (*on* 2. 197)

अकारकधी (akāraka-dhī) knowledge of not being a case-relation कारकाकारकधियोर्नैकदैकत्र वस्तुनि । विरोधात्संभवोऽस्तीह प्रकाशतमसोरिव BrĀra-UBhVā. (Sambandha.) 167.

अकारकवस्तु (akāraka-vastu) *n.* a non-cause, an object which does not produce anything परिलोपो हि कार्याणां लोके सिद्धः स्वकारणे । नातः कारणरूपस्य नाप्यकारकवस्तुनः BrĀraUBhVā. iv. 3. 1436.

अकारकस्वभाव (akāraka-svabhāva) *adj.* having the nature of inactivity, of the nature of not doing anything अकारकस्वभावस्य परमार्थात्मवस्तुनः । अविद्याकल्पितैव स्यात्संगतिः खेऽसितादिवत् BrĀraUBhVā. iv. 3. 391.

अकारकस्वभावत्व (akārakasvabhāva-tva) *n.* the nature of being non-productive, the inactive nature अकारकस्वभावत्वादद्रष्टृत्वमिधीयते BrĀra-UBhVā. iv. 3. 1804; iv. 3. 1476.

अकारकात्मन् (akārakātman) *adj.* of the nature of a non-factor in an activity, which is not a factor of activity or action वाक्यार्थोऽसत्त्वभूतत्वादेतैर्न च विशिष्यते । क्रियाद्वाराथ कल्प्येत सापि नाकारकात्मनः S'lokaVār. 7. 89 (871. 1); घटकुम्भकारवदकारकात्मनस्तव कारणत्वमनुमीयते बुधैः HarVi. 6. 73; अकारकात्मना तस्थौ प्रत्यग्दृष्टिरसंगतः BrĀraUBhVā. iii. 4. 83.

अकारकाधार (a-kārakādhāra) *adj.* not abiding in the locus of the activity; (akārakādhāra) situated in something other than the factors of activity द्विविधं हि क्रियाणां प्रयोजनं कारकाधारमकारकाधारं च ।···अकारकाधारं पुनर्विपर्यतामप्रतिपद्यैव प्रयोजनीभवति । यथा स्वर्गो यागस्य यथा च वेतनलाभादयः पच्यादीनाम् BālaKrī. i. 3. 4 (*on* 1. 1-4)

अकारकाधार (akārakādhāra) *m.* the locus or substratum which is not a *kāraka* वीणायां शब्दः कर्णे शब्दः···एषु कारकतानिर्वाहाय भवतीत्यध्याहारः । अथवा सप्तम्यधिकरणे चेति चकारेणाकारकाधारवाचिनोऽपि सप्तमी VyutpaVā. 188. 7.

अकारकार्ह (a-kārakārha) *adj.* not fit to be a factor of production, not worthy of being an active factor, not deserving a case-relationship (with the main verb) अकारकार्हाणां चाकारकत्वे Vār. 4 *on* P. ii. 3. 36; तद्विपर्यासे चेति । कारकार्हाणामकारकत्वेऽकारकार्हाणां च कारकत्व इत्यर्थः PadMañ. *on* KāśiVr. *on* P. ii. 3. 36.

अकारचैतन्य (akāra-caitanya) *n.* the psychic force of *akāra* (i. e. the sound or letter *a*) मिश्ररस्तु तत्समष्टिः कामाख्यो रविरकारचैतन्यम् Variva-Raha. 71.

अकारज (akāra-ja) *adj.* [*f.* -ā] born of the sound or letter *a*, produced from *a* सृष्टिर्ऋद्धिः स्मृतिर्मेधा कान्तिर्लक्ष्मीर्द्युतिः स्थिरा । स्थितिः सिद्धिरिति प्रोक्ता यथाक्रममकारजाः TantrSa. 8. 39.

अकारण (a-kāraṇa) *adj.* [*f.* -ā] **1 A** which has no cause (producing it) (said with reference to some ultimate principle such as Ātman, Avyakta, Ādideva, Viṣṇu etc.) सर्वभूतानां कारणमकारणम्···जगतः संभवहेतुरव्यक्तं नाम SuśruS. iii. 103 = BhāvPra.(Bhā.) 2. 4; यद् विभु सर्वगतं नित्यं भूतयोनिरकारणम् ViṣṇuP. vi. 5. 67; संपत्तिकारणमकारणमादिदेवम्···नृसिंहम्··· प्रणमामि DaśKuC. 147. 2; अकारणस्य नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वा स्यात् PrakaPañ. 200. 6; सदकारणं च यत् तदविनाशि गगनवत् PrakaPañ. 343. 5; संयुक्तं राममन्त्रेण पुरुषान्तमकारणम् ।···वह्निभूतं विशोधयेत् AgniP. 74. 21; अहंधिया चात्मा स्वरूपत्वेन भातः सन्नकारणश्च कारणकल्पने मानाभावात् NayaVi. 220. 6 (*on* i. 1. 5); ईश्वरमभयमुदारं पूर्णमकारणमपह्नुतात्मानम् । सहसाभिज्ञाय कदा स्वामिजनं लज्जयिष्यामि Stotrā. 9. 6; कारणपुरुषमकारणम्···विष्णुं ध्यायन्न सीदति ĀtmaBoU. 1; (इदं पदं) अनामयम्···अकारणम् MahāU. 5. 45; **1 B i** which has no cause (producing it or bringing it about) (said of other things in general) इदं ततमनेकात्म मायामयमकारणम् । विश्वम् YogVā. iii. 96. 9; जगत्त्वम्···। अनामयमनाभासमनामकमकारणम् YogVā. iii. 119. 22; सर्वे भावाः स्वकारणसत्तासंबन्धाभिव्यक्तितद्विरोध्याश्रयविनाशानुविधानेन विनश्यन्ति । अकारणस्य विनाशानभ्युपगमात् NyāyVā. 416. 5 (*on* iii. 2. 14); अकारणोत्पत्तिर्भविष्यतीति न युक्तमदृष्टत्वादिति NyāyVā. 464. 10 (*on* iv. 1. 21); न चाकारणेन कार्येण भवितव्यम् BrahmSūBh. (S'aṅ). 368. 7 (*on* ii. 2. 12); जगदजमकारणं च भवेत् ब्रह्मवत् IṣṭaSi. 152. 6; अकारणं सत् कार्यं चेड्डिम्भकैरपि हस्यते BrĀraUBhVā. i. 4. 427; ननु चाकारणस्य मिथ्याप्रत्ययस्याप्युत्पादो न घटते Bṛha. 70. 5 (*on* i. 1. 1); अकारणस्य कादाचित्कत्वस्य परमार्थवस्तुत्वाभावात् PañcPā. 73. 6 (*on* i. 1. 1); न त्वकारणं कार्यं जायते TātpaṬ. (Vā.) 8. 18 (*on* i. 1. 1); अकारणस्य हि कार्यस्य नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वा स्यादनपेक्षत्वान्न कादाचित्कत्वम् TātpaṬ (Vā.) 160. 13 (*on* i. 1. 5); सर्गः महदादिभूम्यन्तः प्रकृत्यैव कृतो नेश्वरेण न ब्रह्मोपादानो नाप्यकारणः SāṃkhyaTaKau. 460. 5 (*on* 56); यद्येवमकारणं तर्हि स्वतःसिद्धत्वं प्रागभावाद्यसिद्धेः ĀtmaSi,

22. 24; कारणं हि योनिशब्दार्थः तदभावे कथं कार्यं, अकारणस्य तस्य अनुपपत्तेः TarkaSaṁ.(Ā.) 33. 17; अकारणं यथा ज्ञानं प्रमात्वमधिगच्छति । अकारणं तथा वाक्यं स्वतः प्रमितिकारणम् NyāyPari. 381. 4; शुक्तिकाया रजताकारपरिणामः किं सकारण उताकारण: NyāySu.(Ja.)41B. 5 (*on* i. 1. 1); यदकारणं तन्नित्यम् MānaMe. 89. 7; तार्किकैर्यन्नित्यमकारणमभ्युपगतं पारिमाण्डल्यादि S'ivārkaMaDī. i. 149. 30 (*on* i. 1. 3); **1 B ii** taking place without effort त्वग्लोमनखकेशेषु दन्तोष्ठनयनेषु च । स्नेहो येषां तु दृश्येत तेषामर्थमकारणम् । अकारणम् अयत्नसिद्धं कार्यं भवतीत्याशयः VīraMi.(Lakṣaṇa.) 30. 13; **2** which has no ground or reason, groundless तस्मात् स्यात् कलहो यत्र गृहे नित्यमकारणः । तद्गृहम्…परिवर्जयेत् Pañcā. 278. 3; चिरस्य खलु काकुत्स्थ पश्यामि त्वामिहागतम् । श्रुतं तव मया चेदं विवासनमकारणम् Rāmā. ii. 48. 19; भाव्यं हि कारणेनात्र न ते हास्यमकारणम् MahāBhā. xiii. 10. 46; तव हि… अकारणानि हसितानि MaitaVi. 6; इति निश्चित्य सोऽभ्येत्य राज्ञः कोपमकारणम् । वधान्तं कथयित्वा मे शकटालोऽब्रवीत् ततः KathāSaSāg. i. 5. 41; (भाषादोषास्त्वकारणाः) ये पुनरागमादयः अकारणाः विना निवेशकारणं भाषायां निविष्टास्ते भाषादोषा इति प्राहुरित्यर्थः SmṛtiCan. iii. 90. 1; युद्धमेतदकारणम् BallāC. 18. 2; **3** which has no justification, unjustified, baseless, false अग्निहोत्रमधीतं वा दानाद्याश्चाखिलाः क्रियाः । भजन्ते तस्य वैफल्यं यस्य वाक्यमकारणम् MārkP. 8. 19; तदा भेदकल्पनमकारणम् BrahmSi. 55. 1; BhāgP. i. 5. 12; यच्चोक्तं प्रियसंयोगा न नित्यास्तदकारणम् SamarāSaṁ. 3. 204; **4** not actuated by any motive, spontaneous, disinterested चेत्त्वं बन्धुरकारणोऽसि…देव मम तद्देयाः पुनर्दर्शनम् VasaViKā. 10. 89; अहो अस्य वत्सलत्वमकारणम् SamarāSaṁ. 9. 704; **5** useless, serving no purpose अकारणं व्याकरणं शास्त्राणि विविधान्यपि । इति मत्वा नु सुधियः परलोकपरायणाः ParamāKā. 24. 26; महाराज हरिश्चन्द्र कथमहमकारणो नाम CaṇḍaKau. 5. 20 (8)

अकारण (a-kāraṇa) *n.* **1** not a cause (in a general sense) अकारणं तु सम्पद् बहवो ह्यविराट्संपन्नाः (यज्ञाः) कारणं चापूर्वस्य विधेर्न विद्यते LāṭyāS'S. x. 3. 9; द्रव्याश्रय्यगुणवान् संयोगविभागेष्वकारणमनपेक्ष इति गुणलक्षणम् VaiśeSū. i. 1. 16; अभिघातजे मुष(स)लादौ कर्मणि व्यतिरेकादकारणं हस्तसंयोगः VaiśeSū. v. 1. 3; i. 1. 31; MīmāSū. i. 4. 22; तस्मादकारणं ब्रह्मवर्चसत्वादयोऽष्टत्वादीनाम् S'ābaBh. 353. 15 (*on* i. 4. 22); राहुरकारणमस्मिन्नित्युक्तः शास्त्रसद्भावः BṛSaṁ. 5. 13; दृष्टं तथैव रूपेण तत् प्रवृत्तेरकारणम् VibhraVi. 63; अथ तदभावः कारणं, तत् अकारणं स्यात् IṣṭaSi. 49. 13; NyāyKuA. i. 77. 5; i. 104. 6; i. 170. 2; परत्वापरत्वद्वित्वपृथक्त्वादीनि अकारणानि TārkiRa. 154. 6; नियतपूर्वभावि चाकारणं चेत्यनुपपन्नम् NyāySu.(Ja.) 51B. 1 (*on* i. 1. 1); न हि विनापि कारीर्यां वृष्टिर्दृष्टेति तदनुष्ठानं वृष्ट्यावकारणं भवति TattvPrakā. 149A. 7 (*on* iii. 2. 1); न तु सर्वथाप्यकारणमेव कर्म Upask. 46. 5 (*on* i. 1. 31); MīmāKau. i. 267. 22 (*on* i. 4. 22); अकारणमपि द्वारं कार्येऽनुगच्छति SiddhāLeSaṁ. 64. 2; **2** not an important or effective cause इष्टापूर्तफलं न स्यान्न शिष्यो न गुरुर्भवेत् । पुरुषः कर्मसाध्येषु स्याच्चेदयमकारणम् MahāBhā. iii. 33. 28; अंशावतरणं विष्णो यदिदं त्रिदशैः कृतम् । क्षयाय पृथिवीन्द्राणां सर्वमेतदकारणम् HariVaṁ. 44. 13; न हि भेषजसाध्यानां व्याधीनां भेषजमकारणं भवति CaraS. i. 10. 5; अकारणं रूपमकारणं कुलं महत्सु नीचेषु च कर्म शोभते PañcRa. 2. 33; Pañcā. 131. 12; 176. 19; 268. 19; वहन्ति शिबिकामन्ये सन्त्यन्ये शिबिकां गताः । अकारणं हि वक्तृत्वं व्युत्थानं केवलं जरा Tantrākhyā. 78. 6; असत्यां ह्याकाङ्क्षायां संनिधानमकारणं भवति S'ābaBh. 1443. 3 (*on* vi. 4. 23); नन्वसति न्याये लिङ्गमकारणम् S'ābaBh. 1574. 11 (*on* vii. 4. 7); अर्थतो ह्यसमर्थानामानन्तर्यमकारणम् NyāyBh. 66. 4 (*on* i. 2. 9); निर्देशे लिङ्गसंख्यानां संनिधानमकारणम् VākyaP. 2. 308; 2. 306; BṛĀraUBh. 172. 10 (*on* i. 5. 2); अन्यस्मिन्नपि दृष्टश्च तस्माद्देशोऽप्यकारणम् TantrVār. 190. 4 (*on* i. 3. 17); अकारणं सत्यमकारणं तपः… । पुराणमेकं नृषु कर्म कारणम् RāmC. 4. 65; NyāyMañ. i. 19. 21; BṛĀraUBhVā. i. 5. 47; BhāgP. viii. 11. 36; KathāSaSāg. iii. 4. 64; अतस्तत्र योग्यत्वमकारणम् NyāyRaMā. 118. 18; तस्माज्जातिरकारणम् KumāCaSaṁ. 60. 24; तस्मादकारणमर्थापत्तिः सामान्यसिद्धावित्यर्थः YuktiSneha. 37. 35 (*on* i. 1. 4); **3** not the (*material*) cause तस्यां च निवृत्तायां मोक्षं गच्छति । एवमीश्वरादीनि अकारणानि MāṭhVṛ. 76. 12 (*on* 61); नाकारणमधिष्ठाता नित्यं वा कारणं कथम् PramāVār. 2. 177; S'vetāUBh. 63. 7 (*on* 1. 3); अकारणं सदज्ञानात् कारणत्वं यथैत्यजम् BṛĀraUBhVā. i. 2. 128; सदप्यात्मादिकं सर्वं दर्शनादावकारणम् BṛĀraUBhVā. i. 5. 107; इह कारणमेव कथमकारणं भवति Bhāsk. ii. 37. 5 (*on* ii. 2. 2); बीजधरणीधामसलिलानीत्यकारणान्येवाङ्कुरोत्पत्तौ TattvPradī. (Ci.) 322. 6; VedāntKa. 96. 24 (*on* i. 1. 4); न हि प्रतिबद्धं कार्यमजनयत् कारणमकारणं भवति NyāySu.(Ja.) 9A. 3 (*on* i. 1. 1); विसदृशमेतदकारणम् NyāySu.(Ja.) 340B. 2 (*on* ii. 2. 6); स्वभावशब्दात्…तत्संबन्धिवस्त्वन्तरग्रहणेऽकारणात् कार्योत्पत्तिकथा-(त्वा ?)पत्तेः SarvaMaSaṁ. 24. 21; **4** not the cause, something different from (or similar to) the cause कारणसंयोगिभिरकारणैः कारणाकारणसंयोगपूर्वकः कार्याकार्यगतः संयोगः PadārthSaṁ. 140. 1; नाकारणात् कारणाद्वा कारणाकारणाच्च च । शरीरग्रहणं वापि धर्मत्राणाय केवलम् ViṣṇuP. v. 1. 51; यथा तत् कारणं वस्तु तथैव तदकारणम् PramāVār. 2. 21; न ह्यकारणे कार्यस्य संप्रतिष्ठानमुपपद्यते PraśnaUBh. 290. 1 (*on* 6. 1); अथाकारणेनैव प्राग्गुत्पत्तेः संबन्धः सोऽन्यदापि समस्ति IṣṭaSi. 53. 7; अन्यस्यान्येन सहाकारणेन चेत् स्वाभाविकः संबन्धो भवेत् TātpaṬ. (Vā.) 166. 1 (*on* i. 1. 5); अकारणात् कार्यस्य सकृदप्युत्पादायोगात् TarkBhā.(Mo.) 22. 13; SarvaDaKau. 26. 20; अकारणात् कार्यजन्म चतुर्थी स्याद्विभावना Kuval. 80; RasGaṅ. 581. 14; अकारणाद्विरुद्धाद्वा कार्योत्पत्तिर्निबध्यते । विभावनाद्वयं तत्र ज्ञेयमन्यद्विचक्षणैः AlaṅkāMaṅ. 127. 2; न चाकारणे प्रधाने जीवस्य लयो न संभवतीति वाच्यम् S'ivārkaMaDī. i. 200. 23 (*on* i. 1. 10); **अकारणात्** (a-kāraṇāt) *adv.* for no reason, without any cause अवेक्षमाणः को धर्मं त्यजेत् पुत्रमकारणात् Rāmā. ii. 18. 6; मातापितृविहीनो यस्त्यक्तो वा स्यादकारणात्…स्वयंदत्तस्तु स स्मृतः ManuSm. 9. 177; जीवद्विभागे पिता…। न चैकमकारणान्निर्विभजेत ArthS'ā. ii. 33. 3 (3. 5); नाकारणात् सङ्गमियाज्ज्यायसा वेतरेण वा NītiSā. 11. 33; अकारणात् परित्यक्तः…इति मैत्र्याः समाख्याताः NītiSā. 18. 37; नाकारणात् कारणाद्वा कारणाकारणाच्च च । शरीरग्रहणं वापि धर्मत्राणाय केवलम् ViṣṇuP. v. 1. 51; अन्येषाञ्चाल्पकायानामहर्निशमकारणात् ।…तथा करोति विज्ञानि MārkP. 20. 44; अकारणादेव चाजायत गरीयसी दुःखासिका HarṣaC. 211. 10; प्रत्यक्षश्रुतिविध्यन्तविहितानामकारणात् । त्यागोऽतिसाहसं मन्ये ननु यागादिकर्मणाम् BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 309; ManvaMu. 407. 20 (*on* 1. 233); अकारणात् स्थूलतरो नरोऽचिरादकारणादेव कृशः स्वयं भवेत् KalyāKā. 26. 13; यदि होमार्थमानीतो नश्येद्बहिरकारणात् ParaS. 9. 36; द्विविधमौत्सुक्यं भवति–कारणादकारणाच्च DhūrtaViSaṁ. 2. 19. अकारणाद् द्वयोरेव कारणाभासतस्तथा । प्रोषन् प्रणय एवायं व्रजेन्निर्हेतुमानताम् UjjvaNīMa. 534. 7; BālaKrī. i. 146. 10 (*on* i. 221); अकारणात् व्याध्यादिव्यतिरेकेण तत्प्रामिर्नाचामेदित्यर्थः VīraMi. (Āhnika.) 66. 20; अकारणात् पातित्यादिकारणमन्तरेणैव VīraMi. (Vyavahāra.) 479. 11; **अकारणे** (a-kāraṇe) *adv.* for no reason, without any cause न खल्वकारणे कोपमाहरेन्नरसत्तमः Rāmā. iv. App. i. 17. 18; दण्डेन च प्रजा रक्ष मा च दण्डमकारणे Rāmā. vii. 79. 8; अकारणे च विक्रोष्टा YājñaSm. 2. 234; प्रियसुहृदमकारणे गृहीतं रिपुभिः…।…मोचयामि Mṛcch. 4. 27; (गौः)…अकारणे क्रोशति चेदनर्थः BṛSaṁ. 92. 2; MatsyaP. 4. 13; अकारणे त्वया देवी न व्यथयितव्या Ratnā. ii. 14. (27); iii. 18. (2); संकेते च व्यपेक्षायां नित्यसामर्थ्यलक्षणः । किमकारण एवायं संबन्धः परिपोष्यते TattvSaṁ. 2661; एवं गुणवतः पुत्रस्याकारणेऽन्यकरणम् ManuBh. ii. 193. 11; (*on* 8. 275); कुप्यत्यकारणे कोपं न नियच्छति याचिता BhāvPra.(S'ā.) 102. 10(4); अकारणे पातित्यादिकारणाभावे Subodhi. 60. 14 (*on* 2. 132); **अकारणेन** (a-kāraṇena) *adv.* without cause or reason अनिर्देश्ये प्रवृत्तिर्वै स्वामिकाकारणेन तु BrahmāṇḍP. iii. 2. 292; तस्मिंश्चासति कथमकारणेन कार्यकारणसंबन्धो जन्यते HetuBiṬ. 48. 13; अकारणेन लौकिकेष्वर्थेषु वाक्कलहः ManuBh. i. 169. 29 (*on* 2. 179); शीतोष्णेच्छुरकारणेन बहुभुक् स्निग्धप्रसन्नाननः RasRaSa. 13. 20; किम्…दग्धमकरोः…सहकारमकारणेन AnyoMuLa. 32; वसन्तस्वभावः…मे…अकारणेनौत्सुक्यमुत्पादयति PadmPrā. 25. 14.

अकारणक (akāraṇa-ka) *adj.* **1** causeless, not having any cause (producing it) न ह्यकारणकं जायते IṣṭaSi. 70. 13; अकारणका हि नित्याः NyāyKuA. i. 111. 2; अकारणकमेवातो ब्रह्म सिद्धमिदं स्थितम् YogVā. ii. 19. 33; अतस्तस्मिन्नकारणके साध्यमाने सिद्धसाध्यतैव Kāśi. i. 92. 17 (*on* 2. 55); ज्ञानं हि कार्यं न तावदकारणकं निष्पद्यते Kāśi. ii. 174..14 (*on* 5. 206); अनुच्चरितशब्दज्ञानमपि सर्वज्ञज्ञानवद्धर्मधर्मिज्ञानवच्चाकारणकमेवेति NyāyRa. 88. 17 (*on* 2. 143); कथमकारणकस्य विनाशस्य सिद्धिः NyāyRa. 736. 11 (*on* 22. 24); संयोगविभागावकारणकावेव स्याताम् NyāySu. (Ja.) 163A. 4 (*on* i. 2. 2); **2** baseless, unfounded व्यवधानकल्पनमकारणकम् SaṁkṣeS'ā. i. 374; सोऽयमेषामकारणकस्त्रासः S'āstrDī. 61. 13 (*on* i. 1. 5); प्रद्वेषो नाकारणकः AdvaiSi. 790. 14; **3** not caused or actuated by any motive, spontaneous स्नेहोऽकारणकः सीते वर्धमानो मम त्वयि PadmP. iv. 66. 88.

अकारणककार्य (akāraṇaka-kārya) *n.* effect (produced) without a cause अकारणककार्यप्रसङ्गः NyāKuA. ii(1). 238. 9.

अकारणककार्यत्व (akāraṇakakārya-tva) *n.* the state of an effect without a cause अन्यथाकारणककार्यत्वं तस्य च नित्यत्वमलौकिकत्वं ततश्च पश्यत्यचक्षुरिति विरोधः AṇuBh. 192. 11 (*on* iii. 2. 16)

अकारणककार्योत्पत्ति (akāraṇaka-kāryotpatti) *f.* production or origination of an effect without a cause अनग्निरपि धूमवान् भवेदित्याशङ्कायामकारणककार्योत्पत्तिप्रसङ्गेऽभिहिते TārkiRa. 197. 5; नियतप्रतिग्रहादिहेतूनां च क्रत्वर्थत्वेनान्यार्थत्वादकारणककार्योत्पत्त्यभावाच्च स्वत्वमेव नोत्पद्यते Subodhi. 44. 30 (*on* 2. 100)

अकारणककार्योत्पाद (akāraṇaka-kāryotpāda) *m.* production or ori-

gination of an effect without a cause एवं च कर्तृव्यावृत्तेस्तदुपहितसमस्तकारकव्यावृत्तावकारणककार्योत्पादप्रसङ्ग इति स्थूलः प्रमादः SarvaDaSaṁ. 11. 184.

अकारणकत्व (akāraṇaka–tva) *n.* the characteristic of being causeless अकारणकत्वादवस्तुनः Kāśi. i. 86. 4 (*on* 2. 39); व्यक्तेरकारणकत्वानुपपत्तेः KhaṇḍanKhā. 524. 12; स चायं (समवायः) नित्यः अकारणकत्वात् Upask. 350. 5 (*on* vii. 2. 26)

अकारणकत्वप्रसङ्ग (akāraṇakatva–prasaṅga) *m.* the possibility or contingency of not having a cause, the result of becoming causeless घटाङ्कुरादेः कथं योगीच्छामात्रेण जन्म स्यात् अकारणकत्वप्रसङ्गात् तेषां वा अकारणत्वप्रसङ्गात् PratyabhiVi. ii. 171. 3 (ii. 4. 10) (Bhāsk. घटाङ्कुरादेः कारणरहितत्वप्रसङ्गात्)

अकारणकारुणिक (akāraṇa–kāruṇika) *adj.* compassionate without any specific reason, naturally compassionate, sympathetic without any consideration किसलयानि कुतः कुसुमानि वा क च फलानि तथा वनवीरुधाम् । अयमकारणकारुणिको यदा न तरतीह पयांसि पयोधरः BhojPra. 45. 20.

अकारणकार्य (a–kāraṇakārya) *adj.* which is neither a cause nor an effect अस्थूलाशद्बनेतीति सर्वमात्रादिनिह्नुतेः । कुतोऽकारणकार्येऽस्मिञ्शुक्लादेः संभवः परे BṛĀraUBhVā. iv. 4. 567.

अकारणकार्योत्पत्ति (akāraṇa–kāryotpatti) *f.* production or emergence of a result without a cause अकारणकार्योत्पत्तिप्रसङ्ग इति चेन्न NyāPari. 383. 15; S'atDū. 83. 13; अत्र···अकारणकार्योत्पत्त्यादिप्रसङ्गो विपक्षे बाधकः तर्क उन्नेयः NyāySu. (Ja.) 5A. 10 (*on* i. 1. 1); 464B. 3 (*on* iii. 2. 1)

अकारणकुपित (akāraṇa–kupita) *adj.* [*f.* -ā] angry without cause or reason शल्यं सोढुं शक्येत···धीरैर्न पुनरकारणकुपितखलालीकदुर्वचनम् Kāvyālaṅ. (Ru.) 2. 17; अद्य खल्वकारणकुपितापि देवी प्रसादनीया EI. viii. 115. 73.

अकारणकृत (akāraṇa–kṛta) *adj.* done without reason or cause, wantonly committed युष्माभिस्तानि चीर्णानि यान्यसाधूनि साधुषु । अकारणकृतान्येव तेषां वः फलमागतम् MahāBhā. ix. 3. 39.

अकारणकोत्पत्ति (akāraṇakotpatti) *f.* origination or production without a cause अकारणकोत्पत्तेर्व्याहतत्वेन नित्यत्वापत्त्या तन्निरासकमोक्षोपायाननुसरणापत्तेः AdvaiSi. 787. 9.

अकारणकोप (akāraṇa–kopa) *m.* anger or wrath without reason विद्याधरोऽहम्···दुर्वाससाकारणकोपमूर्तिना शप्तः AdhyāRā. iii. 1. 38.

अकारणकोपन (akāraṇa–kopana) *adj.* angry without cause or reason, naturally irascible अकारणकोपनाः कोङ्कणाः KathāK. 144. 5.

अकारणक्रुद्ध (akāraṇa–kruddha) *adj.* angry without reason ये च कारणादभिक्रुद्धास्तानर्थमानाभ्यां शमयेत् अकारणक्रुद्धान् तूष्णींदण्डेन ArthS'ā. i. 55. 4 (1. 11); NītiSā. 13. 40.

अकारणक्रोध (akāraṇa–krodha) *m.* anger without reason or cause अकारणक्रोधकषायिताक्षाः···अन्योन्यमर्मस्वभिताडयन्ति VarāṅgaC. 6. 27.

अकारणखलता (akāraṇakhala–tā) *f.* wickedness without any reason or cause, wanton wickedness विष्णुमुनिः···व्यन्तरानिमिषैरकारणखलतास्थलिं बलिं सबान्धवमबन्धयत् YaśasCam. ii. 321. 21.

अकारणगुणपूर्वक (a–kāraṇaguṇapūrvaka) *adj.* not preceded by the qualities of the cause or causes, not produced by the qualities of the cause (i. e. material or intimate cause) बुद्धिसुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नधर्माधर्मभावनाशब्दा अकारणगुणपूर्वकाः PadārthaSaṁ. 98. 21; 58. 8; अकार्यभूतेषु पार्थिवपरमाणुष्वकारणगुणपूर्वकः···गुणो नानुपपन्नः PrakaPañ. 326. 13; अकारणगुणपूर्वकस्य कार्यद्रव्यवर्तिनो विशेषगुणस्यासंभवान्न शरीरविशेषगुणश्चैतन्यम् ĀtmaSi. 7. 6; 8. 1; 11. 19; पार्थिवपरमाणुरूपादयः स्पर्शवद्विशेषगुणाः, अथ चाकारणगुणपूर्वकाः NyāyKa. 59. 22.

अकारणगुणपूर्वकता (akāraṇaguṇapūrvaka–tā) *f.* the state of what is not caused by the qualities of the cause ननु शरीरकारणेषु सूक्ष्ममात्रया ज्ञानमस्ति शरीरे तु स्फुटमतो नाकारणगुणपूर्वकता न चैकमत्यानुपपत्तिः Upask. 142. 11 (*on* iii. 1. 5)

अकारणगुणपूर्वकत्व (akāraṇaguṇapūrvaka–tva) *n.* the state of what is not caused by the qualities of the cause अत्र हेतुरकारणगुणपूर्वकत्वादिति । स्पर्शवतां शङ्खादीनां यानि समवायिकारणानि तेषां ये गुणाः तदनपेक्षत्वात् Kiraṇā. 106. 18; 165. 15; सुखमानन्दः । नासौ शरीरगुणः । वैशेषिकगुणत्वे सत्यकारणगुणपूर्वकत्वात् Aparā. 1013. 25 (*on* 3. 174)

अकारणगुणोत्पन्न (a–kāraṇaguṇotpanna) *adj.* not produced by the qualities of the causes, not arising out of the qualities of the causes अकारणगुणोत्पन्ना एते तु परिकीर्तिताः BhāṣāPa. 94.

अकारणजगत्सृष्टि (akāraṇa–jagatsṛṣṭi) *f.* creation of the world without any reason or purpose अकारणजगत्सृष्टिस्तथानुग्रह एव च ।···ब्राह्ममेतदनुत्तमम् LiṅgaP. i. 9. 48.

अकारणजगद्वैरिन् (akāraṇa–jagadvairin) *adj.* inimical to the world without reason विषाग्निसर्पशस्त्रेभ्यो न तथा जायते भयम् । अकारणजगद्वैरिखलेभ्यो जायते यथा MatsyaP. 211. 3; = ViṣṇuDhaP. ii. 38. 3.

अकारणजन्यता (akāraṇajanya–tā) *f.* production without a cause तत्किमजन्यतया स्यात् अकारणजन्यतया अतत्कारणजन्यतया वा Vādā. 107. 2.

अकारणजन्यत्व (akāraṇajanya–tva) *n.* production or origination without a cause कारणाजन्यत्वमजन्यत्वेन वा स्यात् अकारणजन्यत्वेन वा स्यात् Nyāyāmṛ. 542A. 4.

अकारणज्ञ (a–kāraṇajña) *adj.* ignorant of the cause, not knowing the cause or reason तमहं श्लक्ष्णया वाचा महार्णवमथाब्रुवम् । अकारणज्ञं देवानां त्रस्तं शापानिलेरितम् HariVaṁ. 43. 36.

अकारणतस् (akāraṇa–tas) *adv.* without cause or reason, causelessly, unreasonably गन्तुमुत्थितमकारणतः स द्योतयन्ति मदविभ्रममासाम् S'iśuVa. 10. 16 = SaraKaṇṭhā. 489. 10; वस्त्राभरणमाल्यानामकारणतः खण्डनं मलनं विभ्रमः NāṭaLaRaK. 2639–40; आस्तिकान् सततं निन्दन्नकारणत एव च ।···अचिराज्जायते मृतिः TantrRā. 27. 96.

अकारणता (akāraṇa–tā) *f.* **1** the state of not being a cause, a non–cause तथा हि कार्यं कस्यचित् सद्भावेऽप्यनवाप्तसत्ताकं पुनराप्तवत्सत्ताकं तस्य भाव एव परिगृहीतातिशयान्तरस्य कारणतां सूचयति न त्वकारणतामेव SphoṭSi. 29. 2; तस्यापि न कारणत्वमित्याचार्याणामाशय इत्यन्ये । तन्न । ज्ञानातिरिक्तं प्रत्येवाकारणताया आचार्यैरुक्तत्वात् SiddhāMu. 8. 20 (*on* 15); **2** the state of having no cause, being causeless काकानामभिषेकेऽकारणतां वृष्टिरनुभवति ĀryāSaS'a. 307.

अकारणत्व (akāraṇa–tva) *n.* **1** the state or condition of not being a cause, the nature of not (functioning as) a cause आत्मान्तरगुणानामात्मान्तरेऽकारणत्वात् VaiśeSū. vi. 1. 5; धर्माधर्मावात्मान्तरगुणानामकारणत्ववचनात् PadārthaSaṁ. 70. 13; 102. 12; अनुमानोपमानार्थापत्तीनामप्यकारणत्वमिति S'ābaBh. 22. 6 (*on* i. 1. 4); अथाकारणत्वप्रतिपादकं न प्रमाणमस्ति को ह्यस्य वाक्यस्यार्थः स्पर्शवदेतत् स्यादिति NyāyVār. 233. 8 (*on* ii. i. 31); कालादीनामकारणत्वं दर्शयति संयोग एषामित्यादिना S'vetāUBh. 60. 9 (*on* 1. 2); तथा देवतायाः सत्यप्यैश्वर्ययोगे न द्युमूर्धत्वादिकल्पना संभवति अकारणत्वात्परमेश्वराधीनैश्वर्यत्वाच्च BrahmSūBh.(S'aṅ.) 136. 16 (*on* i. 2. 27); ब्रह्मणोऽकारणत्वाच्च सृष्टौ हेतोरसंभवः TaiUBhVā. 71. 2(2); अकारणत्वं समवाय्यसमवायिकारणत्वाभावः न तु निमित्तकारणत्वप्रतिषेधो बुद्धिनिमित्तत्वाभ्युपगमात् NyāyKa. 20. 3; अतीतानागतविषयत्वं च विज्ञानस्य न स्याद् अतीतानागतयोरसत्त्वेनाकारणत्वात् TātpaṬ. (Vā.) 87. 25 (*on* i. 1. 1); 40. 25 (*on* i. 1. 1); 162. 20 (*on* i. 1. 5); S'arka. 18. 12; Kāśi. iii. 186. 15 (*on* 5. 80); SāṁkhyaTaKau. 493. 6 (*on* 67); NyāyRa. 892. 15 (*on* 7. 165); सत्स्वपि बीजेषु मूषिकाघ्रातेष्वङ्कुरानुत्पत्तेरकारणत्वं प्रतिभासते S'āstrDī. 80. 5 (*on* i. 1. 5); विशेषगुणविरहिणस्तस्याकारणत्वेऽप्राप्तेरन्यस्य कारणस्याभावात् Kiraṇā. 114. 17; 238. 14; चेतनांशं प्रति प्रधानस्याकारणत्वात् तज्ज्ञानेन चेतनांशो न ज्ञायते VedāntDī. 16. 14 (*on* i. 1. 9); संभरणस्य पुष्पाणां च मण्डनमस्त्रं प्रत्यकारणत्वाद्भ्रान्त(? वार्त्त)मेतत् AlaṅkāSa. 126. 5; KhaṇḍanKhā. 1204. 24; धमार्थनिर्मितकूपादौ च प्रमादपातिब्राह्मणमृत्युहेतुता कूपकर्तुरापद्येत । न चैवमस्ति कारणकारणत्वेनाकारणत्वात् Aparā. 1042. 10 (*on* 3. 227); TattvPradī. (Ci.) 28. 5; NyāyKu. 78. 1; 161. 10; SyādvāMañ. 16 (124); VedāntPāSau. 193. 11 (*on* ii. 2. 19); हस्तसीकराणां मौक्तिकोत्पत्तिं प्रत्यकारणत्वात् Ekāva. 8. 36(32) (284. 3); S'atDū. 133. 28; अन्वयव्यतिरेकवतामपि सहकारिणामकारणत्वे दुर्निर्वहमुपादानस्यापि कारणत्वम् NyāySiA. 188. 22; TattvPrakā. 10A. 8 (*on* i. 1. 3); 152A. 2 (*on* iii. 2. 8); न हि शिष्टाचारानुमितश्रुतिबोधितकर्तव्यताकस्यापाततः फलादर्शनमात्रेणाकारणत्वशङ्कापि Upask. 4. 4 (*on* i. 1. 1); 46. 4 (*on* i. 1. 31); 213. 4 (*on* iv. 2. 5); SarvaDaKau. 10. 2; 58. 16; YuktiSneha. 70. 26 (*on* i. 1. 5); 80. 30 (*on* i. 1. 5); SiddhāMu. 26. 24 (*on* 49); तात्पर्यनिश्चयस्याकारणत्वनिश्चयाद् बाधितविषयमनुमानम् S'ivārkaMaDī. i. 57. 5 (*on* i. 1. 1); i. 54. 3 (*on* i. 1. 1); i. 178. 24 (*on* i. 1. 4); PūrvottaVāNaMā. 76. 8; SiddhāLeSaṁ. 192. 2; GuruCandr. i. 414. 19; LaCandr. 270. 8; 731. 33; MīmāKau. i. 196. 13 (*on* i. 4. 4); VaiyāBhū. 119. 26 (*on* 25); BhāṭṭCin. i. 129. 1 (*on* i. 1. 5); तत्राकारणत्वाद्यारोपपूर्वककारणत्वादिबुद्ध्या च्विरिति तु न युक्तम् LaS'abdeS'e. ii. 401. 5; **2** the state or condition of not having a cause संबन्ध्यनित्यत्वेऽपि न संयोगवदनित्यत्वं भाववदकारणत्वात् PadārthaSaṁ. 328. 20; एवमकारणत्वश्रुतिरात्मनोऽग्निविस्फुलिङ्गदृष्टान्तश्रुतिविरोधात् प्रमाणान्तरविरोधाच्चापेक्षिकत्वेन व्याख्यातव्या Bhām. 476. 18 (*on* ii. 3. 9); सर्गः···न ब्रह्मोपादानो नाप्यकारणः । अकारणत्वे ह्यत्यन्ताभावोऽत्यन्तभावो वा स्यात् SāṁkhyaTaKau. 460. 5 (*on* 56); न च कर्तव्यस्वरूपसाधनत्वे क्रियामात्रात्तत्त्वविरहादकारणत्वप्रसक्तिः Kiraṇā. 340. 4; प्रधानस्य तु

न क्वचित् प्रवेशोऽकारणत्वादपि तु तत्सर्वकार्याणामव्यक्तं कारणम् एवमविभागः SāṁkhyaTaPra. 169. 3; NyāyKu. 100. 16; NyāyPari. 383. 16; शब्दो नित्यो गुणत्वे सत्यकारणत्वात् TarkBhā.(Ke.) 87. 12; नित्यो ध्वनिः अकारणत्वात् । यदकारणं तन्नित्यम् MānaMe. 89. 6.

अकारणत्वतस् (akāraṇatva-tas) *adv.* due to not being a cause, because of being a non-cause तदकर्तृत्वतो ब्रह्म विरजोऽकारणत्वतः BṛĀraUBhVā. iv. 4. 699; उरगादेः स्वजीवास्य ब्रह्मणोऽकारणत्वतः BṛĀraUBhVā. iv. 4. 923.

अकारणत्वप्रसङ्ग (akāraṇatva-prasaṅga) *m.* **1** the contingency of not being a cause इदानीं कारणाभिमतानामकारणत्वप्रसङ्गापादनं कुर्वन्नाह Tattv-SaṁPañ. 25. 20 (*on* 18); तन्त्वादीनामपि पटादीन् प्रत्यकारणत्वप्रसङ्गः TātpaṬ. (Vā.) 124. 20 (*on* i. 1. 4); 160. 15 (*on* i. 1. 5); तयोरकारणत्वप्रसङ्गात् NyāyKuA. i. 16. 2; उपाधित्वे वा सर्वेषामकारणत्वप्रसङ्गात् NyāyKuA. ii(b). 55. 7; स्थैर्यभाजो जगत एवाकारणत्वप्रसङ्गात् NyāyKuA. ii(b). 50. 3; नित्यविभूनां व्योमादीनां कालतो देशतश्च व्यतिरेकासंभवेनाकारणत्वप्रसङ्गात् TarkBhā.(Ke.) 28. 15; कारणाधिष्ठानौपयिकस्यास्य चाकारणत्वे प्रथमस्यापि कारणस्याकारणत्वप्रसङ्गात् NyāySiA. 231. 29; वह्नेरपि स्फोटं प्रत्यकारणत्वप्रसङ्गात् NyāySu.(Ja.) 9A. 4 (*on* i. 1. 1); तथाप्युत्पत्तौ च घटादौ रासभवद् व्यभिचारादग्निहोत्रादेरकारणत्वप्रसङ्ग इति चेदत्रोच्यते Vaiyā-Bhū. 86. 14 (*on* 22); **2** the possibility of not having any cause, being causeless कार्यस्याप्यनाश्रितत्वे समवायिकारणव्यावृत्तावितरयोरपि व्यावृत्तेरकारणत्वप्रसङ्गः Kiraṇā. 128. 18.

अकारणत्वापत्ति (akāraṇatvāpatti) *f.* the contingency of not having a cause, being causeless कारणान्तरजन्मनो हि कार्यस्य द्वयमपि कारणं न स्यात् । एकत्र भवतोऽन्यत्राभावेऽपि भावात् ततश्चाकारणत्वापत्तेः PrakaPañ. 200. 13= तन्निवृत्तेरप्यकारणत्वापत्त्या प्रयत्नायोगाच्च Vādā. 107. 5 (Rāghavendra अकारणत्वापत्त्याकारणकत्वापत्त्या इत्यर्थः)

अकारणदारुण (akāraṇa-dāruṇa) *adj.* terrible without reason or cause आतङ्ककारणमकारणदारुणानां वक्त्रेण गालिगरलं निरगालि येषाम् PrabaCin. 92. 8= PurāPraSaṁ. 125. 24; KumāCaSaṁ. 23. 1; 97. 8.

अकारणदूषण (akāraṇa-dūṣaṇa) *n.* blame or censure without cause or reason घोणोन्नतं मुखमपाङ्गविशालनेत्रं नैतद्धि भाजनमकारणदूषणानाम् Mṛcch. 9. 16.

अकारणद्विष्ट (akarāṇa-dviṣṭa) *adj.* hostile without reason or cause अकारणद्विष्टैर्मदीयगुरुभिः सामप्रयोगोपक्रमेण कथंचिदपि न प्रतिपादितामपमानासहिष्णुतया प्रसिद्धमपहाय क्रममपहारादिना प्रकारेण मामुद्वोढुमिच्छन्नानुचितकारी त्वम् TilaMañ. 110. 4.

अकारणद्वेष (akāraṇa-dveṣa) *m.* hatred without cause or reason अकारणद्वेषपरो हि यो भवेत् PañcT. (Textus Simplicior) 1. 93 (103. 4); अकारणद्वेषहासक्लेशक्रोधादिकारिणम् (गुरुः शिष्यं विवर्जयेत्) KulārT. 13. 16.

अकारणद्वेषिन् (akāraṇa-dveṣin) *adj.* hating without cause or reason अकारणद्वेषि मनो हि यस्य वै कथं परस्तं परितोषयिष्यति PañcT. 1. 93 (103. 4) =Tantrākhyā. 29. 1; Pañcā. 71. 13; Hitopa. 2. 146; S'ārṅgaPa. 360; Subhāṣi. 430.

अकारणनाश (akāraṇa-nāśa) *m.* destruction of what is not a cause अकारणनाशेनाकार्यनाशासंभवात् S'ivārkaMaDī. ii. 75. 24 (*on* ii. 2. 13)

अकारणनिरुद्ध (akāraṇa-niruddha) *adj.* imprisoned or detained without cause or reason अकारणनिरुद्धश्च कारणाच्च विशेषतः ।…इति मेधाः समाख्याताः NītiSā. 18. 37.

अकारणपरित्यक्तृ (akāraṇa-parityaktṛ) *adj.* one who abandons (a person) without cause or reason अकारणपरित्यक्ता मातापित्रोर्गुरोस्तथा ManuSm. 3. 157; SmṛtiCan. v. 182. 4.

अकारणपरित्याग (akāraṇa-parityāga) *m.* abandonment without cause or reason प्रिये, अकारणपरित्यागानुशयदग्धहृदयस्तावदनुकम्प्यतामयं जनः पुनर्दर्शनेन S'āk. 6. 14 (3)

अकारणपरित्रस्त (akāraṇa-paritrasta) *adj.* troubled or anxious or frightened without cause or reason अकारणपरित्रस्तं हृदयं व्यथते मम Mṛcch. 7. 9

अकारणपाटल (akāraṇa-pāṭala) *adj.* reddish without cause, naturally reddish विश्लेषदुर्बलमकारणपाटलेन संसृज्यमानमपि गण्डतलं करेण । आपाण्डुरच्छविबभूव BhikṣāKā. 24. 6.

अकारणपूर्वक (akāraṇapūrva-ka) *adj.* not already found in the cause [pw.]

अकारणप्रगुण (akāraṇa-praguṇa) *adj.* abundant without cause or reason भद्र…अकारणप्रगुणं वात्सल्यम्, अनिमित्तसुन्दरो मैत्रीभावः सतां लक्षणम् NalaCam. 2. 24 (6)

अकारणप्रतिपक्ष (akāraṇa-pratipakṣa) *m.* enemy or rival without reason or cause समाहूताः सेवका निजवेश्मनि । अकारणप्रतिपक्षः कथयामास तानिति CampaS'reKa. 297.

अकारणप्रसाद (akāraṇa-prasāda) *m.* favour without reason or cause अकारणप्रसादोऽपि प्रस्तावं न विना शुभः PārśvC. 1. 354.

अकारणप्राप्ति (akāraṇa-prāpti) *f.* to attain (the nature of) a non-cause, to become not productive धर्मादीनामकारणप्राप्तौ SāṁkhyaKā. 67; धर्मो येषाम् आदिस्तानि धर्मादीनि, तेषां अकारणानां प्राप्तिरकारणप्राप्तिः । तथा सत्यां पुनर्जन्म न भवति MāṭhVṛ. 80. 20 (*on* 67); एवमेतानि धर्मादीनि…न समर्थानि । धर्मादीनामकारणप्राप्तौ संस्कारवशाद्धृतशरीरस्तिष्ठति SāṁkhyaKāBh. 34. 15 (*on* 67)

अकारणबन्धु (akāraṇa-bandhu) *m.* a relative or kinsman without reason, a natural friend कस्त्वमकारणबन्धुः Mṛcch. 10. 45 (453); त्वमकारणबन्धुर्नस्त्वमकारणवत्सलः MahāP. 2. 4; सम्पूर्णाय दृढाशानां नमोऽकारणबन्धवे NyāyMañ. i. 271. 3; कः पुनरयमकारणबन्धुः श्रवणामृतवर्षिणा वचनेनास्मानाश्वासयति BālRā. 9. 53 (1); रुदितं चौरेण दुःखतस्तेन । नास्यानृण्यमकारणबन्धोर्यातोऽस्मि वणिज इति KathāSaSāg. xii. 21. 59.

अकारणबाधितृ (akāraṇa-bādhitṛ) *adj.* oppressor without reason तं पापकारिणमकारणबाधितारम्…। क्रोधम्…कात्यायनीव महिषं विनिपातयामि Prabo-Can. 4. 17 (75. 4)

अकारणबान्धव (akāraṇa-bāndhava) *m.* a relative or friend without cause or reason, a natural friend or relative श्रुत्वा वणिजमुद्यतम् । प्रत्याख्यातुं विधिवशाद्राज्ञोऽकारणबान्धवम् BṛKathāMañ. ix. 2. 714; मिलिता यूयमस्माकमिहाकारणबान्धवाः KathāSaSāg. xii. 6. 228; xii. 34. 20; xii. 34. 194; श्लोकैः कवीनामिदं तेनाकारणबान्धवेन विदधे श्रीसूक्तिकर्णामृतम् SaduktiKa. 1. 19.

अकारणभू (akāraṇa-bhū) *adj.* born or formed without reason व्याघ्रकेतुः…अन्धकारिणीमकारणभुवा भ्रुकुटिभङ्गेन…साहससहचारिणीं ललाटस्थलीं सदा समुद्वहन्तम्…शबरयुवानमाद्रायाजगाम HarṣC. 309. 8.

अकारणभूत (akāraṇa-bhūta) *adj.* which is not a cause, which does not constitute a cause तथाभूतात् धूमाभासात् कथमकारणभूतो वह्न्याभासोऽनुमीयताम् PratyabiVi. ii. 187. 1 (*on* ii. 4. 13); i. 51. 1 (*on* i. 1. 1); न चाकारणभूतस्य ग्राह्यता संभवति Kāśi. ii. 158. 6 (5. 158)

अकारणभृत (akāraṇa-bhṛta) *adj.* maintained or employed without reason अकारणभृतस्तात मम सैन्ये न विद्यते । कर्मणा ह्यनुरूपेण लभ्यते भक्तवेतनम् MahāBhā. vii. 89. 22.

अकारणम् (a-kāraṇam) *adv.* **A** without any reason or cause स्वभावतः प्रवृत्तोऽन्यः प्राप्नोत्यर्थानकारणम् । तत्स्वभावात्मकं विद्धि फलं पुरुषसत्तम Mahā-Bhā. iii. 33. 17 [v. l. अकारणात्]; स कथं रामयुत्सृज्य…भरतम्…मे पुत्रमभिषिञ्चेदकारणम् Rāmā. ii. 154. *(7); किमकारणमेव दर्शनं विलपन्त्यै रतये न दीयते KumāSam. 4. 7 = VyaktiVi. 62. 14; अकारणं किं क्षयकृज्जनानां सोम त्वयाऽपीत्थमकारि कार्यम् MatsyaP. 23. 45; केन बन्धेन बद्धोऽहं कारणं किमकारणम् ViṣṇuP. vi. 5. 22 = BrahmP. 233. 22; नाकारणं विवृणुयान्न विघट्टयेच्च…असियष्टिम् YogYā. 12. 6; BṛSaṁ. 50. 6; भिषङ्ममास्तीति विचिन्त्य भक्षयेदकारणं को हि विचक्षणो विषम् PañcT. 3. 55 (311. 10) = Tantrākhyā. 103. 21 [को नु विषं विचक्षणः] = SūktiRa. 156. 94; आर्ये नागानन्दे नाटयितव्ये किमिदमकारणमेव रुद्यते Nāgā. 1. 3(9); HarṣaC. 272. 6; DaśkuC. 27. 25; तस्यैव तावन्महात्मनो निष्करुणत्वमकारणमेव दारुणसर्गकारिणः NyāyMañ. i. 177. 25; एवं मया भणितम्…किं मामुद्विग्नयाकारणमात्मानमायासयसि TāpaVa. 4. 9(24); तरुणि…त्वदीयं मे । परिसरणम्…रणरणकमकारणं कुरुते Kāvyālaṅ.(Ru.) 2. 23; VakroJī. 7. 19; KāvyaPra. 771. 2; SāhiDa. 428. 9; नयसि दूरमरेः किमकारणं निधनमित्यवदद्भरतानुजः RāmC. 7. 73; 33. 24; क्षिपसि कालमकारणमेव किम् RāmC. 37. 34 (App. 1); अकारणमकाले किं ग्रन्थिं वादयसीति तम् ।…पप्रच्छुरथ भिक्षवः KathāSaSāg. x. 9. 136; अकारणं निर्यातो निष्कृतिरित्युच्यते ManuBh. ii. 382. 24 (*on* 11. 45); अकारणं तु यः कश्चिद्द्विजः प्राणान् परित्यजेत् SkandP. vii (1). 202. 48; हर्षामर्षाभ्यामकारणं तृणाङ्कुरमपि नोपहन्यात् किं पुनर्मनुष्यम् NītiVā. 16. 20; YaśasCam. i. 424. 10; ii. 352. 23; TilaMañ. 143. 14; PadmP. vi. 164. 54; दृक्संविभागमप्येता नैव कुर्वन्त्यकारणम् BṛKathāMañ. xvi. 92; KalāVi. 3. 17; प्रारब्धो मधुपैरकारणमहो झंकारकोलाहलः SaduktiKa. 253. 1 = SūktiMu. 23. 10 = Padyā-Ta. 254 = PadyVe. 702; अकारणं निजां पूर्वां विमुच्य प्रकृतिं नरः । समाश्रयेत्ततस्त्वब्दान् मृतिस्तस्य सुनिश्चितम् TantrRā. 27. 85; **B** in vain अनेन कल्याणि मृणालकोमलं व्रतेन गात्रं ग्लपयस्यकारणम् Vikramo. 3. 13; हा तमादिपुरुषं जननादिक्लेशखेदितमकारणमेव RāmC. 16. 102; बहुश्रमः परजयः किमकारणमादृतः । स चिन्त्यतामात्मजयो येन भूयो न खिद्यसे RāmC. 28. 33; 36. 70; **C** without self-interest अनेन कूर्माकृतिना बिभ्रतोर्वीमकारणम् । जगत्यनर्धतां नीतः प्रपन्नोद्वहनश्रमः RāmC. 9. 38; यथा मणिर्ददात्यात्मच्छायाः स्वयमकारणम् । तेजो-

मयीस्तथैवायमात्मा सृष्टी: प्रयच्छति YogVā. v. 5. 37.

अकारणमय (akāraṇa-maya) *adj.* having no cause, without any cause प्रारब्धो मधुपैरकारणमयो (? v. l. अहो) झंकारकोलाहल: S'ārṅgPa. 923.

अकारणमित्र (akāraṇa-mitra) *n.* a friend without cause or reason, natural friend प्रायेणाकारणमित्राण्यतिकरुणार्द्राणि च सदा खलु भवन्ति सतां चेतांसि Kād. 37. 20.

अकारणरण (akāraṇa-raṇa) *m.* a fight or battle without a cause or motive, a wanton fight पुरुषास्तर्जयन्त्यस्मान् अकारणरणोद्धुरा: MahāP. 10. 73.

अकारणरिपु (akāraṇa-ripu) *m.* an enemy without cause or reason, natural enemy अकारणरिपुश्चन्द्रो निर्निमित्तसुहृत् स्मर: Kāvyāda. 2. 203 = SaraKaṇṭhā. 320. 6; तत्किं रोदिति मुह्यति श्वसिति किं स्मेरं च धत्ते मुखं, दृष्ट: किं कथयाम्यकारणरिपु: श्रीभोज्यदेवोऽनया SubhāRaK. 22. 50; SaduktiKa. 190. 32; 108. 18; क्रुद्धो दध्यावरे सोऽयमकारणरिपुर्मम PārśvC. 8. 270; अकारणरिपोरस्य न मुखं वीक्षितुं क्षम: SamarāSaṁ. 1. 212.

अकारणरुष् (akāraṇa-ruṣ) *f.* anger without cause or reason अद्य स्वां जननीमकारणरुषा प्रात: सुदूरं गतां प्रत्यानेतुमितो गतो गृहपति: SubhāRaK. 24. 22; *adj.* angry without cause or reason ह्यकारणरुषां संख्या संख्याता: कारणक्रुध: SubhāRak. 37. 24; KumāCaSaṁ. 51. 11.

अकारणरोष (akāraṇa-roṣa) *m.* anger without cause or reason अकारणरोषप्रमत्तोऽपि नि:शेषशिष्टाचारप्रवृत्त: सुदत्तो नाम राजा YaśasCam. ii. 236. 2.

अकारणरोषण (akāraṇa-roṣaṇa) *adj.* [*f.* -ā] angry without cause or reason त्यज त्यजाकारणरोषणे रुषम् NaiṣC. 9. 107.

अकारणलक्षणत्व (akāraṇalakṣaṇa-tva) *n.* the nature of not having the characteristic of a cause तत्रासद्भावपक्षस्त्वकारणलक्षणत्वादवधूयते S'atDū. 135. 2.

अकारणवत् (a-kāraṇava(n)t) *adj.* which has no cause, having no cause सदकारणवन्नित्यं दृष्टं हेतुजमन्यथा CaraS. iv. 1. 59 (1941 Ed.); सदकारणवन्नित्यम् VaiśeSū. iv. 1. 1; (Upask. न कारणवत् अकारणवत् 193. 6); अकारणवत् नित्यमिति नित्यस्य लक्षणम् MāṭhVṛ. 18. 18 (*on* 10)

अकारणवत्त्व (akāraṇavat-tva) *n.* the nature of being without a cause, uncaused (अव्यक्तम्) नित्यम् अकारणवत्त्वात् MāṭhVṛ. 19. 13 (*on* 10)

अकारणवत्सल (akāraṇa-vatsala) *adj.* [*f.* -ā] affectionate without cause or reason, naturally affectionate वामदेव, नूनमिदानीमस्मानिव भगवन्तमपि कौशिकमकारणवत्सलं वत्सो मे रामभद्र:···सुखयिष्यति AnarghaRā. 1. 56(11); MahāP. 2. 4; जिनवरततिर्जीवालीनामकारणवत्सला CaturJiStu. 42; अनाहूतसहायस्त्वं त्वमकारणवत्सल: TriṣaS'aPuC. iii. 1. 342; Vitarā. 13. 1; उज्जीवितोऽस्म्यकारणवत्सलया ननु भवत्या JānaPa. 2. 23(5)

अकारणविग्रह (akāraṇa-vigraha) *m.* a quarrel or fight without cause or reason अकरुणत्वमकारणविग्रह: परधनापहृति: परयोषित: । ··· प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम् S'atTrayī. 61.

अकारणविरक्त (akāraṇa-virakta) *adj.* dissatisfied without cause or reason तत: प्रविश्य नगरं संनिप(? पा)त्याखिलं जनम् । अकारणविरक्तानां पौराणां प्रददौ सभाम् RājTa.(Ka.) 8. 912.

अकारणविरोध (akāraṇa-virodha) *m.* hostility without cause or reason अकारणविरोधं च वयं तावन्न कुर्महे KathāSaSāg. viii. 2. 166.

अकारणवैद्य (akāraṇa-vaidya) *m.* a selfless physician, a physician (who does not expect a reward as) a reason (for his work) त्वमकारणवैद्योऽसि दु:खातङ्कार्तितात्मनाम् MahāP. 2. 4.

अकारणवैर (akāraṇa-vaira) *n.* enmity without cause or reason अहो, अकारणवैरमासादितम्···मया Pañcā. 193. 2; रटति कटुकाटोपं कोपादकारणवैरवान् DarpDa. 1. 57.

अकारणवैरिता (akāraṇavairi-tā) *f.* enmity without cause or reason देवै: सह न ते कार्या तदकारणवैरिता KathāSaSāg. viii. 2. 146.

अकारणवैरिन् (akāraṇa-vairin) *m.* an enemy without cause or motive कोऽप्यकारणवैरी मे किमथोपनयेत् सुतम् PadmP.(Re.) 17. 322; अन्यत् (कुलं) पुनस्तमस:, यत: समभून्नभसि कुम्भिनां केसरीवाकारणवैरी ग्रहाणां राहु: YaśasCam. i. 442. 5; भविनां भावयन् दु:खं स्वकर्मजमपीश्वर: । स्यादकारणवैरी न: कारणादपरे परे NaiṣC. 17. 78; *adj.* [*f.* -ṇī] inimical or hostile without cause or reason तच्छ्रुत्वा विषसादाथ कुब्जाकारणवैरिणी AdhyāRā. ii. 2. 57; अकारणवैरिणा दैवेन दारुणमासु त्रिष्वपि प्रदर्शितम् Mukundā. 207(5)

अकारणव्यवधान (akāraṇa-vyavadhāna) *n.* intervention by something which is not a cause संयोगजनककर्मणोऽकारणत्वेऽपि सन्निकर्षद्वारा चक्षुष: कारणत्वदर्शनेनाकारणव्यवधानस्य तद्बाधकत्वाभावात् S'ivārkaMaDī. i. 54. 3 (*on* i. 1. 1)

अकारणसखि (akāraṇa-sakhi) *m.* a friend without cause, a spontaneous friend अकारणसखा कोऽसौ प्रान्तरे समुपस्थित: SkandP. iv. 67. 140.

अकारणसंतप्त (akāraṇa-santapta) *adj.* aggrieved without reason त्वय्यकारणसंतप्ते संतप्तहृदया वयम् Rāmā. vi. 72. 7.

अकारणसुहृत्तम (akāraṇasuhṛt-tama) *m.* best friend without cause or reason तन्मार्गं दर्शयास्माकमकारणसुहृत्तम: MalliC. 2. 233.

अकारणस्नेह (akāraṇa-sneha) *m.* affection without cause or reason, natural affection ईदृशो मां प्रत्यमीषामकारणस्नेह: UttaRāC. 6. 13(1)

अकारणस्मित (akāraṇa-smita) *n.* smile without any cause, spontaneous smile अत्र नयनघूर्णनाकारणस्मितादय: SaraKaṇṭhā. 587. 15 [the text KumāSam. 8. 80 reads स्वेदबिन्दु मदकारणस्मितम् (Malli. मदरूपिणा कारणेन स्मितं मन्दहासश्च यत्र)]; ह्य: पश्यद्भिरकारणस्मितसितं पाथोजकोशाकृति···वक्त्रं न: RājTa.(Ka.) 4. 386.

अकारणस्मेर (akāraṇa-smera) *adj.* smiling without cause or reason अकारणस्मेरमनोहरानन:···मया न दृष्टस्तनय: स्तनंधय: MālaMā. x. 37.

अकारणहास्य (akāraṇa-hāsya) *n.* laughter without cause or reason बालसखित्वमकारणहास्यं स्त्रीषु विवादमसज्जनसेवा । गर्दभयानमसंस्कृतवाणी षट्सु नरो लघुतामुपयाति VetāPañ.(S'i.) 25. 44.

अकारणात्मक (akāraṇātma-ka) *adj.* of causeless nature, having no cause जगदेककारणमकारणात्मकं विभुम्··· । कथयन्ति···पुरुषं सधर्मतां गतमीश्वरस्य HarVi. 6. 89.

अकारणात्मन् (akāraṇātman) *adj.* of a causeless nature एतस्मिन्नक्षरे···। ओत: प्रोतश्च नि:शेष आकाशोऽकारणात्मनि BṛĀraUBhVā. iii 8. 177.

अकारणाधीन (a-kāraṇādhīna) *adj.* not dependent upon (any) cause अकारणाधीनस्य···विषयविषयिभावस्य सर्वगोचरत्वात् NyāyKu. 91. 14.

अकारणाभिमत (akāraṇābhimata) *adj.* which is deemed as a non-cause अकारणाभिमतश्च पदार्थश्चैतन्यम् TattvSaṁPañ. 25. 26 (*on* 18)

अकारणीकृत्य (a-kāraṇīkṛtya) *ind.* not considering as a cause तस्मात् सन्निधानमकारणीकृत्य धर्मवत्त्वेनामावास्यस्यैवमिति निर्देश: ManuBh. i. 313. 14 (*on* 3. 238)

अकारणोत्कर्ष (akāraṇotkarṣa) *m.* excellence of a thing which is other than a cause न ह्यकारणोत्कर्ष: कार्यमनुविधत्ते AdvaiSi. 445. 19.

अकारणोत्पन्न (akāraṇotpanna) *adj.* originating without (any) cause, spontaneous रागस्य···अकारणोत्पन्नस्याकारणादेव (विरागो भवति) DhūrtaViSaṁ. 18. 19.

अकारणोपकर्तृ (akāraṇopakartṛ) *adj.* obliging without any motive अकारणोपकर्तार: सन्ता(? न्तो) यदि तदापि हि । उपकारं करिष्यामि तुभ्यमभ्यधिकं नृप MalliC. 6. 417.

अकारतस् (akāra-tas) *ind.* from the vowel *a* शादयस्तथा स्थानप्रयत्नभेदेन जायन्ते खल्वकारत: ĪśānS'iPa. i. 1. 52.

अकारता (akāra-tā) *f.* the state of the sound *a* तेषु (तकारादिषु) त्वेतदकारताम् (प्राप्नोति) Kātan. ii. 6. 27; हकारो व्यक्तिमापन्नो हार्दघोषविवक्षित: । अकारतां गतस्तस्य भेदो ह्यक्षरसङ्गति: ĪśānS'iPa. i. 1. 43.

अकारत्रय (akāra-traya) *n.* triad of *a* letters वपु: शरीरं मन:···एवाकारत्रयवाच्या: SetuBa. 255. 16.

अकारद्वय (akāra-dvaya) *n.* two *a* vowels अत इत्यत्राकारद्वयप्रश्लेष: कृत: Nyās. i. 133. 26 (*on* P. i. 1. 70); ततश्चाकारद्वयलक्षण: समुदाय: Pradī. vi. 31 (*on* vii. 1. 27); अकारद्वयसमुदायस्य आदेशत्वम् Pradī. iii.. 282A (*on* iii. 4. 82); न च वर्णग्रहणपक्षे एतिका इत्यादावकारद्वयव्यवधानादित्वाप्राप्ति: LaS'abde-S'e. i. 375. 8.

अकारधर्म (akāra-dharma) *m.* an improper act, evil thing (विप्रा:) अकारधर्मनिरता: कूटयुक्तिविशारदा: Svayambhūpurāṇa 412. 19.

अकारनिर्देश (akāra-nirdeśa) *m.* indication of the letter *a* कोशे बिन्दुपदेनाकारनिर्देशोऽकारान्तरव्यावर्तनाय SetuBa. 247. 25.

अकारनिवृत्ति (akāra-nivṛtti) *f.* elimination of the vowel *a* एच इग्भवतीत्युच्यते सवर्णनिवृत्त्यर्थमकारनिवृत्त्यर्थं च MahāBh. i. 117. 6 (*on* i. 1. 48)

अकारपङ्क्ति (akāra-paṅkti) *f.* series of the letters beginning with the letter *a* अकारपङ्क्तौ ये वर्णा अधोऽध: संव्यवस्थिता: Mānaso. ii. 20. 1089.

अकारपर (akāra-para) *adj.* followed by the vowel *a* ओकाराम: सर्वोऽकारपर: TaiPrāti. 9. 7 (comm. *adds* आपद्यते); राये स इन्द्र पूर्वश्चाकारपरे TaiPrāti. 11. 9 (comm. राये, स:, इन्द्र:, इत्येवंपूर्व: अस्मानित्येतस्मिन् ग्रहणे अकारप(? रे) अकारो न लोपमापद्यते)

अकारपरसंहित (akārapara-saṁhita) *adj.* joined with the following

vowel *a* इकारे तु यविज्ञानमकारपरसंहिते S'lokaVār. 7. 213 (905. 2) (comm. इकारान्तमप्यकारेण परेण संहितादोषाद्यकारान्तमिव भ्रान्त्यावगम्यत इति)

अकारपाठ (akāra-pāṭha) *m.* the utterance of the letter or sound *a* हयवरडादिसूत्रेष्वकारपाठस्य वर्णात्कार इत्यत्राकारविशिष्टस्यैव ग्रहणमित्येतज्ज्ञापनार्थत्वात् SetuBa. 240. 5.

अकारपीठिका (akāra-pīṭhikā) *f.* the base or seat in the form of the letter *a* अकारपीठिकारूढो नादात्मा यः सदाशिवः···(यत्र वर्तते) SkandP. i (3. 1). 2. 58.

अकारपूर्व (akāra-pūrva) *adj.* preceded by the vowel *a* अन्तःपादं विग्रहेऽकारपूर्वः पतिशब्दे द्व्यक्षरे पुंस्प्रवादे ṚPrāti. 4. 15 (comm. अकारपूर्वो विसर्जनीयः सकारमापद्यते); कखपकारपर षमकारपूर्वः समवग्रहः TaiPrāti. 8. 22 (comm. ककारपरः खकारपरः पकारपरश्च अवग्रहान्तर्वर्ती विसर्जनीयः अकारादन्यस्वरपूर्वः षकारमापद्यते अकारपूर्वः सकारम्); शब्दब्रह्मेति यः स्मृतः । अकारपूर्वो ह्रान्तश्च धारासन्तानरूपधृक् । नादावसानगगने देवोऽनन्तः सनातनः PāraS. 5. 89; एतत्तु सूत्रम्···हन्तेरकारपूर्वस्य नस्य णत्वविधायकम् Prasā. i. 227. 11.

अकारपूर्वक (akarapūrva-ka) *adj.* beginning with *a* ध्वनिर्नादमयो वर्णाश्चाकारपूर्वकाः SkandP. i (2). 40. 66.

अकारप्रकृतित्व (akāraprakṛti-tva) *n.* the state of one whose material cause (or matrix) is the letter or sound *a* वाचकजातस्याकारप्रकृतित्वं वाच्यजातस्य ब्रह्मप्रकृतित्वं च सुस्पष्टम् VedāSam. 136. 1.

अकारप्रक्षेप (akāra-prakṣepa) *m.* insertion of the vowel *a* अस्यैव श्लोकस्याकारप्रश्लेषेण (v. l. अकारप्रक्षेपेण) पठितुं शक्यत्वात् Nyāyāmṛ. 186B. 7.

अकारप्रतीति (akāra-pratīti) *f.* cognition of the sound *a* यदपि किञ्चिदुत्तरा अकारप्रतीतिः 'अ'प्रतीतेः पूर्वाभिन्नविषया तद्वदित्यादि PramāVā-SvopVṛ. 92. 7.

अकारप्रत्यभिज्ञान (akāra-pratyabhijñāna) *n.* recognition of the sound *a* यः पुनरकारेऽप्यकारप्रत्यभिज्ञानं ब्रूयात् NyāyMañ. i. 203. 13.

अकारप्रत्यय (akāra-pratyaya) *m.* the affix *a* इडस्यास्तीति लुगधिकारस्या(? स्था)प्रत्यय इत्यनेनोपसंख्यानेन अकारप्रत्ययः Nyās. i. 176. 20 (*on* i. 2. 36); चिति स्मृत्याम् ।··· । चिन्तिपूजिकथिकुम्बिचर्चश्चेति [P. iii. 3. 105] अकारप्रत्यये विधातव्ये यदङ्विधानं तद्गुणाभावार्थम् DhātuPra. x. 2 (131. 9); मध्यशब्दादकारप्रत्ययः शैषिकः समेऽर्थे PrakriKau. i. 800. 5; अकारप्रत्ययस्योदात्तत्वमाश्रित्य सन्नतरेण भवितव्यमेवेति न वाच्यम् PariVṛ.(Sī.) 94. 23; ईहचेष्टिभ्यां गुरोश्च हल [P. iii. 3. 103] इत्यकारप्रत्यये कृते टाबुत्पत्तेः प्रागेव सन्नतरेण भवितव्यमन्तरङ्गत्वात् PariVṛ.(Sī.) 95. 16; मौक्तिकवदाचरतीत्यर्थे क्विबन्तात् 'अप्रत्यया'दित्यनेनाकारप्रत्यये सति अदन्ताट्टाब्वा LalitāSaBh. 85. 15 (*on* 119); मेदिकेति । धात्वर्थनिर्देशे ण्वुल्, सन्नन्ताद्भिदेः 'अ' प्रत्ययात् [P. iii. 3. 102] इत्यकारप्रत्ययः LaS'abdeS'e. i. 513. 13.

अकारप्रत्ययविधान (akārapratyaya-vidhāna) *n.* enjoining of the suffix *a* शुक्लगुणोऽस्यास्तीत्यस्मिन्नर्थेऽर्श आदिभ्योऽजित्यकारप्रत्ययविधानात् Nyāy-Su.(Ja.) 46A. 12 (*on* i. 1. 1)

अकारप्रत्ययान्त (akārapratyayānta) *adj.* having the suffix *a* at the end 'अनीशयेत्यत्र' भावार्थे 'गुरोश्च हल' [P. iii. 3. 103] इत्यकारप्रत्ययान्त ईशाशब्दः S'ivārkaMaDī. i. 404. 32 (*on* i. 3. 4); कर्तृकर्मणोः कृतीति कृद्योगे कर्मणि षष्ठीसरणाद्वाच्यं कर्मत्वं जिज्ञासापदस्य चाकारप्रत्ययान्तत्वात् कृद्योगः Vedānt-Ka. 43. 2 (*on* i. 1. 1)

अकारप्रभव (akāra-prabhava) *adj.* [*f.* -ā] arising or originating from the letter *a* तस्मात् त्रिषष्टिवर्णा वै अकारप्रभवाः स्मृताः VāyuP. i. 26. 28; अकारप्रभवा ब्रह्मजाताः स्युः सृष्टये कलाः KulārT. 6. 41.

अकारप्रवेश (akāra-praves'a) *m.* insertion or inclusion of the vowel *a* हल्प्रत्याहारे लणित्यकारप्रवेशे LaS'abdeS'e. i. 9. 5.

अकारप्रश्लेष (akāra-pras'leṣa) *m.* coalescence or merger of the vowel *a* अकारप्रश्लेषात् सामान्यतोऽदृष्टमिति तिष्ठतु तावद्विशेषः सामान्यतोऽपि न दृष्टम् NyāyMañ. i. 115. 26; अन्ये त्वकारप्रश्लेषेणालुब्धोऽप्येको न साक्षी किं पुनर्लुब्ध इत्येवमाचक्षते ManuBh. ii. 109. 18 (*on* 8. 77); ii. 180. 7 (*on* 8. 231); ii. 306. 20 (*on* 9. 231); अन्ये त्वकारप्रश्लेषादिव्याख्याप्रकारेणाधर्मप्रवृत्तानामित्यादिविपरीतत्वेन व्याचक्षते AbhinBhā. i. 41. 13 (*on* 1. 115); iii. 8. 6 (*on* 19. 12); अकारप्रश्लेषेण वा सूत्रमधर्मजिज्ञासायामपि व्याख्येयम् S'āstrDī. 15. 5 (*on* i. 1. 1); BhāṭṭCin. i. 5. 7 (*on* i. 1. 1); कृतेऽकित्त्वे इति । अकारप्रश्लेषः Pradī. ii. 15A (*on* i. 2. 18); ii. 556A (*on* ii. 4. 54); iii. 124A (*on* iii. 1. 87); iv. 150A (*on* iv. 1. 161); मया देयमित्यत्र त्वकारप्रश्लेषसंभवाददेयमित्यवगमात् SmṛtiCan. iii. 100. 10; iii. 134. 3; अव्यवहार्य इत्यकारप्रश्लेषं कृत्वा व्याख्यायोदाहरति VedāntKa. 500. 19 (*on* iii. 4. 43); ततो निवृत्ते मध्याह्न इत्यत्र अनिवृत्ते मध्याह्न इत्यकारप्रश्लेषो द्रष्टव्यः CaturCin. iii (1). 1168. 5; iii (2). 366. 13; नित्येष्वनित्यत्वमुक्तमित्यकारप्रश्लेषः Upask. 283. 3 (*on* vii. 1. 3); प्रथमश्लोके दण्ड्यो गुप्तामित्यत्रागुप्तामित्यकारप्रश्लेषोऽस्तीति गम्यते Daṇḍa-Vi. 168. 6; अस्यैव श्लोकस्याकारप्रश्लेषेण पठितुं शक्यत्वात् Nyāyāmṛ. 186B. 7; सूत्रं तु···आधानादेः सर्वपुरुषशेषत्वेन अप्राप्तत्वादिति अकारप्रश्लेषेण व्याख्येयम् MīmāKau. ii. 35. 6 (*on* ii. 3. 4); संग्राम युद्धे । अयमनुदात्तेत् । अकारप्रश्लेषात् SiddhāKau. 427B. 11; अकारप्रश्लेषेणातलाख्यो लोक एवोदरं यस्याः LalitāSaBh. 172. 18 (*on* 209); अजडाः सुबुद्धयः···डलयोरैक्यात् अकारप्रश्लेषाच्च AlaṅkāMañ. 190. 15; प्राच्यस्तु अकारप्रश्लेषाज्ञाननिबन्धनः BālamBha. iii. 73. 34 (*on* 3. 23); प्राप्तापन्ने इत्युत्तरमकारप्रश्लेषः LaS'abdeS'e. ii. 27. 11.

अकारबाध (akāra-bādha) *m.* supplantation of the vowel *a* यत्र तु न प्रप्रेति ब्रूयात् प्रप्रीति ब्रूयात् इत्यादावकारबाधेनेकारविधिः BhāṭṭDī. iii. 95. 5 (*on* ix. 1. 18)

अकारभक्तत्व (akārabhakta-tva) *n.* the condition of forming part of the vowel *a* मुक् तु अकारभक्तत्वाद् यदागमा इति न्यायेन न तस्य व्यवधायक इति न दोषः LaS'abdeS'e. ii. 1008. 9.

अकारमात्रप्रक्षेप (akāramātra-prakṣepa) *m.* the insertion of the vowel *a* only अकारमात्रप्रक्षेपे स्यादभेदे विभीषिका Nyāyāmṛ. 542A. 10.

अकारमात्रभक्त (akāramātra-bhakta) *adj.* forming part of the vowel *a* only अकारमात्रभक्तोऽयं मुक् अदुपदेशग्रहणेन गृह्यत इति KāśiVṛ. *on* P. vii. 2. 82); Nyās. iii. 749 (*on* vii. 2. 82); Pradī. vi. 151 (*on* vii. 2. 82)

अकारमूर्ति (akāra-mūrti) *adj.* having the form or shape of *a* अकारमूर्तिमगुणं समाश्रित्य चतुर्भुजम् । कुम्भके च चतुष्षष्टिमात्रामात्रं तु धारयेत् Īśān-S'īPa. ii. 67. 14; (ध्यात्वा) अकारमूर्तिमिडया पूरयेन्मरुतोदरम् ĪśānS'īPa. ii. 67. 31.

अकारमूल (akāra-mūla) *adj.* [*f.* -ā] having the letter *a* for the base एवममूला अकारमूला अविद्यमानमूला च अनादित्वात् स क्रमो यस्याः ParāTri. (comm.) 208. 9.

अकारयत् (a-kārayat) *adj.* not causing one to do the work भर्तुरकारयतो भृतकस्याकुर्वतो वा द्वादशपणो दण्डः ArthS'ā. ii. 86. 7 (3. 14); स्वाम्यपि शाठ्येनाकारयन् यथाकृतं वेतनं दाप्यः BālaKrī. i. 271. 22 (*on* 2. 200)

अकारयित्वा (a-kārayitvā) *ger.* not having caused to do, not causing to perform अकारयित्वा वपनं प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् SkandP. iv. 40. 100; अतिथिधर्मेणागतम्···भोजनमकारयित्वा···यावति जाते भोजने अतिथिं स्मरेत् तत एव भोजनाद्विरमेत् VīraMi.(Āhnika.) 449. 3; वपनपक्षे संकल्पपूर्वकं वपनस्नाने कारयित्वान्यथाकारयित्वा BālamBha. i. 59. 8 (*on* 1. 14)

अकारयोग (akāra-yoga) *m.* addition of the letter *a* मतिवरदाकान्तादावकारयोगेन रक्तवर्णादौ । आकारस्य कचन तु पदयोर्योगेन भेदयेन्नाम LalitāSa. 34 (197. 2); तेषु च हसौ द्वौ द्वौ कलाख्यस्त्रय इति दशस्वकारयोगः SetuBa. 64. 27.

अकारयोगाभाव (akārayogābhāva) *m.* absence of the association with *a* तत्राद्यौ प्राथमिकद्वयाद्भिन्नौ सकारहकारौ तयोर्मध्येऽपि योग्यतया सकार एव तृतीयकूटे हकारस्याकारयोगाभावात् SetuBa. 232. 21.

अकाररूप (akāra-rūpa) *adj.* [*f.* -ā] having the form of the sound *a* अकाररूप आदौ तु स्थितः स प्रथमः स्वरः VāyuP. i. 26. 29; एषा षोडशधा सृष्टिर्दया श्रीविष्णुरूपिणी । अकाररूपस्य हरेः BṛBrahmaS. i. 8. 31; अकाररूपा पराख्या प्रथमा वागेव वैखर्यात्मिका जातेति फलितार्थः LalitāSaBh. 103. 20(*on* 136)

अकारलोप (akāra-lopa) *m.* loss of the vowel *a* (in various grammatical operations) तस्मादकारलोपेऽभिनिहतः TaiPrāti. 20. 5; परादावकारलोपौत्वपुक्प्रतिषेधः Vār. 10 (*on* P. i. 1. 51); स्त इत्यत्रास्तेरकारलोपे सकारमात्रस्य लेशस्यैकदेशस्य व्यवस्थापनम् TātpaṬ.(Vā.) 468. 25 (*on* ii. 2. 56); अवाप्योरलोप इति लक्षणेन भवत्यकारलोपोऽवशब्दस्यात्र TātpaVṛ. 3. 17; अन्नन्तस्य भस्याङ्गस्याकारलोपो वा स्यात् ङिश्योः परतः PrakriKau. i. 150. 2; i. 196. 2; i. 267. 8; Pāṇi-TaVāNaMā. 41. 4; एवं विष्णो अव इत्यत्र प्रत्येकशक्तिग्रहे विष्णोऽव इत्यत्राकारलोपे सति MīmāKau. i. 119. 15 (*on* i. 3. 24); BhāṭṭDī. iii. 171. 6 (*on* ix. 4. 3); LaS'abdeS'e. i. 338. 11; ii. 920. 8; PariVṛ.(Sī.) 155. 11; Prasā. i. 197. 17; i. 57. 10.

अकारवत् (akāra-va(n)t) *adj.* possessing the sound *a* सृजेर् दृशेर् अजन्ताद् भ्वादिपाठेऽकारवतो नित्यमिम्रहितत्वात् थप इम् वा स्यात् MugdhaBo. 8. 63 (88. 21); धातुपाठेऽकारवतस्तासौ नित्यानिटः परस्य थलो नेट् स्यात् Prakri-Kau. ii. 87. 4; SiddhāKau. 359B. 7.

अकारवत्त्व (akāravat-tva) *n.* the characteristic of having the vowel *a* मडि भूषायामित्युकारवान्न भवतीति डकारान्तोऽप्यकारवत्त्वादादौ निर्दिष्टः Dhātu-Pra. i. 326 (30. 8)

अकारवर्ग (akāra-varga) *m.* the group of sounds beginning with *a* (i. e. vowels) देवा अकारवर्गे तु दैत्याः कवर्गमाश्रिताः AgniP. 132. 10.

अकारवर्जम् (akāra–varjam) *adv.* excluding the sound *a*, apart from the sound *a* अकारवर्जमावृत्तिः स्वराणामतिभूयसी । अनुस्वारविसर्गौ च पारुष्याय निरन्तरौ AgniP. 342. 7.

अकारवाच्य (akāra–vācya) *adj.* expressed or denoted by the sound *a* तस्मान्मकारवाच्योऽसौ पञ्चविंशात्मकः पुमान् । अकारवाच्यस्येशस्य दास्यमेव विधीयते VṛHāriSm. 6. 83; अतो ब्रह्मणोऽकारवाच्यताप्रतिपादनादकारवाच्यो नारायण एव महेश्वर इति सिद्धम् VedāSaṁ. 136. 2; अकारवाच्यात् परमात्मनः प्रणवाधिष्ठातृदेवताया वा तदंशदेवतादीनां वोत्पत्तिः NyāySiA. 250. 28; अकारवाच्येन तत्पदार्थेन उकारवाच्यस्य त्वंपदार्थस्याभेदः उच्यते NyāySu.(Ja.) 14A. 7 (*on* i. 1. 1); अकारवाच्याद् विष्णोस्तत्प्रसादात् TattvPrakā. 4B. 9 (*on* i. 1. 1); अकारवाच्यो महेश्वर इति तदर्थतेप्रेक्षायामपि शिव एव तदर्थ इत्यपि वक्तुं शक्यते S'ivārkaMaDī. i. 331. 9 (*on* i. 2. 8)

अकारविघात (akāra–vighāta) *m.* loss or elision of the sound *a* स कथमकारविघातस्य निमित्तं स्यात् Nyās. iii. 636. 1 (*on* vii. 1. 24)

अकारविशिष्ट (akāra–viśiṣṭa) *adj.* characterised by the sound *a*, possessing the sound *a* हसाः सकला इत्येषामकारविशिष्टानामनुवादात् SetuBa. 64. 20; 240. 6; 240. 13.

अकारवैशिष्ट्य (akāra–vaiśiṣṭya) *n.* the nature of being characterised by the sound *a*, possessing the sound *a* रेफादग्निरिति मूले अकारवैशिष्ट्येनानुवादानापत्तिः SetuBa. 240. 14; अकजविधायकस्थमकारवैशिष्ट्यमादायेत्वप्रवृत्तिज्ञापकत्वाश्रयणे तु गौरवम् LaS'abdeS'e. i. 375. 6.

अकारव्यक्ति (akāra–vyakti) *f.* an individual *a* sound, a particular case of *a* ह्रस्वादिभेदेन च भिन्नास्वकारव्यक्तिष्वत्वं सामान्यमिच्छन्त्यवर्णकुलशब्दाभिधेयम् TātpaṬ.(U.) 453. 13 (*on* 15. 45); अकारव्यक्तेरुपदेशः Nyās. i. 34. 6 (*on* P. i. 1. 1)

अकारव्यपेत (akāra–vyapeta) *adj.* intervened by the sound *a* अकारव्यपेतो व्यञ्जनानाम् TaiPrāti. 1. 17.

अकारव्यवधान (akāra–vyavadhāna) *n.* intervention by the sound *a* तत्र अचः परस्मिन् इति स्थानिवत्त्वादकारव्यवधानादेवोपधाह्रस्वो न स्यात् Prasā. ii. 302. 7.

अकारव्यवाय (akāra–vyavāya) *m.* intervention of the sound *a* स्वासहिसिचीनामकारव्यवायेऽपि CaturA.(S'au.) 2. 92.

अकारशक्ति (akāra–śakti) *f.* power of the sound *a* अकारशक्तिर्विश्वाख्या उकारोत्था तु तैजसी । मकारशक्तिः प्राज्ञाख्या AhirbuS. 51. 22.

अकारश्रवण (akāra–śravaṇa) *n.* hearing of the vowel *a* पञ्चोपत्यको ग्रामः इत्यादावकारश्रवणानापत्तेः LaS'abdeS'e. i. 377. 7; ii. 606. 3.

अकारश्लेष (akāra–śleṣa) *m.* coalescence of the vowel *a* तत्रैवाकारश्लेषो द्रष्टव्यः । अरतिकाम्यया आत्मन इति शेषः ManuBh. i. 230. 15 (*on* 3. 45); अस्यात्मा ज्ञानमिति सूत्रद्वयं संधावकारश्लेषाश्लेषाभ्यामात्मन्यात्मत्वज्ञानाभावोऽनात्मन्यात्मत्वज्ञानं च LalitāSaBh. 43. 10 (*on* 75)

अकारसंवर (akāra–saṁvara) *n.* the unity of the sound *a* योगिन्या देहमध्यस्थमकारसंवरस्थितम् । यथा बाह्यं तथाध्यात्मं संवरं तत्प्रकाशितम् HevajraT. ii. 4. 49.

अकारसंहारित (akāra–saṁhārita) *adj.* incorporating the sound *a* अकारसंहारितमुकारं पूरयन्मकारनिलयं गमयति Nir. 14. 32.

अकारसंहित (akāra–saṁhita) *adj.* joined to *a*, combined with *a* अकारसंहारित(v. l. संहित)मुकारं पूरयन् Nir. 14. 32.

अकारसत्त्व (akāra–sattva) *n.* existence of the letter *a* आसन्नविंशा इति । तिलोपे पररूपम् । समुदायस्य पदमित्रस्यान्तेऽकारसत्त्वात् LaS'abdeS'e. ii. 107. 5.

अकारसदृश (akāra–sadṛśa) *adj.* similar to the sound *a* इहैचां पूर्वो भागो मात्रात्मकः कण्ठ्योऽकारसदृशः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 48.

अकारसमधर्मन् (akārasama–dharman) *adj.* having a nature similar to that of the vowel *a* अकारपङ्क्तौ ये वर्णा अधोऽधः संव्यवस्थिताः । अकारसमधर्माणः सर्वे वर्णाः स्वराश्च ते Mānaso. ii. 20. 1089.

अकारसहित (akāra–sahita) *adj.* accompanied by the vowel *a* अकारसहितो यकारः उकारसहितश्च Nyās. iii. 772. 9 (*on* P. vii. 3. 2); अकारैकारौ सप्तम्येकवचनेन श्लिष्टौ भवतः । एकारान्तशब्दानामबाहुल्यादकारसहितपूर्वाक्षराः शब्दाः… ग्राह्याः KāvyKaVṛ. 82. 23 (3. 4); किं सणिच्कस्य द्वित्वमुताकारसहितस्य (कका्रस्य) Prasā. ii. 295. 16; ननु प्रकृताज्संनियोगेनाकारसहितनगागमोऽस्तु LaS'abdeS'e. ii. 189. 2.

अकारसामान्य (akāra–sāmānya) generality of the sound *a* इतश्चैतदकारसामान्यमनुपपन्नम्, अत्वं हि न दीर्घप्लुतयोरनुगतं भवति आत्वं न ह्रस्वदीर्घयोः NyāyMañ. i. 192. 15.

अकारसाहित्य (akāra–sāhitya) *n.* association with the sound *a* अकारसाहित्याच्च 'नस्तद्धिते' इति टिलोपो न LaS'abdeS'e. ii. 189. 2.

अकारस्थ (akāra–stha) *adj.* present in the sound *a* हलायुधोऽप्यकारस्थो विसर्गेण विभूषितः JayāS. 21. 126.

अकारस्थान (akāra–sthāna) *n.* the place of the sound *a* अग्न आयाहीत्यादौ अकारस्थाने नित्रेश्यौग्रायीति गीयमाने MayūMāli. 611. 24 (*on* ix. 2. 11)

अकारस्थूलांश (akāra–sthūlāṁśa) *m.* gross portion of the sound *a* अकारस्थूलांशे जाग्रद्विश्वः । सूक्ष्मांशे तत्तैजसः VarāU. 4. 1.

अकारस्वरविशिष्ट (akārasvara–viśiṣṭa) *adj.* characterised by the sound *a*, possessed of the vowel *a* मदनसम्बन्धि बीजं मादनं ककारः । स चाकारस्वरविशिष्ट एव SetuBa. 64. 20.

अकारांश (akārāṁśa) *m.* portion consisting of the sound *a* ए ओ इत्यनयोरकारांशे संवृतत्वम् LaS'abdeS'e. i. 89. 8; जाग्रन्मात्राचतुष्टयमकारांशम् ParaHaṁPaU. 485. 5.

अकाराक्षर (akārākṣara) *n.* the vowel *a* वन्दे ताम्…अकाराक्षररूपिणीम् NityāṢoḍa. 1. 10; केवलं पुरुषं पूर्णमकाराक्षरसंज्ञितम् । सुनक्त्यपूर्णः पुरुषः BṛBrahmaS. i. 6. 29; अकाराक्षरसंभूतः सौमित्रिः RāmoTāU. 401. 18 (3. (1)); अकाराक्षरसंभूता वाग्भवा विश्वभाविता VidyātāU. 470. 1(1); रोहिणीतनयो रामो अकाराक्षरसंभवः GopāloTāU. 17 (597. 10)

अकाराक्षरतत्त्वक (akārākṣara–tattvaka) *n.* the essence of the letter *a* इति संक्षेपतः प्रोक्तं अकाराक्षरतत्त्वकम् S'aktiSaṁT. i. 1. 132.

अकाराग्नि (akārāgni) *m.* fire having the form of vowel *a* अकाराग्निं संनिविष्टं दृष्ट्वा मनसि SkandP. v(1). 4. 28.

अकाराङ्ग (akārāṅga) *adj.* having the sound *a* as a part द्व्यक्षरे गुर्वादावकाराङ्गे ṚTPrāti. 231. (comm. द्व्यक्षरे धातौ प्रत्यये दीर्घीभवति गुर्वादावकाराङ्गे)

अकारात्मता (akārātma–tā) *f.* being of the nature of *a* ओङ्कारः । तस्य प्रकृतिरकारः ।…अकारात्मतां प्राप्तस्य तस्योङ्कारस्य S'ivārkaMaDī. i. 329. 11 (*on* i. 2. 8)

अकारात्मन् (akārātman) *adj.* of the nature of the vowel *a* अकारात्मा सर्ववाङ्मयसंभवः ।…स्वरः LakṣmīT. 19. 3.

अकारादि (akārādi) **1** *adj.* **A** (letters) beginning with *a* अकारादीनि वाक्यानि द्वादशैतानि सङ्ख्यया PārāS'i. 89; अकारादयो वर्णास्त्रिषष्टिः ArthS'ā. i 170. 4.(2. 10); सृष्टिस्थित्यन्तकारिण्यः शक्तयस्तिस्र ऊर्जिताः ।…अकाराद्यक्षरत्रेतारूपिण्यः AhirbuS. 51. 22; अकारादिषु वर्गेषु दिक्ष्वष्टसु यथाक्रमम् । गृध्रमार्जारसिंहश्वसर्पाखुगजशाशकाः VasiS. 39. 43; सेयम्…अकारादीनामसारूप्यात्…वक्रताम्… पुष्णाति VakroJī. 83. 3 सृजति कुण्डली वर्णमालिकाम् । अकारादिसुकारान्ताम् S'āraTi. 1. 110; अकाराद्यष्टवर्गा ये…तत्तदक्षरपूर्वाख्याः IśānS'iPa. i. 52. 60; Mānaso. ii. 20. 1135; तृतीयकूटमकारादिस्वररूपं हकाररूपं च SetuBa. 266. 15; अष्टसु कोष्ठेषु अकाराद्यकारान्तानष्टस्वरान् विलिख्य ParaśuKS. 11. 4 (309. 22); शब्दराशेः… अकारादिहकारान्तशब्दरूपवर्णसमुदायात् Bhāsk. ii. 3. 10 (*on* ii. 1. 1); TantrRā. 15. 64; शिष्यं पार्श्वे निवेश्य…तदङ्गेषु अकारादिक्षकारान्तैकपञ्चाशन्मातृकान्यासं विधाय NityoNi. 9. 22; **B** (vowels) beginning with *a* अकारादिषु ह्रस्वेषु वर्णेषु…अष्टौ चान्द्रास्त्विमाः मताः JayāS. 6. 14; ह्मम्यी स्थिता । अकारादिस्वरैणैव…सबिन्दुना । PauṣkS. 33. 58; अकारादिस्वरावीतं…सकारं चिन्तयेत् S'āraTi. 16. 86; सर्वे स्वरा अकारादयः इन्द्रस्य…आत्मानः ChāndoUBh. 119. 1 (*on* ii. 22. 3); अकारादिविसर्गान्तं शिवतत्त्वम् ParāTri. 113. 5; AgniP. 88. 4; अकारादिस्वरांश्चैव…समासृजत् BṛDharmaP. i. 25. 11; IśānS'iPa. i. 1. 52; ऊकारान्तान्यकारादीन्यक्षराणि IśānS'iPa. i. 1. 43; अकारादिस्वराः पञ्च प्रकृतित्वेन रूपिताः Mānaso. ii. 20. 1102; अकारादौ च राजशब्दस्य सवर्णदीर्घः पुंलिङ्गस्यैव प्रथमान्तस्य स्यात् Prasā. i. 552. 20; अकारादिः स्वरः…प्लुतः कार्यः ManvaMu. 60. 5 (*on* 2. 125); ते चाकारादयो नपुंसकवर्जाः द्वादश ViraMi.(Saṁskāra.) 241. 16; अचां अकारादिविसर्गान्तानां षोडशानां स्वराणाम् NityoNi. 9. 9; **C** (a पद) preceded by the vowel *a* पदग्रहणेषु पदं गम्यते (गम्येत Whitney's Ed.) । अपि विकृतम् । अप्यकारादि TaiPrāti. 1. 52; **D** beginning with the basic sound *a* अकारादीन्यक्षराणि विजिग्राहयिषुः BṛĀraUBh. 658. 13 (*on* iv. 4. 25); अकारादिसत्याक्षरप्रतिपत्तिर्दृष्टा रेखानृताक्षरप्रतिपत्तेः BrahmSūBh. (S'aṅ.) 313. 2 (*on* ii. 1. 14); न च ह्रस्वदीर्घध्वन्यभिव्यक्तमकारादिद्वयमिति वाच्यम् एकैका एवाकारादिव्यक्तय इति मीमांसकमते तदसम्भवाद्गौरवाच GuruCandr. ii. 16. 11; शब्दराशिलक्षणस्य अकारादिशब्दराशिस्वभावस्य Bhāsk. ii. 296. 26 (*on* iv. 1. 9); **E** (a name) beginning with *a* अकारादीनि नामानि चत्वारिंशत् LalitāSaBh. 19. 16 (*on* 52); **2** (used as a noun) *m.* **A** the letter or sound *a* etc. कण्ठ्या आग्नेया अकारादयः YājñaS'i. 86; म(? अ)कारादौ भवेद्वाक्यं ऊर्णीम्रदसं प्रकाशयते । आविर्भूर्या अकारादौ स्वरान्तं प्रथमान्तरम् PārāS'i. 97; शब्दोऽम्बरगुणः…तत्र अकारादिर्वर्णलक्षणः PadārthaSaṁ. 287. 20; NyāyKa.

288. 22; अकारादिर्भवेद्वर्णं उदात्तादि: स्वरस्तथा TaiUBhāVā. 15. 1.(1); 192. 11 (1-2); PariVṛ. (Sī.) 20. 20; KātanVṛ. i. 1. 1; नन्वकाराद्युपदेशे प्रयोजनं प्रयोगज्ञानम् Prasā i. 12. 9; आदिरकारादिरन्त्येनेता…सहोच्चार्यमाण:…सञ्ज्ञा LaS'abdeS'e. i. 4. 3 i. 23. 9; तथाकारादीनामुच्चारणे तु नेति भाव: LaS'abdeS'e. i. 28. 15; नेर्गद° [P. viii. 4. 17] अत्राड्व्यवायेऽपि इति वर्तते। तेनाकारादिव्यवधानेऽपि णत्वम् LaS'abdeS'e. ii. 490. 15; Vaija. 222. 28; S'abdaRa.(Vā.) 3961; **B** the vowel *a* etc. अकारादि: स्वरो ज्ञेय: S'aiśiS'i. 18; अकारादयो द्वादश स्वरा: Upalekhasūtra 1. 1; अकारादयो यथासंभवं संबोधनभर्त्सनानुकम्पापादपूरणप्रतिषेधेषु वर्तन्ते Prasā i. 308. 12; MediK. 139. 95; Vaija. 219. 63; NānārthaMa. 1466; S'abdaRa.(Vā.) 4048; S'abdaRaSaK. 261. 16; AnekāNā.(Dha.) 35; ViśvaLoK. 291. 91.

अकारादिकला (akārādi-kalā) *f.* **1** the digit in the form of the sound *a* etc. ध्यायेत् पूर्णेन्दुमण्डले। अकारादिकलाभिस्तु स्त्रीरूपाभि: समावृतम्। ĪśānS'iPa. i. 39. 118; **2** (in Trika) the limiting factor represented by *a* etc. अकारादिकलाभिर्हि भेदापादिकाभि: श्रीशिवस्य(? स्यै)क्तवलक्षणो विभवो विलुप्यत एव Bhāsk. ii. 300. 15 (*on* iv. 1. 10); अकारादिकलाविलुप्तैक्यरूपविभवस्य…(ईश्वरस्य) Bhāsk. ii. 2. 19 (*on* ii. 1. 1)

अकारादिकार्य (akārādi-kārya) *n.* the grammatical operation due to (the presence of) the sound *a* and others वर्णेषु ये वर्णैकदेशा:…आकारादिष्वकारादयस्तेष्वकारादिकार्यं न। Prasā i. 13. 4.

अकारादिक्रम (akārādi-krama) *m.* the serial order (of the alphabet) beginning with *a* चतुर्विधम्। दीर्घोभयं ह्रस्वदीर्घं दीर्घह्रस्वम्…। ह्रस्वद्वयं क्रमाज्ज्ञेयमकारादिक्रमेण तु LaṚkTanSaṁ. 57. मातृकावर्णभेदेन ह्यकारादिक्रमेण तु। …पूजयेद् देवतागणम् PauṣkS. 3. 82.

अकारादिगणना (akārādi-gaṇanā) *f.* counting (of the letters) beginning with *a* क्षकारोत्तरं पुनरकारादिगणनायामीकारस्य क्षकारपञ्चमत्वात् SetuBa. 56. 16.

अकारादिग्रहण (akārādi-grahaṇa) *n.* **1** the inclusion of *a* etc. इगादिप्रत्याहारेऽकारादिग्रहणं मा भूदिति। LaS'abdeS'e. i. 14. 18; **2** taking *a* as the initial परस्मिन् सति यस्मात्पूर्वो नास्ति स आदि: पूर्वस्मिन् सति यस्मात्परो नास्ति सोऽन्त्य इति अकारादिग्रहणे इकारणकारादीनामाद्यन्तत्वस्यैवानापत्ते: LaS'abdeS'e. i. 15. 2.

अकारादित्रय (akārādi-traya) *n.* the triad beginning with the letter *a* आदिशब्दोऽकारादित्रयेऽन्वेति तेनाकारादय: षोडश ककारादयश्चकारादयश्च पञ्च पञ्च SetuBa. 16. 7 (explaining the word अकचादि in NityāṢoḍa 1. 7)

अकारादिद्वय (akārādi-dvaya) *n.* the pair of sounds *a* and *ā* and others ह्रस्वदीर्घध्वन्यभिव्यक्तमकारादिद्वयम् GuruCandr. ii. 16. 10.

अकारादिनिष्ठ (akārādi-niṣṭha) *adj.* abiding in the letter or the sound *a* etc. अकारादिनिष्ठानुनासिक्यस्य…गुणत्वेन व्यवहार: LaS'abdeS'e. i. 29. 18; गुणत्वादिकं त्वकारादिनिष्ठमेव स्यात् LaS'abdeS'e. i. 98. 11.

अकारादिमन्त्र (akārādi-mantra) *m.* the sacred *mantras* beginning with *a* (viz. *om akāro mukhaṃ sarvadharmāṇām* HevajraT. i. 2. 1) बलिं च दापयेत्तत्र प्राग् अकारादिमन्त्रत:। रक्षां चैव यथादिष्टां यथा ध्याने तथात्र च HevajraT. i. 10. 26.

अकारादिमातृका (akārādi-mātṛkā) *f.* the alphabet starting with *a* न चाकारादिमातृकास्वरूपत्वात्तेषामिह ग्रहणम् SetuBa. 10. 4.

अकारादिमात्रा (akārādi-mātrā) *f.* the mora of letter *a* etc. स्वरोऽकारादिमात्रासु मध्यमादिषु च ध्वनौ। उदात्तादिष्वपि प्रोक्त: स्वरो नासासमीरणे ViśvaPra. 125. 9.

अकारादिवर्ण (akārādi-varṇa) *m.* letters beginning with *a* अकारादिवर्णानां समुदाय:…शब्द: Kāvyālaṅ.(Bh.) 6. 8; उदात्तादिस्वरविशेषानुपलब्धिरकारादिवर्णमात्रावबोध एकश्रुति: Nyās. i. 173. 1 (*on* i. 2. 33); अक्षरमकारादिवर्ण: Liṅgānu.(Vā.) 10. 7; नमोऽकारादिवर्णानां प्रभवाय सदाशिव SkandP. iv. 73. 101; अकारादिवर्णेषु…ध्वनिगतं ह्रस्वदीर्घत्वादिकमारोप्यते VivaPraSaṁ. 63. 13; तत्र षोडशकोष्ठे अकारादिवर्णान् प्रादक्षिण्येन लिखेत् TantrSā.(K.) 10. 1; 19. 6; अथ तदेव (शब्दब्रह्म)…अभिव्यज्यमानमकारादिवर्णरूपपरम् LalitāSaBh. 99. 29 (*on* 132.)

अकारादिवर्णत्रय (akārādivarṇa-traya) *n.* the three letters beginning with *a* (i. e. the word *aham*) नाहमित्यकारादिवर्णत्रयातिरिक्तं किंचिदवभासते PañcPā. 73. 2 (*on* i. 1. 1.)

अकारादेश (akārādeśa) *m.* the substitute in the form of *a* संज्ञायामुपसर्जनत्वेऽपि च नाकारादेश:। द्वि:। अतिद्वि: PrakriKau. i. 161. 7; धिन्विकृण्व्यो: [P. iii. 1. 80] इत्यत्र वलोप एव कार्यो "न धातुलोप" [P. i. 1. 4] इति गुणनिषेधसिद्धेरकारादेशविधानं व्यर्थम् LaS'abdeS'e. ii. 385. 9.

अकाराद्य (akārādya) *adj.* (a group of sounds) beginning with *a* (having '*a*' as the first member) अकाराद्या: स्वरा ज्ञेया औकारान्ताश्चतुर्दश NāṭyaS'ā. 14. 8; षोडशाक्षर आद्यस्तु अकाराद्यो द्विजोत्तम। विसर्गान्त:स्थितस्तस्मिन्नग्नीषोमात्मक: प्रभु: JayāS. 6. 10; सहस्रकिरणाभं तु सूर्यबीजेन चाच्युतम्। स्मरेद्दक्षिणहस्तस्थं पद्मे चानन्तपल्लवे। कलाद्वादशसंयुक्त अकाराद्यैरदारुणै: (?)। द्रव्यशुद्धिविदाहार्थे द्रव्योत्पत्तौ तत: स्मरेत् JayāS. 18. 64; तत्कला: पठन्। सानुस्वारमकाराद्यैर्भिन्नं षोडशभि: स्वरै: PāraS. 7. 348 = PauṣkS. 27. 77; एते वर्णा अकाराद्या: सवनान्यत्र वै द्विज VarāP. 2. 80; स हि नारायणो देव: प्राजापत्येन तेजसा। अकाराद्यं स्वरं ताभ्यां हलं च विससर्ज ह VarāP. 9. 11; अ:कारान्ता अकाराद्या मनवस्ते चतुर्दश SkandP. i (2). 5. 71; औकारान्ता अकाराद्या मनव: परिकीर्तिता: LiṅgaP. i. 7. 24; अकाराद्या हकारान्ताश्चतुर्विंशतिरक्षरा: PārāS'i. 19; त्रयीं तिस्रो वृत्तीस्त्रिभुवनमथो त्रीनपि सुरानकाराद्यैर्वर्णैस्त्रिभिरभिदधत्तीर्णविकृति। तुरीयं ते धाम…गृणत्योमिति पदम् Mahimna. 27; सानुस्वारैरकाराद्यै: षट्स्वरै: YogS'ā. 52. 09; अतश्चाभिवादकनाम्नोऽन्ते योऽयमक(? का)राद्यस्वर: पूर्वाक्षरस्स एव प्लुत: कार्य: SmṛtiCan. i. 98. 5; तत्र वाताद्यै: ग्रासमयान्तै: अकाराद्यै: क्षकारान्तै: मातृकाविसराक्षरै: प्रोक्तसङ्ख्यैरित्यर्थ: ParaśuKS. 17. 2 (316. 22); अकाराद्या: स्वरास्ते कलासङ्ख्या: षोडश SetuBa. 218. 8.

अकाराधिकार (akārādhikārá) *m.* topic or section dealing with *a* वियत्कले इति। वियत् हकार:। कला प्रकाशोऽकार:। अकाराधिकारे प्रकाश: परम: शिव इति कोशात् SetuBa. 231. 22; बिन्दु: शून्यमकार:। अत एवाकाराधिकारे कामेशीवासिनी वियदिति वियत्पदं कोशे। बिन्दुपदेनाकारनिर्देशोऽकारान्तरव्यावर्तनाय SetuBa. 247. 24.

अकारानुबन्ध (akārānubandha) *m.* *a* as an indicatory letter भासृ दीप्तौ।…आत्मनेपदार्थमकारानुबन्धे कर्तव्य ऋकारानुबन्धकरणमस्य ऋकारानुबन्धप्रकरणात्। DhātuPra. 1. 625 (46. 15); भ्राजतेरनुदात्तेत्त्वप्रतिपादनार्थमकारानुबन्धे कर्तव्य ऋकारानुबन्धकरणमात्मनेपदमात्रफलकम् DhātuPra. 1. 178 (20. 23)

अकारानुवृत्ति (akārānuvṛtti) *f.* recurrence of the affix *a* (into the succeeding *sūtra* or *sūtras*) अपत्यार्थस्यापि स्थाम्नोऽकार: इत्यकारानुवृत्त्यनुरोधेन साधारणप्रत्ययेषु कथनम् LaS'abdeS'e. ii. 188. 3.

अकारान्त (akārānta) *adj.* **A** (base or form) ending in *a* उवर्णाकारान्तेभ्यो ण्यद्विधिप्रसङ्ग: Vār. 3 *on* P. ii. 4. 35; Vār. 8 *on* P. iv. 1. 3; अव्ययीभावादकारान्ताद् विभक्तीनाममपञ्चम्या: Kātan. ii. 4. 1; यत्र स्त्रीपुंसयो: सहवचनं तत्र सद्वितीयो वा पुमानिति कृत्वाकारान्तस्यौकार: प्राप्नोति S'ābaBh. 1367. 5 (*on* vi. 1. 22); अकारान्तश्चायमादेश: KāśīVṛ. *on* ii. 4. 42; अकारान्ताल्लिङ्गात् परो भिस ऐस् वा भवति। वृक्षै: KātanVṛ. ii. 1.18; Pradī. iii. 51B (*on* iii. 1. 20); यदा तु पररूपमकारान्तानुकरणाद् वेतीति प्रत्याख्यायते तदा द्विर्वचनं वक्तव्यमेव Pradī. vii. 38 (*on* viii. 1. 12); मेदश्शब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति SmṛtiCan. v. 267. 1; KāvyKaVṛ. 31. 27 (2. 1); 74. 17 (3. 3); 80. 34 (2. 4); 81. 4 (3. 4); MugdhaBo. 3. 35 (14. 10); 3. 36 (14. 14); VedāntRaMañ. 1. 4 (52. 5); (अग्नये…इत्यत्र…।) अकारान्तव्यतिरिक्तेष्वेव ह्येकारस्य संप्रदानं वाच्यम् PadMañ *on* KaśiVṛ. (*on* P. i. 1. 0); NyāySu.(Ja.) 129B. 5 (*on* i. 1. 6); अकारान्तादङ्गाट्टादीनां क्रमादिनादय: स्यु: PrakriKau. i. 130. 2; i. 135. 2; i. 318. 3; i. 699. 3; i. 893. 2; भर्ग इत्यस्य… अकारान्तरूढ्या शिववाचित्वमेव तस्य सिद्ध्यति S'ivārkaMaDī. i. 261. 9 (*on* i. 1. 22); अजादीनामकारान्तस्य च वाच्यं यत्स्त्रीत्वं तत्र द्योत्ये टाप् स्यात् SiddhāKau. 109B. 8; अकारान्तमुत्तरपदं यस्य द्विगो: स स्त्रीलिङ्गे वर्तत इतीष्यते Prasā. i. 547. 18; ii. 184. 15; ii. 481. 13; विषुवशब्दस्तकारान्तोऽकारान्तश्च SetuBa. 343. 17; प्रायस्येति निर्देशादकारान्तपुंलिङ्गस्तपोवाची प्रायशब्द: LaS'abdeS'e. ii. 184. 8; i. 366. 8; ii. 296. 8; BālamBha. ii. 109. 1 (*on* 2. 98); ततश्चाने परतोऽकारान्तस्यैवाङ्गस्य मुग् भवति PariVṛ.(Sī.) 49. 2; 141. 10; **B** (a series of sounds) ending with *a* क्षकारादिरकारान्तो वर्णाध्वाक्षरसन्तति: ĪśānS'iPa. ii. 17. 4; ii. 1. 142; ii. 3. 59; क्षकाराद्यैरकारान्तैर्वर्णैर्बिन्दुसमायुतै:। मूलं समुच्चरन् मन्त्री कारणेन प्रपूरयेत् MahNirvāT. 5. 189; 10. 142.

अकारान्तता (akārānta-tā) *f.* characteristic feature of ending in *a* स्त्रीविषये ङ्याापोरप्रसिद्धि:।…नह्यकारान्तता दृश्यते MahāBh. ii. 200. 25 (*on* iv. 1. 3); अकारान्ततताया: सर्वत्र एत्वेन विहितत्वात् Nyās. 3. 625 (*on* vii. 1. 9); अतिजरसैरिति तु न सिध्यति। वृद्ध्यभावात्। …वृद्ध्यभावस्त्वकारान्तताभावादिति Nyās. 3. 625 (*on* vii. 1. 9); (पञ्च ब्राह्मण्य इत्यत्र) अकारान्ततायामुपजातायां टाप् प्राप्त: Prasā. i. 325. 16; साम्बस्तोत्रप्रयोगेण चाकारान्ततयावगतस्यात एव रूढ्या शिवपरस्य च भर्ग इत्यस्य सकारान्तत्वज्योति:परत्वयोरयोगाच्च S'ivārkaMaDī. i. 260. 32 (*on* i. 1. 22)

अकारान्तत्व (akārānta-tva) *n.* characteristic feature of ending in *a* (वृक्षै:…) तत्रैसभावस्य सावकाशत्वं कृतेऽप्येत्वे भूतपूर्वमकारान्तत्वमाश्रित्य Nyās. iii. 625. 5 (*on* vii. 1. 9); Pradī. iv. 90A (*on* iv. 1. 78); अनडुहोऽकारान्तत्वासंभवात् Pradī. vi. 76 (*on* vii. 1. 82); अकार इत्येतन्नाम्नोऽन्तस्वरोपलक्षणार्थं नाम्न: सर्वत्राकारान्तत्वनियमाभावात् SmṛtiCan. i. 98. 4; अकार इत्याकारादिवर्णोपलक्षणम्।

नाम्नामकारान्तत्वनियमाभावात् DipKa. 5. 7 (*on* 1. 26); स्वरापेक्षं चेदकारान्तत्वं व्यञ्जनान्तेऽपि नाम्नि संभवति ManvaMu. 60. 6 (*on* 2. 125); न च वाच्यमकारान्तत्वे धीमहीत्यनेन कर्माकाङ्क्षणान्वयो न स्यादिति S'ivārkaMaDī. i. 260. 33 (*on* i. 1. 22); वृक्षमित्यत्रैकादेशस्य पूर्वग्रहणेनाग्रहणात्राङ्गस्याकारान्तत्वम् PariVṛ.(Sī.) 115. 7; गणान्तरीयभ्राजेरकारान्तत्वमस्तु VaiyāBhū. 147. 2 (*on* 30)

अकारान्तत्वनिपातन (akārāntatva–nipātana) *n.* specific mention of (the root as having) the characteristic feature of ending in *a* उषविद्जागृभ्योऽन्यतरस्यामित्यनेनाम्प्रत्ययसन्नियोगेनाकारान्तत्वनिपातनात् Nyās. i. 528. 5 (*on* iii. 1. 35); उषविदेत्याम्संनियोगे अकारान्तत्वनिपातनात् Prasā. ii. 67. 11.

अकारान्तत्वनिबन्धन (akārāntatva–nibandhana) *adj.* dependent on the characteristic feature of ending in *a* (अमुष्मा इति) अदसो विभक्तौ त्यदाद्यत्वे कृते…उत्वप्रसङ्गादकारान्तत्वनिबन्धनस्यायप्रसङ्गः Pradī 7. 80 (*on* viii. 2. 1)

अकारान्तनिमित्त (akārānta–nimitta) *adj.* occasioned by the characteristic feature of (a stem) ending in *a* तेन तैस्तस्येत्यादाविनादिषु कर्तव्येष्वत्वस्यासिद्धत्वादकारान्तनिमित्ता इनादयो न स्युः Pradī. vii. 78 (*on* viii. 2. 1); अनित्या चेयं (परिभाषा) कष्टाय क्रमण [P. iii. 1. 14] इति निर्देशेऽकारान्तनिमित्ते ङ्यें [P. vii. 1. 13] इति ये कृते यादौ सुपि च [P. vii. 3. 102] इति दीर्घकरणादाड्डुः PariVṛ.(Sī.) 119. 17.

अकारान्तप्रकृति (akārānta–prakṛti) *f.* an original base (of a form) ending in *a* दाक्षिः इत्यत्राकारान्तप्रकृतीञ्संनिपातनिमित्ताङ्गसंज्ञानया परिभाषयाल्लोपस्य निमित्तं न स्यात् LaS'abdeS'e. 1. 194. 11.

अकारान्तप्रकृतिक (akārāntaprakṛti–ka) *adj.* having its base or stem ending in *a* टाबन्तदिशाशब्दोऽकारान्तप्रकृतिक एवेति मते टचः प्राप्तेरेवाभावः LaS'abdeS'e. i. 531. 6.

अकारान्तप्रतिपत्ति (akārānta–pratipatti) *f.* knowledge of the *a*-ending सन्नियोगेन चाकारस्य विधानादार्धधातुकप्रतिपत्तिकालेऽकारान्तप्रतिपत्त्या सिद्धो लोपः Pradī. i. 434 (*on* i. 1. 51)

अकारान्तलक्षण (akārānta–lakṣaṇa) *adj.* caused or occasioned by (i. e. operating in the case of) forms ending in *a* यदि ह्येषा (परिभाषा) नित्या स्यात्ततोऽकारान्तलक्षणो विधिरकारान्ततविघातस्य निमित्तं न स्यादिति सुपि चेति [P. vii. 3. 102] दीर्घत्वं न स्यात् Nyās. iii. 624. 20 (*on* vii. 1. 9); विभक्त्युत्पत्त्यायामनाकयोः कृतयोरकारान्तलक्षणेन टापा भाव्यम् Pradī. vi. 2 (*on* vii. 1. 1)

अकारान्तविकरण (akārānta–vikaraṇa) *adj.* (a root) taking a conjugational sign ending in *a* 'गॄ निगरणे' तुदादिः, 'गॄ शब्दे' क्र्यादिः, तत्राकारान्तविकरणेन साहचर्यादाद्यस्य ग्रहणमित्येके। द्वयोरपीत्यपरे PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1. 24.

अकारान्तविघातिन् (akārānta–vighātin) *adj.* which destroys the *a*-ending (of a base or form) सोभिसश्चाकारान्तसन्निपातेनाजादिरादेशोऽकारान्तविघातिनं जरसादेशं प्रत्ययनिमित्तं स्यात् Pradī. vi. 168 (*on* vii. 2. 101)

अकारान्तशेष (akārānta–śeṣa) *m.* a remainder which ends in *a* युष्मदोऽस्मदश्च शेषे लोपे अकारान्तशेषे (? ष: ।) लोपश्च विभक्तेरादेशे प्राप्नोति Prasā. i. 251. 10.

अकारान्तसंनिपात (akārānta–sannipāta) *m.* connection or combination with (a form or base) ending in *a* अकारान्तसन्निपातेन हि नुड् विधीयमानो नोत्सहतेऽकारान्ततां विहन्तुम् Nyās. 1. 549. 12 (*on* iii. 1. 78); 3. 636. 1 (*on* vii. 1. 24); सोभिसश्चाकारान्तसन्निपातेनाजादिरादेशोऽकारान्तविघातिनं जरसादेशं प्रत्ययनिमित्तं स्यात् Pradī. vi. 168 (*on* vii. 2. 101); 'अतिजरसं पश्य' इत्यत्र तु नाकारान्तसन्निपातकृतमजादित्वं भवतीति भवत्येव जरसादेशः Pradī. vi. 169 (*on* vii. 2. 101); न च तत्र नाकारान्तसन्निपातकृत एवाजादिः किं तु तदभावेऽपि LaS'abdeS'e. i. 225. 21; अन्यथाकारान्तसन्निपातेन यादेशस्यादन्तविघातकत्वायोगात् PariVṛ.(Nī.) 35. 4.

अकारान्तोत्तरपद (akārāntottarapada) *adj.* the final member of which ends in *a* अकारान्तोत्तरपदो द्विगुः स्त्रियां भाष्यते MahāBh. i. 480. 6 (*on* ii. 4. 30) = KāśiVṛ. on P. ii. 4. 17 = Nyās. i. 350. 19 (*on* ii. 1. 23); अकारान्तोत्तरपदो द्विगुः स्त्रियामिष्टः PrakriKau. i. 547. 4 = Prasā. i. 342. 6.

अकारान्तोत्तरपदत्व (akārāntottarapada–tva) *n.* possession of the *a*-ending as a final or second member त्र्यनीका समाहारे 'तद्धितार्थ' [P. ii. 1. 51] इति द्विगुः। अकारान्तोत्तरपदत्वात् स्त्रीत्वम् LaS'abdeS'e. i. 389. 7; द्व्यह इति अकारान्तोत्तरपदत्वाभावान्न स्त्रीत्वम् LaS'abdeS'e. ii. 79. 4.

अकारान्तोपदेश (akārāntopadeśa) *m.* reference to or utterance of a form etc. which ends in *a* अकारान्तोपदेश एव शप् Prasā. ii. 756. 21.

अकारान्तोपदेशत्व (akārāntopadeśa–tva) *n.* being a reference to or utterance of (a form) which ends in *a* तत्र हि 'ढौकते' इत्यौकारस्य 'हत' इत्यादावकारस्यैजन्तोपदेशत्वमकारान्तोपदेशत्वं व्यपदेशिवद्भावेनाशङ्क्यार्थवता व्यपदेशिवद्भाव इत्युक्तम् LaS'abdeS'e. i. 52. 2.

अकारापेक्षत्व (akārāpekṣa–tva) *n.* dependence on *akāra* तत्र अकारस्य विवृतोपदेशः कर्तव्य इत्यत्र) गुणस्य नित्यसापेक्षत्वादकारापेक्षत्वेऽपि समासः Pradī. i. 85 (*on* i. 1. 0–1)

अकाराभाव (akārābhāva) *m.* absence of *a* 'अद् अ औ' इति स्थिते परत्वान्मुत्वे तस्य सपादसप्ताध्यायीस्थकार्यदृष्ट्यासिद्धत्वेऽपि देवदत्तहन्तृहतन्यायेनाकाराभावेन पररूपाद्यनापत्तिः LaS'abdeS'e. i. 33. 8; अतसुचोऽकाराभावे दक्षिणाशब्दात्तसि दक्षिणत इत्यसिद्धिमाशङ्क्य LaS'abdeS'e. ii. 96. 11.

अकारार्थ (akārārtha) *m.* meaning of the letter *a* अकारार्थैर्ब्रह्मविष्ण्वादिभिः प्रमेया वा (शक्तिः) LalitāSaBh. 108. 9 (*on* 140); *adj.* for the sake of *a* तपरकरणम्…तत्र ह्यैजर्थमेव। इह तु सर्वार्थम्। अकारार्थमेऽर्थमपि Nyās. i. 39. 22 (*on* P. i. 1. 2)

अकारार्ध (akārārdha) *n.* half an *a* (i. e. the vowel *a* of half a mora) अकारार्धमैकारौकारयोरादिः TaiPrāti. 2. 26.

अकारावच्छिन्न (akārāvacchinna) *adj.* delimited by the sound *a* अकारावच्छिन्नाकाशांशे वर्णोत्पत्तिः NyāySiA. 249. 27.

अकारावयवकत्व (akārāvayavaka–tva) *n.* the state of having *a* as a part, consisting of *a* अः परो यस्मादिति बहुव्रीहिर्न तु यस्येति। पुयणादीनामकारावयवकत्वाभावात् (commenting on the word अपर in P. vii. 4. 80 ओः पुयण्ज्यपरे) LaS'abdeS'e. ii. 616. 1.

अकाराश्रय (akārāśraya) *adj.* which has *a* as its support, which is dependent on *a* विसर्जनीयपदेनात्र साहचर्यादकाराश्रयस्य ग्रहणम् LaS'abdeS'e. i. 29. 2.

अकारासंभव (akārāsambhava) *m.* impossibility of the vowel *a* अतो हलादेः [P. viii. 2. 7]। अत्राङ्गान्त्येऽकारासम्भवाद्धलादेरिति सामर्थ्याच्चाङ्गस्याकार इति वैयधिकरण्येनान्वयः LaS'abdeS'e. ii. 490. 7.

अकारित (a–kārita) *adj.* [*f.* –ā] **A** not stipulated स्वदेशेऽपि स्थितो यस्तु न दद्याद्याचितः क्वचित्। तं ततोऽकारितां वृद्धिमनिच्छन्तं च दापयेत् KātySm. 504; **B** not caused to be prepared अकृताकारितां भिक्षाम्…गृह्णतां विधिना युक्तां तपः पुष्यति योगिनाम् PadmP.(Ra.) 92. 48; यतीनामशनादिकम्। अकृतं चाकारितं चासङ्कल्प्यं चापि कल्पते TriṣaS'aPuC. i. 1. 56; **C** where there is no *ṇic* कुसयतिरकारितः DhātuPra. 10. 170 (140. 5)

अकारिन् (a–kārin) *adj.* [listed under *grahādigaṇa* cf. GaṇPā. 83. 19; JaineVyā. 100. 25 (*on* ii. 1. 107); KāśiVṛ. *on* P. iii. 1. 134; Prasā. ii. 498. 17] **A** not producing अकारी धर्मस्य बालातपः CāndrVṛ. *on* i. 1. 140 = KātanVṛ. *on* iv. 2. 50; **B** not working or functioning अकारी परशुः GaṇRa. 8. 459 (479); **C** not doing स शङ्कमानो धर्मात्मा अकारी तस्य कर्मणः। आहरिष्ये मणिमिति प्रतिज्ञाय वनं ययौ BrahmP. 16. 29; *m.* not a doer कामतोऽकारिणस्तथा। कुलटोन्मत्तचौरांश्च परिविन्दन्न दुष्यति GobhiSm. 1. 74.

अकारु (a–kāru) *m.* other than the artisan (like washerman) कारवो रजकाद्याः स्युस्ततोऽन्ये स्युरकारवः MahāP. 16. 185.

अकारुणिक (a–kāruṇika) *adj.* merciless, unkind परमकारुणिकेनापि त्वयामुं प्रति निष्ठुरमिदमाचरितमज्ञानात् [v. l. कथमकारुणिकेन त्वयेदमनुष्ठितम्] Nāgā. 5. 17(4); अष्टकादिकर्मणां धर्मत्वाग्राहित्वादसर्वज्ञ ईश्वरः स्यात्, ज्ञात्वा वानुपदिशन्नकारुणिको भवेत् NyāyMañ. i. 241. 8; प्रजानामकाण्डे संहरन्नयमकारुणिको यत्किञ्चनकारी च स्यात् NyāyKa. 51. 14; जन्तूनीश्वरः…सुखदुःखे भावयन्नपि नाकारुणिकः TattvVai. 32. 11 (*on* 1. 25)

अकारुणिकता (akāruṇika–tā) *f.* unkindness तत्त्वं विद्वानकारुणिकतया अलसतया वानुपदिशन्…आप्तः स्यात् TātpaṬ.(Vā.) 202. 7 (*on* i. 1. 7)

अकारुण्य (a–kāruṇya) *n.* unkindness, pitilessness अत्यागित्वमकारुण्यं सुखदुःखोपसेवनम्। राजसस्य गुणाः प्रोक्ताः SarvaSiSaṁ. 11. 23; अकारुण्यादरण्यान्तः कथं मां वल्लभोऽमुचत् MalliC. 6. 180; *adj.* without pity, lacking in kindness अकारुण्यः कृष्णो यदि मयि तवागः कथमिदम् VidaMā. 2. 47.

अकारोच्चारण (akāroccāraṇa) *n.* articulation of the vowel *a* अकारोच्चारणं किम्। स्वरादेर्द्वितीयस्य इति द्विर्वचनार्थम् KātanVṛ. iii. 2. 2; अकारोच्चारणसामर्थ्यात् सवर्णदीर्घत्वेन भाव्यम् Pradī. vi. 33 (*on* vii. 1. 30); 6. 109 (*on* vii. 2. 10); 'लपपतमद' इति न प्रत्याहारः। अकारोच्चारणात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* S'ivaSū. 10; सन्यङोरकारोच्चारणमजादेरिति द्वित्वार्थम् PrakriKau. ii. 333. 7; अकारोच्चारणादेव पररूपं न स्यात् Prasā. i. 251. 20; i. 639. 12; ii. 129. 20; ii. 333. 21; आदेशे अकारोच्चारणं सकारस्य रुत्वं मा भूदित्येतदर्थम् SiddhāKau. 206B. 9; 'हय' इत्यादावकारोच्चारणेन तस्य हल्त्वप्रसङ्गः LaS'abdeS'e. i. 11. 4; i. 11. 8; i. 377. 6; ii. 48. 2; ii. 117. 2.

अकारोत्थ (akārottha) *adj.* originating from the sound *a* सर्वे शब्दा

अकारोत्था: LakṣmīT. 24. 21.

अकारोदय (akārodaya) *adj.* followed by the vowel *a* परानकारोदयवद्विवक्षेत् ṚPrāti. 14. 29.

अकारोपक्रमत्व (akāropakrama-tva) *n.* the state of beginning with the letter *a* अकारोपक्रमत्वसिद्धये निखिलेत्युक्ति: S'rutaPra. iA. 4. 5 (*on* i. 1. 1)

अकारोपदेश (akāropades'a) *m.* utterance of the vowel *a* स च पित्त्वशित्त्ववैशिष्ट्येनाकारोपदेश एव तात्पर्यात् अकारान्तोपदिश्यमानो भवत्येव LaS'abdeS'e. ii. 1008. 8.

अकारोपध (akāropadha) *adj.* having the vowel *a* as penultimate अकारोपधस्योकारोऽकारे CaturA.(S'au.) 2. 53; पवर्गान्ताद् धातोरकारोपधाच्चप्रत्ययो भवति KāśiVr. *on* P. iii. 1. 98; अकारोपधाद्विहिते प्रत्यये वृद्धिर्विधीयमाना रञ्जे: प्रत्ययोत्पत्ते: पुरस्तात् नकारोपधत्वाद् वृद्धिर्न प्राप्नोति Pradī. 6. 222 (*on* vii. 3. 86); स्फर इत्यकारोपधं केचित्पठन्ति SiddhāKau. 411B. 6.

अकारोपधा (akāropadhā) *f.* penultimate sound *a* पञ्चमान्तस्य धातोरकारोपधाया: दीर्घो भवति Candrikā *on* KātanVr. iv. 1. 55.

अकारोपश्लेष (akāropaśleṣa) *m.* association with the sound *a* गगनादावकारोपश्लेषकृत एव भेदप्रत्यय: NyāyMañ. i. 202. 13.

अकारोपादान (akāropādāna) *n.* mention of the sound *a* अमन्ताश्चेत्यकारोपादानात् तिम ष्टिम आर्द्रीभाव इत्येतस्य तेमयति ष्टेमयतीति ह्रस्वो न भवति DhātuPra. 1. 822 (58. 20)

अकार्कश्य (a-kārkaśya) *n.* absence of roughness मृदुत्वमकार्कश्यम्··· अनुकुर्वति JayaMa. 166. 6 (*on* 2. 9)

अकार्णवेष्टकिक (a-kārṇaveṣṭakika) *adj.* which does not shine with ear-rings न कार्णवेष्टकिकम्, अकार्णवेष्टकिकम् KāśiVr. *on* P. vi. 2. 155; SiddhāKau. 652A. 4; Prasā. ii. 780. 1; (मुखं) कर्णवेष्टकाभ्यां न शोभते अकार्णवेष्टकिकम् SaraKaṇṭhā.(Gr.) v. 1. 105;···अकार्णवेष्टकिकान् स तान् । अवत्सीयानवध्यघ्नोऽभि नासान्तापिकोऽभवत् DvyāśraKā. 5. 49; प्रियहस्त्याम्बुजोत्तंसैर्नैलवैयुष्टवद्बभौ । याथाकथाचैरप्यन्याकार्णवेष्टकिकानना DvyāśraKā. 17. 59.

अकार्त्स्न्य (a-kārtsnya) *n.* **A** absence of completeness of a rule etc., absence of being exhaustive (प्रायग्रहणमकार्त्स्न्यार्थम्) अकार्त्स्न्यमसाकल्यं प्रयोजनमर्थो यस्य Nyās. i. 720. 6 (*on* iii. 3. 118); (बाहुलकं प्रकृतेस्तनुदृष्टे: प्रायसमुच्चयनादपि तेषाम्) तथा तेषामुणादीनां प्रायेणाकार्त्स्न्येन समुच्चयनाद् विधानात् Prasā. ii. 599. 19; **B** incompleteness, finiteness, limitedness, non-pervasiveness (said of *ātman*) जीवस्याकार्त्स्न्यमपरो दोष: प्रसज्येत BrahmSūBh.(S'aṅ.) 406. 7 (*on* ii. 2. 34); तत्रैव सति योऽकार्त्स्न्यमित्वा ब्रह्माप्रबोधत: । सर्वात्मविषयाविद्यां हत्वा ब्रह्माभवत् पुमान् BrĀraUBhVā. i. 4. 1159; अकार्त्स्न्यमपरिपूर्णत्वम् BrahmSūBh.(Bhā.) 126. 19 (*on* ii. 2. 34); मनुष्यकायपरिणामो हि जीवो न हस्तिकायं कृत्स्नं व्याप्नुमर्हत्यल्पत्वादित्यात्मन: कृत्स्नशरीराव्यापित्वादकार्त्स्न्यम् Bhām. 459. 21 (*on* ii. 2. 34); हस्त्यादिशरीरे स्थितस्यात्मनस्ततो न्यूनपरिमाणे पिपीलिकाशरीरे प्रविशतोऽल्पदेशव्यापित्वेनाकार्त्स्न्यं प्रसज्यते । अपरिपूर्णता प्रसज्यते इत्यर्थ: S'rīBh. 499. 18 (*on* ii. 2. 32); आत्मन: शरीरपरिमाणत्वे बृहत: शरीरादल्पीयसि प्रविशतोऽकार्त्स्न्यं विकलत्वं प्रसज्येत VedāntSā.(Rā.) 184. 2 (*on* ii. 2. 32); VedāntDī. 112. 18 (*on* ii. 2. 32); जीवस्य शरीरपरिमितत्वाङ्गीकारेऽण्वादिशरीरस्थस्य हस्त्यादिशरीरेऽकार्त्स्न्यं स्यात् BrahmSūBh.(Ma.) 30A. 11 (*on* ii. 2. 34); NyāySu.(Ja.) 413B. 12 (*on* ii. 2. 10); VedāntKau. 206. 14 (*on* ii. 2. 34); GoviBh. 136. 9 (*on* ii. 2. 34); आत्मनो वस्तुपरिच्छेदादकार्त्स्न्यं न सर्वत्वम् AṇuBh. 137. 5 (*on* ii. 2. 34); **C** not being complete or the whole स्थूलोच्चयो वरण्डके । गजानां मध्यमगते गण्डाश्माकार्त्स्न्ययोरपि AnekāSaṁ. 4. 233; न ह्यमङ्गलत्वप्रकृतानपेक्षत्वाकार्त्स्न्यै: पूर्वपक्षोत्थानम् S'rutaPra. iA. 11. 22 (*on* i. 1. 1); **अकार्त्स्न्येन** *adv.* partially अविकारे हि तासाम् (वङ्क्षीणां) अकार्त्स्न्येनाभिसंबन्ध: MīmāSū. ix. 4. 1; ता: (क्रिया:) कश्चित् कार्त्स्न्येन करोति कश्चिदकार्त्स्न्येन MahāBh. ii. 28. 17 (*on* iii. 1. 22)

अकार्त्स्न्यदर्शन (akārtsnya-darśana) *n.* perception of absence of totality, perception of not being all, perception of finiteness न हि कार्त्स्न्यमभिव्यक्तेर्व्यक्तस्याकार्त्स्न्यदर्शनात् BrĀraUBhVā. i. 4. 209.

अकार्त्स्न्यदोषहान (akārtsnyadoṣa-hāna) *n.* avoidance of the defect of finiteness अकार्त्स्न्यदोषहानाय प्रतीच: कृत्स्नतोच्यते BrĀraUBhVā. i. 4. 941.

अकार्त्स्न्यप्रसञ्जन (akārtsnya-prasañjana) *n.* the possibility or contingency of limitedness or incompleteness पूर्वेण सूत्रेण शरीरपरिमाणस्यात्मन उपचितापचितशरीरान्तरप्रतिपत्तावकार्त्स्न्यप्रसञ्जनद्वारेणानित्यतायां चोदितायां पुन: पर्यायेण परिमाणानवस्थानेऽपि स्रोत:सन्ताननित्यतान्यायेन आत्मनो नित्यता स्यात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 408. 11 (*on* ii. 2. 35)

अकार्पण्य (a-kārpaṇya) *n.* **A** absence of being niggardly or miserly, non-niggardliness, liberality स्तोकादपि प्रदातव्यमदीनेनान्तरात्मना । अहन्यहनि यत्किंचिदकार्पण्यं तदुच्यते BṛhaspaSm. 299. 499; = BhaviP. 10A. 10 (i. 2. 163); अकार्पण्येनान्नव्यञ्जनदानम् ManuBh. i. 317. 7 (*on* 3. 245) सृष्टि: उत्सृष्टिरुत्सर्गस्त्याग इत्यनर्थान्तरमकार्पण्येनात्र व्यञ्जनादिदानमिति यावत् CaturCin. i (3). 1172. 20; सृष्टिरकार्पण्येनान्नादिविसर्ग: ManvaMu. 136. 28 (*on* 3. 255); अकार्पण्यं संविभागशीलत्वम् BālamBha. ii. 7. 19 (*on* 2. 4); **B i** absence of meanness or wretchedness or smallmindedness (as one of the eight virtues) अकार्पण्यमसंरम्भ: संतोष: श्रद्धधानता । एतानि यस्य राजेन्द्र स दान्त: पुरुष: स्मृत: MahāBhā. 5. App. 3. 17; xii. 154. 16; xiv. 38. 2; GautDS. i. 8. 24; अकार्पण्यमस्पृहत्वं सर्वसाधारणानि तु BṛhaspaSm. 297. 489; आनृशंस्यमकार्पण्यं संतोषश्चाष्टमो गुण: MārkP. 28. 32; मैत्र्यस्पृहा तथा तद्वदकार्पण्यं नरेश्वर । अनसूया च सामान्यवर्णानां कथिता गुणा: ViṣṇuP. iii. 8. 37; दया सर्वभूतेषु क्षान्तिरनसूया शौचमनायासो मङ्गलमकार्पण्यमस्पृहेति गुणाष्टकम् S'vetāUBh. 83. 1 (*on* 1. 4); क्षमा धृतिरकार्पण्यं दमो ज्ञानप्रकाशनम् SarvaSiSaṁ. 9. 17; 11. 13; गुणाश्चाष्टाथ तान् शृणु ।···अकार्पण्यं चास्पृहा च AgniP. 32. 11; 166. 17; 242. 9; अकार्पण्यम्...धर्मोऽयं मानव: स्मृत: VāmaP. 11. 23; 14. 1; अकार्पण्यमपारुष्यं संतोष: श्रद्धधानता ।···सद्भिरेष दम: प्रोक्त: PadmP. v. 19. 330; सहिष्णुता सुदु:खेषु अकार्पण्यममूर्खता । एवमादिगुणा विप्र शान्तित्वेन प्रकीर्तिता: BṛDharmaP. i. 2. 10; ii. 1. 20; तद्वदकार्पण्यम्···। अनसूया च सामान्या वर्णानां कथिता गुणा: BrahmP. 222. 17; अकार्पण्यं तथा शौचम्···(य एतेऽष्टगुणास्तात) BhaviP. 9B. 24 (i. 2. 155); शौचमनायासो मङ्गलमकार्पण्यमस्पृहेत्यष्टाभिरात्मगुणैर्युक्ता: (पितृयानेन···दिवं यान्ति) Aparā. 1017. 1 (*on* 3. 185); सर्वावस्थास्वकार्पण्यमदर्पे: सति कारणे । उपकार: सपत्नेऽपि महापुरुषलक्षणम् SūktiRa. 168. 14; अष्टगुणाश्च ···अकार्पण्यमस्पृहेति Subodhi. 3. 19 (*on* 2. 4); **B ii** absence of poverty of spirit व्यवहारेऽप्यकार्पण्यं शोकाद्यवशवर्तिता BhaktiRaSi. i. 2. 24; नित्याविद्यासु भक्तानां लक्षणं शृणु सुन्दरि । ··· अकार्पण्यम् TantrRā. 30. 84; *adj.* **i** not poor, not wretched यदेतत् स्वाच्छन्द्यं विहरणमकार्पण्यमशनम्··· न जाने कस्यैषा परिणतिरुदारस्य तपस: S'atTrayī. 308 = SubhāRaK. 48. 1; **ii** wherein there is no narrowness or limitedness (said of Brahman) अतो वक्ष्याम्यकार्पण्यमजाति समतां गतम् । यथा न जायते किंचिज्जायमानं समन्तत: GauḍKā. 3. 2. (S'aṅ. अकार्पण्यमकृपणभावमजं ब्रह्म) तद्धि कार्पण्यास्पदं-यत्रान्योऽन्यत्पश्यत्यन्यच्छृणोत्यन्यद्विजानाति तदल्पं-मर्त्यमसत्-वाचारम्भणं विकारो नामधेयं इत्यादिश्रुतिभि: । तद्विपरीतं सबाह्याभ्यन्तरमजमकार्पण्यं भूमाख्यं ब्रह्म)

अकार्पण्यम् (a-kārpaṇyam) *adv.* without stinginess or miserly attitude एवमकार्पण्यमिच्छया भोजितं सैन्यम् NalaCam. 7. 12(13)

अकार्पण्यसहिष्णुत्व (akārpaṇyasahiṣṇu-tva) *n.* non-endurance of meekness अकार्पण्यसहिष्णुत्वं कथितं मानशालिता RasāSu. 12. 11 (1. 69)

अकार्पास (a-kārpāsa) *adj.* not made of cotton श्लक्ष्णं वस्त्रमकार्पासमाविकं मृदु चाजिनम् MahāBhā. ii. 47. 23.

अकार्पित (akārpita) *m.* one of the thousand names of S'iva, one who has dedicated himself to suffering (for the sake of others) अकार्पित: ···एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव गिरिजापतिम् SaurP. 41. 127.

अकार्मकृत्य (akārma-kṛtya) *n.* misdeed, an improper act शूद्रे मे स्तेयम् । वैश्ये मेऽकार्मकृत्यं (? काम°) राजन्यबन्धुनि मेऽज्ञानम् BaudhS'S. i. 40. 3 [VIśvA. अकार्यकृत्य]

अकार्मुक (a-kārmuka) *adj.* not having a bow (in the hand) अकार्मुकं काममिवात्तवेणुम् ।···गोप्यस्तदात्मान इवान्वभूवन् Yādavā. 8. 66.

अकार्य (a-kārya) *adj.* [*f.* -ā] **A** not to be done or performed **B** that which cannot be or should not be performed, impracticable, improper **C** that which is not a product or an effect, not to be produced or accomplished **D** other than that which is to be performed or done or made **E** having no work, purposeless **A** not to be done or performed न्यस्तमार्त्विज्यमकार्यम् ĀśvaGS. i. 23. 13; किं दुर्मर्षं तितिक्षूणां किमकार्यमसाधुभि: MahāBhā. ii. 225*. (3); यस्य च दानमकार्यं तच्च न देयम् S'ābBh. 1494. 9 (*on* vi. 7. 4); यदकार्यमकार्यमेव तन्न बुधस्तत्र मतिं प्रयोजयेत् Tantrākhyā. 52. 13; PañcT. 1. 171 (177. 6); किं कार्यं किमकार्यं वा किं वाच्यं किं न नोच्यते ViṣṇuP. vi. 5. 22; NyāyVār. 130. 13 (*on* i. 1. 35); यदा तु चोदनागम्य: कार्याकार्यानपेक्षया । धर्म: प्रीतिनिमित्तं स्यात्तदा श्येनेऽपि धर्मता S'lokaVār. 2. 271 (126. 10); उत्पद्यते हि सावस्था देशकालबलं प्रति । यस्यां कार्यमकार्यं स्यात् कर्म कार्यं विवर्जितम् SiddhYo. 1. 23; BrahmP. 233. 22; अकार्यमित्यकार्याणि कुर्यात् कार्यवशेन य: । विचिकित्सुर्ध्रुवं राम पश्चादपि निवर्तते ViṣṇuDh. P. ii. 51. 8; किं च यदि रजतार्थी शुक्तिरुपादानं कार्यतयावगच्छेत् ततोऽकार्यस्य कार्यतया भानाद् विपरीतख्यात्यापत्ति: S'āstrDī. 59. 7 (*on* i. 1. 5); न विद्य: कार्यमकार्यं वा NyāyRaMā. 42. 7; 48. 16; तस्मात् कुरुष्व सत्कारं भ्रातुर्निजकुलोचितम् । अकार्यमपि ते कार्यं सुहृदो वचनं मम RāmāMañ. 394. 16; (पक्षिचारेण विज्ञेयम्···) लाभालाभागमापायकार्याकार्यं शुभाशुभम् ĪśānS'iPa. i.

52. 57; Kāvyānu.(He.) 406. 16; S'ārṅgaPa. 2657; कौपीनं पापं तद्धि लोकनिन्द्यत्वादकार्यं कूपप्रवेशमर्हति Prasā. i. 868. 13; SāstraDīPra. 217. 15 (*on* i. 1. 5); **B** that which cannot be or should not be done or performed, impracticable, improper नाकार्यमस्ति क्रुद्धस्य नावाच्यं विद्यते तथा MahāBhā. iii. 30. 5; iii. 30. 18 (v. l.); कार्यं वा यदि वाकार्यं येन पुत्रशतं भवेत्। कृतमेव हि तद्विद्धि MahāBhā. iii. 127. 18; v. 178. 24; न ह्यसाध्यमकार्यं वा विद्यते मम MahāBhā. vii. 102. 30; vii. 121. 29; कार्याकार्ये (v. l. for कालकार्ये) न जानीषे कालपक्वोऽस्यसंशयम् MahāBhā. viii. 27. 24; viii. 49. 15; xii. 37. 5; xii. 57. 7; xii. 59. 19; xii. 63. 1; भवान्···वचनं यदिहोक्तवान्। अकार्यं कार्यसंकाशम् Rāmā. ii. 101. 2; कालपाशपरिक्षिप्ता भवन्ति पुरुषा हि ये कार्याकार्यं न जानन्ति ते निरस्तषडिन्द्रियाः Rāmā. iii. 29. 15; न तेऽस्त्यकार्यं मतिपूर्वमन्त्रणे Rāmā. v. 46. 5; vi. 51. 13; न तु मे रामदुष्टत्वधर्मकार्यं भुवि विद्यते Rāmā. vi. 1690*; अकार्याणां च करणैः कार्याणां च प्रणाशनैः।··· प्रकृतीनां क्षयो लोभो वैराग्यं चोपजायते ArthS'ā. ii. 263. 8(7. 5); मज्जमानमकार्येषु पुरुषं विषयेषु वै। निवारयति यो राजन् स मित्रं रिपुरन्यथा Abhiṣe. 6. 22; तदारूढेषु वीरेषु कार्याकार्यं न विद्यते KulārT. 8. 57; CāṇaNīDa. 1. 2; धर्मायैतदधर्माय सदेतन्न सदित्यपि।···कार्यमेतदकार्यं च नैतदेवं स्फुटं त्विदम् ViṣṇuP. iii. 18. 10; MatsyaP. 108. 13; VitVṛ. 15; बुद्धिजीवनैरमात्यैः सह कार्यमकार्यं च निरूपयेत् Bārhas. 6. 5; अयि साहसकारिणि किमिदमकार्यं क्रियते Ratnā. 3. 15(30); VāsaDa. 272. 5; कार्याकार्याण्ययमविकलान्यागमेनैव पश्यन्। वश्यामुर्वीं वहति नृपः Kavyāda. 3. 153; Gītā-Bh.(S'aṅ.) 514. 15 (*on* 18. 30); संसारदर्शनाभ्यासात्तन्मुक्तिं ये प्रचक्षते। नाकार्यं विद्यते तेषां वैश्वानरवराश्रयात् BṛĀraUBhVā. i. 4. 700; योऽकार्यं कार्यवच्छास्ति स किंमन्त्री नृपेच्छया Hitopa. 3. 101; NītiVā. 8. 24; 10. 52; VarāP. 125. 85; किमकार्यं कदर्याणां दुस्त्यजं किं धृतात्मनाम् BhāgP. x. 1. 58; Sara-Kaṇṭhā. 121. 12; राघवार्थं ममाकार्यं लोके किञ्चिन्न विद्यते RāmāMañ. 379. 22; असाध्यं यदुपायेन तदकार्यं परित्यजेत् KathāSaSāg. xii. 35. 121; AlaṅkāSa. 139. 8; गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः। उत्पथप्रतिपन्नस्य दण्डो भवति शासनम् Pañcā. 38. 23; SūktiRa. 59. 4; S'aṅkaDigVi. 10. 98; MahNirvāT. 11. 112; यत्साहसमसत्यं च यदकार्यं यदक्रमम्। स्त्रियस्तदेव कुर्वन्ति VetāPañ.(S'i.) 28. 10; अकार्यं यदि वा कार्यं यन्मे रोचिष्यतेतमाम्। करिष्ये तदहं स्वैरं चिन्तयात्र कृतं तव HammīMaKā. 4. 99; VīraMi.(Rājanīti.) 468. 25; PāñcaRā.(Nā.) i. 10. 20; ParamāKā. 27. 73; 30. 7; अकार्यशतमपि अकार्यदुष्प्रतिग्रहाद्यानन्त्यमपि Bālam-Bha. ii. 286. 24 (2. 175); RasSa. 124. 5; **C** that which is not a product or an effect, not to be produced or accomplished अन्तर्बहिश्च कार्यद्रव्यस्य कारणान्तरवचनादकार्ये तदभावः NyāySū. iv. 2. 20; यदकार्यं तद्वृत्ति NyāyVār. 71. 11 (*on* i. 1. 11); तस्माद्यथैवाकार्यं स्फटिकरूपमुपधानावकर्षणमपेक्षते तथात्मरूपमपि BrahmSi. 37. 9; अकार्यापि सती प्रमाणशक्तिरप्रमाणशक्तिवत् कार्ये परिज्ञानमपेक्षत इति TātpṬ.(U.) 50. 2 (*on* 2. 47); 49. 17 (*on* 2. 47); कर्मस्वात्मा स्वतन्त्रश्चेत् निवृत्तौ च तथेष्यताम्। अदेहत्वे फलेऽकार्ये ज्ञाते कुर्यात् कथं क्रियाः UpadeSā. 242. 2; इदं तु सर्वकारणत्वादकार्यम्, अकार्यत्वान्नित्यम्; न तस्य कारणमस्ति यस्मिन् प्रलीयेत KāṭhUBh. 147. 6 (*on* 3. 15); न तु अकार्ये नित्ये अव्याकृतधर्मिणि···कर्मणो व्यापारोऽस्ति BṛĀraUBh. 386. 5 (*on* iii. 3. 1); कुर्वद्रूपमकार्यमिष्टमिति चेन्नित्यं जगज्जायताम् SaṁkṣeS'ā. 3. 224 (280. 9); अपेक्षाप्यत्र लिङ्गोक्तेः कार्यादौ नैव जायते। अकार्यश्चास्वभावश्च नालिङ्गं कृत्तिकोदयः BṛĀraU-BhVā. iv. 3. 759; i. 2. 37; i. 2. 130; तस्मात् प्रध्वंसप्रागभावौ ज्ञानस्य, भावौ कार्यौ चाभ्युपेयौ। यदि नाम तावभावौ अकार्यौ च, तथापि नानिर्वचनीयौ IṣṭaSi. 60. 7; 52. 6; TātpaṬ.(Vā.) 147. 2 (*on* i. 1. 4); आत्यन्तिकं त्वशरीरत्वम्···नित्यमकार्यमात्मज्ञानस्य फलम् Bhām. 85. 18 (*on* i. 1. 4); अकार्या कार्यजननी नित्यं प्रसवधर्मिणी KūrmaP. 110. 14 (1. 12); अकारणमकार्यः कूटस्थचैतन्यस्वरूपः पुरुषः NyāyKuA. i. 50. 1; न तावत् (साधनं) साध्यं प्रत्यकार्यमकारणं वा NyāyKuA. i. 170. 2; Kiraṇā. 8. 4; 99. 4; अकार्यानात्मनो रसादेरकारणानात्मभूतरूपाद्यनुमानस्य लोके बहुलमुपलब्धेः TārkiRa. 82. 8; 300. 10; नास्य पूर्वं कारणं विद्यत इत्यपूर्वम्। अकार्यमित्यर्थः (ब्रह्म) VedāntKa. 96. 23 (*on* i. 1. 4); तत्र च यदकर्तृकं तदकार्यमित्यत्र व्याप्तावकारणत्वमुपाधिः NyāyKu. 100. 16; 90. 13; स चायं संयोगो द्विधा कार्योऽकार्यश्चेति NyāySiA. 254. 2; TattvPrakā. 122A. 12 (*on* ii. 3.47); NyāySu.(Ja.) 284B. 8 (*on* ii. 1. 4); 338A. 8 (*on* ii. 2. 6); अकार्यमप्याकाशैकत्वम्···लिङ्गम् Upask. 147. 4 (*on* iii. 1. 10); 332. 15 (*on* vii. 2. 10); यदि च महदादिमध्ये किंचिदकार्यं स्वीक्रियते SāṁkhyaPraBh. 61. 21 (*on* 1. 132); SāhiSā. 5. 68; BhārBhāDī. vi. 40. 30; **D** other than that which is to be performed or done or made अकार्येऽप्यर्थे वेदः प्रमाणमिति वदन्तः Bṛha. 19. 8 (*on* i. 1. 1); BrahmSi. 153. 20; यागादिः, स च नो कार्यं स्वतः कार्यैकरूपतः। कार्यस्यैव न कार्यत्वमकार्ये कार्यतेष्यते BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 617; अकार्येऽपि हि मेर्वादावस्ति मेरुरिति श्रुतेः। सम्यग्धीर्जायते यद्वत्तथा तत्त्वमसीत्यतः BṛĀraUBhVā. i. 3. 81; S'āstrDī. 17. 24 (*on* i.1. 2); **E** having no work, purposeless कृतवसतिरयं कपिः कुमार्यामवनिमनार्यजनां न यात्यकार्यः RāmC. 6. 33.

अकार्य (a-kārya) *n.* **A** improper, unworthy, bad, sinful or criminal act or deed **B** absence of grammatical operation **C** absence of activity **D** that which is not a product or an effect **E** act without any purpose **F** an evil-doer **A** improper, unworthy, bad, sinful, or criminal act or deed यान्यकार्याणि कृतानि तामिः पवते JaimiGS. 2. 8 (33. 8); शालीनकौपीने अधृष्टाकार्ययोः P. v. 2. 20; KāśiVṛ. *on* P. v. 2. 20; अपेयं पीत्वाभक्ष्यं भक्षयित्वाकार्यं कृत्वाधमर्षणेनापः पीत्वा शुध्येत् AtriSm. 7. 14; न मया स्त्रीणां वचनादिदमकार्यं कार्यम् MahāBhā. i. 3. 90; (तक्षकः) अकार्यं कृतवान् पापो योऽदशत् पितरं तव MahāBhā. i. 3. 188; iii. 197. 6; iv. 13. 15; iv. 64. 5; v. 12. 17; v. 33. 93 (v. l.); v. 37. 4; v. 91. 11; ix. 367*. 6; xii. 32. 10; अकार्याण्यपि वक्ष्यामि यानि तानि निबोध मे। लोकवेदविरुद्धानि तान्येकाग्रमनाः शृणु MahāBhā. xii. 35. 9; xii. 89. 18; xii. 128. 37; xii. 152. 10; कथमात्मसुतान् हित्वा त्रायसेऽन्यसुतं विभो। अकार्यमिव पश्यामः श्वमांसमिव भोजने Rāmā. i. 61. 13; अकार्यं न मया कार्यमेकपत्न्या विगर्हितम् Rāmā. v. 19. 4; vi. 1543*; मदादकार्यं कुरुते न कार्यं येन क्षतो दुर्गतिमभ्युपैति BuddhaC. 11. 21; वैश्योऽजीवन् स्वधर्मेण शूद्रवृत्त्यापि वर्तयेत्। अनाचरन्नकार्याणि निवर्तेत च शक्तिमान् ManuSm. 10. 98; 11. 96; यस्याः शक्रसमो भर्ता मया पुत्रवती च या। फले कस्मिन् स्पृहा तस्या येनाकार्यं करिष्यति Prati. 1. 13; MadhyaVyā. 1. 9; BālC. 1. 28; अकार्यदुर्ग्रहग्रस्तः [v. l. for स एव निहतः शेते] कीलोत्पाटीव वानरः PañcT. 1. 6; 1. 81 (90. 9); 1. 170 (177. 4); Tantrākhya. 24. 9; 52. 12; 52. 13; अनाचारः सदाचारस्त्वकार्यं कार्यमुत्तमम्। असत्यमपि सत्यं स्यात् कौलिकानां कुलेश्वरि KulārT. 9. 56; (अहं) गणिकामदनिकार्थमकार्यमनुतिष्ठामि Mṛcch. 3. 19(197); 4. 9(143); 8. 22(307); 8. 39(522); v. l. in 8. 41(540); किमिदमकार्यं भवत्या कृतम् ViṣṇuP. iv. 7. 25; अकार्यं कारितो येन बलादहमचिन्तितम् MārkP. 3. 76; 113. 13; CāndraVyā. iv. 1. 82; चाणक्यहतकेनेदमकार्यमनुष्ठितम् MudrāRā. 5. 5(42); VitVṛ. 28; ते कथमिव बाहुशालिनो मनसापि विमलयशोबान्धवा ध्यायेयुरकार्यम् HarṣaC. 260. 1; AvantiKa. 47. 11; DaśKuC. 28. 12; 73. 17; प्रवर्तते यदाकार्ये जनो ननु तदैव सः। मृतः PadmP.(Ra.) 77. 49; UttaRāC. 3. 27(4); अप्रागल्भ्यं व्यसनं, धैर्यमकार्ये, विवेक उपघातः KuṭṭaMa. 380; PraśnoRaMāli. 2; अकार्यात् सुतं वारयति JaineVyā. 37. 25 (*on* i. 2. 110); क्षुधितस्याकार्ये प्रवर्तनादुदरं वैरिकार्ये प्रवर्तेत इति TantrVā. 157. 17 (*on* i. 3. 9); 137. 7 (*on* i. 3. 7); सज्जमानो ह्यकार्येषु विषयान्धीकृतेक्षणः। आवहत्युग्रभयदां स्वयमेवापदं नृपः NītiSā. 1. 41; 1. 63; 4. 39; 5. 51; तेनोक्तं युष्मदादिष्टमकार्यमपि मादृशः। न विकल्पयितुं शक्तः किं पुनर्न्याय्यमीदृशम् BṛKathāSloSaṁ. 21. 71; ततो दण्डमहत्त्वात् महदेतदकार्यमनुमीयते Manu-Bh. i. 196. 2 (*on* 2. 241); i. 72. 14 (*on* 2. 11); i. 183. 25 (*on* 2. 206); ii. 160. 14 (*on* 8. 179); ii. 213. 8 (*on* 8. 338); ii. 273. 1 (*on* 9. 110); ii. 359. 4 (*on* 10. 98); ii. 383. 17 (*on* 11. 46); BṛKathāK. 45. 12; 57. 173; यच्चास्य नायकस्य मर्माण्यकार्याणि···विचार्य JayaMa. 71. 9 (*on* 1. 5); यन्मया चिन्तितं दुष्टम्···। अकार्यं(?र्यं) महदत्युग्रं तच्छमनय केशव AgniP. 172. 10; रक्तो मूढश्च लोकोऽयमकार्ये संप्रवर्तते PadmP. ii. 66. 99; ii. 66. 197; v. 32. 52; नरः करोत्यकार्याणि परार्थे लोभमोहितः BrahmP. 217. 10; 218. 10; BṛDharmaP. i. 2. 8; TattvVai. 116. 12 (*on* 2. 52); अकार्ये भ्रमते नित्यम्···स दुष्टः सप्तधा स्मृतः BhaviP. 323A. 22 (ii. (1.) 5. 53); विनिवृत्तिरकार्येभ्यो धर्मोऽयं गृहिणां कृतः SamarāSū. i. 7. 21; RāmāCam. 2. 28(2); अकार्यसुहृदित्यनेन···एवमकार्ये यः सुहृत्सोऽप्युच्यते SaraKaṇṭhā. 12. 22; KāvyaPra. 292. 7; क्वाकार्यं शशलक्ष्मणः क्व च कुलम् Sara-Kaṇṭhā. 127. 16; KāvyaPra. 126. 2; 447. 3; AlaṅkāSa. 192. 2; SūktiMu. 43. 30; Ekāva. 3. 1 (270); SāhiDa. 204. 5; Subhāṣi. 1343; AlaṅkāS'e. 2. 3 (15); Kuval. 171 (65); सर्वथा दुःखभाजनम्। अकार्यदुर्ग्रहग्रस्तः BṛKathāMañ. 16. 268; स तु नाङ्गीचकारैव तदकार्यं कथंचन KathāSaSāg. viii. 6. 96; कार्यसे कथमकार्यमीदृशं वत्स दुर्नयपताकया श्रिया VikraDeC. 14. 19; अस्वस्थेन हि चित्तेनाकार्यं क्रियते Pradī. i. 105B (*on* i. 1. 0. 2); अकार्येषु यदा सक्तः प्राणद्रव्यापहारिषु MālinīT. 18. 71; Kāvyānu.(He.) 219. 20; RājTa.(Ka.) 4. 383; 8. 3066; PraśnoRaMā. 3; 17; नितम्बिन्यः पतिम्···। आरोपयन्त्यकार्येऽपि दुर्वृत्ताः प्राणसंशये YogS'ā. 2. 85; TriṣaS'aPuC. iv. 5. 235; न च महद्भिरकार्यं कृतमित्यनेनापि कर्तव्यमित्यत्र प्रमाणमस्ति SmṛtiCan. i. 195. 20; अकार्याण्युच्छिष्टभोजनादीनि SmṛtiCan. ii. 474. 1; तव सूनुरहं मातर्हतो वाणिज्यकारकैः। हा अकार्यमिदं वृत्तं चण्डालैरपि वर्जितम् MalliC. 7. 578; PārśvC. 6. 588; अकार्यं किमिदं हा धिग् जनन्या विहितं भवेत् SamarāSaṁ. 3. 330; भद्र दुष्टस्त्वयाकार्यबीजद्रुकुसुमोद्गमः SamarāSaṁ. 9. 593; ह्रीरकार्यान्निवर्तकं ज्ञानम् ManvaVi. 750. 15 (*on* 6. 92); 34. 4 (*on* 1. 26); 1327. 18 (*on* 10. 98); अकार्यकरणाद्भीतः कार्याणां च विवर्जनात्। अकाले मन्त्रभेदाच्च येन माद्येन्न तत्पिबेत् SūktiRa. 55. 1; 163. 147; आचर्याप्यकार्यं प्रायश्चित्तं ग्राह्यम् PrabaK. 78. 10; RājNīRa. 49. 4; AdhyāRā. iv. 8. 37; रे पाप किमकार्यम-

कार्षी: PurāPraSaṁ. 13.19; PālaGoKa. 38; NītiMañ. 47; ManvaMu. 275.3 (*on* 7.154); लोकस्तथाप्यकार्यं कुरुते Subhāṣi. 521; 1697; नवीनसंगमाकार्यस्तवावज्ञादिना कृता। अधृष्टता भवेद्व्रीडा BhaktiRaSi. ii. 4.47; UjjvaNīMa. 365.6; अकार्यं सहसा कृत्वा पश्चात्तापोऽनवस्थिति: SāhiSā. 3.24; S'ukrNī. 3.76; अकार्यगुह्ये कौपीनम् AmaK. 2578; AnekāSa. 401; AbhidhāRaMā. 5.44; Vaija. 251.13; AnekāSaṁ. 3.361; ViśvaPra. 93.99; NānārthāSaṁ. ii. 35.27; MediK. 91.54; ViśvaLoK. 194.55; S'abdaRaSaK. 192.16; DharK. 1437; रसे कटु: कट्वकार्ये त्रिषु मत्सरतीक्ष्णयो: AmaK. 2405; AnekāSa. 333; Vaija. 228.4; Liṅgānu.(He.) 68.8; AnekāSaṁ. 2.81; ViśvaPra. 36.11; NānārthSaṁ. 24.19; AnekāK. 160; NānārthāSaṁ. i. 57.166; MediK. 35.5; NānārthaMa. 468; S'abdaRaSaK. 83.13; DharK. 509; व्यलीकमप्रियाकार्यवैलक्ष्येष्वथ पीडने AnekāSa. 313; Vaija. 263.79; TrikāS'e. iii. 3.42; Liṅgānu.(He.) 110.4; AnekāSaṁ. 3.86; ViśvaPra. 11.112; NānārthSaṁ. 79.20; AnekāK. 33; NānārthāSaṁ. ii. 186.1593; NānārthaMa. 119; AnekāTi. 3.235; MediK. 13.54; ViśvaLoK. 28.160; KośaKaTa. 2.3590; S'abdaRaSaK. 27.2; DharK. 89; अकार्ये गुह्ये कौलीन्ये AnekāSaṁ. 3.362; कौलीनमाम्नातमथो अकार्ये KośaKaTa. 2.6433; केतनं स्यादकार्ये च NānārthāSaṁ. ii. 33.25; **B** absence of grammatical operation अकार्यं लोप: MahāBh. ii. 20.6 (*on* P. iii. 1.9); **C** absence of activity नाकार्ये न च कार्येऽपि मुखाङ्गनखवादनम् AṣṭāSaṁ. i. 12.10 (1.3); **D** that which is not a product or an effect अथ कुर्वद्भीष्टं तत्तत्कार्यं तर्हि भण्यताम्। अकार्यं कारकमिति सुप्तोन्मत्तप्रभाषितम् BṛĀraUBhVā. i. 4.326; कार्यव्यङ्ग्यं हि कारणानां सामर्थ्यं कार्य एव नाकार्ये TātpaṬ.(Vā.) 478.9 (*on* ii. 2.65); न चाकार्यं नाम किञ्चिद्बौद्धानां वस्त्वस्ति Kāśi. i. 86.6 (*on* 2.39); अकार्यं च कथमनित्यम् TārkiRa. 279.10; द्रव्यत्वे चालोक: कार्यमकार्यं वा TattvPrakā. 117B.3 (*on* ii. 3.26); **E** act without any purpose स्त्रीद्वेषी प्रियमांसकाननग: कुप्यत्यकार्ये चिरम् Bṛhajjā. 17.5; स्वामी स कायस्य न केवलं मे स्वामी स एको न तु जीवितेऽपि। कार्ये गत: कोपमथाप्यकार्ये गच्छानयैनं सखि किं विचारै: Rāvaṇā. 6.50; **F** doer of an improper act, evil-doer अकार्ये अकार्यं यस्य तस्मै अकार्यकर्त्रे BālamBha. ii. 288.3.

अकार्यक (akārya-ka) *adj.* not producing the effect, ineffective रूपेण तु विनिर्मुक्तं यदि स्याद्रूपकारणम्। अकार्यकं कारणं स्यान्नास्त्यकार्यं च कारणम् MūlaMāKā. 4.3.

अकार्यकर (a-kāryakara) *adj.* non-doer of an effect, ineffective, inefficacious, unproductive, useless, not serving any purpose एतदनुभवयुक्त्यनुप्रविष्टानां च तदकार्यकरम् ParāTri. 101.4; उभावप्यदातारावकार्यकरौ च (उभौ = कदर्य: निर्घृणश्च) JayaMa. 311.8 (*on* 6.1); 'सुवर्णपुष्पां पृथिवीं चिन्वन्ति पुरुषास्त्रय:। शूरश्च कृतविद्यश्च यश्च जानाति सेवितुम्'...अन्ये त्वकार्यकरा: Kāvyānu.(He.) 54.13; छिन्नाविद्याख्यमूलत्वेनाकार्यकरम् S'rutaPra. iA. 51.7 (*on* i. 1.1); भर्जितानि तु बीजानि सन्त्यकार्यकराणि च PañcDa. 7.164.

अकार्यकरण (akārya-karaṇa) *n.* committing of an improper act or offence or sin or mischief अकार्यकरणाच्चापि भृशं मे व्यथितं मन: MahāBhā. iii. 205.28; अकार्यकरणाद्भीत: कार्याणां च विवर्जनात् MahāBhā. v. 34.41; तत्पूर्वं ब्रह्म तत्सवितुर्वरेण्यमित्यभक्ष्यभक्षणादपेयपानादकार्यकरणादशेषतो मुच्यते AtriSm. 8.4; प्राणात्यये तु यत्र स्यादकार्यकरणं कृतम्। दण्डस्तस्य तु नैव स्यात् KātySm. 482; ह्री: अकार्यकरणे लज्जा SanatBh. 234.9 (*on* i. 1.43) = 251.8 (*on* 2.19); स्वशरीरबलेन बलवदाश्रयेण वा यदकार्यकरणं तत् साहसम् ManuBh. ii. 107.12 (*on* 8.72); निपात्य महादैत्यावकार्यकरणोद्यतौ SkandP. iv. 65.36 = S'ivaP. ii (5). 59.27; प्रेष्यवार्धुषिकाकार्यकरणोद्यतमानसा:।... ये द्विजा:। विनष्टास्ते तु विज्ञेया: BhaviP. 79B.18 (i. 40.36); दोषा अतत्प्रकृतेरपि भयादय: अकार्यकरणादयश्च AbhinBhā. i. 313.3 (*on* 6.48); पाणिग्रहणात् प्राक् पिता कन्यामकार्यकरणाद् रक्षेत् Mitā. 27.22 (*on* 1.85); अकार्यकरणज्ञानगुरुव्यतिक्रमप्रतिज्ञाभङ्गादेश्चेत:संकोचो व्रीडा Kāvyānu.(He.) 105.19; BhāvPra.(S'ā.) 19.3(1); अथ व्रीडा अकार्यकरणावज्ञास्तुतिनूतनसंगमै: RasāSu. 123.2 (2.64); 123.7 (2.66); *adj.* committing improper acts or offences [तस्य] युवान: संमता दुष्टा अकार्यकरणास्तथा PadmP. iv. 107.6.

अकार्यकरण (a-kāryakaraṇa) *adj.* devoid of body and sense-organs न केवलस्याकार्यकरणस्य पुरुषस्योपलब्धिमात्रस्य सर्वज्ञत्वं किंचिज्ज्ञत्वं वा कल्पयितुं शक्यम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 35.14 (*on* i. 1.5); यत् त्वकार्यकरणस्य परमात्मनो यमयितृत्वं नोपपद्यत इति...नैष दोष:। यान् नियच्छति तत्कार्यकरणैरेव तस्य कार्यकरणवत्त्वोत्पत्ते: BrahmSūBh.(S'aṅ.) 120.6 (*on* i. 2.18); अकार्यकरणोऽप्यात्मा बुद्धिप्राणादिहेतुग: BṛĀraUBhVā. iv. 3.406.

अकार्यकरण (a-kāryakaraṇa) *n.* not being cause and effect अकार्यकरणप्रायहेतूनां च प्रदर्शित:। भदन्तकलहेऽस्मामिरुदाहरणविस्तर: NyāyMañ. i. 119.26.

अकार्यकरणत्व (akāryakaraṇa-tva) *n.* the state of being devoid of the body and sense-organs न तु परमात्मा प्रतीयते, अकार्यकरणत्वादित्येवं प्राप्ते इदमुच्यते BrahmSūBh. (S'aṅ.) 119.12 (*on* i. 2.18); ननु प्रागुत्पत्तेरकार्यकरणत्वात् कथमीक्षितवान् AitUBh. 250.16 (*on* 1.1); शरीराभावे च करणानुपपत्ति:, आश्रयाभावात्, ततश्च विज्ञानानुपपत्ति:, अकार्यकरणत्वात् BṛĀraUBh. 489.2 (*on* iii. 9.27)

अकार्यकरणात्मक (akāryakaraṇātmaka) *adj.* [*f.* -ikā] of the nature of (i. e. arising from) committing improper acts व्रीडा नाम अकार्यकरणात्मिका NāṭyaS'ā. 7.87 (1)

अकार्यकरत्व (akāryakara-tva) *n.* not being productive of an effect, non-efficacy, inefficiency वृत्त्यादीनामत्रत्येष्वद्यतनजनेष्वकार्यकरत्वं सूचितम् S'rutaPra. i(A). 9.16 (*on* i. 1.1); तेषामवयवानां विजातीयावयवप्राचुर्यादकार्यकरत्वम् S'rutaPra. i(B). 33.5 (*on* i. 1.1); i(B). 28.14 (*on* i. 1.1); जीवेऽपि तदभावेन (=तात्त्विकाविद्याभावेन) जीवब्रह्मणो: सावद्यत्वनिरवद्यत्वव्यवस्थाश्रुतिविरोध इति चेन्न, अवद्यस्य चिति कार्यकारित्वाभावेन कार्यकरत्वाकार्यकरत्वाभ्यामेव सावद्यत्वनिरवद्यत्वव्यवस्थोपपत्ते: AdvaiSi. 577.22.

अकार्यकर्तृ (a-kāryakartṛ) *adj.* [agent noun] an evil-doer, a wrong-doer, one committing an improper act or crime अकार्ये अकार्यं यस्य तस्मै अकार्यकर्त्रेऽविज्ञानात् यद् दत्तं स्यादित्यर्थस्तदाह। यज्ञमिति BālamBha. ii. 288.3 (*on* 2.176); अकार्यकर्ता मन्त्राणां कार्याणां भेदकस्तथा...स्वभावदुष्टानेतान् हि ज्ञात्वा राष्ट्राद् विवासयेत् S'ukrNī. 4(1). 99.

अकार्यकलुष (akārya-kaluṣa) *adj.* [*f.* -ā] befouled with misdeeds or crimes तदार्य कलुषा [v. l. अकार्यकलुषा] बुद्धिर्जायते शस्त्रसेवनात् Rāmā. iii. 8.24.

अकार्यकारक (akārya-kāraka) *adj.* [*f.* -ikā] productive of evil or calamity सकलत्रमपेक्ष्य सत्कुलं किल कैकेयमकार्यकारिका। ननु वेत्यनिरूप्य कैतवं मतिमक्षैकजयेऽकरोत् प्रभु: RāghPāṇ(Dha.) 4.35 (comm. ननु अहो का इयमेकासाधारणा अकार्यकारिका अकार्यजनिका इति कैतवं द्यूतव्यवहारं अनिरूप्य)

अकार्यकारण (a-kāryakāraṇa) *n.* neither effect nor cause द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषाणां कार्यकारणभूतानामकार्यकारणभूतानां वा...समवायाख्य: संबन्ध: PadārthaSam. 324.21; अकार्यकारणभूताश्च परस्परप्रत्यासत्त्युपग्रहेण न वर्तन्त इति NyāyVār. 210.21 (*on* ii. 1.28); 210.20 (*on* ii. 1.28); 350.13 (*on* iii. 1.1); या तर्ह्यकार्यकारणभूतेनान्येन रसादिना रूपादिगति:, सा कथम् PramāVāSvopVṛ. 5.3; केचिदाहु:-कार्यकारणयोरेवानुमानम्...तत् त्वयुक्तम्, (अ)कार्यकारणभूतानामपि कृत्तिकादीनामचिरोद्गतरोहिण्यादिप्रतिपत्तिहेतुत्वदर्शनात् TantrVā. 44.4 (*on* i. 2.26); 547.1 (*on* ii. 2.25); नन्वेष स्वभावानामनु(? ननु)योगो भिन्नानामकार्यभूतानामपि स्वभावप्रतिबन्धे तुल्य एव TātpaṬ. (Vā.) 166.7 (*on* i. 1.5); कथमिदानीमकार्यकारणभूतेषु व्याप्ति: सेत्स्यति Kāśi. iii. 13.11 (*on* 5.12); *adj.* having neither cause nor effect अकार्यकारणस्त्वात्मा BṛĀraUBhVā. ii. 4.347; ii. 4.422; (ब्रह्म) अकार्यकारणं साक्षादित्यादिगुणलक्षणम् BṛĀraUBhVā. iii. 8.123; अकार्यकारणं प्रत्यग्ज्योति: BṛĀraUBhVā. iv. 4.10; iv. 4.447; अकार्यकारणे व्याप्ति: कथं स्यात् प्रत्यगात्मनि BṛAraUBhVā. iv. 4.689.

अकार्यकारणता (akāryakāraṇa-tā) *f.* the state of being neither the cause nor the effect, (a-kāryakāraṇatā) negation or absence of cause-and-effect relationship (पौर्वापर्यविनिर्मुक्तं कार्यकारणलक्षणम्) न च यौगपद्ये पौर्वापर्यम्, नतरां नियम इत्यकार्यकारणतेति Kāśi. ii. 156.24 (*on* 5.152-4.)

अकार्यकारणत्व (a-kāryakāraṇatva) *n.* **A** negation or absence of cause-and-effect relationship नन्वकार्यकारणत्वाद् गवाश्वयोरनियति: PrakaVi. 431.22; **B** (akāryakāraṇa-tva) the state of having neither the body nor the organs (अन्तर्यामी) न परमात्मा तस्याकार्यकारणत्वात् BrahmSūBh. (Bhā.) 44.7 (*on* i. 2.18)

अकार्यकारणद्रव्य (akāryakāraṇa-dravya) *n.* substance or element which is neither a cause nor an effect 'तत् त्वमसि' वाक्यमखण्डार्थनिष्ठम्। अकार्यकारणद्रव्यमात्रनिष्ठत्वे सति समानाधिकरणत्वात्। 'सोऽयं देवदत्त' इत्यादिवाक्यवत् PramāMā. 19.22 = AdvaiSi. 675.3; cf. NyāyMa. 269.4; 'तत्त्वमसि' इति सामानाधिकरण्यमेकद्रव्यनिष्ठम्, अकार्यकारणद्रव्याभिधायिसामानाधिकरण्यात PrakaVi. 1082.12; अका[र्य]कारणद्रव्यबोधकसमानाधिकरणनामद्वयत्वावच्छेदेन अखण्डार्थत्वमानुभविकमिति विवरणाद्युक्तत्वात् GuruCandr. i. 313.13; सामानाधिकरण्येन अकार्यकारणद्रव्यमात्रतात्पर्यकसमानविभक्तिकनानानामत्वेन LaCandr. 374.24.

अकार्यकारणद्रव्यत्व (akāryakāraṇadravya-tva) *n.* the state of being a substance or element which is neither a cause nor an effect भूम्याकाश-

योरकार्यकारणद्रव्यत्वात् समवायानर्हत्वम् PrakaVi. 512. 21.

अकार्यकारणनिष्ठ (akāryakāraṇa–niṣṭha) *adj.* existing in a thing which is neither a cause nor an effect नित्यगुणद्रव्ययोरकार्यकारणनिष्ठसामानाधिकरण्यस्य व्यभिचारित्वाद् द्रव्यनिवेशः LaCandr. 675. 38.

अकार्यकारणभाव (a–kāryakāraṇabhāva) *m.* absence or negation of cause and effect relationship न चास्मृतं प्रतिसंधातुं शक्नोति, अकार्यकारणभावेऽनुपपत्तेः NyāyVār. 68. 2 (*on* i. 1. 10); यस्त्वकार्यकारणभावेऽपि रसस्यार्थान्तरस्य रूपेणान्वयनिश्चयः स एकसामग्र्यधीनतया तस्य स्वकारणाव्यभिचारद्वारक एवेत्यदोषः HetuBiṬ. 49. 25; अस्ति हि देवदत्तयज्ञदत्तादिविज्ञानानां भिन्नकर्तृकत्वमकार्यकारणभावश्च TātpaṬ. (Vā.) 212. 3 (*on* i. 1. 10)

अकार्यकारणलिङ्गक (akāryakāraṇaliṅga–ka) *adj.* having neither an effect nor a cause as a middle term or probans अर्थक्रियेत्यादिना कार्यलिङ्गकं तद्गोचरेत्यादिना चाकार्यकारणलिङ्गकमनुमानत्रयं विजातीयसंवादरूपं दर्शितम् NyāyVārPari. 52. 4.

अकार्यकारणवस्तु (akāryakāraṇa–vastu) *n.* a substance or object which is neither a cause nor an effect सर्वप्रमाणविषयलङ्घिनोऽकार्यकारणवस्तुनः प्रतिपत्तिः स्याज्जन्मादिध्वंसवर्त्मना BṛĀraUBhVā. iv. 4. 1340.

अकार्यकारणात्मत्व (akāryakāraṇātma–tva) *n.* the state of being of the nature of what is neither an effect nor a cause स्वकार्यार्थानुगामित्वं भावनाज्ञानकर्मणाम् । अकार्यकारणात्मत्वात् कैवल्येऽनुगतिः कुतः BṛĀraUBhVā. ii. 4. 206.

अकार्यकारणात्मन् (akāryakāraṇātman) *adj.* of the nature of neither cause nor effect अकारकात्मना तस्थौ प्रत्यग्दृष्टिरसङ्गतः । अकार्यकारणात्मैतद् वास्तवं रूपमात्मनः BṛĀraUBhVā. iii. 4. 84.

अकार्यकारणानुमान (akāryakāraṇānumāna) *n.* inference not based on the cause and effect relation किं व्याप्तिपक्षधर्मतावदप्युपयोगे सत्येव लिङ्गमनुमापकमित्येतावत्यनुमानसामग्री, उत व्याप्तिपक्षधर्मतावत्त्वमात्रम् । नाद्यः । अकार्यकारणानुमानोच्छेदप्रसङ्गात् NyāySu. (Ja.) 162B. 11 (*on* i. 2. 2)

अकार्यकारिका (akārya–kārikā) *f.* an improper deed, an evil act, a wicked action सकलत्रमपेक्ष्य सत्कुलं किल कैकेयमकार्यकारिका । ननु वेत्यनिरूप्य कैतवं मतिमक्षैकजयेऽकरोत् प्रभुः RāghPāṇ. (Dha.) 4. 35 (comm. अकार्यकारिका अकार्यकारणा इति कैतवं कुटिलस्वभावं वा अनिरूप्य अविचार्य)

अकार्यकारिता (akāryakāri–tā) *f.* the state of being an evil-doer, the act of committing wrong मस्तकस्थायिनं मृत्युं यदि पश्येदयं जनः । आहारोऽपि न रोचेत किमुताकार्यकारिता SkandP. i(2). 1. 46 = SūktiRa. 37. 14; Subhaṣi. 3267; (यः सर्वं कषति…यश्च विधुं तुदति सदा शीर्षच्छेदं त्रयोऽपि तेऽर्हन्ति)…विधोश्च सकलजगदानन्दहेतुत्वात् कषणादिकर्तृष्वकार्यकारितयापराधातिरेकलक्षणमुत्कर्षमादधतां प्राधान्येन विवक्षा VyaktiVi. 52. 8 = Kāvyānu.(He.) 215. 20.

अकार्यकारित्व (akāryakāri–tva) *n.* ineffectiveness, non-efficacy स्वप्नदृक् पुरुषो मायया न स्पृश्यत इतीदमपि निरूपणीयम् । अस्पर्शो न तावदज्ञानस्य पुरुषानाश्रितत्वम्, आरोप्यग्राहिपुरुषाश्रयत्वात् तत्कल्पकाज्ञानस्य । नाप्यकार्यकारित्वम्, हस्तिशस्त्रादिकार्यकल्पकत्वात् S'rutaPra. ii. 225. 24 (*on* ii. 1. 12); तद् यावदुदाहरणत्वेन वाक्यविशेषानुपादाय विमर्शपूर्वकम्…न प्रपञ्च्यते तावदनुक्तप्रायमकार्यकारित्वात् (वाक्यस्य) NyāySu. (Ja.) 124A. 7 (*on* i. 1. 6)

अकार्यकारिन् (akārya–kārin) *adj.* [used as a noun] [*f.* –ṇī] an evil-doer, wrong-doer, one committing a misdeed अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनः… तस्मात् पापात् प्रमुच्यते TaiĀ. x. 1. 15(784. 1); न…ईक्षेत…अकार्यकारिणम् S'āṅkhāGS. iv. 11. 4; न…निरीक्षेत…अकार्यकारिणम् KausiGS. iii. 11. 36; क्षान्त्या शुध्यन्ति विद्वांसो दानेनाकार्यकारिणः ManuSm. 5. 107; अकार्यकारिणः पण्ढवधादिना दानापनेयपापकारिणः ManvaVi. 659. 17 (*on* 5. 107) [who neglects to do his duty PW.] = ViṣṇuSm. 22. 90; महापातकिनश्चैव शेषाश्चाकार्यकारिणः । तपसैव सुतप्तेन मुच्यन्ते किल्बिषात्ततः ManuSm. 11. 239; अकार्यकारिणां दानं वेगो नद्याश्च शुद्धिकृत् YājñaSm. 3. 32; साक्षादुपलभ्याप्यकार्यकारिणं न स्वयं किंचिद् ब्रूयात् (राजा) ManuBh. ii. 91. 25 (*on* 8. 43); ii. 322. 20 (*on* 9. 308); अकार्यकारिणः सर्वान् प्रायश्चित्तानि कारयेत् MatsyaP. 227. 33; अकार्यकारी चेत्येवं भूयो मालवटं गतः VāmaP. 17. 59; एवमकार्यकारिण्यादावपि क्रूरांशापहरणं कार्यम् SmṛtiCan. iv. 679. 19; MahNirvāT. 1. 64; धिक् त्वां पापीयांसमकार्यकारिणम् DaṇḍaVi. 20. 6; पापकारिणोऽन्यैरकार्यकारिभिरकार्यनिवृत्त्यर्थं दृश्येरन् ManvaMu. 416. 29 (*on* 9. 288–9); अकार्यकारिणां दानाच्छुद्धिः BālaKrī. ii. 16. 9 (*on* 3. 35); भवतो दुहितातीवाकार्यकारिणी VetāPañ. (Jam.) 38. 24.

अकार्यकारिन् (a–kāryakārin) *adj.* not producing any effect एकस्वभावरहितेष्वर्थेषु तमध्याहारो(ध्यारो)प्योत्पद्यमानां मिथ्याप्रतिभासत्वादकार्यकारिणमपि कार्यकारिणमिवाध्यवस्यन्ती … मिथ्याबुद्धिं श्रुतिर्जनयन्त्यपि । …न विसंवादिका PramāVāSvopVṛ. 37. 24.

अकार्यकुशल (a–kāryakuśala) *adj.* [*f.* –ā) incompetent, good-for-nothing वन्धुरे त्वमतिजीर्णा अकार्यकुशला च Hāsyārṇa. 2. 16.

अकार्यकृत् (akārya–kṛt) *adj.* **i** [used as a noun] an evil-doer, wrong-doer, one committing misdeed कूटसाक्ष्यकार्यकृत्…नरः । प्राणायामशतं कृत्वा… मुच्यते सर्वकिल्बिषैः AtriSm. 8. 11; दानस्याप्यकार्यकृच्छुद्धिरुक्ता ManuBh. i. 470. 17 (*on* 5. 106); मा भूद् युगे कलावेतद्देशे चाकार्यकृद्द्विजे…शापानुग्रहसामर्थ्यम् BhaviP. 80B. 23 (i. 41. 19); कदर्यस्त्रीजिताभार्यानार्याकार्यकृदातुरा नराः … अभोज्यान्नाः स्युः VedavyāSm. 3. 52; **ii** not producing an effect or action अतत्कारिविवेकेन प्रवृत्त्यर्थतया श्रुतिः । अकार्यकृति तत्कारितुल्यरूपावभासिनीम् । धियम् …अनर्थिकाम्…जनयन्त्यपि…न विसंवादिका मता PramāVār. 1. 112; अज्ञानकरणे तत्त्वमारोपितमकार्यकृत् NyāyKu. 13. 19.

अकार्यकृति (akārya–kṛti) *f.* (the committing of) an evil act कार्याकार्यकृतीनां स (= आत्मारामः) नैवाप्नोति शुभाशुभे GaṇeP. ii. 139. 18.

अकार्यकोप (akārya–kopa) *adj.* angry without any reason, short-tempered दशापतौ स्वल्पबले बुधे स्यात्…अकार्यकोपः TājiNī. 2 (6). 26 (280)

अकार्यक्षम (a–kāryakṣama) *adj.* incompetent, incapable of doing anything किम्…करोति हरिणी पुत्रैरकार्यक्षमैः SaduktiKa. 250. 24; अत्रेप्सितेत्युक्तिरकार्यक्षमपुत्रोत्पत्तौ पुनर्गमनार्था BālamBha. ii. 241. 5 (*on* 2. 136)

अकार्यगर्हण (akārya–garhaṇa) *n.* censure of misdeeds अकार्यगर्हणं केचिच्चक्रुरुत्तमबुद्धयः PadmP.(Ra.) 78. 41.

अकार्यचिन्तक (a–kāryacintaka) *m.* one who is not the manager of a business याज्ञवल्क्यस्त्वकार्यचिन्तकानामपि समूहहितवादिनां वचनं सर्वैस्समूहिभिः कार्यमित्याह SmṛtiCan. iv. 526. 19.

अकार्यचिन्ता (akārya–cintā) *f.* thought about (doing) a misdeed अकार्यचिन्तासमकालमेव प्रादुर्भवंश्चापधरः पुरस्तात् RaghuVa. 6. 39.

अकार्यज्ञ (a–kāryajña) *adj.* [*f.* –ā] **A** who does not know his duty or business मावमंस्था नमस्यन्तमकार्यज्ञे जगत्पतिम् Bhaṭṭi. 8. 81; अकार्यज्ञस्य शिक्षणमन्धस्य पुरतो नर्तनमिव NītiVā. 11. 41; अकृतज्ञमकार्यज्ञं दीर्घरोषमनार्जवम् । चतुरो विद्धि चण्डालान् S'ārṅgaPa. 703 = Subhāṣi. 2991; **B** preventing one from knowing one's duty सर्वथा धिगकार्यज्ञमैश्वर्यजनितं मदम् BṛKathāS'loSaṁ. 16. 64.

अकार्यज्ञता (akāryajña–tā) *f.* the state of not knowing one's duty or work, imprudence अहो मैथिलस्य नृपतेरकार्यज्ञता AnargharRā. 4. 9 (1)

अकार्यतम (akārya–tama) *adj.* [used as a noun] most improper न ह्यकार्यतमं किंचित्तव देवीह विद्यते Rāmā. ii. App. i. 14. 11.

अकार्यतर (akārya–tara) *adj.* [used as a noun] more improper, worse देहक्षपणमप्यकार्यमिदं त्वन्यदकार्यतरं यदन्येन पुरुषेण संप्रयोगः ManuBh. i. 493. 1 (*on* 5. 155)

अकार्यतस् (akārya–tas) *adv.* **1** due to not being an effect or product चेष्टा हि कारणदोषनिराकरणतया उपन्यस्ता; सुखादयस्तु भ्रूभङ्गनेत्रविलासादिगम्याः । कः पुनरनयोर्विशेषः । अनेनापि परस्यैव संविद् गम्यते । अकार्यत इति विशेषः Bṛha. 247. 8 (*on* i. 1. 5); **2** without any motive, playfully पांसुना क्रीडमानो यः कुर्याद् व्योम ह्यकार्यतः । स राजन् भवते राजा पर्वतेषु समन्ततः BhaviP. 241A. 18 (i. 162. 20); **3** through or by doing evil deed वरं स्वामिमनोदुःखं तन्नाशो न त्वकार्यतः Hitopa. 3. 101; धर्मश्च सत्यमायुश्च तुर्यांशेन कलौ युगे । अदनात्तदनाद्यस्य तुच्छमायुरकार्यतः BṛPārāSm. 1. 32.

अकार्यता (akārya–tā) *f.* **1** the state of not being (an act) fit to be done or performed, lack of feasibility अतः परं वदामः किं गतं कार्यमकार्यताम् PadmP.(Ra.) 46. 197; अकार्यता चात एव ईदृशानां शपथदानविक्रयादीनां वाचा क्रियमाणानामनुमीयते ManuBh. i. 276. 7 (*on* 3. 148); **2** the state of not being an effect or product नित्यत्वं सिद्धं समानासमानजातीयकारणाभावादकार्यतयापि सिध्यति Kiraṇā. 120. 9; वेदार्थस्य त्वकार्यतापि सिध्यत्येव S'āstrDīPra. 59. 14 (*on* i. 1. 2)

अकार्यताप्रतिपादन (akāryatā–pratipādana) *n.* exposition of the state of non-effect or non-product कस्मादकार्यताप्रतिपादने प्रयत्यते TātpaṬ. (U.) 50. 4 (*on* 2. 47)

अकार्यताप्रतीति (akāryatā–pratīti) *f.* knowledge of something as not to be done, knowledge of a thing which need not be performed ननु यथा शब्दात्कार्यावगतिः, तथा निष्फलत्वादनुमानेनाकार्यताप्रतीतिरपीति कथं प्रवृत्त्युपपत्तिः PrakaPañ. 445. 9.

अकार्यतावच्छेदक (a–kāryatāvacchedaka) *adj.* not delimiting the state of being an effect अकार्यतावच्छेदकप्रातीतिकत्वरूपेण कार्यस्यापत्यसंभवात् LaCandr. 447. 18.

अकार्यत्व (akārya–tva) *n.* **A** non-producible nature, the state of

not being a product, effect or creation सामान्यादीनां त्रयाणां स्वात्मसत्त्वम्… अकार्यत्वम्…नित्यत्वम्…चेति PadārthaSaṁ. 19. 2; 'तल्लक्षणोऽर्थो धर्मः' इति वचनं नोपपद्यते अकार्यत्वाद्धर्मस्य Bṛha. 34. 7 (*on* i. 1. 2); तथाश्रितं व्यक्तमनाश्रितमव्यक्तमकार्यत्वात् SāṁkhyaKāBh. 8. 3 (*on* 10); अकारणं तद्धकार्यत्वं स्वतःप्रामाण्ये TātpaṬ.(U.) 50. 2 (*on* 2. 47); नैवं ब्रह्मण आकाशवत्कालतोऽप्यन्तवत्त्वम्, अकार्यत्वात् TaiUBh. 236. 7 (*on* 2. 1); मोक्षस्य च अकार्यत्वात् मुमुक्षोः कर्मानर्थक्यम् GītāBh.(S'aṅ.) 78. 14 (*on* 3. 0); अकार्यत्वाद्वेदस्यैव प्रमाणता BṛKathāS'loSaṁ. 2. 13; अकार्यत्वात्त्वविद्यायास्त्वदुक्तं तुषकण्डनम् BṛĀraUBhVā. i. 4. 1220; IṣṭaSi. 72. 7; NyāyMañ. i. 157. 22; ii. 67. 18; अकार्यत्वाद्विनाशस्य प्रतिबन्धो न चापि ते S'ivDṛ. 6. 73; (explained as the nature of not depending on or not requiring a cause) अकार्यत्वं कारणानपेक्षस्वभावत्वम् NyāyKa. 19. 19; तस्य ब्रह्मस्वाभाव्येन नित्यत्वादकार्यत्वात् Bhām. 51. 2 (*on* i. 1. 1); 86. 1 (*on* i.1. 4); NyāyKuA. i. 109. 5; न चोच्चारणादन्यत्कारणं संभवतीत्यत्यकार्यत्वम् S'āstrDī. 147. 4 (*on* i. 1. 6); NyāyMa. 172. 2; तेषां त्वभावस्याकार्यत्वादस्त्येव विपक्षत्वम् NyāyRa. 770. 17 (22. 162); NyāyRaMā. 56. 24; 112. 16; 196. 9; तस्यैव (आदित्यस्य) …अकार्यत्वं च मधुविद्यायां प्रतीयते VedāntSā.(Rā.) 123. 5 (*on* i. 4. 10); (explained as the state of being beginningless) अकार्यत्वमनादित्वम् Kiraṇā. 30. 19; बाष्पादेरकार्यत्वान्नेति चेत् PramāMī. 43. 2 (*on* i. 2. 12); अकार्यत्वमुपाधिरित्युक्ते ViṣṇuTaNi. 3B. 9; प्रागभावस्याकार्यत्वात् NyāyKu. 163. 12; अकार्यत्वेऽपि तद्योगः पारवश्यात् SāṁkhyaPraSū. 3. 55; अकार्यत्वमुक्तं रसस्य Ekāva. 3. 1 (66); न च भेदप्रतीतेरकार्यत्वं वक्तुं शक्यम् S'atDū. 90. 28; प्रमात्वं जातिरन्यद्वा । जातित्वे बाधः । अकार्यत्वात् NyāySu.(Ja.) 80B. 6 (*on* i. 1. 1); 194B. 1 (*on* i. 4. 3); अकारणकाकार्यवचनाद् ब्रह्मधर्माणां चाकार्यत्वं बोधयति AṇuBh. 192. 7 (*on* iii. 2. 15); Nyāyāmṛ. 346A. 5; आत्मा तु स्थिरत्वादकार्यत्वाच्चामायिकः SāṁkhyaPraBh. 95. 4 (*on* 3. 26); S'ivārkaMaDī. i. 138. 4 (*on* i. 1. 3); SiddhāLeSaṁ. 116. 3; GuruCandr. i. 12. 8; GoviBh. 66. 2 (*on* i. 4. 8); S'āstrDīPra. 590. 9 (*on* i. 1. 6); **B** the state of being something which should not be done अकार्यत्वाच्च ततः पुनर्विशेषः स्यात् MīmāSū. vi. 7. 4; क्षिप्रनिश्चयः शीघ्रं कार्याकार्यत्वयोर्निश्चेता ManvaVi. 843. 7 (*on* 7. 179); अकार्यत्वाचापत्कल्पत्वम् BālaKrī. ii. 16. 18 (*on* 3. 35); **C** the state of what is not a purpose, inapplicability, non-employability अर्थे चाकार्यत्वात् MīmāSū. ix. 3. 1; औत्पत्तिके तु द्रव्यतो विकारः स्यादकार्यत्वात् MīmāSū. x. 2. 68; NyāyRaMā. 18. 17; **D** impossibility of being done or performed अकार्यत्वाच्च शब्दानामप्रयोगः प्रतीयेत MīmāSū. ix. 2. 10; अकार्यत्वाच्च नाम्नः MīmāSū. x. 3. 7; MānaMe. 153. 2.

अकार्यत्वप्रतीति (akāryatva–pratīti) *f.* understanding or ascertainment of the state of being a non-product (अजा प्रकृतिः) तन्नसिद्धेति पूर्वः पक्षः । 'अजामेकाम्' इत्यस्या अकार्यत्वप्रतीतेः VedāntDī. 67. 16 (*on* i. 4. 8)

अकार्यत्वप्रसङ्ग (akāryatva–prasaṅga) *m.* the contingency of non-producibility कार्यत्वाभिमतानामकार्यत्वप्रसङ्गापादनं कृतम् TattvSaṁPañ. 25. 20 (*on* 18); किं सूक्ष्मता नाम…अवयवापचयमात्रम्…न…अवशिष्टावयविनोऽकार्यत्वप्रसङ्गात् VivaPraSaṁ. 57. 19.

अकार्यत्वभ्रम (akāryatva–bhrama) *m.* misunderstanding (of something) as non-producible निरवयवत्वेनाकार्यत्वभ्रमादाकाशस्योत्पत्तिः संदिह्यते संभवति न वेति BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 123. 1 (*on* ii. 3. 1)

अकार्यत्वशङ्का (akāryatva–s'aṅkā) *f.* doubt regarding non-producibility तयोरकार्यत्वशङ्काद्योतनाय…जलधितनुशब्दोपादानम् S'rutaPra. iB. 123. 24 (*on* i. 1. 3)

अकार्यत्वश्रुति (akāryatva–s'ruti) *f.* the scripture declaring non-producibility अकार्यत्वश्रुतिरेव लक्षणवाक्यत्वेनोदाहर्तव्या स्यात् S'rutaPra. iB. 170. 17 (*on* i. 1. 4)

अकार्यत्वाभ्युपगम (akāryatvābhyupagama) *m.* admitting of non-producibility अकार्यत्वाभ्युपगमेनैव याच्ञायां लिङ्प्रयोगात् NyāyRaMā. 53. 10.

अकार्यत्वावगम (akāryatvāvagama) *m.* understanding of non-producibility यच्चकार्यत्वावगमात्तेषामप्रवृत्तिरित्युच्यते ततः कार्यत्वावगमात्प्रवृत्तिरित्यङ्गीकृतम् YuktiSneha. 59. 29 (*on* i. 1. 5)

अकार्यद्रव्य (akārya–dravya) *n.* substance which is not a product अकार्यद्रव्यमसमवेतमेव SaptaPa. 188 (53)

अकार्यनाश (akārya–nās'a) *m.* destruction of a non-effect अकारणनाशेनाकार्यनाशासंभवात् S'ivārkaMaDī. ii. 75. 24 (*on* ii. 2. 13)

अकार्यनियत (akarya–niyata) *adj.* desisting from misdeeds दान्तोऽकार्यनियतमनाः VīraMi. 875. 7 (*on* 3. 137)

अकार्यनिर्बन्धिता (akāryanirbandhi–tā) *f.* insistance on an improper action तदलमकार्यनिर्बन्धितया JātaMā. 86. 5 (13. 31)

अकार्यनिवर्तन (akārya–nivartana) *n.* abstention from misdeeds ह्रीरकार्यनिवर्तनम् MahāBhā. iii App. I. 19. 11 = iii App. I. 32. 4.

अकार्यनिवृत्ति (akārya–nivṛtti) *f.* abstention from misdeeds ह्रीः अकार्यनिवृत्तिः SmṛtiCan. i. 14. 4; पापकारिणोऽन्यैरकार्यकारिभिरकार्यनिवृत्त्यर्थं दृश्येरन् ManvaMu. 416. 29 (*on* 9. 288)

अकार्यनिष्ठत्व (akāryaniṣṭha–tva) *n.* state of not being intent on enjoining action सुष्ठूक्तमकार्यनिष्ठत्वं निषेधानाम् Bhām. 113. 5 (*on* i. 1. 4)

अकार्यपण्डित (akārya–paṇḍita) *m.* clever in doing wrong deeds, conversant with misdeeds महानथास्माभिरकार्यपण्डितैः कृतोऽपराधः VarāṅgaC. 21. 13.

अकार्यपतित (a–kāryapatita) *adj.* not included in the category of product or effect न हि यथोक्तलक्षणे आकाशादिकारणे अकार्यपतिते शिरआद्यवयवरूपकल्पना उपपद्यते TaiUBh. 251. 5 (*on* 2. 5)

अकार्यपर (akārya–para) *adj.* intent on conveying what is not to be produced or performed अकार्यपराणां पदसंदर्भाणां प्रयोगस्य लोके बहुलमुपलब्धेः Bhām. 100. 16 (*on* i. 1. 4)

अकार्यपरतन्त्रत्व (akāryaparatantra–tva) *n.* non-subservience to what is to be done न चास्य शब्दस्तद्व्यापारोऽप्यधिष्ठानं तयोरकार्यपरतन्त्रत्वात् NyāyMa. 228. 3.

अकार्यपरिपन्थिता (akāryaparipanthi–tā) *f.* opposition to wrong deeds धर्मैकार्यसहायत्वमकार्यपरिपन्थिता BṛNāraP. 15. 27.

अकार्यपरिहार (akārya–parihāra) *m.* avoidance of wrong deeds अकार्यपरिहारात्कार्यानुष्ठानाच्चोपार्जितः परोऽपि लोकः Kād. 298. 9.

अकार्यप्रणयिन् (akārya–praṇayin) *m.* attached to evil deeds अकार्यप्रणयी घोरो राज्ञां प्रायेण दुर्नयः RāmāMañ. 134. 9.

अकार्यप्रतिषेध (akārya–pratiṣedha) *m.* prohibition of evil deeds अकार्यप्रतिषेधश्च कार्याणां च प्रवर्तनम् NītiSā. 14. 52.

अकार्यप्रवर्तिन् (akārya–pravartin) *adj.* [*f.* –ī] inducing (one) to wrong deeds अकार्यप्र(v. l. for आत्मकार्यनि)वर्तिनीभिः… अनृतवाग्भिराकृष्यन्ते विषयिणः S'āk. 5. 21 (19)

अकार्यप्रवृत्ति (akārya–pravṛtti) *f.* tendency or inclination to do wrong deeds कृतप्रायश्चित्तस्यापि पुनरकार्यप्रवृत्तावधिकतरं प्रायश्चित्तम् ManuBh. ii-443. 24 (*on* 11. 231); प्रमादोऽकार्यप्रवृत्तिफलम[न]वधानम् GītāBh.(Rā.) 592. 19 (*on* 14. 13)

अकार्यप्रेरक (akārya–preraka) *adj.* inducing (one) to evil deeds यदनिष्टं तु सत्कार्याच्चाकार्यप्रेरकं हि तत् S'ukrNī. 3. 76.

अकार्यबुद्धि (a–kāryabuddhi) *adj.* not possessed of practical knowledge महर्षेऽकार्यबुद्धिस्त्वं यः स्वर्गसुखम्…संप्राप्तम्…विमृशस्यबुधो यथा MahāBhā. iii. 247. 1.

अकार्यबोधन (akārya–bodhana) *n.* teaching what cannot be done वेदे तु कथं भविष्यत्यकार्यबोधनवैयर्थ्यादिति तत्राह SāṁkhyaPraBh. 124. 34 (*on* 5. 40)

अकार्यभाव (akārya–bhāva) *m.* thought about wrong deed कदर्यभावे (v. l. अकार्यभावे) न रमेन्मनः सदा नृणाम् MahāBhā. iii. 298. 28.

अकार्यभीत (akārya–bhīta) *adj.* frightened without any (apparent) cause अकार्यभीतोऽश्रुविलोचनश्च शुभं न भर्तुस्तुरगोऽभिधत्ते BṛSaṁ. 93. 14.

अकार्यभूत (akārya–bhūta) *adj.* **1** being what is not a product or an effect अकार्यभूतेषु पार्थिवपरमाणुषु…गुणो नानुपपन्नः PrakaPañ. 326. 12; ĀtmaSi. 11. 11; SanatBh. 275. 1 (*on* 3. 3); यः…अकार्यभूतश्च…रसः Ekāva. 3. 1(73) (95. 1); **2** which is unsuitable or forbidden (profession) वैश्यकर्मणा वा पूर्वयोः अकार्यभूतेनापि स्ववृत्त्यसंभवलक्षणायामापदि जीवनं धर्म्यमेव BālaKrī. ii. 16. 13 (*on* 3. 35)

अकार्यभेद (akārya–bheda) *adj.* in which a modification cannot be made सकृद्भावश्च सर्वासां धियां तद्भावजन्मनाम् । अन्यैरकार्यभेदस्य तदपेक्षाविरोधतः PramāVā. 3. 242.

अकार्यमित्र (akārya–mitra) *n.* **i** a friend without vested interest, a natural friend, **ii** an accomplice in misdeeds विपरीतकल्पनं तद् भवति परमकार्यमित्रमिव Kāvyālaṅ.(Ru.) 6. 16; अकार्यमित्रमेकोऽसौ तस्य किं वर्णयामहे KāvyPra. 292. 6; अकार्यमित्रमेकोऽसौ वासुदेवः किरीटिनः AlaṅkāS'e. 5. 2 (61); अम्बिकारमणस्याङ्घ्रिसेवा व्यर्था भवेत्कथम् । राज्ञामकार्यमित्राणां विनाशं समुपेयुषाम् PratāYaBhū. 301. 6.

अकार्ययोगित्व (akāryayogi–tva) *n.* non-association with a rite अपवृत्ते कर्मणि धार्यमाणोऽग्निः लौकिक एव स्यात् । कथम् । अर्थसंयोगात् । अकार्ययोगित्वात् SaṅkarKāBh. 136. 17 (*on* iii. 2. 17)

अकार्ययोग्यत्व (akāryayogya–tva) *n.* capability for misdeeds अकार्ययोग्यत्वाच्च पुरुषलिङ्गमपि कौपीनम् Pradī. iv. 314A (*on* v. 2. 20)

अकार्यरत (akārya–rata) *adj.* addicted to misdeeds कोऽन्धो योऽकार्यरतः PraśnoRaMā. 16 = PraśnoRaMāli. 21.

अकार्यरस (akārya–rasa) *m.* interest in or liking for misdeeds श्लिष्टामिव श्रियमकार्यरसत्वराभिः···तत्रागतः परिगतां रजनीचरीभिः ··· नारीम् ··· ददर्श RāmC. 19. 40.

अकार्यरूप (akārya–rūpa) *adj.* **A** of a non-accomplishable nature उत्पत्त्यपूर्वाणि हि स्वयमकार्यरूपाणि···द्वारं भवन्ति NyāyRaMā. 196. 25; **B** of the nature of something not to be done or performed यथा गवादिपदार्थानामकार्यरूपाणां तत्संबन्धनिरूपकता तथैव कार्यस्य TattvPradī.(Ci.) 86. 11; अकार्यरूपेऽप्यर्थे वेदस्य प्रामाण्यं प्राप्तमेव S'āstrDīPra. 63. 28 (*on* i. 1. 2)

अकार्यरूपत्व (akāryarūpa–tva) *n.* the state of being of an unaccomplishable nature विषयोऽकार्यरूपत्वात्स्वसिद्धयै यद्यपेक्षते । कार्यं तदपि विषयमीक्षेतासाध्यरूपतः BṛĀraUBhVā. (Sambandha) 614; न हि व्यवहारस्मृतावष्टकादिवद्वेदमूलता शक्यते वक्तुम् अकार्यरूपत्वादर्थस्य ManuBh. ii. 98. 20 (*on* 8. 56); ii. 331. 17 (*on* 10. 5)

अकार्यलक्ष (akārya–lakṣa) *n.* a lakh of misdeeds नाकार्यलक्षतो दीक्षा शैवी सा परिहन्यते BṛKathāK. 54. 16.

अकार्यलिङ्ग (akārya–liṅga) *adj.* [*f.* –ā] that which has for its sign what is not its product वदन्नकार्यलिङ्गां तां व्यभिचारेण बाध्यते PramāVā. 4. 47.

अकार्यवत् (a–kāryava(n)t) *adj.* not having something to be performed सुखाद्युत्पत्तिहेतूनि दृश्यन्तेऽकार्यवन्त्यपि वचनानि BṛĀraUBhVā (Sambandha) 577.

अकार्यवर्जक (akārya–varjaka) *adj.* one who avoids a misdeed विद्वद्भिर् वर्जिताकार्यकरणैः (v. l. अकार्यवर्जकैर्नित्यम्) ··· (एवंविधजनोपेतम्) MahāBhā. i. App. I. 48. 19.

अकार्यवर्जम् (akārya–varjam) *adv.* excluding a bad deed अकार्यवर्जं मे ब्रूहि किमभीष्टं करोमि ते SaraKaṇṭhā. 694. 3.

अकार्यवर्जित (akārya–varjita) *adj.* one who has avoided bad deeds विद्वद्भिर् वर्जिताकार्यकरणैः (v. l. अकार्यवर्जितैश्चैव) ··· (एवंविधजनोपेतम्) MahāBhā. i. App. I. 48. 19.

अकार्यवश (akārya–vaśa) *m. n.* influence or control of a sinful act प्राप्नुवन्त्ययशश्चैव···अकार्यवशमापन्नाः स्त्रियो याः खलु तद्विधाः Rāmā. ii. 109. 27.

अकार्यविनिवृत्ति (akārya–vinivṛtti) *f.* desisting from sinful deed or from what cannot be accomplished पाण्डित्यमकार्यविनिवृत्तिः PañcT. 238. 4 (2. 46) = Pañcā. 151. 22; त्वयापि करुणावाक्यं वक्तव्यं किल भूरिभिः । अकार्यविनिवृत्त्यर्थम् SkandP. i (3). 10. 87.

अकार्यवृत्तित्व (akāryavṛtti–tva) *n.* the state of existing in a non-product तयोः कार्यैकवृत्तितयाऽकार्यवृत्तित्वानङ्गीकारात् TattvPradī. (Ci.) 316. 2.

अकार्यवेदिन् (a–kāryavedin) *adj.* who does not know the practical application or his work अकार्यवेदिनः किं बहुना शास्त्रेण NītiVā. 10. 98; मूढेनाकार्यवेदिना । आनीतोऽयम् BhāgP. x. 28. 7.

अकार्यवैमुख्य (akārya–vaimukhya) *n.* indifference to or turning away from misdeeds शुद्धिरकार्यवैमुख्यम् VīraMi. 884. 25 (*on* 3. 159)

अकार्यव्यङ्गवत्त्व (akāryavyaṅgavat–tva) *n.* incapacity (crippled condition) to misdeeds (देवताप्रसादलक्षणानि वक्ष्यामः)···अकार्यव्यङ्गवत्त्वं कोटिवायूपमेयबलवत्त्वम् PārāSū. 85. 14.

अकार्यशत (akārya–śata) *n.* a hundred evil deeds यद्यकार्यशतं कृत्वा कृतं गङ्गावसेचनम् । सर्वं तत्तस्य गङ्गापो दहत्यग्निरिवेन्धनम् MahāBhā. iii. App. I. 13. 3 = PadmP. i. 39. 82; साध्वी भार्या···। अप्यकार्यशतं कृत्वा भर्तव्याः Bṛhaspa-Sm. 365. 1; PadmP. v. 33. 35; SiṁhāDvā. 100 .3; न चाकार्यशतेनापि शिवदीक्षा विहन्यते BṛKathāK. 54 .18; अप्यकार्यशतं यस्तु ज्ञात्यर्थे कुरुते जनः । न स दोषेण लिप्तः BṛDharmaP. i. 14. 21 ; i. 56. 5; VasiSm. 27 .1.

अकार्यशेष (a–kāryaśeṣa) *adj.* not related to an activity अकार्यशेषमात्मानम्···यः पश्यति UpadeśaSā. 221. 22 (comm. अकर्तृत्वम्)

अकार्यशेषता (akāryaśeṣa–tā) *f.* not being subservient to what is to be done एवमकार्यशेषतया···ब्रह्मणि वेदस्य प्रामाण्यसंभवात् NyāySu. (Ja.) 73A. 7 (*on* i. 1. 1)

अकार्यसंयोग (akārya–saṁyoga) *m.* conjunction which is not an effect; conjunction of those which are not effects; conjunction of eternal things अकार्यसंयोगस्तु विभुद्रव्ययोः YatīndraDī. 96. 2.

अकार्यसङ्ग (akārya–saṅga) *m.* involvement in or association with misdeeds अकार्यसङ्गभीतोऽसि देशकोऽसि सुवर्त्मसु PadmP.(Ra.) 8. 167.

अकार्यसज्ज (akārya–sajja) *adj.* [*f.* –ā] ready for a misdeed अकार्यसज्जा···प्राहिणोत्पालसंनिधौ । निजां चेटीम् PālaGoKa. 26.

अकार्यसंत्याग (akārya–santyāga) *m.* abandonment of sinful act शौचं चाकार्यसंत्यागः सदा पथ्यस्य भोजनम् MahāBhā. xiii. App. I. 15. 2303.

अकार्यसंबन्ध (akārya–sambandha) *adj.* whose relationship (with meaning) is not (liable) to be created i. e. eternal अकार्यसंबन्धा एव शब्दाः । न तेऽर्थेषु पुरुषैरन्यथा विपर्यस्यन्ते PramāVāSvopVṛ. 75. 13.

अकार्यसहस्र (akārya–sahasra) *n.* a thousand misdeeds यद्यकार्यसहस्राणि कृत्वा स्नायति भस्मना BrahmāṇḍP. i. 27. 121.

अकार्यसुहृद् (akārya–suhṛd) *m.* **i** a friend without vested interest **ii** a friend or associate in misdeeds अकार्यसुहृदोऽस्माकमपूर्वास्तव कीर्तयः SaraKaṇṭhā. 12. 19.

अकार्यसेवन (akārya–sevana) *n.* practice of misconduct विकर्माकार्यसेवनम् Vaija. 92. 117.

अकार्यस्वरूप (akārya–svarūpa) *adj.* of the nature of non-product अकार्यस्वरूपस्य कार्यत्वमिष्टम् SaṁkṣeS'ā. 1. 247 (i. 190. 18)

अकार्याकारणव्यावृत्त (akāryākāraṇa–vyāvṛtta) *adj.* divergent from what is neither an effect nor a cause अकार्याकारणव्यावृत्तं रूपं परिच्छिद्यते TattvCi. I1. ii. 132. 6.

अकार्याचरण (akāryācaraṇa) *n.* committing of misdeeds यावज्जीवं निवृत्तोऽस्म्यकार्याचरणतोऽमुतः SamarāSaṁ. 9 .594.

अकार्यातिशय (akāryātiśaya) *adj.* that in which no improvement can be made अकार्यातिशयं यत्तु नीरूपमविकारि च TattvSaṁ. 12.

अकार्यात्मक (akāryātmaka) *adj.* of the form of non-product प्राक् कारकव्यापारादकार्यात्मकं सत् कार्यरूपतामापद्यते यत् सा जनिरिति NyāySu.(Ja.) 380A. 6 (*on* ii. 2. 6)

अकार्यानवगति (akāryānavagati) *f.* lack of knowledge that something should not be done or cannot be done अथ त्वकार्यानवगतिरेव प्रवृत्तेः कारणम् S'āstrDī. 59. 13 (*on* i. 1. 5)

अकार्यानुयुक्त (akāryānuyukta) *adj.* appointed or ordered to do an improper work तेनाकार्यानुयुक्तोऽथ···आह च PrabhāC. 131. 1.

अकार्यान्वित (a–kāryānvita) *adj.* not connected with something to be done कार्यान्विते व्युत्पत्तिरिति वदतोऽकार्यान्विते व्युत्पतिरित्युक्ते किमुत्तरम् KarmNi. 2B. 2.

अकार्याभिनिवेश (akāryābhiniveśa) *m.* strong attachment to misdeeds अकार्याभिनिवेशश्च चतुर्धा BhaviP. 619A. 19 (iv. 5. 4) = S'ivaP. v. 5. 3 (411A. 5) = SkandP. i. (2). 41. 18.

अकार्यार्थ (a–kāryārtha) *adj.* not meaning some act or rite न ह्यकार्यार्थं वचः प्रामाण्यमर्हति Kāśi. i. 67. 18 (*on* 2. 21); अकार्यार्था अप्यटवीवर्णकादयः···लोके बहुलमुपलभ्यन्ते Bhām. 107. 11 (*on* i. 1. 4);; अकार्यार्थानां ह्यानर्थक्यं नियोगवादिनो मतम् VedāntKa. 89. 10 (*on* i. 1. 4)

अकार्यार्थत्व (ākāryārtha–tva) *n.* the nature of not meaning something to be done or performed न च वेद एव मूलमवकल्पतेऽकार्यार्थत्वात् PrakaPañ. 331. 4; बुद्धादिवचसामकार्यार्थत्वे वेदानामपि···अकार्यार्थत्वं समानम् VedāntKa. 62. 6 (*on* i. 1 .4)

अकार्यावस्था (akāryāvasthā) *f.* the state of being inert or being devoid of effect तेषां सत्त्वादिद्रव्याणां या साम्यावस्था···अकार्यावस्थेति निष्कर्षः । अकार्यावस्थोपलक्षितं गुणसामान्यं प्रकृतिः SāṅkhyaPraBh. 30. 5 (*on* 1. 61)

अकार्याश्रितत्व (akāryāśrita–tva) *n.* the state of abiding in a non-product अकार्याश्रितत्वप्रकारिकानुमितिर्न स्यात् Upask. 174. 7 (*on* iii. 2. 4)

अकार्यित्व (akāryi–tva) *n.* state of not being subject to a grammatical operation अजादेशं प्रति निमित्तभावोऽकार्यित्वेनैव नियतः PariVṛ.(Sī.) 8. 23; इकारस्य द्विर्वचनभाक्त्वमिति द्विर्वचनविधानेऽचीत्यस्य कार्यित्वं न पुनरकार्यित्वमिति PariVṛ.(Sī.) 9. 4.

अकार्यिन् (akāry–in) *adj.* non-active (participant) in litigation, not a party to a lawsuit क्षिपतामप्रियं वदतां बालादीनामकार्यिणामपि ManvaVi. 1059. 1 (*on* 8. 312); बालादीनां चाकार्यिणामपि क्षिपतां राज्ञा क्षन्तव्यम् DaṇḍaVi.39. 2; चकारेणाकार्यिणाम्···संदेहाद्यपाकरणं समुच्चीयते VīraMi. 378. 1 (*on* 1. 359-60)

अकार्योपदेश (akāryopadeśa) *m.* recommendation or advice of an improper act वरं स्वामिनो दुःखं न पुनरकार्योपदेशेन तद्विनाशः NītiVā. 10. 53.

अकार्योपयोगिन् (a–kāryopayogin) *adj.* not useful for a ritual performance अकार्योपयोगिनश्चानर्थकः संस्कारः S'āstrDī. 483. 16. (*on* vi. 4. 4)

अकार्श्य (a–kārśya) *n.* absence of leanness, plumpness भ्रममदनमकार्श(? र्श्य) शूलमूर्च्छाविदाहं स परिहरतु दूरम् HārīS. iii. 3. 76.

अकार्ष्ण्य (a–kārṣṇya) *n.* absence of blackness उत्तरपदवृद्ध्यर्थम् । अशौक्ल्यम् अकार्ष्ण्यम् MahāBh. ii. 369. 2 (*on* v. 1. 119)

[1]अकाल (a–kāla) *m.* [included in *digādigaṇa*, GaṇRa. 5. 340] **1 A** absence of Time, no Time **B** (*n.*) absence of time-sense, inopportunity **2 A** premature time **B** improper time **C** other than the prescribed time **D** indifferent time, bad time **E** prohibited time **3** one beyond Time **4** a word not denoting time **1 A** absence of Time, no Time नैव कुत्रचित् । अकाले जननं किंचित् S'ivDṛ. 4. 16; अवतीर्णश्च तस्मिन्···कालमकालं···अमंस्त TilaMañ. 212. 16; **1 B** (*n.*) absence of time-sense, inopportunity कथादोषः संक्षेपेण नवविधः···अकालम् AbhidhSa. 105. 18; **2 A** premature time तस्याभ्यग्निरैतशायन एत्याकालेऽभिहाय मुखमप्यगृह्णात् AitBr. 30. 7 (786); अकाले बोधितः क्षिप्रं नश्यत्येव न संशयः Rāmā. 6. 1092*; यदहं पुत्रमेकं तु पश्यामि निधनं गतम् ।···अकाले कालमापन्नं मम दुःखाय पुत्रक Rāmā. vii. 73. 5; काले निमीयते सोमो न चाकाले प्रमीयते Saund. 1. 15; योगोऽप्यकाले ह्यनुपायतश्च भवत्यनर्थाय न तद्गुणाय Saund. 16. 49; 16. 66; अहं त्वकाले वनसंश्रयात्ते शोकाग्निना···दह्ये BuddhaC. 9. 14; वलयश्चाकाले भवन्ति CaraS. iii. 1. 21 (1922 Ed.); अकालस्तावदिदानीं द्वितीयस्य प्रतिकर्मण इति PratiYau. 2. 13 (22); अकाले बोधितो भ्रात्रा···दीर्घनिद्रां प्रवेशितः RaghuVa. 12. 81; अकाले ह्यभिप्रवृत्तस्य शक्यते देवताविधानम् S'ābaBh. 1461. 14 (*on* vi. 5. 8); अपराधश्चाकाले तन्त्रप्रवृत्तिः S'ābaBh. 1462. 11 (*on* vi. 5. 11); अकाले चार्तवोत्पत्त्या गर्भोत्पत्तिस्तदाभवत् BrahmāṇḍP. i. 7. 80; अकालेऽपि···शरदारम्भं भीमेन मुखेन···विज्ञापितवान् HarṣaC. 257. 15; नाकाले म्रियते कश्चिद्वज्रेणापि समाहतः PadmP. (Ra.) 46. 35; अकालः खलु स्वबलप्रधानविरोधस्य VeṇīSaṁ. 3. 460; अकाले तन्त्रप्रवृत्तौ नैमित्तिकं विधीयते ṬupṬ. 140. 9 (*on* vi. 5. 11); घृततिलाद्यौषधीप्रयोगेण रतिवशेन चाकालेऽपि संवर्तते ManuBh. i. 231. 2 (*on* 3. 46); अतिभारो महान् मार्गश्च पशु(?शू)-नामकाले मरणकारणम् NītiVā. 8. 10; अकाल एव मत्पुत्रो नीतः किम् YogVā. iv. 10. 16; अकाले च प्रसूता स्त्री स्नेहपानं विवर्जयेत् SiddhYo. 71. 18; अकाले सृष्टिहरणे तत्पुत्रमरणे पुरा । कोपयुक्तस्य वायोश्च दर्पभङ्गं चकार सः BrahmVaiP. iv. 56. 62; अकाले तत्र मरणमकाले गृहिणीमृतिः । सौराद्भुतं विजानीयात् BhaviP. 411B. 24 [ii(3). 20. 149]; अकाले प्रलये प्राप्ते काशीराजो विनायकम् ।···स्कन्धे गृहीत्वा भ्रमते नानास्थाने GaṇeP. ii. 15. 26; अकाले प्रक्रान्ते दर्शे प्रायश्चित्तमाम्नातम् S'āstrDī. 492. 10 (*on* vi. 5. 1); तस्य विप्रचरणप्रणामजं शैशवे शिरसिजश्रितं रजः । अप्यकालपलिताकृतिं दधत्संदधावधिककामनीयकम् EI. i. 143. 17; अधमेन हि युद्धेन युवयोः···भूयिष्ठलोकप्रलयादकाले प्रलयो भवेत् TriṣaS'aPuC. i. 5. 516; i. 5. 709; एवमकाले देहारम्भककर्मफलोपभोगासमाप्तावपि तत्परिपन्थिकर्मणा प्रतिबन्धे प्राणसंक्षयोऽपि संभवतीति Aparā. 1009. 21 (*on* 3. 165); मृत्युर्विंशति नाकाले···प्रजाः PṛthvīVi. 8. 96; अकाले अनागते काले कृते पुनः काले कर्तव्यम् SmṛtiCan. ii. 427. 4; उवाच ब्रह्मदत्तोऽथ सुतस्नेहेन गद्गदम् । अकालो यतिधर्मस्य शिख्याह न मृतेरिव SamarāSaṁ 3. 198; दुर्विनीते तु नृपतावकाले म्रियते जनः SūktiRa. 40. 19; जयत्यकालेऽपि सृजन् संध्यामिव गजाननः S'ārṅgaPa. 57; मुग्धामजातरजसं कलिकामकाले व्यर्थं कदर्थयसि किं नवमालिकायाः S'ārṅgaPa. 823 = SāhiDa. 162. 5; cf. Kuval. 67(19); अकाले न बाला म्रियन्ते ManvaMu. 410. 3 (*on* 9. 247); अकाले मन्त्रप्रयोगाप्रसक्तेः MayūMāli. 639. 19 (*on* ix. 4. 9); **2 B** improper time अथ यदास्य पृथिवी···अकाले च पुष्पफलमभिनिवर्तेति Ṣaḍvi Br. v(vi). 7. 2; नाकाले स्नायात् MānS'S. 182. 6; काले प्राप्ते अकाले वा नास्यानश्नन् गृहे वसेत् VasiDS. 8. 8; अकाले चापि मुख्यानि पुष्पाणि च फलानि च । दर्शयिष्यन्त्यनुक्रोशाद्गिरयो राममागतम् Rāmā. ii. 42. 11; न चास्थाने न चाकाले करानेभ्योऽनुपातयेत् MahāBhā. xii. 89. 11; नाकाले प्रणयेदर्थान्नाप्रिये जातु संचरेत् MahāBhā. xii. 94. 34; xii. 136. 89; कौतूहलेनैव च पादपेभ्यः पुष्पाण्यकालेऽपि BuddhaC. 1. 24; स्वयंकृतश्च कार्यार्थमकाले काल एव वा । मित्रस्य चैवापकृते द्विविधो विग्रहः स्मृतः ManuSm. 7. 164; शुल्कस्थानं परिहरन्नकाले क्रयविक्रयी ।···दाप्योऽष्टगुणमत्ययम् ManuSm. 8. 400; अकाले वा रात्रौ शुल्काध्यक्षेषु गतेषु ManuBh. ii. 233. 25 (*on* 8. 400); ii. 234. 1 (*on* 8. 400); ManvaMu. 360. 14 (*on* 8. 400); ManvaVi. 1106. 6 (*on* 8. 400); DaṇḍaVi. 93. 11; नादेशे नाकाले···न कुत्सितं न प्रतिकूलोपहितमन्नमाददीत CaraS. i. 8. 20 (1941 Ed.); अकाले चाहितश्चैव मात्रया न च योजितः । स्नेहो मिथ्योपचाराच्च व्यापद्येतातिसेवितः CaraS. i. 13. 79 (1941 Ed.); यद्यकाले नवस्नेहो मद्यमांसप्रकल्पितः···न निरूहति BhelaS. 257. 22 (8. 6); तेषां हरणोपायाश्चत्वारिंशत्···काले न दत्तमकाले दत्तम् ArthS'ā. i. 155. 1 (2. 8); अकालेऽतीर्थे च तरतः पूर्वः साहसदण्डः ArthS'ā. i. 309. 1 (2. 28); i. 336. 2 (2. 32); नादेशे नाकाले···कथयति कथां हि सुकथः PañcT. 1. 25 (24. 11); अकाले स्वस्थवाक्यं मन्युमुत्पादयति PañcRā. 2. 20 (1); अकाले वा गच्छति गर्भिणीम्···पाययन्तीं वा AbhidhKoBh. 244. 15 (*on* 4. 74); स···महार्णवम् । चकारोद्वृत्तवेलं तमकाले मारुतोद्धतम् BrahmāṇḍP. ii. 69. 29; भुञ्जीत···द्विजः । ···नाकाले नातिसंकीर्णे ViṣṇuP. iii. 11. 83; धीरं गर्जन्ति लङ्कायामकाले वारिदा अपि JānaHa. 2. 66; देवो हर्षः महाजनेन मौलेनाकाले आत्मानं वेष्टयमानमद्राक्षीत् HarṣaC. 242. 2; अकाले दुर्दिने गर्जे···शास्त्रपाठस्तथा वर्ज्यः HārīS. i. 1. 32; अकालोऽयं समुदाचारस्य VeṇīSaṁ. 6. 210; अस्यामवस्थायामस्यौषधस्य कालोऽकालो वा AṣṭāSaṁ. i. 122. 13 (1. 23); अकाले बहु चाल्पं वा भुक्तं तु विषमाशनम् AṣṭāHṛ. i. 8. 34; स्वकाले [v. l. अकाले] चाथ संवित्तेर्न स्याच्छक्त्यर्पणं ततः S'lokaVār. 5(3). 165 (313. 7); नाकाले नानवसरे या नुन्ना दूतपूर्वकम् । वेश्यावेश्मनि कर्तव्यं नान्यत् कामुकसंनिधौ ViṭaVṛ. 22; एतन्मनसि (? एतं मनसि) कृत्वार्थमकालेऽप्यहमागता BṛKathāS'loSaṁ. 18. 651; वृष्टिर्भवत्यकालेऽपि महती PāñcaRā.(Nā.) iii. 14. 47; अकाले संभवन्त्येते विद्युन्नीहारवृष्टयः NāraS. 29. 73; तव···अङ्गलक्ष्मी···अकालेऽप्यनुसंधत्ते सान्द्रबालातपश्रियम् MahāP. 2. 6; अकाले न पुष्य(? ष्प्य)न्ति न प्रसुवते ManuBh. ii. 5. 17 (*on* 7. 15); अकाले विज्ञप्तमूषरे कृष्टमिव NītiVā. 11. 46; अकाले च ज्वरी नाद्यात् SiddhYo. 1. 58; गर्हितमस्मद्विधानामकाले परकलत्रदर्शनम् TilaMañ. 274. 2. अकाले तु शिवे बोधस्तव देव्या कृतो मया BṛDharmaP. i. 22. 14; अकाले पुष्पिता वृक्षाः BhaviP. 410B. 8 [ii(3). 20. 107]; ViṣṇuDhaP. i. 37. 11; अकालकर्मकरणं पुत्रीगमनमेव च ।···गुरुतल्पसमं स्मृतम् BṛNāraP. 14. 48; अकाले पुष्पफलिनः···त्यजेत् (द्रुमान्) SamarāSū. 16. 15; नक्षत्राणामकाले सरणिमरुणयन्···हनूमान्···दशमुखनगरीचत्वरे तत्वरेऽसौ RāmāCam. 5. 38; अस्थान इत्यकाले शोकाद्यवसरे AbhinBhā. i. 316. 14 (*on* 6. 58); तं···वक्तुं स्वकार्यं तात्पर्यादकाले कथमुत्सहे RāmāMañ. 190. 4; चयकोपशमा(? न्) दोषा विहाराहारसेवनैः । समानैर्यान्त्यकालेऽपि विपरीतैर्विपर्ययम् S'ārṅgaS. i. 2. 31; स्रावयेदपि पयोदमकाले Rāvaṇā 2. 64; अकाले वृष्टिदर्शने···न गन्तव्यम् Mānaso. ii. 13. 811; अकाल इव कालाग्निरुद्भ्रान्तो दीप्तिदारुणः TriṣaS'aPuC. ii. 5. 174; प्रचण्डपुत्रभाण्डानामकाले कलहः किमु PāṇḍaC. 3. 487; एवमकालेऽपि रजोदर्शने द्रष्टव्यम् SmṛtiCan. ii. 309. 14; अकालेऽपि तदा प्राणान् पर्यत्या(? त्य)क्ष्यमहं ध्रुवम् PrabhāC. 15. 11; अकाले गर्जिते देवे दुर्दिनं वाथवा भवेत् S'ārṅgaPa. 1825; नासकृत्ताडयेदश्वमकाले च विदेशके S'ukrNī. iv (7). 128; क्षुत्सम्भवति···काले वा यदि वाकाले सोऽन्नकाल उदाहृतः BhāvPra. (Bhā.) 5. 118; एवं च गर्जाद्यनध्यायेषु उपनीतस्याकाले कृतमकृतमेव BālamBha. i. 51. 12 (*on* 1. 14); i. 360. 22 (*on* 1. 112) **2 C** other than the prescribed time अकाले दारानुपेत्य···कयानाया द्वितीयमावर्तयेत् SāmaViBr. i. 6. 7; अकाले वाचं विसृज्य···वाचं यच्छति MānaS'S. 60. 20; 95. 8; 140. 5; नै(वा)काले···त्वयास्य प्रहर्तव्यम् PañcT. 1. 86(28) (96. 11); cf. Tantrākhyā. 26. 4; उक्तं कर्म यथाकाले यदि कर्तुं न शक्यते । अकाले वापि तत्कुर्यात् LaghvāśvaSm. 1. 138; 12. 3; विग्रहः स्वकार्यार्थं मार्गशीर्षादिकालेऽकाले वा कृतः स्वयंकृतः VīraMi. (Rājanīti.) 325. 18; अकालेऽधीयते च ये ।···ते श्रुत्यावृत्तिबन्धकाः VarāṅgaC. 4. 45; कथं वा शारदी पूजा अकाले युज्यते गुरो BṛDharmaP. i. 17. 15; इतरथा शूद्रादिकृतमपि साधयेत् अकाले च NyāyRaMā. 115. 17; अकाले वा यष्टुं···असंमन्यमानेषु शास्त्रैकशरणेषु तापसेषु NīlaVi. 32. 7; **2 D** indifferent time, bad time अतिस्नेहोऽप्यकालेऽस्मिन्मरणायोपपद्यते Rāmā. vi. 36. 31; मन्त्रं मद्भक्तैः···सन्ध्याकालेष्वकालेषु जप्तव्यम् VṛGautaSm. 512. 11(3); अदेशस्थो बहुरिपुर्युक्तोऽकालेन सञ्चयः ।···एतैः संधिं न कुर्वीत SūktiRa. 134. 4; **2 E** prohibited time तयोरकालो रात्रिः (आश्चोतनाञ्जनयोः) AṣṭāSaṁ. i. 163. 6(1. 32); अकाले संगृहीतो हि विकारान् कुरुते बहून् SiddhYo. 3. 16; **3** one beyond Time कालस्त्वमसि लोकानामकालः परिगीयसे SaurP. 61. 39; विज्ञेयस्तु महेश्वरः···ह्यकालः कालचोदकः S'ivaP. vii(i). 3. 17 (504A. 8); **4** a word not denoting time सप्तमी सिद्धशुष्कपक्वबन्धेष्वकालात् P. vi. 2. 32; शयवासवासिष्वकालात् P. vi. 3. 18; S'ākaṭāVyā. ii. 2. 18; SiddhaHe. iii. 2. 25; अव्ययीभावे चाकाले P. vi. 3. 81; CāndraVyā. v. 2. 100; JaineVyā. iv. 3. 189 (311. 32); S'ākaṭāVyā. ii. 2. 111; SiddhaHe. iii. 2. 146; MugdhaBo. 6. 61 (61. 12); [night DBHS]; **अकाले** (a–kāle) *adv.* [Loc.] **i** prematurely, before time **ii** at an odd time **iii** at an inopportune time, inopportunely **iv** at an improper time **v** out of season, before season, unseasonably **vi** suddenly **i** prematurely, before time प्रमीयते चास्य प्रजा ह्यकाले···(यः) भीतं प्रपन्नं प्रददाति शत्रवे MahāBhā. v. 12. 21; अकार्यकरणाद्भीतः कार्याणां च विवर्जनात् । अकाले मन्त्रभेदाच्च येन माद्येन्न तत्पिबेत् MahāBhā. v. 34. 41; अहो ह्यकाले प्रस्थानं कृतवानसि पुत्रक MahāBhā. vii. 55. 18; अकाले बोधितो भ्रात्रा प्रियस्वप्नो वृथा भवान् । रामेषुभिरितीवासौ दीर्घनिद्रां प्रवेशितः RaghuVa. 12. 81; अकाले च जरां पित्रोः कुपुत्रः कुरुते ध्रुवम् MārkP. 75. 12; त्रातुमर्हसि···त्वं लोकानस्मांश्च···न चेदकाले भगवन्विनंक्ष्यत्यखिलं जगत् BrahmāṇḍP. ii. 52. 28; iv. 21. 6; सायंचरचक्रवर्तिना तैस्तैरसुकुमारैरुपक्रमैरकाल एव त्याजितो निद्रां महानिद्रायै सहोदरः TilaMañ. 136. 2; NīlaP. 872; तत्राकाले शक्तिरूपा भव त्वं त्वां नत्वाहं बोधये तत् प्रसीद BṛDharmaP. i. 22. 10; पठ्यमानमिदं पुण्यं यमुद्दिश्य तु पठ्यते ।···नाकाले मरणं तस्य LiṅgaP. i. 82. 116; योगी···नाकाले मृत्युमाप्नुयात् MālinīT. 18. 55; अकाले कालरूपोऽथ मेघकालः समापतत् SamarāSaṁ. 5. 154; (नारी) सूते स्रस्ततनुं बालमकाले तु प्रवाहणात् BhāvPra.(Bhā.) 3. 350; **ii** at an odd

hour (beside the mealtime, after the meals are over) जीर्णः शिशुवदादत्तेऽकालेऽन्नम् MahāBhā. i. 79. 21; अप्रणोद्योऽतिथिः सायं सूर्योढो गृहमेधिना । काले प्राप्तस्त्वकाले वा नास्यानश्नन्गृहे वसेत् ManuSm. 3. 105; (ManuBh. 'अकाले' वा सायंभोजने निवृत्तेऽपि); **iii** at an inopportune time, inopportunely न बुद्धिशास्त्राध्ययनेन शक्यं प्राप्तुं विशेषैर्मनुजैरकाले MahāBhā. xii. 26. 6; अहो व्रणे वराकोऽयमकाले तृषितः फणी । प्रसारितमुखोऽप्यास्ते शोणितं पातुमागतः NyāyMañ. ii. 86. 29; न त्वकाले व्रतखण्डनम् KāmSū. 205. 6 (3. 2); कुलवधूर्यदि तावत् प्रियं वदति अकाले वा वदति अतीव प्रियमिति वा विप्रियं वदति DhūrtaViSaṁ. 26. 6; LiṅgaP. i. 96. 12; अकारणमकाले किं ग्रन्थिं वादयसीति तम् । श्रुत्वाश्चर्येण मिलिताः पप्रच्छुरथ भिक्षवः KathāSaSāg. x. 9. 136; **iv** at an improper (i. e. other than the prescribed) time वयं च शक्तिसंपन्ना अकाले त्वामधृष्णुमः । अशक्ता हि क्षणे क्रूरे युष्मानर्चन्ति मानवाः MahāBhā. i. 158. 16; न चास्थाने न चाकाले करानेभ्योऽनुपातयेत् MahāBhā. xii. 89. 11; स्वयंकृतश्च कार्यार्थमकाले काल एव वा । मित्रस्य चैवापकृते द्विविधो विग्रहः स्मृतः ManuSm. 7. 164; अकाले तन्त्रप्रवृत्तिर्देवतापनयस्य कारणम् S'ābaBh. 1462. 7 (*on* vi. 5. 11); मुनिवृषभाणामनुग्रहाल्लब्धं कवचमकालेऽपि धारयामि ĀścaCū. 3. 7 (7); कस्मिन्नपि पुरे साधुर्वीरभद्रोऽभवदृजुः । अटवीं प्राप्य सोऽकाले श्रुतं पठति संततम् BṛKathāK. 17. 1; नाकालेऽहं व्रती कुर्यामतो दारपरिग्रहम् PadmP. i. 22. 95; अकालेऽपि रवेर्वारे निम्बपुष्पोद्गमैरयं प्रत्ययं पूरयन् भानुन्नि(? र्नि) रत्ययमुपास्यताम् EI. xxii. 5. 91; अकालेऽपि न मृत्युः सत्यशालिनाम् S'āliC. 2. 19; अकाले दर्शनं विष्णोर्हन्ति पुण्यं पुराकृतम् TantrSā. 83. 8; असम्यक्त्वं तु मन्त्राणाम्…। सद्यःप्रयोगाद्भजनादकाले संशयाद्भवेत् TantrRā. 35. 10; तदात्वायति संयुक्तः संधिर्ज्ञेयो द्विलक्षणः । राज्ञा कृतश्च कार्यार्थमकाले काल एव वा NītiPra. 8. 80; **v** out of season, before season, unseasonably आमोदं मदजलसेकजं दधानः । एतस्मिन्मदयति कोकिलानकाले Kirātā. 5. 26; अकाले किमशोकस्य कुसुमानीति चिन्तयन् BṛKathāS'loSaṁ. 12. 70; लब्धश्चिरस्येति तनोतु तिर्यग्ज्योत्स्नामकालेऽपि यमाट्टहासः RāghPāṇ.(Dha.) 13. 35; क्षेत्रस्वामिनः स्वक्षेत्रेऽत्ययोऽतिक्रमोऽपराधो यदि भवेत्स्वकृते(? तो)ऽकाले वापनं निदानमयोग्यबीजवापः … तदा … दशगुणं दण्डनीयः ManuBh. ii. 184. 22 (*on* 8. 243); किरत्यकालेऽपि बलाहकः कणान् RāmC. 5. 35; जयत्यकालेऽपि सृजन् सन्ध्यामिव गजाननः KathāSaSāg. viii. 1. 1; नभस्यकाले समघटि सन्तमसं घनोदयेन VasaViKā. 6. 67; सिक्तस्येक्षुरसेन… तरोरकाले भवेत्कुसुमम् S'ārṅgaPa. 2281; मुग्धाननामरजसं कलिकामकाले बालां कदर्थयसि किं नवमालिकायाः Subhāṣi. 735; येनाकालेऽपि बालारुणकरनिकरोजा- (? ज्जा)गरोज्जृम्भमाणज्योत्स्नाजालैर्जटालं स्फुटमजनि हरिच्चक्रवालान्तरालम् KaṁVa. 1. 11; **vi** suddenly भुजगः पादतलाहतोऽप्यकाले । न करोत्यगुणम् PañcT. 1. 32 (28. 10); वर्णयन्ती । अकालकान्तारविशीर्णबन्धुदुःखान्यसंख्यानि YogVā. iii. 120. 12; अकाल एव प्रकटितोत्सवैः पौरलोकैः…°प्रभाविस्तारितापूर्वसंध्यामयोध्यां पुरीं पश्यतः…प्रत्याससाद मध्याह्नसमयः TilaMañ. 66. 8; नोचेदेतदकाल एव भविता संग्रामसीमाङ्गणं प्रत्यग्रैः प्रतिपक्षपक्ष्मलदृशां नेत्राम्बुभिः पङ्किलम् MohaRāPa. 5. 69; **अकालेन** (a-kālena) *adv.* [Inst.] prematurely रामकालमकालेन न कालयितुमर्हसि Rāmā. iii. 681*. 6; काव्यशापाच्चाकालेनैव ययातिर्जरामवाप ViṣṇuP. iv. 10. 7.

¹अकाल (a-kāla) *adj.* **A** untimely, before time, unseasonal सूचकानृताकालकलह°…°वचनादिर्वाङ्मिथ्यायोगः CaraS. i. 11. 39 (1941); शमनमकालवलीपलित°…°रक्तपित्तादिषु…अणुतैलेन AṣṭāSaṁ. i. 154. 2 (1. 29); अकालकुसुमप्रसवा इव मनोहराकृतयोऽपि लोकविनाशहेतवः Kād. 107. 14; लोकपालैरिव कालायसकवाटपुटैरकालकालमेघपटलैररुध्यन्त दिग्द्वाराणि HarṣaC. 225. 12; अकालकल्पाभ्ररवं हासं संयम्य साब्रवीत् YogVā. iii. 78. 34; गृहोद्यानवीरुधामकालकुसुमोद्गतिकारिणस्तांस्तान्दोहदयोगानदात् TilaMañ. 17. 23; चक्रे कृती सुमनसां मनसामकस्मादस्मादकालकलिकालविरामशङ्काम् EI. i. 129. 27; स्निग्धधूमप्रव(ब)न्धप्रारब्धा- (ब्धा)कालमेघोदयमदमुदितोन्नादिनृत्यन्मयूरा । अस्ति…जगति मधुमती धाम सैद्धान्तिकानाम् EI. xxii. 130. 5; अकालकालायसचूर्णोपहारैरिव क्षितेः घनाघनैरावृतं गगनम् YaśasCam. ii. 232. 4; अकालः प्रलयः किं नु प्रारब्धः GaṇeP. ii. 11. 11; अकालकालकलनं मम राज्ये न कुत्रचित् SkandP. iv. 58. 151; रवः प्रसर्पत्युत भैरवोऽयं अकालकल्पान्तपयोधराणाम् NavaSāC. 14. 9; जलबिन्दुसंदोहैरकालकरकोपलासारदुरितमिव सैरभेषु सूचयन्तीम् (मृगयाटवीम्) UdayaSuK. 43. 5; गृहीता तेन सा तन्वी बभौ तालवनत्विषा । अकालकालमेघेन प्राचीव शशिनः कला RāmāMañ. 147. 12; अकालकालमेघाभो गर्जन्नागान्महागजः KathāSaSāg. xii. 22. 42; तपसा कृशः । कृमिकुष्ठाभिभूतश्च सोऽकालापथ्यभोजनात् TriṣaS'aPuC. i. 1. 734; आर्यपुत्रम्…। अकालकालपाशाभैर्नागपाशैर्बबन्ध सः TriṣaS'aPuC. iv. 7. 203; माघे मास्यकालकरकावृष्टिसमाहतः…कश्चिद्वानरस्तदेव वृक्षमूलमुपागतः Pañcā. 251. 17; जातास्तुल्यमकालबालतपनाताम्राश्चतस्रो दिशः PrasaRā. 7. 76; प्रोलराजः । कनदुरुकरवालाकालकालाम्बुवाहाभ्युदयहृदयशल्यप्रद्रवद्राजहंसः EI. xii. 193. 76; यवनकुलाकालकालरात्रिरूपेण … श्रीकुम्भकर्णेन विरचिते संगीतराजे NṛtyaK. i. 4. 43 (3); भवद्दर्शनेनाकालकालबलाहकविलोकनेन चातकस्येव चेतसो ममाभिनवो विकासः RasSa. 145 (18); **B** stale, kept overnight अप्रमितमसुखम्…अतीतरसमकालं चान्नं नानुभवेत् NītiVā. 25. 39.

²अकाल (a-kāla) *adj.* a vowel taking as much time as for uttering *a* अकालो ह्रस्वः ṚTPrāti. 40; अकालः–दधि । मधु JaineVyā. 5. 3 (*on* i. 1. 11)

³अकाल (a-kāla) *adj.* not black अकालमूलौ द्वौ कुम्भौ ViṣṇuDhaP. ii. 47. 35.

⁴अकाल (akāla) *m.* one of the names of S'iva अकालश्च विकालश्च VāmaP. 47. 125.

अकालक (akāla-ka) *adj.* **1** not characterised by any technical terms expressive of tenses (as were current earlier), not limited by (definite) time (for its study) पाणिनोपज्ञमकालकं व्याकरणम् CāndrVṛ. *on* ii. 2. 68; पाणिन्युपज्ञमकालकं व्याकरणम् । पाणिनेरुपज्ञानेन प्रथमतः प्रणीतमकालकं व्याकरणम् KāśiVṛ. *on* P. ii. 4. 21; पाणिनिनोपज्ञातं पाणिनीयमकालकं व्याकरणम् KāśiVṛ. *on* P. iv. 3. 115; पाणिनोपज्ञमकालकं व्याकरणम् KāśiVṛ. *on* vi. 2. 14; cf. **आकालकम्**; **2** (of monk's robes) provided at extra-ordinary times [DBHS.]; *n.* food (delicacies) suitable for eating at other than meal times [DBHS.]

अकालकलन (a-kālakalana) *adj.* [*f.* –ā] beyond the calculation of time, not grasped in terms of time, not subject to time element अकालकलना सेयं सूक्ष्मा तु परमेश्वरी । व्यापिनं परमात्मानं श्रयन्ती वर्तते ध्रुवा LakṣmīT. 32. 13.

अकालकलित (a-kālakalita) *adj.* not grasped by time, not influenced or affected by time शरीराद्वयो हि झगिति…अकालकलितेन प्राणादिमध्यसोपानारोहेणैव भावानां तथात्वनिश्चयरूपां सिद्धिं विदधते ParāTri. 36. 5; अकालकलिते संविदात्मनि सततविश्वशक्त्यवियुक्ते…परमेश्वरे…सर्वमस्ति इत्यस्माभिरुपन्यस्यमानमेव मुक्तमन्दाक्षं कथं नाद्रियते ParāTri. 142. 11; PratyabhiVi. i. 150. 3 (*on* i. 4. 1); i. 151. 7 (*on* i. 4. 1); अकालकलितं कालास्पृष्टं यत्स्वरूपं चिन्मात्राख्यं निजं स्वरूपं तत्रानुप्रवेशेन स्वभावबलसिद्धेनावेशेन Bhāsk. i. 46. 9 (*on* i. 1. 1); प्रकृते लिटा कथितं भूतत्वं तु वक्तव्यस्य सदातनत्वात् । अनद्यतनत्वं तु अकालकलितत्वात् । SetuBa. 21. 26.

अकालकल्पान्त (akāla-kalpānta) *m.* untimely end of the world, premature universal destruction ब्रह्माण्डम्…अकालकल्पान्तकरालमासीत् YogVā. iv. 28. 25; अकालकल्पान्तविधौ हत्वा दैत्यं शनैर्विभौ । क्वापि याते YogVā. v. 30. 24; v. 46. 42; तस्योरुवेगसंघट्टस्फूर्जद्घनघनारवैः । चुक्रोशाकालकल्पान्तसंत्रस्तेव जगत्त्रयी BṛKathāMañ. 9(2). 901; तन्वन्नकालकल्पान्तभ्रान्तिं त्रिजगदङ्गिनाम् । सङ्गरोऽभून्महाघोरः सैन्ययोरुभयोस्ततः PāṇḍaC. 13. 858.

अकालकाल्य (a-kālakālya) *adj.* not being subject to time अकालकाल्येन परेण पुंसा साम्यं गतानामिव बल्लवीनाम् । सुखाय सर्वे समया बभूवुः Yādavā. 5. 9; अनेकरूपैः स्वयमेकरूपः कालात्मकं रूपमकालकाल्यः । ऋतुप्रभेदैरनुभूय रेमे रामासखो राममनुप्रयातः Yādavā. 8. 2.

अकालकाल्यत्व (akālakālya-tva) *n.* the state of not being subject to or affected by time 'न कालस्तत्र वै प्रभुः' इत्यत्राकालकाल्यत्वप्रतिपादनात् S'rutaPra. ii. 623. 17 (*on* iv. 3. 15); न चांशभेदेन कालभेदेन वा विषयव्यवस्था, निरवयवत्वाकालकाल्यत्वादिस्वभावविरोधप्रसङ्गात् S'atDū. 202. 11; ततः परम् (i. e. after attaining Mokṣa) कदाचिदपि न संसारात्मिका पुनरावृत्तिः । प्रथमं तावदकालकाल्यत्वाजरत्वाक्षरत्वादिवचनेन देशलयाभावात् NyāySiA. 220. 26.

अकालकुपित (akāla-kupita) *adj.* [*f.* –ā] inopportunely angry अकालकुपितापि पादपतिते मयि न प्रसीदसि Loc. 214. 25 (*on* 3. 41)

अकालकुसुम (akāla-kusuma) *n.* untimely blossom or flower अकालकुसुमान्याशु तत्राकाशात् पतन्ति च । पूजां (स्रजं) कृत्वा तु तैः पुष्पैस्तान्येव यदि धारयेत् JayāS. 30. 23; आमन्त्रयमाणा इव दधुरकालकुसुमानि सममुपवनतरवः HarṣaC. 271. 18; दुर्जनैरुच्यमानानि सस्मितानि प्रियाण्यपि । अकालकुसुमानीव भयं संजनयन्ति मे Hitopa. 3. 23=SūktiRa. 32. 16; Subhāṣi. 358; BṛĀraUBhVā. i. 4. 99; भूभुजोऽभ्यस्तलोभस्य श्रीः कैश्चिन्नाभिनन्द्यते । अकालकुसुमस्येव फलसंभावनोज्झिता RājTa. (Ka.) 5. 188; कोपस्मितं नरपतेरकालकुसुमं तरोः । वेतालस्याट्टहसितं नैवमेव प्रशाम्यति RājTa.(Ka.) 7. 1209; अकालकुसुमादीनि द्विजो जग्ध्वैन्दवं चरेत् VedavyāSm. 3. 65.

अकालकूटद्वितीय (akālakūṭa-dvitīya) *adj.* [*f.* –ā] who is accompanied by untimely (sudden or unexpected) deception याकालकूटद्वितीया नीरोषितापि नार्द्रहृदया भवति NalaCam. 4. 16 (57) (comm. या स्त्री अकालेऽकस्माद्यत् कूटं कपटं द्वितीयं यस्याः । तथा नीरोष्यते स्मेति नीरोषिता प्रसादिताप्यार्द्रहृदया स्निग्धहृदया न भवति)

अकालकूष्माण्ड (akāla-kūṣmāṇḍa) *m.* a pumpkin produced out of season, (fig.) a useless birth [APTE; कुष्माण्ड MW] cf. अकाण्डकूष्माण्ड-

पतनन्याय.

अकालकृत (akāla-kṛta) *adj.* effected or performed at a wrong (i. e. not prescribed) time, untimely क्वचिदकालकृतैःषसविभ्रवैः परिगतोऽरुणरत्नशिलातटैः MahāP. 19. 99; अकालकृतमकृतमिति प्रसिद्धेरत्राप्यकालोपक्रान्तकर्माभावेन प्रत्यभिज्ञानाभावस्य वक्तुं शक्यत्वात् VidhiRa. 41 (207. 2); सायं दोहेनाकालकृतेनापि प्रायश्चित्तनिहृतकालापराधदोषेण मुख्यकाले दर्शः कर्तव्यो न दध्यन्तरमुत्पादनीयम् VidhiRa. 41 (208. 10); 41 (208. 24); अन्यथाकृतानि अकालकृतानि भयङ्कराणीत्यर्थः VīraMi. (Rājanīti.) 484. 25; पूर्वकृतप्रयाजादीनामकालकृतत्वेनोपकारकत्वानुपपत्तेः BhāṭṭDī. iv. 217. 20 (*on* x. 1. 1); न चाकालकृतत्वात्तद्धि न प्रतिपदि दर्शयोग्यम् MayūMāli. 493. 26 (*on* vi. 5. 1); न च प्रायश्चित्तेनाकालकृतप्रणयनदेवतापरिग्रहाद्युपचार एव निर्ह्रियते MayūMāli. 493. 27 (*on* vi. 5. 1); BālamBha. ii. 99. 12 (*on* 2. 89); किमयं निद्रायते।…सर्वथाप्येनमुद्बोधयामि। न ह्यकालकृतनिद्राभङ्गे प्रत्यवायः RasSa. 153. (2); आकालिकं क्षणध्वंसन्य(? ध्वंसिन्य)कालकृतसंभवे ViśvaLoK. 31. 178.

अकालकृष्ट (akāla-kṛṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] prematurely ploughed ओषध्यश्च रजोदोषात् स्त्रीणां रागादिभिर्नृणाम्। अकालकृष्टा विध्वस्ताः पुनरुत्पादितास्तथा। तस्मात् सर्वप्रयत्नेन न संभाष्या रजस्वला LiṅgaP. i. 89. 99.

अकालकौमुदी (akāla-kaumudī) *f.* **1** a moon-light festival with no fixed time for its celebration (सुन्दोपसुन्दौ) अकालकौमुदीं चैव चक्रतुः सार्वकामिकीम् MahāBhā. i. 201. 29; अकालकौमुदीं चेमां पश्यामि प्रतिबोधितः BṛKathāS'loSaṁ. 5. 59; आर्यज्येष्ठो भवानेव यदि तल्लघु कथ्यताम्। अकालकौमुदी ग्रामे सहसा जृम्भतामिति BṛKathāS'loSaṁ. 20. 283; पुण्यानि क्रियतां अकालकौमुदी च क्रियताम् (DBHS); **2** untimely moon-light अकालकौमुदीसहस्राणीव सृजद्भिः…आतपत्रखण्डैः श्वेतद्वीपायमानं…राजद्वारमगात् HarṣaC. 95. 4; महामहोत्सवे तस्मिन् बभूवाकालकौमुदी S'ivaP. iii. 14. 23 (312B. 8) = SkandP. iv. 11. 26 (comm. अकालेऽसमये चन्द्ररहितेऽपि राज्यादौ कौमुदी ज्योत्स्ना तस्मिन्महोत्सवेऽभूदित्यर्थः); **3** the Dīpālikā festival, festival of lamps or lights अकाले कौमुदीं कुर्यात् कृष्णपक्षे च यः सदा। मासि चाश्वयुजेऽष्टम्यामारभेत् पर्वणा चरेत्। अकालकौमुदीं दीपालिकोत्सवम् CaturCin. ii(2). 331. 9.

अकालक्रयविक्रय (akāla-krayavikraya) *m.* untimely purchase and sale अकालक्रयविक्रे(? क्र)यकर्तृणां स्वार्थकामिनाम् (व्यतिक्रमं शिक्षयेत्) NītiPra. 8. 31.

अकालक्षेप (a-kālakṣepa) *m.* absence of delay, immediacy यावद् देवाय त्वमनुष्ठेयमकालक्षेपार्हं निवेदयामि S'āk. 5. 1 (1)

अकालक्षेपतस् (akālakṣepa-tas) *adv.* without loss of time, without delay, quickly, immediately पुष्पचङ्गेरिकाश्चापि प्रत्येकं तैर्विचक्रिरे। अकालक्षेपतः कोशागारादिव समाहृताः TriṣaS'aPuC. ii. 2. 423.

अकालक्षेपम् (a-kālakṣepam) *adv.* without delay, quickly, immediately अकालक्षेपं दक्षस्य रङ्गवल्लीप्रदानेषु YaśasCam. i. 350. 2; अहं पुनस्तद्विवाहोत्सवानन्तरमकालक्षेपमागमिष्यामि YaśasCam ii. 286. 15; अकालक्षेपमेणाक्षि स्रजा क्रीणीहि मामिति PāṇḍaC. 2. 133; कथमकालक्षेपमेव संप्राप्ताः प्रत्यर्थिस्कन्धावारम् MohaRāPa. 5. 39 (31)

अकालखाद्यक (akāla-khādyaka) *n.* food suitable for eating at other than meal times ततो मेण्ढकेन गृहपतिना शिल्पिन आहूयोक्ताः। भगवन्तोऽकालखाद्यकानि शीघ्रं सज्जीकुरुत GiMs. iii(1). 248. 2.

अकालगर्जा (akāla-garjā) *f.* untimely rumbling (of the clouds) दिक्षु प्रतिध्वानमिषादभूवन्नकालगर्जाडमराद्भुतानि UdaySuKa. 44. 22.

अकालगर्जित (akāla-garjita) *n.* untimely thundering (of clouds), thundering in other than the rainy season अकालगर्जितादौ च पर्वस्वाशौचकादिषु।…अनध्यायं बुधः कुर्यात् ViṣṇuP. iii. 12. 36; तज्ज्ञा ब्रूयुरनध्यायान्… अकालवर्जिते वृष्टावग्निदाहे च BṛParāSm. 6. 360; अकालगर्जितं दोषं केन्द्रगः शुभखेचरः। हन्ति VasiS 43. 162.

अकालग्रहमोक्षण (akāla-grahamokṣaṇa) *n.* untimely drawing in and loosening (of the reins) अकालदण्डपाताच्च त्वकालग्रहमोक्षणात्। अकालहिंसाघाताच्च तेन वाजी न धावति AśvaCi. 8. 17.

अकालघटित (akāla-ghaṭita) *adj.* [*f.* -ā] untimely set, produced at an unusual hour लोहितरुचो…अम्बुवाहाः। सन्ध्यामकालघटितां गगने वितेनुः JānaHa. 5. 58.

अकालचक्र (akāla-cakra) *n.* **1** untimely or premature death कस्याप्यकालचक्रेण पतितव्यं विरोधिनः। क्रूरेणेव ग्रहेणाद्य यतश्चक्रेण वक्रितम् MahāP. 34. 11; (Tippaṇī अकालचक्रेण = अपमृत्युना); इति चक्रस्य तत्कालमध्यगादमियोगतः। अकालचक्रं लोकोऽयमध्यगादमियोगतः RāghPāṇ. (Dh.) 18. 65 (comm. अमियोऽभयाद् गतो निर्यातोऽयं लोकोऽकालचक्रम् अध्यगात् ज्ञातवान्); **2** the dissolution of the world अथ संयुगं। कालमिव समधिरुह्य रथं तमकालचक्रगतिचक्रमाविशत् RāghPāṇ. (Dh.) 17. 1; (comm. अकालचक्रस्य प्रलयकालस्येव गतिः प्रवृत्तिर्ययोस्ते चक्रे यस्य तं रथम्); **3** the discus of the god of death दुर्गं मार्गय याहि वा जलनिधेरुत्तीर्य पारं परं नो चेत्…। मुक्तं चक्रमकालचक्रमिव ते मूर्ध्नि प्रपाति ध्रुवम् YaśasCam. i. 558. 11; पपात। तत्संगमान्मम चोपरि भ्रमदकालचक्रकरालं जालं YaśasCam. ii. 218. 1. (comm. भ्रमत् भ्रमणं कुर्वत् यत् अकालचक्रं अप्रस्तावे यमचक्रं तद्वत् करालं रौद्रम्)

अकालचर्या (akāla-caryā) *f.* wandering or moving out at an improper time, untimely wandering अकालचर्यां विषमैस्तु गोष्ठीम्…न कदापि कुर्यात् BṛKathāK. 32. 28; अकालचर्या सर्वेषां शङ्कामुत्पादयेद् ध्रुवम् PadmP. iv. 102. 9; अकालचर्या विषमा च गोष्ठी…न कदापि कार्या Pañcā. 72. 2; MahāVyu. 261. 84.

अकालचलित (akāla-calita) *adj.* departing prematurely प्रतिक्षणं पाशवलयेनाकालचलितं जीवितमिव निरोद्धुम्…आपीडितशिरोधरा (अहम्) TilaMañ. 307. 2.

अकालचीवर (akāla-cīvara) *n.* (monk's) robe provided at extraordinary times लभ्यं भदन्त अकालचीवरेण पौद्गलिकया संघाट्या…कठिनमास्तर्तुम् GilMs. iii(2). 160. 9.

अकालज (akāla-ja) *adj.* appearing or blossoming out of season, premature व्याधितं कृमिजुष्टं च पाकातीतमकालजम्। वर्जनीयं फलं सर्वमपर्यागतमेव च SuśruS. i. 46. 210; अदेशाकालजं क्लिन्नं यत् स्यात् फलमसाधु तत् CaraS. i. 27. 314 (1922 Ed.) पालित्ये वाप्यकालजे (नस्यकर्म प्रशस्यते) BhelaS. 246. 3 (8. 2); शीतोष्णविपर्यासः फलपुष्पमकालजं दिशां दाहः BṛSaṁ. 97. 4; अकालजं मदं घोरं चतुष्पान्मृगपक्षिणाम् ViṣṇuDhaP. ii. 141. 4; ततः प्रभृति तत्तीर्थम्…। अकालजजरादीनां स्मरणादपि नाशनम् BrahmP. 146. 42; अकालजं कुभूमीजं न भक्षयेत् BhāvPra.(Bhā.) 6(7). 153; BhojanKu. 106. 3; अकालजा भवन्त्येते सदा भङ्करा मृशम् (? भृशम्) VasiS. 37. 40; NāraS. 33. 79; SiddhYo. 61. 217.

अकालजरा (akāla-jarā) *f.* premature old age रिपुपरिभवं शोकं भर्तुः समं मनसा वहन् कथमिदमिति ध्यानावेगादकालजरां गतः TāpaVa. 3. 5; दुष्पुत्रतां च धिगकालजरां पितॄणाम् Rāvaṇā. 22. 1.

अकालजल (akāla-jala) *adj.* [*f.* -ā] (used as noun) (a river) having untimely floods, flooding out of season बलमारोग्यमायुश्च वपुस्तेजश्च देहिनाम्। हीयते हीदृशीं (स्त्रियं) गत्वा प्राप्याकालजलामिव BhelaSa. 1. 7. (10. 22)

अकालजलद (akāla-jalada) *m.* **1 A** untimely cloud, an out-of-the-season cloud नृपः…सतां दैन्योत्तापप्रशमनफलाकालजलदः EI. xiv. 160. 28; इत्यकालजलदबन्दिविनोद्यमानमनाः…वर्षर्तुश्रियं यावदहमनुभवन् सप्रमोदमासांचक्रे YaśasCam, i. 548. 8; तस्मिन्नेव सरस्यकालजलदेनागत्य तच्चेष्टितं येनाकुम्भनिमग्नवन्यकरिणां यूथैः पयः पीयते SubhāRaK. 33. 41 = SaduktiKa. 242. 10; PrabaCin. 30. 18; S'ārṅgaPa. 777; BhojaPra. 44. 12; Subhāṣi. 843; PadyaVe. 727; धारासारैः क्षणे तस्मिन्नकालजलदोज्झितैः। विपर्यस्तेव पृथिवी सर्वतः समलक्ष्यत RājTa. (Ka.) 7. 906; अकालजलदावलीगलितरक्तधाराहता… रजोजवनिका शनैरपससार सेनामुखात् RāghPāṇ. (Ka.) 8. 8; एतस्यां मरुसीम्नि जाङ्गलतटीनिष्ठ्यूतदावानलक्लाम्यत्पान्थकुलान्यकालजलद त्वं त्रातुमेकः क्षमः SaduktiKa. 269. 14; आड्यानैर्गलितं दलैर्व(? र्वै)त कथाशेषाः प्रसून्श्रियः…तूष्णीमस्ति तथाप्यकालजलदं ध्यायन् मरुक्ष्मारुहः SaduktiKa. 266. 21; अकालजलदच्छन्नमालोक्य रविमण्डलम्। चक्रवाकयुगं रौति रजनीभयशङ्कया Subhāṣi. 1723; **1B** untimely cloud as an evil portent इत्यकालजलदादिवैकृते…गते शमम् NavaSāC. 8. 16; **2** Name of a poet अकालजलदेन्दोः सा हृद्या वदनचन्द्रिका। नित्यं कविचकोरैर्या पीयते न च हीयते SūktiMu. 4. 83; अकालजलदश्लोकैश्चित्रमात्मकृतैरिव। जातः कादम्बरीरामो नाटके प्रवरः कविः SūktiMu. 4. 84; तस्मिन्नेव सरस्यकालजलदेनोत्रम्य तच्चेष्टितम्…इत्यकालजलदराजशेखरोक्तिः PrabaCin. 30. 19; PadyaVe. 727; (identified as the great grand-father of Rājaśekhara) तदकालजलदस्य प्रणप्तुस्तस्य (i. e. राजशेखरस्य) गुणगणाः किमिति न वर्ण्यन्ते ViddhaS'ā. 1. 5 (7); तदामुष्यायणस्य महाराष्ट्रचूडामणेरकालजलदस्य चतुर्थो दौर्दुकिः शीलवतीसूनुरुपाध्यायश्रीराजशेखर इति पर्याप्तं बहुमानेन BālRā. 1. 13 (1); स मूर्तो यत्रासीद्गुणगण इवाकालजलदः। महाभागस्तस्मिन्नयमजनि यायावरकुले BālRā. 1. 13.

अकालजलधर (akāla-jaladhara) *m.* unseasonal cloud अकालजलधरध्वनिक्षुभितराजहंसीकुलकोलाहलध्वनिकलम्…अमरसुन्दरीजनस्य हाहारवमश्रृणोत् (नृपतिः) TilaMañ. 53. 23; आहोस्विदकालजलधरः कश्चिदुन्नम्य समागतः स्यात् UdaySuKa. 75. 11.

अकालजलवाह (akāla-jalavāha) *m.* unseasonal cloud तस्यैकधन्विनो भूपाः शरैर्विव्यधिरेऽधिकम्। अकालजलवाहस्य सलिलैरिव शालयः PāṇḍaC. 13. 361.

अकालजात (akāla-jāta) *adj.* **A** prematurely born स भगवता वासुदेवेन …अकालजातोऽस्त्राग्निना दग्धस्तेजसा स्वेन संजीवितः MahāBhā. i. 90. 906*;

B born at a wrong time or season अकालजाता ये सर्पा निर्विषास्ते प्रकीर्तिताः BhaviP. 70A. 21. (i. 33. 22); **C** rising untimely कृष्णप्रियाः···अकालजातप्रतिमेन्दुजालान्···तरङ्गान् । वक्त्राक्षिवक्षोरुहबिम्बयोगादकल्पयन् Yādavā. 8. 99.

अकालज्ञ (a-kālajña) *adj.* [*f.* -ā] not knowing or not having consideration for proper time, imprudent अकालज्ञः सुदुर्मेधाः···प्रेत्य चेह च नश्यति MahāBhā. iii. 159. 7; अकालज्ञासि सैरन्ध्रि MahāBhā. iv. 15. 34; अत्यारूढो हि नारीणामकालज्ञो मनोभवः RaghuVa. 12. 33; Kuval. 118(9); एवमवस्थापिते प्रथमप्रदोष एवाकालज्ञेन दृष्टः Tantrākhyā. 26. 9; अहो तु (? नु) खल्वकालज्ञा षट्पदिका, यदिमां मनोभवातङ्ककातरामीदृशे कर्मणि नियुङ्क्ते SubhaDha. 2.13(38); कथं कामोऽपि मन्दात्मा···विकृतान् बाणैः कृतवानकालज्ञः S'ivaP. ii (2). 3. 44 (70A. 9); तुरंगयोग्योपस्कारस्नानाहारादि राजवत् । अकालज्ञावकुरुतां राजधान्यन्तरेव तौ RājTa(Ka.) 8. 1573; अनर्थ एव मूर्तोऽयमकालज्ञः समीहिते SamarāSam. 2. 447; सिद्धसेनेनोक्तम् - अहमकालज्ञः PrabaK. 16. 17.

अकालतडित् (akāla-taḍit) *f.* untimely lightning तैरश्चोऽपि पुंयोगः स्त्रियो दूषयति किं पुनर्न मानुषः । न चैतासामकालता(? त)डितामिव प्रवृत्तावपेक्षास्ति YaśasCam. ii. 55. 9.

अकालतन्त्रत्व (akālatantra-tva) *n.* non-dependence on time, the state of not being bound by time न तावत् कर्माणि हेतुः अकर्मवश्यत्वात् । नापि कालः अकालतन्त्रत्वादीश्वरस्य NītiMā. 36. 10.

अकालतपस् (akāla-tapas) *n.* untimely penance दिव्यकन्यां विलोक्य सः । पप्रच्छाकालतपसः कारणं यौवनावनीम् BṛKathāMañ. xvi. 1. 203.

अकालतरलता (akālatarala-tā) *f.* sudden or untimely unsteadiness एवमेतदाकर्ण्य राजा···पृष्टकुशलमकालतरलतया···चेतः स्वं स्वयमेव स्वस्थीकृत्य वितार्कितवान् NalaCa. 4. 0(3)

अकालतस् (akāla-tas) *adv.* unseasonably, untimely, prematurely नाकालतः पुष्पफलं नगानाम् MahāBhā. xii. 26. 9; नाकालतो म्रियते जायते वा MahāBhā. xii. 26. 11; नाकालतोऽयं म्रियते जायते वा S'ivaP. vii (1). 7. 22 (510B. 1); मनुजास्तु प्रसवन्त्यकालतश्च VarāṅgaC. 24. 29; किं करिष्यति सा देवी संहारं वाप्यकालतः S'ivaP. ii (4). 17. 18 (213B. 2); ब्राह्मणस्य सुतं दृष्ट्वा बालं मृतमकालतः···रामः···जीवयामास AdhyāRā. vii. 4. 24.

अकालत्व (a-kālatva) *n.* **i** absence or negation of the nature of time पृष्टे कालश्च वक्तव्यो नाकालत्वं ततो भवेत् AnuVyā. 69B. 3; (Jaya. कालस्य सर्वथा अपरिहार्यत्वादकालत्वं कालाभावो न भवेत्); **ii** (akāla-tva) the state of being other than time अकालत्वे सत्यविशेषगुणा महती दिक् SarvaDaSam. 10. 63. (comm. कालभिन्ना विशेषगुणरहिता महती च या सैव दिगित्यर्थः)

अकालदण्डपात (akāla-daṇḍapāta) *m.* beating with a stick or whipping at an improper time अकालदण्डपाताच्च त्वकालग्रहमोक्षणात् । अकालहिंसाघाताच्च तेन वाजी न धावति AśvaCi. 8. 17.

अकालदन्त (akāla-danta) *m.* untimely teething (one of the 22 diseases of children) द्वाविंशतिर्बालरोगाः···दन्तघातो दन्तशब्दोऽकालदन्तोऽहिपूतनम् S'ārṅgaS. i. 7. 186.

अकालदर्शन (akāla-darśana) *n.* name of a mountain [DBHS].

अकालदस्युनिर्माथ (akāla-dasyunirmātha) *m.* untimely eradication of the robbers (the rebellious Ḍāmaras) अकालदस्युनिर्माथं जानते(? तो)ऽभ्यर्थनां न ते । राज्ञोऽगृह्णन् RājTa.(Ka.) 8. 2734.

अकालदिग्भुवन (a-kāladigbhuvana) *adj.* without time, space and worlds अकालदिग्भुवनं···तमोमयं पयसि ममज्ज तज्जगत् S'ivLī. 19. 64.

अकालदुग्ध (akāla-dugdha) *adj.* [*f.* -ā] milked out of time or every second day संधिनी तु गौः । वृषाक्रान्ताकालदुग्धा AnekāSaṁ. 3. 425; संधिन्यकालदुग्धा गौः AnekāK. 489; AnekāSa. 528. DharK 1396; संधिन्यकालदुग्धायां वृषाक्रान्तावपातयोः NānārthSaṁ 94. 45.

अकालदुग्धगो (akāladugdha-go) *f.* a cow milked out of time or every second day संधिनी तु वृषाक्रान्ताकालदुग्धगवोः स्मृता ViśvaPra. 95. 131; ViśvaLoK. 208. 142.

अकालदुग्धोस्रा (akāladugdhosrā) *f.* a cow milked out of time or every second day संधिनी वृषभाक्रान्ताकालदुग्धोस्रयोः स्त्रियाम् MediK 99. 13; संधिनी वृषभाक्रान्ताकालदुग्धोस्रयोरपि S'abdaRaSaK. 201. 7.

अकालदुर्दिन (akāla-durdina) *n.* an untimely cloudy day उन्नमत्यकालदुर्दिनम् Mṛcch. 5. 0(2); उपमेघपथेनासौ (सेना) गच्छन्ती रुद्धभास्करा । अकालदुर्दिनाटोपमुपलोके समादधे Rāvaṇā. 7. 30; अकालदुर्दिनप्रायं बभौ तन्मिलितं बलम् SamarāSaṁ. 1. 155.

अकालदेशतस् (akāladeśa-tas) *adv.* at an improper time and place अकालदेशतोऽपात्रेऽवज्ञया दीयते तु यत् । असत्काराच्च यद्दत्तं तद्दानं तामसं स्मृतम् GaṇeP. ii. 148. 9.

S. D. 12

अकालदैव (akāla-daiva) *n.* unexpected or sudden good luck अकालदैवयुक्तेन बलोद्वृत्तसखेन च । ··· न कुर्यादेव विग्रहम् NītiSā. 10. 22 = AgniP. 239. 22.

अकालदोहिन् (akāla-dohin) *adj.* one who milks at an improper time नैवाप्नुयात् क्षीरमकालदोही Saund. 16. 50.

अकालधर्मन् (akāla-dharman) *n.* untimely or premature nature सत्ये धर्मे च निरता मानवा विगतज्वराः । नाकालधर्मणा मृत्युः शक्नोति प्रसमीक्षितुम् HariVaṁ. 41. 4.

अकालनय (akāla-naya) *m.* (Jain.) (cf. **कालनय**) the view point of not accepting time as a cause or factor अकालनयेन कृत्रिमोष्मपाच्यमानसहकारफलवत् समयानायत्तसिद्धिः TattvPradī(A.) 371. 2 (*on* iii. 75. 31)

अकालनिधन (akāla-nidhana) *n.* untimely or premature death अकालनिधनाक्रान्ता हा प्रजे क्व गमिष्यसि RāmāMañ. 486. 22.

अकालनियत (a-kālaniyata) *adj.* not regulated by time, constantly uniform अकालनियतोच्छ्रायम्··· । क्षात्रं···वः क्षमं तेजस्समेधितुम् Yādavā. 22. 41.

अकालनियम (a-kālaniyama) *m.* absence of restriction regarding time द्रव्यदेशब्राह्मणसंनिधाने वा काल(? अकाल)नियमः GautDS. ii. 6. 5; सर्वातिथ्यन्तु यः कुर्यात्··· । अकालनियमेनापि सत्यवादी जितेन्द्रियः । पुरंदरपुरं याति VṛGautaSm. 537. 13.

अकालनिर्मित (akāla-nirmita) *adj.* produced at an unexpected time, revealed unexpectedly स्वप्रभावं··· । अकालनिर्मितं तात मयोर्वीक्ष्य हरस्तदा । आश्चर्यं परमं मेने S'ivaP. ii (3). 18. 13. (142B. 8)

अकालनिर्हार (akāla-nirhāra) *m.* untimely or irregular evacuation of excrement अकालनिर्हारविहारसेविनो भवन्ति येऽन्येऽपि सदातुराश्च ते CaraS. viii. 11. 30. (1941 Ed.) अन्यानपि चाकालनिर्हारविहाराहारान् (शोधयेत्) AṣṭāSaṁ. i. 142. 15 (1.27)

अकालनिवेदन (akāla-nivedana) *n.* the act of reporting at an inappropriate moment जन्मनक्षत्रक्रियाव्यापृतस्य महाराजस्य तावदकालनिवेदनं मन्युमुत्पादयति PañcRā. 2. 2(1)

अकालनीहारवृष्टि (akāla-nīhāravṛṣṭi) *f.* fall of unseasonable mist or fog अनिलोद्धतैः···अकालनीहारवृष्टिमिव दर्शयद्भिः कुसुमधूलिपटलैर्धवलीकृतविग्रहो वसन्त इव विग्रहवान् (समरकेतुः) TilaMañ. 213. 13.

अकालपरिपूजन (akāla-paripūjana) *n.* worship at a wrong time व्यत्ययात् तत्क्रियालोपादकालपरिपूजनात् । महद्भयं सराष्ट्रस्य पूजकस्य जनस्य च PauṣkS. 37. 37.

अकालपर्जन्य (akāla-parjanya) *m.* unseasonable rain (cloud) तत् कावकालपर्जन्यभीमौ वृन्देन धावतः MahāvīC. 1. 60.

अकालपर्ययापेक्ष (a-kālaparyayāpekṣa) *adj.* not dependent on the passing of a certain age or time अकालपर्ययापेक्षं वैराग्यं वा महात्मनाम् RājTa. (Ka.) 8. 3078.

अकालपलित (akāla-palita) *adj.* one having grey hair prematurely अकालपलितेषु वातादीनपेक्ष्य स्नेहस्वेदसंशोधनास्रविस्रावणानि कुर्यात् AṣṭāSaṁ. ii. 285. 3 (6. 28); पित्तप्रकृतिर्धीमान् मेधावी क्रोधनोऽल्पकामश्च । प्रस्वेदकालपलितो भवति नरो नात्र संदेहः YaśasCam. ii. 258. 1; अकालपलितः क्रोधी प्रस्वेदी मधुरप्रियः । ···पित्तप्रकृतिरुच्यते AgniP. 279. 37 = ViṣṇuDhaP. ii. 56. 118; AgniP. 368. 38 = ViṣṇuDhaP. ii. 115. 20; अकालपलितो गौरः प्रस्वेदी कोपनो बुधः । पित्तप्रकृतिको नरः SiddhYo. 81. 63; BhāvPra.(Bh.) 4. 56; *n.* premature grey hair अकालपलितैर्व्याप्तो धीमान् स्वेदी च रोषणः ।··· पित्तप्रकृतिको नरः S'ārṅgaS. i. 6. 22; ii. 9. 155; (नीलिकाद्यं तैलं) अकालपलितं हन्ति S'ārṅgaS. ii. 9. 161; iii. 11. 30; °अकालपलितखालित्यानिलात्मकार्ताश्च नस्ततः (? नस्यतः or नस्तः) उपस्नेह्याः KāśyaS. 167A. 11 (7. 7)

अकालपातिन् (akāla-pātin) *adj.* appearing or approaching at an improper time छायाग्रहो मूर्त इवानुयायी स्थितश्चिरं वृश्चिकनिश्चलश्च । ··· अकालपाती···सेवकदुर्विदग्धः SevyaSev. 44; वञ्चना क्रियतां तूर्णं कालस्याकालपातिनः RāmāMañ. 313. 4.

अकालपानक (akāla-pānaka) *m.* unseasonable drink, beverage given outside the meal-time गृहपतिना बुद्धप्रमुखो भिक्षुसंघः अकालखाद्यकैरकालपानकैश्च संतर्पितः GiMs. iii (1). 248. 4; स तेन प्रतिशामितः । अकालपानको दत्तः GiMs. iii (2). 99. 15.

अकालपुष्ट (akāla-puṣṭa) *adj.* prematurely developed, precocious शृणु मातः शिशुवयसस्तस्य स्फुटतामकालपुष्टस्य SamaMā. 8. 3.

अकालपुष्प (akāla-puṣpa) *n.* a flower blooming out of season, unseasonable flower सा (= डाकिनी) ···। सर्वाण्यकालपुष्पाणि···। प्रकटीकुरुते JayāS. 28. 139; प्रसूतिवैकृत्यमकालपुष्पाणि YogYā. 3. 9; अकालपुष्पैरजनि न दैत्यपरिग्रहस्य

कम्पः S'riKaC. 19. 61; यथा ह्यकालपुष्पादि दर्शितं कौतुकावहम् । तथैतदपि विज्ञानम् PariPar. 12. 78.

अकालपुष्पप्रसव (akāla-puṣpaprasava) *m.* untimely blossoming, flowering at an unusual time अकालपुष्पप्रसवः सस्याः पञ्चचतुर्गुणाः AVPari. lxiv. 3. 6.

अकालपुष्पमाला (akālapuṣpa-mālā) *f.* a wreath of unseasonable flowers अकालपुष्पमाला हि शोभनापि न शोभते YogVā. iii. 67. 60; (संसारारम्भचक्रिका) अकालपुष्पमालेव श्रयसे नाभिनन्दिता YogVā. iii. 113. 25; एषा भगवन् कथा । अकालपुष्पमालेव सुखायोद्वेजनाय च YogVā. v. 32. 27.

अकालपुष्पित (akāla-puṣpita) *adj.* (a tree) having untimely blossoms, blossoming out of season उद्यानपादपान् । अकालपुष्पितानीक्षांबभूव वनपालकः SamarāSaṁ. 7. 149.

अकालपुष्पोपदर्शन (akālapuṣpopadarśana) *n.* an act of exhibiting unseasonable flowers मार्यर्थे प्रष्टव्यो मान्त्रिकोत्तमः । आयातः स स्वयं पुर्या उज्जयिन्या निशम्यते । अतीतानागतज्ञानाकालपुष्पोपदर्शनैः ।…मन्त्रादाकृष्टदेवेशः MalliC. 1. 430.

अकालपूजा (akāla-pūjā) *f.* untimely worship अकालपूजया कस्मादहं (= चण्डिका) त्वां खलु बोधिता BṛDharmaP. i. 20. 46.

अकालपृष्ट (akāla-pṛṣṭa) *n.* untimely question, enquiry at an improper time नायमाक्षेपस्य कालः (v. l. किमनेनाकालपृष्टेन) PañcT. 2. 77 (44). [253. 5]

अकालपृष्ठ (a-kālapṛṣṭha) *adj.* not having a black surface पादादिमस्तकप्रमाणमव्रणं समं सौम्यमकालपृष्ठं सलक्षणं वैणवं दण्डम् NāraPaU. 4. 38.

अकालप्रतिकाङ्क्षणता (ākālapratikāṅkṣaṇa-tā) *f.* the state of having untimely desire अकालप्रतिकाङ्क्षणता मारकर्मेति S'ikṣāSa. 51. 14.

अकालप्रत्याख्यायिन् (akāla-pratyākhyāyin) *adj.* [*f.* -ī] renouncing or avoiding improper time या (= राजधानी) … अकालप्रत्याख्यायिनीभिः वेशविलासिनीभिर्विलासदेवताभिरिव सञ्चरन्तीभिः…अमरभवनभित्तिचित्रेष्वादर्शयति दिव्यसीमन्तिनीजनम् AvantiKa. 7. 4.

अकालप्रलय (akāla-pralaya) *m.* untimely dissolution of the world, sudden world-destruction अकालप्रलयो देव भविष्यति न संशयः SkandP. v(2). 36. 10; अकालप्रलयं मत्वा चुक्रुशुः…जनाः BṛNāraP. 8. 114; 10. 17; अकालप्रलयाद् देव वीतिहोत्राज्जगत्पते । … रक्षिता लीलया त्वया GaṇeP. ii. 15. 47; ईशोऽपि तं निरीक्ष्याथ ह्यकालप्रलयं भृशम् । महानलस्तम्भविभीषणाकृतिर्बभूव S'ivaP. i. 7. 10 (6A. 7); संघर्षेणास्त्रयोस्तयोः । अकालप्रलयारम्भसंरम्भोऽभूद् दिवौकसाम् DaśāvaC. 8. 796.

अकालप्रलयघन (akālapralaya-ghana) *m.* cloud at an untimely dissolution of the world or deluge तेन च…अकालप्रलयघनगर्जितमिव संजीवकस्य नर्दितं दूरादेवाश्रावि PañcT. 1. 5 (13. 6)

अकालप्रलयभ्रम (akālapralaya-bhrama) *m.* delusion of an untimely world-destruction तस्य कक्षोरुपवनोद्भूतैर्वनघनारवैः । बभूव सर्वभूतानामकालप्रलयभ्रमः RāmāMañ. 229. 26.

अकालप्रलयभ्रान्ति (akālapralaya-bhrānti) *f.* confusion of an untimely world-dissolution जनमण्डले । अकालप्रलयभ्रान्तिभीमः कोलाहलोऽभवत् BṛKathāMañ. 18. 113.

अकालप्रवाहण (akāla-pravāhaṇa) *n.* untimely evacuation or discharge (of the fluid) अकालप्रवाहणं हि विण्मूत्रादिवेगानामिवोदीरणमनर्थकरमहितं च गर्भस्य AṣṭāSaṁ. i. 210. 15 (2. 3)

अकालप्रवृत्ति (akāla-pravṛtti) *f.* untimely commencement (of a sacrifice), commencement at the wrong time तस्मादकालप्रवृत्तिमात्रं निमित्तमिति प्रागपि निर्वापादभ्युदये ज्ञाते कर्तव्यमेव नैमित्तिकम् S'āstrDī. 495. 22 (*on* vi. 5. 3)

अकालप्रसव (akāla-prasava) *adj.* [*f.* -ā] delivering before time or prematurely अकालप्रसवा नार्यः कालातीतप्रजास्तथा । …विनाशं तस्य देशस्य कुलस्य च विनिर्दिशेत् MānS'S. 237. 4; MatsyaP. 235. 1; AgniP. 262. 22.

अकालप्रसू (akāla-prasū) *adj.* giving birth at an unusual time अकालप्रसुवो नार्यः कालातीताः प्रजास्तथा AVPari. lxxb. 10. 2.

अकालप्रस्रव (akāla-prasrava) *adj.* [*f.* -ā] (a woman) who has had a miscarriage or has untimely discharge स्नेहम् …। अकालप्रस्रवा नारी दुर्दिने च विवर्जयेत् S'ārṅgaS. iii. 1. 27.

अकालप्रालेयपात (akāla-prāleyapāta) *m.* unseasonable fall of snow मार्गेष्वकालप्रालेयपातरुद्धेषु वाजिनाम् । गन्तुं तस्योद्यमं जह्रुः पृष्ठलग्ना विरोधिनः RājTa.(Ka.) 8. 2213.

अकालप्रेषण (akāla-preṣaṇa) *n.* untimely dispatch, sending away at an unusual time सा तु तेनाकालप्रेषणेनात्मनो मम च तेन प्रकृतिविपर्यासदर्शनेन जातशङ्का…मत्समीपादुदचलत् । TilaMañ. 302. 11.

अकालफल (akāla-phala) *n.* unseasonable fruit, fruit grown out of season अकालशाल्यस्सर्वे तथाकालफलानि च ।…सर्वाणि तानि विप्रेन्द्र प्रकटीकुरुते तथा । JayāS. 28. 139; कानिचिदकालफलानि गृहीत्वा स वनपालकः…भणति स SamyaKau. 2. 10.

अकालफलपाकिन् (akāla-phalapākin) *adj.* that which bears or ripens fruit before time आतपासहनः पाण्डुः शाखाहीनो मुहुर्यदि । अकालफलपाकी स्याच्छाखी पित्तात्मकः कृशः । S'ārṅgaPa. 2259.

अकालफलिन् (akāla-phalin) *adj.* bearing fruit out of season नाकालफलिनो ग्राह्या न श्मशानसमीपगाः (भूरुहाः) MayaMa. 15. 75.

अकालबोध (akāla-bodha) *m.* untimely understanding or awakening भीतास्मि किमिदं वत्स हासो यद्वदने तव । अकालबोधः संजातः कच्चित् पश्यसि शोभनम् । MārkP. 76. 5; SkandP. v (2). 33. 8.

अकालभव (akāla-bhava) *adj.* **A** occurring prematurely or before time न ह्यकालभवो मृत्युरिक्ष्वाकुपदमस्पृशत् RaghuVa. 15. 44; एवैव महती लज्जा सदाचारस्य भूपतेः । यदकालभवो मृत्युस्तस्य संस्पृशति प्रजाः RājTa.(Ka.) 4. 84; **B** growing out of season तरोः । फलकुसुममकालभवं मनोहरं फलति लोकस्य S'ārṅgaPa. 2282; **C** occurring at an improper time नान्दीश्राद्धे कृते यच्चकालभवोऽनध्यायः स्यात्तदोपनयनं कार्यं वेदारम्भस्तु वर्ज्य इति बहवः प्रामाणिकाः BālamBha. i. 53. 4 (*on* 1. 14)

अकालभुक्ति (akāla-bhukti) *f.* untimely meals जह्याद्दिवा च निद्रामहितं चाकालभुक्तिं च RaseCin. 8. 40 (96. 7)

अकालभृत (akāla-bhṛta) *adj.* maintained during difficult times भक्तदासो दुर्भिक्षे च भक्तदानात् अकालभृतस्तं निष्क्रयं गोयुग्मं वा ददाति । DīpKa. 62. 29 (*on* 2. 182)

अकालभोजन (akāla-bhojana) *n.* taking meals at an improper time यदपि न प्रकृत्या दौःशील्यं भगवता च बुद्धेन प्रतिक्षिप्तमकालभोजनादिकं तस्मादपि द्विधा विरतिः शीलम् AbhidhKoBh. 273. 10 (*on* 4. 122); किं ब्रवीषि गच्छाम्यहमकालभोजनमपि परिहार्यम् इति PadmPrā. 15. 21; MahāVyu. 261. 41.

अकालम् (akālam) *adv.* **1** prematurely, suddenly अकालं चागमेऽधीती किमपस्मारवानथ TrisaS'aPuC. ii. 6. 292; अकाण्ड(v. l. अकाल)मेवात्मभुवार्जितस्य भूत्वापि मूलं मयि वीरणस्य । भवान्न मे किं नलदत्वमेत्य कर्ता हृदश्चन्दनलेपकृत्यम् NaiṣaC. 3. 90. **2** not for the full period तस्यास्तु खलु योनि[? र]-जातसारे(? रा) पुष्पमाश्रयति तस्याः पतति वापीत्यकालं वावतिष्ठते गर्भः परिशुष्कमात्र इति BhelaS. 95. 18 (4. 8)

अकालमत्त (akāla-matta) *adj.* unseasonably excited नाकालमत्ताः खगपन्नगाश्च मृगद्विपाः शैलमहाग्रहाश्च । नाकालतः स्त्रीषु भवन्ति गर्भा नायान्त्यकाले शिशिरोष्णवर्षाः । MahāBhā. xii. 26. 10.

अकालमधुमण्डित (akālamadhu-maṇḍita) *adj.* adorned with untimely spring-season स गत्वा शंकरमनःक्षोभायाक्षयसायकः । चक्रे तपोवनं शंभोरकालमधुमण्डितम् BṛKathāMañ. iii. 1. 344.

अकालमरण (akāla-maraṇa) *n.* untimely or premature death अकालमरणाम्बुचोरभयम् । (मृतसंजीवनो हन्यात्) CaraS. vi. 23. 59 (1941 Ed.); अकालमरणं किंचित्तद्देशे न भविष्यति AhirbuS. 29. 29; नाकालमरणं नृणाम् । …तस्मिन् शासति पार्थिवे MārkP. 7. 2; दृष्टेऽप्यकालमरणे विचिकित्सेत्कथं बुधः AṣṭāSaṁ i. 63. 8 (1. 9); i. 63. 5 (1. 9); अकालमरणेनापरिसमाप्तफलस्य त्यक्तस्य जन्मान्त-(? -तर)कर्मणो भावनाबलेन विपाकोच्छेषमाकृष्य प्रतिसंवेदयते Sphuṭā. 14. 19. (*on* 2. 10); सदागमप्रमाणानामकालमरणं कुतः RāmC. 31. 166; BṛKathāK. 73. 164; नाकालमरणं चासीद्रामे राज्यं प्रशासति AgniP. 10. 34; NaraP. 47. 145; ViṣṇuDhaP. i. 12. 9; SkandP. i (1). 15. 20; iv. 11. 158; iv. 29. 176; iv. 58. 228; v (2). 12. 28; vi. 48. 4; न दुर्भिक्षं न च व्याधिर्नाकालमरणं नृणाम् PadmP. ii. 27. 64; ii. 74. 17; iii. 17. 4; iv. 56. 13; iv. 105. 14; BhaviP. 798A. 16 (iv. 132. 6); BrahmP. 47. 96; ये पापलुब्धाश्चौरा ये देवब्राह्मणनिन्दकाः । बह्वाशिनश्च ये तेषामकालमरणं नृणाम् । JātaPā. 5. 36.

अकालमह (akāla-maha) *m.* festival celebrated during unusual time सकले च तत्र गृहमागते हरौ नगरेऽप्यकालमहमादिदेश सः S'iśuVa. 13. 67.

अकालमारी (akāla-mārī) *f.* pestilence causing untimely death अकालमारीर(? स)हितोऽपमृत्युर्मृत्युं समीयाय परं सरोग(:) VīraBhā. 9. 25.

अकालमुक्त (akāla-mukta) *adj.* **A** given up suddenly (राजा) आहूय रहस्यकालमुक्तसमरसंभारोद्भूयमानामितवितर्कं भ्रातरमुवाच UdaySuKa. 5. 10; **B** untimely discharged अकालमुक्तं ब्रह्मास्त्रमन्यमुक्तास्त्रमन्थरम् । अन्याखासहनैशानमहास्त्रव्याहतं हि तत् KathāSaSāg. xvii. 2. 39.

अकालमूल (a-kālamūla) *adj.* not blackened at the bottom अकालमूलं कलशं पञ्चपल्लवसंयुतम् (कुर्यात्) S'ātāSm. 6. 22; अकालमूलैः कलशैरलंकृतं कुशा-

स्तृतं स्थण्डिलमावसेद् द्विजः BṛSaṁ. 24. 7; (कुम्भद्वयं) अकालमूलं संस्थाप्य कर्ता तेन तदा भवेत् । स्नात्वा गोवालचीराणि परिधाय समाहितः VisṇuDhaP. iii. 44. 39; ii. 83. 4; ii. 96. 3; ii. 98. 3; BhaviP. 790B. 26 (iv. 127. 41); 857A. 20 (iv. 172.6); (नन्दां शिलां) अकालमूलैः…कुम्भैः…मन्त्रैस्तामभिषेचयेत् Samarā-Sū. i. 35.14; i. 37. 21; अकालमूलैः, नवैः (कलशैः) CaturCin. ii (3). 648.18.

अकालामृतवर्षौघ (akālāmṛtavarṣaugha) *m.* untimely or unexpected shower of nectar इति श्रुत्वा वचस्तस्य…द्विजदम्पती । अकाल(? ला)मृतवर्षौघैर्गत-तापौ तदोचतुः । S'ivaP. iii. 15. 10 (313B. 2)

अकालमृत्यु (akāla-mṛtyu) *m.* **1** untimely or premature death अकाल-मृत्युर्विश्वासो विश्वसन्हि विपद्यते MahāBhā. xii. 81. 11; सत्यं बतेदं प्रवदन्ति लोके नाकालमृत्युर्भवतीति सन्तः Rāmā. v. 26 .3; कथं कालमृत्युरकालमृत्युर्वा भवतीति Cara-S. iii. 3. 37 (1941 Ed.); iii. 8. 43 (1941 Ed.); तस्मादस्त्यकालमृत्युः AbhidhKoBh. 74 .20 (*on* 2. 45); कालात्माकालमृत्यूनां विजयेऽथ यजेत् सदा । PauṣkS. 31. 284; अथ जीवगणेष्वकालमृत्युः फलपुष्पाणि वनस्पतिष्वकाले । VarāṅgaC. 24. 29; ततो न राजापचारमन्तरेण प्रजायामकालमृत्युश्चरतीति UttaRāC. 2. 7(7); DvādaLiSt. 3; BṛKathāS'loSaṁ. 28. 108; PāraS. 13. 171; अकालमृत्युयुक्तानां पुनर्जीवनमस्ति च PadmP. iv. 108. 67; अकालमृत्युर्लोकस्य विचरेद् वसुधातले SamarāSū. i. 44. 8; RāmāMañ. 487. 15; 487. 17; DaśāvaC. 7. 279; VikraDeC. 17. 4; इह कचति पलाशः…विरहिमृगदृशामकालमृत्युः S'rīKaC. 7. 20; RājTa.(Ka.) 7. 43; क्रूरग्रहदशान्तर्दशादिमरणमकालमृत्युः AdbhuSāg. 516. 18; PārśvC. 3 .838; अकालमृत्युग्रहपाप्मनोऽपि विषाशिनो नास्ति भयं नरस्य RasRaSa. 29. 156; अपमृत्य्वकालमृत्युहरप्रवृत्तिभिर्योगविशेषैः…एतदाद्यनेकविशेषैर्वयं सर्वज्ञा एवाध्यास्महे S'aṅkaVi.(Ā.) 224 .11; SūktiRa. 108 .8; नाकालमृत्युस्तत्रासीत् न दुर्भिक्षं न वा रुजः MahNirvāT. 1. 28; अकालमृत्युमाप्नोति रवेरन्तर्गते ध्वजे JātaPā. 18 .69; MadaKeC. 69; अहं चेत्तर्हि भाषिष्यामि…सर्वाकालमृत्युप्रतिनिवारणाय अप्रसादानां प्रसादनाय GiMs. i. 35. 16. **2** name of a dog-keeper मुख्याय श्वानपोषिषु । अकालमृत्युनाम्ने श्वाहं पुनः पक्षिपोषिणे । नीलकण्ठाभिधानायार्पितः SamarāSaṁ. 4. 351. *adj.* dying untimely or prematurely भवन्ति राज्ञि दुर्वृत्ते, जनाश्चाकाल-मृत्यवः । RāmāMañ. 487. 20.

अकालमृत्युनाश (akālamṛtyu-nāśa) *m.* removing or averting untimely death राजासौ…चचार सुमहत्तपः । अकालमृत्युनाशाय स्वराज्ये मृतमुक्तये SkandP. ii (2). 37. 43; अकालमृत्युनाशाय तथा दुःस्वप्नदर्शने । …स्मर्तव्यं च सदा नरैः (विष्णोः सहस्रनाम) SkandP. v (1). 63. 227.

अकालमृत्युनिवारण (akālamṛtyu-nivāraṇa) *n.* averting or removal of untimely death यदि कर्मभिर्देहिनः फलोपभोगाय देह आरभ्यते तर्हि तत्फलोप-भोगसमाप्तेः प्राङ् न देहेन देहिनो वियोगः संभवतीत्यकालमृत्युनिवारणाय कर्मविद्या-(? ध्या)नर्थक्यम् Aparā. 1009. 15 (*on* 3. 165)

अकालमृत्युप्रतिषेधन (akālamṛtyu-pratiṣedhana) *n.* averting or warding off of untimely death अन्यानि च यथेप्सितानि कर्माणि करिष्यामि अकालमृत्युप्रतिषेधनं सर्वरोगप्रशमनं…प्रीतिं सर्वसत्त्वेषु GiMs. i. 77. 9.

अकालमृत्युभयद (akālamṛtyubhaya-da) *adj.* giving rise to the danger of untimely death उदक्पूर्वे तु शाले द्वे दण्डाख्ये यत्र तद् भवेत् । अकालमृत्युभयदम् MatsyaP. 254 .11.

अकालमृत्युभीति (akālamṛtyu-bhīti) *f.* the fear of premature death संहरेदकालमृत्युभीतिं या मयूरसारिणी जनानाम् ĪśānS'iPa. i. 21. 112.

अकालमृत्युशमन (akālamṛtyu-śamana) *adj.* averting untimely death अकालमृत्युशमनं सर्वव्याधिविनाशनम् ।…हरिपादोदकं शुभम् BṛNāraP. 35. 16; SkandP. iii (1). 31. 108.

अकालमृत्युशान्ति (akālamṛtyu-śānti) *f.* pacification or averting of untimely death ततश्च परिपन्थिकर्मनिवारणार्थमकालमृत्युशान्तिफलाः कर्मविधय उपपन्नाः Aparā. 1009. 22 (*on* 3. 165)

अकालमृत्युसंपातिन् (akālamṛtyu-sampātin) *adj.* causing premature death अकालमृत्युसंपातिरोगैर्लोक उपद्रुतः । PrabhāC. 118. 30.

अकालमृत्युहरण (akālamṛtyu-haraṇa) *adj.* removing untimely death (स्तोत्रमेतत्) अकालमृत्युहरणं सर्वापद्विनिवारणम् MahNirvāT. 7. 9; PañcaRā. (Nā.) iv. 11. 20.

अकालमेघ (akāla-megha) *m.* unseasonable cloud समन्ततः…शिखर-भुजैः परिष्वजमाना इव चान्योन्यमकालमेघाः कालमेघाः प्रादुरभवन् JātaMā. 96. 21; अकालमेघा इव तत्र नायकाः समन्ततः संनिहिता धनुर्भृताम् RāghPāṇ. (Dha) 6. 15; अकालमेघवद् वित्तमकस्मादेति याति च KathāSaSāg. vi. 7. 141.

अकालमेघकाल (akāla-meghakāla) *m.* untimely rainy season काय-वन्तमिव कालमेघकालं (v. l. अकालमेघकालं)…दर्पशातमपश्यत् HarṣaC. 103. 2.

अकालमेघवितति (akālamegha-vitati) *f.* row or stretch of untimely clouds कुमुदाकरेण शरदिन्दुचन्द्रिका यदि रामणीयकगुणाय संगता । सुकृतं तदस्तु कतमस्त्वयं विधिर्यदकालमेघविततिर्व्ययूयुजत् MālaMā. 9. 341.

अकालमेघस्तनित (akāla-meghastanita) *n.* untimely thunder of clouds अकालमेघस्तनिते वर्षतौ पांसुवर्षणे । …अनध्यायाः प्रकीर्तिताः SkandP. iii. (2). 6. 81.

अकालमेघोदय (akāla-meghodaya) *m.* unseasonable rise of clouds, mist अकाले यः मेघानाम् उदयः । कुज्झटी इति शब्दमाला S'abdaKaDru. [PW]

अकालयुक्त (akāla-yukta) *adj.* **A** used or deployed at an improper time वाक्यस्याकालयुक्तस्य धारयेद् वेगमुत्तमम् CaraS. i. 7. 28 (1941 Ed.); अकालयुक्तसैन्यस्तु हन्यते कालयोधिना NītiSā. 9. 41; **B** (a-kālayukta) not connected with any specific time ‘ऐन्द्रं पयोऽमावास्यायाम्’ इति पौर्ण-मास्यमावास्याकालयुक्तविधिविहितानामाग्नेयादीनां षण्णां यागानाम् ‘समिधो यजति’ ‘तनूनपातं यजति’ इति अकालयुक्तविधिविहितानां प्रयाजादियागानां च Pūrvotta-VāNaMā. 11. 5; MayūMāli. 128. 14 (*on* ii. 2. 3)

अकालयोग (akāla-yoga) *m.* sexual union at an improper time अकाल-योगात्…गर्भं चिराद् विन्दति सप्रजापि ॥ CaraS. iv. 2. 7 (1941 Ed.)

अकालयोगिन् (a-kālayogin) *adj.* not related to time अकालयोगिनि तु कार्ये अस्य चोद्यस्यैवानुत्पत्तेः IṣṭaSi. 56. 1.

अकालरोषिन् (akāla-roṣin) *adj.* untimely angry कस्याद्य पत्रमुत्क्षिप्तं कालेनाकालरोषिणा PārśvC. 2. 576.

अकाललब्धविभव (akālalabdha-vibhava) *adj.* one who has unexpectedly obtained prosperity or wealth अभवन्मन्मात्रशेषं कुलम् । रे काल त्वमकाललब्धविभवः स्वैरं सकामो भव MahāN. 9. 59.

अकालवर्ष (akāla-varṣa) **A** *m. n.* untimely or unseasonable rain इत्येवं षड्विधं कालमनवेक्ष्य भिषग्जितम् । प्रयुक्तमहिताय स्यात् सस्यस्याकालवर्षवत् CaraS. vi. 30. 307 (1941 Ed.); नाकालवर्षविद्युत्स्तनितेषु (अधीयीत) Viṣṇu-Sm. 30. 8; प्रतिमर्शस्तु…अकालवर्षदुर्दिनेष्वपि च योज्यः AṣṭāSaṁ. i. 157. 13 (1 .29); अकालवर्षनीरौघघातविह्वलमानसा । ज्येष्ठार्थिका गुहामध्यं विवेश जलपाततः BṛKathāK. 97. 54; YuktiKa. 177. 19; अकालवर्षाद् भिषजां प्रमोदः SūktiMu. 89. 21 = SūktiRa. 110. 11; S'aṅkaVi(Ā) 224. 12; **B** *m.* name of a king, of a prince, title of a king अकालवर्षो वरिषति (? वर्षति) [सर्वा]र्तिनि[र्मथने] EI. xiii. 280. 16; श्रीमदकालवर्षदेवः सर्वानेव…समाज्ञापयति EI xiii. 280. 23; योऽसावकालवर्षापरनामा…गीयते लोके EI. i. 54. 16; i. 55. 31; iii. 106. 20; iii. 298. 9; पृथ्वीवल्लभेऽकालवर्षदेवे…सुखं वसति EI iv. 60. 10; iv. 285. 55; देव-कुलमासीत् कण्णेश्वरन्नाम स्वनामधेयाङ्कित[म्] असावकालवर्ष इति विख्यातः EI. iv. 342. 35; v. 195. 45; अकालवर्षोर्जितभूपनामको बभूव राजर्षिः EI. vi. 29. 6; vi. 210. 19; vi. 210. 20 (fn. 19); श्रीमानकालवर्षस्तन[य]स्समभूत् कुलालंबः EI. vi. 291. 41; vi. 294. 81; vii. 38. 16; viii. 186. 21; ix. 32. 44; ix. 36. 44; x. 86. 18; यः सन्ततमभिवर्षन्नकालवर्षो भुवि ख्यातः EI. xiv. 125. 37; xiv. 126. 41; xiv. 126. 56; xviii. 244. 8; xix. 241. 4; °परमेश्वरश्रीमदकाल[व]र्ष[देव]प-(पा)दानुध्यात° … °श्रीध्रुवराजदेवस्य EI xxii. 107. 36; xxii. 74. 31; xxii. 184. 36.

अकालवर्षम् (akāla-varṣam) *adv.* like an untimely or unseasonable shower कृष्णस्येवाकृष्णं चरितं श्रृ(? श्री)कृष्णराजस्य । … समीहितमजस्रम् । तत्क्षणमकालवर्ष(र्षं) वर्षति सर्वार्तिनिर्वपणम् EI. xxii. 183. 18; xxii. 106. 18; xxii. 82. 17; xxi. 141. 16.

अकालवर्षिन् (akāla-varṣin) *adj.* raining out of season अकालवर्षी पर्जन्यो भविष्यति गते युगे MahāBhā. iii. 188. 69.

अकालवलीपलित (akāla-valīpalita) *n.* untimely wrinkles and grey hair (नस्यं) शमनमकालवलीपलितखलतिदारुणकरक्तराजीव्यङ्गनीलिकारक्तपित्तादिषु यथास्वमुपदिष्टैः स्नेहैः (योज्यम्) AṣṭāSaṁ. i. 154. 2 (1. 29) (गण्डूषः) सम्यक्प्र-युक्तश्चाकालवलीपलिततिमिरव्यङ्गतिलकादीन् प्रशमयति AṣṭāSaṁ. i. 161. 24 (1. 31); ii. 60. 9 (4. 10); (नस्यम्) देयम्…अवबाहुकाकालवलीपलितप्रादुर्भावदारुणप्रबोधेषु SiddhYo. 78. 4.

अकालवाचित्व (a-kālavācitva) *n.* absence of the characteristic of being expressive of time ‘कालाट्ठञ्’ इत्यस्याप्राप्तिः समुदायस्याकालवाचित्वात् तदन्तविध्यभावाच्च Pradī. iv. 282A. (*on* P. v. 1. 94 Vār. 5)

अकालवाचिन् (a-kālavācin) *adj.* (a word) not denoting time एषु परेष्वकालवाचिनः सप्तम्या अलुग्वा PrakriKau. i. 690. 7; अकालवाचि सप्तम्यन्तं प्रकृत्या सिद्धादिषु SiddhāKau. 636B. 11.

अकालवाहन (akāla-vāhana) *n.* untimely discharge or flow अकाल-वाहनाद्वायुः श्लेष्मरक्तविमूर्च्छितः । कर्णिकां जनयेद्योनौ AṣṭāSaṁ ii. 322. 13 (6. 38)

अकालविजिगीषु (akāla-vijigīṣu) *adj.* desirous of victory or conquest at an improper time or season एकदा च राजा…अकालविजिगीषुनृपतिसैन्यमिव

यथासंख्यं तपोदयक्षपितानेकपापकलिम्…विद्याधरमुनिमपश्यत् TilaMañ. 24. 20.

अकालविद् (a-kālavid) *adj.* one who does not know the proper time (नृपः) सेवेत प्रणयं हित्वा दक्षः स्यान्न त्वकालवित् । MahāBhā. xii. 71. 10.

अकालविद्युत् (akāla-vidyut) *f.* untimely lightning अकालविद्युत्स्तनयित्नुघोषे…नाध्येयम् SuśruS. i. 2. 9 (comm. विद्युद्ग्रहणमुपलक्षणं, तेनाकालिकी वृष्टिर्गृह्यते, अकालवृष्टिः अनृतुवृष्टिः सा तु हेमन्तशिशिरयोः); नाकालविद्युत्स्तनिते भूकम्पे…पठेत् । AṣṭāSaṁ. i. 5. 5 (1. 2); अकालविद्युत्स्तनिते वर्षतौ पांसुवर्षणे ।… अनध्यायाः SkandP. iv. 38. 75; YuktiKa. 177. 19.

अकालविनियोग (akāla-viniyoga) *m.* use (of the *mantras*) at an improper time अकालविनियोगेन प्रबोधः (? ध) स्वापगा जपात् TantrRā. 1. 77 (comm. अजपात् अत्र सन्धिर्दिव्यत्वादचिन्त्यः)

अकालविपन्न (akāla-vipanna) *adj.* prematurely dead हा कुमारकमकालविपन्नम् RāmC. 16. 102.

अकालविप्रमुक्त (akāla-vipramukta) *adj.* released at a wrong time अकालविप्रमुक्तान्मे त्वत्त एव भयं भवेत् MahāBhā. xii. 136. 9.

अकालविरोहिन् (akāla-virohin) *adj.* growing out of season वर्जयेत् पत्रशाकं तद्वदकालविरोहि च SuśruS. i. 46. 297.

अकालविषय (akāla-viṣaya) *adj.* referring to improper time इदमकालविषयम् BālamBha. i. 51. 26 (*on* 1. 14)

अकालवृष्टि (akāla-vṛṣṭi) *f.* untimely shower or rain यथा ह्यकालवृष्टया च भूमौ बीजं विपद्यते BhelaS. 4. 26(1. 5); मधुरखा परभृतिका भ्रमरी च…कोटरमकालवृष्ट्या…गमिते Mālavikā 4. 2; अकालवृष्टिविवशं लहरे व्यद्रवद्बलम् RājTa. (Ka.) 7. 1373; अकालवृष्टिस्वरूपमाह लल्लः NirṇaSi. 223. 10; आर्द्रादिज्येष्ठान्तादन्यत्राकालवृष्टिः BālamBha. i. 411. 16 (*on* i. 151); (*akālavṛṣṭi* as an ill omen) दिने प्रवर्धन्तेऽकालवृष्ट्यादिभिः सह महोत्पाताः S'āraTi. 21. 140; अकालवृष्टिस्त्वथ भूमिकम्पः…इत्याद्यनिष्टानि ततो बभूवुः SiṁhāDvā. 34. 1; अकालवृष्टिः कुमुहूर्तदोषः …सर्वेषु देशेषु सदा विवर्ज्याः VasiS. 32. 23; 32. 89; 42. 99; 42. 107; 43. 163.

अकालवेग (akāla-vega) *adj.* [*f.* -ā] having unseasonable speed or current नाकालतः पुष्पफलं नगानां नाकालवेगाः सरितो वहन्ति MahāBhā. xii. 26. 9.

अकालवेला (akāla-velā) *f.* wrong or unseasonable time यद्यपि चातकपक्षी क्षपयति जलधरमकालवेलायाम् Cātakāṣṭaka (Kāvyasaṁgraha Ed. Jīvā.) 2. 8.

अकालव्यपेत (a-kālavyapeta) *adj.* without a gap of time पौर्वापर्यमकालव्यपेतं संहिता Vār. 9 (*on* P. i. 4. 109); MahāBh. i. 355. 23 (*on* P. i. 4. 109); i. 356. 2 (*on* P. i. 4. 109); Pradī. vii. 169 (*on* P. viii. 3. 34)

अकालशब्द (a-kālaśabda) *m.* absence of a word expressive of time चोदना वाकालशब्दात् KātyāS'S. xxv. 1. 2 (comm. न ह्यत्र कालप्रतिपादकः शब्दोऽस्ति)

अकालशयन (akāla-śayana) *n.* sleeping at a wrong time (समानः) करोत्यकालशयनजागराद्यैश्च दूषितः । शूलगुल्मग्रहण्यादीन् AṣṭāSaṁ. i. 304. 9 (3. 16); अकालशयनान्मोहज्वरस्तैमित्यपीनसाः AṣṭāHr. i. 7. 60; अकालशयनाच्छ्लेष्मा HāriS. i. 23. 51; किं करोमि जगन्मूर्त्तौ न्यस्तभारोऽस्म्यहं त्वयि । न दोषमीहसे नूनमकालशयनेन माम् SkandP. i(3). 6. 19.

अकालशालि (akāla-śāli) *m.* the paddy-crop growing out of season सा…अकालशालयः सर्वे तथाकालफलानि च…सर्वाणि तानि…प्रकटीकुरुते JayāS. 28. 139.

अकालश्वास (akāla-śvāsa) *m.* irregular breathing अकालश्वाससंयुक्ता बद्धभ्रष्टभगान्विता…मूढगर्भा न जीवति RasRaSa. 22. 104.

अकालसंयमम् (a-kālasaṁyamam) *adv.* without any restriction of time यद् यदाप्नोति सुबहु तदत्तेऽकालसंयमम् ViṣṇuP. ii. 13. 45 [WILSON]

अकालसंयुक्त (a-kālasaṁyukta) *adj.* not connected with (words expressing) time वचनानि श्रूयन्ते ।…आज्यभागौ यजतीत्यकालसंयुक्तानि S'āstrDī. 125. 3 (*on* ii. 2. 3); अकालसंयुक्तानां च सर्वेषां प्राधान्यम् MayūMāli. 125. 10. (*on* ii. 2. 3)

अकालसदृश (a-kālasadṛśa) *adj.* not befitting the age स्वर्गमेष गतः शूरः…अबालसदृशं (v. l. अकालसदृशं) कर्म कृत्वा वै पुरुषोत्तमः MahāBhā. vii. App. I. 8. 20.

अकालसंध्या (akāla-sandhyā) *f.* untimely twilight, evening or dusk before its due time यः…बिभर्ति । बलाहकच्छेदविभक्तरागामकालसंध्यामिव धातुमत्ताम् KumāSaṃ. 1. 4 = KāvyPra. 320. 3; अकालसंध्याघनरागपिङ्गलं घनं घनानामिव वृन्दमुद्यतम् KumāSaṁ. 14. 22; °किसलयसहस्रदर्शिताकालसंध्याविभ्रमैः …उपवनपादपैः VāsaDa. 120. 3; सः…अकालसंध्यामिव पिङ्गलोचनः प्रभां बभार क्षयलक्षणां द्विषाम् DaśāvaC. 3.23; 4.82.

अकालसमुद्यम (akāla-samudyama) *m.* untimely effort or undertaking वस्तुष्वशक्येषु समुद्यमश्च शक्येषु चाकालसमुद्यमश्च । शक्येषु मोहादसमुद्यमश्च त्रिधैव कार्यव्यसनं वदन्ति NītiSā. 16. 25.

अकालसंप्राप्त (akāla-samprāpta) *adj.* arriving untimely, arising unseasonably व्योम धूमेन घनमुचता । अभूदकालसंप्राप्तप्रावृड्मेघैरिवावृतम् PadmP. (Ra.) 105. 14.

अकालसंभव (akāla-sambhava) *adj.* [*f.* -ā] rising at an unusual time, happening at the improper time, untimely, unseasonal अन्यं स्वामिनमिच्छन्ति नद्यश्चाकालसंभवाः AVPari. Lxxb. 23. 4; प्रलयोऽकालसंभवः SkandP. vii(3). 39. 22; अकाले पुष्पिता वृक्षाः फलं चाकालसंभवम् BhaviP. 410B.8 (ii (3). 20. 107)

अकालसंभव (akāla-sambhava) *m.* untimely origin or production or occurrence आकालिकं क्षणध्वंसि यस्य चाकालसंभवः DharK. 181.

अकालसह (a-kālasaha) *adj.* **A** brooking no delay अकालसहं कार्यमद्यश्वीनं(? °श्वीनं) न कुर्यात् NītiVā. 10. 63; **B** unable to hold out for long (said of a fort) अकालसहमत्यल्पं…मीरुयोधं च दुर्गव्यसनमुच्यते Hitopa. 3. 134; **C** impatient [APTE; MW.; PW.]

अकालसुलभ (akāla-sulabha) [*f.* -ā] frequently appearing at improper or odd times अस्थानोपनतामकालसुलभां तृष्णां प्रति क्रुध्य भोः Loc. 36. 22 (*on* 1. 13) = SūktiMu. 35. 6 = S'ārṅgaPa. 1152.

अकालस्तनित (akāla-stanita) *n.* unseasonal thunder अनध्यायान्वर्जनीयान्विवर्जयेत् । …अकालस्तनितं चैव निर्ज्योतिषमथाम्बरम् ViṣṇuDhaP. ii. 52. 135.

अकालसैन्ययुक्त (akāla-sainyayukta) *adj.* mustering an army at an improper time or season अकालसैन्ययुक्तस्तु हन्यते कालयोधिना Hitopa. 4. 50.

अकालस्वाध्याय (akāla-svādhyāya) *m.* study of Vedic texts during the forbidden periods अकालस्वाध्याये चामी दोषाः SthānṬ. 214A. 4.

अकालस्वाप (akāla-svāpa) *m.* untimely sleep, sleep at an improper time (i. e. during day-time) मद्यपानं…अकालस्वापः परगृहवासः इत्येतानि षट् स्त्रिया व्यभिचाराख्यदोषजनकानि ManvaMu. 366. 10 (*on* 9. 13)

अकालहरण (a-kālaharaṇa) *n.* without loss or waste of time, without delay अकालहरणादेव… । नन्वानीतः प्रसह्य त्वं कृतान्तेनास्मदन्तिकम् RāmC. 28. 94.

अकालहरणम् (a-kālaharaṇaṁ) *adv.* without any loss of time, without delay, अकालहरणं तस्मादागन्तव्यं महाधिया MahāP. 8. 98.

अकालहापन (a-kālahāpana) *n.* [*Abl.* as *adv.*] without waste of time, without delay, promptly प्रयतध्वमकालहापनात् कपयः संज्ञपनाय रक्षसः RāmC. 13. 69.

अकालहिंसाघात (akāla-hiṁsāghāta) *m.* untimely whipping, injurious stroke at an improper time अकालदण्डपाताच्च त्वकालग्रहमोक्षणात् । अकालहिंसाघाताच्च तेन वाजी न धावति AśvaCi. 8. 17.

अकालहीनम् (a-kālahīnam) *adv.* without losing time, immediately तदिदानीं कालहीनं (v. l. अकालहीनम्)…भवता…यज्ञसंदर्शनाय आगन्तव्यम् Mālavikā. 5. 15(3); यदत्र युक्तं तत् संविधत्स्व त्वमकालहीनम् VarāṅgaC. 16. 106; त्वयाकालहीनमिदमवश्यमावेदनीयम् VeṇīSaṁ. 6. 416; व्यसनस्य कुर्यादकालहीनं व्यवरोपणं सः NītiSā. 14. 94; फलाय कर्मोद्यमं…अकालहीनं नयवित् समाचरेत् NītiSā. 16. 58; आदौ पश्यति बुद्धिर्व्यवसायोऽकालहीनमारभते Kāvyālaṅ.(Ru.) 7. 99; अकालहीनं तु चिन्तयस्व…उपायं मखविध्वंसे VāmaP. 78. 49.

अकालहोलोत्सव (akāla-holotsava) *m.* untimely festival of Hol. (*hence*) incendiarism यो यावने लोहपुरे समन्तादकालहोलोत्सवमाततान Rāṣṭraui 3. 42.

अकालागत (akālāgata) *adj.* [*f.* -ā] **A** who has come or appeared untimely or unexpectedly अकालागतां दृष्ट्वा मातरम् SkandP. vi. 51. 4; **B** gathered untimely or unseasonably म्लेच्छराजा तत्सत्त्वादकालागतजलदपटलसाहाय्येन विजिग्ये PrabaCin. 97. 20.

अकालागमन (akālāgamana) *n.* **A** untimely return premature arrival अकालगमनं तस्या रौद्रं भम्भारवं तथा । दृष्ट्वा श्रुत्वा च वत्सोऽसौ शङ्कितः SkandP. vii (3). 22. 55; **B** an act of coming or approaching at the wrong time, coming late अकालागमनक्रोधविधुरेश्वरचक्षुषा । क्षिप्रं स्मर इवायाति सेवको दग्धभूतिताम् SevyaSev. 13.

अकालादेशसंचार (akālādeśa-sañcāra) *m.* wandering at an improper time and place अकालादेशसंचारी…प्रज्ञापराधं तं शिष्टा ब्रुवते व्याधिकारिणम् CaraS. iv. 1. 104 (1922 Ed.)

अकालाधिक्य (a-kālādhikya) *n.* absence of an intercalated time-period अपरः संक्रान्तिरहितोऽपि न मलमासः, अकालाधिक्यात् CaturCin. iii (2). 28. 13.

अकालाध्ययन (akālādhyayana) *n.* study at an improper time अपि च, आचार्योपाध्यायप्रत्यनीकत्व-अकालाध्ययन-श्रद्धाभाव°…ज्ञानावरणस्यास्रवाः Tattvā-RāVār. vi. 10. 20.

अकालानयन (akālānayana) *n.* the act of bringing at an odd time अकालानयनाज्जातशङ्केनानिच्छतापि हि । मया…तद्द्रव्यं गोपितं गृहे SamarāSaṁ. 2. 193.

अकालान्तरित (a-kālāntarita) *adj.* [*f.* -ā] not delayed (*lit.* not intervened by time-lag) अकालान्तरिता पूजा नाशयत्येव वेदनाम् PañcRā. 2. 28.

अकालान्नभृत (akālānnabhṛta) *adj.* one of the 15 kinds of servants ' supported or nourished with food during famine or bad times ' दासाश्च गृहजातक्रीतलब्धदायोपागताकालान्नभृतस्वाम्याहितमहाऋणमोक्षितयुद्धप्राप्तपणजितत-वाहमित्युपगतदास्युद्वाहेनप्राप्तदासत्वकं(? क)भक्तदासात्मविक्रयिप्रव्रज्यावसिता इति पञ्चदश BālamBha. iii. 72. 14 (*on* 3. 22)

अकालामृतवर्ष (akālāmṛtavarṣa) *m. n.* a sudden or unexpected shower of nectar जरितौ द्विजदम्पती । अकालामृतवर्षौघशान्ततापौ तदोचतुः SkandP. iv. 11. 100.

अकालाम्बु (akālāmbu) *n.* untimely watering यथा बीजमकालाम्बुकृमि-कीटाग्निदूषितम् CaraS. vi. 30. 134 (1941 Ed.)

अकालाल (a-kālāla) *adj.* having non-defective or steady feet (?) ऊचेऽथ जाङ्गलनृपोऽमिसरन्नकालालोऽकालिलं तम् (चौलुक्यम्) DvyāśraKā. 18. 78. (author's own comm. काला पादस्तसाविशेषो यस्य स, तथा, नाकालालः)

अकालावेदन (akālāvedana) *n.* untimely announcement भोक्तुकामं … भूपतिम् । अकालावेदनाद्भिभ्यत्क्षत्ता जातु व्यजिज्ञपत् RājTa.(Ka.) 6. 42.

अकालाशनि (akālāśani) *m. f.* untimely thunder अकालाशनिसंकाशं तच्छ्रुत्वा दुःखिता वयम् BṛKathāMañ. i (2). 115; उर्वश्यै पुरूरवाः । अकालाश-निपातोग्रं स्ववृत्तान्तं न्यवेदयत् KathāSaSāg. iii. 3. 24; अकालवर्षाकालाशनिपात-वृश्चिकवर्ष…प्रभृतिभिः क्रियाविशेषैः S'aṅkaVi.(Ā.) 224. 12.

अकालास्तमय (akālāstamaya) *m.* untimely setting (i. e. of the sun) स एष कैलास उपान्तसर्पिणः करोत्यकालास्तमयं विवस्वतः Kirātā. 5. 35.

अकालिक (a-kālika) *adj.* [*f.* -ī] **A** not belonging to the proper time or season हेमन्तादिषु कुर्वीत स्वं स्वं (विधिं) चाकालिकेष्वपि AṣṭāSaṁ. i. 61. 24 (1. 9); **B** not delayed, immediate अकालिकमिति वा पाठः काल इति लोके विप्रकर्ष उच्यते । तत्र भवं…कालिकं न कालिकमकालिकम् TantrVā. 31. 18 (*on* i. 2. 14); न कालिकमकालिकम् MīmāKau. iii. 36. 9 (*on* i. 2. 14); **C** not relating to or connected with or depending on time नाकालिकं वस्तु समस्ति किंचित् S'ivaP. vii (1). 7. 22 (510B. 2); **D** unexpected, sudden क्षमा युधि न कार्या वै…अकालिके त्वधर्मे च अनर्थे वारिसूदन LiṅgaP. i. 98. 176; **E** untimely त्रिपुरस्येह वधश्चैव विधीयताम् । नो चेदकालिकी देवसंह(? ह)तिः क्रियतां ध्रुवम् S'ivaP. ii (5). 3. 17 (*on* 222B. 10); तावद् वात्योदभूच्चण्डा…।अकालिकी कालरात्रि-रिवान्धंकरणी दृशाम् TriṣaS'aPuC. iv. 7. 98; **F** unseasonal, grown out of proper season अकालिकैरदेशजैर्व्यञ्जनैः फलादिभिश्चित्रीयमाणमानसः PrabaCin. 34. 23; **G** caused by an unexpected or sudden event or incident (नान्दीश्राद्धे कृते पश्चादनध्यायस्त्वकालिकः) अकालिकः गर्जनिर्घातादिनिमित्तकः BālaṁBha. i. 48. 5 (*on* 1. 14)

अकालिकगर्ज (akālika-garja) *m.* untimely or unseasonal rumbling of clouds यत्तु लल्लेन वसिष्ठनाम्नोदाहृतं वचनम्…तदपि समूलत्वेऽकालिकगर्जविषयम् BālaṁBha. i. 52. 15 (*on* 1. 14)

अकालिकम् (akālikam) *adv.* without any delay, immediately, all of a sudden पुत्रः प्रदातव्यो मया क्षिप्रमकालिकम् MahāBhā. i. 99. 42; सांप्रतं चैव यत्कार्यं तच्च क्षिप्रमकालिकम् । क्रियताम् MahāBhā. iv. 26. 7; अकालिकं कुरवो नाभविष्यन् MahāBhā. v. 32. 21; यत्ते कार्यं सपुत्रस्य क्रियतां तदकालिकम् Mahā-Bhā. v. 56. 25; दद्यामहं…शकटं…गोभिर्युक्तमकालिकम् MahāBhā. viii. 303*(2); यदत्रानन्तरं कृत्यं क्रियतां तदकालिकम् MārkP. 22. 21.

अकालिकमनोहर (akālika-manohara) *adj.* charming though un-timely, charming even in the wrong season or time ततो वसन्तः…वलं सम-करोत्तदा ।…अकालिकमनोहरम् BrahmP. 178. 51.

अकालिकमृत्यु (akālika-mṛtyu) *m.* untimely or premature death हन्त्यकालिकमृत्युं तदमृतम् BrahmVaiP. iv. 37. 26.

अकालिकी (akālikī) *f.* lightning, flash of lightning किलाकाले नोपापा-पोऽपि नापपुः RāghPāṇ.(Dha.) 18. 43; (comm. का अकालिकी विद्युत् प्रकरणात् न उपाप । अपि तु व्यापैव । आपः जलानि अपि न आपपुः)

अकालियविमर्दन (a-kāliyavimardana) *adj.* other than one who has tamed or subjugated the serpent Kāliya अकालियविमर्दनान्…अलमुपास्य वृन्दारकान् YātrāPra. 7. 116.

अकालीन (a-kālīna) *adj.* untimely, out of season यत्र वृक्षा अकालीनं दर्शनं फलपुष्पयोः AVPari. LXXB. 7. 23.

अकालुष्य (a-kāluṣya) *n.* **1** perspicuity, clearness, purity (of lite-rary style) तदकालुष्यं प्रसन्नत्वं नाम सर्वरसानां गुणः Loc. 82. 13 (*on* 2. 11); **2** purity (of the mind or soul) तेषामेव (क्रोधमानमायालोभानामेव) मन्दोदये तस्य (चित्तस्य) प्रसादोऽकालुष्यम् Amṛtacandra *on* Pañcāstikāya 138.

अकालोचित (a-kālocita) *adj.* inopportune, not fit for the time or age देव्या देवस्य पश्चावस्था अकालोचितो विवाहकाल आर्याया हस्ते वर्तते TāpaVa. 4. 4(12); तदकालोचितः पुत्र मुच्यतामेष दुर्ग्रहः KathāSaSāg. xvii. 5. 122; किमेव-मकालोचितमाचरसि RasSa. 145. 12.

अकालोत्थ (akālottha) *adj.* born or appearing out of season, un-seasonal पादस्पृष्टमकालोत्थं…परीक्ष्य…वर्जयेत् पाककर्मणि PāraS. 18. 217.

अकालोत्पन्न (akālotpanna) *adj.* occurring prematurely or at a wrong time ततो बहलधूलीभिरन्धकारमयं जगत् । अकालोत्पन्नकल्पान्तमिव यक्षश्च-कार सः TriṣaS'aPuC. iv. 7. 197.

अकालोपक्रम (akālopakrama) *m.* commencement at a wrong (i. e. other than the prescribed) time तस्मात्कर्मान्तरमेवाकालोपक्रमप्रायश्चित्तत्वेन विधीयते S'āstrDī. 492. 16 (*on* vi. 5. 1); (प्रयोगत्रयं) न वा सिद्धान्ताभिमतमेक-स्मिन्नेव प्रक्रान्ते दर्शप्रयोगे अकालोपक्रमनिमित्तदेवताविकारमात्राभ्युपगमात् Vidhi-Ra. 40 (205. 20); नैमित्तिकानां कर्मणां स्वकाले क्रियमाणदर्शाङ्गत्वं प्रकरणात् तच्चा-कालोपक्रमनिमित्तदोषनिर्घातार्थत्वाच्च…विकल्प्येत BhāṭṭDī. ii. 284. 22 (*on* vi. 5. 1); अन्यथा विकृतिप्रकृत्योरकालोपक्रमपर्वाविच्छिन्नजीवननिमित्तयोर्विहितत्वेन निमित्तानन्तर-मेव कर्तव्यताया ज्ञातत्वेन सम्प्रति कतरत्कर्तव्यमित्यार्थवादिकसंशयोपन्यासो न समञ्जसः स्यात् BhāṭṭCan. 13. 2 (*on* xiii. 2. 9); चतुर्दश्याममावास्याभ्रमाद्दर्शोप-क्रमे कृते तदनन्तरं रात्रौ चन्द्रोदये सति अकालोपक्रमदोषनिर्हरणार्थं यस्य हविर्निरुप्त-मित्यादिना विहितेष्टिरभ्युदयेष्टिः MayūMāli. 130. 25 (*on* ii. 2. 3)

अकालोपक्रान्त (akālopakrānta) *adj.* commenced at a wrong (i. e. other than the prescribed) time ननु तर्हि गुणविधिरेवास्तु ' यस्य हविर्निरुप्तम् '-इत्याद्यधिकारिविशेषणादकालोपक्रान्तप्रकृतकर्मप्रत्यभिज्ञाने जाग्रति तत्र गुणमात्रविधा-नमतिलङ्घ्य गुणविशिष्टकर्मान्तरविधिकल्पनायोगात् VidhiRa. 40 (206. 14); अत्राप्य-कालोपक्रान्तकर्माभावेन प्रत्यभिज्ञानाभावस्य वक्तुं शक्यत्वात् VidhiRa. 40 (207. 3); कृतेयमिष्टि (i. e. अभ्युदयेष्टि) र्यदि पूर्वा दर्शेष्टिरेव तदास्या अकालोपक्रान्तत्वात्प्राय-श्चित्तेष्टिलोपः BhāṭṭCan. 13. 12 (*on* xiii. 2. 9); प्रयोजनं पूर्वपक्षेऽकालोपक्रान्तदर्श-प्रयोगं त्यक्त्वा संकल्पप्रभृति कर्मान्तरं कर्तव्यम् MayūMāli. 494. 32 (*on* vi. 5. 1)

अकालोपनीत (akālopanīta) *adj.* initiated with the sacred thread at an improper time पुनःसंस्कारे पुनर्वसुनियमः । अस्ति च तत्प्राप्तिरकालोपनीतस्य ' विनर्तुना वसन्तेन ' इत्यादिशास्त्रात् BālamBha. i. 71. 17 (*on* 1. 14)

अकालोपयुक्त (akālopayukta) *adj.* used or utilised at an improper time य एव हि केचित्पानभोजनशीतोष्णादय इष्यन्ते सुखहेतवस्त एवात्युपयुक्ता अकालोपयुक्ताश्च पुनर्दुःखहेतवः संपद्यन्ते AbhidhKoBh. 330. 13 (*on* vi. 3)

अकालोपसर्पणा (akālopasarpaṇā) *f.* approaching at an improper time, untimely approach पुरुषस्य…अमकरकेतोरप्यकालोपसर्पणाप्रकुपितेश्वरदृष्टि-दग्धस्य…किं प्रायश्चित्तम् HarṣaC. 297. 18 (v. l. अकालोपसर्पण)

अकाल्पनिक (a-kālpanika) *adj.* not imaginary (i. e. true or real) काल्पनिकं च अयतनत्वम् अकाल्पनिके संविद्वपुषि कथम् ParāTri. 9. 7.

अकाल्य (a-kālya) *adj.* **1** not approachable न चाहमेतस्य भवाम्य-काल्यः स मे कस्माद्द्वारि तिष्ठेत क्षत्तः MahāBhā. v. 32. 5; अहं हि विदुरस्यास्य नाकाल्यो जातु दर्शने MahāBhā. v. 33. 5; (MahāBhāDī. अकाल्यः अनवसरः; Lakṣābha. अकाल्यः कालायोग्यः); **2** not appearing at the proper time, occurring at a wrong time दिगादिदेहांशाच्च इत्यनेन तत्र भव इत्यर्थे दिगादेर्यत्प्रत्ययो भवति । दिशि भवं दिश्यम्…अकाल्यः GaṇRa. 5. 340 (378)

अकाल्यम् (a-kālyam) *adv.* at a wrong time अकाल्यं वर्तते लोभः BhagAjju. 47. 1.

अकावङ्क (akāvaṅká) *n.* water (= aṅkāṅká) [nt. MW.]

अकाव्य (a-kāvya) *n.* non-poetry इदं काव्यमकाव्यं वा किमपि न स्यात् SāhiDa. 9. 1; न चेदमकाव्यमिति शक्यं वदितुम् RasGaṅ. 7. 10.

अकाव्यकृतघात (akāvyakṛta-ghāta) *m.* harm caused by (the defects in singing) the poem एवं पुष्करगतं कर्तृनियोज्यं(? ज्यं) विधिप्रयोगं हन्तीत्यकाव्य-कृतघातस्य स्थानानि निमित्तानीत्यर्थः AbhinBhā. iii. 315. 20 (*on* 27. 31)

अकाव्यत्व (akāvya-tva) *n.* the state of not being poetry विरोधगर्भ-स्यैव वाक्यस्य काव्यत्वात् । अन्यस्याभावादकाव्यत्वाच्च कुत्राप्यादिपरित्यागः Alaṅkā-Ra. 52. 50; द्वितीये त्वकाव्यत्वम् SāhiDa. 248. 4.

अकाव्यत्वप्रयोजक (akāvyatva-prayojaka) *adj.* (the factor) causing the state of non-poetry यत्रांशे दोषः सोऽकाव्यत्वप्रयोजकः SāhiDa. 8. 3.

अकाव्यत्वापत्ति (akāvyatvāpatti) *f.* contingency of being reduced to the state of non-poetry वस्त्वलंकारप्रधानानां काव्यानामकाव्यत्वापत्तेः RasGaṅ. 9. 1.

अकाव्यरूप (a–kāvyarūpa) *adj.* not of the nature of poetry अकाव्यरूपं तदिति कथितम् Loc. 221. 24 (*on* 3. 43)

अकाशिसंदर्शन (a–kāśisandarśana) *n.* not seeing or visiting Kāśi वरं हि तिर्यक्त्वमबुद्धिवैभवं न मानवत्वं बहुबुद्धिभाजनम् । अकाशिसंदर्शननिष्फलोदयम् SkandP. iv. 44. 41.

अकाश्मरी (a–kāśmarī) *adj.* other than Kāśmarī, the plant Gomelina arborea पञ्चमूल्यावकाश्मर्यौ SiddhYo. 20. 28.

अकाष (a–kāṣa) *m.* non-erasure, non-destruction समूलकाषमविद्याया अकाषात् जाग्रत्स्वप्नलक्षणं जीवस्य व्युत्थानं भवति Bhām. 548. 21 (*on* iii. 2. 7)

अकाषाय (a–kāṣāya) *adj.* not red, not having the ochre colour वस्त्रं चाप्यकाषायं सर्वेषां ब्रह्मचारिणाम् KauśiSū. 57. 15.

अकाषायिन् (a–kāṣāyin) *adj.* not wearing the yellowish red garment (i. e. not a *sannyāsin*) नामुण्डो नाप्यकाषायी नाप्यसंवत्सरोषितः MahāBhā. xiii. App. I. 15. 3893.

अकाष्ठ (a–kāṣṭha) *adj.* [*f.* –ā] not having wood or fuel अकाष्ठमग्निं सा दृष्ट्वा स्वशरीरमथादहत् MahāBhā. ix. 47. 21; अकाष्ठा निस्तृणा भूमिर्दृश्यते कूर्मपृष्ठवत् MahāBhā. xii. 225. 2.

अकाष्ठकरणक (a–kāṣṭhakaraṇaka) *adj.* without a stick as an instrument इदं तु दन्तधावनानन्तरमकाष्ठकरणकं मङ्गल्यम् VīraMi. 180. 27 (*on* 1. 98)

अकासार (akāsāra) *m.* name of a teacher, BhāgP. xii. 6. 59. [PW.; MW. ?]

अकाहल (a–kāhala) *adj.* without noise, silent अकाहलमस्याश्चुम्बनम् KāmSū. 201. 7 (3. 2) (comm. अकाहलमशब्दम्)

¹अकि (áki) (Gr.) the technical form in which the root *aṅk*– is given in DhātuPā. 1. 87; DhātuVṛ. 1. 88; KṣīraTa. 1. 87; Nyās. 3. 978 (*on* viii. 2. 22); SaraKaṇṭhā.(Gr.) ii. 3. 51; PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. viii. 2. 22.

²अकि (a–ki) (Gr.) a suffix which is other than a vocative suffix न खं मृदन्तस्याकौ JaineVyā. v. 3. 30.

³अकि (aki) (Gr.) a secondary suffix used with the verbal root *vṛdh*– to form the noun *vardhaki* 'carpenter' वर्धेरकिः SaraKaṇṭhā.(Gr.) ii. 1. 174 (Nārāyaṇa वर्धयतेरकिः प्रत्ययो भवति । वर्धयतीति वर्धकिस्तक्षा)

आकिंवृत्त (a–kiṁvṛtta) *adj.* (Gr.) (an *upapada*) which does not contain an interrogative pronoun or its derivative अनवक्लृप्त्यमर्षयोरकिंवृत्तेऽपि P. iii. 3. 145; किंवृत्तस्यानधिकारादुत्तरत्राकिंवृत्तग्रहणानर्थक्यम् Vār. 1 *on* P. iii. 3. 145; किंवृत्तस्यानधिकारादुत्तरत्राकिंवृत्तग्रहणमनर्थकम् । निवृत्तं किंवृत्त इति तस्मिन्निवृत्तेऽविशेषेण किंवृत्ते चाकिंवृत्ते च भविष्यति MahāBh. ii. 164. 3 (*on* iii. 3. 145); अकिंवृत्तशब्देन किंवृत्तादन्यत्पदं पर्युदासाश्रयेण गृह्यते Pradī. iii. 246B (*on* P. iii. 3. 145); अकिंवृत्तग्रहणं किंवृत्ताधिकारनिवृत्त्यर्थम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 3. 145; किंवृत्तेऽकिंवृत्तेऽपि लिङ्लृटौ स्तः PrakriKau. ii. 455. 2; LaŚabdeŚe. ii. 66. 11.

अकिंवृत्तार्थ (akiṁvṛttārtha) *adj.* intended for the sake of cases where the words derived from the pronominal base *kim* are not found (किंवृत्ते लिप्सायाम् । लिप्स्यमानसिद्धौ च P. iii. 3. 6–7) किमर्थमिदमुच्यते न लिप्स्यमानसिद्धिरपि लिप्सैव तत्र किंवृत्ते लिप्सायाम् इत्येव सिद्धम् । अकिंवृत्तार्थोऽयमारम्भः MahāBh. ii. 140. 7 (*on* iii. 3. 7); KāśiVṛ. *on* iii. 3. 7; Prasā. ii. 449. 10.

आकिंचन (a–kiñcana) *adj.* [*f.* –ā] [listed in GaṇPā. 147. 16; 178. 44; JaineVyā. i. 3. 66 (58. 12); iii. 4. 112 (234. 26); CāndraVṛ. *on* iv. 1. 139; KāśiVṛ. *on* P. ii. 1. 72; *on* P. v. 1. 122; SaraKaṇṭhā.(Gr.) iii. 2. 118; GaṇRa. 2. 117 (158. 10); 7. 392 (416. 16); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 1. 72; SiddhāKau. 179B. 6] **A** who possesses nothing, penniless, poor, destitute ब्राह्मणं स्वयमाहूय याचमानमकिंचनम् । पश्चान्नास्तीति यो ब्रूयात् सोऽक्षयं नरकं व्रजेत् MahāBhā. iii. App. I. 32. 35; xii. 28. 28; xiv. 93. 72; दरिद्रः को भवत्वाढ्यो द्रव्यवान् वाप्यकिंचनः Rāmā. ii. 10. 10; श्रोत्रियम् … बालवृद्धावकिंचनम् … राजा संपूजयेत्सदा ManuSm. 8. 395; अकिंचनः सन् प्रभवः स संपदाम् KumāSaṁ. 5. 77; कन्यां समुद्वहेदेषां सोपवासामकिंचनाम् YājñaSm. 3. 261; ViṣṇuP. iii. 11. 62; MārkP. 8. 14; 14. 69; 29. 27; 29. 38; अहमस्म्यपराधानामालयोऽकिंचनोऽगतिः AhirbuS. 37. 30; समवक्षसोऽर्थवन्तः पीनैः शूरास्त्वकिंचनास्तनुभिः BṛSaṁ. 68. 29; सर्वर्तुनिर्वृतिकरे निवसन्नुपैति न द्वन्द्वदुःखमिह किंचिदकिंचनोऽपि ŚiśuVa. 4. 64; Bhaṭṭi. 5. 91; KanaDhāSt. 8; 17; अकिंचनो दुर्गतः ManuBh. ii. 232. 8 (*on* 8. 395); ii. 145. 5 (*on* 8. 152); स किं पुरुषो योऽकिंचनः सन् करोति विषयाभिलाषम् NītiVā. 26. 29; YaśasCam. i. 53. 2; धर्मोऽकिंचनविद्वद्ब्राह्मणाभिगमनात् JayaMa. 311. 23 (*on* 6. 1); LakṣmīT. 50. 217; धर्मगुप्ताह्वयः कश्चिद्राजपुत्रोऽस्ति भूतले । अकिंचनो भ्रष्टराज्यः SkandP. iii (3). 7. 138; v (3). 96. 6; BhāgP. iv. 31. 21; vi. 7. 36; BṛNāraP. 11. 140; 13. 48; 14. 78; VāmaP. 12. 26; अकिंचनोऽपि…लभते… लक्ष्मीम् GaṇeP. i. 46. 212; ii. 48. 31; ii. 54. 4; ii. 55. 5; अकिंचनेभ्यः साधुभ्यो दद्याद् वस्त्राणि कम्बलान् BrahmP. 76. 22; 107. 36; BhaviP. 57B. 3 (i. 2. 16); 454A. 20 (iii (2). 27. 4); PadmP. ii. 67. 47; iv. 82. 17; v. 17. 157; अकिञ्चनोऽभिषिक्तश्च महदैश्वर्यमाप्नुयात् KulārT. 16. 90; UdaySuKa. 157. 14; कालक्रमाच्च तेषां ते मातुलानामकिंचनाः । अवज्ञापात्रतां जग्मुः KathāSaSāg. xii. 29. 11; Viṣāpahā. 19; अकाञ्चनेऽकिंचननायिकाङ्गके किमारकूटाभरणेन न श्रियः NaiṣC. 9. 28; अकिंचनं दरिद्रम् ManvaVi. 1103. 13 (*on* 8. 395); Yādavā. 7. 93; अकिंचनं धिग्दण्डयेत् इत्युक्तम् Subodhi. 17. 1 (*on* 2. 26); DīpKa. 100. 4 (*on* 3. 261); KumāCaSaṁ. 60. 12; RājTa.(Śrī.) 4. 518; राजन् एवमकिंचनस्य ते शरीरभरणमपि दुर्घटम् BhartṛNi. 5. 25(1); Subhāṣi. 838; RasiRañ. 117; BhaktiRaSi. ii. 1. 100; धन्योऽहं देवदेवेश दत्तं मे गौरवं महत् । त्वया त्रिलोकगुरुणा यत्स्मृतोऽहमकिंचनः BṛBrahmaS. iii. 9. 66; YātrāPra. 2. 9; मित्रत्वं च वहन्नकिंचनजने देव त्वमेको भुवि RasGaṅ. 327. 6; SabhāŚ. 79; अकिंचनौ मुनिजनवृत्तिमास्थितावमू किमु प्रतिवितरिष्यतस्तव Rāgh. 16. 12; AmṛUda. 4. 10(1); 4. 68(2); जलमुचः । क्षणं गोपायन्ति क्षणरुचिमिषेण क्षणमहो विवृण्वन्ति स्वर्णं करगतमिवाकिंचनजनाः Mukundā. 85; अश्रीरकिंचनः BālamBha. i. 539. 21 (*on* 1. 249); VedavyāSm. 3. 41; दरिद्रे स्यादकिंचनः Vaija. 205. 59; AbhidhāCin. 358; KośaKaTa. 2. 56; KalpaK. 224. 90; AbhidhāRaMā. 2. 193; ParaNā. 1686; **B** who is without possessions, who has renounced every thing, one who has nothing जनको मौण्ड्यमास्थितः । तं ददर्श प्रिया भार्या भैक्ष्यवृत्तिमकिंचनम् MahāBhā. xii. 18. 5; xii. 18. 22; अकिंचनः परिपतन् सुखमास्वादयिष्यसि । अकिंचनः सुखं शेते समुत्तिष्ठति चैव हि MahāBhā. xii. 170. 7; अकिंचनस्य दान्तस्य शान्तस्य समचेतसः ।…सर्वाः सुखमया दिशः ŚataTrayī. 353; YaśasCam. i. 53. 2; LakṣmīT. 28. 13; अकिंचनमनःशून्यं स्त्रीचित्तमिव निर्भरम् ।…संप्राप्तोऽहमपर्यन्तमरण्यं श्रान्तवाहनः YogVā. iii. 106. 9; एते ह्यकिंचना मेऽस्तु स्वर्णमुद्रादि किंचन TriṣaŚaPuC. i. 6. 18; iii. 3. 100; 'अकिंचन'त्ति निर्द्रव्याः AupaSūṬ. 66. 3; लक्षणवचनेनैव अकिंचनोऽगतिरत्राधिक्रियते इत्युक्तम् । … तत्राकिंचनत्वं नाम सर्वसाधनानुष्ठानसामर्थ्यादिविषयककर्तृत्वादिरूपाभिमानादिसर्वस्वशून्यत्वम् VedāntRaMa. 102. 5 (3. 8); RasiRañ. 117; AmṛUda. 3. 21; (as a noun) freedom from all possessions, renunciation प्रतिपन्नो जिनो देवो मोक्षमार्गोऽप्याकिंचनः । अहिंसालक्षणो धर्मस्तपोऽपीन्द्रियनिग्रहम् BṛKathāK. 7. 28; **C** wretched, pitiable याहं त्वया विहीनाद्य पत्या पुत्रेण चैव ह । मर्तव्ये सति जीवामि हतस्वस्तिरकिंचना MahāBhā. xiv. 68. 8; बहिर्भ्रमन् क्षुदुपशमाय सर्वदा बलीयसा करटकुलेन ताडितः । अचञ्चलं चरणयुगं शिवस्य कोऽप्यकिंचनः शरणयति स्म खञ्जनः ŚivLī. 19. 23; **D** useless, worth nothing पश्चात्पादं खुराग्रेण भूमौ भ्रश्य तु गच्छति । तदाकिंचनवाहो वा न योज्यो वाजिकर्मणि । प्रध्यायमानो यः पश्चाद्रज्जुमाकृष्य सर्वदा । वातमुग्नकटिर्वाजी स विज्ञेयो ह्यकिंचनः AśvaVai. 32. 30–31; कर्णौ स्तब्धौ तथा पुच्छं स्तब्धं गात्रमकिंचन(? नम्) । वातात्मकेन वाहस्य भवेदुत्कर्णकेन हि AśvaVai. 54. 1; **E** disinterested यस्यास्ति भक्तिर्भगवत्याकिंचना सर्वैर्गुणैस्तत्र समासते सुराः DevīBhāP. viii. 9. 6.

अकिंचन (a–kiñcana) *n.* absence of everything, nothing, poverty अकिंचनमहारोगग्रस्तानां को विमोचकः BrNāraP. 11. 152; न किंचन (v. l. किंचनम्) अकिंचनम् KātanVṛ. 101. 10 (*on* ii. 5. 5); न किंचनं नास्य वा किंचनमस्तीति विग्रहेऽकिंचनशब्दोऽनव्ययोऽप्यस्तीति चन्द्रदुर्गाभिप्रायो लक्ष्यते GaṇRa. 2. 117 (159. 1); cf. **अकिंचनसंज्ञा.**

अकिंचनकर (a–kiñcanakara) *adj.* not doing anything अकिंचनकरोऽपि स्यान्नाकुलीनः कुलोद्भवः PārśvC. 3. 437; अकिंचनकरं तीर्थमपि लोके विधीयते PārśvC. 7. 769.

आकिंचनग (akiñcana–ga) *adj.* accessible to those who possess nothing दर्शितस्तमसः पारो यत्राकिंचनगो हरिः BhāgP. iv. 31. 29.

आकिंचनगोचर (akiñcana–gocara) *adj.* attainable by or accessible to those who possess nothing जन्मैश्वर्यश्रुतिश्रीभिरेधमानमदः पुमान् । नैवार्हत्यभिधातुं वै त्वामकिंचनगोचरम् BhāgP. i. 8. 26; ततोऽनुमेयो भगवत्प्रसादो यो दुर्लभोऽकिंचनगोचरोऽन्यैः BhāgP. vi. 11. 23.

आकिंचनता (akiñcana–tā) *f.* **A** poverty, pennilessness आकिंचनतया कञ्चिद् द्यूतकारैरापणचतुष्पथेषु विधृतमात्मनो धनेन जनन्या मोच्यमानम्…आत्मानमवधार्य चिन्तितवानस्मि UdaySuKa. 56. 9; प्रतिभगिनि चतुर्थेऽशे दीयमाने भ्रातुरकिंचनता स्यात् Subodhi. 54. 19 (*on* 2. 124); BālamBha. ii. 157. 13 (*on* 2. 124); किं च महदनादरबीजमिदं यदकिंचनता नाम AmṛUda. 3. 2(1);

B voluntary poverty, the state of being free from possessions (as a duty of a Jaina ascetic) अहिंसा सूनृतास्तेयब्रह्माकिंचनता यमाः AbhidhāCin. 81; संयमः सूनृतं शौचं ब्रह्माकिंचनता तपः । क्षान्तिर्मार्दवमृजुता मुक्तिश्च दशधा स तु (धर्मः) YogŚā. 4. 93; TriṣaŚaPuC. iii. 3. 82; iii. 3. 85; iv. 2. 310; SthānṬ. 234B. 2; PārśvC. 6. 675; ṢaḍdarSa.(Rā.) 151; KalpaK. 87. 169.

अकिंचनताविलास (akiñcanatā-vilāsa) *m.* the display of poverty सखिद्विषदुदासीनेषु समवृत्तेस्तवायमकिंचनताविलासः AmṛUda. 4. 9(3)

अकिंचनतासंतोष (akiñcanatā-santoṣa) *m.* contentment in not possessing anything पञ्चमं धर्मलक्षणमकिंचनतासंतोषरूपम् KumāCaSaṁ. 68. 10.

अकिंचनत्व (akiñcana-tva) *n.* **A** voluntary poverty, the state of being free from all possessions अकिंचनत्वं संतोषः (v. l. आकिंचन्यं सुसन्तोषः) MahāBhā. iii. 203. 46; अकिंचनत्वं राज्यं च तुलया समतोलयम् । अकिंचनत्वमधिकं राज्यादपि न संशयः SkandP. vii(1). 255. 24; PadmP. v. 19. 249; अकिंचनत्वं नाम सर्वसाधनानुष्ठानसामर्थ्यादिविषयककर्तृत्वादिरूपाभिमानादिसर्वस्वशून्यत्वम् VedāntRaMañ. 102. 9. (3. 8); **B** poverty स्थाने भवानेकनराधिपः सन्नकिंचनत्वं मखजं व्यनक्ति RaghuVa. 5. 16; कुलटा भिक्षुकीति । अकिंचनत्वात् भिक्षार्थं कुलान्यटन्ति इत्येवंविधाः कुलटा अत्राभिप्रेता इत्यर्थः Prasā. l. 717. 16; अकिंचनत्वं च पुष्पमालामात्रमपि तदीयं न ग्राह्यमित्यभिप्रायम् BālaKrī. ii. 135. 1 (*on* 3. 275[263]); **C** wretchedness, dejection 'अस्तम्' अकिंचनत्वम् (न एति) VīraMi. (Rājanīti.) 475. 12.

अकिंचनत्वतस् (akiñcanatva-tas) *adv.* because of poverty विधिना खलु वञ्चिता वयं वितरीतुं बटवे न शक्नुमः । अपि भैक्ष्यमकिंचनत्वतो धिगिदं जन्म निरर्थकं गतम् ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 4. 23.

अकिंचनत्वशेष (akiñcanatva-śeṣa) *m.* that in which only poverty (or renunciation) remains यन्त्रणापञ्जरं यावद् भग्नं लज्जादिनाखिलम् । अकिंचनत्वशेषेण स्फुटा तावदहंकृतिः YogVā. vi(1). 74. 34.

अकिंचनधन (akiñcana-dhana) *m.* name of Viṣṇu (he who is the wealth of those who have renounced everything) अकिंचनधनः श्रीमानमेयात्मा महाद्रिधृक् । ...इति...कथितम्...नाम...विष्णोर्बालकत्वमुपेयुषः PāñcaRā.(Nā.) iv. 8. 154.

अकिंचनप्रार्थ्य (akiñcana-prārthya) *adj.* fit to be supplicated by those who have nothing इतः सराम्यच्युतमेव सादरम्...अकिंचनप्रार्थ्यममन्दभाग्यदम् SkandP. ii(7). 16. 21.

अकिंचनम् (a-kiñcanam) *adv.* without purpose or utility, uselessly न किंचन अकिंचनम् KātanVṛ. 101. 10 (*on* ii. 5. 5); CāndraVṛ. *on* ii. 2. 18; Nyās. i. 376. 7 (*on* ii. 1. 72); न भवति किंचन क्वचित् किंचिदुपयुज्यत इत्यकिंचनं निष्प्रयोजनम् । निपातनान्मुमागमः GaṇRa. 2. 117 (158. 14); Prasā. i. 535. 26.

अकिंचनवित्त (akiñcana-vitta) *n.* wealth of the destitute नमोऽकिंचनवित्ताय निवृत्तगुणवृत्तये BhāgP. i. 8. 27; नमोऽकिंचनवित्ताय ऋषिऋषभाय नरनारायणाय BhāgP. v. 19. 11; DevīBhāP. viii. 11. 2.

अकिंचनसङ्ग (akiñcana-saṅga) *m.* association with one who has renounced everything (प्रह्लादः) स उत्तमश्लोकपदारविन्दयोर्निषेवयाकिंचनसङ्गलब्धया । तन्वन् परां निर्वृतिमात्मनो मुहुर्दुःसङ्गदीनान्यमनः शमं व्यधात् BhāgP. vii. 4. 42.

अकिंचनसंज्ञा (akiñcana-saṁjñā) *f.* consciousness or perception that nothing exists आकिंचनसंज्ञा कतमा यया आकिंचन्यायतनं संजानाति AbhidhSa. 5. 13.

अकिंचनाग्रेसर (akiñcanāgresara) *adj.* foremost among those who possess nothing, poorest त्वाम्...अकिंचनाग्रेसरमध्यगेयां वयम्...कथं विश्वसिमोऽन्नदात्रीम् YātrāPra. 9. 71.

अकिंचनार्ति (akiñcanārti) *f.* distress of the poor (i. e. of those who possess nothing) गुर्वीमकिंचनार्तिं खर्वीकुरुषे त्वमेव कामाक्षि MūkaPañ. 4. 89; आकिंचनार्तिमार्जनम्...भजे पुराणवारणम् GaṇePañ. 4.

अकिंचनासत्तिजुष् (akiñcanāsatti-juṣ) *adj.* **1** devoted to the association of those who possess nothing (i. e. have abandoned everything) यदस्ति मे किंचन तत्समस्तं दास्यामिहास्यामितरेयमेवम् । अकिंचनासत्तिजुषो न लज्जा भवेद्धनं तत्र समर्पितं चेत् RasiRañ. 117; **2** (akiñcanā + āsatti-juṣ) enjoying the company of one who is bereft of all wealth, RasiRañ. 117.

अकिंचनिमन् (akiñcan-iman) *m.* [P. v. 1. 122; CāndraVyā. iv. 1. 139; JaineVyā. iii. 4. 122; GaṇPā. 147. 16; CāndraVṛ. *on* iv. 1. 139; KāśiVṛ. *on* P. v. 1. 122; JaineVyā. 234. 26 (*on* iii. 4. 112); GaṇRa. 7. 392 (416); SaraKaṇṭhā. (Gr.) v. 1. 135] poverty, destitution (अकिंचनस्य भावः) अकिंचनिमा । आकिंचन्यमिति ब्राह्मणादित्वात् GaṇRa 7. 392 (418)

अकिंचनीकृत (akiñcanī-kṛta) *adj.* [ppp. from *akiñcanikṛ-*] made destitute योऽसौ मन्मथमदः कन्दर्प(दर्प)स्तेन दरिद्रितोऽकिंचनीकृतस्तिरस्कृतो रुद्रस्य श्रीमहादेवस्य स्मरविजयः कन्दर्पनिर्जयो येन सः Candrikā *on* YaśasCam. i. 53. 7; तलपीठसंचिताचरमचामीकरशिलाभिरकिंचनीकृतकनकाचलं...महिष्ठमायतनम् (प्राविशम्) UdaySuKa. 65. 17.

अकिंचिच्चिन्तक (akiñcic-cintaka) *adj.* thinking of nothing अकिंचिच्चिन्तकस्यास्य रूपमुन्मीलति स्वकम् MṛgendraT. iii. 1. 62; अकिंचिच्चिन्तकस्यैव गुरुणा प्रतिबोधतः । जायते यः समावेशः शाम्भवोऽसावुदाहृतः MālinīT. 2. 23.

अकिंचिच्चिन्तकत्व (akiñciccintaka-tva) *n.* the state of not thinking of anything whatsoever उक्तयुक्त्या स्वस्थितिप्रतिबन्धकं विकल्पमकिंचिच्चिन्तकत्वेन प्रशमयन् PratyabhiHṛ. 40. 3 (18)

अकिंचिज्ज्ञ (akiñcij-jña) *adj.* **i** knowing not (even) a little, knowing nothing अतिशयेन शिल्पकृतामकिंचिज्ज्ञ इव विश्वकर्मा AvantiKa. 7. 11; अकिंचिज्ज्ञस्तदा बालो मांसपेशीसमः स्थितः TaiUBhāVā. 83. 1(2); तदेकांशस्य बोद्धृत्वात् सर्वज्ञं ब्रह्म चेन्मतम् । तदेकांशस्य मूढत्वादकिंचिज्ज्ञं न किं मतम् IṣṭaSi. 246. 23; मित्रामित्रेऽखिलेऽभीष्टे ज्ञाताज्ञातं सदाखिलम् । सर्वज्ञस्सर्व एव स्यादकिंचिज्ज्ञोऽथवा जनः IṣṭaSi. 318. 10; मायां चापि गृहाणेमाम्... । यया संमोहितं विश्वमकिंचिज्ज्ञं भविष्यति SkandP. iv. 23. 63; सर्वेषां विदुषां श्रेष्ठो ह्यकिंचिज्ज्ञोऽपि भक्तिमान् GaṇeP. ii. 146. 7; अयं व्याधः ... हीनजातिरकिंचिज्ज्ञः BrahmP. 169. 28; न ह्यकिंचिज्ज्ञस्य तदानीमेव सर्वज्ञेन सता स्वेन परिष्वङ्गः संभवति VedāntTaSā. 62. 1; VedāntSā.(Rā.) 409. 4 (*on* iv. 4. 16); अकिंचिज्ज्ञो जरत्वेन नावगच्छामि ते वचः PrabhāC. 26. 21; **ii** (as a noun) an ignorant person अकिंचिज्ज्ञैः पृष्टम्, तन्मध्ये एकोऽपि संदेहो न ज्ञातो न च भग्नः । ततः पश्चात् गत्वा पुनरध्येमि Bharaṭ. 19B. 2.

अकिंचित्क (akiñcit-ka) *adj.* possessing nothing, not possessing anything यो यतो लिप्सते नासावकिंचित्को ह्यनर्थिने । भिक्षां दातुमलं तद्वज्ज्ञेयं स्वार्थेपरार्थयोः BṛĀraUBhāVā. i. 4. 578.

अकिंचित्कर (akiñcit-kara) *adj.* [*f.* -ī] **A** inoperative, serving no purpose, futile, redundant **B** not producing any effect, ineffective **C** doing nothing, incapable of doing anything **D** passive, who does nothing **E** not able to offer resistence, unable to make a counter attack, unable to answer or proceed **F i** useless, insignificant **ii** of no importance, not lucky, indifferent **A** inoperative, serving no purpose, futile, redundant यतस्तु खलु यावदज्ग्रहणं तावद्धस्वग्रहणमतोऽकिंचित्कराणि ह्रस्वशासनानि MahāBh. i. 204.16 (*on* i. 2. 27); व्रतं चोपेतमनुत्सृष्टं पुनरुपेतुमशक्यम् । उपेयमानं च पिष्टपेषणवदकिंचित्करं स्यात् ŚābaBh. 2244. 10 (*on* xii. 2. 16); अर्थविरोधाश्रयणाद्रेत्यनुवर्तमानमप्यकिंचित्करम् CāndraVyā. iv. 2. 101; किं मयैतदवस्थेनाकिंचित्करेण संगृहीतेन PañcT. 3. 71(3) (338. 3) = Tantrākhyā. 111. 13; अनपत्रपः कुलपुत्रोऽनुपकर्तृ मित्रमविक्रान्तश्च पार्थिव इत्यकिंचित्करो वर्गः AvantiKa. 73. 14; मातुल परतन्त्रमिदमकिंचित्करं च VeṇīSaṁ. 3. 284; अनुवादे तु संप्रसारणस्येत्यादौ [P. vi. 3. 139] विहितत्वाद्विधेयस्य प्रथमोऽकिंचित्कर इति Nyās. i. 89. 5 (*on* i. 1. 45); ननु (संख्या) संवत्सरविशेषणार्था । तथा सति पञ्चशब्दोऽकिंचित्करो भवति ṬupṬ. 224. 12 (*on* ix. 4. 1); प्रतिपाद्यत्वेन हि विषयता । प्रतिपन्ने च तस्मिन् अकिंचित्करं शास्त्रम् PañcPā. 67.9 (*on* i. 1. 1); तेन प्रतीतिसिद्धत्वाद् भेदस्य [= आत्मनानात्वस्य] अलं भेदाभ्युपगमेनेति वचनमकिंचित्करम् PrakaPañ. 345. 5; 23. 14; न तु विशेषे सति सामान्यमकिंचित्करम् NyāyKuA. ii(b). 37. 7; Loc. 68. 13 (*on* 2. 4); ननु विरोधस्तर्हि सर्वत्राकिंचित्करः स्यादित्याशङ्क्याह Loc. 168. 9 (*on* 3. 20); 172. 25 (*on* 3. 24); किमिदानीं मुद्गरप्रहारादिरकिंचित्करः । नेत्याह NyāyRa. 736. 15 (*on* 6. 25); ननु विषमानोऽप्यानन्दोऽननुभूयमानोऽकिंचित्कर एव ŚāstrDī. 126. 10 (*on* i. 1. 5); सहकारिणो ह्यकिंचित्करा अनपेक्ष्याः ŚāstrDī. 143. 19 (*on* i. 1. 6); दोषमूलत्वे ज्ञाते सति परत्वमकिंचित्करम् BrahmSūBh.(Rā.) 54. 18 (*on* i. 1. 1); GītāBh.(Rā.) 399. 3 (*on* 7. 24); NyāyMa. 28. 1; अनुवर्तमानमपि (द्विचन्द्रज्ञानं) प्रबलप्रमाणबाधितत्वेनाकिंचित्करम् GītāBh.(Rā.) 67. 2 (*on* 2. 12); यौगपद्यमकिंचित्करमित्युपदिशति TātpaVṛ. 331. 9 (*on* 3. 39); गणपाठस्तु सत्रप्यसंगृहीतत्वादकिंचित्करः स्यादिति भावः Pradī. ii. 382 (*on* ii. 1. 39); उपक्रमोऽकिंचित्करः, उपसंहारवाक्ये अन्यथैवार्थो गृह्यताम् PrakaVi. 817. 16; ज्ञानरूपप्रमाणं हि न स्यादिन्द्रियगोचरः । नास्तिपक्षे तु तदकिंचित्करं शशशृङ्गवत् PārśvC. 3. 68; विशयानुदये प्रायपाठोऽकिंचित्करः VedāntKa. 110. 9 (*on* i. 1. 12); प्राधान्यं तूपक्रमविरोधे सत्यकिंचित्करमित्युक्तम् VedāntKa. 117. 17 (*on* i. 1. 22); NyāyKu. 70. 14; केवलचित्तवृत्तिनिरोधमात्रः...जगत्तरणेऽकिंचित्कर एव VedāntKau. 151. 19 (*on* ii. 1. 3); अर्थभेदोऽप्यकिंचित्करः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 3. 72; भ्रमत्वेन ज्ञातमभेदज्ञानमकिंचित्करम् TattvCin. i. 455. 1; क्षणभङ्गतदभावादिकं तु वाक्यार्थयाथार्थ्ये प्रत्यकिंचित्करमेव ŚatDū. 94. 8; विवक्षितस्यार्थस्याचार्यस्य कर्तृरूपादानेन विनापि सुप्रतिपादत्वादाचार्योपादानमकिंचित्करम् SarvaDaSaṁ. 13. 24; ज्ञानादज्ञाननिवृत्तेरन्यत्रादर्शनमकिंचित्करम् SiddhāBi. 63. 1; ŚivārkaMaDī. i.

237.6 (*on* i. 1.17); MīmāKau. i. 260.21 (*on* i. 4.17); VyutpaVā. 24.1; आनन्तर्यमचोदनेति न्यायादेतादृशसंनिधिरार्किंचित्कर इति भाव: MayūMāli. 192.6 (*on* iii. 1.6); **B** not producing any effect; ineffective दृश्यन्ते ह्यातुरा: केचित्…भिषग्भिरनुष्ठिता: समुत्तिष्ठमाना:, तथायुक्ताश्चापरे म्रियमाणा:, तस्माद् भेषजमार्किंचित्करं भवति CaraS. i. 10.4 (1941 Ed.); स्फुटनमुखराङ्गुलीकाण्डकुण्डलीक्रियमाणनखदीधितिनिवहनिभेनाकिंचित्करकामकार्मुकाणीव रुषा भञ्जतीभिर्वारविलासिनीभि: HarṣaC. 118.10; विकरणादिविसंवादमात्रं त्वकिंचित्करम् NyāyMañ. i. 354.23; शास्त्रेषु पुन: कठोरक्रमाभिहितत्वाद् धर्माद्युपदेशो दुरवगाह: । तथाविधे विषये विद्यमानोऽप्यार्किंचित्कर एव VakroJī. 4.8; लङ्घनौषधसाध्यानां व्याधीनां बाह्यको विधि: । यथार्किंचित्करो लोके तथा पापोऽपि मन्यताम् YaśasCam. ii. 337.6; साहचर्यमकिंचित्करम् BrahmSūBh.(Bhā.) 31.22 (*on* i. 1.23); अथैवं सति तीर्थकृतां पुण्यविपाकोऽकिंचित्कर एवेत्यवधारयति TattvPradī.(A.) 58.1 (*on* 1.45); आलोक्याथ स तान् (बाणान्) विदारितखरानस्मिन्नाकिंचित्करान्… वायव्यम् (अस्त्रम्)…दधे RāmāCam. 6.58; अर्थस्तावत् तस्यामकिंचित्कर:, अनुभवश्च ध्वस्त इति न केनचित्प्रकारेण स्मृति: स्यात् PratyabhiVi. i. 94.5 (*on* i. 2.3); शुक्तिकादिसंनिधिरकिंचित्करी स्यात् NyāyRa. 327.20 (*on* 5.208); इदानीं जितमस्माभिस्तवाकिंचित्करा: शरा: SubhāRaK. 43.1; अशक्तस्य सर्वे गुणा ह्यकिंचित्करा: VedāntRaMañ. 3.9 (125.11); एतस्मिन् मलयाचले बहुविधै: किं तैरकिंचित्करै: काकोलूककपोतकोकिलकुलै: S'ārṅgaPa. 867; नामैवाख्यातपरतन्त्रम् । अतस्तत्र नाम्ना प्रत्यभिज्ञानमकिंचित्करमिति युज्यते कर्मभेद: S'ivārkaMaDī. i. 41.14 (*on* i. 1.1); नैमित्तिकप्रतिप्रसवविधित्वाच्चैतेषां विकृतिप्रायपाठोऽप्यकिंचित्कर: BhāṭṭDī. iv. 14.14 (*on* x. 5.9); तदा खल्विदं कवाटबन्धनमकिंचित्करं भवेत्, यदि नाम सा प्रसीदति प्रेयसी कमलिनी Mukundā. 185.17; **C** doing nothing, incapable of doing anything (स च) सिंह: कदाचित् कुक्षिरोगाभिभूतोऽकिंचित्कर: संवृत्त: PañcT. 4.17 (386.2); Tantrākhyā. 128.10; आकिंचित्करोऽन्यत्र पञ्चशरोऽपि स एव Kād. 242.4; यदकिंचित्करं वस्तु किं केनचिदपेक्ष्यते PramāVār. 1.281; अकिंचित्करश्च क: कस्य स्थापको नाम PramāVāSvopVr. 46.20; यदि तावदार्किंचित्करो भावस्याभाव: कथं विरोधी स्यात् TātpaṬ.(U.) 45.7 (*on* 2.39); YuktiSneha. 21.24 (*on* i. 1.2); दूरमुदीर्णे च रिपावेवमकिंचित्करे च विजिगीषौ । भवता तु नयगुणशतै: सोऽयमसूत्र: पट: क्रियते TāpaVa. 4.6; न कश्चिदागम: कंचिद् (आगमं) बाधते, विरोधमात्रं त्वकिंचित्करं प्रमाणत्वाभिमतेषु वेदवाक्येष्वपि परस्परविरोधदर्शनात् NyāyMañ. i. 244.16; अकिंचित्करस्य शेषत्वानुपपत्ते: PrakaPañ. 464.5 = NītiMā. 74.6; तापसमार्गणेषु पुनरकिंचित्करेषु क: संरम्भ: VakroJī. 93.3; दातुमुत्तमाङ्गं मया परिकल्पितम् । अर्धकल्पिते चास्मिन्नकस्मादपगतपरिस्पन्दौ संदानिताविव केनाप्यकिंचित्करौ करौ संवृत्तौ TīlaMañ. 55.23; उपनेयोऽपि नाकिंचित्करोऽङ्गमिति तद्व्यापारापेक्षायामुपनयनं प्रक्रम्याध्ययनमाम्नातम् Kāśi. i. 40.28 (*on* 1.89) = NyāyRaMā. 3.6; S'āstrDī. 7.11 (*on* i. 1.1); न ह्यकिंचित्करस्य सन्निधि: कार्यं प्रतिबध्नाति Kāśi. iii. 162.9 (*on* 5.3); असत्त्वं भावविरोधीति चेन्न । अकिंचित्करस्य तत्त्वानुपपत्ते: Bhām. 349.20 (*on* ii. 1.14); 725.21 (*on* iv. 1.18); NyāyKuA. i. 27.4; ननु यदि सत्त्वतमोभ्यामेव सर्वं कार्यं जन्यते तदा कृतमकिंचित्करेण रजसा SāṁkhyaTaKau. 348.4 (*on* 25) = S'āṁkhyaTaPra. 174.1; Mugdhopa. 51; राज्यकिंचित्करे गर्गायत्तजीवितमृत्यव: । बहिश्चाभ्यन्तरे चासन्नल्पे वा पृथवोऽपि वा RājTa.(Ka.) 8.426; विरोधिभूतमसत्त्वं भावस्य किमकिंचित्करमुतासत्त्वकरम्…इति विकल्प्य…दूषयति VedāntKa. 236.25 (*on* ii. 1.14); अकिंचित्करस्य कारकत्वानुपपत्ते: PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1.87; तस्याकिंचित्करस्य प्रतिबन्धकत्वेऽतिप्रसङ्गात् NyāyKu. 163.10; S'rutaPra. (*on* i. 1.1) अकिंचित्करस्याङ्गत्वायोगात् S'ivārkaMaDī. i. 29.9 (i. 1.1); **D** passive, who does nothing (*sc. puruṣa*) प्रत्यक्षोऽर्थपरिच्छेदो यद्यकिंचित्करेण किम् NyāyVi. 2.25; अज्ञा शक्तिमती विकारबहुला बध्नात्यकिंचित्करम् NyāyMañ. ii. 117.10; **E** not being able to offer resistance, unable to make a counter attack, unable to answer or proceed ज्योति:शास्त्रविचारसारचतुरप्रश्नेष्वकिंचित्कर:। य: सिद्धान्तमनन्तयुक्तिविततं नो वेत्ति GrahaGa. 3.22(1.7); वादिन:…स्याद्वादिनां पुरतोऽकिंचित्करा वाङ्मात्रमपि नोच्चारयितुमीशते SyādvāMañ. 24.56; भो भो मेघनादप्रभृतय:…मा वध्यध्वमिहाध्वरेषु पशुवद्युद्धेष्वकिंचित्करा: AdbhuDa. 7.8; **F i** useless, insignificant अभिरूपकन्याविश्राणनविलोभनमपि लक्ष्मीमुखारविन्ददर्शनदुर्ललितदृष्टेरकिंचित्करम् HarṣaC. 295.21; वस्तुस्पर्शरहितम् (ज्ञानम्) अकिंचित्करमप्रमाणत्वानपायात् NyāyMañ. i. 32.2; NyāyVārPari. 115.6; नटसमयमात्ररूपा नाट्यधर्मी, समयस्याकिंचित्करस्य कल्पने प्रयोजनाभावात् AbhinBhā. ii. 26.13 (9.3); iii. 13.6 (19.22); सर्गस्य चाविवक्षितत्वात् तद्विवादोऽकिंचित्कर इत्यर्थ: VedāntKa. 210.8 (*on* i. 4.14); SiddhāTaVi. 384.20; **F ii** of no importance, not lucky, indifferent अकिंचित्करस्यापि वणिजो मूल्ये नवनवतिकलभा: एतावता नवनवतिलक्षा भवन्ति PrabaCi. 83.25; प्रधानैरवादि…अकिंचित्करोऽयम् । एष च भाग्यवान् PurāPraSaṁ. 108.21; त्वं विदुरोऽहं कृष्णो नृपस्त्वकिंचित्कर: PurāPraSaṁ. 108.25.

आकिंचित्कर (akiñcit-kara) *m.* a type of fallacy in which the probans is unable to prove the probandum because it is already proved or disproved सिद्धेऽकिंचित्करो हेतु: स्वयं साध्यव्यपेक्षया PramāSaṁ. 3.44; संशयाद्धेत्वभावेऽपि साध्येऽकिंचित्करोऽखिल: PramāSaṁ. 3.45; विरुद्धासिद्धसंदिग्धा अकिञ्चित्करविस्तरा: NyāyVi. 2.269; स (असिद्ध:) बहुधा स्मृत: । विरुद्धासिद्धसंदिग्धैरकिंचित्करविस्तरै: NyāyVi. 2.366; स विरुद्धोऽन्यथाभावाद् असिद्ध: सर्वथात्ययात् । व्यभिचारी विपक्षेऽपि सिद्धेऽकिंचित्करोऽखिल: PramāSaṁ. 3.498; हेत्वाभासा असिद्धविरुद्धानैकान्तिकाकिञ्चित्करा: ।…सिद्धे प्रत्यक्षत्वादिबाधिते च साध्ये हेतुरकिंचित्कर: ।…किंचिदकरणात् । यथानुष्णोऽग्निर्द्रव्यत्वादित्यादौ किंचित्कर्तुमशक्यत्वात् । लक्षण एवासौ दोषो व्युत्पन्नप्रयोगस्य पक्षदोषेणैव दुष्टत्वात् PariMuSū. 6.21; 35; 37; 38; 39; लक्षणे लक्षणव्युत्पादनशास्त्र एव असावकिंचित्करलक्षणो दोषो विनेयव्युत्पत्त्यर्थं व्युत्पाद्यते, न तु व्युत्पन्नानां प्रयोगकाले । व्युत्पन्नप्रयोगस्य पक्षदोषेणैव दुष्टत्वादित्यर्थ: PrameRaAlaṁ. 6.39; अन्यथानुपपत्तेरभावोऽनध्यवसायाद्विपर्ययात् संशयाद्वा स्यात्, प्रकारान्तरासंभवात्, तत्र च क्रमेण यथोक्तहेत्वाभासावतार इति नोक्तहेत्वाभासेभ्योऽभ्यधिक: कश्चिदकिंचित्करो नाम RatnaAva. ii. 288.32.

अकिंचित्करकर्मन् (akiñcitkara-karman) *n.* an act (or rite) which can accomplish nothing, useless rite अकिंचित्करकर्मभ्य: प्रत्याहृत्य कृपावशात् । सुब्रह्मण्य: स्तुतावस्यां…न:…प्रचोदयात् TripuVePāSt. 2.

आकिंचित्करग्राह्य (akiñcit-karagrāhya) *adj.* on which no tax can be collected एतद् द्वयं…अकिंचित्करग्राह्यं…शासनीकृत्य प्रदत्तमस्माभि: EI. ii. 353.51.

अकिंचित्करता (akiñcitkara-tā) *f.* **1 A** incapacity (or inabilty) to do anything (independently), passivity पुंस:…ऐश्वर्यस्य तिरोभावादकिंचित्करता स्मृता AhirbuS. 14.18; नैरात्म्यवादिनो मुहुर्मुहु: क्षणिकतामकिंचित्करतां चापादयन्त्यात्मन: Bṛha. 235.8 (*on* i. 1.5); अकिंचित्करतां तेषां विभाव्य गुरुरादरात् । मुखमालोकयामास प्रह्वबाहो: किरीटिन: PāṇḍaC. 3.342; **1 B** (Inst. used adverbially) passively, inoperatively अननुमतदत्ते तस्मिन् अकिंचित्करतया स्थिरस्य पुत्रस्वामित्वस्य पुत्रांशसमानादेवांशादिदानीं निवृत्ति: BālamBha. ii. 141.20 (*on* 2.117); **2** futility, inutility तज्जन्यव्याप्तिबोधस्य निर्धर्मितावच्छेदकतया विपरीतविषयकसंशयाद्यविरोधित्वेनाकिंचित्करतापाताच्च S'aktiVā. 137.16; (Acc. used with *yā–*, or *upa–i–*) to become useless or ineffective अकिंचित्करतां यात: करस्ते न विभासते । अलं नीलोत्पलाभेन चक्रेण मधुसूदन MatsyaP. 154.25; (औषधम्) हीनं त्वकिंचित्करतामुपैति KalyāKā. 3.37; **3** helplessness, inability (Acc. used with *yā–*, or *pra–āp–*) काशीमितो गत्वा यथाशक्तिकृतोपधि: । अकिंचित्करतां प्राप्त: सहस्रकरवानपि SkandP. iv. 62.33; अकिंचित्करतां प्राप्य माहिषं वपुराददे SkandP. iv. 72.22; तेन प्रधाननाशेन ततो भिक्षाचरो ययौ । अकिंचित्करताम् RājTa.(Ka.) 8.551; खानत्राणविवर्जित: । या(?य)यावकिंचित्करताम् RājTa.(S'rī.) 4.526.

अकिंचित्करत्व (akiñcitkara-tva) *n.* **1 A** incapacity to produce the desired result (lit. anything) सर्वथा तु तत्राकिंचित्करत्वज्ञापनार्थमेतदुक्तम् HetuBiṬ. 113.19; 'निवृत्ता घटादय:' इति व्यवहार:, तत्राकिंचित्करत्वं मुद्गरादीनां नैवास्ति, तद्भाव एव तेषां भावात् HetuBiṬ. 142.26; अथात्मन: स्वयमेव सुखपरिणामशक्तियोगित्वाद्विषयाणामकिंचित्करत्वं द्योतयति TattvPradī.(A.) 86.1 (*on* 1.16); स्वावधानाभावे विषया(?य)संनिधेरकिंचित्करत्वहेतुकं मनस: प्राधान्यम् S'rutaPra. ii. 100.9 (*on* i. 4.1); पुरुषविद्येति समाख्यामात्राविशेषस्याकिंचित्करत्वात् विद्याभेद: VedāntKau. 316.14 (*on* iii. 3.24); सामर्थ्याभावेऽर्थित्वस्याकिंचित्करत्वात् VedāntKau. 106.14 (*on* i. 3.34); गुणजन्यत्वज्ञानस्यापि स्वप्रामाण्यनिश्चायकज्ञानान्तरात्प्रागकिंचित्करत्वे सति अनवस्थाप्रसङ्गात् VivaPraSaṁ. 126.13; आदर्शे तु मुखाकारपरिणते पुन: केन हेतुना समतलाकारपरिणाम: स्यात्, तदवयवानां कारुकर्मव्यतिरेकेणाकिंचित्करत्वात् VivaPraSaṁ. 81.4; Bhāsk. i. 95.19 (*on* i. 2.4); **1 B** incapacity to do anything (independently) सत्यप्यग्रहेऽर्थो भाति चेत्, स भ्रम: संशयो वा । सम्यग्धीश्चेत्, व्यर्थो वोऽग्रह:, अकिंचित्करत्वात् IṣṭaSi. 280.9 चेतनानधिष्ठितानां सर्वेषामेतेषामचैतन्येनाकिंचित्करत्वात् ĪśvaSi.(Yā.) 76.16; प्रौढोक्तिमन्तरेण स्वत:संभविनोऽप्यकिंचित्करत्वात् Kāvyānu.(He.) 56.1; शक्त्यभावे पुरुषस्याकिंचित्करत्वमेव सम्भवति S'aṅkaVi. (Ā.) 270.8; सन्नपि विरोध:…नालंकार:, विद्यमानताया अकिञ्चित्करत्वात् RasGaṅ. 576.3; **2** ineffectiveness सर्वत्रैवानपेक्षाश्च विनाशे जन्मिनोऽखिला: । सर्वथा नाशहेतूनां तत्राकिंचित्करत्वत: TattvSaṁ. 357; घटादर्शनस्यापि तद्विपर्ययावगतिकारणत्वेनैव घटासद्व्यवहारकत्वम्, नाकिंचित्करत्वेन TātpaṬ.(U.) 412.15 (*on* 5(9).11); वाक्यशेषबलेन प्राणशब्दस्य ब्रह्मविषयतायां प्रतीयमानायां संनिधानस्याकिंचित्करत्वात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 72.17 (*on* i. 1.23); अनृतस्याकिंचित्करत्वं च यो विद्वान्, तमेवं विद्वांसम् अनृतं कदाचित् प्रमादोक्तं न हिनस्ति BṛĀraUBh. 707.5 (*on* v. 5.1); VakroJī. 32.5; अन्यथा त्वकिंचित्करत्वादुपादानवैयर्थ्यम् TātpaṬ.

(Vā.) 60.14 (*on* i. 1.1); तेषु सर्वेष्वसत्सु कालस्याकिंचित्करत्वात् JayaMa. 22.19 (*on* 1.2); अनुकूलवत् प्रतिकूलेऽपि सति तज्जातीयान्तराभावानामकिंचित्करत्वात् NyāyKuA. i. 31.5; सम्प्रयुक्तस्य तु सतोऽप्यप्रतिभासे सत्यकिंचित्करत्वात् NyāyMa. 97.2; तेनोभयोपादानस्य परस्परविरुद्धार्थत्वादकिंचित्करत्वं नाशङ्कनीयम् Kāvyānu.(He.) 387.21; SmṛtiCan. iii. 191.5; पक्षत्वेऽपि तदंशे सिद्धसाध्यत्वेन प्रयोगस्याकिंचित्करत्वात् TarkSaṁ.(Ā.) 24.19; बहुसाम्ये सत्यल्पवैषम्यस्याकिंचित्करत्वात् (विद्यान्यत्वं नास्ति) VedāntKa. 347.13 (*on* iii. 1.6); SyādvāMañ 26(26); दूष्यदूषणवाच्यवाचकादिसंबन्धप्रतिक्षेपे त्वदुक्तदूषणस्यैवाकिंचित्करत्वप्रसङ्गात् S'atDū. 104.27; उपाधिभेदस्य चाकिंचित्करत्वस्थापनात् S'atDū. 151.14; 190.19; अङ्गानां प्रधानसाद्गुण्यार्थत्वेन तद्विरोधे अङ्गसाद्गुण्यस्याकिंचित्करत्वात् GuruCandr. i. 282.23 = BhāṭṭDī. iv. 252.7 (*on* xii. 2.9); अङ्गगुणविरोधन्यायेनाकिंचित्करत्वात् MīmāKau. iii. 36.9 (*on* ii. 1.5); मुख्यार्थबाधस्याकिंचित्करत्वात् BhāṭṭDī. i. 211.4 (*on* iii. 2.1); प्रयोजनक्षतेरकिंचित्करत्वात् VyutpaVā. 70.5; 25.14; सति प्रतिबन्धके कारणस्याकिंचित्करत्वात् JñānBiPra. 20.30; अत एवान्तरङ्गस्याकिंचित्करत्वं स्पष्टम् MayūMāli. 455.20 (*on* vi. 1.9); संविदाम्… ऐक्यं भवति, एककालत्वात् भिन्नकालस्याकिंचित्करत्वात् Bhāsk. i. 166.15 (*on* i. 4.3); पञ्चमत्वस्याकिंचित्करत्वात् BālamBha. i. 191.10 (*on* 1.53); **3** futility, purposelessness, the state of having no purpose to serve दर्शपौ(? पू)र्णमासपदं निमित्तमकिंचित्करत्वात् ṬupṬ. 179.16 (*on* ix. 1.1); नो चेद्विभ्रमहेतुभ्यः प्रतिभासोऽन्यथा भवेत् । तदकिंचित्करत्वं न निश्चिनोति स किं पुनः NyāyVi. 2.203; इत्येवमाद्याः श्रुतयः निश्चितार्थाः…सर्वाः समुद्रे प्रक्षिप्ताः स्युः, अकिंचित्करत्वात् BṛĀraUBh. 689.7; यद्यनात्मनि नाविद्या–अक्षजादि तन्मानं व्यर्थं स्यात्, अकिंचित्करत्वात् IṣṭaSi. 212.4; बद्धाबद्धयोः पुंसोः…न चेद्विशेषः–पुमर्था प्रधानस्य प्रवृत्तिर्न स्यात् अकिंचित्करत्वात् IṣṭaSi. 361.23; NyāyKuA. ii(2). 37.7; AbhinBhā. ii. 413.22; प्रथमस्याकिंचित्करत्वेऽभ्यासानुपयोगात् Kiraṇā. 188.7; स्मृतिविहितस्याचारस्याकिंचित्करत्वेनानर्थक्यं प्रसज्यते VedāntDī. 145.8 (*on* iii. 1.10); विशेषप्रतिपत्तिरित्यत्र तु शिष्यादेः कर्तुराकिंचित्करत्वात् न सामर्थ्यप्राप्तं कर्तुरुपादानम् PariVṛ.(Sī.) 5.3; स्वयंप्रकाशतया व्यवहारसिद्धौ तस्याग्रहस्याकिंचित्करत्वात् NyāyKu. 49.12; SyādvāMañ. 20.4; यत्र विघ्नाभावः स्वतः सिद्धः तत्र मङ्गलस्याकिंचित्करत्वेन वेदाप्रामाण्यमिति निरस्तम् TattvCin. i. 76.1; इदमधिष्ठानम्…हेतुत्वेन ज्ञानमात्रमिति चेत् न, प्रयत्नस्याकिंचित्करत्वप्रसङ्गात् NyāySiA. 231.22; भूयसां दुर्बलत्वे भूयस्त्वस्याकिंचित्करत्वात्, शतमप्यन्धानां न पश्यतीति न्यायात् GuruCandr. i. 281.19; VyutpaVā. 51.6; BhāṭṭDī. i. 85.10 (*on* ii. 1.2); SarvaMaSaṁ. 37.6; **4** inability to establish anything पश्चादागच्छत् समिदादिपदमाकिंचित्करत्वादुदास्ते TantrVā. 451.5 (*on* ii. 2.2); न चाकिंचित्करत्वमात्रेण तत्त्वज्ञानोपाये व्युत्पाद्यन्ते (एते निर्वेदस्मृतिधृत्यादयः) AbhinBhā. i. 333.9 (*on* 6.83); तत्राप्युक्तरीत्या आपादनस्यांशस्याकिंचित्करत्वात् NyāyKu. 91.4; SyādvāMañ. 17 (173); न च व्यतिरेकिप्रयोगे तदुपन्यासः (i. e. न्यूनतोपन्यासः) व्याप्तिपक्षधर्मतयोरप्रतिक्षेपेऽकिंचित्करत्वात् TattvCin. ii (1). 828.2; अस्तु तर्हि पारोक्ष्यापारोक्ष्यलक्षणं वैषम्यमिति चेत्, विषयातिरेकाभावेनैव प्रागुक्तेन तदसिद्धेः, सिद्धावपि बाधकत्वमबाधकत्वं च प्रत्यकिंचित्करत्वात् S'atDū. 62.19.

आकिंचित्करमूल (akiñcitkara-mūla) *n.* an unworthy (i. e. fraudulent) source (i. e. the original seller) (विक्रेता) यदि तु नष्टग्राहकत्वेनापहारकत्वेन वा अकिंचित्करमूलत्वेन दर्शितो ददाति तदाह बृहस्पतिः–विक्रेता दर्शितो यत्र हीयते व्यवहारतः । क्रेत्रे राज्ञे मूल्यदण्डौ प्रदद्यात् स्वामिने धनम् SmṛtiCan. iv. 503.6.

अकिंचित्कररूप (akiñcitkara-rūpa) *adj.* having the nature of not producing anything तद्रूपस्यानुवृत्तौ तु कार्यमुत्पादयेत् पुनः । अकिंचित्कररूपस्य सामर्थ्यं चेष्यते कथम् TattvSaṁ. 415.

आकिंचित्कारक (akiñcit-kāraka) *m.* the fallacy called *akiñcitkara* अन्यथानुपपन्नत्वरहिता ये त्रिलक्षणाः । अकिंचित्कारकान् सर्वांस्तान् वयं संगिरामहे NyāyVi. 2.371.

अकिंचित्कारदशा (akiñcitkāra-daśā) *f.* the state of not doing or accomplishing anything, static condition उपादेयत्वम् उपादातुमर्हत्वम् । तेनाकिंचित्कारदशायामव्याप्तिपरिहारः S'rutaPra. iB. 95.14 (*on* i. 1.1)

अकिंचित्कारित्व (akiñcitkāri-tva) *n.* the characteristic of not doing (i. e. establishing) anything ननु श्रीपुरुषोत्तमानुग्रहः परिच्छिन्नो विभुर्वा । नाद्यः । जीवानुग्रहवदप्रयोजकतयाकिंचित्कारित्वात् VedāntRaMañ. 1.1 (18.17)

अकिंचित्कारिन् (akiñcit-kārin) *adj.* not doing (i. e. establishing) anything तदा किं तेन मानेन तव अकिंचित्कारिणा IṣṭaSi. 198.22.

अकिंचित्कार्यकर (akiñcitkārya-kara) *adj.* not doing anything, not serving any purpose तत्र प्रयुक्तानामपि तासामकिंचित्कार्यकरत्वात् NyāyMañ. ii. 174.22.

अकिंचित्त्व (akiñcit-tva) *n.* the nature of not being whatsoever,

nothingness स चैष भावानामनुत्पादात्मकः स्वभावः अकिंचित्त्वेन अभावमात्रत्वादस्वभाव एवेति कृत्वा नास्ति भावस्वभाव इति विज्ञेयम् PrasaPa. (VAIDYA) 116.12.

आकिंचित्प्रग्राह्य (akiñcit-pragrāhya) *adj.* [*f.* -ā] cf. **अकिंचिद्ग्राह्य** (a land) on which no taxes can be collected, tax-free उपरिलिखितभूमिरियम् …अकिंचित्प्रग्राह्या…ताम्रशासनीकृत्य प्रदत्तास्माभिः EI. xii. 139.26; भूभागः सजलस्थलः…अकिंचित्प्रग्राह्यः श्रीईश्वरदेवशर्मणे प्रदत्तोऽस्माभिः EI. xii. 9.40; xii. 41.40; xxi. 218.40; सूचितः…ग्रामः…अकिंचित्प्रग्राह्योऽद्य…दत्तः EI. iii. 266.12; iv. 250.53; xiv. 161.48; xv. 297.33; 284.36; xvii. 321.35; xviii. 306.40.

आकिंचित्प्रग्राह्यता (akiñcitpragrāhya-tā) *f.* the state of not being subject to taxes, the state of being tax-free मयूरशाल्मलाग्रहारक्षेत्रं राज्ञा श्रीभूतिवर्मणा…अकिंचित्प्रग्राह्यतया…पूर्वभोक्तृब्राह्मणेभ्यः प्रतिपादितम् EI. xix. 118.9.

आकिंचित्प्रतिकर (akiñcit-pratikara) *adj.* which has no tax or levy charged on it इह विषये…क्षेत्राणामकिंचित्प्रतिकराणाम्…अक्षयनीव्या द्विदीनारिक्यकुल्यवापविक्रयोऽनुवृत्तः EI. xxi. 81.5; xxiii. 54.9.

आकिंचिद् (akiñcid) *n.* [often used with कुर्वत्, कुर्वाण, उक्त्वा, आक्रामति (a case of *asamarthasamāsa*) MahāBh. i. 361.19 (*on* ii. 1.1)] **1** not any thing, nothing (शक्रः) अकिंचिदुक्त्वा…तत्रैवान्तरधीयत MahāBhā. xiii. 41.27; xiii. 52.36; xiii. 55.3; अस्त्यसमर्थसमासो नञ्समासो गमकस्तस्य साधुत्वं मा भूत् । अकिंचित्कुर्वाणम् अमाषंहरमाणम् … इति MahāBh. i. 361.19 (*on* ii. 1.1); अकिंचित्कुर्वाणाः पशव इव तस्यां वयमहो…विपदि परिवर्तामह इमे MālaMā. 9.51; अकिंचिदपि कुर्वाणः सौख्यैर्दुःखान्यपोहति UttaRāC. 2.19 = 6.5; SūktiRa. 88.22; यद्यपि…वीरलोकः स्वर्लोकमकिंचिदिवाक्रामति UdaySuKa. 86.22; आसनमकिंचिदुक्त्वावधारणम् ManvaVi. 834.5 (*on* 7.160); अकिंचित् कुर्वाणेव तूष्णीं स्थिते नायके शङ्काभयपरा लज्जार्ता यत्र कन्या भवति स नर्मस्फोटः NāṭaLaRaK. 1337; सहकारिणः किं भावस्योपकुर्वन्ति न वा । न चेन्नापेक्षणीयास्ते । अकिंचित् कुर्वतां तेषां तादर्थ्यायोगात् SarvaDaSaṁ. 2.71; उपनेयोऽपि नाकिंचित् कुर्वन्नङ्गम् TantrRaha. 72.2; मन्त्रं स्वाङ्गत्वेन गृह्णन् अकिंचित् कुर्वतोऽङ्गत्वासंभवान्मन्त्रसाध्यं स्वस्य किंचिदुपकारमपेक्षते MayūMāli. 22.9 (*on* i. 3.2); **2** futile, wrong तत् पुनश्चशब्दादेव रेवत्यवाप्तेराकिंचित् BālaKrī. i. 81.14 (*on* 1.79)

आकिंचिदपेक्ष (akiñcid-apekṣa) *adj.* having no expectancy for anything, dependent on nothing आकिंचिदपेक्षस्य प्रतियोगित्वस्य प्रमाणाविषयत्वात् KhaṇḍanKhā. 190.13.

अकिंचिद्ग्राह (akiñcid-grāha) *adj.* [*f.* -ā] cf. **अकिंचित्प्रग्राह्य** (a land) on which no taxes can be collected, tax-free अयं ग्रामः अकिंचिद्ग्राहः …प्रदत्तोऽस्माभिः EI. xiv. 327.45.

अकिंचिद्ग्राह्य (akiñcid-grāhya) *adj.* [*f.* -ā] (a land) which cannot be taxed, tax-free भूमिरियं सजलस्थला…अकिंचिद्ग्राह्या…शासनीकृत्य संप्रदत्तास्माभिः EI. vii. 92.38.

अकिंचिद्भाविन् (akiñcid-bhāvin) *adj.* regarding (or considering) (something) as nothing (i. e. trivial) अन्यकवितास्वकिंचिद्भाविनः स्वगर्वान्मामवज्ञातवान् UdaySuKa. 150.30.

अकिंचिद्भूत (akiñcid-bhūta) *adj.* that which is not something, that which cannot be described as something existent न ह्यकिंचिद्भूतो विशेषतः कश्चित् स्यात् । न खलु खरशृङ्गे कुण्ठत्वादिः S'atDū. 52.10.

अकिंचिद्रूप (akiñcid-rūpa) *adj.* which has no form असन्त एव विशेषकाश्चकासतीति चेन्न, असन्त इति ह्यतत्काला अतद्देशा इति वा अकिंचिद्रूपा इति वा ĀtmaTaVi. 524.13.

अकिंचिद्वादिन् (akiñcid-vādin) *adj.* not speaking anything, speaking little मुनिराकिंचिद्वादी ManuBh. i. 511.2 (*on* 6.41)

अकिंचिन्निष्ठ (akiñcin-niṣṭha) *adj.* existing (i. e. dependent) on nothing, not dependent on anything for its existence विशेषा एव स्वलक्षणापरनामानः स्वयमकिंचिन्निष्ठाः…गृह्यन्ते S'atDū. 84.27.

अकिंचिन्मय (akiñcin-maya) *adj.* not formed out of anything, not comprising or consisting of or made of anything जातेऽपि तस्मिन्…परमर्षिभिः …ज्ञानमयो नकिंचिन्मयः (v. l. अकिंचिन्मयः)…भगवान्…इष्टः ViṣṇuP. iv. 1.13.

अकिटित (a-kiṭita) *adj.* [ppp. of *kiṭ*- DhātuPā. i. 323 *trāse*] not terrified, not troubled लाटाईशाटीवटितैर्वटुव्रजैर्वृतान् खलैश्चाकिटितान् प्रखेटकैः (पशुपालयान् असौ अपश्यत) DhātuKā. 1.40 (comm. अकिटितान् अत्रासितान्)

अकिट्टकाय (akiṭṭa-kāya) *adj.* having a body without blemish, having a bright body तत्र मनुष्येषु तिर्यक्प्रेतेषु च किट्टालकायाः सन्तिष्ठन्ते । देवेषु नरकेषु च सहैव विज्ञानेन अकिट्टकायाः सन्तिष्ठन्ते Yogācā. 79.4.

अकित् (a-kit) (Gr.) an affix, or a reduplicated syllable, not having *k* as the indicatory sound and hence allowing *Guṇa* or *Vṛddhi* in the

preceding syllable सृजिदृशोर्झल्यमकिति P. vi. 1. 58; दीर्घोऽकितः P. vii. 4. 83; तद्वदतिदेशेऽकिद्विधिप्रसङ्गः Vār. 4 *on* P. i. 2. 1; न वा सेट्त्वस्याकिदाश्रयत्वादनिटि वा कित्त्वम् Vār. 2. *on* P. i. 2. 22; तद्वदतिदेशेऽकिद्विधिरपि प्राप्नोति MahāBh. i. 192. 2 (*on* P. i. 2. 1); अकिदाश्रयं सेट्त्वम् MahāBh. i. 201. 10 (*on* P. i. 2. 22); झल्यकिति सृजदृशोऽम् JaineVyā. iv. 3. 51; दीरकितः JaineVyā. v. 2. 181; अः सृजिदृशोऽकिति SiddhaHe. iv. 4. 111; वद्रोऽकिज्झसे दृशसृजोस्तु नित्यम् MugdhaBo. 8. 77 (91. 7); उपदेशेऽनुदात्तो य ऋदुपधस्तस्य अमागमो वा स्यात् झलादावकिति परे PrakriKau. ii. 99. 5; अनयोरमागमः स्याज्झलादावकिति PrakriKau. ii. 128. 6; अकितोऽभ्यासस्य दीर्घः स्याद्यङि यङ्लुकि च PrakriKau. ii. 351. 2; अकिति तु द्वित्वेऽभ्यासस्य सम्प्रसारणम् SiddhāKau. 397B. 4; अकितोऽभ्यासस्य दीर्घः स्याद्यङि यङ्लुकि च SiddhāKau. 437B. 4.

अकित (ak–ita) *adj.* [ppp. of *ak*– DhātuPā. i. 829 कुटिलायां गतौ] departed (i. e. who has set out) under a pretext कगामि किं वा हरयेऽकिताय DhātuKā. 2. 8 (comm. अकिताय कुटिलं गताय व्याजेन प्रस्थिताय कगामि करोमि)

अकितव (á–kitava) *m.* **A** not a gambler (=other than a gambler) ई॒र्यता॑या अकि॑तवम्…आल॑भते VājaS. 30. 8 **B** similar to a gambler अकितवं कितवसदृशम् (comm. *on* ई॒र्यता॑या अकि॑तवम् । (आल॑भते) TaiBr. iii(4). 5. 1)

अकित्त्व (a–kittva) *n.* the state of not having *k* as an indicatory sound उदुपधात्वमकित्त्वस्य निकुचिते Vār. 6 (*on* P. i. 1. 39); अत्राप्यकित्त्वं प्राप्नोति MahāBh. i. 195. 8 (*on* P. i. 2. 7); न सेडिति कृतेऽकित्त्वे निष्ठायामवधारणात् Vār. 1 (*on* P. i. 2. 18); अकित्त्वसिद्धये तस्य ग्रहणमर्थवद्भवति Nyās. i. 162. 13 *on* P. i. 2. 22; ननु थलर्थं वृग्रहणं स्यात् तस्य ह्यकित्त्वात् Pradī. 6. 105 (*on* P. vii. 2. 8); नोपधग्रहणसामर्थ्यान्नित्यमकित्त्वमिच्छन्ति DhātuPra. 4. 12 (90. 5); संयोगात्परस्य लिटोऽकित्त्वादनिदितां हल इति नलोपो न PrakriKau. ii. 53. 3; अकित्त्वात्सम्प्रसारणाभावः PariVṛ.(Sī.) 140. 22.

अकिन्नर (a–kinnara) *adj.* destitute of *Kinnaras* अकिंनरमगन्धर्वम्… करिष्याम्यखिलं जगत् RāmāMañ. 162. 5.

अकिंपचान (a–kimpacāna) *m.* not niggardly, liberal, generous स्फारद्वारप्रघाणद्विरदमदसमुल्लोलकल्लोलभृङ्गीसङ्गीतोल्लासभङ्गीमुखरितहरितः सम्पदोऽकिंपचानैः निष्ठीव्यन्ते S'aṅkaDigVi. 12. 88 (comm. अकिम्पचानैरत्युदारैर्निष्ठीव्यन्ते थूत्क्रियन्ते)

अकिरत् (a–kirat) *adj.* not driving out आयामो दानवतां सरति बले जीवतां न नाकिरताम् Kāvyālaṅ.(Ru.) 4. 29 (comm. न नाकिरतां न विक्षिपताम् । कार्पण्येन गलेऽर्थिनं गृह्णतां नेत्यर्थः)

अकिलास (a–kilāsa) *adj.* free from leprosy अकिलासो भवति य एवं विद्वानेता उपैति PañcBr. xxiii. 16. 12.

अकिलासिक (a–kilāsika) *adj.* not indolent अखिन्ना अकिलासिकत्वात् MaYānaSū. 78. 15 (12. 6)

अकिलासिता (akilāsi–tā) *f.* non-indolence अकिलासितयेत्यनालस्येन स्वयं प्रतिपत्त्यनुष्ठानात् सम्पादयेत् AbhisaAlaṅĀ. 216. 5.

अकिलासिन् (a–kilāsin) *adj.* not suffering from leprosy वृणीताकुनखिनमध्वर्युमकिलासिनं ब्रह्माणम् BaudhS'S. i. 36. 13 [unwearied, not indolent DBHS]

अकिलिन (a–kilina) *adj.* not damp अवसानं जोषयेत…स्थिराघातमेकवर्णं …अकिलिनम् GobhiGS. iv. 7. 8 (comm. किलिनं सजलं स्थानम् । तत् न भवतीत्यकिलिनम्)

अकिल्बिष (a–kilbiṣá) *adj.* [*f.* –ī, –ā] **i** without blemish, without defect, faultless, defectless ता अस्यानमीवा अकिल्विषाः प्रजाः प्राजायत S'atBr. II. v. 2. 3; II. vi. 2. 2; V. ii. 4. 2; ओषधीः…अनमीवा अकिल्विषाः कुरुते S'atBr. II. iv. 3. 12; V. ii. 3. 9; अकिल्विषमन्नं कुर्वित्येवैतदाह S'atBr. I. ix. 2. 20; विद्वान् विदुररूपेण धार्मी तनुरकिल्बिषी MahāBhā. i. 57. 81; प्रत्ययो जनितो मह्यं तव वाक्यैरकिल्बिषैः AdhyāRā. vii. 7. 34; **ii.** innocent आर्ये कस्मादजानन्तं गर्हसे मामकिल्बिषम् Rāmā. ii. 69. 13; न च त्वां प्रतिजानेऽहं कस्मात्त्वं हंस्यकिल्बिषम् Rāmā. iv. 17. 20; उभे सुरुचिरप्रख्ये व्यवहारैरकिल्बिषैः (उपशोभिते) Rāmā vii. 101. 13; भार्यादूषितचित्तेन निरस्तोऽहमकिल्बिषः BṛKathāMañ. 6(1). 222. *n.* absence of sin त्रिविधो विधिकूटः स्यान्नित्यनैमित्तकाम्यतः । नित्ये कृतेऽकिल्बिषं स्यात् S'ivS. 1. 23.

अकिल्बिषिन् (a–kilbiṣin) *adj.* sinless कुर्यान्नान्नादिसंसर्गं वर्जने स्यादकिल्बिषी BṛParāSm. 8. 8.

अकिल्मिष (a–kilmiṣa) *adj.* [=अकिल्बिष] free from guilt or sin (i. e. straightforward) ये…प्रभाषन्ते प्रियमकिल्मिषं वचः । ते च यान्ति महालाभैर्विमानैस्तैर्यमालयम् VṛGautaSm. 525. 14(5)

अकिल्विष (a–kilviṣá) [=akilbiṣá, mostly in S'atBr.]

अकिशोर (a–kiśora) *adj.* [*f.* –ā] not accompanied by a foal, without a foal सवत्सा धेनुरानीयतां सकिशोरा सकरभा सबर्करेति । एवमवत्सा अकिशोरा अकरभा अबर्करेति Pradī. ii. 177A (*on* i. 3. 66); PadMañ. *on* KāśīVṛ. *on* P. i. 3. 66.

अकिशोरधेनुन्याय (akiśoradhenu–nyāya) *m.* the maxim of 'a cow' without (her) foal (*i. e.*) when it is said 'bring 'a cow' without (her) foal' what is intended is that the mare has a foal but she is to be brought without her foal रक्तविकारप्रतिषेधादकिशोरधेनुन्यायेन सुपो विहितानां ग्रहणादिह न भवति CāndraVṛ. v. 2. 36; स्वादिग्रहणादकिशोरधेनुन्यायेन द्विपाद्यति CāndraVṛ. v. 3. 127.

अकीट (a–kīṭa) *adj.* free from or not having insects or worms अकीटाफेनबुद्बुदैः…अम्बुभिः…आचामेत् IśānS'iPa. i. 9. 51=ii. 3. 47.

अकीय (akīya) [AltGr. II. 2. 543] the suffix *akīya* परजनराज्ञोऽकीयः । एभ्यः शेषेऽर्थेऽकीयः स्यात् SiddhaHe. vi. 3. 31; cf. P. iv. 2. 140 [where *k* is taken as an insertion]

अकीर्ण (a–kīrṇa) *adj.* not scattered, coherent, relevant वचः सुधामुद्गिरति न्वकीर्णं मुखं च पूर्तेन्दुरुचिं जिहीर्षु ।…अब्जवासे तव DvyāśraKā. 10. 82.

अकीर्णकिरण (akīrṇa–kiraṇa) *adj.* where rays are not scattered बिम्बैकमात्रोदयारम्भे शीतरुचावकीर्णकिरणे रम्योऽयमेकः क्षणः SaduktiKa 56. 27.

अकीर्तक (a–kīrtaka) *adj.* not boasting of, not mentioning स एव पुरुषार्थः स्याद्यः…स्वगुणानामकीर्तकः GaṇeP. ii. 117. 22.

अकीर्तन (a–kīrtana) *n.* non-mention, non-specification, not naming, not stating गुणतः परस्याकीर्तनम् KāmSū. 6. 2 (317. 21); पञ्चमस्य चाकीर्तनाद्… अपकारस्थानोद्घाटनमेवेदं मन्यामहे, इवाद्यनुपादाने निमित्तस्य चाकीर्तने उत्प्रेक्षणस्य निष्प्रमाणकत्वात् AlaṅkāSa. 58. 1; SāhiDa. 543. 2; अग्रे वेदोपदेशस्याकीर्तनात् S'īvārkaMaDī. i. 360. 20 (*on* i. 2. 16); आग्नेययागस्य स्पष्टमकीर्तनात् कथमनूचीनतावगमः BhāṭṭCan. 11. 2 (*on* xiii. 2. 5); प्रकृतव्यवहारस्य लेशतोऽप्यकीर्तने केवलं प्रकरणादिना गम्यत्वे ललितम् RasGaṅ. 679. 11.

अकीर्तनीय (a–kīrtanīya) *adj.* [*f.* –ā] **A** difficult to describe, indescribable नयेत नक्रकेतनः क्षणेनैकेनाकीर्तनीयां दशाम् DaśKuC. 122. 7; **B** concealed, not revealed, secret योगनारीहारितानां संकेतेषु प्रागुपनिलीय पश्चादभिद्रुत्याकीर्तनीयैः प्रमापणैः … अन्यैश्चाभ्युपायैरश्मकेन्द्रप्रयुक्तास्तीक्ष्णरसदादयः …अनन्तवर्मकटकं जर्जरमकुर्वन् DaśKuC. 137. 20.

अकीर्तनीयता (akīrtanīya–tā) *f.* the condition or state of being unfit to be mentioned तस्य वस्तुनो महापातकस्येवाकीर्तनीयतां ख्यापयति किमपीत्यनेन…सर्वनामपदेन VakroJī. 34. 6.

अकीर्तयत् (a–kīrtayat) *adj.* not uttering, not reciting अकीर्तयन्निदं स्तोत्रं कथं भक्तो भविष्यति LalitāSa. 252.

अकीर्ति (a–kīrti) *f.* **1** infamy, humiliation, disgrace अकीर्तिरतुला लोके ध्रुवः परिभवश्च मे Rāmā. ii. 11. 6; अकीर्तिर्यस्य गीयेत लोके भूतस्य कस्यचित् । पतत्येवाधमाँल्लोकान् यावच्छब्दः प्रकीर्त्यते Rāmā. vii. 45. 12; भ्रातॄंस्तान्विपिने त्यक्त्वा…अकीर्तिं सर्वलोकेषु गच्छेयं शाश्वतीः समाः MahāBhā. iii. 38. 41; अधर्मं चाप्यकीर्तिं च लोके प्राप्स्यसि केवलम् MahāBhā. iii. 154 17; iii. 284. 30; iii. 284. 32; v. 139. 18; अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम् । संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते BhagGī. 2. 34 (MahāBhā. vi. 24. 34); GītāBh. (Rā.) 109. 2 (*on* 2. 34); अकीर्त्यापि समायुक्तो मृतो नरकमश्नुते MahāBhā. xii. 93. 16; xii. 100. 5; चिकित्सकः…रक्षत्यकीर्तेरात्मानं व्याधिं चापि नियच्छति BhelaS. 1. 9 (14. 22); अकीर्तिरापच्छतजालकर्षणी कृतघ्नमन्वेति परत्र चेह च TantrāKhyā. 51. 22=PañcT. 1. 166 (175. 11); अनुग्राह्यादभक्तात्…गुरोरकीर्तिं महतीं (? °रकीर्तिर्महती) PauṣkS. 30. 214; गुणैः समस्तैरपि संप्रयुक्ता कन्येव यात्रा विगुणाय दत्ता । करोत्यकीर्तिं सुखवित्तहानिम्…दातुः YogYā. 2. 14; स्वनीचगैर्वैरिगृहादिगैर्वा…अकीर्तिं दिशन्ति राज्ञां भृशमम्बराटाः VasiS. 33. 3; अकीर्तिरुद्र(?द्द्र)-वत्युर्वीलोके क्षुद्रवधे कृते PadmP.(Ra.) 8. 169; मम लोकेऽस्मिन्नकीर्तिर्वितथोद्भवा PadmP.(Ra.) 31. 120; 97. 16; आहुः…अकीर्तिं तु निरालोकनरकोद्देशदूतिकाम् । तस्मात्…अकीर्तिं तु निबर्हितुम् । काव्यालङ्कारशास्त्रार्थः प्रसाद्यः KāvyalaṅSū. i. 1. 5; अयशस्तु अधर्मनिमित्ता अकीर्तिः GītāBh.(S'aṅ.) 281. 18 (*on* 10. 5); इयं तर्हि धर्मकीर्तेरकीर्तिरायाता ऐन्द्रियस्यैव सुखासुखस्येति PramāVāBh. 305. 18; उपेक्षिताश्चोपनयन्त्यकीर्तिं स्वार्थाः परेषूत्तमदूतसाध्याः RāmC. 27. 70; प्रसरन्ति कीर्तयस्ते तव च रिपूणामकीर्तयो युगपत् KāvyMī. 83. 12; प्रतिज्ञाभङ्गतो राजन्नकीर्तिस्ते भविष्यति BṛKathāK 63. 18; तस्मादकीर्तियशसोः…समः स्यात् BhāgP. vi. 12. 14; अकीर्तिः क्षयमाप्नोति सत्कीर्तिर्वर्धते चिरम् BrahmVaiP. i. 3. 40; नास्त्यकीर्तिसमो मृत्युः…नास्त्यसूयासमाकीर्तिः BṛNāraP. 7. 55; मध्याद्भयं पशोर्मृत्युः क्षयेऽकीर्तिः सुखासुखम् NāraS. 37. 10; यावत्कल्पमकीर्तिरार्तिजननी जायेत जाये तव RāmāCam. 2. 14; 2. 66; श्रुतशालिनाम् । अकीर्तिर्न भवत्येव RāmāMañ. 455. 22; वरं हि मृत्युर्नाकीर्तिः KathāSaSāg. i. 4. 15; अहो दुरन्ता…भोगतृष्णा यया हताः ।

अनौचित्यादकीर्तेश्च देवा अपि न बिभ्यति KathāSaSāg. viii. 3.233; तेनोत्थिता स्त्रीजित इत्यकीर्तिरद्यापि तस्यास्ति दिगन्तरेषु VikraDeC. 3.40; अस्माकमकीर्तिमुत्पादयतो नरदत्तस्य को दण्ड: KaumuMi. 9.9(13); अदोषान् दूषयेद्राजा दोषयुक्तान-दण्डयन् । अकीर्तिं महतीमेति दुर्गतिं चाधिगच्छति Mānaso. i. 20.1244; विश्वास्यैव भविष्यामि नाकीर्तीनां निकेतनम् RājTa.(Ka.) 8.3120; अजीयत·· दोर्भ्यां मृणालं किमु···नि:सूत्रमास्ते घनपङ्कमूर्त्सु मूर्तासु नाकीर्तिषु तन्निमग्नम् NaiṣC. 7.69; 12.106; शक्तस्याननुष्ठानेऽकीर्तेरुत्पत्तेस्तन्निवृत्त्यर्थं···महती प्रवृत्तिर्नानुपपन्ना Vaiyā-Bhū. 88.4(22); स्वस्याकीर्तिर्भवेद्येन तत्तु व्यवहरन्ति के PṛthvīVi. 5.160; अकीर्ति: एकदिग्गामिन्यप्रसिद्धि: SthānṬ. 418B.11; अकीर्तिर्भुजविस्फूर्तिमतां बन्धुवधोद्यम: । भूभोगस्तु प्रसह्यायमकीर्तेरपि मञ्जरी PāṇḍaC. 11.132; अकीर्ते: कारणं योषित् MalliC. 2.214; दत्ता न तथाकीर्तये मही यथा ह्यकीर्तये पत्नीपुत्रयोरिह विक्रय: PārśvC. 3.780; वरं लघुबान्धवस्य कूबरस्य एतद् राज्यं स्वयं देहि पुनरात्मनोऽकीर्तिं मार्जय KathāK. 147.29; भवनमिदमकीर्तेश्चोरवेश्यादिसद्म SiṁhāDvā. 196.9; तान् सर्वान् पोषयेत्···अन्यथा राजा ह्यकीर्तिं चापि विन्दति S'ukrNī. 2.125; अकीर्ति-रेव नरको नान्योऽस्ति नरको दिवि S'ukrNī. 4(3).6; पलायनेऽर्थहानि: अकीर्ति: नरकदु:खानि RājNīRa. 37.10; परिखाच्छलतोऽकीर्त्या स्वपराजयजातया । परितो वलितं राजा स्वनामाङ्कं पुरं व्यधात् RājTa.(Jo.) 249; मम पत्नीमानीयावश्यं नृपतिं दर्शयिष्यामि तदैव ममैषाकीर्ति: पलायिष्यते VetāPañ(Jam.) 130.19; कविभिर्नि-बध्यते···कार्ष्ण्यं चाकीर्त्यघादिषु AlaṅkāS'e. xv. 1(?4).(6); त्वद्धीनं मां दीनं दृष्ट्वा विषयातिरागसंबद्धम् । धावत्यकीर्तिरेषा ĀryāS'. 17; दासमुपेक्षमाणस्याकीर्तिर्भवित्री तव RasGaṅ. 518.16; **2** one of the names of Jyeṣṭhā. अकीर्तिरशुभान्विता । अलक्ष्मीरतुला चेयं ज्येष्ठा इत्यभिशब्दिता LiṅgaP. ii. 6.16.

अकीर्ति (a-kīrti) *adj.* having no reputation अवेदानामकीर्तीनाम्··· कोऽस्माकं जीवितेनार्थ: MahāBhā. xiii. 58.31.

अकीर्तिकर (akīrti-kara) *adj.* causing infamy, disparaging कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम् ।···अकीर्तिकरमर्जुन BhagGī. 2.2 (MahāBhā. vi. 24.2); शोकम्···अकीर्तिकरम्···परित्यज्य युद्धायोत्तिष्ठेति श्रीभगवानुवाच GītāBh.(Rā.) 46.2 (*on* 2.2); यावदनेन मुनिना जीवितव्यं तावदिदं मम स्वरूपाख्यानमकीर्तिकरं न पलायिष्यते Hitopa. iv. 14.11.

अकीर्तिकरण (akīrti-karaṇa) *adj.* causing ill fame एतत् कर्म मया कृतम् । अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरणं द्विज VarāP. 187.64.

अकीर्तिज (akīrti-ja) *adj.* giving rise to disgrace इदं चाकीर्तिजं कर्म नृशंसै: पाण्डवै: कृतम् MahāBhā. ix. 63.12.

अकीर्तिजनक (akīrti-janaka) *adj.* causing ill fame संबन्ध:···दुस्त्य-जश्च महद्भिश्च देशभेदे विधीयते । अकीर्तिजनक: पुंसां योषितां च विशेषत: Brahm-VaiP. i. 10.169.

अकीर्तिजम्बाल (akīrti-jambāla) *m. n.* mud or dirt in the form of bad reputation न जातु यस्मिन् वसुधाविलासिनामकीर्तिजम्बालजनिक्रियाक्रम: S'rīKaC. 3.18.

अकीर्तित (a-kīrtita) *adj.* **i** not mentioned, not specified, not listed ब्रुविशासिगुणेन च यत्सचते तदकीर्तितमाचरितं कविना Vār. *on* P. i. 4.51; Prasā. i. 388.15; अकथितशब्दोऽयमकीर्तितपर्याय: । स:···सर्वत्राविशेषेणाकीर्तितमात्रे स्यात् Nyās. i. 279.14 (*on* i. 4.23); गणोक्तमपि यद्द्रव्यं भवेद्व्याधावयौगिकम् । तदुद्धरेद्यौगिकं तु प्रक्षिपेदप्यकीर्तितम् SuśruS. iv. 1.137; यदकीर्तितमर्यादामापद्यते सार्थापत्ति: ViṣṇuDhaP. iii. 6 (310A.8) **ii** not described, not narrated किं तत्काव्यमुदारार्थो यत्र सद्भिरकीर्तित: KīcaVa. 2.1.

अकीर्तितव्य (a-kīrtitavya) *adj.* [*f.* -ā] not mentionable, not describable प्राणप्रियां प्राप्तवतीं कठोरामकीर्तितव्यां पदवीमकाण्डे···हा जानकीं कुत्र विलोकयामि UnmaRā.(Bhā.) 12.

अकीर्तितस् (akīrti-tas) *adv.* on account of or due to ill-fame काव्यम् ···मया कृतं तत्क्रियते यत्रसद्भिरकीर्तित: KīcaVa. 2.1.

अकीर्तिद (akīrti-da) *adj.* giving rise to disgrace इदं चाकीर्तिजं (v. l. अकीर्तिदं) कर्म नृशंसै: पाण्डवै: कृतम् MahāBhā. ix. 63.12.

अकीर्तिद्वेष (akirti-dveṣa) *m.* hatred or dislike for ill-fame अराग-द्वेषत: कृतं कीर्तिरागादकीर्तिद्वेषाच्च न कृतम् GītāBh.(Rā.) 677.8 (*on* 18.23)

अकीर्तिपरिवर्धन (akīrti-parivardhana) *adj.* which increases or spreads bad reputation किं त्वया कर्तुमारब्धं पुत्रेण सह भण्डनम् । संसारकारणं राजन्नकीर्तिपरिवर्धनम् BṛKathāK. 56.309.

अकीर्तिप्राप्ति (akīrti-prāpti) *f.* obtainment of disgrace वृथा शपथं कुर्वन् परलोके इहलोके नरकप्राप्त्याकीर्तिप्राप्त्या च नाशं प्राप्नोति ManvaMu. 309.17 (*on* 8.111)

अकीर्तिबहिष्कृत (akīrti-bahiṣkṛta) *adj.* kept away or untouched by infamy (द्विजै:) अकीर्तिबहिष्कृतै: प्रतिष्ठां लभते कर्ता तै: प्रतिष्ठापने कृते PauṣkS. 38.45 = PāraS. 19.318.

अकीर्तिभय (akīrti-bhaya) *n.* fear of (obtaining) bad reputation तत्राश्लोकभयमकीर्तिभयम् Sphuṭā. ii. 65.25 (*on* 4.57-58); राज्ञो दण्डाभावे पापान्निवृत्ति: कुत:···इति चेत् अयशोभयादकीर्तिभयात् DaṇḍaVi. 56.2.

अकीर्तिभाज् (akīrti-bhāj) *adj.* who has obtained bad name अकीर्ति-भाजम्···दयाम्बुधे त्राहि भयाकुलं माम् BṛNāraP. 36.38.

अकीर्तिभार (akīrti-bhāra) *m.* burden of ill fame धाटीषु यत्सैन्यतुरङ्ग-माणां धारोत्थितान्येक्ष्य धरारजांसि । अकीर्तिभारानपि धारयन्तो धावन्त्यहो वैरिधरा-धिनाथा: Raghunā. 3.49.

अकीर्तिभी (akīrti-bhī) *f.* fear of disrepute संभावितस्याकीर्तिभिया नोपेक्षामर्हति प्रतिबन्दि: ĀtmaTaVi. 866.18.

अकीर्तिभीति (akīrti-bhīti) *f.* fear of disrepute (स:) अकीर्तिभीतिमा-पन्नो हन्तुं मां त्वां नियुक्तवान् PadmP. iv. 66.65.

अकीर्तिभीतितस् (akīrtibhīti-tas) *adv.* due to fear of disrepute सहायरहितत्वेन त्रपयाकीर्तिभीतित: । न सा गता पितुर्गेहम् PadmP.(Ra.) 48.53.

अकीर्तिभूति (akīrti-bhūti) *f.* dust in the form of disrepute काली-करणाय संततेरकीर्तिभूतिर्महती मयार्जिता···विहाय वां गतो यदैवाहम्···पुरीम् RāmC. 5.59.

अकीर्तिमत् (akīrti-ma(n)t) *adj.* possessed of disrepute अमित्राकीर्ति-मन्त:···अभोज्यान्ना: स्यु: VedaVyāSm. 3.53; व्याधिग्रस्तो जडाङ्गश्च भूयात्तेऽ-कीर्तिमान् BrahmVaiP. i. 11.9.

अकीर्तिमलिन (akīrti-malina) *adj.* tarnished with disrepute अलं प्राणैरकीर्तिमलिनै: BṛKathāS'loSaṁ. 20.410; श्रूयते पुरुषस्येह यावत्कीर्तिरविप्लुता । तावत्स जीवति पर: श्वासैरायास्यते जन: । अकीर्तिमलिन: RāmāMañ. 468.21.

अकीर्तिमलीमस (akīrti-malīmasa) *adj.* tarnished with disrepute सुष्टूक्तं तस्य रूपस्य वैदग्ध्यस्य च किं फलम् । परदारापहारेण यन्नाकीर्तिमलीमसम् KathāSaSāg. viii. 6.55.

अकीर्तिरव (akīrti-rava) *m.* word or talk of disrepute उत्तरेण रणे नष्टमित्यकीर्तिरवस्तव । कीर्तिकोलाहलैस्तैस्तै: पितुर्नो तिरयिष्यते PāṇḍaC. 10.337.

अकीर्तिवर्तनी (akīrti-vartanī) *f.* road to disrepute प्रतिष्ठां काव्यबन्धस्य यशस: सरणिं विदु: । अकीर्तिवर्तनीं त्वेवं कुकवित्वविडम्बनाम् KāvyālaṅSū.(comm.) i. 1.5.

अकीर्तिवार्ता (akīrti-vārtā) *f.* talk about disrepute तस्य संततमकीर्ति-वार्तया मानसे कलुषतां समुद्वहन् । न···असौ नीयते स्म शरदा प्रसन्नताम् VikraDeC. 14.47.

अकीर्तिशङ्किन् (akīrti-śaṅkin) *adj.* apprehensive of disrepute कामोऽपि तत्र सायकमकीर्तिशङ्की न संधत्ते ĀryāSaS'a. 182.

अकीर्तिशान्ति (akīrti-śānti) *f.* extinction of disrepute अघनिवृत्त्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् । सर्वथाकीर्तिशान्त्यर्थम् JayāS. 25.131.

अकीर्तिश्रवण (akīrti-śravaṇa) *n.* hearing of disrepute अकीर्तिश्रवणा-द्भीतो महादेवो जहावसून् RājTa.(Jo.) 724.

अकीर्तिसंयुक्त (akīrti-saṁyukta) *adj.* associated with disrepute कामकारेण दण्डं तु य: कुर्यात्···स इहाकीर्तिसंयुक्तो मृतो नरकमाप्नुयात् MahāBhā. xii. 86.23.

अकीर्तिसंविभाग (akīrti-saṁvibhāga) *m.* a share in disrepute अकीर्तिसंविभागस्य गमिष्याम्यत्र पात्रताम् VikraDeC. 4.115.

अकीर्तिसम (akīrti-sama) *adj.* similar to disrepute नास्त्यकीर्तिसमो मृत्युर्नास्ति क्रोधसमो रिपु: BṛNāraP. 7.54; 7.51.

अकीर्तिसंभव (akīrti-sambhava) *m.* production of disrepute स्त्रीवधे दूषणं ज्ञात्वा तथैवाकीर्तिसंभवम् । उपेक्षां कुरुते चित्तं मदीयम् DevīBhāP. v. 14.14.

अकीर्तिसंभूति (akīrti-sambhūti) *f.* production of disrepute अकीर्ति-संभूतिमकुर्वन् स्वार्थतत्पर: । रह: प्रयत्नमारेभे PadmP.(Ra.) 44.71.

अकीर्तिसूचक (akīrti-sūcaka) *adj.* indicative of disrepute यदेष ब्राह्मण-सुतो याचते तत्प्रदीयताम् । याचमानस्य चाल्पम् हि दातुर्नाकीर्तिसूचकम् BṛDharma-P. i. 47.43.

अकीर्तिस्तम्भ (akīrti-stambha) *m.* a pillar (as if) in commemoration of disrepute लोके कैकेयानामाकल्पम्···अकीर्तिस्तम्भं निखनता केनापि च्छलि-तस्तात: AnargharRā. 5.2(10)

अकीर्तिहेतु (akīrti-hetu) *m.* source of disrepute सर्वत्र समदृष्टित्वं गुणोऽयं खलु योगिन: । अकीर्तिहेतु: स महान्दोषस्तु पृथिवीपते: RājTa.(Ka.) 1.355 = AlaṅkāRa. 66.(8)

अकीर्त्ति (a-kīrtti) *f.* [= अकीर्ति] EI. iv. 250.59.

अकीर्त्तित (a-kīrttita) *adj.* [= अकीर्तित] EI. ii. 309.36; xi. 145.37; xii. 9.31; xii. 40.35; xii. 139.22; xiv. 160.36; xiv. 327.41; xv. 283.29;

xv. 297. 31; xvii. 321. 32; xxi. 218. 25; xxiii. 291. 15.

¹**अकु** (a-ku) *adj.* (Gr.) non-velar (sounds), (sounds or letters) other than *k, kh, g, gh* and *ṅ* एति संज्ञायामको: CāndraVyā. vi. 4. 85.

²**अकु** (a-ku) *adj.* possessing no land, landless नाहु(? कु:) संपन्न-मश्नाति नाकुमार: प्रमोदते SūktiRa. 181. 23.

³**अकु** (a-ku) *adj.* [in cpds only] not harsh, not despicable (i. e. pleasing) cf. **अकुकाकु**; not dirty (i. e. clean) cf. **अकुकौकस्**; not mean or low (i. e. noble) cf. **अकुजन्मन्**; not weak (i. e. strong) cf. **अकुज्यक**.

अकुंश्य (a-kuṁśya) *adj.* that which is not to be spoken नाकुंश्यं परिवादय DhātuKā. 3. 44 (comm. अवक्तव्यं न वद)

अकुक (a-kuka) *adj.* not able to seize वेत्रशाककुजे शैलेऽले शैजेऽकुक-शात्रवे । यात किं विदिशो जेतुम् Kirātā. 15. 18 (comm. न कोकते नादत्त इत्यकुको ग्रहणासमर्थ: शात्रवो यस्मिन्···। कुक आदाने ।)

अकुकाकु (aku-kāku) *adj.* (words) having an intonation which is not disagreeable, having a pleasant intonation अकुकाकुवाक् (स हरि:) HarVi. 43. 334 (comm. अकुत्सिता काकु: स्वरो यस्यास्तादृशी वाग्यस्य) *f.* a pleasing cry, a cry which is not despicable (रणे) अकुकाकुस्:।···स कंसासी··· अकसत् HarVi. 43. 310 (comm. कुत्सितं(? तां) काकुं यो न सूते)

अकुकाराक (a-kukārāka) *adj.* not experiencing the despicable imprisonment केकोरकोऽकुकाराक:···कै:···आको:···(उदसाहि स:) HarVi. 43. 53 (comm. नास्ति कुत्सिता कारा बन्धनम् अकतीति वा)

अकुकुत् (aku-kut) *adj.* producing a pleasing sound अकुकुत्···खगाधिप: ···अभ्रमरञ्जयत् HarVi. 43. 349 (comm. अकुत्सिता कुत् शब्दो यस्य स:)

अकुकौकस् (aku-kaukas) *adj.* a fine water-foul कक: । अकुकौक:-काककाक्क कक्काकुकुककाङ्कु: Vāgbhaṭā. 4. 12 (comm. कव: कुत्सिता:, न कवोऽकव: शोभना: कौकसो जलवासिन:)

अकुङ्कुम (a-kuṅkuma) *n.* what is not saffron, something other than saffron कुङ्कुमादेश्च अकुङ्कुमादिना द्रव्यान्तरेणैकीकरणम् ManuBh. ii. 317. 4 (*on* 9. 286)

अकुङ्कुमकलङ्कित (a-kuṅkumakalaṅkita) *adj.* not smeared or marked with saffron-paste अकुङ्कुमकलङ्कितोज्ज्वलकपोलमुत्प्रेक्ष्यते निराभरणसुन्दरश्रवणपा-शसौम्यं मुखम् UttaRāC. 6. 37.

अकुङ्कुमपङ्क (a-kuṅkumapaṅka) *m.* something other than the saffron-paste निदाघेष्वपि कुङ्कुमपङ्क: सुखो भवेत् । न ह्यसौ कदाचिदकुङ्कुमपङ्क इति Bhām. 381. 1 (*on* ii. 2. 1) = SarvaDaSaṁ. 16. 9.

अकुङ्कुमार्द्र (a-kuṅkumārdra) *adj.* (body) not wet (i. e. anointed) with saffron-paste गृहिणी···विदग्धेयम् । धवलनखाङ्कं निजवपुरकुङ्कुमार्द्रं न दर्शयति ĀryāSaS'a. 636.

अकुङ्कुमालेपन (a-kuṅkumālepana) *n.* absence of application of saffron, non-application of saffron-paste अनञ्जनश्यामललोचनानामकुङ्कुमालेप-नपिञ्जराणाम् । स्नानावसाने तलिनोदरीणामकृत्रिमं मण्डनमाविरासीत् VikraDeC. 10. 88.

अकुच्छल (a-kucchala) *adj.* free from wicked deceit स विक्रमादित्य: ···अकु[च्छ]ल[:] [कुं स्वजि ?] तां व(ब)भार EI. ii. 4. 10.

अकुजन्मन् (aku-janman) *adj.* **1** (a person) of not ignoble (i. e. noble) birth तस्याकुजन्मनो नित्याम्लानलक्ष्मीविकासिन: । प्रभवन्त्याश्रिता: कल्पशा-खिन: पल्लवा इव RājTa.(Ka.) 8. 1565; **2** (a-kujanman) (a tree) which does not grow on the earth RājTa.(Ka.) 8. 1565.

अकुज्यक (a-kujyaka) *adj.* (a bow) which does not have a weak bow-string (i. e. with a strong bow-string) स्वीकृत्याकुज्यकं धन्वोत्क्षेप्तुं कुतृणवत् परान् ।···चक्रे सुराजा शरदुर्दिनम् DvyāśraKā. 5. 44.

अकुञ्चित (a-kuñcita) *adj.* unrestricted, free अकुञ्चितक्रौञ्चसंचारे··· शरत्समयारम्भे कन्दर्पकेतु: परिभ्रमन् शिलामयीं पुत्रिकां दृष्ट्वा VāsaDa. 285. 7.

अकुञ्जर (a-kuñjara) *adj.* (army) without elephants यद्वच्छौर्यमशक्तं तु तद्वत्सैन्यमकुञ्जरम् S'ārṅgaPa. 1564 = Hastyāyur. 42. 11(1. 5)

अकुट (akuṭa) *m.* the plant Barleria Caeruli अकुटोऽर्तगलो मत: ParyāyRaMā. 644.

अकुटित्वा (a-kuṭitvā) *ger.* not being crooked, without being dishonest. (i. e. honestly) अकुटित्वेति राज्ञोक्त:···साहालेखनीयकृतां वर: DvyāśraKā. 9. 98 (comm. कौटिल्यमकृत्वा)

अकुटिल (a-kuṭila) *adj.* [*f.* -ā] **A** not crooked, straight-forward अन्त:सारैरकुटिलैरच्छिद्रै: सुनिरूपितै: । सहायैर्धार्यते राज्यं सुस्तम्भैरिव मन्दिरम् Rāmā. 6. 1110*; Pañcā. 16. 16 = S'ārṅgaPa. 1352; अवक्रं अकुटिलम्···एकरूपं चेतो विज्ञानमस्येत्यवक्रचेता: KāṭhUBh. 159. 12 (*on* 5. 1); अस्ति···अकुटिलै: ···निवासिलोकै: संकुला···अयोध्येति यथार्थाभिधाना नगरी TilaMañ. 10. 17; पतिव्रताकुटिला लज्जावती पुरुषोपचारनिपुणा स्वीया नायिका Avalo. 43. 3 (*on* 2. 15); वंशस्य सचरितसारवत: किमङ्ग संगीयते सुललिताकुटिलस्य तस्य UdaySuKa. 11. 29; ऋजवोऽकुटिला:···साक्षिणो भवन्ति Mitā. 180. 19 (*on* 2. 68); (गृहस्थ:) चेष्टामाचरेत् । अजिह्मामकुटिलाम् DipKa. 16. 30 (*on* 1. 123); (राजा) निसर्गस्नेहविषयेषु मित्रेष्वकुटिल: स्यान्न कार्यमित्रेषु ManvaMu. 253. 1 (*on* 7. 32); राजा···स्निग्धेषु···अजिह्मोऽकुटिल:···स्यात् VīraMī. 365. 26 (*on* 1. 334); एवं वय:प्रभृतीनामुचितां चेष्टामाचरेत् । अजिह्मामकुटिलाम् VīraMi. (Paribhāṣā.) 36. 8; ऋजुस्त्वकुटिले मत: S'abdaRaSaK. 76. 3; BālamBha. i. 388. 1 (*on* 1. 124); संतोषयेदकुटिलार्द्रतरात्मना तं (देशिकम्) PāñcaRā.(Nā.) 3. 7. 3; (आचरेत् वृत्तिम्) अजिह्मामकुटिलाम् BālaKrī. i. 103. 8 (*on* 1. 122); i. 191. 7 (*on* 1. 329). **B** straight ऋजुलेखा अकुटिललेखा: comm. *on* Baudh-S'S. 2. 32; दण्डा: ।···अकुटिला: सत्वचश्च ViṣṇuSm. 27. 24; वंशस्य सचरित-सारवत: किमङ्ग संगीयते सुललिताकुटिलस्य तस्य UdaySuKa. 11. 29; स्वयमुत्कृत्य क्षुरादिना शस्त्रेण हस्ताभ्यां वृषणौ गृहीत्वा प्रत्यग्दक्षिणां दिशं गच्छेत् अकुटिलेन च मार्गेण (गुरुतल्पग:) BālaKrī. ii. 125. 26 (*on* 3. 259); **C** flat पिष्ट्वा संग्रामपट्टे पटलमकुटिले दैत्यगोकण्टकानाम्···वृन्दारण्यं चकार···य: संचारोचितं व: सुखयतु स पट्ट: कुञ्जपट्टाधिराज: StavMā. 158. 17. *n.* honesty आदित्यवर्मा नृपतिर्बभूव···सुहृदमकुठिनेनोमेच्छाङ्कुलेन (*em.* अकुटिलेनोत्तमोर्वाङ्कुलेन)···यो बघ्नन्नैव खेदं व्रजति···लोके EI. xiv. 116. 8.

अकुटिलग (a-kuṭilaga) *adj.* not moving zigzag, not going crookedly अजिह्मगोऽकुटिलग: । श्वभ्रकूपादि न परिहरेदित्यर्थ: (गुरुतल्पग:) ManuBh. ii. 402. 19 (*on* 11. 103)

अकुटिलगति (akuṭila-gati) *adj.* **A** moving straight, having a straight course, KuṭṭaMa. 413; (वानप्रस्थ:) आ वर्ष्मसंक्षयात् वर्ष्म वपुस्तस्य निपातपर्यन्त-मकुटिलगतिर्गच्छेत् Mitā. 364. 13 (*on* 3. 55); 441. 19 (*on* 3. 259); (वानप्रस्थ:) ऐशानीं दिशमाश्रित्याकुटिलगतिर्युक्तो योगनिष्ठो जलानिलाशन आ शरीरनिपाताद्गच्छेत् ManvaMu. 233. 22 (*on* 6. 31); ऐशानीं दिशमकुटिलगतिर्गच्छेत् (वानप्रस्थ:) VīraMi. 831. 10 (*on* 3. 55); **B** of upright conduct वंशेऽकुटिलगतीनां द्विजिह्वतादोषरहितचरितानाम् । अपरविनाशरतानामुत्पन्न: कथमसि भुजङ्ग: KuṭṭaMa. 413; *f.* not a crooked course, a straight course (गुरुतल्पग:) शिश्नवृषणौ क्षुरेण छित्वाञ्जलौ गृहीत्वा नैर्ऋत्यां दिशि अकुटिलगतिं कुर्वन् तनुं त्यजेत् DipKa. 99. 9 (*on* 3. 259)

अकुटिलगामिन् (a-kuṭilagāmin) *adj.* not moving zigzag अजिह्मग: अकुटिलगामी । श्वभ्रनदीस्रोतांसि न परिहरेत् ManuBh. i. 506. 1. (*on* 6. 31)

अकुटिलचित्त (a-kuṭilacitta) *adj.* not having a crooked mind ऋजवोऽ-कुटिलचित्ता: (साक्षिणो ज्ञेया:) VīraMī. 497. 16 (*on* 2. 68)

अकुटिलबुद्धि (a-kuṭilabuddhi) *adj.* not possessing a crooked mind स्निग्धेषु सुहृत्सु अजिह्मोऽकुटिलबुद्धि: (स्याद्राजा) ManuBh. ii. 10. 20 (*on* 7. 32)

अकुटिलम् (a-kuṭilam) *adv.* **A** without bending, upright द्विरदयोधिन: ···अकुटिलम्···निषण्णा: AvantiKa. 107. 14; **B** not crookedly, straight अपरा-जिता पूर्वोत्तरेशानदिक्कामाशरीरपातादकुटिलं जलमनिलं वा भक्षयन्समाहितो व्रजेत् Aparā. 536. 20 (*on* 1. 253); नैर्ऋत्यां दिशि देहपातपर्यन्तमकुटिलं गत्वा तनुमुत्सृजेत् VīraMi. 973. 8 (*on* 3. 259)

अकुटिलमति (a-kuṭilamati) *adj.* not possessing a crooked mind अकुटिलमतयश्चरित्रवत्यो मृदुरतयोऽपि च मध्यदेशनार्य: NāgaSa. 20. 1.

अकुटिलाचार (akuṭilācāra) *m.* straight-forward or upright behaviour मया किं ते कृत्यं ध्रुवमकुटिलाचारपरया S'ṛṅgāTi(Ru.) 1. 80 = SūktiMu. 57. 8.

अकुटिलात्मन् (akuṭilātman) *adj.* not having a crooked nature, of straight-forward nature मोक्ष: स्यात् सर्वत्राकुटिलात्मनाम् TriṣaS'aPuC. iv. 5. 310.

अकुटुम्बार्थ (a-kuṭumbārtha) *adj.* not (incurred) for the family purpose अविभक्तानामन्यतमेन यत्कुटुम्बार्थमृणं कृतं तद्भ्रातृपितृव्यतत्पुत्रादय: सर्वे दद्युर्न त्वकुटुम्बार्थमित्यर्थ: ManuBh. ii. 156. 12 (*on* 8. 166); स्त्रिया मात्रा वा कृतमकुटुम्बार्थमपि किंचिदृणं देयम् SmṛtiCan. iv. 407. 5.

अकुटुम्बिन् (a-kuṭumbin) *adj.* having no family (i. e. relations) सर्वा-भावे स्त्रिय: कुर्यु: स्वभर्तृणाममन्त्रकम् । तदभावे च नृपति: कारयेत्त्वकुटुम्बिनाम् (···क्रिया:) BrahmP. 220. 79.

अकुट्टिमसम (akuṭṭima-sama) *adj.* level or even without being paved अपश्यं घोषम्···अकुट्टिमसमा यत्र साङ्गणोटजभूमय: BṛKathāS'loSaṁ. 20. 237.

अकुड्य (a-kuḍya) *n.* a thing other than a wall (i. e. not the material cause) सोऽकुड्य एव कुड्यात्मा दृश्यादृश्य: स्वयं स्थित: YogVā. iii. 14. 9.

अकुण्ठ (a-kuṇṭha) *adj.* [*f.* -ā] **1** not blunt, sharp स तेनाकुण्ठधारेण

···कुठारेण···लोकेष्वप्रतिमोऽभवत् MahāBhā. xii. 105*. 3; Rāmā. vi. 63. 15; PraboCan. 4. 30 (81. 11); छित्त्वा कण्ठमकुण्ठखड्गलतया KaumuMi. 7. 1; RukmiHa. 1. 17; **2** unhampered, expert अकुण्ठं सर्वकार्येषु धर्मकार्यार्थमुद्यतम्। वैकुण्ठस्य हि तद्रूपं तस्मै कार्यात्मने नमः MahāBhā. xii. 79*. 5; सर्वासु विद्यासु किमप्यकुण्ठम्···श्रीविक्रमादित्यम् VikraDeC. 3. 26; **3** loud (with voice) कण्ठारावैरकुण्ठैरपि भरितजगच्चक्रवालान्तरालः···कण्ठेकालस्य वाहः S'ivPāKeSt. 6; TilaMañ. 200. 14; सा चमूः···देव्याः···यानकण्ठीरवक्रोधादकुण्ठैः कण्ठगर्जितैः। दानवानीकनागानां न्यासिषेध मदश्च(? स्र)तिम् Surath. 10. 41; Rāgh. 4. 28; स्वनैरकुण्ठैरुत्कण्ठां नयदुपकण्ठनीलकण्ठान् Rāgh. 12. 6; **4** unimpeded, strong, powerful आसीदकुण्ठभुजदर्पकठोरवैरिकण्ठास्थिनिर्दलनदंतुरखड्ग[धारः] EI. xxi. 44. 5; जगतीं जेतुं त्वकुण्ठो भवान् RājeKaPū. 60 = Subhāṣi. 2625; सोऽकुण्ठैः प्राक्तनैः शुभैः। कैश्चित् सुरेश्वरीक्षेत्रे परासुः समपद्यत RājTa.(Ka.) 6. 147; 8. 1733; विधाता नित्यविधुरस्तेजोधैर्याभिमानितः (? तेनान्तेऽप्यभिमानितः)। अकुण्ठेन ध्रुवं चक्रे [passive] गृहीतात्मपराजयः RājTa. (Ka.) 8. 1769; अमीभिः प्रभावैः कुतोऽभूदकुण्ठः शिशुः StavMā. 235. 20; **5** uninterrupted, continuous, constant अकुण्ठ इव वण्ठोऽयं स्नपयित्वा नृपं ततः।···°फलान्यलात् SamarāSam. 9. 702; अकुण्ठः कलकण्ठीनां कलः कलकलः S'āliC. 3. 129; PrabaCi. 75. 9; कण्ठोपकण्ठे निवसन्नुदानः करोत्यकुण्ठां किल राजभक्तिम् Jīvān. 279. 1; PadyaVe. 851; **6** *adv.* (in cpds.) unobstructedly, uninterruptedly, constantly ब्रवीति पाथोधरमुद्धुरध्वनिम्। अकुण्ठकण्ठागतबाष्पगद्गदैः पदैरिति प्रोषितवल्लभाजनः VikraDeC. 13. 65.

अकुण्ठक (akuṇṭha-ka) *adj.* unobstructed, continuous हतपतितैर्युद्धभाजां भुजैर्घैरस्रस्रोतस्विनीनामजनि कुलमथाकुण्ठकं कण्ठदघ्नम् HarVi. 45. 55 (comm. अकुण्ठकमभुग्नम्)

अकुण्ठकण्ठम् (a-kuṇṭhakaṇṭham) *adv.* with uninterrupted throat or voice विद्यामिमामकुण्ठकुण्ठं(? कण्ठं) पठन् YaśasCam. ii. 290. 14.

अकुण्ठगति (akuṇṭha-gati) *adj.* having unimpeded movement जीवाः। विचरन्त्यकुण्ठगतयो भुवनाकाशाख्यगोलेऽसौ ĀryaSi. 16. 1 (184)

अकुण्ठजठराग्नि (akuṇṭha-jaṭharāgni) *adj.* whose digestive power is not blunted अकुण्ठजठराग्नीनामाहारनियमो हि कः Surath. 9. 56.

अकुण्ठतर (akuṇṭha-tara) *adj.* very sharp अकुण्ठतरसारधारोपदर्शितानलसमुच्छलद्विस्फुलिङ्गदलभासुरेण परशुना UdaySuKa. 8. 16; अकुण्ठतरवृषप्रचारम्···ताराधिपशेखरमाराधयामास YātrāPra. 1. 102(2)

अकुण्ठता (akuṇṭha-tā) *f.* **1** the state of being unobstructed, absence of impediment, ease वीक्ष्य स द्विपघटाः···। वाजिनश्च चटुलानमन्यत ज्येष्ठयोधनविधावकुण्ठताम् VikraDeC. 14. 52; **2** the state of being unblunted, sharpness अकुण्ठतां स्मरशरः···समारोहति S'ṛṅgāMañ.(A.) 35. 9.

अकुण्ठदीधिति (akuṇṭha-dīdhiti) *adj.* possessing unhampered lustre, extremely bright (शक्रः सस्मारास्त्रं महौजसम्) विकृष्य कर्णान्तमकुण्ठदीधितिं मुमोच MatsyaP. 153. 151; (शक्रः···बाणम्) ततो वधायाशु मुमोच तस्य वा आकृष्य कर्णान्तमकुण्ठदीधितिम् SkandP. i (2). 21. 150.

अकुण्ठदृष्टि (akuṇṭha-dṛṣṭi) *adj.* having unhampered or sharp vision स्थित्वा मुहूर्तार्धमकुण्ठदृष्टिर्निर्भिद्य मूर्धन् विसृजेत् परं गतः BhāgP. ii. 2. 21.

अकुण्ठधार (akuṇṭha-dhāra) *adj.* with a sharp or unblunted edge सोऽङ्गदं विविधैर्बाणैः कुम्भो विव्याध वीर्यवान्। अकुण्ठधारैर्निशितैः Rāmā. vi. 63. 15; MahāBhā. xii. 105*. 3; सः···क्षत्रक्षयोत्कण्ठमकुण्ठधारं कुठारमादाय जवाज्जगाम DaśāvaC. 6. 24; PadyaVe. 859.

अकुण्ठधिष्ण्य (akuṇṭha-dhiṣṇya) *n.* place without impediment or limitation (of time etc.), eternal abode पानेन ते देव कथासुधायाः प्रवृद्धभक्त्या विशदाशया ये। वैराग्यसारं प्रतिलभ्य बोधं यथाञ्जसान्वीयुरकुण्ठधिष्ण्यम् BhāgP. iii. 5. 45; *adj.* whose abode is eternal उद्यन्नवीनजलदाभमकुण्ठधिष्ण्यं विद्योतितानलमनोहरपीतवासम् (कृष्णम्) SātvaT. 6. 8.

अकुण्ठधी (akuṇṭha-dhī) *adj.* having unhampered or sharp intellect सोऽनुरूपाम्···अकुण्ठधीः। सवर्णां विधिनोवाह चाहमानकुलोद्भवाम् EI. i. 126. 12.

अकुण्ठपरशु (akuṇṭha-paraśu) *adj.* whose axe is unimpeded or powerful आशस्त्रग्रहणादकुण्ठपरशोस्तस्यापि जेता मुनेः··· भीष्मः VeṇīSaṁ. 2. 2.

अकुण्ठप्रताप (akuṇṭha-pratāpa) *adj.* possessing unhampered or unbeaten valour तस्यापण्ठप्रतापः (v. l. तस्याकुण्ठप्रतापः)···कार्तवीर्यस्य रामः स्वस्तांसं दोःसहस्रम्···लुलाव DaśāvaC. 6. 27.

अकुण्ठबुद्धि (akuṇṭha-buddhi) *adj.* possessing unhampered or sharp intellect शैलोपकण्ठेऽयमकुण्ठबुद्धिः सरः सरस्वत्सदृशं चकार KīrtiKau. 9. 36.

अकुण्ठबोध (akuṇṭha-bodha) *adj.* possessing unobstructed or unlimited knowledge अकुण्ठबोधाय नमो नमस्ते SkandP. i(1). 18. 25.

अकुण्ठभाव (akuṇṭha-bhāva) *m.* strong feeling (of love etc.) अर्थांशुकानां परिवर्तनेन तासां वपुर्मण्डनकर्मणा च। निश्चित्य पञ्चेषुरकुण्ठभावं देवे पुनः कार्मुकमाचकर्ष VikraDeC. 10. 90; *adj.* [*f.* -ā] whose feelings (of love etc.) are very strong लीलावलत्कण्ठमकुण्ठभावा निरीक्षिता कापि नरेश्वरेण VikraDeC. 12. 18.

अकुण्ठमण्डल (akuṇṭha-maṇḍala) *adj.* having an unblunted (i. e. sharp) rim, with a sharp circumference ततोऽम्बरात्···आगतम्···अकुण्ठमण्डलं चक्रम् MahāBhā. i. 17. 20; MatsyaP. 251. 26.

अकुण्ठमति (akuṇṭha-mati) *adj.* of unhindered intelligence विद्याधराधिपतितां स हि सप्तरात्रे लब्ध्वाप्यकुण्ठमतिरन्वभजद् भवन्तम् Nārāy. vi. 23. 6; अकुण्ठमतिवैभवं तनयं स्वामिनः···प्रत्युद्गम्य ParamāKā. 82. 29.

अकुण्ठमुख (akuṇṭha-mukha) *adj.* **A** having an unblunted (i. e. sharp) point तमकुण्ठमुखाः सुपर्णकेतोरिषवः क्षिप्तमिषुव्रजं परेण। विभिदामनयन्त S'iśuVa. 20. 23; **B** speaking boldly, S'iśuVa. 20. 23.

अकुण्ठमेधस् (akuṇṭha-medhas) *adj.* having unlimited wisdom नमः ···कृष्णायाकुण्ठमेधसे BhāgP. x. 23. 50; प्रशान्तमासीनमकुण्ठमेधसं मुनिम् नृपः··· अन्वपृच्छत BhāgP. i. 19. 31; नमः···विष्णवेऽकुण्ठमेधसे SkandP. i(2). 42. 245.

अकुण्ठयशस् (akuṇṭha-yaśas) *adj.* of unlimited fame अखण्डयशसो (v. l. अकुण्ठ°) लोके महान्तो हि ते UttaRāC. 5. 35.

अकुण्ठराज्य (akuṇṭha-rājya) *n.* unbounded kingdom समन्युः स विड्डुसीहस्ततोऽभवत्। अकुण्ठराज्यायुत्कण्ठं दूतैरकृत लोठनम् RājTa.(Ka.) 8. 2481.

अकुण्ठरूप (akuṇṭha-rūpa) *adj.* of unbounded form श्रीकृष्णः···वैकुण्ठेऽकुण्ठरूपोऽसौ ĀdiP. 12. 25.

अकुण्ठवर्चस् (akuṇṭha-varcas) *adj.* having irresistible strength or unbounded splendour ततोऽम्बरात्···आगतम्···चक्रम्···अकुण्ठमण्डलं (v. l. अकुण्ठवर्चसं) सुदर्शनम् MahāBhā. i. 17. 20; क्षितौ शयानं तमकुण्ठवर्चसम् (हिरण्याक्षम्)···अजादयो वीक्ष्य शशंसुः BhāgP. iii. 19. 27.

अकुण्ठवाच् (akuṇṭha-vāc) *adj.* of unobstructed speech वैतालिकाः··· भोगावलीं पेठुरकुण्ठवाचः VasaViKā. 11. 92.

अकुण्ठविक्रम (akuṇṭha-vikrama) *adj.* of unimpeded valour उपकण्ठमकुण्ठविक्रमस्य···हिरण्मयी स्रक्। शुशुभेऽस्य (वस्तुपालस्य) KīrtiKau. 4. 48.

अकुण्ठविग्रह (akuṇṭha-vigraha) *m.* name of Viṣṇu (*lit.* having unbounded or infinite form) अयोध्याधिपतिः कान्तो वैकुण्ठोऽकुण्ठविग्रहः SkandP. v(i). 63. 116.

अकुण्ठवीर्य (akuṇṭha-vīrya) *adj.* of irresistible strength जिष्णुक्षता वज्रमकुण्ठवीर्यम्। अलक्षि जीमूतरथे मघोना मोघक्रियो मुक्त इवेन्द्रचापः Yādavā. 7. 20.

अकुण्ठवेगम् (akuṇṭha-vegam) *adv.* with an unchecked speed पश्चान्मुहुर्वलितकण्ठमकुण्ठवेगम्···निःसरति प्लवंगमः UdaySuKa. 127. 19.

अकुण्ठवैभव (akuṇṭha-vaibhava) *adj.* of irresistible splendour ततोऽम्बरात्···आगतम्···चक्रम्···अकुण्ठमण्डलं [v. l. °वैभवं] सुदर्शनम् MahāBhā. i. 17. 20.

अकुण्ठशक्ति (akuṇṭha-śakti) *adj.* having unimpeded power अविषह्यप्रतापेन सर्वत्राकुण्ठशक्तिना। सेनान्येव पुरोगेण चक्ररत्नेन राजितः···मागधक्षेत्रमासदत् (राजा) TriṣaS'aPuC. ii. 4. 47; यो योगिनीपीठमकुण्ठशक्तिः···स्वपुरं निनाय VasaViKā. 3. 23; अकुण्ठशक्तिः कमलप्रभायां जातस्ततो मे तनयः सुकेतुः NemiNir. 13. 45.

अकुण्ठशक्तिक (akuṇṭhaśakti-ka) *adj.* of irresistible strength चक्रम् ···। मुमोच हयकण्ठाय वैकुण्ठोऽकुण्ठशक्तिकः TriṣaS'aPuC. iv. 1. 747.

अकुण्ठशस्त्र (akuṇṭha-śastra) *n.* an irresistible weapon कौरवभूमिभर्तुः···कथमर्कजोऽहम्। व्यापारयामि सुहृदः परिपीय लक्ष्मीं कण्ठे शठः कठिनधारमकुण्ठशस्त्रम् DaśāvaC. 8. 635.

अकुण्ठश्री (akuṇṭha-śrī) *adj.* of unrestricted power or glory वैकुण्ठस्त्वमकुण्ठश्रीः RāmāMañ. 334. 5.

अकुण्ठसत्त्व (akuṇṭha-sattva) *adj.* of unrestricted or irresistible strength संकर्षणं देवमकुण्ठसत्त्वम्···मुनयोऽन्वपृच्छन् BhāgP. iii. 8. 3; देवं विहाय दशकण्ठमकुण्ठसत्त्वम्···सीता कथं रतिमधत्त मनुष्यपोते JānaPa. 1. 16(10)

अकुण्ठसमुत्कण्ठ (akuṇṭha-samutkaṇṭha) *adj.* [*f.* -ā] of unabated eagerness (भीमजा) सत्रेऽकुण्ठसमुत्कण्ठायाता चन्द्रयशास्ततः MalliC. 6. 374.

अकुण्ठसायक (akuṇṭha-sāyaka) *adj.* having irresistible missile वैकुण्ठोऽकुण्ठसायकः सुरासुरान्···अब्रवीत् MahāBhā. vi. 21. 15.

अकुण्ठस्मृति (akuṇṭha-smṛti) *adj.* of unimpeded memory 'अकुण्ठस्मृतिः···वैष्णवाग्र्यः' अकुण्ठस्मृतिः भगवत्पदतोऽन्यत्सारं नास्तीत्येवंरूपा अकुण्ठा अनपगता स्मृतिर्यस्य सः VīraMi. (Bhakti.) 6. 7.

अकुण्ठाग्र (akuṇṭhāgra) *adj.* [*f.* -ā] of unblunted (i. e. sharp) point बाणाः···संनिपेतुरकुण्ठाग्राः MahāBhā. vi. 48. 6; शरान्···अकुण्ठाग्रान्···प्रेष-

यामास सौभद्रः MahāBhā. vi. 75. 28; vi. 96. 37; कृपो राजञ्शक्तिं चिक्षेप… अकुण्ठाग्राम् MahāBhā. vii. 144. 22; ix. 9. 37.

अकुण्ठित (a-kuṇṭhita) *adj.* [*f.* -ā] **A** unblunted, sharp (as applied to physical objects) बिभ्रतोऽस्त्रमचलेऽप्यकुण्ठितं द्वौ रिपू मम मतौ RaghuVa. 11. 74; अकुण्ठितामद्रिविदारणेऽपि ।…संस्तम्भयामास गुहस्य शक्तिम् Yādavā. 20. 31; पवित्रमत्स्यजातीनां त्यक्त्वा गलमकुण्ठितम् । धर्तुं समीहा लीलाभी राजसां समुपस्थिता ParamāKā. 178. 23; **B** unobstructed, sharp, effective (as applied to abstract things and qualities) शास्त्रेष्वकुण्ठिता बुद्धिः RaghuVa. 1. 19; दैत्यवंशदवानल । कच्चित्पालयितुं शक्तिस्त्रिलोकीमस्त्यकुण्ठिता SkandP. iv. 87. 14; मारीचः…उवाच निःश्वसन्ध्यात्वा दैवस्याज्ञामकुण्ठिताम् RāmāMañ. 136. 8; सर्वकालं ब्राह्मणानामहो धैर्यमकुण्ठितम् RājTa. (Ka.) 4. 631; तत्रास्माकमकुण्ठिताद्भुतरसस्रोतःप्लुते रूपके चेतः कौतुकलोलुपम् PārthPa. 3. 9; मन्त्रविनियोजकवचनस्य नैरपेक्ष्ये व्यापारोऽकुण्ठितः MayūMāli. 876. 27 (*on* xii. 3. 15); **C** unhindered, unobstructed, free, of free movement (as applied to a person) अकुण्ठितश्चक्ररूपः (नारायणः)…गोपनः सताम् AhirbuS. 52. 56; अकुण्ठिताभ्याम्… नमः शंकरपार्वतीभ्याम् UmāMaSt. 123. 8.

अकुण्ठितक्रमम् (akuṇṭhita-kramam) *adv.* with unretarded progress or motion चूतस्स एकः परम् । यं वीक्ष्य…अकुण्ठितक्रमममी धावन्ति पान्थव्रजाः SūktiMu. 33. 20 = S'ārṅgaPa. 1020.

अकुण्ठितज्ञानशक्ति (akuṇṭhita-jñānaśakti) *adj.* who has unlimited cognitive power अन्यथा सर्वज्ञस्याकुण्ठितज्ञानशक्तेरेवं कथनमयुक्तम् AṇuBh. 350. 3 (*on* iv. 4. 9)

अकुण्ठितत्व (akuṇṭhita-tva) *n.* unobstructedness, continuity, unimpeded status यशस्तेजो मतिश्च ह । अकुण्ठितत्वं सर्वेषामेष एव वरो हितः DevīBhāP. x. 13. 18; अनुरोद्धव्यान्तराभावेन शब्दस्वातन्त्र्यस्याकुण्ठितत्वादिति भावः S'rutaPra. iB. 250. 14 (*on* i. 1. 23); अत्र कथितपदत्वं न दोषः। प्रत्युत पदान्तरेण तस्यार्थस्योक्तौ…विवक्षितार्थसिद्धेरकुण्ठितत्वविरहाद्दोषः स्यात् RasGaṅ. 622. 5.

अकुण्ठितधैर्य (akuṇṭhita-dhairya) *adj.* of undaunted courage अकुण्ठितधैर्यः कण्ठीरव इव…हीरभूपालो वीराग्रणीः अतिष्ठत (comm. अतिष्ठत प्रकाशनार्थं आत्मनेपदम्) ĀnandRa. 7. 14(2)

अकुण्ठितपराक्रम (akuṇṭhita-parākrama) *adj.* of unobstructed prowess or valour वैराग्यशस्त्रं शातं तथा त्वया । यथा मोक्षेऽपि तत् साक्षादकुण्ठितपराक्रमम् TriṣaS'aPuC. ii. 3. 270; VītaRā. 12. 3.

अकुण्ठितवाच् (akuṇṭhita-vāc) *adj.* of unhampered speech वक्तोहवांश्चित्रकथः स्यादकुण्ठितवाक् सदा S'ukrNī. 3. 58.

अकुण्ठितशक्ति (akuṇṭhita-śakti) *adj.* of unmitigated or unbounded (i. e. limitless) power श्रीकण्ठाय…नमोऽकुण्ठितशक्तये SkandP. iv. 63. 36.

अकुण्ठितोत्साह (akuṇṭhitotsāha) *adj.* [*f.* -ā] of undiminished or unobstructed zeal तवैवैकस्य विश्रुता । सर्वत्राकुण्ठितोत्साहा शक्तिः RāmāMañ. 271. 10.

अकुण्ठोत्कण्ठ (akuṇṭhotkaṇṭha) *adj.* possessing undiminished (i. e. great) eagerness श्रावकास्तावदाययुः । देशान्तरात्तदाकुण्ठोत्कण्ठाः PrabhāC. 31. 17. अकुण्ठोत्कण्ठवैकुण्ठकण्ठपीठलुठत्करः । संरम्भः सुरतारम्भे स श्रियः श्रेयसेऽस्तु वः EI. iv. 118. 1; ix. 304. 1; xix. 292. 1.

अकुण्ठोत्कण्ठता (akuṇṭhotkaṇṭha-tā) *f.* state of having unhindered (i. e. intense) longing स मन्त्री अकुण्ठोत्कण्ठतया तं परिरभ्य…पुनः प्राह PrabaCin. 84. 1.

अकुण्ठोत्कण्ठम् (akuṇṭhotkaṇṭham) *adv.* with unobstructed (i. e. growing) eagerness or yearning भ्रमणविधुतपक्षैः पीतमाकाश एव प्रतिककुभमकुण्ठोत्कण्ठमाराद् द्विरेफैः । दलपटलविकासस्थूलबिम्बाम्बुजोत्थं विकिरति मकरन्दक्षोदमुच्चैः समीरः HarVi. 29. 62; अकुण्ठोत्कण्ठम्…गच्छन्…ग्रामं कंचिदवाप सः PrabhāC. 88. 18.

अकुण्ठोत्कण्ठा (akuṇṭhotkaṇṭhā) *f.* unbounded eagerness or yearning अकुण्ठोत्कण्ठया पूर्णमाकण्ठं कलकण्ठि माम् । कण्ठे कुरु KāvyaPra. 327. 7; अकुण्ठोत्कण्ठया शौरेरक्रूरोऽन्तिकमाययौ DaśāvaC. 8. 157; 8. 432; तदा च सर्वदेशेभ्यो रत्नान्यखिलवस्तुषु । ऐयरुर्नररत्नानामकुण्ठोत्कण्ठया किल S'āliC. 4. 4; 6. 107; अकुण्ठोत्कण्ठायमानमानसोऽहं [v. l. अकुण्ठोत्कण्ठाघटमानमानसः] तत्र प्रणामकरणायागच्छामि PrabaCin. 73. 3; अकुण्ठोत्कण्ठया वीतः स बटुस्तदनन्तरम् । मठीमटन् मठपतेः कार्यजातममन्यत ParamāKā. 150. 19; 26. 61; तदस्याकुण्ठोत्कण्ठोपशमाय सत्वरमुपसर्पामः KaṁVa. 6. 32(3)

अकुण्ठोत्कण्ठायमान (akuṇṭhotkaṇṭhāyamāna) *adj.* who is longing without restriction अकुण्ठोत्कण्ठायमानमानसोऽहं तत्र प्रणामकरणायागच्छामि PrabaCin. 73. 3.

[1]अकुण्ड (a-kuṇḍa) *adj.* not having a fire-place or fire-pit, done without a fire-place or fire-pit नाकुण्डं हवनं यस्मात्…तस्मात् कुण्डं सदा कार्यम् PauṣkS. 29. 18; नाकुण्डहवनं यस्मात् सिद्धिकृन्मन्त्रयाजिनाम् PāraS. 7. 2.

[2]अकुण्ड (a-kuṇḍa) *m.* not a *kuṇḍa* (i. e. not one born of a woman by her paramour while her husband is alive) नियोगोत्पादितयोरजारजातत्वेनाकुण्डगोलकत्वात् SmṛtiCan. v. 180. 13.

अकुण्डल (a-kuṇḍala) *adj.* not wearing ear-rings अकुण्डलैरार्जवकन्धरैर्मुखैः BuddhaC. 8. 22; कुण्डली गुरुरकुण्डलश्छात्र इति NyāyBh. 105. 8 (*on* ii. 1. 37); संयोगश्च भवेद् दृष्टः स कथं प्रतिषिध्यते । चैत्रोऽकुण्डल इत्येवम् TattvSaṁ. 663.

अकुण्डलिन् (a-kuṇḍalin) *adj.* not wearing ear-rings नाकुण्डली नामुकुटी…। नासुगन्धश्च विद्यते Rāmā. i. 6. 10.

अकुतश्चन (a-kutaścana) *m.* name of S'iva. (having no cause whatsoever) उग्रः कटप्रुर्दिग्वासा झाण्डष्षाण्डोऽकुतश्चनः Vaija. 6. 46. [L.]

अकुतश्चनमार्दव (a-kutaścanamārdava) *adj.* which has softness nowhere in it अत्यन्तकठिनं वज्रमकुतश्चनमार्दवम् । ईदृशं तापसादीनां चित्तम् BhaktiRaSi. ii. 4. 120.

अकुतश्चल (a-kutaścala) *m.* name of S'iva, (not moving due to any reason) कृतङ्करो वरो बुद्धः सुप्रतापोऽकुतश्चलः TrikāS'e. i. 1. 45 [L.]

अकुतश्चिद् (a-kutaścid) *adv.* in the absence of any apparent cause संशान्तचित्तता । अकुतश्चित्कुतश्चिद्वा चित्ततः सात्त्विको गुणः MahāBhā. xii. 212. 26.

अकुतश्चिद्भय (a-kutaścidbhaya) *adj.* [*f.* -ā] having no fear from any where, secure अकुतश्चिद्भया नाथा ममेत्यासीन्मतिर्दृढा Rāmā. vi. App. I. 68. 15; अथ त्वमसि नो ब्रह्मन्…अकुतश्चिद्भया गतिः BhāgP. iv. 24. 68; अप्रमेयानुभावोऽयमकुतश्चिद्भयोऽमरः BhāgP. vii. 5. 47.

अकुतश्चिद्भयत्व (akutaścidbhaya-tva) *n.* absence of fear from any thing अकुतश्चिद्भयत्वञ्च गाम्भीर्यम् … । एवमादिगुणा विप्र शान्तित्वेन प्रकीर्तिताः BṛDharmaP. i. 2. 7.

अकुतस् (a-kutas) *adv.* **1** abruptly, suddenly तरक्षुगोमायुमृगारिऋक्षकाः दिवाप्यकस्मादकुतोऽपि निर्भयाः । विशन्ति यत्ते तदतीव चाद्भुतम् BṛPārāSm. 11. 87; अस्ति शीतलगभस्तिशेखर त्वत्प्रशस्तिकरणेऽकुतोर्हता EI. i. 106. 17; **2** from nowhere सोऽपि…अकुतोऽपि भयमिति सुखेनास्ते PañT.(Kos.) 68. 25.

अकुतुकिन् (a-kutukin) *adj.* who does not act out of mere fun यद्यपीति स्वारस्येन दुःसाध्यताप्रतीत्या कुतुकिनोऽधिकाराभावप्रतीत्या अकुतुकिनोऽधिकाराभावाप्रतीतेः LalitāSaBh. 212. 31 (263.)

अकुतूहल (a-kutūhala) *adj.* disinterested, indifferent बह्वीरध्यगमद्विद्या विषयेष्वकुतूहलः Saund. 2. 25; निशम्य…। स्वास्थ्यं च कामेष्वकुतूहलानां कामान्विहातुं क्षममात्मवद्भिः BuddhaC. 11. 20.

अकुतूहलभाव (akutūhala-bhāva) *m.* non-inquisitive nature अकुतूहलभावेन प्रीतोऽस्मि तव पार्थिव Rāmā. vii. 18. 9.

अकुतूहलाक्ष (akutūhalākṣa) *adj.* [*f.* -ī] whose eyes are without curiosity इयमत्रभवती गान्धारी । या पुत्रपौत्रवदनेष्वकुतूहलाक्षी दुर्योधनास्तमितशोकनिपीतधैर्या ŪruBha. 40.

अकुतोजन्मन् (a-kutojanman) *adj.* of untraced birth or origin अनुवीथि पदावली मुरारेरकुतोजन्मसरस्वतीविचेया YātrāPra. 7. 61.

अकुतोनिरोध (a-kutonirodha) *adj.* [*f.* -ā] not obstructed from any quarter हृदयालवाले सुयोधनः … अकुतोनिरोधां विरोधविषवीरुधमेधांचक्रे BhārCam. 1. 82 (3)

अकुतोभय (akuto-bhaya) *adj.* [*f.* -ā; included in the *mayūravyaṁsakādigaṇa*. P. ii. 1. 72; नास्ति कुतोऽपि कस्मादपि भयं यत्र । अकुतोभयम् GaṇRa. 2. 119(161); SīddhāKau. 179B. 18; SaraKaṇṭhā.(Gr.) iii. 2. 118] **A** having no fear from anywhere or anybody इममाश्रममागम्य मृगसङ्घा महायशः। अटित्वा प्रतिगच्छन्ति लोभयित्वाकुतोभयाः Rāmā. iii. 6. 17; तथेत्युवाच तां रामः कैकेयीमकुतोभयः Rāmā. iii. 45. 14; iv. 47. 6; vi. 307*. 11; vii. 24. 42; पाकशासनः । पुनरेष्यति देवानामिन्द्रत्वमकुतोभयः Rāmā. vii. 85. 21; MahāBhā. v. 13. 13; DevīBhāP. vi. 8. 40; न्यवसन्पाण्डवास्तत्र पूजिता अकुतोभयाः MahāBhā. i. 1. 79; i. 62. 9; त्वत्प्रसादात्सुराः सर्वे मोदन्तीहाकुतोभयाः MahāBhā. iii. 81. 111 = ix. 37. 46; PadmP. i. 27. 19; v. 18. 147; VāmaP. 38. 19; MahāBhā. v. 3. 5; v. 21. 14; vii. 65. 2; तं शयानं महात्मानं विस्रब्धमकुतोभयम् । प्राबोधयत पादेन MahāBhā. x. 8. 14; xii. 15. 39; xii. 68. 25; वडवावपुषा राजंश्चरन्तीमकुतोभयाम् । … तां मुखे समभावयत् HariVaṁ. 159* = BrahmP. 6. 42; हिरण्यकोऽपि सहस्रमुखबिलदुर्गं प्रविष्टोऽकुतोभयः सुखेनास्ते PañcT. 2. 2 (188. 45); 4. 11 (380. 16); अक्षयश्चाव्ययो लोके विचरस्वाकुतोभयः MatsyaP. 188. 76; राज्यं च पालयित्वा स कपीनामकुतोभयः BrahmāṇḍP.

ii. 7. 271; दिवसान्यनयद्देहे लीलाभिरकुतोभय: YogVā. i. 3. 18; क्षोणीभृताम-निशमप्यकुतोभयानां सर्वासु दिक्षु भयहेतुमिवेक्षमाणम् HarVi. 30. 51; विन्दन्ति भद्राण्यकुतोभया: प्रजा: BhāgP. i. 18. 42; यत्र सिद्धाङ्गना सिद्धैः क्रीडन्त्यप्यकुतो-भया: PadmP. iv. 17. 17; वनमध्ये तृणादींश्च चरन्तीमकुतोभयाम् । …अहनद्रां वै पञ्चास्य: PadmP. iv. 31. 23; v. 14. 193; v. 27. 124; तदा चन्द्रस्तु तां ताराम्… । बुभुजे बहुवर्षाणि रोहिणीं चाकुतोभय: BrahmP. 152. 13; यज्ञशालां महारुद्र: प्रविवेशाकुतोभय: BṛDharmaP. i. 38. 28; ददृशुस्तं शिशुगतं क्रीडन्तमकुतोभयम् GaṇeP. ii. 106. 24; सतीदेशकृतस्थानं तिष्ठन्तमकुतोभयम् । न हनिष्यति…नागारि: NīlaP. 68; वयं वर्धामहे सर्वे राक्षसा ह्यकुतोभया: SkandP. iii (1). 47. 11; पश्य राम मृगम्…चरन्तमकुतोभयम् AdhyāRā. iii. 7. 6; अहमकुतोभय: । मार्गाराम-तरोर्मूले त्रियामामत्यवाहयम् RājTa.(Ka.) 6. 47; होसराजानकं कारां क्षिप्त्वासीद-कुतोभय: RājTa.(Prā.) 175; कलिङ्गक पुनरनुगम्यतामकुतोभयैर्भवद्भि: PārthPa. 18(7); अनाधृष्टि: पुरस्कृत्य तदानीमकुतोभय: । नि(? नी)रागं तान् भटान् भित्त्वा PāṇḍaC. 2. 310; स्वर्णमेतस्मै दत्त्वा स्यामकुतोभय: PārśvC. 3. 809; PrabhāC. 201. 5; अस्यां च प्रतिपदमकुतोभया: ।…निचाय्यन्ते शाखामृगा: ViviTi-Ka. 74. 26; अकुतोभयेन भवता श्रूयतामवधानेन SarvaDaSaṁ. 15. 562; भूपमा-श्रिता: । कीर्तिपात्रीभवन्तोऽवतिष्ठेम ह्यकुतोभया: HammīMaKā. 4. 25; तदत्रावश्य-मकुतोभयेनापि संनिहितात्याहितेनेव देवेनावहितेन भवितव्यम् KaṁVa. 1. 44(1); अकुतोभय: क्रमेणातिवाह्य जनपदान् ĀnandRa. 3. 25(7); **B** involving fear from nowhere or nobody गच्छस्वारिष्टमव्यग्र: पन्थानमकुतोभयम् Rāmā. ii. 31. 26; ii. 41. 19; स पुरा दिव्यसंकाशो वर्षे द्वादशमे शुभे । निविष्ट: शूरसेनानां विषयश्चाकुतोभय: Rāmā. vii. 70. 9; भक्ष्याद्विलोपितस्याद्य मम प्राणा विशांपते । विसृज्य कायमेष्यन्ति पन्थानमपुनर्भवम् (v. l. अकुतोभयम्) MahāBhā. iii. 131. 8; iv. 1. 12; तं सर्वे संश्रयिष्यन्ति प्राकारमकुतोभयम् MahāBhā. v. 57. 23; v. 67. 16; vi. 19. 11; अन्यं तस्मै वरं दद्यां वैश्यग्रामांश्चतुर्दश । …अकुतोभयान् MahāBhā. viii. 314*(3); xii. 87. 8; लभतेऽभीप्सितां सिद्धिं मोक्षं चाप्यकुतोभयम् SātvaT. 8. 21; येन सिद्धक्षेत्रे जनस्थाने मादृशामपि भीरुजनानामकुतोभय: संचारो जात: UttaRāC. 2. 15(1); यानि त्रीण्यकुतोभयानि (v. l.) च पदान्यासन्खरायोधने UttaRāC. 5. 35; यैर्गुप्तान्यकुतो-भयानि भुवनान्यासन् MahāViC. 5. 23; समस्तमिदं जगद्विजयिनो जनयन्त्यकुतोभयम् RāmC. 7. 12; योगिन: । क्षेमाय पादमूलं मे प्रविशन्त्यकुतोभयम् BhāgP. iii. 25. 43; सुस्थवानर: ।…मोक्षमापाकुतोभयम् KalkiP. iii. 13. 19; तव बन्धुरेष भेजे यथाद्रिम-कुतोभयमृष्यमूकम् RāmāCam. 4. 17; जलधिरशना मेदिन्यासीदसावकुतोभया Rāj-Ta.(Ka.) 1. 46; इदं च जगदाधाय दोस्तम्भैरकुतोभयम् PāṇḍaC. 5. 221; स्वतेज-सैवारिगणं विजित्याकुतोभयं संसृजत: स्वराज्यम् HammīMaKā. 11. 54; राज्यम्…। संप्राप्याप्यकुतोभयम् KaṁVa. 6. 3; जनस्थानं राम: क्षणादकुतोभयं विदधत् Rāgh. 8. 75.

अकुतोभय (akuto–bhaya) *n.* **i** fear from nowhere or nobody परित-स्तान्यपि ध्यायेत्…। संहारास्त्राणि सर्वाणि…। अकुतोभयशालीनि AhirbuS. 36. 14; ततो देवास्तिरोभूते ईश्वरे ह्यकुतोभयम् । प्रपन्ना: VāyuP. ii. 6. 31; हित्वेदं नृप गङ्गायां यास्यत्यद्धाकुतोभयम् BhāgP. i. 12. 28; भगवदुक्ताकुतोभयपदस्य न मुक्ति-रर्थ: … रसात्मकपुरुषोत्तमभजनानन्दानुभवोत्तरकालीनमकुतोभयं तदर्थ: AṇuBhā. 250. 25 (*on* iii. 3. 43); **ii** name of a former Buddha [DBHS.]

अकुतोभयता (akutobhaya–tā) *f.* the state of having fear from nowhere अकुतोभयताहूतपुरुहूतसमृद्धिभि: । …स्वर्गो भूमण्डलमवातरत् KumāCa-Saṁ. 24. 27.

अकुतोभयत्व (akutobhaya–tva) *n.* the state of having fear from nowhere यस्याम् … कल्याणकार्तस्वरमन्दिरेषु । … अकुतोभयत्वाज्जहास देवान् क्षणदाचरौघ: RāmC. 17. 12; अकुतोभयत्वात्परस्त्रियमपेक्षमाण एव तिष्ठति JayaMa. 261. 22 (*on* 5. 1)

अकुतोभयम् (akuto–bhayam) *adv.* without fear from any quarter स्वधर्मं यद्यहं त्यक्त्वा वर्तेयमकुतोभयम् । तर्हि गर्हय मां कामम् BrahmāṇḍP. ii. 23. 71; अकुतोभयमध्युवास दीर्घं गिरिम्…ऋश्यमूकम् RāmC. 8. 29.

अकुतोभव (akuto–bhava) *adj.* [*f.* –ā] not arising from any (known) cause वाणी व: प्रमाणमकुतोभवा S'ivLī. 14. 49.

अकुतोभीति (akuto–bhīti) *f.* fear from nowhere एवं भूतान्यधिष्ठाय गात्राण्यस्त्राणि नारद । विचरन्ति यथाकाममकुतोभीतिमन्ति च AhirbuS. 35. 98; *adj.* having fear from no quarter (nowhere) दृप्यत्स्त्रैणं प्रसभमकुतोभीतयस्तेन निन्यु: Kapphiṇā. 14. 40.

अकुतोमुख (akuto–mukha) *adj.* having no opening anywhere यानि त्रीण्यकुतोमुखान्यपि (v. l.) पदान्यासन् खरायोधने UttaRāC. 5. 35.

अकुतोमृत्यु (akuto–mṛtyu) *adj.* having death from no quarter चक्रे हिरण्यकशिपु:…वशे । सपालाँल्लोकांस्त्रीनकुतोमृत्युरुद्धत: BhāgP. iii. 17. 19.

अकुत्र (a–kútra) *adv.* nowhere, astray माकुत्रा नो गृहेभ्यो धेनवो गु: ṚV. i. 120. 8.

अकुत्रचभय (akutraca–bhaya) *adj.* devoid of fear from any quarter एतावदृष्टपितरौ युवयो: स पित्रो: … न्यस्तावकुत्र च भयौ (? अकुत्रचभयौ) BhāgP. x. 82. 39.

अकुत्स (akutsa) *m.* the distance from the elbow to the end of the fist to which are added eight inches or a *dhanus*, the whole distance is about 30 inches (OPPERT) [cf. **कुत्स**] अरत्निर्निष्कनिष्ठोऽसौ स प्रजापति-हस्तक: । कुत्सश्चाप्यथवाकुत्सस्सधनुर्मुष्टिरेव स: Vaija. 39. 55.

अकुत्सन (a–kutsana) *n.* behaviour without disrespect, respectful behaviour अर्धासनमकुत्सनम् DharK. 1532.

अकुत्सना (a–kutsanā) *f.* absence of censure or reproach अकुत्सना च पतिते भविष्यति युगक्षये HariVaṁ. 116. 19; BrahmP. 230. 9.

अकुत्सयत् (a–kutsayat) *adj.* not condemning, not despising, without contempt, without slandering लोकस्य विविधं वृत्तं प्रकृतेश्चाप्यकुत्सयन् ।…सर्वत्र पूजित: MahāBhā. xii. 223. 18; गुरुणा समनुज्ञातो भुञ्जीतान्नमकुत्सयन् MahāBhā. xiv. 46. 3; प्राङ्मुखो नित्यमश्नीयाद् वाग्यतोऽन्नमकुत्सयन् MahāBhā. xiii. 107. 24; आसीन: प्राङ्मुखोऽश्नीयाद् वाग्यतोऽन्नमकुत्सयन् BaudhDS. ii. 7. 6; पूजयेदशनं नित्यमद्याच्चैतदकुत्सयन् ManuSm. 2. 54 = KūrmaP. 527. 3 (ii. 2. 12) = PadmP. i. 51. 64; भुञ्जीत वाग्यत:…। अन्नमत्कुसयन् YājñaSm. 1. 31; अनिन्द्यं भक्षयेत्… अन्नमकुत्सयन् ViṣṇuP. iii. 11. 89 = BhaviP. 897A. 29 (iv. 205. 113); KūrmaP. 588. 7 (ii. 2. 18): SkandP. i (2). 41. 156; PadmP. v. 15. 353; ĪśānS'iPa. i. 9. 178.

अकुत्सा (a–kutsā) *f.* **i** absence of reproach or contempt भर्ता यद्वदते वाक्यं तत्तत्कुर्यादकुत्सया PadmP. v. 29. 75; **ii** something other than reproach or contempt (i. e. proficiency or skill), cf. अकुत्सार्थम् Prasā. i. 534. 21.

अकुत्सार्थ (a–kutsārtha) *adj.* (meant) for (signifying) something other than reproach or contempt (i. e. proficiency or skill) कठधूर्त: । (इत्यत्र) धूर्तग्रहणमकुत्सार्थम् Prasā. i. 534. 21.

अकुत्सित (a–kutsita) *adj.* [*f.* –ā] **A** irreproachable, not con-temptible, praiseworthy, noble, excellent नृप: श्रियमिच्छेदकुत्सिताम् Mahā-Bhā. xii. 71. 9; सृङ्कां अकुत्सितां गतिं कर्ममयीं गृहाण KāṭhUBh. (S'aṅ); 111. 13 (*on* 1. 16); अकुत्सितादायतनादुद्धृता (मृत्तिका) सा तु शोभना ParaS. 23. 17; भैक्षं चातुर्वर्ण्यमकुत्सितम् MṛgendraT. iv. 1. 13; कुत्सितेऽकुत्सितस्य स्यात् कथमुन्मुखता S'ivDṛ. 1. 11; अकुत्सिता: सदा पुत्रि तव वासेन शोभने । भविष्यन्ति SkandP. vii(1). 165. 152; अकुत्सिता सदा भृत्यै:…शोभिष्यसि PadmP. v. 17. 294; अकुत्सिते कर्मणि य: प्रवर्तते निवृत्तरागस्य गृहं तपोवनम् PañcT. 4. 14 (382. 8) = PadmP. v. 19. 317 = Hitopa. 4. 87 = S'āntiS'. 2. 30 = SūktiRa. 196. 20; न शठाश्चाप्यकुत्सिता: ।…भवन्ति भुवि मानवा: BhaviP. i(1). 4. 15 (258A. 34); तदनन्तरमीश्वरम्…अन्यं वा श्रीमन्तमकुत्सितं योगक्षेमार्थसिद्धये… उपासीत Mitā. 34. 28 (*on* 1. 100); न हि स्वयमकुत्सितमवक्षेपणं भवति Pradī. iv. 403B (*on* v. 3. 95); SmṛtiCan. iv. 566. 13; **B** unblemished, free from defects, clean दृढामकुत्सितां स्थालीम्…चुल्ल्यामारोप्य…विपचेत् MṛgendraT- ii. 7. 37; वृक्षाणां या(? य)ज्ञियानां तु पर्णैराद्यैरकुत्सित: । पुटकेन तु गुप्तेन चरेद् भैक्षं समाहित: VṛGautaSm. 611. 14(16)

अकुत्सितचरित्र (akutsita–caritra) *adj.* of irreproachable or noble conduct तस्मादकुत्सितचरित्रपवित्रकीर्तेर्वंशे हिमांशुविशदद्युतिराविरासीत् CaturCin. iii. (2). 3. 17.

अकुथित (a–kuthita) *adj.* not stinking, not putrid शाल्योदनपिण्डम-कुथितमविदग्धं रजतभाजनोपहितं वर्षति देवे बहिष्कुर्वीत SuśruS. i. 45. 7; अकुथित-विमलदेयवस्तुत:…देयसंपद् वेदितव्या AbhidhSa. 59. 20; अकुथितकुणपगलजङ्ग-लोग्रगन्धदुर्विषह:…प्रसर्पत्येष:…व्यसुवनसमीरण: UdaySuKa. 91. 23.

अकुदण्ड (a–kudaṇḍa) *adj.* [*f.* –ā] free from unjust punishment or penalties पर्यस्य च प्रतिपथम्…नगरीमिमाम् … अकारादण्डाकुदण्डाम् … कुरुत TriṣaS'aPuC. i. 4. 700.

अकुध्र्यञ्च् (a–kudhryàñc) *adj.* directed nowhere माकुध्र्यगिन्द्र शूर वस्वीरस्मे भूवन्नभिष्टय: ṚV. x. 22. 12.

अकुनखिन् (a–kunakhin) *adj.* not having ugly or deformed nails वृणीत । अकुनखिनमध्वर्युम् BaudhS'S. i. 36. 12.

अकुन्तल (a–kuntala) *adj.* who has lost the country of Kuntala स विक्रमादित्य इति प्रसिद्ध: । यस्मादकस्मादपयानमिच्छन्नकुन्तल: कुन्तलतां व(? ब)भार El. xii. 211. 10.

अकुन्थक (a–kunthaka) *adj.* not harming or hurting others, not violent ममन्थ विश्वं सुजनानकुन्थकान् प्रपुन्थ्य DhātuKā. 1. 7.

अकुपान (a–kupāna) *adj.* not getting angry or annoyed, being kind or benevolent संवत्सर ऋतुभिश्चाकुपानो मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु ĀpaS'S. xiv.

28. 4.

अकुपरण (a-kuparaṇa) *adj.* one that fills not meagerly, richly filling विद्याम तस्य ते वयमकूपरणस्य (v. l. अकुपरणस्य) दानस्य Nir. 4. 18 (Durga अकुत्सितपूरणस्येत्यर्थः । येन लब्धेन सुपूर्णमात्मानं मन्येमहि ; Skanda-Maheśvara अकुत्सितपालस्य सारवत्त्वात् सम्यक् पालितस्येत्यर्थः)

अकुपित (a-kupita) *adj.* [*f.* -ā] **A** unannoyed, unoffended, unagitated न ह्यकुपितः क्रुध्यति न वाकुपितो द्रुह्यति न वाकुपित ईर्ष्यति न वाकुपितोऽसूयति MahāBh. i. 331. 8 (*on* i. 4. 37); न चाप्यकुपितो भर्त्सयते···अकुपिता अपि दृश्यन्ते दारकान् भर्त्सयमानाः MahāBh. iii. 367. 10 (*on* viii. 1. 8); अकुपितश्चाहं श्रेयोऽर्थं भवन्तं ताडयामि BhagAjju. 25. 5; अकुपितोऽबलाजनः RāghPāṇ.(Dha.) 15. 42; अयं निहन्त्यकुपितः RāmC. 9. 10; प्रकृतिवर्तिनीमकुपितामभियोगार्थिनीं विद्यात् JayaMa. 273. 21 (*on* 5. 3); अकुपितोऽपि हि यत्कुपितो जनः SaraKanthā. 499. 6; **B** (in Medi.) not deviating from the normal course, not disturbed or agitated कानि चास्य (वातस्य) कुपिताकुपितस्य···कर्माणि CaraS. i. 12. 3; i. 12. 8; सोम एव शरीरे श्लेष्मान्तर्गतः कुपिताकुपितः शुभाशुभानि करोति CaraS. i. 12. 12; वातपित्तश्लेष्माणः सर्वस्मिन् शरीरे कुपिताकुपिताः शुभाशुभानि कुर्वन्ति CaraS. (1941 Ed.) i. 20. 9.

अकुप्य (a-kupya) *adj.* **A** not consisting of base metals, i. e. consisting of metals like gold and silver विजित्य यः प्राज्यमयच्छदुत्तरान् कुरूनकुप्यं वसु वासवोपमः Kirātā. 1. 35; यदनन्तमकुप्यं त द्रविणं मम पश्यसि BṛKathā-S'loSaṁ. 18. 235; पुष्पोऽपि···षड्भागं प्रददौ···स्ववित्तस्य गृहस्थस्य कुप्याकुप्यस्य कृत्स्नशः SkandP. vi. 162. 76; vi. 219. 5; यत्पुरुषोपभोग्यं स्वं कुप्याकुप्यशयनासनगवादि तत्सर्वं ददाति S'āstrDī. 511. 20 (*on* vi. 7. 4) = BhāṭṭDī. ii. 318. 21 (*on* vi. 7. 4); **B** one who does not have any treasure whatsoever न विद्यते कुप्यं कौशेयादिर्यस्य तत् अकुप्यं दरिद्रवृन्दं तदिवाचरदकुप्यत् AlaṅkāCin. 22. 20.

अकुप्य (a-kupya) *n.* non-base metal (i. e. gold or silver) मिथोद्भवस्नातयुग्योऽयं दिग्भ्योऽकुप्यं हरिष्यति DvyāśraKā. 11. 18; गृहीतं कुप्यता कुप्यं मालवेश्वरदेशतः । दत्तं पुनर्गयाश्राद्धे येनाकुप्यमकुप्यता Surath. 15. 37; कुप्याकुप्ययोः या संख्या PārśvC. 6. 758; त्यागः श्रेयानकुप्यतोऽन्येषु TantraSa. 10. 104; अकुप्यं रूप्यहेमाख्यं कुप्यमन्यद्धनं भवेत् AbhidhāRaMā. 1. 81; वित्तं च द्रविणं द्युम्नं हेमरूप्यात्मकं तु तत् । अकुप्यं कुप्यमन्यत् स्यात् Vaija. 129. 74; AmaKoUd. ii. 9. 91; हिरण्यकोषाकुप्यानि हेम्नि रूप्ये कृताकृते । कुप्यं तु तद्द्वयादन्यत् AbhidhāCin. 1045; हिरण्यं···द्रविणाकुप्ययोश्चापि AnekāSaṁ. 3. 506; 3. 225 (comm.); हिरणं च हिरण्यं च स्यादकुप्ये कपर्दके NānārthSaṁ. 98. 4; NānārthāSaṁ. ii. 41. 92; हिरण्यं रेतसि द्रव्ये···स्यादकुप्ये च नपुंसकम् MediK. 130. 114; AnekāTi. 3. 283; KośaKaTa. 1. 2932; 2. 7438; S'abdaRaSaK. 246. 10.

अकुप्य (a-kupya) [? PW., pw., and MW. (*s. v. kupya*) Alt. Gr. II. 2. p. 800 take it as a neg. pot. pp. 'not getting angry, not irascible' in कोपस्थानेष्वपि महत्स्वकुप्यं न कदाचन MahāBhā. xv. 38. 3; but really 1 per. sg. impf. as shown by the following *na*]

अकुप्यक (akupya-ka) *n.* non-base metal (i. e. silver or gold) मानभेदे धने हेम्नि हिरण्यं स्यादकुप्यके AnekāSa. 182; Vaija. 253. 39; AnekāK. 648; DharK. 1916; S'abdaRa.(Vā.) 4380.

अकुप्यजात (akupya-jāta) *n.* heap of gold or silver दोर्भ्यां सुवर्णचषकस्थमकुप्यजातमादाय साधकवराय समर्पयन्तम् S'ilpaRa. ii. 25. 10.

अकुप्यत् (á-kupyat) *adj.* not getting angry, being pleased अकु॑प्यन्तः कुपा॑यकुः AV. xx. 130. 8; दत्तं पुनर्गयाश्राद्धे येनाकुप्यमकुप्यता Surath. 15. 37.

अकुप्यत् (akupyat) *adj.* [denom. from *akupya*] acting like a group of beggars (*lit.* those having no valuables) न विद्यते कुप्यं कौशेयादिर्यस्य तत् अकुप्यं दरिद्रवृन्दं तदिवाचरत् अकुप्यत् AlaṅkāCin. 22. 20.

अकुब्ज (a-kubja) *adj.* not bent, not crooked, not humpbacked अचञ्चलमकुब्जं च सन्नगात्रं तथैव च ।···सौष्ठवाङ्गं प्रयोजयेत् NāṭyaS'ā. 10. 91; विनयेनानुत्तानेनापलितेनाकुब्जेन ··· मत्तवारणाः ··· प्रावर्तन्त AvantiKa. 104. 4; अनुत्तममनुद्वृत्तमकुब्जं न च पीडितम् (अधिष्ठानम्) SamarāSū. i. 42. 2; देवतानां नृपाणां च तोरणं निपतेद्यदि···रचयेत् पुनः···अकुब्जमनतं चैव SamarāSū. i. 46. 16.

अकुब्जकीर्ति (akubja-kīrti) *adj.* one whose fame is not dwarfed कन्ये समालोकय कान्यकुब्जमकुब्जकीर्तिं नरनाथमेनम् VikraDeC. 9. 98.

अकुमार (á-kumāra) *adj.* **A** not a boy, a grown up (person) बृ॒हच्छ॑रीरो वि॒मिमा॑न॒ ऋक्व॑भि॒र्युवाकु॑मारः प्रत्ये॑त्याह॒वम् RV. i. 155. 6; **B** who has no son नाकुमारः प्रमोदते SūktiRa. 181. 23.

अकुमारयुवन् (a-kumārayuvan) *m.* neither a boy nor a youth अचिन्त्यशक्तेरकुमारयूनः कौमारलीलाकवचेन गुप्तम् । बलम् Yādavā. 7. 74.

अकुमारी (a-kumārī) *f.* who is not a maiden (i. e. a married woman) प्रकर्मण्यकुमार्याश्चतुष्पञ्चाशत्पणो दण्डः ArthS'ā. ii. 173. 7 (4. 12); मातृकं रिक्थं कुमारीणामकुमारीणामप्यप्रतिष्ठितानामेव न पुनस्सर्वासां दुहितॄणाम् SmṛtiCan. iv. 662. 19.

अकुमारीक (akumārī-ka) *adj.* (a country) having no unmarried girls अकुमारीको देशः KāsiVṛ. *on* P. vi. 2. 173; PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. vi. 2. 172; Pradī. v. 206B. 20 (*on* vi. 2. 143); Prasā. ii. 782. 10.

अकुमुदबान्धवचूड (a-kumudabāndhavacūḍa) *adj.* other than the moon-crested god (i. e. Pārvatī) अलमलमकुसुमबाणैरबिम्बशोणैरपुण्ड्रकोदण्डैः । अकुमुदबान्धवचूडैरन्यैरिह जगति देवतंमन्यैः LalitāStaRa. 190.

अकुम्भ (a-kumbha) *m.* **1** a non-pitcher, what is not a pitcher अकुम्भं कुम्भं करोति कुम्भीकरोति मृदम् इति । MahāBh. ii. 76. 11 (*on* iii. 1. 92); **2** best of its kind (*lit* no pot, no commonplace thing) [DBHS.]

अकुम्भकार (a-kumbhakāra) *m.* one who is other than a potter क्रियाकर्त्रंशभागार्थो वाक्येऽपोह्यो नञा यदि । क्रियांश एवापोह्यः स्यान्नेष्टवानितिवत् तदा । अकुम्भकार इतिवद् वृत्तौ तु स्याद्विपर्ययः VyaktiVi. 39. 1.

अकुम्भजन्मन् (a-kumbhajanman) *adj.* who is other than the pitcher-born (i. e. Agastya) अकुम्भजन्मा कतमः प्रगल्भते प्रमातुमम्भश्चुलुके महोदधेः Rāgh. 4. 24.

अकुम्भव्युदास (akumbha-vyudāsa) *m.* elimination of a non-pot नाप्यकुम्भव्युदासेन कुम्भस्य स्याद् विशेषणम् BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1703.

[1]**अकुरङ्ग** (a-kuraṅga) *adj.* having no deer, deerless वनदेवतानिवासमिवाप्यकुरङ्गम् (राजसदनमासादयांबभूव···वैतालिकः) YaśasCam. i. 346. 4; मन्ये चानेन शरमासुतेनाकुरङ्गमिव हरिणलाञ्छनम् YaśasCam. ii. 187. 8.

[2]**अकुरङ्ग** (a-kuraṅga) *adj.* having a nice (*lit.* not bad) stage or place of entertainment YaśasCam. i. 347. 13 (comm. अविद्यमानः कुत्सितो रङ्गः काचपच्यं यत्र तदकुरङ्गम्)

अकुरवक (akurava-ka) *adj.* having a sweet or soft (not harsh) voice रम्भा रामाकुरवक कमलारम्भारामाकुर वककमला (कुः) NemiNir. 7. 50 = Vāgbhaṭā 4. 30 (comm. न विद्यते कुत्सितो रवः शब्दो यस्य सोऽकुरवः, अकुरव एवाकुरवकः)

अकुरवककमला (akura-vakakamalā) *adj.* (*f.*) endowed with beautiful *vaku* trees and *kamala* deers रम्भारामा कुः···कमलारम्भारामाकुरवककमला NemiNir. 7. 50 = Vāgbhaṭa. 4. 30 (comm. कुत्सितं राजन्त इति कुरा न कुरा अकुराः शोभमाना वकाः वृक्षविशेषाः कमला हरिणविशेषाश्च यस्याम्)

अकुरुकामिन् (akuru-kāmin) *m.* one belonging to the *kāma*-world except those in the *uttarakuru* region चित्तक्षेपो मनश्चित्ते स च कर्मविपाकजः । भयोपघातवैषम्यशोकैश्चाकुरुकामिनाम् AbhidhK. 4. 58. (comm. अकुरूणां कामिनाम्)

अकुरुत (a-kuruta) *n.* pleasant (not harsh) cooing गौरवं गौरवंशस्य··· पर्वतस्थले । भ्रमरी भ्रमरीणस्य कुरुतेऽकुरुतेन ते NalaCam. 2. 10.

अकुर्वत् (a-kurvat) *adj.* [*f.* -ī] **1 A** not doing (some action) **B** not doing, not performing (some necessary act or thing) **C** not doing (work), not working **D** not acting (as an agent) **E** not making (effort), not exerting **F** not causing **G** not engaged in **H** not producing **2 A** not making (a sound or noise) **B i** not doing (some one's word, wish or advice) **ii** not contesting, not raising an objection **C** not reciting, not uttering **D** not agreeing (to marry), not marrying **E** not stopping **F** not asking (a question), not raising (a question) **1 A** not doing (some action) अग्निरिव कक्षं दहति ब्रह्मपृष्टमनादृतम् । तस्मै ब्रह्म न प्रब्रूयात् । शक्यमानमकुर्वते SaṁhiUBr. 3. 16; गुरुशुश्रूषां चाकुर्वन् S'āṅkhāGS. ii. 12. 6; VasiDS. 2. 12; पाण्डवाश्चापि तत्सर्वं प्रत्यजानन्नरिंदमाः । उद्भावनमकुर्वन्तो विदुरस्य मते स्थिताः MahāBhā. i. 119. 43; x. 2. 14; त्यक्तव्यायामचिन्तानां संशोधनमकुर्वताम् । श्लेष्मा पित्तं च मेदश्च मांसं चातिप्रवर्धते CaraS. i. 17. 79(1941 Ed.); जनपदपरिपालनमकुर्वत्यपि राजेत्यान्धा वदन्तीत्युक्तम् S'ābaBh. 586. 6 (*on* ii. 3. 3); अथ पुनः यत्र ब्रह्मा···वाग्विसर्गमकुर्वन् वर्तते ChāndoUBh. (S'aṅ.) 251. 13 (*on* iv. 16. 5); GītāBh. (S'aṅ.) 66. 15 (*on* 2. 66); 192. 10 (*on* 6. 13); अकुर्वतां जगत्स्थित्यै मर्यादाया विलोकनम् PāraS. 23. 10; BṛParāSm. 8. 149; ManuBh. i. 443. 30 (*on* 5. 52); अकुर्वन् धर्मपालनं नरकं संपद्यते PārāSū. 1. 17; TilaMañ. 51. 17; अकुर्वन्नात्मलक्ष्मीणां संविभागं नरेश्वरः YaśasCam. i. 389. 7; अङ्कुरप्रागभावस्योपकारं किंचिदकुर्वन्तोऽपि बीजादयोऽङ्कुरमारभन्ते TātpaṬ. (Vā.) 549. 13 (*on* iii. 2. 14); जानन्नपि प्रियतरं प्राणेभ्योऽपि हरिं मम । निन्दां करोषि तस्य त्वमकुर्वन् गौरवं मम VāmaP. 29. 42; BhāgP. iii. 27. 9; LakṣmīT. 40. 107; 42. 32; BhaviP. i. 110. 2 (162A. 25); सहायतां ते कुपदे करोमि कथम्···। अकुर्वतस्त्वद्विशिखैर्विनाशः DaśāvaC. 7. 130; संसारनदीशोषणमकुर्वन् TātpaVṛ. 297. 27; SmṛtiCan. iii. 48. 1; वैरिषु स्तंभितेषु···तेषां घातम-

कुर्वन् सर्वस्वं हस्तिहयाद्यं जग्राह नृप: PurāPraSaṁ. 16.30; विवादमकुर्वत: समक्षं संप्रीत्या भुज्यमानाया: परेणानधिकारिणा भूमेर्विंशतिवार्षिकी स्वत्वहानिर्भवति DīpKa. 40.11. (*on* 2.24); RājTa.(Jo.) 366; YuktiSneha. 137.10 (*on* i. 1.6); अन्यस्त्रीणां संकथामप्यकुर्वन्नुर्वीपुत्र्या: सापराध: कथं स्याम् Rāgh. 10.39; जृम्भाक्षुताद्यकुर्वन्…मूलविद्याम्…जपित्वा NityoNi. 95.5; **1 B** not doing, making, performing, or committing (some necessary act or thing) (दर्शम्) अकुर्वन् पौर्णमासीमाकाङ्क्षेदित्येके DrāhyGS. ii. 1.3; असावकुर्वती किंचित्पापं तत्कृताम् वधबन्धनपरिक्लेशाँल्लभते MahāBh. ii. 217.24 (*on* iv. 1.48); किं नु मे स्यादिदं कृत्वा किं नु मे स्यादकुर्वत: MahāBhā. iii. 59.10; xii. 86.16; Rāmā. iii. 36.22; गृहीत्वा वेतनं कर्माकुर्वत्या: अङ्गुष्ठसंदंशं दापयेत् ArthS'ā. i. 281.3 (2.23); यथा नोद्यन्तमादित्यमीक्षेतेत्येवमादिषु प्रजापतिव्रतेषु कुर्वत: फलं अकुर्वतो न फलं न दोष: S'ābaBh. 1400.7 (*on* vi. 2.19); किं गजेन प्रभिन्नेन गजकर्माण्यकुर्वता PañcT. 1.72 (88.1); Tantrākhyā. 23.13; MārkP. 20.29; (चक्रपूजनम्) अकुर्वन् कौलिको मोहाद्देवताशापमाप्नुयात् KulārT. 10.13; Bṛha. 143.4; अकुर्वत: क्रिया: काम्या निषिद्धास्त्यजतस्तथा NaiṣkaSi. 10.4; अपुनर्भवं जगामाकुर्वन्नेवान्यान् धर्मान् दीक्षित: शाक्त: PārāSū. 95.2; कृते प्रतिकृतमकुर्वतो नैहिकफलमस्ति नामुत्रिकं च NītiVā. 26.12; NyāyKa 7.20; गर्भात् प्रभृति बालोऽपि…। अधिकं पीड्यते दु:खैरकुर्वन्नपि तत्स्वयम् KāśyaS. 146A.4; Kāśi. i. 49.7 (*on* 1.99); ii. 129.2 (*on* 5(3).70); NyāyRa. 887.20 (*on* 7.148); अतो ज्ञाननिष्ठस्यापि कर्माकुर्वतो देहयात्रा न सेत्स्यति GītāBh.(Rā.) 176.2 (*on* 3.8); VedāntSā.(Rā.) 246.4 (*on* iii. 1.12); SmṛtiCan. iv. 382.5; PārśvC. 3.339; देव्याश्च पञ्चाननम् ।…देव्या: प्राधान्यं पञ्चाननेन समं समासमकुर्वता नोपसर्जनतां नीतम् Ekāva. 6.1(55) (155.16); JīvanVi. 17.18; पारिव्राज्यच्युतस्य प्रायश्चित्तमकुर्वत: पुंसो दण्डार्थमेवामरणाद्दास्यं राज्ञ: कृते भवतीति दण्डदास: Subodhi. 85.13 (*on* 2.182); BhojPra. 4.20; Subhāṣi. 2489; न कार्य: केवलोद्घोष: पदच्छेदमकुर्वता Bharat. 16B.6; (प्रदीपप्रभा) अप्रकाशयन्ती तमोनिवृत्तिद्वारा चाक्षुषविषयानकुर्वती GuruCan. ii. 116.20; VīraMi. (Paribhāṣā.) 68.11; BālaKrī. ii. 170.6 (*on* 292(? $299^{1}/_{2}$)); BālamBha. ii. 312.26 (*on* 2.234); **1 C** not doing work, not working नान्यस्त्वया कारयितव्यो मया वा नान्यस्य कर्तव्यमित्यवरोधे भर्तुरकारयतो भृतकस्याकुर्वतो वा द्वादशपणो दण्ड: ArthS'ā. ii. 86.7 (3.14); SmṛtiCan. ix. 326.15; VīraMi. 671.20 (*on* 2.193); **1 D** not acting (as an agent) स्वतन्त्रस्य कर्तृसंज्ञायां हेतुमत्युपसंख्यानमस्वतन्त्रत्वात् । न वा स्वातन्त्र्यादितरथा ह्यकुर्वत्यपि कारयतीति स्यात् Vār. 2 *on* P. i. 4.54; शक्यं तावदनेन…वक्तुं कुर्वन् स्वतन्त्रोऽकुर्वन्नेति MahāBh. i. 339.7 (*on* i. 4.54); ननु भूताश्रये स्पन्दकर्मणी कथमात्मन: कर्तृत्वं न ह्यकुर्वन् कर्ता NyāyRa. 708.13 (*on* 5(17).76); **1 E** not making (effort), not exerting अकुर्वतश्चेत् पुरुषस्य संजय सिध्येत् संकल्पो मनसा यं यमिच्छेत् । न कर्म कुर्याद् विदितं ममैतद् MahāBhā. v. 26.2; कुर्वतां यद्विपद्यन्ते फलन्ति यदकुर्वताम् । कर्माणि… तद्दैवस्यैव विजृम्भितम् RāmāMañ. 69.21; **1 F** not causing यदा हस्ते कर्मोत्पन्नमवयवान्तराद् विभागमकुर्वदाकाशादिदेशेभ्यो विभागानारभ्य प्रदेशान्तरे संयोगानारभते तदा ते कारणाकारणविभागा: PadārthaSaṁ. 152.2; (दशानन:) अकीर्तिसंभूतिमकुर्वन्…। रह: प्रयत्नमारेभे PadmP.(Ra.) 44.71; RāghPāṇ.(Dha.) 1.38; आत्मनि भागेन अप्रकाशनवशाद् 'अनुपलक्षिते' सर्वथा हृदयंगमीभावमप्राप्ते अत एव पूर्णतावभासनसाध्यामर्थक्रियामकुर्वति…प्रत्यभिज्ञा…प्रदर्श्यते PratyabhiVi. i. 58.4 (i. 1.2); जपरता परतापमकुर्वती… यतिसभातिसभा जयतीश्वरम् Surath. 4.15; **1 G** not engaged in यथा षड्भिर्हलै: कर्षतीति संविधानं कुर्वन् विलेखनमकुर्वन्नप्युच्यते तत्समर्थमाचरतीति S'ābaBh. 968.4 (*on* iii. 4.31); निमित्तस्य तु 'सत्रायागूर्य विश्वजिता यजेत' इति । आगूरणं संकल्प: सत्रमकुर्वतस्तद् विश्वजितो निमित्तमिति वक्ष्यते MīmāKau. ii. 88.15 (*on* ii. 3.24); iii(1). 13.12 (*on* i. 2.5); **1 H** not producing अकुर्वत: कथं सहितावस्थाया न भेद: स्यात् HetuBiṬ. 124.18; नाकुर्वत्कारणं दृष्टं कार्यं चाक्रियमाणकम् BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 62; अकुर्वत् कारणं चेत्स्यात् तद्वत् कार्यं सदा भवेत् BṛĀraUBhVā. i. 4.324; SaṁkṣeS'ā. 2.110 (ii. 69.4); घटो नश्यत्यात्मनेति किंचित् कुर्वन् किमात्मना । नश्यत्यात्मन्यकुर्वन् वा तदेवं स्थित एव स: S'ivDṛ. 6.60; ĀtmaTaVi. 49.9; NyāyRaMā. 117.7; 181.16; TarkBhā.(Mo.) 35.24; युगपद्धि सर्वकार्याणि कृत्वा पुनरकुर्वतोऽनर्थक्रियाकारित्वाद् असत्त्वं कुर्वत: क्रमपक्षभावी दोष: PramāMī. 28.28 (*on* i. 1.32); यावत्सहकारिसमवधानमकुर्वन् सहकारिसमवधानेऽपि यदि न कुर्यात्, अकुर्वत्स्वभाव एव हि स्यात्, अङ्कुरं प्रति शिलाशकलवत् NyāyKu. 161.11; TarkSaṁ(Ā.). 91.5; **2** [as a part of a phrase, combined with an abject] **2 A** not making (sound or noise) शब्दमकुर्वन् त्रिरपो हृदयंगमा: पिबेत् BaudhDS. i. 5.15; शुचौ संवृते देशेऽन्नमुपहृतम्…सर्वाभिरङ्गुलीभि: शब्दमकुर्वन् प्राश्नीयात् BaudhDS. ii. 3.21; **2 B i** not doing (someone's word, command, or wish), not fulfilling (someone's desire), not following (someone's advice) अकुर्वतोऽस्मद्वचनं स्यान्मृत्युरपि ते ध्रुवम् MahāBhā. iii. 262.8; viii. 5.52; x. 1.15; अतोषयन् महाराजमकुर्वन् वा पितुर्वच: । मुहूर्तमपि नेच्छेयं जीवितुं कुपिते नृपे Rāmā. ii. 16.14; vii. 16.47; मया…मर्तव्यं चास्य चण्डस्य राज्ञो वाक्यमकुर्वता BṛKathāS'loSaṁ. 5.231; KathāSaSāg. vii. 8.28; वत्सला शुशुभे कुन्ती प्रार्थनां तामकुर्वती PāṇḍaC. 8.9; **2 B ii** not contesting, not raising objection मदीयेयं भूरित्यब्रुवतो भोक्तरि वचनमकुर्वत: VīraMi. (*on* YājñaSm.) 436.2 (2.24); **2 C** not reciting, not uttering पृष्ठानां सर्वत्वं हि विहितम् । तत्संपादयितव्यम् । न च पृष्ठान्यकुर्वता तत् संपादयितुं शक्यते S'ābaBh. 1554.3 (*on* vii. 3.11); **2 D** not agreeing (to marry), not marrying अप्रतिपद्यमानायामिति स्वयं पाणिग्रहणमकुर्वत्याम् JayaMa. 229.15 (*on* 3.5); **2 E** not stopping, not making (a stop) लहरीवैकरूपेण पदं क्षणमकुर्वती । चला दीपशिखेवातिदुर्ज्ञेयगतिगोचरा (श्री:) YogVā. i. 13.18; **2 F** not asking (questions), not raising (a question) शिष्ये भूय: प्रश्नमकुर्वति…आचार्य:…अर्थान्तरं सत्यमुपचिक्षेप S'ivārkaMaDī. i. 208.12 (*on* i. 1.13)

अकुर्वत्त्व (akurvat-tva) *n.* the state of being not operative or not producing विरुद्धानेककार्याणामेकस्मादेव कारणात् । अकुर्वत: प्रसक्ति: स्यादकुर्वत्त्वाविशेषत: BṛĀraUBhVā. i. 4.325; विरुद्धधर्मैश्च कुर्वत्त्वाकुर्वत्त्वसमर्थासमर्थत्वादि । यद्येकमेव बीजं क्षेत्रमध्यपतितमकुर्वत् करोति कुसूलस्थं च न करोतीति कथम् SarvaDaKau. 111.5.

अकुर्वत्पथ (akurvat-patha) *m.* the course of action (*karmapatha*) of the one who does not do some act himself, but causes it to be done by others अकुर्वत: पन्था अकुर्वत्पथ: । परेण कारयत: स्वयमकुर्वत: कर्म इत्यर्थ: Sphuṭā. 10.4 (*on* iv. 4–6)

अकुर्वत्स्वभाव (akurvat-svabhāva) *adj.* of non-productive nature सहकारिसमवधानेऽपि यदि न कुर्यात् अकुर्वत्स्वभाव एव हि स्यात्, अङ्कुरं प्रति शिलाशकलवत् NyāyKu. 161.12.

अकुर्वत्स्वभावत्व (akurvatsvabhāva-tva) *n.* the state of being of a non-productive nature तेषामकुर्वत्स्वभावत्वप्रसङ्गे कारणत्वव्याघातात् NyāyKu. 161.11.

अकुर्वद्दशा (akurvad-daśā) *f.* the state of being non-productive समर्थश्चेत् कुर्यादित्यकुर्वद्दशायामपि करणप्रसङ्गात्मिका वा इति चेन्न NyāySiA. 188.16.

अकुर्वद्रूप (a-kurvadrūpa) *n.* non-productive nature करोतीति कारणमुच्यते, न त्वकुर्वद्रूपम् DharmoPra. 28.10.

अकुर्वद्रूपत्व (akurvadrūpa-tva) *n.* the state of being of non-productive or inert nature उदासीनत्वं नामाकुर्वद्रूपत्वं तद्विच्छेद: कुर्वद्रूपत्वमिति यावत् MayūMāli. 100.24 (*on* ii. 1.1)

अकुर्वद्रूपत्वावस्था (akurvadrūpatvāvasthā) *f.* continuous state of being of inert or non-productive nature औदासीन्यमकुर्वद्रूपत्वावस्था, तत: प्रच्युति: कुर्वद्रूपत्वम् NyāySu.(So.) 576.22-23 (*on* ii. 1.1)

अकुर्वाण (a-kurvāṇa) *adj.* [*f.* -ā] **1 A** not doing, making, performing, practising or accomplishing some act or thing तं चेद्वित्तमुपागच्छेत् …अकुर्वाणं विकर्माणि MahāBhā. xii. 60.10; संश्रुत्यैवं करिष्यामीत्यकुर्वाणस्य राघव । इष्टापूर्तवधो भूयात् Rāmā. i. 20.8; यमान् सेवेत सततं न नित्यं नियमान् बुध: । यमान् पतत्यकुर्वाणो नियमान् केवलान् भजन् AtriS. 47; ViṣṇuSm. 76.2; वास्तुपूजामकुर्वाणस्तवाहारो भविष्यति MatsyaP. 252.18; SkandP. ii (7). 25.11; वेदोदितं स्वकं कर्म … अकुर्वाण: पतत्याशु SaurP. 17.50; BhaviP. 323B.26 (ii (1). 5.73); GītāBh.(Rā.) 171.6–7 (*on* 3.5); एवं च सति 'वैतानं प्रक्षिपेदप्सु यज्ञपात्राणि निर्दहेत्' इत्यादिकं वचनं प्रायश्चित्तमकुर्वाणे द्रष्टव्यम् Aparā. 1066.9 (*on* 3.252); Surath. 3.42; किंचित् किंचिदकुर्वाणोऽप्यशृण्वन्नचलन्नपि । प्रमादश्छलयति PārśvC. 1.93; मषीभेदमकुर्वाण: सार्थवाहमहामुनि: ।… स पुण्यद्रव्यमुपार्जयत् S'āliC. 3.71; KumāCaSaṁ. 16.7; DīpKa. 94.25 (*on* 3.221); ततो मार्गे आगच्छन् शिष्य उद्घोषयति पदच्छेदमकुर्वाण: Bharat. 16B.9; वाणिज्यम्…वैश्यं कारयेत् । शूद्रं च राजा…दास्यं कारयेत् । अकुर्वाणौ वैश्यशूद्रौ राज्ञो दण्ड्यौ ManvaMu. 362.4 (*on* 8.410); दृश्यन्ते हि लोके स्वहितमकुर्वाणा: स्वाहितं कुर्वाणाश्च S'ivārkaMaDī. ii. 30.24 (*on* ii. 1.21); BālaKrī. ii. 84.7 (*on* 3.217 (? 223)); **1 B** not doing some action अकुर्वाण: परै: कांचित् संविदं जातु केनचित् ।…तुष्टिं प्राप्स्यामि शाश्वतीम् MahāBhā. xii. 9.15; अन्योन्यं संविदमकुर्वाणौ आजग्मतु: आगतवन्तौ ChāndoUBh. 508.19 (*on* viii. 7.2); 518.7 (*on* viii. 8.5); (कश्चित्) विषादमित: । …दानवत्त्वमकुर्वाण: Kāvyālaṅ.(Ru.) 4.4; तत्रोत्तरम्, न हसन् । हासादिचापल्यमकुर्वाणस्तां धियं लभते इत्यर्थ: MṛtaSaṁ. 9.14 (*on* 1.15); स विषेहे सुखासुखे । रागद्वेषावकुर्वाण: TriṣaS'aPuC. ii. 1.286; अजिह्मगो जलाग्न्यादिपरिहारार्थं वक्रगतिमकुर्वाण: ManvaVi. 1398.29 (*on* 11.104); तुर्ययामस्य ताम्रचूडेषु रुतमकुर्वाणेषु PrabaCin. 110.21; ManvaMu. 67.29 (*on* 2.163); 125.6 (*on* 3.190); **1 C** not causiug ऋषीणाम्…तत्र क्षोभमकुर्वाण: प्राप्स्यसि त्वं महौषधी: RāmC. 35,100; कंसानन्दमकुर्वाण: कं सानन्दं करोति य: । तम्…भजे YuktiKa. 1.7;

1 D not producing एवं तन्तवः प्रत्येकं प्रावरणमकुर्वाणा अपि मिलिता आविर्भूतपटभावाः प्रावरिष्यन्ति SāṁkhyaTaKau. 250. 8 (*on* 9); तथाप्याद्यक्षण एव सकलक्रियापरिसमाप्तेर्द्वितीयादिक्षणेष्वकुर्वाणस्यानित्यता बलादाढौकते SyādvāMañ. 26 (30); **1 E** not doing, inactive अपि कुर्वन्नकुर्वाणः चाभोक्ता फलभोग्यपि । शरीर्यप्यशरीर्येष: परिच्छिन्नोऽपि सर्वगः ViveCū. 546; **2** [part of a phrase in combination with an object] **2 A** not wishing to live एवमाचिन्तयन्ती च विवशा…। प्राणयात्रामकुर्वाणा प्राणांस्त्यक्ष्यत्यसंशयम् Rāmā. iii. App. i. 12. 11; **2 B** not spreading the legs (not showing disrespect) सेवेत शयनासनम् । प्राग्दक्षिणशिराः पादावकुर्वाणो गुरून् प्रति AṣṭāSaṁ. i. 13. 21 (1. 3); **2 C** not obeying (someone's word, command) not following (someone's advice) पितुर्वाक्यमकुर्वाणः…अर्थहानिं करोम्यहम् PadmP. ii. 122. 27; **2 D** not producing (sound or noise) हेषाशब्दमकुर्वाणाः…निर्जवा जाताः सूर्यस्यन्दनवाजिनः BṛPārāSm. 2. 80; खटखटाशब्दमकुर्वाणः…मूलविद्याम्…सकृज्जपित्वा जपदशमांशमावर्तयेत् NityoNi. 95. 6; **2E** not giving a present प्रभवे काकतीन्द्राय तुरगान् करिणो यथा । उपायनमकुर्वाणा वयं दैवेन वञ्चिताः PratāYaBhū. 303. 8.

अकुल (a-kula) *adj.* [*f.* -ā] **A** born of a low family अकुलानां कुले भावं कुलीनानां कुलक्षयम् । संयोगं विप्रयोगं च पश्यन्ति चिरजीविनः MahāBhā. iii. App. i. 21; किमारब्धमकुलया TilaMañ. 277. 21; अकुलम् … नाधिपत्ये नियोजयेत् S'ārṅgaPa. 1331; **B** having no family (i. e. birth) नमोऽस्तु भव्याय भवाकुलाय ĪśvaS'. 70; **C** not of a good family सकुलमकुलम्…दवीयो नेदीयः सदसदिति विश्वं भगवती सदा पश्यन्ती DevīPañ. 5. 30.

अकुल (a-kula) *n.* **1** the thousand-petalled lotus which is the lowest among the centres in the body, which rests on the Suṣumnā cord पुनरेवाकुलं गच्छेन्मात्रायोगेन नान्यथा S'ivS. 4. 6; अकुलस्थामृताकारे (v. l. °मृतागारे)…अमृतत्वं विधेह्यस्मिन् वस्तुनि क्लिन्नरूपिणि KulārT. 6. 51; ParaśuKS. 3. 28 (110. 18); अकुले विषुसंज्ञे च…त्रिधा चक्रं तु भावयेत् NityāṢoḍa. 6. 25; SetuBa. 202. 17; परमेश्वरी … पूज्या … अकुलसंघट्टरूपैर्वर्णचतुष्टयैः NityāṢoḍa. 8. 145; SetuBa. 325. 29; कुलं केचित् प्राहुर्वपुरकुलमन्ये तव बुधाः DevīPañ. 5. 10; कुलचक्रं भवेत्काल्यामकुलं कालिकामनौ । कुलाकुलं च तारायां संप्रदायत्रयान्तरे S'aktiSaṁT. i. 6. 20; कुलाकुलसमुद्भूतममृतानन्दमर्चयेत् S'aktiSaṁT. iii. 12. 2; द्वात्रिंशत्पत्रेषु सर्वाधस्तनं पद्मं त्रिपुटीसंबन्धाभावादकुलमुच्यते LalitāSaBh. 53. 4 (*on* 87); **2** S'iva अकुलं शिव इत्युक्तं कुलं शक्तिः प्रकीर्तिता KulārT. 17. 27; कुलं हि अकुलप्रकाशारूढमेव तथा भवति ParāTri. 62. 2; 164. 12; विलम्बितमध्यद्रुतानां चिद्विशेषस्पन्दानां सत्त्वादियोगजुषां चतुःशब्दोपलक्षिता चतुर्थी दशा यत्रास्ति सामान्यस्पन्दरूपा तदकुलम् ParāTri. 229. 7; प्रसादात्ते जन्तुः शिवमकुलमम्ब प्रविशति DevīPañ. 5. 12; **3** form of creation तत्राकुलमनुत्तरमेव कौलिकं सृष्टिरूपमिति निर्णीयते ParāTri. 98. 9; **4** Kuṇḍalinī named Akula व्योमनि चिच्छशिमण्डलमध्ये त्वकुलेन संगम्य…स्वस्मिन् स्थाने सुखं स्वपिति VarivaRaha. 105; अकुलकुलकुण्डलिनीरूपे इति केचित् SetuBa. 231. 18; **5** low family अकुलं सुकुलायते…कौलिकानाम् KulārT. 9. 62; **6** a youg one, NānārthāSaṁ. ii. 33. 6; **7** water, NānārthāSaṁ. ii. 33. 6; **8** name of a moon-house [nt.]

अकुल (a-kula) *m.* **1** name of a particular type of horse लम्बकर्णा-(? र्णो)ऽजटश्चैव अकुलः परिकीर्तितः AśvaVai. 6. 16; **2** Sunday, Monday, Thursday or Saturday [nt.]

अकुलक (a-kulaka) *adj.* with the seed removed आमलकहरीतकीबिभीतकानाम्…अकुलकानां पलसहस्रम् CaraS. vi. 1. 75 (1941 Ed.)

अकुलकुण्डलिनी (akula-kuṇḍalinī) *f.* the Kuṇḍalinī cord called Akula कुलकुण्डलिनी…अकुलकुण्डलिन्या संगता…स्वस्थानमायाति SetuBa. 141. 20; अकुलकुण्डलिन्यकाररूपा तत्समावेशस्थानं सहस्रारस्थेन्दुमण्डलममृतमयं वकाररूपम् SetuBa. 327. 3.

अकुलकुमारी (akula-kumārī) *f.* a maiden not born in a noble family किमिदम्…अकुलकुमारीजनोचितमिदं मया प्रस्तुतम् Kād. 141. 14.

अकुलंकुल (a-kulaṁkula) *adj.* not approaching each and every house अकुलं कुलः (? अकुलंकुलः) KauṣīGS. iii. 11. 10; cf. कुलंकुलो नेतिहेतिः स्यात् S'āṅkhāGS. iv. 12. 11.

अकुलचक्र (akula-cakra) *n.* a particular mystical circle in the human body ततश्चाकुलचक्रस्य मूलमारभ्य मूलमाधा(? लाधा)रस्याग्रपर्यन्तमूर्ध्वोर्ध्वं ककाराद्यक्षरपञ्चकम्…विभाव्यम् SetuBa. 336. 29.

अकुलज (akula-ja ~ a-kulaja) *adj.* [*f.* -ā] born in a low family, not born in a noble family नोद्वहेत्…सरोमां वाकुलजां वापि रोगिणीम् ViṣṇuP. iii. 10. 17; प्रतिकूलामकुलजां पापां पापानुवर्तिनीम् । केशेष्वाकृष्य तां रण्डां पाखण्डेषु नियोजय PraboCan. 2. 38; प्रायेणेह कुलान्वितं त्वकुलजाः स्त्रीवल्लभं दुर्भगाः…नानाशास्त्रविचारिणं च पुरुषं विन्दन्ति मूढाः सदा Subhāṣi. 3468; नाहं त्वया ह्यकुलजा परिणेतुमर्हा BallāC. 22. 18.

अकुलटा (a-kulaṭā) *f.* a woman who is not unchaste सर्वशब्दः पूर्वश्लोकानुसारादेवायमकुलटादिषु द्रष्टव्यः BālaKrī. i. 143. 16 (*on* 1. 213)

अकुलता (akula-tā) *f.* the state of being of a low family कुलान्यकुलतां यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च BaudhDS. i. 5. 82 = ManuSm. 3. 63; LaS'ātāSm. 79 = VedavyāSm. 4. 36; SūktiRa. 5. 6; Subhāṣi. 2981; कुलान्यकुलतां यान्ति यानि हीनानि मन्त्रतः BaudhDS. i. 5. 84; कुलान्यकुलतां यान्ति धर्मस्यातिक्रमेण च MahāBhā. v. 36. 25; कुलान्यकुलतां यान्ति यानि हीनानि वृत्ततः KūrmaP. 556. 1 (2. 16); कुलान्यकुलतां यान्ति स्वाध्यायस्य विवर्जनात् ViṣṇuDhaP. ii. 89. 90; कुलान्यकुलतां यान्ति यानि हीनानि धर्मतः PadmP. i. 55. 16; कुलान्यकुलतां यान्ति । …यदि राज्ञोपेक्षितानि दण्डतोऽशिक्षितानि S'ukraNī. 4 (4). 4.

अकुलनायिका (akula-nāyikā) *f.* the deity presiding over the thousand-petalled lotus in the human body स्वच्छन्दस्फुरणामत्र निधेह्यकुलनायिके ParaśuKS. 3. 28 (110. 17)

अकुलपद्म (akula-padma) *n.* the mystical thousand-petalled lotus in the human body कुलपद्मादकुलपद्मपर्यन्तं कुण्डलिन्याः प्रयाणं सृष्टिः SetuBa. 153. 21.

अकुलमित्र (akula-mitra) *n.* a friend coming from a low family यो यस्यान्नं समश्नाति स तस्याश्नाति किल्बिषम् । अर्धकाकुलमित्रं (v. l. अर्धिकाः कुलमित्रं) च गोपालो वाहनापितौ । एते शूद्रेषु भोज्यान्नाः PadmP. i. 56. 16.

अकुलरूपिन् (akula-rūpin) *adj.* [*f.* -ṇī] [used as a noun] the deity presiding over the thousand-petalled lotus in the human body स्वच्छन्दस्फुरणामत्र निधेह्यकुलरूपिणि KulārT. 6. 50.

अकुला (a-kulā) *f.* **1** one of the names of Lalitā, who rests on the thousand-petalled lotus नमः अकुले BrahmāṇḍP. iii. 43. 15; वागीश्वरी तथा-संख्या तथा च सुकुलाकुला KulaCūT. 1. 1; अकुला समयान्तस्था LalitāSa. 88; सुन्दरी भैरवी धूम्रा त्वकुलत्वेन कीर्तिता । अकुलास्तु महेशानि तत्पूजायां व्रजेत् सदा S'aktiSaṁT. i. 3. 42; **2** the 1st, 3rd, 5th, 7th, 9th, 11th, 13th or 15th day of a fortnight [nt.]

अकुलाख्य (akulākhya) *adj.* named Akula (beyond all things) नीत्या प्रकृष्टो हरः संहारोऽकुलाख्यः ParāTri. 246. 15; चित्तवृत्तिर्यदा लीनाकुलाख्ये (v. l. लीना कुलाख्ये) परमेश्वरे S'ivS. 5. 200.

अकुलाज्ञा (akulājñā) *f.* the order of S'iva अ(सु)कुलाज्ञां समादाय लज्जालस्यविवर्जिता । यथोपदिष्टविधिना समेवस्यं(इयं) समानय KulaCūT. 2. 36.

अकुलात्मन् (akulātman) *adj.* having Akula for its nature कुले भवा कुलरूपा कौलिकी यद्वा कुले भवमकुलात्म कौलं तत् यदस्यामन्तः तादात्म्येन अस्ति सा कौलिकी ParāTri. 61. 13.

अकुलादिनवक (akulādi-navaka) *n.* the group of nine (religions) beginning with Akula पुरोदितपदेनाकुलादिनवकं परामृश्यते SetuBa. 226. 12.

अकुलानुरूप (a-kulānurūpa) *adj.* not befitting one's own family यादृशं तथाविधमित्यकुलानुरूपमिति नीयते ManuBh. ii. 244. 9 (*on* 9. 9)

अकुलामृतकुण्डलिनी (akulāmṛta-kuṇḍalinī) *f.* name of a cord inside the spinal cord अकुलामृतकुण्डलिनीम्…संचिन्त्य स्वाभिन्नां विभाव्य SetuBa. 276. 6.

अकुलाष्टक (akulāṣṭaka) *n.* eight kinds of ladies belonging to the Akula group कुलाष्टकमिदं प्रोक्तमकुलाष्टकमुच्यते । कन्दुकी शौण्डिकी चैव KulārT. 7. 43.

अकुलि (akuli) *m.* name of an Asura अथ हासमातौ राथप्रौष्ठे किराताकुली ऊषतुरसुरमायौ JaimiBr. 3. 168.

अकुलिक (akulika) *m.* name of a Nāga king [DBHS]

अकुलिन् (a-kulin) *adj.* not belonging to a noble family निर्लज्जोऽसदनोऽकुली (शूलभृत्) S'ivaP. ii (3). 25. 46.

अकुलीक (a-kulīka) *adj.* not born in a noble family शिवोऽसौ गम्यते बुधैः । अकुलीको वेदबाह्यः S'ivaP. ii (2). 29. 31 (106A. 3)

¹अकुलीन (a-kulīna) [*f.* -ā] *adj.* **A** not born in a noble or pure family कुलीनमकुलीनं वा…चारित्रमेव व्याख्याति शुचिं वा यदि वाशुचिम् Rāmā. ii. 101. 4; न चाकुलीना न च हीनरूपा…भार्याभवत्तस्य Rāmā. v. 7. 67; न त्वेतदकुलीनासु…विद्यते । यद्ब्राह्मणार्थे विसृजेदात्मानम् MahāBhā. i. 149. 5; अकुलीनस्तु पुरुषः प्रकृतः…निन्दितः शत्रुतां व्रजेत् MahāBhā. xii. 118. 6; अकुलीने ह्यसद्वृत्ते…न दातव्यमिदं शास्त्रं द्विजोत्तमैः AtriS. 8; ये चाकुलीना राज्यमभिकामयेयुः ViṣṇuSm. 5. 14; Kād. 11. 15; HarṣaC. 195. 11; VāsaDa. 91. 2; नाकुलीनां (भार्यां विन्देत) ViṣṇuSm. 24. 11; आसन्नमेव नृपतिर्भजते मनुष्यं प्रज्ञाविहीनमकुलीनमसंस्तुतं वा Tantrākhyā. 7. 9; PañcT. 1. 20 (23. 5); Hitopa. 2. 51; Pañcā. 6. 8; S'ārṅgaPa. 1381; अकुलीनम्…वर्जयेत्…गुरुम् LakṣmīT. 21. 34; अकुलीनानामवशिष्टानामसुख्यानां च 'शेषे त्वेकादशगुण'

इत्येव ManuBh. ii. 208.17 (*on* 8.323); संग्रहं नाकुलीनस्य सर्पस्येह करोति यः। स एव श्लाघ्यते मन्त्री NalaCam. 4.20; SiṁhāDvā. 38.21; वरं जन्मनाशः कन्यायाः नाकुलीनेष्ववक्षेपः NītiVā. 31.25; अकुलीनस्य श्रद्धा न भवति NyāyKa. 282.11; या करोति बहुचाटुशतानि द्रव्यदातरि जनेऽप्यकुलीने। ... स्त्री तां विशुद्धधिषणा न भजन्ति SubhāRaSaṁ 602; अकुलीनाः कुलीनाश्च संभवन्ति तथा परे BrahmP. 224.42; कन्याम्…अज्ञातायाकुलीनाय न दद्स्व विशेषतः PadmP. iii. 26.28; अकुलीनो ह्यसौ विप्रा नष्टः…सदा SkandP. i (1). 2.27; अकुलीनम्…दीनः कुलीनः…स्तौति धनाभिकामः CaturSaṁ. 2.6; किं कुलेनाकुलीनाग्रे याच्यादैन्यप्रलापिनः DarpDa. 1.12; त्यक्त्वा बहुकुलीनांश्चाकुलीनांश्च तदा द्विपान्। राज्ञां भद्रकुलीनान् स जग्राह DvyāśraKā. 15.4; निरङ्कुशं चेष्टमानाः शनकैस्त्यक्तशैशवात्। ते स्वस्त्रीयान्नृपात्राशमकुलीनाः शशङ्किरे RājTa.(Ka.) 4.685; अकुलीनानपि प्रेक्ष्य…न कर्तव्यः कुलमदो महाकुलभवैरपि TriṣaŚaPuC. iv. 5.261; आम्नातो मुनिभिः पूर्वैरकुलीनो हि गोत्रहा PāṇḍaC. 9.95; अकिञ्चनकरोऽपि स्याद् नाकुलीनः कुलोद्भवः PārśvC. 3.437; नाकुलीना जनाः पार्श्वे स्थाप्या राज्ञा हितैषिणा SūktiRa. 104.6; दुर्वृत्तेऽप्यकुलीने तु बलं दातरि रज्यते ŚukrNī iv. 7.260; अकुलीनोऽपि यो विद्वांस्त्रिषु लोकेषु पूज्यते SiṁhāDvā. 89.4; **B** not belonging to a royal family अकुलीना राज्ञो यत्कुलं तदप्रसूता इत्यर्थः DaṇḍaVi. 265.16; **C** of bad conduct काकः श्वा च बिडालश्च नकुलः सर्प एव च। अकुलीना च या नारी तुल्यास्ते परिकीर्तिताः SūktiRa. 104.11.

²**अकुलीन** (a-kulīna) *adj.* [*f.* –ā] not clinging to the earth दिव्ययोषितमिवाकुलीनाम्…ददर्श Kād. 11.15; चातका इव तृष्णावन्तो न शक्यन्ते ग्रहीतुमकुलीनाः HarṣaC. 195.11; अकुलीनोऽपि सद्वंशभूषितः VāsaDa. 91.2; तारागणोऽकुलीनः KuṭṭaMa. 11; यत्र…सततमकुलीनं कुलीनाः…समुपहसन्ति स्वर्गवासिनं जनं जनाः NalaCam. 1.27(2); सोऽयं गिरीन्द्रः…मानोन्नतः साधुरिवाकुलीनः RāmāMañ. 403.10.

अकुलीनक (a-kulīnaka) *adj.* not born in a noble family क्ष्मां पास्यन्त्यकुलीनकाः MahāP. 41.69.

¹**अकुलीनता** (akulīna-tā) *f.* the state of not belonging to a good family लोके च…अकुलीनताम्…प्रकाशयिष्यसि TilaMañ. 284.18; SaduktiKa. 236.2.

²**अकुलीनता** (a-kulīnatā) *f.* the state of not resting on the earth पात्रे सत्यकुलीनता न भवति SaduktiKa. 236.2.

अकुलीनतादोष (akulīnatā-doṣa) *m.* the fault of not belonging to a good family चतुरो दोषान् व्यावर्तयतीति।…अकुलीनतादोषम्…चेति Sphuṭā. 108.17 (4.110)

¹**अकुलीनत्व** (akulīna-tva) *n.* the state of not belonging to a good family तारागणेऽकुलीनत्वं मेघे वृत्तच्युतिर्विभो VāmaP. 3.38.

²**अकुलीनत्व** (a-kulīnatva) *n.* the state of not resting on the ground VāmaP. 3.38.

अकुलीननराकीर्ण (akulīnanarākīrṇa) *adj.* surrounded by men of ignoble families अकुलीननराकीर्णो न राजा सुखमेधते MahāBhā. xii. 118.4.

अकुलीनपरिग्रह (akulīna-parigraha) *m.* inclusion of those coming from ignoble families सैन्यम्…। न सौहृदबलैश्चापि नाकुलीनपरिग्रहैः। समृद्धजनम् MahāBhā. vi. 72.10.

अकुलीनभाव (akulīna-bhāva) *m.* the state of belonging to an ignoble family अनेन संसूचयता निगूढरूपेण दर्पादकुलीनभावम् DarpDa. 7.63.

अकुलीनराजकुल (akulīna-rājakula) *n.* a royal family of ignoble descent न राजकुलमुच्छिन्द्यात्। अन्यत्राकुलीनराजकुलात् ViṣṇuSm. 3.49.

¹**अकुलीनवंश** (akulīna-vaṁśa) *adj.* [*f.* –ā] not belonging to a high family अम्लानजातिभूषितामप्यकुलीनवंशाम् VāsaDa. 248.1; द्विजकुलभूषितामप्यकुलीनवंशाम् VāsaDa. 249.2.

²**अकुलीनवंश** (akulīna-vaṁśa) *adj.* [*f.* –ā] with bamboos not clung to the ground or earth, VāsaDa. 248.1; 249.2.

अकुलीनसंगत (akulīna-saṅgata) *n.* association with one born in an ignoble family दूरे वोऽस्त्वकुलीनसंगतमसद्धर्मार्थमुत्पादितम् Tantrākhyā. 30.32; PañcT. 1.108 (106.14); Pañcā. 74.9.

अकुलीनार्ह (akulīnārha) *adj.* proper for one belonging to an ignoble family किं मुण्डे पीतशुण्डासि यदेवमभिभाषसे। कुलीनेष्वकुलीनार्हम् PariPar. 2.478.

अकुलेज्येष्ठापचायक (akulejyeṣṭhāpacāyaka) *m.* not honouring the elders of the family [DBHS]

अकुलोचित (akulocita) *adj.* [*f.* –ā] unworthy of one's own family विरुद्धं कर्म प्रतिषिद्धं शास्त्रेणाकुलोचितं च ManuBh. i. 335.11 (*on* 4.15); BālamBha. i. 388.20 (*on* 1.129); क्षत्रिया भिक्षां चरिष्यन्त्यकुलोचिताम् GaṇeP. ii. 149.28.

अकुलोद्भव (akulodbhava) *adj.* **A** born in a low family वर्धते स्पर्धयेवोभौ…अङ्कुरोऽवस्करोद्भूतः पुरुषश्चाकुलोद्भवः Subhāṣi 346; **B** arising out of an ignoble family स शस्वतामन्तरदुष्टभावः कुलोद्भवश्चाप्यकुलोद्भवश्च Surath. 1.61.

अकुलोपम (akulopama) *adj.* resembling the Akula (a variety of horse) साम्भलः श्लिष्टजानुश्च जटालश्चाकुलोपमः AśvaVai. 6.16.

अकुलोपसंहृत (akulopasaṁhṛta) *adj.* brought into contact with Śiva तदेतदकुलोपसंहृतमेव Abhin. *on* ParāTri. 278.8.

अकुशल (á-kuśala) *adj.* [*f.* –ā; MaiS. –ī; cf. P. v. 1.121] **A** inauspicious, calamitous **B** unskilled, incompetent, incapable **C** foolish, imprudent **D** ill, evil **E** miserable, unpleasant **F i** sinful or unrighteous **ii** evil acts, sins **G** one who has not attained Prajñā **H** unwholesome **I** who clings to the false view **A** inauspicious, calamitous बृहस्पतिरुदीक्षरयाद्यौ दिशा उदजयत्तस्ते दिशश्रतस्रोऽकुशलीः MaiS. i. 11.10; इयं च त्रिविधाकुशला मानसी प्रवृत्तिः। अतोऽन्याकुशला ManuBh. ii. 456.21 (*on* 12.5); **B** unskilled, incompetent, incapable [often without a substantive] यद्वै यज्ञेऽकुशला ऋत्विजो भवन्ति…तद्वै यज्ञस्य विरिष्टमित्याचक्षते GopBr. i. 1.13; इयमकुशलेन वादयित्रा वीणारब्धा ŚāṅkhāĀ. 8.10 (35.12); कुशलेन कृतं कर्म कर्त्रा साधु विनिश्चितम्। इदं त्वकुशलेनेति विशेषादुपलभ्यते MahāBhā. iii. 33.27; v. App. 1.9; तत्त्वा पृच्छामि कौन्तेय यथा ह्यकुशलस्तथा। तन्ममाचक्ष्व कार्त्स्न्येन यथा कर्णस्त्वया हतः MahāBhā. viii. 46.24; कृत्वा कण्ठे च सा चीरमेकमादाय पाणिना। तस्थौ ह्यकुशला तत्र व्रीडिता जनकात्मजा Rāmā. ii. 33.11; रणकर्मस्वकुशलस्तपस्विशरणं ह्यहम् Rāmā. iv. 11.17; तथापरे (आतुराः) दृश्यन्ते…अकुशलैश्च भिषग्भिरनुष्ठिताः समुत्तिष्ठमानाः तथायुक्ता म्रियमाणाश्चापरे CaraS. i. 10.4; अकुशलः सूत्रकारः स्यात् NyāyVār. 65.16 (*on* i. 1.9); तदिदमन्यत्राहितमन्यत्रैव निपतितमकुशलस्येव धन्विनः शरनिकुरुम्बम् Bṛha. 192.3 (*on* i. 1.5); ŚiśuVa. 7.40; KāṭhUBh. 140.17 (*on* 3.5); ManuBh. i. 1.1 (*on* 3.2); TātpaṬ.(Vā.) ii. 493.23 (*on* ii. 2.66); तदयमकुशलो भाष्यकारः यत् सूत्रेषु भाष्यं कर्तुं प्रवृत्तस्तान्युपेक्षितवानिति Kāśi. i. 15.10 (*on* 1(1).73; BṛDharmaP. i. 32.15; SubhāRaK. 40.18; PrasaRā. 1.32(20); अत्राश्चर्यं व्यज्येत यदि दुर्दोहानां गवां दोहे कर्मत्वमकुशलस्य चागोपालस्य कर्तृत्वम् VedāntKa. 43.7 (*on* i. 1.1); जीवोऽयं…तद् (i. e. कर्मनिगडं) व्यपोहितुमकुशल एव मुह्यमानः शोचति BrahmSūBh.(Śrī.) i. 351.9 (*on* i. 2.11); NyāySu.(Ja) 22b.3 (*on* i. 1.1); अकुशले तु तस्मिन् (i. e. सारथौ)…अन्येऽपि यानारूढाः…प्रत्येकं शतं शतं दण्ड्याः ManvaMu. 342.9 (*on* 8.294); यस्तु केवलशास्त्रज्ञः क्रियास्वकुशलो भिषक्। स मुह्यत्यातुरं प्राप्य BhāvPra.(Bhā.) 6(1).19; उद्दामपांसुतिमिराहतदृष्टिपाते द्रष्टुं किमप्यकुशले पशुपाललोके Nārāy. x. 43.3; VīraMi.(Pūjā.) 2.13; यस्य नागास्तु…चिन्त्यन्ते गजचिन्तकैः। गजकर्मस्वकुशलैः…तस्य राज्ञः क्षयं यान्ति गजाः Hastyāyur. 44.15 (1.5); 88.13 (1.12); BālamBha. ii. 345.17 (*on* 2.300); **C** foolish, imprudent वेगं विधारयेद्यस्तु मूत्रस्याकुशलो नरः। निरुणद्धि मुखं तस्य बस्तेर्वस्तिगतोऽनिलः SuśruS. vi. 58.9=RugVi. 31.5=BhāvPra.(Bhā.) 8(36).5; कथं त्वं वेत्सि मुग्धत्वाद्योषितोऽकुशला हि वै BṛKathāK. 60.70; बालिशत्वादकुशलो ज्ञातुं वृत्तिं महीभुजाम् RājTa.(Ka.) 8.2269; MudriKu. 1.34(1); प्राप्येत शोकात्तदयमकुशलैः क्लेशमात्मा मुधैव MohaRāPa. 3.45; स्वापदि त्वकुशलोऽखिलो जनः Gaṅgāva. 5.21; **D** ill, evil (occasionally without a substantive) ब्राह्मणो देव उच्यते। तस्मिन्नाकुशलं ब्रूयात् (अकुशलं=अकुशलं वचः) MahāBhā. xii. 159.18; तस्मै (i. e. ब्राह्मणाय) नाकुशलं ब्रूयात् ManuSm. 11.35; ManuBh. ii. 378.2 (*on* 11.34); तस्मान्नाकुशलं ब्रूयात् VṛGautaSm. 519.11(4); संवर्धन्ते ह्यकुशला वितर्काः संभृता हृदि Saund. 15.20; 16.77; 17.9; तद्वत्तदेवाकुशलं निमित्तम् Saund. 16.72; विषयस्योपलब्धिः सा कुशलाकुशलाद्वया Triṁśi. 8; **E** miserable, unpleasant न हि त्वसिन् कुले जातो गच्छत्यकुशलां गतिम् Rāmā. ii. 58.38; न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते BhagGī. 18.10; कुशलाकुशला मिश्राः कर्मणां गतयस्त्विमाः BhāgP. ii. 10.40; **F** (Buddh.) **i.** sinful or unrighteous (one of the three varieties of the mind, *cetas*, *citta* or *manas*) अकुशले त्वाह्रीक्यमनपत्रपा AbhidhK. 2.26; दशभ्योऽकुशलम् (कामे) AbhidhK. 2.67 (comm. शैक्षाशैक्षे हित्वा कामधातौ हि…सर्वेभ्यो रूपारूप्यचित्तेभ्यः समनन्तरमकुशलं चित्तमुत्पद्यते); आवेणिके त्वकुशले…विंशतिः AbhidhK. 2.29; अकुशले मनसि अकुशलोपलब्धिः Sphuṭā. 5.18 (*on* 2.2); **ii** [occasionally *m.* or *n.* with or without *karmāṇi*] evil act, sin, sinful actions तस्मादन्येषु तीर्थेषु दशाकुशलहानितः। क्लेशतोऽभ्युदयप्राप्तिर्यच्चाप्यस्ति लघीयसी। अपवर्गस्य तु प्राप्तिर्न मनागपि विद्यते। सत्त्वदृष्टिविशिष्टत्वात्क्लेशमूलानपोद्धृतेः TattvSaṁ. 3496 (comm. प्राणातिपातादत्तादानकाममिथ्याचारमृषावादपैशुन्यपा-

रुष्यासंभिन्नप्रलापाभिध्याव्यापादमिथ्यादृष्टयो दशाकुशलाः । यद्वा परेषामपरित्राणमदानमपरिचरणमसत्यमप्रियवचनमहितमस्वाध्यायः अश्रद्धा अदया स्पृहा चेति दशाकुशलानि पठ्यन्ते…तेषामकुशलानां हानिस्ततो विरतिर्दशाकुशलानुष्ठानमिति यावत्); य एते दशाकुशलाः कर्मपथाः सर्व एते कुशलानां कर्मणां समुदाचारविरोधिनः AbhidhKoBh. 248. 12 (*on* 4. 78); DharmaSam̆. 56; **G** (Yoga) who has not attained *prajñā* (which is defined as तस्य सप्तधा प्रान्तभूमिः प्रज्ञा YogSū. 2. 27); कुशलं पुरुषं प्रति (दृश्यं) नाशं प्राप्तमप्यकुशलान्प्रति न कृतार्थम् YogBh. 91. 5 (*on* 2. 22); सर्वान् पुरुषान् कुशलानकुशलान् प्रति साधारणत्वात् TattvVai. 91. 16 (*on* 2. 22); **H** (Medi.) unwholesome (deed) भयशोकेर्ष्यामात्सर्यादि दशविधं चाकुशलं कर्म यथास्वं मिथ्यायोगः Aṣṭā-Sam̆. i. 116. 22 (1. 22); **I** (Jain.) who clings to false (wrong) view (i. e. other than Jainism) परात्मतत्त्वादथात्मतत्त्वा द्वयं वदन्तोऽकुशलाः स्खलन्ति MahāViSt.(H.) 1. 4; यदेवं सामान्यविशेषयोः स्वतत्त्वं यथावदनवबुध्यमाना अकुशला अतत्त्वाभिनिविष्टदृष्टयः तीर्थान्तरीयाः स्खलन्ति न्यायमार्गाद् भ्रश्यन्ति निरुत्तरीभवन्तीत्यर्थः SyādvāMañ. 4. 28.

अकुशल (a–kuśala) *n.* **i** sinful or wrong action, unrighteous deed or thought बहु वा इमेऽस्मिन् सत्रेऽकुशलमचार्षुः MānS'S. 172. 1; वाचानुरक्षी मनसा सुसंवृतः क्का(?का)येन चैवा[कुश]लन्न(?लं न) कुर्व[न्] EI. iv. 135. 2; तस्मादकुशलं त्यक्त्वा कुशलं ध्यातुमर्हसि Saund. 15. 19; यस्य यदकुशलं पश्यसि तत् तदानीमेव प्रत्यादिश ArthS'ā. i. 52. 4 (1. 11); ManuSm. 11. 221; स स्निग्धोऽकुशलान्निवारयति यः PañcT. 1. 82 (90. 13); = Hitopa. 2. 128 = SūktiRa. 181. 66; राजानं मां च प्रमाणं कृत्वा यत्र यदकुशलं तत्तदानीमेवाश्राव्यं त्वयेति ManuBh. ii. 45. 12 (*on* 7. 154); एतच्चान्द्रायणं व्रतं सर्वे देवा समाचेरुः सर्वेषामकुशलानां विमोक्षाय ManuBh. ii. 439. 22 (*on* 11. 220); कुर्वन्ति…लोभाभिभूतमनसोऽकुशलानि शश्वत् BhāgP. iii. 9. 7; असूया पापशीलत्वं परेषां रतिनाशनम् । अकुशलप्रोत्साहनं चारतेराश्रवा अमी TriṣaS'aPuC. iii. 7. 96; अकुशलमयुक्तं हिंसादि न कुर्यात् ManvaVi. i. 1359. 3 (*on* 11. 35); **ii** ill omen, an inauspicious event अकुशलं यो ब्राह्मणो लोहितमश्नीयात् KauśiSū. 13. 7; दुहितरि…काननाय व्रजन्त्याम् अकुशलमिति मत्वा नूनमह्नाय धात्री परिजनमुखबाष्पं पांसुभिः पर्यहार्षीत् RāmāCam. 2. 45; **iii** calamity, evil, misery अर्थतत्त्वमविज्ञाय किं नु स्यात्कुशलं (v. l. स्यादकुशलं) मम MahāBhā. iv. 15. 27; HariVam̆. 40. 46; MārkP. 4. 20; रक्षितर्यमुष्मिन्न…शकलम(प्य)कुशलस्य…प्रजाभिरज्ञायत AvantiKa. 154. 14; सदैवाकुशलं तेषां ये त्वत्क्षेत्रपराङ्मुखाः SkandP. iv. 64. 29; RāmāCam. 1. 17 (3); KathāSaSāg. vi. 7. 161; देव देवोऽपि न क्षमः । तस्याकुशलमाधातुम् TriṣaS'aPuC. i. 5. 213; i. 5. 88; SamarāSam̆. 4. 451; तदा निष्पन्दाङ्गी…परीणाहात् प्रेम्णामकुशलशताशङ्किहृदयैः ।…परिवव्रे परिजनैः HamsDū.(Rū.) 4; अकुशलं तस्य जिष्णोः कुतः स्यात् NīlaVi. 65. 17; NityoNi. 145. 19; **iv** absence of well-being यद्यहमीषन्मात्रमप्यकुशलं भर्तुः शृणुयाम् PañcT. 3. 69. (336. 5) = Tantrākhyā. 111. 1; ते…तस्याकुशलं मन्यमाना धृतिं न लेभिरे PañcT. 2. 77. (252. 4); अत्र कुशलं तस्या इति पृष्टे कुशलमकुशलं वेति वक्तव्ये योऽयं जीवतीत्याद्युक्तिभङ्ग्या जीवितमात्रशेषताप्रतिपादनप्रकारः सः…उक्तिसंज्ञां लभते SaraKaṇṭhā. 70. 26; ManvaVi. 1454. 22 (*on* 11. 221); AlaṅkāS'e. 7. 2(16)

अकुशलकर (akuśala–kara) *adj.* doing evil or unrighteous acts or deeds तस्मादेषामकुशलकराणामरीणाम्…भव विनियमादप्रमत्तः Saund. 13. 56.

अकुशलकर्णधार (akuśala–karṇadhāra) *m.* an unskilled or inefficient helmsman संदिग्धां वा नावमधिरोहत्यकुशलकर्णधाराधिष्ठिताम् ManuBh. 463. 18 (*on* 5. 88)

अकुशलकर्मन् (akuśala–karman) *adj.* indulging in sinful or evil deed अकुशलकर्मा द्रेष्यः…भवेन्नवमसंस्थे…रुधिरे Sārā. 30. 34. *n.* an evil or sinful deed कृतान्तो यमसिद्धान्तदैवाकुशलकर्मसु AmaK. 2463; AnekāK. 308; NānārthMañ. 7 66; S'abdaRaSaK. 140. 18.

अकुशलकृत (akuśala–kṛta) *adj.* [*f.* –ā] done or prepared by an unskilled person ननु वस्तुसौन्दर्यादवश्यं भवति कदाचित् तथास्वादोऽकुशलकृतायामपि शिखरिण्यामिव Loc. 221. 20 (*on* 3. 43)

अकुशलता (akuśala–tā) *f.* **1** want of cleverness, folly अहो देवदत्ताया अकुशलता या त्वया सह संघर्षं कुरुते Ubhayābhi. 13. 5; यद्यावयोरकुशलतया स्ववचनविरोधः NyāyVāParī. 734. 5. **2** adversity, calamity गर्भरक्षामणिर्मन्त्रः काशीवर्णद्वयात्मकः । यस्य कण्ठे सदा तिष्ठेत् तस्याकुशलता कुतः SkandP. iv. 64. 31.

अकुशलत्व (akuśala–tva) *n.* **1** want of cleverness, inefficiency यदि मे स वशीकर्तुम्…। न शक्योऽकुशलत्वेन मन्दरस्थिरमानसः BṛKathāK. 60. 72; **2** adversity, calamity भवतामकुशलत्वं द्रष्टुं न समर्था वयम् KathāK. 95. 26.

अकुशलदृष्टिदालन (akuśaladṛṣṭi–dālana) *adj.* (Buddh.) shatterer of evil thoughts or views एष लङ्काधिपते अभिसमयो महायोगिनां परप्रवादमथनानामकुशलदृष्टिदालनानामात्मदृष्टिव्यावर्तनकुशलानां जिनपुत्राणां महायानचरितानाम् LaṅkāSū. 5. 15.

अकुशलधर्मतथता (akuśaladharma–tathatā) *f.* (Buddh.) the essential nature of evil things, the second of the eight unconditioned things (*asam̆skṛtadharmas*) in the sphere of mental objects (*dharmadhātu*) यथा कुशलधर्मतथता तथा अकुशलधर्मतथता अव्याकृतधर्मतथता च ज्ञेया AbhidhSa. 13. 5.

अकुशलपरीपाक (akuśala–parīpāka) *m.* effect or result of evil or unrighteous deeds नवीनेयं संप्रत्यकुशलपरीपाकलहरी । नरीनर्ति HamsDū.(Rū.) 81.

अकुशलप्राजक (akuśala–prājaka) *m.* an unskilled or inefficient driver or charioteer तदा…अकुशलप्राजकप्रयोजननिमित्तं प्रथमसाहसं दण्डं दद्यात् Mitā. 318. 23 (*on* 2. 300)

अकुशलबीज (akuśala–bīja) *n.* (Buddh.) seed of evil नन्वकुशलं ह्यकुशले चेतस्यव्याकृते वा वर्तते । एवमकुशलबीजं कुशले चेतस्यव्याकृते वा वर्तते Sphuṭā. ii. 68. 7; न हि कुशलाहितेन शक्तिविशेषेण विशिष्टं समर्थमकुशलमकुशलबीजकार्यं करोति । किं तर्हि । कुशलबीजकार्यमेव करोति Sphuṭā. ii. 69. 16.

अकुशलभाव (akuśala–bhāva) *m.* sinful nature [JainL.]

अकुशलमति (akuśala–mati) *adj.* possessed of evil intention, wicked त्वमशक्नुवन्न शुभकर्मनिरत परिपाकदारुणम् । जेतुमकुशलमतिर्नरकं यशसेऽधिलोकमजयः सुतं भुवः S'iśuVa. 15. 31 (comm. अकुशलमतिर्दुर्बुद्धिः)

अकुशलमनोनिरोध (akuśalamano–nirodha) *m.* restraining the evil mind [JainL.]

अकुशलमूल (akuśala–mūla) *n.* (Buddh.) the root of evil (= *lobha*, *dveṣa*, and *moha*) मिथ्यादृष्टिः कतमा ।…अकुशलमूलदृढतासंनिश्रयदानकर्मिका AbhidhSa. 7. 19; कामेऽकुशलमूलानि रागप्रतिघमूढयः । त्रीण्यकुशलमूलानि AbhidhK. 5. 20; कतमान्यधिमात्राण्यकुशलमूलानि । यैरकुशलैः कुशलमूलानि समुच्छिनत्ति AbhidhKoBh. 248. 15 (*on* 4. 79); यद्वयकुशलं चाकुशलस्य च मूलं तदेवाकुशलमूलमिष्टम् । शेषा अनुशया नाकुशलमूलानीति सिद्धम् AbhidhKoBh. 291. 8 (*on* 5. 20)

अकुशलयोग (akuśala–yoga) *m.* association or contact **i** with evil or adversity **ii** with a sinister (object) यस्मिंश्च राजनि…असिपरिवारेष्वकुशलयोगः Kād. 56. 2.

अकुशलसंकल्प (akuśala–sam̆kalpa) *m.* evil or unrighteous disposition यतश्चैतदेवं रजस्तमोबहुलात् कर्मणोऽकुशलसंकल्पहेतोरनिष्टफलप्राप्तिः ManuBh. ii. 473. 20 (*on* 12. 81)

अकुशलसमुदाचार (akuśala–samudācāra) *m.* (Buddh.) committing evil or unrighteous deeds (*akuśala*) अनुद्वेगेन अकुशलसमुदाचारः कुशलासमुदाचारश्च AbhidhSa. 44. 23.

अकुशलसारथिक (akuśalasārathi–ka) *adj.* (a vehicle) having an unskilled or inefficient driver or charioteer अकुशलसारथिकयानारोहणात् सर्वे प्रत्येकं शतं शतं दण्ड्याः ManvaMu. 342. 9 (*on* 8. 294); अन्येऽपि यानारूढा अकुशलसारथिकयानारोहणात् सर्वे प्रत्येकं शतं शतं दण्ड्याः BālamBha. ii. 345. 17 (*on* 2. 300)

अकुशलहानि (akuśala–hāni) *f.* (Buddh.) destruction of the (ten) evil or unrighteous deeds तस्मादन्येषु तीर्थेषु दशाकुशलहानितः । लेशतोऽभ्युदयप्राप्तिर्यद्यप्यस्ति लघीयसी TattvSam̆. 3496.

अकुशलहेतुक (akuśalahetu–ka) *adj.* (Buddh.) caused by evil स (= चित्तविक्षेपः) चाकुशलहेतुकोऽनिष्टत्वादित्यतो विपाकेन दौर्मनस्येन भवितव्यमिति Sphuṭā. iv. 64. 3.

अकुशलात्मन् (akuśalātman) *adj.* (Jain.) of sinful or sinister nature (पुलीन्द्रकाः) महापराधोऽकुशलात्मभिः कृतः । क्षमस्व नाथेति ययाचिरे भृशम् VarāṅgaC. 13. 65.

अकुशलानुव्याहृत (akuśalānuvyāhṛta) *adj.* cursed by an ignorant person अकुशलानुव्याहृतान् कौषीतकीन् मन्य इति धानञ्जय्यः NidāS. 6. 12; cf. Pañc.Br. xvii. 4. 3 (comm. अनुव्याहरदशपत्)

अकुशलिन् (a–kuśalin) *adj.* [*f.* –ī] unfortunate, miserable (सा) कथमकुशलिनी भवति विद्यमानेषु स्वामिभाग्येषु Avimā. i. 5. 15.

अकुशलोन्मेष (akuśalonmeṣa) *m.* occurrence of adversity or calamity भगवन्…भवता सर्वतः परित्रातानामकुशलोन्मेषः कुत इव ĀnandRa. 1. 19(6)

अकुशीद (a–kuśīda) *adj.* [= अकुसीद MW.]

अकुशीदवर्तिन् (a–kuśīdavartin) *adj.* not living slothfully [DBHS.]

अकुष्ट (akuṣṭa) *n.* the plant Alangium Decapetalum and its fruit अकुष्टं निकोचके ApūNā. 17.

अकुष्ठतगर (a-kuṣṭhatagara) *adj.* excepting (the powders from the) trees Costus Speciousus (कुष्ठ) and Tabernoemontana Coronaria (तगर) धूमवर्ति पिबेद् गन्धैरकुष्ठतगरैस्तथा CaraS. vi. 26. 182 (1941 Ed.)

अकुष्ठाङ्ग (a-kuṣṭhāṅga) *adj.* whose body does not touch the ground परिकारा अकुष्ठाङ्गा गजान् निन्युः सुषेयताम् DvyāśraKā. 3. 113 (comm. अश्वारूढत्वेनाकुष्ठमभूमिष्ठमङ्गं येषां ते)

अकुष्ठिपृषत् (a-kuṣṭhipṛṣat) *adj.* neither leprous nor speckled अकुष्ठिपृषत् ĀśvaGS. iv. 9. 4 (comm. स च पशुः अकुष्ठिपृषत् कार्यः । कुष्ठी च पृषच्च न ग्राह्य इत्यर्थः)

अकुसीद (a-kusīda) *adj.* **A** taking no interest, disinterested प्रसंख्यानेऽप्यकुसीदस्य सर्वथा विवेकख्यातेर्धर्ममेघः समाधिः YogSū. 4. 29; अकुसीदस्य फलमलिप्सोः RājMār. 81. 4; **B** not taking interest as means of livelihood जीवांशके···पुराणशास्त्रागमनीतिमार्गाद् धर्मोपदेशैरकुसीदमाहुः JātPā. 15. 48; **C** interest-free (loan) सवृद्धिकमृणं दत्तमकुसीदं तु याचितम् S'ukrNī. 2. 341; 3. 191; 3. 204.

अकुसुम (a-kusuma) *adj.* [*f.* –ā] **A** flowerless, bearing no flowers ददर्श हनुमान् देवीं लतामकुसुमामिव Rāmā. v. 15. 24; अभिययौ स हिमाचलम्··· अकुसुमान् दधतं न महीरुहः Kirātā. 5. 10; नाकुसुमस्तरुरस्मिन्नुद्याने Kāvyālaṁ. (Ru.) 7. 111; **B** not bedecked with flowers आश्चर्यमाश्चर्यम् । असलिलात् कुवलयोत्पत्तिरकुसुमं कुसुमकोदण्डकाण्डम् ··· अस्या दृष्टिः BālBhā. 1. 78 (1); **C** without flower, not produced from a flower (a fruit) अनभ्रवृष्टिः किमियमुताहोऽकुसुमं फलम्···भवदागमनं विदम् VāmaP. 52. 26.

अकुसुमबाण (a-kusumabāṇa) *adj.* not having arrows of flowers or flowers for arrows अलमलमकुसुमबाणैरबिम्बशोणैरपुण्ड्रकोदण्डैः । अकुमुदबान्धवचूडैरन्यैरिह जगति दैवतंमन्यैः LalitāStaRa. 190.

अकुसुमायुध (a-kusumāyudha) *m.* not the flower-arrowed god of love सुवेलशैलः···अकुसुमायुधोऽपि सपुष्पबाणः YaśasCam. ii. 171. 5.

अकुसुमित (a-kusumita) *adj.* not in flowers, not blossoming अग्रपादेन बाला···हन्तुमर्हस्यनेन । अकुसुमितमशोकम् Mālavikā. 3. 12.

अकुसृति (a-kusṛti) *adj.* **1** not moving crookedly वात्स्यायनाः···अकुसृतयो भोगिनः···असाधारणा द्विजातयः HarṣaC. 64. 2; **2** not practising crooked ways, HarṣaC. 64. 2.

अकुह (a-kuha) *adj.* not a deceiver, not a rogue or cheat, honest अहं लोकयात्रां प्रवर्तये । अकुहः श्रद्दधानः सन् Rāmā. ii. 101. 27.

अकुहक (a-kuhaka) *adj.* not deceitful, not pretending, real अकुहकेन ···वैद्येन विशिखानुप्रवेष्टव्या SuśruS. i. 10. 3.

अकुहकार्थ (a-kuhakārtha ~ akuhakārtha) *adj.* not having the aim of deceiving or cheating, having an honest purpose कर्माण्यकुहकार्थानि येषाम्···दुर्गाण्यतितरन्ति ते MahāBhā. xii. 111. 12.

अकुहन (a-kuhana) *adj.* not jealous or envious, free from malice or spite प्रियजानिरकुहनः···दुर्लभः HarṣaC. 249. 12; किं च परमकुहन एव पुरंध्रीषु बुद्धिमानवाप्नोति स्वश्रेयसम् YaśasCam. ii. 142. 4.

अकूज (a-kūja) *adj.* **i** without sound, silent तमकूजमिवाज्ञाय जनौघं सर्वशः MahāBhā. i. 117. 18 (ययौ···धृतराष्ट्रो वनम्) तद्···अकूजम्···अभवत् । नगरं हास्तिनपुरम् MahāBhā. xv. 24. 14; **ii** (with a meaning) other than that of rattling sound (of the axle of a cart) (क्रीडोऽनुपर्याङः) समोऽकूजे JaineVyā. i. 2. 16 (26. 3) (समः···) क्रीडोऽकूजे S'ākaṭāVyā. i. 4. 10 (comm. कूजः शब्दनविशेषः । ततोऽन्यस्मिन् वर्तमानात् क्रीडतेः संपूर्वात्तस्य तङो भवन्ति)

अकूजत् (a-kūjat) *adj.* who does not speak or make noise अवश्यं कूजितव्यं वा शङ्केरन् वाप्यकूजतः MahāBhā. viii. 49. 52.

अकूजन (a-kūjana) *adj.* **i** (an axle) which does not rattle अकूजनाक्षम् ···रथं सहदेवोऽधिरूढः MahāBhā. v. 47. 24; अकूजनाक्षं रथप्रबर्हम्···प्रादान्मह्यमिदं हि रामः MahāBhā. viii. 26. 56; वाहमकूजनाक्षम्···समास्थाय···त्वम् ।···कथं नु कर्णाद्भीतो व्यपयातोऽसि पार्थ MahāBhā. viii. 48. 13; असद्रथःसंयमनादकूजनः (रथः) JātaMā. 199. 13 (29. 57); **ii** which has not (the meaning of) rattling (क्रीडोऽनुसंपरिभ्यश्च । P. i. 3. 21) समोऽकूजने Vār. 1 *on* P. i. 3. 21; समोऽकूजने ।···अकूजन इति किम् । संक्रीडन्ति शकटानि CāndraVyā. i. 4. 59; समोऽकूजने इति वक्तव्यम् KāśiVr. *on* P. i. 3. 21; अनुपरिभ्यां च क्रीड । समोऽकूजने KātanVṛ. iii. 2. 42 (8); पर्यन्ववाङः क्रीडः । समोऽकूजने MugdhaBo. 23. 5 (135. 16) (समः) क्रीडोऽकूजने SiddhaHe. iii. 3. 33.

अकूजनाक्ष (akūjanākṣa) *adj.* (a vehicle) whose axle is not rattling अकूजनाक्षं सुवर्णतारं रथम् ···सहदेवोऽधिरूढः MahāBhā. v. 47. 24; वाहमकूजनाक्षं शुभं समास्थाय कपिध्वजं त्वम् ।···व्यपयातोऽसि पार्थ MahāBhā. viii. 48. 13.

अकूट (á-kūṭa) *adj.* [*f.* –ā] **i** (an animal) other than that with broken horns, i. e. with unbroken horns, with perfect horns अकूट॒याऽक॒र्णया॑ऽका॒णया···क्रीणाति (सोमम्) TaiS vi (1). 6. 7; (Bhaṭṭa Bhāskara कुटिलशृङ्गी कूटा । एकशृङ्गीत्यन्ये । भग्नशृङ्गीत्यपरे); सा स्याद॒दण्डाकूटा S'atBr. iii (3). 1. 16; अकूटयाकर्णयेति रूपाणि ĀpaS'S. x. 22. 3; अकूटा चेदकर्णाकाणा···पिङ्गाक्ष्येकहायनी द्विहायनी वा BhārS'S. x. 14. 19; x. 17. 12; उपक्लृप्तः पशुरकूटोऽकर्णोऽकाणः···छागः HirS'S. iv. 3. 1; **ii** not smeared with poison, not poisoned य आहवेषु वध्यन्ते भूम्यर्थमपराङ्मुखाः । अकूटैरायुधैर्यान्ति ते स्वर्गं योगिनो यथा YājñaSm. 1. 324 (comm. अकूटैरविषदिग्धादिभिः); कूटानि विषदिग्धानीति तदन्यान्यकूटानि । अकूटैर्विषरहितैः Aparā. 581. 26 (*on* i. 322); अकूटैर्विषदिग्धकर्णिकातिरिक्तैः DīpKa. 33. 26 (*on* i. 324); अकूटैरविषदिग्धैः VīraMi. 360. 9(*on* 1. 324); **3** (of coins) not false i. e. genuine अकूटं कूटकं ब्रूते कूटं यश्चाप्यकूटकम् । स नाणकपरीक्षी तु दाप्य उत्तमसाहसम् YājñaSm. 2. 241; यो नाणकस्य द्रम्मादेः परीक्षया जीवति स चेदकूटं समीचीनमसमीचीनमिति ब्रूयात् Aparā. 824. 13 (*on* 2. 241); **4** having no prominence on the forehead नोद्वहेत्कपिलां कन्याम्···चाकूटाम् BhaviP. 270A. 23 (i. 182. 40) *n.* lack of fraud अकूटेनैव कौशलात्–मानेन तुलया वापि योंऽशमष्टमकं हरेत् । दण्डं स दाप्यो द्विशतम् BālaKrī. 284. 1 (*on* 2. 250)

अकूटक (a-kūṭaka) *adj.* (of coins) not false, genuine अकूटं कूटकं ब्रूते कूटं यश्चाप्यकूटकम् । स नाणकपरीक्षी तु दाप्य उत्तमसाहसम् YājñaSm. 2. 241.

अकूटज्ञ (a-kūṭajña) *adj.* not knowing deceit or falsehood (i. e. truthful) (राघवः) चित्रकूटमकूटज्ञः प्रीतः प्रोत्तारितो ययौ JānaHa. 10. 55.

अकूटतानत्व (akūṭatāna-tva) *n.* the nature of not being a Kūṭatāna (not being a complicated rapid succession of notes) क्रमा अकूटतानत्वेऽप्युक्तास्तेषूपयोगिनः SaṁgīRa. i. 4. 36.

अकूटत्व (a-kūṭatva) *n.* absence of deceitful nature (i. e. genuineness) विभागकाले यद्गूढं प्रीतिदेयं तस्याकूटत्वनिश्चयार्थं बन्धुभिस्सह रिक्थग्राहिभिस्तद् विचार्यम् SmṛtiCan. iv. 635. 14.

अकूटमय (a-kūṭamaya) *adj.* [*f.* –ī] free from illusion यथाऽनुकूलया रणघण्टया यमघण्टिका । अस्याकूटमयी जाता RatnaCūKa. 536.

अकूटवाहिन् (akūṭa-vāhin) *adj.* [*f.* –ī] behaving in a guileless manner (i. e. guileless) (गावः) मुनींश्च धारयन्तीह प्रजाश्चैवापि कर्मणा । वासवाकूटवाहिन्यः कर्मणा MahāBhā. xiii. 82. 20.

अकूटशस्त्र (akūṭa-śastra) *n.* a weapon that is not smeared with poison आततायिनमकूटशस्त्रेण घ्नतो न दण्डभागित्वम् DaṇḍaVi. 239. 12; आततायिनमकूटशस्त्रेण घ्नन् न दोषभागिति VīraMi. (Vyavahāra.) 15. 31.

अकूटस्थ (a-kūṭastha) *adj.* not changeless, not eternal द्विगुणीकृतचैतन्ये जन्मनाशानुभूतितः । अकूटस्थं तदन्यत्तु कूटस्थमविकारतः PañcaDa. 8. 24; प्रमाश्रयानकूटस्थान् विहाय कूटस्थमप्रमाश्रयमेव प्रमाणराजः सर्वसाक्षिणं करोति SiddhāBi. 21. 4.

अकूटात्मन् (a-kūṭātman) *adj.* **1** having an innocent nature अकूटात्मापि तुङ्गत्वमधत्ताद्भुतवृत्ति यः HarVi. 43. 175; **2** not being of the nature of a mountain-peak, HarVi. 43. 175.

अकूतना (a-kūtanā) *f.* name of some solar rays causing rainfall चन्दनाश्चैव साध्यश्च (? साध्याश्च) कूतनाकूतनास्तथा । अमृता नामतः सर्वा रश्मयो वृष्टिसर्जनाः BrahmāṇḍP. i. 24. 27.

अकूदकौकस् (akūdakaukas) *adj.* dwelling in excellent or vast sheet of water हरिर्भास्वदाननः··· कुकुदी (? ककुदी) दकदूदोऽकोऽकूदकौकाः कदैककः HarVi. 43. 349 (comm. अकुत्सिते उदके ओको गृहं यस्य अब्दुर्गवासित्वात्)

अकूध्रीची (akūdhrīcī) *f.* [Alt. Gr. II. p. 154 *akūdhrīcya–?*] aimless verse (= ṚV. i. 120. 1-9) 'का राधद्धोत्राश्विना वाम्' इति नवाकूध्रीच्यः KauṣīBr. 8. 5 (37. 19); गायत्रच्छन्दस इव वा अकूध्रीच्यः···प्राणो वा अकूध्रीच्यः KauṣīBr. 8. 5 (37. 20); अथ वै चक्रीवदाश्विनमालम्बने चक्रे अकूध्रीच्योऽक्षः KauṣīBr. 18. 4 (80. 9)

¹अकूपार (á-kūpāra) *adj.* [Mayr. s. v.] **A** not having a limit anywhere, boundless वि॒द्याम॒ तस्य॑ ते व॒यमकू॑पारस्य दा॒वने॑ RV. v. 39. 2 = Nir. 4. 18; अकू॑पारः सलि॒लो मा॑त॒रिश्वा॑ ṚV. x. 109. 1; AV. v. 17. 1; **B** (akū-pāra) having broad or very wide shore or extent समुद्रोऽप्यकूपार उच्यते । अकूपारो भवति महापारः Nir. 4. 18 (Durga विस्तीर्णपार इत्यर्थः) [having a good issue, resulting in good APTE]

²अकूपार (ákū-pāra) *m.* ocean, sea ना॒क्रो मक॑रः कु॒लीक॒यस्तेऽकू॑पारस्य TS. V. v. 13. 1; VS. 24. 35; ऊचुश्च कूर्मराजानमकूपारं (v. l. अकूपारे) सुरासुराः । गिरेरधिष्ठानमस्य भवान् भवितुमर्हति MahāBhā. i. 16. 10 (Nīla. समुद्रसमीपे); cf. ³अकूपार; दधार मन्दरं विष्णुरकूपार इति श्रुतिः HariVaṁ. 65. 42; अकूपार इवाक्षोभ्यो निष्कम्पो मंदरो यथा PadmP.(Ra.) 87. 11; 106. 209; BālRā. 7. 43(18);

TilaMañ. 144. 8; अकूपारमिव समुद्रगापगाम्भः सुभगम् YaśasCam. i. 319. 7; i. 242. 6; ii. 5. 2 अकूपारे ततो भूत्वा कूर्मरूपी जनार्दनः । मन्दरं धारयामास ViṣṇuDhaP. i. 40. 12; SkandP. i(3). 11. 23; LiṅgaP. i. 20. 79; अकूपारात् समभ्युद्धरन धात्रीं कोलकलेवरो हरिरभूत् MahāN. 6. 66; SūktiMu. 2. 73; S'ārṅgaPa. 4017. EI. xvi. 224. 1; सोऽयम्…बालवानरः कियदपि दूरमुत्प्लुत्य महार्णवे पतितः प्राह, अपार एवायमकूपारो मिथ्या रामायणमिति ĀtmaTaVi. 499. 12; येनापारमकूपारपारे व्यापारितं यशः EI. ix. 304. 3; xviii. 220. 3; xi. 22. 2; राजन्सत्पाप्यकूपारास्त्वत्प्रतापाग्निशोषिताः *Ind. spr.* 2606; राशीकृताः स्फुटन्तीभिः पारेऽकूपारमूर्मिभिः PāṇḍaC. 12. 152; SaduktiKa 146. 17; केनोपघातेनालेख्यशेषतामगादकूपारे कुबेरः MohaRāPa. 3. 46(1); Ekāva. viii. 2. 39; TirthaKa. 31. 21; ग्रामेऽस्मिन् विश्रुते[ऽ]पारकृपाकूपारचक्षुषः EI. xiv. 346. 108; xiv. 222. 132; Kuval. 163. 2; अकूपाराद्वारि प्रचुरतरमादाय जलदः Anyo. 408; Rāmāṣṭa. 98; AmaK. 468; AnekāSa. 387; AbhidhāRaMā. 3. 30; Vaij. 155. 12; 266. 15; TrikāS'e. 3. 328; AnekāSam. 4. 237; AbhidhāCin. i. 1073; ViśvaPra. 146. 259; NānārthSam. 7.62; NānārthāSam. iii. 26. 4; MediK. 152. 245; S'abdaRa. 624; ViśvaLoK. 317. 242; KośaKaTa. 2203; KalpaK. 344. 4; S'abdaRaSaK. 284. 10; DharK. 2172; ParaNā. 795; DvirūK(Ha.) 136; NāmMā. 25.

³अकूपार (akūpāra) *m.* **i** name of a tortoise (looked upon as a great wonder) ते होचुः - अकूपारो वा अयं कश्यपस्समुद्रेऽन्तर् महद् यक्षम् JaimiBr. 3. 203. अकूपारो वै कश्यपः कलिभिः सह समुद्रमभ्यवैषत् । तस्मिन् प्रतिष्ठामैच्छत् JaimiBr. 3. 273; **ii** (a-kūpāra) tortoise कच्छपोऽप्यकूपार उच्यते । अकूपारो न कूपमृच्छतीति Nir. 4. 18; **iii** name of a tortoise (noted for long life) इहैव…अकूपारो नाम कच्छपः प्रतिवसति । स मत्तश्चिरजाततर इति MahāBhā. iii. 191. 14; इन्द्रद्युम्नश्च नृपतिश्चाकूपारश्च कच्छपः । नाडीजङ्घो बकश्चैव सर्वे नष्टाश्च तत्र वै BrahmVaiP. ii. 54. 75; ii. 63. 27; **iv** name of the king of tortoises (same as **i**?) ऊचुश्च कूर्मराजानमकूपारं सुरासुराः । गिरेरधिष्ठानमस्य भवान्भवितुमर्हति MahāBhā. i. 16. 10; **v** tortoise, as the incarnation of Viṣṇu अकूपार नमस्तुभ्यं महामीन नमोस्तु ते VāmaP. 17. 36; नमो भगवते अकूपाराय BhāgP. v. 18. 30; x. 40. 18; DeviBhāP. viii. 10. 2; (tortoise) TrikāS'e. 3. 328; NānārthāSam. 7. 62 (v. l. द्रुमे for कूर्मे); (king or chief of tortoises) AnekāSa. 387; Vaij. 266. 15; AnekāSam. 4. 237; ViśvaPra. 146. 259; NānārthāSam. iii. 26. 4; S'abdaRaSaK. 284. 10; MediK. 152. 245; ViśvaLoK. 317. 242; DharK. 2172.

⁴अकूपार (akū-pāra) *m.* the sun आदित्योऽप्यकूपार उच्यते । अकूपारो भवति दूरपारः Nir. 4. 18 (Durga स ह्यकुत्सितस्य महतोऽध्वनः पारयिता भवत्युदयादारभ्य यावदस्तमिति); अकूपारस्तु नादित्ये समुद्रे कूर्मराजि च NānārthāSam. iii. 26. 4.

⁵अकूपार (akūpāra) *m.* stone, rock and such things उपलादावकूपारः कूर्मराजे महोदधौ MediK. 152. 245; S'abdaRaSaK. 284. 10.

⁶अकूपार (akūpāra) *m.* name of a seer of the *kaśyapa-gotra* अकूपारो वा एतेन कश्यपो जेमानम्महिमानमगच्छत् PañcBr. xv. 5. 30 (Sāyaṇa अकूपाराख्यः कश्यपगोत्रऋषिः जेमानं जेतृत्वं महिमानं महत्त्वञ्च एतेन साम्ना प्राप्नोत्)

अकूपारतीर (akūpāra-tīra) *n.* the shore of the ocean यथा गङ्गायां घोष इति गङ्गासंबन्ध्येव तीरं घोषेणान्वीयते न त्वकूपारतीरमपीति TātpaṬ(Vā). 312. 1 (*on* i. 1. 41)

अकूपारपारग (akūpāra-pāraga) *adj.* reaching the (other) shore of the ocean (i. e. proficient in) वयम्…चतुर्दशमहाविद्यास्थानाकूपारपारगम् । त्वामृषे स्तोतुकामाः स्मः MahāP. 2. 48.

अकूपाररव (akūpāra-rava) *m.* sound of tha sea आसीदकूपाररवः समन्तात् RāghPā.(Dha.) 5. 54.

अकूपारवज्रवेदिका (akūpāra-vajravedikā) *f.* the adamantine base of the ocean, ocean as the adamantine dais विष्णुमुनिः…कायधरमेकमकूपारवज्रवेदिकाय(?यां) निधाय YaśasCam. ii. 321. 16.

अकूपारवत् (akūpāra-vat) *adv.* (deep) like the ocean भूरिसत्त्वता अकूपारवदाभाति नृसिंहनृपते तव Ekāva. viii. 2. 38; न ह्यकूपारवत्कूपा वर्धन्ते विधुकान्तिभिः S'ārṅgaPa. 158; यादसांपतिश्च यादःपतिश्चाप्यकूपारवत् S'abdaRa.(Su.) 4. 96.

अकूपारश्रेष्ठ (akūpāra-śreṣṭha) *adj.* the best among the tortioses कच्छपेन्द्रमकूपारश्रेष्ठं दीर्घतरायुषम्…एतानन्यांश्च पश्यामि ParaS. 31. 27.

अकूपारा (akūpārā) *f.* name of a female descendant of Aṅgiras अकूपाराङ्गिरस्यासीत् तस्या यथा गोधायास्त्वगेवं त्वगासीत् PañcBr. ix. 2. 14; अकूपारा तु कस्याञ्चित् पुत्र्यामङ्गिरसः स्त्रियाम् NānārthāSam. iii. 26. 5.

अकूपारापस्मृति (akūpārāpasmṛti) *f.* agitation of the ocean अपि च मिहिरोऽकूपारापस्मृतिक्षितिमान्त्रिकः S'rīKaC. 16. 16. (comm. अपस्मृतिः क्षोभः)

अकूबार (akūbāra) *m.* (=akūpāra) tortoise अकूबारायेति प्रणवनमसोन्तरमुवाणुनावाह्यानेन प्रणवविहिताङ्गं यजतु च TantrSa. 1. 77.

अकूर्चारम्भ (a-kūrcārambha) *adj.* whose beard has not started growing, beardless (i. e. quite young) अकूर्चारम्भोऽपि…कुमारः…नववयसि कान्ति वितनुते S'ārṅgaPa. 577.

अकूर्च (a-kūrca) *m.* 'the guilless one', name of a Buddha महाबोधिर्धर्मधातुः…संबुद्धः करुणाकूर्चः (? करुणोऽकूर्चः) सर्वदर्शी महाबलः TrikāS'e. i. 1. 10.

अकूर्मपृषत् (a-kūrmapṛṣat) *adj.* not speckled (with drops of ghee) like (the back of) a tortoise or turtle i. e. completely smeared with स्रुवेण पुरोडाशमनक्ति स्वक्तमकूर्मपृषन्तमपरिवर्गमणिकाषम् ĀpaS'S. ii. 11. 3; (पुरोडाशं) स्वक्तमकूर्मपृषन्तं कृत्वा…हवीँष्यासादयेत् BhārS'S. ii. 11. 4.

अकूल (a-kūla) *n.* what is not the bank of a river आहिताग्निश्चेत् पूर्वं जाया म्रियेत तां निर्मन्थ्येन दहेत्… उदककरणाय यान्त्यनवेक्षमाणा न वाहिनीषु कुर्वन्ति…उपकूलमकूले कूपं खात्वा JaimiGS. 2. 5 (30. 11)

अकूवार (a-kūvāra) *m.* (cf. ³अकूपार) **1** name of the mythical tortoise that upholds the earth इहैव सरस्यकूपारो (v. l. अकूवारो) नाम कच्छपः प्रतिवसति ।…इमं राजानं तमकूपारं (v. l. अकूवारं) पृच्छाम इति MahāBhā. iii. 191. 14; **2** the sea, ocean अकूवारोऽपि जलधौ NāmS'il. 1846; अथ सागरे । अकूवारः AneKāK. 775; अकूवारः पारापारः पारावारोऽपि कथ्यते S'abdaRa. (Su.) 4. 97; **3** the pole of a carriage अकूवारः कूवरे AnekāK. 775.

अकूवारा (a-kūvārā) *f.* boundless one, the earth अकूवारः कूवरे स्त्री भुवि AnekāK. 775.

अकूहक (a-kūhaka) *adj.* not deceiving [DBHS]

अकृच्छ्र (a-kṛcchra) *m. n.* **A** absence of difficulty, freedom from trouble, ease, facility कृतप्रज्ञः…अकृच्छ्रात् सुखमाप्नोति MahāBhā. v. 35. 55; अकृच्छ्रे प्रियसुखयोरन्यतरस्याम् P. viii. 1. 13 (cf. JaineVyā. v. 3. 11 (386. 27); CāndraVyā. vi. 3. 8; S'ākaṭāVyā. ii. 3. 15; SiddhaHe. vii. 4. 87); P. iii. 3. 126 (कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु); इष्धारिभ्यां शन्तुङ्ङकृच्छ्रे Kātan. iv. 4. 10 (cf. SākaṭāVyā. iv. 3. 220; SiddhaHe. v. 2. 25); स्वीषद्दुसि कृच्छ्राकृच्छ्रे खः JaineVyā. ii. 3. 104 (cf. S'ākaṭāVyā. iv. 4. 99); सोऽहम् … तद्धनमतिमहदकृच्छ्रादधिगामिष्यामि KāmSū. 65. 14 (1. 5); प्रौढमूर्तिहरियुग्ममकृच्छ्रात् । दन्तयोरुदवहद् गजराजः Kapphiṇā. 17. 52; तन्निश्चितमकृच्छ्रेण तव सेत्स्यत्यभीप्सितम् KathāSaSāg. vii. 9. 6; तदेतावकृच्छ्रेणैव करतलेन मत्कुणाविव संमृद्य राज्ञः पारितोषिकमाहरिष्यामः KamVa. 6. 20 (4); **B** unstrained or normal condition or situation देयं पुत्रकृतं तत्स्यात्…कृतम् अकृच्छ्र इति शेषः SmṛtiCan. iv. 407. 18; *adj.* easy to be done or performed, facile अकृच्छ्रः सुखसाध्यो यस्य कर्तुर्धात्वर्थः सोऽकृच्छ्री KāśiVṛ. *on* P. iii. 2. 130.

अकृच्छ्रतस् (akṛcchra-tas) *adv.* without any difficulty or trouble, easily, at ease स च व्याख्यादिदं वृत्तमकृच्छ्रतः PrabhāC. 134. 1; नन्दीश्वरस्तम्भनकोज्जयन्तानामकृच्छ्रतः । भव्येषु पुण्यवृद्ध्यर्थमवतारा इहासते TīrthaKa. 4. 7.

अकृच्छ्रत्व (akṛcchra-tva) *n.* the state (of perfection) involving no difficulty or strain नैरन्तर्यमकृच्छ्रत्वं वित्तत्वं च परिग्रहः MadhyāVi. 5. 3; अकृच्छ्रत्वपरमतानुमोदनामात्रेण परदानादीनां पारमितापरिपूरणात् MadhyāViBh. 61. 15.

अकृच्छ्रम् (a-kṛcchram) *adv.* without any difficulty, easily दिनैः कतिपयैरेवाकृच्छ्रं गुर्वनुभावतः । शस्त्रशास्त्ररहस्यानि स स्ववश्यानि तेनिवान् HammīMaKā. 4. 150.

अकृच्छ्रलङ्घ्य (akṛcchra-laṅghya) *adj.* **A** to be traversed or crossed without any difficulty or fatigue अकृच्छ्रलङ्घ्याः पन्थानो वल्लभातिथयो गृहाः । उपानमन् गच्छतोऽस्य RājTa.(Ka.) 3. 224; **B** to be pervaded without any difficulty राजा प्रवरसेनोऽथ…। अकृच्छ्रलङ्घ्याः ककुभो वृद्धस्य यशसो व्यधात् RājTa.(Ka.) 3. 324.

अकृच्छ्रलाभिन् (akṛcchralābh-in) *adj.* obtaining without difficulty MahāVyu. 126. 83. [DBHS]

अकृच्छ्रवर्तिन् (a-kṛcchravartin) *adj.* not being in a difficult situation or position अश्रद्दधानस्तामिच्छां भोजस्याकृच्छ्रवर्तिनः । प्रतिदूतीकृते तस्मिन् धन्यो न प्रत्ययं दधे RājTa.(Ka.) 8. 3055.

अकृच्छ्रवृत्ति (akṛcchra-vṛtti) *f.* not a difficult (i. e. easy) teaching activity अकृच्छ्रवृत्तिः तद्विनेयानामृजुप्रज्ञत्वेनाल्पप्रयत्नेनैव बोधनीयत्वाद् विहितानुष्ठाने सुखप्रवर्तनीयत्वाच्चेति SthānṬ. 297A. 6.

अकृच्छ्रहार्य (akṛcchra-hārya) *adj.* liable to be taken away easily, easy to be seized संरूढं मधुगोलम्…मूढः कर्तुमकृच्छ्रहार्यममितः कस्यापि भव्यात्मनः ।…पत्रप्रहारैर्द्रुढं तद्रोप्तॄन् मधुपान् निहत्य शमयत्यश्वत्थपृथ्वीरुहः RājTa(Ka.) 7. 1071.

अकृच्छ्राधिगतवित्त (akṛcchrādhigata-vitta) *adj.* who has acquired

wealth or become rich without much effort (वेश्याभिः) केवलार्थास्त्वमी गम्याः–स्वतन्त्रः पूर्वे वयसि वर्तमानो वित्तवानपरोक्षवृत्तिरधिकरणवानकृच्छ्राधिगतवित्तः KāmSū. 307.22 (6.1)

अकृच्छ्रार्थ (akṛcchrārtha) *adj.* expressing absence of difficulty or ease ईषद्‌ःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल् P. iii. 3.126 = Kātan. iv. 5.102; दुःस्वीषतः कृच्छ्राकृच्छ्रार्थात् खल् SiddhaHe. v. 3.139.

अकृच्छ्रिन् (a-kṛcchrin) *adj.* doing an action without any difficulty (free from difficulty or trouble) इङ्धार्योः शत्रकृच्छ्रिणि P. iii. 2.130 (cf. अकृच्छ्रः सुखसाध्यो यस्य कर्तुर्धात्वर्थः सोऽकृच्छ्री KāśiVṛ.); धारीङः शत्रकृच्छ्रिणि JaineVyā. ii. 2.108.

अकृणत् (a-kṛṇat) *adj.* not injuring, not killing नो चेज्जृणत्तम नरानकृणन्नृणीहि DhātuKā. 3.7.

[1]अकृण्वत् (a-kṛṇvat) *adj.* [from *kṛ*- 'to make'] not making (said of sacrificial victims) अकृण्वतो मायून् संज्ञपयत BaudhS'S. ii. 69.8.

[2]अकृण्वत् (a-kṛṇvat) *adj.* [from *kṝ*- to injure] not violating (i. e. obeying) न्याये तिष्ठन् सदाप्याज्ञामकृण्वन् ··· कर्णः ··· ताभ्यां राज्येऽभ्यषिच्यत DvyāśraKā. 9.74.

अकृत् (a-kṛt) (*Gr.*) (a stem) not ending in or not formed with a *kṛt* or primary suffix ईषदकृता P. ii. 2.7; अतेरकृत्पदे P. vi. 2.191; नाम्येकाक्षरश्च स्वरसंधेयेऽकृति VājaPrāti. 6.5; प्रातिपदिकप्रतिषेधोऽकृत्तद्धिते Vār. 6 *on* P. i. 3.3.

अकृत (á-kṛta) *adj.* [*f.* -ā] **1 A i** not done, not performed, not committed, not accomplished, not formed etc. **ii** never done before, not committed before **iii** not yet accomplished, done or performed **iv** not completely done, incomplete **v** not stipulated or specified **vi** not done, as good as not done **vii** not properly done **viii** not done or prepared (specifically for somebody) **B i** not created, eternal **ii** not made or manufactured **iii** not produced **C i** uncooked, raw **ii** not seasoned or spiced **iii** not husked **D i** not worked upon, not cultivated or tilled **ii** not done by man, not man-made, natural **iii** not fashioned **iv** not built or paved **E i** not appointed **ii** not listed or proposed **F** not operated or applied **G** not assumed **2** not done or fulfilled or obeyed or executed (somebody's command, word etc.) **3** ungrateful, unfit **4** impure, unclean **5** who has not begun or started to do; **1 A i** not done, not performed, not committed, not accomplished, not formed, not applied, not practised, not operated on कदू न्व१स्याकृतमिन्द्रस्यास्ति पौंस्यम् ṚV. viii. 66.9; ते नः कृतादकृतादेनसस्पर्यद्या देवासः पिपृता स्वस्तये ṚV. x. 63.8; अन्यद् वा कर्माकृतम् S'atBr. XIV. iv. 2.28; BṛAraU. i. 4.15; अकृता वै सापचितिर्यामपश्यते करोति AitĀr. I. ii. 4.22; I. ii. 4.23; यदकृते द्विर्वचने त्रिव्यञ्जनः संयोगः MahāBh. i. 33.26 (*on* i. 1.0); अकृता या प्रहस्तेन कुम्भकर्णेन चानघ। खरस्यापचितिः MahāBhā. iii. 272.6; अकृतं द्रोणभीष्माभ्यां दुष्करं कर्म संयुगे। कुरुष्व MahāBhā. viii. 26.17; अकृतेनैव कार्येण गतः पार्थानधोक्षजः MahāBhā. v. 150.9; BuddhaC. 1.46; ह्चतुर्थान्तस्य धातोस्तृतीयादेरादिचतुर्थत्वमकृतवत् Kātan. ii. 3.50; कृतस्य कर्मणः फलं नाकृतस्य नाङ्कुरोत्पत्तिरबीजात् CaraS. i. 11.32 (1922 Ed.); BṛhaspaSm. 333.52; पूर्वोपकारमकृतमिव पश्यन्ती KāmSū. 349.8 (6.5); Bṛhajjā. 28.8; BṛSaṁ. 106.5; क्रिया न कुर्वता त्याज्या क्रियमाणत्वादेव न कृताकृतत्वादेव नाप्यकृता अप्राप्तत्वात् IṣṭaSi. 224.5; पूर्णाहुतिपशुबन्धयोस्त्वकृतयोरितरकर्मानधिकारात् TantraVā. 8.21 (*on* i. 2.4); श्रुतिप्रामाण्यपक्षे स्मार्तश्रुतिकल्पनायामकृतायाम् TantraVā. 100.2 (*on* i. 3.3); सर्वथाप्येवंवित् तेन शवकर्मणा अकृतेनापि प्रतिबद्धो न ब्रह्म न प्राप्नोति ChāndoUBh. 247.3 (*on* iv. 15.5); BṛĀraUBh. 152.2 (*on* i. 4.15); नन्वेवमितरेतराश्रयः स्यात् [?अ]कृतेषु प्राणायामेषु ओङ्कारो न कर्तव्यो, न चोङ्कारेण विना प्राणायामो निर्वर्तते ManuBh. i. 115.19 (*on* 2.75); i. 220.7 (*on* 3.27); (उपचारक्रियाः) अकृतापि कृता सर्वा पञ्चर्तुजनिता हये AśvaCi. 11.17; वेदोदितानि कर्माणि प्रमादादकृतानि वै BṛNāraP. 25.28; S'āstrDī. 391.6 (*on* iv. 3.16); यस्मिन्नकृते समीहितं नप्राप्यते NyāyRaMā. 45.3; SyādvāMañ. 18.(16); एकदेशविवर्ति सावयवं यत्रैकं रूपकं कृतं सदकृतमपि रूपकान्तरं सामर्थ्याद् गमयति Ekāva. 8.6(30); PañcDa. 11.9; (मृगाङ्काकृतसत्तिना) मृगेणाङ्क उत्सङ्गेऽकृता सत्तिरासत्तिर्यस्येति तथोक्तः तेन AlaṅkāMañ. 90.6; अश्रौषं बहुविदुषां मुखादपश्यं शास्त्रेषु स्थितमकृतं न तल्लिखामि RaseCin. 1.4; अकृतेऽपि मङ्गले प्रमत्तानुष्ठितकर्मसमाप्तेः SarvaDaKau. 2.3; तत्र ह्येवं कृत एवं फलं दास्ये न त्वकृतेऽपीति भगवदिच्छा AṇuBh. 320.20 (*on* iv. 2.5); तस्य च पूर्वाङ्गेष्वकृतेषु असंभवात् MīmāKau. ii. 58.12 (*on* ii. 3.19); BālamBha. i. 43.18 (*on* 1.11–12); अतिखट्वायेत्यत्रअकृते दीर्घे Prasā. i. 178.21; i. 213.20; i. 283.11; अकच्चि कृते अकृते वा LaS'abdeS'e. i. 378.21; S'aṅkhaLiSm. 3; SaṅkarKāBh. 88.21 (*on* ii. 2.43) (used with an action noun) रुरोह सस्यं फलवद्यथर्तु तदाकृतेनापि कृषिश्रमेण BuddhaC. 2.8; (शुध्यति) अकृतेऽस्थिसंचये सचैलस्नानेन ViṣṇuSm. 22.62; अकृते वा कृते खाते शुद्धिमेति च तत्क्षणात् PauṣkS. 2.40; ManuBh. i. 111.18 (*on* 2.69); ये सुकुमारमतयोऽकृततीक्ष्णतर्कशास्त्रपरिश्रमाः PratyabhiHṛ. 1.5; अकृतेनात्मदर्शनसाधनेन न कश्चिदनर्थः GītāBh.(Rā.) 192.7 (*on* 3.18); अन्येऽपि श्रावकाः केचिदकृते[धन]पावकाः EI. ii. 239.50; i. 142.14; यद्यकृते पुनराधाने पुमान् म्रियते HārLa. 144.2; निष्कालकोऽकृतलोमश्मश्रुकेशवपनः Aparā. 1083.23 (*on* 3.260); PrabhāC. 18.5; अकृतेऽपि प्रजापीडने विरुद्धचिन्तामात्रेणापि पृथ्वीरसहानिर्जाता PrabaCin. 8.16; 118.21; VidhiRa. 5 (22.7); ब्रह्मचारी ऋतुकालगमनात् प्राक् अकृततत्संसर्गः VīraMi.(Saṁskāra.) 152.12; तथाप्यकृतेऽपि त्यागे MīmāKau. ii. 284.24 (iii. 2.30); अकृतवंशविशुद्धिफलोत्तरस्थिरतपा अभविष्यमहं ततः Rāgh. 6.66; अकृतेऽपि युद्धे शत्रूणां कौटिल्यत्यागो वर्णितः AlaṅkāMañ. 125.7; **1 A ii** never done before, not practised or established before, not committed before बहूनि मे अकृता कर्त्वानि ṚV. iv. 18.2; चरित्रमकृतं धर्म्यं कृतं चान्यैः प्रवर्तयेत् ArthS'ā. iii. 211.9 (13.5); पत्नीं हारयता वने यदकृतं लोकैः कृतं तन्मया MahāvīC. 5.23 (128.5); **1 A iii** not yet accomplished or done or performed कृष्वा कृत्नो अकृतं यत्ते अस्त्युक्थं नवीयो जनयस्व यज्ञैः ṚV. vi. 18.15; संन्यासः कर्मणां न्यासः कृतानामकृतैः सह BrahmāṇḍP. i. 32.58; VāyuP. i. 59.53; ततो यागनिकेतने। अकृतं यदलंकारं कारयेत्सकलं तु तत् PāraS. 15.274; LiṅgaP. i. 103.56; **1 A iv** not completely done, incomplete मा नो अकृते पुरुहूत योनाविन्द्र ṚV. i. 104.7; अकृतेयं तव प्रज्ञा ब्रह्मन्नातिसमञ्जसी। यन्मां ब्रवीषि प्रसभं सखा तेऽहमिति द्विज MahāBhā. i. 122.2; अकृतेष्वेव कार्येषु मृत्युर्वै संप्रकर्षति MahāBhā. xii. 169.13; श्राद्धकर्मणि चोद्दिष्टे अकृते श्राद्धकर्मणि HariVaṁ. 9.42; BrahmP. 7.49; VṛS'ātāSm. 66 (235); **1 A v** not stipulated or specified (said of interest on loan) सर्वे वर्णा वा स्वप्रतिपन्नां वृद्धिं दद्युः। अकृतामपि वत्सरातिक्रमेण यथाविहिताम् ViṣṇuSm. 6.4; (न वृद्धिः प्रीतिदत्तानां स्यादनाकारिता क्वचित्) अनाकारिता अकृता SmṛtiCan. iv. 363.11; न आकारिता अनाकारिता अकृतेत्यर्थः। अकृता वृद्धिः प्रीत्या त्वं व्यवहरेति दत्तानां क्वचिदपि न स्यात् Subodhi. 23.25 (*on* 2.38); **1 A vi** not done, as good as not done, undone, annulled, set aside, cancelled, made void, fruitless तद् यदेताभ्याममप्रसूतः करोति अकृतं तदकृतमकरिति वै निन्दन्ति AitBr. 10.6 (275.14); यद्यकृत्स्नं यदनेन कृतमकृतं तत् MahāBh. i. 400.5 (*on* ii. 1.58); i. 435.15 (*on* ii. 2.30); तत्तत्कार्यं निवर्तेत कृतं चाप्यकृतं भवेत् ManuSm. 8.117; 8.168; तस्मादन्येषु कालेष्वविहितत्वात् कृतमप्यकृतं स्यात् S'ābaBh. 1403.22 (*on* vi. 2.25); तत्कार्यमकृतं निवर्तनीयमित्यर्थः VīraMi.(Vyavahāra.) 323.8; पूजनं हि विना भक्त्या कृतमप्यकृतं भवेत् ParaS. 4.72; ManuBh. i. 238.3 (*on* 3.60); ii. 151.22 (*on* 8.163); तस्याप्रवृत्तौ च शास्त्रं कृतमकृतं स्यात् NyāyKa. 3.8; SmṛtiCan. i. 223.10; ManvaVi. 983.25 (*on* 8.168); 1001.1 (*on* 8.199); अकालकृतमकृतमिति VidhiRa. 41 (207.2); बलात्कुरुत पापानि सन्तु तान्यकृतानि वः Kuval. 171.(116); 171.(117); अकृतं निष्फलम् BālamBha. i. 582.22 (*on* 1.252); i. 51.12 (*on* 1.14); भागपत्रं सुभक्तियुक्। सिद्धिकृच्चान्यथा पित्रा कृतमप्यकृतं स्मृतम् S'ukrNī. 4 (5).173; LikhiSm. 20; **1 A vii** not properly done लङ्घनप्रभृतीनां च षण्णामेषां समासतः। कृताकृतातिरिक्तानां लक्षणं वक्तुमर्हसि CaraS. i. 22.8 (1922 Ed.); i. 22.39 (1922 Ed.); लक्षणं चाकृतानां स्यात् षण्णामेषां समासतः। तदौषधानां धातूनामशमो वृद्धिरेव च CaraS. i. 22.41 (1922 Ed.); **1 A viii** not done or prepared (specifically for somebody) अकृताकारितां भिक्षां मनसा नानुमोदिताम्। गृह्णतां विधिना युक्तां तपः पुष्यति योगिनाम् PadmP.(Ra.) 92.48; TriṣaS'aPuC. i. 1.56; i. 1.135; भवन्निमित्तमकृतं प्रासुकं ददते च ताः PrabhāC. 188.31; **1 B i** not created, eternal अकृतं कृतात्मा ब्रह्मलोकमभिसंभवामि ChāndoU. viii. 13.1; नास्त्यकृतः कृतेन MuṇḍaU. i. 2.12; स कर्ता जगतः प्रभुः (v. l. कर्तारमकृतं प्रभुम्) MahāBhā. i. 57.84; v. 67.3; तमजमकृतमीशं शाश्वतं स्वेच्छयैनम्···को विजेतुं समर्थः ViṣṇuP. v. 30.80; चतुर्दशैव स्थानानि···। लोकाख्यानि तु यानि स्युर्येषु तिष्ठन्ति मानवाः। सप्त तेषु कृतान्याहुरकृतानि तु सप्त वै VāyuP. ii. 39.11; BrahmāṇḍP. i. 7.182; iii. 2.9; iii. 2.10; तुल्यपर्यनुयोगाश्च सर्वे व्योमादयोऽकृताः TattvSaṁ. 1837; इह संसारे नास्ति कश्चिदप्यकृतः पदार्थः।···न नित्यं किंचिदस्तीत्यभिप्रायः MuṇḍaUBh. 322.10 (*on* i. 2.12); PraśnaUBh. 244.8 (*on* 1.9); कृतश्च कार्यरूपेण अकृतश्च कारणरूपेणेति कृताकृतः (विष्णुः) ViṣṇuSaBh. 56.2 (*on* 28); कृतस्य हि क्षयोऽवश्यमकृतस्याक्षयात्मता BṛĀraUBhVā. i. 4.1682; ii. 4.198; कल्किः प्राह···मुनिम्।··· याह्यनिवर्तकम्। अदृष्टमकृतं चेति KalkiP. ii. 4.8; BrahmP. 45.61; VedāntDī. 240.7 (*on* iv. 3.13); अकृतः नित्यः परमपुरुषः VedāntSā.(Rā.) 4.6 (*on* i. 1.1); नास्त्यकृतो मोक्षः कृतेन कर्मणा PrakaVi. 201.24; S'rutaPra. iA. 39.12; अकृतो नित्यः परमशिवलोकः S'ivārkaMaDī. i. 59.14 (*on* i. 1.1); य (इमं) प्रतीत्यसमुत्पादम्···यथावदविपरीतमजातमभूतमकृतम्···पश्यति

ĀryaS'āS. 3. 14; **1 B ii** not made or manufactured नित्यमप्सु भस्मप्रवेशनं दीक्षितस्य कृतास्विष्टकासु । अकृतासु संसर्गार्थं भवति ĀpaS'S. xvi. 13. 2; **1 B iii** not produced मिथ्यात्वं कृतकेष्वेव दृष्टमित्यकृतं वचः PramāVā. 1. 289; अकृतः (पाकः) सोऽपि नास्तीति पुनः करणवाञ्छनम् S'lokaVār. 7. 289 (926. 3); BhaviP. 78B. 25 (i. 40. 16); क्वचिज्जीवाकृतं दृष्ट्वाचेतनादेव चाकृतम् AnuVyā. 21A. 1 (*on* 2. 1); एतद् वै चित्रमुत्थितम् । अकृतं चानुभूतं च न सत्यं सत्यवत् स्थितम् YogVā. iii. 13. 42; **1 C i** uncooked, raw अथ हविष्यस्यान्नस्याग्नौ जुहुयात् कृतस्य वाकृतस्य वा GobhiGS. i. 3. 6; i. 3. 7; i. 9. 7; हविष्यस्यान्नस्य अकृतं चेत् प्रक्षाल्य जुहुयात् पाणिना DrāhyGS. i. 5. 10; कृतान्नं चाकृतान्नेन (निमातव्यम्) ManuSm. 10. 94; 12. 65; **1 C ii** not seasoned or spiced अस्नेहलवणं सर्वम- कृतं कटुकैर्विना SuśruS. i. 46. 379; अकृतं कृतयूषं च तनुं संस्कारिकं रसम् CaraS. i. 27. 258 (1922 Ed.); viii. 1. 11 (1941 Ed.); ज्ञेया(? याः) कृताकृतास्ते तु स्नेहादियुतवर्जिताः AṣṭāSaṁ. i. 32. 8 (1. 7); i. 140. 25 (1. 27); अकटुस्नेह- लवणमकृतम् ParyāRaMā. 70. 1686; रसाद्यास्त्वकृताः कृताः । कटुक्षारस्नेहहीना- हीनाश्च क्रमतो मताः KośaKaTa. 1. 6685; KalpaK. 160. 251; **1 C iii** not husked यवादि त्वकृतं हव्यं तण्डुलास्तु कृताकृतम् Vaija. 91. 97; अकृतं नपि । यवव्रीह्यादिसतुषहविष्यंजनिते त्रिषु NānārthāSaṁ. ii. 57. 119; अकृतं हावयेत् स्मार्ते…अकृतं व्रीह्यादि । कृताकृतं तण्डुलादि NirṇaSi. 386. 7; अकृता अफलीकृताः BālaKrī. i. 177. 19 (*on* 1. 283); **1 D i** not worked upon, not cultivated or tilled अकृतानि कर्तृभ्यो नादेयात् ArthS'ā. i. 111. 1 (2. 1); अकृतं च कृतात् क्षेत्राद् गौरजाविकमेव च । हिरण्यं धान्यमन्नं च पूर्वं पूर्वमदोषवत् ManuSm. 10. 114; अकृतमकृष्टं क्षेत्रं प्रशस्यम् ManuBh. ii. 363. 3 (*on* 10. 114); SmṛtiCan. ii. 477. 6; ManvaVi. 1334. 5 (*on* 10. 114); ManvaMu. 447. 36 (*on* 10. 114); क्षुधा परीतस्तु किंचिदेव याचेत, कृतमकृतं वा क्षेत्रम्…अन्नं वा VasiSm. 12. 3; **1 D ii** not done by man, not man-made, natural दैवमप्यकृतं कर्म पौरुषेण विहन्यते MahāBhā. v. 75. 9; अवधृतचतुःसीमकसुवुङ्गकृताकृताविरुद्धाटवीभूखण्ड[:] EI. xv. 308. 31; लिङ्गानि नद्यब्धिगिरिकान्यपि । अकृतानि विशिष्टानि देवदैत्यमुनीश्वरैः S'ilpa- Ra. ii. 2. 139; **1 D iii** not fashioned (काञ्चनम्) कृतं घटितम् । अकृतं अघटितम् CaturCin. i. 877. 2; **1 D iv** not built or paved अकृतानां च मार्गाणां कृतानां च प्रवर्तनम्…हस्तिकर्म प्रचक्षते NītiPra. 6. 59; **1 E i** [*f.*] not appointed (a daughter who is not explicitly declared or made *putrikā* i. e. a daughter whose son is considered as the son of her father also) अकृता वा कृता वापि यं विन्देत्सदृशात्सुतम् । पौत्री मातामहस्तेन दद्यात्पिण्डं हरेद्धनम् ManuSm. 9. 136; ManvarthaVi. 1185. 17 (*on* 9. 136); **1 E ii** not listed or proposed by the parties (witness) (साक्षिणः) अकृतानाह नारदः VyavaNi. 98. 13 (4); स च साक्षी प्रथमं द्विविधः । कृतोऽकृतश्च । साक्षित्वेनार्थिप्रत्यर्थिभ्यां निरूपितः कृतः । अनिरूपितोऽकृतः VīraMi.(Vyavahāra.) 106. 25; VīraMi. 500. 17 (*on* 2. 68–72); **1 F** not operated or applied (a rule) कृताकृतप्रसङ्गी विधिर्नित्यः CāndraPari. 76; **1 G** not assumed (the form of something or someone) श्रीवस्तुपाल प्रतिपक्षकाल त्वया प्रपेदे पुरुषोत्तमत्वम् । तीरेऽपि वार्द्धेर- कृतेऽपि मात्स्ये दूरं पराजीयत येन शंखः PurāPraSaṁ. 74. 11; **2** not acted upon or fulfilled or obeyed or executed (someone's command, word, wish, desire or advice) तपत्यर्थे विपन्ने हि मित्राणामकृतं वचः MahāBhā. x. 2. 27; न चास्य वचनं किंचिदकृतं श्रूयते क्वचित् MahāBhā. xii. 83. 14; मरणं मे ध्रुवं तावन्म- द्वचस्यकृते त्वया KathāSaSāg. viii. 6. 56; **3** ungrateful, unfit नाकामिनेऽ- नर्थिनि नाकृताय नैवारये तैलमिदं प्रदेयम् SuśruS. iv. 25. 37; **4** impure, unclean तथा शरीरमकृतमशुद्धं धूत्वा हित्वा कृतात्मा स्वच्छः सन्नित्यर्थः PrakaVi. 853. 22; **5** who has not begun or started to do अकृतव्यूहाः पाणिनीयाः । विशिष्ट ऊहो येषां ते व्यूहाः । अकृताश्च ते व्यूहाश्च अकृतव्यूहाः PariVṛ.(Nī.) 30. 1 (61)

[1]**अकृत** (a–kṛta) *n.* [accent in cpd. *kṛtākṛtá*] **A i** that which has not been done or performed, which has been left undone, failing, omission (of duty) शान्तं नो अस्तु कृताकृतम् AV. xix. 9. 2; नैनं कृताकृते तपतः S'atBr. XIV. vii. 2. 27 = BṛĀraU. iv. 4. 27; मा त्वा तापां कृताकृते MahāBh. i. 430. 24 (*on* ii. 2. 29); i. 430. 25 (*on* ii. 2. 29) (Pradī. सुकृतदुष्कृते); भवान् हि सर्वविद् विद्वाल्लोके वेद कृताकृतम् MahāBhā. xii. 1. 44; यस्य चारश्च मन्त्रश्च नित्यं चैव कृताकृते । न ज्ञायते हि रिपुभिः स राजा राज्यमर्हति MahāBhā. xii. 57. 39; xiii. 6. 27; प्रामोद्यस्यापि (उपनिषत्) अहल्लेखः कुकृतेष्वकृतेषु वा Saund. 13. 25; अकृते कुकृते लज्जा MaYānaSū. 11. 65; भगवन् श्रोतुमिच्छामि प्रायश्चित्तविनिर्णयम् । कृताकृतानां सर्वेषां शान्तये वैष्णवस्य च JayāS. 25. 1; न हि प्रतीक्षते मृत्युरसुभाजां कृताकृतम् PadmP.(Ra.) 105. 253; Bhaṭṭi. 20. 33; तेऽस्य सर्वं परीक्षेरन् सानुरागाः कृताकृतम् NītiSā. 4. 25; RāmC. 24. 40; परीक्षयेन्न भक्तानां वीराणां च कृताकृतम् KulārT. 11. 63; LakṣmīT. 4. 42; योगी…निर्दहेत् सर्वं देहस्थमकृतं कृतम् MālinīT. 18. 21; यतेः । न कृतेनार्थः YogVā. ii. 19. 11; (सारिका) भीमजानिषधसार्वभौमयोः प्रत्यवैक्षत रते कृताकृते NaiṣC. 18. 15; S'aṅkaDigVi.(Mā.) 4. 11; कृतेनास्य फलं नास्ति नाकृते- नापि किल्बिषम् MahNirvāT. 3. 98; तदिह सर्व एव वयम्…कृताकृतमवेक्षमाणाः समाजकौतुकमनुभवामः KaṁVa. 7. 12 (7); AmṛUda. 5. 10; **A ii** that which should not be done, an unheard of act, a wrong act, a sinful or evil act अकृतं वै प्रजापतिः करोति AitBr. 13. 9 (375); अकृतं वा एते कुर्वन्ति ये पुरा संवत्सरात् व्रतमुपयन्ति PañcBr. xxi. 15. 4; JaimiBr. 1. 17; तेषामपि मर्मज्ञभयात् कृताकृतान्यनुवर्तेत ArthS'ā. i. 41. 6 (1. 8); न (नु ? तु) विचारयति ननु हितमिदम् अहितमेतद् अकृतं कृतमेवमापाद्यते AvantiKa. 197. 15; तदत्र महदप्यकृतं कुलिशे घुणकीटचेष्टितमिव न भवति समर्थम् YaśasCam. ii. 288. 11; **A iii** what was not done or performed before समूलाकृतजीवेषु हन्कृञ्ग्रहः P. iii. 4. 36; Kātan. iv. 6. 19; JaineVyā. ii. 4. 21; S'ākaṭāVyā. iv. 4. 172; SiddhaHe. v. 4. 61; स चायं समूलं हन्ति, अकृतं करोतीति Prasā. ii. 692. 22; अकृतं च करिष्यामि S'ukrNī. 4 (5). 124; **A iv** that which is not done or performed कृतं भवति सर्वत्र नाकृतं भुज्यते क्वचित् MahāBhā. xi. 11*. 6; परार्थमकृतं ध्यायन्धनः स्वर्गाभिमुख्यभूत् SamarāSaṁ. 4. 139; **A v** not doing, non-performance कृतमेवाकृताच्छ्रेयो न पापीयोऽस्त्यकर्मणः MahāBhā. xii. 76. 29; अस्तु तर्हि अकृतेन अकरणेन प्रत्यवायाख्यः अनर्थः GītāBh.(S'aṁ.) 93. 16 (*on* 3. 18); कृतं नित्यानुष्ठानं, अकृतं तस्यैव अक्रिया BṛĀraUBh. 653. 8 (*on* iv. 4. 22); **B** that which is not produced, the cause अन्यत्रास्मात् कृताकृतात् …यत् तत्पश्यसि तद् वद KāṭhU. 2. 14; कृतं कार्यमकृतं कारणमस्मादन्यत्र KāṭhUBh. 130. 15 (*on* 2. 14); कृतात् कार्यप्रपञ्चाद् अकृतात्कारणाद् अन्यत्र VedāntKa. 97. 17.

[2]**अकृत** (a–kṛta) *n.* name of an abode of *yogins* i. e. one of the eight stages in the region of the *triguṇas* (*sattva*, *rajas* and *tamas*) गौणे योगीशधामानि त्वकृतं कृतभैरवम् । ब्राह्मवैष्णवकौमारमौमं श्रैकण्ठमन्ततः MṛgendraT. i. 13. 144; योगाष्टकं प्रधाने तु तत्रादावकृतं भवेत् । कृतं च वैभवं ब्राह्मं वैष्णवं तदनन्तरम् । कौमारमौमं श्रैकण्ठम् इति योगाष्टकं तथा MāliniT. 5. 24; योन्यष्टकाद्यं (? योगाष्टकाद्यं) प्रकृतावकृताद्यमिह स्थितम् ĪśānS'iPa. ii. 17. 158; ii. 17. 202.

अकृतक (a–kṛtaka) *adj.* [*f.* –ā] **1** not procured by mining (collected from river beds) कोटिशश्च सुवर्णं स तेषामकृतकं तथा ।…प्राहिणोत् MahāBhā. i. 191. 18 (comm. अकृतकं जाम्बूनदम्, आकरेषु धमनादिना अनुत्पादितम्); **2** not artificial, natural, sincere स्वाभाविकं चास्य लक्षणम- कृतकम् CaraS. i. 30. 24 (1922 Ed); किमिदं जन्म कृतकेन हेतुना निर्वर्त्यते आहोस्विदकृतकेन NyāyBh. i. 1. 1 (5. 17); सलिलोद्यानयुक्तेषु कृतेष्वकृतकेषु च । स्थानेष्वेतेषु BṛSaṁ. 56. 3; अकृतक एव वाक्यार्थसम्बन्धोऽवगतो भवति Bṛha. 378. 3 (*on* i. 1. 24); सः…अकृतकवाक्यदर्शितपुण्यसद्भावया…सरस्वत्या…सस्नेहम- स्वज्यत AvantiKa. 9. 20; स तस्य स्वो भावः प्रकृतिनियतत्वादकृतकः UttaRāC. 6. 14; यस्मादकृतको दृष्टो हेतुः स्याद् व्यभिचार्यतः S'lokaVār. 6. 30 (737. 3); तदिदमकृतकानाम्…सत्क्रियाणां महत्त्वम् Kapphiṇā. 4. 7; यातं लीलाञ्चितमकृतकं यत्र नेपथ्यमेतत् PavaDū.(Dh.) 52; संयोगविधौ…ह्यन्योऽन्यस्य गुणोद्भवैरकृतकै रागोच्छ्रयः कारणम् Ubhayābhi. 15. 11; **3** not produced, not caused (by human agency) अकृतकः समवायः NyāyYā. i. 1. 5 (56. 6); तस्मादकृतकं शास्त्रम् VākyaP. 1. 43; अकृतकाश्चाकाशादयः HetuBiṬ. 76. 6; आगमोऽपि न तत्सिद्ध्यै कृतकाकृतकोऽस्ति न TattvSaṁ. 2089; तौ च द्वावप्यनाशित्वादिष्टावकृतकावपि S'lokaVā. 6. 23 (735. 6); तस्य स्वयम्भुवो नित्यस्याकृतकस्यापौरुषेयस्य वेदाख्यस्य ManuBh. 1. 3 (5. 4); यदकृतकं तत्सर्वमविनाशि दिगादिवत् PrakaPañ. 33. 2; अकृतकस्य सम्बन्धिस्वभावेनाप्यजनितत्वात् KhaṇḍanKha. 698. 3; न ह्यकृतक एको नानादेशेषूपलब्धुं शक्यते YuktiSneha. 134. 36 (i. 1. 6); **4** enternal यावांश्चाकृतको विनष्टः शब्दराशिस्तस्य व्याकरणमेवैकमुपलक्षणम् TantrVā. i. 3. 10 (174. 5); तेन तेऽकृतकस्यास्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् MālinīT. 18. 19; यतिभिः… गवेष्यं ध्रुवमकृतकानाम्…गिरामैदंपर्यम् MūkaPañ. 3. 24; **5** true, real शब्द- राशिस्वरूप एव अयमकृतको विमर्शः PratyabhiHṛ. 50. 9 (20); समजनि…अकृतक- भक्तिसुधाम्बुधेः समृद्धिः YātrāPra. 6. 201; **6** not feigned (i. e. natural) अकृतकोत्कम्पमाश्लिष्टकण्ठाः दृप्यत्स्त्रैणम्…तेन निन्युर्हृष्टान्ताभिः कुसुमधनुषाभीक्ष्ण- मक्ष्णा शिवेन Kapphiṇā. 14. 40; अकृतकोत्तालहासपल्लविताधरम् । मुखं ग्रामविला- सिन्याः सकलं राज्यमर्हति SaduktiKa. 81. 28; [intangible, immaterial DBHS.]

अकृतक (akṛtaka) *n.* group of three worlds : Janas, Tapas and Satyam जनस्तपस्तथा सत्यमिति चाकृतकं त्रयम् ViṣṇuP. ii. 7. 19; SkandP. I. ii. 38. 46.

अकृतकगम्य (akṛtaka–gamya) *adj.* knowable only through the eternal (scripture i. e. the Vedas) तेनाकृतकगम्येऽर्थे स्वातन्त्र्यान्न प्रमाणता TantrVā. i. 3. 10 (174. 15)

अकृतकगिर् (akṛtaka-gir) *f.* the Vedas, sacred scriptures अन्ये-नार्थानकृतकगिरामश्नता बोधमुद्रामे(? मी)क्षे साक्षादखिलजगतामीशम् Yātrā-Pra. 1. 76.

अकृतकता (akṛtaka-tā) *f.* spontaneity रसः···चित्तवृत्तिव्यञ्जकत्वादिन-येनाकृतकतयैवावेशवशात्समुचितच्छन्दोवृत्तादिनियन्त्रितश्लोकरूपतां प्राप्तः Loc. 27. 10 (1. 5)

अकृतकत्व (akṛtaka-tva) *n.* the state of being not produced or not created by any one स्वधर्ममुपनिश्रित्य विहारे तस्य सत्कृतौ । गुरुत्वे माननायां च तत्पूजाकृतकत्वयोः AbhisaAlaṅ. 4. 20; कस्मान्नित्यः अकृतकत्वात् TattvSa. iii. 123. 12; न समवायः अकृतकत्वात् NyāyVā. 56. 6 (*on* i. 1. 5); नित्यत्वेनाकृतकत्वे वा वैधर्म्यवान् HetuBiṬ. 66. 12; कृतकाकृतकत्वेन द्वैराश्यं कैश्चिदिष्यते TattvSaṁ. 352; अज्ञातत्वैवमभिप्रायं कृतकाकृतकत्वयोः S'lokaVā. 2. 174 (98. 3); नित्याः प्रधानपुरुषेश्वराः अकृतकत्वात् NyāySā. 8. 7; समवायस्य तु सर्वत्र कार्योपलम्भाद-कृतकत्वाच्च NyāyKa. 20. 11; शब्दस्याकृतकत्वात् NayaVi. 247. 2 (i. 1. 4. 21); जातेरकृतकत्वाच्च अधीते न विशेषतः BhaviP. 81. 29 (i. 41. 31); कृतकत्वाकृतक-त्वाभ्यां वर्गभेदं सूचयितुम् PratybhiVi. ii. 111. 6 (ii. 3. 8); कथं पुनस्तयोर-कृतकत्वमत्राह NyāyRa. 735. 19 (6. 23); सम्बन्धस्याकृतकत्वपक्षेऽन्येनेति विशेषणवै-यर्थ्यम् KhaṇḍanKha. 698. 2.

अकृतकत्वाभ्युपगम (akṛtakatvābhyupagama) *m.* acceptance of the characteristics of being not produced कारणार्थोऽपि नास्ति अकृतकत्वाभ्युपगमात् NyāyVār. 290. 3 (*on* ii. 2. 14)

अकृतकनित्यत्व (akṛtaka-nityatva) *n.* permanency of uncreated objects अतो न नित्यस्तथागतोऽकृतकनित्यत्वात् LaṅkāSū. 5. 0 (88. 6)

अकृतकन्याविवाह (akṛta-kanyāvivāha) *adj.* one who has not got his daughter married यः···असंविभक्तपुत्रः अकृतकन्याविवाहश्च स कुसूलधान्यकः ManuBh. i. 331. 13 (*on* 4. 8)

अकृतकभारती (akṛtaka-bhāratī) *f.* not (man-) made speech (i. e. the Vedas) अमेयमप्यकृतकभारतीशतैरगोचरं यमिवरचेतसामपि YātrāPra. 7. 80.

अकृतकभाव (akṛtaka-bhāva) *m.* 'non-working existence', uncreated nature आकाशनिरोधनिर्वाणाकृतकभावाभिनिवेशसमारोपः LaṅkāSū. 2. 133 (31. 1)

अकृतकम् (a-kṛtakam) *adv.* sincerely, really, truly अकृतकं कृतकम्प-शरीरया···जगृहे···अवलया वलयाहिधरः करः Surath. 4. 23.

अकृतकर (akṛta-kara) *adj.* (a statement) accomplishing or establishing what is not already accomplished or established अत्र चाकृतकरमेवं(? व) वदेदिति संग्रहः TārkiRa. 346. 2.

अकृतकरत्व (akṛtakara-tva) *n.* the nature of performing what is not already performed केवलप्रधानार्थत्वबलात्केवलप्रधानातिरेव कार्यमि-त्यङ्गेष्वपि अकृतकरत्वात् कर्तव्यं शेषभक्षणवत् MayūMāli. 855. 21 (*on* xii. 1. 16)

अकृतकरस (akṛtaka-rasa) *adj.* full of inartificial (i. e. natural) affection स्नेहमकृतकरसं दधतामिदमेव युक्तमतिमुग्धचेतसाम् S'iśuVa. 15. 89.

अकृतकर्णधर (akṛta-karṇadhara) *adj.* who has not secured a helmsman व्यसनशतान्विताः समवहाय गुरोश्चरणं वणिज इवाज सन्त्यकृतकर्णधरा जलधौ BhāgP. x. 87. 33.

अकृतकर्तव्यविशेष (akṛtakartavya-viśeṣa) *m.* the peculiarity of not performing the assigned task तयोरकृतकर्तव्यविशेषेणेतरेतरम् । जातसौहृदयोः क्षिप्रमविश्वासो व्यशीर्यत RājTa. (Ka.) 8. 2770.

अकृतकर्मन् (akṛta-karman) *adj.* **A** who does not act (i. e. make any effort), inactive श्रीश्चापि दुर्लभा भोक्तुं तथैवाकृतकर्मभिः MahāBhā. xiii. 6. 15; ततोऽद्य फलमन्येन भुज्यतेऽकृतकर्मणा NyāyMañ. ii. 37. 10; **B** one who has not performed the act (sacrificial or otherwise) 'तस्माद्वारिदस्तृप्तिमाप्नोति सुखमक्षयमन्नद' इत्यादिवचनोपदिष्टसामान्यसुखसाधनादृष्ट-निबन्धनैवेयमिहाकृतकर्मणां वृष्टिपश्वादिसम्पदिति न बृहस्पतिमतवदकर्मनिमित्तं फलम् NyāyMañ. i. 254. 2; अकृतकर्मणामपि···वाक्यार्थप्रत्ययोत्पत्तेः Bhām. 37. 23 (*on* i. 1. 1); इहाकृतकर्मणामपि पश्वादिफलं सिध्यति NyāyRa. 684. 20 (5. 15); कथंतरां चाकृतकर्माणः स्वर्गमार्गमधिरोक्ष्यन्ति Mitā. 396. 14 (*on* 3. 186); अकृतकर्मणः फलादर्शनाच्च TattvPrakā 161A. 3 (*on* iii. 2. 39); इहाकृतकर्मणामपि पश्वादिफलं सेत्स्यति YuktiSneha. 118. 22 (*on* i. 1. 5)

अकृतकर्मन् (akṛta-karman) *n.* an unperformed or an unaccomplished act श्रीरामस्वरूपाद्युपासनासु च तेनावतारेणाकृतकर्मणस्तत्र भावनेऽपराधः AṇuBh. 210. 12 (*on* iii. 3. 3)

अकृतकर्मभोग (akṛtakarma-bhoga) *m.* experiencing the fruit of an act which one has not done, experiencing the fruit of an act for which one is not responsible कृतप्रणाशाकृतकर्मभोगभवप्रमोक्षस्मृतिभङ्गदोषान् । उपेक्ष्य साक्षात् क्षणभङ्गमिच्छन्नहो महासाहसिकः परस्ते SyādvāMañ. 18; उत्तरज्ञानक्षणस्य चाकृतकर्मभोगः स्वयमकृतस्य कर्मणः फलोपभोगादिति SyādvāMañ. 18(16)

अकृतकर्मवेतन (akṛtakarma-vetana) *n.* wages for work not done or not completed वेतनकालातिपातने मध्यमः (साहसदण्डः) अकृतकर्मवेतनप्रदाने च ArthaS'ā. i. 281. 2 (2. 23)

अकृतकलक्षण (akṛtaka-lakṣaṇa) *adj.* characterised by being not made (i. e. being natural) अकृतकलक्षणं तु सत्त्वं न सम्भवत्येव, नियामकं हेतुमन्तरेण देशकालस्वभावनियमायोगात् HetuBiṬ. 77. 1.

अकृतकल्प (akṛta-kalpa) *adj.* [cf. P. v. 3. 67] **A** what is as good as not created (कूपाकाशस्य) तस्याकार्यत्वादकृतकल्पत्वाच्च पूर्वम् IṣṭaSi. 72. 7; **B** what is as good as not performed अहिंसामपरिपाल्य कृता(यमाः) अप्यकृत-कल्पा निष्फलत्वादित्यर्थः TattvVai. 103. 26 (*on* 2. 30)

अकृतकवचस् (akṛtaka-vacas) *n.* **A** not (man-) made word (i. e. the Veda) अकृतकवचःपञ्जरपुटे शुकस्त्रीं कामाक्ष्या मनसि कलये पादयुगलीम् MūkaPañ. 3. 49; 3. 51; **B** not (man-) made speech (i. e. voice from heaven) अकृतकवचसा नभोविभागात्स्वयमुदितेन कृतं तटातकेति । क्षितिपतिरतनिष्ट नाम तस्याः S'ivLī. 7. 4.

अकृतकवलारम्भ (akṛta-kavalārambha) *adj.* which has not started taking morsels अकृतकवलारम्भैः···मुहुर्मृगपङ्क्तयः । गगनमसकृत्पश्यन्त्येतास्तथाश्रुभ-नैर्मुखैः SaraKaṇṭhā. 515. 16; SūktiMu. 93. 2.

अकृतकवाच् (akṛtaka-vāc) *f.* scripture which is not composed (by any one i. e. the Vedas) अथ शारदाकृतकवाक्प्रमुखेष्वखिलेषु शास्त्रनिचयेषु परम् । तमजय्यमात्मनि विचिन्त्य···पुनरप्यचिन्तयत् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 9. 66.

अकृतकवाक्य (akṛtaka-vākya) *n.* sentence which is not composed (by any one) कृतकाकृतकवाक्ययोः सामान्यतोदृष्टमित्यन्वय इति Kāśi. i. 151. 9 (*on* 2. 175)

अकृतकविधि (a-kṛtakavidhi) *adj.* inartificial or devoid of artificial process अकृतकविधि सर्वाङ्गीणमाकल्पजातम्···यौवनं स प्रपेदे RaghuVa. 18. 52.

अकृतकविषय (akṛtaka-viṣaya) *adj.* pertaining to inartificial (or natural) objects सिद्धं सिद्धाङ्गनानामकृतकविषयं भोगसामस्त्यमस्ति Manmatho. 2. 3 (428. 4)

अकृतकविस्रम्भ (akṛtaka-visrambha) *adj.* possessing natural confidence अकृतकविस्रम्भश्चायमविक्रियमाणः कथयन्परमार्थं इव मे प्रतिभाति AdbhuDa. 2. 1 (18)

अकृतकशास्त्र (akṛtaka-śāstra) *n.* scripture which is not produced (by any one) असाधुशब्दनिबन्धनत्वादित्यन्तेन हेतुना वेदत्वाकृतकशास्त्रान्तरशङ्का-निवृत्तिः TantrVā. 174. 4 (*on* i. 3. 10)

अकृतकशिपुव्यय (akṛta-kaśipuvyaya) *adj.* for whom money has not been spent on food or clothing येऽपि धनक्षयदोषं पश्यन्ति जडा विलासिनीश्लेषे । प्रष्टव्यास्ते भवता किमकृतकशिपुव्यया दाराः KuṭṭaMa. 503.

अकृतकसंस्कार (akṛtaka-saṁskāra) *m.* inartificial or natural impression, natural usage स च त्वं च तिष्ठथः, स च त्वं च अहं च तिष्ठामः इति प्रतीतिक्रम एव अकृतकसंस्कारसारः शाब्दिकैर्लक्षणैरनुगम्यते ParāTri. 80. 1.

अकृतकसंबन्ध (akṛtaka-sambandha) *m.* natural relationship, inherent relation (*samavāya*) अतो नाकृतकसम्बन्धादपि वेदप्रामाण्यम् NayaVi. 255. 4 (I. i. 5. 24); अतो मानानुसाराद्यर्थतैव इत्यकृतकसम्बन्धसाधनेऽपि न वैदिकान्वयधीः शब्दादिति कृतकतापातः NayaVi. 264. 5 (I. i. 5. 24); कार्यं स्वोपादानेनाकृतकसम्बन्धवत् TātpaṬ.(Vā.) 186. 23 (*on* i. 1. 5); कार्यमकृतक-संबन्धवदिति प्रतिज्ञायां घटादेर्भूतलादिनाप्यकृतक एव संबन्धः स्यात् NyāyVārPari. 766. 4.

अकृतकसंभ्रम (akṛtaka-sambhrama) *adj.* inartificially or naturally enthusiastic चाटु चाकृतकसम्भ्रममासां कार्मणत्वमगमन्रमणेषु S'iśuVa. 10. 37; SaraKaṇṭhā. 487. 19 (अगमद्रमणेषु)

अकृतकस्वभावत्व (akṛtakasvabhāva-tva) *n.* the state of having uncreated nature अकृतकस्वभावत्वेऽपि ह्येषां कश्चिन्मिथ्यार्थनियतोऽपि स्यादिति स्वभावापरिज्ञानात् सर्वत्र संशयः स्यात् PramāVāSvopVṛ. 102. 17.

अकृतकाम (a-kṛtakāma) *adj.* who has not fulfilled the desire यदैवा-कृतकामस्त्वमुपप्लव्यं गतः पुनः ।···तदैवोक्तास्मि मा स्नेहं कुरुष्वात्मसुतेष्वपि MahāBhā. xi. 25. 31.

अकृतकामदोष (a-kṛtakāmadoṣa) *adj.* [*f.* -ā] which does not produce the fault of sexual desire रूपं क्षणस्वीकृतरक्तमांसग्रासप्रसक्ताकृतकाम-दोषा।···जरा जनानां वेश्येव वित्तं कवलीकरोति DarpDa. 4. 5.

अकृतकार (akṛta-kāra) *m.* performance of what is not already done अनुपूर्वं 'सूक्तानुरूपाँश्छन्दोमान् करोति' पृष्ठ्यच्छन्दोमानकृतकाराय NidāSū.

69.13 (4.6); समाप्ते छन्दोव्यूहे सामव्यूहं कुरुत इति गौतमः। अकृतकारार्थः(?र्थे) NidāSū. 73.22 (4.9)

अकृतकारम् (akṛta-kāram) *adv.* in a way not done before, in a novel manner अकृतकारं करोति CāndraVṛ. i. 3. 135 = KāśiVṛ. *on* P. iii. 4. 36 = KātanVṛ. iv. 6. 19 = JaineVyā. 140. 6 (*on* ii. 4. 21) = PrakriKau. ii. 692. 15 = SiddhāKau. 583A. 13; कारिताकृतकारं स प्रतिकूलोऽस्य कः पुमान् Rāvaṇā. 13. 19; करोष्यद्याकृतकारमुच्चैर्निर्मूलकाषं कषसीह यत्न: DvyāśraKā. 14. 11; भवेदकृतकारं च करोत्यकृतमर्थके KośaKaTa. 2. 3060.

अकृतकारिन् (akṛta-kārin) *adj.* prescribing what is not done, not repeating what is already said अकृतकारि खल्वपि शास्त्रम् MahāBhā. i. 196. 13 (*on* P. i. 2. 9) = iii. 89. 14 (*on* P. vi. 1. 127) = SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 2. 128; इदं शास्त्रं···नाकृतकारि PariVṛ.(Sī.) 149. 6.

अकृतकारुण्य (akṛta-kāruṇya) *adj.* **A** not showing compassion तस्यां च··· नगर्याम्···अकृतकारुण्यः करचरणे न शरणे···राजा मेघवाहनो नाम TilaMañ. 13. 17; **B** (akṛtaka-āruṇya) who has no artificial redness, having natural redness, TilaMañ. 13. 17.

अकृतकार्य (akṛta-kārya) *adj.* which has not effected its result (अहेतुः) वस्तुस्वभावेनाकृतकार्यो यथा SaraKaṇṭhā. 331. 24; कृतकार्यस्य भवतु राजार्थस्य निवृत्तिः। अकृतकार्यस्य निवृत्तौ निवृत्तिरेव न स्यात् Pradī. ii. 330B (*on* ii. 1. 1)

अकृतकार्यसंबन्ध (akṛtakārya-sambandha) *m.* connection with eternal things अकृतकार्यसंबन्धं समाचक्षाणं शब्दमुपलभ्य भवति संबन्धे तस्मिन्संप्रत्ययः S'ābaBh. 820. 8 (*on* iii. 3. 13)

अकृतकाल (akṛta-kāla) *adj.* (deposit) without stipulated time अकृतकालफलभोग्याधावप्यानृण्यमधमर्णस्य SmṛtiCan. iv. 335. 2; आधिः। स च द्विविधः कृतकालोऽकृतकालश्च Mitā. 173. 21 (*on* 2. 57); तत्राप्यकृतकाल इति बोद्धव्यम् Subodhi. 32B. 16 (*on* 2. 58); भोग्याधिरकृतकालः समासहस्रेणापि न नश्यति VīraMi. 485. 1 (*on* 2. 58); अकृतकालाख्यद्वितीयस्वरूपं निर्वक्ति BālamBha. ii. 74. 23 (*on* 2. 57)

अकृतकालक्षेप (akṛta-kālakṣepa) *adj.* who has not lost time, who has not delayed सेनाधिपतिः···अकृतकालक्षेपः क्षितिपालसूनोः प्रतिलेखं स्वयमेवालिखत् TilaMañ. 194. 7; *m.* (with) no loss of time, (with) no delay कर्तव्यं च किमपि कालोचितमकृतकालक्षेपेण···कुशलानुष्ठानम् TilaMañ. 42. 5.

अकृतकालक्षेपम् (akṛta-kālakṣepam) *adv.* without delay, immediatly भवता राजकुलमकृतकालक्षेपमागन्तव्यम् HarṣaC. 87. 1; कारयत सर्वतः शान्तिसलिलक्षेपमकृतकालक्षेपम् TilaMañ. 77. 9.

अकृतकालगोप्य (akṛtakāla-gopya) *adj.* (a deposit) for safe custody without time-limit एतदकृतकालगोप्याधिविषयमवतिष्ठते Mitā. 174. 7 (*on* 2. 58); अकृतकालगोप्यः अकृतकालभोग्यश्चेति द्विप्रकारम् Subodhi. 32A. 31 (*on* 2. 58); अकृतकालगोप्याधेर्द्विगुण्यातिक्रमे नाशः Subodhi. 32B. 3 (*on* 2. 58); BālamBha. ii. 75. 11 (*on* 2. 58); BālamBha. ii. 77. 10 (*on* 2. 61)

अकृतकालभोग्य (akṛtakāla-bhogya) *adj.* (a deposit) to be enjoyed without time-limit अकृतकालगोप्यः अकृतकालभोग्यश्चेति द्विप्रकारम् Subodhi. 32A. 32 (*on* 2. 58)

अकृतकालाधि (akṛtakālādhi) *m.* a deposit without time-limit अकृतकालाधिस्वरूपं निर्वक्ति Subodhī. 32A. 29 (*on* 2. 57)

अकृतकिल्बिष (akṛta-kilbiṣa) *adj.* [*f.* -ā] who has not committed any sin जिघांससे कस्मादीनामकृतकिल्बिषाम् BhāgP. iv. 17. 19.

अकृतकुत्व (akṛta-kutva) *adj.* in which the substitution of velar consonant is not effected यदि ह्यवयवार्थभेदेन गुणविधिरयं कल्प्येत ततो याजशब्दस्य घञन्तत्वादकृतकुत्वस्यासाधुत्वम् TantraVā. 482. 7 (*on* ii. 2. 9)

अकृतकृत्य (akṛta-kṛtya) *adj.* who has not performed the duties, who has not attained one's goal प्रायेणाकृतकृत्या(?त्य)स्तु मृत्यो-(v. l. अकृतकृत्यत्वान्मृत्यो) रुद्विजते जनः MahāBhā. xiv. App. 4. 1488; आत्मानं गोपायेदिवादिना ह्यकृतकृत्यविषयं शरीररक्षणमुपदिश्यते AbhinBhā. i. 338. 4 (*on* 6. 82) = Kāvyānu.(He.) 98. 15; अतृप्तोऽकृतकृत्यश्च···स्वात्मानं स्वात्मना स्मरेत् JayāS. 0. 63 = PāraS. 3. 183 = BṛBrahmaS. iv. 1. 55; क्रूरेणाकृतकृत्य एव···दष्टोसि दैवाहिना CaṇḍaKau. 5. 5.

अकृतकृत्यता (akṛtakṛtya-tā) *f.* the nature of one who is not performing one's duty, the state of being one who has not performed one's duties नृपः प्रतिज्ञामापूर्य अकृतकृत्यतया पश्चाद्व्यावुदितुमिच्छुर्मुञ्जालसचिवं ज्ञापयामास PrabaCin. 59. 2.

अकृतकृत्यत्व (akṛtakṛtya-tva) *n.* non-fulfilment of duty, the state of being one who has not performed one's duties अकृतकृत्यत्वाद् भूय उद्विजते जनः VṛGautaSm. 557. 7 (8); प्रायेणाकृतकृत्यत्वान्मृत्योरुद्विजते जनः MahāBhā. xiv. App. I. 4. 1488 = SiṁhāDvā. 106. 6.

अकृतकृत्यान्तर (akṛta-kṛtyāntara) *adj.* not doing any other activity, before one has done (any) other activity (i. e. immediately) आर्यं वैहीनरे अकृतकृत्यान्तरं (v. l.) आर्यचाणक्यं द्रष्टुमिच्छामि MudrāRā. add. in 3. 10 (14)

अकृतकौतुक (akṛta-kautuka) *adj.* who has not performed the Kautuka ceremony साकेतेऽकृतकौतुको विकलितः काञ्चीपुरे काञ्चिभिः KaumuMa. 5. 3.

अकृतकौशल (akṛta-kauśala) *adj.* who has not gained skill, who is not an adept नाप्येतेष्वकृतकौशलस्ता उत्पादयितुं शक्नोतीति AbhidhKoBh. 420. 1 (*on* 7. 39)

अकृतक्रिय (akṛta-kriya) *adj.* [*f.* -ā] **A** who has not done the action (previously), inexperienced शिशुरेषः···अकृतक्रियः···मल्लम्···न्यवधीत् S'iśuVa. 15. Interpol. 31; **B** which has not secured any effect, i. e. ineffective मायाङ्गनासौ···। अन्तर्दधेऽन्तर्दधती विषादं सौन्दर्यसंपद्यकृतक्रियायाम् Surath. 13. 91.

अकृतक्रिया (akṛta-kriyā) *f.* the performance of what is not performed शौचिवृक्षेः पुनर्विपर्यासोऽन्यायेनाकृतक्रिया हि विधानम् LāṭyāS'S. x. 7. 14; कृते पुनः क्रिया नास्ति कुत एवाकृतक्रिया VāyuP. i. 61. 113; BrahmāṇḍP. i. 35. 135.

अकृतक्रियान्तराय (akṛta-kriyāntarāya) *adj.* not causing interruption in the work, without delay, without distraction अकृतक्रियान्तरायमार्यं द्रष्टुमिच्छामि MudrāRā. 3. 17(5)

अकृतक्रोध (akṛta-krodha) *adj.* not enraged मनागप्यकृतक्षोभ-(v. l. अकृतक्रोध)स्तं जगाद जनार्दनः PāṇḍaC. 14. 182.

अकृतक्षोभ (akṛta-kṣobha) *adj.* not agitated मनागप्यकृतक्षोभस्तं जगाद जनार्दनः PāṇḍaC. 14. 182.

अकृतखेद (akṛta-kheda) *adj.* [*f.* -ā] who has not exerted oneself खेदः परिश्रमः। संप्रयोगो हि जीविका। तत्र चाकृतखेदा सहसा क्वचित्क्वचित्प्रवृत्ता विमर्दं न सहते JayaMa. 311. 22 (*on* 6. 1)

अकृतगमन (akṛta-gamana) *adj.* one who has not gone अकृतगमनो न तावदधुना प्रयत्नेनापि शक्नोमि चेतसः कुतूहलतरलितस्य चराभङ्गं कर्तुम् TilaMañ. 143. 16.

अकृतगुण (akṛta-guṇa) *adj.* a stem which is not guṇated i. e. to which the *guṇa* has not been applied कृतगुणस्योत्वं यथा स्यात् अकृतगुणस्य मा भूत् Pradī. v. 334B (*on* vi. 4. 89)

अकृतघ्न (a-kṛtaghna) *adj.* not ungrateful, loyal सोऽकृतघ्नैः···नरैः समम्। बाहुघ्नोरःकपाटघ्नः···मल्लतां ययौ DvyāśraKā. 11. 47.

अकृतचिकीर्षा (akṛta-cikīrṣā) *f.* desire to make (a treaty) not already made (one of the four stages of peace) अपूर्वस्य संधेः सानुबन्धैः सामादिभिः पर्येषणं समहीनज्यायसां च यथाबलमवस्थापनमकृतचिकीर्षा ArthS'ā. ii. 272. 7 (7. 6)

अकृतचित्रायाग (akṛta-citrāyāga) *adj.* who has not performed the Citrā sacrifice अकृतचित्रायागानामपि इह जन्मनि पशवो दृश्यन्ते NyāyMañ. i. 252. 9.

अकृतचीवर (akṛta-cīvara) *adj.* who has not made a robe यथापि तद्भिक्षुरास्तीर्णकठिनादावासादकृतचीवरोऽनिष्ठितचीवरः समादाय पात्रचीवरं बहिः सीमां प्रक्रामत्यपुनरागमनाय GiMs. iii(2). 162. 2.

अकृतचूड (akṛta-cūḍa) *adj.* [*f.* -ā] whose tonsure ceremony is not performed नृणामकृतचूडानां विशुद्धिर्नैशिकी स्मृता ManuSm. 5. 67; दन्तजाते त्वकृतचूडे त्वहोरात्रेण (शौचम्···प्रेते) ViṣṇuSm. 22. 29; आशौचम् नैशं वाकृतचूडस्य MatsyaP. 18. 3; ViṣṇuDhaP. ii. 75. 7; स्त्रीणामकृतचूडानां विशुद्धिर्नैशिकी स्मृता ViṣṇuDhaP. ii. 75. 10; = AgniP. 157. 8; अन्यत्रापि नामकरणादूर्ध्वमकृतचूडेऽपीच्छया प्रेताभ्युदयकामनया ह्यमग्न्युदकदानात्मकं तूष्णीं कार्यम् Mitā. 323. 10 (*on* 3. 1); अकृतचूडानां मरणे···त्रिरात्रम् (आशौचकम्) HārLa. 40. 6; ऊनद्विवार्षिकमकृतचूडम्···शुचिभूमौ स्थापयेयुः (प्रेतम्) HārLa. 122. 5; अकृतचूडस्य चाग्निसंस्कारविकल्पो नामकरणादूर्ध्वमेव Aparā. 871. 2 (*on* 3. 1); 911. 18 (*on* 3. 23); इदं (वपनं) चाकृतचूडानां न कार्यम् TristhaSe. 24. 3; अकृतचूडस्यापि सामान्यप्राप्तो दाह एव BālamBha. iii. 3. 31 (*on* iii. 1)

अकृतचूडक (akṛtacūḍa-ka) *adj.* whose tonsure ceremony is not performed अहोरात्रात्तथा शुद्धिर्बाले त्वकृतचूडके S'aṅkhaSm. 15. 5; निवृत्तचूडके अकृतचूडके VīraMi. 780. 13 (*on* 3. 18)

अकृतचूडत्व (akṛtacūḍa-tva) *n.* state of (a child) whose tonsure ceremony is not performed अन्यथा गर्भाद्विनिःसृता इति पृथग्ग्रहणं न प्राप्नोति अकृतचूडत्वेनैव ग्रहणात् HārLa. 168. 19; अकृतचूडत्वस्य प्रथमवर्षादिसाधारणत्वात् BālamBha. iii. 73. 13 (*on* 3. 23)

अकृतचूडाकरण (akṛta-cūḍākaraṇa) *adj.* whose tonsure ceremony is not performed अकृतचूडा इति चूडाकरणकालेऽपि दैववशादकृतचूडाकरणाः HārLa. 168. 17.

अकृतचेतस् (akṛta-cetas) *adj.* ungrateful, heartless स्वकृता इह विसृष्टापत्यपत्यन्यलोका व्यसृजदकृतचेताः किं नु संधेयमस्मिन् BhāgP. x. 47. 16; UjjvaNīMa. 492. 2.

अकृतचौल (akṛta-caula) *adj.* whose tonsure ceremony is not performed बालोऽप्यकृतचौलोऽयम् DevīBhāP. vii. 15. 24; संपूर्णत्रिवर्षस्याकृतचौलस्यापि मरणे नियत एवाग्निसंस्कारः SmṛtiCan. vi. 24. 1; यदि सपिण्डः···बालोऽकृतचौलो म्रियते ManvaVi. 639. 8 (*on* 5. 78); परतस्तु कृतचौलस्याकृतचौलस्य वा त्रिरात्रमेव प्रागुपनयनात् BālaKrī. ii. 2. 8 (*on* 3. 1)

अकृतचौलक (akṛtacaula-ka) *adj.* whose tonsure ceremony is not performed यत्तु शङ्खेनोक्तम्···शुद्धिर्बाले त्वकृतचौलके इति। अकृतचौलके चूडाकाला-दर्वागित्यर्थः SmṛtiCan. vi. 18. 14.

अकृतजातकर्मन् (akṛta-jātakarman) *adj.* whose birth-ceremony is not performed अकृतजातकर्मासीत् S'āṅkhāGS. v. 7. 2.

अकृतजानुनिपातन (akṛta-jānunipātana) *adj.* who has not made his knees touch the ground ब्राह्मणैः···अकृतजानुनिपातनैः···भोक्तव्यम् CaturCin. iii(1). 1389. 16.

अकृतज्ञ (a-kṛtajña) *adj.* [*f.*-ā] **A** ungrateful अकृतज्ञोऽप्रतिकृतो हन्ति सत्त्ववतां मनः Rāmā. iv. 27. 44; ii. 1793*(5); vi 307*(6); धार्तराष्ट्रः···अकर्ता चाकृतज्ञश्च MahāBhā. v. 90. 4; xii. 117. 39; xiii. 24. 66; देवाः···नाकृतज्ञाः HariVam̐. 109. 47; अकृतज्ञमनार्यमस्थिरं वनितानामिदमीदृशं मनः Saund. 8. 46; अकृतज्ञोऽधमः पुंसाम् MārkP. 14. 86=15. 17; तौ ··· विपर्ययेषु वर्तेतेऽकृतज्ञौ BrahmāṇḍP. ii. 7. 68; पिता माता तथा भ्राता भर्ता बन्धुजनश्च कः। न त्यक्तस्त्यक्तेऽस्माभिरकृतज्ञस्ततो हि सः BrahmP. 197. 16; वृद्धावनाथौ पितरौ···अहो मयाधुना त्यक्तावकृतज्ञेन नीचवत् BhāgP. vi. 2. 28; धिङ्माम्···अकृतज्ञम् Kād. 35. 13; धूर्तोऽसि त्वमकृतज्ञश्च DaśKuC. 75. 18; असंभाष्यः सतां नित्यं योऽकृतज्ञो नराधमः PadmP. (Ra.) 49. 94; 90. 17; शृङ्गं रुरुस्त्यजति मित्रमिवाकृतज्ञः KāvyMī. 102. 8= SubhāRaK. 11. 11; SaduktiKa. 178. 15; S'ārṅgaPa. 3907; Subhāṣi. 1821; अकृतज्ञस्य व्यसनेषु न सन्ति सहायाः NītiVā. 17. 15; अकृतज्ञो विनष्टोऽसौ बीजमुप्तमिवोषरे RāmāMañ. 190. 25; नष्टं कृतमकृतज्ञे Pañcā. 60. 21=PañcT. 1. 103 (105. 12); पिच्छं शिखी त्यजति मित्रमिवाकृतज्ञः SūktiMu. 62. 3; निर्वेदं न विदन्ति किंचिदकृतज्ञस्यापि सेवाक्रमे···मनुजाः···वित्ताथिनः SindūPra. 75; प्राह सिद्धः··· अकृतज्ञः क ईदृशः PrabhāC. 124. 13; अकृतज्ञो दुराचारः पुनः श्वानो भविष्यति SūktiRa. 173. 11; अकृतज्ञमकार्यज्ञं दीर्घरोषमनार्जवम्। चतुरो विद्धि चाण्डालान् S'ārṅgaP. 703=Subhāṣi 299; धिगमुं राजानमलसमकृतज्ञम् DaṇḍaVi. 39. 4; नष्टं दाक्षिण्यमकृतज्ञे Subhāṣi. 341; सकृदहमकृतज्ञा त्वां पुरः कुञ्जमध्ये यदियमुपनये का निष्कृतिस्ते ततोऽभूत् UjjvaNīMa. 212. 6; न खल्वकृतज्ञा वयम् BhagAjju. 85; कथम् (अयमकृतज्ञो) द्रुह्यति PañcT. 1. 77(89. 4); Tantrākhyā. 23. 27-28; **B** who does not know the deeds यदाच्छिन्नं जगद्योनेरनन्तप्रसरं सितम्। विच्छेदमकृतज्ञानामेति नानात्मना स्वयम्। जगत्सूत्रं तु तद्विद्धि PāraS. 12. 115=PauṣkS. 30. 22; अनुग्रहार्थं भविनामकृतज्ञाल्पमेधसाम्···क्षेत्रं स्वकर्मफलदम् PauṣkS. 36. 7; **C** knowing the uncreated (i. e. *nirvāṇa*) *m.* name of a prince, brother of Kṛtajña [DBHS]

अकृतज्ञता (akṛtajña-tā) *f.* ingratitude शठतामकृतज्ञताम्···अन्यानि च यानि तस्मिन्गुणानि···अतिशयेन भाषेत KāmSū. 276. 21 (5. 4); निष्ठुरताकृतज्ञता··· तथाङ्गनाक्षादि विनाशनं श्रियः NītiSā. 10. 42; अयेऽकृतघ्नता (v. l. अये कृतज्ञता) पलाशिनः PrasaRā. 6. 20(1); सोल्लुण्ठया गहनया कयाप्याक्षेपमुद्रया। तस्याकृतज्ञताद्युक्तिः संजल्पः कथितो बुधैः UjjvaNīMa. 491. 3; शठता मूढत्वं वाकृतज्ञतेर्ष्यायाः···गुणानि सन्ति तस्मिन् KandaCū. v. 4. 6.

अकृतज्ञत्व (akṛtajña-tva) *n.* ingratitude अशौचत्वं चाकृतज्ञत्वम्···शूद्रमाविशेत् VṛGautaSm. 635. 6.

अकृतज्ञध्वज (akṛtajña-dhvaja) *m.* a banner of the ungrateful (i. e. the chief among the ungrateful) पिता माता तथा भ्राता···। संत्यक्तस्तत्यक्तेऽस्माभिरकृतज्ञध्वजो हि सः ViṣṇuP. v. 24. 16.

अकृतज्ञमति (akṛtajña-mati) *adj.* whose mind is ungrateful, of ungrateful disposition सत्य एव प्रवादोऽयमुदकौघगतं किल। दार्वेव वरमुद्धर्तुं नाकृतज्ञमतिं जनम् JātaMā. 172. 10.

अकृतज्ञशिरोमणि (akṛtajña-śiromaṇi) *m.* a crest-jewel of the ungrateful (i. e. the most ungrateful person) समुद्रदत्तः पापीयानकृतज्ञशिरोमणिः।··· कुमारं क्षिप्तवानब्धौ UttaKuC. 192.

अकृतज्ञान (akṛta-jñāna) *adj.* who has not acquired knowledge प्राप्तमालक्ष्य कैवल्यमिन्द्रियोद्यमधातुषु। ये भवन्त्यकृतज्ञाना वैष्णवाः साधु संयुताः (? साधुसंयुताः)। अरिष्टं विहितं तेषां विशेषेण पराश्रितम् ParaS. 11. 38; *n.* the knowledge of what is not made (i. e. what is eternal) वैराग्यहेतुमाह, इह संसारेऽकृतो लोको नास्ति।किं कृतेन कर्मणेत्यध्याहारः। अतोऽकृतज्ञानार्थम् Vedānt-Ka. 144. 22 (*on* i. 2. 23)

अकृतता (akṛta-tā) *f.* the state of not being produced, uncreatedness कर्तृस्मरणदार्ढ्याच्च नैषामकृतता मता TantrVā. 174. 14 (*on* i. 3. 10); कृतेनाकृतता विप्राः कदाचिन्नोपलभ्यते SkandP. ii(2). 4. 75.

अकृतत्व (akṛta-tva) *n.* **A** the state of not having been done, produced, made or formed (by a human agency) वेदास्यादिप्रवृत्तौ च नाकृतत्वमतिर्भवेत् S'lokaVār. 5(15). 66(656. 3); सूर्यादिशब्दस्यैव प्रभुता। अकृतत्वाद्वेदस्य ManuBh. ii. 427. 14 (*on* 11. 80); ये तु व्योमादयो भावा अकृतत्वेन संमताः TattvSam̐. 385; ब्रह्मलोकस्याकृतत्वश्रवणात् S'rīBh. 754. 8 (*on* iv. 3. 13); अकृतत्वेन दूषितेऽप्ययमेव निश्चयः SmṛtiCan. iii. 144. 5 सहेतुकत्वप्रतिसन्धानेऽप्यङ्कुरादावकृतत्वव्यवहारात् GuruCan. ii. 124. 17; (अग्निहोत्रं जुहोतीत्यत्र) चतुर्थीसमासस्य···अकृतत्वाद् देवतारूपगुणविधित्वशङ्कानुपपत्तेः MīmāKau. iii(2). 197. 9 (*on* ii. 2. 15); **B i** the state of not having been performed (सर्वमिति चेत्) नाकृतत्वात् MīmāSū. v. 1. 10; अल्पे हि गृह्यमाणे संयवनस्याकृतत्वात्पुनः प्रणीतासंस्कारः कर्तव्यः ṬupṬ. 25. 4 (*on* iv. 2. 15); MīmāKau. iii(1). 69. 6 (*on* i. 2. 42); **B ii** the state of being deemed as not performed अनधिकारिणा कृतस्यापि प्रयोगस्याकृतत्वेन निष्फलत्वात् LalitāSaBh. 230. 22 (*on* 298)

अकृतदार (a-kṛtadāra) *adj.* who has not taken to himself a wife, unmarried, bachelor श्रीमानकृतदारश्च लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् Rāmā. iii. 17. 3; कथं च द्रौपदेयास्तेऽकृतदारा महारथाः।···वधमापुः MārkP. 1. 16=4. 34; VīraMi. 930. 13 (*on* 3. 234); अकृतदारः···निर्वेष्टुमिच्छामि त्वद्दत्तां दुहितरम् AvantiKa. 187. 6; BrahmSūBh. (Bhā.) 212. 23 (*on* iii. 4. 36); BṛKathāS'loSam̐. 12. 41; कुमारा एव ब्रह्मचारिणोऽकृतदारा नैष्ठिकाः ManuBh. i. 493. 17 (*on* 5. 157); BrahmVaiP. iv. 16. 39; न चाकृतदारो नैष्ठिकः पुत्रमौरसं प्राप्नोति VedāntKau. 199. 12 (*on* ii. 2. 27); 374. 23 (*on* iii. 4. 39); तेनाकृतदारोऽपि गार्हस्थ्यसंकल्पवान्··· गृहस्थधर्मेष्वधिक्रियते Aparā. 79. 13 (*on* 1. 52); SmṛtiCan. v. 240. 16; S'rutaPra. ii. 557. 21 (*on* iii. 4. 36); ब्रह्मचारिणामकृतदाराणाम्···बहूनि सहस्राणि···स्वर्गं गतानि ManvaMu. 226. 16 (*on* 5. 159); VīraMi (S'rāddha.) 84. 20; यान्ति शुचमकृतदारा द्वे भार्ये नेति कृतदाराः VairāS'.(A.) 49; BālaKrī. i. 59. 1 (*on* 1. 50)

अकृतदारत्व (akṛtadāra-tva) *n.* the state of not having taken a wife, bachelorhood अयम्···मे भ्राता···युवाप्यकृतदारत्वादिच्छति (v. l.) त्वादृशीं वधूम् RāmāMañ. 122. 2; न चाकृतदारत्वे तदुपपत्तिः BālaKrī. i. 58. 1 (*on* 1. 50)

अकृतदारपरिग्रह (akṛta-dāraparigraha) *adj.* one who has not taken a wife, unmarried, bachelor एतद्भयादकृतदारपरिग्रहाः परिहृतगृहवसतयः शून्यारण्यान्यधिशेरते मुनयः HarṣaC. 200. 2; ManuBh. i. 509. 23 (*on* 6. 36); यस्त्वयाराधितश्चित्रे स एव विधिना वरः। परितुष्टेन ते दत्तोऽकृतदारपरिग्रहः Samarā-Sam̐. 8. 154; (ब्राह्मणसूनुः) आगत्य देशिकपदाम्बुजयोरपप्तत्···वैराग्यवानकृतदारपरिग्रहश्च S'aṅkaDigVi. (Mā.) 6. 2; CaitaCa. 11. 17 (1)

अकृतदारविधि (akṛta-dāravidhi) *adj.* who has not performed the rite of taking a wife, unmarried, bachelor अयम्···मे भ्राता···युवाकृतदारविधिरिच्छति त्वादृशीं वधूम् RāmāMañ. 122. 2.

अकृतदारसंग्रह (akṛta-dārasaṅgraha) *adj.* who has not taken a wife, unmarried, bechelor ये गुरुकुलात् समावृत्तौ सत्यामकृतदारसङ्ग्रहाः स्नातकाः···तेषां विद्या न संपद्यते S'ivārkaMaDī. ii. 405. 20 (*on* iii. 4. 36)

अकृतदाराग्निपरिग्रह (akṛta-dārāgniparigraha) *adj.* who has not married nor set up the sacred fires परिवित्तिता स्वस्मिन्नकृतदाराग्निपरिग्रहे कनिष्ठभ्रातुर्दारपरिग्रहो ज्येष्ठस्य दोषाय ManvaVi. 1373. 17 (*on* 11. 60)

अकृतदीक्ष (akṛta-dīkṣa) *adj.* who has not been initiated (with prescribed rites) केचिद्दीक्षिता अप्यनधिकारिणो दृश्यन्ते, केचित्त्वकृतदीक्षा अप्यधिकारिणः Bhāsk. ii. 90. 8 (*on* ii. 3. 2)

अकृतदूतसंप्रेषण (akṛta-dūtasampreṣaṇa) *adj.* who has not sent a messenger अकृतदूतसंप्रेषणम्···कथं नु खलु मामवगच्छेत् तत्रभवान् राघवः Abhiṣe. 4. 6 (5)

अकृतद्विरुक्त (akṛta-dvirukta) *adj.* non-reduplicated अकृतद्विरुक्तस्य हि द्विर्वचनं क्रियते Nyās. 2. 196 (*on* P. vi. 1. 1)

अकृतद्विर्वचन (akṛta-dvirvacana) *adj.* non-reduplicated अनभ्यस्तस्येति। अकृतद्विर्वचनस्येत्यर्थः Pradī. v. 44A (*on* P. vi. 1. 32-33); सांप्रतिकस्याकृतद्विर्वचनस्यानेकाच आकारान्तस्याभावाद् दरिद्राग्रहणे कर्तव्ये लाघवार्थमाद्ग्रहणं स्यादिति Pradī. vi. 146 (*on* P. vii. 2. 67); अयं चाकृतद्विर्वचनमेकाज् भवति Nyās. ii. 210. 13 (*on* P. vi 1. 12)

अकृतधर्म (akṛta-dharma) *adj.* who has not done any pious or meritorious act अकृतधर्माणां दुःखसंप्राप्तिमुदीर्य TilaMañ. 412. 1; आगादकृतधर्माणामस्माकमतिसङ्कटम् PārśvC. 2. 163.

अकृतधर्मत्व (akṛtadharma-tva) *n.* the state of not possessing a suitable nature एकस्मिन्नेव पुरुषे सा सा बुद्धिस्तदा तदा । भवत्यकृतप्रज्ञत्वात् (v. l. अकृतधर्मत्वात्) सा तस्यैव न रोचते MahāBhā. x. 3. 13 (comm. अकृतधर्मत्वात् अवसरानुरोधात्)

अकृतधर्मभङ्ग (akṛta-dharmabhaṅga) *adj.* who has not transgressed or violated law or religious duty सीतामशीतांशुकुलप्रवीर इवैष नान्योऽकृतधर्मभङ्गः ।…पर्यणैषीत् VasaViKā. 3. 57.

अकृतधी (akṛta-dhī) *adj.* of undisciplined mind or intellect, ignorant पठन्ति कृतबुद्धयोऽकृतधियोऽनिशं शेरते SubhāRaSaṁ. 265; कोऽप्यकृतधीनैवास्य वेत्त्यन्तरम् BhallaS. 55 = Subhāṣi. 907.

अकृतनति (akṛta-nati) *adj.* who has not made obeisance (राजा) अकृतनतिरेवोत्थायाशु गोपगिरिमागात् PrabaK. 37. 21.

अकृतनदीयज्ञ (akṛta-nadīyajña) *adj.* where offerings to rivers have not been made यदा नगनदीनदसरस्तडागपल्वलादीनां तीर्थेषु…हस्तिनं वरुणानुचरसेवितेष्वकृतनदीयज्ञेषु नागवन्धनेषु पाययन्त्यवगाहयन्ति वा हस्तिजीविनः…तदा वरुणस्तेनाभिभूयते Hastyāyur. 66. 8 (1. 9)

अकृतनन्दगोपालक (a-kṛtanandagopālaka) *adj.* other than one who had pleased the cowherds (i. e. other than Kṛṣṇa) अकृतनन्दगोपालकान्… अलमुपास्य वृन्दारकान् YātrāPra. 7. 116.

अकृतनमस्कार (akṛta-namaskāra) *adj.* who has not bowed down तद्वृत्तान्तपरीक्षणेऽकृतनमस्कारो विलक्षस्थितः Kuval. 171.142.

अकृतनलोप (akṛta-nalopa) *adj.* (a word) in which the elision of *n* has not been made न तु कृतनलोपोऽकारान्तः (वृषशब्दः) अन्यथासंदेहायाकृतनलोपो निर्दिश्येत Pradī. iv. 246A (*on* P. v. 1. 7); vii. 97 (*on* P. viii. 2. 7)

अकृतनवयज्ञ (akṛta-navayajña) *adj.* who has not performed the *navayajña* (i. e. offering of oblations of the first fruits of harvest to gods, also called *āgrayaṇeṣṭi*) मनुरप्यकृतनवयज्ञस्य नवाशननिषेधमाह SmṛtiCan. ii. 416. 13.

अकृतनामधेय (akṛta-nāmadheya) *adj.* whose naming ceremony has not been performed बालानामकृतनामधेयानां न किञ्चित्कर्तव्यमित्याह मनुः SmṛtiCan. vi. 101. 9.

अकृतनामन् (akṛta-nāman) *adj.* **A** unnamed, to which no name is given जगत्यादीनां कृतनामाकृतनामविसदृशप्रस्ताररूपस्वस्वपादानां स्वल्पभेदानां संकरः उपजातिः ChandaśCū. ii. 157. (2); **B** whose naming ceremony has not been performed बालोऽत्राकृतनामा Aparā. 909. 23 (*on* 3. 23); अत्र चाजातदन्तशब्दोऽकृतनामविषयः Aparā. 910. 22 (*on* 3. 23)

अकृतनियम (akṛta-niyama) *adj.* who has not laid down any rule or convention अकृतनियमस्य तु नातीव महानयमपराधः NyāyMañ. ii. 201. 23.

अकृतनिरिक्तखादन (akṛta-niriktakhādana) *n.* not eating the leavings of the food, MahāVyu. 261. 38.

अकृतनिर्वाहत्व (akṛtanirvāha-tva) *n.* the state of not being justified 'प्राणा वाव ऋषयः' इति श्रुतेरकृतनिर्वाहत्वात् ŚrutaPra. ii. 388. 21 (*on* ii. 4. 1)

अकृतनिर्वेदम् (akṛta-nirvedam) *adv.* without causing despondency प्रयान्तं च तम्…तत्रत्यराजलोकस्तत्कालोचितैरालापैरकृतनिर्वेदा(? दो, दं) विनोदयामास TilaMañ. 181. 16.

अकृतनिर्वेश (akṛta-nirveśa) *adj.* who has not done expiation (for sins) एनं दण्डपाणेः सकाशम्…नेष्यामोऽकृतनिर्वेशम् BhāgP. vi. 1. 68.

अकृतनिश्चय (akṛta-niścaya) *adj.* who has not taken or arrived at any decision मूढः…कृत्येषु सर्वेष्वकृतनिश्चयः MahāBhā. 5. 414*1; अकृतप्रत्ययादिति अकृतनिश्चयात्लोकात् JayaMa. 358. 5 (*on* 6. 6); विशेषेणाकृतनिश्चयाः (इति अकृतव्यूहाः) पाणिनीयाः PariVṛ. (Sī.) 97. 5.

अकृतनिश्रम (akṛta-niśrama) *adj.* who has taken no pains, inefficient आत्मानमेव गर्हेयं यदहम्…युष्मानाज्ञाय निर्यातो भीरूनकृतनिश्रमान् MahāBhā. vii. 50. 77.

अकृतनिष्कृति (akṛta-niṣkṛti) *adj.* **1** who has not performed atonement (for sins) बीजं न शुध्यते वोढुरस्य चाकृतनिष्कृतेः MahāBhā. 13. 194*2; **2** who has not done requital, who has not avenged (a wrong) तातास्ब कंसादुरुशंकितानां प्रसीदतं नोऽकृतनिष्कृतीनाम् BhāgP. iii. 2. 17.

अकृतनीशार (akṛta-nīśāra) *adj.* who has not put on warm cover or upper garment गौरिवाकृतनीशारः प्रायेण शिशिरे कृशः MahāBh. ii. 147. 23 (*on* P. iii. 3. 21); अकृतनीशार इति । अकृतशीतनिवारण इत्यर्थः Nyās i. 960. 20 (*on* P. iii. 3. 21); अकृतनीशार इति । अकृतप्रावरण इत्यर्थः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 3. 21.

अकृतपच्छौच (akṛta-pacchauca) *adj.* who has not washed (his) feet आचान्ता अपि इमे चत्वारः अशुचयः, अकृतपच्छौचः तिष्ठन् मुक्तशिखः यज्ञोपवीतहीनश्चेति BālaṁBha. i. 78. 15 (*on* 1. 22)

अकृतपदविक्षेपम् (akṛta-padavikṣepam) *adv.* without taking any foot-steps विद्यानुभावसिद्धत्वाद्गतेरकृतपदविक्षेपमग्रतः प्रसर्पता समपादस्थितेन पदातिसंदोहेन कृतकलकलम्…खेचरनरेन्द्रवृन्दमद्राक्षम् TilaMañ. 153. 10.

अकृतपदशब्दम् (akṛta-padaśabdam) *adv.* without producing the sound of foot-steps घनवृक्षोदरसुप्तं समुपेत्य स्वैरमकृतपदशब्दम् । व्याधवर एव कुरुते निर्जीवं हेलया शशकम् KuṭṭaMa. 957.

अकृतपरसेव (akṛta-paraseva) *adj.* who has not served others अथवा जन्मनः प्रभृत्यकृतपरसेवानामत्र लवमात्रोऽपि नास्माकं दोषः TilaMañ. 50. 11.

अकृतपरस्परपरिग्रह (akṛta-parasparaparigraha) *adj.* who have not accepted each other इयमेवाकृतपरस्परपरिग्रहौ…यथा तावनुरज्येते…तत्त्रिविधं कार्यं संपादयति JayaMa. 283. 1 (*on* 5. 4)

अकृतपरिग्रह (akṛta-parigraha) *adj.* who has not taken a wife, who is not married स (श्रीदर्शनः)…अकृतपरिग्रहः ।…दैवात्प्राज्ञोऽप्यबान्धवः KathāSaSāg. xii. 6. 72.

अकृतपरिचर्य (akṛta-paricarya) *adj.* who has not attended or participated in विदग्धानां गोष्ठीष्वकृतपरिचर्याश्च खलु ये RāghPāṇ. (Ka.) 1. 47.

अकृतपरित्राण (akṛta-paritrāṇa) *adj.* unprotected अकृतपरित्राणे च मूर्छित इव पुनः पुनः पतति भुवि भवनपारावतपतत्रिपत्रधूसरे धूलिपटले…अध्वगः श्रान्तवानायातः NalaCam. i. 51. (16)

अकृतपरिलम्ब (akṛta-parilamba) *adj.* without delaying प्रावृट्काले कलामप्यकृतपरिलम्बोऽनीयत तं पन्थानम् (चन्द्रापीडः) Kād. 304. 1.

अकृतपर्याप्त (akṛta-paryāpta) *adj.* obtained without doing anything for it राजन् अकृतपर्याप्तमतः परम् TilaMañ. 60. 2.

अकृतपाणिग्रहणसंस्कार (akṛta-pāṇigrahaṇasaṁskāra) *adj.* who has not performed the sacred ceremony or sacrament of marriage, who is not married असंस्कृतानामकृतपाणिग्रहणसंस्काराणां बान्धवा भर्तृपक्षाः…त्रिरात्रेण शुध्यन्ति HārLa. 49. 5.

अकृतपात्रविचार (akṛta-pātravicāra) *adj.* who has not given thought to the worthiness of the person कृतेऽप्यनुचिते अकृतपात्रविचारः … मृगयूथपतिर्निजशिरोदानायोद्यतकरो जातः SārṅgaPa. 522. 18.

अकृतपात्रसंकर (akṛta-pātrasaṅkara) *adj.* **i** in which the utensils are not mixed up स्वादयन् रसम्…अकृतपात्रसंकरैः ।…मुदं जनो नाटकैरिव बभार भाजनैः ŚiśuVa. 14. 50 (comm. अकृतः पात्राणां भाजनानां संकरो व्यतिकरो येषु तैः); **ii** in which the *dramatis personae* are not confused ŚiśuVa. 14. 50 (comm. अन्यत्र भूमिकानां च संकरो व्यतिकरः)

अकृतपाप (akṛta-pāpa) *adj.* who has not committed sin, not guilty श्लाघ्यश्चाकृतपापस्य मम मृत्युरगर्हितः KathāSaSāg. viii. 6. 59; त्यजति भयमकृतपापम् SārṅgaPa. 1545; त्यजति भयमकृतपापः Subhāṣi. 2847.

अकृतपुण्य (akṛta-puṇya) *adj.* [*f.* –ā] who has not performed a meritorious act (i. e. sinful, unfortunate, unlucky) अतस्त्वामाराध्यां हरिहरविरिञ्चादिभिरपि प्रणन्तुं स्तोतुं वा कथमकृतपुण्यः प्रभवति SaundL. 1; दुर्भगोऽहमकृतपुण्यो, नास्मिन्नवसरे धनं मया लब्धं, कुतोऽन्यदा प्राप्स्यामीति नावसादो भावनीयः ManuBh. i. 377. 23 (*on* 4. 137); नूनं त्वकृतपुण्यास्ते भृत्या येष्वीश्वराः शुभे। कृतागःस्वात्मसात्कृत्वा शिक्षादण्डं न युञ्जते BhāgP. iv. 26. 21; BṛNāP. 9. 130; अदत्तदाना अकृतपुण्याश्च प्रत्यक्षत एव दृश्यन्ते । तद्यथा काणकुब्जिबधिरजडमूकव्यङ्गाः BhaviP. 39B. 23 (i. 16. 31); अकृतपुण्यजनदुष्प्रवेशमिदं देवतायतनम् TilaMañ. 279. 16; मम चाकृतपुण्याया एकः पुत्रोऽत्र वर्तते । तस्य वारोऽद्य संप्राप्तः KathāSaSāg. iii. 4. 269; मज्जानमपि विलिम्पति नाकृतपुण्यस्य वर्षति पयोदे। निर्गमकेलिसमुत्सुकशिशुवारणगाढपरिरम्भः SubhāRaK. 10. 25; नाकृतपुण्यः पश्यति रहसि मुदा वदनमेणाक्ष्याः SaduktiKa. 111. 15; अन्ये पुनरकृतपुण्या अलब्धलाभाः …दिनावसान आगताः स्वगृहम् KathāK. 58. 22; अहम्…कृततीर्थोपवासा पारणकदिने कस्यापि सुकृतिनः अकृतपुण्या पिण्याकमासाद्य…पारणकमकार्षम् PrabaCin. 58. 4; सर्वत्राशाभङ्गः स्फुरं भवत्यकृतपुण्यस्य SārṅgaPa. 699; ĀnandRa. 1. 8. (30)

अकृतपुण्यक (akṛtapuṇya-ka) *adj.* who has not performed a meritorious act क्रीडन्ति भोगनिमग्नाः शुष्यन्त्यकृतपुण्यकाः (मानवाः) PadmP. (Ra.) 21. 58.

अकृतपुण्यकर्मन् (akṛta-puṇyakarman) *adj.* who has not performed meritorious deeds प्रवर्तते नाकृतपुण्यकर्मणां प्रसन्नगंभीरपदा सरस्वती Kirātā. 14. 3.

अकृतपुण्यचरण (akṛta-puṇyacaraṇa) *adj.* who has not done meritorious acts अकृतपुण्यचरणैर्न प्राप्यं प्रधानपुरुषयोर्नानात्वम् MāṭhVṛ. 53. 15. (*on* 37)

अकृतपुण्यातिशय (akṛta-puṇyātiśaya) *adj.* who has not gathered excellence of merit नारदो देवर्षिः कृतकर्तव्यः सर्वविद्योऽपि सन् अनात्मज्ञत्वात् शुशोचैव । किमु वक्तव्यं अन्योऽल्पविज्जन्तुः अकृतपुण्यातिशयोऽकृतार्थ इति Chāndo-UBh. 416. 2 (*on* vii. 1. 0)

अकृतपुरुषान्तरमैथुन (akṛta-puruṣāntaramaithuna) *adj.* [*f.* -ā] who has no sexual union with a man other than (the husband i. e. chaste) साध्वाचारा स्त्री मृते भर्तर्यकृतपुरुषान्तरमैथुना पुत्ररहितापि स्वर्गं गच्छति ManvaMu. 226. 21 (*on* 5. 160)

अकृतपुरुषार्थ (akṛta-puruṣārtha) *adj.* who has not fulfilled his purpose (i. e. not made love) अस्मद्‌मित्रेण जातसख्यं पतिम्…सा मया संसृष्टा… निवर्तयिष्यति । अन्यथा महान्तमीश्वरमाश्रितो मामेवाकृतपुरुषार्थं हनिष्यति JayaMa. 64. 19 (*on* 1. 5)

अकृतपूर्व (a-kṛtapūrva) *adj.* **i** not done before (by any one), unprecedented सोऽहं यदैवाकृतपूर्वं चरेयं विवित्समानः किमु तत्र साधु MahāBhā. i. 87. 12 = MatsyaP. 41. 12; आपद्गतः खलु महाशयचक्रवर्ती विस्तारयत्यकृतपूर्वमुदारभावम् BhāmiVi 1. 68 = RasGaṁ. 443. 3; **ii** not done before (by a particular person) व्यलीकं वीक्ष्येदं कृतमकृतपूर्वं खलु मया । प्रिया मुञ्चत्यद्य स्फुटमसहना जीवितमसौ Ratnā. 3. 15; किमकृतपूर्वः संप्रति मय्यप्ययमभ्याहारः VeṇiSaṁ. 5. 25.

अकृतपूर्वता (akṛtapūrva-tā) *f.* the state of not having been done before आजन्मनोऽप्यकृतपूर्वतया परेषां साधारणत्वरहितां पुरुषप्रकाण्डः । प्रत्यग्रतारकगुणां निजपौरुषस्य च्छायां विमुञ्चति निशामिव शीतरश्मिः HarVi. 11. 64.

अकृतप्रज्ञ (akṛta-prajña) *adj.* [*f.* -ā] having unformed intelligence, not endowed with wisdom (i. e. stupid, ignorant, dull) कृतप्रज्ञोऽकृतप्रज्ञो बालो वृद्धश्च मानवः । ससहायोऽसहायश्च सर्वं सर्वत्र विन्दति MahāBhā. i. 196. 16; दुर्बुद्धिमकृतप्रज्ञं छन्नं कूपं तृणैरिव । विवर्जयीत मेधावी MahāBhā. v. 39. 35 = SūktiRa. 89. 3; अप्यनार्योऽकृतप्रज्ञः पुरुषोऽपि सुदारुणः । सुमहत्प्राप्नुयात् पुण्यं बलाकोऽन्धवधादिव MahāBhā. xii. 110. 7; मतिमान् पलितोऽब्रवीत् । मार्जारमकृतप्रज्ञं वश्यमात्महितं वचः MahāBhā. xii. 136. 97; न गुरावकृतप्रज्ञे शक्यं शिष्येण वर्तितुम् MahāBhā. xiii. 108. 3; आशीविषस्त्वां दशतु मूढे पण्डितमानिनि । दुर्भगे ह्यकृतप्रज्ञे Rāmā. ii. 133*. (2); ii. 1353*. (3); सोऽहं (मारीचः) वनगतं रामम्… अभ्यधावं सुसंक्रुद्धस्तीक्ष्णशृङ्गो मृगाकृतिः । जिघांसुरकृतप्रज्ञः Rāmā. iii. 37. 10; शिष्यार्थं प्रार्थयेद्देवम्…स्वतन्त्रमकृतप्रज्ञमन्यत्रैश्वर्यचिन्तकम् । स्वीकुरुष्वैनम् BṛBrahmaS. i. 5. 20; अपि मय्यकृतप्रज्ञे हतबन्धुः स भार्यया । आशंसमानः शमलं गङ्गायां दुःखितोऽपतत् BhāgP. i. 13. 31; यस्मान्मे भक्षितः पाप कामार्तायाः पतिस्त्वया । तवापि मृत्युराधानादकृतप्रज्ञ दर्शितः BhāgP. ix. 9. 35; हन्त कथमर्भका इव यूयमकृतप्रज्ञा इव निरङ्कुशं प्रतिजानीध्वे NīlaVi. 70. 13; अथवा तिष्ठत्वयमकृतप्रज्ञः (सौमित्रिः) JānaPa. 6. 66 (1)

अकृतप्रज्ञक (akṛtaprajña-ka) *adj.* whose intelligence is not cultivated or well-formed, ignorant अकृतप्रज्ञको बालो मोहं गच्छति जापकः । स मोहान्निरयं याति MahāBhā xii. 190. 10.

अकृतप्रणति (akṛta-praṇati) *adj.* who has not bowed down (in respect) अकृतप्रणतिस्तस्य प्रविष्टस्य स्वमण्डलम् । अग्रात् सुदूरमध्वानं ससैन्योऽपससार सः RājTa. (Ka.) 4. 532.

अकृतप्रणयभङ्ग (akṛta-praṇayabhaṅga) *adj.* whose solicitation has not been uncomplied with त्वया…त्रिदशनाथेऽपि भगवति कदाचिदकृतप्रणयभङ्गस्य मे न कार्यः प्रथमप्रार्थनाभङ्गः TilaMañ. 44. 14.

अकृतप्रणाम (akṛta-praṇāma) *adj.* who has not made obeisance दृष्ट्वा च दूनचेताः समीपागतानकृतप्रणामानेव पप्रच्छ-भद्राः किमाकुला यूयम् TilaMañ. 189. 9; दिवौकसामप्यकृतप्रणामं भूमौ सुरत्राणशिरः पपात MadhuVi. 9. 38.

अकृतप्रणिपात (akṛta-praṇipāta) *adj.* who has not made obeisance अकृतप्रणिपातः सन्नुपान्ते नृपतेरसौ । उपाविक्षत् MalliC. 6. 449.

अकृतप्रतिकर्मता (akṛtapratikarma-tā) *f.* the state of not having decorated the body यदपि प्रवासादागते रतं तदप्यकृतप्रतिकर्मतया प्रियया व्रीलितया व्यंजितं दुर्दिनगान्धर्वमिव मन्दरागं भवति DhūrtaViSaṁ. 20 .5.

अकृतप्रतिकर्मन् (akṛta-pratikarman) *adj.* who has not made any (bodily) decoration अपि प्रव्रजिता भर्तः प्रिया मे प्रियदर्शना । अकृतप्रतिकर्मैव क्षिप्रमानीयतामिति BṛKathāS'loSaṁ. 26. 14.

अकृतप्रतिकारलज्जा (akṛtapratikāra-lajjā) *f.* shame due to not having effected cure or offered relief नलिनीदलमाहितं सखीभिः परितापोपशमाय यद्यदङ्गे । अकृतप्रतिकारलज्जयेव परितो म्लानिमुपैति तत्तदस्याः SūktiMu. 38. 10 = Subhāṣi. 1080.

अकृतप्रतिपत्ति (akṛta-pratipatti) *adj.* **i** who has not shown respect स महानुभावो वाङ्मात्रेणाप्यकृतप्रतिपत्तिरदक्षिणेति मां संभावयिष्यति Nāgā. 2. 0 (117) (chāyā); **ii** one to whom no respect is shown कालं कियन्तमप्येवंविधे नीत्वा नृपालये । अकृतप्रतिपत्तिः सोऽग्निशर्मा निर्गतस्ततः Samarā-Saṁ. 1. 118.

अकृतप्रतिम (akṛta-pratima) *adj.* [*f.* -ā] for which no likeness is created, not having a comparison, matchless अधरद्युतिरस्तपल्लवा मुखशोभा शशिकान्तिलङ्घिनी । अकृतप्रतिमा तनुः कृता विधिना कस्य कृते मृगीदृशः RasGaṅ. 101. 17.

अकृतप्रतिष्ठ (akṛta-pratiṣṭha) *adj.* for which (formal) consecration was not done (अनुत्सृष्टेषु न स्नायात्तथैवासंस्कृतेषु च) 'असंस्कृतं' अकृतप्रतिष्ठम् CaturCin. iii (1). 874. 17.

अकृतप्रतीकार (akṛta-pratīkāra) *adj.* who has not taken counter measures लोकस्तु पुनरमुष्मिन्नकृतप्रतीकारानस्मानसमर्थान् समर्थयते SubhaDha. 4. 20 (2)

अकृतप्रत्यय (akṛta-pratyaya) *adj.* not trusted, in which one has no confidence लोकादेवाकृतप्रत्ययादगुणो गुणवान् वेत्यनवेक्ष्य गमनं कामो द्वेष इति संशयः KāmSū. 357. 18 (6. 6) (comm. अकृतप्रत्ययादिति अकृतनिश्चयाल्लोकात् । किमयं गुणवान् न वेति)

अकृतप्रत्युपकार (akṛta-pratyupakāra) *adj.* who has not returned an obligation अत्र यदिदमुपकृत्यानपेक्षितप्रत्युपकाराणां गमनम्, यच्चाकृतप्रत्युपकाराणां तद्विरहेऽवसादनं तदुभयमपि जलधरसरित्प्रवाहयोरन्योन्यातिशयितयोरुपन्यस्यमानं प्रत्यनीकन्यासो भवति SaraKaṇṭhā. 503. 20.

अकृतप्रथमयज्ञ (akṛta-prathamayajña) *adj.* who has not yet performed the first (Soma) sacrifice परीष्टलक्षणमुक्तं भार्गवेन अकृतप्रथमयज्ञे ज्येष्ठे सति करोति तं कनिष्ठः परियष्टा स्यात् परीष्टोऽग्रज उच्यते Rudradatta. *on* ĀpaS'S. ix. 12. 11.

अकृतप्रधान (akṛta-pradhāna) *adj.* of which the main or principal (sacrificial rite) has not been performed अकृतप्रधानेन कृतप्रधानेन चाङ्गापूर्वेण व्यभिचाराच्च TattvCin. ii (2). 193. 19; ii (2). 194. 15.

अकृतप्रमोद (akṛta-pramoda) *adj.* which has not been delighted तद्वक्त्रमार्केस्तरुणार्कताम्रं त्वत्प्रीतिवाक्यैरकृतप्रमोदम् । भविष्यति प्रत्युपकारभारनिर्वाहचिन्तागमसान्धकारम् RāmC. 3. 19.

अकृतप्रयत्न (akṛta-prayatna) *adj.* who has not put up any effort, who has not exerted दृश्यन्ते हि कृतप्रयत्नाश्चाप्रवीणा अकृतप्रयत्नाश्च प्रवीणाः MahāBh. i. 10. 18 (*on* i. 1. 0); अर्थेष्वलभ्येष्वकृतप्रयत्नं … नानुतपन्ति रोगाः AṣṭāSaṁ. i. 20. 20 (1. 5)

अकृतप्रयोजन (akṛta-prayojana) *adj.* whose purpose has not been served यावद्धयकृतप्रयोजनं द्रव्यं भवति तावत्संस्कारमपेक्षते TantrVā. 1030. 22 (*on* iii. 4. 49); शेषकार्याणि न स्वयमेवाकृतप्रयोजनमपि द्रव्यं प्रयुञ्जते TantrVā. 1037. 20 (*on* iii. 5. 6); अत एवाकृतप्रयोजनस्य लेख्यस्य कार्याक्षमत्वे नाशे वा लेख्यान्तरमुत्पाद्यम् SmṛtiCan. iii. 138. 12.

अकृतप्रवेश (akṛta-praveśa) *adj.* one who has not been granted permission to enter दुर्गमकृतप्रवेशस्य प्रविशतः प्राकारच्छिद्राद्वा निक्षेपं गृहीत्वापसरतः कन्धरावधो द्विशतो वा दण्डः ArthS'ā. ii. 165. 5 (4. 10)

अकृतप्रसाद (akṛta-prasāda) *adj.* to whom favour is not shown यथाज्ञापयति देवः सोऽयमिति विज्ञापितो दौवारिकेण न तावदेनमकृतप्रसादं पश्यामीति …मालवसूनोरकथयत् HarṣaC. 122. 11.

अकृतप्रस्तर (akṛta-prastara) *adj.* to which ceiling has not been fixed up अकृतप्रस्तरे द्वारे द्वारशाखादिकस्य तु । असंस्पर्शेन तल्लिङ्गं पीठं चान्तः प्रवेशयेत् ĪśānS'iPa. ii. 47. 40.

अकृतप्राग्भार (akṛta-prāgbhāra) *adj.* not fashioned (by man), natural शून्यं गृहं गिरेर्गुहा वृक्षमूलमागन्तुकानां वेश्म देवकुलं शिक्षागृहं केनचिदकृतमकृतप्राग्भारं कथ्यते S'ubhacandra *on* Kārtikeyānutprekṣā. p. 449 [JainLa.]

अकृतप्रातराश (akṛta-prātarāśa) *adj.* who has not taken his morning meal अकृतप्रातराश उदकान्तं गत्वा प्रयतः शुचौ देशेऽधीयीत ĀpaGS. i. 11. 23.

अकृतप्राप्ति (akṛta-prāpti) *f.* gaining (the fruit of) what is actually not done कर्मतत्फलयोरेवमेककर्तृपरिग्रहात् । कृतनाशाकृतप्राप्तिरासक्तातिविरोधिनी TattvSaṁ. 479; न चेश्वरे स्थितिस्तस्य शास्त्रानारम्भसक्तितः । कृतनाशाकृतप्राप्ती प्राप्नुतो नुस्तथा सति BṛĀraUBhVā. iii. 2. 143.

अकृतप्राय (akṛta-prāya) *adj.* as good as not done कृतमपि कर्म यस्याकृतप्रायम् S'ivārkaMaDī. i. 517. 13 (*on* i. 4. 6); कृताकृतात् इत्यस्य कृतमप्यकृतम्

अकृतप्रायं यस्य तस्मादिति व्याख्या PūrvottaVāNaMā. 256.4; तदयमकृतप्रायो विभ्रमः । पुनरन्यः प्रारभ्यताम् S'ṛṅgāSar. 113 (5)

अकृतप्रायत्व (akṛtaprāya-tva) *n.* the state of being as good as not done तूष्णींहोमस्याकृतप्रायत्वान्नायथापूर्वत्वं नाग्निविनाश इत्यर्थः MayūMāli. 776.13 (*on* x. 8.5)

अकृतप्रायश्चित्त (akṛta-prāyaścitta) *adj.* [*f.* -ā] **A** who has not performed an expiatory rite एतेष्वकृतप्रायश्चित्ता अतिपातकिनः पर्यायेण कल्पं पच्यन्ते ViṣṇuSm. 43.23; एतैर्व्रात्यैरपूतैरकृतप्रायश्चित्तैः…न संबन्धानाचरेत् ManuBh. i. 96.10 (*on* 2.40); SmṛtiCan. i. 73.4; स्त्रीष्वपि पतितास्वेष एव विधिः । पतितास्वकृतप्रायश्चित्तासु च ManuBh. ii. 430.3 (*on* 11.187); व्रात्याः षोडशवर्षपर्यन्तं यावदकृतोपनयना अकृतप्रायश्चित्ताः HārLa. 201.7; क्षयरोगादीनि च लिङ्गान्यशक्त्याप्यकृतप्रायश्चित्तानां भवन्त्येव BālaKrī. ii. 74.13 (*on* 3.200 (?210); न ह्यकृतप्रायश्चित्तानां भवतामाश्रमप्रवेशमनुमन्यन्ते धार्मिकाः S'atDū. 230.19; अपाङ्क्तेयाः स्तेनादयस्त्यक्तात्मपर्यन्तास्तेषामकृतप्रायश्चित्तानां अन्नं न भोक्तव्यमित्यर्थः VīraMi.(Āhnika.) 501.21; विप्लुतब्रह्मचर्यस्यावकीर्णिनोऽकृतप्रायश्चित्तस्य विवाहनिषेधात् BhaṭṭDī. ii. 331.3 (*on* vi. 8.4); **B** for which expiatory rite has not been performed अभुक्तफलानामकृतप्रायश्चित्तानां च कर्मणां कर्मान्तरफलानुभवान्नाशोऽप्यनुपपन्नः BrahmSūBh.(Rā.) 572.6 (*on* iii. 1.8); न चाकृतप्रायश्चित्तानां कर्मणां भोगैकनाश्यत्वनियमः TattvPradī.(Ci.) 363.7; अकृतप्रायश्चित्तानामेव कर्मणां भोगेन क्षयः SarvaDaKau. 137.1.

अकृतप्रायश्चित्तता (akṛtaprāyaścitta-tā) *f.* the state of not having performed an expiatory rite पापानामकृतप्रायश्चित्ततया तज्जन्यपापवताम् ManvaVi. 538.4 (*on* 4.171)

अकृतप्रायश्चित्तत्व (akṛtaprāyaścitta-tva) *n.* the state of not having performed an expiatory rite अन्यथा यत्किंचित्पापवतोऽकृतप्रायश्चित्तत्वेनानधिकारापत्तेः TattvCin. ii (2). 192.2.

अकृतप्रावरण (akṛta-prāvaraṇa) *adj.* not making use of a cover अकृतनीशारः…अकृतप्रावरण इत्यर्थः SiddhāKau. 569B. 6.

अकृतप्रेतकार्य (akṛta-pretakārya) *adj.* who has not performed the funeral rites अकृतप्रेतकार्यः…न स्नायादुदधौ SkandP. iii (1). 52.56.

अकृतप्रेमन् (akṛta-preman) *m.* uncultivated friendship or love अकृतप्रेमैव वरं न पुनः सञ्जातविघटितप्रेमा SubhāRaK. 23.54; Subhāṣi. 1389.

अकृतप्रेर (akṛta-prera) *adj.* not impelled to move, not set in motion अश्वीयमपि संरुद्धम्…। साशंकैरकृतप्रेरं सादिभिः PadmP.(Ra.) 97.187.

अकृतफूत्कृत (akṛta-phūtkṛta) *adj.* who has not made a puffing or blowing sound भुञ्जानैश्च ब्राह्मणैः…अकृतफूत्कृतादिशब्दैः…भोक्तव्यम् CaturCin. iii (1). 1389.20.

अकृतबुद्धि (akṛta-buddhi) *adj.* **A** having uncultivated intellect मम पुत्रेण शप्तोऽसि बालेनाकृतबुद्धिना MahāBhā. i. 38.12; अकृतबुद्धयस्तु वराकाः स्वं स्वं विपाकफलं चानुभवन्त ईश्वरमपरं मिथ्या परिकल्पयन्ति AbhidhKoBh. 102.16 (*on* 2.64); तदिदमकृतबुद्धिसंमोहनम् NyāyBh. 77.13 (*on* ii. 1.6); नरस्याकृतबुद्धेस्तु…ज्ञानं हि दुर्लभम् ParaS. 10.61; गुरुतरधियामस्वाराधं मनोऽकृतबुद्धिभिः Kāvyālaṅ.(Bh.) 5.69; हृता स्थाली मुनिश्रेष्ठ श्येनेनाकृतबुद्धिना BrahmP. 93.15; **B** inconsiderate अवज्ञाताः सुरेन्द्रेण मूढेनाकृतबुद्धिना MahāBhā. i. 348*. (4); सोऽसहायेन मूढेन लुब्धेनाकृतबुद्धिना । न शक्यो न्यायतो नेतुम् ManuSm. 7.30; स नेतुं न्यायतोऽशक्यो लुब्धेनाकृतबुद्धिना YajñaSm. 1.355; अयं दुरात्माकृतबुद्धिरद्य ।…विशतां तमोऽन्धम् BhāgP. viii. 4.10; तेनेदं सकलं शून्यं मद्रदेशं कृतं प्रभो । खादता नरमांसानि दुष्टेनाकृतबुद्धिना NīlaP. 138; निवापकर्म ह्यशुचिः पुत्रार्थे विनियोजितम् ।…मया चाकृतबुद्धिना VarāP. 187.45; युष्मदीयं गृहीतं यत्पापेनाकृतबुद्धिना SkandP. vii (1). 278.52; **C** ignorant मदनागमेष्वकृतबुद्धिरसौ तदनेन संप्रति जयेयमहम् S'aṅkaDigVi. (Mā.) 9.67.

अकृतबुद्धित्व (akṛtabuddhi-tva) *n.* the state of having uncultivated intellect, the state of not having understood अकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः (MahāBhā. vi. 40.16) = BhagGī. 18.16 (S'aṅ. असंस्कृतबुद्धित्वात् Rā. अनिष्पन्नयथावस्थितवस्तुबुद्धित्वात्)

अकृतब्रह्मयज्ञ (akṛta-brahmayajña) *adj.* one who has not performed the Brahmayajña अकृतब्रह्मयज्ञश्चेद् ब्रह्मयज्ञं कृत्वा BālamBha. i. 343.26 (*on* 1.101)

अकृतब्रह्मविद्य (akṛta-brahmavidya) *adj.* who has not acquired Vedic knowledge नाकृतब्रह्मविद्याः…विप्राः…स्थातुं…तस्य राष्ट्रे चकाङ्क्षुः SivLi. 13.4.

अकृतभय (akṛta-bhaya) *adj.* not entertaining fear, fearless तन्मम पृष्ठमारूढः सुखेनाकृतभयो गच्छ PañcT. (Textus Simplicior) 4.11 (380.16)

अकृतभाग (akṛta-bhāga) *m.* the part which is undone अकृतभागसंबन्धात्तदेवाकृतम् Nyās. i. 370.14 *on* P. ii. 1.60 = JaineVyā. 56.4 (i. 3.55)

अकृतभिक्ष (akṛta-bhikṣa) *adj.* who has not taken food or begged alms भवन्तमन्तरेण पुरीश्वरोऽप्यकृतभिक्ष एव CaitaCa. 199.4 (8)

अकृतभिद् (akṛta-bhid) *adj.* making no distinction अयमकृतभिदा प्रसादभक्त्या व्यधित च हव्यभुजो नमत्रसव्यान् Surath. 14.70.

अकृतभेषज (akṛta-bheṣaja) *adj.* who has not administered medicine ततश्चिकित्साशक्तोऽपि यस्मादकृतभेषजः । अर्धमार्गनिवृत्तश्च तेन त्वं गर्हितो ह्यसि SkandP. ii (1). 11.80; iii (1). 41.80.

अकृतभोजन (akṛta-bhojana) *adj.* who has not taken food स्वस्थः स्थितो ज्ञाननिष्ठस्तिष्ठत्वकृतभोजनः GaṇeP. ii. 22.39; (श्राद्धपूर्वदिने) उपवासिनस्त्वकृतभोजनानेव (निमन्त्रयेत्)…यदा तु पूर्वदिने निमन्त्रणं न कृतं तदानीमभुक्त्वैवाभुक्ते च गृहजने अकृतभोजनानेव ब्राह्मणान् श्राद्धदिने…प्रातरेव निमन्त्रयेत् CaturCin. iii(1). 1137.21; मम राज्येऽतिथिभिरकृतभोजनैर्न यथा स्थीयते तथा कर्तव्यम् VīraMi. 667.20 (*on* 2.186)

अकृतमङ्गल (akṛta-maṅgala) *adj.* who has not used or incorporated a benediction (in his work) तत्कथम्…अकृतमङ्गल एव विस्रब्धं भाष्यकारः प्रववृते PañcPā. 2.24 (*on* i. 1.0); कृतमङ्गलस्यापि फलादर्शनादकृतमङ्गलस्यापि फलदर्शनात् Upask. 3.14 (*on* 1. 1.1)

अकृतमङ्गलाचरण (akṛta-maṅgalācaraṇa) *adj.* who has not observed the practice of benediction अकृतमङ्गलाचरणानामपि कार्यपरिसमाप्त्यादिदर्शनात NyāySu.(Ja.) 8B. 12 (*on* i. 1.1)

अकृतमति (akṛta-mati) *adj.* having uncultivated intellect or understanding अगोत्रोऽसन्मित्रोऽकृतमतिरपूर्वाचितशुभः…पतति MaYānaSū. 6.5 (1.14)

अकृतमद्यपान (akṛta-madyapāna) *adj.* who has not drunk liquor (अयं ब्राह्मणः) अकृतमद्यपानो न नीरुग् भविष्यति PurusPa. 99.4.

अकृतमनन (akṛta-manana) *adj.* who has not done any reflection, who has not reflected अकृतमननस्यार्थदार्ढ्याभावेन तद्विषयकनिदिध्यासनायोगात् VedāntPari. 348.2.

अकृतमुखद्वार (akṛta-mukhadvāra) *adj.* which does not allow the use of its mouth or the opening of its mouth बालवृद्धधेनुकानामकृतमुखद्वाराणामकामानामन्नपानेष्वप्रज्ञप्तानां च स्नेहपानमादेयं भवति Hastyāyur. 581.23 (4.4); अकृतमुखद्वारस्य (गजस्य)…शिरोविरेचनैरेवं नस्यकर्म विगर्हितं भवति Hastyāyur. 619.26 (4.7)

अकृतमृत्क्षेपविशुद्धिक (akṛta-mṛtkṣepaviśuddhika) *adj.* for which the purification (effected) by the sprinkling of clay is not used (अन्नं) केशकीटरूपसंसर्गदुष्टं वाकृतमृत्क्षेपविशुद्धिकं ज्ञात्वा भुक्त्वा…क्वथितमुदकं पिबेत् ManvaMu. 482.26 (*on* 11.159)

अकृतयाग (akṛta-yāga) *adj.* **A** to whom the sacrificial worship is not offered अनर्चिता अकृतयागा अग्नयो…अग्निहोत्रिणः प्राणानेव खादितुमिच्छन्ति ManvaMu. 149.24 (4.28); **B** who has not performed sacrifice कृतयागपुरुषस्याकृतयागपुरुषापेक्षयाज्ञवैलक्षण्याभावादिति भावः MayūMāli. 104.39 (*on* ii. 1.2); *m.* unperformed sacrifice यागत्वमपि हि विनष्टाकृतयागयोस्तुल्यम् TantrVā. 368.22 (*on* ii. 1.5)

अकृतयूष (akṛta-yūṣa) *m.* unprepared soup यूषः कृताख्योऽलवणास्नेहकृद्वारिसाधितः । अकृतस्तैर्विना सिद्धः क्रमाद् गुरुलघू च तौ कृताकृतयूषः MadaPāNi. 67.24; अत्र अकृतयूषः स्नेहलवणाद्यसंस्कृतः कृतयूषः स्नेहलवणादिसंस्कृतः CaraS. viii. 1.11 (comm.) (1941 Ed.); Dalhaṇa *on* SuśruS. i. 46.379.

अकृतयोगिन् (akṛta-yogin) *m.* a monk of lax behaviour in accepting food अकृतयोगी अगीतार्थः । त्रीन् वारान् कल्प्यमेषणीयं चापरिभाव्य प्रथमवेलायामपि यतस्ततोऽकल्प्यानेषणीयमपि ग्राही Malayagiri on Vyavahārasūtrabhāṣya x. 634 [JainLa.]

अकृतयोग्य (akṛta-yogya) *adj.* who has had no practice or who has not made himself fit for न चाधिगतशास्त्रोऽप्यकृतयोग्यः…शस्त्रकर्मणि प्रवर्तेत AṣṭāSaṁ. i. 172.24 (1.34)

अकृतरक्ष (akṛta-rakṣa) *adj.* **i** who has not taken care of the fertility (of one's wife by cohabitation after her menstrual course) अकृतरक्षस्य किं कलत्रेणाकृषतः किं क्षेत्रेण NītiVā. 24.23 (रक्षा = ऋतुरक्षा); **ii** who has not given protection प्रतिरोद्धा गोब्राह्मणरक्षार्थं कृतवैशसोऽशक्ततयाकृतरक्षो जीवन्नपि मुच्यते ManvaVi. 1384.15 (*on* 11.80)

अकृतरसभावसंविद् (akṛta-rasabhāvasaṁvid) *adj.* **1** who has not gained acquaintance with (literary) sentiments and emotions रहितं कलाभिरखिलाभिरकृतरसभावसंविदम् । क्षेत्रविदमपदिशन्ति (श्रीकृष्णं) जनाः S'iśuVa. 15.38+3; **2 A** (akṛtarasa-bhāvasaṁvid) whose cognition or perception of objects is without attachment; **B** (akṛtarasabhāvasaṁvid) one

who is mere consciousness, in whom there is no presence of attachments to action अकृतरसभावसंविदम् । क्षेत्रविदमपदिशन्ति (परमात्मानं) जनाः S'iśuVa. 15. 38 + 3.

अकृतराज्य (akṛta-rājya) *adj.* who has not ruled over the kingdom श्रीवीरश्रमश्राईत्रीषद्धोग्येन कर्मणा । कृतोद्वाहोऽकृतराज्यः प्रव्रजिष्यति सेत्स्यति TriṣaS'aPuC. iv. 2. 104.

अकृतरुचि (akṛta-ruci) *adj.* having no liking or taste for विपिनहरिणैः ···दर्भग्रासेऽप्यकृतरुचिभिः सस्पृहं वीक्ष्यमाणः । रामः RāmāCam. 2. 85.

अकृतरोहण (akṛta-rohaṇa) *adj.* not grown or sprouted अरूढस्तु यवे पुंसि त्रिषु त्वकृतरोहणे । रूढादन्यत्र NānārthāSaṁ. ii. 53. 8.

अकृतलक्षण (akṛta-lakṣaṇa) *adj.* whose character is not specified अकृतलक्षणचोदनाचौत्पत्तिकस्वराणि LāṭyāS'S. vii. 11. 18 (comm. अकृतलक्षणानि (निधनानि) चोद्यन्ते···तस्माद्यो यस्य औत्पत्तिकः स्वरः तेन स्युः); *m.* name of a king वैदेहोऽथ कृतक्षणः (v. l. वैदेहोऽकृतलक्षणः) MahāBhā. ii. 4. 24.

अकृतलक्ष्य (akṛta-lakṣya) *adj.* [*f.* -ā] who has not aimed at (some one), who has not made (any one) one's target (of comment) इति चोदितगृहचेटी निगदति कटुकाक्षराण्यकृतलक्ष्या KuṭṭaMa. 660.

अकृतललित (akṛta-lalita) *adj.* artlessly charming, having no practice of amorous gestures शबरवनिताः···सभ्रूभङ्गैरकृतललितैरक्षिभिर्वा पिबेयुः Haṁs-Dū.(Vā.) 11.

अकृतलवन (akṛta-lavana) *adj.* which is not cut off पार्थाचैरप्यकृतलवनं तोयमात्राभिलक्ष्यं । लक्ष्यं छित्त्वा शफरमवृथा लक्षणां मद्रकन्याम् Nāray. x. 81. 5.

अकृतलोक (akṛta-loka) *m.* unartificial or eternal world नास्त्यकृतः कृतेनेति विशेषणात् अकृतलोकप्रेप्सारूपं मुमुक्षुत्वं लब्धम् S'ivārkaMaDī. i. 86. 3 (*on* i. 1. 1)

अकृतलोप (akṛta-lopa) *adj.* which is not elided अकृतलोपानामेव लकाराणामादेशाः करिष्यन्ते Pradī. iii. 277B. (*on* iii. 4. 77)

अकृतवत् (akṛtava(n)t) *adj.* who has not done (something) ते चैते सुवर्णतस्कराः···जनिषु शल्यमानमकृतवन्तः···उत्पश्य यदनुभवन्ति(?) AvantiKa. 234. 9; स्वगृहेऽधिकृतानां (देवपूजां) अकृतवतां भक्षणाय (द्वितीयः प्रतिषेधः) ManuBh. i. 433. 1 (*on* 5. 27); न च वधं कृतवतोऽकृतवतश्चैकमेव व्रतं युक्तम् Aparā. 1064. 15 (*on* 3. 252); अभोजितायेति रत्नाकरः । भोजनमकृतवते इति तत्त्वम् DaṇḍaVi. 306. 1; एतैः···प्रायश्चित्तमकृतवद्भिः सह···सम्बन्धान् ब्राह्मणो नानुतिष्ठेत् ManvaMu. 41. 24 (*on* 2. 40)

अकृतवपन (akṛta-vapana) *adj.* who has not tonsured his head नाश्रोत्रियाय नाचरितवेदव्रताय नाकृतवपनाय ददीत AVPari. xL. 1. 2.

अकृतवद्व्यूह (akṛtavad-vyūha) *m.* non-performance of a grammatical operation (like antaraṅgaparibhāṣā) अकृतवद्व्यूहो नाम अन्तरङ्गपरिभाषाया अव्यापारः JaineVyā. 263. 34 (*on* iv. 1. 140); अकृतवद्व्यूहेन सिद्धिः JainePari. 88.

अकृतवमन (akṛta-vamana) *adj.* who has not vomited ततः सुखोषितम् ···औषधमात्रां पाययेत् । न त्वकृतवमनमन्यत्रातिक्रूरकोष्ठात् (विरेचयेत्) । अकृतवमनस्य हि श्लेष्मणोपहतमौषधमूर्ध्वं प्रवर्तते । ···श्लेष्मकाले त्वकृतवमनोक्तदोषः (भवति) AṣṭāSaṁ. i. 141. 10 (1. 27)

अकृतवरण (akṛta-varaṇa) *adj.* who is not chosen (as a priest) यज्ञं चाकृतवरणोऽनृत्विक् न गच्छेत् ManvaMu. 155. 9 (*on* 4. 57)

अकृतवाग्दान (akṛta-vāgdāna) *adj.* [*f.* -ā] whose betrothal has not taken place कन्यायामकृतवाग्दानायाम्···पितृकुले पिण्डनिवृत्तिरशौचनिवृत्तिश्च HārLa. 49. 18; कन्यासु द्विवर्षादूर्ध्वं मृतासु अकृतवाग्दानासु सपिण्डानामेकाहमाशौचम् DīpKa. 78. 7 (*on* 3. 23)

अकृतवारण (akṛta-vāraṇa) *adj.* who has not warded off स्वल्पमप्यकृतवारणः कर्णतालैः···अलिगणानाम् TilaMañ. 186. 11.

अकृतविकृतिक (akṛta-vikṛtika) *adj.* which has produced no bad results दुष्टारिष्टानि दृष्टेऽप्यकृतविकृतिकानि···क्षीयन्ते···प्राणियूथस्य यत्र JinaS'. 3. 9.

[1]**अकृतविग्रह** (akṛta-vigraha) *adj.* having no body बलवन्तौ बलवन्तमकृतविग्रहं मारुतमपि निन्दयन्तौ HarṣaC. 194. 10.

[2]**अकृतविग्रह** (akṛta-vigraha) *adj.* having no enmity HarṣaC. 194. 10

अकृतविद्य (akṛta-vidya) *adj.* who has not cultivated learning, not studied बालो ह्यकृतविद्यश्च न च वेत्ति बलाबलम् Rāmā. i. 19. 7; मूढश्चाकृतविद्यश्च न शुश्रूषति पूर्वजान् Rāmā. vii. 79. 14; पुंसामकृतविद्यानाम्··· । स्थापनादेवदेवस्य विहितं सिद्धिरुत्तमम् ParaS. 18. 3.

अकृतविभाग (akṛta-vibhāga) *adj.* who has not divided (ancestral property) अकृतविभागो ज्येष्ठो यदि धार्मिको भवति तदा···कुलं वृद्धिं नयति ManvaMu. 383. 8 (*on* 9. 109)

अकृतविराम (akṛta-virāma) *adj.* who has not put a stop to इदमवरं प्रियसुहृदः सुहृद्भयादर्पितार्गलं भवनम् । वेश्यासुरतविमर्देष्वकृतविरामस्य रामस्य PādaTā. 30. 7.

अकृतविलम्बम् (akṛta-vilambam) *adv.* without delay अकृतविलम्बं देहि हस्तावलम्बम् StavMā. 166. 17.

अकृतविवाह (akṛta-vivāha) *adj.* [*f.* -ā] unmarried ब्राह्मणं स्नातमकृतविवाहं त्यक्तब्रह्मचर्यं उत्सवार्थे ऋत्विजं वृणुते PārāSū. 70. 27; स्नातकेभ्यः अकृतविवाहेभ्योऽन्नं दद्यात् PārāSū. 78. 18; सर्वथा पत्न्या सह यष्टव्यमित्यस्तित्ववचने सति नाकृतविवाहस्याग्निपरिग्रहः ManuBh. i. 298. 30 (*on* 3. 202); कन्यामकृतविवाहां चाक्षतयोनिं दूषयति···स वधमर्हति Aparā. 858. 24 (*on* 2. 288); ततोऽकृतविवाहां मामेको विद्याधरात्मजः । स्वकुट्टिमादिहानैषीत् TriṣaS'aPuC. iv. 7. 243; ज्येष्ठे भ्रातरि अनिविष्टे अकृतविवाहे यदा कनीयान् विन्देत CaturCin. iii (1). 370. 19; कृतसमावर्तनोऽकृतविवाहः स्नातकः CaturCin. iii (1). 379. 18; अयं ब्राह्मणोऽकृतविवाहः···पात्रानर्हः PuruṣPa. 109. 20; स्त्रीणामकृतविवाहानां वाग्दत्तानां मरणे बान्धवाः···त्र्यहेण शुध्यन्ति ManvaMu. 208. 28 (*on* 5. 72)

अकृतविवाहसंस्कार (akṛta-vivāhasaṁskāra) *adj.* [*f.* -ā] whose marriage rite is not performed भगिन्यश्चाकृतविवाहसंस्काराः···विवाहयितव्याः Aparā. 731. 6 (*on* 2. 124)

अकृतविवाहाग्निहोत्र (akṛta-vivāhāgnihotra) *adj.* who is not married and who has not undertaken (the performance of) the Agnihotra अनिविष्टमकृतविवाहाग्निहोत्रम् Aparā. 445. 24 (*on* 1. 222)

अकृतविवाहित्व (akṛtavivāhi-tva) *n.* the state of being unmarried पारिवित्त्यं कनिष्ठे सहोदरे कृतविवाहे···अकृतविवाहि(? ह)त्वम् VīraMi. 930. 17 (*on* 3. 235)

अकृतविवेक (akṛta-viveka) *adj.* which has not been distinguished विकल्पाख्योऽलंकारः । पूर्वैरकृतविवेकोऽत्र दर्शितः AlaṅkāSa. 159. 12.

अकृतविशेषण (akṛta-viśeṣaṇa) *adj.* not characterised with attributes, not qualified अकृतविशेषणमेकं यत्स्यादुभयोस्तदन्यवैषम्यम् Kāvyālaṅ. (Ru.). 11. 29.

अकृतविश्राम (akṛta-viśrāma) *adj.* who has not taken rest प्रतिदिनं भवन्तमन्वेषयन्निमेषमप्यकृतविश्रामः ··· अमानुषमरण्यमविशम् TilaMañ. 389. 2; 392. 15.

अकृतविश्वास (akṛta-viśvāsa) *adj.* who has not put confidence (in somebody) यावच्चाकृतविश्वासा द्रुपदे···। तावदेवाद्य ते शक्याः MahāBhā. i. 193. 18; कलत्रपुत्रमित्रबान्धवेष्वकृतविश्वासः ··· प्रस्थानमकार्षीत् YaśasCam. ii. 303. 18; प्रसभमकृतविश्वासैर्यन्त्रायादीयमानतायां तु । नियतो भवति द्वेषः ··· तासाम् KandaCū. iii. 2. 10; अनन्तरं नरपतयो निजपरिजनेष्वप्यकृतविश्वासाः प्रतापरुद्रस्य पादमूलमेव शरणमुपगताः PratāYaBhū. 187. 7.

अकृतविस्तर (akṛta-vistara) *adj.* who is not prolix प्रकर्षनामा··· महाप्रतीहारः···अकृतविस्तरस्तामवादीत् TilaMañ. 417. 2.

अकृतवृद्धि (akṛta-vṛddhi) *f.* interest which is not stipulated तस्मादधिका वृद्धिरुत्तमर्णादिरकृतवृद्धौ न सिध्यति SmṛtiCan. iv. 364. 10; VīraMi. (Vyavahāra.) 233. 8; कृतवृद्ध्यपवादोऽपि वृद्ध्यभावकथनप्रसङ्गादकृतवृद्ध्यपवादैस्सहोक्तः SmṛtiCan. iv. 367. 2; अकृतवृद्धिप्रकरणे सामान्येनोक्तं वृद्धिपरिमाणं नाशे ग्राह्यम् SmṛtiCan. iv. 419. 14; अकृतवृद्धावपि विशेषान्तरमाह ManvaMu. 316. 31 (*on* 8. 152)

अकृतवृष्टि (akṛta-vṛṣṭi) *adj.* (a cloud) which has not produced rain अकृतवृष्टीनां त्वेषां फलं यथाशास्त्रमूहनीयम् AdbhuSāg. 742. 7.

अकृतवेदिन् (a-kṛtavedin) *adj.* ungrateful अकृतवेदी मृदुवेगः ··· । दासोऽपि ते न युक्तः पतिरयम् RatiRaha. 13. 80.

अकृतवैर (akṛta-vaira) *adj.* **A** who has not borne grudge एष खलु पाण्डवमध्यमस्यात्मजः···अकृतवैरं ब्राह्मणजनं वित्रासयति MadhyaVyā. 1. 2 (4); **B** for whom grudge has not been borne तेनास्म्यकृतवैरेण क्षुद्रेणात्यल्पबुद्धिना··· दूषितः Mṛcch. 10. 28 (174)

अकृतवैशाख (akṛta-vaiśākha) *adj.* who has not observed the rites of the Vaiśākha month यो वै ह्यकृतवैशाखः स मे दण्ड्यः SkandP. ii. (7). 11. 72.

अकृतवैश्वदेव (akṛta-vaiśvadeva) *adj.* who has not performed the Vaiśvadeva rite अकृतवैश्वदेवः ··· प्रत्याब्दिकश्राद्धं मासि श्राद्धविधिना करिष्ये BālamBha. i. 551. 11 (*on* 1. 249)

अकृतव्यवसाय (akṛta-vyavasāya) *adj.* who has not made up his mind, undecided अतत्त्वज्ञस्य शास्त्राणां सततं संशयात्मनः । अकृतव्यवसायस्य श्रेयो ब्रूहि पितामह MahāBhā. xii. 276. 1.

अकृतव्यवहारनिर्णय (akṛta-vyavahāranirṇaya) *adj.* a legal suit

against whom has not been decided यदा पुनराहर्त्रादिभिरभियुक्तोऽकृतव्यवहारनिर्णय एव परेतः स्यात् Mitā. 156. 7 (*on* 2. 29)

अकृतव्यूह (akṛta-vyūha) *adj.* **i** who does not carry out a grammatical operation or rule अकृतव्यूहाः शाकटायनीयाः S'ākaṭāPari. 69; व्यूहः शास्त्रकार्यम्, तदन्तरङ्गत्वात्प्राप्तमपि पश्चादस्य निमित्तविघातो भविष्यतीति बुद्ध्या न कृतं यैः तेऽकृतव्यूहाः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iv. 1. 82; अकृतव्यूहपरिभाषया सावुत्थितिर्मा भूत् SiddhāKau. 225B. 7; अकृतव्यूहपरिभाषा त्वनित्या LaS'abdeS'e. i. 62. 7; **ii** (a-kṛtavyūha) who undoes the grammatical operation or rule अकृतव्यूहाः पाणिनीयाः कृतमपि शास्त्रं निवर्तयन्ति Nyās. i. 262. 2 (*on* P. i. 4. 2); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iv. 1. 82 (कृतमपि वा शास्त्रकार्यं निवर्तयन्ति निमित्ताभाव उत्पत्स्यमाने)

अकृतव्रण (akṛta-vraṇa) *adj.* [*f.* -ā] not wounded, not injured, unhurt अकृतव्रण एवासौ व्याघ्रेण भुवि पातितः । रामेण रक्षितश्चाभूत् BrahmāṇḍP. ii. 25. 74; स वराहः शरैरस्य तीक्ष्णैरप्यकृतव्रणः KathāSaSāg. ii. 3. 45; बर्बरश्च तपस्वी स्याच्छूरश्चाप्यकृतव्रणः ।···इति न श्रद्दधाम्यहम् S'ārṅgaPa. 1496; सान्तःशल्याकृतव्रणा ।···कूटसंस्थे मृगे मृगी Subhāṣi. 647; 2767; *m.* name of a person or persons (a sage, a follower of Paraśurāma, a disciple of Sūta, a promulgator of Purāṇas) रामस्यानुचरं वीरमपृच्छदकृतव्रणम् MahāBhā. iii. 115. 3; v. 175. 6; v. 181. 16; xiii. 27. 8; आत्रेयः सुमतिर्धीमान्काश्यपो ह्यकृतव्रणः ।···एते शिष्या मम प्रोक्ताः BrahmāṇḍP. i. 35. 63; ii. 25. 56; प्रतस्थे भार्गवः श्रीमानकृतव्रणसंयुतः BrahmāṇḍP. ii. 25. 83; हरप्रसादादत्रापि ह्यकृतव्रणदर्शनम् BrahmāṇḍP. ii. 26. 3; ii. 28. 64; ii. 34. 16; ii. 44. 1; VāyuP. i. 61. 56; ViṣṇuP. iii. 6. 17; रामेण प्रेषितो दूतः संप्राप्तस्त्वकृतव्रणः ViṣṇuDhaP. i. 45. 1; BrahmP. 26. 11; PadmP. v. 19. 214; S'ivaP. ii (3). 39. 54; KalkiP. iii. 16. 8; BhāgP. xii. 7. 5; मित्रमथाप्यकृतव्रणमुनिं प्राप्यागमः स्वाश्रमम् Nārāy. ix. 36. 4.

अकृतव्रत (akṛta-vrata) *adj.* who has not observed a vow वेदादानं करिष्यन्ति बटवश्चाकृतव्रताः ViṣṇuP. vi. 1. 32; प्राप्तेऽप्यर्हन्मते किं नु मरिष्याम्यकृतव्रतः SamarāSaṁ. 2. 258; 2. 466; कृतव्रतानां हि धनम् । अकृतव्रतानां कुतः S'aṅkaVi.(Ā.) 171. 9; अन्यथेदानीमेव अकृतव्रतस्य मीमांसाधिकारप्रसङ्गात् S'atDū. 75. 16.

अकृतशकृत् (akṛta-śakṛt) *adj.* who has not done the act of excretion अकृतशकृतापि प्रातः पायुप्रक्षालनं कर्तव्यम् ManuBh. i. 382. 24 (*on* 4. 152)

अकृतशयनक्रिय (akṛta-śayanakriya) *adj.* who has not gone to bed or sleep अशयितानकृतशयनक्रियान् (द्विजान् प्रार्थयीत) SmṛtiCan. v. 190. 12.

अकृतशात्रव (akṛta-śātrava) *adj.* who has not shown enmity or done any inimical act मुनिस्तु कृपया शत्रुवर्गेप्यकृतशात्रवः SamarāSaṁ. 7. 278.

अकृतशास्त्राभ्यास (akṛta-śāstrābhyāsa) *adj.* who has not studied the sacred texts इह जन्मन्यकृतशास्त्राभ्यासस्य तद्विषयः प्रज्ञामेधातिशयः प्राग्भवीयातिशयम्···अवगमयति TātPaṬ.(Vā.) 519. 2 (*on* iii. 1. 27)

अकृतशास्त्रार्थ (akṛta-śāstrārtha) *adj.* who has not accomplished the rite enjoined in the S'āstras अकृतशास्त्रार्थमात्मानमवबुध्यमानो न विरन्तुमर्हति BhāvanāVi. 25. 3.

अकृतशिल्प (akṛta-śilpa) *adj.* who has not used or learned one's skill प्रकृत्या विप्रेभ्यः पुनरकृतशिल्पा रघुसुवः AnargharaRā. 4. 58 (comm. विप्रेभ्योऽकृतशस्त्राभ्यासाः)

अकृतशुद्धि (akṛta-śuddhi) *adj.* for which the purification is not done प्रतिषेधे तु सति कुतोऽकृतशुद्धिना व्यवहारः ManuBh. i. 473. 3 (*on* 5. 110)

अकृतशुल्क (akṛta-śulka) *adj.* **A** who has not paid the toll ध्वजमूलमतिक्रान्तानां चाकृतशुल्कानां शुल्कादष्टगुणो दण्डः ArthS'ā. i. 272. 4 (2. 21); **B** (a commodity) on which the tax is not paid कृतशुल्केनाकृतशुल्कं निर्वाहयतः···तावच्च दण्डः ArthS'ā. i. 273. 2 (2. 21)

अकृतशौच (akṛta-śauca) *adj.* who has not done the purification एवं महानसादौ सूदादिभिरकृतशौचैर्व्यवहरद्भिः पाक्यं द्रव्यमदृष्टं परिभोक्तुं न दुष्यति ManuBh. i. 481. 21 (*on* 5. 125); i. 487. 19 (*on* 5. 141); अकृतशौचाचमनो ब्राह्मणः ···गोब्राह्मणाग्नीन्न स्पृशेत् ManvaMu. 171. 7 (*on* 4. 142); अशुचिः, पुरीषादिकं कृत्वाकृतशौचः VīraMi.(Tīrtha.) 41. 8.

अकृतशौचाचमन (akṛta-śaucācamana) *adj.* who has not purified himself and sipped water (for purification) अकृतशौचाचमनो ब्राह्मणो हस्तादिना गोब्राह्मणाग्नीन् न स्पृशेत् ManvaMu. 171. 7 (*on* 4. 142)

अकृतश्मशान (akṛta-śmaśāna) who has not prepared the sepulchre (for the dead ancestor) ते ह्यामुष्मिंल्लोकेऽकृतश्मशानस्य साधुकृत्यामुपदम्भयन्ति S'atBr. XIII. viii. 1. 1.

अकृतश्रम (akṛta-śrama) *adj.* who has not made effort, done practice or taken pains सोऽहम्···कृतास्त्रानकृतश्रमः । प्रतियोद्धुं न शक्ष्यामि MahāBhā. iv. 36. 16; त्वत्प्रसादान्मुनिश्रेष्ठ मामन्ये नाकृतश्रमम् । वक्ष्यन्ति सर्वशास्त्रेषु ViṣṇuP. i. 1. 3; सम्यक्प्रमाणेषु अकृतश्रमाणाम् GitāBh.(S'aṅ.) 535. 11 (*on* 18. 50); मिथ्याज्ञानादहङ्कारी शास्त्रे चैवाकृतश्रमः (स्थपतिः हन्तव्यः) SamarāSū. i. 44. 7; ज्योतिःशास्त्रविदे तस्मै नमोऽस्तु···यः···ग्रहनक्षत्रताराणां संख्यानेऽप्यकृतश्रमः NarmaMā. 2. 83; ततः शश्वत्कृताभ्यासः कदाचिदकृतश्रमम् । स एवामुम्··· निहनिष्यति बह्वम् PāṇḍaC. 10. 198; 10. 208; अकृतश्रमोऽसि कम्बलाश्वतराविव गान्धर्वे NīlaVi. 85. 12; *m.* name of a sage शून्यपालोऽकृतश्रमः MahāBhā. v. 388*. 9; PadmP. v. 15. 346; S'ivaP. ii (3). 39. 53 (170A. 15)

अकृतश्रवण (akṛta-śravaṇa) *adj.* who has not studied the scriptures under a teacher अकृतश्रवणस्यापि···वामदेवस्य तद्दर्शनेन (तत्त्वसाक्षात्कारदर्शनेन) S'ivārkaMaDī. i. 55. 10 (*on* i. 1. 1); SiddhāLeSaṁ. 8. 3.

अकृतश्रवणत्व (akṛtaśravaṇa-tva) *n.* the state of not having studied the scriptures under a teacher अकृतश्रवणत्वेनानुत्पन्नप्रत्ययस्य संन्यासिनः SiddhāTa. 42. 7.

अकृतश्रीक (akṛtaśrī-ka) *adj.* who has not acquired wealth अथवा अकृतश्रीका द्यूतसभास्थाणवो द्यूतवृत्तयः ManuBh. i. 277. 16 (*on* 3. 150)

अकृतश्रीपरिग्रह (akṛta-śrīparigraha) *adj.* who has not assumed the royal majesty (rank) स हि प्रथमजे तस्मिन्नकृतश्रीपरिग्रहे । परिवेत्तारमात्मानं मेने स्वीकरणाद्भुवः RaghuVa. 12. 16.

अकृतसंयोग (akṛta-saṁyoga) *adj.* which has not produced the conjunction अकृतसंयोगस्य कर्मणो यः संयोगारम्भकालस्तस्यात्ययाभावात् कर्म संयोगं करोति न विभागम् NyāyKa. 157. 17.

अकृतसंलाप (akṛta-saṁlāpa) *adj.* [*f.* -ā] who has made no conversation, without making any conversation अकृतसंलापैव सार्धं तया स्थित्वाल्पकालम्···तामवोचम् TilaMañ. 302. 8.

अकृतसंस्कार (akṛta-saṁskāra) *adj.* [*f.* -ā] **i** not consecrated with the rites of marriage अकृतसंस्कारा अपि पुरुषैः क्षतयोनयो न कन्या इति व्यवह्रियन्ते ManuBh. i. 223. 24 (*on* 3. 34); **ii** for whom the funeral rites have not been done द्विविधो हि देशान्तरमृतः कृतसंस्कारोऽकृतसंस्कारश्चेति । ··· अकृतसंस्कारोऽपि द्विविधः SmṛtiCañ. vi. 131. 8; **iii** who has not been consecrated with rites like Jātakarman etc. तस्य (नियमस्य) अकृतसंस्कारावधिसमर्पकत्वेन प्रकृतार्थत्वाभावात् VīraMi.(Saṁskāra.) 228. 23.

अकृतसंहित (akṛta-saṁhita) *adj.* which has not been combined अकृतसंहितानामूष्मान्तानां पटलेऽस्मिन्विधानम् ṚPrāti. 4. 7.

अकृतसंकल्प (akṛta-saṅkalpa) *adj.* who has not made a resolve यथार्थं संभृतसंभारस्य···अप्यकृतसंकल्पस्य···यज्ञसंकल्पात्पूर्वेक्षणे शुद्धिर्भवति SmṛtiCan. vi. 71. 4.

अकृतसंकल्पसंभव (akṛtasaṅkalpa-sambhava) *adj.* [*f.* -ā] arising even when no thought is entertained (for it) प्रकृत्याकृतसंकल्पसंभवा(? वां) देवतास्वपि । स्वप्नमालां तु यः पश्येत् AVPari. lxiii. 1. 52.

अकृतसंकेत (akṛta-saṅketa) *adj.* **i** who has not learnt the conventional signification of words यदि तादृशीं रचनाम्···कृतां वाकृतसंकेतो विवेचयेद्व्यक्तमपौरुषेयो वेदः PramāVāSvopVṛ. 82. 14; **ii** for which no convention is agreed upon कथम्···प्रतिक्षणविनश्वरेषु च विज्ञानेषु च परस्पराकृतसंकेतेषु पूर्वानुभूतोऽर्थः स्मर्यते Abhidharmadīpa 22. 3.

अकृतसंकेतविधि (akṛta-saṅketavidhi) *adj.* who has not fixed an appointment मनःखेदस्त्वेवं कथमकृतसंकेतविधयः···नो नयनपथमेष्यन्ति सुहृदः SubhāRaK. 49. 39.

अकृतसंग (akṛta-saṅga) *adj.* who has not kept company with वनविहङ्गैः सार्धमकृतसङ्गः···एतावन्ति दिवसान्ययापयम् TilaMañ. 383. 19.

अकृतसंगम (akṛta-saṅgama) *adj.* on which no encounter is effected कश्चिच्चकार पन्थानमृजुं निघ्नन्भटावलिम् । समरे पुरुषैरन्यैर्भयादकृतसंगमम् PadmP.(Ra.) 12. 281. *m.* acquirement of (fruits of) deeds not done इति नश्वरतां प्रयाति जीवे कृतनाशाकृतसंगमौ भवेताम् S'aṅkaDigVi. 15. 153.

अकृतसंज्ञ (akṛta-sañjña) *adj.* **A** to whom no indication is given नैतत्पार्थ सुविज्ञेयं व्यामिश्रेणेति मे मतिः । नरेणाकृतसंज्ञेन MahāBhā. xiv. 19. 51; **B** having the sensitivity (of evacuation) as not done कृतेऽप्यकृतसंज्ञः CaraS. vi. 19. 7 (1941 Ed.) = AṣṭāHṛ. iii. 8. 11 (comm. कृतेऽपि पुरीषोत्सर्गे) = AṣṭāSaṁ. i. 279. 25 (3. 8)

अकृतसंज्ञता (akṛtasañjña-tā) *f.* the state of having the notion (of an act done) as undone कुर्यात्···मूत्रं तु बस्तिनिस्तोदं कृतेऽप्यकृतसंज्ञताम् AṣṭāHṛ. i. 11. 13.

अकृतसत्कार (akṛta-satkāra) *adj.* who is not shown respect, who is disrespected भृत्याश्चाकृतसत्कारं दूरमेनमथात्यजन् YogVā. v. 46. 23.

अकृतसत्क्रिय (akṛta-satkriya) *adj.* who is not honoured or felicitated विष्णुर्दैत्यवधे वृत्ते देवैरकृतसत्क्रियः।···कं वा योगमुपास्त सः HariVaṁ. 39. 2.

अकृतसत्तीर्थयात्र (akṛta-sattīrthayātra) *adj.* who has not made pilgrimage to good holy places ब्रह्महत्या त्वया पाप कृतेत्यवगतं मया। तत्त्वामकृतसत्तीर्थयात्रं न द्रष्टुमुत्सहे KathāSaSāg. vii. 5. 34.

अकृतसद्बुद्धि (akṛta-sadbuddhi) *adj.* who did not make a good resolve धिङ्मामकृतसद्बुद्धिम्···हरः। आराधितो मया मिथ्या मृगतृष्णाम्बुलिप्सया BṛBrahmaS. iii. 9. 16.

अकृतसंताप (akṛta-santāpa) *adj.* not causing distress or affliction अकृतसन्तापो वनदवो विध्माति KathāK. 152. 2.

अकृतसंधि (akṛta-sandhi) *adj.* which has not undergone the *sandhi* operation एषामकृतसन्धीनामयं लोप इष्यते Prasā. i. 932. 16; विषुण इत्यादौ अकृतसन्धेरपि प्रत्ययदर्शनादन्यत्रापि तथाशङ्कावारणाय LaS'abdeS'e. ii. 196. 7; ii. 379. 9.

अकृतसंधिकार्य (akṛta-sandhikārya) *adj.* which has not undergone the *sandhi*-operation तस्मादकृतसन्धिकार्याणामेवामी आदेशा वक्तव्याः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. vii. 2. 107.

अकृतसंध्यता (akṛtasandhya-tā) *f.* the state of one who has not performed the *sandhyā* worship शयानमित्यकृतसन्ध्यतामुपलक्षयति ManvaVi. 253. 26 (*on* 2. 220)

अकृतसंध्योपासन (akṛta-sandhyopāsana) *adj.* who has not performed the *sandhyā* worship केचित्तु अकृतसन्ध्योपासनः सन्ध्योत्तरविहितकर्मणामनधिकारीत्यर्थ इत्याहुः VīraMi.(Āhnika.) 147. 1.

अकृतसंन्यास (akṛta-sannyāsa) *adj.* who has not renounced the world, who has not become an ascetic पक्वैरपि वनाहारैर्वानप्रस्थो निवेदयेत्। गच्छेन्नाकृतसंन्यासो ग्रामाद्देवार्चनाय च ParaS. 29. 56.

अकृतसपिण्डन (akṛta-sapiṇḍana) *adj.* for whom the *sapiṇḍana* ceremony is not performed 'न्युत्क्रमाच···सपिण्डता' इत्यस्य पितृव्यादिपरत्वादकृतसपिण्डनपितृव्यादिपराणीत्याहुः NirṇaSi. 335. 9; 429. 17.

अकृतसपिण्डीकरण (akṛta-sapiṇḍīkaraṇa) *adj.* for whom the *sapiṇḍīkaraṇa* rite has not been performed प्रेतान्=अकृतसपिण्डीकरणान् VīraMi. (S'rāddha.) 4. 1; अपिशब्दात्सुतरामकृतसपिण्डीकरणो(? णे) दद्यादिति सिद्ध्यति VīraMi. 317. 9 (*on* 1. 255)

अकृतसम (akṛta-sama) *adj.* as good as not done, as though not done अथ पुनरन्तरेणोपवीतमाचमनं कृतमप्यकृतसमम् ManuBh. i. 108. 19 (*on* 2. 63); कृतमपि नपुंसकग्रहणमकृतसममिति मत्वा पृच्छति Pradī. ii. 416A. 9 (*on* ii. 2. 2)

अकृतसमत्व (akṛtasama-tva) *n.* the state of being as good as not done असत्यां तस्याम् (योग्यतायाम्) अकृतसमत्वप्रसङ्गात् TantrVā. 366. 3 (*on* ii. 1. 5)

अकृतसमय (akṛta-samaya) *adj.* [*f.* -ā] **1** who is not familiar with the conventional signification of the word यदि च वाच्यार्थवृत्तिः शब्दः स्यात् वाच्योपलब्धावकृतसमयेनापि प्रतिपाद्येत यथा सामान्यमकृतसमयोऽपि प्रतिपद्यत इति NyāyVā. 264. 14 (*on* ii. 1. 52); **2** for which no conventional signification is established, not preconcerted असत्यां हि शक्तौ अकृतसमये निरवलम्बना प्रत्यायकत्वाशङ्का NyāyMañ. i. 222. 16; अकृतसमया चेष्टा न प्रमाणान्तरम् Kiraṇā. 320. 11; चेष्टा द्विविधा कृतसमयाकृतसमया च Upask. 400. 14 (*on* ix. 2. 3)

अकृतसमयत्व (akṛtasamaya-tva) *n.* the state of being that about which no conventional signification has been formulated सङ्केताधीने तु वाचकत्वे सर्वेषामकृतसमयत्वात् किं केन निर्दिश्यते TātpaT.(Vā.) 418. 19 (*on* ii. 1. 55); NyāySu.(Ja.) 78A. 13 (*on* i. 1. 1)

अकृतसमाध्वन् (akṛta-samādhvan) *adj.* of whom the *deśāntara* operation is not done i. e. not rectified for difference in longitude of the place east or west of the standard meridian सूर्येन्द्वोरकृतसमाध्वनोर्विधानात् संप्राप्तस्थितिदलदृष्टकालयोश्च। विश्लेषः MaBhāsk. 2. 7.

अकृतसमावर्तन (akṛta-samāvartana) *adj.* who has not done the ritual symbolising termination of Vedic study, who has not yet returned home after his studies at the house of a preceptor अथ साक्ष्यानर्हाः ···अकृतसमावर्तनो द्विजः VīraMi. 499. 28 (*on* 2. 68)

अकृतसमास (akṛta-samāsa) *adj.* not compounded अकृतसमासयोश्च महदिन्द्रशब्दयोरनेकत्वात् TantrVā. 402. 2 (*on* ii. 1. 17)

अकृतसमासस्पर्श (akṛta-samāsasparśa) *adj.* not having any compound, devoid of compounds अकृतसमासस्पर्शा समग्रगुणगुम्फितादिमा तत्र। एकैव जयति रीतिः Ekāva. 5. 10.

अकृतसमासान्त (akṛta-samāsānta) *adj.* (the word at the end of a compound) to which a *samāsānta* suffix is not applied मूर्धन्नित्यकृतसमासान्त एव मूर्धन्शब्दः SiddhāKau. 656B. 6; Prasā. ii. 785. 8; PariVṛ.(Sī.) 118. 5; 118. 10.

अकृतसंबन्ध (akṛta-sambandha) *adj.* (a word) whose relationship (with its meaning) is not fixed or established न ह्यकृतसंबन्धाच्छब्दादर्थं प्रतिपद्यमानानुपलभामहे S'ābaBh. 55. 6 (*on* i. 1. 5); 57. 7 (*on* i. 1. 5); नित्येऽनित्येऽपि बाह्येऽर्थे पुरुषेण कथंचन। सम्बद्धोऽकृतसम्बधैः शब्दैः कर्तुं न शक्यते VākyaP. iii. 3. 38; जात्यापि हि विशिष्टा व्यक्तय एव वक्तव्या इत्यकृतसम्बन्धस्यानभिधानादवश्यं तत्र सम्बन्धः करणीयः PramāVāSvopVṛ. 31. 6; TattvSaṁ. 2245; S'lokaVār. 6. 257 (795. 5); NyāyMañ. i. 225. 9.

अकृतसंबन्धत्व (akṛtasambandha-tva) *n.* the state of being one whose relationship (with its meaning) is not fixed or established तेन सर्वावस्थावच्छब्दः सम्बन्धमगत्वैव नष्टत्वादनर्थकः ततश्च तदुत्तरेषामर्थवत्साद्दश्याभावात् स्वयं चाकृतसम्बन्धत्वान्नार्थवत्ता सिद्ध्यति NyāyRa. 795. 12 (*on* 6. 257)

अकृतसंभाषण (akṛta-sambhāṣaṇa) *adj.* who is not engaged in any conversation, who has not said anything (कृष्णः) वत्समण्डलीं पुरस्कृत्याकृतसंभाषणो गतः GopāKeCan. 63. 19.

अकृतसवर्णाविवाह (akṛta-savarṇāvivāha) *adj.* who has not married a girl of the same caste हीनयोनिनिषेवणं द्विविधमकृतसवर्णाविवाहस्य हीनवर्णविवाहः साधारणस्त्रीरूपवेश्यादिभोगश्च BālamBha. iii. 172. 7 (*on* 3. 289)

अकृतसाक्षिन् (akṛta-sākṣin) *m.* an unappointed witness तथा अकृतसाक्षिभेदोऽपि तेनैव दर्शितः SmṛtiCan iii. 184. 9; iii. 185. 19; अयं त्वकृतसाक्षी सामान्येन मनुनोक्तः ManvaMu. 303. 2 (*on* 8. 76)

अकृतसामर्थ्य (akṛta-sāmarthya) *adj.* [*f.* -ā] **A** the utility of which is not availed of सर्वत्रैवात्र कृतसामर्थ्या सप्तम्यकृतसामर्थ्या पञ्चमीति कृत्वा पञ्चमीनिर्देशो भविष्यति MahāBh. i. 174. 5 (*on* i. 1. 66, 67); **B** which has not exercised its power न च वाक्यप्रकरणाभ्यां युगपत्कृतसामर्थ्याभ्यामकृतसामर्थ्याभ्यां च शक्यं भवितुम् S'ābaBh. 847. 2 (*on* iii. 3. 14)

अकृतसीमन्त (akṛta-sīmanta) *adj.* [*f.* -ā] in whose case the *sīmantonnayana* ceremony (i. e. the ceremony of the parting of the hair) has not been performed अकृतसीमन्तायाः प्रसवे सत्यव्रत आह SmṛtiCan. i. 45. 13= CaturCin. iii(2). 735. 19; अकृतसीमन्तायाः प्रसवे विशेषमाह गार्ग्यः VīraMi. (Saṁskāra.) 177. 13.

अकृतसीमन्तोन्नयन (akṛta-sīmantonnayana) *n.* the ceremony of the parting of the hair, which is not performed अकृतसीमन्तोन्नयने चेत् प्रजायेत S'āṅkhāGS. v. 7. 1.

अकृतसुकृत (akṛta-sukṛta) *adj.* who has not performed good or meritorious deeds स वै···ममानार्यस्य···अकृतसुकृतस्य कृतविस्रम्भः···आगमिष्यति BhāgP. v. 8. 16; अथावासं शान्तेरकृतसुकृतानामसुलभम्···ददर्श···सीतासहचरम् RāmāCam. 2. 77; स्मृतिं याता पुंसामकृतसुकृतानामपि च या हरत्यन्तस्तन्द्राम् GaṅgāL. 5; 45; Mukundā. 22(7)

अकृतसुकृतपुञ्ज (akṛta-sukṛtapuñja) *adj.* who has not performed a good number of meritorious acts अकृतसुकृतपुञ्जैः स्वप्नमध्येऽप्यलभ्याः परमपुरपुरन्ध्रीः···विहाय HariVi. 5. 69.

अकृतसेतु (akṛta-setu) *adj.* on which no bridge has been built अकृतसेतुम्···रविसुतामतिलङ्घ्य रमापतिं सपदि घोषसमीपमुपानयत् Yādavā. 3. 44.

अकृतसोमयाग (akṛta-somayāga) *adj.* who has not performed a Soma-sacrifice अतः उक्तादल्पीयसि द्रव्ये यः पूर्वमकृतसोमयागः सोऽपि तस्य नित्यस्य फलं न प्राप्नोति SmṛtiCan. ii. 418. 10.

अकृतस्त्री (akṛta-strī) *adj.* who has not had a wife पित्र्यादृणादनिर्मुक्तः पूर्वमेवाकृतस्त्रियः [gen. ?]। प्रजारणी तु पत्नी ते···। सदृशी मम गोत्रेण वह्याम्येनाम् MahāBhā. i. App. I. 64. 22.

अकृतस्नान (akṛta-snāna) *adj.* [*f.* -ā] **i** who has not taken a bath यादृशं च शुक्रनिरसनेन अकृतस्नानस्याशुचित्वं न तादृशमेव प्रसवे ManuBh. i. 451. 6 (*on* 5. 62); तस्यैवाकृतस्नानभोजनस्य गमनं कामो द्वेषानुबन्ध इति JayaMa. 356. 3 (*on* 6. 6); **ii** (a woman) who has not taken a bath (on the fourth day of menstruation) रजस्वलामकृतस्नानां गत्वा त्रिरात्रोपवासानन्तरं घृतप्राशनेन शुद्ध्यति VīraMi. 1034. 8 (*on* 3. 287); **iii** one who has not had the (*samāvartana*) bath दारसंग्रहः··· कथमकृतस्नानस्य भवेदिति Kāśī. i. 51. 15 (*on* 1. 104)

[1]**अकृतस्नेह** (akṛta-sneha) *adj.* who has not watered (the seeds) (?) बीजानामकृतस्नेहा आहताः काष्ठशङ्कुभिः। अजैडकं खरोष्ट्रं च पालयिष्यन्ति

नित्यशः BrahmP. 230. 76.

²**अकृतस्नेह** (akṛta-sneha) *m.* uncultivated attachment अकृतप्रेमैव (v. l. अकृतस्नेहो हि) वरं न वरं संजातविघटितप्रेमा (v. l. संजातविघटितस्नेहः) Kavīndravacanasamuccaya. 498.

अकृतस्पृह (akṛta-spṛha) *adj.* who has not shown any desire ततः स मूलदेवस्तौ तथाभूतौ वधूवरौ । आदाय स्वास्पदं प्रायाद्राजार्थेष्वकृतस्पृहः KathāSaSāg. xii. 22. 106.

अकृतस्वकार्य (akṛta-svakārya) *adj.* which has not caused its effect अयमकृतस्वकार्यो नामाहेतुः SaraKaṇṭhā. 332. 12.

अकृतस्वामिकार्य (akṛta-svāmikārya) *adj.* who has not performed the duty towards his master अकृतस्वामिकार्याणामहो जीवितधारिणाम्···दुर्गतिश्च पदे पदे SkandP. iv. 53. 107.

अकृतस्वार्थ (akṛta-svārtha) *adj.* who has not attained his goal अवशं ननु विप्रयोजयेन्मामकृतस्वार्थम्···मृत्युः BuddhaC. 5. 38.

अकृतहस्त्यश्व (akṛta-hastyaśva) *adj.* in which elephants and horses are not deployed or are made ineffctive शुष्कचर्मवृत्तशर्कराकोशकैर्गोमहिषोष्ट्रयूथैर्वा त्रस्नुभिरकृतहस्त्यश्वं भिन्नमभिन्नः प्रतिनिवृत्तं हन्यात् ArthS'a. iii. 114. 4 (10. 3) (comm. अनवस्थापितहस्त्यश्वम्)

अकृतह्रस्व (akṛta-hrasva) *adj.* in which the shortening of the vowel has not been effected तस्मादलौकिकेन प्रक्रियावाक्येनाकृतह्रस्वेनाङः प्रश्लेषप्रदर्शनमात्रं क्रियते Pradī. vi. 246. (*on* vii. 4. 23)

अकृतांहस् (akṛtāṁhas) *adj.* who has not committed any wrong or sin स्वयं चेत् कृतपापः स्यात् पीडयेदकृतांहसः । उपवासैश्च दानैस्तान् परितोष्य विशुध्यति MahNirvāT. 11. 20.

अकृताकार (akṛtākāra) *adj.* (whose final) is not changed into *ā* तत्राकृताकारस्याष्टनोऽसत्त्वेन व्यभिचाराभावात् कृताकारस्याष्टनो निर्देशो व्यर्थ इत्याशङ्क्याह Prasā. i. 236. 22.

अकृताकारित (akṛtākārita) *adj.* free from the faults of *kṛta* (intentionally prepared by oneself) and *kārita* (intentionally caused to be prepared) एवं निराकृतो भूयोऽप्यकृताकारितेन सः । अन्नेनामन्त्रयाञ्चक्रे TriṣaS'aPuC. i. 6. 201; i. 1. 111; अकृताकारितं शुद्धमाहारं धर्महेतवे । अश्नतोऽपि मुनेर्नित्योपवासफलमुच्यते PārśvC. 3. 282.

अकृताकारितार्थिन् (akṛtākāritārthin) *adj.* who desires (food) not specially prepared nor caused to be prepared यदन्नमवशिष्यते । अकृताकारितार्थिभ्यः साधुभ्यो देयमेव तत् PariPar. 11. 107.

अकृताक्षेपपरिहार (akṛtākṣepaparihāra) *adj.* who has not refuted the objection, who has not replied to an objection अकृताक्षेपपरिहारस्य (सिद्धान्तिनः) तत्प्रश्नानुपपत्तेः YuktiSneha. 92. 25 (*on* i. 1. 5)

अकृताखण्डधर्म (akṛtākhaṇḍadharma) *adj.* who has not observed the prescribed duties in full अकृताखण्डधर्माणां पूर्वे जन्मनि जन्मिनाम् । सापदः परिपच्यन्ते गरीयस्योऽपि सम्पदः KaumuMi. 1. 6.

अकृतागम (akṛtāgama) *m.* (the fault of) experiencing (the effects) of what is not done, unmerited requital तत्र (आत्मनः) नित्यत्वपक्षेऽपि कृतनाशाकृतागमौ । फलतस्तुल्यरूपौ चेद्वृथा तत्प्रतिपादनम् S'lokaVār. 5(17). 12 (691. 7) (comm. किमिदं कृतनाशाकृतागमाविति । कर्तुः कृते कर्मणि नाशो भोक्तुश्चाकृते कर्मण्यागमः); 5(17). 38 (698. 1); स्यातां ह्यत्यन्तनाशे हि कृतनाशाकृतागमौ । सुखदुःखादिभोगश्च नैव स्यादेकरूपिणः TattvSaṁ. 226; अकृतागमश्च कृतनिष्फलता फलतः समापतति कर्तृगते: SaṁkṣeS'ā. 3. 30; स्मृतिवत्परिहर्तव्यौ कृतनाशाकृतागमौ NyāyMañ. ii. 16. 9; इह कृत्वाशुभं कर्म स नामुत्राश्नुते फलम् । भुङ्क्तेऽन्यः किं तु तदिति कृतनाशाकृतागमौ TriṣaS'aPuC. i. 1. 383.

अकृतागमदोषदर्शन (akṛtāgamadoṣa-darśana) *n.* the observation of the fault of *akṛtāgama* (experiencing the effects of acts not done) अथ सर्वमिदं स्वभावतश्चेन्ननु वैयर्थ्यमुपैति कर्म कर्तुः । अकृतागमदोषदर्शनं च तदवश्यं विदुषामचिन्तनीयम् [v. l. विदुषां हि चिन्तनीयम्] VarāṅgaC. 24. 38.

अकृतागमप्रसङ्ग (akṛtāgama-prasaṅga) *m.* the contingency (of the fault) of *akṛtāgama* (unmerited requital) स्तुतिमात्रमेतद्, भूतानां भाविनां पावनानुपपत्तेः । उपपत्तौ वा कृतनाशाकृतागमप्रसङ्गात् BālaKrī. i. 66. 7 (*on* 1. 58)

अकृतागस् (akṛtāgas) *adj.* who has not offended or sinned, innocent अद्रोग्धारश्च धर्मेण शत्रोरप्यकृतागसः Rāmā. i. 260*; आख्याहि वृष भद्रं वः साधूनामकृतागसाम् BhāgP. i. 17. 13; iii. 14. 39; इहापि दृश्यते लोके तिरश्चामकृतागसाम् । नितान्तं बन्धनच्छेदतर्जनाद्यतिदुःसहम् TriṣaS'aPuC. iii. 3. 112; अकृतागसीव दयिते धौर्त्यान्मुहुः पृच्छति । नोक्तं किंचन मुग्धया Subhāṣi. 1585; UpadeS'. 68.

अकृताग्निकार्य (akṛtāgnikārya) *adj.* who has not done his duties towards the fire, who has not worshipped the fire अत्र पुनरग्निकार्यग्रहणं सन्ध्याकाले कथंचिदकृताग्निकार्यस्य कालान्तरविधानार्थम् Mitā. 10. 26 (*on* 1. 31); VīraMi. 93. 8 (*on* 1. 31)

अकृताग्निपरिग्रह (akṛtāgniparigraha) *adj.* who has not undertaken (the worship of) the fire अकृताग्निपरिग्रहश्चेदेतत्कुर्यात् CaturCin. iii(1). 1706. 8; VīraMi. (S'rāddha.) 369. 26.

अकृताग्निसंसर्ग (akṛtāgnisaṁsarga) *m.* not tending the sacred fire अकृताग्निसंसर्गे···प्रायश्चित्तम् BaudhGS. iv. 11. 1.

अकृताग्निसमारोपण (akṛtāgnisamāropaṇa) *adj.* who has not disposed of his sacred fires (in a prescribed manner) अकृताग्निसमारोपणेनैव संन्यस्तव्यम् S'ivārkaMaDī. ii. 392. 24 (*on* iii. 4. 20)

अकृताग्निहोत्रत्व (akṛtāgnihotra-tva) *n.* the state or condition of not maintaining the worship of the sacrificial fire पारिवित्त्यं कनिष्ठे सहोदरे कृतविवाहे कृताग्निहोत्रे वाकृतविवाहि(? ह)त्वमकृताग्निहोत्रत्वं वा VīraMi. 930. 17 (*on* 3. 235)

अकृताग्न्याधेय (akṛtāgnyādheya) *adj.* who has not set up the (threefold) sacrificial fires or not performed the *ādhāna* rite ज्येष्ठे भ्रातरि··· अकृताग्न्याधेये SmṛtiCan. v. 174. 21; Aparā. 116. 10 (*on* 1. 89)

अकृताग्र (akṛtāgra) *adj.* (harvest) the first fruits of which are not offered (in *āgrayaṇeṣṭi*) अकृताग्राणि भोक्ष्यन्ति नराश्चैवाग्निहोत्रिणः HariVaṁ. 116. 38.

अकृताग्रयण (akṛtāgrayaṇa) *adj.* **1** (grain) which is not consecrated by the *āgrayaṇa* (sacrifice) अकृताग्रयणं यच्च धान्यजातम्···विसर्जयेत् ViṣṇuP. iii. 16. 7; **2** (person) who has not performed the *āgrayaṇa* sacrifice अकृताग्रयणस्य नवान्नाशनं प्रतिषिद्धम् ManuBh. i. 340. 3 (*on* 4. 26); जीवनार्थे नवश्यामाकान्नभोजनमकृताग्रयणेनाकर्तव्यम् SmṛtiCan. v. 107. 13.

अकृताङ्ग (akṛtāṅga) *adj.* **1** who has not cultivated or trained his body अकण्ठो गायनोऽकृताङ्गो नर्तकः···इत्यकिंचित्करो वर्गः AvantiKa. 73. 12; **2** brought back to its natural (original) form स विद्याधरसुन्दरः । अकृताङ्गः कृतः BṛKathāS'loSaṁ. 9. 68. [Lacôte अक्षताङ्गः]

अकृताचमन (akṛtācamana) *adj.* who has not sipped water उच्छिष्टो भुजिसम्बन्धेनाकृताचमनो यावत् ManuBh. i. 369. 27 (*on* 4. 109); अन्नम् ···अकृताचमनेन स्पृश्यते ManuBh. i. 488. 10 (*on* 5. 141)

अकृताचार (akṛtācāra) *adj.* who does not observe proper conduct नाव्रतो नाकृतात्मा च (v. l. नाकृताचारो) नाशुचिर्न च तस्करः । स्नाति तीर्थेषु कौरव्य न च वक्रमतिर्नरः MahāBhā. iii. 83. 92.

अकृताच्छादन (akṛtācchādana) *adj.* who has not covered himself (with any garment or cloth) अकृतनीशार इति अकृताच्छादन इत्यर्थः Pradī. iii. 228B (*on* iii. 3. 21)

अकृताञ्जलि (akṛtāñjali) *adj.* who had not folded his hands (palms) in supplication न चात्र शूरान्मोक्ष्यामि न भीतान्न कृताञ्जलीन् (v. l. त्वभीतानकृताञ्जलीन्) MahāBhā. vii. 148. 59; अकृताञ्जलिमासीनं व्यासशिष्यं विलोक्य सः । ···चुक्रोध SkandP. iii(1). 19. 19.

अकृतातिरिक्त (akṛtātirikta) *adj.* which is not left over (i. e. fresh) यः पुनर्भिक्षुः भुक्तवान् प्रवारितः अकृतातिरिक्तं खादनीयभोजनीयं खादेद् भुञ्जीत वा पायन्तिका PrātiSū. 23. 1.

अकृतात्मचिकित्स (akṛtātmacikitsa) *adj.* who has not (medically) treated himself अकृतात्मचिकित्सेन···सैन्येषु···ऊचे तेभ्यः सुषेणेन RāmC. 35. 89.

अकृतात्मता (akṛtātma-tā) *f.* the state of not having trained oneself अकृतात्मतया तृषान्वितो घृणया चैव धिया च वर्जितः ।···वान्तमात्मना···श्वा पुनरत्तुमिच्छति Saund. 8. 21.

अकृतात्मन् (akṛtātman) *adj.* **1** one who has not disciplined his mind, of untrained mind or understanding (*hence* ordinary) चरन्दीक्षां महातेजा दुश्चरामकृतात्मभिः MahāBhā. i. 41. 2; तद्दण्डं धारयत मे दुष्कृतेरकृतात्मनः MahāBhā. i. 42. 2; ii. 61. 5 (v. l.); तथाकृतात्मा लोभेन सहजेन विनश्यति MahāBhā. iii. 2. 37; iii. 165. 2; iii. 205. 12; अकृतात्मानमासाद्य राजानम्···विनश्यन्ति···देशाः MahāBhā. iii. 268. 11; vii. 3. 22; vii. 102. 42; vii. 108. 12; viii. 55. 42; ix. 55. 23; x. 1. 49; x. 15. 7; राज्यं हि सुमहत्तन्त्रं दुर्धार्यमकृतात्मभिः MahāBhā. xii. 58. 21 = SūktiRa- 160. 3; xii. 149. 83; xiii. 6. 12; वनवासे···दुःखानि···। प्राप्यन्ते नियतं वीर पुरुषैरकृतात्मभिः Rāmā. ii. 26. 10; ii. 57. 25; ii. 222*. (8); सुनीतं हितकामेन वाक्यमुक्तं दशानन । न गृह्णन्त्यकृतात्मानः कालस्य वशमागताः Rāmā. vi. 10. 15; सा ह्युद्दिष्टा पुरा भीष्म पितृकन्या मनीषिणा ।···सत्यधर्मभृतां श्रेष्ठा दुर्विज्ञेयाकृतात्मभिः HariVaṁ. 18. 7; दिव्यानामोषधीनां यः प्रभावः स भवद्विधैः । शक्यः सोढुमशक्यस्तु स्यात्सोढुमकृतात्मभिः CaraS. vi. 1. 8 (1941 Ed.); मातापित्रोर्बीजदोषादशुभैश्चाकृतात्मनः । गर्भस्थस्य यदा दोषाः प्राप्य रेतोवहाः सिराः । शोषयन्त्याशु

तन्नाशाद्रेतश्चाप्युपहन्यते CaraS. vi. 30.189 (1941 Ed.); उच्चावचेषु भूतेषु दुर्ज्ञेयामकृतात्मभिः । ध्यानयोगेन संपश्येद् गतिमस्यान्तरात्मनः ManuSm. 6.73; दण्डो हि सुमहत्तेजो दुर्धरश्चाकृतात्मभिः ManuSm. 7.28; अकृतात्मदुरावापं ब्रह्मलोकमवाप्नुहि MadhyaVyā. 1.21; एवंविधं हि विनयं नयसौष्ठवं च नैवाकृतात्महृदयानि समुद्वहन्ति JātaMā. 140.20 (22.87); तथा प्राणो दुराधर्षः सर्वेषामकृतात्मनाम् VāyuP. i. 10.79; BrahmāṇḍP. ii. 13.89; सत्यमत्यन्तमुदितं धर्मशास्त्रेषु धीमताम् । तारणायानृतं तद्वत् पातनायाकृतात्मनाम् MārkP. 8.20; साधु भूतलदेवत्वं दुर्धार्यमकृतात्मभिः । आत्मसंस्कारसंपन्नो राजा भवितुमर्हति NītiSā. 4.4; 5.53; 5.57; अकृतात्मानः असंस्कृतात्मानः तपसा इन्द्रियजयेन च दुश्चरितात् अनुपरताः अशान्तदर्पाः GītāBh. (S'aṅ.) 440.3 (*on* 15.11); अकृतात्मभिः शास्त्रेण गुरूपासनया सहजेन वा विनयेन येऽनभिविनीतास्तैः ManuBh. ii. 9.4 (*on* 7.28); नेदं ज्ञानं त्वया वाच्यं निःशेषेणाकृतात्मनः ParaS. 31.1; जग्राह नियमान्घोरान् दुष्करानकृतात्मनाम् SkandP. iv. 11.133; i(2). 46.43; यैः कोपितं ब्रह्मकुलं राजन्यैरकृतात्मभिः BhāgP. i. 7.48; ते मूर्खा ह्यकृतात्मानः पुत्रशोकादिविह्वलाः । रुदन्ति बहुलालापैर्न कृष्णाक्षरकीर्तने PadmP. i. 50.32; ii. 123.41; कामक्रोधसमाकुलाम् । प्रतरध्वं नदीं बुद्ध्वा दुस्तरामकृतात्मभिः BrahmP. 237.28; यतमाना अप्यकृतात्मानो मत्प्रपत्तिविरहिणस्तत एवासंस्कृतमनसः GītāBh.(Rā.) 602.18 (*on* 15.11); ततोऽकृतात्मा कैवर्तकुल एवात्र स द्विजः । अभ्यजायत KathāSaSāg. vi. 1.129; अकृतात्मभिरसंस्कृतमनोभिः ManvaVi. 737.4 (*on* 6.73); अतस्तु विपरीतस्य नृपतेरकृतात्मनः । संक्षिप्यते यशो लोके SūktiRa. 156.63; कस्तस्य विश्वसेत् प्राज्ञो दुर्मतेरकृतात्मनः Subhāṣi. 2736; **2** who has not realised (the nature of) the self, without spiritual knowledge; नाव्रतो नाकृतात्मा च नाशुचिः⋯स्नाति तीर्थेषु MahāBhā. iii. 83.92= PadmP. i. 39.101; MahāBhā iii. 90.11; प्राप्तुं न शक्यो यः⋯नरैः⋯अकृतात्मभिः MahāBhā. iii. 187.24; मामेष वरदो राम ब्रह्मलोकं निनीषति ।⋯दुष्प्रापमकृतात्मभिः Rāmā. iii. 4.24; परं हि यस्य वा भावो भोगव्र(? वृ)न्दस्य पौष्कर । भोगाशिफलनिष्ठस्य प्रथमं चाकृतात्मनः । न पुनर्मोक्षनिष्ठस्य कर्मणश्शाश्वतस्य च PauṣkS. 32.134; कृतात्मा वाकृतात्मा वा यत्र विज्ञायते नरः । स्वर्गमार्गप्रदं नाम तीर्थं सद्योवरप्रदम् VāyuP. ii. 15.60; BrahmāṇḍP. ii. 13.61; i. 27.56; (नारकाः) एवं बहुविधैर्दण्डैः खण्डयन्त्यकृतात्मनः VarāṅgaC. 5.58; दिष्ट्या मे भगवान् दृष्टो दुर्दर्शो योऽकृतात्मनाम् BhāgP. iii. 22.6; iv. 17.32; viii. 12.39; xi. 3.17; दुर्ज्ञेयमकृतात्मभिः । उपासते त्वां भगवन्⋯ब्राह्मणाः BhāgP. xi. 16.2; उच्चावचेषु भूतेषु दुर्ज्ञेयमकृतात्मभिः । ज्ञानयोगेन संपश्येद् गतिमस्यान्तराम(? त्म)नः ViṣṇuDhaP. ii. 131.40; सत्सङ्गः परमो ब्रह्मन् न लभ्येताकृतात्मना BṛNāraP. 4.35; एतत् पवित्रं पूज्यं च न वाच्यमकृतात्मनाम् NaraP. 68.7; न ह्यात्मा शक्यते द्रष्टुमिन्द्रियैः कामगोचरैः । प्रवर्तमानैरनेकैर्दुर्धरैरकृतात्मभिः BrahmP. 236.79; ततो द्रक्ष्यथ देवेशं दुर्दर्शमकृतात्मभिः LiṅgaP. i. 31.20; वन्दामहे सदा देवीम्⋯दुरापामकृतात्मभिः DevīBhāP. vi. 5.23; vi. 18.36; एवमेतत्पदं प्राप्य दुष्प्राप्यमकृतात्मनाम् MāliniT. 10.12; 18.1; कथंचिद् दृष्टवान् ब्रह्मा दुर्दर्शमकृतात्मनाम् AdhyāRā. i. 2.9; BṛParāSm. 2.150; **3** whose form has not been fashioned महांश्च सोऽप्यनन्तेन ह्यव्यक्तेन तु धार्यते । अनन्तमपरिव्यक्तं दशधा सूक्ष्ममेव च । अनन्तमकृतात्मानमनादिनिधनं च यत् BrahmāṇḍP. i. 19.165.

अकृतात्मवीर्यतस् (akṛtātmavīrya-tas) *adv.* due to (one's) not showing one's valour कृतपराधादकृतात्मवीर्यतः⋯कुलाधिपः VarāṅgaC. 21.63.

अकृतात्मीयकार्य (akṛtātmīyakārya) *adj.* which has not produced its effect वस्तुनो वा स्वभावेन शक्तेर्वा हानिहेतुना । अकृतात्मीयकार्यः स्यादहेतुः SaraKaṇṭhā. 331.12.

अकृतादर (akṛtādara) *adj.* [*f.* -ā] **A** having no interest, disinterested इत्यसत्तर्कसन्दर्भे स्वतन्त्रेऽप्यकृतादरः VakroJī. 1.11; राजा⋯किञ्चित्प्राकृतेऽकृतादरः KumāCaSam. 103.24; मलयजादिविलेपननीरुच्छ(? ढ्छ)यनमाल्यविधावकृतादराः (युवतयः) NemiC. 8.52; **B** showing no respect to प्रायः पुमांसोऽभिनवार्थलाभे गुणोज्ज्वलेष्वप्यकृतादराः स्युः ChandaśCū. ii. 156.6; **C** merciless ततो राजपुरीदेशमशेषमावृणोद्वलैः⋯पाषाणैरकृतादरैः (होसमलेकः) RājTa. (Prā.) 440.

अकृतादेश (akṛtādeśa) *adj.* which has not been substituted आदेशनमादिष्टं तदकृतं यस्य सोऽनादिष्टः अकृतादेशादचः पूर्वस्येत्यर्थः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1.57.

अकृताधान (akṛtādhāna) *adj.* who has not set up the sacred fires केचित्पितर्यप्यकृताधाने विधिमिच्छन्ति ManuBh. i. 281.13 (*on* 3.161); तत्र त्वपत्नीकस्यानधीतवेदस्याकृताधानस्य च वचनादधिकार इत्यविरोधः SmṛtiCan. i. 73.12; एवमाधानाधिकारिण्यप्यकृताधाने ज्येष्ठे विद्यमाने CaturCin. iii(1). 374.20; ज्येष्ठेऽकृताधाने कृताधानः कनिष्ठः पर्याधाता VīraMi. (Āhnika.) 503.7; इदं चाधानं ज्येष्ठेऽकृताधाने न कार्यम् NirṇaSi. 236.30; अकृताधानादिके अधिकारिणि पितरि जीवति⋯निषिद्धाः (आधानाग्निहोत्र°⋯मन्त्रदीक्षास्वीकाराः) BālamBha. i. 269.7 (*on* 1.89)

अकृताध्यापन (akṛtādhyāpana) *adj.* who has not taught यस्याशौचं विधीयते तं प्रति अकृताध्यापने आचार्यपुत्रे मृतेऽहोरात्रमशौचम् HārLa. 76.16.

अकृतानुज्ञ (akṛtānujña) *adj.* who has not been permitted तदा विविशतुः काश्यां सूर्याचन्द्रमसावपि । न गणैरकृतानुज्ञौ SkandP. iv. 85.48.

अकृतान्न (akṛtānna) *n.* uncooked food अकृतान्नश्राद्धे चैवम् GautDS. ii. 6.32; ii. 7.48; अन्येभ्यो हि बहिर्वेद्यां नाकृतान्नं विधीयते MahāBhā. xii. 159.3; कृतान्नं चाकृतान्नेन तिला धान्येन तत्समाः (निमातव्याः) ManuSm. 10.94; BālamBha. i. 373.20 (*on* i. 119); अकृतान्नं (हृत्वा) शल्यकः (भवति) ViṣṇuSm. 44.34; कृतान्नं चाकृतान्नेन परिवर्त्य विभज्यते BṛhaspaSm. 203.51; सिद्धमन्नमकृतान्नेन तण्डुलादिना परिवर्तनीयमिति Mitā. 358.16 (*on* 3.39); अकृतान्नं तु व्रीहियवादिकं हृत्वा शल्यकसंज्ञो जायते ManvaMu. 513.7 (*on* 12.65); भैक्ष्यं कृताकृतान्नादिभेदेन द्विप्रकारम् BālaKrī. ii. 19.7 (*on* 3.42) दूराध्वधाम(? व)नात्खिन्नो द्विजालाभे तु शूद्रतः । अकृतान्नं च यत्किंचिद् गृह्णीयादात्मवृत्तये VṛGautaSm. 595.21(14)

अकृतान्नश्राद्धिक (akṛtānna-śrāddhika) *n.* offering of uncooked food for the dead अकृतान्नश्राद्धिकसंयोगेऽपि GautDS. ii. 7.48 (comm. भोजनासंभवे यदकृतान्नं पितृभ्यो दीयते तदकृतान्नश्राद्धिकम्)

अकृतान्वाधान (akṛtānvādhāna) *adj.* who has not performed the *anvādhāna* rite अकृतान्वाधानेनानग्निना च पञ्चदश्यामपि पितृसेवितं मांसम्⋯ भक्षयितव्यम् SmṛtiCan. v. 410.15.

अकृतापकृति (akṛtāpakṛti) *adj.* who has not done any harm (खड्गम्) न प्रहर्तुं क्षमस्त्वयि । अकृतापकृतौ SamarāSaṁ. 4.143.

अकृतापराध (akṛtāparādha) *adj.* who has not committed any offence or a sinful act अकृतापराधोऽपि भृकुटिबन्धकुटिल(? लि)तकटाक्षमायताक्षीभिरैक्ष्यत AvantiKa. 37.8; अकृतापराधो जन्मान्तरदोषेण निगृह्यते ManuBh. ii. 127.8 (*on* 8.116)

अकृतापशब्द (akṛtāpaśabda) *adj.* who does not use an ungrammatical form (i. e. proficient) (नलः) अकृतापशब्दः शब्दशास्त्रे NalaCam. 4.13(15)

अकृतापुत्र (akṛtā-putra) *m.* son of an unappointed daughter i. e. who has not been designated as 'putrikā' अकृतापुत्रस्य पुत्रपत्नीदुहितृभाव एव ManvaVi. 1185.18 (*on* 9.136)

अकृताप्रिय (akṛtāpriya) *adj.* who has not done anything unpleasant सततावियुक्तमकृताप्रियं प्रियं वृषसेनवत्सल विहाय यासि माम् VeṇīSaṁ. 5.161.

अकृताभिनय (akṛtābhinaya) *adj.* who has not gesticulated अकृताभिनयत्वेष्टायाः प्रामाण्यसंभावनैव नास्ति Kiraṇā. 321.14.

अकृताभ्यागम (akṛtābhyāgama) *m.* (the fault of) experiencing (the result) of acts not done by oneself, unmerited requital यथोक्तहेतुत्वात्पारतन्त्र्यादकृताभ्यागमाच्च न मनसः (चैतन्यम्) NyāySū.iii. 2.38; यस्य तु सत्त्वोत्पादः सत्त्वनिरोधः प्रेत्यभावः तस्य कृतहानमकृताभ्यागमश्च दोषः NyāyBh. 245.9 (*on* iv. 1.10); 161.6 (*on* iii. 1.4); अकृताभ्यागमोऽपि स्याद्यदि येन विना क्वचित् । जायेत हेतुना कार्यम् TattvSaṁ. 539; अकृताभ्यागमश्चैवं जीवस्य प्रसज्येत BrahmSūBh. (S'aṅ.) 475.16 (*on* ii. 3.41); ChāndoUBh. 59.5 (*on* i. 8.6); अकृताभ्यागमो दोषः कृतनाशश्च ते भवेत् BṛĀraUBhVā. iv. 3.688; i. 4.1787; ii. 5.359; v. 1.76; vi. 2.134; न पितॄणां न तावन्मृतानामन्यकृतेन प्रतिषेधातिक्रमेण दोषसम्बन्धो युक्तः अकृताभ्यागमादिदोषापत्तेः ManuBh. i. 265.17 (*on* 3.123); एकस्मिन् किञ्चित्पुण्यापुण्यात्मकं कर्म कृत्वा प्रलये नष्टे तदन्यः कश्चिज्जीवः प्राप्नोतीत्यकृताभ्यागमः BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 116.2 (*on* ii. 2.39); तथा च प्राणिनां कृतहानमकृताभ्यागमश्च स्यात् Kiraṇā. 95.17; तथानभ्युपगमेऽकृताभ्यागमः कृतविप्रणाशप्रसङ्गश्च VedāntTaSā. 45.7; एकान्तनाशिनि (आत्मनि) च कृतनाशाकृताभ्यागमौ स्याताम् PramāMī. 32.3 (*on* i. 1.42); PañcDa. 6.85; न हि चैत्रेण कृतस्य पापस्य फलं मैत्रो भुङ्क्ते । ततश्च कृतहानिरकृताभ्यागमश्च स्यात् Upask. 142.9 (*on* iii. 1.4); 173.5 (*on* iii. 2.4); 259.4 (*on* vi. 1.5); YuktiSneha. 132.24 (*on* i. 1.5); (आत्मनः) मध्यमत्वे त्वनित्यतापत्तिः । कृतहान्यकृताभ्यागमश्चेति GoviBh. 158.2 (*on* ii. 3.30); 137.1 (*on* ii. 2.35)

अकृताभ्यागमदोष (akṛtābhyāgama-doṣa) *m.* the fault of fruition of an act which one has not done अन्यकृतात्कर्मणोऽन्यस्य फलेऽभ्युपगम्यमानेऽकृताभ्यागमदोषापत्तिः ManuBh. i. 94.12 (*on* 2.37); यस्मिन् पक्षे कृतहानमकृताभ्यागमदोषो नास्ति स पक्षोऽभ्युपेतव्यः TātpaṬ.(Vā.) 509.10 (*on* iii. 1.6)

अकृताभ्यागमप्रसङ्ग (akṛtābhyāgama-prasaṅga) *m.* the contingency of experiencing the result of acts not done by oneself (अणुश्यामतानित्यत्वदेतत्स्यात्) नाकृताभ्यागमप्रसङ्गात् NyāySū. iii. 2.72; अणुश्यामतादृष्टान्तेनाकर्मनिमित्तां शरीरोत्पत्तिं समादधानस्याकृताभ्यागमप्रसङ्गः NyāyBh. 239.10 (*on* iii. 2.72); संसारस्य अनादित्वाभावेन⋯अकृताभ्यागमप्रसङ्गश्च स्यात् LalitāTriBh. 308.8 (*on* 32); अणिमादिकमैश्वर्यं कार्यरूपं विनैव कर्मणेत्यकृताभ्यागमप्रसङ्गः TātpaṬ.(Vā.)

595. 5 (*on* iv. 1. 21); अकृताभ्यागमप्रसङ्गं वारयति VedāntKa. 247. 25 (*on* ii. 1. 34); उपाधेः परिच्छिन्नत्वे…कृतनाशाकृताभ्यागमप्रसङ्गः VedāntRaMañ. 1. 1 (7. 16); कृतनाशाकृताभ्यागमप्रसङ्गेन जीवोत्पत्त्यसंभवात् BrahmSūBh.(Rā.) 115. 10 (*on* ii. 2. 39); मध्यमपरिमाणस्य सावयवत्वेन देहादिवदनित्यत्वे कृतहानाकृताभ्यागमप्रसङ्गात् SarvaDaSaṁ. 16. 208; 4. 28; भगवानस्य प्रारब्धमेतत्सम्बन्धिगतं कृत्वा तस्य तेन भोगं कारयति ।…न च तयोरमूर्तत्वेनाकृताभ्यागमप्रसङ्गेन च नैवं वक्तुमुचितमिति वाच्यम् AṇuBh. 314. 13 (*on* iv. 1. 17); अहंकारव्यक्तिभेदात् कृतहानाकृताभ्यागमप्रसङ्गः Nyāyāmṛ. 376B. 9; कृतहानाकृताभ्यागमप्रसङ्गाच्चेति हिशब्दार्थः S'ivārkaMaDī. ii. 47. 14 (*on* ii. 1. 34); इह परत्र च जीवभावेनावच्छेद्यचैतन्यप्रदेशस्य भेदेन कृतहानाकृताभ्यागमप्रसङ्गात् SiddhāLeSaṁ. 70. 1; (पापपुण्ययोः) ननु तयोरमूर्तत्वादकृताभ्यागमप्रसङ्गाच्च नैतद्युक्तमिति चेन्न GoviBh. 297. 1 (*on* iv. 1. 17)

अकृताभ्यागमप्रसञ्जन (akṛtābhyāgama-prasañjana) *n.* the contingency of experiencing the fruit of acts not done ननु पापिनां चन्द्रलोकगमनेन तत्र भोगः स्यात्ततश्चाकृताभ्यागमप्रसञ्जनम् VedāntKa. 352. 21 (*on* iii. 1. 12)

अकृताभ्यागमभय (akṛtābhyāgama-bhaya) *n.* fear of experiencing the result of the act which is not done by oneself अकृताभ्यागमभयं स्यात्कर्माकृतकं यदि । अब्रह्मचर्यवासश्च दोषस्तत्र प्रसज्यते MūlaMāKā. 17. 23.

अकृताभ्यागमापात (akṛtābhyāgamāpāta) *m.* contingency of experiencing the result of acts not done by oneself 'शास्त्रफलं प्रयोक्तरी' ति न्यायेन यस्मिन् साधनकृतिस्तस्यैव फलभाक्त्वात् अन्यथा कृतहानाकृताभ्यागमापातात् Nyāyāmṛ. 390A. 7.

अकृताम्भस् (akṛtāmbhas) *adj.* with the use of pure or unstored water देवान् दैवेन तीर्थेन तर्पयेदकृताम्भसा S'ivU. 5. 49.

अकृतायनदृश् (akṛtāyanadṛś) *adj.* not applied to *āyanadṛkkarman* (i. e. the correction for finding the point of the ecliptic on the hour-circle passing through a planet) निशीष्टकालिकः पूर्वमकृतायनदृग्ग्रहः । स्थाप्यः SiddhāTaVi. 359. 2.

अकृतारम्भ (akṛtārambha) *m.* commencement of what has not been begun ते (अमात्याः)…अकृतारम्भमारब्धानुष्ठानमनुष्ठितविशेषं नियोगसंपदं च कर्मणां कुर्युः ArthS'ā. i. 76. 5 (1. 15); NītiVā. 10. 24; अकृतारम्भः, कृतानुष्ठानं, अनुष्ठितविशेषणं, कर्मफलसंग्रहः, तथा सामभेददानदण्डमेतदष्टविधं कर्म ManuBh. ii. 44. 25 (*on* 7. 154); VīraMi. (Rājanīti.) 318. 1.

अकृतारिकुलक्षोद (akṛtārikulakṣoda) *adj.* which has not crushed the group of enemies अकृतारिकुलक्षोभा (v. l. °क्षोदा) लम्बना एव बाहवः HarVi. 43. 311.

अकृतारिकुलक्षोभ (akṛtārikulakṣobha) *adj.* which has not agitated the group of enemies अकृतारिकुलक्षोभा लम्बना एव बाहवः HarVi. 43. 311.

अकृतारिपरित्राण (akṛtāriparitrāṇa) *adj.* which has not spared the enemies अकृतारिपरित्राणं कृपाणं कम्पयन् करे । मूकः…स्वं चख्यौ संख्यकाङ्क्षिणम् Surath. 9. 14.

[1]**अकृतार्घ** (akṛtārgha) *adj.* to whom *argha* (i. e. reception due to a priest) has not been offered, PāraGS. i. 3. 31 (v. l. for अकृतार्घ्य in Stenzler's edition)

[2]**अकृतार्घ** (akṛtārgha) *adj.* of which no value can be estimated, priceless भौजङ्गं नृपतीनां धृतमकृतार्घं विजयदं च (मौक्तिकम्) BṛSaṁ. 81. 27.

अकृतार्घ्य (akṛtārghya) *adj.* not received or welcomed by *arghya* (or *argha*) ceremony यद्यप्यसकृत्संवत्सरस्य सोमेन यजेत कृतार्घ्या एवैनं याजयेयुर्नाकृतार्घ्याः S'āṅkhāGS. ii. 16. 10; KausīGS. iii. 10. 34; PāraGS. i. 3. 31.

अकृतार्चन (akṛtārcana) *n.* worship which is not offered प्रोक्षितेऽप्रोक्षिते च कृतार्चनेऽकृतार्चने वा ManuBh. i. 433. 13 (*on* 5. 27)

अकृतार्थ (a-kṛtārtha) *adj.* **1** whose desire or object is not fulfilled, unsuccessful तौ समीक्ष्य तु वित्रस्तावकृतार्थौ प्रधावितौ MahāBhā. 1. 173. 9; v. 105. 6; v. 113. 10; सुग्रीवः…कृतार्थो वाकृतार्थो वा कृत्यं तव करिष्यति Rāmā. iii. 68. 15; न चाकृतार्थः प्रविशेयमालयम् BuddhaC. 9. 79; 12. 12; Saund. 2. 8; 18. 41; सोऽकृतार्थो ह्यबुद्धे च जातो ध्यानार्थमुद्यतः।…परां बोधिमवाप्नुते MaYānaSū. 70. 3 (11. 59); अकृतार्थेऽपि मनसिजे रतिमुभयप्रार्थना कुरुते S'āk. 2. 1; कश्चित्…°ध्यानादिभिश्चोपक्रम्याकृतार्थो गत एवायं कालदष्टः DaśKuC. 49. 20; AvantiKa. 199.15; तमेवं विकारानृतब्रह्मविज्ञानेन परितुष्टमकृतार्थम्…शिष्यम्…आह…सनत्कुमारः ChāndoUBh. 453. 5 (*on* vii. 16. 1); द्विविदो दर्दुरप्रस्थादकृतार्थः समाययौ RāmC. 10. 17; MṛgendraT. i. 11. 2; S'lokaVār. 1. 109 (37. 2); अकृतार्थ एष व्रजति राजपुत्रः TilaMañ. 282. 4; द्विजिह्वाः…ययुर्विसृष्टाः प्रभुणाकृतार्थाः NaraP. 42. 34; BhāgP. ix. 9. 27; VāmaP. 63. 55; अकृतार्थौ विधायैव शिवदक्षौ कृतागसौ BṛDharmaP. i. 40. 15; SaurP. 25. 6; अकृतार्थस्य यत्…निवर्तनं तत्…अदृष्टार्थम् NyāyRa. 36. 21 (*on* 1. 108); RāmāMañ. 284. 13; KathāSaSāg. xviii. 4. 249; वत्सा अकृतार्था गता हहा TriṣaS'aPuC. ii. 6. 200; iv. 7. 56; सः…ब्राह्मणः…यः…अकृतार्थः सन् कर्मणि प्रवर्तते SanatBh. 261. 15 (*on* 2. 40); PrabhāC. 199. 5; आप्राणमकृतार्थस्य बह्वाशस्य कुतः सुखम् PuruṣPa. 185. 28; उत्तरप्रदातारः । तदसिद्धावकृतार्थं मन्यमानं स्वकीयमन्तःकरणं वा TantrRaha. 59. 13; अकृतार्थस्य स्मृत्या निवर्तयितुमशक्यत्वात् YuktiSneha. 13. 35 (*on* i. 1. 1); अकृतार्थो रघुपतिः ।…शत्रोर्हृदयम्…विदलयति AdbhuDa. 9. 14; **2** who has not achieved the aim of life अकृतार्थः पतत्यनर्थे खलु जीवलोकः BuddhaC. 7. 24; 6. 52; अकृतार्थाः…यान्ति किञ्चित्स्थानमशाश्वतम् JayāS. 24. 78; अकृतार्थाश्च ते सर्वे विनंक्ष्यन्त्यचिरादिव BrahmāṇḍP. ii. 51. 29; iii. 2. 217; अकृतार्था विषीदन्तः परलोकमुपास्महे Bhaṭṭi. 7. 91; सर्वं च अन्यद्वेद्यमधिगम्यापि अकृतार्थ एव भवति ChāndoUBh. 337. 13 (*on* vi. 1. 3); 398. 15 (*on* vi. 13. 6); 416. 2 (*on* vii. 1. 1); S'atS'lo. 31; अकृतार्थोऽथवा पतेत् BṛĀraUBhVā. (Sambandha) 837; iii. 5. 195; किं त्वेवमकृतार्थोऽस्मि BhaviP. 90A. 18 (i. 48. 7); मृत्युभीरकृतार्थानाम् MalliC. 6. 221; CaturCin. iii(1). 364. 20; अकृतार्थः सन्…कृतार्थमात्मानं मन्यते VīraMi. 883. 4 (*on* 3. 152); अप्रार्थनीयमकृतार्थैः…वलभेदनपुटभेदनम् ĀnandRa. 1. 8(30); अकृतार्थस्तु यो मृत्युं प्राप्तः खरसमो हि सः VedavyāSm. 4. 26; अकृतार्थस्य मृत्युभयम् KathāK. 152. 26; **3** which has not served its purpose यावत्…प्रकरणी चाकृतार्थस्तावद्यत्सिद्ध्यर्थं कल्प्यते तत्सर्वं वैदिकं भवति TantrVā. 58. 14 (*on* i. 2. 42); 619. 4 (*on* ii. 3. 24); ṬupṬ. 9. 16 (*on* iv. 1. 18); ManuBh. i. 108. 23 (*on* 2. 63); इदं तन्त्रं जगत्यभूत् । अकृतार्थम् ParaS. 1. 33; यावद्धयकृतार्थदशब्दस्तावद्बोधोऽवगम्यते Kāśi. iii. 185. 14 (*on* 5(7). 79); प्राक् च वृत्तेरकृतार्थस्य निवृत्तौ…वृत्तिरेव न स्यात् SaraKaṇṭhā. 650. 9; न ह्यकृतार्थस्य प्रतिपत्तिरपेक्षिता TantrRa. 102. 15; 65. 16; NyāyRa. 470. 19 (*on* 5(7). 78); S'āstrDī. 282. 14 (*on* iii. 5. 1)

अकृतार्थक (akṛtārtha-ka) *adj.* who has not accomplished one's object (of life) ज्ञात्वा जीवितमानाद्यं त्यक्त्वा सर्वपरिग्रहम् । स्वहिते वर्तते यो न स नश्यत्यकृतार्थकः PadmP.(Ra.) 111. 16; रे धातर्न दया तेऽस्ति बालवच्चरितं तव । युनङ्क्षि स्नेहभावेन वियुनङ्क्ष्यकृतार्थकम् GaṇeP. i. 25. 10.

अकृतार्थता (akṛtārtha-tā) *f.* **A** absence of the accomplishment of the goal भ्रष्टस्य तस्माच्च गुणादतो मे ध्यानानि लब्ध्वाप्यकृतार्थतैव BuddhaC. 1. 77; **B** the state of not having received the fruit (of the act) अतः कृताधिकारोऽपि यो विद्यादकृतार्थताम् BṛĀraUBhVā. (Sambandha) 539; **C** absence of satisfaction तैरथादृश्यत पुरः परिच्छदपरम्परा । बत ब्रुवाणा मौनेन प्रभूणामकृतार्थताम् RāmC. 10. 1; शयनोपचारिकाः षोडश । …समानार्थताकृतार्थता JayaMa. 32. 4 (*on* 1. 3); **D** purposelessness सर्वभावशिवत्वेन नास्तिता बन्धमोक्षयोः । …ततश्च शिवधर्मादेर्वेदादेरकृतार्थता S'ivDṛ. 3. 29.

अकृतार्थत्व (akṛtārtha-tva) *n.* **A** the state of not having served (its) purpose तस्मादकृतार्थत्वाद्वृद्धिशास्त्रं व्याप्रियत इति भवत्येव वृद्धिः Nyās. iii. 691. 22 (*on* vii. 2. 3); (विष्णोः) आवाहनं त्वकृतार्थत्वात्कर्तव्यम् S'āstrDī. 649. 8 (*on* x. 1. 1); अकृतार्थत्वं च द्रव्यस्यातिशयार्थमुक्तम् TantrRa. 65. 14; 130. 14; न चाकृतार्थत्वात् प्रतिपत्त्यनर्हत्वम् MīmāKau. i. 273. 5 (*on* i. 4. 23); अकृतार्थत्वरूपसामग्रीहीनत्वाल्लिङ्गस्याप्रवृत्तियुक्ता MayūMāli. 503. 19 (*on* vi. 5. 19); सन्नित्यादिप्रथमानिर्देशः षष्ठीप्रकल्पने सति निरर्थकोऽकृतार्थत्वात् स्यात् Pradī. iii. 9A. 33 (*on* P. iii. 1. 2); जातौ तु पदार्थे सकृदेव लक्षणप्रवृत्तिर्न पुनः पुनस्तेन सकृत्प्रवृत्तस्य द्वित्वस्यार्क इत्यादौ चरितार्थत्वाद् मद्रह्रदादावकृतार्थत्वेऽपि नानर्थक्यमिति Prasā. i. 14. 10; **B** the state of not having achieved the (desired) goal शिष्यस्य हि अकृतार्थत्वात्प्रार्थनोपपद्यते TaiUBh. 193. 10 (*on* 1. 3); द्वितीयवरप्राप्त्याप्यकृतार्थत्वं तृतीयवरगोचरमात्मज्ञानमन्तरेणेत्याख्यायिकया प्रपञ्चयति KāṭhUBh. 114. 4 (*on* 1. 20); **C** the state of not having fulfilled the (assigned) task ते नूनमकृतार्थत्वान्नोत्सहन्ते निवर्तितुम् RāmC. 9. 90; **D** unsuccessfulness, the state of being unsuccessful तद्यथा - मिलति न खलु यस्या इति खलुशब्दः प्रयासस्याकृतार्थत्वं द्योतयति AbhinBhā. ii. 232. 10 (*on* 14. 30); **E** inutility, uselessness अहो ममाकृतार्थत्वमहो मे दुःखहेतुता SamarāSaṁ. 9. 399; **F** purposelessness, the state of being purposeless केचन…स्वर्गकामवाक्ययोरकृतार्थत्वं मन्यमानास्तयोरङ्गसम्बन्धबोधनार्थत्वमित्याहुः VidhiRa. 7 (36. 20)

अकृतार्थदर्शन (akṛtārtha-darśana) *n.* the sight of something which has not accomplished its purpose अकृतार्थदर्शनोद्भवोऽर्थविशेषो विस्मयः NāṭaLaRaK. 3111.

अकृतार्थबुद्धि (akṛtārtha-buddhi) *f.* the thought of being unsuccessful, the thought of (oneself) not having accomplished one's aim सोऽहमनात्मवित्त्वात्…अकृतार्थबुद्ध्या संतप्ये सर्वदा ChandoUBh. 419. 11 (*on* vii. 1. 3); यत्तरति शोकं मनस्तापमकृतार्थबुद्धिमात्मवित् VedāntKa. 98. 13 (*on* i. 1. 4)

अकृतार्थबुद्धिता (akṛtārthabuddhi-tā) *f.* the state of having the notion of oneself not having achieved the aim तरति अतिक्रामति शोकं मनस्तापमकृतार्थबुद्धितामात्मवित् ChāndoUBh. 419. 9 (*on* vii. 1. 3)

अकृतार्थवत् (akṛtārtha-vat) *ind.* like one whose purpose or object (in life) has not yet been accomplished क्षुधार्तो जगृहे विप्रं तत्पत्न्याहाकृतार्थवत् BhāgP. ix. 9. 26.

अकृतार्थावबोध (akṛtārthāvabodha) *adj.* one who has not understood the meaning (of the Vedas) यथा वेदमधीत्य स्नायात् इत्यध्ययनानन्तरमकृतार्थावबोधस्य स्नानसरणम् ManuBh. i. 492. 19 (*on* 5. 155)

अकृतार्थीकृत (akṛtārthī-kṛta) *adj.* rendered futile अस्य चक्रस्य यथाशा तदेतदपि मुञ्च भोः । अकृतार्थीकृतेऽत्रापि गच्छेर्युक्तस्तथाप्यसि TriṣaS'aPuC. iv. 2. 263.

अकृतार्हणादिक (akṛtārhaṇādika) *adj.* who has not offered (due) honour etc. तं वीक्ष्य तूष्णीमकृतार्हणादिकं रहस्युपासीनमृषिश्चुकोप BhāgP. viii. 4. 9.

अकृतालय (akṛtālaya) *adj.* (installation) in which a temple is not built कृतालयां परामाहुः प्रतिष्ठामकृतालयात् S'ivaP. vii(2). 36. 47 (593B. 7)

अकृतावच्छेद (akṛtāvaccheda) *adj.* [*f.* -ā] not delimited सा हि तस्यावस्था देहेन्द्रियाद्युपाधिभिरकृतावच्छेदा बृहती ब्रह्मेति गीयते BrahmSi. 15. 20.

अकृतावधान (akṛtāvadhāna) *adj.* who has not paid attention to, inattentive राजा…बहुवितर्कव्यग्रतया मुहूर्तमकृतावधानः…आत्मानमेकत्र महावने पतितं व्रजन्तमद्राक्षीत् UdaySuKa. 128. 3.

अकृतावधि (akṛtāvadhi) *adj.* which has no fixed time limit आह बृहस्पतिः, आधिः…चतुर्विधः…याद्दृच्छिकः सावधिश्च लेखारूढोऽथ साक्षिमान् ।…याद्दृच्छिकः, अकृतावधिः VīraMi. (Vyavahāra.) 234. 29.

अकृतावरण (akṛtāvaraṇa) who is not covered (with a warm cloth) गौरिवाकृतनीशारः प्रायेण शिशिरे कृशः । अकृतावरण इत्यर्थः Prasā. ii. 655. 16.

अकृतावसथ्य (akṛtāvasathya) *adj.* who has not installed the (sacred) domestic fire अकृतावसथ्योऽप्यनाहिताग्निर्भवत्येव VīraMi. (Saṁskāra.) 907. 7.

अकृतावेक्षण (akṛtāvekṣaṇa) *n.* observation or idea of what remains undone प्रत्यक्षपरोक्षानुमेया हि राजवृत्तिः । स्वयं दृष्टं प्रत्यक्षं परोपदिष्टं परोक्षं कर्मसु कृतेनाकृतावेक्षणमनुमेयम् ArthS'ā. i. 46. 6 (1. 9); NītiVā. 15. 9.

अकृताशन (akṛtāśana) *adj.* who has not taken food (i. e. observing a fast) तेऽपि चैत्रस्य कृष्णादौ स्नातास्तत्राकृताशनाः । भवन्ति नीरुजः सद्यश्चित्रासंस्थे निशाकरे SkandP. vi. 11. 19; vi. 134. 30; vii(1). 186. 9.

अकृताशिस् (akṛtāśis) not blessed अहं मन्ये आत्मानमकृताशिषम् BhāgP. x. 82. 19.

अकृताश्रम (akṛtāśrama) *adj.* who is not initiated in the stages of life, who has not taken up the duties of life अहो बत सुकष्टं वै योऽहं बालोऽकृताश्रमः । …यास्यामि निधनं किल BrahmP. 35. 38.

अकृताश्व (akṛtāśva) *m.* name of a son of Saṁhatāśva कृशाश्वश्चाकृताश्वश्च संहताश्वसुतौ BrahmāṇḍP. ii. 63. 65; अकृताश्वो रणाश्वश्च संहताश्वसुतौ MatsyaP. 12. 34 = PadmP. v. 8. 138.

अकृतास्त्र (akṛtāstra) *adj.* A not trained in the use of missiles, not skilled in weapons अकृतास्त्रः कृतास्त्रम्…यः पार्थं योद्धुमिच्छेत्स दुर्मतिः MahāBhā iv. 44. 16; v. 149. 34; viii. 24. 147; xii. 2. 11; कृतास्त्रमकृतास्त्रं वा नैनं शक्ष्यन्ति राक्षसाः Rāmā. i. 20. 9 = YogVā. i. 9. 13; आधातुं श्रेयान् । …कृतास्त्रादकृतास्त्रः प्रहर्तव्यसम्पल्लोपात् ArthS'ā. ii. 351. 6 (7. 17); ii. 352. 6 (7. 17); परमनुगृहीता वयमेवम्…किं पुनरकृतास्त्रः क्षीरकण्ठो वत्सोऽयमिति मुग्धोऽस्मि AnargharRā. 1. 40(2); B not trained, unskilled ये हि किलाभ्युपयन्ति च विपरीतख्यातिवादमकृतास्त्राः प्रामाण्यं च स्वत इति च वदन्ति तेषां कुतः कौशलम् NyāyMañ. i. 161. 5.

अकृतास्त्रक (akṛtāstra-ka) *adj.* not trained in the use of missiles उत्स्मयन्निव राधेयो भीमसेनमुवाच ह…अकृतास्त्रक मा योत्सीर्बाल MahāBhā. vii. 114. 69; vii. 123. 3.

अकृतास्थ (akṛtāstha) *adj.* who has taken no care, indifferent नरपतिरकृतास्थं भल्लमादाय दोर्भ्यां द्रुतमुपरि विभिन्नं कीलयामास भूम्याम् Rāvaṇā. 3. 52.

अकृताहन् (akṛtāhan) *adj.* who has not ushered in the day मरुत्…। आदावहःस्वेष जडत्वदस्तद्रविः कृताह्ना अकृताह एव DvyāśraKā. 2. 43.

अकृताहार (akṛtāhāra) *adj.* [*f.* -ā] who is fasting or has not taken food स्वभ्यक्तमकृताहारं भिषग्बालं निरूहयेत् KāśyaS. 148B. 29; राजा तमकृताहारः…प्रसाद्य समभोजयत् BhāgP. ix. 5. 18; योजयन्नकृताहारान्…गोवृषान्…नारकास्स्मृताः S'ivaP. v. 6. 32 (412B. 8); प्राणानकृताहारा…राधाचातकी…त्यजति UjjvaNīMa. 87. 7.

अकृताहारसंबन्ध (akṛtāhāra-sambandha) *adj.* one who has not taken in food अकृताहारसंबद्धो (v. l. संबन्धः) निर्जगाम स धीरधीः BṛKathāK. 105. 278.

अकृताहोरूपहर (a-kṛtāhorūpahara) *adj.* one who does not submit what is to be submitted on a particular day अकृताहोरूपहरं मासमाकाङ्क्षेत ArthS'ā. i. 148. 6 (2. 7)

अकृताह्निक (akṛtāhnika) *adj.* who has not finished or observed his daily rites अकृताह्निकमेवैनम्…जघान…लक्ष्मणः MahāBhā. iii. 273. 17; तद्रन्धने सर्वे…अकृताह्निका एव तस्थुः CaitaCa. 232. 7 (10)

अकृति (a-kṛti) *f.* 1 non-fabrication, absence of manufacture आक्रोश इति किम् । अकृतिस्तव पटस्य CāndraVṛ. *on* i. 3. 94; KāśiVṛ. *on* P. iii. 3. 112; JaineVyā. 129. 2 (*on* ii. 3. 93); Prasā. ii. 672. 21; 2 non-observance राजसूयादिकृतावकृतौ च सममेव तेषां विज्ञानम् BrahmSūBh.(Ma.) 60B. 7 (*on* iii. 4. 9); नियमेन जपं कुर्यादकृतौ प्रत्यवायतः PañcDa. 7. 116; 3 non-activity, non-creation विपयिधर्माः…द्वेषाद्वेषौ कृत्यकृती TārkiRa. 293. 10; अपि चेष्टतदन्यहेतुधीजे जगतः कृत्यकृती न ते घटेते S'aṅkaDigVi.(M.) 15. 138.

अकृतित्व (akṛti-tva) *n.* the state of not being a squared quantity न मूलं क्षयस्यास्ति तस्याकृतित्वात् BījGa. 1. 13.

अकृतिन् (a-kṛtin) *adj.* 1 unfortunate सुक्षत्रियाणां गतिमुपगतं वत्स महमुपगतोऽप्यकृती द्रष्टुम् VeṇīSaṁ. 6. 479; वयं पुनः…सर्वथैवाकृतिनः KhaṇḍanKhā. 1037. 5; प्रियावियोगविधुरं ममेवाकृतिनस्तव । परिम्लानमभूदङ्गं केतकच्छद तत्कथम् Mukundā. 200; MahāN. 3. 90; HarṣaC. 288. 5; 2 unsuccessful किं त्वेतामकृती नाहं परिणेष्यामि ते सुताम् KathāSaSāg. viii. 6. 231; 3 nonperformer, idle कर्मणां भिन्नानां समानानाम्नामप्येकक्रियायामकृती स्यात् BālaKrī. i. 24. 2 (*on* 1. 7); नाशिष्याय कदा ब्रूयात्…। न दाम्भिकायाकृतिने ParamāKā. 126. 4.

अकृतिबुद्धि (akṛti-buddhi) *adj.* who has not cultivated his mind or understanding, iguorant म्लेच्छात्र(? न)कृति(? त)बुद्धींश्च न सेवेत कदाचन BhelaS. 5. 19 (1. 5)

अकृतिसाध्य (a-kṛtisādhya) *adj.* which is not to be produced by effort ज्ञानेच्छयोः…अकृतिसाध्ययोः अनारभ्यत्वात् MīmāKau. ii. 134. 1 (*on* iii. 1. 1)

अकृतापकृति (akṛtāpakṛti) *adj.* who has not done any harm to anybody, innocent मम निःक्षीणभाग्याया दष्टः फणभृता सुतः । अकृतो(? ता)पकृतिर्दैवात् MalliC. 1. 478.

अकृतोचितप्रतिपत्ति (akṛtocitapratipatti) *adj.* who has not taken proper action तस्यासंभावयन्नागमनमुपजातभ्रमः स्तम्भित इवाकृतोचितप्रतिपत्तिर्मुहूर्तमवातिष्ठत् (गन्धर्वकः) TilaMañ. 223. 4.

अकृतोत्तमकर्मन् (akṛtottamakarman) *adj.* who has not done any good deed अकृतोत्तमकर्माणो यान्ति मृत्युं निरर्थकाः PadmP.(Ra.) 7. 321.

अकृतोत्पत्तिप्रतिबन्ध (akṛtotpattipratibandha) *adj.* whose origination has not been obstructed or hindered एतदत्र प्रतिसंख्यायाः सामर्थ्यं यदुताकृतोत्पत्तिप्रतिबन्धानामुत्पत्तिप्रतिबन्धभावः AbhidKoBh. 92. 16 (*on* 2. 55)

अकृतोदक (a-kṛtodaka) *adj.* to whom a libation of water has been forbidden श्राद्धे नोद्वासनीयानि उच्छिष्टान्या दिनक्षयात् । च्योतन्ते हि सुधाधारास्ताः पिबन्त्यकृतोदकाः VasiDS. 11. 21; येषां कृतानामुदकदानं प्रतिषिद्धं ते अकृतोदकाः SmṛtiCan. v. 405. 3.

अकृतोद्वाह (akṛtodvāha) *adj.* unmarried सः … प्रव्रजेदकृतोद्वाहः परं वैराग्यमाश्रितः BṛhaspaSm. 305. 534; उत्तमस्त्वकृतोद्वाहो मृगयायाम्…हतः BhāgP. iv. 10. 3; संन्यसेदकृतोद्वाहो ब्राह्मणो ब्रह्मचर्यवान् NaraP. 58. 36; MediK. 41. 8; ViśvaLoK. 87. 8; ViśvaPra. 41. 4; DharK. 538; S'abdaRaSaK. 93. 16.

अकृतोन्मेष (akṛtonmeṣa) *adj.* not opened किं बहुना – तृतीयमकृतोन्मेषं कायस्थ इति लोचनम् । राजवर्गो वहन्नेष भवेदत्र महेश्वरः UdaySuKa. 12. 2.

अकृतोपकार (akṛtopakāra) *adj.* which has not served any purpose (not used, not utilised) अरूढस्यापि अकृतोपकारस्यापि शकटादेर्भाटकं दाप्यः SmṛtiCan. iv. 478. 17.

अकृतोपचार (akṛtopacāra) *adj.* without showing the formalities अरे रे दुष्टसार्थेशसुतानुज्ञां विना मम । गृहीत्वा द्रव्यमकृतोपचारः क्व नु यास्यसि SamarāSaṁ. 6. 201.

अकृतोपनयन (akṛtopanayana) *adj.* whose *upanayana* (investiture with the sacred thread) has not yet been performed, uninvested with the sacred thread ब्राह्मणादयः…तत्रानुकल्पिकेऽप्यसंस्कृता अकृतोपनयनाः सावित्रीपतिताः…भवन्ति ManuBh. i. 96. 4 (*on* 2. 39); 'असंस्कारा' उपनयनकालेऽप्यकृतोपनयनाः HārLa. 168. 21; व्रात्याः षोडशवर्षपर्यन्तं यावदकृतोपनयना अकृतप्रायश्चित्ता: HārLa. 201. 6.

अकृतोपम (akṛtopama) *adj.* incomparable, matchless गजाः स्वलंकृता ह्यासन् कृत्रिमा ह्यकृतोपमाः SkandP. i (1). 24. 12 = S'ivP. ii (3). 38. 15

अकृत्याचरण 127 अकृत्रिम

भवति । सम्यक्कर्मान्तेन शीलेऽकृत्याकरणात् MahdhyāViBh. 54. 16 (*on* 4. 10)

30. 70; JayāS. 20. 259 (260); PāraS. 10. 265; 12. 247; 4 B (qualifying an abstract object) यथाहमिह तिष्ठामि त्वं च देवि स्थिताम्बिके । असावकृत्रिमः

(16SA. 16); रथा रथियुता ह्यासन् कृत्रिमा ह्यकृतोपमाः SkandP. i (1). 24. 13.

अकृतोपवास (akṛtopavāsa) *adj.* who has not observed a fast, not fasting तत्राकृतोपवासस्य शासनं यममन्दिरम् PadmP. iii. 13. 79; तथाकृतोपवासा अपि हि दृश्यन्ते । तथा अदत्तदाना अकृतपुण्याश्च BhaviP. 39B. 22 (i. 16. 30)

अकृतोपास्ति (akṛtopāsti) *adj.* who has not practised *upāsanā* (mental concentration) विद्याधिकारी द्विविधः कृतोपास्तिरकृतोपास्तिश्चेति JīvanVi. 48. 8.

अकृत्त (a-kṛtta) *adj.* [*f.* -ā] not cut, undiminished (i. e. intense) इच्छयास्य भटा योद्धुमयू रागमकृत्तया HarVi. 43. 17.

अकृत्तदश (akṛtta-daśa) *adj.* with the fringe or loose ends (of a cloth) not cut or torn अहतं सद्यःकृतमनुपभुक्तमकृत्तदशम् (वस्त्रम्) Mayū-Māli. 702. 17 (*on* x. 4. 7)

अकृत्तनाभि (ákṛtta-nābhi) *adj.* whose umbilical cord is not yet cut तस्मादु पुत्रं जातमकृत्तनाभिं पञ्च ब्राह्मणान् ब्रूयात् S'atBr. XI. viii. 3. 6.

अकृत्तरुच् (ákṛtta-ruc) *adj.* possessing undivided or unimpaired splendour अकृत्तरुक् त्वया युजा वयं द्युमन्तं घोषं विजयाय कृण्महे ṚV. x. 84. 4; AV. iv. 31. 4; AV.(P.) iv. 12. 4.

अकृत्तवल्कल (akṛtta-valkala) *adj.* whose bark has not been cut or peeled off अकृत्तवल्कलाश्चामी…। धर्मारामतरूयन्ते परितो वनपादपाः MahāP. 2. 15.

अकृत्य (a-kṛtya) *adj.* **1** not (fit or proper) to be done, improper कर्माकृत्यमपि प्राणी करोतु यदि चात्मनः। हन्यमानविधिर्न स्यादन्यथा वा न जीवनम् YaśasCam. ii. 329. 12; तदस्माकमकृत्यम् PrabaK. 52. 26; यत् किमपि कृत्यमकृत्यं वा कथयिष्यसि तदहं करिष्यामि VetāPañ.(S'i.) 26. 22; इदं कार्यमकार्यं वाकृत्यं कृत्यमिदं खलु। समालपन्तः सततं प्रथिता धर्मशास्त्रिणः।…समागताः ParamāKā. 27. 73; **2** (who is) not likely to be seduced from allegiance or loyalty, not likely to be traitorous अकृत्यान् कृत्यपक्षीयैर्दर्शितान् कार्यहेतुभिः। परापसर्पज्ञानार्थं मुख्यानन्तेषु वासयेत् ArthS'ā. i. 62. 1 (1. 12); एवं स्वविषये कृत्यानकृत्यांश्च विचक्षणः। परोपजापात् संरक्षेत् प्रधानान् क्षुद्रकानपि ArthS'ā. i. 66. 3 (1. 13); अकृत्यकृत्यप्रतिपक्षपक्षमित्रारिमित्रप्रकृतिक्रियाज्ञः (सः) VarāṅgaC. 22. 4; तमकृत्यं नय वृद्धिमृद्धिभिः RāghPāṇ.(Dha.) 4. 16; स स्वीकुर्वन् कृत्यमकृत्यं व्युपजापैः …प्रयतोऽभूत् RāghPāṇ.(Dha.) 13. 2.

अकृत्य (a-kṛtya) *n.* **A** a crime, a misdeed, an improper or evil act तन्महदकृत्यमेतन्मया कृतम् Nāgā. 5. 19 (3); (अयम्) तर्जयति त्रासयति चाकृत्ये चाज्ञां ददाति DaśKuC. 121. 5; कथं न्विदमकृत्यम्…मामात्मन एव जनयित्वा संभवति उपगच्छति BrĀraUBh. 87. 12 (*on* i. 4. 4); महदिदमकृत्यं मया कृतम् Tantrākhyā. 52. 19; किमिदमकृत्यं मया कृतम् Tantrākhyā 133. 11 = PañcT. 5. 2 (405. 1); अकृत्यं कृत्यया कृतम् BṛKathāS'loSaṁ. 21. 140; जरितौ पितरौ यस्य बालापत्यश्च यः पुमान् । साध्वी भार्या च तत्पुष्ट्यै दोषोऽकृत्येऽपि तस्य न SkandP. iv. 50. 100; कुलत्रयगृहम्…कृष्णं करोत्यकृत्येन नारी SkandP. vi. 158. 69; DevīBhāP. vii. 25. 55; इदं च परमकृत्यं यदात्महत्याव्यवसाय इति PraboCan. 5. 16 (92. 7); पितरः…अपत्यम्…आज्ञापयन्त्यकृत्येऽपि PariPar. 2. 275; 2. 285; स (ब्राह्मणकुमारः) चक्रे कृषिकर्माणि…तस्याकृत्यमभून्न हि PariPar. 3. 138; 6. 106; 6. 213; राजपुत्रा हि राज्यार्थमकृत्यान्यपि कुर्वते PāṇḍaC. 1. 203; 8. 160; 13. 625; अकृत्यमपि कुर्वन्ति परकार्याय साधवः NītiMañ. 24; अकृत्यमपि कुर्वन्ति…लोभाभिभूताः MalliC. 7. 499; महामोहमोहिताः । अकृत्येषु प्रवर्तन्ते SamarāSaṁ. 4. 535; 4. 512; अकृत्यं दूरतस्त्यक्तम् PuruṣPa. 160. 25; क्वाप्यकृत्यं प्रकुर्वन्तः पापा मुह्यन्ति हन्त किम् HammīMaKā. 4. 104; 4. 18; न्यत्रीवृतन्मामखिलादकृत्यात्…रामबाणः Rāgh. 9. 51; **B** what should not be done, wrong [usually in association with *kṛtya*] कृत्याकृत्ये न वेत्ति…मनुष्यः SubhāRaSaṁ. 115; 477; बाल्ये चाज्ञानतस्तात कृत्याकृत्यं कृतं मया PadmP. ii. 8. 79; त्यजेदभिमतं स्मरन्…कृत्यं चाकृत्यमेव च LiṅgaP. i. 28. 28; नो जानीते कृत्याकृत्यम्…बाला…नवविरहविधुरा ChandaśCū. ii. 348. 2; किं स्वाम्यादेशात् सुभृत्यस्य कृत्याकृत्यमस्ति किंचित् Pañcā. 14. 12; विवेको गुरुवत् सर्वं कृत्याकृत्यं प्रकाशयेत् PārśvC. 3. 330; SamarāSaṁ. 2. 342; न कृत्यं नाकृत्यम्…विलोकन्ते लोका जिनवचनचक्षुर्विरहिताः SindūPra. 17; ब्रह्मज्ञाने समुत्पन्ने कृत्याकृत्यं न विद्यते MahNirVāT. 7. 94; Nāṭa. 17. 4; उत्तरलीभवन्तः कृत्यान्यकृत्यान्यपि न स्मरन्ति HammīMaKā. 8. 45; Vidvanmo. 7. 7 (2); मोहनं कृत्याकृत्ययोरस्फूर्तिकृत् SetuBa. 42. 13; **C** what cannot be done, an act beyond one's power (in a neg. sentence) नास्त्यकृत्यं द्यूतासक्तस्य NītiVā. 16. 9; न प्राणसंशये जन्तोरकृत्यं नाम किंचन RājTa(Ka.) 4. 32; नास्त्यकृत्यं दुरात्मनाम् PāṇḍaC. 2. 401; **D** a censurable or cruel (but not prohibited) act अकृत्यकृत्ययोस्तुल्यकर्तव्यत्वस्पृशां सदा । द्विजन्मनां प्रधानत्वं दर्शनानां विडम्बनम् PrabhāC. 177. 26; कल्पसूत्रेऽन्यदपि अकृत्यं भूरि कर्तव्यतयोपदिश्यते MāthVṛ. 7. 25 (*on* 2); **E** an improper or despicable act त्रस्तः समन्तादपि यत्प्रतापाद् द्विषोऽभिगच्छन् शरणं जलस्य । अकृत्यमप्याद्रियतौर्वविह्नः HammīMaKā. 2. 14; **F** a rash or bold act cf. अकृत्यकारिन्; *m.* name of S'iva (who is free from obligatory acts) नमो मृडाय…नमोऽकृत्याय LiṅgaP. i. 21. 68.

अकृत्यकर (akṛtya-kara) *adj.* **i** not effective, not producing the result, futile किं चाकृत्यकरैरेभिः पुत्रैरिव पतत्रिभिः PaṇḍaC. 13. 234; **ii** not doing any work, idle, lazy PaṇḍaC. 13. 234.

अकृत्यकरण (akṛtya-karaṇa) *n.* the act of doing evil deeds or committing crimes or sins अकृत्यकरणात् करम्…परिरक्षति…स यमः परिकीर्तितः ParaS. 10. 11; अकृत्यकरणं चैव वर्जनीयं सदा बुधैः SkandP. vi. 234. 21; कृत्यस्य च परित्यागो ह्यकृत्यकरणं तथा…विरोधि स्यात् फलस्य हि VṛHāriSm. 11. 158; नदीरयो हि मृत्यै स्यान्नाकृत्यकरणाय तु PariPar. 2. 265; न दोषः स्वल्पोऽपि प्रभवति तवाकृत्यकरणात् Dūtāṅg. 32; अतः कृत्याकरणाकृत्यकरणेष्विच्छानिवारणक्षमोऽपि प्रत्यवायानादरेण स्वेच्छां न निवारयतीत्येष एवापराधो जीवस्य दण्डयत्वे हेतुः S'rutaPra. ii. 378. 18 (*on* ii. 3. 41); क्षितिपः अकृत्यकरणदर्शनात्तु रुष्टः PrabaK. 65. 13; अकृत्यकरणागम्यगमनाभक्ष्यभक्षणात् । मद्यं विशेष्यते यस्मादस्मात् संपद्यते त्रयम् HammīMaKā. 13. 95.

अकृत्यकरता (akṛtyakara-tā) *f.* inability to do anything, numbness शरीरं पाण्डुतामेति विषार्तस्य…सोऽकृत्यकरतामेति भग्नो रथ इवाहवे BhelaS. 31. 29 (1. 18)

अकृत्यकारक (akṛtya-kāraka) *adj.* doing a crime, criminal परस्वापहृतेः स्वं हि तन्मन्येऽकृत्यकारकम् SamarāSaṁ. 4. 172.

अकृत्यकारिता (akṛtyakāri-tā) *f.* the state of doing misdeeds or committing crimes, evil propensity मस्तकस्थायिनं मृत्युं यदि पश्येदयं जनः। आहारोऽपि न रोचेत किमुताकृत्यकारिता PārśvC. 2. 648 = PrabaCin. 46. 13.

अकृत्यकारिन् (akṛtya-kārin) *adj.* **A** doing misdeeds, committing crimes or sins, evil-doer मा वः प्रियायाः…वदनं प्रसन्नम् । स्पृश्याच्छुभं कश्चिदकृत्यकारी MahāBhā. iii. 253. 20; सेयम्…अनेनाकृत्यकारिणात्यर्थं क्लेशिता DaśKuC. 121. 11; **B** doing rash or bold acts, acting rashly or impetuously or adventurously अकृत्यकारी स्वायत्तसिद्धिर्धीरोद्धतो भवेत् BhāvPra.(S'ā.) 93. 5 (4)

अकृत्यकार्य (akṛtya-kārya) *n.* an act or deed which should not be done, evil deed मन्त्रान् सगृह्यैकपदान् पठन्तस्ते ग्रामगृह्याः सहसाप्यमुञ्चन्। देवैकगृह्यं मुनयो नदीनामकृत्यकार्यप्रवणैरुपेताम् Rāvaṇā. 9. 30.

अकृत्यकृत् (akṛtya-kṛt) *adj.* conducive to evil deeds, doing evil deeds, crimes or sins जीवितान्मरणं श्रेयो न जीवितमकृत्यकृत् PariPar. 2. 265; दध्यौ निषादो नाकृत्यानयार्यं कृत्यकृत्यकृत् SamarāSaṁ. 4. 131; अयं नाकृत्यकृद्भवेत् SamarāSaṁ. 4. 152; किमकृत्यकृतः कुलम् SamarāSaṁ. 4. 163.

अकृत्यचैत्य (akṛtya-caitya) *n.* a pile (i. e. large number) of evil deeds अकृत्यचैत्यवात्यामात्य जरायमदूतिकोपपत्ति(? ति)क दुर्गतिक…किमात्मनो न पश्यसि…अङ्गच्छविम् YaśasCam. ii. 348. 18.

अकृत्यदोष (akṛtya-doṣa) *m.* sin or offence of committing crimes or misdeeds सांवत्सरः क(? त)दाकृत्यदोषः समयपूर्वकः । नाशमायाति वै क्षिप्रं पवित्रारोहणान्मुने JayāS. 21. 110-

अकृत्यदोषसंपर्क (akṛtyadoṣa-samparka) *m.* contact or association with sin of committing crimes or misdeeds नाकृत्यदोषसंपर्को भविष्यति मनागपि BṛBrahmaS. iv. 5. 48.

अकृत्यनियोजित (akṛtya-niyojita) *adj.* [*f.* -ā] induced to do crimes or misdeeds स देवोऽवधिनाद्राक्षीत् तामकृत्यनियोजिताम् PariPar. 6. 108.

अकृत्यनिवृत्ति (akṛtya-nivṛtti) *f.* removal of or abstention from wrong deeds or crimes or sins सा तीर्थयात्रा यस्यामकृत्यनिवृत्तिः NītiVā. 27. 50.

अकृत्यपक्ष (akṛtya-pakṣa) *m.* a non-seducible party कृत्यपक्षोपजापमकृत्यपक्षे गूढप्रणिधानम्…तापसवैदेहकव्यञ्जनाभ्यामुपलभेत ArthS'ā. i. 80. 1 (1. 16); कृत्याकृत्यपक्षोपग्रहः स्वविषये व्याख्यातः ArthS'ā. i. 67. 1 (1. 14)

अकृत्यपात्र (akṛtya-pātra) *n.* a receptacle of (i. e. abounding in) misdeeds or crimes अकृत्यपात्रं गात्रं हि न धर्तुमधुना क्षमौ (आवाम्) SamarāSaṁ. 9. 427.

अकृत्यमानकरणम् (akṛtyamāna-karaṇam) *adv.* (?) without doing any work, without performing one's duty अकृत्यमानकरणं (? अक्रियमाणकरणं) बन्धुभिर्दुःखपण्डितैः (? पीडितैः)। त्यक्त्वा बन्धुजनं सर्वं निरपेक्षस्तु गच्छति VṛGauta-Sm. 521. 19 (5)

अकृत्यविषय (akṛtya-viṣaya) *m.* sphere of evil deeds or crimes रामस्य…मतिर्नाकृत्यविषये प्रवर्तते SaraKaṇṭhā. 599. 5.

अकृत्याकरण (akṛtyākaraṇa) *n.* not doing an improper act संभावना

भवति। सम्यक्कर्मान्तेन शीलेऽकृत्याकरणात् MahdhyāViBh. 54. 16 (*on* 4. 10)

अकृत्याचरण (akṛtyācaraṇa) *n.* the act of doing evil or wrong deeds अकृत्याचरणान्नाथ निवृत्तोऽद्यप्रभृत्यहम् PārśvC. 2. 369; राजा लुठद्गर्भां मृगीं हताम्। वीक्ष्य प्राह···अकृत्याचरणं ह हा PārśvC. 3. 591; अकृत्याचरणस्याहो विपाकः पश्य दारुणः SamarāSaṁ. 4. 538.

अकृत्याचार (akṛtyācāra) *m.* the act of doing evil deeds or crimes धर्तुं न शक्नोम्यात्मानमकृत्याचारदूषितम् SamarāSaṁ. 4. 464; अकृत्याचारशीलेयं महापापा SamarāSam. 4. 671.

अकृत्यावहित (akṛtyāvahita) *adj.* attentive or intent on (committing) misdeeds भवन्नकृत्यावहितो हि लोकः YaśasCam. ii. 130. 3.

अकृत्योत्थापन (akṛtyotthāpana) *n.* the act of instigating the non-seducible parties (who cannot be won over by bribery) कृत्योपग्रहोऽकृत्योत्थापनम्···स्वामीष्टपुरुषप्रयोगात् परप्रकृतिक्षोभकरणं च दूतकर्म NītiVā. 13. 8.

अकृत्योपदेशकृत् (akṛtyopadeśa-kṛt) *adj.* instigating to commit wrong or forbidden acts तस्याकृत्योपदेशकृत्। गम्यागम्यविचारस्य परिहर्ताभवद् गुरुः RājTa.(Ka) 7. 277.

अकृत्रिम (a-kṛtrima) *adj.* [*f.* -ā] **1** not technical, not putative **2** not artificially produced, natural **A** (as applied to concrete objects) **B** (as applied to abstract objects) **3** natural, original, genuine, not man-made **4** real, not imaginary **A** (qualifying a concrete object) **B** (qualifying an abstract object) **5** true, not false **6** natural, not artificial **A** (qualifying a concrete object) **B** (qualifying an abstract object) **i** (qualities, features) **a** (mental) **b** (physical) **ii** (feelings) **iii** (actions, relations, objects) **7** natural, not feigned, not pretended **8** naturally arising, not caused, (hence) not perishable, eternal **A** (qualifying an abstract object) **B** (qualifying a concrete object) **9** belonging to its or ones own nature, innate **10** (in cpd) naturally **11** intended meaning **12** natural (i. e. adept, expert) **1** not technical, not putative अर्थात् प्रकरणाद्वा लोके कृत्रिमाकृत्रिमयोः कृत्रिमे संप्रत्ययो भवति MahāBh. i. 81. 2(*on* P. i. 1. 23); कर्तृकरणयोस्तृतीया इति कृत्रिमस्य ग्रहणं शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे इत्यत्राकृत्रिमस्य MahāBh. i. 81. 12 (*on* P. i. 1. 23); कृत्रिमाकृत्रिमयोः कृत्रिमे कार्यसंप्रत्ययो भवति MahāBh. i. 80. 13 (*on* P. i. 1. 23); SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 2. 89; VyāḍiPari. 6; 7; कृत्रिमं पारिभाषिकम्। ततोऽन्यदकृत्रिमम् PariVṛ.(Sī.) 166. 7; कृत्रिमाकृत्रिमयोः शास्त्रप्रसिद्धलोकप्रसिद्धयोरर्थयोः कृत्रिमे शास्त्रप्रसिद्धे अर्थे कार्यं भवति PariBhāskara of S'eṣādrisudhī 9; **2** not artificially produced, naturally occurring **2 A** (qualifying a concrete object) इदं तडाकं सुदर्शनम् ···अकृत्रिमेण सेतुबन्धेनोपपन्नम् EI. viii. 42. 2; PauṣkS. 41. 66; स्नायाच्चाकृत्रिमे जले DakṣaSm. 2. 43; तत्सूत्रं विद्धि पट्टजम्। कार्पासमथवा क्षौमं श्लक्ष्णं दृढमकृत्रिमम् JayāS. 21. 8; स्थली भवत्यकृत्रिमा चेत् स्थलान्या CāndrVṛ. *on* ii. 3. 38; सर्वेऽपि घटादयो भावाः कृत्रिमाः अकृत्रिमाः प्रसजन्ति PramāVāSvopVṛ. 109. 6; (आर्द्रचित्रम्) कृत्रिमाकृत्रिमैरङ्गैर्भूजलाम्बरगोचरम् PadmP.(Ra.) 24. 37; तत्र भक्ष्यं तु कृत्रिमाकृत्रिमं स्मृतम् PadmP.(Ra.) 24. 53; गिरीन् क्षिप्यन्नकृत्रिमान् Bhaṭṭi. 6. 114; S'ākaṭāVyā. i. 3. 47; BhaviP. 646A. 26 (iv. 23. 11); यद्दैवघटितं द्वन्द्वं गिरिनद्यादिसंश्रितम्। अकृत्रिममिदं ज्ञेयम् YuktiKa. 17. 13; Aparā. 234. 23 (*on* 1. 159); BhāvPra.(S'ā.) 137. 1 (6); NyāySu.(Ja.) 148A. 4 (*on* i. 1. 8); तत्र विषं कृत्रिमाकृत्रिमम् VīraMi. 223. 7 (*on* 1. 137); 185. 18 (*on* 1. 100); BālamBha. i. 420. 5 (*on* 1. 159); BṛPārāSm. 2. 105; मुक्ताधिकारिणं तं वै लब्धलक्षमकृत्रिमम् (पाञ्चरात्रिकम्) PāraS. 19. 308; EI. xviii. 107. 1; **2 B** (qualifying an abstract object) परमोऽर्थः अकृत्रिममनारोपितं रूपम् NyāyBiṬ. 75. 4 (*on* 1. 14); BṛĀraUBhVā. ii. 4. 408; NyāyVārPari. 582. 3; अथवा अकृत्रिमाण्यसंस्कृतानि ··· पदानि यस्याम् (भाषायाम्) Kāvyānu.(He.) 2. 1; **3** natural, original, genuine, not man-made द्रव्यं तेभ्यः शुभतरं भद्रपीठमकृत्रिमम्। मानोन्मानप्रमाणाढ्यं दिव्यमाकारमब्जज PauṣkS. 40. 39; अकृत्रिम इव सिंहासने निषण्णम् HarṣaC. 317. 5; जिनेन्द्राणां प्रतिमानाम् ···अकृत्रिमाणाम् PadmP.(Ra.) 6. 146; 98. 56; अकृत्रिमाणि ··· विज्ञानमुख्यानि VarāṅgaC. 9. 20; तथाप्यकृत्रिमे वेदे TantrVā. 126. 6 (*on* i. 3. 7); 207. 24 (*on* i. 3. 18) कठादिप्रोक्ताः शाखाः···अकृत्रिमा स्थापिताः TantrVā. 163. 21 (*on* i. 3. 10); BrahmSūBh.(Bhā.) 38. 12 (*on* i. 2. 2); BṛKathāK. 93. 205; अकृत्रिमं कौतुकागारम् KathāSaSāg. ix. 1. 221; तीर्थानि···कृत्रिमाकृत्रिमाण्यपि MalliC. 1. 224; तत्र लिङ्गं द्विविधमकृत्रिमं कृत्रिमं च। अकृत्रिमं स्वयम्भूबाणलिङ्गादि VīraMi. (Lakṣaṇa.) 593. 16; मातस्त्वदीयं चरणारविन्दमकृत्रिमाणां वचसां निगुम्फाः S'āraTi. 12. 160; अर्धानुलापान् व्रजसुन्दरीणामकृत्रिमाणां च सरस्वतीनाम्। संभावयन्तं तरुणं गृणीमः KṛṣṇaKa. App. I. 3. 71; **4** real, not imaginary **4 A** (qualifying a concrete object) भगवद्यागं कुर्यात्···क्रीडाभोगैरकृत्रिमैः PauṣkS. 30. 117; 30. 70; JayāS. 20. 259 (260); PāraS. 10. 265; 12. 247; **4 B** (qualifying an abstract objcct) यथाहमिह तिष्ठामि त्वं च देवि स्थिताम्बिके। असावकृत्रिमः सर्गः इति देवेशि वेद्म्यहम् YogVā. iii. 18. 16; iii. 114. 59; **5** true, not false व्रतार्थमुपवासानां येन संवत्सरस्य च। संकल्पमुदकक्षेपपूर्वं कृतमकृत्रिमम् PauṣkS. 31. 291; अकिंचनानां प्रथमम्···पात्रमकृत्रिमं दयायाः KaṇaDhāSt. 17; तन्मित्रं यदकृत्रिमम् Hitopa. 2. 128; DevīBhāP. iv. 17. 13; vii. 17. 53; अयमेवाकृत्रिमो वृत्तिसिद्धः पाठः S'rutaPra. ii. 296. 29 (*on* ii. 2. 18); तस्यास्तत्त्वमकृत्रिमम् SyādvāMañ. 32. (82); **6** natural, not artificial **6 A** (qualifying a concrete object) अकृत्रिममञ्जनं किम्···। कामाक्षि नेत्ररुचिनीलिमकन्दली ते MūkaPañ. 1. 83; EI. i. 125. 5; YaśasCam. ii. 394. 15; (मौक्तिकं) यत्तु नायाति वैवर्ण्यं विज्ञेयं तदकृत्रिमम् YuktiKa. 116. 11; BṛKathāMañ. xviii. 1. 208; ix. 1. 491; VikraDeC. 13. 24; S'rīKaC. 12. 52; S'ukrNī. 4 (2). 63; **6 B** (qualifying an abstract object) **6 B i** (qualities, features) **6 B i a** (mental) अकृत्रिमप्रश्रयवि[न]यशोभाविभूषणः EI. viii. 192. 27; viii. 197. 28; i. 87. 21; iv. 77. 20; xxii. 117. 18; TilaMañ. 27. 4; अकृत्रिमोऽयं गुणवत्सु जाने···पक्षपातः NavaSāC. 9. 10; VikraDeC. 9. 28; गुणैः क्रीतोऽस्म्यकृत्रिमैः RājTa.(Ka.) 4. 438; 8. 3182; अकृत्रिमविक्रमश्रीः EI. iii. 112. 11; SūktiRa. 33. 17; 180. 2; Subhāṣi. 3065; **6 B i b** (physical) अकृत्रिमविभ्रमैरकृत मधुरैरङ्गानां मे कुतूहलमङ्गकैः UttaRāC. 1. 20; TilaMañ. 71. 20; यस्याः कान्तिर्यासीदकृत्रिमा BṛKathāS'loSaṁ. 25. 102; दृष्ट्वा रूपं यदीयमकृत्रिमम् SubhāRaSaṁ. 289; अकृत्रिममसामान्यं लावण्यमिव AuciViCa. 33; अकृत्रिमः पाटलिमा पदाब्जयोः S'ivLī. 11. 62; **6 B ii** (feelings) प्रकटयत्यनुरागमकृत्रिमम् S'iśuVa. 6. 61; यस्यासासु···अकृत्रिमः स्नेहभावः NalaCam. 5. 2 (18); 3. 14; BrahmP. 110. 75; कृत्रिमाकृत्रिमावुभौ···प्रेमाणः SaraKaṇṭhā. 566. 2; 673. 1; BṛKathāMañ. xiv. 1. 254; अभिमानो ह्यकृत्रिमः KathāSaSāg. iii. 4. 55; iv. 1. 145; DevīBhāP. vi. 30. 7; प्रादुर्बभूव सौभ्रात्रं गङ्गासूनोरकृत्रिमम् PāṇḍaC.1. 251; BhāvPra.(S'ā.) 80. 7 (4); अकृत्रिमं (भयम्) तूत्तमगं गुर्वादीन् प्रत्यवास्तवम् RasāSu. 167. 6 (2. 152); S'ārṅgaPa. 231; VasaTi. 47. 10; CampaS'reKa. 201; GopāKeCan. 105. 24; प्रीतिर्भवति पेशला। पेशला अकृत्रिमा JayaMa. 123. 22 (*on* 2. 4); 190. 17 (*on* 3. 1); भक्तिं बिभ्रदकृत्रिमाम् Rāvaṇā. 15. 42; अहो नु चैत्रं प्रति कापि भक्तिरकृत्रिमा केरलमारुतस्य VikraDeC. 7. 7; KaumuMa. 4. 4; **6 B iii** (actions, relations, objects etc.) यदविदितवत्प्रादुर्भूतं महार्घमकृत्रिमम्।···तद्ब्रह्मास्त्रं बभूव मनोभुवः Kapphiṇā. 14. 11; परिमलं प्रतिगात्रमकृत्रिमम् RāmC. 7. 78; लतानां मधुमासश्च विभूषणमकृत्रिमम् BṛKathāMañ. xviii. 1. 132; VikraDeC. 10. 88; अकृत्रिमं वेपथुमुद्वहन्ती Rāvaṇā. 12. 28; साधुसंगमसच्छास्त्रपरतैवात्र कारणम्। साधनं बाधनं मोहजालस्य यदकृत्रिमम् YogVā. iii. 6. 5; iv. 46. 8; SubhāRaK. 16. 31; अकृत्रिमप्ररूढस्मित° S'rīKaC. 8. 37; सम्बन्धः पुत्रैः पित्रोरकृत्रिमः BṛKathāS'loSaṁ. 14. 44; अनागतानां भोगानामवाञ्छनमकृत्रिमम् MahāU. 5. 171; **7** natural, not feigned, not pretended वचोभिरकृत्रिमैः MūkaPañ. 5. 36; मुनौ कृपेति वृत्तिर्महतामकृत्रिमा Kirātā. 14. 16; RāmC. 31. 53; अकृत्रिमम्···सत्कारम् NavaSāC. 18. 65; UdaySuKa. 86. 21; उपचारैरकृत्रिमैः RāmāMañ. 309. 8; अकृत्रिमात् समाधानात् कारणानाम् RājTa. (Ka.) 8. 3264; 8. 2667; अकृत्रिमं ढौकनकम् AlaṅkāRa. 28. 24; स्वभावालोकितं यत्र तदकृत्रिममुच्यते BhāvPra.(S'ā.) 124. 2 (5); 119. 13 (5); Rāgh. 1. 42; **8** naturally arising, not caused, (*hence*) not perishable, eternal **8 A** (qualifying an abstract object) अकृत्रिमोऽभिसंबन्धः VākyaP. 2. 370; तस्मादकृत्रिमः शब्दो न कदाचिद्विनश्यति TattvSaṁ. 2135; विनाशस्य विनाशस्तु नास्ति तस्मादकृत्रिमः S'lokaVār. 6. 25 (736. 3); 6. 361 (822. 3); अकृत्रिम एव शब्दार्थयोः सम्बन्धः NyāyMañ. i. 222. 18; सूक्ष्मतो व्योम निर्दिष्टं सर्वगात्रैरकृत्रिमम् NīlaP. 348; NyāyRa. 765. 13 (*on* 6. 138); YogVā. vi (1). 29. 121; **8 B** (qualifying a concrete object) नित्यौ गोलोकवैकुण्ठौ सत्यौ शश्वदकृत्रिमौ BrahmVaiP. ii. 3. 16; ii. 8. 21; SaurP. 41. 138; यदुदारमकृत्रिमं किंचित्तदिह नास्त्येव YogVā. v. 9. 10; **9** belonging to its or one's own nature, innate (वर्णानाम्) एषामसामयिकं नित्यमकृत्रिमं संविन्मयमेव रूपम् ParāTri. 102. 4; ब्राह्मण्यम्···अकृत्रिमं भवति सामयिकत्वयोगात् BhaviP. 79B. 4 (i. 40. 32); (खड्गगुणाः) अन्त्यावकृत्रिमौ ज्ञेयौ तावेव सहजाविति YuktiKa. 141. 12; या इयमहन्ता अकृत्रिमः स्वात्मचमत्कारः PratyabhiHr. 48. 13 (20); अकृत्रिमं मुक्तिसुखम् TriṣaS'aPuC. iv. 5. 302; (समवाये भेदः) स तु सम्बन्धिभिरुपाधिभिः कृतो न तु अकृत्रिम इत्युक्तं स्यात् NyāySu.(Ja.) 377B. 12 (*on* ii. 2. 6); तच्च (सुखं) कृत्रिममकृत्रिमं चेति द्विविधं क्रमेण काममोक्षपदाभ्यामभिलप्यते SetuBa. 1. 22; अकृत्रिमैः (करणैः) त्वद्विभूतिमयत्वेन सहजैः Bhāsk. i. 20. 12 (*on* i. 1. 1); ii. 109. 20 (*on* ii. 3. 8); ii. 307. 11 (*on* iv. 1. 14); अकृत्रिममानन्दम् TejoBiU. 1. 38; **10** (in cpd.) naturally इन्दुः श्रयति लिपिमकृत्रिमप्ररोहन्नवरशनाश्रयरत्नकिङ्किणीनाम् SrīKaC. 11. 17 (comm. अकृत्रिमं स्वभावेन); **11** (in Poetics) intended

meaning न चावभासमानपौनरुक्त्यालंकृतेन कृत्रिमेणार्थेन अकृत्रिमस्यारिवधदेहशरीर इत्यादौ रिपुमृत्युप्रदचेष्टादेरतिशयः कश्चित् प्रतीयते AlaṅkāRa. 1. 16; **12** natural i. e. adept, expert तौर्यत्रिकेऽकृत्रिमः…स्यात् पीठमर्दः सदा PañcSā. 1. 5.

अकृत्रिमगिर् (akṛtrima–gir) *f.* not (man–) made speech or composition, the Vedas (or S'ruti) वेदः स्यादकृत्रिमगीरपि S'abdaRa.(Vā.) 3489.

अकृत्रिमगुण (akṛtrima–guṇa) *m.* natural quality साधवः संभवन्ति… अकृत्रिमगुणारामाः DevīBhāP. v. 25. 4.

अकृत्रिमजल (akṛtrima–jala) *adj.* [*f.* –ā] consisting of natural water नाल्पोदके द्विजः स्नायान्नदीं चोत्सृज्य कृत्रिमे। नदीमकृत्रिमजलाम् VīraMi. 190. 3 (*on* 1. 100); *n.* natural reservoir of water आपदि अकृत्रिमजले स्नानासंभवे VīraMi.(Āhnika) 160. 19.

अकृत्रिमतम (akṛtrima–tama) *adj.* most unaffected, most hearty, most natural अतः परमहो सौख्यमैहिकं किमु देहिनाम्। अकृत्रिमतमप्रेमरमणीसंगमादपि TārāS'a. 54.

अकृत्रिमता (akṛtrima–tā) *f.* inartificiality, naturalness आश्चर्यताकृत्रिमतास्तदोषः। विशेषकृप्तिः कृतनिश्चयश्च माहात्म्यमित्येव सुनिर्णयार्थाः AnuVyā. 73A. 6 (4. 4); **अकृत्रिमतया** [*Instr.*] *adv.* as being inartificial or natural (used with *grah*–) 'दुष्यन्तादिगतो रत्यादिर्नटे पक्षे दुष्यन्तत्वेन गृहीते विभावादिभिः कृत्रिमैरप्यकृत्रिमतया गृहीतैर्भिन्ने विषयेऽनुमितिसामग्र्या बलवत्त्वादनुमीयमानो रस' इत्यपरे RasGaṅ. 34. 4.

अकृत्रिमत्याग (akṛtrima–tyāga) *m.* natural or sincere liberality अकृत्रिमत्यागसमुद्गतानि विपक्वतालीदलपाण्डुराणि…यशांसि NavaS'āC. 1. 83.

अकृत्रिमत्रपा (akṛtrima–trapā) *f.* unaffected or natural bashfulness अकृत्रिमत्रपारङ्गत्तीरङ्गी…श्वश्रूपार्श्वे समेयाय द्रुतं द्रुपदनन्दिनी PāṇḍaC. 7. 631.

अकृत्रिमत्व (akṛtrima–tva) *n.* **1** non-technicality इतरथा ह्यसंप्रत्ययोऽकृत्रिमत्वाद्यथा लोके Vār. 3 *on* P. i. 1. 23; MahāBh. i. 80. 13 (*on* i. 1. 23); **2** reality, actual nature अकृत्रिमत्वं सर्गस्य कीदृशं वद सुन्दरि। कीदृशं कृत्रिमत्वं स्यात् YogVā. iii. 18. 15; **3** naturalness, the state of not being actuated (or made) by any motive जनस्य सर्वस्य हि भर्तृबन्धुः स्वाभाविकं मित्रमकृत्रिमत्वात् VarāṅgaC. 2. 22; **4** the characteristic of not being made or produced, of eternal nature नापि कारणदोषज्ञानं, पुरुषाश्रयत्वाच्छब्ददोषाणाम्। पदपदार्थसंबन्धस्याकृत्रिमत्वात्। तद्द्वारेण पुरुषानुप्रवेशाभावाच्चोदनानाम् S'āstrDī. 19. 4 (*on* i. 1. 2); यदि ज्ञानस्वभावानुबन्ध्यौस(? त्स)र्गिकं प्रामाण्यम्, एवं सति प्रामाण्याभावस्यावस्तुनोऽकृत्रिमत्वान्न पराधीनत्वमिति सर्वज्ञानानामपि प्रमाणत्वप्रसङ्गः Kāśi i. 87. 14 (*on* 2. 40); **5** the state of not being (man–) made or artificial, the state of being natural, eternal यत्तु एकयैव शाखया सर्वे प्रतिपाद्यन्तामनर्थकं शाखान्तरमिति। तच्छाखान्तराणामकृत्रिमत्वात् प्रतिशाखं चाध्येतृनियमस्यानादित्वादनुपालम्भ एवेति CaturCin. iii (1). 753. 5; यच्च(? त्र) निम्नभूमौ वर्षादिषु प्रभूतं जलं तत्र नद्यादिभिन्नेऽपि स्नातव्यमेव गुणलोपन्यायात्। पिण्डोद्धारस्तु नास्ति अकृत्रिमत्वात् VīraMi.(Āhnika.) 173. 6; (न स्नायात् परवारिषु। स्नायान्नदीदेवखातह्रदप्रस्रवणेषु च YājñaSm. 1. 159); अकृत्रिमत्वेनापरकीयत्वात् BālamBha. i. 421. 17 (*on* 1. 159)

अकृत्रिमद्वन्द्व (akṛtrima–dvandva) *n.* a natural fortress or stronghold अथाकृत्रिमद्वन्द्वयुक्तिर्यथा YuktiKa. 18. 1.

अकृत्रिमधम्मिल्ल (akṛtrima–dhammilla) *adj.* [*f.* –ā] (one) having inartificial (not artficially tied) braid of hair (द्विजात्मजः) तामकृत्रिमधम्मिल्लाम्…वीक्ष्य कामेन किञ्चिद् व्याकुलतामगात् SkandP. iii (3). 9. 56.

अकृत्रिमनदी (akṛtrima–nadī) *f.* inartificial (i. e. natural) river अकृत्रिमनद्यद्यसंभवे परकृतेऽपि पुष्करिण्यादौ … पञ्च पिण्डानुद्धृत्य स्नातव्यम् ManvaMu. 181. 18 (*on* 4. 201)

अकृत्रिमपराक्रम (akṛtrima–parākrama) *adj.* in which is exhibited great valour, (truly valiant) दृष्ट्वा तद्युद्धममरैरकृत्रिमपराक्रमम्। दैत्यनाथः क्रुद्धः संख्ये स्वबाहुयुगबान्धवः। मुमोच मुद्गरम् MatsyaP. 153. 190.

अकृत्रिमप्रतिमत्व (akṛtrimapratima–tva) *n.* the state of being an inartificial (i. e. natural) proxy (of Brahman = Prajāpati) आत्मनो ब्रह्मणः अकृत्रिमप्रतिमत्वम् ManuBh. i. 2. 20 (*on* 1. 1)

अकृत्रिमप्रमद (akṛtrima–pramada) *m.* unaffected (i. e. natural) exaltation or ecstasy प्रतिपादितस्वकतनूरकृत्रिमप्रमदोदयैकविधये शरीरिणाम्।… सुरा…क्व न पुष्पवृष्टिघटनोचिताभवत् S'rīKaC. 14. 8.

अकृत्रिमप्रश्रय (akṛtrima–praśraya) *m.* inartificial (i. e. natural) modesty अकृत्रिमप्रश्रयपेशलं वचः स भूपतिर्वक्तुमिति प्रचक्रमे NavaSāC. 13. 15.

अकृत्रिमप्रिय (akṛtrima–priya) *adj.* [*f.* –ā] having pure or unaffected love अध्यास्ते हृदयमकृत्रिमप्रियाणां कान्तानामतिबहुमत्सरो ह्यनङ्गः (comm. प्रियं स्नेहः) HarVi. 17. 75.

अकृत्रिमप्रेमन् (akṛtrima–preman) *m. n.* unaffected or sincere love अकृत्रिमप्रेमगुणावबद्धस्त्वयि स्वबन्धाविव मेऽनुरागः VarāṅgaC. 17. 7; (ललिता) लक्ष्मीः…वाणी…ताभ्यां नितरां अकृत्रिमप्रेम्णा अनन्यभूता सती सेविता LalitāTriBh. 279. 16 (*on* 13)

अकृत्रिमप्रेमरस (akṛtrimaprema–rasa) *m.* emotion of unaffected or sincere love अकृत्रिमप्रेमरसाभिरामं रामार्पितं दृष्टिविलोभि दृष्टम्।…जग्राह पार्थेयमिवेन्द्रसूनुः Kirātā. 3. 37; 8. 46; अकृत्रिमप्रेमरसानुविद्धं स्नेहं तयोस्तं प्रतिवीक्ष्य कान्तम् YogVā. iii. 90. 14; *adj.* [*f.* –ā] having the emotion of sincere love अकृत्रिमप्रेमरसा विलासालसगामिनी। सास्य संसारसर्वस्वमासीत् YogVā. iii. 19. 4; S'ārṅgaPa. 3090; Subhāṣi. 1453.

अकृत्रिमप्रेमरसम् (akṛtrimaprema–rasam) *adv.* with the emotion of sincere love अकृत्रिमप्रेमरसं स रेमे कान्तया तया YogVā. iii. 16. 1.

अकृत्रिमभक्ति (akṛtrima–bhakti) *f.* sincere devotion अमर्त्यपूज्यमित्यनेनाकृत्रिमभक्तिभरनिर्भरसुरासुरनिकायनायकनिर्मितमहाप्रातिहार्यसपर्यापरिज्ञापनात् पूजातिशयः SyādvāMañ. 1 (41).

अकृत्रिमभाव (akṛtrima–bhāva) *m.* unaffected or sincere feeling or disposition विदर्भसुतासमुदीरितां गिरमकृत्रिमभावनिबन्धनाम्। प्रतिनिवेदयितुम्… निववृते…निषधाधिपः Nalābhyu. 4. 63.

अकृत्रिमम् (a–kṛtrimam) *adv.* sincerely, heartily स नन्दथुकृते भूपमकृत्रिममसेवत DvyāśraKā. 13. 2; विलप्यैवं प्रिया राज्ञः प्रकृतीः प्रश्रयकृत्रिमम्। योजयित्वा करद्वन्द्वं बभाषे सात्त्विकं वचः MalliC. 1. 173.

अकृत्रिममणिप्रभ (akṛtrimamaṇi–prabha) *adj.* resembling in lustre a natural or real jewel निवातदीपसदृशमकृत्रिममणिप्रभम्। ध्यायतो योगिनस्तस्य मुक्तिः करतले स्थिता TriBṛU. 157.

अकृत्रिममत्स्य (akṛtrima–matsya) *m.* a real fish क्षतजतरङ्गवतीषु चिह्नमत्स्याः। सुरयुवतिविलोचनानि संख्ये विदधुरकृत्रिममत्स्यशङ्कितानि VikraDeC. 6. 72.

अकृत्रिममहादुःख (akṛtrima–mahāduḥkha) *adj.* full of great natural calamities or miseries अकृत्रिममहादुःखे संसारे ये व्यवस्थिताः। त एतेऽन्यानि दुःखानि जानते YogVā. v. 9. 53.

अकृत्रिममहाभास् (akṛtrima–mahābhās) *adj.* possessed of a naturally great splendour or brilliance सर्वेषु तेषु चैत्येषु जिनानां प्रतियातनाः। अकृत्रिममहाभासो (v. l. अकृत्रिमा महाभासः) मया पार्थिव वंद्यते (? वन्द्यन्ते) PadmP.(Ra.) 23. 19.

अकृत्रिमरमणीय (akṛtrima–ramaṇīya) *adj.* naturally attractive or delighting क्रमेण च…पश्यन्नकृत्रिमरमणीयशोभानि वनान्तराणि…तस्य वनस्पतेः समीपमुपजगाम JātaMā. 177. 8.

अकृत्रिमरागिन् (akṛtrima–rāgin) *adj.* [*f.* –ṇī] having inartificial (i. e. natural) colour सदाकृत्रिमरागिणी। वेश्या शुकीव निश्श्वासा निस्सङ्गेभ्यः पलायते Deśopa. 3. 9.

अकृत्रिमलवण (akṛtrima–lavaṇa) *n.* natural salt अक्षारलवणमकृत्रिमलवणं सैन्धवादि, एतत् स्वभावतो हविर्मन्वादिभिरभिधीयते ManvaMu. 137. 6 (*on* 3. 257)

अकृत्रिमवचनपद्धति (akṛtrimavacana–paddhati) *f.* a series of not (man–) made sentences (i. e. the Vedic texts) पत्रिकाम्…अकृत्रिमवचनपद्धतिमिव प्रमाणभूताम्…निजभाग्यरेखामुपश्लक्ष्य…उत्सवमनुबभूव (भूपालः) ĀnandRa. 8. 31 (9)

अकृत्रिमवचस् (akṛtrima–vacas) *n.* not (man–) made speech or composition (i. e. the Veda or S'ruti) (सः) अभिवन्द्य तमखिलभुवनवन्दनीयचरणारविन्दमकृत्रिमवचःप्रशस्तापदानमस्तौषीत् YātrāPra. 3. 64 (1)

अकृत्रिमवाक्य (akṛtrima–vākya) *n.* not (man–) made sentence or composition (i. e. the Veda) वक्त्रकृत्रिमवाक्यानामुच्यते नन्वनादिता। प्रामाण्यसिद्धौ सास्माभिः स्पर्धयैव निषिध्यते TattvSaṁ. 3480.

अकृत्रिमविभ्रम (akṛtrima–vibhrama) *adj.* [*f.* –ā] having unaffected or natural flurry बाला … चिबुकमलकं चोन्नम्योच्चैरकृत्रिमविभ्रमा … चुम्बिता Subhāṣi. 2060.

अकृत्रिमविरागत्व (akṛtrima–virāgatva) *n.* natural or spontaneous absence of attachment (i. e. detachment) तद्वैराग्यं परं श्रेयः स्वतो यदभिजायते। अकृत्रिमविरागत्वं महत्त्वमलमागतः। योग्योऽसि ज्ञानसारस्य बीजस्येव मृदुस्थलम् YogVā. ii. 11. 29.

अकृत्रिमविरोध (akṛtrima–virodha) *m.* real enmity अकृत्रिमविरोधस्थौ यत्र संघटितावुभौ।… पतन्त्येव तत्रानर्थपरम्पराः YogVā. v. 53. 54.

अकृत्रिमविलास (akṛtrima–vilāsa) *m.* unaffected or natural amorous sports अकृत्रिमविलासाङ्कम्…। अविभागाङ्गसुभगं बभूव सुरतं तयोः BṛKathāMañ.

ix. 2. 126 = SūktiMu. 78. 19.

अकृत्रिमश्रीनिलय (akṛtrimaśrī–nilaya) *m.* abode or receptacle of natural splendour अकृत्रिमश्रीनिलयेन रागिणा…सुवृत्ततामुद्वहता स्वभावतः स तेन रेजे भृशमात्मना यथा NavaSāC. 13. 22.

अकृत्रिमसंभव (akṛtrima–sambhava) *n.* the possibility or availability of inartificial or natural one न पारक्ये सदा स्नायात्…। पारक्ये परकृतवाप्यादौ। एतच्चाकृत्रिमसम्भवे। तदसम्भवे तु तत्रापि स्नायात् VīraMi.(Āhnika.) 160. 14.

अकृत्रिमसरस्वती (akṛtrima–sarasvatī) *f.* not (man-)made speech, eternal speech (i. e. the Vedas) अकृत्रिमसरस्वतीवदनसन्तताखादितैर्गुणैरधिगुणं महः स्वयमनन्तमालक्ष्यते S'atDū. 220. 15.

अकृत्रिमसरित् (akṛtrima–sarit) *f.* natural river, lake or pool पद्माकरस्तडागः स्यादकृत्रिमसरिद्ध्रदः ParyāMu. 21. 15.

अकृत्रिमसावित्रीस्नेह (akṛtrima–sāvitrīsneha) *m.* mother's genuine affection अकृत्रिमसा(? स)वित्रीस्नेहसंमग्नमानसौ … प्राप्तौ जानकीं लवणांकुशौ PadmP.(Ra.) 105. 57.

अकृत्रिमसाहस (akṛtrima–sāhasa) *n.* natural or innate valour पिङ्गलकः … अकृत्रिमसाहसरसैकान्तदर्पोद्धतम् … राजत्वमनुबभूव Pañcā. 4. 26; Tantrākhyā. 4. 12.

अकृत्रिमसुखत्व (akṛtrimasukha–tva) *n.* state of natural or eternal bliss मोक्षस्यैवाकृत्रिमसुखत्वात् SetuBa. 1. 25.

अकृत्रिमसुहृद्भाव (akṛtrima–suhṛdbhāva) *adj.* having genuine friendship मित्रैः…अकृत्रिमसुहृद्भावैः संगतः सुखमासिषि BṛKathāS'loSaṁ. 25. 1.

अकृत्रिमसौहार्द (akṛtrima–sauhārda) *adj.* having sincere friendship मित्रम्…तदकृत्रिमसौहार्दमापत्स्वपि न मुञ्चति Hitopa. 1. 165.

अकृत्रिमस्नेह (akṛtrima–sneha) *m.* unmotivated love अकृत्रिमस्नेहरता हि नार्यस्तुल्योपचाराः सततं भवन्ति Rāvaṇā. 6. 61.

अकृत्रिमस्वादु (akṛtrima–svādu) *adj.* naturally sweet अकृत्रिमस्वादुपदाम् …जैनीं वाचमुपास्महे Kāvyānu(He.) 1. 10; (comm. अकृत्रिमस्वादून्यनाहार्यमाधुर्याणि पदानि…यस्याम्)

अकृत्रिमहृदय (akṛtrima–hṛdaya) *adj.* whose heart is sincere दुर्लभो हि…अकृत्रिमहृदयो विदग्धजनः Kād. 191. 8.

अकृत्रिमह्रद (akṛtrima–hrada) *m.* natural reservoir of water कृत्रिमादिष्वित्यादिशब्देनाकृत्रिमह्रदादिग्रहणम् VīraMi. (Āhnika.) 224. 23.

अकृत्रिमानन्द (akṛtrimānanda) *m.* innate joy एवं चाकृत्रिमानन्दं तावत्साधु समभ्यसेत् AparoAnu. 125; TejoBiU. 1. 38.

अकृत्रिमानुराग (akṛtrimānurāga) *adj.* whose love is not artificial अकृत्रिमानुरागेण सुहृदा प्रथममेव प्रणयिनीकृताया विद्याधरविषयभूमेर्महादेवीपदाभिषेकमिव कर्तुम् TilaMañ. 230. 13.

अकृत्रिमालङ्कृति (akṛtrimālaṅkṛti) *f.* natural ornament अकृत्रिमालंकृतिराननस्य तस्योत्थिते श्मश्रुलते व्यभाताम् HammīMaKā. 4. 154.

अकृत्रिमालाप (akṛtrimālāpa) *m.* sincere talk अहो वचस्यकृत्रिमालापपरिकरप्रौढिः UdaySuKa. 82. 20.

अकृत्रिमालापत्व (akṛtrimālāpa–tva) *n.* **i** the nature of sincere talk वेदमय इवाकृत्रिमालापत्वे…राजा पुण्यभूतिरिति नाम्ना बभूव HarṣaC. 150. 7; **ii** the nature of uncreated words (i. e. Veda) HarṣaC. 150. 7.

अकृत्रिमालोक (akṛtrimāloka) *m.* natural light शीलं त्वकृत्रिमालोके लावण्यमिव भूषणम् BṛKathāMañ. ix. 1. 523.

अकृत्रिमोक्ति (akṛtrimokti) *f.* uncreated text, scripture अस्तीति निर्धार्यमकृत्रिमोक्त्या…आनन्दनिधिम्…द्रक्ष्यामि YātrāPra. 9. 26.

अकृत्रिमोत्कम्प (akṛtrimotkampa) *adj.* causing natural trembling शीतादकृत्रिमोत्कम्पः सीत्काराचार्यतां गतः।…हेमन्तः RāmāMañ. 119. 25.

अकृत्रिमोन्नतदेश (akṛtrimonnata–deśa) *m.* natural high region स्थलीषु अकृत्रिमोन्नतदेशेष्वित्यर्थः SmṛtiCan. v. 144. 2.

अकृत्वा (a–kṛtvā) *ger.* **1 A** not doing (anything), not being active **B** without doing (something) **i** (with cognate object) **ii** (where the object is a physical action) **iii** (where the object is a mental impression or emotion) **C** without performing a religious rite, without offering the obsequies **D** not accomplishing, not being effective **2 i** not doing (orally i. e. not chanting), not reciting (a mantra), not putting (a question **ii** not listening to, not following one's words **3 i** not making (a grammatical operation) effective, not changing **ii** not formulating (a grammatical rule) **4** without making, without having changed **1 A** not doing (anything), not being active यदा करोत्यथ निस्तिष्ठति नाकृत्वा निस्तिष्ठति कृत्वैव निस्तिष्ठति ChāndoU. vii. 21. 1; **1 B** without doing (something) **1 B i** (with cognate object) प्रायशो हि कृतं कर्म अफलं दृश्यते भुवि। अकृत्वा च पुनर्दुःखं कर्म दृश्येन्महाफलम् MahāBhā. x. 2. 13; अकृत्वा कर्म यो लोके फलं विन्दति…स तु वक्तव्यतां याति MahāBhā. x. 2. 17; xii. 15. 14 = xii. 138. 50; अकृत्वा मानुषं कर्म यो दैवमनुवर्तते। वृथा श्राम्यति MahāBhā. xiii. 6. 20; तत्र म्लेच्छादिवत्सर्वे कर्माकृत्वापि वैदिकम्। फलं लभन्ते S'lokaVār. 5(16). 18 (685. 5); अकृत्वा कर्म नित्यं च वृथा नैमित्तिकं भवेत् BhaviP. 386A. 3 (ii(2) 20. 200); एभिः सह कलहादि कर्म अकृत्वा DīpKa. 19. 32 (*on* 1. 157); **1 B ii** (where the object is a physical action) विभाण्डकश्च विप्रर्षिः…परिश्रान्तस्तथैवासावकृत्वा पादधावनम्। चुक्रोश ऋष्यशृङ्गेति Rāmā. i. 315*(4); अकृत्वा पादयोः शौचं दितिः शयनमाविशत् HariVaṁ. 3. 106; BrahmāṇḍP. ii. 14. 95; MatsyaP. 7. 53; नाकृत्वा प्राणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते क्वचित् VasiDS. 4. 7 = YogS'ā. 3. 22 = PrabhāC. 203. 13; अनेकानि सहस्राणि कुमारब्रह्मचारिणाम्। दिवं गतानि विप्राणामकृत्वा कुलसंततिम् ManuSm. 5. 159; यदकृत्वा प्रणामं मे…परिपृष्टोऽस्मि MatsyaP. 70. 24; वाक्पुष्पकाणां कर्णपूरमकृत्वा PadmPrā. 5. 13; अकृत्वा हेलया पादमुच्चैर्मूर्धसु विद्विषाम्। कथङ्कारमनालम्बा कीर्तिर्द्यामधिरोहति S'iśuVa. 2. 52 = SūktiRa. 99. 18; मूर्धसु…नाकृत्वा विद्विषां पादं पुरुषो भद्रमश्नुते NītiSā. 14. 12; गगनतलनीलच्छविरिदं निकृत्तं नाकृत्वा विरमति ममासिस्तव शिरः SubhaDha. 4. 19; दैवैकशरणे पुंसि वृथा कृष्यादयः क्रियाः। अकृत्वा कंचिदारम्भमाकाशकवलो भवेत् YaśasCam. i. 380. 2; (नागरिकाः) अकृत्वा स्वस्ववेषं ते त्वरया निर्ययुः पुरात् GaṇeP. ii. 71. 16; (स्त्री) ग्रासाच्छादशिरोऽभ्यङ्गस्नानमंडनकादिकम्। सपत्नीनामकृत्वा तु आत्मनोऽपि न कारयेत् BhaviP. 34B. 33 (i. 13. 22); विप्रः…मधुशर्मा…स्नानसंध्यादिकाः क्रियाः। अकृत्वा भोजनप्रेप्सुः SaurP. 39. 45; YuktiKa. 194. 6; कस्य…न भवति रोषो दृष्ट्वाकृत्वापि कुतश्चिदेवापूर्वतया प्रियायाः सव्रणमधरं विलोक्य Kāvyānu.(He.) 40. 20; HārLa. 146. 16; VīraMi. (Āhnika.) 390. 3; Subhāṣi. 411; BṛBrahmS. iii. 7. 94; तण्डुलभावविनाशकं पेषणमकृत्वा MayūMāli. 494. 23 (*on* vi. 5. 1); **1 B iii** (where the object is a mental impression or some emotion) क्रियाकाले त्वनुक्रोशमकृत्वा त्वमिमं मम। हीनसंस्कारसमयमद्य मां समचूचुदः MahāBhā. v. 144. 7; नागमिष्यन्ति ते वीरा अकृत्वा कालसंविदम् MahāBhā. iii. 36*. 1; यदि दुःखमकृत्वाद्य मम संक्रमणं भवेत्। अदुःखार्हस्य रामस्य ततः सुखमवाप्नुयाम् Rāmā. ii. 223*. 9; तदवश्यं त्वया कार्यः स सुहृत्सुहृदां वर। अकृत्वा न हि ते सिद्धिमहं पश्यामि चिन्तयन् Rāmā. iii. 68. 10; कथमकृत्वैव प्रसादं गता देवी Ratnā. 3. 14(13); सपत्नीपुत्र इत्यकृत्वा मत्सरम्…सप्तमाद्वर्षादारभ्य सरस्वत्येव सुप्रसन्ना दण्डिनमवर्धयत् AvantiKa. 12. 1; अकृत्वा विजयं भोगान् कथं सेवे PadmP.(Ra.) 33. 129; एवं योऽपि प्रत्यर्थिसंदिग्धं न्यायेन निश्चयमकृत्वैव हठात् स्वतन्त्रः साधयेत् सोऽपि पराजितो दण्ड्यश्चेत्यभिप्रायः BālaKrī. i. 208. 3 (*on* 2. 16); अनुग्रहम्…अकृत्वा शिवभक्तानाम्…प्रायश्चित्ती भवेत् MṛgendraT. iv. 1. 24; अकृत्वा साहसं कैर्वा महाल्लँब्धो मनोरथः BṛKathāS'loSaṁ. 10. 179; राभसिको हि लोकः प्रायेणान्धयष्टिरिव परामर्शमकृत्वा शुभाशुभाय वा कर्मणे तोलयत्यात्मानम् YaśasCam. ii. 151. 4; ii. 41. 7; अकृत्वा मत्परिज्ञानम्…प्रवर्तनीयाः केनापि न श्मशानोचिताः क्रियाः CaṇḍaKau. 4. 23; नष्टं वर्षवरैर्मनुष्यगणनाभावादकृत्वा त्रपाम् AuciViCa. 16. 113; परपीडामकृत्वैव भृत्यवर्गं बिभर्ति यः VṛGautaSm. 506. 1 (2); अकृत्वा परसंतापमगत्वा खलनम्रताम् VyaktiVi. 5. 16 = S'ārṅgaPa. 307 = Subhāṣi. 2660; लालितः…अकृत्वा सर्पवद् नीचो विकारं नावतिष्ठते PārśvC. 1. 300; मुग्धप्रतारणपरायणमुज्जिहीते, यत्पाटवम् …जीर्यत्युपप्लवमिहाप्यकृत्वा, न…तत् SindūPra. 56; अमायया प्रतारणाद्यकृत्वा ManvaVi. 140. 9 (*on* 2. 51); जिह्वालम्पटो वर्ज्यावर्ज्यविवेकमकृत्वा सर्वमन्नमश्नाति JīvanVi. 156. 2; स्पष्टार्थानां श्रुतिवाक्यानां निर्णयमकृत्वा संदिग्धार्थानां ज्योतिराकाशादिशब्दानां तद्वाचकत्वं न निर्णीयाद् व्यासः AṇuBh. 207. 23 (*on* iii 3. 1); 289. 22 (*on* iii. 4. 33); अकृत्वा दृश्यविलयम्…बाह्यशब्दैः कुतो मुक्तिः ViveCū. 20. 65; इहाक्षेपसमाधानाद्यकृत्वा तत्प्रामाण्योपयोगिविशेषविचार एव करिष्यते MīmāKau. ii. 141. 10 (*on* iii. 1. 7); **1 C** without performing a religious rite, without offering the obsequies सप्तरात्रमकृत्वैतदवकीर्णिव्रतं चरेत् KāṭhGS. i. 1. 32; अकृत्वा देवपितृतर्पणं स्नानशाटीं न पीडयेत् ViṣṇuSm. 64. 26; अकृत्वा देवयज्ञं च नैवेद्यं यो निवेदयेत्। तदन्नं नैव गृह्णन्ति देवताः LaghvāśvaSm. 1. 145; 3. 19; 12. 3; 24. 1; अकृत्वा वैश्वदेवं तु भुञ्जते ये द्विजाधमाः ParāSm. 1. 56; 9. 54; LaS'aṅkhaSm. 58; न ह्यकृत्वा पूर्णाहुतिमग्निहोत्रादयः क्रियन्ते S'ābaBh. 111. 3 (*on* i. 2. 4); 1806. 20 (*on* x. 1. 7); 2127. 3 (*on* xi. 1. 55); न वाकृत्वा (शास्त्रोक्तोपायम्) स्वस्तिभावः NyāyBh. 124. 6 (*on* ii. 1. 69); अकृत्वेष्टिम्…कृतिनो नाग्निहोत्रिणः BālaKrī. i. 15. 24 (*on* 1. 7); अकृत्वाङ्कुरयागं तु तथा कौतुकन(? ब)न्धनम्। स्नापितो यदि देवेशः स्नानं तन्निष्फलं भवेत् PāraS. 19. 96; अनेनान्नं सदा भुक्तमकृत्वा देवतार्चनम् SkandP. vi. 18. 15; अकृत्वा वास्तुयागम् BhaviP. 334A. 4 (ii(1). 10. 15); BrahmP. 230. 39; Vṛ.GautaSm. 580. 22(10); TantrRa. 112. 19; यज्ञभागमकृत्वा मे RāmāMañ. 40. 15; प्रेतकार्याणि अकृत्वा धनहारकः।

…व्रतं प्रयतश्चरेत् S'aṅkhaSm. 17.61; YogS'ā. 3.64; अनुपोष्य व्रतमकृत्वा AṇuBh. 322.10 (*on* iv. 2.7); अकृत्वा (वा)स्तुयजनम् S'ilpaRa. i. 7.26; अनवसिच्य तर्पणमकृत्वेति कल्पतरुः VīraMi. (Āhnika.) 167.12; आघारादिकमकृत्वा MayūMāli. 765.20 (*on* x. 7.14); यदि पशावाज्यभागावकृत्वा पुरोडाशे क्रियेते MayūMāli. 844.11 (*on* xii. 1.1); **1 D** not accomplishing, not being effective यश्च यजे: प्रत्यक्ष: फले गुणभाव इति, स नाकृत्वापूर्वं भवतीति प्राणालिको विज्ञायते S'ābaBh. 1532.12 (*on* vii. 1.7); (बस्ति:) अकृत्वैव निवर्तेत कृतो मात्राधिकश्च य: Hastyāyur. 601.15 (iv. 5.120); स्नेहस्वेदावकृत्वैव यस्तु संशोधनं पिबेत्…देहस्तस्य विदीर्यते SiddhYo. 74.31; प्रियं कार्यमकृत्वा मे जीविताशापि ते कुत: RāmāMañ. 136.4; हनूमत्प्रमुखा:…अकृत्वा देवकार्यं ते द्रष्टुं मधुवनं मम। न समर्था: AdhyāRā. v. 5.30; **2 i** not doing (orally) i. e. not chanting, not reciting (a mantra), not putting (a question) etc. न रथन्तरसामानमकृत्वा बृहत्सामानमाहरेदित्येके ĀpaS'S. x. 2.7; भारतानां कुले जातो वत्सानाम्…पति:। अकृत्वा दारनिर्देशमुपदेशं करिष्यति PratiYau. 4.17; नह्यादिवाक्यमकृत्वा द्वितीयादिवाक्यप्रणयनमुपपद्यते NyāyMañ. i. 6.5; अकृत्वा न्यासजालं यो मूढात्मा प्रजपेन्मनुम् KulārT. 15.47; निर्ययौ नगरात्…लक्ष्मण:। अकृत्वापि समालापं केनचिन्निजमन्दिरे SkandP. vi. 100.16; अस्माभिरकृत्वा प्रश्नम्…कृतास्य चेतसो नियन्त्रणा निवारणा च TilaMañ. 31.15; अकृत्वा भवत: प्रश्नं न स्थातुमहमुत्सहे NavaSāC. 11.45; तस्मै ब्रह्मोपदेशमकृत्वैवाचार्ये प्रोषिते सति S'ivārkaMaDī. i. 354.10 (*on* i. 2.13); **2 ii** not listening to, not following one's words, i. e. disregarding one's words अकृत्वा वचनं तात केशवस्य…। श्रेयो न जातु न सुखं न कल्याणमवाप्स्यसि MahāBhā. v. 123.3; हितैषिणाम्। अकृत्वा वचनं पथ्यं क्षयं गच्छन्ति कौरवा: MahāBhā. vi. 85.12; xi. 1.15; शेषे त्वं विषमे दु:खमकृत्वा वचनं मम।…वसुधातले Rāmā. iv. 23.2; न हि व: शक्यमस्मादृशामसाधारणेनाभ्यर्थितमकृत्वा स्थातुम् AvantiKa. 13.16; अकृत्वा…कर्णेषु हितभाषितम्।…रावण:…प्रत्यभाषत…अङ्गदम् RāmC. 28.80; विदुरोक्तमकृत्वा तु शोच्योऽभूत्कौरवेश्वर: CāruCaS'. 59; S'ārṅgaPa. 1523; **3 i** (in Gr.) not making (a grammatical operation) effective, not changing रोरुकारमकृत्वैव PariVṛ.(Sī.) 41.18; 80.2; 93.20; 161.12; अकृत्वैव यलोपं पाठान्न दोष: RasGaṅ. 85.11; पाणिनिना महाविभाषारम्भेण द्वन्द्वस्यानित्यत्वात्तमकृत्वापि बहुव्रीहि: कर्तुं शक्यते MayūMāli. 743.6 (*on* x. 6.3); **3 ii** not formulating (a grammatical rule) तदा किरश्च पश्चभ्य इति सूत्रमकृत्वा PariVṛ.(Sī.) 27.20; एङ्ह्रस्वादिति सूत्रं चाकृत्वा ह्रस्वैङोरङ्याप: संबुद्धेरिति कुर्यात् PariVṛ.(Sī.) 55.2; **4** without making, without having changed इन्द्रियाण्युपलग्रन्थीन्वज्रसारमयं मन:। अकृत्वा विषयाङ्केतुमेतु को नाम पौरुषम् BhartṛNi. 5.12; मन:प्रह्लादनं वस्तु यच्च नेत्ररसायनम्। विपत्पदमकृत्वा तन्न निद्राति जडो विधि: ĀnandaRa. 3.19.

अकृत्स्न (á–kṛtsna) *adj.* [*f.* –ā) **A** incomplete, imperfect, not whole or complete अकृत्स्नैव वा एषा देवयज्या यद्धविर्यज्ञ: KausīBr. 10.6 (48.24); अकृत्स्नं वै कर्मऽर्ते प्राणेभ्योऽकृत्स्ना उ वै प्राणा ऋते कर्मण: S'atBr. X. v. 3.8; XIV. iv. 2.16=GopBr. ii. 2.17; अकृत्स्नो ह्येष आत्मा यद्वाक् AitĀ. II. iii. 5.6; अकृत्स्नो हि स प्राणन्नेव प्राणो नाम भवति BṛĀraU. i. 4.7; स यावदप्येतेषामेकैकं न प्राप्नोत्यकृत्स्न एव तावन्मन्यते BṛĀraU. i. 4.17; शास्त्रापवादात् प्रतिपत्तिभेदान्निन्दन्त्यकृत्स्नेति च वर्णशिक्षाम् ṚPrāti. 14.30; अकृत्स्नं बहुलवचनमित्युत्तरत्रानुक्रमणं क्रियते MahāBh. i. 400.5 (*on* ii. 1.58); अकृत्स्नमिति विज्ञाय तत: प्रतिजगाम ह (धर्मम्) BuddhaC. 12.83; एकालामेऽप्यकृत्स्नो मृत इव विरमत्येकहान्याकृतार्थ: S'atS'lo. 31; अकृत्स्न: असमस्त: BṛAraUBh. 104.1 (*on* i. 4.7); 161.14 (*on* i. 4.17); सदेवेत्यादिवाक्येभ्य: कृत्स्नं वस्तु यतोऽद्वयम्। संभवस्तद्विरुद्धस्य कुतोऽकृत्स्नस्य वस्तुन: BṛĀraUBhVā. i. 4.655; i. 4.662; i. 4.672; i. 4.740; i. 4.1083; iii. 8.85; Pradī. ii. 402A (*on* ii. 1.57); अकृत्स्न: अपूर्ण: S'rutaPra. ii. 575.12 (*on* iv. 1.3); **B** not universal तदकृत्स्नं दृष्टत्वाद्व्यतिक्रमस्य ĀśvaS'S. II. iv. 5.19; (comm. अकृत्स्नमसार्वत्रिकमित्यर्थ:); **C** not whole, not entire, not in entirety अन्यत्र तु यावदकृत्स्नं न ददाति तावद्दीयमानमप्यकृत्स्नं प्रत्याख्येयम् SmṛtiCan. iv. 380.9; vi. 382.7; निरवयवेऽपि ब्रह्मणि विचित्रशक्तिवशेनाकृत्स्नप्रसक्तेरुक्तत्वाच्चोद्यानुपपत्तिमाशङ्क्य…परिहरति VedāntKa. 244.22 (*on* ii. 1.26); S'rutaPra. ii. 271.5 (*on* ii. 1.31); प्रविशेच्च ध्रुषिदेहमप्यकृत्स्न: S'aṅkaDigVi.(Mā.) 15.145; **D** not all क्वचित् कृत्स्नान् गुणान् प्रकटयति क्वचित्त्वकृत्स्नानिति GoviBh. 224.10 (*on* iii. 3.7)

अकृत्स्नकारित्व (akṛtsnakāri–tva) *n.* not conveying the whole thing अकृत्स्नत्वादिति। अकृत्स्नकारित्वादित्यर्थ: Pradī. v. 220A. (*on* vi. 3.14)

अकृत्स्नक्रतुसंयोग (akṛtsnakratu–saṁyoga) *m.* connection with a part of the sacrifice, absence of connection with the entire sacrifice किमयं कृत्स्नक्रतुसंयोगो रथन्तरादेरुताकृत्स्नक्रतुसंयोग इति S'āstrDī. 160.2 (*on* ii. 3.1); MayūMāli. 160.7 (*on* ii. 3.1)

अकृत्स्नगवामयन (akṛtsna–gavāmayana) *n.* not entire sacrifice of *Gavāmayana* गवामयने च धर्मा विधीयमाना अवान्तरप्रकरणेन पूर्वस्मिन् पक्षे निविशन्ते न कृत्स्ने गवामयनेऽसंभवात्। अकृत्स्नगवामयने भवेयु: ṬupṬ. 269.24 (*on* x. 5.85)

अकृत्स्नग्रहण (a–kṛtsnagrahaṇa) *n.* non-apprehension of the whole अकृत्स्नग्रहणादिति चेन्न कारणतोऽन्यस्यैकदेशस्याभावात् NyāyBh. 98.3 (*on* ii. 1.33)

अकृत्स्नज्ञानतस् (akṛtsnajñāna–tas) *adv.* from the knowledge of that which is not complete, from the knowledge of the limited अकृत्स्नज्ञानतो नापि पुरुषार्थोऽवगम्यते। ब्रह्माज्ञानसमुत्थत्वान्मिथ्याज्ञानत्वकारणात् BṛĀraUBhVā. i. 4.1093.

अकृत्स्नत्व (akṛtsna–tva) *n.* **A** incompleteness ये केचन छान्दोग्ये वाध्वर्यवे वा हौत्रामशा: समाम्नाता न तान् कुर्यादकृत्स्नत्वाद्धौत्रस्य ĀśvaS'S. II. ii. 13.32; कुत: पुनरकृत्स्नत्वमिति BṛĀraUBh. 104.3 (*on* i. 4.7); 114.14 (*on* i. 4.7); यत्तु क्वाचित्कं दर्शपूर्णमासादिमात्रे याज्यादिविधानं तदकृत्स्नत्वाद्धौत्रस्य ऋग्वेदस्वशाखान्तरविहितयाज्याद्यनुवादकमेव MīmāKau. ii. 244.24 (*on* iii. 2.12); तन्मतेऽपि कृत्स्नपुरोडाश एव हवि: द्व्यवदाननाशे च तस्याकृत्स्नत्वाद्धविरन्तरमुत्पाद्यम् MayūMāli. 481.12 (*on* vi. 4.1); **B** incompleteness, not conveying the whole thing बहुलवचनस्याकृत्स्नत्वादुत्तरत्रानुक्रमणसामर्थ्यम् Vār. 1 (*on* P. ii. 1.58); लुगलुगनुक्रमणं बहुलवचनस्याकृत्स्नत्वात् Vār. 2 (*on* P. vi. 3.14); **C** inadequacy साधनानामकृत्स्नत्वान्मौर्ख्यात् कर्मकृतस्तथा।…अपवित्रो विधि: स्मृत: ManuBh. i. 56.14 (*on* 2.5); **D** being finite or incomplete, finiteness प्राणादिकृतां मध्य एकैकं य: समीक्षते। न स जानात्यकृत्स्नत्वात्पूर्णं वस्तु यत: स्वत: BṛĀraUBhVā. i. 4.709; i. 4.938; i. 4.1073; i. 4.1186; iv. 3.1; शरीरपरिमाणत्वे ह्यात्मनोऽकृत्स्नत्वं परिच्छिन्नत्वम् Bhām. 459.15 (*on* ii. 2.34)

अकृत्स्नत्वदोष (akṛtsnatva–doṣa) *m.* the fault or blemish of being incomplete तस्मादात्मनोऽनुपास्यत्वमेवेति चेन्न, अकृत्स्नत्वदोषात्। दर्शनप्रतिषेधोऽकृत्स्नत्वदोषाभिप्रायेण न आत्मोपास्यत्वप्रतिषेधाय BṛĀraUBh. 114.10 (*on* i. 4.7)

अकृत्स्नत्वप्रसिद्धि (akṛtsnatva–prasiddhi) *f.* establishment of incompleteness आविष्करिष्यन् हेत्वर्थमकृत्स्नत्वप्रसिद्धये। न ह्यसौ कृत्स्नतामेति चक्षु:श्रोत्रादिसंहत: BṛĀraUBhVā. i. 4.663.

अकृत्स्नत्वाभिमानिन् (akṛtsnatvābhimānin) *adj.* thinking of being incomplete or imperfect तस्य (आत्मन:) अकृत्स्नत्वाभिमानिन: कृत्स्नतेयमेवं भवति BṛĀraUBh. 161.18 (*on* i. 4.17)

अकृत्स्नदृष्टिविषय (akṛtsnadṛṣṭi–viṣaya) *adj.* relating to the knowledge of an incomplete or imperfect object अकृत्स्नदृष्टिविषयो निषेधोऽपि न युज्यते BṛĀraUBhVā. iii. 5.23.

अकृत्स्नधी (akṛtsna–dhī) *f.* knowledge of a part अतोऽकृत्स्नधीरपि न भ्रमस्ते तदसम्भवात् IṣṭaSi. 318.18.

अकृत्स्नपरिणामित्व (akṛtsnapariṇāmi–tva) *n.* transformation of a part ननु परिणामश्रुतिप्रामाण्यान्निरवयवस्यैव शक्तिवशादकृत्स्नपरिणामित्वं किं न स्यात्। किं मिथ्यासावयवत्वपरिकल्पनेनेत्याशङ्क्याह PrakaVi. 456.19.

अकृत्स्नप्रतिपत्तृविषयत्व (akṛtsnapratipattṛviṣaya–tva) *n.* not being subject of the comprehension of all अकृत्स्नप्रतिपत्तृविषयत्वादित्यर्थ: Pradī. ii. 402A (*on* ii. 1.57)

अकृत्स्नफलवत्ता (akṛtsnaphalavat–tā) *f.* not granting all the desired objects (ज्ञानम्) वस्तुतस्त्वकृत्स्नफलवत्तया तथाविधसङ्गहेतुरहितम् GītāBh.(Rā.) 676.24 (*on* 18.22)

अकृत्स्नब्रह्मवेदित्व (akṛtsnabrahmavedi–tva) *n.* knowledge or realization of the finite Brahman अकृत्स्नब्रह्मवेदित्वाद् दृप्तोऽसावल्पकस्तत:। न हि पूर्णपरिज्ञान: कश्चिद् दृप्यति निर्द्वय: BṛĀraUBhVā. ii. 1.17.

अकृत्स्नभोगतस् (akṛtsnabhoga–tas) *adv.* on account of the enjoyment of a limited number of objects अकृत्स्नभोगतो युक्तं वागादिषु विशेषणम्। सर्वस्यैवासुभोगवार्त्तिक कुतोऽत्र विशिष्यते BṛĀraUBhVā. i. 3.172.

अकृत्स्नम् (akṛtsnam) *adv.* not wholly, partially (जीव:) त्वमुकैश्चापचित: प्रयात्यकृत्स्नम् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 15.148 (comm. अकृत्स्नं=स्वल्पम्)

अकृत्स्नरूपत्व (akṛtsnarūpa–tva) *n.* being of finite or incomplete nature प्रविष्टोऽकृत्स्नरूपत्वात्संसारानर्थचोदित:। आत्मेत्यनेन कृत्स्नात्मदर्शनाय नियुज्यते BṛĀraUBhVā. i. 4.1347.

अकृत्स्नवित्ता (akṛtsnavit–tā) *f.* the state of not knowing completely अविद्वांस:…आत्मन्यकृत्स्नवित्तया तदभ्यासरूपज्ञानयोगेऽनधिकृता: GītāBh.(Rā.) 200.6 (*on* 3.25); 201.3 (*on* 3.26)

अकृत्स्नवित्त्व (akṛtsnavit–tva) *n.* the state of not knowing completely गीतायाम्…तार्किकस्याकृत्स्नवित्त्वमेव कृत्स्नवित्सांख्यापेक्षयोक्तम् SāṁkhyaPraBh. 2.5 (*on* 1.0)

अकृत्स्नविद् (a-kṛtsnavid) *adj.* not knowing completely तानकृत्स्नविदो मन्दान् कृत्स्नविन्न विचालयेत् BhagGī. 3. 29; अकृत्स्नविदः कर्मफलमात्रदर्शिनः GītāBh.(S'aṅ.) 99. 9 (*on* 3. 29); श्रेष्ठः कृत्स्नशास्त्रज्ञांतृतया च प्रथितो यद्यदाचरति तत्तदेवाकृत्स्नविज्जनोऽप्याचरति GītāBh.(Rā.) 195. 5 (*on* 3. 21)

अकृत्स्नविधान (a-kṛtsnavidhāna) *adj.* for which complete procedure is not laid down अकृत्स्नविधानानामन्यतो धर्मग्रहणम् PūrvottaVāNaMā. 312. 11.

अकृत्स्नविधिसेवन (a-kṛtsnavidhisevana) *n.* not undergoing all the treatments मृदुत्वात्पादहीनत्वादकृत्स्नविधिसेवनात्…सिद्धबस्तिष्वयन्त्रणा SuśruS. iv. 38. 118. (comm. अकृत्स्नविधिसेवनादिति वमनादिसंस्कारवर्जनात्)

अकृत्स्नविषयता (akṛtsnaviṣaya-tā) *f.* the state of being applicable to a limited portion (of the Sūtras) एतेनाकृत्स्नविषयतां प्रत्ययस्य दर्शयति Nyās. i. 720. 7 (*on* iii. 3. 118)

अकृत्स्नविषयाभास (akṛtsnaviṣayābhāsa) *adj.* showing an object incompletely अकृत्स्नविषयाभासं शब्दः प्रत्ययमाश्रितः । अर्थमाहात्म्यरूपेण स्वरूपेणानिरूपितम् VākyaP. iii. 3. 54.

अकृत्स्नवेदिन् (a-kṛtsnavedin) *adj.* not knowing the whole, not knowing fully तत्र कृत्स्नवेदिनो मन्वादयो महर्षयः…अकृत्स्नवेदिनां तत्त्वानुष्ठानविप्लवप्रशमनाय…वेदार्थान्यथावन्निबध्नन्ति NyāyPari. 403. 22; औपमन्यवादयः पञ्च महर्षयः…(उद्दालकेन) तेनापि…अकृत्स्नवेदिना तम्-(अश्वपतिं केकयं)अभ्यागच्छामेत्युक्ताः SivārkaMaDī. i. 387. 17 (*on* i. 2. 25)

अकृत्स्नशस् (akṛtsna-śas) *adv.* partially तदकृत्स्नश उदाहरिष्यामः PārāSū. 97. 5-6.

अकृत्स्नसंयोग (a-kṛtsnasaṁyoga) *m.* non-connection with the whole न प्रकृतावकृत्स्नसंयोगात् MīmāSū. x. 6. 18.

अकृत्स्नसंवेदिन् (a-kṛtsnasaṁvedin) *adj.* not knowing everything अकृत्स्नसंवेदिनि जीवलोके संग्राहयन् धर्ममथात्मवृत्त्या । प्रत्यर्चयामास मुनीनुपेतान् प्रभुः स्वयं प्रेष्य इवोपचारैः Yādavā. 13. 75.

अकृत्स्नसंस्थ (akṛtsna-saṁstha) *adj.* not entirely completed, incomplete दक्षिणतः प्रोक्षणीष्वकृत्स्नसँस्थानं प्रणीता अपवर्जयति MānS'S. 65. 7.

अकृत्स्नसंबन्ध (a-kṛtsnasambandha) *m.* absence of association with the whole अपि चाकृत्स्नसंबन्धेऽपि तद्धितस्योपपत्तिः S'ābaBh. 977. 4 (*on* iii. 4. 40)

अकृत्स्नसिद्ध (a-kṛtsnasiddha) *adj.* not completely proved or established (क्रमः) अकृत्स्नसिद्धश्च ṚPrāti. 11. 34.

अकृत्स्नात्मदर्शन (akṛtsnātma-darśana) *adj.* who has knowledge of the finite self दर्पादिदर्शनान्नूनं वेत्त्यकृत्स्नात्मदर्शनम् BṛĀraUBhVā. ii. 1. 34.

अकृत्स्नादान (akṛtsnādāna) *n.* acceptance of a portion दत्तांशस्यापि वृद्धिर्ग्राह्यैव तत्राकृत्स्नादानस्य विक्षेपमात्रतुल्यत्वात् SmṛtiCan. iv. 380. 10.

अकृत्स्नापवाद (akṛtsnāpavāda) *m.* exception of what is finite or incomplete तस्याकृत्स्नापवादेन कृत्स्नैकात्म्यावबुद्धये । अन्वयव्यतिरेकाख्यो व्यापारो विहितः पुरा BṛĀraUBhVā. i. 4. 1344.

अकृत्स्नोपद्रव (akṛtsnopadrava) *adj.* having few supervenient diseases (वातशोणितम्) अकृत्स्नोपद्रवं याप्यं साध्यं स्यान्निरुपद्रवम् CaraS. vi. 29. 31 (1922 Ed.); (वातरक्तम्) अकृत्स्नोपद्रवं याप्यं साध्यं स्यान्निरुपद्रवम् RugVi. 23. 18.

अकृदन्त (a-kṛdanta) *adj.* (a word) not ending in a *kṛt* or primary suffix ईषदित्ययं शब्दोऽकृदन्तेन सुपा सह समस्यते, तत्पुरुषश्च समासो भवति KāśiVṛ. *on* P. ii. 2. 7 cf. ईषदित्यव्ययं शब्दो गुणवाचिनाकृदन्तेन समस्यते Prasā. i. 540. 20; न सर्वेण अकृदन्तेनेत्येतद्रूपं व्याख्येयमित्यर्थः Nyās. 1. 382 (*on* ii. 2. 7); अतः परमकृदन्तं पदशब्दश्चान्तोदात्तः Prasā. ii. 784. 6 = SiddhāKau. 655B. 14 (*on* P. vi. 2. 191); न च आग्नेयीपदस्याकृदन्तस्य संनिहितासंनिहितसाधारणद्रव्यमात्रवाचित्वेऽपि दातृशब्दस्य कृदन्तत्वात् संनिहितमात्रवाचित्वोपपत्तिः MīmāKau. iii (2). 177. 22 (*on* ii. 2. 6)

अकृदन्तत्व (akṛdanta-tva) *n.* the state of not ending in a *kṛt* or primary suffix एवं हि प्रष्ठादिसमुदायस्याकृदन्तत्वेन प्रातिपदिकत्वाभावात् तत्समुदायात् स्त्रीप्रत्ययो न शक्यते कर्तुम् PariVṛ.(Sī.) 66. 12.

अकृदन्तपद (a-kṛdantapada) *n.* a word not ending in a primary suffix तेन च नामाख्यातकृदन्तपदनिर्णयः MīmāKau. i. 138. 11 (*on* i. 3. 30); हरिं भजते देहीत्यत्र व्यधिकरणपदसंनिधानेन कृदन्ताकृदन्तपदनिर्णयेन च प्रसिद्धयूपगोघटाग्न्यादिपदानामर्थाभेदेऽपि … पदान्यत्वमिति चेन्न BhāṭṭCin. ii. 42. 4 (*on* i. 3. 27)

अकृदव्यय (a-kṛdavyaya) *n.* an indeclinable not ending or formed with a *kṛt* or primary suffix अकृदव्ययैरुच्चैरादिभिरसामर्थ्येन समासाभावमुक्त्वा कृदव्ययमेवोदाहृतम् LaS'abdeS'e. ii. 19. 4.

अकृध्वायुस् (a-kṛdhvāyus) *adj.* not deficient, abundant (lit. not short lived) अस्कृधोयुरकृध्वायुः । कृध्विति ह्रस्वनाम, निकृत्तं भवति Nir. 6. 3 (110. 19)

अकृन्तत् (a-kṛntat) *adj.* not harmful, safe भूतं भविष्यदकृन्तद्विश्वमस्तु मे PārasGS. iii. 3. 6.

अकृन्तन (a-kṛntana) *adj.* which cannot be cut or broken ब्रह्मास्त्रं कामदेवस्य दुर्भेद्यं जयकारणम्…संसारबन्धनस्तम्भरज्जुरूपमकृन्तनम् BrahmVaiP. iii. 6. 57.

अकृप (a-kṛpa) *adj.* devoid of compassion, merciless, cruel, unkind **i** (of living beings) न सा कृपा या न समा सदा…न बोधिसत्त्वो ह्यकृपस्तथा यः MaYānaSū. 125. 15 (17. 35); अकृपे (= हनूमति) कृपणामकारणं रमणी तत्र जगाद सा गिरम् RāmC. 12. 62; दीनां कृपाह्रमिकृपेन तेन करावकृष्टामिव वारणेन तां पद्मिनीमैक्षत गान्धवाहिः RāmC. App. II. 39. 2; द्विजातिपिशुनैः कृपाणिकापाणिभिरकृपैस्तीर्थमार्गे निरुद्धे सति PrabaCin. 65. 25; 116. 16; द्रोणेनाश्वाः…रणशिरस्यकृपेण । यमलोकमनीयन्त YudhiVi. 7. 84; सकृपाणां द्विषां सेनामकृपाणां रणे घ्नता । अमूर्धन्येन भवता मूर्धन्येन जिता दिशः SubhāSi. 2477; **ii** (of weapons) योधा युधे …ववल्गुः । पाणिस्थिताकृपकृपाणनिपातपीतमत्तद्विपाकृपकृपाणकृपीटपट्टाः HarVi. 50. 23; दृप्यत्सपत्नपृथिवीपतिकुम्भिकुम्भसंभेदनाकृपकृपाणकरोऽचिरेण…राजानमर्जुनमतर्जयदूर्जितं यः EI. iii. 113. 13.

अकृपण (a-kṛpaṇa) *adj.* [*f.* -ā] **1A** (of living beings) not pitiable or miserable, spirited, generous तं स्म वैद्या अकृपणा ब्राह्मणाः सर्वतोऽभयाः । प्रत्यषेधन्त राजानम् MahāBhā. v. 94. 9; प्रियं ब्रूयादकृपणः शूरः स्यादविकत्थनः MahāBhā. xii. 71. 4 = Tantrākhyā. 80. 19 = Hitopa. 3. 100 = Subhāṣi. 2715; सुमुखोऽकृपणोऽप्रमादी…उपरिकः स्यात् BṛhaspaSm. 301. 505 (1. 12); सर्वे कार्पण्ययुक्ताः स्युर्यदि न स्यात् तदक्षरम् । ईक्ष्यन्ते चाप्यकृपणास्तच्च सत्येव यन्तरि BṛĀraUBhVā. iii. 8. 166; हत्वा बन्धूनकृपणो राज्यं को नाम वाञ्छति KathāSaSāg. xii. 23. 33; अजातरिपुरात्मानं चकाराकृपणः पणम् PāṇḍaC. 6. 937; **1 B** (of inanimate objects or abstract nouns) not miserable, high, noble अतिकर्कशपुरुषप्रतिसंसर्गादनन्यधर्षणीयता मानावचीरणमकृपणं च शरीरयापनम् DaśKuC. 135. 24; नेदृशमपरमकृपणमस्ति त्रिवर्गसाधनम् AvantiKa. 58. 15; **1 C** gallant, adventurous न च किल शक्यं अर्थोरुकपरिहितेनाकष्टखड्गमात्रसहायेनाकृपणां वृत्तिमाकाङ्क्षता मित्रार्थे…वीररात्रिषु नरपतिमार्गमवगाहितुम् DhūrtaViSaṁ. 5. 14; **2A** (of human beings) not miserly or stingy, liberal, munificent (गृहस्थः) दयाक्षान्तिधृतिस्थितिः…अनायासो ह्यकृपणः शास्त्रीये मङ्गले रतः…यज्ञान् सर्वान् समाचरेत् AhirbuS. 15. 50; क्ष्माधरः…अकृपण इव दाता श्रीफलैरापुपूरे । सः…दक्षिणाशाम् Kapphiṇā. 7. 39; यथा देवदत्तः…अदीनोऽकृपणोऽनवद्यः S'rīBh. 192. 2 (*on* i. 1. 13); अकृपणमशठमचपलम्…यदि नाश्रयति नरं श्रीः श्रीरेव हि वञ्चिता भवति Pañcā. 154. 5; **2B** (of inanimate objects) bountiful द्रष्टुं प्रयाम्यकृपणेषु तपोवनेषु रामाभिधानमपरं जगतः शशाङ्कम् Prati. 4. 1.

अकृपणम् (a-kṛpaṇam) *adv.* **A** not miserably, with dignity फलशाकमपि श्रेयो भोक्तुमकृपणं गृहे MahāBhā. iii. App. I. xxi. 1. 29; **B** courageously, boldly कपिरकृपणमग्रतः प्रतीष्टप्रतिभटहेतिरयं च दुर्मुखाख्यः RāmC. 6. 48.

अकृपणमति (akṛpaṇa-mati) *adj.* not mean-minded, magnanimous, noble-minded अकृपणमतिः कामं जीव्याज्जनः पुरुषायुषम् VeṇīSaṁ. 6. 666 (verse 45) = Avalo. 31. 13 (*on* 1. 54)

अकृपणवाद्य (akṛpaṇa-vādya) *adj.* to be played on (as a musical instrument) by great or powerful persons मुहुरकृपणवाद्यानामाहत इव स्वनेन पणवाद्यानाम्…समागमद् द्रष्टुमाहवं दिव्यजनः YudhiVi. 7. 7.

अकृपणशौण्डीर्यम् (akṛpaṇa-śauṇḍīryam) *adv.* with the pride or dignity of a high-minded man वयस्य मैत्रेय भवताप्यकृपणशौण्डीर्यमभिधातव्यम् Mṛcch. 3. 31 (359)

अकृपता (akṛpa-tā) *f.* lack of compassion, pitilessness सद्धर्मेऽगौरवं लाभे गुरुताकृपता तथा MadhyāVi. 2. 8 (Bh. सत्त्वेष्वकारुण्यं च)

अकृपत्व (akṛpa-tva) *n.* the state of being merciless, cruelty न खलु परार्थनिस्पृहतया निर्दोषता लभ्यते । स एव हि तस्य दोषो यदकृपत्वं नाम PramāVāBh. 79. 11.

अकृपम् (a-kṛpam) *adv.* mercilessly, without any sympathy or consideration अये केयं विषमविशिखं जागरयति । पुरा या प्राणेशे गतवति कृता पुष्पधनुषा…अकृपमुज्जागरकृशा SaduktiKa. 326. 15.

अकृपा (a-kṛpā) *f.* absence of compassion, pitilessness, cruelty क्रोधः कामो लोभमोहौ विवित्साकृपासूया मानशोकौ स्पृहा च…वर्ज्याः सदा…नरेण MahāBhā. v. 43. 8; अयमसावकृपया मया वने परित्यक्तः DaśKuC. 68. 16; अर्हन्त

एवाकृपया विहीनाः VarāṅgaC. 25. 90; अतः सत्यत्वमिथ्यात्वं हेतूनां न च संश्रयात्। प्रज्ञादयाकृपादीनामभावान्नास्ति तद्‌द्वयम् TattvSaṁ. 2355; अकृपा येषु तेऽनर्थस्तेषां ज्ञानविनाशनम् BrahmaVaiP. iv. 31. 73; बत ददासि न मृत्युमपि स्मर स्खलति तेऽकृपया (v. l. ते कृपया) न धनुः करात् NaiṣaC. 4. 84.

अकृपाप्रतीप (akṛpā–pratīpa) *m.* opposite of cruelty, compassion, kindness, mercy, pity शशाङ्कसौम्यैरुदयास्तभावौ दृष्टौ युतौ वा सबलैर्न पापैः। प्रष्टुस्तदा स्याद्धृदि पार्थिवस्य स्नेहप्रसादाद(? °व)कृपाप्रतीपात् TājiNī. 3 (3). 71 (386)

अकृपालय (akṛpālaya) *adj.* an abode of cruelty, cruel-hearted सुरापो नाम राक्षसः···नानादेशगतान् नरान् । नृसहस्रपरीवारो ह्यादद्या(दा)दकृपालयः PadmP. iv. 107. 20.

अकृपालु (a–kṛpālu) *adj.* cruel, merciless, unkind राज्यं हि नाम··· नाकृपालौ नामित्रवत्सले···पदमेवादधाति Kād. 297. 18; केनापि विप्रलब्धोऽयं हा कष्टमकृपालुना NyāyVi. 2. 86.

अकृपाशय (a–kṛpāśaya) *m.* not an abode of compassion or pity, not showing any compassion or pity or mercy कर्षन् कृपाणमकृपाशयः । दधावे भूधवश्चौर तिष्ठ तिष्ठेति विब्रुवन् PāṇḍaC. 5. 233.

अकृमि (a–kṛmi) *m.* not a worm, other than a worm or insect क्लेदिनि स्त्रीव्रणे सक्तिरकृमेः कस्य जायते KāvyPra. 421. 5 = S'ārṅgaPa. 4144.

अकृमिपरिसृप्त (a–kṛmiparisṛpta) *adj.* [*f.* –ā] not infested with worms or vermins प्रागुदीच्यां दिशि न्यग्रोधशुङ्गामुभयतःफलामस्रामामकृमिपरिसृप्तां त्रिःसप्तैर्यवैर्माषैर्वा परिक्रीयोत्थापयेत् GobhiGS. ii. 6. 6.

अकृश (á–kṛśa) *adj.* [*f.* –ā] **1 A** not meagre or lean or emaciated or thin (i. e. plump, stout, strong, robust) पीवा॑नः पु॒त्रा अकृ॑शासो अ॒स्य TaiS. III. ii. 8. 5; (धृष्टद्युम्नः) सुबाहुः सुमुखोऽकृशः MahāBhā. v. 149. 23; कृशं वाप्यकृशं तथा । रक्ष्यत्येव सुतं माता MahāBhā. xii. 258. 27; मत्स्यान्···अकृशान् ···लक्ष्मणः संप्रदास्यति Rāmā. iii. 69. 10; यक्ष्मिणम्···उपाचरेदात्मवन्तं दीप्ताग्निमकृशं नवम् Suśrus. vi. 41. 32; cf. RugVi. 10. 13; भार्गवस्य रथः श्रीमान्··· युक्तो नानावर्णैर्हयोत्तमैः ··· अकृशैर्वातवेगितैः VāyuP. i. 52. 75 = BramāṇḍP. i. 23. 83; अकृशमृजु सुवृत्तं चास्य गात्रम् AvantiKa. 79. 11; ये ··· व्रतोपवासैरकृशाः···ते सर्वे एवामरतां लभन्ते VarāṅgaC. 9. 27; निजलावण्यसंपदा । कृशामप्यकृशामेव दृश्यमानामसंशयम् KāvyālaṅSāSaṁ. 2. 13. 13; वाचमेवमुपकर्ण्य कर्णयोः कर्कशामकृशयोः कशोपमाम् । क्षोभम्···आययुः···वानराधिपाः Rāgh-Pāṇ.(Dhā.) 10. 11; अकृशस्यापि दौर्बल्यम् RugVi.4. 16; तद्देहः परतःपोषोऽप्यकृशश्चाध्यसंभवात् BhāgP. iii. 33. 28; तमस्त्वप्रपञ्चमदीर्घम(ह्र)स्वमकृशमलोहितमित्येवमाद्योपलक्षितविज्ञानमात्ररूपः स भगवान्···सलिलं ससर्ज VarāP. 74. 4 (4); अनुज्ञाता नरेन्द्रेण···। तपःकृशाप्यकृशेव प्रमदोच्छ्वासिताभवत् TriṣaS'aPuC. i. 4. 754; अकृशान् क्षीबान् नयाश्वान् DvyāśraKā. 9. 56; अपरिक्लिष्टाकृशा (गौः) Aparā. 302. 27 (*on* 1. 208); अकृशं नितम्बभागे···मम जीवितमेतदायाति S'ārṅgaPa. 3376; अकृशैरतिशयनमितः स्तनभारैः स्त्रीगणः YudhiVi. 2. 105; शूरोऽकृशः··· द्विपोऽयम् MātaLī. 11. 41; अकृशं कुचयोः कृशं विलग्ने···आविरस्तु चित्ते करुणाशालि कपालिभागधेयम् Kuval. 23 (5); **1 B i** big, huge, massive जुहाव हव्यान्यकृशे कृशानौ BuddhaC. 2. 36; ध्वनिं वितन्वन्नकृशः कृशानुः Kirātā. 16. 51; अकृशाः कृशानवः S'ṛṅgāTi. (Ru.) 3. 57; येन···धूमराशिरकृशः पुरा पपे HarVi. 14. 30; ततोऽकृशेन संस्पृष्टः सद्यः शोककृशानुना ।···अश्रूणि मुमोच सः TriṣaS'aPuC. i. 6. 464; यशसि विजयिनि विवशमुपनमदकृशसितकरकान्तिभागुपरिलसदपरिमितरुचिनिकररविकरवारणः। ··· किरति नरपतिः···नयनमुदम् RasSa. 106; **1 B ii** huge, big, plump. (in size or shape) अकृशमकृशलक्ष्मीः···सः···शैलमभ्याससाद Kirātā. 5. 52; भुवनाब्जकोषमकृशं शिलीमुखा इव यूयमेव ननु पातुमीश्वराः HarVi. 6. 7; अकृशश्च कूष्माण्डः SaduktiKa. 227. 29; **2** undiminished abundant, ample, great, plentiful भर्ता भुवः संयमिनं ततस्तम् । द्रष्टुं निनाय स्वयमृद्धिसारं सत्रस्य विप्रैरकृशं ततस्य JānaHa. 7. 22; वस्त्रालंकारहेम्नां प्रतिदिनमकृशा राशयः संप्रदत्ताः CaṇḍaKau. 5. 31; धनमकृशं मिलितम् PrabaK. 104. 18; अकृशचातुर्मास्यहोमेष्टिपशुपार्वणश्राद्धपौष्टिकम् EI. viii. 32. 2; **3 i** not wanting in, rich in कथं वत्स्यथ दुर्गेषु वनेष्वृद्धिविनाकृताः । वीर्यसत्त्वबलोत्साहतेजोभिरकृशाः कृशाः MahāBhā. ii. 70. 16; **3 ii** not limited, large, elaborate अथ पिङ्गलकः ···अकृशमतुच्छम्···राजत्वमनुवभूव Pañcā. 4. 30; तस्याहमकृशां पूजां करिष्यामि PañcT. 2. 80 (10) (258. 9) = Tantrākhyā. 85. 23; त्वय्येव भक्तिमकृशां प्रार्थये MahāP. 24. 75; Pañcā. 169. 22.

अकृशकीर्ति (akṛśa–kīrti) *adj.* having undiminished glory (सिद्धार्थः) कृशोऽप्यकृशकीर्तिश्रीर्ह्लादं चक्रेऽन्यचक्षुषाम् BuddhaC. 12. 98.

अकृशकृशानु (akṛśa–kṛśānu) *m.* a big or huge fire अन्यथा हि प्रत्यक्षम्···अकृशकृशानुराशिमनुभवतोऽपि भवतः किमिति संशयदोलाविलोलं मनो न भवेत् TattvSaṁPañ. 653. 9 (*on* 2387); सुवर्णकारः···अकृशकृशानुप्रवेशात् पञ्चशैलाधिपत्यमधिगम्य श्रीमहावीरप्रतिमां निर्ममे ViviTīKa. 66. 9.

अकृशक्रोशव्यापिन् (akṛśakrośa–vyāpin) *adj.* extending over many *krośas* तरुदुर्गं तदकृशक्रोशव्याप्यथ सर्वतः । व्याप्तोपान्तवनग्रामैः सचिवैः स न्यरोधयत् RājTa. (Ka.) 8. 2263.

अकृशधन (akṛśa–dhana) *adj.* possessing abundant wealth or riches सुहृदपि न याच्योऽकृशधनः Subhāṣi. 280.

अकृशपरिणाह (akṛśa–pariṇāha) *m.* large expanse or width ककुदे वृषस्य कृतबाहुमकृशपरिणाहशालिनि Kirātā. 12. 20.

अकृशप्रभा (akṛśa–prabhā) *f.* not weak (i. e. great) lustre अकृशप्रभाविभिन्नान्धतमसवृत्तिभिरौषधीवितानैः VasaViKā. 12. 10.

अकृशम् (a–kṛśam) *adv.* not weakly, loudly स्वभाषया वार्यमाणोऽप्यकृशमाक्रोशन्तीभिः शुकीभिः···शुकशकुनिः···अवादीत् TilaMañ. 348. 21

अकृशलक्ष्मी (akṛśa–lakṣmī) *adj.* possessing not small (i. e. great) charm or splendour, enjoying full prosperity अकृशमकृशलक्ष्मीश्चेतसाशंसितं स (अर्जुनः) स्वमिव पुरुषकारं शैलमभ्याससाद Kirātā. 5. 52.

अकृशविग्रह (akṛśa–vigraha) *adj.* having not weak (i. e. strong) body लङ्घनोचिता अप्यकृशविग्रहाः···वाजिनः AvantiKa. 94. 13; अकृशविग्रहाः । केऽपि···करिपोता इवाव्रजन् RājTa. (Ka.) 8. 1885.

अकृशविभव (akṛśa–vibhava) *adj.* whose wealth is not meagre, rich, wealthy अकृशविभवेष्वासामास्था तथापि कृतव्यया: PādaTā. 13. 10; *m.* not small (i. e. great) spendour or majesty अकृशविभवयोगात् निर्जयन् लोकपालान्। ···चक्रपाणिः शिबिरमविशत् MahāP. 29. 163.

अकृशविभाव (akṛśa–vibhāva) *m.* not small (i. e. great) prowess or majesty भवादृशामकृशविभावसद्मनामियं च मे चरितकथासु धृष्टता NemiNir. 2. 24.

अकृशश्वाविध् (akṛśa–śvāvidh) *m.* a big or grown up porcupine अकृशश्वाविदाचारश्चिरं स्वाङ्गैः स गोपितम् । बहिर्दुर्धर्षमत्याक्षीद् द्वितीयमपि कण्टकम् RājTa. (Ka.) 8. 2796.

अकृशसंपद् (akṛśa–sampad) *adj.* possessing no meagre (i. e. abundant) wealth कुरु गौरवमकृशसम्पदः पुंसः KuṭṭaMa. 278.

[1]**अकृशानुताप** (akṛśānutāpa) *adj.* causing not meagre (i. e. great) heat और्वाग्निहेतिशतमप्यकृशानुतापम् (अम्भोनिधिं निरवर्णयत्) HarVi. 30. 55.

[2]**अकृशानुताप** (a–kṛśānutāpa) *adj.* having (or causing) no burning due to fire और्वाग्निहेतिशतमप्यकृशानुतापम् (अम्भोनिधिं निरवर्णयत्) HarVi. 30. 55.

[1]**अकृशानुभावोपेत** (a–kṛśānubhāvopeta) *adj.* who has not attained the state of fire तस्यां च···नगर्याम्···समिद्व्यतिकरस्फुरिततापोऽप्यकृशानुभावोपेतः ···राजा मेघवाहनो नाम TilaMañ. 13. 19.

[2]**अकृशानुभावोपेत** (akṛśānubhāvopeta) *adj.* possessed of no slender (i. e. great) dignity तस्यां च···नगर्याम्···समिद्व्यतिकरस्फुरिततापोऽप्यकृशानुभावोपेतः···राजा मेघवाहनो नाम TilaMañ. 13. 19.

अकृशानुरोध (akṛśānurodha) *adj.* having no meagre (i. e. great) courtesy अकृशानुरोधम्···भैरवाचार्यं ददर्श HarṣaC. 157. 3.

अकृशाश्व (akśāśva) *m.* name of a son of Saṁhatāśva अकृशाश्वः कृशाश्वश्च संहताश्वसुतौ नृप HariVaṁ. 9. 80; AgniP. 272. 23; BrahmP. 7. 89.

अकृशित्वा (a–kṛśitvā) *ind.* [cf. P. i. 2. 25] without being emaciated सुहृदः पुनरस्य भीमशक्तेरकृषि(शि)त्वा समुदः पुरेषु तस्थुः Rāvaṇā. 1. 27.

अकृशीकर्तुम् (akṛśī–kartum) [*inf.* of akṛśī–kṛ viii U] not to make thin or slender, not to impoverish येनायं त्रितसौर्यकोस(? श)मकृशीकर्तुं विहायान्वयक्षोणीं दक्षिणकोशलो जनपदो वा(? बा)हुद्वयेनार्जितः EI. i. 34. 7.

अकृशोद्यम (akṛśodyama) *adj.* [*f.* –ā] (a man) of hard work, very industrious अकृशोद्यमः कृशधनोऽपि···नान्यधनमपजहार Saund. 3. 31.

अकृशोरस् (akṛśoras) *adj.* whose chest is not narrow (i. e. broad) कृष्णलाभिरकृशोरसि हारी···जयति कुञ्जविहारी StavMā. 30. 17.

अकृषत् (a–kṛṣat) *adj.* one who does not cultivate (the land), non-cultivator अकृषतामाच्छिद्यान्येभ्यः प्रयच्छेत् ArthS'ā. i. 111. 3 (2. 1); ii. 58. 7 (3. 10); अकृतरक्षस्य किं कलत्रेणाकृषतः किं क्षेत्रेण NītiVā. 24. 23.

अकृषमाण (akṛṣamāṇa) *adj.* [*f.* –ā] who does not cultivate न श्रीरकृषमाणस्य NyāyPari. 344. 2 (2. 4) = SūktiRa. 181. 23.

अकृषिक्रिया (a–kṛṣikriyā) *f.* abstaining from the activity of tilling मूलव्रतं व्रतान्यर्चा पर्वकर्माकृषिक्रियाः । वदन्त्येतान्येकादश यथाक्रमम् YaśasCam ii. 410. 11.

अकृषीवल (á–kṛṣīvala) *adj.* [*f.* –ā] untilled, uncultivated, having

no cultivator आञ्जनगन्धिं सुरभिं बह्वन्नामकृषीवलाम् ।…अरण्यानिमशंसिषम् RV. x. 146. 6; TaiBr. II. v. 5. 7.

¹अकृष्ट (á-kr̥ṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] **1** unploughed, untilled (land) सैतद्द्विगुणमपश्यत् कृष्टं चाकृष्टं च TaiS. V. ii. 5. 2; V. ii. 5. 3; अग्र्यमभिषिञ्च्याकृष्टे तदाकृषेयुः PāraGS. ii. 13. 6; अकृतमकृष्टं क्षेत्रं प्रशस्यम् ManuBh. ii. 363. 3 (10. 114); Mitā. 264. 10 (2. 166); भूप्रदेशमकृष्टं तु गवां चाराय कल्पयेत् Mānaso. ii. 3. 167; DīpKa. 60. 4 (2. 158); गोप्रचारो गवां चारणार्थोऽकृष्टो भूभागः VīraMī 645. 7 (2. 116); कृत्यकृष्टा च भूमिका S'ukrNī. 2. 105; अकृष्टेऽप्रहतं खिलम् ParyāMu. 23. 22; **2** (a-kr̥ṣṭá) not (properly) cultivated, ill-begotten, illicitly born नृ मुंणन्तु नृ पात्वर्यः अकृष्टा ये च कृष्टजाः । TaiĀ. i. 27. 6 (172. 4) (comm. अकृष्टा अकर्मयोग्या दुष्कृतप्रसूताः); **3** naturally produced, grown wild अकृष्टं मूलफलं संचिन्वीत VasiDS. 9. 4; तस्यामेव सुरभ्यां तु जज्ञे गोवृषभस्तथा । अकृष्टाश्च तथा माषाः सिकताः पृश्नयोऽक्षताः MahāBhā. (Citraśālā Ed.) xii. 166. 25; न कृष्टपच्यमश्नीयादकृष्टं चाप्यकालतः BhāgP. vii. 12. 18; PadmP. v. 15. 335; अकृष्टमन्नमक्षारलवणम्…अश्नन्…साधयेन्मन्त्रमीप्सितम् ĪśānS'iPa. ii. 19. 28; **4** unscratched, having no scratches, unwrinkled अकृष्टं तालु ताम्रं च…शुभं लक्षणमेतत् स्याद् गजानाम् Mānaso. ii. 3. 226.

अकृष्ट (á-kr̥ṣṭa) *n.* unploughed land or ground यथा ह वाऽअयोनौ रेतः सिञ्चेदेवं तद्यदकृष्टे वपति S'atBr. VII. ii. 2. 5; VII. ii. 4. 5; अथ यदकृष्टएव वपेन्न कृष्टेऽकृष्टएवान्नं पच्येत न कृष्टे S'atBr. VII. ii. 4. 17; IX. i. 1. 3; पञ्चदशोदपात्रान्निनयति । द्वादश कृष्टे त्रीनकृष्टे ĀpaS'S. xvi. 19. 10; xvi. 19. 14; द्वादशानुसीतं त्रीनकृष्टे HirS'S. xi. 6. 44; कृष्टे ग्राम्या वपत्यनुसीतमकृष्ट आरण्याः HirS'S. xi. 6. 46.

अकृष्ट (akr̥ṣṭa) *m.* name given to some R̥ṣis अकृष्टाश्चैव हंसाश्च ऋषयः…स्थिता ब्रह्मानुशासने MahāBhā. xii. 160. 25.

²अकृष्ट (a-kr̥ṣṭa) *adj.* not prolonged or extended (in the course of changing the text into its Sāman form) अकृष्टं कृष्टम्…इत्येवं स्तोत्रीयतमं भवति SaṁhiUBr. 3. 7; सेवेत…कृष्टाकृष्टयोरकृष्टम् SaṁhiUBr. 3. 8.

अकृष्टक्षेत्र (akr̥ṣṭa-kṣetra) *n.* untilled land, uncultivated soil अकृष्टक्षेत्रोद्भवेन नीवारवेणुश्यामाकादिना अग्नींस्तर्पयेत् Mitā. 361. 16 (*on* 3. 46); स्थलभूमौ अकृष्टक्षेत्रे स्वयमुत्पन्नानामेते गुणाः BhojanKu. 3. 5; मुन्यन्नैः अकृष्टक्षेत्रोद्भवैर्नीवारवेणुश्यामाकशाकादिभिः ManuBhāvāCan. 699. 15 (*on* 6. 5)

अकृष्टजात (akr̥ṣṭa-jāta) *adj.* [*f.* -ā] grown wild, grown without (the land) being cultivated अकृष्टजातानि च शस्यजातानि…अपरिग्रहाणि BodhiCa. 2. 5; सिद्धत्वेऽपि न सिद्धत्वमनैकान्त्यात् तृणादिभिः । अकृष्टजातैः कर्तारमन्तरेणाप्तजन्मभिः NyāyMañ. i. 175. 23; i. 180. 1; अदृश्यस्य च कर्तुरनुपलब्धितोनास्तित्वनिश्चयानुपपत्तेः नाकृष्टजातवनस्पतीनामकर्तृत्वमिति विपक्षता NyāyMañ. i. 180. 12; i. 181. 18.

अकृष्टत्व (akr̥ṣṭa-tva) *n.* nature of being uncultivated or fallow अकृष्टत्वेन स्थितक्षेत्राद्यत् तृणादि फलं लभ्यते तदकृष्टशदम् SmṛtiCan. iv. 559. 2.

अकृष्टदृष्टि (akr̥ṣṭa-dr̥ṣṭi) *adj.* whose eyes are not taken out अकृष्टदृष्टिरहतः क्ष्मामुजोऽन्तिकमक्षतः । यथैवैव प्राप्नोषि(?मि) तथा त्वामर्थयेऽधुना RājTa.(Ka.) 8. 2295.

अकृष्टपच्य (akr̥ṣṭa-pacyá) *adj.* [*f.* -ā] **A** growing uncultivated, wild क्षीरे मा मन्थे यतमो दुदम्भाकृष्टपच्ये अशने धान्ये ३ यः AV. v. 29. 7; अकृष्टपच्या ओषधयः पच्यन्ते TaiS. VI. i. 3. 7; VājaS. 18. 14; MaiS. ii. 11. 5; अकृष्टपच्या एवौषधयः पेचिरे S'atBr. I. vi. 1. 3; PañcBr. vi. 9. 9; अकृष्टपच्यं ह स धान्यं पच्यते JaimiBr. 2. 266; तत्र वैखानसा अकृष्टपच्यौषधिवनस्पतिभिर्ग्रामबहिष्कृताभिरग्निपरिचरणं कृत्वा…आत्मानं प्रार्थयन्ते ĀśramU. 3 = PrakaVi. 941. 15; अकृष्टपच्या इव सस्यसम्पदः Kirātā. 1. 17; Bhaṭṭi. 6. 59; अकृष्टपच्यसस्येन मही सर्वा विराजते PadmP. (Ra.) 3. 231; 92. 10; MahāP. 3. 182; अकृष्टपच्यो नीवारः शकुन्तमुनिभोजनम् AṣṭāNi. 334; SamarāSū. 6. 24; अकृष्टपच्यौषधयो बभूवुश्चामृतोपमाः SkandP. i(1). 16. 47; मुन्यन्नान्यकृष्टपच्यानि श्यामाकनीवारादीनि ManvaVi. 433. 3 (*on* 3. 257); अकृष्टपच्यैः कलमैरलंकृता न वृष्टिमप्यस्य चकाङ्क्ष मेदिनी S'ivLī. 5. 48; (द्रव्यं) अकृष्टपच्यं कति च कति चारण्यसम्भवम् S'ukrNī. 2. 106; **B** producing trees, crops etc. without being cultivated अकृष्टपच्या पृथिवी सुसम्पन्ना महात्मनः Rāmā. vii. 84. 8; अकृष्टपच्या पृथिवी आसीद्वैन्यस्य कामधुक् MahāBhā. vii. App. I. 8. 769 = NītiPra. 1. 30; MahāBhā. xii. 70. 12; अकृष्टपच्या पृथिवी सिध्यन्त्यन्नानि चिन्तया HariVaṁ. 5. 31 = ViṣṇuP. i. 13. 50 = VāyuP. ii. 1. 134 = BrahmāṇḍP. i. 36. 157; SkandP. v(2). 14. 24; S'ivaP.ii (3). 15. 51; अकृष्टपच्यक्षितिम्(?स)स्वभोजी तस्यामृषोयं वचनं नुनाव Rāvaṇā. 9. 27; यः सर्वलौकिकमनोऽभिरुच्या सौभाग्यभूः काचिदकृष्टपच्या CaitaCa. 234. 15 (10)

अकृष्टपच्य (akr̥ṣṭa-pacyá) *n.* food, plant etc. which has grown on uncultivated land, wild product (of the land) सोमोऽन्नवीन्मम वै अकृष्टपच्यम् TaiS. II. iv. 4. 3; MaiS. ii. 2. 4; TaiS. IV. vii. 5. 2; सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा TaiBr. I. vi. 1. 11; आहोराऽकृष्टपच्यैश्च धर्मोऽयं वनवासिषु SamarāSū. 7. 23.

अकृष्टपच्यघुसृण (akr̥ṣṭapacya-ghusr̥ṇa) *adj.* [*f.* -ā] producing saffron without being cultivated अकृष्टपच्यघुसृणाम्…अनघां सुवमन्वभूत् Yādavā. 22. 111.

अकृष्टपच्यजनित (akr̥ṣṭapacya-janita) *adj.* produced by unploughed land, grown wild मुन्यन्नानि नीवाराद्यन्नानि अकृष्टपच्यजनितानि ManuBh. i. 444. 14 (*on* 5. 54)

अकृष्टपच्यत्व (akr̥ṣṭapacya-tva) *n.* capacity to produce (crop) even when not cultivated न कृष्याकरकृत् शाल्यादिकृषिं पूगाद्याकरं च न करोति, अकृष्टपच्यत्वात् भुवः JñānDī. *on* i. 62. 6.

अकृष्टपच्यमान (akr̥ṣṭa-pacyamāna) *adj.* ripening without (the land) being tilled or ploughed (मठकाः) अकृष्टपच्यमानेन शुष्यता पूरिताङ्गणाः PadmP.(Ra.) 33. 4.

अकृष्टपच्या (akr̥ṣṭa-pacyā) *f.* capacity to produce corn etc. without cultivation (considered as a special attainment or Siddhi) सिद्धयोऽकृष्टपच्याद्या नष्टा एनःप्रवेशनात् SkandP.iv. 58. 134 (comm. कर्षणं विनैव सस्यादिसंपन्नत्वम् । आद्यशब्देन पूटकादौ मध्वादिसंपत्तिर्गृह्यते)

अकृष्टपाकिन् (akr̥ṣṭa-pākin) *adj.* growing wild, growing or ripening in unploughed land अकृष्टपाकिनीवारः ṢaḍrasaNi. 8. 12.

अकृष्टफल (akr̥ṣṭa-phala) *n.* **A** the fruit (obtained) from uncultivated land अकृष्टफलमूलानि वनवासरतिः सदा । कुरुतेऽहरहः श्राद्धमृषिर्विप्रः स उच्यते CāṇaNīDa. 11. 11; **B** the fruit or produce (which could have been obtained) from the land left uncultivated फालाहतमपि क्षेत्रं यो न कुर्यान्न कारयेत् । स प्रदाप्यः कृष्टफलं (? अकृष्टफलं) क्षेत्रमन्येन कारयेत् YājñaSm. 2. 158; AgniP. 256. 9.

अकृष्टभूमि (akr̥ṣṭa-bhūmi) *f.* unploughed or untilled land or ground ग्रामबाह्ये च यत् स्थापनं तदरण्येऽकृष्टभूमौ HārLa. 122. 11; जर्तिला अकृष्टभूमौ जातास्तिलाः SmṛtiCan. v. 261. 2.

अकृष्टभूमिक (akr̥ṣṭabhūmi-ka) *adj.* associated with unploughed or untilled land तत्र सदा दुर्भिक्षं यत्र जलदजलेन सस्यनिष्पत्तिरकृष्टभूमिकश्चारम्भः NītiVā. 19. 10.

अकृष्टरोहिन् (akr̥ṣṭa-rohin) *adj.* growing or ripening in unploughed or uncultivated land, growing wild पुष्पं फलं चार्तवमाहरन्त्यो बीजं च बालेयमकृष्टरोहि । विनोदयिष्यन्ति…मुनिकन्यकास्त्वाम् RaghuVa. 14. 77 = S'ṛṅgāPra. 180. 8.

अकृष्टशद (akr̥ṣṭa-śada) *m.* *n.* the fruit or produce (which could have been obtained) from the land left uncultivated फालाहतमपि क्षेत्रं यो न कुर्यान्न कारयेत् । तं प्रदाप्याकृष्टशदं क्षेत्रमन्येन कारयेत् SmṛtiCan. iv. 558. 18; शदः क्षेत्रस्य फलम् । अकृष्टस्य क्षेत्रस्य शदोऽकृष्टशदः । अकृष्टेऽपि क्षेत्रे तं प्रदाप्य क्षेत्रमन्यस्यार्पयेदित्यर्थः Aparā. 767. 17 (*on* 2. 158); अकृष्टशदं अकृष्टत्वेन स्थितक्षेत्राद्यत् तृणादि फलं लभ्यते तत् अकृष्टशदम् SmṛtiCan. iv. 559. 2; Subodhi. 80. 31 (*on* 2. 158)

अकृष्टसंभव (akr̥ṣṭa-sambhava) *adj.* growing in unploughed or uncultivated land, growing wild नीवारः…अकृष्ठ(?ष्ट)सम्भवानि च ।…पितृश्राद्धे हविर्मुख्यम् BṛParāSm. 7. 235.

अकृष्टसस्य (akr̥ṣṭa-sasya) *adj.* [*f.* -ā] yielding crop without being ploughed अकृष्टपच्या (v. l. अकृष्टसस्या) पृथिवी आसीत् MahāBhā. vii. App. I. 8. 769.

अकृष्टसाध्य (akr̥ṣṭa-sādhya) *adj.* [*f.* -ā] which is capable of yielding crop even without being ploughed ददौ तस्मै…नृपः । भूमिम्…अकृष्टसाध्यां पूज्याम् BrahmVaiP. iv. 105. 37.

अकृष्टान्न (akr̥ṣṭānna) *n.* food(-grain) produced on unploughed land, wild food(-grain) फलैर्मूलैरकृष्टान्नैरग्निकर्म वने वसन् । कुर्यात् पञ्च महायज्ञान् स वैखानस आत्मवित् BṛParāSm. 12. 159.

अकृष्टान्नाशन (akr̥ṣṭānnāśana) *adj.* subsisting on food (-grain) grown on unploughed land, subsisting on food(-grain) grown wild गृहस्थो ब्रह्मचारी वा वनवासं यदाचरेत् ।…स्यादकृष्टान्नाशनो मुनिः LaViṣṇuSm. 3. 1.

अकृष्टाशन (akr̥ṣṭāśana) *n.* food produced on unploughed or uncultivated land, wild food प्रातर्दृष्टदिगानीतैः फलाकृष्टाशनेन्धनैः । उदुम्बरो मतो ज्ञानी पञ्चयज्ञाग्निकर्मकृत् BṛParāSm. 12. 160.

अकृष्टोत्थ (akr̥ṣṭottha) *adj.* raised without (the land) being tilled or

ploughed अफालकृष्टमकृष्टोत्थं नीवारादि DīpKa. 80. 30 (*on* 3. 46)

अकृष्टोप्त (akṛṣṭopta) *adj.* what is sown without ploughing or tilling (the land) अकृष्टोप्ताः शालिरूपन्नस्तं प्रमुक्ताः AbhidhKoBh. 187. 5 (*on* 3. 98)

अकृष्ण (á-kṛṣṇa) *adj.* [*f.* -ā] **A i** spotless, free from black spot ब्रह्माऽकृष्णश्च नोऽवतु VājaS. 23. 13; चन्द्रमा वै ब्रह्माकृष्णः S'atBr. XIII. ii. 7. 7; **ii** spotless, immaculate, blameless, not black (i. e. pure) कृष्णस्येवाकृष्णं चरितं श्रीकृष्णराज[स्य] EI. vi. 288. 13 = EI. iii. 106. 18; EI. vii. 186. 19; EI. x. 86. 16; EI. xiii. 279. 13; EI. xiv. 125. 34; EI. xxi. 141. 15; EI. xxii. 81. 15; अकृष्णचरितोऽजनि कृष्णराजः EI. ix. 31. 22 = EI. ix. 35. 23; EI. xxii. 243. 102; EI. xxiii. 218. 3; **B** not dark अकृष्णं कृष्णदर्शं वा तदाख्यम् KātyS'S. xxii. 4. 13; **C** not bad कर्माशुक्लाकृष्णं योगिनस्त्रिविधमितरेषाम् YogSū. 4. 7; YogBh. 187. 2 (*on* 4. 7); संन्यासिकर्मभ्योऽशुक्लाकृष्णेभ्योऽन्यानि त्रीण्येव कर्माणि कृष्णकृष्णशुक्लशुक्लानि TattvVai. 71. 25 (*on* 2. 13); **D** not black, other than black (grain or colour) अतिचित्रमिदं महीपतिर्यदकृष्णामवनीं करिष्यति S'iśuVa 16. 79; अकृष्णः कृष्णतामम्ब कथं गच्छेद्वयोत्तमः SkandP. v(3). 131. 20; शुद्धा अकृष्णाः (तिलाः) ManuBh. ii. 357. 1 (*on* 10. 90); अग्निप्रकरणे समाम्नाता इष्टकाधर्माः अखण्डामकृष्णामित्यादयः S'āstrDī. 309. 15 (*on* iii. 6. 12); कृष्णा अकृष्णाश्चेति द्विविधा अपि वर्ज्याः (कुलुत्थाः) SmṛtiCan. v. 212. 19; (अथेष्टशकुनानि) सस्यं, अकृष्णं धान्यम् VīraMi. (Rājanīti.) 345. 10 (पृथिवी) अकृष्णैश्च···सितरक्तादिभिः···संबध्यते NyāySiA. 252. 27; **E** free from taint, free from darkness or ignorance अरागमतृष्णं (v. l. अकृष्णं) कृष्णद्वैपायनं वन्दे VeṇiSaṁ. 1. 22; **F** not committing sin, sinless (सुदत्तः) अकृष्णोऽपि सुदर्शनविराजितः (comm. अपापकर्मन्) YaśasCam. i. 53. 3; **G** bright, not dark कृष्णवर्णं त्विषाकृष्णं···यजन्ति हि सुमेधसः BhāgP. xi. 5. 32; अकृष्णपक्षमेवेदमभूद्भुवनमण्डलम्···यद्यशोभिः EI. xvii. 323. 57 कलौ यं विद्वांसः स्फुटमभियजन्ते द्युतिभरादकृष्णं कृष्णाङ्गम्···स देवश्चैतन्याकृतिः···नः कृपयतु StavMā. 6. 29; **H i** devoid of Kṛṣṇa अद्य स्यादजरासन्धमकृष्णं वा महीतलम् PāṇḍaC. 14. 114; **H ii** without the river Kṛṣṇā (कृष्णवेणि) सकृष्णापि त्वया शश्वदकृष्णा हन्त मेदिनी YātrāPra. 7. 8.

अकृष्ण (a-kṛṣṇa) *m.* **A** who is not Kṛṣṇa, (who is) other than Kṛṣṇa चञ्चच्चक्रोऽप्यकृष्णः···वध्यात्स ध्यानवृद्धोर्निधनकरमरम्···स्तूयमानः JinaS. 2. 6; (सुदत्तः) अकृष्णोऽपि सुदर्शनविराजितः YaśasCam. i. 53. 3; अकृष्णः कृष्णत्वं व्रजितुमसमर्थो हि भवति CaitaCa. 69. 17(3); **B** other than Kṛṣṇa (i. e. Balarāma or Indra) द्वैरथे युद्धार्थं अकृष्णं बलरामम् आह्वयत् ।···यद्वा···अकृष्णं कृष्णसदृशमिन्द्रम् Virodhā. *on* MahāBhā. iv. 44. 6.

अकृष्णकर्मन् (akṛṣṇa-karman) *adj.* free from black (i. e. bad) deeds, innocent शिशिवदानोऽकृष्णकर्मा AmaK. 2116.

अकृष्णचरित (akṛṣṇa-carita) *adj.* **i** having blameless behaviour कण्वमुनिः···अकृष्णचरितः···दृष्टोऽस्माभिः BṛKathāMañ. ix. 2. 1256; **ii** (a-kṛṣṇa-carita) not having the behaviour of Kṛṣṇa विपुलचक्रविनिर्जितारिचक्रोऽप्यकृष्णचरितोऽजनि कृष्णराजः EI. xxiii. 218. 3; ix. 31. 22; ix. 35. 23; xxii. 243. 102.

अकृष्णतरमानस (akṛṣṇatara-mānasa) *adj.* **i** whose mind is extremely pure यस्य नीतिमतोऽप्यासन्प्रजाः शश्वदनीतयः । कृष्णैकासक्तचित्तस्याप्यकृष्णतरमानसाः KathāSaSāg. xii. 6. 87; **ii** whose mind is not devoted to Kṛṣṇa, KathāSaSāg. xii. 6. 87.

अकृष्णतेजस् (akṛṣṇa-tejas) *m.* the moon [pw.]

अकृष्णत्व (a-kṛṣṇatva) *n.* the property or state of not being black, purity ननु योगस्यानिषिद्धत्वादकृष्णत्वेऽपि विहितत्वाच्छुक्लत्वं इति चेन्नैवम् JīvanVi 66. 18; इष्टकाधर्माणामकृष्णत्वादीनाम्···प्राकरणिकेष्टकामात्रधर्मत्वम् BhāṭṭDī. ii. 33. 5 (*on* iii. 6. 12)

अकृष्णपाण्डव (a-kṛṣṇapāṇḍava) *adj.* devoid of Kṛṣṇa and Pāṇḍavas अकृष्णपाण्डवं लोकं करोमि तव शासनात् DaśāvaC. 8. 784.

अकृष्णमृगचरण (a-kṛṣṇamṛgacaraṇa) *adj.* in which a black antelope does not move त्रैवर्णिकेनाकृष्णमृगचरणेऽपि देशे यष्टव्यमेव ManuBh. i. 80. 27 (*on* 2. 23)

अकृष्णल (a-kṛṣṇala) *adj.* [*f.* -ā] not black अखण्डामकृष्णलामिष्टकां कुर्यात् S'ābaBh. 1056. 9 (*on* iii. 6. 35)

अकृष्णलाञ्छन (a-kṛṣṇalāñchana) *adj.* having no black spots सिंहः ···सटावान् धूसरोऽकृष्णलाञ्छनश्च महाबलः S'ukrNī. iv. 4. 167.

अकृष्णशुक्लविपाक (a-kṛṣṇaśuklavipāka) *adj.* resulting in neither good nor evil अकृष्णशुक्लविपाकं व्यामिश्रं कर्म कतमत् AbhidhSa. 59. 10.

अकृष्णसार (a-kṛṣṇasāra) *adj.* devoid of a black antelope अकृष्णसारो देशानामब्रह्मण्योऽशुचिर्भवेत् BhāgP. xi. 21. 8.

अकृष्णा (akṛṣṇā) *f.* Name of Pārvatī चन्द्रशेखर उवाच । वामामानय गौरीं त्वं कैलासात् कृतमण्डनाम् । शीघ्रमस्माद्गनाद्गत्वा ह्युक्त्वाकृष्णामिहानय S'ivaP. ii(51). 36 (283A. 14)

अकृष्य (a-kṛṣya) *adj.* [*f.* -ā] unsuitable for ploughing, uncultivable अकृष्यायां भूमौ पशुभ्यो विवीतानि प्रयच्छेत् ArthS'ā. i. 116. 1 (2. 2)

अकृष्यकरकृत् (akṛṣyakara-kṛt) *adj.* who imposes taxes on the uncultivable land न वर्णसंकरकरो नाकृष्यकरकृज्जनः ।···तस्मिन्राजनि शासति MahāBhā. i. 62. 6.

अक्लृप्त (á-klpta) *adj.* **A** what is not in order, disorderly आर्द्रुतयो वा एतस्याक्लृप्ता यस्य राष्ट्रं न कल्पते TaiS. III. iv. 8. 3; मध्यतो वा एतस्याक्लृप्तं यस्य ज्योगामयति TaiS. III. iv. 9. 3; v. iv. 8. 5; अश्विनौ···अक्लृप्तस्य कल्पयितारौ यदेता आश्विनीरुपधीयन्तेऽक्लृप्तस्य क्लृप्त्यै MaiS. iii. 2. 9; iii. 4. 1; iii. 7. 1; इदमक्लृप्तमनु प्रजाभ्यो न कल्पते KāṭhS. 29. 10 = KapiKaS. 46. 3; यज्ञस्याक्लृप्तमनु न कल्पते KāṭhS. 30. 3 = KapiKaS. 46. 6; अथ यत् ज्योतिष्टोमोऽतिरात्रो भवत्यक्लृप्तस्य क्लृप्त्यै PañcBr. xxii. 9. 6 = xxii. 11. 5; xxiii. 19. 11; **B** not fit, not favourable, not perfect इमे हि वा एतासां लोका अक्लृप्ताः TaiS. VII. ii. 4. 1; अक्लृप्ता वा एते सुवर्गं लोकं यन्ति TaiS. VII. iv. 3. 6 (Sāy. इदमेतावत्तव भोग्यमित्येवं निश्चयरहिताः); अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः । योऽश्वमेधेन यजत इति TaiBr. III. ix. 14. 4; प्रजायास्त्वक्लृप्तः पराङ् ह्येवैतेन स्वर्गं लोकमाक्रमते PañcBr. xxi. 8. 6; **C** not established, not proved तदिदं प्रोक्तं यदक्लृप्तं सूत्रतः सामयिकं त्वेव BaudhS'S. iii. 321. 3; तत्परिहर्तुं शक्यते यत्र परिसंख्यायमानप्राप्तिशास्त्रमक्लृप्तम् TantrVā. 1022. 22 (*on* iii. 4. 47); क्लृप्तावयवशक्त्यैवाभिधानोपपत्तौ सत्यामक्लृप्ताखण्डशक्तिकल्पनानुपपत्तेः ĀgaPrā. 75. 6; को नामाक्लृप्तं लिङ्गस्य लिङ्ग(?ङ्गि)ज्ञानहेतुत्वं कल्पयेत् S'āstrDī. 63. 9 (*on* i. 1. 5); स कथम्···अन्यत्राक्लृप्तमपि शब्दस्य सामर्थ्यं कल्पयन्न लज्जते NyāyRaMā. 94. 14; न चाक्लृप्तप्रकल्पनाप्रसङ्ग एव मुख्यार्थान्वये बाधकः अक्लृप्तस्य प्रागनवगमात् मुख्यार्थान्वयबलादेव तदवगमे उपजीव्यविरोधात् TattvCin. iv(2). 782. 2; अक्लृप्तमात्मनः गौरत्वजात्याश्रयत्वं धर्मं परिकल्प्य तद्विषयत्वकल्पनात् क्लृप्तगौरदेहवैशिष्ट्यविषयत्वकल्पनं न्याय्यः PūrvottaVāNaMā. 155. 55; 291. 12; उपकारः प्रथमावगतविनियोगनिर्वाहायाक्लृप्तोऽपि सामान्यशब्दोपात्तसकलनित्यकाम्यसाधारणः कथं न कल्प्यः SiddhāLeSaṁ. 360. 3; नित्यज्ञानस्य संस्कारजन्यत्वमक्लृप्तम् SiddhāTa. 9. 1; अन्यथा सामान्तरांशे स्तोत्रान्तररूपद्वारान्तरस्याक्लृप्तस्य कल्पनापत्तेः BhāṭṭDī. iv. 56. 6 (*on* x. 6. 91); अतो युक्तं ध्वंसस्यैव व्यापारत्वं न त्वक्लृप्तस्यापूर्वस्य MīmāKau. iii(2). 47. 18 (*on* ii. 1. 6); तस्य च स्वप्रवृत्तौ पराधीनप्रवृत्तौ वा कारणत्वेनाक्लृप्तस्य प्रवर्तनात्वेन रूपेण ज्ञातस्य प्रवृत्त्यनुकूलत्वम् MīmāNyāPra. 270. 19; एवं च···नाक्लृप्तकारणत्वरूपपदार्थान्तरतत्प्रागभावध्वंसादिकल्पनम् BhāṭṭCin. i. 35. 9 (*on* i. 1. 4); अक्लृप्तस्य तादृशेच्छाविषयत्वस्य संबन्धतोपगमे S'aktiVā. 17. 24; अपूर्वम्···पूर्वं प्रायश्चित्तादिकर्मसु क्वाप्यक्लृप्त इत्यर्थः LalitāSaBh. 232. 28 (*on* 301); **D** not determined, not settled क्रतावक्लृप्तस्यैव हिरण्यस्य प्रथमं संस्कार्यत्वेऽवगते तद्बलात्संस्कृतहिरण्यस्य···विनियोगानिर्वाहात् MayūMāli. 272. 28 (*on* iii. 4. 12)

अक्लृप्तकल्पन (aklpta-kalpana) *n.* assumption of what is not established क्लृप्तेनैवोपपत्तौ नाक्लृप्तकल्पनं युक्तम् TātpaṬ.(U.) 242. 18 (*on* 8. 12); न चात्मसत्तयैव तदानीं तज्ज्ञाननिमित्तमिति वाच्यं क्लृप्तत्यागाक्लृप्तकल्पनप्रसक्तेः ĀtmaSi. 46. 4; NyāyRa. 271. 12 (*on* 5. 12); तदेव सर्वत्र···कारणं भवतीति न कदाचिदक्लृप्तकल्पनम् NyāyRaMā. 85. 4.

अक्लृप्तकल्पना (aklpta-kalpanā) *f.* assumption of what is not established अपि चैवं सति तदेवार्थप्रकाशेऽपि जनकव्यापारोऽस्तु किमक्लृप्तकल्पनया ĀtmaSi. 54. 5; यदि परमक्लृप्तकल्पनाभयात्···स्वयोनावेव गीयते तच्चायुक्तम् S'āstrDī. 705. 17 (*on* x. 4. 12); प्रतीतानुपपत्तिबलात् कल्पना क्वापि न स्यात् अक्लृप्तकल्पनागौरवेण कल्पकस्य बाधितत्वात् TattvCin. iv(2). 782. 5; अतिरिक्तविषयताभ्युपगमे तस्या नित्यत्वे···अक्लृप्तकल्पनाया अयोगात् VīraMi. (Bhakti.) 20. 2; यत्तु धीजनकत्वं तद्योग्यता । सा च तदवच्छेदकधर्मवत्त्वम् । स च क्लृप्तत्वादीश्वरसंकेत एव । अक्लृप्तकल्पनायां गौरवात् VaiyāBhū. 190. 27 (*on* 36)

अक्लृप्तकल्पनापत्ति (aklptakalpanāpatti) *f.* contingency of the assumption of what is not established अक्लृप्तकल्पनापत्त्यपरितोषात्पक्षान्तरमाह YuktiSneha. 81. 38 (*on* i. 1. 5); आज्यस्य तत्कल्पने अक्लृप्तकल्पनापत्तिः MīmāKau. i. 180. 11 (*on* i. 4. 3)

अक्लृप्तकार्य (aklpta-kārya) *n.* an unestablished effect अक्लृप्तकार्यकल्पनापत्तेः न सामाङ्गत्वेन मन्त्रविधिः MīmāKau. iii(2). 279. 2 (*on* ii. 2. 26); iii(2). 281. 5 (*on* ii. 2. 26); iii(2). 289. 14 (*on* ii. 2. 26)

अक्लृप्तक्रम (aklpta-krama) *adj.* which has no place in a sequence or series पूर्वेद्युरनुष्ठानं चोद्यमानमक्लृप्तक्रमस्य वेदिमात्रस्य चोद्यते S'āstrDī. 418. 14 (*on* v. 1. 16); अपूर्वः···अक्लृप्तक्रम इति यावत् MayūMāli. 426. 38 (*on* v. 2. 9); क्लृप्तक्रमेष्वक्लृप्तक्रमोऽस्मिनव आपतन्नन्ते निवेश्यः SetuBa. 224. 32.

अक्लृप्तक्रमत्व (aklptakrama-tva) *n.* the state of not having a place in a series or sequence क्लृप्त एवानुयाजानाम्…क्रमो न तु पूर्वाधिकरणवदक्लृप्तक्रमत्वम् TantrRa. 284. 7 (*on* v. 1. 28); पूर्वेद्युरमावास्यायां वेदिं करोतीति वेदिमात्रापकर्षोऽक्लृप्तक्रमत्वात् S'āstrDī. 427. 3 (*on* v. 2. 9); नानाशाखास्थानुमन्त्रणयोः पाठाद्यभावेनाक्लृप्तक्रमत्वात् BhāṭṭDī. ii. 159. 14 (*on* v. 1. 3); ii. 159. 24 (*on* v. 1. 3); अक्लृप्तक्रमत्वान्नापकर्षः…पूर्वमेव वेद्यपकर्षविधिप्रवृत्तेरक्लृप्तक्रमत्वात्तन्मात्राप्रकर्षः MayūMāli. 418. 28 (*on* v. 1. 16)

अक्लृप्तजातीय (aklpta-jātīya) *adj.* of an unestablished or unaccepted class अन्यथा ह्यक्लृप्तजातीयसंबन्धकल्पने गौरवम् GuruCandr. ii. 253. 1.

अक्लृप्तज्ञानकरण (aklpta-jñānakaraṇa) *n.* an unestablished means of knowledge मनस एव करणत्वोपपत्त्याक्लृप्तज्ञानकरणान्तरकल्पनायोगात् SiddhāLeSaṁ. 396. 10.

अक्लृप्तता (aklpta-tā) *f.* the nature of not being established विरुद्धार्थविषयाया रूढिशक्तेरक्लृप्ततया विरोधास्फुरणात् S'rutaPra. iA. 251. 2 (*on* i. 1. 1); तस्य नाम्नः…तत्र प्रवृत्तिनिमित्तस्याक्लृप्ततया मुख्यवृत्त्यसंभवात् PūrvottaVāNaMā. 9. 18; विभक्तेः कुत्रापि शक्तेरक्लृप्ततया तत्र शक्यसंबन्धरूपलक्षणाया असंभवात् VyutpaVā. 85. 21.

अक्लृप्तत्व (aklpta-tva) *n.* the state of not being established श्रुतेः स्मृत्यनुमानमिति केचित् । न । हेतोरक्लृप्तत्वात् SaṅkarKāBh. 151. 14 (*on* iii. 2. 71); तस्य लघुत्वेऽप्यक्लृप्तत्वात् TattvCin. ii(1). 958. 5; उदकजातौ प्रोक्षणीशब्दस्य वृद्धव्यवहारे पूर्वमक्लृप्तत्वेनेतः परं शक्तिः कल्पनीयत्वात् NyāyMāVi. 50. 23 (*on* i. 4. 9); ज्योतिष्टोमनाम्नः प्रवृत्तिनिमित्तस्याक्लृप्तत्वात् PūrvottaVāNaMā. 9. 4; समवायत्वरूपोऽखण्डधर्मो न कल्प्यते कुत्राप्यक्लृप्तत्वात् GuruCandr. i. 29. 25; LaCandr. 42. 4; BhāṭṭDī. iii. 42. 2 (*on* ix. 1. 1); MīmāKau. iii. 24. 22 (*on* i. 2. 7); i. 237. 17 (*on* i. 4. 11); दधि पश्यतीत्यादौ दधिपदाव्यवहितोत्तरत्वप्रकाशकधातुपदज्ञानस्य हेतुताया अक्लृप्तत्वात् VyutpaVā. 85. 16; प्रवृत्तिनिमित्तस्याक्लृप्तत्वात्…गौणत्वमपि न संभवति MayūMāli. 532. 9 (*on* vii. 3. 1); अक्लृप्तत्वस्य क्लृप्तयोस्समवायतद्गतसंबन्धत्वयोः कल्पनात् S'ivārkaMāDī. ii. 72. 35 (*on* ii. 2. 12)

अक्लृप्तधर्मान्तर (aklpta-dharmāntara) *n.* another property that is not established एतेन अक्लृप्तधर्मान्तरकल्पनागौरवशङ्कापि निरस्ता PūrvottaVāNaMā. 114. 7; अक्लृप्तधर्मान्तरस्वीकारे प्रमाणाभावात् MīmāKau. i. 122. 19 (*on* i. 3. 24)

अक्लृप्तपदार्थकल्पन (aklptapadārtha-kalpana) *n.* positing an unestablished entity न ह्यत्राक्लृप्तपदार्थकल्पनम् RasGaṅ. 419. 6.

अक्लृप्तप्रयोगक (aklpta-prayogaka) *adj.* regarding which (the injunction of) performance is not established अक्लृप्तप्रयोगकस्य विश्वजिदादेर्ग्रहणे वैरूप्यप्रसङ्गेन BhāṭṭDī. ii. 127. 4 (*on* iv. 3. 5)

अक्लृप्तप्रयोजन (aklpta-prayojana) *adj.* of unestablished purpose नामाख्यातार्थसंबन्धे यदक्लृप्तप्रयोजनम् । तस्याद्दृष्टार्थता युक्ता TantrVā. 383. 12 (*on* ii. 1. 6); न चोत्तरेणासावक्लृप्तप्रयोजनावस्थेन शक्यः पूरयितुम् TantrVā. 758. 3 (*on* iii. 1. 24)

अक्लृप्तप्रागभाव (aklpta-prāgabhāva) *m.* antecedent negation that is not established अक्लृप्तप्रागभावतद्धेतुत्वकल्पने गौरवात् BhāṭṭCi. i. 22. 31 (*on* i. 1. 4)

अक्लृप्तबाध (aklpta-bādha) *m.* whose annulment is not established परिसंख्यायां तु नित्यप्राप्तस्याक्लृप्तबाधस्यैव बाधकल्पनम् BālamBha. i. 228. 21 (*on* i. 81)

अक्लृप्तभोजन (aklpta-bhojana) *adj.* who has not cooked food अक्लृप्तान्नमक्लृप्तभोजनम् Aparā. 441. 3 (*on* i. 220)

अक्लृप्तरूढि (aklpta-rūḍhi) *f.* unestablished conventional meaning of a word तन्मात्रेणाक्लृप्तरूढिकल्पनं न युक्तम् MayūMāli. 853. 20 (*on* xii. 1. 12)

अक्लृप्तविषयत्व (aklptaviṣaya-tva) *n.* the state of having an indeterminate object अक्लृप्तविषयत्वादन्योन्याश्रयत्वादेरुत्थानम् AdvaiSi. 789. 3.

अक्लृप्तवृत्त्यन्तर (aklpta-vṛttyantara) *n.* another unestablished function of the word न त्वक्लृप्तवृत्त्यन्तरं कल्प्यत इति TattvCin. iv (2). 661. 7.

अक्लृप्तशक्ति (aklpta-śakti) *f.* significative power that is not established तज्जनकत्वं शक्यसंबन्धस्यैव कल्प्यते क्लृप्तत्वात् न त्वक्लृप्तशक्तिः VaiyāBhū. 6. 36 (194. 7); नाक्लृप्तशक्तिकल्पनया नामधेयत्वमवगमयितुमलम् S'āstrDī. i. 256. 9 (*on* iii. 3. 12)

अक्लृप्तशक्तित्व (aklptaśakti-tva) *n.* the state of having the significative power which is not established लोके वेदे वा बहुवचनस्य द्वयोरर्थयोरक्लृप्तशक्तित्वाद् द्विवचनान्ततया सोऽप्यूहनीयः NyāyMāVi. 457. 16 (*on* ix. 3. 4)

अक्लृप्तश्रुति (aklpta-śruti) *adj.* for which a scriptural passage is not found अनुमानबीजहीनेनाक्लृप्तश्रुति सर्वमप्रमाणीभवति TantrVā. 851. 20 (*on* iii. 3. 14)

अक्लृप्तसंस्कार (aklpta-saṁskāra) *m.* undetermined impression नात्राक्लृप्तसंस्कारान्तरपरिकल्पना NyāyRaMā. 75. 5.

अक्लृप्तसामर्थ्य (aklpta-sāmarthya) *adj.* **1** whose potency is undetermined कथमक्लृप्तसामर्थ्यं सवनीयान्तरं प्राक्तमपूर्वं साधयति TantrVā. 1114. 20 (*on* iii. 6. 42); **2** whose significative power is unestablished अक्लृप्तसामर्थ्यश्च शब्दः PañcPā. 95. 17 (*on* i. 1. 4)

अक्लृप्ताखण्डशक्ति (aklptākhaṇḍaśakti) *f.* undetermined impartite significative power क्लृप्तावयवशक्त्यैवाभिधानोपपत्तौ सत्यामक्लृप्ताखण्डशक्तिकल्पनानुपपत्तेः ĀgaPrā. 75. 6.

अक्लृप्तान्न (a-klptānna) *adj.* whose food is not prepared or whose food is uncertain न विद्यते क्लृप्तमन्नं यस्यासौ 'अक्लृप्तान्नः' CaturCin. iii.(1). 388. 18; Aparā. 441. 3 (*on* 1. 220); VīraMi. (S'rāddha.) 64. 12.

अक्लृप्तापूर्व (aklptāpūrva) *n.* unestablished unseen effect प्राङ्मुखत्वनियमः…अक्लृप्तापूर्वोपयोगी कल्प्यते VidhiRa. 29 (148. 22)

अक्लृप्तान्वयव्यतिरेक (aklptānvayavyatireka) *m.* undetermined positive and negative concomitance अत्राक्लृप्तान्वयव्यतिरेकानुविधायिन इति विवक्षणीयम् BhāṭṭCin. i. 35. 1 (*on* i. 1. 4)

अक्लृप्ताभावक (aklptābhāvaka) *adj.* whose absence is not established अक्लृप्ताभावककल्पना (?भावकस्य अभावकल्पना)पेक्षया क्लृप्ताभावकस्यैव तत्कल्पनं युक्तम् LaS'abdeS'e. i. 65. 10.

अक्लृप्तावस्थ (aklptāvastha) *adj.* whose state is unspecified यावच्च वाचनिकं हविरभिवासनोत्तरकालत्वम्…अमावास्याख्यविशेषे कल्पयितुमारभ्यते तावदक्लृप्तावस्थ एव तस्मिन्…वेदिमात्रमेवापकृष्यते TantrRa. 290. 6 (*on* v. 1. 29)

अक्लृप्तावस्थत्व (aklptāvastha-tva) *n.* the state of being that whose condition is unspecified अक्लृप्तावस्थत्वादव्यक्तोऽयं कर्तृसंबन्धः क्लृप्तादन्यत्र भवितुमर्हति TantrVā. 1158. 13 (*on* iii. 7. 51)

अक्लृप्ति (á-klpti) *f.* **1** absence of agreement यज्ञस्य वै क्लृप्तिमनु प्रजाः कल्पन्ते यज्ञस्याक्लृप्तिमनु न कल्पन्ते TaiS. VII. ii. 7. 1; **2** absence of determination विशेषानुगमाक्लृप्तेः सामान्यमिति नापि तत् S'lokaVār. 4. 119 (172. 2); कार्यरूपादीनामुत्पत्तिविनाशयोरक्लृप्तेः NyāyKa. 109. 3; भेदाम्नानादक्लृप्तेरपि न च भजते देह एवेन्द्रियत्वम् TattvMu. 1. 38; नित्यानुवादेनाक्लृप्तेर्न क्रयो वरणं यथा NyāyMāVi. 499. 28 (*on* x. 2. 11); न च रागादिनिष्ठप्रवर्तनाभाव एव वाक्यार्थः तस्या लोके वेदे वा लिङादिवाच्यत्वेनाक्लृप्तेः MīmāKau. iii. 24. 15 (*on* i. 2. 7); आत्रेयत्वस्यापूर्वसाधनतावच्छेदकत्वेनाक्लृप्तेः BhāṭṭDī. iii. 234. 20 (*on* x. 2. 25); **3** non-assumption अक्लृप्त्या निर्वाहे संभवति न कल्पनमुपपद्यते S'rutaPra. i(B). 20. 27 (*on* i. 1. 1)

अक्लृप्तोपकार (aklptopakāra) *adj.* whose help or assistance is not determined or established स तु…सत्यामपि प्रत्यासत्तावक्लृप्तोपकारानेतानुपकारापेक्षः क्रतुरुल्लङ्घ्य प्रकृतिमपेक्षते TantrVā. 874. 9 (*on* iii. 3. 14); (विकृतिः) तस्मान्निराकाङ्क्षीभूता सत्यपि स्वसंनिधाने नाक्लृप्तोपकारानामनहोमान् गृह्णाति ṬupṬ. 42. 13 (*on* iv. 4. 7); प्रकारापेक्षा हि विकृतिभावना प्रत्यक्षश्रुतमपि संनिहितमक्लृप्तोपकारं परित्यज्य प्राकृतं प्रकारम्…वैकृतं गृह्णाति S'āstrDī. 426. 13 (*on* v. 2. 8); अक्लृप्तोपकारकल्पनाविशेषाच्च…नित्यकाम्यसाधारणो विनियोगो भञ्जनीयः SiddhāLeSaṁ. 363. 2; विकृतौ च भावनाया विशेषापेक्षायामक्लृप्तोपकारैरपि संनिहितैरुपहोमैरेव निराकाङ्क्षत्वोपपत्तेर्नातिदेशकल्पनापत्तिः BhāṭṭDī. i. 251. 8 (*on* iii. 3. 4) = MīmāKau. ii. 331. 23 (*on* iii. 3. 11)

अक्लृप्तोपकारकता (aklptopakāraka-tā) *f.* state of being an unestablished assistant or helper उपहोमानामक्लृप्तोपकारकतया…नारिष्ठानां प्राप्त्युपपत्तेः BhāṭṭDī. iii. 270. 14 (*on* x. 4. 1)

अक्लृप्तोपकारकत्व (aklptopakāraka-tva) *n.* state of being an unestablished assistant or helper विकृतौ पठितानामङ्गानाम्…अक्लृप्तोपकारकत्वेन न प्रथमं संबन्धः SiddhāTa. 40. 16; विकृतयो हि…प्रथमं प्राकृतैरेव संबध्यन्ते न तु संनिहितैः …तेषामक्लृप्तोपकारकत्वात् MayūMāli. 201. 36 (*on* iii. 1. 11)

अक्लृप्तोपकारत्व (aklptopakāra-tva) *n.* state of being an unestablished assistance or help तदक्लृप्तोपकारत्वात्…सन्निधिविषयो भवति TantrVā. 753. 20 (*on* iii. 1. 21); तेषां पठितत्वेऽप्यक्लृप्तोपकारत्वेन झटित्याकाङ्क्षोपशमनेऽसामर्थ्यात् MīmāNyāPra. 219. 5.

अकेकर (a-kekara) *adj.* who is not squint-eyed सर्वे एव ऋत्विजः… अकेकराः. ViṣṇuDhaP. iii. 97 (361B. 14)

अकेतन (a-ketana) *adj.* having no dwelling place or substratum अद्राक्षम्…पतिम् । श्रीनिकेतं सरस्वत्यां कृतकेतमकेतनम् BhāgP. iii. 4. 6.

अकेतु (a-ketú) *adj.* **A** one without direction or guidance केतुं कृण्वन्नकेतवे ṚV. i. 6. 3 = VājaS. 29. 37; **B** (a chariot) without a banner केतुं

कृण्वन्नकैतवे TaiS. VII. iv. 20.1 केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजम् (अनुमन्त्रयते) MānS'S. 194. 3.

अकेदार (a-kedāra) *adj.* [*f.* -ā] devoid of fields or meadows अकेदारा…रथभूस्संप्रकीर्तिता NītiPra. 6. 70.

अकेयूर (a-keyūra) *adj.* devoid of bracelets, without bracelets अकेयूरम्…हूणावरोधवैधव्यदीक्षादानं व्यधत्त यः NavaSāC. 11. 90.

अकेवल (a-kevala) *adj.* 1 A not pure, mixed (with something) उदकेऽकेवले P. vi. 2. 96; अकेवलं मिश्रम् KāśiVr̥. *on* P. vi. 2. 96; 1 B (Gr.) not occurring by itself or independently, clustered संयोगादिग्रहणं नियमार्थं भविष्यति । संयोगादेरेवाकेवलस्य नान्यस्याकेवलस्येति MahāBh. ii. 46. 4 (*on* iii. 1. 36); अकेवलस्य वर्णान्तरसहितस्य Pradī. iii. 86A. 8 (*on* iii. 1. 36); 2 one who is not detached or free योऽनुपश्येत्…केवलाकेवलं चाद्यं पञ्चविंशात्परं च यत् MahāBhā. xii. 306. 79; 3 not one, multiple अकेवलत्वमनेकत्वम् SiddhāBi. 148. 11.

अकेवलत्व (a-kevalatva) *n.* the state of not being one, plurality अकेवलत्वमनेकत्वम् SiddhāBi. 148. 11.

अकेवलेक्षणम् (akevalekṣaṇam) *adv.* without a detached look, with an intent or keen glance अकेवलेक्षणं भङ्गुरभ्रु…तावकीं नन्दनं नयनवृत्तिमर्हति Yādavā. 17. 13.

अकेश (a-keśa) *adj.* [*f.* -ā;-ī in Rāmā.] [JaineVyā. 158. 16 (*on* iii. i. 50); CāndraVr̥. *on* ii. 3. 68; KāśiVr̥. *on* iv. 1. 57; Nyās. ii. 446 (*on* vi. 3. 40); i. 857 (*on* iv. 1. 57); PadMañ. *on* KāśiVr̥. *on* P. vi. 2. 40; SiddhāKau. 127A. 13] without hair, bald तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते ।…अपाण्यपादकेशासः TaiĀ. i. 8. 6 (58. 3); स ददर्शाविदूरस्था राक्षसीः…। ध्वस्तकेशीं तथाकेशीम् Rāmā. v. 15. 6; भार्यामुद्वहेत्…। नातिकेशामकेशां वा ViṣṇuP. iii. 10. 16; अतिकेशामकेशां च वाचालां नोद्वहेद् बुधः BrNāraP. 24. 5; नारीं सकेशां यदि वाप्यकेशां स्वर्गे लभेयाहम् Rāvaṇā. 14. 31; सहकेशाः सर्वतोप्यकेशाः…मयाः…। आरुरुहुर्विद्यमानकेशास्तोयदृतिक्रोडाः स्त्रियो भटानाम् DvyāśraKā. 4. 57; MediK. 29. 18; DharK. 384; S'abdaRaSaK. 73. 8.

अकेशक (a-keśaka) *adj.* hairless, bald अकेशका ह्यरोमाणः…पिशाचास्ते VāyuP. ii. 8. 262.

अकेशकृमिमक्षिक (a-keśakr̥mimakṣika) *adj.* devoid of hair, worms, and flies स्ववृत्त्योपार्जितं मेध्यमकेशकृमिमक्षिकम् ।…अन्नाद्यमद्यान्नित्यम्…ब्राह्मणः VedaVyāSm. 3. 56.

अकेशभार्य (akeśa-bhārya) *adj.* having a hairless woman as a wife स्वाङ्गात्परो य ईकारस्तदन्तो…पुंवन्न भवति…ईदिति किम् । अकेशभार्यः CāndraVr̥. *on* v. 2. 37; KāśiVr̥. *on* vi. 3. 40; JaineVyā. 306. 15 (*on* iv. 3. 152); स्वाङ्गाच्च ईकारस्तदन्ता स्त्री न पुंवत्…ईतः किम् । अकेशभार्यः SiddhāKau. 195A. 4; अकेशा भार्या यस्य सोऽकेशभार्यः Prasā. i. 592. 9.

अकेशमूर्धन् (akeśa-mūrdhan) *adj.* one who has no hair on the head अकेशमूर्ध्नि खल्वाटः S'abdaRaSaK. 88. 16.

अकेशव (a-keśava) *adj.* bereft of Kr̥ṣṇa अकेशवमपाण्डवं भुवनमद्य निःसोमकम् VeṇīSaṁ. 3. 378 = KāvyPra. 402. 3; ततो मनसि मन्वाना जातं विश्वमकेशवम् । यादवाः समजायन्त सबाष्पश्यामलाननाः PāṇḍaC. 14. 203.

अकेशादिमत् (a-keśādima(n)t) *adj.* not having hair or loose strands etc. अकेशादिमदग्रन्थि…सूत्रं प्रोक्ष्यावृतं यजेत् MṛgendraT. ii. 7. 72.

अकेशिका (a-keśikā) *adj.* [*f.* of *akeśaka*] having no hair, hairless (स ददर्शाविदूरस्था राक्षसीः…) अभ्रकेशीमकेशिकाम् Rāmā. 5. 431*(1)

अकेशी (akeśī) *adj.* (*f.*) one without hair, bald परो यन्त्वघरुदो अकेश्यः AV(P.) xvi. 105. 1.

अकेसरिन् (a-kesarin) *adj.* devoid of lions, without lions असैरिभमसारङ्गमवराहमकेसरि । …वनम्…चकार सः NavaSāC. 2. 31.

अकैतव (a-kaitava) *adj.* [*f.* -ī] guileless, not deceiving, faithful, sincere अकैतवः खल्वहं महर्षिशिष्यः JāṇaPa. 3. 52 (7); 3. 52 (11); यत्र चाकैतवो धर्मः…। तच्छास्त्रं शृण्वतो नैव तृप्तिः SkandP. ii (7). 17. 2; अकैतवी च या वृत्तिः सा प्रशस्ता द्विजन्मनाम् BrahmP. 171. 36; अकैतवेन चित्तेन…मां वृणु MahNirvāT. 9. 273; अकैतवे भक्तिसत्त्वेऽनुरज्यन् स्वमेव यः सेवकसात्करोति GoviBh. 313. 10 (*on* iv. 4. 1); सः…हीरनृपालः…स्वसचिवैः अकैतवैरर्चितः…हूणराजभवनमवजगाहे ĀnandRa. 7. 56 (4)

अकैतव (a-kaitava) *n.* without guile, without pretence प्राविक्षन्नथ शनकैरकैतवेन व्यञ्जन्तो विनयविनम्रतां शिरोभिः । सर्वेऽपि त्रिदिवसदः S'rīKaC. 17. 14; प्रेमनम्रोऽस्तु भवते यदकैतवेन नोत्पद्यसे कचन CaitaCa. 103. 13 (4)

अकैतवकृत (akaitava-kr̥ta) *adj.* guilelessly done, done without deceit or hypocricy भर्तृशुश्रूषणं…। अकैतवकृतं नूनं सुखदं भवति स्त्रियाः DevīBhāP. iii. 19. 12.

अकैतवकृप (akaitava-kr̥pa) *adj.* whose kindness is without pretence or deceit तस्मिन्नकैतवकृपेऽपि सकैतवस्त्वम् CaitaCa. 103. 15 (4)

अकैतवच्छाया (akaitava-cchāyā) *f.* pretext of innocence अथवा संदिग्धबुद्धिं मामधिगत्याकैतवच्छायया कोपोऽस्याः Śāk. 5. 23. (1)

अकैतवगति (akaitava-gati) *adj.* of undeceitful behaviour भुञ्ज्याद् भुक्ते प्रिये पत्यौ…नारी…। सर्वदा तद्धितं कुर्यादकैतवगतिः प्रिया S'ivaP. ii(3). 54. 17 (188B. 15)

अकैतवम् (a-kaitavam) *adv.* without any pretence, sincerely असौ (नरेन्द्रः)…मामाश्लिषदकैतवम् BrKathāS'loSaṁ. 18. 608.

अकैतवशीतल (akaitava-śītala) *adj.* [*f.* -ā] naturally cool यच्चाकैतवशीतलाः कुचभुवः सा कान्तिरेणीदृशः पुष्पेषोस्तदहो निदाघसमयम्लानस्य जीवातवे KarṇaSu. 4. 9.

अकैवल्य (a-kaivalya) *adj.* possessing unparalleled absolute isolation (as the supreme state of attainment) न विद्यते कैवल्यं यस्मात्तदकैवल्यमीदृशं यत्पदमिति वा व्याख्येयम् LalitāSaBh. 188. 13 (*on* 222)

अकोट (akoṭa) *m.* the Areca or Betel-nut palm [*lit.* without a bend MW.] वसंतसिंहस्य… । अकोटकेसरं रेजे प्रे(? प्रो)षितस्त्रीभयङ्करम् PadmP.(Ra.) 15. 68; करमट्टस्तन्तुसारो गुवाको(ऽ)क्रोट इत्यपि TrikāS'e. ii. 4. 41; KośaKaTa. 2. 6321.

अकोटकेसर (akoṭa-kesara) *n.* the blossom of the Areca or Betel-nut palm दंष्ट्रा वसन्तसिंहस्य… । अकोटकेसरं रेजे प्रे(?प्रो)षितस्त्रीभयङ्करम् PadmP. (Ra.) 15. 68.

अकोटर (a-koṭara) *adj.* devoid of cavity or hollow सालो वा चम्पकः …अकोटरो निर्व्रणः स्यात् । ĪśānS'iPa. ii. 49. 10; द्रुमाः…अकोटरास्तु जाताश्च योग्यास्ते यन्त्रकर्मणि Hastyāyur. 460. 30 (3. 11); अग्रन्थिकमकोटरं…उपाहरेत् Hastyāyur. 670. 25 (4. 22)

अकोठ (akoṭha) *m.* [= akoṭa] the Areca or Betel-nut palm अक्रोठनखरो बिभ्रद्दंष्ट्रा (? ष्ट्रां) कुरबकात्मिकां…वसंतकेसरी PadmP.(Ra.) 95. 15; रम्या निर्झरनद्यश्च…अकोठैः सरलैर्धवैः PadmP.(Ra.) 42. 11 (v. l. अक्षोटैः)

अकोठनखर (akoṭha-nakhara) *adj.* having claws (in the form of) the betel-nut palm अक्रोठनखरः…वसन्तकेसरी प्राप्तो विवेश जनमानसम् PadmP. (Ra.) 95. 15.

अकोणवर्तुल (akoṇa-vartula) *adj.* circular without edges मणिपात्रेषु संवेष्ट्य पूगखण्डान्…अकोणवर्तुलान् PadmP. iv. 110. 219.

अकोदण्डभूष (a-kodaṇḍabhūṣa) *adj.* not adorned with a bow असीतासमेतैरकोदण्डभूषैः…अरामाभिधेयैरलं दैवतैर्नः S'rīRāmaBhuSt. 23.

अकोप (a-kopa) *m.* 1 A absence of anger द्विजेष्वकोपं…प्रवृणे MāhāBhā. xiii. 16. 6; शमः कोपविषयेऽप्यकोपः DīpKa. 89. 2 (*on* 3. 159); 1 B mild anger पतितोऽपरका(?क)येकोपघोरस्वरदः (comm. अकोपेन ईषत्कोपेन) YudhiVi. 7. 16; 2 name of a minister of king Daśaratha and Rāma अशोको (v. l. अकोपो) मन्त्रपालश्च सुमन्त्रश्चाष्टमोऽभवत् Rāmā i. 7. 2; यजेत्…अकोपं धर्मपालाख्यम् सुमन्त्रं च S'āraTi. 15. 90; अकोपाय धर्मपालाय सुमन्त्रायेति तद्वहिरष्टदिक्षु (अभ्यर्चयेत्) VīraMi.(Bhakti.) 107. 7; 3 absence of detraction (of the authority) अकोपे ह्यन्यभावे सति अविरुद्धमेवंजातीयं स्मार्तम् GuruCandr. i. 352. 19. **अकोपेन** (a-kopena) *adv.* without anger दानं दीयमानस्याकोपेन ग्रहणम् BālaKrī. i. 194. 3 (*on* 1. 342 (? 341)

अकोप (a-kopa) *adj.* free from anger, not angry तदद्धि ब्रह्मचारी स्यादकोपोऽत्वरितो मृदुः AgniP. 117. 6; अकोपोऽपि सकोपाभः NītiSā. 5. 42 = S'ukrNī. 2. 239; अकोप द्रुतजातरूपविभया तन्वार्यं धीर क्षमाम् । बिभ्रत्या…श्रीशान्तिनाथ…रक्ष माम् CaturJiStu. 61; अकोपेन तर्हि क्षमा कर्तव्या ManuBh. ii. 204. 7 (*on* 8. 313); Aparā. 1145. 25 (*on* 3. 284)

अकोपक (a-kopaka) *adj.* not causing anger, not provocative (of discontent) एतावता (द्रव्येण) भरणे नानास्वाद्यत्वमकोपकं चैषां भवति ArthS'ā. ii. 202. 5 (5. 3) (comm. अकोपजनकं तृप्तिकरमित्यर्थः)

अकोपता (akopa-tā) *f.* state of not being angry, freedom from anger किं निःशल्यमकोपता DaśāvC. 8. 538.

अकोपध (a-kopadha) *adj.* (word) in which the letter *ka* is not penultimate यचकोपधादित्युच्यते काकी कोकी…इति न सिध्यति MahāBh. ii. 226. 1 (*on* iv. 1. 63)

अकोपन (a-kopana) *adj.* [*f.* -ā] not given to anger, not irascible, free from anger, not angry आश्रमश्चैव रुक्मिण्या यत्राशाम्यदकोपना MahāBhā. iii. 130. 15; अकोपनापराधेन भूयो नरकमश्नुते MahāBhā. xiii. 45*; भूयः स्वादुभयं दत्तं ब्राह्मणाद्यदकोपनात् (उभयम् = तपस् and तेजस्) MahāBhā xiii. 8. 26; अकोपनं क्लेशक्षमं स्निग्धवत्सलम् (आचार्यम्) CaraS. iii. 8. 4; अकोपनमस्वप्नभोजना-

भिलाषिणम् CaraS. vi. 9. 20 (1941 Ed.) तस्माद्राजा कुलीनम्…अकोपनमसाहसिकम् …प्राणाचार्यं परिगृह्णीत AṣṭāSaṁ. i. 44. 17 (1. 8); अशङ्कितमति[:] स्वस्थः। अकोपनश्च बालादयोऽपि विवृण्वन्ति हि तम् Bārhas. 5. 26; बुद्धिं…द्विषन्तीमद्विषन्नात्मा कुप्यन्तीं चाप्यकोपनः।…सर्वदेहेषु पश्यति NaiṣkaSi. 84. 9; अकोपनश्च सत्यश्च…स तीर्थफलमश्नुते MatsyaP. 112. 11; AgniP. 252. 32; PadmP. i. 49. 11; स राजा… आरोप्य श्वेतरश्मौ तां राजदत्तामकोपनः KathāSaSāg. vii. 2. 103; अकोपनोऽरीनशिषदनासक्तोऽन्वभूत् सुखम् TriṣaS'aPuC. iii. 4. 7; नृपस्तु यात्यमानोऽपि यातनाभिरकोपनः। जग्राहानशनम् SamarāSaṁ. 2. 444; अनागतविधातारमप्रमत्तमकोपनम्। …नरं श्रीरुपतिष्ठते S'ārṅgaPa. 1430 = Subhāṣi. 2650; यो गां सुपरिपूर्णाङ्गीं हेमशृङ्गीमकोपनाम् (ददाति) Nandipurāṇa cited by CaturCin. i. 456. 2; उत्तमा गोः। …नीचीक्यप्यकोपना S'abdaRa.(Su.) 4. 311.

अकोपन (a-kopana) *m.* one of the thousand and eight names of S'iva हरस्यामिततेजसः। अष्टोत्तरसहस्रन्तु नाम्नां शृणुत सुव्रताः। … शङ्करोऽथाप्यकोपनः LiṅgaP. i. 65. 124; *n.* absence of anger, freedom from anger यस्य रूपम्…निर्धूतभयकोपमकोपनात् MahāP. 21. 264.

अकोपमान (a-kopamāna) *adj.* devoid of anger and pride, serene सिद्धान्तस्तादहितहतयेऽस्यापयच्च जिनेन्द्रः…अकोपमानः CaturJiStu. 31.

अकोपयत् (a-kopayat) *adj.* **1** not finding fault with, not declaring (a coin) as counterfeit, not rejecting (a coin) as invalid रूपदर्शकस्य स्थितां पणयात्रामकोप्यां कोपयतः कोप्यामकोपयतो द्वादशपणो दण्डः ArthS'ā. ii. 121. 6 (4. 1); **2** not provoking, not making angry ज्ञात्वाभियोगं येऽपि स्युर्वने प्रव्रजितादयः। तानप्याह्वापयेद्राजा गुरुकार्येष्वकोपयन् BṛhaspaSm. 25. 157 (Smṛti-Can. iii. 76. 3 अत एव हारीतः अत्राकोपयन्निति वदन् प्राकृतजने निष्ठुरगिराप्याह्वानं कार्यमिति ज्ञापयति; VīraMi. (Vyavahāra.) 40. 13 'अकोपयन्' सान्त्वयन्); S'ukrNī. 4(5). 107; संदिहानो गुरुमकोपयन्नापृच्छेत् NītiVā. 11. 15.

अकोपाधि (akopādhi) *m.* cause of misery or sin नाकोपाधिकृतिं समीक्ष्य न ततः कुर्याद्विरक्तिं कथम् RasiRañ. 108. (comm. ना पुरुषः,…अकस्य पापस्य दुःखस्य वा य उपाधिः प्रयोजकस्तत्कृतिं तत्करणं समीक्ष्य ततः पापसाधनात् कथं विरक्तिं न कुर्यात्)

अकोपित (a-kopita) *adj.* [*f.* -ā] not incited, not made angry अकोपितो ह्येष यदि स संख्ये कर्णं न हन्यादिति चाब्रवीच्च MahāBhā. viii. 709*(5)

अकोपिता (akopi-tā) *f.* state of not getting angry, freedom from anger सर्वसङ्गपरित्यागो ब्रह्मचर्यमकोपिता।…चतुर्थे त्वाश्रमे धर्मो मयायं ते निवेदितः MārkP. 28. 29.

अकोप्य (a-kopya) *adj.* [*f.* -ā] **A** which cannot be enraged or disturbed, (i. e. steadfast) यत्पुनरुक्षिप्तो धर्मेण कर्मणा अकोप्येनास्थापनार्हेण GiMs. iii(2). 199. 17; विमुक्तिः…अकोप्याकोप्यधर्मणः AbhidhK. 6. 56; या त्वनेनाकोप्यचेतोविमुक्तिः कायेन साक्षात्कृता। ततोऽहं न केनचित् पर्यायेण परिहाणं वदामि AbhidhKoBh. 375. 15 (*on* 6. 58); अकोप्यधर्मा अर्हन् कतमः तीक्ष्णेन्द्रियप्रकृतिको विक्षिप्तो वा अविक्षिप्तो वा न दृष्टधर्मसुखविहारात्परिहाणमेति AbhidhSa. 91. 13; **B** (of a command) which cannot be violated अकोप्या शास्तुराज्ञा Divyāvadāna. 114. 26; **C** not to be blamed, not to be found fault with, not to be declared invalid रूपदर्शकस्य स्थितां पणयात्रामकोप्यां कोपयतः कोप्यामकोपयतो द्वादशपणो दण्डः ArthS'ā. ii. 121. 6 (4. 1)

अकोप्य (a-kopya) *m.* one of the six types of Arhat (one who cannot be enraged) यत्त्वकोप्यः क्षयज्ञानादनुत्पादमतिः AbhidhK. 6. 50; परिहाणिस्त्रिधा ज्ञेया प्राप्ताप्राप्तोपभोगतः। अन्त्या शास्तुरकोप्यस्य मध्या चान्यस्य तु त्रिधा AbhidhK. 6. 59; विमुक्त्यानन्तर्यपथा नवाकोप्ये अतिसेवनात् AbhidhK. 6. 60; अकोप्यस्य दशभावना। तत्संचारेऽन्त्यमुक्तौ च AbhidhK. 7. 25 (comm. यस्त्वकोप्यधर्मा भवति तस्य दशानां ज्ञानानां भावना)

अकोप्यता (akopya-tā) *f.* the state of (the Arhat) who is never enraged योऽप्यकोप्यतां संचरति तस्याप्यन्त्ये विमुक्तिमार्गे दशानां भावना AbhidhKoBh. 409. 13 (*on* 7. 25)

अकोप्यत्व (akopya-tva) *n.* the nature of being undisturbed स्थित्यावरणं बोधौ तस्या अकोप्यत्वात् MadhyāViBh. 64. 20; यावल्लोकस्तावदवस्थानादकोप्यत्वम्, नान्यथा भवति विनिवर्तते वा MadhyāViBhṬ. 65. 24.

अकोप्यधर्मन् (akopya-dharman) *m.* one of the six *Arhats* whose nature is firm or cannot be disturbed or removed विमुक्तिः सामयिक्येषामकोप्याकोप्यधर्मणः AbhidhK. 6. 56 अकोप्यधर्मणस्त्वकोप्या विमुक्तिः कोपयितुमशक्यत्वादपरिहाणितः AbhidhKoBh. 373. 8 (*on* 6. 56) (Sphuṭā. अकोप्योऽनिवार्यो धर्मोऽस्येत्यकोप्यधर्मा)

अकोप्याप्ति (akopyāpti) *f.* obtainment of the state of being one (i. e. Arhat) who is not enraged सप्तभूमिजयामिज्ञाकोप्याप्त्याकीर्णभाविते। आनन्तर्यपथेषूर्ध्वं मुक्तिमार्गाष्टकेऽपि च AbhidhK. 7. 23.

अकोमल (a-komala) *adj.* [*f.* -ā] not tender, harsh धान्यं त्यजेत्तथा शाकं रूक्षसिद्धमकोमलम् AṣṭāSaṁ i. 41. 5(1. 7) = AṣṭāHṛ. i. 6. 140; अकोमलाः स्थिरा विप्र संग्राह्यास्त्वामिचारिके (समिधः) LiṅgaP. ii. 25. 48; न भवति हृतचित्तो वाचमाकर्ण्य रम्याम्…ना कः…। परभृतसरसां नाकोमलां सत्कवीनाम् Golā. 250. 4 (30. 14)

अकोलास्थान (akolā-sthāna) *n.* place (called) Akolā अकोलास्थानविनिर्गताय परावशु(सु)गोत्राय…राजगोश(स)लशर्मणे EI. ix. 110. 36.

अकोल्ल (akolla) name of a sacred place अकोल्लं तु ततो गच्छेत् सर्वपापविनाशनम् KūrmaP. 756. 5 (2. 40)

अकोल्लक (akollaka) *m.* name of a plant अकोल्लको गन्धपुष्पो रेची स्यात्पीतसारकः KośaKaTa. 1. 3268.

अकोविद (a-kovida) *adj.* [*f.* -ā] **1** not knowing, unaware of यदभ्यवचरणोऽभ्यवैषि स्वपन्तं पुरुषमकोविदमश्ममयेन वर्मणा वरुणोऽन्तर्दधातु मा JaimiUBr. iv. 1. 2; **2** (with Gen. or Loc.) not acquainted with, not skilled in, not familiar with पार्थो वैराटिमब्रवीत्। सुकुमारं समाज्ञातं संग्रामे नातिकोविदम् (v. l. समराणामकोविदम्) MahāBhā. iv. 38. 1; v. 82. 17; त्वम्… महायुद्धेष्वकोविदः MahāBhā. viii. 27. 66; viii. 49. 46; संग्रामाणामकोविदम्। बालं मे तनयं ब्रह्मन्नैव दास्यामि Rāmā. i. 19. 23; ii. App. I.24. 21; iii. 69. 8; (ददर्श) व्यसनानामकोविदाम्। ताम् Rāmā. v. 13. 24; अनस्त्रज्ञोऽस्मि देवेश युद्धानामप्यकोविदः BrahmāṇḍP. ii. 24. 72; अस्मिन् मन्वन्तरे जातं विषयम्…। अधृष्यं परराष्ट्राणां तद्भयानामकोविदम् NīlaP. 18; **3** unwise, not learned, ignorant अकोविदः कोविदवादवादान् वदसि BhāgP. v. 11. 1; कं नु त्वदन्यं रमये ह्यरतिज्ञमकोविदम् BhāgP. iv. 25. 38; जाने तमपि जानासि बृहस्पतिमकोविदम् PāṇḍaC. 6. 961; बुद्धेश्चाज्ञल्यं पश्यन्त्यात्मन्यकोविदाः MahNirvāT. 14. 133; ननाम लोको विदमानवेन…अकोविदमानवेनम् Kāvyālaṅ(Ru.) 3. 17.

अकोविदत्व (akovida-tva) *n.* lack of proficiency परस्याकोविदत्वमाह NyāySu.(Ja.) 115B. 13 (*on* i. 1. 5)

अकोश (a-kośá) *adj.* [*f.* -ā] **1** without the bud or calix याः फलिनीर्या अफला अकोशा याश्च कोशिनीः MaiS ii. 6. 13; KāṭhS. 16. 13 तान्यञ्जलिसहस्राणि प्रगृहीतानि नागरैः। आकोशानीव (v. l. अकोशानीव) पद्मानि ददर्श भरताग्रजः Rāmā. vi. 115. 41; **2** without scabbard, sheathless करेण धारयन्नसिं च कालाङ्गमकोशमव्रणम् MahāBhā. iv. 7. 1; खट्वाङ्गमादाय करेण रौद्रमसिं च कालोग्रमकोशमुग्रम् VāmaP. 55. 55; **3** without funds अकोशस्यासहायस्य कुतः स्विद्विजयो मम MahāBhā. v. 133. 20; अकोशस्य कुतो बलम् MahāBhā. xii. 131. 4; कोशमकोशः प्रत्युत्पन्नार्थकृच्छ्रः संगृह्णीयात् ArthS'ā. ii. 192. 2 (5. 2); न हि तस्याकोशस्य राज(?ज्य)करणसंभवः ManuBh. ii. 325. 10 (*on* 9. 323)

अकोशक्षय (a-kośakṣaya) *adj.* not involving loss of funds अङ्ग तावत्ते भवन्तः अकोशक्षयेण महता उपकारेण प्रत्यवस्थिता भवन्तु BodhiBhū. 86. 25; ते च तस्य प्रतिश्रुत्याकोशक्षयेण प्रियेणायं कुलपुत्रोऽस्माकमाराधितचित्तो भवतीति तथा कुर्वन्ति BodhiBhū. 87. 4.

अकोशत्व (akośa-tva) *n.* the nature of being other than *kośa* or sheath तत आनन्दो ब्रह्मेति। …पञ्चमस्य तत्रानुपायत्वात्। अकोशत्वाच्च। तस्य ब्रह्मत्वात् VaiyāBhū. 253. 25 (*on* 67)

अकोशलिङ्गत्व (akośaliṅga-tva) *n.* the state of having the male organ bereft of the prepuce, circumcision दौश्चर्म्यमकोशलिङ्गत्वम् ManvaVi. 1367. 18 (*on* 11. 49)

अकोषकृपाणयष्टि (akoṣa-kṛpāṇayaṣṭi) *f.* a long sword (drawn) out of the sheath विबसुरकोषकृपाणयष्टयः S'rīKaC. 23. 2.

अकोषधावन (á-koṣadhāvana) *adj.* [*f.* -ī] (a door) not slipping out of the frame होतां यक्षद्दुरं ऋष्वाः कवष्योऽकोषधावनीः TaiBr. III. vi. 2. 2.

अकौकृत्य (a-kaukṛtya) *n.* [Sanskritization of Pali *kukkucca*] absence of regret पुण्यं महदकौकृत्यं सौमनस्यं सुखं महत् MaYānaSū. x. 7.

अकौटस्थ्य (a-kauṭasthya) *n.* lack of unchangeable nature (i. e. changeable nature) तेनेयं व्यवहारात् स्यादकौटस्थ्येऽपि नित्यता। यत्नतः (?यत्क्रमे) प्रतिषेध्या नः पुरुषाणां स्वतन्त्रता। वर्णानामपि न त्वेवमकौटस्थ्येऽपि सेत्स्यति। नित्येषु सत्सु वर्णेषु व्यवहारात् क्रमोदयः TattvSaṁ(S'ā.) 2288; 2289; S'lokaVār. 6. 289–290 (802. 4-6)

अकौटिल्य (a-kauṭilya) *n.* absence of crookedness, straightforwardness आर्जवत्वमकौटिल्यं कारुण्यं सर्वजन्तुषु JayāS. 4. 49; सत्यमिति अमायिता अकौटिल्यं वाङ्मनःकायानाम् KenUBh. 62. 1 (*on* 4. 8); आर्जवम् अकौटिल्यम् SanatBh. 234. 8 (*on* 1. 43); अहिंसासत्याक्रोधाकौटिल्यानि चानुतिष्ठेत् ManvaMu. 494. 24 (*on* 11. 222)

अकौतुक (a-kautuka) *adj.* **1** [*f.* -ā] having no curiosity, without curiosity यत्र च…अकौतुकाः प्रौढाश्च प्रमदाः HarṣaC. 149. 1; हन्त शतधा हृदय-

मानोऽपि न चक्षुरकौतुकं करोति । गिरिः कैलासोऽयम् AnarghaRā. 7.45.(1); शोकात्मकश्च निःशोकं सकौतुकमकौतुकम् TantrRā. 36.28; **2** not having the marriage-thread, unmarried HarṣaC. 149.1; *n.* absence of curiosity मया …वृद्धत्वादकौतुकेन…न ज्ञातः कोऽप्यसाविति UdaySuKa. 102.10; मनःप्रवृत्तिरेव कौतुकमकौतुकञ्च कल्पयति UdaySuKa. 128.28.

अकौद्रेय (a-kaudreya) *m.* one who is not a descendant of *Kudri* सर्वेभ्यो दक्षिणादानं भवति… आत्रेयाय चाग्नीध्रवत् सदसः पुरस्तादुपविष्टाय क आत्रेयं क आत्रेयमिति त्रिरुक्त्वा सकृच्छेषमहालेयमवालेयमकौद्रेयमशौभ्रेयमवामरथ्यमगौपवनमिति KātyS'S. x. 2.21.

अकौब्रह्मि (a-kaubrahmi) *m.* one who is not the son of a Brāhmaṇa of low character अकौब्रह्मिर्महाब्रह्मा…कैश्चित्कुब्रह्मभिहितः DvyāśraKā. 19.126.

अकौलटेय (a-kaulaṭeya) *adj.* who is not born of an unchaste woman काल्याणिनेयः शिबिरं स्वमेत्य । सौभागिनेयैः सभटै(? स भटै)रकौलटेयैरुषस्युज्जयिनीमभाङ्क्षीत् DvyāśraKā. 14.71.

अकौलिक (a-kaulika) *adj.* who is not following the *kula* practices भस्मनीव हुतं हव्यं तद्दद्दानमकौलिके KulārT. 9.112.

अकौशल (a-kauśala) *n.* [cf. P. vii. 3.30; JaineVyā. 364.17 (*on* v. 2.34)] lack of skill, unskilfulness सुकुमारतया बाल्यात् परिचर्यास्वकौशलात् । कीदृशीं नाम कुर्यातां दासप्रीतिमिमौ तव JātaMā. 61.22 (9.59); एवमेतेषु परिज्ञातापरागहेतुषु क्षिप्रमेव कस्मान्न प्रतिविहितमार्येण ।…किमकौशलादुत प्रयोजनापेक्षया MudrāRā. 3.24.(41); इष्टसिद्धिः परेषां वा तत्र वक्तुरकौशलम् NyāyVi. 2.177; अत्यन्तसौकर्ययुक्तास्वपि (क्रियासु) अकौशलं केषांचित् BṛĀraUBh. 607.8 (*on* iv. 2.2); वृत्तिकारेणाकौशलमेव केवलमात्मनः प्रकटितं स्यात् Nyās. i. 19.12 (*on* P. i. 1.0); तदरेविचिन्तयत मन्त्रवशादवसानमप्रहरणोपहितम् । तदकौशलं विपुलरक्तनदां जनयन्ति येन वसुधामबुधाः RāmC. 26.90; अर्थे तावदकौशलमाह TātpaṬ.(Vā.) 377.17 (*on* ii. 1.30) एकदेश्यभिमतप्रयोजनाभिधानं तदकौशलस्यापनयनाय NyāyVārPari. 447.14; अकौशलेन । आनैश्वर्ये व्यताति राज्ञाम् Rāvaṇā. 23.13; अकौशलं पत्युरिदं चिरेण विश्वासमायाति नवा वधूर्यत् VikraDeC. 10.7; तस्य (भैमेः) यन्नाकौशलं पथ्यपथ्ये(? थे) ह्यकौशलम् DvyāśraKā. 20.42; TārkiRa. 339.5; श्रद्धालुशब्देन भेदवादेऽप्यकौशलं विवक्षितम् S'rutaPra. ii. 238.25 (*on* ii. 1.15); सारथेरकौशलाद्यानमन्यथा व्रजति ManvaMu. 342.3 (*on* 8.293); योऽवघीरणमुद्रया । प्रियस्याकौशलोद्गारः प्रजल्पः स तु कीर्तितः UjjvaNīMa. 485.12; पुनस्तददोषत्ववचनमकौशलमेवाविष्कुर्यात् S'ivārkaMaDī. ii. 49.30 (*on* ii. 1.35)

अकौशल्य (a-kauśalya) *n.* lack of skill विकारेऽल्पे महत्कर्म…एतदकौशल्यम् SiddhYo. 82.10; BhāvPra.(Bhā.) vi(1).27; आकौशल्यम् । अकौशल्यम् GaṇRa. 7.404(427); सारथेरकौशल्याद्यानमन्यथा व्रजति BālamBha. ii. 345.8 (*on* 2.300); भिन्नं राष्ट्रं बलं भिन्नं भिन्नोऽमात्यादिको गणः । अकौशल्यं नृपस्यैतदनीतिर्यस्य सर्वदा S'ukrNī. 1.19.

अकौशेय (a-kauśeya) *adj.* not silken यज्ञे च विहितं तस्य कारितं द्विजसत्तमैः । अकौशेयानि वस्त्राणि दंपत्यर्थे तथा द्विजैः PadmP. v. 16.103.

अकौसीद्य (a-kausīdya) *n.* absence of indolence, industriousness बोधिसत्त्वः…प्रकृतिमेधावित्वात् … ज्ञानकौतूहलादकौसीद्याच्च नचिरेणैवाष्टादशसु विद्यास्थानेषु…आचार्यकं पदमवाप JātaMā. 2.4. (1.4.(9))

अकौसुम (a-kausuma) *adj.* [*f.* -ī] not consisting of flowers अकौसुमी मन्मथचापयष्टिः… भ्रूरनुयाति दृष्टिम् SaduktiKa. 114.26.

अकौस्तुभ (a-kaustubha) *adj.* devoid or deprived of the *kaustubha* gem विदधासि हरिमकौस्तुभमहरिं हरिम्…नियतं (तव) मतिगोचरे पतितम् KuṭṭaMa. 33.

अक्क (akka) *n.* (?) [Prākritism for *arka*] the name of the plant Calotropis Gigantea यदि ह्यल्पान्महतश्च कर्मणः समं फलं जायेत ततोऽक्के चेन्मधु विन्देतेत्यनेनैव न्यायेनाल्पेन सिद्धे महति न कश्चित्प्रवर्तेत TantrVā. 33.2 (*on* i. 2.17); केवलाच्चेत् ज्ञानात् पुरुषार्थसिद्धिः स्यात् किमर्थम् अनेकायाससमन्वितानि कर्माणि ते कुर्युः 'अत्के (comm. v. l. अक्के) चेन्मधु विन्देत किमर्थं पर्वतं व्रजेत्' इति न्यायात् BrahmSūBh. (S'aṅ.) 720.3 (*on* iii. 4.3); (comm. अक्के समीपे PrakaVi. 931.16; अक्क इति । समीप इत्यर्थः । अर्के इति पाठेऽप्ययमेवार्थः Bhāṣyaratnaprabhā); तथा च लोकानामाभाणकः 'अर्के (quoted as अक्के in Sāṁkhya-TaPra. 151.13) चेन्मधु विन्देत किमर्थं पर्वतं व्रजेत् । इष्टस्यार्थस्य संसिद्धौ को विद्वान् यत्नमाचरेत्' इति SāṁkhyaTaKau. 21.6 (*on* 1); अक्के गृहकोणे Tattvamīmāṁsā 179.19.

अक्कद (akkada) *m.* name of a Mleccha chieftain or king (a descendant of Nyūha or Noah) (न्यूहो नाम स्मृतो म्लेच्छः) कुशात् षट् तनयाः स्मृताः …तेषां पुत्राश्च कलनः सिनारोरक उच्यते । अक्कदो बाबुनश्चैव रसनादेशकाश्च ते BhaviP. 422A. 20 (iii(1).5.12)

अक्कपार्य (akkapārya) *m.* name of a Brahmin यदप्यट्टक्कपार्यस्य सूनुर्वासिष्ठगोत्रजः । शोक्कपोऽपि भवत्येकवृत्तिमान् EI. xii. 182.258.

अक्कलभट्ट (akkala-bhaṭṭa) *m.* name of a learned Brahmin बहु (°ह्वृ)-चोऽक्कलभट्टस्य पौत्रश्शास्त्रविदां वरः EI. xvi. 295.172; विख्याताक्कलभट्टोऽत्र वृत्तीः पञ्च समश्नुते EI. xvi. 295.173.

अक्कलेभट्ट (akkale-bhaṭṭa) *m.* name of a learned Brahmin याजुषोऽत्राक्कलेभट्टसुधीस्सार्द्धैकवृत्तिकः EI. xiv. 347.114.

अक्का (akkā) *f.* **A** mother अम्बार्थनदीनपुंसकोपसर्जनह्रस्वत्वानि । अम्बात्र । अक्कात्र MahāBh. iii. 64.13 (*on* P. vi. 1.85); हे अक्क KāśiVṛ. *on* P. vii. 3.107; Pradī. vi. 227 (*on* P. vii. 3.107; PadMañ. on KāśiVṛ. *on* P. vii. 3.107; Prasā. i. 181.9; MugdhaBo. 3.76 (21.9); गृहीतभक्षकः श्रेष्ठी तत्पुत्रो मूलनाशनः । अक्का च यमघण्टेति रणघण्टेति तत्सुता RatnaCūKa. 123; अकुकौकःकाककाक ऋक्काकुकुककाङ्कुः Vāgbhaṭā. 4.12 (mother of the sea-gulls *i. e.* the ocean); अक्काम्भि (? म्बि)केति तरुणीजनरत्नभूता जायास तस्य जगतीपतिसत्तमस्य EI. iv. 44.102; KośaKaTa. 1.4936; KalpaK. 31.102; **B** a bawd, procuress अत्याग्रहेण चाक्कायाः प्रेरिता मगधान्यदा । पप्रच्छ वरसेनं ते कुतो देव धनागमः PārśvC. 7.133; **C** name of a woman [MW.]

अक्काभट्ट (akkā-bhaṭṭa) *m.* name of a learned Brahmin अक्काभट्टात्मजो धीमान् भारद्वाजान्वयोद्भवः । वं(? ब)ह्वृचो कोण्डुभट्टाख्यः EI. xiv. 319.144; भारद्वाजान्वयश्र(? °स्स्)रिरक्काभट्टतनूद्भवः । वृत्तिमेकामवाप्नोति नागाभटात्र (? °भट्टोऽत्र) वंहिचः (? बह्वृचः) EI. xiv. 321.198.

अक्कालिवेलूरु (akkālivelūru) *m.* (?) name of a village ग्रामादक्कालिवेलूरुनामकादपि पश्चिमम् EI. xiii. 129.76.

अक्किका (akkikā) *f.* mother तथाप्यत्याग्रहपरान् वीक्ष्य सावददक्किका RatnaCūKa. 213.

अक्कुक (akkuka) *m.* name of a prince or high official स्वहस्तोऽयं श्रीमदक्कुकस्य श्रीधवलप्पसूनोः EI. i. 56.59.

अक्कुव (akkuva) *m.* name of a prince or high official (same as अक्कुक ?) तस्मात् (धवलप्पात्) संजातः…अक्कुवश्चापि खड्गेन विख्यातो निर्मलो भुवि EI. i. 54.28.

अक्खाडक (akkhāḍaka) *m.* ~ *n.* [cf. Marathi *ākhāḍā*] arena for wrestling अक्खाडकं कृत्वा प्रातरागत्य भूपतिम् । विज्ञापयेद्दृहामात्यः Mānaso. iv. 6.973.

अक्खिन् (akkhin) (Gr.) marked by the elision of the final or penultimate *a, i, u, ṛ, ḷ* (= अग्लोपिन् of P.) णौ कृच्युङः प्रोऽशास्वक्कृख्युदितः JaineVyā. v. 2.115 (comm. अकः खम् अक्खम्, अक्खमस्यातीति अक्खि) राजानमत्याख्यत् अत्यरराजत् ।…यत्र केवलस्याचः खं (=लोपः) तत्र 'परेऽचः पूर्वविधौ' इति स्थानिवद्भावः । हलचोश्चायमादेशः । तदर्थमक्खिप्रतिषेधः JaineVyā. 376.13 (*on* v. 2.115)

अक्खिद्र (á-kkhidra) *adj.* [*f.* -ā] unhurt, not weak यत॑ः प्र॒जा अरि॑ख॒द्रा (? अक्खिद्रा) अजा॑यन्त॒ तस्मै॑ त्वा प्र॒जाप॑तये… जु॒होमि TaiS. III. v. 8.1.

अक्ङित् (a-kṅit) *adj.* excepting a suffix that has the indicatory *k* or *ṅ* दीङोऽक्ङित्सनि ल्यपि CāndraVyā. v. 1.52; अक्ङिल्लुग्घेतौ S'ākaṭāVyā. iv. 2.17; यवक्ङिति SiddhaHe. iv. 2.7; नामिनो गुणोऽक्ङिति SiddhaHe. iv. 3.1; मिङ्पतदङेति लोपिनो निर्देशात् अक्ङित्यपि ल्लोपः PrakriKau. ii. 674.6.

अक्छ (akcha) *m.* name of a secondary suffix (= अकीय), जनपराज्ञोऽक्छः S'ākaṭāVyā. iii. 1.25.

¹अक्त (a-kta) (Gr.) a suffix other than *kta* and *ktavatu* वेः स्कन्दोऽक्तयोः S'ākaṭāVyā. iv. 2.232 = SiddhaHe. ii. 3.51.

²अक्त (akta) *adj.* [*f.* -ā] [from *añc*- in the sense of *gati*] bent, gone (to the ground) अञ्जु (?ञ्चु) व्यक्तिम्रक्षणगतिष्विलस्य निष्ठायामक्त इति रूपम् । सव्यं जानु अक्तं भूमिगतं यस्य स सव्यजान्वक्तः HārLa. 135.16 (wrongly traced to *añj*–); पूजार्थादञ्चेः क्त्वानिष्ठयोरिट् स्यात् । अञ्चितः । गतौ तु अक्तः PrakriKau. ii. 559.7 = SiddhāKau. 504A.12.

³अक्त (aktá) *adj.* [*f.* -ā] [from *añj*- / Uṇā. 3.89; P. vi. 1.205 would make it barytone; अक्ता । नक्ता इति रात्रिनाम । नलोपश्छान्दसः Sāy. *on* ṚV. i. 62.8] **1 A** anointed, smeared घृ॒तेना॒क्तं वसवः सीदते॒दम् ṚV. ii. 3.4; ऋ॒तेन॒ हि ष्मा॑ वृष॒भश्चि॑द॒क्तः पुमा॑ँ अ॒ग्निः पय॑सा पृ॒ष्ठ्ये॑न ṚV. iv. 3.10; चि॒त्रो न॒यत्प॒रि तमा॑स्य॒क्तः शो॒चिषा॒ पत्म॑न्नौशि॒जो न दीय॑न् ṚV. vi. 4.6; vi. 75.15; सं ब॒र्हिर॒क्तं ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑ AV. vii. 98 (103). 1 = KauśiSū. 6.7; अ॒भ्य॑ङ्क्ता॒क्ता…परे॑हि…कृ॒त्ये AV. x. 1.25; उ॒र्वश्य॑स्या॒युरसि॒ पु॒रूर॑वा घृ॒तेना॒क्ते वृष॑णं दधाथाम् TaiS. I. iii. 7.1; घृ॒तेना॒क्तौ प॒शुं त्रा॑येथाम् TaiS. I. iii. 8.1; I. i, 13.1; अक्तं रिहाणा व्यन्तु वयः KapiKaS. 1.12; VājaS. 2.16; S'atBr. I. viii. 3.14; अक्तानामग्रये स्वाहेत्येकैकामादधाति MānS'S. 32.2; अक्तया शृतस्यावद्यति MānS'S. 53.7; 51.16; (औदुम्बरीः समिधः) दधिमधुघृताक्ताः S'āṅkhāGS. v. 10.2; स्वाहेति घृतेनाक्ताः समिध आदधाति

JaimiGS. 1.4 (4.15); KausīGS. iii. 2.2; स्रवता रुधिरेणाक्तः MahāBhā. vi. 86.32; पिपीलिकाशिरोग्रस्तम् (अन्त्रम्)। प्रवेशयेत् कृत्तनखो घृतेनाक्तं शनैः शनैः SuśruS. iv. 2.57; पूतिः कीटो राजवृक्षोद्भवेन क्षारेणाक्तः श्वित्रमेको निहन्ति SuśruS. iv. 9.16; CaraS. vi. 22.31 (1941 Ed.) KāśyaS. 92B.6; अक्ताः शर्करा उपदधाति S'ābaBh. 365.8 (*on* i. 4.24); एवमुक्तः सरूपाणि यजूंषि प्रददौ गुरोः। रुधिरेण तथाक्तानि छदि(?र्दि)त्वा ब्रह्मवित्तमः VāyuP. i. 61.12=BrahmāṇḍP. i. 35.22; चन्दनेनानखाग्रं स्त्यानेनार्द्रेण चाक्तः स्वयमनुभविता भूषणं भीममस्मि VeṇiSaṁ. 5.300; TantrVā. 329.13 (*on* i. 4.23); MahāP. 37.124;यस्य च कृपाण[वारिणि] रुधिरा[कुलिता] द्विषां महालक्ष्मीः। मज्जत्युन्मज्जति तु स्वाधिपतेः कुङ्कुमाक्तेव EI. vi. 31.32; RamC. 3.79; NyāyMañ. i. 260.31; रक्तेनाक्तं विनिहितमधोवक्त्रमेतत् कपालम् NalaCam. 5.76; न(?च)न्दनस्य रसेनाक्तं गृह्णीयात्स्त्रम् ParaS. 19.31; बुभुजे दानवो मांसं रसेनाक्तं सुचाटुना PadmP. ii. 109.4; VāmaP. 16.57; S'āstrDī. 91.2 (*on* i. 4.19); कयाचनाक्तः कुचकुङ्कुमेन NaiṣC. 6.29; NyāyMāVi. 59.2 (*on* i. 4.19); YudhiVi. 6.11; Nyāyāmṛ. 274A.7; तैः (अमेध्यैः) अक्तं लिप्तं भाण्डं शरीरादि VīraMi. 266.7 (*on* 1.191); अक्ताः शर्करा उपदधाति इत्यत्राक्तपदम् घृताक्तपरम् VīraMi. (Āhnika.) 109.24; गुडौदनं सर्पिषाक्तम्…नैवेद्यं च समर्पयेत् VṛHārīSm. 8.423; पितृयज्ञचरोरन्नमादायाक्तं घृतेन LaghvāśvaSm. 23.44; **1 B** (*fig.*) decorated, adorned, covered wlth, wrapped in कृष्णेभिरक्तोषा रुशद्भिर्वपुर्भिरा चरतो अन्यान्या ṚV. i. 62.8; यच्छ्स्यसे द्युभिरक्तो वचोभिस्तज्जुषस्व जरितुर्घोषि मन्म ṚV. vi. 5.6; पतङ्गमक्तमसुरस्य मायया हृदा पश्यन्ति मनसा विपश्चितः ṚV. x. 177.1; TaiĀ. iii. 11.10 (321.5); चित्रः शिशुः परि तमांस्यक्तः प्र मातृभ्यो अधि कनिक्रदद् गाः TaiS. IV. i. 4.2; तज्ज्ञाः पश्यन्ति बुद्ध्या परमबलवतो माययाक्तं पतङ्गम्…वेधसः S'atS'lo. 51; अक्तान्स्नपयतु रजसा वस्तदर्हन्मुखाब्जम् JinaS'. 3.20; **2** mixed with अध श्वेतं कलशं गोभिरक्तमापिप्यानं मघवा शुक्रमन्धः ṚV. iv. 27.5; धात्रीचूर्णम्…खण्डेनाक्तं सेव्य(?व)मानो मनुष्यो वीर्याधिक्यं प्राप्नुयात् KalyāKā. 6.32; **3** oiled, greased यथा ह वा इदमनो वा रथो वाक्तो वर्तेत AitBr. 17.1 (452); **4** marked or characterised by आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो ह वेह प्रयताभिरक्ता TaiĀ. vi. 5.1 (677.2); **5** limited, definite cf. अक्तपरिमाण; परिमित Ujjval. *on* Uṇā. 3.89; परिच्छिन्न KośaKaTa. i. 6901; **6** manifest सा…पायादक्ता DevīS'. 28 (comm. अक्ता व्यक्ता); परब्रह्मणः संबन्धिन्या मायया त्रिगुणात्मिकया अक्तं अभिव्यक्तं पतङ्गं सूर्यं विपश्चितः…मनसा पश्यन्ति VīraMi. (Rājanīti.) 110.10; **7** departed, deceased अक्तः प्रेते NānārthaSaṁ. i. 46.42; **8** smeared with poison विषाक्ते तु दिग्धो लिप्तोऽक्त इत्यपि KalpaK. 119.273.

अक्तचन्दनरस (akta-candanarasa) *adj.* mixed with the sandal paste क्वाथोत्फेणमिवाक्तचन्दनरसं स्वेदं वपुर्मुञ्चति SubhāRaK. 18.14.

अक्तत्व (akta-tva) *n.* state of being smeared or anointed घृतेन यूपस्याक्तत्वात् VedāntKa. 178.22 (*on* i. 3.8); अक्तत्वं लिप्तत्वम् BālamBha. i. 450.23 (*on* 1.185)

अक्तद्रव्य (akta-dravya) *n.* substance for cleansing vessels शोध्यद्रव्यस्य पुरीषादियुक्तस्याक्तद्रव्यैः…शुद्धिः DīpKa. 23.30 (*on* 1.191)

अक्तपरिमाण (akta-parimāṇa) *adj.* of a fixed or definite measure इह केचिच्छब्दा अक्तपरिमाणानामर्थानां वाचका भवन्ति MahāBh. i. 184.16 (*on* i. 1.72); i. 316.21 (*on* i. 4.13); अक्तपरिमाणस्य ह्रस्वसंज्ञा कृता Pradī. ii. 28A (*on* i. 2.32); ii. 576A (*on* ii.4.85); vii. 118 (*on* viii. 2.42); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 2.5; LaS'abdeS'e. i. 188.4.

अक्तपरिमाणक (aktaparimāṇa-ka) *adj.* having a specified measure संस्काराद्उपघाताद्वा वृत्तोऽक्तपरिमाणके। तैलादौ जातिशब्दोऽत्र सामर्थ्यादवसीयते VākyaP. 3(14).488.

अक्तरूप (akta-rūpa) *adj.* of a fixed or specified form ननु चाक्तरूपस्याक्तपरिमाणस्य च वृद्धिसंज्ञाविधानात् Pradī. vii. 118 (*on* viii. 2.42)

अक्ताक्ष (aktākṣa) *adj.* with anointed eyes तम् उ ह वृषशुष्मेण कुमारेणार्जिश्वनेनाक्ताक्षेणोपनिषेदुः JaimiBr. 2.160; विजानन्ति…मण्डूकवसयाक्ताक्षा वंशानुरगबुद्धिभिः S'lokaVār. 5(11).43 (520.5)=TattvSaṁ. 2152; येनाक्ताक्षो निधिं पश्येत् TantrRā. 17.29.

अक्ताधिकरण (aktādhikaraṇa) *n.* name of a section in the Mīmāṁsā Sūtras i. 4.19; तेषामपि…अक्ताधिकरणादिसिद्धान्तनिर्वाहो न स्यात् UpaParā. 7.5; 19.1; 19.3; 23.16; अत एव यववराहाधिकरणेनाक्ताधिकरणेन च गतार्थतासंदेहाभावः BhāṭṭCin. ii. 29.12 (*on* i. 3.4); तत्रैवोत्तरकालत्वविधिः अक्ताधिकरणन्यायेनोचिता (? तः) BhāṭṭDī. ii. 203.23 (*on* v. 3.15); अक्ताधिकरणन्यायाभावान्न वाक्यशेषस्य विधिसङ्कोचकत्वकल्पनावसरः BhāṭṭDī. ii. 204.9 (*on* v. 3.15); इत्यादिनिर्णयोऽपि अक्ताधिकरणन्यायलभ्य इति भावः MayūMāli. 32.20 (*on* i. 3.5)

अक्तान्त (a-ktānta) *adj.* not ending in *-kta* (i. e. ppp. suffix) अत्यन्तसंयोगे समासस्याविशेषवचनात् क्तान्तेन चाक्तान्तेन च MahāBh. i. 384.15 (*on* ii. 1.29); उत्तरसूत्रेणाक्तान्तेन वृत्तिं वक्ष्यति JaineVyā. 50.32 (*on* i. 2.25); अक्तान्तार्थं वचनम् SiddhāKau. 167B.7.

अक्ति (a-kti) *adj.* (a word) not ending in the suffix *-kti* (i. e. *-ti*) पाच्छोणादिस्वाङ्गतोऽक्तेर्वा MugdhaBo. 4.17 (42.24)

अक्तिन् (a-ktin) *adj.* (a word) not ending in the suffix *-ktin* (i. e. *-ti*) एरक्तिनः CāndraVyā. ii. 3.42; वेदक्तिनो ङी S'ākaṭāVyā. i. 3.58; कृदिकारादक्तिनः PrakriKau. i. 359.1.

अक्तिन्नर्थ (a-ktinnartha) *adj.* not having the sense of the suffix *-ktin*(*-ti*) सर्वतोऽक्तिन्नर्थादित्येके KāśiVṛ. *on* P. iv. 1.45; PrakriKau. i. 359.2; SiddhāKau. 124A.6; न विद्यते क्तिन्नर्थो यस्य सः Nyās. i. 834 *on* P. iv. 1.31; Prasā. i. 359.11.

1**अक्तु** (aktú) [from *añj-*; MAYR. I. p. 15; / included among *rātrināmāni* Nigh. 1.7; mostly in ṚV.] *m.* **1 A** unguent, ointment, salve समक्तुभिरज्यते विश्ववारः ṚV. iii. 17.1=TaiBr. I. ii. 1.10; सं वामञ्जन्त्वक्तुभिर्मतीनाम् ṚV. vi. 69.3; स पवस्व मदिन्तम गोभिरञ्जानो अक्तुभिः। इन्दविन्द्राय पीतये ṚV. ix. 50.5; [later found recorded in Kośas only अञ्जनं कज्जले चाक्तौ MediK. 89.29; अञ्जनं कज्जलं चाक्तुः DharK. 1597; S'abdaRaSaK. 190.2]; **1B** shimmer, shimmering flow (of a river) भात्वक्षसो अत्यक्तुर्न सिन्धवोऽग्ने रेजन्ते अससन्तो अजराः ṚV. i. 143.3; अहरहर्यात्यक्तुरपां कियात्या प्रथमः सर्ग आसाम् ṚV. ii. 30.1; **1C** collyrium [in Kośas only] अञ्जनं कज्जलं चाक्तुः DharK. 1597; S'abdaRaSaK. 190.2; **2** night श्रीणन्नुप स्थाद्दिवं भुरण्युः स्थातुश्चरथमक्तून् व्यूर्णोत् ṚV. i. 68.1; (इन्द्रः) अक्तुनाह्नां वयुनानि साधत् ṚV. ii. 19.3; दिदृक्षन्त उषसो यामन्नक्तोर्विवस्वत्या महि चित्रमनीकम् ṚV. iii. 30.13; iv. 53.3; तीव्रा इन्द्रममन्दुः सुतासोऽक्तोर्व्युष्टौ परितक्म्यायाः ṚV. v. 30.13; चित्रध्रजतिररतिर्यो अक्तोर्वेर्न द्रुषद्वा रघुपत्मजंहाः ṚV. vi. 3.5; vi. 4.5; vi. 24.9; वर्धाहैनमुषसो यामन्नक्तोर्वर्धान्मासाः शरदो द्याव इन्द्रम् ṚV. vi. 38.4; vi. 39.3; भुवनस्य पितरं गीर्भिराभी रुद्रं दिवा वर्धया रुद्रमक्तौ ṚV. vi. 49.10; या (उषस्) भानुना रुशता राम्यास्वज्ञायि तिरस्तमसश्चिदक्तून् ṚV. vi. 65.1; त्रिश्चिदक्तोः प्र चिकितुर्वसूनि त्वे अन्तर्दाशुषे मर्त्याय ṚV. vii. 11.3; विशामक्तोरुषसः पूर्वहूतौ वायुः पूषा स्वस्तये नियुत्वान् ṚV. vii. 39.2=Nir. 5.28 (108.7); ṚV. vii. 66.11; येभिस्तिस्रः परावतो दिवो विश्वानि रोचना। त्रीँरक्तून् परिदीयथः ṚV. viii. 5.8; चित्रः शिशुः परि तमांस्यक्तून् ṚV. x. 1.2=VājaS. 11.43=S'atBr. VI. iv. 4.2; अहोभिरद्भिरक्तुभिर्व्यक्तम्…अवसानम् ṚV. x. 14.9=AV. xviii. 1.55; TaiĀ. i. 27.5 (172.1); ṚV. x. 37.9; सुज्योतिषो अक्तवस्ताँ अभि ष्युः ṚV. x. 89.15; अक्तोरतिथिं विभावसुम् ṚV. x. 92.1; अग्निं देवेद्धमभ्यर्चसे गिरा। सूर्यामासा चन्द्रमसा यमं दिवि त्रितं वातमुषसमक्तुमश्विना ṚV. x. 64.3; **अक्तवे** (aktáve) [Dat. sg.] by night (अश्विनौ) भूतं मे अह्न उत भूतमक्तवे ṚV. x. 40.5; **अक्तुभिः** (aktúbhiḥ) [Inst. pl.] at night, during the nights, every night यो मर्त्यः शिशीते अत्यक्तुभिर्मा नः स रिपुरीशत ṚV. i. 36.16; युवोरुषा अनु श्रियं परिज्मनोरुपाचरत्। ऋता वनथो अक्तुभिः ṚV. i. 46.14; अप त्ये तायवो यथा नक्षत्रा यन्त्यक्तुभिः ṚV. i. 50.2; विशां गोपा अस्य चरन्ति जन्तवो द्विपच्च यदुत चतुष्पदक्तुभिः ṚV. i. 94.5; तन्नो महाँ उदयान्देवो अक्तुभिः ṚV. iv. 53.1; v. 48.3; स्तोमासस्त्वा विचारिणि (पृथिवि) प्रति ष्टोभन्त्यक्तुभिः ṚV. v. 84.2; AV. xvii. 1.9 (where *áktu*=ray WHITNEY); **अक्तोः** (aktóḥ) [Gen. sg.] at night, during the night हेषस्वतः शुरुधो नायमक्तोः कुत्रा चिद्रण्वो वसतिर्वनेजाः ṚV. vi. 3.3; बर्हिरिन्द्रम्…स्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्। वस्तोर्वृतं प्राक्तोर्भृतम् VājaS. 28.12 (Uvaṭa बर्हिः वस्तोर्वृतम् अहनि लूनम्, अक्तोः रात्रौ प्रभृतं प्रधारितम्। वस्तोरहर्वचनः अक्तो रात्रिवचनः इत्यव्ययद्वयम्)

2**अक्तु** (aktu) *f.* direction, quarter अक्तुस्तु…दिशि स्त्री स्यात् NānārthaSaṁ. i. 48.58.

3**अक्तु** (aktu) *m.* name of (i) Keśava and (ii) Indra अक्तुस्तु केशवे। इन्द्रे च ना NānārthaSaṁ. i. 48.58.

अक्त्यर्थ (a-ktyartha) *adj.* excepting the suffix having the same meaning as that of (the suffix) *-kti* इतोऽक्त्यर्थात् SiddhaHe. ii. 4.32 (comm. क्त्यर्थप्रत्ययान्तवर्जादिदन्तात् स्त्रियां ङीर्वा स्यात्)

अक्त्र (aktra) *n.* an armour, shield (वर्मन्) [VĀCAS. APTE]

1**अक्त्वा** (ak-tvā) *ger.* [from *añc-*, also *añcitvā*] **A** having pulled, having gone 'नाञ्चेः पूजे'…पूज इति किम्। उदक्तमुदकं कूपात्। अक्त्वा रज्जुम् JaineVyā. 320.12 (*on* iv. 4.29); अञ्चु गतौ याचने च।… अक्त्वा DhātuPra. 1.865 (63.7); अञ्चु गतिपूजनयोः। अञ्चित्वा अक्त्वा DhātuPra. i. 185 (21.19); अञ्चे पूजायामितीट्। अञ्चित्वा। गतौ तु अक्त्वा। PrakriKau. ii. 682.8; अञ्चेः पूजायामिति नित्यमिट्। अञ्चित्वा गतौ तु अक्त्वा इत्यपि SiddhāKau. 580A.1 (*on* i. 2.25); **B** having worshipped or revered अञ्चु गतिपूजनयोः।

…अञ्चित्वा अक्त्वा DhātuPra. i. 185 (21. 19); **C** having requested अञ्चु गतौ याचने च।…अक्त्वा DhātuPra. 1. 865 (63. 7)

²**अक्त्वा** (ak-tvā́) *ger.* [from *añj*- अञ्जू व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु। अञ्जित्वा, अङ्क्त्वा, अक्त्वा DhātuPra. 7. 21 (120. 15); SiddhāKau. 580A. 17]; having anointed or smeared with शरभृष्टी:…सर्पिषाक्त्वा जुहुयात् S'atBr. XIV. ix. 4. 11; अधीयीत…नाक्त्वा नाभ्यज्य AitĀ. v (3). 3. 13; तूष्णीं जुह्वामग्राण्यक्त्वा …प्रस्तरस्याग्राण्यादीपयति MānS'S. 23. 8; पालाशीं समिधमाज्येनाक्त्वाभ्याधापयन् वाचयति BaudhGS. ii. 5. 9; आज्यस्थाल्यां प्रस्तरवत् बर्हिरक्त्वा तृणं प्रच्छाद्याग्रावनुप्रहरति BaudhGS. i. 4. 36; (विजयागुटिकाचूर्णम्) हिमस्पर्शं तु गृह्णीयाद् घृतेनाक्त्वा करं बुधः RasRaSa. 19. 91; ततो लेपयोः प्रस्तरवत् तूष्णीं बर्हिरक्त्वाग्नौ प्रहरति SmrtiCan. v. 329. 1; ततः असिमादाय स्रुवाग्रे अक्त्वा तेन पशोर्ललाटे उपस्पृशति VīraMi. (Saṁskāra.) 974. 11; द्विधाभूततृणस्य मूलमादाय तन्मूलं निःसृतलोहितेनोभयतः अक्त्वा उत्तरतो निरस्य वपां निष्काश(?स)यति VīraMi. (Saṁskāra.) 980. 15.

अक्न (ak-ná) *adj.* bent, arched cf. **जान्वक्न, जान्वाक्न, न्यक्न, समक्न.**

अक्नु (aknu) (*Gr.*) a primary suffix वचेरक्नुः। [वचक्नुः] SaraKaṇṭhā. (Gr.) ii. 1. 82.

अक्नूत (a-knūta) *adj.* silent, without noise अक्नूतमक्ष्मापितपादमेतद् गजेन्द्रयानं दिदिवत् प्रयातम् DvyāśraKā. 10. 83 (comm. निःशब्दम्)

अक्नोपन (a-knopana) *adj.* not moistening, drying अग्निः कस्मात्।… अक्नोपनो भवतीति स्थौलाष्ठीविः Nir. 7. 14 (139. 8)

अक्बर (akbara) *m.* name of the Moghal emperor Akbar the Great cf. अक्भर, अष्टम्यां राजहोमाय पुत्रस्याक्बरभूभुजः। मुगलेशस्य…। नाजुकशाहः पाषण्डदेशं प्राप्तो जिगीषया RājTa. (Prā.) 434.

अक्भर (akbhara) *m.* the Moghal emperor Akbar the Great cf. अक्बर, शासनमक्भराख्यानं मुगलेशस्य वच्म्यहम् RājTa. (Prā.) 452.

अक्य (a-kya) (*Gr.*) (a suffix) other than *-kya* क्यक्ये SiddhaHe. i. 2. 25 (comm. ओदौतोः क्यवर्जे यादौ प्रत्यये परे यथासंख्यमवआवौ स्याताम्)

अक्यप् (a-kyap) (*Gr.*) (a suffix) other than *-kyap* अक्यब्घञचि S'akaṭāVyā. iv. 2. 130 (comm. अजेर्धातोः क्यप्-घञ्-अच्-वर्जिते ल्यस्त्रिप्रत्यये वी नित्यं भवति)

¹**अक्र** (á-kra) *adj.* [from *kr*-] **1** inactive, passive (epithet of As'vinā) विद्वांसाविद् दुरः पृच्छेदविद्वानित्थापरो अचेताः। नू चिन्नु मर्ते अक्रौ R̥V. i. 120. 2 (Sāy. अक्रा); **2** bootless, profitless [Apte]

²**अक्र** (akrá) *m.* [Mayr.; / प्राकारः अक्र आक्रमणात् Nir. 6. 17; अक्र इत्यनवगतम्। आक्रमणः इति न्याय्यम्। आक्रमणात् इति निर्वचनम्। प्राकारोऽभिधेयः।… एवमत्र शब्दसारूप्यादर्थविरोधाच्च 'अक्रः प्राकारः' इत्युपपद्यते। असौ हि आक्रम्यते जनैः Durga. *on* Nir. 6. 17] horse, racer (once epithet of Agni) इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यच्छुक्रवर्णामुदु नो यंसते धियम् R̥V. i. 143. 7 = TaiBr. I. ii. 1. 13; अभिपित्वे मनवे शास्यो भूर्मर्मृजेन्य उशिग्भिर्नाक्रः R̥V. i. 189. 7; iii. 1. 12; iv. 6. 3; x. 77. 2.

³**अक्र** (akra) *m.* name of a *gotra* or a family of *r̥sis*, a person belonging to that *gotra* अक्र शक्र शुक्र जात्ये हैमोदकीत्येतेषामविवाहः। तेषां त्र्यार्षेयः प्रवरो भवत्यागस्त्य माहेन्द्र मायोभुवेति MānS'S. 248. 4; प्राचीनप्रवणाः कायेयाः अक्र शुक्र शुद्ध हंस…इत्येतेषामविवाहः। तेषां त्र्यार्षेयः प्रवरो भवत्यागस्त्य हैमवर्च हैमोदकेति MānS'S. 248. 6; अक्राणामागस्त्यहैमवर्चिहैमोदकेति (त्रिप्रवराः) VīraMi. (Saṁskāra.) 641. 16; 653. 8.

अक्रत (a-krata) *adj.* [a-kr̥ta ?] formless, shapeless, undeveloped (?) पिण्डाः पिण्डा इव हि भवन्त्यक्रताः JaimiBr. ii. 20. 1.

अक्रतु (a-kratú) *adj.* [*f.* -*ū*] **i** having no intelligence or understanding, unwise न्यक्रतून् ग्रथिनो मृध्रवाचः पणीँरश्रद्धाँ अवृधाँ अयज्ञान् R̥V. vii. 6. 3; अथैनामक्रतुं कृत्वा ममैव कृणुतं वशे AV. iii. 25. 6; तं त्वा मन्यो अक्रतुर्जिहीळाहम् R̥V. x. 83. 5 = AV. iv. 32. 5; **ii** free from desires or passion (आत्मानं) तमक्रतुं पश्यति वीतशोकः TaiĀ. x. 10. 1 (801. 1) = S'vetāU. 3. 20 = KāṭhU. 2. 20; अक्रतुं विषयभोगसंकल्परहितम् S'vetāUBh. 171. 20 (*on* 3. 20); अक्रतुः अकामः KāṭhUBh. 134. 6 (*on* 2. 20); तमक्रतुं क्रतुप्रायं महिमातिशयान्वितम्। धातुः प्रसादादीशानं वीतशोकः प्रपश्यति S'ivaP. vii (1). 6. 25 (508B. 8); इति सुरानभिधाय सुरेश्वरो निकृतदक्षकृतक्रतुरक्रतुः।… अन्तरधाद्धरः S'ivaP. vii (1). 23. 55 (528B. 9); **iii** untouched by all actions or rites अक्रतुं सकलकर्मास्पृष्टम् S'ivārkaMaDī. i. 182. 28 (*on* i. 1. 4); **iv** excluding that portion from the Anuvāka which refers to the ritual Mr̥tyu-sava एवं राजानं सावीर्हि देवेति चानुवाकेन यथोक्तमक्रत्वज्यानिम् (अभिषिञ्चेत्) KāṭhaGS. iv. 4. 4. [without sacrifices, Apte]

अक्रतुग्रहण (a-kratugrahaṇa) *n.* non-acceptance in any sacrifice अक्रतुग्रहणे च सति सामिधेनीनां साप्तदश्यं निष्फलत्वान्न क्रियेत S'ābaBh. 2075. 7 (*on* x. 8. 19)

अक्रतुतन्त्र (a-kratutantra) *adj.* [*f.* -ā] not depending on or not included in (the prescription of) a sacrifice अक्रतुतन्त्रया तु भवेत् क्रतुषु प्राप्तेष्वेवालाभः NayaMañ. iii (3). 36. 72.

अक्रतुयुक्त (a-kratuyukta) *adj.* not associated or connected with a sacrifice अक्रतुयुक्तानां वा धर्मः स्यात् क्रतोः प्रत्यक्षशिष्टत्वात् MīmāSū. x. 8. 13; किं सर्वदानहोमपाकानां प्रतिषेधः उताक्रतुयुक्तानाम् S'ābaBh. 2068. 13 (*on* x. 8. 12); अग्निहोत्रादिविधिरक्रतुयुक्तपुरुषविषयोऽवतिष्ठते MayūMāli. 778. 19 (*on* x. 8. 7)

अक्रतुशेष (a-kratus'eṣa) *adj.* not accessary or subsidiary to a sacrifice इष्टिपूर्वत्वादक्रतुशेषो होमः संस्कृतेष्वग्निषु स्यात् MīmāSū. vi. 8. 1; एवं तर्हि अक्रतुशेषाणां विधिरेष भविष्यति S'ābaBh. 1508. 22 (*on* vi. 8. 3); 1508. 26 (*on* vi. 8. 4); 1509. 1 (*on* vi. 8. 4); अक्रतुशेषश्चतुर्होतृहोमः MayūMāli. 517. 10 (*on* vi. 8. 1)

अक्रतुसंयुक्त (a-kratusaṁyukta) *adj.* [*f.* -ā] not associated or connected with a sacrifice नाक्रतुसंयुक्तामाहुतिं जुहोति ĀpaS'S. x. 14. 3.

अक्रतुसंस्पर्शित्व (akratusaṁspars'i-tva) *n.* absence of association with a sacrifice ननु च नियमो न संभवति अक्रतुसंस्पर्शित्वादित्युक्तम् PrakaPañ. 7. 15.

अक्रत्वङ्गता (akratvaṅga-tā) *f.* absence of the state of forming a part of a sacrifice एवं हि पाशावयवानामक्रत्वङ्गतयानुष्ठेयार्थप्रकाशकस्य मन्त्रस्यानर्थक्यम्…प्रसज्येत SiddhāSi. i. 20. 2.

अक्रत्वर्थ (a-kratvartha) *adj.* not meant for a sacrifice दीक्षासु तु विनिर्देशादक्रत्वर्थेन संयोगः MīmāSū. vi. 7. 13; अक्रत्वर्थः किमर्थं प्रवर्तेत। क्रतूपकाराय हि तस्य प्रवृत्तिः S'ābaBh. 1597. 24 (*on* viii. 1. 24); अक्रत्वर्थश्च न नियमस्य विषयः PrakaPañ. 4. 6; युक्तमाधानविधिरक्रत्वर्थोऽपि क्रतावेव नियमं फलतीति TantrRa. 27. 5 (*on* iv. 1. 2); 9. 13 (*on* iv. 1. 2); इह तु अक्रत्वर्थ एव त्रिरात्रं पयोभक्षता(?पयो भक्षता) पादकृच्छ्रं वेति व्याख्येयम् BālaKrī. ii. 161. 1 (*on* 3. 266 (273))

अक्रत्वर्थता (akratvartha-tā) *f.* absence of the state of being subsidiary to or a part of a sacrifice अक्रत्वर्थतया यत् तु नियमार्थत्ववारणम्। तत्प्रयोजनमात्रत्वान्नियमस्य न दूषणम् NyāyRaMā. 22. 5.

अक्रत्वर्थत्व (akratvartha-tva) *n.* state of not being meant for a sacrifice न च…नियमार्थो विधिरिति शक्यते वक्तुम्, अक्रत्वर्थत्वादध्ययनस्य PrakaPañ. 4. 5; अधीतैरेव वेदैरवगतानि कर्माणि फलदानीति। न चैवं युक्तम्। अक्रत्वर्थत्वादध्ययनस्य S'āstraDī. 6. 3 (*on* i. 1. 1); 97. 2 (*on* ii. 1. 1); 326. 11 (*on* iii. 7. 16); गोदोहनमक्रत्वर्थत्वादैच्छिकमेव BrahmaSūBh. (S'rī.) ii. 360. 1 (*on* iii. 3. 41); अनारभ्याधीतत्वेनाध्ययनस्याक्रत्वर्थत्वात् YuktiSneha. 6. 22 (*on* i. 1. 1); एवं पवमानेष्टीनामप्यक्रत्वर्थत्वं व्याख्यातम् BhāṭṭDī. ii. 24. 23 (*on* iii. 6. 5)

अक्रत्वर्थत्वप्रसङ्ग (akratvarthatva-prasaṅga) *m.* the contingency of not being meant for a sacrifice कर्मफलमत्राशास्यं न ऋत्विक्फलम् अक्रत्वर्थत्वप्रसङ्गात् S'āstrDī. 335. 13 (*on* iii. 8. 6)

अक्रम (a-krama) *adj.* [*f.* -ā] **A** having no sequence or order लक्षणम्…यत्तु सापेक्षं चाक्रमं तथा। तत्परित्यज्य व्याख्यानं चकारापि च पौष्कलम् SVSaptaLa. 42; तारकं सर्वविषयं सर्वथाविषयमक्रमं चेति विवेकजं ज्ञानम् YogSū. 3. 54; यत्राक्रम आईभावभाग्वर्णः S'ābaBh. 1725. 20 (*on* ix. 2. 32); नादस्य क्रमजातत्वान्न पूर्वो नापरश्च सः। अक्रमः क्रमरूपेण भेदवानिव गृह्यते VākyaP. 1. 48; अविरोधी विरोधी वा सन्नसन् वापि युक्तितः। क्रमवानक्रमो वापि नाभाव उपपद्यते VākyaP. 3 (3). 67; नाक्रमात् क्रमिणो भावः PramāVā. 2. 43; परं ज्योतिरजाभासं सर्वतोभासमक्रमम् PramāSaṁ. 3. 8; चित्रं वाचां विचित्राणामक्रमः प्रभवः प्रभो MahāP. 25. 32; तावत्स्मृतिसमारोहिणो वर्णा वाचकाः, ततो न गौरवमिति चेन्न, अक्रमानुक्रमविपरीतक्रमाणां तत्राविशेषेणार्थधीसमुत्पादप्रसङ्गात् TattvBi. 30. 1; अक्रमम्…न…पण्डितैः प्रशस्यते कार्यमसाधुकाव्यवत् HarVi. 12. 32; रसभावतदाभासतत्प्रशान्त्यादिरक्रमः Dhvanyā. 2. 3 = VakroJī. 173. 13; KāvyaPra. 84. 6; BhāvPra. (S'ā.). 173. 10 (6); BhaktiRa. 3. 17; तच्चेदमद्वयमक्रमं यद्विपरिवर्तिनस्तेऽर्थप्रत्ययहेतवः SphoṭSi. 67. 2; या चैषा प्रतिभा तत्तत्पदार्थक्रमरूपिता। अक्रमानन्तचिद्रूपः प्रमाता स महेश्वरः ĪśvaPraSū. i. 7. 1; इह तु पञ्चाशद्वर्णा विश्वमपि वा अक्रममेकमेव ParāTri. 202. 5; न चाक्रमानुक्रमविपरीतक्रमाणामविशेषो वर्णानाम् TātpaṬ. (Vā.) 471. 17 (*on* ii. 2. 57); न तावदेकस्मादनपेक्षादनेकम्, अक्रमात् क्रमवत्कार्यानुपपत्तेः NyāyKuA. 20. 10; सत्यमेवमक्रममेव संवित्तत्त्वम् PratyabhiVi. i. 297. 1 (*on* i. 5. 21); यो रसादिरर्थः स एवाक्रमो ध्वनेरात्मा न त्वक्रम एव सः Loc. 64. 22 (*on* 2. 3); स्वयमक्रमा अपि उपलब्धिक्रमारोपेण क्रमवन्तः NyāyRa. 539. 13 (*on* 5. 115); अक्रमात् क्रमिणामनुत्पत्तेर्नैवमिति चेत् PramāMī.

27. 10 (*on* i. 1. 32); बहुभ्यो युगपदक्रमः प्रयोगः VedāntKa. 172. 9 (*on* i. 3. 26); तथाहि गौरित्युक्ते अक्रमैकाकारा बुद्धिरुत्पद्यते BrahmSūBh.(Bhā.) 62. 27 (*on* i. 3. 28); **B** improper अवहारयोऽतिमनोरथोऽक्रमश्च BuddhaC. 5. 36; यत्साहसमसत्यं च यदकार्यं यदक्रमम् । स्त्रियस्तदेव कुर्वन्ति VetāPañ.(S'i.) 28. 10; **C** devoid of movement अपदं चाक्रमं चैव क्रमास्थितचतुष्पदम् AhirbuS. 21. 16; **D** not maintaining normal speed (i. e. going with a high speed) इत्येष एकचक्रेण सूर्यस्तूर्णं प्रसर्पति । तत्र तैरक्रमैरश्वैः सर्पतेऽसौ दिनक्षये MatsyaP. 126. 40; BrahmāṇḍP. i. 23. 44.

अक्रम (a-krama) *m.* **A** absence of sequence, simultaneity रजःसत्त्वादिरूपादि तदेवं सहकारिणः । क्रमेणैवास्य वर्तन्ते कार्याणां नाक्रमस्ततः TattvSaṁ. 100; एकरूपतिरोभावे ह्यन्यरूपसमुद्भवे । मृदादाविव संसिध्येत्परिणामस्तु नाक्रमे TattvSaṁ. 139; अक्रमं स च भेदानां ऋजुसूत्रो विधारयन् PramāSaṁ. 3. 81; अक्रमोऽपि क्वचिच्छ्लाघ्यः प्रभुमाश्रित्य लक्ष्यते MahāP. 24. 58; न चास्यां (= स्मृतौ) क्रमाक्रमविपरीतक्रमानुभूतानामविशेषो वर्णानाम् TattvBi. 66. 5; अक्रमस्तु अथर्वशिखायां तु सहश्रुत्यैव स्पष्टीकृतः S'ivārkaMaDī. ii. 135. 15 (*on* ii. 3. 15); न च क्रमाक्रमाभ्यामन्यः प्रकारः संभवति SarvaDaSaṁ. 2. 54; तत्र अक्रमस्य युक्ततां ज्ञात्वा क्रमेण इत्युक्तम् Bhāsk. i. 209. 18 (*on* i. 5. 4); **B** wrong order, improper order एह्येहि पुत्र अयमक्रमः PañcRā. 1. 23(3); रामो लक्ष्मणो वैदेहीत्ययमक्रमः Prati. 2. 14(19); अक्रमः कृष्ण पूज्यन्ते त्वामनाराध्य देवताः Candrā. 2. 27 (comm. अक्रमोऽनुचितम्); परस्याः क्रमः किलासीदयमक्रमोऽपि Acyutarā. 12. 5; **C** impropriety, misbehaviour उत्पथगमनमक्रमः JaineVyā. 50. 25 (*on* i. 3. 23); नैव गन्तव्यमक्रमे YogVā. iv. 32. 39; इदमनुचितमक्रमश्च पुंसां यदिह जरास्वपि मान्मथा विकाराः KāvyPra. 341. 1; S'atTrayī. 128 = S'ārṅgaPa. 564; संपातयत सैन्यानि दैन्यमित्यक्रमोऽधुना RāmC. 28. 116; तितिक्षत्यक्रमं वैन्य उपर्याक्रमतामपि BhāgP. iv. 16. 7; एतदाचक्ष्व भगवन् शिष्याणामक्रमं गुरौ BhāgP. vi. 7. 1; दुस्त्यजो हि सुतस्नेहस्तदवश्यं प्रतिक्रिया । तन्निहन्तृषु कर्तव्या यथाशक्त्यत्र कोऽक्रमः KathāSaSāg. viii. 7. 75; केनाक्रमेणोपग(न)ता न जाने तथापि मे निन्द्यतमा श्वजातिः DaśāvaC. 7. 272; क्रमक्रमं कर्तुमभूदपेक्षा वैलक्ष्यभाजां न महीपतीनाम् VikraDeC. 10. 3; **D** absence of gemination रेफोष्मणां संयोगे स्वरभक्तिरक्रमश्चैव MāṇḍūS'i. 10. 2; **अक्रमात्** (akramāt) *adv.* [Abl. sg.] **A** at the same time, simultaneously मुखमस्या दधे चन्द्रपद्मयोः श्रियमक्रमात् MahāP. 6. 75; **B** suddenly कन्यान्तःपुरमक्रमात् प्रविशता संदूषिता नः स्थितिः MahāvīC. 2. 49 (64. 8); अक्रमाच्छेफसो वृद्धिं योऽभिवाञ्छति मूढधीः RugVi. 48. 1; **अक्रमे** (akrame) *adv.* [Loc. sg.] in an improper manner वीक्षमाणो दिवि दिशोऽक्रमे स्नायाद्दिगम्बरः । हृन्मन्त्रं तु शतं साष्टं जपेत् JayāS. 25. 104; **अक्रमेण** (akrameṇa) *adv.* [Inst. sg.] **A** not in a sequential order, simultaneously, at the same time मार्गणै राघवाभ्यां मूर्धानश्छिद्यते रजनिचरपते रावणेश्चाक्रमेण MahāvīC. 6. 63 (186. 5); दूरमध्यसमीपस्थैरक्रमेणैव गम्यते TattvSaṁ. 2522; कश्चिदक्रमेणैव लोकानां उत्पत्तिरामनायते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 250. 6 (*on* i. 4. 14); अदर्शयत्पाणिभिरक्रमेण च स्वयं स्वहस्ताभिनयान् पुरन्ध्रिषु (रावणः) RāmC. 18. 78; अक्रमेण च व्यवहरणाशक्तेः SphoṭSi. 220. 2; स च क्रमेणार्थक्रियां कुर्वीत अक्रमेण वा SyādvāMañ. 5 (108); मारुतः समरसीमनि सर्वतोऽप्यक्रमेण पराचक्रमे NīlaVi. 22. 17; **B** in a wrong order, not in a proper order अकालवर्षी पर्जन्यो भविष्यति गते युगे । अक्रमेण मनुष्याणां भविष्यति तदा क्रिया MahāBhā. iii. 188. 69; अक्रमेण निवेशे च धर्मलोपो महान्भवेत् MahāBhā. i. 1905.* 1; पवित्रैरक्रमेणैव पूजयेद्यदि देशिकः । शान्तिहोमं पुरा कृत्वा मूलमन्त्रं शतं जपेत् PāraS. 19. 237; अविरलितकपोलं जल्पतोरक्रमेण…अविदितगतयामा रात्रिरेवं व्यरंसीत् UttaRāC. 1. 27; यः सर्गसंहृतिविपञ्चनमक्रमेण चक्रे महानयविदां प्रथमः स्मरस्य S'rīKaC. 5. 42; अक्रमेण वर्णक्रमजन्मक्रमातिक्रमेण योढा तस्याः सुतोऽक्रमोढासुतः Aparā. 750. 6 (*on* 2. 140); यदि कथंचित् सवर्णानुक्रमेणाक्रमेण वा शूद्रापि परिणीयते ManvaMu. 89. 31 (*on* 3. 18); दास्यः…भक्ष्याणि भोज्यान्युदरक्रमेण S'ivLī. 12. 78; **C** at once, instantly कसादियं ते मतिरक्रमेण भैक्षाक एवाभिरता न राज्ये BuddhaC. 10. 23; युक्तं भो नरपतिधर्ममास्थितेन युद्धे मां छलयितुमक्रमेण राम Abhiṣe. 1. 17; नौषधमक्रमेणोपदिशेत् KāśyaS. 60B. 9 (3. 1); तस्यैतत्कटुतरपाकमक्रमेण क्रूरस्योपनमति कर्मणः फलं मे RāmC. 34. 63; सार्द्रङ्गारत्सरत्वा वियुततनुलतान्वः क्रियादक्रमेण Jinaś. 4. 19; इत्थं सुव्यथकोक्तिभिर्हनू(? नु)मतो लङ्कापतेर्मानसम् । दग्धं यादृशमक्रमेण न तथा दग्धापि लङ्कापुरी MahāN. 5. 96; वाह्लीकान् वेल्लयांचक्रुरक्रमेण तुरङ्गिणः PāṇḍaC. 4. 85; प्रवृद्धो व्याधिः कथमक्रमेण परिहर्तुं शक्यते PuruṣPa. 79. 28; **अक्रमैः** (akramaiḥ) *adv.* [Inst. pl.] without any particular order, helter-skelter भोक्ता यत्र वितृप्तिरन्तकविमुर्भोज्याः समस्ताङ्गिनः कालेशः परिवेषकोऽश्रमतनुर्ग्रासा विस(? श)न्त्यक्रमैः । वक्त्रे तस्य SubhāRaSaṁ. 304.

अक्रमक (akrama-ka) *adj.* not happening successively, happening at once or simultaneously तौ भावमक्रमकमध्यगच्छताम् NaiṣC. 18. 117; न किञ्चिदक्रमकं कर्म SaṅkarKāBh. 14. 23 (*on* i. 2. 5)

अक्रमकत्व (akramaka-tva) *n.* absence of sequence or regular order न च संस्कारसाहित्यादनेकवर्णविषयता, एकस्मृतिस्थत्वेऽपि व्यतिक्रमोच्चरितस्मृतिस्थेभ्योऽप्यर्थधीप्रसक्तेः स्मृतावक्रमकत्वाद्युच्चारणक्रमानुपयोगात् NayaVi. 177. 1 (*on* i. 1. 5)

अक्रमकराकलित (akramakarākalita) *adj.* (beating of the breast) done by the hand pell-mell or without any order तावदक्रमकराकलितोरस्ताडनत्रुटितकङ्कणहारः ।…उदस्थात्…पौरविलापः Rāgh. 5. 86.

अक्रमकारिन् (akrama-kārin) *adj.* not doing or observing in any order or sequence ननु यदि पूर्णमाससंज्ञकस्य साधनत्रयस्य अभ्यासाध्ययनयोश्च क्षणिकत्वे यौगपद्यासम्भवात् क्रमकर्तृत्वम्, अक्रमकारिणां तर्हि साहित्यमनुपपन्नमित्याशङ्क्याह साधनादीति TātpaṬ.(U.) 460. 13 (*on* 15. 75)

अक्रमकृत (akrama-kṛta) *adj.* done irregularly or without any order एतत् पूतनचक्रमक्रमकृतप्रासार्धमुक्तैर्वृकानुत्पुष्णत् परितो नृमांसविघसैः…आलोक्यते MālaMā. 5. 85 = SubhāRaK. 44. 6.

[1]**अक्रमगति** (akrama-gati) *adj.* [*f.*] faltering मुखं भवति वक्रमक्रमगतिश्च वाक् प्राणिनाम् (वातव्याधिग्रस्तानाम्) KalyāKā. 8. 12.

[2]**अक्रमगति** (akrama-gati) *f.* **i** improper dealing or behaviour यत्र (= अवन्तीषु)…परद्रव्याभिलाषः प्रासादकृतिषु…अक्रमगतिः काद्रवेयेषु YaśasCam. i. 202. 3; **ii** movement without taking a foot-step, crawling, YaśasCam. i. 202. 3.

अक्रमग्रह (akrama-graha) *m.* simultaneous comprehension, comprehension without any sequence प्रत्युक्तं लाघवं चात्र तेष्वेव क्रमपातिषु । किं नाक्रमग्रहस्तुल्यकालाः सर्वाश्च बुद्धयः PramāVār. 3. 198.

अक्रमच्छेद (akrama-ccheda) *m.* irregular or uneven cutting स्थपुटस्याक्रमच्छेदाद् गलमांसस्य संधिषु । हरिद्राद्रैरिवाश्यानमेदोग्रन्थिभिरुल्बणम् । …तद्वीक्ष्य…भृत्याः क्वापि विदुद्रुवुः RājTa.(Ka.) 8. 2150.

अक्रमतस् (akrama-tas) *adv.* **i** without order, not in the regular order or sequence एवमेतानि जाग्रदादिस्थानानि जीवः क्रमतोऽक्रमतश्च पश्यति PañcPra. 34. 4; **ii** without observing the proper order (as set forth in the scriptures) क्रमतोऽक्रमतो वापि गयायात्र(? त्रा) महाफला AgniP. 115. 74; **iii** all together, all at the same time, simultaneously सह मुनिभिरुपास्त धर्ममाद्यं व्यवहरणानि ददर्श वेदविद्भिः । अरमत च वधूजनैर्यथार्हं बहुतनुरक्रमतो विचित्रशक्तिः (कृष्णः) Yādavā. 24. 7.

अक्रमता (akrama-tā) *f.* irregular word-order, syntactic irregularity (as one of the defects in literary composition) अक्रमता यथा 'समय एव करोति बलाबलं प्रणिगदन्त इतीव शरीरिणाम् । शरदि कलहंसाः … अयूरमणीयताम् ।' अत्र परामृश्यमानवाक्यानन्तरमेवेतिशब्दप्रयोगो युज्यते, न तु प्रणिगदन्त इत्यनन्तरम् SāhiDa. 406. 14.

अक्रमत्व (akrama-tva) *n.* **i** lack of order or sequence काम्यानि चैतानि कर्माणि । कामाश्च न क्रमेणोत्पद्यन्ते । तेन निमित्तस्याक्रमत्वान्न क्रमवन्त इति S'ābaBh. 1331. 24 (*on* v. 3. 34); अक्रमत्वेऽस्मन्मतत्वं तदैक्यं परिनिष्ठया S'ivDṛ. 6. 36; यो रसादिरर्थः स एव क्रमो ध्वनेरात्मा, नत्वक्रम एव सः । अक्रमत्वमपि हि तस्य कदाचिद्भवति Loc. 64. 22 (*on* 2. 3); स्यातां नाम ध्वनीनां क्रमभेदौ तथापि व्यञ्जकस्याक्रमत्वादभागत्वाच्च नेद्दृश्यमिव्यक्तिः सिध्यतीति NyāyRa. 885. 12 (*on* 7. 137); स्मरणस्य चैकस्यैव युगपदनेकवर्णगोचरस्योत्पद्यमानस्याक्रमत्वात् कुतः पदभेदावसायः कुतस्तरां चार्थभेदावगमः NyāyRaMā. 75. 22; **ii** wrong order or precedence प्रधानस्यार्थस्य पूर्वं निर्देशः क्रमस्तदभावोऽक्रमत्वम् । यथा– 'तुरगमथवा मातङ्गं मे प्रयच्छ मदालसम्' अत्र मातङ्गस्य प्राङ् निर्देशो न्याय्यः Kāvyānu.(He.) 223. 6; क्रमानुष्ठानाभावो वाक्रमत्वम् । यथा– 'कोराविऊण खउरं नामउडो मज्जिऊण जिमिऊण । नक्खत्तं तिहिवारे जोइसिओ पुच्छिओ चलिओ' Kāvyānu.(He.) 223. 10; ब्राह्मयाद्यंशभूताक्षोभ्यादिचतुःषष्टियोगिनीपूजासहितो महायागः स एव क्रमः तदितरस्य सर्वस्यापि विलम्बितफलप्रदत्वेनाक्रमत्वात् तेनाराध्या (देवी) LalitāSaBh. 71. 29 (*on* 107); **iii** wrong word-order (= अक्रमता), एवं चाक्रमत्वं पृथग्दोषत्वेन न वाच्यम् । अस्थानस्थपद एवान्तर्भावात् comm. *on* Kāvyānu.(He.) 174. 17.

अक्रमदृश् (akrama-dṛś) *n. f.* knowledge grasping all at once नित्योऽक्रमदृगात्मैको व्याप्नोतीव धियोऽनिशम् NaiṣkaSi. 84. 2.

अक्रमपरत्व (a-kramaparatva) *n.* absence of intention to indicate order or sequence अथशब्दोऽप्यानन्तर्यपरो न मात्रनन्तरमेव पितामह्या धनसंबन्धम् आह । तस्योक्तरीत्याक्रमपरत्वात् BālamBha. ii. 213. 16 (*on* 2. 135)

अक्रमपरिणीत (a-kramapariṇīta) *adj.* not wedded in order (of caste-hierarchy) गोविन्दराजस्त्वक्रमपरिणीतशूद्रागमनप्रायश्चित्तमिदमाह ManvaMu. 486. 12 (*on* 11. 178) [see अक्रमोढ]

अक्रमप्रवृत्त (akrama-pravṛtta) *adj.* engaged or set out against the prescribed order (of medical treatment) लिङ्गवृद्धिमिच्छतामक्रमप्रवृत्तानां शूकदोषनिमित्ता दश चाष्टौ च व्याधयो जायन्ते SuśruS. ii. 14. 3; (of studies) अक्रमप्रवृत्तांस्तु न शास्त्राधिकारिण इति स्वीकुर्मः S'atDū. 75. 15.

अक्रमभाजनत्व (a-kramabhājanatva) *n.* absence of the state of admitting any order or sequence न चासौ (=क्रमशब्दः) संघातविशेषणं तस्यैकत्वेनाक्रमभाजनत्वात् S'āstrDī. 406. 1 (*on* v. 1. 1)

अक्रमम् (a-kramam) *adv.* **A** without any order or sequence, simultaneously, all at the same time भ्रातुर्मोहमधिगम्य···अक्रममेव करुणवीरानुभावभावितचित्तवृत्तिः···समरुध्यत···रक्षःपृतनया (रामः) MahāvīC. vi. 48. 2 (180. 7); सर्वमक्रममायातं न सुखाय मनीषिणाम् BrahmP. 140. 30; अक्रमं विक्रमशक्तिसाम्यादुपाचरद्वावपि पञ्चबाणः NaiṣC. 8. 4; 'शक्तेर्विकासः' अन्तर्निगूढाया अक्रममेव सकलकरणचक्रविस्फारणेन PratyabhiHṛ. 42. 3 (18); ब्राह्मणाः प्रायश्चित्तीयांचक्रुरक्रमम् RājTa.(Jo.) 155; **B** suddenly, all of a sudden यदिदम्···अकाण्ड एव···वलीमुखचक्रमक्रममेवोच्चलितं तथा मन्ये पतितमेव प्रहरणैरिति MahāvīC. vi. 29. 2 (173. 9); App. A. (282. 32); आकर्णितात्मजविपत्तिरमुह्यदुच्चैराक्रन्ददालुठदधिक्षिति राक्षसेन्द्रः। अक्रुध्यदक्रममथाहसदुन्मदिष्णुः Rāgh. 18. 81; **C** without any regard to order, in a disorderly manner अन्यापराधगणमक्रममङ्गुलीभिः। स्मेराननस्य पुरतो गणयांचकार भर्तुः HarVi. 26. 55; स्वैरं संस्पृशतीषदप्यवनातिं यस्मिन् लुठन्त्यक्रमम्···भुवनानि VakroJī. 117. 12; आलिङ्ग्य द्रुममक्रमम्··· आरादाविरभूदहंप्रथमिकापीना कपीनां चमूः RāmāCam. 5. 70.

अक्रममाण (a-kramamāṇa) *adj.* not striding, unable to move कल्पास्थ प्रभवोऽस्माकं भृत्या वः कल्पितास्महे। क्रामदक्रममाणानां समक्रामन् हृदीति ते DvyāS'raKā. 7. 27.

अक्रममिलत् (akrama-milat) *m.* falling or gathering together suddenly or untimely आः कोऽयमद्भुतमयः समयस्तनोति दिक्चक्रमक्रममिलत्तिमिरप्ररोहम् TripuḌi. 1. 36.

अक्रमयोग (akrama-yoga) *m.* (sexual) union in violation of the normal order of the types (into which they are classified) शशवृषतुरङ्गहरिणीवडवाकरिणीषु सक्रमो योगः। समरतमक्रमयोगो विषमरतम् KandaCū. ii. 1. 14.

अक्रमवर्तिन् (akrama-vartin) *adj.* [*f.* -ī] having no stages or sequence, instantaneous एकयाक्रमवर्तिन्या व्याप्नोति क्रमवर्तिनः। अवगत्याखिलान् कामान् योऽकाम इति च श्रुतिः TaiUBhāVā. 67. 10 (2)

अक्रमविक्रम (akrama-vikrama) *m.* improper valour वज्रकुमारः··· तमक्रमविक्रमाल्पीभूतदैवं पुरंदरदेवं पितृव्यमव्याजमुच्छिद्य···तैस्तैर्विलासैः कालमतिवाहयामास YaśasCam. ii. 312. 15.

अक्रमविनियोग (akrama-viniyoga) *m.* application not in keeping with the order or sequence तेन क्रतुसंबन्धकरणात् तत्संनिरुद्धमेव लिङ्गं श्रुतिं कल्पयतीति अक्रमविनियोगः परिहृतो भवति TantrVā. 789. 3 (*on* iii. 2. 20)

अक्रमव्यङ्ग्य (akrama-vyaṅgya) *adj.* indicated (by suggestion) without any sequence एते (रसाः) असंलक्ष्यक्रमव्यङ्ग्याः ··· न त्वक्रमव्यङ्ग्याः RasGaṅ. 56. 10.

अक्रमव्यापृत (akrama-vyāpṛta) *adj.* engaged simultaneously (against many in a military expedition) सर्वमाटविकचक्रमक्रमव्यापृतस्तलगतं चकार सः VikraDeC. 14. 11.

अक्रमशस् (akrama-śas) *adv.* without stages, simultaneously, all of a sudden क्रमशोऽक्रमशश्चेन्द्रियवृत्तिः SāṁkhyaPraSū. 2 .32; नौष्ण्यात्मको मितो वह्निः क्रमशोऽक्रमशोऽथवा। वस्तुतः शीततामेति BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 169; तद्बोधो नेश्वरेणापि···। क्रमशोऽक्रमशो वापि शक्यः कर्तुं कदाचन BṛĀraUBhVā. i. 4. 954.

अक्रमशालिन् (a-kramaśālin) *adj.* [*f.* -ī] not possessing any order or sequence श्रीः (उवाच)···या ह्येषा प्रतिभा तत्तत्पदार्थक्रमरूषिता। उद्धृतेषु पदार्थेषु साहमक्रमशालिनी LakṣmīT. 18. 16.

अक्रमश्रुति (akrama-śruti) *f.* a Vedic text revealing (creation) not in stages उक्तक्रमक्रमान्तराक्रमश्रुतिविरोधसमाधानसंभवासंभवाभ्यां संशये सति न संभवति तत्समाधानमिति पूर्वः पक्षः S'ivārkaMaDī. ii. 135 .11 (*on* ii. 3. 15)

अक्रमसत्त्व (akrama-sattva) *adj.* having the nature of being free from sequence तदियं समस्तपदवाक्यरूपसाध्यार्थप्रतीतिरसमस्तभागेषु ध्वनिषु न संभवतीति सिद्धमक्रमसत्त्वं शब्दरूपं क्रमवद्भागश्च ध्वनिरिति PramāVāSvopVṛ. 89. 21.

अक्रमसमर्पित (akrama-samarpita) *adj.* delivered up simultaneously यदि खल्वसंभावितभावं संभावितभावं च···नितान्तमाक्रम्याक्रमसमर्पितस्वरूपसर्वस्वमात्मानं प्रतिनियतं ज्ञानं(न) करोति तदा तस्य कुतस्तनी दिव्यता स्यात् TattvPradī.(A.) 52. 7 (*on* 1. 39)

अक्रमसमाक्रान्त (akrama-samākrānta) *adj.* which has pervaded (objects) all at once or simultaneously ततोऽस्याक्रमसमाक्रान्तसमस्तद्रव्यक्षेत्रकालभावतया समस्तसंवेदनालम्बनभूताः सर्वद्रव्यपर्यायाः प्रत्यक्षा भवन्ति TattvPradī.(A.). 31. 1 (*on* 1. 21); cf. TātpaVṛ. 31. 10 (*on* 1. 21); TattvPradī.(A.) 67. 3 (*on* 1. 51); जयाक्रमसमाक्रान्तसमस्तभुवनत्रय Stotrā. 14. 14.

अक्रमसंप्रवृद्ध (akrama-sampravṛddha) *adj.* arisen all of a sudden जज्ञे मिथः प्रथममक्रमसंप्रवृद्धं युद्धम् RāmC. 36. 10.

अक्रमसृष्टि (akrama-sṛṣṭi) *f.* simultaneous creation, creation without any sequence or stages एतेनाक्रमसृष्टिवादिन्यः श्रुतयो व्याख्याताः BrahmaSūBh.(S'aṅ.) 439. 7 (*on* ii. 3. 10)

अक्रमातिशयोक्ति (akramātiśayokti) *f.* (Poet.) hyperbole based on absence of sequence, a figure of speech in which cause and effect are imagined to occur simultaneously अक्रमातिशयोक्तिः स्यात् सहत्वे हेतुकार्ययोः। (यथा) आलिङ्गन्ति समं देव ज्यां शराश्च पराश्च ते Kuval. 41; अक्रमातिशयोक्तिश्चेद् युगपत् कार्यकरणे Candrā. 5. 41; सहभावः कार्यहेत्वोर्वर्ण्यते यत्र सुन्दरः। अक्रमातिशयोक्तिः सा गदिता क्रमभङ्गतः। यथा-पतत्त्रिणस्ते प्रविशन्ति राजन् मूर्व्यां प्रकाये च समं परेषाम् AlaṅkāMañ. 56. 8.

अक्रमातुरम् (akramāturam) *adv.* sadly or dejectedly because of the improper or sinful act रावणेऽक्षिपतनत्रपानते नाल्पकभ्रमणमक्रमातुरम् RāmKṛViKā. 29; (author's comm. न क्रमः अक्रमः परस्त्रीहरणादिकस्तेन आतुरं यथा स्यात् तथा)

अक्रमात्त (a-kramātta) *adj.* **i** not obtained in stages, (akramātta) gained at one and the same time अशेषभोगाधारं त्वामक्रमात्तबलिश्रियम्। कलिङ्गेश्वर जानामि नूतनं पुरुषोत्तमम् Ekāva. 8. 13 (8); **ii** not obtained by taking strides, Ekāva. 8. 13 (8).

अक्रमाद्याप्तितस् (akramādyāpti-tas) *adv.* because of the involvement or contingency of absence of succession etc. (ध्वनेः) एकव्यापिध्रुवव्योमसमवायस्तु सिध्यति। नैषामन्वयवैकल्यादक्रमाद्याप्तितस्तथा TattvSaṁ. 628.

अक्रमानन्तचिद्रूप (akramānanta-cidrūpa) *adj.* of the nature of successionless infinite consciousness अक्रमानन्तचिद्रूपः प्रमाता स महेश्वरः (v. l. अक्रमानन्दचिद्रूपः) PratyabhiHṛ. 52. 7 (*on* 20)

अक्रमानेकान्त (akramānekānta) *m.* **i** plurality not based on sequence तिर्यक्प्रचयाः तिर्यक्सामान्यमिति विस्तारसामान्यमिति अक्रमानेकान्त इति च भण्यते TalpaVṛ. 200. 10 (*on* 2. 49); **ii** the theory of the relativity of knowledge where different statements are made without sequence (i. e. at the same time) अक्रमानेकान्तेऽपि येन रूपेण नित्यत्वं तेनैवानित्यत्वमित्याद्यनङ्गीकारान्न विरोधः NyāySu.(Ja.) 412B. 8 (*on* ii. 2. 10)

अक्रमाभास (akramābhāsa) *adj.* [*f.* -ā] appearing simultaneously or without any sequence (बुद्धयः) काश्चित् तास्वक्रमाभासाः क्रमवत्योऽपराश्च किम्। सर्वार्थग्रहणे तस्मादक्रमोऽयं प्रसज्यते PramāVār. 3. 199.

अक्रमाभ्युपगम (akramābhyupagama) *m.* acceptance of simultaneity or absence of sequence न क्रम इति निषेधादेवाक्रमाभ्युपगमात् Kiraṇā. 141. 15.

अक्रमिकत्व (akramika-tva) *n.* the state of not being amenable to serial order न च वाच्यं वर्णा एव पदम्। वन-नदी-दीनेत्यादिषु क्रमभेदेन पदभेदबुद्धिरिति, वर्णानामक्रमिकत्वात् PrakaPañ. 231. 2.

अक्रमोक्त (akramokta) *adj.* mentioned in a wrong order (or out of order) स्नानमक्रमोक्तमपि पुना राज्यार्थमुच्यते मङ्गलाचारे युक्तानाम् ManuBh. ii. 66. 26 (*on* 7. 216)

अक्रमोच्छिन्न (akramocchinna) *adj.* cut off suddenly दृष्ट्वा च तत्क्षणमेव तत्प्राकारशृङ्गमुत्सङ्गमिव हिमगिरेरक्रमोच्छिन्नकल्पलतावितानं ताभिरवनीपालकन्याभिः शून्यमुत्पन्नसाध्वसा झगिति मोहमगमत् TilaMañ. 290. 1.

अक्रमोज्झित (akramojjhita) *adj.* [*f.* -ā] abandoned or discarded all of a sudden or in an improper manner बन्धायैव भवत्येषा ह्यविद्याप्यक्रमोज्झिता ViṣṇuP. vi. 7. 4.

अक्रमोढ (akramoḍha) *adj.* [*f.* -ā] married out of the accepted order (of age or status) cf. **अक्रमोढासुत.**

अक्रमोढात्व (akramoḍhā-tva) *n.* the state of being married out of order हीनस्त्रीपरिणयनानन्तरमुत्तमस्त्रीपरिणयने द्वयोरप्यक्रमोढात्वम् VīraMi. (Vyavahāra.) 560. 4.

अक्रमोढासुत (akramoḍhā-suta) *m.* the son of a woman married out of order (in age or status) अक्रमोढासुतश्चैव सगोत्राद्यस्तु जायते। प्रव्रज्यावसितश्चैव न रिक्थं तेषु चार्हति KātyāSm. 862; अक्रमेण वर्णक्रमजन्मक्रमातिक्रमेण योढा तस्याः सुतोऽक्रमोढासुतः Aparā. 750. 6 (*on* 2. 140); अक्रमोढासुतो वर्णक्रमजन्मक्रमातिक्रमेण परिणीतायाः सुतो यः SmṛtiCan. iv. 630. 7;

iv. 630.10; अक्रमोढासुतः क्षेत्रजकानीनादिरिति केचित् । ज्येष्ठायां कन्यायामपरिणीतायां कनिष्ठा कृतविवाहा चेत् तदा ते द्वे अपि अक्रमोढाशब्देनोच्येते इति तु युक्तम् VyavaMa. 164. 1.

अक्रमोन्नत (akramonnata) *adj.* suddenly raised तथैकनयरत्नमेदगणिताङ्गुलीसंस्थिताक्रमोन्नतसुकर्णिकान्यपि कनिष्ठिकानामिका । स्वमध्यमवराङ्गुलात्मपरिणाहसंस्कारितान्यनिन्द्यपशुबालधिप्रतिमवर्तुलान्यग्रतः KalyāKā. 8. 49.

अक्रमोपचित (akramopacita) *adj.* which has become intense all at once युवराजस्तु तदकाण्डकुलिशपाशपातप्रख्यमाकर्ण्य तेषां वचनमक्रमोपचितेन पूरितः परमशोकेन TilaMañ. 189. 21.

अक्रमोपचीयमान (akramopacīyamāna) *adj.* gathering or growing all at a time अक्रमोपचीयमानहर्षरोमाञ्चा काञ्चीविषयाधिपसुता प्रसन्नमनसं मामवोचत् TilaMañ. 363. 8.

अक्रमोपनत (akramopanata) *adj.* [*f.* -ā] obtained or received simultaneously त्रिवर्गफलसंभूतिरक्रमोपनता मम । पुण्यतीर्थे सुतोत्पत्तिश्चक्ररत्नमिति त्रयी MahāP. 24. 5.

अक्रमोपारूढ (akramopārūḍha) *adj.* risen instantly, arising not in sequence सर्वज्ञातृत्वं सर्वात्मनां गुणानां शान्तोदिताव्यपदेश्यधर्मत्वेन व्यवस्थितानामक्रमोपारूढं विवेकजं ज्ञानमित्यर्थः YogBh. 173. 2 (*on* 3. 49)

अक्रय्य (a-krayya) *adj.* [cf. P. vi. 1. 82] not to be obtained by purchase, not purchasable अप्रमाय करं कर्णश्चेत् सराजय्यतां भजेत् । अयशोऽक्रय्यमक्षय्यमेषा प्रक्षीय दास्यति DvyāśraKā. 9. 166 (comm. अक्रसादुपनतम्); अमोषणीयैरक्रय्यैरमूल्यैरमलीमसैः । यत्प्रबन्धैः शतेनैव भारती परिकर्मिता Gaṅgāva. 1. 44.

अक्रविहस्त (á-kravihasta) [Alt. Gr. II. i. 59; III. 291] *adj.* whose hands are bloodless अक्रविहस्ता सुकृते परस्पा यं त्रासाथे वरुणेळास्वन्तः । राजाना क्षत्रमहृणीयमाना सहस्रस्थूणं बिभृथः सह द्वौ ṚV. v. 62. 6.

अक्रव्याद् (a-kravyād) *adj.* [Viśva. á-] **1** not consuming raw flesh यो नो द्वेष्टि तमद्ध्यग्ने अक्रव्याद्यमु द्विष्मस्तमु ते प्र सुवामसि AV. xii. 2. 3; अग्ने अक्रव्यान्निः क्रव्यादं नुदा देवयजनं वह AV. xii. 2. 42; **2** not carnivorous, not consuming raw flesh हंसश्येनकपिक्रव्याजलस्थलशिखण्डिनः । भासं च हत्वा दद्याद् गामक्रव्यादस्तु वत्सिकाम् YājñSm. 3. 272; अक्रव्यादं वत्सतरीमुष्ट्रं हत्वा तु कृष्णलम् (दद्यात्) ViṣṇuDhaP. ii. 73. 130; अक्रव्यादस्तु हरिणादिमृगान्… हत्वा वत्सतरीं दद्यात् Mitā. 469. 25 (*on* 3. 272); CaturCin. iii (1). 583. 8; अक्रव्यादोऽपक्वभोजनभिन्नान् खञ्जरीटादीन् VīraMi. 1015. 18 (*on* 3. 272)

अक्रव्याद (a-kravyāda) *adj.* not carnivorous (दद्यात्) अक्रव्यादान् वत्सतरीमुष्ट्रं हत्वा तु कृष्णलम् ManuSm. 11. 137; (दद्यात्) अक्रव्यादमृगवधे वत्सतरीम् ViṣṇuSm. 50. 41; अक्रव्यादानां (वधे) वत्सतरीम्…विप्रेभ्यः…दत्त्वा AvantiKa. 235. 13; ManuBh. i. 424. 6 (*on* 5. 11); अक्रव्यादाः रुरुपृषदादयः ManvaVi. 1413. 20 (*on* 11. 137); DīpKa. 102. 22 (*on* 3. 272); ग्रामनिवासिनोऽक्रव्यादा अपि पारावतादयः VīraMi. (Āhnika.) 540. 13; BālamBha. 436. 10 (*on* 1. 172)

अक्रव्याहुति (akravyāhuti) *adj.* whose offering does not contain flesh घृताहुतिर्नो भवाग्ने अक्रव्याहुतिः KauśiSū. 72. 32.

अक्रशित (a-kraśita) *adj.* not thinned (by constant use) अरिसमितावक्रशितास्तयोस्ततस्तैलपायिता वक्रशिताः । पर्यगुरुग्या बाणाः संक्षुण्णगिरिगुरुग्रावाणाः YudhiVi. 4. 61 (comm. न कृशीभूताः)

[1]**अक्रान्त** (a-krānta) *adj.* not doubled, not geminated अक्रान्तोष्मप्रत्ययाभावमेके (मन्यन्ते) ṚPrāti. 6. 14; एकैकं मनसाक्षरं स्तोभैर्वाचा संयुञ्ज्यात् प्रथमस्वरैरकारैर्भकारादिभिरक्रान्तैर्द्वितीयस्वरोत्तमैः LāṭyāŚS. ii. 9. 12.

[2]**अक्रान्त** (a-krānta) *adj.* not crossed, not covered, not pervaded नावया च यथा प्राज्ञो विना प्रज्ञातरित्रया । अक्रान्तसलिलं गाहे कृष्णं संतरति स्वयम् MahāBhā. xiv. App. I. 2. 25; सः … आदावश्लेष्वक्रान्तकर्णश्रवणतामकरोत् AvantiKa. 217. 12.

[3]**अक्रान्त** (a-krānta) *adj.* (a word) not ending in *kra* सक्थं चाक्रान्तात् P. vi. 2. 198; सक्थमिति कृतसमासान्तः सक्थिशब्दोऽत्र गृह्यते सोऽक्रान्तात् परो विभाषान्तोदात्तो भवति KāśiVṛ. *on* P. vi. 2. 198; क्रशब्दोऽन्तो यस्य स क्रान्तः । न क्रान्तोऽक्रान्तः Nyās. ii. 420D. 6 (*on* vi. 2. 198)

अक्रान्ता (akrāntā) *f.* egg-plant, *Solanum melongena* [PW.]

अक्रामत् (a-krāmat) *adj.* [wrong reading for आक्रामत्] Kāvyānu. (He.) (comm.) 58. 11(1)

[1]**अक्रि** (akri) *adj.* [Geld. *a-kr-i* cf. ṚV. i. 120. 2] not doing anything, inactive प्रतिप्राणायाक्रये (v. l. °याक्ष्ये) आस्मां अङ्गुष्वाशाः AV. xix. 52. 3.

[2]**अक्रि** (akri) *n.* name of a *pravara* in the *Agastya gotra* अक्रि चक्रि अर्चि चर्चि हिमोदकि पारिणका इत्येतेषामविवाहः MānŚS. 248. 7.

[3]**अक्रि** (akri) *adj.* that which is fit to be marked or counted अक्रिरङ्क्ष्यम् (given under वङ्क्र्यादयः Uṇā. 508) Prasā. ii. 606. 4.

अक्रिमि (á-krimi) *m.* not a worm or vermin नैते क्रिमयो नाक्रिमयो यद्नन्दशूकाः ŚatBr. V. iv. 1. 2; *adj.* who is not a worm (i. e. not a worthless person) क्लेदिनि स्त्रीव्रणे सक्तिरक्रिमेः कस्य जायते Subhāṣi. 3341.

अक्रिय (a-kriya) *adj.* [*f.* -ā] **1** not accompanied by prescribed rites, void of any religious rites **2** not capable of any tactics (in wrestling) **3 i** inactive, not taking medical treatment **ii** having no medical treatment (i. e. incurable) **4 i** not doing anything, not practising anything, inactive, motionless **ii** who has renounced all acts **5** which (by its very nature) cannot be associated with any action or activity **6** actionless, not doing any action (physical or mental) **1** not accompanied by prescribed rites, void of any religious rites मयोक्तमक्रियं चापि कर्तव्यं माधवि त्वया MahāBhā. i (App.). 114. 246; **2** not capable of any tactics (in wrestling) बालाविमौ चपलकावक्रियाविति सर्वथा… नावज्ञा तत्र कर्तव्या HariVaṁ. 72. 20; **3 i** inactive, not taking medical treatment दृष्टा हि आयुष्मल्लक्षणैरुपेताश्च तथा सक्रियाश्चाक्रियाश्च पुरुषाः शीघ्रभङ्गाश्चिरजीविनश्च CaraS. iii. 8. 43 (1941 Ed.); **3 ii** having no medical treatment (i. e. incurable) अक्रिया विक्रिया दैवी विविधारिष्टसंयुता Hastyāyur. 53. 12 (1. 7); **4 i** not doing anything, not practising anything, inactive, motionless नाक्रियः कर्तास्ति CāndraVyā. iv. 2. 92; स्वयमक्रियः…एष (कृष्णः)… फलमीहते परकृतस्य कर्मणः ŚiśuVa. 15. 38. +8 (Vallabhadeva अक्रियः अलसः); मांसव्यधोचितमुखैः शून्यतां दधदक्रियम् । शकुन्तिभिः शस्त्रवलं व्यापि तस्येषुभिर्नभः ŚiśuVa. 19. 113 (Malli. अस्पन्दम्); क्रियायुक्तस्य सिद्धिः स्यादक्रियस्य कथं भवेत् HaṭhPra. 1. 65 (comm. योगाङ्गानुष्ठानरहितस्य); ŚivS.(Yoga.) 5. 264; यथा चोत्पन्नमात्रस्याक्रियस्य कार्यद्रव्यस्य विभुभिराकाशादिभिः संबन्धः संयोगः एवाभ्युपगम्यते BrahmaSūBh.(Śaṅ.) ii. 2. 17 (378. 6); अनुभूतिरजात्मस्था मातृमानप्रमेयगा । व्यापारैरक्रियान्येषां सुषिवत्कल्प्यते फलम् IṣṭaSi. 314. 10; ग्रसेदाजगरोऽक्रियः BhāgP. xi. 8. 2 (comm. उदासीनः); शरीरमुन्मथ्येत अक्रियं वा प्रसज्येत Bhām. 7. 13 (*on* i. 1. 1); तमाशु यात्रामभिलाषुको जनः स्वनं निशम्यास्त न कश्चिदक्रियः Rāvaṇā. 2. 2; जीवन्नप्यक्रियो निःस्वः शवोऽप्यर्थेन सक्रियः । दारिद्र्यं मरणं लोके धनमायुः शरीरिणाम् DarpaDa. 2. 26; स्वभावोक्तिः पदार्थस्य सक्रियस्याक्रियस्य वा । जातिविशेषतो रम्या हीनत्रस्तार्भकादिषु Vāgbhaṭa. 4. 47; (of *ātman, paramātman, vastu, brahman* etc.) यत्सङ्गाद् भगवानपि प्रभवति प्रत्यञ्चहामोहहा श्रीरङ्गे भुवनोदयावनलयव्यापारचक्रेऽक्रियः VijñāŚ. 85. 2; मुञ्जादिषीकामिव दृश्यवर्गात्प्रत्यञ्चमात्मानमसङ्गमक्रियम् । विविच्य ViveCū. 155; 198; 294; आत्मन्यक्रियेऽध्यारोपितस्य कर्त्रादिक्रियाफलभेदविज्ञानस्य निवर्तकमद्वैतविज्ञानम् ChāndoUBh. 9. 11; एवं निर्दुःखमात्मानमक्रियं प्रतिपद्यते BṛĀraUBhVā.(SaṁVā.) 207 = BṛĀraUBhVā. ii. 4. 112; नामादिभ्यः परो भूमा निष्कलोऽकारकोऽक्रियः । स एवात्मवतामात्मा NaiṣkaSi. 79. 4; 102. 1; स्थाणोरप्यक्रियो नित्यमाकाशादप्यलेपकः YogVā. v. 35. 7; शान्तं शाश्वतमक्रियं यमपुनर्भावाय भूतेश्वरं द्वैतध्वान्तमपास्य यान्ति कृतिनः प्रस्तौमि तं पूरुषम् PraboCan. 6. 14; विश्वकर्मापि चाक्रियः KathāSaSāg. ix. 4. 37; सर्वगतोऽक्रियः ।…आत्मा कापिलदर्शने ṢaḍdarSa.(Rā.) 52; ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 6. 58; PārvPa. 2. 5 (1); ननु अक्रियस्यापि यदि मायया स्रष्टृत्वम् PrakaVi. 324. 24; अक्रियं वस्तुतो मतम् TarkSaṁ. (Ā). 132. 29; नैतदन्यतरं ब्रह्म कदा भवितुमर्हति । स्वतः सिद्धं सर्वदाप्तं शुद्धं निर्मलमक्रियम् SarvaVeSāSaṁ. 155; अहमक्रियः ।…असङ्गोऽहं सदाशिवः SarvaVeSāSaṁ. 931; AdhyāRā. vii. 5. 43; अनिन्द्रियमक्रियं पुराणम् । त्वमसि तदिति चेतनामयम् AmṛUda. 4. 74; **4 ii** who has renounced all acts प्रतिषिद्धं च निरग्नेः अक्रियस्य च संन्यासित्वं योगित्वं चेति चेत् न GītāBh.(Śaṅ.) 181. 12 (*on* 6. 1); अक्रियश्च अनग्निसाधना अपि अविद्यमानाः क्रियाः तपोदानादिकाः यस्य असौ अक्रियः GītāBh.(Śaṅ.) 183. 7 (*on* 6. 1); श्रौतस्मार्तानि कर्माणि फलं नेच्छन् समाचरेत् । शस्तः स योगी राजेन्द्र अक्रियायोगमाश्रितात् GaṇeP. 142. 1; **5** which (by its very nature) cannot be associated with action or activity यस्य (द्रव्यस्य क्रियायोगो) न संभवति तदक्रियम् NyāyBh. 56. 1 (*on* i. 1. 41); क्रियावदक्रियम्…इति वा…यो विकल्पयितुमिच्छति AitUBh. 277. 4 (*on* 4. 0); न ह्यक्रियस्य संबन्धो धर्मेणास्तीतरेण वा BṛĀraUBh. i. 4. 171; अक्रियं वा स्तोतुं सक्रियमित्युपदिशन्ति NyāySu.(So.) 89. 30 (*on* i. 2. 29); (said of various principles or divinities like *avyakta* or *pradhāna*) अक्रियमव्यक्तं सर्वगतत्वादेव SāṁkhyaKāBh. 7. 31 (*on* 10); अक्रियं प्रधानम् SāṁkhyaKāBh. 9. 11 (*on* 11); (of the *guṇās* of the Sāṁkhyas) सत्त्वतमसी स्वयमक्रिये समर्थे अपि न स्वस्वकार्यं कुरुतः SāṁkhyTaKau. 348. 7 (*on* 25); ŚivārkaMaDī. ii. 56. 10 (*on* ii. 2. 1); SāṁkhyaTaPra. 174. 4; तमश्च मूढत्वादक्रियमसमर्थं विना रजः सृष्टिमुत्पादयितुम् MāṭhVṛ. 42. 18 (*on* 25); (of entities like *jāti, kāla, vyoman, nabhas*

etc.); न हि तेन सहोत्पन्ना नित्यत्वान्नाप्यवस्थिता: । तत्र प्रागविमुत्वेन न चायान्त्यन्यतोऽक्रिया: TattvSaṁ. 807; सोऽयं स्याद् विविधोऽनुमानविषयो रूपाद्यपेतोऽक्रिय:…कालोऽतीन्द्रियगोचर: परम इत्येवं प्रतीत: सदा KalyāKā. 4. 3; अक्रियेऽपि यथा व्योम्नि ह्युत्पत्तिस्थितिहानिभि: । जगन्नन(? न्नं)र्ति BṛĀraUBhāVā. i. 4. 988; सर्वान्तरात्मन: अक्रियस्यैव संक्रान्तिर्नभोवत् स्यात् परात्मन: TaiUBhāVā. 161. 11 (2); **6** actionless, not doing any action (physical or mental) कदाचिदक्रिय: कोऽपि क्षणं नैवावतिष्ठते GaṇeP. 139. 4; कर्मैव कारणं चात्र सुगतिं दुर्गतिं प्रति । कर्मैव प्राक्तनमपि क्षणं किं कोऽस्ति चाक्रिय: S'ukrNī. 1. 37.

अक्रिय (a-kriya) *adj.* (a word) not denoting an action नैकार्थेऽक्रिये SiddhaHe. ii. 3. 12 (comm. न विद्यते क्रिया प्रवृत्तिनिमित्तं यस्य तस्मिन्नेकार्थे तुल्याधिकरणे पदे यत् कखपफं तस्मिन् परे इसुस्प्रत्ययान्तस्य रस्य ष् न स्यात् । सर्पिःकालकम्…अक्रिय इति किम् । सर्प्पि(? र्पि)ष्क्रियते । सर्पिःक्रियते)

अक्रियक (akriya-ka) *adj.* incapable of any activity, inert आवृत्य सकफो वायुर्धमनी: शब्दवाहिनी: । नरान् करोत्यक्रियकान् मूकमिन्मिणगद्गदान् SuśruS. ii. 1. 85 = RugVi. 22. 66.

अक्रियता (akriya-tā) *f.* the state of being inactive सत्त्वतमसी स्वयमक्रियतया स्वस्वकार्यप्रवृत्तिं प्रत्यवसीदन्ती रजसोपष्टभ्येते SāṁkhyaTaKau. 281. 3.

अक्रियत्व (akriya-tva) *n.* **1** the state of being inactive अक्रियत्वाच्च भाष्योक्तैर्वाक्यैरित्यभिधास्यते TantrVā. 265. 13 (*on* i. 3. 26); विभुत्वस्याक्रियत्वेन स्वभावत: प्रतिबन्धात् TātpaṬ.(Vā.) 673. 22 (*on* v. 1. 2); तत्रास्तित्वम्…सक्रियत्वमक्रियत्वम्…चेत्यादय: सामान्यगुणा: TattvPradī.(A.) 124. 8 (*on* 2. 3); जन्मैवास्य क्रियेति नाक्रियत्वम् NyāyRa. 151. 22 (*on* 4. 56); न च पटादिकार्यरूपेण कारणसंबन्धस्तस्याक्रियत्वात् SāṁkhyTaPra. 162. 17; Upask. 329. 6 (*on* vii. 2. 10); **2** the state of having no verb अक्रियत्वं क्रियाभ्रंश: भ्रष्टकारकता पुन: । कर्त्रादिकारकाभाव: AgniP. 346. 15.

अक्रियत्वतस् (akriyatva-tas) *adv.* on account of not being required to perform any action मे तु नाधिकारोऽक्रियत्वत: AvadhūU₁. 13.

अक्रियम् (akriyam) *adv.* without any action, motionless नियत्या मूकतामेत्य निष्पौरुषतयाऽक्रियम् । यस्तिष्ठति प्राणमरुत्स्पन्दस्तस्य क्व गच्छति YogVā. iii. 62. 29; पतितमुत्पतितं स्थितमक्रियम्…। कमलिनीमलिना तुहिनाहता न हि तदस्ति विलोक्य न यत्कृतम् Subhāṣi. 729.

अक्रियमाण (a-kriyamāṇa) *adj.* **A** not being employed तयोरक्रियमाणस्य योनिं शंसेत् ĀśvaS'S. II. i. 3. 11; II. i. 5. 7; नाक्रियमाणयो: शंसेत् S'āṅkhāS'S. xi. 14. 2; **B** not being performed एतेषामेकस्मिन्नक्रियमाणे …सर्वप्रायश्चित्तं जुहुयात् ĀpaS'S. xiv. 34. 5; स एष देवतायागसंबन्ध:…अक्रियमाणे यागे न शक्य: कर्तुमित्यनर्थक: S'ābaBh. 472. 5 (*on* ii. 2. 2); नित्यमक्रियमाणे वा पुनर्विधिरनर्थक: TantrVā. 902. 7 (*on* iii. 3. 33); अक्रियमाणे हि शवकर्मणि कर्मणां फलारम्भे प्रतिबन्ध: कश्चिदनुमीयते ChāndoUBh. 247. 8 (*on* iv. 15. 5); कर्तव्यस्य च कर्मण: । क्षिप्रमक्रियमाणस्य काल: पिबति तद्रसम् Hitopa. 2. 133; BhojPra. 3. 13; **C** not being brought about or produced तेनैवाक्रियमाणोऽपि नाशोऽभिव्यज्यते स्फुट: S'lokaVā. 737. 1 (6. 29); कार्यं चाक्रियमाणं सन्न कार्यत्वं समश्नुते BṛĀraUBhVā. i. 4. 197; **D** not being done or made तस्मिंश्चाक्रियमाणेऽसौ लोकवध्यो भविष्यति MahāBhā. v. 77. 11; अक्रियमाणे हि संज्ञाधिकारे वृद्ध्यादीनां संज्ञेत्येष संप्रत्ययो न स्यात् MahāBh. i. 38. 2 (*on* i. 1. 1); i. 80. 12 (*on* i. 1. 23); ऊहेऽक्रियमाणेऽनर्थपरत्वेऽग्निच्छागशब्दावेव प्रयुज्येयाताम् S'ābaBh. 1746. 2 (*on* ix. 3. 3); पञ्चग्रहणे ह्यक्रियमाणे व्यवहारान्तरं प्रदर्शितं न स्यात् Bṛha. 205. 3.

अक्रियमाणक (akriyamāṇa-ka) *adj.* not being produced नाकुर्वत्कारणं दृष्टं कार्यं चाक्रियमाणकम् BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 62.

अक्रियमाणककरण (akriyamāṇaka-karaṇa) *n.* something or some incident (occurring apparently) without being produced or brought about (by an agent) अक्रियमाणककरणं भूकम्पोऽनुत्सवो दुरिष्टं च BṛSaṁ. 97. 5.

अक्रियमाणत्व (akriyamāṇa-tva) *n.* **A** the state of not being performed क्रियमाणाया अप्यारम्भणीयायास्तदर्थितया अक्रियमाणत्वात् TattvCin. i. 26. 4; अभ्यङ्गस्य मरणोद्देशेनाक्रियमाणत्वात् YuktiSneha. 27. 17 (*on* i. 1. 2); **B** the state of not being brought about or accomplished गगनशशविषाणयोरक्रियमाणत्वादभवतो: … भवत्यर्थस्य कर्तु: करोतिकर्मता BhāvanāVi. 4. 2; अपोह्स्यावस्तुरूपत्वेनाक्रियमाणत्वात् S'arka. 75. 16; वारवन्तीयादे: सामवेदेनाक्रियमाणत्वात् S'āstrDī. 234. 11 (iii. 3. 2)

अक्रियसाधर्म्य (akriya-sādharmya) *n.* similarity to inactive (substances) न चास्ति विशेषहेतु: क्रियावत्साधर्म्यात् क्रियावता भवितव्यं न पुनरक्रियसाधर्म्यात् निष्क्रियेणेति NyāySūBh. 314. 5 (*on* v. 1. 2)

अक्रिया (a-kriyā) *f.* **1 A** non-performance **B** inactivity, not engaging oneself in any activity, passivity **C** non-employment **D** cessation of activity **E** non-production **F** prohibited action, wrong action **G** absence of medical treatment **2** not a verb **3** name of a deity **1 A** non-performance अक्रियामेकेऽन्यत्र तदर्थवादवदनात् ĀśvaS'S. v. 13. 9; अक्रियान्यस्य समानार्थत्वात् KātyS'S. vi. 7. 26; अथ खल्वयं पुरुषो याप्येन कर्मणा लिप्यते यथैतत्…शिष्टस्याक्रिया GautDS. iii. 1. 2; अक्रिया वापूपहेतुत्वात् MīmāSū. x. 1. 50 (1824); अक्रियायां हि कार्यस्य पुत्रे ते शप्स्यते रुषा MahāBhā. iii. 11. 6; कृष्ण:…अक्रियायां…पाण्डवानिदमब्रवीत् MahāBhā. x. 34. 8; इह क्रिया प्रतिषिध्यते नाक्रियोपदिश्यते S'ābaBh. 1401. 9 (vi. 2. 20); कृतं नित्यानुष्ठानम्, अकृतं तस्यैव अक्रिया BṛĀraUBh. 653. 8 (iv. 4. 22); अक्रिया चन्द्रकार्याणाम् Kāvyāda. 2. 84; न केवलं क्रिया न स्यात् कर्मणां प्रत्युताक्रिया BṛĀraUBhVā (Sambandha.) 364; नित्यानां चाक्रियाभाव: प्रत्यवायस्तत: कुत: TaiUBhVā. 7. 15 (1); अतश्च गुर्वङ्गनागमनादे:…अक्रियायां प्रत्यवाय: TantrVā. 78. 7 (i. 3. 2); नाशदोषापहारेष्वपि अक्रिया सिद्धा भवति TantrVā. 1017. 5 (iii. 4. 43); अक्रियायां तथा तेषां श्रावयाग्न्याणि मा चिरम् ViṣṇuDhaP. i. 209. 80; (in Smṛtis it is said to be of three varieties, i non-performance (of an act), ii performance (of an act) as propounded in a different *śākhā* (school), and iii performance (of an act) in a wrong manner) अक्रिया त्रिविधा प्रोक्ता… अक्रिया च परोक्ता च तृतीया चायथाक्रिया GobhiSm. 1. 33; गर्भाधानादिकर्मणि वैगुण्यमक्रिया वा कर्मदोष: BālaKri. 59. 9 (*on* 3. 153 [=163]); **1 B** inactivity, not engaging oneself in any activity, passivity अक्रिया दूषणं स्त्रिया: Bṛhaspa-Sm. 193. 11; अक्रियैव जुष्टम् NirvāU. 347. 10; अक्रियैव परा पूजा KulārT. 9. 38; तदेव चेत् कथं नाम तस्यैवैकात्मन: सत: । अक्रिया च क्रिया चापि क्रियाविरतिरित्यपि TattvSaṁ. (S'ā.) 1812; तथा पञ्चविधे कृत्ये नानात्वादक्रिया भवेत् S'ivDṛ. 6. 107; क्रियायामक्रियाज्ञानमक्रियायां क्रियामति: GaṇeP. 140. 24; यस्य सभार्यस्य प्राणं प्रत्यक्रिया स्थिता KīcaVa. 3. 18; तेनैवोच्चण्डकोपेन खण्डितोऽक्रियया नृप: RājTa. (S'rī.) 2. 203; **1 C** non-employment विशेषणानां व्यर्थानामक्रिया स्थानवर्णना Kāvyāda. 2. 365 (comm. अननुष्ठानम् अप्रयोग इत्यर्थ:); **1 D** cessation of activity अक्रिया योगनिरोध: SthānṬ. 157A. 3; **1 E** non-production कारकस्वभावस्य प्रागपि सत्त्वेऽक्रिया न युज्यते HetuBi. 62. 13; न हि समर्थस्याक्रिया HetuBiṬ. 119. 2; **1 F** prohibited action, wrong action अकार्याणां च कार्याणां संयोगं य: करोति वै । कार्याणा(v. l. क्रियाणा)मक्रियाणां च स पार्थ पुरुषाधम: MahāBhā. viii. 49. 15; काम्यात्स्वर्गादिकं मा भूदक्रियायां तदुद्भवम् BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 79; अक्रिया हि अशोभना क्रियैव SthānṬ. 153B. 9; तत्रास्त्यजितसेनाख्यो नृपति:…रणे शूर:…मन्दोऽक्रियासु य: RatnacūKa. 11; **1 G** absence of medical treatment अक्रियायां ध्रुवो मृत्यु: CaraS. vi. 13. 177 (1941 Ed.) = SuśruS. iv. 7. 29 = AṣṭāSaṁ. ii. 80. 16 (4. 13); व्याधय:…कर्मजास्तेष्वहेतुका: । नश्यन्ति त्वक्रियाभिस्ते SuśruS. vi. 40. 164; अक्रियाभि: क्रियाभिर्वा नश्येद्यद्वातशोणितम् BhelaS. 176. 19 (6. 17); 201. 11 (6. 23); अत्यन्तमक्रियाभिर्वा याति साध्योऽप्यसाध्यताम् Hastyāyur. 209. 21 (2. 16); **2** not a verb अथवा व्यक्तमेवेदं पठितव्यमुपपदमक्रियेति MahāBh. i. 417. 15 (*on* ii. 2. 19); अक्रियेत्यस्येदं प्रत्युदाहरणमाशङ्कास्य क्रियावाचित्वाभावाद्षितम् LaS'abdeS'e. ii. 65. 7; **3** name of a deity ज्ञानाक्रिये न्यसेद् याम्ये पीतवस्त्रेऽरुणद्युती SkandP. ii(9). 27. 8.

अक्रियाकम् (akriyākam) *adv.* so as to cause motionlessness चेदिमहीभृता…तदनीकं दनुसूनुसूदनस्य । वयसामिव चक्रमक्रियाकं परितोऽरोधि विपाटपञ्जरेण S'iśuVa. 20. 17 (comm. निश्चेष्टं यथा तथा)

अक्रियाकर्तृसंबन्ध (a-kriyākartṛsambandha) *m.* relation other than that of the action and the agent अक्रियाकर्तृसंबन्धे ननु षष्ठी प्रसज्यते BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 526.

अक्रियाकारक (a-kriyākāraka) *adj.* which is devoid of any action or means of action तथाविद्योत्थकर्त्रादिधर्मशून्यमविक्रियम् । अक्रियाकारकं ज्ञात्वा नि:शेषपुरुषार्थदम् BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 133; यावदेवमयं वेद प्राणितीत्यादिकर्तृकम् । अक्रियाकारकं वस्तु न तावद्वेद तत्त्वत: BṛĀraUBhVā. i. 4. 710; i. 4. 180.

अक्रियाकारकत्वतस् (akriyākārakatva-tas) *adv.* due to the absence of the nature of either an action or means of action प्रत्यक्तयास्य साक्षात्त्वादक्रियाकारकत्वत: । अनन्यबोधमानत्वादयमित्युच्यते तत: BṛĀraUBhVā. iv. 4. 153.

अक्रियाकारकात्मक (a-kriyākārakātmaka) *adj.* not of the nature of action or means of action प्रतीच्येव समाप्तं यदक्रियाकारकात्मकम् । नपश्यतिगिरा रूपमात्मनस्तदिहोच्यते BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1481; अक्रियाकारकात्मक: (v. l. त्मन:) । आत्मानमात्मनैवात्मा साक्षाद्वेत्ति सुषुप्तवत् । (स आत्मज्ञ:) BṛĀraUBhVā. iv. 4. 304.

अक्रियाकारकात्मन् (a-kriyākārakātman) *adj.* of the nature of neither action nor means of action क्रियाकारकरूपेयमक्रियाकारकात्मना । तावन्मात्रैकयाथात्म्यात्तया व्याप्तैव जायते BṛĀraUBhVā. iii. 4. 96.

अक्रियाकारिन् (a-kriyākārin) *adj.* (a servant or an employee) who does not do (his appointed) duty or work अक्रियाकारिणश्चैव मध्यस्थाः कूटसाक्षिणः । प्रकाशतस्करा ह्येते तथा कुहकजीविनः BṛhaspaSm. 178. 3; अक्रियाकारिणो भृतकाः DaṇḍaVi. 118. 1.

अक्रियाङ्ग (a-kriyāṅga) *n.* not an auxiliary to an act or action तस्मादक्रियाङ्गं संख्येति ṬupṬ. 8. 1 (*on* iv. 1. 11); अक्रियाङ्गस्य तु प्रतिपादितस्याप्यनर्थ(त्व)मेव Kāśi. ii. 33. 8 (*on* 5. 4)

अक्रियाङ्गत्व (akriyāṅga-tva) *n.* the state of not being an auxiliary to an act or action तस्माद्यत्क्रियार्थं प्रातिपदिकमुपादीयते तस्य यल्लिङ्गसंख्यं तद्विवक्षितमक्रियाङ्गत्वात् ṬupṬ. 252. 8 (*on* x. 3. 63); असंस्कार्योऽक्रियाङ्गत्वान्निर्गुणत्वात्तथात्मनः···अविकार्योऽयम् BṛĀraUBhVā. iv. 4. 1115.

अक्रियाज (a-kriyāja) *adj.* not produced through action (i. e. eternal) सत्त्वे निविशतेऽपैति पृथग्जातिषु दृश्यते । आधेयश्चाक्रियाजश्च सोऽसत्त्वप्रकृतिर्गुणः MahāBh. ii. 217. 2 (*on* iv. 1. 44); न क्रियाजोऽक्रियाजो नित्यः Nyās. i. 846. 24 (*on* iv. 1. 44); MugdhaBo. 4. 16 (42. 22); Prasā. i. 357. 9.

अक्रियाजन्य (a-kriyājanya) *adj.* not produced by any action नैवम् । अक्रियाजन्येनाभा(? न स्वभा)वप्राप्तक्षेत्रादिस्वत्वेन क्षेत्रिणं प्रत्यसाधारणेन क्षेत्रजव्रीह्यादिस्वत्वेन चानैकान्त्यात् SiddhiTra. (ĀtmaSi.) 53. 24.

अक्रियाज्ञान (akriyā-jñāna) *n.* knowledge of absence of action क्रियायामक्रियाज्ञानमक्रियायां क्रियामतिः । यस्य स्यात्स हि···मुक्तोऽखिलार्थकृत् GaṇeP. ii. 140. 24.

अक्रियातस् (akriyā-tas) *adv.* because of not bringing about or producing (the effect) अर्थक्रियापि सहजा नार्थानामीश्वरेच्छया । नियता सा हि तेनास्या नाक्रियातोऽन्यता भवेत् ĪśvaPraSū. ii, 3. 12.

अक्रियात्मक (a-kriyātmaka) *adj.* which is not of the nature of action, different from action कथं पुनर्गुणस्याक्रियात्मकस्य सतः प्रकरणेन ग्रहणम् TantrVā. 696. 13 (*on* iii. 1. 12); प्रयोगवचनस्त्वक्रियात्मकं दूरादुपेक्षते TantrVā. 711. 1 (*on* iii. 1. 12); BrahmSūBh. (S'aṅ.) 687. 3 (*on* iii. 3. 42); नानन्तरफलाभावे विसंवादोऽत्र शङ्क्यते । क्रियासाध्ये फले स स्याल्लिङर्थस्त्वक्रियात्मकः BṛĀraUBhVā. (Sambandha) 537; प्रातिस्विकं धात्वभिधेयमेकमक्रियात्मकं सिद्धस्वभावम् S'āstrDī. 101. 6 (*on* ii. 1. 1)

अक्रियात्मकत्व (akriyātmaka-tva) *n.* state of not being of the nature of (i. e. being different from) action न चैषां स्तुतिप्रयोगवचनेन ग्रहणम् अक्रियात्मकत्वात् TantrVā. 293. 6 (*on* i. 4. 3); 546. 1 (*on* ii. 2. 25); अक्रियात्मकत्वाच्च नैव समाख्या व्याप्रियते TantrVā. 991. 19 (*on* iii. 4. 28); 1073. 7 (*on* iii. 6. 5); ग्रहेः क्रियावाचित्वान्मुष्टेश्चाक्रियात्मकत्वात् तत्र ग्रहेर्न संभवति Nyās. i. 693. 26 (*on* iii. 3. 36); पुत्रस्य तु अक्रियात्मकत्वात् केन प्रकारेण लोकजयहेतुत्वम् BṛĀraUBh. 192. 15 (*on* i. 5. 17); पर्णमयीत्वादीनां च अक्रियात्मकत्वान्नान्याश्रयमन्तरेण स्वत एव साधकत्वं घटते PrakaVi. 890. 12; संस्था ह्यक्रियात्मकत्वात् ···क्रियामपेक्ष्य फलं साधयति S'āstrDī. 315. 5 (*on* iii. 6. 16)

अक्रियात्मतस् (akriyātma-tas) *adv.* due to being actionless by nature शून्यत्वाद्गगनात्मेव पार्थिवीवाक्रियात्मतः PadmP. (Ra.) 16. 19.

अक्रियात्मत्याग (akriyātma-tyāga) *m.* rejection of (the view that) the self is actionless by nature मीमांसकानां चापि अक्रियात्मत्यागो विकाराङ्गीकारात् PrakaVi. 73. 14.

अक्रियात्मन् (akriyātman) *adj.* which is of the nature of non-action अकार्यशेषमात्मानमक्रियात्मक्रियाफलम्···यः पश्यति स पश्यति UpadeSā. 221. 22; धात्वर्थे च अक्रियात्मन्यकरणत्वात् काष्ठैः पचतीति संबन्धाभावः BhāvanāVi. 29. 5.

अक्रियात्मन् (akriyātman) *m.* the self which is without action, the actionless self शुभाशुभक्रियैवेह पश्यतीत्यभिधीयते । न तु यद्वास्तवं वृत्तं पश्यतीत्यक्रियात्मनः BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1000.

अक्रियात्यन्तसंयोग (akriyātyantasaṁyoga) *m.* uninterrupted connection with what is not an action कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे इति तु सूत्रमक्रियात्यन्तसंयोगार्थम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 4. 51.

अक्रियात्व (akriyā-tva) *n.* state of not being action द्वादशत्वस्याक्रियात्वात्···भावरूपप्रकरणग्राह्यत्वानुपपत्तेः TantrVā. 854. 15 (*on* iii. 3. 14); न भावे नापि धात्वर्थे काष्ठैरिति समागमः । अक्रियात्वात् BhāvanāVi. 28. 5; 128. 1; अक्रियात्वेऽपि भूतस्य क्रियासाधनत्वात्क्रियार्थ एव भूतोपदेशः BrahmSūBh. (S'aṅ.) 29. 9 (*on* i. 1.4); लिङर्थे युज्यमानस्य कर्मत्वं न च कामिनः । अक्रियात्वान्नियोगस्य द्वितीया चेद्भवेत्तथा BṛĀraUBhVā. (Sambandha) 529; अक्रियात्वे मानस्याजन्यफलत्वमेष्टव्यम् IṣṭaSi. 212. 19; न च पटरूपेण कारणानां संबन्धः तद्रूपस्याक्रियात्वात् क्रियासंबन्धित्वाच्च कारणानाम् । अन्यथा कारणत्वाभावात् SāṁkhyTaKau. 256. 1 (*on* 9); Bhām. 124. 9 (*on* i. 1. 5); S'āstraDī. 71. 13 (*on* i. 4. 6); PrakaVi. 2. 10; Nyāyāmṛ. 509B. 6; न च ज्ञानस्याक्रियात्वेनाविधेयत्वम् Nyāyāmṛ. 625B. 10; स्पन्दस्याक्रियात्वे तु यागादेरप्यक्रियात्वं स्यात् Nyāyāmṛ. 625B. 12; क्रत्वर्थनिषेधानामक्रियात्वेनानितिकर्तव्यतात्वेन तेष्वव्याप्तेः BhāṭṭDī. ii. 82. 7 (*on* iv. 1. 2);ननु न तत्प्रकरणाद्गृह्यतेऽक्रियात्वात् MīmāNyāPra. 220. 2; यागस्य चाक्रियात्वात् MayūMāli. 70. 21 (*on* i. 4. 6); LaS'abdeS'e. i. 501. 19.

अक्रियात्वतस् (akriyātva-tas) *adv.* due to not being an action न विधेयो विधेयो वा क्रमो नैवाक्रियात्वतः NyāyMāVi. 264. 22 (*on* v. 1. 1)

अक्रियादर्शिन् (a-kriyādarśin) *adj.* who does not perceive the action (of a thing) यदुपलम्भादक्रियादर्शिनोऽपि कृतबुद्धिर्भवति TattvSaṁPañ. 48. 23 (*on* 67); यददृष्टेरक्रियादर्शिनोऽपि कृतबुद्धिरुत्पद्यते TātpaṬ.(Vā.) 602. 2 (*on* iv. 2. 21); Kiraṇā. 102. 17.

अक्रियानिमित्त (a-kriyānimitta) *adj.* that which is not the cause of an action अक्रियानिमित्तस्य च कारकत्वनिवृत्तौ···तद्विशेषस्य कर्तृत्वस्य निवृत्तेः Bhām. 124. 10 (*on* i. 1. 5)

अक्रियानियम (akriyā-niyama) *m.* restriction to non-performance of an action अक्रियानियमो ह्यकरणसंवरः AbhidhKoBh. 218. 1 (*on* iv. 33) (Sphuṭā. अक्रियायामकरणे नियम एकान्तता अक्रियानियमः)

अक्रियापर (a-kriyāpara) *adj.* which does not convey an action नाक्रियापरमस्ति वाक्यं किञ्चिदपि Bhām. 111. 6 (*on* i. 1. 4)

अक्रियापूर्वम् (a-kriyāpūrvam) *adv.* in the absence of or without any antecedent activity अबुद्धिपूर्वकं तेषामक्रियापूर्वमेव च । अभिव्यक्तास्तु ते मन्त्राः VāyuP. i. 57. 43 = BrahmāṇḍP. i. 29. 48.

अक्रियाप्ति (akriyāpti) *f.* obtainment without performance सौकर्याद्क्रियाप्तितः । यथाभ्युपगमं लाभः संवरस्य न संततेः AbhidhK. 4. 33.

अक्रियाप्रतिज्ञा (akriyā-pratijñā) *f.* vow of inaction कथमयमक्रियाप्रतिज्ञां संस्मृत्य दौःशील्यं न कुर्यात् Sphuṭā. 17. 12 (*on* iv. 496)

अक्रियाप्रबन्ध (a-kriyāprabandha) *m.* (a statement pertaining to) non-continuous action भविष्यति मर्यादावचनेऽवरस्मिन्नित्यक्रियाप्रबन्धार्थम् Vār. 1 *on* P. iii. 3. 136; अक्रियाप्रबन्धार्थोऽयमारम्भः MahāBh. ii. 161. 18 (*on* iii. 3. 136); KāśiVṛ. *on* P. iii. 3. 136; अक्रियाप्रबन्धसामीप्यार्थं सूत्रम् Prasā. ii. 452. 12.

अक्रियाभिधायिन् (a-kriyābhidhāyin) *adj.* [*f.* -ī] not expressive of action अक्रियाभिधायिन्याः प्रकृतेरिदमुपलक्षणम् Nyās. i. 488. 5 (*on* P. iii. 1. 2)

अक्रियाभिनिवेश (akriyābhiniveśa) *m.* insistence on or conviction about (a thing or matter) being not made or produced (घटादीनाम्) सर्वेषां केषांचिद्वाक्रियाभिनिवेशोऽस्तु PramāVāSvopVṛ. 109. 8.

अक्रियामात्रत्व (akriyāmātra-tva) *n.* being nothing but absence of activity अक्रियामात्रत्वाद् व्युत्थानस्य AitUBh. 244. 3 (*on* 1. 0)

अक्रियायोग (a-kriyāyoga) *m.* absence of association or connection with (a word denoting) an action प्रादीनामक्रियायोग उपसर्गसंज्ञा माभूत् Nyās. i. 307. 2 (*on* P. i. 4. 59); अक्रियायोगे निपातसंज्ञा न स्यात् Pradī. ii. 383 (*on* P. i. 4. 58); ii. 281 (*on* P. i. 4. 56); श्रौषडादीनां स्वाहापर्यन्तानां चादिषु पाठाद् अक्रियायोगेऽपि निपातत्वम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 4. 61.

अक्रियारूप (akriyā-rūpa) *adj.* of a form or nature different from action, not having the form or nature of action धातूनामभिधानीयान्···लब्धात्मनोऽक्रियारूपान्विशेषान्प्रतिजानते BhāvanāVi. 143. 2; आत्मना ह्यक्रियारूपैर्गुणैराश्रीयते क्रिया TantrVā. 561. 23 (*on* ii. 2. 27); यागस्त्वक्रियारूपः S'āstrDī. 71. 14 (*on* i. 4. 6); दण्डादि त्वक्रियारूपम् S'āstrDī. 435. 4 (*on* 3. 11); अक्रियारूपं दधिद्रव्यं क्रियाविशेषणं सद्विधीयते NyāyMāVi. 264. 25; (*on* v. 1. 1); अक्रियारूपस्य तस्य (दध्नः) कार्यात्मकविधिविषयत्वानुपपत्तेः MayūMāli. 150. 16 (*on* ii. 2. 1); 71. 15 (*on* i. 4. 6); 300. 1 (*on* iii. 6. 3); अक्रियारूपे ब्रह्मणि कथं तेषां (वेदान्तानाम्) प्रामाण्यम् S'ivārkaMaDī. i. 35. 30 (*on* i. 1. 1); *n.* nature of being free from action विरुध्यतेऽक्रियारूपं मानित्वादिक्रियात्मकैः BṛĀraUBhVā. iv. 4. 849.

अक्रियारूपत्व (a-kriyārūpatva) *n.* the state of not having the nature of an action देवतानाम्···अक्रियारूपत्वात्···न प्रकरणेन यागार्थत्वं विज्ञायते TantrVā. ii. 2. 19; TaiUBh. 234. 2 (*on* 2. 1); तेषाम् (कारकाणाम्) अक्रियारूपत्वात् Pradī. iii. 61. B (*on* P. iii. 1. 46); पर्णताया अक्रियारूपत्वात् क्रत्वनुप्रवेशाकाङ्क्षास्ति S'rutaPra. ii. 533. 32 (*on* iii. 3. 63); मन्त्रस्वरूपस्य च स्वतोऽक्रियारूपत्वाद्यद्यपि नेतिकर्तव्यतात्वेनान्वयो योग्यः MīmāKau. iii. 58. 15 (*on* i. 2. 33); धात्वर्थस्याक्रियारूपत्वनिश्चये उक्तं सर्वमपि गौणतया निर्वाह्यम् MayūMāl. 72. 26 (*on* i. 4. 6); 378. 9 (*on* iv. 3. 1); अक्रियारूपत्वेऽपि···क्रियानुरागेण फलसाधनत्वसंभवाच्च S'ivārkaMaDī. ii. 434. 14 (*on* iv. 1. 6)

अक्रियार्थ (a-kriyārtha) *adj.* 1 not pertaining to an act or rite or action अक्रियार्थानामुपदेशोऽनर्थकः BrahmSūBh(S'aṅ.) 29. 19 (*on* i. 1. 4); वच-

सामक्रियार्थानां वाक्यभेदप्रकल्पना । गुर्वी स्यात् BṛĀraUBhVā. (Sambandha) 37. 272; अक्रियार्थकूटस्थनित्यब्रह्मोपदेशानुपपत्तिरिति भावः Bhām. 107. 3 (*on* i. 1. 4); विभागभाष्येऽक्रियार्थानामानर्थक्याभिधानात् VedāntKa. 89. 9 (*on.* i. 1. 4); जैमिनिः…अक्रियार्थानां वेदान्तानामानर्थक्यमेवाह VivaPraSaṁ. 285. 6; 329. 22; अक्रियार्था पशूक्तिः स्यात् NyāyMāVi. 533. 22 (*on* x. 4. 4); अतोऽक्रियार्थानामेकवाक्यतामेव न मन्यामहे Kāśi. iii. 103. 14. (*on* 5(5). 6); ii. 25. 9 (*on* 5(2). 3); अक्रियार्थानामानर्थक्यशङ्कायाम्…प्रामाण्यमुपपद्यते PūrvottaVāNaMā. 241. 11; 241. 1; 257. 16; अक्रियार्थानामन्तरेण विधिशेषत्वं प्रामाण्यानभ्युपगमात् SiddhāSi. i. 38. 23; i. 35. 20; VedāntKau. 18. 17 (*on* i. 1. 4); **ii** not intended for (the achievement of) an action अक्रियार्थेष्वपि शक्यादिषूपपदेषु तुमुन्सिद्ध्यर्थं वचनम् Prasā. ii. 648. 20; **iii** not having an act as its purpose अक्रियार्थानामर्थवादादीनामानर्थक्यम् MayūMāli. 8. 28 (*on* i. 2. 1)

अक्रियार्थक (a-kriyārthaka) *adj.* not subserving an action तस्मादक्रियार्थकं सर्वमनित्यमुच्यते MayūMāli. 8. 29 (*on* i. 2. 1)

अक्रियार्थत्व (akriyārtha-tva) *n.* the state of not being intended for action, state of not pertaining to an act अक्रियार्थत्वादनर्थकम् S'ābaBh. 109. 1 (*on* i. 2. 2); 1247. 12 (*on* iv. 3. 2); वेदान्तानामानर्थक्यम् अक्रियार्थत्वात् Brahm-SūBh.(S'aṅ.) 14. 15 (*on* i. 1. 3); यदि च संख्या…न विधीयेत ततोऽक्रियार्थत्वादनङ्गं स्यात् ṬupṬ. 66. 1 (v. 2. 5); अक्रियार्थत्वान्मन्त्रादीनामानर्थक्यमाशङ्कितम् NyāySu.(So.) 25. 19 (*on* i. 2. 7); 45. 12 (*on* i. 2. 7); 3. 13 (*on* i. 2. 1); अक्रियार्थत्वेऽपि ब्रह्मस्वरूपविधिपरा वेदान्ता भविष्यन्ति Bhām. 76. 8 (*on* i. 1. 4); नात्र वास्तवमर्थपारतन्त्र्यमक्रियार्थत्वे युक्तिः TantrRa. 51. 10; त्र्यन्तस्याक्रियार्थत्वान्न स्यात्तस्य प्रमाणता NītiMā. 11. 21; अर्थवादादीनामक्रियार्थत्वेनानर्थक्यम् S'ivārka-MaDī. i. 35. 26 (*on* i. 1. 1)

अक्रियार्थोपपद (akriyārthopapada) *adj.* not having for its adjunct (an action) meant for (accomplishing another) action अक्रियार्थोपपदार्थोऽयमारम्भः KāśiVṛ. *on* P. iii. 4. 65; PrakriKau. ii. 648. 3; SiddhāKau. 567B. 9; 'शेषे' इति अक्रियार्थोपपदार्थम् LaghuS'abdeS'e. ii. 445. 2.

अक्रियार्थोपपदत्व (akriyārthopapada-tva) *n.* nature of not having for its adjunct (an action) meant for achieving another action शेषग्रहणेन क्रियार्थोपपदाल्ल्यण् निभज्यते । किं कारणम् । अक्रियार्थोपपदत्वात् MahāBh. ii. 142. 23 (*on* iii. 3. 13)

अक्रियार्ह (a-kriyārha) *adj.* not favourable or fit for activity प्राप्तं वार्धकमक्रियार्हमधुना ViśvaSta. 75.

अक्रियावचन (a-kriyāvacana) *adj.* (a word) not expressive of action अक्रियावचनानामपि धातुसंज्ञा प्राप्नोति Nyās. i. 209. 8 (*on* i. 3. 1); न ह्यस्ति संभवो धातुश्च भवति अक्रियावचनश्च PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 3. 26.

अक्रियावत् (akriyā-vat) *adj.* **1** devoid of action or activity किमक्रियावतामेवारम्भो नेत्याह TātpaṬ. (Vā.) 597. 8 (*on* iv. 1. 21); **2** not performing duties पतिता विप्राः (v. l. पतिताश्चाक्रियावन्तः) … नार्हन्ति केतनम् MahāBhā. xiii. 24. 13; **3 A** (a person) receiving no medical treatment नराणामक्रियावताम् । तावन्तस्त्वधिमन्थाः स्युर्नयने तीव्रवेदनाः SuśruS. vi. 6. 10 = RugVi. 59. 9; उदक् भवन्ति सर्वाणि जठराण्यक्रियावताम् BhelaS. 168. 12 (6. 15); (रोगाः) घ्नन्ति प्राणानसाध्यास्तु नराणामक्रियावताम् SiddhYo. 1. 13 = BhāvPra.(Bhā.) vi. 1. 8 = HārīS. iii. 2. 16; तत ऊर्ध्वमक्रियावतां कुष्ठानि जायन्ते KāśyaS. 116A. 4; **3 B** (a disease) not treated medically कष्टो भवेद्व्याधिरिवाक्रियावान् MahāBhā. viii. 12. 67.

अक्रियावत्त्व (akriyāvat-tva) *n.* the state of having no action, nature of being without activity हेतुरूपग्रहो लोकेऽक्रियावत्त्वेऽपि कथ्यते PramāVār. 3. 309; (मुक्तस्य) अक्रियावत्त्वं च परास्तम् TattvPrakā. 219A. 9 (*on* iv. 4. 2)

अक्रियावाचकत्व (a-kriyāvācakatva) *n.* the state of not being expressive of an action कृत एते कर्तृकर्मणी नाव्ययस्य । नाव्ययस्येति । नोच्चैःशब्दस्येत्यर्थः । तस्याक्रियावाचकत्वात् Pradī. ii. 526A (*on* ii. 3. 65)

अक्रियावाचित्व (a-kriyāvācitva) *n.* the state of not being expressive of an action नैष धातुर्थातोरेषोऽनुकरणम् । क्रियावाचिनो धातुसंज्ञाविधानसामर्थ्यान्निर्देशे चाक्रियावाचित्वात् Pradī. viii. 120 (*on* viii. 2. 46); चिकीर्षतीत्यादावपि केवलस्यापि व्यपदेशिवद्भावेन कर्मावयवत्वम् । एवमप्यसमानकर्तृत्वान्न प्राप्नोति धातुमात्रस्याक्रियावाचित्वात् । अतः समानकर्तृकादित्यपि षष्ठ्यर्थे पञ्चमीति व्याख्येयम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1. 7; न चात्र सकारं प्रत्युपसर्गत्वं तन्मात्रस्याक्रियावाचित्वात् Prasā. ii. 195. 12

अक्रियावाचिन् (a-kriyāvācin) *adj.* [*f.* -ī] not denoting an action, not expressive of an action तृतीयासमर्थादक्रियावाचिनः क्रियातुल्येऽपि प्रत्ययः प्राप्नोति MahāBh. ii. 363. 24 (*on* v. 1. 115); पाठेन धातुसंज्ञायां समानशब्दप्रतिषेधः । समानशब्दानामिति समानश्रुतीनामिष्टविपरीतानामक्रियावाचिनामित्यर्थः Pradī. ii. 112B (*on* i. 3. 1); परश्च स भवति धातोर्वा प्रातिपदिकाद्वा यः प्रत्ययसंज्ञः प्रातिपदिकाद्वेति । अक्रियावाचिन्याः प्रकृतेरिदमुपलक्षणम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1. 2; तेन धातुसमानानामक्रियावाचिनां वादीनां न (धातुसंज्ञा) Prasā. i. 32. 15.

अक्रियावाद (akriyā-vāda) *m.* the view that the soul is incapable of any activity on his own मरीचिकपिलोलूकगार्ग्यव्याघ्रभूतिवाद्वलिमाठरमौद्गल्यायनादीनामक्रियावाददृष्टीनां चतुरशीतिः Dhavalā. [Jainendrasiddhāntakośa]

अक्रियावादिन् (akriyā-vādin) *m.* one who does not believe in the theory of action (on the part of the soul), the atheist, *laukāyatika* क्रियां-जीवाजीवादिरर्थोऽस्तीत्येवंरूपां वदन्तीति क्रियावादिन आस्तिका इत्यर्थः… तन्निषेधादक्रियावादिनो नास्तिका इत्यर्थः SthānṬ. 268A. 5; साम्प्रतमक्रियावादिनां लौकायतिकानाम्…प्रज्ञायाः प्रमादमादर्शयति SyādvāMañ. 20 (2)

अक्रियाविशेषण (akriyā-viśeṣaṇa) *n.* that which does not qualify an action न चाक्रियाविशेषणं विधीयते TantrVā. 293. 3 (*on* i. 4. 3)

अक्रियाविष्ट (a-kriyāviṣṭa) *adj.* not being asssociated with an action नाक्रियाविष्टानां स्मारकत्वसंभवः BhāṭṭDī. ii. 201. 1 (*on* v. 5. 11)

अक्रियाशब्द (akriyā-śabda) *n.* a word not denoting action सोमे तु ब्राह्मणशतसंबन्धविधानमक्रियाशब्दत्वादेवाशक्यम् TantrVā. 1068. 19 (*on* iii. 5. 53)

अक्रियाशेष (a-kriyāśeṣa) *m.* not a subsidiary of an action वस्त्वक्रियाशेषं वेदान्तविषयं दर्शयितुं भाष्ये विशेषणानि प्रयुक्तानि व्याचष्टे VedāntKa. 79. 10 (*on* i. 1. 4); कथं तन्न्यायेन ब्रह्मवाक्येष्वक्रियाशेषभूतवस्तुबोधित्वसिद्धिः VedāntKa. 81. 17 (*on* i. 1. 4)

अक्रियासमभिहार (a-kriyāsamabhihāra) *m.* non-repetition or non-intensity of an action धात्वधिकारेऽपि यङोऽविधानमक्रियासमभिहारत्वादिति MahāBh. ii. 29. 2 (*on* iii. 1. 22)

अक्रियासाधन (a-kriyāsādhana) *n.* something different from the means in the form of an act न दर्शनं विध्यर्हमक्रियासाधनत्वात् PrakaVi. 2. 9.

अक्रियाहेतु (akriyā-hetu) *m.* reason for non-performance (of a rite) दीक्षा दीक्षितसंस्कारानुपस्थापयति क्रमात् । तेषामुपस्थितानां च नाक्रियाहेतुरस्ति नः S'āstrDī. 428. 7 (*on* v. 2. 11)

अक्रियैकार्थ (akriyaikārtha) *adj.* (a word) in apposition, (but) not denoting action नाक्रियैकार्थे । इसुसप्रत्ययान्तस्य विसर्जनीयस्य…क्रियापदवर्जितसमानाधिकरणपदस्थे परे…सिन्नं भवति S'ākaṭāVyā. i. 1. 172.

अक्रियोत्थिति (a-kriyotthiti) *f.* not coming into existence through an action, not arising out of action नाभूत् सृष्टिः…। न भविष्यत्यभाव्यत्वादभाव्यं चाक्रियोत्थितेः TaiUBhāVā. 71. 17 (2)

अक्रीड (a-krīḍa) *adj.* not indulging in sports, not playful अक्रीडैरपि च क्रीडापरैः…मुनिभिः परिवृतः…मुनिरवातरत् NalaCam. 3. 6 (25)

अक्रीडत् (á-krīḍat) *adj.* not playing (nolens volens, willy-nilly) अक्रीळन् क्रीळन् हरिरत्तवेऽदन् ṚV. x. 79. 6.

अक्रीणत् (a-krīṇat) *adj.* who does not purchase or buy क्रीतमक्रीणतो या हानिः सा क्रेतुरेव स्यात् ViṣṇuSm. 5. 129.

अक्रीत (á-krīta) *adj.* **A** not purchased (said of Soma) अक्रीतोऽस्य सोमः स्यात् TaiS. VI. i. 10. 5; यदि सोममक्रीतमपहरेयुरन्यः क्रेतव्यः PañcBr. ix. 5. 1; यद्यक्रीतं राजानमु(?म)पहरेयुः JaimiBr. 1. 354; यस्याक्रीत ३ सोममपहरेयुः । क्रीणीयादेव TaiBr. I. iv. 7. 5 = ĀpaS'S. xiv. 24. 9; अनागतेन ह वै स सोमेन यजते योऽक्रीतेन यजते S'atBr. III. ii. 4. 7; ये ह्यक्रीते राजन्युत्तिष्ठन्ति तेषां सोमविभागाभावाद्वैगुण्यं स्यात् S'ābaBh. 1467. 10 (*on* vi 5. 25); (said of any article for sale) अक्रीतं यस्य वै वस्तु हाटेऽस्मिन्वैश्यकोविदैः । मया क्रीतं च तज्ज्ञेयम् BhaviP. 557A. 25 (iii (4.) 8. 102); **B** not a hired (person), a kind of servant (opp. of *krīta*) शूद्रं तु कारयेद् दास्यं क्रीतमक्रीतमेव वा Manu-Sm. 8. 413 (ManvaVi. अक्रीतं भक्तादिभृतम्); यश्च शूद्रोऽक्रीत एव द्विजायात्मानम्…निवेदयति Aparā. 243. 21 (*on* i. 166); 'यजमानपञ्चमाः संभूयेडां भक्षयन्ति' इत्यक्रीतस्यापि यजमानस्य भक्षः श्रूयते NyāyMāVi. 498. 20 (*on* x. 2. 9)

अक्रीतदास (akrīta-dāsa) *m.* an unbought slave, unhired servant अक्रीतदासो विदुषां स्कन्दगुप्तो विवेश राजकुलम् HarṣaC. 267. 9; स्यन्दनायितभूमण्डल अक्रीतदासतापसकदम्ब…विजयी भव विजयी भव NīlaVi. 104. 1; सोऽयं दीव्यति चोक्कनाथमखिनामक्रीतदासः कविः JānaPa. 1. 8.

अक्रीतपण्य (a-krītapaṇya) *n.* commodity not obtained by purchase अक्रीतपण्यैः क्रयेतरोपायलब्धैरित्यर्थः SmṛtiCan. ii. 479. 12.

अक्रीतयजमान (akrīta-yajamāna) *m.* a sacrificer who cannot be hired अक्रीतयजमानस्य भक्षसत्त्वाच्च NyāyMāVi. 498. 15 (*on* x. 2. 9)

अक्रीतराजक (a-krītarājaka) *adj.* who has not purchased the king (i. e. Soma) किमयं विश्वजित्क्रीतराजकस्यैवोत्थाने उताक्रीतराजकस्यापीति विचार: S'āstrDī. 497. 17 (*on* vi. 5. 7); क्रीतराजकवदक्रीतराजकस्यापि निषेधसिद्धेर्न तत्प्रतिषेधार्थो विधि: MīmāKau. i. 24. 11 (*on* i. 3. 4); अक्रीतराजक: अभोज्यान्न इति दोष: VīraMi. (Āhnika.) 496. 24.

अक्रीतलभ्य (akrīta-labhya) *adj.* available without being bought, readily available पत्रेषु पुष्पेषु फलेषु तोयेष्वक्रीतलभ्येषु सदैव सत्सु।…मुक्त्यै किमर्थं क्रियते न यत्न: NaraP. 62. 19.

अक्रीतसोम (akrīta-soma) *adj.* who has not purchased Soma अक्रीतसोमस्याभोजनीयं भवतीत्याहु: GopBr. i. 3. 19.

अक्रुद्ध (á-kruddha) *adj.* not angry, not enraged, not irascible (by nature) अक्रुद्धस्य योत्स्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात् TaiĀ. i. 4. 2 (27. 2); ते हास्मै सर्व एवाक्रुद्धा भवन्ति JaimiBr. 1. 62; य: कण्टकैर्वितुदति चन्दनैर्यश्च लिम्पति । अक्रुद्धोऽपरितुष्टश्च समस्तस्य च तस्य च YājñaSm. 3. 53; अक्रुद्धस्य मुखं पापं क्रुद्ध: किं नु करिष्यति Tantrākhyā. 97. 14 = PañcT. 3. 34 (290. 2); अक्रुद्धस्येदृशं वक्त्रं भवेत्क्रुद्धस्य कीदृशम् Pañcā. 182. 12; नन्वक्रुद्धोऽपि नट: क्रुद्ध इव भाति AbhinBhā. i. 275. 1 (*on* 6. 31) = Kāvyānu. (He.) 72. 1; कदर्यो मुनिरक्रुद्ध: किन्तु तृष्णास्य वर्धते Deśopa. 2. 2; कृत्ताङ्गमपि तं मुनिम् । अक्रुद्धं प्रकटीभूय काप्युवाचात्र देवता KathāSaSāg. vi. 2. 33; (animals) ये (अश्वा:)…। अक्रुद्धा: समरगता भृशं च पुष्टास्ते विप्रा: क्षितिपतिवाहनेऽतियोग्या: YuktiKa. 195. 17; 196. 16; अक्रुद्धा मृदव: शुद्धचेतस: । अल्पाशिन:… वृषभा ब्रह्मजातय: YuktiKa. 206. 16; अक्रुद्धा:…ते श्वान: शूद्रजातय: YuktiKa. 213. 21.

अक्रुद्धभीरु (akruddha-bhīru) *adj.* timid only as long as not enraged अक्रुद्धभीरुं स्त्रैणं च सार्पं नित्यौष्ठलेहिनम् ।…विद्यात् KāśyaS. 53A. 22.

अक्रुद्धरूप (akruddha-rūpa) *adj.* appearing (to be) not angry क्रुद्धोऽप्यक्रुद्धरूप: स्यात् MahāBhā. i. App. I. 81. 111.

अक्रुध् (a-krudh) *adj.* free from anger भुक्तवेलोऽपि भूपालं कर्तुं नाशकदक्रुधम् RājTa. (Ka.) 8. 2273.

अक्रुध्यत् (á-kruddhyat) *adj.* not getting angry, not irascible (by nature) अक्रुध्यन्नो वरुणेह बोधि S'atBr. IX. iv. 2. 17; XIV. ii. 2. 30; स मेधावी …। तस्थौ तथैव चाक्रुध्यन्सर्पं स्कन्धेन धारयन् MahāBhā. i. 45. 28; अक्रुध्यता चात्वरता देयं तेनापि भक्तित: ViṣṇuP. iii. 15. 30; तेषां तत्तदन्नमसत्वरम् । अक्रुध्यंश्च नरो दद्यात् MārkP. 31. 50; अक्रुध्यन्नप्रहृष्यंश्च नित्यं विगतमत्सर: BrahmP. 237. 5.

अक्रुध्यनता (akrudhyana-tā) *f.* the state of not being angry [DBHS.]

अक्रूर (á-krūra) *adj.* **1** not rough, smooth, pleasant, sweet-sounding ऋषभेण यजमाना अक्रूरेणेव सर्पिषा । मृधश्च सर्वा इन्द्रेण पृतनाश्च सहामहे AV.(P.) vi. 9. 8; यदेवास्या उद्घ्नन्त: क्रूरमक्र˘स्तदक्रूरमक: MaiS. iii. 2. 3; iv. 1. 10; वृषभेण यजमाना: । अक्रूरेणेव सर्पिषा । मृधश्च सर्वा इन्द्रेण । पृतनाश्च जयामसि TaiBr. II. iv. 7. 2; तस्मै तावन्मात्रीर्वा भूयसीर्वा (गा:) प्रतिददाति… तथो हास्यैतदक्रूरं कृतं भवति S'atBr. V. iv. 3. 12; रथंतरं नाम मे सामाघोरं चाक्रूरं च GopBr. i. 2. 18; i. 2. 20; (नामधेयम्…कारयेत्) स्त्रीणां सुखोद्यमक्रूरम् ManuSm. 2. 33; विषमाक्षरमक्रूरं विस्पष्टार्थं मनोरमम् (नाम कुर्यात्) AṣṭāSaṁ. ii. 172. 22 (6. 1); अक्रूरं हिंसाद्यर्थरहितं कुलघ्नीत्यादि VīraMi (Saṁskāra.) 243. 20; **2** not cruel, kind, gentle तत्संपूज्य वचोऽक्रूरं सर्वसैन्यानि…मुहूर्तमस्वपन् MahāBhā. vii. 159. 30; (राशय:) पुंस्त्री क्रूराक्रूरौ ज(? च)रस्थिरद्विस्वभावसंज्ञाश्च LaJāta. i. 0. 7; जलमवतरितुमारेभे शरीरत्यागाय । अथ सानुग्रहेषु ग्राहेषु…अक्रूरेषु नक्रेषु…आकाशसरस्वती समुदचरत् VāsaDa. 280. 1; प्रख्यातवंशमक्रूरम्…कुर्वीतात्महिताकाङ्क्षी परिवारम् NītiSā. 4. 10 = SūktiRa. 105. 1; मल्लावुत्फुल्लवक्त्राब्जौ तौ कृताग्रभुजग्रहौ । क्रीडयेव न्ययुध्येतामक्रूरै: करणै: क्षणम् RāmC. 11. 99; तेऽप्यक्रूरचमूरुचर्मवसनैर्नीता: क्षयं लुब्धकै: BhallaS'. 87; क्रूरोऽपि विजयी कापि त्वक्रूरोऽपि पराजयी SkandP. iv. 50. 43; अक्रूरं श्रेयसे कर्म क्रूरमश्रेयसे पुन: KaumuMi. 6. 14; अक्रूरा हि जैना राजर्षय: PrabaK. 41. 23.

अक्रूर (a-krūra) *m.* **1 A** name of Kṛṣṇa's uncle, son of S'vaphalka and Gāndinī अक्रूरो ददते मणिम् इत्यभिभाषन्ते Nir. 2. 2 (45. 9); संकर्षणो वासुदेव:…अक्रूर: सात्यकिश्चैव वृष्णयस्ते प्रकीर्तिता: MahāBhā. i. 177. 17; अक्रूरो वृष्णिवीराणां सेनापतिररिंदम: MahāBhā. i. 213. 25; स्यातां यस्याहुकाक्रूरौ किं नु दु:खतरं तत:। यस्य वापि न तौ स्यातां किं नु दु:खतरं तत: MahāBhā. xii. 82. 10; अक्रूर: सुषुवे तस्माच्छ्वफल्काद् भूरिदक्षिण: HariVaṁ. 24. 8 = BrahmP. 14. 8; HariVaṁ. 25. 5; 28. 38; अक्रूरो रत्नमन्विच्छन् मणिं चैव स्यमन्तकम् VāyuP. ii. 34. 57; स्वफल्क:…भार्याम्…गान्दिनीं नाम (चकार)…तस्या: पुत्र: स्मृतोऽक्रूर: VāyuP. ii. 34. 109; ViṣṇuP. iv. 13. 65; श्वफल्कादक्रूरो गान्दिन्यामभवत् ViṣṇuP. iv. 14. 7; श्वफल्कतनयं शूरमक्रूरं यदुपुंगवम्…प्रेषयिष्यामि ViṣṇuP. v. 15. 9; BrahmāṇḍP. ii. 71. 59; गान्दिन्यां च श्वफल्कत: । अक्रूरप्रमुखा आसन् पुत्रा द्वादश BhāgP. ix. 24. 15; x. 39. 26; xi. 30. 16: JaineVyā. 141. 7 (*on* ii. 4. 32); अक्रूरो हृदयेऽसौ राजाभूदर्जुनो यशसि Kāvyālaṅ.(Ru.) 10. 19; AgniP. 274. 43; KūrmaP. 258. 11 (1. 24); (कंस:) अक्रूरं प्रेषयामास क्रूर: पापमतिस्तदा DevīBhāP. iv. 24. 9; LiṅgaP. i. 69. 25; नारायण:…अक्रूरमालाकारादिकान् परमभागवतान् कृत्वा…भक्तियोगमवतारयामास GītāBh.(Rā.) 24. 1 (*on* 1. 0); मथुरां ययुरक्रूरसंकर्षणजनार्दना: DaśāvaC. 8. 169; अयम्…अक्रूर: कदलीध्वज: PāṇḍaC. 14. 143; अयमुद्धृतगोकुलेक्षण: कथमक्रूर इति प्रजल्प्यते Yādavā. 9. 82; कृष्णम्…निनीषुर्मथुरामेष क्रूरोऽप्यक्रूरमादिशत् KaṁVa. 2. 18; अक्रूर एव भवदङ्घ्रिपरश्चिराय त्वद्दर्शनाक्षममना: क्षितिपालभीत्या।…ईक्षितुमुद्यतस्त्वाम् Nāräy. x. 72. 2; PadyāTa. 263; ततो भागवतान् सर्वानर्चयेत् परितो द्विज:।…भीष्ममुद्धवाक्रूरपुष्करान् VṛHāriSm. 10. 212; आकारणार्थं वसुदेवसूनोरक्रूरम्…प्रेषयति स कंस: HariVi. 4. 1; 4. 74; **1 B** name of a son of Jayanta जयन्तस्तु जयन्त्यां तु पुत्र: समभवच्छुभ:। अक्रूर: सुषुवे तस्मात् MatsyaP. 45. 27; **1 C** name of a serpent-chief born of Kadrū तेषां प्रधाना नागानां शेषवासुकितक्षका: ।…अक्रूरश्च कपित्थक: ।…काद्रवेया: समाख्याता: BrahmāṇḍP. ii. 7. 36; **1 D** name of a prince स्तुतिपूर्वं जिनं नत्वा स्वदेशे समुपाविशत्। अक्रूर: PadmP.(Ra.) 2. 145; **1 E i** one of the thousand names of Viṣṇu (Keśava) अक्रूरोऽक्रूरमुख्यैकभक्तस्वच्छन्दमुक्तिद:।… विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3. 146; अक्रूर: पेशलो दक्षो दक्षिण: (इति …केशवस्य…नाम्नां सहस्रकम्) ViṣṇuSaBh. 118. 111; **1 E ii** name of Lord Kṛṣṇa तुष्टाव…वासुदेवम्…। अक्रूराय…प्रमेध्याय मेध्यानां पतये नम: PadmP. ii. 31. 41; अक्रूरो नाम क्षत्रिय: भगवान् वासुदेवो वा Pradī. iv. 189 (*on* iv. 2. 104); **1 F** name of one of the eight ministers of the demon Mahiṣa तस्याष्टौ मन्त्रिण: (i. e. महिषासुरस्य)। प्रघसो विघसश्चैव शङ्कुकर्णो विभावसु: । विद्युन्माली सुमाली च पर्जन्योऽक्रूर एव च PadmP. v. 30. 40; **1 G** name of a son of Garga गर्गस्य हि सुतं बालं स राजा जनमेजय:। अक्रूरं हिंसयामास ब्रह्महत्यामवाप स: LiṅgaP. i. 66. 73; **2 A** name of the deity presiding over *Anusvāra* (namely *aṁ*) (न्यसेल्लिपिपदेषु) श्रीकण्ठा(? ण्ठोऽ)नन्तसूक्ष्मौ च…अक्रूरश्च महासेन: स्युरेते व(? स्व)रमूर्तय: BrahmāṇḍP. iii. 44. 50; AgniP. 292. 42; श्रीकण्ठोऽनन्तसूक्ष्मौ च…अक्रूरश्च महासेन: षोडशैते स्वरेश्वरा: ĪśānS'iPa. i. 2. 2; AhirBuS. 17. 33; S'āraTi. 2. 31; **2 B** mystical name of *Anusvāra* (or *aṁ*) अनुस्वारश्च बिन्दुश्च…प्रद्युम्नश्चाक्रूरश्चापि Tantrābhi. i. 2. 8; अंकारश्चक्षुषी दन्त: …अक्रूरश्चेतना नाद: Tantrābhi. ii. 10. 11; अक्रूरो व्योमरूपश्च…। अनुस्वारस्तथा बिन्दुरंकारश्च शिरोगत: (एतानि स्वरनामानि) Tantrābhi. v. 36. 13; अनुस्वारो व्योमरूप:…अक्रूर: स्थितिसंज्ञश्च बिन्दुचन्द्रौ च अंस्वर: Tantrābhi. viii. 55. 6; **3** name of a sacred place अक्रूरेति च विख्यातं मम क्षेत्रं वसुन्धरे VarāP. 155. 4; तीर्थराजं हि चाक्रूरम् VarāP. 155. 5; तीर्थसंख्या च…मयोदिता । गोवर्धनं तथाक्रूरं द्वे कोटी दक्षिणोत्तरे VarāP. 168. 13. cf. अक्रूरतीर्थ.

अक्रूरक (akrūra-ka) *m.* the wretched Akrūra एषैष रथमारुह्य मथुरां याति केशव: । क्रूरेणाक्रूरकेणात्र निर्घृणेन प्रतारित: ViṣṇuP. v. 18. 19.

अक्रूरंकार (á-krūraṅkāra) *m.* absence of cruelty or cruel action इयं वा अदितिरदित्यैवादित्यां खनत्यस्या अक्रूरंकाराय TaiS. V. i. 7. 1; KapiKaS. 30. 5.

अक्रूरजलचर (a-krūrajalacara) *adj.* having no ferocious aquatic creatures ता:…अक्रूरजलचरम्…ह्रदमवातरन् NalaCam. 5. 56 (42.)

अक्रूरता (akrūra-tā) *f.* absence of cruelty अक्रूरतानिष्ठुरता…एतदङ्गान्वितो यो यो यमो यमनियामक: JayāS. 4. 45; आर्जवमक्रूरता ManuBh. ii. 440. 26 (*on* 11. 221); आनृशंस्यमक्रूरता SmṛtiCan. v. 155. 4; YaśasCam. i. 156. 15.

अक्रूरतीर्थ (akrūra-tīrtha) *n.* name of a holy place on the Yamunā अक्रूरतीर्थमत्यर्थमस्ति प्रियतरं हरे: VīraMi. (Tīrtha.) 516. 13; 516. 15; VarāP. 155. colophon.

अक्रूरत्व (akrūra-tva) *n.* non-cruelty, absence of harshness आनृशंस्यमक्रूरत्वम् VīraMi. (Paribhāṣā.) 33. 6.

अक्रूरदंष्ट्रावलि (akrūra-daṁṣṭrāvali) *adj.* having gentle (not harsh) rows of teeth तस्यामतिक्षुद्रसभासरस्यामक्रूरदंष्ट्रावलिना मुखेन । जग्राह वीर: स (विभीषण:) विविच्य शुद्धां वाणीं मृणालीमिव राजहंस: RāmC. 23. 58.

अक्रूरदम्य (akrūra-damya) *m.* one of the thousand names of Kṛṣṇa as a child (controllable by Akrūra) अक्रूरदम्यश्च…इति…कथितम्…सहस्रं नाम …विष्णोर्बालकत्वमुपेयुष: PāñcaRā.(Nā.) iv. 8. 44.

अक्रूरनाशम् (akrūra-nāśam) *adv.* perishing in the manner of Akrūra अक्रूरनाशं नष्ट: । अक्रूर इव नष्ट: JaineVyā. 141. 7 (*on* ii. 4. 32)

अक्रूरपक्षीय (akrūrapakṣ-īya) *adj.* belonging to the party of Akrūra,

partisan of Akrūra अथाक्रूरपक्षीयैर्भोजैदशङ्घ्ने सात्वतस्य प्रपौत्रे व्यापादिते भोजैस्स-हाक्रूरः द्वारकामपहाय अपक्रान्तः VisnuP. iv. 13. 111.

अक्रूरपरिवारता (akrūraparivāra-tā) *f.* the state of not having cruel retinue वाग्मित्वमक्रूरपरिवारता…इति विजिगीषोर्गुणोदयः NītiSā. 8. 11.

अक्रूरप्रत्यागमन (akrūra-pratyāgamana) *n.* the return of Akrūra इति श्रीमहापुराणे…अक्रूरप्रत्यागमनं नाम द्विनवत्यधिकशततमोऽध्यायः BrahmP. 192. colophon.

अक्रूरप्रियकृत् (akrūrapriya-krt) *m.* one of the thousand names of Visnu (who does what is dear to Akrūra) अक्रू(? क्रू)रप्रियकृत् क्रूरजकघ्नः …इति…विष्णोर्नामसहस्रकम् SātvaTa. 6. 143.

अक्रूरप्रीतिद (akrūraprīti-da) *m.* one of the thousand names of Visnu (who bestows favour on Akrūra) सैरन्ध्रीकामसन्तापशमनोऽक्रूरप्रीतिदः । इति…विष्णोर्नामसहस्रकम् SātvaTa. 6. 149.

अक्रूरबुद्धि (a-krūrabuddhi) *adj.* not cruel-minded (i. e. kind-hearted) रक्षन्ति सततं यत्र पाशासिपाणयः । महापारिषदा उग्राः क्रूरेभ्योऽक्रूरबुद्धयः SkandP. iv. 74. 49.

अक्रूरभोजप्रभव (akrūrabhoja-prabhava) *adj.* descendant of Akrūra and Bhoja अक्रूरभोजप्रभवाः सर्वे ह्येते तदन्वयाः MahāBhā. xii. 82. 14.

अक्रूरम् (akrūram) *adv.* gently संसारहारमरतिः कालव्यालविभूषणम् । त्रोटयाम्यहमक्रूरं वागुरामिव केसरी YogVā. i. 29. 20.

अक्रूरमति (akrūra-mati) *adj.* having a heart which is not cruel, kind-hearted ये तत्र…ब्राह्मणा…अलुब्धा अरूक्षा अक्रूरमतयः TaiUBh. 218. 1 (*on* 1. 11)

अक्रूरमनस् (akrūra-manas) *adj.* having a heart which is not cruel, kind-hearted महानन्दो द्विजः…अदाम्भिकोऽक्रूरमनाः सदैवातिथिवल्लभः SkandP. iv. 98. 41.

अक्रूरमिलित (akrūra-milita) *adj.* accompanied by Akrūra रथपथिक-मक्रूरमिलितम्…आभीरीततिरनुययौ येन रमणम् । तम्…पन्थानं रचय HamsaDū-(Rū.) 15.

अक्रूरयज्ञ (akrūra-yajña) *m.* the sacrifice performed by Akrūra अक्रूरयज्ञा इति ते ख्यातास्तस्य महात्मनः HariVam. 29. 27 = BrahmāṇḍP. ii. 71. 83 = VāyuP. ii. 34. 82 = BrahmP. 17. 27.

अक्रूरवन्द्य (akrūra-vandya) *m.* one of the thousand names of Krsna as a child (fit to be saluted by Akrūra) अक्रूरवन्द्यः…इति…कथितम्…नाम …विष्णोर्बालकत्वमुपेयुषः PāñcaRā.(Nā.) iv. 8. 91.

अक्रूरवर्ग (akrūra-varga) [? VISVA.] cf. अक्रूरवर्ग्य.

अक्रूरवर्गीण (akrūravarg-īṇa) *adj.* belonging to the followers of Akrūra यत्खयोरवकाशः । अक्रूरवर्ग्यः अक्रूरवर्गीणः MahāBh. ii. 295. 9 (*on* iv. 2. 104)

अक्रूरवर्ग्य (akrūravarg-ya) *adj.* belonging to the followers of Akrūra यत्खयोरवकाशः । अक्रूरवर्ग्यः अक्रूरवर्गीणः MahāBh. ii. 295. 8 (*on* iv. 2. 104)

अक्रूरवर्ण (akrūra-varṇa) *m.* the letter *am* known as Akrūra (in Tantric convention) सरसिजमधितिष्ठन् श्रीकरोऽक्रूरवर्णः । सकलदुरितमुक्त्यै चिन्त-नीयोऽवतान्नः IśānŚiPa. i. 3. 28.

अक्रूरसत्त्व (akrūra-sattva) *adj* [*f.* -ā] **1** having a gentle (i. e. not cruel) mind, soft-hearted अक्रूरसत्त्वां भयानककाननसंचाराचतुरां विहाय वैदेहीम् RāmāCam. 3. 15(6) (comm. अदृढचित्ताम्); राजन्…कथमक्रूरसत्त्वस्त्वं पयोधिरिव गीयसे RasGaṅ. 470. 5; **2** void of cruel beings, free from cruel creatures or animals, RasGaṅ. 470. 5.

अक्रूरसमाख्या (akrūra-samākhyā) *f.* the name Akrūra (not cruel) क्रूरस्त्वमक्रूरसमाख्यया स नश्चक्षुर्हि दत्तं हरसे बताज्ञवत् BhāgP. x. 39. 21; रिपुरक्रूरसमाख्ययान्वितो विभवं हरति व्रजौकसाम् Yādavā. 9. 83.

अक्रूरा (a-krūrā) *f.* a name of the goddess Kālikā कालिका…अक्रूरा च यशोदा जम्भिनी राधा शतनाम इतीरितम् KālīViTa. 5. 15; 12. 3; अक्रूराख्या विदारी च अंकारे रुद्रा(डा)किणी Tantrābhi. (4) 40. 16.

अक्रूरागमन (akrūrāgamana) *n.* arrival of Akrūra अक्रूरागमनं चैव गोपीनां च विलापनम् । प्रोक्तं सर्वं क्रमेणैव BrahmVaiP. iv. 132. 68; iv. 68. 10.

अक्रूरागमनगौरव (akrūrāgamana-gaurava) *n.* the honour of Akrūra's arrival यत्किलाक्रूरागमनगौरवेण…अविमृश्यकारिणा रामकृष्णौ प्रस्थापयता मया नोदर्कशुद्धमालोचितमिति KamVa. 5. 0(3)

अक्रूरागमवृत्तान्त (akrūrāgama-vrttānta) *m.* the news of Akrūra's arrival अक्रूरागमवृत्तान्तमुपलभ्य…कंसोऽपि प्राह VisnuP. v. 20. 18 = BrahmP. 193. 17.

अक्रूरागमसंभ्रम (akrūrāgama-sambhrama) *m.* excitement at or due to Akrūra's arrival अक्रूरागमसंभ्रमादुपह्वरैरातिथ्यसंभावनासंभारैरतिवाहितो न विदितः पूर्वोऽर्धरात्रो मया KamVa. 4. 9.

अक्रूरातिथ्य (akrūrātithya) *n.* hospitality of Akrūra हरिः…अथाक्रूरा-तिथ्यं स्वयमभजतायोंद्धवयुतः HariC.(Pa.) 198.

अक्रूरार्थवाचिन् (akrūrārtha-vācin) *adj.* expressive of gentle (not harsh) meaning अक्रूरार्थवाचि…स्त्रीणां नाम कर्तव्यम् ManvaMu. 40. 8 (*on* 2. 33)

अक्रूरावलम्बित (akrūrāvalambita) *adj.* supported by Akrūra ततः प्रविशतो रामकृष्णौ सुदामाक्रूरावलम्बितौ यशोदानन्दगोपौ च KamVa. 4. 11(11)

अक्रूरावसर (akrūrāvasara) *m.* the occasion of visit of Akrūra (i. e. when Akrūra took Krsna to Mathurā) गोपीनामक्रूरावसरे पुरा । विरहाभास एवासीत् SkandP. ii. (6). 2. 16.

अक्रूरेश (akrūreśa) *m.* name of a particular *linga* of Śiva लिङ्गानाम् । …नामानि गदतः शृणु ।…कुसुमेशस्ततः परम् । अक्रूरेश इति ख्यातः SkandP. v.(i.) 70. 63; कुसुमेश्वरदेवस्य प्रभावः कथितस्त्वयम् । अक्रूरेशस्य देवस्य श्रूयतां तदनन्तरम् SkandP. v. (ii.) 38. 35.

अक्रूरेश्वर (akrūreśvara) *m.* **1** name of a district ताविपुत्राय अक्रूरेश्वर-विषयान्तर्गता (त) [स्य] अर्जुनदेवीग्रामा (म) [स्य] सूर्यग्रहणे उदकपूर्वं संप्रतिपादि-तश्चतुर्थभागः EI. xii. 202. 14; **2** name of a *linga*, the god Akrūreśvara cf. **अक्रूरेश** ; स्नात्वा मन्दाकिनीकुण्डे योऽक्रूरेश्वरमीश्वरम् । पूजयेत्…सोऽपि स्वर्गं गमिष्यति SkandP. v(ii). 39. 45; **3** *n.* name of a great *tīrtha*, a place of pilgrimage शृणु व्यास महातीर्थं पुरा यद् ब्रह्मणार्चितम् । अक्रूरेश्वरमित्याख्यम SkandP. v(1). 26. 35.

अक्रूरेश्वरतीर्थ (akrūreśvara-tīrtha) *n.* place of pilgrimage called Akrūreśvara [PW]

अक्रूरेश्वरदेव (akrūreśvara-deva) *m.* the god Akrūreśvara एष ते कथितो देवि प्रभावः…। अक्रूरेश्वरदेवस्य SkandP. v(ii). 39. 48.

अक्रूरेश्वरमाहात्म्य (akrūreśvara-māhātmya) *n.* greatness of the Akrūreśvara (*tīrtha*) शृणु व्यास महातीर्थम्…। अक्रूरेश्वरमित्याख्यं यत्र… । दृष्ट्वा-क्रूरेश्वरं देवं हेमदानफलं लभेत् । इत्यक्रूरेश्वरमाहात्म्यम् SkandP. v(1). 26. 37.

अक्रूरेश्वरसंज्ञक (akrūreśvarasañjña-ka) *adj.* (deity) named Akrūreśvara अस्मिन्स्थाने तु ये देवमक्रूरेश्वरसंज्ञकम् । प्रसङ्गादपि पश्यन्ति SkandP. v(ii). 39. 41.

अक्रेतृ (a-kretr) *m.* one who does not buy अक्रेतुरप्यावहति प्रमोदं यन्मौक्तिकं तद्गुणवत्प्रदिष्टम् YuktiKa. 115. 4.

अक्रेय (a-kreya) *adj.* which cannot be bought, not purchasable अयाच्यमक्रेयम्…मे । अस्त्येव पाथेयमितः प्रयाणे श्रीकृष्णनामामृतभागधेयम् Muku-Mā. 33; अक्रेयमतिसुन्दरम् ।…अहो ज्ञानं महाधनम् SabhāS. 12.

अक्रेयत्व (akreya-tva) *n.* the state of not being fit to buy तत्र तत्स्वा-मिनो वाणिजादेराशौचेऽपि अप्रतिग्राह्यत्ववद् अक्रेयत्वं नास्ति BālamBha. iii. 58. 12 (*on* 3. 17)

अक्रोड (akroḍa) *m.* walnut अश्नन्…अक्रोडमधुबीजानि… । यापयामास कालं सः ParamāKā. 143. 11; अक्रोडान् नारिकेराणि रम्याश्चारोलिका अपि ।…शाकं कन्दं केचिदपि समश्नन्तः…तपांसि बहुधा चक्रुः ParamāKā. 164. 48.

अक्रोडीकरण (a-kroḍīkaraṇa) *n.* not covering, not including, not embracing सेयमुपमा । संक्षेपतस्त्रिविधा…इति…तदप्यहृद्यमेव । नयने शिशिरीकरोतु मे शरदिन्दुप्रतिमं मुखं तव इति वाच्यवस्तूपस्कारिकायाः शरदिन्दूपमाया अक्रोडीकर-णात् RasGaṅ. 238. 3.

अक्रोडीकृत (a-kroḍīkrta) *adj.* not included, not embraced, not covered लाघवात् नीलत्वजातिमात्रस्य नीलशब्दप्रवृत्तिनिमित्तत्वोपपत्तौ तया अक्रोडी-कृतानां नीलगुणानामपि तत्प्रवृत्तिनिमित्तत्वकल्पनायोगात् PūrvottaVāNaMā. 88. 5.

अक्रोडीकृत्य (a-kroḍīkrtya) *ger.* without putting on the lap (i. e. not including) नियतत्वं च नानाव्यक्तिगतमेकं रूपं संग्राहकमक्रोडीकृत्यासंभवतीति (? अ-संभवीति) KhanḍanKhā. 270. 10.

अक्रोध (á-krodha) *m.* [rarely *n.* in *Purāṇas*] suppression or absence of anger, avoidance of anger अक्रोधो ह्येव दीक्षितस्य (व्रतम्) ŚatBr. ii (2). 2. 24; तपश्च…सत्यञ्चाक्रोधश्च…ब्रह्म च तानि प्रपद्ये ChāndoUBr. ii. 4. 2; यः समुत्पतितं क्रोधमक्रोधेन निरस्यति ।…तेन सर्वमिदं जितम् MahāBhā. i. 74. 3; MatsyaP. 28. 3; अक्रोधे चातिवादे च वेद चापि बलाबलम् (अहम्) MahāBhā. i. 74. 8; iii. 177. 18; v. 39. 58; xii. 37. 7; अहिंसा सत्यमक्रोधः सर्वाश्रमगतं तपः MahāBhā. xii. 184. 15; xiii. 23. 19; xiv. 38. 3; BhagGī. 16. 2; धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं शौचमि-न्द्रियनिग्रहः । धीर्विद्यासत्यमक्रोधो दशकं धर्मलक्षणम् ManuSm. 6. 92; AgniP. 161. 17; VisnuDhaP. ii. 131. 59; BrDharmaP. ii. 7. 37; त्रीणि श्राद्धे… प्रशं-सन्ति शौचमक्रोधमत्वराम् ManuSm. 3. 235; VasiSm. 11. 32; LaŚātāSm. 107; VasiSm. 4. 4; अक्रोधो गुरुशुश्रूषा…। नित्यस्वाध्याय इत्येते नियमाः MārkP.

41. 17; LiṅgaP. i. 89. 25; VāyuP. i. 8. 177; JaineVyā. 310. 28 (*on* iv. 3. 181); तस्यापि सत्यमक्रोधः शौचम् GautDS. ii. 1. 52; अक्रोधः परैः आक्रुष्टस्य अभिहतस्य वा प्राप्तस्य क्रोधस्य उपशमनम् GītāBh.(S'aṅ.) 452. 14 (*on* 16. 2); शिष्यस्य ज्ञानाग्रहणं च लिङ्गैर्बुद्ध्वा अग्रहणे हेतून्…अपनयेत् अक्रोधादिभिः…नियमैः UpadeSā. 8. 5; स क्रोधः केनचिदुपायेन निवर्तितो यदा भवति तदा प्रसन्नम् अनाकुलं चित्तं सत् अक्रोध उच्यते BṛAraUBh. 613. 5; PraboSu. 178; अक्रोधः उत्पत्स्यमानस्यानुत्पत्तिः ManuBh. i. 531. 19 (*on* 6. 92); i. 397. 23 (*on* 4. 204); अक्रोधश्चार्जवं चैव मोक्षदं परिकीर्तितम् BṛNāraP. 13. 144; KalāVi. 10. 7; अक्रोधः परपीडाफलचित्तविकाररहितत्वम् GītāBh.(Rā.) 608. 1 (*on* 16. 2); अक्रोधस्तपसः…भूषणम् S'atTrayī. 41; अक्रोधेन जितः स्वर्गः पश्यैतदधुनैव भोः KathāSaSāg. vi. 7. 51; S'ivaP. v. 20. 16 (428B. 16); अहिंसा…अक्रोधो ध्यानमित्यष्टौ भावपुष्पाण्यनुक्रमात् ĪśānS'iPa. i. 2. 117; TantrRā. 27. 82; अक्रोधं शिक्षयन्त्यन्यैः क्रोधना ये तपोधनाः NaiṣC. 17. 80; Subhāṣi. 2323; SmṛtiCan. i. 14. 8; अक्रोधः क्रोधहेतावपि तद्वर्जनम् Aparā. 972. 19 (*on* 3. 65); अक्रोधस्तपसो भूषा PārśvC. 6. 736; हननभर्त्सनशपनादिक्रूरकर्मारम्भनिदानीभूतान्तर्विकारविशेषवर्जनम् अक्रोधः CaturCin. iii (1). 349. 6; अक्रोधः दैवादुत्पन्ने क्रोधे तन्निवर्तनप्रयत्नः ManvaVi. 750. 16 (*on* 6. 92); क्रोधहेतौ सत्यपि क्रोधानुत्पत्तिरक्रोधः ManvaMu. 246. 10 (*on* 6. 92); SūktiRa. 180. 11; Subhāṣi. 3054.

अक्रोध (a-krodha) *adj.* [*f.* -ā] **1** angerless, not having anger, free from anger भवान् क्रियापरो लोके भवान् देवपरायणः। आस्तिको (v. l. अक्रोधो) धर्मशीलश्च Rāmā. iv. 26. 10; देवतानां हि पितरः पूर्वमाप्यायनं स्मृतम्। शीघ्रप्रसादा ह्यक्रोधा लोकस्याप्यायनं परम् HariVaṁ. 13. 70; MatsyaP. 15. 41; तामिस्रमिति चाक्रोध क्रोधमेवाधिकुर्वते BuddhaC. 12. 36; सत्यवादिनमक्रोधम्…विद्यान्नरं नित्यरसायनम् CaraS. vi. 1 (4). 30 (1941 Ed.); VīraMi. 303. 10 (*on* 1. 240); कस्य न शोको यः स्यादक्रोधः PraśnoRaMāli. 57; आचम्यार्द्राननोऽक्रोधः पश्चार्द्रो भोजनं चरेत् KūrmaP. 589. 10 (2. 19); BrahmVaiP. ii. 13. 40; पीताङ्गा मृदवः शुद्धा अक्रोधा भारवाहिनः। … वृषभा वैश्यजातयः YuktiKa. 206. 20; अक्रोधारुन्धती देवी सितवस्त्रा व्रतस्थिता CaturCin. ii (1). 92. 9; ManvaVi. 417. 29 (*on* 3. 231); VīraMi.(S'rāddha.) 112. 16; **2** (a place) free from angry people श्रीमद्वृन्दावनं रम्यम्…अक्रोधं गतमात्सर्यम् PadmP. iv. 69. 67.

अक्रोधक (akrodha-ka) *adj.* who is free from anger, who does not get angry अकल्कको ह्यतर्कश्च (v. l. अकल्पकाक्रोधकश्च) ब्राह्मणो भरतर्षभ MahāBhā. xiii. 24. 30.

अक्रोधज (akrodha-ja) *adj.* which arises from the absence of anger सतामक्रोधजो धर्मः शुभां नयति सद्गतिम् HariVaṁ. 44. 35; अल्पं दर्पबलं दैत्य स्थिरमक्रोधजं बलम् MatsyaP. 178. 24.

अक्रोधता (akrodha-tā) *f.* the state of not getting angry, freedom from anger वेदपाठस्तथास्तेयमहिंसा ह्रीः क्षमा दमः। निर्लोभताक्रोधता…। एतानि यस्य तिष्ठन्ति व्रतानि…। जीवन्मुक्तो नरः प्रोक्तः SkandP. vi. 237. 20.

अक्रोधद्रोहमोह (a-krodhadrohamoha) *adj.* who is free from anger, malice and delusion शूलिने…। अक्रोधद्रोहमोहाय तस्मै शान्तात्मने नमः MahāBhā. xii. 47. 53.

अक्रोधद्वेषसंयुक्त (a-krodhadveṣasaṁyukta) *adj.* not possessing anger and hatred यतयः…कामक्रोधद्वेषमुक्ताः (v. l. अक्रोधद्वेषसंयुक्ताः) MahāBhā. iii. 187. 15.

अक्रोधन (a-krodhana) *adj.* [*f.* -ā] **1** not prone to anger, who never gets angry अक्रोधनः ĀpaDS. i. 3. 23; यो यजेदपरिश्रान्तो मासि मासि शतं समाः। न क्रुध्येद्यश्च सर्वस्य तयोरक्रोधनोऽधिकः MahāBhā. i. 74. 6; i. 82. 6; अक्रोधनश्च राजेन्द्र सत्यशीलो दृढव्रतः।…स तीर्थफलमश्नुते MahāBhā. iii. 80. 33 = PadmP. i. 11. 12; MahāBhā. iii. 288. 14; ix. 49. 3; अक्रोधनोऽथाव्यसनी मृदुदण्डो जितेन्द्रियः। राजा भवति भूतानां विश्वास्यो हिमवानिव MahāBhā. xii. 57. 29; राज्ञा पुरोहितः कार्यः…। अक्रोधनो नचपलः सर्वतश्च जितेन्द्रियः MahāBhā. xii. 182*. (6); xii. 223. 13; xiii. 23. 33; xiii. 58*. (1); अक्रोधनमकामं च तं दृष्ट्वा शान्तचेतसम् Rāmā. i. 1187*. (4); अनसूयाम्…। अभिगच्छतु वैदेही वृद्धामक्रोधनां सदा Rāmā. ii. 109. 13; अक्रोधनान् सुप्रसादान् वदन्त्येतान् पुरातनान्। … श्राद्धदेवान् द्विजोत्तमान् ManuSm. 3. 213; अक्रोधनाः शान्तिपरास्तान् वै श्राद्धे निमन्त्रयेत् VāyuP. ii. 21. 27; BrahmāṇḍP. ii. 19. 26; MatsyaP. 28. 6; 36. 6; अक्रोधनैः शौचपरैरिति गाथामुदीरयन्। सायमामन्त्रयेद्विप्रान् श्राद्धे दैवे च कर्मणि PrajāSm. 1. 63; अक्रोधनेन प्रसाधनालंकारवता प्रहृष्टवदनेन प्रजादर्शनकाले भवितव्यम् (राज्ञा) ManuBh. ii. 322. 23 (*on* 9. 309); देवीदमखिलं विश्वम्… मोहयित्वा…संसारे विनिपातय।…अक्रोधनान् सत्यपरान् दूरतः परिवर्जय KūrmaP. 22. 2 (1. 2); अक्रोधना न्यायपरा विमत्सराः कृषीवलाः…यत्र सच्छ्रोत्रियस्तत्र वसेत नित्यम् VāmaP. 14. 56; SkandP. ii (9). 5. 3; PadmP. i. 31. 63; अक्रोधना हि मुनयो भवन्ति सुखदाः सदा DevīBhāP. iii. 10. 29; BrahmP. 158. 15; अक्रोधनस्तूर्णगामी गम्भीरो यक्षपीडितः ĪśānS'iPa. i. 42. 13; दुर्जनोक्तैर्वचनैः क्रोधजननैः सभायां ताडितोऽपि यः पुरुषोऽक्रोधनः क्रोधहीनः स एव क्षमावान् AbhinBhā. ii. 315. 20 (*on* 16. 31); अक्रोधनः क्रोधहेतुसंभवेऽपि Mitā. 82. 31 (*on* 1. 240); CaturCin. iii (1). 382. 5; सहते सद्गुरिः पृथिव्यक्रोधनौ Prasā. ii. 604. 11; **2** (a place or land) free from anger (i. e. where the inhabitants know no anger) अक्रोधनममात्सर्यम्…वृन्दावनम् BṛBrahmS. iii. 2. 11.

अक्रोधन (akrodhana) *m.* **1** name of the prince (born of Ayutanāyin (also called Ayutāyu and Āyu) and Bhāsā and father of Devātithi) अयुतनायी…उपयेमे भासाम्…तस्यामस्य जज्ञे अक्रोधनः। अक्रोधनः खलु कालिङ्गीं करण्डुं नामोपयेमे। तस्यामस्य जज्ञे देवातिथिः MahāBhā. i. 90. 20; अक्रोधनोऽयुतायोस्तु तस्माद्देवातिथिः स्मृतः VāyuP. ii. 37. 226; ततश्चायुतायुरयुतायोरक्रोधनः ViṣṇuP. iv. 20. 4; अक्रोधनस्त्वायुसुतस्तस्माद्देवातिथिः स्मृतः MatsyaP. 50. 37; **2** one of the names of the sun-god आदित्योऽक्रोधनः सूर्यः SkandP. i (2). 43. 21.

अक्रोधनत्व (akrodhana-tva) *n.* the state of not getting angry, freedom from anger अक्रोधनत्वं सतो हि परमं धनम् BrahmāṇḍP. ii. 29. 11; अक्रोधनत्वादिगुणवत्त्वे सत्येते श्राद्धे देवता भवन्ति ManvaVi. 408. 10 (*on* 3. 213)

अक्रोधनेश्वर (akrodhaneśvara) *n.* name of a *liṅga* of S'iva at Kāśī कलिंदमेश्वरं लिङ्गं लिङ्गमक्रोधनेश्वरम् SkandP. iv. 65. 17.

अक्रोधपरम (akrodha-parama) *adj.* whose highest objective is absence of anger अक्रोधनो नरो (v. l. अक्रोधपरमो) धीमान् दान्तश्चैव स सात्त्विकः MahāBhā. iii. 203. 7.

अक्रोधम् (a-krodham) *adv.* without anger अक्रोधं शृणु किन्तु दूषणमिव त्वय्यस्ति किञ्चित् पुनस्तत्त्वज्ञैर्यदचुम्बितं त्वमसि रे चाम्पेय पुष्पन्धयैः PadyaVe. 669; 682.

अक्रोधमत्सर (a-krodhamatsara) *m.* absence of anger and envy त्रीणि चात्र प्रशंसन्ति शौचमक्रोधमत्सराः Itihāsopaniṣad. 15. 21.

अक्रोधमय (a-krodhamáya) *adj.* of the nature of unagitated mental attitude made up of total freedom from anger स वाऽअयमात्मा ब्रह्म विज्ञानमयः मनोमयः…आपोमयः पृथिवीमयः क्रोधमयोऽक्रोधमयो हर्षमयोऽहर्षमयः S'atBr. xiv (7). 2. 6; BṛĀraU. iv. 4. 5 (S'an. स क्रोधः केनचिदुपायेन निवर्तितो यदा भवति, तदा प्रसन्नम् अनाकुलं चित्तं सत् अक्रोध उच्यते, तेन तन्मयः)

अक्रोधवेग (a-krodhavega) *adj.* not having anger or swiftness ये श्लथाङ्गाः…। अक्रोधवेगाः स स्वप्ना(ज्ञा) आप्यास्ते तुरगाधमाः YuktiKa. 196. 19.

अक्रोधव्रत (akrodha-vrata) *n.* the vow of not being angry, vow of freedom from anger शर्वम्…अक्रोधव्रतमास्थितम्। असुरा अभिदुद्रुवुः CaraS. vi. 3. 15.

अक्रोधशील (akrodha-śīla) *adj.* who is habitually not prone to be angry ये अक्रोधशीलाः…ते सात्त्विका भूप तुरङ्गमाः स्युः YuktiKa. 196. 4.

अक्रोधा (akrodhā) *f.* one of the hundred names of the goddess Tārā क्रोधरूपा च अक्रोधा…शतनाम च ते भक्त्या तारायाः परिकीर्तितम् KāliViT. 12. 13.

अक्रोधाद्य (akrodhādya) *adj.* beginning with *akrodha* (i. e. absence of anger) अक्रोधाद्याश्च नियमाः सिद्धिवृद्धिकराः स्मृताः S'ivopaniṣad 7. 101.

अक्रोधिन् (a-krodhin) *adj.* free from anger अहमक्रोधिनं दर्शयिष्यामि (मनुष्यम्) PurāPraSaṁ. 80. 6.

अक्रोशत् (a-krośat) *adj.* not crying, not yelling, quiet आक्रोशतां (v. l. अक्रोशतां) हि भूतानां यः करोति हि निष्कृतिम्। अग्निः स निष्कृतिर्नाम MahāBhā. iii. 209. 14.

अक्रोशायतन (a-krośāyatana) *adj.* not an abode of lamentation चित्रकूटगिरेर्देशे परिहारो महीपतिः। कलिञ्जरपुरं रम्यमक्रोशायतनं स्मृतम्। अध्यास्य…सुखितोऽभवदूर्जितः BhaviP. 425A. 3 (iii (1). 7. 1)

अक्रौर्य (a-kraurya) *n.* absence of cruelty, kindness मार्दवं मृदुता अक्रौर्यम् GītāBh.(S'aṅ.) 453. 2 (*on* 16. 2); वृत्तिकर्शितं क्षत्रियं वैश्यं च दासभूतमक्रौर्येण कर्माणि कारयन् स्वामी पोषयेत् SmṛtiCan. iv. 462. 15; VīraMi.(Vyavahāra.) 319. 1; आरोग्यं गुणोऽक्रौर्यं गुण इति नञ्प्रयोगविषयस्य निषेधस्य रोगाद्यभावस्य नञ्प्रयोगाविषयो विधिरूपं गुणत्वं लौकिकवैदिकव्यवहारेषु प्रसिद्धम् NyāySu.(Ja.) 167B. 7 (*on* i. 2. 6)

अक्रौर्यादिसंपद् (akrauryādi-sampad) *f.* the wealth in the form of the absence of cruelty etc. अथ ह किल इन्द्रः…दैव्या अक्रौर्यादिसंपदा युक्तत्वाद् …एतद्रक्ष्यमाणं भयं स्वात्मग्रहणनिमित्तम्…दृष्टवान् ChāndoUBh. 519. 9.

अक्र्यादि (a-kryādi) *adj.* which is not in the class of the verbal roots beginning with the root *krī-* (i. e. 9th conjugational class) सर्वविषयमिति। अक्र्यादिविषयमपीत्यर्थः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1. 83.

अक्लम (a-klama) *adj.* **A** not tired, not fatigued खगेश्वरं शरणमुपस्थिता वयम् । महौजसं वितिमिरमभ्रगोचरम् (v. l. वरदमजेयमक्लमम्) MahāBhā. i. 20. 14; आत्मन् भावयसे तानि (भूतानि) न पराभावयन् स्वयम् । आत्मशक्तिमवष्टभ्य ऊर्णनाभिरिवाक्लमः BhāgP. ii. 5. 5; परः पुमान् । क्षेप्तुकाममवनौ तमक्लमं निष्पिपेष परिरभ्य वक्षसा Kirātā. 18. 13; नाविद्यास्तीह नो माया शान्तं ब्रह्मेदमक्लमम् SarvaVeSāSaṁ. 961; **B** not exhausted, not spent अजिह्ममोजिष्ठममोघमक्लमम् …। प्रसेहिरे सादयितुं न सादिताः शरौघमुत्साहमिवास्य विद्विषः Kirātā. 14. 57; *m.* absence of fatigue आहिमाद्रि महीमेतां समाक्रम्य समेयुषाम् । राज्ञो वरतुरंगाणां वर्तते कच्चिदक्लमः TrisaS'aPuC. i. 5. 84.

अक्लमम् (a-klamam) *adv.* without fatigue (i. e. with ease) परिहरतु धरां फणिप्रवीरः…। अहमिह पुरुहूत पक्षकोणे निखिलमिदं जगदक्लमं वहामि RasGaṅ. 51. 8.

अक्लमा (aklamā) *f.* name of one of the seven rivers of Plakṣadvīpa अनुतप्ता शिखी चैव विपाशा त्रिदिवाक्लमा । अमृता सुकृता चैव (प्लक्षद्वीपनद्यः) ViṣṇuP. ii. 4. 11.

अक्लस्ता (áklastā) *adj.* (*f.*) a kind of cow अगस्त्यस्य विष्टयकर्ण्यः कश्यपस्य कम्बुन्युद्धस्ता इन्द्रस्याक्लस्ता: MaiS. iv. 2. 9.

अक्लान्त (a-klānta) *adj.* not tired, without experiencing fatigue नावा चापि यथा प्राज्ञो विभागज्ञस्तरित्रया । अक्लान्तः सलिलं गाहेत् क्षिप्रं संतरति ध्रुवम् MahāBhā. xiv. 49. 27; पराशरसंहितायां तु – ये स्थूलाः श्रमसहदेहरूपभाजश्चाक्लान्ताः…भौमास्ते (तुरगाः) YuktiKa. 196. 15; अक्लान्तोऽयं पयोधेः पयसि शमयति स्वाङ्गलग्नं कृशानुम् (हनूमान्) PrasaRā. 6. 51.

अक्लान्तिगामिन् (aklānti-gāmin) *adj.* not getting fatigued कुत्राप्यक्लान्तिगामी क्वचिदतिपिहितः क्वापि तुङ्गाग्रगात्रश्चित्रव्याघ्रोऽयमत्तुं प्रमदवनमृगीतर्णकांस्तूर्णमेति SaduktiKa. 280. 18.

अक्लामत् (a-klāmat) *adj.* not becoming tired (of) (भीमदेवे दिवं गते) ष्ठीवन्नश्रु धमन् शोकाग्निं क्षेमोऽधिसरस्वति । अक्लामंस्तीर्थमक्रामदाचामंस्तपतां यशः DvyāśraKā. 9. 76 (comm. तपसाग्लायन्)

अक्लिका (aklikā) *f.* the Indigo plant, *Indigofera Tinctoria* अक्लिका नीलीवृक्षः S'abdacandrikā in S'abdakalpadruma [PW.]

अक्लिन्न (a-klinna) *adj.* [*f.* -ā] **A** not absorbing water, not moistened, not getting wet न क्लेदमुपगच्छन्ति दिवा तेनास्य धातवः । अक्लिन्नेष्वन्नमासिक्तमन्यत्तेषु न दुष्यति CaraS. vi. 15. 240 (1941 Ed.); येनाभिवृष्टममलं शाल्यन्नं राजतस्थितम् । अक्लिन्नमविवर्णं च (तत्तोयं) गाङ्गम् AṣṭāHṛ. i. 5. 3; AṣṭāSaṁ. i. 21. 5 (1. 6); ततो वह्निक्षिप्तमदग्धं वारिणि प्रवेशितमक्लिन्नं विदारितमनवदीर्णम्… (ब्रह्मकीटं) दृष्ट्वा सर्वे साश्चर्या बभूवुः PuruṣPa. 100. 27; **B** not putrefied, not rotten अक्लिन्नेनाप्यभिन्नेन शवेन परिदूषितात् । पीत्वा कूपादहोरात्रं पञ्चगव्येन शुध्यति ĀpaSm. 2. 13; **C** not softened, not sticky, not moist (i. e. dry) स्थिरतां गतमक्लिन्नमन्नमद्रवपायिनाम् । भवत्याबाधजननमनुपानमतः पिबेत् SuśruS. i. 46. 439 (comm. शुष्कम्); प्रथमं पीत्वा दुग्धं शाल्यन्नं विशदमक्लिन्नम् । घृतसंयुक्तमश्नीयात् RaseCin. 8. 41 (97. 3); **D** dry, not having discharge श्लेष्माभिष्यन्दिनीं स्थूलामक्लिन्नामल्पनिःस्रुताम् …लङ्घनेनोपपादयेत् KāśyaS. 309B. 15 (9. 11); अक्लिन्नं वाप्यपोढं वा ताम्रबिल्वसमप्रभम् । सम्यग्दग्धतलं विद्यात् Hastyāyur. 113. 3 (1. 15); क्लिद्यन्ते वलयो यस्य खुरसन्धिसमुद्भवाः । अक्लिन्ना वाथ सरुजस्तं विन्द्या(? द्या)च्चक्रवालिकम् (हयम्) AśvaVai. 39. 16.

अक्लिन्नकाय (aklinna-kāya) *adj.* not having a moist body कफवातामयाविष्टान् विरिक्तान् स्नेहपायिनः । अक्लिन्नकायांश्च नरानुष्णैरन्नैरुपाचरेत् SuśruS. vi. 64. 58.

अक्लिन्नगात्र (aklinnagātra) *m.* name of a former Buddha [DBHS.]

अक्लिन्नता (aklinna-tā) *f.* the state of not being moist अक्लिन्नता सोदकत्वमाशु शैत्यं विवर्णता । अन्नस्य विषदिग्धस्य NītiSā. 7. 17.

अक्लिन्नत्व (aklinna-tva) *n.* the state of not being moist, not being softened विषयुक्तस्य…अन्नस्योष्मा मयूरग्रीवाभः शैत्यमाशु क्लिष्टस्येव वैवर्ण्यं सोदकत्वमक्लिन्नत्वं च ArthS'ā. i. 104. 3 (1. 21)

अक्लिन्नधातुत्व (aklinnadhātu-tva) *n.* the state of having humours which are not wet or moist (i. e. solid) दिवा विबुद्धे हृदये जाग्रतः पुण्डरीकवत् । अन्नमक्लिन्नधातुत्वादजीर्णेऽपि हितं निशि SuśruS. i. 46. 530.

अक्लिन्ननैवेद्य (aklinna-naivedya) *n.* the offering of dry or uncooked food दत्वा पाद्यम्…स्थालीमक्लिन्ननैवेद्यादारभ्याभिहितं ततः । कर्तव्यमनुयागान्तम् ViṣṇuDhP. i. 64. 5.

अक्लिन्नवर्त्मन् (aklinna-vartman) *n.* a disease of the eyelids यस्य धौतानि…संबध्यन्ते पुनः पुनः । वर्त्मान्यपरिपक्वानि विद्यादक्लिन्नवर्त्म तत् SuśruS. vi. 3. 22 = RugVi. 59. 89 = BhāvPra.(Bhā.) viii. 62 (63). 90; क्लिष्टवर्त्म… प्रक्लिन्नवर्त्म चाक्लिन्नवर्त्म…विकारा वर्त्मसंश्रयाः BhāvPra.(Bhā.) viii. 62 (63). 76.

अक्लिन्नवासस् (aklinna-vāsas) *adj.* whose clothes are not wet, wearing dry clothes ग्रामान्निष्क्रम्य…अक्लिन्नवासाः…प्राङ्मुख उपविश्य…अधीयीत स्वाध्यायम् ĀśvaGS. iii. 2. 2 = AgniveGS. ii. 6. 4 (98. 15); अक्लिन्नवासाः स्थलगः शुचौ देशे समाहितः । पवित्रपाणिराचान्तो गायत्र्या जपमाचरेत् SaṁvaSm. 216; अक्लिन्नवासा अनार्द्रवासा इत्यर्थः VīraMi.(Āhnika.) 331. 10.

अक्लिन्नहृदय (aklinna-hṛdaya) *adj.* whose heart is not soft, hard-hearted कदा नु भ्रातृहन्तारम्…अक्लिन्नहृदयं पापं घातयित्वा शये सुखम् BhāgP. vi. 18. 24.

अक्लिशित (a-kliśita) *adj.* not troubled तन्व्या करावक्लिशितौ क्लिशित्वा… काचित् । भावैर्वपुः क्लिष्टवती DvyāśraKā. 10. 35; *n.* absence of hardship or difficulty जीवति । क्लिष्टाक्लिशितेन MahāBh. i. 401. 3 (*on* ii. 1. 60) = KāśiVṛ. *on* P. ii. 1. 60 = Prasā. i. 533. 22; क्लिष्टाक्लिशितम् । " क्लिशस्तक्त्वोः " [v. 1. 98] इति वेट् JaineVyā. 56. 5 (*on* i. 3. 55); KātanVṛ. ii. 5. 5; क्लिष्टाक्लिशितं हि नैव मन्ये दैवं कारणमेकमर्थसिद्धेः Rāvaṇā. 22. 54.

अक्लिशितक्रिय (akliśita-kriya) *adj.* whose actions are not hindered मायाभिः सुचिरं क्लिष्ट्वा राक्षसोऽक्लिशितक्रियम् । संप्राप्य वानरं भूमौ पपात परिघाहतः Bhaṭṭi. 9. 38 (Jayamaṅgalā अनभिभूतव्यापारम्)

अक्लिशितमूर्ति (akliśita-mūrti) *adj.* whose body is not afflicted कृताक्तरणेऽप्यस्मिन् क्लिष्टाक्लिशितमूर्तयः । …भ्रेमुरछातान्छिताः परे DvyāśraKā. 5. 85.

अक्लिशित्वा (a-kliśitvā) *ger.* without any trouble or effort सलीलमाजावहितान्मृदित्वा सत्यामुदित्वा गिरमक्लिशित्वा । सतामुषित्वा हृदयेषु नित्यं बभूव यो गुण्यतमो नृपाणाम् Rāvaṇā. 1. 6; 22. 54.

अक्लिश्नत् (a-kliśnat) *adj.* not causing hindrance or trouble अन्ये त्वक्लिश्नतः(? न्तः) कथं क्लेशाः TattvVai. 61. 16 (*on* 2. 4)

अक्लिश्यत् (a-kliśyat) *adj.* not suffering hardships मिथ्यात्ववासनादार्ढ्ये प्रारब्धक्षयकाङ्क्षया । अक्लिश्यन्तः प्रवर्तन्ते PañcDa. 7. 131.

अक्लिश्यमान (a-kliśyamāna) *adj.* not being troubled अक्लिश्यमानात्मा परं ब्रह्मैव चिन्तयेत् YaśasCam. ii. 391. 17.

अक्लिष्ट (a-kliṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] **1 A** unsoiled, fresh, pure, unused **B** healthy, potent **C** not stale, not spoiled **D** not worn out **2** not afflicted (by the five kleśas) **3** not accompanied by affliction, untroubled **4** not afflicted (by the six anuśayas) **5** not painful **6** not defective, perfect **7** unlaboured, easy to understand **8** a thing obtained by barter **9** a vessel; **1 A** unsoiled, fresh, pure, unused अक्लिष्टानि वासांसि परिधाय ĀgniveGS. ii. 5. 6 (84. 6) = ii. 6. 2 (95. 16); अक्लिष्टानि वासांसि पत्नीयजमानावृत्विजश्च परिदधीरन् BaudhDS. i. 6. 5; ii. 5. 12 (comm. अक्लिष्टमच्छिद्रम्); वारि …अक्लिष्टम्…लक्ष्मणः पाययिष्यति Rāmā. iii. 69. 12 (Tilaka मलादिकश्मलहीनम्); सूर्यरश्मिभिराक्लिष्टं पुष्पवर्षं पपात खात् Saund. 2. 53; अक्लिष्टबालतरुपल्लवलोभनीयम् …बिम्बाधरं दशसि चेद्भ्रमर प्रियायाः S'āk. 6. 22 = SūktiMu. 65. 9; यत्र च प्रमदानाम्…अलकप्रतिबिम्बान्येव कपोलतलगतान्यक्लिष्टाः श्रवणावतंसाः HarṣaC. 149. 3; अक्लिष्टानि अजीर्णानि VīraMi.(Āhnika.) 238. 10; **1 B** healthy, potent पुंबीजमक्लिष्टं शुद्धे क्षेत्रे प्ररोहति VedavyāSm. 2. 42; **1 C** not stale, not spoiled क्षिप्रमत्युष्णमक्लिष्टं दद्याचान्नं बुभुक्षते VāyuP. ii. 18. 53; BrahmāṇḍP. ii. 16. 50; सद्यस्कमक्लिष्टमुपादेयं मांसम् SuśruS. i. 46. 137 (comm. अक्लिष्टं मनोऽनुकूलम्); अदिग्धविद्धमक्लिष्टम्…मांसं बृंहणमुच्यते CaraS. i. 22. 25); **1 D** not worn out मुञ्जोपवीताजिनदण्डकाद्यं त्याज्यं न … अक्लिष्टम् BṛParāSm. 6. 351; 10. 124; **2** not afflicted by the five *kleśas* वृत्तयः पञ्चतय्यः क्लिष्टाक्लिष्टाः SāṁkhyaPraSū. 2. 33 = YogSū. 1. 5 (RājMār. क्लेशैः…आक्रान्ताः क्लिष्टाः । तद्विपरीता अक्लिष्टाः); ख्यातिविषया गुणाधिकारविरोधिन्योऽक्लिष्टाः YogBh. 10. 2 (*on* 1. 5); अक्लिष्टा उपादाय क्लिष्टा निरोद्धव्याः TattvVai. 10. 6 (*on* 1. 5); रागादिरहिता दैववृत्तयोऽक्लिष्टाः JīvanVi. 116. 9; क्लिष्टा अक्लिष्टा वा भवन्तु वृत्तयः SāṁkhyaPraBh. 84. 22 (*on* 2. 33); **3** not accompanied by affliction, untroubled अक्लिष्टं मरणं श्रेयो न विक्लिष्टस्य जीवितम् HariVaṁ. 78. 8; महीम्…सोऽक्लिष्टो लब्ध्वा च प्रशशास BrahmāṇḍP. ii. 18. 15; अक्लिष्टं क्रियास्वक्षि गतक्लमम् SuśruS. vi. 15. 19 (comm. न क्लेशवत्); यदीदमीदृशं धत्से वपुरक्लिष्टम्…कोऽयं शोकस्तवापरः PadmP. (Ra.) 98. 10; स्यादक्लिष्टः सुखोचितः ParyāRaMā. 1226; अक्लिष्टो हि प्रथमं महाविषयमेव दुःखधारणत्वान्निरूपयति । अल्पविषयं तु क्लिष्टोऽपि शक्तो निरूपयितुम् TātpaṬ.(Vā.) 106. 12 (*on* i. 1. 3); धिङ् नृपान्क्लिष्टमक्लिष्टं ये भृत्येषु न जानते KathāSaSāg. xii. 14. 25; चक्रे क्लिशितमक्लिष्टम्…स द्विषां बलम् DvyāśraKā. 5. 86; 10. 35; अद्वितीयतयाक्लिष्टः किल त्वमवतिष्ठसे Surath. 3. 14; सम्यग्गर्भेऽपरिक्लिष्टो ह्यक्लिष्टायामदुर्लभः । एष नागः…मदोत्कटः Hastyāyur. 434. 1 (3. 8); **4** not afflicted by the six *anuśayas* कुशलमनिवृताव्याकृतं वाक्लिष्टम् AbhidhSa. 21. 5; किमक्लिष्टापि तृष्णैषां नास्ति संमोहवत् सती BodhiCa. 9. 47; नास्त्यक्लिष्टरूपा-

वचरधर्मलाभः Sphuṭā. 71. 3 (*on* 3. 35); **5** not painful अक्लिष्टानां तु पापानां धर्म्यः शुद्धवधः स्मृतः ArthS'ā. ii. 171. 4 (4. 11); (समयान्) अविरुद्धांस्तथाक्लिष्टां (? ष्टान्) स्त्रीबालानाम्...दद्यात् JayāS. 16. 330; समुचितसमयाक्लि(v. l. कृ)-ष्टसृष्टैः पयोमिः...दीप्तांशोः...गावो वः...प्रीतिमुत्पादयन्तु SūryaS'. 9; **6** not defective, perfect आनाययितुमक्लिष्टं पुत्रं राममिहार्हसि Rāmā. ii. 12. 13; i. 36. 6; अक्लिष्टं फलमव्यग्रो विन्दते MahāBhā. i. 111. 19; (अतिथिम्) अक्लिष्टमव्रणं युक्तम् ...सदा श्राद्धेषु भोजयेत् BrahmāṇḍP. ii. 15. 21; देव...मामके विधौ। कृतम्... अस्तु क्लिष्टमक्लिष्टम् AgniP. 79. 9; अवधीयेत...देहवाख्यानसे कर्मण्यक्लिष्टे CaraS. i. 11. 33; ऐश्वर्यमक्लिष्टमधिगच्छति।...मत्परायणः ParaS. 30. 21; **7** unlaboured, easy to understand श्लेषोऽक्लिष्टः स्फुटो रसः।...कृत्स्नमेकत्र दुष्करम् HarṣaC. 5. 1 = Subhāṣi. 137; अक्लिष्टानि पदानि च विभान्ति यस्यामसौ शक्तिः Kāvyālaṅ.(Ru.) 1. 15; 2. 16; 4. 1; 16. 25; अक्लिष्टः कदर्थनाविरहितः प्रत्यग्रतामनोहरो यो रत्यादिः स्थायिभावस्तस्य परिपोषः VakroJī. 150. 5; सर्वमुपपन्नमभिहितम्। उपदिष्टमक्लिष्टया युक्त्या TilaMañ. 50. 5; प्रविश्य नामरूपे व्याकरवाणि (ChāndoU. vi. 3. 2) इति प्रविशतिरुत्तमपुरुषश्चाक्लिष्टौ मुख्यार्थावेव भवतः BrahmSūBh.(Rā.) 559. 17 (*on* ii. 4. 17); अप्पदीक्षितः...अकरोदयमक्लिष्टम्...उपक्रमपराक्रमम् UpaParā. 54. 13; अक्लिष्टमर्थान्तरं न संभाव्यते PūrvottaVāNaMā. 327. 17; ध्यानश्लोकोक्तरूपां मूर्ति संचिन्त्य पूजयेदित्येवाक्लिष्टोऽर्थः SetuBa. 81. 22; **8** a thing obtained by barter(?) नियमा(? मया)त्संभृते...अक्लिष्टम् ParyāS'aRa. 2. 411; **9** a vessel(?) भाण्डम्...आ(? अ)मत्रं पात्रमक्लिष्टं भाजने परिकीर्तिताः ParyāS'aRa. 2. 450.

अक्लिष्टकर्मकार (akliṣṭakarma-kāra) *adj.* performing unblemished actions ईश्वरेणाशु बाणौघैस्स जलंधरः। अक्लिष्टकर्मकारेण क्रोशमात्रमपाकृतः S'ivaP. ii (5). 22. 32 (246B. 14)

अक्लिष्टकर्मकृत् (akliṣṭakarma-kṛt) *adj.* performer of unblemished actions धृष्टद्युम्नम्...अयोधयत...द्रौणिरक्लिष्टकर्मकृत् MahāBhā. vii. 131. 112.

अक्लिष्टकर्मत्व (akliṣṭakarma-tva) *n.* possession of unblemished actions न तु तद्विरुद्धधर्मा भगवान् भवितुमर्हत्यक्लिष्टकर्मत्वादिधर्मवान् AṇuBh. 57. 17 (*on* i. 2. 9)

अक्लिष्टकर्मन् (akliṣṭa-karman) *adj.* **1A** of indefatigable activity (untiringly active, persistent in action) तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वायोरक्लिष्टकर्मणः। अपहास्य ततो वाक्यं कन्याशतमथाब्रवीत् Rāmā. i. 31. 15; iii. 31. 12; v. 28. 41; vi. 31. 62; vi. 35*; राक्षसानां सहस्राणि...निहतानि...रामेणाक्लिष्टकर्मणा Rāmā. vi. 82. 3; vi. 87. 47; vii. 42. 35; AdhyāRā. vi. 8. 53; भगवञ्श्रोतुमिच्छामि पार्थस्याक्लिष्टकर्मणः। विस्तरेण कथामेताम् MahāBhā. iii. 39. 1; iii. 40. 7; iii. 773*; iii. 147. 34; viii. 4. 50; ततः सुमनसः पार्था भीमसेनमपूजयन्। तद्दृष्ट्वा कर्म संग्रामे घोरमक्लिष्टकर्मणः MahāBhā. ix. 10. 56; x. 7. 61; x. 12. 28; x. 17. 2; xi. 27. 11; xii. 25. 23; xii. 49. 76; त्रिःसप्तकृत्वः पृथिवी येन निःक्षत्रिया कृता। जामदग्न्येन गोविन्द रामेणाक्लिष्टकर्मणा MahāBhā. xiii. 14. 138; xvi. 8. 13; MatsyaP. 47. 225; VāyuP. i. 10. 65; ii. 36. 59 = BrahmāṇḍP. ii. 73. 59; दाम्ना मध्ये ततो बद्ध्वा...कृष्णमक्लिष्टकर्माणमाह चेदममर्षिता ViṣṇuP. v. 6. 14; BrahmP. 184. 35; NaraP. 47. 75; KūrmaP. 263. 3 (1. 24); 270. 6 (1. 25); कृतं युद्धं महत्तेन शुम्भेनाक्लिष्टकर्मणा DevīBhāP. v. 21. 45; BrahmP. 170. 60; **1B** acting with ease and tact, competent, efficient कृष्णमक्लिष्टकर्माणमासाद्यायं सुदुर्मतिः। तव पुत्रः...क्षणेन न भविष्यति MahāBhā. v. 86. 21; v. 128. 11; पूर्वमानायिता राजन्कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा। ...प्रतिमायसी MahāBhā. xi. 34*. (1); xii. 68. 48; HariVaṁ. 58. 57; ViṣṇuP. v. 7. 82 = BrahmP. 185. 55; ViṣṇuP. v. 33. 25; BrahmP. 206. 25; SkandP. vi. 104. 32; विष्णुना...लीलयाक्लिष्टकर्मणा...नाभ्यां सृष्टं तु पुष्करम् LiṅgaP. i. 20. 7; **2A** free from tainted actions, doer of pure righteous deeds (देवयानी) भार्गवस्य कुले जाता देवस्याक्लिष्टकर्मणः Rāmā. vii. 58. 12; vii. 80. 8; vii. 102. 8; AdhyāRā. vi. 12. 48; कुरूणां पाण्डवानां च...कथं समभवद्भेदस्तेषामक्लिष्टकर्मणाम् MahāBhā. i. 54. 19; i. 55. 43; iii. 2. 1; iii. 258. 5; ViṣṇuP. v. 6. 28; यथा मे कीर्तितं पूर्वं व्यासेनाक्लिष्टकर्मणा। भाव्यं कलियुगं चैव तथा मन्वन्तराणि च MatsyaP. 50. 72; PadmP.(Ra.) 27. 4; 51. 48; जामदग्न्यस्य च शुभं रामस्याक्लिष्टकर्मणः। तत्र स्नात्वा तीर्थवरे गोसहस्रफलं लभेत् KūrmaP. 773. 5 (2. 43); 233. 9 (1. 21); भूषितं पूजितं तत्र कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा VarāP. 160. 36; S'ivaP. vii (1). 1. 6 (502A. 5); DevīBhāP. iv. 24. 59; मां भार्गवसुतां विद्धि शुक्रस्याक्लिष्टकर्मणः। अरजां नाम PadmP. v. 34. 29; iv. 94. 117; v. 32. 77; v. 34. 148; **2B** (ironical use) one of evil deeds, unrighteous अयं सः...करः...पार्थेनाक्लिष्टकर्मणा। युध्यतः समरेऽन्येन प्रमत्तस्य निपातितः MahāBhā. xi. 24. 18.

अक्लिष्टकर्मविधि (akliṣṭakarma-vidhi) *m.* performance of actions free from blemish (लभते) अक्लिष्टकर्मविधिना लाभार्थी लाभमुत्तमं सुखजननम् PadmP.(Ra.) 123. 160.

अक्लिष्टकान्ति (akliṣṭa-kānti) *adj.* of unblemished or unimpaired beauty (i. e. of perfect beauty) इदम्...रूपमक्लिष्टकान्ति...स्यान्न वेत्यध्यवस्यन्। ...न...भोक्तुं नापि शक्नोमि मोक्तुम् S'āk. 5. 19; क्रीडामर्दात्सुभ्रुवो रत्नकम्बोर्भग्नस्याच्छा कोटिरक्लिष्टकान्तिः।...इन्दुलेखेव रेजे HarVi. 18. 47.

अक्लिष्टकारित्व (akliṣṭakāri-tva) *n.* capacity to do (things) without strain (i. e. with ease) अव्यक्तमिति।...शान्तं निर्विकारं निष्क्रियमक्लिष्टकारित्वादेः TattvPrakā. 66B. 3–4 (*on* i. 4. 1); न तावद्ब्रह्मणो जगज्जन्मादिकारणत्वस्य बाधकं प्रत्यक्षम्।...नाप्यागमः। तस्याक्लिष्टकारित्वाद्यर्थतया सावकाशत्वात् NyāySu.(Ja.) 101A. 10 (*on* i. 1. 2)

अक्लिष्टकारिन् (a-kliṣṭakārin) *adj.* **1** one who does not cause pain to others, (akliṣṭa-kārin) one who does good to others, of good deeds (भरतः) आपृच्छ्य पितरं शूरो रामं चाक्लिष्टकारिणम्। मातृश्चापि नरश्रेष्ठः शत्रुघ्नसहितो ययौ Rāmā. ii. 1. 4 (Tilaka. अक्लिष्टं कस्यापि दुःखं यथा न भवति तथा कर्तुं शीलमस्य तं रामम्); vi. 49. 8; पौरवाणामृषीणाम्...अक्लिष्टकर्मणाम् (v. l. अक्लिष्टकारिणाम्)। वंशे जातस्य कौरव्य नानुरूपमिदं तव MahāBhā. i. 109. 20; देवाः ...संपूजयामासुः पार्थमक्लिष्टकारिणम् MahāBhā. iii. 44. 10; (बिभीषणः) कृताञ्जलिरुवाचेदं राममक्लिष्टकारिणम् NaraP. 52. 6; **2** one who does (things) without any difficulty or exertion (i. e. easily), unwearied in actions, of indefatigable actions धर्षितं च जनस्थानं रामेणाक्लिष्टकर्मणा (v. l. अक्लिष्टकारिणा) Rāmā. iii. 31. 12; ततः शरसहस्रेण राममक्लिष्टकारिणम्। अर्दयित्वा शरौघेण मातलिं प्रत्यविध्यत Rāmā. vi. 90. 23; ii. 21. 11; iv. 25. 2; ततोऽब्रवीद्देवराजः पार्थमक्लिष्टकारिणम् MahāBhā. iii. 42. 35; सभाद्वारमुपतिष्ठस्व...यावदाख्याम्यहं चैतत्कृष्णायाक्लिष्टकर्मणे (v. l. अक्लिष्टकारिणे) MahāBhā. v. 128. 11; v. 127. 37; viii. 63. 78; viii. App. I. 36. 41; x. 16*. (3); ते यूयं स्थाणुमीशानम्...अक्लिष्टकारिणम्। योद्धारं वृणुतादित्याः MahāBhā. viii. 24. 35; पश्य...भीममक्लिष्टकारिणम् MahāBhā. viii. 31. 62; अपरे दानवेन्द्रास्तु यत्ता नानास्त्रपाणयः। आजघ्नुः समरे क्रुद्धा विष्णुमक्लिष्टकारिणम् MatsyaP. 151. 6; SkandP. i (2). 20. 7; जघान वृषभध्वजम्। जलन्धरः...शम्भुमक्लिष्टकारिणम् S'ivaP. ii (5). 22. 26 (246B. 10); कृष्णायाक्लिष्टकारिणे। नमः ViṣṇuSaBb. 1. 1 (*on* 0); त्रिवर्गनित्यं विद्वांसं शूरमक्लिष्टकारिणम्। प्राहुरैन्द्रम् KāśyaS. 52A. 4; ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे राममक्लिष्टकारिणम् AdhyāRā. vii. 8. 60; vi. 11. 34.

अक्लिष्टकार्मुक (akliṣṭa-kārmuka) *adj.* with unblemished or perfect bow ते यूयम्...ईशानम्...अक्लिष्टकारिणम् (v. l. अक्लिष्टकार्मुकम्)। योद्धारं वृणुत MahāBhā. viii. 24. 35.

अक्लिष्टकार्य (akliṣṭa-kārya) *adj.* who performs deeds which are not blameworthy (i. e. good deeds) वराहेण...उद्धृतासि वरप्रदे। कृष्णेनाक्लिष्टकार्येण शतहस्तेन विष्णुना LiṅgaP. i. 94. 21.

अक्लिष्टकूट (akliṣṭa-kūṭa) *adj.* [*f.* -ā] in which dishonesty is not difficult (i. e. easy) to detect व्याचष्टे कटुकुट्टनीकुटिलतामक्लिष्टकूटां विटः SamaMā. 3. 35.

अक्लिष्टक्षण (akliṣṭa-kṣaṇa) *m.* moment devoid of *kleśas* (like *rāga* etc.) अथ अक्लिष्टक्षणे अक्लिष्टक्षणत्वेनोपादानत्वमिति सजातीयक्षणप्रबन्धोपपत्तिः JñānBiPra. 23. 4.

अक्लिष्टगम्ययोग (akliṣṭagamya-yoga) *adj.* (*f.* -ā] union with whom is obtainable without difficulty (काञ्चीपुरं नाम राजधानी) या... अक्लिष्टगम्ययोगाभिः...अपरशाब्दि(की)भिरिव...वेशविलासिनीभिः...अवधीरितरूपलावण्यवैदग्ध्यसौष्ठवतया शोकनिश्चितनीभूतमिवापरिस्पन्दममरभवनभित्तिचित्रेष्वादर्शयति दिव्यसीमन्तिनीजनम् AvantiKa. 7. 2.

अक्लिष्टगुणतेजस् (akliṣṭa-guṇatejas) *adj.* whose lustre of virtues remains unmarred अक्लिष्टगुणतेजसम्। द्रष्टुं मे त्वरते बुद्धी रावणान्तकरं गुरुम् Prati. 7. 8.

अक्लिष्टचारित्र (akliṣṭa-cāritra) *adj.* of unblamable character श्रेयो मे जीवितान्मर्तुं विहीना या महात्मना (v. l. महात्मनः)। रामादक्लिष्टचारित्रात् Rāmā. v. 24. 43.

अक्लिष्टचित्त (akliṣṭa-citta) *n.* mind not defiled with passions (i. e. pure) अक्लिष्टदेशनेति। अक्लिष्टचित्तसमुत्थापितेत्यर्थः Sphuṭā. 117. 24 (*on* 4. 125)

अक्लिष्टचित्र (akliṣṭa-citra) *n.* unmarred wonder अक्लिष्टचित्रमिदमत्र मनागिवोक्तं चित्रायुतानि सुवचानि पुनस्तथापि Yādavā. 6. 108 (comm. इदमक्लिष्टचित्रमनुन्मृदितपरमाश्चर्यम्। उक्तम्। चित्राणामेवंविधानामयुतानि सुवचानि)

अक्लिष्टचूर्णश्री (akliṣṭa-cūrṇaśrī) *adj.* on which the lustre of the powder-paint is undisturbed or untarnished गाढालिङ्गनवर्जितौ स्तनतटावक्लिष्टपू(? चू)र्णश्रियौ Ubhayābhi. 5. 3.

अक्लिष्टचेष्टित (akliṣṭa-ceṣṭita) *adj.* of unblamable behaviour ददृशुः ...गोप्यस्त्रैलोक्यगोप्तारं कृष्णमक्लिष्टचेष्टितम् ViṣṇuP. v. 13. 43.

अक्लिष्टच्छिद्र (akliṣṭa-cchidra) *n.* interval among the unhindered (states of mind) (वृत्तयः) क्लिष्टच्छिद्रेष्वप्यक्लिष्टा भवन्ति। अक्लिष्टच्छिद्रेषु क्लिष्टाः

YogBh. 11. 1 (*on* 1. 5); अक्लिष्टच्छिद्रेष्विति निदर्शनम् TattvVai. 10. 24 (*on* 1. 5).

अक्लिष्टजीवन (aklista-jīvana) *n.* life without any hardship धनांशं यावता धनेनाक्लिष्टजीवनम्···सिध्यति तावन्तमित्यर्थः SmrtiCan. iv. 678. 9.

अक्लिष्टता (aklista-tā) *f.* 1 unimpairedness, freshness अन्यथा कथमियमक्लिष्टता लावण्यस्य Kād. 12. 1; 2 absence of difficulty in understanding ये तु पुनरक्लिष्टतयानुव्रतस्कन्धतया च न पृथग्भावनामपेक्षन्ते किं तु रसचर्वणायामेव सुसुखं गोचरीकर्तुं शक्याः न तेषामनुप्रासादीनां त्यागो युक्तः RasGaṅ. 90. 1; **अक्लिष्टतया** (aklistatayā) [Inst.] *adv.* without labouring, spontaneously (श्रीमत्तीवरदेवः) अपि च प्राक्तने तपसि यशसि रहसि चेतसि चक्षुषि ब(? व)पुषि च पूजितो जनेनाक्लिष्टतया नितान्तमवितृप्तः···यौवनेन चालं(? ल)ङ्कृतः EI. vii. 104. 11.

अक्लिष्टतेजस् (aklista-tejas) *adj.* whose lustre is unmarred वितीर्य सकलं राज्यं रामायाक्लिष्टतेजसे । वनवासं च याम्याशु BṛKathāK. 84. 8; मथुराविषयो दत्तः कंसायाक्लिष्टतेजसे BṛKathāK. 106. 175.

अक्लिष्टत्व (aklista-tva) *n.* absence of difficulty in understanding, naturalness प्रयुक्तहेत्वतिरिक्तस्य हेतोर्दृष्टान्ते कल्पनस्य क्लिष्टत्वात् । अक्लिष्टत्वे संभवति तदयोगाच्च S'rutaPra. ii. 370. 2 (*on* ii. 3. 32); अक्लिष्टत्वेऽपि पक्षाणां नैयायिकादिमतमेव साधीयः NyāySiA. 229. 6.

अक्लिष्टदेशना (aklista-deśanā) *f.* pure or undefiled teaching धर्मदानं यथाभूतसूत्राद्यक्लिष्टदेशना AbhidhK. 4. 125 (Sphutā. अक्लिष्टचित्तसमुत्थापितेत्यर्थः)

अक्लिष्टपन्नग (aklista-pannaga) *adj.* having undisturbed serpents अक्लिष्टपन्नगम्···शंभोरदृश्यत शिरः Gaṅgāva. 5. 66.

अक्लिष्टपर्यन्त (aklista-paryanta) *m.* cessation or end of the life circle which is devoid of afflictions अक्लिष्टपर्यन्तफलाभिरामा न दृश्यते कस्यचिदेव काचित् । क्रियादुराशाहतचित्तवृत्तिः YogVā. i. 27. 10.

[1]**अक्लिष्टबिम्ब** (aklista-bimba) *n.* uneclipsed orb अक्लिष्टवि(? बि)म्बशोभाधरस्य···शशिन इव । दयितामुखस्य सुखयति रेखापि Nāgā. 2. 8.

[2]**अक्लिष्टबिम्ब** (aklista-bimba) *n.* fresh Bimba fruit अक्लिष्टवि(? बि)म्बशोभाधरस्य···दयितामुखस्य सुखयति रेखापि Nāgā. 2. 8.

अक्लिष्टबुद्धि (aklista-buddhi) *f.* unperturbed mind अक्लिष्टबुद्ध्या भरतं भजध्वम् BhāgP. v. 5. 20.

अक्लिष्टभाव (aklista-bhāva) *m.* unsophisticated nature, innocent nature बाल्यादक्लिष्टभावाच्च गुणदोषाविचारणात् । पित्राहं लालितः Rāmā. iv. 1327*.

अक्लिष्टम् (aklistam) *adv.* without trouble or compunction तव भर्ता महेश्वरः···अक्लिष्टं लडतेऽनघे VāyuP. ii. 30. 32.

अक्लिष्टमधूच्छिष्ट (aklista-madhūcchista) *n.* not soiled (i. e. pure) beewax अक्लिष्टमधूच्छिष्टचक्रमालानाम्···भारकान् लोकेनादाय व्रजता···व्याप्तदिगन्तरम्···वनग्रामकं ददर्श HarṣaC. 305. 15.

अक्लिष्टमनस् (aklista-manas) *adj.* of unvitiated mind अकुर्वाणोऽपि पापानि क्लिष्टभावो हि बध्यते । विमुच्यतेऽक्लिष्टमनाः कुर्वन्नपि कथंचन KumāCaSaṁ. 81. 17.

अक्लिष्टमरण (aklista-marana) *n.* easy death, AnekāSaṁ. 2. 499; DharK. 2444; ViśvaPra. 152. 41; MediK. 160. 41; NānārthMa. 1648; ViśvaLoK. 336. 43; S'abdaRaSaK. 300. 8.

अक्लिष्टमृत्यु (aklista-mrtyu) *m.* easy or painless death, natural death, KośaKaTa. 2. 8647.

अक्लिष्टयौवन (aklista-yauvana) *n.* unimpaired youth अक्लिष्टयौवनोन्मेषविकस्वरविलासयोः । एधतां प्रेम युवयोरिन्दुचन्द्रिकयोरिव S'ṛṅgāBhū. 50.

अक्लिष्टरति (aklista-rati) *f.* natural or genuine love (वस्तु) मुख्यमक्लिष्टरत्यादिपरिपोषमनोहरम् VakroJī. 150. 1.

अक्लिष्टरस (aklista-rasa) *adj.* having undisturbed sentiments स्त्रीणां संगीतविधिम्···नरेन्द्रः पश्यत्यक्लिष्टरसम् Kāvyāda. 3. 153.

अक्लिष्टरीति (aklista-rīti) *f.* natural mode अक्लिष्टरीत्यविरुद्धनिर्वाहे संभवति तद्विपरीतनिर्वाहश्चायुक्तः S'rutaPra. ii. 390. 5 (*on* ii. 4. 3)

अक्लिष्टलाभ (aklista-lābha) *m.* obtainment of the undefiled (state of mind) अतो मौलसंगृहीतैरेव सौमनस्योपविचारैः क्लिष्टैः स्वभूम्यालम्बनैश्चतुर्भिः समन्वागतः । न तु गन्धरसालम्बनाभ्यां मौलकुशलालाभेनाक्लिष्टलाभाभावात् Sphuṭā. 71. 12 (*on* 3. 35)

अक्लिष्टवर्ण (aklista-varna) *adj.* [*f.* -ā] i having no difficult or indistinct sound चन्द्रापीडस्तु तामक्लिष्टवर्णां कादम्बरीवरणस्रजमिव गमनाभ्यनुज्ञाम्···उद्वहन्···मनोरमामाश्वास्यावादीत् Kād. 293. 13; ii having unfaded colour Kād. 293. 13.

अक्लिष्टवसन (aklista-vasana) *adj.* having unsoiled (i. e. pure) clothes स्रग्वी चाक्लिष्टवसनः प्राङ्मुखः प्राञ्जलिः स्थितः MahāBhā. vii. 58. 11.

अक्लिष्टवासस् (aklista-vāsas) *adj.* having unsoiled (i. e. clean) clothes स्रग्वी चाक्लिष्टवसनः (v. l. अक्लिष्टवासाश्च) प्राङ्मुखः प्राञ्जलिः स्थितः MahāBhā. vii. 58. 11.

अक्लिष्टवेष (aklista-vesa) *m.* fine attire, good dress अक्लिष्टवेषधारी···न तवाभ्युचितं कर्म MahāBhā. iv. 20*(1)

अक्लिष्टवैभव (aklista-vaibhava) *adj.* with excellent affluence स्वात्मानं भावयेन्मन्त्री व्रजेदक्लिष्टवैभवः TantrRā. 23. 21.

अक्लिष्टव्रत (aklista-vrata) *n.* unblemished vow अक्लिष्टव्रतधर्मज्ञः सज्जनप्रतिपूजकः ।···युक्तायां जनयामास···सुतान् Rāmā. i. 758*. (1)

अक्लिष्टशोभ (aklista-śobha) *adj.* of unimpaired splendour स राजवर्यः । रेमेऽर्थिनामीप्सितसिद्धिहर्षादक्लिष्टशोभानि मुखानि पश्यन् JātaMā. 6. 23 (2. 3); चक्रैर्निकृत्तानि शिरांसि यावदाधोरणानाम्···अक्लिष्टशोभानि···प्रतीष्टानि निशाचरीभिः MadhuVi. 9. 8.

अक्लिष्टसंयम (aklista-saṁyama) *adj.* of unblamable self-control पर्युपासिष्ट संयतान् । ···साधूनक्लिष्टसंयमान् PadmP. (Ra.) 123. 101.

अक्लिष्टसौभाग्य (aklista-saubhāgya) *adj.* [*f.* -ā] having unhampered auspicious state of wifehood सीता चाक्लिष्टसौभाग्या··· । रमते PadmP. (Ra.) 40. 26.

अक्लिष्टस्वभावत्व (aklistasvabhāva-tva) *n.* undefiled nature सर्वत्रगाख्यः क्लिष्टानामिति हि सर्वत्रगहेतुलक्षणम् । ···अक्लिष्टस्वभावत्वाच्च न सर्वत्रगहेतुरस्ति Sphuṭā. 164. 14 (*on* 2. 60)

अक्लिष्टहुंकार (aklista-huṅkāra) *m.* clear or natural '*hum*' utterance (of consent) वितरति कृच्छ्रेण चिराद्द्रावितमक्लिष्टहुंकारम् KuṭṭaMa. 1030.

अक्लिष्टाचार (aklistācāra) *m.* not bad (i. e. perfect) conduct अनाहिताग्नयोऽप्येते जातपुत्रा वितन्वते । विप्रा वैश्वानरीमिष्टिमक्लिष्टाचारभूषणाः Kāvyāda. 3. 177.

अक्लिष्टार्थत्व (aklistārtha-tva) *n.* the nature of having a meaning which is not abstruse तत्स्थानस्थस्य (विज्ञानस्थानस्थस्य) बुद्धिशब्दस्यापि तत्तुल्यार्थत्वे क्लिष्टत्वात् । क्लिष्टार्थत्वे (? अक्लिष्टार्थत्वे) स्थानप्रमाणविरोधाच्च S'rutaPra. ii. 356. 9 (*on* ii. 3. 17)

अक्लिष्टोपपादन (aklistopapādana) *n.* proving something in easy or natural manner अक्लिष्टोपपादनसंभवे···क्लिष्टोपपादनायोगात् S'ivārkaMaDī. ii. 198. 33 (*on* iii. 1. 5)

अक्ली (aklī) *ind.* change or modification (when used as *gati*) फलू फली विक्ली अक्ली एते विकारे JaineVyā. 42. 30 (*on* i. 2. 132); SaraKaṇṭhā. (Gr.) i. 1. 137.

अक्लीब (a-klība) *adj* [*f.* -ā] 1 (a word) which is not of neuter gender अक्लीबेऽध्वर्युक्रतोः SiddhaHe. iii. 1. 139; स्वादिपञ्चवचनानि सर्वनामस्थानसंज्ञानि स्युरक्लीबस्य PrakriKau. i. 148. 2 = SiddhāKau. 54A. 9; अक्लीबेन सहोक्तौ क्लीबं शिष्यते PrakriKau. i. 642. 3 = SiddhāKau. 207B. 14; 2 not timid, not weak-minded (hence capable, able) अस्तब्धमक्लीबमदीर्घसूत्रं सानुक्रोशं श्लक्ष्णमहार्यमन्यैः । अरोगजातीयमुदारवाक्यं दूतं वदन्त्यष्टगुणोपपन्नम् MahāBhā. v. 37. 25 (Nilakantha सामर्थ्यवन्तम्) = SūktiRa. 138. 9; अक्लीबविद्रच्छुचिरश्मिधारम्···स्यन्दनमारुरोह BuddhaC. 3. 8; क्लीबाक्लीबान् सः । हत्वाभजद्वीरशय्याम् RājTa. (Ka.) 8. 2329; 3 bold, fearless, manly, heroic तद्वचः पथ्यमक्लीबम्···निशम्य रावणः···प्रत्यभाषत Rāmā. vi. 17. 1; चित्रसेनं समागम्य प्रहसन्नर्जुनस्तदा । इदं वचनमक्लीबमब्रवीत् परवीरहा MahāBhā. iii. 238. 1; v. 75. 20; राजा किलैवमक्लीबः । वेतालानुग्रहतः किमिव न यत्प्राप्तवानिष्टम् KathāSaSāg. xii. 32. 44; 4 decisive, definite मुनेर्वचनमक्लीबं श्रुत्वा··· । राघवः···प्रत्युवाच दृढव्रतः Rāmā. i. 25. 1; 5 strong, not mean इदं वचनमक्लीबं त्वया धर्मसमागतम् । व्याहृतं पुरुषव्याघ्र Rāmā. vii. 83. 18; 6 not impotent, not castrated अक्लीबाव्यङ्गिनी···विवाहिता च सा पत्नी गृहिणी यस्य सर्वदा SkandP. vi. 241. 8; (द्विजमुख्यान्) अमुण्डाजटिलाक्लीवान्··· (दक्षिणामिस्तान् संयोज्य) स्वस्ति वाचयेत् SamarāSū. 17. 130; अक्लीबा चाकृता मानसी पुत्रिका संदिग्धतया पुत्रमध्येऽपरिगणितैवात्र दुहितृपदार्थः VīraMi. 603. 5 (*on* 2. 135); VīraMi. (Saṁskāra.) 998. 23; यथा पुत्रत्वसाम्येऽप्यक्लीबादेः BālamBha. ii. 205. 3 (*on* 2. 135); 7 not hesitating अक्लीबो दारुणो भूत्वा त्वरमाणो जितेन्द्रियः । सूतिकारक्षणार्थं तु निःशेषं निर्हरेत्तु तम् Hastyāyur 536. 1 (3. 33); 8 not untrue i. e. true भोगभूमिरियम्··· । भुज्यते···लोकैः··· । अक्लीबभाषिभिश्चापि SkandP. iv. 22. 51; (comm. अक्लीबभाषिभिः अमिथ्याभाषिभिः सत्यवादिभिरित्यर्थः); 9 which is other than the *klība* vowels r, $\bar{r}$, l, $\bar{l}$ अक्लीबकलादीर्घैः सलवैस्तदपि च कलासमारूढैः । उक्तं पूर्ववदासनविन्यासान्तं समाचरेदथ तु PañcaRā. (Nā.) v. 2. 25; अक्लीबह्रस्वदीर्घान्तर्गतैः षड्वर्गकैः क्रमात् । षडङ्गानि विधेयानि S'āraTi. 6. 3 = TantrSā. (K.) 74. 20; अक्लीबह्रस्वत्रितयस्वरान् बिन्दुद्विसंयुतान् । वदेत् S'āraTi. 14. 41.

अक्लीबचित्त (aklība-citta) *adj.* whose mind is not weak अक्लीबचित्तः पितरं तं स वीरवरोऽब्रवीत् KathāSaSāg. xii. 11. 60.

अक्लीबता (aklība-tā) *f.* courageousness, absence of timidity [pw.]

अक्लीबतया (aklībatayā) *adv.* courageously, without timidity उदये मदवाच्यमुज्झता श्रुतमाविष्कृतमात्मवत्तया । मनसस्तदुपस्थिते ज्वरे पुनरक्लीबतया प्रकाश्यताम् RaghuVa. 8. 84 (comm. अक्लीबतया धैर्येण)

अक्लीबत्व (aklība-tva) *n.* not being of neuter gender अक्लीबत्वादेकदेशिसमासाभावात् षष्ठीतत्पुरुषः BālamBha. ii. 98. 13 (*on* 2. 85)

अक्लीबभाषिन् (aklība-bhāṣin) *adj.* speaking what is not untrue (i. e. speaking the truth) भोगभूमिरियम्…मुच्यते लोकैः…। अक्लीबभाषिभिश्चापि SkandP. iv. 22. 51 (comm. अक्लीबभाषिभिः अमिथ्याभाषिभिः सत्यवादिभिरित्यर्थः)

अक्लीबम् (aklībam) *adv.* undauntedly, bravely, fearlessly गच्छन्ति गतिं त एव शुक्लामक्लीबं परकारणेन यान्ति । येषां तनुः RāmC. 14. 20.

अक्लीबमान (a-klībamāna) *adj.* not behaving like a timid person or a weakling, behaving like a valiant or a heroic person अक्लीबमानेऽवन्तीशे किमत्र त्वं शचीयसे DvyāśraKā. 7. 99.

अक्लीबवादिन् (aklība-vādin) *adj.* speaking what is not untrue (i. e. speaking truth) अक्लीबवादिनो धीराः संग्रामेष्वपराङ्मुखाः । विक्रान्ता वीरशयने तेऽत्र तिष्ठन्ति भूभुजः SkandP. iv. 10. 26.

अक्लेदत्व (akleda-tva) *n.* the state of not having wetness (द्रव्याणाम्) साधर्म्यम्…अम्भो विहाय निःस्नेहत्वमक्लेदत्वं च Kiraṇā. 40. 4.

अक्लेदवर्णवत् (a-kledavarṇava(n)t) *adj.* which neither becomes soft by wetness nor possesses any colour स्थापितं हैमने पात्रे राजते मृण्मयेऽपि वा । शाल्यन्नं येन (गङ्गाजलेन) संसिक्तं भवेदक्लेदवर्णवत् BhojanKu. 178. 3.

अक्लेदिन् (a-kledin) *adj.* not wet, not damp स्थानं भजेदक्लेदि वार्षिकम् CaraS. i. 6. 39 (Ed. 1922)

अक्लेद्य (a-kledya) *adj.* 1 not to be wetted अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च MahāBhā. vi. 24. 24 = ViṣṇuSm. 20. 52 = ViṣṇuDhaP. ii. 78. 32 = ParaS. 24. 25 = YogVā. iii. 14. 60; ब्रह्म…अक्लेद्यं भूप भुवनैरशोष्यं मारुतेन च GaṇeP. ii. 131. 32; 2 not putrefied अमांसमद्यमक्लेद्यमपर्युषितमेव च । …एवंविधं सदाहारम्… । शुद्धमित्येव विज्ञेयम् MahāBhā. xiii. App. 15. 2975.

अक्लेद्यत्व (akledya-tva) *n.* the state of not being wetted अक्लेद्यत्वं जलेन च VāmaP. 9. 5.

अक्लेश (a-kleśa) *m.* absence of pain, exertion or difficulty अक्लेशेन शरीरस्य कुर्वीत धनसंचयम् ManuSm. 4. 3; शीघ्रायाक्लेशाय वाश्वोऽपेक्ष्यते BrahmSi. i. 37. 2; अक्लेशोपनतधनः…भट्टानन्दस्य सुतः…त्वया त्यक्तः KuttaMa. 529; तत्र विशिष्टविधानादक्लेशो भवति TantrVā. 705. 3 (*on* iii. 1. 8); (वाग्वृत्तिः) अक्लेशनिर्मिता शोभतेतराम् Kāśi. i. 3. 26 (*on* 0. 8); तद्विध्येकोक्तियोगस्य ह्यक्लेशात्संभवे सति BṛĀraUBhVā. ii. 1. 504; तर्कः…प्रमाणमक्लेशसंपथमानप्रतिपक्षव्युदासमनुगृह्णाति NyāyMañ. i. 10. 2; अक्लेशव्यञ्जिताकूतं झगित्यर्थसमर्पणम् VakroJī. 53. 8; अक्लेशसंभूतगतागताभ्यां वितीर्णविस्तीर्णमहार्णवोऽपि । …अक्षस्य हन्ता RāmāCam. 5. 72; अक्लेशेनाभिप्रायसमर्पकं काव्यं हृदयमावर्जयति AuciViCa. 32. 1; अक्लेशलब्धधनवान् सार्वदिकायस्तथा स्वतन्त्रश्च KandaCū. vi. 1. 17; **अक्लेशात्** (akleśāt) [Abl.] *adv.* easily, without exertion or difficulty त्वं तु रत्नप्रभादेवीविद्याशक्त्यानुपालितः । कर्पूरिकां राजसुतामक्लेशात्तामवाप्स्यसि KathāSaSāg. vii. 8. 222; यो वीणावादनं वेत्ति तत्त्वतः…सोऽक्लेशान्मोक्षमृच्छति SaṁgīRa. iii. 317. 12 (6. 421); क्लेशादक्लेशाद्वा मुक्तिः स्यादेतयोर्मध्ये PraboSu. 170; पारं प्रयान्ति चाक्लेशाद्विचित्रा यन्त्रशक्तयः TantrRā. 7. 91; **अक्लेशेन** (akleśena) [Inst.] *adv.* easily, without exertion or pain अक्लेशेनाविनाशेन नियन्तव्याः स्वपुत्रवत् MahāBhā. xii. 103. 32; प्रददौ तं मणिं बभ्रुरक्लेशेन HariVaṁ. 29. 38 = VāyuP. ii. 34. 95 = BrahmāṇḍP. ii. 71. 96 = BrahmP. 17. 38; अक्लेशेनार्थिने यस्तु राजा सम्यङ् निवेदयेत् KātySm. 22; साधनं हि प्रतीतम्…स्वसाध्यां क्रियामक्लेशेन प्रतिपादयति TantrVā. 298. 4 (*on* i. 4. 5); उर्वारुकं यथा पक्वमक्लेशेन स्ववन्धनात् । मुच्यते AhirbuS. 57. 76; शब्दा अक्लेशेनैव व्याकरिष्यन्ते NyāyMañ. i. 382. 4; अयत्नेनाक्लेशेन विहितं कृतं यत् स्वल्पम् …विभूषणम् VakroJī. 49. 19; तेषाम्…अक्लेशेन ग्रहणसंभवात् S'ivārkaMaDī. i. 528. 17 (*on* i. 4. 11); प्रयत्नशैथिल्येऽपि अक्लेशेनैव तदा तदा आसनं संपद्यते RājMār. 39. 12; साधनान्तरोपकृतेन कर्त्रा यद् अक्लेशेन कार्यमारभ्यम् KāvyPra. 717. 1; स लोहजङ्घो मथुरामक्लेशेनाजगाम KathāSaSāg. ii. 4. 148; यदेवमतिगहनमपि कार्यमक्लेशेन संपादितवानसि MohaRāPa. 2. 7(11); पदानामक्लेशेनैवार्थबोधनसामर्थ्यात् प्रसादः RasāSu. 65. 17 (1. 233); अक्लेशेन कुमारपालनृपतिस्तां जीवरक्षां व्यधात् PurāPraSaṁ. 42. 28 = KumāCaSaṁ. 95. 11; हेमविद्या पुनरक्लेशेन शुद्धहेमकोटीः सद्यो निष्पादयति PrabaK. 17. 13; अक्लेशेन फले लभ्ये न क्लेशो युक्तिमर्हति S'ivLī. 20. 14; अक्लेशेन तन्निरासार्थं समशब्दः चिदानन्दादिभिराश्रितः MānaMe. 31. 5; संतोषी यथाकथञ्चिदक्लेशेन जीवने याच्ञादिकृतक्लेशाभाववान् BālaṁBha. i. 390. 9 (*on* 1. 129); **अक्लेशैः** (akleśaiḥ) [Inst. pl.] *adv.* without difficulty, easily (मुनेः सुता) अक्लेशैरपृच्छद्वन्धकीद्वयम् BṛKathāS'loSaṁ. 19. 56.

अक्लेश (a-kleśa) *adj.* free from distress अशेषमक्लेशनिर्ज्वरम् PramāVā. 2. 141; अक्लेशानिर्जरकायवाग्बुद्धिवैगुण्यलक्षणशेषलक्षणप्रहाणेन मुनेस्तत्पदप्राप्तेः DharmoPra. 3. 19.

अक्लेशकर (a-kleśakara) *adj.* not causing exertion सः…अक्लेशकरो गुरूणाम् । …जग्राह विद्याः RaghuVa. 18. 50.

अक्लेशक्षम (a-kleśakṣama) *adj.* unable to bear pain गायनोऽकृताङ्गो नर्तकोऽक्लेशक्षमः AvantiKa. 73. 12.

अक्लेशगति (akleśa-gati) *f.* easy movement, easy progress वङ्गाङ्गसुह्मकाः । तामक्लेशगतिं राज्ञः पश्यन्तो विस्मयं ययुः DvyāśraKā. 15. 33.

अक्लेशजनन (a-kleśajanana) *n.* absence of causing pain सर्वेषामेव भूतानामक्लेशजननं हि यत् । अहिंसा कथिता सद्भिः SaurP. 12. 5 = BṛNāraP. 31. 77; अक्लेशजननं प्रोक्ता त्वहिंसा परमर्षिभिः KūrmaP. 501. 7 (2. 11)

अक्लेशतस् (akleśa-tas) *adv.* easily, without exertion षड्दर्शनप्रमाणानां शास्त्राण्यक्लेशतोऽथ सः । अध्यैष्ट PrabhāC. 135. 27; अक्लेशतः परित्यज्य प्राणान् स्वकतनुं तथा TantrRā. 27. 79.

अक्लेशत्व (akleśa-tva) *n.* the state of being free from pain नीवीं जीवितवत्स्वीयां यदक्लेशत्वमव्ययः PrabhāC. 204. 32.

अक्लेशम् (akleśam) *adv.* easily, without any difficulty तदाप्रभृति तत्तीर्थं धर्मान्धुरिति विश्रुतम् । ब्रह्महत्यादिपापानामक्लेशं क्षालनं परम् SkandP. iv. 81. 24; अक्लेशं समयावबोधनविधौ…यन्त्रस्फुटं वच्म्यहम् Golā. 246. 28 (29. 17); अक्लेशं मगधदेशं प्रविवेश DaśKuC. 4. 9; यत्राक्लेशममितार्थसिद्धयः संपद्यन्ते PraboCan. 3. 20 (61. 11); इहास्मदन्तिके तिष्ठ भद्र कर्मकरो भवन् । अक्लेशं गृहनिर्वाहं करिष्यामो वयं तव KathāSaSāg. x. 1. 29; अपराबाधमक्लेशं प्रयत्नेनार्जितं धनम् । स्वल्पं वा विपुलं वापि देयमित्यभिधीयते CaturCin. i. 15. 3.

अक्लेशरूपत्व (akleśarūpa-tva) *n.* the state of not being of the nature of misery द्वैतमात्रप्रतीतिस्तु स्वयमक्लेशरूपत्वात् JīvanVī. 41. 11.

अक्लेशलभ्य (akleśa-labhya) *adj.* [*f.* -ā] easily obtainable or attainable नित्यमक्लेशलभ्येन…बोधेन खेन पूज्यते S'atTrayī. 578; अक्लेशलभ्या हि भवन्त्युत्तमार्था महात्मनाम् KathāSaSāg. i. 7. 19; तस्मादक्लेशलभ्यां द्रुतफलजननीमद्रिजां न त्यजामः YātrāPra. 8. 32.

अक्लेशसंसिद्धि (akleśa-saṁsiddhi) *f.* easy attainment मनोरथानामक्लेशसंसिद्धिः सिद्धिरीरिता TantrRā. 35. 76.

अक्लेशसह (a-kleśasaha) *adj.* [*f.* -ā] not able to bear pain यदा वैनाम्…अक्लेशसहाम्…स्त्रियं गर्भिणीं दृष्ट्वा KāśyaS. 190A. 5; अक्लेशसह इति स्त्रीपक्षे निक्षिप्तोऽसि HarṣaC. 253. 4.

अक्लेशसाध्य (akleśa-sādhya) *adj.* easily obtainable or conquerable शङ्के तच्चित्तमक्लेशसाध्यं कुसुमधन्वनः VikraDeC. 8. 43.

अक्लेशाङ्ग (akleśāṅga) *n.* a factor free from misery निश्रयाङ्गं स्वभावाङ्गं नियर्णाङ्गं तृतीयकम् । चतुर्थमनुशंसाङ्गमक्लेशाङ्गं त्रयात्मकम् MaYānaSū. 145. 10 (18. 63)

अक्लेशाराधनार्ह (akleśārādhanārha) *adj.* who can be gratified without difficulty एवंरूपोऽतिमुग्धः शिशुरखिलधनावाप्तये बन्धकीनामक्लेशाराधनार्हः स्वयमुपनमति प्रायशः पण्यपुण्यैः SamaMā. 6. 34.

अक्लेशार्ह (a-kleśārha) *adj.* [*f.* -ā] not deserving affliction सेयं संनताङ्गयष्टिरक्लेशार्हा सत्यनेनाकृत्यकारिणात्यर्थं क्लेशिता DaśKuC. 121. 10; देव मयापि परिभ्रमता विन्ध्याटव्यां कोऽपि कुमारः क्षुधा तृषा च क्लिश्यन्नक्लेशार्हः कश्चित्कूपाभ्याशेऽष्टवर्षदेशीयो दृष्टः DaśKuC. 129. 2.

अक्लेशिता (akleśi-tā) *f.* the state of not suffering from pain अनेनाक्लेशितामिहिता ManuBh. i. 512. 10 (*on* 6. 45)

अक्लेशिताशय (akleśitāśaya) *adj.* [*f.* -ā] having an easily intelligible sense भैरवः…उवाच मधुरां वाचमिमामक्लेशिताशयाम् MāliniT. 4. 13.

अक्लेशोचित (a-kleśocita) *adj.* unsuited to fatigue अक्लेशोचितं क्षाममपाथेयमबान्धवम् । दृष्ट्वा यान्तम्…मातृगुप्तं निनिन्देति नृपं जनः RājTa.(Ka.) 3. 211.

अक्वणत्कङ्कण (akvaṇat-kaṅkaṇa) *adj.* characterised by bracelets not making a jingling sound अक्वणत्कङ्कणानि…अकृत यः शात्रवान्तःपुराणि SaduktiKa. 217. 12.

अक्वथित (a-kvathita) *adj.* not boiled अक्वथितं दशघटिका (? दश घटिकाः) क्वथितं द्विगुणाश्च ताः पयः पथ्यम् YaśasCam. i. 517. 1; यदि पीत्वा गजः स्नेहं जलमक्वथितं पिबेत् Hastyāyur. 544. 6 (4. 1)

अक्वर्ज (ak-varja) *adj.* devoid of the suffix *ak* नञक्वर्जादितदस्तदश्च

सेर्वेर्लोप: स्याद् हसे परे MugdhaBo. 10. 12 (2. 55)

अक्वस् (a-kvas) *adj.* devoid of the suffix *kvas* सजूरहस्सोऽतिप्यकसस्रंसु-ध्वंसो रि: S'ākaṭāVyā. i. 2. 72.

अक्वाथितजल (akvāthita-jala) *n.* unboiled water अक्वाथितजलं मासान् चतुरो मात्रया पिबेत् BhelaS. 13. 11 (1. 8)

अक्वि (a-kvi) *adj.* devoid of the suffix *kvi* परेऽच: प्राचोऽक्विदीर्घयद्व्या-सदस्क्लुग्विधौ SākaṭāVyā. i. 1. 51.

अक्विप् (a-kvip) *adj.* devoid of the suffix *kvip* ङ्यादेर्गौणस्याक्विपस्त-द्धितलुक्यगोणीसूच्यो: SiddhaHe. ii. 4. 95.

¹**अक्ष्** (akṣ-) I. P. [अक्षू व्याप्तौ DhātuPā. 1. 684; व्याप्तौ Sāy. C. व्याप्तौ संघाते च KṣīraTa. 1. 435; *s*-extention of *aś*-IE. aḱs- / P. iii. 1. 75 identifies it with **अक्ष्** V. P.; JaineVyā. 96. 22 (*on* ii. 1. 71); KāśiVṛ. *on* P. iii. 1. 75; DhātuPra. 1. 655 (48. 15); PrakriKau. ii. 96. 1; Nigh. 2. 18 आक्षाण: (*Nir.* 3. 10 तत्र द्वे नामनी आक्षाण आश्नुवान:); हलादिशेषे षष्ठीसमास इति चेदजादिषु शेष: प्राप्नोति । आनक्ष आनक्षतु: आनक्षु: MahāBh. iii. 353. 5 (*on* vii. 4. 60); DhātuVṛ. lists the forms of both together अक्षति अक्ष्णोति etc.] to reach, to attain यदाक्षिषुर्दिव्यमज्ममश्वा: ṚV. i. 163. 10; यस्ते अग्ने सुमतिं मर्तो अक्षत् ṚV. x. 11. 7; यदाक्षिषुर्यदापन् Nir. 4. 13 (79. 15); त्वं देवि ब्रह्मलोकं समक्षसे Rāmā. ii. 52. 80 [PW.]; ब्रह्माभिगूर्तं स्वराक्षाण: MānGS. ii. 8. 6.

²**अक्ष्** (akṣ-) V. P. [probably connected with *śas*-to slaughter, to cut to pieces; MAYR. cf ¹**अक्ष्**] **1** to mutilate, to destroy निरमित्रानक्ष्णुह्यस्य सर्वान् AV. iv. 22. 1; क्रूरं वा एष पशूनां कुरुते योऽक्ष्णुते···न तेजनेनाक्ष्णुयात् MaiS. iv. 2. 9; **2** to pervade अक्ष्णोति वपु: शुभेन दृष्ट्या चित्तान्यक्षति देहिनां मुदा च Rāvaṇā. 9. 9; अक्ष्णोति ज्ञानेन व्याप्नोतीत्यक्ष आत्मा TātpaVṛ. 31. 17 (*on* 1. 22); अश्नुते अक्ष्णोति वा व्याप्नोति सकलद्रव्यक्षेत्रकालभावानिति अक्षो जीव: PramāMī. 7. 17 (*on* i. 1. 10)

अक्ष् (akṣ) *n.* [a rare base of *akṣi* Alt. Gr. III. 304] MaiS. iii. 11. 5.

¹**अक्ष** (ákṣa) *m.* [MAYR. accent, PhiSū. 35] **1A** an axle **B** a measure of length **C** a wheel, whorl **D** a pole **E** a cart **2A** collar-bone **B** temporal bone **C** region of the nipple of the female breast **3A** a beam for holding the balance **B** the base of a column **4** axis, terrestrial latitude **1 A** axle आ···। ऋणोरक्षं न चक्र्यो: ṚV. i. 30. 14; i. 166. 9; स्थिरौ गावौ भवतां वीळुरक्षो मेषा वि वर्हि मा युगं वि शारि ṚV. iii. 53. 17; vi. 24. 3; हिरण्ययी वां रभिरीषा अक्षो हिरण्यय: ṚV. viii. 5. 29; viii. 46. 27; यो अक्षेणेव चक्रिया शचीभिर्विष्वक्तस्तम्भ पृथिवीमुत द्याम् ṚV. x. 89. 4; सप्तास्य नाभिरमृतं न्वक्ष: AV. xix. 53. 2; TaiS. II. vi. 3. 3; यर्हि हविर्धाने प्राची प्रवर्तयेयुस्तर्हि तेनाक्षमुपाञ्ज्यात् TaiS. III. i. 3. 1; TaiS. VI. ii. 9. 1; दण्डो वा औपुरस्तती-यस्य हविर्धानस्य वषट्कारेणाक्षमच्छिनत् TaiS. VI. ii. 9. 4; अधोऽधोऽक्षं द्रोणकलशं प्रोहन्ति PañcBr. vi. 5. 14; तं पवयित्वा पश्चादक्षं सादयति JaimiBr. 1. 73; अथ वै चक्रीवदाश्विनमालम्बने चक्रे अकूध्रीच्योऽक्ष: KauṣīBr. 18. 4; पुरोऽक्षमेवान्यं पश्चादक्षमन्यम् S'atBr. V. i. 2. 15; VI. viii. 1. 10; नास्याक्षो यातु सज्जति TaiĀ. i. 11. 8 सर्वे साम्नो निधनमुपेत्योत्तरस्य हविर्धानस्याधोऽक्षं सर्पन्ति S'āṅkhāS'S. x. 21. 12; अक्षश्चेदुपहन्यु: पुन: प्रोहेयु: LāṭyāS'S. i. 9. 22; अक्षेषायुगयोक्त्राणि चक्राणि विविधानि च । चिच्छेद शतधा कर्ण: MahāBhā. viii. 56. 38; iii. 1112*; चक्राक्षयुगदण्डैश्च भग्नैर्धरणिसंश्रितै: Rāmā. vi. 33. 44; यानसमायुक्तोऽक्ष: प्रकृत्यैवाक्षगुणैरुपेत: CaraS. iii. 3. 38 (1941 Ed.); स्नेहा-भ्यक्ते यथा ह्यक्षे चक्रं साधु प्रवर्तते SuśruS. iii. 4. 15; अक्षे चक्रं निबद्धं तु ध्रुवे त्वक्ष: समर्पित: VāyuP. i. 51. 65; भग्नेऽक्षे परिवर्तनं प्रकुरुते च्छिन्नोऽथवा प्रग्रह: Mṛcch. 7. 2; अक्षे रक्षां निबध्य प्रतिसरवलयैर्योजयन्त्यो युगाग्रम् ··· सिद्धवध्व: ··· वन्दन्ते SūryS'. 67; विभज्य पञ्चधा क्षेत्रम्···। भ्रामक्रमेण विधिवद्विभागेनाक्षमक्षयम् PauṣkS. 8. 23; कारणं सर्वमन्त्राणामक्षे प्रणवमालिखेत् PāraS. 24. 6; अक्षेषु···। खेलन्ति राक्षसेन्द्रस्य स्यन्दने रामपत्त्रिण: AnargharRā. 6. 60; मारुतिना भुजबलेन भग्नोऽक्ष: TilaMañ. 135. 23; अन:···व्यवर्तत···व्यत्यस्तचक्राक्षविभिन्नकूबरम् BhāgP. x. 7. 7; भारोपर्यङ्गुलघनफलकाप्रस्तरो भवेत् । अक्षमक्षोत्तरं चक्रभट्टभारोपयानकम् MayaMa. 31. 34; कुष्यकोट्यधिकावृत्तावक्षौ कोटिद्वयायतौ SamarāSū. 17. 27; MahāN. 3. 87; तदा शाकटिक: कोऽपि शकटं सारदारुभि: । परिपूर्यागतस्तत्रागतस्याक्षस्त्वभज्यत SamarāSaṁ. 4. 617; तदेतद्रज: संगृह्य हविर्धानयो: शकटयोरक्षे तेन रजसा संयुक्त-मञ्जनं प्रक्षिपेत् NyāyMāVi. 225. 24 (*on* iv. 1. 10); अक्षादातलतुङ्गं तु सार्धवेदाङ्गुलं स्मृतम् S'ilpaRa. ii. 5. 20; **1B** a measure of length = 104 aṅgulas (अङ्गुल-प्रमाणम्) चतु:शतमक्ष: BaudhS'uS. 1. 11; KātyāS'uS. 2. 3; KośaKaTa. i. 6937; NānārthāSaṁ. i.4 4. 18; **1C** a wheel, a whorl श्रीवत्सध्वजपद्माक्षगजवाजिनिवे-शनै: ।···हस्तन्यस्तैर्नृपस्त्रिय: (भवन्ति) BhaviP. 22A. 7 (i. 5. 55); AmarK. 2779; S'abdaRaSaK. 345. 1; NānārthaMa. 1988; MediK. 180. 3; **1D** a pole Kośa-KaTa. i. 6174; **1E** a cart NānārthRaMā. 1163; MediK. 180. 2; Nānārthā-Saṁ. i. 44. 17; **2A** collar-bone पञ्चेमाश्चतुर्विधा अङ्गुलयो द्वे कल्कुषी दोरंस-फलकं चाक्षश्च तत्पञ्चविंशति: S'atBṛ. X. ii. 6. 14; पञ्चाङ्गुलयश्चतुष्पर्वा द्वे कक्षसी दोश्चाक्षश्चांसफलकं च सा पञ्चविंशति: AitĀ. I. ii. 2. 29; **2B** temporal bone साक्षशङ्खके । स्वेदश्चेत् KāśyaS. 30B. 1; अक्षतालूषके श्रोणीफलके च विनिर्दिशेत् YājñaSm. 3. 87 (comm. Mitā. अक्ष: कर्णनेत्रयोर्मध्ये शङ्खादधोभाग: BālaKrī. अक्ष: कस्थ्यस्थि); नलका भागविस्तारा त्वक्षगुल्फौ शराङ्गुलै: ĪśānS'iPa. ii. 42. 75; **2C** region of the nipple of the female breast व्यासोऽक्षे श्रुतिभिर्यवै: TantrSa. 2. 114 (comm. अक्षे स्तनाग्रभागे श्रुतिभि: चतुर्भि:); **3A** a beam for hold-ing the balance अक्षेषु नद्धीपिनद्धं कारयेत् ArthS'ā. i. 258. 3 (2. 19); अक्ष: पादस्तम्भयोरुपरि निविष्टस्तुलाधारपट्ट: Mitā. 204. 22 (*on* 2. 102); VyavaMa. 61. 14; **3B** the base of a column भङ्गे मृगालीलकटाक्षार्गलानाम्···। पीडा संजायते SamarāSū. 17. 170; भग्ना भ्रमाक्षपादैर्वा मल्लमातृकुमारिका: । राष्ट्रं हन्युर्नरेन्द्रस्य SamarāSū. 17. 171; **4** axis, terrestrial latitude मध्याह्नात् क्रमगुणितोऽक्षो दक्षिणतोऽर्धविस्तरहृतो दिक् ĀryaBh. 4. 45; मेरो: सममुपरि विय-त्यक्षो व्योमस्थितो ध्रुवोऽधोऽन्य: PañcaSi. 13. 5; तद्विषुवान्तरमक्षोऽतोऽक्षाच्चैवं प्रकल्प-येच्छायाम् PañcaSi. 14. 10; शङ्कुच्छायाहते त्रिज्ये विषुवत्कर्णभाजिते । लम्बाक्षज्ये तयोश्चापे लम्बाक्षौ दाक्षिणौ सदा SūryaSi. 3. 14; न तासु विषुवच्छाया नाक्षस्यो-न्नतिरिष्यते SūryaSi. 12. 42; छायाभिनीतसममण्डलशङ्कुनिघ्नमक्षस्य संगुणमपाहर नित्यमेव MahāBhāsk. 3. 41; सार्धांशकोऽक्षोऽष्टकलाविहीन: MahāBhāsk. 8. 7; प्राक्पाले तु बिम्बस्य पूर्वपश्चिमभागयो: । उदग्दक्षिणतोऽक्षस्य वलनं पश्चिमेऽन्यथा LaghuBhāsk. 4. 16; य: सममण्डलशङ्कुं कर्णं वा वीक्ष्य सूर्यमानयति । रविसम-मण्डलशङ्कुज्ञोऽक्षं कथयति स तन्त्रज्ञ: BrāhmSphuSi. 15. 12; कर्णश्छाया दिनार्ध-मर्कोऽक्ष: BrāhmSphuSi. 22. 6; लङ्कावधे: स्यादिह दक्षिणोऽक्ष: Bhāsv. 5. 7; यन्त्रवेधविधिना ध्रुवोन्नतिर्या नतिश्च भवतोऽक्षलम्बकौ । तौ क्रमाद्विषुवदह्न्यहर्दले येऽथवा नतसमुन्नता लवा: Golā. 218. 12 (25. 33); खार्धाद्रवेर्या विषुवद्दिनार्धे । नति: पलोक्षश्च स एव तज्ज्ञै: (कथित:) GrahaGa. 72. 11 (9. 12); 125. 28 (11. 39); 153. 15 (15. 11); लग्नं दर्शान्ते त्रिभोनं पृथक्स्थं तत्क्रान्त्यंशै: संस्कृतोऽक्षो नतांशा: GrahaLā. 6. 1; SiddhāTaVi. 164. 5; 190. 21; सार्धकोटिस्तथा सप्त नियुतान्यधिकानि वै । योजनानां तु तस्याक्ष: ViṣṇuP. ii. 8. 3 = AgniP. 120. 23; SkandP. i (2). 38. 3; मेरुमूर्धनि तस्याक्षो मानसोत्तरपर्वते DevīBhāP. viii. 15. 34.

²**अक्ष** (akṣá) *m.* (rarely also *n.*) [MAYR. 1. 543; accent Uṇā. 3. 65; PhiSū. 35 / *aśnoter akṣaḥ* MahāBh. i. 247. 14 (*on* i. 2. 64); Nyās. ii. 386. 8 (*on* vi. 2. 121); ii 420j. 17 (*on* vi. 2. 192); Prasā. ii. 750. 26] **1A** fruit of Terminalia Belerica, the plant Terminalia Belerica, a dice, game of dice, gambling **B** seed of Eleocarpus Ganitrus, the plant Eleocarpus Ganitrus **C** rudrākṣa **D** lotus-seed **E** indrākṣa **F** a kind of mustard **G** Emblic Myrobalan **H** Mimosa Pudica **I** a cowry **J** nimba **K** a specific oily substance **L** a fragrant substance **2** a measure of weight; **1A** fruit of *Terminalia Belerica*, the plant *Terminalia Belerica*, a dice, game of dice, gambling अक्षस्याहमेकपरस्य हेतो: ṚV. x. 34. 2; x. 34. 6; अक्षास इदङ्कुशिनो नितोदिन: ṚV. x. 34. 7; अक्षैर्मा दीव्य: ṚV. x. 34. 13; अक्षानिव श्वघ्नी नि मिनोति तानि AV. iv. 16. 5; यां ते चक्रु: सभायां यां चक्रुरधिदेवने । अक्षेषु कृत्यां यां चक्रु: AV. v. 31. 6; चकार यो अक्षाणां ग्लहनं शेषणं च । स नो देवो हविरिदं जुषाण: AV. vii. 109 (114). 5; अथाक्षान्निवपति S'atBr. V. iv. 4. 23; यदक्षेषु हिरण्येषु गोष्वश्वेषु यद्यश: S'āṅkhāĀ. 12. 1 (43. 27); यथा वै द्वे वामलके द्वे वा कोले द्वौ वाक्षौ मुष्टिरनुभवति ChāndoU. vii. 3. 1; तां तत्राक्षेणाघ्नन्ति Nir. 3. 5 (61. 7); तदेकान्नपञ्चाशतोऽक्षान्निवपति BaudhS'S. i. 46. 16; ĀpaS'S. v. 12. 14; xviii. 18. 16; तेभ्यश्चतु:शतान् सौवर्णानक्षानुदुप्य विजित्य दिशोऽभ्ययं राजाभूदिति पञ्चाक्षान् राज्ञे प्रयच्छति ĀpaS'S. xviii. 19. 5; तस्मिंश्चतु:शतम-क्षान्निवपति MānS'S. 33. 4; अक्षांश्चेदभिजुहुयुस्तत्र गत्वा तूष्णीमुपविशेत् LāṭyāS'S. iv. 10. 22; अथ सभायां मध्येऽधिदेवनमुद्धत्यावोक्ष्याक्षान्न्युप्याक्षेषु हिरण्यं निधाय BhārGS. 2. 7 (38. 3); ĀpaGS. vii. 18. 1; ततोऽक्षैर्वञ्चयित्वा च सौबलेन युधिष्ठिरम् MahāBhā. i. 55. 39; ii. 53. 1; स्त्रियोऽक्षा मृगया पानमेतत्काम-समुत्थितम् MahāBhā. iii. 14. 7; iii. 35. 2; viii. 1147* (5); xii. 28. 31; मद्ये प्रसक्तो भवतु स्त्रीष्वक्षेषु च नित्यश: Rāmā. ii. 1795*(7); व्यसनानि दुरन्तानि प्रयत्नेन विवर्जयेत् । मृगयाक्षो दिवास्वप्न: ManuSm. 7. 47; पानमक्षा: स्त्रियश्चैव मृगया च यथाक्रमम् । एतत्कष्टतमं विद्याच्चतुष्कं कामजे गणे ManuSm. 7. 50: त्रपुसाक्षप्रियालानां तैलानि मधुरै: सह SuśruS. iv. 3. 67; धात्री-पथ्याक्षोपकुल्याविडङ्गान् अवलिह्यात् SuśruS. iv. 9. 44; तेषामध्यक्षा: शुद्धा: काकणी-रक्षांश्च स्थापयेयु: ArthS'ā. ii. 112. 1 (3. 20); एष गान्धारराजोऽक्षान् क्षिपन् सकितवं प्रहसन् सगर्वम् DūtVā. 12; मृगया पानमक्षांश्च वर्जयेत् पृथिवीपति: MatsyaP. 220. 8; चक्रमुत्सृष्टमक्षेषु क्रीडासक्तेन लीलया ViṣṇuP. v. 34. 36; अक्षो वृथाट्या मृगयाद्यनिद्रा YogYā. 2. 2; अक्षान् दीव्यति दानवेन्द्रसुतया सार्धं स्मरार्ते मयि JānaHa. 10. 87; दीव्यताक्षैस्तदानेन नूनं तदपि हारितम् VeṇīSaṁ.

1.130; रत्नं तथाक्षश्च निदर्शनानि दशोपदिष्टानि मनुष्यलोके VarāṅgaC. 8.9; कटु पाके हिमं केश्यमक्षमीषच्च तद्गुणम् AṣṭāHr. i. 6.158; वर्गः कषायः पथ्याक्षम् AṣṭāHr. i. 10.31; अक्षैर्दीव्यतीति विधानात् TantrVā. 407.14 (ii. 1.23); परगृहरोधस्तथाक्षेषु KuṭṭaMa. 11; विवर्तयाक्षान्शकुने शारक्रीडां प्रवर्तय BālBhā. 2.12; विकथाक्षकषायाणां निद्रायाः प्रणयस्य च । अभ्यासाभिरतो जन्तुः प्रमत्तः परिकीर्तितः YaśasCam. ii. 334.7; देवनादिष्वेकोऽक्ष इति प्रत्ययः NyāyKa. 23.4; SiddhYo. 25.33; 51.22; 61.52; प्रीतिभक्त्यादयो भावा मृगयाक्षादयो रसाः । हर्षोत्साहादिषु स्पष्टमन्तर्भावान्न कीर्तिताः DaśRū. 4.83; अक्षवज्रशलाकाद्यैर्देवनं द्यूतमुच्यते AgniP. 252.29; अक्षैरुन्मत्तता शत्रोः AgniP. 308.12; अकस्माच्छालतालाक्षखादिरोत्पलसेरकाः । गृहमध्ये प्रजायेत्(?रन्) BhaviP. 411A. 6 (ii (3). 20.123); वैभीतकांस्तु त्रीनक्षान् गन्धैः समधिवासयेत् ViṣṇuDhaP ii. 124.121; पञ्चिका नाम द्यूतं तच्च पञ्चभिरक्षैः शलाकाभिर्वा स्यात् Praśa. i. 479.11; क्रीडा सजीवनिर्जीवा ग्लहपूर्वाक्ष उच्यते S'yaiS'a. 2.20; निम्बाम्रकोविदाराक्षव्याघिपाताश्च गर्हिताः । गृहकर्मणि नेष्टास्ते यतस्तेऽनिष्टदायिनः SamarāSū. i. 16.20; अक्षे वसति पिशाचः SaraKanṭhā. 386.20; स्यादक्षैर्मरणादिकम् (हुतैः) ĪśānS'iPa. i. 43.81; सार्वभौमस्य···अक्षकन्दुकादिभिर्विक्रीडनं लीलामात्रं दृश्यते VedāntKau. 174.15 (on ii. 1.32); मदश्चतुर्विधश्चान्यः पूगभङ्गाक्षकोद्रवैः S'ārṅgaS. i. 7.203; AśvaVai. 12.54; अक्षस्य भङ्गं च विपाच्य दुःखे स्वेदोऽस्य नाड्या प्रविचार्य नेत्रे Hastyāyur. 212.10 (2.17); नलस्य काङ्क्षितो नाक्षः पतति स्म कथंचन PāṇḍaC. 6.328; RasRaSa. 13.37; अक्षान् पातय कल्याणि यद्भाव्यं तद्भविष्यति SiṁhāDvā. 122.6; तिन्तिडीकविफलाक्षनीतिका कोविदार इति भीतिदो गणः S'ārṅgaPa. 2149; यदि तवाक्षा द्विरभ्यस्ताः पतन्ति···तदा शतं ते ददामि DaṇḍaVi. 3; दीव्यत्यक्षैर्न चायं गदितुमवसरो भूय आयाहि याहि Kuval. 117; n. अक्षं कषायं मधुरं पाके BhojanKu. 102.5; **1B** seed of Eleocarpus Ganitrus, the plant Eleocarpus Ganitrus यथा हस्तस्थितानक्षान् पश्यन्ति पुरुषाः ParaS. 26.82; अक्षैस्त्रिलोकीजयिभिर्जितोऽहम् KathāK. 142.21; लीलाङ्गुष्ठनिवेशिताक्षवलयम् YaśasCam. i. 475.2; मन्त्रमुच्चारयन्नक्षमेकैकं कर्षयेच्छनैः ĪśānS'iPa. ii. 13.119; **1 C** *rudrākṣa* MediK. 180.3; BhāvPraNi. 202.1; KalpaK. 263.132; S'abdaRaSaK. 345.1; **1D** lotus-seed किमन्यदक्षस्य संभवपदं ननु कर्णिकायाः KalyāMaSt. 14; BhāvPraNi. 202.1; AbhidhāMañ. 272.3; AnekāSaṁ. 2.543; **1E** *indrākṣa* MediK. 180.3; **1F** a kind of mustard (*devasarṣapa*) RājNi. 430.12; **1G** Emblic Myrobalan, NānārthāSaṁ. i. 44.17; DharK. 2850; **1H** Mimosa Pudica (*raktamūla*), KalpaK. 268.187; **1I** a cowry, NānārthāSaṁ. i. 44.17; ParaNā. 2593; AnekāTi. 2.3; **1J** *nimba* (?) NānārthSaṁ. 5.6; **1K** a specific oily substance, KalpaK. 201.618; **1L** a fragrant substance, VasiS. 18.121; **2** *m.* (rarely also *n.*) a measure of weight = *karṣa* = 16 *māṣas* सुवर्णं चाक्षमेव च CaraS. vii. 12.90 (1941 Ed.); दत्त्वादौ सैन्धवस्याक्षम् SuśruS. iv. 38.33; AṣṭāHr. vi. 6.26; SiddhYo. 76.24; अक्षं चूर्णस्य निर्दिष्टम् AgniP. 280.13; RasRaSa. 23.23; S'ārṅgaS. 1.22; अक्षकर्षशब्दयोः सुवर्णपरिमाणवचनत्वम् VīraMi.(Vyavahāra.) 176.32; NirṇaSi. 242.17.

3**अक्ष** (akṣa) *n.* (also *m.*) [cf. *akṣi*] **1A** eye तेषां सं हन्मो अक्षाणि RV. vii. 55.6; न चाक्षौ न भ्रुवौ जातु न च वाक्यं समाक्षिपेत् MahāBhā. iv. 120*. 99; निरुध्याक्षाणि पाणिभ्याम् AgniP. 72.4; अक्षेषु दृश्यन्ते जलबिन्दवः LiṅgaP. 2.4; मुखायामे तु तन्मध्ये चाक्षं कुर्याद्विचक्षणः MānaSā. 60.16; पश्यन्नक्षैर्विलक्षम् SubhāRaK. 5.7; **1B** comprising two parts तदूर्ध्वे चाक्षमब्जं स्यात् MānaSā. 13.28; कम्पा(म्पम)र्धमम्बुजैः(जम)क्षमूर्ध्वके MānaSā. 13.43; **2A** faculty in general, अक्षमिन्द्रिये Liṅgānu.(Pā.) 115.5 (comm. इन्द्रिये किम्? रथाङ्गादौ मा भूत्); Liṅgānu.(Var.) 5.1; Liṅgānu.(He.) 64.5; अथैषां पर्यायाः। ज्ञानानि···नव । ध्यानाद्यक्षाधिमोक्षेषु धातौ च AbhidhK. 7.29; इन्द्रियाणि करणानि वैकारिकाणि खानि नियतानि पदानि अवधृतानि अणूनि अक्षाणीति TattvSa. 122.8; न सत्तन्नासदित्यपि । अप्रत्यक्षतयाक्षाणां तदसद् द्विजसत्तम JayāS. 4.75; एकादशकमक्षाणाम् AhirbuS. 6.18; अक्षस्य संरक्षणमात्रमन्नं ते भुञ्जते प्राणविधारणाय VarāṅgaC. 30.60; अक्षाणि भौतिकान्येव नातः शक्तय आत्मनः BṛĀraUBhVā. iv. 4.29; तान्यक्षाणीन्द्रियाणि कर्तृणि TātpaVṛ. 74.9 (on 1.56); प्राकृतं शुद्धचैतन्यमक्षं तु द्विविधं मतम् AnuVyā. 18B.10 (on 2.1); **2B** organ of sense तत्राक्षमक्षं प्रतीत्योत्पद्यते इति प्रत्यक्षम् PadārthaSaṁ. 186.12; अक्षस्याक्षस्य प्रतिविषयं वृत्तिः प्रत्यक्षम् NyāyBh. 10.9 (on i. 1.3); शब्दादिष्वनुरक्तानि निगृह्याक्षाणि योगवित् ViṣṇuP. vi. 7.43; शब्दादिभ्यः प्रवृत्तानि यदक्षाणि यतात्मभिः । प्रत्याह्रियन्ते योगेन प्रत्याहारस्ततः स्मृतः MārkP. 39.41; तत्स्वजात्यनपेक्षाणामक्षादीनां समुद्भवे। परिणामो यथैकस्य स्यात् सर्वस्याविशेषतः PramāVā. 2.38; अनिग्रहेण चाक्षाणां जायते व्यसनं नृणाम् Kāvyāda. 2.247; नियतार्थतयाक्षाणि नानायोनीनि MṛgendraT. i. 12.12; न च सर्वात्मनाक्षेण संबन्धोऽर्थस्य विद्यते S'lokaVār. 4.62 (153.2); चोदनाजनिता बुद्धिः प्रमाणं दोषवर्जितैः । कारणैर्जन्यमानत्वाल्लिङ्गाप्तोक्त्यक्षबुद्धिवत् S'lokaVār. 2.184 (102.2); अक्षाणां पाटवेन च AṣṭāHr. i. 11.2; प्रत्यक्षतः प्रसिद्धास्तु सत्त्वगोत्वादिजातयः । अक्षव्यापारसद्भावे सद्दादिप्रत्ययोदयात् TattvaSaṁ. 714; अक्षार्थयोः संनिकर्षे सति··· पुरुषो न नियुज्यते PañcPā. 62.11 (i. 1.1); साक्षाणामान्तरी वृत्तिः प्राणादिप्रेरिका मता ĪśvaPraSū. iii. 2.14; नियच्छेद्विषयेभ्योऽक्षान् मनसा बुद्धिसारथिः BhāgP. ii. 1.18; अक्षमिन्द्रियं प्रतीत्य यदुत्पद्यते ज्ञानं तत् प्रत्यक्षं दृष्टमुच्यते MāṭhVṛ. 10.17 (on 4); SamarāSū. i. 4.8; अक्षाणीन्द्रियाणि घ्राणादीनि Kiraṇā. 276.13; अश्नुते विषयमित्यक्षमिन्द्रियम् PramāMī. i. 1.10; चौरैरक्षैरिवाध्वस्थाः क्रान्त्वा भवमिवाटवीम् PārśvC. 8.72; स्वैरक्षैर्विनयानुकूलगतिभिर्नीतो वयो मध्यमम् KaumuMa. 5.7; **2 C** organ of action अक्षं कर्मेन्द्रियम् ManvaMu. 479.15 (on 12.72); **2 D** the number five म्तौ न्यौ ज्ञेया कुसुमितलतावेल्लिताक्षर्तुलोकैः JayaChand. 7.19; हृदेक्षचन्द्रा दशकं द्विगाणे भुसलहे पञ्चलवाः प्रदिष्टाः TājiNī. i. 1.39; त्रिनिघ्नाद् द्युपिण्डाद् द्विघ्नाक्षैः किभाञ्जैरवाप्तांशयोगो भृगोराशुकेन्द्रम् GrahaLā. 1.13; 3.17; NirṇaSi. 8.4; NāraS. 12.5; VasiS. 32.72.

4**अक्ष** (akṣa) *m.* A soul, self यत्तद्दिव्यं महज्ज्योतिः···तदक्षं कल्पयेद्दिव्यम् AhirbuS. 21.7; अश्नुतेरथवाश्नातेरक्षोऽजेरक्षतेरुत । अक्षः पुरुष उद्दिष्टो यः प्रकृत्याश्रितो विभुः AhirbuS. 59.10; अक्ष्णोति ज्ञानेन व्याप्नोतीत्यक्ष आत्मा TātpaVṛ. 31.17 (on 1.22); अक्ष्णोति···व्याप्नोति ह्यक्षो जीवः PramāMī. i. 1.10; अश्नाति भुङ्क्ते अश्नुते वा व्याप्नोति ज्ञानेनार्थानित्यक्षः आत्मा SthānT. 49B.14; AnekāNi. 76; AnekāTi. 2.3; **B** *n.* sensual perception अक्षस्य तु प्रबलस्य प्रामाण्यम् Nyāyāmṛ. 99B.8; अक्षं प्रत्यक्षम् NyāyMāVi. 17.13 (on i. 1.4); S'abdaRaSaK. 345.2; AnekāSaṁ. 2.543; S'abdaBhePr.(Ma.) 4.35; MediK. 180.2.

5**अक्ष** (akṣa) *m.* **1A** name of a Pravara अक्ष···इत्येतेषामविवाहः MānS'S. 242.13; **1B** name of a son of Rāvaṇa शूरमक्षं च निष्पिष्य ग्रहणं समुपागमत् Rāmā. i. 1.60; प्रहृतं हि मया पूर्वमक्षं स्मर सुतं तव Rāmā. vi. 47.57; तेन हि कुमारमक्षमाज्ञापय वानरग्रहणाय Abhiṣe. 3.5(1); हतोऽक्षः कुमारः MahāvīC. vi. 4.9 (156.1); अवरिष्टाक्षमक्षम्यं कपिं हन्तुं दशाननः Bhaṭṭi. 9.26; अक्षश्च निहतो येन हनूमन्तमवेहि तम् PadmP. iv. 44.76; आनन्दसिन्धौ पृतनासमक्षमक्षस्य हन्ता नितरां ममज्ज RāmāCam. 5.72; **1C** name of S'iva अष्टोत्तरसहस्रं तु नाम्नां शर्वस्य मे शृणु···अक्षश्च MahāBhā. xiii. 17.119; **1D** name of a son of Kṛṣṇa and Satyabhāmā सानुर्भानुस्तथाक्षश्च रोहितो मन्त्रयस्तथा।··· सत्यभामासुतानेतान् VāyuP. ii. 34.228; BrahmāṇḍP. ii. 71.247; **1E** name of a son of Akrūra and Ratnā गिरिरक्षस्तथोपेक्षः LiṅgaP. i. 69.27; **1F** name of a son of Danu अक्षो हिरण्मयश्चैव BrahmāṇḍP. ii. 6.11; **1G** name of a king of Kashmira नरः षष्टिं तस्य सूनुस्तावतोऽक्षश्च तत्सुतः RājTa.(Ka.) 1.338; RājTa.(Ka.) Add. 8.10; **1H** name of a Ṛṣi. भूताक्षयक्षग्रहाः···प्रणष्टाः परमर्षयः VṛGautaSm. 503.21; **1I** the zodiacal sign Taurus (Vṛṣa) कुलीराक्षमिथुनस्य दक्षिणे पश्चिमालयम् MānaSā. 35.88; **2** law-suit, AgniP. 361.37; AnekāSa. 26; AmaK. 2779; Vaija. 230.2; **3** a snake, S'abdaRaSaK. 345.1; MediK. 180.3; **4** sky, Anekā.(Pa.) 2594; AnekāTi. 2.4; **5** *hastipakṣa* DharK. 2850; **6** *culli* ViśvaLoK. 402.2; **7** a tail, NānārthaMa. 1987; **8** *vyāpti* NānārthaMa. 1987; **9** *srotogra* AnekāK. 968; **10** *ādhāra* Vaija. 230.2; **11** *ācāra* समेत्य कच्चिद्वनदेवतागणैस्त्वमीक्षसेऽक्षान् मृगपक्षिणामपि RāmC. 5.29; ViśvaLoK. 402.2; AbhidhāRaMā. 5.66; **12** *nyāya* Vaija. 124.15; AbhidhāRaMā. 274; **13** *rāyaṇi* (? *rāvaṇi*) AnekāMañ. 81; **14** *nimnaga kṛtya* AnekāMañ. 81; **15** *nitya* NānārthāSaṁ. 1.44; NānārthSaṁ. 1.6. [Garuḍa; a person born blind, S'abdaKaDru.]

6**अक्ष** (akṣa) *n.* [MAYR. 1.543] **1** sochal salt अक्षं सौवर्चलं प्रोक्तम् DhanvNi. 74.15; RājNi. 95.12; BhāvPraNi. 28.248; 202; AbhidhāMañ. 198.14 (सुगन्धलवणम्); ParyāMu. 23.276; ParyāS'aRa. 2.461; DharK. 2850 (*m.*); AbhidhāCi. 943; AnekāSaṁ. 2.544; **2** blue vitriol, AnekāSaṁ. 2.544 (तुत्थे); MediK. 180.3; S'abdaRaSaK. 345.3; AnekāTi. 2.3 (*m.* read तुत्थे); ParaNā. 2592 (*m.*); S'abdaBhePra.(Ma.) 4.35.

अक्षंवाट (akshaṁ-vāṭa) *m.* an arena for wrestling अक्षंवाटस्तु मल्लभूः TrikāS'e. ii. 8.58 (v. l. अक्षवाट)

1**अक्षक** (akṣa-ka) *m. n.* (sg. du.) the collar-bone (and the region of its joint with the shoulder) cf. 1*ákṣa* हन्वस्थिकक्षाक्षकबाहुसन्धिमन्यागलेषूपचितं तु मेदः SuśruS. ii. 11.10 (comm. अक्षकं कोष्ठकं तस्य संधिः, एतेन ग्रीवाग्रक-(v. l. ग्रीवाधः) सन्धिरुच्यते), सन्नमुन्नमयेत् स्विन्नमक्षकं मुसलेन तु । तथोन्नतं पीडयेच्च बध्नीयाद् गाढमेव च SuśruS. iv. 3.36 (comm. अक्षकोंऽससंधेरुपरिष्टाद् भवति); यन्त्रणार्थम्···तल एकश्च कीलकः । श्रोण्यां वा पृष्ठवंशे वा वक्त्रस्याक्षकयोस्तथा । विमोक्षे भग्नसंधीनां विधिमेव समाचरेत् AṣṭāHr. vi. 27.29 = AṣṭāSaṁ. ii. 303.24 (6.32); (अश्विनी) नितम्बयोश्च द्वे । तद्वदक्षकांसांसफलकेषु । ···तथा···जत्रुतालुनोश्च AṣṭāSaṁ. i. 224.10 (2.5) (*akṣaka* as distinct from

jatru); द्वावंसावंसफलकावपि द्वावेव चाक्षकौ KāśyaS. 75A. 12; ग्रीवामूलादधः स्कन्धः स्कन्धस्यान्ते तथाक्षकम् । तस्याधः कोटरे कक्षः ParyāRaMā. 920.

²**अक्षक** (akṣa-ka) *m. n.* **A** cf. ²*akṣá*; the tree Eleocarpus Ganitrus or Terminalia Bellerica or Dalbergia Ujjeinensis अक्षकैर्बीजकैश्चैव मन्दारैश्चोपशोभितम् ।…भाति चैत्ररथं चैव नन्दनं च महद् वनम् HariVaṁ. 93. 19; वेत्रं तु पत्रवीर्यं वृत्तोग्रं शारदं च कुरवेत्रम् । जाङ्गलजीवन्याख्यश्चाक्षकमित्याहुराचार्याः AbhidhāMañ. 180. 4; NāmaMāli. 211; (अक्षकः) तिनिशवृक्षः इति रत्नमाला quoted in S'abdakalpadruma; **B i** the berry of the above plants सेकालेपास्ततः (? सेका लेपास्ततः) शीता बोधिश्लेष्मातकाक्षकैः AṣṭāHr. vi. 37. 70; द्विपलान् सलिलद्रोणे पूते पिष्ट्वाक्षकान् क्षिपेत् AṣṭāSaṁ. ii. 7. 23 (4. 2); मोदकास्त्वपि ये देयाः शृणु तेषां विधिं सताम् । दद्यात् सैवाक्षकं (sic.) द्रोणमाढकं बिल्वमेव च Hastyāyur. 299. 14 (2. 60); अक्षीवश्चाक्षकश्चैव अजकः परिकीर्तितः AśvaVai. 12. 16; महामुनिः स्याद् रुद्राक्षे द्विमुखे च पराङ्मुखः । एकास्ये त्वत्र महिमोऽमुख्यमक्षकमीर्यते NāmaMāli. 213; **B ii** the rosary of the seed of Eleocarpus Ganitrus (= अक्षमाला, अक्षसूत्र) वेदाभयेष्टाङ्कुशटङ्कपाशकपालढक्काक्षकशूलपाणिः । …अवतान्मामीशानः SkandP. iii (3). 12. 13.

³**अक्षक** (akṣa-ka) *n.* cf. ³*akṣa* **i** the eye चापाकारं भ्रुवाकारं मत्स्याकारमक्षकं तथा ।… प्रयोजयेत् MānaSā. 66. 34; **ii** sense-organ देहे महाभूतविलयनादिः प्रत्याहृतिः स्यादखिलाक्षकेषु TantrSa. 10. 101; अक्षकं त्विन्द्रिये मतम् S'abdaRaSaK. 7. 13.

⁴**अक्षक** (akṣa-ka) *m.* name of a son of Danu मरीचिरक्षकश्चैव महागार्ग्योऽङ्गिरावृतः ।…इति पुत्रा दनोर्वंशाः VāyuP. ii. 7. 5.

⁵**अक्षक** (akṣa-ka) *m.* a disease of the reptiles ज्वरो नरेषु विख्यातः…। उद्वेष्टवलसकः प्रोक्तो गोषु प्रोक्तस्तथेश्वरः । अक्षको दन्दशूकेषु हारिद्रो महिषेष्वपि । Mānaso. ii. 6. 640.

अक्षकदम्ब (akṣa-kadamba) *n.* a group of sense-organs क्षीणेष्वक्षकदम्बेषु…। क्षीयते मोहमिहिका YogVā. iv. 35. 58.

अक्षकदम्बक (akṣakadamba-ka) *n.* the group of sense-organs cf. *akṣa-kadamba* यावत् त्वक्षकदम्बकं स्वविषयं ज्ञानावगाहक्षमम्…निजहिते तावद् बुधैर्यत्यताम् RauhiC. App. 2. 3.

अक्षकर (akṣa-kara) *adj.* [*f.* -ā] with a rosary of beads in the hand ध्यायेत् पुस्तकाक्षकरं गुरुम् MahNirvāT. 13. 88; पुस्तकाक्षकरां स्मरेत् ।… ब्राह्मीम् TantrSā.(K.) 70. 9.

अक्षकरण (akṣa-karaṇa) *n.* dice as the means आक्षिकः कुम्भकार इत्यत्राक्षकरणक्रियाश्रयः कुम्भानुकूलव्यापाराश्रय इति बोधः VaiyāBhū.(Vr.) 186. 9 (*on* 34)

अक्षकर्ण (akṣa-karṇa) *m.* the hypotenuse, especially of the triangle formed with the gnomon of dial and its shadow (on an equinoctial day) अक्षकर्णाहतः शङ्कुर्भूयो व्यासार्धताडितः । …वा पूर्ववन् नाडिकाविधिः MaBhāsk. 3. 29; भूपरिधिः । क्रान्तोऽक्षकर्णविहृतस्तत्स्थानजवृत्तवेष्टको भवति ĀryaSi. 1. 58(39); भुजोऽक्षभा कोटिरिनाङ्गुलो ना कर्णोऽक्षकर्णः खलु मूलमेतत् GrahaGa. 72. 14 (9. 13); 80. 30 (9. 40); पलप्रभाघ्नः समशङ्कुरक्षकर्णोद्धृतः स्यादपमज्यकातः । चरादिकेनेष्टहृतिस्ततोऽक्षकर्णोऽसकृत् क्रान्तिगुणश्च तस्मात् GrahaGa. 101. 11 (9. 88); उन्नतम्… तिर्यगक्षवशतोऽक्षकर्णवच्छेदको न तु नरः स लम्बवत् Golā. 218. 19 (25. 34); दशाब्ध्यन्विताक्षप्रभाषष्टिभागोऽक्षकर्णान्वितस्तेन भक्ताक्षभा सा । खनन्दाहता दक्षिणाः स्युः पलांशाः KaraṇaKu. 3. 16 (17); अक्षच्छायावर्गतत्त्वांशयुक्ताः (? युक्ता) मार्तण्डाः स्यादङ्गुलाद्योऽक्षकर्णः GrahaLā. 4. 7; 4. 8; क्रान्तिः स्फुटाभिमतकर्णगुणाक्षकर्णनिघ्नी खखाद्रिहृदपक्रमदिग्भुजः स्यात् GrahaLā. 4. 25.

अक्षकलह (akṣa-kalaha) *m.* a gambling bout, gambling competition मिथःस्पर्धाबद्धे बलवति वलत्यक्षकलहे व्रजेश त्वां जित्वा…पणमिह कुरङ्गं तव कदा ग्रहीष्यामः StavMā. 107. 23.

अक्षकला (akṣa-kalā) *f.* the art of gambling एका च नृत्यकुशला… काचिदक्षकलालया (योगिनी अभूत्) SkandP. iv. 45. 10.

अक्षकलि (akṣa-kali) *m.* competition in playing at dice तदक्षकलिदक्षयोः …भजे व्रजनवीनयूनोर्युगम् StavMā. 84. 18 (comm. अक्षकलहदक्षयोर्द्यूतकलहनिपुणयोः)

अक्षकशूल (akṣaka-śūla) *n.* pain in the collar-bone पार्श्वांसाक्षकशूलं च वातगुल्मस्य लक्षणम् KāśyaS. 112A. 14.

अक्षकाम (akṣá-kāma) *adj.* [*f.* -ā] fond of dice, dice-loving याः क्रन्दास्तमिषीचयोऽक्षकामा मनोमुहः । ताभ्यो गन्धर्वपत्नीभ्योऽप्सराभ्योऽकरं नमः AV. ii. 2. 5.

अक्षकाम्या (akṣa-kāmyā) *f.* addiction to dice स्वप्नं तन्द्रीं मन्युम् अशनयाम् अक्षकाम्यां स्त्रीकाम्याम् इति JaimiBr. 1. 98; षड् वै पुरुषे पाप्मानष्षड् विषुवन्त[:] स्वप्नश्च तन्द्री च मन्युश्चाशनया चाक्षकाम्या च स्त्रीकाम्या च JaimiBr. 2. 363.

अक्षकारणता (akṣakāraṇa-tā) *f.* causality of the sense-organs न चाक्षकारणतामन्तरेणापरोक्षत्वासंभवो भेदाध्यवसायस्येति मन्तव्यम् NyāyMa. 56. 4.

अक्षकार्य (akṣa-kārya) *adj.* caused or produced by the sense-organs अक्षकार्यं क्रियादिकमपि प्रत्यक्षं स्यात् NyāySu.(Ja.) 254B. 1 (*on* ii. 1. 2)

अक्षकाष्ठ (akṣa-kāṣṭha) *n.* **1** the wood of the Akṣa tree (i. e. Terminalia Bellerica) दग्ध्वाक्षकाष्ठैर्मलमायसं तु गोमूत्रनिर्वापितमष्टवारान् । विचूर्ण्य लीढं मधुनाचिरेण कुम्भाह्वयं पाण्डुगदं निहन्ति SiddhaYo. 8. 16; **2** the wooden beam (for supporting the balance) मध्ये त्वायसपाशोऽक्षकाष्ठे तुलायोजनार्थो देयः SmṛtiCan. iii. 246. 19; अक्षकाष्ठस्य प्रमाणं पादस्तम्भमध्यप्रमाणाभिधानेनैव सूचितम् VīraMi. (Vyavahāra) 187. 14.

अक्षकितव (akṣa-kitava) *adj.* clever or deceitful in gambling शकुनिं चाक्षकितवं सहदेवो हनिष्यति MahāBhā. ii. 68. 26; iii. 71*. 1; एषोऽक्षकुशलः (v. l. °कितवः)…युधि जेष्यति पाण्डवान् MahāBhā. vii. 160. 31.

अक्षकितव (akṣa-kitava) *m.* a deceitful or clever gambler शौण्डादिमिरिति वक्तव्यम् । इहापि यथा स्यात् ।…अक्षकितवः स्त्रीकितवः MahāBh. i. 390. 26 (*on* ii. 1. 40); CāndraVṛ. *on* ii. 2. 16; KātanVṛ. ii. 5. 8; KāśiVṛ. *on* P. ii. 1. 40; GaṇRa. 2. 101 (145)

अक्षकितवनिन्दा (akṣakitava-nindā) *f.* censure of the dice and the gambler प्रावेपाः षड्ना मौजवान्वाक्षोऽक्षकृषिप्रशंसा चाक्षकितवनिन्दा च सप्तमी जगती SarvaAnu. x. 34 (comm. अत्र च अक्षकितवनिन्दा च क्रियते)

अक्षकी (akṣakī) *f.* (wrong reading for अक्षिकी) the tree Terminalia Bellerica पित्तश्लेष्मघ्नमम्लं च वातलं चाक्षकीफलम् AṣṭāSaṁ. i. 40. 2 (1. 7)

अक्षकीफल (akṣakī-phala) *n.* (= अक्षिकीफल) the fruit of Terminalia Bellerica पित्तश्लेष्मघ्नमम्लं च वातलं चाक्षकीफलम् AṣṭāSaṁ. i. 40. 2 (1. 7)

अक्षकील (akṣa-kīla) *m.* the pin of an axle तदाक्षकीलो न्यपतच्छिन्नस्तस्य न वेद सः AdhyāRā. ii. 2. 68; अक्षकीले त्वणिः Vaija. 114. 131; अणी रूप्येऽक्षकीले NānārthSaṁ. 6. 59.

अक्षकुमार (akṣakumāra) *m.* name of a son of Rāvaṇa (= **अक्ष**) हनूमन्तं नियन्तुं नियन्ता निखिलरक्षसामध्यक्षमक्षकुमारमध्यक्षिपत् RāmāCam. 5. 37 (9); नूनमक्षकुमारस्य (शिर इदम्) PrasaRā. 6. 35 (? 34) (5); करतलकुलिशेन स व्यदारीत्…अक्षकुमारम् Ragh. 14. 15.

अक्षकुमारक (akṣakumāra-ka) *m.* name of a son of Rāvaṇa cf. अक्षकुमार; खरदूषणत्रिशिरोमारीचाक्षकुमारकाः । असंख्या निर्जिता रौद्रा राक्षसाः समराङ्गणे SkandP. iii (2). 32. 11.

अक्षकुलप्रसूति (akṣakula-prasūti) *adj.* wherein grows a cluster of Terminalia Bellerica या क्वाप्युदात्ततरदक्षकुलप्रसूतिः (comm. अक्षकुलानि विभीतकराशयः तेषां प्रसूतिर्जन्म यस्याः) S'rīKaC. 4. 54.

अक्षकुशल (akṣa-kuśala) *adj.* expert in (the game of) dice एषोऽक्षकुशलः…युधि जेष्यति पाण्डवान् MahāBhā. vii. 160. 31; तव हितकरोऽस्म्यक्षकुशलः ManoDū. 38.

अक्षकुहर (akṣa-kuhara) *m.* the cavity (intended) for the axle (of a wheel) अक्षकुहरे ज्ञेयं क्रमाद्वीजचतुष्टयम् LakṣmīT. 30. 16.

¹**अक्षकूट** (akṣa-kūṭa) *m. n.* deception in or through (the game of) dice तद्राज्यम्…अक्षकूटमधिष्ठाय हृतं दुर्योधनेन नः MahāBhā. iii. 34. 3; अक्षकूटं समाश्रित्य सौबलेन दुरात्मना MahāBhā. vii. 284*1.

²**अक्षकूट** (akṣa-kūṭa) *m. n.* **1** the prominent part of the forehead above the eye and the part below the eye and above the cheek-bone तेनाक्षकूटे श्वयथुः शरीरे पाण्डुत्वमायाति च पीतमूत्रः HārīS. iii. 8. 6; **2** *m.* the pupil of the eye [APTE]

अक्षकृत् (akṣa-kṛt) *adj.* who plays with the dice (a gambler) अक्षद्यूश्च देवा च तथाक्षकृत् सः KośaKaTa. 1. 7139.

अक्षकृति (akṣa-kṛti) *f.* square of five (i. e. twentyfive) नवषट्कमक्षकृतिश्च क्षयः कलाः केन्द्रराशिसमाः PañcSi. 3. 2.

अक्षकृत्या (akṣa-kṛtyā) *f.* witchcraft अक्षकृत्यास्त्रिपञ्चाशीः…ये । सर्वान्विनर्ष्टतेजसोऽरसां जङ्गिडस्करत् AV. xix. 34. 2.

अक्षकृषिप्रशंसा (akṣakṛṣi-praśaṁsā) *f.* praise of dice and agriculture प्रावेपाः षड्ना मौजवान्वाक्षोऽक्षकृषिप्रशंसा SarvaAnu. x. 34 (comm. तत्राक्षान्द्वादशी स्तौति ।…त्रयोदशी कृषिं स्तौति)

अक्षक्लृप्ति (akṣa-klpti) *f.* arrangement of the letters from *a* to *kṣa* (in a mystical diagram in Tantra) अक्षक्लृप्तिरियं दिव्या देवैरपि सुदुर्लभा AhirbuS. 22. 5.

अक्षकेलि (akṣa-keli) *f.* game of dice सरस्यप्यक्षकेलौ मां विजित्यापि यथापणम् । अवाप्तुं पौरुषं नालमभूः TārāS'a. 185.

अक्षकैतव (akṣa-kaitava) *n.* fraud or deception in or through (the game of) dice हारितायां क्षणादक्षकैतवेन क्षितौ…पणीचक्रे बान्धवान् धर्मनन्दनः PāṇḍaC. 6. 930.

अक्षकोटि (akṣa-koṭi) *f.* the cosine of the latitude त्रिज्यावर्गाहतं वा स्वममितनरं भाजयेद् घातजेन । द्युज्यासार्धाक्षकोट्योः MaBhāsk. 3. 28; भानोर्भुजामभिहतां परमापमेन द्युज्यासमेदभजितासहताक्षकोटिः MaBhāsk. 3. 39.

अक्षकोटी (akṣa-koṭī) *f.* an axle-pin अहर्नामिस्तु सूर्यस्य एकचक्रस्य वै स्मृतः । …अक्षकोट्योर्यु(? ट्यौ यु)गान्यस्य आर्तवाहाः कलाः स्मृताः MatsyaP. 125. 44.

अक्षकोविद (akṣa-kovida) *adj.* expert in dice प्रिया हि धूर्ता मम चाक्षकोविदाः MahāBhā. iv. 180*(133); iv. 15. 35 (v. l.); समाहूय महात्मानं जितवन्तोऽक्षकोविदाः MahāBhā. v. 3. 6; HariVaṁ. 89. 24; मया द्यूते बलभद्रः पराजितः । …योऽवमेनेऽक्षकोविदान् ViṣṇuP. v. 28. 16; BrahmP. 201. 16; अक्षकोविदैः । वनं प्रस्थापिताः सर्वे BhaviP. 855A. 12 (iv. 170. 2); शकुनिः सौबलोऽपि स्याद् गान्धारोऽप्यक्षकोविदः KalpaK. 92. 35.

अक्षकौशल (akṣa-kauśala) *n.* skill in dice तस्याक्षकौशलाद्राज्यमादास्येऽहमसंशयम् MahāBhā. ii. 44. 20; कङ्को नाम्ना परिव्राट्…चाक्षकौशले…पारगः MahāBhā. iv. 23*(2)

अक्षक्रान्तिसंबन्ध (akṣakrānti-sambandha) *m.* relation between the latitude and the declination स्वाक्षापमौ भुजौ तदिष्टाक्षापमौ कर्णौ नाडीवृत्ते तत्कोटिश्चेति चापजात्यद्वयमक्षक्रान्तिसम्बन्धात् SiddhāTaVi. 193. 6.

अक्षक्रीड (akṣa-krīḍa) *adj.* addicted to the game of dice, MahāVyu. 245. 939.

अक्षक्रीडना (akṣa-krīḍanā) *f.* game of dice अक्षक्रीडनयानेन कालक्षेपमकारिषम् MahāBhā. iv. 1100*(8)

¹**अक्षक्रीडा** (akṣa-krīḍā) *f.* game of dice यदा तु पर्याप्तमिवाक्षक्रीडया । (v. l. for °मिहास्य क्रीडया) तदा देवीम्…उवाच MahāBhā. i. 189. 17; नलशरीरे कलिप्रवेशे अक्षक्रीडायां नलपराजयः MahāBhā. iii. 56 colophon; तत्राक्षक्रीडया देवी विहर्तुमुपचक्रमे MatsyaP. 154. 520; नाक्षक्रीडां करिष्येऽद्य त्वया सह महेश्वर SkandP. v(3). 45. 17; नोपरमत्यक्षक्रीडात्वमार्गदण्डधृतिरपरिणीतस्य AvantiKa. 40. 21; हनूमानक्षक्रीडां विधातुं दशमुखनगरीचत्वरे तत्वरेऽसौ RāmāCam. 5. 38; ManvaMu. 71. 6 (*on* 2. 179); ManoDū. 109; S'abdaRaSaK. 194. 17; S'ṛṅgāSar. 85. (1); 86. (6)

²**अक्षक्रीडा** (akṣa-krīḍā) *f.* play with Akṣa (= the son of Rāvaṇa) हनूमानक्षक्रीडां विधातुं दशमुखनगरीचत्वरे तत्वरेऽसौ RāmāCam. 5. 38.

अक्षक्रीडाविनोद (akṣakrīḍā-vinoda) *m.* entertainment of the play of dice मृगाङ्कलेखया साकमक्षक्रीडाविनोदेन क्षणमात्रमस्थाम् TilaMañ. 370. 3.

अक्षक्रीडित (akṣa-krīḍita) *n.* the game of dice आवयोरक्षक्रीडितस्य साक्षी भवतु भवाञ्जयपराजययोः S'ṛṅgāBhū. 62(1)

अक्षक्षपण (akṣa-kṣapaṇa) *m.* name of a gambler अक्षक्षपणस्तस्मै स्वोदन्तमभ्यधात् KathāSaSāg. xii. 7. 154; नाम्नावस्थोचितेनात्र विद्धयक्षक्षपणं च माम् KathāSaSāg. xii. 7. 182; xii. 7. 153; xii. 7. 188.

अक्षक्षपणक (akṣakṣapaṇa-ka) *m.* name of a gambler (= अक्षक्षपण) अक्षक्षपणको नाम तत्रैकः कितवोऽब्रवीत् KathāSaSāg. xii. 7. 148; xii. 7. 188; xii. 7. 206.

अक्षक्षपणचण (akṣakṣapaṇa-caṇa) *adj.* famous due to the killing of Akṣa अक्षक्षपणचणरणः…स हनुमान् मौलिरत्नं ददौ ते Nārāy. ix. 35. 3.

अक्षक्षेत्र (akṣa-kṣetra) *n.* the area for (drawing) the axle (of a Tantric wheel) अक्षक्षेत्रे लिखेत्पद्मम् PauṣkS. 8. 26.

अक्षक्षेत्र (akṣa-kṣetra) *n.* a right-angle triangle formed with the latitude as one side क्रान्तिक्षेत्रमक्षक्षेत्रान्तर्गतम्…अक्षक्षेत्रं क्रान्तिक्षेत्रान्तर्गतम् SiddhāTaVi. 193. 9.

अक्षक्षेत्रकोण (akṣakṣetra-koṇa) *m.* an angle of a triangle formed with the latitude as one side अक्षक्षेत्रकोणाद्विषुवस्थिताद्वहिःस्थं क्रान्तिक्षेत्रम् SiddhāTaVi. 193. 10.

अक्षक्षेत्रजकोटि (akṣakṣetraja-koṭi) *f.* the perpendicular of a right-angle triangle with the latitude as one side (a triangle similar to the celestical latitudinal triangle) अक्षक्षेत्रजकोटिमिराहतमविनष्टकं भजेत् कर्णैः ĀryaSi. 4. 23.

¹**अक्षग** (akṣa-ga) *adj.* relating to the sense-organs यचोपमानै रहितं व्यवहारैर्धियोऽक्षगैः । कारणं तदनौपम्यं ये विदन्त्वभयास्तु ते JayāS. 4. 108.

²**अक्षग** (akṣa-ga) *adj.* situated in the axle (of a Tantric wheel) तारिकातारकद्वन्द्वमक्षगं पारमेश्वरम् LakṣmiT. 29. 47.

अक्षगज (akṣa-gaja) *m.* eighty-five खं गोऽश्विनोऽद्रिमरुतोऽक्षगजा नवाशाः GrahaLā. 3. 7.

¹**अक्षगण** (akṣa-gaṇa) *m.* the group of sense-organs अधोभूते प्रत्यक्प्रवाहिते अक्षगणे जायत इति अधोक्षजः ViṣṇuSaBh. 77. 18 (*on* 57); प्रयाति येनाक्षगणः स वश्यतां रसोज्झनं तन्निगदन्ति साधवः SubhāRaSaṁ. 884; अक्षगणम् । अन्तर्बोधे परिवर्तयति ParamāSā. 78; तपस्यतोऽस्य । विषयेषु न लोलतां प्रपेदे… अक्षगुणः (v. l. °गणः) BhārCam. 4. 65; नाहं भूतगणो देहो नाहं चाक्षगणस्तथा AparoAnu. 13.

²**अक्षगण** (akṣa-gaṇa) *m.* a group of beads (of the rosary) BhārCam. 4. 65.

अक्षगत (akṣa-gata) *adj.* appearing in the axis नेमिस्थदृष्टयाक्षगतं प्रपश्येत् खेटम् Golā. 236. 2. (29. 14)

अक्षगम्य (akṣa-gamya) *adj.* knowable through senses तस्मादसाधारणमक्षगम्यं वदत्र सामान्यमपह्नुवीत S'lokaVār. 5(4). 187 (405. 3); रूपादिमानक्षगम्यः सन्निकर्षेऽक्षगम्यता IṣṭaSi. 254. 14; नाभावोऽक्षगम्योऽसंयुक्तत्वात् रसवत् PrakaVi. 79. 16; सत्त्वाधैरक्षगम्यं विमतमिति TattvMu. 4. 36.

अक्षगम्यता (akṣagamya-tā) *f.* the state of being knowable through senses रूपादिमानक्षगम्यस्सन्निकर्षेऽक्षगम्यता IṣṭaSi. 254. 14.

अक्षगर्भगत (akṣagarbha-gata) *adj.* being or existing within the seed (of the pericarp of the lotus-like heart) हृत्पद्मकर्णिकोर्ध्वस्था शब्दब्रह्ममयी पुरा । अक्षगर्भगतं नादं नदन्ती मन्त्रगर्भितम् । शक्तिः शान्तात्मनो विष्णोः साधकैश्च वशीकृता । शब्दशक्तिः समुद्गीता PāraS. 25. 46.

अक्षगवाक्षक (akṣagavākṣa-ka) *adj.* having the sense as the window (i. e. entrance) मृद्वया चिदाकाशमृदा ब्रह्मणा ब्राह्मणेन खे । कृतोऽपि न कृतः सर्गमण्डपोऽक्षगवाक्षकः YogVā. vi(2). 62. 45.

¹**अक्षगुण** (akṣa-guṇa) *m.* **1** the qualities of an axle यथा यानसमायुक्तोऽक्षः प्रकृत्यैवाक्षगुणैरुपेतः CaraS. iii. 3. 38 (1941 Ed.); **2** the sine of the latitude शङ्कुच्छाया समभ्यस्ता लम्बकाक्षगुणौ फले LaBhāska. 3. 3; अक्षज्यका कोटिगुणा भुजाप्ता लम्बज्यका वाक्षगुणोऽन्यथातः GrahaGa. 73. 29 (9. 19); अक्षज्यकाकोमिहता विभक्ता लम्बज्यया स्यात्पलभा द्विधा सा । अर्कोल्पिका वाभ्यधिकार्कतः स्यान्न्यूनाधिकत्वेऽक्षगुणस्य लम्बात् SiddhāTaVi. 367. 3.

²**अक्षगुण** (akṣa-guṇa) *m.* the string of the beads (of the rosary) वैणिकवैयासिकिमुख्याः संविन्मुद्रापुस्तकवीणाक्षगुणान् यम् । हस्ताम्भोजैर्बिभ्रतमाराधितवन्तस्तं प्रत्यञ्चं दक्षिणवक्त्रं कलयामि DakṣiMūVaMāSt. 3; कुठारवेदाङ्कुशपाशशूलकपालढक्काक्षगुणान् दधानः । …पायादघोरो दिशि दक्षिणस्याम् SkandP. iii(3). 12. 10; यः स्फाटिकाक्षगुणपुस्तककुण्डिकाढ्याम्…हृदये भवतीमुपास्ते DeviPañ. 4. 14; मुद्रामक्षगुणं सुधाढ्यकलशं विद्यां च हस्ताम्बुजैर्बिभ्राणाम्…वाग्देवतामाश्रये S'āraTi. 6. 4 = 7. 82 = MahNirvāT. 5. 112 = TantrSā.(K.) 75. 25 = 104. 30; तपस्यतोऽस्य । विषयेषु न लोलतां प्रपेदे विजयस्याक्षगुणः कराग्र एव BhārCaṁ. 4. 65.

³**अक्षगुण** (akṣa-guṇa) *m.* the natural quality of the senses or sense faculties BhārCaṁ. 4. 65.

अक्षगोचर (akṣa-gocara) *adj.* [*f.* -ā] coming within the sphere of the senses इतरेतराभावांशो हि भावानां भेदः न सोऽक्षगोचरः BrahmSi. 56. 21; अत्यासन्नानसंस्पृष्टानणूनेवाक्षगोचरान् । अपरः प्राह NyāyVi. 2. 101; देहान्तराभिसंबन्धो भावित्वान्नाक्षगोचरः BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 1055; यत्सत्तत्क्षणिकत्वेऽपि सत्त्वमप्यक्षगोचरम् । साद्दश्याद्भ्रान्तमक्षं चेदुष्टं प्राग्ग्रहे यथा S'ivDṛ. 6. 55; यथा विदितसंयोगसंबन्धेऽप्यक्षगोचरे । भेदाभेदादिदुस्तर्कविकल्पाधानविभ्रमः SaṁviSi. 86. 22; तपोऽनुभावो न किमत्र बुध्यते विशुद्धबोधैरियताक्षगोचरैः । यदन्यनिःशेषगुणैरपाकृतं तपोऽधिकश्लेज्जगतापि पूज्यते SubhāRaSaṁ. 894; परीक्षित्…आजहाराश्वमेधांस्त्रीन् गङ्गायां भूरिदक्षिणान् । शारद्वतं गुरुं कृत्वा देवा यत्राक्षगोचराः BhāgP. i. 16. 3; सन्निता एव चानन्यवृत्तितया विशेषासाधारणादिपदवाच्या इति ते प्रत्यक्षा भविष्यन्ति । मा नाम एकैकतः परमाणुरक्षगोचरो भवेत् Kāśi. iii. 96. 24 (*on* 5(4). 178); या (देवता) चाक्षगोचरा काचिद्विशिष्टेष्टफलप्रदा । तामेवादौ ममाचक्ष्व BhaviP. 90B. 19 (i. 48. 20)

अक्षगोचरचेतस् (akṣagocara-cetas) *n.* cognition of objects through sense-faculty अविकल्पकमभ्रान्तं प्रत्यक्षं न पटीयसाम् । अविसंवादनियमादक्षगोचरचेतसाम् NyāyVi. 2. 156.

अक्षग्रथित (akṣa-grathita) *adj.* strung with beads पञ्चाशदक्षग्रथितान् (? ता) व्योमव्याप्यपि चोदरे । …त्रिमाला…धारयेत् RudrāJābāU. 568. 8 (1. 22)

अक्षग्रह (akṣa-graha) *m.* seizure of the dice, the throw of dice अक्षग्लहः [v. l. अक्षग्रहः] सोऽभिभवेत्परं नः MahāBhā. ii. 53. 5 (Devabodha अक्षग्रहणरूपा क्रीडा)

¹**अक्षग्रहण** (akṣa-grahaṇa) *n.* **1** the mention of the word *akṣa* (i. e. sense-organ) अक्षग्रहणं बाह्येन्द्रियदशकस्योपलक्षणम् PratyabhiVi. ii. 267. 10 (*on* iii. 2. 16); **2** comprehension or cognition by the sense-organs, perceptual cognition संयुक्तविशेषणत्वेन च घटाभावस्याक्षग्रहणे रसादयोऽपि चक्षुषा गृह्येरन्

YuktiSneha. 86. 36 (*on* i. 1. 5); **3** cognition of the sense-organ cf. **अक्षग्रहणकाल.**

²अक्षग्रहण (akṣa-grahaṇa) *n.* use of the word *akṣa* (i. e. dice) (अक्षादिभिर्न क्रीडेत्) अक्षग्रहणमुपलक्षणमित्याह अक्षादिभिरिति BālamBha. i. 399. 14 (*on* 1. 138)

अक्षग्रहणकाल (akṣagrahaṇa-kāla) *m.* time of cognition of the sense-organ (as an object) अक्षग्रहणकाले तु ग्राहिका धीर्भविष्यति S'lokaVār. 5(3). 66 (288. 4)

अक्षग्रहणसमुचित (akṣagrahaṇa-samucita) *adj.* fit for sense-perception रूपस्पर्शादयो भावा अक्षग्रहणसमुचितेन स्पष्टेन वपुषा भासनयोग्याः परमेश्वरेण सृज्यन्ते PratyabhiVi. ii. 266. 7 (*on* iii. 2. 16)

अक्षग्रहविरति (akṣagraha-virati) *adj.* having the caesura or pause after the fifth and the ninth (syllables) म्तौ न्सौ गावक्षग्रहविरतिरसंबाधा VṛttaRa. 3. 71.

अक्षग्राम (akṣa-grāma) *m.* the group of the sense-organs सुचिरं तर्पयामास सोऽक्षग्राममशेषतः MahāP. 8. 12; तथात्मेच्छावशान्नाक्षग्रामे चेष्टोपपद्यते S'ivDṛ. 4. 99; मनस्युपरतं कुर्यादक्षग्रामं बहिःस्थितम् PāraS. 5. 2.

अक्षग्राहक (akṣa-grāhaka) *adj.* [*f.* -ikā] which illumines the sense (i. e. which has the sense as its object of cognition) न चाक्षग्राहिकैव बुद्धिः स्वप्रकाशिका TātpaṬ.(U.) 257. 9 (*on* 5(4). 67); अ(क्ष)प्रतिपत्त्यन्यथाप्रतिपत्तिजन्या हि बुद्धिरक्षग्राहिकां बुद्धिं गृह्णीयात् TātpaṬ.(U.) 257. 10 (*on* 5(4). 67)

अक्षग्लह (akṣa-glaha) *m.* seizing of the dice; the stake in playing at dice अक्षेषु ग्लहः P. iii. 3. 70; ग्रहेरप् सिद्ध एव, लत्वार्थं निपातनम्। अक्षस्य ग्लहः। अक्षेष्विति किम्। ग्रहः पादस्य। अन्ये ग्लहिं प्रकृत्यन्तरमाहुः KāśiVṛ. *on* P. iii. 3. 70; अन्ये त्वाहुः अक्षशब्देनात्र तत्साधनं देवनं लक्ष्यते, अक्षकर्मणि देवनविषये यत्पणरूपेण ग्राह्यं तद् ग्लहशब्देनोच्यते PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 3. 70; अक्षग्लहः सो(v. l. अक्षग्लहज्ञो)ऽभिभवेत् परं नः MahāBhā. ii. 53. 5.

अक्षग्लहज्ञ (akṣaglaha-jña) *adj.* who knows the stake in gambling with dice अक्षग्लहः सो[v. l. अक्षग्लहज्ञो]ऽभिभवेत् परं नः MahāBhā. ii. 53. 5.

अक्षग्लानि (akṣa-glāni) *f.* fatigue of the sense-organ स्फिग्गण्डादिशुष्कतातोदरौक्ष्याक्षग्लानिसन्धिस्फोटनधमनीशैथिल्यैर्मांसम् (पीडयति) AṣṭāSaṁ. i. 701. 25. (1. 19); मांसेऽक्षग्लानिगण्डास्फिक्शुष्कतासंधिवेदनाः AṣṭāHṛ. i. 11. 18.

अक्षघोष (akṣa-ghoṣa) *m.* the sound of the axle हविर्धाने प्राची प्रवर्तयेयुर्यद्यक्षघोषः सुवागिति जपति VaikhāS'S. 14. 5.

¹अक्षचक्र (akṣa-cakra) *n.* the group of the sense-organs हारीतनामा तापसकुमारकः···रविरिव दृढनियमिताक्षचक्रः···कमलसरः सिस्नासुरुपागमत् Kād. 37. 14.

²अक्षचक्र (akṣa-cakra) *n.* the axle and the wheel स एवाक्षः···ह्यक्षचक्रभङ्गाद् वाह्यवाहकदोषात्···अवसानमापद्यते CaraS. iii. 3. 38 (1941 Ed.); Kād. 37. 14.

अक्षचक्रोपोद्बलित (akṣacakropodbalita) *adj.* [*f.* -ā] stengthened by the group of sense-organs एवं शून्य एवाहंता अक्षचक्रोपोद्बलिता जीवनम् PratyabhiVi. ii. 263. 6 (*on* iii. 2. 14)

अक्षचण्डेश्वर (akṣacaṇḍeśvara) *m.* Caṇḍeśvara (one of the chieftains of S'iva's hosts) marked with the (rosary of) beads अक्षमालार्पितकरश्चाक्षचण्डेश्वरो वरः।···शान्तिं करोतु BhaviP. 262B. 22 (i. 178. 15)

अक्षचतुष्टय (akṣa-catuṣṭaya) *n.* a group of four akṣas (*akṣa* being equal to 16 māṣas) and equal to a *pala* पलं नृशण्डयोर्मांसे मानेऽप्यक्षचतुष्टये NānārthāSaṁ. i. 104. 716.

अक्षचरण (akṣacaraṇa) *m.* name of the author of the Nyāyasūtras (otherwise known as Akṣapāda (who has eyes on his feet) and Gautama) बादरायणेन °कणभुगक्षचरणसुगतमतादिबाह्यसमयनिरासावसरेऽस्य तन्त्रस्य निरासः (कृतः) ĀgaPrā. 10. 23; कणभक्षाक्षचरणकुमारिलपक्षपातिनोऽपि स्वरूपभेदवादिनः प्रागुन्नीतन्यायेन शिक्षणीयाः NyāyMa. 266. 1; षोडशपदार्थानां तत्त्वतोऽवधारणम्··· निःश्रेयसफलत्वेनाक्षचरणपक्षिलमुनिप्रभृतयो वर्णयन्ति TārkiRa. 4. 1; अजसंयोगस्य कणभक्षाक्षचरणादिभिः प्रतिक्षेपाच्च SarvaDaSaṁ. 15. 153; सन्तु वाक्षचरणादयोऽव्यासाः NyāySu.(Ja.) 252A. 2 (*on* ii. 1. 2); आदिशब्देनाक्षचरणक्षपणकसमन्तभद्रादयो गृह्यन्ते S'ivārkaMaDī. ii. 18. 13 (*on* ii. 1. 13)

अक्षचरणचरणोपजीविन् (akṣacaraṇa-caraṇopajīvin) *adj.* who is a disciple or a follower of Akṣapāda, the author of the Nyāyasūtras न खलु वियदुत्पत्तिः संभावयितुमपि शक्या जीवत्सु श्रीमत्कणभक्षाक्षचरणचरणोपजीविषु GoviBh. 143. 3 (*on* ii. 3. 3)

अक्षचरणपक्ष (akṣacaraṇa-pakṣa) *m.* the doctrine or view of Akṣacaraṇa i. e. the Nyāya doctrine निपुणदेशिकोपदेशसलिलविमलीकृतमतिः···अक्षचरणपक्षराजीवतापनरोचिश्छटां प्रौढिमाढौकत YātrāPra. 2. 57.(4)

अक्षचरणपक्षपातिन् (akṣacaraṇa-pakṣapātin) *adj.* who has a partiality for Akṣacaraṇa, who follows the Nyāya doctrine व्यक्त्याकृतिजातयः पदार्थं इत्यक्षचरणपक्षपातिभिरङ्गीकारात् TattvPradī.(Ci.) 91. 8; कणभक्षाक्षचरणपक्षपातिना तु···परमतप्रमोषः कस्मादिष्यते NyāySu.(Ja.) 53B. 1 (*on* i. 1. 1)

अक्षचरणपञ्चाध्यायी (akṣacaraṇa-pañcādhyāyī) *f.* the text consisting of five chapters (composed by) Akṣacaraṇa (i. e. the Nyāyasūtras) यत्पुनरर्वाग्भिरक्षचरणपञ्चाध्याय्याम्···नैगमिक्यः पद्व्यो निरुध्यन्ते NyāyPari. 25. 6.

अक्षचरणमत (akṣacaraṇa-mata) *n.* the view or doctrine of Akṣacaraṇa (i. e. the Nyāya doctrine) कणभक्षाक्षचरणमतमवलम्ब्यैवमन्यथाख्यातिमन्यथावर्णयतः···सभये निर्भयमित्यादिभाष्यविरोधः TattvPradī.(ci.) 73. 9.

अक्षचरणसूत्र (akṣacaraṇa-sūtra) *n.* the aphorism(s) of Akṣacaraṇa (i. e. the Nyāyasūtras) कणभक्षाक्षचरणसूत्रैष्वप्यतिदिशति PrakaVi. 393. 22.

अक्षचरार्धज्ञ (akṣacarārdha-jña) *adj.* who knows the latitude and the elapsed half अक्षचरार्धज्ञोऽर्के छायातो यश्चरार्धमिष्टायाः। इष्टचरार्धादथवा छायां कथयति स तन्त्रज्ञः BrāhmSphuSi. 15. 14.

अक्षचाप (akṣa-cāpa) *m.* the arc of latitude अक्षचापगणितं वद तस्मिन् लम्बकेन सहितं विगणय्य MaBhāsk. 8. 25.

अक्षचापगुण (akṣacāpa-guṇa) *m.* sine of the latitude अक्षचापगुणसंगुणं हरेल्लम्बकेन शशिकीलकं स्फुटम् MaBhāsk. 6. 9.

¹अक्षचार (akṣa-cāra) *m.* the throw of dice अनेकधाष्टापदसारदानदक्षो वशीभूततराक्षचारः। यो द्यूतकृद्यत्तुरङ्गयुद्धक्रीडास्वजेयः समभूत्परेषाम् HammīMaKā. 1. 43.

²अक्षचार (akṣa-cāra) *m.* the function of the senses, Hammī-MaKā. 1. 43.

अक्षचिह्न (akṣa-cihna) *n.* the mark on dice (पदम्) चरणन्यासाक्षचिह्नयोरपि मङ्कः comm. *on* AnekāSaṁ. 2. 226.

अक्षच्छल (akṣa-cchala) *n.* deceit or fraud in (gambling with) dice अवाप्तुकामाः···अक्षच्छलेनापहृतं स्वराज्यम्।···बभूवुः (पाण्डवाः) Yādavā. 23. 10.

अक्षच्छाया (akṣa-cchāyā) *f.* the shadow of the gnomon at noon on the equinoctial day (at a particular place which is used in calculating the latitude of the place) भूमेरुन्नतभागास्तत्राक्षच्छायया युक्ताः Golā. 235. 13 (29. 11); प्राग्वद्गतोऽक्षच्छाया तच्छ्रुतिविहृताग्रकार्कसंगुणिता Golā. 242. 10 (29. 36); तथाक्षच्छायेषुघ्न्यक्षभायाः कृतिदशमलवोना यमाशाः पलांशाः GrahaLā. 4. 6; अक्षच्छायावर्गतत्त्वांशयुक्ताः मार्तण्डाः स्यादङ्गुलाद्योऽक्षकर्णः GrahaLā. 4. 7; परोऽक्षच्छायया निघ्नः SiddhāTaVi. 184. 3.

¹अक्षज (akṣa-ja) *adj.* [*f.* -ā] related to dice (used in gambling) योऽन्वेति संख्यां निकृतौ विधिज्ञश्चेष्टास्वखिन्नः कितवोऽक्षजासु। महामतिर्यश्च जानाति द्यूतं स वै सर्वं सहते प्रक्रियासु MahāBhā. ii. 53. 4.

²अक्षज (akṣa-ja) *adj.* [*f.* -ā] arising out of or acquired through the sense-organs तस्मादक्षजं ज्ञानं न वासनानिमित्तमित्युक्तम् Bṛha. 70. 3 (*on* i. 1. 5); नाक्षजा मतिः PramāVār. 3. 65; गौः इत्येतस्मिन्नक्षजे ज्ञाने वर्णत्रयाव्यतिरेकेण यदि तत् प्रकाशत एव ततो व्यर्थं कार्यमुखेन तन्निरूपणम् TātpaṬ.(U.) 433. 11 (*on* 5(11). 3; 154. 13 (*on* 4. 134); इदंधीरक्षजा रूप्यधीस्स्मृतिस्तत्प्रमोषतः IṣṭaSi. 41. 8; न खलु क्षणभङ्गित्वे भावानामक्षजा मतिः NyāyMañ. ii. 16. 26; अक्षजं विज्ञानं प्रत्यक्षमित्युक्ते स्मृतिरपि प्रत्यक्षा स्यात् NyāyKa. 188. 18; भावनाबलजमक्षजं वा न वा। न तावदक्षजमित्युक्तम् Kāśi. i. 122. 22 (*on* 2. 115); i. 221. 19 (*on* 4. 37); iii. 98. 20 (*on* 5(4). 183); प्रत्यक्षमक्षजं ज्ञानम् SaraKaṇṭhā. 380. 3; नन्वक्षतश्चेद्विकल्पः किमिति प्रथमाक्षसंनिपात एव न जायते, अतो नाक्षज इत्यत आह न हीति NyāyRa. 174. 10 (*on* 4. 126); अक्षजा प्रमितिर्द्वेधा सविकल्पाविकल्पजा TarkBhā. (Ke.) 36. 3; अक्षजादेर्ज्ञानस्य मानत्वम्···केन प्रमाणेन गम्यते NyāySu. (Ja.) 348A. 1 (*on* ii. 2. 6)

अक्षज (akṣa-ja) *m. n.* perception arising through the sense-organs, direct perception सदस्मीति च विज्ञानमक्षजो बाधते ध्रुवम् UpadeSā. 351. 13; 352. 14; क्वेदं दृष्टं, वस्तुत्वाभावे अक्षजादेरप्रामाण्यमिति IṣṭaSi. 33. 7; 44. 8; 212. 3; 213. 19; 236. 7; 334. 10; NyāyMañ. ii. 96. 20; BṛĀraUBhVā.(Sambandha) 919; NaiṣkaSi. 157. 5; ज्यैष्ठ्यात्समर्थमथवाक्षजमेकमेव SaṁkṣeS'a. 2. 6 (ii. 4. 5); 2. 123 (ii. 77. 5); तत्राक्षजं द्विधा SaraKaṇṭhā. 380. 15; एतेषां (लोकायतानाम्) मानं त्वक्षजमेव हि ṢaḍdarSa.(Rā.) 162; NyāySu.(Ja.) 291A. 4 (*on* ii. 1. 4); MānaMe. 19. 9; अक्षजस्यैव···प्रत्यक्षत्वात् JñānBiPra. 45. 31.

³अक्षज (akṣa-ja) *adj.* [*f.* -ā] caused by the latitude, produced by the axis क्षितिजेऽक्षज्यया तुल्यमक्षजं वलनं ततः Golā. 224. 18 (26. 35); अक्षजं वलनं मध्ये स्यात्समध्रुवसूत्रयोः Golā. 225. 8 (26. 46); तत्समुत्क्षेपणं नामनं च द्विधा।

आयनं चाक्षजं तेन कर्मद्वयं तत्प्रपञ्चः पुनः संविविच्योच्यते Golā. 229.25 (27.2); स्फुटोऽसौ क्रान्तिसंस्कारे दृक्कर्मण्यक्षजे तथा Golā. 230.15 (27.10); धार्ये तथा फलकयन्त्रमिदं यथैव तत्पार्श्वयोर्लगति तुल्यमिनस्य तेजः। छायाक्षजा स्पृशति तत्परिधौ यमंशं तत्रांशके मतिमता सरणिः प्रकल्प्यः Golā. 231.21 (29.25); GrahaLā 4.15; भुजोऽक्षज्या तथा लम्बज्यका कोटिस्त्रिभज्यका। कर्णं इत्यक्षजं जात्यमुक्तं क्षेत्रं सनातनम् SiddhāTaVi. 179.16; आयनं चाक्षजं चोक्तं वलनद्वितयं तु तैः SiddhāTaVi. 336.6; 339.8; दूरस्थितस्यात्र भवेद् विशुद्धाक्षजा प्रभा SiddhāTaVi. 190.11.

4**अक्षज** (akṣaja) *m.* a name of Viṣṇu जघानोत्पत्य गदया हनावसुरमक्षजः BhāgP. iii. 19.2; नारायणे…विधाताधार एकाङ्गो वृषाक्षः सुवृषोऽक्षजः S'esaNā. 1613; जलेशयो जलशयोऽधोक्षजोऽक्षज एकपात् S'abdaRa. (Su.) 2.92.

5**अक्षज** (akṣaja) *n.* a kind of dance (originating from S'iva) ताण्डवोऽस्त्री नृत्तलास्यनटनाक्षजनर्तनम् Vaija. 142.73.

6**अक्षज** (akṣaja) *m.* **i** thunderbolt स्वरुः शम्भोः (? म्बो) मिदुर्वज्रम्… व्याधावः शबलोऽक्षजः ParyāS'aRa. 1.67; **ii** diamond [MW; Apte]

अक्षजक्षेत्र (akṣaja-kṣetra) *m.* the latitudinal triangle देशे तत्र पृथक् पृथग्गणकता गोलेऽसि दक्षोऽक्षजक्षेत्रक्षोदविधौ विचक्षण समाचक्ष्व GrahaGa. 107.11 (9.102) = Golā. 261.4 (31.33); प्रचक्ष्व चेदक्षजक्षेत्रविचक्षणोऽसि GrahaGa. 103.3 (9.92) = Golā. 265.6 (31.42)

अक्षजगम्य (akṣaja-gamya) *adj.* knowable through sense-perception रूपाद्यक्षजगम्यैश्च सामानाधिकरण्यतः BṛĀraUBhVā. i. 4.586; न हि स्वविवक्षावेदनभ्रमाद्यपि तेऽक्षजगम्यं रूपादिहीनत्वाच्चक्षुराद्यगोचरत्वात् IṣṭaSi. 346.11.

अक्षजगम्यत्व (akṣajagamya-tva) *n.* knowability through sense-perception नित्यमक्षजगम्यत्वाद्दुःखस्योपलनीलवत् BṛĀraUBhVā. i. 4.586.

अक्षजजात्यकोटि (akṣajajātya-koṭi) *f.* the perpendicular of a latitudinal right-angle triangle हृतिः कला चाक्षजजात्यकोट्या निघ्नी हृता तच्छ्रवणेन लब्धम् SiddhāTaVi. 182.7.

अक्षजज्ञान (akṣaja-jñāna) *n.* cognition through sense-perception प्रामाण्यं श्रौतज्ञानस्येवाक्षजज्ञानस्यापि Nyāyāmṛ. 141B.5; अक्षजज्ञानकर्मत्वमपि प्रत्यक्षत्वम् NyāyMañ. i. 29.24; i. 29.20; न हीदमक्षजज्ञानमात्राभिप्रायम् Kāśi. i. 74.7 (*on* 2.21); ii. 18.3 (*on* 5(1).19)

अक्षजत्व (akṣaja-tva) *n.* quality or character of being produced by sensory organs (पुनरिति) पारम्पर्येणाक्षजत्वमस्तीत्येतत्प्रदर्शयितुम् TātpaṬ.(U.) 151.9 (*on* 4.120); अक्षजत्वाभावेन तु सविकल्पकस्यापि स्वसंवित्तौ प्रत्यक्षत्वमिष्टम् TātpaṬ.(U.) 154.11 (*on* 4.134); न खल्वक्षजत्वमात्रं प्रत्यक्षलक्षणम् NyāyRaMā. 58.20; अक्षजत्वं ज्ञानसंनिकर्षयोरस्त्येव NyāySu.(Ja.) 485A.5 (*on* ii. 2.1); YuktiSneha. 43.31 (*on* i. 1.4); MānaMe. 19.9; प्रत्यक्षतदाभासयोरक्षजत्वेन सादृश्यात् Kāśi. ii. 17.7 (*on* 5(1).17); iii. 205.9 (*on* 5(8).29)

अक्षजनित (akṣa-janita) *adj.* produced by or resulting from (contact with) the sense-faculties (बौद्धमते) चित्तं न विचारकमक्षजनितमखिलं सविकल्पं स्वांशयति YaśasCam. ii. 388.13.

अक्षजन्मन् (akṣa-janman) *adj.* arising out of or produced from (contact with) the sense-organs सेयं ज्वालेति संवित्तेस्तैलवर्तिविनाशजा। अनुमा बाधिका दृष्टा सापेक्षाप्यक्षजन्मनः ĀgaPrā. 63.18.

अक्षजन्य (akṣa-janya) *adj.* [*f.* -ā] produced or caused by (contact with) the senses यत्रापि सर्पबाधपूर्वको रज्जुविधिरक्षजन्यस्ताद्दृशवाक्यजन्यो वा तत्रापि स एव न्यायः PañcPā. 13.9 (*on* i. 1.1); तथापि हि याथात्म्यानुभवश्शब्दजन्यो वा अक्षजन्यो वा S'atDū. 188.26; मानं सर्वोपजीव्या…अक्षजन्या मनीषा TattvMu. 4.133.

अक्षजन्यत्व (akṣajanya-tva) *n.* the nature of being produced by (contact with) the senses भूप्रदेशग्रहणसापेक्षत्वादभावग्रहणस्य तस्य चाक्षजन्यत्वेन तद्भावभावित्वमन्यथासिद्धम् अभावज्ञानस्य TātpaṬ.(U.) 416.7 (*on* 5(9).27); युगपदादिप्रत्ययानामक्षजन्यत्वकालविषयत्वयोः स्थितत्वात् MānaMe. 190.1.

अक्षजभ्रम (akṣaja-bhrama) *m.* erroneous cognition arising from (contact with) the senses असदक्षैरसंयोगि कथं भात्यक्षजभ्रमे IṣṭaSi. 139.7; अतोऽक्षजभ्रमेऽपि सदेव भातीति नियन्तुं न शक्यम् IṣṭaSi. 140.7.

अक्षजमानत्व (akṣajamāna-tva) *n.* the validity of the cognition produced by (contact with) the senses एवमक्षजमानत्वसिद्धौ विश्वस्य सत्यताम्। किमिति स्थापयेन्न्यायम् AnuVyā. 17A.1 (*on* 1.4)

अक्षजय (akṣa-jaya) *m.* victory over (i. e. subjugation of) the senses किं तद्रसायनं तेनेति पृष्टो मुनिराख्यत…कषायाक्षजयं तथा PārśvC. 6.154.

अक्षजवत् (akṣaja-vat) *adv.* like sense-perception तर्हि मद्वाक्यमपि ते मानम् अज्ञातार्थबोधकत्वादक्षजवत् IṣṭaSi. 345.4.

अक्षजाख्य (akṣajākhya) *adj.* called latitudinal (i. e. the latitudinal triangles created by different latitudes with the use of the gnomon. This is also called *Akṣakṣetra* अग्राग्रखण्डोनितसंयुतं यच्छङ्कोस्तलं स्याद्भुज एव सोऽत्र। कलामिधं स्याच्छ्रवणश्च ताभ्यां कोटिर्भवेत्षडिरिहाक्षजाख्ये SiddhāTaVi. 180.24.

अक्षजातिबल (akṣajātibala) *n.* the extreme or supreme power or strength of sense-perception, (akṣajāti-bala) the strength which comes to the senses by their very nature (?) तर्कैस्सारस्वतै रत्नैश्चन्द्रिकाचन्द्रभूषणैः। दुरन्तध्वान्तखण्डानामक्षजातिबलं हृतम् GuruCandr. i. 283.20.

अक्षजादिगम्य (akṣajādi-gamya) *adj.* comprehensible or known by sense-perception etc. न च तद्भेदोऽन्यतस्सिद्धः। सिद्धश्चेत्, न स शास्त्रगम्यः। अप्राप्ते हि शास्त्रमर्थवत्। न च सोऽक्षजादिगम्यः अयोग्यत्वादित्युक्तम् IṣṭaSi. 242.20; 242.23.

अक्षजादिगम्यत्व (akṣajādigamya-tva) *n.* the state of being knowable by sense-perception and other (means of knowledge) जगतोऽक्षजादिगम्यत्वेऽपि ब्रह्मणोऽतद्गम्यत्वात् तयोर्भेदो नाक्षजादिगम्यः IṣṭaSi. 242.23.

अक्षजादिज्ञान (akṣajādi-jñāna) *n.* knowledge born or arising from sense-organ and others (i. e. knowledge such as perception etc.) साक्षी… विश्वविषयस्याक्षजादिज्ञानस्यात्यन्तिकं प्रामाण्यं गृह्णन् तदन्तर्गतां विश्वस्याबाध्यतामपि स्थापयेदेव NyāySu.(Ja.) 220A.12 (*on* i. 4.6)

अक्षजादिज्ञानप्रामाण्य (akṣajādijñāna-prāmāṇya) *n.* validity of knowledge such as that got through senses and others न साक्षिणोऽनभ्युपगमेऽप्यक्षजादिज्ञानप्रामाण्यमप्रामाणिकं प्रसज्यते NyāySu.(Ja.) 348A.5 (*on* ii. 2.6)

अक्षजादिप्रमेय (akṣajādi-prameya) *n.* objects of cognitions produced by sight etc. (i. e. cognitions like sense-perception etc.) अक्षजादिप्रमेयपदपदार्थतत्सबन्धज्ञानाद्यसिद्धेः शाब्दप्रामाण्याद्यप्रसिद्धेः IṣṭaSi. 215.22.

अक्षजादिविषयावगम (akṣajādi-viṣayāvagama) *m.* knowledge of objects obtained through senses etc. (आगमेन) युक्तोऽक्षजादिविषयावगमस्य बाधः SaṁkṣeS'ā. 2.123 (ii. 77.8)

अक्षजादृश्यत्व (akṣajādṛśya-tva) *n.* non-cognisability through sense-perception पुंसां हि अक्षजादृश्यत्वात्तद्भेदो न तद्दृश्यः IṣṭaSi. 352.21.

अक्षजित् (akṣa-jit) *adj.* who has conquered (i. e. subdued) one's senses दिव्यहेतेरक्षामामक्षमां वः क्षपयतु भवतामक्षजिल्लक्ष्(? क्ष्य)मक्षम् SudarS'. 74.

अक्षजीवा (akṣa-jīvā) *f.* the sine of the latitude इष्टोत्तरगोलापक्रमांशकज्यां खभास्कराभ्यस्ताम्। हृत्वाक्षजीवया तच्चापादुदयेन यत्कालः PañcSi. 4.32; लम्बाक्षजीवे विषुवच्छायाद्वादशसङ्गुणे। क्रान्तिज्याप्ते तु तौ कर्णौ सममण्डलगे रवौ SūrySi. 3.25; कोटिभुजघ्ने गज्ये श्रुतिभक्ते लम्बकाक्षजीवे स्तः ĀryaSi. 4.8(69); लम्बज्यका कोटिरथाक्षजीवा भुजोऽत्र कर्णस्त्रिभुजे त्रिभज्या। कुज्या भुजः कोटिरपक्रमज्या कर्णोऽग्रका च त्रिभुजं तथेदम् GrahaGa. 72.16 (9.14); 82.32 (9.46); ज्या वित्रिभाङ्गापमजाक्षजीवा चाङ्गद्युमौर्व्या विहृता त्रिमौर्व्या। गुण्या तयोश्चापसुसंस्कृतेश्च दृक्षेपचापं स्वदिशि स्फुटं स्यात् SiddhāTaVi. 176.13.

अक्षजीवाभक्त (akṣajīvā-bhakta) *adj.* (*f.* -ā] divided by the sine of the latitude त्रिज्यापमज्याहतिरक्षजीवाभक्ता नरः स्याच्च ततोऽस्य दृग्ज्या SiddhāTaVi. 366.7.

अक्षजीवावर्ग (akṣajīvā-varga) *m.* square of the sine of the latitude नतासुकोटिज्यकया विनिघ्नी लम्बज्यका भाज्य इहोद्धृतोऽसौ। त्रिभज्यया तत्कृतिरक्षजीवावर्गेण युक्ता हरसंज्ञकः स्यात् SiddhāTaVi. 368.13. cf. **अक्षज्यावर्ग**

अक्षजीवाहत (akṣajīvā-hata) *adj.* multiplied by the sine of the latitude अक्षजीवाहतः शङ्कुरिष्टकालसमुद्भवः। भाजितो लम्बकेनाथ शङ्क्वग्रं नित्यदक्षिणम् MaBhāsk. 3.54; अक्षजीवाहतश्शङ्कुर्लम्बकेन समुद्धृतः। अस्तोदयाग्ररेखायाः शङ्क्वग्रं नित्यदक्षिणम् LaBhāska. 3.16.

अक्षजीविन् (akṣa-jīvin) *adj.* who makes a livelihood by playing dice (i. e. gambler) चौरिकश्चाक्षजीवी च Vaija. 140.59.

अक्षज्ञ (akṣa-jña) *adj.* who knows (the art or skill in gambling with) dice आह्वयिष्यति मां पुनः। अक्षज्ञः MahāBhā. iii. 78.14; यदा सभायां कौन्तेयमनक्षज्ञं युधिष्ठिरम्। अक्षज्ञः शकुनिर्जेता तदा धर्मः क्व ते गतः MahāBhā. viii. 67.3; iii. 63.21; एतस्मिन्नन्तरे प्रायादक्षज्ञस्तत्र नारद। विश्वावसुरिति ख्यातो गन्धर्वाणां महेश्वरः BrahmP. 171.14.

1**अक्षज्ञान** (akṣa-jñāna) *n.* **i** knowledge through (divine) senses, divine perception अक्षज्ञानं जिनक्षेत्रशुद्धिर्मायोपमा स्थितिः। संचिन्त्य च भवादानमिदं कर्माष्टधोदितम् AbhiSaAlan. 1.67; **ii** cognition through sense organs, perceptual cognition अक्षज्ञानेऽपि तत्तुल्यमनुमानं तदिष्यते। ततः संभाव्यते शब्दः सत्यार्थप्रत्ययान्वितः NyāyVi. 2.207; अक्षज्ञानमनेकान्तमसिद्धेरत्प-(? प) राकृतेः। स्पष्टं संनिहितार्थत्वाद्भावनातो निवर्तते PramāSam. 3.4.

2**अक्षज्ञान** (akṣa-jñāna) *n.* knowledge of (gambling with or casting of) dice तुभ्यमक्षज्ञानं ददाम्यहम्। येन वश्या भवन्त्यक्षाः संख्याज्ञानं च जायते KathāSaSāg. ix. 6.377.

अक्षज्ञानगोचर (akṣajñāna-gocara) *adj.* amenable to sense-cognition समानं तत्र यद्रूपं तदक्षज्ञानगोचरम् । एकाकारमतो ज्ञानमणुष्वेवोपपद्यते TattvSaṁ. 1982.

अक्षज्ञानजित (akṣajñāna-jita) *adj.* conquered through (i. e. defeated by) the knowledge of dice अक्षज्ञानजितं विधाय विनतं तं पुष्कराख्यं पुनः । धर्मात्मा कृतसंविभागमनुजम् ··· राज्यं स्वं दमयन्त्यवाप्तिसुखितो भेजे यथावन्नलः KathāSaSāg. ix. 6. 416.

अक्षज्ञानप्राप्ति (akṣajñāna-prāpti) *f.* acquisition or attainment of the knowledge of (the secret of) dice अस्याग्रे विराटपर्व भविष्यति···अस्मिन्पर्वणि··· वृत्तान्ताः···अक्षज्ञानप्राप्तिः MahāBhā. iii. 299. col. 25.

अक्षज्ञानानुज (akṣajñānānuja) *adj.* which arises after sense-perception अक्षज्ञानानुजं स्पष्टं तदनन्तरगोचरम् । प्रत्यक्षं मानसं चाह भेदस्तत्र न लक्ष्यते NyāyVi. 2. 157.

अक्षज्ञानोद्भवत्व (akṣajñānodbhava-tva) *n.* state of arising from the cognition of the sense-organ तथाप्यक्षलिङ्गकेऽनुमानेऽतिव्याप्तिरिति चेत् । न । तस्याक्षज्ञानोद्भवत्वेनाक्षमात्रोद्भवत्वाभावात् NyāySu.(Ja.) 254B. 4 (*on* ii. 1. 2)

अक्षज्यका (akṣajyakā) *f.* cf. **अक्षज्या,** sine of the latitude अक्षज्यका कोटिगुणा भुजाप्ता लम्बज्यका वाक्षगुणोऽन्यथातः GrahaGa. 73. 29 (9. 19); त्रिज्याक्षभाघ्नी स्वदिगंशमौर्व्या हृताक्षभां तां परिकल्प्य साध्या । अक्षज्यका तद्गुणितापमज्या स्वाक्षज्ययाप्तास्थ तयोस्तु चापे SiddhāTaVi. 364. 4; 365. 19; 371. 20.

अक्षज्या (akṣa-jyā) *f.* sine of the latitude इष्टापक्रमगुणितामक्षज्यां लम्बकेन हृत्वा या । स्वाहोरात्रे क्षितिजा क्षयवृद्धिज्या दिननिशोस्सा Āryabh. 4. 26 (87); सममण्डलचन्द्रोदयन्त्रच्छेद्यानि शाङ्कवच्छाया । उपकरणाद्यक्षज्यावलम्बकापक्रमाद्यानि PañcSi. 1. 7; 4. 22; 4. 28; अक्षज्यया हरेल्लब्धः शङ्कुः स्यात् सममण्डले । तद्वर्गव्यासकृत्योस्तु विश्लेषे यत् पदं प्रभा MaBhāsk. 3. 38; 3. 39; शङ्कुच्छायाहते त्रिज्ये विषुवत्कर्णभाजिते । लम्बाक्षज्ये तयोश्चापे लम्बाक्षौ दक्षिणौ सदा SūrySi. 3. 14; 3. 16; 4. 24; शङ्कुर्लम्बच्छायाक्षज्या तद्वर्गसंयुतेर्मूलम् । विषुवति विषुवत्कर्णः छाया कर्णोऽन्यदा शङ्कुः BrāhmSphuSi. 3. 7; 3. 10; 3. 11; 3. 51; 11. 34; दृष्ट्वा विषुवच्छायां लम्बाक्षज्ये करोति यो बहुधा । मध्यच्छायार्कज्ञोऽक्षांशान् यो वेत्ति गणकः सः BrāhmSphuSi. 15. 4; उदयेऽस्तमये वाग्रां वेत्ति दिनार्धे नतोन्नतज्ये यः । ताभिर्विषुवच्छायाक्षज्यालम्बान् स तन्त्रज्ञः BrahmSphuSi. 15. 16; विषुवत्कर्णविभक्ते शङ्कुच्छायाहते पृथक् त्रिज्ये । लम्बाक्षज्ये चापं विषुवज्ज्यायाः स्वदेशाक्षः KhaṇḍKhā. 3. 11; अक्षज्या वा बाहुः कोटिर्लम्बज्यका श्रुतिर्ज्या ĀryaSi. 4. 5(69); भुजोऽक्षज्या तथा लम्बज्यका कोटिस्त्रिभज्यका । कर्णं इत्यक्षजं जात्यमुक्तं क्षेत्रं सनातनम् SiddhāTaVi. 179. 15; अथवाक्षज्योना यदा क्रान्तिः सौत्रिज्ययागताम् (v. l. सौम्यान्तां त्रिज्यया हताम्) । अक्षज्यया विभज्याप्त(? प्तिः) शङ्कुः स्यात् सममण्डले S'ilpaRa. i. 11. 14.

अक्षज्याकर्ण (akṣajyā-karṇa) *m.* sine of the latitude being the hypotenuse उपवृत्तव्यासार्धकर्णे अयं भुजस्तदाक्षज्याकर्णे कः SiddhāTaVi. App. 33. 4.

अक्षज्याक्षुण्णविग्रह (akṣajyākṣuṇṇa-vigraha) *adj.* [*f.* -ā] whose figure is multiplied by the sine of the latitude (i. e. the product obtained by multiplying the *vikṣepajyā* by the sine of the latitude) विक्षेपज्यां क्षपाभर्तुरक्षज्याक्षुण्णविग्रहाम् । लम्बकेन हरेल्लब्धं विशोध्यं तत्स्फुटेन्दुतः LaBhāska. 6. 1.

अक्षज्याघ्न (akṣajyā-ghna) *adj.* multiplier of the sine of the latitude (i. e. multiplied by the sine of the latitude) अक्षज्याघ्नः परक्रान्त्या हृतः शङ्कुः स दोर्गुणः । तच्चापमेव भानुः स्यात् S'ilpaRa. i. 11. 15.

अक्षज्यापरिणत (akṣajyā-pariṇata) *adj.* [*f.* -ā] (the value) converted in terms of the sine of the latitude समवृत्तेऽक्षवृत्ते च तैरेव स्यान्नतं ध्रुवात् । समवृत्तनतांशज्याक्षज्यापरिणताक्षजम् । द्युज्याग्रे वलनं प्राग्वत् त्रिज्याग्रे परिणाम्यते Golā. 226. 9 (26. 64)

अक्षज्यावर्ग (akṣajyā-varga) *m.* square of the sine of the latitude लम्बाक्षज्यावर्गं प्रोह्य त्रिज्याकृतेः पदं वान्या । अन्यत्र सर्वदोन्नतनतजीवांशानयनमेवम् BrāhmSphuSi. 3. 12; तद्वर्गं (शङ्कुच्छायावर्गं) व्यासार्धवर्गहते छायाशङ्कुवर्गयोगेन विभजेत् लब्धमक्षज्यावर्गः ViṣṇuDhaP. 2. 168 (296B. 10); ऊर्ध्वपक्षेऽव्यक्तवर्गस्थानेऽक्षज्यावर्गः SiddhāTaVi. App. 42. 2.

अक्षज्याशङ्कुवध (akṣajyāśaṅku-vadha) *m.* product of the sine of the latitude and the sine of the altitude अक्षज्याशङ्कुवधाल्लम्बकलब्धोदयास्तमयसूत्रात् । दक्षिणतः शङ्कुतलं दिवसे रात्रौ तदुत्तरतः BrāhmSphuSi. 3. 65.

अक्षज्योतिस् (akṣa-jyotis) *n.* sensual perception अक्षज्योतिः ऐन्द्रियकं दर्शनम् ManuBh. ii. 472. 5 (*on* 12. 72)

अक्षज्योन (akṣajyona) *adj.* [*f.* -ā] reduced by the sine of the latitude अथवाक्षज्योना यदा क्रान्तिः सौत्रिज्ययागताम् । अक्षज्यया विभज्याप्त(? प्तिः)शङ्कुः स्यात् सममण्डले S'ilpaRa. i. 11. 14.

[1]**अक्षण** (a-kṣaṇa) *m. n.* **1** inopportune birth [DBHS.] साधिकरणोऽयशस्वी परत्र संजायतेऽक्षणेषु स च । प्राप्ताप्राप्तविहीनो मनसि महद्दुःखमाप्नोति MaYānaSū. 123. 12 (17. 26); **2** *m.* prohibited or improper time तदेवाक्षणगृहीतायामार्यायां विद्यात् ArthS'ā. [Ed. KANGLE] iv. 9. 26; **3** *m.* absence of time शुद्धान्तान्तर्वधूसक्ते त्वय्यपीक्षितुमक्षणः (v. l. अक्षमः) PrabhāC. 142. 2; **4** *adj.* who has no time (प्राचां) अक्षणः GaṇRa. 2. 136 (174)

[2]**अक्षण** (a-kṣaṇa) *adj.* not decaying, indestructible फलमस्य भवेत्···। कैवल्यं प्रमिताशेषपदार्थं ज्योतिरक्षणम् MahāP. 21. 186; *n.* a rampart कोटो वप्रोऽस्त्रियां सालः प्राकारो वरणः पुमान् । अस्त्री दुर्गोऽक्षणं क्लीबे पुनरावेष्टकः पुमान् KalpaK. 11. 30.

अक्षणक (akṣaṇa-ka) *adj.* who has no time अविद्यमानः क्षणो यस्य सोऽक्षणकः GaṇRa. 2. 136 (174)

अक्षणक्षय (akṣaṇa-kṣaya) *m.* extinction of (the eight kinds of) inopportune births रूपादिभ्यो निवृत्तिश्च विचिकित्साक्षणक्षयौ । आत्मना कुशलस्यस्य परेषां तन्नियोजनम् AbhisaAlaṅ. 4. 40.

अक्षणगृहीत (akṣaṇa-gṛhīta) *adj.* [*f.* -ā] arrested (while moving) at the prohibited time (of night) (संरुद्धस्य वा तत्रैव घातः) तदेवाक्षणगृहीतायामार्यायां विद्यात् ArthS'ā. [Ed. KANGLE] iv. 9. 26.

अक्षणताडन (akṣaṇa-tāḍana) *n.* fine for (movement at) the wrong or improper period (of the night) तूर्यशब्दे राज्ञो गृहाभ्याशे सपादपणमक्षणताडनम् ArthS'ā. i. 355. 7 (2. 36)

अक्षणदा (a-kṣaṇadā) *adj.* (*f.*) not giving pleasure क्षणदासावक्षणदा वनमवनं व्यसनमव्यसनम् । बत वीर तव द्विषताम् KāvyPra. 157. 1. *f.* not a night, KāvyPra. 157. 1.

अक्षणद्विगुण (akṣaṇa-dviguṇa) *adj.* double (the amount of fine fixed for movement) at an improper time (i. e. during prohibited hours of night) रक्षिणामवार्यं वारयतां वार्यं चावारयतामक्षणद्विगुणो दण्डः ArthS'ā. i. 357. 1 (2. 36)

अक्षणनीय (a-kṣaṇanīya) *adj.* not to be cut, not to be injured क्षणमक्षणनीयेषु वनेषु कृतविश्रमः । प्राप्तक्षण इवान्यत्र व्याप सोऽम्भःप्लवः क्षणात् MahāP. 13. 147.

अक्षणरुचि (a-kṣaṇaruci) *adj.* causing loss of taste (for food) even for a moment दीर्घरोगस्य···अक्षणरुचेः···विदुषामपि हृदयानि नालं सोढुमापातम् HarṣaC. 336. 6 (comm. न विद्यमाना क्षणमपि रुचिः भोजनाभिलाषः)

अक्षणविज्ञानविषयता (akṣaṇavijñānaviṣaya-tā) *f.* state of being the object of non-momentary knowledge भेदस्त्वन्याप्येक्षयेति नाक्षणविज्ञानविषयतामुपयाति NyāyMañ. ii. 94. 11.

अक्षणवेध (akṣaṇa-vedha) *m.* the art of piercing the target (unerringly) [DBHS]

अक्षणवेधित्व (akṣaṇavedhi-tva) *n.* the state or art of being an *akṣaṇavedhin* [DBHS]

अक्षणवेधिन् (akṣaṇa-vedhin) *adj.* having the art of hitting the bull's-eye [DBHS]

अक्षणिक (a-kṣaṇika) *adj.* **A** not having (even) a moment's leisure, completely engrossed असत्पक्षाक्षणिकातिदंभपारुष्यसाधनाः । भवन्त्यनाप्ताः स्वे तन्त्रे प्रायः परविकत्थकाः । तान् ···वर्जयेत् CaraS. i. 30. 77 (1922 Ed.); (राज्यश्री) जगाम···उपाध्यायोपधीयमानेन्धनधूमायमानाग्निसंधुक्षणाक्षणिकोपद्रष्टृद्विजाम्···वेदीम् HarṣaC. 207. 16; GaṇRa. 2. 136 (174); ये कैवल्यमसंप्राप्ता ये चातीताश्च मूढताम् । त्रैवर्गिका ह्यक्षणिका आत्मानं घातयन्ति ते BhāgP. xi. 5. 16; **B** non-momentary, perpetual नित्यत्वं च केषांचिद्भावानामक्षणिकस्य वस्तुधर्मातिक्रमादयुक्तम् PramāVāSvopVṛ. 117. 13; क्षणावस्थितरूपं हि वस्तु क्षणिकमुच्यते । स्थिररूपसमाक्रान्तं वस्त्वेवाक्षणिकं पुनः TattvSaṁ. 387; (सन्तानः) अक्षणिकस्त्वथ । सिद्धान्तहानिः S'lokaVār. 5 (17). 40 (698. 5); चित्रमक्षणिकस्यापि तत्क्रियां प्रति संयुगे । पर्याप्त(? य)यौगपद्याभ्यां यद्विरोधोऽस्य नाभवत् HarVi. 43. 185; न चान्यदक्षणिकं वस्त्विष्टम्, इष्टं चेत्, दर्शनहानिः IṣṭaSi. 54. 9; कथमक्षणिकेषु क्रमयौगपद्याभ्यामर्थक्रियाविरहः PrakaPañ. 366. 19; 371. 15; कथं पुनः सन्मात्रानुबन्धिनी क्षणिकता, अक्षणिकस्य सत्तानुपपत्तेः ĀtmaSi. 69. 7; असन्मते त्वक्षणिकं चित्तम् TattvVai. 36. 28 (*on* 1. 32); चित्तसंताने त्वनादावक्षणिके···एकाग्रताधास्यते TattvVai. 37. 13 (*on* 1. 32); तादात्म्यं विपक्षेऽक्षणिके···निश्चीयते TātpaṬ.(Vā.) 159. 12 (*on* i. 1. 5); ते ह्यक्षणिकान्निवृत्ते स्वव्याप्तां सत्तामपि ततो निवर्त्य क्षणिककोटिं सत्तां नीत्वा तत्कोटिव्याप्तां कुरुतः NayaVi. 247. 8 (*on* i. 1. 8); अक्षणिकस्य च कार्यारम्भानुपपत्तिः NyāyRa. 265. 16 (*on* 5(2). 194); एतेन नित्यानामात्मादीनामक्षणिकानां घटादीनां क्रमेण कार्यकरणं प्रत्युक्तम् TarkBhā.(Mo.) 32. 5; चिन्तयन्तो यतः कान्तां नित्यमक्षणिका वयम्

Pañcā. 48. 14; वक्त्रस्याक्षणिकोऽधिवासनविधिः कान्ते प्रिये नाभवत् SaduktiKa. 188. 24; सर्वं क्षणिकं सत्त्वात् । अक्षणिके क्रमयौगपद्याभ्यामर्थक्रियाविरोधात् Syādvā-Mañ. 26. 18; यदक्षणिकं तदसत् यथा शशविषाणम् NyāySiA. 189. 16; न चायमसिद्धो हेतुः।…व्यापककमाक्रमव्यावृत्तावक्षणिकात्सत्त्वव्यावृत्तेः सिद्धत्वाच्च SarvaDaSaṁ. 2. 52; भेदपक्ष आगन्तुकस्यैव तस्य कारणत्वं स्यात् । न भावस्याक्षणिकस्य । आगन्तुकातिशयान्वयव्यतिरेकानुविधायित्वात्कार्यस्य SarvaDaSaṁ. 2. 76; यत्सत्तदक्षणिकं यथाकाशम् TattvPrakā. 102A. 4 (*on* ii. 2. 24); **C** not taking delight, HarVi. 43. 185.

अक्षणिकतासिद्धि (akṣaṇikatā-siddhi) *f.* establishment of non-momentariness प्रत्यभिज्ञादाढ्यात् क्षणिकतानुमानादाढ्याच्चाक्षणिकतासिद्धेः NayaVi. 104. 6 (*on* i. 1. 5)

अक्षणिकत्व (akṣaṇika-tva) *n.* the state of not being momentary, perpetuality अक्षणिकत्वे किं प्रमाणम् NyāyVār. 420. 19 (*on* iii. 2. 14); क्षणिकत्वादतीतस्य दर्शने च न संभवः । वाच्यमक्षणिकत्वे स्याल्लक्षणं सविशेषणम् PramāVār. 2. 240; अत्यन्तासतोऽपि च लाक्षणिको विरोधः प्रतीयते यथा क्षणिकत्वेनाक्षणिकत्वस्य HetuBiṬ. 7. 15; कृतकाकृतकत्वेन द्वैराश्यं कैश्चिदिष्यते । क्षणिकाक्षणिकत्वेन भावानामपरैर्मतम् TattvSaṁ. 352; तावत्कालप्रतीक्षणादक्षणिकत्वम् NyāyMañ. ii. 27. 19; अक्षणिकत्वे तु न क्रमसंभवः NyāyKa. 73. 23; प्रयोगमप्यक्षणिकत्वे श्रोत्रस्य दर्शयति NyāyRa. 766. 18 (*on* 6. 142); प्रत्यभिज्ञानाच्च घटादेरक्षणिकत्वम् VedāntDī. 108. 4 (*on* ii. 2. 25 [? 24]); यद्दृश्यते तत्प्राप्यतेऽपि । अक्षणिकत्वात् TarkBhā.(Mo.) 2. 3; अथाक्षणिकत्वं, सुस्थितः पर्यायैकान्तवादः PramāMī. i. 1. 32 (26. 26); अक्षणिकत्वे सत्तायाः बाधकप्रमाणप्रवृत्तेः सत्तानुबन्धसिद्धिरिति भावः YuktiSneha. 143. 32 (*on* i. 1. 6); LaCandr. 370. 14; क्षणिका भावाः सत्त्वात् इत्यत्राक्षणिकत्वेऽपि सत्त्वस्य बाधाभावात् विपक्षवृत्तिः शङ्किता भवति MānaMe. 76. 3.

अक्षणिकत्वपक्ष (akṣaṇikatva-pakṣa) *m.* the view, which does not accept momentariness (of things), which believes in perpetuality भावोद्याङ्गीकारे चाक्षणिकत्वपक्षपरिक्षयः PrakaPañ. 367. 13; 368. 19; न च उक्तावस्थितिसामान्याभावस्येव कपालादिप्रपञ्चनाशस्यापि ज्ञानोत्पत्तिक्षणे द्वितीयक्षणे वा ज्ञानस्याक्षणिकत्वपक्षे उत्पन्नत्वेन प्रपञ्चसमानकालीनत्वं स्वीकृत्य ज्ञानप्रयुक्तत्वमुच्यतामिति वाच्यम् LaCandr. 162. 20.

अक्षणिकत्वप्रसङ्ग (akṣaṇikatva-prasaṅga) *m.* the contingency of being what is not momentary अनुपकारिणि चापेक्षाभावादक्षणिकत्वप्रसङ्गः Bhām. 434. 16 (*on* ii. 2. 26); सापेक्षतायां चाक्षणिकत्वप्रसङ्गः VedāntKa. 283. 13.

अक्षणिकत्ववादिन् (a-kṣaṇikatvavādin) *adj.* who upholds the theory of non-momentariness or of stability अक्षणिकत्ववादिना स्थिरसिद्धौ प्रमाणत्वेनोपन्यस्तत्वात् KhaṇḍanKhā. 317. 5.

अक्षणिकत्वव्यावृत्ति (akṣaṇikatva-vyāvṛtti) *f.* non-existence or absence of non-momentariness बाधकादक्षणिकत्वव्यावृत्त्यसत्वव्यावृत्त्योर्व्याप्तिग्रहणम् NyāyKa. 76. 13.

अक्षणिकत्वसिद्धि (akṣaṇikatva-siddhi) *f.* establishment of non-momentariness प्रत्युत सत्त्वादक्षणिकत्वसिद्धेर्विरुद्धोऽयं हेतुः NyāyMañ. ii. 29. 14; इति पूर्वापरकालयोरेकत्वावगमादक्षणिकत्वसिद्धेः MānaMe, 198. 8.

अक्षणिकवादिन् (a-kṣaṇikavādin) *adj.* opponent of the theory of momentariness (of things) इदं तावदयमक्षणिकवादी प्रष्टव्यः। कस्माद्भवाननित्यत्वमिच्छति न संस्काराणां क्षणिकत्वं नेच्छतीति MaYānaSū. 154. 8 (18. 91); Sphuṭā. iv. 2. 12 (*on* 4. 2); KhaṇḍanKhā. 1204. 15.

अक्षणिकव्यावृत्ति (akṣaṇika-vyāvṛtti) *f.* the exclusion of non-momentary (things) न त्वक्षणिकव्यावृत्त्या क्षणिकपदामिलाप्येऽवस्तुमात्रव्यावृत्त्या च वस्तुमात्र इति DharmoPra. 59. 9.

अक्षणिकात्मसिद्धि (akṣaṇikātma-siddhi) *f.* establishment of the non-momentary (nature of the) soul तथा स्मृतिरिच्छावदनुभूतविषयेति ततोऽप्यक्षणिकात्मसिद्धिः NayaVi. 212. 6 (*on* i. 1. 5)

अक्षणिकार्थक्रिया (akṣaṇikārthakriyā) *f.* purposeful action of or in non-momentary thing तस्योत्तरमक्षणिकार्थक्रियामुपपादयन्तो वक्ष्यामः TātpaṬ. (Vā.) 548. 10 (*on* iii. 2. 14)

अक्षणिवाप (akṣa-ṇivāpa) *m.* dice-keeper स्फ्यं प्रयच्छति ब्रह्मा यजमानाय…सेनानीप्रभृतय आक्षणि(? नि)वापात् MānS'S. 189. 9.

अक्षण्वत् (akṣaṇ-va(n)t) [Alt. Gr. II. 2. p. 889 cf. P. viii. 2. 16] **1A** endowed with eyes स्त्रियः सतीः…पश्यदक्षण्वान् ṚV. i. 146. 16; अक्षण्वन्तः कर्णवन्तः सखायो मनोजवेष्वसमा बभूवुः ṚV. x. 71. 7; अक्षण्वते स्वाहानक्षिकाय स्वाहा TaiS. VII. v. 12. 1; पश्यदक्षण्वान्न विचेत-(? विचेत-) दन्धः TaiĀ. i. 11. 4 (90. 1); (अक्षण्वन्तः) अक्षिमन्तः Nir. 1. 9 (34. 16); यदि परादिर्वत्वस्य प्रतिषेधो वक्तव्यः । अक्षण्वान् । मादुपधायाश्च मतोर्वोऽयवादिभ्यः इति वत्वं प्राप्नोति MahāBh. iii. 397. 10 (*on* P. viii. 2. 16); अवग्रहश्चानिष्टे देशे प्राप्नोति । अक्षण्वान् (अक्षऽण्वान्) MahāBh. iii. 397. 12 (*on* P. viii. 2. 16); । ह्रस्वान्तादन्तोदात्तान्नुटश्च परो मतुबुदात्तो भवति ।…नुटः खल्वपि अक्षण्वता KāśiVṛ. *on* P. vi. 1. 176; अनन्तादुत्तरस्य मतोर्नुडागमो भवति छन्दसि विषये । अक्षण्वन्तः कर्णवन्तः सखायः KāśiVṛ. *on* P. viii. 2. 16; अक्षण्वतेति । अक्षमस्यास्तीति मतुप् Nyās. ii. 311. 17 (*on* P. vi. 1. 176); अक्षण्वतां फलमिदं न परं विदामः BhāgP. x. 21. 7; AnuVyā. 56A. 1 (*on* 3. 4); NyāySū. (Ja.) 578B. 2 (*on* iii. 4. 4); Prasā. ii. 755. 21; **1B** having (eye-like) spot अविभक्तावपि दृश्यते अक्षण्वता लाङ्गलेन KāśiVṛ. *on* P. vii. 1. 76; **2** having sense organs (including eyes), having eyes (and other sense organs) अक्षण्वतामधिपतिस्ताभ्यां याति BhāgP. iv. 25. 54; (अक्षण्वतामिन्द्रियवताम् comm. of S'rīdhara)

अक्षण्वत् (a-kṣaṇvat) *adj.* without causing injury, not injuring नापितं शिष्यात्…अक्षु(? क्ष)ण्वन् कुशलीकुर्विति ĀśvaGS. i. 7. 16; नापिताय क्षुरं प्रयच्छति…अक्षु(? क्ष)ण्वन् परिवपेति PāraskaraGS. ii. 1. 20; अथ नापितं समादिशत्यक्षण्वन् वप KauśiSū. 54. 1; VīraMi.(Saṁskāra.) 560. 13.

अक्षत (á-kṣata) *adj.* [*f.* -ā] [optionally lengthens its final vowel before *karṇa* in the SV. e. g. अक्षतकर्णी, अक्षताकर्णी ṚTPrāti. 2. 7] **1** uninjured, unhurt, safe **2** unmitigated, unbounded, inexhaustible **3** unbroken, undamaged, whole, continuous **4** ungoaded, unurged, not compelled **5** unpunished **6** unsullied, unspoiled, unsplit **7** intact, not cut off, unconfiscated **8 i** unmarred, undisturbed, full **ii** perfect in, not deficient in **9** usual, constant, common **10** uninfluenced, uninvited by **11** unrefuted, unaffected, uninterrupted, unhampered **12** flawless, unperforated **1** uninjured, unhurt, safe दश मासाञ्छशयानः कुमारो अधि मातरि । निरैतु जीवो अक्षतो जीवो जीवन्त्या अधि ṚV. v. 78. 9 अहमस्मि सपत्नहेन्द्र इवारिष्टो अक्षतः ṚV. x. 166. 2; असपत्नः सपत्नहेन्द्र इवारिष्टो अक्षतः AV(P.) xiii. 3. 11; अजीतोऽहतो अक्षतोऽध्यष्ठां पृथिवीमहम् AV. xii. 1. 11; पतनादभिघाताद्वा शूनमङ्गं यदक्षतम् । शीतान् प्रदेहान् सेकांश्च भिषक् तस्यावचारयेत् SuśruS. iv. 3. 47 = BhāvPra. (Bhā.) viii. 48. 50; अक्षतः क्षपयित्वारीन्…आनयामास काश्यस्य सुताः MahāBhā. i. 96. 43; अक्षतेन शरीरेण तस्थौ गिरिरिवाचलः MahāBhā. iii. 40. 27; v. 16. 28; रणात् प्रतिनिवृत्तोऽयमक्षतो मधुसूदनः HariVaṁ. 95. 7; कुमारमक्षं प्रसमैक्षताक्षतम् Rāmā. v. 45. 1; स्थातुं नियोक्तुर्न हि शक्यमग्रे विनाश्य रक्ष्यं स्वयमक्षतेन RaghuVa. 2. 56; उपचारपदं न चेदिदं त्वमनङ्गः कथमक्षता रतिः KumāSam. 4. 9 = SūktiRa. 151. 11; सूर्यस्तूर्णं रथेन तु । भद्रैस्तैरक्षतैरश्वैः सर्पतेऽसौ VāyuP. i. 52. 43; पञ्चाक्षतास्ते वयम् VeṇiSaṁ. 6. 659; अव्रणमक्षतम् ĪśopBh. 13. 6 (*on* 8); दन्ताली संततं सा नतिनुतिनिरतानक्षतान् रक्षतान्नः ViṣṇuPādāSt. 36; राजन् क्षमासिन्धुरसि क्षणार्धमप्यक्षतः संसदि ते यदासि RāmC. 23. 60; 31. 6; अस्ति सेतुस्तथैवासावस्ति मारुतिरक्षतः RāmC. 31. 83; तद्भग्नमानानपि गृध्यतोऽज्ञाञ्छ्नेऽक्षतः शस्त्रभृतः स्वशस्त्रैः BhāgP. iii. 3. 4; (नन्दः…बालम्) अक्षतं च समालोक्य निजभाग्यमतर्कयत् ĀdiP. 29. 49; दिष्ट्या कायस्थवागुरादतीतं भवन्तमक्षतं पश्यामि PādaTā. 29. 3; UdaySuKa. 90. 4; एतत्तु कुशलं यत्त्वमक्षतः पुनरीक्षितः KathāSaSāg. vi. 1. 179; viii. 6. 28; ix. 3. 180; तपसश्चास्य माहात्म्यात्तत्क्षणं प्राग्वदक्षतम्। शरीरमभवत्तस्य KathāSaSāg. xii. 5. 276; यम्…कीर्तिनिर्मलधृताक्षतदेहम्। …श्रीः सदा न हि मुमोच EI. xiv. 300. 22; द्वन्द्वयुद्धे जयेच्छत्रुं परेण स्वयमक्षतः ĪśānS'iPa. i. 52. 106; DvyāśraKā. 5. 123; Surath. 15. 35 दृग्गोचरं तस्य गता मुरारेः किमक्षता याति कुरङ्गजातिः MohaRāPa. 5. 58; देवाः… । अक्षतास्ते कृताः सद्यो दस्राभ्यामद्भुतं महत् BhāvPra. (Bhā.) 1. 10; VetāPañ. (Jam.) 10. 22; Nārāy. ix. 35. 7; **2** unmitigated, unbounded, inexhaustible समुद्रोऽस्यक्षतो अपरिमितः AV.(P). xvi. 34. 5; यासां पयो अक्षतमक्षतानां ता (न आपो राजसूया अवन्तु) AV.(P.) xiv. 1. 10; यथारूपः शतधारः सहस्रधारो अक्षतः। एवा मे अस्तु धान्यं सहस्रधारमक्षतम् AV.(P.) v. 30. 4; यावन्त्यस्य लोमानि…तावतीरस्य धाराः(:) समुद्रस्येवाक्षताः AV. (P.) xvi. 100. 12; भुवनमसि साहस्रमिन्द्राय त्वा सृमोऽददादक्षतमरिष्टमिलान्दम् (comm. अक्षतमक्षीणम्) MantrBr. i. 8. 5; तस्मै मे भोगान् धुक्ष्वाक्षतान् बृहन् MantrBr. ii. 4. 6 **3** unbroken, undamaged, whole, continuous आचान्तमुत्थाप्योत्तरतोऽग्नेः प्राचो दर्भानास्तीर्य तेष्वक्षतमश्मानमत्याधाय JaimiGS. 1. 12 (10. 16); यवैः सिद्धार्थकैर्लाजैरक्षतैः शालितण्डुलैः … एतैर्द्रव्यैर्युतं कुर्याद्देवतानां निवेशनम् NāṭyaS'ā. 3. 20; JānaHa. 9. 40; तेषां वैरिभिरक्षतः कथमसौ संधास्यते राक्षसः MudrāRā. 6. 8; KalyāKā. 8. 50; इत्युक्त्वा चिन्तयित्वाशु स यथावृत्तमक्षतम्। स्मृतवान् सायमह्नीव समाचरितमात्मनः YogVā. vi(2). 93. 30; अव्यङ्गे चाक्षते पूर्णे मुनेरङ्गिरसः सुते । इष्टके त्वं प्रयच्छेष्टं प्रतिष्ठां कारयाम्यहम् AgniP. 41. 17; BrahmVaiP. iii. 4. 54; मुक्त्वा संकल्पयेत् प्राग्वत् द्वादशीमक्षतां नृप VarāP. 55. 3; अक्षतेनैव वर्मणा PauṣkS. 30. 76 = PāraS. 12. 266; तद्बिम्बमक्षतं स्नाप्य PāraS. 19. 56; PāñcaRā (Ha.) i. 12. 8; हुनेदेधोभिरक्षतैः PāñcaRā. (Nā.) iii. 14. 69;

अहो धनुषि नैपुण्यं मन्मथस्य···। शरीरमक्षतं कृत्वा भिनत्त्यन्तर्गतं मन: SubhāRaK. 14.8; DvyāśraKā. 20.92; करोति यत् कीर्तिसुभिक्षमक्षतम् S'riKaC. 3.17; वैताढ्यकन्दरादाढ्यकुटीगर्भादिवाक्षता: । ···निरीयु: स्यन्दना अपि TrisaS'aPuC. i. 4.333; संधौ वा विग्रहे वापि मयि दूते दशाननी। अक्षता वा क्षता वापि क्षितिपीठे लुठिष्यति Dūtāṅg. 10; CaturCin. ii(1). 466.8; घटमक्षतमव्रणम् । कारयेद्देवताप्रीत्यै MahNirvāT. 5.183; 9.74; आयुधानि पुनरक्षतानि व: सन्तु Yādavā. 17.128; S'ārṅgaPa. 1776; धवलाक्षतमाल्यधृत् EI. xvi. 349.33; शूरस्त्वं वादिदर्पव्युपशमनविधावक्षतं पाटवं न: Subhāṣi. 3474; अव्रणाम् अक्षताम्। ···एतादृशीं स्थालीमादाय कर्म कुर्यादिति शेष: VīraMi. (Paribhāṣā.) 108.16; Bhāsk. i. 20.13 (*on* i. 1.1); **4** ungoaded, unurged, not compelled अतश्च हस्त इत्युक्ता मया श्रद्धा विशेषत:। यस्माद् गृह्णाति सद्धर्मं दायं हस्त इवाक्षत: Saund. 12.36; गम्भीरवेदिन: संज्ञां गजा जगृहुरक्षता: Bhaṭṭi. 14.13; **5** unpunished (bodily) दश स्थानानि दण्डस्य मनु: स्वायंभुवोऽब्रवीत्। त्रिषु वर्णेषु यानि स्युरक्षतो ब्राह्मणो व्रजेत् ManuSm. 8.124; अक्षतो ब्राह्मण: पूर्वोक्तदण्डस्थानेष्वदण्डितो ब्राह्मण इत्यर्थ: SmṛtiCan. iii. 291.8; अक्षत इति। शारीरसकलवधदण्डरहित इत्यर्थ: BālamBha. ii. 37.26 (*on* 2.26); **6** unsullied, unspoiled, unsplit इमां गृह्णीष्व राजेन्द्र···। अपापामक्षतां शुद्धां जानकीं पुरुषोत्तम Abhiṣe. 6.27; कुक्षिं ततस्तत्क्षणमक्षताया विभिद्य मातुर्भगवान् प्रजात: DaśāvaC. 9.4; स्वैरिणी या पतिं त्यक्त्वा सवर्णं कामत: श्रयेत्। अक्षतं च प्रजाद्वारं पुनर्भू: संस्कृता पुन: JātaPā. 16.20; **7** intact, not cut off, unconfiscated राष्ट्रादस्मात्तु निर्वास्यो विभवैरक्षतै: सह Mṛcch. 9.39; सूर्यविप्रस्य विप्रस्य वैद्यस्य च नृपस्य च। प्रवासयेदक्षतेन सपुत्रपशुबान्धव:। अवध्य: सर्वलोकेषु राजा राज्येन पालयेत् BhaviP. 324B.6 (ii(1). 5.69); **8 i** unmarred, undisturbed, full नेत्राणां मदरुचिरक्षतैव तस्थौ S'iśuVa. 8.57; श्रूयते स्म मणितं कलकाञ्चीनूपुरध्वनिभिरक्षतमेव S'iśuVa. 10.76; 14.51; 16.81; भूरुहौघै:···पूरितान् दिग्विभागान्। लक्ष्मीकुर्वन् मुहुरुपनयेरक्षतां प्रीतिमक्ष्णो: MayūSaṁ. 1.45; शृङ्गारिणी पृथुकटाक्षतया च यस्य लक्ष्म्याश्रिता तनुरनुज्झितरत्नकक्ष्या HarVi. 31.22; श्रियमतनु यशश्च तस्य शुभ्रं सुरभि दिवि भ्रमदक्षतामम्लासीत् HarVi. 46.47; KathāK. x. 14.24; कृष्णस्य तज्जपन् स्पर्शाद्रक्षां(?क्षा) स्यादक्षता शिशो: ĪśānS'īPa. i. 41.108; DvyāśraKā. 9.33; आवयोरक्षता प्रीति: सदा सोदरयोरिव TriṣaS'aPuC. iv. 1.335; नरा:···प्राप्नुवन्त्यक्षतं सुखम् PārśvC. 7.370; यच्चोक्तं चञ्चला लक्ष्म्य: स्थिरा: किं श्रमणत्वत:। उपायेन तु रक्ष्यन्ते दक्षतामक्षतां श्रितै: SamarāSaṁ. 3.205; यावज्जीवं हि विदधे यद्यहं तत् कुलीनता। अक्षता स्यादिदं चित्ते सम्यक् तात विचिन्तय PrabhāC. 123.11; अक्षतान् दर्शयामास नि:सामान्यगुणोदयान् PrabhāC. 131.8; भद्राणां प्रतिपादनाय जयतु प्रत्यक्षतामक्षताम्···बिभ्रती, सर्वग्रन्थिविमोचनी भगवती सा मे समीची कृति: NyāyPari. 496.21; Rāgh. 15.7; **8 ii** perfect in, not deficient in सूरिं विजयसिंहाख्यमद्राक्षीदक्षतं गुणै: SamarāSaṁ. 3.36; **9** usual, constant, common परोपद्रवार्थं तु वाक्योच्चारणमक्षत एव धर्म: NyāyMañ. ii. 202.32; **10** uninfluenced, unvitiated तत्र धूमानुमानादे: प्रामाण्यं केन नेष्यते। अतो हि साध्यं बुध्यन्ते तार्किकैरक्षता अपि NyāyMañ. i. 113.9; **11** unrefuted, unaffected, uninterrupted, unhampered कुलालस्य कर्तृत्वमक्षतमेव NyāyVārPari. 211.2; 614.4; न हि चक्षू रूपस्य विशेषणम्। किं तर्हि। चक्षुर्विज्ञानम्। ततश्चक्षुर्विज्ञानासंवेदने कथं रूपं ज्ञायतामिति चोद्यमक्षतमेव TarkBhā. (Mo.) 10.24; यत्र वादी स्वहेतुसाधारणं व्याप्तिभङ्गादिदोषं जानन् प्रतिहेतुनिष्ठतया परस्य उद्भावयति परश्च परिहर्तुं न शक्नोति तत्राप्येवं सत्प्रतिपक्षताक्षतैव स्यात् KhaṇḍanKhā. 918.1; 341.1; यथा श्रावितस्य साक्षित्वं नापगतं तथा साक्षिद्वैधेऽप्युत्कृष्टकोटे: साक्षित्वमक्षतमेव SmṛtiCan. iii. 189.5; न हि कार्यायोगव्यवच्छेद: कारणत्वं किं तु नियतपूर्वसत्त्वम्। तच्च सहकारिविरहप्रयुक्तकार्याभावेऽप्यक्षतम् TattvCin. ii(2). 116.3; आत्मा स्वेनैव सिध्यत्यहमिति निगमैर्यत् स्वयंज्योतिरुक्त: स्वापेऽप्यस्य स्वसिद्धावशयिषि सुखमित्यक्षता प्रत्यभिज्ञा TattvMu. 2.6; 4.59; उपहितविषयत्वेऽपि उपधेयविषयत्वमक्षतमेव (इत्यपास्तम्) AdvaiSi. 250.2; चक्रभ्रमणेनैव व्याख्यातं भ्रमणमत्र चान्यस्य। वेगैकत्वभिदोरिह चिन्ता व्यर्थाक्षते साम्ये KandaCū. ii. 1.42; VidhiRa. 8 (39.20); 35 (186.16); GuruCandr. i. 59.12; तथा च यजेतेत्यादिश्रुतेरिव व्यावहारिकप्रामाण्यमुक्तश्रुतेरक्षतम्, तात्त्विकप्रामाण्यं तु 'तत्त्वमसी' त्यादिश्रुतेरेवेति भाव: LaCandr. 112.14; 162.30; उद्देश्यविधेयतावच्छेदकभावोऽक्षत एव S'aktiVā. 151.3; ('शृङ्गारो मधुर:' इत्यादिरूप:) व्यवहारस्तु वाजिगन्धोष्णेतिव्यवहारवदक्षत: RasGaṅ. 69.7; 118.13; आर्याभेदस्य प्रतिपादनेऽपि वाक्यार्थनिदर्शनात्वमक्षतम् RasGaṅ. 676.12; तदन्तस्य (स्त्रीप्रत्ययान्तस्य) प्रातिपदिकत्वं च···अक्षतम् LaS'abdeS'e. ii. 215.4; VaiyāBhū. 28.16 (*on* 5); तद्वन्निष्ठात्यन्ताभावाप्रतियोगित्वरूपं व्यापकत्वमप्यक्षतमेव SetuBa. 245.3; **12** flawless, unperforated वज्रवैदूर्यमाणिक्यमुक्तामणिभिरक्षतै: । ··· धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैरुपहारैश्च भूरिभि:। अभ्यर्च्य देवीमभ्यर्च्यामुषितोऽपि च तां निशाम् ParamāKā. 41.26.

अक्षत (a-kṣata) *m.* [AmaK. 1800; Liṅgānu. (Pā.) 109.9; KośaKaTa. 1.6690] (*pl.*) **1 A i** unbroken grain (of barley), barley **ii** (of some corn) **iii** unbroken fried grain **iv** unbroken grain of rice **B** unbroken (unsubdued) foe (*sg.*) **C** a Purāṇa (?) **D** corn in general **E** name of a tribe (descendants of Surabhi) **2 A i** name of S'iva **ii** of Jina **iii** name of a disease (*sg. pl.*) **B i** unbroken grain (of barley) **ii** fried corn **iii** eunuch **3** a boil or sore **1 A i** unbroken grain (of barley), barley शूर्पेणाक्षतान् गन्धान्सुमनसश्चात्र कृत्वा SāmaViBr. iii. 4.2; शमीपलाशश्रीपर्णीनां पत्रैर्वास्तूपकिरेत्। अक्षतैश्च सुमनोभिश्च SāmaViBr. iii. 3.7; उदपात्रे अक्षतानवनीय··· षळ्चेन पाययेत् KauṣīGS. i. 14.10; श्रवणाग्रहायणीकर्मणोरक्षताञ्छित्वा GobhiGS. iv. 8.1 (comm. अक्षतास्तु यवा: प्रोक्ता भृष्टा धाना भवन्ति ते); चत्वारि हवींष्यासादयेदपूपं स्थालीपाकं धाना: सक्तूनुभयमक्षतानाम् KāṭhGS. v. 1.2; अस्तमितानुदितयोर्दध्ना तण्डुलैरक्षतैर्वा (परिचरणम्) PāraGS. i. 9.2; उत्तरपूर्वस्यां दिशि···अवटं खात्वा अक्षतानरिष्टकांश्चान्यानि चाभिमङ्गलानि तस्मिन् मिनोति PāraGS. iii. 5.2; DrāhyāGS. iii. 2.8; अक्षितं चारिष्टं चास्त्वित्यक्षतान् प्रतिदापयेत् GobhiSm. 1.52; अक्षतास्तु यवा: प्रोक्ता भ्र(?भृ)ष्टा धाना भवन्ति ते। भ्र(?भृ)ष्टास्तु व्रीहयो लाजा: GobhiSm. 3.133; सिद्धार्थकवचाहिङ्गुकुष्ठं चैवाक्षतै: सह SuśruS. vi. 36.7; अर्कमूलं शमीपत्रमर्शोभ्यो धूपनं हितम्। तुम्बुरूणि विडङ्गानि देवदार्वक्षता घृतम् CaraS. vi. 14.50; तत्राक्षतानां चोक्षाणां स्थाप्यं पात्रं सदक्षिणम् AṣṭāSaṁ. ii. 190.15 (6.4); अक्षतांस्तण्डुलान् लाजान् पञ्चवर्णौदनं तिलान् AṣṭāSaṁ. ii. 195.9 (6.5); अक्षतैस्तिलतण्डुलै:। समभ्यर्च्य LiṅgaP. i. 103.65; अक्षता यवा: VīraMi. (S'rāddha.) 273.9 = 305.11 = (Pūjā.) 314.8 = (Āhnika.) 340.25 = (Lakṣaṇa.) 577.8 = (Saṁskāra.) 932.20; अक्षतास्तीक्ष्णशूकाश्च यवाश्चैव तु नामत: DhanvNi. 223.13; यवस्तु मेध्य: सितशूकसंज्ञो दिव्योऽक्षत: कञ्चुकिधान्यराजौ RājNi. 223.18 [sg. in this sense in kośas only यवे स्यादक्षत: पुंसि AnekāK. 351] 'अक्षतांस्तत्र निर्वपेत्।' अक्षतान् यवान् CaturCin. iii.(1). 1235.9; **1 A ii** unbroken grain (of some corn) अक्षतै: फलपुष्पैश्च···सर्वत: परिशोभितम् MahāBhā. i App. 36.55; सन्त्यत्र यज्ञपात्राणि दर्भा: सुमनसोऽक्षता: MahāBhā. i. 609*. 6; अक्षतै: सुमनोभिश्च वाचयित्वा महाभुज:। तान् द्विजान् MahāBhā. vii. 58.16; धर्मात्मा···अस्पृशत्। स्वास्तिकानक्षतान् भूमिं सुवर्णं रजतं मणीन् MahāBhā. xii. 40.7; कारयस्व··· रामस्य···क्रियां वैवाहिकीम्···। लाजपूर्णैश्च पात्रीभिरक्षतैश्चाभिसंस्कृतै: Rāmā. i. 1324*. 11; ViṣṇuSm. 19.9; PauṣkS. 41.163; JayāS. 15.260; AhirbuS. 38.27; रात्रौ सिद्धार्थकान् भूतिमक्षतैरन्वितां शुचिम्। (रक्षाशक्तिं प्रकुर्वीत) AṣṭāSaṁ. i. 55.9 (1.9); ललाटे साक्षातै(?चाक्षतै)र्युत: PāraS. 3.29; PārāSū. 38.19; मुनय:···गृहीत्वाक्षताञ्शिरसि विकिरन्तोऽस्य पुनरिदमवोचन् NalaCam. 4.26 (21); BrahmVaiP. ii. 64.95; पूजयांचक्रिरे पुष्पैरक्षतैस्तन्निवासिन: KūrmaP. 266.14 (1.25); जुहुयादक्षतांस्तथा ViṣṇuDhaP. iii. 211.3; विशेषेण तथा दानमक्षतानां महाफलम् ViṣṇuDhaP. iii. 317.32; नद्यश्च चित्रविन्यस्ता मङ्गल्यान्यपराणि च। अक्षताश्च···तथा दर्पणमेव च ViṣṇuDhaP. ii. 163.24; LiṅgaP. i. 27.15; BrahmP. 45.42; अक्षतैर्देवतारक्षां चक्रे चक्रगदाधर: BrahmP. 219.48; श्वेताश्वपुष्पाणि तथाक्षतांश्च···। अश्वत्थवृक्षं च समालभेत ततश्च कुर्यान्निजजातिधर्मान् PadmP. iv. 94.16; GaṇeP. i. 49.12; सिद्धार्थानक्षतांश्चैव···प्रक्षिपेत् प्रोक्षणीपात्रे SaurP. 42.17; कुर्याद्वेदीम्···अक्षतै: सुप्रतिष्ठिताम् SamarāSū. 37.19; तस्मिन् गज उपविश्य श्रीवीतरागनाममन्त्रस्मरणपूर्वमक्षतै: छंटयेथा: KathāK. 3.17; ब्रह्मस्थाने ततो विद्वान् कुर्यादाधारमक्षतै:। तस्मिन् संस्थापयेत् कुम्भं वर्धन्या सह पूजितम् PañcaRā.(Ha.) i. 10.6; S'aṅkhaSm. 12.20; अक्षताश्चाहता: स्मृता: BṛParāSm. 7.156; मुहूर्ते चाक्षतान् क्षिपेत् LaghvāśvaSm. 15.21; अक्षतांश्च फलं पुष्पमर्घ्यपात्रे विनिक्षिपेत् VṛHārīSm. 7.74; 8.110; नामभि:। एतैरावाह्य विकिरेदक्षतान् कुसुमै: समम् Mānaso. ii. 13.854; ii. 13.921; मुक्ताचूर्णैव घटितैरक्षतैरतिनिर्मलै:। पूर्णानि स्वर्णपात्राणि प्राविशन्नृपभौकसि PariPar. 2.66; VasaViKā. 10.80; (कीर्तिश्री:) यावधर्ष्यत दिग्वधूभिरभितस्ताराक्षतैरक्षतै:···शशिस्थालादुपात्तैरिव VasaViKā. added after 10. colophon; PārśvC. 7.372; अक्षता: शिरसि न्यस्ता गुरुभि: SamarāSaṁ. 2.120; गोत्रवृद्धाभिरक्षतैरवर्ध्यत PrabhāC. 197.27; 208.9; KathāK. 31.1; कपिलाय स्वाहा इत्यक्षतान् (समर्पयेत्) S'ārṅgaPa. 2343; TantrSā. (K.) 46.4; Acyutarā. 8.37; Nāṭa. 21.14; **1 A iii** unbroken fried grain (*lāja*) दीर्घायुराप्नोति च तण्डुलेन सिद्धार्थका विघ्नविनाशकार्था:। तिलैर्विवृद्धिं प्रवदन्ति नृणामारोग्यतां याति तथाक्षतैस्तु VarāṅgaC. 23.20; 23.18; AbhidhāCin. 401; ParaNā. 1771; S'abdaRaSaK. 136.11; **1 A iv** unbroken grain of rice अक्षतैर्धवलैर्दिव्यै:···पूजयामि वृषध्वज MṛtyuMāPūSt. 14; नाक्षतैश्चन्दनान्नाना न दध्नो दूर्वया पृथक्। न पुष्पेभ्य: फलं वा(?व)र्तें पात्राणि दधिरेऽङ्गना: DvyāśraKā. 3.71 (comm. अखण्डतण्डुलै:); लोकेऽपि वन्द्यते त्यक्तबहिरन्त:परिग्रह:। अत्र निस्तुषरागाणामक्षतानां निदर्शनम् PārśvC. 1.560; सौरभामोदत: शालेरक्षतानामुपाश्रय:। विमानमिव सौधर्मे सुमन:संवृतो बभौ PrabhāC. 130.41; अक्षताश्चात्र तण्डुला: VīraMi.(Pūjā.)

254. 3; अक्षता: अक्षतं मङ्गलस्य तण्डुला: । पुंसि बहुत्व एवायम् Liṅgānu.(He.) comm. 118. 11; S'abdaRaSaK. 136. 11; **1 B** unbroken (unsubdued) foe यत्र चाभिषेकसलिलेषु कलुषता, मलयजेषु जडघर्षणम्, अक्षतेषु मुशलाभिघात: YaśasCam. ii. 247. 6; **1 C** आतपतण्डुल a *Purāṇa* in S'abdKDru. [PW]; **1 D** corn in general शस्यमात्रे Bhānu. on AmaK. in S'abdKDru. [PW]; **1 E** name of a tribe, descendants of Surabhi [PW]; **2 A i** [*sg.*] a name of S'iva नाम्नामष्टसहस्रेण स्तुतवान् वृषभध्वजम् । नमः शुद्धाय बुद्धाय क्षोभणायाक्षताय च VāyuP. i. 30. 215; नमो रूपाय गन्धाय शाश्वतायाक्षताय च (महेशाय) LiṅgaP. i. 21. 49; जय जय शम्भो जयाद्भुत जयाक्षत जयाव्यय S'ivaP. 7B. 31. 1 (582B. 10); भग्नो बुद्धः कृतकरोऽक्षत उत्सर्वतोमुखः । सुप्रसादो महाकाल: स्थाणू रुद्रश्च भौतिकः KalpaK. 389. 89; **2 A ii** a name (or epithet) of Jina कुर्यादक्षतपूजार्थम् अक्षताय नमः पदम् । धूपार्थे श्रुतधूपाय नमः पदमुदाहरेत् MahāP. 40. 8; **2 A iii** name of a disease पिशीलवीणा । तन्त्र्यास्तन्त्रीं बध्नाति । अक्षतभैषज्यम् Dārila on KauśiSū. 32. 11; **2 B i** *n.* [*sg. pl.*] unbroken grain (of barley, rice etc.) गोष्ठद्वार्यक्षतमश्मानमग्निमुपस्पृश्य् प्रविशेयुः MānS'S. 181. 6; दूर्वापुष्पा एकोदकमक्षतमीशानाभिमुखं प्रक्षिपेत् MānS'S. 239. 13; उपान्ताङ्गुष्ठानामिकाभिः पवित्रमक्षतं गृहीत्वा ··· जुहोति VaikhāGS. 1. 20; तस्य ··· आजह्नुः ··· गन्धांश्च विविधान् बहून् । अक्षतं जातरूपं च प्रियङ्गु मधुसर्पिषी Rāmā. iv. 25. 24; सिद्धार्थमक्षतं चैव कुशाग्रं तिलमेव च यवं गन्धं फलं पुष्पमष्टाङ्गं चार्घ्यमुच्यते AhirbuS. 28. 33 = KulārT. 17. 96; गोमयेनोपलिप्याथ चन्दनेन विभूषयेत् । मध्ये दत्त्वा तु पुष्पाणि शुक्लान्यक्षतमेव च ।··· ध्यायेद्देवं चतुर्भुजम् PāñcaRā. (Ha.) i. 10. 18; गन्धतोयेन सर्वतः । संप्रोक्ष्य···विकिरेदक्षतानि PāraS. 14. 58; अक्षतस्यार्पणं कृत्वा कुर्यात् कौतुकबन्धनम् PāraS. 17. 375; 22. 101; ParaS. 5. 20; तत्र गन्धसुमनोऽक्षतान्यथो नि.क्षिपेद्धृदयमन्त्रमुच्चरन् PāñcaRā. (Nā.) iii. 6. 3; तामद्भुतस्थितिमहं सदकैः श्रयामि। (इत्यक्षतम्) YaśasCam. ii. 401. 6; BrahmVaiP. ii. 4. 40; पुनर्वसोश्चाप्यगुरुं पुष्पस्य च तथाक्षतम् (देयम्) ViṣṇuDhaP. i. 98. 5; ii. 99. 14; अक्षतानि तिलाश्चैव शान्तिपुष्टिकराणि द्रव्याणि ViṣṇuDhaP. ii. 127. 43; स्वस्तिकमक्षतानि लाजा मधु···समालभेत VāmaP. 14. 36; देवस्यारूरुपन् मूर्ध्नि दु(?दू)र्वापुष्पाक्षतानि च BallāC. 35. 15; विन्यस्य चैवं पुनरिष्टकां च गन्धोदकैः संपरिपूर्य गर्तम् । कृत्वा प्रसूनानि परीक्षयेच्च निक्षिप्य चावर्तमथाक्षतानि S'ilpaRa. i. 12. 30; **2 B ii** roasted corn [kośas] **2 B iii** eunuch [kośas, PW] अक्षतं स्यादहिंसिते । षण्ढे लाजेषु AnekāSaṁ. 3. 228; अक्षतं चापि लाजेषु तृतीयप्रकृतावपि ViśvaPra. 62. 74; अक्षतं न द्वयोः षण्ढे लाजेषु त्रिष्वहिंसिते MediK. 63. 79; **3** a boil or sore not produced by cutting [MW]

अक्षतकण्ठ (akṣata-kaṇṭha) *adj.* whose voice is unimpeded शाकटिकाः···निसर्गत एवाक्षतकण्ठाः NyāyMañ. i. 374. 3.

अक्षतकर्णी (akṣata-karṇī) *adj.* (*f.*) with unharmed ears अक्षतकर्णी अक्षताकर्णी ṚTPrāti. 217.

अक्षतकर्मन् (akṣata-karman) *adj.* whose action or enterprise is unimpeded विद्यन्तेऽक्षतकर्माणो निर्भृत्याः शासनैषिणः PadmP. (Ra.) 54. 39.

अक्षतकान्तिभाज् (akṣatakānti-bhāj) *adj.* having the lustre of rice grains माङ्गल्यहेतोः स भवन्ति तस्य···दूर्वाक्षतकान्तिभाजः (कटाक्षाः) HammīMaKā. 3. 17.

अक्षतकाय (akṣata-kāya) *adj.* whose body is not wounded वीर्यमक्षतकायानां शूराणां न हि वर्धते PadmP. (Ra.) 8. 233.

अक्षतकेशर (akṣata-keśara) *adj.* with the mane undisturbed or unruffled तेनासौ सिंहोऽक्षतकेशरः सुखं स्वपिति Hitopa. ii. 76. 3.

अक्षतक्षम (akṣata-kṣama) *adj.* of unimpaired endurance or patience विबुधास्पदमक्षतक्षमं दधतं बन्धुरजातरूपताम् । स्थितिमापुरलङ्कृता नलं परितस्तं परिवार्य भूभृतः Kapphiṇā. 5. 32.

अक्षतक्षेप (akṣata-kṣepa) *m.* throwing unbroken grains of rice गच्छेत्युक्त्वाक्षतक्षेपाद्गत्वा चोरं ग्रहीष्यति ĪśānS'iPa. i. 32. 139.

अक्षतक्षोभ (akṣata-kṣobha) *adj.* whose wrath is undiminished, with unabated fury त्वयि त्र्यक्षाक्षतक्षोभे प्रतिपक्षदिधक्षया···अहीनो जायते गुणः S'rīKaC. 19. 37.

अक्षतगुण (akṣata-guṇa) *adj.* whose quality is not diminished or lost माधुर्यमक्षतगुणं दधतं रसस्य···मकरध्वजम्···और्वानलः···अधाक्षीत् HarVi. 8. 15.

अक्षतचन्द्रबिम्ब (akṣatacandra-bimba) *m. n.* the disc of the full moon एतत्तदेव मुखमक्षतचन्द्रबिम्बसंवावदूकमवलोकय लक्ष्मणस्य AnarghaRā. 7. 145.

अक्षतचारुपत्र (akṣata-cārupatra) *n.* unspoilt lovely petal अब्जिनी विरेजे प्रतिदिशमक्षतचारुपत्रशोभा Rāvaṇā. 4. 56.

अक्षतचेतस् (akṣata-cetas) *adj.* with undisturbed mind प्रसादीकृतमस्मै ···तेन काञ्चनदीन्नारलक्षमक्षतचेतसा RājTa.(Ka.) 7. 1118.

अक्षतजल (akṣata-jala) *n.* water mixed with unbroken grains of barley or rice (अभिषेकः) अक्षतजलान्तिम उत्तमः स्यात् TantrSa. 8. 175.

अक्षतण्डुला (akṣa-taṇḍulā) *f.* name of a medicinal herb महासमङ्गौदनिका···अक्षतण्डुला DhanvNi. 66. 9.

अक्षततनु (akṣata-tanu) *adj.* whose body is not wounded or injured तमक्षततनुं दृष्ट्वा लक्ष्मीनिलयवक्षसम् । विस्मितोऽरिंदमो जातः PadmP.(R.) 38. 107; दिष्ट्या त्वामक्षततनुं पश्यामि RāmāMañ. 367. 24; गर्दभोऽपि···अक्षततनुरेव···तस्मादपेतः Pañcā. 238. 2; स प्रापदक्षततनुः पृथुशोणतीरम् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 3. 48.

अक्षतता (akṣata-tā) *f.* **1** the state of being unimpaired or not annulled घटत्वादिसामानाधिकरण्यरूपवैशिष्ट्यवद्द्रव्यत्वादिवैशिष्ट्यस्याप्यक्षततया घटत्वविशिष्टे शक्तिः S'aktiVā. 40. 8; **2** the state of fullness or unimpairedness कर्ता···क्षतमक्षततां नयेत् PāraS. 11. 384 = PauṣkS. 38. 97.

अक्षतताप (akṣata-tāpa) *m.* undiminished or unabated distress खेदाद्विवेद रतिरक्षततापभूमिर्नामापि नाधररसासवपानगोष्ठ्याः S'rīKaCa. 5. 8.

अक्षतति (akṣa-tati) *f.* a row of the *Terminalia Belerica* (अम्भोनिधिं स निरवर्णयत्) अक्षततिमिश्रितम्···वनौघम्···वहन्तम् HarVi. 30. 60.

अक्षततिमि (akṣata-timi) *m.* unwounded fish of a large size (अम्भोनिधिं स निरवर्णयत्) अक्षततिमिश्रितम्···वनौघम्···वहन्तम HarVi. 30. 60.

अक्षततुण्डक (akṣatatuṇḍa-ka) *adj.* whose mouth is without a wound (मेषः) अक्षशं(?त)तुण्डकः···शुभः Mānaso. iv. 9. 1245.

अक्षततृतीया (akṣata-tṛtīyā) *f.* name of the third day of the bright half of the month of Vaiśākha अक्षततृतीया वैशाखशुक्लपक्षस्य Aparā. 189. 17 (*on* 1. 146); EI. xiv. 198. 15.

अक्षततेजस् (akṣata-tejas) *adj.* of undiminished or unimpaired glory क्षितावक्षततेजास्त्वम्···कृतवान् दुःखरेचनम् MārkP. 3. 8.

अक्षततोय (akṣata-toya) *n.* water containing unbroken barley or rice grains करवीरम्···अभ्युक्ष्याक्षततोयेन मन्त्रेणैवं क्षमापयेत् BhaviP. 631A. 19 (iv. 10. 3)

अक्षतत्त्व (akṣa-tattva) *n.* essence or secret of dice प्रयुज्य तत्तादृशमक्षतत्त्वं कथं त्वया काङ्क्षितमक्षतत्वम् KīcaVa. 5. 4.

अक्षतत्व (akṣata-tva) *n.* **A** state of being unhurt or uninjured अक्षरं चाक्षरणादक्षतत्वादक्षयत्वाच्च MuṇḍaUBh. 323. 14 (*on* i. 2. 13); प्रयुज्य तत्तादृशमक्षतत्त्वं कथं त्वया कांक्षितमक्षतत्वम् KīcaVa. 5. 4; अनन्तफलसंप्राप्तावक्षतत्वे च कारणम् । सविस्मयं तया पृष्टः RājTa.(Ka). 6. 359; **B** state of being unsublated or un-contradicted तेनाप्युपहितस्य प्रपञ्चस्याक्षतत्वेनाषिष्टाभावात् S'atDū. 96. 26; TattvMu. 2. 11; LaCandr. 463. 43; न च शक्त्यंशे ···कार्यकारणयोः समानप्रकारकत्वस्याक्षतत्वान्नानुभवविरोध इति वाच्यम् S'aktiVā. 204. 14; VyutpaVā. 108. 11; 119. 18; 159. 5; उक्तरीत्या ··· सापिण्ड्यसत्त्वेन सपिण्डानिषेधस्यात्राप्यक्षतत्वात् VīraMi.(Saṁskāra.) ii. 698. 17; BālamBha. i. 174. 17 (*on* 1. 52)

अक्षतत्वच् (akṣata-tvac) *adj.* whose skin is uninjured अन्ये चापि बलोपेताः सर्वास्त्रैरक्षतत्वचः BhāgP. viii. 11. 35.

अक्षतत्वोपदेश (akṣatatvopadeśa) *m.* instruction of non-injuredness (i. e. non-infliction of injury) ब्राह्मणस्य धनदण्डविधानादक्षतत्वोपदेशः शरीरपीडापरिहारार्थः कल्प्यते ManuBh. ii. 129. 4 (*on* 8. 124)

अक्षतदक्ष (akṣata-dakṣa) *m.* unbroken or uninterrupted intelligence or dexterity शिशुत्वेऽप्यशिशुप्रज्ञः सोऽभूदक्षतदक्षतः PrabhāC. 183. 26.

अक्षतदश (akṣata-daśa) *adj.* **1** having unconsumed wick वंशप्रदीपोऽप्यक्षतदशस्तनयः VāsaDa. 36. 1; **2** having uninterrupted state of life (i. e. longevity) VāsaDa. 36. 1.

अक्षतदान (akṣata-dāna) *n.* gift of unbroken barley or rice ब्राह्मणपाणिषूदकपुष्पाक्षतदानानि···यज्ञोपवीतिना कार्याणि CaturCin. III. i. 1124. 7.

अक्षतदूर्वावाहिन् (akṣatadūrvā-vāhin) *adj.* **1** bearing or carrying unbroken (i. e. whole) blades of Dūrvā grass अक्षतदूर्वावाहिभिरारब्धमङ्गलाचारैरिव तृणस्थलैरलङ्कृताम्···विन्ध्याटवीमवगाहमानः NalaCa. 6. 11(24); **2** bearing or carrying unbroken grains of barley or rice and Dūrvā grass, NalaCa. 6. 11(24)

अक्षतदेह (akṣata-deha) *adj.* having unwounded body अक्षतदेहस्तु पतितो गिरिजासुतः GaṇeP. ii. 83. 37; इन्द्रधर्मौ···तुष्टावक्षतदेहं तं राजानं चक्रतुः शिबिम् KathāSaSāg. i. 7. 96; xii. 2. 81; आगत्याक्षतदेहस्त्वं मम तेजोऽभ्यवर्धय(?यः) PrabhāC. 160. 8.

अक्षतद्युति (akṣata-dyuti) *adj.* having unfaded or unimpaired beauty or complexion मुनयः···पपुरक्षिभिरक्षतद्युती···रामलक्ष्मणौ Rāgh. 3. 37.

अक्षतधर्मात्मन् (akṣatadharmātman) *adj.* having flawless virtue as nature योऽयमक्षतधर्मात्मा भ्राता···नकुलः पतितो भुवि MahāBhā. xvii. 2. 14.

अक्षतधाना (akṣata-dhānā) *f.* parched unbroken grains of barley अक्षतधानाः कृत्वा सर्पिषा अर्धा अनक्ति ĀśvaGS. ii. 1. 3; अपराह्णे अक्षतधाना भिक्षित्वा··· अग्नौ पाणिना जुहुयात् KauśiGS. ii. 6. 2 = S'āṅkhāGS. ii. 8. 1; उपकल्पयते अक्षतधानाः BhārGS. 2. 1 (30. 16) = HirGS. ii. 16. 3; सदसस्पतिमित्यक्षतधानाञ्जि: PāraGS. ii. 10. 11; ii. 14. 3; अक्षतधानाः भक्षयन्ति GobhiGS. iii. 3. 6; अक्षताः यवाः तत्संपाद्याः धानाः अक्षतधानाः VīraMi. (Saṁskāra.) 932. 21.

अक्षतधार (akṣata-dhāra) *adj.* of unblunted edge यत्तीक्ष्णाक्षतधारदुर्धरमहाकौक्षेयकाक्षेपणक्षुभ्यत्क्ष्मापतिवल्लभोदरदरीनिर्भिन्नगर्भायते BhāvS'. 102.

अक्षतधावन (akṣata-dhāvana) *n.* water in which unbroken grains of rice are washed अथ पिबेन्मधुकम्···अक्षतधावनैः KalyāKā. 17. 68.

अक्षतधी (akṣata-dhī) *adj.* of unimpeded talent or intelligence अप्राक्षुरक्षतधियं खिलतीं सखीभिः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 3. 56.

अक्षतधुर्यवृत्ति (akṣata-dhuryavṛtti) *adj.* **1** of unimpeded excellence अक्षैरक्षतधुर्यवृत्तिः···यः पद्मं विधृतप्रथं रथमिवाध्यास्ते···श्रुतीनां कविः S'rīKaC. 20. 61; **2** having unimpeded course of horses, S'rīKaC. 20. 61.

अक्षतधूम (akṣata-dhūma) *m.* smoke of unbroken grains (fried barley or rice) प्रत्यागतानक्षतधूममुपस्पर्श्य KāṭhGS. iv. 5. 11.

अक्षतधैर्यबन्ध (akṣata-dhairyabandha) *adj.* having unwavering courage श्रिया गृहम्···ये पूरयन्त्यक्षतधैर्यबन्धा न ते जगत्यां सुलभा महान्तः YogVā. i. 27. 11.

अक्षतनय (akṣata-naya) *m.* unfailing polity मुह्यते य इह कृत्यवस्तुनि ज्योतिरक्षतनयात्मकं दधत् HarVi. 14. 54; *adj.* who has not violated the principles of polity (अहीनाक्षतनयः) अक्षतनयः न क्षतो नयो न्यायो येन सः अखण्डन्यायवान् VidaMuMa. i. 33. 2.

अक्षतपक्ष (akṣata-pakṣa) *adj.* **1** whose side or party is uninjured or intact समुद्वहन्नक्षतपक्षभूमिभृद्भिमेदक्षामिह शक्तिमायताम् । मयूरकेतुः HarVi. 12. 48; गण्डस्थलैः···मदाम्भः । मेघा इव क्षतजमक्षतपक्षदैत्यसेनाविनाशपिशुनं ववृषुर्गजेन्द्राः HarVi. 44. 26; **2** with the wings not cut off (i. e. intact) (referring to a mountain) HarVi. 12. 48.

अक्षतपक्षति (akṣata-pakṣati) *adj.* whose wings are uninjured or uncut कारापञ्जरनिर्मुक्तः पक्षीवाक्षतपक्षतिः । पुनर्जातमिवात्मानममन्यत स डामरः RājTa. (S'rī.) 4. 542.

अक्षतपत्र (akṣata-patra) *n.* unbroken (i. e. whole) leaf सुस्निग्धाक्षतपत्रैश्च नूतनैरभिभूषितम् । ··· क्रीडास्थलम् PāñcaRā.(Nā.) i. 7. 31.

अक्षतपद्मिनी (akṣata-padminī) *f.* unmarred or undisturbed (i. e. fresh) bed of lotuses अक्षतपद्मिनीशुचितटाकतटाकसितच्छदः । ···स समयोऽजनि VasaViKā. 6. 25.

अक्षतपाणि (akṣata-pāṇi) *adj.* having or carrying unbroken grains in the hands लाजसिद्धार्थककरैरन्यैरक्षतपाणिभिः । (उत्सवं कारयेत्) PāraS. 13. 160.

अक्षतपात्र (akṣata-pātra) *n.* **1** a vessel filled with unbroken grains (like barley, rice, parched grains etc.) पूर्णान्यक्षतपात्राणि···। दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च कौन्तेयो बाह्यां कक्ष्यामगात्ततः MahāBhā. vii. 58. 20; हिरण्याक्षतपात्रम् (शस्तम्) SiddhaYo. 80. 16 (comm. अक्षता लाजाः); पुरः सज्जीकृतेऽक्षतपात्रे ··· सिंहासनममिषेकार्थमुल्को यावत्समलङ्करोति Pañcā. 181. 13; PurāPraSaṁ. 84. 3; **2** a rite performed for an *akṣatapātra* पुण्याहवाचनादिभ्य उब्वक्तव्यः, पुण्याहवाचनं प्रयोजनमस्य पुण्याहवाचनम् ··· अक्षतपात्रम् । नेदं वक्तव्यम् । तादर्थ्यात्ताच्छब्द्यं भविष्यति JaineVyā. 233. 15 (*on* iii. 4. 105)

अक्षतपात्रकर (akṣatapātra-kara) *adj.* [*f.* -ā] holding in the hand a vessel containing unbroken grains तस्य राजपाव्यां व्रजतः काचित् स्त्री सगर्भा अक्षतपात्रकरा सम्मुखा जाता PurāPraSaṁ. 84. 3.

अक्षतपात्रपाणि (akṣatapātra-pāṇi) *adj.* holding in the hand a vessel containing unbroken grains पुराङ्गनाः···। तमङ्ग वर्धापयितुं तदालये तदाविशन्नक्षतपात्रपाणयः VasaViKā. 13. 62.

अक्षतपात्रहस्त (akṣatapātra-hasta) *adj.* [*f.* -ā] holding in the hand a vessel containing unbroken grains स्वयोषितश्चाक्षतपात्रहस्ताः प्रास्थानिकं मङ्गलमस्य चक्रुः RāmC. 39. 25 (App. 2)

अक्षतपुञ्ज (akṣata-puñja) *m.* heap of unbroken grains लिखित्वा (मातृः)···। अपि वाक्षतपुञ्जेषु नैवेद्यैश्च पृथक् पृथक् । कुड्यलग्नां वसोर्धारां घृतेनैव तु कारयेत् MānS'S. 252. 1; GobhiSm. 1. 14; पूजा च प्रतिमास्वक्षतपुञ्जेषु···वा कार्या VīraMi.(Saṁskāra.) 292. 1; VīraMi.(S'rāddha.) 293. 20; ततोऽक्षतपुञ्जेषु ···गणपतिदुर्गाद्यावाहनं कृत्वा पूजयेत् BālamBha. i. 18. 9 (*on* 1. 11–12); i. 31. 17 (*on* 1. 11–12); ii. 119. 1 (*on* 2. 109)

अक्षतपुष्प (akṣata-puṣpa) *n.* unbroken flower or unbroken grain and flower सुमनःस्थले निवेश्याक्षतपुष्पैराराध्य AkṣMāU. 486. 10.

अक्षतपूजन (akṣata-pūjana) *n.* worship with unbroken grains इति प्रतिदिनं कृत्वा जिनस्याक्षतपूजनम् PārśvC. 7. 375.

अक्षतपूजा (akṣata-pūjā) *f.* worship with unbroken grains (of rice) अक्षतपूजासमुद्यतम् । दृष्ट्वा लोकं शुकी कान्तं निजमेवमवोचत PārśvC. 7. 371; 7. 265; सर्वो लोकोऽक्षतपूजाविषय उद्यमपरो जातः, अक्षतपूजां करोति KathāK. 34. 6.

अक्षतपूरित (akṣata-pūrita) *adj.* filled with unbroken grains स्थापयेत् ···पात्रं चाक्षतपूरितम् SkandP. ii (2). 32. 34.

अक्षतपूर्ण (akṣata-pūrṇa) *adj.* filled with unbroken grains पार्वत्यक्षतपूर्णं च (अञ्जलिं) शिवोपरि ववर्ष वै SkandP. i (1). 25. 56; एतच्च सुवर्णपात्रमक्षतपूर्णं मध्यदेशे स्थापयेत् CaturCin. i. 698. 1; संस्थाप्य तत्राक्षतपूर्णकुम्भान् ĪśānS'iPa. ii. 44. 15.

अक्षतपौरुष (akṣata-pauruṣa) *adj.* possessing unimpaired valour परमपूरुषमक्षतपौरुषः (वसुदेवः)···आशु वहन् ययौ Yādavā. 3. 35.

अक्षतप्रक्षेपण (akṣata-prakṣepaṇa) *n.* scattering of unbroken grains अक्षतप्रक्षेपणं पुष्पविकिरणम्···एवं मण्डलार्चनम् PārāSū. 49. 7.

अक्षतप्रताप (akṣata-pratāpa) *adj.* having unimpaired prowess ऋक्षा-(द)क्षतप्रतापः···संवर(णः) (जातः) AvantiKa. 148. 3.

अक्षतप्रतिबन्ध (akṣata-pratibandha) *adj.* having flawless invariable concomitance अक्षतप्रतिबन्धस्य (हेतोः)···न हेत्वाभासता भवेत् NyāyMañ. ii. 167. 12.

अक्षतप्राप्त (akṣata-prāpta) *adj.* who has arrived unwounded or safe अक्षतप्राप्तं पिता चन्द्रप्रभश्च तम् । अभ्यनन्दन्नृपाश्च KathāSaSāg. viii. 1. 156.

अक्षतफल (akṣata-phala) *adj.* from which fruits are not plucked श्रीवृक्षमक्षतफलं वसितं (कृत्वा)···पूज्यः···पुरुषोत्तमेष्टः BhaviP. 690B. 10 (iv. 60. 10)

अक्षतबल (akṣata-bala) *adj.* having unimpaired power इक्ष्वाकुरक्षतबलः···मनोः सूनुः प्रतापवान् NaraP. 25. 19; अक्षतबलेऽप्यभिधाय पापं वत्से जटायुषि RāmāCam. 4. 40; अक्षतबलाः सर्वेऽपि वयं सुखीभवाम ĀnandRa. 7. 35 (6)

अक्षतबुद्धि (akṣata-buddhi) *m.* name of a former Buddha [DBHS]

अक्षतम् (a-kṣatam) *adv.* **1** incessantly, unobstructedly, for ever, continuously वक्षो विक्षोभिताघं सततनतिजुषां रक्षतादक्षतं नः S'ivaPāKeSt. 23; अक्षतं यो महीं रक्षन् EI. v. 79. 66 (fn. 16); सर्वामुर्वीमक्ष(? क्ष)तं रक्षितुम् EI. vi. 340. 53 (fn. 12); पार्श्वस्थबोधिताः सन्तः सर्वाचारक्रमागतम् । आचारमाचरन्त्येव सुप्रबुद्धवदक्षतम् YogVā. iii. 118. 19 (comm. अक्षतम् आसङ्गेनादूषितम्); चिरं कुरु कुमारेण सहितो राज्यमक्षतम् PārśvC. 3. 549; 6. 1259.

अक्षतमहावृष्टि (akṣata-mahāvṛṣṭi) *f.* a heavy shower of whole rice-grains अथाक्षतमहावृष्ट्या लाजपुष्पघृतैरपि । वृष्णयोऽवाकिरन् प्रीताः संकर्षणजनार्दनौ MahāBhā. ii. App. I. 21. 1436; अथाक्षतमहावृष्ट्या···। अवकीर्य च लाजैस्तां स्त्रियो जग्मुर्यथागतम् HariVaṁ. 96. 19.

अक्षतमहाशक्ति (akṣata-mahāśakti) *adj.* possessed of great unimpeded power इत्थं ते परमेश्वराक्षतमहाशक्तेः सदा संश्रितः संसारेऽत्र···क्लिश्याम्यहं केवलम् Stotrā. 11. 12.

अक्षतमातृ (akṣata-mātṛ) *f.* Virgin Mothers (a class of female deities) तदकरणपक्षेऽप्यक्षतमातरः सर्वैः पूज्या एव BālamBha. i. 573. 24 (*on* 1. 250); यदा तु त्रयोऽपि जीवन्ति तदा नैव कुर्यात्तदाक्षतमातृपूजामात्रं कार्यम् BālamBha. i. 576. 25 (*on* 1. 250); तेषामप्यक्षतमातृपूजावत् पूजनमात्रं कार्यम् BālamBha. i. 577. 6 (*on* 1. 250)

अक्षतमाष (akṣata-māṣa) *m.* unbroken black bean *Phaseolus Radiatus* अक्षतमाषाः स्विन्नास्तिलसहितास्तण्डुला दधि च गव्यम् । वृषभपिशितं मृगस्य च पञ्चानामश्विनादीनाम् YogYā. 7. 16.

अक्षतमित्र (akṣata-mitra) *n.* a friend who is not hurt (whose piece (in chess) is not hurt) अक्षतमित्रेण मित्रस्य बलं हन्तु न शक्यते CaturDī. 9. 12.

अक्षतमित्रवर्ग (akṣata-mitravarga) *adj.* whose host of friends is not hurt नरवाहनदत्तदेवः प्रीतिं परामभजताक्षतमित्रवर्गः KathāSaSāg. xv. 1. 157.

अक्षतमिश्र (akṣata-miśra) *adj.* mixed with unbroken rice-grains गन्धपुष्पयवसर्षपदूर्वासंयुतं तिलकुशाक्षतमिश्रम् । ··· अर्घ्यमेतत् DevīCatuSt. 8; तं कूपम्···चन्दनाक्षतमिश्रेण···पयसा···निशादौ परिपूरयेत् MayaMa. 4. 12.

अक्षतमिश्रित (akṣata-miśrita) *adj.* mixed with unbroken rice-

grains तिलैरक्षतमिश्रितैः । (अनलम्…तर्पयेत) JayāS. 15. 153; (अग्निम्) धूपैर्दीपेन दध्ना च तिलैरक्षतमिश्रितैः । (तर्पयेत) PāraS. 7. 130.

अक्षतमुख (akṣata-mukha) *n.* unhurt face ततो यावदसौ गोपः प्रदीपमादाय पश्यति तावदक्षतमुखमवलोक्य तच्चरणयोः पतितः Hitopa. ii. 100(2)

अक्षतमुखग्रास (akṣata-mukhagrāsa) *adj.* (an animal) with an unconsumed morsel in the mouth तथाक्षतमुखग्रासैर्धनरूपतया स्थितैः । व्यालैः SamarāSū. ii. 89. 7.

अक्षतमौक्तिक (akṣata-mauktika) *n.* a pearl that is not pierced through अभ्रंलिहोल्लोलकुले कुचेषु क्षिप्रं क्षिपत्यक्षतमौक्तिकाली: S'rīKaC. 12. 36.

अक्षतयुक्त (akṣata-yukta) *adj.* [*f.* -ā] together with unbroken rice grains सर्षपाक्षतयुक्ताभिर्दूर्भिर्गात्राणि मार्जयेत् AṣṭāSam. ii. 195. 14 (6. 5); ततः प्रातर्नित्यपूजां कृत्वा पुनर्देवं संपूज्य गन्धदूर्वाक्षतयुक्तं दमनमादाय NirṇaSi. 67. 30.

अक्षतयुत (akṣata-yuta) *adj.* with unbroken grains (of corn) (कुम्भान्…दिक्षु…न्यसेत्) गन्धपुष्पाक्षतयुतान् वस्त्रस्रग्दामवेष्टितान् ĪśānS'iPa. i. 37. 61; ततः शालीन्मध्ये…तण्डुलवरानपि न्यसेत् दर्भांस्तदुपरि च दूर्वाक्षतयुतान् PāñcaRā.(Nā.) iii. 7. 13.

अक्षतयोनि (akṣata-yoni) *adj.* (a woman) who is not deflowered, virgin सा चेदक्षतयोनिः स्याद् गतप्रत्यागतापि वा । पौनर्भवेन भर्त्रा सा पुनः संस्कारमर्हति MahāBhā. xiii. 314*. 1=ManuSm. 9. 176; कन्यैवाक्षतयोनिर्या पाणिग्रहणदूषिता । पुनर्भूः प्रथमा प्रोक्ता पुनः संस्कारमर्हति NāraSm. 178. 46; पाणिग्रहे मृते बाला केवलं मन्त्रसंस्कृता । सा चेदक्षतयोनिः स्यात्पुनः संस्कारमर्हति VasiSm. 17. 66; कन्या चाक्षतयोनिः स्यात् VṛGautaSm. 515. 17(4); पूर्वं प्रतिगृहीतामक्षतयोनिमपि (कन्यां त्यजेत्) ManuBh. ii. 262. 19 (*on* 9. 72); पुनर्भूर्द्विविधा क्षतयोनिरक्षतयोनिश्च JayaMa. 247. 2 (*on* 4. 2); मुनिदेवतामाहात्म्याद् या पुंयोगेऽप्यक्षतयोनिर्भवति Pradī. iv. 141A. (*on* P. iv. 1. 116); एवं च यानि संस्काराद्दूर्ध्वमक्षतयोन्याः पुनरुद्वाहपराणि तानि युगान्तराभिप्रायाणीति मन्तव्यम् SmṛtiCan. i. 221. 12; अक्षतयोनिः पत्या संस्कारमात्रं कृत्वा परित्यक्ता प्राप्तवैधव्या वा ManvaVi. 1205. 7 (*on* 9. 176); 1282. 18 (*on* 10. 5); जाता योजनगन्धाप्यक्षतयोनिर्मुनेर्गिरा Dhūrtā. 338; विवाहपूर्वं यः पुंयोगस्तदभाववती कन्या नाक्षतयोनिः Prasā. i. 713. 8.

अक्षतयोनिका (akṣatayoni-kā) *adj.* (a woman) who is not deflowered, virgin पाराशरवरेणाशु जाता साक्षतयोनिका BṛKathāK. 96. 77; कन्यां पिता त्वक्षतयोनिकाम् । कुलशीलवते दद्यात् BhaviP. 270B. 8 (i. 182. 50); उद्वाहिता च या कन्या न संप्राप्ता च मैथुनम् । …तां कन्यां सा चेदक्षतयोनिका । कुलशीलवते दद्यात् LaS'ātāSm. 45; अकन्येति च यः कन्यां ब्रूयाद् द्वेषेण मानवः…इति वाक्ये अक्षतयोनिकायां कन्याशब्दः स्पष्टः एव VīraMi. (S'rāddha.) 350. 17.

अक्षतयोनित्व (akṣatayoni-tva) *n.* the state of being one who is not deflowered, virginity न तावत्पुत्रिका कन्या अक्षतयोनित्वात् Mitā. 476. 27. (*on* 3. 280); न त्वक्षतयोनित्वं कन्यात्वं इति भावः LaS'abdeS'e. ii. 214. 17; Bālam-Bha. i. 277. 2 (*on* 1. 90)

अक्षतरङ्ग (akṣata-raṅga) *m.* unbroken or perfect stage भगवति कामाक्षि…तव हि कटाक्षतरङ्गः करुणोर्मिनटीविशङ्कटाक्षतरङ्गः YātrāPra 3. 187.

अक्षतरु (akṣa-taru) *m.* the tree *Terminalia Belerica* अवनिपतिः…ताम्…अरण्यभूमिमिवाक्षतरूपसंपन्नाम्…ददर्श Kād. 11. 14; अक्षतरुस्कारस्करमयं शुभम् । प्रासादं तु विनिर्माय ĪśānS'iPa. i. 43. 36; अर्काः केचन केचिदक्षतरवः…अत्र विपिने SūktiMu. 33. 19; अक्षतरूपश्लाध्या वनिताजनतेव भाति पुरवन्या Mukundā. 176; (होमः) वैरिविनाशनः । तथैवाक्षतरूद्भूतपञ्चाङ्गहवनादपि TantrRā. 21. 33; लिखेदस्त्रं फलकेऽक्षतरूद्भवे S'āraTi. 24. 37.

अक्षतरुधिर (akṣata-rudhira) *n.* blood without any injury अक्षतरुधिरे…नारदीया शान्तिः कर्तव्या AdbhuSāg. 458. 11.

अक्षतरूप (akṣata-rūpa) *n.* unimpaired beauty अवनिपतिः…ताम्… अरण्यभूमिमिवाक्षतरूपसंपन्नाम्…ददर्श Kād. 11. 14; अक्षतरूपश्लाध्या वनिताजनतेव भाति पुरवन्या Mukundā. 176.

अक्षतरोमन् (akṣata-roman) *adj.* with unhurt hair (i. e. not even slightly hurt, completely safe) दर्शयिष्यामि युष्माकमपि प्रौढिम्…अङ्गदाय गतः पारमङ्गैरक्षतरोमभिः RāmC. 21. 110.

अक्षतरोष (akṣata-roṣa) *m.* undiminished anger भूयोऽप्यक्षतरोषधाम्नि भवति…प्रह्लादे पदयोर्नमति…त्वं करमस्य मूर्ध्नि समधाः Nārāy. vii. 25. 9.

अक्षतर्पण (akṣa-tarpaṇa) *n.* soothening of the eye श्लेष्मा…शिरःसंस्थोऽक्षतर्पणात् । तर्पकः AṣṭāHṛ. i. 12. 17.

अक्षतल (akṣa-tala) *n.* name of a place or a person याजुषो [क्ष] तलश्रीतिरुमलार्य्यवरोद्भवः EI. xii. 180. 203.

अक्षतलाज (akṣata-lāja) *m.* unbroken parched grain (of rice) अथोपकल्पयतेऽक्षतधाना अक्षतलाजान् HirGS. ii. 16. 3 (comm. व्रीहीणां लाजास्तथान्यत्र दृष्टत्वात्)

अक्षतवक्त्र (akṣata-vaktra) *adj.* (a jar or water-pot) having unbroken grains of rice or barley in its mouth तत्र सूत्रविनिवेष्टितकुम्भम्…माल्यदामकुसुमाक्षतवक्त्रम् । …पूजयेत् ĪśānS'iPa. ii. 10. 19.

अक्षतवक्षोभाग (akṣata-vakṣobhāga) *adj.* whose chest is unhurt रक्षोभीमौ…अक्षतवक्षोभागौ जघटाते YudhiVi. 1. 45.

अक्षतवत् (akṣata-vat) *adv.* like one who is uninjured भ्रेजिरेऽक्षतवद्योधाः Bhaṭṭi. 14. 68.

अक्षतवत्सक (akṣatavatsa-ka) *adj.* [*f.* -ā] whose children are uninjured (i. e. safe or alive) यथा चन्द्रमुखी दीप्तिर् (? दर्पाद्) बभूव मृतपुत्रिका । पश्चाच्चीर्णव्रता सैव बभूवाक्षतवत्सका BhaviP. 672B. 32 (iv. 46. 4)

अक्षतवपुस् (akṣata-vapus) *n.* unimpaired or indivisible form पादपङ्कजरसं तव केचिद् भेदपर्युषितवृत्तिमुपेताः । केचनापि रसयन्ति तु सद्योभातमक्षतवपुर्द्वयशून्यम् Stotrā. 4. 7.

अक्षतवाच् (akṣata-vāc) *adj.* whose words are never falsified अर्थेष्वप्रतिषिद्धत्वात् पुरुषेच्छानुरोधिनः । इष्टशब्दाभिधेयत्वस्याप्तो वाक्षतवाग् जनः PramāVā. 4. 109.

अक्षतवारि (akṣata-vāri) *n.* water containing unbroken grains कलशान् पूर्ववन्न्यसेत्…गन्धाम्भोऽक्षतवारि च PāraS. 14. 149=14. 265.

अक्षतवाहन (akṣata-vāhana) *n.* a conveyance (i. e. chariot) which is unimpaired or unbroken कार्यं निर्गमनं छत्रध्वजाश्वाक्षतवाहनैः NāraS. 33. 77.

अक्षतविक्रम (akṣata-vikrama) *adj.* of unchallenged valour तस्याभूत् तनयः…अक्षतविक्रमः EI. xviii. 34. 74.

अक्षतविग्रह (akṣata-vigraha) *adj.* having uninjured body, alive ततो वीतप्रग्रहा अक्षतविग्रहा वाहा रथमादाय…महारण्यं प्राविशन् DaśKuC. 4. 17(1); ज्येष्ठो व्याधिसहस्राणां मदनो मतिसूदनः । येन संप्राप्यते दुःखं नरैरक्षतविग्रहैः PadmP. (Ra.) 12. 33; 45. 26; प्रभुकार्यमनिष्पाद्य…कः पुरः शक्नुयात्स्थातुं स्वामिनोऽक्षतविग्रहः SkandP. iv. 45. 20 (comm. अक्षतविग्रहः सन् जीवन् सन्नित्यर्थः); अन्यथा मत्सभां जित्वा को यात्यक्षतविग्रहः PrabhāC. 134. 25.

अक्षतविचर्चित (akṣata-vicarcita) *adj.* smeared with unbroken rice पुरःकल्पितमण्डले । स्वार्णं वा राजतं ताम्रं मृण्मयं घटमेव वा । … दध्यक्षतविचर्चितम् । स्थापयेत् MahNirvāT. 10. 141.

अक्षतविभूषित (akṣata-vibhūṣita) *adj.* decorated with unbroken grains of rice or barley पञ्चमं तु पुनर्मध्ये दध्यक्षतविभूषितम् । स्थापयेदव्रणं कुम्भम् MatsyaP. 68. 21; 93. 21; सर्वौषध्युदकैः सिक्तान् दध्यक्षतविभूषितान् । वृक्षान्माल्यैरलंकृत्य वासोभिरभिवेष्टयेत् PadmP. v. 24. 194.

अक्षतविमिश्र (akṣata-vimiśra) *adj.* mixed with unbroken grains of rice or barley एवं भुक्तेषु विप्रेषु दद्यात्पिण्डान्… । दध्यक्षतविमिश्रांस्तु BhaviP. 275A. 6 (i. 185. 9)

अक्षतविमिश्रित (akṣata-vimiśrita) *adj.* mixed with unbroken grains of rice or barley शालिभक्तं सगोधूमं तिलाक्षतविमिश्रितम् । गव्यं च सफलं चैव देयश्चैभ्यस्त्वयं बलिः BhaviP. 325B. 23 (ii(1). 7. 18); ĪśānS'iPa. i. 32. 44.

अक्षतविमृक्षित (akṣata-vimṛkṣita) *adj.* covered with unbroken rice grains विचित्रघटमानीय दध्यक्षतविमृक्षितम् ।…साधकः । संस्थाप्य…धूपदीपौ प्रदर्शयेत् MahNirvāT. 8. 158.

अक्षतवृत्तम् (akṣata-vṛttam) *adv.* in a manner which does not defile one's character, without defiling one's character सत्कृत्त्री क्षेमचिकीर्नृपस्य दृष्ट्वा पराभ्यासपरां महेलाम् । ररक्ष तामक्षतवृत्तमर्णोराजश्रुलुक्यो धवलाङ्गजन्मा VasaViKā. 3. 38.

अक्षतव्रत (akṣata-vrata) *adj.* whose vow is unbroken प्रत्यग्रोष्माणि मांसानि नराणां रुधिराणि च । इत्यन्नपानं पञ्चाक्ष यक्षाणामक्षतव्रत JātaMā. 44. 14 (8. 16); दिनमेकमपि स्थातुं कोऽलं स्त्रीसन्निधौ तथा । चतुर्मासीं यथातिष्ठत्स्थूलभद्रोऽक्षतव्रतः PariPar. 8. 182; PrabhāC. 128. 26.

अक्षतशक्तियुक्त (akṣataśakti-yukta) *adj.* endowed with unimpaired power मन्त्राक्षरैरक्षतशक्तियुक्तैरहो हरिद्रारससङ्गपिङ्गैः । तस्याङ्कितः प्राह ललाटपट्टः सुवर्णवर्गैरिव भाग्यशोभाम् Rāṣṭrau. 9. 35.

अक्षतशरीर (akṣata-śarīra) *adj.* **A** with uninjured body, not physically hurt अक्षतम् अक्षतशरीरम् ManuBh. ii. 228. 9 (*on* 8. 380); ब्राह्मणः पुनर्महत्यपराधेऽक्षतशरीरो देशान्निःसार्यते ManvaMu. 311. 29 (*on* 8. 124); 357. 8 (*on* 8. 380); (पल्लीपतिना) त्रयोऽप्यक्षतशरीरा मुक्ताः Pañcā. 121. 19; **B** with healed body देवि भगवति…एते चत्वारोऽक्षतशरीरा जीवन्तु VetāPañ.(S'i.) 20. 41; देवि यदि तुष्टासि तदा एष चौरोऽक्षतशरीरो जीवतु VetāPañ.(S'i.) 34. 31.

अक्षतशरीरता (akṣataśarīra-tā) *f.* **A** the state of having an uninjured body अलिपोतक केतकीनामन्तः…लाभः स एव भवतो यदि कण्टकानां

श्रेणिभिरक्षतशरीरतया प्रयासि SūktiMu. 19. 4; **B** the state of having a healed body अक्षतशरीरतामस्योपलक्ष्य…ताम्…अवादिषम् AvantiKa. 171. 5.

अक्षतशासन (akṣata–śāsana) *adj.* one whose commands have never been defied शचीनरः…क्षितिम्…ररक्षाक्षतशासनः RājTa.(Ka.) 1. 99; रुषितवान्न च वो वितरेन्नृपः फणितजीवितमक्षतशासनः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 16. 23.

अक्षतशासन (akṣataśāsana) *m.* name of a king मुनिवरः संक्षेपशारीरकम् । चक्रे…राजन्यवंशे नृपे श्रीमत्यक्षतशासने…भुवं शासति SaṁkṣeS'ā. 4. 62 (ii. 392. 15)

अक्षतशील (akṣata–śīla) *adj.* [*f.* –ā] having unharmed or unstained reputation मा भूदजेजसङ्गोत्थभयं ते चारुलोचने । अतोऽप्यक्षतशीलैव भविष्यसि वराङ्गने KathāKau. 7. 36.

अक्षतश्रम (akṣataśrama) *m.* name of an officiating priest मार्कण्डेयः शिलावाकः शून्यपालोऽक्षतश्रमः । …एते चान्ये च…आगताः शिवसन्निधौ SkandP. i(1). 23. 55.

अक्षतश्री (akṣata–śrī) *adj.* of undiminished lustre छायां बिभ्रद्रासरेऽप्यक्षतश्रीश्छातोदर्याः…व्यद्योतिष्टापूर्व एवाननेन्दुः HarVi. 18. 66.

अक्षतश्री (akṣata–śrī) *f.* **1** imperishable glory नाभेयाय नमस्तस्मै यस्य क्रमनखांशवः । मौलौ दधति नम्राणां मङ्गल्यामक्षतश्रियम् PārśvC. 1. 1; श्रीशाले:…विचारयन्तु चतुरा मङ्गल्यामक्षतश्रियम् S'āliC. 7. 1; **2** the beauty of (the auspicious) unbroken grains S'āliC. 7. 1; PārśvC. 1. 1.

[1]**अक्षतस्** (akṣa–tas) *adv.* in comparison with the latitude अक्षतोऽधिकतरा यदा नतिः पात्यते पलमतस्तदा सदा । शिष्यतेऽपगमनम् MaBhāsk. 3. 15; दृग्लम्बनजा दृग्ज्या सौम्या सौम्येऽपमेऽक्षतोऽभ्यधिके ĀryaSi. 6. 10(96)

[2]**अक्षतस्** (akṣa–tas) *adv.* **A** through a sense–organ यथा च वस्तुनो भेदः प्रत्यक्षेण प्रतीयते । प्रागभावादिभेदोऽपि प्रतीयेत तथाक्षतः PramāVāBh. 6. 23; नन्वक्षतश्चेद्विकल्पः किमिति प्रथमाक्षसंनिपात एव न जायते NyāyRa. 173. 19 (*on* 4. 126); TattvMu. 4. 39; **B** through the eye यत्समानवयोवेषपिण्डद्वयविलोकने । तत्क्षणादक्षतो भेदो नावभाति ĀgaPrā. 73. 2; **C** from the purview of the sense-organ तां विधाय निजमूर्तिरदृश्यामक्षक्षः(? तः) किल परः स बभूव Surath. 11. 16 (comm. इंद्रियेभ्यः परोऽगोचरो बभूव)

अक्षतसक्तु (akṣata–saktu) *m.* flour of uncrushed barley सक्तूनां नवङ्कलशं पूरयित्वा…शिक्ये निदधाति ĀśvaGS. ii. 1. 2 (comm. अक्षता नाम यवाः तैः कृताः सक्तवः); अक्षतसक्तूनां धानानां च दधिघृतमिश्राणां प्रत्यृचं वेदेन जुहुयादिति हैक आहुः S'āṅkhāGS. iv. 5. 3 = KausīGS. iii. 7. 5; श्रविष्ठीयायां पौर्णमास्यामक्षतसक्तूनां स्थालीपाकस्य वा जुहोति S'āṅkhāGS. iv. 15. 1; iv. 15. 3; iv. 15. 19; लाजानक्षतसक्तूंश्च सर्पिषा सन्नीयाग्नौ जुहुयात् KausīGS. iv. 2. 2; iv. 2. 1; श्रावण्यां पौर्णमास्यामुपकल्पयतेऽक्षतधानाश्चाक्षतसक्तूंश्च BhārGS. 2. 1 (30. 16); अक्षतसक्तूनामग्निम्…यजेत KāṭhGS. ii. 10. 2 (Devapāla's comm. अक्षतानामनवहतानां यवानां सक्तुभिः); GobhiGS. iii. 9. 4; iv. 9. 12; अक्षतसक्तूनां सर्पबलिं हरति MānGS. ii. 16. 3; i. 11. 23; ii. 16. 1; अक्षतसक्तून् कारयित्वा पात्रेऽपिधाय निदधाति GobhiGS. iii. 7. 22.

अक्षतसंपद् (akṣata–sampad) *adj.* having uninterrupted fortune देवि…श्रीपादपद्मद्वयम् मच्चित्तेऽक्षतसम्पदि प्रसरतु क्षेमङ्करि KulaCūT. 7. 26.

अक्षतसर्वाङ्ग (akṣata–sarvāṅga) *adj.* having all the parts of the body free from wounds गौरी…अमृतेनाशु जीमूतवाहनं सिञ्चति स तम् । तेन सोऽक्षतसर्वाङ्गः… । जीवन् सद्यः समुत्तस्थौ KathāSaSāg. xii. 23. 186.

अक्षतसाधुवृत्त (akṣata–sādhuvṛtta) *adj.* whose good character or reputation is not stained मैवं भवानेनमदुष्टभावं जुगुप्सतां साक्षतसाधुवृत्तम् JānaHa. 1. 84; SaraKaṇṭhā. 108. 15.

अक्षतसीमान्त (akṣata–sīmānta) *adj.* having unbroken boundaries क्षेत्रैरक्षतसीमान्तैः सस्यनिष्पादिभिर्वृताः (भूम्यः) SamarāSū. 8. 31.

अक्षतसुधा (akṣata–sudhā) *f.* uninterrupted (flow of) nectar इन्दोः संक्षयरक्षिणाक्षतसुधा किं वेधसा निर्मिता (स्त्री) Subhāṣi. 1475.

अक्षतसुशोभित (akṣata–suśobhita) *adj.* well-adorned with unbroken grains संस्थाप्य रत्नकलशम्…। आम्रपल्लवसंयुक्तं फलाक्षतसुशोभितम् BrahmVaiP. iii. 7. 4.

अक्षतसौख्य (akṣata–saukhya) *n.* unimpaired (i. e. continuous) felicity युवामपि जिनेन्द्रस्याग्रेऽक्षतान् मुञ्चत यथाक्षतसौख्यं भवति KathāK. 34. 8.

अक्षतस्तनित (akṣata–stanita) *n.* continuous thunder ददृशिरे किल तत्क्षणमक्षतस्तनितजृम्भितकम्पितदिक्तटाः । …व्रजपदोपरि वारिधरास्त्वया Nārāy. x. 63. 1.

अक्षतस्वन (akṣata–svana) *m.* one of the names of S'iva (whose voice is unbroken) शंकरे…कोणवादी शैलधन्वा विशालाक्षोऽक्षतस्वनः S'eṣaNā. 1586.

अक्षतहोम (akṣata–homa) *m.* offering of unbroken grains गृह्यकारवचनं ह्येतदक्षतहोमे तावदा सायमाहुतेः प्रातराहुतिर्नात्येति TantrVā. 178. 24 (*on* i. 3. 10); यथैव श्रौतमग्न्यन्तरे क्रियमाणमकर्मैव स्याद् एवं स्मार्तमक्षतहोमान्नपाकादि BālaKrī. i. 91. 13 (*on* 1. 96)

[1]**अक्षता** (a–kṣatā) *f.* **1** a virgin, a girl who has not attained puberty सती पुरा हृता काचिदारट्टा (v. l. आनीतेहाक्षता काचिदारट्टा) किल दस्युभिः । अधर्मतश्चोपयाता सा तानभ्यशपत्ततः MahāBhā. viii. 30. 58; उपेन्द्ररूपमालोक्य कामार्ता च वसुन्धरा । विधाय सुन्दरीवेषमक्षता प्रौढयौवना ।…सस्मिता तस्य तल्पे च सहसा समुपस्थिता BrahmVaiP. i. 9. 23; अक्षता वाग्दत्तादिका । क्षता तु भुक्तादिका SmṛtiCan. i. 203. 3; कन्याप्रद इति वचनादक्षताया एव नैयमिकं दानम् BālaKrī. i. 69. 8 (*on* 1. 63); अक्षताजातरजस्का एवं व्याधितानानुकूलापि न प्राश्नीयात् BālamBha. i. 531. 15 (*on* 1. 242); **2** a woman whose marriage is not consummated या पत्या वा परित्यक्ता अथवा स्वेच्छयापि वा । उत्पादयेदक्षतायां स पौनर्भव उच्यते MahāBhā. xiii. 313*. 21; अक्षता भूयः संस्कृता पुनर्भूः ViṣṇuSm. 15. 8; अक्षतायां क्षतायां वा जातः पौनर्भवः सुतः YājñaSm. 2. 130 = AgniP. 255. 17; YājñaSm. 1. 67; तत्र क्षता संस्कारात् प्रागेव पुरुषसम्बन्धदूषिता । अक्षता पुनः संस्कारदूषिता Mitā. 21. 14; (*on* 1. 67); अन्यपूर्वा द्विविधा - पुनर्भूः स्वैरिणी चेति । पुनर्भूरपि द्विविधा – क्षता चाक्षता च Mitā. 21. 14 (*on* 1. 67); योनिक्षता अक्षता च संस्कृता पुनरूढा (पुनर्भूः) DīpKa. 10. 16 (*on* 1. 67); अक्षतायां क्षतायां वा संजातमैथुनायामसंजातमैथुनायां विधवायां वा पुनःसंस्कृतायां जातः पौनर्भवः पुत्र उत्पादकस्य भवेत् DīpKa. 56. 21 (*on* 2. 130) पुनस्संस्कृता पुनर्भूः…द्विविधा । विहितविवाहसंस्कारमात्रसंस्कृतानुपभुक्ता अक्षतेत्युच्यते । क्षता पुनर्विवाहात् प्रागेव निषिद्धपुरुषसम्बन्धदूषिता VīraMi. (Saṁskāra) 735. 14; 735. 9; तथा च त्रिविधान्यपूर्वामध्येऽक्षतायामयं विशेष एव न तु पुनर्विवाहः । अत एव विशेषमाहेत्येवावतरणे उक्तम् BālamBha. i. 205. 19 (*on* 1. 68, 69); **3** [always pl.] unbroken grains (of corn such as barley, rice etc.) एवमासाद्य तत्सर्वं भवनस्याग्रतो भुवि । गोमयेनोपलिप्तायां गोमूत्रेण तु मण्डलम् । अक्षताभिः सपुष्पाभिस्तदभ्यर्च्यापसव्यवत् MatsyP. 16. 28; प्राङ्गणं पुष्पमालाभिरक्षताभिः समन्ततः । अभ्यर्च्याभिलिखेत् पद्मं कुङ्कुमेनाष्टपत्रकम् MatsyP. 72. 29; अक्षता निक्षिपेयुश्च तथा वह्नौ समाहिताः ViṣṇuDhaP. ii. 76. 6; गन्धपुष्पाक्षताकल्पधनवस्त्रादिभिः प्रिये । …तोषयेद् योगिनीचक्रं यथाविभवविस्तरम् KulārT. 16. 5; कृत्वाग्निस्थापनं पूर्वमुपनिन्युश्च बालकम् । सुवासिन्यो ब्राह्मणास्तमक्षताभिरवाकिरन् GaṇeP. ii. 10. 8; उदीच्यमण्डले प्रथमं पुष्पाक्षताभिरर्चनं पश्चाद्दक्षिणमण्डल इति यावत् SmṛtiCan. v. 271. 16; बलिचरुसकलाश्रं रत्नहेमप्रयुक्तं दधिगुलमधुपुष्पाज्याक्षताभिस्तु लाजैः । रजनितगरु(?र)कुष्ठानां प्रयोगेऽच्छकल्कैर्युतमपि–तदानां निक्षिपेद्धेमपात्रैः (?) MayaMa. 28. 9; प्रह्लादनविहारे तु सौवर्णकपिशीर्षके । तदा मूढकमानाश्चाक्षताः प्रत्यहमागमन् Gurvā. 160; **4** name of the plant *karkaṭaśṛṅgī* [PW.]

[2]**अक्षता** (akṣa–tā) *f.* state of being a sense–organ अक्षव्यक्तिस्त्वक्षताकारणेन SaṁkṣeS'ā. 3. 71 (ii. 190. 10)

अक्षताकर्णी (akṣatā–karṇī) *adj.* (*f.*) (a cow) with unharmed ears cf. अक्षतकर्णी ṚTPrāti. 217. 3.

अक्षताक्षत (akṣatākṣata) *n.* unbroken grains of rice अथ चान्दनसुरोदकाक्षताक्षतगोमयदूर्वा…अश्वत्थेन…गाः प्रोक्षति HirGS. ii. 9. 7 (comm. अक्षतानि तण्डुलाः । अखण्डितान्यक्षताक्षतानि)

अक्षताख्य (akṣatākhya) *adj.* (a cowpen) called *akṣata* (unbroken) हरिरपरवपुर्विधाय यं स्वं क्षितितलरक्षणदक्षमक्षताख्यम् । असुरपरिवृढव्रजं बिभिन्ते (?) स नृपतिरत्र बभौ जितारिनामा PrabhāC. 62. 14.

अक्षताग्र (akṣatāgra) *adj.* whose tips are unbroken ततस्तु प्रस्तरेद्वेदिमक्षताग्रैः कुशैर्द्विज ViṣṇuDhaP. i. 92. 25.

अक्षताङ्ग (akṣatāṅga) *adj.* [*f.* –ī] whose limbs are uninjured कृत्वा रिपूणां क्षयमक्षताङ्गः क्षयं क्षितीशोऽक्षयकोश एति YogYā. 4. 53; अहम्…एनमक्षताङ्गमाक्षिपम् AvantiKa. 174. 6; अक्षताङ्गः स्वयं मन्दः किं वक्ष्यामि पुरः प्रभोः BṛKathāS'loSaṁ. 20. 408; अक्षताङ्गः पुनः कामः कान्तो मे जायतां पतिः SkandP. vii(3). 40. 19; अक्षताङ्गस्तु विजयी तत्कृष्णोऽन्तःपुरं ययौ S'ivaP. ii(5). 55. 43 (289B. 8); अक्षताङ्गः स चोत्तस्थौ जीवन्निष्ठुरकः पुनः KathāSaSāg. ii. 2. 82; xii. 13. 48; xii. 21. 52; xii. 32. 51; सा मृगाङ्कवती जीवन्त्यक्षताङ्गी विनिर्ययौ KathāSaSāg. xii. 19. 127; xviii. 5. 9; त्वं चैत्र मित्रं यदि मन्मथस्य तस्मिन्ननङ्गे कथमक्षताङ्गः VikraDeC. 7. 56; अक्षताङ्गस्तदभ्यर्णमार्यपुत्रः समाययौ TriṣaS'aPuC. iv. 7. 251; अग्रेऽसौ विजयी स्वामिन्नक्षताङ्गस्तवात्मजः PāṇḍaC. 3. 83; शुकः…अक्षताङ्गो विनिर्ययौ MalliC. 1. 452; आर्यपुत्रोऽन्तिके तस्या अक्षताङ्गः समाययौ PārśvC. 6. 1132.

अक्षताङ्गत्व (akṣatāṅga–tva) *n.* state of having an uninjured body पुष्पोऽपि चाक्षताङ्गत्वं तत्क्षणात्समपद्यत SkandP. vi. 163. 39.

अक्षताचार (akṣatācāra) *adj.* who is of unviolated good conduct [JainLa.]

अक्षताज्ञ (akṣatājña) *adj.* whose command is unchallenged क्ष्मापति-रक्षताज्ञः EL xvii. 299. 21.

अक्षताडन (akṣa–tāḍana) *n.* drumming in the evening [OPPERT] सायं-तूर्येऽक्षताडनम् Vaija. 147. 137.

अक्षतात्मन् (akṣatātman) *adj.* not wounded or injured in body गवेषणैश्च भिन्नानां निद्रया चाक्षतात्मनाम् । गता राक्षससैन्यस्य रजनी सा यथायथम् PadmP.(Ra.) 10. 136; देवः…प्रत्यावृत्तः पुनश्चास्मानक्षतात्माभिरक्षतात् MahāP. 17. 155.

अक्षतात्व (akṣatā–tva) *n.* state of being a virgin, virginity यद्यप्यस्मिन्व्याख्याने…क्षताक्षतात्वविशेषो न प्रतीयते तथापि…तस्यामप्यक्षतयोनि-पदानुषङ्गकरणादक्षतात्वमेव सिध्यति VīraMi (Saṁskāra.) 741. 10.

अक्षताधर (akṣatādhara) *adj.* with an unbitten lower lip यन्मुख-ग्रहणमक्षताधरम्…प्रियस्य तत्पार्वती विषहते स्म KumāSam. 8. 9.

अक्षतान्वित (akṣatānvita) *adj.* containing unbroken rice, with unbroken rice अथादाय…कुम्भम्…परितश्चाक्षतान्वितम् PāraS. 12. 223; काञ्चनम् …कांस्यपात्राक्षतान्वितम् । दद्यान्मन्त्रेण पूर्वाह्ने MatsyaP. 57. 20; दूर्वापुष्पाक्षतान्वि-तम् । …अर्घ्यं चण्डि गृहाण मे BrahmVaiP. ii. 64. 72.

अक्षतापूरित (akṣatāpūrita) *adj.* filled with unbroken rice पञ्चपल्लव-कुसुमाक्षतापूरितेषु कनककलशेषु Pañcā. 181. 9.

अक्षताभिमान (akṣatābhimāna) *adj.* with undiminished pride अक्षता-भिमानानां यूनां प्रावर्तत क्रीडारूपद्वन्द्वयुद्धम् AvantiKa. 72. 7; 168. 19; 209. 16.

अक्षतामत्रधारय (akṣatāmatra–dhāraya) *adj.* holding vessels filled with unbroken rice स्त्रैणैरक्षतामत्रधारयैः ।…उपस्थितम् DvyāśraKā. 11. 31.

अक्षतामय (akṣatāmayá) *m.* sickness without (visible) injury अथ यद्यक्षतामयो विन्देत् । वैश्वानरं द्वादशकपालं भूमिकपालं पुरोडाशमनुनिर्वपेदियं वै वैश्वानर इमामेवैतत्प्रीणात्यगदो हैव भवति S'atBr. XIII. iii. 8. 3.

अक्षतायित (akṣatāyita) *adj.* [from *akṣatāya–* denom.] playing the part of unbroken rice (used in worship) त्वद्यशःशिवलिङ्गस्य नक्षत्रैरक्षतायितम् PrabaCin. 115. 17.

अक्षतायुक्त (akṣatā–yukta) *adj.* together with or mixed with unbroken rice पुष्पाक्षतायुक्तममोघशक्ते दत्तं मयार्घ्यं सफलीकुरुष्व GaṇeP. i. 49. 27.

अक्षतायुत (akṣatā–yuta) *adj.* together with or spread over with unbroken rice मण्डलं सम्पूज्य…दर्भानास्तीर्य विष्टरं चाक्षतायुतं तदुपरि न्यसेत् Tantr-Sā.(K.) 48. 32.

अक्षतायुस् (akṣatāyus) *adj.* having undiminished life, of long life कुङ्कुमगर्भकेसरैः । करोति यस्य क्षितिरक्षतायुषं जगत्त्रयस्त्रैणविशेषकक्रियाम् S'rīKaC. 3. 6.

अक्षतार (akṣa–tāra) *n.* breadth of the eye (of a statue) अक्षतारं शराङ्गुल्यम् (स्यात्) MānaSā. 60. 8.

अक्षतारिक (akṣatāri–ka) *adj.* wherein the water is in the form of unhurt enemies भारति द्राग्जिनेन्द्राणां नवनौरक्षतारिके । संसाराम्भोनिधावस्मानवनौ रक्ष तारिके CaturJiStu. 59.

अक्षतारोपण (akṣatāropaṇa) *n.* throwing unbroken rice (on the bride's or bridegroom's head in the wedding ceremony) अक्षतारोपणं कुर्यात्पूर्ववच्चैव कन्यका LaghvāśvaSm. 15. 24; 15. 28; अक्षतारोपणे मन्त्रानाह संग्रहकृत् VīraMi. (Saṁskāra.) 830. 7.

अक्षतार्घ (akṣatārgha) *m. n.* offering of unbrokan grains वाचयेत द्विजोत्तमान् । हिरण्येनाक्षतार्घेण फलैश्च मधुसर्पिषा AVPari. v. 4. 1.

अक्षतार्चाप्रभावतस् (akṣatārcāprabhāva–tas) *adv.* through the power of worship with unbroken rice grains चत्वार्यपि ययुर्मोक्षमक्षतार्चाप्रभावतः PārśvC. 7. 500.

अक्षतार्चित (akṣatārcita) *adj.* worshipped with unbroken rice grains आरात्रिकं च दधिदूर्वाक्षतार्चितं त्रिवारमुद्भ्राम्य ĪśānS'iPa. ii. 19. 11 (6–7); वाम-भागविहितत्रिकोणवृत्तचतुरस्रे गन्धाक्षतार्चिते वाग्भवमुच्चार्य ParaśuKS. 5. 18 (172. 10)

अक्षतार्थ (akṣatārtha) *adj.* whose materials for worship are not deficient साधकस्याक्षतार्थस्य नित्याभ्यासरतस्य च । समाराधनकामस्य (सक्तस्य) प्रथमं वत्सरत्रयम् । जायन्ते बहुशो विघ्नाः नियमस्थस्य नारद JayāS. 19. 13.

अक्षतालङ्कृत (akṣatālaṅkṛta) *adj.* adorned with unbroken rice grains कुम्भौ…फलवसनमाल्याक्षतालङ्कृतौ संस्थाप्य ĪśānS'iPa. ii. 22. 26 (3)

अक्षतालि (akṣatāli) the row of unbroken rice grains शृङ्गारलक्ष्मीमेद-नस्य राज्ञो नीराजनं विश्वजयाय तेने । तारावलिस्तत्र किलाक्षतालिः संपूर्णचन्द्रः कलशो बभासे Rāṣṭrau. 15. 29.

अक्षतालूषक (akṣatālūṣaka) *n.* temporal bone अक्षतालूषके नेत्र-प्रान्ताश्रिनी Aparā. 980. 9 (*on* 3. 86) [according to Mitā. and VīraMi. the word expresses two bones namely अक्ष the temporal bone and तालूषक the cheek bone]

अक्षतावापन (akṣatāvāpana) *n.* throwing or scattering of the unbroken rice grains विश्वे देवाः शृणुतेममिति जप्त्वौषधय इत्यक्षतावापनम् Aparā. 479. 20 (*on* 1. 229)

अक्षताश (akṣatāśa) *adj.* who has not lost hope, whose hope is not destroyed स व्यधादक्षताशास्ताः सन्नयो धामहासिना । सव्यधा दक्षताशास्ताः सन्नयोधा महासिना HarVi. 43. 37.

अक्षतास्त्र (akṣatāstra) *n.* invincible weapon विक्षिप्य दक्षाध्वरमक्षतास्त्रैः । बभौ गणेशः स गणेश्वराणां मध्ये S'ivaP. vii. 22. 72 (527A. 12)

[1]**अक्षति** (a–kṣati) *f.* **1** absence of injury, freedom from harm य एवं विद्वानेतदहः शंसति…आप्नोत्यमृतत्वमक्षितिं स्वर्गे लोके S'āṅkhāĀra. 2. 17 (9. 26); शक्तिर्वर्म बलं तेजः कान्तत्वं सत्यमक्षतिः । …लोकानां चाभिरक्षणम् । स्कन्देन सह जातानि MahāBhā. iii. 218. 34; **2 A** absence of conflict तत्राथेऽस्त्यन्तगूढाविशदविशदतच्छायजीवादिवाचः पश्चात्स्मृत्यादिकैरक्षतिः NyāyPari. 481. 10; **2 B** absence of loss नाममात्रेण सङ्कीर्तनमित्युद्देशलक्षणस्याक्षतेः S'ivārkaMaDi. i. 101. 11 (*on* i. 1. 2); अबाधितविषयत्वेनैव तत्त्वज्ञानत्वोपपत्तेः, तस्य च दृष्टिसृष्टित्वेऽप्यक्षतेः AdvaiSi. 536. 5; **2 C** absence of obstruction अतीतभवनिष्पादितसकलब्रह्मविचारस्य प्रतिबन्धक्षये सहजसिद्धज्ञानस्य वामदेवादेरिव विचारानपेक्षत्वेऽप्यक्षतेः SiddhāSi. i. 6. 11; **2 D** absence of defect अनागता-वस्थया च सत्कार्यसिद्धान्तस्याक्षतेः SāṁkhyaPraBh. 56. 20 (*on* 1. 121); तत्र मध्य-मायां यो नादांशस्तस्यैव स्फोटात्मनो वाचकत्वेनाक्षतिः VaiyāSiMañ. 180. 2; एकद्रव्य-गतानेकशक्तिमध्ये एकस्या अभिहितत्वे परस्या अपि तद्वत् प्रकाशेनाक्षतेः LaS'abdeS'e. i. 481. 11; आपस्तम्बवचनेन तस्य नैमित्तिकत्वबोधनेनाक्षतेः BālamBha. i. 293. 31 (*on* 1. 95)

[2]**अक्षति** (akṣati) *m.* name of the descendants of Vasiṣṭha वसिष्ठवंश-जान्विप्रान्निबोध…मध्यन्दिना अक्षतयः ViṣṇuDhaP. i. 116. 15.

[3]**अक्षति** (akṣati) *f.* the act of looking into the clarified butter before offering it into the sacrificial fire हुतिराज्याधिश्रयणमाज्यावेक्षणमक्षतिः Vaija. 90. 90.

अक्षति (a–kṣati) *adv.* without harm, loss or deficiency तस्मिन्नृपे स्वशक्तीनां ज्योतिरक्षति रक्षति । कलिरस्याः क्षितेस्त्राणमकरोदिति रोदिति KīcaVa. 1. 8; विपिनमिदम्…सुरपतिरक्षति…रक्षति मत्तः YudhiVi. 3. 4; श्रीजैनोल्लाभदीने क्ष्मां संप्रत्यक्षति रक्षति RājTa.(Jo.) 7.

अक्षति (a–kṣati) *adj.* unperturbed, having no objection ज्ञात्वा तदिङ्गितं शैलो महिष्या हृदयेन तु । अनुद्गीर्णोऽक्षतिर्मेने रम्यमेतदुपस्थितम् Mastsya-P. 154. 144.

अक्षतिप्रसङ्ग (akṣati–prasaṅga) *m.* contingency of absence of violation ऋतुसंधिषु वपनाभावेऽप्यक्षतिप्रसङ्गाच्च VīraMi. (Tīrtha.) 58. 22.

अक्षतिमत् (akṣati–ma(n)t) *adj.* unhurt अक्षतिमानायून व्रज (हे भीम) YudhiVi. 7. 118.

अक्षतीभूय (akṣatī–bhūya) *ger.* having become unbroken (i. e. restored) स भद्रघटको यातः पतित्वा भुवि खण्डशः । तदैव चाक्षतीभूय स जगाम यथागतम् KathāSaSāg. x. 1. 47.

अक्षतेन्दु (akṣatendu) *m.* the undiminished moon (i. e. the full moon) एतत्ते मुखमक्षतेन्दुलडहच्छायम् SaduktiKa. 190. 25.

अक्षतेन्द्रियवृत्ति (akṣatendriyavṛtti) *adj.* the functions of whose sense-organs are unhampered or unaffected अकृतस्वामिकार्याणामहो जीवितधारि-णाम् । अक्षतेन्द्रियवृत्तीनां दुर्गतिश्च पदे पदे SkandP. iv. 53. 107.

अक्षतैल (akṣa–taila) *n.* oil extracted from the seeds of *Terminalia Belerica* (श्वित्रं हन्ति) … अक्षतैलद्रुतालेपः कृष्णसर्पोद्भवा मषी AṣṭāSam. ii. 122. 7 (4. 22); एतैरेव सुपिष्टैर्वर्तिमालिप्याक्षतैलेन नरकपाले साधितमञ्जनम् KāmSū. 365. 6 (7. 1); एतैरेव सुपिष्टैर्वर्तिं लिप्त्वाक्षतैलेन । साधितमञ्जनमुक्तम् KandaCūMa. vii. 1. 7.

अक्षतोत्कर (akṣatotkara) *m.* the act of scattering unbroken rice grains इतस्ततस्त्रोटनमक्षतोत्करैर्विधाय हुंकारिषु मन्त्रवादिषु । नन्दनः…अजायत VikraDeC. 2. 83.

अक्षतोदक (akṣatodaka) *n. m.* water with unbroken grains of rice कांस्यमक्षतोदकेन पूरयित्वा अविधवास्मै प्रयच्छति MānGS. i. 8. 3; सतिलानक्षतोद-कान् । विकिरेत् PāraS. 7. 287; तैलं गुलोदकं चैव तिलोदं चाक्षतोदकम् ।…एतत्स्न-पनमाख्यातमुत्तमोत्तमसंज्ञितम् PāraS. 14. 201; देवब्रह्मऋषीन्सर्वांस्तर्पयेदक्षतोदकैः PadmP. iv. 89. 32; ततोऽक्षतोदकपूर्णकलशैः सचन्दनैः प्रोक्ष्य भूमिभागम् Hastyāyur. 617. 8 (4. 6)

अक्षतोपेत (akṣatopeta) *adj.* [*f.* –ā] filled with unbroken grains of rice विन्यसेदक्षतोपेतांश्चषकांश्च फलान्वितान् S'āraTi. 6. 97.

अक्षतोष्ठरुचक (akṣatoṣṭha-rucaka) *adj.* charming because of an unbitten lower lip अक्षतोष्ठरुचकं प्राचीनगण्डं मुखम् PadmPrā. 3. 18.

अक्षतोष्मन् (akṣatoṣman) *adj.* whose fiery energy has not decreased व्याहिंसीराशरानप्ययुतसमधिकांस्तत्क्षणादक्षतोष्मा (त्वं रामः) Nārāy. ix. 34. 8.

अक्षतौघ (akṣataugha) *m.* a large quantity of unbroken rice grains कस्तूरिकागन्धफलाक्षतौघकर्पूरताम्बूलसुभक्षणानि।…प्रचालयेद्गन्धचयं प्रबन्धम् VasiS. 37. 138.

अक्षतौजस् (akṣataujas) *adj.* **1** whose brilliance is not dimmed सत्कान्ति काव्यमिव वासरमक्षतौजश्चक्रे रविः कविरिव प्रथितप्रबोधः Surath. 7. 37; **2** the vigorous style of which (poetic composition) is not lessened or hampered, Surath. 7. 37; **3** whose valour or energy is not curtailed स व्यदारीदपक्रूपमक्षकुमारमक्षतौजाः Rāgh. 14. 15.

अक्षत्तृ (a–kṣattṛ) *m.* one who does not belong to the mixed caste called *kṣattṛ* अथवा क्षत्तारमेव। न तु प्रकृतपुराणविरोधेनाक्षत्तारं क्षत्तृपदस्य नामार्थत्वादित्याशयः VīraMi. 166. 19 (*on* 1. 94)

[1]**अक्षत्र** (a–kṣatra) *adj.* [*f.* –ā] **1** without (the association of) the warrior caste, without *kṣatriya* नाक्षत्रं ब्रह्म वर्धते ManuSm. 9. 322; क्ष्माक्षत्रा …कृता Vidvanmo. 2. 19; **2A** which is unbecoming a warrior or a member of the warrior caste, (hence) unjust अक्षत्रमिदमाचर्यं कायासीर्नागपांशन TriṣaS'aPuC. ii. 6. 186; रतामक्षत्रया वृत्त्या भर्तुर्निन्दामि ते तनुम् KīcaVa. 3. 40; *n.* an act which is unbefitting to or unbecoming a warrior, an unjust act हंहो क्षत्रकुलोत्तंस किमक्षत्रं वितन्यते PāṇḍaC. 1. 304; क्षत्रियक्षिप्तमक्षत्रमिदमर्जुन मा कृथाः PāṇḍaC. 13. 747; अहो अक्षत्रमक्षत्रमित्याक्रन्दन् शुकोऽब्रवीत् PārśvC. 3. 888; 6. 814; अक्षत्रारिकृतामिमन्युनिधनप्रोद्भूततीव्र[क्रुधः] पार्थस्य SūktiMu. 90. 16; अक्षत्रक्षतवालिनो भगवतः कस्यापि…पुण्यानि मन्यामहे PrabaCin. 115. 6; KathāK. 14. 24. **अक्षत्रात्** (a–kṣatrāt) [Abl.] *adv.* in a manner not becoming a warrior अक्षत्राद्दक्षिणे छिन्ने करतामरसे ततः। सकोपैर्वचनैस्तैस्तैरुपालभ्य कपिध्वजम् PāṇḍaC. 13. 416.

[2]**अक्षत्र** (akṣa–tra) *n.* the head (because it protects the eyes or the senses(?)) उष्णीषं शीर्षमक्षत्रं पुंसि मूर्धा च मस्तिकः Vaija. 180. 85.

[3]**अक्षत्र** (akṣa–tra) *adj.* [*f.* –ā] which is sustained through (gambling with) dice रतामक्षत्रया वृत्त्या भर्तुर्निन्दामि ते तनुम् KīcaVa. 3. 40.

अक्षत्रकृत् (akṣatra–kṛt) *adj.* who does an act which is unbecoming a warrior (i. e. unjust or improper) अक्षत्रकृतां बाढं जीविताद् मरणं वरम् PārśvC. 1. 177.

अक्षत्रय (akṣa–traya) *n.* the three things referred to by the word *akṣa* (i. e. dice, *Terminalia Bellerica*, and the axle of a cart) अक्षत्रयं विदेवनविभीतकरथावयवात्मकम् MayūMāli. 51. 14 (*on* i. 3. 10)

अक्षत्रसंस्कारयुत (a–kṣatrasaṁskārayuta) *adj.* who has not received the purificatory rites prescribed for a kṣatriya or a member of the warrior caste संस्काराभावेनानधिकारे च कथं कर्णोऽक्षत्रसंस्कारयुतोऽखिलाः श्रुतीरधिजगौ TattvPra. 60A. 6 (*on* i. 3. 38)

अक्षत्रारिपूर्ण (a–kṣatrāripūrṇa) *adj.* [*f.* –ā] without or not full of the kṣatriya enemies सप्तवारान् कृताक्षत्रारिपूर्णा किल भूरिति PadmP.(Ra.) 20. 175.

अक्षत्रिय (á–kṣatriya) *m.* a non–kṣatriya अक्षत्रियस्य वापुरोहितस्य वासवं वै तद्यदेकादशासवं तद्यदक्षत्रियो वापुरोहितो वा S'atBr. VI. vi. 3. 12; नाभिरक्षत्रिये। इयं नाभिः Liṅgānu.(Pā.) 100. 10; नाक्षत्रियो नूनमयं भविष्यति। सहस्रनेत्रप्रतिमस्तथा ह्यसौ MahāBhā. iv. 185*. 7; क्षत्रियेण हि हन्तव्यः क्षत्रियो लोभमास्थितः। अक्षत्रियो वा…स्वधर्ममनुतिष्ठता MahāBhā. v. 80. 16; xii. 96. 4; अक्षत्रियाश्च राजानः…भविष्यन्ति युगक्षये HariVaṁ. 116. 6 = BrahmP. 230. 5; VāyuP. i. 58. 49; प्रयुज्यते च तद्युक्ते राजशब्दमक्षत्रियेऽपि S'ābaBh. 581. 3 (*on* ii. 3. 3); अभिषेकोऽपि धर्मज्ञैः क्षत्रियस्यैव पठ्यते।…तेन नाक्षत्रिये मतः TantrVā. 589. 4 (*on* ii. 3. 3); राजशब्दश्चायं क्षत्रियजातावक्षत्रियेऽपि जनपदेश्वरे दृष्टप्रयोगः ManuBh. i. 363. 10 (*on* 4. 84); LiṅgaP. i. 40. 12; किमिदमक्षत्रिय इव व्याहरसि PārthPa. 29. (5); PṛthvīVi. 5. 47; Aparā. 593. 7 (*on* i. 366); तच्चाक्षत्रियाणामपि तत्कार्यकारिणाम् ManvaMu. 213. 32 (*on* 5. 94); एतच्चाक्षत्रियस्य…प्रायश्चित्तम् BālaKrī. ii. 103. 3 (*on* 3. 247); Gaṅgāva. 1. 76.

अक्षत्रिय (a–kṣatriya) *adj.* [*f.* –ā] void of kṣatriyas किमक्षत्रिया पृथिवी यदेवमुद्घुष्यते UttaRāC. iv. 27. (3) = AuciViCa. 13. 15; अक्षत्रिया क्षितिः सर्वा DaśāvaC. 10. 9.

अक्षत्रियज (a–kṣatriyaja) *adj.* unbecoming a kṣatriya मन्ये किञ्चमहं घ्नन्तं त्वामक्षत्रियजे रणे Bhaṭṭi. 6. 136.

अक्षत्रियप्रसूत (akṣatriya–prasūta) *adj.* born of a non–kṣatriya, (a–kṣatriyaprasūta) not born of a kṣatriya अराजन्यप्रसूतः अक्षत्रियप्रसूतः SmṛtiCan. ii. 461. 14; अक्षत्रियप्रसूतस्य राज्ञो धनं न प्रतिगृह्णीयात् ManvaMu. 160. 11 (*on* 4. 84)

अक्षत्रिया (a–kṣatriyā) *f.* non–kṣatriya woman अक्षत्रिया भोजैव LaS'abdeS'e. ii. 234. 7.

अक्षत्रियार्थ (akṣatriyārtha) *adj.* intended to convey the meaning other than a kṣatriya अक्षत्रियार्थः कुरुशब्दपाठः CāndrVṛ. *on* ii. 4. 84.

अक्षत्व (akṣa–tva) *n.* **1** the nature of being an akṣa (sense–organ) यथान्यत्र मनःसिद्धौ तस्याक्षत्वपरीक्षणम् TārkiRa. 173. 9; **2** the state of being akṣa (sense–organ, *Terminalia Bellerica*, die, axle etc.) अनक्षपदार्थेभ्यो घटादिभ्यो व्यावृत्तेन रूपेण बिभीतकादिषु साम्यावगमादक्षत्वादिजातिः कल्प्या प्रसज्येत KhaṇḍanKhā. 257. 18; **3** the state of being akṣa (a die) अक्षत्वेनैकाक्षबोधे एवास्य साधुत्वम् LaS'abdeS'e. i. 538. 12.

अक्षत्वच् (akṣa–tvac) *f.* the bark of *Terminalia Bellerica*, also known as Kāñcika अक्षत्वक् सुरसं लाक्षा श्वपित्तं पूर्ववद्भुवि।…श्रुत्वा दृष्ट्वा समाघ्राय सद्यो भवति निर्विषः MatsyaP. 218. 11 = AṣṭāSaṁ. i. 53. 5 (1. 8); अक्षत्वक् काञ्चिकं स्मृतम् AbhidhāMañ. 252. 10.

अक्षत्वत् (akṣatva(n)t) *m.* name of one of the ten sons of Brahmasāvarṇi Manu अक्षत्वानुत्तमौजाश्च भूरिषेणश्च…दश त्वेते मनोस्सुताः S'ivaP. v. 34. 48 (445B. 6)

अक्षद (akṣa–da) *adj.* **1** destroyer of akṣa (dice in the form of worldly fetters) जय।…रसाराव सदाक्षद ÏśvaS'. 32; **2** giver of sense–organ राजते…अक्षद (हर)…(तव) भारती ÏśvaS'. 77.

अक्षदण्ड (akṣa–daṇḍa) *m.* axle–rod (of a wheel) तस्य काष्ठा स्मृता घोणा अक्षदण्डः क्षणस्तु वै BrahmāṇḍaP. i. 22. 69; LiṅgaP. i. 72. 8; S'ivaP. ii (5). 8. 12 (229. 7); BhaviP. 95B. 20 (i. 52. 15); SauraP. 35. 7; ज्योतिश्चक्राक्षदण्डः…अङ्घ्रिदण्डः श्रेयस्त्रैविक्रमस्ते वितरतु DaśKuC. 1. 4; धर्मपालं …त्वच्चरणतलवर्तिनो लक्ष्यरेखामयस्य चक्रस्याक्षदण्डं करोमि UdaySuKa. 6. 15.

अक्षदर्श (akṣa–darśa) *m.* a judge आदर्शेन अक्षदर्शेन MahāBh. iii. 452. 23 (*on* viii. 4. 2); अक्षदर्शः। अचीति किम्। दद्दर्यते KāśiVṛ. *on* P. viii. 4. 49.

अक्षदर्शक (akṣa–darśaka) *m.* a judge द्रष्टरि व्यवहाराणां प्राड्विवाकाक्षदर्शकौ AmaK. 1478 = AgniP. 365. 3 = Vaija. 124. 14; द्रष्टा तु व्यवहाराणां प्राड्विवाकोऽक्षदर्शकः AbhidhāCin. 720 = KośaKaTa. 1. 5856; KalpaK. 90. 11; S'abdaRaSaK. 45. 11; ParyāS'aRa. 858.

अक्षदल (akṣa–dala) *n.* a leaf of *Beleric Myrobalan* वातघ्नाक्षदलेषु… वा भोजनम् MṛgendrT. iv. 1. 13.

अक्षदशक (akṣa–daśaka) *n.* the group of ten organs (of a man) इह तावदक्षदशकं मनसा सह SaṁkṣeS'ā. 3. 20 (161. 21)

अक्षदशन (akṣa–daśana) *m.* the number denoted by the combined numerical values of akṣa (sense–organs) and daśana (teeth) i. e. 325; अक्षदशनाः…क्षितिभुवश्चलाङ्का इमे GrahaLā. 3. 1.

अक्षदामन् (akṣa–dāman) *n.* a rosary of beads द्विगुणं श्रवणेऽस्य लम्बमानं मधुपश्यामलमक्षदाम भाति Manmatho. 645. 13 (4. 16); अक्षदामरचनोचितैः फलैः। देवतानुगुणपुष्पसंपदा Yādavā. 17. 33; पाणावुज्ज्वलमक्षदाम तपसा देहे श्रियं कामपि। बिभ्राणेन JānaPa. 7. 5.

अक्षदाय (akṣa–dāya) *m.* casting of the dice शारीं चरन्तीं सखि मारयैतामित्यक्षदाये कथिते कयापि। यत्र स्वघातभ्रमभीरुशारीकाकूतसाकूतहसः स जज्ञे NaiṣC. 6. 71.

अक्षदास (akṣa–dāsa) *m.* a slave of the sense–organs अये लोकाक्षिरक्षदासः। यत्प्राभृतं रहसि वेशविलासिनीनां…तान्येव यौवनसुखानि विचिन्तयामि KaumuMa. 5. 4 (2).

अक्षदिन (akṣa–dina) *adj.* the number arrived at by combining the numerical values of akṣa (sense–organs) and dina (lunar days) i. e. 155 ऋतुभिरक्षदिनैर्दशसंगुणात् फलवाः स्वमूर्णं ध्रुवके सितः GrahaGa. 31. 4 (5. 19); खशरैश्च जिनैः परे ज्रभृग्वोरुदयोऽस्तोऽक्षदिनैर्नगाद्रिभूभिः GrahaLā. 3. 17.

अक्षदृक्कर्मन् (akṣa–dṛkkarman) *n.* reduction for observation due to the latitude (of the observer) cf. **आक्षदृक्कर्मन्**

अक्षदृग्ग्रह (akṣadṛg–graha) *m.* a planet visible at a certain latitude cf. **आक्षदृग्ग्रह**

अक्षदृश् (akṣa–dṛś) *m.* **1** a judge स्थेयोऽक्षदृक्पुरोधसोः AnekāSaṁ.

2.378; प्राड्विवाकोऽक्षदृक् स्थेयो न्यायोऽक्ष इति कथ्यते AbhidhāRaMā. 2.274; अक्षदृक् स्थेयो न्यायदर्शी च धार्मिकः S'abdaRa.(Vā.) 26.10 cf. **अक्षदर्शक;** **2** a superintendent of gambling (APTE).

अक्षदृश्यत्व (akṣadṛśya–tva) *n.* the state of being visible or perceptible by the sense–organs यदि नामासदादीनामदृश्याः परमाणवः । ईश्वरस्याक्षदृश्यत्वं तेषां नैव (हि) सम्भवि PramāVāBh. 42.2.

अक्षदृष्टि (akṣa–dṛṣṭi) *f.* eye–sight हले त्वदीयकान्तेन क लब्धं धनमुत्तमम् । अक्षदृष्टिरपि BṛKathāK. 3.33.

अक्षदेव (akṣa–deva) *m.* gambling, dice–playing cf. अक्षदेवन; सोऽयं मत्तोऽक्षदेवेन मधुवन्न परीक्षते । प्रपातं बुध्यते नैव MahāBhā. ii. 55.5.

अक्षदेवन (akṣa–devana) *n.* gambling, dice–playing कुसीदनिधिदेयाद्यम्…स्त्रीपुंसयोगः स्तेयं च दायभागोऽक्षदेवनम् । एतान्यर्थसमुत्थानि पदानि तु चतुर्दश BṛhaspaSm. 2.12; दण्डस्तत्राभवद् वास्तौ गृहरोधोऽक्षदेवने SkandP. vi. 48.6; अगां क्षितिमेनामहमक्षदेवनात् Nalābhyu. 7.27; अत्राक्षदेवनेन मेषादिदेवनमपि लक्ष्यते DaṇḍaVi. 108.8; विदेवनं पण्यैर्दीव्यतीत्यक्षदेवनम् MayūMāli. 394.25 (*on* iv. 4.1); *m.* a gambler cf. **अक्षदेविन्,** स निहन्तु द्विषो मूलमकीर्तेरक्षदेवनः KīcaVa. 4.34 (refers to Yudhiṣṭhira); कटप्रक्षदेवने AnekāSaṁ. 3.528; कटप्रः पुंसि राक्षसे…तथा स्यादक्षदेवते(? ने) MediK. 142.131; द्यूतकृत् कितवो धूर्तश्चाक्षदेव्यक्षदेवनः S'abdaRa.(Vā.) 3138; ViśvaLoK. 297.121; ViśvaPra. 141.199.

अक्षदेवनपणीकृत (akṣadevana–paṇīkṛta) *adj.* staked at gambling or dice–playing अक्षदेवनपणीकृतेऽधरे कान्तयोर्जयपराजये सति । अत्र वेत्ति यदि वक्ति मन्मथः कस्तयोर्जयति जीयतेऽपि वा SaduktiKa. 146.8; SūktiMu. 75.8; Subhāṣi. 2048.

अक्षदेवनशील (akṣadevana–śīla) *adj.* habitually gambling or playing with dice कितवोऽक्षदेवनशीलः ViraMi. 497.27 (*on* 2.70)

अक्षदेवनादिलक्षण (akṣadevanādi–lakṣaṇa) *adj.* of the nature of or characterised by dice–playing and the like द्यूतम् अक्षदेवनादिलक्षणम् GītāBh.(S'aṅ.) 295.11 (*on* 10.36)

अक्षदेवितृ (akṣa–devitṛ) *m.* a gambler, dice–player तस्य तस्येह ते वध्या येषां ज्येष्ठोऽक्षदेविता MahāBhā. iv. 15.35.

अक्षदेविन् (akṣa–devin) *m.* a gambler, gamester, dice–player गान्धारराजः शकुनिः पार्वतीयो निकर्तने । योऽद्वितीयोऽक्षदेवी MahāBhā. v. 30.27; एकरूपा द्विरूपा वा द्यूते यस्याक्षदेविनः । दृश्यते च जयस्तस्य KātySm. 938; तत्र प्रविश्य चापश्यत् कितवानक्षदेविनः KathāSaSāg. xii. 7.141; कितवोऽक्षदेवी Mitā. 181.26 (*on* 2.70); युधिष्ठिरं विद्धि तमक्षदेविनम् PārthPa. 14.37; किमन्यदात्मा च कलत्रपुत्रकैः परार्थमेव ध्रुवमक्षदेविनः MadhuVi. 3.28; AmaK. 2016; AbhidhāCin. 485; NānārthSaṁ. 47.8; S'abdaRa.(Vā.) 3138; KośaKaTa. i. 7138; KalpaK. 213.99; ParaNā. 1936; ParyāS'aRa. 2.627.

अक्षद्यू (akṣa–dyū) *m.* a gambler, a dice–player दिवुशब्दो यत्प्रातिपदिकं तदर्थमेतत् (सूत्रं) स्यात् । अक्षद्यूरिति MahāBh. i. 254.7 (*on* i. 3.1); i. 310.5 (*on* i. 4.2); ऊमि परतः…वकारस्य च ऊठ् ।…अक्षद्यूः CāndrVṛ. *on* v. 3.18; जेरिति दीव्यम् । हूतः । गृहीतः।यदि यणः स्थाने इक् भाव्यमानो जिसंज्ञ इहापि स्यात् (दीव्यम्) अदुहितराम् । अक्षद्युभ्याम् । अक्षद्युवा JaineVyā. 11.2 (*on* i. 1.45); अक्षद्युः JaineVyā. 294.34 (*on* iv. 3.74); अक्षद्यु(? द्यू)भ्याम् । अक्षद्यु(? द्यू)भिः JaineVyā. 299.3 (*on* iv. 3.108); अक्षद्यूः । अक्षद्युवौ अक्षद्युवः JaineVyā. 318.21 (*on* iv. 4.17); निरनुबन्धकग्रहणादिह (ऊकारादेशः) न भवति–अक्षद्यूभ्याम्, अक्षद्यूभिः KāśiVṛ. *on* vi. 1.131; ऊठयुपधाग्रहणं कर्तव्यम् । इह मा भूत्–अक्षद्युवा । अक्षद्युवे KāśiVṛ. *on* vi. 1.171; *on* vi. 4.19; *on* vii. 1.84; Nyās. iii. 677.2 (*on* vii. 1.84); KātanVṛ. iv. 1.56; Pradī. i. 202B.10 (*on* i. 1.4); v. 95A.26 (*on* vi. 1.86); DhātuPra. 4.1 (89.4); MugdhaBo. 26.69 (157.10); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* i. 1.57; PrakriKau. ii. 538.1; दशवक्त्रः…। आधिं विदधे समेत्य धीमानक्षद्यूरिव वञ्चनैकचेताः Rāvaṇā. 20.12; धूर्तोऽक्षदेवी कितवोऽक्षधूर्तोऽक्षद्यूश्च देवा च तथाक्षकूत्सः KośaKaTa. i. 7139.

अक्षद्यूत (akṣa–dyūta) *n.* gambling, game of dice, dice–playing अक्षद्यूते समाह्वानम्…। जानन्नपि क्षयकरं नातिक्रमितुमुत्सहे MahāBhā. ii. 67.4; नास्माकं निकृतिर्वञ्चिनोक्षद्यूतं न वञ्चना । स्वबाहुबलमाश्रित्य प्रबाधामो वयं रिपून् MahāBhā. ix. 58.8; ix. 4.7; अक्षद्यूतं ततस्ताभ्यां प्रवृत्तम् Rāmā. vi. App. I. 7.(20); अयमक्षद्यूते पराजितः HariVaṁ. 86.31; ततो युधिष्ठिरो रन्तुमक्षद्यूतं समुद्यतः ।…समं दुर्योधनेन सः BṛKathāK. 83.70; 36.4; 57.433; अक्षद्यूतेन …राज्यं च नो हृतम् ।…कितवैः BhaviP. 855A.11 (iv. 170.2); शुभावती । अक्षद्यूतविनोदेन रमयामास वै सतीम् S'ivaP. vii (1). 18.25 (521A.7); को वेद मूल्यमक्षद्यूते प्रभुणा पणीकृतस्य विधोः ĀryāSaS'a. 183; धनमित्रोऽन्यदा रेमेऽक्षद्यूतं (v. l. **'द्यूतैर्**) बलिना समम् TriṣaS'aPuC. iv. 3.76; ii. 2.579; **अक्षद्यूतमनु**स्यूतं ततः प्रववृते तयोः PāṇḍaC. 6.903; नलकुमारः…कदाचिदक्षद्यूते रमते KathāK. 146.9; बाला…अक्षद्यूतविधौ विजित्य मदनक्रीडापणं प्रेयसः SaduktiKa. 146.12; अक्षद्यूतादिकमभिषेचनीयसन्निधौ श्रुतमादिशब्दार्थः VedāntaKa. 431.6; अक्षद्यूतजिताधरग्रहविधावीशोऽसि SūktiMu. 75.6; चरोऽक्षद्यूतभेदे MediK. 134.30; S'abdaRaSaK. 253.13.

अक्षद्यूत (akṣa–dyūta) *m.* a gambler, dicer (अक्षैर्द्यूतं यस्य) [APTE.]

अक्षद्यूतकपट (akṣadyūta–kapaṭa) *n.* fraud in gambling or dice–playing शकुनिरचितमक्षद्यूतकपटं चारीकृत्य…दुर्योधनम्…आलिलिङ्ग लक्ष्मीः AvantiKa. 47.8.

अक्षद्यूतकृत (akṣadyūta–kṛta) *adj.* caused or brought about by gambling or dice–playing ततः प्रववृते युद्धं कुरूणां पाण्डवैः सह । अक्षद्यूतकृतम् MahāBhā. vi. 99.44.

अक्षद्यूतत्व (akṣadyūta–tva) *n.* the nature of dice–play अत्र युद्धस्याक्षद्यूतत्वाभावो निर्णीतः Kuval. 165.(3)

अक्षद्यूतादि (akṣadyūtādi) *m.* (Gr.) a *gaṇa*, the class of words beginning with *akṣa–dyūta* निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादिभ्यः P. iv. 4.19; JaineVyā. iii. 3.142 (213.1); CāndraVyā. iii. 4.18; S'ākaṭāVyā. iii. 2.18; SiddhaHe. vi. 4.20; अन्येऽपि ध्वनयो लक्ष्या अक्षद्यूतादिनामनि GaṇaRa. 6.481 (497)

अक्षद्यूतिक (akṣadyūtika) *n.* dispute at play [APTE]

अक्षद्यवरुण (akṣadyvaruṇa) *m.* reddish brown gambler अक्षद्यूश्चासावरुणश्च अक्षद्यरुणः इत्यादौ पूर्वरूपं न LaS'abdeS'e. i. 296.15.

अक्षद्रु (akṣa–dru) *m. n. Terminalia Bellerica* tree तुषो धान्यत्वगक्षद्र्वोः MediK. 181.13; संवर्तः प्रलयेऽक्षद्रौ AnekāSaṁ. 3.298.

अक्षद्रुग्ध (akṣá–drugdha) *adj.* [Alt. Gr. II. 2 p. 557] harmed by the dice [hated of the dice WHITNEY, unlucky at dice APTE] अक्षद्रुग्धो राजन्यः…स ब्राह्मणस्य गामद्यात् AV. v. 18.2.

अक्षद्रुम (akṣa–druma) *m. Eleocarpus Ganitrus* पीठमक्षद्रुमैः कृत्वा तत्र देवीं यजेन्निशि TantrRā. 6.62; अक्षद्रुमसमिद्धेऽग्नौ तत्फलैर्वा तथाहुतैः ।…शत्रुं विनाशयेत् TantrRā. 31.44; 21.34.

[1]**अक्षद्वय** (akṣa–dvaya) *n.* two latitudes जह्यात् । अक्षद्वयविवरकृतिं मूलाः षट्कोद्धृता नाड्यः PañcSi. 3.52 (3.14)

[2]**अक्षद्वय** (akṣa–dvaya) *n.* pair of dice अक्षद्वयमिदं पाणौ AlaṅkāSa. 176.13; Subhāṣi. 123.

अक्षद्वार (akṣa–dvāra) n. the cavity or hole in the axle of a car शोभनाक्षद्वारः रथो यस्य स सुखरथः Sāy. *on* ṚV. v. 30.1.

[1]**अक्षधर** (akṣa–dhara) *adj.* [*f.* –ā] **1** who holds a rosary of *Eleocarpus Ganitrus* seeds संध्याम्…रौद्रीं ध्यायेत्…त्रिशूलाक्षधराम् AgniP. 72.29; **2** who holds dice [MW.]

[2]**अक्षधर** (akṣa–dhara) *adj.* who holds a wheel (hence perhaps a name of Viṣṇu) [APTE]

[3]**अक्षधर** (akṣa–dhara) *m.* the plant *śākhoṭa* i. e. *Trophis aspera* [Bhūriprayogakośa of Padmanābha]

[4]**अक्षधर** (akṣa–dhara) *m.* a wheel [APTE]

अक्षधर्म (akṣa–dharma) *m.* a rule of gambling अक्षधर्मा अपि न निषिध्यन्ते BālBhā. 2.24 (3)

अक्षधारक (akṣa–dhāraka) *adj.* holding a rosary of beads प्रचण्डगणसैन्येशो महाघण्टाक्षधारकः ।…शान्तिं करोतु BhaviP. 262B.21 (i. 178.15)

[1]**अक्षधारण** (akṣa–dhāraṇa) *n.* holding or sustaining an axle नाभिरिव नभ्यमिति । कः पुनरिहोपमार्थः । यत्तदक्षधारणं परिवर्तनं वा MahāBh. ii. 338.5 (*on* v. 1.2)

[2]**अक्षधारण** (akṣa–dhāraṇa) *n.* wearing (a rosary) of beads (*Eleocarpus Ganitrus*) क्रियते यच्छुभं कर्म ह्यनन्तं चाक्षधारणात् SkandP. i (1). 13.53.

[3]**अक्षधारण** (akṣa–dhāraṇa) *n.* restraint of sense–organs इति श्रीमालिनीविजयोत्तरेऽक्षधारणाधिकारः पञ्चदशः MālinīT. 15. colophon.

अक्षधी (akṣa–dhī) *f.* knowledge through sense-organs, direct perception साम्यादक्षधिया युक्तमनेनानुभवादिकम् PramāVār. 3.144; अन्येनापि हि रूपेण चक्षुर्नालम्बतेऽक्षधीः VibhraVi. 78; अक्षधीस्मृतिसंज्ञाभिः व्यवहाराविसंवादः Laghīya. 1.25; धर्ममेदेऽपि नाक्षधीः TattvPradī. (Ci.) 169.11; नापह्नरेत् द्वैताभावश्रुत्यर्थमक्षधीः Nyāyāmṛ. 160A.7; वर्णा एवाक्षधीगोचराः NyāyRaMā. 74.16.

अक्षधुर् (akṣa–dhur) *f.* the pin or pole of an axle पत्नी…उपानक्ति…दक्षिणामक्षधुरम् ĀpaS'S. xi. 6.5; पत्नी…अक्षधुरावनक्ति KātyS'S. viii. 3.32; पत्नी…दक्षिणामक्षधुरम्…उपानक्ति BhārS'S. xii. 6.12 = HirS'S. vii. 5.2 = VaiKhāS'S. 14.5; सा…दक्षिणमक्षधुरमुपानक्ति BaudhS'S. i. 184.17; सा…उत्तरमक्ष-

धुरमुपानक्ति BaudhS'S. i. 185.5; ii. 155.1; सर्वा अक्षधुर उपाञ्ज्यात् BaudhS'S. iii. 95.8=iii. 95.9; अक्षधुरोऽधस्ताद्वसतीवरीः सादयति MānS'S. 73.21; 66.14; अक्षस्य धूः अक्षधूः MahāBh. ii. 440.1 (*on* v. 4.74) = JaineVyā. 277.15 (*on* iv. 2.70) = CāndraVṛ. *on* iv. 4.57 = KāśiVṛ. *on* P. v. 4.74; अक्षधूः स्यन्दनानां हाहाकारं प्राजितुः प्रत्यनन्दत् S'iśuVa. 18.7; अनक्षस्येति किम् । अक्षधूः Kātan-Vṛ. ii. 6.41; सेनाक्षिपद्भिर्येवाङ्गमक्षधूःसुप्तसारथिः RāghPāṇ. (Dha.) 18.18; MugdhaBo. 6.73 (63.4); PrakriKau. i. 646.7=SiddhāKau. 210A.7= Prasā. i. 645.12.

अक्षधूर्त (akṣa-dhūrta) *m.* **1** a skilled gambler, gamester श्वघ्नी । कितवस्य । अक्षधूर्तस्य AVPari. 48.129; शौचदास्मि सुदेष्णाया अक्षधूर्तस्य कारणात् । विक्रियां पश्य मे तीव्रां राजपुत्र्याः MahāBhā. iv. 19.1; अक्षधूर्तः स्त्री-धूर्तः MahāBh. i. 390.26 (*on* ii. 1.40); धूर्तोऽक्षदेवी कितवोऽक्षधूर्तः AmaK. 2016 = KośaKaTa. 1.7138; अक्षशौण्डः अक्षधूर्तः अक्षकितवः CāndraVṛ. *on* ii. 2.16 = KāśiVṛ. *on* P. ii. 1.40 = KātanVṛ. ii. 5.8 = comm. *on* NāmMā. 122; अनुप्रविश्य च द्यूतसभामक्षधूर्तैः समगंसि DaśKuC. 47.18; 59.7; 131.20; AvantiKa. 187.15; अक्षधूर्तानाम्…दक्षिणे…गृहाणि विनिवेशयेत् SamarāSū. i. 10.90; धूर्तोऽक्षधूर्तः Vaija. 140.58 = AbhidhāCin. 485 = S'abdaRa.(Su.) 3.99; GaṇRa. 2.101(145); हस्तलाघवतोऽस्येषुरूपं नालक्षि कैरपि । …अक्षधूर्तस्येव कैतव-पाशकः DvyāśraKā. 5.72; अक्षान्दीव्यतोरक्षधूर्तयोः । अक्षः कोणेन पतितः BṛKathāS'loSaṁ. 23.36; 23.60; ParaNā. 1936; KalpaK. 213.100; शकुनि-सुयोधनकर्णैर्जितोऽक्षधूर्तैर्युधिष्ठिरो द्यूते UpadeS'. 14; **2** an addicted gambler अक्षेषु प्रसक्तो धूर्तः अक्षधूर्तः S'ṛṅgāPra. 64.6.

अक्षधूर्तिल (akṣa-dhūrtila) *m.* a draft-ox वृषभः शृङ्गी वाहो गौरक्ष-धूर्तिलः Vaija. 69.52; Hārāva. 79.

अक्षधृति (akṣa-dhṛti) *f.* the act of wearing or putting on (a rosary) of beads नाश्नीयाज्जलमन्नमल्पमपि वा भस्माक्षधृत्या विना S'ivaP. i. 24.43 (31A.12)

अक्षन् (akṣan) *m.* [*akṣ+an* (*kanin*) Uṇā. 6.51] glance, sight अक्ष्णोतीत्यक्षा दृष्टिनिपातः Daśapādī *on* Uṇā. 6.51; अन्येभ्योऽपि । अक्षा ईक्षा लुवा Prasā. ii. 627.1.

अक्षन् (akṣan) [one of the bases of *ákṣi*; Alt. Gr. III. p. 302]

अक्षनख (akṣa-nakha) *m. n.* the number 205 (*akṣa*=5; *nakha*=20); ज्ञभृग्वोः…उदयोऽक्षनखैस्त्र्यहीन्दुभिः प्रागस्तो दिग्दहनैश्च षट्सुरैः स्यात् Graha-Lā. 3.17.

अक्षनवतिविवर (akṣanavati-vivara) *n.* the difference between the latitude and ninety (degrees) ध्रुवहरिजविवरमक्षोऽक्षनवतिविवरं च लम्बकोऽभि-हितः PañcSi. 14.18.

अक्षनामन् (akṣa-nāman) *adj.* **1** called or known as *Akṣa* 'soul' प्रत्यक्षं हि ज्ञानम्…अक्षनामानमात्मानं प्रति नियतमितरां सामग्रीममृगयमाणम् TattvPradī. (A.) 72.3 (*on* 1.54); अक्षनामानमात्मानं प्रतीत्योत्पद्यमानत्वात् प्रत्यक्षं भवतीति सूत्राभिप्रायः TātpaVṛ. 76.18 (*on* 1.58); **2** called or known as (prince) *Akṣa* (son of Rāvaṇa) तत्संमुखं प्रचलितः स्वयमक्षनामा नन्वेष राक्षसपतेः कुपितः कुमारः PrasaRā. 6.22 = MahāN. 5.77.

अक्षनाशन (akṣa-nāśana) *adj.* destroying or damaging the (functioning of the) sense-organs, causing palsy (a disease) गदः…अनुपक्रम एव स्यात्…दृष्टरिष्टोऽक्षनाशनः AṣṭāHṛ. i. 1.33; रोगः…उपेक्ष्य एवासौ दृष्टरिष्टोऽक्षनाशनः AṣṭāSaṁ. i. 6.21 (1.2)

[1]**अक्षनिकर** (akṣa-nikara) *m.* a group of beads (in a rosary) एकैकशो युवजनं विलङ्घमानाक्षनिकरमिव तरला । विश्राम्यति सुभग त्वामङ्गुलिरासाद्य मेरुमिव ĀryāSaS'a. 144.

[2]**अक्षनिकर** (akṣa-nikara) *m.* the group of the sense-organs न हि त्वं देहोऽसावसुरपि च वाप्यक्षनिकरो मनो वा बुद्धिर्वा SarvaVeSāSaṁ. 773.

अक्षनिग्रह (akṣa-nigraha) *m.* control or restraint of the sense-organs अक्षनिग्रहनिर्दयान्…कर्मन्दिनः प्रणम्यैष गाहते स महोन्नतिम् YātrāPra. 3.51.

अक्षनिनाद (akṣa-nināda) *m.* the (rumbling) sound of the wheels of a cart तन्मना नाशृणोः शापं न यन्ताक्षनिनादतः PadmP. vi. 198.51.

अक्षनिबद्ध (akṣa-nibaddha) *adj.* fixed on the axle चक्रमक्षनिबद्धं तु ध्रुवे चाक्षः समर्पितः BhaviP. 95B.27 (i. 52.19)

अक्षनिबन्धन (akṣa-nibandhana) *adj.* [*f.* -ā] having the sense-organs as basis or cause, caused or engendered by sense-organs अवबोधः… मानान्तरेण परिपीडित एव जातो भेदप्रकाशनकृताक्षनिबन्धनेन SaṁkṣeS'ā. 2.1 (ii. 1.14); एवं च वेदशिरसोऽक्षनिबन्धनेन ज्ञानेन बाधनमतीव हि दुर्निवारम् Saṁ-kṣeS'ā. 2.3 (ii. 2.15); धर्मेऽपि तत्त्वमतिरेव तु चोदनायाः सत्त्वादिवस्तुनि यथाक्ष-निबन्धना धीः SaṁkṣeS'ā. 2.54 (ii. 32.3)

अक्षनिमित्त (akṣa-nimitta) *adj.* contracted for or occasioned by gambling or dice-playing अक्षनिमित्तमाक्षिकम् ManuBh. ii. 149.26 (*on* 8.159)

अक्षनिरपेक्ष (akṣa-nirapekṣa) *adj.* independent of the sense-organs, not based on sense-perception श्रूयमाणस्य स्मर्यमाणस्य वा लिङ्गस्याक्षनिरपेक्षस्या-नुमानज्ञानहेतुत्वं दृष्टम् TattvPradi.(Ci.) 218.10.

अक्षनिरूप्य (akṣa-nirūpya) *adj.* perceptible or knowable through (contact of) the sense-organs न हि वह्निविनाशस्तदवयवपरम्परास्वक्षनिरूप्यः NyāyKuA. i. 99.2.

अक्षनिर्जित (akṣa-nirjita) *adj.* **1** won by the (beauty of the) eye, vanquished by the eye आगते सभिकतां सितद्युतौ द्यूतकारिभिरिवातिजित्वरैः । अक्षनिर्जितवतंसवारिजश्रीरगृह्यत नितम्बिनीमुखैः Surath. 6.66; **2** won by means of dice, Surath. 6.66.

अक्षनिर्वाणपर (akṣanirvāṇa-para) *adj.* bent on killing Akṣa (a son of Rāvaṇa) तदक्षनिर्वाणपरं हनूमन् गतं बलं तेऽद्य यतः श्लथोऽसि RāmC. App. ii. 39.5.

अक्षनिवाप (akṣa-nivāpa) *m.* (an expert) gambler, gamester स किलाक्षातिवापस्त्वं [v. l. किलाक्षनिवापस्त्वम्] सभास्तारो मया कृतः MahāBhā. iv. 65.6.

अक्षनिष्ठ (akṣa-niṣṭha) *adj.* subsisting in dice अक्षैर्दीव्यतीत्यादावक्ष-निष्ठव्यापारजन्या भावना VaiyāBhū. 186.9 (*on* 34)

अक्षनैपुण (akṣa-naipuṇa) *n.* skill in dice, skill in gambling स हि वेदाक्षनैपुणम् MahāBhā. iii. 63.19.

अक्षनैपुण्य (akṣa-naipuṇya) *n.* skill in gambling [MW.]

अक्षप (akṣapa) *m.* the side frame(s) of the entrance (to which the door is attached) पार्श्वदारोः पक्षकः स्यात् पाक्षः पक्षकृदक्षपः ParyāS'aRa. 2.23.

अक्षपञ्चदश (akṣa-pañcadaśa) *m. n.* fifteen eyes पञ्चवक्त्रो दशभुजो ह्यक्षपञ्चदशैर्युतः । (सोमेशः) LiṅgaP. i. 82.3.

अक्षपटल (akṣa-paṭala) *m. n.* **1** accounts and audit office, records office, the records and audit office (KANGLE), court of law(?) दक्षिणपूर्वं भाण्डागारमक्षपटलं कर्मनिषद्याश्च ArthS'ā. i. 128.4(2.4); अक्षपटल-मध्यक्षः प्राङ्मुखमुदङ्मुखं वा विभक्तोपस्थानं निबन्धपुस्तकस्थानं कारयेत् ArthS'ā. i. 143.1 (2.7); अक्षपटलमास्थाय कायस्थेन तरुणिम्ना तत्क्षणाधिगतराज्यस्य रतिपते-रसिताक्षरश्रेणिमिव दर्शितामतिशयश्लक्ष्णसुकुमाररेखारोमराजिमुदरेणोद्वहन्तीम्…बालि-कामपश्यम् TilaMañ. 246.19; लब्धं वा तेनाधिकरणमक्षपटलादिकम् JayaMa. 338.13 (*on* 6.4); अधिकरणमक्षपटलादिकं स्थानं यत्राधिपत्यं करिष्यति JayaMa. 350.18 (*on* 6.5); यस्याक्षपटले राज्ञः प्रभुत्वाद् विश्वसंपदः । लिलेख मुखमालोक्य प्रातिलेख्यकरो विधिः EI. xviii. 109.15; मन्त्रिणामक्षपटलप्रख्यमुख्याधिकारदा । प्रवृद्धिहेतुतां प्राप डोम्बसेवनचक्रिका RājTa.(Ka.) 5.389; तदाक्षपटलं गत्वा रङ्गः कोपात् तमब्रवीत् RājTa.(Ka.) 5.398; अभूदुदयराजस्य देवीभ्रातुरतिप्रियः । यः सहायोऽक्षपटले जयगुप्ताभिधः कुधीः RājTa.(Ka.) 6.287; 7.162; 7.1604; 7.1609; अथ भाषोत्तरलेखनाय सुखासनसमासीनः कुमुदचन्द्रः पण्डितरत्नप्रभश्चरणचारेणाक्ष-पटले समागतौ PrabaCin. 67.23; **2** coating of the eye (i. e. cataract) जाताक्षपटलदोषैरिव नास्माभिर्व्रजन्वणिग्दृष्टः SamaMā. 8.42.

अक्षपटलाधिकृत (akṣapaṭalādhikṛta) *m.* an officer in charge of the records office [अन्य]ग्रामाक्षपटलाधि[कृ]त…गोपस्वाम[य]ादेशलिखितम् EI. xxv. 53.11.

अक्षपटलाधिपति (akṣapaṭalādhipati) *m.* the chief of the records and audit office लेखितं चैतन्मरा(°या) वलभी(°भि)वास्तव्यमहासन्धिविग्रहाक्ष-पटलाधिपतिश्रीदीन्देत(°न) El. xxii. 76.70.

अक्षपटलाधीश (akṣapaṭalādhīśa) *m.* the chief of the records and audit office कृतोऽक्षपटलाधीशस्तेन शङ्करवर्धनः RājTa.(Ka.) 5.301.

अक्षपटलिक (akṣa-paṭalika) *m.* superintendent or keeper of records and audit office, keeper of legal documents, keeper of the Archives राज्ञा समादिष्टः सुदृष्टिनामाक्षपटलिकः प्रविश्य TilaMañ. 103.13; अक्षपटलिकयशोभटेन लिखितम् EI. xx. 128.23; चन्द्रदेवः…राजराज्ञीयुवराज°…°भाण्डागारिकाक्षपटलिक° …°गो[कु]लाधिकारिपुरुषानाज्ञापया(य)त्यादिशति च EI. ix. 305.8; iv. 104.14; iv. 105.12; iv. 106.13; iv. 108.12; xviii. 221.15; xviii. 226.15; मयेदं शासनाधिकारिकाक्षपटलिकमहाप्रचंडदंडनायककालिदाससुतविक्रमादित्यानुमत्या …लिखितमिदमिति शुभम् EI. xii. 155.85; iv. 101.15; xix. 293.12; xi. 24.13; xiii. 297.12; सिंगरान्वये महाराजपुत्रश्रीवत्सराजदेयः(वः)…राजराज्ञीपुरा(रो)हित-प्रतीहाराक्षपटलिक°…°सम(स्त)गोकुलाधिकारिसुभषान् (? पुरुषान्) बोधयत्यादिशति च EI. iv. 132.15; iv. 113.14; iv. 115.16; xxi. 95.24; iv. 119.15; iv. 121.20; iv. 122.19; 'कारवः शिल्पिनो दासाः वैद्यामात्यास्तथैव च'। …अमात्या अक्षपटलिकादयः HārLa. 110.7.

अक्षपटिका (akṣa-paṭikā) *f.* a rosary of beads विघ्नेशं सपरश्वधाक्षपटिकादन्तोल्लसल्लड्डुकैर्दोर्भिः…युतम् ।…संस्मरेत् TantrSa. 7. 70.

अक्षपटुता (akṣa-paṭutā) *f.* cleverness (i. e. fitness) of the sense-organs बाल्यादेव यतध्वमक्षपटुता यावत्सदा मुक्तये Lokokti. 60.

[1]**अक्षपण** (akṣa-paṇa) *m.* a stake in gambling क्षपणार्थी सदीक्षस्य स चाक्षपणमैक्षत NaiṣC. 17. 189; विहिते पुनरक्षपणे वनवासादौ… । राजा…पराजितोऽभूत् YudhiVi. 3. 93.

[2]**अक्षपण** (a-kṣapaṇa) *n.* absence of violation (of the religious injunctions) क्षपणार्थी सदीक्षस्य स चाक्षपणमैक्षत NaiṣC. 17. 189 (comm. अक्षपणं दीक्षाङ्गधर्मपरित्यागाभावम्)

अक्षपत्र (akṣa-patra) *n.* leaf of the *akṣa* tree भल्लातकास्थिजलशूकमथाक्ष-(ब्ज)पत्रमन्तर्विदह्य मतिमान्सह सैन्धवेन SiddhYo. 70. 48.

अक्षपथ (akṣa-patha) *m.* the path of the sense-organs (i. e. objects of the sense-organs) यं वै न वेद वितथाक्षपथैर्भ्रमद्धीः BhāgP. xii. 8. 48.

अक्षपद् (akṣa-pad) *m.* name of Gautama, the author of the *Nyāya-sūtras* and propounder of the Nyāya System cf. **अक्षचरण, अक्षपाद** [MW.]

अक्षपयत् (a-kṣapayat) *adj.* **1** not destroying न हि कर्मजन्याया अविद्यायाः कर्माण्यक्षपयता ज्ञानेन निवृत्तिः शक्या कर्तुम् Aparā. 1030. 18 (*on* 3. 205); **2** not spending or passing (time) अतिदुःसहामिमां मध्याह्नवेलामक्षपयता (मया) कुत्रापि गन्तुं न शक्यते RasaSa. 144(3)

अक्षपयित्वा (a-kṣapayitvā) *ger.* not having destroyed, without destroying न शत्रुपक्षमक्षपयित्वा शस्त्रं प्रतिसंहरामि MohaRāPa. 5. 61(3)

अक्षपरम्परा (akṣa-paramparā) *f.* a series of lotus-seeds तासु तासु स वापीषु लिङ्गव्याजादरोपयत् । स्वपुण्यपुण्डरीकाणां जन्मनेऽक्षपरम्पराम् RājTa.(Ka.) 2. 130.

अक्षपराजय (akṣa-parājayá) *m.* defeat in gambling तृ॒ष्णा॒मा॒रं क्षु॒धा॒मा॒रमथो॑ अक्षपरा॒ज॒यम् । …व॒यं सर्वं॑ तदप॑ मृज्महे AV. iv. 17. 7; राजन्परीतया बुद्धया विषमेऽक्षपराजये । राज्यं वसून्यायुधानि भ्रातॄन्मां चासि निर्जितः MahāBhā. iii. 31. 17.

अक्षपराजित (akṣa-parājita) *adj.* [*f.* –ā] defeated in the game of dice, defeated in gambling यां रात्रिमधिविन्ना स्त्री यां चैवाक्षपराजितः । यां च भाराभितप्ताङ्गो दुर्विवक्ता स्म तां वसेत् MahāBhā. v. 35. 24 = NāraSm. 103. 203; ViṣṇuDhaP. iii. 252. 14 = SūktiRa. 11. 4; प्रशंससि…पार्थानक्षपराजितान् MahāBhā. v. 55. 6; जानश्रुतिः कितव इवाक्षपराजितः…कथमपि निशीथमतिवाहयांबभूव Bhām. 268. 3 (*on* i. 3. 34)

अक्षपरि (akṣa-pari) *ind.* [P. ii. 1. 10] in such a way that the die has been cast wrongly bringing the thrower to defeat, not in such a way as in the case of a winning throw of the die अक्षेणेदं न तथा वृत्तं यथा पूर्वमिति । अक्षपरि, शलाकापरि MahāBh. i. 379. 19 (*on* ii. 1. 10); अक्षेणेदं न तथा वृत्तं यथा पूर्वं जये । अक्षपरि JaineVyā, 48. 15 (*on* i. 3. 8); CāndraVṛ. *on* ii. 2. 6; KāśiVṛ. *on* P. ii. 1. 10; शलाकापर्यक्षपरि द्विपरीवाजयैः परैः । तेऽध्याज्युपनदि क्षुण्णैः सुभिक्षं रक्षसां व्यधुः DvyāśraKā. 5. 39; Prasā. i. 479. 14; SiddhāKau. 163B. 3; विपरीतं वृत्तमक्षैरित्यर्थेऽक्षपरि स्मृतम् । अयं समासः कितवव्यवहारपराजये KośaKaT. 2. 3110.

अक्षपरिक्षेप (akṣa-parikṣepa) *m.* the throw of the dice (in gambling) यः किलाक्षपरिक्षेपमात्रानभिज्ञया रत्नावल्यापि द्यूते पराजितः S'ṛṅgāTi.(Rā.) 90.(2)

अक्षपरिद्यून (akṣa-paridyūna) *adj.* made miserable by dice-play ऋषेरक्षपरिद्यूनस्यैतदार्षं वेदयन्ते Nir. 9. 8 (161. 14)

अक्षपरिप्रमाण (akṣa-paripramāṇa) *adj.* having the size or weight of the fruit of *Terminalia Bellerica* (i. e. one *karṣa*) यवान्…चूर्णीकृतानक्षपरिप्रमाणान्…प्रपिबेत् KalyāKā. 11. 104.

अक्षपरिमाण (akṣa-parimāṇa) *adj.* [*f.* –ā] of the size or measure of the *Terminalia Bellerica* (i. e. one *karṣa*) fruit प्रतिवासरमेकैकां गुटिकां खादेदथाक्षपरिमाणाम् SiddhYo. 44. 52.

अक्षपर्यन्त (akṣa-paryanta) *adj.* reaching the axle वर्णाध्वा ह्यक्षपर्यन्तो मध्ये शक्तिरहं परा LakṣmīT. 30. 14.

अक्षपा (a-kṣapā) *adj.* (*f.*) devoid of night, i. e. having no (darkness of the) night (i. e. full of light) (हिरण्यकशिपोः सभा) स्तम्भैर्न विभृता सा वै शाश्वती चाक्षपा सदा MatsyaP. 161. 45.

अक्षपाकरचित (akṣapāka-racita) *adj.* [*f.* –ā] caused or brought about by the ripening of the fruit of *Terminalia Bellerica* अस्यानिशं कटकभूमिः…धत्तेऽक्षपाकरचितां रजनीव लक्ष्मीम् HarVi. 5. 27 (comm. अक्षा बिभीतकास्तत्पाकेन रचिताम्)

[1]**अक्षपाट** (akṣa-pāṭa) *m.* an arena, a wrestling ground, place of contest [MW.]

[2]**अक्षपाट** (a-kṣapāṭa) *m.* other than a night-wanderer (i. e. a demon) अक्षपाटान् क्षपाटांश्च विद्धि नः MahāP. 31. 113.

अक्षपाटक (akṣa-pāṭaka) *m.* a judge (i. e. arranger of law-suit) [S'abdaKaDru. PW. MW.]

अक्षपाटन (akṣa-pāṭana) *n.* the last of the eighteen *saṁskāras* of the *kuṇḍa* अष्टादश स्युः संस्काराः कुण्डानां तन्त्रचोदिताः । …तनुत्रेण तनुयादक्षपाटनम् S'āraTi. 5. 6. (comm. अक्षपाटनमिन्द्रियोद्घाटनमित्येके । अन्ये तु क्षपाटनाः राक्षसाः न विद्यन्ते यस्मिन् तत् । …अन्ये तु सांप्रदायिकाः अट पट गतौ, गतिर्ज्ञानं आदिक्षान्तानां पाटनं व्याप्तिः); कुण्डसंस्कारानन्तरमक्षपाटनं षष्ठेन LiṅgaP. ii. 25. 67 (comm. अक्षेण तुषेण पाटनमाच्छादनं कृत्वा…' अक्षः कर्षे तुषे चक्रे ' इति विश्वः)

अक्षपाटलिक (akṣa-pāṭalika) *m.* keeper of archives, record-keeper परीक्षकः कारणिकोऽक्षपाटलिक इत्यपि KośaKaTa. 2. 61.

अक्षपाटिक (akṣa-pāṭika) *m.* a judge (i. e. arranger of a law-suit) cf. **अक्षपाटक** [MW.]

अक्षपाणि (akṣa-pāṇi) *adj.* having a rosary (of beads) in the hand बुधश्चापाक्षपाणिः स्यात् AgniP. 51. 11.

[1]**अक्षपात** (akṣa-pāta) *m.* a throw of dice अधोमुखीनां सर्वासामङ्गुलीनां समागमः । कनिष्ठाङ्गुष्ठकावूर्ध्वौ स भवेन्मृगशीर्षकः…शक्तेश्चोल्लासनेऽक्षपाते च NāṭyaS'ā. 9. 87; AbhinBhā. ii. 47. 12 (*on* 9. 87); अक्षपाता आयास्ते तु चतुस्त्रिद्व्येकयोगिनः । कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चेति यथाक्रमम् Vaija. 141. 61; युगेऽक्षपाते पर्याप्ते कृतं क्ली विहितेऽर्थवत् Vaija. 231. 2.

[2]**अक्षपात** (akṣa-pāta) *m.* the act of casting a glance निजविजयसमेतमक्षपातं सपदि सखीषु मृषा वितन्वतीषु । स्फुरणमधरबिम्बमभ्ययासीदरुणमजायत लोचनं तरुण्याः Nalābhyu. 6. 43.

अक्षपातन (akṣa-pātana) *n.* a throw of dice विजेतुमिच्छा विजिगीषा तस्यां तत्र क्रीडायाम् अक्षपातनादि क्रियते Nyās. iii. 997 (*on* viii. 2. 49); तत्र हि जिगीषयाक्षपातनादिकं क्रियते Prasā. ii. 554. 16.

अक्षपात्र (akṣa-pātra) *n.* a vessel made of the wood of *Terminalia Bellerica* अक्षाङ्गारैर्धमेत्किट्टं लोहजं तद्द्रवां जलैः । सेचयेदक्षपात्रान्तः RasRaSa. 5. 145.

अक्षपाद् (akṣa-pād) *m.* name of Gautama, the author of Nyāyasūtras and propounder of the Nyāya System गुरुगौतमशङ्कराक्षपाद्गुरुपातञ्जलसांख्यसंमतीः । स्ववशा व्यतनोद्दशीः (शी ?) द्विषद्विषयाणीव नरेन्द्रनन्दनः VīraBhā. 8. 18; उभयं परतः प्राहुरक्षपात्पक्षिलादयः MānaMe. 176. 5.

अक्षपाद (akṣa-pāda) *m.* **1** name of Gautama, author of the Nyāyasūtras and propounder of the Nyāya System तत्रापि मम ते पुत्रा भविष्यन्ति तपोधनाः । अक्षपादः कणादश्च VāyuP. i. 23. 203; योऽक्षपादमृषिं न्यायः प्रत्यभाद्वदतां वरम् । तस्य वात्स्यायन इदं भाष्यजातमवर्तयत् NyāyBh. 340. 25 (*on* v. 2. 24); NyāyVār. 1. 1 (*on* i. 1. 0); विस्पष्टश्चाक्षपादोक्तो विरोधो हेतुसाध्ययोः S'lokaVār. 5(2). 154 (254. 8); TātpaṬ.(U.) 228. 20 (*on* 5(3). 153); लोकायतस्य बौद्धस्य कणभोज्याक्षपादयोः । प्रत्यक्षेणैव मानेन विमुखीकरणं कृतम् BṛĀraUBhVā. iv. 3. 187; HarVi. 47. 82; NyāyKa. 282. 22; अक्षपादप्रणीतो हि विततो न्यायपादपः NyāyMañ. i. 1. 23; i. 232. 15; ii. 208. 25; अक्षपादैरपि तदप्रामाण्यं मन्यते ManuBh. ii. 486. 3 (*on* 12. 106); जैमिनिः सुगतश्चैव नास्तिको नग्न एव च । कपिलश्चाक्षपादश्च षडेते हेतुवादिनः PañcaRā.(Ha.) i. 5. 2; अक्षपादः कुमारश्च उलूको वसुवाहनः ।…शिष्या एते महात्मानः सर्वावर्तेषु योगिनाम् KūrmaP. 443. 10 (1. 53); SkandP. i. (2). 55. 5; iv. 97. 61; अनुमानमिति नयविचक्षणोऽक्षपादः यदाह इच्छाद्वेषसुखदुःखज्ञानान्यात्मलिङ्गमिति SiddhiTra. 36. 18; TātpaṬ. (Vā.) 1. 6 (*on* i. 1. 0); TattvVai. 212. 14 (*on* 4. 31); NyāyVāPari. 10. 4; DharmoPra. 6. 15; अक्षपादः कणादश्च…एते वैदिकाः सूत्रकारकाः SarvaSiSaṁ. 1. 23; सकलमेव शास्त्रं परार्थानुमानमागमव्यतिरिक्तं न्यायनिर्माणवेधसाक्षपादेन निरूपितम् PratyabhiVi. ii. 140. 8 (*on* ii. 3. 17); LiṅgaP. i. 7. 50; i. 24. 123; S'ivaP. iii. 5. 42 (299B. 5); vii(2). 9. 20 (554A. 12); PraboCan. 21. 1; तेनैव हेतुना… कणभक्षाक्षपादादीनां पक्षा अपरिग्राह्या इति व्याख्याताः BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 18. 4 (*on* ii. 1. 13); शाक्यौलूक्याक्षपादक्षपणककपिलपतञ्जलितर्काणामन्योन्यव्याघातात् तर्कस्याप्रतिष्ठितत्वं गम्यते S'rīBh. 415. 6 (*on* ii. 1. 11); 416. 7 (*on* ii. 1. 13); एतेन सांख्यस्मृतिनिराकरणहेतुना तर्काप्रतिष्ठितत्वादिना परिशिष्टाश्च कणभक्षाक्षपादक्षपणकादिस्मृतयो निराकृताः VedāntSā.(Rā.) 147. 6 (*on* ii. 1. 13); VedārthSaṁ. 128. 15; NītiMā. 69. 14; PramāMī. 1. 6; 52. 18; न्यायदर्शनविकासनदक्षः सोऽक्षपाद इह कस्य न वन्द्यः EI. i. 199. 12; कथमद्वैतमतं कपिलाक्षपादादिवादे (सति) सेत्स्यति TarkSaṁ.(Ā.) 141. 17; कणादयोगाक्षपादा अपीशस्य प्रसादतः । मुक्ति

ब्रुवाणाः AnuVyā. 52A. 8 (*on* 3. 3); मिथ्याज्ञाननिवृत्तौ मोक्षेऽक्षपादस्यापि संमतिरित्याह PrakaVi. 64. 13; एषात्र संशयसामग्र्यक्षपादेन वर्णिता VedāntKa. 93. 17 (*on* i. 1. 4); CaturCin. iii(1). 165. 6; किं वेदान्तवाक्यानां कणादाक्षपादादितर्कविरोधोऽन्यपरत्वमापादयति नेति S'rutaPra. ii. 228. 15 (*on* ii. 1. 13); SyādvāMañ. 10 (8); TattvMu. 4. 56; S'atDū. 147. 1; भगवन्नाथमुनिभिर्न्यायतत्त्वसमाह्वया। अवधीर्याक्षपादादीन् न्यबन्धि न्यायपद्धतिः NyāyPari. 13. 9; 312. 1; NyāySiA. 254. 22; ननु प्रमाणाभियुक्तानां कणभक्षाक्षपादादीनां तत्र (लोकव्यवहारे) प्रामाण्यव्यवहारो नास्तीति चेन्न NyāySu.(Ja.) 251B. 11 (*on* ii. 1. 2); 91B. 5 (*on* i. 1. 1); SarvaDaSaṁ. 8. 35; ṢaḍdarśaSa.(Rā.) 95; अक्षपादं मुनिं नत्वा…लौगाक्षिणा भास्करेण तन्यते तर्ककौमुदी TarkaKau. 1. 5; नावदत् पक्षदोषादीनक्षपादमुनिः पुरा MānaMe. 86. 7; SarvaMaSaṁ. 26. 10; 35. 3; Bhāsk. 32. 22 (*on* i. 1. 1); **2** name of one of the attendants of S'iva अक्षपादो ध्वजः कुजः। …इत्याद्याः परिवार्येशम् LiṅgaP. i. 72. 81.

अक्षपादग्रहण (akṣapāda-grahaṇa) *n.* specific mention of (the name of) Akṣapāda अक्षपादग्रहणेन सूचितं मतान्तरेषु न्यूनाधिकसंख्याकप्रमाणाङ्गीकारं विवृणोति TārkiRa. 56. 1.

अक्षपाददर्शन (akṣapāda-darśana) *n.* the system propounded by Akṣapāda, the Nyāya System तन्त्राणि चत्वारि च पृथिव्यप्तेजोवायुप्रकृतीनीत्यक्षपाददर्शनवदभ्युपगम्यन्ते S'āstrDī. 36. 16 (*on* i. 1. 4); SarvaDaSaṁ. 11. 217.

अक्षपादपक्ष (akṣapāda-pakṣa) *m.* the view of Akṣapāda इच्छाद्वेषयोरन्यतरोऽसौ तर्हि सुखेच्छा दुःखजिहासा वा वाक्यार्थ इत्यक्षपादपक्ष एवायं नापूर्वं किंचित् NyāyMañ. i. 335. 17.

अक्षपादपक्षपात (akṣapāda-pakṣapāta) *m.* partiality for the view of Akṣapāda यदक्षपादः प्रवरो मुनीनाम्…इति वाक्यमक्षपादपक्षपातेनोक्तमित्यनास्थेयम् NyāyPari. 3. 11.

अक्षपादप्रणीत (akṣapāda-praṇīta) *adj.* **A** founded by Akṣapāda देहित्वं चाधिपत्यात्समधिकमिह खल्वक्षपादप्रणीतात् TattvMu. 4. 86; **B** composed by Akṣapāda अक्षपादप्रणीते च काणादे सांख्ययोगयोः। त्याज्यः श्रुतिविरुद्धोंऽशः…नृभिः SāṁkhyaPraBh. 3. 9 (*on* 1. 0); न्यायः 'प्रमाणप्रमेय' इत्यादि 'हेत्वाभासाश्च यथोक्ताः' इत्यन्तं पञ्चाध्यायीशास्त्रमक्षपादप्रणीतम् VīraMi. 9. 27 (*on* 1. 3)

अक्षपादप्रतिपादित (akṣapāda-pratipādita) *adj.* propounded or explained by Akṣapāda अक्षपादप्रतिपादितपदार्थानां सर्वेषाम्…अनुपादेयत्वात्तदुपदेशदातुर्वैराग्यमुपहसन्नाह SyādvāMañ. 10. (3)

अक्षपादप्रतिम (akṣapāda-pratima) *adj.* equal to Akṣapāda, who is comparable to Akṣapāda यदक्षपादप्रतिमो भाष्यं वात्स्यायनो जगौ। अकारि महतस्तस्य भारद्वाजेन वार्त्तिकम् NyāyVār. 568. 13 (*on* v. 2. 25)

अक्षपादभणिति (akṣapāda-bhaṇiti) *f.* the sayings of Akṣapāda अद्य श्रीदेवसूरेः प्रामाणिकमनोहारिणीं वाणीमाकर्ण्य विशीर्णः कणादाक्षपादभणितौ पक्षपातः MudriKu. 5. 11 (2)

अक्षपादमत (akṣapāda-mata) *n.* the system or doctrine (propounded by) Akṣapāda, the Nyāya School अक्षपादमते देवः सृष्टिसंहारकृच्छिवः ṢaḍdarśaSa. 13; PraboCa. 2. 4 (21. 1)

अक्षपादमुनि (akṣapāda-muni) *m.* sage Akṣapāda (Gautama) निदानं न्यायरत्नानामक्षपादमुनेर्गिरः NyāyMañ. i. 1. 8; तदमलमक्षपादमुनिनैव निबद्धमिदं हरति मनांसि लक्षणमुदारधियाम् NyāyMañ. i. 100. 27; नावदत्पक्षदोषादीनक्षपादमुनिः पुरा MānaMe. 86. 7.

अक्षपादलक्षण (akṣapāda-lakṣaṇa) *n.* the definition given by Akṣapāda अक्षपादलक्षणं तु अयुक्तमेवेति प्रतिपादितम् PramāVāBh. 45. 1.

अक्षपादवचन (akṣapāda-vacana) *n.* the statement of Akṣapāda कुतस्तस्य निःश्रेयससाधनत्वमवगतमिति अक्षपादवचनादिति ब्रूमः NyāyMañ. ii. 92. 9.

अक्षपादशास्त्र (akṣapāda-śāstra) *n.* the treatise of Akṣapāda, the Nyāyasūtra एवं शेषा अपि विंशतिरक्षपादशास्त्रादवसेयाः SyādvāMañ. 10. (136)

अक्षपादशिष्य (akṣapāda-śiṣya) *m.* disciple (i. e. follower) of Akṣapāda अज्ञानक्षतिरुपले तवापि किं नेत्याचख्युः प्रतिपदमक्षपादशिष्याः S'ivLī. 6. 41.

अक्षपादसंमत (akṣapāda-sammata) *adj.* accepted or admitted by Akṣapāda न त्वक्षपादसंमतं तत्त्वज्ञानमिह संमतम् Bhām. 91. 13 (*on* i. 1. 4)

अक्षपादसूत्र (akṣapāda-sūtra) *n.* aphorism composed by Akṣapāda तथा चाक्षपादसूत्रं 'प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः प्रमाणानि' ManuBh. ii. 485. 20 (*on* 12. 106); 'यत्र लौकिकपरीक्षकाणां बुद्धिसाम्यं स दृष्टान्त' इति चाक्षपादसूत्रं प्रमाणसिद्धो दृष्टान्त इत्येतत्परम् Bhām. 350. 12 (*on* ii. 1. 14); अक्षपादसूत्रेऽपि हेत्वाभासग्रहणमुपलक्षणम् NyāyPari. 271. 1; S'ivārkaMaDī. ii. 70. 23 (*on* ii. 2. 11); ii. 75. 17 (*on* ii. 2. 13); SarvaMaSaṁ. 27. 4.

अक्षपादाचार्य (akṣapādācārya) *m.* revered or venerable teacher Akṣapāda अक्षपादाचार्यसूत्रमपि न्यायमूलमस्ति Bhām. 90. 21 (*on* i. 1. 4)

अक्षपादीय (akṣapādīya) *adj.* (doctrine) propounded by Akṣapāda काश्यपीयाक्षपादीयनयसिद्धान्तवेदिना…रत्नासिंहेन धीमता EI. i. 42. 26; अक्षपादीयमप्यस्मदुक्तैकान्ततया स्थास्यते NyāyPari. 14. 2; अक्षपादीयेषु च जाति विशेषलक्षणसूत्रेषु…उत्तररूपजातिविशेषाभिप्राय इत्याहुः NyāyPari. 225. 8; *m.* [mostly in *pl.*] follower of Akṣapāda, a *naiyāyika* अक्षपादीयास्तु वृष्ट्यादिवत् पश्वादीनामप्यैहिकत्वमेवोपगच्छन्ति TantrRa. 189. 1 (*on* iv. 3. 28); NyāyRa. 686. 14 (*on* 5(16). 22); अक्षपादीयास्तावत्…पञ्चावयवं साधनं मन्यन्ते S'āstrDī. 64. 4 (*on* i. 1. 5); श्रोत्रमपि…आकाशात्मकमित्यक्षपादीयाः BhāṭṭCin. i. 15. 29 (*on* i. 1. 4); i. 31. 10 (*on* i. 1. 4)

अक्षपादीयमत (akṣapādīya-mata) *n.* the view or theory of Akṣapāda, the Nyāya point of view बुद्धो धर्माधर्मवेदी सर्वज्ञत्वादिति। अत्र सर्वज्ञत्वं हेतुरप्रसिद्धः। पक्षे व्याप्यत्वेनाभिमतस्याभावः स्वरूपासिद्धिरित्यक्षपादीयमते त्वीश्वरे प्रसिद्धिरस्त्वेव बुद्धे तदभावादक्षतिः BhāṭṭCin. i. 31. 31 (*on* i. 1. 4)

अक्षपादोक्त (akṣapādokta) *adj.* (a point) stated by Akṣapāda विस्पष्टश्चाक्षपादोक्तो विरोधो हेतुसाध्ययोः S'lokaVār. 5(2). 154 (254. 8); *n.* the view or theory held by Akṣapāda, statement made by Akṣapāda अद्वैतोदाहरणान्तरमक्षपादोक्तं दूषितं दिङ्नागेन TātpaṬ.(U.) 228. 24 (*on* 5(3). 154)

अक्षपादोपज्ञ (akṣapādopajña) *n.* first taught or propounded by Akṣapāda नैयायिकं षोडशपदार्थनिष्ठमक्षपादोपज्ञम् SarvaMaSaṁ. 11. 20.

अक्षपान (akṣa-pāna) *n.* a drink measuring one *karṣa* रास्नागोक्षीरपानञ्च शर्करामधुमूर्च्छितम्। पञ्चतिक्तेन सिद्धस्य अक्षपानञ्च सर्पिषा।…दद्यात् AśvaVai. 35. 9.

अक्षपालि (akṣa-pāli) *m.* the edge of an axle अथ विष्णोः क्रमोऽसीति दक्षिणमक्षपालिं क्रमित्वाभ्यारुह्य प्रउगे शूर्पं निदधाति BaudhS'S. i. 7. 7; iii. 15. 10.

[1]**अक्षपाश** (akṣa-pāśa) *m.* fetters (in the form) of sense-organs मनः (? नमः) श्रीकुन्थुनाथाय…अक्षपाशायमितशमितमोह(? हा)य CaturJiStu. 65.

[2]**अक्षपाश** (akṣa-pāśa) *m.* dice वितथं श्यामवर्णं च…मृगाक्षपाशखड्गा-(? ड्गा)ङ्कशूलं च दधतं (चतुर्भिः) करैः।…पूजयेत् गन्धचन्दनैः BhaviP. 368A. 21 (ii (2). 11. 42)

अक्षपिण्ड (akṣapiṇḍa) *m.* *Chrysopogon Acicularis* (=अक्षपीड) Nighaṇṭuprakāśa [PW]

अक्षपित (a-kṣapita) *adj.* **A** not exhausted आहवनीये प्रक्षेपेण अक्षपितो हविःशेषः प्रतिपादितः TantrVā. 1030. 5 (*on* iii. 4. 48); **B** not destroyed नित्यकर्मभिरक्षपितानाम्…एनसाम् MānaMe. 260. 6; तदस्मिन् महत्यपराधे यावदक्षपितमेतदेनस्तावदनुस्मरणमपि भवतामपराधो महान् NīlaVi. 46. 8.

अक्षपीड (akṣapīḍa) *m.* the plant *Symplocos Racemosa* or *Chrysopogon Acicularis* गोमूत्राम्बुद्रोणसिद्धेऽक्षपीडे सिद्धं सर्पिर्नाशयेच्चापि कुष्ठम् SuśruS. iv. 9. 48; श्वेतबुह्नाक्षपीडस्तु वनतिक्ता विसर्पिणी। शङ्खिनी सा कचिच्चान्या गिरिजा धूसरच्छदा ParyāRaMā. 113 = ParyāMu. 17. 18.

अक्षपीडक (akṣapīḍaka) *m.* a species of *Śimbī* (*Phaseolus Trilobus ?*) स्वर्जिकाजशकृत्क्षारः सुरसोऽथाक्षिपीडकः (comm. v. l. अक्षपीडकः)। मदिरामण्डसंयुक्तो हितः शतपदीविषे CaraS. vi. 23. 212 (1922 Ed.) (comm. अक्षपीडकः श्वेतपीतशिंबीभेदः)

अक्षपीडा (akṣapīḍā) *f.* **1** name of a plant यवतिक्ता महातिक्ता…तण्डुली चाक्षपीडा च सूक्ष्मपुष्पी यशस्विनी RājNi. quoted in DhanvNi. 59. 25; यवतिक्ता शङ्खिनी तु दृढपादा विसर्पिणी। नाकुली चाक्षपीडा च नेत्रमीला यशस्करी DhanvNi. 59. 19; **2** an injury to the organs [APTE]

अक्षपीत (akṣapīta) *m. n.* a kind of plant श्वेतबुह्नाक्षपीडस्तु (v. l. °पीतस्तु) वनतिक्ता विसर्पिणी ParyāRaMā. 113; त्रिकटु त्रिफला…अक्षपीतं शुभाञ्जनम्। कर्षमात्रं तु संग्राह्यमेतेषां तु पृथक् पृथक् RaseCin. 9. 159 (186. 27)

अक्षपूग (akṣa-pūga) *m.* a set of dice शकुनिः…सभायां प्रवपन्नक्षपूगान्। अमायिनं मायया प्रत्यदेवीत् MahāBhā. iii. 35. 3.

अक्षपूर्वज (akṣa-pūrvaja) *m.* elder brother of Akṣa (i. e. Indrajit) इन्द्रजिन्मेघनादः स्याद् रावणिश्चाक्षपूर्वजः KalpaK. 387. 65.

अक्षप्रकर्ष (akṣa-prakarṣa) *m.* the efficacy or pre-eminence of the sense-organs निरुपधिरिह ते दुर्वचोऽक्षप्रकर्षः TattvMu. 4. 36.

अक्षप्रतिपादक (akṣa-pratipādaka) *adj.* establishing (the possession of) the sense-organs संसारिषु चाक्षवत्ता सुप्रसिद्धा। न च तन्मुक्तावक्षप्रतिपादकप्रमाणबलायातं शुद्धमेवास्त्विति युक्तम्। संसारेऽपि सम्यग्ज्ञाननियमाद्यापत्तेः NyāySu. (Ja.) 257B. 10 (*on* ii. 1. 2)

अक्षप्रतिम (akṣa-pratima) *adj.* like the eye (i. e. dear, favourite) शान्तिनामानं शिष्यमाह महामतिम्। प्रशान्तमक्षप्रतिमं विनीतं गुरुकर्मणि MārkP. 99. 12.

अक्षप्रधानक (akṣa-pradhānaka) *m.* supervisor of an axle (of a chariot) अश्विभ्यां कालोपकालौ वाक्षप्रधानकौ (सारथ्ये नियुक्तौ) BhaviP. 97A. 26 (i. 53. 5)

अक्षप्रपञ्च (akṣa-prapañca) *m.* functioning of the sense-organs रुद्धे प्राणप्रचारे वपुषि नियमिते संवृतेऽक्षप्रपञ्चे…प्रसरति महसि क्वापि विश्वप्रदीपे धन्यो ध्यानावलम्बी कलयति परमानन्दसिन्धौ प्रवेशे KumāCaSaṁ. 88. 5.

अक्षप्रपतन (akṣa-prapatana) *n.* time required for a wink, a moment अक्षप्रपतने चैव निमिर्हसश्च दानवौ।…कृष्णेन…विनिपातितौ HariVaṁ. 97. 10.

अक्षप्रपात (akṣa-prapāta) *m.* time required for a wink, a moment अक्षप्रपतने चैव (v. l. अक्षप्रपातवेगेन) निमिर्हंसश्च दानवौ।…कृष्णेन…विनिपातितौ HariVaṁ. 97. 10.

अक्षप्रभव (akṣa-prabhava) *adj.* produced from the latitude क्षेत्राणि वक्ष्ये…अक्षप्रभवाणि चात: Golā. 219. 22 (25. 42)

अक्षप्रभा (akṣa-prabhā) *f.* the equinoctial shadow तत्र मे तान्त्रिकाक्षुब्धमक्षप्रभां क्षिप्रमाचक्ष्व दक्षोऽसि गोले यदि Golā. 260. 2 (31. 29); दृष्ट्वेष्टामनयोः श्रुतिं च सभुजां द्राग्ब्रूहि मेऽक्षप्रभाम् GrahaGa. 94. 14 (9. 75); 59. 23 (8. 48); अयनलवदिनैः प्राक्मेषसंक्रान्तिकालाद्भवति दिवसमध्ये या प्रभाक्षप्रभा सा Karaṇa-Ku. 2. 19 (13); 2. 16 (17); कुजीवोनितां तद्धृतिं कुज्यकां च विदित्वा वदाक्षप्रभां व्यक्तरीत्या SiddhāTaVi. 367. 13.

अक्षप्रभाप्त (akṣaprabhāpta) *adj.* divided by (the length of) the equinoctial shadow अथ निजगजभागोपेतमक्षप्रभाप्तम् (चरम्)। दिनकृदपमभागाः …स्युः GrahaLā. 4. 14.

अक्षप्रभृति (akṣa-prabhṛti) *adj.* beginning with the word *akṣa* यथाक्षप्रभृतीन्योषधिपर्यन्तानि Nir. 7. 7 (136. 5)

अक्षप्रभोपचय (akṣaprabhopacaya) *m.* increase of the equinoctial shadow or shadow of the latitude लङ्कादिपुरचतुष्कोपरि…। दिनरात्री तत्र समे नान्यत्राक्षप्रभोपचयात् ĀryaSi. 1. 4 (3)

अक्षप्रमाण (akṣa-pramāṇa) *n.* measurement or length of the axle-rod (of a wheel) विस्तरतः…स्यन्दनस्य…अक्षप्रमाणमुभयोः प्रमाणं तद्युगार्धयोः AgniP. 120. 25 = KūrmaP. 371. 6 (1. 41)

[1]**अक्षप्रमाण** (akṣa-pramāṇa) *adj.* [*f.* -ā] measuring one *akṣa* (= *karṣa*) in weight, of the size of *akṣa* (i. e. the seed of Eleocarpus Ganitrus) अक्षप्रमाणा गुटिका: प्राणदा: SiddhYo. 5. 34; अन्नमक्षप्रमाणं स्यात् (आहुतीनाम्) LiṅgaP. ii. 25. 51; भक्ष्याणां च महाफलादिषु भवेदक्षप्रमाणाहुतिः ĪśānŚiPa. i. 7. 25 = ii. 9. 17; अक्षप्रमाणवटकं छायाशुष्कं तु कारयेत् RasRaSa. 13. 35; 15. 25; कुर्याच्चूर्णगुटीं समक्षफलदामक्षप्रमाणामिमाम् HāriS. iii. 7. 65; बला विदारी लघुपञ्चमूली…। अक्षप्रमाणानि…विचूर्णयित्वा HāriS. iii. 9. 40; iii. 11. 48.

[2]**अक्षप्रमाण** (akṣa-pramāṇa) *adj.* of the size of the axle-rod (of a cart) धारानिपातैः…अक्षप्रमाणैरभिहन्यमानः। …अन्वभवत्स शैलो वज्रव्यथाम् Yādavā. 7. 77.

[3]**अक्षप्रमाण** (akṣa-pramāṇa) *adj.* having the sense-organ as a means of valid knowledge सर्वस्य चाप्यक्षप्रमाणत्वाद्विप्रतिपत्तुं नातीव शक्यते Śarka. 14. 20.

अक्षप्रमाणतस् (akṣapramāṇa-tas) *adv.* with the measure of the seed of the Eleocarpus Ganitrus (i. e. each oblation being of the size or measure of an *akṣa*) दूर्वापत्रसमाकारां चतुरंगुलमायताम्। दद्यादाज्याहुतिं पश्चादन्नमक्षप्रमाणतः ŚivaP. vii. 27.30 (577A. 14)

अक्षप्रमाणत्व (akṣapramāṇa-tva) *n.* the state of having the sense-organs as a means of valid knowledge सर्वस्य चाप्यक्षप्रमाणत्वाद्विप्रतिपत्तुं नातीव शक्यते Śarka. 14. 20.

अक्षप्रमाथिन् (akṣa-pramāthin) *m.* destroyer of Akṣa, a son of Rāvaṇa (i. e. Hanumat) एकस्तस्मिन्वानरानीकमध्ये तस्यास्कन्दं चक्षमेऽक्षप्रमाथी RāmC. 30. 25.

अक्षप्रवर्त (akṣa-pravarta) *adj.* acting on the dictates of the sense-organs सर्वमक्षप्रवर्तेषु दिवारात्रौ च भोजिषु। अव्रतेषु विशीलेषु दत्तं फलविवर्जितम् PadmP. (Ra.) 35. 111.

अक्षप्रवाप (akṣa-pravāpa) *m.* dice-player, gambler स किलाक्षातिवापस्त्वं (v. l. अक्षप्रवापस्त्वं) सभास्तारो मया कृतः MahāBhā. iv. 65. 6.

अक्षप्रसर (akṣa-prasara) *m.* **1** proceedings or progress of a law-suit, legal proceedings यस्मिंश्च राजनि…प्रशासति वसुमतीम्…सारीणामक्षप्रसरदोषेण परस्परं बन्धवधमारणानि (बभूवुः) TilaMañ. 15. 15; **2** proceeding or progress of a die; movement of a die TilaMañ. 15. 15.

अक्षप्रसादन (akṣa-prasādana) *adj.* pleasing or agreeable to the sense-organs (यः रसः) आस्वाद्यमानो देहस्य ह्लादनोऽक्षप्रसादनः AṣṭāHṛ. i. 10. 2 (comm. अक्षाणामिन्द्रियाणां प्रसादनः)

अक्षप्रसार (akṣa-prasāra) *m.* a throw of dice अत एवाहं शकुनिना प्रगुणीकृत्याक्षप्रसारं शारफलकं समर्प्य च संप्रेषितोऽस्मि सभामध्यम् BālBhā. 2. 7. (1)

अक्षप्राप्ति (akṣa-prāpti) *f.* sensual perception, perception through the sense-organs ननु त्वमप्यक्षप्राप्त्यादिफलपर्यन्तशब्दप्रयोगप्रवृत्तः किमिति साधारणमिदमन्धपदप्रायं वचः प्रयुङ्क्षे NyāyMañ. ii. 170. 7.

अक्षप्राबल्य (akṣa-prābalya) *n.* the strength of the sense-organs धीरत्वमक्षप्राबल्येऽप्यानन्दास्वादवाञ्छया। तिरस्कृत्याखिलाक्षाणि तच्चिन्तायां प्रवर्तनम् PañcDa. 11. 124.

अक्षप्रिय (akṣa-priya) *adj.* fond of dice आसीद्राजा नलो नाम…अक्षप्रियः MahāBhā. iii. 50. 3.

अक्षप्रेरण (akṣa-preraṇa) *n.* (imitating) the throw of dice (करः) कैतवेऽक्षप्रेरणे च भवेदूर्ध्वतलः समे SaṁgīRa. iv. 45. 8 (7. 157)

अक्षप्रेरणोपयोगिन् (akṣapreraṇopayog-in) *adj.* useful for directing the sense-organs तत्र च यदि एषामवस्थितिः न स्यात् तत् प्रथमानुसंधानादिकमेव अक्षप्रेरणोपयोग्यपि न भवेत् ParāTri. 85. 5.

अक्षप्रोत (akṣa-prota) *adj.* [*f.* -ā] passed through or placed on the axis अक्षप्रोतां रविलवगतां पट्टिकां न्यस्य…यन्नादियश्चरदलगुणः Golā. 239. 22 (29. 26)

अक्षफल (akṣa-phala) *n.* the fruit of *Terminalia Bellerica* विनिक्षिपेत्। हरीतकी(? कीं) चाक्षफलं वसुनिष्कप्रमाणतः KulārT. 5. 17; *m. Roxburghii* पुत्रजीवे त्वक्षफलः Vaija. 51. 79; NighaŚe. 261. 2031; ŚabdaRa.(Vā.) 1078.

अक्षफलक (akṣa-phalaka) *n.* the board of *Terminalia Bellerica* अष्टदिक्त्रनिलः सर्गी स्यादक्षफलके ततः ĪśānŚiPa. i. 47. 31.

अक्षफलप्रमाण (akṣaphala-pramāṇa) *adj.* measuring in weight a nut of *Terminalia Bellerica* गुडान्वितं वाकुचिबीजचूर्णम्…अक्षफलप्रमाणम्…प्रभक्ष्य…समाशतं जीवति KalyāKā. 6. 52; तं भक्षयेदक्षफलप्रमाणं (कल्याणकगुडम्) SiddhYo. 4. 40.

अक्षबद्ध (akṣa-baddha) *adj.* attached or addicted to dice स ह्यक्षहृदयज्ञस्तान् क्रीडयामास पाण्डवः। अक्षवत्यां (v. l. अक्षबद्धान्) यथाकामं सूत्रबद्धानिव द्विजान् MahāBhā. iv. 12. 4.

अक्षबल (akṣa-bala) *n.* strength of an axle यानाक्षं समभज्यन्तं दृष्ट्वा…। अभिमन्त्र्यस्येति जपेद्वृक्षमक्षबलं दधत् ViṣṇuDhP. ii. 124. 53.

अक्षबाध (akṣa-bādha) *m.* annulment by perception नायोग्यस्याक्षबाधः TattvMu. 4. 40; तर्काणां मिथ्यात्वानुमितिवदक्षबाधेन…आभासत्वात् Nyāyāmṛ. 122B. 6.

अक्षबाध्य (akṣa-bādhya) *adj.* liable to be annulled by perception भेदाभावोऽक्षबाध्यः TattvMu. 5. 9.

अक्षबाध्यता (akṣabādhya-tā) *f.* the state of being annulled by perception तर्कैः सारस्वतैः रत्नैः चन्द्रिकाचन्द्रभूषणैः। दुरन्धध्वान्तहन्त्रीयमनुमित्याक्षबाध्यता GuruCandr. 304. 18.

अक्षबिन्दुत्रिकद्वन्द्व (akṣabindutrika-dvandva) *n.* a throw of dice with two threes or one die twice throwing three दुन्दुभिस्तु मेर्यां दितिसुते विषे। अक्षबिन्दुत्रिकद्वन्द्वे AnekāSaṁ. 3. 448.

अक्षबिन्दुत्रिकद्वय (akṣabindutrika-dvaya) *n.* a throw of dice with two threes or one die twice throwing three दुन्दुभिः पुंसि मेर्यां स्त्री त्वक्षबिन्दुत्रिकद्वये Vaija. 260. 48; AnekāK. 561; ŚabdaRaSaK. 220. 13; DharK. 1712; दुन्दुभिर्दैत्यमेर्योः स्त्री त्वक्षबिन्दुत्रिके(? क)द्वये ViśvaLoK. 239. 17; ViśvaPra. 109. 33; NānārthSaṁ. 48. 14.

अक्षबीज (akṣa-bīja) *n.* **1** the seed of *Terminalia Bellerica* अभयाक्षबीजमात्र(? त्राः) शर्करा(? राः) स्वार्धचूर्णकाः (? स्युः करालकाः) MayaMa. 18. 93; ĪśānŚiPa. ii. 33. 53; मनःशिलाकरञ्जाक्षबीजोग्राफेनसैन्धवैः।…वर्तयो विहिता हिताः RasRaSa. 29. 108; अक्षबीजैस्तु तैलाक्तैर्होमः सर्वविनाशवान् TantrRā. 21. 32; **2** a *bījākṣara* (a syllable representing the deity at the axis of a Tantric *cakra*) अक्षबीजं चकारस्तु चक्रमध्ये व्यवस्थितम् ParaS. 6. 23.

अक्षबीजवलय (akṣabīja-valaya) *n.* a rosary of *rudrākṣa* beads अक्षबीजवलयेन निर्बभौ दक्षिणश्रवणसंस्थितेन यः RaghuVa. 11. 66.

अक्षबुद्धि (akṣa-buddhi) *f.* perception by sense-organ, sense-perception अक्षबुद्धिरतीतार्थं वेत्ति चेत् Laghīya. 1. 45; NyāyaVi. 2. 160; न तावद-

प्रमाणत्वं तेषां नाप्यक्षबुद्धिषु । शक्यतेऽन्तर्गतिर्वक्तुम् S'lokaVār. 4. 3 (134. 3); TātpaṬ.(U.) 4. 3 (121. 17); वर्तमाने हि कस्मिंश्चिद्विज्ञातेऽर्थेऽक्षबुद्धिभिः । लिङ्गादविद्यमानोऽपि धर्मो गम्येत तैस्तदा S'lokaVār. 4. 93 (163. 3)

अक्षबुद्धिवत् (akṣabuddhi-vat) *adv.* like the perception by sense-organs चोदनाजनिता बुद्धिः प्रमाणं दोषवर्जितैः । कारणैर्जन्यमानत्वाल्लिङ्गाप्तोक्त्यक्षबुद्धिवत् S'lokaVār. 2. 184 (102. 2); 9. 109 (432. 10); वाक्यार्थबुद्धिः अनुमानाद्भिन्ना संबन्धानुभवादृते जायमानत्वादक्षबुद्धिवत् Kāśi. iii. 135. 9 (5)

अक्षबोध (akṣa-bodha) *m.* perceptual knowledge, perception by the senses अक्षबोधः परिक्षयी MahāP. 42. 85.

अक्षभक्त (akṣa-bhakta) *adj.* divided by five द्विघ्नो दिनौघः पृथगक्षभक्तो लिप्ता विलिप्ता ध्रुवके स्वमार्कैः GrahaGa. 31. 12 (5. 20); भौमाच्चलाङ्कविवरं स्वरहृत्स्वबाणांशाढ्यं त्रिहृत्कृतहृतं द्विगुणाक्षभक्तम् GrahaLā. 3. 12; 3. 13.

अक्षभङ्ग (akṣa-bhaṅga) *adj.* with a broken axle ईषाचक्राक्षभङ्गैश्च…। ससूतैर्हतसूतैश्च रथैः स्तीर्णाभवन्मही MahāBhā. viii. 58. 8.

अक्षभङ्ग (akṣa-bhaṅga) *m.* **A** breaking of the axle-wheel अक्षभङ्गे …अन्यासु चापत्सु यमेवाग्निं हरन्ति GobhiGS. ii. 4. 3 (comm. अक्षः रथचक्रम्); **B** breaking of the axle अक्षभङ्गे च यानस्य चक्रभङ्गे तथैव च ।…न दण्डं मनुरब्रवीत् ManuSm. 8. 291; अक्षभङ्गादिविपदि…। कृत्वाहुतिषु सर्वासु नैतेष्विध्मो विधीयते GobhiSm. 1. 121; अर्थक्षयोऽक्षभङ्गे तथाणिभङ्गे च वर्धकिनः BṛSaṁ. 43. 22; कदाचिदक्षभङ्गः स्याद् ध्वजभङ्गोऽथवा भवेत् BhaviP. 803A. 17 (iv. 134. 52); युगचक्राक्षभङ्गो वा यथा न स्यात्त्रिलोचन BhaviP. 103A. 22 (i. 56. 7); **C** breaking of the beam of a balance शिक्यच्छेदाक्षभङ्गेषु भूयस्त्वारोपयेन्नरम् ViṣṇuSm. 10. 13; शिक्यच्छेदेऽक्षभङ्गे वा दद्याच्छिक्यं पुनर्नृपः BṛhaspaSm. 87. 50.

अक्षभया (akṣabhayā) *f.* name of a plant अक्षभया हरीतकी S'abdaRa.(Su.) 4. 172.

अक्षभव (akṣa-bhava) *adj.* arising from the sense-organ अक्षव्यापारमाश्रित्य भवदक्षजमिष्यते । तद्व्यापारो न तत्रेति कथमक्षभवं भवेत् PramāVāBh. 65. 5.

अक्षभव (akṣa-bhava) *adj.* caused by latitude, related to latitude क्षेत्राणि यान्यक्षभवानि तेषां विद्येव मानार्थयशःसुखानाम् GrahaGa. 72. 15 (9. 13); एवं बहून्यक्षभवानि तेषां वियोगयोगात् प्रभवन्ति गोत्रे SiddhāTaVi. 181. 3; 339. 9; 180. 3.

अक्षभा (akṣa-bhā) *f.* the shadow of the gnomon at moon on the equinoctial day, shadow of latitude, equinoctial shadow अक्षांशाः…साध्याः । तज्ज्यां प्रगुणां विभजेत् तत्कोटिगुणेन साक्षभा भवति ĀryaSi. 4. 38(81); मकरकर्कटसंक्रमतोऽयनं द्युदलभा विषुवद्दिवसेऽक्षभा GrahaGa. 59. 11 (8. 46); 72. 14 (9. 13); 93. 4 (9. 73); दशगजदशनिघ्नी साक्षभान्त्यात्रिभक्ता KaraṇaKu. 2. 19 (13); 3. 16(17); संस्कारितो यमदिशाक्षभया स्फुटोऽसौ GrahaLā. 4. 25; 4. 22; 4. 6; 9. 2; भुजोऽक्षभा कोटिरर्काङ्गुलोनाथ पलश्रुतिः SiddhāTaVi. 179. 17; 194. 8; 367. 19.

अक्षभाग (akṣa-bhāga) *m.* a degree of latitude पञ्चाधिका त्रिंशतिरक्षभागाः त्रिंशच्च यस्मिन् विहिताः पलस्य MaBhāsk. 8. 9.

अक्षभार (akṣa-bhāra) *m.* a cart-load [APTE]

अक्षभूमि (akṣa-bhūmi) *f.* a place for gambling [PW, MW]

अक्षभेद (akṣa-bheda) *m.* the breaking of the axle [PW]

अक्षम (a-kṣama) *adj.* [*f.* -ā] **1 A** incapable, unable **B** non-forbearing, intolerant **C** impatient **D** not ready, not prepared **E** unbearable **F** improper **G** unfit, unqualified **H** unaccomplishable **I** undiminishing **2 A** impropriety **B** intolerance **3** name of a king **1 A** incapable, unable न वृद्धामक्षमां मन्ये न चेच्छा त्वयि मेऽनघे MahāBhā. xiii 200*(1); यदाश्रौषं वाहनेष्वाश्वसत्सु (v. l. °ष्वक्षमेषु) रथोपस्थे तिष्ठता गाण्डिवेन । सर्वान्योधान्वारितानर्जुनेन तदा नाशंसे विजयाय संजय MahāBhā. i. 1. 137; न च बुद्धिस्मृतिहरो विषयेषु न चाक्षमः । सुखनिद्राप्रबोधश्च प्रथमः सुखदो मदः CaraS. vi. 24. 43; अतस्ते मुनिशार्दूल निष्ठुरं वक्तुमक्षमम्(? माः) JayāS. 19. 19; वेदानिर्वचनीयञ्च वेदा निर्वक्तुमक्षमाः PāñcaRā(Nā.) i. 12. 38; वोढुं तासां भरं भूमिरक्षमेव दिवं ययौ BrahmāṇḍP. iii. 29. 23; नवे वयसि राज्यार्थं प्रविधाय जरां गतान् । कच्चित्पुष्णासि ते भृत्यान् सादरं समयेऽक्षमे JānaHa. 6. 39; निशम्य सिद्धिं द्विषतामपाकृतीस्ततस्ततस्त्या विनियन्तुमक्षमा ।…उदाजहार द्रुपदात्मजा गिरः Kirātā. 1. 27; बुद्धैस्तेषामसामर्थ्ये जीवतोऽपि स्युरक्षमाः PramāVār. 2. 266; मन्त्ररूपं च यो दद्यादेकं वापि शुभाक्षरम् । तस्य दानस्य वै शिष्यो निष्कृतिं कर्तुमक्षमः BṛParāSm. 10. 240; आयुष्मन् अक्षमाः संप्रति वाहास्ते रथमुद्वोढुम् VeṇīSaṁ. 4. 60; अहं मद्दुहितापि तीव्रगतिं भूपतिमनुगन्तुमक्षमे अभूव DaśKuC. 7. 10; यस्य किञ्चिदपकर्तुमक्षमः…राहुरिन्दुमधुनापि बाधते S'iśuVa. 14. 78; श्रोत्रमाच्छादितं दोषैः संस्कर्तुं ध्वनयोऽक्षमाः S'lokaVār. 22. 145; (बलम्) मित्रं शत्रुमिरेकस्थं तदाक्रान्ततयाक्षमम्…तत्सामर्थ्यान्न क्षमं युधि NītiSā. 14. 84; विष्टराण्यमरेशानां प्रचकम्पिरे । अक्षमाणीव तद्गर्वं सोढुं जिनजयोत्सवे MahāP. 22. 6; जनोऽयं हि बोद्धुं सदसदक्षमः Kāvyālaṅ.(Ru.) 3. 45; यावदसौ (पान्थः) सरः स्नातुं प्रविशति तावन्महापङ्के निमग्नः पलायितुमक्षमः Hitopa. i. 12(3); (रावणः) सेवागतासु निजकामवतीष्वकस्माद्दाक्षिण्यमात्रमपि रक्षितुमक्षमोऽभूत् RāmC. 19. 63; दुष्टा हि हेतवः कार्यं सम्पूर्णं कर्तुमक्षमाः PrakaPañ. 31. 1; व्यालशैलान्तरालाङ्गीकुरङ्गीवाक्षमा रमा YaśasCam. i. 430. 9; पाणिभ्यां युगपद्विलोचनपुटानष्टाक्षमो रक्षितुम् ।…धाता VakroJī. 66. 2; नन्वप्रियं दुर्विषहं नृणां स्वयमुपास्थितम् । नावेदयत्सकरुणो दुःखितान्द्रष्टुमक्षमः BhāgP. i. 13. 12; विना स्वर्णं स्वर्णकारः कुण्डलं कर्तुमक्षमः BrahmVaiP. ii. 2. 8; अक्षमं साधुकार्येषु दूरे कुरु रघूद्वह YogVā. ii. 14. 20; कदा नौ संगमो भावीत्याकीर्णे वक्तुमक्षमम् । अवेत्य कान्तमबला लीलापद्मं न्यमीमिलत् SaraKaṇṭhā. 379. 11; स्त्रीत्वं धैर्यविरोधि मन्मथसुहृत् कालः कृतान्तोऽक्षमः…कथं नु विरहः सोढव्य इत्थं शठः KāvyPra. 686. 7; ऋणं पितॄणामपनेतुमक्षमाः कथं लभन्ते गृहमेधिनः शुभम् VikraDeC. 2. 34; कर्तुमक्षमया मानं प्राणेशः प्रत्यभेदि यत् VyaktiVi. 49. 1; क्लान्तः क्लान्तमना मनागपि पथि प्रस्थातुमेवाक्षमः सङ्केतीकृतमञ्जुवञ्जुललताकुञ्जेऽपि यत्रागतः GītGo. 7. 3; तस्मिन्सुज्जिप्रतिस्पर्धामप्रौढे वोढुमक्षमे । दूतानसृजदानेतुं सज्जपालम् RājTa.(Ka.) 8. 1639; गुणान् सतोऽपि ते वक्तुमक्षमोऽहं स्तुवे कथम् TriṣaS'aPuC. i. 4. 778; पत्यौ तया वृतेऽन्यस्मिन्यदर्थं गतवानसि । भवतः कोपरोधस्तादक्षमस्य वृथारुषः NaiṣC. 17. 156; दृष्टयस्ता विरिञ्चोऽपि प्रत्येकं वक्तुमक्षमः SaṁgīRa. iv. 150. 3 (7. 431); परकार्याय पर्याप्तं वरं भस्म वरं तृणम् । परोपकृतिमाधातुमक्षमो न पुनः पुमान् PārśvC. 1. 413; ऐदंपर्यं त्रिवृत्त्वश्रुतिरितरगिरामक्षमैका निरोद्धुम् TattvMu. 1. 17; जायेत संरक्षितुमक्षमस्य जनस्य दुःखाय परं दयेति S'aṅkaDigVi.(Mā.) 12. 22; अविरुद्धा विरुद्धा वा यं तिरोधातुमक्षमाः । आस्वादाङ्कुरकन्दोऽसौ भावः स्थायीति संमतः SāhiDa. 164. 9; शाहिखानप्रदीपोऽभूत्तमः संहर्तुमक्षमः RājTa.(Jo.) 889; कण्टकशाखाभिर्वा वृतिमथ करमेक्षणाक्षमां कुर्यात् VāstuVi. 5. 13; उपेक्षाकारी निषेधे साक्षादक्षमोऽपि परद्वारापि निषेधानुकूल्याकारी DaṇḍaVi. 76. 1; त्रिमास्यामपि जग्मुष्यां पुरं रक्षितुमक्षमाः । पलायिषत…शकब्रुवाः HammīMaKā. 4. 123; स्पृष्टास्पृष्टिः समभवत् तदर्थं भोक्तुमक्षमाः BallāC. 105. 14; मृद्वी तथाक्षमा चेति सा माने विमुखी द्विधा UjjvaNīMa. 112. 9; अव्यायामोऽलसोऽत्यर्थमक्षमः सर्वकर्मणाम् ।…रोगास्पदं भवेत् Hastyāyur. 275. 17 (2. 53); कार्यान्तरव्यग्रतावशाद् व्यवहारान् द्रष्टुमक्षमेण तु राज्ञा…ब्राह्मणो व्यवहारदर्शनार्थं नियोक्तव्यः VīraMi. 391. 27 (*on* 2. 3); **1 B** non-forbearing, intolerant शीघ्रवाकी तथाक्षमः । …पैत्तिकप्रकृतिर्नरः BhelaS. 72. 20 (3. 4); वेलानिलः केतकरेणुभिस्ते संभावयत्याननमायताक्षि । मामक्षमं मण्डनकालहानेर्वेत्तीव बिम्बाधरबद्धतृष्णम् RaghuVa. 13. 16; किं नो विधिरिह वचनेऽप्यक्षमो दुर्विपाकः MahāvīC. 6. 7 (158. 4); अर्हच्चैत्येष्वहरहः पूजादि द्रष्टुमक्षमैः । बौद्धैर्वयं पराभूता भूतैरिव दुरात्मभिः PariPar. 12. 343; **1 C** impatient प्रदीप्तमेतज्जगदक्षमस्य RāmC. 22. 6; प्रमुमुखकृतलक्ष्यैरीक्षणैरक्षमेषु क्षितिपतिषु रणायान्वेक्षमाणेष्वनुज्ञाम् Kapphiṇā. 4. 2; वधूषु बालासु विहाय मार्दवं य आचरेत् साहसमक्षमः पुमान् RasSa. 158; तेषाममर्षाङ्कुशमक्षमाणां सोढुं निकारं क्षणमक्षमाणाम् । प्रापुः प्रयाताः क्षितिमक्षमाला भ्रूभङ्गतां तस्य तपोवनस्य DarpDa. 7. 58; पितुर्बन्धेन सक्रोधं तं कालापेक्षयाक्षमम् RājTa.(Ka.) 3. 121; चेलं वासोऽक्षमं काम्यं गर्हितं बर्हिचन्द्रकः Vaija. 232. 31(?); **1 D** not ready, not prepared इह दृष्टिपथादिवाक्षमास्तरवस्त्यक्तुमधोगतान् निधीन् । विदधत्युपरि स्थिताः क्षमातलविस्फारितनेत्रचक्रताम् HarVi. 5. 31; नरकद्विषि…सोमेश्वरवल्लभोदरस्थे ।…शून्यं जलधिं द्रष्टुमिवाक्षमे दिनेशे PṛthvīVi. 7. 46; गोरसन्न नास्युरुव्यथा विधातुमक्षमस्त्वां नयाम्यसत्त्वम् HariC.(Pa.) 23; यः…पुरा…कान्ताचञ्चुपुटापवर्जितबिसग्रासग्रहेऽप्यक्षमः S'ārṅgaPa. 802; SiṁhāDvā. 195. 4; Subhāṣi. 712; परिच्युतः स्वस्य पदात् समृद्धात् स वृत्तये याचितुमक्षमः सन् ।…वनेषु…वसतिं विदध्यात् Nalābhyu. 8. 53; चेतोहरा सा मम पूर्वपुण्यैर्दृष्टिप्रिया दृष्टिपथं प्रयाताम् । तामग्रतः स्थापयितुं क्षणार्धं वृथाभ्यसूयो विधिरक्षमोऽभूत् S'ṛṅgāSar. 19; **1 E** unbearable लक्ष्मणेन ततः पूर्वं जीवता वनजीविकाम् । विसंवादितपूर्वो वा उक्तपूर्वोऽपि वाक्षमम् Rāmā. vi. 802*(2); ततिरशेषदेहभाजाम्…। अभजत भृशमक्षमामवस्थाम् YātrāPra. 4. 8; उत्सुकं च हृदयं निजमुच्चैर्दक्षता च नवनर्मणि पत्युः । अक्षमश्च मदनो मदिराक्ष्या व्रीलितं लघयति स्म कथंचित् Rāgh. 5. 4; **1 F** improper अथाक्षमं वेत्सि गृहानुरागं श्रेयःपथं वा वनवाससौख्यम् । अस्माननाथानपहाय गेहे कस्माद् वनं वाञ्छसि गन्तुमेकः JātaMā. 110. 3 (19. 6) अपि स्वित्…जुगुप्सितं कर्म किञ्चित् कृतवान्न यदक्षमम् BhāgP. i. 14. 43; अविदग्धो विधाता च योजयामास योऽक्षमम् । ईदृशीं कामुकीं रम्यां ददाति च तपस्विने BrahmVaiP. iv. 61. 31; **1 G** unfit, unqualified पक्वान्नं हरये दातुमक्षमश्चेतरो जनः BrahmVaiP. iv. 83. 51; **1 H** unaccomplishable किमक्षमं विभो नः Rāgh. 15. 41; **1 I** undiminishing वर्णादिषु च नित्यत्वं प्रलयेऽप्यक्षमं यतः TarkaSaṁ.(Ā.) 120. 4; **2 A** *n.* impropriety or inability अक्षमाय अयुक्तत्वाय SthānṬ. 149A. 4; अक्षमाय अनुचितत्वाय असमर्थत्वाय वा SthānṬ. 292B. 9; अक्षमाय असङ्गतत्वाय SthānṬ. 176A. 9; **2 B** intolerance अक्षमाय अक्षान्त्यै वा SthānṬ. 358A. 14; **3** *m.* name of a

king (पद्मायाः स्वयंवरार्थे) तत्रायाताः नृपाः…गरुमित्रः प्रमाथी च विजृम्भः सुज्ञयोऽक्षमः KalkiP. i. 5.13.

अक्षमण (akṣamaṇa) *n.* intolerance [DBHS]

अक्षमता (akṣama-tā) *f.* incapacity, inability किंचित्तत्र विधातुमक्षमतया बाष्पं सृजन्त्या: SāhiDa. 99.8.

अक्षमद (akṣa-mada) *m.* mad passion for gambling [APTE]

अक्षममाण (a-kṣamamāṇa) *adj.* not tolerating, not agreeing with, intolerant एतदक्षममाणो यः पौरुषेयागमान्तरात् । अतीन्द्रियार्थविज्ञानं बुद्धादेरपि मन्यते TattvSaṁ. 3176.

अक्षमा (a-kṣamā) *f.* **A** non-forgiveness, intolerance, non-endurance यदा मन्युं पाण्डवोऽजातशत्रुर्न संयच्छेदक्षमयाभिभूतः MahāBhā. ii. 56.8; प्रोषितपतिकामपचरन्तीम्…पतिश्चेत् क्षमेत, विसृज्येतोभयम् । अक्षमायां स्त्रियाः कर्णनासाच्छेदनम् ArthŚā. ii. 175.2 (4.12); अहो क्षात्रं परं तेजो बालस्यापि यदक्षमा ViṣṇuP. i. 11.38; अस्ति…सुदत्तो नाम राजा यस्य…अक्षमा परोपतापेषु YaśasCam. ii. 237.9; स्वदोषेष्वेव चाक्षमा TriṣaŚaPuC. ii. 3.108; अक्षमाभूत् ममेदृक्षा क्षान्तिरस्येदृशी परम् MalliC. 8.362; अक्षमा । परस्य दर्पासहिष्णुता NāṭaLaRaK. 1818; अक्षमा सा परिभवः स्वल्पोऽपि न विषह्यते SāhiDa. 345.5; **B** impatience, anger क्षमा वै साधुमाया हि न हि साध्वक्षमा सदा । क्षमायाश्चाक्षमायाश्च विद्धि पार्थ प्रयोजनम् MahāBhā. xii. 103.29; तस्य तद्ग्राह्यरूपत्वे का प्रसन्नेक्षणेऽक्षमा PramāVār. 3.404; जनवत्र भवन्तमक्षमा नयसिद्धेरपनेतुमर्हति Kirātā. 2.42; प्रधावितानक्षमयाल्पसत्त्वानुदारसत्त्वाः क्षमया जयन्ति RāmC. 22.5; अक्षमा भवतः केयं साधकत्वप्रकल्पने BṛĀraUBhVā. i. 4.1279; मूर्त्या भीमस्य कथिता विक्रमैरक्षमा यया KīcaVa. 3.4; उक्तोऽप्यप्रियमक्षमां न रचयत्येतच्चरित्रं सताम् SindūPra. 64; **C** envy, jealousy तनुरुहाणि…जगलुरक्षमयेव शिखण्डिनः ŚiśuVa. 6.45; परगुणादिष्वक्षमा SanatBh. 248.15 (2.16); अक्षमा ईर्ष्या KāśiVṛ. *on* i. 4.37; इतोऽपि यस्याक्षमया विधे पुनस्त्वयातिदूरं गमिता तपस्विनी RāmC. 4.30; परगुणद्वेषोऽक्षमा NyāyKa. 263.2; अस्तौदमुष्य मृदमक्षमयेव जिह्वा YātrāPra. 5.12.

अक्षमाकालयापन (akṣamā-kālayāpana) *n.* the act of passing time with impatience or intolerance कथाव्यवच्छेदः…साध्वाचरितेऽपि दोषोद्भावनम्…अक्षमाकालयापनमदर्शनं वृथाभ्युपगमश्चेति विरक्तलिङ्गानि NītiVā. 32.3 (comm. अक्षमया योऽसौ कालः प्रस्तावस्तस्य यापनं प्रापणं करोति)

अक्षमातिलक (akṣamā-tilaka) *adj.* having for an ornamental mark wealth (*mā*) (obtained by) dice महिमानरक्षणक्षमाक्षमातिलक…भूतता भूतता वचसि VāsaDa. 204.1.

अक्षमात्र (akṣa-mātra) *adj.* **1** of the measure of one *karṣa*, 16 *māṣas*, one *tolā* अथैनम्…त्रिवृत्कल्कमक्षमात्रम्…पाययेत् CaraS. i. 15.17 (1941 Ed.); कल्केनाक्षमात्रेण शतपाकं कुर्यात् CaraS. vi. 1(2).15; vi. 16.79 (1941 Ed.); तथैनां रक्तशालीनामक्षमात्रं कल्पमम्लेन मूत्रेण पाययेत् BhelaS. 96.13 (4.8); मनुष्याणामक्षमात्रं गवाश्वानां द्विगुणं चतुर्गुणं हस्त्युष्ट्राणाम् ArthaŚā. iii. 239.7 (14.4); अक्षमात्रं तयोः पिण्डं मदिरालवणान्वितम् । हृद्रोगे…गुल्मेऽपि योजयेत् AṣṭāHṛ. v. 2.50; AṣṭāSaṁ. i. 159.14 (1.30); उद्धृत्यैतन्मेघकाले व्यतीते ।…प्रातः प्रातर्भक्षयेदक्षमात्रम् KalyāKā. 6.48; ŚāraTi. 5.142; ततोऽक्षमात्रान् वटकान् पिबेत् तक्रेण SiddhYo. 8.33; चन्दनेनाक्षमात्रेण संयोज्यामलकीरसम् । पिबेन्माक्षिकसंयुक्तं छर्दिस्तेन निवर्तते SiddhYo. 15.6; 33.5; 39.2; काञ्जिकेन च तत् पेयमक्षमात्रं प्रमाणतः SiddhYo. 42.19; अक्षमात्रं तु पयसा गैरिकं त्रिदिनं पिबेत् ĪśānŚiPa. i. 48.75; पलार्धप्रमिते स्वर्णे ताम्रं दत्त्वाक्षमात्रया । निर्वापयेच्छतं वारम् RasRaSa. 22.30; **2** of the size of (i. e. as large as) the axle (*akṣa*), reaching upto the axle (of a chariot) [DBHS], as large as dice [MW, APTE] ततोऽक्षमात्रा विसृजन् धाराः…अभ्यवर्षत् सहस्राक्षः MahāBhā i. 217.19; (Dev. रथकाष्ठम्; Nil. रथचक्रद्वयसंधानकाष्ठम्); MatsyaP. 163.21; धाराभिरक्षमात्राभिः प्लावयित्वाखिलां भुवम् BrahmP. 231.39; **3** of the size of the *akṣa* (= *vibhītaka*) fruit नागबलामूलान्युद्धरेत् । तेषां सुप्रक्षालितानां त्वक्पिण्डमाम्रमात्रमक्षमात्रं वा श्लक्ष्णपिष्टमालोड्य पयसा प्रातः प्रयोजयेत् CaraS. vi. 1(2).11 (1941 Ed.); चतुर्थेऽक्षमात्रनवनीतयुक्तं (पिबेत् पयः गर्भिणी) AṣṭāSaṁ. i. 207.25 (2.3); औदुम्बरे पात्रे सूक्ष्मपिष्टां गुलिकामक्षमात्रां कृत्वाञ्जनमभीक्ष्णशः कुर्यात् Hastyāyur. 142.7 (1.18); सर्वं सम्पिष्य तोये करिविजयभुवा मोदकानक्षमात्रान् कुर्यात् RasRaSa. 17.66; **4** of the measure of *akṣa* (104 *aṅgulas* in length) प्रातर्गृहात् पश्चिमदक्षिणेन इषुक्षेपं चाक्षमात्रं पदं च । कुर्यात् पुरीषं शिरोऽवगुण्ठ्य VāyuP. ii. 16.59; **5** a moment of time, twinkling of an eye [MW, APTE]

अक्षमात्रक (akṣamātra-ka) *adj.* of the size of the *akṣa* (i. e. *vibhītaka*) fruit दिनद्वयेन तेऽश्नन्ति वार्क्षमन्थोऽक्षमात्रकम् MahāP. 3.49; गुग्गुलं पाययित्वा तु भोजयेत्तुरगं भिषक् । विकाले भोजयेद्भक्त्या भोजनैरक्षमात्रकैः AśvaVai. 67.6.

अक्षमात्रोद्भवत्व (akṣamātrodbhava-tva) *n.* the state of having arisen only from the sense-organ तथाप्यक्षलिङ्गकेऽनुमानेऽतिव्याप्तिरिति चेत् । न। तस्याक्षज्ञानोद्भवत्वेनाक्षमात्रोद्भवत्वाभावात् NyāySu.(Ja.) 254B.4 (*on* ii. 1.2)

अक्षमान (akṣa-māna) *n.* sense-organ as a means of knowledge, direct perception (प्रत्यक्षप्रमाणम्) स्वार्थमन्यानपेक्षं सच्चैतन्यं नाक्षमानगम् BṛĀraUBhVā. iv. 3.242.

अक्षमानग (akṣamāna-ga) *adj.* cognisable by the sense-organ (or direct perception) cf. अक्षमान.

अक्षमान्वित (akṣamānvita) *adj.* possessing intolerance, not having forbearance अयं तवार्थं हरते यो ब्रूयादक्षमान्वितः । संबुबोधयिषुर्मित्रं सदश्वमिव सारथिः ।…तथाविधस्य सुहृदः क्षन्तव्यं संविजानता MahāBhā. xii. 83.18.

अक्षमापरीत (akṣamā-parīta) *adj.* influenced by intolerance, overpowered by jealousy चम्पेश्वरोऽपि…साहाय्यदानायातिसत्वरमापततां धरापतीनामचिरकालभाविन्यपि संनिधावदत्तापेक्षः साक्षादिवावलेपो वपुष्मानक्षमापरीतः प्रतिबलं प्रतिजग्राह DaśKuC. 36.7.

अक्षमापितविद्य (akṣamāpita-vidya) *adj.* whose lores (*vidyā*) were not duly propitiated अक्षमापितविद्योऽसौ खेचरैर्निहतो मृतः । गन्धारविषये राजन् भवदीयेऽक्षमापिता(:) । उपसर्गं प्रकुर्वन्ति ता विद्या रुषमागताः BṛKathāK. 97.189.

अक्षमाया (akṣa-māyā) *f.* deceit in gambling नैव धर्मेण तद्राज्यं नार्जवेन न चौजसा । अक्षकूट-(v. l. अक्षमाया)-मधिष्ठाय हृतं दुर्योधनेन नः MahāBhā. iii. 34.3; मूर्त्या भीमस्य कथिता विक्रमैरक्षमा यया । निश्चलत्वमसौ नीता सपत्नैरक्षमायया KīcaVa. 3.4.

अक्षमार्थान्तर (akṣamārthāntara) *n.* incapacity to suggest the intended meaning (one of the 25 faults or defects of a word (*pada*) in poetics) तत्र पूर्वं पदगताः (दोषाः) कथ्यन्ते सह लक्षणैः । …अक्षमार्थान्तरं कष्टमप्रयुक्तं ससंशयम् SāhiSā. 2.40.

¹अक्षमाल (akṣa-māla) *m.* a name of god Śiva (who wears a rosary of beads) पिनाकिने प्रसिद्धाय…सुमेधसेऽक्षमालाय…नमः VāyuP. i.24.129.

²अक्षमाल (akṣamā-la) *n.* discus उक्तश्लोके यदि चक्रं शूलमित्येव पाठस्तदा अक्षस्य रथाङ्गस्य मां शोभां लाति आदत्त इति अक्षमालं चक्रमित्याख्येयम् LalitāSaBh. 117.29 (*on* 151)

अक्षमालधारिन् (akṣamāla-dhārin) *adj.* [*f.* -ṇī] holding a rosary of beads एवं संपूज्य गायत्रीं वीणाक्षमणि-(v. l. माल)-धारिणीम् MatsyaP. 66.10.

¹अक्षमाला (akṣa-mālā) *f.* **1** a rosary of Eleocarpus seeds **2** a rosary of beads **3** a garland of letters beginning with *a* and ending with *kṣa* **4** one of the seven postures **5 i** a garland of dice **ii** a gambling den **iii** a row of *vibhītaka* trees **6 i** name of Arundhatī **ii** name of the daughter of Bhṛgu, Vatsa's mother. **1** a rosary of Eleocarpus seeds गायत्र्या अक्षमालायां सायं प्रातः शतं जपेत् AV. Pari. xli. 4.5; पाण्योश्च तद्वत् स्वनवन्निबद्धौ कलापकावक्षमाला यथेयम् MahāBhā. iii. 112.5; ब्रह्मन् किमिदमसदृशं व्यवसितम् । यज्ञोपवीतमक्षमाला कमण्डलुस्त्रिपुण्ड्रकं स्कन्धे च श्वा विधुरम् Tantrākhyā. 105.3; PañcT. iii. 57.14 (315.5); अक्षमालां समाहृत्य…लक्षमेकं जपेत् NityāṢoḍa. 164.12 (5.10); LakṣmīT. 39.33; BrahmāṇḍP. iii. 38.31; तस्य कुन्देन्दुवर्णस्य अक्षमाला विराजते VāyuP. i. 50.50; HarṣaC. 334.7; एकैव काचिन्महतामवस्था…। कराग्रलग्नाभिनवा च बाला गङ्गातरङ्गेष्वथ वाक्षमाला ŚatTrayī. 222 = VetāPañ.(Śi.) 32.37; NaraP. 33.22; गायत्रीमक्षमालायां सायं प्रातश्च योजयेत् । चतुर्णामपि वेदानां फलं प्राप्नोत्यसंशयम् PadmP. v. 43.194; v. 57.8; देवी…अक्षमालायुता राजञ्छुभा सा शुभरूपिणी SkandP. iii (2). 17.14; प्रापुः प्रयाताः क्षितिमक्षमाला भ्रूभङ्गतां तस्य तपोवनस्य DarpDa. 7.58; KathāSaSā. v. 2.15; दोर्भिः कुण्डीं जलजार्यक्षमालाः…विदधद्…ध्येयं शिवतत्त्वं समाधौ ĪśānŚiPa. ii. 12.86; अक्षमालामुपादाय देवताध्यायी जपं कुर्यात् ŚaṅkhaSm. 12.4 (384.1); जपतामक्षमालासु बीजाकर्षणदर्शनात् । स जीवाकृष्टिकष्टानि विपरीतदृगन्वभूत् NaiṣaC. 17.190; अक्षमाला गणत्रिकेति क्वचित् पाठः । तत्र गणत्रिका कण्ठभूषणं केचित् CaturCi. i. 267.8; कामस्य तस्या वक्षःस्थलाश्रमे । तपस्यतोऽक्षमालेव भाति रमैकावलिच्छलात् PāṇḍaC. 4.165; महामुनीनामपि कम्पमानात् कराद्रवन्ति द्रुतमक्षमालाः Surath. 4.63; अक्षमाला विजानीयादरुन्धत्यक्षसूत्रयोः ViśvaLoK. 355.152; MediK. 169.14; ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 7.17; कौपीनवानपि जटापटलाकुलोऽपि … उपनीय गलेऽक्षमालाम् । …उन्मार्ष्टि वारवनिताजघनं जघन्यः LaṭaMe. 1.32; प्रेयांसं प्रतिलब्धुमात्ततपसः स्यादक्षमाला रतेः Subhāṣi. 1692; HammīMaKā. 9.82; BālamBha. 1.24 (88.20); **2** a rosary of beads (of substances such as copper, crystal, gold, jewel, *indrākṣa* (?), pearl, lotus-seed (*padmākṣa*), Roxburghii (*putrajīvaka*) and skull) विनिक्षिपेत् … वामके । अक्षमालां च ताम्रेण (निर्मिताम्) MānaSā. 12.74; दशाननः…। बिभ्रत् स्फटिकनिर्माणामक्षमालां करोदरे PadmP.(Ra.) 69.9; NavaSāC. 3.15; स्फाटिकेन्द्राक्षरुद्राक्षैः पुत्रजीवसमुद्भवैः । अक्षमाला प्रकर्तव्या BṛParāSm. 4.46; स्फाटिकेन्द्राक्ष॰ …कर्तव्या त्वक्षमाला स्यादुत्तरादुत्तमा स्मृता

KūrmaP. 583. 18 (2. 18); सुवर्णमणिमुक्ताफलस्फटिकपद्माक्षेन्द्राक्षपुत्रजीवकानामन्यतमामक्षमालां कुर्यात् Aparā. *on* 1. 23 (47. 24); अक्षमाला स्त्रियां विद्यादरुन्धत्यां तथापि च । जपसंख्यापरिच्छित्यै रुद्राक्षस्फटिकादिभिः । सूत्रस्यूतैः कृते चापि वलये NānārthāSaṁ. iii. 1. 2; कापालीमक्षमालां झटिति भगवतो भैरवस्यार्पयामि PrasaRā. 4. 34; VīraMi.(Āhnika.) ii. 326. 3; [as an *āyudha* of male and female deities] वहन्तीं करे पुस्तकं चाक्षमालाम् (भारतीम्) DeviBhuSt. 154. 13; S'āraBhuA. 137. 3; BṛParāSm. 2. 14; PauṣkS. 41. 84; शङ्खचक्रगदापद्ममक्षमालां कमण्डलुं दुर्गा…बिभ्रती BrahmVaiP. i. 3. 75; DevīBhāP. ix. 50. 64; S'ivaP. v. 46. 23 (462. 4); ĪśānS'iP. ii. 3. 65; RasRaSa. 6. 25; Rasā. 2. 70; LalitāSaBh. 117. 27 (*on* 151); दधतम्…अक्षमालाम्…उपतिष्ठेद्धरिं सदा PāñcaRā.(Nā.) iii. 15. 58; PārāSū. 39. 25; SātvaT. 5. 20; तथा दशभुजेष्वेव (गणेशस्य) आयुधानि ब्रवीमि वः ।…अक्षमालां लाङ्गलं च SkandP. i(1). 11. 10; कमण्डलुं चाक्षमालां च वामसव्यकरौ धृतौ…एवं पितामहं ध्यात्वा MānaSā. 7. 79; YaśasCam. ii. 299. 12; ViṣṇuDhaP. iii. 44. 7; समुद्भूतस्त्रिलोचनः । शूलपाणिः कपर्दी च अक्षमालां च दर्शयन् VāmaP. 2. 25; BhāgP. iv. 6. 38; BhaviP. 367A. 25 (II. ii. 11. 11); YātrāPra. 1. 81; भार्गवः (Venus) … दण्डाक्षमालावरदाम्बुपात्रः VasiS. 18. 61; कुण्डिका चाक्षमाला च वामेवामे करे क्रमात् MānaSā. 51. 16; अक्षमालामसिं शक्तिं दण्डं शूलं च दक्षिणे । निवेशयेत् Mānaso. iii. 1. 727; ĪśānS'iPa. ii. 21. 79; कण्ठादुदरबन्धान्तमक्षमालां प्रकल्पयेत् S'ilpaRa. ii. 16. 43; **3** a garland of letters beginning with *a* and ending with *kṣa* (this is described as *akalpitā* 'not fashioned (with beads)' in contrast to the rosary of beads) अक्षमाला द्विधा प्रोक्ता कल्पिताऽकल्पितेति च । कल्पिता मणिभिः क्लृप्ता मातृका स्यादकल्पिता । आदिक्षान्ताक्षवर्णत्वादक्षमालेति कीर्तिता KulārT. 15. 48; आदिक्षान्तार्णयोगित्वादक्षमालेति कीर्तिता S'āraTi. 23. 115; आदिक्षान्तैरक्षरैः स्यादक्षमाला यथार्थतः TantrR. 1. 63; LalitāSaBh. 168. 23 (*on* 207); अक्षमालापदेनाकारादिक्षकारान्तमातृकामालोच्यते SetuBa. 164. 25; **4** one of the seven postures (*mudrās*) त्रिशूलयोनीं सुरभिमक्षमालां च लिङ्गकम् । अम्बुजं च महामुद्रामिति सप्त प्रदर्शयेत् DevīBhāP. xi. 17. 9; दशमुद्रिकाः । …लिङ्गयोनित्रिशूलाक्षमालेष्टाभीमृगाह्वयाः Tantrābhi. xi. 69. 9; xi. 69. 12; **5 i** a garland of dice कूटाक्षदेविनः पापान्निर्हरेद् द्यूतमण्डलात् । कण्ठेऽक्षमालामासज्य स ह्येषु विनयः स्मृतः NāraSm. 214. 6; **5 ii** a gambling den यः परित्यक्तबान्धवोऽक्षमालास्वेव शय्यासनविहारी प्रसिद्धः क्रीडनकः तद्दृणमाक्षिकमिति शक्यते निश्चेतुम् ManuBh. ii. 149. 27 (*on* 8. 159); **5 iii** a row of *vibhītaka* trees राजा … विन्ध्यगिरिमेखलामिवाक्षमालोपशोभिताम् … अङ्गलक्ष्मीं दधानम्…विद्याधरमुनिमपश्यत् TilaMañ. 24. 4; **6 i** a name of Arundhatī (Vasiṣṭha's wife) वसिष्ठश्चाक्षमालया (रेमे) MahāBhā. v. 115. 11; अक्षमालायाम्…तनयं वसिष्ठोऽजनयत् BuddaC. 4. 77; भेजे श्वपाकीं मुनिरक्षमालाम् Saund. 7. 28; अक्षमाला वसिष्ठेन संयुक्ताधमयोनिजा ManuSm. 9. 23; अक्षमालाख्या निकृष्टयोनिजा वसिष्ठेन परिणीता…पूज्यतां गता ManvaMu. 368. 4 (*on* 9. 23); TātpaṬ.(Vā.) 2. 16 (*on* i. 1. 1); SkandP. vii(1). 129. 4; vii(1). 129. 34; DharK. 2419; AnekāSaṁ. 4. 286; AbhidhāCi. 849; ViśvaPra. 161. 152; KośaKaTa. 775; KalpaKo. 83. 30; S'abdaRaSaK. 311. 9; **6 ii** name of the daughter of Bhṛgu, Vatsa's mother यस्मिन्नेव तु वासरे सरस्वत्यसूत तनयं तस्मिन्नेव…अक्षमालापि सुतं प्रसूतवती HarṣaC. 60. 14.

[2]**अक्षमाला** (akṣa–mālā) *f.* a series of sense–organs तस्मात्तु तेभ्यः श्रवणादिहेतवस्ततोऽक्षमाला जगतो व्यवस्थिता VarāP. 2. 9.

अक्षमालाकर (akṣamālā–kara) *adj.* holding a rosary of beads in the hand कालं नारायणस्यांशं च ददर्श पुरतः सती…अक्षमालाकरं वरम् BrahmaVaiP. i. 15. 26.

अक्षमालाकरत्व (akṣamālākara–tva) *n.* the state of holding a rosary of beads in the hand अक्षमालाकरत्वं दृष्टार्थत्वाय जपस्य चात्र विनियोगः VīraMi.(Pūjā.) 325. 1.

अक्षमालाग्रफलक (akṣamālāgraphalaka) *n. m.* the central or the most prominent bead in a rosary of beads अक्षमालाग्रफलके मेरुः सुरगिरौ तथा AnekāK. 676.

अक्षमालाग्रहण (akṣamālā–grahaṇa) *n.* act of taking away a rosary of beads नाहमेवमस्याः…मर्षयाम्यक्षमालाग्रहणापराधमिमम् Kād. 147. 3.

अक्षमालाङ्गुलीयक (akṣamālāṅgulīyaka) *adj.* carrying a rosary of beads as a ring त्रिदण्डी मुण्डितः…अक्षमालाङ्गुलीयकः…पार्थः MahāBhā. I. App. 113. 11.

अक्षमालाढ्य (akṣamālāḍhya) *adj.* [*f.* –ā] endowed with a rosary of beads सावित्रीम्…वरदां चाक्षमालाढ्यां त्रिशूलाभयहस्तकाम्…नमाम्यहम् DevīBhāP. xi. 19. 2.

अक्षमालाधर (akṣamālā–dhara) *adj.* [*f.* –ā] holding or wearing a rosary of beads अक्षमालाधरा बाला…तपस्तेपे SkandP. vii (3). 36. 76; शिव त्र्यक्षाक्षमालाधर…आधत्स्व सिद्धिं पराम् Stotrā. 11. 11; चण्डी नाम गणोऽभवत् । वृषध्वजः…अक्षमालाधरः SaurP. 32. 54; अक्षमालाधरायेति धीमहे तन्न इत्यपि । वीरभद्रः प्रकारश्च चोदयादिति योजिता (वीरभद्रगायत्री) ĪśānS'iP. ii. 59. 17; कारयेत् तु सुवर्णेन गजवक्त्रं चतुर्भुजम् । अक्षमालाधरम् VasiS. 35. 21; *m.* name of the god Gaṇeśa अक्षमालाधरो ज्ञानमुद्रावान्…इति वैनायकं नाम्नां सहस्रम् GaṇeP. i. 46. 49.

अक्षमालाधरण (akṣamālā–dharaṇa) *n.* holding of a rosary of beads कुशाक्षमालाधरणं राजधर्मे हि नेष्यते GaṇeP. ii. 120. 54.

अक्षमालाधृतकर (akṣamālā–dhṛtakara) *adj.* with a rosary of beads held in the hand जाबालिर्यत्र तिष्ठति । अक्षमालाधृतकरः SkandP. vi. 143. 26.

अक्षमालापरिक्षिप्त (akṣamālā–parikṣipta) *adj.* encircled by a rosary of beads अक्षमालापरिक्षिप्तं ज्योतिषां परमं निधिम् (शिवम्) …नारायणः…ववन्दे MahāBhā. vii. 172. 63.

[1]**अक्षमालापवृत्ति** (akṣamālāpavṛtti) *f.* the turning (i. e. counting) of the beads of rosary अक्षमालापवृत्तिज्ञा कुशासनपरिग्रहा। ब्राह्मीव दौर्जनी संसद् वन्दनीया समेखला NalaCam. 1. 7.

[2]**अक्षमालापवृत्ति** (akṣamālāpavṛtti) *f.* [akṣamā – ālāpa – vṛtti] the way of angry conversation, NalaCam 1. 7 (comm. अक्षमया रुषा संभाषणस्य वृत्तिम्)

अक्षमालापूर्व (akṣamālā–pūrva) *adj.* [*f.* –ā] together with a rosary of beads षड्वक्त्रः…रक्ताकल्पः शिखिशक्त्यक्षमालापूर्वा हेतीर्विदधद् बालवेषः ĪśānS'iPa. ii. 12. 57.

अक्षमालाप्रवृत्ति (akṣamālā–pravṛtti) *f.* **1** turning (i. e. counting) of the beads of rosary अक्षमालाप्रवृत्तिज्ञा कुशासनपरिग्रहा । ब्राह्मीव दौर्जनी संसद् वन्दनीया समेखला SūktiSu. 32; **2** the throw of the sets of dice SūktiSu. 32.

अक्षमालाबन्ध (akṣamālā–bandha) *m.* tying of a garland of dice (as a punishment for cheating in dice–playing) कण्ठेऽक्षमालाबन्धपूर्वकविवासः BālamBha. ii. 298. 24 (*on* 2. 202)

अक्षमालामणि (akṣamālā–maṇi) *m.* a bead in the rosary अथाक्षमालामणिसंख्यामाह प्रजापतिः BālamBha. i. 88. 27 (*on* 1. 25)

अक्षमालामय (akṣamālā–maya) *adj.* holding a rosary of beads ऋग्वेदः श्वेतवर्न्नः (? र्णः) स्याद् द्विभुजो रासभाननः । अक्षमालामयः सौम्यः प्रीतश्चाध्ययनोद्यतः CaturCin. ii(1). 104. 14.

अक्षमालामुद्रा (akṣamālā–mudrā) *f.* name of a gesture अङ्गुष्ठतर्जन्यग्रे तु ग्रन्थयित्वाङ्गुलित्रयम् । प्रसारयेदक्षमालामुद्रेयं परिकीर्तिता Tantrābhi. (11). 75. 6.

अक्षमालावत् (akṣamālā–va(n)t) *adj.* holding a rosary of beads रावणः शिखी…अक्षमालावान् BhaṭṭiKā. 5. 61.

अक्षमालावर्ग (akṣamālā–varga) *m.* a class of rosaries अत्र स्फाटिकेनेत्यक्षमालावर्गोदाहरणम् PāñcRāRa. 107. 19.

अक्षमालावलय (akṣamālā–valaya) *adj.* having a rosary of beads as a bracelet एषोऽक्षमालावलयम्…सभाजने मे भुजम्…प्रयुङ्क्ते RaghuVa. 13. 43; *n.* a bracelet in the form of rosary of beads दक्षिणेन करेणाक्षमालावलयमुद्वहन् KathāSaSāg. xii. 34. 18.

अक्षमालाविधि (akṣamālā–vidhi) *m.* the mode of making a rosary of beads मणिं प्रकल्पयेन्मेरुमक्षमालाविधिस्त्वयम् LakṣmīT. 39. 47.

अक्षमालाविभूषित (akṣamālā–vibhūṣita) *adj.* decorated with a rosary of beads तन्मध्ये राक्षसाः पञ्च…अक्षमालाविभूषिताः GaṇeP. ii. 10. 10; अक्षमालाविभूषिताः…अपश्यन्…मुनयः नृपम् Hastyāyur. 3. 2 (1. 1)

अक्षमालासमाकुल (akṣamālā–samākula) *adj.* abundantly adorned by a rosary of beads अक्षमालासमाकुलं पद्मम्…स्मरेत् PauṣkS. 24. 31.

अक्षमालास्वरूपिणी (akṣamālā–svarūpiṇī) *adj.* (*f.*) having the form of the series of letters (from *a* to *kṣa*) देवी…अक्षमालास्वरूपिणीति वा LalitāSaBh. 125. 28 (*on* 167)

अक्षमालिक (akṣamāl–ika) *adj.* having a rosary of beads स्याज्जीवः कुण्ड्यक्षमालिकः AgniP. 51. 11.

अक्षमालिका (akṣa–mālikā) *f.* [Alt. Gr. II. 2 p. 315] rosary of beads अक्षमालिकां कर्णे कृत्वा ध्यानं विसृज्य च SkandP. iv. 98. 54; PadmP. iv. 110. 45; YogVā. iii. 104. 19; AgniP. 50. 16; °अक्षमालिका…त्रिदण्डादिकोपकरणम् …परिव्राजमपश्यत् AvantiKa. 38. 3; 226. 5; पतिता स्पर्शभीत्येव कम्पलोलाक्षमालिका DarpaDa. 3. 94; सः…आवर्तयामास चिरं मिथ्याक्षमालिकाम् KathāSaSāg. v. 1. 102; xii. 8. 175; अनेन विधानेन … प्रकुर्यादक्षमालिकाम् MālinīT. 19. 75; ĪśānS'iPa. i. 30. 26; KulārT. 16. 19; LakṣmīT. 40. 9; बिभ्राणं पाणिपद्मेन बलक्षामक्षमालिकाम् Surath. 3. 3; राजतैः कुशमूलैश्च गृहस्थस्याक्षमालिका

TantrSā. 19. 28; दक्षिणे परहस्ते तु कारयेदक्षमालिकाम् S'ilpaRa. ii. 22. 148; श्रवणे दधदक्षमालिकां स:…आह S'ivLī. 15. 61; NīlaVi. 42. 12.

अक्षमालिन् (akṣamāl-in) *adj.* having a rosary of beads नम:… शोभनायाक्षमालिने VāyuP. i. 30. 205; शुक्र: कुण्ड्यक्षमाली स्यात् AgniP. 51. 12; VāmaP. 47. 87.

अक्षमालेश्वर (akṣamāles'vara) *m.* name of a S'ivaliṅga ततो गच्छेन्महादेवि अक्षमालेश्वरं परम् SkandP. vii. 129. 1.

अक्षमावत् (akṣamā-va(n)t) *adj.* not having forbearance अथ वैरोचने दोषानिमान्विद्ध्यक्षमावताम् MahāBhā. iii. 29. 16; अक्षमावान्परं दोषैरात्मानं चैव योजयेत् MahāBhā. v. 176*; य:…क्षेप्ता क्षमिणश्चाक्षमावान् । हन्यामहं तादृशानां शतानि MahāBhā. viii. 29. 20.

अक्षमावह (a-kṣamāvaha) *adj.* [*f.* –ā] not causing forgiveness अक्षमावहां (अनङ्गलेखां) ताम्…वीक्ष्य स प्रजज्वाल मन्युना RājTa.(Ka.) 3. 509.

अक्षमासारसर्वस्व (akṣamā-sārasarvasva) *adj.* whose sole wealth is want of forbearance (i. e. completely lacking forbearance) रे शक्र…अक्षमासारसर्वस्वं दुर्वाससमवेहि माम् SkandP. ii(9). 8. 29; अक्षमासारसर्वस्वं किं मां नयसि माधव SkandP. vii(4). 2. 35.

अक्षमित्व (akṣami-tva) *n.* the state of being intolerant वाक्षमित्वमविज्ञाय न क्लीबत्वमभृत्यवे । तस्मादक्लिश्यमानात्मा परं ब्रह्मैव चिन्तयेत् Yas'asCam. ii. 391. 16.

अक्षमिन् (a-kṣamin) *adj.* **A** not being tolerant, not forgiving एतावानेव पुरुषो यदमर्षी यदक्षमी MahāBhā. v. 131. 30; एवं ज्वालामुखो जातो राजा माहेश्वरोऽक्षमी PadmP. iv. 106. 95; समरभटो बुद्ध्वा नृपोऽक्षमी । …निरगाद्योद्धुमग्रत: KathāSaSāg. xii. 7. 281; PāṇḍaC. 11. 162; **B** not possessing forbearance or endurance अन्त:क्षमावतां वासे वसन्नपि निरन्तरम् । अक्षम्यहं यतोऽम्बुस्थ: कुलीरस्तरणे पटु: MalliC. 8. 365; **C** not having patience (unwilling to wait) स्त्रीत्वं धैर्यविरोधि मन्मथसुहृत्काल: कृतान्तोऽक्षमी VetāPañ(S'i.) 54. 23; किं युक्तं सहसाभ्युपैति बलवान् काल: कृतान्तोऽक्षमी S'atTrayī. 2. 249; *m.* name of one of the fifty attendant deities of Viṣṇu who occupy the southern region of the temple धर्मो धर्मधर:…वाडवश्चाक्षमी तथा । गणा: पञ्चाशदेते तु दक्षिणां दिशमाश्रिता: PāraS. 17. 172.

अक्षमिश्र (akṣa-mis'ra) *adj.* mixed with (the powder of) the berries of the *Terminalia Bellerica* रोहिणी चाक्षमिश्रम् । सर्वं संपिष्य तोये RasRaSa. 17. 65.

अक्षमुद्रा (akṣa-mudrā) *f.* engraving on dice माता पुत्र: पिता भ्राता भार्या मित्रजनस्तथा । अष्टापदपदस्थाने त्वक्षमुद्रेव न्यस्यते MahāBhā. xii. 287. 38; अनेकदेहभेदेन भिन्ना वृत्तिरिहात्मन: । अष्टापदपरिक्षेपे ह्यक्षमुद्रेव लक्ष्यते S'ivaP. vii. 5. 57 (507B. 13)

अक्षमूल (akṣa-mūla) *adj.* based on sense-organs इदं रजतमित्यनुवर्तमानस्येदमर्थस्यावभासोऽक्षमूल: NītiMā. 20. 1; अक्षमूलोऽनुमानादि: NyāyMāVi. 17. 12. (*on* i. 1. 4)

1**अक्षमोषित** (akṣa-moṣita) *adj.* robbed (i. e. defeated) in gambling नाक्षमोषितमोजो न समाप्तिर्गूढचर्म(?र्य)या ।…कोऽयं वो धर्मसंभव: Kapphiṇā. 18. 71.

2**अक्षमोषित** (akṣamoṣita) *adj.* burnt by intolerance नाक्षमोषितमोजो न समाप्तिर्गूढचर्म(?र्य)या ।…कोऽयं वो धर्मसंभव: Kapphiṇā. 18. 71.

1**अक्षमोहित** (akṣa-mohita) *adj.* infatuated by (pleasures of) sense–organs श्रीत: सुरकुलं हीनमत्रासीदक्षमोहितम् RāghPāṇ.(Dha.) 18. 124.

2**अक्षमोहित** (a-kṣamohita) *adj.* not having any consideration for the earth (i. e. subjects) क्षात्रं तु वृत्तत: क्षिप्तमत्रासीदक्षमोहितम् RāghPāṇ(Dha.) 18. 124 (comm. न विद्यते क्षमाया: पृथ्व्या ऊहितं वितर्कणं यस्य)

अक्षमौन (akṣa-mauna) *n.* vow of silence (i. e. restraint) in respect of senses वाङ्मौनमक्षमौनं च काष्ठं सौषुप्तमेव च । वाङ्मौनं वचसां रोधो बलादिन्द्रियनिग्रह: । अक्षमौनम् YogVā. vi(1). 68. 7; वाङ्मौनमक्षमौनं च काष्ठमौनं च वेद्म्यहम् । सुषुप्तमौनं मौनेश ब्रह्मन्ब्रूहि किमुच्यते YogVā. vi(1). 68. 2.

अक्षम्य (a-kṣamya) *adj.* unpardonale अवरिष्टाक्षमक्षम्यं कपिं हन्तुं दशानन: Bhaṭṭi. 9. 26; यदक्षम्यं नु युवयो: (राधाकृष्णयो:)…तदाग: क्वापि नास्ति StavaMā. 88. 26.

अक्षम्रक्षण (akṣa-mrakṣaṇa) *n.* oiling of the axle, (hence) maintaining one's body with any type of food which is available according to rule यथा शकटं रत्नभारपरिपूर्णं येन केनचित् स्नेहेन अक्षलेपं कृत्वा अभिलषितदेशान्तरं वणिगुपनयति तथा मुनिरपि गुणरत्नभरितां तनुशकटीमनवद्यभिक्षायुरक्षम्रक्षणेन अभिप्रेतसमाधिपत्तनं प्रापयतीत्यक्षम्रक्षणमिति च नाम निरूढम् TattvārthaVār. ix. 6. 19 (597. 25)

1**अक्षय** (a-kṣaya) *adj.* [*f.*–ā] **1 i** indestructible, imperishable, permanent **ii** immortal, without death **iii** everlasting, long–lasting **iv** inexhaustible **v** endless, unlimited **2** giving everlasting or long–lasting (fruit), having unending (merit) **3** not belonging to the dark half of the month; **1 i** indestructible, imperishable, permanent यद्रेवाक्षरं नाक्षीयत तस्मादक्षयम् JaimiUBr. I. vii. 24. 2; अक्षयाल्लँभते लोकान् AtriS. 11. 58; अक्षयं क्षपयेत् कश्चित् क्षत्रिय: क्षत्रियर्षभम् MahāBhā. vii. 160. 24; अक्षया नरशार्दूल जिता लोका मया शुभा: Rāmā. iii. 4. 26; मम ता ह्यक्षया गाव:…। चरन्ति…रक्षिता: स्वेन तेजसा HariVaṁ. 45. 24; विष्णुना हतस्याप्यक्षयो लोको मे भविष्यति BālC. 3. 13 (1); तत: पुण्यान् ययौ लोकान् सर्वकामदुहोऽक्षयान् MārkP. 119. 19; गार्हस्थ्यधर्मरूपा (धेनु:) …आजीव्यमाना जगतां साक्षया नापचीयते MārkP. 29. 8; स प्राप्नोत्यक्षयं स्थानम् ViṣṇuP. i. 11. 44; वह्निना येऽक्षया दत्ता: शरास्तेऽपि क्षयं ययु: ViṣṇuP. v. 38. 24; हत: शूर:… । अक्षयान् लभते लोकान् ParāSm. 3. 31; अक्षये क्षयसंकल्पान्मुह्यते शिशुरेव हि YogVā. iii. 102. 1; परेऽव्ययेऽनन्तेऽक्षये ब्रह्मणि…सर्वे एकीभवन्ति MuṇḍaUBh. iii. 2. 7; अक्षय: अक्षीण: GītāBh. (S'aṅ.) 294. 1 (*on* 10. 33); प्राप्तवानहम्…आत्मपदमक्षयं क्षणात् ViveCū. 489; अभिव्यञ्जकतन्त्रस्तु मोक्षस्तेनाक्षयो मत: BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 300; इत्याहुस्ते परं ब्रह्म यदनादि तथाक्षयम् S'ivDṛ. 2. 2; अग्नौ हुतानि शीर्षाणि यानि तेऽसुरपुङ्गव । भविष्यन्ति यथापूर्वमक्षयाणि AdhyāRā. vii. 2. 15; भीमेन सह संप्राप सगरो मोक्षमक्षयम् BṛKathāK. 119. 23; केवलज्ञानमासाद्य यात्यसौ मोक्षमक्षयम् SubhāRaSaṁ. 920; सप्तलोकमयो विष्णुस्तस्य य: कुरुते गृहम् । तारयत्यक्षयाल्लोँकानक्षयान् प्रतिपद्यते AgniP. 38. 48; पितृणामक्षयं स्थानं मही दत्ता मया BrahmP. 60. 63; अक्षयान् यान्ति नरकांस्तासाम्…पूर्वजा: BrahmP. 87. 61; तेषामप्यक्षयो व्यास रुद्रलोको महात्मनाम् SkandP. v (1). 7. 72; पितृणां चाक्षय: स्वर्ग: पुराणश्रवणाद् भवेत् DevīBhāP. ii. 12. 64; अक्षयान्यत्र तिष्ठन्तु नक्षत्राणि त्वदाज्ञया RāmāMañ. 35. 12; हरिचमू:…क्षयाय रक्षसां सेयमक्षया निपतिष्यति RāmāMañ. 313. 24; शूर:…अक्षयाल्लँभते लोकान् Hitopa. 3. 145; वराटं कारयेद्यस्तु प्रासादं भक्तिमान्नर: । स याति यानैर्विविधै: स्वर्गं प्राप्नोति चाक्षयम् SamarāSū. ii. 84. 12; त्वयाहं शिरसि लगुडप्रहारेण हन्तव्य: । येन कनकमयोऽक्षयो भवामि Pañcā. 258. 2; सुवर्णपुरुषो जात: खण्डितोऽप्यक्षयो हि य: PārśvC. 2. 979; अक्षयमनाशं साद्यपर्यवसितत्वात् । अक्षयं वा परिपूर्णत्वात् AupaSūṬ. 28. 12; मिलन्ति च रसेनाशु वह्निस्थान्यक्षयाणि च Rasā. 7. 146; यत्तु निरतिशयमक्षयमनपेक्षमनन्तं च सुखं तद्वाढं विद्यते SyādvāMañ. 8 (328); **1 ii** immortal, without death दैवसंयोगादक्षयोऽव्ययोऽचिन्त्यो भूतात्मना सह … गर्भाशयमनुप्रविश्यावतिष्ठते SuśruS. iii. 3. 4; (मधुकैटभौ) निजबाहू विमृद्नन्तौ भूतभावनमक्षयम् ।…योधयामासतु: प्रभुम् NāṭyaS'ā. 20. 4; तदा मृत्युरचिन्तयत् । सर्वाण्येव क्रमेणाहं भूतान्यद्मि किलाक्षय: YogVā. iii. 2. 3; अव्यया चाक्षयासीति न ह्यन्तस्तेऽधिगम्यते BṛĀraUBhVā. v. 16. 69; प्रसादात्तव देवेश अक्षयाहं भवे प्रभो SkandP. v (3). 4. 20; अक्षया निर्जरा: सर्वा अमराश्च प्रजास्तदा PadmP. ii. 80. 16; सूक्ष्मलिङ्गशरीरं तदा मोक्षादक्षयं प्रिये KulārT. 1. 11; अनेकजन्मसंततेर्यावदद्याक्षय: पुमान् । यद्यसौ मुक्त्यवस्थायां कुत: क्षीयेत हेतुत: Yas'asCaṁ. ii. 272. 18; ततोऽक्षयेण देहेन यशसा च विराजितम् । बुद्धाभ्यनन्दत्तं बन्धुजनो जीमूतवाहनम् KathāSaSāg. iv. 2. 251; अक्षयम्…कृष्णम्…नमत चक्रधरम् VyaktiVi. 95. 4; **1 iii** everlasting, long–lasting अक्षया तव कीर्तिश्च लोके स्थास्यति MahāBhā. iii. 42. 22; xiii. 14. 69; xiii. 30. 13; स्वर्गे वासं तथाक्षयम् । पुत्राणां चाक्षयाल्लोँकान् स्वर्गे ये रक्षसा हता: HariVaṁ. 9. 77; तिलधेनुं च यो दद्यात्…मोदते चाक्षयं कालम् MatsyaP. 187. 28; प्रादाच्च तस्मै भगवान् हरिर्नारायणो वरम् । अक्षयं वंशमिक्ष्वाको: BrahmP. 8. 58; भृगु:…ददर्श नगरम्…वटवृक्षैरथाक्षयै: BrahmVaiP. iii. 41. 11; पद्मस्य मन्त्र:…प्रयच्छत्यतुलां भूतिं भक्तानामक्षयाम् JayāS. 6. 164; 15. 134; SkandP. v (3). 9. 49; कीर्ति: श्रीमण्डलीकस्य…अस्त्वक्षया भुवि EI. xxi. 50. 38; पदे पदेऽश्वमेधस्य लभते फलमक्षयम् S'ārṅgaP. 1932; न्यायेन यद्द्रव्यमुपार्जि भूपैस्तद्भूपतीनां शुभमक्षयं च VīraBhā. 5. 112; MediK. 50. 40; **1 iv** inexhaustible अक्षया बलवन्तश्च पुरुषा: पुरुषादका: । …एतेषामालया: सर्वे विचेया: Rāmā. iv. 39. 25; तदक्षयमपर्यन्तं दुर्जयं वानरं बलम् Rāmā. vi. 325*; पार्थायाग्निर्ददौ…। इषुधी चाक्षयैर्बाणै: MahāBhā. i. 55. 37; पोषो हि त्वदधीनो मे संतानमपि चाक्षयम् MahāBhā. i. 68. 63; वैरोचने: श्रीरपि चाक्षयासीत् MahāBhā. iii. 27. 13; अप्यक्षयं मे यशसो निधानम् BuddhaC. 1. 65; य इच्छेदक्षयं शुक्रम् CaraS. vi. 2 (1). 38; त्रिसाधना शक्तिरिवार्थमक्षयम् RaghuVaṁ. 3. 13; निधीनथाक्षयान् शश्वद्भगिनीत्वे प्रयच्छति (यक्षिणी) JayāS. 26. 84; तासु जप्तं हुतं दत्तं फलं भवति चाक्षयम् VasiS. 12. 35; भोगै: पवित्रैरक्षयै: शुभै: PāraS. 5. 137; वाग्मिदर्पज्वरशमनविधावक्षयं पाटवं न: S'atTrayī. 166; कालमक्षयेण तपसा क्षपयिष्यसि AvantiK. 48. 16; अक्षयं प्रवरे क्षेत्रे भवत्यत्र महाफलम् VāmaP. 22. 36; देवानामक्षय: कोशस्त्वया यज्ञ: प्रकल्पित: LiṅgaP. i. 21. 84; नृपाणामक्षयो ह्येष निधिर्ब्राह्मो विधीयते ViṣṇuDhaP. ii. 65. 50; तेन च…कोषमक्षयं प्रणीतवान् शैशवशेषवानयम् NaiṣC. 1. 19; यदीच्छेद-

क्षयं शुक्रम् RasPraSu. 12. 20; अक्षयां लक्ष्मीं स व्यतनोत् EI. i. 310. 28; राजा… ज्ञात्वा वणिजां चाक्षयां श्रियम् BṛKathāMañ. iv. 1. 17; लक्ष्मीं ददात्यक्षयाम्… भक्तिः DaśāvaC. 8. 333; आराधितोऽथ सविता…द्रुपदकन्यया।…स्थालिकामक्षयां ददौ SkandP. iv. 49. 10; **1 v** endless, unlimited परित्यज्य क्षयमिह अक्षयं धर्ममास्थितः MahāBhā. xii. 306. 52; अक्षया जिनात्मजानां प्रतिपत्तिः MaYānaSū. 20. 19 (5. 6); अयमक्षयो राजयक्ष्मा HarṣaC. 335. 12; त्वमक्षयो निधिः श्रुतीनाम् S'iśuVa. 1. 28; 17. 24; शरासने शरान् धारयन्निषुधी अक्षयौ दधत् PadmP. iv. 41. 5; मेने सुखक्षीबतयाक्षयाणि संभोगलीलाधनजीवितानि DaśāvaC. 7. 86; ग्रहनक्षत्रनिर्माणमृत्स्नास्थलमिवाक्षयम्। गिरिम्…तमारुरोह जगद्गुरुः TriṣaS'aPuC. i. 6. 85; अक्षयं हृदयं मेऽस्ति PrabhāC. 146. 16; यस्यैतदक्षयं नित्यं जगत्तं विष्णुमाश्रये S'atDū. 187. 16; सालतालशिलावृष्टिं तैः क्षिप्तामक्षयाम्…दशग्रीवः छित्त्वा चिक्षेप सायकान् RāmāMañ. 342. 9; यश्च यमक्षयमनयन्निशाचराणां निकायमक्षयम् YudhiVi. 3. 47; अक्षया मूलप्रतिदानाभावे शतगुणापि वर्धत एवेत्यर्थः SmṛtiCan. iii. 375. 10; VīraMi.(Vyavahāra.) 231. 9; **2** giving everlasting or long-lasting (fruit), having unending (merit) श्रद्धयेष्टं च पूर्तं च नित्यं कुर्यादतन्द्रितः। श्रद्धाकृते ह्यक्षये ते भवतः स्वागतैर्धनैः ManuSm. 4. 226; (ManvaMu. अक्षये मोक्षफले; ManvaVi. अक्षये चिरकालस्थायिफले); तस्यां दानोपवासाद्यमक्षयं परिकीर्तितम् ViṣṇuSm. 49. 10; अक्षयः अनन्तफलः कैवल्यानिरतिशयो हेतुः स श्रेयान् MāṭhVṛ. 8. 25 (*on* 2); पितॄणां दत्तमक्षयम् SūryaSi. 14. 6; श्राद्धे जपे तथा होमे स्वाध्याये देवतार्चने। दाने तीर्थावगाहे च कृतं भवति चाक्षयम् BṛBrahmaS. i. 13. 124; भक्त्या सर्वं प्रदत्तं हि तत्समस्तमिहाक्षयम् BṛParāSm. 5. 175; दिवसस्याष्टमे भागे मन्दीभवति भास्करः। स कालः कुतपो ज्ञेयः पितॄणां दत्तमक्षयम् LaS'ātāSm. 109; चन्द्रसूर्योपरागे च दत्तं भवति अक्षयम् LaS'ātāSm. 151; स्वतः क्षणिकमप्यक्षयफलत्वादक्षयमुच्यते BrahmSūBh.(Bhā.) 206. 2 (*on* iii. 4. 20); प्रयागे संगमे दानं श्राद्धं जप्यादि चाक्षयम् AgniP. 111. 7; यः परार्थपरित्यागः सोऽक्षयो मुक्तिलक्षणम् PadmP. v. 19. 253; गङ्गायामक्षयं श्राद्धं प्रयागेऽमरकण्टके KūrmP. 596. 8 (2. 20); बुधश्रवणसंयुक्ता द्विज सा द्वादशी यदि। अत्यन्तमहती नाम तस्यां सर्वमथाक्षयम् NīlP. 771; योऽयमक्षयोऽनन्तफलो निधिरिव ManvaMu. 262. 9 (*on* 7. 83); सत्यभामे जानासि पारिजाततटे दत्तमक्षयं भवति PārijāHa. 39; राधशुक्लतृतीयायां दानमासीत्तदक्षयम् TriṣaS'aPuC. i. 3. 301; **3** not belonging to the dark fortnight of the month अरिक्ताक्षयपञ्चपर्वदिनेषु …सीमन्तकार्यं शुभदं सदैव VasiS. 25. 6.

[1]**अक्षय** (a-kṣaya) *m.* **A** non-destruction अक्षयोऽस्तु गोब्राह्मणानाम् KarṇaBhā. 13(1); अक्षयादक्षरः प्रोक्तः AhirbuS. 2. 32; कारणस्याक्षये तेषां कार्यस्योपरमः कथम् NyāyVi. 2. 103; गणेश भूतेश शिवाक्षयाय प्रपाहि नः VarāP. 25. 20; मोहान्तराच्चेदानन्त्यं मोहानां स्यादतोऽक्षयः IṣṭaSi. 376. 18; संस्कारादेरक्षयेण पुना रागाभिव्यक्तेः SāṁkhyaPraBh. 101. 25 (3. 54); **B** the sun समग्रं दिनमालोकाद्विरमत्यक्षयो यथा YogVā. v. 62. 14; **C** one of the names of Rudra अक्षरश्चाक्षयो योगी MahāBhā. xiii. 17. 119; अक्षयः शम्भुरेव च AgniP. 86. 6; LiṅgaP. i. 65. 144; **D** one of the names of Viṣṇu अक्षयः…विश्वं त्वामाहुः VāmaP. 26. 1; कालाग्निप्रभवो वायुः प्रलयान्तकरोऽक्षयः SkandP. v (1). 63. 80; वासुदेवः…अव्ययोऽक्षयः PañcRā.(Nā.) iv. 3. 14; **E** one of the thousand names of Gaṇeśa अप्रतर्क्योऽक्षयः…इति वैनायकनाम्नां सहस्रम् GaṇeP. 46. 70; **F** one of the names of Jina अक्षयाय नमः MahāP. 40. 25; 25. 114; **G** name of a mountain शैलः इन्द्रकेतुप्रतीकाशः पश्चिमस्यां तथाक्षयः HariVaṁ. 95. 15; तस्य…मूले वज्रमयोऽक्षयः PadmP.(Ra.) 3. 33; **H** name of the 20th year in the 60 year Bṛhaspati cycle [PW.]; **I** name of the third lunar day of the bright fortnight in the month of Vaiśākha तृतीयायां तु वैशाखे शुक्लायामक्षये दिने।…पठेद्वा शृणुयाद्वापि आख्यानमिदम् BṛDharmaP. i. 52. 61; SkandP. ii(2). 29. 51; SaurP. 9. 22; 52. 70; **J** name of a period of time (त्रेतायाः) प्रोक्ताः कालाः…अक्षयसंज्ञिताः SkandP. vi. 217. 66; **K** new-moon day, DharK. 836; [a high number, name of a Samādhi, DBHS]

[2]**अक्षय** (a-kṣaya) *n.* **i** prosperity, TriKāS'e. iii. 3. 123 (comm.); Vaija. 258. 21; NānārthāSaṁ. ii. 72. 301; **ii** gold, NānārthāSaṁ. ii. 41. 92; **iii** one of the means of subjugation अपसिद्धान्ततः सिद्धं निग्रहस्थानमक्षयम् TārkiRa. 359. 15.

[3]**अक्षय** (a-kṣaya) *adj.* having no residence अक्षयः स्वप्नशैलाभः स्थिरस्वप्नपुरोपमः YogVā. iii. 14. 5.

[4]**अक्षय** (a-kṣaya) *m.* residence of Viṣṇu, NānārthāSaṁ. ii. 54. 85.

अक्षयकर (akṣaya-kara) *adj.* causing non-destruction श्रद्धा शक्तिश्च दानानां वृद्धयक्षयकरे हिते SkandP. i (2). 4. 41.

अक्षयकरण्ड (akṣaya-karaṇḍa) *m.* name of a Samādhi [DBHS]

अक्षयकरण्डा (akṣaya-karaṇḍā) *m.* name of a Bodhisattvadhāraṇī [DBHS]

अक्षयकरायोग (akṣayakarā-yoga) *m.* presence of perennial (supply of) water and wealth (in the form of fruits etc.) तद्वनं सुन्दरं ह्यासीत्पृथिव्याम्…तदक्षयकरायोगादनावृष्टिर्न दुःखदा S'ivaP. iv. 24. 31 (377A. 12) (comm. क्षयाभावद्वारिसंयोगात् सफलादिसंपत्तत्त्वात् तत्रस्थानामनावृष्टिर्न दुःखदा बभूवेति तात्पर्यम्)

अक्षयकाम (akṣaya-kāma) *adj.* who desires an indestructible state (i. e. immortality) यजेताक्षयकामस्तु सदैव पुरुषोत्तमम् BhaviP. 759B. 28 (iv. 107. 26)

अक्षयकायता (akṣayakāya-tā) *f.* the state of possessing an indestructible body निपीय पीयूषमुपायमायया जराक्षयादक्षयकायतां गताः DaśāvaC. 3. 6.

अक्षयकारक (akṣaya-kāraka) *adj.* [*f.* -*ikā*, -*akā*] conferring imperishable fruit सा लोकैरमावास्येति विश्रुता। पितॄणां वल्लभा तस्मात्तस्यामक्षयकारकम् MatsyaP. 14. 8; युगादयः स्मृता ह्येता दत्तस्याक्षयकारकाः (तिथयः) SkandP. i (2). 5. 123; vii(1). 205. 34; ज्ञेया दशैव घटिका दत्तस्याक्षयकारिकाः BṛNāraP. 27. 23; 23. 54; PadmP. v. 9. 18; महाचैत्री तथापि स्याद्दत्तस्याक्षयकारिका BhaviP. 361B. 36 (ii(2). 8. 122); SaurP. 51. 36.

अक्षयकारण (akṣaya-kāraṇa) *n.* cause for indestructibility भवितव्यं च अक्षयकारणेन BṛĀraUBh. 174. 11 (*on* i. 5. 2)

अक्षयकारिन् (akṣaya-kārin) *adj.* [*f.* -inī] causing or leading to an imperishable state भववैद्याभिधां विद्यां ददावक्षयकारिणीम् MalliC. 3. 75.

[1]**अक्षयकालदिन** (a-kṣayakāladina) *n.* not the day of (total) destruction अक्षयकालदिनमपि (वनं) नष्टदिग्दिनाधिपेन्दुदर्शनम् YaśasCam. ii. 197. 3 (comm. यत् क्षयकालदिनं न भवति तत्)

[2]**अक्षयकालदिन** (a-kṣayakāladina) *adj.* not providing any opportunity to destructive animals अक्षयकालदिनमपि (वनं) नष्टदिग्दिनाधिपेन्दुदर्शनम् YaśasCam. ii. 197. 3 (comm. न ईषत् क्वचित् क्षयकराणां सिंहव्याघ्रादीनां दिनमवसरो यत्र तत्तथोक्तम्)

अक्षयकाव्यकीर्ति (akṣaya-kāvyakīrti) *adj.* having an imperishable or everlasting literary fame क्षेमेन्द्र इत्यक्षयकाव्यकीर्तिश्चक्रे नवौचित्यविचारचर्चाम् AuciViCa. 39. 35.

अक्षयकृत् (akṣaya-kṛt) *adj.* making (the fruit of an action) everlasting आधानश्राद्धदानादेः स कालोऽक्षयकृत् स्मृतः BṛParāSm. 7. 92.

अक्षयकोश (akṣaya-kośa) *adj.* having inexhaustible wealth or treasure क्षयं क्षितीशोऽक्षयकोश एति YogVā. 4. 53.

अक्षयक्षय (akṣaya-kṣaya) *m.* unending (permanent) consumption अक्षयक्षयामयसंशयितजीवित बुधतात (त्वं) न (मे) शरणम्…इति निशादर्शम्…अनभिनन्दन्ती…न क्वचिदप्यापि बध्नाति स्थितिम् YaśasCam. i. 85. 1.

अक्षयगुण (akṣaya-guṇa) *m.* **1** inexhaustible merit or quality विश्वत्राणविनिद्रमक्षयगुणज्योत्स्नावितानावृतव्योमागारमनल्पवैभवममुं स्तोतुं वयं नेश्महे PratāYaBhū. 323. 10; **2** name of S'iva (possessing inexhaustible qualities) हीनदोषोऽक्षयगुणः…एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव हि हरं हरिः S'ivaP. iv. 35. 99 (393A. 8); वीतदोषोऽक्षयगुणः…एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव वृषभध्वजम् LiṅgaP. i. 98. 126; SaurP. 41. 110.

अक्षयच्छायावृक्ष (akṣaya-cchāyāvṛkṣa) *m.* the undecaying umbrageous tree *akṣayavaṭa* प्रयागभूमावक्षयच्छायावृक्षसमीपतः NīlaP. App. 374.

अक्षयजल (akṣaya-jala) *adj.* [*f.* -ā] having an inexhaustible supply of water अक्षयजलान्नशस्त्रम्…। सर्वं हि दुर्गजालम् MayaMa. 10. 39; अक्षयजला…श्रेष्ठा भूः TantrSa. 1. 30 = MānaSā. App. 446A. 8 = S'ilpaRa. i. 3. 1; अक्षयजलत(रु)विपुलैरणगहनसालमैरणं प्रोक्तम् S'ilpaRa. i. 5. 14.

अक्षयज्ञान (akṣaya-jñāna) *n.* inexhaustible or eternal knowledge (अक्षयालोकरक्षया) अक्षयज्ञानरक्षणेन Kāvyānu.(He.) (comm. Viveka) 268. 4; यो (हरः) भाति प्रत्ययोत्कर्षादक्षयज्ञानलाभया। दृशा HarVi. 43. 240.

अक्षयणीय (a-kṣayaṇīya) *adj.* not to be reduced or diminished (in size or area) अयं ग्रामः…आचन्द्रार्कसमकालीना(? नोऽ)क्षयनीये(? °णीयः)…छरम्पस्वामिने…प्रतिपादितः EI. vi. 145. 22.

अक्षयतस् (akṣaya-tas) *adv.* because of non-destruction सोऽप्यन्यथा प्रदर्श्यैताक्षयतो रागद्वेषयोः S'ivDṛ. 4. 91.

अक्षयता (akṣaya-tā) *f.* **i** inexhaustibility प्रयोगमिममुपसेवमानो वर्षशतमायुरवाप्नोति स्त्रीषु चाक्षयताम् SuśruS. iv. 27. 11; **ii** imperishability, permanence, durability, औदार्यनामिषत्वं च महार्थाक्षयतापि च। दानादीनां समस्तं हि ज्ञेयं गुणचतुष्टयम् MaYānaSū. 16. 42; खननं क्रियमाणस्य वस्तुनश्च…तत्खाते सलिलैनैव पूरितेऽक्षयता शुभा MayaMa. 14. 6; किं नाम सुप्तं पतितं सुमन्त्र समुदीक्षसे। रामसूर्योदये यस्य रात्रिरक्षयतां गता RāmāMañ. 63. 22; न हि

ज्ञानं विना क्वापि फलस्याक्षयता भवेत् AnuVyā. 61B. 9 (*on* 3. 4); **iii** the state of giving ever-lasting (fruit) ब्रह्मस्रोत:समीपे तु कृतं कर्म…अक्षयतामेति SkandP. iv. 61. 151; दत्तमक्षयतां याति खड्गेन च (पात्रेण) विशेषत: KūrmaP. 612. 16 (2. 22); NīlaP. 1265; तदेवाक्षयतां व्रजेत् BrahmP. 136. 29; BṛDharmaP. i. 16. 14; BhaviP. 362A. 3 (ii (2). 8. 124)

अक्षयतूणीत्व (akṣayatūṇī-tva) *n.* the state of possessing an inexhaustible quiver एतदक्षयतूणीत्वं येन…खाण्डवे।…प्रेषिता: शरा: PañcRā. 2. 23.

अक्षयतृतीया (akṣaya-tṛtīyā) *f* name of the 3rd day of the bright half of the month of Vaiśākha (being the beginning of the Satyayuga, it secures permanency to actions performed) ये चाक्षयतृतीयायाम् … श्राद्धं कुर्वन्ति तेषां वै तदानन्त्याय कल्पते SkandP. ii (7). 16. 35; राधशुक्लतृतीयायां दानमासीत् तदक्षयम्। पर्वाक्षयतृतीयेति ततोऽद्यापि प्रवर्तते TrisaS'aPuC. i.3. 301; अक्षयतृतीया वैशाखशुक्लतृतीया SmṛtiCan. i. 156. 14.

अक्षयतृतीयाश्राद्ध (akṣayatṛtīyā-śrāddha) *n.* a *śrāddha* ceremony performed on the *akṣayatṛtīyā* day श्राद्धपक्षेऽपि मृताहश्राद्धमक्षयतृतीयाश्राद्धं चेति CaturCin. iii (2). 552. 6.

अक्षयतृतीयोत्सव (akṣayatṛtīyotsava) *m.* name of a festival on the *akṣayatṛtīyā* day जटी कस्मिन्नप्यवसरेऽक्षयतृतीयोत्सवे कस्यचित् कौटुम्बिकस्य गृहे भिक्षार्थं गत: Bharaṭ. 21A. 6.

अक्षयतृप्त (akṣaya-tṛpta) *adj.* satisfied for ever वयमक्षयतृप्ता: स MahNirvāT. 3. 22.

अक्षयतृप्ति (akṣaya-tṛpti) *f.* ever-lasting satisfaction or contentment दक्षिणाप्रवणे देशे श्राद्धं कुर्यात् तु पैतृकम्। पितॄणां पावनो देश: स प्रोक्तोऽक्षयतृप्तिकृत् BṛParāSm. 7. 115; तत्र तद्रसपीयूषं पूर्वमाहृतवान् नृप:।…अक्षयतृप्तिदम् PrabhāC. 145. 30.

अक्षयतेजस् (akṣaya-tejas) *adj.* possessed of undiminishing or ever-lasting lustre पुरा भृगुसुतेनोक्त:…। निग्रहो घोरशिष्येण शुक्रेणाक्षयतेजसा LiṅgaP. ii. 50. 3.

अक्षयतेज:स्वरूप (akṣayatejas-svarūpa) *adj.* having the form of inexhaustible splendour अक्षयतेजस्स्वरूपम्…भगवन्तमद्राक्षीत् (शिशुपाल:) ViṣṇuP. iv. 15. 14; अक्षयतेज:स्वरूपमित्यर्थ: GītāBhā.(Rā.) 544. 13 (*on* 11. 12)

अक्षयत्व (akṣaya-tva) *n* **A** the state of being inexhaustible or irreducible अक्षयत्वात्प्रजनने अजमत्राहुरव्ययम् MahāBhā. xii. 306. 44; तत्र पार्थस्य…अदृश्यत। इषूणामक्षयत्वम् MahāBhā. vii. 120. 50; दानपारमितासहगतो महानिधानोपम आमिषसंभोगेनाप्रमेयसत्व(? त्व)संतर्पणादक्षयत्वाच्च MaYānaSū. 16. 22 (4. 20); को हेतुरक्षयत्वे स्यादिति पृष्टमथाधुना BṛĀraUBhVā. i. 5. 84; सर्वद्रव्येषु विद्यैव द्रव्यमाहुरनुत्तमम्। अहार्यत्वात्…अक्षयत्वाच्च सर्वदा Hitopa. 0. 4; जीवा: …अनादिनिगोदवनस्पतिराशेस्तत्रागच्छन्ति। न च तावता तस्य काचित् परिहाणि:। निगोदजीवानन्त्यस्याक्षयत्वात् SyādvāMañ. 29(71); अत्र प्रथमश्लोकेन प्रार्थितस्य काव्यार्थचोरेभ्यो रक्षणस्य स्वोल्लिखितवैचित्र्याणां समुद्रगतरत्नजातवदक्षयत्वं विचिन्त्य प्रतिषेध आक्षेप: Kuval. 73(9); **B** eternity or deliverance विगाहति ह्यनालम्बमन्धकं वै सनातनम् (v. l. ह्यनालम्बमक्षयत्वमवाप्नुयात्) MahāBhā. xiii. 26. 31; **C** indestructibility, imperishableness यया विद्यया…अक्षरं चाक्षरणादक्षतत्वादक्षयत्वाच्च वेद MuṇḍaUBh. 323. 14 (*on* i. 2. 13); सुकृतस्याक्षयत्वमुच्यते S'vetāUBh. 13. 8 (*on* 1. 0); यच्चत्कामयते चास्मादविद्याकामकर्मणाम्। ब्रह्मण्यवस्थितस्यापि त्वक्षयत्वं श्रुतिर्जगौ BṛĀraUBhVā. iii. 2. 75; य आत्मानमेव लोकमुपास्ते। नेहास्य कर्म क्षीयते इति कर्मणोऽक्षयत्वं प्रतिपादयद्वाक्यमस्य मोक्षोपायत्वं गमयति Aparā. 960. 4 (*on* 3. 57); तत्र कर्मण एवाक्षयत्वं श्रूयते PrakaVi. 30. 22; न हि मोक्षादन्यत्राक्षयत्वम् Nyāyāmṛ. 645B. 11; **D** the state of having imperishable result ज्ञानोत्तरस्यैवमपि ह्यक्षयत्व न चान्यथा AnuVyā. 61B. 10 (3. 4); **E** imperishable nature i. e. unceasing stream (of the bodies) अक्षयत्वं तु देहस्य प्रापिता मरणं तथा।…मन्देहा नाम राक्षसा: BrahmāṇḍP. i. 21. 110; VāyuP. i. 50. 162; **F i** the nature of being enjoyable upto the end of the world फलस्याक्षयत्वं कल्पभोग्यत्वम् VīraMi. (Tīrtha.) 468. 18; **F ii** the state of not being destructible फलस्याक्षयत्वम्… । कीर्तनाद्यनाश्यत्वमित्यन्ये VīraMi.(Tīrtha.) 468. 18; **G** endlessness, continuity प्रादाच्च तस्य भगवान्…वरान्। अक्षयत्वं स्ववंशस्य BrahmāṇḍP. ii. 63. 148; दिश न: परमं योगमपत्यं मत्समं तथा।…अक्षयत्वञ्च वंशस्य AgniP. 217. 12.

अक्षयत्वश्रवण (akṣayatva-śravaṇa) *n.* (scriptural) mention of non-decreasing nature वेदेऽपि…अपाम सोममभृता अभूमेत्यादिपुण्यफलस्याक्षयत्वश्रवणात् PañcPā. 63. 18 (*on* i. 1. 1)

अक्षयत्वहेतु (akṣayatva-hetu) *m.* cause of not being destructible or liable to decay ऐश्वर्यहेतुरमिज्ञामिस्तदक्षयत्वहेतुश्चानुपधिशेषनिर्वाणेऽप्यनुपच्छेदात् MaYānaSū. 75. 19 (11. 76)

अक्षयदु:ख (akṣaya-duḥkha) *n.* eternal misery हिंसा पशूनां क्रतुमध्यलग्ना स्वर्गे यथास्तेऽक्षयदु:खहेतु: S'ivLī. 1. 53.

अक्षयद्रव्य (akṣaya-dravya) *n.* imperishable or inexhaustible substance हिरण्यमक्षयद्रव्ये वराटे स्वर्णरेतसो: ViśvaPra. 121. 85; हिरण्यमक्षये द्रव्ये वराटे स्वर्णरेतसि ViśvaLoK. 272. 118.

अक्षयधनावाप्ति (akṣayadhanāvāpti) *f.* attainment of inexhaustible wealth श्रीव्यास उवाच। वक्ष्येऽक्षयधनावाप्त्यै प्रतिपत्तिं श्रिय: पते: PañcaRā. (Nā.) iii. 15. 1.

अक्षयधर्म (akṣaya-dharma) *m.* the eternal law (स:) क्षयमक्षयधर्मजातराग:…प्रपेदे BuddhaC. 5. 26.

अक्षयनरक (akṣaya-naraka) *m.* eternal hell महादोषं विना स्त्री न त्याज्या यतोऽक्षयनरकभाग् भवति SiṁhāDvā. 142. 2(3)

अक्षयनिका (akṣayanikā) *f.* (gift of) something inexhaustible [DBHS]

अक्षयनिधि (akṣaya-nidhi) *m.* **1** an inexhaustible store or treasure शम्भो: सत्रमवार्यमक्षयनिधिं शंसन्ति योगीश्वरा: S'atTrayī. 290; अक्षयनिधिमव्ययं भाण्डागारम्…अल्पं सन्तं महान्तं करोमि JñātāDhaṬ. 83B. 14; **2** the principal or capital amount अक्षयनिधिं वा मूलधनम्…अल्पं सन्तं महान्तं करोमि JñātāDhaṬ. 83B. 14; **3** an assignment of property for support निबन्धोऽक्षयनिधि: BālaKrī. i. 186. 9 (*on* 1. 314 (? 313)); i. 244. 24 (*on* 2. 124); i. 267. 6 (*on* 2. 189)

अक्षयनीमिका (akṣaya-nīmikā) *f.* [=akṣayanīvikā] a permanent endowment एवमादिसमस्ततैलिकश्रेण्या…अक्षयनीमिका प्रदत्ता EI. i. 160. 16; i. 160. 20; वारप्रमुखस्थानेन निवेदिता अक्षयनीमिका EI. i. 174. 7; i. 174. 9; i. 176. 21.

अक्षयनीमी (akṣaya-nīmī) *f.* [=akṣayanīvī] a permanent endowment अक्षयनीमीयं निवेदिता EI. i. 173. 6.

अक्षयनीवी (akṣaya-nīvī) *f.* a permanent endowment (to a monastery etc.) संघायद्वारहारिका पुनरक्षयनीव्यपहार इत्याचार्यवसुमित्र: Sphuṭā. iv. 107. 23 (*on* 4. 106)

अक्षयपद (akṣaya-pada) *n.* **A** the place which is eternal (i. e. *mokṣa*) निरासङ्गा प्रीतिर्विषयनियमोऽन्तर्न तु बहि:…। अयं संक्षेपेण क्षपिततमसामक्षयपदे तपोदीक्षाक्षेपक्षपणनिरपेक्ष: परिकर: KaviKaṇṭhā. 5. 1 (34); त्वामद्राक्षमहं यदक्षयपदानन्दाय JinaCatur. 3; **B** the place which never perishes (i. e. *svarga*) रे रे क्षुद्रमहीक्षित:…योत्स्यध्वे यदि लभ्यमक्षयपदं कान्तारपक्षो वृथा PratāYaBhū. 342. 3.

अक्षयपितृतृप्ति (akṣaya-pitṛtṛpti) *f.* undecreasing (i. e. eternal) satisfaction of the deceased ancestors ब्राह्मणा एव न क्षत्रियादय:। श्राद्धे संपत् अक्षयपितृतृप्तिस्तद्धेतव: VīraMi. 287. 26 (*on* 1. 221)

अक्षयपुण्यद (akṣayapuṇya-da) *adj.* [*f.* -ā] bestowing undecreasing merit काञ्चीपुरेऽपर: प्रोक्त: श्रीफलोऽक्षयपुण्यद: BṛDharmaP. i. 11. 40; मृतसंजीविनीतीर्थम्…। स्नानं दानं च यत्किञ्चित्सर्वमक्षयपुण्यदम् BrahmP. 95. 32; 131. 52; चित्रानक्षत्रसंयुक्तो गुरुपूर्णो विधुर्यदि। महाचैत्रीति सा ज्ञेया पूर्णिमाक्षयपुण्यदा BhaviP. 361B. 24 (ii(2). 8. 116); माघे पञ्चदशी कृष्णा…एता युगादय: प्रोक्ता: सर्वाश्चाक्षयपुण्यदा: SaurP. 51. 30.

अक्षयपुमर्थभाज् (akṣayapumartha-bhāj) *adj.* who attains the imperishable human goal (i. e. *mokṣa*) तथा च द्विविधावृत्ति(? ति)विमुक्तस्तत्साक्षात्कृत्य तिष्ठतीत्यक्षयपुमर्थभाक् स: GoviBh. 324. 1 (*on* iv. 4. 19)

अक्षयपुरुहूत (akṣaya-puruhūta) *m.* an epithet of S'iva [PW]

अक्षयप्रद (akṣaya-prada) *adj.* who bestows eternity (i. e. *mokṣa*) नान्येन कर्मणा यस्माद्विष(? प्र)कीर्णेन कर्मणा। जायते परया(? मा) शान्तिर्धर्मवश्योऽक्षयप्रद: PauṣkS. 41. 41.

अक्षयप्रभव (akṣaya-prabhava) *m.* inexhaustible source अक्षयप्रभवो ह्यस्या गङ्गाया हिमवानिव BṛKathāS'loSaṁ. 18. 237.

अक्षयफल (akṣaya-phala) *adj.* [*f.* -ā] **A** the reward or result of which is imperishable (i. e. final deliverance) एष वोऽभिहितो धर्मो ब्राह्मणस्य चतुर्विध:। पुण्योऽक्षयफल: प्रेत्य राज्ञां धर्मं निबोधत ManuSm. 6. 97 (ManvaVi. अक्षयफलो मोक्षहेतु:); शरीरभेदे पुनरनावेश्यत्वादक्षयफल: (हेतु:) MāṭhVṛ. 9. 5 (*on* 2); अक्षरं त्वेतदोंकाराख्यमक्षरं ज्ञेयमक्षयफलम् ManuBh. i. 121. 14 (*on* 2. 84); **B** having undecaying result (i. e. *svarga*) एवंविदानुष्ठितं कर्माक्षयफलम् PrakaVi. 30. 25; एके गृहस्था ब्रह्मविदो वाचि प्राणवायौ च यज्ञनिर्वृत्तिमक्षयफलां जानन्त: सततं वाचि प्राणं च जुह्वति ManvaMu. 148. 17 (*on* 4. 23)

अक्षयफलकत्व (akṣayaphalaka-tva) *n.* the state of being productive of imperishable result (i. e. final deliverance) अतो ज्ञानस्याक्षयफलकत्वान्न समानत्वं ज्ञानकर्मणोरित्यर्थ: SāṁkhyaPraBh. 42. 34 (*on* 1. 86)

अक्षयफलत्व (akṣayaphala-tva) *n.* **A** the state of yielding the in-

-destructible result (i. e. final deliverance) अक्षरं त्वेतदोंकाराख्यमक्षरं श्रेयम-क्षयफलम् । ··· अतोऽक्षयफलत्वादक्षरमुच्यते ManuBh. i. 121. 15 (*on* 2. 84); ज्ञानिकृतस्य कर्मणो मोक्षान्वयादक्षयफलत्वमुक्तम् Nyāyāmṛ. 645B. 11; (कर्म) स्वतः क्षणिकमपि अक्षयफलत्वादक्षयमुच्यते BrahmSūBh. (Bhā.) 206. 2 (*on* iii. 4. 20); **B** the state of yielding imperishable result (i. e. *svarga*) पुण्यस्याप्यक्षयफलत्वं वेद एवाह PañcPā. 64. 1 (*on* i. 1. 1); अक्षयफलत्वेन हि कर्मणोऽक्षयत्वं न स्वभावतः क्षयित्वात् Aparā. 960. 5 (*on* 3. 57)

अक्षयफलद (akṣayaphala-da) *adj.* yielding imperishable or undiminishing reward दशलक्षमक्षयफलदं मनुं प्रतिजप्य निर्मलमतिर्दशाक्षरम् । जुहुयात् ···हुतवहे PañcaRā.(Nā.) iii. 10. 10.

अक्षयफलप्रद (akṣayaphala-prada) *adj.* [*f.* -ā] yielding imperishable reward अचिन्त्यश्च रूपेणानेन मे प्राणितं वृथा । तद्गच्छामि वरं दीक्षामप्यक्षयफल-प्रदाम् MalliC. 6. 427.

अक्षयफलप्रदातृ (akṣayaphala-pradātṛ) *adj.* who gives imperishable reward (सावर्णिरुवाच) यः स्वयं निर्भयोऽन्येषां भयहर्ता सनातनः । नित्यधामाक्षय-फलप्रदाता भक्तवत्सलः । ···तं देवं वद मे गुह SkandP. ii. (9). 1. 25.

अक्षयफलश्रवण (akṣayaphala-śravaṇa) *n.* the scriptural statement of the indestructible reward चातुर्मास्यादिकर्मस्वपि केवलस्य कर्मणः क्षयिफलत्वोपदेशादक्षयफलश्रवणं वायुश्चान्तरिक्षं चैतदमृतम् इत्यादिवदपेक्षिकं मन्त-व्यम् S'rīBh. 132. 2 (*on* i. 1. 1); न हि चातुर्मास्यादिवाक्येषु अक्षयफलश्रवणमर्थ-वादोक्तत्वात् त्यज्यते S'rutaPra. i B. 100. 13 (*on* i. 1. 1)

अक्षयफलश्रुति (akṣayaphala-śruti) *f.* mention of imperishable or undiminishing reward एतच्च शासनम्···दत्तस्य स्थैर्यकरणार्थं स्थिरत्वे अक्षयफलश्रुतेः SmṛtiCan. iii. 128. 16.

अक्षयबल (akṣaya-bala) *adj.* of undiminished or inexhaustible strength ततो बभूव संमर्दः कपीनां वीर्यशालिनाम् । राक्षसैरक्षयबलैः RāmāMañ. 336. 17.

अक्षयबाणनिषङ्गवत् (akṣayabāṇaniṣaṅga-va(n)t) *m.* one of the 1008 names of Viṣṇu (having a quiver containing inexhaustible arrows) नन्दकी यदुसेनाढ्योऽक्षयबाणनिषङ्गवान्···इत्येतत् कथितं विप्र विष्णोर्नामसहस्रकम् SātvaT. 6. 151.

अक्षयबाणाढ्य (akṣayabāṇāḍhya) *adj.* full of inexhaustible arrows धनुर्वेदः···इदमाह···जगतामम्ब···इमौ चाक्षयबाणाढ्यौ तूणीरौ···। गृहाण दैत्य-नाशाय BrahmāṇḍP. iii. 17. 42.

अक्षयबीज (akṣaya-bīja) *n.* the imperishable source ईश त्वां स्तोतु-मिच्छामि···। अक्षराक्षयबीजं च किं वा स्तौमि निरीहकम् BrahmVaiP. iii. 29. 43.

अक्षयबुद्धवंशनिर्देशा (akṣayabuddhavaṃśanirdeśā) *f.* name of a Lokadhātu [DBHS]

अक्षयबुद्धवंशव्यूह (akṣayabuddhavaṃśavyūha) *m.* name of a Samādhi [DBHS]

अक्षयब्रह्मन् (akṣaya-brahman) *n.* the imperishable Brahman अक्षय-ब्रह्मदात्रे च नमोऽक्षयवटाय वै VāyuP. ii. 49. 83.

अक्षयब्रह्मलोक (akṣaya-brahmaloka) *m.* the undecaying (i. e. eternal) world of Brahman i. e. the supreme being इत्येतद्वासुदेवस्य विष्णो-र्नामसहस्रकम्···अक्षयब्रह्मलोकादिसर्वार्थप्त्येकसाधनम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3. 175.

अक्षयम् (akṣayam) *adv.* without discontinuity, without interruption, forever, constantly ततः स बालो गोविन्दो नवनीतं तदाक्षयम् । ग्रसमानस्तु तत्राथ गोपीभिर्दृष्टोऽथ वै MahāBhā. ii. App. I. 21 (768); क्षीरोदनं च भुञ्जीया-मक्षयं सह बान्धवैः MahāBhā. xiii. 14. 189; अक्षयं पूजितास्तेन भवन्ति पितरोऽव्ययः BrahmāṇḍP. ii. 11. 104; यः स्वादयन्भोगविषं रतिमेति दिने दिने । सोऽग्नौ स्वमूर्ति ज्वलिते कक्षमक्षयमुज्झति YogVā. vi (2). 36. 22.

अक्षयमण्डल (akṣaya-maṇḍala) *adj.* whose orb or disc never decreases रविस्तु···सर्वतस्तेज आदत्ते नित्यमक्षयमण्डलः MahāBhā. xii. 318. 55; न ह्येष क्षयमायाति नित्यमक्षयमण्डलः BhaviP. 118A. 25 (i. 66. 53); BrahmP. 30. 11.

अक्षयमति (akṣaya-mati) *m.* name of a Bodhisattva, MahāVyu. 23. 58.

अक्षयमत्ताभ्र (akṣaya-mattābhra) *adj.* having inexhaustible and intoxicated clouds अन्ते तस्या भुवः शैलो लोकालोकोऽस्ति विश्रुतः ··· क्वचिदक्षयम-त्ताभ्रः क्वचिद्दुर्लभवारिदः YogVā. vi (2). 64. 19.

अक्षयमात्रक (akṣayamātra-ka) *n.* all the imperishables, imperishable in general कल्याणं तूत्सवे क्लीबम्···। श्रुतौ च स्त्री तु कल्याणी क्षमागिरिजयोस्त्रि तु । शुभयुक्ते शाश्वतस्तु वदत्यक्षयमात्रके NānārthaSaṁ. ii. 73. 302.

अक्षयमुक्त (akṣaya-mukta) name of a high number [DBHS]

अक्षयमूर्ति (akṣaya-mūrti) *adj.* whose form is imperishable अक्षय-मूर्तये ।···नमो नारायणाय ते PramāLa. 3A. 8.

अक्षयमोक्षद (akṣayamokṣa-da) *adj.* [*f.* -ā] which gives eternal emancipation अतः परं प्रवक्ष्यामि यात्रामक्षयमोक्षदाम् SkandP. ii (2). 46. 1.

अक्षयमोक्षफलद (akṣayamokṣaphala-da) *adj.* giving or bestowing the reward in the form of eternal emanciption तस्य पुण्यं ज्ञानद्वारेणाक्षय-मोक्षफलदं भवति TattvPrakā. 204B. 12 (*on* iv. 1. 16)

अक्षयमोक्षभागिन् (akṣayamokṣa-bhāgin) *adj.* who attains eternal emancipation असौ···कर्मक्षयादक्षयमोक्षभागी KalyāKā. 7. 6.

अक्षयमोक्षभाज् (akṣayamokṣa-bhāj) *adj.* who attains eternal emancipation तपोविधानम् । चरन्ति ये कर्मविनाशनाय ते सर्व एवाक्षयमोक्षभाजः VarāṅgaC. 10. 18.

अक्षयमोक्षातिशय (akṣayamokṣātiśaya) *m.* excellence of the eternal emancipation तस्य पुण्यमक्षयमोक्षातिशयाय भवति TattvaPrakā. 205A. 1 (*on* iv. 1. 16)

अक्षययात्रा (akṣaya-yātrā) *f.* the festival (of the deity *Jagannātha* at *Purī* observed in) the bright fortnight of the month of *Vaiśākha* (जगन्नाथस्य) इमामक्षययात्रां ये भक्त्या पश्यन्ति हर्षिताः SkandP. ii (2). 46. 36.

अक्षययौवन (akṣaya-yauvana) *adj.* [*f.* -ā] having everlasting youth, ever young पुरन्दरश्रीः···प्रमदाम्···ययौ निधायाक्षययौवना ययौ Sara-Kaṇṭhā. 205. 13.

[1]**अक्षयरूप** (a-kṣayarūpa) *n.* the form or nature of other than a house शरणं गृहमक्षयरूपमगृहं कथम् Loc. 101. 22 (*on* 2. 22)

[2]**अक्षयरूप** (akṣaya-rūpa) *n.* the nature of an inexhaustible or never decreasing object इदममुकद्रव्यं दक्षिणाक्षयरूपेण स्वधा संपद्यतां नमः CaturCin. iii (1). 1046. 11.

अक्षयरोगराज (akṣayaroga-rāja) *m.* king or chief of the incurable diseases तद्भक्षयेदक्षयरोगराजान् । संक्षेपतः क्षपयितुं मनसाभिवाञ्छन् KalyāKā. 11. 117.

अक्षयर्द्धि (akṣayarddhi) *adj.* possessed of or having imperishable wealth or everlasting prosperity त्वां प्राहुरच्युतमृषीश्वरमक्षयर्द्धिम् MahāP. 23. 158.

अक्षयलोक (akṣaya-loka) *m.* the undecaying world, heaven [MW.]

अक्षयवचन (akṣaya-vacana) *adj.* [*f.* -ā] granting or giving the power of continuous speech or the ability to discuss any point in a learned discussion मयात्र भवेऽस्मै···अक्षयवचना गुटिका दत्तास्ति PrabaK. 36. 3.

अक्षयवट (akṣaya-vaṭa) *m.* **i** the imperishable or eternal or everlasting banyan tree at *Gayā* ततो गयां समासाद्य···। तत्राक्षयवटो नाम त्रिषु लोकेषु विश्रुतः MahāBhā. iii. 82. 72; iii. 93. 13; तथाक्षयवटं गत्वा विप्रान् संतोष-यिष्यति VāyuP. ii. 43. 42; ii. 47. 46; ii. 49. 79; एवमेव गयाशीर्षे वटे VişṇuSm. 85. 5; (comm. अक्षयवटे); नमोऽक्षयवटायैव अक्षयस्वर्गदायिने AgniP. 115. 70; अक्षयवटस्य माहात्म्यं तत्रैव दर्शितम् SmṛtiCan. v. 146. 15; (यः कश्चित्कुरुते तस्मिन् पितृपिण्डोदकक्रियाम्) तस्मिन् 'अक्षयवटे' CaturCin. ii (2). 161. 7; ततोऽक्षयवटं गत्वा ··· तत्र श्राद्धं कुर्यात् VīraMi.(Tīrtha.) 446. 19; **ii** name of various holy or sacred trees or places पताकामक्षयवटं तरुं देवोत्थितं शुभम् ···दृष्ट्वा पुण्यं लभेन्नरः BrahmVaiP. iv. 76. 12; मुनिर्जनेऽक्षयवटे गङ्गातीरे सरित्तटे रुरोदोच्चैः BrahmVaiP. iv. 43. 20; पुष्पभद्रानदीतीरे यत्राक्षयवटः शुभः । सिद्धा-श्रमं(? मे) च सिद्धानाम् BrahmVaiP. ii. 18. 16; S'ivaP. ii (5). 34. 20 (260B. 15); उत्तिष्ठोत्तिष्ठ शैलेन्द्र गच्छाक्षयवटान्तिकम् । आजगाम महादेवः BrahmVaiP. iv. 38. 28; iv. 43. 48; ततः प्रयागो नाम स्यात्तत्राक्षयवटोऽपि च BṛDharmaP. i. 6. 27; यत्राक्षयवटोऽप्यस्ति यत्रास्ति मणिकर्णिका । दण्डपाणिः प्रभुर्यत्र VīraBhā. 4. 55; ततोऽक्षयवटे गत्वा तत्प्रदक्षिणप्रणाममपूजादि (ततः पुरुषोत्तमपूजा) VīraMi. (Tīrtha.) 590. 4.

अक्षयवटच्छाया (akṣayavaṭa-cchāyā) *f.* shadow of the imperishable banyan tree अक्षयवटच्छायेयम् BālamBha. i. 559. 16 (*on* 1. 249)

अक्षयवटमूल (akṣayavaṭa-mūla) *n.* the root of the imperishable banyan tree ददर्श शंकरं विधिः···वसन्तमक्षयवटमूले स्वःसरितस्तटे BrahmVaiP. iv. 4. 41.

अक्षयवटवृक्ष (akṣaya-vaṭavṛkṣa) *m.* the banyan tree that lasts forever or is eternal कोऽक्षयवटवृक्षः स्याद्विधिवत्सत्पात्रदत्तदानं यत् PraśnoRa-Māli. 39.

अक्षयवटश्राद्ध (akṣayavaṭa-śrāddha) *n.* the *śrāddha* (ancestral worship) performed at the holy place called *Akṣayavaṭa* अक्षयवटश्राद्धफल-

-माह VīraMi.(Tīrtha.) 420. 4.

अक्षयवटश्राद्धीय (akṣayavaṭaśrāddh-īya) *adj.* relating to the *śrāddha* performed at the *Akṣayavaṭa* इति वचनम्…अस्यैवाक्षयवटश्राद्धीयब्रह्मप्रकल्पित-विप्रसंतानजविप्रभोजनस्य स्तुत्यर्थम् TristhaSe. 367. 20.

अक्षयवर्चस् (akṣaya-varcas) *adj.* having or possessed of the everlasting lustre or beauty वृक्षाः…गताः क्षयमक्षयवर्चसः HariVaṁ. 52. 11.

अक्षयवशितालक्षण (akṣayavaśitā-lakṣaṇa) *adj.* (Buddha) having for his characteristic or mark the everlasting control वस्तुतदालम्बनज्ञान-योरक्षयवशितालक्षणश्च MaYānaSū. 44. 11 (9. 56)

अक्षयवाचक (akṣaya-vācaka) *adj.* denoting a large number शतं सहस्रं विश्वं च सर्वमक्षयवाचकम् MahāBhā. i. 209. 8; SkandP. i(2). 1. 65.

अक्षयविजयिन् (akṣaya-vijayin) *adj.* ever victorious अक्षयविजयिनौ भवेतां भवन्तौ BālC. 5. 13(3)

अक्षयवीर्य (akṣaya-vīrya) *adj.* possessed of indestructible or supreme valour अक्षयवीर्यशौर्यसंपत्पराक्रमगुणः…दशाननो नामाभूत् ViṣṇuP. iv. 14. 48.

अक्षयशर (akṣaya-śara) *adj.* having an inexhaustible or everlasting (supply of) arrows इषुधी चाक्षयशरौ ददौ रामाय शंकरः BrahmāṇḍP. ii. 25. 40; अवाप रघुनन्दनः। इषुधिं चाक्षयशरम् NaraP. 49. 28; तूणीरावक्षयशरौ बद्धायत्तोऽभवत्प्रभुः AdhyāRā. iii. 5. 32; *m.* inexhaustible number of arrows अपिनद्य निषङ्गमक्षयशरपूरितोत्सङ्गम् NīlaVi. 21. 2.

अक्षयशरीर (akṣaya-śarīra) *n.* undecaying or eternal body (i. e. divine body) ननु भोः क एष मोक्षो नाम…अक्षयशरीरादिलाभमपरे (आहुः) NyāyMa. 271. 1; 281. 7.

अक्षयशर्मभूमि (akṣayaśarma-bhūmi) *f.* the place of undiminishing or everlasting pleasure or bliss वेणीति यात्र गदिताक्षयशर्मभूमिः SkandP. iv. 7. 66.

अक्षयसायक (akṣaya-sāyaka) *adj.* having an inexhaustible (supply of) arrows ददौ वरुणः…तूणी चाक्षयसायकौ Rāmā. ii. 28. 13; iii. 11. 30; MahāBhā. i. 2066*. 9; श्मशानाद्धनुरादाय तूणी चाक्षयसायके PañcRā. 2. 61; तूणौ चाक्षय-सायकौ। आकाशादागतौ ViṣṇuP. v. 22. 6; अक्षयसायकं कमलभूः कामान्तरं निर्ममे ViddhaŚā. 2. 1 = KavīndraVaSa. 491 = SubhāRaK. 23. 47; ददौ चास्य तूणमक्षयसायकम् ViṣṇuDhaP. i. 66. 10; अक्षयसायकः (पञ्चेषुः) चक्रे तपोवनं शंभोरकालमधुमण्डितम् BṛKathāMañ. iii. 1. 344.

अक्षयसुख (akṣaya-sukha) *n.* imperishable happiness हितसुखहेतुत्वाच्च बुद्धत्वस्य परार्थसंपत्तिः अनवद्योत्कृष्टाक्षयसुखाकरत्वाच्च सुखविहारो विशेषतः MaYāna-Sū. 49. 22; इन्द्रियाणि निवर्तयेत् आत्मनि अक्षयसुखार्थी GītāBh.(Śaṅ.) 5. 21 (171. 11); मम लोके चिरं कालं तस्याक्षयसुखं हरे SkandP. iv. 28. 31; तेनाक्षय-सुखलाभो भवतीति TātpaVṛ. 261. 12; जलमपि श्रद्धया दत्तमक्षयसुखहेतुः संपद्यते ManvaMu. 127. 9 (3. 202)

अक्षयसुषुप्त (akṣaya-suṣupta) *n.* everlasting sleep निर्विकल्पे स्थितिं व्रजेत्। तदक्षयसुषुप्ताभं तन्मन्येतामलं पदम् YogVā. iii. 1. 36.

अक्षयसेन (akṣaya-sena) *m.* name of a prince चक्रवर्तिनः केचित्तु…अक्षयसेनाद्योऽपि…अमुं लोकं प्रयाताः *Ind. Stud.* II. p. 395.

अक्षयसौख्य (akṣaya-saukhya) *n.* imperishable happiness युक्तमक्षय-सौख्येन लोकाग्रेव स्थि(? ऽवस्थि)तं पदम् PadmP.(Ra.) 3. 271; ततोऽनाकुलत्व-लक्षणाक्षयसौख्यलाभः TattvPradī.(A.) 2. 103 (260. 9); आरोग्यसंततिधराजय-(v. l. अक्षय)सौख्यलुब्धैः संपूजिता भगवती मनुजैर्भवानी SaurP. 50. 64; *adj.* possessing imperishable happiness प्रणमत नाथं जिनेन्द्रमक्षयसौख्यम् PadmP.(Ra.) 28. 111; पाण्डोः सुताः…मुक्तिपदमक्षयसौख्यमीयुः PāṇḍaC. 13. 272;

अक्षयस्कन्ध (akṣaya-skandha) *adj.* of endless branches (i. e. descendents) अक्षयस्कन्धो भवतु सिद्धधराधीश्वरः MudriKu. 5. 11 (14); PrabhāC. 180. 15.

अक्षयस्थान (akṣaya-sthāna) *n.* the eternal place अक्षयस्थानेऽभि-रम्यतामिति विसर्जयेत् GautPiMe. ii. 6. 13.

अक्षयस्रोतस् (akṣaya-srotas) *adj.* of inexhaustible flow यमुना चाक्षयस्रोताः MahāBhā. iii. 125. 18.

अक्षयस्रोता (akṣaya-srotā) *adj.* (*f.*) of inexhaustible flow यमुना चाक्षयस्रोताः (v. l. स्रोता) MahāBhā. iii. 125. 18.

अक्षयस्वर्ग (akṣaya-svarga) *m.* permanent (residence in) heaven गृहस्थाश्रमः…अनुष्ठेयोऽक्षयस्वर्गकामेन ManuBh. i. 241. 18 (*on* 3. 69); त्वया पृष्टमिदं सम्यगक्षयस्वर्गकारकम् PadmP. v. 24. 102; अक्षयस्वर्गकामस्तुभ्यमहं संप्रददे Catur-Cin. i. 635. 2; कल्याणमक्षयस्वर्गे MediK. 50. 40 = ViśvaLoK. 107. 45.

अक्षयहेतु (akṣaya-hetu) *m.* cause of liberation पुरुषो वै योऽन्नानां भोक्ता सः अक्षितिः अक्षयहेतुः BṛĀraUBh. 174. 18.

अक्षयहेतुत्व (akṣayahetu-tva) *n.* being the cause of liberation ननु पुण्यस्याक्षयहेतुत्वमिति वेद एवाह PañcPā. 64. 1 (*on* i. 1. 1)

अक्षया (akṣayā) *f.* **A i** third day of the bright half of Vaiśākha चतुर्दश्यां पौर्णमास्यामक्षयायां दिनक्षये।…अनुषङ्गेण यः स्नाति…सारूप्यं लभते नूनं वैकुण्ठे स हरेरपि BrahmVaiP. ii. 6. 6; ii. 10. 35; SkandP. ii (7). 15. 81; वैशाखमासशुक्लस्य तृतीयायां वरानने। मानुष्यमवतीर्णासि तदा पूजामवाप्स्यसि। …अक्षया सा तिथिर्ज्ञेया ViṣṇuDhaP. i. 229. 9; या त्वेषा कुरुशार्दूल वैशाखे मासि वै तिथिः। तृतीया साक्षया लोके गीर्वाणैरभिनन्दिता BhaviP. 51A. 2 (i. 21. 29); 51A. 5 (i. 21. 30); तृतीया नाम वैशाखे शुक्ला नाम्नाक्षया तिथिः BṛDharmaP. i. 15. 22; **A ii** name of a day when the Moon, the Sun and Jupiter are in *Mṛgaśiras* constellation यदा मृगशिरोऋक्षे शशिसूर्यौ बृहस्पतिः। तिष्ठन्ति सा तिथिः पूर्वा त्वक्षया परिगीयते VāmaP. 50. 3; **A iii** an auspicious day which combines a particular *tithi* (lunar day) with a particular *vāra* (week-day) [ŚabdaKaDru. pw? MW?]; **A iv** name of a digit (called *amā*) of the moon जयाक्षयैकशीतांशुकलासदृशसंश्रयः Stotrā. 14. 7 (comm. अक्षयायाः अमानाम्न्याः एकस्याः शीतांशुकलायाः सदृशोऽनुरूपो भगवानेव संश्रयः, तस्याप्यक्षयैकरूपत्वात्); **B i** name of a demoness स्वसारो ब्रह्मराक्षस्यस्तेषाञ्चेमाः सुदारुणाः। रक्तकर्णा महाजिह्वाक्षया चैवोपहारिणी VāyuP. ii. 8. 129; SkandP. vii (1). 167. 19; **B ii** name of a demoness belonging to Brahmāṇī group पिङ्गाक्षी चाक्षया क्षेमा ब्रह्माण्यष्टकसंस्थिताः AgniP. 146. 13; **B iii** name of a Yoginī योगिन्यष्टाष्टकं वक्ष्ये…अक्षोभ्या रूक्षकर्णी च राक्षसी कृपणाक्षया AgniP. 52. 1; **B iv** name of the goddess Kṣemaṅkarī नमोऽस्तु(ते)…अक्षये PadmP. v. 30. 163; **B v** name of a goddess खादका, रूपनाशा, संहारी, अक्षया…शौण्डायिकाद्वितीया-वरणम् VīraMi.(Rājanīti.) 387. 24.

अक्षयाकारता (akṣayākāra-tā) *f.* the aspect from which (the thoughts) do not get extinguished अक्षयाकारतायां च सरागादौ प्रविस्तृते। महद्गतेऽप्रमाणे च विज्ञाने च निदर्शने AbhisaAlaṅ. 4. 15.

अक्षयाकाररूपिन् (akṣayākārarūp-in) *adj.* possessing an eternal or imperishable form शिवासनेतमर्मूर्तिस्थमक्षयाकाररूपिणम्।…परमेश्वरम्। भावयेत् पूजयेच्चापि LiṅgaP. ii. 26. 14.

अक्षयात्मक (akṣayātmaka) *adj.* [*f.* -ikā] of eternal or permanent nature त्रिनाभिसते पञ्चारे षण्णेमिन्यक्षयात्मके। संवत्सरमयं कृत्स्नं कालचक्रं प्रतिष्ठि-तम् KūrmaP. 371. 2 (1. 41); (सत्तासामान्यकोटिस्थे पदे) स्थितिं बध्नासि तत्त्वज्ञ क्षणमप्यक्षयात्मिकाम् AnnaU. 4. 75.

अक्षयात्मता (akṣayātma-tā) *f.* the state of permanent or imperishable nature, permanency, imperishableness कृतस्य हि क्षयोऽवश्यमकृतस्याक्षयात्मता BṛĀraUBhVā. i. 4. 1682.

अक्षयात्मन् (akṣayātman) *adj.* of eternal or imperishable nature तदेव भगवद्वाच्यं स्वरूपं परमात्मनः। वाचको भगवच्छब्दस्तस्याद्यस्याक्षयात्मनः ViṣṇuP. vi. 5. 69; न प्राणचक्षुःश्रवणादिभिर्यः सर्वेश्वरो वेदितुमक्षयात्मा। शक्यस्तम्…नतोऽहं हरिमीशितारम् MatsyaP. 245. 27; (श्रीरुवाच) स्नेहेनेव सदा दीपं प्राणिनां कारणानि च। निजक्षविद्गसेनैव तर्पयाम्यक्षयात्मना LakṣmīT. 50. 110.

अक्षयानन्तसौख्य (akṣayānanta-saukhya) *n.* inexhaustible and eternal happiness or bliss ते तदाराधनाफलेन परंपरयाक्षयानन्तसौख्यं यान्ति TātpaVṛ. 101. 11.

अक्षयानन्द (akṣayānanda) *adj.* possessed of inexhaustible happiness or bliss मद्रजनेन जनेन शरीरान्तरमिव लभ्यते इति शिक्षया अक्षयानन्देन भगवतेदमध्यवसितम् CaitaCa. 23. 20(1); एतस्यैवानन्दस्यान्यानि भूतानि मात्रा-मुपजीवन्ति। एवमर्थे च (आनन्दमयशब्दे) मयटः प्रयोगोऽक्षयानन्दः परमेश्वर इति शतगुणोत्तरक्रमेण प्रतिपादनात् BrahmSūBh.(Bhā.) 28. 4 (*on* i. 1. 19)

अक्षयानन्दचिद्रूप (akṣayānandacid-rūpa) *adj.* of the form of eternal bliss and consciousness अक्षयानन्दचिद्रूपम्…मदंशि ब्रह्मास्ति GoviBh. 10. 7 (*on* i. 1. 3)

अक्षयान्त (akṣayānta) *adj.* [*f.* -ā] resulting in what does not decay, bestowing everlasting fruit or reward तपःक्रिया होमक्रिया तथा दानक्रिया नृप। अक्षयान्ताः सदा राजन् BhaviP. 14A. 27 (i. 4. 23)

अक्षयाप्तधन (akṣayāptadhana) *adj.* who has obtained inexhaustible wealth or treasures तत्रास्त यज्ञसोमोऽसावक्षयाप्तधनः सुखम् KathāSaSāg. x. 5. 322.

अक्षयाब्द (akṣayābda) *m.* the *akṣaya* year (i. e. the twentieth in the cycle of Jupiter) जातः…वीतारातिरोगोऽक्षयाब्दे JātaPā. 9. 25.

अक्षयाभिध (akṣayābhidha) *adj.* [*f.* -ā] known as akṣayā (i. e. akṣayatṛtīyā) माधवस्य सिते पक्षे तृतीया याक्षयाभिधा। तस्याम्…व्रतं कुर्यात्

SivaP. v. 51. 59 (470A. 3)

अक्षयामृत (akṣayāmṛta) *n.* **A** eternal nectar-like bliss प्रसरन्ति यतश्चित्रा: संसारासारवृष्टय: (v. l. °दृष्टय:) । अक्षयामृतसंपूर्णादम्भोदादिव वृष्टय: YogVā. iii. 5.14; **B** inexhaustible water, YogVā. iii. 5.14.

अक्षयाम्भस् (akṣayāmbhas) *adj.* having an inexhaustible stock of water, water in which never dries up कर्णस्य निधनम्…संशोषणमिवाचिन्त्यं समुद्रस्याक्षयाम्भस: MahāBhā. viii. 5.5.

अक्षयार्चिस् (akṣayārcis) *adj.* **A** having everlasting flame, flaming eternally तयो: पुत्रो रत्नदीप इव स्फुरन् । अक्षयार्चि: PrabhāC. 127.14; **B** having everlasting glory or splendour, PrabhāC. 127.14.

अक्षयार्थ (akṣayārtha) *adj.* prossessing inexhaustible wealth or resources शय्यान्नपानाशनवित्तदानै: सन्मानयन्तोऽर्थिजनान्प्रहृष्टा: । जीवन्ति केचित् सुखमक्षयार्था: VarāṅgaC. 8.52.

अक्षयार्थिन् (akṣayārth-in) *adj.* seeking imperishability or eternity लोके श्रेष्ठतमं स्वर्ग्यमात्मनश्चापि यत् प्रियम् । सर्वं पितृणां दातव्यं तेषामेवाक्षयार्थिना VāyuP. ii. 18. 2 = AgniP. 211. 64; तस्मिन् देयं सदा श्राद्धं पितृणामक्षयार्थिनाम् BrahmāṇḍP. ii. 13. 60; तत्रैव दत्तमन्नाद्यं पितृणामक्षयार्थिनाम् । लोकानां च हितार्थाय ब्रह्मणा परमेष्ठिना BrahmāṇḍP. ii. 20. 22; एवमेषा स्थिता सत्ता ब्रह्मण: परमेष्ठिन: । पितृणामादिसर्गे तु लोकानामक्षयार्थिनाम् BrahmāṇḍP. ii. 20.15.

अक्षयाललिता (akṣayā-lalitā) *f.* name of a festival observed by women on the seventh day of the dark half of Bhādrapada (?) [APTE]

अक्षयालोकरक्षा (akṣayāloka-rakṣā) *f.* preservation of the eternal light सुमातरक्षयालोकरक्षयात्तमहामना: । त्वं धैर्यजननी पासि जननीतिगुणस्थिती: DeviS. 91 (comm. अक्षयालोकरक्षया शाश्वतज्योतिस्त्राणेन)

अक्षयावबोध (akṣayāvabodha) *m.* perpetual or constant comprehension पञ्चविधेन बोधविशेषेण बोधिसत्त्व इत्युच्यते ।…सर्वाकारसर्वार्थबोधेन अक्षयावबोधेन परिनिर्वाणसंदर्शनेऽपि MaYānaSū. 174.11 (19.75)

अक्षयावह (akṣayāvaha) *adj.* [*f.* -ā] bringing eternal bliss or immortality यं लब्ध्वा परमं लाभं मन्यते नाधिकं पुन: । प्राणसूक्ष्मां परां प्राप्तिमागच्छत्यक्षयावहाम् MahāBhā. xiii. 16.42.

अक्षयाविद्यानिवृत्ति (akṣayāvidyānivṛtti) *f.* permanent removal of ignorance उपासनेन चित्तैकाग्र्ये सति साक्षात्कारोदयादक्षयाविद्यानिवृत्तिफलसंभवादुपासनाख्यकर्मस्तुतिरुपपद्यते PrakaVi. 30.24.

अक्षयाश्रित (akṣayāśrita) *adj.* fixed in the eternal (entity) कथं कालमयं देव चक्रं कमलमुच्यते ।…कमलं ह्यृतुभि: षड्भि: षड्दलं चाक्षयाश्रितम् BhaviP. 220B. 21 (i. 148.10)

अक्षयाश्व (akṣayāśva) *m.* name of a son of Saṁhatāśva (having an inexhaustible stock of horses) कृशाश्वश्चाक्षयाश्वश्च संहताश्वसुतावुभौ VāyuP. ii. 26.63.

अक्षयाष्टमी (akṣayāṣṭamī) *f.* name of the eighth day of a particular lunar month पुण्यायामक्षयाष्टम्यां वेदोक्तविधिना स्वयम् । तुष्टेन शम्भुना दत्तो वरश्चास्मै यदृच्छया VāmaP. 15.25.

अक्षयिक (akṣayika) *m.* a fortune-teller दैवज्ञोऽक्षयिको मत: S'abdaRaSaK. 32.19 (emended to दैवज्ञेक्षणिकौ समौ)

अक्षयिकर (a-kṣayikara) *adj.* not causing any harm, not injuring अक्षयिकर: प्राणिनां न क्षये: व्यथाविशेषस्य कारक: SthānṬ. 409A. 6.

अक्षयिणी (a-kṣayiṇī) *f.* permanent endowment (for the feeding of Brāhmaṇas) सूनुर्नरेन्द्रादित्योऽस्य…भूतेश्वरप्रतिष्ठानामक्षयिण्याश्च कारक: RājTa. (Ka.) 1.347.

अक्षयित्व (akṣayi-tva) *n.* indestructibleness, imperishability, eternity अक्षयित्वं च दोषाणां नित्यत्वादनुपायत: । उपायस्यापरिज्ञानादपि वा परिकल्पयेत् PramāVār. 2.143; न हि कारणवत् किंचिदक्षयित्वेन गम्यते S'lokaVār. 5(15).106 (670.3); आत्मा न भिन्न: अक्षयित्वात्, यद् भिन्नं न तदक्षयि S'rutaPra. ii. 243.19 (*on* ii. 1.15); कर्मफलस्य क्षयित्वं ब्रह्मज्ञानफलस्य चाक्षयित्वम् SarvaDaSaṁ. 4.286.

अक्षयिन् (a-kṣayin) *adj.* eternal, imperishable रक्षन्नक्षयिणं धर्मम्… कापव्यो नाम नैषादि:…सिद्धिमाप्तवान् MahāBhā. xii. 133.2; आत्मा न भिन्न: अक्षयित्वात्, यद् भिन्नं न तदक्षयि, यथा घटादि: S'rutaPra. ii. 243.19 (*on* ii. 1.15)

अक्षयिफलत्व (akṣayiphala-tva) *n.* the state of having or bestowing imperishable fruit or recompense स्वत: क्षणिकस्यापि कर्मणो ज्ञानरसविद्धस्याक्षयिफलत्वान् न क्षीयत इत्युच्यते BrahmSūBh.(Bhā.) 4.13 (*on* i. 1.1)

अक्षयिष्णु (a-kṣayiṣṇu) *adj.* of imperishable nature, not waning आसष्टेरक्षयिष्णुम्…अद्वैतं नौमि राधादनुजविजयिनोरद्भुतं भावचन्द्रम् UjjvaNiMa. 500.2.

अक्षयुक्त (akṣa-yukta) *adj.* [*f.* -ā] added to the latitude छायायां याम्यकाष्ठायामक्षे योज्या (v. l. अक्षयुक्ता) नति: MaBhāsk. 3.14. cf. **अक्षयोज्य.**

अक्षयुग (akṣa-yuga) *n.* (the seeds of) the two species of the Akṣa-tree viz. *Terminalia Bellerica* and *Eleocarpus Ganitrus* बीजाह्वमुष्काक्षयुगैश्चतस्र: स्युर्भावना: RasRaSa. 17.52.

[1]**अक्षयुग्म** (akṣa-yugma) *n.* a pair of dice (क्रीडन्तौ तौ तु चाक्षाभ्याम्) तिथयस्ताश्च सारिका: । द्विपञ्चदश मासेयास्त्वक्षयुग्मं तथायने SkandP. iv. 88.6.

[2]**अक्षयुग्म** (akṣa-yugma) *n.* a pair of eyes, two eyes सौलिका क्रूरमानसा । अक्षयुग्मं मुनेरस्य जग्राह चिरवैरत: BṛKathāK. 140.24.

अक्षयुज् (akṣa-yuj) *adj.* fixed on (the line of) the axis नेमिस्थदृष्ट्याक्षगतं प्रपश्येत् खेटं च धिष्ण्यस्य च योगताराम् । नेम्यक्षयोरक्षयुजोस्तु मध्ये येंऽशा: स्थिता भध्रुवको युतस्तै: Golā. 236.3 (29.14)

अक्षयुद्ध (akṣa-yuddha) *n.* a contest in a game of dice, a gambling contest अक्षद्यूते (v. l. अक्षयुद्धे) समाह्वानम्…जानन्नपि क्षयकरं नातिक्रमितुमुत्सहे MahāBhā. ii. 67.4.

अक्षयेन्दुमुख (akṣayendu-mukha) *adj.* [*f.* -ī] (a woman) having a face (as lovely) as the full moon तां वीक्ष्य रक्ष:पतिरक्षयेन्दुमुखीम् DaśāvaC. 7.52.

अक्षयेषु (akṣayeṣu) *adj.* having an inexhaustible stock or supply of arrows स कार्तवीर्य:…क्षयमक्षयेषुश्चक्रे मृगद्वीपिमृगेश्वराणाम् DaśāvaC. 6.12; *m.* an inexhaustible stock or supply of arrows वत्ससौमित्रि:…लेभे धनुर्वैष्णवमक्षयेषुपूर्णौ निषङ्गावपि कुम्भयोने: UnmaRā. 86.

अक्षयेषुधि (akṣayeṣudhi) *adj.* equipped with an inexhaustible quiver स:…स्वर्णवर्माक्षयेषुधि: ।…अगाद् वनम् BhāgP. iv. 26.3.

अक्षयैश्वर्य (akṣayaiśvarya) *adj.* having imperishable prowess रक्ष मामक्षयैश्वर्य SkandP. i (3B). 14.10.

अक्षयोग (akṣa-yoga) *m.* partaking in the game of dice, dice-playing, gambling अक्षद्यूते (v. l. अक्षयोगे) समाह्वानम्…नातिक्रमितुमुत्सहे MahāBhā. ii. 67.4.

अक्षयोग्य (akṣa-yogya) *adj.* fit for (being perceived by) the sense-organs, perceptible कर्मत्वान्नाक्षयोग्यं विमतमिति यदि व्याप्तिशून्यं तदेतत् TattvMu. 5.108.

अक्षयोज्य (akṣa-yojya) *adj.* [*f.* -ā] liable to be added to the latitude छायायां याम्यकाष्ठायामक्षे योज्या (v. l. अक्षयोज्या) नति: MaBhāsk. 3.14. cf. **अक्षयुक्त.**

अक्षयोदक (akṣayodaka) *n.* perpetual water (offered to the *pitṛs*) cf. **अक्षय्योदक**, वाचयेत द्विजान् स्वस्ति दद्याच्चैवाक्षयोदकम् BṛPārāSm. 7.272; *adj.* containing an inexhaustible supply or stock of water, wherein the water never dries up (किरात:) निर्ममे…तटाकं चाक्षयोदकम् BrahmāṇḍP. iii. 7.24.

अक्षयोदकदान (akṣayodaka-dāna) *n.* the giving of perpetual water (to the *pitṛs*) अक्षयोदकदानं च त्वर्घ्यदानवदिष्यते MānS'S. 253.26.

अक्षयोद्भेद (akṣayodbheda) *m.* constant pouring out प्रथमचित्तोत्पादो बोधिसत्त्वानाम् … धारणाप्रतिभानसद्दगतो गन्धर्वोपम: उदकधारणाक्षयोद्भेदसाधर्म्येण श्रुताश्रुतधर्मार्थधारणाक्षयोद्भेदत: MaYānaSū. 17.2 (4.19)

अक्षय्य (akṣayyá) *adj.* [*f.* -ā] **A** imperishable, indestructible, eternal **B** not liable to perish, permanent **C** (the merit, the result of which is being enjoyed) for a long time **D** inexhaustible (being in large quantity) **E** irrepayable **F** non-decreasing, ever full **G** unending, everlasting, lasting for a long time **H** accompanied with the utterance of the word akṣayya **A** imperishable, indestructible, eternal अपारमक्षय्यं लोकं जयति TaiBr. III. xi. 7.4; अक्षय्यामेवैतां संपदं देवा उपासत JaimiBr. 1.236; तावन्तं लोकं जयति भूया ँ सं चाक्षय्यं चापं पुनर्मृत्युञ्जयति TaiĀ. ii. 14.1 (255.3) = BaudhDS. ii. 6.8 (241); एतेन हास्याक्षय्यं सुकृतं भवत्यक्षय्यो लोक: S'atBr. I. vi. 1.19; स वा एष:…अक्षय्य: MaiU. 2.4; 6.28; अक्षय्यं मधुहन्तारं जानामि त्वां सुरेश्वरम् Rāmā. i. 75.17; अक्षय्यो भगवान् कृष्ण: BhaviP. 712B. 22 (iv. 75.57); अक्षय्यमलिङ्गं शिवलक्षणम् LiṅgaP. i. 3.3; अगाधापारमक्षय्यम् BrahmāṇḍP. i. 35.132 = ViṣṇuP. iii. 3.25; (प्रोच्यते प्रकृति:) अक्षय्यम्…ध्रुवम् ViṣṇuP. i. 2.20; अक्षय्यमजरममेयं नान्यसंश्रयम् MārkP. 45.33; अजरं ध्रुवमक्षय्यम् KūrmaP. 41.4 (1.4); अक्षय्यं स्थानमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ViṣṇuDhaP. i. 60.5; गङ्गातोयाप्लुता राम दिवमक्षय्यमागता: ViṣṇuDhaP. ii. 76.16; **B** not liable to perish, permanent अक्षितोऽस्यक्षय्योऽसि TaiBr. III. xi. 1.1; त्रिषु लोकेषु कीर्तिश्च तवाक्षय्या भवि-

ष्यति MahāBhā. iii. 221. 76; iv. 5. 18; **C** (the merit, the result of which is being enjoyed) for a long time तस्य वा एतदक्षय्यम् MaiS. i. 8. 6; KāṭhS. 31. 15; भवत्यक्षय्यममुष्मिल्लोके सुकृतं य एवमेतद्वेद S'atBr. I. vi. 4. 16; अक्षय्यं ह वै सुकृतं चातुर्मास्ययाजिनो भवति S'atBr. II. vi. 3. 1 = HirS'S. v. 1. 1 = xvii. 3. 25 = ĀpaS'S. viii. 1. 1 = xxii. 8. 1; VaikhāS'S. 8. 3; AVPari 39(1). 12; अहिंस्रस्य तपोऽक्षय्यम् MahāBhā. xiii. 117. 40 = SūktiRa. 21. 3; MahāBhā. i. 146. 5; तपःषड्भागमक्षय्यं ददत्यारण्यका हि नः S'āk. 2. 14; संचितं सुमहत्पुण्यमक्षय्यममलं शुभम् BṛNāraP. 3. 52; अक्षय्येषु च दानेषु रुद्राक्षस्तु विशिष्यते DeviBhāP. xi. 6. 4; स्नानदानादिकं सर्वं यस्यामक्षय्यमुच्यते BhaviP. 87A. 6 (i. 46. 2); **D** Inexhaustible, being in large quantity आचाराद्धनमक्षय्यम् ManuSm. 4. 156 = MahāBhā. xiii. 475*; ViṣṇuSm. 71. 91; 90. 12; 90. 18; 92. 32; SūktiRa. 23. 3; स राज्यं सुमहत्स्फीतम् (v. l. धनमक्षय्यम्) (पणमेकममन्यत) MahāBhā. iv. 63. 34 = SūktiRa. 50. 6; MahāBhā. ix. 61. 33; xii. 59. 122; HariVaṁ. 92. 2; 95. 13; चतुर्विधं तदन्नाद्यमक्षय्यं ते भविष्यति MahāBhā. iii. 4. 3; सलिलं तस्याक्षय्यम् VṛGautaSm. 531. 10; रत्नानि च धनं चैव त्वय्येवाक्षय्यमस्तु Rāmā. vii. 38. 12; क्षीरधारास्ततो यान्ति अक्षय्याः पङ्क्तिभागिनः VasSm. 11. 19, आप्नोति ... पुष्ये तु धनमक्षय्यम् BrahmP. 220. 35; प्रददज्जलमक्षय्यम् JayāS. 28. 51; भोग्यवस्तु वर्षशतोपभोगेनाप्यक्षय्यम् DaśKuC. 90. 2; कलशोदकमक्षय्यममृतं भावयेद्बुधः AhirbuS. 48. 18; भ्रमणपरिगतं भैक्ष्यमक्षय्यमन्नम् S'atTayī. 269 = S'āntiS'. 4. 7 = SaduktiKa. 321. 24; वित्तं च तवाक्षय्यं भविष्यति KathāSaSāg. ix. 6. 164; अक्षय्यम्...मे। अस्त्येव पाथेयमितः प्रयाणे MukuMā. 33; पिबत पिबत मुग्धा दुग्धमक्षय्यमिष्टम् BrahmVaiP. i. 1. 2; अक्षय्येन तथान्नेन तृप्ताः ViṣṇuDhaP. i. 162. 47; **E** irrepayable अद्याहमृणमक्षय्यं पुरा वाचा प्रतिश्रुतम्। धार्तराष्ट्रस्य दास्यामि निहत्य समरेऽर्जुनम् MahāBhā. iv. 43. 10; **F** non-decreasing, ever full नदीव प्रभवात् काचित् । अक्षय्यात् स्यन्दते यथा TaiĀ. i. 2. 1 (10. 2) = S'aṅkaVi. 214. 14; पार्थः प्राप्य धनुःश्रेष्ठमक्षय्यौ च महेषुधी MahāBhā. ii. 15. 6; i. 216. 7; ii. 23. 1; ii. 44. 5; iii. 38. 15; iii. 163. 36; iv. 54. 13; v. 166. 32; ix. 61. 9; स ददर्श...अक्षय्यौ च महेषुधी VāmaP. 7. 46; अगस्त्यः...ददौ चापम्... । अक्षय्यौ बाणतूणीरौ AdhyāRā. iii. 3. 46; **G** unending, everlasting, lasting for a long time अक्षय्यम्...सुखमश्नुते MaiU. 4. 4; 6. 30; आप्नोति सुखमक्षय्यमन्नदः ManuSm. 4. 229; तद्ब्राह्मणैरतिपूतमनन्तमक्षय्यं स्फीतिं गच्छतु AgniveGS. iii. 2. 6 (128. 18); BhārGS. 2. 17 (49. 10); VaikhāGS. 1. 20; KauśiSū. 88. 13; AVPari. 44(4). 9; अक्षय्यं वर्षं शरमयं सृजन् । जघान युधि योधानामर्बुदम् MahāBhā. vi. 15. 14; तस्य... । बाह्वोर्द्रविणमक्षय्यम् MahāBhā. viii. 2. 14; (उदकम्) प्रियेण किल दत्तं हि पितृलोकेषु राघव । अक्षय्यं भवति Rāmā. ii. 95. 7; श्रावयित्वा विदं शास्त्रं श्राद्धकाले... । अक्षय्यं भवति श्राद्धम् DakṣaSm. 7. 52; अक्षय्यममुकस्येति वक्तव्यम् ViṣṇuP. iii. 13. 25; सर्वस्वेनापि कर्तव्यमक्षय्यं राहुदर्शने । दानम् LaHārīSm. 103; श्राद्धं तत्र सदाक्षय्यम् BrahmāṇḍP. ii. 13. 47; S'aṅkhaSm. 14. 29; तेषामस्त्विदमक्षय्यम् PauṣkS. 27. 340; BṛPārāSm. 2. 210; तस्य सिंहासनं प्रादादक्षय्यम् BrahmāṇḍP. iii. 12. 11; AgniP. 258. 19; अक्षय्यमायुधं चान्यद्राजा यद्वरुणो ददौ RāmāMañ. 71. 20; स्वाराज्यमक्षय्यमिवासवन्तः ।...पौरजना जहर्षुः Yādavā. 13. 77; अयशोऽक्रय्यमक्षय्यमेषा प्रक्षीय दास्यति DvyāśraKā. 9. 166; अक्षय्यमस्त्वित्युक्त्वा विप्रहस्ते जलं निनयेत् SmṛtiCan. v. 391. 18; BālaKrī. i. 160. 5 (*on* 1. 239); **H** accompanied with the utterance of the word *akṣayya* नाक्षय्यां वाचयेत् प्रीतिमुद्दिष्टेऽप्युदकक्रियाम् PauṣkS. 27. 414.

अक्षय्य (a-kṣayya) *n.* **1** name of a *Sāman* अक्षय्यं च रेवत् ĀrṣeBr. iv. 12. 4; **2** the utterance of the word *akṣayya* अक्षय्यं वाचयित्वा BaudhGS. ii. 11. 44; BaudhPiMe. ii. 9. 21 = ii. 11. 8; वैश्यस्य श्राद्धकर्मणि...अक्षय्यमभिधातव्यम् MahāBhā. xiii. 24. 37; PauṣkS. 27. 584; **3** the offering of water with the utterance 'अक्षय्य' (in *śrāddha*) पृच्छाक्षय्यासने षष्ठी CaturCin. iii(1). 1102. 20; उपतिष्ठतामित्यक्षय्ये AgniP. 117. 34; अक्षय्ये स्वधावचने च विशेषः SmṛtiCan. v. 446. 2; *m.* **4** name of S'iva अक्षय्यः पुरुहूतः...एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव वृषभध्वजम् LiṅgaP. i. 98. 97; SaurP. 41. 82; **5** name of Jina क्षेमी क्षेमंकरोऽक्षय्यः MahāP. 25. 173; 24. 35; **6** name of the banyan tree at Prayāga तीर्थराजः प्रयागोऽथ श्यामोऽक्षय्यो वटोऽत्रगः KośaKaTa. 1. 2313; Kośas give *akṣayya* as one of the meanings of *hiraṇya* and *kalyāṇa* हिरण्यमक्षय्याकुप्यमानमेदद्रव्येष्वपि comm. on AnekāSaṁ. 3. 225; अक्षय्ये द्रविणे च रेतसि...निगदितं न स्त्री हिरण्यम् KośaKaTa. 2. 7438; कल्याणमक्षय्यहिरण्यभद्रे KośaKaTa. 2. 4927.

अक्षय्यकरण (akṣayya-karaṇa) *adj.* which makes inexhaustible or imperishable यत्रासौ कीर्त्यते विप्रैरक्षय्यकरणो वटः । यत्र दत्तं पितृभ्योऽन्नमक्षय्यं भवति प्रभो MahāBhā. iii. 85. 8; vii. App. 8. 687; यत्रासौ प्रथितो लोकेष्वक्षय्यकरणो वटः MahāBhā. xiii. 88. 14.

अक्षय्यकारक (akṣayya-kāraka) *adj.* [*f.* -ikā] **A** making (a gift or offering) inexhaustible or imperishable युगादयः स्मृता ह्येता दत्तस्याक्षय्यकारकाः MatsyaP. 17. 5; कार्तिकी फाल्गुनी चैत्री ज्येष्ठपञ्चदशी सिता । मन्वन्तरादयश्चैता दत्तस्याक्षय्यकारिकाः MatsyaP. 17. 8; **B** producing (merit) that cannot be destroyed त्वया पृष्टमिदं सम्यगुक्तं चाक्षय्यकारकम् (व्रतम्) MatsyaP. 57. 2.

अक्षय्यक्षकाराक्षर (akṣayya-kṣakārākṣara) *n.* the indivisible sound *kṣa* (वन्दे तामहमक्षय्यामकाराक्षररूपिणीम् । देवीं NityāṢoḍa 1. 10) ईदृशीं तामहं वन्द इत्यर्थः अक्षय्यक्षकाराक्षररूपिणीमिति क्वचित्पाठः तत्पक्षेऽक्षय्यशब्दोऽखण्डपरः SetuBa. 18. 31; वन्दे तामहमक्षय्यां क्षकाराक्षररूपिणीम् (v. l. अक्षय्यक्षकाराक्षररूपिणीम्) देवीम् NityoNi. 58. 11.

अक्षय्यकीर्ति (akṣayya-kīrti) *adj.* of undiminishing fame, of eternal fame त्वम्...अक्षय्यकीर्तिश्च विचक्षणश्च Rāmā. iv. App. I. 14(117); *f.* undiminishing fame महीमहेन्द्रः ।...अक्षय्यकीर्तिनिधिमम्बुनिधिं ददर्श RāmāCam. 6. 9.

अक्षय्यकौशेयवत् (akṣayyakauśeya-va(n)t) *adj.* [*f.* -ī] having silk garment never decreasing or getting exhausted प्रमुखस्तां पाण्डवधर्मपत्नीम् । दुःशासनव्याकुलितान्तरीयामक्षय्यकौशेयवतीमकार्षीत् Yādavā. 23. 9.

अक्षय्यगतिदायक (akṣayyagati-dāyaka) *adj.* bestowing or leading to the imperishable (i. e. eternal) goal व्रतानि नियमाश्चैव आचारो धर्म एव च । सर्वसिद्धिकरं यत्र ह्यक्षय्यगतिदायकम् । वक्तुमर्हसि तत्सर्वम् MatsyaP. 181. 12.

अक्षय्यजल (akṣayya-jala) *n.* inexhaustible water तद्दिनं हि समारभ्य तत्राक्षय्यजलं सदा । हस्तमात्रे हि तद्गर्ते गङ्गा मन्दाकिनी ह्यभूत् S'ivaP. iv. 4. 57 (354A. 7)

अक्षय्यता (akṣayya-tā) *f.* **1** the state of having imperishable result सौवर्णेषु च पात्रेषु राजतौदुम्बरेषु च । दत्तमक्षय्यतां याति MānS'S. 250. 15; सौवर्णराजताभ्यां च खड्गेनौदुम्बरेण च । दत्तमक्षय्यतां याति पितृणां च तिलोदकम् S'aṅkhaSm. 13. 14 (386); शृणु राजन्नवहितश्छत्रोपानहविस्तरम् । ...यथा चाक्षय्यतां प्राप्तं पुण्यतां च यथा गतम् (श्राद्धधर्मे) MahāBhā. xiii. 97. 4; **2** the state of not decreasing इत्थं युक्तिमुपायानां कुर्वाणस्य चतुष्टयीम् । व्रजतीन्दुप्रभागौरं परैरक्षय्यतां यशः JānHa. 10. 33; चन्द्रमण्डलमेवेदं (पुष्पकम्)...अक्षय्यतेच्छासंचारावस्य द्वावधिकौ गुणौ AdbhuDa. 10. 26.

अक्षय्यतुष्टि (akṣayya-tuṣṭi) *f.* permanent satisfaction विश्वेभ्यो देवेभ्य इदमन्नम्...अक्षय्यतुष्ट्यर्थममृतरूपेण स्वाहा BālamBha. i. 559. 17 (*on* 1. 249)

अक्षय्यतृतीया (ākṣayya-tṛtīyā) *f.* name of the third day of the bright half of the Vaiśākha month सन्ति च क्षयाहव्यतिरिक्तानि प्रत्यब्दश्राद्धान्यक्षय्यतृतीयामाघीवैशाखीप्रभृतिषु Mitā. 92. 14 (*on* 1. 256); वैशाखशुक्लपक्षे तु तृतीयायां विशेषतः । गङ्गातोये नरः स्नात्वा मुच्यते सर्वकिल्बिषैः । इयमक्षय्यतृतीया TristhaSe. 67. 17; वैशाखशुक्लतृतीया अक्षय्यतृतीयोच्यते NirṇaSi. 71. 15.

अक्षय्यतृप्तिकारक (akṣayyatṛpti-kāraka) *adj.* which produces everlasting or eternal satisfaction अष्टकासु च सर्वासु...पिण्डदानं प्रकर्तव्यमक्षय्यतृप्तिकारकम् PrajāSm. 1. 30.

अक्षय्यत्व (akṣayya-tva) *n.* the state of never perishing or getting exhausted (in its fruit) दानानि सह शौचेन कीर्तितानि फलानि च । अक्षय्यत्वं द्विजाश्चैव सर्वमेतदुदाहृतम् BrahmāṇḍP. ii. 20. 18; देवतान्तरैश्वर्यप्रतिपादनं चातुर्मास्यफले क्षयिष्णुन्यक्षय्यत्वव्यपदेशवत् संकुचितार्थपरं नेतुं शक्यम् S'ivārkaMaDī. i. 320. 33 (*on* i. 2. 3)

अक्षय्यनरक (akṣayya-naraka) *m.* everlasting hell (i. e. eternal misery) देवस्वम्...परिवर्जयेत् । दोषदं चापि...अक्षय्यनरकप्रदम् PauṣkS. 20. 89.

अक्षय्यनवमी (akṣayya-navamī) *f.* the ninth day of the bright half of Āśvina month अथाक्षय्यनवम्यां रात्रौ हस्त्यश्वादीनामनीकानां रथस्य परहोमश्च AVPari. xviiiB. 7. 1.

अक्षय्यपायस (akṣayya-pāyasa) *n.* inexhaustible dish (of rice) boiled with milk (and sugar) अथ पाणिद्वयगतं विज्ञायाक्षय्यपायसम् । दृ(स)ष्ट्वा करान्तरमथो प्रासारयत स द्विजः PadmP. iv. 113. 132.

अक्षय्यपिण्ड (akṣayya-piṇḍa) *m.* the ball of food offered to the deceased ancestors to whom no funeral rites were done before with the statement 'akṣayyam upatiṣṭhatām' पार्वणं कृत्वा प्रेतशिलावदक्षय्यपिण्डं दद्यादिति VīraMi. (Tīrtha.) 411. 5.

अक्षय्यपितृतृप्ति (akṣayya-pitṛtṛpti) *f.* eternal or everlasting satisfaction of the deceased ancestors अत्र श्राद्धेऽक्षय्यपितृतृप्तिः फलम् TristhaSe. 359. 23.

अक्षय्यपुण्य (akṣayya-puṇya) *adj.* the merit of which is productive of everlasting results दानमक्षय्यपुण्यं स्यात् PadmP. iii. 10. 23.

अक्षय्यफल (akṣayya-phala) *adj.* having or productive of inexhaustible (i. e. everlasting) reward तत्र तीर्थे तु यो दानं शक्तिमाश्रित्य चाचरेत् ।

तदक्षय्यफलं सर्वं जायते पाण्डुनन्दन SkandP. v(3). 77.7; अतस्तेभ्यो दत्तमक्षय्यफलं भवतीत्यभिप्रायः Mitā. 69.12 (*on* 1.198); *n.* eternal or everlasting reward तदा श्राद्धानि देयानि अक्षय्यफलमिच्छताम् VarāP. 13.39; ब्राह्मणाः···श्राद्धसम्पदः श्राद्धेष्वक्षय्यफलसंपत्तिहेतवः Mitā. 75.23 (*on* 1.221)

अक्षय्यफलद (akṣayyaphala–da) *adj.* [*f.* –ā] which bestows eternal or everlasting rewards एकादश्यां सिते पक्षे पुष्यर्क्षे तु यदा भवेत् । सोपोष्याक्षय्यफलदा AgniP. 187.6; द्रव्यम्··· । यत्तदक्षय्यफलदमारक्ष्यं शिवसेवकैः SkandP. i (3). 8.80.

अक्षय्यफलदायक (akṣayyaphala–dāyaka) *adj.* bestowing eternal or everlasting rewards तेषां जपस्तपो होमो दानव्रतजपक्रियाः । क्रियमाणा यथाशक्त्या ह्यक्षय्यफलदायकाः SkandP. ii(3). 6.72.

अक्षय्यफलभागिन् (akṣayyaphala–bhāgin) *adj.* enjoying or sharing eternal or everlasting rewards भक्त्या च तव दर्शनम् । प्राप्ताः स पूजिताः किं तु नाक्षय्यफलभागिनः BrahmāṇḍP. ii. 47.26.

अक्षय्यफलहेतुक (akṣayyaphala–hetuka) *adj.* producing eternal or everlasting rewards अत्र जप्तं हुतं दत्तं स्तुतमर्चितमेव वा । जीर्णोद्धारादिकरणमक्षय्यफलहेतुकम् SkandP. iv. 83.58.

अक्षय्यभक्तिप्रवण (akṣayyabhakti–pravaṇa) *adj.* inclined to or engrossed in permanent devotion अक्षय्यभक्तिप्रवणैश्च यक्षैरजस्रमुद्रापितभूरिभूतिः ।···अलक्ष्यत यक्षराजः Rāgh. 20.5.

अक्षय्यभुजविक्रम (akṣayya–bhujavikrama) *adj.* having inexhaustible or invincible power in arms हुताशन इवाहुत्या तद्वचोभिरदीप्यत । सद्यो नीलाञ्जनासूनुरक्षय्यभुजविक्रमः TriṣaS'aPuC. iv. 1.542.

अक्षय्यम् (akṣayyam) *adv.* for ever, perpetually (भारतम्) यश्चेदं श्रावयेच्छ्राद्धे ब्राह्मणान्···। अक्षय्यं तस्य तच्छ्राद्धमुपतिष्ठेत्पितॄनपि MahāBhā. i. 56.29; अक्षय्यमन्नदानं च पितॄणामुपतिष्ठति S'ivaP. v. 11.53 (419B.7); तेषां पिण्डो मया दत्तो ह्यक्षय्यमुपतिष्ठताम् SkandP. vii (1). 336.39; य एवं श्रावयेच्छ्राद्धे···। अक्षय्यमन्नपानं च पितॄणां चोपतिष्ठते Cūlikopaniṣad 20.

अक्षय्यमातृकाक्षर (akṣayya–mātṛkākṣara) *n.* the eternal basic sounds (in the Tāntric worship) वन्दे तामहमक्षय्यमातृकाक्षररूपिणीम् । देवीम् TantrRā. 2.97.

अक्षय्यरत्न (akṣayya–ratna) *n.* inexhaustible gems अक्षय्यरत्नाभरणायुधादिष्वनन्तकोशेष्वकरोदसन्मतिम् BhāgP. ix. 4.27.

अक्षय्यरूप (akṣayya–rūpa) *adj.* [*f.* –ā] of indestructible (i. e. invincible) nature or form सर्वां समग्रां सेनां मे वासवोऽपि न शक्नुयात् । हन्तुमक्षय्यरूपेयं ब्रह्मणापि स्वयंभुवा MahāBhā. v. 54.28.

अक्षय्यवचन (akṣayya–vacana) *adj.* [*f.* –ā] by the power of which one's words do not fail [said of a miraculous pill] देवी प्राहामुना सप्तभवानाराधितास्म्यहम् । प्रदत्ता गुटिकाक्षय्यवचनास्य मया ततः PrabhāC. 97.14.

अक्षय्यवट (akṣayya–vaṭa) *m.* the (imperishable or everlasting) banyan tree at Gayā (the *s'rāddha* performed at the foot of which gives eternal satisfaction to the deceased ancestors and bestows inexhaustible meritorious results to the performer) तत्राक्षयवटो (v. l. अक्षय्यवटो) नाम त्रिषु लोकेषु विश्रुतः MahāBhā. iii. 82.72; iii. 93.13; तत्राक्षय्यवटोऽप्यस्ति सप्तपातालमूलवान् SkandP. iv (1). 7.51; v (2). 58.21; PadmP. i. 38.3; तच्च फल्गुविष्णुपदाक्षय्यवटेष्वेवेति केचित् NirṇaSi. 355.8.

अक्षय्यवस्त्र (akṣayya–vastra) *n.* inexhaustible cloth तां च निर्माय निर्मायः पूरयामास यक्षराट् । अक्षय्यवस्त्रनेपथ्यधनधान्यैर्निरन्तरम् TriṣaS'aPuC. i. 2.913.

अक्षय्यवाचक (akṣayya–vācaka) *adj.* expressive of infinity (i. e. a very large number) शतं सहस्रं विश्वं च सर्वमक्षय-(v. l. अक्षय्य)वाचकम् MahāBhā. i. 209.8 = SkandP. i (2). 1.65.

अक्षय्यविभूति (akṣayya–vibhūti) *f.* undecaying or inexhaustible power पितामहाद्यं प्रवदन्ति षष्ठं महर्षिमक्षय्यविभूतियुक्तम् ।···द्वैपायनम् HariVaṁ. 2*(2)

अक्षय्यवृत्ति (akṣayya–vṛtti) *adj.* whose sustenance is inexhaustible निर्भयास्तु सुखं वैचाश्चरन्त्यक्षय्यवृत्तयः KauṣīGS. iii. 12.30.

अक्षय्यवैभव (akṣayya–vaibhava) *adj.* possessing inexhaustible wealth मुद्गौदनं च पञ्चम्यामुपहारं प्रकल्पयेत् । शोणेश्वराय भक्त्या यः स स्यादक्षय्यवैभवः SkandP. i (3B). 7.10.

अक्षय्यशक्ति (akṣayya–s'akti) *adj.* possessed of inexhaustible or invincible power or strength अजय्यावैक्षत जनः पादाती हतकुञ्जरौ । अक्षय्यशक्ती संपन्नौ (? °शक्तिसंपन्नौ) तावुभावसिधारिणौ Rāvaṇā. 18.49.

अक्षय्यशर (akṣayya–s'ara) *adj.* having inexhaustible arrows ददौ··· तूणं (? तूणौ) तथाक्षय्यशरौ विवस्वान् VāmaP. 18.14.

अक्षय्यशरसंयुक्त (akṣayyas'ara–saṁyukta) *adj.* possessed of inexhaustible arrows अक्षय्यशरसंयुक्तो दिव्यास्त्रपरिबृंहितः । कौरवाणां कुले जातः पाण्डोः पुत्रो विशेषतः MahāBhā. v. 155.30.

अक्षय्यशर्मन् (akṣayya–s'arman) *n.* indestructible or eternal happiness (i. e. Mokṣa) प्रव्रज्यालक्षणोपायमादायाक्षय्यशर्मणे । चतुर्थपुरुषार्थाय यतितव्यमहो ततः TriṣaS'aPuC. iii. 2.151.

अक्षय्यषड्वसु (akṣayya–ṣaḍvasu) *n.* six kinds of inexhaustible wealth अकरोदर्जुनो राज्यं हरिं चैवान्वहं स्मरन् । अनष्टवित्तस्मरणे(? णो) बुभुजेऽक्षय्यषड्वसु HariVaṁ. 395*.(3); BhāgP. ix. 23.26 (S'rīdhara अक्षय्यं षड्वसु षडिन्द्रियविषयम्, Vaṁs'īdhara षष्ठांशं वसु षड्वसु षड्भ्यो गुणेभ्यो संधिविग्रहादिभ्यो लब्धं वसु वा षड्वसु)

अक्षय्यसलिल (akṣayya–salila) *adj.* containing inexhaustible water या पतेत्कलशादस्मादक्षय्यसलिलान्महीम् । धारा तामनतिक्रम्य मामन्वेत यथाक्रमम् Saund. 1.29.

अक्षय्यसलिल (akṣayya–salila) *n.* water poured in the hand of the Brahmin (representing the Vis'vedevas in a S'rāddha, after he has taken his food) with the utterance *akṣayyam astu iti brūta* अक्षय्यसलिलं देयम् SkandP. vi. 224.41.

अक्षय्यसायक (akṣayya–sāyaka) *adj.* possessing inexhaustible arrows ततस्तद्धनुरादाय तूणौ चाक्षय्यसायकौ । प्रादान्ममैव भगवान्वरयस्वेति चाब्रवीत् MahāBhā. iii. 163.44; (रामः) जग्राहैन्द्रं शरासनम् । खड्गं च परमप्रीतस्तूणी चाक्षय-(v. l. चाक्षय्य)सायकौ Rāmā. i. 1.34; ii. 110.38; (गन्धर्वराजः) अस्त्राणां च सहस्राणि तूणी चाक्षय्यसायकौ ।···ददौ प्रीतमनास्तस्मै SkandP. iii (3). 7.150; तूणावक्षय्यसायकौ ।···जयायैव ददानि ते RāmāMañ. 116.21.

अक्षय्यसायक (akṣayya–sāyaka) *m.* inexhaustible arrow सारथिस्त्वर्जुनः सङ्ख्ये कृष्णमक्षय्यसायकान् । ब्रह्मास्त्रादींस्तथा द्रोणात् (प्राप्तवान्) AgniP. 13.16.

अक्षय्यसुख (akṣayya–sukha) *n.* unending or everlasting happiness विशुद्धमानसा ये तु धर्ममात्रमनुत्तमम् । कुर्वन्ति तत्फलं विद्यादक्षय्यसुखदायकम् BṛNāraP. 31.109.

अक्षय्यसुखत्व (akṣayyasukha–tva) *n.* the state of (having) everlasting happiness अक्षय्यं ह वै चातुर्मास्ययाजिनः सुकृतं भवतीत्यादिषु धर्मैरमृतत्वाक्षय्यसुखत्वश्रवणान्न युक्ता (ब्रह्मजिज्ञासा) GoviBh. 4.4 (*on* i. 1.1)

अक्षय्यस्थान (akṣayya–sthāna) *n.* [mostly Loc.] the place of the word *akṣayya* उपतिष्ठतामिति अक्षय्यस्थाने S'āṅkhāGS. iv. 2.5; iv. 4.12; उपतिष्ठतामक्षय्यस्थाने···इति वदेत् YājñaSm. 1.252; आब्दिकेऽक्षय्यस्थाने तु वक्तव्यमुपतिष्ठताम् BṛParāSm. 7.287; नान्दीमुखाः पितरः प्रीयन्ताम् इत्यक्षय्यस्थाने SmṛtiCan. v. 446.3; NirṇaSi. 353.19.

अक्षय्यस्थानवैभव (akṣayyasthāna–vaibhava) *n.* the glory of the imperishable place गिरौ तारङ्गनागाख्येऽनेकसिद्धोन्नतस्थितौ । विहार उपचितः श्रीमन्नक्षय्यस्थानवैभवात् PrabhāC. 207.18.

अक्षय्या (akṣayyā) *f.* the third day of the bright half of the month Vais'ākha अक्षय्या सोच्यते लोके तृतीया हरिवल्लभा PadmP. iv. 91.15; cf. **अक्षय्यतृतीया.**

अक्षय्यानन्द (akṣayyānanda) *m.* everlasting bliss तेषामपि ब्रह्मस्वरूपत्वात्तत्र ह्यक्षय्यानन्दः ManuBh. i. 44.27 (*on* 1.97)

अक्षय्योदक (akṣayyodaka) *n.* A water (offered to the manes) uttering the words *akṣayyam astu* स्वस्तिवाच्यं ततः कुर्यादक्षय्योदकमेव च YājñaSm. 1.243; अक्षय्योदकं च नामगोत्राभ्यां दत्त्वा ViṣṇuSm. 73.27; GobhiSm. 3.74; पश्चादक्षय्योदकमेव च···दद्यात् MatsyaP. 17.50; प्रदापयेत् । अक्षय्योदकमेवाथ AgniP. 117.24; अक्षय्योदकं दद्यात् तिलव्यामिश्रितम् BālaKrī. i. 160.4 (*on* 1.239); तैश्च स्वस्तीत्युक्तेऽक्षय्योदकं कुर्यात् Aparā. 509.4 (*on* 1.242); 484.11 (*on* i. 233); अक्षय्योदकम् अक्षय्यमस्त्विति मन्त्रेण DīpKa. 28.9 (*on* 1.243); एकोद्दिष्टपिण्डे···नाक्षय्योदकम् BālamBha. i. 581.9 (*on* 1.252)

अक्षय्योदकदान (akṣayyodakadāna) *n.* offering of water with the utterance *akṣayyam astu* अक्षय्योदकदानानन्तरं दक्षिणां दद्यात् SmṛtiCan. v. 392.11; अक्षय्यम् अक्षय्योदकदानम् CaturCin. iii (1). 1103.1; स्वस्तिवाचनपूर्वकं तदपूर्वकं वाक्षय्योदकदानं कुर्यात् VīraMi. 305.19 (*on* 1.243); 311.19 (*on* 1.252); VīraMi.(S'rāddha.) 274.7; अक्षय्योदकदानं च अर्घ्यदानवदिष्यते Karmapradīpa. i. 4.7 (68.1)

अक्षर (akṣára) *adj.* [*f.* –ā –ī] A imperishable, immutable, eternal गर्भे मातुः पितुष्पिता विदिद्युतानो अक्षरे । सीदन्नृतस्य योनिमा ṚV. vi. 16.35; एतद्वै तदक्षरं गार्गि ब्राह्मणा अभिवदन्ति S'atBr. XIV. vi. 8.8; विश्वं नारायणं

देवमक्षरं परमं प्रभुम् TaiĀ. x. 11.1 (822.1); येनाक्षरं पुरुषं वेद सत्यं प्रोवाच तां तत्त्वतो ब्रह्मविद्याम् MuṇḍaU. i. 2. 13; अक्षरं ब्रह्म सत्यं च मध्ये चान्ते च राघव Rāmā. vi. 105. 13; महादेवोऽक्षरोऽव्ययः Rāmā. vii. 4. 29; अव्यक्तमक्षरं ब्रह्म प्रधानं निर्गुणात्मकम् MahāBhā. i. 57. 84; एवं ध्यायन्ति विद्वांसः…यत्परात्परमक्षरम् MahāBhā. xiii. 14. 181; यत्तदक्षरमक्षोभ्यं परं ब्रह्म सनातनम् JayāS. 1. 21; अक्षरं ध्रुवमव्यग्रमष्टमं त्वौपसर्गिकम् । तस्येश्वरस्य चिन्मात्रं स्थानं मायामयं परम् BrahmāṇḍP. iii. 2. 220; त्वं स्वाहा…सुधा त्वमक्षरे नित्ये MārkP. 81. 54; अनादिनिधनं ब्रह्म शब्दतत्त्वं यदक्षरम् । विवर्ततेऽर्थभावेन VākyaP. 1. 1; S'ivDr. 2. 9; न क्षरति इत्यक्षरम् अविनाशि GītāBh.(S'aṅ.) 238. 17 (*on* 8. 11); यथा च ख सर्वगमक्षरं शिवम् UpadeSā. 160. 3; त्वमक्षरस्त्वमक्षय्यः MahāP. 24. 35; तदक्षरं शब्दरूपं सा पश्यन्ती परा हि वाक् S'ivDr. 2. 2; परः स पुरुषो ज्ञेयो ह्यव्यक्तोऽक्षर एव तु BrahmP. 161. 6; निवीनामाशु संप्रासिरक्षरा परिजायते PadmP. ii. 40. 10; अक्षरं ब्रह्म… मनस्येवं महादेवं हृत्पद्मे वापि चिन्तयेत् LiṅgaP. i. 8. 104; नारायणोऽक्षरोऽनन्तः BṛNāraP 3. 1; तमक्षरं क्षीरसमुद्रनिद्रं नारायणं स्तौमि VarāP. 3. 16; जयस्व… देवि धरेऽक्षरे VarāP. 91. 9; प्रलये या त्वया दृष्टा पुरुषस्योदराम्भसि । सा माया मोहजनिका…अक्षरी KalkiP. ii. 5. 12; यत्तदक्षरमव्यक्तं शैवं भैरवमित्यपि MālinīT. 18. 17; अक्षरं सत्यं परमपुरुषं विद्यात् VedāntSā.(Rā.) 5. 4 (*on* i. 1. 1); अक्षरं स्वरूपेणाविकारम् S'rutaPra. iA. 39. 19 (*on* i. 1. 1); **B** unalterable तामसी प्रकृतिस्तदा । अक्षरा शेषभूता च स्वयं जाता त्रिधेच्छया BhaviP. 575B. 20 (iii (4). 15. 58); **C** giving imperishable (fruit) अक्षरं तु महादानम् BhaviP. 241B. 33 (i. 162. 44); **D** consisting of letters द्वौ द्वावित्यक्षरीं विद्यां शृणु शूद्रस्य सम्मताम् KālīViT. 1. 18.

अक्षर (a-kṣára) *m. n.* [ákṣara VājaS. 33. 59; TaiĀ. i. 9. 6; / अशेः सरः Uṇā. 3. 70 (Ujjva. सरन्) according to which the word is Madhyodātta; न क्षीयते न क्षरतीति वाक्षरम्…अश्नोतेर्वा पुनरयमौणादिकः सरन्प्रत्ययः (in which case the word would be baryt. P. 6. 1. 197 cf. ákṣarā) MahāBh. 36. 7 (*on* P. 1. 1. 0); अशेः सरः इत्यनेनाक्षरशब्दोऽन्तोदात्तः Nyās. 420 (*on* P. 6. 2. 176); included in the gavādigaṇa (GP. 72. 3; GaṇRa. 5. 357) and guṇādigaṇa (GP. 76. 2)] **1Ai** syllable **ii** word, speech, verse **B** sound, phoneme, letter **C** vowel **D** semi-vowel **E** word, utterance **F** the syllable *om* **G** the text (of a song) **2A** the imperishable one, the supreme being **B** puruṣa **Ci** the abode of Brahma **ii** the imperishable (being the abode of Puruṣottama or Viṣṇu) **Di** individual soul **ii** liberated soul **iii** experience of individual soul **iv** totality of individual souls together with the totality of insentient things **Ei** primordial matter **ii** illusion, Māyā **iii** name of Mahat or Buddhi **3A** name of a Sāman **B** name of Viṣṇu **C** name of S'iva **D** name of Gaṇes'a **E** an attendant of Vāmana **F** an attendant of Haranārāyaṇa **G** name of a sacred place **H** name of Brahmā **I** name of daṇḍa (punishment) **4** water **5** result, consequence **6** nescience **7** three *kūṭas* beginning with Vāgbhava **8A** the letter *sa* **B** the letter *pla* **9** emancipation **10** sky **11** sword **12** semen **13** penance **14** sacrifice **15** a measure of time **16** continuance, permanence **17** the plant Achyranthes Aspera. **1Ai** *n. m.* syllable वाकेन वाकं द्विपदा चतुष्पदाक्षरेण मिमते सप्त वाणीः ṚV. i. 164. 24; ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः ṚV. i. 164. 39; गौरीर्मिमाय…सहस्राक्षरा परमे व्योमन् ṚV. i. 164. 41; यस्मिन्…अधि श्रिताश्चतस्र आपो यज्ञस्य त्र्यक्षराः AV. xiii. 3. 6; गायत्री वा एषा यदुष्णिहा यानि चत्वार्यध्यक्षराणि चतुष्पाद एव ते पशवः TaiS. II. iv. 11. 1; एकस्मादक्षरादनाप्तं प्रथमं पदम् TaiS. V. i. 9. 1; कत्यक्षराणि VājaS. 23. 57; अष्टाक्षरा वै गायत्री AitBr. 1. 1 (8); न वा एकेनाक्षरेण च्छन्दांसि वियन्ति AitBr. 1. 6 (29); त्रिभिरक्षरैर्गार्हपत्यमादधाति TaiBr. I. i. 5. 2; दशाक्षरा वै विराट् S'atBr. I. i. 1. 22; द्वे द्वे अक्षरे विभजन्ति PañcBr. x. 12. 8; तस्य द्वे अक्षरे व्यतिषजति JaimiBr. 1. 102; यदष्टाभिरष्टाभिरक्षरैः प्रणौति तद् गायत्रीरूपम् KauṣīBr. 23. 1 (102. 23); ओमित्येतदेवाक्षरम् JaimiUBr. i. 43. 8; तस्मात्संतप्तादोमिति मन एवोर्ध्वमक्षरमुदक्रामत् GopBr. i. 1. 5; एतत् (=ओम्) परममक्षरम् TaiĀ. ii. 11. 1 (245. 1); तस्यै यान्यष्टावक्षराणि सा गायत्री AitĀ. I. iii. 4. 19; स यदेभ्यः सर्वेभ्यो भूतेभ्यः क्षरति…तस्मादक्षरम् AitĀ. II. ii. 2. 22; तस्य वा एतस्य बृहतीसहस्रस्य षट्त्रिंशदक्षराणां सहस्राणि भवन्ति S'āṅkhāĀ. 2. 17 (9. 12); उत्तमायाश्चतुर्थमक्षरमन्त्यं पूर्वस्याद्यमुत्तरस्य ĀśvaS'S. I. vi. 3. 10; यावदक्षरौ विब्रूयुस्तौ होत्रे वेदयेरन् MānS'S. 167. 7; अनुवाक्यायाश्चत्वार्यक्षराणि याज्यां गमयेत् ĀpaS'S. xix. 22. 14; ज्यायसि छन्दसि लुम्पेयुरक्षराणि कनीयस्यभ्यस्येयुः LāṭyāS'S. iii. 7. 7; संस्पृक्तस्वरस्वैरिति चाक्षराणाम् ṚkPrāti. 5. 11; तत्समुदायोऽक्षरम् VājaPrāti. 8. 44; अक्षरं भजते कांचित् YājñaS'i. 73; सप्ताक्षरं तु गायत्री PārāS'i. 74; त्रिरुदात्तप्रदेशेषु स्वरितग्रहणे नवाक्षराणि MahāBh. 208. 26 (*on* i. 2. 32); अक्षरशब्दस्य व्यञ्जनोपसर्जनकस्वरपरत्वेन BhāṭṭCan. 100. 26 (*on* xvi. 1. 4); अर्थपदाक्षराणामन्यूनानतिरिक्तता ArthS'ā. i. 169. 6 (2. 10); संपद्विरामपादश्च देवता स्थानमक्षरम्…इति छन्दोगतो विधिः NāṭyaS'ā. 14. 102; तस्मादक्षराण्येव पदम् S'ābaBh. 48. 11 (*on* i. 1. 5); ओमित्येतदक्षरं सर्वम् RāmoTāpU. 401. 24; अस्त्यक्षरेषु हेतुत्वम् S'lokaVār. 541. 2 (15. 122); उदित्यस्मिन्नक्षरे प्राणदृष्टिः ChāndUBh. 33. 8 (*on* i. 3. 6); एतेनाक्षराणां (=सामिधेन्यक्षराणां) संवत्सरसंख्या प्रत्युक्ता SaṅkarKāBh. 177. 24 (*on* iv. 1. 6); ओं द्रुमाय श्रीफलाय नमो दशभिरक्षरैः । मन्त्रेण पूजयेद्बिल्वम् BṛDharmaP. i. 11. 19; पाराशर्यवचःसुधाम्…आनीतां तु निजाक्षरैः सुमनसो भौमाः पिबन्त्वन्वहम् BrahmSūBh.(Rā.) 1. 8 (*on* i. 1. 1); अग्राम्योऽक्षरनादानामावृत्त्या समुदाहृतः SaṁgīRa. ii. 222. 3 (4. 50); नमोऽर्हद्भ्य इतीयन्ति पठति साक्षराणि सः MalliC. 7. 226; मन्त्रोपक्रमसदृशानि कानिचिदक्षराण्युच्चार्यन्ते NyāyMāVi. 690. 18 (*on* xii. 3. 8); **1Aii** word, speech, verse उषसः पूर्वा अध यद्व्यूषुर्महद्वि जज्ञे अक्षरं पदे गोः ṚV. iii. 55. 1; अक्षरेण प्रतिमिम एताम् ṚV. x. 13. 3; अक्षरम् । मही । अदितिः (वाङ्नामानि) Nigh. 1. 11; **1B** *n. m.* sound, phoneme, letter त्रीणि षष्टिः शतान्यक्षराणाम् S'āṅkhāĀ. 8. 2 (32. 13); तेभ्यो हैतदक्षरमुवाच द इति BṛĀraU. v. 2. 1; प्रणवं नमस्करोमि …त्र्यक्षरेण अकारोकारमकाराक्षरेण AgniveGS. ii. 4. 12 (75. 2); शेषाक्षराणि षण्ढानि प्राहुर्लिङ्गविवेचकाः YājñaS'i. 92; अकाराद्या हकारान्ताश्चतुर्विंशतिरक्षराः PārāS'i. 19; रहपूर्वसंयुते चाप्युत्तरं क्रमतेऽक्षरम् NāraS'i. ii. 2. 11; अक्षराणामकारोऽस्मि BhagGī. 10. 33; आद्यं यत्त्र्यक्षरं ब्रह्म ManuSm. 11. 265; नामकायादयः संज्ञावाक्याक्षरसमुच्चयः AbhidhK. 2. 47; न चाक्षरव्यतिरिक्तोऽन्यः कश्चिदस्ति समुदायो नाम यतोऽर्थप्रतिपत्तिः स्यात् S'ābaBh. 45. 10 (*on* i. 1. 5); सख्यौ प्रतिगृह्य नामाक्षराणि वाचयित्वा च परस्परमवलोकयतः S'āk. 1. 29(1); एकैकं पूजयेद्देवं तथैकैकं द्विजाक्षरम् PauṣkS. 3. 93; एकैकं तु स्वसंज्ञाभिश्चकारेष्वक्षरं लिखेत् JayāS. 6. 28; पूर्वं बीजचतुष्कं तदपि च चत्वारिंशद्भिरक्षरैर्द्वयधिकैः…विलिखेत् PāñcaRā.(Nā.) v. 3. 29; यत्र वाचो निमित्तानि चिह्नानीवाक्षरस्मृतेः VākyaP. 1. 20; अक्षरशब्दस्तु स्वरव्यञ्जनसामान्यवाची JānāS'ra. 1. 10 (2); अन्वयी प्रत्ययो यस्माच्छब्दव्यक्त्यवभासवान् । वर्णाकृत्यक्षराकारशून्या जातिस्तु वर्ण्यते TattvSaṁ. 739; अकारादीन्यक्षराणि विजिघ्राहयिषुः …वर्णानां सत्तत्त्वमावेदयति BṛĀraUBh. 658. 13 (*on* iv. 4. 25); वर्ण एव अक्षरशब्दः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 159. 16 (*on* i. 3. 10); गन्धर्वगणितं चित्रमक्षराणि स्वराणि च ।…चतुःषष्टिः कला द्वासप्ततिस्तथा BṛKathāK. 57. 114; समानि…घनानि च । लेखयेदक्षराणीह BhaviP. 859. 4 (iv. 174. 8); अक्षरास्तु द्विपञ्चाशन्मातृकायाः प्रकीर्तिताः SkandP. i (2). 5. 50; अकारादीनि पञ्चाशदक्षराण्यनुपूर्वशः ĪśānS'iPa. i. 1. 57; एतेन चिह्नेन इदमक्षरं जानीहि NyāyPari. 494. 12; अकडबवहपूर्वैरक्षरैर्वेष्टिताभिः।…षड्भिर्घटितनुरितीयम् VariVaRaha. 86; **1C** *n. m.* vowel पूर्वमक्षरं निहन्यते न्यूङ्खमाने ĀśvaS'S. II. i. 11. 5; ओजा ह्रस्वाः सप्तमान्ताः स्वराणामन्ये दीर्घा उभये त्वक्षराणि ṚPrāti. 1. 14; सयकारवकारं त्वक्षरं यत्र स्वर्यते TaiPrāti. 20. 3; MāṇḍūS'i. 7. 5; NāraS'i. ii. 1. 1; VājaPrāti. 1. 99; समानयमेऽक्षरमुच्चैरुदात्तम् CaturA.(S'au.) 1. 14; उच्चादेकाक्षरात्पूर्वात् स्वर्यते यदिहाक्षरम् । स्वराणां जात्यवर्णानां एषा प्रकृतिरुच्यते NāraS'i. ii. 1. 10; उदात्ताक्षरयोर्मध्ये भवेन्नीचस्त्ववग्रहः । तथाभाव्यो भवेत्स्वारः YājñaS'i. 84; रङ्गवर्णं प्रयुञ्जीरन्नो ग्रसेत् पूर्वमक्षरम् । दीर्घस्वरं प्रयुञ्जीयात् PāṇiS'i. 27; LomS'i. 1. 8; मात्रा सह भवेद्दीर्घं ह्रस्वं मात्रां विना भवेत् । इत्यक्षरं विजानीयात् क्षिप्रं दीर्घं भवेदिति PārāS'i. 25; पादस्य वार्धर्चस्य वान्त्यमक्षरमुपसंहृत्य MahāBh. iii. 419. 7(*on* P. viii. 2. 89); तुष्टोऽस्मि तवानया गिरा स्वराक्षरव्यञ्जनहेतुयुक्तया MahāBhā. iii. 281. 25; आयुष्मान् भव सौम्येति वाच्यो विप्रोऽभिवादने । अकारश्चास्य नाम्नोऽन्ते वाच्यः पूर्वाक्षरः प्लुतः ManuSm. 2. 125; ह्रस्वेनैवाक्षरेण पुनः प्रतिनिर्देशात् ChāndoUBh.(S'aṅ.) 489. 3 (*on* viii. 3. 5); KāśiVṛ. *on* P. v. 3. 83; PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. v. 3. 83; न क्षरति न चलतीति प्रधानत्वादक्षरं स्वर उच्यते KātanVṛ. iii. 2. 12; **1D** *n.* semivowel तस्यैतस्यात्मनः प्राण ऊष्मरूपमस्थीनि स्पर्शरूपं मज्जानः स्वररूपं मांसं लोहितमित्येतच्चतुर्थमक्षररूपमिति S'āṅkhāĀ. 8. 1 (32. 4); **1E** *n.* word, utterance तस्मात् (=आङ्गिरसात् वेदात्) जनदिति द्वैतमक्षरं व्यभवत् GopBr. i. 1. 8; पूयति वा एतद्वचोऽक्षरं यदेनदूहति ĀśvaS'S. I. v. 4. 8; मद्वाक्यैः परिखिद्यमानहृदयं रोषात् प्रमत्ताक्षरैः PratiYau. 4. 12 अस्याः परिमितैर्दग्धः शप्तोऽसीत्येभिरक्षरैः Prati. 5. 20; मुहुरङ्गुलिसंवृताधरोष्ठं प्रतिषेधाक्षरविक्लवाभिरामम् । मुखम् S'āk. 3. 38; वचोऽपि परुषाक्षरं न च पदेषु संसज्जते S'āk. 5. 23; ब्राह्मणसंक्रामिताक्षरेण ते पितामहेनाभ्यनुज्ञातः आसनस्थितो भव Vikramo. 3. 7(1) (44. 6); तत्र भुक्तिः प्रमाणं स्यान्न साक्षी नाक्षराणि वा PañcT. 3. 93 (Kose); रूपं परं सदिति वाचकमक्षरम् ViṣṇuP. v. 18. 57; अर्थैकत्वेन केषांचिदक्षराणां च साम्यतः।…ब्राह्मणभ्रान्तिजातैवमपनीयते TantrVā. 178. 1 (*on* i. 3. 10); अहो संदीपनान्यक्षराणि UttaRāC. 4. 27(1); भवत्वन्तमतो वाच्यं समाधिमरणाक्षरम् MahāP. 40. 25; शिष्टान्यक्षराणि पूर्ववन्नेयानि BṛĀraUBh.(S'aṅ.) 360. 16; अक्षरेभ्यः प्रयोजनवदर्थावबोधदर्शनात् PañcPā. 54. 2 (*on* i. 1. 1); यादृशान्यक्षराण्यत्र लेखकोक्तानि तानि मे BṛKathāK. 25. 23; किं त्वेभिरक्षरैरेतदप्यभिधातुं न शक्यते NyāyVārPari. 636. 6;

असंबद्धान्यक्षराणि प्रलपसि KhandanKhā. 628. 9; ननु नास्मिन्नर्थेऽक्षराणि सन्ति PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 3. 14; अपरस्मिन् स्रुचि ध्यात्वा सोमाख्येनाक्षरेण तु PāraS. 7. 152; न चार्थात् प्राप्तं सूत्रकारा अक्षरैर्निबध्नन्ति YuktiSneha. 4. 14 (*on* i. 1. 1); मया साध्वससंभ्रान्तया प्रथमं परिचितान्यक्षराणि इदानीमप्यालपितानि JānaPa. 6. 29(4); **1 F** *n. m.* (specifically) the syllable *om* गिरामस्म्येकमक्षरम् BhagGī. 10. 25; एतदक्षरमेतां च जपन् व्याहृतिपूर्विकाम् ManuSm. 2. 78; अक्षरं दुष्करं ज्ञेयं ब्रह्म चैव प्रजापति: ManuSm. 2. 84; उद्गीथशब्देन अक्षरं विशेष्यते BrahmSūBh. (S'aṅ.) 630. 16 (*on* iii. 3. 9); ओम् इत्येतदक्षरं ब्रह्म इति ज्ञात्वोपास्ते AṇuBh. 208. 21 (*on* iii. 3. 2); अकारो ह्यक्षरो ज्ञेय: उकार:(? र) सहित: स्मृत: । मकारसहितोङ्कार: LiṅgaP. i. 91. 53; ओङ्कार:…अक्षरम् Tantrābhi. ii. 5. 8; **1 G** *n.* the text (of a song) यतिं लयं वाद्यगतिं पदं वर्णान् स्वराक्षरम् । अनुबध्नाति यत्रैवमनुबद्धा भवेत्तु सा (ध्रुवा) NāṭyaS'ā. 32. 331 (AbhinBhā. अक्षरं गीयमानं पदम् । अन्ये तु चच्च(?ञ्च)त्पुटादितालमक्षरमाहु:); लयतालवर्णपदयतिगीत्यक्षरभावकं भवेत् तत्त्वम् NāṭyaS'ā. 29. 77 (AbhinBhā. अक्षराणि देवं शर्वमित्यादीनि); **2 A** *n. m.* the imperishable one, the supreme being यदक्षरं पञ्चविधं समेति AitĀ. II. iii. 8. 2; यदक्षरादक्षरमेति युक्तम् ।…तत्र देवा: सर्व एकं भवन्ति AitĀ. II. iii. 8. 4; यदक्षरं भूतकृतम् । विश्वे देवा उपासते । महर्षिमस्य गोप्तारम् । जमदग्निमकुर्वते (? त) TaiĀ. i. 9. 6 (70. 1); स होवाच एतद्वै तदक्षरं गार्गि ब्राह्मणा अभिवदन्ति अस्थूलमनणु BṛĀraU. iii. 8. 8; अथ परा यया तदक्षरमधिगम्यते MuṇḍaU. i. 1. 5; कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् BhagGī. 3. 15; अक्षरं ब्रह्म परमम् BhagGī. 8. 3; यमक्षरं क्षेत्रविदो विदुस्तमात्मानमात्मन्यवलोकयन्तम् KumāSaṁ. 3. 50; तदक्षरं तत्सवितुर्वरेण्यम् TattvSa. (3.) 126. 8; अक्षयादक्षर: प्रोक्त: AhirbuS. 2. 32; आनन्दमेकममृतमजं विज्ञानमक्षरम् ।…नमस्याम: प्रजापतिम् BrahmSi. 1. 1; पर एवात्माक्षरशब्दवाच्य: BrahmSūBh. (S'aṅ.) 159. 17 (*on* i. 3. 10); न क्षरति अश्नुते चेति नित्यत्वव्यापित्वाभ्यामक्षरं परमेव ब्रह्म BrahmSūBh. (S'aṅ.) 160. 7 (*on* i. 3. 10); अक्षरं ब्रह्म परमात्मा GītāBh. (S'aṅ.) 91. 8 (*on* 3. 15); क्षराद्विरुद्धधर्मत्वादक्षरं ब्रह्म भण्यते BṛĀraUBhVā. iii. 8. 63; ज्योति: परममक्षरम् । इत्यन्वर्थानि नामानि यस्य लोकेशिन: प्रभो: MahāP. 21. 261; आनन्दमक्षरं ज्ञानं ध्यायेत च तत: परम् PadmP. i. 60. 18; त्वं गौस्त्वमक्षरम् ।…देवि नमस्ते परमेश्वरि VarāP. 28. 34; अक्षरशब्दाभिहित: परमात्मेत्यर्थ: BrahmSūBh. (Rā.) 266. 4 (*on* i. 2. 23); अक्षरविद्यायां तु अक्षरशब्दनिर्दिष्टं परमेव ब्रह्म भूतयोनित्वादेव GītāBh. (Rā.) 562. 20 (*on* 12. 4); परात्मैवाक्षरशब्दवाच्य: VedāntKau. 85. 21 (*on* i. 3. 12); अत्राक्षरशब्दवाच्यं परं ब्रह्मैव BrahmSūBh. (S'rī.) i. 421. 1 (*on* i. 3. 9); ब्रह्मैवाक्षरम् BrahmSūBh. (Ma.) 15B. 5 (*on* i. 3. 10); तथोंकारमयो योगी अक्षरे त्वक्षरो भवेत् S'ārṅgaPa. 4477; अदृश्यत्वादिगुणा: पूर्वं विष्णोरुक्तास्ते च वाजसनेयके अक्षरस्योक्ता: TattvPrakā. 45A. 10 (*on* i. 3. 10); तस्मादक्षरशब्देन पुरुषशब्देन च ब्रह्मैव प्रोक्तम् AṇuBh. 67. 5 (*on* i. 2. 23); तेन ज्ञानमार्गेऽक्षरविषयकाण्येव ज्ञानानि निरूप्यन्ते पुरुषोत्तमविषयकाणि नेति निश्चीयते AṇuBh. 240. 18 (*on* iii. 3. 33); **2 B** *m.* Puruṣa अथास्य पुरुषस्य पर्याया: । पुरुष: आत्मा…ब्रह्म अक्षर: TattvSa. (3)124. 1; **2 C i** *n.* the abode of Brahman ब्रह्मस्थानमनावर्तमेकमक्षरसंज्ञकम् MahāBhā. xii. 192. 123; **2 C ii** *n.* the imperishable, (the abode of Puruṣottama or Viṣṇu) भक्त्या मामभिजानाति इति वाक्ये मामिति पदात् पुरुषोत्तमविषयकं ज्ञानमुच्यते न त्वक्षरविषयम् AṇuBh. 240. 23 (*on* iii. 3. 33); 254. 22 (*on* iii. 3. 47); 240. 20 (*on* iii. 3. 33); पुरुषोत्तमस्याक्षरं ब्रह्म सहजं स्थानमिति AṇuBh. 254. 8 (*on* iii. 3. 47); **2 D i** *m. n.* individual soul अक्षरं च क्षरं चैव क्षराक्षरपरं तथा । तदेतत्त्रितयं भूम्ना कथ्यते तत्त्ववेदिभि: S'ivaP. vii. 5. 13 (506B. 10); अक्षरशब्दनिर्दिष्टो जीवोऽस्तु BrahmSūBh. (Rā.) 291. 16 (*on* i. 3. 9); ब्रह्माक्षरसमुद्भवमित्यत्राक्षरशब्दनिर्दिष्टो जीवात्मा GītāBh. (Rā.) 188. 3 (*on* 3. 15); पुरुषोऽक्षरमुच्यत इति । अत्रोच्यत इत्यनेन जीवस्याक्षरशब्दवाच्यत्वमुक्तम् S'ivārkaMaDī. i. 419. 12 (*on* i. 3. 9); तस्य (=जीवस्य) हि…अक्षरशब्दवाच्यत्वमुचितम् BrahmSūBh. (S'rī.) i. 379. 1 (*on* i. 2. 22); अक्षरात् जीवात्मन: S'āstrDīPra. 483. 21 (*on* i. 1. 5); **2 D ii** *m.* liberated soul अक्षरशब्दनिर्दिष्ट: कूटस्थोऽचित्संसर्गवियुक्त: स्वेन रूपेणावस्थितो मुक्तात्मा GītāBh. (Rā.) 605. 3 (*on* 15. 16); **2 D iii** *n.* experience of the bliss of individual soul ऐश्वर्याक्षरयो: अपवर्गव्यतिरिक्ततया तुल्यत्वं दर्शितम् NyāySiA. 223. 6; **2 D iv** *n.* totality of individual souls together with the totality of insentient things अक्षरम् अचित्समष्टिसंसृष्टा पुरुष(जीव)समष्टि: S'rutaPra. 248. 13 (*on* i. 1. 22); **2 E i** *n.* primordial matter अव्यक्तं प्रधानम्…अक्षरं क्षेत्रम् TattvSa. (1)119. 2; अक्षरम् ।… इत्याद्यास्त्रैगुण्यवाचका: AhirbuS. 6. 63; किमेतदक्षरं प्रधानं जीवो वोत परमात्मेति । किं युक्तम् । प्रधानमिति BrahmSūBh. (Rā.) 290. 5 (*on* i. 3. 9); तत्र प्रथमतत्त्वं प्रकृति: । अस्य चाविभक्ततमो विभक्ततमोऽक्षरमिति चावस्थाविशेषा: सन्ति Tattvatraya 43; प्रधानमक्षरशब्दवाच्यमस्तु VedāntKau. 84. 10 (*on* i. 3. 10); तमआकाशयोरन्तरालेऽक्षराव्यक्तमहद्भूतादितन्मात्रेन्द्रियाणि क्रमेण बोध्यानि GoviBh. 147. 8 (*on* ii. 3. 11); तस्मिन् परमे…अक्षरमव्याकृतं चेत्येतानि सन्ति LaCandr. 431. 36; **2 E ii** *n.* illusion, Māyā अक्षरमव्याकृतं नामरूपबीजशक्तिरूपं भूतसूक्ष्ममीश्वराश्रयं तस्यैवोपाधिभूतम् BrahmSūBh. (S'aṅ.) 128. 2 (*on* i. 2. 22); अविद्या…निद्रा, अक्षरम्… इत्यादिशब्दै:…उक्ता या माया सैव…जगत: प्रकृति: IṣṭaSi. 144. 8; येयम्…अविद्या… अक्षरम्…इति…बहुधा गीयते PañcPā. 20. 12 (*on* i. 1. 0); अक्षरं कूटस्थशब्दवाच्यं माया LalitāTriBh. 261. 2 (*on* 5); (प्रकृति:) सा नित्याक्षराविद्यामायाशब्दवाच्या YatīndraDī. 37. 1; इयमेव क्वचिदविद्येति…क्वचिदक्षरमिति क्वचिच्छक्तिरिति…चोच्यते SarvaMaSaṁ. 41. 19; **2 E iii** *m.* name of Mahat or Buddhi बुद्धिर्मनश्च लिङ्गं च महानक्षर एव च । पर्यायवाचकै: शब्दैस्तमाहुस्तत्त्वचिन्तका: BrahmāṇḍP. iii. 3. 22; **3 A** *n.* name of a Sāman प्रयस्वच्च प्राजापत्यमक्षरं चाक्षारं वा प्रयस्वच्चैव ĀrṣeBr. iv. 5. 1; अथाक्षरं पदनिधनमपरिष्टोभं राथन्तरम् JaimiBr. 3. 16; **3 B** *m. n.* one of the thousand names of Viṣṇu अक्षर:…इति…विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā. (Nā.) iv. 3. 26; योऽस्थूलानण्वादिषु सिद्धोऽक्षरसंज्ञ:…तम्…हरिमीडे HariStu. 39; अक्षर…विश्वं त्वामाहु: VāmaP. 26. 0(3); नाम चाक्षरमित्येव AnuVyā. 4B. 4 (*on* 1. 1); क्षेत्रज्ञोऽक्षर एव च ।…केशवस्य…नाम्नां सहस्रम् VisṇuSaBh. 42. 15; ममैषा परमा मूर्तिर्नारायणसमाह्वया । …अक्षरसंज्ञिता KūrmaP. 514. 2 (2. 11); **3 C** *m. n.* one of the thousand names of S'iva अनपायोऽक्षर:…एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव हि हरं हरि: S'ivaP. iv. 35. 104 (393A. 12); अक्षरं परमं ब्रह्म (हरस्य… अष्टोत्तरसहस्रं तु नाम्नां शृणुत सुव्रता:) LiṅgaP. i. 65. 101; **3 D** *n.* one of the thousand names of Gaṇeśa अमृतमक्षरम्…इति वैनायकं नाम्नां सहस्रम् GaṇeP. i. 46. 69; **3 E** *m.* an attendent of Vāmana अक्षर: प्राक्षरश्चैव…वामनस्यानुगा इमे PāraS. 17. 178; **3 F** *m.* one of the attendants of Haranārāyaṇa अक्षर: प्रक्षरश्चैव ĪśānS'iPa. ii. 54. 113; **3 G** *n.* name of a sacred place अक्षरे पापहा चैव PadmP. v. 29. 156; **3 H** *m.* name of Brahmā अक्षर: करणम्…लोकेश: ParyāS'aRa. 1. 12; **3 I** name of *daṇḍa* (punishment) धर्मपालोऽक्षर:… नामान्येतानि दण्डस्य कीर्तितानि MahāBhā. xii. 121. 20; **4** *n.* water अक्षरम् …(अकम्) Nigh. 1. 12; तत: क्षरत्यक्षरमुदकम् Nir. 11. 41 (202. 13); **5** *n.* result or consequence सुहृद्भि: आप्तै: असकृद् विचारितं स्वयं च बुद्ध्या प्रविचिन्तिताक्षरम् । करोति कार्यम् Pañcā. 125. 23; **6** *n.* nescience अक्षरमज्ञानम् LalitāTriBh. 262. 3 (*on* 5); **7** *n.* three *kūṭas* beginning with the Vāgbhava, SetuBa. 95. 24; **8 A** *m.* the letter *sa*, Tantrābhi. (2) 21. 10; **8 B** *m.* the letter *pla*, Tantrābhi. (2) 17. 19; **9** *n.* emancipation, AmaK. 2699 etc; **10** *n.* sky, TrikāS'e. i. 2. 1 etc; **11** *m.* sword, AnekāSaṁ. 143 etc; **12** *n.* semen, Liṅgānu.(S'ā.) 119. 5; **13** *n.* penance, AnekāSāṁ. 3. 509 etc.; **14** *n.* sacrifice, AnekāSaṁ. 3. 509 etc.; **15** *n.* a measure of time = $1/5$ Kāṣṭhā [APTE]; **16** *n.* continuance, permanence [APTE]; **17** *n.* the plant *Achyranthes Aspera* [PW]

अक्षरक (akṣara–ka) *n.* a letter, syllable यदि तोटकस्य गुरु पञ्चमकं विहितं विलासिनि तदक्षरकम् । रससंख्यकं गुरु न चेदबले प्रमिताक्षरेति कविभि: कथिता S'rutaBo. 31.

अक्षरकथा (akṣara–kathā) *f.* talk or discussion about letters (i. e. literature) कथं चात्र दृषद्भावपूर्विकायामवस्थायामीदृशीयमसंभाव्यविषया विशिष्टैवाक्षरकथाविकासिनी प्रौढि: UdaySuKa. 16. 16; यत्पुनरसावक्षरकथोपक्रम: तत्र किं न जानासि ये हि सुदूरवर्तिनोऽपि मनसैव देवीं सरस्वतीं स्मरन्ति तेषामशेषशास्त्रावबोधनिर्मलं ज्ञानं कवित्वं च संपद्यते UdaySuKa. 16. 24.

[1]**अक्षरकर** (akṣara–kara) *adj.* creator or producer of *akṣara* पुराणपुरुषो यज्ञो ज्ञेयोऽक्षरकरो भुवि । अक्षरात् स तु वै श्रेष्ठ: परमात्मा सनातन: BhaviP. 573A. 24 (iii(4). 14. 104)

[2]**अक्षरकर** (akṣara–kara) *m.* a kind of religious meditation [MW]

अक्षरकलाप (akṣara–kalāpa) *m.* a cluster of letters तद्बुद्धिमात्रफलतैव च तत्परत्वं वेदान्तवादिसमये न तु शेषभाव: । शेषत्वमक्षरकलापगताप्तिमात्रं प्रत्येव नाध्ययनमर्थधियोऽपि शेष: SaṁkṣeS'ā. 1. 466 (i. 338. 7)

अक्षरकान्ति (akṣara–kānti) *f.* imperishable lustre स राम इत्यक्षरकान्तिगौरवान्मनोऽभिरामो गुरुणा कृताह्वय: Rāgh. 1. 61.

अक्षरकार्यत्व (akṣarakārya–tva) *n.* being an effect or product of the Immutable (*akṣara*) तथाक्षरात् सम्भवतीह विश्वमिति अक्षरकार्यत्वेन वार्णिताद्विश्वस्मात् परतोऽक्षरादपि परत्वेन S'ivārkaMaDī. i. 378. 17 (*on* i. 2. 22)

अक्षरकृत (akṣara–kṛta) *adj.* caused or brought about by the letters or syllables लाघवं वाक्येषु पदकृतं, पदेषु स्वल्पत्वमक्षरकृतम् NyāyVāPari. 387. 9.

अक्षरकृतविशेष (akṣarakṛta–viśeṣa) *m.* difference or distinction caused by the letter द्विविधो ह्याकारार्थ: सन्निवेशलक्षणोऽक्षरविशेषलक्षणश्च ।… द्वितीयस्तु न सम्भवत्येव, अक्षरकृतविशेषस्य भेदाभेदव्यवहारस्य शब्दैकविषयत्वात् VyaktiVi. 101. 22.

अक्षरकोटितस् (akṣarakoṭi–tas) *adv.* at the rate of a crore per syllable अन्यान् बहुतरान् मन्त्राञ्जपेदक्षरलक्षत: । एकाक्षरांस्तथा मन्त्राञ्जपेदक्षर-

कोटितः S'ivaP. i. 11. 50 (10A. 7)

अक्षरकोविद (akṣara-kovida) *adj.* [*f.* -ā] expert in (deciphering) letters वसन्ततिलका नाम गणिकाऽक्षरकोविदा । तस्य सुप्तस्य कण्ठस्थं लेखं पश्यति रूपिणः BrKathāK. 72. 62.

अक्षरकोश (akṣara-kośa) *m.* birch-bark and other material for writing [pw]

अक्षरकोष्ठागार (akṣara-koṣṭhāgāra) *n. m.* storehouse of letters (i. e. a very learned person) (का गतिः, भवतु, सभाजयाम्येनम्) स्वागतमक्षरकोष्ठागाराय PadmPrā. 8. 19.

अक्षरक्रम (akṣara-krama) *m.* sequence or order of letters or syllables न च सर्वैः क्रमः पुंभिः सर्वसिद्धः प्रगृह्यते । स्वातन्त्र्येणापि कुर्वन्ति पदवाक्याक्षरक्रमम् TattvSaṁ. 2676; उद्दिष्टं कतिथमिदं वृत्तं संस्थापयेदुपरि तस्य । स्थानद्विगुणानङ्कानेकादीनक्षरक्रमशः JayaChand. 8. 6; एवमेतद्यथासमाम्नातस्याक्षरक्रमाद्यविरोधेनाक्षरक्रमाणामध्यूहनम् SaṅkarKāBh. 217. 11 (*on* iv. 4. 7); एवं च सहस्रनामस्वक्षरक्रमाभावेन कतिपयेषां तत्तत्तिथिनित्यादेवताकत्वे मानाभावेन प्राकृतमुख्यकल्पे प्रयोजकस्य तिथ्यक्षरदैवतैक्यस्य विकृतावभावात् LalitāSaBh. 229. 24 (*on* 296)

अक्षरक्रीड (akṣara-krīḍa) *m.* a god (*lit.* ceaselessly sporting) अमृतपाः अक्षरक्रीडाः सुराः…मानुषदेवताः PārāSū. 31. 26.

अक्षरक्ष (akṣa-rakṣa) *m.* a judge दा मासाररसामादामक्षरक्ष क्षर क्षमः (comm. अक्षरक्ष न्यायपालकः(? क)) Surath. 10. 72.

अक्षराक्षरभेदतस् (akṣarakṣarabheda-tas) *adv.* on account of (its) division into *kṣara* and *akṣara* (corresponding to *baddha* and *mukta*) जीवोऽयं द्विविधस्तावदक्षरक्षरभेदतः । क्षरः प्रकृतिसंयोगाद्बद्ध इत्युपचर्यते । अक्षरः प्रकृतेर्मुक्तो मुक्त इत्यभिधीयते BṛBrahmaS. ii. 3. 5.

अक्षरक्षार्थम् (akṣarakṣārtham) *adv.* for the protection (of the steadiness) of the axle (*akṣa*) उत्सेधं पञ्चषट्सप्तवाहुल्यम्…तदधस्त्वक्षरक्षार्थं पार्श्वयोरेन्धनं भवेत् MayaMa. 31. 37.

अक्षरक्षितृ (akṣa-rakṣitṛ) *m.* keeper of the dice अक्षरक्षिता अक्षानां-(? णां) पाशानां क्रीडासाधनीभूतानां रक्षिता पालकः VīraMi. (Rājanīti.) 183. 12.

अक्षरगणन (akṣara-gaṇana) *n.* counting of letters or syllables अन्यत्राप्यनयैव रीत्याऽक्षरगणनस्य प्रसिद्धत्वात् SetuBa. 241. 7.

अक्षरगणना (akṣara-gaṇanā) *f.* counting of letters or syllables ताश्चाक्षरगणनया चतुर्विंशतिः जगत्य एका ककुप् च संपद्यत इति द्रष्टव्यम् MayūMā. 607. 25 (*on* ix. 2. 6)

अक्षरगत (akṣara-gata) *adj.* [*f.* -ā] pertaining to the syllables, abiding in the syllables कस्मादक्षरगतायामेव संख्यायां भवानवस्थितो न पुनरन्यसंख्येयगतायामपि ग्रहगतायां चमसगतायां वा S'ābaBh. viii. 3. 28 (1623. 26); तदक्षरगतं यथा – निशितासिरतोऽभीको न्येजतेऽमरणा रुचा । चारुणा रमते जन्ये को भीतो रसिताशिनि । अत्र गतप्रत्यागताभ्यां स एव श्लोकः SaraKaṇṭhā. 277. 17.

अक्षरगतैकत्व (akṣaragataikatva) *n.* unity subsisting in or pertaining to the letter or the syllable एवं ह्यक्षरगतैकत्वस्यापि सिद्धयापत्तावकारोकारमकाराणामप्यसिद्धिप्रसंगात् VaiyāBhū. 149. 23 (*on* 30)

अक्षरगमनिका (akṣara-gamanikā) *f.* explanatory paraphrase of words इत्थमक्षरगमनिकां विधाय भावार्थः प्रपञ्च्यते SyādvāMañ. 12. 22.

अक्षरगर्भ (akṣara-garbha) *m.* interior of or inside the letter सूत्रस्य मणिभ्योऽत्यन्तं भेदात् तद्गर्भेऽपि भेदेनैवावस्थितिः नादस्य त्वक्षरगर्भे तदभेदेन SetuBa. 344. 19.

अक्षरगामिन् (akṣara-gāmin) *adj.* [*f.* -ī] which pertains to or accompanies the letter प्रथमा वैद्युती मात्रा द्वितीया तामसी स्मृता । तृतीया निर्गुणी विद्यान्मात्रामक्षरगामिनीम् (ओंकारस्य) VāyuP. i. 20. 2.

अक्षरगुप्त (akṣara-gupta) *n.* a variety of *citra-kāvya* in which one syllable is concealed महानपि सुवीरोऽपि बहुरत्नयुतोऽपि सन् । विरसः कुपरीवारो दीनः केनोपसेव्यते (नदीन इत्यक्षरगुप्तम्) SūktiMu. 98. 21(1)

अक्षरगोचर (akṣara-gocara) *adj.* accessible to words, coming in the range of words विकल्पश्च विकल्प्यं च यावत्त्वक्षरगोचरम् । तावत्तत्त्वं न पश्यन्ति तार्किकास्तर्कविभ्रमात् LaṅkāSū. 10. 73 (112. 7)

अक्षरगौरव (akṣara-gaurava) *n.* prolixity of words, superfluity of words सत्यपि अक्षरगौरवे महतोऽर्थस्य व्याप्तिर्भवति, सुखेन विभागस्यापि परिज्ञानात् Pradi. ii. 29A. 22 (*on* i. 2. 32)

[1]**अक्षरग्रहण** (akṣara-grahaṇa) *n.* learning (by heart) the mere text (of the Vedas), learning by rote सकलस्य तावद् वेदस्य स्वाध्यायोऽध्येतव्य इत्यध्ययनभावना विधीयते । …तेन किमित्यपेक्षिते यच्छक्यत इत्युपबन्धात् अक्षरग्रहणमित्यापतति TantrVā. 12. 2 (*on* i. 2. 7); तस्मात् संप्रदायस्याक्षरग्रहणं साधयतो नियमजातमनुग्राहकम् TantrVā. 24. 11 (*on* i. 2. 8); अक्षरग्रहणस्य च फलवत्कर्मावबोधद्वारेण परमपुरुषार्थोपायत्वावधारणात् NyāyMañ. ii. 93. 8; PañcPā. 53. 23 (i. 1. 1); NyāySu. (So.) 36. 32 (*on* i. 2. 7); S'āstrDī. 6. 14 (*on* i. 1. 1); इह ह्यध्ययनानन्तरमक्षरग्रहणं, ततः पदावधारणं, ततः पदार्थस्मरणं…इति परम्परया पुरुषार्थप्रयोजनप्रतिलम्भेन…नादृष्टकल्पनावकाशः Kāśi. i. 45. 4 (*on* 1. 89); अध्ययनानन्तरभावित्वादक्षरग्रहणस्य तदेव तस्य फलं भवितुमर्हति NītiMā. 3. 1; 4. 21; SarvaDaKau. 99. 6; 99. 7; VīraMi. (Saṁskāra.) 228. 22; 507. 14; S'ivārkaMaDī. i. 27. 19 (*on* i. 1. 1); i. 51. 5 (*on* i. 1. 1); MayūMā. 454. 18 (*on* vi. 1. 7); BhāṭṭCin. 2. 7 (*on* i. 1. 1)

[2]**अक्षरग्रहण** (akṣara-grahaṇa) *n.* learning the sounds (through the written letters) यत्तु लिप्यक्षरैरक्षरग्रहणमिति तत्र लिपिस्वरूपं संकेतो वर्णवुद्धिश्च न मिथ्याभूताः S'atDū. 134. 3.

अक्षरग्रहणफल (akṣaragrahaṇa-phala) *adj.* resulting in the learning (or memorisation) of the (mere) text (of the Vedas) गृहीतस्वाध्याये पुरुषेऽधीतवेदत्वप्रसिद्धेश्च अक्षरग्रहणफलमध्ययनम् NītiMā. 3. 7; अनर्थकानां हुंफडित्यादिवाक्यानामध्ययनस्यार्थज्ञानप्रयोजनत्वाभावाददृष्टफलत्वमक्षरग्रहणफलत्वं वाभ्युपेयं स्यात् NītiMā. 4. 6.

अक्षरग्रहणमात्र (akṣaragrahaṇa-mātra) *n.* mere learning the words (of the Vedic texts) अक्षरग्रहणमात्रेण चाधिकारसिद्धिः अर्थावबोधस्तु कारणान्तरादिति PañcPā 57. 14 (*on* i. 1. 1); NyāyMañ. i. 262. 31; NītiMā. 2. 21; S'rutaPra. iA. 28. 18 (*on* i. 1. 1); स्वर्गायाक्षरग्रहणमात्रं विधेयमिति वदामः NyāyMāVi. 12. 10 (*on* i. 1. 1); 11. 22 (*on* i. 1. 1); अध्ययनविधिर्ह्यक्षरग्रहणमात्रे पर्यवस्यति BrahmSūBh. (S'rī.) iii. 388. 1 (*on* iii. 4. 12); VivaPraSaṁ. 175. 22; 177. 1; 197. 14; अर्थावबोधकामो(? मनो)चितेति कल्पनादक्षरग्रहणमात्राच्च स्नातव्यम्, किंतु मीमांसारब्धव्या SarvaDaKau. 99. 15; VīraMi. (Saṁskāra.) 507. 20.

अक्षरग्रहणहेतुत्व (akṣaragrahaṇahetu-tva) *n.* the state of being the cause of learning the Vedas (by heart) एवं च तद्ध्ययनस्याक्षरग्रहणहेतुत्वमन्वयव्यतिरेकसिद्धम् VivaPraSaṁ. 176. 3.

अक्षरग्रहणादिक्रम (akṣaragrahaṇādi-krama) *m.* the sequence of learning the Vedic texts etc. तान्यपि (विधिवाक्यानि) तथैवाक्षरग्रहणादिक्रमेण स्वार्थावबोधनं यावद्गतानि न साक्षात् क्रत्वङ्गं भवन्ति TantrVā. 13. 1 (*on* i. 2. 7)

अक्षरग्रहणादिपरंपरा (akṣaragrahaṇādi-paramparā) *f.* order of (activities like) learning of the Vedic texts etc. किमदृष्टार्थमध्ययनमुताक्षरग्रहणादिपरंपरयार्थज्ञानार्थमिति S'āstrDī. 11. 1 (*on* i. 1. 1); 5. 6 (*on* i. 1. 1); अक्षरग्रहणादिपरंपरया साध्यमानं वाक्यार्थज्ञानमेव भाव्यमङ्गीकर्तव्यम् NyāyRaMā. 19. 23; 26. 11.

अक्षरग्रहणादिफल (akṣaragrahaṇādi-phala) *adj.* resulting into the learning (by heart) of the Vedic texts etc. तत्प्रतिपादकस्य वेदभागस्याध्ययनं वाक्षरग्रहणादिफलत्वं (? °ध्ययनमदृष्टफलमक्षरग्रहणादिफलं) वा स्यात् Nitimā. 4. 8.

अक्षरग्रहणान्त (akṣaragrahaṇānta) *adj.* [*f.* -ā] having the learning of the Vedic texts (by heart) as the end or aim (अध्ययनक्रिया) सा ह्यधीयमानावाप्तिफलत्वादक्षरग्रहणान्ता PañcPā. 53. 23 (*on* i. 1. 1)

अक्षरग्रहणार्थत्व (akṣaragrahaṇārtha-tva) *n.* the state of being aimed at learning the Vedic texts अक्षरग्रहणार्थत्वादस्य विधेः…न तदतिरिक्तघृतमधुकुल्यादिफलान्तरापेक्षित्वम् NyāyMañ. ii. 93. 8.

अक्षरग्रहणार्थम् (akṣara-grahaṇārtham) *adv.* for the purpose of learning the Vedic texts शब्दार्थमक्षरग्रहणार्थं न त्वर्थज्ञानापेक्षापि BālamBha. i. 169. 15 (*on* 1. 51)

अक्षरग्राम (akṣara-grāma) *m.* a group of syllables or letters अनर्थकं नाम यद्वचनमक्षरग्राममात्रमेव स्यात् CaraS. iii. 8. 54 (1941 Ed.)

अक्षरचञ्चु (akṣara-cañcu) *m.* a scribe, a writer (clever in letters) cf. अक्षरचुञ्चु; लेखकोऽक्षरचणोऽक्षरचञ्चुः KośaKaTa. 1. 1480; ParaNā. 1933.

अक्षरचण (akṣara-caṇa) *m.* a scribe लिपिकारोऽक्षरचणोऽक्षरचुञ्चुश्च लेखके AmaK. 1498; S'abdaRa. (Vā.) 2530; KośaKaTa. i. 1480; S'abdaRaSaK. 122. 8; ParyāS'aRa. 2. 263; PañcTaPra. 2. 27.

अक्षरचतुष्क (akṣara-catuṣka) *n.* a group of four letters याद्यक्षरचतुष्कं तु वाय्वग्निक्ष्माम्भसां तनुः ĪśānS'iPa. i. 1. 49; तेन ळं क्षं अं अः इत्यक्षरचतुष्करूपा रेवती सिध्यति SetuBa. 9. 8.

अक्षरचतुष्टय (akṣara-catuṣṭaya) *n.* a group of four letters ततोऽप्यावीतहेतुभिरनैकान्तिक इत्यक्षरचतुष्टयाधिकेनार्धश्लोकेनाह S'arka. 75. 6; अत्रापि हि साध्यपदादूर्ध्वं वृथाक्षरचतुष्टयम् TātpaṬ. (Vā.) 273. 8 (*on* i. 1. 33) शार्ङ्गी… बलानुजद्वयमथाक्षरचतुष्टयम् ।…स्यात् PañcaRā. (Nā.) iii. 3. 6.

अक्षरचिन्तक (akṣara–cintaka) *m.* one who considers sounds (i. e. a phonetician, a grammarian, a recitor) स्वरप्रधानं त्रैस्वर्यमाहुरक्षरचिन्तकाः MāṇḍūS'i. 6.1; द्वौ तकारौ थकारौ च।…संयोगमाहुरक्षरचिन्तकाः MāṇḍūS'i. 14.1; 14.6; 15.1; रङ्ग:…पारावतः सवर्णाभो विहितोऽक्षरचिन्तकैः LomS'i. 1.6; स्वरभक्तिर्द्विविधा त्कृारो रेफ एव च। स्वरोदा व्यञ्जनोदा च विहिताक्षरचिन्तकैः NāraS'i. ii. 6.7; बभूव स हि संवेगः श्रेयसस्तस्य वृद्धये। धातुरेधिरिवाख्याते पठितोऽक्षरचिन्तकैः Saund. 12.9; अटेत पृथिवीं सर्वाम्… । यदि लभ्येत पित्रर्थे साम्नामक्षरचिन्तकः (तं भोजयेच्छ्राद्धे) BṛhaspaSm. 337.77.

अक्षरचुञ्चु (akṣara–cuñcu) *m.* a scribe, writer (clever in writing) लिपिकारोऽक्षरचणोऽक्षरचुञ्चुश्च लेखके AmaK. 1498; Vaija. 137.23; S'abdaRa. (Vā.) 2530.

अक्षरच्छन्दस् (akṣara–cchandas) *n.* a metre based on the number of syllables आदौ तावद् गणच्छन्दो मात्राच्छन्दस्ततः परम्। तृतीयमक्षरच्छन्दः MṛtaSaṁ. 42.16 (*on* 4.11)

अक्षरच्छेदिनी (akṣara–cchedinī) *f.* a stylus used for writing करतले पुस्तकं विन्यस्य तदक्षराणि बिन्दुमात्रारहितानि नखच्छेदिन्या (v. l. अक्षरच्छेदिन्या) केवलान्येव कुर्वन् राजपुत्र्या मूर्खोऽयमिति निर्णीतः PrabaCin. 4.20.

अक्षरच्युत (akṣara–cyuta) *adj.* that which is reduced by one syllable कः पाठ्योऽक्षरच्युतः। …श्लोकः पाठ्योऽक्षरच्युतः MahāP. 12.236; AlaṅkāCin. 32.20.

अक्षरच्युतक (akṣara–cyutaka) *n.* a kind of literary composition having a different meaning with the omission of a letter (सः) कदाचिदक्षरच्युतकमात्राच्युतकबिन्दुमतीगूढचतुर्थपादप्रहेलिकाप्रदानादिभिः …सुहृत्परिवृतो दिवसमनयत् Kād. 7.22; संख्ये परासुं सुरलोकनारी प्रवीरमादाय सरागचेताः। सुमेरुकुञ्जं प्रविवेश चारुपियालसालं रमणाभिलाषात्। (अक्षरच्युतकम्) HarVi. 48.33; VidaMuMa. iv. 66. (1)

अक्षरच्युतप्रश्नोत्तर (akṣaracyuta–praśnottara) *n.* a literary game in the form of question and answer based on the absence of a syllable or letter कः पञ्जरमध्यास्ते कः परुषनिस्वनः। … अक्षरच्युतप्रश्नोत्तरम्। शुकः पञ्जरमध्यास्ते काकः परुषनिस्वनः AlaṅkāCin. 32.20.

अक्षरज (akṣara–ja) *f.* born of letters कलास्त्वक्षरजा ग्राह्याः पञ्चाशत्प्रणवोदिताः ĪśānS'iPa. i. 2.87.

अक्षरजननी (akṣara–jananī) *f.* producer of letters (i. e. a reed or pen) लेखन्यक्षरजननी वर्णमाला मसिप्रसूः इति हारावलीति केचित् [S'abdakalpadruma]

अक्षरजन्यता (akṣarajanya–tā) *f.* the state of being the product of letters यत्र चाक्षरजन्यताया बाधस्तत्र तदक्षरामेदमात्रं तदर्थविशेषणम् SetuBa. 258.16.

अक्षरजस् (akṣarajas) *m.* name of a son of Kiṣkindha and S'rīmālā तस्माच्च संभवं प्राप श्रीमालायां सुतद्वयम्। ज्येष्ठः सूर्यरजा नाम ख्यातोऽक्षरजास्तथा PadmP. (Ra.) 6.524.

अक्षरजात (akṣara–jāta) *n.* class of consonants (नारदः) प्रत्ययांश्च समाख्याता…। पत्र चाक्षरजातानि स्वरसंज्ञानि यानि च MahāBhā. i. App. I. 111.55.

अक्षरजीवक (akṣara–jīvaka) *m.* a scribe, a grammarian लेखकः स्याल्लिपिकरः कायस्थोऽक्षरजीवकः AbhidhāRaMā. 2.431; कायस्थोऽक्षरजीवकः AnekāSaṁ. 3.308; लेखके। शब्दशास्त्रपरिष्णाते वदन्त्यक्षरजीवकम् S'abdaRaSaK. 51.18.

अक्षरजीवन (akṣara–jīvana) *m.* a scribe कायस्थस्स्याल्लिपिकरः करणोऽक्षरजीवनः Vaija. 137.23.

अक्षरजीविन् (akṣara–jīvin) *m.* a scribe अथ कायस्थः करणोऽक्षरजीविनि S'eṣaNā. 1649 = AbhidhāCin. App. 106 (p. 432); लेखकेऽक्षरजीवी त्वक्षरचञ्चुक्षराचणौ ParaNā. 1933.

अक्षरजुष् (akṣara–juṣ) *adj.* who enjoys (the company of) the imperishable one (i. e. the Supreme Being) पदारविन्दकिञ्जल्कमिश्रतुलसीमकरन्दवायुः। …चकार तेषां संक्षोभमक्षरजुषामपि चित्ततन्वोः BhāgP. iii. 15.43.

अक्षरज्ञ (akṣara–jña) *adj.* **1** who knows the sounds or letters अक्षरज्ञः…। स्वरमात्राविभागज्ञः स विप्रो मानमर्हति MāṇḍūS'i. 3.7; सहया सगजा सेना सभटेयं न चेजिता। अमात्रिकोऽयं मूढः स्यादक्षरज्ञश्च नः सुतः Kāvyāda. 3.123; उत्कीर्णमप्यक्षरमक्षरज्ञैर्न वाच्यते तद्गुणवर्णमार्गैः KalyāKā. 7.50; **2** a learned person प्राचीनमेतं प्रसुमन्त्रतन्त्रयन्त्रैस्सदा रक्षितमक्षरज्ञैः KalyāKā. 7.19; Kāvyāda. 3.123.

अक्षरज्ञान (akṣara–jñāna) *n.* knowledge of *akṣara* (i. e. Brahman) मोक्षः … ज्ञानमार्गे त्वक्षरज्ञानेनेति विशेषः AṇuBh. 233.24 (*on* iii. 3.29); पूर्वकक्षाविश्रान्तमेवाक्षरज्ञानम् AṇuBh. 240.25 (*on* iii. 3.33)

अक्षरज्ञानजन्यत्व (akṣarajñānajanya–tva) *n.* the state of being the product of the knowledge of letters तस्य चाक्षरज्ञानजन्यत्वात् पूर्वकक्षाविश्रान्तमेवाक्षरज्ञानम् AṇuBh. 240.25 (*on* iii. 3.33)

अक्षरज्ञानसापेक्षत्व (akṣarajñāna–sāpekṣatva) *n.* dependence on the knowledge of the letters अतश्चाक्षरज्ञानसापेक्षत्वाद् व्युत्पन्नैश्चतुश्चतुरक्षराणीति ज्ञातुं शक्यमेव LalitāSaBh. 41.33 (*on* 74)

अक्षरज्ञानस्तुति (akṣarajñānā–stuti) *f.* eulogy of the knowledge or contemplation of the syllable *om* परेणापि कर्मनिन्दयाक्षरज्ञानस्तुतिः BrahmSi. 32.5.

अक्षरडम्बर (akṣara–ḍambara) *n.* pomp of words, display of words गौडेष्वक्षरडम्बरम् HarṣaC. 4.4; कविना सदनुप्रासे निबद्धेऽक्षरडम्बरे। गकारा बहवो दृष्टा इति व्यवहरन्ति हि NyāyMañ i. 205.4; सत्यर्थे सत्सु शब्देषु सति चाक्षरडम्बरे। शोभते यं विना नोक्तिः स पन्था इति घुष्यते Gaṅgāva. 1.10.

[1]**अक्षरण** (akṣa–raṇa) *m. n.* a contest in gambling सौबलः… । कृतवानक्षरणाय व्यवसायम् YudhiVi. 3.63.

[2]**अक्षरण** (a–kṣaraṇa) *n.* absence of losing one's form अक्षरं चाक्षरणादक्षतत्वादक्षयत्वाच्च MuṇḍaUBh. 323.14 (*on* i. 2.13)

अक्षरणिधन (akṣara–ṇidhana) *n.* cf. **अक्षरनिधन** the final part of a *sāman* consisting of one letter or sound or syllable अक्षरणिधनं प्रथमेऽहनि चिकीर्षेत्राज्यदोहानां प्रथमं तृतीये NidāSū. 138.24 (8.5)

अक्षरत् (a–kṣarat) *adj.* not diminishing, not waning, not oozing, not dripping पीतं च सोमं हि कलावशिष्टं कृष्णक्षये रश्मिभिरक्षरन्तम्। सुधामृतं तत् पितरः पिबन्ति BrahmāṇḍP. i. 23.39.

अक्षरत (akṣa–rata) *adj.* [*f.* –ā] subjected to or indulging in the sense-organs दूरगमक्षरतायाः प्रचक्षतेऽनक्षगम्यमक्षरतायाः। रूपं नादमयं ते शब्दे चेतांसि ये जना दमयन्ते YudhiVi. 6.141.

अक्षरतत्त्व (akṣara–tattva) *n.* **1** the true nature of the imperishable (Brahman) दृष्ट्वा गीतास्वक्षरतत्त्वम्…तस्मिन्नस्म्यहमित्यत्र विदुर्यं तम्…हरिमीडे HariStu. 26; **2** [*pl.*] the elements (like earth, water, ether, etc.) presiding over the syllables अथाक्षरतत्त्वानि–अथ तत्त्वानि वक्ष्यामि अक्षराणां विशेषतः SmṛtiCan. ii. 380.14 = VīraMi. (Āhnika.) 293.23.

अक्षरतदर्थादिरूप (akṣara–tadarthādirūpa) *adj.* [*f.* –ā] of the nature of (= governed or regulated by) syllable and its significance and the like भङ्गलयव्यवस्था प्रतिपाद्याक्षरतदर्थादिरूपा AbhinBhā. ii. 140.15 (*on* 12.39)

अक्षरतन्त्रत्व (akṣaratantra–tva) *n.* dependence on the imperishable (Brahman) इहापि अक्षरतन्त्रत्वात् तद्विशेषणानां यत्र कचिदप्युत्पन्नानाम् अक्षरेण सर्वत्राभिसंबन्ध इत्यर्थः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 672.19 (*on* iii. 3.33)

अक्षरतन्मात्र (akṣara–tanmātra) *m.* the exclusive or self-sufficient immutable principle विज्ञेयोऽक्षरतन्मात्रो जीवितं वापि चञ्चलम् PaiṅgU. 4.17.

अक्षरतस् (akṣara–tas) *adv.* from the imperishable (Brahman) जायन्तेऽक्षरतः…भावाः PañcDa. 4.7.

अक्षरता (akṣara–tā) *f.* the nature of the syllable *om* प्रचक्षतेऽनक्षगम्यमक्षरतायाः। रूपम् YudhiVi. 6.141.

अक्षरतूलिका (akṣara–tūlikā) *f.* a pen or reed for writing [Jaṭādhara quoted in S'abdakalpadruma]

अक्षरतृच (akṣara–tṛca) *m.* a triad of syllables (found in the name *ekarca*) (a kind of *sāman* making use of a *ṛc*) एकर्चो ह त्वाव तृचाज् ज्यायान्। एकर्च इति त्रीण्यक्षराणि, तृच इति द्वे। यो ह त्वावैतान्तृचांश्चाक्षरतृचांश्च वेदोभये मे तृचाः कृता भवन्त्युमे हैवास्य तृचाः कृता भवन्ति JaimiBr. 1.311.

अक्षरतेजस् (akṣara–tejas) *n.* imperishable light (i. e. Brahman) सकार्यमूलप्रकृतिः सकालाक्षरतेजसि।…तिरोभूता तदाभवत् SkandP. ii (9). 24.3.

अक्षरत्रय (akṣara–traya) *n.* **i** (combination of) three letters or sounds (in the sacred syllable *om*) ओमित्येकाक्षरं जपेत्।…तस्य स्वरूपम्…। अकारश्च तथोकारो मकारश्चाक्षरत्रयम् MārkP. 42.4; योगवृत्तेः पुरा स्वस्मिन् भावयेदक्षरत्रयम् DevīBhāP. vii. 34.41; **ii** three syllables जय(? प)ति प्रपन्नविधुरोचितव्रतो (रामः) बत जानकीति परमक्षरत्रयम् RāmC. 20.47; चतुर्णामग्रेऽक्षरत्रयम् – रवेण जवेन KāvyKaVṛ. 15.3 (1.3); 17.9 (1.3); अत्र श्रीविद्यायां निगूढस्याक्षरत्रयस्योद्धारः LalitāSaBh. 28.9 (*on* 52)

अक्षरत्रयन्यून (akṣaratraya–nyūna) *adj.* short of three syllables अस्य त्वक्षरत्रयन्यूनस्य कारिकार्थस्य सत्यमर्थं न विद्मः TātpaṬ.(U.) 150.16 (*on* 4.119)

अक्षरत्रयरूप (akṣaratraya–rūpa) *adj.* [*f.* –ā] of the form of three syllables ई उं ऊं इत्यक्षरत्रयरूपा कृत्तिका SetuBa. 9.6.

अक्षरत्रयसमाहार (akṣaratraya–samāhāra) *m.* a combination of three sounds अक्षरत्रयसमाहार ओंकार: ManuBh. ii. 452.12 (*on* 11.264); अक्षरत्रयसमाहाररूप ओंकार: ManuBh. i. 116.7 (*on* 2.76)

अक्षरत्रयात्मक (akṣaratrayātma–ka) *adj.* [*f.* –ikā] **i** consisting of three sounds प्रणव इत्यक्षरत्रयात्मक: BhāṭṭCan. 106.5 (*on* xvi. 1.13); **ii** consisting of three syllables अक्षरत्रयात्मकद्वितीयपदनञ्पदयो: स्वार्थपरत्वाभावकल्पनापातात् GuruCandr. ii. 266.13; एवमक्षरत्रयात्मिका मूर्तिविद्या SetuBa. 224.20.

अक्षरत्रयाधिक (akṣaratrayādhika) *adj.* (a verse) to which are added three more syllables (forming a part of another verse) अक्षरत्रयाधिकेन श्लोकेन प्रतिजानान आह–नीलोत्पलादिशब्देषु शबलार्थाभिधायिषु। विशेषणविशेष्यत्वसामानाधिकरण्ययो:। न सिद्धि: S'arka. 58.24.

अक्षरत्रितय (akṣara–tritaya) *n.* a group of three sounds (i. e. *a*, *u* and *m* in *om* cf. **अक्षरत्रय**) अक्षरत्रितयाव्यक्तविकाराक्षादिरूपिणे ··· नमश्चक्राय चक्रिणे AhirbuS. 1.1.

अक्षरत्व (akṣara–tva) *n.* **A** imperishability, eternality, permanence, immutability अक्षरत्वं नियच्छेत त्यक्त्वा क्षरम् MahāBhā. xii. 295.39; सनातनत्वाद्वेदानामक्षरत्वात्···च SuśruS. v. 8.141; अक्षरत्वं च मुक्तस्य क्षरणाभावतो मतम् MahāP. 42.103; न हि मिथ्याभूतं वस्त्वक्षरत्वश्रुत्यादिभि: परवाक्यैरुपदिश्यते VedāntTaSā. 19.6; जीवस्य पुरुषशब्दवाच्यत्वं 'द्वाविमौ पुरुषौ लोके' 'प्रधानपुरुषावेतौ' इत्यादिषु प्रधानादिपदान्तरसमभिव्याहाराक्षरत्वाद्युपाधिनाश्रीयते S'rutaPra. iB. 344.27 (*on* i. 2.27); प्रथमं तावदकालकाल्यत्वाजरत्वाक्षरत्वादिवचनेन देशलयाभावात् NyāySiA. 220.26; व्यतिरेकावगमनिमित्तत्वेन चाक्षरत्वेऽपि ब्रह्मण: कर्तृत्वाद्युपपत्ति: BālaKrī. ii. 32.22 (*on* 3.69); अक्षरत्वाद्वरेण्यत्वाद् धूतसंसारबन्धनात्···अवधूतोऽभिधीयते AvadhūU. 1 = KulārT. 17.24; **B** the nature of Akṣara (the imperishable one identified with Viṣṇu) हेत्वन्तरेण विष्णोरेवाक्षरत्वं प्रतिपादयत् सूत्रं पठित्वा व्याचष्टे TattvPrakā. 46A.6 (*on* i. 3.12); **C i** the nature of a syllable, vowel व्यञ्जनस्याप्यक्षरत्वे सति स्वयम्भूरुद्रसेनान्यौ, नारायणपुरन्दरौ इत्येवमादीनामनुष्टुप्त्वं हीयेत Jānāśra. 1.10 (4); अक्षरत्वात् पदत्वाच्च मखे(?मुखे) छन्दसमीरितम् TantrSā.(K.) 78.32; **C ii** the nature of a letter (मातृकाया:) अक्षरत्वं क्षराभावाद् वर्णत्वं वर्णसङ्ग्रहात् ĪśānS'iPa. i. 1.61.

अक्षरत्ववियोग (akṣaratva–viyoga) *m.* loss of imperishability, incompatibility with imperishability न वा तथेति यद्यायः पक्ष: संश्रीयते तदा। अक्षरत्ववियोग: स्यात् पौरस्त्यात्मविनाशत: TattvSaṁ. 130.

अक्षरत्वव्यवहार (akṣaratva–vyavahāra) *m.* usage as an articulate sound अथ बीजबिन्दुध्वनीनां च त्रिकूटेषु ग्रहात्मिकेति प्रकृततन्त्र एव तस्य ध्वनित्वेन व्यवहारो दृश्यत इति चेत्। हृल्लेखात्रयसंभूतैस्तिथिसंख्यैस्तथाक्ष[रैरित्यादावक्षरत्वव्यवहा]रोऽप्यस्तीति किं तेन, ध्वनित्वस्य सर्वानुस्यूतत्वाच्च SetuBa. 243.25.

अक्षरत्वश्रवण (akṣaratva–śravaṇa) *n.* (scriptural) statement of imperishability अक्षरे परमे व्योमन्नित्यस्य स्थानस्याक्षरत्वश्रवणात् क्षररूपादित्यमण्डलादयो न परमव्योमशब्दाभिधेया: VedāSaṁ. 161.18; S'rutaPra. ii. 628.19 (*on* iv. 3.15)

अक्षरत्वश्रवणविरोध (akṣaratvaśravaṇa–virodha) *m.* contradiction with the scriptural passage teaching indestructibility or imperishability 'अक्षरे परमे व्योमन्' इत्यक्षरत्वश्रवणविरोधाच्च न चतुर्मुखलोकोऽर्चिरादिप्राप्य: S'rutaPra. ii. 628.19 (*on* iv. 3.15)

अक्षरत्वश्रुतिविरोध (akṣaratvaśruti–virodha) *m.* contradiction with the scriptural passage teaching indestructibility or imperishability नित्यत्वाक्षरत्वश्रुतिविरोधात् स्वरूपशैथिल्येन प्रसर्पणमनुपपन्नम् S'rutaPra. ii. 369.10 (*on* ii. 3.32)

अक्षरत्वसिद्धि (akṣaratva–siddhi) *f.* establishment of imperishability or eternity नमनादिवासनानामाश्रयत्वादक्षरत्वसिद्धि: VedāntKa. 298.3 (*on* ii. 2.32)

अक्षरदर्शन (akṣara–darśana) *n.* perusal of written (words) किञ्चिद्गुरुमुखाच्छ्रुत्वा किञ्चिदक्षरदर्शनात्। प्रबन्धोऽयं कुमारस्य भूपतेर्लिखितो मया KumāCaSaṁ. 111.13.

अक्षरदेवता (akṣara–devatā) *f.* a deity presiding over the syllable (of a *mantra*) ज्ञात्वा द्विज: सम्यक् सर्वाश्चाक्षरदेवता:। कुर्वन् जपादिकम्···श्रेयोऽधिगच्छति BṛPārāSm. 4.25 = BālamBha. i. 109.25 (*on* 1.25); अग्निर्वायू रवि:···रुद्रो ब्रह्मा च विष्णुश्च क्रमशोऽक्षरदेवता:। गायत्र्या: AgniP. 215.18.

अक्षरदैवत (akṣara–daivata) *n.* a deity presiding over a syllable अक्षरदैवतं व्याख्यास्याम: AVPari. 41(5).6; कान्यक्षरदैवतानि GāyRaU. ii. 406.10.

अक्षरद्वन्द्व (akṣara–dvandva) *n.* a pair of syllables चेतनस्य यदा मर्म्यं स्वस्मिन् स्वीये च वस्तुनि। मम इत्यक्षरद्वन्द्वं तदा मम्यस्य वाचकम् AhibruS. 52.26; काल इत्यक्षरद्वन्द्वाद्यद्वाच्यं तद्वपुर्मम TantrRā. 36.40.

अक्षरद्वय (akṣara–dvaya) *n.* **A i** a pair of syllables यस्यां प्रिये प्रथमकमक्षरद्वयम्···गुरु S'rutaBo. 35; **A ii** a pair of syllables (forming a word) एतदेव परं ज्ञानं शिव इत्यक्षरद्वयम् S'ivU. 1.17; 1.18; सूर्य इत्यक्षरद्वयम् SūryU. 510.10; यजामहे···महेत्यक्षरद्वयेन TripuTāU. 539.11; गोपीत्यक्षरद्वयम् GopīU. ii. 67.11; दु:खशोकपरित्राणं हरिरित्यक्षरद्वयम् MahāBhā. xii. 93*.6; अक्षरद्वयमभ्यस्तं नास्ति नास्तीति SkandP. i (2). 2.65 = SūktiRa. 171.3 = VetāPañ.(S'i.) 33.1; जिह्वाग्रे···यस्य हरिरित्यक्षरद्वयम् BṛNāraP. 11.100; रविरित्यक्षरद्वयम्। जिह्वाग्रे···यस्य BhaviP. 257B.20 (i. 173.20); पुण्यसंचैकनिलयं शिव इत्यक्षरद्वयम् S'ivaP. v. 20.51 (429B.10); सर्वदोषहरं यद्धरिरित्यक्षरद्वयम् VasiS. 32.228; 32.58; केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमित्यक्षरद्वयम् PañcT. 2.95 (266.3) = 4.7 (378.5) = Hitopa. i. 169 = Pañcā. 172.14 = Tantrākhyā. 89.7 = 125.30 = S'ārṅgaPa. 1473 = Subhāṣi. 2700 = BhojPra. 28.28; देहीति समभ्यस्याक्षरद्वयम् PadmP.(Ra.) 31.26; PañcaRā.(Nā.) i. 1.14; यद्दत्तं गुरुणा मन्त्रं नम इत्यक्षरद्वयम् KāliViT. 1.9; निस्तारबीजं च कृष्ण इत्यक्षरद्वयम् BrahmVaiP. i. 13.20; मुक्ताफलहारे योऽसौ शुक्लगुणस्तद्वाचकेन शुक्लमित्यक्षरद्वयेन हारो वाच्यो न भवति TātpaVṛ. 149.18 (*on* 2.15); न श्रुतावपि लोकानां भयमित्यक्षरद्वयम् PārśvC. 3.572; चतुर्णामग्रेऽक्षरद्वयम्···स्यात् स्वयम्···सदा KāvyKaVṛ. 15.1 (1.3); सर्वे पाखण्डतां गता:। श्रुते पिदधति श्रोत्रे क्रतुरित्यक्षरद्वये S'aṅkaDigVi. (Mā.) 1.34; यशोवीर लिखत्याख्यां यावच्चन्द्रे विधिस्तव। न माति भुवने तावदाद्यमप्यक्षरद्वयम् PurāPraSaṁ. 50.28; अक्षरद्वयं नित्याहृदये कथितम् LalitāSaBh. 75.15 (*on* 113); **B** double consonant or a cluster of two consonants विवृत्त्यां(?त्यां) तु विरामे चाक्षरद्वये। द्विरोष्ठौ तु विगृह्णीयाद्यत्रौकारवकारयो: PāṇiS'i. 24 = LomS'i. 3.7; S'aiśiS'i. 49.

अक्षरद्वय (akṣara–dvaya) *adj.* [*f.* –ā] having or consisting of two syllables वायुप्राणवनस्वै: सा चित्रा स्यादक्षरद्वया TantrRā. 3.72.

अक्षरद्वयश्लेष (akṣaradvaya–śleṣa) m. combination of two vowels अकारो वासुदेव: स्यादाकारस्तु पितामह इत्यनेकार्थध्वनिमञ्जर्यमभिधानात्ताभ्यामाराध्येत्यक्षरद्वयश्लेषेणार्थे सिद्धे LalitāSaBh. 60.13 (*on* 93)

अक्षरद्वयसंयोग (akṣaradvaya–saṁyoga) *m.* combination of two syllables पकारेणोच्यते पापं त्रकारस्त्राणवाचक:। अक्षरद्वयसंयोगे पात्रमाहुर्मनीषिण: CampaS'reKa. 34.

अक्षरद्वयसंधि (akṣaradvaya–sandhi) *m.* the junction of two letters or sounds अक्षरद्वयसंधौ तु तेभ्यो भिन्नोऽपि भवति (नाद:) SetuBa. 344.14.

अक्षरद्वयाधिक (akṣaradvayādhika) *adj.* to which are added two syllables अक्षरद्वयाधिकेन श्लोकपादेनाह S'arka. 63.23.

अक्षरद्विकलचतुष्कलता (akṣaradvikalacatuṣkala–tā) *f.* the state of having the syllables with two or four *kalās* (musical measures) यथाक्षरद्विकलचतुष्कलतया सर्वमेव···गानम्···संगृहीतम् AbhinBhā. i. 208.22 (*on* 5.6)

अक्षरद्वितयात्मक (akṣaradvitayātma–ka) *adj.* consisting of two sounds प्रणवं भावयेदेतदक्षरद्वितयात्मकम् AhirbuS. 51.46.

अक्षरधर्म (akṣara–dharma) *m.* the property of a syllable or text अक्षरावाप्तिर्नाम स्वाधीनोच्चारणयोग्यत्वाख्योऽक्षरधर्म: VivaPraSaṁ. 176.1.

अक्षरधर्मत्व (akṣaradharma–tva) *n.* the state of being the characteristic of the imperishable principle or Self ब्रह्मलिङ्गानां पूर्वपक्षदशायामक्षरधर्मत्वे बाधकोपन्यासात् S'ivarkaMaDī. i. 424.12 (*on* i. 3.11)

अक्षरधामन् (akṣara–dhāman) *n.* imperishable or indestructible abode (अक्षराख्या: पुमांस:) प्राप्ते प्रलयकाले तु पुनश्चाक्षरधामनि। स्वास्यन्ति ते SkandP. ii (9). 4.23; असावहमिह ब्रह्मन्नक्षरधामनि। राधालक्ष्मीयुतो नित्यं वसामि स्वाश्रितै: सह SkandP. ii (9). 18.6; वासुदेव: परं ब्रह्म बृहत्स्वक्षरधामनि। आदावेकोऽद्वितीयोऽभूत् SkandP. ii (9). 24.2.

अक्षरधी (akṣara–dhī) *f.* (Vedānta) **1Ai** the feature of the Imperishable (i. e. of the Supreme Being) अक्षरधियां त्ववरोध: सामान्यतद्भावाभ्याम् BrahmSū. iii. 3.33; (S'aṅ. अक्षरविषयास्तु विशेषप्रतिषेधबुद्धय: सर्वा:); अक्षरस्य धियोऽक्षरधिय:। अक्षरे धर्मिणि प्रपञ्चप्रतिषेधधिय: VedāntKa. 446.4; अक्षरधियां सर्वत्राविरोध: अपरिग्रह: (? परिग्रह:) BrahmSūBh.(Bhā.) 188.9 (*on* iii. 3.33); **1Aii** the feature of the Imperishable (i. e. Viṣṇu) अक्षरधियां अक्षरसंबन्धिनीनामस्थूलत्वादिधियाम् VedāntDī. 185.1 (*on* iii. 3.33); S'rīBh. 644.11 (*on* iii. 3.33); **1Aiii** knowledge of the Imperishable अक्षरधियां त्ववरोध इति। अक्षरं ब्रह्म तत्संबन्धिन्य:···अस्थूलत्वानणुत्वादिबुद्धय: तासामपि सर्वासु ब्रह्मविद्यास्ववरोध:

परिग्रहः VedāntKau. 328. 2 (*on* iii. 3. 33); VedāntPāSau. 327. 1 (*on* iii. 3. 33); **1Aiv** the feature of the Imperishable (i. e. of the Universal Spirit) cf. अक्षरसंबन्धिनीनां निषेधधियां सर्वासु परविद्यासूपसंहारो युक्तः गुणिनो ब्रह्मणः सर्वत्रैकत्वात् BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 342. 1 (*on* iii. 3. 33); अक्षरधियामित्यादि…अक्षरविषयिणीनां धियां श्रुतौ मुक्तिसाधनेषु योऽवरोधः प्रवेशनं गणनेति यावत् AṇuBh. 240. 15 (*on* iii. 3. 33); **1B** the feature causing the knowledge of the Imperishable अक्षरधियः अस्थूलत्वादयः। अक्षरस्य धीः येभ्यः तेऽक्षरधियः LaCandr. 695. 37; **2A** one who possesses the knowledge of the Imperishable अक्षरधियां ब्रह्मज्ञानिनाम् Sūtrārthacandrikā (in S'ivārkaMaDī.) 344. 33 (*on* iii. 3. 33); cf. BrahmSūBh.(Ma.) 138A. 4 (*on* iii. 3. 34); TattvPrakā. 173B. 8 (*on* iii. 3. 34); NyāySu.(Ja.) 563A. 1 (*on* iii. 3. 20); **2B** one whose knowledge pertains to the Imperishable अक्षरधियां निरवयवपरशिवब्रह्मसाक्षात्कारवतां तु अवरोधः परलोकगमनप्रतिबन्धः S'rikarBh. 371. 16 (*on* iii. 3. 33)

अक्षरनष्टधी (akṣara-naṣṭadhī) *adj.* who has wasted his intelligence in (learning) letters विद्वानक्षरनष्टधीरिति…यामन्तरेणेश्वरैर्गण्यन्ते गुणिनोऽपि दूषणपदं तस्यै नमस्ते श्रिये SaduktiKa. 50. 1.

अक्षरनामन् (akṣara-nāman) *n.* the expression or name *akṣara* (imperishable) अविनाशित्वसाम्याच्चित्प्रकृतौ हरौ च साधारणस्याक्षरनाम्नो ब्रह्मणि समन्वयप्रतिपादनात् TattvaPrakā. 45A. 8 (*on* i. 3. 10); अक्षरनामान्यस्य किं न स्यात् NyāySu.(Ja.) 94B. 10 (*on* i. 1. 1)

अक्षरनिधन (akṣara-nidhana) *n.* the final part of the *sāman*, consisting of one syllable एतदक्षरनिधनं भवतीति NidāSū. 90. 18 (5. 9); अक्षरनिधनानां प्रथममायतनमिति NidāSū. 98. 17 (6. 3)

अक्षरनिमित्तत्व (akṣaranimitta-tva) *n.* the state of being the cause of the syllabic sound or word तच्चाक्षरनिमित्तत्वादक्षरमित्युच्यते VākyaP. (Vṛtti) 7. 2 (*on* 1. 1); (Vṛṣabhadeva ब्रह्माक्षरमित्यभिधीयते। अक्षराणि वर्णा अकारादयः। तेषां तद् ब्रह्म निमित्तमिति)

अक्षरनियम (akṣara-niyama) *m.* the rule as regards the order of heavy and light syllables (in a metre) अक्षरनियमो गुरुलघुनिवेशनियमः AbhinBhā. ii. 234. 18 (*on* 14. 41)

अक्षरनियमात्मक (akṣaraniyamātma-ka) *adj.* consisting of a fixed number of syllables अक्षरनियमात्मकं छन्दः Liṅgānu.(He.) (Avacūri) 40. 13.

अक्षरनिरूपण (akṣara-nirūpaṇa) *n.* treatment or exposition of *akṣara* (imperishable i. e. Supreme Being) अक्षरनिरूपण एव पुरुषविशेषणाच्च AṇuBh. 66. 18 (*on* i. 2. 22); 'एतद्वै तदक्षरम्' इत्यक्षरनिरूपणं प्रवृत्तम् S'ivārkaMaDī. i. 419. 19 (*on* i. 3. 9)

[1]**अक्षरनिर्दिष्ट** (akṣara-nirdiṣṭa) *adj.* denoted or indicated by syllables प्रस्तारोऽक्षरनिर्दिष्टः NāṭyaS'ā. 14. 117.

[2]**अक्षरनिर्दिष्ट** (akṣara-nirdiṣṭa) *adj.* conveyed or denoted by the term *akṣara* (indestructible i. e. supreme being) इतरौ प्रधानपुरुषौ न भूतयोन्यक्षरनिर्दिष्टौ VedāntKau. 69. 1 (*on* i. 2. 23)

अक्षरनिर्माण (akṣara-nirmāṇa) *n.* writing or inscribing the letters लिपिपत्रन्यासे अक्षरनिर्माणे CaturCin. i. 550. 19.

अक्षरनिर्मित (akṣara-nirmita) *adj.* created by the syllables (of a song or composition) सङ्कद्भिरितरुद्राहोऽन्तरस्त्वक्षरनिर्मितः। यस्यामसौ रमा SāṁgīRa. ii. 341. 14(4. 357).

अक्षरनिष्ठ (akṣara-niṣṭha) *adj.* [*f.* -ā] **1** who meditates on the individual self अतोऽक्षरनिष्ठस्याप्यचिरादिगतिः सिद्धा NyāySiA. 222. 20; **2** pertaining to (i. e. based on) the syllables इयं च संख्याक्षरनिष्ठा LalitāSaBh. 25. 22.

अक्षरनिष्ठता (akṣaraniṣṭha-tā) *f.* the state of one who meditates on the individual self भगवदुपासनोपायश्च तदस(v. l. श)क्तस्याक्षरनिष्ठता तदपेक्षिताश्चोच्यन्ते GītāBh.(Rā.) 561. 2 (*on* 12. 0)

अक्षरन्यास (akṣara-nyāsa) *m.* **1** writing of the letters शोणितेनाक्षरन्यासो धिक्पिशाचकथामिमाम् KathāSaSāg. i. 8. 15; **2** script अक्षरन्यासे लिपिर्लिविः AbhidhāCi. 484; लिपिकरो लिविकरोऽक्षरन्यासे लिपिर्लिविः S'abdaRa. (Su.) 3. 98; **3** placing on or assigning the (various) syllables (of a *mantra* to the prescribed limbs of the body) विद्या प्रागुदिता तव। तदङ्गान्यक्षरन्यासम्…वक्ष्येऽहम् TantrRā. 18. 2; **4** syntactical connection of words ब्रह्मणा ऋत्विजा मनसा चन्द्रेणेत्यक्षरन्यासः पूर्ववत् BṛĀraUBh. 363. 8 (*on* iii. 1. 6); **5** order of words इयमेवर्क् इति च यथाक्षरन्यासम् ऋच एव पृथिवीत्वमवधारयति पृथिव्या हि ऋक्त्वेऽवधार्यमाणे इयमृगेवेत्यक्षरन्यासः स्यात् BrahmSūBh(S'aṅ.) 782. 1 (*on* iv. 1. 6); **6** arrangement of letters or syllables of the verse वलयारान्तरालेषु रथाङ्गस्य तथोदरे। नियमेनाक्षरन्यासश्चक्रबन्धोऽभिधीयते SāhīSā. 2. 151.

अक्षरपङ्क्ति (akṣára-paṅkti) *f.* **1** name of a Vedic metre containing four feet with five syllables in each (generally formed out of the *dvipadā virāj*, cf. ṚPrāti. 7. 32) अक्षरपङ्क्तिश्छन्दः TaiS. IV. iii. 12. 3; VS. 15. 4; अक्षरपङ्क्तयः शंसति पशवो वा अक्षरपङ्क्तयः KauśīBr. 16. 8 (72. 19); असौ वै लोकोऽक्षरपङ्क्तिश्छन्दः S'atBr. VIII. v. 2. 4; अक्षरपङ्क्तिषु ज्यैष्ठकामायोक्थानि प्रणयेयुः PañcBr. viii. 10. 9; xiv. 5. 6; अथ गायत्री एकपदां द्विपदाम् अक्षरपङ्क्तिम् इत्येतानि मृगच्छन्दसानि प्राजायत JaimiBr. 3. 324; 3. 369; पच्छस्त्रिष्टुब्जगतीनामक्षरपङ्क्तीनां द्विपदानां च S'āṅkhāS'S. vii. 26. 4; विराजो द्विपदाः केचित् सर्वा आद्युश्चतुष्पदाः। कृत्वा पञ्चाक्षरान्पादांस्तास्तथाक्षरपङ्क्तयः ṚPrāti. 17. 32; विकृतिः संस्कृतिश्चैवाक्षरपङ्क्तिस्तथैव च। इत्येतानि च छंदांसि कीर्तितानि DevīBhāP. xii. 1. 18; अक्षरपङ्क्तिः पञ्चकाश्चत्वारः ChandasSū. 3. 44; अक्षरपङ्क्तिः शराः JayaChand. 3. 18; **2** a different name for *uttarā-virāj* metre उत्तरस्या दशाक्षराः। तामक्षरपङ्क्तिरित्यप्याचक्षते S'āṅkhāS'S. vii. 27. 24; **3** name of a classical metre of four feet, each of which has the first, fourth and fifth syllables long आद्यचतुर्थं पञ्चमकं चेत्। यत्र गुरुः(? रु) स्यात् साक्षरपङ्क्तिः S'rutaBo. 7; **4** name of the brick of the fire altar (placed with the chanting of a *mantra* in that metre) बृहतीरुष्णिहाः पङ्क्तीरक्षरपङ्क्तीरिति विषुरूपाणि छन्दांसि स्युर्प दधाति TaiS. V. iii. 8. 2; उष्णिहः पुरस्तादुपदधाति…अक्षरपङ्क्तीः पश्चात् BaudhS'S. ii. 43. 12; अग्निर्मूर्धेति तिस्रो गायत्रीः पुरस्तादुपदधाति।…बृहतीः…अक्षरपङ्क्तीरिति विषुरूपाणि छन्दांसि यथावकाशम् ĀpaS'S. xvii. 4. 10; **5** a group of five syllables (i. e. *su, mat, pad, vak, de*) AitBr. 8. 6 (comm.) (234); **6** an (engraved) line of letters बिम्बासनस्य पश्चाद्भागेऽक्षरपङ्क्तैरितिज्ञात् श्रूयते PurāPraSaṁ. 96. 6; **7** series of syllables गीयमानस्य गीतस्य यावदक्षरपङ्क्तयः। तावद्वर्षसहस्राणि इन्द्रलोके महीयते VarāP. 139. 21; **8** a verse किं पुनरिदमक्षरपङ्क्तिद्वयम् PrasaRā. 7. 10. (1)

अक्षरपङ्क्तिका (akṣarapaṅkti-kā) *f.* a line of letters (i. e. a statement or sentence) एवं विचिन्त्य योगीन्द्रः… । करेणैतां च तत्कुड्ये लिलेखाक्षरपङ्क्तिकाम् BṛKathāK. 156. 35; समस्यापदमप्राक्षीत् तूर्णमापूरि तेन च। अपरेणापि संपूर्णा तथैवाक्षरपङ्क्तिका PrabhāC. 116. 4.

अक्षरपङ्क्ती (akṣara-paṅktī) *f.* cf. अक्षरपङ्क्ति, name of a Vedic metre containing five feet of five syllables each अक्षरपङ्क्त्य एताश्चतस्र एकैका पञ्चविंशत्यक्षरा BaudhS'S. iii. 204. 1; अग्ने तमद्याश्वमित्यक्षरपङ्क्त्यो याज्यानुवाक्या भवन्ति ĀpaS'S. v. 28. 15.

अक्षरपञ्चक (akṣara-pañcaka) *n.* a group of five syllables मध्यप्रागाप्ययाम्योदक्कोष्ठेष्वक्षरपञ्चकम् (लिखेत्) ĪśānS'iPa. i. 47. 16; ओं भूर्भुवःस्वरित्यक्षरपञ्चकं हृदयशिरःशिखानेत्रद्वयकरद्वयेषु न्यसेत् VīraMi. (Āhnika.) 288. 17.

अक्षरपत्र (akṣara-patra) *n.* a written document इति अक्षरपत्रान्तरस्थबन्धपूर्वकं श्रीतेजःपालाय व्यापारसम्बन्धिनं पञ्चाङ्गप्रसादं ददौ PrabaCin. 99. 2.

अक्षरपत्रक (akṣarapatra-ka) *n.* a written document भिन्नश्च विहितः श्रेष्ठिगेहादक्षरपत्रकैः MalliC. 7. 104.

अक्षरपद (akṣara-pada) *n.* words consisting of (separate) syllables सः… । तस्मैद्विजेतरतपस्विसुतं स्खलद्भिरात्मानमक्षरपदैः कथयांबभूव RaghuVa. 9. 76; ब्रूहि प्रस्तुतवस्तु संप्रति महत्कर्णे सखीनां सुखं तृप्तिर्निर्भरमेभिरक्षरपदैः प्रागेव मे संभृता SaduktiKa. 97. 23; SūktiMu. 57. 26.

अक्षरपदप्रसिद्धि (akṣarapada-prasiddhi) *f.* conventional use of the word *akṣara* न च वर्णातिरिक्ते स्फोटात्मनि अलौकिकेऽक्षरपदप्रसिद्धिरस्ति लोके Bhām. 204. 8 (*on* i. 3. 10)

अक्षरपदभ्रष्ट (akṣarapada-bhraṣṭa) *adj.* faulty or defective in syllables and words यदक्षरपदभ्रष्टं मात्राहीनं च यद्भवेत्। क्षन्तुमर्हन्ति मे मातः कस्य वै निश्चलं मनः PuruṣPa. 154. 13.

अक्षरपदलक्ष्य (akṣarapada-lakṣya) *adj.* indicated by the word *akṣara* (through secondary signification) अक्षरपदलक्ष्यचैतन्यम्…अस्या अस्तीति एकाक्षरी LalitāTriBh. 261. 10 (*on* 5)

अक्षरपदवाच्य (akṣarapada-vācya) *adj.* denoted by the word *akṣara* प्रधानजीवौ न भूतयोन्यक्षरपदवाच्यौ VedāntPāSau. 68. 23 (*on* i. 2. 23)

अक्षरपदाभिधेय (akṣarapadābhidheya) *adj.* expressed by the word *akṣara* परमेश्वर एवात्राक्षरपदाभिधेयः BrahmSūBh.(S'rī.) i. 384. 6 (*on* i. 2. 24); i. 422. 2 (*on* i. 3. 9)

अक्षरपदार्थ (akṣarapadārtha) *m.* the sense of the word *akṣara* जीवो वाक्षरपदार्थोऽस्तु VedāntKau. 84. 12 (*on* i. 3. 10)

अक्षरपर (akṣara-para) *adj.* **i** having reference to the *akṣara* (the imperishable Brahman) अपादानपञ्चम्याक्षरपरमन्त्रद्वयैकविषयत्वस्य प्रतीयमानत्वात् …भूतयोन्यक्षरं ब्रह्मैव स्यात् S'ivārkaMaDī. i. 379. 6 (*on* i. 2. 22); **ii** having

reference to the *akṣara* (the imperishable primordial matter) 'यथा सुदीप्तात्' इति मन्त्रस्याक्षरपरापादानपञ्चम्या तदेकविषयत्वस्य च प्रतीयमानत्वेन परिणाम्युपादानत्वस्यान्यसङ्क्रमणायोगात् S'ivārkaMaDī. i. 379. 4 (*on* i. 2. 22)

अक्षरपरंपरा (akṣara-paramparā) *f.* **A** a series of letters or speech-sounds वाक्येषु पुनरतिचिरतरतिरोहिताक्षरपरम्परानुसन्धानमतिक्लिष्टम् NyāyMañ. i. 356. 15; अथाक्षरपरम्परेत्यवगतं तत्रासोपदेश इति शब्दलक्षणात्रातिवर्तते TātpaṬ. (Vā.) 436. 17 (*on* ii. 2. 2); **B** (an engraved) line of letters बिम्बासनस्य पाश्चात्यभागेऽक्षरपरम्परा। ऐतिह्यात् श्रूयते PrabhāC. 166. 16. cf. **अक्षरपङ्क्ति**

अक्षरपरामर्श (akṣara-parāmarśa) *m.* reference to the word *akṣara* तत्पदेनाक्षरपरामर्शात्तद्विशेषणमदृश्यत्वादिकं स्यात् S'ivārkaMaDī. i. 378. 4 (*on* i. 2. 22)

अक्षरपरिगणन (akṣara-parigaṇana) *n.* a count of the syllables आश्रावयेति चतुरक्षरमित्रादिश्रुतौ…अक्षरपरिगणनस्य…अदृष्टार्थत्व एव सामञ्जस्याच्च BhāṭṭCan. 53. 15 (*on* xiv. 3. 1)

अक्षरपरिज्ञान (akṣara-parijñāna) *n.* knowledge of the imperishable Brahman यस्त्वक्षरपरिज्ञानान्मृत्युमृत्युः प्रमीयते। स एव ब्राह्मणो नान्यः BṛĀraUBhVā. iii. 8. 169.

अक्षरपरिणाममुख (akṣarapariṇāma-mukha) *n.* the method of giving a figurative or symbolic meaning to words in a passage व्याख्याविनिश्चयः कतमः। येन सूत्रान्तान् व्याचष्टे। …अपि खलु चतुर्दश मुखानि व्याख्याविनिश्चयस्य। …अक्षरपरिणाममुखम् AbhidhSa. 103. 13.

अक्षरपरिमाण (akṣara-parimāṇa) *n.* the number of syllables प्रस्तावप्रतिहारणिधनानामक्षरपरिमाणं सर्वत्र यथायोनि चिकीर्षेद्वैच्छन्दसेष्वनादेशे LāṭyāS'S. vii. 9. 6.

अक्षरपरिलोप (akṣara-parilopa) *m.* dropping or loss of letters or syllables दुष्टलिप्यक्षरपरिलोपेनावाचकतया वा यल्लेख्यं तत्तु दुर्लेख्यम् VīraMi. (Vyavahāra.) 147. 20.

अक्षरपर्यन्त (akṣara-paryanta) *adj.* terminating in the imperishable state (i. e. final deliverance) सर्वधर्मपरं क्षत्रम् … । शश्वदक्षरपर्यन्तमक्षरं सर्वतोमुखम् MahāBhā. xii. 64. 29.

अक्षरपर्यन्तम् (akṣara-paryantam) *adv.* upto the *akṣara* (i. e. upto the Brahman) अक्षरपर्यन्तं शतोत्कर्षश्रवणादुपर्यपेक्षा AṇuBh. 88. 9 (*on* i. 3. 26); अक्षरपर्यन्तं गणितानन्दत्वात्पुरुषोत्तमस्यैवानन्दमयत्वेन निरवधिसुखात्मकत्वात् AṇuBh. 255. 5 (*on* iii. 3. 47)

अक्षरपर्यालोचना (akṣara-paryālocanā) *f.* careful consideration of the words (of a scriptural statement) अक्षरपर्यालोचना कथमित्यत्राह S'rutaPra. iA. 46. 11 (*on* i. 1. 1)

अक्षरपाठक (akṣara-pāṭhaka) *adj.* one who teaches the alphabet शिशूनामक्षरपाठको दारकाचार्यः CaturCin. iii.(1) 491. 21.

अक्षरपातक (akṣara-pātaka) *m.* a particular measure of time consisting of a count of two *laghvakṣaras* or four *truṭis* कालोऽनेहा च दिष्टश्च स सूक्ष्मस्त्री त्रुटिस्त्रुटिः। द्वे त्रुटी लघ्वक्षरकस्तौ द्वावक्षरपातकः Vaija. 21. 52.

अक्षरपिण्ड (akṣara-piṇḍa) *m.* a group of syllables आर्या त्वक्षरपिण्डेन विज्ञेयात्र प्रयोक्तृभिः NāṭyaS'ā. 15. 223; अक्षरपिण्डस्त्र्यश्रे पञ्चादिर्नवपरश्च विज्ञेयः। अष्टादिश्चतुरश्रे त्रयोदशपरस्तु विज्ञेयः NāṭyaS'ā. 32. 239; सर्वगुरुश्चाष्टादिस्त्रयोदशपरश्च सर्वलघुः। एष त्र्य(त्व)क्षरपिण्डो विज्ञेयो वै ध्रुवाविधानज्ञैः NāṭyaS'ā. 32. 240.

अक्षरपुरुष (akṣara-puruṣa) *m.* the supreme person (i. e. Viṣṇu) called *akṣara* अतोऽक्षरपुरुष एवाक्षरात्परतः परत्वेनोच्यते S'rutaPra. iB. 326. 23 (*on*i. 2. 22)

अक्षरपुरुषोत्तमविभाग (akṣarapuruṣottama-vibhāga) *m.* distinction between *akṣara* (i. e. the Brahman) and *puruṣottama* (the Supreme Lord, Viṣṇu) तथैवाक्षरपुरुषोत्तमविभागोऽपि AṇuBh. 102. 17 (*on* i. 4. 3)

अक्षरपुष्कर (akṣara-puṣkara) *n.* a lotus-diagram inscribed with letters कुम्भं प्रोक्तमनु जपन् समभिपूर्योर्ध्वाधमण्ड्लेषतश्चासिन्नक्षरपुष्करं परियजेत TantrSa. 8. 27.

अक्षरपूर्वक (akṣara-pūrvaka) *adj.* [*f.* -ikā] **A** consisting of (mystic) letters प्राकृतं मण्डलं तत्र द्वात्रिंशद्भेदमिष्यते। …गुंणतन्त्राण्यथ त्रीणि तन्त्रमक्षरपूर्वकम् AhirbuS. 12. 21; **B** known through the word सामर्थ्यादपि संप्राप्तो न चेदक्षरपूर्वकः। तादृङ्नोपास्य एवेति प्राहुरागमवेदिनः BṛĀraUBhVā. ii. 5. 75; **C** beginning with (the meditation of) the imperishable (i. e. prime cause) संप्राप्य भावनामन्त्यां ब्राह्मीमक्षरपूर्विकाम् KūrmaP. 15. 13 (1. 1)

अक्षरप्रकरण (akṣara-prakaraṇa) *n.* the topic or context of *akṣara* (Brahman) ननु यद्यस्मिन्नधिकरणे भूतयोन्यधिकरणप्रसिद्धमक्षरप्रकरणमविचलमास्ते कथं तदन्तर्गते मन्त्रे वाय्वादिपरत्वपूर्वपक्षोत्थानं वायुलिङ्गादिकं ब्रह्मप्रकरणाद्बलीय इति S'ivārkaMaDī. i. 406. 8 (*on* i. 3. 5)

अक्षरप्रकरणत्व (akṣaraprakaraṇa-tva) *n.* the state of being the topic or context of *akṣara* (Brahman) एवं सति पूर्वप्रपाठकस्याक्षरप्रकरणत्वात्…विचैवाग्रिमप्रपाठके निरूप्यते AṇuBh. 254. 24 (*on* iii. 3. 47)

अक्षरप्रकरणस्थ (akṣaraprakaraṇa-stha) *adj.* occurring in the section dealing with *akṣara* नाप्यन्तर्यामिप्रकरणस्थं नान्योऽतोऽस्ति द्रष्टेतिवाक्यं अक्षरप्रकरणस्थं नान्यदतोऽस्ति द्रष्टितिवाक्यं चैक्ये मानम् Nyāyāmṛ. 601B. 7; AdvaiSi. 842. 3.

अक्षरप्रकृति (akṣara-prakṛti) *adj.* **i** of the nature of letters विश्वेश्वरोऽपि जनपालक दुर्गतस्त्वं किं वाक्षरप्रकृतिरप्यलिपिस्त्वमीश KalyāMaSt. 30; **ii** of imperishable nature, KalyāMaSt. 30.

अक्षरप्रकृतिभासुर (akṣaraprakṛti-bhāsura) *adj.* **A** shining like the forms of letters (in the alphabet) षष्टिकोष्ठकसंयुक्तोऽक्षरप्रकृतिभासुरः। यन्त्रशाली देव इव वप्रो यत्र सुरक्षकः RatnaCūKa. 9; **B** shining on account of being indestructible by nature, RatnaCūKa. 9.

अक्षरप्रतिपत्ति (akṣara-pratipatti) *f.* knowledge of letters अत एव लिपेरक्षरप्रतिपत्तिर्व्याख्याता NyāyKu. 10. 9.

अक्षरप्रतिपादन (akṣara-pratipādana) *n.* propounding the *akṣara* (i. e. the imperishable) इहाक्षरप्रतिपादनानन्तरम्…ततः परस्य पुरुषस्य प्रतिपादनं दृश्यते स पुरुषो ब्रह्मेति S'ivārkaMaDī. i. 378. 15 (*on* i. 2. 22)

अक्षरप्रतिलोम (akṣara-pratiloma) *adj.* with syllables in the reverse order शृणु मन्त्रस्य माहात्म्यं भूयोऽपि मुनिसत्तम। पादशः प्रतिलोमोऽयं वैकुण्ठास्त्रं निगद्यते। अक्षरप्रतिलोमोऽयं स्मृतं नारायणास्त्रकम् AhirbuS. 56. 38.

अक्षरप्रमाण (akṣara-pramāṇa) *n.* the measurement (i. e. the number) of syllables सर्वेषां छन्दसामक्षरप्रमाणमुक्तम् Jānāśra. 1. 10(2); 6. 17(2)

अक्षरप्रवाद (akṣara-pravāda) *m.* divergent opinion about syllables बहुरक्षरप्रवादो भवति NidāSū. 47. 19 (3. 4); 141. 9 (8. 6)

अक्षरप्रशासनाधीनत्व (akṣarapraśāsanādhīna-tva) *n.* the state of being subject to the rule of *akṣara* (i. e. Brahman) सूर्यादिधृतेरक्षरप्रशासनाधीनत्वं प्रदर्श्य S'ivārkaMaDī. i. 423. 18 (*on* i. 3. 10)

अक्षरप्रातिलोम्य (akṣara-prātilomya) *n.* reversing of the order of letters (in a *mantra*) अक्षरप्रातिलोम्येन सोङ्कारेण क्रमेण तु। फट्कारान्तां च कुर्वीत प्रेच्छन्नरिवधं बुधः BṛParāSm. 4. 51; विद्वेषणार्थं जुहुयाद्बिभीतसमिधाष्टकम्। अक्षरप्रातिलोम्येन LiṅgaP. i. 85. 210.

अक्षरप्राप्ति (akṣara-prāpti) *f.* attainment of the imperishable (Brahman) द्वे वै विद्ये वेदितव्ये इति चाथर्वणी श्रुतिः। परया त्वक्षरप्राप्तिर्ऋग्वेदादिमयापरा ViṣṇuP. vi. 5. 65; BrahmP. 233. 63; ज्ञानमार्गेऽक्षरप्राप्त्या भक्तिमार्गे पुरुषोत्तमप्राप्त्या तस्माद्विशेषमत्र ज्ञापयितुमेवं कथनम् AṇuBh. 232. 8-9 (*on* iii. 4. 27); 88. 9 (*on* i. 3. 26)

अक्षरप्राप्तिसमवेत (akṣaraprāpti-samaveta) *adj.* inherent in the mastery of the syllables (of the Vedas) अक्षरग्रहणान्तोऽध्ययनविधिः। यदि विधेरदृष्टं फलमपेक्षितं तर्ह्यक्षरप्राप्तिसमवेतमेव तत्कल्पनीयम् VivaPraSaṁ. 197. 12.

अक्षरप्राप्त्युपाय (akṣaraprāptyupāya) *m.* means to attain the imperishable (Brahman) स याति परमां गतिम् इत्यन्तेनाक्षरप्राप्त्युपायमुक्त्वा… पूर्वं क्षराक्षरयोः स्वरूपमाह AṇuBh. 241. 23 (*on* iii. 3. 33)

अक्षरप्रिय (akṣara-priya) *adj.* [*f.* -ā] **A** who likes that which is imperishable चतुराश्रमवेत्ता च चातुर्वर्ण्यकरश्च ह। क्षराक्षरप्रियः (त्वं देवः) VāyuP. i. 30. 251; **B i** beloved of the imperishable, **ii** who likes the syllables (in the *mantras*) किं तस्य जपपूजायां अक्षरेष्वक्षरप्रिये (कालिके) KālīViT. 3. 11.

अक्षरबद्धसंश्रय (akṣarabaddha-saṁśraya) *adj.* whose abode is fixed or rooted in the letters (of the *mantras*) जितं जितं तेऽक्षरबद्धसंश्रय श्रीकान्त…भव नो भवाय BṛBrahmaS. i. 2. 112.

अक्षरबाहुल्य (akṣara-bāhulya) *n.* manifoldness of syllables, verbosity अक्षरबाहुल्यादायासभीरुत्वात् प्रश्नः संभवत्येव MuṇḍaUBh. 307. 6 (*on* i. 1. 3)

अक्षरबाह्य (akṣara-bāhya) *adj.* [*f.* -ā] outside or not conforming to the (sacred) text वेदार्थमूढानां स्वचित्तप्रभवा एवमादिकल्पना अक्षरबाह्याः BṛĀraUBh. 290. 13 (*on* ii. 3. 6)

अक्षरबीज (akṣara-bīja) *n.* the eternal seed (the letter 'ṭham' or 'om') शरच्चन्द्रनिभं तत्राक्षरबीजं विजृम्भितम् S'ivS. 5. 130.

अक्षरबुद्धि (akṣara-buddhi) *f.* the concept or idea of the syllable 'om' इहापि अक्षरबुद्ध्या उद्गीथबुद्धिर्निवर्त्यत BrahmSūBh. (S'aṅ.) 629. 7 (*on* iii. 3. 9); नाप्यक्षरबुद्ध्या तद्बुद्धिर्निवर्त्यते BrahmSūBh.(Bhā.) 178. 6 (*on* iii. 3. 9).

अक्षरबुद्धिक (akṣarabuddhi-ka) *n.* understanding as (mere) words

or syllables गुरौ मनुष्यबुद्धिं च मन्त्रे चाक्षरबुद्धिकम्…कुर्वाणो नरकं व्रजेत् KulārT. 12. 45.

अक्षरबोध्यवत् (akṣarabodhya-vat) *adv.* like what is to be known through words औपदेशिकता युक्ता तस्याप्यक्षरबोध्यवत् PrakaPañ. 497. 7.

अक्षरब्रह्मज्ञान (akṣarabrahma-jñāna) *n.* knowledge of the immutable Supreme Being अक्षरब्रह्मज्ञानस्य तत्साधनत्व उच्यमाने तद्विरोधः स्यात् AṇuBh. 345. 6 (*on* iv. 3. 17)

अक्षरब्रह्मन् (akṣara-brahman) *n.* immutable Supreme Being अक्षरब्रह्मण्यानन्दात्मके सत्यपि तस्य परिच्छिन्नत्वान्न परमफलत्वम् AṇuBh. 24. 24 (*on* i. 1. 11); 254. 8 (*on* iii. 3. 47); 254. 20 (*on* iii. 3. 47); 348. 4 (*on* iv. 4. 5); अक्षरब्रह्मसंबन्धिनीनाम्…अस्थौल्यादिधियाम्…संग्रहः कार्यः GoviBh. 241. 5 (*on* iii. 3. 34); अक्षरब्रह्मसंबन्धिनीनां धियां सर्वासु परविद्यासु संग्रहः VedāntSā.(Rā.) 312. 3 (*on* iii. 3. 33); अक्षरब्रह्मसंबन्धिनीनामस्थूलत्वादिनिषेधधियामेव सकलेतरव्यावर्तकधर्मरूपत्वादुपसंहारः परविद्यासु BrahmSūBh. (S'rī.) ii. 343. 4 (*on* iii.. 3. 34)

अक्षरब्रह्मप्राप्ति (akṣarabrahma-prāpti) *f.* attainment of the immutable Supreme Being ज्ञानमार्गीयस्य ब्रह्मज्ञानेनाक्षरब्रह्मप्राप्तिः AṇuBh. 350. 21 (*on* iv. 4. 11)

अक्षरब्रह्मविद् (akṣarabrahma-vid) *adj.* who has realised the immutable Supreme Being ब्रह्मविदाप्नोति परम् इति श्रुतावक्षरब्रह्मविदोऽक्षरात्परस्य प्राप्तिरुच्यते AṇuBh. 240. 19 (*on* iii. 3. 33); 260. 3 (*on* iii. 3. 53); 344. 25 (*on* iv. 3. 17)

अक्षरब्रह्मविद्या (akṣarabrahma-vidyā) *f.* knowledge of the immutable Supreme Being सैवोपनिषदेतत्प्रतिपाद्याक्षरब्रह्मविद्याप्रतिपादकोपनिषदन्तराद्भिद्येत नाक्षरब्रह्मविद्या S'ivārkaMaDī. ii. 281. 3 (*on* iii. 3. 1)

अक्षरब्रह्मावाप्ति (akṣarabrahmāvāpti) *f.* the attainment of the immutable Supreme Being ओङ्कारपूर्विकास्तिस्रो व्याहृतयो भूर्भुवःस्वरित्येता अक्षरब्रह्मावाप्तिफलत्वेनाव्ययाः ManvaMu. 50. 23 (*on* 2. 81)

अक्षरभक्षक (akṣara-bhakṣaka) *adj.* **A** eater of letters (one who misses letters in his writing) आकारशीर्षहारी नवदरकारी पदार्थसंहारी । अक्षरभक्षकमेलालिप्तमुखो लेखकः कालः Deśopa. 8. 45; **B** destroying (the things regarded as) imperishable, Deśopa. 8. 45.

अक्षरभव (akṣara-bhava) *adj.* [*f.* -ā] arising from syllables विनियोजयेत् सुधीः…अक्षरभवास्तु कादिभिः…कलाः PañcaRā.(Nā.) iii. 7. 20.

अक्षरभाज् (akṣara-bhāj) *adj.* sharing the syllables, having share in the syllables देवता अक्षरभाजः करोति AitBr. 2. 4(46) = 10. 5 (271) = 12. 11 (347); अक्षरभाजो देवताः करोति KauṣīBr. 14. 2 (62. 20) = 18. 5 (81. 2)

अक्षरभामन् (akṣara-bhāman) *adj.* [*f.* -mnī] whose lustre is undiminishing or imperishable न वेद यामक्षरभामसीताम् RāmKṛViKā. 12 (comm. यामक्षरभामसीतां लोको न वेद । अक्षरमविच्युतं भाम सौभाग्यं यस्याः सा अक्षरभाम्नी सा चासौ सीता च तां न जानातीत्यर्थः)

अक्षरभावना (akṣara-bhāvanā) *f.* contemplation on the imperishable (self) प्रथमा भावना पूर्वे सांख्ये त्वक्षरभावना KūrmaP. 31. 7 (1. 2); 32. 5, 7, 8 (1. 2); सांख्ये तु मध्यमयोगिन्यक्षरभावना कूटस्थचित्सामान्यभावना YogSā. 13. 14(1)

अक्षरभिदा (akṣara-bhidā) *f.* a particular letter वर्णोऽस्त्री तु विलेपनाक्षरभिदा रूपे (? विलेपनाक्षरभिदारूपे) द्विमुक् (? द्वियुक्) कुङ्कुमे KośaKaTa. 2. 4840.

अक्षरभूमिका (akṣara-bhūmikā) *f.* an (even) surface for writing letters on न्यस्ताक्षरामक्षरभूमिकायां कार्त्स्न्येन गृह्णाति लिपिं न यावत् । सर्वाणि तावच्छ्रुतवृद्धयोगात्फलान्युपायुङ्क्त स दण्डनीतेः RaghuVa. 18. 46.

अक्षरभेद (akṣara-bheda) *m.* **A** division or splitting (of a *mantra*) into units of syllables मन्त्रमक्षरभेदेन प्रणवाद्यन्तगं तु वै । प्रागादावीशदिङ्निष्ठमष्टकं व्यक्तिगं न्यसेत् PauṣkS. 42. 185; सर्वमध्ये त्रिकोणे च पूजयेन्मूलविद्यया । केवलाक्षरभेदेन समस्तव्यस्तयेश्वरि NityāṢoḍa. 1. 197; **B** change or difference of letters or syllables तुल्येऽर्थेऽक्षरभेदादमन्त्रके का विशेषोक्तिः BṛSaṁ. 1. 3; कृपणकृपाणयोस्तुल्यतैव, दृढतरेत्यादिविशेषणसाम्यात् । अक्षरभेदस्त्वाकारभेदत्वादविरुद्ध एव RasGaṅ. 479. 11; (कमलम्) पुंस्त्वं च धत्ते न हि ।…कमलशब्दस्य तु लिङ्गानुशासनसिद्धं नित्यक्लीबत्वं केनाप्रमाणीयत इति पुंस्त्वं च धत्ते न वेत्यक्षरभेदः कारितः (राज्ञा) PrabaCin. 64. 11.

अक्षरमण (akṣa-ramaṇa) *n.* playing with dice, gambling यानि कानिचिदनर्थवीचिके जन्मसागरजले निमज्जताम् । सन्ति दुःखनिलयानि देहिनां तानि चाक्षरमणेन निश्चितम् SubhāRaSaṁ. 621; जीवनाशनमनेकधादधद्ग्रन्थमक्षरमणोद्यतो नरः । स्वीकरोति बहुदुःखम् SubhāRaSaṁ. 630; 622; 634; 641.

[1]**अक्षरमय** (akṣara-maya) *adj.* consisting of letters or syllables (i. e. the scriptures) स्फुरत्तत्त्वज्योतिस्तदिह जयतादक्षरमयम् YaśasCam. i. 3. 10.

[2]**अक्षरमय** (akṣara-maya) *adj.* comprising the immutable (primeval principle) इदं दृश्यं यदा नासीत्…। तदाक्षरमयं तेजो व्याप्तरूपमचिन्त्यकम् BhaviP. 570A. 12 (iii(4). 14. 1)

अक्षरमर्यादा (akṣara-maryādā) *f.* limit (to the power) of words, the conventional significance or literal meaning of the words किं तन्निषेधः शाब्दोऽर्थ उत तात्पर्यार्थः । नाद्यः । अक्षरमर्यादया तदप्रतीतेः BālamBha. ii. 227. 32 (*on* 2. 135); i. 582. 25 (*on* 1. 252); अत्रत्यभाष्यकैयटाभ्यामक्षरमर्यादया तदर्थालाभात् सर्वथा 'औननत्' इत्यादि चिन्त्यमेव LaS'abdeS'e. ii. 607. 12.

अक्षरमातृ (akṣara-mātṛ) *f.* the immutable or eternal mother निजशक्तिमक्षरमातरं जगतामपि ।…प्रविचिन्तयेत् ĪśānS'iPa. i. 15. 58.

अक्षरमात्र (akṣara-mātra) *n.* **1 A** a mere letter or syllable स्वाध्यायाध्ययनविधिर्निष्प्रयोजनमक्षरमात्रमपि न ग्राहयति PañcPā. 50. 3 (*on* i. 1. 1); तस्माद्वेदेऽक्षरमात्रस्याप्यसत्यार्थज्ञानस्याभावाद् वैदिकानां न संदेहोऽपि AṇuBh. 2. 18 (*on* i. 1. 1); 199. 24 (*on* iii. 2. 29); **1 B** any articulate sound अमिनिष्णा(? ष्टा)नोऽप्यक्षरमात्रे विसर्जनीयेऽपि च MediK. 105. 232; **1 C** mere articulate sounds or syllables (as contrasted with sense conveyed by the *akṣara*) स्वरूपेणापि । अर्थज्ञानानुष्ठानाभ्यामृते जप्यमानेनाक्षरमात्रेणापीत्यर्थः S'rutaPra. iA. 33. 15 (*on* i. 1. 1); नाक्षरमात्रग्रहणानन्तरं स्नानं भवति S'āstrDīPra. 21. 27 (*on* i. 1. 1); 21. 22 (*on* i. 1. 1); अक्षरमात्राध्ययनेनाचार्यत्वमपि सिध्यति S'āstrDīPra. 29. 22 (*on* i. 1. 1); **1 D** each and every syllable अक्षरमात्रे ध्वन्यंशवर्णांशौ वर्तेते एव SetuBa. 232. 23; **2** merely the immutable principle (to the exclusion of the पुरुषोत्तम) पुरुषोत्तमज्ञानवत एव मायातरणोक्तेरक्षरमात्रज्ञानवतां तथात्वमुचितम् AṇuBh. 288. 12 (*on* iii. 4. 27)

अक्षरमात्रक (akṣaramātra-ka) *n.* just one syllable ओमित्यक्षरमात्रकेण विदुषामप्येष बद्धोऽञ्जलिः UdaySuKa. 157. 26.

अक्षरमात्रतस् (akṣaramātra-tas) *adv.* being identical with the imperishable (i. e. Brahman) यदि वाक्षरयाथात्म्यं स्थूलादेरिह भण्यते । स्रग्याथात्म्यमहेर्यद्वत्तथास्याक्षरमात्रतः BṛĀraUBhVā. iii. 8. 79.

अक्षरमात्रता (akṣaramātra-tā) *f.* the nature or state of being nothing but the imperishable (i. e. *Brahman*) यदि वाक्षरयाथात्म्यं स्थूलादेरिह भण्यते । स्रग्याथात्म्यमहेर्यद्वत्तथास्याक्षरमात्रतः(v. l. ता) BṛĀraUBhVā. iii. 8. 79.

अक्षरमात्रत्व (akṣaramātra-tva) *n.* the nature or state of being nothing but the imperishable (i. e. Brahman) सर्वस्याक्षरमात्रत्वान्न किंचिन्नोपसंहृतम् BṛĀraUBhVā. iii. 8. 179.

अक्षरमात्रान्यथाभाव (akṣaramātrānyathābhāva) *m.* absence of difference in letter and syllable मन्त्राणामक्षरमात्रान्यथाभा(वाभा)वेऽपि तेषामेव शास्त्रेष्वाणवशाक्तशाम्भवादिविभागेनान्यथात्वम् ParāTri. (comm.) 156. 11.

अक्षरमाधुरी (akṣara-mādhurī) *f.* sweetness of syllables, charming or sweet utterance सुवदने वदने तव राधिके स्फुरति केयमिहाक्षरमाधुरी UjjvaNīMa. 83. 7.

अक्षरमानशस् (akṣaramāna-śas) *adv.* in accordance with the number of syllables ऋचः स्वच्छन्दवृत्तास्तु पादास्त्वक्षरमानशः NāraS'i. ii. 6. 1.

अक्षरमाला (akṣara-mālā) *f.* a series or string of letters or syllables अपि च, इयमक्षरमाला पदार्थावगमपूर्वकं वाक्यार्थविज्ञानं जनयेत् TattvBi. 86. 1; पठित्वाक्षरमालां च जजापादिचरित्रकम् BhaviP. 462A. 3 (iii(2). 33. 19); संक्रान्तभृङ्गीपदपङ्क्तिमुद्रं पौष्पं रजः क्ष्माफलके रराज । क्रमाल्लिपिज्ञानकृतक्षणस्य क्षणं मधोरक्षरमालयेव VikraDeC. 7. 36.

अक्षरमालिका (akṣara-mālikā) *f.* a series or string of letters or syllables (to form a sentence) विधात्रा लिखिता यासौ ललाटेऽक्षरमालिका । दैवज्ञस्तां पठेद् व्यक्तम् Sārā. 2. 1; S'ṛṅgāTi.(Ru.) 1. 142; SaduktiKa. 95. 8; कालः…लिखत्यक्षरमालिकाम् PārśvC. 7. 77; KāvyKaVṛ. 124. 11 (4. 3); जगत्यब्धीन्दुभङ्गुरे । ममेदमित्यपूर्वेयं कुतस्त्याक्षरमालिका YogVā. v. 9. 48; vi(2). 143. 7.

अक्षरमाहात्म्य (akṣara-māhātmya) *n.* greatness or efficacy of the syllables (of a *mantra*) अस्यैवाक्षरमाहात्म्यं नालं वक्तुं चतुर्मुखः SkandP. iii(3). 1. 11.

अक्षरमुख (akṣara-mukha) *m.* having syllables at the tip of his tongue, a scholar, a learned person स्यादक्षरमुखः कालाक्षरिकः शिक्षिताक्षरः TrikāS'e. ii. 7. 4.

अक्षरमुख (akṣara-mukha) *n.* the beginning of the alphabet, the letter *a* [APTE]

अक्षरमुद्रा (akṣara-mudrā) *f.* a variety of *akṣara-muṣṭikā* (also called *sābhāsā akṣaramuṣṭikā*, the other variety being *nirābhāsā akṣara-*

muṣṭikā or *bhūtamudrā* cf. **अक्षरमुष्टिकाकथन** JayaMa. 39. 4 (*on* 1. 3)

अक्षरमुष्टि (akṣara–muṣṭi) *f.* a kind of riddle in which some letters or syllables of a verse are either (a) arranged in an irregular order, or (b) expressed by means of the signs made by the fingers and finger-joints, known respectively as *akṣara–mudrā* and *bhūtamudrā* श्लोकादेरक्षर-व्यत्यासेन कथनमक्षरमुष्टिः SṛṅgāPra. 386. 11; स रेमे…। प्रहेलिकाभिरख्यानैस्तथा चाक्षरमुष्टिभिः YogVā. iii. 16. 10.

अक्षरमुष्टिका (akṣara–muṣṭikā) *f.* cf. **अक्षरमुष्टि,** सेयमक्षराणां मुष्टिरित्यक्षरमुष्टिका SaraKaṇṭhā. 300. 15.

अक्षरमुष्टिकाकथन (akṣaramuṣṭikā–kathana) *n.* the art of explaining or deciphering the *akṣaramuṣṭikā* केशमर्दने च कौशलम्, अक्षरमुष्टिकाकथनम्…इति चतुःषष्टिरङ्गविद्याः कामसूत्रस्यावयविन्यः KāmSū. 33. 9 (1. 3); अक्षरमुष्टिकाकथनमिति। अक्षराणां मुष्टिरिव मुष्टिका गुप्तिरिति। सा साभासा निराभासा च। तत्र साभासा अक्षरमुद्रेत्युच्यते। तथा (? तया) कथनं गूढवस्तुमन्त्रणार्थं ग्रन्थसंक्षेपार्थं च।…निराभासा[भूत-]मुद्रेत्युच्यते। तया कथनं गुह्यवस्तुमन्त्रणार्थम् JayaMa. 39. 4 (*on* 1. 3)

अक्षरमूर्ति (akṣara–mūrti) *adj.* in the form of the word (i. e. the Veda) देवस्त्रिविष्टपजुषां पतिरेषः…यस्यापदानमृषिरक्षरमूर्तिराह ĀścaCū. 7. 24; *f.* the form of the letters or syllables आदिक्षान्तामक्षरमूर्त्या विलसन्तीम्।…गौरीम्…अहमीडे GauriDa. 4.

अक्षरमैत्रीभाज् (akṣara–maitrībhāj) *adj.* A (words) having consonance or agreement among their letters काव्यस्याक्षरमैत्रीभाजः…। शब्दा अपि पुरुषा अपि साधव एवार्थबोधाय ĀryāSaS'a. 40*; B (men, poets) having familiarity with letters, learned, scholarly ĀryāSaS'a. 40*.

अक्षरम्लेच्छ (akṣara–mleccha) *m.* barbarian with regard to (the recitation of) the (Vedic) letter or word तान् प्रादुरक्षरम्लेच्छा(? च्छान्) येऽमी वेदोपजीविनः। अधर्माक्षरसंपाठैर्लोकव्यामोहकारिणः MahāP. 42. 182.

अक्षरयमक (akṣara–yamaka) *n.* repetition of (one or more) syllables, a kind of *śabdālaṅkāra* अक्षरयमकं त्वेकाक्षरमनेकाक्षरं च KāvyālaṅSū. iv. 1. 2.

अक्षरयाथात्म्य (akṣara–yāthātmya) *n.* **1A** the real nature of the syllable (*om*) यश्च एतत् (ओमिति) अक्षरम्…वेद, यश्च कर्ममात्रवित्, अक्षरयाथात्म्यं न वेद, तावुभौ कुरुतः कर्म ChāndoUBh. 17. 13 (*on* i. 1. 10); **1B** the true nature of the imperishable or immutable self ऐश्वर्याक्षरयाथात्म्यभगवत्प्राप्त्यपेक्षयोपासकभेदम्…प्रास्तौषीत् GītāBh.(Rā.) 408. 1 (*on* 8. 0); अक्षरयाथात्म्यानुसंधानपूर्वकं तदपरोक्षज्ञानमेवात्महितत्वे विशिष्यते GītāBh.(Rā.) 564. 27 (*on* 12. 12); **2** intrinsic sameness with the imperishable or immutable one (viz. Brahman) यदि वाक्षरयाथात्म्यं स्थूलादेरिह भण्यते। स्रग्याथात्म्यमहेर्यद्वत्तथा-स्याक्षरमात्रतः BṛĀraUBhVā. iii. 8. 79.

अक्षरयुग्म (akṣara–yugma) *n.* a pair of words मा यक्ष इत्यक्षरयुग्ममस्तु मम प्रतीपं प्रतिदित्सतोऽस्मात्। एवं विदित्वेव धनाधिनाथो धनैरनैषीत्परितोषमेनम् Surath. 2. 65.

अक्षरयुग्मक (akṣarayugma–ka) *n.* a pair of syllables श्रुतम्…येन काशीत्यक्षरयुग्मकम् SkandP. iv. 64. 33.

अक्षरयोग (akṣara–yoga) *m.* discipline (for the attainment) of the immutable self, meditation on (the essential nature of) the imperishable self अक्षरयोगमात्मस्वभावानुसंधानरूपं परभक्तिजननं पूर्वषट्कोदितमाश्रित्य तदुपायतया सर्वकर्मफलत्यागं कुरु GītāBhā.(Rā.) 564. 16 (*on* 12. 11)

अक्षरयोजन (akṣara–yojana) *n.* mode of construing the words एवं सोपपत्तिकं भाष्याभिप्रायमुक्त्वाक्षरयोजनमाह NyāySu.(So.) 42. 17 (*on* i. 2. 7)

अक्षरयोजना (akṣara–yojanā) *f.* mode of construing the words, arrangement of words तत्रैषा अक्षरयोजना BrahmSūBh.(S'aṅ.) 600. 12 (*on* iii. 2. 22); KāṭhUBh. 119. 10 (*on* 1. 28); BrahmSūBh.(Bhā.) 168. 25 (*on* iii. 2. 23); उभयत्राक्षरयोजना उत्तरेषु केषुचिच्छ्लोकेषु द्रष्टव्या IṣṭaSi. 136. 15; 123. 9; 125. 20; 372. 17; PramāMā. 22. 25; TattvPradī.(Ci.) 355. 1; एवं सूत्रस्याक्षरयोजना कृता। अथ तात्पर्यार्थ उच्यते S'rutaPra. i(B). 84. 14 (*on* i. 1. 1); NyāyMāVi. 113. 13 (*on* iii. 1. 6); अथातःशब्दावत्रानन्तर्यहेतुभावयोर्भवतः। अथानन्तरमतो ब्रह्मजिज्ञासा युक्तेत्यक्षरयोजना GoviBh. 4. 7 (*on* i. 1. 1)

अक्षररचना (akṣara–racanā) *f.* the composition of letters or words (of the *mantras*) मुद्रामण्डलध्यानैरप्यनक्षरैः कर्माणि क्रियन्ते। न च तान्यपौरुषेयाणि नित्यानि युज्यन्ते। तेषां क्रियासंभवेऽक्षररचनायां कः प्रतिघातः पुरुषाणाम् PramāVāSvopVṛ. 82. 26.

अक्षरराशि (akṣara–rāśi) *m.* the collection of words (forming a text) स्वाध्यायशब्दवाच्योऽक्षरराशिरप्यध्ययननिर्वृत्त्यर्थं एवावसीयते PrakaPañ. 6. 12; अक्षरराशयो वेदाः VedāSaṁ. 168. 9; S'rīBh. 471. 14 (*on* ii. 2. 3); न हि योगाचारादिभिः बुद्धप्रणीतोऽक्षरराशिः सत्य इत्यभ्युपगम्यते S'atDū. 93. 15; नाप्येकवाक्यतया समभिव्याहृतोऽक्षरराशिलक्षणः स्वाध्यायः TantrRaha. 65. 16.

अक्षरराशिग्रहण (akṣararāśi–grahaṇa) *n.* learning of the (sacred) text by heart अध्ययनविधिर्हि…अक्षरराशिग्रहणमात्रे पर्यवस्यति VedāntDī. 206. 11 (*on* iii. 4. 12); VedāntSā.(Rā.) 343. 5 (*on* iii. 4. 12); S'rīBh. 3. 15 (*on* i. 1. 1); 687. 5 (*on* iii. 4. 12); अक्षरराशिग्रहणपर्यन्तत्वं हि भगवद्बादरायणाभिमतम् S'rutaPra. iA. 28. 14 (*on* i. 1. 1)

अक्षरराशिरूप (akṣararāśi–rūpa) *adj.* [*f.* –ā] having the form of a cluster or group of letters (*mātṛkās*) अक्षरराशिरूपे…ललिते नमस्ते BrahmāṇḍP. iii. 30. 21.

अक्षररुतदेशन (akṣararuta–deśana) *adj.* who receives teaching expressed in spoken words अक्षररुतदेशना वैनेयिकास्ते तथागतस्य मुखादुष्णीषादूर्णायाः शब्दं निःसरतं(? न्तं) शृण्वन्तीत्यादि TattvSaṁPañ. 843. 15 (*on* 3241)

अक्षररूप (akṣara–rūpa) *adj.* made up of syllables (सामानि) विविधान्यक्षररूपयोगिगीतात्मकस(? सा)मरूपाणि ManvaVi. 1474. 8 (*on* 11. 264)

अक्षररूपता (akṣararūpa–tā) *f.* indestructibility अविनाशत्वलोपेन तेन चाक्षररूपता। शक्त्या विना शिवे सूक्ष्मे नाम धाम न विद्यते S'aktiSaṁT. i. 1. 98.

अक्षररूपिक (akṣararūp–ika) *adj.* having the form of letters प्रकृतेर्गुणाः…भूमावक्षररूपिकाः KālīViT. 32. 37.

अक्षरलक्ष (akṣara–lakṣa) *m. n.* as many lacs as (the number of) the syllables, one lac per syllable जपेदक्षरलक्षं वै चतुर्गुणितमादरात् LiṅgaP. i. 85. 99; क्षीराशनो वाक्षरलक्षजापी ब्रह्मावबोधं लभते IśānS'iPa. i. 33. 127; पुरश्चरणजपं तत्तत्कल्पोक्तसंख्याकं, अनुक्तावक्षरलक्षसंख्याकं कृत्वा NityoNi. 158. 7; कमला कमलोदरवासिनी दैवतमक्षरलक्षमुपास्या IśānS'iPa. i. 20. 33.

अक्षरलक्षक (akṣaralakṣa–ka) *n.* lac per letter or syllable द्वादशाक्षरतो हीनं जपेदक्षरलक्षकम् PāraS. 15. 17; तल्लक्षसङ्ख्यन्तु जपेत्…तद्दशांशं हुनेदग्नौ सर्वत्राक्षरलक्षके TantraRā. 17. 20; 34. 28.

अक्षरलक्षतस् (akṣaralakṣa–tas) *adv.* by one lac per letter or syllable अन्यान्बहुतरान् मन्त्राञ्जपेदक्षरलक्षतः S'ivaP. i. 11. 49.

अक्षरलक्षन्याय (akṣaralakṣa–nyāya) *m.* maxim of one lac per letter or syllable जपसंख्या तु विशेषादर्शनात् अक्षरलक्षन्यायेन…निर्णेया SetuBa. 143. 24.

अक्षरलभ्य (akṣara–labhya) *adj.* which can be obtained through the syllables or letters (based on a Tantric code) इति ते लेशतः सूक्ष्मो विष्णुशब्दार्थ ईरितः। परस्त्वक्षरलभ्योऽर्थः AhirbuS. 52. 46.

अक्षरलव (akṣara–lava) *m.* a few syllables किमेतैस्तैः पल्लीजनसमुचितैरक्षरलवैरसाध्यं विश्वानामपि किमपि वस्तु स्मर ततः KaumuMi. 3. 17 कथमक्षरलवलिप्ता जिह्वा। उच्यते– लवशब्देनाल्पत्वस्योक्तत्वाद् इति रक्षितः DurghVṛ. iv. 1. 51.

अक्षरलाघव (akṣara–lāghava) *n.* economy of syllables, verbal economy क्वचिदक्षरलाघवमाश्रीयते क्वचित्प्रतिपत्तिलाघवमिति वैचित्र्यम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 2. 35; i. 4. 91.

अक्षरलाभ (akṣara–lābha) *m.* perception of syllables नन्वेवं शेषेन्द्रियेष्वपि अक्षरलाभस्य श्रुतत्वोक्तेः श्रोत्रेन्द्रियोपलब्धिरेव श्रुतमिति प्रतिज्ञा विशीर्येत JñānBiPra. 9. 22; 9. 19.

अक्षरलेखन (akṣara–lekhana) *n.* writing of letters न चाक्षरलेखनस्याकथनात् तत्प्रक्षिप्तत्वनिश्चयो युक्तः SetuBa. 37. 5; 37. 1.

अक्षरलेखिन् (akṣara–lekhin) *m.* writer of letters, a scribe मखद्विषः…आज्ञापयन्तः…अङ्गुलिच्छेदमक्षरलेखिनाम् NīlaVi. 29. 18(1)

अक्षरलेख्य (akṣara–lekhya) *n.* writing of letters नानादेशावगम्यत्वाद् युगपत्तुल्यबुद्धिभिः। अस्माभिः कृतकः शब्दो भवेदक्षरलेख्यवत् S'lokaVār. 6. 9 (730. 6)

अक्षरलोप (akṣara–lopa) *m.* elision of (one or more) syllables किं त्रिष्टुभादिष्वेव चोदकप्राप्तेष्वक्षरलोपं कृत्वा गायत्री संपादयितव्या S'āstrDī. viii. 3. 6 (568. 17); MayūMāli. 568. 2 (*on* viii. 3. 6)

अक्षरलोपक (akṣaralopa–ka) *n.* a sub-type of *bahirlāpipraśnottara* where the meaning is conveyed (only) by suppressing (some) letters cf. **अक्षरच्युतक,** यत्र स्याल्लिपिलोपेन समीचीनोऽर्थविस्तरः। न भवत्यन्यथावृत्तेः तत् स्यादक्षरलोपकम् SāhiSā. 2. 148.

अक्षरवत् (akṣara–va(n)t) *adj.* possessing the syllable स य एतदेवं वेद ज्योतिष्मान्…कर्मवानक्षरवान्…सामन्वी भवति JaimiUBr. i. 43. 11.

अक्षरवपुर्धृत् (akṣaravapur–dhṛt) *adj.* **1** (the god) having the body (in the form) of (all) the letters नम ओंकाररूपाय नमोऽक्षरवपुर्धृते SkandP. iv. 73. 101 (comm. अकारादिस्वरूपं कारणत्वेन स्वस्मिन् धारयतीति तथा तस्मै 'ओंकारप्रभवाः स्वराः' इति स्मृतेः); **2** (the god) possessing an imperishable form, SkandP. iv. 73. 101 (comm. कूटस्थवपुर्धृत इति वा)

अक्षरवर (akṣara-vara) *n.* the best syllable हृदयं तस्य विज्ञेयं यदक्षरवरं स्मृतम् BhaviP. 298B. 19 (i. 206. 10)

अक्षरवर्जित (akṣara-varjita) *adj.* 1 which is beyond words (i. e. indescribable) अहं ब्रह्म परं ज्योतिराकाराक्षरवर्जितम् AgniP. 377. 4; 2 not knowing writing, illiterate मांसभक्षाः सुरापाना मूर्खाश्चाक्षरवर्जिताः। पशुभिः पुरुषाकारैर्भाराक्रान्तास्ति मेदिनी CāṇaNīDa. 8. 20.

अक्षरवर्णसामान्य (akṣaravarṇa-sāmānya) *n.* similarity of vowel or consonant अविद्यमाने सामान्येऽप्यक्षरवर्णसामान्यान्निर्ब्रूयात् Nir. 2. 1 (44. 4); न चाक्षरवर्णसामान्येन यो यच्छ(?श्छ)त्राकारस्तं तं छत्राकम् इति युक्तं प्रतिपत्तुम् ManuBh. i. 419. 20 (*on* 5. 5)

अक्षरवर्णसाम्य (akṣaravarṇa-sāmya) *n.* similarity of vowel or consonant (पदानि) यानि नैरुक्तैरपि…अक्षरवर्णसाम्यात् निर्ब्रूयादितिवत् प्रपञ्चितानि TantrVā. 214. 19 (*on* i. 3. 18); तथा च वेदव्याकरणे पारमेश्वरेषु शास्त्रेषु मन्त्रदीक्षादिशब्देषु अक्षरवर्णसाम्यात् निर्वचनमनुपपन्नम् ParāTri. 241. 4.

अक्षरवस्तु (akṣara-vastu) *n.* the imperishable entity (i. e. Brahman) व्याप्यव्यापकसंबन्धो न चाप्यक्षरवस्तुनि BṛĀraUBhVā. iii. 8. 108.

अक्षरवाक्य (akṣara-vākya) *n.* a (scriptural) passage referring to the imperishable (Brahman) अक्षरवाक्ये च…पूर्ववाक्येन विरोधः स्यात् Nyāyāmṛ. 602A. 8, AdvaiSi. 842. 15; शब्दादिहीनत्वमक्षरवाक्ययोः परमात्मनोऽपि प्रसिद्धम् S'ivārkaMaDī. i. 515. 22 (*on* i. 4. 5)

अक्षरवाचक (akṣara-vācaka) *adj.* A clever in reading what is written (i. e. in deciphering written documents) लिपिज्ञोऽक्षरवाचकः…सान्धिविग्रहिकः कार्यो राज्ञा Mānaso. ii. 2. 127; B denoting the imperishable (Brahman) अव्यक्तशब्दोऽप्यक्षरवाचकः AṇuBh. 104. 15 (*on* i. 4. 7)

अक्षरवाचिन् (akṣara-vācin) *adj.* denoting a syllable or letter उद्गीथशब्द अक्षरवाची सन् कथमादित्ये वर्तते ChāndoUBh. 29. 10 (*on* i. 3. 1)

अक्षरवाच्य (akṣara-vācya) *adj.* what is expressed by (the word) *akṣara* अक्षरवाच्यं तु प्रधानमेवेति मन्यते पूर्वपक्षवादी BrahmSūBh. (Bhā.) 45. 26 (*on* i. 2. 21)

अक्षरवादसाम्य (akṣaravāda-sāmya) *n.* similarity in pronunciation of syllables 'त्रिंशका' इत्यपि गुरवः पठन्ति अक्षरवादसाम्यात् च निरुक्तमाहुः तिस्रः शक्तीः कायति—इति त्रिंशका ParāTri. 17. 7.

अक्षरवायु (akṣara-vāyu) *m.* wind in the form of the syllable (*om*) रुद्रग्रन्थिभ्रुवोर्मध्ये भिद्यतेऽक्षरवायुना BrahmBiU. 71.

अक्षरविकार (akṣara-vikāra) *m.* modification of a syllable गीतिर्नाम क्रिया…तत्संपादनार्था ऋगक्षरविकारो विश्लेषो विकर्षणमभ्यासो विरामः स्तोभः S'āba-Bh. 1721. 6 (*on* ix. 2. 29); MayūMāli. 607. 17 (*on* ix. 2. 7); छान्दोग्ये…गीतिहेतवोऽक्षरविकारादय आम्नायन्ते NyāyMāVi. 445. 22 (*on* ix. 2. 7); ऋचि प्रणवं दधानी(? ती)ति किमधिकस्य प्रवणस्य ऋच्याधित्सा आहोस्वित् ऋगक्षरविकारोपदेशः SaṅkarKāBh. 183. 21 (*on* iv. 1. 22); वाचनिकत्वेनाक्षरविकारस्यादोषत्वात् BhāṭṭCan. 105. 16 (*on* iv. 1. 11)

अक्षरविकारत्व (akṣaravikāra-tva) *n.* the state of being a modification of a syllable प्रगाणाप्रगाणयोरुभयोरप्यक्षरविकारत्वात् S'āstrDī. 599. 16 (*on* ix. 1. 17)

अक्षरविक्रम (akṣara-vikrama) *adj.* involving (the chanting of the three) syllables (*a*, *ka* and *ha*) in the course (of the *Trirātra* sacrifice) अक्षरविक्रमे(? मो)ऽयं त्रिरात्रः NidāSū. 141. 8 (8. 6)

अक्षरविग्रह (akṣara-vigraha) *adj.* [*f.* -ā] 1 possessed of imperishable body (कृष्णं स्तौति) नित्यानन्दं च नित्यं च नित्यमक्षरविग्रहम् BrahmVaiP. iv. 72. 103; 2 having letters for (one's) body कुन्दाभाक्षरविग्रहा…लिपिदेवता ĪśānS'iPa. i. 2. 60 = ii. 6. 3 (46); i. 1. 91.

अक्षरविज्ञान (akṣara-vijñāna) *n.* 1 knowledge or realisation of the syllable (*om*) तत्र अक्षरविज्ञानवतः कर्म कर्तव्यमिति स्थितमाक्षिपति ChāndoUBh. 17. 4 (*on* i. 1. 10); 2 knowledge or realisation of the immutable Brahman °गुणातीतत्वादिधर्मत्वेनैव ज्ञानिनामक्षरविज्ञानम् AṇuBh. 261. 24 (*on* iii. 3. 54)

अक्षरविद् (akṣara-vid) *adj.* knower of the alphabet लेखकोऽक्षरविद्धितः AgniP. 220. 5; द्विसम एव शिशुर्लिखिताक्षरं गदितुमक्षमताक्षरवित्सुधीः S'aṅkaDigVi. 4. 2; मन्त्रः…सिद्धोपायोऽक्षरविदां भावनापरिकल्पितः BṛBrahmaS. ii. 7. 53.

अक्षरविद्या (akṣara-vidyā) *f.* lore of the immutable (Brahman) अक्षरविद्यायां तु अक्षरशब्दनिर्दिष्टं परमेव ब्रह्म GitāBh(Rā.) 562. 20 (*on* 12. 4); VedāntDī. 185. 8 (*on* iii. 3. 33); 'अथ परा यया तदक्षरमधिगम्यते' इत्यक्षरविद्यायाः परविद्यात्वकथनं विरुध्येत S'rutaPra. iB. 337. 5 (*on* i. 2. 23) अक्षरविद्यायाम्…परं ब्रह्मोपासनीयमिति न सिध्यति S'ivārkaMaDī. i. 382. 24 (*on* i. 2. 22); i. 406. 24 (*on* i. 3. 5); ii. 284. 25 (*on* iii. 3. 3)

अक्षरविधान (akṣara-vidhāna) *n.* injunction (for introduction) of a syllable अक्षरविधानेनाक्षरान्तरमात्रबाधनात् TantrVā. 571. 20 (*on* ii. 2. 29)

अक्षरविधि (akṣara-vidhi) *m.* disposition or arrangement of syllables शब्देनोच्चरितेनेह येन द्रव्यं प्रतीयते। तदक्षरविधौ युक्तं नामेत्याहुः BṛDe. 1. 42.

अक्षरविनष्ट (akṣara-vinaṣṭa) *adj.* suffering loss of a syllable or letter सहाध्यायिभिरेवातो वेदः कार्त्स्न्येन रक्ष्यते। स्वराक्षरविनष्टोऽपि द्वैधादन्यैर्न मृष्यते TantrVā. 205. 5 (*on* i. 3. 18)

अक्षरविन्यास (akṣara-vinyāsa) *m.* A arrangement of letters (in writing) भूर्जपत्रगतोऽयमक्षरविन्यासः Vikramo. 2. 11(9); लिपिरक्षरविन्यासः Lingānu.(Ha.) 8. 10 (comm.) = PañcTaPra. 2. 17 = LaS'abdeS'e. i. 401. 8; लिखिताक्षरविन्यासे लिपिर्लिबिः AmaK. 1499; वर्तिकादिनाक्षरविन्यासः ManuBh. i. 351. 27 (*on* 4. 55); यत्साधुशब्दोपनिबद्धमप्यक्षरविन्यासादस्पष्टार्थं तन्म्लेच्छितम् JayaMa. 39. 17 (*on* 1. 3); त एवाक्षरविन्यासास्त एव पदपङ्क्तयः BhāvPra(S'ā.) 12. 1(1); B (oral) arrangement of syllables न हि पुरुषमन्तरेण क्वचिदक्षरविन्यासो दृष्टः NyāyMañ. i. 216. 4; C (mental) placement of syllables (वपुषि न्यसेत्। अक्षराणि) प्रोक्तश्चाक्षरविन्यासः (गायत्र्याः) BālamBha. i. 109. 32 (*on* 1. 24)

अक्षरविपर्यय (akṣara-viparyaya) *m.* transposition of sounds स्वरेऽक्षरविपर्ययः Kātan. ii. 5. 23 (comm. नस्य तत्पुरुषे स्वरेऽक्षरविपर्ययो भवति। अनजः)

अक्षरविपर्यास (akṣara-viparyāsa) *m.* transposition of letters अक्षरसंघातो विविधश्लेषोक्त्या वा अक्षरविपर्यासेन वोक्तिप्रत्युक्तिवैचित्र्यम् AbhinBhā. ii. 349. 24 (*on* 16A. 1)

अक्षरविभाग (akṣara-vibhāga) *m.* development or separation of *akṣara* (which is, according to Yādavaprakāśa, identifiable with *paramākāśa* the primary space, *mokṣasthāna* the abode of the emancipated and the supreme Lord Īśvara and *vāc* 'Speech') यदि अव्यक्ततमसोर्मध्यपठितमक्षरं परमाकाशः स तावत्राद्यो विभागः…तस्मात्तमः संजायते इति तमस एव विभागश्रवणात्। विभक्तात्तमसो ह्यक्षरविभागः S'rutaPra. iB. 270. 12 (*on* i. 1. 27)

अक्षरविलिप्त (akṣara-vilipta) *adj.* [*f.* -ī] slightly covered with syllables (said of the tongue) अक्षरविलिप्ती जिह्वा BhāṣāVṛ. *on* iv. 1. 51.

अक्षरविवर (akṣara-vivara) *n.* the cavity of the Imperishable अक्षरविवरे चराचरं गता रीतिः PratyabhiHṛ. (Adyar ed.) 198. 2 (*on* 20)

अक्षरविवृद्धि (akṣara-vivṛddhi) *f.* increment of syllable अथ प्रतिच्छन्दोऽक्षरविवृद्धिः Upanidānasūtra 3. 7.

अक्षरविशेषण (akṣara-viśeṣaṇa) *n.* attribute of the immutable principle अक्षरविशेषणानि न प्रकृतिविशेषणानि नापि पुरुषविशेषणानि सांख्यपुरुषस्य AṇuBh. 66. 19 (*on* i. 2. 22)

अक्षरविशेषणत्व (akṣaraviśeṣaṇa-tva) *n.* the state of being an attribute of *akṣara* (i. e. the immutable principle) अदृश्यत्वादिकं भूतयोनेर्विशेषणम्। न त्वक्षरस्य…अक्षरविशेषणत्वे हि नपुंसकलिङ्गनिर्देशः स्यात् S'ivārka-MaDī. i. 378. 7 (*on* i. 2. 22)

अक्षरविशेषलक्षण (akṣaraviśeṣa-lakṣaṇa) *adj.* characterised by a specific sound अत्र कृपणकृपाणयोराकारमात्रकृतो व्यतिरेक उक्तः स चायुक्तः। द्विविधो ह्याकारार्थः संनिवेशलक्षणोऽक्षरविशेषलक्षणश्च। …अक्षरकृतविशेषस्य भेदाभेदव्यवहारस्य शब्दैकविषयत्वात् VyaktiVi. 101. 20; Kāvyānu.(He.) 185. 1.

अक्षरविशेषात्मक (akṣaraviśeṣātmaka) *adj.* being in the form of a specific sound अक्षरविशेषात्मकाकारभेदलक्षणस्य शब्दधर्मस्यार्थविशेषणभावेनावाच्यस्य यद्वचनं सोऽपि दोष एव VyaktiVi. 102. 4.

अक्षरविषय (akṣara-viṣaya) *adj.* [*f.* -ā] concerning *akṣara* [i. e. supreme spirit] अक्षरविषयास्तु विशेषप्रतिषेधबुद्धयः सर्वाः सर्वत्रावरोद्धव्याः BrahmSūBh. (S'aṅ.) 672. 8 (*on* iii. 3. 33); Bhām. 639. 17 (*on* iii. 3. 33); [soul] यत्तु यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति इत्यस्याक्षरविषयस्य व्याख्याने सर्वेषु…विनश्यत्सु तत्र तत्र स्थितोऽपि न विनश्यतीत्युक्तम्, तदन्यचित्संसृष्टावस्थाविषयम् NyāySiA. 222. 21; [(in Vallabha Vedānta) immutable principle (Brahman) as distinguished from Puruṣottama] भक्त्या मामभिजानाति इति वाक्ये मामिति पदात् पुरुषोत्तमविषयकं ज्ञानमुच्यते न त्वक्षरविषयम् AṇuBh. 240. 23 (*on* iii. 3. 33)

अक्षरविषयक (akṣaraviṣaya-ka) *adj.* concerned with *akṣara* (as distinct from Puruṣottama) ज्ञानमार्गेऽक्षरविषयकाण्येव ज्ञानानि निरूप्यन्ते पुरुषोत्तमविषयकाणि न AṇuBh. 240. 18 (*on* iii. 3. 33); [i. e. supreme spirit] अथ परा इत्यादिश्रुत्याक्षरविषयकमूलाज्ञाननिवर्तकत्वस्यैव लक्षणस्योक्तत्वात् GuruCandr. i. 178. 9.

अक्षरविषयस्मृति (akṣaraviṣaya-smṛti) *f.* recollection of sounds

अक्षरविषयस्मृत्यावृत्त्या मन्त्रावृत्तिः TaiUBh. 245. 13 (*on* 2. 3)

अक्षरविषयिन् (akṣara-viṣayin) *adj.* [*f.* -ṇī] concerning *akṣara* (as distinct from Puruṣottama) अक्षरविषयिणीनां धियां श्रुतौ मुक्तिसाधनेषु योऽवरोधः प्रवेशनं गणनेति यावत् AṇuBh. 240. 25 (*on* iii. 3. 33); अक्षरविषयिण्या विद्यायाः सकाशात् तत उत्तमविषयिण्यास्तस्या उत्तमत्वम् AṇuBh. 254. 22 (*on* iii. 3. 47)

अक्षरविसंस्थुल (akṣara-visaṁsthula) *adj.* [*f.* -ā] speaking unsteadily, faltering in speech स्वामिहस्थं च प्राप्ताहं विद्यया प्रभो। उक्त्वेति लज्जाललितक्षामाक्षरविसंस्थुला । नतानना महीं चक्रे दृशा नीलोत्पलाकुलाम् BṛKathāMañ. 14. 81.

अक्षरवैराज (akṣara-vairāja) *n.* a hymn bearing the *virāj* i. e. decasyllabic character; a hymn consisting of syllables divisible by ten महश्चित्त्वमिन्द्र यत एतॉस्त्वं राजेन्द्र ये च देवा इत्यक्षरवैराजे निविद्धाने S'āṅkhāS'S. xiv. 25. 5; xiv. 26. 5; xiv. 28. 12; xiv. 30. 2.

अक्षरव्यक्त (akṣara-vyakta) *n.* distinct or clear pronunciation of sounds or letters (one of the qualities of a good reader or reciter) माधुर्यमक्षरव्यक्तं पदव्यक्तं तु सुस्वरम्। धैर्यं लयसमायुक्तं षडेते पाठके गुणाः S'aiśiS'i. 211.

अक्षरव्यक्ति (akṣara-vyakti) *f.* distinct pronunciation of sounds माधुर्यमक्षरव्यक्तिः पदच्छेदस्तु सुस्वरः। धैर्यं लयसमर्थं च षडेते पाठका गुणाः PāṇiS'i. 33; YājñaS'i. 199.

अक्षरव्यतिरिक्त (akṣara-vyatirikta) *adj.* different from sounds न चाक्षरव्यतिरिक्तोऽन्यः कश्चिदस्ति समुदायो नाम। यतोऽर्थप्रतिपत्तिः स्यात् S'ābaBh. 45. 10 (*on* i. 1. 5)

अक्षरव्याख्यान (akṣara-vyākhyāna) *n.* explanation of words अस्य (सूत्रस्य) राद्धान्तसूत्रत्वज्ञापनार्थमक्षरव्याख्यानार्थं चेदानीं तदुपादानम् S'rutaPra. iB. 176. 18 (*on* i. 1. 5)

अक्षरव्यापार (akṣara-vyāpāra) *m.* operation on a sound as sound (and not as a part of a word) वृत्तिकारेण त्वस्य सूत्रस्य प्रयोजनं पिण्डीकृत्य प्रदर्शितम्—सर्वथान्त्यस्य वानन्त्यस्य वेके(?क) एव गुणवृद्धी भवतः, न त्वक्षरव्यापारः। अत एव वेदितव्याविल्याह। अक्षरव्यापारप्रदर्शने तु इक एव स्थाने भवत इत्येतावद्वक्तव्यं स्यात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 3.

अक्षरव्यावर्तक (akṣara-vyāvartaka) *adj.* excluding the word *akṣara* अत्र पूर्वं क्षरस्वरूपमुक्तमिति परस्तस्मात्तु इत्यत्र क्षरादेव परत्वमुच्यते। तच्छब्दस्य पूर्वपरामर्शित्वात्तस्यैव पूर्वमुक्तत्वात्। अत एवाक्षरव्यावर्तकस्तुशब्द उक्तः AṇuBh. 242. 3 (*on* iii. 3. 33)

अक्षरव्योमसूर्य (akṣaravyoma-sūrya) *m.* the sun in the sky in the form of *akṣara* (i. e. imperishable place) स्वविषयनिजधर्मान् शुद्धसत्त्वान् स सत्त्वान् अवतु भवतुषारादक्षरव्योमसूर्यः PāñcRāRa. 79. 4.

अक्षरशक्ति (akṣara-śakti) *f.* goddess presiding over syllables अथाक्षरशक्तयोऽपि—सहा नित्या…गदा रूपा SmṛtiCan. ii. 381. 1; तथाक्षरशक्तयोऽपि। सहा नित्या…गदा रूपेति शक्तयः VīraMi. (Āhnika.) 294. 5.

अक्षरशत (akṣara-śata) *n.* a hundred syllables (सः) गूढमक्षरशतैर्व्यस्तारयत्पुस्तकम् S'rīKaC. 25. 142.

अक्षरशब्दित (akṣara-śabdita) *adj.* termed as *akṣara* (i. e. imperishable) क्षराक्षरशब्दितयोर्बद्धमुक्तात्मनोः 'ब्रह्मणो रूपे' इति ब्रह्मशरीरत्वाभिधानात् SiddhāSi. ii. 23. 9; अक्षरं 'अथ परा यया तदक्षरमधिगम्यत' इत्यारभ्य प्रकृतमक्षरशब्दितम् S'ivārkaMaDī. i. 85. 26 (*on* i. 1. 1); अक्षरशब्दितपरब्रह्मविषयाः स्थौल्यादिप्रतिषेधबुद्धयः सर्वासूपासनासु नेया न वेति GoviBh. 241. 2 (*on* iii. 3. 34)

अक्षरशब्दोक्त (akṣaraśabdokta) *adj.* denoted or expressed by the term *akṣara* पूर्वस्मिन् वचने क्षराक्षरशब्दोक्तौ बद्धमुक्तौ S'rutaPra. iA. 210. 19 (*on* i. 1. 1); जीवजातं क्षराक्षरशब्दोक्तसंसारिरूपेण द्वेधा विभज्य S'ivārkaMaDī. i. 498. 25 (*on* i. 3. 41)

अक्षरशब्दोदित (akṣaraśabdodita) *adj.* stated or expressed by the term *akṣara* तदेतदव्यक्तं क्वचिदाकाशशब्दनिर्दिष्टम्…क्वचिदक्षरशब्दोदितम् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 231. 10. (*on* i. 4. 3)

अक्षरशलाका (akṣara-śalākā) *f.* the needle in the form of the word (yoga) तस्याजननिरेवास्तु नृपशोमौधजन्मनः। अविद्धकर्णो यो योग इत्यक्षरशलाकया YogS'ā. 1. 14 = MohaRāPa. 1. 14.

अक्षरशस् (akṣara-śas) *adv.* syllable by syllable, letter by letter अक्षरश एव संवत्सरमाप्नोति TaiS. II. v. 8. 3; अक्षरशो वा एतद्गायत्रीं प्रीणाति MaiS. iii. 1. 1; कथममिष्टुयादित्यक्षरशाइ: AitBr. 26. 2(681); तस्यो एवाक्षरशो गायत्रीमेव प्रातस्सवनं संपद्यन्ते JaimiBr. 1. 243; 2. 73; यो वा इमां पदशः स्वरशोऽक्षरशो वाचं विदधाति स आर्त्विजीनः MahāBh. i. 3. 12 (*on* i. 1. 0); सर्वे वेदा अक्षरशो मे अधीताः MahāBhā. iii. App. I. 21. 72; पातालनृहरेमैनुम्। प्राग्वदक्षरशो न्यस्य PāraS. 23. 61; VarivaRaha. 118; BhāṭṭDī. i. 14. 13 (*on* i. 1. 7); पत्रेष्वक्षरशो हकारपुटितांस्तद्भूतवर्णान् लिखेत् S'āraTi. 7. 53; BālamBha. ii. 160. 3 (*on* 2. 125)

अक्षरशिक्षक (akṣara-śikṣaka) *m.* teacher of letters (i. e. writing-system) आययौ मासमूल्येन नित्यमक्षरशिक्षकः NarmaMā. 2. 37; पुत्राचार्यो नाम ग्रामगतगृहस्थकुमाराणामक्षरशिक्षकः SmṛtiCan. v. 184. 2.

अक्षरशिक्षा (akṣara-śikṣā) *f.* **1** instruction in letters (i. e. alphabet) द्विजन्मा कृतज्ञो मह्यमक्षरशिक्षां विधाय…निरगात् DaśKuC. 13. 18; बालानामक्षरशिक्षायै शिक्षकगृहं प्रति गमनं दृष्टम् VivaPraSaṁ. 193. 7; अक्षरशिक्षाद्युपयोगिनीः शिक्षाः प्रथमत एव स्वबुद्धिपूर्वकं कुर्वन्ति S'rutaPra. iA. 88. 20 (*on* i. 1. 1); **2** the science of phonetics मारुतस्तूरसि चरन् मन्द्रं जनयति स्वरमित्यक्षरशिक्षायां मन्द्रत्वादिधर्मस्य स्वरनिष्ठत्वोक्तेः BhāṭṭCin. i. 134. 28 (*on* i. 1. 5); **3** the science of (mystic) syllables, theory of Brahman [APTE]

अक्षरशिरस् (akṣara-śiras) *n.* top of a letter नादबिन्दुसहिताक्षरलेखेऽक्षरशिरस्यर्धेन्दुं विलिख्य तदुपरि बिन्दुर्लिख्यत इति लिपिसंप्रदायः SetuBa. 52. 2.

अक्षरशून्य (akṣara-śūnya) *adj.* inarticulate [MW]

अक्षरश्रवण (akṣara-śravaṇa) *n.* hearing the letters (i. e. the words) अक्षरश्रवणकृत एवायं गार्हपत्याङ्गत्वप्रत्ययः TantrVā. 840. 9 (*on* iii. 3. 14)

अक्षरश्रवणमात्र (akṣaraśravaṇa-mātra) *n.* mere hearing of the letters (i. e. word) अक्षरश्रवणमात्रलभ्यत्वादियं (समुदायप्रसिद्धिः) बलीयसी TantrVā. 306. 13 (*on* i. 4. 11); स्वरूपमात्राभिधानपक्षे पदान्तरापेक्षाभावादक्षरश्रवणमात्रादेव रूढ्यर्थोऽभिधानसिद्धोऽवयवार्थलक्षितार्थौगिकाद्वाक्यार्थस्थानीयाद्बलीयान् भवति S'āstrDī. 154. 13 (*on* i. 1. 7); MayūMāli. 236. 19 (*on* iii. 3. 4); S'āstrDīPra. 604. 13 (*on* i. 1. 7)

अक्षरश्री (akṣara-śrī) *f.* the goddess called *akṣaraśrī* (i. e. S'abdabrahman) एकादश्यां द्विषड्ग्यां स्थानं तत्त्वक्षरश्रियः LakṣmīT. 35. 39.

अक्षरश्रुति (akṣara-śruti) *f.* **i** hearing of letters (i. e. words), word as comprising the sounds or letters heard (apart from the meaning conveyed) इन्द्राङ्गत्वमतिश्वास्या नाक्षरश्रुतिकारिता TantrVā. 839. 21 (*on* iii. 3. 14); डलका यासामक्षरश्रुतीनां सन्ति ताडलकवत्यः Prasā. i. 181. 8; **ii** a (Vedic) text containing the word *akṣara* भवेदक्षरश्रुतेर्विष्णावक्काशाभावो यदक्षरात्परतः पर इत्यत्र प्रकृताक्षरमवधीकृत्य कस्यचित् परत्वमुच्येत TattvPrakā. 38B. 4 (*on* i. 2. 22)

अक्षरश्रुतिप्रत्यभिज्ञान (akṣaraśruti-pratyabhijñāna) *n.* recognition of the Vedic passage containing the term *akṣara* केवलश्रुतिप्रत्यभिज्ञानादपि 'येनाक्षरं पुरुषं वेद सत्यम्' इति पूर्वोक्तभूतयोनित्वलिङ्गानुगृहीतस्याक्षरश्रुतिप्रत्यभिज्ञानस्य प्रबलत्वात् S'rutaPra. iB. 326. 4 (*on* i. 2. 22)

अक्षरश्रेणी (akṣara-śreṇī) *f.* series or sequence of syllables (or words) धिया यदक्षरश्रेण्यो(? ण्या) वर्णाद्वर्णं पदात्पदम्। शब्दार्थचिन्तनं ध्यानं तदुक्तं मानसं(? सो) जपः NaraP. 58. 82; धिया यदक्षरश्रेण्यां यत्तदर्थविचारणम्। मानसस्तु जपः प्रोक्तः BṛNāraP. 31. 96; LiṅgaP. i. 85. 121.

अक्षरश्रेणीसनाथ (akṣaraśreṇī-sanātha) *adj.* having a line of (inscribed) letters स्वामिन्नाश्चर्यमक्षरश्रेणीसनाथः किमप्यसौ शरः UdaySuKa. 4. 30.

अक्षरश्रेष्ठ (akṣara-śreṣṭha) *n.* the best syllable, the mystic syllable *om* (identified with Brahman) मनुः (आह)-क्षरन्ति सर्वा वैदिक्यो जुहोतियजतिक्रियाः। अक्षरं त्वक्षरश्रेष्ठं ब्रह्म चैव प्रजापतिः। अक्षरश्रेष्ठं ब्रह्मप्रणवः VīraMi.-(Paribhāṣā.) 79. 4.

अक्षरषट्क (akṣara-ṣaṭka) *n.* a group of six syllables ततोऽक्षरषट्कमूर्ध्वक्रमेण न्यास्यम् Kāvyānu.(He.) (comm.) 265. 17.

अक्षरस (akṣa-rasa) *m.* pleasure in gambling, taking delight in gambling अक्षरसावधानाः…विलोक्यन्ते द्यूतस्थानेषु द्यूतकाराः NalaCam. 1. 31. (2)

अक्षरसंयुक्त (akṣara-saṁyukta) *adj.* acquainted with the alphabet, literate, learned शूद्रं चाक्षरसंयुक्तं दूरतः परिवर्जयेत् SkandP. ii (1). 19. 40 = iii (1). 10. 43; SūktiRa. 163. 79.

अक्षरसंयोग (akṣara-saṁyoga) *m.* association with the (requisite number of) syllables (as demanded by a particular metre) पूर्णं नाम स्वरश्रुतिपूरणाच्छन्दःपादाक्षरसंयोगात् पूर्णमित्युच्यते NāraS'i. i. 3. 2.

अक्षरसंलभ्य (akṣara-saṁlabhya) *adj.* attainable or intelligible through the letters or syllables (अथ परार्थनिरूपणे भगवच्छब्दान्तर्गतभकारार्थनिरूपणम्) परस्त्वक्षरसंलभ्यः…ध्रुवं जगदुपादानमिति भाक्षरचिन्तनम् AhirbuS. 55. 71.

अक्षरसंश्रय (akṣara-saṁśraya) *m.* resorting to or dependence on the letters (i. e. text of the sacred scripture) तस्मात् (ज्ञानकर्मणोः) समुच्चयाशेह कार्या नाक्षरसंश्रयात् BṛĀraUBhVā. i. 4. 1768.

अक्षरसंसक्त (akṣara-saṁsakta) *adj.* sticking to the letters (i. e. the literal sense of a text) अङ्गुल्यग्रं यथा बालो न गृह्णाति निशाकरम् । तथा ह्यक्षर-संसक्तस्तत्त्वं वेत्ति न मामकम् LaṅkāSū. 6. 3 (91. 17)

अक्षरसंसङ्ग (akṣara-saṁsaṅga) *m.* the combining of syllables तयोर्-(बृहद्रथन्तरयोर्यज्ञायज्ञीयस्य च उत्तरयोः स्तोत्रीययोः) द्व्यक्षरः प्रस्तावः सर्वत्र। तृचेषु त्वक्षरसंसङ्गेन LāṭyāS'S. vii. 9. 3.

अक्षरसंस्कार (akṣara-saṁskāra) *m.* mastery of a Vedic text (by a pupil studying under a preceptor) (अथ न पुरुषाः प्रेरणे विनियुज्यन्ते किं त्वर्थविबोधने । तदपि न घटते । तत्रापि नियोज्यानपेक्षायास्तुल्यत्वात्) अध्ययन-विधेश्चाक्षरसंस्काररूपाध्ययनविधायकत्वाभ्युपगमात् PrakaPañ. 421. 4; तस्मात् पूर्वोक्त एव विचारः – किमदृष्टार्थमध्ययनमुताक्षरग्रहणादिपरम्परयार्थज्ञानार्थमिति । अथवा नात्र किंचिद् विचार्येत, नावमिकन्यायेनैवाध्ययनस्याक्षरसंस्कारादिपरम्परयार्थज्ञानार्थत्वसिद्धेः S'āstrDī. 11. 4 (*on* i. 1. 1)

अक्षरसंस्कारता (akṣarasaṁskāra-tā) *f.* the state of having a mystical quality engendered in the letters (of a Vedic text by a pupil studying under a preceptor) साम्नः स्तुतौ विनियुक्तस्यापि स्वाभाविक्यक्षरसंस्कारता न हीयते तद्द्वारेणैव स्तुतिसाधनत्वात् NyāyRaMā. 27. 1.

अक्षरसंस्कारायोग (akṣarasaṁskārāyoga) *m.* absence of the engendering of a mystical quality in a letters (of the Vedic text) सिद्धान्ते तु ऋगक्षराणां प्राधान्यादुत्तरावर्णवशेन गानमन्यथाक्षरसंस्कारायोगात् MayūMāli. 602. 23 (*on* ix. 2. 2)

अक्षरसंस्थान (akṣara-saṁsthāna) *n.* **1** arrangement of the letters लिखिताक्षरविन्यासे (v. l. °संस्थाने) लिपिर्लिबिरुभे स्त्रियौ AmaK. 1499; **2** duration of the writing अचे(? वे)तनेन लिखितं यावत्कालं प्रवर्तते । यावद-क्षरसंस्थानं तावत् स्वर्गे महीयते BhaviP. 328A. 9 (ii(1). 7. 96)

अक्षरसंहति (akṣara-saṁhati) *f.* compactness of letters or words, brevity (one of the *guṇas* of *kāvya*) विभूषणं चाक्षरसंहतिश्च शोभाभिमानौ गुणकीर्तनं च NāṭyaS'ā. 16. 1; अल्पाक्षरा विचित्रार्थख्यातिरक्षरसंहतिः Candrā. 3. 1 (comm. बह्वर्थप्रत्यायकाल्पाक्षरवत्त्वमक्षरसंहतित्वम्)

अक्षरसंहिता (akṣara-saṁhitā) *f.* combination of letters, euphonic combination अथ चतस्रः संहिताः । पदसंहिताक्षरसंहिता वर्णसंहिताङ्गसंहिता चेति TaiPrāti. 24. 2; नानापदसंधानसंयोगः पदसंहितेत्यभिधीयते । यथास्वमक्षरसंहिता-दीनामप्येवम् TaiPrāti. 24. 4 (comm. यथा अक्षरसंहिता–'प्र अर्पयतु प्रार्पयतु')

अक्षरसंकोच (akṣara-saṅkoca) *m.* compact arrangement of letters or syllables (in Citrabandha) कर्णिकाप्रमुखस्थानविशेषश्लिष्टानां वर्णानां पुनःपुनरा-वृत्तिव्यावृत्तिभ्यामादानादक्षरसंकोचश्चित्रम् Ekāva. 7. 8(4)

अक्षरसंख्य (akṣara-saṅkhya) *adj.* equal to the number of the syllables (in a *mantra*) तत्प्रमाणं चाङ्गुलैः (अरणिं) कुर्वन् गायत्रीमपठत् (पुरूरवाः) । पठतश्चाक्षरसंख्यान्येवाङ्गुलान्यरण्यभवत् ViṣṇuP. iv. 6. 90; भूयस्त्वक्षरलक्षं गायत्रीं संयतात्मको जप्त्वा…अक्षरसंख्यानि लक्षाणि यस्यां क्रियायां चतुर्विंशतिरिति यावत् BālamBha. i. 125. 21 (*on* 1. 25)

अक्षरसंख्या (akṣara-saṅkhyā) *f.* number of syllables or letters (in a verse) राशिचक्रं लिखेद्भूमौ संयोज्याक्षरसंख्यया HorāS'ā. 17. 1; यत्र गायत्र्यादौ छन्दसि पादस्याक्षरसंख्या न पूर्यते तत्र इयादिभिः पूरयितव्या, यथा तत् सवितुर्व-रेणियम्…इत्यादि MṛtaSaṁ. 17. 9 (*on* 3. 2); वाचयेद् यस्तु धर्मशास्त्रस्य वेतनम् …यावदक्षरसंख्यया । तावत्कालं तु नरके पच्यते BhaviP. 328A. 11 (ii(1). 7. 97); 329B. 27 (ii(1). 8. 28); NyāyMāVi. 413. 23 (*on* viii. 3. 6); कलयत्यक्षरसंख्या-मिति कालोऽब्दसमुदायः VīraMi.(Saṁskāra.) 344. 13; LalitāSaBh. 25. 35 (*on* 52); BhāṭṭCan. 123. 4 (*on* xvi. 4. 1); 124. 8 (*on* xvi. 4. 4)

अक्षरसंख्यात (akṣara-saṅkhyāta) *adj.* measured by (the number of) syllables वृत्तमक्षरसंख्यातं…भवेत् ChandoMa. 1. 4.

अक्षरसंख्यानियम (akṣarasaṅkhyā-niyama) *m.* the rule of the number of syllables (in a metrical foot) अक्षरसंख्यानियमलक्षणच्छन्दोवशेन… पादव्यवस्था MīmāKau. iii. 113. 5 (*on* ii. 1. 36)

अक्षरसंख्यापरता (akṣarasaṅkhyāpara-tā) *f.* capacity or power to convey or denote the number of syllables ('नतिहृत्' इति पदे) चरमत-कारस्य स्वरयोगाभावान्नाक्षरसंख्यापरता LalitāSaBh. 115. 12 (*on* 146)

अक्षरसंख्यावत् (akṣarasaṅkhyā-va(n)t) *adj.* consisting of a (fixed) number of syllables छन्दःशब्देनाक्षरसंख्यावत् छन्दोऽत्राभिधीयते MṛtaSaṁ. 11. 3 (*on* 2. 1)

अक्षरसंख्यावाचित्व (akṣarasaṅkhyāvāci-tva) *n.* the state of denoting the number of syllables न गायत्र्यादिशब्दानां संख्यामात्रवाचित्वम्…प्रयोगा-नुसारेणाक्षरसंख्यावाचित्वे तेनैव ऋग्विशेषस्य वाच्यतापत्तेः BhāṭṭDī. iii. 32. 4 (*on* viii. 3. 6)

अक्षरसंख्याविरोध (akṣarasaṅkhyā-virodha) *m.* discrepancy as regards the number of syllables (in a verse) न सार्धर्चाभ्यास इति नाक्षरसंख्या-विरोधः BhāṭṭCan. 102. 10 (*on* xvi. 1. 5)

अक्षरसंख्याव्यवहार (akṣarasaṅkhyā-vyavahāra) *m.* the usage of denoting a number by means of letters or syllables एकाद्यादिसंख्यावाचकपद-संबन्धिभिन्नैरेव वर्णैरक्षरसंख्याव्यवहारस्यासांकर्यार्थमङ्गीकारस्योक्तत्वाच्च LalitāSaBh. 41. 25 (*on* 74)

अक्षरसंख्यासाम्य (akṣarasaṅkhyā-sāmya) *n.* sameness or similarity of the number of syllables छन्दोगशब्देन चतुर्विंशः चतुश्चत्वारिंशः अष्टचत्वारिंश इत्येते त्रयः स्तोमा उच्यन्ते । अक्षरसंख्यासाम्येन गायत्रीत्रिष्टुब्जगतीछन्दोभिर्गीयमान-त्वात् NyāyMāVi. 57. 4 (*on* i. 4. 16); त्रिष्टुभा परिदधातीत्युपपद्यते । अक्षरसंख्या-साम्यात् S'ivārkaMaDī. i. 8. 7 (*on* i. 1. 0)

अक्षरसंख्येय (akṣara-saṅkhyeya) *adj.* measured or regulated by the number of syllables वृत्तमक्षरसंख्येयम् AgniP. 336. 21.

अक्षरसंगति (akṣara-saṅgati) *f.* a sequence of letters or sounds cf. **अक्षरसंतति,** हकारो व्यक्तिमापन्नो हार्दघोषविवक्षितः । अकारतां गतस्तस्य भेदो ह्यक्षरसङ्गतिः । ऊकारान्तान्यकारादीन्यक्षराणि षडस्य तु ĪśānS'iPa. i. 1. 43.

अक्षरसंघ (akṣara-saṅgha) *m.* compactness of expression cf. **अक्षरा-वलि,** भूषणमक्षरसङ्घः शोभा…षट्त्रिंशल्लक्षणबलिः (? लक्षणावलिः) SāhiSā. 3. 1.

अक्षरसंघात (akṣara-saṅghāta) *m.* arrangement of letters or syllables giving rise to different meanings (by paronomasia) यत्राल्पैरक्षरैः श्लिष्टैर्वि-चित्रार्थोपवर्णनम् । तद(? म)प्यक्षरसङ्घातं विद्याल्लक्षणसंज्ञितम् NāṭyaS'ā. 16. 6; S'ṛṅgāPra. 530. 18; भूषणाक्षरसंघातौ … षट्त्रिंशद् भूषणानि हि RasāSu. 248. 1 (3. 97); वाक्यमक्षरसंघातो भिन्नार्थं श्लिष्टवर्णकम् । यथा शाकुन्तले…शकुन्तलावण्य-मित्यत्र शकुन्तलानामाक्षराणां प्रतिभावनादयमक्षरसंघातः RasāSu. 248. 18 (3. 102); वर्णनाक्षरसंघातश्चित्रार्थैरक्षरैर्मितैः SāhiDa. 335. 10.

अक्षरसंज्ञ (akṣara-sañjña) *adj.* called *akṣara* or the imperishable one योऽस्थूलानण्वादिषु सिद्धोऽक्षरसंज्ञः…तम्…हरिमीडे HariStu. 39.

अक्षरसंज्ञक (akṣarasañjña-ka) *adj.* named or called *akṣara* (immutable or imperishable) (referring to Brahmā's world) ब्रह्मस्थानमनावर्तमेकम-क्षरसंज्ञकम् MahāBhā. xii. 192. 123; (referring to Brahman) तमेवाक्षरसंज्ञकम-व्यक्तं भावमाहुः GītāBh. (S'aṅ.) 246. 5 (*on* 8. 21)

अक्षरसंज्ञा (akṣara-sañjñā) *f.* a name (consisting of) a letter (usually the first) प्रादक्षिण्येन बोद्धव्या(? :) चतुर्विंशतिमूर्तयः । अधोहस्तक्रमेणादौ यथै-वाक्षरसंज्ञया Mānaso. iii. 1. 689.

अक्षरसंज्ञित (akṣara-sañjñita) *adj.* called or known as *akṣara* (imperishable or undecaying world or heaven) ब्राह्मणस्य विशुद्धस्य…निराशिषो वदान्यस्य लोका ह्यक्षरसंज्ञिताः MahāBhā xii. 62. 7; (referring to Brahman) अव्यावृत्ताननुगतं ततोऽप्यक्षरसंज्ञितम् BṛĀraUBhVā. iii. 8. 52.

अक्षरसधातु (akṣara-sadhātu) *n.* a mode of singing a *sāman* (wherein the two deficient *pādas* of the 2nd and 3rd verses of a *tṛca* are filled up by twice repeating the last (or the only) *pāda* of the previous verse at the beginning; thus the formula is: ABC, CCD, DDE) ऊनाक्षरेषु पादेष्वक्ष-रोपधिं शाण्डिल्यो यथाग्नेस्त्रिणिधनस्या 3 नू 3 पे 2333 गो 3 मा 3 न् गोभिरा 333 उवा 333 आ 333 क्षा 333 सो 3 मो 3 दू 2333 ग्धाभिरा 333 उवा 333 आ 23 क्षा 3 स्तदक्षरसधातु LāṭyāS'S. vii. 9. 8 (comm. ये ऊनाक्षराः पादास्तेषु सामकाले अक्षरोपधानं मन्यते शाण्डिल्यः उदाहरणमुक्तं तदेतदक्षरसधात्वित्युच्यते)

अक्षरसंतति (akṣara-santati) *f.* a sequence of letters or sounds cf. **अक्षरसंगति,** परं मन्त्रशरीरं यद् व्यक्तमक्षरसंततौ JayāS. 10. 61; हकारो व्यक्ति-मापन्नो हार्दघोषविवर्जितः। अकारतां गतस्तस्य भेदो ह्यक्षरसन्ततिः ĪśānS'iPa. ii. 1. 125; विलोमतः । क्षकारादिरकारान्तो वर्णाध्वाक्षरसन्ततिः ĪśānS'iPa. ii. 17. 4; बिन्दु-संस्कारसंपत्तिः सावस्थाक्षरसंततेः । मध्या विवर्तमानाहं (= श्रीः) प्रपद्ये वैखरीस्थितिम् LakṣmīT. 51. 31.

अक्षरसंनिकर्ष (akṣara-sannikarṣa) *m.* close proximity of the word *akṣara* परमे प्रकृष्टे व्योमन् व्योम्नि आकाशे अव्याकृताख्ये; तद्धि परमं व्योम, 'एतस्मिन् खल्वक्षरे गार्ग्याकाशः' इत्यक्षरसंनिकर्षात् TaiUBh. 234. 17. (*on* 2. 1)

अक्षरसंनिपात (akṣara-sannipāta) *m.* combination of letters or syllables, euphonic combination सर्वे अक्षरसन्निपाताः वर्णसंयोगाः AupaSūT. 64. 10; सुव्यक्तः अक्षरसन्निपातो वर्णसंयोगः AupaSūṬ. 147. 11; सर्वे सकला अक्षर-सन्निपाताः अकारादिसंयोगाः SthānṬ. 179A. 1.

अक्षरसंनिवेश (akṣara-sanniveśa) *m.* a particular juxtaposition or arrangement of letters or syllables न ह्यक्षरसंनिवेशमात्राया गायत्र्याः सर्वात्मकत्वं संभवति BrahmSūBh. (S'aṅ.) 79. 12 (*on* i. 1. 25); Bhām. 153. 10 (*on* i. 1. 25); भूतपृथिवीशरीरहृदयाख्यैः पादैश्चतुष्पदा गायत्रीति व्यपदेशस्य ब्रह्मण्येवोपपत्तेश्च ।

अक्षरसंनिवेशभूतायास्तस्या भूतादिपादव्यपदेशानुपपत्तेश्च VedāntKau. 42. 1 (*on* i. 1. 27)

अक्षरसम (akṣara-sama) *adj.* **A** having an equal number of syllables (in each foot of a verse) पादबद्धोऽक्षरसमः…शोकार्तस्य प्रवृत्तो मे श्लोको भवतु नान्यथा Rāmā. i. 2. 17; अवतरणकोटौ छन्दसोऽक्षरसमम्…वाद्यम्…प्रयोज्यम् AbhinBhā. i. 213. 5 (*on* 5. 17); **B** (Dharma.) agreeing or consistent with the statement (in the plaint or reply) निर्दिष्टेष्वर्थजातेषु साक्षी चेत् साक्ष्य आगते। न ब्रूयादक्षरसमं न तन्निगदितं भवेत् KātySm. 400; SmṛtiCan. iii. 209. 6.

अक्षरसम (akṣara-sama) *n.* **i** co-ordination of (the instrumental music, with) the syllables (of the song) यद्वृत्तं तु भवेद्गानं गुरुलघ्वक्षरान्वितम्। तद्वृत्तं तु भवेद् वाद्यं तदक्षरसमं भवेत् NāṭyaS'ā. 34. 140; स्यादक्षरसमं गीतगुरुलघ्वक्षरानुगम् SaṁgīRa. iii. 497. 7 (6. 1210); **ii** a mode of recitation or composition in which the original vowels are substituted for the whole syllables इहाक्षरसममित्यादि व्याख्यायते…तत्र दीर्घे अक्षरे दीर्घः स्वरः क्रियते ह्रस्वे ह्रस्वः प्लुते प्लुतः सानुनासिके सानुनासिकः तदक्षरसमम् SthānT. 396B. 10.

अक्षरसमता (akṣarasama-tā) *f.* sameness (on account) of letters तत्र महामते कतमा अक्षरसमता। यदुत यैरक्षरैर्मम नाम बुद्ध इति तैरेवाक्षरैस्तेषां बुद्धानां भगवतां तान्यक्षराणि महामते निर्विशिष्टान्यक्षराण्यक्षरस्वभावत्वेन। इयं महामते अक्षरसमता LaṅkāSū. 3. 5 (58. 6)

अक्षरसमयमुद्रा (akṣarasamaya-mudrā) *f.* name of a particular position of the fingers [PW]

अक्षरसमाम्नाय (akṣara-samāmnāya) *m.* **A** enumeration of letters (of the alphabet) छन्दःपुरुष इति यमवोचामाक्षरसमाम्नाय एव AitĀ. III. ii. 3. 4 = S'āṅkhāĀ. 8. 3 (33. 2); ततोऽक्षरसमाम्नायमसृजद् भगवानजः BhāgP. xii. 6. 43; **B** name given to the *S'ivasūtras* न ह्येतेऽणो येऽनुवृत्तौ। के तर्हि। येऽक्षरसमाम्नाय उपदिश्यन्ते MahāBh. i. 16. 22 (*on* i. 1. 0, S'ivasūtra 1); cf. i. 179. 8 (*on* i. 1. 69); i. 16. 24 (*on* i. 1. 0, S'ivasūtra 1); सोऽयमक्षरसमाम्नायो वाक्समाम्नायः पुष्पितः फलितश्चन्द्रतारकवत् प्रतिमण्डितो वेदितव्यो ब्रह्मराशिः MahāBh. i. 36. 16 (*on* i. 1. 0, S'ivasūtra 8); i. 39. 16 (*on* i. 1. 1); iii. 465. 17 (*on* viii. 4. 68); येनाक्षरसमाम्नायमधिगम्य महेश्वरात्। कृत्स्नं व्याकरणं प्रोक्तं तस्मै पाणिनये नमः PāṇiS'i. 57; NyāyMañ. ii. 197. 13, Subhāṣi. 1230; ये चाक्षरसमाम्नायविषये व्यक्त्या नोपदिष्टा जात्या तु स्वरसंज्ञिताः प्लुतास्ते स्वरे परे प्रकृत्या तिष्ठन्ति KātanVṛ. i. 3. 4; अक्षरसमाम्नाय इत्यादावक्षरशब्दस्य वर्णे प्रसिद्धत्वात् BrahmSūBh. (S'aṅ.) 159. 13 (*on* i. 3. 10); LaS'abdeS'e. i. 6. 4.

अक्षरसमाम्नायानुपूर्वी (akṣarasamāmnāyānupūrvī) *f.* the order of the enumeration of the letters (in the S'ivasūtras) लकाराः…षट् टितः। चत्वारो ङितः। तांश्चाक्षरसमाम्नायानुपूर्व्या पठति। लङिति (= लट्, लिट्, लुट् etc.) Prasā ii. 5. 18.

अक्षरसमुदाय (akṣara-samudāya) *m.* a combination or group of letters or syllables अक्षरसमुदायः पदम् VājaPrāti. 8. 46.

अक्षरसमुद्भव (akṣara-samudbhava) *adj.* originating or arising from the immutable (soul) कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् MahāBhā. vi. 25. 15 (= Gītā. 3. 15) (cf. ब्रह्म पुनः वेदाख्यम् अक्षरसमुद्भवम् अक्षरं ब्रह्म परमात्मा समुद्भवो यस्य GītāBh. (S'aṅ.) 91. 8 (*on* 3. 15); अत्राक्षरशब्दनिर्दिष्टो जीवात्मा GītāBh. (Rā). 188. 3 (*on* 3. 15)) = BhaviP. 573A. 22 (iii(4). 14. 103)

अक्षरसमूह (akṣara-samūha) *m.* a collection or group of letters or syllables (as in a Vedic text) अक्षरसमूहे छन्दस उपसंख्यानम् Vār. 1 *on* P. iv. 4. 140 = Vār. 2 *on* P. v. 4. 30; cf. MahāBh. ii. 335. 6 (*on* iv. 4. 140, Vār. 1); ii. 434. 2 (*on* v. 4. 30, Vār. 2); SiddhāKau. 597B. 1.

अक्षरसमूहवाचिन् (akṣarasamūha-vācin) *adj.* denoting or expressing a collection of letters or syllables अक्षरसमूहवाचिनश्छन्दःशब्दाद् यत्प्रत्ययः Pradī. iv. 238B (*on* P. iv. 4. 140)

अक्षरसंपत्ति (akṣara-sampatti) *f.* perfection or completeness of the required number of syllables सप्तदश पृष्ठानीत्यादौ तृचस्याभ्यासेनैव सप्तदशत्वस्य षष्टिस्त्रिष्टुभो माध्यन्दिनं सवनमित्यक्षरसम्पत्तेश्च निर्वोढव्यतया प्रकृतेऽपि प्रथमोत्तमयोरभ्यस्तयोर्मेलनेन पञ्चदशत्वेनस्य षष्ट्यधिकत्रिशताक्षरकत्वस्य चोपपत्तेर्नान्यागमः BhāṭṭCan. 101. 4 (*on* xvi. 1. 4)

अक्षरसंपद् (akṣara-sampad) *f.* **i** perfection of syllables तदेतदेकमेवाक्षरं वौगिति तदेष सर्वोऽग्निरभिसम्पद्यते सैवाक्षरसम्पत् S'atBr. X. iv. 1. 8; **ii** the full member of syllables त्रयश्चैकादशाक्षरा एकश्चाष्टाक्षरः परः। विराड्रूपा ह नामैषा त्रिष्टुम्नाक्षरसंपदा ṚPrāti. 16. 46; यः कश्चित् पादवान् मध्ये प्रयुक्तोऽक्षरसंपदा। विनियुक्तावसानां तु तामृचं परिचक्षते BrahmāṇḍP. i. 33. 36.

अक्षरसंप्रदाय (akṣara-sampradāya) *m.* traditional order of letters कामप्रशस्त्यक्षरसंप्रदायो वियोगिहालाहलबीजमुष्टिः। द्विरेफराजी रुरुचे लतानां ग्रैवेयगारुत्मतरत्नमाला S'rīKaC. 6. 20.

अक्षरसंबद्ध (akṣara-sambaddha) *adj.* (a musical composition) couched in syllables यत् स्यादक्षरसंबद्धं तत् सर्वं पदसंज्ञितम्। निबद्धं चानिबद्धं च येन तेन द्विधा स्मृतम् NāṭyaS'ā. 32. 28.

अक्षरसंबन्धिन् (akṣara-sambandhin) *adj.* [*f.* -ī] pertaining to the *akṣara* (the imperishable) अक्षरसंबन्धिनीनामस्थूलत्वादिधियां सर्वविद्यास्ववरोधः संग्रहणम् VedāntDī. 185. 1 (*on* iii. 3. 33); VedāntPāSau. 327. 1 (*on* iii. 3. 33); BrahmSūBh. (S'rī.) ii. 342. 1 (*on* iii. 3. 33)

अक्षरसंमान (akṣara-sammāna) *adj.* comparable to *akṣara* (the imperishable) स एषोऽक्षरसंमानः…आत्मा AitĀ. III. ii 2. 12; स य एवमेतमक्षरसंमानम्…आत्मानं परस्मै शंसति S'āṅkhāĀ. 8. 5.

अक्षरसंमित (akṣara-sammita) *adj.* comparable to the *akṣara* (the imperishable) ब्राह्मणस्य विशुद्धस्य तपस्यभिरतस्य च। निराशिषो वदान्यस्य लोका ह्यक्षरसंमिताः (v. l. संज्ञिताः) MahāBhā. xii. 62. 7.

अक्षरसहस्र (akṣara-sahasra) *n.* (a group of) one thousand letters or syllables चत्वारि वाव शतसहस्राणि द्वात्रिंशच्चाक्षरसहस्राणि SarvaAnu. 3. 46; एवमक्षरसहस्रं संपद्यते NidāSū. 105. 10 (6. 8)

अक्षरसात्मता (akṣarasātma-tā) *f.* the state of identity with the imperishable तत्रारण्यकशास्त्राणि समधीत्य स धर्मवित्। ऊर्ध्वरेताः प्रजायित्वा गच्छत्यक्षरसात्मताम् MahāBhā. xii. 61. 5.

अक्षरसात्म्यता (akṣarasātmya-tā) *f.* identity with the imperishable one तत्रारण्यकशास्त्राणि समधीत्य स धर्मवित्।…गच्छत्यक्षरसात्मताम् (v. l. सात्म्यताम्) MahāBhā. xii. 61. 5; आसीनो हि रहस्येको गच्छेदक्षरसात्म्यताम् MahāBhā. xii. 232. 20.

अक्षरसादृश्य (akṣara-sādṛśya) *n.* similarity with a word घुणाक्षरन्यायागतं शब्द(v. l. अक्षर)सादृश्यमेतत् PrasaRā. i. 38. 2.

अक्षरसामर्थ्य (akṣara-sāmarthya) *n.* power of words अक्षरसामर्थ्यसिद्धार्थविबोध एव तत्फलं स्यात् VivaPraSaṁ. 159. 11.

अक्षरसामान्य (akṣara-sāmānya) *n.* equality or sameness of words or letters देवता द्रव्यमिति सामान्यसंनिपाते अक्षरसामान्याद्विशेषः MānS'S. 179. 17; तत्प्रग्रथनेन मुख्यककुप्संपत्त्यभावादक्षरसामान्यमात्रेण गौणत्वापत्तेः S'āstrDī. 606. 2 (*on* ix. 2. 6)

अक्षरसाम्य (akṣara-sāmya) *n.* similarity of words or letters, resemblance of syllables वागालम्बनमात्रमिति व्याख्याने अश्रुतकल्पनात्, अक्षरसाम्येन निर्वचनेऽपि मात्रशब्दाश्रवणात् Nyāyāmṛ. 280B. 4; मुक्तिं ददातीति मुकुन्दः। पृषोदरादित्वात् साधुत्वम्। अक्षरसाम्यान्निरुक्तिवचनात् नैरुक्तानां मुकुन्द इति निरुक्तिः ViṣṇuSaBh. 86. 5 (*on* 68); प्रग्रथनेन मुख्यककुप्संपत्त्यभावादक्षरसाम्यमात्रेण मुख्यककुप्छन्दस्य गौणत्वापत्तेः BhāṭṭDī. iii. 104. 15 (*on* ix. 2. 6)

अक्षरसाम्यता (akṣarasāmya-tā) *f.* the state of having similarity with *akṣara*, union with *akṣara* (i. e. the Supreme Self) स धर्मवित्।…व्रजत्यक्षरसात्मताम् (v. l. साम्यताम्) MahāBhā. xii. 61. 5; दशैता धारणाः प्राप्य प्राप्नोत्यक्षरसाम्यताम् MārkP. 39. 46; SkandP. i(2). 55. 46; आसीनो हि रहस्येको गच्छेदक्षरसाम्यताम् BrahmP. 235. 57; निष्कामं च मनो यस्य स यात्यक्षरसाम्यताम् BhaviP. 112B. 22 (i. 63. 29) = 178A. 20 (i. 120. 46)

अक्षरसारूप्य (akṣara-sārūpya) *n.* similarity of letters or syllables अन्योन्यनिरपेक्षयोरेव रूढिरूपेण कर्तृकर्मसमाख्ययोः प्रसिद्धयोरक्षरसारूप्येणोपतिष्ठमानयोर्विनियोजकत्वमिति TantrVā. 1153. 10 (*on* iii. 7. 40)

अक्षरसावधान (akṣara-sāvadhāna) *adj.* attentive to the letters or words अक्षरसावधानाः कविगोष्ठीषु कवयः विलोक्यन्ते NalaCam. i. 31. 2.

अक्षरस्तोमवृत्ति (akṣarastoma-vṛtti) *adj.* signifying a group of syllables अक्षरस्तोमवृत्तेश्छन्दःशब्दात् स्वार्थे यत्। सप्तदशाक्षरश्छन्दस्यः Prasā. ii. 722. 13.

अक्षरस्थ (akṣara-stha) *adj.* [*f.* -ā] residing in a syllable or letter (of the alphabet) वर्णास्तेऽधिष्ठिता यैस्तैर्मंदंशै रुद्रसंज्ञितैः। तान्निबोध महाभागानक्षरस्थान् AhirbuS. 17. 31; स्थूलः सूक्ष्मः परश्चेति भावो मन्त्रे त्रिधा स्थितः। स्थूलः संसर्गजो योऽर्थः सूक्ष्मः पदविभावितः। अप्रमेयादिभिर्भावैरक्षरस्थः परः स्मृतः AhirbuS. 51. 10; वेदमातर्नमस्तुभ्यमक्षरस्थे महेश्वरि VarāP. 28. 31; *m.* name of the second division of the Daśarātra अथापरं पदस्थः प्रथमस्त्र्यहः, अक्षरस्थो द्वितीयः, वृद्धस्तृतीयः NidāSū. 51. 3 (3. 6)

अक्षरस्थान (akṣara-sthāna) *n.* the place or position of a syllable एकैकवृद्धान्यक्षरस्था(ना)नि … क्रमात् न्यस्यानि Jānāśra. 6. 17(2); पूर्वमक्षरस्थानं परेणाक्षरस्थानेन युक्तं कर्तव्यम् Jānāśra. 6. 17(3); 6. 18(1); तेषां तथा न्यस्तानामक्षरस्था(ना) नामधस्ताद्दिक्षितलघुवृत्तप्रमाणानि रूपाणि विन्यस्य क्रमान्नयेत् Jānāśra. 6. 19(1); 6. 19(4); येषु येष्वक्षरस्थानेषु रूपाण्यवस्थितानि तान्येव

स्थानानि वृत्तेषु लघूनाम् Jānāśra. 6. 20(1)

अक्षरस्मृति (akṣara-smṛti) *f.* recollection of a syllable or letter यत्र वाचो निमित्तानि चिह्नानीवाक्षरस्मृतेः । शब्दपूर्वेण योगेन भासन्ते प्रतिबिम्बवत् VākyaP. 1. 20; यस्य तार्हि शब्दमात्रं नामानेकाक्षरं च नाम भवति···तस्य कथं नामार्थं प्रत्याययति । सर्वाक्षरस्मृत्यनन्तरत्वादर्थप्रतिपत्तेः Sphuṭā. ii. 109. 8 (*on* 2. 47)

अक्षरस्रज् (akṣara-sraj) *f.* a garland of letters सुधारसोद्वेलनकेलिमक्षरस्रजा सृजान्तर्मम कर्णकूपयोः NaiṣC. 9. 113.

अक्षरस्वभाव (akṣara-svabhāva) *m.* nature (i. e. natural power) of the word or letter अक्षराणां वृत्त्यैव लभ्योऽक्षरार्थोऽक्षरस्वभावलभ्यत्वात्स भावार्थः SetuBa. 227. 14.

अक्षरस्वरूप (akṣara-svarūpa) *adj.* of the nature of *akṣara* (i. e. Brahman) यदि हि ईश्वरस्यात्मभूताः ते मताः···अक्षरस्वरूपा एव ते इति समुद्धरणकर्मवचनं तान् प्रति अपेशलं स्यात् GītāBh.(Śaṅ.) 348. 9 (*on* 12. 12); *n.* the verbal form (of a text), विधिवद्गुरुमुखादध्यात्मविद्यानामक्षरस्वरूपग्रहणमध्ययनं प्रथमा सिद्धिस्तारमुच्यते SāṅkhyaTaKau. 438. 7 (*on* 51)

अक्षरस्वरूपोपासक (akṣarasvarūpopāsaka) *m.* who contemplates or meditates on the imperishable form (of Brahman) अर्चिरादिगणः··· ···अक्षरस्वरूपोपासकांश्च परं ब्रह्म नयति VedāntPāSau. 420. 9 (*on* iv. 3. 14)

अक्षरस्वारस्य (akṣara-svārasya) *n.* self-evident meaning of the letters (i. e. of the text), import of the syllables (of a word) इदं च मुद्राविरचनमक्षरस्वारस्यलब्धमुक्तम् SetuBa. 125. 19; 130. 27; षट्सु स्थानेषु षट् शून्यानि चिन्तयेदित्यक्षरस्वारस्यलब्धः समुदितार्थः SetuBa. 339. 15; स्वःकामी आयुषः प्राङ् न प्रेयादित्यनेन स्वर्गकामस्य शास्त्रेण विहितं यन्मरणं प्रयागादौ तन्निषिध्यते । अक्षरस्वारस्यात् BālamBha. i. 236. 10 (*on* 1. 86); अत एव लोक्यमित्याद्यक्षरस्वारस्यम् BālamBha. ii. 220. 31 (*on* 2. 135)

अक्षरस्वीकार (akṣara-svīkāra) *m.* **1** acceptance of the letters (i. e. the alphabet), learning the sacred text by heart अक्षरस्वीकारपर्यन्तवाङ्मनःकायव्यापारस्याध्ययनशब्दवाच्यत्वात् PrakaVi. 25. 4; **2** the rite of learning the lettersअक्षरस्वीकारम्···कर्म करिष्ये BālamBha. i. 38. 8 (*on* 1. 11)

अक्षरा (ákṣarā, akṣárā) *f.* [from *adj. akṣára* (*f.* -ā), originally *akṣárā* 'cow', and *ákṣarā* '*vāc*', both used in both the senses in ṚV. Geld. / *na*+*kṣara* (अक्षरं न क्षरं विद्यात् *Ślokavārtika* quoted in MahāBh. i. 36. 9; accent by P. vi. 2. 2, Var. 3); *aś*+*saran* (अश्नोतेर्वा पुनरौणादिकः सरन्प्रत्ययः, Pat.; KāśiVṛ. *on* P. vii. 2. 9; accent by P. vi. 1. 197); *aś*+*sara* अश्नोतेर्वा सरोऽक्षरम्, *Ślokavārtika* quoted by Pat., 'अशेः सरः' Uṇā. 3. 70 Ujjvala. सरन्] **1** cow, the cow which never runs dry त्रिः पृक्षो अस्मे अक्षरेव पिन्वतम् ṚV. i. 34. 4; अग्ने नयत्सुपद्यक्षराणामच्छा रवं प्रथमा जानती गात् ṚV. iii. 31. 6; मा नः परि ख्यदक्षरा चरन्त्यवीवृधन्युज्यं ते रयिं नः ṚV. vii. 36. 7; **2** speech, *vāc* personified सेदग्निरग्नीँरत्यस्त्वन्यान्यत्र वाजी तनयो वीळुपाणिः । सहस्रपाथा अक्षरा समेति ṚV. vii. 1. 14; उप त्वा सातये नरो विप्रासो यन्ति धीतिभिः । उपाक्षरा सहस्रिणी ṚV. vii. 15. 9; **3** name of a medicinal plant दिव्यौषधीनां नामानि कथ्यन्ते···। मार्कण्डी च करीरी च अक्षरा कुटजा तथा RasaPraSu. 9. 7; **4 i** name of a *śakti* of Durgā काः कास्तु शक्तयस्ता वै तासां नामानि मे वद ।···अक्षरा व्यक्षरा तन्तुः···अजपाजपहारिणी SkandP. iv. 72. 9; **4 ii** name of Pārvatī स्तोत्रेणानेन तुष्टाव शिवां शंकरवल्लभाम् । शक्र उवाच-जयाक्षरे जयानन्ते जयाव्यक्ते निरामये SaurP. 49. 45; **4 iii** name of Kālī बिन्दुध्वनिसकाशात्तु प्रत्येकं वर्णजातयः । मातृकार्णास्तदा जाता अक्षरेति तदाभवत् ŚaktiSaṁT. i. 1. 38; **4 iv** name of one of the *śaktis* residing in the petals of the Lotus in the heart अः अक्षरायै नमः NityoNi. 81. 4; **4 v** name of one of the thirteen wives of Kaśyapa दित्यदिती दनुकद्रू विनतताताम्राक्षराजरारिष्टाः । सुरभिः क्रोधवशामुनिसुरसाः स्युः कश्यपगृहिण्यः ŚabdaRa. (Vā.) 402.

अक्षरांश (akṣarāṁśa) *m.* part of a letter or syllable (as a measurement) तालाङ्गेऽप्यक्षरांशे स्त्री मात्रम् AnekāK. 693.

अक्षराकृति (akṣarākṛti) *m.* name of Śiva महेश्वर उवाच । नामानि शृणु मे ब्रह्मन्···अक्षराकृतिः SkandP. i(3. 1). 9. 12.

अक्षराक्षर (akṣarākṣara) *n.* **1** the stable syllable अक्षराक्षरे चतुर्थमिति शौचिवृक्षिः । समस्तेऽक्षर इति गौतमः NidāSū. 51. 23 (3. 7) पञ्चरात्रेष्वक्षराक्षरयोरेव चतुर्थपञ्चम इति शौचिवृक्षिः NidāSū. 51. 25 (3. 7); प्रजापतेश्च वागक्षराण्यक्षराक्षराणि···यथोपलम्भमह्रस्वक्षराक्षराणि NidāSū. 138. 17, 18 (8. 5); अथाप्यसिन्नक्षराक्षरं भवति NidāSū. 139. 17 (8. 6); तस्यामक्षराक्षरं भवति 140. 2 (8. 6); एतस्मिन्नक्षराक्षरं भवति NidāSū. 140. 25 (8. 6) **2** *m.* a kind of religious meditation (samādhi) [nt. MW]

अक्षराक्षरसंयुक्त (akṣarākṣara-saṁyukta) *adj.* having syllables or letters merged into one another अतिह्रस्वो व्याधिहेतुरतिदीर्घस्तपःक्षयः । अक्षराक्षरसंयुक्तो यो मन्त्रः स न सिध्यति KulārT. 15. 55.

अक्षराक्षरसंयुक्तम् (akṣarākṣara-saṁyuktam) *adv.* with each and every letter or syllable connected with each other अतिह्रस्वो व्याधिहेतुरतिदीर्घो वसुक्षयः । अक्षराक्षरसंयुक्तं जपेन्मौक्तिकहारवत् TantrSā.(K.) 33. 29.

अक्षराक्षरसंधानम् (akṣarākṣara-sandhānam) *adv.* with the syllables or letters combined with one another, continuously एतन्मन्त्रम्···। अक्षराक्षरसन्धानं निःसंदिग्धमना जपेत् ŚivS. 5. 244.

अक्षराख्य (akṣarākhya) *adj.* **A** having the name *akṣara*, (i. e. *paraṁ brahma*) तत् अक्षराख्यं पदम्···प्रवक्ष्ये GītāBh. (Śaṅ.) 239. 10 (*on* 8. 11); अक्षराख्यं परं ब्रह्म GītāBh. (Śaṅ.) 245. 14 (*on* 8. 20); **B** having the name *akṣara* (i. e. the human beings in *Śvetadvīpa*) अक्षराख्याः पुमांसस्ते श्वेतद्वीपे SkandP. ii(9). 4. 22; **C** called *akṣara* (i. e. a variety of *Sāman*) अक्षरः···क्ली तु···अक्षराख्ये साममेदे NānārthāSaṁ. ii. 47. 6.

अक्षराख्यविभूति (akṣarākhya-vibhūti) *f.* an entity called *akṣara* (i. e. liberated soul) subject to the sovereignty of the Lord अक्षराख्यविभूतिं च वक्तुम्···श्री भगवानुवाच GītāBhā. (Rā.) 598. 2 (*on* 15. 1)

अक्षरागार (akṣarāgāra) *n.* the dwelling place of the imperishable (Viṣṇu) अरेभ्योऽभ्यधिका नेमिस्त्रिषष्ठेनाक्षरागारम् MānŚS. 232. 10.

अक्षराङ्कित (akṣarāṅkita) *adj.* marked with letters वनराजस्य दातव्यं विषमित्यक्षराङ्कितम् । प्राहिणोन्नरसिंहस्य लिखित्वा लेखम् PārśvC. 7. 688.

[1]**अक्षराङ्ग** (akṣarāṅga) *n.* a part of the syllable अनुस्वारो व्यञ्जनं चाक्षराङ्गम् ṚPrāti. 1. 15; स्वरभक्तिः पूर्वभागक्षराङ्गम् ṚPrāti. 1. 17.

[2]**अक्षराङ्ग** (akṣarāṅga) *adj.* having each of the syllables (of the six-syllabled formula ओं नमो ब्रह्मणे) forming an *aṅga*(-*mantra*) माद्यं मनुं विदुरथ प्रणवप्रणामपूर्वं स्वनाम रसवर्णकमक्षराङ्गम् TantrSa. 1. 61.

अक्षराज (akṣa-rājá) *m.* **1** the king of dice अक्षराजाय कितवम् VājaS. 30. 18; TaiBr. III. iv. 16. 1; **2** one addicted to gambling [Apte]

अक्षराञ्जस्य (akṣarāñjasya) *n.* appropriateness of the letters or words सिद्धान्ते अक्षराञ्जस्यमपरमपि दर्शयंस्तथा च लोकेषु पञ्चविधमित्यादिभाष्यस्य तात्पर्यमाह VedāntKa. 519. 20 (*on* iv. 1. 6).

अक्षराज्ञानतस् (akṣarājñāna-tas) *adv.* because of the ignorance of the immutable (principle) श्रुतिरप्याह यत्नतः । अक्षराज्ञानतः पुंसां कार्पण्येनावियुक्तताम् BṛĀraUBhVā. iii. 8. 167.

अक्षराडम्बर (akṣarāḍambara) *m.* flourish of words अक्षराडम्बरो येषु मुख्यास्ते स्युस्तदन्विताः (स्थायाः) SaṁgīRa. ii. 182. 10 (3. 152)

अक्षराढ्य (akṣarāḍhya) *adj.* rich in (written) words अक्षराढ्यानि पत्राणि नोपेक्षेत न लङ्घयेत् ŚāraTi. 7. 119.

अक्षरातिदेश (akṣarātideśa) *m.* transference of the letters or words तस्मान्नास्त्यक्षरातिदेशः ṬupṬ. 219. 2 (*on* ix. 3. 1)

अक्षरातीत (akṣarātīta) *adj.* **A** transcending the *akṣara* (i. e. the liberated soul) यस्मादिति वचनं क्षराक्षरातीतस्वाभाविकरूपेणाहंप्रत्ययज्ञापनार्थमुपात्तम् ŚrutaPra. iA. 172. 16 (*on* i. 1. 1); **B** transcending the *akṣara* (i. e. Brahman which is limited in Bliss) अक्षरादपि चोत्तमः इति भगवद्वाक्याच्चाक्षरातीतः पुरुषोत्तमः AṇuBh. 240. 21 (*on* iii. 3. 33); 242. 27 (*on* iii. 3. 33); **C** transcending or beyond the *akṣara* (i. e. the primordial matter) त्वम्··· क्षराक्षरातीततनुः GaṇeP. ii. 38. 49.

अक्षरातुल्ययोगत्व (akṣarātulyayoga-tva) *n.* (?) [emend the text as निमेषकाला मात्रा स्याद्विद्युत्कालेति चापरे। अक्षरातुल्ययोगा वा मतिः स्यात्सोमशर्मणः YājñaŚi. 8] having the duration equal to a (short) syllable.

अक्षरात्मक (akṣarātma-ka) *adj.* [*f.* -ikā] **1** of the nature of the imperishable (principle) अव्यक्ता हि यस्मात् या गतिः अक्षरात्मिका दुःखं सा देहवद्भिः···अवाप्यते GītāBh.(Śaṅ.) 343. 9 (*on* 12. 5); अक्षरं ब्रह्म परमं शब्दो वै ह्यक्षरात्मकः SkandP. i(1). 31. 65; विद्यया जायते नित्यमव्यक्तं ह्यक्षरात्मकम् BrahmP. 236. 8; क्षराक्षरात्मकं प्राहुः क्षराक्षरपरं परे । क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ŚivaP. vii(2). 5. 10 (550A. 9); **2** of the nature of the immutable (i. e. Brahman with limited Bliss) यदि···परमं व्योम पुरुषोत्तमगृहात्मकमक्षरात्मकं व्यापि वैकुण्ठं भवति तदा तत्र भगवानाविर्भवतीति तत्प्राप्तिर्भवतीत्युच्यते AṇuBh. 260. 19 (*on* iii. 3. 54); 306. 11 (*on* iv. 1. 3)

अक्षरात्मकत्व (akṣarātmaka-tva) *n.* the state of having the nature of the immutable (i. e. Brahman with limited Bliss) अत्राक्षरात्मकत्वेन क्षरात्मकादाकाशात् परमे व्योम्नि भक्तानां हृदयाकाश इति यावत् । तत्र प्रकाशमानम् AṇuBh. 242. 19 (*on* iii. 3. 33); 316. 20 (*on* iv. 2. 1)

अक्षरात्मन् (akṣarātman) *adj.* 1 of the nature of sounds or letters अक्षरात्माखिलमन्त्राधिदेवतायै सकलं ततः। तथा फलप्रदायै च षोडश कूटेश्वरी पुनः। अम्बादेव्यै नमः प्रोक्तो मन्त्रन्यासो महेश्वरि KulārT. 4. 74; 2 of immutable nature अक्षरात्मने नमद्भिडौजसे नमः शिवाय SivpañNaMā. 10; नमस्तुभ्यमचलायाक्षरात्मने MahāP. 25. 97; 3 who has realised the immutable principle (i. e. Brahman) क्लेश: अधिकतरस्तु अक्षरात्मनां परमात्मदर्शिनां देहाभिमानपरित्यागनिमित्त: GītāBh. (S'aṅ.) 343. 5 (*on* 12. 5)

अक्षरात्मन् (akṣarātman) *m.* the immutable principle (i. e. Brahman) अहं अक्षरात्मा परमः निरतिशया गतिः येषां ते मत्परमाः GītāBh. (S'aṅ.) 354. 1 (*on* 12. 20); शक्त्यवस्थानिषेधोऽयं क्रियते त्वक्षरात्मनि BṛĀraUBhVā. iii. 8. 84; iii. 8. 120.

अक्षरात्मावसान (akṣarātmāvasāna) *adj.* ending with the immutable Self सूक्ष्मताव्याप्तिते ज्ञेये भूम्यादेरुत्तरोत्तरम्। अक्षरात्मावसानानां पूर्वपूर्वप्रहाणतः BṛĀraUBhVā. iii. 6. 13.

अक्षरादिक (akṣarādi-ka) *adj.* [*f.* -ā] 1 beginning with a letter परस्वरूपमन्त्राणामेतल्लक्षणमब्जज। दशप्रकारे यच्छन्दे विसर्गान्तेऽक्षरादिके। नाममन्त्रस्वरूपे च वर्तते वर्णविग्रहे PauskS. 34. 60 = PāraS. 6. 88; 2 consisting of sounds etc. वाचमक्षरादिकाम् ManvaVi. 33. 10 (*on* 1. 25)

अक्षरादिकरण (akṣarādikaraṇa) *n.* treating a syllable as the initial (of word) समासेऽवग्रहं कुर्यात्पदं चात्रानुसंहितम्। यतोऽक्षरादिकरणं पदान्तं तस्य तं विदुः NāraS'i. ii. 3. 9.

अक्षराधार (akṣarādhāra) *m.* writing-material, the material on which letters are written कागलोऽप्यक्षराधारः पुस्तकप्रकृतिः पुनः KalpaK. 51. 276.

अक्षराधिकार (akṣarādhikāra) *m.* reference to the syllables (of the Ṛk text) संख्याविष(?श)ये चाक्षराधिकारः LātyāS'S. vi. 10. 24 (comm. संशये आर्चिकानामक्षराणामधिकारो द्रष्टव्यः)

अक्षराधिकृत (akṣarādhikṛta) *m.* a writer, a scribe अक्षरचुञ्चुं लिपिकरम्…तमक्षराधिकृतम्। लेखकमाहुः S'abdaRa.(Vā.) 2530.

अक्षराधिक्य (akṣarādhikya) *n.* 1 excess of letters, having more letters or words, verbosity अक्षराधिक्यायोगविभागो गरीयान् S'akaṭaPari. 77; Pradi. vi. 86 (*on* vii. 1. 95–96); 2 excess of a syllable (or letter) अवेलत्राक्षराधिक्यमार्षम् BālamBha. iii. 162. 14 (*on* 3. 265)

अक्षराधिक्यदोष (akṣarādhikya-doṣa) *m.* defect of excess or redundancy of a word (verbosity) सोऽयं परस्याक्षराधिक्यदोषानविविच्य स्ववचनयोगेषु संमूढ इति NyāyaVār. 120. 5 (*on* i. 1. 33)

अक्षराधिगम (akṣarādhigama) *m.* 1 knowledge of the Supreme Being यन्नान्तरमन्तरेण गुर्वभिगमनादिलक्षणं वैराग्यं च नाक्षराधिगमः संभवति MuṇḍaUBh. 308. 18 (*on* i. 1. 5); 2 learning (knowledge) of the (Vedic) text नानोपायसाध्येऽक्षराधिगमेऽध्ययनं नियम्यमानं पुरुषार्थे तस्मिन्नियम्येतेति क्रत्वर्थे VedāntKa. 184. 17 (*on* i. 3. 34)

अक्षराधिगमन (akṣarādhigamana) *adj.* [*f.* -ī] which leads to the attainment of the imperishable (Brahman) परां विद्यामक्षराधिगमनीं दर्शयन् तस्या ब्रह्मविद्यात्वं दर्शयति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 126. 12 (*on* i. 2. 21)

अक्षराधीनमूर्ति (akṣarādhīna-mūrti) *adj.* whose form depends on (consists of) the sounds (of speech) देवीम्…अक्षराधीनमूर्तिं वन्दे वाग्देवताम् S'ilpaRa. ii. 24. 3.

अक्षराध्ययन (akṣarādhyayana) *n.* study of the letters (of the alphabet) कौमारे…अक्षराध्ययनाचैश्च दुःखं स्याद्गुरुशासनात् SkandP. i (2). 42. 88; BhaviP. 617A. 14 (iv. 4. 66); PadmP. ii. 66. 107; S'ivaP. v. 23. 50 (433A. 9)

अक्षराननुगुणत्व (akṣarānanuguṇa-tva) *n.* verbal incongruity or inconsistency मायाशब्दस्य मिथ्यात्ववाचित्वाभावाच्चाक्षराननुगुणत्वम् S'rutaPra. ii. 428. 29 (*on* iii. 2. 6); प्राञ्चस्तु…इति व्याख्यन्। तदक्षराननुगुणत्वाच्चिन्त्यम् SetuBa. 316. 21.

अक्षरानन्द (akṣarānanda) *m.* bliss relating to Akṣarabrahman (whose bliss is limited and which refers to the all-pervasive abode of Nārāyaṇa viz. Vaikuṇṭha) एतावदक्षरानन्दस्य सावधिकत्वेन श्रुतौ कथनादानन्दमयत्वेन निरवध्यानन्दात्मकत्वस्य पुरुषोत्तमे कथनात्तथोक्तिरिति AṇuBh. 243. 11 (*on* iii. 3. 34)

अक्षराननन्वय (akṣarānanvaya) *m.* 1 absence of coherence with the words (of the Upaniṣadic text) अक्षराननन्वयात्त्याज्या व्याख्येयं साध्वपीदृशी BṛĀraUBhVā. ii. 5. 74; 2 absence of association with the (two) *akṣaras* (i. e. the primordial matter and the individual soul) सर्वज्ञत्वादेरक्षराननन्वयेन पूर्वपक्षकोटिद्वयम् S'ivārkaMaDī. i. 377. 6 (*on* i. 2. 22)

अक्षरानाञ्जस्य (akṣarānāñjasya) *n.* absence of appropriateness of words (of the aphorisms) इत्यक्षरानाञ्जस्यं सूत्रयोर्भवति S'āstrDī. 376. 7 (*on* iv. 2. 12)

अक्षरानुगत (akṣarānugata) *adj.* which is in conformity with the words (of the text), obtained from the text अक्षरानुगतोऽप्यर्थो यदि संशय्यते तदा। नित्यप्रयोगरूपोत्थविज्ञानात्तद्विनिश्चितिः BṛĀraUBhVā. i. 4. 1625.

अक्षरानुपात्त (akṣarānupātta) *adj.* not obtained from the words (of the text) यदि ह्यक्षरानुपात्तोऽप्यर्थोऽसदादिभिरेवं कल्प्यते TantrVā. 11. 12 (*on* i. 2. 7)

अक्षरानुपूर्वी (akṣarānupūrvī) *f.* ordered sequence of words अक्षरानुपूर्व्या अवधारण एव यतते S'ābaBh. 148. 16 (*on* i. 2. 3)

अक्षरानुरूप (akṣarānurūpa) *adj.* agreeing with the words (of the question) साक्ष्य आगते साक्ष्यवादावसरे अक्षरसमं अक्षरानुरूपं पृष्टार्थमिति यावत् SmṛtiCan. iii. 209. 6.

अक्षरानुवृत्ति (akṣarānuvṛtti) *f.* carrying over of words यो ज्ञाता इत्यक्षरानुवृत्तेः यज्ञो ब्रह्मचर्यमेव ChāndoUBh. 493. 15 (*on* viii. 5. 1)

अक्षरानुसारित्व (akṣarānusāri-tva) *n.* correspondence with the (exact) words अक्षरानुसारित्वाचात एव यथाक्षरत्वं भवति (तालस्य) AbhinBhā. iv. 174. 28 (*on* 31. 38)

अक्षरानुस्वर (akṣarānusvara) *adj.* (particular Sāmans) in which the *stobha* sound attains the *atisvāra svara* viz. the seventh *svara* according to the Sāman-chant अक्षरानुस्वराणि त्वाष्ट्राणि DevaBr. 1. 10.

अक्षरान्त (akṣarānta) *adj.* [*f.* -ā] 1 ending with the imperishable (i. e. the Supreme Brahman) अक्षरान्तेषु तत्त्वेषु नाव्याकृतवचो यतः BṛĀraUBhVā. iii. 8. 27; 2 ending with the *śakti* called *akṣarā* अमृताख्या शक्तिरादिर्यासां ताभिः षोडशभिर्महाशक्तिभिः अमृताकर्षिणीन्द्राणीत्यादिभिरक्षरान्ताभिरेकैकदलनिष्ठाभिः संवृता LalitāSaBh. 117. 17 (*on* 150); 3 ending with *akṣara* (i. e. primordial matter) पृथिव्यादीनामक्षरान्तानां तमसि लयकथनात् GoviBh. 67. 10 (*on* i. 4. 10)

अक्षरान्तऌकार (akṣarānta-ḷkāra) *m.* the sound ḷ which is at the end of a syllable अक्षरान्तऌकारो यः स्वरो ज्ञेयो विचक्षणैः BhārS'i. 25.

अक्षरान्तर (akṣarāntara) *n.* 1 another sound or letter (सामानि) तानि ह्यक्षरान्तरेषु समाम्नातानि अक्षरान्तरेषूह्यन्ते S'āstrDī. 597. 12 (*on* ix. 1. 16); तस्यैरं कृत्वा अक्षरान्तरे उद्देयमित्येवमर्थाङ्गीकारेणानुवादोपपत्तेः BhāṭṭDī. iii. 93. 6 (*on* ix. 1. 18); 2 the other *akṣara* (i. e. *parā prakṛti* or Lakṣmī which is different from the Supreme Being who is also called *akṣara*) न चाक्षरस्याक्षरात्परतः परत्वं विरुद्धमिति वाच्यम्। त्र्यक्षराभिधानादक्षरांतरादस्याक्षरस्य परत्वोपपत्तेः TattvPrakā. 38B. 6 (*on* i. 2. 22); 3 another hand-writing शुद्धमशुद्धं वेति विचारकसंदेहविषयस्य लेख्यस्य शुद्धिः सम्यक् निश्चयः प्रतिवादिनः स्वहस्तलिखितं यदक्षरान्तरं तत्सौसादृश्यदर्शने VīraMi. 526. 11 (*on* 2. 92)

अक्षरान्तरनिष्पन्द (akṣarāntara-niṣpanda) *m.* activity within the primordial matter अक्षरान्तरनिष्पन्दाद्गुणानेतान्विदुर्बुधाः LiṅgaP. i. 21. 77.

अक्षरान्तरमात्रबाधन (akṣarāntaramātra-bādhana) *n.* setting aside or replacing another letter or sound only अथवा सौभरशब्दवाच्याया गीतेनैव किंचिद्बाध्यते अक्षरविधानेनाक्षरान्तरमात्रबाधनात् TantrVā. 571. 20 (*on* ii. 2. 29)

अक्षरान्यथात्व (akṣarānyathātva) *n.* change of letter or word मूर्ख अक्षरान्यथात्वं कृतं तत्तावद्द्वितीयं पठ HāsyaCū. 125. 3.

अक्षरान्वय (akṣarānvaya) *m.* relation with or applicability to the syllable *om* (which is the sense of *akṣara*) सर्वप्रशासितृत्वादीनाम् … औपचारिकोऽक्षरान्वयः S'ivārkaMaDī. i. 424. 13 (*on* i. 3. 11)

अक्षरान्वित (akṣarānvita) *adj.* 1 containing the signature समुद्रावर्षमासादि धनाध्यक्षाक्षरान्वितम्।…एवंविधं राजकृतं शासनं तदुदाहृतम् BṛhaspaSm. 63. 24; 2 connected with vowels संख्यावाचकशब्दानां नामधेयान्वितस्वार्थकत्वमेव नाक्षरान्वितस्वार्थकत्वम् LalitāSaBh. 25. 30 (*on* 52)

अक्षरापगत (akṣarāpagata) *m.* name of a Samādhi [DBHS]

अक्षराभरण (akṣarābharaṇa) *adj.* [*f.* -ā] adorned with letters सरस्वतीम्…अक्षराभरणां ध्यायेत् KaviKanṭhā. 1. 11.

अक्षराभिप्राय (akṣarābhiprāya) *adj.* intended for or connected with the word *akṣara* (द्वितीयवर्गप्रथमम्) सामान्ये नपुंसकम्। अक्षराभिप्रायं वा SetuBa. 53. 15.

अक्षराभिव्यक्ति (akṣarābhivyakti) *f.* manifestation of the sounds सामसु तु वाचकत्वाभावादात्मप्रयोगमात्राक्षराभिव्यक्तिपरत्वगतसंदेहः TantrVā. 50. 14 (*on* i. 2. 31); संस्कारार्थत्वे ह्यक्षराभिव्यक्तिरेषां (साम्नां) कार्यं स्यात् S'āstrDī. 601. 18 (*on* ix. 2. 2); 608. 4 (*on* ix. 2. 8); बृहद्रथन्तरवाक्ययोरेकस्मिन्पृष्ठे बृहद्रथन्तरमात्रविधायकतायां तयोरक्षराभिव्यक्तिरूपदृष्टप्रयोजननिर्वर्तने परस्परनिरपेक्षयोर्न्याय्यत एव विकल्पप्राप्तेः VidhiRa. 29 (164. 24); अक्षराभिव्यक्तिद्वारा ऋगङ्गे साम्नीव

…स्तोभगीतिभागेष्वपि तत एवोच्चैष्ट्वलाभात् UpaParā. 12.15; BhāṭṭCin. i. 4.14 (*on* i. 1.1); स्तोभादौ चाक्षराभिव्यक्तिरूपसंस्कारासंभवेन…न तद्विरोधोऽपि MayūMāli. 610.18 (*on* ix. 2.9); 615.26 (*on* ix. 2.15); दृष्टप्रयोजनस्यैवाक्षराभिव्यक्त्यादेः पुरस्स्फूर्तिकतया…नियमादृष्टस्य तत्प्रयोजकत्वाभावात् BhāṭṭDī. iii. 128.25 (*on* ix. 2.14)

अक्षराभिव्यक्त्यात्मक (akṣarābhivyaktyātma-ka) *adj.* of the nature of the clear manifestation of the sounds (of the *ṛc*) साम्नोस्त्वक्षराभिव्यक्त्यात्मकमेकरूपमेव साधनत्वम् S'āstrDī. 615.8 (*on* ix. 2.15)

अक्षराभिव्यञ्जकता (akṣarābhivyañjaka-tā) *f.* the characteristic of clearly manifesting the sounds (of the *ṛc*) न हि ऋगर्थभेदेऽपि साम्नः अक्षराभिव्यञ्जकता भिद्यते BhāṭṭDī. iii. 128.8 (*on* ix. 2.14)

अक्षराभिव्यञ्जकत्व (akṣarābhivyañjaka-tva) *n.* the characteristic of clearly manifesting the sounds (of the *ṛc*) अस्तु योनौ साम्न उत्तरीत्याक्षराभिव्यञ्जकत्वम् MayūMāli. 609.26 (*on* ix. 2.9); 610.10 (*on* ix. 2.9)

अक्षराभ्यास (akṣarābhyāsa) *m.* **1** constant repetition of the (Vedic) text ननु प्रकाशनानभ्यासोऽक्षराभ्यासश्च परिचोदितः S'ābaBh. 156.12 (*on* i. 2.40); **2** learning (to read and write) the script तत्र चैवाक्षराभ्यासः कर्तव्यः सूदगायने BṛhaspaSm. 254.156; क्रीडाधिकारे निवृत्तेऽक्षराभ्यासः SetuBa. 2.17.

अक्षराभ्यासनिरत (akṣarābhyāsa-nirata) *adj.* who is engaged in learning the text (only) अक्षराभ्यासनिरतः पठत्येव न बुध्यते । पदशास्त्रपरित्यक्तः स पशुः स्यान्न संशयः BhaviP. 323B.13 (ii(1).5.67)

अक्षरामृत (akṣarāmṛta) *n.* nectar-like words अमुना पुनरेतानि स्नेहमयान्यक्षरामृतानि श्रावयता कन्दर्पेण प्रमृष्टानि पूर्वकृतान्यागांसि SubhaDha. 3.9(12)

अक्षरारक (akṣarāraka) *adj.* having the spokes in the form of the syllables or sounds (of the *mantra*) (i.e. having as many spokes as indicated by the sounds or syllables of the *mantra*) (होतव्यम्) चक्रकुण्डेऽक्षरारके PāraS. 19.439.

अक्षरारम्भ (akṣarārambha) *m.* beginning of the study (to read and write) the script अथाक्षरारम्भः…उच्यते BālamBha. i. 37.21 (*on* 1.11)

अक्षरारूढ (akṣarārūḍha) *adj.* **1** based on the actual words of the text अत्र परार्थमात्रमक्षरारूढम् TātpaṬ.(Vā.) 272.17 (*on* i. 1.33); तथापि साक्षादनैकान्तिकदोषोद्धारमक्षरारूढमनुक्त्वा स्वदृष्टान्ते नित्यतां प्रतिपद्यते TātpaṬ.(Vā.) 699.11 (*on* v. 2.2); एतमेवार्थमक्षरारूढं करोति YuktiSneha. 84.29 (*on* i. 1.5); **2** associated or conjoined with the letter or sound (i.e. the vowel *a*) शिवहंसब्रह्मवियच्छक्राः प्रत्येकमक्षरारूढाः । द्वैतीयीकं कूटं कथितं तत्कामराजाख्यम् VarivaRaha. 10.

अक्षरारूढता (akṣarārūḍha-tā) *f.* the state of being based on the actual words of the text, being conveyed by words न चैवं सति संप्रदायार्थादीनामक्षरारूढताकलनप्रयासो व्यर्थ इति शङ्क्यम् SetuBa. 270.8.

अक्षरारूढत्व (akṣarārūḍha-tva) *n.* the state of being based on or conveyed by the actual words of the text गुणग(? गु)ण्यभिधानक्रियाणामक्षरारूढत्वात्सप्तमीश्रुतिसंयोगो घटते TantrVā. 409.5 (*on* iii. 1.24); SetuBa. 270.7.

अक्षरार्थ (akṣarārtha) *m.* sense of the word, literal sense अक्षरार्थस्त्वर्थिना निःशेषिते पूर्वपक्षे प्रतिवादी ब्रूह्यस्मिन्वस्तुनीति पृष्टो यदि न ब्रूयात् पुनः पृच्छ्यमानोऽपि…सोऽपि हीयते ManuBh. ii. 97.28 (*on* 8.56); अक्षरार्थो व्याह्रियते प्रणम्येति NyāyKa. 2.3; अक्षरार्थस्त्वतिरोहितः Bhām. 75.12 (*on* i. 1.3); 122.10 (*on* i. 1.5); आगामिभाष्ये हेयादीनां स्फुटत्वात्तस्यैदानीमक्षरार्थो व्याक्रियत इति मा शङ्किष्टाः NyāyVāPari. 128.8; 760.7; अक्षरार्थस्तु मया दृश्यते…प्रमाता अशुद्धप्रकाशस्वभाव इति शिवम् PratyabhiVi. i. 191.4 (*on* i. 4.8); अनुमानादि…प्रत्यक्षाव्यभिचारित्वाचापरीक्ष्यमित्यक्षरार्थः NyāyRa. 345.20 (*on* 5(4).1); तत्रापि चैवमक्षरार्थमात्रसंभवयोजना TantrVā. 257.24 (*on* i. 3.26); भाव्यत इति भावोऽपूर्वं सोऽर्थः प्रयोजनं प्रतीयेतेत्यक्षरार्थः TantrRa. 66.11 (*on* iv. 1.18); श्रुतभाषार्थस्य प्रत्यर्थिन इत्यक्षरार्थः SmṛtiCan. iii. 93.8; iii. 172.5; iv. 382.6; iv. 672.8; iv. 704.8; 'शक्तयः सर्वभावानाम्' इत्यस्य ग्रन्थस्यायमक्षरार्थः S'rutaPra. i(A). 238.13 (*on* i. 1.1); सांप्रतमक्षरार्थो व्याक्रियते SyādvāMañ. 8(57); 9(27); पूर्वमक्षरार्थ उक्तः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 2.29; न विद्यते द्वैतं द्विधाभावो यत्र तदद्वैतमित्यक्षरार्थः SiddhāBi. 150.4; सूत्रस्याक्षरार्थमुक्त्वा … तात्पर्यमाह S'ivārkaMaDī. i. 514.10 (*on* i. 4.3); अयं च परिभाषाया अक्षरार्थः PāṇiTaVāNaMā. 42.17; अक्षरार्थस्तन्त्ररत्न एवोक्तः MayūMāli. 574.17 (*on* ix. 1.1); अक्षरार्थो हि भावार्थः NityāṢoḍa. 7.16 (comm. अक्षराणां वृत्त्यैव लभ्योऽक्षरार्थः); SetuBa. 337.19; स्वं कर्मेतं तद्वाचकशब्देन पुत्रगतं कर्मत्वमुक्तं, न तु पुत्रशब्दस्य तत्र वृत्तिरित्यक्षरार्थः LaS'abdeS'e. i. 452.16; ii. 237.4; ii. 392.6; तादात्म्यं संबन्ध इत्यक्षरार्थः VaiyāSiMañ. 39.20.

अक्षरार्थकथन (akṣarārtha-kathana) *n.* statement of the literal meaning अक्षरार्थकथनं प्रतिजानीते शब्द इति Bhāsk. i. 267.21 (*on* i. 5.15)

अक्षरार्थत्व (akṣarārtha-tva) *n.* the state of being the literal sense तथापि सम्भवत्यक्षरार्थत्वेऽखण्डशक्तिकल्पनस्यान्याय्यत्वात्तथोक्तम् SetuBa. 270.16.

अक्षरार्थत्वकथन (akṣarārthatva-kathana) *n.* describing (something) to be the literal meaning भावार्थस्याक्षरार्थत्वकथनेनेतरेषामर्थानामक्षरारूढत्वानावश्यकत्वं परशिवेनैव ध्वनितम् SetuBa. 270.7.

अक्षरार्थविद् (akṣarārtha-vid) *adj.* knowing the literal sense भृगुवंशयोऽभवद् द्विजः ।…अक्षरार्थवित् SkandP. i(2). 8.37.

अक्षरार्थसहित (akṣarārtha-sahita) *adj.* accompanied with the literal sense अक्षरार्थसहितः तात्पर्यार्थः व्याख्यातः SmṛtiCan. iv. 705.2.

अक्षरार्थस्वरूप (akṣarārtha-svarūpa) *n.* the form of the literal sense, the form of the immutable object, the (genuine) form representing the significance of the syllable *om* त्वम्…अक्षरार्थस्वरूपेण परमेश्वरसंज्ञितः VarāP. 17.61.

अक्षरार्थीकर्तुम् (akṣarārthī-kartum) *inf.* in order to make (something) the literal meaning (of the text to be interpreted) उक्तं तात्पर्यमक्षरार्थीकर्तुं समर्थितमेव शङ्कते NyāyVāPari. 382.11.

अक्षराली (akṣarālī) *f.* a line of letters येनाद्रिपीठहठसंततघृष्टिनिर्यत्तिर्यक्किणा जगति कस्य न भालपाली । दैवानधीतनवदिव्यशुभाक्षरालीन्यासेच्छया निहितकाकपदेव चक्रे S'rīKaC. 5.2.

अक्षरावधारण (akṣarāvadhāraṇa) *n.* acquaintance with the (bare) text, learning the words (by heart) वृद्धाः शिष्यानक्षरावधारण एव प्रवर्तयन्ति TantrVā. 55.16 (*on* i. 2.37)

अक्षरावयव (akṣarāvayava) *m.* **1** part of a syllable मात्रा … अक्षरावयवे Vaija. 235.63 = AnekāSaṁ. 2.437; मात्रा…अक्षरावयववृत्तयोः NānārthaMa. 1421; S'abdaRa.(Vā.) 3962; S'abdaRaSaK. 258.10 = DharK. 2202 = NānārthSaṁ. 70.2 = MediK. 138.76 = ViśvaPra. 128.41 = AnekāSa. 61; **2** the part in the form of syllables or sounds यथाक्रममक्षरावयवान् देव्यवयवत्वेन परिणतान् विभाव्य देव्यक्षरयोरभेदं विचिन्तयेत् SetuBa. 96.25; 96.27.

अक्षरावलि (akṣarāvali) *f.* **i** row or series of syllables or letters न लुम्पति ललाटस्थामीश्वरोऽप्यक्षरावलिम् RāmC. 31.127; वाक्यार्थधियमाधत्ते स्मृतिस्थानाक्षरावलिः TattvBi. 84.4; यस्याक्षरावलिरधीरविलोचनाभिराकाङ्क्ष्यते मदनशासनेलेखेषु (? °शासनलेखनेषु) YaśasCam. ii. 419.6; **ii** compactness of expression अल्पाक्षरैरनल्पार्थविवृतिस्त्वक्षरावलिः SāhiSā. 3.5. cf. **अक्षरसंघ.**

अक्षरावली (akṣarāvalī) *f.* row or series of syllables or letters अपैति …नेयं मे विरहव्यथा ।…ललाटफलके लिखितेवाक्षरावली RāmāMañ. 289.19; कारुण्यादिव शीतांशुरस्यास्तावददर्शयत् । नृपकङ्कणयोः पाण्डुराजस्यैवाक्षरावलीम् PāṇḍaC. 1.525; 2.144; PrabaCin. 49.5.

अक्षरावलोप (akṣarāvalopa) *m.* deletion of one or more syllables किं प्राकृतीनां त्रिष्टुब्जगतीनामक्षरावलोपं कृत्वा गायत्रं तदहः कर्तव्यम् S'ābaBh. 1618.21 (*on* viii. 3.12); तेन दाशतयीभ्य एवोत्पन्नगायत्र्य आनेया नाक्षरावलोपः BhāṭṭDī. iii. 32.8 (*on* viii. 3.6); गायत्रीषु श्रुतासु प्राकृतीनां त्रिष्टुभा(? बा)दीनामवच्छेदः अक्षरावलोपः MayūMāli. 568.9 (*on* viii. 3.6); 568.11 (*on* viii. 3.6)

अक्षरावस्था (akṣarāvasthā) *f.* the state of *akṣara* (i.e. a specific state of evolution or manifestation of the Lord (*bhagavat*) having darkness as his body, which is described as the imperishable state and which is said to occur prior to the unmanifest state (*avyaktāvasthā*) called Prakṛti) अत्राक्षरावस्थाप्यर्थसिद्धा– 'महानव्यक्ते लीयते अव्यक्तमक्षरे लीयते अक्षरं तमसि लीयते' इति हि क्रमः…भगवान्…अक्षरावस्थाप्राप्तिपूर्वकमव्यक्तावस्थप्रकृतिशरीरकोऽभूदित्यर्थः S'rutaPra. ii. 208.24 (*on* ii. 1.1)

अक्षरावाप्ति (akṣarāvāpti) *f.* acquisition of letters or syllables, learning (by heart) a text (without meaning) परम्परयेति अक्षरावाप्तिपदार्थव्युत्पत्तिविचारपरम्परयेत्यर्थः VedāntKa. 185.15 (*on* i. 3.34); अक्षरावाप्तिर्नाम स्वाधीनोचारणयोग्यत्वाख्योऽक्षरधर्मः VivaPraSaṁ. 176.1; 197.6; 197.11; अक्षरावाप्तिर्न पुरुषार्थः S'ivārkaMaDī. i. 46.15 (*on* i. 1.1); स्तोभाक्षरेषु…अक्षरावाप्तिमात्रं फलम् S'ivārkaMaDī. i. 47.23 (*on* i. 1.1); i. 84.11 (*on* i. 1.1); ii. 281.3 (*on* iii. 3.1); न…अध्ययनविधेः निष्फलत्वप्रसङ्गः अक्षरावाप्त्या तस्य साफल्यात् PūrvottaVāNaMā. 260.10; 260.15; SiddhāLeSaṁ. 33.7; अध्ययनस्याक्षरावाप्त्यर्थत्वपक्षे GuruCandr. i. 471.21; अध्ययनस्य हि प्रयोजनवदर्थज्ञानोद्देशेन विधानं, न त्वक्षरावाप्त्युद्देशेन LaCandr. 428.28; BhāṭṭDī. i. 3.7 (*on* i. 1.1); SiddhāSi. i. 4.13.

अक्षरावाप्तिफल (akṣarāvāpti-phala) *n.* the fruit in the form of acquisition of letters (वेदे) तव्यप्रत्ययोपात्तत्वेन श्रुतमक्षरावाप्तिफलमुल्लङ्घ्य तत्फलभूतस्यार्थज्ञानस्यापि वैधफलत्वकल्पनायोगात् S'ivārkaMaDī. i. 48. 19 (*on* i. 1. 1); *adj.* having the acquisition of letters as the fruit अक्षरावाप्तिफलोऽध्ययनविधिर्न त्वर्थज्ञानफलः S'ivārkaMaDī. i. 49. 29 (*on* i. 1. 1)

अक्षरावाप्तिफलक (akṣarāvāpti-phalaka) *adj.* having acquisition of letters (textual learning) as the fruit (अध्ययनविधेः) तस्याक्षरावाप्तिफलकत्वपक्षे…ऐच्छिक एव क्रमः प्राप्नोति S'ivārkaMaDī. i. 37. 20 (*on* i. 1. 1); i. 44. 30 (*on* i. 1. 1); स (अध्ययनविधिः) त्वक्षरावाप्तिफलकः S'ivārkaMaDī. i. 46. 13 (*on* i. 1. 1); i. 62. 26 (*on* i. 1. 1); अध्ययनस्याक्षरावाप्तिफलकत्वमर्थज्ञानपर्यन्तत्वं चेति पक्षद्वयं प्रागुपपादितम् S'ivārkaMaDī. ii. 387. 33 (*on* iii. 4. 12); स्तोभभागांशेऽध्ययनविधेः अक्षरावाप्तिफलकत्वाभ्युपगमात् PūrvottaVāNaMā. 265. 6; 272. 2.

अक्षरावृत्ति (akṣarāvṛtti) *f.* repetition of letters अनुप्रासोऽक्षरावृत्तिः S'abdaRa.(Vā.) 3389.

अक्षराश (akṣarāśa) *m.* name of one of the seventy attendant-deities of Haranārāyaṇa guarding the south-western region of the temple प्रलम्बो लम्बकश्चैव निष्ठुरः खरभाषणः । वीरसेनोऽक्षराशश्च…इत्येते नैर्ऋते स्थिताः ĪśānS'iPa. ii. 54. 111.

अक्षराशीति (akṣarāśīti) *f.* eighty syllables अक्षराशीतिरेकश्च प्रथमा कण्डिका स्मृता (वाजसनेयिसंहितायाः) PārāS'i. 3; AmoghS'i. 79.

अक्षराश्रय (akṣarāśraya) *adj.* **1** belonging to or depending on a vowel उदात्तश्चानुदात्तश्च स्वरितश्च त्रयः स्वराः।…त उच्यन्तेऽक्षराश्रयाः ṚPrāti. 3. 1; नासिक्यं रङ्गमुच्यते । उच्चारणविशेषेणात्राक्षराश्रयमुच्यते S'aiśiS'i. 16; **2** based on the letters, literal ब्रह्मा…सुष्वाप…इमं चोदाहरन्मन्त्रं श्लोकं नारायणं प्रति । तं शृणुध्वम्…तदर्थं चाक्षराश्रयम् । आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः । अयनं तस्य ता यस्मात्तेन नारायणः स्मृतः S'ivaP. vii(1). 11. 14 (513B. 1)

अक्षराष्टकत्व (akṣarāṣṭaka-tva) *n.* the state of being a group of or comprising eight letters or syllables अर्धचन्द्राद्यष्टकस्य तु नादनामैकाक्षरावयवत्वं हृल्लेखात्रयसंभूतैस्तिथिसंख्यैस्तथाक्षरैरित्यादिज्ञापकात् । अक्षराष्टकत्वमपि संभवतीति तु वरिवस्यारहस्यव्याख्यायां विस्तरः SetuBa. 204. 20.

अक्षरास्वारस्य (akṣarāsvārasya) *n.* lack of the self-evident meaning of a word क्रिया च स्नानमेवान्यस्याश्रुतत्वादित्याह - (कृतक्रियः) कृतस्नान इति । अत्र व्याख्यानेऽक्षरास्वारस्यादाह - अथवेति (Mitā. अथवा कृतक्रियो यावदाशौचं कृतोदकादिक्रियः) BālamBha. iii. 80. 28 (*on* 3. 28, 29)

अक्षराह्लाद (akṣarāhlāda) *m.* (source of) eternal joy or bliss किं न वेत्ति नृशंसोऽयमनुरागपरं जनम् । येनेममक्षराह्लादं नयत्यन्यत्र नो हरिम् BrahmP. 192. 20.

अक्षरितवत् (a-kṣaritava(n)t) *adj.* not slipping or passing out (said of life or vital breath) कथमिवैवमनेकशतशस्त्रमार्गजर्जरितेषु गात्रेष्वक्षरितवतामसूनामवस्थानमासीत् AvantiKa. 145. 20.

अक्षरितृ (a-kṣaritṛ) *adj.* who does not decay अथाक्षरः पुंसि विरिञ्चे…त्रिस्त्वक्षरितरि स्याचाविद्यमानक्षरे तथा NānārthaSaṁ. ii. 47. 7.

अक्षरिपु (akṣa-ripu) *m.* enemy in the form of a sense-organ यस्याज्ञानात्मनोऽज्ञस्य देह एवात्मभावना । उदितेति रुषैवाक्षरिपवोऽभिभवन्ति तम् YogVā. vi(1). 6. 3.

अक्षरी (akṣarī) *f.* **1** name of a *vidyā* accessible to the S'ūdras द्वौ द्रावित्यक्षरीं विद्यां शृणु शूद्रस्य सम्मताम् KāliViT. 1. 18; **2** name of *māyā* or illusion प्रलये या त्वया दृष्टा पुरुषस्योदराम्भसि । सा माया मोहजनिका…अक्षरी KalkiP. ii. 5. 12; **3** stream of water or rain अक्षरी वारिधारायाम् S'abdaRaSaK. 263. 5.

अक्षरीभू (akṣarī-bhū) IP. [*fr.* अक्षर] to become imperishable ततस्त्वापूरयेद् देहमोङ्कारेण समाहितः । अथोङ्कारमयो योगी न क्षरेत् त्वक्षरीभवेत् VāyuP. i. 19. 40; ततश्चापूरयेद् देहमोङ्कारेण समन्वितः । तथोङ्कारमयो योगी अक्षरे त्वक्षरीभवेत् LiṅgaP. i. 91. 45.

अक्षरूक्ष (akṣa-rūkṣa) *adj.* rugged like an *akṣa* tree सिक्तोऽप्यस्त्रै रिपूणामथ सपदि पयः पायितोऽप्यक्षरूक्षः ।…दोस्तमालप्ररोहः संग्रामाध्वान्तरीपे विलसति सुतरामेतदीयः कृपाणः KhadgaS'. 38 (comm. अक्षवद्रूक्षः)

अक्षरेयत्ता (akṣareyattā) *f.* the specific number of syllables (in a metrical foot) छन्दःशब्देनाक्षरेयत्ताविशेषवाचिनो गायत्र्यादेः शब्दस्य ग्रहणम् Pradī. iv. 174 (*on* P. iv. 2. 55)

अक्षरेश्वरी (akṣareśvarī) *f.* name of a female deity (presiding over Kṣobhaṇī-nyāsa) (क्षोभणीन्यासस्य) वामदेवो मुनिः कामो दैवतं चाक्षरेश्वरी ĪśānS'iPa. i. 2. 83.

अक्षरेस्थ (akṣare-stha) *adj* [*f.* -ā] based on syllable ऋक्स्था वा अन्यत् सहस्रमित्याहुरक्षरेस्था अन्यदिति…अथ यदग्निष्टोमे तदक्षरेस्था PañcBr. xvi. 8. 4; तदाहुर्ब्रह्मवादिनोऽक्षरेस्थो वै त्रिरात्रः PañcBr. xx. 14. 8.

अक्षरैक (akṣaraika) *n.* a single syllable यजामहे सेवामहे वस्तु महेत्यक्षरद्वयेन कूटत्वेनाक्षरैकेण मृत्युंजयमित्युच्यते TripuTāpU. 4. 6.

अक्षरैकमात्र (akṣaraika-mātra) *n.* only one letter प्रणमामि महादेवीं मातृकाम्…यदक्षरैकमात्रेऽपि संसिद्धे स्पर्धते नरः । रविताक्ष्यैन्दुकन्दर्पशंकरानलविष्णुभिः TantrRā. 2. 90.

अक्षरैकात्मत्व (akṣaraikātma-tva) *n.* the state of having the same nature as that of the imperishable Brahman, oneness or identity with the imperishable Brahman यथा शरस्य लक्ष्यैकात्मत्वं फलं भवति तथा देहाद्यात्मताप्रत्ययतिरस्करणेनाक्षरैकात्मत्वं फलमापादयेदित्यर्थः MuṇḍaUBh. 336. 7 (*on* ii. 2. 4)

अक्षरोच्चारण (akṣaroccāraṇa) *n.* the utterance of a letter or a syllable न चान्यो मन्त्रार्थः शक्यते वक्तुमप्रतीतेः । अतोऽर्थसदसद्भावावनादृत्याक्षरोच्चारणं फलवदाश्रयणीयमिति TantrVā. 56. 18 (*on* i. 2. 39); इतिहासं प्रवक्ष्यामि शृण्वन्तु मुनयः शुभम् । अक्षरोच्चारणादेव यथा प्राप्तं द्विजेन वै DevīBhāP. iii. 10. 17.

अक्षरोच्चारणमात्र (akṣaroccāraṇa-mātra) *n.* the mere utterance of a letter or a syllable प्राचीनशब्दः…अक्षरोच्चारणमात्रेणैव प्राग्भागमाह ṬupṬ. 190. 12 (*on* ix. 1. 20)

अक्षरोत्तमनिष्पन्द (akṣarottama-niṣpanda) *adj.* emanating from the greatest Imperishable खे शब्दः शैत्यमप्सु च । अक्षरोत्तमनिष्पन्दान् गुणानेतान् विदुर्बुधाः VāyuP. i. 24. 253 (? 153)

अक्षरोत्थ (akṣarottha) *adj.* [*f.* -ā] emanating from the letter or syllable (of a mantra) परितो वृतां (भगमालिनीम्) शक्तिगणैस्तु तैः । अक्षरोत्थाभिरन्याभिः सरोन्मादमदात्मभिः … यजेत् TantrRā. 8. 7; स्वसमानाभिरभितः शक्तिभिः परिवारिताम् । षट्सप्ततिभिरन्याभिरक्षरोत्थाभिरन्विताम् (सर्वमङ्गलां पूजयेत्) TantrRā. 19. 7.

अक्षरोद्भव (akṣarodbhava) *adj.* arising from the *bījākṣara* अक्षरोद्भवपिण्डस्य हूंफट्कारौ न चेष्येते HevajraT. i. 8. 9.

अक्षरोपधान (akṣaropadhāna) *n.* insertion of (additional) syllables (in singing a *sāman* with deficient *pādas*) ये ऊनाक्षराः पादास्तेषु सामकाले अक्षरोपधानं मन्यते शाण्डिल्यः comm. on LāṭyāS'S. vii. 9. 8.

अक्षरोपधि (akṣaropadhi) *m.* insertion of (additional) syllables (in singing a *sāman* with deficient *pādas*) ऊनाक्षरेषु पादेष्वक्षरोपधिं शाण्डिल्यः LāṭyāS'S. vii. 9. 8. cf. **अक्षरसधातु.**

अक्षरोपपदा (akṣaropapadā) *f.* name of a metre having dactylus and spondaeus in each foot (also known as Paṅkti and Kuntalatanvī) (भो गौ पङ्क्तिः) अक्षरोपपदेत्यन्ये । कुन्तलतन्वीति भरतः ChandaśCū. 2. 25(3)

अक्षरोपलम्भ (akṣaropalambha) *m.* cognition of a letter or speech-sound न खलु क्रममेदेऽपि प्रत्येकमक्षरोपलम्भप्रभाविताः संस्काराः परस्परमतिशेरते SphoṭSi. 56. 2.

अक्षरोपसर्जनभूत (akṣaropasarjana-bhūta) *adj.* becoming subordinate or secondary to the letters or words तत्र च बह्वयः क्रुश्रयः श्रूयन्ते । तद्भेदश्चार्थभेदमन्तरेण न भवतीत्यक्षरोपसर्जनभूतोऽर्थो नानात्वेनाश्रीयते TantrVā. 433. 9 (*on* ii. 1. 47)

अक्षरोपासक (akṣaropāsaka) *m.* one who meditates on the imperishable (Brahman) ये तु अक्षरोपासकाः…ते तावत् तिष्ठन्तु GītāBh. (S'aṅ.) 340. 12 (*on* 12. 2); न अभेददर्शिनः अक्षरोपासकस्य कर्मयोगः उपपद्यते GītāBh.(S'aṅ.) 348. 4 (*on* 12. 12); 343. 11 (*on* 12. 5); अक्षरोपासकानां न पुरुषोत्तमोपासकत्वम् AṇuBh. 242. 12 (*on* iii. 3. 33)

अक्षरोपासना (akṣaropāsanā) *f.* meditation of the imperishable (Brahman) कर्मयोगिनः अक्षरोपासनानुपपत्तिम् (दर्शयति) GītāBh. (S'aṅ.) 348. 5 (*on* 12. 12); सत्यविद्यानामक्षरोपासनं विधायेत्याद्यर्थतो विषयप्रदर्शकं भाष्यं श्रुत्युदाहरणेन व्याचष्टे VedāntKa. 450. 13 (*on* iii 3. 38)

अक्षरोह (akṣaroha) *m.* modification or substitution of a letter or syllable (in a *ṛc*) अक्षरोहनिषेधेऽपि…ऋगन्तरागमरूपस्योहस्य दुर्निवारत्वादिति चेन्न MīmāKau. iii(1). 102. 17 (*on* i. 2. 54)

अक्षरौषध (akṣarauṣadha) *n.* (fifty) mystic syllables (of 50 *mantras* cf. TantrRā. 35. 49–53) serving the purpose of herbs अभिषिच्याथ तोयेन क्वथितेनाक्षरौषधैः । … (देवीम्) चक्रे संस्थाप्य पूजयेत् TantrRā. 2. 44; मध्ये कुम्भं तु विन्यसेत् ।…पूरितं क्वारितोयेन क्वथितेनाक्षरौषधैः TantrRā. 2. 62.

अक्षर्क्ष (akṣarkṣa) *m.* a bear in the form of a sense-organ अक्षर्क्षक्षोभविषमा शून्या निःसारकोटरा । तमोगहनदिक्कुञ्जा नेष्टा देहाटवी मम YogVā. i. 18. 35.

¹अक्षर्य (akṣarya) *adj.* [*f.* –ā] based on or corresponding to the number of syllables, syllabic पुरोजिती वो अन्धस इति पद्या चाक्षर्या च विराजौ भवतः पद्यया वै देवाः स्वर्गं लोकमायन्नक्षर्यया ऋषयो नु (? ऽ नु) प्राजानन् यदेते पद्या चाक्षर्या च विराजौ भवतः स्वर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै PañcBr. viii. 5. 7; पद्या वा अन्या विराडक्षर्यान्यास्माल्लोकात् पद्यया विराजात्राचमवरुन्धेऽमुष्मादक्षर्यया PañcBr. xii. 11. 22; अनुष्टुब् द्वे च गायत्र्यावेष आनुष्टुभः (प्रगाथः) स्मृतः । विराजावभिसंपन्नः पद्याक्षर्ये स उत्थितः ṚPrāti. 18. 3; cf. GaṇPā. 72. 3 *on* P. v. 1. 2; GaṇRa. 5. 357 (390)

²अक्षर्य (akṣarya) *n.* name of a *sāman* अक्षर्यं रेवत् ĀrṣeBr. 1. 460 (अक्षय्यं च रेवत् SHARMA)

अक्षलक्षाकुल (akṣalakṣākula) *adj.* crowded with a hundred thousand *akṣa* trees (Eleocarpus Ganitures or Terminalia Bellerica) खर्जूरार्जुनसर्जबिल्वबकुलप्लक्षाक्षलक्षाकुलम् । पर्यन्ते स ददर्श···गोकुलम् DaśāvaC. 8. 149.

अक्षलव (akṣa–lava) *m.* degree of latitude पूर्वापरक्षितिजसंगमयोर्विलग्नं याम्ये ध्रुवे पललवैः क्षितिजादधःस्थे । सौम्ये कुजादुपरि चाक्षलवैर्ध्रुवे तदुन्मण्डलं दिननिशोः क्षयवृद्धिकारि Golā. 206. 35 (24. 4); खाङ्काहतं स्वद्युदलेन भक्तं स्पर्शे विमुक्तौ च नतं लवाः स्युः । तज्ज्याहता अक्षलवा विभक्तास्त्रिभज्यया प्रागपरे नते स्यात् । सौम्यान्तकाशे वलनं ग्रहस्य KaraṇaKu. 4. 14(21); याम्योत्तरे स्वस्तिकतस्त्रिभे स्युस्तयोश्च मध्येऽक्षलवाः सदैव SiddhāTaVi. 179. 4.

अक्षलवज्या (akṣalava–jyā) *f.* the sine formed by a degree of latitude त्रिज्यया च गुणिताक्षलवज्या । उद्गमास्तसमये नियमात् सा चापमक्षवलनं क्रमतस्तत् SiddhāTaVi. 263. 20; तन्नतांशकगुणत्रिगुणाभ्यां भाजिता भवति चाक्षलवज्या SiddhāTaVi. 371. 1.

अक्षलसत्कर (akṣalasat–kara) *adj.* [*f.* –ā] holding a rosary in the hand ब्रह्माणी···। वरदाभयहस्ता च कुण्डिकाक्षलसत्करा NityāṢoḍa. 8. 126.

अक्षलिङ्गधी (akṣaliṅga–dhī) *f.* perceptual and inferential cognition प्रायः श्रुतेर्विसंवादात् प्रतिबन्धमपश्यताम् । सर्वत्र स्वादनाश्वासः सोऽक्षलिङ्गधियां समः Laghīya. 1. 27.

अक्षलिङ्गाधिगम्य (akṣaliṅgādhigamya) *adj.* perceptible through sense-organs and inference तथा गुणगुणित्वेन ह्यक्षलिङ्गाधिगम्ययोः । दुःखात्मनोर्मिथोयोगे नानुमानप्रमाणता BṛĀraUBhVā. i. 4. 585.

अक्षलिप्तिका (akṣa–liptikā) *f.* a minute of latitude (i. e. latitude in minutes) सूर्यक्रान्तिलिप्तिकाः । दिग्भेदे मिश्रिताः साम्ये विश्लिष्टाश्चाक्षलिप्तिकाः SūrySi. 3. 16.

अक्षलेप (akṣa–lepa) *m.* oiling of the axle यथा शकटं रत्नभारपरिपूर्णं येन केनचित् स्नेहेन अक्षलेपं कृत्वा अभिलषितदेशान्तरं वणिगुपनयति TattvāRāVār. 597. 25 (*on* ix. 6. 16)

अक्षवटिका (akṣa–vaṭikā) *f.* a rosary of beads विघ्नेशं सपरश्वधाक्षवटिकादन्तोल्लसल्लड्डुकैर्दोर्भिः···युतम् ।···संस्मरेत् S'ilpaRa. ii. 25. 57.

¹अक्षवत् (akṣa–va(n)t) *adj.* possessing the tree *Eleocarpus Ganitrus* or *Terminalia Bellerica* तक्षशिला नगरी । तक्षशिलावान् । अक्षशिलेत्यन्यः । अक्षवान् । शिलावानित्येके GaṇRa. 4. 300 (339)

²अक्षवत् (akṣa–va(n)t) *adj.* having the sense-faculties अक्षवतां परोक्षम् । श्रीवर्धमानाभिधमात्मरूपमहं स्तुतेर्गोचरमानयामि MahāViSt. (H.)2. 1.

अक्षवत् (akṣa–va(n)t) *adj.* [*f.* –ī] [wrong reading for अक्षतवत् ?] having unbroken rice-grains वेद्याकृतिं कृत्वा तस्याम्···अपूपस्वस्तरलाजोल्लोपिकमङ्गलफलाक्षवत्याम्···सर्वरत्नानि चोपकल्प्य MānGS. ii. 6. 4 (comm. अक्षता अनवहता व्रीहयस्तद्वत्याम्)

¹अक्षवत् (akṣa–vat) *adv.* like the axle (of a wheel) युगाक्षकोटी··· ध्रुवेण प्रगृहीते वै विचक्रमतुरक्षवत् BrahmāṇḍP. i. 22. 78.

²अक्षवत् (akṣa–vat) *adv.* as in the case of the sense-faculties हेत्वभेदात् सहस्थितिः । अक्षवद्रूपरसवत् PramāVār. 2. 48; वेदान्तानां प्रमाणत्वं नाक्षवद्वस्तुनीष्यते BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 445; विरुद्धाव्यभिचारित्वं न च प्रत्यक्षलिङ्गयोः । प्रत्यक्षापाश्रयात्वित्यं नानपेक्षं तदक्षवत् BṛĀraUBhVā. i. 2. 59; अनुत्पत्तिश्च न ज्ञाता सती कारणमक्षवत् PrakaPañ. 107. 19.

अक्षवती (akṣavat–ī) *f.* **A** a gambling hall यदाश्रौषं हृतराज्यं युधिष्ठिरं पराजितं सौबलेनाक्षवत्याम् MahāBhā. i. 1. 105 (JñānDī. द्यूतसभा); स ह्यक्षहृदयज्ञस्तान् क्रीडयामास पाण्डवः । अक्षवत्यां यथाकामम् MahāBhā iv. 12. 4 (MahāBhāraDī. द्यूतशाला; MahāBhāṬ. द्यूतसभा); सर्वैर्भवद्भिर्विदितं यथायं युधिष्ठिरः सौबलेनाक्षवत्याम् । जितो निकृत्या MahāBhā. v. 1. 10 (MahāBhāraDī. द्यूतशाला); KośaKaTa. 2. 6943; **B** the game of dice आहूय कुन्तीसुतमक्षवत्यां पराजैषीत् सत्यसंधं सुतस्ते MahāBhā. iii. 5. 5 (BhārBhāDī. द्यूतक्रीडा); i. 1. 105 (BhārBhāDī. द्यूतक्रीडा); iii. 77. 10; v. 1. 10 (BhārBhāDī. द्यूतक्रीडा); AmaK. 2018; AbhidhāRaMā. 2. 233; Vaija. 140. 59; AbhidhāCin. 486; Liṅgānu. (He.) 58. 5; तस्थौ भिक्षाचरः स्वान्तमक्षवत्या विनोदयन् RājTa. (Ka.) 8. 1740; S'abdaRa. (Vā.) 3139; KośaKaTa. 1. 7129; KalpaK. 213. 101; ParaNā. 1937.

अक्षवध (akṣa–vadha) *m.* killing or slaying of Akṣa (a son of Rāvaṇa) प्राकारमात्रावरणः प्रभावः खरादिभिर्यो निहतैस्तवाभूत् । लङ्काप्रदाहाक्षवधद्रुभङ्गैः क्षाम्यत्यसावप्यधुनातिमात्रम् Bhaṭṭi. 12. 38; UdaySuKa. 110. 4; 138. 23; निर्वाप्य प्रियसंदेशैः सीतामक्षवधोद्धतः । स ददाह पुरीं लङ्काम् RaghuVa. 12. 63.

अक्षवर्ग (akṣa–varga) *m.* the group of sense-organs एकादशद्वारवतीह देहे सौधे महाराज इवाक्षवर्गैः । संसेव्यमानः ··· बुभुजेऽयमात्मा SarvaVeSāSaṁ. 448; 835.

अक्षवर्त्मन् (akṣa–vartman) *n.* the range of the senses न चान्यवर्णमात्रस्य पुरःसंबन्धवेदनम् । अक्षवर्त्मातिवृत्तत्वात् संस्कारस्य न तद्गतः SphoṭSi. 105. 2.

अक्षवलन (akṣa–valana) *n.* latitudinal variation, the angle subtended at the body by the arc joining the north point of the celestial horizon and the north pole of the equator अथवा परितः खेटात् खाङ्कभागान्तरे न्यसेत् । त्रिज्यावृत्तं ततस्तत्र विषुवत्समवृत्तयोः । मध्येऽक्षवलनं विद्याद्विषुवत्क्रान्तिवृत्तयोः Golā. 225. 13 (26. 49); त्रिज्यया च गुणिताक्षलवज्या । उद्गमास्तसमये नियमात्सा चापमक्षवलनं क्रमतस्तत् SiddhāTaVi. 263. 21.

अक्षवलय (akṣa–valaya) *m. n.* **1** a rosary of beads अक्षवलयमुज्ज्वलस्थूलमुक्ताफलग्रथितम् ··· आवर्तयन्तम् ··· जाबालिमपश्यम् Kād. 42. 16; स्वेदोदबिन्दुमुक्ताक्षवलयवाहिभिर्दिनकराराधननियमा इवागृह्यन्त ललनाललाटेन्दुद्युतिभिः HarṣaC. 74. 2; हस्तं द्वितीयं पुनर्लीलाङ्कुष्ठनिवेशिताक्षवलयम्···बिभ्राणा ···देवी YaśasCam. i. 475. 2; कलङ्क एवाक्षवलयमिति रूपकपरिग्रहे करधृतत्वमेव साधकप्रमाणतां प्रतिपद्यते KāvyPra. 757. 1; ध्यायेयमक्षवलयेक्षुशरासपाशान्···। आबिभ्रतीं निजकरैः··· संमोहनीम् S'āraTi. 6. 61; 18. 92; 23. 9; प्रजापतिमुखैरुपनीय मौञ्जीदण्डाजिनाक्षवलयादिभिरर्च्यमानः । त्वं नारायणः Nāray. viii. 30. 6; **2** the group of sense-faculties आत्मनोऽक्षवलयस्य वृत्तयः··· । त्वामवाप्य दृढदीर्घसंविदः Stotrā. 18. 17.

अक्षवलय (akṣa–valaya) *adj.* having the rosary of beads एकश्च वरदो हस्तस्तथाक्षवलयोऽपरः MatsyaP. 259. 10.

अक्षवलयधर (akṣavalaya–dhara) *adj.* holding a rosary of beads शार्ङ्गाक्षवलयधरः पाशाङ्कुशधरः परः । (विष्णुः) AgniP. 373. 30.

अक्षवलयान्वित (akṣavalayānvita) *adj.* having a rosary of beads चिन्तयेद्ब्रह्मभूतं तम्···शार्ङ्गशङ्खगदाखड्गचक्राक्षवलयान्वितम् ViṣṇuP. vi. 7. 85.

अक्षवलयिन् (akṣavalay–in) *adj.* having a rosary of beads आत्मनाप्याषाढी···अक्षवलयी···भूत्वा···जनयितुरेव जगामान्तिकम् (सारस्वतः) HarṣaC. 61. 5; तपस्तपति ते सुतः । जटावानक्षवलयी YogVā. iv. 11. 2.

अक्षवश (akṣa–vaśa) *m.* [generally used adverbially in Abl.] **1** control of the axle; influence of the axle एवमक्षवशात्तस्य संनिवेशो रथस्य तु BhaviP. 95B. 30 (i. 52. 20); **2** influence of or dependence on the latitude यान्त्युदयं मेषाद्या यतस्तदुदया न कालसमाः । क्रान्तिवशाल्लङ्कायां तदूनताधिक्यमक्षवशात् BrāhmSphuSi. 21. 60; जात्यान्यक्षभवानि वै । तथान्यान्यपि दृग्गोले भवन्त्यक्षवशात् SiddhāTaVi. 180. 4.

अक्षवशतस् (akṣavaśa–tas) *adv.* due to the latitude उन्नतं द्युनिशमण्डले कुजात् सावनं द्युतिविधौ हि तज्ज्यका । तिर्यगक्षवशतोऽक्षकर्णवच्छेदको न तु नरः स लम्बवत् Golā. 218. 19 (25. 34)

¹अक्षवाट (akṣa–vāṭa) *m.* **1** an arena, a wrestling ground or a place of contest अक्षवाटे करीषस्य कल्यन्तां राशयोऽन्ययाः HariVaṁ. 72. 8; अक्षवाटस्तु मल्लभूः TrikāS'e. ii. 8. 58; AbhidhāCin. 801; तेषां प्रेक्षामण्डपानां मध्यभागेषु जज्ञिरे। अक्षवाटा वज्रमयाः TriṣaS'aPuC. i. 6. 574; ततोऽक्षवाटमृक्षेशवलक्षसिकताचितम् । भूपतिः कारयांचक्रे PāṇḍaC. 10. 201; नियुद्धभूरक्षवाटे KośaKaTa. 1. 6356; 2. 4584; **2** bulbous root of *parpa* etc. **3** *bījapuṣpa* स्यादक्षवाटः··· पर्पादिकन्देऽपि च बीजपुष्पे KośaKaTa. 2. 4584; **4** a gambling house or gambling table [APTE]

²अक्षवाट (akṣavāṭa) *m.* levelling the fire-pit (one of the *saṁskāras* of Kuṇḍa) कृत्वैवमक्षवा(? पा)टं तु कुण्डसंस्कारमुत्तमम् JayāS. 15. 47; परिभूषयेत् । वर्मणा चाक्षवाटं तु संकल्प्य PāraS. 7. 35;

अक्षवाटक (akṣavāṭa–ka) *m.* a wrestling ground or place of contest अक्षवाटका मणिपीठिकाः···सन्ति यथाक्रमम् TīrthaKa. 48. 18.

अक्षवाटिका (akṣa–vāṭikā) *f.* a wrestling ground or place of contest प्रेक्षार्थमण्डपा अक्षवाटिका मणिपीठिकाः ।···सन्ति TriṣaS'aPuC. ii. 3. 719.

अक्षवाप (akṣa–vāpa) *m.* a gambler or a keeper of the gambling house cf. **अक्षावाप,** गवेधुके चरौ दृष्टा गोविकर्ताक्षवापयोः । पशू रुद्र इव श्वेतावित्येकवचनश्रुतिः VākyaP. iii. 14. 596 (Helārāja गा विकृन्ततीति गोविकर्तः, अक्षान् वपतीत्यक्षवापः, तन्नामानौ पशूनां विशसितारौ)

अक्षवापक (akṣavāpa–ka) *m.* a player at dice स किलाक्षातिवापस्त्वं (v. l. °क्षवापकस्त्वं) सभास्तारो मया कृतः MahāBhā. iv. 65. 6 (MahāBhāraDi. अक्षक्षेपकः)

अक्षवाम (akṣa–vāma) *m.* an unfair gambler [MW, Apte]

अक्षवाल (akṣavāla) *m.* name of a village in Kashmir अक्षश्च तत्सुतः। …ग्रामं योऽक्षवालमकारयत् RājTa. (Ka.) 1. 338.

अक्षविकृति (akṣa–vikṛti) *f.* a defect of the eye-sight सर्पादिभ्रान्तिवचास्याः स्यादक्षविकृतावपि। निवृत्तिर्न निवर्तेत निवृत्तेऽप्यक्षविप्लवे PramāVār. 3. 297.

अक्षविक्षिप्त (akṣa–vikṣipta) *adj.* bewildered by the influence of the senses क्षत्रपुत्रोऽक्षविक्षिप्तः…। अन्तरिक्षगतिं प्राप निःशङ्कोऽञ्जनतस्करः YaśasCam. ii. 291. 4.

अक्षविक्षेप (akṣa–vikṣepa) *m.* the distraction of the sense-faculties भक्तानामक्षविक्षेपोऽप्येष संसारसंमतः। उपनीय किमप्यन्तः पुष्णात्यर्चामहोत्सवम् Stotrā. 17. 38.

अक्षविचक्षण (akṣa–vicakṣaṇa) *adj.* expert or adept in the game of dice लोकेष्वक्षविचक्षणश्च शकुनिः BālBhā. 2. 14.

अक्षविचित्रगोचर (akṣa–vicitragocara) *m.* diverse object(s) of the senses यथा यथा ह्यक्षविचित्रगोचरे प्रवर्तते चारगतो जिनात्मजः MaYānaSū. 21. 13 (5. 9)

[1]**अक्षविजय** (akṣa–vijaya) *m.* victory over (i. e. control of) the senses ईश वासवास्तावकीनहनुसंग्रहं व्यधुः। नूनमक्षविजयेन तावकानुग्रहेण हनुमत्त्वमिच्छवः S'rīVīraSt. 12.

[2]**अक्षविजय** (akṣa–vijaya) *m.* conquest over Akṣa (Rāvaṇa's son), S'rīVīraSt. 12.

अक्षविजयिन् (akṣa–vijayin) *adj.* who is victorious in the game of dice सर्वथा योऽक्षविजयी सुरासेवनतत्परः। तस्यार्थानां सुखानां च समृद्धिः करगामिनी AbhinBhā. ii. 456. 8 (*on* 18. 119)

अक्षविज्ञान (akṣa–vijñāna) *n.* sense-perception न ह्यसावक्षविज्ञाने रूपादिरिव भासते NyāyMañ. i. 175. 11.

[1]**अक्षविद्** (akṣa–vid) *adj.* one who knows the latitude मध्यच्छायातोऽक्षविदानयति रविं दिवाकरज्ञोऽक्षम् BrahmSphuSi. 15. 15; आयनाक्षवलनं हि विनैव स्पष्टसंज्ञवलनं प्रवदेयः। अक्षवित्समवलोक्य विलग्नं कल्पकेषु स महान् SiddhāTaVi. 379. 18.

[2]**अक्षविद्** (akṣa–vid) *adj.* skilful in gambling [MW]

[3]**अक्षविद्** (akṣa–vid) *adj.* versed in law [MW]

अक्षविद्या (akṣa–vidyā) *f.* art of playing at dice यदाश्रौषम्… युधिष्ठिरं पराजितं सौबलेनाक्षवत्याम् (v. l. अक्षविद्याम्) MahāBhā. i. 1. 105; एवं विक्रीडमानौ तावक्षविद्याविशारदौ। तदा जितो भवान्याथ शंकरो बहुभूषणः SkandP. i(1). 34. 78.

अक्षविद्वस् (akṣa–vidvas) *m.* a skilful or expert gambler द्यूते तु जितमेवाक्षविदुषा ArthS'ā. iii. 20. 10 (8. 3) = ManuBh. ii. 16. 24 (*on* 7. 52)

अक्षविधान (akṣa–vidhāna) *n.* (the art of) playing at dice, gambling चतुःषष्टिर्मूलकलाः…(तासामेका) अक्षविधानम् JayaMa. 31. 21 (*on* 1. 3)

अक्षविध्वंसन (akṣa–vidhvaṁsana) *m.* slayer of Akṣa (Rāvaṇa's son) (i. e. Hanumat) नमः श्रीरामभक्ताय अक्षविध्वंसनाय च SkandP. iii(2). 37. 3.

[1]**अक्षविनोद** (akṣa–vinoda) *m.* the pastime of gambling तथैवाक्षविनोदैश्च शास्त्रास्त्रविनयेषु च।…रेमे MārkP. 20. 5; (पार्थिवः) कदाचिदाञ्जनेय इवाक्षविनोदमन्वतिष्ठत् NalaCam. 1. 39(22)

[2]**अक्षविनोद** (akṣa–vinoda) *m.* the killing of Akṣa (Rāvaṇa's son), NalaCam. 1. 39(22)

अक्षविन्दुत्रिकद्वन्द्व (akṣavindutrika–dvandva) *n.* a particular throw of dice in gambling wherein a pair of the threes is obtained, cf. **अक्षबिन्दुत्रिकद्वन्द्व** KalpaK. 213. 104.

अक्षविन्दुत्रिकद्वय (akṣavindutrika–dvaya) *n.* a particular throw of dice in gambling wherein a pair of the threes is obtained, cf. **अक्षबिन्दुत्रिकद्वय** KalpaK. 213. 104; MediK. 114. 17.

अक्षविप्लव (akṣa–viplava) *m.* a defect or disorder of the eye-sight or eye सर्पादिभ्रान्तिवचास्याः स्यादक्षविकृतावपि। निवृत्तिर्न निवर्तेत निवृत्तेऽप्यक्षविप्लवे PramāVār. 3. 297; सर्पादिभ्रान्तिवच्चेदमनष्टेऽप्यक्षविप्लवे। निवर्तेत मनोभ्रान्तेः स्पष्टं च प्रतिभासनात् TattvSaṁ. 1314.

अक्षविभ्रंश (akṣa–vibhraṁśa) *m.* paralysis of the sense-organs कुर्वते ते (विकाराः) ह्युपेक्षिताः…स्रोतोरोधाक्षविभ्रंशश्वासश्वयथुपाण्डुताः AṣṭāSaṁ. i. 19. 22 (1. 5)

अक्षवियुत (akṣa–viyuta) *adj.* deducted from the latitude तन्मध्यविलग्नाख्यं तस्माचापक्रमांशकाः क्रमशः। तैरक्षवियुतयुक्तैर्या ज्या मध्याभिधाना सा PañcSi. 9. 18.

अक्षविलसद्वृद्धि (akṣa–vilasadvṛddhi) *adj.* having well-developed temporal bones क्षीबाक्षः प्रियदर्शनोऽक्षविलसद्वृद्धिः…स एव जवनो यातस्तृतीयां दशाम् MātaLī. 5. 13.

अक्षविवर (akṣa–vivara) *n.* a cavity for an axle (in the wheel) or in a *Terminalia Bellerica* एवं मन्त्रद्वयं कोष्ठेष्वालिख्य…। जप्तं विनिक्षिपेदक्षविवरे चत्वरेऽथ वा TantrRā. 14. 78.

अक्षविवर्त (akṣa–vivarta) *m.* a turn or variety of dice गमो नाक्षविवर्ते स्यादपर्यालोचनेऽध्वनि MediK. 115. 10; S'abdaRaSaK. 223. 8.

अक्षविशारद (akṣa–viśārada) *adj.* skilful in dice-playing or gambling अयमक्षविशारदो। ध्रुवं विजयते दूरान्नलकुन्तीसुतौ BṛKathāS'loSaṁ. 23. 53.

अक्षविशेषण (akṣa–viśeṣaṇa) *n.* an attribute of the sense-organs यदक्षविशेषणं निर्दोषत्वमुक्तं तद्व्यवच्छेद्यं दर्शयितुमक्षमेदं तावदाह NyāySu.(Ja.) 257A. 5 (*on* ii. 1. 2)

अक्षविश्लेषलव (akṣaviśleṣa–lava) *m.* difference of the latitudes in degrees पुरान्तरं चेदिदमुत्तरं स्यात् तदक्षविश्लेषलवैस्तदा किम्। चक्रांशकैरित्यनुपातयुक्त्या युक्तं निरुक्तं परिधेः प्रमाणम् Golā. 182. 18 (21. 14)

अक्षविषय (akṣa–viṣaya) *m.* **i** an object of experience with the sense-organs एकैकमक्षविषयं भजताममीषां संपद्यते यदि कृतान्तगृहातिथित्वम्। पञ्चाक्षगोचररतस्य किमस्ति वाच्यमक्षार्थमित्यमलधीरधियस्त्यजन्ति SubhāRaSaṁ. 88; **ii** an object of the eyes (= one appearing before the eyes) तं (= कृष्णम्) त्वागतम्…(मुनयः) तेऽचक्षताक्षविषयं स्वसमाधिभाग्यम् BhāgP. iii. 15. 38.

अक्षविषयत्व (akṣaviṣaya–tva) *n.* the state of being an object of the sense-organs मनोमात्रपथेऽप्यक्षविषयत्वेन विभ्रमात्। स्पष्टावभासा भावानां सृष्टिः स्वप्नपदं मतम् ĪśvaPraSū. iii. 2. 16; किमिदं विषयस्य प्रत्यक्षत्वं नाम, किमक्षविषयत्वम् उताक्षजज्ञानविषयत्वमिति। तत्राक्षविषयत्वं तावदन्वयव्यतिरेकसमधिगम्यमेव, न प्रत्यक्षगम्यम् NyāyMañ. i. 29. 19.

अक्षविस्तृत (akṣa–vistṛta) *n.* the width of an axle पञ्चाङ्गुलं समारभ्य द्विद्व्यङ्गुलविवर्धनात्। एकविंशाङ्गुलान्तं स्यान्नवधा चाक्षविस्तृतम् MānaSā. 43. 12.

अक्षवीथी (akṣa–vīthī) *f.* path or course along the latitude, the sun's passage between the Tropic of Cancer and the Tropic of Capricorn नागवीथ्यक्षवीथ्योश्च लक्षणं च प्रकीर्त्यते BrahmāṇḍP. i. 1. 77.

अक्षवृक्ष (akṣa–vṛkṣa) *m.* the tree *Eleocarpus Ganitrus* or *Terminalia Bellerica* सः … वह्नौ … हविर्महाज्ञालमक्षवृक्षसमित्समिद्धे जुहवांबभूव RāmC. App. ii. 38. 18; अक्षवृक्षस्थिताम्…सरेचण्डीम् Mānaso. ii. 13. 874; दधिपर्णोऽथ दूरादप्यक्षवृक्षमुदैक्षत MalliC. 6. 507; विघट्य निक्षिपेत् क्षारमेकैकं हि पलं पलम्। अर्जुनस्याक्षवृक्षस्य महाराजगिरेरपि RasRaSa. 5. 177; ViśvaPra. 7. 61; KośaKaTa. 2. 5379.

[1]**अक्षवृत्त** (akṣá–vṛtta) *n.* happening at dice उग्रंपश्ये राष्ट्रभृत् किल्बिषाणि यदक्षवृत्तमनु दत्तं न एतत् AV. vi. 118. 2; *adj.* engaged in or addicted to gambling [Apte]

[2]**अक्षवृत्त** (akṣá–vṛtta) *n.* **i** a small circle drawn around the *sama* i. e. the intersecting point between the prime vertical and the horizon, with a radius equal to the (degree of) latitude of a particular place एवमक्षांशकैर्वृत्तं समाख्यात् परितो न्यसेत्। समकीलकयोः प्रोतं तथा याम्योत्तरं चलम्। तत्तत्खेटोपरि न्यस्तं यैरंशैः खार्धतो नतम्। समवृत्तेऽक्षवृत्ते च तैरेव स्यान्नतं ध्रुवात् Golā. 226. 8 (26. 64); **ii** zodiacal circle [Apte]

अक्षवृत्ति (akṣa–vṛtti) *f.* faculty or function of the sense-organs न चाक्षवृत्तिजन्मजा न (ज्ञान) मेदाविवेकजाः। द्विचन्द्रादिभ्रमास्ते हि न प्रत्यक्षे न च स्मृते VibhraVi. 77.

अक्षवृद्धि (akṣa–vṛddhi) *f.* increment by one *akṣa* or *karṣa* measure प्राग्दानमाद्ये द्विपलं पलार्धवृद्धिर्द्वितीये पलमक्षवृद्धिः SiddhYo. 75. 12.

अक्षवेदितृ (akṣa–veditṛ) *adj.* conversant in the game of dice तस्य तस्येह ते वध्या येषां ज्येष्ठोऽक्षदेविता (v. l. अक्षवेदिता) MahāBhā. iv. 15. 35.

अक्षवेदिन् (akṣa–vedin) *adj.* conversant in the game of dice अनक्षज्ञं च धर्मज्ञं सौबलेनाक्षवेदिना। निकृत्या यत्पराजैषीस्तस्मादसि हतो रणे MahāBhā. ix. 60. 44; द्विरभ्यस्ताः पतन्त्यक्षा ग्लहे यद्यक्षवेदिनः। जयं तस्यापरस्याहुः कितवस्य पराजयम् NāraSm. 214. 3; सह दीव्य मयाक्षवेदिना Nalābhyu. 7. 14.

अक्षवेदी (akṣa–vedī) *f.* the dice-board (i. e. game of dice) यदाश्रौषम् …युधिष्ठिरं पराजितं सौबलेनाक्षवत्याम् (v. l. अक्षवेद्याम्) MahāBhā. i. 1. 105.

अक्षवेद्य (akṣa–vedya) *adj.* perceptible to the sense-organs अतः स्वविवक्षायापि नाक्षवेद्यम् IṣṭaSi. 346. 18; प्रत्येकं ह्यक्षवेद्यं प्रतिनियततया सर्वलोक–

प्रसिद्धम् TattvMu. 4. 37.

अक्षवेध (akṣa-vedha) *m.* a hole or perforation in an axle or axle-like part (for fixing the pin) लकटे विस्तृतायती । अक्षाभ्यां योजयेत् सम्यग् दृढं बाह्वक्षवेधयोः SamarāSū. 17. 40.

अक्षवेला (akṣa-velā) *f.* a place near the axle युवं तमिन्द्रापर्वतेत्यक्षवेलायां जपित्वा S'āṅkhāS'S. x. 21. 14 (comm. तदुद्देश इत्यर्थः)

अक्षवैरिन् (akṣa-vairin) *m.* an enemy in the form of sense-organs जयन्ति ये धृतिबलतोऽक्षवैरिणं भवन्तु ते यतिवृषभा मुदे मम SubhāRaSaṁ. 681.

अक्षव्यक्ति (akṣa-vyakti) *f.* manifestation of the sense-organs (either in a group or individually) अक्षव्यक्तिविप्रतीत्यास्पदत्वं याता सर्वा तावकी तावकीव SaṁkṣeS'ā. 3. 71 (ii. 190. 8) (comm. विप्रतिपन्नमिन्द्रियसमुदायमेकैकं चक्षुरादिकं वाभिप्रेत्याक्षव्यक्तिरित्युक्तम्)

अक्षव्यपदेश (akṣa-vyapadeśa) *m.* the designation or name of sense-organ समीक्ष्य गमकत्वं हि व्यपदेशो न गृह्यते । तच्चाक्षव्यपदेशेऽस्ति तद्धर्मश्च नियोज्यताम्(? °ता) PramāVār. 3. 192; (मनः) तन्निबद्ध(= चक्षुर्निबद्ध)मक्षव्यपदेशं लभते Kāśi. i. 259. 12 (*on* 4. 135)

अक्षव्यसनज (akṣavyasana-ja) *adj.* [*f.* -ā] born of or arising from passion for gambling कथमक्षव्यसनजा बुद्धिरापतिता तव MahāBhā. iii. 31. 18.

अक्षव्याज (akṣa-vyāja) *m.* fraud in gambling अक्षव्याजजिता वनं वनमृगैर्यत् पाण्डवाः संश्रिताः ŪruBha. 1. 63; अक्षव्याजैर्विविधैर्गणनाहस्तादिलाघवैर्निपुणाः । धूर्ताश्चरन्ति…विदेशेषु KalāVi. 9. 26.

अक्षव्यापार (akṣa-vyāpāra) *m.* operation of the sense-organs (especially of the eye) यदि साक्षात् पारम्पर्येण वाक्षव्यापारस्तत्रास्ति तदा यौगिकोऽयं प्रत्यक्षशब्दस्तत्र भविष्यति TātpaṬ.(U.) 153. 17 (*on* 4. 130); सुषुप्तो निमीलिताक्षो मूर्च्छितश्च भ्रमेदित्यक्षव्यापारं विनापि दोषादेव भ्रमसिद्धेः ' दुष्टाक्षः सर्वदृक् सदा ' इत्युक्तं युक्तमेव IṣṭaSi. 282. 3; अक्षव्यापारमन्तरेणाप्यपरोक्ष आकाशे बाला अयथार्थदर्शिनस्तलमिन्द्रनीलतमालपत्रसदृशं मलिनताञ्च धूमादिकमन्यच … अध्यस्यन्ति PañcPā. 29. 25 (*on* i. 1. 1); स (अभावः) च दृश्यानुपलब्ध्यैव गम्यते अक्षव्यापारस्याधिकरणग्रहणोपक्षीणत्वादिति केचित् NyāyVārPari. 489. 1; विनाक्षव्यापारमपरोक्षावभासः स्यात् S'āstrDī. 38. 6 (*on* i. 1. 4); विनाप्यक्षव्यापारममिलापमात्रेणापरोक्षावभासः स्यात् YuktiSneha. 38. 27 (*on* i. 1. 4)

अक्षव्यापारजन्मन् (akṣavyāpāra-janman) *adj.* born of or arising from the function of the sense-organs अक्षव्यापारजन्मानौ स्तः संशयविपर्ययौ NyāyMañ. i. 85. 20.

अक्षव्यापारसद्भाव (akṣavyāpāra-sadbhāva) *m.* presence of the function or operation of the sense-organs ननु च प्रत्यभिज्ञानं स एवेत्युपजायते । अक्षव्यापारसद्भावे निष्प्रकम्पमबाधितम् TattvSaṁ. 444; प्रत्यक्षतः प्रसिद्धास्तु सत्त्वगोत्वादिजातयः । अक्षव्यापारसद्भावे सदादिप्रत्ययोदयात् TattvSaṁ. 714; 1530.

अक्षव्यापारानुपरम (akṣavyāpārānuparama) *m.* non-cessation (= continuation) of the function or operation of the sense-organs एवमक्षव्यापारानुपरमात् प्रत्यक्षत्वमुक्तम् NyāyRa. 175. 10 (*on* 4. 130)

अक्षव्यापृति (akṣa-vyāpṛti) *f.* operation of the sense-organs तत्संकेतमनस्कारात्सदादिप्रत्यया इमे । जायमानास्तु लक्ष्यन्ते नाक्षव्यापृत्यनन्तरम् TattvSaṁ. 729.

अक्षव्यूह (akṣa-vyūha) *m.* a kind of military array (in which the army is divided into three parts – one in the front, the other in the rear and the third divided on the two sides of the king) (" सूच्या वज्रेण चैवैतान् व्यूहेन व्यूह्य योधयेत् ") अक्षव्यूहमेदोऽग्रतः पृष्ठतश्च त्रिधा व्यवस्थितः पार्श्वयोर्भेदनम् ManuBh. ii. 57. 9 (*on* 7. 191)

अक्षशक्ति (akṣa-śakti) *f.* power of the sense-organs मन्त्रतन्त्रादिसामर्थ्याद् गुडादौ विषशक्तयः । तथैव कर्मसामर्थ्यादन्यदेहेऽक्षशक्तयः PramāVāBh. 56. 17.

अक्षशब्द (akṣa-śabda) *m.* the (rattling) sound made by the axle (of a cart) स्याच्चेदक्षशब्दः सुवागित्यनुमन्त्रयेत ĀpaS'S. xi. 6. 12; अक्रन्ददग्निरित्यक्षशब्दमनुमन्त्रयते ĀpaS'S. xvi. 12. 7.

अक्षशब्दवत् (akṣaśabda-vat) *adv.* as in the case of the word *akṣa* (i. e. the use of a word in several meanings) भूतत्वं भूतशब्दवाच्यत्वमेकनिमित्तमन्तरेणानेकेषु पृथिव्यादिष्वेकशब्दप्रवृत्तिरक्षशब्दवत् NyāyKa. 22. 26; न चायं सत्यशब्दः संवृतिपरमार्थयोः साधारणोऽक्षशब्दवत् YuktiSneha. 50. 30 (*on* i. 1. 5); साधारणं हि नामैकं भविष्यत्यक्षशब्दवत् BālaKrī. i. 15. 11 (*on* 1. 7)

अक्षशब्दाकार (akṣaśabdākāra) *adj.* [*f.* -ā] having the form of the word *akṣa* भवत्वनक्षनिवृत्तिरूपा प्रतिपत्तिः अक्षशब्दाकारा तु न प्राप्नोति TātpaṬ. (U.) 166. 23 (*on* 4. 187)

अक्षशब्दार्थवत् (akṣaśabdārtha-vat) *adv.* as in the case of the meanings of the word *akṣa* (i. e. several meanings being expressed by the same word) यत्रैकोऽधिकरणार्थो नोपपद्यते तत्राक्षशब्दार्थवद्भिन्न एवास्तु Khaṇḍan-Khā. 1101. 16.

अक्षशब्दार्थविज्ञान (akṣaśabdārtha-vijñāna) *n.* knowledge of the object (of cognition) through perception and verbal testimony अक्षशब्दार्थविज्ञानमविसंवादतः समम् । अस्पष्टं शब्दविज्ञानं प्रमाणमनुमानवत् Laghīya. 1. 46.

अक्षशाक (akṣa-śāka) *m.* *Feronia Elephantum* (i. e. *kapittha*) कपित्थोऽथ दधित्थस्तु…। अक्षसस्यो (v. l. अक्षशाको) दधिफलश्चिरपाकी कपिप्रियः DhanvNi. 90. 21.

अक्षशाला (akṣa-śālā) *f.* a workshop for the manufacture of gold and silver articles अक्षशालायां सुवर्णाध्यक्षः ArthS'ā. i. 6. 4 (1. 1); सुवर्णाध्यक्षः सुवर्णरजतकर्मान्तानामसंबन्धावेशनचतुःशालामेकद्वारामक्षशालां कारयेत् ArthS'ā. i. 210. 2 (2. 13); i. 219. 6 (2. 13); ii. 159. 3 (4. 9)

अक्षशालिक (akṣaśālika) *m.* 1 owner or manager of a gambling house °तलाराक्षशालिकनियोगिग्रामकूटवार्द्धुषिका हि राष्ट्रस्य कण्टकाः NītiVā. 8. 21; अटव्यां किलान्धकूपे पतितेषु कपिसर्पसिंहाक्षशालिकसौवर्णिकेषु कृतोपकारः कंकायननामा कश्चित्पान्थो विशालायां पुरि तस्मादक्षशालिकाद्व्यापदमवाप NītiVā. 23. 11; 2 an officer in charge of the workshop of precious metals (उ ?)त्कीर्णञ्चाक्षशा(लि)कदुर्गदेवेन(?) EI. xviii. 295. 40; xviii. 296. 36.

अक्षशालिन् (akṣaśālin) *m.* an officer in charge of the workshop of precious metals उत्कीण(र्णं) चाक्षसा(शा)लि(कु)मारचन्द्रेन(ण) ताम्र(म्र)-शाश(स)नम् EI. xviii. 298. 29; उत्किर्ण(उत्कीर्णं) चाक्षशा(?)लिना(?)श्रीसा(?) मन्तखण्डि(मलेपा) (? मल्लेन) EI. xviii. 313. 31. cf. **अक्षसालिन्**.

अक्षशिक्षा (akṣa-śikṣā) *f.* instruction in gambling शकुनौ शिक्षयत्यक्षशिक्षाम् BālBhā. 2. 46.

अक्षशिञ्जिनी (akṣa-śiñjinī) *f.* the sine of the latitude अग्रानृतलयोर्योगः समदिक्त्वेऽन्यथान्तरम् । तत्रिज्यावर्गविश्लेषपदभक्ताक्षशिञ्जिनी Golā. 226. 14 (26. 67)

अक्षशिरस् (akṣa-śiras) *n.* 1 the end or top of an axle पूर्वया द्वारा हविर्धाने प्रपद्य दक्षिणस्य हविर्धानस्य प्रागुदगुत्तरस्याक्षशिरसस्तृणं निरस्य राजानमभिमुखोऽवतिष्ठते ĀśvaS'S. I. v. 12. 3; 2 the head of Akṣa (Rāvaṇa's son) त्वां हन्तुमुद्यतवतो दशकन्धरस्य न्यस्तं करे निभृतमक्षशिरो मयैव PrasaRā. 6. 41.

अक्षशिला (akṣa-śilā) *f.* [a word included in the मध्वादिगण] name of a town(?) S'ākaṭāVyā. ii. 4. 196; SiddhaHe. vi. 2. 73; GaṇRa. 4. 300(339)

अक्षशिष्य (akṣa-śiṣya) *adj.* disciple of Akṣa रामं यो जितवान्संख्ये भार्गवं सुमहाबलम् ।…अक्षशिष्यं महाबाहुमजेयं दैवतैरपि MahāBhā. iv. 1109*. 3.

अक्षशील (akṣa-śīla) *adj.* given to gambling, a habitual gambler षष्ठेऽध्वशीलोऽक्षशीलश्च ĀpaDS. ii (7). 16. 13 = HirS'S. xxvii. 5. 13.

अक्षशूल (akṣa-śūla) *adj.* whose eye is a spear, who has a spear of *akṣa* wood, who has an axle as his spear कालकालमम्बुजाक्षमक्षशूलमक्षरम् । काशिकापुराधिनाथकालभैरवं भजे KālabhaiA. 2.

अक्षशोभित (akṣa-śobhita) *adj.* equipped with an axle व्यूहकादयः । त्रिद्व्येका नाभिसंसक्तास्तद्वन्नेमिविभूषिताः । प्रधिभिश्चावृतास्सर्वे प्रतिमिश्चाक्षशोभिता (? °ताः) PauṣkS. 8. 11.

अक्षशौण्ड (akṣa-śauṇḍa) *m.* a skilful gambler विभक्तिस्वरस्यावकाशः । अक्षशौण्डः MahāBh. iii. 130. 18 (*on* vi. 2. 52); JaineVyā. 46. 22 (*on* i. 3. 1); 52. 15 (*on* i. 3. 35); CāndraVyā. ii. 2. 16; v. 2. 11; प्रथमया विभक्त्या यन्निर्दिश्यते समासशास्त्रे तदुपसर्जनं भवति … सप्तमीसमासे सप्तमीति … अक्षशौण्डः KāśiVṛ. *on* P. i. 2. 43; सप्तम्यन्तं शौण्डादिभिः सह समस्यते तत्पुरुषश्च समासो भवति । अक्षेषु शौण्डोऽक्षशौण्डः KāśiVṛ. ii. 1. 40; KātanVṛ. ii. 5. 8; AgniP. 354. 7; GaṇRa. 2. 101 (144); PrakriKau. i. 511. 4; SiddhāKau. 174A. 8; एवञ्च क्रियान्वयोऽप्यस्य कर्त्रोचन्वयद्वारैव । यस्य यद्द्वारा कारकत्वं तस्य तद्द्वारैव क्रियान्वय इति व्युत्पत्तेः । अत एव अक्षशौण्ड इत्यादौ समासः LaS'abdeS'e. i. 517. 9.

अक्षश्रवण (akṣa-śravaṇa) *n.* hypotenuse, cf. **अक्षकर्ण**, तैः क्रान्तिपाताढ्यरवेर्भुजज्या षष्ट्युद्धृताक्षश्रवणेन युक्ता । दिग्घ्नी कृताग्रा भवतीह यष्टिः Golā. 238. 12 (29. 24)

अक्षश्रवणघ्नी (akṣaśravaṇa-ghnī) *adj.* (*f.*) multiplied by the hypotenuse (of the triangle formed by the gnomon and its shadow) गज्याक्षश्रवणघ्नी कुज्योद्वृत्तश्रवोनिघ्नी । तद्भृत्या समकर्णो हृत्वा भक्ता द्युखण्डकर्णो वा ĀryaSi. 4. 17 (73)

अक्षश्रवस् (akṣa-śravas) *n.* the hypotenuse of the triangle with the gnomon (of 12 *aṅgulas*) as one side and the equinoctial shadow (determined from the given latitude of the particular place) as the other, cf.

अक्षकर्ण, रविगुणमक्षश्रवसा भक्तं तच्चापमक्षांशाः Golā. 258. 10(31. 27)

अक्षश्रोतस् (akṣa-śrotas) *n.* nave of the axle (of a wheel) अक्षश्रोतःप्रमाणा गन्त्रीचक्रनाभिच्छिद्रप्रमाणा मात्रा यस्य तत्तथा AupaSūṬ. 191. 4.

अक्षसंयोग (akṣa-saṁyoga) *m.* contact of the sense-organs (with the object of perception) अनीश्वरपक्षे चाक्षसंयोगादिभिरेव सव्यापारे कर्मण्यपि प्रसङ्गात् KhaṇḍanKhā. 521. 20 किं च निरुपचरितेऽनवच्छेदेऽप्यक्षसंयोगोऽप्यभागी PrakaVi. 566. 5; 962. 13; परोक्षज्ञानहेतुरपि शब्दः···सहकारिणानुगृहीतोऽपरोक्षज्ञानमुत्पादयति ···पूर्वानुभवसंस्कारसहित इवाक्षसंयोगोऽभिज्ञातिरिक्तां प्रत्यभिज्ञाम् PrakaVi. 964. 21.

अक्षसंवेद्य (akṣa-saṁvedya) *adj.* cognizable through (direct) sense-perception तदलं क्षितितोयाग्निमरुतां परिणामजे । चेतोवत्यक्षसंवेद्ये कष्टकल्पनयानया BrĀraUBhVā. iv. 3. 155.

अक्षसंसद् (akṣa-saṁsad) *f.* gambling session अक्षसंसदि जितापि मृगाक्षी माधवेन परिरम्भपणेन UjjvaNīMa. 434. 5.

अक्षसंस्तुति (akṣa-saṁstuti) *f.* hymn of dice (ṚV. x. 34) प्रतिषेधोप देशौ तु अक्षैर्मेत्यक्षसंस्तुतौ BṛDe. 1. 52.

अक्षसंहति (akṣa-saṁhati) *f.* the aggregate of sense-organs तदवस्त्वभिधेयत्वात् साफल्यादक्ष [संहतेः] । नामादिवचने वक्तृश्रोतृवाच्यानुबन्धिनि PramāVār. 3. 11; एवं तर्हि नामादिरूपं भविष्यति । नाक्षसंहतेर्वैफल्यात् PramāVāBh. 192. 26.

अक्षसक्त (akṣa-sakta) *adj.* addicted to gambling (a variety of drunkard) त्रयो मद्यासक्ते । अक्षेषु द्यूतेषु सक्तः अक्षसक्तः Amarakīrti *on* NāmMā. 122.

अक्षसङ्गम् (akṣa-saṅgám) *adv.* so that it should touch the axle (वृक्षं) यदक्षसङ्गं वृश्चेदध ईषं यजमानस्य प्रमायुकः स्यात् TaiS. VI. iii. 3. 4; यदक्षसङ्गं स्थाणुमुच्छिन्द्येत् MaiS. iii. 9. 2.

अक्षसंगुण (akṣa-saṅguṇa) *adj.* [*f.* -ā] multiplied by the sine of the latitude मध्यतिथ्यन्तरासूनामुत्क्रमज्याक्षसंगुणा विष्कम्भार्धेन हर्तव्या MaBhāsk. 5. 42.

[1]**अक्षसंघात** (akṣa-saṅghāta) *m.* group or collection of sense-organs कारणं नाक्षसङ्घातः NyāyVi. 2. 248; अङ्कितान्यक्षसङ्घातैः सरोगाणि सदैव हि । शरीरिणां शरीराणि कमलानि न संशयः RasGaṅ. 194. 5.

[2]**अक्षसंघात** (akṣa-saṅghāta) *m.* cluster of lotus seeds, RasGaṅ. 194. 5.

अक्षसंचारिन् (akṣa-sañcārin) *adj.* moving with an axle (i. e. chariot) निर्ययौ च कृते तस्मिन् रन्ध्रसंचारिणारिणा (v. l. अक्षसंचारिणारिणा) KīcaVa. 4. 12

अक्षसंतर्जन (akṣa-santarjana) *n.* a kind of weapon (axle of a chariot used as a weapon?) cf. **अक्षसम,** काकुदीकं शुकं नाकमक्षिसंतर्जनं (v. l. अक्षसंतर्जनम्) तथा ।···एतैर्विद्धाः सर्व एव मरणं यान्ति मानवाः MahāBhā. v. 94. 38 *m.* name of a soldier in the army of Skanda (स्कन्दस्य सैनिकाः) अक्षसंतर्जनो राजन्कुनदीकस्तमोभ्रकृत् MahāBhā. ix. 44. 53.

अक्षसंनिकर्ष (akṣa-sannikarṣa) *m.* contact of the sense-organ (with the object of perception) न च समीचीनसंवेदनसाधनादक्षसंनिकर्षादन्यथावभासो युक्तः NyāyMa. 60. 3; नापि तदन्यत्र सत्···अक्षसंनिकर्षापकर्षेण परोक्षतापातात् PrakaVi. 9. 4; 9. 5; VedāntKa. 509. 19; नाक्षसंनिकर्षहीनस्य प्रत्यक्षत्वम् MānaMe. 193. 7.

अक्षसंनिपात (akṣa-sannipāta) *m.* contact of the sense-organ (with the object of perception) प्रतीमो हि वयमक्षसंनिपातानन्तरम्···आलोचनज्ञानम् ŚāstrDī. 40. 1 (*on* i. 1. 4)

[1]**अक्षसम** (akṣa-sama) *adj.* resembling the axle (of a chariot) तस्याप्यक्षसमा बाणाः MahāBhā. vii. 151. 17.

[2]**अक्षसम** (akṣa-sama) *adj.* measuring or weighing one *akṣa* (i. e. one *karṣa* = 16 *māṣas*) °शङ्खिनीत्रिफलाविडङ्गानामक्षसमा भागाः SuśruS. iv. 4. 27; दशैतानि समांशानि श्लक्ष्णान्यक्षसमानि च BhelaS. 123. 16 (6. 2); पिबेद्रसेनामलकस्य चापि कल्कीकृतान्यक्षसमानि काले CaraS. vi. 6. 36 (1941 Ed.); vi. 26. 88; (1941 Ed.) दशमूलाढके प्रस्थं घृतस्याक्षसमैः पचेत् AṣṭāSaṁ. ii. 23. 10 (4. 4) = SiddhYo. 11. 35; दशमूलीकषायेण विश्वमक्षसमं पिबेत् SiddhYo. 2. 20; 22. 131; 35. 19; तुल्यक्षीरं पचेदेतैर्घृतमक्षसमैर्भिषक् KāśyaS. 113B. 39.

अक्षसमक्षम् (akṣa-samakṣam) *adv.* present to the eye स्वप्ने वाक्षसमक्षं वा आश्चर्यमतिहर्षदम् । अकस्मादपि जायेत नाख्यातव्यं गुरोर्विना JayāS. 16. 327.

अक्षसमन्वित (akṣa-samanvita) *adj.* measured in *akṣa* अष्टाविंशतिभिः कल्कैरेतैरक्षसमन्वितैः । चतुर्गुणे जले सम्यग्घृतप्रस्थं विपाचयेत् CaraS. vi. 9. 37 (1941 Ed.); SiddhYo. 1. 258.

अक्षसमांश (akṣa-samāṁśa) *adj.* having a quantity equal to one *akṣa* (in weight) कल्कैरक्षसमांशैर्मञ्जिष्ठालोध्रमधुकानाम् ।···सिद्धं भिषग्विदध्यात SiddhYo. 58. 89.

अक्षसमायुक्त (akṣa-samāyukta) *adj.* mixed with *akṣa* एतदक्षसमायुक्तं पीत्वा साधु विरिच्यते BhelaS. 239. 11.

अक्षसमिध् (akṣa-samidh) *f.* stick of the plant *Terminalia Bellerica* जुहुयादक्षसमिद्भिः ĪśānŚiPa. i. 19. 91.

अक्षसमुद्भव (akṣa-samudbhava) *adj.* [*f.* -ā] arising from the sense-organs तत्प्रतिभासिन श्चाभिन्नरूपस्यालीकत्वेऽक्षसमुद्भवामपि वृत्तिमनुभवतोऽस्य ···कुतः प्रत्यक्षता HetuBiṬ. 85. 26.

अक्षसंपात (akṣa-sampāta) *m.* a glance तस्मात्पूर्वाक्षिसंपाते तुल्यत्वमवगम्यते ŚṛṅgāPra. 189. 5.

अक्षसंप्रदाय (akṣa-sampradāya) *m.* (skill acquired through) the tradition of dice अहं तु तव च तेषां च परस्परं विभवे परिपणनपदाधिरोहिणि क्षणादक्षममाणेन जगत्सामान्यतामक्षसंप्रदायेन तं पराजयघण्टापथे संचारयिष्यामि BhārCam. 4. 23(2) (comm. अक्षविद्यायाः संप्रदायेन शिक्षानैपुण्येन)

[1]**अक्षसंबन्ध** (akṣa-sambandha) *m.* contact with the sense-organs आलोचनाक्षसंबन्धविशेषणधियामतः । नेष्टं प्रामाण्यमेतेषां व्यवधानात् क्रियां प्रति PramāVār. 3. 310; अप्रत्यक्षोऽक्षसंबन्धो दूरस्थः शक्तिरूह्यते ŚivDr. 6. 83; सोऽक्षसंबन्धः आनुमानिक एव Kāśi. i. 290. 14(4. 251); TārkiRa. 143. 1; शब्दो द्रव्यं साक्षादक्षसंबन्धसाक्षात्कार्यत्वात् MānaMe. 219. 2.

[2]**अक्षसंबन्ध** (akṣa-sambandha) *adj.* related to (i. e. played with) dice. अक्षसंबन्धे देवने ग्रहेग्लहो नित्यं निपात्यः Prasā. ii. 657. 23.

अक्षसंबन्धफल (akṣasambandha-phala) *n.* the result arising from the contact of sense-organ यत्राक्षसंबन्धफलानुसारः ŚlokaVār. 4. 254 (207. 4); अतोऽक्षसंबन्धफलानुसारात् प्रत्यक्षो वायुरिति निश्चीयते Kāśi. iii. 65. 11 (*on* 5(4). 93); iii. 101. 26 (*on* 5(5). 1); यत्र गोत्वेऽक्षसंबन्धफलमापरोक्ष्यं तत्प्रत्यक्षम् NyāyRa. 207. 11 (*on* 4. 254)

अक्षसंबन्धहीनात्मन् (akṣasambandhahīnātman) *adj.* lacking in sense-contact अक्षसंबन्धहीनात्मस्वात्मप्रत्यक्षतार्थिनः । प्रत्यक्षशब्दव्युत्पत्तिः कथङ्कारं भवेद्गुरोः MānaMe. 193. 4.

[1]**अक्षसंबन्धिन्** (akṣasambandh-in) *adj.* related to the sense-organs तज्जात्याधारभावाद्युगपदखिलमप्यक्षसंबन्धि तत्र TattvMu. 4. 47.

[2]**अक्षसंबन्धिन्** (akṣasambandh-in) *adj.* [*f.* -ī] associated with *akṣa* (axle) अक्षसंबन्धिनी या धूस्तदन्तस्य (डच्) न भवति KāśiVṛ. *on* P. v. 4. 74; LaŚabdeŚe. ii. 155. 8; Prasā. i. 645. 11.

अक्षसंभव (akṣa-sambhava) *adj.* born of (i. e. played with) dice दीव्यतोरनयोर्द्यूते दम्पत्योरक्षसंभवे ।···अंशुमत्या जिते कान्ते BṛKathāK. 134. 43.

[1]**अक्षसंमित** (akṣa-sammita) *adj.* A measuring one *akṣa* (i. e. *karṣa*) नागरम्···पाययेताक्षसंमितम् SuśruS. vi. 39. 208; सह तालकदम्बेन कल्कांस्तानक्षसम्मितान् । तस्मिन्नालोड्य तत्सर्वं विपचेन्मृदुनाग्निना BhelaS. 130. 4 (6. 4); B of the size of either the seed of *Eleocarpus Ganitrus* or *Terminalia Bellerica* कुर्वीत मोदकानक्षसंमितांस्तेऽपि तद्गुणाः AṣṭāSaṁ. ii. 41. 5 (4. 7)

[2]**अक्षसंमित** (akṣa-sammita) *adj.* [*f.* -ā] of the size of an axle रथमात्री निरूढपशुबन्धस्य वेदिः । अक्षसंमिता पश्चात्तिर्यक् ĀpaŚS. vii. 3. 8.

अक्षसर (akṣa-sara) *m.* a rosary of beads तस्याङ्गना तु गीर्देवी··· तद्वाहने तु मञ्जीरस्तदक्षसर ईक्षणम् NāmaMāli. 67.

अक्षसरक (akṣasaraka) *m.* (?) name of a district in Gujrat region अस्तु वस्संविदितं यथा हस्तवप्राहरण्यामक्षसरकप्रापीयहरियानकग्रामे ··· अत्रैव वास्तव्यब्राह्मणधम्मिलाय···ब्रह्मदायोऽतिसृष्टः EI. iii. 320. 12; अस्तु वस्संविदितं यथा मया हस्तवप्रहरण्यामक्षसरकप्रावेश्यज्येष्ठानकग्रामे···ब्रह्मदेयं निसृष्ट(?ष्ट)म् EI. xvii. 107. 12.

अक्षसरकप्रापीय (akṣasaraka-prāpīya) *adj.* having the revenue (collected) like that of Akṣasaraka अस्तु वस्संविदितं यथा हस्तवप्रहरण्यामक्षसरकप्रापीयहरियानकग्रामे ··· अत्रैववास्तव्यब्राह्मणधम्मिलाय···ब्रह्मदायोऽतिसृष्टः EI. iii. 320. 12 cf. **अक्षसरकप्रावेश्य**.

अक्षसरकप्रावेश्य (akṣasaraka-prāveśya) *adj.* belonging to a subdivision of a district (*prāveśa*) named Akṣasaraka अस्तु वस्संविदितं यथा मया हस्तवप्रहरण्यामक्षसरकप्रावेश्यज्येष्ठानकग्रामे···ब्रह्मदेयं निसृष्ट(?ष्ट)म् EI. xvii. 107. 12.

अक्षसस्य (akṣasasya) *n.* the tree *Feronia Elephantum* (*kapittha*) कपित्थोऽथ दधित्थस्तु··· । अक्षसस्योदधिफलश्चिरपाकी कपिप्रियः DhanvNi. 90. 21

अक्षसहकारिन् (akṣa-sahakārin) *adj.* helpful to the sense-organ (i. e. the eye) यदवगमोऽक्षसहकारी वाच्यः KhaṇḍanKhā. 1219. 9.

अक्षसहित (akṣa-sahita) *adj.* A possessed of sense-organs अथ सर्वे प्रत्यक्षं भवति···अस्य भगवतः परोक्षं किमपि नास्ति । किंविशिष्टस्य । स्पर्शरसगन्धवर्णशब्दपरिच्छित्तिरूपसर्वेन्द्रियगुणसमृद्धस्य, तर्हि किमक्षसहितस्य । नैवम् । अक्षातीतस्य TātpaVṛ. 31. 15; B accompanied by the sense-organ केवलवाक्य-

मावर्त्यमानमपि न साक्षात्कारं जनयतीत्युक्ते युक्तिसहकृतं जनयिष्यति संस्कार इवाक्षसहितः प्रत्यभिज्ञाम् VedāntKa. 510. 12 (*on* iv. 1. 1)

अक्षसाधन (akṣa–sādhana) *adj.* which has dice as means (i. e. played with dice) अक्षसाधनस्य देवनस्य पणबन्धः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 3. 70.

अक्षसाधनत्व (akṣasādhana–tva) *n.* the state of having the sense–organs as the means (of perception) नाप्तवचनार्थज्ञानस्याक्षसाधनत्वात् तदर्थः श्रोतुः प्रत्यक्षप्रमाणको भवति BrahmSi. 110. 6.

अक्षसामक्ष्य (akṣa–sāmakṣya) *n.* direct perception through sense–organs यत् अक्षसामक्ष्यं बाह्येन्द्रियप्रत्यक्षत्वं नाम PratyabhiVi. i. 402. 12 (*on* i. 8. 1); एतावता अक्षसामक्ष्यापेक्षित्वान्यथात्वमात्रेत्यर्थः Bhāsk. i. 402. 12 (*on* i. 8. 1)

अक्षसालिका (akṣa–sālikā) *f.* [*w. r.* for अक्षमालिका] a rosary of beads अनन्तफलदानाच्च क्षपिताशेषकल्मषात् । मातृकात्मतया लाभकरणादक्षसा-(? मा)लिका KulārT. 17. 58.

अक्षसालिन् (akṣasālin) *m.* goldsmith उत्कीण्ण(र्णं) चाक्षसा(शा)लि(कु)-मारचन्द्रेन(ण ?) ताम्त्र(म्र) शाश(स)नम् EI. xviii. 298. 29; लिखितं सान्धिविगृहि (सन्धिविग्रहि) श्रीखम्भेन उत्कीर्ण्णं(र्णं) चाक्षसाली(लि) कुमारचन्द्रैन(चन्द्रेण) EI. ix. 277. 38 cf. **अक्षशालिन्.**

अक्षसिद्ध (akṣa–siddha) *adj.* ascertained or proved by means of the sense–organs अक्षसिद्धस्य सत्त्वस्य…अभावाग्रहणे Nyāyāmṛ. 120A. 9; 120A. 6.

अक्षसिद्धि (akṣa–siddhi) *f.* ascertainment by means of sense–perception व्यक्तिर्नापेक्षयाभावादपेक्ष्यस्याक्षसिद्धितः IṣṭaSi. 299. 15; स्वच्छन्देनागमेन प्रकृतिमहदहङ्कारमात्राक्षसिद्धिः TattvMu. 1. 11.

अक्षसीस (akṣa–sīsa) *n.* lead नागः सर्पे गजे वृक्षे…नागदन्तेऽक्षसीसे NānārthaMa. 293.

अक्षसूक्त (akṣa–sūkta) *n.* the hymn about dice (=ṚV. 10. 34) एवमक्षसूक्ते द्यूतनिन्दा च कृषिप्रशंसा च Nir. 7. 3 (134. 7); तेषामानर्थक्यं स्यात् । यथा …आग्निमारुते…अक्षसूक्तम् S'ābaBh. 426. 9 (*on* ii. 1. 22); सर्वेषामर्थवत्तास्ति । अक्षसूक्तस्य राजसूये S'ābaBh. 426. 12 (*on* ii. 1. 23); TantrVā. 407. 14 (*on* ii. 1. 23); NyāySu.(So.) 657. 18 (*on* ii. 1. 23); MayūMāli. 111. 4 (*on* ii. 1. 5)

अक्षसूत्र (akṣa–sūtra) *n.* a string or rosary of beads (especially of *Eleocarpus* seeds) कृतोऽक्षसूत्रप्रणयी तया करः KumāSam. 5. 11; मन्त्रगणः… न्यसनीयः…। मण्डले ह्यक्षसूत्रे च JayāS. 13. 4; 13. 218; 14. 5; 14. 34; 16. 308; हृषीकेशाय…ददौ…अक्षसूत्रं च पुलहः MatsyaP. 245. 87; BṛSaṁ. 58. 38; मन्त्रध्यानं तु गोपयेत् । तद्वन्मुद्राक्षसूत्रं च PauṣkS. 32. 12; विधिः…। शुष्कः (? ष्क)-कमण्डलुधरस्त्वक्षसूत्राभयप्रदः VasiS. 46. 28; PāraS. 6. 80; 6. 118; 9. 118; अक्षसूत्रम्…वेषो भृङ्गिरिटेरयम् BālRā. 2. 2; अक्षसूत्रमङ्गुष्ठलतया…आवर्तयन्तीम्… तापसकन्यकां व्यलोकयम् TilaMañ. 255. 19; दण्डाक्षसूत्रकौपीनभिक्षापात्राणि रूपिणे । …ऐशान्याम्…दद्यात् AgniP. 78. 43; 49. 15; 144. 34; BrahmP. 58. 43; अक्षसूत्रमलङ्कारम्…तपोऽर्थे बिभृयान्नृपः NaraP. 26. 23; BhāgP. xii. 8. 9; VāmaP. 89. 44; असावक्षसूत्रेण सर्वदा । जापं करोति तुष्टात्मा BṛKathāK. 19. 5; 106. 9; अक्षसूत्रदर्भाश्च ताम्रजाः । ब्रह्मासनपदे मध्येऽम्बुरुहं स्थाप्यमेव च MayaMa. 12. 49; SamarāSū. 56. 311; ददर्शैकाम्…कन्याम् … अक्षसूत्रेण कलिताम् RāmāMañ. 431. 17; 167. 1; DaśāvaC. 7. 55; SaurP. 15. 27; PadmP. iv. 100. 56; LiṅgaP. i. 84. 60; गजाननम् ।…वहन्तम्…रत्नमुद्राक्षसूत्रम् च्चिन्तयेत् GaṇeP. i. 90. 15; सेवा चात्राक्षसूत्रस्य षण्मासं परिवर्तनम् MāliniT. 19. 86; अङ्गुष्ठेनाक्षसूत्रस्य कर्षणं मोक्षदं स्मृतम् ĪśānS'iPa. i. 28. 47; i. 2. 96; i. 27. 70; ii. 16. 80(6); Mānaso. iii. 1. 779; अक्षसूत्रं सखीकण्ठश्चुम्बत्येकावलिच्छलात् NaiṣC. 20. 47; S'āraTi. 6. 30; LakṣmīT. 39. 40; PrabhāC. 104. 7; YogVā. vi(1). 85. 61; PāñcRāRa. 107. 15; Subhāsi. 3411; S'ilpaRa. ii. 24. 76; AnekāSaṁ. 4. 286; S'abdaRaSaK. 311. 9; ViśvaPra. 161. 152; ViśvaLoK. 355. 152; *adj.* [*f.* –ā] possessing or bearing a rosary of *Eleocarpus* seeds शिक्षा…अक्षसूत्रा सकुण्डीका CaturCin. ii(1). 105. 7; पाशपङ्कजहस्तं स्याच्चाक्षसूत्रं सपुस्तकम् । निरुक्तमिति निर्णीतम् CaturCin. ii(1). 105. 16.

अक्षसूत्रक (akṣasūtra–ka) *n.* a rosary of beads भैक्षपात्रं तथा दण्डं स्रुक्स्रुवौ चाक्षसूत्रकम् ।…सर्वं तदीयम्…दातव्यम् JayāS. 24. 10; 24. 57; कमण्डलुं वामकरे दक्षिणे त्वक्षसूत्रकम् MatsyaP. 261. 11; BhaviP. 62A. 21 (i. 29. 5); CaturCin. i. 285. 6; PāraS. 6. 186; 11. 17; PauṣkS. 4. 168; साधकः…रात्रौ… भ्रामयेदक्षसूत्रकम् MāliniT. 19. 85; च्चिन्तयेद्देवीम्…दधतीमक्षसूत्रकम् LakṣmīT. 40. 26.

अक्षसूत्रकर (akṣasūtra–kara) *adj.* [*f.* –ā] having a rosary in the hand सर्वे…अक्षसूत्रकरास्तु वै JayāS. 29. 64; *m.* hand holding a rosary खगेशवेदवेदाङ्गैरक्षसूत्रकराङ्कितैः ।…विभूषयेत् PauṣkS. 43. 94; अक्षसूत्रकरा सा तु जपन्ती प्रार्थिता तया SkandP. ii(7). 24. 33.

अक्षसूत्रधर (akṣasūtra–dhara) *adj.* holding a rosary of beads अक्षसूत्रधरम्…मार्कण्डं मुनयोऽब्रुवन् SkandP. iii(2). 25. 4; अक्षसूत्रधरस्तद्वा(? द्वद्) मौञ्ज्या मेखलया वृतः SamarāSū. 77. 4.

अक्षसूत्रधरत्व (akṣasūtradhara–tva) *n.* the characteristic of holding a rosary of beads तस्या वक्ष्यमाणगोभिलादिवाक्यैस्त्रिशूलादिकरत्वाभिधानेनाक्षसूत्रधरत्वानुपपत्तेः VīraMi.(Āhnika.) 289. 17.

अक्षसूत्रपाणि (akṣasūtra–pāṇi) *m.* name of Brahmā (holding a rosary of beads in the hand) नमोऽक्षसूत्रपाणे ते कमण्डलुकराय च BṛDharmaP. i. 13. 13.

अक्षसूत्रप्रणयिन् (akṣasūtra–praṇayin) *adj.* attached to (i. e. holding) a rosary of beads कुशाङ्कुरादानपरिक्षताङ्गुलिः कृतोऽक्षसूत्रप्रणयी तया करः KumāSam. 5. 11 = AlaṅkāSa. 151. 8 = SāhiDa. 601. 13.

अक्षसूत्रप्रसिद्धि (akṣasūtra–prasiddhi) *f.* accomplishment or perfection of the rosary of beads ततः शक्तिमनुस्मृत्य सूत्राभामेकमानसः । अक्षमध्यगतां कुर्यादक्षसूत्रप्रसिद्धये MaliniT. 19. 81.

अक्षसूत्रबन्ध (akṣasūtra–bandha) *m.* knot of a rosary of beads अक्षसूत्रबन्धप्रध्वंसगलपितजटाकुलेन मूर्ध्ना । शश्लाघे रणमथ रामरावणीयम्…नारदेन Rāgh. 18. 38.

अक्षसूत्रमिलित (akṣasūtra–milita) *adj.* joined to (i. e. touching) the rosary of beads रुद्राक्षग्रथिताक्षसूत्रमिलितोऽङ्गुष्ठोऽप्यलं चञ्चलः Manmatho. 429. 19 (2. 10)

अक्षसूत्रवत् (akṣasūtra–vat) *adv.* like a rosary of beads (=like beads on a string) अक्षसूत्रवदन्योन्यं सामर्थ्यस्याप्रहाणतः । हेतुतद्वत्तया ज्ञेयाऽमूर्तादेरपि संगतिः BṛĀraUBhVā. ii. 3. 33; ब्रह्मादीनि च भूतानि ग्रथितान्यक्षसूत्रवत् । सूत्रेण ध्रियमाणानि सदैवेशयतानि च BṛĀraUBhVā. iii. 7. 5.

अक्षसूत्रवलय (akṣasūtra–valaya) *n.* a bracelet of a rosary of beads पाणौ कार्मुकमक्षसूत्रवलयं दण्डोऽपरः पैप्पलः UttaRāC. 4. 20 = MahāvīC. 1. 18 (9. 12) = SaraKaṇṭhā. 310. 12; हस्तालम्बितमक्षसूत्रवलयं कर्णावतंसीकृतम् BālRā. 1. 53; 4. 50; शंभुर्ध्यायति चाक्षसूत्रवलयं कृत्वा करेऽनन्यधीः YaśasCam. i. 476. 7; PraboCan. 2. 5 (21. 6); अक्षसूत्रवलयं धत्ते च पद्मासनः MohaRāPa. 5. 56; MahāN. 2. 3.

अक्षसूत्रवलयिन् (akṣasūtravalay–in) *adj.* having a rosary of beads as a bracelet अक्षसूत्रवलयी पाणिः…कोऽयं वेशपरिग्रहो गुरुतपोदान्तस्य शान्तात्मनः CaṇḍaKau. 2. 19.

अक्षसूत्रविभूषित (akṣasūtra–vibhūṣita) *adj.* adorned with a rosary of beads एते चतुर्भुजाः सर्वे अक्षसूत्रविभूषिताः PāraS. 11. 102 = PauṣkS. 4. 159.

अक्षसूत्रसूत्ताङ्गुलिक (akṣasūtrasūttāṅguli–ka) *adj.* with fingers well set on the rosary of beads जजाप नासाग्रनिदत्तनेत्रोऽक्षसूत्रसूत्ताङ्गुलिकः क्षितीशः DvyāśraKā. 10. 13.

अक्षसूत्रहस्त (akṣasūtra–hasta) *adj.* holding a rosary of beads in the hand कमण्डल्वक्षसूत्रहस्तम्…शिवम्…ध्यात्वा MānS'S. 238. 10.

अक्षसूत्रा (akṣasūtrā) *f.* name of the wife of sage Āpastamba आपस्तम्बो…मुनिरासीत् । तस्य भार्याक्षसूत्रेति BrahmP. 130. 2.

अक्षसूत्राङ्कपाणि (akṣasūtrāṅka–pāṇi) *adj.* whose hand is marked with a rosary of beads उपवीत्यक्षसूत्राङ्कपाणिर्दर्भोज्ज्वलाङ्गुलिः । भस्मस्मेरललाटाङ्को जामदग्न्य इवापरः RājTa.(Ka.) 7. 1476.

अक्षसूत्राङ्कित (akṣasūtrāṅkita) *adj.* marked with a rosary of beads चक्रे येनाहितस्त्रीणामक्षसूत्राङ्कितः करः NavaSāC. 11. 97.

अक्षसूत्राजपकर (akṣasūtrājapakara) *adj.* counting or telling the beads च्चित्रं देवानामित्यस्य गायत्रीदितिजो रविः । अक्षसूत्राजपकरः VasiS. 46. 58.

अक्षसूत्रान्त (akṣasūtrānta) *n.* extremity of the eye–line केशान्तं-(°न्ता) दक्षसूत्रान्तं द्वयोर्मध्ये भ्रुवः स्थितिः MānaSā. 59. 30.

अक्षसूत्रिन् (akṣasūtr–in) *adj.* having a rosary of beads तूणीधनुःपरशुवल्कजटाक्षसूत्री वैखानसो भृगुबटुर्यदयं विपक्षः BālRā. 2. 46; अक्षसूत्रिणः…तीरतापसान् NalaCam. 6. 14. (5); भस्मस्मेरः सुघटितजटाजूटबन्धोऽक्षसूत्री…जरठमुनिभिः सस्पृहं वीक्ष्यमाणः RājTa.(Ka.) 2. 170; दक्षिणाभ्यां भुजाभ्यां तु वरदेनाक्षसूत्रिणा । वामाभ्यां शोभमाना तु फणिनाऽभयदेन च TriṣaS'aPuC. iii. 1. 388; iii. 7. 138.

अक्षस्तुष (akṣa–stuṣa) *m.* Belleric myrobalan [MW]

अक्षस्तेन (akṣa–stena) *m.* thief in the form of a sense-organ योऽक्षस्तेनेष्वविश्वस्तः शाश्वते पथि ति(? नि)ष्ठितः । समस्तसत्त्वविश्वास्यः सोऽनाश्वानिह गीर्यते YaśasCam. ii. 411. 17.

अक्षस्थ (akṣa–stha) *adj.* situated (i. e. present) in the axle (of a wheel) तारिकातारकद्वन्द्वमक्षगं (v. l. अक्षस्थं) पारमेश्वरम् LakṣmīT. 29. 47;

अक्षस्थं परमात्मानं नारायणमनामयम् । चक्ररूपिणमीशानं ध्यायेत् कुङ्कुमसंनिभम् LakṣmīT. 31. 46 (comm. चक्रमध्ये चक्ररूपिणः परमात्मनः ध्यानं प्रस्तौति– अक्षस्थमित्यादिना)

अक्षस्थविष्ठ (akṣa–sthaviṣṭha) *adj.* [*f.* –ā] very big like an axle बलाहकाः…करालाः । अक्षस्थविष्ठा मुमुचुः…अभिवर्षधाराः BhāgP. xii. 9. 11.

अक्षस्थानीय (akṣa–sthānīya) *adj.* which assumes or occupies the place of the sense-organs गृहीते चाश्रये प्रतियोगिनि च स्मृतेऽक्षस्थानीयेन दृश्यादर्शनसहायेन मनसैवाभावज्ञानजन्मोपपत्तेर्नेन्द्रियस्याभावे शक्तिः शक्या कल्पयितुम् NyāyRa. 482. 21 (*on* 5(8). 27)

अक्षस्थानैक्य (akṣasthānaikya) *n.* unity or identity of the physical region of the sense-organs मन्थालव्यालपूर्वेष्वपि खलु रसनास्पर्शनादिक्रमात् स्यादक्षस्थानैक्यमात्रम् TattvMu. 4. 37.

अक्षस्थित (akṣa–sthita) *adj.* situated in the axle (of the wheel of time) प्राणो ह्यक्षस्थितो सिद्धं(?) ताभिः (? नाभिः) स्यात्तु विनाडिका ।…प्रधिषु प्रस्थितो मासो नेमिभागेषु वत्सराः । स्थूलमेतत् समाख्यातं सूक्ष्मकालमथ शृणु PauṣkS. 12. 25.

अक्षस्मरण (akṣa–smaraṇa) *n.* remembrance of Akṣa (the son of Rāvaṇa) विशिष्य सोऽक्षस्मरणेन बाणैर्वीरं समीराङ्गजमाजघान (इन्द्रजित्) RāmC. (App. 2.) 38. 32.

अक्षस्रज् (akṣa–sraj) *f.* a garland or rosary of beads अक्षस्रक्पुस्तके चोर्ध्वे पुष्पसायककार्मुके । वराभीतिकराब्जैश्च धारयन्तीमनूपमाम् ।…ध्यायेद्दैवीं भक्तवत्सलाम् BrahmāṇḍP. iii. 44. 19; अक्षस्रक्पुष्पहस्ताम्…त्रिभुवनजननीं चेतसा चिन्तयामि DevīCatuSt. 68; अक्षस्रक्पुस्तकगुणकपालाढ्यकराम्बुजाः । न्यासे तु योजयेदादौ षोडश स्वरजाः कलाः S'āraTi. 2. 28; 12. 24; (ब्रह्माणम्) अक्षस्रक्कुण्डिकाहस्तं जपन्तं ब्रह्म शाश्वतम् । दृष्ट्वोत्थाय ननाम DevīBhāP. x. 13. 49; अक्षस्रङ्मृगहस्तमम्बुजगतं मूर्धस्थचन्द्रस्रवत्पीयूषार्द्रतनुं भजे सगिरिजं त्र्यक्षं च मृत्युञ्जयम् S'ivaP. ii(2). 38. 34 (117A. 3); vi. 6. 23 (476B. 8); दधत्…पाणिभ्यां पुस्तकाक्षस्रजमपि…रक्षतात् त्र्यम्बको वः ĪśānS'iPa. i. 29. 32; ii. 5. 19; ii. 12. 11; कर्णेऽक्षस्रग् धरायाः परिवृढविपिने त्वद्भयात् संप्रतीर्थं वृत्तिर्द्विजैरहोभिस्त्वदरिनृपजनैः शिक्षिता तापसानाम् ChandaśCū. 2. 345 (4); खट्वाङ्गार्धविधूक्षताक्ष्यैकमठाक्षस्रगदाब्जं धनुर्हैमं शास्तरि हैमतोमरशराम्भोजं च मध्ये न्यसेत् TantrSa. 1. 104; अक्षस्रजम् …दधतीम्…वर्णेश्वरीं प्रणमत TantrSā.(K.) 76. 23; 108. 6; अक्षस्रग्वेदपाशाङ्कुशडमरुकखट्वाङ्गशूलान् कपालं बिभ्राणः…अघोरः S'ilpaRa. ii. 22. 202; स्मरभेदि(? दी) प्रकटाक्षस्रगुपेतकरः…जगदधिकं पाति (शिवः) YātrāPra. 1. 96; अयं खलु भगवान् विष्णुमित्रस्त्वया वचसामगोचरां दशामारोपितः । तथाहि – अक्षस्रजा गणयतीव गुणांस्त्वदीयान् MadaKeC. 47; अक्षस्रक्कुम्भचिन्तालिखितवरकराम्…भारतीं तां नमामि NityoNi. 73. 25.

अक्षहट्ट (akṣa–haṭṭa) *m.* the eyelid (अर्शोनिदानम्) श्वयथुश्चाक्षहट्टयोः BhelaS. 178. 5 (6. 18)

अक्षहत (akṣa–hata) *adj.* who is destroyed in gambling एतमेव चतुष्टोमं कृत्वा श्रोत्रियोऽक्षहतः स्त्रीहतः कामहतश्शरणहतो वा यजेत ĀpaS'S. xxii. 6. 8.

अक्षहन्तृ (akṣa–hantṛ) *adj.* killer of Akṣa (the son of Rāvaṇa) कपीशमक्षहन्तारं वन्दे Rāmā. i. 20*(2); एषोऽक्षहन्ता हनुमान् RāmāMañ. 315. 11.

अक्षहृत (akṣa–hṛta) *adj.* **1 A** robbed in gambling अक्षहृतः…हारिस्त्रो भवति विप्रतिषेधेन MahāBh. iii. 131. 3 (*on* vi. 2. 52); **1 B** lost in gambling अयं स नियतं गोपः परोऽक्षहृतगोधनः KīcaVa. 4. 30; **2** divided by five विषयलब्धगृहादित उक्तवद्वलनमक्षहृतं पलभाहतम् । उदगपागिह पूर्वपरे क्रमाद्रसहृतोभयसंस्कृतिरंग्रयः GrahaLā. 5. 10.

अक्षहृदय (akṣa–hṛdaya) *n.* the secret (of the game) of dice तस्माच्छ्रुतं चार्जुनस्यास्त्रलाभं (v. l. बृहदश्वादक्षहृदयं च प्राप्तं) तदा नाशंसे विजयाय संजय MahāBhā. i. 45*(4); स तेऽक्षहृदयं दाता MahāBhā. iii. 63. 20; iii. 78. 15; द्यूतकलाकुशलामिव वशीकृताक्षहृदयाम्…कन्यकां ददर्श Kād. 131. 15; नलोऽप्यभिहितवान्–कथयामि यदि मम त्वमप्यक्षहृदयं कथयसि TattvSaṁPañ. 827. 27 (*on* 3172); ऋतुपर्णो नलसखो योऽश्वविद्यामयान्नलात् । दत्वाक्षहृदयं चास्मै BhāgP. ix. 9. 17; ऋतुपर्णप्रदिष्टं च प्राप्याक्षहृदयं नलः । नागांशुकेन तत्याज बाहुकस्तां विरूपताम् BṛKathāMañ. 15. 367.

अक्षहृदयज्ञ (akṣahṛdaya–jña) *adj.* who knows the secret (of the game) of dice विद्ध्यक्षहृदयज्ञं माम् MahāBhā. iii. 70. 23; स ह्यक्षहृदयज्ञस्तान्क्रीडयामास पाण्डवः MahāBhā. iv. 12. 4; तत्पुत्रश्च ऋतुपर्णः योऽसौ नलसहायोऽक्षहृदयज्ञोऽभूत् ViṣṇuP. iv. 4. 37; नलर्तुपर्णयोश्चासावश्चाक्षहृदयज्ञयोः । संवाहे गच्छतोर्वाक्यमृतुपर्णेन भाषितम् TattvSaṁ. 3172.

अक्षहृदयज्ञान (akṣahṛdaya–jñāna) *n.* knowledge of the secret (of the game) of dice कदा द्रक्ष्यामि वै भीम पार्थमत्र तवानुजम् । …तस्याक्षहृदयज्ञानमाख्यास्यामि कदा न्वहम् MahāBhā. iii. 367*(8)

अक्षहृदयप्राप्ति (akṣahṛdaya–prāpti) *f.* acquisition of the secret (of the game) of dice तथाक्षहृदयप्राप्तिस्तस्मादेव महर्षितः MahāBhā. i. 124*(1)

[1]**अक्षहृदयाज्ञान** (akṣahṛdayājñāna) *n.* ignorance of the secret (of the game) of dice केचित् पाण्डुपुत्रा इवाक्षहृदयाज्ञानहृतक्ष्माः VāsaDa. 147. 2.

[2]**अक्षहृदयाज्ञान** (akṣahṛdayājñāna) *n.* ignorance about the sense-faculties and the mind, VāsaDa. 147. 2.

अक्षहृदयानभिज्ञता (akṣahṛdayānabhijña–tā) *f.* ignorance of the secret (of the game) of dice स किलाक्षहृदयानभिज्ञतया सकलमेव राज्यं द्यूतेन हारयामास TattvSaṁPañ. 827. 16 (*on* 3172)

अक्षहृदयापरिज्ञान (akṣahṛdayāparijñāna) *n.* ignorance of the secret (of the game) of dice अक्षहृदयापरिज्ञाने हि नलयुधिष्ठिरयोरपि पराजयात् JayaMa. 41. 6 (*on* 1. 3)

अक्षहृदयाभिज्ञ (akṣahṛdayābhijña) *adj.* **i** who knows the secret (of the game) of dice नलस्त्वश्वहृदयज्ञो नाक्षहृदयाभिज्ञः TattvSaṁPañ. 827. 25 (*on* 3172); **ii** who knows the real nature of the *akṣa* tree अक्षसंज्ञवृक्षमात्रज्ञानं हि सर्वेषां संभवति, सकृच्चक्षुस्संप्रयोग एव तद्गतशाखापत्रफलसंख्यादिज्ञानं हि अक्षहृदयाभिज्ञस्यैव संभवति S'rutaPra.iB. 337. 20 (*on* i. 2. 23)

अक्षा (akṣā) *f.* **1** designation of the Rigvedic *ṛc* vi. 47. 8 (being considered as the collar bone of Prajāpati) अथैतामक्षां शंसति S'āṅkhāĀ. 2. 4 (6. 17); उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वानित्यक्षा S'āṅkhāS'S. xviii. 4. 1; xviii. 5. 1; **2** the axle (of a wheel) यथाक्षा शम्याणिर्वा रिष्येत तत्रैवाग्निमुपसमाधायाग्नेयेन स्थालीपाकेनेष्ट्वा VārāGS. 15. 13; **3** a rope सन्ति च पशुधर्माः… अक्षया बन्धो यूपे नियोजनम् S'ābaBh. 1042. 6 (*on* iii. 6. 18); **4 A** name of a particular deity of the vowel अक्षोत्केन्द्राणी चेशानी चोग्रा…संप्रोक्ताः स्वरदेवताः KulārT. 4. 54; **4 B** one of the S'aktis in the gopāyīvyūha अक्षा त्र्यक्षा च हृल्लेखा हृद्गता मायिका परा ।…गोपायी कथितं व्यूहम् LiṅgaP. ii. 27. 209.

[1]**अक्षांश** (akṣāṁśa) *adj.* having the weight of one *tolā* लोध्रमक्षांशं पिष्ट्वा साध्यं घृताढकम् । …इत्यमृतघृतम् CaraS. vi. 23. 246 (1941 Ed.); उष्णेन वारिणाक्षांशं सेवितं क्षीरभोजिना । क्रिमिजालं श्वेतकुष्ठं सहसा तद्विनिर्हरेत् RasRaSa. 20. 219.

[2]**अक्षांश** (akṣāṁśa) *m.* latitude, a degree of latitude, latitude measured in degrees अक्षांशान् स्वगदितपत्तनांशहीनान् संहन्यान्नवनवपक्षपुष्कराख्यैः । अष्टाभिः शरकृतिभागहीनसंख्यैश्चक्रांशैरपहृतयोजनानि कोटिः MaBhāsk. 2. 3; नवतेर्लम्बाक्षांशान् प्रोह्य ज्या वेतराक्षलम्बज्ये BrāhmSphuSi. 3. 11; 15. 1; 15. 15; 15. 42; अन्याशाख्यास्तत्राक्षांशा लङ्कापुरे प्रवृत्तिदिने । कल्पयुगवर्षमासाश्चैत्रसितादेरिनोदयाद्युगपत् ĀryaSi. 1. 5 (3); 4. 37 (81); 10. 7 (112); 16. 33 (190); रविगुणमक्षश्रवसा भक्तं तच्चापमक्षांशाः Golā. 258. 10 (31. 27); अक्षांशैः खलु संस्कृतो रसलवेनास्याथ ते संस्कृताः GrahaGa. 111. 3 (10. 4); याम्योत्तरं स्वदेशस्थं निरक्षाभिधमण्डले । वृत्तं यत्र विलग्नं स्यान्निरक्षः स्वस्य तत्स्थलम् । यावत्स्वदेशादक्षांशाः स्वीययाम्योत्तरे SiddhāTaVi. 32. 2; 201. 11; 371. 5.

अक्षांशक (akṣāṁśa–ka) *m.* degree of latitude, latitude measured in degrees अक्षांशकाः पञ्चदशैव यस्मिन् छाया रवेः पञ्चमभागयुक्ता । सार्धाङ्गुला स्यात्समण्डलेऽथो वाच्यो विवस्वान् खलु तत्र कीदृक् MaBhāsk. 8. 10; नवतिलंम्बकांशास्तु मेरावक्षांशकास्तथा SūrySi. 12. 44; दृष्ट्वा दिनार्धघटिका योऽर्कज्ञोऽक्षांशकान् विजानाति । …स तन्त्रज्ञः BrāhmSphuSi. 19. 1; अक्षांशका ध्रुवोन्नतिभागा भूमेर्निरीक्षकस्थाने ĀryaSi. 16. 31 (189); प्राच्यामुज्जयिनीपुरात्कुपरिधेस्तुर्येऽशके यत्पुरं… तेषु नगरेष्वाचक्ष्व मेऽक्षांशकान् Golā. 258. 4 (31. 25); याम्योत्तरमण्डलेऽपि । अक्षांशकास्ते तु सदैव याम्याः खमध्यदेशाद्ध्रुवं तु यावत् SiddhāTaVi. 168. 11; 169. 9.

अक्षांशकज्ञ (akṣāṁśaka–jña) *adj.* who knows the degree of the latitude अक्षांशकज्ञेन चरांशजीवां ज्ञात्वापमज्यानयनं यथोक्त्या । कार्यम् SiddhāTaVi. 365. 23.

अक्षांशकुपरिधिवध (akṣāṁśakuparidhi–vadha) *m.* product of the latitude and the circumference of the earth अक्षांशकुपरिधिवधान्मण्डलभागाप्तयोजनैर्विषुवत् । नतभागयोजनैरेवमुपरि सूर्योऽन्यदनुपातात् BrāhmSphuSi. 21. 10.

अक्षांशविद् (akṣāṁśa–vid) *adj.* who knows the degree of the latitude अक्षांशविद्गाहुनरप्रमाणं संवीक्ष्य यः क्रान्तिगुणं ग्रहज्ञः । जानाति SiddhāTaVi. 365. 11; 366. 5.

अक्षांशहीन (akṣāṁśa–hīna) *adj.* [*f.* –ā] which is less than the degrees of the latitude (क्रान्तिजीवा) स्फुटदिवसकराग्रा सा यदाक्षांशहीना रविरपि यदि गोले चोत्तरे MaBhāsk. 3. 37.

अक्षांशाभ्यधिक (akṣāṁśābhyadhika) *adj.* [*f.* –ā] which is greater than the degrees of the latitude अक्षांशाभ्यधिका क्रान्तिर्यस्य तस्य द्युरात्रजम् । मण्डलं तदसंस्पृष्टं समवृत्तेन SiddhāTaVi. 185. 16.

अक्षांशोत्क्रमज्या (akṣāṁśotkramajyā) *f.* the inverse sine of the latitude त्रिज्ये । अक्षज्येतरजीवे लम्बाक्षांशोत्क्रमज्योने BrāhmSphuSi. 3. 10.

अक्षांस (akṣāṁsa) *m.* a degree of latitude [MW]

अक्षाकौशल (akṣākauśala) *n.* lack of skill in the game of dice भवतोऽत्यन्तसद्वृत्तेरक्षाकौशलसंभृतम् । प्राप्तं मयाशिवं नित्यम् KīcaVa.3. 8.

अक्षाक्षर (akṣākṣara) *n.* five syllables सृष्टिस्थती च विन्यस्य षडङ्गन्यासमाचरेत् । गुणाब्धिवेदकरणाक्षाक्षरैरति(? नि)शं मनोः PañcaRā.(Nā.) iii. 15. 23.

अक्षाग्र (akṣāgra) *n.* i the end of the axis (of the earth) (i. e. the north and south poles) पूर्वापरदिग्लग्नं क्षितिजादक्षाग्रयोश्च लग्नं यत् । उन्मण्डलं भवेत्तत् ĀryaBh. 4. 19.(83) *n.* ii end of the axle क्रान्तानां ग्रहचरितात्पथो रथानामक्षाग्रक्षतसुरवेश्मवेदिकानाम् । निःसङ्गं प्रधिभिरुपाददे विवृत्तिः संपीडक्षुभितजलेषु तोयदेषु Kirātā. 7. 12.

अक्षाग्रक (akṣāgra-ka) *n.* a linch-pin, KośaKaTa. 2. 4867.

अक्षाग्रकील (akṣāgra-kīla) *m.* a linch-pin अयमियं वा आणिः अक्षाग्रकीलः Liṅgānu.(Ha.) (comm.) 66. 7; AbhidhāCin. 756; MediK. 47. 2; ViśvaPra. 49. 22.

अक्षाग्रकीलक (akṣāgra-kīlaka) *m.* a linch-pin अक्षाग्रकीलके तु द्वयोरणिः AmaK. 1580; AnekāSaṁ. 2. 130; AnekāSa. 487.

अक्षाग्रकीलिका (akṣāgra-kīlikā) *f.* a linch-pin स्यादणिरक्षाग्रकीलिका AbhidhāRaMā. 2. 293. अयमियं वा अणिः अक्षाग्र(? ग्र)कीलिका अश्रिः सीमा च Liṅgānu. (He.) (comm.) 99. 4.

अक्षाग्रज (akṣāgra-ja) *m.* the vowel ॄ अक्षाग्रजश्च मायाग्रे(?ग्नि)रूर्ध्वमूर्तिः प्रकीर्तितः Tantrābhi. (7). 47. 20.

अक्षाग्रध्रुव (akṣāgra-dhruva) *n.* a linch-pin नार्धमासेऽणिरक्षश्रौ रूप्येऽक्षाग्रध्रुवे ध्रुवे Vaija. 230. 5.

अक्षाङ्गार (akṣāṅgāra) *m.* ember of the wood of Terminalia Bellerica अक्षाङ्गारैर्धमेत्किट्टम् RasRaSa. 5. 145 = S'ārṅgaS. ii. 11. 99; RaseCin. 7. 71 (73. 27)

अक्षाङ्घ्रि (akṣāṅghri) *m.* name of Akṣapāda, the founder of Nyāya System of philosophy केचित्…अक्षाङ्घ्रिपक्षश्रिताः । मौर्ख्यात् खण्डयितुं प्रयत्नम् चक्रुः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 6. 97.

अक्षाटक (akṣāṭaka) *m.* a square चतुरस्रविमानमपि चाक्षाटकसंस्थितं भणितम् SthānT. 146A. 11.

अक्षाञ्जन (akṣāñjana) *n.* smearing the axle (of the cart) यथा च पदमक्षाञ्जनस्य (साधनं भवति) NyāyRaMā. 209. 22; सोमक्रयण्यानयने पदकर्म प्रयोजकम् । न वाचोऽक्षाञ्जनस्यापि क्रयवत्संनिकर्षतः NyāyMāVi. 225. 17 (iv. 1. 10); सिद्धान्ते तु पांस्वन्तरेणाक्षाञ्जनं कर्तव्यम् MayūMāli. 358. 18 (*on* iv. 1. 10)

अक्षातिवाप (akṣātivāpa) *m.* gambler, player of dice, keeper of dice स किलाक्षातिवापस्त्वं सभास्तारो मया कृतः MahāBhā. iv. 65. 6 (Nīlakaṇṭha अक्षान् अतिवपतीति तथा द्यूतकारी)

अक्षातिवृत्त (akṣātivṛtta) *adj.* which remains outside the sphere of sense-organs अक्षातिवृत्ताः…विहायोदेशसंगमाः BhāvanāVi. 54. 3.

अक्षातीत (akṣātīta) *adj.* i who has gone beyond the sense perception सोऽस्ति संवित्तिरूपत्वादक्षातीतस्तथा न सन् YogVā. iii. 80. 35; ii who has knowledge which is superior to sense perception नास्ति परोक्षं किंचिदपि …अक्षातीतस्य TattvPradī.(A.) 31. 7 (*on* 1. 22); जानाति पश्यति नियतमक्षातीतो जगदशेषम् TattvPradī.(A.) 39. 5 (*on* 1. 29)

अक्षात्र (a-kṣātra) *adj.* not befitting a *kṣatriya* अक्षात्रं क्षत्रिययुवा को नु राम इव क्षिपेत् । विशिखं वालिनि RāmC. 1. 100.

अक्षादिगोचर (akṣādi-gocara) *adj.* object or sphere of the sense-organs etc. प्रज्ञाप्राणानुकार्यात्मा छायेवाक्षादिगोचरः UpadeSā. 226. 33 (comm. इन्द्रियतद्वा(? द् द्वा)रकवृत्तिषु प्रतिबिम्बित आत्मा); तस्माद्वस्त्वेकनिष्ठत्वान्न भेदोऽक्षादिगोचरः BrĀraUBhVā. (Sambandha) 978.

अक्षादिचालन (akṣādi-cālana) *n.* casting the dice etc. पाटकः स्यात्…। अक्षादिचालने ViśvaPra. 9. 85; ViśvaLoK. 20. 111; S'abdaRaSaK. 21. 4 cf. **अक्षादिपातक**

अक्षादिज (akṣādi-ja) *adj.* resulting from the sense etc. तर्हि नाक्षादिजा भ्रमाः IṣṭaSi. 297. 21 (5. 8)

अक्षादितोलन (akṣādi-tolana) *n.* weighing with the the weight *akṣa* etc. पाटकस्तु…अक्षादितोलनविधावपि स्मृतः KośaKaTa. 2. 3493.

अक्षादिदैवत (akṣādi-daivata) *n.* the divinity of the axle etc. अक्षादिदैवतं व्योम चाक्षं तु परिकीर्तितम् PauṣkS. 8. 165.

अक्षादिपञ्चक (akṣādi-pañcaka) *n.* the group of five sense-organs (eye etc.) नाक्षादिपञ्चकं तस्य बोधकं सत्समन्वयात् BrĀraUBhVā. (Sambandha) 941.

अक्षादिपातक (akṣādi-pātaka) *m.* thrower of the dice etc. पाटको… अक्षादिपातके AnekāSaṁ. 3. 57 (comm. अक्षादीनां द्यूते पातयिता)

अक्षादिबद्ध (akṣādi-baddha) *adj.* applied to the eyes etc. (said of collyrium) ततश्च लिङ्गत्रिशूलडमरुमृडादिचिह्नम्…अक्षादिबद्धकज्जलादिधारणवेतालोपासनचिह्नमित्यादिबहुविधं यथेच्छं सम्प्राप्य स्वेच्छाविहरणशीला मर्त्या बभूवुः S'aṅkaVi.(Ā.) 4. 21.

अक्षादिबाधन (akṣādi-bādhana) *n.* annulment or contradiction (of any cognition) by sense-organ etc. ऐकात्म्यानुभवो हि स्यात् कथमक्षादिबाधनात् BrĀraUBhVā. (Sambandha) 850.

अक्षादिभेदतस् (akṣādibheda-tas) *adv.* due to the diversity of the sense-organs etc. प्रत्यभिज्ञाप्यभिज्ञावत् त्रिधा चाक्षादिभेदतः NyāyPari. 489. 13.

अक्षादिमान (akṣādi-māna) *n.* the means or proof like sense-organ etc. तत्त्वावगतिक्षमत्वम् । अक्षादिमानस्य निराकरोति SaṁkṣeS'ā. 2. 95; पशवोऽपि हि जानन्ति भेदमक्षादिमानतः BrĀraUBhVā. v. 1. 97.

अक्षादिमेय (akṣādi-meya) *adj.* discernible or perceptible through the senses etc. अक्षादिमेयासारूप्यादैकात्म्यं स्यान्न तत्प्रमम् BrĀraUBhVā. ii. 4. 176.

अक्षादिरूपिन् (akṣādirūp-in) *adj.* having the sense-organs etc. as the manifest forms अक्षरत्रितयाव्यक्तविकाराक्षादिरूपिणे । परव्यूहादितत्त्वाय नमश्चक्राय चक्रिणे AhirbuS. 1. 1.

अक्षादिवत् (akṣādi-vat) *adv.* 1 like the word *akṣa* etc. (having different meanings) भिन्ननिमित्तो वा साधारणशब्दः स्यादक्षादिवत् BrahmSi. 89. 7; अस्तु तर्हि पृथिवीत्वाद्यनेकनिबन्धनप्रवृत्तिरेव भूतशब्दोऽक्षादिवदिति चेत् । न Kiraṇā. 36. 9; अक्षादिवत् साधारणशब्दतामभ्युपगच्छामः न त्वाकृतिशब्दतामिति Kāśi. ii. 150. 21 (*on* 5. 131); न ह्यत्रैकत्रानेकशक्तिकल्पना, अक्षादिवत् MīmāKau. i. 111. 4 (*on* i. 3. 24); 2 like sense-organ etc. अबाधाच्च प्रमाणत्वं वस्तुन्यक्षादिवच्छ्रुतेः BrĀraUBhVā.(Sambandha.) 882; अत्र चाक्षादिवदिति निदर्शनं व्यावहारिकप्रामाण्यमात्रेणेति द्रष्टव्यम् AdvaiSi. 397. 14.

अक्षादिविरोध (akṣādi-virodha) *m.* conflict with sense-organs etc. अक्षादिविरोधमस्य निवारयामास समन्वयस्य SaṁkṣeS'ā. 2. 94.

अक्षादिवृत्ति (akṣādi-vṛtti) *f.* function of the sense-organs etc. अक्षादिवृत्तिभिर्हीनं देशकालादिशून्यकम् ।…ब्रह्मतत्त्वम् S'ivDr. 2. 4.

अक्षादिवैलक्षण्य (akṣādi-vailakṣaṇya) *n.* difference or diverseness from the sense-organs etc. वस्तुतस्तु आद्यदोषविषये अक्षादिवैलक्षण्यमप्यत्र सुवचम् MīmāKau. i. 111. 3 (*on* i. 3. 24)

अक्षादिसंसर्ग (akṣādi-saṁsarga) *m.* contact with the sense-organs (like the eye) etc. निरस्ता भ्रान्तयोऽक्षादिसंसर्गरहितोदयाः NyāyMañ. i. 84. 10.

अक्षादिसहकृत (akṣādi-sahakṛta) *adj.* aided or assisted by the sense-organs (like the eye) etc. अक्षादिसहकृतस्य (शब्दस्य) वा विकल्पत्वव्यापारः Loc. 18. 16 (*on* 1. 4)

अक्षादिसिद्ध (akṣādi-siddha) *adj.* established by the sense-organs (like the eye etc.) तस्मादक्षादिसिद्धं श्रुतिभिरपि जगद्बाध्यताम् TattvMu. 3. 54.

अक्षादिस्पर्श (akṣādi-sparśa) *m.* the act of touching the sense-organs (like the eye etc.) अक्षादिस्पर्शसहितमाचमनं कृत्वा VīraMi.(Āhnika.) 91. 12.

[1]**अक्षाद्य** (akṣādya) *adj.* headed by Prince Akṣa अक्षाद्या बहवः शूरा नीता निधनमाहवे PadmP.(Ra.) 70. 27.

[2]**अक्षाद्य** (akṣādya) *adj.* beginning from the axis अक्षाद्यनेमिपर्यन्ता साम्बुजावयवा तथा PauṣkS. 9. 124.

अक्षाद्यगोचर (akṣādy-agocara) *adj.* not perceptible with the sense-organ (like the eye) etc., supra-sensual अक्षाद्यगोचरो यद्वच्छास्त्रादध्यवसीयते । तद्वत्संसारिकारित्वं जगतो गम्यतां श्रुतेः BrĀraUBhVā. ii. 1. 443.

अक्षाद्यप्राणिदेवन (akṣādyaprāṇi-devana) *n.* the act of gambling with inanimate objects like the dice etc. अयमक्षाद्यप्राणिदेवने द्यूताख्ये विधिरुक्तः BālaKrī. i. 273. 18 (*on* 2. 207)

अक्षाद्यबाध्य (akṣādy-abādhya) *adj.* not liable to be annulled by sense-organs (like the eye) etc. साध्यं त्वक्षाद्यबाध्यं यदि किमपि परं तेन न व्याप्तिसिद्धिः TattvMu. 3. 46.

अक्षाद्यभाव (akṣādy-abhāva) *m.* absence of the (functions of the) sense-organs (like the eye) etc. अक्षाद्यभावेऽप्यर्थानां स्वप्नादौ…दर्शनम् IṣṭaSi. 254. 16.

अक्षाद्यविषय (akṣādy-aviṣaya) *adj.* not within the sphere of the sense-organs (like the eye) etc., beyond the scope of the sense-organs

अक्षाद्यविषया ये तु गुणा आगमतो मताः। मानाविरोधात् कैनैषां शुद्धयादीनां मृषार्थता BṛĀraUBhVā. i. 3. 47; ii. 4. 154.

अक्षाधःस्थ (akṣādhaḥ-stha) *adj.* situated at the bottom of the axle अक्षाधःस्थेऽनुकर्षः स्यात् ParyāS'aRa. 2. 316.

[1]**अक्षाधार** (akṣādhāra) *adj.* having the dice for its locus अक्षेषु धूर्त इति। येन धौर्त्यलक्षणेन गुणेन योगादसौ धूर्तः सोऽक्षाधारः Sphuṭā. i. 4. 8 (*on* 1. 1)

[2]**अक्षाधार** (akṣādhāra) *adj.* [*f.* -ā] having the axle (of Viṣṇu's discus) for the base तस्मात् समुद्धरेच्छक्तिमग्नीषोमसमप्रभाम्। अक्षाधारां तु वै नित्यामनाद्यन्तां च वैष्णवीम् PāraS. 24. 14.

अक्षाधिष्ठान (akṣādhiṣṭhāna) *n.* the support of the axle of a carriage i. e. the nave वामदेव्यमक्ष इत्यक्षाधिष्ठाने (अभिमृशेत्) ĀśvaGS. ii. 6. 2 (comm. चक्रनाभौ)

अक्षाधीन (akṣādhīna) *adj.* [*f.* -ā] dependent on the sense-organs तस्य (समवायस्य) नित्यत्वेऽप्यक्षाधीना हि व्यक्तिः TātpaṬ.(U.) 134. 17 (*on* 4. 58); NyāyRa. 152. 15 (*on* 4. 58); न तावदक्षाधीनेषु भावेष्ववान्तरसामान्यातिरिक्तान् विशेषानीक्षामहे Kāśi. iii. 232. 14 (*on* 5(10). 28-29)

अक्षाधीनत्व (akṣādhīna-tva) *n.* dependence on the sense-organs न हि तत् प्रत्यक्षेण शक्यतेऽनुभवितुम्। अक्षाधीनत्वात् प्रत्यक्षस्य Kāśi. iii. 189. 26 (*on* 5(8). 1)

अक्षाध्यक्ष (akṣādhyakṣa) *m.* supervisor of the senses अथ यः कश्चिद् विद्वानपहतपाप्माक्षाध्यक्षोऽवदातमनास्तन्निष्ठ आवृत्तचक्षुः सः MaitriU. 391. 15(6)

अक्षानतिक्रमण (akṣānatikramaṇa) *n.* non-crossing over the axle अक्षानतिक्रमणं ग्रहाणाम् KātyS'S. xiv. 2. 6.

अक्षानधीनत्व (akṣānadhīna-tva) *n.* non-dependence on the senses यदि बुद्धेरर्थान्तरं जन्म, तत् किं वैशेषिकोक्तः कारणे कार्यस्य समवाय इति चेन्न, तस्य नित्यत्वेनाक्षानधीनत्वात् प्रत्यक्षत्वानुपपत्तेः NyāyRa. 151. 8 (*on* 4. 53); यदि वैशेषिकोक्तस्वकारणसमवायो जन्माभिधीयते तस्य नित्यत्वेनाक्षानधीनत्वात् प्रत्यक्षशब्दाभिधेयत्वानुपपत्तिः Kāśi. i. 228. 25 (*on* 4. 53)

अक्षानपेक्ष (akṣānapekṣa) *adj.* independent of the senses नित्यं त्वक्षानपेक्षम् TattvMu. 4. 36.

अक्षानपेक्षण (akṣānapekṣaṇa) *n.* non-dependence on the senses इदमेव निमित्तं च विवेकस्य प्रतीयते। भावाभावधियोरक्षैः सम्बन्धोऽक्षानपेक्षणम् S'lokaVār. 5(8). 21 (480. 2); मानसं नास्तिताज्ञानं जायतेऽक्षानपेक्षणात् S'lokaVār. 5(8). 27 (482. 2); तथा साक्षात्कृताशेषशास्त्रार्थोऽक्षानपेक्षणात्। सद्वृत्तकेवलज्ञानः सर्वज्ञः संप्रतीयते NyāyVi. 2. 464.

अक्षानपेक्षता (akṣānapekṣa-tā) *f.* non-dependence on the senses अक्षानपेक्षता चाभावधियो वक्ष्यते Kāśi. iii. 202. 7 (*on* 5(8). 21)

अक्षानपेक्षत्व (akṣānapekṣa-tva) *n.* non-dependence on the senses अक्षानपेक्षत्वं चाभावधियो वक्ष्यते NyāyRa. 480. 9 (*on* 5(8). 21)

अक्षानपेक्षा (akṣānapekṣā) *f.* non-dependence on the senses मानसं नास्तिताज्ञानं जायतेऽक्षानपेक्षणात् (v. l. °पेक्षया) S'lokaVār. 5(8). 27 (482. 2); यत्राप्यदृष्टपूर्वत्वं यदभावस्य तत्र च। तदभावमतिर्दृष्टा सम्बन्धेऽक्षानपेक्षया S'lokaVār. 5(8). 33 (485. 6)

अक्षानह् (akṣā-náh) *adj.* the axle-band अक्षानहो नह्यतनोत सोम्या इष्कृणुध्वं रशना ओत पिंशत ṚV. x. 53. 7.

अक्षानुभूत (akṣānubhūta) *adj.* experienced by the sense-organs (प्रत्यक्षं मानसम्) अन्तरेणेदमक्षानुभूतं चेन्न विकल्पयेत् NyāyVi. 2. 158.

अक्षानुमतक्रिय (akṣānumata-kriya) *adj.* whose actions are in agreement with the senses, acting at the behest of the senses ज्ञानहीनो दुराचारो निर्दयो लोलुपाशयः। दानयोग्यः कथं स स्याद्यश्चाक्षानुमतक्रियः YaśasCam. ii. 413. 6.

[1]**अक्षानुषङ्ग** (akṣānuṣaṅga) *m.* attachment to the senses अक्षानुषङ्गमलिने हृदि मामकीने शर्वाणि विन्ध्य इव ते चरणौ निधेहि YātrāPra. 6. 198.

[2]**अक्षानुषङ्ग** (akṣānuṣaṅga) *m.* contact with the Akṣa trees, YātrāPra. 6. 198.

अक्षानेकत्व (aṣkāneka-tva) *n.* multiplicity of the sense-organs एवं दार्ढ्यदौर्बल्यवशाद्रूपाद्युपलब्धिव्यवस्था दर्शिता, यथा तु तयाक्षानेकत्वं सिध्यति तथा दर्शयति NyāyRa. 185. 11 (*on* 4. 163); इन्द्रियसंकरे वा ज्ञा(? अक्षा)नै-(? ने)कत्ववैयर्थ्यं स्यात् NyāyRa. 183. 7 (*on* 4. 155); 184. 9 (*on* 4. 159); इन्द्रियाणां संकीर्णविषयत्वेऽक्षानेकत्ववैयर्थ्यम् Kāśi. i. 266. 9 (*on* 4. 156)

[1]**अक्षान्त** (a-kṣānta) *adj.* **A** violent, rash, impatient कश्च त्वं विकृताकारो येनासि मलिनीकृता।…धिक् त्वामीदृशमक्षान्तम् HariVaṁ. 73. 23; प्रमत्तमक्षान्तमदीर्घदर्शि। बहुच्छलं यौवनमभ्यतीत्य निस्तीर्य कान्तारमिवाश्वसन्ति BuddhaC. 10. 37; राजा…कर्तुं रक्षां तस्य (अभिमन्योः) प्रचचाल चमूभिरक्षान्तस्य YudhiVi. 7. 79 (comm. परपरिभवाक्षमस्य); **B** not tolerating, intolerant, not forgiving; unbearable पश्यन् सः (नलः)…तन्व्याः स्तनौ…। अक्षान्तपक्षान्तमृगाङ्कमास्यं दधार तिर्यग्वलितं विलक्षः NaisC. 6. 18; तम् (दुर्योधनम्)…पाञ्चालसुता तथैव भीमोऽक्षान्तः। पतितं सलिलेऽहसताम् YudhiVi. 3. 58; तत्क्षणं च नगरमक्षान्तमिहिरसंतापतया सेव्यमानकदलीगृहान्तरम्…अजायत YātrāPra. 4. 8(3); **C** not stopping (even for a while), agitating अक्षान्तपक्षपवनक्षुभिताभ्रसिन्धौ…संप्रहारे। रक्षोऽधिनाथरथकार्मुकबाणतूणीश्चिच्छेद पक्षिपतिः Rāgh. 9. 82; *n.* impatience, intolerance यदि दार्ढ्यं निश्चयस्य विनाप्यक्षसंबन्धं प्रमाणमेव। तदेतद् दुरात्मनो विचाराक्षमस्याक्षान्तमात्रकम् PramāVāBh. 593. 24.

[2]**अक्षान्त** (akṣānta) *adj.* extending up to the axle (of a Tantric figure of a wheel) पातालनृहरेर्मन्त्रश्चाष्टाष्टाक्षर उच्यते।…अरैकविंशं षष्ठं च द्विकमेतत्तथोचरन्। नेमितृतीयमक्षान्तं भवेतां पूर्ववद् द्विधा PāraS. 24. 66.

अक्षान्तक (akṣāntaka) *m.* slayer of (the prince) Akṣa (i. e. Hanumat) हनूमांस्तु हनुमान्…। अक्षान्तकः केसरिजो भास्करच्छात्र इत्यपि KośaKaTa. 1. 4450.

[1]**अक्षान्तर** (akṣāntara) *n.* intervening space in akṣas, distance in akṣas (*akṣa*=104 *aṅgulas* MW) उरोगात्रमध्ये चतुरक्षान्तरमिति HastyāYur. 527. 21 (3. 29)

[2]**अक्षान्तर** (akṣāntara) *n.* another sense-organ विश्वं चाक्षुषमस्तम्…गृह्यन्ते भयहेतवः पटुभिरप्यक्षान्तरैः AnargharRā. 2. 52 (comm. अक्षान्तरैः त्वगादिभिः); दृष्टिर्द्विगतैव वस्तु मृगयत्यक्षान्तरैर्लक्षितम्। ध्वान्तैकार्णवतां गते त्रिभुवने HammīMaMa. 2. 7.

अक्षान्तरगोचर (akāṣntara-gocara) *n.* the sphere of another sense-organ स्यादक्षमपि सापेक्षं यदक्षान्तरगोचरे BrahmSi. 81. 6.

अक्षान्तर्बीज (akṣāntarbīja) *n.* the kernel or the seed of *Terminalia Bellerica* तुर्यं त्रिभागमक्षान्तर्बीजमामलकस्य श्लेकभागम्…पिष्ट्वा ĪśānS'iPa. i. 46. 8.

अक्षान्तशील (akṣānta-śīla) *adj.* of unforgiving nature शुचिरक्षान्तशीलश्च…यक्षसत्त्वो मतङ्गजः MātaLī. 8. 5.

अक्षान्ति (a-kṣānti) *f.* **1 A** impatience, intolerance, jealousy धिक् ते ब्राह्मण्यमक्षान्त्या कृतं ते निखिलं तपः MārkP. 63. 19; दरीकुहरकुञ्जोदरेष्वपि निलीनं तिमिरमक्षान्त्येव प्रविश्योत्पाटयद्भिः…चन्द्रपादैर्द्विगुणीकृतमन्मथोत्साहः…आदिदेश Kād. 269. 11; हिंसा अक्षान्तिः अनार्जवम् इत्यादि अज्ञानं विज्ञेयम् GītāBh.(S'aṅ.) 379. 11 (*on* 13. 11); अरिरत्नं रणेऽस्राक्षीत्…। अक्षान्ति हृदयेऽनेकां निःसहं लङ्घयन् यथा RāghPāṇ.(Dha.) 18. 36; सन्नसंश्च समावेव यदि चित्तं मलीमसम्। यात्यक्षान्तेः क्षयं पूर्वैः परश्चाशुभचेष्टितात् YaśasCam. ii. 318. 15; कोपाक्षान्तिभ्यां पु(? प)रुपसंरम्भौ कुम्भनिकुम्भौ…सुग्रीवहनूमद्भ्यामद्भुतं युद्धमतनिषाताम् RāmāCam. 6. 66(5); कर्मणेत्यादिसूत्रस्याविषयः ईर्ष्या अक्षान्तिः परोत्कर्षासहिष्णुता परोत्कर्षगोचरो द्वेष इति VyutpaVā. 171. 16; AmaK. 410; AbhidhāCin. 391; ParaNā. 1752; **1 B** other than the meaning patience or tolerance मृषोऽक्षान्तौ CāndrVyā. vi. 2. 17 (comm. क्षमाया अन्यस्मिन् मृषेस्तवतोरिडाद्यो: परतोऽदेशो न भवन्ति। अपमृषितं वाक्यमाह। अक्षान्ताविति किम्। मर्षितः। मर्षितवान्); **2** absence of forgiveness (i. e. anger), ViṣṇuP. i. 9. 21; iv. 13. 72; यस्याक्षान्तिहुताशने…दग्धा द्विषः EI. xxi. 294. 2; कैयमक्षान्तिर्भगवतो मुग्धबुद्धिषु माद्दशेषु BālRā. 4. 59(1); सभ्रूभङ्गकटाक्षवीक्षणविधैः पश्चात्तनैरक्षरैरक्षान्तिं प्रकटीकरोति वनिता सुव्यक्तकाकुस्वरैः RasSa. 47.

अक्षान्तिप्रतिषेध (akṣānti-pratiṣedha) *m.* prohibition of impatience or intolerance सत्वे(? त्वे)ष्वक्षान्तिप्रतिषेधे श्लोकः MaYānaSū. 21. 18 (5. 9)

अक्षान्तिमत् (akṣānti-ma(n)t) *adj.* lacking in forgiveness, jealous, angry भगवतेऽहं प्रतिपादितेत्यक्षान्तिमता शतधन्वनास्मत्पिता व्यापादितः ViṣṇuP. iv. 13. 72.

अक्षान्तिवध्य (a-kṣāntivadhya) *adj.* not destructible by forbearance or tolerance अक्षान्तिवध्या (अनुशयाः) भावनयैव तु (हेयाः) AbhidhK. 5. 6.

अक्षान्तिसारसर्वस्व (akṣānti-sārasarvasva) *n.* the whole quintessence of intolerance or anger अक्षान्तिसारसर्वस्वं दुर्वाससमवेहि माम् ViṣṇuP. i. 9. 21.

अक्षापाय (akṣāpāya) *m.* loss of the eye अक्षापायेऽपि नेत्रधीरित्युपलक्षणम्। वासनाभावेऽपि स्मृतिधीरित्यपि द्रष्टव्यम् NyāyVāPari. 591. 4.

अक्षापेक्ष (akṣāpekṣa) *adj.* dependent on the sense-organs निर्विकल्पकसविकल्पकयोरेव प्रत्यक्षशब्दवाच्यत्वं न अक्षापेक्षाणामप्यनुमानादीनाम् MānaMe. 21. 5.

अक्षापेक्षा (akṣāpekṣā) *f.* need or expectancy of the eye उन्मीलिताक्षस्यैव च तद्ग्रहण-(i. e. घटादिवस्तु)मिति तत्सिद्धयेऽक्षापेक्षा नाभावग्रहणाय

NyāyRa. 482. 20 (*on* 5(8). 27)

अक्षाप्ति (akṣāpti) *f.* contact with the sense-organ शब्दः···साक्षादक्षाप्तिसाक्षात्कृत इति घटवद् द्रव्यमित्यप्यसारम् TattvMu. 5. 22.

अक्षाप्रामाण्य (akṣāprāmāṇya) *n.* invalidity of sense-organ (as a means of knowledge) अक्षाप्रामाण्ये हि तत्सिद्धस्य व्याप्त्यादेः···बाधः स्यात् Nyāyāmr. 106A. 5.

अक्षाब्धि (akṣābdhi) *adj.* forty-five [*akṣa* = 5; *abdhi* = 4] षडर्का युगाक्षा गृहाद्यं च वृत्ते दिनाद्ये नभोऽक्षाब्धयो बाणबाणाः GrahaLā. 7. 7.

अक्षाभा (akṣābhā) *f.* equinoctial shadow अक्षाभां तरणिं दिशः···यः कूपोद्धृतवन्न वेत्ति Golā. 273. 1 (31. 49); भाकर्णे स्वगुणाङ्गुले किल सखे याम्यो भुजस्त्र्यङ्गुलोऽन्यस्मिन्पञ्चदशाङ्गुलेऽङ्गुलमुदग्बाहुश्च यत्रेक्षितः । अक्षाभां वद तत्र GrahaGa. 94. 13 (9. 75)

अक्षाभाघ्न (akṣābhā-ghna) *adj.* multiplied by the equinoctial shadow जिनाप्तोऽक्षाभाघ्नोऽङ्गुलमयशरोऽनेन तु चरं स्फुटं संस्कृत्यातो दिनमथ खगस्य द्युविगतात् GrahaLā. 10. 2.

अक्षाभाव (akṣābhāva) *m.* absence of sense-organ(s) भ्रमश्चेत् स्वार्थयोग्याक्षयोगजातग्रहांशकः । सोऽक्षाभावान्न हि स्वप्ने IṣṭaSi. 282. 15.

अक्षाभिघात (akṣābhighāta) *m.* a stroke of dice, hitting with dice अक्षाभिघातरक्ताक्तललाटं वीक्ष्य धर्मजम् । सः···निनिन्द कुकृतं पितुः DaśāvC. 8. 580.

अक्षाभिध (akṣābhidha) *adj.* having the name *akṣa* (sense-organ), named *akṣa* अज्ञानान्धमबान्धवं कवलितं रक्षोभिरक्षाभिधैः···मा मां मुञ्च महेश Subhāsi. 3522.

अक्षाभिधानक (akṣābhidhānaka) *adj.* having the name (or names) of the sense-organ(s) तस्यापि···स्युस्तनयाः पञ्च भोगिनः । यथासंख्येन पुत्रास्तु तेषामक्षाभिधानकाः VarāP. 52. 3.

अक्षाभिवाप (akṣābhivāpa) *m.* a gambler, a player at dice स किलाक्षाति(v. l. भि)वापस्त्वं सभास्तारो मया कृतः MahāBhā. iv. 65. 6.

अक्षाभिहोम (akṣābhihoma) *m.* name of a rite, in which an offering is made on the dice अग्न्याधेयान्तान् कुर्वते पूर्णाहुतिमक्षाभिहोममिष्टीरिति LāṭyāS'S. iv. 12. 13 = DrāhyāS'S. xii. 4. 18.

अक्षाभ्यञ्जन (akṣābhyañjana) *n.* anointing or lubricating the axle ते चाक्षाभ्यञ्जने विनियुक्तास्तेन प्रयुज्यन्ते ṬupṬ. 12. 9 (*on* iv. 1. 25); यदेतदक्षाभ्यञ्जनं सप्तमपदसाध्यं तदर्थमप्येकहायनीनयनं तेनापि प्रयुज्यते उत क्रयार्थमेव नयनं तेनैव प्रयुज्यते S'āstrDī. 357. 11 (*on* iv. 1. 10); VedāntKa. 452. 23 (*on* iii. 3. 40); TantrRa. 85. 13 (*on* iv. 1. 25); तत्राक्षाभ्यञ्जनमपि···एकहायनीनयनस्य प्रयोजकम् BhāṭṭDī. ii. 96. 15 (*on* iv. 1. 10)

अक्षाभ्यञ्जनन्याय (akṣābhyañjana-nyāya) *m.* the maxim of the lubrication of the axle (According to this maxim, a secondary purpose served by something cannot be accepted as being obligatory) श्रौतदानविधेः प्रैषानुवचनादेर्वा दीक्षितदण्डसत्त्वे दण्डान्तरानाक्षेपकत्वम्, तन्नाशादौ तु दण्डान्तराक्षेपकत्वमक्षाभ्यञ्जनन्यायेन इष्टमेव BhāṭṭDī. ii. 116. 19 (*on* iv. 2. 6)

अक्षाभ्यञ्जनपांसु (akṣābhyañjana-pāṁsu) *m.* dust (mixed with ghee) for anointing or lubricating the axle पदकर्मे अक्षाभ्यञ्जनपांसून् प्रयुङ्क्ते TantrRa. 82. 19 (*on* iv. 1. 25); 85. 10 (*on* iv. 1. 25)

अक्षाभ्यञ्जनादिपदकर्मन् (akṣābhyañjanādi-padakarman) *m.* the rite of the (seventh) step (for collecting dust) for the purpose of lubricating or anointing the axle शिलाविपर्यये घटस्फोटादेर्नावृत्तिः, अक्षाभ्यञ्जनादिपदकर्मणः एकहायनीनयनवदप्रयोजकत्वात् NirṇaSi. 410. 21.

अक्षाम (a-kṣāma) *adj.* **1** (medicine) calculated to make (the patient) strong or plump (= to cure him of emaciation) इदं नः प्रत्यक्षम्–यदनातुरेण भेषजेनातुरम्···क्षाममक्षामेण कृशं च दुर्बलमाप्याययामः, स्थूलं मेदस्विनमपतर्पयामः, शीतेनोष्णाभिभूतमुपचरामः शीताभिभूतमुष्णेन CaraS. i. 10. 6; **2A** not emaciated मन्दवह्निमसंशुद्धमक्षामं दोषदुर्बलम् । अदृष्टजीर्णलिङ्गं च लङ्घयेत् पीतभेषजम् AṣṭāSaṁ. i. 143. 1 (1. 27); **2B** not meagre, big, thick त्विक्षेपोर्जितराजकं रणमुखे यो लक्षसंख्यं क्षणादक्षामं जन···। तं नेमिं नम CaturJiStu. 85; अक्षामं मणिदाम संवृणु···वैकटिक AnyoMuLa. 47; **2C** complete, full अक्षाममुदा पुनश्च मग्नोऽन्यथापश्यदजानमीशम् DhātuKā. 2. 31; सुभिक्षमक्षामम् । नव्यानि कूपादीनि खातानि । विचरन्ति स्वैरं सैनिकाः PrabhaK. 89. 5; **2D** not withered, not dried up दानादुद्दामसामा शरणगतजनत्राणपाषाणसीमा ।···अक्षामारामदामा मुखसुखविलसद्धूमधूमोच्चसामा···धरणिसुरतरुर्लक्षसिंहः स धीमान् EI. ii. 415. 24.

अक्षामकीर्ति (akṣāma-kīrti) *adj.* possessing fame or glory which is not meagre अब्जहस्ता क्ष्मायामक्षामकीर्तिं कुशलयति···भोज्य(? ज)देवम् SubhāRaK. 32. 9.

अक्षामचारित्र (akṣāma-cāritra) *n.* not meagre (i. e. perfect) good conduct अक्षामचारित्रपवित्रः सूरसद्गुरुः (v. l. सूरि°) PrabhāC. 160. 19.

अक्षामदुःखभृत् (akṣāmaduḥkha-bhṛt) *adj.* bearing or experiencing not meagre (i. e. great) misery or sorrow प्रागुक्तनिजवृत्तं स आख्यदक्षामदुःखभृत् PrabhāC. 204. 23.

अक्षामधी (akṣāma-dhī) *adj.* having no meagre (i. e. profound) wisdom यतिरेको युवा तस्मै शिक्षामक्षामधीर्ददौ PrabhāC. 54. 19; *f.* not meagre (i. e. great) wisdom अक्षामधीगुणः । भूभुजे दधिपर्णाय दूतं प्रातिष्ठिपन्नृपः PāṇḍaC. 6. 783.

अक्षामनिद्र (akṣāma-nidra) *adj.* fast asleep, in deep sleep अक्षामनिद्रमद्राक्षीत्स्वकुटुम्बं वृकोदरः PāṇḍaC. 7. 248.

अक्षामपौरुष (akṣāma-pauruṣa) *adj.* possessed of not mean (i. e. great) valour इब्राहिमश्च मार्गेशो द्वारपालाधिकारभाक् । चक्रे सैदादिभृत्यानां रक्षामक्षामपौरुषः RājTa.(S'rī.) 4. 353.

अक्षामभावन (akṣāma-bhāvana) *adj.* having not weak (i. e. strong) *bhāvanā* (reflection) समीपेऽस्य समादाय महाव्रतभरं परम् । पूर्वोक्तविधिना देहं त्यक्ष्याम्यक्षामभावनः SamarāSaṁ. 1. 324.

अक्षामभुजस्थामन् (akṣāma-bhujasthāman) *adj.* the strength of whose arms is not meagre तस्याक्षामभुजस्थाम्नः सदृशीं लघुहस्तताम् । सोऽपि विद्याधराधीशः स्मेरचक्षुरवैक्षत PāṇḍaC. 9. 46.

अक्षाममति (akṣāma-mati) *adj.* whose intelligence is not meagre, of great wisdom तस्यावाचश्चरणे गलमालिङ्गन्नुवाच वाचश्च रणे । अर्जुन रक्षा मम ते भरश्च शत्रोश्च हानिरक्षाममते YudhiVi. 4. 49.

अक्षाममत्सर (akṣāma-matsara) *adj.* having unabated jealousy शङ्कमानः···द्विजन्मनाम् । विदेशगमनाज्जातिरक्षामक्षाममत्सरः RājTa.(Jo.) 866.

अक्षामरुष् (akṣāma-ruṣ) *adj.* whose anger is unabated, of great fury यतो यतः संपततः पृषत्कानद्राक्षुरक्षामरुषः कपीन्द्राः । दधाविरे ते द्रुमशैलहस्ता जिघांसया व्योमनि तत्र तत्र RāmC. 38. (App. 2) 23.

अक्षामविक्रम (akṣāma-vikrama) *adj.* of not meagre (i. e. great) valour राजा···अक्षामविक्रमम्···प्लवङ्गमद्राक्षीत् UdaySuKa. 126. 4.

अक्षामविद्यौघ (akṣāma-vidyaugha) *m.* not meagre (i. e. great) flow of learning सूरेः श्रीहेमचन्द्रस्य गुणगौरवसौरभम् । आख्यदक्षामविद्यौघम् PrabhāC. 202. 31.

अक्षामशक्तिप्रसर (akṣāmaśakti-prasara) *adj.* with undiminished or unhindered flow of strength इति व्यधत्त स्वपुरस्य रक्षामक्षामशक्तिप्रसरः स वीरः Rāgh. 17. 14.

अक्षामश्री (akṣāma-śrī) *adj.* having not meagre (i. e. great) prosperity or glory अथ प्रथमसामन्तसंमताज्ञः स ज्यंशरः । सतीसरःक्षिते रक्षामक्षामश्रीरटङ्कयत् RājTa.(Jo.) 362.

अक्षामस्वर (akṣāma-svara) *m.* not weak (i. e. loud) voice ततः···सङ्घसमक्षमक्षामस्वरेण बभाण PrabaK. 15. 13.

अक्षामहेमाङ्गद (akṣāma-hemāṅgada) *adj.* having a big (*lit.* not small) golden armlet श्रीखण्डोज्ज्वलमल्लिकातिलकवानक्षामहेमाङ्गदः···मालवपतेर्दूतः SamaMā. 6. 28.

अक्षाम्यत् (a-kṣāmyat) *adj.* not tolerating आदर्शबिम्बेन तदङ्गकान्तेरक्षाम्यता निष्प्रतिमत्ववादम् । प्रतिप्रवृत्तिं प्रतिमां विधाय प्रख्यापिता वृत्तवतामपीर्ष्या Yādavā. 12. 79.

अक्षायाम (akṣāyāma) *n.* the breadth of the eye अक्षायाम(मं) द्व्याङ्गुल्यं तदर्धं तस्य विस्तृतम् MānaSā. 59. 31

अक्षायोग्यत्व (akṣāyogya-tva) *n.* unfitness for (being perceived by) sense-organs यदि स्वप्नेऽप्यवर्तमाना रूपाद्यर्था विनाप्यक्षैर्निद्रादोषेणैव ··· भान्ति तेषामवर्तमानत्वादेवाक्षायोग्यत्वात्···तेषां स्वरूपग्राही ··· जाग्रद्बोधो न जातु स्यात् IṣṭaSi. 283. 16.

अक्षार (a-kṣāra) *adj.* [*f.* –ā] **1** free from alkali or acrid ingredients अक्षाराभिरद्भिः···आचामेत् ViṣṇuSm. 62. 5; S'aṅkhaSm. 10. 6; (मूर्तिम्) नयेत् पावनतां पश्चादम्बुना परिपूरिताम्···अक्षारेण सुतोयेन PauṣkS. 41. 108; अक्षाराकलुषम्···तोयमनल्पं सर्वकर्मसु ParaS. 5. 25; शयनमधः कुर्यातामक्षारालवणभोजनावेतौ KandaCū. iii. 2. 2; अत ऊर्ध्वमक्षारालवणाशिनावित्यादि । अक्षारं क्षारद्रव्यविवर्जितम् अलवणं लवणवर्जितं चाश्नीतः VīraMi. (Saṁskāra) 843. 8; अक्षारमलवणं हविष्यं व्रत्यान्नं भुक्त्वा रात्रावग्निसमीपे पृथग्भूमौ दम्पती शयीयाताम् VīraMi. (Saṁskāra.) 904. 13; **2** not salty, not mixed with salt भोक्तव्यमत्रैवमतैलशाकममांसमक्षारमभुक्तशेषम् MatsyaP. 55. 17; अक्षारेण रक्तेन (द्रव्येण) गाणपशाक्तसौरा (अंकनानि वा कुर्युः) इत्येके PārāSū. 45. 16; ततस्त्व-

क्षारविरसम् … । गोधूमान्नं तु भुञ्जीत VarāP. 58. 11; मद्याहं नादसिन्धौ…। अक्षारे सुखसंपूर्णे DevīBhāP. vi. 26. 57; **3** not rough (i. e. smooth) (राजते) रावणाराधिताक्षारा…तनुरद्रिसुताकान्त ĪśvaS. 9.

अक्षारभोजन (akṣāra-bhojana) *adj* **1** [*f.* -ā] taking food without acrid substances, eating unsalted food या च कन्या न भर्तारं विन्दते शोभना सती। सा विदं व्रतमुद्दिश्य भवेदक्षारभोजना BhaviP. 50A. 18 (i. 21. 7); **2** *n.* food without salt अक्षारभोजनं कार्यम् SkandP. vi. 265. 31.

अक्षारलवण (a-kṣāralavaṇa) *adj.* [*f.* -ā] without acrid substances and salt, without spices and salt हविष्यम् … सर्पिर्मिश्रं दधिमिश्रमक्षारलवणमपिशितमपर्युषितम् BaudhDS. iii. 1. 19; अक्षारलवणां रूक्षां पिबेद्ब्राह्मीं सुवर्चलाम् VasiDS. 27. 11; मुन्यन्नानि पयः सोमो मांसं यच्चानुपस्कृतम्। अक्षारलवणं चैव प्रकृत्या हविरुच्यते ManuSm. 3. 257; चतुर्थकालमश्नीयादक्षारलवणं मितम् ManuSm. 11. 109 = ViṣṇuDhaP. ii. 73. 76; द्वादशरात्रमक्षारलवणमाशेत् VārāGS. 5. 40; गोघ्नाना इमे… अ(का ? क्षा)रलवणसितमश्नन्तः AvantiKa. 234. 16; अक्षारलवणं यत्तु हविष्यान्नं घृताचितम्। जुहुयाद्विप्र BṛDharmaP. ii. 5. 27; (कन्या) अक्षारलवणं रात्रौ भुङ्क्ते BhaviP. 50A. 29 (i. 21. 12); 636B. 16 (iv. 13. 92); भुक्त्वा तिष्ठेत्सप्तदिनं ततः। अक्षारलवणम् सप्त VarāP. 135. 47; 114. 34; अक्षारलवणं सिद्धम्…हविरुत्तमम् PāraS. 18. 167; अक्षारलवणान् पृष्टान् (? पिष्टान्) घृतमृष्टान्निवेदयेत् ParaS. 5. 58; 7. 29; अकृष्टमन्नमक्षारलवणं शुचि यत्नतः ĪśānŚiPa. ii. 19. 28; सर्वत्राक्षारलवणमश्नीयादिति वक्ष्यमाणत्वादक्षारलवणं नक्तं वेदितव्यम् CaturCin. i. 356. 3; अक्षारलवणैरिति सक्तुभिरित्यस्य विशेषणम् ViraMi. (Pūjā.) 181. 6; अक्षारेति अक्षारलवणोभयकान्ना(? न्न)का इत्यर्थः BālamBh. iii. 28. 6 (*on* 3. 16); *n.* natural salt, rocksalt अक्षारलवणं बिडादेः क्षारादन्यल्लवणम् ManvaVi. 433. 4 (*on* 3. 257); अक्षारलवणं क्षारमृत्तिकाकृतलवणादन्यल्लवणम् CaturCin. iii(1). 542. 1; अक्षारलवणमकृत्रिमलवणं सैन्धवादि ManvaMu. 137. 6 (*on* 3. 257)

अक्षारलवणभोजन (akṣāralavaṇa-bhojana) *n.* food without acrid substances or spices and salt द्वादशरात्रमक्षारलवणभोजनमधःशयनं ब्रह्मचर्यम् BaudhGS. ii. 9. 24; त्रिरात्रमक्षारलवणभोजनम् BaudhPiMe. i. 12. 10.

अक्षारलवणम् (a-kṣāralavaṇam) *adv.* avoiding acrid substances and salt अक्षारलवणं रौक्षं पिबेद्ब्राह्मीं सुवर्चलाम् AtriS. 60.

अक्षारलवणान्न (akṣāralavaṇānna) *adj.* **i** having food not containing acrid substances and salt अक्षारलवणान्नाः स्युः ManuSm. 5. 73 (ManvaVi. क्षारः सर्जिकादिः लवणं सैन्धवादिः तदन्याऽन्नाशनाः; Rāmacandra अक्षारं अलवणं अन्नं येषां ते अक्षारलवणाः (? णान्नाः) पुरुषाः स्युः क्षारलवणसंयुक्तान्नवर्ज्याः स्युः); BṛhaspaSm. 354. 19; अक्षारलवणान्नाः स्युर्निर्मांसा भूमिशायिनः AgniP. 158. 58; VarāP. 135. 56; HārLa. 64. 10; **ii** taking food without seasalt अक्षारलवणान्नाः स्युः ManuSm. 5. 73 (Kullūka क्षारलवणं कृत्रिमलवणं तद्रहितमन्नम्; Medhātithi लवणविशेषणं वा क्षारग्रहणं तेन सैन्धवस्याप्रतिषेधः)

अक्षारलवणाशन (akṣaralavaṇāśana) *adj.* eating food without acrid substances and salt पुरश्चरणसिद्ध्यर्थमक्षारलवणाशनः…जपेत् ĪśānŚiPa. i. 37. 15; *n.* partaking of food without acrid substances and salt व्रतम्…ब्रह्मचर्यं तथा मौनमक्षारलवणाशनम् ParaS 12. 25.

अक्षारलवणाशिन् (akṣāralavaṇāśin) *adj.* eating food without acrid substances and salt अक्षारलवणाशिनो दशाहं कटमासीरन् BaudhDS. i. 5. 110; त्रिरात्रमक्षारलवणाशिनावधःशायिनौ ब्रह्मचारिणावासाते BaudhGS. i. 7. 9; त्रिरात्रमक्षारलवणाशिनः स्युः ĀśvaGS. iv. 4. 16; अक्षारलवणाशिनो मृण्मयभोजना आहरन्ति BaudhPiMe. ii. 6. 6; त्रिरात्रमक्षारलवणाशी भवति GobhiGS. ii. 10. 47; BhārGS. 1. 10 (10. 5); 1. 19 (20. 1); VaikhāDS. i. 3. 2; BṛParāSm. 12. 149; PrakaVi. 940. 25; ManuBh. i. 228. 2 (*on* 3. 45); अक्षारलवणाशी च चातुर्मास्ये न पापभाक् SkandP. vi. 238. 42.

अक्षारलवणाहार (akṣāralavaṇāhāra) *adj.* eating food without acrid substances and salt अक्षारलवणाहाराविति शौनकवाक्ये तु क्षारं च लवणं च क्षारलवणे तद्वर्जमाहारो ययोस्तौ ViraMi. (Saṁskāra.) 843. 10.

अक्षारलवणोपेत (a-kṣāralavaṇopeta) *adj.* (food) without acrid substances and salt अक्षारलवणोपेतं देवानां हविरुच्यते PāraS. 18. 165.

अक्षारादिसंसृष्ट (a-kṣārādisaṁsṛṣṭa) *adj.* not mixed with alkaline substances अहविष्यमक्षारादिसंसृष्टमन्यपात्रे सह्रोद्धृत्य … जुहोति BālaṁBha. i. 564. 32 (*on* 1. 249)

अक्षारालवणाशिन् (akṣārālavaṇāśin) *adj.* eating (food) without acrid substances and salt अक्षारालवणाशिनौ…स्याताम् ĀśvaGS. i. 8. 10; i. 22. 17; PāraGS. i. 8. 21; ii. 5. 10; KauṣiGS. i. 10. 15; VīraMi. (Saṁskāra.) 843. 9.

अक्षार्थ (akṣārtha) *m.* object of sense-organ, sense-object (प्रत्यक्षम्) तथाक्षार्थमनस्कारसत्त्वसंबन्धदर्शनम् NyāyVi. 2. 166; अक्षार्थेभ्यो निवृत्तिं मृतिजननभवाद्भीतिम्…जीव त्वं विधत्स्व SubhāRaSaṁ. 421; 88; 100; 477; तत्र स्फुटमवाप्नोति विज्ञानमनिवारितम्। सर्वगं चात्र विज्ञेयं यदक्षार्थेन संगतम् MālinīT. 18. 30.

अक्षार्थजन्य (akṣārtha-janya) *adj.* resulting from (the contact of) the sense-organ with the object लिङ्गाद्यव्यापृताक्षान्वयवति विषयेऽक्षार्थजन्यो विकल्पः TattvMu. 4. 33.

अक्षार्थयोग (akṣārtha-yoga) *m.* contact of the sense-organ with the object अक्षार्थयोगे सत्तालोकोऽर्थाकारविकल्पधीः Laghīya. 1. 5; अक्षार्थयोगे दर्शनानन्तरमर्थग्रहणमवग्रहः PramāMī. i. 1. 26.

अक्षार्थसंयोग (akṣārtha-saṁyoga) *m.* contact of the sense-organ with the object अक्षार्थसंयोगमात्रार्त्कि बोद्धुरुद्यमः ŚivDṛ. 4. 102.

अक्षार्थसंनिकर्ष (akṣārtha-sannikarṣa) *m.* contact of the sense-organ with the object यथा अक्षार्थसंनिकर्षेण अर्थावबोधे तद्वत् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 6. 13 (*on* i. 1. 1)

अक्षार्थसंभव (akṣārtha-sambhava) *adj.* originating or arising from (the contact of) the sense-organ with the object यद्देवमनुजाः सर्वे सौख्यमक्षार्थसंभवम्। निर्विशन्ति KumāCaSaṁ. 85. 8.

अक्षार्ध (akṣārdha) *n.* half of an *akṣa* (equal to twelve *māṣas*) तद्द्वादशमक्षार्धम् ViṣṇuSm. 4. 8.

अक्षालन (a-kṣālana) *n.* absence of rinsing or washing सम्यगक्षालनेनोत्तरोष्ठो न निर्मृष्टरागः RasGaṅ. 18. 12.

अक्षालित (a-kṣālita) *adj.* unwashed, uncleaned उपस्पृशेज्जलम्…केशानां चात्मनः स्पर्शं (? र्शे) वाससोऽक्षालितस्य च KūrmaP. 529. 2 (2. 13); शुद्धिः प्रक्षालनेन तु। अब्जानां चैव (v. l. अक्षालितानाम्) भाण्डानाम् ŚaṅkhaSm. 16. 5.

अक्षालितकर्माशय (akṣālita-karmāśaya) *adj.* who has not cleansed the accumulation of past actions विधिः…अतिदुर्लभम्…अक्षाळि(? लि)तकर्माशयैः…नारायणम्…इत्थमस्तावीत् NīlaVi. 54. 13.

अक्षालितपद् (akṣālita-pada) *adj.* who has not washed the feet अक्षालितपदः शेते भार्याद्वययुतो नरः PārśvC. 2. 834; अक्षालितपदद्वन्द्व आचान्तोऽप्यशुचिर्मतः SkandP. iii(2). 5. 52 = iv. 35. 69.

अक्षालितविशुद्ध (akṣālita-viśuddha) *adj.* clean (i. e. pure) though not washed अभ्यसज्जनसाङ्गत्ये न वसत्येव वैकृतम्। अक्षालितविशुद्धेषु हृदयेषु मनीषिणाम् KāvyālaṅSū. iv. 3. 13.

अक्षालिताङ्घ्रिक (akṣālitāṅghri-ka) *adj.* who has not washed the feet एकदानुपास्यैव संध्यामक्षालिताङ्घ्रिकः। स सुष्वाप नलः KathāSaSāg. ix. 6. 288.

अक्षाल्पकक्रान्ति (akṣālpaka-krānti) *f.* declination which is smaller than the latitude इष्टाक्षांशाः स्युरिति स्पष्टमेव दृग्गोलेऽक्षाल्पकक्रान्तौ SiddhāTaVi. 193. 15.

अक्षावगम्य (akṣāvagamya) *adj.* perceivable by the sense-organs अक्षार्थयोः संनिकर्षे सति तेन संनिकर्षेणाक्षावगम्यार्थज्ञाने पुरुषो न नियुज्यते PañcPā. 62. 12 (*on* i. 1. 1)

अक्षावप (akṣāvapa) *m.* keeper or superintendent of a gambling hall रौद्रो गावीधुकश्चरुरक्षावपस्य च गोव्यच्छस्य च गृहे KāṭhS. 15. 4.

अक्षावपण (akṣāvapaṇa) *n.* a dice-board वालदामबद्धमक्षावपणम् KātyŚS. xv. 3. 30.

अक्षावपन (akṣāvápana) *n.* a dice-board वालदाम्नाक्षावपनं प्रबद्धम् ŚatBr. V. iii. 1. 10.

[1]**अक्षावलि** (akṣāvali) *f.* a rosary of beads सा…अलमक्षावलिमक्षिपत्करात् RāmC. 12. 47; रक्षाक्षावलिमाः परित्यज जटाः LaṭaMe. 1. 2; विपक्षव्यूहं वो दलयतु गदाक्षावलिधरा…काली CaturJiStu. 84; तनोति…देवी वाचामधीश्वरी। अक्षावलिच्छलात्तस्या गुणौघगणनामिव PāṇḍaC. 6. 242; अक्षावलिप्रवरपुस्तकधर्मचिह्नश्वेताम्बुजस्वरविपञ्चिकरे यदीये। … पुरुषरूपगिरीश्वरोऽभूत् SamarāSaṁ. 9. 764. (2)

[2]**अक्षावलि** (akṣāvali) *f.* a group of sense-organs बहिर्विषयसंगतिप्रतिनिवर्तिताक्षावलेः…पशुपतेः…निशाकरकलाम्…भजे ŚivStu. (L.) 9.

अक्षावली (akṣāvalī) *f.* a rosary of beads तां तद्विरहातुरजीवितोद्गमरक्षावलीमिवाक्षावलीं कण्ठेनोद्वहन्ती…अतिष्ठम् Kād. 148. 8.

अक्षावलेप (akṣāvalepa) *m.* pride (in the skill) in dice-playing मया द्यूते बलभद्रः पराजितः। मुधैवाक्षावलेपान्धो योऽवमेनेऽक्षकोविदान् ViṣṇuP. v. 28. 16.

अक्षावलेपत्व (akṣāvalepa-tva) *n.* pride (in the skill) in dice-playing महाद्यूते बलभद्रः पराजितः। मृषैवाक्षावलेपत्वाद्योऽयं मेनेऽक्षकोविदम् BrahmP. 201. 16.

अक्षावसानिका (akṣāvasānikā) *adj.* (*f.*) ending with the axis क्षेत्र-

कल्पना । कार्या वै व्योमवृत्तादौ यावदक्षावसानिका PauṣkS. 8. 120.

अक्षावसेयत्व (akṣāvaseya-tva) *n.* the state of being cognized or determined through sense-organs संनिहितस्य गवयत्वोपलक्षितस्य गोसादृश्यविशिष्टतयाक्षावसेयत्वेन प्रत्यक्षत्वम् TātpaṬ.(U.) 376. 13 (*on* 5(7). 9); वाच्यवाचकशक्त्योरर्थापत्तिप्रमेयत्वेनाक्षावसेयत्वाभावात् TātpaṬ.(U.) 377. 19 (*on* 5(7). 14)

अक्षावाप (akṣāvāpá) *m.* keeper or superintendent of a gambling-house रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे TaiS. I. viii. 9. 2 = TaiBr. I. vii. 3. 6 = BaudhS'S. ii. 92. 9 = ĀpaS'S. xviii. 10. 20 = HirS'S. xiii. 4. 10; MaiS. iv. 3. 8; अस्यैकं रत्नं यदक्षावापश्च गोविकर्तश्च S'atBr. V. iii. 1. 10; अक्षावापस्य च गृहेभ्यो गोविकर्तस्य च गवेधुकाः सम्भृत्य S'atBr. V. iii. 1. 10; तं (स्फ्यम्) संप्रयच्छति···अक्षावापगोव्यच्छाभ्यामन्ततः BaudhS'S. ii. 108. 16; तेनाक्षावापोऽधिदेवनमुद्धत्यावोक्ष्या क्षान्निवपेत् ĀpaS'S. xviii. 18. 16; KātyS'S. xv. 3. 12; HirS'S. xiii. 6. 27; VārāS'S. III. iii. 3. 22.

¹अक्षाविनय (akṣāvinaya) *m.* indiscipline of the sense-organs अद्राक्षुरराजिह्मानं ते सरमग्रेसरं सुराः । अक्षाविनयशिक्षार्थं कलिनेव पुरस्कृतम् NaiṣC. 17. 14.

²अक्षाविनय (akṣāvinaya) *m.* ignorance of the game of dice, NaiṣC. 17. 14 (comm. पाशकाज्ञानद्वारा नलं निग्रहीतुम्)

अक्षाविषय (akṣāviṣaya) *m.* that which is not the object of the sense-organs रूपातीतं तदेवाहुर्यतोऽक्षाविषयं परम् MālinīT. 20. 6.

अक्षाश्रयत्व (akṣāśraya-tva) *n.* the state of having the sense-organs as its locus अक्षाश्रयत्वाद्दोषाणाम् NyāyKuA. ii. 240. 4.

अक्षाश्रित (akṣāśrita) *adj.* dependent on the sense-organs ननु यद्यक्षाश्रितं प्रत्यक्षं तदा वक्ष्यमाण[मानसादावव्याप्तम्] TarkBhā.(Mo.) 3. 20.

अक्षाश्रितत्व (akṣāśrita-tva) *n.* the state of being dependent on the sense-organs अनेन त्वक्षाश्रितत्वेनैकार्थसमवेतमर्थसाक्षात्कारित्वं लक्ष्यते NyāyBiṬ. 38. 4 (*on* 1. 3)

अक्षाश्व (akṣāśva) *m.* **1** name of a son of Saṁhatāśva अक्षाश्वश्च कृताश्वश्च संहताश्वसुतोऽभवत् S'ivaP. v. 37. 41 (449B. 10); **2** the sense-organ in the form of a horse विषमविषयेषु संचारिणोऽक्षाश्वान्···धीरा बध्नन्ति S'aṅkaDigVi.(Mā.) 10. 50.

अक्षासंयुक्तग्रह (akṣāsaṁyukta-graha) *m.* knowledge of the thing not connected with the sense-organs भ्रमोऽपि ग्रह एव अक्षासंयुक्तग्रहस्तु IṣṭaSi. 282. 11.

अक्षासंयोगित्व (akṣāsaṁyogi-tva) *n.* not being in contact with the sense-organs सतोऽपि देशान्तरादिगस्य अक्षासंयोगित्वाविशेषात् IṣṭaSi. 139. 11.

अक्षासंयोगिन् (akṣāsaṁyogin) *adj.* which is not connected with the sense-organs असतोऽक्षासंयोगिनोऽक्षजभ्रमे भानायोगात् IṣṭaSi. 139. 9.

¹अक्षासक्त (akṣāsakta) *adj.* attached to the senses (मारिदत्तः) रथचरणनाभिदेश इवाक्षासक्तोऽपि···स्वस्य दैवायत्तावतारामिव कल्याणपरम्परामाचचक्षे YaśasCam. i. 41. 3.

²अक्षासक्त (akṣāsakta) *adj.* attached to the axle, YaśasCam. i. 41. 3.

अक्षासंबद्ध (akṣāsambaddha) *adj.* not connected with the sense-organs अक्षासंबद्धार्थविषयकस्यासाभिरपि नैव प्रत्यक्षत्वमिष्यते NyāyRa. 173. 16 (*on* 4. 124); 174. 17 (*on* 4. 129)

अक्षास्थि (akṣāsthi) *n.* the seed of *Eleocarpus Ganitrus* अक्षसूत्रं शुभं कार्यम्···। अक्षास्थिमात्रैर्मणिभिर्यैष्टं कुर्यात् सुवर्तुळ(? ल)म् JayāS. 14. 5; अक्षास्थिमात्रा मणय उत्तमाः परिकीर्तिताः LakṣmīT. 39. 36.

अक्षाहंकारिकत्व (akṣāhaṅkārika-tva) *n.* the state of having ego as material cause of the sense-organs अक्षाहंकारिकत्वं श्रुतिपथनिपुणैर्घोषितं नैव बाध्यम् TattvMu. 1. 34.

अक्षाहितसूत्र (akṣāhitasūtra) *n.* a rosary strung with the seeds of *Eleocarpus Ganitrus* त्रिशूलत्रयीटङ्काक्षाहितसूत्रसंयुतचतुर्बाहुम् ··· शिवं वन्दे S'ilpaRa. ii. 22. 185.

अक्षि (akṣi) verbal form explained as : **i** Pr. 2nd sg. of *akṣ-* or *aś-* अक्षतेरशेर्वा अप्रत्ययेन शपि लुकि च कृते सिपि रूपम् Paddhati on Vṛtti on VākyaP. 1. 71; **ii** Aor. Pass. 1st sg. of *ad* (= ghas)-अदेर्वा लुङि घस्लभावे कर्मण्युत्तमैकवचने मन्त्रत्वाच्च्लेर्लुकि Paddhati on Vṛtti on VākyaP. 1. 71.

¹अक्षि (ákṣi) *n.* (once *m.* in SaurP.) [IE. MAYR. POK. DEBRU. p. 178 *[aś- + ksi* (= *si*), *nit*, uṇā 3. 156; अश्नोतेरयमौणादिकः करणसाधनः सिप्रत्ययः । अश्नुतेऽनेनेत्यक्षि MahāBh. ii. 119. 20 (*on* P. iii. 2. 115); अश्नाति अश्नुते वानेन रूपमक्षि नेत्रम् Prasā. on PrakriKau. II. 604. 16; from *cakṣ-* or acc. Āgrāyaṇa, from *añj-* Nir. 1. 9; from *akṣ-* अक्ष्णोत्यक्षि, AmaKoUd. *on* ii. 6. 93; अनेन दृश्यते सर्वमित्यक्षि । यद्वा तैजसत्वात् अन्येभ्योऽङ्गेभ्यो व्यक्ततरम् Sāya. *on* ṚV. x. 71. 7; grammatical peculiarities : takes *ādeśas* : **i** *anaṅ* (*án*) before weak case-endings beginnig with a vowel (P. vii. 1. 75); occasionally in the Veda (P. vii. 1. 76); **ii** *ī* before du. ending (P. vii. 1. 77); *samāsāntas* **i** *ṭac* (*á*) after *prati*, *para*, *sam*, and *anu* in *Avyayībh.* (gaṇastūtra on P. v. 4. 107); initial *a* of *para* changed to *o* before *akṣi* or initial *a* of *akṣi* changed to *u* after *para* (Vār. on P. iii. 2. 115, and MahāBh. on them); **ii** *ac* (*á*) when *akṣi* does not denote a sense-organ (P. v. 4. 76); **iii** ṣac. (*á*, *f.* *ī*) in Bv. when it denotes *svāṅga* (= eye) (P. v. 4. 113); *taddhita* : *jāhac* (= *jāhá*) in the sense of root (*mūla*) (P. v. 2. 24); for forms cf. AltGr. III. 302-304; akṣabhiḥ BhāgP. iv. 29. 5; akṣim, apparently Acc. of *akṣi* *m.* the only occurrence, SaurP. 41. 143] **1 A** eye दिवो यदक्षी अमृता अकृण्वन् ṚV. i. 72. 10 तस्मा अक्षी नासत्या विचक्ष आधत्तम् ṚV. i. 116. 16; आक्षी ऋज्राश्वे अश्विनावधत्तम् ṚV. i. 117. 17; आक्षी शुभस्पती दन् ṚV. i. 120. 6; अक्षीइव चक्षुषा यातमर्वाक् ṚV. ii. 39. 5; अक्ष्णश्चिद्गातुवित्तरानुल्बणेन चक्षसा ṚV. viii. 25. 9; या (= नद्यः) एकमक्षि वावृधुः ṚV. ix. 9. 4; अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्याम्··· । यक्ष्मं शीर्षण्यम्··· वि वृहामि ते ṚV. x. 163. 1 = AV ii. 33. 1; नि स्तुवानस्य पातय परमक्ष्युतावरम् AV. i. 8. 3; तासां जरायुभिर्वयमक्ष्या३ वपि व्ययामस्यघायोः परिपन्थिनः AV. i. 27. 1; अक्ष्यौ च ते मुखं च ते व्याघ्र जम्भयामसि AV. iv. 3. 3; तेषां सं दध्मो अक्षीणि यथेदं हर्म्यं तथा AV. iv. 5. 5; शीर्षामयमुपहत्यामक्ष्योस्तन्वो३ रपः AV. v. 4. 10; यो अक्ष्यौ परिसर्पति यो नासे परिसर्पति । ···तं क्रिमिं जम्भयामसि AV. v. 23. 3; अक्ष्यौ३ नि विध्य AV. v. 29. 4; यन्मे अक्ष्योरादिद्योत AV. vi. 24. 2; AV. vi. 9. 1 यो अक्ष्यो यः कर्ण्यो यो अक्ष्योर्विसल्पकः । वि वृहामो विसल्पकम् AV. vi. 127. 3; अक्ष्यौ नौ मधुसंकाशे (भवेताम् इति शेषः) AV. vii. 36. 1; ये शृङ्गे ये च तेऽक्षिणी । आमिक्षां दुहतां दात्रे AV. x. 9. 14; तस्यौदनस्य···सूर्याचन्द्रमसावक्षिणी AV. xi. 3. 2; ततश्चैनमन्याभ्यामक्षीभ्यां प्राशीः AV. xi. 3. 34; यदस्य दक्षिणमक्ष्यसौ स आदित्यः AV. xv. 18. 2; वाङ्म आसन्नसोः प्राणश्चक्षुरक्ष्योः AV. xix. 60. 1; TaiS. V. v. 9. 2; सूर्यस्य चक्षुरारुहमग्नेरक्ष्णः कनीनिकाम् TaiS. I. ii. 4. 1; VājaS. 4. 32; प्रजापतेरक्षि अश्वयत् TaiS. V. iii. 12. 1; तेजो न चक्षुरक्ष्योर्बर्हिषा दधुरिन्द्रियम् VājaS. 21. 48. चक्षुषे स्वाहेत्यक्षिणीऽएवास्मिन्नेतद्दधाति S'atBr. XIV. iii. 2. 17; तेजो वा एतदक्ष्योर्यदाञ्जनम् AitBr. 1. 3(18); तस्याक्षिणी निर्जघान Kauṣī. Br. 6. 13 (27. 5); प्रजापतेरक्ष्यश्वयत् TaiBr. I. i. 5. 4; यदक्ष्योः । स शार्दूलः TaiBr. I. viii. 5. 1; तस्मादेवं विद्वान् । वीवं नृत्येत् । प्रेवं चलेत् । व्यस्यैवाक्ष्यौ भाषेत TaiBr. II. iii. 9. 8; अक्षीव ह खलु वा एतत् स्तोत्राणां यत् षोडशी JaimiBr. i. 201; तदु वा आहुः कर्णाभ्यां वै श्रृणोत्यक्षिभ्यां पश्यति JaimiBr. 1. 174; 2. 110; तस्माद्धे अक्षिणी सती समानं पश्यतः ṢaḍViBr. i. 3. 12; प्रजापतेर्वा अक्ष्यश्वयत् PañcBr. xxi. 4. 2; अथाप्यपिधायाक्षिणी उपेक्षेत AitĀ. III. ii. 4. 19 = S'āṅkhāĀ. 8. 7 (34. 11); दक्षिणेऽक्षिणि वाचः सव्येऽक्षिणि सत्यस्य S'āṅkhāĀ. 6. 2 (22. 24); तद् यथास्यै (i. e. देववीणायै) मुखनासिके अक्षिणी इत्येवममुष्याच्छिद्राणि S'āṅkhāĀ. 8. 9 (35. 3); शिशिरः ··· लोहितोऽक्षिण शार्ङ्गोष्ठिणि । सूर्यस्योदयनं प्रति TaiĀ. i. 6. 1 (34. 1); प्रसार्य सक्थ्यौ पतसि । सव्यमक्षि निपेपि च TaiĀ. iv. 35. 1 (554. 1); अथैतद्वामेऽक्षणि पुरुषरूपमेषास्य पत्नी विराट् BṛĀraU. iv. 2. 3; य एषोऽक्षिणि पुरुषो दृश्यत एष आत्मेति होवाच ChāndoU. iv. 15. 1; तस्य यथा कप्यासं पुण्डरीकमेवमक्षिणी ChāndoU. i. 6. 7. अक्षि चष्टेः । अनक्तेरित्याग्रायणः । तस्मादेते व्यक्ततरे इव भवत: Nir. 1. 9 (34. 18); अक्षिभ्यां त्विहावेक्षणं दक्षिणेनाग्रे ĀśvaS'S. I. v. 6. 8; अक्षिणी मृजानः परिदध्यात् ĀśvaS'S. I. v. 14. 24; ĀpaS'S. xv. 15. 1; पश्चाशता दक्षिणमक्षि ĀpaS'S. xviii. 14. 6; तस्मिन्नङ्गुष्ठानामिके अवधायाक्षिणी विमार्जति येनाह्याजिमिति LāṭyāS'S. ii. 10. 11; दीक्षिष्यमाणान् दर्शयेत्···ध्रुवमुदपात्रे य एषोऽक्षिणि पुरुषो दृश्यते LāṭyāS'S. iii. 3. 6; तस्मात् पुरुषस्य हि प्रत्यङ्मुखस्यासीनस्य दक्षिणमक्ष्युत्तरं भवति ĀśvaGS. i. 10. 16; स्त्रीणामक्षीण्यनक्ति KauṣīGS. v. 8. 5; अक्षि वा स्पन्देत् MānGS. i. 3. 4; इदं मेऽक्षि सुष्ठु पश्यति MahāBh. i. 230. 24 (*on* P. i, 2. 59); अक्षीणि मे दर्शनीयानि MahāBh. i. 322. 5 (*on* P. i. 4. 21); चोररूपोऽयम् अप्ययमक्ष्णोरञ्जनं हरेत् MahāBh. ii. 419. 5 (*on* P. v. 3. 66); विहङ्गा यत्राक्षिभिः स्फाटिकसंनिभैश्च Saund. 10. 28; मधुरैस्तत्र सिद्धेन घृतेनाक्ष्णः प्रसेचनम् SuśruS. vi. 17. 79; सन्धीनां स्फुटनं ग्लानिरक्ष्णोरायास एव च । लक्षणं मेदसि क्षीणे CaraS. i. 17. 66 (1922 Ed.); सलिलनिषिरिव प्रतिक्षणं मे भवति स एव नवो नवोऽयमक्ष्णोः Mālavikā. 1. 11; आपुरक्ष्णां प्रकामविस्तारफलं हरिण्यः RaghuVa. 2. 11; नूनमक्षिभ्यां न पश्यतीति गम्यते S'ābaBh. 145. 4 (*on* i. 2. 31); क्षुधा ममाक्षिणी खटखटायेते Mṛcch. 1. 8.(3); स्यात्···चतुरङ्गुलमन्तरं चाक्ष्णोः (प्रतिमायाः) BṛSaṁ. 58. 10; मनसश्चन्द्रमा जज्ञे सूर्योऽक्ष्णोस्तेजसां निधिः SūrySi. 12. 22; सौवीरमञ्जनं नित्यं हितमक्ष्णोस्ततो भजेत् AṣṭāHr. i. 2. 4; सर्वमक्षिणी निमील्य सोढव्यममूढेन मर्त्यधर्मणा HarṣaC. 337. 5; वामेन मे स्फुरितमक्ष्णा HarṣaC. 329. 13; स्वामिभक्तिपरस्यास्य कशिपोर्बलशालिनः । अभूदक्षिप्रगन्तव्यम् (? अक्षि प्रगन्तव्यम्) अमात्यं प्रति सर्वदा PadmP. (Ra.) 108. 23; खलोदयसाधुविपत्तिसाक्षिभ्यामक्षिभ्याम्···विमुक्तोऽहमिति

हर्षादिव ननर्त चिरं कबन्धः VāsaDa. 296. 6; दृष्ट एव चास्मिंश्चक्रोरस्याक्षिणी विरज्येते AṣṭāSaṁ. i. 46. 14 (1. 8); अन्तःसरुजेऽक्षिण सैव (= अङ्गुली एव) प्रयोज्या AṣṭāSam. i. 164. 15 (1. 32); धिक् चिन्तया रजनिरक्षिषु नः प्रभाति AnarghaRā. 4. 7; स्मरारेः…वो मास्तकं स्तादस्तोकापत्तिकृत्यै…सदाक्षि S'ivaKePāSt. 3; आज्येनाक्षिणी आ(? अ)ज्येत्यसमासेऽपि प्रयुक्तः (आश्वलायनेन) TantrVā. 199. 21 (*on* i. 3. 18); यस्याशु केसररजोनिकरश्चकार नाकाधिपस्य कलुषत्वमभीक्ष्णमक्ष्णाम् HarVi. 16. 37; भृङ्गः पपौ विकचमुत्पलमाननेन दृष्ट्या पुनर्मधुनि बिम्बितमक्षि नार्याः HarVi. 26. 14; अद्योदीर्णं दीर्णमान्ध्यं ममाक्ष्णोरद्याकस्मादस्मि सुप्तप्रबुद्धः Kapphiṇā. 20. 24; 7. 8; डिण्डिकरागं परित्यज्याक्षिणी निमील्य चिन्तय NyāyMañ. ii. 141. 30; न भेदमस्य प्रतिपद्यतेऽक्ष्णा SaṁkṣeS'ā. 1. 47 (i. 52. 3); प्रतिश्यायोऽरुचिः कासः कफजेऽक्ष्णोश्च शुक्लता (वर्तते) RugVi. 2. 13; कोऽपि केशचयं स्निग्धं निश्चलं शिरसि द्रुतम्। चकार पाणिनापश्यन्नक्ष्णा कन्यासमागमम् BṛKathāK. 57. 47; एकेनाक्ष्णाञ्जितेनैव श्रुत्वा भीममुपागतम्।…अन्या…धावति VāmaP. 53. 26; निमेषा दश चाष्टौ च अक्ष्णः काष्ठा निगद्यते BhaviP. 7B. 16 (i. 2. 86); यदक्षिणी चालभते रविः प्रीणाति तेन वै BhaviP. 12B. 34 (i. 3. 75); विष्णुः…आत्मनोऽक्षिमुद्धृत्य पूजयामास शङ्करम् SaurP. 41. 143; अक्ष्णोर्निमेषणान्यष्टौ मात्रा प्रोक्ता विचक्षणैः YuktiKa. 191. 9; न च गोशब्दस्याक्ष्णि भूयसी प्रसिद्धिः SaraKaṇṭhā. 10. 23; अपसर रोदितुमेव निर्मिते मा उत्पुंसय हते अक्षिणी मे Loc. 155. 22 (*on* 3. 16); मौनं वदननिकूणनमूर्ध्वेक्षणमन्यलक्ष्यता चाक्ष्णोः।…रूपं मदस्यैतत् KalāVi. 6. 3; स तत्र दक्षिणेनाक्ष्णा स्फुरतोक्तशुभागमः KathāSaSāg. ix. 1. 4; दक्षिणेऽक्ष्णि (v. l. दक्षिणाक्षि–) स्थितं त्वां ये वीक्षन्ते पुरुषमुदितम् EI. xxv. 179. 32; केशान्ते मुखवृत्तेऽक्ष्णोः… स्वरान् … न्यसेत् ĪśānS'iPa. i. 2. 43; आज्यभागौ जुहुयात्…अग्नये चैव सोमाय स्यातामस्याक्षिणी तु ते ĪśānS'iPa. i. 14. 58; हन्तु नाम जगत् सर्वमविवेकि कुचद्वयम्। प्राप्तश्रवणयोरक्ष्णोर्न मुक्तं (v. l. युक्तं) जनमारणम् SubhāRaK. 16. 54; अथ जयति स तस्यापत्यमत्रिस्तदक्ष्णस्तदनु जयति जन्म प्राप्तवानब्धिबन्धुः EI. ii. 3. 1; कृष्णा यस्य तनोश्छाया गौरी चाक्ष्णोश्च कर्णयोः।…प्रचण्डत्वाद्द्वयं धत्ते रिपुसैन्येष्वयं गजः Mānaso. ii. 3. 248; इन्द्रः स एष यदि किं न सहस्रमक्ष्णाम् Vāgbhaṭā. 4. 80; योऽक्ष्णोर्निमेषस्य खरामभागः स तत्परः GrahaGa. 5. 26 (1. 16); उदभावि तया स्फुरत्तया रभसादक्षिणि तस्य दक्षिणे PṛthvīVi. 12. 52; अक्ष्णि रेणुं हि निक्षिप्य केनाप्यन्धाः कृताः कथम् PrabhāC. 159. 22; यं निरीक्ष्य त्वमक्ष्णोः।…फलमविकलं लप्स्यसे NemiDū. 38; ऋषिदत्तां शेषामादायाक्ष्णोर्निवेश्य सज्जाक्षो जातः PrabaK. 20. 14; नाक्ष्णा माक्षिकमीक्षितं क्षणमपि S'aṅkaDigVi. (Mā.) 4. 68; यदक्ष्णोऽभूत्तेजस्तदकृत कथामप्यमदनाम् S'ārṅgaPa. 222; सूर्यप्रभाक्षिणी नैकप्रकारे TattvPrakā. 124A. 6 (*on* ii. 3. 48); क्षेत्रम्…गच्छन्नक्ष्णोः पथि कुरु कुरुम्बाभिधानं भवान्याः MayūSaṁ. 1. 92; बिभ्रत्सद्योऽस्ततन्द्रः स्थगयति विधिना योऽयमक्ष्णां सहस्रम् EI. ii. 418. 40; रविः सायमक्ष्णापि गम्यः RājTa.(Jo.) 1055; स्वमहिमदर्शनमक्ष्णोर्मुकुरतले जायते यस्मात् Subhāṣi. 312; मा मत्तद्विरदाक्षि निक्षिप शरत्कृष्टे तडागाम्बुनि Subhāṣi. 645; 1213; नाक्षिणी क्षिप कुरङ्गि सर्वतः StavMā. 250. 19; धूलीभिः परिपूरिते त्रिभुवने दीनोऽक्षिभिर्वासः(सवः) VīraBhā. 9. 30; हेमघटितकमक्षितरक्षोर्मयूरस्य। दक्षिणहस्ते धृतमिह सुभगङ्करणम् KandaCū. vii. 1. 11; व्युष्टा शोकत्रियामा समजनि सुचिरात् प्रेत्यभावोऽस्मदक्ष्णोः KaṁVa. 7. 7; आरामवाटीमतिवृष्टिरञ्चत्यक्षीण्यनावृष्टिरहो प्रजानाम् Raghunā. 1. 46; उद्घाट्य चाक्षि तार्तीयमीशेनापि स्थितं तदा Gaṅgāva. 4. 31; रोगाः…चतुर्नवतिरेवाक्ष्णोः Jīvān. 32. 2; दूरमस्तु मदघूर्णिततारं शारदेन्दुमुखि वीक्षणमक्ष्णोः PadyaVe. 275; 543; (रामः) इषीकास्त्रेण दुर्दान्तमक्ष्णा काणीचकार तम् Rāgh. 7. 9; 4. 32; वृत्तं सर्वं वर्णयञ्जीर्णगात्रं तत्याजास्मिन्नक्षि निक्षिप्य पक्षी Rāgh. 10. 11; **1 B i** eye, eye–like knot at the joint of a sugar-cane etc. अग्रेष्वक्षिषु विज्ञेय इक्षूणां लवणो रसः SuśruS. i. 45. 156; स्थूलाक्षिरिक्षुरिति। अत्र सक्थ्यक्षिशब्दौ स्वाङ्गं न भवतः Nyās. ii. 180. 15 (*on* v. 4. 113); स्थूलाक्षेति। अक्ष्यत्र पर्वग्रन्थिः LaS'abdeS'e. ii. 114. 12; **1 B ii** eye, eye–like knot on the armour (*kavaca*) शतसूर्यं शतावर्तं शतबिन्दु शताक्षिमत्। अभेद्यकल्पं मत्स्यानां राजा कवचमाहरत् MahāBhā. iv. 30. 12; **1 C i** sense-organ in general अस्य खलु भगवतः समस्तावरणक्षयक्षण एव…प्रतिनियतविषयग्राहीण्यक्षीणि TattvPradī.(A.) 32. 1 (*on* 1. 22); तान् वा असद्वृत्तिभिरक्षिभिर्ये पराहृतान्तर्मनसः परेश। अथो न पश्यन्त्युरुगाय नूनं ये ते पदन्यासविलासलक्ष्म्याः (भक्ताः) BhāgP. iii. 5. 44; वृत्तिविषये अक्षिशब्दः इन्द्रियमात्रपरः SiddhāKau. (Tattvabodhinī) 165. 43; **1 C ii** eye as the seat of the sense of sight पुनर्मे अश्विना युवं चक्षुराधत्तमक्ष्णोः MānS'S. 23. 14; 140. 10; अक्षिणी निरभिद्येतामक्षीभ्यां चक्षुः AitĀ. II. iv. 1. 8; आदित्यश्चक्षुर्भूत्वाक्षिणी प्राविशत् AitĀ. II. iv. 2. 8; पञ्चेन्द्रियाधिष्ठानानि। अक्षिणी कर्णौ नासिके जिह्वा त्वक् चेति CaraS. i. 8. 9 (1922 Ed.); **1 C iii** eye (as the hearing organ of a serpent) तान्यक्ष्णा बधिराणि पन्नगकुलानि … संपादयन्नुन्मीलत्ययम् … °कोदण्डकोलाहलः AnarghaRā. 3. 54; **2 A** the number two (in Astronomy etc. or in chronograms) द्वि …। दृष्टिर्नेत्राम्बकं द्वन्द्वमक्षि चक्षुर्नयं दृशौ GaṇiSāSaṁ. 0. 54; द्विनेत्रलोचनः पक्षा (? °लोचनपक्षा) दस्राक्षियमबाहवः। यमलाश्विभुजापाणिकरयुग्मादयो मताः (द्विसंङ्ख्यावाचकाः) GaṇiNā. 20; मानुषाब्दैः खखैर्व्योमखाक्षिपावकसागरैः। महायुगं भवेत्पार्थ कृताद्याकारसंयुतम् SkandP. ii(1). 36. 33; एकादशपदो मन्त्रो नेत्राक्षिश्रुतिवह्निभिः।…अस्त्रशुद्धिकरः ĪśānS'iPa. i. 35. 11; शुक्ले चतुर्थ्यामष्टम्यामेकादश्यां च पर्वणि। इष्वक्षिमुनिदेवानां विष्टिर्यामेऽष्टदिक्षु च ĪśānS'iPa. i. 37. 87; Gurvā. 368; खद्वयं निधिवेदाक्षिचन्द्राक्ष्यग्निहिमांशुभिः। महाक्षौहिणिका प्रोक्ता संख्या गणितकोविदैः S'ārṅgaPa. 1915; JātaPā. 10. 16; GrahaLā. 14. 3; SiddhāTaVi. 11. 17; 37. 21; गतेषु मानुषाब्देषु भूनन्दाक्ष्येकसंख्यया EI. xiv. 103. 56; शाकाब्देऽक्षियुगाब्धिचन्द्रगणिते संवत्सरे विक्रमे EI. vi. 236. 93; शकवर्षेष्वतीतेषु विशयाक्षिशरेन्दुषु EI. vii. 113. 4; **2 B** (measurement equal to) two finger–breadths (*aṅgulas*) अक्षिगोलकपक्षस्तु द्व्यङ्गुलस्याभिधायकः। मुखं तालं वितस्तिश्च द्वादशाङ्गुलवाचकम् ĪśānS'iPa. ii. 41. 55.

²**अक्षि** (akṣi) *n.* a kind of tree भल्लातकयातुधानापामार्गबाणानां पुष्पैरेलकाक्षिगुग्गुलुहालाहलानां च कषायं बस्तनरशोणितयुक्तं दंशयोगः ArthS'ā. iii. 218. 6 (14. 1); iii. 216. 9 (14. 1)

³**अक्षि** (akṣi) *n.* name of a variety of the metre *bṛhatī*. It has four verses *or pādas* containing three gaṇas (9 syllables) each namely ⏑⏑–, ⏑–⏑, ⏑⏑– (*sa*, *ja*, *sa*) बृहत्याम्…स्जसा अक्षि Chandonu. 2. 96; सजसाः। यथा– विषमास्त्रएष इति यत् कवयो वदन्ति तदसत्। प्रहरत्ययं हि मदनः सुतनो तवाक्षिललितैः ChandaśCū. ii. 96. 3.

⁴**अक्षि** (akṣi) *m.* name of one of the promulgators of *gotras* in the Bhṛgu race प्रत्यूहश्च तथा श्रौभ्यक्षोक्षि(? ऽक्षि)वैकादशायनिः।…एते तवोक्ता भृगुवंशजाता महानुभावा नृप गोत्रकाराः ViṣṇuDhaP. i. 111. 41.

अक्षिक (akṣi–ka) *adj.* pertaining to the eye अभिष्यन्दोऽक्षिको मलः DharK. 1213.

अक्षिक (akṣika) *m.* **1** name of a monkey शतवल्यक्षिकौ कपी PadmP. iv. 11. 16; **2** the tree Dalbergia Oujeinensis अक्षीवस्त्वक्षिकोऽस्नुकः ParyāRaMā. 29. 596; तरुणाक्षिकवार्ताकीनक्तमालफलानि च…भोजयेत् Hastyāyur. 71. 23 (1. 9); 363. 5 (3. 1)

अक्षिकज्जल (akṣi–kajjala) *n.* collyrium for the eyes अञ्जनम्…। अक्षिकज्जलसौवीरे गिरिभेदेऽप्यथाञ्जने ViśvaLoK. 190. 30.

अक्षिकट (akṣi–kaṭa) *m. n.* the cavity of the eye अथास्य दक्षिणमक्षिकटं न्यचति BaudhS'S. ii. 353. 1; पुरुषशिरसि हिरण्यशल्कान्प्रत्यस्यति।…ऋचे त्वेति दक्षिणेऽक्षिकटे ĀpaS'S. xvi. 27. 2; xvi. 27. 7; HirS'S. xi. 7. 54; xi. 7. 56.

अक्षिकटक (akṣikaṭa–ka) *m. n.* the cavity of the eye अक्षिकटकयोर्द्विः पञ्चहोतारम् BaudhPiMe. iii. 3. 10.

अक्षिकण्डू (akṣi–kaṇḍū) *f.* itching of the eye विसर्पकोठकुष्ठाक्षिकण्डूपाण्ड्वामयज्वराः।…वमेः AṣṭāHṛ. i. 4. 18.

अक्षिकनीनिका (akṣi–kanīnikā) *f.* pupil of the eye द्वे अक्षिकनीनिके BhelaS. 93. 8 (4. 7); कन्याके, अक्षिकनीनिके, प्रतिबिम्बितचक्षुर्गर्तमध्ये विपर्यस्ते… उपलक्षिते VīraMi.(Rājanīti.) 349. 23; नक्षत्रग्रहचन्द्रार्कतारकाक्षिकनीनिकाः। दृष्ट्वा प्रपतिताः स्वप्ने पूतनाभ्यो भयं भवेत् KāśyaS. 90B. 19.

अक्षिकम्प (akṣi–kampa) *m.* (significant) movement of the eye समीक्ष्य मां सस्मितमक्षिकम्पैः समीपनिर्दिष्टनिवासभूमिः।…करोति रङ्गस्थितिमायताक्षी VasaTi. 40. 1.

अक्षिकरण (akṣi–karaṇa) *n.* (a kind of dance involving) movement of the eye(?) इदमिदं करणं योगतोऽन्यादौ ह्यनया जिघृक्षतीत्यक्षिकरणगतहस्तपादाद्यौचित्ययुक्तवर्तनाचारीयोजनया यदि भवति AbhinBhā. i. 139. 9 (*on* 4. 176)

अक्षिकर्मन् (akṣi–karman) *n.* movement of the eye, blinkling निमेषः साहजिकमक्षिकर्म VīraMi. 893. 4 (*on* 3. 175)

अक्षिका (akṣikā) *f.* [? for अक्षिता in KātyS'S. xxv. 8. 6] **1** a kind of gambling अक्षिका द्यूतभेदे स्यात् S'abdaRaSaK. 7. 13; **2** a kind of spider लूताः प्रवक्ष्यन्ते…अक्षिका तल्पले Hastyāyur. 521. 15 (3. 26); **3** = सामुद्रपट्ट, द्रेक्क, सौभञ्जन AbhidhāMañ. 265. 7; cf. **अक्षिकाविष्ट.**

अक्षिकान्त (akṣikānta) *n.* the corner of the eye (गरुडलक्षणम्) त्रयकृतमुखविधिज्ञैः स्मायते चाक्षिकान्तम् MānaSā. 61. 29.

अक्षिकारिका (akṣikārikā) *f.* name of a plant (Aloe) कुमारी कुण्डला माता फलमत्स्याक्षिकारिका KośaKaTa. 1. 4120.

अक्षिकाविष्ट (akṣikāviṣṭa) *adj.* afflicted by *akṣikā* disease of the eye व्यालो यदाक्षिकाविष्टो वारणं दशति प्रभो Hastyāyur. 524. 10 (3. 28)

अक्षिकी (akṣikī) *f.* the tree *akṣaka* or creeper *akṣikī* (i. e. *Terminalia Bellerica*) आक्षिकमक्षिकीफलम् Ḍalhaṇa on SuśruS. i. 46. 194; अक्षिकी लता तस्याः फलमाक्षिकम् Cakrapāṇidatta on CaraS. i. 27. 163 (1941 Ed.)

अक्षिकीफल (akṣikī–phala) *n.* the fruit of the *Terminalia Bellerica* पित्तश्लेष्मघ्नमम्लं च वातलं चाक्षिकीफलम् CaraS. i. 27. 163 (1941 Ed.); आक्षिक-

मक्षिकीफलम् Dalhaṇa *on* SuśruS. i. 46. 194.

अक्षिकूट (akṣi-kūṭa) *m. n.* **A** the prominent part or the projection above or around the eye अभिन्नशिरसमक्षिकूटे…आहरेत् SuśruS. iv. 15. 12; शूनाक्षिकूटम्…अञ्जनैः समुपाचरेत् SuśruS. v. 5. 41 (comm. Ḍalhaṇa अक्षिकूटो भ्रुवोरधोभागः); vi. 19. 9; तै-(अर्शैः)रुपहतः…शूनपाणिपादवदनाक्षिकूटः CaraS. vi. 14. 8 (1941 Ed.); षट्पञ्चाशत् प्रत्यङ्गानि…द्वे अक्षिकूटे BhelaS. 93. 7 (4. 7); 178. 27 (6. 18); कनीनिके अक्षिकूटे शष्कुली…अस्मिन्शरीरे स्थानानि ViṣṇuSm. 96. 92; कनीनिके चाक्षिकूटे शष्कुली…स्थानान्यत्र शरीरके YājñaSm. 3. 96; तिर्यक् छिन्द्यात्…। कुक्षिकक्षाक्षिकूटौष्ठकपोलगलवङ्क्षणे AṣṭāHṛ. i. 29. 23; i. 29. 50; ii. 2. 33; तत्रामे गुरुतोत्क्लेदः शोफो गण्डाक्षिकूटयोः AṣṭāSaṁ. i. 72. 24 (1. 11); i. 186. 2 (1. 38); कर्णपीठेऽक्षिकूटे च पार्श्वे च हृदयं तथा । नपुंसकानि जानीयुरङ्ग-विद्याविशारदाः ViṣṇuDhaP. ii. 165. 18; अक्षिकूटश्च शङ्खश्च…प्रदृश्यते Mānaso. iii. 1. 436; पाण्डुरोगेऽग्निसादश्च श्वयथुश्चाक्षिकूटयोः KāśyaS. 35B. 31; 319B. 28; 340A. 18; प्रच्छादनं भवेद्वर्त्म चाक्षिकूटमतः परम् AśvaS'āstra. 12. 10= AśvaVai. 2. 10; ऊर्ध्वं चैवाक्षिकूटात्तु लालाटीं वेधयेत् शिराम् AśvaVai. 15. 18; आदंशेनैव जानीयात्सर्पदष्टं मतङ्गजम् ।…अक्षिकूटे च वर्धेते Hastyāyur. 179. 8 (2. 10); 395. 22 (3. 6); 423. 2 (3. 8); अक्ष्णोरुपर्यक्षिकूटौ Hastyāyur. 526. 14 (3.29); विद्ध्यादक्षिकूटाच्च नेत्रयोर्वा यदन्तरम् ।…एतत्प्रमाणम् Hastyāyur.629. 8 (4. 40); 385. 28 (3. 5); (हस्तिनाम्) चूलिका कर्णमूलं स्यादक्षिकूटमथेषिका ParaNā. 1130; (करिणाम्) अक्षिकूटमिषीका स्यादिषिका च भवेत्स्त्रियाम् KośaKaTa. 1. 5984; कुम्भ्यक्षिकूटे स्यादिषीकेषिका KalpaK. 107. 166; **B** the joint between the nose and the eye अक्षिकूटे अक्षिनासिकयोः सन्धी Mitā. 377. 23 (*on* 3. 96); अक्षिकूटे पक्ष्मणी । नेत्रनासासन्धी इत्यन्ये Vaijayantī on ViṣṇuSm. 96. 92; अक्षिकूटे अक्षिनासान्तरे VīraMi. 858. 13 (*on* 3. 96); **C** eye lash अक्षिकूटे पक्ष्मणी Aparā. 983. 10 (*on* 3. 95)

अक्षिकूटक (akṣikūṭa-ka) *n.* the prominent part of the forehead above the eye अवग्रहो ललाटं स्यादीषिका त्वक्षिकूटकम् AmaK. 1543; कर्णमूलं चूलिका स्यादीषिका त्वक्षिकूटकम् AbhidhāCin. 1225; गजानाम्…ईषिका त्वक्षिकूटकम् MātaLī. 6. 9; कर्णमूलं चूडिका स्यादीषी(? षि)का त्वक्षिकूटकम् KalpaK. 107. 165.

अक्षिकूटग (akṣikūṭa-ga) *m.* found in the prominent part of the forehead above the eye तत्रामे गुरुतोत्क्लेदः शोथो गण्डाक्षिकूटगः RugVi. 6. 10.

अक्षिकूणन (akṣi-kūṇana) *n.* contraction of the eyes नासाप्रच्छादना-व्यक्तपादपाताक्षिकूणनैः। …अभिनयो मतः NāṭaLaRaK. 1953.

अक्षिकूणित (akṣi-kūṇita) *n.* side-glance (contraction of the eyes) काक्षः कटाक्षोऽपाङ्गेक्षा वक्रराटोऽक्षिकूणितम् KośaKaTa. 1. 2039.

अक्षिकूप (akṣi-kūpa) *m.* the socket of the eye नेत्रयोर्गतविक्षिकूपौ Mānaso. iii. 1. 256; लताम्…छित्त्वा…रसेनाक्षिकूपावपूरयत् PārśvC. 1. 237.

अक्षिकृत् (akṣi-kṛt) *m.* one who draws the (figure of the) eye बिम्बं बिम्बवदम्बुनः समुपनीयास्थाप्य पीठेऽक्षिकृत्…कलशतोयैः स्नापयेत् TantrSa. 6. 121.

अक्षिकोण (akṣi-koṇa) *n.* **A** the corner of the eye (वासुदेवप्रतिमा-लक्षणम्) अन्तरं चक्षुषोः कार्यं चतुरङ्गुलमानतः । द्व्यङ्गुलं चाक्षिकोणं च द्व्यङ्गुलं चान्तरं तयोः AgniP. 44. 21; स्वमक्षिकोणं ननु कण्डूयितुमुद्यता करेणुः UnmaRā. (Vi.) 63; आकृष्टासीत्कर्कशेनार्ककन्या राजीवाक्ष त्वन्द्भुजालाङ्गलेन । पाथस्तस्याः किं प्रलम्बावरोधस्त्रैणस्यारादक्षिकोणे विधातुम् Acyutarā. 7. 53; अहं ततोऽप्युन्नतिमाप्तु-कामः सेवे ततोप्युन्नतमक्षिकोणम् S'ivLī. 1. 4; उग्रपाण्ड्यः…। जातस्तातस्याक्षि-कोणात्तृतीयात् S'ivLī. 13. 86; कोपारुणं मुनिरधारयदक्षिकोणम् NīlaVi. 13. 16; **B** glance निमिषमिह मनागप्यक्षिकोणं क्षिपामि UjjvaNīMa. 87. 5.

अक्षिकोणकला (akṣikoṇa-kalā) *f.* a fraction of the side-glance संतु-ष्टस्य तवाक्षिकोणकलया रङ्कोऽपि शक्रायते Rāṣṭrau. 12. 37.

अक्षिकोप (akṣi-kopa) *m.* running of the eye तमक्षिपाकात्ययमक्षिकोप-समुत्थितं तीव्ररुजं वदन्ति SuśruS. vi. 5. 10; ग्रीष्मेऽक्षिकोपबाहुल्यादस्य लग्ने शरत्फले NarmaMā. 3. 60; तमक्षिपाकात्ययमक्षिकोपं सर्वात्मकं वर्जयितव्यमाहुः BhāvPra.(Bhā.) 8(63). 62; अभिष्यन्दोऽक्षिकोपः स्यात् KośaKaTa. 1. 7393.

अक्षिकोश (akṣi-kośa) *m.* the socket of the eye, (of a statue) द्व्यङ्गुलमितोऽक्षिकोशो द्वे नेत्रे तत्त्रिभागिका तारा (प्रतिमालक्षणम्) BṛSaṁ. 58. 11; (of a living being) कल्केनाक्षिकोशौ प्रमृज्य…यथार्हं धूमं पाययेत् AṣṭāSaṁ. i. 166. 12 (1. 33); (एतान्यस्थीनि) अक्षिकोशश्रुतिघ्राणग्रीवासु तरुणानि च Bhāv-Pra.(Bhā.) 3. 159.

अक्षिकोशालेपन (akṣikośālepana) *m.* besmearing the socket of the eye अव्यक्तेष्वेवङ्गुणमेव पक्ष्मपरिहारेणाक्षिकोशालेपनं तच्च पुनर्बिडालकसंज्ञम् Aṣṭā-Saṁ. i. 163. 5 (1. 32)

अक्षिकोष (akṣi-koṣa) *m.* the socket of the eye (= अक्षिकोश) SuśruS. iii. 5. 20.

अक्षिक्षुरप्र (akṣi-kṣurapra) *m.* the side-glance like a sharp-edged arrow हरति हि हरिणाक्षी क्षिप्रमक्षिक्षुरप्रैः पिहितशमतनुत्रं चित्तमप्युत्तमानाम S'āntiS'. 1. 28.

अक्षिक्षेप (akṣi-kṣepa) *m.* (contemptuous) look or glance अक्षिक्षेपो (? अधिक्षेपः) हि पूज्यानामावहत्यधिकं रुजम् SkandP. i(2). 65. 84.

अक्षिगत (akṣi-gata) *adj.* [*f.* –ā] **A** seen, perceived, visible, observed राधेयोऽहं कुरुश्रेष्ठ नित्यं चाक्षिगतस्तव । द्वेष्यः MahāBhā. vi. 117. 5; न विभावयत्यनिशमक्षिगतामपि मां भवानतिसमीपतया S'iśuVa. 9. 81; न हि विरक्ताः स्त्रियः कदाचिदक्षिगतानामीक्षणहारिणस्तादृशानुदारविरचनाल्लेखानभिलिख्य तथात्यादरेण प्रेषयन्ति TilaMañ. 110. 15; धन्या व्रजौकसः । येषामक्षिगतो भाति तनुजः परमेश्वरः ĀdiP. 19. 25; स्मर निरैष्यत कस्यचनापि न त्वयि किमक्षिगते नयनैस्त्रिभिः NaiṣC. 4. 76; अस्तु पार्श्वे ममैवायं येन मेऽक्षिगतो भृशम् PārśvC. 7. 661; अहो अधन्यता मे यत्पुनरक्षिगतोऽभवत् (धनः) SamarāSaṁ. 4. 605; ParaNā. 1860; **B** hated, disliked, eye-sore यद्यहमक्षिगतः स्यां न मे दर्शनेन प्रसादं कुर्यात् HarṣaC. 126. 13; अरुचितेऽर्थे चोदयन्नक्षिगतोऽहमस्य हास्यो जातः DaśKuC. 134. 9; अक्षिगतादर्थाप्तिर्न भवति मनसः प्रसादाय KuṭṭaMa. 547; भवेद्वा-वश्यमक्षिगतः YaśasCam. ii. 142. 6; NaiṣC. 4. 76; अक्षिगतमेनमालक्ष्य…क्षणदाचरः …राममाजगाम RāmāCam. 6. 57(3); विज्ञातवार्तस्य … सोऽभूदक्षिगतोऽत्यर्थं राज्ञो गोपालवर्मणः RājTa.(Ka.) 5. 237; 6. 199; 8. 2064; चौराणामिव दीपोऽहं येषाम-क्षिगतः RājTa.(S'rī.) 1(7). 117; 3. 128; तुष्यन्त्यक्षिगतेष्वपि प्रपतनात्सन्तः Yātrā-Pra. 2. 92; द्वेष्ये त्वक्षिगतः AmaK. 2114; AbhidhāCin. 448; द्वेष्यस्त्वक्षिगतः Vaija. 206. 69; S'abdaRa.(Vā.) 3263; KośaKaTa. 2. 108; KalpaK. 223. 86; S'abda-RaSaK. 158. 7; ParyāS'aRa. 2. 664; **C** pertaining to the eye, fallen or put in the eye अञ्जनवच्चाक्षिगतस्य तद्गतकृष्णिमादिवच्चादृश्यत्वात् BrahmSi. 140. 12; यथाक्षिगतं काणत्वं पुरुषस्य काणः पुरुष इति Nyās. i. 841. 12 (*on* P. iv. 1. 41); विश्राणयन्त्यक्षिगतापरागकणा इवार्तिं तु नियोगिनोऽन्ये PurāPraSaṁ. 72. 24; **D** situated in the eye एतमक्षिगतं पुरुषं हेतुमाश्रित्य वामान्यभिसंयन्ति उत्पद्यन्ते VedāntKau. 59. 5 (*on* i. 2. 13)

अक्षिगतसंख्या (akṣigata-saṅkhyā) *f.* number relating to the eyes अक्षिगतसंख्या विवक्षिताक्ष्यन्तरनिषेध एव पर्यवस्येत् S'ivārkaMaDī. i. 256. 12 (*on* i. 1. 21)

अक्षिगद (akṣi-gada) *m.* eye-disease स्यन्दे कफादभिहितं क्रममाचरेच्च बालस्य रोगकुशलोऽक्षिगदं जिघांसुः SuśruS. vi. 19. 16; कांस्ये हिरण्यशकलम्…। घृष्टा-क्षिणी पूरयेद्वा सर्वानक्षिगदाञ्जयेत् KāśyaS. 183B. 26; 184A. 37; 184A. 41; अक्षिगदे कार्यम्…गुण्डनम् SiddhYo. 61. 4; हन्यादक्षिगदांश्च…मासान्तमासेवितः (महा-कनकसुन्दरः) RasRaSa. 27. 74; AnekāK. 379; MediK. 82. 43; AnekāSa. 213; DharK. 35; ViśvaPra. 81. 47.

अक्षिगदसंभव (akṣigada-sambhava) *m.* emergence of eye-disease ततः कासप्रतिश्यायशिरोऽक्षिगदसम्भवः S'ārṅgaS. iii. 8. 53.

अक्षिगम्य (akṣi-gamya) *adj.* perceptible to the eye सितादिभेदैर्बहुधा समीक्ष्यते । यथाक्षिगम्ये रजतादिविभ्रमः SaṁkṣeS'ā. 1. 43 (i. 48. 24); सौत्रान्तिको वक्ति हि वेद्यजातम्…त्वितरोऽक्षिगम्यम् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 16. 75.

अक्षिगुहा (akṣi-guhā) *f.* cavity of the eye of the elephant स्यातामक्षि-गुहे चैव…। विद्यात्सशल्यप्राणानि मर्माणीह चतुर्दश Hastyāyur. 513. 27 (3. 23); चक्षुषोरक्षिगुहे ।…प्रदेशा नेत्रयोरेते Hastyāyur. 526. 14 (3. 29)

अक्षिगूथ (akṣi-gūtha) *n.* excretion of the eye सन्त्यस्मिन्काये केशा रोमाणि नखा यावन्मस्तकं मस्तकलुङ्गमक्षिगूथं कर्णगूथमिति S'ikṣāSa. 210. 14.

अक्षिगूहन (akṣi-gūhana) *n.* closing of the eye अक्षिगूहनहेतुजिज्ञासार्थ-मिवानुपतति स्थानभ्रंशदुःस्थिता भ्रूः AvantiKa. 41. 16.

अक्षिगोचर (akṣi-gocara) *adj.* [*f.* –ā] visible (within the range of sight) अद्य मे सफलं चायुर्यद्भवन्तोऽक्षिगोचराः VāyuP. ii. 42. 89; तेन पुण्यप्रभा-वेन सद्यः कामोऽक्षिगोचरः । अभूत्तस्यै SkandP. ii(7). 9. 24; अत्यद्भुतं जातमहो यद्भवत्योऽक्षिगोचराः PadmP. iv. 12. 85; परमकं महच्चित्रं यद्दृष्टं नीलपर्वते ।… तन्न क्वाप्यक्षिगोचरम् PadmP. iv. 17. 80; iv. 21. 5; iv. 21. 36; iv. 65. 37; तस्य श्रीपतिः । बभूवाक्षिगोचरः BhaviP. 452A. 10 (iii(2). 25. 4); 555A. 24 (iii(4). 8. 33); वराप्सराः … स्नातुमायाता जाता नग्नाक्षिगोचरा GaṇeP. i. 30. 16; ii. 24. 3; भगवान् प्रणतार्तिहा । ममाक्षिगोचरं रूपमकरोत् SātvaT. 9. 20; परमाणवः …साक्षादक्षिगोचराः वैभाषिकाणां दर्शने TarkBhā.(Mo.) 36. 22; सुधांशुरेव वक्त्रं मदिराक्ष्याः क्रियतेऽक्षिगोचरो मे Rāgh. 15. 25; चातुरश्चाट्टकारे स्यान्नियन्तर्यक्षिगोचरे S'abdaRaSaK. 270. 14.

अक्षिगोचरता (akṣigocara-tā) *f.* the state of being visible विश्वभृत् । अक्षिगोचरतां यातो मनोवाचामगोचरः GaṇeP. ii. 133. 29.

अक्षिगोचरत्व (akṣigocara-tva) *n.* the state of being visible अकबरमथ पूर्णवक्त्रचन्द्रं सपदि समागतमक्षिगोचरत्वम् । वदति सहचरी S'ṛṅgāMañ.(A.) 21. 15.

अक्षिगोचरय (akṣigocaraya–) [*denom.*] to bring within the range of

the eye-sight नाक्षिगोचरयतीह यतिर्हतकान् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 16. 61.

अक्षिगोल (akṣi-gola) *m.* eye-ball बिडालो वृषदंशके । पक्षिमेदेऽक्षिगोले च AnekāSaṁ. 3. 668.

अक्षिगौरव (akṣi-gaurava) *n.* heaviness of eyes बाष्पनिग्रहणात्… जृम्भाङ्गमर्दस्तन्द्रा च शिरोरोगोऽक्षिगौरवम् CaraS. i. 7. 23 (1941 Ed.); vi. 23. 141; निद्राया (निग्रहात्) मोहमूर्धाक्षिगौरवालस्यजृम्भिकाः AṣṭāHr. i.4. 13; AṣṭāSaṁ. i. 19. 3 (1. 5); तेन (आर्द्रकरसोपेतकटुकत्रयकण्ठधारणेन) मुखाक्षिगौरवं जाड्यमुत्क्लेशश्चोपशाम्यति SiddhYo. 1. 149.

अक्षिघात (akṣi-ghāta) *m.* damage to the eye तयोः परस्थूलसुसूक्ष्मतायां यथाक्षिघातो न भवेत्तथैव । जलाद्युपायं विरचय्य सूक्ष्मशक्यमप्यन्यदृशां सरन्ध्रम् । दृष्ट्वा SiddhāTaVi. 206. 7.

अक्षिचलन (akṣi-calana) *n.* movement of the eye अमर्षोऽभिहितः सद्भिर्दोषेष्वभिनिवेशनम् ।…तत्र स्वेदाक्षिचलनताडनग्रहणादयः SāhiSā. 5. 46.

अक्षिचिन्तक (akṣi-cintaka) *m.* an eye-specialist एतद्रातहृतं वर्त्मे जानीयादक्षिचिन्तकः RugVi. 59. 90.

अक्षिचूर्ण (akṣi-cūrṇa) *n.* powder prepared from the eyes (of animals) ततोऽन्यतमेनाक्षिचूर्णेनाभ्यक्ताक्षो नष्टच्छायारूपश्चरति ArthaS'ā. iii. 230. 1 (14. 3)

अक्षिच्छदाम्बुज (akṣicchadāmbuja) *n.* a (mystic) lotus (in the body) having two petals मूलाधारे कुण्डलिन्यां नाभिहृत्कण्ठमूर्धसु । चतुष्षड्ष्टजगतीविकाराक्षिच्छदाम्बुजैः । युक्तं स्थूलशरीरं स्यात् ĪśānS'iPa. ii. 65. 5.

अक्षिच्छादन (akṣi-cchādana) *n.* an eye-lid (covering of the eye) मार्गेऽक्षिच्छादने वर्त्मे ParyāRaMā. 1516; ParyāMu. 23. 22.

अक्षिच्छाया (akṣi-cchāyā) *f.* grace or beauty of the eye (एषा क्रौञ्चरवा नाम नदी) क्वचिन्नीलाम्भोजैरनतिचलितैः षट्पदचितैर्बिभर्त्यक्षिच्छायां प्रवरवनितालोचनसुवम् PadmP.(Ra.) 42. 68.

अक्षिच्छिद्र (akṣi-cchidra) *n.* the socket of the eye छिद्रेषु हिरण्यशकलानप्यस्यति…भासे त्वेति दक्षिणस्मिन्नक्षिच्छिद्रे MānS'S. 180. 8.

अक्षिज (akṣi-ja) *adj.* **1** produced by the eye-sight तथा हि सलिलज्ञानमाद्यमुत्पद्यतेऽक्षिजम् । पानस्नानादिनिर्भासं जिह्वाकायाश्रितं परम् TattvSaṁ. 3085; **2** produced in the eye cf. **अक्षिजमल.**

अक्षिजनुस् (akṣi-janus) *n.* birth (existence) of the eyes प्राणाः स्मरस्य जनपुण्यतरोः फलानि साफल्यमक्षिजनुषां क्व गता न जाने AlaṅkāS'e. 13. 2ab(5)

अक्षिजन्मन् (akṣi-janman) *adj.* (love) born of the eyes अक्षिजन्मा परं रूपमात्रे परिणतस्पृहः SamaMā. 5. 31.

अक्षिजमल (akṣija-mala) *n.* rheum of the eyes दूषिकं त्वक्षिजमले नपुंस्त्रियोः स्यात् NānārthāSaṁ. ii. 131. 955.

अक्षिजल (akṣi-jala) *n.* water of the eyes, tears उर्विला सोमदत्तान्तं जगामाक्षिजलप्लुवा BṛKathāK. 12. 117; बाष्प ऊष्माक्षिजलयोः AnekāSaṁ. 2. 293.

अक्षिजात (akṣi-jāta) *n.* group or collection of the eyes स तत्र…अध्यास्त भद्रासनमक्षिजातं विलोककानां सफलं वितन्वन् Raghunā. 12. 5.

अक्षिजाह (akṣi-jāha) *n.* [cf. P. v. 2. 24 for the suffix *-jāhac*] the root of the eye, GaṇPā. 43. 2.

अक्षिजित (akṣi-jita) *adj.* vanquished by the eyes तद्वाक्यमुखरूपाक्षिजिता इव ययुर्ध्रुवम् । सुधा पाताल इन्दुः खे दिवि रम्भा जलेऽम्बुजम् PārśvC. 5. 157; नित्या गा यश्च विचिक्ये…अक्षिजितविवस्वान्वेषः YudhiVi. 3. 41.

अक्षिज्योतिस् (akṣi-jyotis) *n.* lustre of the eyes नित्यं निरञ्जनकथं साक्षिज्योतिः स्वतःप्रकाशसुखम् । गमयति RasiRañ. 80.

अक्षिझष (akṣi-jhaṣa) *adj.* [*f.* -ā] with fish in the form of eyes वाणी पातु…यदीया रुचिविस्रोताः…अक्षिझषा…विदेदीप्यते Ḍamaru. 41.

अक्षिणिन् (a-kṣiṇin) *m. n.* [? अक्षीणिन्] one of the eight privileges attached to the landed property, cf. **अष्टभोग,** (ग्रामम्) अक्षाण्या(? अक्षिण्या) गामिसंयुक्तमष्टभोग्यं सुभूतिदम् । वापीकूपतटाकैश्च शोभितम् EI. iii. 123. 66; (ग्रामम्) निधिनिक्षेपसंयुक्तं जलपाषाणमिश्रितम् । अक्षिण्यागामिसंयुक्तम् । सिद्धसाध्यसमन्वितम् EI. xvii. 201. 57; (ग्रामम्) अक्षिण्यागामिसंयुक्तमेकभोग्यं सभूरुहम् EI. xiv. 318. 119; xi. 335. 150; (ग्रामम्) अक्षिण्यागामिसंयुक्तं गणभोग्यं सभूरुहम् EI. iii. 155. 105; xvi. 252. 117; (ग्रामम्) अक्षिण्यागामिसंयुक्तं देवभोग्यं सभूरुहम् EI. iv. 20. 233; ix. 337. 154.

अक्षिणी (akṣiṇī) *f.* [MW] cf. **अक्षिणिन्**

अक्षिण्वत् (a-kṣiṇvat) *adj.* [*f.* -va(n)tī] not impairing, not troubling, not causing injury सर्वान् संसाधयेदर्थानक्षिण्वन् योगतस्तनुम् ManuSm. 2. 100 (ManuBh. शरीरमक्षिण्वन्नपीडयन्); निक्षिप्तस्य धनस्यैवं प्रीत्योपनिहितस्य च । राजा विनिर्णयं कुर्यादक्षिण्वन्न्यासधारिणम् ManuSm. 8. 196 (ManuBh. अक्षिण्वन्नपीडयन् ; ManvaVi. अक्षिण्वन् प्रथमत एव दण्डेनाहिंसन्); अन्तराशयमक्षिण्वन् कृत्स्नं दोषं निरस्यति CaraS. vii. 12. 52 (1941 Ed.); प्रकृत्यादि विशेषान्तं परिणामोन्मुखं सदा । कार्यभावं समापन्नमक्षिण्वन्ती निजैर्बलैः (प्राणाधानेन तर्पये) LakṣmīT. 50. 108.

अक्षित् (a-kṣit) *adj.* imperishable यो वै बर्हु दद्विवांन्त्रब्रीजाइनोऽग्निमुत्सादयतेऽक्षित्तिर्द्वै तस्य MaiS. i. 8. 6.

अक्षित (á-kṣita) *adj.* [*f.* -ā] **1** inexhaustible, unending, **सम्**…अस्मे पृथु श्रवो बृहत् । विश्वायुर्धेह्यक्षितम् ṚV. i. 9. 7; अभिव्रजन्नक्षितं पार्जसा रजः ṚV. i. 58. 5; उत्सं दुहन्ति स्तनयन्तमक्षितम् ṚV. i. 64. 6; इत ऊतीरयुञ्जत समानमर्थमक्षितम् ṚV. i. 130. 5; इन्द्रम्…। जनीयन्तो जनिदामक्षितोतिमा च्यावयामः ṚV. iv. 17. 16; येन तोकाय तनयाय धान्यं १ बीजं वहध्वे अक्षितम् ṚV. v. 53. 13; प्रति…मित्रं हुवे वरुणम्…। ययोरसुर्य १ मक्षितम् ṚV. vii. 65. 1; तं गावो अभ्यनूषत…अक्षितम् । इन्दुम् ṚV. ix. 26. 2; ix. 31. 5; ix. 68. 3; ix. 72. 6; ix. 78. 3; ix. 113. 7; उद्रिणं सिञ्चे अक्षितम् ṚV. x. 101. 6; ये नदीनां संस्रवन्त्युत्सासः सदमक्षिताः AV. i. 15. 3; इदं धान्यं सहस्रधारमक्षितम् AV. iii 24. 4; iii. 24. 7; iii. 29. 5; iv. 5. 7; iv. 27. 2; अक्षितास्त उपसदोऽक्षिताः सन्तु राशयः AV. vi. 142. 3; धाता दधातु दाशुषे प्राचीं जीवातुमक्षिताम् AV. vii. 17 (18). 2; vii. 80(85). 2; vii. 81(86). 6; यो अस्या हृदः कुलशः सोमधानो अक्षितः AV. ix. 1. 6; ix. 1. 7; x. 6. 14; xi. 1. 20; तां वै यमस्य राज्ये अक्षितामुप जीवति AV. xviii. 4. 32; कालो यज्ञं समैरयद्देवेभ्यो भागमक्षितम् AV. xix. 54. 4; TaiS. I. vi. 3. 3; I. vi. 5. 1; II. iv. 14. 1; प्र ते धारा मधुश्चुत उत्सं दुहते अक्षितम् TaiS. III. i. 10. 3; मद्रेमूर्जा गृह्णाम्यक्षितम् VājaS. 38. 26; 18. 10; सर्वदेवाक्षित ॰ इविरित्येतत् S'atBr. IX. ii. 3. 42; XII. iii. 4. 11; ते हैनममुष्मिंल्लोकेऽक्षिते कुल्येऽ उपधावतः S'atBr. XIII. viii. 4. 2; तां स्तोपदधे कामदुघामक्षिताम् TaiBr. III. xi. 1. 6; III. xi. 1. 10; III. xi. 1. 20; (यजमानः) आप्नोत्यमृतत्वमक्षितं स्वर्गे लोके GopBr. ii. 3. 7; यथा वा अदस् समुद्रोऽनन्तोऽपारोऽक्षितः JaimiBr. 1. 363; तदेतदनन्तं देवचक्रमक्षितम् JaimiBr. 2. 212; AitĀ. I. ii. 1. 15; TaiĀ. vii. 10. 1 (732. 4); यथा कूपः शतधारः सहस्रधारो अक्षितः । एवा मे अस्तु धान्य ॰ सहस्रधारमक्षितम् TaiĀ. x. 67. 2 (923. 16); ChāndoU. iii. 17. 6; MānS'S. 27. 4; GautPiMe. ii. 4. 1; TaiUBh. 213. 2 (*on* 1. 10) TaiUBhāVā. 34. 21(1); अक्षितमसि मा मे क्षेष्ठाः । अक्षितमिति क्तप्रत्ययो भावे । भावश्च ण्यदर्थे इति दीर्घाभावः KāśiVṛ. *on* P. viii. 2. 46; चरितैरक्षितो यस्य जनोऽयं पात्रतां गतः (comm. अक्षितः अप्राप्तक्षयः) KīcaVa. 3. 7; **2** (sacrifice in which) innumerable (sacrificial gifts are given) यदा दशभिरक्षितैर्यजतेऽथ गौर्भवति PañcBr. xvii 14. 1 (comm. अक्षितदक्षिणैः)

[1]**अक्षित** (á-kṣita) *m.* one of the two types of *jāyānya* disease **पुक्षी** जायान्यः पतति स आ विशति पूरुषम् । तदक्षितस्य भेषजमुभयोः सुक्षतस्य च AV. vii. 76. 4 (comm. अक्षितस्य । शरीरे चिरकालावस्थानरहितस्य)

[2]**अक्षित** (a-kṣita) *n.* **1** the number 100,000 millions PañcBr. xvii. 14. 2; बद्धमार्भवोऽक्षितमग्निष्टोमसामाक्षितम् आर्भवः Kṣudra. 82. 85; अक्षितम्…संख्याविशेषे NānārthāSaṁ. ii. 48. 22; वृन्दादिषु तु षट्स्वन्ये निखर्वं बद्ध(? द्व)मक्षितम् Vaija. 188. 30; **2** water अक्षितम् ।…इत्युदकस्य Nigh. 1. 12; अक्षितं तु जले नपि NānārthāSaṁ. ii. 48. 22.

अक्षितत्व (akṣita-tva) *n.* the state of being unimpaired शुक्त्याद्यंशेऽक्षितत्वेन रजताद्युद्भवस्ततः VedāntSiSuMañ. 1. 107.

अक्षितनय (akṣita-naya) *adj.* of unimpaired prudence (महिमासाहिः) हित्वा…अक्षितनयं हम्मीरवीरम्…प्राणान्तेऽपि पुरः परस्य न पुनर्यो नानमत्स्वं शिरः HammīMaKā. 14. 19.

अक्षितयाजिन् (akṣita-yājin) *m.* one who performs a sacrifice with 100,000 million (*dakṣiṇās*) यदा दशभिर्बद्धैर्यजतेऽथाक्षितयाजिनमाप्नोति PañcBr. xvii. 14. 2.

अक्षितर (akṣi-tara) *n.* water [Vācas, APTE]

अक्षितर्पण (akṣi-tarpaṇa) *n.* filling or curing the eyes (with oil etc.) गण्डूषः कर्णतैलं च नस्तः कर्णाक्षितर्पणम् । स्नेहस्य…प्रविचारणाः CaraS. i. 13. 25; अवचार्येत्स्नेहं भक्ष्याद्यन्नेन बस्तिभिः । नस्याभ्यञ्जनगण्डूषमूर्धकर्णाक्षितर्पणैः AṣṭāHr. i. 16. 14 = AṣṭāSaṁ. i. 128. 22 (1. 25) = SārṅgaS. iii. 1. 17; AṣṭāHr. i. 7. 66.

अक्षितवसु (akṣita-vasu) cf. अक्षितावसु.

अक्षितव्य (akṣitavyà) *adj.* fit to be herded or branded क्रूरं वा एषं कुरुते पशूनां योऽक्ष्णुते…तस्मादक्षितव्या नं तेजनेनाक्ष्णुयात्…क्रूरं तदंशान्तमिक्षुकाण्डेमप्सु वासयित्वा तेनाक्षितव्याः MaiS. iv. 2. 9.

अक्षितस्पन्द (akṣita-spanda) *m.* continuous twinkling असितयामिनी …नभ(:)स्थलेऽक्षितस्पन्दप्रविविक्तर्क्षचक्रिका YogVā. iii. 77. 9.

अक्षिताडन (akṣi-tāḍana) *n.* striking the eye एवमनासन्नबिन्दुपातेनाक्षिताडनाद्रागादयो जायन्ते AṣṭāSaṁ. i. 163. 10 (1. 32)

अक्षितार (akṣi–tāra) *m.* pupil of the eye लोचकस्त्वक्षितारे। मांसपिण्डे ···कज्जले KośaKaTa. 2. 3521; AnekāSaṁ. 3. 83.

अक्षितारक (akṣi–tāraka) *n.* pupil of the eye सृक्किणी कर्णशष्कुल्यौ कर्णपुत्राक्षितारके KāśyaS. 76B. 38; कनीनिकाक्षितारकम् VedāntKa. 139. 12; कनीनिके अक्षितारके Mitā. 377. 23 (*on* 3. 96) = VīraMi. 858. 13 (*on* 3. 96) = BālaKrī. ii. 40. 3 (*on* 3. 96)

अक्षितारका (akṣi–tārakā) *f.* pupil of the eye कनीनिकाक्षितारका AnekāSaṁ. 4. 6; लोचको मांसपिण्डेऽक्षितारकायां च MediK. 13. 50 = S'abda-RaSaK. 26. 15.

अक्षितारा (akṣi–tārā) *f.* pupil of the eye अक्षितारासु विव्याध द्विषतः स: S'iśuVa. 19. 99; नीलवर्त्मेऽक्षितारायां लोचकः TrikāS'e. iii. 3. 40; तारका··· अक्षितारानक्षत्रयोः NānārthāSaṁ. ii. 121. 845.

अक्षितारानिर्गम (akṣitārā–nirgama) *m.* the bursting or falling of the pupil of the eye गण्डप्रवेशेऽक्षितारानिर्गमो जात: BodhiCaPañ. 197. 31; DharmoPra. 27. 10.

अक्षितारोच्च (akṣitārocca) *adj.* of the height of the pupil of the eye (सिंहस्य) अक्षितारोच्चमेकांशम् MānaSā. 63. 6.

अक्षितावसु (ákṣitā–vasu) *adj.* [PaPā. *ákṣita–vasu*] possessing undiminishing wealth नमसोप सेदिम···आक्षितावसुम्। ···क्षरन्तीन्द्र धीतयः ṚV. viii. 49. 6.

अक्षिताहुति (akṣitāhuti) *f.* undiminishing or inexhaustible offering अक्षित्यामक्षिताहुतिं जुहोमि स्वाहेति BaudhS'S. i. 76. 13 = iii. 45. 3.

अक्षिति (á–kṣiti) *adj.* imperishable स धत्ते अक्षिति श्रवः ṚV. i. 40. 4 = viii. 103. 5; ix. 66. 7; अक्षितमक्षितयः पिबन्ति TaiS. II. iv. 14. 1; यथाक्षितिमक्षितयः पिबन्ति MaiS. iv. 9. 27 = KāṭhS. 10. 12; अक्षितिरसि मा मे क्षेष्ठा: VājaS.(K.) ii. 3. 8; KāṭhS. 5. 5; सा ··· कामदुघाक्षिति···चक्षुः··· अमृतं दुहाना JaimiUBr. i. 10. 1; एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहे। अक्षितिर्नाम ते असौ TaiĀ. vi. 7. 2 (695. 4); धाता ददातु दाशुषे प्राचीं जीवातु-मक्षितिम् S'āṅkhāS'S. ix. 28. 3 = S'āṅkhāGS. i. 22. 7; त्वा···स्वर्गाय लोकाय··· अक्षितिमिष्टकामुपदधे BaudhS'S. i. 74. 13 = i. 74. 18; ĀpaS'S. vi. 9. 4; एषा ते··· स्वधाक्षिति: BaudhS'S. i. 50. 3 = i. 50. 7 = i. 50. 11; प्र ते धारा मधुश्चुत उत्सं दुहते अक्षितिम् MānS'S. 76. 21.

अक्षिति (á–kṣiti) *f.* A freedom from or absence of exhaustion or perishing चक्षुः श्रोत्रमक्षितिश्च क्षितिश्च या। उच्छिष्टाज्जज्ञिरे AV. xi. 7. 25; xviii. 4. 27; ऊर्जो भागमक्षितमक्षितये निर्वपामि AV(P.) xvi. 70. 2; xvi. 70. 10; समुद्रस्य वोऽक्षित्या उन्नये TaiS. I. iii. 13. 2 = VI. iv. 3. 4; अक्षितोऽस्याक्षित्यै त्वा TaiS. I. vi. 3. 3 = GopBr. ii. 1. 7; आक्षितिश्च मे कूयवाश्च मे TaiS. IV. vii. 4. 2; MaiS. ii. 11. 4; KāṭhS. 18. 9; KapiKaS. 28. 9; समुद्रस्य त्वाक्षित्या उन्नयामि VājaS. 6. 28 = S'atBr. III. ix. 3. 27; यजमानः···प्राप्नोत्यमृतत्वमक्षितिं स्वर्गे लोके KauṣīBr. 13. 5 (59. 8) = 13. 9 (60. 18) = S'āṅkhāĀ. 5. 2 (19. 10) = KauṣīBrU. 3. 2; KauṣīBr. 7. 4 (30. 5); 7. 4 (30. 20); श्रद्धा मेऽक्षितिः TaiBr. III. vii. 7. 9 = JaimiBr. 2. 66 = ĀpaS'S. x. 3. 8; यो वै तामक्षितिं वेद सोऽन्नमत्ति S'atBr. XIV. iv. 3. 1 = BṛĀraU. i. 5. 1; पुरुषो वाऽअक्षितिः···यो वै तामक्षितिं वेदेति पुरुषो वाऽअक्षितिः S'atBr. XIV. iv. 3. 7 = BṛĀraU. i. 5. 2; इष्टापूर्तयोर्मे-(ऽ)क्षितिं ब्रूहीति होवाच TaiBr. III. xi. 8. 5; इष्टापूर्तस्य त्वमक्षितिं वेत्थ Jaimi-Br. 2. 53; VādhūlaS'S. iv. 37. 12; तस्यैतानि नामानीन्द्रः कर्माक्षितिरमृतम् JaimiUBr. i. 9. 5; ऐतशप्रलापोऽयातयामा वा अक्षितिः···अक्षितिर्मे यज्ञोऽसत् GopBr. ii. 6. 13; i. 3. 22; निमेषाः···यज्ञक्रतूनपश्यन्···तैरिष्ट्वाक्षितिमापुः S'āṅkhā-S'S. xiv. 81. 2; अक्षितमक्षित्यै जुहोमि ĀpaS'S. vi. 14. 5; जुहोमि स्वाहेत्यक्षित्या-मक्षिताहुतिम् BaudhS'S. i. 76. 13 = iii. 45. 3; त्वा···अक्षितामक्षित्या आप्यै··· उपदधे HirS'S. iii. 7. 18; तस्याहोरात्रे अन्नमक्षिति: VādhūlaS'S. iii. 29. 6; iv. 29. 9; iv. 37. 2; अरिष्टिमक्षितिमोजः···नमस्कृता वर्धयन्तु S'āṅkhāGS. vi. 6. 16; पृथिव्यास्त्वा अक्षित्या अपामोषधीनां रसे···सादयामि ĀgniveGS. iii. 6. 3 (152. 13) = BaudhPiMe. i. 15. 2 = HirPiMe. xxviii. 2. 10; इह त्वक्षितिरेवोक्ता···ज्ञानकर्मणोः BṛĀraUBhVā. i. 4. 1714; i. 5. 79; iii. 2. 67; **B** ten thousand crores स दशधा भवति शतधा सहस्रधायुतधा प्रयुतधा नियुतधार्बुदधा न्यर्बुदधा निखर्वधा पद्ममक्षितिर्व्योमान्तः JaimiUBr. i. 28. 3 = i. 29. 5; i. 10. 4.

अक्षितिकाम (akṣiti–kāma) *adj.* desirous of imperishableness निमेषा ह्यक्षितिकामास्तपस्तप्त्वैतान्यज्ञक्रतूनपश्यन् ··· तैरिष्ट्वाक्षितिमापुः। तैरक्षितिकामो यजेत S'āṅkhāS'S. xiv. 81. 2.

अक्षितित्व (akṣiti–tva) *n.* imperishability, inexhaustibility पुरुषः··· अक्षितिः···कथमस्याक्षितित्वम् BṛĀraUBh. 174. 18 (*on* i. 5. 2); 176. 4 (*on* i. 5. 2); अक्षितित्वं कथं पुंसः BṛĀraUBhVā. i. 5. 84.

अक्षितिस्पृश् (a–kṣitispṛś) *adj.* not touching the ground अनिमिषे दृष्टी चरणावक्षितिस्पृशौ।···देव्यावावाम् PrabhāC. 119. 29.

अक्षितिहेतुत्व (akṣitihetu–tva) *n.* causality in regard to imperishableness अक्षितय: अक्षितिहेतुत्वात् BṛĀraUBh. 276. 1 (*on* ii. 2. 2)

अक्षितुलितसारङ्ग (akṣitulita–sāraṅga) *adj.* [*f.* –ā] matching (the eyes of) the deer with one's own eyes दमयन्ती चाक्षितुलितसारङ्गा Nalo. 1. 44.

अक्षितेजस् (akṣi–tejas) *n.* the light for the eye सूर्यायाक्षितेजसे नमः CākṣU. ii. 22. 9; AkṣU. 1.

अक्षितोति (ákṣitoti) *adj.* bringing inexhaustible favours आक्षितोतिः सनेदिमं वाजमिन्द्रः ṚV. i. 5. 9 = AV. xx. 69. 7; ṚV. iv. 17. 16; vi. 24. 1; उदु त्ये···स्तोमास ईरते।···अक्षितोतयो वाजयन्तो रथाइव ṚV. viii. 3. 15 = AV. xx. 10. 1 = xx. 59. 1; MaiS. i. 3. 39; ĀpaS'S. xiii. 21. 3; HirS'S. ix. 5. 15.

अक्षितोदक (akṣitodaka) *adj.* [*f.* –ā] possessed of undiminished water ऊर्जस्वतीः···ताः···ऊर्जं वहन्तीः···अक्षितोदकाः HirS'S. ii. 7. 19 = Āgnive-GS. iii. 11. 2 (177. 10)

अक्षितोय (akṣi–toya) *n.* water of the eye, tears चरितैरक्षितोयस्य जनोऽयं पात्रतां गतः। तव KīcaVa. 3. 7.

अक्षित्रय (akṣi–traya) *n.* triad of eyes अश्वशिरा देवः···अक्षित्रयान्वितः MārkP. 59. 11; संमार्गस्य ··· अक्षित्रयविषयत्वं भविष्यति।···न···विकसितपुण्डरीक-सादृश्यमक्षित्रयस्य न संभवतीति वाच्यम् S'ivārkaMaDī. i. 252. 20 (*on* i. 1. 21)

अक्षित्रितय (akṣi–tritaya) *n.* triad of eyes नमामि देवीमुखवादनाना-मीक्षार्थमक्षित्रितयं य ऐच्छत्।···सोमम् BrahmP. 123. 205.

अक्षित्व (akṣi–tva) *n.* the nature of the eye, eyeness अक्षित्वविशिष्टस्य तु ब्राह्मणत्वादिविशिष्टेऽध्यासो न GuruCandr. iii. 94. 17; LaCandr. 614. 24; समा-सशक्त्यस्वीकारे पिङ्गाक्ष्येकहायनीशब्दयोरपि पिङ्गत्वाक्षित्वैकत्वहायनत्वादेर्वाच्यतया तेषामप्यमूर्तत्वात् क्रीणातौ करणत्वासंभवेन VaiyāBhū. 179. 12 (*on* 33)

अक्षित्वा (akṣitvā) *ger.* having pervaded अक्षू व्याप्तौ···। अक्षित्वा अष्ट्वा DhātuPra. 1. 655 (48. 15); DhātuVṛ. 1. 643.

अक्षिद (akṣida) *n.* name of a plant (*Strychnos Potatorum*) छेदनीयं भूतफलं कन्तं(तं) कतकमक्षिदम् KośaKaTa. 1. 3491.

अक्षिदर्शक (akṣi–darśaka) *adj.* who exhibits the eyes (in order to offend the king) आसङ्गी मुक्तवेशश्च घ्राणकर्णाक्षिदर्शकः। ··· राज्ञस्समीपे पञ्चा-शच्छलान्येतानि सन्ति हि S'ukrNī. 4(5). 80.

अक्षिदर्शन (akṣi–darśana) *n.* examination of the eyes रोगज्ञानम्···। मुखाक्षिदर्शनात् HārīS. iii. 2. 13.

अक्षिदहन (akṣi–dahana) *n.* inflammation of the eyes शिरोभितापे पित्तोत्थे शिरोधूमायनं ज्वरः। स्वेदोऽक्षिदहनं मूर्च्छा AṣṭāSaṁ. ii. 279. 16 (6. 27)

अक्षिदुःख (ákṣi–duḥkha) *n.* pain in the eyes, disease of the eye (i. e. inflammation) अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कुनीनिके TaiĀ. i. 4. 1 (25. 2); शुष्ककच्छूज्वरः कासः श्वासश्चान्नारुचिस्तथा। अक्षिदुःखं तुन्ददुःखं सप्तैतेऽ-त्यन्तदारुणाः PārśvC. 6. 1217; KathāK. 26. 15.

अक्षिदेवत्य (akṣi–devatya) *adj.* having the eye as its deity 'अक्ष्यौ नौ' इति मन्त्रोक्ताक्षिदेवत्यमानुष्टुभम् BṛSarvaAnu. 5. 5 (7. 37)

अक्षिदेश (akṣi–deśa) *m.* region of the eye भ्रूललाटश्चाक्षिदेशे (प्रस्फुर-णात्) MatsyaP. 241. 5.

अक्षिदोषज (akṣidoṣa–ja) *adj.* caused by the disease of the eye दन्तदौर्बल्यमास्रावः श्रोत्रघ्राणाक्षिदोषजः।···धूमपानात्प्रशाम्यन्ति CaraS. i. 5. 25 (1922 Ed.)

अक्षिद्वय (akṣi–dvaya) *n.* a pair of eyes, two eyes पञ्चमस्य च षष्ठस्य नृत्तस्याक्षिद्वयं विदुः। तच्छेषाणां तु नृत्तानां नेत्रत्रयमुदाहृतम् S'ilpaRa. ii. 22. 63; आसीत्तदाविष्कृतहर्षबाष्पमक्षिद्वयं काञ्चनमालिकायाः S'ivLī. 12. 16.

अक्षिद्वारा (akṣi–dvārā) *adv.* [*Ins.*] through the eyes चक्षुर्द्वारैव स्यात्परात्मना भानमेतेषाम्। यद्वा तेऽपि पदार्था न ज्ञायन्तेऽथ केवलालोकात्॥ तत्राप्यक्षिद्वारा सहायभूतो न चेदात्मा PraboSu. 141.

अक्षिद्वित्व (akṣi–dvitva) *n.* duality of the eyes अक्षिद्वित्वमुद्देश्यगत-त्वान्न विवक्षितं ग्रहैकत्ववत् S'ivārkaMaDī. i. 252. 19 (*on* i. 1. 21); i. 254. 29 (*on* i. 1. 21); i. 255. 26 (*on* i. 1. 21); i. 257. 20 (*on* i. 1. 22)

अक्षिधर्म (akṣi–dharma) *m.* property of the eyes कथं पुनः पुरुषः काणः यावताक्षिधर्मः काणता, तेनाक्ष्येव काणं भवति न पुरुषः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 3. 20.

अक्षिनारिका (akṣinārikā) *f.* name of a *rāgiṇī*, associated with the *megharāga* बंगाली मधुरा चैव कामोदा चाक्षिनारिका। देवगिरी च देवाली मेघ-रागानुगा इमां (? इमाः) SkandP. vi. 254. 43.

अक्षिनाशन (akṣi–nāśana) *n.* the loss of sight कुष्ठं च राजयक्ष्मा च··· पक्षघातोऽक्षिनाशनम्। इत्येवमादयो रोगा महापापोद्भवाः स्मृताः S'ātāSm. 1. 7.

अक्षिनासान्तर (akṣināsāntara) *n.* space between the eye and the nose कनीनिके अक्षितारके, अक्षिकूटे अक्षिनासान्तरे VīraMi. 858. 13 (*on* 3. 96)

अक्षिनिकर (akṣi-nikara) *m.* a multitude of eyes केकिनाम्··· । चन्द्रकैर्विचकसेऽभ्रमण्डलं द्रष्टुमक्षिनिकरैरिवाच्छकैः RāghPāṇ. (Ka.) 5. 61.

अक्षिनिकाणम् (akṣi-nikāṇam) *adv.* with the eyes closed अक्षिनिकाणं जल्पति KāśiVṛ. *on* P. iii. 4. 54 (PadMañ. 'कण निमीलने' चुरादिर्निपूर्वः); अक्षिनिकाणं प्रहसन्तः···परिधावन्ति ते AvantiKa. 169. 13.

अक्षिनिकोच (akṣi-nikoca) *m.* contraction of the eyes (as a gesture to convey some message, beckoning, mocking etc.) अन्तरेण खल्वपि शब्दप्रयोगं बहवोऽर्था गम्यन्तेऽक्षिनिकोचैः पाणिविहारैश्च MahāBh. i. 363. 26 (*on* ii. 1. 1); यत्पुरुषविवक्षावशाद् भवति तत्पौरुषेयत्वेन प्रेक्षावता व्यवहर्तव्यम्, यथा पाणिकम्पाक्षिनिकोचादयः TattvSaṁPañ. 628. 18 (*on* 2280–81); सति भाषितव्ये··· कदाचित्प्रमादाशक्तिजाप्रभ्रंशेनाप्यक्षिनिकोचादिना वा···प्रलाप(? य)येत TantrVā. 232. 24 (*on* i. 3. 25); 194. 5 (*on* i. 3. 18); 234. 19 (*on* i. 3. 25); सर्वथाक्षिनिकोचायैरुक्त्वा कुमुदिकादिकाः । सा मे···अङ्गानि पश्यति BṛKathāS'loSaṁ. 28. 74; समयमात्रशरणः शक्तिशून्यः शब्दः कथमक्षिनिकोचहस्तसंज्ञादिभ्यो भिद्येत NyāyMañ. i. 222. 4; i. 377. 18; i. 388. 3; अक्षिनिकोचादेः सांकेतिकत्वं चक्षुरादि तस्यायोग्यतेति दृष्ट्वा काममस्तु संशयः शब्दस्याभिधेयप्रकाशने Loc. 200. 23 (*on* 3. 33); अक्षिनिकोचादिभिरप्यवगतेऽर्थे शब्दो न प्रयुज्यते, किं पुनः शब्दान्तरप्रतिपादितेऽर्थे Pradī. ii. 476B. 9 (*on* ii. 3. 1); असाध्योऽशक्यसाधनो(पक्षाभासः) यथा – देवदत्तेनाहमक्षिनिकोचेनोपहसित इति Aparā. 609. 16 (*on* 2. 6); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 3. 1; चेष्टितमक्षिनिकोचादि ManvaVi. 786. 9 (*on* 7. 63); पत्रगारस्तु पुनरक्षिनिकोचैः ।···व्यवजहुः S'ivLī. 8. 33.

अक्षिनिकोचन (akṣi-nikocana) *n.* contraction of the eyes मार्गस्येति । नृत्तगीताद्यक्षिनिकोचनादिप्रायस्येत्यर्थः Loc. 7. 9 (*on* 1. 1) अहमनेनाक्षिनिकोचनेनोपहसितः ManvaMu. 297. 5 (*on* 8. 45)

अक्षिनिकोचम् (akṣi-nikocam) *adv.* contracting the eyes अक्षिनिकोचं जल्पति JaineVyā. 142. 2 (*on* ii. 4. 39); अक्षिनिकोचं हसति BhāṣāVṛ. iii. 4. 54.

अक्षिनिकोचवत् (akṣinikoca-vat) *ind.* as in the case of the winking of the eye स्वतो नैवास्ति शक्तत्वं वाच्यवाचकयोर्मिथः । प्रतीतिः समयात्पुंसां स्याचेदक्षिनिकोचवत् TattvSaṁ. 2253; S'lokaVār. 19. 12 (642. 4)

अक्षिनिपात (akṣi-nipāta) *m.* winking of the eye द्वे लघ्वक्षरे अक्षिनिपातसंनिभं(? भः) (v. l. अक्षिनिपातसंमितं(? तः))निमेषः Hastyāyur. 401. 24 (3. 7)

अक्षिनिभ (akṣi-nibha) *adj.* appearing like an eye हरन्ति हृदयम्··· कोकिलाः । येषामक्षिनिभेन [*adv.*] भान्ति भगवद्भूतेशनेत्रानलज्वालाजालकरालितासमशराङ्गारस्फुलिङ्गा इमे SubhāRaK. 8. 20 = SaduktiKa. 169. 14.

अक्षिनिमील (akṣi-nimīla) *m.* closing of the eyes अक्षिनिमीलोच्छ्वसनैः स्वप्नायितजल्पितैः कार्यैः NāṭyaS'ā. 7. 116.

अक्षिनिमीलन (akṣi-nimīlana) *n.* closing of the eyes (निद्राम्) तामभिनयेद्वदनगौरवशरीरावलोकननेत्रघूर्णनगात्रविजृम्भणमान्द्योच्छ्वसितसन्नगात्रताक्षिनिमीलनादिभिरनुभावैः NāṭyaS'ā. 7. 109; न चाक्षिनिमीलनान्नष्टे ज्ञाने बाध्यता प्रतीयते PramāVāBh. 4. 30; विद्यात्···मूर्ध्नि रुजं चाक्षिनिमीलनात् RugVi. 68. 5; तत्र मुखचुम्बनादिक्रिया प्रधानमङ्गिभूता प्रतीयते केशग्रहणाक्षिनिमीलने चाङ्गभूतेऽप्रधाने SaraKaṇṭhā. 468. 13; तत्र व्याधिजां मृतिं हिक्काश्वासाङ्गभङ्गाक्षिनिमीलनाद्यैः ···वर्णयेत् Kāvyānu.(He.) 117. 13; 107. 17; मरणम्···विवर्णगात्रताश्वासवेदनाक्षिनिमीलनैः ।···व्याधिजमुन्नयेत् BhāvPra.(S'ā.) 24. 9(1); अत्राक्षिनिमीलनकण्ठरोधननिःश्वासायासादिभिरारण्यकाया विषवेगजनिता मृतिरवगम्यते RasāSu. 120. 1 (2. 59); 183. 13 (2. 206); आचूषणं चाक्षिनिमीलनं च घ्राणं तथा भृङ्गमखानिलानाम् ।···तृष्णाभिभूतस्य गजस्य चिह्नम् MātaLī. 11. 45; तपोधनैरप्यनवेक्षितं यत् । आलक्ष्यते धाम तदेव यस्यामात्मन्तिकेनाक्षिनिमीलनेन Gaṅgāva. 6. 52; निमेषनिमिषौ कालप्रभेदेऽक्षिनिमीलने MediK. 183. 39; ViśvaPra. 172. 15.

अक्षिनिमीलित (akṣi-nimīlita) *adj.* with the eyes closed गजस्य··· स्वेदस्तथैवाक्षिनिमीलितस्य । कार्यः Hastyāyur. 212. 13 (2. 17)

अक्षिनिमेष (akṣi-nimeṣa) *m. n.* **1** winking of the eyes यावदक्षिनिमेषाणि ज्वलते तावतीः समाः । रूपवान् धनवांश्चापि नरो भवति दीपदः MahāBhā. xiii. 103. 37; भयम्···स्रस्ताङ्गाक्षिनिमेषैस्तदभिनेयं तु नर्तकैः NāṭyaS'ā. 7. 36; 7. 142; 25. 15; यावतोऽक्षिनिमेषांस्तु पापमेभिर्नृभिः कृतम् । तावद्वर्षसहस्राणि नेत्रार्ति प्राप्नुवन्त्युत MārkP. 14. 41; प्रतोदोऽक्षिनिमेषश्च तेऽभिनेयाः प्रयोक्तृभिः ViṣṇuDhaP. iii. 28. 21; नरनारीजना यत्र सुरसारूप्यधारिणः । लक्ष्यन्तेऽक्षिनिमेषेण पादस्पर्शेन च क्षितौ PārśvC. 7. 503; **2** a measure of time equal to the time taken by the winking of the eyes तत्र लघ्वक्षरोच्चारणमात्रोऽक्षिनिमेषः, पञ्चदशाक्षिनिमेषाः काष्ठा SuśruS. i. 6. 5; i. 6. 4; तत्राक्षिनिमेषो मात्रा । ताः पञ्चदश काष्ठा AṣṭāSaṁ. i. 14. 15 (1. 4); कालो मात्रा स त्वक्षिनिमेषः अङ्गुलिस्फोटो वा Jānāśra. 1. 11 (1)

अक्षिनिमेषमुद्रा (akṣinimeṣa-mudrā) *f.* a posture of closing the eyes यद्वीक्षमक्षोभकरीक्षमाणां मामक्षिणोदक्षिनिमेषमुद्रा RāmC. 39. 87 (App. 2)

अक्षिनिरीक्षणावह (akṣinirīkṣaṇāvaha) *m.* (?) inability to see (properly) with the eyes, obstruction in seeing सशोफकण्डूयुततुच्छवेदनासमेतवर्त्माक्षिनिरीक्षणावहात् । युतस्तदा वर्त्मगतावबन्धको नरो न सम्यक् सकलान्निरीक्षते KalyāKā. 15. 185.

अक्षिपक्ष (akṣi-pakṣa) *m.* eye-lid योगनिद्रोद्रेकमुद्रिताक्षिपक्षे विशालाक्षे YaśasCam. i. 250. 6.

अक्षिपक्ष्मकर्मन् (akṣipakṣma-karman) *n.* movement of the eye-lids अक्षिपक्ष्मकर्मोपलक्षितकालो निमेषः NyāyKa. 65. 16; अक्षिपक्ष्मकर्म एकं निमेषः इत्यादिगणितशास्त्रानुसारेण ग्राह्यम् Kiraṇā. 118. 16.

अक्षिपक्ष्मन् (akṣi-pakṣman) *n.* **1** eye-lid, eye-lash अक्षिपक्ष्माणि चाप्यस्याः संमील्यन्ते विशेषतः । ···गर्भिण्याः लिङ्गमुच्यते SuśruS. iii. 3. 14 = BhāvPra.(Bhā.) 3. 43; वर्त्मशोथः शिरोरोगः स्रावशेषेऽ(? षोऽ)क्षिपक्ष्मणि । एतानि दृष्ट्वा रूपाणि कुर्यात् संशमनं विधिम् KāśyaS. 183B. 5; नेत्रे···सर्पिर्मण्डं वापसेचयेद्यावन्निमग्नान्यक्षिपक्ष्माणि AṣṭāSaṁ. i. 166. 7 (1. 33); S'ārṅgaS. iii. 13. 44; तथान्यः संदंशः···सूक्ष्मशल्याक्षिपक्ष्मव्रणाधिमांसाहरणे AṣṭāSaṁ. i. 168. 5 (1. 34); केशाः सीमन्तिनो यस्य संक्षिप्ते विनते भ्रुवौ । लुठन्ति चाक्षिपक्ष्माणि सोऽचिराद्याति मृत्यवे BhāvPra. (Bhā.) vi. 1. 79; अक्षिपक्ष्मणोर्नैसर्गिककम्प उन्मेषसहचारी ManuBh. i. 35. 15 (1. 64); NyāyKa. 83. 14; कार्या हंसप्रमाणेन देवाः··· । तेषां च लोम कर्तव्यमक्षिपक्ष्मसु च भ्रुवोः ViṣṇuDhaP. iii. 38. 6; यस्याक्षिपक्ष्मपरिवर्तितविश्वमेतदाविर्भूय विविधाभिधमादिसर्गे BṛBrahmS. i. 3. 28; अक्षिपक्ष्मणोः संयोगहेतुः कर्म निमेषः Kiraṇā. 133. 6; ManvaVi. 56. 16 (*on* 1. 64); निमेषस्तावत् अक्षिपक्ष्मणोः संयोगजनकं कर्म Upask. 171. 6 (*on* iii. 2. 4); ManvaMu. 20. 18 (*on* 1. 64)

अक्षिपक्ष्मनर्तन (akṣipakṣma-nartana) *n.* movement of the eye-lids यथा दारुपुत्रकनर्तनं कस्यचित् प्रयत्नात् तथाक्षिपक्ष्मनर्तनमपि Upask. 171. 10 (*on* iii. 2. 4)

अक्षिपक्ष्मपरिक्षेप (akṣipakṣma-parikṣepa) *m.* the time required for the movement of the eye-lids अक्षिपक्ष्मपरिक्षेपो निमेषः परिकल्पितः S'ivaP. vii. 8. 3 (510B. 8)

अक्षिपक्ष्मसंयोग (akṣipakṣma-saṁyoga) *m.* the joining of the eye-lids निमेषादिशब्दाः अक्षिपक्ष्मसंयोगादिवाचिनः NyāySu. (Ja.) 387B. 6 (*on* ii. 2. 6)

अक्षिपक्ष्मसंकोच (akṣipakṣma-saṅkoca) *m.* the contraction or closing of the eye-lids, closing of the eyes यस्याक्षिपक्ष्मसंकोचाज्जगत्संकोचमेत्यदः ।···कस्य पूज्यतमो न सः SkandP. iv. 51. 60.

अक्षिपक्ष्मसमुत्क्षेप (akṣipakṣma-samutkṣepa) *m.* the raising of the eye-lids, opening of the eyes त्वम्···अखिलं जगत् । अक्षिमक्ष्मसमुत्क्षेपात् पुनराविःकरोष्यज SkandP. iv. 73. 135.

अक्षिपक्ष्माञ्चल (akṣipakṣmāñcala) *m. n.* the veil in the form of the eye-lid भोगास्तेऽभिमता न कस्य सुखदाः किं त्वक्षिपक्ष्माञ्चलच्छेदे सर्वमनन्त्यमन्यवशगं दृश्यं न किंचित् क्वचित् DaśāvaC. 9. 68.

अक्षिपञ्चक (akṣi-pañcaka) *n.* the five organs of sense श्रोत्रं त्वग्रसना नेत्रं नासा चेत्यक्षिपञ्चकम् RājNi. in DhanvNi. 401. 25.

अक्षिपटल (akṣi-paṭala) *n.* **1** coat of the eye [MW.]; **2** a disease of the eye pertaining to its coat. [Apte]

¹अक्षिपत् (akṣi-pát) *n.* [Debru. p. 34 *adv.* from *–pad*, Mayr. from *–pat*] tiny particle in the eye, something little or small नहि ते पूर्तमक्षिपद्भुवन्नेमानां वसो । अथा दुवो वनवसे ṚV. vi. 16. 18; S'vetāU. 2. 7; नहि मे अक्षिपच्चनाच्छान्त्सुः पञ्च कृष्टयः ṚV. x. 119. 6.

²अक्षिपत् (a-kṣipat) *adj.* [*f.* –ntī] **1** not handing over for cultivation क्षेत्रिकस्याक्षिपतः क्षेत्रमुपवासस्य वा त्यजतो बीजकाले द्वादशपणो दण्डः ArthS'ā. ii. 58. 1 (3. 10); **2** not striking or hitting विनीतैस्तु व्रजेन्नित्यं (धुर्यैः)···प्रतोदेनातुदन् (v. l. अक्षिपन्) भृशम् ManuSm. 4. 68 (Medhātithi अक्षिपन् अपीडयन्); **3** not throwing or casting (a glance) कुबेरदिशि दृष्टिमक्षिपतः TilaMañ. 180. 23; (छत्रवाहिनी) अन्यतश्चक्षुरक्षिपन्ती UdaySuKa. 68. 25.

अक्षिपतन (akṣi-patana) *n.* casting a glance रावणेऽक्षिपतनत्रपानते नाल्पकभ्रमणं (भविष्यति) RāmkṛViKā. 29 (comm. अक्षिपतनं रामस्य दृष्टिपातः)

अक्षिपत्त्र (akṣi-pattra) *n.* eye-lid, surface of the eye नि(? निः)श्वाससंहत्या शश्वदावद्धशोषमधरपत्रमिव परित्रातुमश्रुधाराजलमजस्रमक्षिपत्राभ्यामुत्सृजन्तीम् ···एकामङ्गनामद्राक्षम् TilaMañ. 378. 22; अक्षिपत्रमूर्णातन्तुस्पर्शमात्रेणैव

महतीं पीडामनुभवति नेतरदङ्गम् RājMār. 28.3.

अक्षिपथ् (akṣi-path) *m.* [weak base] the path or range of the eyes स त्वं कथं मम विभोऽक्षिपथः परात्मा···। साक्षादधोक्षज···स्यात् BhāgP. x. 64.26.

अक्षिपथ (akṣi-patha) *m.* the path or range of the eyes वेगादक्षिपथं गतान् सुरगणानालोकयन्ती···पायान्महेशप्रिया TripuMāPūSt. (S'aṅ.) 67; येन रूपेण च तयोर्वरदानार्थमागतः । तदेव परमं रूपमादायाक्षिपथं गतः ĀdiP. 15.23; कण्ठीरवात्मा···। मृगो वनेऽस्मिन् मृगयो वसन् मे भवत्वहो नाक्षिपथे कदापि S'aṅkaDigVi.(Mā.) 11.48; 14.77; भाग्येन मे···सैषा चिरादक्षिपथं प्रयाता Nalābhyu. 8.32; CaitaCa. 260.2 (10); महीभृदग्रे बहुमान्यसत्त्वः कण्ठीरवो यः परगन्धनागैः । अत्याहितादक्षिपथेऽतिदीनैरहो तृणान्यादयते दयालुः Raghunā. 3.40; हा कथमक्षिपथमतिक्रान्तैव सुन्दरी JānaPa. 2.30(5); असौ···वदनम् · न नयत्यक्षिपथं ममापि Rāgh. 15.24.

अक्षिपदवी (akṣi-padavī) *f.* range of the eye-sight तस्याः सखे मुखतुषारमयूखबिम्बे दूरान्ममाक्षिपदवीमधिरूढमात्रे । ···अम्बयाहं नीतः क्षणात् VidaMā 2.30.

अक्षिपद्म (akṣi-padma) *n.* lotus in the form of an eye, a lotus-like eye आघूर्णितं पक्ष्मलमक्षिपद्मम्···अस्याः NaiṣC. 7.29; अस्याः (लक्ष्म्याः)··· । आपूरयन्त्याः ककुभोऽक्षिपद्मैराकल्पमेवाभरणत्वमेति SamudraMa. 1.57; जानीमहेऽस्या हृदि···विराजतेऽन्तः प्रियवक्त्रचन्द्रः। उत्क्रान्तिजालैः प्रसृतैस्तदङ्गेष्वापाण्डुता कुड्मलताक्षिपद्मे SāhiDa. 585.13; तवाक्षिपद्मं भविता नार्धनिमीलितं कथं वा UjjvaNīMa. 169.6; आनन्दबाष्पमकरन्दभृताक्षिपद्मैः···अम्ब धन्यैः संभाव्यमानचरणाम्बुरुहे नमस्ते YātrāPra. 6.181; स (मृगः) वल्गितैः···अवनेः सुताया जहार चित्तेन सहाक्षिपद्मे Rāgh. 9.63.

अक्षिपरंपरा (akṣi-paramparā) *f.* a row or series of eyes (उर्वश्याः नृत्तविलोकने) उद्वीक्ष्याक्षिपरम्परामपि हरेस्तत्रावसन्ना शची कोपान्दोलितकेलिपद्ममधुपैर्मध्येऽन्धकारं व्यधात् DarpaD. 4.25.

अक्षिपरिमर्द (akṣi-parimarda) *m.* rubbing of the eyes प्रतिबोधस्त्वभिनेयो जृम्भणवदनाक्षिपरिमर्दैः NāṭyaS'ā. 7.119.

अक्षिपरिमार्ग (akṣi-parimārga) *m.* wiping of the eyes विबोधश्चेतनावाप्तिर्जृम्भाक्षिपरिमार्गकृत् PratāYaBhū. 256.2.

अक्षिपरिमार्जन (akṣi-parimārjana) *n.* wiping of the eyes वातकृतं (आवेगम्) पुनरवकुण्ठनाक्षिपरिमार्जनवस्त्रसंग्रहणत्वरितगमनादिभिः (अभिनयेत्) NāṭyaS'ā. 7.95.

अक्षिपरिषेक (akṣi-pariṣeka) *m.* sprinkling over or washing of the eyes अक्षिपरिषेकश्चास्याजाक्षीरशर्करोदकैः शीतैः Hastyāyur. 143.18 (1.18)

अक्षिपाक (akṣi-pāka) *m.* inflammation of the eyes (a kind of eye disease characterized by excessive pain, itching, red colour etc.) पित्तविकाराः ···आस्यविपाकश्च गलपाकश्च अक्षिपाकश्च गुदपाकश्च मेढ्रपाकश्च CaraS. i. 20.16 (1922 Ed.); KāśyaS. 131A.22; AṣṭāSaṁ. i. 107.23 (1.20); i. 165.24 (1.33); i. 190.6 (1.39); ii. 251.8 (6.20); AṣṭāHṛ. vi. 11.5; बुद्बुदः अक्षिपाकः···इत्येते विंशतिश्चक्षूरोगाः प्रोच्यन्ते गजानाम् Hastyāyur. 139.5. (1.18); 34.1 (1.4); अथ यदात्यर्थं रूक्षाहारो जाङ्गलयवसोपसेवी उष्णेऽध्वानमभिप्रपद्यते तदास्य वायुरूर्ध्वगतः श्लेष्मपित्तशोणितान्यादायाक्ष्णोर्वेदनामत्यर्थं करोति। न च यवसमभिलषति तम् 'अक्षिपाकम्' इत्याहुः Hastyāyur. 147.22 (1.18); 639.2 (4.14); BhāvPra.(Bhā.) 6(1).183; 8(60).8.

अक्षिपाककृत् (akṣipāka-kṛt) *m.* name of a plant अक्षिपीलोऽपरः प्रोक्तस्तिल्वकः प्रतितिल्वकः । कृष्णत्वगक्षी(? क्षि)पाकी च मानसारोऽक्षिपाककृत् AbhidhāMañ. 20.2.

अक्षिपाकरुज् (akṣipāka-ruj) *f.* a disease causing inflammation of eyes अक्षिपाकरुक् । यवगण्डः कर्णरोग इत्येतेऽपि प्रकीर्तिताः Hastyāyur. 51.17 (1.7)

अक्षिपाकात्यय (akṣipākātyaya) *m.* extreme inflammation of eyes (an eye-disease) संच्छाद्यते श्वेतनिभेन सर्वं दोषेण यस्यासितमण्डलं तु । तमक्षिपाकात्ययम् ···वदन्ति SuśruS. vi. 5.10; vi. 1.39; तमक्षिपाकात्ययमक्षयामयं त्रिदोषजं दोषविशेषवित्त्यजेत् KalyāKā. 15.206; तमक्षिपाकात्ययमक्षिरोगम्···वर्जयितव्यमाहुः RugVi. 59.27; तमक्षिपाकात्ययमक्षिकोपं सर्वात्मकं वर्जयितव्यमाहुः BhāvPra. (Bhā.) 8(63).62.

अक्षिपाकिन् (akṣipāk-in) *m.* cf. **अक्षिपाककृत्**

अक्षिपात (akṣi-pāta) *m.n.* **1** stupefaction of eyes स्रोता(? तो)-वरोधनमिहाल्परुगक्षिपातच्छर्दिप्रसेकधवलाक्षिमलाननत्वम् । ···श्लेष्मज्वरे प्रकटितानि च लक्षणानि KalyāKā. 9.57; **2** a glance सा केवलं सरलपक्ष्मभिरक्षिपातैः कान्तं विलोकितवती AmaS' 114; दूरे पश्चादुपेत्य क्रमकृतचरणन्यासमन्दायमानौ पौराणामक्षिपातैः सह तदनु पुरस्तूर्णमभ्युत्पतन्तौ···पश्य मेषौ S'ṛṅgāTi.(Rā.) 147; प्रेक्ष्य मामक्षिपातैर्वक्षोजाभोगभूमौ विलुठतु पुलकश्रेणिरेणेक्षणानाम् PadyāTa. 63= PadyaVe. 881; MūkaPañ. 1.73; 1.95.

अक्षिपातन (akṣi-pātana) *n.* casting of a glance (सूचिः) संचार्यमाणवेधेन धावन्तीवाक्षिपातने YogVā. iii. 70.60.

अक्षिपात्र (akṣi-pātra) *n.* **1** surface of the eye, eye-ball यथोर्णातन्तुरक्षिपात्रे न्यस्तः स्पर्शेन दुःखयति YogBh. 76.15 (*on* 2.15); अक्षिपात्रकल्पा हि ते (विवेकिनः) । तद्यथैषीकातूलसम्पर्कादप्यक्षिपात्रं दूयते TātpaṬ.(Vā.) 627.20, (*on* iv. 2.58); मुखस्य चाक्षिपात्रे प्रतिबिम्बितस्य तद्गताल्पतादिभाक्त्वमन्यथाभावो मिथ्यापरिणामः PrakaVi. 377.11; **2** a vessel-like eye, big eye (सः) मुहुः केशपाशे ···मुहुरक्षिपात्रयोः···मुहुश्श्रवणवारिरुहयोः कृतारोहावरोहया दृष्ट्या तां व्यभावयत् TilaMañ. 162.10; प्रियङ्गुसुन्दरी···निवापसलिलाञ्जलिमिव प्रदातुं प्रसृतिदीर्घाभ्यामक्षिपात्राभ्यामुत्ससर्ज अश्रुविसरम् TilaMañ. 409.21; **3** object of sight सः··· अतनुत मण्डनमिश्रमक्षिपात्रम् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 10.62.

अक्षिपाद् (akṣi-pād) *m.* [weak base *akṣipad*] name of Gautama (author of the *Nyāyasūtra*) अयम्···न चाक्षिपान्नापि सुरेशवन्द्यः AlaṅkāMañ. 34.5; वृथाभिमानोऽक्षिपदो महामुनेर्वृथैव दर्पः कणभुग्महेशितुः । श्रीरामशास्त्री भवतीह तादृशो न किं भुवि श्रीनृपमाधवार्चितः AlaṅkāMañ. 15.6.

अक्षिपाद (akṣi-pāda) *m.* name of Gautama (author of the *Nyāyasūtra*) क्वाक्षिपादप्रवादः···जयति यतिपतेः शारदापीठवासे S'aṅkaDigVi. (Mā.) 16.90.

अक्षिपाल (akṣi-pāla) *m.* name of a Nāga (नागाः कश्मीरायां कृतालयाः) अश्रूलाक्षोऽक्षिपालश्च NīlaP. 897.

अक्षिपिङ्गल (akṣi-piṅgala) *m.* a pigeon अक्षिपिङ्गलः···पारावत उदाहृतः AbhidhāMañ. 146.7.

अक्षिपीड (akṣi-pīḍa) *m.* a kind of plant अक्षिपीडः यवतिक्ता ApūNā. 18.

अक्षिपीडक (akṣi-pīḍaka) *m.* a kind of plant अक्षिपीडकः । ···हितः शतपदीविषे CaraS. vi. 23.215; vii. 11.3 (1941 Ed.); शङ्खिणी तिक्तलाभिका यवतिक्ताक्षिपीडकः ṢaḍrasaNi. 23.17.

अक्षिपील (akṣi-pīla) *m.* a variety of *Symplocos racemasa* or *Terminalia catappa* अक्षिपीलोऽपरः प्रोक्तस्तिल्वकः AbhidhāMañ. 20.1.

अक्षिपीलक (akṣi-pīlaka) *m., n.* a kind of medicinal plant अक्षिपीलकगण्डीरे सुवहातिविषा तथा । पिष्ट्वा Hastyāyur. 493.24 (3.17)

अक्षिपीलिका (akṣi-pīlikā) *f.* a plant known as *Andropogon aciculatus* or *Cissampelos hexandra* शङ्खिन्यन्या···चाक्षिपीलिका शारी AbhidhāMañ. 19.1.

अक्षिपीलु (akṣi-pīlu) *m.* a plant known as *Melia Bukajun* महानिम्बे निम्बकरः···अक्षिपीलुः NighS'e. 2026.

अक्षिपुट (akṣi-puṭa) *n.* eye-lid, eye भूमावक्षिपुटाभ्यां तु पतिता जलबिन्दवः RudrāJābāU. 567.11(2); तेन ··· अक्षिपुटैः ··· पपे सुधामूर्तिरिवावनेयी Rāgh. 9.59.

अक्षिपुरुष (akṣi-puruṣa) *m.* the being residing in the eye अक्षिपुरुषेऽपि तदेवातिदेशेन प्राप्यते BrahmSūBh. (S'aṅ.) 64.12 (*on* i. 1.20); 65.4 (*on* i. 1.20); 65.15 (*on* i. 1.20); 116.12 (*on* i. 2.16); 177.6 (*on* i. 3.19); 650.19 (*on* iii. 3.22); ChāndoUBh. 244.16; 511.15; 515.18; 521.8; अक्षिपुरुषस्यापि तदेव नामातिदिश्यते BrahmSūBh. (Bhā.) 29.22 (*on* i. 1.20); BrahmSūBh. (S'rī.) 356.1 (*on* i. 2.13); VedāntSā. (Rā.) 71.4 (*on* i. 2.17); प्रतिपाद्यस्याक्षिपुरुषस्य···ईश्वरत्वं श्रूयते S'ivārkaMaDī. i. 248.7 (*on* i. 1.21); i. 354.8 (*on* i. 2.13); i. 355.24 (*on* i. 2.13); i. 355.25 (*on* i. 2.13); i. 355.27 (*on* i. 2.13); ii. 482.32 (*on* iv. 4.2); अक्षिपुरुषो जगत्कारणभूतः पुरुषोत्तम एव VedāntKau. 60.8 (*on* i. 2.15); 61.20 (*on* i. 2.17); VedāntPāSau. 59.14 (*on* i. 2.14); अक्षिपुरुषः परमात्मा VedāntDī. 35.16 (*on* i. 2.17); वामानि कर्मफलान्येतमक्षिपुरुषं कारणमाश्रित्याभिसंयन्ति PrakaVi. 184.18; 187.24; ततः किमक्षिपुरुषस्य परमात्मत्वे इति शङ्कायाम् S'rutaPra. iB. 313.15 (*on* i. 2.16); अक्षिपुरुषस्य परमात्मत्वनिर्णयायोक्ते···सूत्रे NyāySiA. 223.30; तमेवाक्षिपुरुषं निर्दिश्य स्थानादि व्यपदिश्यते AṇuBh. 61.14 (*on* i. 2.14); 61.26 (*on* i. 2.15); 62.6 (*on* i. 2.16); सैव (देवयानाख्यगतिः) इहाक्षिपुरुषविद उपकोशलस्य GoviBh. 34.12 (*on* i. 2.16)

अक्षिपुरुषविद्या (akṣipuruṣa-vidyā) *f.* the teaching that the being residing in the eye is to be considered as the supreme being अक्षिपुरुषविद्यायाः गतिचिन्तनानुवादेन तदङ्गत्वमुच्यते S'rutaPra. iB. 316.28 (*on* i. 2.18)

अक्षिपुरुषसंबन्धिता (akṣipuruṣasambandhi-tā) *f.* the state of having connection with the being located in the eye अक्षिपुरुषसंबन्धितया श्रूयमाणाः ···संयद्वामत्वादयः परमात्मन्येवोपपद्यन्ते VedāntDī. 34.8 (*on* i. 2.13)

अक्षिपुरुषोपासक (akṣipuruṣopāsaka) *m.* meditator of the being residing in the eye अस्मिन्नक्षिपुरुषोपासके मृते···तस्यार्चिरादिगतिप्राप्तिरवश्यंभाविनी S'ivārkaMaDī. i. 362.17 (*on* i. 2.16)

अक्षिपूज्य (akṣi-pūjya) *adj.* fit to be honoured (i. e. seen) by eyes इति ब्रुवन्नेव हि धातुरग्रे हंसः श्वसत्यक्षिपूज्यः सुदीनः SkandP. v(3). 221. 10.

अक्षिपूरण (akṣi-pūraṇa) *n.* filling of the eye, eye-drops कर्णाक्षिपूरणे । तैलमेतत्प्रशंसन्ति SiddhYo. 22. 149; तुत्थकम्…शुक्रं हन्त्यक्षिपूरणात् SiddhYo. 61. 87.

अक्षिपेयामृतेशान (akṣipeyāmṛteśāna) *m.* name of S'iva (the lord of the moon whose nectar can be drunk with tha eyes) (महेश्वर उवाच) नामानि शृणु मे ब्रह्मन् …अक्षिपेयामृतेशानः स्त्रीपुंभावप्रदायकः SkandP. i(3). 9. 4.

अक्षिपेलाङ्क (akṣi-pelāṅka) *m.* pupil of the eye(?) यावन्मल्लेन मल्लस्य तलप्रहारेणाक्षिपेलांको लंभि(? घि)तः (explained in the f. n. as अक्षितारकोत्पाटितः) GilMs. iii(2). 37. 1.

अक्षिप्त (a-kṣipta) *adj.* **A** not thrown अक्षिप्तस्य तु गुरुत्वप्रयत्नावाशुपतनहेतू TātpaṬ.(Vā.) 561. 19 (*on* iii. 2. 14); अक्षिप्तमेव यत्तस्य पानीयं चरुषूद्रतम् KathāSaSāg. ix. 6. 395; **B** not sown अवमानहृतं यच्च दत्तमश्रद्धया धनम् । ऊषरे निष्फलं बीजं क्षिप्तमक्षिप्तमेव तत् DarpDa. 6. 5.

अक्षिप्तचित्त (akṣipta-citta) *adj.* whose mind is not distracted, not absent-minded न शब्दपुनरुक्तं तु स्थौल्यादत्रोपवर्ण्यते । कथमक्षिप्तचित्तः सन्नुक्तमेवाभिधास्यते Kāvyālaṅ. (Bh.) 4. 13.

अक्षिप्य (a-kṣipya) *ger.* without throwing out परकृतनिपानजले पञ्च मृत्पिण्डाननुद्धृत्य ततो बहिरक्षिप्य न स्नानमाचरेत् VīraMi. 237. 26 (*on* 1. 159)

अक्षिप्रक्षालन (akṣi-prakṣālana) *n.* washing of the eye अवश्यकर्तव्यमपीति । अक्षिप्रक्षालनादिकम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 4. 52.

अक्षिप्रत्व (a-kṣipratva) *n.* absence of quickness बहुतपनक्रियाविशिष्टत्वमक्षिप्रत्वम् Vādā. 116. 5.

अक्षिप्रप्रत्यय (akṣipra-pratyaya) *m.* slow cognition अभिनवशरावगतोदकवत् शनैः परिच्छिन्दानः अक्षिप्रप्रत्ययः Dhavalā ix. 152 [JainL.]

अक्षिप्ररोह (akṣi-praroha) *m. n.* a glance अत्यन्तशीतलमतन्द्रयतु क्षणार्धम्…अक्षिप्ररोहमचिरान्मयि कामकोटि MūkaPañ. 1. 24 [or if *m.* supply भवती]

अक्षिप्रविष्ट (akṣi-praviṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] which has entered into the eye शलाकाक्षिप्रविष्टा तु संनिकर्षान्न दृश्यते Rāmā. iv. 1343* (9)

अक्षिप्रवेश (akṣi-praveśa) *m.* shrinking of the eye (an eye-disease) वातः…°अक्षिप्रवेशशिरोहृदयातिरुक्शिराकुञ्चनस्तम्भनानि करोति AṣṭāSaṁ. i. 70. 9 (1. 9)

अक्षिप्राप्त (akṣi-prāpta) *adj.* [*f.* -ā] which reached (i. e. struck) the eye स हि…नटीम्…विद्धया कृपाणित्वादृष्प्रयुक्तया कपोलतलमप्राप्याक्षिप्राप्तया काणां चकार JayaMa. 154. 15 (*on* 2. 7)

अक्षिप्रीति (akṣi-prīti) *f.* delight to the eyes (अवस्थाभेदाः) श्रुत्यक्षिप्रीतिहृत्सङ्गाः AbhinDa. 324(6)

अक्षिफाल (akṣi-phāla) *adj.* [=*akṣibhāla*] who has a (third) eye on the forehead अक्षिफाल वेदपूततालवे नमः शिवाय S'ivPañNaMā. 9.

अक्षिब (akṣiba) *m.* [= *akṣiva, akṣība, akṣīva*] *Guilandina* or *Hyperanthera moringa* शोभाञ्जने तीक्ष्णगन्धः शियुकाक्षिबमोचकाः NāmaMāli. 205; सौ(? शौ)भाञ्जनोऽस्त्रियां शिग्र(? ग्रु)रक्षिबो मोचकस्तथा KośaKaTa. 1. 3370; *n.* sea-salt (अक्षिव) सामुद्रलवणे इत्यमरटीकायां भरतः quoted in S'abdakalpadruma [अक्षीवम् AmaK. 1789]

अक्षिबन्ध (akṣi-bandha) *n.* ligament of the eyes अक्षिबन्धानि चत्वारि विद्यात् KāśyaS. 77A. 3; *m.* obstruction to the eye नलसुन्दरं तं मत्वामरं रक्षिजनाक्षिबन्धात् । आतिथ्यचाटून्यपदिश्य तत्स्थां श्रियं प्रियस्यास्तुत वस्तुतः सा NaiṣC. 8. 31 (comm. अक्षिबन्धान्नेत्रबन्धनात् अदृष्टीकरणात्)

अक्षिबन्धन (akṣi-bandhana) *n.* ligament of the eyes (उपस्थितप्रसवलक्षणानि) मुखम्लानिः क्रमोऽङ्गानामक्षिबन्धनमुक्तता KāśyaS. 84B. 15.

अक्षिबाह्यतस् (akṣi-bāhyatas) *adv.* outside the eyes यदा रुजं शूनमिहाक्षिबाह्यतः…स्रवेदिह क्लिन्नविशिष्टवर्त्मकम्…प्रवदन्ति तद्विदः KalyāKā. 15. 189.

अक्षिभयंकर (akṣi-bhayaṅkara) *adj.* terrible to the eye, harmful to the eye स कृष्णदेशं प्रविदार्य वर्धते । स चाजकाख्योऽक्षिभयंकरो गदः KalyāKā. 15. 207.

[1]**अक्षिभाग** (akṣi-bhāga) *m.* **1** two units (of measurement) उपपीठोदयं चाक्षिभागमेव(? वं) मसूरकम् MānaSā. 33. 60; **2** two degrees स्त्रियां नगाशाब्धिनगाक्षिभागाः सौम्योशनोजीवकुजार्किनाथाः TājiNī. i. 1. 35.

[2]**अक्षिभाग** (akṣi-bhāga) *m.* part of the eye मात्रा…अक्षिभागे Viśva-LoK. 289. 74.

अक्षिभास् (akṣi-bhās) *f.* light of the eyes जानपदीं वृत्तिमास्थिता… प्रजा…रणकामुकाक्षिभासा शोण्या कर्बरा प्राप DvyāśraKā. 4. 52.

अक्षिभिद् (akṣi-bhid) *f.* lightning अथाशनिः । ह्रादिनी विहृता शम्पा… अक्षिभित् ParyāS'aRa. 1. 79.

अक्षिभिन्नक (akṣi-bhinnaka) *m.* an eye-specialist (क्लिष्टवर्त्म) प्राहुरिहाक्षिभिन्नकाः । स्ववेदकाः कृष्णयुतं च कर्दमम् KalyāKā. 15. 187.

अक्षिभू (akṣi-bhū) *adj.* [Debru. p. 40] **A** arising through the visual perception सुक्थ्ना देदिश्यते नारी सुत्यस्याक्षिभुवो यथा AV. xx. 136. 4 = VājaS. 23. 29; **B** occurring in the eye (said of the eye-diseases) अम्ले ताम्रं च… विघृष्य मरिचं तथा । चक्षुष्यया समायुक्तं शमयत्यक्षिभूनिमान् KāśyaS. 184A. 17; *m.* an eye-witness नो हैवाशतदक्षिणेन यजमानस्यर्त्विक्स्यान्नेदस्याक्षिभूरसानि यमिमे हनिष्यन्त्येव S'atBr. IV. iii. 4. 3.

अक्षिभेद (akṣi-bheda) *m.* **1** injury or damage to the eye वातविकारानन्नुव्याख्यास्यामः…हनुभेदः…अक्षिभेदः…अक्षिशूलं च CaraS. i. 20. 11. (1941 Ed.) **2** movement of the eye °शिवोलूकरुतादिभिः । विभावैर्जायते स्त्रीणां नीचानां च भयानकः । तं सर्वाङ्गाक्षिभेदाद्यैस्तालुकण्ठविशोषणैः ।…दर्शयेत् NāṭaLaRaK. 1938.

अक्षिभेषज (akṣi-bheṣaja) *n.* **1** name of white *Lodhra* (used for eye-diseases) श्वेतलोध्रोऽक्षिभेषजम् MadaPāNi. 15. 244; KalpaK. 174. 377; AbhidhāMañ. 87. 9; ṢaḍrasaNi. 34. 9; ApūNā. 15; **2** sulphate of copper स्याद्धातुशेखरं पुष्पकासीसं त्वक्षिभेषजम् KośaKaTa. 1. 2869 [medicine for the eyes or eye-diseases(?), collyrium-Apte] *m.* the tree called *Kramuka* क्रमुकः पट्टिकारोध्रः…अक्षिभेषजः ।…श्वेतरोध्रश्च RājNi. 130. 4.

अक्षिभैषज्य (akṣi-bhaiṣajya) *n.* a kind of *Lodhra* tree बिल्वमुस्ताक्षिभैषज्यधातकीपुष्पनागरैः । पकातीसारजित्तक्रे यवागूः AṣṭāHṛ. iv. 9. 23; AbhidhāMañ. 261. 3. cf. **अक्षिभेषज**.

अक्षिभ्रुव (akṣi-bhruva) *n.* [AltGr. II. 1. 112, specifically mentioned as a *nipāta* ending in *a*. P. v. 4. 77; CāndraVyā. iv. 4. 62; JaineVyā. iv. 2. 79; S'ākaṭāVyā. ii. 1. 160; SiddhaHe. vii. 3. 97; SaraKaṇṭhā.(Gr.) v. 4. 92; also included in the *gaṇa* राजदन्तादि P. ii. 2. 31; GaṇPā. 194. 19; KāśiVṛ. on P. ii. 2. 31; JaineVyā. 63. 29 (i. 3. 96); GaṇRa. 2. 84 (125)] the eyes and the eye-brows सूर्योदयं या प्रतिमन्दमन्दमक्षिभ्रुवं रुक् समुपैति गाढम्… तं भास्करावर्तमुदाहरन्ति SuśruS. vi. 25. 11; i. 3. 54; अम्लः क्षालयते मुखम् । हर्षणो रोमदन्तानामक्षिभ्रुवनिकोचनः AṣṭāHṛ. i. 10. 3; AṣṭāSaṁ. i. 96. 23(1. 18); RugVi. 60. 8; ऊर्ध्वग्रीवे पदग्रीवेऽक्षिभ्रुवे च कृतव्रण(? णाः) ।…नेशुः DvyāśraKā. 19. 117; मदनः… । प्रतिसंहितसायकं वितेने धनुरक्षिभ्रुवमेव कामिनीनाम् Nalābhyu. 2. 33; KośaKaTa. i. 5191; अस्यामक्षिभ्रुवं नासा रदपङ्क्ती रदच्छदः । चुबुकं मन्दहासश्च धारणायामिवेक्ष्यते Jīvān. 22. 8.

अक्षिभ्रुवकोचिन् (akṣibhruva-kocin) *m.* (sour taste) causing the contraction of the eyes and brows अम्लोऽम्लो दन्तशठोऽक्षिभ्रुवकोची च पाचनाह्वः स्यात् KośaKaTa. 1. 1280.

अक्षिभ्रुवनिकोचन (akṣibhruva-nikocana) *adj.* causing the contraction of the eyes and brows अम्लः क्षालयते मुखम् । हर्षणो रोमदन्तानामक्षिभ्रुवनिकोचनः AṣṭāHṛ. i. 10. 3.

अक्षिभ्रुवनिभ (akṣibhruva-nibha) *adj.* resembling the eyes and brows मनोभुवा । अक्षिभ्रुवनिभं न्यस्तं तन्मुखे शरकार्मुकम् SaraKaṇṭhā. 492. 26.

अक्षिभ्रुवभ्रमि (akṣibhruva-bhrami) *f.* rolling of the eyes and knitting of the brows तेऽक्षिभ्रुवभ्रमिकरालतरालिकाग्रमाजघ्निरे करतलैर्घनमंसकूटम् S'rīKaC. 18. 2.

अक्षिभ्रुवविभ्रम (akṣibhruva-vibhrama) *m.* (graceful) movement of the eyes and the eye-brows इतीयमक्षिभ्रुवविभ्रमेङ्गितस्फुटामनिच्छां विवरीतुमुत्सुका NaiṣC. 9. 1.

अक्षिभ्रूविकार (akṣibhrū-vikāra) *m.* movement of the eyes and eye-brows अक्षिभ्रूविकाराढ्यः… हावः स्थितसमुत्थितः NāṭyaS'ā. 22. 10; DaśRū. 2. 34.

अक्षिभ्रूविकारकृत् (akṣibhrūvikāra-kṛt) *adj.* which causes a change (of movement) of the eyes and eye-brows हावोऽक्षिभ्रूविकारकृत् DaśRū .2. 34.

अक्षिभ्रूविनिकोचन (akṣibhrū-vinikocana) *adj.* causing contraction of the eyes and eye-brows (रसोऽम्लः) अक्षिभ्रूविनिकोचनः BhāvPra.(Bhā.) 6(1). 180.

अक्षिमत् (akṣi-ma(n)t) *adj.* possessing eyes अक्षिमन्तः कर्णवन्तः Nir. 1. 9 (34. 18); गवाक्षैरक्षिमदिव…विमानं पालकं व्यधात् TriṣaS'aPuC. i. 2. 355.

अक्षिमध्य (akṣi-madhya) *n.* the pupil of the eye नक्षत्रे चाक्षिमध्ये च तारकम् AnekāSa. 420; Vaija. 260. 45; TrikāS'e. iii. 3. 353; ViśvaPra. 126. 19; MediK. 135. 43; S'abdaRaSaK. 255. 5.

अक्षिमध्यगत (akṣimadhya-gata) *adj.* residing in the eye तत्र

संदेहः। अक्षिमध्यगत उपदिश्यमानः पुरुषः छायात्मकः उत जीवः VedāntKau. 58. 12 (*on* i. 2. 13)

अक्षिमध्यस्थ (akṣimadhya-stha) *adj.* dwelling in the eye अन्तरः अक्षिमध्यस्थः परमात्मैव VedāntKau. 58. 19 (*on* i. 2. 13)

अक्षिमय (akṣi-maya) *adj.* **i** full of eyes एकाक्षो जाज्वलन्नास्ते सर्वतोऽक्षिमयोऽपि वा। क्रोधात् MahāBhā. vii. 173. 87; **ii** of the nature of the soul विश्वतोऽक्षिमयं ज्योतिः।...परं तत्त्वं परमात्मा...असि MahāP. 24. 32; सर्वतोऽक्षिमयं ज्योतिस्तन्वानो भासि MahāP. 25. 45.

अक्षिमर्दन (akṣi-mardana) *n.* the rubbing of the eyes वातकृतं (आवेगं) पुनरवकुण्ठनाक्षिपरिमार्जन (v. l. °अक्षिमर्दन) वस्त्रसंग्रहणत्वरितगमनादिभिः (अभिनयेत्) NāṭyaŚā. 7. 95; विबोधो नाम... तमभिनयेज्जृम्भणाक्षिपरिमर्दन(v. l. °मर्दन)शयनमोक्षणादिभिरनुभावैः NāṭyaŚā. 7. 118; विबोधः परिणामादेस्तत्र जृम्भाक्षिमर्दने DaśRū. 4. 24; Kāvyānu.(He.) 111. 3; RasTa. 69. 4; 96. 6; RasāSu. 138. 8 (2. 92); BhaktiRaSi. ii. 4. 45; ii. 4. 73; RasGaṅ. 107. 5.

अक्षिमल (akṣi-mala) *m.* rheum or dirt of the eye दूषिकाक्षिमलतूलयोर्मता KośaKaTa. 2. 3751; DharK. 48; स्याद् वीकोऽर्थेऽनिले नाशे वसन्तेऽक्षिमले पुनः NanārthāSaṁ. i. 151. 1269; काणकस्त्रिषु हिंस्रे स्यात् क्लीबं त्वक्षिमले विदुः NānārthāSaṁ. ii. 86. 458; दूषिका अक्षिमलः ManvaMu. 222. 1 (*on* 5. 135)

अक्षिमहोत्सव (akṣi-mahotsava) *m.* a festival to the eyes अन्त्याक्षरषट्कम्...चारुतरच्छविः अक्षिमहोत्सवः KāvyKaVṛ. 16. 7(1. 3)

अक्षिमाक्षिक (akṣi-mākṣika) *n.* honey (i. e. pleasant) to the eyes अक्षिमाक्षिकसंसारं मन्यमानो नराधमः। परलोकसुखे दिव्ये निरपेक्षः प्रतिष्ठते BṛKathāK. 92. 15.

अक्षिमात्र (akṣi-mātra) *adj.* equal to the size of an eye घोणर्जुवेधः सुरराजवस्तेर्हित्वाक्षिमात्रं त्वपरे वदन्ति SuśruS. iv. 18. 26; शस्त्रेणाक्षिमात्रं व्रणं कृत्वा...मेदोऽपनीयाग्निना दहेत् AṣṭāSaṁ. ii. 313. 19(6. 35)

अक्षिमालिका (akṣi-mālikā) *f.* rosary of beads (for अक्षमालिका) त्रिशूलं डमरुं चैव वरदं चाक्षि(?क्ष)मालिकाम्। चतुर्वाहोर्महेशस्य शान्तमूर्तेः समालिखेत् Mānaso. iii. 1. 732.

अक्षिमीन (akṣi-mīna) *m.* eye (having the shape of a) fish अन्विष्यमाणं निगमैरशेषैरम्ब स्तुमस्ते वयमक्षिमीनम् ŚivLī. 1. 3.

अक्षिमीलन (akṣi-mīlana) *n.* closing of the eyes मनःसंमीलनं निद्रा...। तत्र जृम्भाङ्गभङ्गाक्षिमीलनोत्स्वप्नतादयः DaśRū. 4. 23; नैष्पन्द्यं पुलकोद्भेदो गात्राणामक्षिमीलनम्...बोधेङ्गितदर्शनम् BhaviP. 38B. 11 (i. 15. 30); अन्धोऽक्षिमीलनात्सू नुर्भावी DaśāvaC. 8. 357; दशमे मासि निराहारोऽक्षिमीलनम् (बालकं बाधते) ĪśānŚiPa. i. 41. 74; SāhiDa. 154. 12; दयिते...।अधरं हठात्कृतवति त्रपामुदोरसितभ्रुवस्सदृशमक्षिमीलनम् Acyutarā. 9. 71; व्यत्यस्तगतिकम्पाक्षिमीलनास्रादयोऽग्निजे (आवेगे) BhaktiRaSi. ii. 4. 26; ii. 4. 68; सदा जपपटो हस्ते मध्ये मध्येऽक्षिमीलनम् KaliViḍ. 90; निमेषो निमिषश्चापि कालभेदेऽक्षिमीलने ŚabdaRaSaK. 332. 13.

अक्षिमुद्रण (akṣi-mudraṇa) *n.* closing of the eyes तां दृष्ट्वाहं शनैर्यातः कृतवानक्षिमुद्रणम् ĀdiP. 24. 33.

अक्षिमोक्ष (akṣi-mokṣa) *m.* opening of the eyes (of the idol at the time of consecration) सूच्या प्रगृह्य घृतमाक्षिकमक्षिमोक्षम्।...तनुयात् TantrSa. 4. 75.

अक्षिमोदक (akṣi-modaka) *adj.* pleasant to the eyes अक्षिमोदकवारिदोज्ज्वलकान्तिडम्बरम्...भवन्तम्...नौमि StavMā. 217. 30.

अक्षियत् (á-kṣiyat) *adj.* having no dwelling place क्षियन्तं त्वमक्षियन्तं कृणोति ṚV. iv. 17. 13. (but Sāy. धनेन अक्षीयमाणम्)

अक्षियुग (akṣi-yuga) *n.* **A** a pair of eyes तव तरुणि मदनदीपनमिदमक्षियुगं समाभाति VyaktiVi. 81. 24; इतरा...मृगनाभिपङ्कममुचत्कुचयोः। भ(?न)यतश्चचाल मुहुरक्षियुगं दयितस्य गाढविनिमग्नमिव ŚrīKaC. 13. 33; निमीलितादक्षियुगाच्च निद्रया NaiṣC. 1. 40; आमील्याक्षियुगम्...कृष्णः KṛṣṇaKa. 2. 60; Raghunā. 7. 6; असावभिराममक्षिपदथाक्षियुगम् Rāgha. 8. 7; प्रसारयेदक्षियुगं न कान्चित् ŚatTrayī 605; **B** the Kali Age, Nārāyaṇa *on* NaiṣC. 1. 40.

अक्षियुगल (akṣi-yugala) *n.* a pair of eyes धवलाया(?य)तविशालमक्षियुगलम् AvantiKa. 124. 13; गतं कर्णाभ्यर्णं प्रसरति...अक्षियुगलम् ŚṛṅgāTi.(Ru.) 1. 49; ŚatTrayī. 477; अक्षालयत्तरङ्गायतापाङ्गमक्षियुगलम्।आनन्दबाष्पः TilaMañ. 347. 15; अक्षियुगलं कर्णयुग्मं नासाविवरद्वयमास्यं पायुरुपस्थमित्येतानि...नव च्छिद्राणि Mitā. 378. 2 (*on* 3. 99); अतः परमगम्योऽयं पन्था विश्राम्यतामिति। प्रत्यक्षियुगलं तस्याः कर्णौ वक्तुमिवागतौ Subhāṣi. 1496; तवाक्षियुगलं विवृणोति कान्ताविश्लेषजं किमपि दुःखम् Mukundā. 61.

अक्षियुग्म (akṣi-yugma) *n.* a pair of eyes कामार्णवस्याच तु दृष्टपारं चेक्रि(?ऽक्री)ड्यतां मे सुखमक्षियुग्मम् Avimā. 3. 18; हासोऽश्विसन्दर्शनमक्षियुग्ममत्युज्ज्वलं तर्जनमङ्गनायाः।...स्थानं रतेः MārkP. 25. 17; ŚatTrayī. 821; विमोक्तुमश्रूणि चिरं जनानामासीत्र पर्याप्तमिवाक्षियुग्मम् RāghPāṇ(Ka.) 3. 30; (गन्धकः) गृध्राक्षितुल्यं कुरुतेऽक्षियुग्मम् RasRaSa. 3. 26; AlaṅkāŚe. 11. 3(43)

अक्षियुग्मक (akṣiyugma-ka) *n.* a pair of eyes श्रीचक्रदर्शने देवि नेत्रयोः पापनाशनम्। तन्नास्ति चेद् व्रणद्वन्द्वं कौलिकस्याक्षियुग्मकम् KulārT. 11. 13.

[1]**अक्षियुज्** (akṣi-yuj) *adj.* possessing an eye सर्वे गले गरलिनोऽक्षियुजो ललाटे SkandP. iv. 30. 79.

[2]**अक्षियुज्** (akṣi-yuj) *adj.* united with the syllable *i* (symbolically denoted by the word *akṣi*) सोमेश्वरस्थः श्वेतोऽथ चण्डान्ते मांसमक्षियुक् ĪśānŚiPa. i. 26. 118; i. 29. 84.

अक्षियुत (akṣi-yuta) *adj.* accompanied by the syllable *i* (symbolically denoted by the word *akṣi*) उदकमक्षियुतं कथितम् ĪśānŚiPa. i. 15. 11.

अक्षिरक्तता (akṣi-raktatā) *f.* redness of the eyes तस्मिन् भिन्ने... विण्मूत्रवातसङ्गश्च स्वेदास्रावोऽक्षिरक्तता RugVi. 43. 7.

अक्षिरन्ध्र (akṣi-randhra) *n.* the aperture or the corners of the eyes अक्षिरन्ध्राणां चक्षुःप्रान्तानां चतुष्कम् VīraMi. 858. 20 (*on* 3. 99)

अक्षिरहित (akṣi-rahita) *adj* destitute of eye-sight, blind सक्षतानक्षिरहितान् पङ्गून् व्यङ्गान् सुदुर्बलान्।...प्रतिग्रहे वासयेच्च योधासम्मर्दहेतवे NītiPra. 6. 20.

[1]**अक्षिराग** (akṣi-rāga) *m.* redness of the eyes ततः शोणितजा रोगाः प्रजायन्ते...। मुखपाकोऽक्षिरागश्च CaraS. (1922 Ed.) i. 24. 11; य उच्यते स्पर्शरुगक्षिरागकृत्। स पित्तशोथः CaraS. (1941 Ed.) vi. 12. 13; कुष्ठेषु तु...°कर्णनासाभङ्गाक्षिरागसत्त्वोत्पत्तयः पित्तेन SuśruS. ii. 5. 18; ii. 5. 26; भ्रूकर्णनासाक्षतिरक्षिरागः।... पित्तात् KalyāKā. 11. 71; RugVi. 49. 29; 54. 8.

[2]**अक्षिराग** (akṣi-rāga) *m.* love or passion (residing) in sight श्रोत्ररागोऽक्षिरागश्च रसनासंश्रयस्तथा।...इत्यष्टाविन्द्रियसंज्ञकाः।...अक्षिजन्मा परं रूपमात्रे परिणतस्पृहः SamaMā. 5. 8.

[3]**अक्षिराग** (akṣi-rāga) *m.* cosmetic dye or ointment for eyes पीठकेलिः पीठमर्दे करकाकेऽक्षिरागयोः(?)। दौर्गतौ वारिवाहे च ViśvaLoK. 356. 162.

अक्षिराजि(°जी) (akṣi-rāji(jī)) *f.* a disease of the eye, thin red streaks in the eye अक्षिराज्यर्बुदस्वरभेदवाग्ग्रहगद्गदक्रथनादयः...एतेषु शिरोविरेचनं प्रधानतममित्युक्तम् CaraS. viii. 2. 22 (1941 Ed.); AṣṭāHr. i. 20. 4.

अक्षिराजी (akṣi-rājī) *f.* nerve of the eye यदक्षिराज्यो हि भवन्ति लोहिताः सवेदना वाप्यथवा विवेदनाः। मुहुर्विसृज्यन्त्यसृजः प्रकोपतो भवेच्छिरोत्पात इतीरितो गदः KalyāKā. 15. 167; यस्याक्षिराज्यो हि भवन्ति ताम्राः।... व्याधिः सिरोत्पात इति प्रदिष्टः RugVi. 59. 20.

अक्षिरुक्शान्ति (akṣiruk-śānti) *f.* pacification or cure of the disease of the eyes तृतीयेनाक्षिरुक्शान्तिः (यन्त्रेण) TantrRā. 16. 28.

अक्षिरुग्भिद् (akṣirug-bhid) *f.* a variety of eye-disease तथाक्षिरुग्भिदि क्लीबं शुक्रं क्लीबे तु रेतसि ŚabdaRaSaK. 261. 11; शुक्रः स्याद् भार्गवे ज्यैष्ठमासे वैश्वानरे पुमान्। रेतोऽक्षिरुग्भिदोः क्लीबम् MediK. 139. 93.

अक्षिरुग्भेद (akṣirug-bheda) *m.* a variety of eye-disease तिमिरोऽस्त्रियाम्। अन्धकारेऽक्षिरुग्भेदे NānārthāSaṁ. ii. 122. 857.

अक्षिरुच् (akṣi-ruc) *f.* light or lustre of the eye तथा तयोरक्षिरुचामभूमौ तव प्रगल्भेत परं प्रचारः Rāgh. 13. 42.

अक्षिरुचि (akṣi-ruci) *f.* splendour or beauty of the eyes हारिणाक्षिरुचिहारिणा चक्षुषा VāsaDa. 214. 2.

अक्षिरुज् (akṣi-ruj) *f.* disease of the eye स्पृष्टे वा चालिते वापि पादाङ्गुष्ठेऽक्षिरुग्भवेत् BṛSaṁ. 51. 11; 104. 16; दृष्टिसादोऽक्षिरुक्कंडूपोथकीजन्मशूनता AṣṭāSaṁ. ii. 188. 21 (6. 3); शोफश्चाक्षिरुगौदकी।...आमरोगस्तथैव च Hastyāyur. 49. 3 (1. 7); 52. 2 (1. 7); ज्वरभूतग्रहोन्मादशीतिकाकामलाक्षिरुक् TantrRā. 6. 79; DharK. 662; AnekāSaṁ. 2. 399; KośaKaTa. 2. 7861; Vaija. 237. 86.

अक्षिरुजा (akṣi-rujā) *f.* affliction of the eyes तालुमांसे कफः क्रुद्धः कुरुते तालुकंटकम्। तेन...तृडास्यकंडूक्षिरुजा ग्रीवादुर्धरता वमिः AṣṭāSaṁ. ii. 185. 4 (6. 2)

अक्षिरुजापह (akṣirujāpaha) *adj.* curing the affliction of the eyes कर्पूरः...अक्षिरुजापहः BhojanKu. 119. 19.

अक्षिरुजाभेद (akṣirujā-bheda) *m.* a kind of eye-disease शुक्रः...क्ली जने धनपुण्ययोः। रेतस्यक्षिरुजाभेदे NānārthāSaṁ. i. 160. 1382.

अक्षिरुष् (akṣi-ruṣ) *f.* irritation of the eyes(?) लुप्यते सर्वगात्रेषु तेन लुप्तः प्रकीर्तितः।...सप्तत्वकूशूनसर्वाङ्गोऽक्षिरुषि नातिजीवति Hastyāyur 273. 17 (2. 52)

अक्षिरेखा (akṣi-rekhā) *f.* the lines of the eye (i. e. the two lines

indicating the eye-lids) अक्षिरेखां(? खाः) समालिख्य ··· सौरमन्त्रं समुच्चरेत् MānaSā. 70. 35.

अक्षिरोग (akṣi-roga) *m.* disease of the eye द्वंद्वमेति च निर्द्वंद्वस्तासु तास्विह योनिषु । शीर्षरोगेऽक्षिरोगे च MahāBhā. xii. 292. 5; अक्षिरोगानपस्मारान् ···विनिर्दिशेत् BhelaS. 42. 11 (1. 26); चत्वारोऽक्षिरोगाः CaraS. i. 19. 4 (1941 Ed.); तेन खलु समयेनान्यतमस्य भिक्षोरक्षिरोगः प्रादुर्भूतः GiMs. iii(1). viii. 5; सौर्योऽक्ष्यामये । अक्षिरोगे KātyS'S. (comm.) xx. 3. 14; मुखरोगाक्षिरोगैश्च···बाध्यते MārkP. 15. 35; तथाक्षिरोगातीसारकुष्ठाङ्गामयसंज्ञितैः । भिद्यते देहजस्तापः ViṣṇuP. vi. 5. 4; i. 17. 88; स्नानं वर्ज्यम्···आध्मानाजीर्णाक्षिरोगेषु सम्यक् KalyāKā. 6. 13; तमक्षिरोगं गम्भीरिकेति प्रवदन्ति तज्ज्ञाः RugVi. 59. 62; 59. 27; पिङ्गला अक्षिरोगेण मण्डलाक्षी कपिलपिङ्गलाक्षी वा ManuBh. i. 211. 10 (*on* 3. 8); प्लीहाक्षिरोगपवनाश्मरिकुष्ठमेहान् हन्याद्रसायनमिदम् SiddhYo. 74. 14; 61. 3; 61. 5; 69. 29; हृद्रोगाश्चाक्षिरोगाश्च···। एते चान्ये च बहवः···। व्याधयः संप्रकुप्यन्ति KāśyaS. 97B. 17; 185A. 19; 320B. 9; संग्रहस्त्वक्षिरोगाणामत ऊर्ध्वं प्रचक्षते(? प्रचक्ष्यते) Hastyāyur. 33. 19 (1. 4); 151. 17 (1. 18); 580. 10 (4. 3); गुल्मशूलाक्षिरोगाणां नित्यं नाशकरी तथा (विद्या) SkandP. i(2). 62. 59; v(3). 190. 25; मन्त्रस्मृतेरक्षिरोगशिरोरोगादि नश्यति AgniP. 137. 7; अक्षिरोगान्कुक्षिरोगान्···त्वरन्तामिति तानुक्त्वा जगाम त्वरितो यमः BrahmP. 94. 17; 233. 4; गंडमालाक्षिरोगैश्च ··· आस्थाने संभृतो भाति यमः BhaviP. 732B. 21 (iv. 89. 9); नाक्षिरोगः शिरोर्तिर्वा PadmP. v. 29. 94; द्वितीयत्रितये बालं सुनन्दा नाम बाधते । चेष्टा तस्याक्षिरोगश्च सङ्कोचो हस्तपादयोः ĪśānS'iPa. i. 41. 16; i. 41. 25; (मृद्वीकारिष्टः) अक्षिरोगशिरोरोगगलरोगांश्च नाशयेत् S'ārṅgaS. ii. 10. 44; iii. 8. 30; AnekāSaṁ. 2. 55; ViśvaPra. 129. 51; एभिर्विरचिता वर्त्तिश्चूर्णमाश्चोतनं तथा । सर्वेषामक्षिरोगाणां शस्यते सामजन्मनाम् Mānaso. ii. 6. 670; AnekāK. 682; NānārthSaṁ. 26. 37; अक्षिरोगादिकं चापि (तालुकण्टकेन भवति) RasRaSa. 22. 140; कश्चिदक्षिरोगेणाज्यमवेक्षितुमसमर्थः NyāyMāVi. 308. 21 (*on* vi. 1. 9); शिरोऽक्षिरोगज्वरादिकं शारीरकम् VedāntRaMañ. 4. 10 (143. 22); NānārthaMa. 1454; S'abdaRa. (Vā.) 4027; घृताभ्यङ्गेन नित्यशः । अक्षिरोगा न जायन्ते···दन्तिनाम् MātaLī. 11. 20; मूत्राघातास्रपित्तश्रवणगलशिरःश्रोणिशूलाक्षिरोगाः BhāvPra.(Bhā.) 6(2). 12; 6(3). 29; ViśvaLoK. 291. 84; KośaKaTa. 2. 5747; 2. 7742; मूत्राघातोदरार्शःश्वयथुगलशिरःकर्णशङ्खाक्षिरोगाः । ···तांस्तानभ्यासयोगादपहरति पयः पीतमन्ते निशायाः BhojanKu. 190. 13; S'abdaRaSaK. 178. 2; ParyāMu. 23. 213; मुखरोगोऽक्षिरोगश्च शिरोरोगश्च लिङ्गितः AśvaVai. 28. 1; DharK. 381; 1593; 2219; 2352.

अक्षिरोग (akṣi-roga) *adj.* [cf. अक्षिरोगिन्] having an eye-disease विलेपी···हिता । व्रणाक्षिरोगसंशुद्धदुर्बलस्नेहपायिनाम् AṣṭāHṛ. i. 6. 28 = AṣṭāSaṁ. i. 31. 21 (1. 7)

अक्षिरोगक (akṣiroga-ka) *m.* disease of the eye बालानामक्षिरोगके··· कुर्यादञ्जनवर्तिकाम् KāśyaS. 321A. 26.

अक्षिरोगघ्न (akṣiroga-ghna) *adj.* which cures the disease of the eye अगुरु···कर्णाक्षिरोगघ्नम् BhāvPra.(Bhā.) 6(3). 22.

अक्षिरोगचिकित्सा (akṣiroga-cikitsā) *f.* treatment of eye-disease अक्षिरोगचिकित्साभिः शमयेदन्धपूतनाम् KāśyaS. 102B. 14.

अक्षिरोगजित् (akṣiroga-jit) *adj.* curing eye-diseases (क्षीरम्) मानुषं वातपित्तासृगभिघाताक्षिरोगजित् AṣṭāHṛ. i. 5. 26; नवनीतम्···क्षीरोद्भवं तु सङ्ग्राहि रक्तपित्ताक्षिरोगजित् AṣṭāHṛ. i. 5. 36; AṣṭaSaṁ. i. 24. 1 (1. 6); i. 24. 18 (1. 6); मुञ्जद्रयम् ··· । दाहतृष्णाविसर्पामिमूत्रकृच्छ्राक्षिरोगजित् BhāvPra.(Bhā.) 6(4). 160; 6(4). 226; कुलित्थयूषः···ज्वरातिसारतृड्दाहव्रणकण्ड्वक्षिरोगजित् BhojanKu. 32. 14; 112. 23.

अक्षिरोगतप्त (akṣiroga-tapta) *adj.* tormented (afflicted) by an eye-disease दन्ताक्षिरोगतप्तः···। माण्डलिकः स्यान्मेषे कुजदृष्टे शशिनि भूतार्तः Sārā. 23. 3.

अक्षिरोगनुद् (akṣiroga-nud) *adj.* which cures the eye-disease दामोदरो बन्धहरः पुष्कराक्षोऽक्षिरोगनुत् AgniP. 283. 9; अञ्जनं दशरात्राणि दन्तिनां चाक्षिरोगनुत् Hastyāyur. 638. 6 (4. 14); (नवनीतम्) क्षीरोद्भवं तु संग्राहि रक्तपित्ताक्षिरोगनुत् BhojanKu. 147. 18.

अक्षिरोगप्रशमन (akṣiroga-praśamana) *adj.* which alleviates the eye-disease कतकस्य फलस्यापि योगाश्चत्वार एव ते । अक्षिरोगप्रशमनाश्चक्षुषश्च प्रसादनाः KāśyaS. 184B. 10.

अक्षिरोगयुत (akṣiroga-yuta) *adj.* suffering from an eye-disease ये पुरा···परस्त्रियोऽभिवीक्षन्ते अन्धा एव भवन्ति ते । अक्षिरोगयुता वापि MahāBhā. xiii. App. i. 15. 1790.

अक्षिरोगवत् (akṣiroga-va(n)t) *adj.* having an eye-disease परदारांश्च कामेन द्रष्टा स्यादक्षिरोगवान् SkandP. i(2). 51. 12; तस्मै हुतवते दद्यात्···। मन्त्रेणानेन विधिवत् प्राङ्मुखायाक्षिरोगवान् CaturCin. i. 745. 7.

अक्षिरोगविशेष (akṣiroga-viśeṣa) *m.* a particular eye-disease शुक्तिः पुनः स्त्रियाम् ।···अक्षिरोगविशेषे च NānārthāSaṁ. i. 162. 1398.

अक्षिरोगव्यथा (akṣiroga-vyathā) *f.* pain from an eye-disease प्रतिवासरं यः···नयनद्वितयं जलेन । आसिञ्चति ध्रुवमसौ न कदाचिदक्षिरोगव्यथाविधुरतां भजते मनुष्यः S'ārṅgaS. iii. 13. 124; BhojanKu. 192. 17.

अक्षिरोगसमुत्थ (akṣiroga-samuttha) *adj.* caused by an eye-disease °अक्षिरोगसमुत्थानां च सर्वेषामुपशमने सर्पिर्वर्तते Hastyāyur. 585. 4 (4. 4)

अक्षिरोगहृत् (akṣiroga-hṛt) *adj.* which cures eye-diseases (शतपुष्पा) उष्णा ज्वरानिलश्लेष्मव्रणशूलाक्षिरोगहृत् BhāvPra.(Bhā.) 6(2). 92.

अक्षिरोगान्तर (akṣirogāntara) *n.* a variety of eye-disease cf. **अक्षिरोगभेद, अक्षिरोगविशेष.** हर्षणस्तु प्रमोदके । अक्षिरोगान्तरे ViśvaLoK. 114. 86.

अक्षिरोगार्त (akṣirogārta) *adj.* [*f.* –ā] afflicted by an eye-disease यावज्जीवकेनार्धपथे गोपांगना दृष्टा दधिघटकिटालपिण्डं चादायात्रेयसकाशं संप्रस्थितातीवाक्षिरोगार्ता GiMs. iii(2). 28. 15; प्लीहशोथाक्षिरोगार्ताः···विरेकार्हा नरा मताः S'ārṅgaS. iii. 4. 11.

अक्षिरोगिन् (akṣirog-in) *adj.* afflicted with an eye-disease रसः । मौद्गस्तु पथ्यः संशुद्धव्रणकण्ठाक्षिरोगिणाम् AṣṭāHṛ. i. 6. 31 = AṣṭāSaṁ. i. 32. 5 (1. 7); AṣṭāHṛ. i. 14. 11; AṣṭāSaṁ. i. 207. 2 (2. 2); जाठरी वातज्वरी स्थूलोऽक्षिरोगी KāśyaS. 166A. 5; जन्मतश्चतुरो मासान्पञ्च षड् वाक्षिरोगिणाम् । विघृष्य नारीस्तन्येन चक्षुषी प्रतिपूरयेत् KāśyaS. 183B. 20; तेन शीतकषायेण परिषेकोऽक्षिरोगिणाम् Hastyāyur. 637. 10 (4. 14); ताम्बूलं नातिसेवेत···अक्षिरोग्यपि BhojanKu. 220. 8.

अक्षिरोमन् (akṣi-roman) *n.* the hair on the eye-lid, eye lash पक्ष्मर अक्षिरोम तूलं च Liṅgānu.(He.) 139. 14; वपनमस्त्येव । किंतु अक्षिरोमशिखावर्जम् BālamBha. iii. 201. 9 (*on* 3. 327)

अक्षिरोमसंलुलन (akṣiroma-saṁlulana) *n.* throbbing of the eye-lashes क्रमेण तु व्यक्तगर्भायाः कुक्षिमात्रगौरवम्···अक्षिरोमसंलुलनं निद्रा···अम्लेऽभिलाषस्तेषु तेषु चोच्चावचेषु भावेष्विति AṣṭāSaṁ. i. 202. 6 (2. 2)

अक्षिलक्षित (akṣi-lakṣita) *adj.* indicated (as dwelling) in the eye "य एषोऽक्षिणि" इत्यक्षिलक्षितं द्रष्टारं निर्दिश्य···यदस्य पारमार्थिकं स्वरूपं परं ब्रह्म तद्रूपतयैव जीवं व्याचष्टे BrahmSūBh.(S'aṅ.) 174. 8 (*on* i. 3. 9); 177. 3 (*on* i. 3. 19); अक्षिलक्षितोऽप्यात्मैवोपदिश्यते न छायात्मा Bhām. 223. 2 (*on* i. 3. 19)

अक्षिलक्षीकृ (akṣilakṣī-kṛ-) to see, to bring within the range of the eyes अथ कनकपतत्रस्तत्र तां राजपुत्रीम्···अक्षिलक्षीचकार NaiṣC. 2. 107.

अक्षिलक्ष्मी (akṣi-lakṣmī) *f.* beauty of the eyes सहते···कामाक्षि निश्चयपदं न तवाक्षिलक्ष्मीः MūkaPañ. 1. 63.

अक्षिलक्ष्य (akṣi-lakṣya) *n.* the target for (i. e. visible to) the eye अक्षिलक्ष्यं क्षिपेत्तूणाच्चतुरस्रं च दक्षिणम् । चतुरस्रगतं वेध्यमभ्यसेच्चादितः स्थितः AgniP. 249. 10.

अक्षिलक्ष्य (akṣi-lakṣya) *adj.* **i** which is visible to the eye (i. e. clearly available) अचिरेण दिशाममुष्य जेतुः···अपि कल्पतरुं करेऽक्षिलक्ष्यं करवाणि Acyutarā. 2. 22; **ii** which is within the range of sight क्ष्मातलेन्द्रः । ···अक्षिलक्ष्यं व्यतानीत्स्कन्धावारं पाण्ड्यसंपत्प्रचारम् Raghunā. 10. 51.

अक्षिलक्ष्यता (akṣilakṣya-tā) *f.* the state of being perceptible to the eyes अर्कमण्डलमगादनूष्मलं बिम्बमैन्दवमिवाक्षिलक्ष्यताम् Nalābhyu. 3. 43.

अक्षिललित (akṣi-lalita) *n.* graceful movement of the eyes प्रहरत्ययं हि मदनः सुतनो तवाक्षिललितैः ChandaśCū. 2. 96(3)

अक्षिलवत् (akṣila-vat) *adv.* like Akṣila, one of the Pravara Ṛṣis of the Bharadvāja Gotra अक्षिलवत्कतकवद्भरद्वाजवद्बृहस्पतिवदङ्गिरोवदिति HirS'S. xxi. 3. 10. cf. **अक्षील.**

अक्षिलोध्र (akṣilodhra) *n.* a kind of *lodhra* tree? (*Symplocos racemosa*) शाबरकलोध्रमपरं सितलोध्रं वक्रलोध्रं च । विज्ञेयमक्षिलोध्रं तत् AbhidhāMañ. 87. 9.

अक्षिलोमन् (akṣi-loman) *n.* eye-lash पक्ष्माक्षिलोम्नि AmaK. 2576; AnekāSaṁ. 2. 270; AnekāK. 443; NānārthaMañ 967; श्मश्रुकेशान्वापयेद् भ्रुवोऽक्षिलोमशिखावर्जम् VāsiDS. 24. 5.

अक्षिव (akṣiva) *m.* name of the plant *Hyperanthera* (*Guilandina*) *moringa*; *n.* sea-salt cf. अक्षीव [PW]

अक्षिवत् (akṣi-vat) *adv.* like (the attribute) eye यद्यप्यमूर्तो गुणः तथापि हायनवदक्षिवच्च गोद्रव्यमवच्छिनत्ति NyāyMāVi. 113. 17 (*on* iii. 1. 6); NānārthaSaṁ. 33. 24 [*f. n.*] (?)

अक्षिवर्जित (akṣi-varjita) *adj.* blind अन्धोऽन्धकारेऽक्षिवर्जिते AnekāSaṁ. 2. 234.

अक्षिवर्त्मन् (akṣi-vartman) *n.* an eye-lid चत्वार्यक्षिवर्त्मानि द्वे अक्षिणी BhelaS. 93. 8 (4. 7); नेत्रं प्रसारयेत् । कृतकर्मा भिषग्विद्वान् वडिशेनाक्षिवर्त्मनि

AśvaVai. 30. 32.

अक्षिवह्नि (akṣi-vahni) *m.* the fire of the eye स (मार:) तनुं तस्य हुत्वाक्षिवह्नौ लेभे तस्याप्यतिमदकरश्रीकमेतच्छरीरम् TārāS'a. 29.

अक्षिवाक्य (akṣi-vākya) *n.* a sentence consisting of the word *akṣi* (=ChāndoU. i. 7. 5; iv. 15. 1) ब्रह्मविद्यायां देवयानगतिमात्रस्यान्वयो भवेत् न त्वक्षिवाक्यार्थस्य S'ivārkaMaDī. i. 361. 5 (*on* i. 2. 16); अक्षिवाक्ये उपकोसलविद्योपास्यप्रत्यभिज्ञानात् S'ivārkaMaDī. i. 442. 12 (*on* i. 3. 18)

अक्षिवाचकत्व (akṣivācaka-tva) *n.* being expressive of the eye गोशब्दस्याक्षिवाचकत्वमभिधानकोश एव प्रसिद्धम् Kāvyānu.(He.) 190. 15.

अक्षिवाचित्व (akṣivāci-tva) *n.* being expressive of the eye गोशब्दस्याक्षिवाचित्वं कविष्वप्रसिद्धम् KāvyālaṅSū. ii. 1. 13 (comm.)

अक्षिविकार (akṣi-vikāra) *m.* **A** change of the eye अक्षिविकाराविकाराभ्यां जीवस्य स्थितिगती निश्चीयेते S'rutaPra. ii. 42. 25 (*on* i. 3. 18); **B** an eye-disease सर्वानक्षिविकारांस्तु हन्यादेतन्न संशय: S'ārṅgaS. iii. 13. 115; °कण्ठस्वरश्रोतोऽक्षिविकारा:⋯संभवन्ति Hastyāyur. 388. 24 (3. 6); **C** the amorous look of the eye तत्पुर: सा स्मराकुला । शशंसाक्षिविकारैश्च⋯हृद्गतम् BṛKathāMañ. vi. 1. 188.

अक्षिविकूणित (akṣi-vikūṇita) *n.* **A** a side-glance कटाक्षोऽक्षिविकूणितम् AbhidhāCin. 578; KalpaK. 36. 149; **B** a scornful look (*lit.* contraction of the eye) कटाक्षश्चार्धवीक्षणम् । अपाङ्गदर्शनं चापि काक्षश्चाक्षिविकूणितम् ParaNā. 2123; **C** a look with the eye-lids partially closed [MW., Apte]

अक्षिविकूशित (akṣi-vikūśita) *n.* cf. **अक्षिविकूणित** [Apte]

अक्षिविक्षेप (akṣi-vikṣepa) *m.* **A** rolling of the eyes रेवत्याम्⋯कासहिध्माक्षिविक्षेपवक्त्रवक्रत्वरक्तता: AṣṭāSaṁ. ii. 189. 2(6. 3); **B** a glance दृष्ट्वा च मामलक्षितैरक्षिविक्षेपै: TilaMañ. 369. 6; **C** turning up of eyes शिर:कम्पाक्षिविक्षेपभर्त्सनाङ्गुलितर्जनै: । क्रोधोऽभिनेयो भृत्येषु BhāvPra.(S'ā.) 71. 18(3)

अक्षिविचारण (akṣi-vicāraṇa) *n.* artful movement of eyes भ्रूक्षेपाक्षिविचारणोष्ठचलनै:⋯ स्त्रीविभ्रमा निर्जिता: Ubhayābhi. 9. 3.

अक्षिविदाह (akṣi-vidāha) *m.* inflammation of the eyes पय एव माहिषम्⋯ । निषेवयेदक्षिविदाहबाधिते KalyāKā. 15. 141.

अक्षिविद्या (akṣi-vidyā) *f.* knowledge of (the person in) the eye अक्षिविद्याया: प्रकृतब्रह्मविद्यात:⋯भिन्नत्वेऽप्यक्षिविद्याया गतिरेव प्रकृतब्रह्मविद्याया अपि S'ivārkaMaDī. i. 361. 10 (*on* i. 2. 16)

अक्षिविमर्द (akṣi-vimarda) *m.* rubbing of the eyes तां (=निद्रां)⋯ । निश्वासजाड्यजृम्भाक्षिविमर्दैर्वर्णयेत्कवि: BhāvPra.(S'ā.) 23. 2(1)

अक्षिविमर्दन (akṣi-vimardana) *n.* rubbing of the eyes आलस्यं तच्छिरश्शूलजृम्भणाक्षिविमर्दनै: । ⋯वर्ण्यते BhāvPra.(S'ā.) 18. 13(1); RasāSu. 120. 6 (2. 61)

अक्षिविशिख (akṣi-viśikha) *m.* the arrow of the eye (i. e. bewitching glances) तवाक्षिविशिखैर्विद्ध: सुभगोऽस्मीति जीवति PārśvC. 3. 197.

अक्षिविशिष्टब्रह्मन् (akṣiviśiṣṭa-brahman) *n.* the Brahman characterised by (its revelation through) the eye यथा तत्रादित्यविशिष्टब्रह्मणोऽक्षिविशिष्टब्रह्मणश्चाप्रत्यभिज्ञानमुक्तम् VedāntKa. 419. 7 (*on* iii. 3. 23)

अक्षिविष् (akṣi-viṣ) *f.* excreta of the eye मज्ञस्तु सार: शुक्रं मलोऽक्षिविट् AṣṭāSaṁ. i. 231. 13 (2. 6); काकनासाक्षिविट्क्षारैर्भेदयेच्छस्त्रवर्जितम् (श्वयथुं दन्तिनाम्) Hastyāyur. 364. 2 (3. 1)

अक्षिविषय (akṣi-viṣaya) *m.* object of the eyes अक्षिविषय: सर्वो निश्चेष्टो भवतात्प्रभो BrahmāṇḍP. iii. 24. 63; शरण्यो लोकेशो मम भवतु कृष्णोऽक्षिविषय: KṛṣṇaA. 1; अक्षिविषय: सहसैव योऽभूत् (हर:) BhikṣāKā. 25. 8.

अक्षिविस्तार (akṣi-vistāra) *m.* widening of the eyes परिजने तु रोषस्तर्जननिर्भर्त्सनाक्षिविस्तारै: ।⋯अभिनेय: NāṭyaS'ā. 7. 29; विस्मय: स निगद्यते । क्रियास्तत्राक्षिविस्तारसाधूक्तिपुलकादय: RasāSu. 157. 16 (2. 127)

अक्षिवेदना (akṣi-vedanā) *f.* pain in the eye मुखालेपोऽक्षिवेदनास्तम्भप्रशमन: AṣṭāSaṁ. ii. 246. 9 (6. 19); हिक्का श्वासश्च कासश्च शिर:कर्णाक्षिवेदना: । भवन्ति विविधा दोषा: पवनस्य व्यतिक्रमात् SkandP. iv. 41. 99; SarvaSiSaṁ. 10. 46; HaṭPra. 2. 17.

अक्षिवेप (akṣi-vepa) *m.* throbbing of the (left) eye अक्षिवेपम्⋯ । तदस्मदश्विना युवमप्रिये प्रति मुञ्चतम् KauśiSū. 58. 1.

अक्षिवेपन (akṣi-vepana) *n.* throbbing of the (left) eye चित्ययूपोपस्पर्शनकर्णक्रोशाक्षिवेपनेषु⋯आज्याहुती जुहुयात् GobhiGS. iii. 3. 34; DrāhyGS. ii. 5. 35.

अक्षिवैराग्य (akṣi-vairāgya) *n.* loss of redness of eyes, dullness of eye-sight चकोरस्याक्षिवैराग्यं जायते क्षिप्रमेव तु SuśruS. v. 1. 30; AṣṭāHṛ. i. 7. 15=BhojanKu. 197. 6.

अक्षिव्यथा (akṣi-vyathā) *f.* pain in the eye दृक् कुञ्चितोच्यते ।⋯ अक्षिव्यथासु सा (प्रयोज्या) SaṁgīRa. iv. 146. 1 (7. 415); दृष्टि:⋯ । कुञ्चिता सूचितानिष्टा दुष्प्रेक्षाक्षिव्यथासु च BhāvPra.(S'ā.) 130. 4(5)

अक्षिव्यापार (akṣi-vyāpāra) *m.* movement or winking of the eyes निमिषितं अक्षिव्यापार: Pradī. 1. 15B (*on* 1. 1. 0); अक्षिव्यापारो जयति मुग्धाया: SundaS'. 41.

अक्षिव्यावृत्ति (akṣi-vyāvṛtti) *f.* rolling of the eyes अतियोगे (वमनौषधस्य)⋯ °अक्षिव्यावृत्तिविसंज्ञतानिद्राबलाग्निहानयो भवन्ति AṣṭāSaṁ. i. 140. 17 (1. 27)

अक्षिव्युदास (akṣi-vyudāsa) *m.* coming out of the eye वातविकाराननुव्याख्यास्याम: । ⋯ अक्षिशूलं च अक्षिव्युदासश्च भ्रूव्युदासश्च CaraS. i. 20. 11; AṣṭāSaṁ. i. 107. 15 (1. 20)

अक्षिव्रज (akṣi-vraja) *m.* multitude of eyes दिश: शरै:⋯दारयन्तौ ⋯क्षत्रियसमाजस्योत्फुल्लप्रचलतारकैरक्षि(प्र ?)व्रजैरक्षैरिव ⋯ युद्धरङ्गे चिरं चिक्रीडतु: AvantiKa. 112. 13; आख्यातुमक्षिव्रजसर्वपीतां भैमीम्⋯गाथासुधाश्लेषकलाविलासैरलंचकाराननचन्द्रमिन्द्र: NaiṣC. 10. 133.

अक्षिशल्य (akṣi-śalya) *n.* a speck in the eye सूक्ष्ममक्षिशल्यं लेखनोपधमनवालजलवस्त्रजिह्वाभिरपजयेत् AṣṭāSaṁ. i. 183. 13 (1. 37)

अक्षिशिर:पर्याय (akṣiśiraḥ-paryāya) *m.* succession of eyes and heads (in various lives) एवं प्रतिपादनेनाक्षिशिर:पर्यायेण तत्र तत्र देहे जन्मना संचारेण सर्वभूतव्यापक:⋯यजमानो भवति S'ivārkaMaDī. i. 575. 15 (*on* i. 4. 29)

अक्षिशिरोऽतिजाड्य (akṣiśiro'tijāḍya) *n.* excessive heaviness of the eye and the head (निद्राभिघातात्) जृम्भाङ्गमर्दोऽक्षिशिरोऽतिजाड्यम् (जायते) RugVi. 27. 12.

अक्षिशीर्ष (akṣi-śīrṣa) *n.* eye-like and head-like parts (of some weapon or instrument) मुसलं त्वक्षिशीर्षाभ्यां करै: पादैर्विवर्जितम् NītiPra. 5. 38.

अक्षिशूल (akṣi-śūla) *m.* *n.* pain in the eyes कर्णाक्षिशूलं कास: ⋯ धूमपानात्प्रशाम्यन्ति CaraS. i. 5. 28 (1941 Ed.); तिमिरश्चाक्षिशूलश्च⋯इत्यशीतिर्वातविकारा: CaraS. i. 20. 12 (1922 Ed.); °कर्णाक्षिशूले ।⋯शस्तं सर्पिर्जीर्णम् HārīS. i. 8. 80; तिमिरमक्षिशूलम् AṣṭāSaṁ. i. 107. 15 (1. 20); SiddhYo. 61. 105; अङ्गशूल – अक्षिशूल°⋯°सर्वशूलानि निर्मूलय LāṅgU. 215. 5; *adj.* with pain in the eyes भवन्ति स्वैश्च कर्मभि:⋯योनिशूलाक्षिशूलाश्च VarāP. 203. 20.

अक्षिशूलनुद् (akṣiśūla-nud) *adj.* destroyer or remover of the ocular pain मेषशृङ्गी⋯पाके कटु: पित्तव्रणश्लेष्माक्षिशूलनुत् BhāvPra.(Bhā.) vi. 4. 253.

अक्षिशूलिन् (akṣiśūl-in) *adj.* having ocular pain मानुषं पय: । ⋯ तर्पणं चाक्षिशूलिनाम् CaraS. i. 27. 220 (1922 Ed.)

अक्षिशोथ (akṣi-śotha) *m.* swelling of the eye अक्षिशोथ: ⋯ कफाभिपन्ने नयने भवन्ति RugVi. 59. 7.

अक्षिशोभ (akṣi-śobha) *adj.* possessing the beauty of the eyes पश्यामि⋯सकौतुक इवोत्पलमक्षिशोभम् HarVi. 26. 42.

अक्षिश्रवस् (akṣi-śravas) *m.* serpent बभुरक्षिश्रवसो मुखे विशाला: । भरतज्ञकविप्रणीतकाव्यग्रथिताङ्का इव नाटकप्रपञ्चा: S'iśuVa. 20. 44.

अक्षिश्लथता (akṣiślatha-tā) *f.* slackness or dullness of the eyes अद्यश्व:प्रसवे ग्लानि: कुक्ष्यक्षिश्लथता क्लम: AṣṭāHṛ. ii. 1. 74.

अक्षिष्ठ (akṣiṣṭha) *adj.* [w. r. for आशिष्ठ in JaimiBr. 1. 304, Debru. p. 446]

अक्षिसंयोग (akṣi-saṁyoga) *m.* contact with the eye जीव:⋯रूपादिग्रहणकाले मनसोऽक्षिसंयोगे⋯भवत्यक्ष्याश्रित: S'ivārkaMaDī. i. 356. 3 (*on* i. 2. 13)

अक्षिसंरम्भ (akṣi-saṁrambha) *m.* inflamation or irritation of the eye लोहितिका नाम गुडि(? टि)का तु स्मृता बुधै: । प्रयोक्तव्याक्षिसंरम्भे क्षिप्रं निर्वाणमिच्छता KāśyaS. 322A. 41.

अक्षिसंविद् (akṣi-saṁvid) *f.* visual perception दर्शनं नयने ⋯ अक्षिसंविदि NānārthaMañ. 1009.

अक्षिसंवृति (akṣi-saṁvṛti) *f.* closure of the eyes यथाक्षिसंवृति: सर्वरूपालोकशमोऽरिहन् । संवित्संवरणं नाम सर्वदृश्यशमस्तथा YogVā. vi(2). 26. 14.

अक्षिसंश्रय (akṣi-saṁśraya) *adj.* having location in the eyes धूमयोग्य: पिबेद्दोषे शिरोघ्राणाक्षिसंश्रये । घ्राणेन CaraS. i. 5. 46 (1941 Ed.)

अक्षिसंस्कार (akṣi-saṁskāra) *m.* decoration of the eye अञ्जनं त्वक्षिसंस्कार: Vaija. 171. 157.

अक्षिसंकेत (akṣi-saṅketa) *m.* indication by the eyes ज्योतिष्टोमे⋯ अक्षिसंकेतादेरेव साधुप्रयोगासंभवे प्रतिनिधित्वम् MīmāKau. i. 129. 10 (*on* i. 3. 27)

अक्षिसंकोच (akṣi-saṅkoca) *m.* **i** contraction of the eyes (a symptom of a disease) बृंहणम्⋯°शिरोरोगाक्षिसंकोचस्पन्दनतिमिर°⋯°निद्रानाशा-

दिषु AṣṭāSaṁ. i. 153.23 (1.29); **ii** contraction of the eyes (as the effect of a sentiment) (हास्यस्य) अनुभावोऽक्षिसंकोचवदनस्मेरतादयः SāhiDa. 183.6.

अक्षिसंख्यतिथि (akṣisaṅkhya-tithi) *f.* the second lunar day ब्रह्मास्येन्दुशराक्षिसंख्यतिथयः ख्याता नलिन्या रते PañcSā. 1.10.

अक्षिसंचार (akṣi-sañcāra) *m.* movement of the eyes क्षामवाक्याक्षिसञ्चारकार्श्याङ्गश्वसनादिभिः । ग्लानिजा ह्यनुभावाः BhāvPra.(S'ā.) 15.24(1)

अक्षिसंज्ञा (akṣi-saṁjñā) *f.* hint or indication with the eye शिरोऽक्षिसंज्ञया त्रस्तवास्तव्यकृतसान्त्वनः ।···चक्रवर्माविशत्पुरम् RājTa.(Ka.) 5.346; प्रबोधयन्ती श्रियमक्षिसंज्ञया सरस्वती तच्चरणाम्बुजद्वयम् । क्षणं निदध्यौ S'ivLī. 11.63; अञ्जनासुतम् । आजुहाव विधुरक्षिसंज्ञया Ragh. 11.71.

अक्षिसत्ता (akṣi-sattā) *f.* existence of the eyes अक्ष्णोश्च पैङ्गल्यमाह न चाहुसत्तामक्षिसत्तां च । यदपि अक्षिसत्तां वदतीति गम्यते S'ābaBh. 1655.12 (*on* ix. 1.9)

अक्षिसदृश (akṣi-sadṛśa) *adj.* resembling an eye एवंविधस्य दण्डस्योर्ध्वाग्रात्समदशाङ्गुले अधोभागेऽक्षिसदृशं विधाय विवरद्वयम् SaṁgīRa. iii. 6.40; अदर्शनात् इतिवचनादक्षीवाक्षीत्यक्षिसदृशार्थवृत्तिरिहाक्षिशब्द उपात्तः Pradī. iv. 418.17 (*on* P. v. 4.76)=PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. v. 4.76.

अक्षिसंतर्जन (akṣi-santarjana) *n.* a mythical missile or an incantation used with it काकुदीकं शुकं नाकमक्षिसंतर्जनं तथा MahāBhā. v. 94.38 (Sarvajña. अक्षिसंतर्जनमित्यादयो शराभिमन्त्रणमन्त्रभेदाः; काकुदीकमित्यादयोऽष्टावस्त्रजातयः; Devabodha कामक्रोधौ लोभमोहौ दम्भमानौ तथैव च । मात्सर्यंहिंकृती चैव; others identify it with कृष्ण); अक्षिसंतर्जनं भीमम् ··· रामः ··· आजहार महादेवात् VisnuDhaP. i. 50.4; *m.* name of an attendant of Skanda (शृणु नामानि चान्येषां येऽन्ये स्कन्दस्य सैनिकाः) अक्षसंतर्जनो (v. l. अक्षिसंतर्जनः) राजन् कुनदीकस्तमोऽभ्रकृत् MahāBhā. ix. 44.53.

अक्षिसंतर्दन (akṣi-santardana) *n.* a mythical missile or weapon अक्षिसंतर्जनं (v. l. °र्दनं) तथा MahāBhā. v. 94.38.

अक्षिसंताप (akṣi-santāpa) *m.* burning sensation of the eyes मूर्च्छापिपासामुखशोषमूर्धतात्वक्षिसंतापतमोभ्रमार्तः RugVi. 15.7.

अक्षिसंधि (akṣi-sandhi) *m.* junction or joint of the eyes पाथोबिन्दुभिरक्षिसंधिषु शनैः संसिच्यमानः···निद्रायते सैरिभः SubhāRaK. 9.12.

अक्षिसंनिपात (akṣi-sannipāta) *m.* casting of a glance (direct perception) 'आदित्यमवलोकयेत्' इति चाक्षिसन्निपातविधानम् PrakaVi. 2.14; नरस्य···ब्राह्मणपुरुषमुपलभ्याक्षिसन्निपातमात्रेण निर्विचिकित्सा ब्राह्मणत्वबुद्धिरुत्पद्येत CaturCin. iii(1). 342.17; iii(1). 343.15.

अक्षिसंनिहित (akṣi-sannihita) *adj.* present in the eyes जाग्रदवस्थायां द्रष्टृत्वेनाक्षिसंनिहितस्य···जीवस्योपदेशात् SiddhāLeSaṁ. 455.2.

अक्षिसमन्वित (akṣi-samanvita) *adj.* [*f.* -ā] combined with the letter denoted by the Tantric code-word *akṣi* (prob. *i* or *am* denoted by its synonym *netra*) वामरेखा भवेद्ब्रह्म तरुणाक्षिसमन्विता KālīViT. 22.34.

अक्षिसंप्रयोगिता (akṣisamprayogi-tā) *f.* the state of having contact with the eyes सर्वत्राक्षिसंप्रयोगितया पुरोऽवस्थितापरोक्ष एव दृश्यते PañcPā. 29.22 (*on* i. 1.0)

अक्षिसंबन्धिन् (akṣi-sambandhin) *adj.* relating to or connected with the eyes अक्ष्णा काण इत्यत्र अक्षिसंबन्धिकाणत्वविशिष्ट इत्यर्थः BhāṭṭCin. i. 99.12 (*on* i. 1.4); SiddhāKau. 142B.8.

अक्षिसंभव (akṣi-sambhava) *adj.* occurring or appearing in the eyes काचोऽक्षिसंभवे । उपतापविशेषे NānārthāSaṁ. i. 23.28.

अक्षिसर्वरोग (akṣi-sarvaroga) *m.* all (kinds of) diseases of the eye तुत्थमयं चूर्णं मृद्वीकाशाबरमञ्जिष्ठासमभागानि कृत्वाक्षिसर्वरोगशिरोरोगवेदनोपशमनीकायपुष्पपटलबुद्बुदमांसवृद्धिलोहितराजीश्च जयति Hastyāyur. 641.29 (4.14)

अक्षिसलिल (akṣi-salila) *n.* water from the eyes (i. e. tears) विकारजनितमक्षिसलिलमश्रु RasTa. 63.5.

अक्षिसहस्र (akṣi-sahasra) *n.* a thousand eyes तेभ्यश्चाक्षिसहस्रेभ्यः प्रादुरासन् महार्चिषः MahāBhā. x. 6.8; अत्र विकस्वरनीलोत्पलिन्यपेक्षया अक्षिसहस्रस्य पक्ष्मलताया अधिकगुणत्वम् AlaṅkāSa. 80.5.

अक्षिसागरविभक्त (akṣisāgara-vibhakta) *adj.* divided by forty-two (*akṣi*=2, *sāgara*=4) रविगुणिते शककाले माससमेतेऽक्षिसागरविभक्ते । यल्लब्धं ते भगणाः शेषे षट्भजिते पर्व BṛSaṁ. 5.19.

अक्षिसादृश्य (akṣi-sādṛśya) *n.* similarity with the eyes य उत्पलाक्षि प्रचलैर्विलोचनैस्तवाक्षिसादृश्यमिव प्रयुञ्जते KumāSaṁ. 5.35.

अक्षिसाफल्य (akṣi-sāphalya) *n.* fruitfulness of the eyes शूरौ कौचिद्वन्विनौ···यूथनाथावलीनामातन्वातामक्षिसाफल्यमारात् Raghunā. 10.7; 10.66.

अक्षिसाहस्र (akṣi-sāhasra) *n.* a thousand eyes अप्रतिभटाः विबुधटाः (? विबुधभटाः) साफल्यमनैषुरक्षिसाहस्रममरपतेः NīlaVi. 19.19.

अक्षिसुन्दर (akṣi-sundara) *adj.* having beautiful eyes मण्डलीकाधिपो राजा···महीपतेः । पक्षिणो मुचुकुन्दाख्यान् प्राहिणोदक्षिसुन्दरान् RājTa.(S'ri.) 1(6).18.

अक्षिसुषमा (akṣi-suṣamā) *f.* beauty of the eyes तवाक्षिसुषमा विषमायुधस्य नाराचवर्षलहरी MūkaPañ. 1.93.

अक्षिसूत्र (akṣi-sūtra) *n.* the line (of a sculpture or idol) marking the place of the eyes, eye-line मुखायामं त्रिधा भवेत् । अक्षिसूत्रावसानं च तस्याधो त(? धस्त)त्पदान्तकम् MānaSā. 65.6; प्रतिमामानमुच्यते···केशान्तोंऽशैस्ततस्त्रिभिः । ततोऽक्षिसूत्रं वेदांशैः सयवत्रितयैस्ततः ĪśānS'iPa. ii. 41.57; अक्षिसूत्रान्नासिकान्तं तस्माच्च हनुसीमकम् । प्रत्येकं त्रियवाधिक्ययुगभागोदयं तथा S'ilpaRa. ii. 5.2; ii. 5.51.

अक्षिसूत्रान्तम् (akṣisūtrāntam) *adv.* up to the eye-line (i. e. the line marking the place of the eyes of an idol) मुखभागेऽक्षिसूत्रान्तमुपरिष्टाद् द्विगोलकम् PāraS. 16.290; केशान्तादक्षिसूत्रान्तं युगांशं त्रियवाधिकम् S'ilpaRa. ii. 5.2.

अक्षिसूत्रोर्ध्वतस् (akṣisūtrordhva-tas) *adv.* above the eye-line अक्षिसूत्रोर्ध्वतः कर्णतुङ्गं चाष्टादशा यवाः S'ilpaRa. ii. 5.77.

अक्षिसेक (akṣi-seka) *m.* sprinkling over the eyes (अथ ज्वरे मूर्च्छायाश्चिकित्सामाह) अञ्जनं च प्रयुञ्जीत मधुसिन्धुशिलोषणैः । शीताम्भसाक्षिसेकः BhāvPra.(Bhā.) 8(1).850; आश्च्योतनं त्वक्षिसेकस्तस्य कालो निशा मता KośaKaTa. 1.7442.

अक्षिस्थ (akṣi-stha) *adj.* **A** (collyrium) present in the eye तथा हि दूरात्रूपं पश्यत्यक्षिस्थमञ्जनं न पश्यति AbhidhKoBh. 32.2 (*on* 1.43); चौररूपोऽयं योऽक्षिस्थमञ्जनमपि हरेत् JaineVyā. 261.15 (*on* iv. 1.125); **B** (the Self) dwelling in the eye तावेतौ आदित्याक्षिस्थौ पुरुषौ एकस्य सत्यस्य संस्थानविशेषौ BṛĀraUBh. 708.2 (*on* v. 5.2); ये सुखाकाशमक्षिस्थम्···उपासते ChāndoUBh. 247.11 (*on* iv. 15.5); अक्षिस्थं द्रष्टारं जीवमात्मानं निर्दिशति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 173.7 (*on* i. 3.19); अमृतत्वं चान्यनिष्ठं नाक्षिस्थस्य विष्णुत्वसाधकम् TattvPrakā. 36B.5 (*on* i. 2.18); 152B.13 (*on* iii. 2.10); 193A.10 (*on* iii. 4.34); अत्र चाक्षिस्थ एव प्रतीयते NyāySu.(Ja.) 164B.6 (*on* i. 2.4); श्रुतिश्चाक्षिस्थादित्यस्थयोर्गुणोपसंहाराभावं दर्शयति VedāntPāSau. 313.22 (*on* iii. 3.22); उभयथाप्यादित्यमण्डलस्थ एवायमक्षिस्थोऽपि S'ivārkaMaDī. i. 249.25 (*on* i. 1.21); ii. 318.22 (*on* iii. 3.21); नेतरस्तेषामन्यतमः कोऽप्यक्षिस्थः किंतु परमात्मैव स इति GoviBh. 35.3 (*on* i. 2.17); 199.12 (*on* iii. 2.10)

अक्षिस्थग्रह (akṣistha-graha) *m.* comprehension or knowledge of the object existing in the eye अजात्यन्धस्यापि इन्द्रियाधिष्ठानक्षोभेऽपि मात्रया इन्द्रियशक्तेरनपगमनादक्षिस्थग्रहस्याविरोधात् NyāySiA. 202.5.

अक्षिस्थत्व (akṣistha-tva) *n.* the nature of dwelling in the eye तदक्षिस्थत्वं छन्दोगश्रुतौ कस्यचित्प्रतीयते TattvPrakā. 34A.8 (*on* i. 2.13); 34A.13 (*on* i. 2.13); न केवलमक्षिस्थत्वम् NyāySu.(Ja.) 164B.7 (*on* i. 2.4); अक्षिस्थत्वलिङ्गमस्तीति चेन्न S'ivārkaMaDī. i. 354.30 (*on* i. 2.13); जीवस्याक्षिस्थत्वश्रवणात् S'ivārkaMaDī. i. 357.20 (*on* i. 2.14)

अक्षिस्थपुरुष (akṣistha-puruṣa) *m.* the Person dwelling in the eye एतं त्वेव त इत्यक्षिस्थपुरुषानुकर्षणमङ्गीकृत्य···प्रत्यवतिष्ठते VedāntKa. 162.7 (*on* i. 3.19); अत्राक्षिस्थपुरुषसंबन्धादक्ष्णोरसङ्गत्वाख्यशक्तिर्व्यपदिश्यते TattvPrakā. 35A.1 (*on* i. 2.14); 36B.4 (*on* i. 2.18); अतिदेशश्रुतिरादित्यस्थपुरुषरूपमक्षिस्थपुरुषेऽतिदिशति VedāntKau. 313.25 (*on* iii. 3.22)

अक्षिस्थप्रकरण (akṣistha-prakaraṇa) *n.* context dealing with (the Person) dwelling in the eye नैवमुपक्रमेऽप्यक्षिस्थप्रकरणस्य वैष्णवत्वं युक्तम् TattvPrakā. 35B.2 (*on* i. 2.16)

अक्षिस्थल (akṣi-sthala) *n.* the region of the eyes (अस्थाम्) अक्षिस्थलेऽष्टकम्···आदिशेत् VisnuDhaP. ii. 115.80.

अक्षिस्थवाक्य (akṣistha-vākya) *n.* the statement (of the Upaniṣad) mentioning (the Self as) dwelling in the eye यद् ब्रह्म प्रक्रान्तं तस्यैव पुनरत्राप्यक्षिस्थवाक्ये निगदाच्च GoviBh. 34.8 (*on* i. 2.15)

अक्षिस्थविद्या (akṣistha-vidyā) *f.* the *upāsanā* (i. e. contemplation) about (the Supreme Self as) dwelling in the eye अक्षिस्थविद्यायाश्चादित्यस्थविद्ययैकार्थत्वात् TattvPrakā. 35B.4 (*on* i. 2.16)

अक्षिस्थान (akṣi-sthāna) *adj.* having the eye as the location or dwelling place, located or dwelling in the eye अक्षिस्थानं पुरुषं विजानतः पाप्मनानुपघातं ब्रुवन्नक्षिस्थानस्य पुरुषस्य ब्रह्मत्वं दर्शयति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 115.18 (*on* i. 2.15); 116.5 (*on* i. 2.16); 116.17 (*on* i. 2.16); 117.2 (*on* i. 2.17); 118.8 (*on* i. 2.17); ये···ब्रह्माक्षिस्थानं संयद्वामं वामनीभामनीत्येवंगुणकं

प्राणसहितमुपासते Bhām. 178.14 (*on* i. 2.15); 216.22 (*on* i. 3.19); प्रथमे पर्यायेऽक्षिस्थानं द्रष्टारं ब्रुवन् जीवमेव निर्दिशति PrakaVi. 251.20; नैवंविधस्य नाम्नोऽक्षिस्थाने उपसंहारसंभवः VedāntKau. 313.16 (*on* iii. 3.21)

अक्षिस्थान (akṣi-sthāna) *n.* the eye as the location or dwelling place (of Brahman) तथा परमेश्वरानुरूपमेतदक्षिस्थानम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 113.4 (*on* i. 2.13); 113.5 (*on* i. 2.13); किं छायात्माक्षिस्थाने निर्दिश्यते BrahmSūBh.(Bhā.) 41.29 (*on* i. 2.13); स्थानिनः परमात्मनोऽक्षिस्थानात् परिच्छिन्नत्वशङ्काव्युदासपरत्वं सूत्रस्यायुक्तम् S'rutaPra. iB. 309.18 (*on* i. 2.14); तस्मादक्षिस्थाने सहज एव यो भगवानस्ति AṇuBh. 62.23 (*on* i. 2.17); VedāntDī. 177.6 (*on* iii. 3.21); VedāntKa. 140.18 (*on* i. 2.13); VedāntKau. 313.16 (*on* iii. 3.21); आदित्याक्षिस्थानयोरुपदेशातिदेशाभ्यां तात्पर्येण…उक्तरूपं शरीरं न प्रत्याख्यातुं शक्यम् S'ivārkaMaDī. i. 252.5 (*on* i. 1.21); i. 355.18 (*on* i. 2.13); i. 355.20 (*on* i. 2.13); i. 361.20 (*on* i. 2.16); i. 361.21 (*on* i. 2.16); i. 361.22 (*on* i. 2.16); तेन विशालपीठमेवाक्षिस्थानं यस्या इति वा LalitāSaBh. 189.13 (*on* 224)

अक्षिस्थानता (akṣisthāna-tā) *f.* the state of having the eye as the dwelling or location ब्रह्मणोऽक्षिस्थानतां संयद्वामत्वादिगुणतां चोक्त्वा BrahmSūBh.(S'aṅ.) 116.1 (*on* i. 2.15)

अक्षिस्थानत्व (akṣisthāna-tva) *n.* the state of having the eye as the abode, the state of dwelling in the eye इहाप्यक्षिस्थानत्वादिविलक्षणप्रक्रियादर्शनात् विद्यान्तरत्वम् PrakaVi. 187.17; पूर्वतनविद्यानुवादेन तत्रैवाक्षिस्थानत्वादिविशेषविधानात् PrakaVi. 187.18; चक्षुरधिष्ठातृदेवता वा तादृशपुरुषशब्दाभिधेया रश्मिभिरेषोऽस्मिन्प्रतिष्ठित इति श्रुतेः सर्वगतस्याक्षिस्थानत्वासंभवात् VedāntKau. 58.19 (*on* i. 2.13)

अक्षिस्थानिन् (akṣisthān-in) *adj.* having the eye for the abode, dwelling or being present in the eye (= the Brahman) अक्षिस्थानिनो माहात्म्येनैव सर्पिरुदकाद्यश्लेषं वर्णयति (श्रुतिः) S'ivārkaMaDī. i. 361.21 (*on* i. 2.16)

अक्षिस्थित (akṣi-sthita) *adj.* (the soul) dwelling in the eye अक्षिस्थितनिरूपकमतिदेशः प्रमाणम् AṇuBh. 201.26 (*on* iii. 2.31)

अक्षिस्थिति (akṣi-sthiti) *f.* existence or presence in the eye जीवप्रतिबिम्बयोरक्षिस्थितिस्संभवति S'ivārkaMaDī. i. 357.18 (*on* i. 2.14)

अक्षिस्पन्द (akṣi-spanda) *m.* **1** throbbing of the eye (as an evil omen) अक्षिस्पन्दं भुजस्पन्दम्…अश्वत्थ शमयस्व मे BhaviP. 658B.33 (iv. 31.20); अक्षिस्पन्दादिना चैव दुःस्वप्नेत्यादिनापि च। … जुहोति वै IśānS'iPa. ii. 44.19; **2** the plant *Peronia Elephantum* (= दधिफल) दध्याह्वः स्याद्दधिफलोऽक्षिस्पन्दः सुरभिच्छदः KośaKaTa. 1.3221. cf. **अक्षिस्यन्द**.

अक्षिस्पन्दन (akṣi-spandana) *n.* throbbing of the eye (as an evil omen) अक्षिस्पन्दने कर्णध्वनने च सुचक्षा अहमक्षीभ्यां भूयासम्…मयि दक्षक्रतू इति जपेत् ĀśvaGS. iii. 6.8; (as a disease) °शिरोरोगाक्षिस्पन्दनतिमिर…सर्पदष्टविसंज्ञेषु शेषौ AṣṭāSaṁ. i. 153.20 (1.29)

अक्षिस्पर्श (akṣi-sparśa) *m.* the act of touching the eye अक्षिस्पर्शानन्तरं नासास्पर्श इत्यपि पक्षान्तरमिति छन्दोगाह्निकाद्युक्तं हेयम् VīraMi. (Āhnika.) 82.10.

अक्षिस्यन्द (akṣi-syanda) *m.* the plant *Peronia elephantum* (= कपित्थ) (L.) कपित्थे…पुष्पफलो दधिफलो दधित्थग्राहिमन्मथाः। अक्षिस्यन्दो दन्तशठो राजाम्रश्चिरपाक्यपि NighS'e. 1950. cf. **अक्षिस्पन्द**.

अक्षिस्रवज्जल (akṣisravaj-jala) *adj.* [*f.* -ā] with tears rolling down from the eyes मनोमयी न शशाप…सस्वेदाक्षिस्रवज्जला GaṇeP. ii. 135.15.

अक्षिस्राव (akṣi-srāva) *m.* the eye-gland (of an elephant through which water or mucus oozes out) (हस्तिनः) अक्ष्णोरधस्तादक्षिस्रावौ Hastyāyur. 526.14 (3.29)

अक्षिहर्तृ (akṣi-hartṛ) *adj.* who forces or gouges out eyes नैर्घृण्यमक्षिहर्तुर्यत्…न शक्यते वक्तुम् RājTa.(S'rī.) 3.110.

अक्षिहित (akṣi-hita) *adj.* wholesome or agreeable to the eyes चक्षुष्यः सुभगे…क(?के)तकेऽक्षिहिते चापि AnekāSaṁ. 3.479; चक्षुष्यः केतके…अक्षिहितेऽन्यवत् MediK. 126.82; ViśvaPra. 122.97; ViśvaLoK. 267.85; S'abdaRaSaK. 242.20.

अक्षिहीन (akṣi-hīna) *adj.* **1** without eyes, blind मुखेनेवाक्षिहीनेन निर्वर्मेण नरेण किम् TriṣaS'aPuC. i. 1.310; अन्धोऽक्षिहीनादौ KāvyaKaVṛ. 87.1 (3.5); बाहुकर्णाक्षिहीनस्त्वाद्रिना ताभ्याम् अतो नृपः S'ukrNī. 2.13; **2** less or diminished by two षड्घ्नं चरार्धं दशभागहीनं यो(?या)म्ये तु रामांशयुतं दशाप्तम्। तदक्षिहीनाक्षवियुक्तयुक्तं भानोरुदग्दक्षिणतः प्रभा स्यात् Bhāsv. 5.4.

अक्षी (akṣī) *f.* name of a species of tree *Moringa pterygosperma* (*śobhāñjana*) or *Guilandina* or *Hyperanthera moringa* (*akṣīta*) or a kind of reddish or brownish alum (*raktasphaṭikā*) कुसुम्भं खदिरो लाक्षा मञ्जिष्ठा रक्तचन्दनम्। अक्षी च (v. l. अक्षीवं) बन्धुजीवश्च तथा कर्पूरगन्धिनी। माक्षिकं चेति विज्ञेयो रक्तवर्गोऽतिरञ्जनः RasRaSa. 10.93.

अक्षीक (akṣīka) *m.* the tree *Dalbergia oujeinensis* cf. **अक्षिक** स्यन्दनास्तिनिसो नेमि(:) अक्षीकश्चाक्षुकोच्छुकः ParyāMu. 15.34; अक्षीकः पुं, रञ्जनद्रुः। आच् इति भाषा। इति रत्नमाला [S'abdaKaDru.]

अक्षीकृत (akṣī-kṛta) *adj.* which is used as an axle (for a larger figure of a wheel) परितो विलिखेच्चक्रं पूर्वमक्षीकृतं हि यत् AhirbuS. 22.15.

अक्षीकृत्य (akṣī-kṛtya) *ger.* having used as an axle (for a larger figure of a wheel) अक्षीकृत्यैतच्चक्रं तु चक्रमन्यत् प्रवर्तते AhirbuS. 23.29.

अक्षीगतत्व (akṣīgata-tva) *n.* eye-sore (the state of being in the eye) (यस्य वा…अक्षमा परोपतापेषु, विद्वेषो व्यसनेषु) विद्वेषो अक्षीगतत्वं अप्रीतिर्वा व्यसनेषु द्यूतादिसप्तव्यसनेषु YaśasCam. (comm.) ii. 237.28.

अक्षीण (á-kṣīṇa) *adj.* [*f.* -ā] **1A** not exhausted, not wasted, not decreased, not destroyed **B** imperishable, unchanged **C** inexhaustible **D** unbroken, uninterrupted, continuous **E** endless, permanent, everlasting **2** not waning (moon) **3A** not reduced, not decreasing (in syllables) **B** (in weight or quantity or intensity) **C** (in number) **4** not lacking (in good qualities), not miserable, noble **5** not feeble, not flagging, strong, bold **6** not thin, not lean, huge, massive, large, profuse, excessive **7** unfailing, infallible **8** free from harassment, free from handicap **9** unhurt **10** not meek or humble, boastful. **1A** not exhausted, not wasted, not decreased, not destroyed तद्धि समृद्धं यदक्षीणऽएव पूर्वस्मिन्नन्नेऽथापरमन्नमागच्छति S'atBr. I. vi. 4.14; अक्षीणेषु समस्तेषु विशेषज्ञानकर्मसु। विश्वमेतत् परं चान्यद् भेदभिन्नदृशां नृणाम् ViṣṇuP. vi. 7.52; कुशलाकुशलैः कन्दैरक्षीणैस्तैस्तदा युताः (प्रजाः) BrahmāṇḍP. i. 7.193; ṬupṬ. 37.5 (*on* iv. 3.28); कर्मण्यनेकानि संभवन्ति…अतोऽक्षीणानि तानि ChāndoUBh. 300.9 (*on* v. 10.5); BrahmSūBh. (S'aṅ.) 663.1 (*on* iii. 3.27); आत्मा…। अक्षीणैः कर्मसंतानैः…जनयति BṛĀraUBhVā. iii. 2.66; NyāyMañ. ii. 77.8; पापसमुच्चये। नाक्षीणे जायते पुंसां मार्तण्डाभिमुखी मतिः BhaviP. 112A.13 (i. 63.9); 177B.4 (i. 120.22); अक्षीणायां तु वासनायाम्…नास्ति मनोनाशः JīvanVi. 37.3; **1B** imperishable, unchanged (अक्षितमसि) अक्षितम् अक्षीणम् अक्षतं वा असि इत्येकं यजुः ChāndoUBh. 190.6 (*on* iii. 17.6); (अहम्…सुमेधा अमृतोऽक्षितः) अक्षितः अक्षीणः अव्ययः अक्षतो वा TaiUBh. 213.2 (*on* 1.10); अक्षीणा इति ता (= देवताः) ज्ञात्वा नान्नक्षयमुपाक्षते BṛĀraUBhVā. ii. 2.23; **1C** inexhaustible अक्षीणः खलु दाक्षिण्यकोशो महताम् HarṣaC. 43.4; सः (= अर्जुनः)…अक्षीणबाणोज्ज्वलतूणधारी RāghPāṇ(Ka.) 3.3 (see also **7**); अक्षीणपुण्यनिचया खलु धर्मपत्नी EI. iv. 43.89; अक्षीणगुणमाणिक्यश्रीगभीरमहार्णवः (मन्मसत्यमहीपतिः) EI. iv. 91.93; EI. xix. 113.8; अन्यदा घृतभाण्डमक्षीणं प्रेक्ष्य सुस्थके चित्रकवल्ली दृष्टा PurāPraSaṁ. 82.24; **1D** unbroken, uninterrupted, continuous कच्चिदाचरितां पूर्वैः…। वर्तसे वृत्तिमक्षीणां धर्मार्थसहितां नृपु MahāBhā. ii. 5.8; तरुरिवाक्षीणफलच्छायतयैकान्तपरोपकारी…अक्षीणकुशलाशयः (वराहदासः) EI. xi. 18.4–5; अक्षीणदानसंतानजनितसौरभसमृद्धया AvantiKa. 4.2; तारायाः…बाष्पाम्बुकणाभ्युक्षणैरक्षीणैः…लब्धसंज्ञो वाली RāmāCam. 4.19(2); अक्षि(?क्षी)णपुण्ययशसां प्रभवः EI. iii. 76.26; **1E** endless, permanent, ever-lasting अपास्तमक्षीणमतुल्यम्…शिवालयं मोक्षमुदाहरन्ति VarāṅgaC. 10.7; अहमेव अक्षयः अक्षीणः कालः GītāBh.(S'aṅ.) 294.1 (*on* 10.33); GītāBh.(Rā.) 248.7 (*on* 4.12); ददाति गतिमक्षीणां ध्यानमात्रस्थितो रविः BhaviP. 154A.1 (i. 102.18); **2** not waning (the moon) अथ यदक्षीणे (चन्द्रमसि) दद्यात् समदऽह कुर्याद् देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च S'atBr. II. iv. 2.7; **3A** not reduced, not decreasing (in syllable) बृहतीक्षयाच्च बृहत्या व्यत्यासो नोपपद्यते। … अक्षीणाश्च बृहत्यः LāṭyāS'S. x. 7.7; **3B** (in weight or quantity or intensity etc.) अग्नौ सुवर्णमक्षीणं रजते द्विपलं शते YājñaSm. 2.178 (cf. DīpKa. 62.16); ओदनो विशदः सिद्धः…। तण्डुलैः सकलप्रायैरक्षीणैश्चापि पठ्यते KāśyaS. 253B.27; शतशो वापयेदेतत् (= अभ्रकादिकम्) अक्षीणं सावशेषितम्। समांशं रसराजस्य गर्भे द्रवति निश्चितम् Rasā. 8.52; 10.24; 15.74; अक्षीणश्चाग्निबद्धोऽसौ (= रसः) खेचरादिकृत् स हि RasRaSa. 11.83; 30.12; स स्वयं घृतं तोलयंस्तदक्षीणं निरीक्ष्य PrabaCin. 108.13; अक्षीणेन कृतालोका धर्मेणेव निजेन सा KathāSaSāg. vi. 3.95; तेजोऽस्य तत् किमक्षीणम् PariPar. 1.265; **3C** (in number) मण्डूका विविधाहाराइछलपूर्वोपसाधिताः। कियन्तं कालमक्षीणा भवेयुः खादतो मम Tantrākhyā. 117.4; PañcT. 3.95 (360.4); भयात् पलाय्य यातेषु धनिकेषु सुरालयात्। (परिपालकम्) तमयुः पुनरक्षीणा देवागारनिवासिनः NarmaMā. 1.68; **4** not lacking (in good qualities), not miserable, noble निराशिषमनारम्भं निर्नम-

स्कारमस्तुतिम् । अक्षीणं क्षीणकर्माणं तं देवा ब्राह्मणं विदुः MahāBhā. xii. 237. 24; अक्षीणो वित्ततः क्षीणो वृत्ततस्तु हतो हतः MahāBhā. iii. App. I. 19. 54; v. 220*(2); Subhāṣi. 3048; **5** not feeble, not flagging, strong, bold मरुत्ते विमलोऽक्षीणोऽवैषम्यायास्तु दक्षिणः MārkP. 128. 33; अक्षीणश्चाप्यदीनश्च स्थिरधातिवन्द्रियश्च यः । तस्य साधयितुं शक्या यमिका हन्त्यतोऽन्यथा CaraS. vi. 17. 41 (1922 Ed.)=RugVi. 12. 14; तस्माद्यक्षे मिहि ··· अक्षीणस्यैव देहिनः(?) BhelaS. 3. 11 (1. 4); (राजवाहनः) कंचिद् वाडवं क्षीणं वपुषा वासनया चाक्षीणं न्यभालयत् DaśKuC. 150. 7; अक्षीणम् ··· न पाययेत् ··· यवागूम् SiddhYo. 74. 21; गवाक्षीणेन चञ्चद्भ्रुवा । (लक्षितः) ··· उग्र (त्वम्)···रम्यो भवानीरुचा SaraKaṇṭhā. 276. 18; **6** not thin or lean, huge, massive, large, profuse, excessive यस्त्वक्षीणसुवर्णभारघटि[तं] सद्रत्नपीठस्थितं क्र[त्वें]द्रादिगणान् गुणैरतियौ श्रीभीमना[थ]म्मुदा EI. iv. 43. 99; वल्लालसेनः···अक्षीणा रचयाञ्चकार वशगाः स्वस्मिन् परेषां श्रियः EI. xxi. 217. 12; अश्रं यस्याश्वमेधं क्वचिदपहरतो भाति पत्युः सुराणां प्रत्यंगं यत्कलंकव्रणपटलमिवाक्षीणमक्ष्णां सहस्रम् EI. xii. 192. 58; नीले नेत्रे···घोणोऽक्षीणः···मध्यः पादौ तव मयि विभो शश्वदेते स्फुरन्तु HariC.(Pa.) 31; अक्षीणं दृगरुणिमानम्···तथोत्तमाङ्गकम्पम् । वासोविच्युतिमवकल्प्य वाहनेतुमैरैयान्तरमजनिष्ट मन्युरेव Acyutarā. 11. 15; **7** unfailing, infallible सः (=दशरथः)··· अक्षीणबाणोज्ज्वलतूणधारी RāghPāṇ.(Ka.) 3. 3 (comm. समर्थेन) (see also **1C**); **8** free from harassment or handicap(?) यौगन्धरायणः – अक्षीणं मां कुरु । व्यक्तं भरतरोहको मां द्रष्टुमिच्छति PratiYau. 4. 11(6); **9** unhurt गोपगणाः···प्रैक्षन्त हन्त निपतन्तममुष्य (तृणावर्तस्य) वक्षस्यक्षीणमेव च भवन्तमलं हसन्तम् (कृष्णम्) Nārāy. x. 43. 6; **10** not meek or humble, boastful तामक्षीणां बलिगिरमुपाकर्ण्य कारुण्यपूर्णः···। भूमिं पादत्रयपरिमितां प्रार्थयामासिथ त्वम् Nārāy. viii. 31. 2 (comm. अक्षीणां जगदीश्वरत्वस्यापयित्रीम्)

अक्षीण (akṣīṇa) *m.* name of one of the sons of Viśvāmitra (विश्वामित्रस्य पुत्राः) मधुच्छन्दश्च भगवान् देवरातश्च वीर्यवान् । अक्षीणश्च शकुन्तश्च बभ्रुः कालपथस्तथा MahāBhā. xiii. 4. 49.

अक्षीणऋद्धि (akṣīṇa-ṛddhi) *adj.* having undiminished wealth प्रायेणाध्यासितग्रामं म्लेच्छैरक्षीणऋद्धिभिः TriṣaS'aPuC. i. 5. 48.

अक्षीणकण्ठीरव (akṣīṇa-kaṇṭhīrava) *m.* powerful (*lit.* not weak) lion अक्षीणकण्ठीरवाकुण्ठविक्रान्तिरुग्रं ममर्दोरु दन्तीन्द्रम् (कृष्णः) StavMā. 226. 18.

अक्षीणकनकाकर (akṣīṇa-kanakākara) *m.* inexhaustible gold mine पुत्रो मे दीयतां क्षिप्रमक्षीणकनकाकरः BhaviP. 634B. 8 (iv. 13. 18)

अक्षीणकरुण (akṣīṇa-karuṇa) *adj.* having undiminished compassion म्लेच्छैरुपद्रुतां क्षोणीमक्षीणकरुणो नृपः । उद्दधार्षीत् क्रमादेवम् RājTa.(Jo.) 1093.

अक्षीणकर्मन् (akṣīṇa-karman) *adj.* whose (past) actions have not been exhausted (by experiencing their results) एवमपान्तरतमःप्रभृतयोऽपीश्वराः परमेश्वरेण तेषु तेष्वधिकारेषु नियुक्ताः सन्तः सत्यपि सम्यग्दर्शने कैवल्यहेतौ अक्षीणकर्माणो यावदधिकारमवतिष्ठन्ते, तदवसाने च अपवृज्यन्ते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 669. 10 (*on* iii. 3. 32); तथात्माप्यक्षीणकर्मा कर्मजास्तनूः शरीराणि सुरनराद्यात्मकानि गृह्णाति Aparā. 1008. 17 (*on* 3. 161); अक्षीणकर्मणां पुनर्बन्ध इति पुनर्देहसंबन्धोपपत्तेश्च S'rutaPra. ii. 226. 8 (*on* ii. 1. 12)

अक्षीणकर्मबन्ध (akṣīṇa-karmabandha) *adj.* whose bondage in the form of (past) actions is unexhausted अक्षीणकर्मबन्धश्च ज्ञात्वा मृत्युमरिष्टतः । उत्क्रान्तिकाले संस्मृत्य पुनर्योगित्वमृच्छति MārkP. 42. 16; S'ārṅgaPa. 4564.

अक्षीणकल (akṣīṇa-kala) *adj.* **1** of undiminished arts उदायनो निशानाथ इव नव्योऽकलङ्कभूः । अगम्यस्तमसोऽक्षीणकलोऽभूत्तत्र भूपतिः PrabhāC. 9. 6; **2** whose digits never diminish (i. e. the moon who never gets diminished in her digits) PrabhāC. 9. 6.

अक्षीणकलस्वर (akṣīṇa-kalasvara) *adj.* possessed of loud melodious voice यामिन्याः पश्चिमे यामे प्रबुद्धोऽधोक्षजस्ततः । तथैव गायतोऽश्रौषीत् तानक्षीणकलस्वरान् TriṣaS'aPuC. iv. 1. 876.

अक्षीणकल्मष (akṣīṇa-kalmaṣa) *adj.* having the impurities (of mind) not destroyed, having the sins not destroyed इदानीमप्यक्षीणकल्मषोऽसीत्यूचे प्रजापतिः Bhām. 218. 19 (*on* i. 3. 19); तत्राप्यक्षीणकल्मषस्य ब्रह्मप्राप्त्यसंभवात् NītiMā. 66. 21.

अक्षीणकान्ति (akṣīṇa-kānti) *adj.* whose lustre has not diminished सोऽक्षीणकान्तिरभवन्महासत्त्वशिरोमणिः TriṣaS'aPuC. i. 1. 458.

अक्षीणकेश (akṣīṇa-keśa) *adj.* [*f.* -ā] whose hair has not diminished (or fallen) अक्षीणकेशदन्ताम्···श्रुतवानेवंविधः पुरुषः । शीलयतु KandaCū. iii. 1. 13.

अक्षीणकोश (akṣīṇa-kośa) *adj.* whose treasury is never exhausted अक्षीणकोशौ···। त्रिवर्गाबाधया राज्यं यथावत् तौ प्रचक्रतुः TriṣaS'aPuC. i. 3. 233; iii. 6. 7.

अक्षीणकोश (akṣīṇa-kośa) *m.* inexhaustible treasure भवनानि···। अक्षीणकोशपूर्णानि रत्नवन्ति कुटुम्बिनाम् PadmP.(Ra.) 83. 17.

अक्षीणकोषश्री (akṣīṇa-koṣaśrī) *adj.* the prosperity or opulence of whose treasure is (ever) undiminished त्वमप्यक्षीणकोषश्रीर्मत्प्रसादाद्भविष्यसि KathāSaSāg. vii. 1. 73.

अक्षीणक्षुद्विकारिन् (akṣīṇakṣudvikār-in) *adj.* whose agony or convulsions (i. e. hankering for more food) due to hunger were not diminished निगीर्णेऽतिथिना तस्मिन्नक्षीणक्षुद्विकारिणा । तद्भार्याप्यादरवती तस्मै स्वमशनं ददौ DarpDa. 6. 43.

अक्षीणखेलनव्यसन (akṣīṇa-khelanavyasana) *adj.* whose addiction to play (i. e. gambling) is undiminished अथाहमेकदा प्रतिक्षणमक्षीणखेलनव्यसनः···चिन्तितवानस्मि UdaySuKa. 56. 7.

अक्षीणगात्र (akṣīṇa-gātra) *adj.* (an idol) having not too small a form तत्राभिमुखमेवादौ स्पष्टमानगुणान्वितम् ।···यद्भवेत्स्थानमक्षीणगात्रं पृष्ठगतं तु तत् ViṣṇuDhaP. iii. 39. 6.

अक्षीणगाम्भीर्य (akṣīṇa-gāmbhīrya) *adj.* **i** possessing undiminishing grandeur or dignity क्षीणोऽप्यक्षीणगाम्भीर्यः समुद्र इव स व्यभात् BuddhaC. 12. 99. **ii** of undiminishing depth, BuddhaC. 12. 99.

अक्षीणचन्द्र (akṣīṇa-candra) *m.* undiminishing moon, the moon not in its waning period (i. e. in the bright half of the month) अक्षीणचन्द्रे शुभवासरे च तिथावरिक्ते च गृहप्रवेशः YogYā. 17. 13; अक्षीणचन्द्रे सुहृदुच्चभांशे ···जातोऽत्र दीर्घायुः HorāSā. 6. 56; अक्षीणचन्द्रे शुभवासरे च तथा विविक्ते च गृहप्रवेशः YuktiKa. 34. 4.

अक्षीणचेतनाकोष (akṣīṇa-cetanākoṣa) *adj.* whose store of sentience is undiminishing अक्षीणचेतनाकोषस्य मम न परिजनायत्ता प्रभुता AmṛUda. 4. 12(1)

अक्षीणज्ञानशक्ति (akṣīṇa-jñānaśakti) *f.* the undiminishing power of the form of knowledge or knowing power अव्ययात्मा अक्षीणज्ञानशक्तिस्वभावोऽपि सन्···संभवामि···आत्ममायया GītāBh.(S'aṅ.) 114. 8 (*on* 4. 6); VīraMi.(Bhakti.) 157. 28.

अक्षीणता (akṣīṇa-tā) *f.* inexhaustibleness, state of not diminishing अक्षय्यमक्षीणता ManvaVi. 401. 26 (*on* 3. 202); नाडी··· । विशीर्णेऽक्षीणतां याति मासान्ते मरणं ध्रुवम् (comm. विशीर्णे इति देहस्य विशेषणं, तेनातिकार्श्येऽपि देहे ···कदाचित् अक्षीणतां अनतिकृशतां यदा गच्छति) NāḍīVi. 34.

अक्षीणतिमिर (akṣīṇa-timira) *n.* **1** undiminishing (i. e. dense) darkness नेयं विराजते राजन्वर्जितेवामृतत्विषा । निशा नयोज्झिता लक्ष्मीरक्षीणतिमिरावृता RāmāMañ. 274. 26; **2** undiminishing ignorance, RāmāMañ. 274. 26.

अक्षीणतोय (akṣīṇa-toya) *adj.* [*f.* -ā] whose water is not exhausted or does not diminish पश्यामि ··· । अम्बामिवार्यामनुकम्पमानामक्षीणतोयाम् (नर्मदाम्) SkandP. v(3). 19. 59.

अक्षीणत्यागहीन (akṣīṇatyāga-hīna) *adj.* lacking in unstinted liberality अक्षीणत्यागहीनस्य विभूतिसमयेऽप्यभूत् । संस्कारौपयिकं नास्य पर्याप्तं निधनं धनम् RājTa.(Ka.) 8. 3341.

अक्षीणत्व (akṣīṇa-tva) *n.* **1** undiminishing nature न क्षीयते न क्षरति विकारप्रसृतं तु तत् । अक्षरं तेन चाप्युक्तमक्षीणत्वात्तथैव च BrahmāṇḍP. iii. 3. 94; **2** the state of not being miserable अक्षीणत्वमदीनत्वम् JīvanVi. 29. 9; **3** absence of loss or destruction अक्षीणत्वात् संतानस्य कुतो नियोगः BālaKrī. i. 76. 19 (*on* 1. 69)

अक्षीणदयानिधान (akṣīṇadayā-nidhāna) *n.* abode of inexhaustible compassion or mercy अद्राक्षमक्षीणदयानिधानमाचार्यमाद्यं वटमूलभागे DakṣiMū-St. 2.

अक्षीणदुःखवेग (akṣīṇa-duḥkhavega) *adj.* having undiminishing vehemence of grief सः··· । अक्षीणदुःखवेगश्च शर्म नैवाध्यगच्छत Rāmā. ii. App. I. 23(6)

अक्षीणदोष (akṣīṇa-doṣa) *adj.* whose faults or defects are not reduced, not free from faults अक्षीणदोषाद्विषमादिष्टानिष्टभयोज्झितात् । दुर्जनाद्वत देवा अप्यशक्ता इव बिभ्यति KathāSaSāg. xviii. 2. 95.

अक्षीणद्रविण (akṣīṇa-draviṇa) *adj.* whose wealth is inexhaustible अक्षीणद्रविणः श्रीमान् हेमपर्वतसंनिभः । पराननुभवन् भोगान् PadmP.(Ra.) 22. 104.

अक्षीणधन (akṣīṇa-dhana) *n.* inexhaustible wealth अक्षीणघ(? ध)ननिश्चिन्ताः···नराः । क्रीडन्ति वरनारीभिः PadmP.(Ra.) 31. 73.

अक्षीणधृताक्षतन्त्र (akṣīṇa-dhṛtākṣatantra) *adj.* **1** having the axle fixed properly or accurately दृप्तासुरप्राणपणापहारहेतोरिवाक्षीणधृताक्षतन्त्रम् ।

पुरारये प्रारभतात्तयत्नमथो रथं कर्तुममर्त्यलोकः S'rīKaC. 20.1; **2** which possesses the full skill of dice-play, S'rīKaC. 20.1.

अक्षीणनकुल (akṣīṇa-nakula) *n.* name of a weapon or missile so called because of the inexhaustible mongooses issuing out of it सा नकुली वाणी···। अक्षीणनकुलं नाम महास्त्रं सर्वतोमुखम् ।···संदधे शार्ङ्गधन्वनि BrahmāṇḍP. iii. 23.84.

अक्षीणनामन् (akṣīṇa-nāman) *adj.* whose name is everlasting, (hence of illustrious name) पानदोषेण भूयसा । क्षयमक्षीणनामानो जग्मुरन्धकवृष्णयः (comm. अक्षीणनामानः अतिप्रतीताः) NītiSā. 15.63.

अक्षीणनिजपक्ष (akṣīṇa-nijapakṣa) *m.* one's own views or conclusions which are never weak (i.e. one's own unassailable or strong views or conclusions) अक्षीणनिजपक्षेषु ख्यापयन्ती गुणानसौ ।···न्यायकन्दली NyāyKa. 330.15.

अक्षीणनिद्र (akṣīṇa-nidra) *adj.* having unending or excessive sleep कुम्भकर्णः···अक्षीणनिद्रः सततं बभूव DaśāvaC. 7.8.

अक्षीणनिधिक (akṣīṇanidhi-ka) *adj.* having inexhaustible treasure अक्षीणनिधिके स्थाप्य चारुदत्तं स्वमन्दिरे BṛKathāK. 93.286.

अक्षीणपक्ष (akṣīṇa-pakṣa) *adj.* whose party is not weak (i.e. whose supporters like love, hatred etc. are strong) अक्षीणपक्षस्य च क्षेत्रज्ञक्षितिनायकस्य रिपवः कुत्र AmṛUda. 1.9.

अक्षीणपक्षाक्रमण (akṣīṇapakṣākramaṇa) *n.* **1** entering into the bright fortnight क्षुन्दन्नक्षीणपक्षाक्रमणपरिणतेरन्तरिक्षान्तरालं वध्याद्राजा द्विजानामविरतविरहक्ष्वेडपीडाभरं वः S'rīKaC. 12.65; **2** ascending with not weak (i.e. strong) wings, S'rīKaC. 12.65.

अक्षीणपक्षावलि (akṣīṇa-pakṣāvali) *adj.* **1** who has many strong supporters on his side अचलोऽप्यक्षीणपक्षावलिः । सोऽयं माकनृपो···विजेजीयते YātrāPra. 6.76; **2** having his wings intact, YātrāPra. 6.76.

अक्षीणपक्ष्माङ्कुर (akṣīṇa-pakṣmāṅkura) *m.* abundant eye-lash उपचितामक्षीणपक्ष्माङ्कुरेषु···आशास्ते मम लोचनं व्रजशिशोर्मूर्तिम् KṛṣṇaKa. 1.54.

अक्षीणपाप (akṣīṇa-pāpa) *adj.* whose sins are not destroyed सत्यामपि विद्यायां नाक्षीणपापस्य मोक्षः ManuBh. ii. 484.10 (*on* 12.104); ManvaVi. 1460.15 (*on* 11.233)

अक्षीणबाहुद्रविण (akṣīṇa-bāhudraviṇa) *n.* inexhaustible might and wealth अत्षी(? अक्षी)णबाहुद्रविणहृतमहीचक्रविख्यातकीर्तेर्यो देवादेकमल्लात् ··· आत्तजन्मा EI. xix. 113.8.

अक्षीणबुद्धि (akṣīṇa-buddhi) *adj.* possessing unfailing (i.e. sound) intelligence वत्सौपम्येन दोग्धव्यं राष्ट्रमक्षीणबुद्धिना MahāBhā. xii. 88.18; SūktiRa. 157.5.

अक्षीणभक्ति (akṣīṇa-bhakti) *adj.* having unfailing (i.e. great) devotion अक्षीणभक्तिः क्षीणेऽपि नन्दे स्वाम्यर्थमुद्वहन् । पृथिव्यां स्वामिभक्तानां प्रमाणे परमे स्थितः MudrāRā. 2.22.

अक्षीणभालनयन (akṣīṇa-bhālanayana) *adj.* with a strong eye on the forehead तं देवदेवम्···अक्षीणभालनयनम्···प्रणनाम महामुनिः SkandP. iii(3). 16.21.

अक्षीणभूयिष्ठ (akṣīṇa-bhūyiṣṭha) *adj.* [*f.* -ā] with the major part not elapsed उत्तिष्ठ यावदक्षीणभूयिष्ठा रात्रिः TilaMañ. 325.17.

अक्षीणमहर्द्धि (akṣīṇa-maharddhi) *adj.* possessing great supernatural power तुभ्यं नमोऽक्षीणमहर्द्धये MahāP. 2.73.

अक्षीणमहानस (akṣīṇa-mahānasa) *adj.* who possesses the miraculous power of making the food inexhaustible (a variety of *ṛddhi*) लाभान्तरायक्षयोपशमप्रकर्षप्राप्तेभ्यो यतिभ्यो यतो भिक्षा दीयते ततो भाजनाच्चक्रधरस्कन्धावारोऽपि यदि भुञ्जीत तद्दिवसे नान्नं क्षीयते तेऽक्षीणमहानसाः TattvāRāVār. iii. 36.3 (p. 204)

अक्षीणमहानस (akṣīṇa-mahānasa) *n.* inexhaustible kitchen (i.e. food) महानसमन्नपाकस्थानं तदाश्रितत्वाद्वान्नमपि महानसमुच्यते ततश्चाक्षीणम् ···तच्च तन्महानसं च भिक्षालब्धं भोजनमक्षीणमहानसम् AupaSūṬ. 53A.8.

अक्षीणमहानसत्व (akṣīṇamahānasa-tva) *n.* state of having inexhaustible kitchen (i.e. food) केषांचिदक्षीणमहानसत्वं क्षीराश्रवत्वं वरकोष्ठबुद्धिः।··· अभूत् VarāṅgaC. 30.69.

अक्षीणमहानसर्द्धि (akṣīṇamahānasarddhi) *adj.* having inexhaustible food as a miraculous power अन्नस्य पात्रपतितस्याल्पस्याप्यतिदानतः । अक्षयेणाक्षीणमहानसर्द्धयश्च तेऽभवन् TriṣaS'aPuC. i. 1.871.

अक्षीणमहानसिकत्व (akṣīṇamahānasika-tva) *n.* state of one having inexhaustible food आकाशगामित्वमक्षीणमहानसिकत्वम् SthānṬ. 332B.2.

अक्षीणमहालय (akṣīṇa-mahālaya) *adj.* whose residence was never filled up (a kind of *labdhi*) अल्पदेशेऽपि प्राणिनां सुखम् । असंख्यानां स्थितेरासंस्ते चाक्षीणमहालयाः TriṣaS'aPuC. i. 1.872; अक्षीणमहालयास्तु मुनयो यस्मिन् चतुःशयेऽपि मन्दिरे निवसन्ति तस्मिन् मन्दिरे सर्वे देवाः सर्वे मनुष्याः सर्वे तिर्यञ्चोऽपि यदि निवसन्ति तदा तेऽखिलाः अपि अन्योन्यं(? अन्योन्य-) बाधारहितं सुखेन निवसन्ति इति अक्षीणमहालयाः Tattvārthavṛtti 3.36.

अक्षीणमहालयलब्धि (akṣīṇamahālaya-labdhi) *f.* the miraculous quality of possessing a residence which can never be filled up by any number of visitors अक्षीणमहालयलब्धिप्राप्ता यतयो यत्र वसन्ति देवमनुष्यतैर्यग्योना यदि सर्वेऽपि तत्र निवसेयुः परस्परमबाधमानाः सुखमासते TattvāRāVār. 3.36.3 (p. 204)

अक्षीणमहिमन् (akṣīṇa-mahiman) *adj.* having undiminished power अक्षीणहिमप्रकरै(v. l. अक्षीणमहिमहिमप्रसरै)रध्वगान्तःकरणानि सीमन्तयन्हेमन्तसमयः समुदजृम्भत RāmāCam. 3.13(25); क्षोणिमण्डलम् । ररक्षाक्षीणमहिमा श्रेयांसः श्रेयसां निधिः TriṣaS'aPuC. iv. i. 92.

अक्षीणराग (akṣīṇa-rāga) *adj.* **i** having undiminished redness आशां संप्रति वासवीमनुभवन्नक्षीणरागः शशी । ···आलिङ्गति···रजनीम् VasaTi. 46.6; **ii** having undiminished passion, VasaTi. 46.6.

अक्षीणरागद्वेष (akṣīṇa-rāgadveṣa) *adj.* whose affection and hatred are not diminished अक्षीणरागद्वेषोऽपि मत्प्रियः परमः परम् । पदमाप्नोति BhaviP. 111B.9 (i. 62.32)

अक्षीणरूपत्व (akṣīṇarūpa-tva) *n.* indestructible nature अक्षितोऽक्षीणरूपत्वात् TaiUBhāVā. 36.58(1)

अक्षीणलक्ष्मी (akṣīṇa-lakṣmī) *f.* undiminished beauty स्तनपयस्व··· अक्षीणलक्ष्मीपुषा । कामाक्षि स्मितकन्दलेन MūkaPañ. 2.34.

अक्षीणलक्ष्मीक (akṣīṇalakṣmī-ka) *adj.* having undiminished beauty अक्षीणलक्ष्मीकमिदं सदा ते सौम्यं मुखं तीर्थप NemiC. 6.41.

अक्षीणलोचन (akṣıṇa-locana) *m.* the sun सूर्यः सूरिर्ग्रहधनो हरिदक्षीणलोचनः NāmaMāli. 110.

अक्षीणवत् (a-kṣīṇava(n)t) *adj.* not perished क्षीणद्यूतास्तथैवान्येऽपि··· अत्राप्यक्षीणवन्तो नु यशोभिः क्षितवर्जितैः DvyāśraKā. 9.48.

अक्षीणवासन (akṣīṇa-vāsana) *adj.* having the impressions (of desires etc.) undiminished अज्ञातत्वात्तु तामेतामक्षीणवासनो भवेत् YogVā. iv. 57.18.

अक्षीणवृत्त (akṣīṇa-vṛtta) *adj.* whose conduct is not impaired अक्षीणवृत्तो न क्षीणो वृत्ततस्तु हतो हतः MahāBhā. iii. App. 32.46.

अक्षीणवृत्ति (akṣīṇa-vṛtti) *adj.* whose means of livelihood are not diminished अक्षीणवृत्तेरपि कथंचिज्जातलौल्यस्य स्मृत्यन्तरदर्शनाचापरिवृत्तेश्च दण्डः ManuBh. ii. 213.24 (*on* 8.339)

अक्षीणशक्ति (akṣīṇa-śakti) *adj.* whose strength is not weakened अक्षीणशक्तिः संस्कारो येषां तिष्ठन्ति तेऽनघाः PramāVā. 2.198; अक्षीणशक्तिर्दृष्ट्योऽसौ AdbhuDa. 7.10; 8.21.

अक्षीणशक्तिक (akṣīṇaśakti-ka) *adj.* whose strength is undiminished भगवानजितप्रभुः···विहरन्नार्यदेशेष्वक्षीणशक्तिकः TriṣaS'aPuC. ii. 3.323.

अक्षीणश्री (akṣīṇa-śrī) *adj.* whose beauty or splendour is undiminished असावक्षीणश्रीः···प्रपेदे प्रेयस्याः···निलयनम् KoṭiVi. 29.

अक्षीणश्रेयस् (akṣīṇa-śreyas) *n.* undiminished bliss सर्वं हित्वाग्रहीद्दीक्षामक्षीणश्रेयसे सः PrabhāC. 132.2.

अक्षीणसंपद् (akṣīṇa-sampad) *adj.* whose wealth is undiminished साथ विज्ञपयामास यक्षमक्षीणसंपदम् PariPar. 3.32; हाटकानां ततः कोटिं क्षोणीं चाक्षीणसंपदम् । भूदेवेभ्यो नृदेवोऽदाद्दक्षिणाम् HammīMaKā. 9.93.

अक्षीणसर्वकोश (akṣīṇa-sarvakośa) *adj.* having all (kinds of) treasures unexhausted अक्षीणसर्वकोशोऽसावुपचारं परं नृपः । प्रीतो भामण्डले चक्रे PadmP.(Ra.) 30.145.

अक्षीणसृष्टि (akṣīṇa-sṛṣṭi) *adj.* having noble genealogy or pedigree, continuous ancestry of good or high breed एवमेभिः शुभलक्षणैरक्षीणसृष्टिरसावर्हत्यधिरोढुम्···स्वामिनः (तुरगी) UdaySuKa. 125.17.

अक्षीणहिमप्रकर (akṣīṇa-himaprakara) *m.* non-diminishing mass of snow अक्षीणहिमप्रकरैरध्वगान्तःकरणानि सीमन्तयन्हेमन्तसमयः समुदजृम्भत RāmāCam. 3.13(25)

अक्षीणांस (akṣīṇāṁsa) *adj.* whose shoulders are stout (not emaciated) तस्याः···शौरिस्तीरे पुरेव···विजहाराक्षीणांसः···सः YudhiVi. 2.64; हीरक्षितिपतिरक्षीणांसः···मधुराक्षरमित्थमाचचक्षे ĀnandRa. 8.14(5)

अक्षीणाकाङ्क्ष (akṣīṇākāṅkṣa) *adj.* whose desire or longing is not

diminished क्षणदा विरराम तयोरक्षीणाकाङ्क्षयोरेव KuṭṭiMa. 390.

अक्षीणाक्षिस्तन (akṣīṇākṣistana) *adj.* [*f.* -ī] with large eyes and breasts अक्षीणाक्षिस्तनीमपि…शीलयतु KandaCū. iii. 1. 12.

अक्षीणाग्निबल (akṣīṇāgnibala) *adj.* whose digestive fire and strength are not diminished (लशुनम्) अक्षीणाग्निबलानां तु सर्वरोगेषु शस्यते KāśyaS. 176A. 41.

अक्षीणाघ (akṣīṇāgha) *adj.* whose sins are not exhausted (पारानन्दमतं) अक्षीणाघा न निविशन्ति PārāSū. 8. 5.

अक्षीणाजीवित (akṣīṇājīvita) *adj.* whose life-span is not shortened or reduced अक्षीणाजीवितं पुत्रं कालो मे नीतवान् YogVā. iv. 11. 12.

अक्षीणामर्ष (akṣīṇāmarṣa) *adj.* possessing unmitigated wrath अक्षीणामर्षमत्युग्रसाध्यसाधनसस्पृहम् । तच्चक्रं प्रस्फुरद्दीप्ति विष्णोरभ्याययौ करम् VisṇuP. v. 34. 44; BrahmP. 207. 43.

अक्षीणामृत (akṣīṇāmṛta) *n.* inexhaustible nectar प्राशनेऽपि तथा मन्त्रं पदैस्त्रिभिरुदाहरेत् । तानि स्युर्दिव्यविजयाक्षीणामृतपदानि वै MahāP. 40. 141 (Cūrṇi अक्षीणामृतभागी भव)

अक्षीणायुस् (akṣīṇāyus) *adj.* whose life has not come to an end मृगसेनः…तमेवाषडक्षीणमक्षीणायुषमवाप्यामुञ्चत YaśasCam. ii. 338. 9.

अक्षीणार्थ (akṣīṇārtha) *adj.* having undiminished (i. e. inexhaustible) wealth अक्षीणार्थाविदानीं च वरान्मम भविष्यथः KathāSaSāg. x. 7. 90.

अक्षीणावृतिराशि (akṣīṇāvṛtirāśi) *adj.* whose series of nesciences (due to either moral or intellectual defects) are not reduced अक्षीणावृतिराशिस्तु कीदृगाप्तो भविष्यति TattvSaṁ. 3031.

अक्षीणिका (akṣīṇikā) *f.* the inexhaustible (sum, treasure, deposit, capital or money), perpetual endowment अक्षयनिधि – अव्ययं भाण्डागारं अक्षयनिधिं वा मूलधनं येन जीर्णीभूतदेवकुलस्योद्धारः करिष्यते अक्षीणिकां वा प्रतीतां वर्धयामि JñātāDhaṬ. 84A. 1.

अक्षीणिन् (akṣīṇin) *m. n.* EI. xviii. 143. 58. cf. अक्षिणिन् [Sircar]

अक्षीणेन्दु (akṣīṇendu) *m.* the moon who is not waning, the bright or waxing moon सौम्याः शुभाः शुभग्रहाः अक्षीणेन्दुपापयोगरहितबुधगुरुभृगवः NityoNi. 3. 23.

अक्षीणोत्साह (akṣīṇotsāha) *m.* undiminished enthusiasm भवतो लक्ष्मीरक्षीणोत्साहलक्षणा RāmāMañ. 292. 8.

अक्षीपाशबन्ध (akṣīpāśabandha) [wrong analysis of इन्द्राक्षीपाशबन्ध] [Viśva. Lāṅgūlopaniṣad 215. 13] the snare of the goddess Indrākṣī.

अक्षीब (akṣība) [=akṣīva] *m. Guilandina* or *Hyperanthera moringa, Moringa pterigosperma* अक्षीबे जातस्य अश्वत्थस्य मणिः सर्वविषहरः ArthŚā. iii. 240. 1 (14. 4); विलङ्गाक्षीबकुल्माषमाषगोधूमसंस्कृताः(? तम्) । मोदकार्थे महीपाल पिष्टमाढकमिष्यते MātaLī. 11. 17; *n.* sea-salt क्षीबकुञ्जरयोगेऽपि कचिदक्षीबकुञ्जरम् ।…भाति यद्वनम् MahāP. 30. 73; लवणसंपर्कात् अक्षीबसंसर्गात्…पावको वैश्वानरः स्फुटति YaśasCam. i. 512. 20 (comm.); i. 107. 25 (comm.); Vaija. 133. 120; ŚabdaRa.(Vā.) 2915; KośaKaTa. i. 2848; *adj.* sober, not intoxicated अनेकाननमक्षीबम्… । दृष्ट्वैवं देवदेवस्य रूपं भानोर्महात्मनः । … तुष्टुवुस्ते दिवाकरम् BhaviP. 227B. 9 (i. 153. 47); अक्षीबक्षीबयोरैक्यं क्व किलेहाज्ञतज्ज्ञयोः YogVā. iv. 31. 22; अहमप्यङ्ग त्वद्वियोगरुजातुरम् । नित्योत्क्षपितमक्षीबं त्यक्त्वा स्वास्थ्यम्यवेदनः BṛKathāŚloSaṁ. 11. 89; NānārthāSaṁ. ii. 51. 53; ŚabdaRaSaK. 216. 13.

अक्षीबा (akṣībā) *f.* cf. अक्षीव *Indigofera*, ApūNāMā. 33.

अक्षीभ (akṣībha) *m.* [cf. अक्षीव] *Guilandina* or *Hyperanthera moringa* शिग्रुर्मोचकतीक्ष्णगन्धवृषदा अक्षीभशोभाञ्जनौ ŚabdaRa.(Vā.) 967.

अक्षीय (akṣīya) *m. Belleric Myrobalan* अक्षीयस्य फलं तिक्तं कषायं कफवातजित् BhojanKu. 112. 19.

अक्षीय (akṣīyá) *adj.* imperishable [Debru. p. 791. ŚBK for ŚB *akṣayyá*]

अक्षीयमाण (á-kṣīyamāṇa) *adj.* [*f.* -ā] not decaying, not diminishing, not perishing यस्य त्री पूर्णा मधुना पदान्यक्षीयमाणा स्वधया मदन्ति ṚV. i. 154. 4; शतधारमुत्समक्षीयमाणम्…तं रोदसी पिपृतं सत्यवाचम् ṚV. iii. 26. 9; अनु मन्यतामनुमन्यमानः प्रजावन्तं रयिमक्षीयमाणम् AV. vii. 20. 3; तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि TaiS. I. i. 10. 2; इमा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्तु षष्टिः सहस्रमयुतमक्षीयमाणाः TaiS. IV. iv. 11. 4; कामदुघा अक्षीयमाणाः VājaS. 17. 3; तदेनाः (इष्टकाः) कामदुघा अक्षीयमाणाः कुरुते ŚatBr. IX. i. 2. 19; तस्मात्तवेष सुतोऽध्यमानः पच्यमानोऽक्षीयमाणो गृहेषु तिष्ठति ŚatBr. X. vi. 1. 8; सहस्रधार उत्सो अक्षीयमाणः BhārŚS. iv. 16. 3; आपो मधुमत्योऽसिन्ते लोक उपदुह्यन्तामक्षीयमाणाः स्वधा नमः GautPiMe. i. 3. 4; महद्बलं धार्तराष्ट्रस्य राज्ञः को वै शक्तो हन्तुमक्षीयमाणः MahāBhā. v. 25. 12; अक्षीयमाणो न्यस्ताखस्त्वद्वाक्येनाहवे हतः । न त्वेनं युध्यमानं वै हन्यादपि शतक्रतुः MahāBhā. vii. 167. 46; अक्षीयमाणवस्त्वपरित्यागेच्छा मत्सरः NyāyVār. 451. 17 (*on* iv. 1. 3); अक्षीयमाणमपि तत् (मूलद्रव्यं) पूर्वावस्थातो गम्यते BrahmaSūBh.(Śaṅ.) 457. 13 (*on* ii. 3. 26); अदलत्सहस्रधा हृदयमक्षीयमाणमेकक्षणेनायुः TilaMañ. 190. 17; अपरिपक्वविवेकज्ञानस्याक्षीयमाणा व्युत्थानसंस्काराः TattvVai. 210. 24 (*on* 4. 28); न चाक्षीयमाणेन द्रवत्वेन सत्प्रतिपक्षत्वम् Kiraṇā. 77. 13; अक्षीयमाणानुपजीवत्वेतान् CaturCin. iii(1). 1264. 18.

अक्षीयमाणद्रवत्व (akṣīyamāṇadrava-tva) *n.* undiminishing fluidity अक्षीयमाणद्रवत्वं तत्राप्यस्ति (सुवर्णे) Kiraṇā. 77. 16.

[1]**अक्षीर** (a-kṣīra) *adj.* [*f.* -ā] **A i** not yielding milk अक्षीरा जननी येषामल्पक्षीरापि वा भवेत् KāśyaS. 3B. 41; तथाश्रोत्रियस्य जरत्या अक्षीरायाश्च (गोः) बुद्धिपूर्ववधे त्रैमासिकम् (प्रायश्चित्तम्) ManuBh. ii. 406. 4 (*on* 11. 115); **A ii** not having milk अपरास्तु काश्चिदक्षीरा अपि क्षीरम् … परिवेषयामासुः NalaCam. 3. 21(10); **A iii** without milk (निवेदयेत्) न भक्ष्यमन्नमक्षीरम् VisṇuDhaP. ii. 91. 20; **B** not yielding milky sap यास्त्वक्षीरा मूलवत्यस्तासां प्रदेशिनीप्रमाणानि त्रीणि काण्डानि प्रमाणमुपयोगे SuśruS. iv. 30. 5.

[2]**अक्षीर** (akṣīra) *m. Melix bukajun* महानिम्बः स्मृतोद्रेकी कर्मुको विषमुष्टिकः । केशमुष्टिर्निम्बरको रम्यकोऽक्षीर एव च DhanvNi. 13. 22; RājNi. 13. 26.

[3]**अक्षीर** (akṣīra) *adj.* [*f.* -ā] [fr. akṣi + īr-] casting glances अपरास्तु काश्चिदक्षीरा अपि क्षीरम्…परिवेषयामासुः NalaCam. 3. 21(10)

अक्षीरपशु (akṣīra-paśu) *m.* a (female) animal not yielding milk (for the time being) अक्षीरपशूनां तु भृतिः क्षीरमूल्यतः कल्पनीया SmṛtiCan. iv. 484. 1.

अक्षीरभोजित्व (akṣīrabhoji-tva) *n.* the state of one not consuming milk यदि वा भोक्तुरक्षीरभोजित्वम्…फलानि दीयन्ते ŚābaBh. 2287. 7 (*on* xii. 4. 44)

अक्षीरलवण (a-kṣīralavaṇa) *adj.* (food) without milk and salt अनाक्रोश्यमाक्रुश्यानृतं चोक्त्वा त्रिरात्रमक्षीरलवणं भोजनम् HirŚS. xxvi. 7. 14.

अक्षीराक्षारभोजन (akṣīrākṣāra-bhojana) *n.* meal not containing milk or acrid substances यमानां मित्रस्य मृगार्थस्याक्षीराक्षारभोजनमयुग्ममाच्छादनमनन्तर्हिता शय्या AVPari. XLVI. (1). 9.

अक्षीराक्षारालवण (akṣīrākṣārālavaṇa) *adj.* (food) without milk, alkali and salt अक्षीराक्षारालवणं भुञ्जानो द्वादश वर्षाणि नागारं प्रविशेत् ĀpaDS. i. (10). 28. 11.

अक्षीरिन् (akṣīr-in) *adj.* not possessing milky sap अक्षीरिणः कण्टकिनः कटुकाश्चात्रौषधयो न स्युः DrāhGS. iv. 2. 8.

अक्षील (akṣīla) *m.* name of a Ṛṣi-ancestor (Pravara) अक्षीलवत्कतवत …इति (अध्वर्युः) VīraMi.(Saṁskāra.) 633. 3; अक्षीलशण्डिलधनंजयवामदेवकुत्सष्टिषेणकुशिकच्यवनाश्ववानाः । …गोत्रहेतवो मुनयः ŚabdaRa.(Vā.) 406.

अक्षीव (akṣīva) [cf. akṣība] *m.* rarely *n.* **i** *Guilandina* or *Hyperanthera moringa, Moringa pterigosperma* अक्षीवमरिच°…आखुपर्णिका इति दशेमानि क्रिमिघ्नानि भवन्ति CaraS. i. 4. 11 (1941 Ed.); अक्षीवाश्मान्तक°…कुलत्थमाषाणाम्…कषायं कारयेत्…प्रयुञ्जीत शीतज्वरप्रशमार्थम् CaraS. vi. 3. 267 (1941 Ed.); युञ्जीत विषे…। भिषक् सर्वप्रकारेण तथा चाक्षीवपिप्पलम् SuśruS. v. 8. 120; अक्षीवे जातस्याश्वत्थस्य प्रतानेन वा गुप्तं सर्पा विषाणि वा न प्रसहन्ते ArthŚā. i. 99. 6 (1. 20); अक्षीवमरिच° … निर्गुण्ड्यः । घ्नन्ति क्रमीन् AṣṭāSaṁ. i. 87. 17 (1. 15); अक्षी च बन्धुजीवश्च (v. l. अक्षीवं बन्धुजीवश्च)…। माक्षिकं चेति विज्ञेयो रक्तवर्गोऽतिरञ्जनः RasRaSa. 10. 93; अक्षीवाणां कषाये तु कुलत्थान् पाचयेद्भिषक् Hastyāyur. 573. 12 (4. 3); अक्षीवश्चाक्षकश्चैव अजकः परिकीर्तितः AśvaVai. 12. 16; **ii** *Indigofera* सामुद्रलवणेऽक्षीवो महानिम्बे च गन्धके । नील्यां त्रिषु निरुन्मादे AnekāK. 875; *n.* sea-salt लवणम् – तद्भेदाः अक्षीवमाणिबन्धविडादयः Liṅgānu.(He.) 67. 9; विडनामगुणाः । सामुद्रं वारिसंभूतमक्षीवमसुरं तथा MadaPāNi. 24. 405; सामुद्रं[यत्तु]लवणमक्षीवं वशिरं च तत् BhāvPra.(Bhā.) 6(2). 245; AbhidhāCin. 941; *adj.* not intoxicated, AmaK. 710; AnekāSaṁ. 3. 687; AnekāK. 875; MediK. 173. 30; BhāvPra.(Bhā.) 6. (24). 0 (203. 31); BhāvPraNi. 57. 106.

अक्षीवपिप्पल (akṣīva-pippala) *m.* the Pippal tree grown on *Moringa pterigosperma* युञ्जीत विषे…भिषक् सर्वप्रकारेण तथा चाक्षीवपिप्पलम् SuśruS. v. 8. 120.

अक्षीवमेदक (akṣīva-medaka) *m.* spirituous liquor prepared from *Moringa pterigosperma, Guilandina* or *Hyperanthera moringa* ग्रहणी दीप्यते चास्माद्गजस्याक्षीवमेदकात् Hastyāyur. 573. 20 (4. 3)

अक्षु (ákṣu) *m.* [DEBRU. p. 926] **1** pole, beam, snare अप: क्षोणी संचते माहिना वां जूर्णो वामक्षुरंहसो यजत्रा ṚV. i. 180. 5; इन्द्रश्चाक्षुजालाभ्यां शर्वं सेनाममूं हतम् AV. viii. 8. 18; अक्षुम्…ब्रह्मणा वि चृतामसि AV. ix. 3. 8; **2** the sun अश्नाति अश्नुते वा अक्षुर्कः Prasā. ii.613. 1; **3** a particular suffix तरतेरक्षुः (तरक्षु) SaraKaṇṭhā.(Gr.) ii. 1. 109; **4** sea अक्षुस्त्वब्धिवप्रयो: Nānārthā-Saṁ. i. 21. 10; **5** rampart, fortification, NānārthāSaṁ. i. 21. 10.

अक्षुक (akṣuka) *m. Dalbergia oujeinensis* अक्षीकश्चाक्षुकोच्छुकः Paryā-Mu. 15. 34.

अक्षुण्ण (a-kṣuṇṇa) *adj.* **1A** untrodden, not stepped on रक्षन्त्वक्षुण्णहेमोपलपटलमलं लाघवादुत्पतन्तः । पातङ्गाः … वाजिनस्ते जगन्ति SūryS'. 44; ददुर्निकुट्टनं वक्षस्यक्षुण्ण इव कुट्टिमे (कपयः सुरद्विषः) RāmC. 11. 8; YaśasCam. i. 17. 4; अक्षुण्णेषु पथिषु पृथव्युदकं (भौमान्तरिक्षभेदं) भवति द्विविधम् SthānṬ. 310A. 2; **1B** not practised by anyone else, new, fresh, novel or strange अन्य एवाक्षुण्णः कथाप्रकारो भगवत्या: MālaMā. 3. 114; ये मुग्धाक्ष्या: केऽपि लीलाविशेषा: । अक्षुण्णास्ते चेतसा…भावनीया: Dhvanyā. 476. 3 (*on* 3. 37) (Loc. नवनवरूपतया प्रतिक्षणमुन्मिषन्तः); केयमक्षुण्णा मौनमुद्रा ViddhaS'ā. 2. 3(4); प्रकृष्टनर्तकीषु प्रयत्नरक्षितमक्षुण्णम्…प्रयोगजातमारोपयन्ती TilaMañ. 391. 7; अक्षुण्णं मार्गान्तरं दर्शितमिति मन्तव्यम् TātpaṬ.(Vā.) 178. 11 (*on* i. 1. 5); SevyaSev. 57; अक्षुण्णो विधिरध्वगेन घटितो वीक्ष्य प्रपापालिकाम् SubhāRaK. 17. 50 = Subhāṣi. 1709; SūktiMu. 60. 33; S'rīKaC. 2. 45; Vasa-ViKā. 14. 22; **1C** not familiar with, inexperienced विप्र: … । अक्षुण्णोऽपि विविक्तसूक्तिरचने यः सर्वविद्याब्धिना श्रीमुञ्जेन सरस्वतीति सदसि क्षोणीभृता व्याहृतः TilaMañ. 7. 17; **2A** uncrushed, uninjured, unobstructed अक्षुण्णपुष्पशरकाननपद्मिनीभिः । शोभां पुरन्ध्रिजनता बिभरांचकार HarVi. 23. 9; 8. 11; स भयंकरताटकान्तकारी … मखमक्षुण्णमवर्तयन्महर्षेः RāmC. 8. 67; अयमक्षुण्णकान्तश्रीरधरो हरिणीदृशः । प्रवालपद्मरागादेरुपरि प्रतिगर्जति SaduktiKa. 116. 11; **2B** unbroken, uninterrupted, intact, continuous द्वैविध्यं ब्रह्मचर्यस्य (v. l. तस्याक्षुण्णं ब्रह्मचर्यं) भविष्यति महात्मनः Rāmā. i. 8. 9; Kapphiṇā. 7. 39; EI. xi. 191. 7; इत्यक्षुण्णमनोज्ञचाटुजनितव्रीडः पुरन्ध्रीजनः … पञ्जरशुकैराहारमभ्यर्थ्यते SubhāRaK. 16. 23; SaduktiKa. 160. 17; यदनादि यदक्षुण्णं यदपायविवर्जितम् । तदानन्दसुखं प्राप्तं मया त्वद्दर्शनान्मुने YogVā. i. 6. 28; AdbhuDa. 8. 10(10); **2C** not rejected, not refuted कंसद्विषः…अक्षुण्णोऽनुनयः प्रसन्नदयितादृष्टस्य पुष्णातु वः VeṇīSaṁ. 1. 12; रसाङ्गत्वे च तस्य लक्षणमक्षुण्णमपृथग्यत्नं निर्वर्त्यत इति Dhvanyā. [NSP] 86. 9 (*on* 2. 17) (Loc. अक्षुण्णमिति व्यापकमित्यर्थः); इति रुद्रात् परतो भेदद्वयमक्षुण्णम् LalitāSaBh. 76. 13 (*on* 113); एवमरागान्धस्यापि निमित्तानेकसत्त्वात् पुनः पुनर्विवाहेऽनेकपत्नीत्वमक्षुण्णम् BālamBha. i. 229. 22 (*on* 1. 81); **3** without defects, perfect (cf. **अक्षूण**) गज … शिक्षावेक्षणाक्षुण्णान्तःकरणगर्भ…मात्राशतं तिष्ठ तिष्ठ YaśasCam. i. 483. 2; सः…। दिवौकसाम् …सभया न कयाश्रितः । … शिक्षाविशेषमक्षुण्णं दर्शयन्नाहवाङ्गने HarVi. 43. 273; नर्तकीनामक्षुण्णेन शास्त्रवर्त्मना कृतसूक्ष्मगुणदोषोपन्यासः (राजा)…विदग्धराजलोकस्य मनांसि जहार TilaMañ. 18. 16.

अक्षुण्ण (akṣuṇṇa) *m.* one of the thousand names of S'iva (*lit.* undivided, impartite, whole) प्रशान्तबुद्धिरक्षुण्णः…एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव हि हरं हरिः S'ivaP. iv. 35. 130 (393B. 15); अक्षुण्णः क्षुण्णरूपश्च LiṅgaP. i. 65. 93.

अक्षुण्णक (akṣuṇṇa-ka) *adj.* **A** novel, unused before सान्द्रच्छायाराजि रजो जातमभीक्ष्णं राजस्त्रीणामञ्जनमक्षुण्णकमक्ष्णाम् Kapphiṇā. 7. 8; **B** not liable to be rubbed off, Kapphiṇā. 7. 8.

अक्षुण्णकप्रेक्षणक (akṣuṇṇaka-prekṣaṇaka) *n.* inexperienced (i. e. novel) glance स्वयं प्रसन्नेति बिभर्ति लज्जामक्षुण्णकप्रेक्षणकं प्रियायाः Subhāṣi. 2226.

अक्षुण्णकान्तिक (akṣuṇṇakānti-ka) *adj.* of unimpaired or faultless lustre मुखमस्य… । शशाङ्कमण्डलस्याधाक्षलक्ष्मीमक्षूण (v. l. अक्षुण्ण) कान्तिकम् MahāP. 15. 178.

अक्षुण्णकिरण (akṣuṇṇa-kiraṇa) *adj.* having unimpaired or unimpeded rays त्रियामावामायाः…गण्डाली न विधुरयमक्षुण्णकिरणः SubhāRaK. 29. 58.

अक्षुण्णगुण (akṣuṇṇa-guṇa) *adj.* of unimpaired qualities or merits किमश्मनोऽत्यन्तमलीमसात्मनः सुवर्णमक्षुण्णगुणं न जायते HarVi. 12. 22.

अक्षुण्णता (akṣuṇṇa-tā) *f.* **A** the state of being untrodden or unused जनैरभीक्ष्णमक्षुण्णतयातिदुर्गमम् । उपेयुषो मोक्षपथं मनस्विनस्त्वमग्रभूमिः S'iśuVa. 1. 32; **B** the state of being uninterrupted, continuity कौक्षेयको मामक एष तस्य । रक्षांसि वक्षःक्षतजैः क्षरद्भिः प्रतीक्षतेऽक्षुण्णतया रणेषु YaśasCam. i. 557. 10.

अक्षुण्णदाक्षिण्य (akṣuṇṇa-dākṣiṇya) *adj.* having uncommon or unhampered kindness or consideration अर्जुनोऽपि… । न तेष्वक्षुण्णदाक्षिण्यो दक्षिणामाविशद्दिशम् PāṇḍaC. 6. 30.

अक्षुण्णधार (akṣuṇṇa-dhāra) *adj.* having unblunted blade or edge निर्मिमीतेऽत्र पौष्पान् बाणानक्षुण्णधारान्…लोहकारः स्मरस्य SūktiMu. 59. 13.

अक्षुण्णनामन् (akṣuṇṇa-nāman) *adj.* having unheard of or unknown names हरिवाहनः…अक्षुण्णनामभिः…ओषधीभिरवन्ध्याम्…अटवीं वीक्षमाणः Tila-Mañ. 234. 17.

अक्षुण्णपाटव (akṣuṇṇa-pāṭava) *n.* unusual or uncommon skill अक्षुण्णपाटवजुषः प्रतिपक्षभेदे । तस्योदधानिषत दैत्यभटाः…स्वसैन्यैः HarVi. 46. 48.

अक्षुण्णपृष्ठ (akṣuṇṇa-pṛṣṭha) *adj.* having unhurt or uncrushed back अक्षुण्णपृष्ठः पनसः पटु गर्जन्विनिर्ययौ RāmC. 31. 34.

अक्षुण्णप्रदोष (akṣuṇṇa-pradoṣa) *m.* unhindered (cloudless, clear) evening, unusual evening मदनोत्सवं मदलीलालास्यानामक्षुण्णप्रदोषं नक्षत्रमालामण्डलानाम्…दर्पशातम् (हस्तिनम्) अपश्यत् HarṣaC. 109. 2.

अक्षुण्णप्रसर (akṣuṇṇa-prasara) *adj.* of unimpeded progress अक्षुण्णप्रसरं समराङ्गने(?णे)।…अरेः सैन्यम्…विनिहत्य HarVi. 43. 350.

[1]**अक्षुण्णम्** (a-kṣuṇṇam) *adv.* uninterruptedly, abundantly, without break यस्यां मणिमयी भूमिः तारकाप्रतिबिम्बितैः । दधे कुमुद्वतीलक्ष्मीमक्षूणां (v. l. अक्षुण्णं) क्षणदामुखे MahāP. 14. 57.

[2]**अक्षुण्णम्** (a-kṣuṇṇam) *adv.* perfectly, without defect, thoroughly दृढाद्दृढत्वमक्षुण्णमपरीक्ष्यैव संविदाम् । द्वयप्रतीतिमात्रेण द्वयाभ्युपगमो भ्रमः Nyāy-Mañ. i. 275. 11.

अक्षुण्णमार्ग (akṣuṇṇa-mārga) *m.* untrodden path, novel route, an unacquainted way of life इच्छसि कनकपट्टबन्धम्, तद्विलासिनि,…आश्रय स्वयंवरपथम्, मानयैनमक्षुण्णमार्गेण, भव यात्रोन्मुखी TilaMañ. 285. 10.

अक्षुण्णरागरभस (akṣuṇṇarāga-rabhasa) *m.* unhampered impetuosity or intensity of the sexual urge चारुभ्रुवां निधुवनावसरे प्रसस्रुरक्षुण्णरागरभसोल्लसिताः विलासाः HarVi. 27. 53.

अक्षुण्णवामचरित (akṣuṇṇa-vāmacarita) *adj.* [*f.* -ā] possessed of strange and perverse behaviour मम्लुस्तरां शशिकरैरपि ताः सुधार्द्रैरक्षुण्णवामचरिता बत पद्मनेत्राः HarVi. 20. 70.

अक्षुण्णवेदयज्ञ (akṣuṇṇa-vedayajña) *adj.* whose Vedic studies and sacrificial performances are not violated अक्षुण्णवेदयज्ञस्य हस्तप्रायं त्रिविष्टपम् Vivādaratnākara (BI) 584. 5 [ABORI. viii. 107]

अक्षुण्णवेध (akṣuṇṇa-vedha) *m.* the act of throwing a spear so as to touch the mark lightly [MW]

अक्षुण्णशक्ति (akṣuṇṇa-śakti) *adj.* whose power or strength is not subdued अक्षुण्णशक्तिरसुदानन्ततीर्थामृतोदका (गङ्गा) SkandP. iv. 29. 21; कियन्तमिदमक्षुण्णशक्तिनैव मयाधुना । साम्राज्यमिह कर्तव्यम् YogVā. v. 22. 28.

अक्षुण्णस्वर्गलोकस्थिति (akṣuṇṇa-svargalokasthiti) *f.* undisturbed stay in the world of heaven मौलौ वेगादुदञ्चत्यपि चरणभरन्यञ्चदुर्वीतलत्वादक्षुण्णस्वर्गलोकस्थितिमुदितसुरज्येष्ठगोष्ठीस्तुताय…त्रिपुरहरजगत्क्लेशहन्त्रे नमस्ते Subhā-RaK. 4. 27; SaduktiKa. 3. 34.

अक्षुण्णाकाङ्क्ष (akṣuṇṇākāṅkṣa) *adj.* whose greed is not subdued संवुक्षितक्षुद्रक्षुण्णाकाङ्क्षध्वाङ्क्षराक्षसक्षिप्यमाणयक्षरक्षितक्षेत्रनिक्षिप्तवनदेवतापोतम् … देवतायतनमुपगम्य YaśasCam. i. 48. 1.

अक्षुण्णाज्ञ (akṣuṇṇājña) *adj.* whose order (or command) stands undefied (or unviolated) अक्षुण्णाज्ञः स हि विहरते यत्र वीरो मनोभूः Mayū-Saṁ. 2. 15.

अक्षुण्वत् (a-kṣuṇvat) *adj.* without hurting नापितं शिष्याच्छीतोष्णाभिरद्भिरर्थं कुर्वाणोऽक्षुण्वन् कुशलीकुर्विति ĀśvaGS. i. 17. 16.

अक्षुत्तृष् (a-kṣuttṛṣ) *adj.* free from hunger and thirst अक्षुत्तृषम्… मोक्षमुदाहरन्ति VarāṅgaC. 10. 8.

अक्षुत्तृष्ण (a-kṣuttṛṣṇa) *adj.* having neither hunger nor thirst योगिनीगणः…अक्षुत्तृष्णो विलीनाङ्गः केवलं क्षीयतेतराम् PrabhāC. 207. 30.

अक्षुद्र (a-kṣudra) *adj.* [*f.* -ā] not mean, noble-minded, magnanimous विश्वामित्रम्…अनुजग्मतुरक्षुद्रौ पितामहमिवाश्विनौ Rāmā. i. 21. 7; शृङ्गी शुश्राव तं तदा…अक्षुद्रमनसूयं च MahāBhā. i. 46. 7; अक्षुद्रान् दानशीलांश्च…कार्ष्णं वेदमिमं विद्वाञ्श्रावयित्वार्थमश्नुते MahāBhā. i. 56. 17; वर्तेसे वृत्तिमक्षीणां (v. l. अक्षुद्रां) धर्मार्थसहितां नृषु MahāBhā. ii. 5. 8; ii. 70. 13; कृतज्ञं प्राज्ञमक्षुद्रम्…संश्रयेत महीपतिम् MahāBhā. iv. 120*. 117; अक्षुद्रं दृढभक्तिकम् । …मित्रमत्यागि चेष्यते MahāBhā. v. 39. 37; vii. 159. 29; अक्षुद्रम्…मन्त्रिणं पूजयेन्नृपः MahāBhā. xii. 68. 56; न त्वां नित्यार्थिनो जहुरक्षुद्राः सत्यवादिनः MahāBhā. xii. 84. 8; xii. 116. 18; अक्षुद्राः सत्यवन्तश्च नित्यं भक्तानुयायिनः । न तेषु पापं विज्ञेयम् Hari-Vaṁ. 109. 50; BrahmāṇḍP. ii. 7. 201; अक्षुद्रोऽपरुषस्तथा ।…नराधिपः YājñaSm. 1. 310; VāsaDa. 279. 8; व्यवहारिणमक्षुद्रम्…कुर्वीत ध्वजिनीपतिम् NītiSā. 19. 29;

SkandP. v(1). 7.4; KūrmaP. 409. 2 (1. 48); अक्षुद्रः शीलनियतः सर्वसत्त्वाविहिंसकः। ···स चैवं पालयामास त्रैलोक्यं सकलाः प्रजाः PadmP. v. 25. 99; अक्षुद्रोऽसद्गुणद्वेषी Mitā. 107. 24 (*on* 1. 310); अक्षुद्रः क्षुद्रहिमवद्रिरिं वज्रमुनिर्ययौ PariPar. 12. 361; अक्षुद्रोऽनल्पहृदयः Aparā. 577. 7 (*on* 1. 308); TattvMu. 5. 135; अक्षुद्रः सत्त्वसंपन्नः प्राज्ञः···वणिक्पुत्रो भवेन्मन्त्री KumāCaSaṁ. 53. 11; 70. 25; VīraMi. 351. 3 (*on* 1. 310); VīraMi. (Lakṣaṇa.) 197. 21; Hastyāyur. 378. 2 (3. 3;) सहायैरक्षुद्रैर्भवति गुणहीनोऽपि गुणवान् S'atTrayī. 734; **2** great, not trivial or small आसां कामुकसम्पदां च गणिकाक्षुद्रः की(?कि)लोपद्रवः Mugdhopa. 17; अक्षुद्रमिक्षुचापं परोक्षमवलग्नसीमनि व्यक्षम्। क्षपयतु मे क्षेमेतरमुक्षरथप्रेमपक्ष्मलं तेजः LalitāStaRa. 173; *m.* one of the thousand names of the god S'iva प्रशान्तबुद्धिरक्षुद्रः क्षुद्रहा नित्यसुन्दरः। ···एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव वृषभध्वजम् LiṅgaP. i. 98. 157; जयाद्भुत जयाक्षुद्र जयाक्षत जयाव्यय S'ivaP. vii(2). 31. 8 (582B. 10); SaurP. 41. 139.

अक्षुद्रकथा (akṣudra-kathā) *f.* talk or discussion about something not trivial, an important discussion अक्षुद्रकथेयं प्रस्तुता NyāyMañ. i. 215. 21.

अक्षुद्रकर्मन् (akṣudra-karman) *adj.* of magnanimous deeds शूरमक्षुद्रकर्माणं निषिद्धजनमाश्रयेत् MahāBhā. xii. 68. 57.

अक्षुद्रकर्मिन् (akṣudrakarm-in) *adj.* [*f.* -ṇī] not indulging in mean action, of noble deeds धात्रीमानय समानवर्णाम्···देशजातीयामक्षुद्रकर्मिणीम् CaraS iv. 8. 52 (1941 Ed.)

अक्षुद्रक्षितिपक्षय (akṣudrakṣitipa-kṣaya) *m.* death of no mean (i. e. a great) king सुदारुणाश्चाक्षुद्रक्षितिपक्षयमाचक्षाणाः क्षणमपि न शाम्यन्ति पुनरुत्पाताः HarṣaC. 254. 13.

अक्षुद्रगतिशालिन् (akṣudragati-śālin) *adj.* [*f.* -ī] **i** characterised by noble demeanour or by gentle mind अक्षुद्रगतिशालिन्योस्तयोरन्योन्यसक्तयोः। ऐकरस्यमभूत् पत्या गङ्गायमुनयोरिव Yādavā. 1. 32. **ii** characterised by powerful flow, Yādavā. 1. 32.

अक्षुद्रचित्त (akṣudra-citta) *adj.* noble-minded, not mean-minded महात्मानस्तु अक्षुद्रचित्ताः माम् ईश्वरं पार्थ···आश्रिताः सन्तः भजन्ति GitāBh. (S'aṅ.) 262. 12 (*on* 9. 13); गायत्र्योपासकस्य एतत् व्रतं भवति, यत् महामनाः अक्षुद्रचित्तः स्यात् ChāndoUBh. 104. 21 (*on* ii. 11. 2)

अक्षुद्रतर (akṣudra-tara) *adj.* [*f.* -ā] very large, very many दमश्रूयमाणे मधुजालके तरोर्गजेन गण्डं कषता विधूनिते। क्षुद्राभिरक्षुद्रतराभिराकुलं विदश्यमानेन जनेन दुद्रुवे S'iśuVa. 12. 54. (comm. अतिस्थूलाभिः)

अक्षुद्रता (akṣudra-tā) *f.* magnanimity (the nature of attracting good people to one's side) अक्षुद्रतां दक्षतां च भर्तुर्भेद्येषु कीर्तयेत् NītiSā. 13. 15 (comm. सत्संग्रहशीलताम्)

अक्षुद्रत्व (akṣudra-tva) **1** magnanimity, greatness अक्षुद्रत्वं कृतज्ञत्वं दाक्षिण्यं संस्कृतं वचः। तपो यज्ञांश्च दानं च प्रयच्छन्ति पितामहाः BrahmāṇḍP. ii. 12. 42; VāyuP. ii. 14. 39; **2** absence of triviality, noteworthiness, importance यदि चास्वाद्यत्वं तदाक्षुद्रत्वमेव। क्षुद्रतायामनास्वाद्यत्वात् SāhiDa. 248. 5.

अक्षुद्रत्वोपपत्ति (akṣudratvopapatti) *f.* plausibility of being great कुबेरकुचेलादिवदिन्द्रपदस्य क्षुद्रत्वेऽपि शिववैकुण्ठपदवन्मुक्तपदस्याक्षुद्रत्वोपपत्तेः SivārkaMaDī. i. 83. 22 (*on* i. 1. 1)

अक्षुद्रनिपुणमति (akṣudranipuṇa-mati) *adj.* of magnanimous and sharp intellect (or mind) बोधिसत्त्वः किल···अक्षुद्रनिपुणमतिरविषमव्यवहाररतिः··· अन्यतमस्य राज्ञः श्रेष्ठी बभूव JātaMā. 116. 5 (20. 0)

अक्षुद्रपरिचारिता (akṣudraparicāri-tā) *f.* the state of being surrounded by noble persons, the state of having no mean servants दैवसंपन्नता बुद्धिरक्षुद्रपरिवारता (v. l. °परिचारिता)···गुणाः साध्वाभिगामिकाः NītiSā. 4. 7 (VP. Ed.)

अक्षुद्रपरिचारिन् (akṣudra-paricārin) *adj.* having no mean servants, being surrounded by no mean persons, cf. **अक्षुद्रपरिचारिता.**

अक्षुद्रपरिवार (akṣudra-parivāra) *adj.* having no mean (i. e. noble) retinue, NītiSā. 4. 7; AgniP. 238. 3; Mānaso. ii. 1. 3; cf. **अक्षुद्रपरिवारता, अक्षुद्रपरिवारत्व.**

अक्षुद्रपरिवारता (akṣudraparivāra-tā) *f.* the state of having no mean (i. e. noble) retinue दैवसम्पन्नता बुद्धिरक्षुद्रपरिवारता NītiSā. 4. 7; AgniP. 238. 3.

अक्षुद्रपरिवारत्व (akṣkudraparivāra-tva) *n.* the state of having no mean (i. e. noble) retinue अक्षुद्रपरिवारत्वं बुद्धिर्दैवसहायता। वश्यसामन्तता शक्तिर्दक्षत्वं क्षिप्रकारिता···इत्येतैर्गुणैर्युक्तो वरो नृपः Mānaso. ii. 1. 3.

अक्षुद्रपरिषत्क (akṣudrapariṣat-ka) *adj.* having a council of superior ministers (having no inferior counsellors, cf. *BālaKri.*) तत्र स्वामिसम्पत्। महाकुलीनः···दृढबुद्धिरक्षुद्रपरिषत्को विनयकाम इत्याभिगामिका गुणाः ArthS'ā. ii. 225. 3 (6. 1) (comm. गुणवत्परिवारः); अक्षुद्रपरिषत्को हंसपरिवारः (नराधिपः)। तथा च शंखः—'न हंसो गृध्रपरिवारः कामं तु गृध्रो हंसपरिवारः स्याद्' इति BālaKrī. i. 182. 11 (*on* 1. 305)

अक्षुद्रपाद (akṣudra-pāda) *adj.* having not meagre (i. e. big) legs म्लेच्छान्न(?न्नि)कृतिवृद्धांश्च न सेवेत कदाचन। सर्पानः स्व(?)···वक्षुद्रपादांश्च न स्पृशेत् BhelaS. 5. 20 (1. 5)

अक्षुद्रपादप (akṣudra-pādapa) *m.* not small (i. e. a big) tree अक्षुद्रपादपालानितैः···प्रधानवारणैरधिष्ठितोद्देशाम्···नगरसीमामलङ्घयम् TilaMañ. 116. 20.

अक्षुद्रपुत्रत्व (akṣudraputra-tva) *n.* the qualification of being the son of no mean (i. e. noble) [person] तत्र परिचारकसम्पत्—अक्षुद्रपुत्रत्वम्, अद्वैविध्यं, दमो, जितक्रोधादिता, सहिष्णुता चेति KāśyaS. 38B. 12.

अक्षुद्रबुद्धि (akṣudra-buddhi) *adj.* having no mean thought, of noble mind तं नचिकेतसमब्रवीत् प्रीयमाणः···महात्मा अक्षुद्रबुद्धिः KāṭhUBh. 111. 8 (*on* 1. 16)

अक्षुद्रभद्रप्रकृतित्व (akṣudrabhadraprakṛti-tva) *n.* the state of being of a noble and benevolent nature अतश्चैनं स राजा लोकपरिपालनसामर्थ्यादक्षुद्रभद्रप्रकृतित्वाच्च यौवराज्यविभूत्या संयोजयामास JātaMā. 208. 9 (31. 2)

अक्षुद्रभाव (akṣudra-bhāva) *adj.* of noble nature नाभीष्टं विष्टपान्तः प्रति चरमचरं प्राणिनं प्राणितव्यादन्यद् वस्त्वित्यवेत्य स्वमिव तदपि भो रक्षताक्षुद्रभावाः JinaS'. 4. 6.

अक्षुद्रमतिविषय (akṣudramati-viṣaya) *adj.* [*f.* -ā] pertaining to no mean (i. e. noble) thoughts or ideas प्रज्ञावतां हि चक्षुरक्षुद्रमतिविषयासु धिषणासु प्रतिवसति BālRā. 3. 79(3)

अक्षुद्रमनस् (akṣudra-manas) *adj.* having a noble heart, noble-minded निद्रा ह्यक्षुद्रमनसां प्रायेण सुलभैव हि PariPar. 2. 519.

अक्षुद्रयोग्य (akṣudra-yogya) *adj.* worthy of or fit for a noble person, suitable to a great person धर्मेष्वव्यवहारमिष्टेषु क्षुद्रेष्वप्यक्षुद्रयोग्यं नियमयेदेवं महत्स्वप्यनिष्टेषु क्षुद्रयोग्यम् ManvaVi. 760. 25 (*on* 7. 13)

अक्षुद्रलील (akṣudra-līla) *adj.* not mean (i. e. noble) even in casual action or behaviour वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो यज्ञयाजी तपोरतिः। अक्षुद्रलीलोऽभिमतः सर्वसत्त्वो न हिंसकः ViṣṇuDhaP. i. 14. 7.

अक्षुद्रविद्य (akṣudra-vidya) *adj.* (a man) of no mean learning नानन्यजः पितृद्वेषी नारागी निरपत्रपः। नाक्षुद्रविद्यः पापीयानिति भूतार्थसंग्रहः RājTa.(Ka.) 4. 92.

अक्षुद्रविद्रुमारुण (akṣudravidrumāruṇa) *adj.* ruddy like a big coral इति वदन्त्यामेव तस्याम्···अक्षुद्रविद्रुमारुणेन···चञ्चुपुटेन प्रसूतमरकतांशुसंतान इव चेतनो जात्यपद्मरागः···द्विजातिशब्देनेवोद्भासितः TilaMañ. 348. 17.

अक्षुद्रवृत्ति (akṣudra-vṛtti) *adj.* having no mean tendency, of noble conduct अक्षुद्रवृत्तिर्गम्भीरः साधुराश्रितवत्सलः (स्यात्) AṣṭāSaṁ. i. 11. 19 (1. 3)

अक्षुद्रशील (akṣudra-śīla) *adj.* [*f.* -ā] of no mean conduct, of noble conduct कौसल्या मम माता···। वृद्धा चाक्षुद्रशीला च न च त्वां देव गर्हते Rāmā. ii. 33. 17; अक्षुद्रशीलस्तु नरः स पापेभ्यः प्रमुच्यते VarāP. 210. 37.

अक्षुद्रसचिव (akṣudra-saciva) *adj.* having noble ministers or counsellors अक्षुद्रसचिवश्चायं कुन्तीपुत्रो महामनाः MahāBhā. xv. 16. 16.

अक्षुद्रस्वभाव (akṣudra-svabhāva) *adj.* who is of no mean (i. e. magnanimous or noble) nature (दृष्ट्वा तव रूपम्) लोकत्रयं प्रव्यथितम्···हे महात्मन् अक्षुद्रस्वभाव GītāBh.(S'aṅ.) 312. 2 (*on* 11. 20)

अक्षुद्रा (akṣudrā) *f.* a name of Pārvatī (not ordinary i. e. noble) नाम्नामष्टसहस्रेण तुष्टाव परमेश्वरीम्। ··· अनन्तदृष्टिरक्षुद्रा धात्रीशा धनदप्रिया KūrmaP. 126. 9 (1. 12)

अक्षुद्रारि (akṣudrāri) *m.* powerful enemy अक्षुद्रारिकृताभिमन्युनिधनप्रोद्भूततीव्रक्रुधः पार्थस्य···पतन्ति धनुषि व्रीडाजडा दृष्टयः SaraKaṇṭhā. 586. 9; S'ārṅgaPa. 4009.

अक्षुद्रावकाश (akṣudrāvakāśa) *adj.* of fine (not inferior) appearance [DBHS]

अक्षुध् (á-kṣudh) *f.* [Debru. p. 21] **1** freedom from hunger अन्नं च मेऽक्षुच्च मे TaiS. IV. vii. 4. 2; V. iv. 8. 2; अन्नं च मेऽक्षुच्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् VājaS. 18. 10; MaiS. iii. 4. 1; **2** loss of appetite मारुतः कुपितो वह्निं संछाद्य कुरुते गदान्। तस्य···। कण्ठास्यशोषोऽक्षुत्तृष्णा RugVi. 4. 7.

अक्षुध (a-kṣudha) *m.* other than the verbal root *kṣudh* सेमक्षुधकुषक्लिशगुधमृडमृदवदवसग्रहः (न कित्) MugdhaBo. 26. 204 (173. 7)

अक्षुधित (a-kṣudhita) *adj.* not hungry सुमनाः शुचिभक्ताक्षुधिता-

नुकूलजनोपहितं हितमन्नमश्नीयात् AṣṭāSaṁ. i. 65. 11 (1. 10); अक्षुधितस्यापि धनाभावात् 'अवसाद:' ManuBh. i. 344. 23 (*on* 4. 33); अक्षुधितेनामृतमप्युपभुक्तं च भवति विषम् NītiVā. 25. 30.

अक्षुध्य (a-kṣudhyá) *adj.* [DEBRU. p. 791] not hungry, hungerless अक्षुध्या अतृष्या स्त गृहा मास्मद्बिभीतन AV. vii. 60(62). 4; vii. 60(62). 6.

अक्षुध्यत् (á-kṣudhyat) *adj.* not being hungry स एनं तृप्तोऽक्षुध्यन्नशोचन्नमुष्मिंल्लोक उपतिष्ठते TaiS. V. iv. 4. 1; MaiS. i. 6. 3; KāṭhS. 21. 7; योऽक्षुध्यल्लौंलभावेन कुर्यादाकण्ठभोजनम् । सुप्तान् व्यालानिव व्याधीन्सोऽनर्थाय प्रबोधयेत् YaśasCam. i. 509. 11.

अक्षुपूर्व (akṣu-pūrva) *adj.* (a word) in which something precedes the part *akṣu* (like तरक्षु etc.) स्त्रीविषयवर्णाक्षुपूर्वाणाम् PhiṭSū. 43; स्त्रीविषयवर्णानामक्षुपूर्वाणाम् Prasā. ii. 751. 10.

अक्षुब्ध (a-kṣubdha) *adj.* [*f.* –ā] **1** undisturbed, unagitated, unruffled, not confused (i. e. calm, quiet etc. said of both animate and inanimate objects) साधक:…। अनिच्छन्नव्यथोऽक्षुब्ध: स्वेच्छया क्षोभमेति च JayāS. 20. 224; PāraS. 15. 451; अक्षुब्धस्याम्भसो यद्वद्बुद्बुदा: संभवन्ति हि PauṣkS. 10. 8; न क्षुब्धो न च वाक्षुब्धो भाति पूर्ण इवार्णव: YogVā. ii. 14. 34; v. 5. 48; (दृष्टि:) अक्षुब्धा स्यादचकिता वीरा युद्धप्रहार्षिणी BhāvPra.(S'ā.) 125. 17(5); साधक ईषदप्यक्षुब्धो यदि SetuBa. 107. 15; **2** without agitation (i. e. without phenomenal world) संक्षुब्धमक्षुब्धमिति द्विरूपं संवित्स्वरूपं प्रवदन्ति सन्त: YogVā. vi(2). 34. 48.

अक्षुब्धचित्त (akṣubdha-citta) *adj.* [*f.* –ā] with an unaffected or unruffled mind द्वैतवर्जितचिन्मात्रे पदे…। अक्षुब्धचित्तविश्रान्त: स जीवन्मुक्त उच्यते SarvaVeSāSaṁ. 973; अनया…। स्नातं त्वनुदिते सूर्ये शीतादक्षुब्धचित्तया SkandP. iv. 47. 54.

अक्षुब्धचेतस् (akṣubdha-cetas) *adj.* having unagitated or unruffled mind (स:) यावन्निर्भीकमक्षुब्धचेतास्तदूरोर्ग्रहीतुं प्रवृत्त: ViviTīKa. 98. 18.

अक्षुब्धत्व (akṣubdha-tva) *n.* unperturbedness, unagitatedness, profundity स च…। अक्षुब्धत्वेऽर्णवसम: MahāBhā. i. 62. 13 (JñānDī. गम्भीरता)

अक्षुब्धपक्षतति (akṣubdha-pakṣatati) *adj.* with unfluttering wings अक्षुब्धपक्षततिभिर्विहङ्गै:…। रामस्य…गिर: श्रुता: YogVā. i. 32. 9.

अक्षुब्धम् (a-kṣubdham) *adv.* clearly (i. e. without any doubt) मित्र मित्रस्त्रिनेत्रस्य दिश्युद्गमं याति यत्र त्रिनेत्रर्क्षमध्यस्थित:। तत्र मे तान्त्रिकाक्षुब्धमक्षप्रभां क्षिप्रमाचक्ष्व दक्षोऽसि गोले यदि Golā. 260. 2 (31. 29)

अक्षुब्धमहाब्धि (akṣubdha-mahābdhi) *m.* the unagitated (i. e. calm) great sea or ocean तिष्ठाक्षुब्धमहाब्धिवत् YogVā. v. 17. 9.

अक्षुब्धमहाब्धिवत् (akṣubdhamahābdhi-vat) *adv.* like the unagitated ocean आत्मैकत्वं विदित्वा त्वं तिष्ठाक्षुब्धमहाब्धिवत् MahāU. 4. 11; 6. 53.

अक्षुब्धरूपिन् (akṣubdha-rūpin) *adj.* of changeless form नानारम्भविभासं च साम्येनाक्षुब्धरूपिण:। बीजस्यान्तस्तरुरिव ब्रह्मणोऽन्त: स्थितं जगत् YogVā. iii. 81. 86.

अक्षुभित (a-kṣubhita) *adj.* [*f.* –ā] **A** unaffected, undisturbed देशयतिस्ताभिर्विविधप्रकृतिभिराकृतिभिस्तदास्वनितमक्षुभितमवगत्य YaśasCam. ii. 301. 19; **B** unfrightened अम्भोधरध्वनिभिरक्षुभितासि तन्वि RasMañ. 76 (comm. साध्वसं न प्रापिता)

अक्षुभितात्मतत्त्व (akṣubhitātmatattva) *n.* the self-principle which never changes (जीव:) अक्षुभितात्मतत्त्वविपरीतेन क्षोभेण…विपर्ययं गच्छति TātpaVṛ. 105. 18 (*on* 1. 83)

अक्षुभितात्मता (akṣubhitātma-tā) *f.* undisturbed or unruffled nature क्षोभहेतावपि प्राप्ते क्षान्तिरक्षुभितात्मता BhaktiRaSi. i. 3. 14.

अक्षुभितेन्द्रिय (akṣubhitendriya) *n.* undisturbed sense-organ ता योषित:…ददृशुस्तत्र तं मुनिवरं…ध्यानाभियोगादुदारविषयसंनिकर्षेऽप्यक्षुभितेन्द्रियनैभृत्यशोभम् JātaMā. 184. 3.

अक्षुभ्नन्मनस् (akṣubhnan-manas) *adj.* whose mind is undisturbed, fearless तस्य नरीनृत्यमानखड्गस्याक्षुभ्नन्मनस: किमन्यदाग: DvyāśraKā. 4. 32.

अक्षुभ्यत् (a-kṣubhyat) *adj.* not being disturbed तथाप्यक्षुभ्यति श्रेष्ठिपुंगवे नृपवल्लभा।…पूत्कर्तुं समारेभे महारवै: MalliC. 7. 330; तादृंशि वचनान्यर्थद्वारा सेवमानस्य मनागप्यक्षुभ्यत: परिणामे…सुखं भवति RasGaṅ. 226. 15.

अक्षुमा (akṣumā) *f.* [w. r. for क्षुमा] YaśasCaṁ. i. 592. 25 comm. [nt.]

अक्षू (akṣū) the root *akṣ*- अक्षू व्याप्तौ संघाते च Pradī. vi. 253 (*on* vii. 4. 60)

अक्षूक (akṣūka) *m.* name of a plant अक्षीकश्चाक्षु (v. l. क्षू)कोच्छुक: ParyāMu. 15. 34.

अक्षूण (a-kṣūṇa) *adj.* [*f.* –ā] **1** faultless, not defective, perfect यस्यां मणिमयी भूमि: तारकाप्रतिबिम्बितै:। दधे कुमुद्वतीलक्ष्मीमक्षूणां क्षणदामुखे MahāP. 14. 57; 27. 46; क्षोदक्षममक्षूणं सुमतिर्वाक्यं प्रयुञ्जीत Kāvyālaṅ.(Ru.) 2. 8; वक्ष्यामहे भेषजलक्षणार्थम्। सुक्षेत्रमक्षूणगुणप्रशस्तम् KalyāKā. 3. 28; 6. 20; विगलिताग्रहे चात्मग्रहे निराश्रवचित्तोत्पत्तिलक्षणो निरोधापरनामपक्षो मोक्ष: स्वलक्षणेऽक्षिणामक्षूण: YaśasCam. ii. 252. 6; ii. 294. 22; ii. 350. 26; अक्षूणमतिमन्दरमथितविद्यासागरसमासादिततत्त्वावबोधसुधारसै:…सद्भिरारोपितगरिमा … हेमाङ्गदनामा जनपद: GadyCin. 3. 11; 134. 20; श्रीमुकुरविडूरसारवसुधारत्नं सनाथो गुणेनाक्षूणेन EI. iii. 195. 152; **2** not absent, present, unopposed वैशद्यम्…यदि स्वविषयग्रहणम्; तत् परोक्षेऽप्यक्षूणम् PramāMī. i. 1. 14 कर्तास्मि क्षान्तिमक्षूणाम् MalliC. 2. 608; क्षणावतारादक्षूणं मङ्क्षु काङ्क्षामि वर्त्म यत् S'āliC. 4. 87; विदधेकिमपि क्षूणमक्षूणं तदहं पुमान् PrabhāC. 48. 20.

अक्षूणकान्तिक (akṣūṇakānti-ka) *adj.* of faultless (i. e. perfect) beauty मुखमस्य…। शशाङ्कमण्डलस्याधाल्लक्ष्मीमक्षूणकान्तिकम् MahāP. 15. 178.

अक्षूणहेतु (akṣūṇa-hetu) *m.* the reason of not being deficient or being perfect राशीकृता: पुष्पपरागपुञ्जा: पदे पदे दक्षिणमारुतेन। मत्तस्य चैत्रद्विरदस्य कर्तुमक्षूणहेतोरिव पांसुतल्पान् VikraDeC. 7. 40.

अक्षेत्र (a-kṣetra) *n.* **1** uncultivable land, barren soil or barren land अक्षेत्रे बीजमुत्सृष्टमन्तरैव विनश्यति ManuSm. 10. 71; अक्षेत्रे ऊषरे उत्सृष्टमुप्तमपि बीजमन्तरैवादत्वैव फलं नश्यति ManuBh. ii. 350. 24 (*on* 10. 71); न संप्राप्तो वृद्धिं यदि स भृशमक्षेत्रपतित: किमिक्षोर्दोषोऽयम् BhallaS'. 56 = SūktiRa. 32. 63; इक्षोरक्षेत्रमूषरम् Kāvyānu.(He.) (comm.) 309. 20; **2** a wrong context किमत्राक्षेत्रे क्लेशेन Kāśi. i. 60. 24 (*on* 2. 4); **3** other than the *kṣetra* (i. e. a cultivable land) काण्डादक्षेत्रे CāndraVyā. ii. 3. 25; S'ākaṭāVyā. i. 3. 38; काण्डात्प्रमाणादक्षेत्रे SiddhaHe. ii. 4. 24; MugdhaBo. 6. 55 (60. 13); **4** not a proper geometrical figure धृष्टोद्दिष्टमृजुभुजं क्षेत्रं यत्रैकबाहुत: स्वल्पा। तदितरभुजयुतिरथवा तुल्या ज्ञेयं तदक्षेत्रम् Līlā. 161; **5** (fig.) a bad pupil, unworthy recipient or receptacle [APTE]

अक्षेत्र (á-kṣetra) *adj.* **1** destitute of cultivable land तद्धाक्षेत्रतरमिवास S'atBr. I. iv. 1. 15; **2** (the soul) which has no body अक्षेत्रं क्षेत्रमात्मानमसङ्गं सङ्गमात्मन:।…अबुद्धत्वाद्धि मन्यते BrahmP. 241. 51.

अक्षेत्रजत्व (akṣetraja-tva) *n.* the nature of being other than the one born of one's own lawfully wedded wife (through *niyoga*) अनियुक्तापुत्रस्याक्षेत्रजत्वात् ManvaMu. 394. 11 (*on* 9. 162); नियोगाभावेन तस्याक्षेत्रजत्वात् BālamBha. iii. 40. 1 (*on* 3. 16)

अक्षेत्रज्ञ (á-kṣetrajña) *adj.* **A** who is ignorant of (the way or route and other details of) land or region यथाक्षेत्रज्ञोऽन्येन पथा नयेत् S'atBr. XIII. ii. 3. 2; **B** who is ignorant of the spot हिरण्यनिधिं निहितमक्षेत्रज्ञा:…न विन्देयु: ChāndoU. viii. 3. 2.

अक्षेत्रज्ञ (a-kṣetrajña) *m.* that which is other than the individual soul (i. e. the Supreme Self) KāśiVṛ. *on* P. v. 1. 124; GaṇPā. 167. 15; JaineVyā. iii. 4. 114 (235. 13); अक्षेत्रज्ञस्य भाव: कर्म वा आक्षैत्रज्ञ्यम् GaṇRa. 7. 404(427); Prasā. i. 861. 8; अथ क्षेत्रज्ञभिन्नोऽक्षेत्रज्ञ उच्यते KośaKaTa. 1. 36.

अक्षेत्रतर (ákṣetra-tara) *adj.* having mostly uncultivable land तद्धाक्षेत्रतरमिवास S'atBr. I. iv. 1. 15.

अक्षेत्रपतित (akṣetra-patita) *adj.* fallen in (i. e. sown in) a barren land न संप्राप्तो वृद्धिं यदि स भृशमक्षेत्रपतित: किमिक्षोर्दोषोऽसौ न पुनरगुणाया मरुभुव: Dhvanyā. 145. 4 (*on* 1. 14) = BhallaS'. 56 = SūktiMu. 35. 5 = S'ārṅgaPa. 1052 = Subhāṣi. 947.

अक्षेत्रमहिमज्ञ (a-kṣetramahimajña) *adj.* who does not know the greatness of the holy place अक्षेत्रमहिमज्ञोऽपि श्रद्धाहीनोऽपि कालत:। काशीप्रवेशादनघोऽमृतत्वं लभते मृत: SkandP. iv. 26. 135.

अक्षेत्रलक्षण (akṣetra-lakṣaṇa) *n.* the definition of a non-geometrical figure अथ अक्षेत्रलक्षणे सूत्रम् Līlā. 160(10)

अक्षेत्रवत् (a-kṣetrava(n)t) *adj.* [*f.* –ī] having no cultivated land or fields भूयिष्ठं कपिलानि गोकुलधनान्यक्षेत्रवत्यो दिश: नि:संदिग्धमिदं तपोवनम् SvapnVā. 1. 12.

अक्षेत्रविद् (á-kṣetravid) *adj.* who does not know the place, who does not know the way अक्षेत्रविद्यथा मुग्ध: ṚV. v. 40. 5; x. 32. 7 [destitute of spiritual knowledge, not knowing the true nature of the *kṣetra* or body, APTE, MW]

अक्षेत्रसमुद्भव (akṣetra-samudbhava) *adj.* [*f.* –ā] born in a bad (i. e. improper) region याश्चाक्षेत्रसमुद्भवा विषयुता याश्चातिदुर्ग्राहिकास्ता: सर्वाश्च जलायुका न च भिषक् संपोषयेत्पोषणै: KalyāKā. 21. 51.

अक्षेत्रिन् (a-kṣetrin) *adj.* who owns no land येऽक्षेत्रिणो बीजवन्तः परक्षेत्रप्रवापिणः । ते वै सस्यस्य जातस्य न लभन्ते फलं क्वचित् ManuSm. 9. 49; 9. 51; ManuBh. ii. 255. 12 (*on* 9. 49); ManvaVi. 1141. 18 (*on* 9. 51)

अक्षेत्रीकरण (a-kṣetrīkaraṇa) *n.* failing to make the body ready (before administering quicksilver etc. for medical purposes) अक्षेत्रीकरणे सूतो मृतोऽपि विषवद्भवेत् RaseCin. 8. 9.

अक्षेन्दु (akṣendu) *m.* fifteen (क्षेपकानाह) विधूचेऽब्धयोऽक्षेन्दवोऽर्का नवाक्षाः KaraṇaKu. 1. 4(4)

अक्षेन्धनाग्नि (akṣendhanāgni) *m.* fire fuelled with (the wood from) an *akṣa* tree अक्षेन्धनाग्नौ योन्युत्थक्षतजोत्पाचितं चरुम् ।…हुनेत् TantrRā. 14. 36.

अक्षेप (a-kṣepa) *m.* absence of delay न हि क्षेपाक्षेपाभ्यामन्यः प्रकारोऽस्तीति ĀtmaTaVi. 62. 18; जायाग्रे हि गुणिनेष्टे हितोऽक्षेपोऽमृतोऽक्षिणि SaraKaṇṭhā. 272. 13; **अक्षेपात्** (a-kṣepāt) *adv.* immediately, without any delay तुष्टस्तव तपःशक्तेः वाञ्छितं प्रार्थय द्रुतम् । अक्षेपात् पूरयिष्ये तत् कल्पवृक्ष इव ध्रुवम् PrabhāC. 130. 3; 176. 20; कथयित्वा… । मोक्षसाधकमक्षेपान्मुनिधर्मं यथास्थितम् SamarāSaṁ. 9. 546; **अक्षेपेण** (a-kṣepeṇa) *adv.* without delay, immediately मङ्गले च सति परिपन्थिविघ्नविघातात् अक्षेपेण शास्त्रसिद्धिः PramāMī. 2. 3 (*on* i. 1. 1); अक्षेपेण महीपालो जिनयात्रामसूत्रयत् KumāDeCa.(So.) 24. 24.

अक्षेपकरणशील (akṣepakaraṇa-śīla) *adj.* which has the nature of producing (the effect) without delay कार्यद्वैविध्यं च सहकारिभ्यः सञ्जनितविशेषपरम्परया उत्पत्तिधर्मकम्, अन्यच्च । अङ्कुरादिवत्, अक्षेपकरणशीलेन्द्रियविज्ञानवच्च कार्यकारणयोः स्वभावभेदात् HetuBi. 62. 2 (HetuBiṬ. 137. 14 अक्षेपेण करोतीत्येवंशीलो धर्मो यस्य स तथोक्तः)

अक्षेपकरणस्वभाव (akṣepakaraṇa-svabhāva) *adj.* whose nature is to produce (the effect) without delay योऽयं सहकारिमध्यमध्यासीनोऽक्षेपकरणस्वभावो भावः ĀtmaTaVi. 50. 11.

अक्षेपकरणस्वभावत्व (akṣepakaraṇasvabhāva-tva) *n.* the state of having the nature of producing (the effect) without delay यच्चाक्षेपकरणस्वभावत्वं भावस्य प्रमाणगोचरः स्यात् तदेव कुतः सिद्धमिति नाधिगच्छामः ĀtmaTaVi. 50. 14.

अक्षेपकारित्व (akṣepakāri-tva) *n.* characteristic of producing (the effect) without any delay एवं च द्वितीयपक्षविवक्षायामक्षेपकारित्वमेव भावस्य स्वभावः ĀtmaTaVi. 68. 3.

अक्षेपकारिन् (akṣepakār-in) *adj.* producing (the effect) without delay अक्षेपकारिषु इन्द्रियादिषु न विशेषोत्पत्तिः परस्परतः सम्भवति HetuBi. 61. 3; सन्निहितसहकारिहेतुजन्यं यथाक्षेपकारीन्द्रियादिज्ञानम् PañcPā. 27. 22 (*on* i. 1. 0); 27. 23 (*on* i. 1. 0)

अक्षेपतस् (akṣepa-tas) *adv.* quickly, immediately, without delay ओमित्युक्त्वा गुरुस्तस्य सार्वज्ञपरमाक्षरैः । अभिमन्य्याथ तन्मूर्ध्नि वासानक्षेपतोऽक्षिपत् PrabhāC. 10. 26.

अक्षेपम् (akṣepam) *adv.* quickly, immediately, without delay तदानीमंशूनां दहता कदम्बकेन । अव्याकृतसम्भ्रमस्य पक्षावक्षेपं मम तूलवत् प्रपन्नौ RāmC. 14. 64; तत्कृते समरादित्यचरिते पूरिते रसैः । वक्ष्ये संक्षेपमक्षेपमात्मनः स्मृतिहेतवे SamarāSaṁ. 1. 28; यावद्विपक्षमक्षेपं लघुहस्तः क्षिपन्निषून् । वीक्षांचक्रे शतैरेकोऽप्यसंख्यैरात्मसंख्यया PāṇḍaC. 1. 320.

अक्षेपिन् (akṣep-in) *adj.* who does not delay, undelaying सुभ्रातुः शकलयुगं विधाय वक्षस्यक्षेपी प्रविशतु रावणः कृशानुम् RāmC. 34. 62.

अक्षेप्य (a-kṣepya) *adj.* which cannot be thrown out, immovable, unshakable अक्षेप्यरक्षापरिघौ पृथिव्याः ।… स मेने भूमिष्ठधन्यौ भुजपारिजातौ Yādavā. 4. 100.

अक्षेम (a-kṣema) *adj.* [*f.* -ā] **A** unsafe, insecure, afflicted with calamity अक्षेमे पथि वस्त्रदशानां ग्रन्थिं कुर्यात् सहायिनां च स्वस्त्ययनानि DrāhyGS. iv. 3. 14; यथाक्षेमेऽपि पथि भवति विप्रलम्भकोपदेशः । क्षेमोऽयम्…इति SābaBh. 1253. 80 (*on* iv. 3. 10); कृत्वाक्षेमामशेषां तां पुरीं वाराणसीं ययौ (विष्णुचक्रम्) BrahmP. 207. 41; **B** harmful, dangerous, inauspicious अक्षेमः परिहासोऽयम् Bhaṭṭi. 6. 15 (comm. अहितः); लक्ष्यते लक्ष्मिगर्भोऽयमक्षेमः क्षमापतेः SamarāSaṁ. 2. 387.

अक्षेम (a-kṣema) *n. m.* **1A** absence of well-being, adversity, calamity, harm, injury अक्षेमं सुमहद्देवि प्रवृत्तं त्वद्विनाशनम् Rāmā. ii. 7. 16; सोऽहं न वेद्मि… किन्तु तेषां गृहे क्षेममक्षेमं किन्तु साम्प्रतम् MārkP. 81. 21; अयं तु गर्भो देवक्या यावत्कंसं हनिष्यति । तावत्पृथिव्यां भविताक्षेमो भारवहः परम् PadmP. v. 13. 145; AdbhuSāg. 695. 14; तयाथ भर्तुरक्षेमवार्तादुःखे निवेदिते । गणिन्यूचेऽस्ति नाक्षेमस्तस्येदानीं दृढा भव SamarāSaṁ. 8. 346; नाक्षेमं क्षुद्रपक्षात्क्षणमपि लभते (विवेकी) JinaS. 4. 25; सार्थपतिः सार्थे तामपश्यन्नितस्ततः । मा स भूत् क्वचिदक्षेममित्यानुपदिकोऽभवत् PāṇḍaC. 6. 574; 8. 544; **1B** evil भ्रमनिबन्धनोऽक्षेमो याथात्म्यज्ञानलक्षणया विद्यया विनिवर्तनीयः Bhām. 633. 13 (*on* iii. 3. 29); **2** absence of proper care of what is obtained वक्तव्यता पशूनामक्षेमे तत्कृतापचयवत्ता ManvaVi. 1019. 9 (*on* 8. 230)

अक्षेमकर्मन् (akṣema-karman) *adj.* whose deeds are harmful कृतान्तोऽक्षेमकर्मणि AnekāSaṁ. 3. 248.

अक्षेमभाज् (akṣema-bhāj) *adj.* whose lot is misery इष्टे यथाकामीनं कुपथाध्वनीनमजयन्नक्षौघमक्षेमभाक् SindūPra. 72.

अक्षेय (a-kṣeya) *adj.* imperishable यश्चेदं श्रावयेच्छ्राद्धे ब्राह्मणान् पादमन्ततः । अक्षेयं सर्वकामीयं पितॄंस्तच्चोपतिष्ठते BrahmāṇḍP. iii. 4. 54.

अक्षेश (akṣeśa) *adj.* ruler of the senses (i. e. the mind) तैजसात्तस्मान्मनोऽक्षेशमजायत MāliniT. 1. 31.

अक्षेश्वर (akṣeśvara) *m.* ruler of the senses (i. e. the mind) [cf. **अक्षेश**] बद्ध्वा पद्मासनं योगी नाभावक्षेश्वरं न्यसेत् MālinīT. 7. 15.

[1]**अक्षैकजय** (akṣaikajaya) *m.* unique or absolute victory in (the game of) dice मतिमक्षैकजयेऽकरोत्प्रभुः RāghPāṇ.(Dha.) 4. 35.

[2]**अक्षैकजय** (akṣaikajaya) *m.* unique or absolute victory over the senses, RāghPāṇ.(Dha.) 4. 35.

अक्षैकत्व (akṣaikatva) *n.* oneness of the senses सेयं व्यवस्थाक्षैकत्वेऽनुपपन्ना NyāyRa. 184. 11 (*on* 4. 159)

अक्षैकदेश (akṣaikadeśa) *m.* one (particular) side of a die (i. e. the side with three dots) अक्षैकदेशसिद्धार्थभेरीषूक्तो हि दुन्दुभिः AbhidhāMañ. 267. 18.

अक्षैण्यशालिन् (akṣaiṇyaśāl-in) *adj.* [*f.* -nī] not having emaciation or deformity (of nails and ears) नखकर्णाक्षैण्यशालिनीम् (उद्वहेत्) KandaCūMa. iii. 1. 13.

अक्षैत्रज्ञ (akṣaitrajña) *adj.* [akṣetrajña + aṇ, P. iv. 3. 74; optionally *ākṣaitrajña* Bālamanoramā *on* P. vii. 3. 30] coming from or existing in what is other than the individual self आक्षैत्रज्ञम् । अक्षैत्रज्ञम् Prasā. i. 819. 6; SiddhāKau. 261B. 12.

अक्षैत्रज्ञ्य (akṣaitrajñya) *n.* [akṣetrajña + ṣyañ (bhāve), P. v. 1. 124 and vii. 3. 30, optionally *ākṣaitrajñya*, cf. KāśiVṛ. *on* P. vii. 3. 30; Nyāsa and PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. v. 1. 121 and 124] the state of being different from the individual self नञः परेषां शुचीश्वरक्षेत्रज्ञकुशलनिपुण इत्येतेषामचामादेरच ऐच् भवति पूर्वपदस्य तु वा ।…अक्षैत्रज्ञ्यम् । आक्षैत्रज्ञ्यम् JaineVyā.364. 17 (*on* v. 2. 34); आनैश्वर्यानैपुणाशौचरुग्णो यल्लोकस्तर्कि मयेत्यन्यदुःखैः । दुःखीत्याटीचन्नपरतेन नाक्षैत्रज्ञे-(? इत्ये-)प्याक्षैत्रज्ञ्य[ज्ञ ? not necessary]मेषोऽन्वमंस्त DvyāśraKā. 20. 43; [spiritual ignorance MW]

अक्षैप्रयुक्त (a-kṣaiprayukta) *adj.* (a word) not involving or having a *kṣaipra* (*sandhi*) प्रचोदितोऽभिक्रमते यथास्य क्रमः परस्ताद्विहितस्तथैव । सर्वोदात्तं त्विह तस्मिन्नवृक्तमक्षिप्रयुक्त (v. l. °क्षैप्र°) द्विरुपस्थितं वा ṚPrāti. 15. 5.

अक्षोक्त्यदृष्टि (akṣoktyadṛṣṭi) *f.* non-availability of a statement of (the body, *deha*) being *akṣa* देहस्यानक्षभावेऽप्युपकृतिरधिका तत्समाक्षोक्त्यदृष्टेः TattvaMu. 1. 54 (comm. इन्द्रियत्वोक्तेः अदर्शनम्)

अक्षोच्छ्रय (akṣocchraya) *m.* elevation of the terrestrial axis अतो नाक्षोच्छ्रयस्तासु ध्रुवयोः क्षितिजस्थयोः SūrySi. 12. 44.

अक्षोट (akṣoṭa) *m.* sometimes *n.* [MAYR. I. p. 16] walnut (tree or fruit) वातामाभिषुकाक्षोटमकूलकनिकोचकाः । … बलप्रदाः CaraS. i. 27. 152 (1922 Ed.); काम्बोजाः…गजालानपरिक्लिष्टैरक्षोटैः सार्धमानताः RaghuVa. 4. 69; पीलौ…गिरिसम्भवे । अक्षोटकन्दरालौ AmaK. 706; [स च पर्वतजपीलुवृक्षः इत्यमरटीकायां भरतः SabdaKaDru.]; (घृतप्रस्थं विपाचयेत्) मधूकाक्षोटवातामसुञ्जातामिषुकैः AṣṭāHṛ. vi. 24. 54; अक्षोटैः पनसैस्तथा…दत्तेन मासं प्रीयन्ते श्राद्धेन पितरः ViṣṇuDhaP. i. 141. 36; निकोचाभिषुकाक्षोटम्…एवमादीनि…मधुरो गणः ViṣṇuDhaP. ii. 26. 53; (ततः प्रधानतो वक्ष्ये द्रुमाणां दोहदान्यहम्)…सृगालमांसतोयं च नारङ्गाक्षोटयोर्हितम् ViṣṇuDhaP. ii. 30. 26; तिलान् यवांस्तथाक्षोटाञ्जाँजाश्चाग्नौ समावपेत् ViṣṇuDhaP. ii. 104. 65; (प्रपूजयेत्) अक्षोटैः पनसैस्तथा SkandP. VII. i. 166. 86; BhaviP. 671A. 9 (iv. 43. 8); (सुराष्ट्रेषु) तत्पर्यन्तादिभूमिषु चाक्षोटनारिकेराणामभावात् SaraKaṇṭhā. 45. 8; बकोटाक्षोटकर्कोटादयः SaraKaṇṭhā.(Gr.) ii. 2. 112 (comm. ओटच्प्रत्ययान्ता निपात्यन्ते ।…अक्ष्यत इत्यक्षोटः फलवृक्षः); परिपालकः । जरढाखुरिवाक्षोटं शून्यं चक्रे सुरालयम् NarmaMā. 1. 96; 1. 124; 3. 5; निन्युस्ते भक्ष्यया तदा । शालिचूर्णयवाक्षोटबिल्वार्धघृतचन्दनम् NarmaMā. 3. 20; पीलौ… गिरिसंभवे । अक्षोटः कर्परालश्च NighSe. 2028; अक्षोटो गिरिसम्भवः पीलुः SmṛtiCan. v. 254. 11; पीलुः शैलभवोऽक्षोटः BhāvPraNi. 103. 130; BhāvPra.(Bhā.) 6(7),

129; S'abdaRa.(Vā.) 1013; अक्षोटम् अखरोटः NirṇaSi. 289.15; KośaKaTa. 1.3193; S'abdaRaSaK. 87.5; पक्वाक्षोटस्य मिस्स्येव स्थितं नक्षत्रमण्डलम् YogVā. viB. 127.16; अक्षोटं पनसं⋯प्रतिसंहृत्य बलातैलं निधापयेत् KāśyaS. 143B.5; अक्षोटो मधुरो बल्यः स्निग्धोष्णो वातपित्तजित् RājNi. 180.25; वितत्य ⋯ सेनां प्रियङ्गुशालिकोद्रवैः । यन्त्राश्ममिरिवाक्षोटैर्जित्वा तं स न्यविक्षत RājTa.(Prā.) 361; नीपकोकाम्रसरलदाडिमाक्षोटमिस्सटाः ।⋯सत्फला द्रुमाः S'ukraNī. iv. 4.49.

अक्षोटक (akṣoṭa-ka) *m.* walnut [=अक्षोट] (आश्रित्य तिष्ठति) धनदोऽक्षोटकम् SkandP. vi. 252.25; पीलुः अक्षोटः अक्षोटकोऽपि BhāvPraNi. 103.130; अक्षोटकोऽपि वातादसदृशः कफपित्तकृत् BhāvPra.(Bhā.) 6(7).129; दाडिमानां च स्वादूनामक्षोटकवनानि च VāyuP. i. 38.69; गच्छन्मार्गेण भूपतिः । ⋯ अक्षोटकैः ⋯ कृतच्छायः ParṇāParGra. 4.61; अक्षोटकः फलस्नेहः कन्दरालो गुडाशयः PañcTaPra. 13.8.

अक्षोटनारिकेराढ्य (akṣoṭanārikerāḍhya) *adj.* [*f.* -ā] rich in walnut and cocoanut trees नगरी मथुरा नाम विश्रुता । अक्षोटनारिकेराढ्या यदुपान्ताद्रिभूमयः SaraKaṇṭhā. 45.7.

अक्षोटनालिकेराङ्क (akṣoṭanālikerāṅka) *adj.* [*f.* -ā] marked by walnut and cocoanut trees मथुरा नाम विश्रुता । अक्षोटनालिकेराढ्या (v. l. °राङ्का) यस्याः पर्यन्तभूमयः KāvyālaṅSū. ii. 2.23.

अक्षोटनालिकेराढ्य (akṣoṭanālikerāḍhya) *adj.* [*f.* -ā] rich in walnut and cocoanut trees मथुरा नाम विश्रुता । अक्षोटनालिकेराढ्या यस्याः पर्यन्तभूमयः KāvyālaṅSū. ii. 2.23.

अक्षोटपिण्यक (akṣoṭa-piṇyaka) *m. n.?* walnut oil-cake व्यथुरात्मनः । प्राणसंधारणं केचिच्छाकेनाक्षोटपिण्यकैः RājTa.(Prā.) 355.

अक्षोटपृष्ठग (akṣoṭapṛṣṭha-ga) *adj.* [*f.* -ā] existing on the outer surface of a walnut fruit ब्रह्माण्डादृशगुणतस्तोयं तत्र व्यवस्थितम् । आस्थितं वेष्टयित्वा तु त्वगिवाक्षोटपृष्ठगा YogVā. iii. 29.56.

अक्षोटप्रदान (akṣoṭa-pradāna) *n.* offering of walnuts आम्राक्षोटप्रदानेन सर्वकामानवाप्नुयात् ViṣṇuDhaP. iii. 297.11.

अक्षोटमल्ल (akṣoṭamalla) *m.* name of a person अक्षोटमल्लः समरे तत्र मल्लश्च चाचरिः । अगातां राजगृह्यौ द्वौ स्वर्गस्त्रीभोगभागिताम् RājTa.(Ka.) 7.1501.

अक्षोठ (akṣoṭha) *m.* [w. r. for *akṣoṭa*] walnut अक्षोठशुण्ठिमरिचार्द्रकदाडिमत्वक्⋯°सुसंस्कृतान्यः । मत्स्यान् सुशीतसितभक्ततले दधाति Subhāṣi. 2357.

अक्षोड (akṣoḍa) *m.* walnut; *Aleurites triloba* (=अक्षोट) अक्षोडभव्यपनसैर्बिल्वतिन्दुकवेणुभिः (आकीर्णः⋯गिरिः) Rāmā. 2.2074*(2); वातामाक्षोड°⋯°प्रभृतीनि । ⋯बल्यानि मधुराणि च SusruS. i. 46.187; i. 45.120; निकोठकाक्षोडकरञ्जशिग्रुकाः । (स्नेहाशयाः स्थावरसंज्ञिताः) CaraS. i. 13.10 (1922 Ed.); i. 26.86; RaghuVa. 4.69 (v. l.); MatsyP. 217.53; AmaK. 92.9 (Colebrooke); वातामाभिषुकाक्षोडमुकूलकनिकोचकम् । ⋯गुरु शीतलम् AṣṭāSaṁ. 1.7 (i. 39.7); 1.18 (i. 98.13); 5.2 (ii. 141.14); VaijK. 48.46; क्षः क्षरः क्षरणः क्षारोऽक्षोडोऽक्षोऽक्षराक्षरः DvyakṣaNā. 2.104; अक्षोडस्तु फलस्नेहः कन्दरालफलोऽपि च KalpaK. 257.79.

अक्षोडक (akṣoḍa-ka) *m.* =अक्षोड [PW]

अक्षोत्क्षिप्त (akṣotkṣipta) *adj.* (a globe) raised to the extent of the degrees of the latitude अक्षोत्क्षिप्तस्योदक् तिर्यग्वेधप्रकाशहरिजस्थाः PañcSi. 14.25.

अक्षोत्तर (akṣottara) *n.* the plank above the axle भारोपर्यङ्गुलघनफलकाप्रस्तरो भवेत् । अक्षमक्षोत्तरं चक्रभट्टभारोपयानकम् MayaMa. 31.34; भारो भारोपधानं च अक्षमक्षोत्तरं तथा । कूबरः कूबरस्याग्रे द्वयपट्टैश्च कीलकैः । ⋯अक्षमक्षोत्तरं मध्ये दारुकीलं प्रयोजयेत् MayaMa. 31.47; अक्षमक्षोत्तरं चैव वारो वा यानकं यथा MayaMa. 31.56. अक्षान्तेऽक्षोत्तरबन्धे दारुकीलैः प्रयोजयेत् MayaMa. 31.44.

अक्षोत्तरलेखान्तर (akṣottaralekhāntara) *n.* distance between the line of the latitude and the north-south line अक्षे क्षिप्तां लेखां कुर्याच्च भगणचिह्नपर्यन्ताम् । अक्षोत्तरलेखान्तरमपक्रमांशोत्थमादाय PañcSi. 14.3.

अक्षोत्तरायति (akṣottarāyati) *f.* the length of the plank above the axle व्यासश्चाक्षायतिः सैव नाभ्यन्ताक्षोत्तरायतिः । स्वव्यासाध्यर्धमायामो रथोपस्थस्य कीर्तितः ĪśānS'iPa. ii. 48.65.

अक्षोत्तरायाम (akṣottarāyāma) *m.* the length of the plank above the axle अक्षोत्तरायामसमा चक्राणां विस्तृतिः स्मृता ĪśānS'iPa. ii. 48.71.

अक्षोत्तार (akṣottāra) *n.* (=अक्षोत्तर?) the plank above the axle रोहारोहघने चैव अक्षोत्तारं तथा बकम् । भारस्योदयपट्टैश्च कीलकैः पट्टबन्धकैः । योग्यं च द्व्यंशपादांशैरयःपट्टैश्च बन्धयेत् MayaMa. 31.42.

अक्षोत्सेध (akṣotsedha) *m.* the height (i. e. thickness) of the axle सप्ताङ्गुलं समारभ्य द्विद्व्यङ्गुलविवर्धनात् । त्रयोविंशाङ्गुलान्तं स्याच्चाक्षोत्सेधं तु पूर्ववत् MānaSā. 43.12.

अक्षोत्सेधार्ध (akṣotsedhārdha) *m.* (or *n.*) one-half of the height of the axle तस्याधः कर्णनं कुर्यादक्षोत्सेधार्धमेव च MānaSā. 43.26.

[1]**अक्षोद** (akṣoda) *m.* walnut tree वनम्⋯अद्राक्षीत्⋯नारदः⋯अक्षोदैः ⋯विराजितम् SkandP. ii. (9). 16.34.

[2]**अक्षोद** (akṣoda) *n.* name of a lake हेमकूटस्य पृष्ठे तु सायनं (v. l. अक्षोदम्) नाम तत्सरः VāyuP. i. 47.63 [ĀnandāS'S.(49), 1905 Ed.]

अक्षोदनार्ह (a-kṣodanārha) *adj.* which should not be crushed क्षोत्तव्या इति । अर्हार्थे कृत्यः । ये क्षुद्यमाना अपि न म्रियन्ते जलौकःप्रभृतयः । ये तु म्रियन्ते ते पापनिमित्तत्वादक्षोदनार्हाः Pradī. ii. 536B.28 (*on* P. ii. 4.8)

अक्षोदल (akṣoda-la) *m.* walnut tree or its fruit अक्षोदलः स्नेहफलो गुडाश्रयः कन्दरालश्च ।⋯पार्वतः स्वादुमज्जः स्यात् AbhidhāMañ. 195.5.

अक्षोदवैर (akṣoda-vaira) *m.* unending (stable) enmity, स मागधैर्योऽनुगतः सहायैरक्षोदवैराकुलिताखिलाशः । रणाजिरम्⋯अवतीर्णः RāghPāṇ. (Dha.) 16.5 (comm. न क्षोदो यस्य तेन वैरेण)

अक्षोदीयस् (a-kṣodīyas) *adj.* [comp. of *akṣudra* cf. P. vi. 4.156] **1** rich, noble, magnanimous, liberal अक्षोदीयानहसिष्ठहर्षो विदधे क्षेपीयो महोत्सवं सः DvyāśraKā. 20.63; (comm. क्षुद्रो दरिद्रः कृपणश्चात्यन्तं क्षुद्रः क्षोदीयान् न तथा । ईश्वर उदारश्चेत्यर्थः); **2** not too small, considerable आद्ये पक्षे (=साक्षाद्देहव्यापारेण व्यापारपक्षे) एकस्यैव भूभूधरादेर्विधानेऽक्षोदीयसः कालक्षेपस्य संभवाद् बंहीयसाप्यनेहसा न परिसमाप्तिः SyādvāMañ. 6.(118); अस्मै विसायिभासे ननु नमति न कः पापिनां वृत्तमुच्चैरक्षोदीयानपात्रेऽध्वनिधनमलिनां सारसांयात्रिकानाम् । धत्ते Kapphiṇā. 6.48.

[1]**अक्षोद्भव** (akṣodbhava) *adj.* produced or extracted from the fruit of *Terminalia bellerica* लौहे सुपात्रे विनिधाय तैलमक्षोद्भवं तच्च पचेत्प्रयत्नात् SusruS. iv. 25.34.

[2]**अक्षोद्भव** (akṣodbhava) *adj.* arising from or caused by the sense-organs निर्दोषेति ।⋯किं निर्दोषैरक्षैरुद्भवो यस्येति । किं वा निर्दोषं च तदक्षोद्भवं चेति NyāySu.(Ja.) 254A.13 (*on* ii. 1.2)

अक्षोद्भववालन (akṣodbhava-vālana) *n.* latitudinal deflection, deflection due to the latitude (of a planet) शरायनाक्षोद्भववालनानाम् । संस्कारभागज्यकया विनिघ्नं मानैक्यखण्डम्⋯वलनं स्फुटं स्यात् SiddhāTaVi. 339.4.

अक्षोद्या (akṣodyā) *f.* one of the eight forms of the goddess Brahmāṇī अक्षोद्या ह्यक्षकर्णी च राक्षसी क्षपणक्षया । पिङ्गाक्षी चाक्षया क्षेमा ब्रह्माण्यष्टकसंस्थिताः AgniP. 146.12.

अक्षोधुक (á-kṣodhuka) *adj.* [*f.* -ā] free from hunger, not hungry ते न क्षुधार्तिमाच्छेन्त्यक्षोधुका भवन्ति TaiS. VII. iv. 11.2; अक्षोधुकास्ता ऽसमां प्रजा: TaiS. VII. v. 9.1; अक्षोधुको यजमानो भवति MaiS. i. 4.11; i. 6.5; काम्यो भवत्यक्षोधुको य औपवसथिकं भुङ्क्ते DrāhyāGS. ii. 1.5; GobhiGS. i. 6.3.

अक्षोधुकंभावुक (akṣodhukam-bhāvuka) *adj.* [Debru. p. 480] not easily becoming hungry, not likely to be hungry अक्षोधुकंभावुकं हास्य (भवत्य)स्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च यस्यासा अवक्षाणान्यनुसमिन्धते VādhūlaS'S. iii. 9.16; अनाभ्याख्यायुकं हास्याक्षोधुकंभावुकं भवत्यस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च य एवं वेद VādhūlaS'S. iv. 60.12.

अक्षोन (akṣona) *adj.* [*f.* -ā] **A** less by (the degrees of) the latitude नवतेरक्षोनायाः क्रमशो ज्या लम्बको भवति PañcSi. 4.28; **B** less than the latitude सौम्याक्षोना यदा का(?क्रा)न्तिः स्यात्तदा द्युदलश्रवः । विषुवच्छाययाभ्यस्तः कर्णो मध्याग्रयोद्धृतः SūrySi. 3.26.

अक्षोन्नत (akṣonnata) *adj.* elevated to the (given) latitude छेद्यवदर्धकपालं सचिह्नमक्षोन्नतं सदिक्चक्रम् । सुसमावनिविन्यस्तं कुर्यात् PañcSi. 14.19.

अक्षोन्नति (akṣonnati) *f.* height of the upper part of the breast व्यासोऽक्षे श्रुतिभिर्यवैर्कतुमितैर्नाभौ दृशाक्षोन्नतिः TantrSa. 2.114 (comm. अक्षे स्तनाग्रभागे)

अक्षोपकरण (akṣopakaraṇa) *n.* a piece in the game of dice, a piece (draughtsman) in chess, a pawn अक्षोपकरणं शारिः शारिः शकुनिकान्तरम् AnekāSa. 502; पर्याणेऽक्षोपकरणे शारिः शकुनिकान्तरे TrikāS'e. iii. 3.374; Liṅgānu.(He.) 55.16; VisvaPra. 131.82; NānārthSaṁ. 87.30; शारिर्नाक्षोपकरणे स्त्रियां शकुनिकान्तरे MediK. 139.88; 139.90; VisvaLok. 290.83; S'abdaRaSaK. 261.1; 261.4.

अक्षोपजीव्यता (akṣopajīvya-tā) *f.* dependence or reliance on sense-organs or sense-perception दुरन्तध्वान्तखण्डानामखण्ड्यक्षोपजीव्यता GuruCan. i. 295.19.

अक्षोपयोग (akṣopayoga) *m.* use of the sense-organ (viz. the eye) अभ्युत्पन्नस्य सन्निहितेऽप्यर्थे व्याप्रियमाणे चक्षुषि शब्दश्रुतेरनन्तरं यद् गौरिति तत्र ज्ञानं

जायते तत्र रेखोपरेखाद्यर्थं प्रत्यक्षोपयोगोऽपि (v. l. रेखोपरेखादिष्वक्षोपयोगेऽपि) शब्दस्यैव कारणत्वात् Kiraṇā. 288. 17.

¹अक्षोपाङ्ग (akṣopāṅga) *n.* a sub-part (of the body) viz. a sense-organ यापयन् शकटं देहमक्षोपाङ्गस्य मात्रया। ···प्रभूतं सारभूतं स पुण्यद्रव्यमुपार्जयत् S'āliC. 3. 66.

²अक्षोपाङ्ग (akṣopāṅga) *n.* a sub-part (of the cart) viz. an axle, S'āliC. 3. 66.

अक्षोपाञ्जन (akṣopāñjana) *n.* the act of anointing the axle तृतीयमक्षोपाञ्जनायावशिनष्टि BhārS'S. x. 15. 19; चतुर्थेन आहवनीयस्योपयमनीष्वाग्नीध्रीयस्याक्षोपाञ्जने च KātyS'S. viii. 6. 33.

अक्षोफल (akṣo–phala) *adj.* [w. r. for अक्षफल] fruit of *Terminalia Bellerica* धात्रीफलञ्च त्रिंशच्च विंशतिद्र्यष्टमासकः। तथाक्षो(? क्ष)फलतुल्यो यः (पद्मरागः) YuktiKa. 92. 7.

अक्षोभ (a–kṣobha) *m.* **1** absence of agitation, non-perturbation अक्षोभः श्रवणं चेष्टं धनप्राप्तिः प्रियागमः BṛSaṁ. 90. 8; सर्वेन्द्रियाणां चित्तस्य चाक्षोभो वशीकारसंज्ञेति YogSā. 26. 4(2); **2** the post to which an elephant is tied आलानं शङ्कुरक्षोभः प्रारब्धिर्गजबन्धनी TrikāS'e. ii. 8. 39 (comm. इति पञ्च हस्तिबन्धनस्तम्भस्य); **3** name of a *śreṣṭhin*, son of Mahendradatta सुतो महेन्द्रदत्तोऽस्य तस्याप्यक्षोभनामकः। जातो धनपतिः BṛKathāK. 105. 232.

अक्षोभ (a–kṣobha) *adj.* **1 A** which cannot be disturbed, unagitated, unperturbed (सीतायाः) अहो गाम्भीर्यमक्षोभमहो शीलमनोज्ञता PadmP.(Ra.) 79. 56; तस्मिन् (=वीररसे) अक्षोभो नायकः ख्यातः Kāvyālaṅ.(Ru.) 15. 1; JinaS'. 1. 9; समयापेक्षयाक्षोभो मन्युं संस्तभ्य साल्हणिः। ···जगाद तम् RājTa.(Ka.) 8. 2683; **1 B** non-turbulent, calm (water) अक्षोभस्थितिनिश्चले···नासाल्पजलः श्वसन्मुनिवरस्तोये श्रमार्तोऽभवत् DaśāvaC. 1. 51; अक्षोभनिर्भरजलाः सरितो वहन्ति DaśāvaC. 9. 52; **2** unshakable, irrefutable शान्ति वस्तुनुतात्···नैगमाद्यैर्नैयैरक्षोभम्···कृतम्। तत्पूज्यैर्जगतां जिनैः प्रवचनम् CaturJiStu. 3. (comm. परवादिभिरजेयम्)

अक्षोभक (akṣobha–ka) *n.* non-perturbation पुष्पं नानाविधं दद्यादात्मनो भावसिद्धये। ···अमोहकमदम्भञ्च अद्वेषाक्षोभके तथा। अमात्सर्यमलोभञ्च दश पुष्पं प्रकीर्तितम् MahNirvāT. 5. 148.

अक्षोभकर (a–kṣobhakara) *adj.* not causing perturbation ओमिङ्कार पुष्टिदाक्षोभकर तृतीयेऽक्षे प्रतितिष्ठ AkṣMāU. 486. 12.

अक्षोभकृष्ट (akṣobha–kṛṣṭa) *adj.* pulled out or drawn without any perturbation क्षुण्णो गमिष्यत्यधुनारिमांसैः क्षुण्णोऽयमोघः सकलः कपीनाम्। रक्षोभटाः स्वैरमिति प्रहासैरक्षोभकृष्टासिलतास्तदोचुः RāmC. 32. 28.

अक्षोभणीय (a–kṣobhaṇīya) *adj.* [*f.* –ā] unshakable, irrefutable इत्याद्यैर्बाह्यजल्पैरनितरगतिका संविदक्षोभणीया TattvMu. 5. 114.

अक्षोभवत् (a–kṣobhava(n)t) *adj.* free from agitation, unperturbed भवान्। मम वितरतु वीर निर्वाणशर्माणि···अक्षोभवान् CaturJiStu. 93.

अक्षोभिणी (akṣobhiṇī) *f.* a high number [DBHS]

अक्षोभित (a–kṣobhita) *adj.* undisturbed or unperturbed, not violated अस्ति···अभ्रेष्वामरकुण्डं नाम नगरम्···विपक्षपक्षैरक्षोभितम् TīrthaKa. 98. 6; ताम्बूलग्रासपूरास्यो गुरुरक्षोभितः सुधीः। निजपुत्रीवदाचार्यं तद्भालपट्टके लिखेत्। शक्तिचक्रम् KulaCūT. 2. 32; ततः प्रणम्य देवेशीं वृणुयाद्वरमात्मनः। ···अक्षोभितकुलाचारपरिचर्यापरायणः KulaCūT. 6. 12.

अक्षोभितम् (a–kṣobhitam) *adv.* without being disturbed, without being molested (रैवतकं ददर्श) कान्तालकान्ताः ललनाः सुराणां रक्षोभिरक्षोभितमुद्वहन्तम् S'iśuVa. 4. 9=SaraKaṇṭhā. 198. 22.

अक्षोभितभूभृत् (akṣobhita–bhūbhṛt) *adj.* **1** which has caused no agitation to (other) kings अविचलितरत्नसंचयमक्षोभितभूभृदवधृ(नाद्ध)तमुजङ्गम्। पुरुषोत्तमस्य विसदृशमासीह्लक्ष्म्यार्जनं यस्य EI. i. 181. 3; **2** in which the mountain (Meru) was not stirred, EI. i. 181. 3.

अक्षोभितसुराङ्गन (akṣobhita–surāṅgana) *adj.* who has not disturbed the divine damsels उपतस्थे स रक्षोभिरक्षोभितसुराङ्गनैः NemiNir. 15. 28.

अक्षोभिन् (akṣobh–in) *adj.* undisturbed (in mind), unperturbed अक्षोभी तं मागधसेव्यं व्यलुलोकत् RāghPāṇ.(Dha.) 13. 11.

अक्षोभ्य (a–kṣobhya) *adj.* [*f.* –ā] **A** imperturbable, calm, serene, unfathomable (said of persons) यः समुद्र इवाक्षोभ्यः MahāBhā. iv. 64. 14; गाङ्गो ह्रद इवाक्षोभ्यो यः स पण्डित उच्यते MahāBhā. v. 33. 26; vi. 14. 12; vii. 64. 15; vii. 92. 41; HariVaṁ. 65. 10; महाराजं व्यथिताकुलचेतसम्। ···अक्षोभ्यं क्षुभ्यन्तमिव सागरम् (रामो ददर्श) Rāmā. ii. 16. 6; v. 36. 35; सैन्यम्···कस्येदमक्षोभ्यमभीरुजुष्टम् Rāmā. vi. 47. 12; अक्षोभ्यो (भ्यास्) ताललयकुशलाः।··· गायिकाः NāṭyaS'ā. 33. 4; अक्षोभ्यम्···ववन्दे मधुसूदनम् ViṣṇuSm. 1. 42; अक्षोभ्यः क्षोभितः केन लक्ष्मणो धैर्यसागरः Prati. 1. 17; यस्य प्रकाशाख्यं तु विग्रहम्। आभिमानिकमक्षोभ्यं प्रद्युम्नाख्यं तु शाश्वतम् PauṣkS. 39. 26; दशरथः··· उदधीनिवाक्षोभ्यानवाप चतुरः पुत्रान् Kād. 62. 10; विक्रमैस्त्रिभिरक्षोभ्याः क्षोभितास्ते महासुराः BrahmP. 213. 81; BhaviP. 190A. 4 (i. 127. 22); कृष्णराजं ससैन्यं संक्षोभ्याक्षोभ्यमाजौ EI. xxii. 240. 43; इति वादिनमक्षोभ्यं क्षुब्धचेता दशाननः। अभ्यधाल्लक्ष्मणम् RāmāMañ. 344. 9; KathāSaSāg. xii. 25. 2; xii. 27. 137; प्रभुमक्षोभ्यं विदित्वा क्वापि ते ययुः PārśvC. 6. 176; अक्षोभ्यो गम्भीरः ViraMi.(Lakṣaṇa.) 38. 4; (said of waters, ocean) सः।··· विलोडयामास तदा पुष्पहेतोररिंदमः। ···स्वस्तांशुकमिवाक्षोभ्यैर्निम्नगानिःसृतैर्जलैः (गिरिम्) MahāBhā iii. 146. 27; मन्थराप्रभवस्तीव्रः कैकेयीग्राहसंकुलः। वरदानमयोऽक्षोभ्योऽमज्जयच्छोकसागरः Rāmā. ii. 71. 13; vi. 13. 11; vi. 38. 15; देवसागरमक्षोभ्यं शस्त्रैः समवगाह्य च। जिता द्विषः Rāmā. vii. 6. 41; vii. 77. 6; शोकसागरमक्षोभ्यम्···ज्ञातयो गताः HariVaṁ. 109. 22; वारणः···। अक्षोभ्ये विमले नानाकुसुमैरुपशोभिते। मानसे सरसि क्रीडां कुरुते PadmP.(Ra.) 85. 157; अक्षोभ्यः··· गुणसागरः। रामासंगेन तन्निन्द्यो बभूवासौ धरातले BṛKathāK. 81. 62; अक्षोभ्यश्चातिगम्भीरो भवान् रत्नाकरस्तथा ViṣṇuDhaP. i. 209. 12; श्रुतिमन्त्रोदमक्षोभ्यं षडङ्गावर्तसंकुलम्। वेदार्णवं द्विजः सम्यग् यत्र तीर्त्वाप्यगर्वितः EI ix. 14. 14; विधिः···अक्षोभ्यं विज्ञानसागरम्···इत्थमस्ताबीत् NilaVi. 54. 11; अतिगम्भीरमनाविलमक्षोभ्यमदृष्टपारम्···विज्ञानसागरं महताम् VairāS'.(A.) 81; (said of Brahman or salvation) यत्तदक्षरमक्षोभ्यं परं ब्रह्म···वित्त तत् JayāS. 1. 21; निर्बीजमजमक्षोभ्यमाद्यं स्यादधिदैवतम् PāraS. 7. 80; PauṣkS. 29. 127; तदेकम्···अमर्शरूपमक्षोभ्यं सर्वक्षोभ्यं सुखासुखम् TantrRā. 36. 29; **B** undisturbable, constant, unaffected महासरसि गम्भीरे पूर्णेऽम्बु स्तिमितं यथा। तिष्ठति स्थिरमक्षोभ्यं तद्वद्गतः कफः CaraS. vi. 27. 12 (1941 Ed.); तत्राक्षोभ्यं यशोराशिं निवेश्यावरोह सः RaghuVa. 4. 80; अक्षोभ्यः स नवोऽप्यासीद्दृढमूल इव द्रुमः RaghuVa. 17. 44; सूक्ष्मं सत्कार्यमक्षोभ्यम् TattvSa. (9). 130. 11; त्वम्···क्षान्तिर्मुनीनामक्षोभ्या MatsyaP. 154. 77; PadmP. v. 40. 76; ऐशान्यां वल्मीको यत्र कोविदारस्य। मध्ये तयोर्नरैरर्धपञ्चमैस्तोयमक्षोभ्यम् BṛSaṁ. 54. 27; अक्षोभ्या तव भारती जिनपते CaturJiStu. 87; Yādavā. 22. 19; S'ārṅgaPa. 2189; अवार्यमक्षोभ्यम्···मया योगफलं निषेव्यते BhagAjju. 47. (14); अक्षोभ्यः सुहृरः···गतः श्लैष्मिकः MātaLī. 11. 40; अक्षोभ्यैः स्वकृपापाङ्गैरुद्धरन्देशिकव्रजान्। ···विग्रही बत शंकरः ParamāKā. 135. 27; दंशर्क्षवृकजम्बूककपिपन्नगपक्षिणः। रक्षन् स्वलक्षैरक्षोभ्यैः ParamāKā. 143. 7; 145. 39; अक्षोभ्यं भिषजां शतैरविषयः···किमिदं किंनाम न ज्ञायते NilaVi. 99. 11.

अक्षोभ्य (a–kṣobhya) *m.* **1** a very large number (=ten Mahāvisva(? va)ras) दशमहाविस्व(? व)रा अक्षोभ्यः AbhiDhKoBh. 181. 13 (*on* 3. 94); **2 A i** name of Viṣṇu विक्रमैस्त्रिभिरक्षोभ्यो जहाराशु स मेदिनीम् MahāBhā. iii. App. I. 27. 79; (सुवर्णबिन्दुरक्षोभ्यः···केशवस्य···। नाम्नां सहस्रम् MahāBhā. xiii. 135. 99; रागद्वेषादिभिः शब्दादिविषयैश्च त्रिदशारिभिश्च न क्षोभ्यत इति अक्षोभ्यः ViṣṇuSaBh. 108. 2 (*on* 99); 126. 5 (*on* 120); **2 A ii** name of S'iva उग्रतारोवाच। अक्षोभ्य श्रोतुमिच्छामि S'aktiSaṁT. i. 2. 1; **2 A iii** name of a Buddha एवमेव तेऽक्षोभ्यादयोऽपि तथागता मद्बुद्धक्षेत्रावस्थितबोधिसत्त्वानां नामादिकीर्तनपरा धर्मं देशयन्ति AbhisaAlāṅĀ. 485. 12; वैरोचनाक्षोभ्यामोघश्च···सर्वो विबुद्धस्तत्त्वमुच्यते HevajraT. i. v. 12; ii. 4. 101; ĪśānS'iPa. i. 26. 8; **2 A iv** name of Jina अचलस्थितिरक्षोभ्यः कूटस्थः स्थाणुरक्षयः MahāP. 25. 114; **2 B i** name of a sage (Tantra) तथा विद्या सुसंजाता अक्षोभ्यमुनिरूपिणी S'aktiSaṁT. i. 1. 84; **2 B ii** name of one of the ten sons of Andhaka Vṛṣṇi and Subhadrā आसीदन्धकवृष्णेश्च सुभद्रेति सधर्मिणी। ··· दशाभूवन्सुतास्तयोः। ··· समुद्रविजयः पूर्वमक्षोभ्यस्तदनन्तरम् PāṇḍaC. 1. 426; 12. 7; **2 B iii** name of a disciple of Dakṣiṇāmūrti अब्रवीद् दक्षिणामूर्तिश्छात्रमक्षोभ्यनामकम् UddhāK. 1. 16; 2. 3; *n.* **1** name of a city पश्चिमां दिशमारभ्य यावत् षष्टितमं पुरम्। अर्जुनी चारुणी चैव···गोक्षीरफेनमक्षोभ्यम्···पुरम् MahāP. 19. 85; **2** name of one of the sixty-four couples अक्षोभ्यादिचतुःषष्टिमिथुनानि समर्चयेत् KulārT. 10. 85.

अक्षोभ्य (a–kṣobhya) *ger.* without irritating or agitating नाक्षोभ्य हि मनो मद्यं शरीरमविहत्य च। कुर्यान्मदात्ययं तस्मादेष्टव्या हर्षणी क्रिया CaraS. vi. 24. 194 (1941 Ed.)

अक्षोभ्यक (akṣobhya–ka) *m.* name of a pupil of Dakṣiṇāmūrti दक्षिणामूर्तिना तस्मिन् कालेऽन्तेवासिने तदा। भाषिता षोडशी विद्या ननन्दाक्षोभ्यको मुनिः UddhāK. 3. 2.

अक्षोभ्यकवच (akṣobhya–kavaca) *n.* [अक्षोभाय हितम् अक्षोभ्यम्] a sort of *kavaca* or armour referred to in the Tantras [APTE]

अक्षोभ्यका (akṣobhyakā) *f.* name of one of the sixty-four S'aktis बगला मालिनी तारा त्रिजटाऽक्षोभ्यकाक्षके S'aktiSaṁT. i. 2. 61.

अक्षोभ्यकुल (akṣobhya-kula) *n.* family of Akṣobhya (i. e. Buddha) अनामिकामूले यस्य स्त्रियो वा पुरुषस्य वा । नवशूकं भवेद्वज्रमक्षोभ्यकुलमुत्तमम् HevajraT. ii. 11. 3.

अक्षोभ्यक्षोभण (akṣobhya-kṣobhaṇa) *m.* name of S'iva (lit. who moves the immovable) (नमः) बलाबलसमूहाय ह्यक्षोभ्यक्षोभणाय च VāyuP. i. 24. 209 (? 109); LiṅgaP. i. 21. 25; i. 21. 39.

अक्षोभ्यगभीरवृत्ति (akṣobhyagabhīra-vṛtti) *adj.* **1** (a policy) set (lit. undisturbed) and undiscernible in functioning अभिन्नमर्यादमुदूढभूभरैश्चतुर्भिरक्षोभ्यगभीरवृत्तिभिः । परिष्कृता राजति तस्य राजता स्थिरैरुपायैः क्षितिरर्णवैरिव Kapphiṇā. 2. 44; **2** (an ocean) whose nature is imperturbable and deep, Kapphiṇā. 2. 44.

अक्षोभ्यचित्त (akṣobhya-citta) *adj.* one whose mind cannot be disturbed ततो मेरुवदक्षोभ्यचित्तोऽपि सततं भवन् । सेनानीः परमं प्राप विषादम् PadmP.(Ra.) 97. 102.

अक्षोभ्यजल (akṣobhya-jala) *adj.* with placid water ददर्श ह्रदम्… गम्भीरमक्षोभ्यजलम् HariVaṁ. 55. 41.

अक्षोभ्यतथागत (akṣobhya-tathāgata) *m.* name of a Buddha भगवतः प्रविष्टमात्रेण श्रावस्त्यां महानगर्याम्…चतुरशीतिसत्त्वकोटीनियुतशतसहस्राण्याभिरत्या लोक[धातौ]रक्षोभ्यतथागतस्य बुद्धक्षेत्रे प्रतिष्ठापितानि GiMs. i. 107. 4.

अक्षोभ्यता (akṣobhya-tā) *f.* unshakability प्राकारचक्रं पृथुभिस्तरङ्गैरास्फालयन्नम्बुधिरात्तवेगः । अमर्त्यमुख्यैरपि जातकोपैरक्षोभ्यतां व्याकुरुतेव यस्याः (द्वारकायाः) Yādavā. 11. 43.

अक्षोभ्यतारा (akṣobhya-tārā) *f.* name of a particular *mantra* अक्षोभ्यतारा देवेशि प्रत्येकं योजयेच्छिवे S'aktiSaṁT. ii. 54. 52.

अक्षोभ्यतीर्थ (akṣobhya-tīrtha) *m.* name of an *Ācārya* of the Mādhva School of Vedānta अक्षोभ्यतीर्थमृगराजमहं नमामि TattvPrakā. 1B. 8 (*on* i. 1. 0)

अक्षोभ्यत्व (akṣobhya-tva) *n.* imperturbability सः… आसीत्…अक्षोभ्यत्वे(v. l. अक्षुब्धत्वे)ऽर्णवसमः MahāBhā. i. 62. 13; क्षान्तिपारमितासहगतः सागरोपमः सर्वानिष्टोपरिपातैरक्षोभ्यत्वात् MaYānaSū. 16. 24 (4. 16); अक्षोभ्यत्वं स्वतन्त्रत्वम्…एते ते भगभेदास्तु कथिताः SātvaT. 3. 20; रामायणाम्भोनिधेरक्षोभ्यत्वबलाच्च तत्र सुलभो दोषो बुधैः क्षम्यताम् Rāgh. 20 colophon (181. 10)

अक्षोभ्यदाक्षिण्य (akṣobhya-dākṣiṇya) *adj.* having unshakable courtesy or amiability चुक्षुभेऽक्षोभ्यदाक्षिण्यो दाक्षिणात्यः क्षितीश्वरः Kapphiṇā. 18. 104.

अक्षोभ्यनागरूपिन् (akṣobhyanāgarūp-in) *adj.* [*f.* -ṇī] having the form of an unperturbed serpent तस्याः कुण्डलिनी शक्तिरक्षोभ्यनागरूपिणी S'aktiSaṁT. i. 1. 109.

अक्षोभ्यबल (akṣobhya-bala) *adj.* whose army is unassailable ततस्तमक्षोभ्यबलं लङ्काधिपतये चराः । सुवेले राघवं शैले निविष्टं प्रत्यवेदयन् Rāmā. vi. 21. 1; vi. 22. 1.

अक्षोभ्यमाणहृदय (akṣobhyamāṇa-hṛdaya) *adj.* whose heart is not perturbed रक्षोभिरिव जीमूतैरुद्यद्विद्युन्मुखाग्निभिः । अक्षोभ्यमाणहृदयो विश्वविक्षोभणैरपि । …स वर्षा अप्यत्यवाहयत् TriṣaS'aPuC. iv. 7. 133.

अक्षोभ्यमुनिरूपिन् (akṣobhyamunirūp-in) *adj.* [*f.* -ṇī] having the form of a sage named Akṣobhya स्वेच्छया वलयं कृत्वा यथा कुण्डलिनी स्थिता । तथा विद्या सुसंजाता अक्षोभ्यमुनिरूपिणी S'aktiSaṁT. i. 1. 84.

अक्षोभ्यराज (akṣobhya-rāja) *m.* name of a Buddha अक्षोभ्यराज कूटागारि माल्य लोकपूजितः LaliVi. 13. 63.

अक्षोभ्यवीर्य (akṣobhya-vīrya) *n.* unshakable energy अक्षोभ्यवीर्यं शीतलोष्णादिभिर्दुःखैरविकोपनतः MaYānaSū. 114. 25 (16. 68)

अक्षोभ्यसत्त्व (akṣobhya-sattva) *n.* unshakable valour अपश्यच्च नरश्रेष्ठं तम्…अक्षोभ्यसत्त्वगम्भीरम् PadmP.(Ra.) 49. 60; अक्षोभ्यसत्त्वशीलोऽयं रामः पुरुषसत्तमः PadmP.(Ra.) 120. 12; *adj.* possessed of invincible valour राघवोऽक्षोभ्यसत्त्वोऽपि सकम्पहृदयोऽभवत् PadmP.(Ra.) 104. 56.

अक्षोभ्यहृदय (akṣobhya-hṛdaya) *adj.* whose heart cannot be perturbed, of a firm mind अक्षोभ्यहृदयस्यापि येन केनापि भूभृतां(? ता) । दुष्टं सामुद्रिकं चिह्नं यस्याङ्गे सत्त्वशालिनः EI. iv. 21. 264; अक्षोभ्यहृदयः (कश्चित् सिद्धः…आसीत्) ParamāKā. 136. 33.

अक्षोभ्यह्रद (akṣobhya-hrada) *m.* imperturbable (i. e. deep) tank नागह्रदोऽक्षोभ्यह्रदः SmṛtiCan. ii. 462. 10.

अक्षोभ्या (akṣobhyā) *f.* **1** name of one of the 64 *S'aktis* क्षयंकरी भवेच्छक्तिरक्षोभ्या च ततः परम् DevīBhāP. xii. 11. 13; सुररक्षिणिकाऽक्षोभ्या… शक्तयः । चतुःषष्टिरिमाः सर्वाः ĪśānS'iPa. i. 21. 83; अक्षोभ्यासत्यवादिन्यौ…चतुःषष्टिः समीरिताः S'āraTi. 7. 42; बगला मालिनी तारा त्रिजटाऽक्षोभ्यकालके S'aktiSaṁT. i. 2. 91; ब्राह्म्यादीनामष्टानां मध्ये एकैकस्या अंशभूता अक्षोभ्यादिशक्तयोऽष्टावष्टाविति चतुःषष्टिर्योगिन्यः LalitāSaBh. 72. 33 (*on* 109); **2** name of one of the 64 *Yoginīs* योगिन्यष्टाष्टकं वक्ष्ये…अक्षोभ्या रूक्षकर्णी च AgniP. 52. 1; वज्रस्थाभयभृद्याम्ये कारयेत् खेटकभृत्ततः । हेमभूषणभूषा स्यादक्षोभ्या करिसंस्थिता CaturCin. ii(1). 93. 2.

अक्षोभ्येन्द्रिय (akṣobhyendriya) *n.* a kind of perfume [DBHS]

अक्षोल (akṣola) *m.* a walnut tree अक्षोळपार्वतीयस्या वलन्तेहा गुडाह्वया AṣṭāNi. 22. 16; अक्षोलजालनिर्जितखर्जूरफल°…उद्यानमपश्यत् YaśasCam. i. 96. 3. (comm. अक्षोलानां कर्परालानां कन्दरालानामक्षोटानाम्)

अक्षोसुव (akṣosuva) *m.* name of a village in Kashmir अक्षोसुवाग्रहारेऽथ लोकैश्छिक्कश्च लुण्ठिते । तत्रत्या ब्राह्मणाः प्रायं नृपमुद्दिश्य चक्रिरे RājTa.(Ka.) 8. 898.

अक्षोहिणी (akṣohiṇī) *f.* [=अक्षौहिणी] **A** an army consisting of ten *anīkinīs* = 21870 elephant-riders, 21870 charioteers, 65610 horsemen, and 109350 foot-soldiers अक्षौहिणी (v. l. अक्षोहिणी) हि सेना सा तदा यौधिष्ठिरं बलम् । प्रविश्यान्तर्दधे राजन्सागरं कुनदी यथा MahāBhā. v. 19. 6; अक्षौहिण्यस्तु (v. l. अक्षो°) सप्तैव पाण्डवानामभूद्बलम् MahāBhā. v. 152. 23; अक्षौहिण्यो (v. l. अक्षो°) दशैका च मदीयास्तव रक्षणे MahāBhā. vii. 52. 19; MahāBhā. x. 18. colophon. p. 108A. 2; दशानीकिन्योऽक्षोहिण्यः AgniP. 365. 14; पत्त्याद्यङ्गपतीनष्टावक्षोहिण्यधिपानुगान् । …कृत्वा ज्येष्ठानुसारेण नियम्यास्सर्वसैनिकाः NītiPra. 6. 80; **B** = *camū* : an army consisting of 729 elephant-riders, 729 charioteers, 2187 horsemen and 3645 foot-soldiers (Kṣīra.) भवेदक्षोहिणी चम्वामक्षौहिण्यपि तादृशी DvirūK.(Ha.) 85.

अक्षौघ (akṣaugha) *m.* group of sense-organs अक्षौघस्य रथो देहो देहस्य स्यन्दनो रथः YogVā. vi(1). 31. 40; अजयन्नक्षौघमक्षेमभाक् SindūPra. 72.

अक्षौद्र (a-kṣaudra) *adj.* without honey न नक्तं दधि भुञ्जीत न चाप्यघृतशर्करम् । …नाक्षौद्रम् CaraS. i. 7. 61 (1941 Ed.); SuśruS. iv. 24. 100; (दधि) नैवाद्यान्निशि…नाक्षौद्रं तन्नाघृतसितोपलम् AṣṭāSaṁ. i. 24. 12 (*on* 1. 6); AṣṭāHṛ. i. 5. 32; BhāvPra.(Bhā.) 5. 256.

अक्षौद्रप्रमेहिन् (akṣaudrapramehin) *adj.* one suffering from the *akṣaudra* variety of diabetes फलदार्वीविषाणान्तु क्वाथो धात्रीरसोऽथवा । पातव्यो रजनीकल्कः क्षौद्राक्षौद्रप्रमेहिणा AgniP. 282. 15.

अक्षौद्रय (a-kṣaudrya) *n.* absence of meanness अदीर्घसूत्रताक्षौद्रयम्… चेति विजिगीषोर्गुणोदयः NītiSā. 8. 8; अदैर्घ्यसूत्र्यमक्षौद्रयं नात्यगाधाशयात्मता । …सिद्धचिह्नानि चैतानि TantrRā. 36. 75.

अक्षौम (a-kṣauma) *n.* cloth not made of linen तस्मात्क्षौमाक्षौमयोः क्षौमशब्दोऽनुवादः S'ābaBh. 1368. 7 (*on* vi. 1. 22)

अक्षौहिणिशत (akṣauhiṇi-śata) *n.* a hundred *akṣauhiṇīs* तेषामक्षौहिणिशतं समवेक्ष्य वनौकसाम् । …राक्षसा विस्मयं जग्मुः Rāmā. vi. 31. 83.

अक्षौहिणी (akṣauhiṇī) *f.* [DEBRU. p. 109; अक्षाद्ूहिन्याम् Vār. 3 *on* P. vi. 1. 89; अक्षादूहिन्यां वृद्धिर्वक्तव्या । अक्षौहिणी MahāBh. iii. 69. 8. (*on* vi. 1. 89); KāśiVṛ. (*on* P. vi. 1. 89); PadMañ *on* KāśiVṛ. *on* P. vi. 1. 89; PrakriKau. i. 60. 3; अक्षादूहिन्यामुपसंख्यानम् SiddhāKau. 19B. 8; JaineVyā. 295. 8 (*on* iv. 3. 76); KātanVṛ. i. 2. 7; S'ākaṭāVyā. i. 1. 85; SiddhaHe. i. 2. 15; MugdhaBo. 2. 11 (4. 22)] cf. **अक्षोहिणी**. **A** an army consisting of ten *anīkinīs* = 21870 elephant-riders, 21870 charioteers, 65610 horsemen, and 109350 foot-soldiers इयमक्षौहिणी पूर्णा सवाजिरथसंकुला Rāmā. i. 53. 12; YogVā. i. 8. 3; अष्टादश समाजग्मुरक्षौहिण्यो युयुत्सया MahāBhā. i. 2. 10; अनीकिनीं दशगुणां प्राहुरक्षौहिणीं बुधाः MahāBhā. i. 2. 18; अयुध्यमानमात्मानं मन्त्रिणं पुरुषर्षभौ । अक्षौहिणीं वा सैन्यस्य कस्य वा किं ददाम्यहम् MahāBhā. i. 2. 138; काशिराजश्च शैब्यश्च… । अक्षौहिणीभ्यां सहितावागतौ MahāBhā. iv. 67. 16; v. 54. 62; अक्षौहिणीमभ्यधिकां शूराणामनिवर्तिनाम् । निहत्य MahāBhā. vii. 7. 31; अक्षौहिण्यस्तथा तिस्रो धार्तराष्ट्रस्य संहताः MahāBhā. viii. 43. 75; ix. 1. 35; चतुर्विधपदातीनामक्षौहिण्यश्चतुर्दश AhirbuS. 50. 57; अक्षौहिणीचतुःशत्या सेनानामावृतश्च सः BrahmāṇḍP. iii. 28. 5; मगधेश्वरः । अक्षौहिणीभिरसैन्यस्य त्रयोविंशतिभिर्वृतः ViṣṇuP. v. 22. 3 किं नो व्याप्तदिशां प्रकम्पितभुवामक्षौहिणीनां फलम् VeṇīSaṁ. 2. 233; अनीकिन्यो दश प्रोक्ता प्राज्ञैरक्षौहिणीति सा PadmP.(Ra.) 56. 9; तीरोपान्तप्रहितनयनं ह्रास्तिकं वारि तीर्णं गन्तुं सेतुः कृत इव घटात्रद्धमक्षौहिणीनाम् RāghPāṇ.(Dha.) 14. 30; सेनानां यावतीः पार्थो युद्धायाक्षौहिणीर्दधौ । धार्तराष्ट्रस्ततस्तिभिस्तावतीरधिकाः पुनः BhārCam. 8. 2; सेनामुखं गुल्मगणौ वाहिनी पृतना चमूः । अनीकिनी च दशभिस्ताभिरक्षौहिणी मता BṛDharmaP. ii. 3. 45; तेषामक्षौहिणीः सप्त ज्ञात्वाथ समुपागताः । दुर्योधनः प्रविदधे भूपालबलसंग्रहम् DaśāvaC. 8. 585; म्लेच्छैरनुसृतैरर्ध-

चतस्रोऽक्षौहिणीस्तले । अवीयोंना: स कृत्वा भीविकलोऽलोलयत्परान् DvyāśraKā. 5. 59; अक्षौहिणीभिरासन्नदेशाभिरुपजग्मिवान् । कौरवेन्द्र: PāṇḍaC. 12. 86; खं तथा स्वरवस्विन्दुनेत्रैरक्षौहिणी मता S'ārṅgaP. 1911; पत्त्यङ्गैस्त्रिगुणैस्सर्वैः क्रमादाख्या यथोत्तरम् । अनीकिनीं दशगुणामाहुरक्षौहिणीं बुधा: NītiPra. 7. 10; AmaK. 1630; Vaija. 108. 58; AbhidhāCin. 749; **B** a big army कच्चिदक्षौहिणीं भीमां भरत: ···प्रेषयिष्यति Rāmā. v. 34. 23; अक्षौहिण्यो हि तत्रासन् राघवार्थे समुद्यता: Rāmā. vii. 39. 2; विमुक्तसन्नाहा सुखं विश्राम्यत्वक्षौहिणी PratiYau. 2. 9(7); बाहुरक्षौहिणी यस्य निर्व्याजो यस्य विक्रम: । किं भवान् मध्यमस्तातस्तस्यैतत् सदृशं वच: PañcRā. 2. 56; इत्यद्रिकुञ्जान्···वनं च । विष्लावयन्ती तमियाय देशमक्षौहिणी वारिधिमापगेव RāghPāṇ.(Dha.) 5. 49; प्राप्तास्त्वद्द्वारपर्यन्तमक्षौहिण्यो वनौकसाम् । अभ्युत्थानत्वराशून्य: किं रावण भवानयम् RāmC. 28. 13; असौ सुकृतप्रमाथिव(? ब)लवन् म्लेच्छाधिपाक्षौहिणी: क्षुन्दान: EI. xviii. 107. 4; यदेको ब्राह्मणो विद्वान् कुर्यात् कार्यं नृपस्य तत् । अक्षौहिणी न शक्नोति कर्तुं वर्षशतैरपि SūktiRa. 81. 2; स नासर:··· अक्षौहिणीम्···निजध्वजिनीं कोलतटिन्या: प्रथनसमुचिते रोध:प्रदेशे निवेशयामास ĀnandRa. 7. 13(15); क्ष्ला क्षोण्यक्षौहिणी तथा DvyākṣaNā. 2. 49; भवेदक्षोहिणी चम्वामक्षौहिण्यपि तादृशी DvirūK.(Ha.) 85.

अक्षौहिणीपति (akṣauhiṇī-pati) *m.* commander of an *akṣauhiṇī* (a big army) आसीद्राजा नलो नाम···महानक्षौहिणीपति: MahāBhā. iii. 50. 3; एवं स:···अक्षौहिणीपति: । व्यादिदेशाथ ताम्···वाहिनीम् MahāBhā. iv. 63. 13; न धार्तराष्ट्रा: शक्ष्यन्ति स्थातुं दृष्ट्वा धनञ्जयम् ।···अक्षौहिणीपतींश्चान्यान्नरेन्द्रान् MahāBhā. v. 149. 45; भो भो:···असदक्षौहिणीपतय: कौरवचमूप्रधानयोधाश्च शृण्वन्तु भवन्त: VeṇīSaṁ. 1. 269; अक्षौहिणीपतिवधे तदर्धं परिचक्षते NītiPra. 6. 90.

अक्षौहिणीपरिवृत (akṣauhiṇī-parivṛta) *adj.* furnished with an *akṣauhiṇī*, furnished with a big army केकया भ्रातर: पञ्च··· । अक्षौहिणीपरिवृता: पाण्डवानभिसंश्रिता: MahāBhā. v. 56. 9; राजा··· । अक्षौहिणीपरिवृत: परिचक्राम मेदिनीम् Rāmā. i. 50. 21; अक्षौहिणीपरिवृते स्थिते मयि सकार्मुके । शिशौ संभावना केयम् RāmāMañ. 9. 5.

अक्षौहिणीपरीवार (akṣauhiṇī-parīvāra) *adj.* having a big army as one's retinue अक्षौहिणीपरीवार एकैकोऽत्र पृथक् पृथक् VarāP. 11. 96.

अक्षौहिणीपाल (akṣauhiṇī-pāla) *m.* commander of a big army समस्ताक्षौहिणीपाला:··· । सर्वे शस्त्रास्त्रसंपन्ना: सर्वे शूरास्तनुत्यज: MahāBhā. iv. 67. 18.

अक्षौहिणीप्रमाण (akṣauhiṇī-pramāṇa) *adj.* amounting to an *akṣauhiṇī* सहस्रमधिकं जातं विहायस्तलचारिणाम् । अक्षौहिणीप्रमाणानाम्··· । अमराणां सहस्रेण PadmP.(Ra.) 10. 39; रात्रौ सुषुप्तं च बलं पाण्डवानां न्यपातयत् । अक्षौहिणीप्रमाणं तु अश्वत्थामा महाबल: AgniP. 14. 21; *adv.* [Inst.] in very large numbers अक्षौहिणीप्रमाणेन वीरेषु निहतेषु हि BṛDharmaP. i. 21. 41.

अक्षौहिणीबद्ध (akṣauhiṇī-baddha) *adj.* formed or arranged into an *akṣauhiṇī* (अक्षौहिण्यां रथा: प्रोक्ता (21870) इभास्तावन्त एव हि । रथानां त्रिगुणा अश्वा नरा: पञ्चगुणा द्विज) एवमक्षौहिणीबद्धं सैन्यं रक्षेत सर्वदा BṛDharmaP. ii. 3. 47.

अक्षौहिणीमल्ल (akṣauhiṇī-malla) *m.* a wrestler or a warrior (who is a match) for a very big army किं च बाहुबले: पुत्रपौत्रादिष्वपरेषु च । एकैकोऽक्षौहिणीमल्ल: कृतान्तस्यापि भीतये TriṣaS'aPuC. i. 5. 313.

अक्षौहिणीयुक्त (akṣauhiṇī-yukta) *adj.* accompanied by a very big army समस्ताक्षौहिणीपाला: (v. l. समस्ताक्षौहिणीयुक्ता:)···सर्वे शूरास्तनुत्यज: MahāBhā. iv. 67. 18.

अक्षौहिणीविक्षोभ (akṣauhiṇī-vikṣobha) *m.* alarm caused by (or havoc played by) a vast army अक्षौहिणीविक्षोभकन्दलितरुषम्···रावणानुजम् शक्त्या···मूर्च्छासंमीलितम्···आततान यातुधानपति: RāmāCam. 6. 79(1)

अक्षौहिणीवृत (akṣauhiṇī-vṛta) *adj.* surrounded (i. e. protected) by a big army समुद्योज्य तत: पश्चाद्राजाप्यक्षौहिणीवृत: MahāBhā. vi. 19. 19.

अक्षौहिणीशत (akṣauhiṇī-śata) *n.* a hundred *akṣauhiṇīs* यो वै (धरण्या:) ममातिभरमासुरवंशराज्ञामक्षौहिणीशतमपानुददात्मतन्त्र: BhāgP. i. 16. 34; धूम्राक्षोऽक्षौहिणीशतै: । वृत: षड्भिर्महातेजा विन्ध्यं गिरिमुपाद्रवत् VāmaP. 55. 42; SkandP. iii(1). 11. 9; शक्तिभिर्दैत्यसैन्ये तु नाशितेऽक्षौहिणीशते DevīBhāP. vii. 28. 58.

अक्षौहिणीसमावृत्त (akṣauhiṇī-samāvṛtta) *adj.* surrounded by a big army रथारूढ: स मेधावी यत्र याति सुदर्शन: । अक्षौहिणीसमावृत्त इवाभाति स तेजसा DevīBhāP. iii. 18. 25.

अक्षौहिणीसहस्र (akṣaūhiṇī-sahasra) *n.* a thousand *akṣauhiṇīs* i. e. big armies अक्षौहिणीसहस्राणि चत्वार्यग्र्याणि रक्षसाम् । ···निर्ययु: Rāmā. vii. 25. 33; अक्षौहिणीसहस्रैस्ते समवेतास्त्वनेकश: । दृष्टा: प्रतिगता: सर्वे Rāmā. vii. 38. 2 (Crit. Ed.); अक्षौहिणीसहस्राणि चत्वारि त्रिककुप्प्रभो: । PadmP.(Ra.) 55. 90.

अक्षौहिण्यधिप (akṣauhiṇyadhipa) *m.* commander of a big army असद्बले महासत्त्वा अक्षौहिण्यधिपा: शतम् BrahmāṇḍP. iii. 21. 62.

अक्ष्ण (akṣṇa) *adj.* whole, entire अक्ष्णमखण्डम् Ujjvaladatta on Uṇā. 3. 17 = SaraKaṇṭhā.(Gr.) ii. 2. 184 (Hṛdayahāriṇī); SiddhāKau. 538A. 8; अक्ष्णम्···त्रि तु । अखण्डे NānārthāSaṁ. i. 46. 42; न्यक्षं तथाक्ष्णे(?क्ष्णं)न्नि(? नि)-खिलं सिमं च KośaKaTa. 2. 453.

¹अक्ष्ण (akṣṇá) *n.* **1** an eye अक्रुद्धस्य योत्स्यमानस्य । क्रुद्धस्येव लोहिनी । हेमतश्चक्षुषी विद्यात् । अक्ष्णयो: क्षिपुणोरिव TaiĀ. i. 4. 2 (27. 3); अक्ष्णं द्वौ नयने NānārthāSaṁ. i. 46. 42; **2** time [S'abdaKaDru.]

²अक्ष्ण (akṣṇa) *m.* **A** disease अक्ष्णम्···व्याधौ पुमान् NānārthāSaṁ. i. 46. 42; **B** multitude अक्ष्णो वृन्दं तेजनं च Prasā. ii. 623. 3; **C** sharpening Prasā. ii. 623. 3.

अक्ष्णया (akṣṇayā́) *adv.* [from *akṣṇa, AltGr. III p. 76] **A** transversely, diagonally, across, cross-wise, obliquely अक्ष्णया व्याघारयति TaiS. V. ii. 7. 5; V. ii. 10. 4; V. ii. 10. 5; VI. iii. 6. 3; यं द्विष्यात्तस्याक्ष्णया सादयेत् MaiS. iii. 2. 9; iii 2. 8; iii. 10. 3; तस्मादक्ष्णयाङ्गानि पशवो हरन्तो यन्ति KāṭhS. 20. 9; 21. 7; अक्ष्णया पद: पशव: प्रहरन्तो यन्ति KapiKaS. 31. 11; तानक्ष्णया संतृन्दन्ति युवक्ष्णया न शक्नुयादपि समीच: S'atBr. III. v. 4. 13; III. viii. 3. 27; VIII. i. 4. 2; अक्ष्णया संस्थाप्य KauśiSū. 47. 27; 85. 18; अथैनां हिरण्यमन्तर्धायाक्ष्णया पञ्चगृहीतेन व्याघारयति BaudhS'S. i. 111. 2; i. 115. 16; i. 182. 1; ii. 28. 8; ii. 32. 20; ii. 211. 14; ii. 321. 11; ii. 415. 5; iii. 31. 8; iii. 58. 12; iii. 285. 5; शेषमक्ष्णया विभज्य विपर्यस्येतरत्रोपदध्यात् BaudhS'uS. 1. 55; 1. 58; 4. 24; 8. 16; 9. 6; 9. 12; 9. 13; आघारावाघारयति···उत्तरे परिधिसन्धौ संस्पृश्याक्ष्णया सन्ततम् BaudhGS. i. 3. 27; i. 3. 28; iv. 2. 11; दर्भैर्वेदिमन्तर्धाय दक्षिणत: संनहनं स्तृणात्यक्ष्णया वा ĀpaS'S. ii. 9. 1; vii. 5. 4; vii. 13. 8; x. 7. 9; xi. 9. 6; xvii. 2. 6; पृष्ठ्यातो वा पुरुषमात्रस्याक्ष्णया वेणुं निधाय पूर्वसिन्नितरम् ĀpaS'uS. iii. 9. 9; अक्ष्णया शुल्बं स्तृणाति HirS'S. i. 8. 2; vii. 4. 14; xi. 7. 23; xii. 4. 7; xxv. 5. 20; xxv. 5. 30; अनिहूतं परिहूतं परिष्टुतं शकुनै रुदितं च यत् । मृगस्य शृतमक्ष्णया तद् द्विषद्भ्यो भयामसि HirGS. i. 16. 17; अक्ष्णया शुल्बं च निधाय VaikhāS'S. 5. 6; 14. 4; 14. 7; अक्ष्णया प्रमाणेन प्रमाय BhārS'S. xii. 4. 18; अक्ष्णयैव पर्याहृत्य प्रतिमुञ्चते BhārGS. 2. 21 (53. 10); 2. 31 (65. 13); अधस्तात्प्रस्तरस्याक्ष्णयोपकर्षति MānS'S. 23. 20; 59. 10; 215. 12; 225. 7; अक्ष्णया व्याघारयति VārāS'S. II. i. 6. 13; I. vi. 1. 32; नाभ्या: श्रोण्यंसेषु पञ्चगृहीतं जुहोत्यक्ष्णया KātyS'S. v. 4. 14; viii. 5. 2; viii. 5. 11; xvii. 2. 17; आघारौ जुहोति संततमक्ष्णया JaimiGS. 1. 3 (3. 21); अक्ष्णयैव स्रजं परिहरति ĀgniveGS. i. 3. 5 (22. 15); **B** wrongly, against the prescribed manner स्वपित्रा शास्त्रीयं कर्म अक्ष्णया वक्रत्वेन शास्त्रवैपरीत्येन कृतं भवति BālamBha. ii. 220. 16 (*on* 2. 135)

अक्ष्णया (akṣṇayā) *f.* [originally *adv.*, cf. **अक्ष्णयारज्जु**] the diagonal line or chord (used for demarcating the diagonal-wise division) तस्याक्ष्णया तु या रज्जु: कुर्याद्दशपदं तया MānS'S. 217. 14; वृद्धस्य पार्श्वमानीमक्ष्णयेतरत्पार्श्वमुपसंहरेत् ĀpaS'uS. i. 2. 16 = BaudhS'uS. 1. 51; HirS'S. xxv. 1. 30; अक्ष्णया तिर्यङ्मानीशेष: KātyS'uS. 1. 13 (Mahīdharavṛtti तिर्यङ्मान्या: शेषभूता या रज्जु: सा अक्ष्णयासंज्ञा; Karkabhāṣya तिर्यङ्मानी पार्श्वमानी अक्ष्णया इति रज्जव: । सा चाक्ष्णया रज्जु: तिर्यङ्मान्या: शेषो भवति); करणी तत्करणी तिर्यङ्मानी पार्श्वमान्यक्ष्णया चेति रज्जव: KātyS'uS. 2. 7 (Mahīdharavṛtti अक्षिवत् क्षेत्रं नयतीत्यक्ष्णया कोणसूत्रभूता मध्यरज्जु:, तस्यां दत्तायां चतुरस्रमक्षिद्वयसदृशं भवति ततोऽक्ष्णयेति कोणसूत्ररज्जु:); पार्श्वमानीसम्मितामक्ष्णयां तत्रोपसंहरति स समासेऽपच्छेद: KātyS'uS. 3. 1.

अक्ष्णयाकृत (akṣṇayā́-kṛta) *adj.* wrongly done यद्वनेन किंचिदक्ष्णयाकृतं भवति S'atBr. XIV. iv. 3. 26 = BṛĀraU. i. 5. 17.

अक्ष्णयादेश (akṣṇayā-deśá) *m.* the region intermediate to the main directions (i. e. the north-east, south-east, north-west or south-west) अथ कुसादेना अक्ष्णयादेशेपूपदधाति S'atBr. VIII. i. 4. 2.

अक्ष्णयाद्रुह् (akṣṇayā-drúh) *adj.* hating inwardly, deceitful जनो यो मित्रावरुणावभिध्रुगपो न वां सुनोत्यक्ष्णयाध्रुक् ṚV. i. 122. 9.

अक्ष्णयापच्छेदन (akṣṇayāpacchedana) *n.* transverse division, cross-wise division नित्यमक्ष्णयापच्छेदनमनादेशे BaudhS'uS. 4. 4.

अक्ष्णयामान (akṣṇayā-māna) *n.* transverse measure अक्ष्णयामानेन प्रमाय समन्तं स्पन्द्यया परितनोति BaudhS'S. i. 182. 1; ii. 17. 15; ii. 17. 19.

अक्ष्णयारज्जु (akṣṇayā-rajju) *f.* diagonal line, diagonal chord समचतुरस्रस्याक्ष्णयारज्जुर्द्विस्तावतीं भूमिं करोति BaudhS'uS. 1. 45; HirS'S. xxv. 1. 15; दीर्घस्याक्ष्णयारज्जु: समस्तयो: पार्श्वमानी भवति BaudhS'uS. 1. 50; आयामं वाभ्यस्यागन्तुचतुर्थमायामस्याक्ष्णयारज्जुस्तिर्यङ्मानीशेष: ĀpaS'uS. i. 1. 7; दीर्घस्याक्ष्णयारज्जु: पार्श्वमानी तिर्यङ्मानी च यत्पृथग्भूते कुरुतस्तदुभयं करोति ĀpaS'uS. i.

1.9; i. 1.11; तस्याक्षणयारज्जुस्त्रिकरणी ĀpaS'uS. i. 2.7 = HirS'S. xxv. 1.24 = BaudhS'uS. 1.46; वृद्धस्याक्षणयारज्जुरुभे समस्यति ĀpaS'uS. i. 2.13; उपसंहृताक्षणयारज्जुः सा चतुष्करणी छिन्ना चेतरा च यत्पृथग्भूते कुरुतः तदुभयं करोति ĀpaS'uS. i. 2.19 = HirS'S. xxv. i. 32; त्रिकचतुष्कयोः पञ्चिकाक्षणयारज्जुः ĀpaS'uS. ii. 5.9 = HirS'S. xxv. 2.9; द्वादशिकापञ्चिकयोस्त्रयोदशिकाक्षणयारज्जुः ĀpaS'uS. ii. 5.12; ii. 5.15; ii. 5.17; तस्याक्षणयारज्ज्वा करणं प्रजम्भयेत् ĀpaS'uS. vi. 19.9; HirS'S. xxv. 1.11; xxv. 1.13; xxv. 1.29; xxv. 2.12; xxv. 2.14; xxv. 2.15; xxv. 6.29.

अक्षणयावन् (akṣṇa-yávan) *adj.* [AltGr. II. 1.68] moving cross-ways in all directions आक्ष्णयावा॑नो वहन्ति ṚV. viii. 7.35 (but Sāyaṇa अक्ष्णं व्याप्तं गच्छन्तः । अक्षणश्चक्षुषोऽपि शीघ्रं यान्तीत्यक्षणयावानः)

अक्षणयास्तोमीया (akṣṇayā-stomīyā) *f.* name of particular bricks (placed with diverse *stomas* but in an order differing from that of the text) दे॒वा वै य॒ज्ञेऽक॒र्वत॒ तदसु॑रा अकुर्वत॒ ते दे॒वा ए॒ता अ॑क्ष्णयास्तो॒मीया॑ अपश्यन् TaiS. V. iii. 3.1; ता य॒देवं व्यतिह॒रमुप॒दधाति त॒स्मादक्ष्णयास्तोमी॒या अ॒थो य॒देते स्तो॒मा अ॒तोऽन्यथानुपूर्वं त॒स्माद्वेवाक्ष्णयास्तोमी॒याः S'atBr. VIII. iv. 4.3; अथाक्षणयास्तोमीया उपदधाति BaudhS'S. ii. 40.6; VaikhāS'S. 19.4; अक्षणयास्तोमीयाभिश्चतुर्थीं चितिमारभन्ते MānS'S. 152.14.

अक्ष्णा (akṣṇā) *f.* **1** half-brick पञ्चाक्ष्णाः पक्षपात्रास्त्वक्ष्णाभिः परिश्रिताः MānS'S. 228.15; **2** a rope, cord अक्ष्णा स्त्री रज्जौ NānārthāSaṁ. i. 46.42.

अक्ष्णाक्षू (akṣṇākṣū) *f. m.* nail-clipper, nail-cutter अक्ष्णाक्षूर्नखकृन्तनम् NāmaMāli. 607.

अक्ष्मापितपाद (a-kṣmāpitapāda) *adj.* having steady foot-steps अकृतमक्ष्मापितपादमेतद्गजेन्द्रयानं दिदिवत्प्रयातम् DvyāsraKā. 10.83 (comm. अक्ष्मापितपादमकम्पितांह्रि प्रयातं मत्समीपेऽभिगमनं कर्तृ गजेन्द्रयानमैरावणगतिं दिदिवजितवत्)

अक्ष्मारुह् (a-kṣmāruh) *adj.* (land) having no trees, barren फणी मूलश्वभ्रे…तरो तथाप्यस्यामक्ष्मारुहि भुवि भवानेव शरणम् SaduktiKa. 266.13.

अक्ष्य (ákṣya) *adj.* [*f.* -ā] wholesome for the eye एहि॑ जी॒वं त्राय॑माणं॒ पर्व॑तस्या॒स्यक्ष्य॑म् AV. iv. 9.1; माकन्दमक्ष्याग्निकृत् BhojanKu. 114.5.

अक्ष्य (akṣya) *n.* (black) sochal salt तिलकं पुनः । जरणं कृष्णलवणमक्ष्यम् KalpaK. 152.178; रुचकं कृष्णलवणमक्ष्यं सौवर्चलञ्च तत् ParyāMu. 4.9.

अक्ष्यंश (akṣy-aṁśa) *adj.* measuring two parts or units अल्पवाजनमक्ष्यंशमथवाष्टविभाजिते । घनं वेदांशमिन्द्रंशं क्षुद्रवाजनमिष्यते S'ilpaRa. i. 29.6; कर्णोच्चं तु द्विभागं तत् सार्धवेदशिरोन्नतम् । स्तूपिकोत्सेधमक्ष्यंशं शान्तिके सदनोत्तमे S'ilpaRa. i. 37.47.

अक्ष्यञ्जन (akṣy-añjana) *n.* anointing of the eyes अत ऊर्ध्वं शरीरस्य कार्यमक्ष्यञ्जनादिकम् CaraS. i. 5.14. (1941 Ed.)

अक्ष्यधिकरण (akṣy adhikaraṇa) *adj.* having the eye as substratum, dwelling in the eye किमयं प्रतिबिम्बात्माक्ष्यधिकरणो निर्दिश्यते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 112.7 (*on* i. 2.13); आदित्यमण्डलाक्ष्यधिकरणः…परमात्मैव BrahmSūBh.(Rā.) 216.4 (*on* i. 1.21)

अक्ष्यन्तःपुरुष (akṣyantaḥ-puruṣa) *m.* the person (dwelling) within the eye अक्ष्यन्तःपुरुषः परमेश्वरः BrahmSūBh.(S'rī.) i. 362.1 (*on* i. 2.16); i. 356.2 (*on* i. 2.13); यदमुष्य रूपमित्यक्ष्यन्तःपुरुषस्य च रूपवत्त्वश्रवणात् VedāntKau. 35.13 (*on* i. 1.21)

अक्ष्यन्तःस्थिति (akṣyantaḥ-sthiti) *f.* residence or dwelling within the eye अक्ष्यन्तःस्थितिरीश्वरस्य न श्रुता BrahmSūBh.(S'rī.) i. 357.2 (*on* i. 2.14)

अक्ष्यन्तर् (akṣy-antar) *ind.* inside or within the eye अक्ष्यन्तस्तारकयोश्चन्द्रसूर्यप्रतिफलनं भवति AdvaTāU. 385.6; अक्ष्यन्तः श्रूयमाणः पुरुषः ईश्वरो वा अन्यो वा BrahmSūBh.(S'rī.) i. 354.1 (*on* i. 2.13); आदित्याक्ष्यन्तः श्रूयमाणः पुरुषः परं ब्रह्म VedāntDī. 21.20 (*on* i. 1.21); S'ivārkaMaDī. i. 354.33 (*on* i. 3.13); S'rikarBh. 118.35 (*on* i. 2.13); 120.10 (*on* i. 2.15); 121.11 (*on* i. 2.17)

अक्ष्यन्तर (akṣy-antara) *adj.* dwelling or residing within the eye अक्ष्यन्तरः परमात्मा BrahmSūBh.(Rā.) 250.10 (*on* i. 3.13); अक्ष्यन्तरः परमपुरुषः S'rutaPra. ii. 183.19 (*on* i. 4.29); गतेरभिधानाच्चाक्ष्यन्तरः पुरुषः पुरुषोत्तम एव VedāntPāSau. 61.4 (*on* i. 2.17); 64.2 (*on* i. 2.18); VedāntKau. 64.5 (*on* i. 2.18); अक्ष्यन्तरः परमात्मैव GoviBh. 34.4 (i. 2.13); *n.* another eye नाक्ष्यन्तरगतपुण्डरीकसादृश्यनिषेधः प्राप्नुयात् S'ivārkaMaDī. i. 256.11 (*on* i. 1.21); i. 256.13 (*on* i. 1.21); अक्ष्यन्तरे विधेयस्य पुण्डरीकसादृश्यस्यैव निषेधः S'ivārkaMaDī. i. 256.21 (*on* i. 1.21); S'rīkarBh. 120.32 (*on* i. 2.16)

अक्ष्यन्तरपुरुष (akṣyantara-puruṣa) *m.* the person (dwelling) within the eye (i. e. the Supreme Brahman) अक्ष्यन्तरपुरुषः परमात्मा VedāntDī. 34.12 (*on* i. 2.13); सा हि गतिः अक्ष्यन्तरपुरुषविदः VedāntKau. 61.13 (*on* i. 2.17); 64.17 (*on* i. 2.19)

अक्ष्यन्तरपुरुषत्व (akṣyantarapuruṣa-tva) *n.* the state of being the person (dwelling) in the eye परमात्मैवाक्ष्यन्तरपुरुषत्वेनोपास्य इति सिद्धम् VedāntKau. 64.10 (*on* i. 2.18)

अक्ष्यन्तर्गत (akṣyantar-gata) *adj.* present in the eye अक्ष्यन्तर्गतः पुरुषः परमात्मा S'rikarBh. 119.8 (*on* i. 2.13)

अक्ष्यन्तर्वर्तिन् (akṣyantar-vartin) *adj.* existing or dwelling within the eye ब्रह्म नाक्ष्यन्तर्वर्ति S'ivārkaMaDī i. 356.11 (*on* i. 2.13)

अक्ष्यभिमानिन् (akṣy-abhimānin) *adj.* presiding over the eye न चाक्ष्यभिमानिन आदित्यजीवस्याप्युपासनाकालसाधारणी तत्र स्थितिरस्ति S'ivārkaMaDī. i. 357.25 (*on* i. 2.14)

अक्ष्यभिमुख (akṣy-abhimukha) *adj.* before the eye, in front of the eye, facing the eye उपासनाकालेऽक्ष्यभिमुखबिम्बसंनिधापनसंभवाच्च S'ivārkaMaDī. i. 357.20 (*on* i. 2.14)

अक्ष्यभिष्यन्द (akṣy-abhiṣyanda) *m.* oozing (of water etc.) from the eye प्रतिश्यायशिरोरोगाक्ष्यभिष्यन्द°…°गलग्रह…स्य मण्डादिदिवाजागरोष्णोदकोपचार उपदिष्टः पथ्यतमः KāśyaS. 153A.21; 166B.38.

अक्ष्यराल (akṣy-arāla) *m.* the resin of the tree *Shorea robusta* कालीयकं कालेयकं कालियं चाग्निवल्लभे । रालोऽक्ष्यरालः S'abdaRa.(Su.) 3.207.

अक्ष्यवमर्शन (akṣy-avamarśana) *n.* rubbing of the eye (विबोधः) भुजाक्षेपाङ्गविस्फोटजृम्भणाक्ष्यवमर्शनैः ।…वर्ण्यः BhāvPra.(S'ā.) 23.11(1)

अक्ष्यादित्यपुरुष (akṣyāditya-puruṣa) *m.* the person in the eye and the sun इदं च…अक्ष्यादित्यपुरुषविषयं वाक्यम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 679.13 (*on* iii. 3.38); 679.16 (*on* iii. 3.38); लौकिकेष्वपि गानेष्वक्ष्यादित्यपुरुषस्यैव गीयमानत्वम् PrakaVi. 127.24; VedāntKa. 451.17 (*on* iii. 3.38); S'ivārkaMaDī. i. 249.20 (*on* i. 1.21)

अक्ष्यादित्यस्थान (akṣyāditya-sthāna) *n.* the abode of the eye and the sun अक्ष्यादित्यस्थानभेदभिन्नान् धर्मान्…अक्षिपुरुषे उपसंहरति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 650.17 (*on* iii. 3.22); अक्षा(? क्ष्या)दित्यस्थानभेदात् विद्याभेदः S'ivārkaMaDī. ii. 378.11 (*on* iii. 3.56)

अक्ष्यादित्याधार (akṣyādityādhāra) *adj.* having the eye and the sun as abode, residing in the eye and the sun अयमक्ष्यादित्याधारः पुरुषोत्तम एव VedāntDī. 21.16 (*on* i. 1.21); 176.24 (*on* iii. 3.20)

अक्ष्यादित्याधारता (akṣyādityādhāra-tā) *f.* the state of having the eye and the sun as abode अक्ष्यादित्याधारतया श्रूयमाणः पुरुषः किं जीवविशेष उत परमपुरुषः VedāntDī. 21.10 (*on* i. 1.21)

अक्ष्यादिभू (akṣyādi-bhū) *f.* the sphere or object of eyes and other sense-organs उल्लेखस्य सुखादेश्च प्रकाशो बहिरात्मना । इच्छातो भर्तुरध्यक्षरूपोऽक्ष्यादिभुवां यथा ĪśvaPraSū. i. 8.9 (comm. अक्ष्यादिभुवाम् = चक्षुरादिविषयभूतानाम्)

अक्ष्यादिविधेयता (akṣyādi-vidheyatā) *f.* the state of being subject to control by the eye and other sense-organs स्वशरीरे दृढा शक्तिः प्राप्ताक्ष्यादिविधेयताम् S'ivDṛ. 7.49.

अक्ष्यादिस्थित (akṣyādi-sthita) *adj.* located in the eyes and other sense-organs अक्ष्यादिस्थितो बद्धोऽन्यत्राबद्ध उच्यते TattvPrakā. 154A.5 (*on* iii. 2.13)

अक्ष्याधार (akṣy-ādhāra) *adj.* having eyes as the abode अक्ष्याधारादिलक्षणः…आत्मा ChāndoUBh. 530.8 (*on* viii. 12.1); अक्ष्याधारमीश्वरं व्यपदिशति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 606.15 (*on* iii. 2.31); अक्ष्याधारः परमपुरुषः VedāntSā.(Rā.) 69.7 (*on* i. 2.13); दर्शयति चाक्ष्याधारादित्याधारयोर्गुणानुपसंहारम् BrahmSūBh.(Rā.) 631.14 (*on* iii. 3.22); 250.23 (*on* i. 2.15); 255.8 (*on* i. 2.16); अक्ष्याधारस्य च सत्यब्रह्मणः…अहंनामत्वञ्चोक्तम् VedāntKau. 313.2 (*on* iii. 3.20); अक्ष्याधारस्यात्र ब्रह्मत्वे दृढश्रुतिलिङ्गादिप्रमाणाभावात्…अक्ष्याधारत्वमिहौपचारिकं नाश्रयणीयम् S'ivārkaMaDī. i. 355.31 (*on* i. 2.13)

अक्ष्याधारता (akṣyādhāra-tā) *f.* state of having eyes as the abode ब्रह्मणोऽक्ष्याधारतयोपास्यत्वाभिधानात् VedāntDī. 34.20 (*on* i. 2.15); किमयमक्ष्याधारतया निर्दिश्यमानः पुरुषः प्रतिबिम्बात्मा BrahmSūBh.(Rā.) 250.1 (*on* i. 2.13); 253.17 (*on* i. 2.15); 255.7 (*on* i. 2.16); 631.9 (*on* iii. 3.21); ब्रह्म तदेवाक्ष्याधारतया प्रतिपाद्यते BrahmSūBh.(S'rī.) i. 362.1 (*on* i. 2.16)

अक्ष्याधारत्व (akṣyādhāra-tva) *n.* state of having eyes as the abode कं ब्रह्मेति प्रकृतस्यैवाक्ष्याधारत्वप्रतिपादनादक्षिपुरुषः परमात्मा S'rutaPra. iB. 313.17 (*on* i. 2.16); अक्ष्याधारत्वं परमेश्वराद्व्यावृत्तम् S'ivārkaMaDī. i. 354.33 (*on* i. 2.13); i. 355.3 (*on* i. 2.13); ब्रह्मणः…औपचारिकमक्ष्याधारत्वम् S'ivārkaMaDī. i. 357.16 (*on* i. 2.14); किमयं पुरुषः प्रतिबिम्बः…अक्ष्याधारत्वद्रष्टृत्वयोस्तत्र सत्त्वात्

GoviBh. 33. 14 (*on* i. 2. 13)

अक्ष्यामय (akṣy-āmayá) *m.* eye-disease अथ यद्यक्ष्यामयो विन्देत् । सौर्यं चरुमनुनिर्वपेत S'atBr. XIII. iii. 8. 4; सौर्योऽक्ष्यामये KātyS'S. xx. 3. 14; (उत्तरात्) ब्रूयात्…अक्ष्यामयमुदुम्बरात् GobhiGS. iv. 7. 23; मधुरो रसः…श्वास° …°गलोपलेपाक्ष्यामयान्…उपजनयति CaraS. i. 26. 41 (1922 Ed.); अक्ष्यामये मुद्गौदनो भोक्तव्यः S'ābaBh. 1532. 24 (*on* vii. 1. 8); अक्ष्यामये मुद्गौदनभोजनं निवातशय्या च S'ābaBh. 1878. 15 (*on* x. 3. 32 = 1977. 23 (*on* x. 5. 81); बुधराशौ दिनभर्तरि बुधदृष्टेऽक्ष्यामययुतः स्यात् Sārā. 22. 22.

अक्ष्यामयापह (akṣyāmayāpaha) *adj.* [*f.* -ā] curing eye-disease त्रिफलाक्ष्यामयापहा ĀṣṭāHṛ. i. 6. 157 = AṣṭāSaṁ. i. 77. 8 (1. 12); खवल्ली… अक्ष्यामयापहा BhāvPra.(Bhā.) 6(4). 258.

अक्ष्यामयिन् (akṣyāmay-in) *adj.* suffering from eye-disease इन्द्रं वा अक्ष्यामयिणं भूतानि नास्वापयन् PañcBr. xii. 5. 19.

अक्ष्यायतनत्व (akṣyāyatana-tva) *n.* characteristic of having the eyes as abode उपकोसलविद्यायां तु अक्ष्यायतनत्वम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 651. 15 (*on* iii. 3. 23)

अक्ष्याश्रित (akṣy-āśrita) *adj.* located or present in the eye जीवो हि …रूपादिग्रहणकाले मनसोऽक्षिसंयोगे स्वयमपि तत्संयुक्तस्सन्मुख्यतयैव भवत्यक्ष्याश्रितः S'ivārkaMaDī. i. 356. 3 (*on* i. 2. 13)

अक्ष्यु (akṣyu) *m.* fishing net यथा क्षुद्रा मत्स्या अक्ष्योर् अक्ष्यतिशीयेरन्नेवमेव ये क्षुद्राः पशव आसुस्तेऽतिशेरुः JaimiBr. 2. 110.

अक्ष्युद्धरण (akṣy-uddharaṇa) *n.* forcing out or removal of eye एष मन्त्री…विवृतगुह्यः…प्राड्विवाकवाक्यादक्ष्युद्धरणाय नीयते DaśKuC. 86. 16.

अक्ष्युद्भव (akṣy-udbhava) *adj.* produced or effected by the eyes विनालोकसम्बन्धमक्ष्युद्भवं तत्कथं दर्शनं चान्यथा तार्किकाणाम् SiddhāTaVi. 292. 18.

अक्ष्युन्मीलन (akṣy-unmīlana) *n.* opening of the eyes प्रेष्याक्ष्युन्मीलनैर्वस्त्रव्यजनैः पादमर्दनैः । प्रबोध्य निर्भर्त्सयति नासाभङ्गपुरस्सरम् BhāvPra.(S'ā.) 101. 21(4)

अक्ष्युन्मेषण (akṣy-unmeṣaṇa) *n.* the ceremony of opening the eye दद्भ्यः स्वाहा हनूभ्यां स्वाहेत्यङ्गहोममतो देवादींश्च हुत्वा पुरुषसूक्तं जपन्सुवर्णेनाक्ष्युन्मेषणं करोति VaikhāGS. 4. 10.

अक्ष्युपक्रम (akṣyupakrama) *adj.* commencing with the eyes अक्ष्युपक्रमः स्पर्शः छन्दोगानाम् VīraMi. 44. 14 (*on* 1. 20)

अक्ष्युपरोध (akṣy-uparodha) *m.* obstruction to vision (an eye-disease) अञ्जनमक्ष्युपरोधे कर्तव्यम् CaraS. (1941 Ed.) vi. 23. 69.

अक्ष्लिली (ákṣlilī) *f.* (?) इहेत्थ प्रागपागुदगधराग् अक्ष्लिली पुच्छिलीयते AV. xx. 134. 6.

अक्ष्वेडन (a-kṣveḍana) *n.* not raving आदिशन्तः…अक्ष्वेळनं च योधानाम्…दानवाः NīlaVi. 15. 14.

अक्ष्वेदितृवत् (akṣveditṛ-vat) *adv.* like a man uttering (the beloved's name) distinctly or loudly क्ष्वेत्ता त्वमक्ष्वेदितृवन्मयासि वृतः श्रितः कीर्णह्वियेत्युदित्वा DvyāśraKā. 10. 51.

[1]**अख** (a-kha) *n.* elision of *a* अनोऽखमम्वस्फात् (comm. अन्नन्तस्याखं भवति स चेदत् मकारवकारान्तस्फात्परो न भवति । राज्ञः पश्य । राज्ञे) JaineVyā. iv. 4. 122; 36. 15 (*on* i. 2. 103)

[2]**अख** (a-kha) *adj.* which has no hole, without a hole नास्य खमस्तीति नखम् । अखमन्यत् CāndrVṛ. *on* v. 2. 95.

[3]**अख** (akha) *m.* a mouse अथ मूषकः । …आख आखानिकोऽखः स्यात् KalpaK. 323. 56.

अखग (akhaga) *m.* name of an *asura* कण्वो वै नार्षदोऽखगस्यासुरस्य दुहितरमविन्दत JaimiBr. 3. 72.

अखञ्ज (a-khañja) *adj.* not limping, freely moving अनन्तरमखञ्जखञ्जरीटे…शरत्समयारम्भे VāsaDa. 285. 7.

अखञ्जित (a-khañjita) *adj.* not lame or crippled असौ…व्रजमासदत्क्रमादखञ्जितैरेजितचामरैर्हयैः DhātuKā. 1. 31.

अखट्ट (akhaṭṭa) *m.* the plant *Buchanami Latifolia*, RājNi. [S'abdaKaDru.]

अखट्व (a-khaṭva) *adj.* [*f.* -ā] without a bedstead ततः प्रबुद्धो दृष्ट्वाहमात्मानं तूलपृष्ठगम् । अखट्वं सहसाभूवं सलज्जाहासविस्मयः KathāSaSāg. xviii. 5. 213; अखट्वशब्दादापि सुपि…नित्यमेवेत्वम् LaS'abdeS'e. i. 379. 14; अविद्यमाना खट्वा अस्या अखट्वा KāśiVṛ. *on* P. vii. 3. 48.

[1]**अखट्वक** (a-khaṭvaka) *adj.* [*f.* -ā, -ikā] without a bedstead अनुक्तपुंस्काद्विहितस्यातः स्थाने योऽकारस्तस्य आच्च भवति इच्च वा ।…नञ्सेपि ।… अखट्वाका । अखट्विका । अखट्वका JaineVṛ. 367. 28 (*on* v. 2. 53); अविद्यमाना खट्वास्या अखट्वा । अखट्विका JaineVṛ. 367. 30 (*on* v. 2. 53); तेनाखट्वका अखट्विकेति विकल्पो भवत्येव Nyās. *on* P. vii. 3. 48.

[2]**अखट्वक** (akhatva-ka) *adj.* [*f.* -ikā] a short (person) who has no cot यात्वविद्यमाना खट्वास्याः, साखट्विकैव, भाषितपुंस्कत्वात् CāndraVṛ. *on* vi. 1. 73; यदा तु अविद्यमाना खट्वा अस्या अखट्वा, अल्पा अखट्वा अखट्विकेति तदा न भवति (इकारोपदेशस्य विकल्पः) KaśiVṛ. *on* P. vii. 3. 48; Nyās. iii. 801. 22 (*on* vii. 3. 48); बहुव्रीहौ तु नित्यम् । अखट्विका (F. N. न विद्यमाना खट्वा यस्याः सा) PrakriKau. i. 333. 4; अविद्यमाना खट्वा यस्याः सा अखट्विका Prasā. i. 333. 17.

अखट्वका (akhaṭva-kā) *f.* [dimi. of अखट्वा] a small piece of furniture other than a cot खट्वका, खट्विका, अखट्वका, अखट्विका, परमखट्वका, परमखट्विका KāśiVṛ. *on* P. vii. 3. 48.

अखट्वा (a-khaṭvā) *f.* a piece of furniture other than a cot न खट्वा अखट्वा CāndraVṛ. *on* vi. 1. 73; न खट्वा अखट्वेति नञ्समासः Nyās. iii. 801. 12 (*on* P. vii. 3. 48)

अखट्वाक (a-khaṭvāka) *adj.* [*f.* -ā] who has no cot सर्वथा अभाषितपुंस्केषु त्रैरूप्यम्-अखट्वका, अखट्विका, अखट्वाका PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. vii. 3. 49.

अखट्वाका (a-khaṭvākā) *f.* not a cot अभाषितपुंस्कादातः स्थाने योऽकारस्तस्याचार्याणामाकारादेशो भवति खट्वाका अखट्वाका परमखट्वाका KāśiVṛ. *on* P. vii. 3. 49; ह्रस्वाभावे तु अखट्वाका इति LaS'abdeS'e i. 379. 24.

अखट्वाघातिन् (a-khaṭvāghātin) *adj.* who does not strike the bed (with his hands and feet) अथापतानकेनार्तम्… । अखट्वाघातिनं चैनं त्वरितं समुपाचरेत् AṣṭāHṛ. iv. 21. 25; अथापतानकिनम्…अखट्वाघातिनम्…चोपक्रमेत AṣṭāSaṁ. ii. 125. 22 (4. 23)

अखट्वापातिन् (a-khaṭvāpātin) *adj.* not falling from the bed अपतानकिनम्…अखट्वापातिनम्…चोपक्रमेत् SuśruS. iv. 5. 18; अथापतानकेनार्तम्… अखट्वापातिनं चैव त्वरया समुपाचरेत् BhāvPra.(Bhā.) 8. (23 ? 24). 200.

अखट्वारूढ (a-khaṭvārūḍha) *adj.* blameless, not gone astray अखट्वारूढभूपालाः षण्मुहूर्तान्विहःसृताः । तस्थुस्तद्वृद्धये पार्श्वेऽहोरात्रस्नेहशालिनः DvyāśraKā. 5. 56 (comm. अनिन्द्याः)

अखट्वावासौदन (a-khaṭvāvāsaudana) *adj.* exempt from (the duty of) providing cots, abodes and boiled rice श्रीविजयशिवमान्धातृवर्म्मा…कोळालग्रामे सीम्नि…अखट्वावासौदन[म्]…देवशर्म्मणे मोदेकरणीनामहलम्…केदारं द[त्त]वान् EI. vi. 14. 8.

अखट्वाशयन (a-khaṭvāśayana) *n.* (a vow) of not lying on the cot अखट्वाशयनरूपामधःशय्याम्…ब्रह्मचारी समावर्तनपर्यन्तं कुर्यात् ManvaMu. 56 .23 (*on* 2. 108)

अखट्विका (akhaṭvikā) *f.* without a cot cf. [1]**अखट्वक** *adj.*

अखट्विका (akhaṭvikā) *f.* [dimi. of अखट्वा] a small piece of furniture other than a cot न खट्वा अखट्वा सा चेदल्पा ह्रस्वा वा अखट्विका CāndraVṛ. *on* vi. 1. 73.

अखट्विका (akhaṭvikā) *f.* cf. [2]**अखट्वक** *adj.* **1** (a short woman) who has no cot अविद्यमाना खट्वा अस्याः अखट्वा अल्पा अखट्वा अखट्विका KāśiVṛ. *on* P. vii. 3. 48; **2** an unknown woman without a cot अज्ञाता अखट्वा अखट्विका SiddhāKau. 116A. 5.

अखड्ग (a-khaḍga) *adj.* not armed with a sword आग्न(? ग्ने)यो वा एष खड्गस्तस्मादखड्गो न किञ्चिदाग्नेयं कुर्वीत PārāSū. 51. 21.

अखण्ड (a-khaṇḍa) *adj.* [*f.* -ā] **A** unbroken, not torn or damaged whole, entire **Bi** not having broken or defective limbs (especially teeth or lips (prob.)) **ii** fully developed, full-grown **iii** full-fledged **Ci** uninterrupted, continuous, constant **ii** all **iii** eternal, perpetual, endless **Di** invincible, inviolable **ii** unsullied, untarnished **iii** insurmountable, great, vast **Ei** full (moon) **ii** full of, replete or fully covered with (Instr.); **Fi** indivisible, impartite, absolute **ii** made of or into a solid block, one whole **G** different, another **A** unbroken, not torn or damaged, whole, entire अखण्डपरिशुद्धानां वा तण्डुलानां प्रस्थः ArthS'ā. i. 237. 2 (2. 15); अखण्डं पुण्यानां फलमिव च तद्रूपमनघम् S'āk. 2. 11 = SaraKaṇṭhā. 426. 10 = S'atTrayī. 203; अखण्डामकृष्णलामिष्टकां कुर्यात् S'ābaBh. 1056. 8 (*on* iii. 6. 35); BṛSaṁ. 33. 15; भोगबीजमखण्डं च प्रतीपं मन्त्रिणां पुनः । शश्वदज्ञानानुसिद्धं (च) संप्रयच्छति पूजनात् PauṣkS. 38. 260; क्रियाकाण्डमखण्डं सर्वमस्तु ते PāraS. 12. 376; TattvSaṁ. 1840; अखण्डं जगदण्डम् GaurīDa. 7; अखण्डवर्णविन्यासचलनं शृङ्खला मता KāvyālaṅSū. iv. 1. 7 (comm.); मुण्डमखण्डमेतदुत्कृत्य HarVi. 11. 48; 27. 65; 30. 47; NyāyMañ. i. 45. 9; अखण्डैर्बिल्वपत्रैर्मामर्चयन्ति नरा भुवि SkandP. ii(1). 9. 108; VāmaP. 17. 14; AgniP. 366. 17; EI. iii. 272. 26;

LiṅgaP. i.79.15; SaurP. 65.45; विशेषोक्तिरखण्डेषु कारणेषु फलावचः KāvyPra. 658.1; आनयाम्यखण्डं ते कपिम् KathāSaSāg. x.7.109; अखण्डान्···। तण्डुलान् ··· । स्थाल्याम् ··· निक्षिपेत् Mānaso. iii. 13.1350; Vāgbhaṭa. 3.7; प्राहिणोत्··· महीभुजे । लवन्यमुण्डमालालीरखण्डा मण्डलेश्वरः RājTa.(Ka.) 7.1233; रूप्य-तन्दुलैः । अखण्डैरालिखन् लेखाः स्वामिनोऽष्टमङ्गलीम् TriṣaS'aPuC. i. 2.586; तदा च शुशुभे छत्रम् ··· । स्वामिनः शासनमिवाखण्डं भरतमूर्धनि TriṣaS'aPuC. i. 3.13; i. 3.667; i. 5.170; EI. iv. 47.152; समयज्ञैराप्यते जगति राज्यमखण्डम् VasaViKā. 5.38; अखण्डैः षट्पदैः ··· वन्दिनो विजयमङ्गलमूचुः VasaViKā. 5.58; पातयिष्यामि ते मुण्डमखण्डं फलवत् तरोः MalliC. 5.53; अखण्डं क्षोणि-मण्डलम् PārśvC. 4.116; RājTa.(Jo.) 403; तद् यथा···चतसृभ्यो दिग्भ्यश्च-त्वारः पर्वता आगच्छेयुः दृढाः सारवन्तः अखण्डाः अच्छिद्राः असुषिराः सुसंवृत्ताः BodhiCaPañ. 280.13; अचिनोदखण्डमपि राधिके बहुशिखण्डकं त्वद्गिरा Ujjva-NīMa. 96.8; BhāmiVi. 2.62; Vidvanmo. 8.106; विलयमुपजगाम चेद-खण्डस्त्वयि जरठो जगदण्डगुल्मपिण्डः AmṛUda. 4.42; AmaK. 2155; Vaija. 208.86; AbhidhāCin. 1433; **Bi** not having broken or defective limbs (especially teeth or lips (prob.)) वृणीताकुनखिनमध्वर्युमकिलासिनं ब्रह्माणमखण्डं होतारमकरालमुद्गातारम् BaudhS'S. i. 36.13; **Bii** fully developed, full-grown (दन्तोद्भेदं प्रवक्ष्यामि वाजिनाम्) त्रिंशन्मासोद्भवाः सर्वे अखण्डाः परिकीर्तिताः AśvaCi. 5.3; **Biii** full-fledged (a variety of metaphor) रूपकम्···खण्डं वाखण्डमेव वा Vāgbhaṭa. 4.64; **Ci** uninterrupted, continuous, constant संराध्यैवं शतमखमखण्डेन तपसा Kirātā. 10.63; अखण्डं जन्मकारणम् Pramā-Vār. 2.262; आरम्भपर्यवसानयोरखण्डः खण्डपरशुशिष्यस्य वीरव्रतनिर्वाहः BālRā. 4.41(1); सप्तजन्मनि यत् किंचिन्मया खण्डं व्रतं कृतम् । ···तदखण्डमिहास्तु मे AgniP. 190.3; या शुक्लैकादशी भवेत् तस्यां संपूजयेद्विष्णुं तेनाखण्डोऽयमूर्जते VāmaP. 17.11; 15.26; यत्राभवत् क्रतुः पूर्णः···। धाराभिः शरमानाभिरखण्डा भिर्महाध्वरे BrahmP. 168.27; कुतोऽखण्ड एव प्रतीतिक्रम इत्याशङ्क्याह Loc. 129.19 (*on* 3.1); भक्त्या···अखण्डया VikraDeC. 2.42; अखण्डः खाण्डववनं ज्वलाम्येतन्ममाशनम् DaśāvaC. 8.423; तथाप्यखण्डा तस्यासीत् सर्वत्र सम-चित्तता TriṣaS'aPuC. i. 1.275; तथा च शुशुभे छत्रम्···स्वामिनः शासन-मिवाखण्डं भरतमूर्धनि TriṣaS'aPuC. i. 3.13; राजा ··· सौख्यमखण्डमाप Triṣa-S'aPuC. ii. 2.581; PāṇḍaC. 5.1; मयि तेषामखण्डमेव वात्सल्यम् CaitaCa. 181.9(8); अखण्डां दधिधाराम् GopāKeCan. 90.8; मधुकरकृतगानं पद्म-खण्डेष्वखण्डम् HariVi. 3.6; अखण्डैः शस्त्रौघैः Ragh. 18.26; ईषदुत्फुल्ल गमन-मखण्डं रेचितं हि तत् S'ukrNī. 4(7).147; **Cii** all अखण्डानि व्रतानि BhaviP. 717A.22 (iv. 79.15); पापैरखण्डैः VikraDeC. 7.57; प्राप्य भोगानखण्डान् NemiDū. 23; राज्यसौख्यान्यखण्डानि CitraPaC. 510; **Ciii** eternal, per-petual, endless प्राप्याखण्डं देवभूयं सतीत्वादाश्लिक्षेष स्वे(? स्वै)र कंचित् पुरंध्री S'iśuVa. 18.61; दीपमखण्ड(ण्डं) प्रादात् EI. iv. 316.16; vi. 272.54; कलि-कालनामा प्रकम्पहेतुः प्रथितो हिमर्तुः । खलिन्यखण्डा रजनीव यस्मिन् S'rīKaC. 2.21; BṛBrahmaS. i. 7.92; अखण्डनिर्वाणरसप्रवाहैः KṛṣṇaKa. 1.99; अखण्डं पौर्णमासीचन्द्रबिम्बवत् ··· निर्वाणं गतः SthānT. 307B.9; मण्डितोऽखण्डया श्रिया RājTa.(Jo.) 403; अखण्डशीतपोलक्ष्मीनायको भानुसंयमी EI. xx. 92.6; **Di** invincible, inviolable वादखण्डमखण्डाभ्यां (बाहुभ्याम्) भ्रामयंस्त्रिशिखं मुहुः । वीरभद्रोऽपि···विज्ञापयामास LiṅgaP. i. 96.10; अखण्डा गुरुगीरिष्टं दातुं प्रभवति ध्रुवम् SamarāSaṁ. 7.351; **Dii** unsullied, untarnished वृद्धास्ते न विचारणीयचरिताः···अखण्डयशसो लोके महान्तो हि ते UttaRāC. 5.35; **Diii** in-surmountable, great, vast °पण्डितयोरखण्डपाण्डित्यगुणोपवर्णनमिदमसंपूर्णम् EI. iii. 196.175; मानं निराकर्तुमशेषयूनां पिकस्य पाण्डित्यमखण्डमासीत् AlaṅkāSa. 90.18; अखण्डं सर्वभाण्डानां दुर्भिक्षमुदजृम्भत RājTa.(Ka.) 7.1219; मेदिन्या-खण्डलस्यासीत्···। अखण्डं रसपाण्डित्यम् RājTa.(Jo.) 1098; येषामखण्डाद् भुज-दण्डदर्पादेकातपत्रं तव विश्वमेव CaitaCa. 12.11(1); **Ei** full (moon or her disc) प्रसीद मैवं परिभूदखण्डं ताराधिपं ते वदनामृतांशुः JānaHa. 7.7; SūktiMu. 53.87; EI. i. 88.35; यामिनीपतेर्डिबडम्बिताखण्डपरिवेषमण्डलस्य EI. iv. 78.33; EI. xxii. 117.29; निर्जिगाय मुखमिन्दुमखण्डम्···कान्त्या Kirātā. 9.38; अखण्डे-नेन्दुना तुल्यमासीत् कुमुदकाननम् KāvyālaṅSāSaṁ. 1.21*; PāraS. 7.417; अखण्डः शशी दिवि VāmaP. 15.26; मण्डलो रजनिभर्तुरखण्डः S'rīKaC. 12.8; अखण्डस्याभिख्यां वदनमिदमिन्दोः कलयति PrasaRā. 2.16; त्रिदशमिथुनक्रीडातल्पे ···परिहरति नाखण्डो गण्डोपधानविधां विधुः Subhāṣi. 2196; **Eii** full of, replete or fully covered with (Instr.) मुण्डैरखण्डमभवत् संग्रामधरणीतलम् BrahmāṇḍP. iii. 22.44; अमन्दमदमण्डलैरलमखण्डमाखण्डलं न्यरुद्ध रभसेन यः··· तं···त्वां भजे StavMā. 203.26 (comm. अमन्दमदमण्डलैरुत्कटगर्ववृन्दैरखण्डं पूर्णम्); **Fi** indivisible, impartite, absolute अखण्डं परमात्मरूपम् Svātma-Pra. 18; क्वायं जीवो विलीनो लवणमिव जलेऽखण्ड आत्मैव पश्चात् S'atS'lo. 46; शुद्धोऽस्म्यखण्डोऽस्म्यहम् Prauḍhā. 2; अखण्डे सच्चिदानन्दे ··· । स्थितेऽ-द्वितीयभावेऽपि कथं पूजा विधीयते NirguMāPū. 1; SarvaVeSāSaṁ. 2; 689; 870; दृतिहरिः पशुरित्यखण्डः शब्दः SaṁkṣeS'ā. 4.23 (ii. 372.26); (ज्ञानम्) इदमेकमखण्डमुभाभ्यां (इन्द्रियाभ्याम्) जनितम् NyāyKa. 117.5; योऽसावादित्यपुरुषः सोऽसावहमखण्डं ओम् AgniP. 161.29; अखण्डं ब्रह्म स्वयमेव भवतीति निश्चयः S'aṅkaVi.(Ā.) 88.5; 222.11; VedāntPari. 310.1; VedāntKa. 55.2 (*on* i. 1.2); न ह्यनुस्यूतमेकमखण्डं सत्तामात्रम् ··· सामान्यं प्रतिभासते SyādvāMañ. 13(132); अखण्डस्य वाक्यार्थस्य तादृशमेव वाक्यं वाचकम् Ekāva. 1.13(101) (39.2); TattvCin. i. 537.1; i. 842.10; ii(2). 66.10; iv(1). 481.5; S'atDū. 160.3; अखण्डं सच्चिदानन्दं महावाक्येन लक्ष्यते PañcDa. 1.46; 1.48; NyāyMāVi. 610.14 (*on* x. 8.11); S'aṅkaDigVi.(Mā.) 6.26; स च (=स्फोटः) ···अखण्ड एवावगतः NyāySu.(Ja.) 88A.7 (*on* i. 1.1); 105A.9 (*on* i. 1.2); 383B.6 (*on* ii. 2.6); सत्त्वोद्रेकादखण्डस्वप्रकाशानन्दचिन्मयः रसः SāhiDa. 77.6; 78.4; 96.5; न त्वखण्डं शब्दतत्त्वम् TantrRaha. 41.9; 26.4; अखण्डे स्वरूपानन्दे Nyāyāmṛ. 74B.7; विशेष्यव्यक्तिश्चाखण्डा Nyāyāmṛ. 440A.7; आत्मवदखण्डो नित्य एकः कालोऽस्ति YogSā. 73.15(4); प्रत्येकवर्णेभ्योऽतिरिक्तं कलश इत्यादिरूपमखण्डमेकपदं स्फोट इति SāṅkhyaPraBh. 129.11 (*on* 5.57); 70.21 (*on* 1.154); (श्रीचैतन्यः) पूर्णानन्दोऽप्ययमविकृतः शश्वदुच्चैरखण्डः खण्डा-नन्दैरपि कथमहो भूयसीं पुष्टिमेति CaitaCa. 195.11(8); अद्वैतमखण्डम् NayaMañ. ii(1). 6.12; सत्यज्ञानानन्दाखण्डाद्वितीयं वस्तुमात्रमवशिष्यते नान्यत् SiddhāTa. 60.10; स (कालः) द्विविधः अखण्डः सखण्डः VīraMi.(Samaya.) 8.28; अखण्डमद्वितीयं चैतन्यम् VīraMi.(Bhakti.) 168.16; अखण्डा एव हि शब्दाः RasGaṅ. 179.11; 184.9; न पदसमुदायो वाक्यम् । किं त्वखण्डमन्यदेव वाक्यम् MayūMāli. 45.25 (*on* i. 3.9); MānaMe. 201.1; अखण्डमेव वाक्यं वर्णव्यङ्ग्यम् MīmāKau. i. 119.4 (*on* i. 3.24); VyutpaVā. 145.4; तत्र प्रथमं घटमानयेति श्रुतेऽखण्डो वाक्यार्थ एव ज्ञायते Bhāsk. i. 285.20 (*on* i. 5.19); वाक्यमपि पदविभागरहितमखण्डमेव VaiyāSiMañ. 226.2; अखण्डान्येव पदानि वाक्यानि च VaiyāSiMañ. 230.5; 204.1; न च कर्तृत्वकर्मत्वादिकमखण्डमेव VaiyāBhū. 39.1 (*on* 7); 114.4 (*on* 24); 142.19 (*on* 30); 219.13 (*on* 50); 241.16 (*on* 65); 245.18 (*on* 65); अखण्डैका पराशक्तिः LakṣmīT. 31.78; **Fii** made of or into a solid block, one whole रत्नजं हैमजं लिङ्गं पारदं स्फाटिकं तथा । पार्थिवं पुष्परागोत्थमखण्डं तु प्रकारयेत् S'ivaP. i. 19.29 (25B.8); **G** different, another (अतिरिक्त) cf. **अखण्डरजतत्व, अखण्डाभाव.**

अखण्ड (a-khaṇḍa) *m.* **i** name or epithet of S'iva (perfected or eternal one) शिवम्···स्तुतं स्तुत्यं स्तूयमानममोघं (v. l. अखण्डम्) चर्मवाससम् । (प्रपद्ये शरणं देवम्) MahāBhā. x. 7.6; **ii** name or epithet of Viṣṇu धर्माद्यो भगवान् विष्णुरखण्ड इति विश्रुतः VāmaP. 89.21; कामपालमखण्डं च नमस्ये (विष्णुम्) VāmaP. 88.4; **iii** meaning of the uninflected word as a whole (वृत्तिषु) आस्वेव नान्यतमयापि वदत्यखण्डं शब्दान्तरात्तविषयादधिकार्थ-वृत्तेः SaṁkṣeS'ā. 1.104 (i. 93.6); 1.562 (i. 397.14); अखण्डमेवाद्वयमात्मतत्त्वम् ···वदन्ति शब्दाः SaṁkṣeS'ā. 2.97 (ii. 61.15); *n.* time [MW]

अखण्डकरणोपकार (akhaṇḍakaraṇopakāra) *m.* non-deficient assis-tance of the means ननु सर्वशाखासु विधैक्ये सति शाखान्तरगततदीयाङ्गाननुष्ठानेऽ-खण्डकरणोपकारासिद्धेरनुपकृता विद्या न श्रेयस्करी स्यात् VedāntKa. 400.12 (*on* iii. 3.5); विकृतौ त्वखण्डकरणोपकारमुखेन कृत्स्नोपकारप्राकृतखादिरत्वादिविशिष्टस्यैव नियोजनस्यातिदेशात् साधनानाकाङ्क्षस्य ··· विहितसाधनान्तरग्राहकत्वं न युक्तम् NyāySu.(So.) 77.13 (*on* i. 2.22); परमापूर्वस्यानापन्नमखण्डकरणोपकाररूपमपूर्वं यदि प्रधानेष्वस्ति तदाङ्गेष्वप्यावश्यकम् BhāṭṭDī. iv. 135.9 (*on* xi. 1.2)

अखण्डकर्मन् (akhaṇḍa-karman) *n.* impartite action एवं सगुणवाक्य-स्यापि ब्रह्मबुभुत्सायां कर्मकाण्डस्यापि कर्मबुभुत्सायां वैद्यकादिशास्त्रस्यापि औषधादि-बुभुत्सायामखण्डब्रह्माखण्डकर्माखण्डौषधादिपरत्वं स्यात् AdvaiSi. 688.9.

अखण्डकर्मपर (akhaṇḍakarma-para) *adj.* solely related to impartite action कर्मकाण्डमप्यखण्डकर्मपरम्···इत्यापातात् Nyāyāmṛ. 446A.9.

अखण्डकलश (akhaṇḍa-kalaśa) *m.* a full or complete pot अखण्ड-कलशं कुर्यात्पद्मकुम्भलतायुतम् ĪśānS'iPa. ii. 32.18; S'ilpaRa. i. 28.4.

अखण्डकलाकलाप (akhaṇḍakalā-kalāpa) *adj.* **1** possessing the group of all digits अखण्डकलाकलापम् । राजानमीशमवलोक्य काङ्क्षन्ति के न RājTa.(S'rī.) 1(6).4; **2** possessing the group of non-deficient arts, RājTa. (S'rī.) 1(6).4.

अखण्डकलावत् (akhaṇḍakalā-va(n)t) *adj.* possening all the arts यस्याखण्डकळा(? ला)वतोऽष्टविळ(? ल)सद्दिक्पालमौलिस्खलत्कीर्तिस्वस्सरितो [महे]-श्वर इह स्तुत्यस्य कैस्स्यान्मुनिः EI. iii. 191.45.

अखण्डकलेवर (akhaṇḍa-kalevara) *adj.* [*f.* -ā] whose body is unhurt परे परितः पलायन्त समरभूमेः उन्मोचिता चाखण्डकलेवरा प्रमितिः Amṛ-Uda. 1.29(5)

अखण्डकारणता (akhaṇḍakāraṇa-tā) *f.* the state of being indivisible cause (शक्तेः) अखण्डकारणतारूपत्वेऽपि तद्विशिष्टस्यैव फलोपधायकत्वेन तज्जनकापेक्षाया आवश्यकत्वात् LaCandr. 828. 22; सा (शक्तिः) चाखण्डकारणतारूपा LaCandr. 317. 4; कार्यकारणव्यक्तीनामन्यतमत्वव्यक्त्योरेव अखण्डकारणताघटकत्वसंभवात् GuruCandr. i. 170. 13.

अखण्डकारिन् (akhaṇḍa-kārin) *adj.* performing (one's duties) without break or without omitting any one of them अखण्डकारी पुरुषो ज्ञानकर्मपरायणः । ··· ब्रह्मण्येकात्मतां याति PauṣkS. 30. 18; पञ्चकालविधानज्ञस्तत्कर्मैकरणे रतः । अखण्डकारी भवति ViṣṇuDhaP. i. 61. 4.

अखण्डकाल (akhaṇḍa-kāla) *m.* impartite time ईश्वरस्य कस्मिन्काले सृजेयमितीच्छा । न खल्वखण्डकालस्तत्र विशेषणम् । प्रलयेऽपि सर्गानुवृत्तिप्रसंगात् S'ivārkaMaDī. ii. 70. 35 (*on* ii. 2. 11); तिथिश्चाखण्डकालविशेषरूपा VyutpaVā. 151. 17; अखण्डकालो नित्यः । कार्यः पुनरनित्यः YatīndraDī. 50. 12.

अखण्डकिञ्चिद्धर्म (akhaṇḍa-kiñciddharma) *m.* some specific impartite or indivisible feature (काले पूर्वोत्तरादिव्यवहारः) अखण्डकिञ्चिद्धर्मगोचरोऽस्तु SiddhāLeSaṁ. 440. 1.

अखण्डकीर्ति (akhaṇḍa-kīrti) *f.* eternal fame ततस्तदात्मजः श्रीमान्मन्मसत्यमहीपतिः ।···ब्रह्माण्डमण्डनाखण्डकीर्तिधामसुधाकरः EI. iv. 91. 94.

अखण्डकोदण्ड (akhaṇḍa-kodaṇḍa) *m.* unbroken bow चण्डीशः··· तस्थावखण्डकोदण्डचण्डदोर्दण्डमण्डलः HarVi. 43. 191.

अखण्डकोष (akhaṇḍa-koṣa) *m.* **1** inexhaustible treasure लक्ष्मीः कथं न निवसेदरविन्दखण्डे । तिष्ठन्ति यस्य परिणामगुचावखण्डकोषस्थितेर्गुणगणाः सकृदेव दण्डे HarVi. 11. 57; **2** unbroken (i. e. unblossomed) bud, HarVi. 11. 57.

अखण्डक्रोध (akhaṇḍa-krodha) *m.* unbroken wrath, continuous anger युद्धबन्धुमसिदण्डमखण्डक्रोधबोधितमदोऽयमुदस्य । अभ्यधावत् Surath. 11. 11.

अखण्डक्षीण (akhaṇḍa-kṣīṇa) *adj.* completely dilapidated, deserted, lonely द्रवालापानन्दितचेत(? ता)स्तमखण्डक्षीणे शरणे ··· उदन्तजातमापप्रच्छे YaśasCam. i. 406. 5 (comm. अखण्डक्षीणे जनद्रयाधारे एकान्ते)

अखण्डखण्डन (akhaṇḍa-khaṇḍana) *n.* refutation of impartite nature अखण्डखण्डनादेवं विशेषोऽखण्डवादिना । खण्डितेनापि मनसा स्वीकार्यः AnuVyā. 45A. 8 (*on* 3. 2); अखण्डेति । यस्मादेवमखण्डखण्डनादखण्डवादिनापीत्यन्वयः NyāySu.(Ja.) 518B. 12 (*on* iii. 2. 15)

अखण्डगति (akhaṇḍa-gati) *adj.* having uninterrupted movement (देवि) त्वं खण्डितब्रह्मकटाहकोटिः सर्वत्र चाखण्डगतिः किलासे BṛDharmaP. i. 5. 43.

अखण्डगुडाद्यपूर्ण (akhaṇḍa-guḍādyapūrṇa) *adj.* fully or completely filled with molasses etc. गोधूमचूर्णजनितं यवचूर्णजं वा आदित्यमण्डलमखण्डगुडाद्यपूर्णम् । कृत्वा द्विजाय विधिवत्प्रतिपादयेद्यो भूमौ भवत्यमितमंडलमंडितोऽसौ BhaviP. 672B. 12 (iv. 44. 9)

अखण्डगेय (akhaṇḍa-geya) *n.* song without break, continuous song वागिन्द्रियं तु नामेरूर्ध्वं सर्वमेव स्यात्···अस्ति चेद्गगनुभवो जल्पतां विशेषतस्त्वखण्डगेयं गायताम् NyāyMañ. ii. 54. 30.

अखण्डगोचर (akhaṇḍa-gocara) *adj.* having the entire (light) as the object तस्मात् प्रकृष्टादिवाक्यं नाखण्डगोचरम् Nyāyāmṛ. 439A. 8.

अखण्डग्रहण (akhaṇḍa-grahaṇa) *n.* **1** receiving (back) the entire (debt) अखण्डग्रहणं प्रत्याह याज्ञवल्क्यः···दत्त्वर्णं पाटयेल्लेख्यम् VyavaNi. 246. 4; **2** mention of the entire (branch of the Veda) न चोपनिषन्मात्राध्ययनं कस्यचित् शास्त्रार्थः, स्वाध्यायोऽध्येतव्य इत्यखण्डग्रहणात् S'atDū. 74. 10.

अखण्डचण्डाश्रि (akhaṇḍacaṇḍāśri) *adj.* having no blunt (i. e. sharp) and terrible edges अन्योन्यनिर्दयविघट्टनतोऽप्यखण्डचण्डाश्रिभिर्विवृतकोपभैरदाग्रैः । ··· दम्भोलिदन्तवदटूश्यत पुष्पदन्तः S'rīKaC. 18. 43 (comm. अखण्डा अकुण्ठाश्चण्डा दुर्दर्शा अश्रयो धारा येषां तैः)

अखण्डचण्डिमन् (akhaṇḍa-caṇḍiman) *adj.* having undiminishing (i. e. immense) heat जवादवारोहदखण्डचण्डिमा वसुन्धरासंमुखमर्चिषां चयः PṛthviVi. 2. 1; *m.* unceasing impetuosity, full strength अखण्डचण्डिमोद्दण्डभुजदण्डनिपीडितम् । भगवन्भृगुमार्तण्ड भग्नं भर्गशरासनम् PrasaRā. 4. 7.

अखण्डचन्द्रसिद्धि (akhaṇḍacandra-siddhi) *f.* determination of the indivisible (i. e. unqualified) moon उपायस्तु वैशिष्ट्यम् अखण्डचन्द्रसिद्धौ । तचाविरोधाचन्द्रेऽनुज्ञायते VedāntKa. 54. 25 (*on* i. 1. 2)

अखण्डचन्द्राभिमुख (akhaṇḍacandrābhimukha) *m.* an epithet of S'iva नमोऽस्तु ते···अखण्डचन्द्राभिमुखः सुमुखो दुर्मुखोऽमुखः BrahmP. 40. 74.

अखण्डचर्वणविश्रान्ति (akhaṇḍacarvaṇa-viśrānti) *f.* culmination in indivisible (i. e. continuous) ecstasy व्यञ्जकस्य प्राधान्यम् । प्राधान्यं च यद्यपि ज्ञप्तौ न चकास्ति 'बुद्धौ तत्त्वावभासिन्यां' इति नयेनाखण्डचर्वणविश्रान्तेः तथापि Loc. 35. 11 (*on* 1. 13)

अखण्डचारित्र (akhaṇḍa-cāritra) *adj.* [*f.* -ā] whose character is intact (i. e. chaste) सुतमियमखण्डचारित्रा राज्यार्हं चिकीर्षतीति नैर्घृण्यात्तमेनं बालमजिघांसत् DaśKuC. 139. 11; अनेन तनयाः···। ऊढा अखण्डचारित्राः SkandP. vi. 86. 18.

अखण्डचारित्रमहाव्रत (akhaṇḍacāritra-mahāvrata) *adj.* who has taken the great vows of unviolated good conduct अखण्डचारित्रमहाव्रतानाम् ···कुतोऽपि नासीत्तपसि प्रसंगः VarāṅgaC. 30. 62.

अखण्डचारिन् (akhaṇḍa-cārin) *adj.* of perfect (unbroken) conduct [DBHS]

अखण्डचित् (akhaṇḍa-cit) *f.* impartite or indivisible (i. e. unqualified) consciousness 'एकपदमुक्त्वा यदेवकारमादत्ते श्रुतिस्तेन सात्यन्तिकामेदपरा'— स चाखण्डचिदेव GuruCandr. ii. 258. 5.

अखण्डचिद्रूप (akhaṇḍacid-rūpa) *adj.* of the nature of indivisible (i. e. unqualified, pure) consciousness स्वहृन्मण्डलचक्रे अखण्डचिद्रूपे निजहृदयमण्डलचक्रे···मातृकल्पनां प्रथयेत् Bhāsk. ii. 243. 15 (*on* iii. 2. 1)

अखण्डचिन्मात्र (akhaṇḍacin-mātra) *n.* indivisible (i. e. unqualified, pure) consciousness alone तस्या (श्रुतेः) लक्षणया अखण्डचिन्मात्रपरत्वेन जगत्सत्त्वाविरोधित्वात् Nyāyāmṛ. 165A. 8; 588B. 4; न चाभेदश्रुतेरखण्डचिन्मात्रपरत्वेन भेदाविरोधित्वम् AdvaiSi. 823. 2; अखण्डचिन्मात्रज्ञानस्यैव मोक्षहेतुत्वावधारणात् AdvaiSi. 484. 13.

अखण्डचिन्मात्रविषयकत्व (akhaṇḍacinmātraviṣayaka-tva) *n.* the state of having the indivisible (i. e. unqualified, pure) consciousness alone as the object चैतन्यमपरोक्षमिति व्यवहारस्याखण्डचिन्मात्रविषयकत्वमेव LaCandr. 770. 32.

अखण्डचेतन (akhaṇḍa-cetana) *n.* indivisible (i. e. unqualified, pure) consciousness पूर्णमद्वयमखण्डचेतनम्···तत्सदाहमिति मौनमाश्रये SvātmPra. 45; *adj.* possessing complete consciousness पूर्णमद्वयमखण्डचेतनं विश्वभेदकलनादिवार्जितम्···मौनमाश्रय VarāU. 3. 8.

अखण्डचैतन्य (akhaṇḍa-caitanya) *n.* indivisible (i. e. unqualified, pure) consciousness प्राभवं नामेश्वरत्वं तदाक्रूप्तनियम्यजगच्चोपलक्षणविधया यस्यैकस्याखण्डचैतन्यस्य तदेकप्राभवम् LalitāTriBh. 273. 6 (*on* 9); 328. 17 (*on* 43); ईश्वरगतमपि कारणत्वं तदनुगतमखण्डचैतन्यं शाखा चन्द्रमसमिव तटस्थतयोपलक्षयितुं शक्नोति SiddhāLeSaṁ. 53. 2.

अखण्डचैतन्यप्रकाश (akhaṇḍacaitanya-prakāśa) *m.* the light of the indivisible (i. e. unqualified, pure) consciousness चरमवृत्तिमुपारुह्य निखिलप्रपञ्चमुन्मूलयन् अखण्डचैतन्यप्रकाशस्तन्निवर्तनेऽपि प्रगल्भते SiddhāLeSaṁ. 430. 1.

अखण्डचैतन्यमात्र (akhaṇḍacaitanya-mātra) *n.* mere indivisible (i. e. unqualified, pure) consciousness अनेन विघ्नचतुष्टयेन रहितं चित्तं निर्वातदीपवदचलं सदखण्डचैतन्यमात्रमवतिष्ठते यदा तदा निर्विकल्पकः समाधिरित्युच्यते VedāntSā.(Sa.) 32. 7.

अखण्डजगदण्ड (akhaṇḍajagad-aṇḍa) *n.* the egg in the form of the entire world एको देवो महादेवो विज्ञेयस्तु महेश्वरः । ··· अखण्डजगदण्डानां पिण्डीकरणपण्डितः S'ivaP. vii(1). 3. 20 (504B. 10)

अखण्डजगदात्मक (akhaṇḍajagadātma-ka) *adj.* [*f.* -ikā] of the form of the whole universe तन्मध्ये विन्यसेद्देवीमखण्डजगदात्मिकाम् BrahmāṇḍP. iii. 44. 149.

अखण्डजन्यान्तर (akhaṇḍajanyāntara) *n.* **i** the midst of continuous battle, the thick of the battle ज्वलत्प्रतापाग्निसमक्षमक्षतं जयश्रियो यो घटयन्करग्रहम् । अखण्डजन्यान्तरबद्धपद्धतिः (comm. प्रचण्डजन्य°) सहेलमैक्षिष्ट कबन्धनर्तनम् S'rīKaC. 3. 48; **ii** the midst of all the kinsmen S'rīKaC. 3. 48 (comm. पाणिग्रहणं कुर्वन् जन्यानां तत्कालसहचारिणां मध्ये तिष्ठन्नर्तनमीक्षते)

अखण्डजाति (akhaṇḍa-jāti) *f.* impartite genus न हि व्युत्पित्सुं प्रति गोसादृश्यस्य सखण्डस्य प्रवृत्तिनिमित्तत्वेनोपदर्शनमुचितं तस्मादखण्डजातिविशेषे तात्पर्यमस्येति लक्षणासंभवात् Upask. 404. 12 (*on* ix. 2. 5)

अखण्डज्ञान (akhaṇḍa-jñāna) *n.* extensive knowledge, complete knowledge अखण्डज्ञानरूपेण ··· अगस्त्येन ··· वसुधायामवतीर्णायाम् (सुवर्णमुखर्या नद्याम्) प्रथमम्···अगस्त्यतीर्थमित्युक्तं पावनम् SkandP. ii(1). 34. 9; स च प(?पा)रिणामिकः सकलावरणरहितत्वेनाखण्डज्ञानव्यक्तिरूपः TātpaVṛ. 245. 18 (*on* 2. 89); निखिलोपाधिहीनो वै यदा भवति पूरुषः । तदा विजयतेऽखण्डज्ञानरूपी निरञ्जनः S'ivS. 1. 71; 5. 205; तत्सत्यमिति वाक्यजमखण्डज्ञानम् GuruCandr. i. 483. 11.

अखण्डतण्डुल (akhaṇḍa-taṇḍula) *m.* unbroken rice-grain अखण्डतण्डुलैर्नानावर्णैः सरस्वतीभवने···मणिकुट्टिमेषु भक्तिविकाराः JayaMa. 34. 17 (1. 3)

अखण्डतपस् (akhaṇḍa–tapas) *adj.* of continuous penance तस्याश्चाखण्डतपसः प्रवर्तिन्युपदेशतः । पुष्पं तपोविटपिनोऽवधिज्ञानमजायत PariPar. 2. 283.

अखण्डता (akhaṇḍa–tā) *f.* A indivisibility, partlessness, completeness तत (बिम्बम्) इदमखण्डतामेष्यति ViviTīKa. 58. 10; एकोऽद्वितीय इति वेदवचांसि पुंसि···वैधर्म्यलक्षणमिदाविरहं वदन्ति नाखण्डतां ख इव धर्मशताविरोधात् SāṁkhyaPraBh. 1.4 (*on* 0.0); 70.19 (*on* 1.154); 70.23 (*on* 1.154); 70.24 (*on* 1.154); आधेयतात्वस्याखण्डतया संयोगत्वादिसमशरीरत्वात् संयोगत्वाद्यवच्छिन्ने तदवच्छिन्ने वा शक्तिः कल्प्यते VyutpaVā. 117.7; B complete or total unification विभावा:···। प्रतीयमानाः प्रथमं खण्डशो यान्त्यखण्डताम् SāhiDa. 96. 4; अकारहकारोभयरूपस्याप्यखण्डताप्रतीत्या तादृशस्य निर्गुणब्रह्मरूपता प्रतीयते SetuBa. 190. 28; प्रपञ्चब्रह्मणोरखण्डतया···सर्वत्र कर्तृकर्मक्रियादिव्यवहारलोपः स्यात् BrahmaSūBh.(S'rī.) ii. 22. 5 (*on* ii. 1. 15); अखण्डतयेति । अत्यन्तैक्यापत्त्येत्यर्थः S'ivārkaMaDī. ii. 22. 25 (*on* ii. 1. 15)

अखण्डताण्डव (akhaṇḍa–tāṇḍava) *n.* ceaseless or continuous Tāṇḍava dance अतनुत तण्डुरखण्डताण्डवम् S'rīKaC. 23. 19.

अखण्डतात्पर्य (akhaṇḍa–tātparya) *n.* the intention to convey the meaning 'the impartite one' सिद्धेऽखण्डतात्पर्ये···मानान्तराविरोधः GuruCandr. i. 326. 15; i. 326. 17; LaCandr. 706. 36.

अखण्डताम्बूलोपयोग (akhaṇḍa–tāmbūlopayoga) *m.* constant use (chewing) of *tāmbūla* पथिकदारकः···मुखसरोजस्य म्लानशङ्कया बालदिनकरेणेव संयोजितमात्ममण्डलैकखण्डमखण्डताम्बूलोपयोगबद्धबहलरागमधरपल्लवं दधानः···कुमारस्य प्रकटितादरः प्रणाममकरोत् TilaMañ. 165. 2.

अखण्डतारापति (akhaṇḍa–tārāpati) *m.* full moon यः कोटिहोमानलधूमजालैर्मलीमसीकृत्य दिशां मुखानि । तत्कीर्तिभिः क्षालयति स्म शश्वदखण्डतारापतिपाण्डुराभिः VikraDeC. 1. 95 = AlaṅkāRa. 67(5)

अखण्डताल (akhaṇḍa–tāla) *m.* unbroken measure (in music) पारिजातलता···वर्णमात्राखण्डतालवती गाथासमन्विता BhāvPra.(S'ā.) 268. 17(9)

अखण्डतुलसीदल (akhaṇḍa–tulasīdala) *n.* unbroken leaf of the Tulasī plant श्रीकृष्णं च परात्परम् । शश्वत्पूजितपादाब्जमखण्डतुलसीदलैः BrahmVaiP. ii. 54. 166.

अखण्डतेजस् (akhaṇḍa–tejas) *n.* uninterrupted or constant lustre रत्नानामशेषाणां स्वयंभुवा । ददर्श ··· । अखण्डतेजोदीप्तानां विनिर्मितमिवाकरम् (शैलम्) SkandP. ii(1). 31. 31; EI. iii. 76. 18.

अखण्डतेजोमण्डल (akhaṇḍa–tejomaṇḍala) *n.* a complete halo of lustre तन्मध्ये···अखण्डतेजोमण्डलविशेषं नित्यानन्दमूर्तिमद्भिः परममङ्गलैः परिधीकृतम् (पञ्चमावरणम्) SiddhāSāU. 387. 2(5); 389. 12(6)

अखण्डतैलधारा (akhaṇḍa–tailadhārā) *f.* unbroken or uninterrupted stream of oil अखण्डतैलधारावदविच्छिन्नस्मृतिः पुमान् । अभ्येति परमात्मानम् BṛBrahmaS. i. 4. 54; iv. 10. 52.

अखण्डत्व (akhaṇḍa–tva) *n.* 1 indivisibility, the characteristic of being unanalysable or without parts न चाखण्डत्वेन कश्चिद्विशेषः Tattvoddyo. 3B. 3; नित्यत्वेन ज्ञानादीनामखण्डत्वं सूचयति NyāySu.(Ja.) 336A. 13 (*on* ii. 2. 6); 383A. 11 (*on* ii. 2. 6); 517B. 5 (*on* iii. 2. 15); कथमस्य (रसस्य) स्वप्रकाशत्वं कथं वाखण्डत्वम् SāhiDa. 94. 11; SāṁkhyaPraBh. 69. 36 (*on* 1. 154); 71. 20 (*on* 1. 154); 113. 34 (*on* 4. 17); 132. 6 (*on* 5. 66); अखण्डत्वं च (ज्ञानस्य) सविकल्पकप्रज्ञाविलक्षणविषयिताशालित्वम् SetuBa. 230. 5; अतिदेशे तु संपूर्णमेवातिदेशस्याखण्डत्वात् BālamBha. iii. 157 (149). 24 (*on* 3. 256); अत एव जातिशब्दानामखण्डत्वम्···उपपन्नम् NyāyKu. 157. 5; देवदत्तादिः शक्तिविशेषरूपो वा कर्ता न भावनानिरूप्यः । घटत्ववदखण्डत्वात् VaiyāBhū. 11. 18 (*on* 2); 253. 15 (*on* 67); एकैव भक्तिः श्रीविष्णोः प्रीतिरित्यु(? त्यु)च्यते बुधैः । ··· अखण्डत्वात् SātvaT. 4. 12; 2 unbrokenness, the state of being unbroken अखण्डत्वादिधर्मास्तु षण्णां चितीनां मध्ये प्रथमचितावाम्नाताः NyāyMāVi. 186. 23 (*on* iii. 6. 12)

अखण्डत्वच् (akhaṇḍa–tvac) *f.* unbroken or uncut skin सशल्कानखण्डत्वग्युक्तान् (मत्स्यानद्यात्) ManvaVi. 596. 10 (*on* 5. 16)

अखण्डत्वस्वीकार (akhaṇḍatva–svīkāra) *m.* acceptance of the view of (something) being unanalysable or indefinable प्रतियोगिताविषयतादेरखण्डत्वस्वीकारे तादृशप्रकारतावति तत्र घटादेः स्वनिवर्तकधीविषयत्वाभावान्निरूपितान्तस्थले स्वतादात्म्यसमानाधिकरणेति वाच्यम् GuruCandr. i. 167. 15; कारणत्वादेरखण्डत्वस्वीकारेऽप्यन्वयव्यतिरेकज्ञानस्यैव तद्ग्राहकत्वं वाच्यम् LaCandr. 317. 12; 679. 28.

अखण्डत्वहानि (akhaṇḍatva–hāni) *f.* the loss of the indivisiblity or impartiteness अन्यव्यावृत्तिभेदात् फलममिदधतः स्यादखण्डत्वहानिः TattvMu. 4. 99; अपि चात्मनः सुखमात्रत्वे प्रकाशमात्रत्वे च सुखप्रकाशाभावेनापुमर्थत्वम् । उभयात्मकत्वे चाखण्डत्वहानिः Nyāyamṛ. 638A. 4.

अखण्डत्वादि (akhaṇḍatvādi) *adj.* (qualities or properties) such as impartiteness or indivisibility अखण्डत्वादयोऽग्न्यर्थचित्रिण्यादिषु सन्ति ते NyāyMāVi. 186. 18 (*on* iii. 6. 12); न च 'अखण्डत्वादि अज्ञानविषयः, चैतन्यं तु आश्रयः' इत्यविरोधः, अखण्डत्वादेः चिद्रूपत्वे भासमानस्य आवृतत्वायोगात्, अचिद्रूपत्वे च जडे आवरणायोगात् JñānBiPra. 2. 7.

अखण्डत्वापत्ति (akhaṇḍatvāpatti) *f.* contingency of impartiteness or indivisibility न चाखण्डे पदानि सन्ति···। तुल्ययुक्त्या वाक्यस्याप्यखण्डत्वापत्तेश्च VaiyāBhū. 142. 13 (*on* 30)

अखण्डदण्डकारण्यभाज् (akhaṇḍadaṇḍakāraṇya–bhāj) *adj.* 1 residing in the unbroken (extensive) Daṇḍaka forest (with reference to the tiger) अखण्डदण्डकारण्यभाजः प्रचुरवर्णकात् । व्याघ्रादिवसयाघ्रातो (?°व समाघ्रातः) गद्याद्व्यावर्तते जनः TilaMañ. 3. 1; 2 which is possessed of a forest (i. e. multitude) of continuous pause-making lines (daṇḍas), TilaMañ. 3. 1.

अखण्डदण्डयात्रा (akhaṇḍa–daṇḍayātrā) *f.* continuous march of the army संवाह्य छन्नमच्छन्दानेनाखण्डदण्डयात्राकर्शितशम्बलमनीकदुर्बललोकम् TilaMañ. 290. 22.

अखण्डदण्डशक्ति (akhaṇḍa–daṇḍaśakti) *adj.* having unhampered or unquestioned power of the army अखण्डदण्डशक्तिश्च ··· दण्डवीर्यस्तदात्मजः TriṣaS'aPuC. ii. 6. 133.

अखण्डदयिताश्लेष (akhaṇḍa–dayitāśleṣa) *m.* full (close) embrace of the lover तासां मण्डलिताखण्डदयिताश्लेषप्रहर्षात्कुचौ रेजाते ··· स्वेदाम्बुनो बिन्दुभिः S'rīKaC. 15. 42.

अखण्डदिङ्मण्डल (akhaṇḍa–diṅmaṇḍala) *n.* the whole circle of quarters मञ्जीरमञ्जुस्वनितमुखरिताखण्डदिङ्मण्डलं च ।···दर्शयन्ती सा पुष्पास्त्रस्य··· वैजयन्तीव रेजे S'rīKaC. 7. 66.

अखण्डदिव्यतेजस् (akhaṇḍa–divyatejas) *n.* uninterrupted divine lustre (सहस्रारचक्रं प्रज्वलति) तदखण्डदिव्यतेजोमण्डलाकारम् TripāMaNāU. 373. 22(7); SiddhāSāU. 386. 18(5)

अखण्डदीपोद्बोध (akhaṇḍa–dīpodbodha) *m.* (the vow of) keeping the lamp(s) continuously burning (व्रतानि) चातुर्मास्यमनुप्राप्य तदा कुर्यात् प्रयत्नतः।···पुराणश्रवणं चैव तदर्थाचरणं पुनः। अखण्डदीपोद्बोधश्च SkandP. iv. 60. 82.

अखण्डदीप्ति (akhaṇḍa–dīpti) *f.* continuous or perpetually burning flame (परिकल्पयामि) वर्तित्रयोपेतमखण्डदीप्त्या तमोहरम्···सुरेश मृत्युंजय वंशदीपम् MṛtyuMāPūSt. 22.

अखण्डदृष्टि (akhaṇḍa–dṛṣṭi) *adj.* constantly gazing on, with one's gaze fixed on मण्डकेभ्योऽखण्डदृष्टिः कान्दुकस्येव कुक्कुरः । स्पृहयालुरनुवरो मनसा केन नन्वसौ TriṣaS'aPuC. i. 2. 856.

अखण्डद्वयाग्रनिबद्ध (akhaṇḍadvayāgra–nibaddha) *adj.* formed by the continuous line of the tips of the both (i. e. axis of latitude and of longitude) पूर्वापरयाम्योत्तरवृत्तद्वयसंयोगस्थानदत्तफ(? प)लांशमखण्डद्वयाग्रनिबद्धं का(? क्रा)न्तिवृत्तं स्यात् S'aṅkaVi.(Ā.) 213. 15.

अखण्डद्वादशी (akhaṇḍa–dvādaśī) *f.* the twelfth day of the bright half of the month Mārgaśīrṣa, the fast undertaken on that day (which is said to perfect any imperfections of other rites) अखण्डद्वादशीं वक्ष्ये व्रतसंपूर्णताकृतम् । मार्गशीर्षे सिते विष्णुं द्वादश्यां समुपोषितः ।··· यजेत् AgniP. 190. 1; ज्ञेयाप्यखण्डद्वादशी तथा । मनोरथाख्या च परा भीमद्वादशिका परा । इत्येवमादयो भेदाः द्वादश्यां सन्ति केशवे PadmP. iv. 92. 42; सप्तजन्मसु वैकल्यं यद्व्रतस्य कचित्कृतम् । करोत्यविकलं सर्वमखण्डद्वादशी तु तत् BhaviP. 717B. 16 (iv. 79. 23); व्रतमुक्तम्···। अखण्डद्वादशी नाम BhaviP. 902A. 1 (iv. 208. 19)

अखण्डधर्म (akhaṇḍa–dharma) *m.* unitary or unanalysable (i. e. indefinable) attribute घटान्यस्याखण्डधर्मस्य घटत्वादिसमानतया तादात्म्यात्यन्ताभावस्य घटाद्यप्रतियोगितया तद्भेदत्वानुपपत्तेश्च न ह्यन्याभावोऽन्यप्रतियोगिकः BhedaDhi. 83. 8; 93. 7; प्रमाणत्वं (? प्रमात्वं) तु बाधितविषयकधीत्वमखण्डधर्मो वा GuruCandr. i. 106. 16; अभावत्वं हि 'घटाभावो नास्ति', 'घटो नास्ती'त्यादिधीसिद्धो भावसाधारणत्वादतुच्छोऽखण्डधर्मः LaCandr. 271. 12; 60. 17.

अखण्डधर्मत्व (akhaṇḍadharma–tva) *n.* the characteristic of being an unanalysable unitary attribute शक्तेरखण्डधर्मत्वमते शक्त्या घटितत्वेनानुगमसंभवात् LaCandr. 455. 32.

अखण्डधर्ममर्याद (akhaṇḍa–dharmamaryāda) *adj.* in which the bounds of righteousness are never broken or transgressed अखण्डधर्ममर्यादं गङ्गाकूले कृतास्पदम् । कलेरगम्यं कनकपुरं नाम्नाभवत्पुरम् KathāSaSāg. xii. 24. 3.

अखण्डधर्मरूप (akhaṇḍadharma–rūpa) *adj.* of the nature of (i. e. forming) an unanalysable attribute निवृत्तेर्ज्ञानाधीनत्वपक्षे ज्ञानोत्पत्तिकालीनेऽप्यज्ञानतत्संबन्धयोर्निवृत्तिस्वरूपे अखण्डधर्मरूपं ज्ञानाधीनत्वमविरुद्धम् LaCandr. 165. 2;

ब्रह्मनिष्ठोक्तसत्तायाः…अखण्डधर्मरूपप्रयुक्तत्वस्य वा संभवात् LaCandr. 310. 25.

अखण्डधर्मविशेष (akhaṇḍadharma-viśeṣa) *m.* a particular attribute which is unitary or unanalysable अभेदस्तु तादात्म्यम् । तादात्म्यं चाखण्डधर्मविशेष एव LaCandr. 74. 9; 448. 32; नन्ववच्छेदकत्वं नानतिरिक्तवृत्तित्वादिकम्…किं त्वखण्डधर्मविशेष एव LaCandr. 548. 28.

अखण्डधारम् (akhaṇḍa-dhāram) *adv.* in incessant showers, incessantly धाराधरोऽखण्डधारमन्तराले ववर्ष च PariPar. 12. 139.

अखण्डधारा (akhaṇḍa-dhārā) *f.* incessant or continuous stream वणिक्पुत्रः…घृतं दातुमुद्यतस्तस्य भाजने । अखण्डधारया यच्छन्नुच्चैर्गतिमुपार्जयत् PārśvC. 1. 807; मन्त्रिणा कथापितम् – यद्गृहकलेषु उभयोरपि पक्षयोरखण्डधारा घृतस्य देया PurāPraSaṁ. 66. 25.

अखण्डधी (akhaṇḍa-dhī) **1** *m.* one of the thousand names of Viṣṇu (*lit.* possessing irrefutable wisdom) विद्याराजो ज्ञानराजो ज्ञानसिन्धुरखण्डधीः ।…इत्येतद्वासुदेवस्य विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3. 56 (? 66); **2** *f.* cognition having a unitary object न च प्रकृते किंचिद्धर्मविशिष्टबोधपरत्वम्, अखण्डधीपरत्वात् LaCandr. 525. 27; सोऽयमित्यादिवाक्यज्ञानस्य स इति पदोत्तरायमिति पदविषयत्वेन नाखण्डधीहेतुत्वम् LaCandr. 664. 37.

अखण्डध्यानधारिन् (akhaṇḍadhyāna-dhārin) *adj.* who performs meditation incessantly (without interruption) अनुसंधाननिरता ज्ञानिनो भगवत्पराः । परमैकान्तिनो ज्ञेया ह्यखण्डध्यानधारिणः BṛBrahmaS. i. 7. 84.

अखण्डन (a-khaṇḍana) *n.* **1** non-cessation, non-destruction उत्साहादयस्तु सम्पादितस्वकर्तव्यतया प्रलीनकल्पा अपि संस्कारशेषतां नातिवर्तन्ते । कर्तव्यान्तरविषयस्योत्साहादेरखण्डनात् AbhinBhā. i. 283. 7 (*on* 6. 31. (3)); Kāvyānu.(He.) 101. 1; **2** not breaking, leaving entire [MW.]; **3** non-refutation, admission [MW., Apte]; *m.* time, S'abdacandrikā in S'abdaKaDru. [PW]

अखण्डन (a-khaṇḍana) *adj.* [*f.* -ā] **1** which is not violated, not disobeyed यस्य (वीरसेनस्य) च…अखण्डनयाज्ञया सदृशी राजते राज्यस्थितिः NalaCam. 4. 9(23); **2** not defective, faultless पुंसामेकमखण्डनं पुनरिदं शंभोर्मते मण्डनं यत्…सूक्तयः RājeKaPū. 74; **3A** unbroken, not capable of being broken or divided, an epithet of परमात्मन् [Apte]; **3B** full, entire [Apte]

अखण्डनक्षत्र (akhaṇḍa-nakṣatra) *adj.* (a day) which covers a full constellation रात्रावखण्डनक्षत्रे स्थिरराशौ गुणान्विते । तां फेलां पृथिवीं देवीम्… स्मरेत् ĪśānS'iPa. ii. 27. 102.

अखण्डनय (akhaṇḍa-naya) *adj.* [*f.* -ā] whose measures of (royal) policy are not imperfect यस्य (वीरसेनस्य) च…अखण्डनयाज्ञया सदृशी राजते राज्यस्थितिः NalaCam. 4. 9(23) (comm. अखण्डो नयः षाड्गुण्यं यस्याम्)

अखण्डनवसु (akhaṇḍana-vasu) *adj.* where the Vasus are uninjured लक्ष्मीमखण्डनवसू रणभूमिरेतु नानाध्वजांशुककृतां सुरदारुणासौ HarVi. 11. 45.

अखण्डना (akhaṇḍanā) *f.* absence of violation (observance) अर्थिष्वपक्षपातश्च शीलस्याखण्डना ध्रुवम् ।…विज्ञेया बोधिसत्त्वानाम् MaYānaSū. 161. 8 (19. 6)

अखण्डनाडि (akhaṇḍa-nāḍi) *adj.* having unbroken stalk व्याधोऽपि तत्र…। स्तम्बं सुनाडीकमखण्डनाडिं श्रित्वा मृगान्कर्षति न स हन्तुम् DvyāśraKā. 20. 28.

अखण्डनिर्वाण (akhaṇḍa-nirvāṇa) *n.* permanent happiness अखण्डनिर्वाणरसप्रवाहैर्विखण्डिताशेषरसान्तराणि ।…जयन्ति शीतानि तव स्मितानि KṛṣṇaKa. 1. 99.

अखण्डनिष्ठ (akhaṇḍa-niṣṭha) *adj.* resulting in or conveying an unanalysable (unitary) sense (devoid of reference to adjunct-relationship) सोऽयमिति वाक्यमखण्डनिष्ठम् SaṁkṣeS'ā. 1. 150 (i. 124. 11); सं[स्व]भावेनोपदिश्यमानाश्च सर्वज्ञत्वादयः सोपाधिकधर्माः…तदभिधानमुखेन तु स्वप्रकाशसुखव्यक्तावेकस्यां तात्पर्यमित्यखण्डनिष्ठा वेदान्ता वक्ष्यन्ते PrakaVi. 36. 18; 776. 16; अखण्डमेव वयं वाक्यार्थमङ्गीकुर्मः । … विज्ञानादिपदमखण्डनिष्ठं लक्षणवाक्यत्वात् प्रकृष्टप्रकाशश्चन्द्र इतिवत् MānaMe. 201. 2.

अखण्डनीय (a-khaṇḍanīya) *adj.* which cannot be violated येषां तु चारित्रमखण्डनीयम्…ते पात्रभूता यतयो जिताशाः VarāṅgaC. 7. 52.

अखण्डनीयवीर्य (akhaṇḍanīya-vīrya) *adj.* whose prowess cannot be destroyed अखण्डनीयवीर्योऽयं गीर्वाणैः सकलैरपि PadmP.(Ra.) 17. 209.

अखण्डनृमुण्डचूड (akhaṇḍanṛmuṇḍa-cūḍa) *adj.* having an unbroken skull on the crest रूपं दिगम्बरमखण्डनृमुण्डचूडं भावत्कमेव तु वतेश मम स्पृहायै DīnākraSt. 28.

अखण्डपक्ष (akhaṇḍa-pakṣa) *adj.* **1** with wings not cut off, with unhurt wings (पुष्पपुरम्) हैमवत इव रत्नाकरमखण्डपक्षः…अध्यतिष्ठत्…राजहंसो नाम राजा AvantiKa. 20. 20; **2** having an undivided party (on his side), AvantiKa. 20. 20; *m.* (Gr.) the theory of the indivisible or unitary nature (of utterances) तस्मान्नाखण्डपक्षाश्रयणेन प्रथमः पक्ष इति VaiyāBhū. 142. 23 (*on* 30)

अखण्डपण्डापाण्डित्य (akhaṇḍapaṇḍā-pāṇḍitya) *n.* learning due to irrefutable wisdom अखण्डपण्डापाण्डित्यपरिखण्डितपण्डिताः…अशेषा भाष्यवक्तारो वैयाकरणिका अमी…मिलिताः ParamāKā. 27. 67.

अखण्डपद (akhaṇḍa-pada) *n.* an indivisible or unitary word, a word as an indivisible unit or entity समानपदे इत्यस्य अखण्डपदे इत्यर्थात् LaS'abdeS'e. ii. 115. 13; ii. 407. 10.

अखण्डपदत्व (akhaṇḍapada-tva) *n.* the state or characteristic of being an indivisible or unitary word चर्मे नमन्निस्यादावखण्डपदत्वाभावेन णत्वप्राप्तिश्च न LaS'abdeS'e. ii. 924. 4.

अखण्डपदलक्षकता (akhaṇḍapadalakṣaka-tā) *f.* the indicatory power of an indivisible word मुख्यार्थहीनस्यापि ब्रह्मलक्षकत्वे घटपदमपि पटलक्षकं स्यादिति चेन्न…अखण्डपदलक्षकतायामेव मुख्यार्थावश्यंभावनियमात् AdvaiSi. 784. 6.

अखण्डपदार्थ (akhaṇḍa-padārtha) *m.* an indivisible entity viz. the Sphoṭa वाक्यं पदं चाखण्डमेव । अनन्तवर्णकल्पने मानाभावात् । ककारादिकं शृणोमीति प्रतीतिर्मानमिति चेन्न । तस्याखण्ड(? तस्या अखण्ड°)पदार्थविषयत्वात् VaiyāBhū. 249. 10 (*on* 66); न चोक्ता रीतिः साध्वी । तथा सति सोऽयं गकार इतिवद् यो मया हकारः श्रुतः सोऽयं गकार इत्यापत्तिः । एकस्यैवाखण्डपदार्थस्य सकलवर्णरूपत्वात् VaiyāBhū. 257. 6 (*on* 69)

अखण्डपर (akhaṇḍa-para) *adj.* conveying an unanalysable (unitary) sense (deviod of reference to adjunct-relations) cf. **अखण्डनिष्ठ**, विप्रतिपन्नं वाक्यमखण्डपरं समानाधिकरणवाक्यत्वात् सोऽयं देवदत्त इति वाक्यवत् NyāyPari. 377. 12.

अखण्डपरत्व (akhaṇḍapara-tva) *n.* the characteristic of conveying an unanalysable unitary sense नन्वस्तु तत्त्वमसिसत्यज्ञानादिवाक्यानामखण्डपरत्वं निष्प्रमाणकम् S'atDū. 167. 26; 160. 21.

अखण्डपरमानन्द (akhaṇḍa-paramānanda) *m.* undivided supreme bliss अत्यागेऽपि तनोरखण्डपरमानन्दावबोधस्पृशाम् अध्वा कोऽपि शिवप्रसादसुलभः संपत्स्यते योगिनाम् S'atTrayī. 268; तदभ्यन्तरसंस्थाने…अखण्डपरमानन्दविशेषम् (आवरणम्) SiddhāSāU. 6. 5.

अखण्डपरशु (akaṇḍa-paraśu) *m.* name of Viṣṇu (holding an unbroken axe) सुधन्वाखण्डपरशुः…इति…केशवस्य… । नाम्नां सहस्रम् ViṣṇuSaBh. 90. 74.

अखण्डपरायण (akhaṇḍa-parāyaṇa) *adj.* dealing mainly with the indivisible (Brahman) तत्प्रसिद्धिरपि त्रयीशिखरैरखण्डपरायणैः NayaMañ. I. i. 2. 8.

अखण्डपाण्डित्य (akhaṇḍa-pāṇḍitya) *n.* **A** irrefutable or profound scholarship अखण्डपाण्डित्यमबोधयं ते S'aṅkaDigVi.(Mā.) 7. 33; **B** entire or complete scholarship पिण्डविधिप्रतिपत्तावखण्डपाण्डित्यदानदुर्ललिताम् । … अभिष्टुमः पिण्डनिर्युक्तिम् SiddhāSt. 6.

अखण्डपुण्य (akhaṇḍa-puṇya) *n.* entire merit अन्यदुर्लभं तरुणः । सुन्दरि हसितकरम्बितमखण्डपुण्येन खण्डयत्यधरम् SundS'a. 80.

अखण्डप्रताप (akhaṇḍa-pratāpa) *adj.* of unimpaired valour सर्वत्राखण्डप्रतापो जयसिंहो राज्यं करोति KumāCaSaṁ. 43. 5.

अखण्डप्रत्यय (akhaṇḍa-pratyaya) *m.* knowledge of the indivisible object स इति पदत्वेन घटादिविषयकज्ञानादखण्डप्रत्ययात् LaCandr. 664. 37.

अखण्डप्रबोध (akhaṇḍa-prabodha) *adj.* all-knowing अखण्डप्रबोधैर्रामाभिधेयैरलं दैवतैर्नः S'rīRāmaBhuSt. 25.

अखण्डप्रयाणक (akhaṇḍa-prayāṇaka) *n.* non-stop or continuous march, forced march कोशलाधीशो मार्गेऽखण्डप्रयाणकैः । नव्यैः काव्यैरिव कविः शास्त्रवर्त्मातिगच्छति MalliC. 6. 91; अखण्डप्रयाणकैर्मोढेरकं प्राप्तः PrabaK. 29. 7; अखण्डप्रयाणकैः । कन्नालीसिद्धपुरेऽगाल्लात्वाशेषकुटुम्बकम् KumāCaSaṁ. 7. 10 =51. 23.

अखण्डप्रसर (akhaṇḍa-prasara) *adj.* having a continuous flow अखण्डप्रसराः कषाया महतामपि TriṣaS'aPuC. i. 5. 275; स चित्ते जैनशासनम् । अखण्डप्रसरं चक्रे TriṣaS'aPuC. iv. 3. 5; iv. 7. 134.

अखण्डप्रागभाव (akhaṇḍa-prāgabhāva) *m.* continuous antecedent negation अखण्डप्रागभावस्यैवाखिलभोगहेतुत्वादिति SāṁkhyaPraBh. 163. 17 (*on* 6. 68)

अखण्डबुद्धि (akhaṇḍa-buddhi) *f.* impartite cognition, cognition as a whole, non-discursive knowledge तेनाखण्डबुद्धिसमास्वाद्यमपि काव्यमपोद्धारबुद्धया यदि विभज्यते Loc. 6. 20 (*on* 1. 1); अखण्डबुद्धिनिर्ग्राह्यो वाक्यार्थ एव वाच्यः KāvyPra. 251. 4; वाक्यार्थस्याखण्डबुद्धिवेद्यतया SāhiDa. 247. 6.

अखण्डबोध (akhaṇḍa-bodha) *n.* indivisible consciousness आधारमानन्दमखण्डबोधम् KaivaU. 1. 14; *m.* knowledge devoid of attributes उत्तरकाल एव लक्षणया अखण्डबोधस्याभ्युपगमात् AdvaiSi. 696. 20.

अखण्डबोध (akhaṇḍa-bodha) *adj.* possessed of indivisible consciousness आनन्दरूपोऽहमखण्डबोधः SvātmPra. 29; यस्त्वत्र…आस्ते विशुद्धमविकारमखण्डबोधम् … नमामि BhāgP. iii. 31. 13; द्रष्टारमात्मानमखण्डबोधम् (विज्ञाय…पुमान् विमृत्युः) ViveCū. 41. 223; 45. 253.

अखण्डबोधकत्व (akhaṇḍabodhaka-tva) *n.* the characteristic of causing comprehension of the indivisible (Brahman) उक्तश्रुतेरखण्डबोधकत्वेनाव्याहतिः GuruCandr. iii. 90. 14; LaCandr. 611. 30.

अखण्डब्रह्मचारिन् (akhaṇḍa-brahmacārin) *m.* one observing continuous celibacy अखण्डब्रह्मचारिणां स्त्रीपरीषहबाधा नास्ति TātpaVṛ. 28. 18 (*on* 1. 20)

अखण्डब्रह्मतेजस् (akhaṇḍabrahma-tejas) *n.* the lustre of the impartite Brahman तन्मध्येऽखण्डब्रह्मतेजोमण्डलम् MaṇḍBrU. ii. 1. 5.

अखण्डब्रह्मधी (akhaṇḍabrahma-dhī) *f.* knowledge of the indivisible Brahman अखण्डब्रह्मधीश्च न भ्रमनिवर्तिका स्यात् GuruCandr. i. 102. 16; i. 131. 17; अखण्डब्रह्मधीरेव जिज्ञासायाः फलम् LaCandr. 738. 39.

अखण्डब्रह्मन् (akhaṇḍa-brahman) *n.* indivisible Brahman, indivisible Highest Entity श्रुतिरखण्डब्रह्माद्वैतभाने ब्रह्मविदः प्रापञ्चिकभेदादर्शनं वदतिAṇuBh. 27. 12 (*on* i. 1. 11); सगुणवाक्यस्यापि…कर्मकाण्डस्यापि…वैद्यकादिशास्त्रस्यापि… अखण्डब्रह्माखण्डकर्माखण्डौषधादिपरत्वं स्यात् AdvaiSi. 688. 9; न हि जरद्गवादिवाक्येऽखण्डब्रह्मपरताग्राहकमुपक्रमाद्यस्ति GuruCandr. i. 466. 22; i. 465. 21; अखण्डब्रह्माकारज्ञानस्य दृश्योच्छेदकत्वे आपातज्ञानरूपस्यापि तस्य तत् स्यात् LaCandr. 7. 8; 518. 33.

अखण्डब्रह्मबोध (akhaṇḍabrahma-bodha) *m.* knowledge of the indivisible Brahman अखण्डब्रह्मबोधस्वीकारेणाख्यातं साधुत्वमात्रार्थम् LaCandr. 310. 20.

अखण्डब्रह्मव्रतवत् (akhaṇḍabrahmavrata-va(n)t) *m.* name of Viṣṇu अखण्डब्रह्मव्रतवानात्मा योगविवेचकः।…(इत्येतत्…विष्णोर्नामसहस्रकम्) SātvaT. 6. 35.

अखण्डब्रह्मसाक्षात्कार (akhaṇḍabrahma-sākṣātkāra) *m.* realization of the indivisible Brahman अखण्डब्रह्मसाक्षात्कारवेलायाम् अभेदानुभवात् LalitāTriBh. 270. 1 (*on* 7); अखण्डब्रह्मसाक्षात्कारात् पूर्वम्…प्रतीतिरनुवर्तत एव AdvaiSi. 155. 7.

अखण्डब्रह्मसिद्धि (akhaṇḍabrahma-siddhi) *f.* establishment of the (theory of the) indivisible Brahman अखण्डब्रह्मसिद्ध्युपायत्वेन प्राप्तस्यावाच्यत्वादेः…सिद्धेः AdvaiSi. 785. 2.

अखण्डब्रह्माण्ड (akhaṇḍa-brahmāṇḍa) *n.* entire universe (सुदत्तस्य) अखण्डब्रह्माण्डडिम्बडमरकरालैः प्रतिपक्षव्यालैः संचितस्य कीर्तिकुलधनस्यापहारे गाढं गृध्नुता YaśasCam. ii. 243. 5.

अखण्डब्रह्मात्मैक्य (akhaṇḍabrahmātmaikya) *n.* oneness of the (individual) self with the indivisible Supreme Self विषयीकृतो वेदान्तवाक्यार्थोऽखण्डब्रह्मात्मैक्यरूपो यैः LaCandr. 875. 34.

अखण्डब्रह्माद्वैतभान (akhaṇḍabrahmādvaita-bhāna) *n.* cognition of non-duality of the indivisible Brahman यस्य त्वखण्डब्रह्माद्वैतभानं ब्रह्मेत्येव न त्विदं ब्रह्मेति सखण्डम् AṇuBh. 276. 3 (*on* iii. 4. 16)

अखण्डब्रह्मानन्द (akhaṇḍabrahmānanda) *m.* bliss of (realising) the indivisible Brahman वैषयिकसुखानां सर्वेषां मिलितानामप्यखण्डब्रह्मानन्दलेशरूपत्वादखण्डब्रह्मानन्दानुभवो युगपत् सर्ववैषयिकसुखावाप्तेरतिरिच्यते S'ivārkaMaDī. i. 225. 14 (*on* i. 1. 16); PūrvottaVāNaMā. 370. 2.

अखण्डब्रह्मार्थ (akhaṇḍabrahmārtha) *adj.* [*f.* -ā] (a scriptural passage) having the indivisible Brahman as its meaning (श्रुतिः) अस्थूलमनणु इत्यादिस्त्वखण्डब्रह्मार्था GuruCandr. i. 493. 23.

अखण्डभक्ति (akhaṇḍa-bhakti) *adj.* having undivided or singular devotion नालम्बते तदपि सौख्यमखण्डभक्तिः BṛBrahmS. iii. 5. 29.

अखण्डभवखण्डन (akhaṇḍabhava-khaṇḍana) *adj.* destroying the entire worldly existence (श्रुतम्) … गणपतेः खण्डमखण्डभवखण्डनम् BrahmVaiP. iv. 1. 4.

अखण्डभाग्य (akhaṇḍa-bhāgya) *adj.* with unimpaired luck अखण्डभाग्यः…आभडः…निषिचतुष्कं न्यास्थत् PrabaK. 100. 20.

अखण्डभाव (akhaṇḍa-bhāva) *m.* oneness, unity आत्मानं परात्मनि। विलाप्याखण्डभावेन तूष्णीं भव AdhyāU. 7 = ViveCū. 290; संलक्ष्य चिन्मात्रतया सदात्मनोः अखण्डभावः परिचीयते बुधैः ViveCū. 252.

अखण्डभुजदण्ड (akhaṇḍa-bhujadaṇḍa) *adj.* whose staff-like arms are unhurt अखण्डभुजदण्डस्य…यस्य वैरिभिः। ज्येष्ठबन्धुः…प्राप्यते प्राणसंशयम् PāṇḍaC. 13. 664.

अखण्डभुजविक्रम (akhaṇḍa-bhujavikrama) *adj.* valour of whose arms is unimpaired चक्रवर्तिन्…अखण्डभुजविक्रम। अत्याहितम् TriṣaS'aPuC. ii. 6. 62.

अखण्डभूमण्डल (akhaṇḍa-bhūmaṇḍala) *n.* the entire circle or sphere of the earth अखण्डभूमण्डललीनमाविलं निवार्य Aparā. 1252. 16 (*on* 3. 334); वर्षेलवंशस्य विकासनाय ह्रासास्पदं यद्यपि मे प्रयासः। अखण्डभूमण्डलमण्डनार्कसन्दीपनायाचिरदीपितैर्व(र्वा) VīraBhā. 1. 4; 10. 2.

अखण्डभोग (akhaṇḍa-bhoga) *m.* uninterrupted enjoyment (यस्याः पादतले रेखा सा…) भवेदखण्डभोगायोर्ध्वा मध्याङ्गुलिसंगता SkandP. iv(1). 37. 13; अखण्डभोगैरवनौ समेतमाखण्डलं यं नृपम् Raghunā. 7. 6.

अखण्डम् (akhaṇḍam) *adv.* **i** without a break, uninterruptedly, continuously अखण्डम्…धृता भूपतिभिः स्ववंशजैः।…मही Kirātā. 1. 29; याम्यनासपुटे यस्य वायुर्वाति दिवानिशम्। अखण्डमेव तस्यायुः क्षयलब्दत्रयेण SkandP. iv(1). 42. 3; अखण्डदीपं यः कुरुते विष्णोः…अश्वमेधस्य फलं प्राप्नोति BṛNāraP. 13. 182; अहो यामाष्टपर्यन्तमखण्डं तत्र कीर्तितम्। बभूव नन्दसदने मुने मोदाभिवर्धनम् ĀdiP. 16. 27; गन्धद्विरदकुलनगोद्दण्डगण्डोपलेभ्यो नियन्तीषु … अखण्डम्। दानाम्भोनिम्नगासु HarVi. 45. 51; राजा तत्राकरोद्राज्यम्…अखण्डं तन्वानो धर्मम् PariPar. 6. 184; अखण्डं खण्डयन्ती सा मुशलैः…कणान् S'āliC. 1. 30; भक्तानां तु विरहभावे तदात्मकत्वमेवाखण्डं स्फुरति AṇuBh. 245. 19 (*on* iii. 3. 37); पुण्ड्राः …अखण्डम् … दासभावमाकलयन्ति ParamāKā. 105. 24; SetuBa. 118. 7; **ii** always, permanently आसेदुषामपि दिवं कविपुंगवानां तिष्ठत्यखण्डमिह काव्यमयं शरीरम् S'ṛṅgāTi.(Ru.) 1. 2; मलीमसाचारनिरर्गलस्थितेरखण्डमन्यन्मलिनं प्रकल्पते HarVi. 12. 28.

अखण्डमण्डन (akhaṇḍa-maṇḍana) *adj.* [*f.* -ā] with undisturbed decoration, fully decked हठाहरणखिन्नाम्…जानकीं जनस्थानस्थितामिवाहमखण्डमण्डनां पश्यामि PrasaRā. 7. 8(2).

अखण्डमण्डपच्छाय (akhaṇḍa-maṇḍapacchāya) *adj.* provided with unbroken shade of the pavilion अखण्डमण्डपच्छायम् (जिनेन्द्रभवनं चारु कारयामास भूपतिः) PārśvC. 1. 634.

अखण्डमण्डल (akhaṇḍa-maṇḍala) *adj.* [*f.* -ā] **1** full-orbed स्वयमन्तर्लक्ष्यो भूत्वा परमाकाशाखण्डमण्डलो भवति MaṇḍBrU. 1. 4(349. 5); तन्नादबिन्दुकलातीतमखण्डमण्डलम् MaṇḍBrU. 2. 1(349. 11); अम्बरात्…आगतम्…चक्रम् …अकुण्ठ(v. l. अखण्ड)मण्डलम् MahāBhā. i. 17. 20; रराजाखण्डमण्डलः। चन्द्रः ViṣṇuP. v. 10. 7; BhāgP. x. 20. 44; अखण्डमण्डलो दृष्टः पुरः कुमुदनन्दनः PadmP.(Ra.) 7. 182; रोचते सर्वभूतेभ्यः शशीवाखण्डमण्डलः।…विजिगीषुः NītiSā. 8. 2; (रावणः) अखण्डमण्डलं चन्द्रमातपत्रं चकार BhaviP. 705A. 14 (iv. 71. 6); NavaSāC. 11. 87; अखण्डमण्डलः…एष पृथिवीपतिः। न निशाकरवज्जातु कलावैकल्यमागतः KāvyPra. 650. 1; ददर्श सा…अखण्डमण्डलं निशाकरम् NemiNir. 2. 52; पूर्णः…अखण्डमण्डलः चन्द्रमाः VīraMi. (Saṁskāra.) 884. 5; **2** (a king) whose circle of kings is not disrupted NītiSā. 8. 2; अखण्डमण्डलेन …। कलिसन्तमसं येन व्यनीयत नृपेन्दुना NavaSāC. 11. 87; KāvyPra. 650. 1; (वसुधाधिपः) जगदाह्लादकश्चण्डप्रतापोऽखण्डमण्डलः। विधिना यश्च चन्द्रार्कविवेकीकृत्येव निर्ममे KathāSaSāg. xii. 24. 5; इत्थं मन्त्रिप्रकाण्डः स रण्डामाखण्डलोपमाम्। अखण्डमण्डलां चक्रे RājTa.(Ka.) 6. 260; *n.* the entire sphere, complete expanse आत्मानमखण्डमण्डलाकारमावृत्य सकलब्रह्माण्डमण्डलम्…ध्यायेत् BhāvU. 548. 12; MaṇḍBrU. 2. 1 (349. 17); अखण्डमण्डलं भूमेर्यस्य पृष्ठे प्रतिष्ठितम् SkandP. i(3B). 11. 10; YogVā. v. 13. 92; आचार्यः…अखण्डमण्डलाकारमानन्दमीश्वरसंनिधौ प्राप्य S'aṅkaVi.(Ā.) 280. 6; KulārT. 6. 24.

अखण्डमण्डलाकार (akhaṇḍamaṇḍalākāra) *adj.* of the size of entire sphere तल्लक्ष्यं नासाग्रम्। यदा तालुमूले गाढतमो दृश्यते। तदभ्यासादखण्डमण्डलाकारज्योतिर्दृश्यते MaṇḍBrU. 2. 1 (349. 17); BhāvU. 548. 12; अखण्डमण्डलाकारं व्याप्तं येन चराचरम्। तत्पदं दर्शितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः MaṭhāU. 48. 5 = TantrSā.(K.) 63. 15; अखण्डमण्डलाकारस्पन्दरूपा चिदेव यत् YogVā. v. 13. 92; S'aṅkaVi.(Ā.) 280. 6; अखण्डमण्डलाकारं विश्वं व्याप्य व्यवस्थितम्।… मण्डलम् KulārT. 6. 24.

अखण्डमण्डलाग्र (akhaṇḍa-maṇḍalāgra) *adj.* whose sword is unbroken अखण्डमण्डलाग्रोऽसौ याति यामिकतां निशि। विष्णुस्तदवरोधेषु Surath. 3. 52.

अखण्डमण्डलाधीश (akhaṇḍamaṇḍalādhīśa) *m.* the lord of the whole province श्रीधान्याङ्कपुराधीशः केतराज इति श्रुतः । अखण्डमण्डलाधीशो राजासीद्राजशेखरः El. iii. 98. 50.

अखण्डमण्डूरकुल (akhaṇḍa-maṇḍūrakula) *n.* whole mass of iron-rust अखण्डमण्डूरकुलमिव मनुष्यरूपेण परिणतम् YaśasCam. ii. 44. 4.

अखण्डमहिमन् (akhaṇḍa-mahiman) *adj.* whose greatness is not destroyed प्रलयेऽप्यखण्डमहिमा शम्भोः प्रसादादहम् SamudraMa. 3. 10.

अखण्डमहिमोदय (akhaṇḍa-mahimodaya) *adj.* rise of whose greatness is unhindered ययौ स्वयंवरं पाण्डुरखण्डमहिमोदयः PāṇḍaC. 4. 146.

अखण्डमहीमण्डल (akhaṇḍa-mahīmaṇḍala) *n.* the whole sphere of the earth अखण्डमहीमण्डलसाम्राज्यलाभमिव तनयलाभमवगच्छता…आनन्दरङ्ग-महीपतिना ĀnandRa. 6. 4(2); 7. 56(? 57) (10)

अखण्डमाणिक्य (akhaṇḍa-māṇikya) *n.* unbroken (single) ruby माणिक्यमुकुटम् अखण्डमाणिक्येन निर्मितं मुकुटम् LalitāSaBh. 36. 19 (*on* 68)

अखण्डमान (akhaṇḍa-māna) *adj.* of unimpeachable honour अखण्ड-मानो मनुजेश्वराणाम्…। दिशो यशोभिः…चकार राजा रजतावदाताः JānaHa. 1. 13.

अखण्डमान्मथ (akhaṇḍa-mānmatha) *n.* uninterrupted amorous act(s) अखण्डमान्मथप्रथमोपदेशगुरु भङ्गुरभ्रुवः। …मधु कर्तुमीपुरधरामृतातिथिम् SrīKaC. 14. 1.

अखण्डमायोपहितत्व (akhaṇḍamāyopahita-tva) *n.* the state of being conditioned by the nescience in its entirety अखण्डमायोपहितत्वस्यैव व्यावर्तकत्वात् AdvaiSi. 742. 11.

अखण्डमुख्यतात्पर्यकत्व (akhaṇḍamukhyatātparyaka-tva) *n.* the state of having the indivisible (Supreme) as the chief import अखण्डमुख्य-तात्पर्यकत्वं वेदान्तसामान्य एव मयोच्यते LaCandr. 688. 41.

अखण्डमूर्ति (akhaṇḍa-mūrti) *adj.* having indivisible (i. e. full) form वक्त्रेण त्वमपाहरः शशधरस्याखण्डमूर्तेः श्रियम् PārśvanāSta. 13.

अखण्डमूर्धन्य (akhaṇḍa-mūrdhanya) *m.* the best of those (whose vows i. e. *brahmacarya* etc. are) not violated अखण्डमूर्धन्यकपालमाहुः संसि-द्धिदं साधकपुंगवेभ्यः SaṅkaDigVi.(Mā.) 11. 23.

अखण्डयत् (a-khaṇḍayat) *adj.* **A** not spoiling नापि तस्योप-लभ्यात्मनः किंचिदुपलम्भावरणं संभवति । तस्य सतोऽपि तदात्मानमखण्डयतः सामर्थ्या(? र्थ्य)तिरस्कारायोगात् PramāVāSvopVr. 87. 3; **B** not rejecting तस्य च प्रणयमनुरूपमखण्डयन्तः…ऐक्षन्त…कुमाराः AvantiKa. 226. 11; **C** not lessening दृढतरोपजातजङ्घाजाड्यमाप्यखण्डयन्ती गतित्वरां क्षणेनैवातिदूरमव्रजम् TilaMañ. 303. 14; **D** not changing आर्तवे तु पुनः सर्वा उपगम्याः प्रिया इव । …उद्गच्छेदनेनैव विधिना नित्यमार्तवे । तुल्यवृत्तिर्यथाकालं स्वं स्वं वासमखण्डयन् BhaviP. 29A. 2 (i. 8. 41); **E** not impeding व्यभिचारादेः सद्धेतौ सिद्धिम-खण्डयतश्च हेत्वाभासत्वाभावात् TattvCin. ii(1). 913. 2.

अखण्डयशस् (akhaṇḍa-yaśas) *adj.* **A** whose glory is undiminished, of unsullied fame सुन्दस्त्रीदमनेऽप्यखण्डयशसो लोके महान्तो हि ते UttaRāC. 5. 35; SaraKaṇṭhā. 588. 20; AuciViCa. 16. (100); **B** of constant fame तेन स्वमण्डलेऽखण्डयशसा पुण्यकर्मणा । विहारः…निर्मितः RājTa.(Ka.) 1. 94.

अखण्डयौवनतनु (akhaṇḍayauvana-tanu) *adj.* whose form is ever youthful आसंसारमखण्डयौवनतनोरक्षीणपक्षस्य च क्षेत्रज्ञक्षितिनायकस्य रिपवः कुत्रोपजापः कुतः AmrUda. 1. 9.

अखण्डरक्तविच्छर्द (akhaṇḍa-raktavicharda) *adj.* dripping blood constantly मुण्डमण्डलैः । अखण्डरक्तविच्छर्दैर्बिभ्रत्यो वक्षसि स्रजः । सहस्रं देवताः BrahmāṇḍP. iii. 20. 66.

अखण्डरजतत्व (akhaṇḍa-rajatatva) *n.* different silverness (i. e. silverness different from the *vyāvahārika*) अखण्डरजतत्वादेरुत्पत्तौ तस्य पूर्वमननुभूतत्वेन पूर्वानुभूतरजतत्वादिप्रकारकप्रवृत्त्यादिकार्यस्य भ्रमस्थलेऽनुपपत्तेः (comm. अखण्डेति अतिरिक्तेत्यर्थः) LaCandr. 45. 9.

अखण्डरूप (akhaṇḍa-rūpa) *adj.* [*f.* -ā] **A** of complete or perfect form संपूर्णतराण्यखण्डरूपाणि Sphuṭā. 104. 6 (*on* 3. 97); **B** whose form is without limitations ते यान्ति तत्पदसरोजमखण्डरूपम् LakṣmīNṛSt. 17; संवि-दश्चाखण्डरूपायाः कथं संकोचकारणस्वातन्त्र्यं मायापरपर्यायं विना ParāTri. (comm.) 140. 13; त्यक्ताखिलोपाधिरखण्डरूपः पूर्णात्मना यः स्थित एष मुक्तः ViveCū. 340; सर्वसिद्धिकृत् । देव्यास्त्वखण्डरूपायाः स्तवनम् NityoNi. 58. 18 = TantrRā. 2. 100; **C** of indivisible form त्रैधं जनः शंसति वर्तमानं भूतं भविष्यन्तमहं पुनस्त्वाम् । ऐकध्यमापन्नमखण्डरूपमाधारमेषां जगतामवैवि(? मि) Jīvān. 299. 3; प्रतिपद-मर्थविशेषाज्ञानेऽप्यास्तामखण्डवाक्यस्य । अर्थोऽप्यखण्डरूपो विशिष्टमतिरिक्तमिति हि सिद्धान्तः VarivaRaha. 152; *n.* **1** form or nature without limitations श्रुतेश्च तात्पर्यमखण्डरूपे परे पुरस्तादुपवर्णितं च SaṁkṣeSā. 3. 283 (ii. 311. 16); तमेवा-खण्डरूपेण सर्वजीवैक्यभावनविशेषेण ध्यान(? य)तोऽस्य साक्षान्मुक्तिरिहैव Saṅka-Vi.(Ā.) 165. 12; मुख्यस्याप्यखण्डरूपस्य वागतीतत्वेन साक्षात्स्तोतुमशक्यत्वात् SetuBa. 8. 8; **ii** one indivisible form, one without a second एकपदम-खण्डरूपकेवलार्थकम् GuruCandr. i. 487. 24.

अखण्डरूपक (akhaṇḍarūpa-ka) *adj.* possessing a complete form अखण्डैकरसं स्थूलं सूक्ष्मं चाखण्डरूपकम् TejoBiU. 2. 11.

अखण्डरूपब्रह्मज्ञान (akhaṇḍarūpa-brahmajñāna) *n.* consciousness which is (itself) Brahman which is attributeless ज्ञानत्वं किं जातिविशेषो वा । नाद्यः।…अखण्डरूपब्रह्मज्ञाने तदयोगात् (LaCandr. निर्धर्मकैकव्यक्तिरूपब्रह्मेत्यर्थः) AdvaiSi. 750. 6.

अखण्डरूपस्थिति (akhaṇḍarūpa-sthiti) *f.* existence in the unlimited form (i. e. Supreme Brahman) अखण्डरूपस्थितिरेव मोक्षः ViveCū. 480.

अखण्डरोचिस् (akhaṇḍa-rocis) *adj.* (the moon) whose lustre is unimpeded (i. e. who has very brilliant lustre) खण्डमण्डलमखण्डरोचिषः… । रोचते स रचिताञ्जनाक्षरं जैत्रपत्रमिव पुष्पपत्रिणः Surath. 6. 43.

अखण्डर्क्ष (akhaṇḍarkṣa) *adj.* (the day) with one undivided (whole) asterism अखण्डर्क्षे सुलग्नादौ चुल्हीं कृत्वानुमारुतम् । तत्रेष्टकास्ताः संदध्यात् ĪśānSiPa. ii. 33. 41.

अखण्डलक्षण (akhaṇḍa-lakṣaṇa) *n.* **1** a common characteristic इह लोके…विविधलक्षणानाम्…चेतनाचेतनमूर्तामूर्तपदार्थानाम्…एकमखण्डलक्षणं भवति TātpaVr. 130. 15; **2** the definition of the impartite (Brahman) न चाखण्डलक्षणवाक्यत्वं हेतुः असिद्धेः Nyāyāmṛ. 436B. 8.

अखण्डलक्षणा (akhaṇḍa-lakṣaṇā) *f.* the secondary signification with a sense unconnected with the sense of the adjoining word सिद्धेऽखण्ड-तात्पर्ये तन्निर्वाहाय अखण्डलक्षणया मानान्तराविरोधः GuruCandr. i. 326. 16; i. 327. 16.

अखण्डलचण्डभानु (akhaṇḍala-caṇḍabhānu) *m.* the entire (i. e. the very vast) sun आक्रम्य मण्डलमखण्डलचण्डभानोः BhaviP. 876B. 16 (iv. 187. 13)

अखण्डवपुस् (akhaṇḍa-vapus) *adj.* having the full (i. e. perfect) body समपादि भगवानखण्डवपुः TirthaKa. 58. 11.

अखण्डवस्तु (akhaṇḍa-vastu) *n.* the indivisible entity (like the Supreme Spirit) नाखण्डवस्तुविषया वचसः प्रवृत्तिर्लोकेऽपि दृष्टिपथमापतिता SaṁkṣeSā. 1. 103 (i. 92. 11); अखण्डवस्तुविषयः शब्दान्वयो दर्शितः (वेदान्ता-नाम्) SaṁkṣeSā. 1. 216 (i. 168. 16); ऐदंपर्यमखण्डवस्तुविषयं वेदान्तवाक्यस्य… वर्णितम् SaṁkṣeSā. 3. 2 (ii. 147. 21); न च मूलाज्ञानविषयतया घटादेः साक्षि-विषयता, तस्याखण्डवस्तुविषयत्वेन घटचैतन्याविषयत्वात् SiddhāTa. 54. 20.

अखण्डवस्तुस्वरूप (akhaṇḍavastu-svarūpa) *n.* the form of the indivisible entity अखण्डवस्तुस्वरूपे (? स्वरूपपरत्वे) तु वाक्यस्य पदानां स्वार्थपरि-त्यागेन लक्षणादोषोऽवर्जनीयः NītiMā. 19. 1.

अखण्डवस्त्वनवलम्बन (akhaṇḍavastv-anavalambana) *n.* not resting upon the absolute entity; non-manifestation of the Supreme Being लयस्ता-वदखण्डवस्त्वनवलम्बनेन चित्तवृत्तेर्निद्रा VedāntSā.(Sa.) 31. 16 (comm. आलस्येन चित्तवृत्तेः…प्रत्यगात्मस्वरूपानवभासनात् वृत्तेः स्तब्धीभावलक्षणनिद्रारूपः); चित्त-वृत्तेः रागादिवासनया स्तब्धीभावात् अखण्डवस्त्वनवलम्बनं कषायः VedāntSā.(Sa.) 32. 2.

अखण्डवाक्य (akhaṇḍa-vākya) *n.* impartite or indivisible sentence अखण्डवाक्यवाक्यार्थयोरर्थापत्त्या वाच्यवाचकभावलक्षणं संबन्धमवधार्य KāvyPra. 221. 3; प्रतिपदमर्थविशेषाज्ञानेऽप्यास्तामखण्डवाक्यस्य । अर्थोऽप्यखण्डरूपो विशिष्ट-मतिरिक्तमिति हि सिद्धान्तः VarivaRaha. 151.

अखण्डवाक्यस्फोट (akhaṇḍavākya-sphoṭa) *m.* the underlying power that conveys the meaning of an unsegmented sentence कृष्णेहि रक्षैन-मित्यादौ वाक्येऽशविभागाभावात् … वाक्यस्यैव विशिष्टार्थे शक्तिरिति वाक्यस्फोटः । स द्विविधः सखण्डवाक्यस्फोटोऽखण्डवाक्यस्फोटश्च BhaṭṭCin. i. 61. 22 (*on* i. 1. 4); VaiyāBhū. 236. 4 (*on* 59)

अखण्डवाक्यस्मृति (akhaṇḍavākya-smṛti) *f.* recollection of an impartite sentence (अखण्डवाक्यार्थे) मध्यमवृद्धव्यवहारदर्शनमात्रस्याखण्डवाक्यानु-भूतेर्व्यवधानात्, अनुभूतेश्च मध्यमवृद्धव्यवहारे तत्कृतसंस्कारोद्बोधात् अखण्डवाक्य-स्मृतिरयत्नमेव जायते Bhāsk. i. 286. 14 (*on* i. 5. 19)

अखण्डवाक्यस्वीकार (akhaṇḍavākya-svīkāra) *m.* acceptance of an unsegmented sentence आनुपूर्वीविशेषविशिष्टानामेव वर्णपदादीनां वाक्यत्वोपपत्तौ अखण्डवाक्यस्वीकारे प्रमाणाभावात् MīmāKau. i. 120. 4 (*on* i. 3. 24)

अखण्डवाक्यानुभूति (akhaṇḍavākyānubhūti) *f.* understanding of the whole or indivisible sentence अखण्डवाक्यार्थे…मध्यमवृद्धव्यवहारदर्शन-मात्रस्याखण्डवाक्यानुभूतेर्व्यवधानात् Bhāsk. i. 286. 13 (*on* i. 5. 19)

अखण्डवाक्यार्थ (akhaṇḍa-vākyārtha) *m.* the indivisible sense of the sentence (in Vedānta) अखण्डवाक्यार्थमनुव्रजन्ती समन्वयोत्थापितबुद्धिवृत्तिः। अक्षादिभिस्तत्त्वनिवेदने हि सद्यः परिम्लायति निर्विशङ्कम् SaṁkṣeS'ā. 2. 96 (ii. 61. 2); NyāyMa. 266. 5; PrakaVi. 775. 25; अखण्डवाक्यार्थसाक्षात्कारे स (पदार्थानामुद्देश्योपादेयभावः) बाध्यते VedāntKa. 46. 17 (*on* i. 1. 1); जगत्कारणतयोपलक्षितस्य…सजातीयविजातीयस्वगतनानात्वरहितस्य कारणत्वकृतविकाराश्रयत्वादिदोषपरिजिहीर्षया स्वरूपशोधनाय प्रवृत्तानि निष्प्रत्यूहमखण्डवाक्यार्थं बोधयन्ति NyāyKu. 137. 18; परमार्थतो वा लक्षणया वा बोधनं (ब्रह्मणः) नेच्छाम इति चेत् तर्ह्यखण्डवाक्यार्थसिद्धिरेव भवेत् S'atDū. 167. 11; 82. 6; 168. 2; वेदान्तानां निर्विषयत्वं च स्यात्। अखण्डवाक्यार्थस्य स्वप्रकाशस्थ(? स्य) चिन्मात्रस्याविद्याद्यध्यासाधिष्ठानत्वेन तत्साक्षित्वेन च नित्यसिद्धत्वात् Nyāyāmṛ. 449B. 8 = AdvaiSi. 690. 6; अद्वैतवाक्यस्य पदार्थशोधनद्वाराखण्डवाक्यार्थमहातात्पर्यकत्वेऽपि अखण्डवाक्यार्थस्यैवाद्वैतरूपस्य तात्त्विकत्वसिद्धिः GuruCandr. i. 495. 22; अखण्डवाक्यार्थानुकूलत्वेन महातात्पर्यस्य परं तत्रायुक्तत्वात् GuruCandr. ii. 222. 7; प्रथमादिरूपस्याद्वितीयादिपदार्थस्य न केवलमखण्डवाक्यार्थविरोधित्वान्निरासः किंत्वसंभवादपि LaCandr. 524. 31; 511. 34; 753. 21.

अखण्डवाक्यार्थखण्डन (akhaṇḍavākyārtha-khaṇḍana) *n.* refuting (the doctrine) of the indivisible sense of a sentence अखण्डवाक्यार्थखण्डनानन्तरं च…एता एव युक्तयः पुनः प्रतिपादिताः NyāySiA. 239. 11; अथ अखण्डवाक्यार्थखण्डनवादः अष्टत्रिंशः S'atDū. 160. 1.

अखण्डवाक्यार्थपक्ष (akhaṇḍavākyārtha-pakṣa) *m.* the proposition or view of the indivisible sense of a sentence न ह्यखण्डवाक्यार्थपक्षे नीलपदस्य सकलानीलव्यवच्छिन्नार्थता संभवति NyāyKu. 138. 15.

अखण्डवाक्यार्थप्रतीति (akhaṇḍavākyārtha-pratīti) *f.* the cognition of the indivisible sense of a sentence प्रथमं घटमानयेति व्यवहारे तस्याखण्डवाक्यार्थप्रतीतिरेव Bhāsk. i. 286. 9 (*on* i. 5. 19)

अखण्डवाक्यार्थबुद्धि (akhaṇḍavākyārtha-buddhi) *f.* cognition of the indivisible sense of a sentence लक्षणावृत्तिहेतोरानीतैषाखण्डवाक्यार्थबुद्धिः SaṁkṣeS'ā. 1. 208 (i. 163. 4)

अखण्डवाक्यार्थभङ्ग (akhaṇḍavākyārtha-bhaṅga) *m.* refutation of (the doctrine of) the indivisible sense of a sentence (वस्तुनि प्रतीयमाने) गोत्वादिसंस्थानविशेषविशिष्टतया इत्थमिति प्रतीतेर्व्यावृत्तिश्च निश्चीयत इत्यर्थः। अनेनाखण्डवाक्यार्थभङ्गश्चार्थतः कृतो भवति S'rutaPra. iA. 121. 25 (*on* i. 1. 1)

अखण्डवाक्यार्थमति (akhaṇḍavākyārtha-mati) *f.* cognition of the indivisible sense of a sentence सम्बन्धिरूपं यदि वस्तु लक्ष्यमखण्डवाक्यार्थमतिः कुतस्त्या SaṁkṣeS'ā. 1. 203 (i. 159. 24)

अखण्डवाक्यार्थविरोधित्व (akhaṇḍavākyārthavirodhi-tva) *n.* the state of being opposed to the (theory of the) indivisible sense of a sentence प्रथमादिरूपस्याद्वितीयादिपदार्थस्य न केवलमखण्डवाक्यार्थविरोधित्वान्निरासः किं त्वसंभवादपि LaCandr. 524. 31; GuruCandr. ii. 263. 18.

अखण्डवाक्यार्थसाक्षात्कार (akhaṇḍavākyārtha-sākṣātkāra) *m.* realization of the indivisible sense of a sentence अखण्डवाक्यार्थसाक्षात्कारे स (पदार्थानामुद्देश्योपादेयभावः) बाध्यते VedāntKa. 46. 17 (*on* i. 1. 1)

अखण्डवाक्यार्थानुकूलत्व (akhaṇḍavākyārthānukūla-tva) *n.* the state of being favourable to the indivisible sense of a sentence (द्वितीयाभावस्य) अखण्डवाक्यार्थानुकूलत्वेन महातात्पर्यस्य परं तत्रायुक्तत्वात् GuruCandr. iii. 222. 7.

अखण्डवाद (akhaṇḍa-vāda) *m.* the doctrine of the impartite or indivisible (Brahman) अन्यथा परपक्षेऽप्यखण्डवादानारम्भः स्यात् Nyāyāmṛ. 272B. 6; 563B. 8; तथा सति … स्वगतनानात्वनिषेधपरत्वमभ्युपगतं कथं स्यात्। अखण्डवादानारम्भप्रसङ्गात् Vādā. 91. 3.

अखण्डवादिन् (akhaṇḍavād-in) *m.* one who holds the doctrine of the indivisible (nature of Brahman) अखण्डवादिनोऽपि स्याद्विशेषोऽनिच्छतोऽप्यसौ AnuVyā. 12A. 3 (*on* i. 2); अखण्डखण्डनादेवं विशेषोऽखण्डवादिना। खण्डितेनापि मनसा स्वीकार्योऽनन्यथागतेः AnuVyā. 45A. 8 (*on* 3. 2); 68B. 8 (*on* 4. 2); अखण्डवादिनापि विशेषमङ्गीकारयति NyāySu.(Ja.) 170B. 9 (*on* i. 2. 6)

अखण्डवाहिन् (akhaṇḍavāh-in) *adj.* [*f.* -ī] continuing uninterruptedly, going on without violation of rules अस्य हि दण्डभयादखण्डवाहिनी लोकयात्रा AvantiKa. 224. 4.

अखण्डविक्रम (akhaṇḍa-vikrama) *adj.* having invincible or unsubdued valour शुद्धाशुद्धाध्वसंप्राप्तेः संस्मृतोऽखण्डविक्रमः AhirbuS. 53. 18; सोऽखण्डविक्रमः खण्डप्रपाताभिमुखं ययौ TriṣaS'aPuC. ii. 4. 264; अखण्डितं ते भजनं देहि मेऽखण्डविक्रम GaṇeP. i. 90. 34; *m.* **1** invincible valour प्रतापरुद्रनृपतेः…अखण्डविक्रमोद्दामो ग्रसते राजमण्डलम् PratāYaBhū. 354. 5; 375. 2; **2** name of the sound *ḍa* डकारोऽखण्डविक्रमः AhirbuS. 17. 18; LakṣmīT. 25. 17; JayāS. 6. 46.

अखण्डविग्रह (akhaṇḍa-vigraha) *adj.* having an unbroken (i. e. complete, perfect) form जीवत्वं सर्वभूतानां सर्वत्राखण्डविग्रहम्।…जीवाख्यं त्वंपदं भजे S'ukRaU. 258. 29(2. 5)

अखण्डविधि (akhaṇḍa-vidhi) *m.* uninterrupted performance कौस्तुभाद्याः…अखण्डविधिसाधिताः। निखिलं संप्रयच्छन्ति JayāS. 30. 113.

अखण्डविधुमण्डल (akhaṇḍa-vidhumaṇḍala) *adj.* [*f.* -ā] associated with the full orb of the moon अखण्डविधुमण्डला भवति विद्युदुद्योतताम् UjjvaNīMa. 176. 5.

अखण्डविशेष्य (akhaṇḍa-viśeṣya) *n.* indivisible substantive तस्याखण्डविशेष्यमात्रपरताया वक्तव्यत्वात् S'ivārkaMaDī. i. 194. 17 (*on* i. 1. 5)

अखण्डविशेष्यतात्व (akhaṇḍaviśeṣyatā-tva) *n.* state of having the nature of an indivisible substantive तादृशविशेष्यतात्वादीनामखण्डविशेष्यतात्वादिभ्यः को विशेषः LaCandr. 63. 14.

अखण्डविषय (akhaṇḍa-viṣaya) *adj.* [*f.* -ā] having the indivisible or undifferentiated as the object तस्मादखण्डविषया न वचःप्रवृत्तिः SaṁkṣeS'ā. 1. 100 (i. 90. 17); तस्मादखण्डविषये वचने विवादं प्राभाकराः परिहरन्तु SaṁkṣeS'ā. 1. 273 (i. 208. 20); अवबोधो जातोऽप्यखण्डविषयो ननु वाक्यजन्यः SaṁkṣeS'ā. 2. 1 (ii. 1. 12)

अखण्डविषयकत्व (akhaṇḍaviṣayaka-tva) *n.* the state of having the undifferentiated as the object शिवमद्वैतमित्यादिश्रुतिजन्यधीस्त्वखण्डविषयकत्वेनैव बाधिका GuruCandr. i. 379. 12.

अखण्डवृत्त (akhaṇḍa-vṛtta) *adj.* having unblemished conduct or behaviour संपूर्णतपोविधाना अखण्डवृत्ताः परमाश्रयन्ति VarāṅgaC. 10. 20.

अखण्डवृत्ति (akhaṇḍa-vṛtti) *adj.* **1** of unhindered or unobstructed operation अखण्डवृत्ति धैर्यं परामृशति यो भवतामिदानीम् HarVi. 45. 28; **2** of indivisible or unanalysable significance किमत्राखण्डवृत्तिः शब्दः किं वा यौगिकः NyāSu.(Ja.) 251B. 12 (*on* ii. 1. 2); *f.* **1** undisturbed mental disposition अखण्डवृत्त्यानिशं ब्रह्मानन्दरसं पिब ViveCū. 380; अखण्डवृत्तिरूढेश्वरबोधस्य निवर्तकत्वयोगात S'aṅkaDigVi.(Mā.) 15. 137; **2** indivisible significance रूढिस्त्वखण्डवृत्तिः NyāySu.(Ja.) 186B. 8 (*on* i. 4. 6)

अखण्डवैभव (akhaṇḍa-vaibhava) *adj.* of unbroken greatness, of unlimited sway, विलोकयात्मानमखण्डवैभवम् ViveCū. 413; प्राप्तवानहमखण्डवैभवानन्दमात्मपदम् ViveCū. 489.

अखण्डवैलक्षण्य (akhaṇḍa-vailakṣaṇya) *n.* an indivisible distinguishing feature सर्पज्ञानत्वादेर्जन्यतावच्छेदकत्वे गौरवात्, तदन्यद् अखण्डवैलक्षण्यं विना जन्यताया अवच्छिन्नत्वानुपपत्तिरनुकूलतर्कः LaCandr. 448. 27.

अखण्डव्यक्ति (akhaṇḍa-vyakti) *f.* unanalysable individual (i. e. oneness that cannot be distinguished) सायुज्यशब्दस्य क्वचिदौपाधिकभेदाभावः क्वचिदखण्डव्यक्तिमात्रमर्थ इति न युक्तम्, नानार्थत्वापत्तेः LaCandr. 895. 40; 675. 33.

अखण्डव्यतिरिक्तवस्तु (akhaṇḍavyatirikta-vastu) *n.* an object or a thing other than the indivisible or undifferentiated one (वैशेषिकः) नाखण्डव्यतिरिक्तवस्तु वदितुं शक्तोऽनवस्थाभयात् SaṁkṣeS'ā. 1. 270 (i. 206. 17)

अखण्डव्रत (akhaṇḍa-vrata) *n.* uninterrupted vow, a *vrata* without a break (i. e. observed for a certain period on the prescribed *tithis*) इदमाचरतो ब्रह्मन्नखण्डव्रतमाचरेत्। यथा कथंचित्कमलैर्द्वादश द्वादशीर्मुने। कर्तव्याः MatsyaP. 100. 35; BhaviP. 730B. 1 (iv. 35. 53); मासानामधिपः पूज्यश्चाखण्डव्रतहेतवे SkandP. ii.(5). 12. 44.

अखण्डव्रतता (akhaṇḍavrata-tā) *f.* observance of uninterrupted vows इदमाचरतो राजन्नखण्डव्रतता भवेत् PadmP. v. 20. 39.

अखण्डशक्ति (akhaṇḍa-śakti) *adj.* of unimpaired efficacy or strength, possessed of unsurpassable or unlimited strength or power मगधराजो मालवेश्वरस्योरसि अशनिम(हेरि?द्रावि)वाखण्डशक्ति शक्तिं परेण रंहसा चिक्षेप AvantiKa. 113. 7; प्रथमं हि मण्डलमखण्डशक्तिभिर्विजिगीषुभिः स्वमभितः प्रसाध्यते NavasāC. 10. 8; तद्देशम्…प्रविशता जवात्। अखण्डशक्तिना तेन बलादग्राहि थक्कनः RājTa.(Ka.) 6. 231; अखण्डशक्तेरिन्द्रस्य केन स्यात् सह संगरः YogVā. v. 13. 93; *f.* the significatory power of the unanalysed (word) क्लृप्तावयवशक्त्यैवाभिधानोपपत्तौ सत्यामक्लृप्ताखण्डशक्तिकल्पनानुपपत्तेः ĀgaPrā. 75. 6; अखण्डशक्तिमात्रेणैकार्थप्रतिपादकत्वं रूढिः RasGaṅ. 178. 9; संभवत्यक्षरार्थत्वेऽखण्डशक्तिकल्पनस्यान्याय्यत्वात् SetuBa. 270. 16.

अखण्डशक्तित्रयत्व (akhaṇḍaśaktitraya-tva) *n.* the state of possessing all the three (royal) powers प्रभुरखण्डशक्तित्रयत्वात्…यः समस्तभुवनाश्रयः

EI. xxv. 23. 26; x. 16. 26; ix. 203. 28; v. 203. 32.

अखण्डशक्तिरूप (akhaṇḍaśakti–rūpa) *adj.* of the form or nature of indivisible potency भावनाश्रयत्वस्यैवाखण्डशक्तिरूपस्यावच्छेदकतायाः प्रागु-क्तत्वेनैतद्गौरवस्य स्वज्ञासनामात्रकल्पितत्वात् VaiyāBhū. 8. 12 (*on* 2); 20. 9 (*on* 2); 99. 8 (*on* 24); 109. 16 (*on* 24); 159. 11 (*on* 31)

अखण्डशब्द (akhaṇḍa–śabda) *m.* an indivisible or unanalysable word अखण्डशब्दतत्त्ववादे कस्य कुत्र व्युत्पत्तिः TantraRaha. 27. 3.

अखण्डशब्दता (akhaṇḍaśabda–tā) *f.* the state of being an indivisible or unanalysable word अखण्डशब्दतया च दण्डिन्यायस्यासंभवात् PrakaPañ. 435. 6.

अखण्डशब्दत्व (akhaṇḍaśabda–tva) *n.* the state of being an indivisible word अनिर्वचनीये रजतशब्दः···नाप्यौपाधिकः । पाचकादिशब्दवत् अखण्ड-शब्दत्वात् उपाधेरनिरूपणाच्च TattvaPradi.(Ci.) 78. 6.

अखण्डशब्दोक्ति (akhaṇḍaśabdokti) *f.* expression by an indivisible or unanalysable word ततो नाखण्डशब्दोक्तिर्विशेषणविशेष्ययोः NyāyKu. 176. 4.

अखण्डशरीर (akhaṇḍa–śarīra) *adj.* having a whole (i. e. undeformed or perfect) body सा चाखण्डशरीरेण सुरूपेण कलाविदा । यूना च काणकुण्ठाय मत्कुणाय किलार्पिता BṛKathāS'loSaṁ. 22. 197.

अखण्डशशिन् (akhaṇḍa–śaśin) *m.* the full moon यस्यान[ने] शरद-खण्डशशिप्रसन्ने कोपं व्यनक्ति हृदयस्थमरिप्रियाणाम् । सिन्दूरभूषणविवर्जितमास्यपद्मम् EI. i. 129. 23.

अखण्डशशिबिम्ब (akhaṇḍa–śaśibimba) *n.* the full orb of the moon कनकालुकामुपरि कापि पाणिना दधती···। अतनोदखण्डशशिबिम्बकोटरप्रसरत्सुषुम्णम-परार्कमण्डलम् S'rīKaC. 14. 42.

अखण्डशशिबिम्बाभ (akhaṇḍaśaśibimbābha) *adj.* resembling the orb of the full moon अखण्डशशिबिम्बाभं गोमुखश्छत्रमग्रहीत् BṛKathāS'loSaṁ. 10. 3.

अखण्डशासन (akhaṇḍa–śāsana) *adj.* of unimpeded authority, whose order is not disobeyed महाबलोऽपि···आखण्डल इवाखण्डशासनः प्रशशास गाम् TriṣaS'aPuC. i. 1. 280; ii. 6. 128; अखण्डशासने राज्ञि तस्मिन्नाखण्डलोपमे । एकातपत्रैवाभूद्भूः PariPar. 1. 26; नलः···। आखण्डल इवाखण्डशासनः खण्डयन् रिपून् MalliC. 6. 545.

अखण्डशिखण्डिनीकुल (akhaṇḍa–śikhaṇḍinīkula) *n.* whole flock of pea-hens प्यधित शैलमखण्डशिखण्डिनीकुलमुदेऽलमुदेत्य घनागमः Kapphiṇā. 8. 24.

अखण्डशिरस् (akhaṇḍa–śiras) *n.* the whole head कपालग्रहणं चाखण्ड-शिरोवारणार्थम् BālaKrī. ii. 93. 26 (*on* 3. 237 (243))

अखण्डशीतांशुमण्डल (akhaṇḍa–śītāṁśumaṇḍala) *n.* the full orb of the moon जयत्यखण्डशीतांशुमण्डलद्युतितस्करी । ···रण्डा NarmaMā. 3. 22.

अखण्डशील (akhaṇḍa–śīla) *adj.* [*f.* –ā] of unblemished or unsullied character ये सत्त्वा मम शासने ब्रह्मचर्यं चरेयुस्ते सर्वे अखण्डशीलाः स्युः GiMs. i. 4. 11; इत्युक्त्वा स मुनिः प्रायाद् गृहीत्वा निजकन्यकाम् । अखण्डशीलां स्वावासम् SkandP. i(2). 9. 57; vi. 54. 31; यद्यप्यखण्डशीला सा तथापि कृतमेतया SamarāSaṁ. 3. 118; तस्यामखण्डशीलायां व्यतीतायां श्रीपुञ्जराजा···प्रासादमकारयत् PrabaCin. 110. 29.

अखण्डशीलालंकार (akhaṇḍaśīlālaṅkāra) *adj.* [*f.* –ā] possessing ornament in the form of unviolated conduct अखण्डशीलालंकारा···महासती । राजन् द्वादशवर्षान्ते मिलिष्यति तव प्रिया MalliC. 2. 340.

अखण्डश्री (akhaṇḍa–śrī) *f.* eternal prosperity श्रीमद्भानुमुनीश्व[रो] विजयते···श्रीमूलामलसंघनीरजमहार्कोऽश्व(? °श्व)खण्डश्रियम् व्यात[न्व]न् EI. xx. 92. 8.

अखण्डषट्खण्ड (akhaṇḍa–ṣaṭkhaṇḍa) *adj.* with all the six divisions or parts (i. e. the entire earth) अखण्डषट्खण्डमहीमण्डलाखण्डलस्य च । ··· पुत्रोऽसि भरतेशितुः TriṣaS'aPuC. i. 6. 9.

अखण्डषाड्गुण्यपथ (akhaṇḍaṣāḍguṇya–patha) *m.* the way of the use of all the six royal policies अखण्डषाड्गुण्यपथेषु विद्वान् वसन्त एको रसपार्थिवस्य S'rīKaC. 6. 4.

अखण्डसच्चिदानन्द (akhaṇḍa–saccidānanda) *m.* existence, consciousness and bliss without parts भृगुः···अखण्डसच्चिदानन्दपूर्णाकारोऽभवत् SkandP. iii(1). 20. 34; iii(1). 20. 13; तदेकमेवाखण्डसच्चिदानन्दरूपं ब्रह्मेत्यर्थः AṇuBh. 223. 22 (*on* iii. 3. 19); अखण्डसच्चिदानन्दस्वरूपा परदेवता···ध्यातव्या LalitāTri-Bh. 273. 14 (*on* 9); 355. 17 (*on* 59)

अखण्डसत् (akhaṇḍa–sat) *n.* the impartite existential entity अखण्डस-देव सदेवेत्यादेरर्थः GuruCandr. ii. 262. 8; ii. 261. 4; LaCandr. 524. 23; 524. 24.

अखण्डसत्त्व (akhaṇḍa–sattva) *adj.* possessed of perfect nobility or courage त्वया त्वखण्डसत्त्वेन परार्थे प्राणदायिना । विजित्य मामिमं धर्मं प्राप्तैवाद्य मुनीन्द्रता KathāSaSāg. xii. 5. 147.

अखण्डसत्स्वरूप (akhaṇḍasat–svarūpa) *n.* the nature of the indivisible existential entity आत्मा वा इदमित्यादिवाक्यस्य तद्भाष्योक्तरीत्या अखण्डसत्स्व-रूपमात्रप्रतिपादकत्वम्···न विवक्षितम् GuruCandr. i. 49. 3.

अखण्डसंतति (akhaṇḍa–santati) *adj.* having unbroken or continuous line (of disciples) प्रौढावदाततोऽयं तु प्राप्तोऽप्याह्वां नवां नवाम् । श्रीसुधर्म-गणाधीशादारभ्याखण्डसंततिः Gurvā. 463.

अखण्डसर (akhaṇḍa–sara) *n.* name of a sacred bathing place स्नात्वा-खण्डसरे व्यास दृष्ट्वा देवं महेश्वरम् । सद्यः पुण्यवतां लोकान्प्राप्तो वै द्विजसत्तमः SkandP. v(1). 68. 34.

अखण्डसरस् (akhaṇḍa–saras) *n.* name of a sacred bathing place तत्तीर्थस्योत्तरे भागे सुतीर्थम्··· । नाम्नाखण्डसरः ख्यातम् SkandP. v(1). 68. 32.

अखण्डसाक्षात्कार (akhaṇḍa–sākṣātkāra) *m.* realization of the impartite i. e. Brahman सगुणोपासकानामखण्डसाक्षात्काराभावात् नाविद्यानिवृत्तिः SiddhāLeSaṁ. 451. 1.

अखण्डसामर्थ्य (akhaṇḍa–sāmarthya) *n.* invincible strength, unimpaired power सामर्थ्येऽखण्डसामर्थ्ये सतते ज्ञानवीर्यता S'ivDṛ. 7. 64.

अखण्डसार (akhaṇḍa–sāra) *adj.* with never-failing power or strength अखण्डसारपौगण्डलीलयोद्दण्ड···गोविन्द···मां सदा हन्त पालय StavMā. 127. 27.

अखण्डसिक्थ (akhaṇḍa–siktha) *m. n.* boiled whole rice-grain अखण्डसिक्थसंपादितम्···वायसेभ्यो दध्योदनबलिमदात् Kād. 64. 15.

[1]**अखण्डसिद्धि** (akhaṇḍa–siddhi) *f.* unbroken or complete accomplishment (of the desired object) भक्तिश्रद्धासमोपेता सत्क्रिया···। अखण्डसिद्धये तस्या ह्युपायः कथितस्त्वया PauṣkS. 30. 134 = PāraS. 12. 372.

[2]**अखण्डसिद्धि** (akhaṇḍa–siddhi) *f.* the establishment or determination of the unqualified entity वाच्यार्थवैशिष्ट्यस्याखण्डसिद्धावुपायत्वात् न तद्विरोधिता AdvaiSi. 676. 15.

अखण्डसुख (akhaṇḍa–sukha) *n.* **i** perpetual or infinite bliss मय्यखण्ड-सुखाम्भोधौ बहुधा विश्ववीचयः । उत्पद्यन्ते विलीयन्ते मायामारुतविभ्रमात् KuṇḍiU. 14 = ViveCū. 498; ईश्वरस्याखण्डसुखानुभवत्वादेतादृशद्वितीयाभावात् प्रतिमोपमा नास्ति S'vetāUBh. 198. 15 (*on* 4. 19); ViveCū. 299; 505; **ii** continuous joy अखण्डसुखरूपत्वेऽप्येषामस्ति···। रसे सुगहनास्वादविशेषः BhaktiRaSi. ii. 5. 104; **iii** continuous sensual pleasure तया (करेणुकया) सह···। अखण्डसुखसंभोगश्रि-क्रीड स गजाग्रणीः PārśvC. 1. 727.

अखण्डसुन्दरवपुस् (akhaṇḍasundara–vapus) *adj.* possessed of a perfectly charming or beautiful form आनन्दोऽयमखण्डसुन्दरवपुर्मूढस्य संसारिणः प्रच्छन्नो वसति स AmṛUda. 5. 10.

अखण्डसौभाग्य (akhaṇḍa–saubhāgya) *n.* continuous or undisrupted good fortune क्षितीन्द्रः···अखण्डसौभाग्यविलासया पुनस्तया समं राज्यसुखेष्वरज्यत VikraDeC. 2. 56.

अखण्डस्नेहनिर्मित (a–khaṇḍasnehanirmita) *adj.* not prepared with sugarcandy and oil or clarified butter त्यजेत्पर्युषितं सर्वमखण्डस्नेहवर्जितम् (v. l. अखण्डस्नेहनिर्मितम्) SkandP. iv. 40. 16.

अखण्डस्नेहवर्जित (akhaṇḍa–snehavarjita) *adj.* totally devoid of oil त्यजेत्पर्युषितं सर्वमखण्डस्नेहवर्जितम् SkandP. iv. 40. 16 (comm. निःशेषस्नेह-रहितमित्यर्थः)

अखण्डस्फुटित (a–khaṇḍasphuṭita) *adj.* not broken or split open, perfectly whole अखण्डस्फुटितैश्चोक्षाक्षतैः पुञ्जत्रयं नराः । पुरो जिनस्य कुर्वाणाः प्राप्नुवन्त्यक्षतं सुखम् PārśvC. 7. 370.

अखण्डस्फोट (akhaṇḍa–sphoṭa) *m.* indivisible *sphoṭa* (cf. **स्फोट**) तथा च प्रत्यक्षाद्वाचकत्वान्यथानुपपत्त्या तदेवेदं पदं तदेवेदं वाक्यमिति प्रतीत्या चाखण्डस्फोटः सिध्यति VaiyāBhū. 249. 24 (*on* 66); 249. 1 (*on* 65)

अखण्डस्मृति (akhaṇḍa–smṛti) *f.* continuous or unbroken recollection उक्ता भागवती भक्तिरखण्डस्मृतिलक्षणा BṛBrahmaS. iv. 7. 31.

अखण्डस्वरूप (akhaṇḍa–svarūpa) *n.* the undivided form किंचिज्ज्ञत्व-सर्वज्ञत्वादिविरुद्धांशप्रहाणेनाखण्डस्वरूपं लक्ष्यते SarvaDaSaṁ. 4. 133; अखण्ड-स्वरूपस्य बोधो विरोधिविषयताशालिद्वितीयबोधात्मको न संभवति GuruCandr. ii. 259. 12.

अखण्डस्वरूपानन्द (akhaṇḍa–svarūpānanda) *m.* the indivisible bliss of the nature of itself i. e. Brahman नाद्यः । अखण्डस्वरूपानन्दे तद-योगात् Nyāyāmṛ. 499A. 12; AdvaiSi. 750. 16.

अखण्डहेमदण्ड (akhaṇḍa–hemadaṇḍa) *m.* whole or single (i. e. without joint) staff of gold स चकार परं सितातपत्रे क्षितिजम्भारिरखण्डहेम-

दण्डम् Rāṣṭrau. 6. 5.

अखण्डा (a-khaṇḍā) *f.* **1A** name of the 12th day of Mārgaśīrṣa and the observances on that day व्रतभेदान् प्रवक्ष्यामि···अखण्डा द्वादशी चान्या PadmP. ii. 87. 2; **1B** name of the 12th day of Kārttika (also named उत्थानद्वादशी) चातुर्मास्यस्य कालस्य तूत्थानद्वादशी तु या।··· अतः पवित्रकं तस्याम्···कार्यं क्रियापरैर्भक्त्या साखण्डा येन जायते PāraS. 12. 43 = PauṣkS. 30. 18; **1C** name of the 11th day of (Mārgaśīrṣa etc.) a Hindu month and the व्रत on that day मार्गशीर्षादिमासेषु द्वादशीषु नरोत्तम। व्रतं शुभमिदं कार्यमखण्डैकादशीव्रतम्। दशम्यां चैव नक्तं च एकादश्यामुपोषणम्। द्वादश्यामेकभुक्तं च अखण्डा इति कथ्यते SkandP. ii(5). 12. 23; **2** the lunar day which lasts for the whole day (from sunrise to sunset) सूर्यास्तमनपर्यन्तं यस्मिन् वारेऽपि या तिथिः। विद्यते सा त्वखण्डा स्यात् NāraS. 4. 37; सप्तमी···। यद्यखण्डा भवेत् सैव तदा ज्ञेया भवात्मिका BhaviP. 358B. 17 (ii(2). 7. 59)

अखण्डाकार (akhaṇḍākāra) *adj.* [*f.* –ā] whose form is unlimited ब्रह्माखण्डाकारम् NirvāU. 347. 12; PaiṅgU. 425. 14 (4. 11); तदाकाराकारिताखण्डाकारवृत्त्यात्मकसाक्षिचैतन्ये प्रपञ्चलयः MaṇḍBṛU. 2. 3 (350. 11); अखण्डाकाशरूपोऽस्मि ह्यखण्डाकारमस्म्यहम् MaitreU. 3(20); अखण्डाकारया वृत्त्या त्वज्ञाने बाधिते सति SarvaVeSāSaṁ. 799; अखण्डाकारचरमवृत्तेरेवाज्ञानविरोधित्वात GuruCandr. iii. 30. 21.

अखण्डाकारक (akhaṇḍākāra-ka) *adj.* of the form of the unlimited one (i. e. Brahman) अखण्डाकारकं ज्ञानमाचख्युस्तन्निबर्हणम् VedāntSiSūMañ. 3. 32.

अखण्डाकारज्ञान (akhaṇḍākāra-jñāna) *n.* the knowledge of the form of the unlimited one (i. e. Brahman) एकं च तत् आतपत्रं च अखण्डाकारज्ञानम् LalitāTriBh. 270. 16 (*on* 8); 284. 6 (*on* 16); शुद्धब्रह्मरूपेणापि तद्बाधनस्वरूपयोग्ये अखण्डाकारज्ञाने तत्तथा GuruCandr. ii. 108. 19.

अखण्डाकाररूप (akhaṇḍākāra-rūpa) *adj.* [*f.* –ā] having an unlimited form देहे ज्ञानेन दीपिते बुद्धिरखण्डाकाररूपा यदा भवति तदा विद्वान् ब्रह्मज्ञानाग्निना कर्मबन्धं निर्दहेत् PaiṅgU. 425. 14 (4. 11)

अखण्डाकारवृत्ति (akhaṇḍākāra-vṛtti) *f.* mental modification of the form of the unlimited (i. e. Brahman) अखण्डाकारवृत्तिः सा चिदाभाससमन्विता। आत्माभिन्नं परं ब्रह्म विषयीकृत्य केवलम्। बाधते तद्गताज्ञानम् SarvaVeSāSaṁ. 798; प्रज्ञायामखण्डाकारवृत्तौ···परिपाकं नीतायाम् LalitāTriBh. 266. 10 (*on* 6); ज्ञानमेवाज्ञानध्वंस इति मते अज्ञानस्योपाधित्वासंभवात्···तस्या एवाखण्डाकारवृत्तित्वेन सर्वत्रोपधायकत्वात् GuruCandr. i. 127. 18.

अखण्डाकाराकारित (akhaṇḍākārākārita) *adj.* [*f.* –ā] which has attained a form which is the same as that of the unlimited one (i. e. Brahman) अहम्···ब्रह्मास्मीत्यखण्डाकाराकारिता चित्तवृत्तिरुदेति VedāntSā.(Sa.) 26. 10.

अखण्डाकाश (akhaṇḍākāśa) *m. n.* unlimited space अखण्डाकाशरूपोऽस्मि ह्यखण्डाकारमस्म्यहम् MaitreU. 3(20)

अखण्डाकृति (akhaṇḍākṛti) *adj.* of unlimited form गन्तव्यं किमिहास्ति सर्वपरिपूर्णस्याप्यखण्डाकृतेः Prauḍhā. 10.

अखण्डाखण्डलधनुस् (akhaṇḍākhaṇḍaladhanus) *n.* the unbroken (full) rain-bow अग्रे सोपानपङ्क्तीनामभूवन् रत्नतोरणाः। अखण्डाखण्डलधनुःश्रेणिश्रीसोदरा इव TriṣaS'aPuC. ii. 2. 289.

अखण्डाखण्डलवैभव (akhaṇḍākhaṇḍalavaibhava) *adj.* having unimpeded power as of Indra आनन्दरङ्गक्षितिपतिः··· समागतानेकदेशवास्तव्यसमस्तानन्तभोगिभोगायतचण्डभुजदण्डमण्डिताखण्डाखण्डलवैभवविभवविनिर्जितयक्षराजक्षमाधिराजराजिविराजमानोत्तुङ्गानेकरत्ननिकुरुम्बप्रभातरङ्गितभद्रासनसहस्रसंकुलान्तरं मनोहरमधिगम्य विवाहमण्डपम् ĀnandRa. 5. 8(22)

अखण्डाखण्डलश्रीक (akhaṇḍākhaṇḍalaśrī-ka) *adj.* possessing the entire prosperity of Indra अखण्डाखण्डलश्रीकः··· भूयादेष नामयनायकः EI. iv. 359. 41.

अखण्डाख्य (akhaṇḍākhya) *adj.* [*f.* –ā] named *akhaṇḍā* (a Tithi which lasts for three Muhūrtas after the sunset) उपैत्यस्तमवाप्यार्कमुहूर्तत्रयवाहिनी। या तिथिः स्यादखण्डाख्या VasiS. 12. 40.

अखण्डाङ्ग (akhaṇḍāṅga) *adj.* headless body (the limbs of which are not cut) अखण्डाङ्गं शवं देवि सखण्डं मस्तकेन यत्। तन्मुण्डं यन्त्रमालादिपात्रकर्मणि कीर्तितम् S'aktiSaṁT. ii. 67. 10.

अखण्डाज्ञ (akhaṇḍājña) *adj.* whose orders are not violated अखण्डाज्ञस्य सर्वत्र सेव्यमानस्य पार्थिवैः। सुखेन व्यतिगच्छन्ति कश्चिदार्यस्य वासराः TriṣaS'aPuC. i. 5. 85; नन्दोऽभूदखण्डाज्ञस्ततः परम् PariPar. 6. 251.

अखण्डात्मक (akhaṇḍātma-ka) *adj.* of unlimited form उत्पन्ने च विरोध एकरसके वस्तुन्यखण्डात्मके। वृत्तिर्लक्षणया भवति SaṁkṣeS'ā. 1. 196 (i. 154. 23)

अखण्डात्मतत्त्व (akhaṇḍātma-tattva) *n.* the real nature of the unlimited self तदप्यखण्डात्मतत्त्वस्य वाक्यार्थतामुपपादयद्भिरस्माभिरधस्तादेव निरस्तम् NyāyMa. 299. 7; अखण्डात्मतत्त्वरूपपरब्रह्मरूपेण···उक्तस्य रूपमेतत् GuruCandr. ii. 277. 13.

अखण्डात्मन् (akhaṇḍātman) *m.* the self which is one without a division यदि च सोऽखण्डात्मा, कुतो जगज्जीवेश्वरात्मकं द्वैतमवभासते SarvaMaSaṁ. 40. 12.

अखण्डात्मप्रकरण (akhaṇḍātma-prakaraṇa) *n.* the context dealing with the indivisible self इदं सर्वं यदयमात्मेत्यादेरखण्डात्मप्रकरणस्थस्य ··· अविरोधात् GuruCandr. ii. 289. 7.

अखण्डात्मरूप (akhaṇḍātma-rūpa) *n.* the form of the unlimited self तत्त्वमतेः पूर्वं प्रेरकत्वेन पृथक्त्वेन च उपलभ्यमानमखण्डात्मरूपं मत्वा मुच्यते LaCandr. 431. 20.

अखण्डात्मविमर्शतस् (akhaṇḍātmavimarśa-tas) *adv.* through the contemplation of the self which is inseparable from everything परं तु ध्यानमुदितमखण्डात्मविमर्शतः। निर्वातदीपसङ्काशमात्मनात्मसमीक्षणात् TantrRā. 24. 22.

अखण्डात्माद्वैत (akhaṇḍātmādvaita) *n.* non-dual nature of the self which is unlimited वामदेवादिर्मुक्तोऽस्ति तथापीदानीं बन्धः स्वस्मिन्ननुभवसिद्धः। अतो नाखण्डात्माद्वैतमित्यर्थः SāṁkhyaPraBh. 72. 10 (*on* 1. 157); 131. 30 (*on* 5. 65)

अखण्डादर (akhaṇḍādara) *adj.* [*f.* –ā] which has unbounded respect राजिराखण्डलानामखण्डादरा पादपीठेऽलुठत्तावके S'rīVīraSta. 10.

अखण्डादर्शीय (akhaṇḍādarśīya) *adj.* belonging to the book (called) Akhaṇḍādarśa (a work on Dharmaśāstra) अखण्डादर्शीये साक्षिप्रकरणे कात्यायनः–दत्तस्य जनकापत्ये मृते VyavaNi. 434. 9.

अखण्डाद्वयानन्द (akhaṇḍādvayānanda) *m.* bliss which is unlimited and without a second (i. e. difference) एतेन अखण्डाद्वयानन्दैकरसब्रह्मज्ञानमेव केवलज्ञानम्···इति वेदान्तिमतमपि निरस्तम् JñānBiPra. 23. 23.

अखण्डाद्वितीयरूप (akhaṇḍādvitīya-rūpa) *n.* the form which is unlimited and without a second (i. e. difference) भक्त्या प्रसन्नस्तु भगवान्स्वयमेव कृपया तच्चेतस्यखण्डाद्वितीयरूपेणाविर्भूतः स्वज्ञानेनाज्ञानं निवर्तयति VīraMi. (Bhakti.) 19. 10.

अखण्डाद्वैत (akhaṇḍādvaita) *n.* the non-dual nature of the unlimited (self) अद्वैतश्रुत्यनुपपत्तिं समाधायाखण्डाद्वैते बाधकान्तरमाह SāṁkhyaPraBh. 72. 6 (*on* 1. 157)

अखण्डाद्वैतबुद्धि (akhaṇḍādvaita-buddhi) *f.* knowledge of the non-dual (self) which is unlimited अखण्डाद्वैतबुद्ध्युपकारकत्वमेव भूतयोन्यादिवाक्यानाम् LaCandr. 828. 41.

अखण्डानन्द (akhaṇḍānanda) *adj.* consisting of unlimited bliss अखण्डानन्दमद्वयम्।···यत्परं ब्रह्माहमेव तत् ĀtmaBo. 36; अखण्डानन्दम्···यत्तत्त्वमसि परमं ब्रह्म न परः Jīvān. 309. 4; आम्नायानामप्यखण्डानन्दं ब्रह्मैव प्राधान्येन विषयः SetuBa. 20. 12; *m.* unlimited bliss किं हेयं किमुपादेयम्···अखण्डानन्दपीयूषपूर्णब्रह्ममहार्णवे AdhyāU. 66; कालशब्देन निर्दिष्टो ह्यखण्डानन्द अद्वयः AparoAnu. 111; खण्डानन्दा रसाः सर्वे सोऽखण्डानन्द उच्यते CaitaCa. 56. 19(3)

अखण्डानन्दता (akhaṇḍānanda-tā) *f.* the state of the unlimited bliss अर्थक्रियाहेतुरखण्डानन्दतयास्वादहेतुः आस्वादनीयेति यावत् S'ivārkaMaDī. ii. 492. 18 (*on* iv. 4. 14); सिद्धैवात्मनो दृढयोगसिद्धिरखण्डानन्दता च Jīvān. 320. 6.

अखण्डानन्ददानतस् (akhaṇḍānandadāna-tas) *adv.* because of giving unlimited bliss खण्डनात्सर्वदुःखानामखण्डानन्ददानतः स्वभावाद्दारुरेषो हि परं ब्रह्माभिधीयते SkandP. ii(2). 28. 40.

अखण्डानन्ददायिन् (akhaṇḍānanda-dāyin) *adj.* which bestows uninterrupted (i. e. continuous) joy अखण्डानन्ददायिनः···अनाहतस्य नादस्यानुसंधानेन भस्मितनिखिलकश्मलः NityoNi. 134. 16.

अखण्डानन्दनाभिधान (akhaṇḍānandanābhidhāna) *adj.* called or named as Akhaṇḍānandana (the last act of the drama Ḍamaruka, so called because of its giving uninterrupted delight) भो भो जितेन्द्रियसुकर्मसुमेधसः तूर्णमाव्रजत निबन्धनमभियोक्तुमखण्डानन्दनाभिधानम् Ḍamaru. 112(14)

अखण्डानन्दपूर्ण (akhaṇḍānanda-pūrṇa) *adj.* who is full of unlimited bliss तत्त्वमसीत्युपदेशेन त्वमेवाहमहमेव त्वमिति तारकयोगमार्गेणाखण्डानन्दपूर्णः कृतार्थो भवति MaṇḍBrU. 3. 1. (351. 20); अखण्डानन्दपूर्णस्त्वममोघफलदायकः GaṇeP. ii. 38. 51.

अखण्डानन्दमुनि (akhaṇḍānanda-muni) *m.* name of a man [PW.]

अखण्डानन्दरूप (akhaṇḍānanda-rūpa) *adj.* [*f.* -ā] having the form of unlimited bliss अखण्डानन्दरूपश्च सदा शुद्धोऽच्युतोऽस्ति स: SkandP. ii(9). 19. 17; अखण्डानन्दरूपो यो ब्रह्मभूयो निराकृतिः। ···आनन्देन ननर्त च GaṇeP. i. 37. 24; नुमस्तत्पदलक्ष्यार्थाम्··· । अखण्डानन्दरूपां ताम् DevīBhāP. vii. 31. 51; प्रत्यग्ब्रह्मणोरैक्यमखण्डानन्दरूपमेव LaCandr. 730. 21.

अखण्डानन्दरूपत्व (akhaṇḍānandarūpa-tva) *n.* the state of being of the form of unlimited bliss तस्मादुच्छिष्टगणपतेरखण्डानन्दरूपत्वेन ··· तन्मतमनन्यमेयम् S'aṅkaVi.(Ā.) 116. 2.

अखण्डानन्दरूपवत् (akhaṇḍānandarūpa-va(n)t) *adj.* whose form is unlimited bliss (रघुनन्दन:)···अखण्डानन्दरूपवान् । मम जायेति सीतेति विललाप AdhyāRā. iii. 8. 20.

अखण्डानन्दविग्रह (akhaṇḍānanda-vigraha) *adj.* whose body consists of unlimited bliss नानात्ममेदहीनोऽस्मि ह्यखण्डानन्दविग्रह: MaitreU. 3. 8.

अखण्डानन्दसंपूर्ण (akhaṇḍānanda-sampūrṇa) *adj.* which is full of unlimited bliss समस्तदेवदेवेश ··· । अखण्डानन्दसंपूर्ण गृहाण जलमुत्तमम् PañcaRā.(Nā.) iv. 10. 14.

अखण्डानन्दसंबोध (akhaṇḍānanda-sambodha) *m.* knowledge of unlimited bliss (i. e. Brahman) अखण्डानन्दसंबोधमयो यस्मादहं मुने BilvU. 306. 5; अखण्डानन्दसंबोधो वन्दनाद्यस्य जायते । गोविन्दं तमहं वन्दे SarvaVeSāSaṁ. 1.

अखण्डानन्दसिद्धि (akhaṇḍānanda-siddhi) *f.* attainment of perfect bliss (i. e. Brahman) पुरस्य दार्ढ्यं योगस्य सिद्धि: सर्वार्थसाधिनी । अखण्डानन्दसिद्धिश्च फलं तेनैव जायते Jīvān. 320. 2.

अखण्डानन्दस्फुरण (akhaṇḍānanda-sphuraṇa) *n.* manifestation of unlimited bliss अखण्डानन्दावारकसंसारदु:खहेतुविद्योच्छेदेनाखण्डानन्दस्फुरणम्··· भवति SiddhāLeSaṁ. 442. 6.

अखण्डानन्दस्वभाव (akhaṇḍānanda-svabhāva) *adj.* whose nature is unlimited bliss आत्मानम्···अखण्डानन्दस्वभावमप्रमेयम्···साक्षादपरोक्षीकृत्य VajraSūU. 261. 19.

अखण्डानन्दहेतु (akhaṇḍānanda-hetu) *m.* the purpose of uninterrupted joy तापत्रयविनाशार्थमखण्डानन्दहेतवे । मधुपर्कं ददामि MahNirvāT. 13. 222.

अखण्डानन्दाकारत्व (akhaṇḍānandākāra-tva) *n.* the state of having unlimited bliss (i. e. Brahman) as its form न च घटादिवृत्तेस्तदवच्छिन्नचैतन्यविषयत्वेऽपि अखण्डानन्दाकारत्वाभावात् न ततो मूलाज्ञाननिवृत्तिरिति वाच्यम् SiddhāLeSaṁ. 410. 2.

अखण्डानन्दावारक (akhaṇḍānandāvāraka) *adj.* which obscures unlimited bliss (i. e. Brahman) अखण्डानन्दावारकसंसारदु:खहेतुविद्योच्छेदेनाखण्डानन्दस्फुरणम्···भवति SiddhāLeSaṁ. 442. 5.

अखण्डानन्दैकरस (akhaṇḍānandaikarasa) *adj.* essentially of the nature of absolute or unlimited bliss (i. e. Brahman) ततश्च···चिन्मात्रमखण्डानन्दैकरसमवशिष्यते SiddhāTa. 57. 7.

अखण्डानादिता (akhaṇḍānādi-tā) *f.* the state of being partless and beginningless तथा च भवतां प्रधानवदेवास्माकमपि तस्या (=अविद्याया:) अखण्डानादितया पुरुषनिष्ठत्वेऽपि नासङ्गताहानि: SāṁkhyaPraBh. 120. 12 (*on* 5. 16)

अखण्डानुभव (akhaṇḍānubhava) *m.* experience of the object (Brahman) not related to the sense of any other word त्रिकालाबाध्यत्वाद्युपलक्षितमेव सत्यादिपदशक्यं संभवतीति लक्षणाज्ञानं विनैवाखण्डानुभवसंभव: LaCandr. 691. 38.

अखण्डानुभावकत्व (akhaṇḍānubhāvaka-tva) *n.* the nature of causing the experience of the object (Brahman) not related to the sense of any other word सत्यादिपदानामखण्डानुभावकत्वेऽप्यन्विताभिधानमभिहितान्वयश्च न विरुध्यते LaCandr. 705. 18.

अखण्डानुभूति (akhaṇḍānubhūti) **1** *f.* experience of the object (Brahman) not related to the sense of any other word तत्त्वमस्यादिवाक्यजन्या अखण्डानुभूति: SiddhāBi. 82. 2; **2** *m.* name of a man [PW.]

अखण्डान्यतमत्व (akhaṇḍānyatama-tva) *n.* the nature of being one amongst many, which is indefinable or indivisible व्यावहारिकदण्डादिमात्रवृत्तितादात्म्यानामखण्डान्यतमत्वविशेषरूपेण कारणतावच्छेदकताघटकसंबन्धत्वात्···न दोष: GuruCandr. ii. 16. 14.

अखण्डाभाव (akhaṇḍābhāva) *m.* a different type of non-existence अवैयर्थ्यं च···अखण्डाभावसंपादकतया AdvaiSi. 562. 20; अखण्डाभावनिवेशात् न वैयर्थ्यम् LaCandr. 674. 31.

अखण्डामर्श (akhaṇḍāmarśa) *m.* unbroken consciousness स्वात्मैव सर्वजन्तूनामेक एव महेश्वर: । विश्वरूपोऽहमिदमित्यखण्डामर्शबृंहित: ĪśvaPraSū. iv. 1. 1.

अखण्डार्थ (akhaṇḍārtha) *adj.* **i** having a meaning or sense which is not related to any other word-sense उपाधिभेदभिन्नोऽर्थो येनैक: प्रतिपाद्यते । तदपि स्यादखण्डार्थं महत्त्वं कुम्भखं यथा VedāntKa. 56. 7 (*on* i. 1. 2); Nyāyāmṛ. 84A. 8; अखण्डार्थेन वेदान्तेन ब्रह्माभावयोर्द्वयो: संसर्गासिद्धिश्च GuruCandr. i. 190. 14; **ii** having an object not related to the meaning of any other word यज्ज्ञानं तदखण्डार्थमादेयमधुनोच्यते AdvaiSi. 662. 1; *m.* the sense which is not related to any other word-sense वैशिष्ट्यायोगे अखण्डार्थो वाक्यार्थ: संपद्यते LalitāTriBh. 265. 10 (*on* 6).

अखण्डार्थक (akhaṇḍārtha-ka) *adj.* **i** having a sense or meaning unrelated to any other word-sense अखण्डार्थके सोऽयमित्यादिवाक्ये अव्याप्त्यापत्ते: GuruCandr. i. 322. 18; **ii** having an object not related to the meaning of any other word तथापि तत्त्वमस्यादिवाक्यस्थलेऽखण्डार्थकधीरेव···जन्यते LaCandr. 668. 36.

अखण्डार्थकत्व (akhaṇḍārthaka-tva) *n.* **i** the state of having a meaning not related to any other word-sense सत्यं ज्ञानमित्यादिवाक्यवदखण्डार्थकत्वात् LaCandr. 311. 12; 591. 25; GuruCandr. iii. 186. 17; **ii** having an object not related to the meaning of any other word प्रकृते अखण्डार्थकत्वमव्याहतमिति भाव: GuruCandr. ii. 219. 13.

अखण्डार्थता (akhaṇḍārtha-tā) *f.* the state or nature of having a meaning unconnected with any other word-sense तत्राद्यस्याखण्डार्थतायामनुमानमुच्यते PramāMā. 19. 10; 19. 18; 19. 29; नाप्यखण्डार्थताभाव: NyāyMa. 262. 6; 263. 5; 265. 5; TattvPradī.(Ci.) 109. 3; NyāySu.(Ja.) 104B. 9 (*on* i. 1. 2); SarvaDaKau. 118. 12; 119. 1; Nyāyāmṛ. 618B. 12; तथा च वेदान्तानामपि ···अखण्डार्थताहानि: AdvaiSi. 592. 6; 658. 22; लक्ष्यस्य चार्थस्यैकत्वादखण्डार्थता SiddhāBi. 9. 2.

अखण्डार्थत्व (akhaṇḍārtha-tva) *n.* the state of having a meaning unrelated to any other word-sense द्वितीयेऽप्यखण्डार्थत्वसिद्धयर्थमुच्यते PramāMā. 19. 21; ननु कथं वेदान्तानामखण्डार्थत्वम् TattvPradī.(Ci.) 105. 15; 106. 13; 108. 2; 108. 16; Nyāyāmṛ. 251B. 5; 359B. 8; सखण्डार्थानां सगुणवाक्यानामपि ··· अखण्डार्थत्वापातात् Nyāyāmṛ. 430B. 7; 435B. 5; 436A. 5; 446B. 7; 450B. 9; सत्यज्ञानादिवाक्यानामखण्डार्थत्वानुमानभङ्ग: Nyāyāmṛ. 469B. 6; 488B. 9; 563B. 4; न द्वितीय: अखण्डार्थत्वहानात् AdvaiSi. 509. 15; 658. 9; 662. 6; 663. 5; 677. 11; 680. 5; 685. 25; 686. 22; 691. 22; 706. 1; 784. 10; 889. 16; न वेदान्तानामखण्डार्थत्वहानि: SiddhāLeSaṁ. 423. 4; अस्ति ब्रह्मेत्यादावखण्डार्थत्वमव्याहतम् GuruCandr. i. 160. 9; i. 191. 5; अखण्डार्थत्वमानुभविकम् GuruCandr. i. 313. 14; ii. 217. 23; LaCandr. 683. 26; VedāntPari. 89. 1; 92. 1.

अखण्डार्थधी (akhaṇḍārtha-dhī) *f.* knowledge of an object unrelated to any other word-sense असङ्गो ह्ययं पुरुष: स्वयं ज्योतिरित्यादिवाक्येभ्य: कथमखण्डार्थधी: GuruCandr. ii. 199. 10; i. 493. 24.

अखण्डार्थनिरास (akhaṇḍārtha-nirāsa) *m.* refutation of the meaning without any relation to any other word-sense संशब्देन सकलपदानां लक्षणया ब्रह्मप्रातिपदिकार्थमात्रपरत्वमुच्यत इति व्याख्यानमखण्डार्थनिरासेन निरस्तम् NyāySu.(Ja.) 113A. 13 (*on* i. 1. 4)

अखण्डार्थनिष्ठ (akhaṇḍārtha-niṣṭha) *adj.* purporting to a sense unrelated to any other word-sense विज्ञानादिवाक्यम् अखण्डार्थनिष्ठम् PramāMā. 19. 11; तत्त्वमसिवाक्यमखण्डार्थनिष्ठम् NyāyMa. 269. 4; योऽयं विज्ञानमय:···तत्त्वमसीत्यादि द्वयमप्यखण्डार्थनिष्ठम् Nyāyāmṛ. 430A. 8.

अखण्डार्थनिष्ठता (akhaṇḍārthaniṣṭha-tā) *f.* the state of purporting to a sense not related to any other word-sense तत्त्वमस्यादिवाक्यस्याखण्डार्थनिष्ठताया मायावादिनाङ्गीकृतत्वात् NyāySu.(Ja.) 103B. 7 (*on* i. 1. 2)

अखण्डार्थनिष्ठत्व (akhaṇḍārthaniṣṭha-tva) *n.* the state of purporting to a sense not related to any other word-sense तेषां (वाक्यानाम्) चाखण्डार्थनिष्ठत्वे सत्यज्ञानादिपदानामेकार्थत्वेन पर्यायत्वं स्यात् NyāySu.(Ja.) 517A. 6 (*on* iii. 2. 15)

अखण्डार्थनिष्ठवाक्य (akhaṇḍārthaniṣṭha-vākya) *n.* a sentence purporting to a sense not connected with any other word-sense ब्रह्मशब्दानुल्लेखेऽपि अखण्डार्थनिष्ठवाक्यबोध्यं यत् ब्रह्म तत्तत्त्वप्रतीते: Nyāyāmṛ. 164A. 7.

अखण्डार्थनिष्ठवेदान्त (akhaṇḍārthaniṣṭha-vedānta) *m.* Upaniṣadic passage purporting to a sense unrelated to the sense of the adjoining word अखण्डार्थनिष्ठवेदान्तजन्यनिष्प्रकारकब्रह्मप्रमाबाध्यम् ··· विश्वम् Nyāyāmṛ.

7B. 7; अखण्डार्थनिष्ठवेदान्तजन्यव्यवहारस्यापरोक्ष इत्याकारायोगात् AdvaiSi. 770. 1.

अखण्डार्थपर (akhaṇḍārtha-para) *adj.* purporting to the sense free from relation to the sense of adjoining word विज्ञानानन्दादिवाक्यमखण्डार्थपरं लक्षणवाक्यत्वात् NyāyMa. 263. 7; विगीतं वाक्यमखण्डार्थपरम् S'atDū. 160. 4; अखण्डार्थपरे वाक्ये…उद्देश्यत्वायोगाच्च AdvaiSi. 511. 5.

अखण्डार्थपरवेदान्त (akhaṇḍārthapara-vedānta) *m.* Upaniṣadic passage purporting to the sense not related to the sense of the adjoining word न ह्यखण्डार्थपरवेदान्तजन्यायां तस्यां भावोऽभावो वा विशेषणमुपलक्षणं वा… प्रकारः प्रकाशते Nyāyāmṛ. 224B. 6.

अखण्डार्थपर्यवसायिन् (akhaṇḍārtha-paryavasāyin) *adj.* resulting in the sense unrelated to the sense of the adjoining word तस्मादखण्डार्थपर्यवसायीनि विज्ञानानन्दादिपदानीति सिद्धम् NyāyMa. 267. 5.

अखण्डार्थप्रतीति (akhaṇḍārtha-pratīti) *f.* knowledge of an object unrelated to the sense of adjoining word सा च लक्षणा पदद्वयेऽपि । अन्यथाखण्डार्थप्रतीत्यनुपपत्तेः SiddhāTa. 50. 14.

अखण्डार्थबुद्धि (akhaṇḍārtha-buddhi) *f.* knowledge of an object not related to the other word-sense द्वितीयरूपलक्षणादिज्ञानस्येव द्वितीयाभावरूपद्वितीयज्ञानस्याप्यखण्डार्थबुद्धौ प्रयोजकत्वेनाप्रतिबन्धकत्वात् GuruCandr. i. 495. 12.

अखण्डार्थबोध (akhaṇḍārtha-bodha) *m.* the cognition of an object not related to the sense of the adjoining word अखण्डार्थबोधस्य … द्वितीयाभावबुद्धिद्वारकत्वेन जगत्सत्यत्वविरोधित्वात् AdvaiSi. 433. 6; निराकाङ्क्षादौ…पदविशेषसमभिव्याहारज्ञानजन्यशाब्दबोधस्य द्वारीभूतस्य सहकारिणो विरहेण नाखण्डार्थबोधः LaCandr. 690. 43.

अखण्डार्थबोधक (akhaṇḍārtha-bodhaka) *adj.* causing the knowledge of an object unrelated to the sense of the adjoining word तत्त्वमसिवाक्यं संबन्धत्रयेण अखण्डार्थबोधकं भवति VedāntSā.(Sa.) 22. 4.

अखण्डार्थबोधन (akhaṇḍārtha-bodhana) *n.* producing knowledge of the object unrelated to the adjoining word-sense अखण्डार्थबोधनमपि लौकिकवाक्यन्यायमनुसृत्य पश्चाल्लक्षणया परेणाभ्युपगतम् NyāySu.(Ja.) 443B. 12 (*on* ii. 3. 14)

अखण्डार्थरूपवाक्यार्थ (akhaṇḍārtharūpa-vākyārtha) *m.* sentence-sense in the form of the meaning not connected with the other word-sense वेदान्तवाक्ये अखण्डार्थरूपवाक्यार्थाबाधरूपाया योग्यताया अप्यबाधाच्च AdvaiSi. 366. 6.

अखण्डार्थवाक्य (akhaṇḍārtha-vākya) *n.* the sentence conveying the meaning not related to the sense of the adjoining word अखण्डार्थवाक्ये एकनामार्थमात्रं विषयः LaCandr. 674. 32.

अखण्डार्थवाद (akhaṇḍārtha-vāda) *m.* (a section dealing with) the theory that (words convey) a sense unconnected with the sense of other words अखण्डार्थवादोक्तरीत्या व्यक्तिमात्रलक्षणा LaCandr. 784. 36.

अखण्डार्थविरोधित्व (akhaṇḍārthavirodhi-tva) *n.* the state of being opposed to the impartite sense or the sense conveyed by a nominal stem only द्वितीयाभावस्य ब्रह्मातिरिक्तत्वेऽखण्डार्थविरोधित्वान्न तद्बोधे द्वारता GuruCandr. i. 495. 9.

अखण्डार्थविषय (akhaṇḍārtha-viṣaya) *adj.* [*f.* -ā] having an object unconnected with any other सोऽयमिति प्रत्यक्षप्रत्यभिज्ञा तावन्नाखण्डार्थविषया Nyāyāmṛ. 482B. 7.

अखण्डार्थवृत्तिता (akhaṇḍārthavṛtti-tā) *f.* the state of signifying a sense not related to the sense of the adjoining word प्रकृष्टादिपदानामप्यखण्डार्थवृत्तिताया अनन्तरमेवोपपादितत्वात् NyāyMa. 264. 2.

अखण्डार्थवेदान्त (akhaṇḍārtha-vedānta) *m.* Upaniṣadic passage purporting to the sense conveyed by a nominal stem न ह्यखण्डार्थवेदान्तजन्यायां वृत्तौ भावो अभावो वा विशेषणमुपलक्षणं वा प्रकारः प्रकाशते AdvaiSi. 484. 10.

अखण्डार्थसिद्धि (akhaṇḍārtha-siddhi) *f.* establishment or determination of the object conveyed by a nominal stem पुरोक्ता पदाभ्यामखण्डार्थसिद्धिः SaṁkṣeS'ā. 1. 233 (i. 178. 2); AdvaiSi. 740. 6.

अखण्डार्थाभिधायिता (akhaṇḍārthābhidhāyi-tā) *f.* the state of expressing a sense not associated with other word-sense अतिरेके कथं नु स्यादखण्डार्थाभिधायिता NyāyKu. 138. 3.

अखण्डावनिमण्डल (akhaṇḍāvanimaṇḍala) *n.* the entire globe of the earth शासति त्वयि हे राजन्नखण्डावनिमण्डलम् RasGaṅ. 426. 1.

अखण्डासत् (akhaṇḍāsat) *n.* indivisible non-existent न च यौगिकशब्दानामवयवसङ्गत्यतिरेकेण पृथक्सङ्गत्यनपेक्षत्वम् अवयवशक्तिप्राधान्येन बोधने अखण्डासद्बोधनस्याशक्तत्वात् AdvaiSi. 632. 33.

अखण्डित (a-khaṇḍita) *adj.* [*f.* -ā] **1** uninterrupted, unchecked, unceasing, continuous **2A** unbroken, not divided, unsplit, not cut, not torn **B** entire, full, complete, whole **3** unclipped, unshaven **4** undisciplined **5** unviolated **6** unlimited, infinite, perfect, impartite, all-pervading, indivisible **7** unbitten **8** undefiled, unpolluted **9** unimpaired, undamaged **10** unrefuted, irrefutable **11** unhurt **12** undisturbed **13** unblemished, perfect **14** eternal **15** unseparated **16** not blown into blossoms, unblossomed **17** undiminished **1** uninterrupted, having no break, unchecked, unceasing (*hence*) continuous अखण्डितं प्रेम लभस्व पत्युः KumāSaṁ. 7. 28; अतिधनमखण्डितं शुक्रः । कुरुते पञ्चमराशौ Sārā. 30. 66; चिरं मया चरितमखण्डितं तपः MattaVi. 21; ज्ञप्तिः सर्वशरीरेष्वखण्डिता या विभाति सा त्वम्…शंकर SuvarṇaMā. 20; हृदगिरितरुप्रभृत्युपाधिसंकोचेन रहिते तद्वत्यपि वा अरण्यानीप्रदेशे दूरादखण्डिता दृष्टिः ParāTri. (comm.) 136. 8; अखण्डितात्यूर्जितवीर्यसंपदो निराकरिष्णोः…द्विषः । …न नीतितुल्यं क्षममस्ति साधनम् HarVi. 12. 26; अनेन विधिना भद्रे… । उपवासविधिः सर्वः समाप्तिं यात्यखण्डितः BṛKathāK. 57. 227; तावदशेषविचारसमर्थस्तावदखण्डितमूर्च्छति(? मृच्छति) मानम् । …यावदनङ्गवशी न मनुष्यः SubhāRaSaṁ. 579; 799; यद्बुद्ध्यवस्थितिमखण्डितया स्वदृष्ट्या द्रष्टा…आस्ते BhāgP. iv. 9. 15; अखण्डितं ते भजनं देहि मेऽखण्डविक्रम GaneP. i. 90. 34; ददौ तत्तपसा तुष्टो ब्रह्मा…।… तस्य धनेशत्वमखण्डितम् AdhyāRā. vii. 1. 38; भूमिर्भूत्वा बिभर्तीमां लोकस्थितिमखण्डिताम् YogVā. iii. 9. 18; कुलममलिनम्…प्रभुत्वमखण्डितम् । प्रकृतिसुभगा ह्येते भावाः SaraKaṇṭhā. 682. 10 = KāvyaPra. 687. 4 = AlaṅkāSa. 161. 12 = AlaṅkāRa. 64. (4) = SūktiRa. 153. 10 = Subhāṣi. 2507; अरन्ध्रसन्धिषु स्थानेषु च प्रवेशशक्तिरखण्डिता भवतो भविष्यति UdaySuKa. 37. 4; जनानां धर्मार्थकामफलसिद्धिरखण्डिताभूत् EI. ii. 226. 2; योगी तन्मयतां गतः ।…तस्मान्न च्यवते स्थानादासंहारमखण्डितः MālinīT. 13. 32; वौषडन्तेनाज्यधारां यवमात्रामखण्डिताम् । मन्त्रान्ते पातयेदग्नौ ĪśānS'iPa. i. 14. 155; तीर्थायतनपूतेऽस्मिन्मण्डलेऽखण्डितैर्व्ययैः । रङ्गादेव्या एव याता भाग्यभावं विभूतयः RājTa.(Ka.) 8. 3382; अखण्डिताभिर्धाराभिर्वर्षति स निरन्तरम् TriṣaS'aPuC. ii. 4. 229; नखमांसवदन्योन्यं तयोर्नित्यावियुक्तयोः । अभूदखण्डितं प्रेम PariPar. 2. 10; यदि खल्वसंभावितभावं संभावितभावं च पर्यायजातमप्रतिघविजृम्भिताखण्डितप्रतापप्रभुशक्तितया प्रसभेनैव नितान्तमाक्रम्याक्रमसमर्पितस्वरूपसर्वस्वमात्मानं प्रतिनियतं ज्ञानं [न] करोति, तदा तस्य कुतस्तनी दिव्यता स्यात् TattvPradī.(A.) 52. 6 (*on* 1. 39); अदृष्टमश्रुतं पूर्वम्…अद्वितीयमखण्डितम् ।…दानम्…अदादयम् S'āliC. 3. 110; (काशीपतिः) अखण्डितैः प्रयाणैर्भञ्जन् परबलानि…लक्षणावतीं प्राप्तः PrabaK. 88. 29; उदये दापिते तेन हिन्दुकानामखण्डिते । शिर्यभट्टाय चुकुपुः सर्वे यवनदानवाः RājTa.(Jo.) 1053; सामीप्याभयता तथा । तस्या नृपसुतायास्तु सैवाभवदखण्डिता KathāKau. 6. 79; मेरीमृदङ्गशङ्खाद्याहतनादे मनः क्षणं रमते । किं पुनरनाहतेऽस्मिन्मधुमधुरेऽखण्डिते स्वच्छे PraboSu. 146; राजन्…अखण्डितप्रतापः सन् चक्रवर्तित्वेन राज्यसुखभोगं भुङ्क्ष्व VetāPañ.(Jam.) 154. 20; **2 A** (whole in the sense of) unbroken, not divided into parts or pieces, unsplit, not cut, not torn etc. पदादैन्द्राक्लिाभिन्नमूर्द्धं राज्यमखण्डितम् । मम यत्तदपुण्यस्य याति निष्फलतामिह BrahmāṇḍP ii. 50. 27; त्वां परिपूजयामि…अखण्डितैर्देवि यवादिभिर्वा DevīCatuSt. 22; स्वर्गत्वेन संस्तुते चाहवनीये सकलो यजमान आरोपितो भवत्येककपालेनाखण्डितेनेति स्तुतिः TantrVā. 319. 10 (*on* i. 4. 22); (जुहुयात्) फलं पुष्पमखण्डितम् MṛgendraT. ii. 6. 70; तावदवहन्तव्या यावन्मुक्ताफलप्रभाः । अखण्डिताश्चानणवः PāraS. 18. 147; अखण्डितं भोगजालं पावनं प्रीतिवर्धनम् । …वस्त्रालंकारसंज्ञकम् । सुसंपूर्णं च तद्भक्त्या श्रद्धया विनिवेद्य च PauṣkS. 26. 1; पूजयामीशं बिल्वपत्रैरखण्डितैः SkandP. i(2). 8. 26; प्रतिमाम्पूजनेच्छया । … अस्फुटाश्चाप्यखण्डिताम् ।…कारयेत् VarāP. 183. 2; खण्डितैश्च शिवः पूज्यः पत्रैरन्यैस्त्वखण्डितैः BṛDharmaP. i. 11. 23; अहो दुर्नयशस्त्राय कियती तीक्ष्णसारता । यत्प्रभावं छिनत्त्याशु वज्रोल्लेखैरखण्डितम् RāmāMañ. 346. 21; भुङ्क्ष्व राज्यमखण्डितम् RājTa.(Prā.) 168; कश्चिन्मरकतश्रोणिरश्मिदण्डैरखण्डितैः । आर्द्रोपनीतमङ्गल्यवंशशङ्कां दिदेश सः TriṣaS'aPuC. i. 2. 780; ii. 2. 449; ii. 3. 99; अमी लसद्बाष्पमखण्डिताखिलम्…रसादमुञ्चतामोदनमोदनं जनाः NaiṣC. 16. 68. तत्साम्राज्यमखण्डितम्…यद्बाला…तत्कालोचितनर्मकर्म दयितादभ्यासमभ्यस्यति SaduktiKa. 158. 33; संसारोदन्वदुत्तारयानपात्रमखण्डितम् । चरितं कीर्तयिष्यामि श्रीमत्पार्श्वजिनप्रभोः PārśvC. 1. 13; पाहि राज्यमखण्डितम् MalliC. 2. 94; तण्डुलास्त्रेधा विभक्तव्याः । अखण्डिताः ईषत्खण्डिताः अतिसूक्ष्मकणाश्च इति त्रैविध्यम् NyāyMāVi. 338. 20 (*on* vi. 5. 1); अखण्डिततत्तदङ्गलाभानुरोधेन मायुकरणादिदोषनिवृत्तये च विशसनप्रकारस्याप्यर्थप्राप्तत्वेन विध्यनपेक्षितत्वादिति तत्त्वम् VaiyāBhū. 92. 14 (*on* 22); प्रकृतविशेष्यस्य माघस्याक्लिष्टत्वादखण्डित एव श्लेषः RasGaṅ. 526. 2; मोदका अखण्डिता ग्रासमिताः NityoNi. 28. 7; 28. 9; पूजाचक्रे बहिर्भूतं चतुरस्रे त्वखण्डिते । विधाय तत्र विलि-

खेदक्षराणि यथाविधि TantrRā. 20.15; **2 B** entire, full, complete, whole बाणच्छिदस्ते विशिखाः स्मरारेः…। अखण्डितं पाण्डवसायकेभ्यः कृतस्य सद्यः प्रतिकारमापुः Kirātā. 17.30; कथं सुखम्…अखण्डितं तत्…श्रोतुं मनो मां त्वरयत्यतीव VarāṅgaC. 21.27; आदित्यः। …अदितेरखण्डिताया मह्या अयं पतिरिति वा ViṣṇuSaBh. 46.5 (*on* 18); कपिलानां शतं दत्त्वा …। तेन यत्फलमाप्नोति तद्द्वादश्यामखण्डितम् VarāP. 174.62; शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि रामायणमखण्डितम् YogVā. i. 1.52; ii. 2.27; iii. 1.34; iii. 60.8; iv. 42.22; स्वप्ने पश्यत्यसौ देवीं विष्णुमायामखण्डिताम् DevīBhāP. iii. 18.14; उद्यमिताभ्यां स्वं वपुः कर्तुमखण्डितम्। श्रीजोनराजविबुधश्रीवराभ्याम् …। कृतं द्वापष्टिवर्षान्तं ग्रन्थं राजावलिद्वयम् RājTa.(Prā.) 5; यत्पञ्चमं तत्परिशेषखण्डमखण्डितो यत्र विभाति धर्मः CaturCin. ii(1). 4.2; रसा भोज्ये गुणा राज्ये तर्का वादविदां वरे। षडेव यत्र (=भारतवर्षे) खण्डानि तथा रेजुरखण्डिते S'āliC. 2.8; सर्वतन्त्राधिकारेण राजतन्त्रमखण्डितम्। ताजिभट्टाय मल्लेको मुष्टिबन्धमिवाकरोत् RājTa.(S'ri.) 3.163; कैरवैर्हवनात्…पुष्पैरप्यरुणैः शुभैः। अखण्डितैरब्दमात्रं नरो नृपतिसंनिभः TantrRā. 32.5; **3** unclipped, unshaven शरीरैकदेशानां च लोमनखादीनां नित्यत्वेन अभिप्रेतानामखण्डितानां छायाकरत्वं पूर्वमासीत् ChāndoUBh. 514.8 (*on* viii. 8.2); **4** undisciplined न ह्यखण्डितः पण्डितो भवति PramāVāBh. 34.14; **5** unviolated (vow, conduct, order etc.) अविप्लुतं अखण्डितं ब्रह्मचर्यं स्त्रीसंप्रयोगनिवृत्तिर्यस्य सः (अविप्लुतब्रह्मचर्यः) ManuBh. i. 204.4 (*on* 3.2); चचार दुश्चरं ब्रह्मा ब्रह्मचर्यमखण्डितम् BhāgP. i. 3.6; वर्णानामाश्रमाणाञ्च तदा धर्मो ह्यखण्डितः BrDharmaP. ii. 12.6; लोभोऽभिमाने न धने तृष्णा यशसि नायुषि। एतावदेव महतां वीरव्रतमखण्डितम् RāmāMañ. 413.16; सर्वत्र विक्रमादित्यदेवस्याज्ञा ह्यखण्डिता KathāSaSāg. xviii. 5.79; निशानां च दिनानां च यथा ज्योतिर्विभूषणम्। सतीनां च यतीनां च तथा शीलमखण्डितम् VairāS'.(Pa.) 68; दानेन तेन ते। अखण्डितानामाज्ञानां शतमासीन्त्रिविष्टपे RājTa.(Ka.) 4.232; सतां शीलमखण्डितम् PārśvC. 2.757; सामाचारी गणेऽस्मिस्तु शुद्धा सैवास्त्वखण्डिता Gurvā. 468; यदि मम अखण्डितं शीलं ततः कुण्डबाह्ये वर्षतु मेघः KathāK. 153.17; **6** unlimited, infinite, perfect, impartite, all-pervading, indivisible परमात्मा त्वखण्डितः AjaḍaPraSi. 1.16; 'महस्' सर्वतोऽखण्डितपरिपूर्णनिरर्गलनिरपेक्षस्वातन्त्र्यजगदानन्दमयस्य ParāTri. 68.7; 135.17; तदा पुरुष आत्मानम्…अणिमानमखण्डितम्। … परिपश्यति BhāgP. iii. 25.17; निरवयवस्याखण्डितस्य ब्रह्मण एवोपाधिसंबन्धात् BrahmSūBh(Rā.) 445.1 (*on* ii. 1.15); बहिरन्तःपदार्थे हि चित्स्वरूपमखण्डितम् LakṣmīT. 3.30; यदवबुद्धमखण्डितमुत्तमं तदवबोधवशान्न जहाति हि (मनः) YogVā. ii. 20.15; iii. 13.53; iii. 67.33; iii. 84.26; अस्तु वा मास्तु वा मुक्तिरत्रैवाखण्डितं सुखम् HaṭPra. 4.78; अन्तर्बहिः स्वयमखण्डितमेकरूपम्…ब्रह्म SarvaVeSāSaṁ. 779; 896; (अखण्डितस्वभावः) अखण्डितः…परमार्थतः खण्डनारहितः स्वभावः…यस्य तादृशः Bhāsk. ii. 243.12 (*on* iii. 2.1); **7** unbitten तार्क्ष्यवपुरिवाखण्डितं सर्पदशनैर्वसुन्धराया मधुरिपोश्च वास इति विश्रुतमुद्वहन्तं वारि भगवन्तमम्भोनिधिमपश्यम् TilaMañ. 122.21; **8** undefiled, unpolluted, TilaMañ. 122.21; **9** unimpaired, undamaged त्रिदशाः…नवान्यङ्गानि लेभिरे।…भगो नेत्रं त्वखण्डितम् SkandP. i. (3.1) 6.50; तावदशेषविचारसमर्थस्तावदखण्डितमूर्च्छति(? मूच्छति) मानम्।…यावदनङ्गवशी न मनुष्यः SubhāRaSaṁ. 579; **10** unrefuted, irrefutable संशयादयश्च भिन्ना नीलादिवैचित्र्यं च इति सर्वमखण्डितम् PratyabhiVi. i. 283.3 (*on* i. 5.18); वाक्यार्थस्य सखण्डत्वं भावेन यदि जायते। अभावेनापि जायेत सखण्डत्वमखण्डितम् S'atDū. 161.2; चित्रैः पदैश्च गंभीरैर्वाक्यैर्मानैरखण्डितैः। गुरुभावं व्यञ्जयन्ती भाति श्रीजयतीर्थवाक् Nyāyāmṛ 3B.5; **11** unhurt अखण्डितान्पाण्डुसुतान्विज्ञाय कुरुभूपतिः। अलङ्घ्यशासनं दैवं मेने दलितपौरुषम् DaśāvaC. 8.584; अखण्डितस्त्वं मकराकरादपि प्रभूतमाकृष्य जलं यदागतः Vikra-DeC. 13.61; **12** undisturbed कुण्डलादिषु भावेषु सर्वथैव सुवर्णता। व्याप्तेरखण्डितैवास्ते शिवता सर्वगामिनी S'ivDṛ. 6.92; सुतस्तस्य…। विधुरे राज्ञि निर्यातः शौर्योद्रेकादखण्डितः RājTa(Ka.) 7.264; **13** unblemished, perfect गणितं गुणिना तेन मणींस्तृणमिवोज्झता। खण्डेन्दुमण्डनार्चायां मण्डनत्वमखण्डितम् RājTa.(Ka.) 1.280; पुंसामेकमखण्डितं पुनरिदं मन्यामहे मण्डनं यत्…सूक्तयः SūktiMu. 3.7; **14** eternal विचक्षणः। …पश्यते तत्र चिच्छक्तिं तुटिमात्रामखण्डिताम् MālinīT. 18.37; **15** unseparated चन्द्रादिषु प्रसृतः किमात्मैकदेश उत कृत्स्नात्मा।…यद्येकदेशः प्रसृतः स चेदखण्डितः प्रसृतो न पुनरेति आत्मापि शरीराद्बहिराकृष्टः स्यादिति शरीरं निरात्मकं स्यात् S'rutaPra. ii. 367.11 (*on* ii. 3.32); **16** not blown into a blossom, (जातिप्रसूनकैश्चित्रैः सिताम्भोजैरखण्डितैः) अखण्डितैः संवृतैः CaturCin ii(1). 466.8; **17** undiminished राजा…प्रायादेवाखण्डितोद्दामधैर्यः KathāSaSāg. xii. 17.69.

अखण्डित (a-khaṇḍita) *n.* the indivisible (Brahman) त्वं महाधिया। जानासि सर्वमेवेदं यथास्थितमखण्डितम् YogVā. v. 63.6; *m.* **1** name of the deity protecting the treasure न्यसेन्निधिनाथेश्वरान् क्रमात्। शङ्खपद्मौ…। अखण्डितः संततश्चानन्तधार इति श्रुतः PāraS. 11.267. **2** name of the moon रात्रिनाथो ध्वान्तहर्ता … तारापतिरखण्डितः। … नाम्नामष्टोत्तरशतं चन्द्रस्य पापनाशनम् BṛDharmaP. ii. 11.23.

अखण्डितख्यातिमद (akhaṇḍita-khyātimada) *adj.* whose pride due to fame has not been damaged केन खानितमिदं मानसेनाप्यखण्डितख्यातिमदम्…अच्छस्वादुविपुलोदकं पद्मसरः TilaMañ. 224.8.

अखण्डितगण्डोपल (akhaṇḍita-gaṇḍopala) *adj.* with boulders not removed (देवासुराः) अखण्डितगण्डोपलम्…अवहन्त मन्दरम् NīlaVi. 74.12.

अखण्डितगुणश्लाघिन् (akhaṇḍitaguṇa-ślāghin) *adj.* praiseworthy due to all virtues यावच्चन्द्रार्कमण्डले। अखण्डितगुणश्लाघी तावद्राजा भवानघ YogVā. v. 41.31.

अखण्डितचण्डभानु (akhaṇḍita-caṇḍabhānu) *m.* the entire sun तुरगरथप्रदानम्…यः करोति…सः।…आक्रम्य मण्डलमखण्डितचण्डभानोः।…अम्बुजभवेन चिरं सहास्ते MatsyP. 281.15.

अखण्डितचरित्र (akhaṇḍita-caritra) *adj.* [*f.* -ā] possessed of unviolated or undamaged character or conduct प्रकटाङ्गनोपभोगाप्यखण्डितचरित्रा…उज्जयिनी नाम नगरी Kād. 52.8.

अखण्डितचारित्र (akhaṇḍita-cāritra) *adj.* [*f.* -ā] whose conduct or character is not violated or defamed सैषा भवद्भुजच्छायामखण्डितचारित्रा तावदध्यास्तां यावदस्याः पाणिग्राहकमानयेयमिति DaśKuC. 99.12; देशेऽत्रैव पुरा भिल्लैः श्रीस्थलग्रामतो हृतः। जनोऽखण्डितचारित्रो मुक्तश्चार्थेन भूयसा SamarāSaṁ. 2.244; देवी…। अस्त्यखण्डितचारित्रा सहकारलतागृहे SamarāSaṁ. 5.417.

अखण्डिततण्डुल (akhaṇḍita-taṇḍula) *m.* unbroken (grain of) rice प्रथममुपहृत्यार्घं तारैरखण्डिततण्डुलैः NaiṣaC. 19.14 = Subhāṣi. 2199; मुक्तावली पुनरखण्डिततण्डुलाली।…सरपूजनाय…कृशाङ्गि RomāS'. 85.

अखण्डिततनु (akhaṇḍita-tanu) *adj.* whose form (i. e. movement) is unobstructed यदा वाह्यो वायुर्वहति गगनेऽखण्डिततनुः BṛSaṁ. 27.2 (v. l.) (comm. अखण्डिततनुः = अविहतगतिः)

अखण्डितता (akhaṇḍita-tā) *f.* **1** uninterruptedness, continuity हृदगिरितरुप्रभृत्युपाधिसंकोचेन रहिते तद्वत्यपि वा अरण्यानीप्रदेशे दूरादखण्डिता दृष्टिरेवमेवाखण्डितताम् उपाश्रुवाना भैरवबोधानुप्रवेशं प्रति संप्रदायतामासादयेत ParāTri. 136.9; **2** the state of being unchecked (i. e. unopposed), unfailing nature सृजति तावदशेषगुणाकरं पुरुषरत्नमलंकरणं भुवः। तदपि तत्क्षणभङ्गि करोति चेदहह कष्टमखण्डितता विधेः S'atTrayī. 342.

अखण्डिततादूप्य (akhaṇḍita-tādrūpya) *adj.* whose original nature is unobscured or unshrouded इतश्च किमतिदुष्करं भविष्यति यत्प्रकाशात्मनि अखण्डिततादूप्ये एव प्रकाशमाने प्रकाशननिषेधावभासः प्रकाशमानः PratyabhiVi. ii. 141.5 (ii. 3.17)

अखण्डिततेजस् (akhaṇḍita-tejas) *adj.* **1** whose valour or prowess is unchecked रविरिवोन्मुखपद्माकरगृहीतपादपल्लवः सुखेनाखण्डिततेजा दिवसान्नयति शूरः HarṣaC. 260.11; **2** (the sun) whose brilliance is unimpaired, HarṣaC. 260.11; **3** whose splendour is undiminished तत्र चन्द्रावलोकस्तं वीक्ष्याखण्डिततेजसम्।… बालं राजा ननन्द सः KathāSaSāg. xii. 27.112.

अखण्डितत्व (akhaṇḍita-tva) *n.* **1** the nature of being indivisible, oneness श्रीसोमानन्दपादैस्तु शुक्तुल्वसंस्कारादि सर्वं सहत्वप्रतिपादनेनाप्यखण्डितत्वाभिप्रायेण निरूपितम् ParāTri. 268.9; **2** the nature of not being disturbed न च कश्चिद्दोषः। प्रकृतरसपरिपोषस्याखण्डितत्वात् AlaṅkāRa. 19.(16); **3** the nature of not being split तस्मात् इति चेदित्यन्तस्य पूर्वपक्षविषयत्वं तत एवाखण्डितत्वं च युक्तम् S'rutaPra. ii. 507.10 (*on* iii. 3.37); **4** the nature of being unrefuted तत्राखण्डितत्वे तदेव विश्वस्यापि सत्त्वमिति पश्य S'atDū. 97.13.

अखण्डितदण्ड (akhaṇḍita-daṇḍa) *m.* the unbroken staff (i. e. the unviolated or unchallenged command or law) अखण्डितदण्डचण्डहस्तः पुरोऽस्य रभसादुपयाति मृत्युः HarVi. 39.21.

अखण्डितधी (akhaṇḍita-dhī) *adj.* whose mind is not distracted or bewitched प्रजापतिः स्वां दुहितरं दृष्ट्वा तद्रूपधर्षितः…। तत्सृष्टसृष्टसृष्टेषु को न्वखण्डितधीः पुमान्। ऋषिं नारायणमृते योषिन्मय्येह मायया BhāgP. iii. 31.37.

अखण्डितपद (akhaṇḍita-pada) *adj.* having an undisputed state तेनास्य स्वगुणैरखण्डितपदं सार्वज्ञ्यमुद्योतते NyāyMāVi. 3.5 (*on* i. 1.1)

अखण्डितपराक्रम (akhaṇḍita-parākrama) *adj.* whose valour is not checked, of unopposed valour गुहां खण्डप्रपाताख्यामखण्डितपराक्रमः। … नृपः प्राप TriṣaS'aPuC. i. 4.549; तं राजराजनृपतिः…पश्यन्नखण्डितपराक्रममभ्यषिञ्चत्…यौवराज्ये S'ivLī. 18.81.

अखण्डितपौरुष (akhaṇḍita-pauruṣa) *adj.* of unopposed or unimpeded valour चरणयोः…अस्पृशन्। नृपतयः शतशः…तमखण्डितपौरुषम् RaghuVa. 9.13.

अखण्डितप्रणय (akhaṇḍita-praṇaya) *adj.* [*f.* -ā] whose request is not refused or denied यत इयं नः स्वामिनी···अनुनयन्तीरखण्डितप्रणया नर्मस्वपि समवयोर्य प्रियसखीः···अग्निं प्रविशति HarṣaC. 325. 22.

अखण्डितप्रताप (akhaṇḍita-pratāpa) *adj.* 1 of unimpeded power, ever powerful अखण्डितप्रतापास्ते जायन्ते नात्र संशयः SkandP. v(3). 82. 13; कामक्रोधादिशत्रुभिरखण्डितप्रतापस्य स्वशुद्धात्मनि प्रतपनाद्विजयनात्तपःसंयुक्तः TātpaVṛ. 17. 7 (*on* i. 14); अखण्डितप्रतापः सन् चक्रवर्तित्वेन राज्यसुखभोगं भुङ्क्ष्व VetāPañ. (Jam.) 154. 20; °मार्तण्डमण्डलस्येवाखण्डितप्रतापस्य तवापि कियान् स रसः, शोषणे वा तस्य तव किं न महिमातिशयः Jīvān. 113. 4; 2 whose heat is undiminished, Jīvān. 113. 4.

अखण्डितप्रभाव (akhaṇḍita-prabhāva) *adj.* i whose power is undiminished अखण्डितप्रभावोऽथ प्रदोषेणान्धकारिणा। तस्याश्रिते स्थितः शंभुरुदयाद्रौ च चन्द्रमाः NalaCam. 2. 31; ii whose increase in lustre is undiminished, NalaCam. 2. 31.

अखण्डितप्रयाण (akhaṇḍita-prayāṇa) *adj.* whose journey was uninterrupted (i. e. long and continuous) [समरकेतोः] अनेन च क्रमेण प्रतिदिवसमखण्डितप्रयाणस्य···मासाः षडतिजग्मुः TilaMañ. 201. 12; *n.* a continuous (*lit.* uninterrupted) journey अखण्डितप्रयाणैः सः ··· आययौ ··· पाटलीपुत्रम् PrabhāC. 12. 31; अखण्डितप्रयाणैः कुमारो रथमर्दनं महतोत्सवेन विवेश KathāK. 77. 7; 145. 31.

[1]**अखण्डितप्रवाल** (akhaṇḍita-pravāla) *adj.* the long hair of which are not cut दृश्यते···इतश्च गूर्जरकूर्चमिवाखण्डितप्रवालं बालशालवनम् NalaCam. 2. 3(16)

[2]**अखण्डितप्रवाल** (akhaṇḍita-pravāla) *adj.* the tender shoots in which have not been cut or plucked, NalaCam. 2. 3(16)

अखण्डितप्रसर (akhaṇḍita-prasara) *adj.* with unimpeded progress or flow, continuous इति पूर इवोदकस्य यः सरितां प्रावृषिजस्तटद्रुमैः। क्वचनापि महानखण्डितप्रसरः क्रीडति भूभृतां गणैः SiśuVa. 16. 75; अखण्डितप्रसरा हि पुरुषकाराः कर्णाटानाम् BālRā. 1. 2(4)

अखण्डितप्रसाद (akhaṇḍita-prasāda) *m.* uninterrupted or continuous favour जय··विश्वरूप ··· अखण्डितप्रसादमण्डिताखण्डल BṛKathāMañ. xv. 1. 198(6)

अखण्डितप्रसिद्धि (akhaṇḍita-prasiddhi) *f.* continuous fame अलोकसामान्येषु तु चेष्टितेष्वखण्डितप्रसिद्धिजनितगाढारूढप्रत्ययप्रसरकारी प्रख्यातरामादिनामधेयपरिग्रहः AbhinBhā. 280. 15 (6. 31)

अखण्डितबल (akhaṇḍita-bala) *adj.* of unbroken power निवर्तते। अखण्डितबले तस्मिन् दण्डो दण्डधरार्पितः Yādavā. 16. 35.

अखण्डितबलैश्वर्य (akhaṇḍita-balaiśvarya) *n.* never-ending power and lordship अखण्डितबलैश्वर्यं यशस्तेजोविभूतयः। भवितारः DevīBhāP. x. 13. 21.

अखण्डितब्रह्मचर्य (akhaṇḍita-brahmacarya) *m.* unmarred or unbroken celibacy अखण्डितब्रह्मचर्यमहातेजोविवस्वते···नमोऽस्तु ते TriṣaŚaPuC. i. 3. 86.

अखण्डितब्रह्मन् (akhaṇḍita-brahman) *n.* indivisible Supreme Self एकैकं यथा रवितेजः रविर्भवेत् तथा अखण्डितब्रह्म मायाजगत्त्रयं अवस्थात्रयं परमात्मनः एकं भवति AdvaiU. 4. 4.

अखण्डितब्रह्मचारिन् (akhaṇḍita-brahmacārin) *adj.* (a person) of unviolated (unbroken) celibacy निन्द्यासु रात्रिषु···स्त्रियो वर्जयन् द्वे रात्री अवशिष्टे पूर्ववर्जिते व्रजन्नखण्डितब्रह्मचार्येव भवति ManvMu. 96. 16 (*on* 3. 50)

अखण्डितभेदभागिन् (akhaṇḍitabheda-bhāgin) *adj.* applying to all divisions without exception अर्थो विरुद्धविषमादिरनेकभेदः कार्याश्रितो भवति यद्यपि किन्त्वमुष्मिन्। औचित्यवत्फलवियोगवपुस्तथापि सामान्यलक्षणमखण्डितभेदभागि AlaṅkāRa. 62(8)

अखण्डितम् (akhaṇḍitam) *adv.* 1 constantly, continuously, without any break निजां च प्रकृतामेव व्यवहारपरम्पराम्।···आचरिष्यत्यखण्डितम् YogVā. i. 11. 6; समग्रसुखदुःखाढ्यं व्यवहारमखण्डितम्। कुर्वन्···वधूलोको व्यसनवान् YogVā. v. 74. 87; श्रीमान्नृकण्ठीरवः···प्रकटीभवेत्स हृदयाम्भोजे ममाखण्डितम् VedāntKa. 1. 14 (*on* i. 1. 0); राजायं लौकिकादीनि वेत्ति शास्त्राण्यखण्डितम् BṛKathāK. 61. 6; तज्ज्ञानं तत्तु शास्त्रार्थं तद्विदध्यादखण्डितम् KulārT. 14. 16; मत्तवारणाः···अखण्डितं च संदधानाः···प्रावर्तन्त AvantiKa. 104. 16; 2 fully, completely अस्तं गतायां क्षीणायामस्यां (i. e. अविद्यायाम्) ज्ञास्यसि राघव। यत एषा यथा चैषा यथा नष्टेत्यखण्डितम् YogVā. iv. 41. 34; 3 always, forever एतद्वस्त्विति निर्णीय हृदि कार्यमखण्डितम् YogVā. ii. 11. 52.

अखण्डितमण्डन (akhaṇḍita-maṇḍana) *adj.* [*f.* -ā] whose ornaments are intact or undisturbed अहो कथमद्यापि ··· जानकीम् ··· अखण्ड(v. l. अखण्डित)मण्डनां पश्यामि PrasaRā. 7. 8(2)

अखण्डितमण्डल (akhaṇḍita-maṇḍala) *adj.* i of unimpaired (=uneclipsed or full) orb (of the moon) नयनानन्दमखण्डितमण्डलमभिराममभृतरश्मिमिव। ··· क्षितिपतयः सन्त्युदयनं द्रष्टुम् KuṭṭaMa. 921; गतधनापदमाप्य धृतोदयं सपदि चन्द्रमखण्डितमण्डलम् Kapphiṇā. 8. 41; ii having an undivided circle (of feudatories), KuṭṭaMa. 921.

अखण्डितमण्डलाग्र (akhaṇḍita-maṇḍalāgra) *adj.* i whose sword is unimpaired or unbroken (with अन्धकः दैत्यः) संहारभानुरिव···य एकः। चक्रे हरिं प्रकटितातनुमीनकूर्मरूपं विशृङ्खलमखण्डितमण्डलाग्रः HarVi. 16. 11; ii the rim or edge of whose orb is unbroken (with संहारभानुः=प्रलयसूर्यः) HarVi. 16. 11.

अखण्डितमनोरथ (akhaṇḍita-manoratha) *adj.* with (one's) desires unbroken (not frustrated) (योगिनः) भुञ्जते विविधान् भोगानखण्डितमनोरथाः YogŚā. 10. 23 = TriṣaŚaPuC. ii. 3. 809.

अखण्डितमहिमन् (akhaṇḍita-mahiman) *adj.* with unimpaired magnitude दृश्यतेऽपि सतामखण्डितमहिमानो रागादयः समुदयमासादयन्त इति TattvSaṃPañ. 871. 5 (*on* 3338)

अखण्डितयशोवीर्य (akhaṇḍita-yaśovīrya) *adj.* of unmarred or unimpaired glory and valour इयं चान्यं वृणोतु तम्। अखण्डितयशोवीर्यो यः परैर्नापमानितः MārkP. 125. 27.

अखण्डितराग (akhaṇḍita-rāga) *adj.* 1 whose redness is not marred or impaired कैश्चिदधरैरिव शतशः खण्डितैरप्यखण्डितरागैरनिशमुपयुज्यमानवदननिःश्वासपरिमलाभिः···विलासिनीभिः TilaMañ. 10. 5; 2 whose passion is unabated or unhampered, TilaMañ. 10. 5.

अखण्डितरुच् (akhaṇḍita-ruc) *adj.* of unmarred lustre पातालनिम्नोदरीम्···अखण्डितरुचं त्वां चण्डि वन्दामहे SaduktiKa. 21. 7.

अखण्डितर्तु (akhaṇḍitartu) *adj.* 'not breaking the season', bearing seasonable fruits (PW., MW.) [*m.* Vācaspatya = पुष्पादिसर्वसम्पद्युक्ते ऋतुकाले]

अखण्डितवपुस् (akhaṇḍita-vapus) *adj.* of unimpaired body, with a defectless body लग्नाच्छशी त्रिरिपुलाभनभःस्थलेषु सुतावखण्डितवपुः पृथिवीश्वरः स्यात् Sārā. 35. 55.

अखण्डितविग्रह (akhaṇḍita-vigraha) *adj.* of limitless or unbounded form क्वाहं मन्दमतिर्दूताः क्व चाखण्डितविग्रहः। अप्रमेयोऽप्रतर्क्यश्च चिन्मात्रो विभुरव्ययः GaṇeP. i. 35. 28.

अखण्डितवितरणप्रसर (akhaṇḍita-vitaraṇaprasara) *adj.* [*f.* -ā] the flow of whose gifts is continuous or unbroken अखण्डितवितरणप्रसरा बाहुपरिघा एव यस्य Loc. 97. 20.

अखण्डितविधि (akhaṇḍita-vidhi) *m.* continuous performance or practice तन्दुलारोपणे नृणां लक्ष्मीवृद्धिः प्रजायते। अखण्डितविधौ···सम्यक्··· शिवोपरि ŚivaP. ii(1). 14. 38 (56B. 14)

अखण्डितविलास (akhaṇḍita-vilāsa) *adj.* of unhampered or unmarred grace or charm स हि···तेनानुजन्मना सह ··· संसारसुखमखण्डितविलासमासेवमानः UdaySuKa. 4. 12.

अखण्डितव्यसन (akhaṇḍita-vyasana) *adj.* having unbroken vice or unmitigated addiction भटः···अखण्डितव्यसनः खेलितुमुपक्रान्तवान् UdaySuKa. 88. 4.

अखण्डितव्रत (akhaṇḍita-vrata) *adj.* whose vow is unviolated or unbroken तत्रैव चित्रशालायामस्थात् सोऽखण्डितव्रतः PariPar. 8. 180; यो नैष्ठिकब्रह्मचर्यमखण्डितव्रतोऽनुतिष्ठति स उत्तमं स्थानम्···प्राप्नोति ManvaMu. 84. 22 (*on* 2. 249)

अखण्डितशक्ति (akhaṇḍita-śakti) *f.* unbroken or unhampered lance (*śakti*) तस्य खण्डितमखण्डितशक्त्या संगरे गिरिजया करवालम्। तीक्ष्णतां मलिनतां च दधानं मन्वते स हृदिव त्रिदिवस्थाः Surath. 11. 12.

अखण्डितशासन (akhaṇḍita-śāsana) *adj.* whose rule or sovereignty is unviolated, unhampered यस्य कृते वहति जनो मृदितमृणालोपमानि गात्राणि। तस्य कृते यदि सोऽपि हि तदखण्डितशासनो मदनः ViddhaŚā. 3. 26; (राजा) चतुरङ्गबलोपेतः स्यादखण्डितशासनः TriṣaŚaPuC. i. 2. 898.

अखण्डितश्री (akhaṇḍita-śrī) *adj.* of unmarred or unimpaired grandeur or beauty तन्मध्ये च प्रतिनवलतावृन्दसन्दानिताशो नूत्नै रत्नैर्निबिडघटितो मण्डपोऽखण्डितश्रीः MayūSaṃ. 2. 27.

अखण्डितसतीव्रत (akhaṇḍita-satīvrata) *adj.* [*f.* -ā] with the vow of chastity unviolated धर्मोऽयं यैः श्रियः···सौविदः कृतः। चिराय ते भजन्त्येता-

मखण्डितसतीव्रताम् PāṇḍaC. 5. 217.

अखण्डितसद्व्रत (akhaṇḍita–sadvrata) *adj.* [*f.* –ā] unsullied in virtuous conduct, with the vow of chastity unviolated भर्तुरभिन्नधीः ।··· या चाखण्डितसद्व्रता RājTa.(Ka.) 8. 3067.

अखण्डितसमीहित (akhaṇḍita–samīhita) *adj.* with his aim or object unfrustrated (i. e. fulfilled) वधूभिः सहितस्ताभिरखण्डितसमीहितः । रेमे वल्कलचीरी PariPar. 1. 217.

अखण्डितसमुद्धौत (akhaṇḍita–samuddhauta) *adj.* unbroken and very well washed अखण्डितसमुद्धौतं[? त]शालितण्डुलनिर्मितम् । सुपक्वमन्नं सुरभि सर्पिषा च सुवासितम् ।···नैवेद्यं देवदेवस्य प्रस्थादूनं न शस्यते SkandP. ii(2). 30. 138.

अखण्डितसर्वाङ्ग (akhaṇḍita–sarvāṅga) *adj.* with all his limbs intact, with no limb mutilated अखण्डितसर्वाङ्गं बालमेकं गतासुकम् ।··· आदाय खण्डासिस्नपत् Dhūrtā. 403.

अखण्डितसुखसंदोह (akhaṇḍita–sukhasandoha) *m.* abundance of continuous or unimpeded happiness त्रिभुवनहितेऽखण्डितसुखसंदोहदायिनि सकलपादपेभ्यो विलक्षणोऽयं पादपः MohaRāPa. 2. 24(2)

अखण्डितस्थिति (akhaṇḍita–sthiti) *f.* continuous or uninterrupted existence गाढैस्त्रिस्थानगमकैरोहाटीललितैः स्वरैः । अखण्डितस्थितिः स्थानत्रये गौडी मता सताम् SaṃgīRa. ii. 4. 2 (2(1). 4)

अखण्डितस्वभाव (akhaṇḍita–svabhāva) *adj.* who is impartite by nature, essentially impartite अखण्डितस्वभावोऽपि विचित्रां मातृकल्पनाम् । स्वहृन्मण्डलचक्रे यः प्रथयेत्तं स्तुमः शिवम् PratyabhiVi. ii. 243. 4 (*on* iii. 2. 1)

अखण्डितस्वस्वभाव (akhaṇḍita–svasvabhāva) *adj.* whose real nature or essence is impartite अनुभवादेव हि स्वच्छस्यादर्शादिरखण्डितस्वस्वभावस्यैव पर्वतमतङ्गजादिरूपसहस्रसंभिन्नं वपुरुपपद्यते PratyabhiVi. ii. 199. 9 (*on* ii. 4. 19)

अखण्डितह्रद (akhaṇḍita–hrada) *n.* name of a holy place तथान्यच्च महर्षीणामखण्डितह्रदं तथा । तीर्थेष्वेतेषु···स्नानम् BrahmP. 25. 83.

अखण्डिताज्ञ (akhaṇḍitājña) *adj.* whose command is not violated or disregarded कुरुते ··· । पार्थिवमखण्डिताज्ञं मिथुने बुधवीक्षितश्चन्द्रः Sārā. 23. 19; प्रत्याख्यानम्···इयं नार्हति···। यस्मादखण्डिताज्ञेन दापिता गुरुणैव मे BṛKathāS'lo-Saṃ. 17. 176; सनये नृपतावखण्डिताज्ञे त्वयि शासत्यवनीम् NavaSāC. 5. 49; अखण्डिताज्ञः सर्वत्र सेव्यते च नरेश्वरैः ।···भरताधीशः TrisaS'aPuC. i. 5. 90.

अखण्डिताज्ञत्व (akhaṇḍitājña–tva) *n.* the state of one whose command is unviolated मण्डलेऽखण्डिताज्ञत्वं दिद्दायाः समजृम्भत RājTa.(Ka.) 6. 229.

अखण्डितात्मन् (akhaṇḍitātman) *m.* constant or steady mind एवं सदात्मानमखण्डितात्मना विचारमाणस्य विशुद्धभावना । हन्यादविद्यामचिरेण कारकै रसायनं यद्वदुपासितं रुजः AdhyāRā. vii. 5. 45.

अखण्डितात्मभाव (akhaṇḍitātmabhāva) *adj.* whose essential nature is undisturbed or unmarred अपराजितचक्राद्यैः···परमायुधैः । अखण्डितानुभावै- (v. l. अखण्डितात्मभावै– in B. I. Ed.)स्त्वं सर्वदुष्टहरो भव AgniP. 31. 7.

अखण्डितानुभाव (akhaṇḍitānubhāva) *adj.* of unimpeded power or efficacy अपराजितचक्राद्यैश्चतुर्भिः परमायुधैः । अखण्डितानुभावैस्त्वं सर्वदुष्टहरो भव AgniP. 31. 7.

अखण्डितायति (akhaṇḍitāyati) *adj.* with unbroken or unbounded future prosperity योऽयं साम्प्रतमेतद्भूमण्डलमखण्डितायति धर्मेण पालयतीति ViṣṇuP. iv. 20. 53.

अखण्डितावसरवृत्ति (akhaṇḍitāvasaravṛtti) *adj.* with (one's) timely course of action unhampered or undisturbed निर्गत्य च नरपतिरास्थानमण्डपादखण्डितावसरवृत्तिरनुत्सुकेन मनसा क्रमशः ··· अवश्यकरणीयं व्यापारमकार्षीत् UdaySuKa. 39. 25.

[1]**अखण्डिताशोक्ति** (akhaṇḍitāśokti) *adj.* whose words expressing their desires are not thwarted अखण्डिताशोक्तिभिरेकवृत्तितः स ताभिः···। विभूषयामास विभूतिवैभवं दिशाभिरष्टाभिरिवात्मनः पदम् Yādavā. 14. 76.

[2]**अखण्डिताशोक्ति** (akhaṇḍitāśokti) *adj.* expressed by the unanalysable word *āśā* अखण्डिताशोक्तिभिरेकवृत्तितः स ताभिः···। विभूषयामास विभूतिवैभवं दिशाभिरष्टाभिरिवात्मनः पदम् Yādavā. 14. 76.

अखण्डिताश्मप्राकार (akhaṇḍitāśmaprākāra) *adj.* having a continuous rampart of massive stone अखण्डिताश्मप्राकारं प्रासादान्तर्व्यधत्त च । मार्तण्डस्याद्भुतम् (मन्दिरम्) RājaTa.(Ka.) 4. 192.

अखण्डिताहंकृति (akhaṇḍitāhaṅkṛti) *adj.* having unassailable conceit अखण्डिताहङ्कृतिना पराहङ्कारखण्डनम् । निग्रहः TārkiRa. 319. 2.

अखण्डितेच्छ (akhaṇḍiteccha) *adj.* with unfrustrated (i. e. completely fulfilled) desires अखण्डितेच्छैरपि राजदारैः प्रियान्तराश्लेषसुखं न लभ्यम् PṛthvīVi. 6. 74.

अखण्डितेर्यासमिति (akhaṇḍiteryāsamiti) *adj.* with unbroken (i. e. carefully observed) rules in wandering भगवान्···। अखण्डितेर्यासमितिर्विजहार वसुंधराम् TrisaS'aPuC. ii. 3. 303.

अखण्डितोत्खात (akhaṇḍitotkhāta) *adj.* repeatedly dethroned हरिवाहनः···अखण्डितोत्खातरोपितविपक्षराजन्यनिजदेशराज्याभिषेकम् ···पालयन्नेकातपत्रं राज्यम् TilaMañ. 427. 9.

अखण्डितोत्सव (akhaṇḍitotsava) *adj.* with continuous festivities, full of festivals हरिः··· । जगाम लोकं स्वमखण्डितोत्सवम् BhāgP. iii. 19. 31.

अखण्डितोदय (akhaṇḍitodaya) *adj.* with unbroken success अखण्डितोदयं षड्भिर्मासैरासूत्र्य दिग्जयम् । अखिलैः सह भूपालैर्वलति स बलानुजः PāṇḍaC. 14. 265.

अखण्डितोद्यम (akhaṇḍitodyama) *adj.* with continuous efforts or activities उपेत्य तुण्डीरमखण्डितोद्यमः··· । प्रशाधि काञ्चीम् MadhuVi. 3. 41.

अखण्डितोरुपक्ष (akhaṇḍitorupakṣa) *adj.* **1** having the extensive wings unclipped तस्याभूत्···सुतो यथा हिमाद्रेः । रत्नानां वसतिरखण्डितोरुप[क्षो]मैनाको गिरिरिव EI. xi. 190. 6; **2** having vast army-flanks undispersed or undefeated, EI. xi. 190. 6.

अखण्डितोल्लसत् (akhaṇḍitollasat) *adj.* incessantly or continuously shining दृष्ट्वा च तां (खड्गधेनुकाम्) समुत्खन्यमानामखण्डितोल्लसदसितलोलांशुमालाकरालितदिगन्तामुत्पातविद्युतमिवाम्बरे विस्फुरन्तीम् TilaMañ. 243. 11.

अखण्डेन्दु (akhaṇḍendu) *m.* full moon अखण्डेन्दोस्तुल्यं मुखम्··· तवापूर्वं राधे किमपि कमनीयं वपुरभूत् UjjvaNīMa. 274. 7.

अखण्डेश (akhaṇḍeśa) *m.* sovereign, lord of the whole universe सर्वज्ञमखण्डेशम्···वैश्वानरमग्निं देवाः स्वास्यतयाकुर्वन् TattvPrakā. 40A. 2 (*on* i. 2. 26)

अखण्डेश्वर (akhaṇḍeśvara) *n.* name of a place of pilgrimage (*tīrtha*) एवं व्यास महातीर्थमखण्डेश्वरमुत्तमम् SkandP. v(1). 68. 35; v(1). 68. 32.

अखण्डैकचैतन्य (akhaṇḍaika–caitanya) *n.* one impartite consciousness एकाक्षरी···एकः अखण्डैकचैतन्यरूपः अक्षरः अनश्वरः अविनाशी परमेश्वरः अर्धशरीरत्वेन अस्यामस्ति LalitāTriBh. 261. 6 (*on* 5)

अखण्डैकज्ञान (akhaṇḍaika–jñāna) *n.* one impartite knowledge एवं बहुविधपूर्वोक्तप्रकारेणाखण्डैकज्ञानदर्शनात्मकम् TātpaVr. 257. 14 (*on* 2. 100)

अखण्डैकप्रतिभास (akhaṇḍaika–pratibhāsa) *m.* one indivisible or impartite appearance अखण्डैकप्रतिभासमयं यन्महासामान्यं तत्स्वभावमात्मानं योऽसौ प्रत्यक्षं न जानाति TātpaVr. 64. 15 (*on* 1. 49)

अखण्डैकप्रीति (akhaṇḍaika–prīti) *f.* nnbroken, unique or supreme delight एवमेव तत्तत्कर्मजनितप्रीत्यतिशयाभिर्देवताभिः परमात्मन्यखण्डैकप्रीतिजननमातिष्ठामहे S'rutaPra. ii. 58. 22 (*on* i. 3. 25)

अखण्डैकभास (akhaṇḍaika–bhāsa) *m.* indivisible unique illumination अखण्डैकभासमयं केवलज्ञानं परिणतस्यास्य भगवतः परोक्षं किमपि नास्ति TātpaVṛ. 32. 14 (*on* 1. 22)

अखण्डैकरस (akhaṇḍaikarasa) *adj.* [*f.* –ā] consisting of indivisible and uniform nature एतत्···अखण्डैकरसमिति···विदुः S'vetāUBh. 195. 17 (*on* 4. 17); स्वरूपस्याखण्डैकरसस्याविद्यामन्तरेण विशिष्टरूपत्वासिद्धेः S'rīBh. 425. 9 (*on* ii. 1. 5); 21. 4 (*on* i. 1. 1); 'सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म' इति न विशिष्टं ब्रह्म प्रतिपादयति; अखण्डैकरसब्रह्मस्वरुपप्रतिपादनपरत्वात्तस्य NītiMā. 18. 4; सत्यज्ञानादिवाक्यानामखण्डैकरसब्रह्मलक्षणसिद्धार्थावबोधकत्वं सुतरां सिध्यति TattvPradi.(Ci.) 105. 14; स्वतोऽखण्डैकरसं ब्रह्म PrakaVi. 467. 8; अत एव हि सत्यज्ञानादिवेदान्तवाक्येषु शब्दैकसमधिगम्यमखण्डैकरसं ब्रह्म सिध्यति NyāyKu. 137. 15; अभ्युपगम्यते ··· अखण्डैकरसम् ··· तत्त्वम् TarkSaṃ.(Ā.) 37. 13; 133. 7; वेदान्ताः ··· अखण्डैकरसमेव···प्रतिपादयन्ति VivaPraSaṃ. 289. 12; 8. 18; 112. 18; 289. 24; 310. 15; अखण्डैकरसः सोऽहमस्मीत्येवमुपासते PañcDa. 9. 73; 2. 27; अखण्डैकरसं दृश्यमखण्डैकरसं जगत्···अखण्डैकरसा क्रिया TejoBiU. 2. 1; पदत्रयभूमिं स्वरूपलक्षणमखण्डैकरसं ब्रह्म ··· सर्वैर्मुमुक्षुभिरुपासनीयम् S'aṅkaVi.(Ā.) 86. 2; SiddhāLeSaṃ. 389. 7.

अखण्डैकरसत्व (akhaṇḍaikarasa–tva) *n.* the state of having unlimited homogeneous or uniform nature अयमात्मा···अखण्डैकरसत्वेनाभिव्यक्तः S'vetāUBh. 195. 13 (*on* 4. 17); ततस्तु तौ लक्षणया सुलक्ष्यौ तयोरखण्डैकरसत्वसिद्धये ViveCū. 250; अखण्डैकरसत्वेन वाक्यार्थः श्रुतिसंमतः SarvaVeSāSaṃ. 728; PañcDa. 7. 75; VivaPraSaṃ. 252. 13; 310. 18; 333. 23.

अखण्डैकरसानन्द (akhaṇḍaikarasānanda) *m.* joy comprising of in-

divisible and unique essence अखण्डैकरसानन्दकरे···।स्वच्छन्दस्फुरणामत्र निधेह्य-कुलनायिके ParaśuKS. 3. 28 (110. 16); अखण्डैकरसानन्दाकरे···। स्वच्छन्दस्फुरणामत्र निधेहि कुलरूपिणि MahNirvāT. 6. 38; KulārT. 6. 50.

अखण्डैकरसार्थम् (akhaṇḍaikarasārtham) *adv.* for (attaining) the indivisible unique essence पदत्रयभूमिं स्वरूपलक्षणमखण्डैकरसं ब्रह्म बृंहतेर्धात्वर्थभूतं (v. l. अखण्डैकरसार्थम्) सर्वैर्मुमुक्षुभिरुपासनीयम् ŚaṅkaVi.(Ā.) 86. 2.

अखण्डैकरूपत्व (akhaṇḍaikarūpa–tva) *n.* the state of being of one indivisible form सदानन्दरूपयोरखण्डैकरूपत्वेन सदात्मनावरणाभिभवे आनन्दात्मनापि तदाभिभवसंभवात् GuruCandr. i. 176. 15.

अखण्डैकादशी (akhaṇḍaikādaśī) *f.* the eleventh day of a lunar fortnight, (on which a fast is to be observed, with the dropping af a meal on the previous night and the succeeding noon) ब्रह्मन्नखण्डैकादश्या विधिं सम्यक्समादिश SkandP. ii(5). 12. 19; अखण्डैकादशीव्रतम् । दशम्यां चैव नक्तं च एकादश्यामुपोषणम् । द्वादश्यामेकभुक्तं च अखण्डा इति कथ्यते SkandP. ii(5). 12. 22.

अखण्डैकादिक (akhaṇḍaikādi–ka) *adj.* (a *mantra* or a sacred formula) beginning with (the phrase) *akhaṇḍaika* (i. e. 'akhaṇḍaikarasānandākare' etc. KulārT. 6. 50); मातृकाद्याप्यखण्डेन्द्रा(? ण्डैका)दिकान् मनून् ।···संस्मृत्याभ्यर्च्य पात्रन्तु पूजयेत् KulārT. 6. 59.

अखण्डैक्य (akhaṇḍaikya) *n.* indivisible oneness, absolute unity ब्रह्मत्वविशिष्टे सत्त्वसंबन्धश्च चतुर्धा उक्तेषु सामानाधिकरण्येष्वमेदे सामानाधिकरण्यस्याखण्डैक्यपर्यवसानात् GuruCandr. i. 483. 15; ii. 290. 1; अत्यन्तामेदो ह्यखण्डैक्यरूपो मुख्यं सामानाधिकरण्यम् LaCandr. 510. 26; 358. 22; अमेदपरे अखण्डैक्यपरे LaCandr. 830. 36.

अखण्डोक्तव्यक्ति (akhaṇḍokta–vyakti) *f.* the said indivisible individual भेदमात्रज्ञानं चाखण्डोक्तव्यक्तिप्रमोच्छेद्यम् GuruCandr. ii. 256. 20; LaCandr. 521. 5.

अखण्डोपकार (akhaṇḍopakāra) *m.* the collective help प्रयाजादीनां स्वस्वोपकारेषु नैरपेक्ष्यसंभवेऽपि नैकार्थ्यम् । अखण्डोपकारे परस्परसापेक्षत्वात् TantrRaha. 64. 9; तत्राखण्डोपकारस्य समुच्चिताज्यभागप्रयाजादिसाध्यत्ववदिह ज्ञानसमुच्चितप्रमाणसाध्यत्वाभावात् Nyāyāmṛ. 624A. 11; एकविधाकर्मान्वयिगुणाङ्गानामखण्डोपकाररूपप्रयोजनैक्यात् सर्वेषामपि तेषां ग्रहणं तावत् स्वरसतः प्राप्नोति SīvārkaMaDī. ii. 291. 10 (*on* iii. 3. 5); ii. 291. 33 (*on* iii. 3. 5)

अखण्डोपकारक (akhaṇḍopakāraka) *adj.* who helps collectively अखण्डोपकारकमुखेन सर्वाङ्गविषयतया प्रवर्तमानस्य चोदकवाक्यस्य किञ्चिद् व्यतिरिक्ताङ्गविषयत्वं कल्पयितुं न शक्यते SīvārkaMaDī. i. 143. 29 (*on* i. 1. 3)

अखण्डोपकारसिद्धि (akhaṇḍopakāra–siddhi) *f.* establishment of collective assistance तद्गुणानामेव सतामग्रहणे कथमखण्डोपकारसिद्धिः SīvārkaMaDī. ii. 290. 19 (*on* iii. 3. 5)

अखण्डोपदेश (akhaṇḍopadeśa) *m.* teaching about the indivisible or absolute entity विशिष्टविषयादपि ज्ञानादखण्डोपदेशोपपत्तिः AdvaiSi. 707. 7.

अखण्डोपाधि (akhaṇḍopādhi) *m.* an indivisible property भिन्नाभिन्नत्वस्यैवाखण्डोपाधेरवच्छेदकत्वाभ्युपगमात् VedāntRaMañ. 2. 7 (93. 2); अभावत्वमेव वानुगतप्रत्ययसिद्धोऽखण्डोप(? पा)धिः भावत्वं वाखण्डोप(? पा)धिः PadārthaTaNi. 49. 2-4; समवायत्वं तु पुनरनुगतमखण्डोपाधिरिति PadārthaTaNi. 76. 1-3; तेजश्चैतन्यसाधारणं च प्रकाशत्वमखण्डोपाधिः प्रकाशव्यवहारनियामकतया सिद्ध इति SāṁkhyaPraBh. 45. 13 (*on* 1. 88); 64. 20 (*on* 1. 145); जात्यखण्डोपाध्यतिरिक्तपदार्थज्ञानस्य किञ्चिद्धर्मप्रकारकत्वनियमात् SiddhāMu. 31. 4 (*on* 58); अखण्डोपाध्यङ्गीकारे ··· पदार्थान्तरकल्पनानुपपत्तिः BhedaDhi. 93. 6; अन्यत्रैव स्वरूपसंबंधेन समवायत्वाभावत्वादिवत् सत्ताखण्डोपाधिर्वर्तते GuruCandr. i. 252. 20; LaCandr. 353. 39; विध्यादिषु चतुर्षु वैदिके च वक्ष्यमाणे अलौकिके धर्मे प्रवर्तनात्वमखण्डोपाधिः···कल्प्यते MīmāKau. iiiA. 21. 16 (*on* i. 2. 7); iiiA. 25. 2 (*on* i. 2. 7); iiiA. 152. 4 (*on* ii. 2. 2); तच्च जातिरखण्डोपाधिर्वेत्यन्यदेतत् BhāṭṭDī. i. 86. 9 (*on* ii. 1. 2); i. 99. 10 (*on* ii. 1. 8); अधिष्ठानत्वं च भ्रमजनकाज्ञानविषयत्वं वा अज्ञानविषयत्वं वा अखण्डोपाधिर्वा JñānBiPra. 26. 27; व्यापारसमुदायनिष्ठोऽन्तिमव्यापारनिष्ठो वा वैजात्यमखण्डोपाधिर्वा सिद्धः पच्याद्यर्थः BhāṭṭCin. i. 77. 28 (*on* i. 1. 4); i. 81. 25 (*on* i. 1. 4); (said of देवी) सखण्डोपाधिरखण्डोपाधिश्चेति द्विविधैरपि धर्मैः शून्या LalitāSaBh. 63. 33 (*on* 97)

अखण्डोपाधिरूप (akhaṇḍopādhi–rūpa) *adj.* of the form of an indivisible property एवं कर्मत्वकर्तृत्वादिकमपि क्रियाजन्यफलशालित्वादिसमनियतं जातिरूपमखण्डोपाधिरूपं वा सामान्यमङ्गीकृत्य MīmāKau. iiiB. 18. 15 (*on* ii. 1. 5); iiiB. 32. 15 (*on* ii. 1. 5); शक्यतावच्छेदकम्···जातिरूपमखण्डोपाधिरूपं वा सामान्यम् BhāṭṭDī. ii. 120. 19 (*on* iv. 2. 10); ii. 224. 17 (*on* vi. 1. 4); कारकत्वम्···अखण्डोपाधिरूपं सामान्यमिति रत्नकोशकृतः BhāṭṭCin. i. 96 1 (*on* i. 1. 4); अखण्डोपाधिरूपं वा न तु प्रागभावप्रतियोग्यभावत्वरूपत्वम् GuruCandr. ii. 384. 13; प्रागभावध्वंससरूपघटाद्यवृत्तित्वस्याखण्डोपाधिरूपध्वंसत्वेऽभावात् GuruCandr. ii. 420. 17; LaCandr. 566. 26; प्रतियोगिजनकाभावत्वरूपप्रागभावत्वेऽखण्डोपाधिरूपाभावत्वस्य लाघवेन प्रवेशात् GuruCandr. ii. 422. 13; LaCandr. 566. 36; 794. 20.

अखण्डौषध (akhaṇḍauṣadha) *n.* medicine that is indivisible, indivisible drug वैद्यादिशास्त्रस्याप्यौषधादिबुभुत्सायाम्···वैद्यादिशास्त्रमप्यखण्डौषधादिपरमित्यापाताच्च Nyāyāmṛ. 446A. 9; न च एवं सगुणवाक्यस्यापि ब्रह्मबुभुत्सायां कर्मकाण्डस्यापि कर्मबुभुत्सायां वैद्यकादिशास्त्रस्यापि औषधादिबुभुत्सायामखण्डब्रह्माखण्डकर्माखण्डौषधादिपरत्वं स्यादिति वाच्यम् AdvaiSi. 688. 9.

अखण्ड्यमान (akhaṇḍya–māna) *adj.* whose arrogance cannot be put down अखण्ड्यमानं परिखण्ड्य शक्रं त्वम्···नराभियोगम्···किं नयसे गुरुत्वम् Bhaṭṭi. 12. 17 (comm. अच्छेद्याहंकारम्)

अखण्ड्यमानप्रतिम (akhaṇḍyamāna–pratima) *adj.* whose vow or meditation has not been broken अखण्ड्यमानप्रतिमः प्रतिमानविवर्जितः ।···त्रीन् मासान् विजहारोर्वीं छद्मस्थः परमेश्वरः TriṣaŚaPuC. iii. 6. 69 (editor's note : प्रतिमाः तपोविशेषरूपाः अभिग्रहाः)

अखन (a–khana) *adj.* difficult to dig, difficult to cut into pieces न शक्यते खनितुं कुद्दालादिभिरपि, टङ्कैश्च छेत्तुं न शक्यः अखनः ChāndoUBh. 24. 1 (*on* i. 2. 7)

अखनत् (á–khanat) *adj.* not digging व॒न॒स्पतिं॒ वन॒ आस्था॑पयध्वं॒ नि षू द॑धिध्व॒मख॑नन्त॒ उत्स॑म् ṚV. x. 101. 11.

अखननायाससुलभ (akhananāyāsa–sulabha) *adj.* easy to get without exertion of digging निधिरखननायाससुलभः नृसिंहक्षोणीन्द्रो नयनपथमसाकमगमत् Ekāva. 4. 6. (3) (142. 6); 6. 1. (46) (155. 7); 8. 36. (5) (280. 7)

अखन्त (akhanta) *n.* a fire-place अन्तिकायां त्वश्मन्तमश्मन्तकान्वितम् । अखन्तकमखन्तं च ŚabdaRa.(Su.) 4. 59.

अखन्तक (akhanta–ka) *n.* a fire-place अन्तिकायां त्वश्मन्तमश्मन्तकान्वितम् । अखन्तकमखन्तं च ŚabdaRa.(Su.) 4. 59.

अखर (a–khara) *adj.* not hard, soft क्रीडनकैः ··· लघुभिरखरैरतीक्ष्णैः ··· विनोद्यमानः (बालकः) KāśyaS. 317A. 44; (करीन्द्रः) करेणुकायाः···स्पृशति च चलदक्षिपक्ष्मलेखं मुखमखरेण करेण रेणुदिग्धम् NalaCam. 6. 59; ViśvaPra. 78. 7.

अखरक (akhara–ka) *adj.* soft दृष्टमेभिः सारतरं मया लब्धमखरकमर्ककर्करम्···मे मुक्ताजातमिदम् AvantiKa. 62. 9.

अखरकर (akhara–kara) *m.* the soft-rayed one, the moon उदेति··· अखरकरोऽपि मण्डपिण्डः Manmatho. 425. 4 (1. 20)

अखरदीधिति (akhara–dīdhiti) *m.* the soft-rayed one, the moon अनुनिशादयितां हिमवालुकाप्रकरमास्यदिवाखरदीधितिः HammīMaKā. 7. 22.

अखरु (a–kharu) *m.* other than the word *kharu* गुणोक्तेरुतोऽखरुस्फोडः JaineVyā. iii. 1. 30; CāndraVyā. ii. 3. 43; गुणादुतोऽचोऽखरोः ŚākaṭāVyā. i. 3. 59; SiddhHe. ii. 4. 35; MugdhaBo. 4. 16 (42. 18)

अखरोट (akharoṭa) *m.* a walnut अक्षोटम् अखरोट: NirṇaSi. 289. 15.

अखरौद (akharauda) *m.* name of a place अखरौदसमीपे अगराग्रामः··· पण्डितश्रीदेल्हणशर्मणे ब्राह्मणाय···प्रदत्तः EI. xxi. 95. 27.

अखर्व (á–kharva) *adj.* [*f.* –ā] [DEBRU p. 870] **A** not mutilated, perfect म॒न्त्रमख॑र्वं सु॒धि॑तं सु॒पेश॑सं॒ दधा॑त य॒ज्ञिये॒ष्वा ṚV. vii. 32. 13 (Sāy. अनल्पम्); **B** not shallow अ॒ञ्ज॒लिना॑ वा पिबे॒दख॑र्वेण॒ वा पात्रे॑ण TaiS. **II. v.** 1. 7 (Sāy. unbaked (earthen vessel) अदग्धशरावादिः); त्रिरात्रं रजस्वलाशुचिर्भवति । सा ··· अखर्वेण पात्रेण पिबेत् VasiDS. 5. 7; अखर्वेणाञ्जलिनायसेन वा पिबेत् VaikhāGS. 3. 9; VīraMi.(Śuddhi.) 11. 9; **C** high, tall स्यादखर्वाश्रोणासप्तशफा (सोमक्रयणी) MaiS. iii. 7. 4; अखर्वपर्वतशिखरशेखरितान्तराम्··· एकशृङ्गवैताढ्यपर्वतान्तरालाटवीं वीक्षमाणः···गगनवल्लभनगरमाससाद (हरिवाहनः) TilaMañ. 234. 3; अखर्वपर्वतश्रेणिविश्राणनविधित्सतः CaturCin. i. 4. 15; वेत्रपुटभेदनाधीशतिरुवेङ्कटनृपतिनन्दनः···अखर्वगम्भीराकृतिभिः···हूणयोधैः···अध्यासितानेकलक्ष्योपलक्षितं प्रविश्य हूणराजभवनम्···पीठमध्यासांचक्रे ĀnandRa. 8. 0(39); **D** big अखर्वमौर्वाग्निमिवोदधेः प्लुतम् ··· ऐक्षिष्ट स चन्दनाचलम् Kapphiṇā. 6. 1; और्वोऽखर्वः सुधाम्भोधौ YaśasCam. i. 424. 7; पर्वतः । यः गन्धर्वाखर्वपर्वानकनिनदनदत्कन्दराभोगरम्यः YaśasCam. ii. 228. 1; स्वदृशोर्जनयन्ति सान्त्वनां खुरकण्डूयनकैतवान्मृगाः । जितयोरुदयत्प्रमीलयोस्तदखर्वेक्षणशोभया भयात् NaiṣC. 2. 21; BālamBha. iii. 64. 31 (*on* 3. 20); **E** excessive, great अखर्वेण गर्वेण विराजमानो राजा ··· प्रतियोद्धुमना बभूव DaśKuC. 4. 6; ब्रह्मा ··· । अखर्वं सृष्टिगर्वं तं तत्याज GaṇeP. i. 14. 13; खर्वविनायकः । अखर्वानपि विघ्नौघान्भक्तानां खर्वयेत्सताम् SkandP. iv. 57. 65; (यान् प्रश्नान्) आकर्ण्यापि सुवर्णवर्णवदनं वैवर्ण्यमेति क्षणात् तस्याखर्वकुगर्वपर्वतशिरः प्रौढ्याधिरूढोऽत्र यः Golā 251. 12 (31. 1); अच्युतप्रभृतयोऽथ सुरेन्द्राः स्वामिनो मुनिजनस्य च तस्य । अग्निसंस्करण-

पूर्वमकुर्वन् मोक्षपर्वमहिमानमखर्वम् TriṣaS'aPuC. iii. 5.126; ये यौवनोन्मादभरे गतेऽपि कुर्वन्त्यखर्वं विषयेषु रागम्। निर्मांसमज्जास्थिषु ते शृगाला लालारसास्वादनमाचरन्ति HammīMaKā. 8.46; अखर्वं गौराङ्गि गर्वं न कदापि कुर्याः RasGaṅ. 88.4; 266.1; BhāmiVi. App. 13.17; **F** long इहार्णवमहार्णस्सु ··· आरभ्यतां सेतुरखर्वः पर्वतोत्तमैः BālRā. 7.43; जृम्भासमास्फोटकराङ्गुलीकमखर्वदोर्वेणिकया कयाचित्। निरीक्ष्य राजानमजातरागमतर्ज्यतैवातिरुषा मनोभूः VikraDeC. 12.20; कण्ठमखर्वमत्र दधती प्रोक्ता बुधैः शङ्खिनी S'ṛṅgāMañ.(A.) 54.32; अखर्वैरुच्छ्वासैः ···इयं भूयो भूयो ग्लपयति रदानां च वसनम् RasSa. 57; **G** strong, powerful प्लवगपरिवृढाः···सर्वे सर्वानखर्वाः पिदधुरथ रणे राक्षसान् क्षोभयित्वा MahāN. 9.2; ब्रूमस्तस्य किमस्त्रकौशलविधौ देवस्य विक्रामतः पुष्पेषोरिव यस्य दुष्परिहराः सर्वैरखर्वाः शराः VikraDeC. 1.118; **H** exalted स्कन्दो रुन्दाद्धिमिष्टां वितरतु···चण्डताभूरखर्वः SaraKanṭhā. 287.12; युक्तं कल्याणसंयुक्तमुक्तमुन्मुक्तसंशयम्। भगवन्भवता सर्वमखर्वप्रतिभोद्भवम् DaśāvaC. 5.172; पर्वस्वखर्वस्थितिः···समभवद्वंशोऽयमत्यद्भुतः EI. i. 141.6; कदा···मातः···अखर्वपदवीं भजे TripuMāPūSt.(Sā.) 60.

अखर्वगर्व (akharva-garva) *adj.* possessing great pride सर्वे वोऽखर्वगर्वा विदधतु कुशलं किङ्कराश्शंकरस्य EI. i. 112.2; सरोगसंभारमखर्वगर्वम्।···संसारचिह्नं व्रतमेतदग्र्यम् DarpDa. 7.11; कथय कथमखर्वगर्वशर्वाहितनिहितेषुगणान्सहे वराकः Subhāṣi. 1317; अखर्वगर्वैः···। अनुनीतो महाशूरैः ParamāKā. 89.10,

अखर्वगर्व (akharva-garva) *m.* excessive pride अखर्वगर्वादवमानिताश्रिस्त्वया पुलस्त्यप्रमुखा ह्यवाचः RāmC. App. ii. 39.94; तदुर्वीश्वराखर्वगर्वौर्वानलाहुतीभूताहितान्वयनक्रादेकचक्रात्पुरादेकपान्नाम परिव्राजको जाह्नवीजलेषु मज्जनाय व्रजन् ···मातङ्गैः···एवमुक्तः YaśasCam. ii. 327.20; अखर्वगर्वकरणात्स्फुटिता मस्तका मम GaṇeP. i. 90.35.

अखर्वगर्वकृत् (akharvagarva-kṛt) *adj.* cherishing excessive pride मयपुत्रो बलो नाम वर्ततेऽखर्वगर्वकृत् DevīBhāP. viii. 19.1.

अखर्वगर्वगलित (akharvagarva-galita) *adj.* who has lost excessive pride जग्मुः···दशनामिनः। अखर्वगर्वगलिताः ParamāKā. 147.66.

अखर्वगर्ववत् (akharvagarva-va(n)t) *adj.* possessing great pride हम्मीरनामा तत्सूनुरधुनाखर्वगर्ववान् HammīMaKā. 9.103.

अखर्वगर्वसंसर्ग (akharvagarva-saṁsarga) *m.* association with great pride अखर्वगर्वसंसर्गो न महत्त्वाय कल्पते SkandP. iv. 1.59.

अखर्वगर्वस्मित (akharvagarva-smita) *n.* smile with great pride अखर्वगर्वस्मितदन्तुरेण विराजमानोऽधरपल्लवेन VikraDeC. 1.50.

अखर्वगर्वाक्रान्त (akharvagarvākrānta) *adj.* overcome with great pride अद्यत्वे तु···शूद्रप्रकाराः···सर्वेऽखर्वगर्वाक्रान्ताः वर्णत्रयानुवृत्तिं न विदधते AbhinBhā. 12.5 (*on* 1.12)

अखर्वगल (akharva-gala) *adj.* having an unchecked throat गुणिषु कुरुते गर्वोद्गारानखर्वगलः खलः DarpDa. 1.57.

अखर्वचेतस् (akharva-cetas) *adj.* liberal-minded अखर्वचेतसाम्···तप्ततपसां प्रेष्ठमास्पदम् ParamāKā. 65.67.

अखर्वजडबुद्धि (akharvajaḍa-buddhi) *adj.* possessing great stupidity उत्प्लुत्योत्प्लुत्य गतिं कुर्वन् गर्वादखर्वजडबुद्धिः···निवसति माणिक्यमण्डूकः PurāPraSaṁ. 64.4.

अखर्वतमस्थिति (akharvatama-sthiti) *f.* highest position अहो वामनताटोपः सदाखर्वतमस्थितिः KāvyKaVṛ. 65.1 (3.2)

अखर्वदूर्व (akharva-dūrva) *adj.* [*f.* -ā] having ample Dūrvā grass तुरंगः···उर्व्यामखर्वदूर्वायां मिलेन मुमुचेऽमुना SamarāSaṁ. 9.701.

अखर्वधी (akharva-dhī) *adj.* liberal-minded वचनवीचिभिः। तत्र तत्र जनांस्तांस्तानुपकुर्वन्नखर्वधीः PāṇḍaC. 18.94; प्रीतः प्रजापतिनृपः···प्रतिपद्य ताम्। विससर्ज यथौचित्यदानपूर्वमखर्वधीः TriṣaS'aPuC. iv. 1.467.

अखर्वम् (a-kharvam) *adv.* not briefly, at length, in details, loudly गन्धर्ववर्गेणाखर्वं गीयमानगुणोच्चयः (शक्रः) TriṣaS'aPuC. ii. 2.245.

अखर्वमखाधिराज्य (akharva-makhādhirājya) *adj.* having unlimited supremacy over the sacrifices (i. e. who has performed many sacrifices) कैलासशिखरभूषण···अखर्वमखाधिराज्यप्रताप···विजयी भव NīlaVi. 105.15 (comm. अखर्वं मखाधिराज्यं यागाधिपत्यं प्रतापश्च यस्य)

अखर्वमदनाङ्कुश (akharva-madanāṅkuśa) *m. n.* large or sharp finger-nails (as incitors of love) अखर्वमदनाङ्कुशप्रकरविभ्रमैरङ्कितम्···भजे व्रजनवीनयूनोर्युगम् StavMā. 82.28.

अखर्वमौर्वीटंकार (akharva-maurvīṭaṅkāra) *adj.* characterised by loud twangs of bow-strings अखर्वमौर्वीटंकारः साहंकारस्तयोस्ततः। ··· प्रावर्तत रणो महान् PāṇḍaC. 8.237.

अखर्वमौलि (akharva-mauli) *adj.* whose head is held high (in pride) दूतस्त्रिविशिष्टपं गत्वा···। जगादाखर्वमौलिस्तु देवेन्द्रं वाक्यमद्भुतम् SkandP. ii(4). 15.5.

अखर्वविक्रम (akharva-vikrama) *adj.* possessing great valour स रुद्धवसुधान् म्लेच्छान् निर्वास्याखर्वविक्रमः RājTa.(Ka.) 1.115.

अखर्वशिखर (akharva-śikhara) *m. n.* a lofty turret or tower आभान्त्यखर्वशिखराग्रविटङ्कपालिदीपावलीद्युतिधृतः पुरसौधबन्धाः YaśasCam. i. 598.7.

अखर्वसतीगर्व (akharva-satīgarva) *adj.* [*f.* -ā] highly proud of being a chaste woman सा ह्यखर्वसतीगर्वा शुनीमिव ततर्ज माम् PariPar. 2.482.

अखर्वसर्वंकषक्रिय (akharvasarvaṅkaṣa-kriya) *adj.* carrying out universal ruin without limits दध्यौ सोऽथ ध्रुवं राष्ट्रेऽखर्वसर्वंकषक्रियम्। नैवमेवाद्भुतं भूतमेतादृक् शान्तिमेष्यति RājTa.(Ka.) 8.2057.

अखर्वसान्द्र (akharva-sāndra) *adj.* [*f.* -ā] long and close, very close अखर्वसान्द्रा दशनावली या कान्ताशरीरे क्रियते स्वभर्त्रा। प्रस्थानकाले स्मृतिहेतुभूता तत् कोलचर्वं प्रवदन्ति विज्ञाः AnaṅgaRa. 9.36; ताम्रान्तरा रदनराजिरखर्वसान्द्रा स्यात् कोलचर्वितमियं स्तनपृष्ठभूषा RatiRaha. 9.4.

अखर्वसिद्धिद (akharvasiddhi-da) *adj.* granting great success अखर्वसिद्धिदः पुंसामेष खर्वविनायकः SkandP. iv. 33.145.

अखर्वा (a-kharvā) *f.* name of a plant [Galanos in pw., MW.]

अखर्वांशु (akharvāṁśu) *m.* strong or powerful ray हरस्पर्धया··· पञ्चशरोऽकरोच्छशिमिषात् स्वं ज्वालिलिङ्गं यतो गर्वाच्छर्वपरान् दहेन्मुनिवरान् सर्वानखर्वांशुभिः Subhāṣi. 1996.

अखर्वानन्द (akharvānanda) *m.* great joy विद्याधरो महाजैनः···। दृष्ट्वा श्रुत्वा च तत् सर्वमखर्वानन्दमेदुरः।···गन्धारमिदमब्रवीत् PārśvC. 1.574.

अखर्वित (a-kharvita) *adj.* lofty, high अस्त्युर्व्वीध्रः प्रतीच्यां हिमगिरितनयः···अखर्वितः सोऽर्व्वु(?र्बु)दाख्यः EI. i. 234.6.

अखर्वितरूप (akharvita-rūpa) *adj.* [*f.* -ā] of unsurpassed form तया सदृशी न काचन भूपालये सुदती रूपातिशयाखर्वितरूपा जागर्ति S'ukSa. 42.11.

अखर्वेक्षण (akharvekṣaṇa) *n.* large eye स्वदृशोर्जनयन्ति सान्त्वनां खुरकण्डूयनकैतवान्मृगाः। जितयोरुदयत्प्रमीलयोस्तदखर्वेक्षणशोभया भयात् NaiṣaC. 2.21 = Subhāṣi. 1500.

अखर्वोर्जस् (akharvorjas) *adj.* very strong (i. e. blazing strongly) दिदीपे दूतदुर्वाक्यसिन्धुपूरप्रवेशनैः। सर्वात्मनैवाखर्वोर्जःश्रुताब्ध्यौर्वहुताशनः Kapphiṇā. 16.104.

अखल (a-khala) *adj.* [*f.* -ā] **A** not malevolent or cruel, benevolent (epithet of Īśāna-Rudra) तस्मादेतानि सामानि सहस्रत्रिरात्रेण कार्याणीशानस्य देवस्याखलस्य JaimiBr. 2.254; तत एषोऽखलो देवोऽजायत JaimiBr. 3.262; **B** not wicked, honest साधुरदरिद्रो द्रविणवानखलः··· राजसूनुरदुर्विनीतश्च जगति दुर्लभः HarṣaC. 249.12; रूक्षेऽपि पेशलेन प्रखलेऽप्यखलेन भूषिता भक्ता। वसुधेयं वसुधाधिप Kāvyālaṅ.(Ru.) 9.55; **C** free from rogues or wicked persons को नामैवमिहाखलः सह खलैर्वासो यदेषामपि (ब्रह्मविष्णुमहेश्वराणाम्) YaśasCam. ii. 202.2; श्रीमाधवे शासति···दण्डं विना पूरखला AlaṅkāMañ. 125.1; **D** not inauspicious, auspicious वैशाखे ह्यखले(?ह्यखले) मासि यः स्नायाद्धरितत्परः। (सः) यायात् परां गतिम् PadmP. iv. 88.54; *m.* name of an attendant of Viṣṇu गरवीरोऽखलस्तथा। वलश्च वाकुवाहश्च···गणाः पश्चाशदेते तु वायव्यां दिशमाश्रिताः PāraS. 17.192.

अखलति (á-khalati) *adj.* not bald तस्मात् स्त्र्यखलतिर्भावुका KāṭhS. 28.8 = KapiKaS. 44.8; खलतिर्हास्यै पितास। तं ह्याखलतिं चकार JaimiBr. 1.221.

अखलतिभावुक (á-khalatibhāvuka) *adj.* not prone to become bald अखलतिभावुको भवति। य एवं वेद TaiBr. III. ii. 8.8.

अखलभाव (a-khalabhāva) *adj.* not crooked by nature, frank, candid उपलः सलिलेषु तरेज्जलधिर्गाधेत मन्दरः प्रचरेत्। इति संभवति कदाचिन्नाखलभावः पुनः सचिवः YaśasCam. i. 421.9.

अखलीकृत (a-khalīkṛta) *adj.* not made wicked, not spoiled लक्ष्मीमदविकारैरखलीकृतः···राजा मेघवाहनो नाम TilaMañ. 14.6.

अखल्लशिरस् (akhalla-śiras) *adj.* neither curved nor black at the tip अखल्लशिरसः सूक्ष्मा भवन्त्यपतितोत्थिताः···(अश्वानाम्) दन्ताः AśvaVai. 4.29 (दन्तस्य निम्नकृष्णाग्रत्वं खल्लत्वमिति जयदत्तेन स्वयमेव लक्षणं परतः कृतम् – Editor's note)

अखात (á-khāta) *adj.* [*f.* -ā] **i** undug, unburried (in the flesh) (said of snake's venom) खातमखातमुत सक्तमग्रभमिरेव धन्वन् निर्जजास ते विषम् AV. v. 13.1; **ii** not dug out, not hollowed (in the middle portion) अखाता भवति (वेदिः) TaiBr. I. vi. 8.5 = VārāS'S. I. vii. 4.2;

(वेद्याम्) अखातायामेवान्यदावपेत् BhārS'S. ii. 3. 2; अखाता वेदिर्भवत्युत्तरं परिग्राहं परिगृह्य HirS'S. v. 4. 12.

अखात (a-khāta) *m. n.* **A** a piece of land not dug or excavated अखाते वा जलोत्पत्तिः सुसत्त्वा वा जलाशयाः । ··· जनमारभयं भवेत् MatsyaP. 234. 4; VisnuDhaP. ii. 139. 5; तोयोत्पत्तिरखाते··· । सलिलाशयविकृतौ वा महद्भयम् BrSaṁ. 46. 50; अखाते सलिले जाते···शत्रुतो भयम् VasiS. 45. 83; **Bi** a natural lake or pond or pool (not dug by human beings) बिभर्ति··· । अखातमाहावमनुत्त्रिमं परं सदाफलं शस्यमिदं तपोवनम् JānaHa. 5. 13; अखातं देवखातकम् AmaK. 521; Vaija. 154. 5; AbhidhāCin. 1094; NānārthāSaṁ. ii. 51. 56; स्याद् देवखातकः । अखातः KośaKaTa. 1. 2279; KalpaK. 342. 19; S'abdaRaSaK. 137. 2; ParaNā. 839; अखातो देवखातकः Amaradatta in S'abdaKaDru. **Bii** a pool before a temple [MW.]; **C** a hole (Galanos in pw.)

अखातगम्भीर (akhāta-gambhīra) *adj.* deep (=profound) though not dug or exacavated (like a lake, etc.) अखातगम्भीरतरानहिमाक्रान्तशीतलान् ।···कर्मेन्दिनः प्रणम्यैष गाहते स महोन्नतिम् YātrāPra. 3. 56.

अखातपूरित (a-khātapūrita) *adj.* not covered with chases or grooves (=अनुपस्कृत) "निर्लेपं काञ्चनं भाण्डमद्भिरेव विशुध्यति । ··· राजतं चानुपस्कृतम्" अनुपस्कृतमखातपूरितमथवात्यन्तानुपहतम् ManuBh. i. 475. 8 (*on* 5. 111) = Mitā. 62. 7 (*on* 1. 183)

अखातबिल (akhāta-bila) *n.* a cave, cavern, natural pit अखातबिले तु गह्वरं गुहा AbhidhāCin. 1033.

अखात्वा (a-khātvā) *ger.* without digging up तृणाग्रमादत्ते पाँसूँश्चाखात्वा VārāS'S. I. iii. 1. 33.

अखादत् (a-khādat) *adj.* **i** not eating न वा अजीविष्यमिमानखादन्निति होवाच ChāndoU. i. 10. 4; अप्स्ववहरणमखादति (अश्वे) KātyS'S. xx. 5. 19; मांसानि···अखादन्ननुमोदंश्च भावदोषेण मानवः ।···दोषेण लिप्यते MahāBhā. xiii. 116. 39; S'ivārkaMaDī. ii. 401. 30 (*on* iii. 4. 28); **ii** not masticating or chewing शन्नो भवन्त्वित्यक्षतधाना अखादन्तः प्राश्नीयुः PāraGS. ii. 10. 15;

अखादितार्धशिष्टखादिन् (a-khāditārdhaśiṣṭakhādin) *adj.* who does not eat the remnants of food half eaten भुञ्जानैश्च ब्राह्मणैः ··· अखादितार्द्धशिष्टखादिभिः···भोक्तव्यम् CaturCin. iii(1). 1389. 20.

अखादित्वा (a-khāditvā) *ger.* not chewing (a thin piece of wood used as a brush for cleaning the teeth), not using (a tooth-brush) दन्तकाष्ठमखादित्वा यो हि मामुपसर्पति । पूर्वकालकृतं कर्म तेन चैकेन नश्यति VarāP. 131. 1; 131. 7.

अखादिर (a-khādira) *adj.* [*f.* -ī] not made of the wood of *Acacia catechu* खादिर्यखादिरी वा खलेवाली स्यात् S'ābaBh. 1861. 2 (*on* x. 2. 70) = SāstrDī. 676. 16 (*on* x. 2. 31)

अखाद्य (a-khādya) *adj.* not fit to be eaten, inedible कृतान्नं पर्युषितमखाद्यापेयानाद्यम् ĀpaDS. i(5). 17. 17 = HirS'S. xxvi. 5. 49; खाद्यं कठिनं पिष्टकादि पेयं द्रव्यं पानकादि आद्यं मृदु भक्ष्यम् ओदनादि इदं त्रितयं अपर्युषितमपि शुक्तं चेत् क्रमेणाखाद्यम् अपेयम् अनाद्यं च भवति ViraMi.(Āhnika.) 522. 4.

अखि (a-khi) (Gr.) other than the first (portion) of the reduplicated syllable of a verbal root व्यूँ अनचुत्र्योको धोर्धोऽकुर्छुरोऽखेः MugdhaBo. 3. 151 (35. 7); सत्स्वञ्जोष्ट्यां नाखेः MugdhaBo. 8. 107 (96. 12)

अखित् (a-khit) *adj.* which does not have *kh* as *it* (indicatory sound) न वाखित्कृदन्ते रात्रेः SiddhaHe. iii. 2. 117; अखिदर्थमिदं सूत्रम् SiddhāKau. 216A. 14.

अखिद्यमान (a-khidyamāna) *adj.* who is not feeling distressed न ध्यानाप्लवनजपोपवासजेन क्लेशेन क्षितिप तपः समापनीयम् । यत्कृत्येष्वपि विषयेष्वखिद्यमानैर्मान्यन्ते मृदितविपन्दि मङ्गलानि Surath. 12. 13.

अखिद्र (á-khidra) *adj.* [*f.* -ā] [Debru. p. 850] untired, not wearied विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो यतः प्रजा अक्खिद्रा(? अखिद्रा) अजायन्त TaiS. III. v. 8. 1; प्रजा अखिद्रा अजायन्त KāṭhS. 29. 5.

अखिद्रयामन् (ákhidra-yāman) *adj.* of unwearied or untired gait मरुतो वीळुपाणिभिश्चित्रा रोधस्वतीरनु । यातेमखिद्रयामभिः ṚV. i. 38. 11.

अखिन्दान (a-khindāna) *adj.* not getting tired शुष्कपेषं पिनष्म्युर्वीमखिन्दानः स्वतेजसा Bhaṭṭi. 6. 37.

अखिन्न (a-khinna) *adj.* [*f.* -ā] **A i** unwearied, untired, not fatigued or exhausted (physically) कृष्टे तपःशीलहलैरखिन्नैस्त्रिपि(? वि)ष्टपक्षेत्रतले प्रसूताः ।···दिवौकसां भोगविधानवृक्षाः Saund. 10. 27; अखिन्ना अकिलासिकत्वात् MaYānaSū. 78. 15 (12. 6); प्रचरन्नखिन्नः सुखं बहुवृत्तान्तं सौत्यमहानिर्वत्स्यति S'ābaBh. 1664. 18 (*on* ix. 1. 21); मखेष्वखिन्नोऽनुमतः पुरोधसा धिनोति हव्येन हिरण्यरेतसम् Kirātā. 1. 22; सच[श्]शातकृपाणभासुरकरो धावत्यखिन्नो भृश[म्] भूपालः EI. xi. 286. 35; परुषरुषश्च रणेषु सत्स्वखिन्नाः ।··· अतिचक्रमुः···संयति संयतं गजेन्द्राः RāghPāṇ.(Dha.) 5. 67; BṛKathāMañ. 9(2). 364; KīcaVa. 2. 8; निःक्षत्रां क्षत्रियारिः ··· अखिन्नः कृत्वा त्रिः ससकृत्वः ··· क्ष्मां क्षणेन DaśāvaC. 6. 35; कालविहङ्गमोऽयम् ··· । दिवानिशं याति···अखिन्नः DaśāvaC. 7. 83; भूयः करोति भुवनानि वनान्तराणि ··· पङ्काद्यथार्भकजनो रचनामखिन्नः YogVā. i. 25. 32; Kāvyānu.(He.) 286. 10; राजा तु··· । कर्तुं प्रारभताखिन्नः पुनर्मण्डलपीडनम् RājTa.(Ka.) 7. 1203; 8. 1929; **A ii** unwearied (mentally), unperturbed, undistressed, undeterred, मन्त्रिपुरोहितौ ··· खिन्नावखिन्नाविव राजभक्त्या प्रसस्त्रतुस्तेन यतः स यातः BuddhaC. 9. 7; ताः (देवताः)···अखिन्नाः सत्यः सु कृतम्···इति अब्रुवन् AitUBh. 257. 10 (*on* 2. 3); EI. ix. 8. 29; KaviKaṇṭhā. 1. 16; अदत्त चापरिच्छिन्नमखिन्नः काञ्चनोत्करम् VikraDeC. 4. 67; EI. i. 308. 8; कशाहतावखिन्नौ तावेवमेव किलोचतुः YogVā. iii. 89. 33; VīraBhā. 1. 100; **B** not deficient, not inadequate (statement) न चैवं ब्रूमो यावत्किञ्चिद्विदादिना सविकारमभिधीयते तदखिलमखिन्नानतिरिक्तमनुज्झितक्रमकम् NyāyMañ. ii. 202. 21.

अखिन्नकाय (akhinna-kāya) *adj.* whose body is not tired जितश्रमाः । योग्याः समुचितदेहा अखिन्नकायाश्च AbhinBhā. i. 17. 8 (*on* 1. 20)

अखिन्नचेतस् (akhinna-cetas) *adj.* unwearied in mind, not dejected in mind धैर्यं परामृशति यो भवतामिदानीम् । आकाशमुत्खनति नूनमसावखिन्नचेताः HarVi. 45. 28.

अखिन्नधी (akhinna-dhī) *adj.* having an unperturbed mind दिनानि कतिचिद्राम यदि तिष्ठस्यखिन्नधीः YogVā. iii. 7. 33; v. 49. 41; साथ पत्रे लिखित्वेमं श्लोकं प्रैषीदखिन्नधीः PārśvC. 8. 7.

अखिन्नबाहु (akhinna-bāhu) *adj.* with unwearied arms स्थाने निवेशादचलीचकार च्छत्राचलं शौरिरखिन्नबाहुः Yādavā. 7. 86.

अखिन्नबुद्धि (akhinna-buddhi) *adj.* whose intellect is not tired or hindered नीतिशास्त्राखिन्नबुद्धिः···राजा तारापीडो नामाभूत् Kād. 53. 22.

अखिन्नम् (a-khinnam) *adv.* untiringly, unreservedly कर्तुं प्रारभताखिन्नं राजा कोशस्य संचयम् RājTa.(Jo.) 40.

अखिन्नमति (akhinna-mati) *adj.* with untired mind or mood वेश्याजनः··· । खिन्नानखिन्नमतिरापततो मनुष्यान् प्रत्यग्रहीत् S'iśuVa. 5. 27.

अखिन्नमनस् (akhinna-manas) *adj.* with untired or unexhausted mind पवित्रितक्षितितलाः···प्राणप्रार्थनयाप्यखिन्नमनसः···पृथिवीभुजः EI. i. 141. 7.

अखिन्नवचन (akhinna-vacana) *adj.* unwearied in speech [DBHS]

अखिन्नोत्तर (akhinnottara) *adj.* untired in (giving) answers, without fatigue in replying प्रियकथाप्रश्नेष्वखिन्नोत्तरः Pañcā. 74. 3.

अखिल (a-khila) *adj.* [*f.* -ā] **1 A i** whole, entire, complete **ii** without remainder, that in which nothing is left out **B i** each and every, without exception **ii** all **2** all the rest, all the remaining **3 A i** perfect, without defect, faultless **ii** (Astrolo.) gentle, mild, not cruel **B** (Math. Astron.) calculable, correct **4** not barren, cultivated (land) **5** (L.) *garhya* **1 A i** whole, entire complete अस्य ज्ञानार्थमिदमुत्तरत्र वक्ष्ये शास्त्रमखिलं शैशिरीये ṚPrāti. 1. 7; श्रेयसा योक्तुकामोऽसि सुखार्हमखिलं जगत् Rāmā. ii. 2. 3; iii. 41. 31; अखिलां भोक्ष्यसे सर्वां पृथिवीं पृथिवीपते MahāBhā. v. 93. 25 (comm. अखिलां निष्कण्टकाम्); त्वया दत्तां न चेच्छेयं पृथिवीमखिलामहम् MahāBhā. ix. 30. 54; पुराणं लोकतत्त्वार्थमखिलं वेदसंमितम् । प्रशशंस···प्रजापतिः BrahmāṇḍP. i. 1. 8; MatsyaP. 1. 25; MārkP. 61. 62; अखिलं हि हिनस्ति भूधरं तरुशाखान्तनिघर्षजोऽनलः Kirātā. 2. 51; तावत्तच्छत्रभङ्गे जगदखिलमरात्यन्धकारोपरुद्धम् EI. vi. 5. 7; एनमखिलमुदन्तजातमाकर्ण्य सन्तुष्टमना राजा···निजतनयां मह्यमदात् DaśKuC. 18. 13; VāsaDa. 2. 1; तस्माद्दृष्टस्य भावस्य दृष्ट एवाखिलो गुणः । भ्रान्त्या न निश्चय इति साधनं संप्रवर्तते PramāVār. 1. 46; न त्वेतदखिलं तन्त्रं श्रोतुं देवल शक्यते ParaS. 1. 46; प्रायुङ्क्तास्त्रम्···यन्महिम्ना क्षणार्धादावृत्यावृत्य चक्रभ्रममखिलमभूत् क्वाथतः शोणमम्भः MahāVīC. 6. 12 (163. 12); 7. 43 (214. 4); असिद्धसिद्धिरप्यर्थः सिद्धश्चेदखिलं जगत् । सिद्धम् NyāyVi. 2. 18; वैराजव्यष्टिरूपं जगदखिलमिदम् S'atS'lo. 13; 57; 98; BṛĀraUBhVā. i. 4. 657; TaiUBhVā. 95. 3(2); यथा विशुद्ध आकाशे सहसैवाभ्रमण्डलम् । भूत्वा विलीयते तद्वदात्मनीहाखिलं जगत् NaiṣkaSi. 83. 8; यो वा वेत्त्य(? त्य)खिलं त्रिकालचरितं त्रैलोक्यगर्भस्थितं द्रव्यम् KalyāKā. 4. 1; धूमेन व्यापितो देशो भवेदग्निमयोऽखिलः S'ivDṛ. 5. 48; जागर्त्येतद्भुवनमखिलं जागरूके च यस्मिन् SubhaDha. 5. 13; सुदृष्टिनामाक्षपटलिकः प्रविश्य ··· कुमारमुक्तावखिलमुत्तरापथमर्थयांबभूव TilaMañ. 103. 15; KūrmaP. 32. 11 (1. 2); BṛNāraP. 1. 32; KalkiP. i. 2. 44; LiṅgaP. i. 5. 30; हरीन्द्रोऽपि ··· वेलोपवनदेशे ··· निवेशयामास बलमखिलम् RāmāCam. 6. 10(2); गुणवान्नृपतिर्यद्वद् भूषयत्यखिलां महीम् SamarāSū. ii. 99. 17 (57); Pratyabhi-

Hṛ. 37. 7(16); KathāSaSāg. ii. 6. 57; MāliniT. 1. 16; ĪśānS'iPa. i. 1. 59; i. 35. 108; ii. 1. 108; आसीत्पङ्काङ्कमखिलं भूमण्डलमसञ्चरम् YogVā. iii. 48. 84; v. 4. 21; मम जगदखिलं वरोरु नाज्ञामिदमतिलङ्घ्य धृतिं मुहूर्तमेति PraboCan. 1. 13 (7. 15); °ब्रह्मविज्ञानेन कार्यभूतमखिलं जगद्विज्ञातं भवति VedāSaṁ. 78. 14; LakṣmīT. 1. 34; PārijāHa. 19; KaumuMi. 9. 2; वित्तमखिलं द्यूते मया योजितम् VairāS'.(Pa.) 31; कृत्वा प्रबुद्धकमलामखिलां त्रिलोकीमम्भोनिधेर्विशति गर्भमसाविदानीम् PrasaRā. 2. 32; TriṣaS'aPuC. i. 1. 156; ṢaḍdarSa.(Ha.) 6; तदुत्थमान्देन चलेन मध्यश्चेत्संस्कृतः स्पष्टतरस्तदा स्यात्। दलीकृताभ्यां प्रथमं फलाभ्यां ततोऽखिलाभ्यामसकृतत्कुजस्तु KaraṇaKu. 2. 15(11); VasiS. 2. 7; NyāyKu. 33. 3; MalliC. 1. 164; तां वाचं समुपास्महे…यत्परिपाकमेतदखिलं ब्रह्माण्डमाहुर्बुधाः CaturCin. iii(1). 2. 6; S'āliC. 6. 208; न विस्तरभयादुक्तः प्रपञ्चोऽखिलः PañcSā. 1. 14; S'ṛṅgāBhū. 7(4); TantrSa. 1. 122; **1 A ii** that in which nothing is left out, without remainder धर्मार्थावखिलौ हित्वा वनं मौढ्यात् प्रतिष्ठसे MahāBhā. xii. 8. 9; राज्ञश्च धर्ममखिलम् ManuSm. 1. 114; वेदोऽखिलो धर्ममूलम् ManuSm. 2. 6; TantrVā. 76. 20 (*on* i. 3. 2); अखिलासु कलासु वैचक्षण्यम् DaśKuC. 136. 2; क्षीरवारिसमाहारे हंसः क्षीरमिवाखिलम् PadmP.(Ra.) 1. 35; PāraS. 10. 48; 11. 187; उपनिषदखिला कार्यशेषे प्रमाणम् SaṁkṣeS'ā. 1. 35 (i. 113. 13); प्राणस्येव पराभूतो द्विषन्पाप्मासुरोऽखिलः BṛĀraUBhVā. i. 3. 189; i. 4. 741; LiṅgaP. i. 40. 38; सोऽयमखिलकलाकलापपारावारपारदृश्वा EI. xxii. 241. 73; निर्वर्त्याखिलमस्खलत्परिकरं तत्कर्म पौर्वाह्णिकम्…सुखेन गमयाञ्चक्रे कृती वासरम् UdaySuKa. 39. 28; स्वरपारायणं साङ्गमध्यगीयत तेऽखिलम् PāṇḍaC. 1. 586; AṇuBh. 314. 9 (*on* iv. 1. 17); **1 B i** each and every, without exception यात्यस्तं तत्र लोकव्यवहृतिरखिला S'atS'lo. 69; कर्त्रधीना क्रियाखिला BṛĀraUBhVā. iii. 4. 136; विधिरेव तु चोदनाखिला SaṁkṣeS'ā. 1. 403 (i. 300. 21); गन्ताखिलः गामुकः PariVṛ.(Sī.) 89. 11; आद्व्यणुकमखिलमवयवि…अवगतम् ĪśvaSi.(Yā.) 72. 16; लाक्षणिकमखिलं चित्रोक्तिः RasTa. 160. 5; विधिवाक्यमदृष्टार्थमखिलमत्रोदाहरणम् NyāyMāVi. 61. 19 (*on* ii. 1. 1); हेतौ ये…गुणाः। कार्येऽपि तेऽखिल(? ला) ज्ञेयाः BhojanKu. 25. 20; **1 B ii** all श्रोतुमिच्छामि…। राजधर्मान्द्विजश्रेष्ठ चातुर्वर्ण्यस्य चाखिलान् MahāBhā. xii. 38. 1; xii. 58*. (3); वेदाः षडङ्गास्त्वखिलाः सयज्ञाः VasiDS. 6. 4; अखिलान्यस्त्राण्युपशिक्षितुमिच्छामीत्युक्तवानस्मि KarṇaBhā. 9(5); सप्तार्णेनेश्वरं वाथ एकोच्चारेण शोधयेत्। मन्त्रा यतोऽखिलास्तस्मिन् पिण्डे तत्त्वानि चेश्वरे। इत्येवं विष्णुतत्त्वं तु व्यापकत्वेन संस्थितम् JayāS. 16. 49; AhirbuS. 1. 24; स्वाध्यायं श्रावयेत्पित्र्यं पुराणान्यखिलानि च MatsyaP. 17. 37; MārkP. 8. 19; जित्वाखिलान् विद्विषो वा(बा)लादित्यमहानृपेण…। प्रासादः … भगवतः शौद्धोदनेः…समुत्थापितः EI. xx. 43. 8; यत्र नित्यानि कर्माणि स्नानादीन्यखिलानि च PāraS. 1. 110; 10. 253; अखिलाः। लिङ्गदेहाश्रिता ह्येते SvātmPra. 32; हित्वा कर्माखिला व्यक्तीरविशेषात्मतां व्रजेत् BṛĀraUBhVā. i. 4. 370; (Sambandha.) 1136; आत्मा…परित्यक्तोऽखिलैर्गुणैः NyāyMañ. ii. 77. 26; गुणयेत्। गुणकस्थानैरखिलैर्गुण्यस्थानानि सर्वाणि ĀryaSi. 15. 3 (143); TilaMañ. 20. 3; BṛNāraP. 8. 51; 9. 60; GaṇeP. i. 10. 11; अखिलानमरान् RāmāCam. 1. 16(2); कुम्भं भागेन कुर्वीत प्रासादेष्वखिलेष्वपि SamarāSū. 55. 13; KathāSaSāg. i. 1. 35; ĪśānS'iPa. i. 9. 33; नन्विदानीमखिलोऽपि जीवितो जनः PrasaRā. 5. 51(2); समुपयान्त्युदयं किमु गोलविन्न विषयेष्वखिलेष्वपि ते समाः Golā. 177. 31 (2. 7); चक्रे च चक्रवर्तित्वाभिषेकोऽस्याखिलैर्नृपैः TriṣaS'aPuC. i. 1. 813; KaraṇaKu. 9. 12(33); निर्दोषमाप्यतममप्यखिलैः सुवाक्यैः AnuVyā. 1A. 2 (1. 1); TattvVi. 1A. 5; नानोपायैर्जनो लक्ष्मीमखिलोऽप्यभिलष्यति PāṇḍaC. 1. 46; रागाङ्गाण्यखिलान्यपि SaṁgīRa. i. 19. 3 (1(1). 38); गणकगणसहस्रैरप्यशक्यो यदीयः कलयितुमखिलानां राशिरुच्चैर्गुणानाम् CaturCin. iii(1). 748. 3; NyāyKu. 179. 21; NityāṢoḍa. 2. 37; संमार्ष्टि ग्रहमित्येको ग्रहः शोध्य उताखिलः NyāyMāVi. 114. 8 (*on* iii. 1. 7); PāñcRāRa. 162. 16; AṇuBh. 208. 20 (*on* iii. 3. 2); श्रुत्वाखिलास्वपि ककुप्सु मृदङ्गनादान् HammīMaKā. 10. 44; PraboSu. 232; शास्त्रप्रचारमात्रान्नायं योगोऽखिलेषु देशेषु KandaCū. ii. 9. 33; एकसंस्कारयुक्तश्चेद् विप्रः स्यादखिलो जनः SarvaSiSaṁ. 4. 16; **2** all the remaining, all the rest एष नार्थविहीनेन शक्यो राजन् निषेवितुम्। अखिलाः पुरुषव्याघ्र गुणाः स्युर्यद्यपीतरे MahāBhā. iii. 34. 46; एकान्ताश्रये विरुद्धः तद्वेदिति(? नि) संदेहकृत्। संशयाद्धेत्वभावेऽपि साध्येऽकिञ्चित्करोऽखिलः PramāSaṁ. 3. 45; अत्रोच्यतेऽभिधासंज्ञः शब्दस्यार्थप्रकाशने। व्यापार एक एवेष्टो यस्त्वन्योऽर्थस्य सोऽखिलः VyaktiVi. 28. 25; **3 A i** perfect, without fault, तथा ह्याचरतो धर्मो नृपतेः स्यादथाखिलः MahāBhā. xii. 159. 10; ग्रहः…शुभदर्शनफलसहितः पुरुषं कुर्यात् … सुभगं प्रधानमखिलम् Sārā. 5. 33; NityoNi. 35. 14; **3 A ii** (Astrology) mild, gentle, not cruel रविः स्थिरश्चरश्चन्द्रः कुजः क्रूरो बुधोऽखिलः NāraS. 5(0). 8; free from harshness [DBHS.]; **3 B** (Mathematics, Astronomy) calculable, correct शुध्यति कश्चिद्यदि दोरखिलं भुजयोगखण्डकतः। शुद्धे बाह्वोर्योगजखण्डे क्षेत्रं न तद्भवति ĀryaSi. 15. 64 (163); रूपशुद्धौ खिलोद्दिष्टं वर्गयोगो गुणो न चेत्। अखिले कृतिमूलाभ्यां द्विधा रूपं विभाजितम्। द्विधा ह्रस्वपदं ज्येष्ठं ततो रूपविशोधने। पूर्ववद्वा प्रसाध्येते पदे रूपविशोधने BījGa. 6. 78; SiddhāTaVi. 389. 13; **4** (L) गर्ह्य = despicable, NānārthāSaṁ. ii. 41. 3; Vaija. 254. 2.

अखिल (akhila) *adj.* ungentle [DBHS.]

अखिल (a-khila) *m.* **1 i** all तथा दुर्योधने पार्थ हते स्युरखिला हताः MahāBhā. 8. 575*(4); करोति च। कर्मस्थानखिलांश्चैव न विश्वसिति कस्यचित् MārkP. 68. 22; स्यात्किं तु सा प्रधानस्य सामान्यस्याखिलान्प्रति ĪśvaSi.(U.) 2. 39; सती…संस्तम्भयन्ती च वचोऽखिलानाम् BṛDharmaP. i. 37. 71; कारयामि च भवन्तमखिलस्यापि मान्यमिति मद्वचो निशम्य…मां पामरः प्रत्युवाच UdaySuKa. 33. 12; सर्वत्रानुगतत्वेन पृथगोंक्रियतेऽखिलैः AnuVyā. 1A. 8 (1. 1); भगवन् राममखिलाः प्रशंसन्ति AdhyāRā. ii. 2. 2; धर्मोपदेशगुरुरित्यखिलान्प्रतार्य बाह्योपचारशतमातनुते नतभ्रूः Mukundā. 78; **1 ii** each and every, everything, everyone किञ्चिज्जनयति कुलालादिरखिलः ĀgaPrā. 17. 19; **2** conveyer or vehicle of Agni (अग्निः) तद्वाहे रोहितोऽखिलः ParyāS'aRa. 1. 92.

अखिल (a-khila) *n.* **1 i** all नापि निश्चयजन्मास्ति तत एव वृथाखिलम् TattvSaṁ. 24; आत्मनीदमखिलं विलुलोके भावि भूतमपि यत्खलु लोके S'aṅkaDigVi.(Mā.) 3. 80; अर्हतामखिलं ज्ञातुम् SarvaSiSaṁ. 3. 9; **1 ii** each and every, everything, everyone एकं ब्रह्मैव नित्यं तदितरदखिलं तत्र जन्मादिभाक् TattvMu. 2. 16; वेदाखिलं नाविदितं ममाणु S'aṅkaDigVi.(Mā.) 16. 64; सुक्षेत्रवापितं ह्येतदखिलार्थस्य मेऽखिलम्। फलिष्यत्यमृतत्वेन PauṣkS. 30. 143; तस्मात् कूर्मविभागं तु विज्ञायाखिलमाचरेत् TantrRā. 5. 89; मयि कीदृक् च संप्रीतिः केषामप्रीतिरेव वा। ममागुणैर्गुणैर्वापि गूढं संश्रुत्य चाखिलम् S'ukrNī. 1. 132; **2** that in which nothing is left out, without remainder अथाकथयच्च यथावृत्तमखिलं भण्डिः HarṣaC. 302. 18; यैः सौवर्णमिवाखिलं करुणया निर्मातुमभ्युद्यतैः CaturCin. i. 2. 1; यच्च श्रुतिविहितं तदखिलमपि यथाधिकारं हितम् NyāyPari. 511. 12; **3** the whole universe व्यञ्जयन्नेतदखिलं प्रादुरासीत्तमोनुदः।…नारायण इति ख्यातः स एकः स्वयमुद्बभौ MatsyaP. 2. 27; न चापि सर्गसंहारस्थितिकर्ताखिलस्य यः। जितस्य तेन मे व्रीडा जायते ViṣṇuP. v. 30. 78; तेनेदमखिलं पूर्णं शङ्करेण SaurP. 2. 8; श्रीमत्परमशिवस्य…एवंविधमेव शिवादिधरण्यन्तमखिलमभेदेनैव स्फुरति PratyabhiHṛ. 8. 7(3); तस्याहमासं जठराज(ब्ज)कोशादानन्दमूर्तेरखिलस्य हेतुः BṛBrahmaS. i. 1. 20; किमु सर्वेश्वरस्यास्य ह्यपलापाद्यतोऽखिलम् AnuVyā. 24A. 4 (2. 2); **4 अखिलेन** (akhilena) *adv.* in its entirety, completely ततः शिखण्डी तत्सर्वमखिलेन न्यवेदयत् MahāBhā. v. 192. 26; तत्सर्वमखिलेनोक्तं ममाख्येयमनादृतम् Rāmā. i. 58. 9; इत्येतदखिलेनोक्तम् CaraS. ii. 8. 16; vi. 99. 4 (1941 Ed.); एषोऽखिलेनाभिहितो धर्मः सीमाविनिर्णये ManuSm. 8. 266; 8. 218; इत्येतदखिलेनोक्तमहन्यहनि वै मया KūrmaP. 592. 10 (2. 19)

अखिलकन्यका (akhila-kanyakā) *f.* all girls or maidens (हृदयानि) निकृन्तय तावन्मेऽखिलकन्यकान्वशमागतान् (? कन्यकानां वशमागतानाम्) ĪśānS'iPa. i. 35. 131(8)

अखिलकमलखण्ड (akhila-kamalakhaṇḍa) *n.* all the beds of lotuses अखिलकमलखण्डकमलिनीनां विनिद्रायमाणकमलकुड्मलविलोचनेषु … भ्रमरराजिषु … सा स्वप्नमद्राक्षीत् NalaCam. 3. 0(3)

अखिलकमलिनीमण्डल (akhila-kamalinīmaṇḍala) *n.* the entire group of lotus-plants वर्तन्ते कैरविण्योऽप्यखिलकमलिनीमण्डलस्पर्धयेव S'rīKaC. 12. 66.

अखिलकर्मन् (akhila-karman) *n.* **A** all the acts, the whole activity नृपः…तान्परिपप्रच्छ सुतस्य चेष्टितम्। गदताखिलकर्म तस्य वै PadmP. iv. 25. 2; मण्डलस्थोऽहमेवायं साक्षीवाखिलकर्मसु MāliniT. 9. 47; SāṁkhyaPraBh. 92. 15 (*on* 3. 14); **B** all religious acts, ritual activity भोगेच्छोः साधनं सा तु न योग्याखिलकर्मसु BrahmāṇḍP. iii. 8. 22; हानिर्नोऽखिलकर्मणाम्। नित्यनैमित्तिकानां तु MārkP. 61. 48; देवि…। त्वं व्याहृतित्रयमिहाखिलकर्मसिद्ध्यै SkandP. iv. 49. 61; **C** all (past) deeds of an individual self मुनिः…ददौ दैगम्बरीं दीक्षां हतयेऽखिलकर्मणाम् BṛKathāK. 4. 68; मयोक्तमिदं शुभम्। अनुतिष्ठन्ति ये सर्वे मुक्तास्तेऽखिलकर्मभिः GaṇeP. ii. 139. 31; गुरुर्मे … अखिलकर्माण्यन्तरायाणि हत्वा दिशतु परमतत्त्वोद्धारमोक्षं स एव S'aṅkaVi.(Ā.) 281. 13; समाधिनानेन समस्तवासनाग्रन्थेर्विनाशोऽखिलकर्मनाशः ViveCū. 365; VīraMi. 887. 2 (*on* 3. 162); **D** all pharmaceutical preparations or medical treatment नवान्येव हि योज्यानि द्रव्याण्यखिलकर्मसु S'ārṅgaS. i. 1. 44 = BhāvPra.(Bhā.) vi. 1. 105.

अखिलकर्मातीत (akhilakarmātīta) *adj.* beyond all activities स एव कालातीतः स एवाखिलकर्मातीतः TripāMaNāU. 360. 3(1)

अखिलकलनादृष्टि (akhilakalanā-dṛṣṭi) all the mental functions forming the cognitions शमाभोगीभूतास्वखिलकलनादृष्टिषु पुरः। समं याति स्वान्तःकरणघटना YogVā. ii. 12. 21 (comm. अखिलकलनादृष्टिषु समस्तबुद्धिवृत्तिषु)

¹**अखिलकला** (akhila-kalā) *f.* all the (64) arts सः···अखिलकलाकलापालोचनकठोरमतिभिः···राजपुत्रैः सह रममाणः···सुखमतिचिरमुवास Kād. 7.6; चित्रविद्यायां शिक्षणीयोऽहमखिलकलाशास्त्रपारगेण मा(? म)हाभागेन TilaMañ. 165.23; वसुधापतिः···गुणपालश्रेष्ठिनमखिलकलाकलापालंकृतरूपसमन्वितां सुतामयाचत YaśasCam. ii. 339.1; (श्रीकृष्णः) अखिलकलादिगुरुर्ननर्त BhāgP. x. 16.26; वनेऽखिलकलासक्ताः परिहृत्य निजस्त्रियः। त्वद्वैरिवनितावृन्दे पुलिन्दाः कुर्वते रतिम् SāhiDa. 619.10; गोस्वामिन्···महद्भिनाशितं मया यदखिलकलाविलासदर्पणस्य देवस्यापि शासनमस्वस्थेन विकत्थितम् MudriKu. 4.4(24); नरपतिः···। अरमयत्···अखिलकलाकुशलाम् (दमयन्तीम्) Nalābhyu. 6.33; AdbhuDa. 1.5(7)

²**अखिलकला** (akhila-kalā) *f.* all the digits of the moon निधिरखिलकलानाम्···दिशतु रघुकुलाब्धेरुद्गतो भव्यमिन्दुः PadyāTa. 17.

अखिलकलुषभञ्जन (akhilakaluṣa-bhañjana) *adj.* destoyer of all evils or sins देवी···। अखिलकलुषभञ्जनैरपाङ्गैरनुजगृहे सुमतिम् S'ivLī. 7.57.

अखिलकल्याणजननी (akhilakalyāṇa-jananī) *f.* mother (= creator) of all the auspicious things तनोतु श्रीकान्तः श्रियमखिलकल्याणजननीम् ĀnandRa. 1.3.

अखिलकल्याणास्पद (akhilakalyāṇāspada) *n.* the seat or receptacle of all the auspicious things अखिलकल्याणास्पदं कल्याणाचलमिव···वजारतराय विजयानन्दरङ्गम्···सरस्वती···सुतरामुपतस्थे ĀnandRa. 8.36(7)

अखिलकविजन (akhila-kavijana) *m.* the whole group of poets अखिलकविजनोपरोधात्···बाणस्यैव शापेन मां शश्वती UdaySuKa. 151.12.

अखिलकश्मल (akhila-kaśmala) *n.* all sins नश्यत्यखिलकश्मलम् S'ivaP. v. 51.31 (469A.15)

अखिलकान्त (akhila-kānta) *adj.* dear to all, liked or loved by all शुभे हैमे पीठे स्थितमखिलकान्तं बहुविधैर्विधानैरानर्चाखिलविबुधवन्द्यं यदुवरम् ManoDū. 77.

अखिलकामद (akhilakāma-da) *adj.* [*f.* -ā] granting all desires, bestowing all desired objects यथा चिन्तामणिः कामधेनुर्वाखिलकामदा। दीननाथेति यन्नाम कृतं तत्सार्थकं तदा GaṇeP. ii. 54.31; एवं भानुं सर्वमान्यमथुनाखिलकामदम्।···तमाराध्य वै भक्त्या BhaviP. 306A.11 (i. 211.19)

अखिलकामदुघ (akhilakāma-dugha) *adj.* [*f.* -ā] yielding all the objects of desire, fulfilling all desires प्रथमसमुद्गतामखिलकामदुघामनघां सुरभिमभिप्रपद्य सुरसिद्धमहर्षिगणे। स्तुवति NīlaVi. 111.13.

अखिलकामपूर (akhilakāma-pūra) *adj.* fulfilling all desires एवं नमस्कृत्य फणीशपादयोर्मनो विधायाखिलकामपूरयोः। ···सर्वे वयं स्वावसथानुपागताः BrahmāṇḍP. ii. 36.55; भगवन्नमस्ते···अखिलकामपूर GaṇeP. ii. 6.13.

अखिलकामपूरक (akhilakāma-pūraka) *adj.* fulfilling all desires उवाच वामामभिवीक्ष्य चाप्युमां कृपार्द्रदृष्ट्याखिलकामपूरकः (शिवः) BrahmāṇḍP. ii. 32.34.

अखिलकाममूल (akhilakāma-mūla) *n.* the root or cause of all desires संकल्प एवाखिलकाममूलम् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 9.91.

अखिलकामलम्पट (akhilakāma-lampaṭa) *adj.* [*f.* -ā] hankering after or addicted to all (sorts of) desires (or objects of enjoyment) या तस्य ते पादसरोरुहार्हणं निकामयेत् साखिलकामलम्पटा BhāgP. v. 18.21; DevīBhāP. viii. 9.14.

अखिलकारक (akhila-kāraka) *adj.* creator or maker of all or everything; creating everything (epithet of Gaṇeśa) नमो नमस्तेऽखिलकारकाय सर्वेन्द्रियाणामधिवासिनेऽपि GaṇeP. i. 40.42.

अखिलकारक (akhila-kāraka) *n.* all causal factors उदेति कर्माखिलकारकादिभिर्निहन्ति विद्याखिलकारकादिकम् AdhyāRā. vii. 5.15.

अखिलकारकशक्ति (akhilakāraka-śakti) *f.* capacity or power of all sense-organs त्वमकरणः स्वराडखिलकारकशक्तिधरः BhāgP. x. 87.28.

अखिलकारण (akhila-kāraṇa) *n.* cause of everything, cause of all, cause of the whole world or universe निष्कारणायाखिलकारणाय सर्वेश्वरायापि परात्पराय।···ते नमः BrahmVaiP. iv. 19.29; SkandP. ii(1). 20.75; BṛNāraP. 11.71; परमगुरुः ··· वैकल्यगिरिं प्राप्य वैकल्येशमखिलकारणम् ··· नत्वा ··· काञ्चीनगरप्रदेशं प्राविशत् S'aṅkaVi.(Ā.). 251.5; सा देशेश्वरविद्याभिः शक्त्या चाखिलकारणम् ĪśānS'iPa. ii. 67.83; ततः प्रकृतिरेव शिवः, बहिरावरणशक्तिरखिलकारणमसदादिपरिदृश्यमानजगति तथादर्शनात् S'aṅkaVi.(Ā.) 270.7; प्रणिपतामि भवन्तमनन्यधीरखिलकारणमाश्रिततारणम् Yādavā. 3.15; शृणु मतं मदीयम् अखिलकारणं कर्मैव S'aṅkaVi.(Ā.) 205.6.

अखिलकारणकारणत्व (akhilakāraṇa-kāraṇatva) *n.* the causality of (the Lord's will which is) the cause of everything तदखिलकारणकारणत्वेनाखिलस्य पूर्वावधिरूपभगवदिच्छालक्षणाद्धेतोः AṇuBh. 312.18 (*on* iv. 1.15)

अखिलकारणत्व (akhilakāraṇa-tva) *n* the characteristic of being the cause of everything अस्येयं समष्टिरखिलकारणत्वात् कारणशरीरम् VedāntSā. (Sa.) 6.5; VedāntTaSā. 41.1; TattvPrakā. 96B.11 (*on* ii. 2.9); मूलत्वमेवाखिलाकारणत्वात्···प्रकृतेः Vidvanmo. 6.3.

अखिलकार्य (akhila-kārya) *n.* all the transactions एवं विचारयंस्तत्र स्वराज्ये जनको नृपः। चकाराखिलकार्याणि न मुमोह च धीरधीः YogVā. v. 12.1; प्रतिहताखिलकार्यविचारणा प्रतिगता किल कुत्सितधारणा ParamāKā. 14.96.

अखिलकार्यकरण (akhilakārya-karaṇa) *n.* doing or accomplishment of all that is to be done सत्त्वपुरुषान्यतास्यातिपूर्वो हि निरोधश्चित्तमखिलकार्यकरणेन चरितार्थमधिकारादवसादयति TattvVai. 25.19 (*on* 1.20)

अखिलकार्यकारण (akhilakāryakāraṇa) *n.* **1** all the effects and causes परमेश्वरस्याप्यखिलकार्यकारणाधिष्ठातृतामङ्गीकुर्वाणः साध्यविकलतां दृष्टान्तस्याचष्टे NyāyMa. 29.12; **2** the cause of all the effects अखिलकार्यकारणेऽज्ञाने बाधिते सति तत्कार्यस्याखिलस्य बाधितत्वात् VedāntSā.(Sa.) 26.14.

अखिलकार्यनिमित्त (akhilakārya-nimitta) *n.* the (chief) means for all undertaking अखिलकार्यनिमित्तं वित्तं निश्चित्य···अन्यद्रव्यमिषेण वसु तद्द्रोणीसंचितं ···शनैः कटकमनयम् DaśKuC. 20.26.

अखिलकार्यार्थम् (akhila-kāryārtham) *adv.* for accomplishing all (desired) effects or purposes शरच्चखिलकार्यार्थं ग्राह्यं सरसमौषधम् S'ārṅgaS. i. 1.59 = BhāvPra.(Bhā.) vi(1). 97.

अखिलकार्यपूर्वभावित्व (akhilakāryapūrvabhāvi-tva) *n.* the characteristic of being anterior to all products (produced or created things) द्वयोरेव पुम्प्रकृत्योरखिलकार्यपूर्वभावित्वेऽप्येकतरस्य पुरुषस्यापरिणामित्वेन कारणताहान्यान्यतरस्याः कारणत्वौचित्यमित्यर्थः SāṁkhyaPraBh. 39.6 (*on* 1.75)

अखिलकार्यसाधारण्य (akhilakārya-sādhāraṇya) *n.* being common to all products (created things) न तु महत्तत्त्वमात्रमत्र विवक्षितं हेतुमत्त्वादीनामखिलकार्यसाधारण्यात् SāṁkhyaPraBh. 57.30 (*on* 1.124)

अखिलकालविशेषण (akhilakāla-viśeṣaṇa) *n.* distinguishing characteristic (or feature) of all (the varieties or variations of) time अप्यौषधान्यखिलकालविशेषणं च···सा···कथयांचकार KalyāKā. 1.8.

¹**अखिलकाष्ठापहारक** (akhilakāṣṭhāpahāraka) *adj.* destroyer of all wood or fuel कृष्णवर्त्मेवाखिलकाष्ठापहारकम्···तिमिरं व्यजृम्भत VāsaDa. 176.3.

²**अखिलकाष्ठापहारक** (akhilakāṣṭhāpahāraka) *adj.* destroyer of all prosperity (comm. अखिलोत्कर्षाणामपहारकं नाशकम्) VāsaDa. 176.3.

³**अखिलकाष्ठापहारक** (akhilakāṣṭhāpahāraka) *adj.* destroyer of (i. e. concealing all) the quarters or directions (comm. काष्ठा दिशस्तासामपहारकमाच्छादकम्) VāsaDa. 176.3.

अखिलकिल्बिष (akhila-kilbiṣa) *n.* all sins प्रमुक्तोऽखिलकिल्बिषैस्तु प्राप्नोति कामान् घृतदुग्धमिश्रान् BṛParāSm. 10.83; असौ···अशोकवनिकामगात्··· परामभिलषन् गतिं शमधनो यथा निर्ममस्त्रयीमखिलकिल्बिषप्रशमनैकदिव्यौषधिम् RāmāCam. 5.15.

अखिलकुटुम्ब (akhila-kuṭumba) *n.* the entire family अनधिगताकसिकगदकारणम्···अनुशोचति तामखिलकुटुम्बम् StavMā. 266.4.

अखिलकुल (akhila-kula) *n.* the entire family or race (मुसलं जनयिष्यति) येनाखिलकुलोत्सादो यादवानां भविष्यति ViṣṇuP. v. 37.10; BrahmP. 210.10; भयमुपनिदधे स राक्षसानामखिलकुलक्षयपूर्वलिङ्गतुल्यः Bhaṭṭi. 4.45; साऽपि ··· साक्षाद्वीक्ष्याखिलकुलक्षयम्। पितुः पत्युश्च युगपन्निर्लज्जादाज्जलाञ्जलिम् PāṇḍaC. 14.257.

अखिलकुष्ठ (akhila-kuṣṭha) *n.* all kinds of leprosy तं भक्षयेदखिलकुष्ठमहामयार्तः KalyāKā. 11.108.

अखिलकुष्ठहन् (akhilakuṣṭha-han) *adj.* destroyer (i. e. curer of) all kinds of leprosy गन्धकस्तुल्यमरिचः षड्गुणत्रिफलान्वितः। घृष्टः शम्याकमूलेन पीतश्चाखिलकुष्ठहा RasRaSa. 3.35.

अखिलकुष्ठहर (akhilakuṣṭha-hara) *adj.* remover of (i. e. cure for) all kinds of leprosy योगानिमानखिलकुष्ठहरान् विदध्यात् KalyāKā. 11.86; स घनसाररसः किल कान्तिदस्त्वखिलकुष्ठहरः कथितो मया RasPraSu. 3.10.

अखिलकृत् (akhila-kṛt) *m.* creator of all निर्दिष्टं पौष्करादौ स्वयमखिलकृता स्वं वपुर्नित्यसिद्धम् TattvMu. 3.65.

अखिलकृत्य (akhila-kṛtya) *n.* all the things to be done, all the duties सर्वथा च तथा च कुर्याद् यथाखिलकृत्यवर्गो महोत्साहादिगुणसम्पद्वैपरीत्यादारभ्यः स्यात् BālaKrī. i. 183.2 (*on* 1.306); अरतिरखिलकृत्ये चेतसा तद्गतेन श्रयति सहचरीभिः पालिता पुष्पशय्याम् JānaPa. 2.1.

अखिलकृत्यकृत् (akhilakṛtya-kṛt) *adj.* doing all duties, performer of all the things to be done तदसिन्नधुना राज्ये मदीयेऽखिलकृत्यकृत्। प्रधानपदवी-

मेत्य गतचिन्तं विधेहि माम् PārśvC. 1. 295.

अखिलकोण (akhila-koṇa) *m.* all the corners द्वादशाखिलकोणेषु कर्णशृङ्गाणि योजयेत् SamarāSū. 57. 14.

अखिलक्रम (akhila-krama) *m.* unbroken process, the order (of the world) without exception अत्रापि जातस्य सतः सम्बन्धो योऽस्य बान्धवैः। सोऽप्यस्तमन्ते देहस्य प्रयात्येषोऽखिलक्रमः MārkP. 76. 34.

अखिलक्रियाकर्तृ (akhilakriyā-kartṛ) *m.* the performer of all actions तत्र भ्रूमध्यं गतो जीव आपादमस्तकं व्याप्य कृषिश्रवणाद्यखिलक्रियाकर्ता भवति PaiṅgU. 422. 26 (2. 37)

अखिलक्रियाकलाप (akhila-kriyākalāpa) *m.* the whole group of activities, all the undertakings अर्थो नाम जनानां जीवितमखिलक्रियाकलापस्य KalāVi. 7. 1.

अखिलक्लेश (akhila-kleśa) *m.* all the miseries, all the troubles कामादित्रिकमेव मूलमखिलक्लेशस्य मायोद्भवम् VijñāS. 97.

अखिलक्षत्रजाति (akhila-kṣatrajāti) *f.* the entire *kṣatriya* (warrior) class उत्साद्याखिलक्षत्रजातिं नव नागाः पद्मावत्यां नाम पुर्यामनुगङ्गाप्रयागं गयायाश्च मागधा गुप्ताश्च भोक्ष्यन्ति ViṣṇuP. iv. 24. 63.

अखिलक्षत्राक्षेप (akhilakṣatrākṣepa) *m.* insult or affront to all the *kṣatriyas* (members of the warrior caste) तदपि खलु मे स व्याहारस्तुरङ्गमरक्षिणां विकृतिमखिलक्षत्राक्षेपप्रचण्डतयाकरोत् UttaRāC. 5. 29.

अखिलक्षत्रान्तकारिन् (akhilakṣatrānta-kārin) *adj.* destroyer of all the *kṣatriyas* (warriors) महापद्मनामा नन्दः परशुराम इवापरोऽखिलक्षत्रान्तकारी भविष्यति ViṣṇuP. iv. 24. 20.

अखिलक्षत्रिय (akhila-kṣatriya) *m.* all the *kṣatriyas* (warriors) ममाखिलक्षत्रियकण्ठलुण्ठनप्रशस्तधारः परशुर्विजृम्भते Rāgh. 4. 66.

अखिलक्षमापति (akhila-kṣamāpati) *m.* all the kings समानुजानातु ...गृहानिमान् यियासूनखिलक्षमापतीन्। भवानितः ĀnandRa. 8. 18.

अखिलक्षमाभुज् (akhila-kṣamābhuj) *m.* all the kings शिरःसु दानादखिलक्षमाभुजाम्। पुरेदमूर्ध्वं भवतीति वेधसा पदं किमस्याङ्कितमूर्ध्वरेखया NaiṣC. 1. 18.

अखिलक्षय (akhila-kṣaya) *m.* destruction of everything स प्रीत्यै विदुषां वेदो नाखिलक्षयकारणम् YaśasCam. ii. 412. 22.

अखिलक्षितिपति (akhilakṣiti-pati) *m.* lord or king of the whole earth अखिलक्षितिपतेरिक्ष्वाकुकस्य राज्ञो मेघवाहनस्य तनयम्...कुरु विचाराधनपरम् TilaMañ. 401. 21.

अखिलक्षेत्र (akhila-kṣetra) *n.* each and every place अगृह्णन्नखिलक्षेत्रवैताढ्यविजयेष्वपि। अम्भोऽम्भोजादिकं तत्रातृप्ताः स्वामिप्रसादवत् TriṣaŚaPuC. i. 2. 489.

अखिलक्षोणिपाल (akhila-kṣoṇipāla) *m.* all the kings आचक्ष्व चाखिलक्षोणिपाललोकसमक्षम्...शुकव्यतिकरम् TilaMañ. 195. 12.

अखिलक्षोणीकर (akhilakṣoṇī-kara) *m.* tax (levied on) the entire earth धिगिमा मेऽखिलक्षोणीकरार्त्तिजनिताः श्रियः PārśvC. 3. 593.

अखिलक्षोणीचक्र (akhila-kṣoṇīcakra) *n.* the entire circle of the earth सौभाग्यमत्राखिलक्षोणीचक्रशतक्रतौ निजगदे NaiṣC. 15. 90.

अखिलक्ष्मा (akhila-kṣmā) *f.* the entire earth प्रद्युम्नसूरिः ... प्रीणाति साखिलक्ष्माम् KumāCaSaṁ. 139. 26.

अखिलक्ष्मापाल (akhila-kṣmāpāla) *m.* all the kings पीत्वा कज्जलकालकूटमखिलक्ष्मापालनारीदृशाम् PrasaRā. 3. 37; राजा यद्युपसेविताङ्घ्रिरखिलक्ष्मापालचूडाशतैरासीदस्ति भविष्यति क्षितितले श्रीभोजदेवोपमः SaduktiKa. 186. 32; श्रीमत्काकतिवीररुद्रमखिलक्ष्मापालमौलिस्फुरन्माणिक्यद्युतिरञ्जिताङ्घ्रिम् ... स्तोतुं वयं नेश्महे PratāYaBhū. 323. 8.

अखिलक्ष्माभृत् (akhila-kṣmābhṛt) *m.* **A** all those who support the earth (i. e. all the kings) पदं व्यातन्वानः सततमखिलक्ष्माभृतां चोपरिष्टात्।...त्वमुच्चैश्चौलुक्येश्वर घटयसे मेघविस्फूर्जितानि ChandaśCū. ii. 323. 3; अखिलक्ष्माभृतां चक्रवर्ती...श्रीमन्माणिक्यचन्द्रः AlaṅkāŚe. i. 0(37); **B** all those who support the earth (i. e. all the mountains) ChandaśCū. ii. 323. 3.

अखिलक्ष्मामण्डली (akhila-kṣmāmaṇḍalī) *f.* the whole globe of the earth वीर्यं कन्दुकिताद्रिरूपमखिलक्ष्मामण्डलीमण्डनम्...वेणुधरस्य UjjvaNīMa. 395. 11.

अखिलखचर (akhila-khacara) *m.* all the sky-roamers (i. e. the *vidyādharas*) वज्रकुमारः...आत्मपितरमखिलखचराचरितचरणसेवं भास्करदेवं निवेश्य YaśasCam. ii. 312. 17.

अखिलखेचर (akhila-khecara) *m.* **A** (Astron.) all the sky-roamers (i. e. all the planets) ज्ञेयं तदेवाखिलखेचराणां पृथक्पृथग्वा रचयेत् तथाष्टौ। दृग्मण्डलम् Golā. 207. 17 (24. 7); पादेक्षणं भवति सोदरमानराश्योः...अखिलखेचराणाम् JātaPā. 2. 30; **B** all the sky-roamers (i. e. all the *vidyādharas*) तत्र सनत्कुमारस्य संभूयाखिलखेचरैः।...अभिषेको विदधे PārśvC. 6. 1163.

अखिलगजोपजीविन् (akhila-gajopajīvin) *m.* all the elephant-attendants अखिलगजोपजीविफेलाजीवनमष्टवङ्कनामपदं लेसिकापसदम्...अनुनयन्ती YaśasCam. ii. 45. 2.

अखिलगण (akhila-gaṇa) *m.* **A** all the attendants प्रत्युप्तामखिलगणैर्दिवादिसाराम्...शर्वाणीदयिततमः सभामवापत् ŚrīKaC. 17. 5; **B** all the grammatical classes (of verbal roots) ŚrīKaC. 17. 5.

अखिलगति (akhila-gati) *f.* all kinds of births अखिलगतिगर्तोत्तरणमार्गैरिव सोपानसर्गैश्चतुर्दिशमुपाहितावतारम् YaśasCam. ii. 301. 4 [*m.* wind ? NT.]

अखिलगन्धक (akhilagandha-ka) *n.* one which has all the aromas (i. e. very much aromatic) (वलिरिष्यते) शिम्बान्नं कृसरं याम्ये गन्धर्वेऽखिलगन्धकम् MayaMa. 8. 7.

अखिलगरल (akhila-garala) *n.* all (kinds of) poison यत्र च प्रतिहर्म्यशिखरमखिलगरलापहारमणिशिखासङ्गमसमाकुलैरवनहनफणिभिरुन्मुक्तवाजिविधुरं प्रवर्तयति सारथौ रथम् UdaySuKa. 21. 29.

अखिलगात्र (akhila-gātra) *n.* the whole body, [*pl.*] all limbs of the body बलं चाखिलगात्रेषु मूर्च्छितं विपुलं महत् AhirbuS. 19. 22; बलं चाखिलगात्राणां त्वग्गतं वायुना सह। मूर्च्छितं सर्वगात्रैर्यत्तद्वीर्यं हस्तयोर्न्यसेत् PāraS. 4. 34; वसन्तराजेन...। विनेय एवाखिलगात्रवर्ती त्वन्मानरोगो भिषजा क्षणेन PadyaVe. 431.

अखिलगिरिगण (akhilagiri-gaṇa) *m.* group of all the mountains अङ्गीकुर्वन्ति भङ्गीमखिलगिरिगणास्तत्पजाम्बूनदीयाम् PadyāTa. 23.

अखिलगुण (akhila-guṇa) *m.* all (good) qualities, all virtues भीममपि भीमजायाः कलेवरं नवकलायकुसुमसमम्। सुन्दरमखिलगुणानां मन्दिरमेतत्समानमिदमेव RasSa. 88.

अखिलगुणगणाढ्य (akhilaguṇagaṇāḍhya) *adj.* endowed with all (good) qualities न वशे वर्तते यश्च यन्तुस्तं विद्याद् व्यालहस्तीत्यखिलगुणगणाढ्योऽपि न ग्राह्य एषः MātaLī. 3. 6.

अखिलगुणगभीर (akhilaguṇa-gabhīra) *adj.* [*f.* -ā] profound with all (good) qualities अखिलगुणगभीरां राधिकामर्चयामि StavMā. 69. 7.

अखिलगुणपूर्ण (akhilaguṇa-pūrṇa) *adj.* full of (i. e. endowed with) all (good) qualities अखिलगुणपूर्णम्...त्वाम्...प्रापमेकान्तभक्त्या ŚaṅkaDigVi. (Mā.) 5. 97.

अखिलगुणवतीकदम्ब (akhila-guṇavatīkadamba) *m.* the whole group of virtuous women अखिलगुणवतीकदम्बचेतःप्रचुरचमत्कृतिकारिसद्गुणाढ्याम् (त्वाम्)...गोकुलवरेण्यनन्दिनि। एषः...मिक्षते...जनः StavMā. 95. 26 (comm. अखिलानां गुणवतीकदम्बानाम्)

अखिलगुणवन्ध्य (akhilaguṇa-vandhya) *adj.* devoid of all (good) qualities श्मशानावस्थैऽस्मिन्नखिलगुणवन्ध्ये हतमरावपि द्विश्राः केचिन्न खलु कलवाचः शकुनयः SūktiMu. 35. 1; Subhāṣi. 945.

अखिलगुणविलोप (akhilaguṇa-vilopa) *m.* effacement of all virtues युवजनमृगाणाम्...वनितासु...अखिलगुणविलोपनखरेखेव रोमराजीविनिर्गमः YaśasCam. ii. 59. 2.

अखिलगुणसंश्रय (akhilaguṇa-saṁśraya) *m.* abode of all virtues भूरमणीश्वर यदिदमखिलगुणसंश्रय। उक्तम्...तच्चित्रं न YaśasCam. i. 189. 1.

अखिलगुणसाधक (akhilaguṇa-sādhaka) *adj.* which establishes i. e. which proves (the existence or presence of) all (good) qualities जन्मादिकारणत्वगुणग्रहणं तु तस्याखिलगुणसाधकत्वेनान्योपलक्षणाभिप्रायेणैव TattvPrakā. 65B. 2 (*on* i. 4. 1)

अखिलगुणाढ्य (akhilaguṇāḍhya) *adj.* rich in all qualities (virtues or excellences) स्वयमखिलगुणाढ्यस्सूरिभिर्नित्यसेव्यः (एनं भजामः) ŚatDū. 171. 22.

अखिलगुणानुगत (akhilaguṇānugata) *adj.* [*f.* -ā] which followed (i. e. arose out of) all qualities or virtues (चन्द्रमतिम्) अखिलगुणानुगतामिव मतिपुः कीर्तिम्...अपश्यम् YaśasCam. ii. 82. 5.

अखिलगुणाभिराम (akhilaguṇābhirāma) *adj.* beautiful because of all (good) qualities अद्राक्षुश्च ते तत्र...अखिलगुणाभिराममारामम् NīlaVi. 123. 15.

अखिलगुप्ति (akhila-gupti) *f.* all the secrets रहस्यविद् मित्रार्युदासीनविजिगीषुमध्यमाखिलगुप्तिप्रयुक्तिप्रचारज्ञः BālaKrī. i. 182. 17 (*on* 1. 305)

अखिलगुरु (akhila-guru) *m.* teacher of all (i. e. teacher of the whole world) आदौ दधार धरणीधरणाय ...। नारायणोऽखिलगुरुर्गुरुकोलदेहम् SātvaT. 2. 4; योगेश्वराखिलगुरो भगवन्नमस्ते BhāgP. i. 8. 43; viii. 3. 32; यामि परमां कदा मुक्तिं मुक्तिम्...अखिलगुरो GaṇeP. i. 14. 15; i. 61. 30.

अखिलगुरुजन (akhila-gurujana) *m.* all elders नत्वा मूर्ध्नाखिलगुरुजनान् सीतया लक्ष्मणेन । रामः MahāN. 2. 37.

अखिलगृहमेधिन् (akhila-gṛhamedhin) *m.* all the house-holders अखिलगृहमेधिपरिषदननुकरणीयसांगत्यमनयोरजायतानुकूलदाम्पत्यम् YātrāPra. 1. 17 (4)

अखिलगोचर (akhila-gocara) *adj.* relating to all, having all within its range यः संकर्षणस्तु संहारः कल्पान्तेऽखिलगोचरः । स फट्कारः LakṣmīT. 29. 66; अखिलगोचराणि परमार्था नैव (बाधकानि परमार्थतामेव) बाधन्ते NyāyKu. 64. 3.

अखिलगोपविलासिनी (akhila-gopavilāsinī) *f.* all cowherdesses केनापि धूर्तपतिना खलु शिक्षितोऽसि मन्त्रं वशीकरणकारणमौषधं वा ।···अखिलगोपविलासिनीनां येन त्वया गृहसुखानि विलुण्ठितानि VidaMā. 3. 8.

अखिलगोपिका (akhila-gopikā) *f.* all cowherdesses अखिलगोपिकाः । समुद्यतास्ता मां धर्तुम् ĀdiP. 23. 49; 26. 11.

अखिलगोपी (akhila-gopī) *f.* all cowherdesses लज्जयितुमखिलगोपीनिपीतमनसं मधुद्विषं राधा ।···पृच्छति कथां शम्भोः ĀryāSaSa. 508; अखिलगोपीवल्लभं देवदेवम् ।···नन्दसूनुं नमामि SīlpaRa. ii. 23. 34.

अखिलगोष्ठनिवासिन् (akhila-goṣṭhanivāsin) *m.* all the residents of the hamlet (of the cowherds i. e. of Vraja) मनांसि नः स्नेहयत्यखिलगोष्ठनिवासिनाम् UjjvaNīMa. 93. 5.

अखिलग्रन्थ (akhila-grantha) *m.* the entire treatise, the whole work सत्काव्ये···श्रीवीरभानुप्रभोः···अखिलग्रन्थः समाप्तिं गतः ViraBhā. 12. 45.

अखिलग्रह (akhila-graha) *m.* **1** all the planets स्वप्ने···अखिलग्रहचन्द्रतरणितारागुच्छलाच्छि(? ञ्छि)तम्···देवी जगद्गोलं जग्रसे AvantiKa. 158. 5; (आचार्यः) मुखान्ते चार्चयेत्साधिदेवता(? तां)श्चाखिलग्रहान् VasiS. 18. 102; त्वमसि किन्त्वखिलग्रहाणां विश्रामपात्रम् CaitaCa. 93. 17(4); **2** all evil spirits निर्माल्यैर्धूपनात्सद्यो मुक्त्वा यान्त्यखिलग्रहाः ĪśānSīPa. i. 43. 89; **3** total eclipse (नैवोद्वाहः) उत्पातग्रहणादूर्ध्वं सप्ताहमखिलग्रहे NāraS. 29. 9; **4** performance of all (the *aṣṭakā* rites) एकैकं चाष्टकाकर्म कुर्वीव कृतिनो नराः। फलसाम्याद् भवन्त्यस्मान्नैककर्त्राखिलग्रहः BālaKrī. i. 15. 14 (*on* 1. 7)

अखिलघ्न (akhila-ghna) *adj.* killer of all देवान्तकः ···उवाच···। कालं हनिष्येऽखिलघ्नम् GaṇeP. ii. 62. 46.

अखिलचतुर्थाश्रमजुष् (akhila-caturthāśramajuṣ) *m.* all *saṁnyāsins* (*lit.* who have taken to the fourth order of life) उपास्यं च प्रादुर्यमखिलचतुर्थाश्रमजुषां स देवः···नः कृपयतु StavMā. 7. 1.

अखिलचमू (akhila-camū) *f.* the whole or entire army कुम्भकर्णम्··· अखिलचमूभक्षिणं व्यक्षिणोस्त्वम् Nāray. ix. 35. 6.

अखिलचरणदेश (akhila-caraṇadeśa) *m.* the entire leg-region अतिमात्रगमनादखिलचरणदेशेष्ववसी(सा)दनाच्च कर्मप्ररोधापत्तिर्भवति Hastyāyur. 335. 9 (2. 71)

अखिलचराचर (akhila-carācara) *n.* the entire or whole (world of) the movable and the immovable वन्दे···त्वामहमखिलचराचरमूलम् StavMā. 55. 2.

अखिलचित् (akhila-cit) *f.* all the sentient (beings) अखिलचिदचिदन्तर्यामि तद्विष्णुसंज्ञं सवितुरहमुपासे···भर्गः SatDū. 116. 21; 171. 22.

अखिलचित्तज्ञ (akhila-cittajña) *adj.* who knows (the working of) the minds of all युवामखिलचित्तज्ञौ दत्तं नौ मानसेप्सितम् PadmP. vi. 217. 45.

अखिलचित्तदर्शिन् (akhilacittadarś-in) *adj.* who knows (lit. perceives) (the working of) the minds of all तम्···रामो जगादाखिलचित्तदर्शी BrahmāṇḍP. ii. 40. 46.

अखिलचेतन (akhila-cetana) *m.* all sentient beings यस्य ज्ञानकलालेशाज्ज्ञानिनोऽखिलचेतनाः BṛBrahmaS. i. 7. 48.

अखिलचेष्टित (akhila-ceṣṭita) *n.* all actions (esp. religious performances like worship) निजप्रियोपहरणं तदर्थेऽखिलचेष्टितम् BhaktiRaSi. i. 2. 24; (comm.) अखिलचेष्टितं सर्वं कर्म विशेषतश्च यजनादि यत् तदर्थे शिक्षेदित्यर्थः ViraMi. (Bhakti.) 12. 4.

अखिलजगच्छल्य (akhilajagac-chalya) *n.* dart (i. e. most troublesome) to the entire world अखिलजगच्छल्यनिर्हारयत्नं प्राणद्यूतं व्यदीव्यन्··· शौर्यशौण्डाः RāghPāṇ.(Ka.) 8. 10.

अखिलजगज्जय (akhilajagaj-jaya) *m.* victory over the entire world फलभेदोऽस्त्यन्तरालक्षितिरखिलजगज्जयप्रवर्तिनी NayaMañ. III. iii. 33. 66.

अखिलजगत् (akhila-jagat) *n.* **1** the entire or whole universe or world रक्तः सूर्यः···हेमन्तेऽपि त्वखिलजगतः सस्यसंपद्विवृद्ध्यै VasiS. 3. 25; ViṣṇuP. iv. 11. 12; BhāgP. vi. 9. 42; नमोऽखिलजगद्व्यापिस्वरूपायात्ममूर्तये MārkP. 78. 4; इयमखिलजगद्विदिता स्मृतिसमाख्या NyāyMañ. i. 240. 9; तपस्विलोकस्य कृताङ्कतमिव ज्ञातुमम्बरशिखरमारूढोऽयमखिलजगतः कर्मसाक्षी भगवानुष्णरश्मिः TilaMañ. 257. 4; अखिलजगच्चेष्टकत्वमाहात्म्यवत्त्वेन तस्य···प्राबल्यात् TattvPrakā. 130A. 12 (*on* ii. 4. 11); पाहीश नोऽखिलजगत्तव शापभीतम् GaṇeP. i. 61. 14; देवाखिलजगत्सर्गस्थितिसंहारकारण ।···कस्तं त्वां स्तोतुमीश्वरः BṛKathāMañ. i. 1. 21; StavMā. 39. 29; **ii** all the worlds (*Bhuvanas*) (हंसैः) उह्यमाने विमाने··· अखिलजगतां माननीयस्य धातुः HaṁsSaṁ. 6; प्रबन्धोऽयं बन्धोरखिलजगतां तस्य सरसां प्रभोरन्तः सान्द्रां प्रमदलहरीं पल्लवयतु HaṁsDū.(Rū.) 142.

अखिलजगती (akhila-jagatī) *f.* entire world or whole universe अखिलजगतीधुर्यभुजबलाभिरामे रामे किमिदमनार्यमविचार्यम् RāmāCam. 6. 30(3)

अखिलजगत्कर्मन् (akhilajagat-karman) *n.* activity of the entire world नमोऽखिलजगत्कर्मसाक्षिभूताय शंभवे BrahmāṇḍP. ii. 25. 10.

अखिलजगत्काम्य (akhilajagat-kāmya) *adj.* object of the wish or desire of the entire world मनुरखिलजगत्काम्यकल्पद्रुमोऽसौ ĪśānSīPa. i. 14. 253.

अखिलजगत्कारण (akhilajagat-kāraṇa) *n.* the cause of the entire world or whole universe अखिलजगत्कारणभूतं नारायणमाहाक्रूरः ViṣṇuP. iv. 13. 140; न ह्यत्र त्रयीविदो विवदन्ते यद्वासुदेवः परमात्मा अखिलजगत्कारणमिति ĀgaPrā. 42. 10; 47. 6; नारायण एवाखिलजगत्कारणम् YatīndraDī. 82. 6.

अखिलजगत्कारणता (akhilajagatkāraṇa-tā) *f.* the state of being the cause of the entire world तस्माद्वाच्यत्वाद्ब्रह्मणोऽखिलजगत्कारणतया शास्त्रयोनिता युक्ता TattvPrakā. 15A. 12 (*on* i. 1. 11)

अखिलजगत्कारणत्व (akhilajagatkāraṇa-tva) *n.* the state of being the cause of the entire universe कारणलक्षणलक्षितत्वादखिलजगत्कारणत्वम्··· नारायणस्य···संभवति YatīndraDī. 81. 7.

अखिलजगत्पद्म (akhilajagat-padma) *n.* the lotus in the form of the entire world ततोऽखिलजगत्पद्मबोधायाच्युतभानुना । देवकीपूर्वसंध्यायामाविर्भूतं महात्मना ViṣṇuP. v. 3. 2.

अखिलजगत्परायण (akhilajagat-parāyaṇa) *m.* the ultimate refuge or goal of the entire world अखिलजगत्परायणो नारायणः प्राह ViṣṇuP. iv. 2. 24.

अखिलजगत्परिपालन (akhilajagat-paripālana) *n.* protection of the whole universe सा चण्डिकाखिलजगत्परिपालनाय नाशाय चाशुभभयस्य मतिं करोतु MārkP. 84. 3.

अखिलजगत्प्रदीप (akhilajagat-pradīpa) *m.* the lamp (illuminating) the whole world अखिलजगत्प्रदीपभूतं देवं प्रणतोऽस्मि विश्वकर्माणम् MārkP. 107. 11.

अखिलजगत्सार (akhilajagat-sāra) *m.* the essence (most brilliant or excellent) of the entire world न प्राप्तमखिलजगत्सारभूतं तन्महारत्नं स्यमन्तकाख्यम् ViṣṇuP. iv. 13. 100; iv. 13. 139.

अखिलजगदगदंकार (akhilajagad-agadaṅkāra) *m.* a physician of the entire world अखिलजगदगदंकारकारुण्यधारः···वः सुखयतु···कुञ्जपट्टाधिराजः StavMā. 158. 19.

अखिलजगदघ (akhilajagad-agha) *n.* the sins in the entire world या बाह्यजलधारा···अखिलजगदघमलापहोपस्पर्शनामला साक्षाद्भगवत्पदी BhāgP. v. 17. 1.

अखिलजगदध्यक्ष (akhilajagad-adhyakṣa) *m.* the ruler or master of the entire world पाशुपताः··· स्वदर्शनादर्शकमखिलजगदध्यक्षमाचक्षते ĀgaPrā. 23. 14.

अखिलजगदम्बिका (akhilajagad-ambikā) *f.* mother of the whole universe सुमतिरयम् ··· रूपसंपदमखिलजगदम्बिकाया विभावयन् पुनरिदमभाषत YātrāPra. 5. 83(1)

अखिलजगदाक्षेपकारिन् (akhilajagad-ākṣepakārin) *adj.* challenging (i. e. surpassing) the entire world अखिलजगदाक्षेपकारिरूपाः कन्यका झगित्यद्राक्षम् TilaMañ. 159. 14.

अखिलजगदीश (akhilajagad-īśa) *m.* the lord of the whole universe त्वमखिलजगदीश षड्भिरङ्गैरुपचितवेदमजीजनः षडङ्गम् AmṛUda. 4. 63.

अखिलजगदेककारण (akhilajagad-ekakāraṇa) *n.* the only cause of the entire world अखिलजगदेककारणभूतः परमपुरुषः ··· तमसः परस्ताद्वर्तते VedāntSā.(Rā.) 49. 9 (*on* i. 1. 25)

अखिलजगदेकनायक (akhilajagad-ekanāyaka) *m.* the only master or lord of the entire world (सर्वेऽपि) अखिलजगदेकनायकं राजानमागत्य परिगृह्णीत UdaySuKa. 139. 16.

अखिलजगद्गर्भिन् (akhilajagadgarbh-in) *adj.* which possesses the entire world in the form of an embryo i. e. within it अखिलजगद्गर्भि तद्गर्भपात्रम्···कृत्वाञ्जलौ TantrSa. 1. 122.

अखिलजगद्ग्रासल (akhilajagadgrāsa-la) *adj.* eager to swallow as a mouthful the entire world ज्वालाजिह्वालताभिर्दिवमखिलजगद्ग्रासलो लेलिहानः(? लोलो लिहानः) ।...याति विस्तारमग्निः TāpaVa. 2. 4.

अखिलजगद्धातृ (akhilajagad-dhātṛ) *m.* creator or sustainer of the whole world तस्याखिलजगद्धातुरावां देवस्य शार्ङ्गिणः । पार्षदाविह संप्राप्तौ BhāgP. iv. 12. 24.

अखिलजगद्धामन् (akhilajagad-dhāman) *n.* the resort or abode of all the worlds जयाखिलजगद्धामन् SkandP. ii(2). 30. 39.

अखिलजगद्बन्ध (akhilajagad-bandha) *m.* the ties or fetters of the whole world स जगतीपतिः...अखिलजगद्बन्धध्वंसना(? न)परानुभावस्य भगवतः ...अङ्घ्रियुगलानवरतध्यानानुभावेन ... महीतलमनुशशास BhāgP. v. 1. 23.

अखिलजगद्भार (akhilajagad-bhāra) *m.* the burden of the whole world or all the worlds जयाखिलजगद्भारधारणश्रमवर्जित SkandP. ii(2). 30. 51.

अखिलजगद्भीषण (akhilajagad-bhīṣaṇa) *adj.* terrifying to the whole world कुर्वाते मल्लवर्यौ रणमखिलजगद्भीषणं गर्जयन्तौ S'ṛṅgāBhū. 72.

अखिलजगद्रक्षण (akhilajagad-rakṣaṇa) *n.* protection of the entire world नृपतिरथ...। अध्यासामास पृथ्वीं चिरतरम् ... अखिलजगद्रक्षणे जागरूकः MātaLī. 12. 28.

अखिलजगद्विजय (akhilajagad-vijaya) *m.* victory over the whole world लक्ष्मणाग्रजः ... अखिलजगद्विजयवर्णावलीमतिनिर्णायकैरनेकविधसमीकाभिघातमग्नभग्नैरावणविषाणकुलिशाग्रैरुत्कीर्णविशालवक्षःस्थलफलकम् ... ददर्श दशकन्धरम् RāmāCam. 6. 32 (9)

अखिलजगन्नाथ (akhilajagan-nātha) *m.* lord of the whole world जयाखिलजगन्नाथ TriṣaS'aPuC. i. 3. 537.

अखिलजगन्मातृ (akhilajagan-mātṛ) *f.* mother of the whole world पुराखिलजगन्माता सती दाक्षायणी तनुम् । शिवनिन्दाप्रसङ्गेन त्यक्त्वा...सुताभूद्धिमवद्गिरेः S'ivaP. vi. 2. 6 (472A. 8)

अखिलजड (akhila-jaḍa) *adj.* all insentient (things) अखिलजडमिदं वस्तुजातं कथं स्याम् S'atS'lo. 92; अत्र भूतशब्दोऽखिलजडोपलक्षकः YogSā. 13. 12(1)

अखिलजन (akhila-jana) *m.* all the people अखिलजनमध्ये सिंहपददर्शनकृतपरिशुद्धिः सिंहपदमनुससार (भगवान्) ViṣṇuP. iv. 13. 38; तस्य च महामहीपतेः...अखिलजननयनकुरङ्गवागुरा...अस्ति प्रिया प्रियङ्गुमञ्जरी नाम NalaCam. 2. 29(3); गृहाणेदमानीतं मया ... अखिलजनदृष्टिहारि हरिचन्दनम् TilaMañ. 288. 13; तदखिलजनतोषदं स्वराज्यं चिरमनुपाल्य सुदंपती विमुक्तौ YogVā. iii. 59. 18; स्युर्मध्वक्तैरखिलजना वशेऽस्य लाजैः ĪśānS'iPa. i. 23. 32; महाभाष्यव्याख्यामखिलजनवन्द्यां विदधतः सदा यस्य च्छात्रैस्तिलकितमभूत्प्राङ्गणमपि VikraDeC. 18. 79; सा तिरुवेङ्कटपुरन्ध्री...अखिलजनहृदयनयनानन्दं नन्दनमविन्दत ĀnandRa. 3. 6(5)

अखिलजनता (akhila-janatā) *f.* all groups of men द्राक्षापूर्णान्यखिलजनताभोगहेतोर्वनानि VikraDeC. 18. 78.

अखिलजनयितृ (akhila-janayitṛ) *adj.* creator of all अस्यैवाचिन्त्यशक्तेरखिलजनयितुः स्यादुपादानभावः TattvMu. 3. 25.

अखिलजनाचार (akhilajanācāra) *m.* practice of all people, general practice संप्रति पुनरस्या अनपेक्षितमप्यनुलेपनादिकमखिलजनाचारविषयतया करणीयमेव RasSa. 34. 3.

अखिलजनुष्मत् (akhila-januṣmat) *m.* all the creatures सममखिलजनुष्मतां मनोभिः समजनि तावदनाविला त्रिलोकी NīlaVi. 115. 8.

अखिलजन्तु (akhila-jantu) *m.* all the creatures मधुरिपुं यो रात्रिकालं यजेत् तस्यैवाखिलजन्तुजातदयितस्याम्भोधिजावेश्मनः । हस्ते...°विभवाः PāñcaRā. (Nā.) iii. 13. 1; ब्रह्मा दक्षादयः कालस्तथैवाखिलजन्तवः । विभूतयो हरेरेता जगतः सृष्टिहेतवः ViṣṇuP. i. 22. 31; सुवृत्तमखिलजन्तुजीवनेन मातरिश्वना MālaMā. 9. 284; तितिक्षया करुणया मैत्र्या चाखिलजन्तुषु । ... भगवान् संप्रसीदति BhāgP. iv. 11. 13.

अखिलजन्मन् (akhila-janman) *adj.* from whom everything is born अयं हि सर्वलोकस्य विष्णोरखिलजन्मनः ।...अंशः ViṣṇuP. v. 20. 50.

अखिलजन्मन् (akhila-janman) *n.* all lives अहो नृजन्माखिलजन्मशोभनम् BhāgP. v. 13. 21; अथ पुरातनरामायणं कथयामि यस्य श्रवणेनाखिलजन्मसंपादितपापक्षयो जायते PadmP. iv. 112. 12(5)

अखिलजन्मीय (akhila-janmīya) *adj.* pertaining to all lives अतः प्रवेशादखिलजन्मीयपापनाशः TristhaSe. 99. 9.

अखिलजन्यकाल (akhilajanya-kāla) *m.* time (or occasion) of all the wars क्षमापराधं मम सर्वशक्ते जयं प्रयच्छाखिलजन्यकाले GaṇeP. i. 45. 13.

अखिलजीव (akhila-jīva) *m.* all beings मुक्तयेऽखिलजीवानामुदेमि परमेश्वरात् LakṣmīT. 20. 7; त्वया प्रसुप्तं परिसुप्तशक्तिव्रजेन तत्राखिलजीवधाम्ना Nārāy. iii. 8. 7.

अखिलजीविन् (akhila-jīvin) *m.* all living beings (त्वम्) अखिलजीविनाम् । प्राणाः VāmaP. 47. 121.

अखिलज्ञ (akhila-jña) *adj.* knower of all आचार्यस्वामी...अखिलज्ञान् स्वशिष्यान् पद्मपादहस्तामलकमुखान् आज्ञापयामास S'aṅkaVi.(Ā.) 162. 19.

अखिलज्ञता (akhilajña-tā) *f.* the state of knowing all, omniscience एकवस्तुसमोऽशश्चेत्वादिबोधेऽखिलज्ञता IṣṭaSi. 310. 22.

अखिलज्ञप्ति (akhila-jñapti) *f.* knowledge of all (the Vedas) तदन्येषां यथायोगमखिलज्ञप्तिरिष्यते AnuVyā. 49A. 1 (*on* 3. 3)

अखिलज्ञानमय (akhilajñāna-maya) *adj.* full of all knowledge जयाखिलज्ञानमय...प्रभो ViṣṇuP. i. 4. 21.

अखिलज्ञापक (akhila-jñāpaka) *adj.* making everything known नाखिलज्ञापको विष्णुरज्ञेयो नियमेन हि AnuVyā. 70A. 8 (*on* 4. 2)

अखिलज्ञेय (akhila-jñeya) *n.* all the objects of knowledge स्वबुद्धिनिःश्वासनिमेषभाजि प्रत्यक्षमात्मानुभवेऽपि मूढः । किं चाखिलज्ञेयविवर्तिबोधस्वरूपमध्यक्षमवैति लोकः Viṣāpahā. 22; ज्ञानमेवैकमखिलज्ञेयाकारं प्रभासते AnuVyā. 31A. 7 (2. 2)

अखिलज्योतिर्विद् (akhila-jyotirvid) *m.* all astrologers, every astrologer रन्ध्रे मिश्रबले शुभाशुभखगैरालोकिते वा युते दम्पत्योः समकालमृत्युमखिलज्योतिर्विदः संविदुः JātaPā. 16. 44.

अखिलज्योतिस् (akhila-jyotis) *n.* name of Jina (light of all) मूलकर्ताखिलज्योतिः (धाम्नां पते तवामूनि नामानि) MahāP. 25. 209.

अखिलज्वरसंभव (akhilajvara-sambhava) *m.* effects or occurrences of all fevers सर्वाङ्गरुक्क्षवथुगौरवरोग(? म)हर्षा रूपाणि पूर्वमखिलज्वरसं(? रसं)भवेषु KalyāKā. 9. 52.

अखिलतटिनी (akhila-taṭinī) *f.* all rivers चूर्णीचर्कर्त्यखिलतटिनीगर्वसर्वस्वमेषेत्यार्याश्चूर्णीत्यखिलविदितं नाम यस्या गृणन्ति MayūSaṁ. 1. 88.

अखिलतत्त्व (akhila-tattva) *n.* **1** all the elements तत्त्वयोगमतो वक्ष्ये...। शुद्धयेऽखिलतत्त्वानाम् PauṣkS. 33. 91; तथैवाखिलतत्त्वानामौपाधिकमुदाहृतम् । परत्वमञ्जसंभूत न कश्चित् तत्त्वतः परम् PauṣkS. 20. 64; पृथिव्यादीनि तत्त्वानि विश्लिष्य जुहुयात्ततः । वह्नावखिलतत्त्वानामालये व्याहृते हरौ AgniP. 27. 42; अखिलतत्त्वपथोत्तीर्णम् ... साक्षाच्चकार दाक्षायणीरमणम् NīlaVi. 96. 5; **2** all truths, the whole or entire truth सनन्दनाद्यैर्मुनिभिस्तथोक्तं श्रीनारदा(या)खिलतत्त्वसाक्षिणे SiddhāRa. 6 (74. 5)

अखिलतत्त्वार्थ (akhila-tattvārtha) *m.* truth about everything त्वमेकोऽखिलतत्त्वार्थं जानासि मुनिसत्तम PadmP. iv. 86. 5.

अखिलतत्पण (akhila-tatpaṇa) *m.* all his merchandise, all his wares तयोरेकं च त्वं हत्वा गृहीत्वाखिलतत्पणम् । अपरं हन्तुमुद्युक्ते स दुद्राव भयाद् द्रुतम् SkandP. ii(7). 15. 41.

अखिलतनु (akhila-tanu) *adj.* having everything as one's form यः प्रोक्तः सर्वकर्तुः परमखिलतनोर्नापरं किंचिदस्ति TattvMu. 3. 7; तत्तत्तत्त्वैर्विशिष्टो हरिरखिलतनुस्तासु विद्यासु वेद्यः TattvMu. 3. 9.

अखिलतनुभृत् (akhila-tanubhṛt) *m.* all embodied beings, all corporeal beings प्राणस्य प्राण एषोऽप्यखिलतनुभृतां चक्षुषश्चक्षुरेषः S'atS'lo. 89; दक्षः श्रीवेङ्कटेन्द्रः...स्वोचप्रेमानुबन्धानखिलतनुभृतः पालयन् लीलयैव ĀnandRa. 5. 29.

अखिलतन्त्र (akhila-tantra) *n.* **i** all the sciences स्कन्दांशजः स द्विजसार्वभौमस्तारुण्य एवाखिलतन्त्रवेदी S'ivLī. 22. 5; **ii** all Tantric Texts, the whole Tantra lore तच्छिष्टमखिलतन्त्रविरुद्धं यद्वा तद्वा चेत्युपेक्ष्यम् SetuBa. 60. 21.

अखिलतपोधन (akhila-tapodhana) *m.* all ascetics एतस्याः क्षितिधरकाननस्रवन्त्याः कूलेऽसिन्नखिलतपोधनानुकूले । ...एतत्त्वं परिचरितुं त्वरस्व तत्त्वम् Surath. 12. 12.

अखिलतरुणी (akhila-taruṇī) *f.* all young women अत्र राधारमणस्याखिलतरुणीजनच्छन्नानुरागगरिमास्पदत्वं न विदितम् Loc. 105. 20 (2. 24); वहन्तीं गात्रामिस्त्यामखिलतरुणीगर्वनिर्वाणहेतुम् । पश्यामि त्वाम् RasSa. 237.

अखिलतस् (akhila-tas) *adv.* **i** completely तन्मेऽखिलतो नस्यविधानं समुपदेष्टुमर्हसि भगवन् Hastyāyur. 619. 3 (4. 7); चित्ते चित्ते विशति ... स्रोतस्यूते बहिरखिलतो व्याप्तिशून्ये च पुंसि । येषां ज्योतिः YaśasCam. ii. 382. 2; **ii** [Abl.] from each तथोत्थायोत्थाय स्थलजलतृणादेरखिलतः पदार्थाद्यान्सृष्टिस्रवदमृतपूरैर्विकिरसि Stotrā. 12. 3.

अखिलताप (akhila-tāpa) *m.* all afflictions छाययाखिलतापघ्नः ... । इत्येतत् कथितम्...। नाम्नां सहस्रम्...चक्रराजस्य सत्पतेः AhirbuS. App. 21 (654. 13); वयमामोदिता दिताखिलतापा भवद्भिः CaitaCa. 28. 17(1)

अखिलतापिन् (akhilatāp-in) *adj.* having sun-shine all over भर्तुर्वि-

सारि शिखरम् … अखिलतापि …। चूतद्रुमैर्मदयति क्षितिरस्य … पिकाली: HarVi. i. 5. 139.

अखिलतामस (akhila–tāmasa) *n.* all darkness (व्यास:) स एवाद्य प्रसन्नात्मा हरत्वखिलतामसम् S'aṅkaVi.(Ā.) 231. 20.

अखिलतारालोक (akhila–tāraloka) *m.* the entire collection of stars, all the stars प्रलयमखिलतारालोकमह्नाय नीत्वा …गगनसलिलराशिं रात्रिकल्पावसाने मधुरिपुरिव भास्वानेष एकोऽधिशेते S'iśuVa. 11. 66.

अखिलतीर्थ (akhila–tīrtha) *n.* all the places of pilgrimage प्रणामसमये च मूर्धानमधिरोपितेन प्रकृतिपूतेन निजपादपांसुना संपादितमखिलतीर्थस्नानफलम् TilaMañ. 26. 7; युधिष्ठिर: …। जगामाखिलतीर्थानि सादर: पृथिवीपति: PadmP. i. 39. 120; विभीषणमशेषराजाधिपतिं विधातुमखिलतीर्थाहृतैरम्भोभि:… रघुपतिरभ्यषिञ्चत् RāmāCam. 6. 94(6)

अखिलतीर्थसार्थक (akhilatīrtha–sārthaka) *m.* the group of all sacred places स्नाता हि ते चाखिलतीर्थसार्थकै:(? का:) । स्नात्वेह ये वै मणिकर्णिकाह्रदे समासते मुक्तिजनाश्रयेक्षणम् SkandP. iv. 98. 36.

अखिलतुष्टि (akhila–tuṣṭi) *f.* satisfaction of all भक्तियोगम् …तमहमखिलतुष्ट्यै शास्त्रदृष्ट्या व्यनज्मि BhaktiRa. 1. 1.

अखिलतुष्टिकृत् (akhila–tuṣṭikṛt) *m.* name of Viṣṇu (gratifying all) अखिलतुष्टिकृत् …इति …विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3. 173 (? 123)

अखिलतोषकृत् (akhilatoṣa–kṛt) *m.* gratifing all desires अखिलतोषकृत् । पितॄनुद्धरते यस्तु पुत्रवान्पुत्र उच्यते GaṇeP. i. 2. 30.

अखिलत्रास (akhila–trāsa) *m.* **i** all flaws अखिलत्रासवैधुर्यधुर्यो धार्य:… स्वहृदि …तत्त्वमुक्ताकलाप: TattvMu. 1. 3; **ii** every (kind of) fear, TattvMu. 1. 3.

अखिलत्रिजगती (akhila–trijagatī) *f.* all the three worlds वनिताजनानाम् …वपूंषि । …सुमनोविशिखस्य शस्त्राणीवाखिलत्रिजगतीजयबद्धबुद्धे: HammīMaKā. 6. 62.

अखिलत्रिभुवन (akhila–tribhuvana) *n.* all the three worlds दृष्ट्वा च तम् …अखिलत्रिभुवनराज्योचितम् …चन्द्रापीडस्य पस्पर्श विस्मयो हृदयम् Kād. 80. 4.

अखिलत्रैलोक्य (akhila–trailokya) *n.* all the three worlds योगिन: कथमखिलत्रैलोक्यवृत्तान्तदर्शिन: …ईश्वराद्विशिष्येरन् NyāyMañ. i. 99. 25; अखिलत्रैलोक्यचिन्तामणिम् । …सम्यक्त्वरत्नं कृती यो धत्ते हृदि तस्य नाथ सुलभा: स्वर्गापवर्गश्रिय: YaśasCam. ii. 378. 6; तस्य …महादेव्यामेकमखिलत्रैलोक्यतिलकस्तिलकमञ्जरीनामधेयं कन्यकारत्नमुत्पन्नम् TilaMañ. 168. 6; ĀgaPrā. 17. 7;' जातोऽसि धाता स्वयम् । यं शंसन्ति हिरण्यगर्भमखिलत्रैलोक्यजीवात्मकम् Nārāy. ii. 7. 1; शोभते … कुम्भकर्णमेघनादयोरखिलत्रैलोक्यसारसमुद्धारसंभावितदो:स्तंभयोरासञ्जितनिखिलसंग्रामभारस्य स्वैरविहारो लङ्केश्वरस्य AdbhuDa. 6. 13(4)

अखिलद (akhila–da) *adj.* giving everything (वक्ष्ये मनुम्) किमत्र बहुनाखिलदम् PañcaRā.(Nā.) iii. 3. 5.

अखिलदक्षिणश्रेणी (akhila–dakṣiṇaśreṇī) *f.* the whole southern range of mountains तीरस्थितं तत्प्रासादरत्नमवलोकयितुमुत्तरात्सरस्तीरपुलिनादखिलदक्षिणश्रेणीपतेर्विद्याधरचक्रवर्तिनश्चक्रसेनस्य महिषी पत्रलेखाभिधाना … तत्रैवागच्छत् TilaMañ. 341. 8.

अखिलदर्शन (akhila–darśana) *n.* **i** all philosophical systems यं ब्रह्म निश्चितधिय: प्रवदन्ति साक्षात्तद्दर्शनादखिलदर्शनपारभाज: । तम् … पितरं नतोऽस्मि S'ivārkaMaDī. i. 1. 10 (*on* i. 1. 0); **ii** the whole science (of poetics) अखिलदर्शनवैयाकुली स्यात् RasGaṅ. 57. 8.

अखिलदातृता (akhiladātṛ–tā) *f.* nature or tendency of giving away everything, munificence किं धनै: । इति यो दधात्यखिलदातृतामयम् …पुरुषार्थलक्षणम् PṛthvīVi. 9. 71.

अखिलदायाद (akhila–dāyāda) *m.* all heirs क्षेत्रं तु अखिलदायादानुमत्या विभजनीयम् SmṛtiCan. iv. 645. 8.

अखिलदाहक (akhila–dāhaka) *adj.* burning everything स दग्ध्वा सकलं विश्वमस्त्रम् …। देवतानां शरीरेषु क्षिपत्यखिलदाहकम् KūrmaP. 783. 13 (2. 45)

अखिलदिगङ्गना (akhila–digaṅganā) *f.* ladies in the form of all the quarters अखिलदिगङ्गनोत्तरासङ्गीभूतकीर्तिक्षेम: क्षेम्य: AvantiKa. 149. 5.

अखिलदिग्गज (akhila–diggaja) *m.* all the quarter-elephants (guardians of the quarters) अखिलदिग्गजकुलावत्रासकेन ध्वनिना …जहास (स:) UdaySuKa. 78. 4.

अखिलदिन (akhila–dina) *n.* the whole day, all day long भ्रान्त्वा भ्रान्त्वाखिलदिनं सोऽजीवत्कणभिक्षया PariPar. 3. 187.

अखिलदिविषद्वैरिन् (akhila–diviṣadvairin) *m.* all the demons घोरक्रूराकृतिविकृततां किं जगत्कण्टकानामन्यत्तेषामखिलदिविषद्वैरिणां वर्णयाम: SrīKaC. 24. 17.

अखिलदिश् (akhila–diś) *f.* all the directions ऋक्षवानरैश्वर्यमखिलदिङ्मण्डलविषयम् …स्वामी प्रत्यपद्यत ĀścaCū. 6. 13(14); अखिलदिग्वलयावलोकिभिरवलोकितै: …मुनिबालकाभ्यां व्यलोकि भूप: YaśasCam. i. 146. 3; यस्य …शाखा: पुनरखिलदिगाभोग एवैष स स्तात् त्रैलोक्यप्रीतिहेतु: क्षितिप तव यश:पादप: YaśasCam. i. 171. 5; ग्रेन्थिथ स्रज इहाखिलदिक्षु । कीर्तिभि: DvyāśraKā. 8. 51; यथाहमेषाम् … वसुंधराभुजामखिलदिङ्मुखविसर्प(? र्पि)तोदग्रप्रतापतया … इक्ष्वाकुवंश्यानामवनीभृतां पश्चिमो न भवामि …तथा विधेहि TilaMañ. 58. 17; 163. 9; अहमखिलदिङ्मुखख्यातकीर्ति: …राज्ञो मेघवाहनस्यात्मजन्मा हरिवाहनो नाम कुमार: TilaMañ. 249. 1; 403. 5; UdaySuKa. 74. 28; अथ पर्यवष्टभ्य माम्, अमी सुगतागमसेनापतयो निरन्तरमखिलदिङ्मुखेभ्य: … शस्त्रवृष्टिभि: … व्यवाकिरन् AmṛUda. 1. 28(16)

अखिलदु:ख (akhila–duḥkha) *n.* all sorts of troubles or miseries आत्मज्ञानम् । …अखिलदु:खनिदानाज्ञाननिवर्तकम् LalitāTriBh. 270. 14 (*on* 8); भजनात् परया भक्त्या मनोवाक्कायकर्मभि: । तरत्यखिलदु:खानि तस्माद्भक्त इतीरित: KulārT. 17. 29; GaṇeP. i. 70. 26; सुखमहमस्वाप्समिति सुखानुभवानुसन्धानं पुनरखिलदु:खनिवृत्तिमात्रपरम् MānaMe. 204. 1.

अखिलदु:खजाली (akhiladuḥkha–jālī) *f.* a snare in the form of all sorts of troubles or miseries अखिलदु:खजाली …कलिकामिनीयम् PadyaVe. 388.

अखिलदु:खद (akhiladuḥkha–da) *adj.* [*f.* –ā] giving all sorts of troubles or miseries भक्तित्रिकं न यस्यास्ति काममोहादयो मुने । विकारास्तस्य सद्यो वै भवन्त्यखिलदु:खदा: S'ivaP. ii(1). 2. 52 (39A. 2); सौम्ये सपौषेऽखिलदु:खदा सा (सुरप्रतिष्ठा) VasiS. 40. 3.

अखिलदु:खहन् (akhiladuḥkha–han) *adj.* destroying or removing all troubles or miseries यज्ञं करोमि तव तुष्टिकरं व्रतं वा दैवं च पूजनमथाखिलदु:खहा त्वम् DevīBhāP. iv. 24. 58.

अखिलदुरित (akhila–durita) *n.* all calamities ध्यात्वोमां यजति जपति यदि धनपतिरखिलदुरितमपवाह्य स्यात् ĪśānS'iPa. i. 26. 101.

अखिलदुर्ग (akhila–durga) *n.* all difficulties, all obstacles or dangers भजनात् परया भक्त्या मनोवाक्कायकर्मभि: । तरत्यखिलदु:खानि (v. l. °दुर्गाणि) तस्माद्भक्त इतीरित: KulārT. 17. 29.

अखिलदुर्गती (akhila–durgatī) *f.* [metrical lengthening?] all sorts of misfortunes or calamities येऽश्रद्दधाना: शिवलिङ्गपूजां विधाय कृत्यं न समाचरन्ति । यथोचितं ते यमकिङ्करैर्हि पच्यन्त एवाखिलदुर्गतीषु BrahmP. 157. 24.

अखिलदृग्द्रष्टृ (akhiladṛg–draṣṭṛ) *adj.* the seer of all eyes, the knower of all minds, omniscient स्तवमानं तदा चेन्द्रमब्रवीत्कार्यगौरवात् । विज्ञायाखिलदृग्द्रष्टा महेशो लिङ्गरूपवान् SkandP. i(1). 17. 194; तास्तथा त्यक्तसर्वाशा: प्राप्ता आत्मदिदृक्षया । विज्ञायाखिलदृग्द्रष्टा प्राह प्रहसितानन: BhāgP. x. 23. 24 (Munibhāvaprakāśikā अखिलदृशां सर्वबुद्धीनां द्रष्टा)

अखिलदृश् (akhila–dṛś) *adj.* all–seeing, omniscient इत्थं विक्लवितं तस्य बुबुधेऽखिलदृग्विभु: । विनायक: GaṇeP. i. 34. 8; *f.* all eyes, the eyes of all अयमखिलदृशां रसायनश्री रथमधिरोहति नीलशैलनाथ: CaitaCa. 200. 3(8).

अखिलदृशि (akhila–dṛśi) *f.* sight of all नाहं खादिरपि स्फुटं मरुतलभ्राजत्पय:साम्यतस्तेभ्यो नित्यविलक्षणोऽखिलदृशि: सौरप्रकाशो यथा Prauḍhā. 4.

अखिलदेव (akhila–deva) *m.* all the gods कच्चिच्चाखिलदेवेभ्यो मन्यसेऽभ्यधिकं पतिम् MārkP. 16. 54.

अखिलदेवता (akhila–devatā) *f.* **A** chief deity, deity par excellence लक्ष्मीशपार्श्वनिलयाखिलदेवतेयम् (लक्ष्मी:) AhirbuS. 24. 18; **B** all the deities मन्त्रेण पूतं त्वां यागे पास्यन्त्यखिलदेवता: BrahmāṇḍP. iii. 28. 88; नरनाथ पुरा कृपाणमेनं विरचय्याखिलदेवतायुधांशै: । उपदीकृतवान् पिनाकपाणेर्दनुजानां विजयाय विश्वकर्मा MadhuVi. 8. 23; TattvPrakā. 222B. 11 (*on* iv. 4. 19)

अखिलदेवतात्मन् (akhiladevatātman) *adj.* identical with all the deities, representative of all the gods, the soul of all deities भगवान् …स: …। छन्दोमयो मखमयोऽखिलदेवतात्मा BhāgP. ii. 7. 11; महादेव: …अग्निर्मुखं तेऽखिलदेवतात्मा BhāgP. viii. 7. 26.

अखिलदेवदृष्टि (akhiladeva–dṛṣṭi) *f.* glimpse or vision of all the gods गुरूपदेशेन यदात्मदृष्टि: सैव प्रशस्ताखिलदेवदृष्टि: S'aṅkaDigVi.(Mā.) 14. 2.

अखिलदेवावलि (akhiladevāvali) *f.* series of all the gods त्वमखिलदेवावलिकृतसेवासंतति: StavMā. 244. 3; AnuVyā. 63B. 6 (*on* 3. 4)

अखिलदेश (akhila–deśa) *m.* all the territories or states ततो विनम्रेष्वधिरोप्य शासनं स वत्सराजोऽखिलदेशराजसु KathāSaSāg. iii. 6. 225.

अखिलदेशस्थता (akhiladeśastha–tā) *f.* the state of being present in the whole area (i. e. presence in all the lands or the whole land) एकैकत्रापि देशेऽनवस्थितस्याखिलदेशस्थता कुत एव भवेत् NyāySu.(Ja.) 347A. 2 (*on* ii. 2. 6)

अखिलदेशिक (akhila–deśika) *m.* all the (Tantric) preceptors, all the spiritual teachers तस्मादभूदखिलदेशिकवारणेन्द्रः S'āraTi. 25. 84.

अखिलदेह (akhila–deha) *m.* the entire or whole body मुहुर्मुहुरिहाक्षिपत्यखिलदेहमाक्षेपकः KalyāKā. 8. 10.

अखिलदेहभाज् (akhila–dehabhāj) *m.* all the embodied beings, all creatures ध्यातेन येनाखिलदेहभाजां पूर्णा भविष्यन्ति मनोभिलाषाः BrahmP. 114. 8; 126. 27; आर्ति प्रपद्येऽखिलदेहभाजाम् BhāgP. ix. 21. 12; x. 1. 7.

अखिलदेहभृत् (akhila–dehabhṛt) *m.* all the corporeal or living beings, all creatures यो नर्तयत्यखिलदेहभृतां कुलानि SaduktiKa. 64. 25.

अखिलदेहाभरण (akhila–dehābharaṇa) *n.* all the ornaments on the body अखिलदेहाभरणमणिसंक्रान्ताभिरासन्नचामरग्राहिणीप्रतिमाभिः···सर्वतोऽधिष्ठितशरीरम्···हरिवाहनमद्राक्षीत् TilaMañ. 229. 9.

अखिलदेहिन् (akhila–dehin) *m.* all embodied beings, all living beings देवी ··· वासवम् । वरेण च्छन्दयामास वरदाखिलदेहिनाम् BrahmāṇḍP. iii. 13. 30; नामतः सुभगः ख्यातः सुभगोऽखिलदेहिनाम् BṛKathāK. 60. 4; YaśasCam. ii. 294. 24; धर्मोऽसौ जगदाधारः पूज्यश्चाखिलदेहिनाम् SkandP. ii(9). 14. 45; वधो निषिद्धो वर्षाणि द्वादशाखिलदेहिनाम् KumāCaSaṁ. 7. 29; प्रियो हि देहोऽखिलदेहिनां प्रभो AdhyāRā. v. 4. 13.

अखिलदैत्य (akhila–daitya) *m.* all the demons अखिलदैत्यकरतन्तुतारविस्मृतोपदेशो घोरतमः पापरोगः AvantiKa. 227. 8; विजित्य लोकेऽखिलदैत्यदानवान् यद्राजसूयेन पुरायजत् प्रभो BhāgP. iii. 17. 28; GaṇeP. ii. 6. 13.

अखिलदैत्यनाथ (akhiladaitya–nātha) *m.* chief or king of all the demons राजत्व(? जंस्त्व)मुक्तोऽखिलदैत्यनाथस्तपस्विना तन्मुनिना S'ivaP. ii(5). 44. 64 (273B. 3)

अखिलदैत्यराज् (akhiladaitya–rāj) *m.* name of Viṣṇu (master of all the demons) अखिलदैत्यराट्···इति···विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3. 125.

अखिलदोष (akhila–doṣa) *m.* **i** all diseases संसारवैद्येऽखिलदोषहानिविचक्षणे SkandP. i(2). 42. 214; **ii** disorder of all (the humours in the body) विसर्पसर्पे तं वर्जयेदखिलदोषकृतं च KalyāKā. 9. 34; 9. 74; **iii** all the defects (in the argument) अखिलदोषपरिहाराच्च GuruCandr. i. 218. 22; **iv** all the vices or faults इत्थं गतस्याखिलदोषभाजः स्वाजन्यमात्रादुदितेन किं मे RāmC. 23. 61; कस्मिन्नखिलदोषमुक्ते···वंशे समुत्पन्नासि TilaMañ. 258. 6; **v** all the misfortunes लग्नेशसौम्यखचरोऽस्तगृहं विहाय केन्द्रस्थितो यदि गतोऽखिलदोषवृन्दम् ··· हन्ति VasiS. 32. 122.

अखिलद्युति (akhila–dyuti) *adj.* having the shades of all the colours पद्मरागोऽखिलद्युतिः।···गायत्र्या वर्णकाः क्रमात् AgniP. 215. 23.

अखिलद्रव्य (akhila–dravya) *n.* **i** all the substances (to be used as food) यथाखिलद्रव्यगतांश्चिकित्सका विविच्यते पञ्चरसादिकान्बुधाः HarVi. 12. 31; **ii** all the property पुत्रिकापुत्रश्चाखिलद्रव्यहारी ManuBh. ii. 280. 25 (*on* 9. 132)

अखिलद्रव्यहारिन् (akhiladravyahār–in) *adj.* inheriting all the property पुत्रिकापुत्रश्चाखिलद्रव्यहारी ManuBh. ii. 280. 25 (*on* 9. 132)

अखिलद्वीपदीप (akhiladvīpa–dīpa) *m.* a lamp for all the *dvīpas* (i. e. the Sun) अखिलद्वीपदीपैरिव तमोपह्नचरितैः···पारासरिभिः···उपास्यमानपादमूलः···उद्यानमपश्यत् YaśasCam. i. 91. 3 (comm. अखिलद्वीपदीपाः श्रीसूर्यास्तमोपह्नचरिता ध्वांतविध्वंसका भवन्ति)

अखिलद्वीपनाथ (akhiladvīpa–nātha) *m.* king of the whole island (i. e. Rāvaṇa) सेतुं बध्नाति कस्मात् पुनरयमखिलद्वीपनाथानुयातः SaraKaṇṭhā. 455. 7 (comm. अखिलद्वीपनाथो रावणः)

अखिलद्वेषपद (akhila–dveṣapada) *n.* object of hatred of all (the people) अखिलद्वेषपदं भवति राजकार्यैकतन्त्रो मन्त्रिजनः AdbhuDa. 2. 3(5)

अखिलधन (akhiladhana) *n.* entire wealth कुलक्रमागतमखिलधनं सकलविदग्धेभ्यो दत्त्वा VasaTi. 35. 14.

अखिलधनाकर (akhiladhanākara) *m.* store of all wealth श्रियमखिलधनाकरेषु वाणीं विशयपदेषु···न्यधित सखीरधिकारिणीस्तदा सा S'ivLī. 7. 67.

अखिलधनावाप्ति (akhiladhanāvāpti) *f.* acquisition of all the wealth एवंरूपोऽतिमुग्धः शिशुरखिलधनावाप्तये बन्धकीनामक्लेशाराधनार्हः स्वयमुपनमति प्रायशः पण्यपुण्यैः SamaMā. 6. 34.

अखिलधरा (akhila–dharā) *f.* whole earth, entire world प्लववर्षे···। बहुवृष्टिभिरखिलधरा प्लवसदृशा भवति जलमध्ये VasiS. 6. 65.

अखिलधरामण्डल (akhila–dharāmaṇḍala) *n.* the entire globe of the earth मनुरपि···आत्मजमखिलधरामण्डलस्थितिगुप्तय आस्थाप्य···उपरराम BhāgP. v. 1. 22.

अखिलधर्म (akhila–dharma) *m.* **i** all duties, all religious observances नमो नृहरयेऽखिलधर्मगोप्त्रे BhāgP. vii. 8. 44; viii. 1. 16; ix. 5. 6; **ii** all qualities, all attributes तत्राखिलधर्मोपसंहारे न किञ्चिद्बाधकम् AṇuBh. 224. 14 (*on* iii. 3. 20)

अखिलधर्मकार्य (akhila–dharmakārya) *n.* all religious rites व्रतोपवासाखिलधर्मकार्यसुरोत्सवाद्याखिलवास्तुकर्म।···विश्वे तिथौ सिध्यति VasiS. 12. 14.

अखिलधर्मकृत्य (akhila–dharmakṛtya) *n.* all religious rites षष्टिघ्नबिम्बं ग्रहमुक्तिभक्तं संक्रान्तिनाड्योऽखिलधर्मकृत्ये । रवेस्तु ताः पुण्यतमाः GrahaGa. 69. 7 (9. 76)

अखिलधर्मगोप्तृ (akhiladharma–goptṛ) *m.* protector or guardian of all duties तस्मै नमो नृहरयेऽखिलधर्मगोप्त्रे BhāgP. vii. 8. 44.

अखिलधर्मोपसंहार (akhiladharmopasaṁhāra) *m.* comprehension (or bringing together) of all qualities or attributes तत्राखिलधर्मोपसंहारे न किंचिद्बाधकम् AṇuBh. 224. 14 (*on* iii. 3. 20)

अखिलधातु (akhila–dhātu) *m.* **1** all metals छेदप्रवालाखिलधातुकर्म···कुजेऽह्नि कुर्यात् VasiS. 13. 3; DvyāśraKā. 16. 60; VasaViKā. 10. 7; **2** all substances (in the human body) अस्थिवर्जैजिनाङ्गस्थदग्धेष्वखिलधातुषु । चितां व्यध्यापयन्···मेघकुमारकाः PārśvC. 8. 385.

अखिलधातुकर्मन् (akhila–dhātukarman) *n.* all work relating to metals छेदप्रवालाखिलधातुकर्म···कुजेऽह्नि कुर्यात् VasiS. 13. 3.

अखिलधातुखानि (akhiladhātu–khāni) *f.* mine or storehouse of all (precious) metals नाप्यावराद्यं समकं जनानामस्योपकण्ठेऽखिलधातुखानेः DvyāśraKā. 16. 60.

अखिलधातुजित्वर (akhiladhātu–jītvara) *adj.* [*f.* –ī] conquering (affecting) all the metals कालतोऽप्यखिलधातुजित्वरी श्यामिका न कनकस्य जायते VasaVikā. 10. 7.

अखिलधामवत् (akhila–dhāmava(n)t) *m.* all the luminaries (i. e. planets or lustrous objects) न म्लानितान्यखिलधामवतां मुखानि···शने Subhāṣi. 983.

अखिलधारिन् (akhiladhār–in) *adj.* [*f.* –ṇī] supporting all or everything ततस्तु पृथिवीसंज्ञामवापाखिलधारिणी ViṣṇuP. i. 13. 89; त्वं मे नाथः···मानातीतो माधवरूपोऽखिलधारी AdhyāRā. vi. 13. 14.

अखिलधार्तराष्ट्र (akhila–dhārtarāṣṭra) *m.* all the sons of Dhṛtarāṣṭra अखिलधार्तराष्ट्रनलिनीव्यालोलने दन्तिनः । आचार्येण वृकोदरस्य हलिना ··· दग्धं त्वत्सुतकाननम् VeṇīSaṁ. 6. 433.

अखिलधी (akhila–dhī) *adj.* possessed of all knowledge, omniscient, all knowing यम्···। ध्यायन्ति येऽखिलधियोऽमितदिव्यभूतिं तं शंकरं शरणदं शरणं व्रजामि SkandP. v(i). 38. 12; *f.* all (types of) cognitions प्रत्यक्षं दोषमूलं श्रुतिरिह न तथापौरुषेयत्वहानेस्तस्मात् सा बाधिकास्येत्यसदखिलधियामन्ततो दोषसाम्यात् TattvMu. 3. 55.

अखिलधीगुण (akhila–dhīguṇa) *adj.* possessing all intellectual capacities, all wise नमस्तुभ्यमसह्यवेगशक्तित्रयायाखिलधीगुणाय (कृष्णाय) BhāgP. viii. 3. 28.

अखिलधूम (akhila–dhūma) *m.* all (individual cases of) smoke अयमेव हि धूमस्याग्निना नियमः यदखिलधूमदेशकालव्यापित्वमग्नेः NyāRaMā. 64. 10.

अखिलध्वंस (akhila–dhvaṁsa) *m.* universal destruction, destruction of all शरीरादेः शरीरादि यदि तन्निखिलात्यये । क्व वार्ता नाखिलध्वंसो न सर्वज्ञो मृषा वदेत् MṛgendraT. i. 9. 10.

अखिलनरकान्त (akhilanara–kānta) *adj.* beloved of all people नरकान्तेन प्रोक्तं श्रुत्वैतदखिलनरकान्तेन YudhiVi. 3. 26.

अखिलनाथ (akhila–nātha) *m.* lord of all, lord of the universe (i. e. Viṣṇu) तेनैवाखिलनाथेन सर्वं तदुपसंहृतम् ViṣṇuP. v. 38. 85 = BrahmP. 212. 87; अखिलनाथो मधुरिपुः LakṣmīL. 21.

अखिलनायक (akhila–nāyaka) *m.* lord of all नमस्तेऽखिलनायकाय···नारायणाय BṛNāraP. 11. 71.

अखिलनायिका (akhila–nāyikā) *f.* [of °*nāyaka*] chief of all अखिलनायिकां मनसि भावयामि परदेवताम् NavaRaMā.(S'aṅ.) 9.

अखिलनिगम (akhila–nigama) *m.* all the Vedas or sacred lores उद्धृत्योद्धृत्य सारं यमखिलनिगमान्नाट्यवेदं विरिञ्चिश्चक्रे DaśRū. 1. 4; अथ भगवानादिदेवः···आत्मयोनिरखिलनिगमनिजगणपरिवेष्टितः स्वभवनादवततार BhāgP. v. 1. 7.

अखिलनृ (akhila–nṛ) *m.* all the people, all the persons सर्वद्वारिकाधिष्ण्यान्यभिशुभदान्यतुलमखिलनृणाम् VasiS. 14. 76.

अखिलनृप (akhila–nṛpa) *m.* all the kings पितुरखिलनृपाविलङ्घ्याद्भुतबलनिर्मथनैकवीरजन्मा । गुडपुरमिति दुर्गमध्यरोहत्···बालः PṛthvīVi. 10. 8.

अखिलनृपचक्र (akhilanṛpa-cakra) *n.* the circle or group of all kings अखिलनृपचक्रचूडारत्नमस्याः पतिः…भविष्यति TilaMañ. 169. 21.

अखिलनृपति (akhila-nṛpati) *m.* all the kings विवृतोरुबाहुपरिघेण … हन्तुमखिलनृपतीन् वसुना…विचस्खले S'iśuVa. 15. 57; स च…क्षणात् सुषुवेतमामखिलनृपतिश्लाघ्यं पुण्यं यशश्च फलद्वयम् PāṇḍaC. 14. 331.

अखिलनृपसुख (akhila-nṛpasukha) *n.* all the royal pleasures ऐक्ष्वाकोऽहं विरक्तोऽस्म्यखिलनृपसुखे Nāräy. x. 77. 11.

अखिलनौसाधनाध्यक्ष (akhilanausādhanādhyakṣa) *m.* chief of the whole fleet (नाविकयुवानमद्राक्षम्) अखिलनौसाधनाध्यक्षम् … अमात्यमुद्दिश्य 'कोऽयम्' इत्यपृच्छम् TilaMañ. 126. 17.

अखिलपक्ष (akhila-pakṣa) *m.* all the alternatives (अदृष्टे दर्शनोत्कण्ठा दृष्टे विच्छेदभीरुता) अस्याम् (=व्याप्तिसंज्ञके अलंकारे) अखिलपक्षेषु सम्भवासम्भवस्थितिः AlaṅkāRa. 77(33)

अखिलपण्डित (akhila-paṇḍita) *m.* one learned in all subjects or *śāstras* व्यवहारे यथैवाज्ञस्तथैवाखिलपण्डितः। वासनामात्रमेदोऽत्र YogVā. iv. 15. 37.

अखिलपण्यजीविन् (akhila-paṇyajīvin) *m.* all merchants or traders भूपोपजीवाखिलपण्यजीविहास्यज्ञशिल्पाखिललेखकानाम् । पीडाप्रदो देवपतिश्च राहुः VasiS. 9. 44.

अखिलपति (akhila-pati) *m.* lord of all (an epithet of S'iva) संघातं चारु जङ्घायुगमखिलपतेरंहसां संहरेत्नः S'ivPāKeSt. 18.

अखिलपत्तन (akhila-pattana) *n.* the entire city अमारिघोषणां चापि घोषताखिलपत्तने NemiC. 7. 8.

[1]**अखिलपद** (akhila-pada) *adj.* that which produces a square root in an integer(?) लिप्ताशेषः कुजस्य…सप्ताभ्यस्तः सरूपः पुनरखिलपदो वर्गराशिः स एव LaBhāska. 8. 18.

[2]**अखिलपद** (akhila-pada) *n.* **1** all the words यश्च कार्यपरतामेवाखिलपदानामातिष्ठते ĀgaPrā. 34. 20; **2** all places, every place भजदनवस्थितिमखिलपदे सखि सपदि…तव हृदयं स्फुरति StavMā. 264. 25 (comm. प्रासादे शय्यासनादौ च सर्वस्मिन् स्थाने); **3** the word *akhila* अत्र सर्वाखिलपदाभ्यां कर्मशब्दवाच्यापूर्वमात्रस्य ज्ञाने समासिदर्शिता AdvaiSi. 502. 4.

अखिलपदगत (akhilapada-gata) *adj.* [*f.* -ā] taking place or occurring in all the words (in a sentence) अखिलपदगता लक्षणैवात्र लाभः TattvMu. 4. 99.

अखिलपदाभिधेय (akhilapadābhidheya) *adj.* to be denoted or expressed by all the words (of a sentence) अनेनैव न्यायेनैकमेव पदमखिलपदाभिधेयार्थवाचि संपन्नम् NyāyMañ. i. 365. 16.

अखिलपदार्थ (akhila-padārtha) *m.* all entities, all created things, all products लभन्ते।…अखिलपदार्थेषु भिन्नेष्वभिन्नं निर्मूलं विश्वमूलं परममहमिति त्वद्विबोधं विशुद्धम् Nāräy. xi. 96. 3.

अखिलपदार्थपद्धति (akhilapadārtha-paddhati) *f.* the series or group of all entities (namely the knower and the object to be known, *mātṛ* and *meya*) लघुमसृणसिताच्छशीतलं भवदावेशवशेन भावयन्। वपुरखिलपदार्थपद्धतेर्व्यवहारानतिवर्तयेय तान् Stotrā. 8. 6.

अखिलपदार्थव्यवस्था (akhilapadārtha-vyavasthā) *f.* establishment of all the entities (*padārthas*) (in the Nyāya-darśana) तदखिलपदार्थव्यवस्था विसंष्ठुलीभावभयादपि नाभावाभ्यु(? भ्युप)गमो युक्तः NyāyMañ. i. 53. 3.

अखिलपरजन (akhila-parajana) *m.* all the strangers लक्ष्मीं प्राप्याप्यनर्घ्यामखिलपरजनप्रीतिपुष्टिप्रदात्रीं कान्ताम्…चिन्तयस्यार्तचित्तः SubhāRaSaṁ. 404.

अखिलपरमानन्दद (akhilaparamānanda-da) *adj.* giving highest bliss to all मदीयमतमखिलपरमानन्ददम् S'aṅkaVi.(Ā.) 226. 3.

अखिलपरिचित (akhila-paricita) *adj.* known to all अखिलपरिचितम् …चैतन्यमेवात्मेति शैवशास्त्रोक्तं स्वरूपं ध्वनितम् LalitāSaBh. 42. 24 (*on* 75)

अखिलपरिणाम (akhila-pariṇāma) *m.* the entire modification (all modified objects) तदेवमादिसर्गमारभ्यात्यन्तिकलयपर्यन्तोऽखिलपरिणामः प्रधानतद्विकाराणामेव SāṁkhyaPraBh. 106. 31 (*on* 3. 74)

अखिलपरिणामिन् (akhilapariṇām-in) *adj.* everything that is subject to modification (all modified objects) तथावस्थामिरपि बाधोऽखिलपरिणामिनां कालादिष्विर्यथः SāṁkhyaPraBh. 128. 24 (*on* 5. 56)

अखिलपरिताप (akhila-paritāpa) *m.* all miseries, all troubles भवद्भक्तिस्तावत् प्रमुखमधुरा त्वद्गुणरसात् किमप्यारूढा चेदखिलपरितापप्रशमनी Nāräy. i. 3. 6.

अखिलपरित्याग (akhila-parityāga) *m.* renunciation of everything श्रेयसी बुद्धिरावृत्तेस्ततो ध्यानं वरं मतम्। ततोऽखिलपरित्यागस्ततः शान्तिर्गरीयसी GaṇeP. ii. 146. 14.

अखिलपरिपूर्ण (akhila-paripūrṇa) *adj.* fully complete, completely perfect कदाचित् … अखिलपरिपूर्णस्यादिनारायणस्य स्वेच्छानुसारेणोन्मेषो जायते TripāMaNāU. 361. 25(2)

अखिलपरिमल (akhila-parimala) *m.* all (sorts of) fragrance अयि बत गुरुगर्वं मा स्म कस्तूरि यासीरखिलपरिमलानां मौलिना सौरभेण BhāmiVi. App. 6. 14 = RasGaṅ. 690. 9.

अखिलपर्यनुयोग (akhila-paryanuyoga) *m.* all objections माहेन्द्रजालनिर्मितगुरुविशेषवत्तस्यावस्तुत्वेनाखिलपर्यनुयोगायोग्यत्वात् NyāyMa. 331. 11.

अखिलपर्वयुज् (akhilaparva-yuj) *adj.* associated with or comprising all the stages गतिरियमभिदाखिलपर्वयुक् NayaMañ. IV. iii. 1. 2.

अखिलपातालवासिन् (akhila-pātālavāsin) *adj.* all the inhabitants of *pātāla* (nether-world) (जम्भेन) तेनाप्यखिलपातालवासिनः पन्नगा हताः MārkP. 135. 31.

अखिलपाप (akhila-pāpa) *n.* all sins यः स्मरति…(सः) अव्याहताखिलेन्द्रियश्चाखिलपापमोक्षमवाप्नोति ViṣṇuP. iv. 13. 162; कृतस्याखिलपापस्य…। प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तम् BrahmāṇḍP. iii. 7. 75; न हि भगवन्नघटितमिदं त्वद्दर्शनान्नृणामखिलपापक्षयः GopāKeCan. 46. 21; (काश्याम्) प्रवेशात्त्वखिलपापनाश एव TristhaSe. 99. 3; अतश्चैतद्वाक्यं संकीर्तनस्याखिलपापविध्वंसकत्वं प्रतिपादयति ViraMi.(Bhakti.) 52. 17.

अखिलपाप्मन् (akhila-pāpman) *m.* all sins संरक्ष्याप्नुहि सत्कीर्तिं क्षयं चाखिलपाप्मनः SkandP. i(2). 9. 18.

अखिलपार्थिव (akhila-pārthiva) *m.* all kings प्रतारकस्याखिलपार्थिवानां संतर्जनायेव मनोभवस्य (आविर्बभूवाथ पतिंवरा सा) VikraDeC. 9. 54.

अखिलपार्श्ववर्तिन् (akhila-pārśvavartin) *adj.* all those who were by the side (in the vicinity) नादेन तेनाखिलपार्श्ववर्तिनो मूर्छाकुलाः पतितास्त्वाजमीढ MahāBhā. viii. 932*(3)

अखिलपालक (akhila-pālaka) *m.* name of Viṣṇu (protector or guardian of all) नमो नमस्तेऽखिलपालकाय SkandP. ii(1). 20. 75 = BṛNāraP. 11. 71.

अखिलपावन (akhila-pāvana) *m.* name of Viṣṇu (purifier of everything) नमो नमस्तेऽखिलपालकाय (v. l. °पावनाय) BṛNāraP. 11. 71.

अखिलपितृदिन (akhila-pitṛdina) *n.* all the days sacred to the deceased ancestors प्रतिवर्षमखिलपितृदिनेषु सावत्सादिषु(?) तदुपासनमेवास्माभिरादरात् कृतम् S'aṅkaVi.(Ā.) 220. 7.

अखिलपुनर्भू (akhila-punarbhū) *f.* all the remarried widows अखिलपुनर्भूविवाहकृतकशिपुचेतनसंबन्धः … आगतः शङ्खनकनामा प्रणिधिः YaśasCam. i. 399. 5 (comm. पुनर्भूणां पुंश्चलीनां संग्रहस्त्रीविधवानाम्)

अखिलपुर (akhila-pura) *n.* all towns or cities जम्बूद्वीपान्तस्थो मेरुः सौम्येऽखिलपुरेभ्यः ĀryaSi. 16. 13(187)

अखिलपुरपुरन्ध्री (akhila-purapurandhrī) *f.* all the women of the city निषधनृपमुखेन्दुश्रीसुधाम्…। पपुः …अखिलपुरपुरन्ध्रीनेत्रनीलोत्पलानि NaiṣC. 16. 128.

अखिलपुरुष (akhila-puruṣa) *m.* all persons एकैकपुरुषमुक्तावतीतानन्तकल्पेष्वखिलपुरुषमुक्तेरद्यतनः संसारो न कस्यचित् स्यात् NyāyMa. 332. 13.

अखिलपुरुषार्थ (akhila-puruṣārtha) *m.* all the objects of human pursuit पशुपतिः। पुनस्त्वनिर्बन्धादखिलपुरुषार्थैकघटनास्वतन्त्रं ते तन्त्रं क्षितितलमवातीतरदिदम् SaundL. 31; मया … । हृदिस्थोऽपि श्रीमानखिलपुरुषार्थैकनिलयो दयोदारः स्वामी न च गरुडगामी परिचितः PadyāTa. 13; न…तादृशतपश्चरणाद्दृतेऽखिलपुरुषार्थसाधनम्…चन्द्रकलावतंसस्य निरन्तरध्यानं संभाव्यते Jivān. 151. 13; तस्याखिलपुरुषार्थप्रदत्वमुक्तम् LalitāSaBh. 59. 21 (*on* 93)

अखिलपूजा (akhila-pūjā) *f.* entire worship (i. e. all the details of the worship) श्रद्धानिश्छद्मभक्तिभ्यामर्पितेनाम्बुनापि सः। प्रीतस्तुष्यति विश्वात्मा किमुताखिलपूजया SkandP. ii(9). 26. 36.

अखिलपूरुषोत्तम (akhilapūruṣottama) *m.* the highest of all beings (Viṣṇu) अथाभजे त्वाखिलपूरुषोत्तमम् BhāgP. iv. 20. 27.

अखिलपूर्वज (akhila-pūrvaja) *m.* **i** all the ancestors इष्टे गृहसमायाते …यज्वनि…हृष्यन्त्यखिलपूर्वजाः PrajāSm. 33; **ii** (akhilapūrva-ja) who was born before all, the predecessor of all त्वं नाभिकमले विष्णोः संजातोऽखिलपूर्वजः BrahmP. 70. 32.

अखिलपृथ्वी (akhila-pṛthvī) *f.* the entire earth शुकहरितनितम्बं पश्य…अखिलपृथ्वीमाल्यवन्माल्यवन्तम् BālRā. 10. 51 = SūktiMu. 103. 24.

अखिलपृथ्वीपति (akhilapṛthvī-pati) *m.* the lord of the entire earth सार्वभौमस्तु दिङ्नागेऽखिलपृथ्वीपतावपि S'abdaRaSaK. 231. 9.

अखिलपौरजन (akhila-paurajana) *m.* all the urban people, city-

folk करिणि मदालसे स्फुरति…अखिलपौरजनः। पतति S'ṛṅgāSar. 144.

अखिलप्रख्यात (akhila-prakhyāta) *adj.* well-known or famous throughout the world श्रीमत्काकतिवीररुद्रम्…अखिलप्रख्यातशौर्योदयम्।…स्तोतुं वयं नेश्महे PratāYaBhū. 323. 9.

अखिलप्रजा (akhila-prajā) *f.* all subjects, all people (मदिरावती) अखिलप्रजाप्रमोदेनाद्वितीयरूपमजनयत्तनयम् TilaMañ. 76. 2; आह्लादकारिण्यखिलप्रजानां जैवातृके जग्मुषि गर्भसीमाम्।…अवाप सा रूपम् YātrāPra. 2. 3.

अखिलप्रज्ञ (akhila-prajña) *adj.* all-knowing, omniscient अखिलप्रज्ञोऽनादिगुरुः स ईश्वरः Jīvān. 450. 3.

अखिलप्रद (akhila-prada) *adj.* bestower of everything ब्रह्मभूतोऽखिलप्रदः GaṇeP. ii. 82. 6; भिक्षो धनार्थिस्त्वयि चेत्प्रसन्नोऽखिलप्रदो माधवभूमिपालः। तत्किं कुबेरेण AlaṅkāMañ. 16. 9.

अखिलप्रपञ्च (akhila-prapañca) *m.* the whole phenomenal world, all phenomenal existence, the whole world of phenomenal existence अखिलप्रपञ्चजन्मादिहेतुतया…ब्रह्म लक्षितम् PañcaPā. 40. 14 (*on* i. 1. 1); तथा चाखिलप्रपञ्चस्यैवाविद्यात्वे सत्येकस्य ज्ञानेनाविद्यानाशादन्यैरपि प्रपञ्चो न दृश्येतेति भावः SāṁkhyaPraBh. 120. 27 (*on* 5. 18); अखिलप्रपञ्चात्पुरुषस्य विवेकोऽनुभूयत इति यावत् YogSā. 55. 1(3)

अखिलप्रपञ्चरूप (akhila-prapañcarūpa) *n.* all phenomenal forms अखिलप्रपञ्चरूपातिरिक्तः…पुरुषो यो दृश्यते…। स एवात्मा BālaKrī. ii. 46. 20 (*on* 3. 120)

अखिलप्रपञ्चविलय (akhilaprapañca-vilaya) *m.* destruction of the whole phenomenal existence यः स्वात्मन्यखिलप्रपञ्चविलये संभावितः शंभुना सोऽयम्…लम्बोदरः पातु नः Rāṣṭrau. 1. 1.

अखिलप्रपञ्चविवेक (akhilaprapañca-viveka) *m.* distinction or differentiation from the whole world of phenomena (पुरुषस्य) परिपूर्णत्वादिरूपैरखिलप्रपञ्चविवेकेन च तत्साक्षात्कारस्य सिद्धिरूपस्य भिन्नत्वात् YogSā. 55. 10(3)

अखिलप्रभाव (akhila-prabhāva) *adj.* [*f.* -ā] all-powerful, having power over all त्वं शक्तिरेव जगतामखिलप्रभावा DevīBhāP. i. 7. 42.

अखिलप्रभु (akhila-prabhu) *m.* the lord of all रामो नारायणः साक्षादवतीर्णोऽखिलप्रभुः AdhyāRā. iv. 2. 35.

अखिलप्रमाण (akhila-pramāṇa) *n.* **i** all measurements, all dimensions रूपकर्मस्वरूपाणि न परिच्छेदगोचरे। यस्याखिलप्रमाणानि स विष्णुर्गर्भगस्तव ViṣṇuP. v. 2. 19; **ii** all means of valid knowledge अखिलप्रमाणागोचरं ब्रह्म TripāMaNāU. 359. 12(1); 374. 12(7); अखिलप्रमाणातीतम्…परमानन्दलक्षणापरिच्छिन्नानन्तज्योतिः…विभाति SiddhāSāU. 387. 21(6); एवं चेदखिलप्रमाणपदवीः षोढा विभिन्ना भवानुल्लङ्घ्य व्यवतिष्ठते SaṁkṣeS'ā. 1. 240 (i. 184. 17); वेदोऽपि… अखिलप्रमाणसार्वभौमः BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 2. 3 (*on* ii. 1. 1); अखिलप्रमाणसाधारणमव्यवहितं फलमुक्तम् PramāMī. 30. 10 (*on* i. 1. 37); अतो निर्मानमखिलप्रमाणप्रतिपक्षगम्। दुर्मतं कोऽनुगृह्णीयात् AnuVyā. 30A. 1 (*on* 2. 2)

अखिलप्रमेहिन् (akhilapramеh-in) *adj.* suffering from all kinds of urinary disease प्रमेहरूपाण्यधिगम्य…क्रियां विदध्यादखिलप्रमेहिणाम् KalyāKā. 11. 28.

अखिलप्रयाणसामग्री (akhila-prayāṇasāmagrī) *f.* all the materials (i. e. baggage necessary) for journey अखिलप्रयाणसामग्रीसुविधेयं हिरण्यगर्भनामधेयम्…दूतमाक्षपटलिकेन तमेव लेखार्थं श्रावयामास YaśasCam. i. 395. 5.

अखिलप्रयोग (akhila-prayoga) *m.* all (kinds of) methods (in sexual intercourse) मरहट्टप्रोद्भवा वनिताः।…रागिण्यश्चाखिलप्रयोगेषु KandaCū. ii. 5. 23.

अखिलप्रसू (akhila-prasū) *adj.* who produces everything (i. e. source of everything) श्रीः…अहं शान्ताखिलप्रसूः LakṣmīT. 18. 19.

अखिलप्राकृतसुख (akhila-prākṛtasukha) *n.* all kinds of worldly pleasures निजानन्दानुभवतुच्छीकृताखिलप्राकृतसुखान्तरम्…एनं कृतार्थयिष्यामि Jīvān. 461. 7.

अखिलप्राणभूत (akhilaprāṇa-bhūta) *adj.* who is the life (i. e. life-force) of all वायोः पुत्रोऽहमखिलप्राणभूतस्य शोभने AdhyāRā. v. 3. 24.

अखिलप्राणिप्रयाण (akhilaprāṇi-prayāṇa) *n.* the departure (i. e. death) of all living beings रटन्त्यनवरतमखिलप्राणिप्रयाणप्रकटनपटवः प्रेतपतिपटहाः HarṣaC. 337. 11.

अखिलप्राणिप्रिय (akhilaprāṇi-priya) *adj.* beloved of all living beings श्रीकृष्णो भगवानवोचदखिलप्राणिप्रियो मत्प्रभुः VijñāS'. 97.

अखिलप्रान्त (akhila-prānta) *m.* the end of all (religious rites) आ वैदिकक्रियाव्याप्तेरन्यत्रापि क्रियामुखः। नाथस्तादखिलप्रान्ते योजयेत्परमे पदे MṛgendraT. ii. 8. 163.

अखिलप्रामाणिक (akhila-prāmāṇika) *m.* all those who know the *pramāṇas* i. e. who are the authorities or sources of knowledge श्रीजयसिंहसूरिसुगुरुः…अखिलप्रामाणिकाग्रेसरं सारङ्गं सहसा विरङ्गमतनोत् HammīMaKā. 14. 23.

अखिलप्रिय (akhila-priya) *adj.* dear to all, loving all अन्तरात्मनि यः प्रीतः…अखिलप्रियः।…तस्यार्थो नैव विद्यते GaṇeP. ii. 139. 17; कर्पूरशकलैः पूजा सर्वाभीष्टप्रदा भवेत्। पूजितैस्तैस्तु जग्धैः स्यान्नरो यात्यखिलप्रियः TantrRā. 22. 50.

अखिलप्रियंकर (akhila-priyaṅkara) *adj.* doing good to all अनायि…स मन्त्रिभिः…उत्तरकोसलान् मुनिः। विनीतवैवैरखिलप्रियंकरः Rāgh. 1. 35.

अखिलप्रेमास्पद (akhila-premāspada) *n.* the object of love of all अखिलप्रेमास्पदं चैतन्यमेवात्मेति…ध्वनितम् LalitāSaBh. 42. 24 (*on* 75)

अखिलफल (akhila-phala) *n.* all benefits अखिलफलप्रदा। इयमान्वीक्षकी विद्या विद्यास्थानेषु गण्यते NyāyMañ. i. 11. 8; राजसा: अखिलफलभोगसाधकाः PārāSū. 32. 2; प्रस्थितानाम्…अखिलफलविनाशः क्षुत्पिपासार्तभूतैः VasiS. 37. 51.

अखिलफलकता (akhilaphalaka-tā) *f.* the state of having all the fruits or objectives अप्राप्तांशस्य पूर्तिः फलमपि यदि तत्राधिकं योजनीयं शेषांशव्यर्थता स्यादखिलफलकताविध्यतिव्यापनं च VidhiRa. 18. (109. 14)

अखिलबन्ध (akhila-bandha) *m.* all bonds or bondages उरुक्रमस्याखिलबन्धमुक्तये समाधिनानुस्मर तद्विचेष्टितम् BhāgP. i. 5. 13; मुक्तयेऽखिलबन्धानाम्…। आस्ते नारायणः LakṣmīT. 17. 26; देहेन्द्रियप्राणशरीरसंगतस्त्वात्मेति बुद्ध्वाखिलबन्धभाग्भवेत् AdhyāRā. v. 4. 18; जीवन्मुक्तो नाम…अखिलबन्धरहितो ब्रह्मनिष्ठः VedāntSā.(Sa.) 32. 17.

अखिलबन्धन (akhila-bandhana) *n.* all bondages ज्ञात्वा तान्… मोक्ष्यसेऽखिलबन्धनात् GaṇeP. ii. 140. 38.

अखिलबन्धु (akhila-bandhu) *m.* all relatives प्राप्तेष्वखिलबन्धुषु। विराटस्तनयां प्रादादुत्तरामभिमन्यवे DaśāvaC. 8. 582; स राजपुत्रोऽखिलबन्धुभृत्यबद्धोत्सवं तं दिवसं निनाय KathāSaSāg. xii. 34. 377.

अखिलबल (akhila-bala) *n.* **A** all powers अखिलबलविलयलब्धात्मस्वभावम्…परमात्मानमुपेयुषः…सिद्धपरमेष्ठिनोऽष्टतयीमिष्टिं करोमि YaśasCam. ii. 374. 21; **B** the entire army स ययौ विक्रमादित्यो राजाखिलबलान्वितः KathāSaSāg. vii. 4. 9.

अखिलबल्लवी (akhila-ballavī) *f.* all cowherdesses अखिलबल्लवीः पुलकयन्तम्…भजे…केशवम् StavMā. 29. 15.

अखिलबस्ति (akhila-basti) *m. f.* all kinds of enema वमनलेपविरेकाभ्यङ्गधूपकवलाखिलबस्तिम्।…प्रारभेत बहुवातविकारे KalyāKā. 12. 11.

अखिलबाल (akhila-bāla) *m.* all young ones सततमखिलबालाः कर्मनामान्यगायन्प्रतिभवनममुष्य श्रीपतेरेव तावत् HariVi. 1. 33.

अखिलबिम्बशुद्धि (akhilabimba-śuddhi) *f.* sanctification of all idols इतीरितात्राखिलबिम्बशुद्धिः TantrSa. 4. 109.

अखिलबीजमातृ (akhilabīja-mātṛ) *f.* the mother of all *bījamantras*, the mother of all causes त्वं कारणस्य जननीति भवानि शक्तिरुक्तात्मवीर्यगतयाखिलबीजमात्रा HarVi. 47. 102.

अखिलबुद्धि (akhila-buddhi) *f.* all the intellect (नमस्ते) अखिलबुद्धिदात्रे…। नित्याय सत्याय GaṇeP. i. 61. 43.

अखिलबुध (akhila-budha) *m.* all learned men उत्तंसस्तीरभुक्तेरखिलबुधगुरुः श्रीसदानन्दधीमान्…समचिनुत यशोधर्मलक्ष्मीविहारम् ViraMi. 3. 6 (*on* 1. 1)

अखिलबुधजन (akhila-budhajana) *m.* all learned persons किं न वर्णयसि…अखिलबुधजनाश्चर्यकारिणीं कुमारस्य काव्यतत्त्वावबोधशक्तिम् TilaMañ. 111. 13.

अखिलबोधिन् (akhilabodh-in) *adj.* [*f.* -ī] enlightening all i. e. known to all कथितं प्राड्विवाकादौ सा भाषाखिलबोधिनी S'ukrNī. 4(5). 87.

अखिलब्रह्मधर्म (akhila-brahmadharma) *m.* all qualities of Brahman तन्त्रोपासकेनाखिलब्रह्मधर्मोपसंहारः कर्तव्यो न वा AṇuBh. 224. 6 (*on* iii. 3. 20)

अखिलब्रह्मनिष्ठ (akhila-brahmaniṣṭha) *adj.* entirely resting in the Supreme Spirit ब्रह्मा त्वमेवाखिलब्रह्मनिष्ठः Gurvā. 247.

अखिलब्रह्मयन्त्र (akhila-brahmayantra) *n.* the entire contrivance of the Supreme Spirit त्रियन्तृयन्त्रेऽखिलब्रह्मयन्त्रे नियन्त्रणा यस्य नियन्त्रणास्ते ParamāKā. 9. 61.

अखिलब्रह्मविद् (akhila-brahmavid) *m.* all the knowers of Brahman स बिभर्ति नृपः प्रणाय्यतामखिलब्रह्मविदां पुरःसरः Rāgh. 3. 53.

अखिलब्रह्माण्ड (akhila-brahmāṇḍa) *n.* the entire universe ते नामाक्षरस्तम्बः … सततमखिलब्रह्माण्डमण्डलोदरविहारलीलाविशृङ्खलेन मया … आकर्णितो बाढम् UdaySuKa. 83. 17; आर्ये, अयमेव तावदखिलब्रह्माण्डमण्डपमहानटः… भगवानिन्दुशेखरः KaṁVa. 1. 10(8)

अखिलभक्त (akhila-bhakta) *m.* all the devotees अखिलभक्तरक्षणपरं क्षेत्राधिनाथं भजे TripuMāPūSt.(Saṅ.) 83.

अखिलभक्ष्य (akhila-bhakṣya) *adj.* [*f.* -ā] for whom everything is food, i. e. all-eating, omnivorous आशीर्वचनादयम् । जीवितोऽखिलभक्ष्याया वालकः GaṇeP. ii. 7. 35.

अखिलभय (akhila-bhaya) *n.* all fears निःश्रेयसमखिलभयातीतमाप्तुं यतेत NyāyMañ ii. 45. 2.

अखिलभारत (akhila-bhārata) *n.* the entire Bhāratavarṣa तदेतदतुलपराक्रमचमत्कारिताखिलभारतस्य श्रीधारावर्षस्य पर्षदा प्रहितं पत्रकम् PārthPa. 3(4)

अखिलभाव (akhila-bhāva) *m.* **A** all entities यदि वाखिलभावानामभेदात्तदतत्त्वतः । अभेदवादाश्रयणं स्यादन्यविधया गिरा BrahmSi. 67. 6; **B** total attachment, complete devotion शिवार्थी जन्तुस्तच्छिवमखिलभावेन भगवन् भवन्तं हित्वान्यं शरणयतु कं न्यायशरणः NīlaVi. 71. 12.

अखिलभाषण (akhila-bhāṣaṇa) *n.* a complete statement वक्ष्यामि सारतः सर्वं न क्षमोऽखिलभाषणे BṛBrahmaS. iv. 1. 3.

अखिलभाषा (akhila-bhāṣā) *f.* all the languages °स्फुटार्थपदम् । अभिरामाविश्रान्तं पठितं निरवद्यमखिलभाषासु KuṭṭaMa. 943.

अखिलभाष्य (akhila-bhāṣya) *n.* a complete or full commentary अथाखिलभाष्यम् । कर्तुमुद्यतमभूद्गुणसिन्धोर्मानसम् SaṅkaDigVi.(Mā.) 6. 53.

अखिलभीति (akhila-bhīti) *f.* all fears ततः सः⋯धरित्रीम् । सुखं शशासाखिलभीतिमुक्ताम् PadmP.(Ra.) 21. 158; अथ प्रकृतिभीरुरियखिलभीतिभङ्गक्षमान्न जातु भुजमण्डलादवहितो बहिर्भावय RasGaṅ. 618. 16.

अखिलभुवन (akhila-bhuvana) *n.* **A** the whole universe, the whole world अखिलभुवनकृतचरणनतिं पशुपतिं प्रपन्नोऽन्यदेवताशून्यममन्यत त्रैलोक्यम् HarṣaC. 151. 8; यस्यैतदखिलभुवनावलम्बिभावभेदसाक्षात्कारिप्रत्यक्षं सः⋯भगवानेवं व्याचष्ट ĀgaPrā. 2. 19; विशाम्पतिः⋯अखिलभुवनमर्यादारक्षणोद्यतैरम्बुराशिभिरिव⋯उपेतम्⋯हेमकूटमारुरोह AvantiKa. 99. 7; 101. 18; YaśasCam. ii. 381. 25; NavaSāC. 3. 62; चलितमखिलभुवनप्रकम्पनमकम्पनमाहतप्लवङ्गसङ्घं प्रजङ्घमङ्गदभुजप्रतापानलशलभावुभावपि निशम्य RāmāCam. 6. 66(2); अखिलभुवनमध्यव्यापकं पीतवर्णम् (शिवम्)...ध्येहि सद्यम् (*sic.*) ĪśānŚiPa. i. 3. 26; i. 20. 19; अखिलभुवनैकभूषणम् (कृष्णम्)⋯वन्दे KṛṣṇaKa. 1. 90; TīrthaKa. 74. 28; युगपदखिलभुवनेषु अदृष्टद्वारा तत्कार्यसिद्धये विभुत्वकल्पनमयुक्तम् NyāySiA. 213. 29; Nārāy vii. 24. 3; त्रिपुरवैरिणम्⋯अखिलभुवनवन्दनीयचरणारविन्दम्⋯अस्तौषीत् YātrāPra. 3. 64(1); ĀnandRa. 1. 19(4); **B** all the worlds अखिलभुवनख्यातविद्याधरवंशसंभवाहमपुण्यभागिनी⋯विप्रयुक्ता बन्धुभिः TilaMañ. 272. 14; YaśasCam. ii. 384. 22; अखिलभुवनान्तरेभ्यो युगपदागताभिर्भूयसीभिः पुरन्ध्रिभिः⋯पूज्यमानम्⋯अम्बिकाकान्तम्⋯अभ्यर्च्य UdaySuKa. 104. 17.

अखिलभुवनज्योतिस् (akhilabhuvana-jyotis) *n.* light of the whole universe यदखिलभुवनज्योतिषामेकमोकः⋯दिश्यादीशस्य भासां तदविकलम्⋯मङ्गलं मण्डलं वः SūryŚ. 73.

अखिलभुवनतल (akhila-bhuvanatala) *n.* entire surface of the world अखिलभुवनतलावलोकनप्रासाद इव⋯शाल्मलीवृक्षः Kād. 24. 4.

अखिलभुवनतुङ्ग (akhilabhuvana-tuṅga) *adj.* loftiest in the whole world अखिलभुवनतुङ्गो नेत्रभङ्ग्या विकृष्टः कथमिव सखि राधे कृष्णशैलस्त्वयाभूत् VidaMā. 4. 36.

अखिलभुवनबन्धु (akhilabhuvana-bandhu) *m.* friend of the whole world or universe अखिलभुवनबन्धो राधिकाप्रेमसिन्धो पतिमिह कुरु दानं मे BrahmaVaiP. iv. 19. 18; MadaKeC. 102.

अखिलभुवनबोध (akhilabhuvana-bodha) *m.* enlightening the whole world अखिलभुवनबोधं देवदूतस्य वाक्यम्⋯निशम्य PadmP. i. 31. 208.

अखिलभुवनभिक्षु (akhilabhuvana-bhikṣu) *m.* mendicant begging all the (three) worlds (by way of alms) वामनस्य⋯अखिलभुवनभिक्षोराश्रमानोकहानाम् । ततिरियम् RāmāCam. 1. 46.

अखिलभुवनमातृ (akhilabhuvana-mātṛ) *f.* mother of the whole universe अखिलभुवनमातुर्नाट्यवद्विचित्रम्⋯प्रकटय भगवत्या नामयुक्तं पुराणम् DeviBhāgP. i 2. 40.

अखिलभुवनसुन्दर (akhilabhuvana-sundara) *adj.* loveliest in the whole world शचीपतिः, अभिगम्य⋯अखिलभुवनसुन्दरं मन्दरं शैलम्⋯अतिवाहयामास वर्षगणान् NīlaVi. 31. 10.

अखिलभुवनाद्भुत (akhilabhuvanādbhuta) *n.* the wonder of the whole world अमीषां च पुनरखिलभुवनाद्भुतानां किसलयान्येव कनकांशुकानि NīlaVi. 111. 17.

अखिलभुवनाधार (akhilabhuvanādhāra) *m.* support of the whole universe स च⋯अखिलभुवनाधारस्य पशुपतेरप्याधारतावलेपादिव पादैराचक्राम शिरांसि पर्वतानाम् NīlaVi. 74. 17.

अखिलभुवनाश्चर्य (akhilabhuvanāścarya) *adj.* astonishing the whole world कर्तुं वाञ्छन्नखिलभुवनाश्चर्यमस्योपकारं प्रत्यानीते रघुपतिशरैः पुष्पके खेदमाप VikraDeC. 18. 59.

अखिलभू (akhila-bhū) *f.* the whole earth भरतकुमारः⋯इत एवाभिवर्तते । य एषः⋯आज्ञावशादखिलभूपरिरक्षणस्थः Prati. 6. 6; योगोऽतियोगसंज्ञोऽयं विजयोऽखिलभूप्रदः VasiS. 37. 165.

अखिलभूगोल (akhila-bhūgola) *m.* the entire terrestrial globe, the entire earth दधौ कण्ठे हालाहलमखिलभूगोलकृपया ĀnandL. 17.

अखिलभूत (akhila-bhūta) *n.* all the creatures or beings उवाचाखिलभूतानां मध्ये स्पष्टतरं वचः MahāBhā. ii. 363*.1; विषादतोषरोषाद्यैर्योऽजस्रं सुखदुःखजैः । नृत्यत्यखिलभूतस्थस्तमुपेन्द्रं नमाम्यहम् MatsyaP. 244. 29; अखिलभूतभावनस्य मदनजितो नयनभूता(स्था ? स्त्र)यो बभूवुः ⋯ अमात्याः AvantiKa. 175. 11; SkandP. ii(2). 20. 20; GaṇeP. ii. 146. 4; भावविशुद्धिं भावयेदखिलभूतहितार्थाम् ĪśānŚiPa. i. 22. 12; HammīMaKā. 3. 2; VasiS. 6. 88.

अखिलभूतल (akhilabhū-tala) *n.* the surface of the whole earth त्यागस्य नाथिनो यस्य पर्याप्तिं समुपागताः । ⋯चित्तानि नानुरागस्य जनस्याखिलभूतले PadmP.(Ra.) 2. 67; हेमाद्रिरित्यखिलभूतलगीतकीर्तिस्तस्याथ सूनुरजनिष्ट CaturCin. iii(2). 3. 21.

अखिलभूपाल (akhila-bhūpāla) *m.* all the kings एषः⋯अखिलभूपालवृन्दवन्दितपादारविन्दयुगलः⋯हरिवाहनो नाम कुमारः TilaMañ. 163. 6; तवाप्यखिलभूपालमनःक्षोभकरं पुनः । तेजो नरेन्द्र BhaviP. 169B. 16 (i. 116. 77); Ekāva. i. 13. 119 (42. 7)

अखिलभूभुज् (akhila-bhūbhuj) *m.* all the kings पापर्धि(? र्द्धि)व्यसनान्तानि राज्यान्यखिलभूभुजाम् BrahmP. 108. 23; भरतो जग्रसे⋯राज्यान्यखिलभूभुजाम् TriṣaŚaPuC. i. 5. 491.

अखिलभूमण्डल (akhila-bhūmaṇḍala) *n.* the whole terrestrial globe अखिलभूमण्डलपतिरतिवीर्यपराक्रमः⋯तवोदरे चक्रवर्ती तिष्ठति ViṣṇuP. iv. 3. 32; iv. 15. 10; अखिलभूमण्डलविश्रुतैः⋯विद्यारण्यनामभिराचार्यवर्यैः ĀnandRa. 1. 45(4)

अखिलभूमिप (akhila-bhūmipa) *m.* all the kings दुर्मत्यब्दे दुर्मतयो भवन्त्यखिलभूमिपाः NāraS. 3. 71.

अखिलभूमिपाल (akhila-bhūmipāla) *m.* all the kings अवाद्यतेवाखिलभूमिपालसौभाग्यलीलाजयडिण्डिमोऽस्य VikraDeC. 9. 148.

अखिलभूरुह् (akhila-bhūruh) *m.* all the trees वनवह्निर्वनोत्सङ्गे दहन्नखिलभूरुहः PāṇḍaC. 12. 85.

अखिलभूषण (akhila-bhūṣaṇa) *n.* all the ornaments यात्राविवाहाखिलभूषणं यत्कार्यं द्वितीयादितिथौ सदैव VasiS. 12. 6; स्त्रीरत्नचर्याखिलभूषणानि कार्याणि कर्माणि महेशतिथ्याम् VasiS. 12. 12; 12. 17; अखिलभूषणाढ्यः स प्रापदक्षततनुः पृथु शोणतीरम् SaṅkaDigVi.(Mā.) 3. 48.

अखिलभेद (akhila-bheda) *m.* all the differences, all the different entities or categories एतच्च सामान्यलक्षणमखिलभेदसंग्रहक्षमं भवति न भवदुक्तम् NyāyMañ. ii. 191. 30; अप्रामाणिकत्वादखिलभेदर्शनस्य NyāyMa. 327. 9; एकमेवाज्ञानमखिलभेदप्रतिभाननिदानम् TarkSaṁ.(Ā.) 140. 4; यच्च परमब्रह्मविवर्तवर्तित्वमखिलभेदानामित्युक्तम् SyādvāMañ. 13(144); अखिलभेदप्रतिभासरहितमखण्डं ब्रह्मावतिष्ठते VedāntSā.(Sa.) 34. 9.

अखिलभेषज (akhila-bheṣaja) *n.* the dried ginger (panacea) cf. **विश्वभेषज** कटुत्रिकोष्णाखिलभेषजान्यपि । प्रपाचनान्यामविलायनानि KalyāKā. 11. 45.

अखिलभैरव (akhila-bhairava) *adj.* terrifying to all, formidable or dreadful to all नमः⋯श्रीभैरवायाखिलभैरवाय VīraBhā. 1. 3.

अखिलभोक्तृ (akhila-bhoktṛ) *m.* all the experiencers (i. e. Puruṣas or individual souls) अखिलभोक्तृसंयोगादेव प्रधानेन महदादिसर्जनात् SāṁkhyaPraBh. 118. 28 (*on* 5. 9)

अखिलभोग (akhila-bhoga) *m.* **A** all the enjoyments (i. e. objects of enjoyment) राजपुत्रः⋯। यौवनेऽखिलभोगाढ्यो दर्शनीयोज्ज्वलाकृतिः ViṣṇuP. i. 12. 84; कीर्तिसेना⋯। न्यवसदखिलभोगैश्वर्यभागान्तिकस्था KathāSaSāg. vi. 3. 195; **B** the whole experience अखण्डप्रागभावस्यैवाखिलभोगहेतुत्वादिति SāṁkhyaPraBh. 163. 18 (*on* 6. 68)

अखिलभ्रान्ति (akhila-bhrānti) *f.* total illusion अहंकाराख्यविक्षेपः⋯। मूलभूतोऽखिलभ्रान्तेर्विभ्राणो दुःखसंगतिम् SarvaSiSaṁ. 12. 39.

अखिलम् (a-khilam) *adv.* completely, entirely, in its entirety तस्मै सः ⋯ब्रह्मास्त्रम्⋯। प्रोवाचाखिलम् MahāBhā. xii. 3. 2; एतद्धि मत्तोऽधिजगे सर्वमेषोऽखिलं मुनिः (शास्त्रम्)ManuSm. 1. 59; नाद्याप्यस्या नियतमखिलं शाम्यति विषम् PriyDa. 4. 10; देवम्⋯अवलोक्याखिलं तु तम् PāraS. 6. 10; यद्यत्र ज्ञानं गुह्यं भवेत्

कचित् । तदप्यखिलमाचक्ष्व ParaS. 30. 3; 31. 21; 31. 53; य: परमेश्वरत्वमखिलं लेभो(? मे) EI. iii. 107. 34; ParāTri. 280. 5; स एतदखिलं वेत्ति BṛNāraP. 1. 17; उज्जयन्तस्य…प्रमाणमन्यदप्यस्य हर्म्यस्येवाखिलं भवेत् SamarāSū. 59. 222; शृणु पुत्र कथामेकां तदर्थं हृदयेऽखिलम् । … अवधार्य YogVā. i. 1. 18; इत्थं ग्रामपुरादिमानमखिलम् प्रोक्तम् ĪśānS'iPa. ii. 25. 85; UdaySuKa. 115. 29; महिमा तवेह बुद्धो न देवगुरुणा…। तं कोऽवगन्तुमखिलं जडिमालयोऽहम् MahāViSt.(J.) 2; अज्ञानासम्भवादेव तन्मतमखिलमपाकृतम् MāyāKha. 2A. 11; CampaS'reKa. 250.

अखिलमङ्गल (akhila-maṅgala) *n.* all auspicious things or deeds वास्तुव्रतप्रतिष्ठाखिलमङ्गलानि ।…द्वितीयादितिथौ VasiS. 12. 6; गृहप्रवेशाखिलमङ्गलाद्यं कार्यं हि मासादितिथौ VasiS. 12. 5; एको न शुभप्रद: स: । स एव वर्गोत्तमसंज्ञितश्चेच्छुभप्रदश्चाखिलमङ्गलेषु VasiS. 32. 52; कन्यालग्नविधेयं तत् पौष्टिकाखिलमङ्गलम् NāraS. 14. 6; अन्यपरमपि तद्भक्त्यानुष्ठितं स्वभावात् संपादयत्येवाखिलमङ्गलानि TattvSaṁkhyāṬ. 5. 4.

अखिलमङ्गलसंपत्ति (akhilamaṅgala-sampatti) *f.* wealth of all auspicious things अनवरतमखिलमङ्गलसंपत्तिनिकेतनं वलभेदनपुटभेदनं परमास्थावती वसुमती सत्वरमवजगाहे ĀnandRa. 1. 8(31)

अखिलमधुरतासंपद् (akhilamadhuratā-sampad) *f.* wealth of all (types of) sweetness अखिलमधुरतासंपदां संप्रदाय: ।…श्चिरं वो भूयादाभीरनारीकुचकलशतटालंकृतिर्मङ्गलाय StavMā. 220. 7.

अखिलमधुरिमोत्सेक (akhilamadhurimotseka) *m.* exuberance (*lit.* overflow) of all (types of) sweetness वष्टि त्वामेव तन्वन्नखिलमधुरिमोत्सेकमस्यां मुकुन्द: UjjvaNīMa. 88. 6.

अखिलमधुव्रतव्रात (akhilamadhuvrata-vrāta) *m.* **i** multitude of all the bees पानगोष्ठीगृहमिवाखिलमधुव्रतव्रातानाम्…एलालतागृहमद्राक्षम् TilaMañ. 245. 19; **ii** group of all drunkards, TilaMañ. 245. 19.

अखिलमध्यदेश (akhila-madhyadeśa) *m.* the whole of the central region आसीद्द्विजन्माखिलमध्यदेशे प्रकाशशाङ्काश्मनिवेशजन्मा(?) । अलब्ध देवर्षिरिति प्रसिद्धिं यो दानवर्षित्वविभूषितोऽपि TilaMañ. 7. 11; **ii** the fertile middle region, TilaMañ. 7. 11.

अखिलमनु (akhila-manu) *m.* all the *manus* (chants) अखिलमनुषु मन्त्रा वैष्णवा वीर्यवन्त: PañcRā.(Nā.) v. 4. 6.

अखिलमनोज्ञगुण (akhila-manojñaguṇa) *adj.* having all attractive qualities विमतान्धकारमपहाय शरै: किरणैरिवाखिलमनोज्ञगुण: । समवर्धयत् स समुपेत्य गुरुं सकल: शशी सलिलराजमिव Rāgh. 18. 80.

अखिलमनोज्वर (akhila-manojvara) *m.* all mental fevers (i. e. agonies) अखिलमनोज्वरप्रशमनकारणं हि भगवती प्रव्रज्या HarṣC. 338. 12.

अखिलमनोरथ (akhila-manoratha) *m.* all desires क्षितिपतिसुतानामखिलमनोरथेषु कामधेनुरपीयं राज्यलक्ष्मी: YaśasCam. i. 284. 7; असाविहाखिलमनोरथौघं संप्राप्य याति परमायुरन्ते S'ilpaRa. ii. 28. 60.

अखिलमन्त्र (akhila-mantra) *n.* all the *mantras* (i. e. sacred formulae or chants) (मया) जप्तान्यखिलमन्त्राणि SkandP. iii(3). 2. 72; नमो नमस्तेऽखिलमन्त्रदेवताद्रव्याय सर्वक्रतवे क्रियात्मने BhāgP. iii. 13. 39; भेदश्च प्रणवाद्येकाक्षरात्माखिलमन्त्रत:…स्यात् KulārT. 4. 65.

अखिलमन्त्रिन् (akhila-mantrin) *m.* all the counsellors कुथे निवेशितपदं धुरीवाखिलमन्त्रिणाम् ।…अनयन्नयनातिथ्यं (ज्यायांसं स:) S'rīKaC. 25. 19; उत्कर्षस्याभिषेकाय व्यग्रेष्वखिलमन्त्रिषु । अन्ते(? न्त्ये)ष्टिमकरोद्राज्ञ: कृतज्ञो वामन: परम् RājTa.(Ka.) 7. 729; विभूत्या संविभक्तेषु भूभुजाखिलमन्त्रिषु । उत्कट्ट(? र्ष)कोटिं भुट्टाख्य: परं जह्लानुजोऽर्हति RājTa.(Ka.) 8. 2429.

अखिलमन्त्रिमण्डल (akhilamantri-maṇḍala) *n.* the group of all ministers or counsellors (राजा) अखिलमन्त्रिमण्डले प्रधानममात्यम्…अब्रवीत् Kād. 13. 1.

अखिलमन्त्रिवर्य (akhilamantri-varya) *adj.* the chief or the foremost among all the ministers or counsellors योऽभूच्चिरं नृपगृहेऽखिलमन्त्रिवर्य: …। शोच्यां दशामितरवत् स गत: किलान्ते RājTa.(S'rī.) 4. 301.

अखिलमय (akhila-maya) *adj.* [*f.* –ī] comprising all, consisting of all यदस्ति…अखिलमयं ब्रह्म सत्यं ज्ञानमनन्तं तत् तदेव इति बुद्धिसिद्धं कृत्वा ध्वस्तसंशयोऽसि S'aṅkaVi.(Ā.) 264. 16; नम: श्रीचक्रस्थेऽखिलमयि नमो बिन्दुनिलये…नमस्तेऽम्ब ललिते Nityo. 59. 9.

अखिलमर्त्यमूर्ति (akhilamartya-mūrti) *adj.* having all mortals as his (manifest) form देवै: सदेड्य: स तु वेदमूर्तिरमूर्तिराद्योऽखिलमर्त्यमूर्ति: MārkP. 102. 22.

अखिलमर्मन् (akhila-marman) *n.* all the vital parts (of the Vāstupuruṣa) इत्थम्…भेद: पदेष्वखिलमर्मगतो व्यधश्च । उक्त: पृथक् पृथगमुष्य फलं च सम्यक् SamarāSū. 13. 24.

अखिलमल (akhila-mala) *m.* **i** all dirt यत्कीर्ति: कापि गङ्गाखिलमलनिचयं नाशयन्ती…सौख्यमाविष्करोति PadyaVe. 87 = SūktiSu. 54; **ii** all sins PadyaVe. 87 = SūktiSu. 54.

अखिलमहीपालक (akhilamahī-pālaka) *m.* the protector of the whole earth राजर्षिप्रवरस्याखिलमहीपालकस्य कथं तत्करणम् BālamBha. ii. 164. 33 (*on* 2. 127)

अखिलमहीमण्डल (akhila-mahīmaṇḍala) *n.* the whole globe of the earth सर्वथा च तथा च कुर्यात् (नृप:)…स्वयं च यथाखिलमहीमण्डलस्वीकरणक्षमो विजिगीषु:…स्यादिति BālaKrī. i. 183. 2 (*on* 1. 306)

अखिलमहीवलय (akhila-mahīvalaya) *n.* the whole globe of the earth (तात:) मे…आदाय…स्वकीयात्…कण्ठदेशादखिलमहीवलयवश्यतादेशमालामिव…एकावलीं बबन्ध YaśasCam. i. 288. 1.

अखिलमान (akhila-māna) *n.* all the means of valid knowledge, all the proofs न चैवाखिलमानानि निश्चिनोत्यखिलो जन: AnuVyā. 60A. 6 (*on* 3. 4)

अखिलमानतस् (akhilamāna-tas) *adv.* on account of all the means of valid knowledge, by all *pramāṇas* तदधीनत्वमेवेति किञ्चित्सादृश्यमेव च । संप्रकाशयत: सूत्रगतावखिलमानत: AnuVyā. 43A. 9 (*on* 3. 2)

अखिलमाननीय (akhila-mānanīya) *adj.* fit to be respected by all अमुष्य सेवावसरेष्ववेलम्…। महत्त्वमेष्यामि सदेति मत्वा मरुच्चचाराखिलमाननीय: Raghunā. 6. 52.

अखिलमानव (akhila-mānava) *m.* all human beings, all men यद्यप्यशेषवेदार्थो दुर्गमोऽखिलमानवै: AnuVyā. 47B. 2 (*on* 3. 3); स्नात्वोत्थित: सुचरितो ददृशेऽखिलमानवै: ।…तरुणोऽतीवसुन्दर: SkandP. iii(1). 29. 43.

अखिलमान्य (akhila-mānya) *adj.* honoured or respected by all, fit to be respected by all बभूव तज्जोऽखिलमान्यभट्टाचार्य: SiddhāTaVi. 407. 23.

अखिलमायानिधि (akhilamāyā-nidhi) *m.* repository of all magic or miraculous powers अखिलमायानिधेर्मयनाम्नो दानवस्य पुत्रीं मन्दोदरीम् PrasaRā. vi. 8(8)

अखिलमार्ग (akhila-mārga) *m.* all paths or ways इति निगदितमात्रे तद्दृशैवाज्ञया तैर्गहनमखिलमार्गेष्वावृतं तत् तथैव VīraBhā. 11. 26.

अखिलमुक्तिकर (akhila-muktikara) *adj.* bestowing liberation on all त्वां दानवस्त्वखिलमुक्तिकरं मुमुक्षुस्त्वय्यप्रमुञ्चति पपात वियत्प्रदेशात् Nārāy. x. 43. 5.

अखिलमुनि (akhila-muni) *m.* all sages सा मामव्यादखिलमुनीनां स्तव्या…अघशत्रोर्मूर्ति: StavMā. 53. 6; ज्योति:शास्त्रं समग्रम्…विदित्वा । पूर्वं ब्रह्मा ततोपर्यखिलमुनिगणप्रार्थनाद्यच्चकार VasiS. 1. 2.

अखिलमुनिजन (akhila-munijana) *m.* all the sages देवि श्रीभद्रकालि …भवतु भगवति त्वद्वपुश्चिद्रसार्द्रं हत्यै नित्यामयानामखिलमुनिजनैरादरात् सेव्यमानम् RasSa. 86.

अखिलमुनिमण्डली (akhilamuni-maṇḍalī) *f.* group of all sages or monks, all the sages or monks गुणपालश्रेष्ठी … अखिलमुनिमण्डलीराजं श्रीयशोध्वजा(? ज)नामभाजनम्…एवमपृच्छत् YaśasCam. ii. 343. 11.

अखिलमूर्ति (akhila-mūrti) *adj.* having all forms, of universal form तासु (पत्नीषु) चाष्टावयुतानि लक्षं च पुत्राणां भगवानखिलमूर्तिरनादिमानजनयत् (विष्णु:) ViṣṇuP. iv. 15. 36; *f.* all the images (of deities) द्विहस्तसंमितं तत्र यन्त्रं सौदर्शनं न्यसेत् । पूर्वोक्तेन प्रकारेण विनैवाखिलमूर्तिभि: AhirbuS. 38. 65.

अखिलमूल (akhila-mūla) *n.* origin or source of all (असंभवस्तु सतोऽनुपपत्ते:) तदपि विकार: कारणभावात् सदखिलमूलं वायुनभोवत् NayaMañ. II. iii. 3. 5.

अखिलमूलरूप (akhilamūla-rūpa) *adj.* [*f.* –ā] whose form is the origin or source of all देवि प्रसीद परमेऽखिलमूलरूपे BṛDharmaP. i. 41. 19.

अखिलमृग (akhila-mṛga) *m.* all the animals or beasts बला अखिलमृगाणां हरिरिव खचरबलानां च चन्द्रबलम् । हिमकिरणे बलिनि सति सर्वे बलिनो वियच्चरा नित्यम् VasiS. 20. 11.

अखिलमोक्षसाधन (akhila-mokṣasādhana) *n.* all the means of liberation त्वमेव मोक्षदस्त्वमेवाखिलमोक्षसाधनम् TripāMaNāU. 358. 23(1)

अखिलमोहकर (akhila-mohakara) *adj.* [*f.* –ī] deluding all त्वत्तो बिभेत्यखिलमोहकरी च माया AdhyāRā. ii. 9. 92.

अखिलमोहिन् (akhila-mohin) *adj.* [*f.* –ī] fascinating or infatuating all पुण्ड्रक्रिया जगद् वश्यं करोत्यखिलमोहिनी ĪśānS'iPa. i. 48. 93.

अखिलयज्ञतन्तु (akhilayajña-tantu) *m.* possessing all sacrificial performances नमस्तेऽखिलयज्ञतन्तवे BhāgP. iii. 19. 30 (Siddhāntapradīpa अखिलयज्ञानां तन्तवे मूलाय; Subodhinī अखिला ये यज्ञतन्तवो यज्ञसंस्था: ;

Bālaprabodhinī अखिलयज्ञतन्तवे अखिलयज्ञप्रवर्तकाय)

अखिलयज्ञधामन् (akhilayajña-dhāman) *n.* the abode of all the sacrifices पातास्त्वमीड्योऽखिलयज्ञधाम MārkP. 109. 78.

अखिलयज्ञफल (akhilayajña-phala) *n.* reward or fruit of all the sacrifices जपनिष्ठो द्विजश्रेष्ठोऽखिलयज्ञफलं लभेत् TantraSā.(K.) 32. 11.

अखिलयज्ञभुज् (akhilayajña-bhuj) *adj.* receiver of all sacrifices त्वं धर्मस्त्वममृतं सत्यं त्वं यज्ञोऽखिलयज्ञभुक् BhāgP. ix. 5. 5.

अखिलयन्त्ररूप (akhilayantra-rūpa) *adj.* [*f.* -ā] of the form of all the mystical diagrams नमो नमस्तेऽखिलयन्त्ररूपे BrahmāṇḍP. iii. 13. 25.

अखिलयाग (akhila-yāga) *m.* all (Tantric) worships (performed with the help of all the mystic diagrams) एवं चाखिलयागानां न्यासः स्याद् देवतासु च PauṣkS. 21. 14.

अखिलयामिनीजागरण (akhilayāminī-jāgaraṇa) *n.* the act of keeping awake throughout the whole night बन्धुसुन्दरी…अखिलयामिनीजागरण-विद्राणवदनश्रियम्…अवलोक्य माम्…अवादीत् TilaMañ. 295. 1.

अखिलयुवतिजन (akhila-yuvatijana) *m.* all the young women-folk or maidens अखिलयुवतिजनमोहनमनसिजाभिरूपनिजाङ्गं वजारतरायविजयानन्द-रङ्गम्…सरस्वती…सुतरामुपतस्थे ĀnandRa. 8. 36(9)

अखिलयोगमाया (akhila-yogamāyā) *f.* all the magical or mystic powers of abstract meditation एवं ब्रुवाणमबलाखिलयोगमायाविद्याविचक्षणमवेक्ष्य गताधिरासीत् BhāgP. iii. 23. 9 = PadmP. iv. 15. 24.

अखिलयोगसिद्धि (akhila-yogasiddhi) *f.* attainment of all yogic powers, attainment of full yogic state तेऽखिलयोगसिद्धिर्भवतु Jīvān. 470. 3; 470. 5.

अखिलयोगाङ्ग (akhila-yogāṅga) *n.* all the ancillaries to *yoga* (meditation) तदेवमखिलयोगाङ्गसंपन्नस्य संप्रज्ञातो जायते TattvVai. 25. 15 (*on* 1. 20)

अखिलयोगिन् (akhila-yogin) *m.* all the *yogins* ध्येयायाखिलयोगिभिः सुरगणैर्गेयाय मायाविने…नतिः शंभवे S'ivāL. 55.

अखिलयोजनसंख्या (akhilayojana-saṅkhyā) *f.* the number of all the *yojanas* अखिलाप्ताखिलयोजनसंख्यापर्यययोजनानि स्युः GaṇiSāSaṁ. 5. 157.

अखिलरक्षण (akhila-rakṣaṇa) *n.* protection of all अखिलरक्षणजागरूकः …पशुपतिः BhikṣāKā. 33. 6.

अखिलरक्षा (akhila-rakṣā) *f.* protection of all (beings) अनलभवन-संस्थं ताम्रवर्णं सशूलं सगदमखिलरक्षां (?) स्यादयुग्मं तु षण्डम् ĪśānS'iPa. i. 3. 21.

अखिलरक्षितृ (akhila-rakṣitṛ) *m.* protector of all स्वाहान्तो गदितो मन्त्रस्तार्क्ष्यस्याखिलरक्षितुः TantrRā. 34. 22.

अखिलरत्न (akhila-ratna) *n.* all gems or jewels अस्तेयाभ्यासेन स्वत एवाखिलरत्नान्युपतिष्ठन्ते Vidvanmo. 7. 55(4)

अखिलरत्नकोशाध्यक्ष (akhilaratna-kośādhyakṣa) *m.* the superintendent of the treasury of all gems मयाप्यद्य निरवद्यमणिभिर्भूषणगणैः समेतम-खिलरत्नकोशाध्यक्षस्य महोदधेः ससाक्षिकं समर्पितम् TilaMañ. 81. 20.

अखिलरस (akhila-rasa) *adj.* 1 containing all the (twelve) *rasas* or sentiments अखिलरसामृतमूर्तिः…कलितश्यामाललितो राधाप्रेयान् विधुर्जयति BhaktiRaSi. i. 1. 1 (comm. अखिलरसा वक्ष्यमाणाः शान्ताद्या द्वादश यस्मिन् तदमृतं परमानन्दः); 2 containing the lasting tastes or relishes, ever tasty, BhaktiRaSi. i. 1. 1 (comm. अखिलः अखण्डः रसः आस्वादो यत्र तादृशम-मृतम्)

अखिलरस (akhila-rasa) *m.* all emotions or sentiments एकैव षड्ज-मध्या विज्ञेयाखिलरसाश्रया जातिः NāṭyaS'ā. 29. 12; अखिलरसकूपोदञ्चनघटीयन्त्र-मालामिव रुद्राक्षमालां दक्षिणेन पाणिना भ्रमयन्तम्… भैरवाचार्यं ददर्श HarṣaC. 156. 2.

अखिलराक्षसेन्द्र (akhilarākṣasendra) *m.* the lord of all the Rākṣasas राममतो व्रजामि । इत्थं विचिन्त्याखिलराक्षसेन्द्रः AdhyāRā. iii. 5. 61.

अखिलरागमेला (akhilarāga-melā) *f.* a kind of Rudravīṇā (रुद्रवीणा) उक्तात्र शुद्धमेलाथ मध्यमेलेति सा द्विधा । सापि पुनरेकैकं द्विविधा तत्राखिलरागमे-लैका अपरैकरागमेला RāgVi. 2. 15.

अखिलराजक (akhila-rājaka) *n.* host of all kings स कृत्स्नां जित्वा महीमखिलराजकपूजिताङ्घ्रिः ।…अरंस्त निजप्रियाभिः KathāSaSāg. iii. 4. 405.

अखिलराजन् (akhila-rājan) *m.* all the kings रामशासनमानेन प्राप्तेष्व-खिलराजसु ।… अवतैतातिशक्रस्य राज्ञो यज्ञः सदोचितः RāmāMañ. 500. 16; विमुखं जातेष्वखिलराजसु । चत्वारो वीरपुरुषा दाक्षिणात्याः समाययुः BṛKathāMañ. 15. 104; (रामः) लीलया तोलयन् धनुः । आरोपयामास गुणं पश्यत्स्वखिलराजसु AdhyāRā. i. 6. 24; सत्यं वदस्वाखिलराजसंनिधौ AdhyāRā. v. 4. 6.

अखिलराजनीति (akhila-rājanīti) *f.* all the royal policies or statecrafts शंलिप्सोः कुतुपाभिधस्य विलसत्कौटिल्यवारांनिधेर्विस्मृत्याखिलराजनीतिरचना गत्वा ददौ दर्शनम् ParamāKā. 5. 34(? 33)

अखिलराजन्य (akhila-rājanya) *m.* all the kings or princes (कविः) अखिलराजन्यचूडामणिं मुम्मुणिराजमद्राक्षीत् UdaySuKa. 156. 24.

अखिलराजलोक (akhila-rājaloka) *m.* all the kings, the whole assemblage of kings मुनिरपि क ईदृशम्…अखिलराजलोकसमक्षमुल्लपति TilaMañ. 98. 21.

अखिलराज्यनीति (akhila-rājyanīti) *f.* all the royal policies or statecrafts अखिलराज्यनीतिकुशलः…सोऽयं कृपावल्लभः (राजा) MohaRāPa. 5. 1.

अखिलराशि (akhila-rāśi) *m.* all the signs of the zodiac शुभयुक्तेक्षिताः शस्ता विवाहेऽखिलराशयः NāraS. 29. 18.

अखिलराष्ट्र (akhila-rāṣṭra) *n.* all the countries मृत्युर्बभ्राम…नगराणि पुराणि च । ग्रामाण्यखिलराष्ट्राणि YogVā. iii. 2. 14.

अखिलराष्ट्रवर्य (akhilarāṣṭra-varya) *adj.* the best of all the countries गोराष्ट्रदेशोऽखिलराष्ट्रवर्यः…। विराजते सह्यगिरीन्द्रसानौ SarvaDaKau. 112. 3.

अखिलरिक्थग्रहण (akhilariktha-grahaṇa) *n.* the receiving of the entire property अखिलरिक्थग्रहणानुवादश्चानर्थक एव ManuBh. ii. 280. 15 (*on* 9. 132)

अखिलरिपुक्षय (akhilaripu-kṣaya) *m.* destruction of all the enemies पूर्णः क्षीणोऽपि वा चन्द्रः षष्ठेऽखिलरिपुक्षयम् । करोति NāraS. 30. 14.

अखिलरूपतन्त्र (akhilarūpa-tantra) *adj.* [*f.* -ā] having Tantras of all characters नमो नमस्तेऽखिलरूपतन्त्रे (? अखिलतन्त्ररूपे) नमो नमस्तेऽखिल-यन्त्ररूपे BrahmāṇḍP. iii. 13. 25.

अखिलरूपधारिन् (akhilarūpa-dhārin) *adj.* assuming all forms, assuming any form आदाय लेखं दशकन्धरस्य गत्वा निकुम्भोऽखिलरूपधारी । ददौ रघूणां पतये MahāN. 6. 113.

अखिलरूपरम्य (akhilarūpa-ramya) *adj.* [*f.* -ā] charming in every form आन्दोलयन्ती वपुरायताक्षी हिन्दोलिकायाम्…। अतर्कि लोकैर्गगनान्तरस्था स्वर्दे-वतेवाखिलरूपरम्या PadyaVe. 538.

अखिलरूपविनाश (akhilarūpa-vināśa) *m.* destruction of all things अखिलरूपविनाशाय धूमकेतुजालमिव समुद्गतम्…शबरसैन्यमद्राक्षम् Kād. 29. 17.

अखिलरोगबल (akhilaroga-bala) *n.* vehemence of all diseases भिषग्विपश्चिद्रोगान् जयत्यखिलरोगबलप्रमाथी KalyāKā. 10. 25.

अखिलरोगविनाश (akhilaroga-vināśa) *m.* cure of all the diseases स्तुत्वा जिनेन्द्रम्…अखिलरोगविनाशहेतुम् KalyāKā. 9. 1.

अखिलरोमन् (akhila-roman) *n.* all sorts of hair (किन्नरग्रहार्दित-शिशुम्) अखिलरोमसर्पनिर्मोकहिङ्गुवचया…धूपयेत् KalyāKā. 18. 74.

अखिलरोमरन्ध्र (akhila-romarandhra) *n.* all the pores of hair अखिलरोमरन्ध्रनिर्गलद्रुधिरगण्डूषमिव प्रलम्बपृथुलं चिबुकमुद्वहन्तम् … वेतालमद्राक्षीत् TilaMañ. 47. 20.

अखिलर्क्ष (akhilarkṣa) *n.* an entire constellation मङ्गलेषु त्यजेत् क्रूरं विद्धं भं क्रूरसंयुतम् । अखिलर्क्षम् NāraS. 29. 68.

अखिलर्तु (akhilartu) *m.* all seasons अखिलर्तुभिः सततसेवितं कामदम् । …कल्पकाङ्घ्रिपमुदञ्चितं चिन्तयेत् PadmP. iv. 99. 24; PañcaRā.(Nā.) iii. 5. 4; विभान्ति वृक्षाः । शाखागणान्तर्गततारकौघा इवाखिलर्तूद्गतपुष्पगुच्छाः Gurvā. 50.

अखिलर्द्धिद (akhilarddhi-da) *adj.* bestowing all kinds of prosperity जपतामखिलर्द्धिदः ।…अयमोङ्कारः BṛBrahmaS. i. 6. 24.

अखिलर्द्धिमत् (akhilarddhi-ma(n)t) *adj.* having all kinds of wealth or luxuries (हिरण्यकशिपुः) महेन्द्रभवनम्…अध्युवासाखिलर्द्धिमत् BhāgP. vii. 4. 8.

अखिललतापटली (akhilalatā-paṭalī) *f.* row of all creepers दिशति दृशमयुग्मलोचनेऽभूदखिललतापटली वनस्थलीषु । अधिवसदसमास्त्रगुप्तयेऽग्रे ग्रथित-तिरस्करिणीव रेणुजालैः S'rīKaC. 7. 7.

अखिललिङ्ग (akhila-liṅga) *n.* A all distinguishing features पाणिनेर्मत-मिवाखिललिङ्गव्यक्तिकृद्विविधशब्दविशेषम् । … भुवनान्तः सान्द्रमन्धतमसं समरुन्ध-(? न्द्ध) Acyutarā. 8. 22; B all genders, Acyutarā. 8. 22.

अखिललेख (akhila-lekha) *m.* all the gods अखिललेखलेखादम्भस्त-म्भनसुभगंभावुकदोःस्तम्भसंभावितसुम्भनिसुम्भसुन्दोपसुन्दमधुकैटभप्रमुखानेकदानव-व्यूहविवर्तैरिव विगीतवृत्तैः…धरणीपतिभिः अधिष्ठिता…भूतधात्री ĀnandRa. 1. 8(10)

अखिललेखक (akhila-lekhaka) *m.* all copyists or scribes भूपोप-जीवाखिलपण्यजीविद्यास्वज्ञशिल्पाखिललेखकानाम् । पीडाप्रदो…राहुः VasiS. 9. 44.

अखिललेखन (akhila-lekhana) *n.* all kinds of writings संग्रामयोग्या-खिलवास्तुशिल्पनृत्यप्रभेदाखिललेखनानि ।…कार्याणि कर्माणि महेशतिथ्याम् VasiS. 12. 12; 13. 4.

अखिललोक (akhila-loka) *m.* **A** all the worlds नारायणादखिललोकस्रष्टृप्रजापतयो जायन्ते ।…अखिललोकाश्च जायन्ते TripāMaNāU. 362. 17, 18(2); त्वं किलाखिललोकानां स्थितिसंहारकारण: BrahmāndP. ii. 52. 22; iii. 6. 12; ĀdiP. 27. 13; तेजस्विनस्तदपनुत्तय आविरासन् । संहारभानव इवाखिललोकसर्गनाशस्फुरत्किरणदन्तुरमण्डलाग्रा: HarVi. 40. 43; **B** all the people ममाप्यखिललोकानां गुरुर्नारायणो गुरु: VisnuP. v. 1. 14; वदाखिललोकानां रक्षणं धर्मसंग्रहम् PadmP. i. 51. 2; BhaviP. 479B. 20 (iii(3). 12. 18); तुतुषुरखिललोका मङ्गलेनेव पूर्णा: RāghPāṇ.(Ka.) 13. 21; नृपतिरखिललोकान् पालयत्यात्तदण्ड: HāsyCū. 125. 14; (शार्ङ्गदेव:) अधुनाखिललोकानां तापत्रयजिहीर्षया ।…आविष्करोति संगीतरत्नाकरम् SaṃgīRa. i. 11. 10 (1(1). 13); वशयति चाखिललोकं श्रीहृदयस्यैवमभ्यासात् Īśān-S'iPa. i. 19. 20; जयति महोत्सवविद्या विद्याधरशापमर्दिनी मूर्ति: । परिभूतशङ्खचूडचूडामणिरखिललोकस्य StavMā. 219. 32; सत्पुरुष: खलु हिताचरणैरमन्दमानन्दयत्यखिललोकमनुक्त एव RasGaṅ. 453. 4; BhāmiVi. 1. 73; साधारणं पितरमखिललोकस्य …पितामहम् NīlaVi. 42. 19; चिन्तनीयमखिललोकस्य…दाक्षायणीरमणम् NīlaVi. 96. 14.

अखिललोककर्तृ (akhilaloka-kartṛ) *m.* creator of all the worlds परमात्मा…तद्ब्रह्माखिललोककर्ता…जगत् असृजत S'aṅkaVi.(Ā.) 161. 10.

अखिललोककान्त (akhilaloka-kānta) *adj.* [*f.*-ā] pleasing to all people, attractive to the whole world प्रसाधितस्यास्य मधुद्विषोऽभूदन्यैव लक्ष्मी:…। वपुष्यशेषेऽखिललोककान्ता सानन्यकान्ता ह्युरसीतरा तु S'iśuVa. 3. 12; SaraKaṇṭhā. 38. 8.

अखिललोककारिन् (akhilalokakār-in) *adj.* creating all the worlds नमो नमस्तेऽखिललोककारिणे GaṇeP. ii. 6. 10.

अखिललोकचरित (akhila-lokacarita) *n.* all worldly activities प्रकटय निजमध्वानं स्थगयतरामखिललोकचरितानि । यावद्भवामि भगवंस्तव … दास: Stotrā. 4. 3.

अखिललोकजित् (akhilaloka-jit) *adj.* conquering the whole world जयत्यखिललोकजिन्नरककालकेतूद्गम: ।…हरि: NalaCam. 6. 8.

अखिललोकतापन (akhilaloka-tāpana) *adj.* warming all the worlds स: (आदिदेव:) … अतप्यत स्माखिललोकतापनं तप: BhāgP. ii. 9. 8 (comm's प्रकाशक:)

अखिललोकतीर्थ (akhilaloka-tīrtha) *n.* sacred place or place of pilgrimage for all the worlds (purifying all the worlds) एतेऽलिनस्तव यशोऽखिललोकतीर्थं गायन्त आदिपुरुषानुपदं भजन्ते BhāgP. x. 15. 6 (Vijayadhvaja ज्ञानजनकम्)

अखिललोकत्रय (akhila-lokatraya) *n.* the entire three worlds अखिललोकत्रयातिशायिरूपां तापसकन्यकां व्यलोकयम् TilaMañ. 255. 21.

अखिललोकधामन् (akhilaloka-dhāman) *m.* the shelter for all the worlds or beings नमो नमस्तेऽखिललोकधामन् GaṇeP. ii. 6. 10.

अखिललोकधाविन् (akhilaloka-dhāvin) *adj.* running or travelling through all the worlds, spreading over all the worlds इदंयशांसि द्विषत: सुधारुच: किमङ्कम्…। यशोभिरस्याखिललोकधाविभिर्विभीषिता धावति तामसीमसी NaisC. 12. 89.

अखिललोकनाथ (akhilaloka-nātha) *m.* lord of the entire universe अथेह धन्या भगवन्त इत्थं यद्वासुदेवेऽखिललोकनाथे । कुर्वन्ति सर्वात्मकमात्मभावम् BhāgP. i. 3. 39 = ĀdiP. 5. 35; BhāgP. ii. 7. 15; नमो नमस्तेऽखिललोकनाथ GaṇeP. ii. 6. 10.

अखिललोकनेत्र (akhilaloka-netra) *m.* the eye of the entire universe भार्गव उवाच…लोके…निर्भासि कौ च गगनेऽखिललोकनेत्र: S'ivaP. ii(5). 50. 25 (281B. 9)

अखिललोकपाल (akhila-lokapāla) *m.* **1** all the kings अथैवमखिललोकपालललामोऽपि उपरतानुवृत्तिरुपरराम BhāgP. v. 6. 6; **2** all the protectors or guardians of the world न ते गिरित्राखिललोकपालविरिञ्चवैकुण्ठसुरेन्द्रगम्यम् । ज्योति: BhāgP. viii. 7. 31.

अखिललोकपालक (akhila-lokapālaka) *m.* **1** all the kings दध्यौ… नृपो दत्तं तमात्रेयकुलदीपकम् । यस्य प्रभावानुगृहीत ओजसा तिरश्चकाराखिललोकपालकान् BrahmāndP. ii. 40. 43; **2** all the protectors or guardians of the world महात्मत्स्याय नम: । अन्तर्बहिश्चाखिललोकपालकैरदृष्टरूपो विचरस्युरुस्वन: DevīBhāP. viii. 9. 19.

अखिललोकपितृ (akhilaloka-pitṛ) *m.* father of all the worlds अखिललोकपितुस्तव पुत्रतामहमयाचमनन्यमनोरथ: Yādavā. 3. 20.

अखिललोकप्रपालक (akhilaloka-prapālaka) *adj.* foremost protector of all the worlds प्रयास्यति मयूरेशोऽखिललोकप्रपालक: GaṇeP. ii. 117. 24.

अखिललोकप्रसिद्ध (akhilaloka-prasiddha) *adj.* well known to all the worlds अखिललोकप्रसिद्धैस्तैस्तै: … श्रीवेदव्यासपराशरादिभि: … व्याख्यातस्य वेदराशे: NyāyKu. 40. 1.

अखिललोकबन्धु (akhilaloka-bandhu) *m.* kinsman or a friend of the whole world देवालयानामपि…। निर्मापकोऽभूदिह रक्षकोऽपि यदूद्भवो वाऽखिललोकबन्ध:(? न्धु:) VīraBhā. 5. 118.

अखिललोकभयंकर (akhilaloka-bhayaṅkara) *adj.* causing fear to the whole world उग्रो बालस्ततो जातोऽखिललोकभयंकर: GaṇeP. ii. 74. 6.

अखिललोकभोग (akhilaloka-bhoga) *m.* enjoyment of all the worldly pleasures or enjoyment of all kinds of men कुलटाजनस्य । स्वधर्म एवाखिललोकभोग: PadyaVe. 328.

अखिललोकमातृ (akhilaloka-mātṛ) *f.* mother of the whole world स्तुतिभिरखिललोकमातरमभिष्टूय, शक्तिं पूजयेत् NityoNi. 59. 24.

अखिललोकमातृका (akhilaloka-mātṛkā) *f.* (little) mother of the whole world कुलगुरुमादिदेश…मलयध्वजो नृपाल: । दुहितुरखिललोकमातृकाया विरचयितुं किल मातृकोपदेशम् S'ivLī. 7. 22; अन्वास्यमानमखिललोकमातृकया … भगवत्या सर्वमङ्गलया…साक्षाच्चकार दाक्षायणीरमणम् (विधि:) NīlaVi. 96. 6.

अखिललोकयात्रा (akhila-lokayātrā) *f.* all the worldly activities विज्ञानमेव…अखिललोकयात्रानिलयम् PañcPā. 73. 4 (*on* i. 1. 1)

अखिललोकरक्षण (akhilaloka-rakṣaṇa) *n.* protection of all the people विधत्स्व वीराखिललोकरक्षणम् BhāgP. iv. 20. 13.

अखिललोकरञ्जकता (akhilalokarañjaka-tā) *f.* the state of being delightful to all the people कियतोऽपि च प्रसिद्धस्य रसप्राधान्यादखिललोकरञ्जकतया ख्यातस्य नाटकादे: NāṭyaDa. 26. 2.

अखिललोकलोचन (akhilaloka-locana) *n.* eyes of all the people अखिललोकलोचनेन्दीवरानन्दचन्द्रमसम्…आस्थानमण्डपमास्थाय YaśasCam. i. 372. 4.

अखिललोकवल्लभ (akhilaloka-vallabha) *adj.* dear to all the people यस्याङ्गेऽखिललोकवल्लभतमं शीलं समुन्मीलति S'atTrayī. 324.

अखिललोकशरण्य (akhilaloka-śaraṇya) *adj.* fit to be a shelter for the whole world विधि:…अखिललोकशरण्यम् … नारायणम् … इत्थमस्तावीत् NīlaVi. 54. 16.

अखिललोकशोक (akhilaloka-śoka) *m.* suffering of all the people श्रीसोढल:…येन अखिललोकशोकशमनी कीर्ति: समासादिता SaṃgīRa. i. 10. 9 (1(1). 5)

अखिललोकशौच (akhilaloka-śauca) *n.* the purification of all the people or world भगवन् अखिललोकशौचोचितप्रवृत्तिकायां मृत्तिकायां को दोष: YaśasCam. ii. 298. 14.

अखिललोकश्लाघ्य (akhilaloka-ślāghya) *adj.* worthy of praise by all people भद्रमित्र: … अखिललोकश्लाघ्यविश्वासप्रसूते: श्रीभूतेर्हस्ते … रत्नसप्तकं निधाय YaśasCam. ii. 345. 21; सभ्येष्वप्यर्थ्यादिरञ्जकस्सभास्तारोऽखिललोकश्लाघ्य: Smṛti-Can. iii. 46. 10.

अखिललोकसंमत (akhilaloka-sammata) *adj.* agreeable to all people तदद्भुतं रूपमतीव सुन्दरं तथैव गन्धोऽखिललोकसंमत: DevīBhāP. ii. 5. 13.

अखिललोकसर्ग (akhilaloka-sarga) *m.* the creation of the whole world (i. e. the entire created universe) तेजस्विनस्तदपनुत्तय आविरासन् । संहारभानव इवाखिललोकसर्गनाशस्फुरत्किरणदन्तुरमण्डलाग्रा: HarVi. 40. 43.

अखिललोकसाक्षिन् (akhilaloka-sākṣin) *m.* the witness of (the activities of) the entire world (i. e. all beings) नमस्ते…नारायणायाखिललोकसाक्षिणे BhāgP. viii. 22. 17; त्वमप्रमेयोऽखिललोकसाक्षी GaṇeP. ii. 48. 9.

अखिललोकसार (akhilaloka-sāra) *m.* the essence or vital force of the whole universe श्रीरामचन्द्रेऽखिललोकसारे भक्तिर्दृढा नौर्भवति प्रसिद्धा AdhyāRā. i. 1. 10.

अखिललोकस्रष्टृ (akhilaloka-srasṭṛ) *adj.* creating all worlds नारायणादखिललोकस्रष्टृप्रजापतयो जायन्ते TripāMaNāU. 362. 17(2)

अखिललोकहारिन् (akhilalokahār-in) *adj.* destroyer of the whole world नमो नमस्तेऽखिललोकहारिन् GaṇeP. ii. 6. 10.

अखिललोकहित (akhilaloka-hita) *adj.* beneficent to the whole world शिव शंकरेति । नित्यं वदन्त्यखिललोकहिता: प्रशान्ता: BṛNāraP. 21. 73.

अखिललोकातिशायिन् (akhilalokātiśāyin) *adj.* which surpasses (the beauty of) all the people तदवश्यमखिललोकातिशायिरूपलावण्येन…दिव्यपुरुषेण केनापि दर्शयित्वात्मानमपसृतेन विप्रलब्धेयम् TilaMañ. 355. 6.

अखिललोकानुभव (akhilalokānubhava) *m.* experience of all the people, universal experience महाभारतादिप्रबन्धानां शान्तरसप्रधानताया अखिललोकानुभवसिद्धत्वाच्च RasGaṅ. 37. 7.

अखिललोकापहास (akhilalokāpahāsa) *m.* ridicule by all the people

सोऽहं नारायणाख्यो ग्यलिखमखिललोकापहासार्थमेतत् MānaMe. 307. 10.

अखिललोकेश (akhilalokeśa) *m.* name of Viṣṇu (lord of all the worlds or entire universe) अखिललोकेशः···इति···विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā. (Nā.) iv. 3. 40.

अखिललोह (akhila–loha) *m.* all metals संसिद्धाखिललोहचूर्णवटकादीनां तथा सप्तमः। यो दीयेत भिषग्वराय RasRaSa. 8. 2; 10. 100; 11. 71.

अखिललोहमौलि (akhilaloha–mauli) *m.* the crest (i. e. the best) of all metals (i. e. gold) भस्मीकृतश्चाखिललोहमौलिः।···निःशेषरोगान्विनिहन्ति वेगात् RasRaSa. 11. 71.

अखिलवत्सल (akhila–vatsala) *adj.* affectionate to all, kind to all राघवो राज्यमखिलं शशासाखिलवत्सलः AdhyāRā. vi. 16. 55.

अखिलवन्दन (akhila–vandana) *n.* worship by all एकस्याखिलवन्दनाय विधिना देवत्वमारोपितम् S'ārṅgaPa. 1204.

अखिलवन्द्य (akhila–vandya) *adj.* fit to be worshipped by all, worthy of respect of all समाजः साधूनामयमखिलवन्द्यश्च भवति JānaPa. 1. 3.

अखिलवर्जनीय (akhila–varjanīya) *adj.* [*f.* –ā] fit to be avoided or abandoned by all संकीर्णरूपा वसुधात्र वर्णैर्गन्धै रसैर्वाखिलवर्जनीया MānaSā. App. 446B. 2 = TantrSa. 1. 33; S'ilpaRa. i. 3. 16.

अखिलवर्ण (akhila–varṇa) *m.* **1** all the castes प्रशस्ताखिलवर्णानामीदृग्गन्धा वसुंधरा SamarāSū. 8. 47; क्षितिभृताखिलवर्णाः···धर्मैवर्त्मैनिरता रचनीयाः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 5. 19; **2** all sounds न पुनरखिलवर्णगोचरमेकमिति रमणीयम् TattvBi. 31. 4; YuktiSneha. 96. 32 (*on* i. 1. 5)

अखिलवर्णगोचर (akhilavarṇa–gocara) *adj.* relating to all sounds न पुनरखिलवर्णगोचरमेकमिति रमणीयम् TattvBi. 31. 4; न सर्वेषामखिलवर्णगोचरैकस्मरणजनकत्वम् YuktiSneha. 96. 32 (*on* i. 1. 5)

अखिलवर्णज (akhilavarṇa–ja) *adj.* [*f.* –ā] born in all castes (i. e. belonging to all castes) अखिलवर्णजाः प्रजाः।···अधुनाप्युत्सवं विदधते S'rīVīraSt. 4.

अखिलवर्णरूप (akhilavarṇa–rūpa) *n.* the nature or form of all the sounds अखिलवर्णरूपावग्राहि स्मरणमवकल्पते SphoṭSi. 62. 4.

अखिलवर्णविषय (akhilavarṇa–viṣaya) *adj.* relating to all the sounds मानसमनुव्यवसायरूपमखिलवर्णविषयं संकलनाज्ञानम् NyāyMañ. i. 345. 21.

अखिलवर्त्मन् (akhila–vartman) *n.* all paths यां विदित्वाखिलं बन्धं निर्मथ्याखिलवर्त्मना। योगी याति परं स्थानम् SaraRaU. 2. 9.

अखिलवलीमुख (akhila–valīmukha) *m.* all the monkeys तं भूयोऽप्यखिलवलीमुखानखण्डैः शस्त्रौघैर्विदधतमाशु कान्दिशीकान्। आसाद्य···वचनमुवाच रामभद्रः Rāgh. 18. 26.

अखिलवल्गुवतंस (akhilavalgu–vataṁsa) *m.* the crest of all beautiful ones कापि वामखिलवल्गुवतंसौ माधुरी हृदि सदा स्फुरतान्मे StavMā. 97. 23.

अखिलवश्यद (akhilavaśya–da) *adj.* [*f.* –ā] which brings about the submission of all आलक्तके कृष्णपशोर्मेघ्याद्यैरखिलवश्यदा (?) ĪśānS'iPa. i. 48. 48.

अखिलवसुधासुन्दर (akhilavasudhā–sundara) *adj.* beautiful in the whole world अस्ति श्रीमत्यखिलवसुधासुन्दरे चन्दनाद्रौ गन्धर्वाणां कनकनगरी नाम रम्यो निवासः PavaDū.(Dh.) 1.

अखिलवसुमतीनायक (akhila–vasumatīnāyaka) *m.* all kings आगाद्रेगादभीकैरखिलवसुमतीनायकैः···नगरीं नासरः चेङ्गमाख्याम् ĀnandRa. 7. 10.

अखिलवस्तु (akhila–vastu) *n.* **1** all things, all objects (मरणोन्मुखः) तत्क्षणेऽप्यनुभूतानामस्ताखिलवस्तुनाम् ViṣṇuP. vi. 5. 31 = BrahmP. 233. 31; तदा च सर्वदेशेभ्यो रत्नान्यखिलवस्तुषु। ऐयरुर्नररत्नानामकुण्ठोत्कण्ठया किल S'āliC. 4. 4; अखिलवस्तुष्वन्तर्यामितया श्रूयमाणः परमेश्वरः S'ivārkaMaDi. i. 368. 17 (*on* i. 2. 19); **2** all affairs, all matters पानीयरेखाप्रतिमस्थैर्यस्याखिलवस्तुषु। तस्याप्रमाणवचसः सेवां प्रणयिनो जहुः RajTa.(Ka.) 8. 871; दिव्यचक्षुर्विवेकात्मा जयत्यखिलवस्तुषु YogVā. ii. 14. 41; **3** all the details (of the case) साक्षिभूता अस्मिन् कार्ये इति सामान्यनिर्देशेऽप्यखिलवस्तुश्रावणं सामर्थ्याद् द्रष्टव्यम् ManuBh. ii. 110. 23 (*on* 8. 80)

अखिलवस्तुश्रावण (akhilavastu–śrāvaṇa) *n.* a statement of all the details (of the case) साक्षिभूता अस्मिन् कार्ये इति सामान्यनिर्देशेऽप्यखिलवस्तुश्रावणं सामर्थ्याद् द्रष्टव्यम् ManuBh. ii. 110. 23 (*on* 8. 80)

अखिलवस्तुसंहनन (akhilavastu–saṁhanana) *n.* combination or constitution of all materials पुरुषार्थस्याखिलवस्तुसंहनननिमित्तत्ववचनात् SāṁkhyaPraBh. 36. 9 (*on* 1. 66)

अखिलवस्त्वन्तर्यामिता (akhilavastvantaryāmi–tā) *f.* the state of being the inner controller of all things (i. e. beings) अखिलवस्त्वन्तर्यामितया श्रूयमाणः परमेश्वरो जीवः···वा प्रधानं वेतिसंशयः BrahmSūBh.(S'rī.) i. 368. 8 (*on* i. 2. 19)

अखिलवाक्यव्यापिन् (akhilavākyavyāp–in) *adj.* which pervades (i. e. runs through) the whole sentence अनेकविषयमिदं रूपकमखिलवाक्यव्यापि Kāvyānu.(He.) [Parikh Ed.] 401. 12.

अखिलवाग्गुण (akhila–vāgguṇa) *m.* all the excellences of speech श्रुतिप्रेष्ठोक्तिरखिलवाग्गुणान्वितवागपि। इति द्विधा निगदितो वावदूको मनीषिभिः BhaktiRaSi. ii. 1. 44.

अखिलवाग्विभूति (akhila–vāgvibhūti) *adj.* possessing all the excellences of speech नमो नमस्तेऽखिलवाग्विभूत्यै BrahmāṇḍP. iii. 13. 26.

अखिलवाङ्मय (akhila–vāṅmaya) *n.* the entire literature ओमोङ्काराखिलवाङ्मय नित्यशुद्ध त्रयोदशेऽक्षे प्रतितिष्ठ AkṣMāU. 486. 19(5)

अखिलवाङ्मयविस्तर (akhila–vāṅmayavistara) *m.* the whole expanse or range of literature यस्या विभोरखिलवाङ्मयविस्तरोऽयमाख्यायते परिणतिर्मुनिभिः पुनः सा···बालामभाषत NaiṣC. 11. 16.

अखिलवाङ्मयस्वामिनी (akhilavāṅmaya–svāminī) *f.* the presiding deity of all Letters अखिलवाङ्मयस्वामिनीं सरस्वतीमपश्यत् UdaySuK. 14. 20.

अखिलवाङ्मयाध्वन् (akhila–vāṅmayādhvan) *m.* all the paths (i. e. branches) of learning or Letters या···अखिलवाङ्मयाध्वसु यथाभिप्रायमाचेष्टते S'rīKaC. 2. 57.

अखिलवाञ्छित (akhila–vāñchita) *n.* all wishes or desires देव देहि मेऽखिलवाञ्छितम् GaṇeP. i. 38. 28.

अखिलवातचिकित्सा (akhilavāta–cikitsā) *f.* treatment of all (diseases caused by) wind-humour भावितामखिलवातचिकित्साम्। श्रावयामि KalyāKā. 12. 1.

अखिलवातविकार (akhila–vātavikāra) *m.* all diseases due to wind–humour तैलमेतदुपयुज्य मनुष्यो नाशयेदखिलवातविकारान् KalyāKā. 12. 22.

अखिलवादिन् (akhilavād–in) *m.* propounders of all the philosophical systems इह खलु संगतिसंवेदनापेक्षा सकलपदानामभिधेयधीजनकतेत्यविवादमखिलवादिनाम् NyāyMa. 156. 1.

अखिलवायुसंक्षोभतस् (akhilavāyusaṅkṣobha–tas) *adv.* due to the disorder of all vital breaths अखिलवायुसंक्षोभतश्शरीरमथ नश्यते KalyāKā. 8. 8.

अखिलवार (akhila–vāra) *m.* all days (of the week) उद्वाहेऽखिलवारर्क्षतिथिषु क्षौरमिष्टदम् NāraS. 22. 8.

अखिलवासनाक्षय (akhilavāsanā–kṣaya) *m.* destruction of all the mental impressions अखिलवासनाक्षये सति प्रारब्धफलकमपि कर्म फलसंपत्तये न समर्थम् YogSā. 8. 8(1); 17. 16(1)

अखिलवासनाहति (akhilavāsanā–hati) *f.* destruction of all mental impressions ये केचित्पुरुषा निजात्मनि चिदानन्दप्रबोधाप्तये यत्नेनाखिलवासनाहतिविधिं वाञ्छन्ति वाञ्छन्तु ते Vidvanmo. 8. 138.

अखिलवास्तुकर्मन् (akhila–vāstukarman) *n.* all rituals relating to (the construction of) a house नोद्वाहयात्रोपनयप्रतिष्ठासीमन्तचौलाखिलवास्तुकर्म।···कार्यं हि मासादितिथौ कदाचित् VasiS. 12. 5; 13. 2.

अखिलवाहिनी (akhila–vāhinī) *f.* the whole or entire army or force युक्तमखिलवाहिनीभिः···मकराक्षमैक्ष्वाकशरोऽपि···समक्षमनयज्जनयितुः RāmāCam. 6. 67(1)

अखिलविक्रिया (akhila–vikriyā) *f.* all the creations or products यश्चेशिता नोऽखिलविक्रियाना(?णा)म्··· वैराजसंज्ञः पुरुषो बभूव BṛBrahmaS. i. 1. 11.

अखिलविग्रह (akhila–vigraha) *adj.* [*f.* –ā] having everything for (her) body नमो नमस्तेऽखिलविग्रहायै BrahmāṇḍP. ii. 39. 44; *m.* the whole body न्यसेदखिलविग्रहे शिरसि चेति बिन्दुस्वरान् ĪśānS'iPa. i. 18. 2.

अखिलविघ्नौघ (akhila–vighnaugha) *m.* the entire host of obstacles तेन तस्मै वरो दत्तोऽखिलविघ्नौघहारिणा GaṇeP. i. 44. 17.

अखिलविज्ञान (akhila–vijñāna) *n.* all knowledge, all sciences तद्द्वाखिलविज्ञानजलवीच्युदधिर्भवान् ViṣṇuP. ii. 14. 11; विदिताखिलविज्ञानौ सर्वज्ञानमयावपि।···यदूत्तमौ ViṣṇuP. v. 21. 18.

अखिलवित्तप (akhilavitta–pa) *adj.* [*f.* –ā] protecting the whole fortune अहं ममासौ पतिरेष मे सुतो व्रजेश्वरस्याखिलवित्तपा सती BhāgP. x. 8. 42.

अखिलविद् (akhila–vid) *adj.* all-knowing, omniscient इतीरितः सुरपतिना महेश्वरो हृदि स्थितोऽखिलविदशेषकर्मभिः SkandP. ii(3). 6. 20; प्रवर्तितेऽस्मिन्कर्माध्वन्यखिलविदा कुमारिलेन। उद्धर्तुं भुवनमिदम्··· इयेष चन्द्रचूडः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 1. 98; अखिलविदसि···मुरहर Nārāy. i. 1. 10.

अखिलविदित (akhila–vidita) *adj.* known to all आर्याश्रूर्णीत्यखिलविदितं नाम यस्या गृणन्ति MayūSaṁ. 1. 88; 2. 16.

अखिलविद्या (akhila–vidyā) *f.* all (kinds of) lore प्रस्थितोऽखिलविद्यानाम् …निधि: GaṇeP. ii. 46. 11; मन्त्री च तस्य…अखिलविद्यावतारपात्रम्…विभूतिवर्द्धनो नाम UdaySuKa. 24. 22.

अखिलविद्याधिप (akhilavidyādhipa) *m.* the lord of all lores or sciences शंकरस्याखिलविद्याधिपत्वविश्वाधिकत्वविश्वसेव्यत्वादय: (गुणा:) SetuBa. 14. 4.

अखिलविद्यालाभ (akhilavidyā–lābha) *m.* attainment of all lores or sciences अथ तमखिलविद्यालाभमाकर्ण्य राज्ञ: KathāSaSāg. i. 6. 165.

अखिलविद्यावग्रह (akhilavidyāvagraha) *m.* attainment of all lores अग्रे च तस्मादखिलविद्यावग्रहमहामतिमचिन्त्यसिद्धेश्च साधकं कवीनामिन्द्रपदस्य रागिणम्…प्रतानं कविपुङ्गवानामपश्यत् UdaySuKa. 156. 14.

अखिलविद्याविद् (akhilavidyā–vid) *adj.* who knows all lores विद्वान् नीतिज्ञ इत्येष सुपाण्डित्यो द्विधा मत: । विद्वानखिलविद्याविन्नीतिज्ञस्तु यथार्हकृत् BhaktiRaSi. ii. 1. 45.

अखिलविध (akhila–vidha) *adj.* of all kinds अखिलविधविशाखासख्य-विख्यातशीलाम्…राधिकामर्चयामि StavMā. 70. 23.

अखिलविधि (akhila–vidhi) *m.* all injunctions छिद्यन्ते संशया ये … दृष्टमात्रे परेशे ।…अखिलविधिमनोऽगोचरे ब्रह्मणीशे S'atS'lo. 99; (लक्षणम्) तच्चा-तिव्याप्तम्…अखिलविधिषु VidhiRa. 18 (109. 10)

अखिलविधिच्छिद्र (akhila–vidhicchidra) *n.* all lacunae in (the performance of) the rites अथाखिलविधिच्छिद्रं(? द्र)पूरणं त्वरितामनो: Īśān-S'iPa. i. 22. 63.

अखिलविधिव्यासङ्ग (akhilavidhi–vyāsaṅga) *m.* adherence to all (marriage) rites शैलेन्द्रप्रतिपाद्यमानगिरिजाहस्तोपगूढोल्लसद्रोमाञ्चादिविसंष्ठुलाखिल-विधिव्यासङ्गभङ्गाकुल: ।…अवताद्व: शिव: KāvyPra. 701. 3 (comm. सकलवैवाहि-केतिकर्तव्यतारूपव्यापारस्य)

अखिलविध्यण्ड (akhila–vidhyaṇḍa) *n.* all the worlds अखिलविध्यण्ड-मण्डलीखण्डनवैतण्डिकम् … त्रिपुरवैरिणम् … निध्याय … मोदते स स: YātrāPra. 3. 63(6)

अखिलविनियोग (akhila–viniyoga) *m.* all applications, all usages तद्यन्त्रं प्राग्वदखिलविनियोगेषु योजितम् TantrRā. 23. 100.

अखिलविपक्षक्षोद (akhilavipakṣa–kṣoda) *m.* crushing or vanquishing of all the adversaries आधत्त ताम्रम् । मुखमखिलविपक्षक्षोदसंरंभलक्ष्मीकर-किसलयलीलापङ्कजं भद्रकाली HarVi. 7. 63.

अखिलविप्र (akhila–vipra) *m.* all Brahmins प्रीतयेऽखिलविप्राणां समं कृत्वा निवेद्य च । प्राग्वदर्घ्योदकं पाणौ दद्यात् PauṣkS. 27. 394.

अखिलविबुधजन (akhila–vibudhajana) *m.* all the erudite or learned people एतदभिनवं सुभद्राधनञ्जयाभिधानं नाटकमखिलविबुधजनकर्णा-भरणमिह भवता करणीयम् SubhaDha. 1. 1(8); इत्थम्…पत्रिकामखिलविबुधजनम-हनीयाम् … उपश्रुत्य … °श्रीवजारतरायविजयानन्दरङ्गभूपाल:…महान्तमुत्सवमनुबभूव ĀnandRa. 8. 31(8)

अखिलविभञ्जन (akhila–vibhañjana) *n.* dislocation or destruction of all प्रभञ्जन: प्रबलतां भेजेऽखिलविभञ्जने ParamāKā. 127. 15.

अखिलविभवसंप्राप्ति (akhilavibhava–samprāpti) *f.* obtainment of all riches सितवस्त्रपुष्पगन्धस्तु नित्यहोमी च मन्त्रजपयजनपर: । धर्मेण योऽर्थवान् सत्यधीर्भवेत्पदमखिलविभवसंप्राप्ते: ĪśānS'iPa. i. 19. 50.

अखिलविरम (akhila–virama) *m.* cessation of all (activities) यत्राप्ता: सर्वकामा: स्युरखिलविरमात् केवलीभाव आस्ते । मां तत्रानन्दसान्द्रे कृधि S'atS'lo. 72.

अखिलविलक्षण (akhila–vilakṣaṇa) *adj.* distinct or distinguished from everything (else), unparallelled (गुणा:) ते चाखिलविलक्षणा: AnuVyā. 46A. 2 (*on* 3. 2); अखिलविलक्षणतनुलक्षणम्…वन्देमहि…त्वामिह दामोदर Stav-Mā. 48. 15.

अखिलविशेषगुण (akhila–viśeṣaguṇa) *m.* all specific qualities आत्मा कदाचिदखिलविशेषगुणशून्य: NyāySiA. 221. 20; ज्ञानस्याखिलविशेषगुणशून्यत्वमस्तु वा मा वा NyāySiA. 221. 24.

अखिलविशेषविचक्षण (akhilaviśeṣa–vicakṣaṇa) *adj.* clever in knowing all peculiarities अयम् (कपि:)…भारतेऽस्मिन्नखिलविशेषविचक्षण:… विलसति RāmC. 6. 34.

अखिलविश्रम्भधामन् (akhilaviśrambha–dhāman) *n.* abode of complete confidence सा च मे…अखिलविश्रम्भधाम Kād. 177. 10.

अखिलविश्वकर्तृ (akhilaviśva–kartṛ) *adj.* maker of the entire universe स सिद्धनाथोऽखिलविश्वकर्ता भर्ता शिवाया: BrahmP. 100. 19.

अखिलविश्वत्रितय (akhila–viśvatritaya) *n.* all the three worlds इदं च…अखिलविश्वत्रितयविश्रुतमहिम्ना महावीरजिनवरप्रतिमया प्रसाधितस्य सिद्धायतन-मैत्र्या पवित्रितं तीर्थम् TilaMañ. 319. 22.

अखिलविश्वप्रभु (akhilaviśva–prabhu) *m.* lord of the entire universe कपालेभ्यो(? लैर्यो) बद्ध: कथमखिलविश्वप्रभुरसौ SubhāRaK. 42. 36.

अखिलविश्वभावन (akhilaviśva–bhāvana) *adj.* who promotes or makes prosper all the worlds नमो नमस्तेऽखिलविश्वा(? श्व)भावन BrahmāṇḍP. ii. 36. 53.

अखिलविश्वरूप (ahilaviśva–rūpa) *adj.* of the form of all the worlds आद्यानिरुद्धाखिलविश्वरूप त्वं पाहि न: सर्वभयादजस्रम् VaDuU. 434. 3; योऽनन्तरूपोऽखिलविश्वरूपो गर्भेऽपि लोकान्वपुषा बिभर्ति ViṣṇuP. v. 3. 12; BrahmP. 182. 16; विष्णो… । अनिरुद्धाच्युत (v. l. खिल)विश्वरूप त्वं पाहि न: BṛNāraP. 2. 11.

अखिलविश्वसृष्टि (akhilaviśva–sṛṣṭi) *f.* creation of the entire universe यो हेलयैवाखिलविश्वसृष्टिमुन्मीलयत्यब्जभव: स वोऽव्यात् S'rīKaC. 1. 25.

अखिलविश्वहेतु (akhilaviśva–hetu) *m.* cause of the entire universe अणोरणीयान् महतो महीयान् सनातनात्माखिलविश्वहेतु: BṛNāraP. 31. 149.

अखिलविश्वात्मन् (akhilaviśvātman) *m.* the form of the entire universe अतोऽखिलविश्वात्मना प्रथमबोधनार्थमकारककाराद्यक्षराण्यावश्यकानि Setu-Ba. 239. 21.

अखिलविश्वोपकारिन् (akhilaviśvopakārin) *adj.* helping all the worlds अखिलविश्वोपकारिण: कुमारहरिवाहनपादपद्मान् … कमलगुप्त: … विज्ञापयति TilaMañ. 384. 22; 179. 13.

अखिलविष (akhila–viṣa) *n.* all the poisons पायात्…पक्षवातैरखिलविष-हरैराश्रितार्तिघ्नवृत्त: श्रीमान् व: पन्नगारि: S'ilpaRa. ii. 25. 90.

अखिलविषय (akhila–viṣaya) *m.* **A** all matters नव धिष्ण्यानि नृपाणां विनाशनदान्येव सर्वकार्येषु । अत एवाखिलविषये नूनं वर्ज्यानि VasiS. 22. 10; **B** all the objects or beings आत्मन्…अखिलविषयसमुज्जीवनायुस्त्वमेव KumāCaSaṁ. 109. 6; यत्सत्यमेवंविधमखिलविषयातिशायिनमपवर्गस्य सुभगभावमव-लोक्य जानीम: AmṛUda. 5. 11(34)

अखिलविष्टप (akhila–viṣṭapa) *n.* all the worlds अखिलविष्टपाद्भुतैक-सदनं तदायतनम् TilaMañ. 292. 8; 35. 18; YaśasCam. i. 94. 1; स संगसीष्टाखिल-विष्टपेषु सद्य: प्रसादेन कवि: पुराण: S'rīKaC. 1. 24; NayaMañ. IV. iv. 7. 13.

अखिलविसंवाद (akhila–visaṁvāda) *m.* all sorts of disputes or quarrels विसंवादप्रसङ्गेनाखिलविसंवादैककारणभूतं द्यूतसमाह्वयव्यवहारमाह Bāla-Krī. i. 272. 8 (*on* 2. 203)

अखिलवीर (akhila–vīra) *m.* all the warriors ददृशुरखिलवीरास्तत्त्वमग्र्यं जयस्य S'rīKaC. 23. 47; TilaMañ. 81. 7.

अखिलवीरुध् (akhila–vīrudh) *f.* all the plants or creepers संसेचनं मूले पोषायाखिलवीरुधाम् BṛBrahmaS. iii. 9. 127.

अखिलवीर्य (akhila–vīrya) *n.* full strength त्वं देवि…भुवने…शक्तासि दु:खशमनेऽखिलवीर्ययुक्ते DevīBhāP. iv. 15. 15.

अखिलवृजिनघ्न (akhilavṛjina–ghna) *adj.* destroyer of all the sins तमखिलवृजिनघ्नं व्याससूनु(? नुं) नतोऽस्मि ĀdiP. 4. 25.

अखिलवृत्तान्त (akhila–vṛttānta) *m.* the whole story, the complete account जमदग्निसुत:…। प्रोवाचाखिलवृत्तान्तं राज्ञश्चाप्यात्मन: पितु: BrahmāṇḍP. ii. 34. 33.

अखिलवृत्ति (akhila–vṛtti) *f.* all the functions or states (of the mind) संधयोऽखिलवृत्तीनामभावाश्चावभासिता: । निर्विकारेण येनासौ कूटस्थ इति चोच्यते PañcDa. 8. 21; जाग्रदादावप्यखिलवृत्तीनां वृत्तिग्राह्यत्वस्वीकार एव युक्त इति SāṁkhyaPraBh. 66. 28 (*on* 1. 148); व्युत्थानकालीन:…चित्तवृत्तिनिरोधो न …°मोक्षे हेतु:…अखिलवृत्तिसंस्कारानुच्छेदकत्वाच्च YogSā. 2. 2(1); 2. 8(1)

अखिलवृद्ध (akhila–vṛddha) *m.* all the aged persons तावत्स बालोऽ-खिलवृद्धवृद्ध: प्रोवाच SkandP. iv. 10. 134 = S'ivaP. iii. 13. 50 (311B. 9)

अखिलवेद (akhila–veda) *m.* all the Vedas अखिलवेदसारकृतशेखरीम् ।… त्रिपुरसुन्दरीं मनसि भावयामि NavaRaMā.(S'aṅ.) 8; अखिलवेदोक्तविधिविदा वेधसेवापरेण स्वयं पुरोधसा TilaMañ. 78. 11; त्र्यन्तनिष्ठा हि महात्मान:…अखिल-वेदवेद्यं मामेव ज्ञात्वा…उपासते GītāBh.(Rā.) 469. 8 (*on* 9. 20); अत्र वेद: स्वयं प्राह सिसृक्षोरादिपूरुषात् । जन्मैवाखिलवेदानाम् ĪśānS'iPa. ii. 1. 54(10); Tattv-Pradī.(Ci.) 51. 8; SaduktiKa. 38. 9; य: श्रीनिवासोऽखिलवेदज्ञेय:…उपयामि तम् VedāntRaMañ. 4. 10 (148. 20); यथाशक्त्यखिलवेदाध्ययनवत्त्वेन…युक्तस्य Tattv-Prakā. 188B. 7 (*on* iii. 4. 12); अस्य पुनरन्यार्थतयाखिलवेदादिवेद्यत्वात् NyāySu. (Ja.) 2A. 6 (*on* i. 1. 1); 3A. 1 (*on* i. 1. 1); आलोड्याखिलवेदराशिमसकृद्यत्तारकं ब्रह्म तद्राम:…इति यो विज्ञाय…प्राह AdhyāRā. vi. 16. 49; MīmāKau. iii(i). 74. 13 (*on* i. 2. 42); BālaKrī. i. 173. 10 (*on* 1. 266)

अखिलवेदिन् (akhila–vedin) *adj.* all-knowing, omniscient अपूज्य-मानास्ते पूज्या: सर्वेऽप्यखिलवेदिन: । आदाय तत्कल्पतरुं निपेतुर्द्यां दिवौकस:

SamarāSū. 6. 17; आवेदनीयं किमखिलवेदिषु भवादृशेषु NīlaVi. 64. 1.

अखिलवैदिककर्मन् (akhila-vaidikakarman) *n.* all the Vedic ritual acts तत्रापि किमखिलवैदिककर्मानधिकारिजनपरिगृहीतत्वं हेतुः ĀgaPrā. 68. 11.

अखिलवैरिन् (akhila-vairin) *m.* all the enemies कार्तिकेयेन···। सेनापतित्वमाप्राप्तं प्रताप्याखिलवैरिणः ParamāKā. 90. 28.

अखिलवैष्णव (akhila-vaiṣṇava) *m.* all the Vaiṣṇavas (those devoted to Viṣṇu as the Supreme God) महापूजैव कर्तव्या स्वशक्त्याखिलवैष्णवैः SkandP. ii(9). 29. 39.

अखिलव्यञ्जन (akhila-vyañjana) *n.* all the condiments तृप्तान्नं षड्रसवदखिलव्यञ्जनयुतम्···यशोदासूनो···अशान BhagaMāPū. 6.

अखिलव्यवहार (akhila-vyavahāra) *m.* **A** all the worldly activities नन्वभावानभ्युपगमे भावानामितरेतरसंकरादखिलव्यवहारविप्लवः प्राप्नोति NyāyMañ. i. 52. 20; **B** all the affairs of the state, entire statecraft अखिलव्यवहारज्ञो राज्ञाकारि क्रमेण सः PariPar. 1. 215; **C** all the (bodily) activities तत्र विदेहा नाम स्थूलदेहनिरपेक्षेण लिङ्गदेहेनाखिलव्यवहारक्षमा हिरण्यगर्भादयः YogSā. 19. 14(1)

अखिलव्याकरण (akhila-vyākaraṇa) *n.* all the grammars वेत्थाखिलव्याकरणानि विद्वन् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 7. 42.

अखिलव्याधि (akhila-vyādhi) *m.* all the diseases or ailments अखिलव्याधिविध्वंसि···। गाङ्गेयं चाथ रूप्यम् RasRaSa. 5. 3 = RaseCin. 6. 7; विषं हि नाम···अखिलव्याधिविध्वंसविधायकतामासादयति RaseCin. 7. 1.

अखिलव्यापद् (akhila-vyāpad) *f.* all the calamities शाखाः पञ्च तवोद्गता भुजतरोस्ताभिस्तथैकं धृतं संभूयैव किलासिपत्रमभवत्तत्रापि चित्रान्तरम् । विश्वव्यापियशःप्रसूनमखिलव्यापच्छिदे श्रीफलम् SaduktiKa. 206. 27.

अखिलव्यापार (akhila-vyāpāra) *m.* all the functions or activities चक्षुरादिद्वारतां विनाखिलव्यापारेषु बुद्धेः स्वतः करणत्वं न संभवेत् SāṁkhyaPraBh. 86. 36 (*on* 2. 44); यत्प्रत्यस्तमितप्रपञ्चमखिलव्यापारपारं गतं प्रत्यग्ज्योतिरनुत्तरं शमधनैरालोच्यमेतादृशैः NīlaVi. 44. 8.

अखिलव्यापिन् (akhila-vyāpin) *adj.* all pervading शुद्धः सूक्ष्मोऽखिलव्यापी प्रधानात्परतः पुमान् ViṣṇuP. i. 12. 52; अखिलव्यापिन् प्रासादे सुस्थिरो भव SkandP. ii(2). 27. 96.

अखिलव्याप्तमहिमन् (akhilavyāpta-mahiman) *adj.* whose greatness has spread all over (the universe) नमः···। शंकरायाखिलव्याप्तमहिम्ने BrahmāṇḍP. ii. 25. 16.

अखिलव्यास (akhila-vyāsa) *m.* the full width or breadth तथापि चाखिलव्यासलेखनात्संततिक्षयः BhaviP. 327B. 8 (ii(1). 7. 77)

अखिलव्योमचर (akhila-vyomacara) *m.* all the planets सुराधिपाद्धानि नव क्रमेण । पूर्वार्द्धमध्यापरभागगेन्दुर्मुङ्क्तेऽखिलव्योमचरास्तथैव VasiS. 3. 16.

अखिलव्रत (akhila-vrata) *n.* all vows यत्···अखिलव्रतगुप्तिसमितिलतारामपुष्पाकरसमयम्···उशन्ति सद्धीमनाः YaśasCam. ii. 377. 13.

अखिलव्रीहि (akhila-vrīhi) *m.* whole rice-grains पार्थिवः···अखिलव्रीहिमध्यावस्थापितार्यवृद्धाध्यासितशयनशिरोभागम्···सूतिकागृहमपश्यत् Kād. 71. 16.

अखिलशक्ति (akhila-śakti) *f.* all the powers वृष्णेः···भगवान्···जातः ···श्रीकृष्ण इत्यभिहितोऽखिलशक्तिपूर्णः SātvaT. 2. 48; अखिलशक्त्याविर्भावपूर्वकमाविर्भूतस्य तस्य···माहात्म्यमुच्यते AṇuBh. 226. 12 (*on* iii. 3. 23)

अखिलशक्तिधर (akhilaśakti-dhara) *adj.* equipped with all faculties योऽन्तः प्रविश्य मम वाचमिमां प्रसुप्तां संजीवयत्यखिलशक्तिधरः स्वधाम्ना BhāgP. iv. 9. 6.

अखिलशब्द (akhila-śabda) *m.* all words परमात्मनि सिद्धेऽखिलशब्दसमन्वये TattvPrakā. 72B. 2 (*on* i. 4. 15)

अखिलशरीर (akhila-śarīra) *n.* the entire body व्यानो नाम विश्वग्गमनवानखिलशरीरवर्त्ती VedāntSā.(Sa.) 11. 11; VedāntPari. 291. 2; VedāntRaMañ. 1. 3 (28. 17)

अखिलशरीरक (akhilaśarīraka) *adj.* having the entire (universe) as the body अखिलात्मनि अखिलशरीरके S'rutaPra. iA. 214. 18 (*on* i. 1. 1)

अखिलशस्त्रास्त्र (akhila-śastrāstra) *n.* all weapons and missiles त्वं बालः स्थविरो भूपोऽखिलशस्त्रास्त्रवित्तमः PadmP. iv. 42. 14.

अखिलशाकवर्ग (akhila-śākavarga) *m.* all classes of vegetables वासागुलूचीसपुनर्नवार्कपुष्पादितिक्तकटुकाखिलशाकवर्गैः KalyāKā. 11. 80.

अखिलशाखिन् (akhila-śākhin) *m.* all trees द्रुमस्त्वखिलशाखिषु NānārthāSaṁ. i. 26. 63.

अखिलशान्ति (akhila-śānti) *f.* pacification of all (evil influences) अखिलशान्तये । अभिषिञ्चेत् TantrRā. 33. 36 (comm. अखिलशान्तये इत्यत्राखिलशब्देन क्रूरदशागोचरेत्यादय उच्यन्ते)

अखिलशास्त्र (akhila-śāstra) *n.* all the sciences, व्यासो वदत्यखिलशास्त्रनिदेशकर्ता PañcaRā.(Nā.) iv. 8. 5; अहमीदृशमपि पुरुषं कलिताखिलशास्त्रं··· दासयामि Manmatho. i(7). 421. 10; पाद एव नः शुभः शुभग्रहैर्विद्ध इत्यखिलशास्त्रमतं हि VasiS. 32. 75; बभूव पुत्रः···अखिलशास्त्रवेत्ता SiddhāTaVi. 408. 3.

अखिलशिल्प (akhila-śilpa) *n.* all decorative arts कलिते ललितामुखेन्दौ जाड्यं स यात्यखिलशिल्पधुरंधरोऽपि UjjvaNīMa. 248. 5.

अखिलशिल्पकर्मन् (akhila-śilpakarman) *n.* all (kinds of) arts संगीतविद्याखिलशिल्पकर्म···कार्यं द्वितीये दिवसे VasiS. 12. 7.

अखिलशिष्य (akhila-śiṣya) *m.* all pupils मण्डनमिश्रः···प्रत्यहमखिलशिष्यैः सह···निवसन्···व्यासम्···निमन्त्रयामास S'aṅkaVi.(Ā.) 238. 15.

अखिलशीर्षरुज् (akhila-śīrṣaruj) *f.* all kinds of aches of the head धात्रीवचामलयजम्···। सर्वं समं दृषदि तण्डुलतोयपिष्टं लिम्पेच्छिरस्यखिलशीर्षरुजां शमार्थम् ĪśānS'iPa. i. 45. 147.

अखिलशुभ (akhila-śubha) *n.* all auspicious things गिरिश···चरणयुगलस्थेऽखिलशुभे···कमर्थं दास्येऽहं भवतु भवदर्थं मम मनः S'ivāL. 27.

अखिलशुभाशुभ (akhila-śubhāśubha) *n.* all auspicious and inauspicious things तदखिलशुभाशुभबीजनाशोपगतं (मनः) नात्मानुकूल्येन वर्तते NyāyKa. 286. 25.

अखिलशुश्रूषा (akhila-śuśrūṣā) *f.* complete service शिष्यग्रहणं तु पुत्रत्वेऽप्यखिलशुश्रूषानियमार्थम् BālaKrī. i. 35. 6 (*on* 1. 15)

अखिलशून्य (akhila-śūnya) *n.* complete void कालस्वभावपरमाण्वसुभृत्प्रधानस्कन्धप्रतीत्यखिलशून्यकथाप्रसङ्गे । जन्मादिसूत्रमवतीर्णम् SaṁkṣeS'ā. 1. 528 (i. 377. 26)

अखिलशोक (akhila-śoka) *m.* all kinds of miseries इयं च सिद्धिः··· अखिलशोकरहितत्वाद्विशोकेत्युच्यते YogSā. 60. 12.

अखिलशोधवर (akhila-śodhavara) *m.* all cleansing agents वरसूतकः। अखिलशोधवरेण च वै यथा सकलकञ्चुकदोषविवर्जितः RasPraSu. 3. 5.

अखिलश्री (akhila-śrī) *f.* all riches मकरध्वजभूभर्ता···मोढपल्लीनामवेलाकूले मूलेऽखिलश्रियाम् ।···स्वपुत्रम्···समालिङ्ग्य UttaKuC. 475.

अखिलश्रुत (akhila-śruta) *n.* all kinds of (traditional) lores उपाध्यायमखिलश्रुतोपाध्यायं तम्···स्तुवे RāghPāṇ.(Dha.) 12. 50; अखिलश्रुतधारोद्धारादिपुरुषविदुष एकमेव (प्रमाणम्) YaśasCam. ii. 318. 1.

अखिलश्रुति (akhila-śruti) *f.* all the Vedas ज्ञानं विलोचनमिति प्रथिते तदीये नेत्रे उभे··· । एकं तयोः श्रुतिपथस्य समीपमात्रं यातं प्रपन्नमखिलश्रुतिपारमन्यत् JānaHa. 6. 58; अखिलश्रुतिस्मृतिवचांसि वयं घटयामहे SaṁkṣeS'ā. 3. 242 (ii. 290. 25); यः स्वानुभावमखिलश्रुतिसारमेकम्···करुणयाह···तं व्याससूनुमुपयामि BhāgP. i. 2. 3; उपदेशोऽयमखिलश्रुतिस्मृतिभिरुच्यते BṛBrahmaS. i. 6. 37; सप्तमहायनेऽखिलश्रुतिपारंगततां गतो वटुः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 5. 1.

अखिलश्रेयस् (akhila-śreyas) *n.* all happiness देशनान्तेऽखिलश्रेयःसंभारात्मंभरिर्जनः । प्रणम्य तं विभुं तांश्च ययौ स्थानं निजं निजम् PāṇḍaC. 18. 156.

अखिलश्रोतृ (akhila-śrotṛ) *adj.* listening all श्रुतिषु तस्य सर्वेभ्योऽखिलश्रोतृत्वान्तर्यामित्वाशनायाद्यतीतत्वा ··· द्यतिशयस्य निर्देशात् TattvPrakā. 89A. 8 (*on*. ii. 1. 23)

अखिलश्लाघ्य (akhila-ślāghya) *adj.* laudable by all अखिलश्लाघ्यश्च मे विक्रमः ĀnandRa. 8. 6.

अखिलश्वेतपटाधिप (akhilaśvetapaṭādhipa) *m.* chief of the entire S'vetāmbara sect of the Jainas तस्याखिलश्वेतपटाधिपस्य शक्नोति कः श्वेतपटान् प्रमातुम् Gurvā. 282.

अखिलसंवेत्तृ (akhila-saṁvettṛ) *adj.* knowing all, omniscient अज्ञताखिलसंवेत्तुर्घटते न कुतश्चन UpādhiKha. 1B. 2.

अखिलसंश्रय (akhila-saṁśraya) *m.* shelter of all यास्यत्यखिलसंश्रयम् BṛBrahmaS. iv. 8. 26.

अखिलसंसार (akhila-saṁsāra) *m.* the whole world, the entire cycle of deaths and births भगवन्तोऽखिलसंसारदुःखहन्तारः ViṣṇuP. iv. 5. 16; अपश्यम् ··· अखिलसंसारसृष्टेरादिभूतं भगवन्तमम्बिकानाथम् UdaySuKa. 65. 22; अखिलसंसारमूलाविद्याया हि···ध्वस्तायाः पुनरुद्भवाभावात् NyāyMa. 308. 2; अनया वेधितं चेतो बिसतन्तावपि क्षणात् । पश्यत्यखिलसंसारसागरानर्थविभ्रमम् YogVā. iii. 114. 73.

अखिलसंस्कार (akhila-saṁskāra) *m.* **A** all impressions असंप्रज्ञातयोगेनाखिलसंस्कारदाहकेन प्रारब्धकर्माप्यतिक्रम्यत इति ज्ञानाद्विशेषः (योगस्य) YogVār. *on* 1. 1; संप्रज्ञातकृताखिलसंस्कारोन्मूलकत्ववचनात् तस्य संस्कारजनकत्वं सिध्यति YogSūVṛ. *on* 1. 51; एवं क्रमेण चरमासंप्रज्ञातेऽखिलसंस्कारदाहो भवति YogSā. 20. 9(1); बुद्धेरेवाखिलसंस्काराधारता न तु चक्षुरादेः SāṁkhyaPraBh. 86. 22 (*on* 2. 42); **B** all consecrations शिवदीक्षामुपागम्याखिलसंस्कारसंस्कृतः।

शिवाचार्यैर्विमुक्तोऽहं पशुपाशैस्तदागमात् SkandP. i(2). 9. 30.

अखिलसंस्कृति (akhila–saṁskṛti) *f.* all sanctifying ceremonies जनयित्वात्मजान्वेदविधिनाखिलसंस्कृतीः । न कुर्याच्च: पिता तस्य नरकान्नास्ति निष्कृतिः BrahmP. 111. 11.

अखिलसखी (akhila–sakhī) *f.* all female companions अधिगतमखिलसखीभिरिदं तव वपुरपि रतिरणसज्जम् GītGo. xi. 20. 6.

अखिलसंघलोक (akhilasaṅgha–loka) *m.* people from all (Jaina) congregations स पत्रिकाः । प्राहिणोदखिलसंघलोकमाह्वातुम् VasaViKā. 10. 20.

अखिलसच्छक्ति (akhila–sacchakti) *adj.* having all the real (i. e. good) powers अखिलसच्छक्तिः…इष्टो नो रमापतिः Tattvodyo. 1A. 1.

अखिलसच्छास्त्र (akhila–sacchāstra) *n.* all the real (i. e. authoritative) sacred works अर्थः स्वयं विनिर्णीतो वासुदेवेन… । इत्यतोऽखिलसच्छास्त्रविरुद्धत्वेन नानुमा । वर्तते तत्र तेनेशो निर्णीतोऽखिलसद्गुणः AnuVyā. 42B. 5 (*on* 3. 2)

अखिलसत्कृत (akhila–satkṛta) *m.* name of Viṣṇu (honoured by all) अष्टबाहुर्दक्षयज्ञपावनोऽखिलसत्कृतः (इत्येतत् कथितं विप्र विष्णोर्नामसहस्रकम्) SātvaT. 6. 49.

अखिलसत्त्वधामन् (akhilasattva–dhāman) *n.* **A** the abode of all beings or of all *sattva*-qualities त्वय्यम्बुजाक्षाखिलसत्त्वधाम्नि समाधिनावेशितचेतसैके । त्वत्पादपोतेन महत्कृतेन कुर्वन्ति गोवत्सपदं भवाब्धिम् BhāgP. x. 2. 30; **B** whose body is all creatures नैवं विदामो भगवन्प्राणरोधं चराचरस्याखिलसत्त्वधाम्नः BhāgP. iv. 8. 81 (Śrīdhara अखिलसत्त्वधाम्नः सर्वप्राणिशरीरस्य)

अखिलसत्त्वनिकेतता (akhilasattvaniketa–tā) *f.* being the abode of all creatures तव परि ये चरन्त्यखिलसत्त्वनिकेततया त उत पदाक्रमन्त्यविगणय्य शिरो निर्ऋतेः BhāgP. x. 87. 27.

अखिलसत्त्वमूर्ति (akhilasattva–mūrti) *adj.* whose form consists of all *sattva*-qualities, embodiment of all *sattva*-qualities (परस्मै पुरुषाय) भूयो नमः…अखिलसत्त्वमूर्तये BhāgP. ii. 4. 13.

अखिलसत्त्वराशि (akhilasattva–rāśi) an accumulation of all *sattva*-qualities जुष्टं बताद्याखिलसत्त्वराशेः सांसिध्य(? द्ध्य)मक्ष्णोस्तव दर्शनान्नः BhāgP. iii. 21. 13; ज्ञानात्मकस्याखिलसत्त्वराशेः…। किं वा जगत्यत्र समस्तपुंसामज्ञातमस्यास्ति हृदि स्थितस्य BrahmP. 191. 32.

अखिलसत्त्वहित (akhilasattva–hita) *n.* good or well-being of all creatures यतिरिवाखिलसत्त्वहितव्रतो जलनिधिः सकलैरवलोक्यताम् RāghPāṇ.-(Dha.) 8. 2.

अखिलसत्यता (akhila–satyatā) *f.* reality of all (worldly objects) बोधः… । स्वोत्पत्तिमात्रात्संसारे दहत्यखिलसत्यताम् PañcDa. 9. 75.

अखिलसत्रसन्धि (akhilasatra–sandhi) *adj.* whose (body-) joints are all the *satra*-sacrifices प्राग्वंशकायाखिलसत्रसन्धे ।…भगवन् प्रसीद ViṣṇuP. i. 4. 34.

अखिलसद्गुण (akhila–sadguṇa) *adj.* having all *sattva*-qualities तेनेशो निर्णीतोऽखिलसद्गुणः AnuVyā. 42B. 6 (*on* 3. 2); *m.* all good qualities क्षमया तु विना भूपो न भात्यखिलसद्गुणैः ŚukraNī. 1. 82.

अखिलसन्धि (akhila–sandhi) *m.* all joints (of the body) जंभज्जृंभायताः काश्चित्तदाननकृतेक्षणाः । मन्दं बभञ्जुरङ्गानि स्वनन्त्यखिलसन्धिषु PadmP. (Ra.) 115. 27.

अखिलसप्तलोक (akhila–saptaloka) *m.* all the seven worlds तिष्ठन्तु तावदथवाखिलसप्तलोकसंचारचातुरजुषः प्रमथाधिनाथाः HarVi. 33. 46.

अखिलसमुद्रावधि (akhilasamudrāvadhi) *adj.* whose limits are all the oceans, spread up to all the oceans (सुदत्तस्य) उपकरणमखिलसमुद्रावधिवसुधातले दुर्वारप्रसरपर्यैश्वर्यमेव द्विषद्दण्डधरः प्रतीहारः YaśasCam. ii. 239. 5.

अखिलसंपद् (akhila–sampad) *f.* entire wealth कस्य वंशोद्भवो ब्रह्मन्ननरण्यो नृपश्च सः । सुतां दत्त्वा स च कथं ररक्षाखिलसंपदः ŚivaP. ii(3). 33. 63 (163B. 1)

अखिलसंबोध्यविशेष्यक (akhilasambodhyaviśeṣya–ka) *adj.* having as principal object all who are to be addressed त्वंपदार्थाभेदपरशब्दत्वेन अपरोक्षज्ञानजनकत्वोक्तौ 'यूयं राजानः' इत्यतोऽखिलसंबोध्यविशेष्यकराजत्वप्रकारकापरोक्षशाब्दापत्तिः JñānBiPra. 32. 31.

अखिलसंभार (akhila–sambhāra) *m.* all the materials उदेमि भवतो देवादिच्छयैव विवस्वतः । संभृत्याखिलसंभारमिच्छयैव स्वनिर्मितम् LakṣmīT. 22. 9.

अखिलसर्गध्वंस (akhilasarga–dhvaṁsa) *m.* destruction of the entire creation युगपदखिलसर्गध्वंसवादे तु भेदः NyāyMañ. i. 230. 31.

अखिलसस्य (akhila–sasya) *n.* all (sorts of) crops अखिलसस्यनिष्पत्तये ववर्ष भगवान् पर्जन्यः ViṣṇuP. iv. 20. 30; VasiS. 2. 24; 6. 30; 11. 16.

अखिलसाक्षात्कार (akhila–sākṣātkāra) *m.* perception of the entire (universe) योगिनां सर्वाविच्छेदेनैकदाखिलसाक्षात्कारसंभवात् YogSā. 71. 10(4)

अखिलसात्वत् (akhila–sātvat) *m.* all the Yādavas (ब्रह्मा) ददर्श तत्राखिलसात्वतां पतिम् BhāgP. ii. 9. 14 (but Vīrarāghava अखिलानां सात्वतां सत्वधर्मैनिष्ठानां पतिं स्वलोकप्रापणेन रक्षकं, सात्वतं पंचरात्रम्; *on* BhāgP. ii. 4. 20 अन्धकादयो यादवप्रभेदाः)

अखिलसाधन (akhlia–sādhana) *adj.* [*f.* –ī] accomplisher of everything (i. e. whatever is desired) भवत्वखिलसाधनी मयि च भक्तिरत्युत्कटा Nārāy. iii. 9. 8.

अखिलसाधारणता (akhilasādhāraṇa–tā) *f.* the state of being common to all (i. e. giving equal treatment to all) विष्णोः पदमखिलसाधारणतया ददाना केनासि त्वमिह तुलनीया कथय नः GaṅgāL. 11.

अखिलसाधुसमुदय (akhila–sādhusamudaya) *m.* groups of all good people आलोक्यमानः सानन्दम् अखिलसाधुसमुदयैः… (सर्वप्रकृतियथोचितविधिविहितगृहीतोपग्राह्यजाल–श्रीवजारतराय)– °विजयानन्दरङ्गभूपालः…अभूतपूर्वं महान्तमुत्सवमनुबभूव ĀnandRa. 8. 31(21)

अखिलसाधुसंमत (akhilasādhu–sammata) *adj.* honoured or highly respected by all the good people पुरुषं पुरातनं महानुभावोऽखिलसाधुसंमतः ।… अब्रवीत् (बलिः) BhāgP. viii. 23. 1.

अखिलसामग्री (akhila–sāmagrī) *f.* all provisions अखिलसामग्रीसमेते सदा दुर्गातिप्रियदेव मामकमनोदुर्गे निवासं कुरु ŚivaL. 42.

अखिलसामन्त (akhila–sāmanta) *m.* all the feudatory kings यथावृत्तमात्मीयमुदधिवृत्तान्तमखिलसामन्तान्तःपुरेषु चिरन्तनाख्यानकव्यपदेशेन स्वप्रयुक्ताभिः कथकपुरंध्रिभिः प्रकाशयतः…मे गताः कतिपयेऽपि दिवसाः TilaMañ. 322. 8.

अखिलसामर्थ्य (akhila–sāmarthya) *n.* all powers (which can produce result) यथा चोत्पादस्य पुरस्तादखिलसामर्थ्यरहितस्याङ्कुरप्रागभावस्योपकारं किंचित्कुर्वन्तोऽपि बीजादयोऽङ्कुरमारभन्ते तदुत्पादस्यैव तत्प्रागभावनिवृत्तिरूपत्वात् TātpT. (Vā.) 549. 12 (*on* iii. 2. 14)

अखिलसामर्थ्यविरहिन् (akhilasāmarthyavirah–in) *adj.* devoid of all powers (which can produce result) अनाद्यविद्याविनिर्मितालीकाकारविकल्पविज्ञानोदयमन्तरेणाखिलसामर्थ्यविरहिणोऽसतस्तत्र तत्र प्रकाशगोचराभावानिरूपणात् NyāyMa. 108. 8.

अखिलवाक्य (akhila–vākya) *n.* the entire sacred literature or all the scriptures इत्थं निशम्याखिलवाक्यसारवेत्तावदद्वाक्यमिदं गिरीशम् GaṇeP. i. 45. 15.

अखिलसार (akhila–sāra) *m.* strength of all (the worlds) बटुः (वामनः) जगाम तत्राखिलसारसंभृतः BhāgP. viii. 18. 20; *adj.* [*f.* –ā] which contains the essence of all i. e. best of all सखीनखिलसारया पथिषु हासयन्तं गिरा व्रजे विजयिनं भजे…केशवम् StavMā. 28. 8.

अखिलसिंहलद्वीप (akhila–siṁhaladvīpa) *m. n.* the whole Island of Siṁhala (i. e. Ceylon) देवि सोऽयमखिलसिंहलद्वीपभर्तुर्महाराजचक्रकेतोरात्मजन्मा TilaMañ. 231. 17.

अखिलसिद्धि (akhila–siddhi) *f.* acquisition of all (supernatural powers like *animā* etc.) योगिनां तु तपसाखिलसिद्धिः NaiṣC. 5. 3.

अखिलसिद्धिकर (akhilasiddhi–kara) *adj.* bringing success in all undertakings or works कथयामि न्यासमखिलसिद्धिकरम् PañcRā.(Nā.) iii. 3. 23; षडिति बीजवराणि समुद्धरेदखिलसिद्धिकराणि यथाक्रमम् ĪśānŚiPa. i. 15. 10.

अखिलसिद्धिद (akhilasiddhi–da) *adj.* bringing success in all (undertakings) इन्द्रप्रस्थमभून्नाम्ना तदाद्यखिलसिद्धिदम् BrahmāṇḍP. iii. 12. 44; महामन्त्रो वैदिकोऽखिलसिद्धिदः GaṇeP. i. 36. 19.

अखिलसिद्धिभाज् (akhilasiddhi–bhāj) *adj.* obtaining success in all undertakings बिलद्वारेऽष्टलक्षं तु जपित्वाऽखिलसिद्धिभाक् ĪśānŚiPa. i. 37. 46.

अखिलसिद्धिहेतु (akhilasiddhi–hetu) *m.* cause of the whole creation, source of success in all undertakings शिवास्य शक्तिः परमार्थसूक्ष्मा चितिः स्वतन्त्राखिलसिद्धिहेतुः ĪśānŚiPa. ii. 2. 21.

अखिलसिन्धु (akhila–sindhu) *m.* all the oceans (क्षेत्राणि) औदकानि तु सर्वैव प्रोक्तान्यखिलसिन्धुषु BrahmāṇḍP. iii. 31. 18.

अखिलसुखकृत् (akhilasukha–kṛt) *adj.* **i** bringing or granting all (kinds of) happiness अखिलसुखकृद्दसावस्तु वो जैनहस्तः JinaS'. 2. 8; **ii** (akhila–sukhakṛt) bringing happiness to all, JinaS'. 2. 8.

अखिलसुखप्रद (akhilasukha–prada) *adj.* **i** bestowing all (kinds of) happiness इदमन्नप्रतिष्ठानमुक्तमच्युतभाविनाम् । परमुद्धरणोपायं तथाखिलसुखप्रदम् PauṣkS. 41. 77; **ii** (akhila–sukhaprada) bringing happiness to all, PauṣkS. 41. 77.

अखिलसुखप्राप्त (akhilasukha–prāpta) *adj.* which consists of all

happiness, enjoying all bliss स्वत एवाखिलसुखप्राप्ततत्त्वे स्व आत्मनि । ... तत्र विपर्ययः BṛĀraUBhVā. iv. 4. 257.

अखिलसुखप्राप्तता (akhilasukhaprāpta-tā) *f.* the state consisting of all happiness अखिलसुखप्राप्ततत्त्वे (v. l. अखिलसुखप्राप्तता च) BṛĀraUBhVā. iv. 4. 257.

अखिलसुखप्राप्ति (akhilasukha-prāpti) *f.* attainment of all happiness देवी...दयादाद्यानवद्यां श्रियमखिलसुखप्राप्तिहृद्याम् NityoNi. 103. 31.

अखिलसुखभोग (akhilasukha-bhoga) *m.* experience of all happiness, enjoyment of all worldly pleasures अखिलसुखभोगाद्धिरण्यगर्भावाप्तिपर्यन्तान्निवर्तयति ब्रह्मजिज्ञासा क्रियमाणा PañcPā. 62. 24 (*on* i. 1. 1)

अखिलसुखसार (akhila-sukhasāra) *f.* essence of all happiness अखिलसुखसारखानिमिव स्त्रीत्वमुपागताम्...ताम्...अपश्यम् YaśasCam. ii. 31. 6.

अखिलसुखाधार (akhilasukhādhāra) *adj.* [*f.* -ā] source of all happiness धर्मोऽखिलसुखाधारानुरक्ता सगुणा प्रिया PārśvC. 6. 1246.

अखिलसुखानुभोग (akhilasukhānubhoga) *m.* experience or enjoyment of all happiness or worldly pleasures अत्र महासरस्यखिलसुखानुभोगवैदग्ध्यवता मनुष्यरूपेण विश्रमितुं सममेव मानसी वृत्तिः (द्वयोः जाता) UdaySuKa. 143. 29.

अखिलसुखोपभोग (akhilasukhopabhoga) *m.* experience of all happiness, enjoyment of all worldly pleasures देव अत्र मनुष्यजन्मनि कल्याणवतामखिलसुखोपभोग एव पर्यवसायो व्यापारः UdaySuKa. 49. 26.

अखिलसुजन (akhila-sujana) *m.* all good persons सा प्रौढा स्यादखिलसुजनप्रेयसी S'ṛṅgāDī. 1. 14.

अखिलसुदृश् (akhila-sudṛś) *f.* all lovely-eyed i. e. beautiful women राधा मूर्धन्यखिलसुदृशां राजते सद्गुणेन UjjvaNīMa. 142. 6.

अखिलसुभाषितभावक (akhila-subhāṣitabhāvaka) *m.* all men enjoying or appreciating good poetry गोष्ठीषु वाखिलसुभाषितभावकानाम् । ... स खलु प्रबन्धः स्यादस्य साधुजनचेतसि पट्टबन्धः UdaySuKa. 1. 22.

अखिलसुरवर (akhila-suravara) *m.* all prominent or superior gods क्षुद्भ्रैरखिलसुरवरान् मोचयत्यर्कभूतिः PadyāTa. 182.

अखिलसुरश्रेणी (akhilasura-śreṇī) *f.* the row or line of all gods (i. e. all gods) अखिलसुरश्रेणीसाधारणप्रणया शचीसहचरचरुस्थाली सोमः समञ्जसमीहते AnargharRā. 2. 85.

अखिलसुरसंभावित (akhilasura-sambhāvita) *adj.* honoured by all gods विहाय त्वय्यन्ते तनुमतनुदानाध्वरजुषामुपर्यम्ब क्रीडन्त्यखिलसुरसंभावितपदाः GaṅgāLa. 34.

अखिलसुरस्त्री (akhila-surastrī) *f.* all celestial women हरिः...अखिलसुरस्त्रीर्धुवति नः UjjvaNīMa. 403. 6.

अखिलसुराराध्य (akhilasurārādhya) *adj.* [*f.* -ā] to be worshipped by all gods (देवि) जयाखिलसुराराध्ये BrahmāṇḍP. iii. 13. 2.

अखिलसुरार्चित (akhilasurārcita) *adj.* worshipped by all gods धनोऽखिलसुरार्चितः (चक्रराजः) AhirbuS.(Pariśiṣṭa) 10. (P. 653)

अखिलसुरालय (akhila-surālaya) *m.* all temples, (akhilasurālaya) the abode of all the gods (i. e. heaven) स्वयमखिलसुरालयप्रदाही कुणपमदन्... स राक्षसधर्ममाललम्बे (वह्निः) Ragh. 14. 55.

अखिलसुहृद् (akhila-suhṛd) *m.* all friends अद्वैताचैरखिलसुहृदां मण्डलैर्मण्ड्यमानः...नरीनर्त्ति गौरो यतीन्द्रः CaitaCan. 200. 6(8)

अखिलसूक्ष्मशरीर (akhila-sūkṣmaśarīra) *n.* the totality of subtle bodies अत्राप्यखिलसूक्ष्मशरीरं एकबुद्धिविषयतया वनवज्जलाशयवद्वा समष्टिः VedāntSā.(Sa.) 12. 19.

अखिलसूरिमण्डली (akhilasūri-maṇḍalī) *f.* the circle of all the Jain teachers स जग्रसेऽन्याखिलसूरिमण्डलीमहांसि Gurvā. 111.

अखिलसेनापरिवृढ (akhilasenā-parivṛdha) *m.* the chief of the whole army दापय निर्देशेन मे स्वदेशमुद्दिश्याद्यैव प्रयाणमखिलसेनापरिवृढं दृढवर्माणम् TilaMañ. 290. 20.

अखिलसेवनीय (akhila-sevanīya) *adj.* [*f.* -ā] to be enjoyed by all परसैन्यसिन्धुः । प्रकाममाविष्कुरुते प्रमोदं श्रियं वितीर्याखिलसेवनीयाम् Raghunā. 3. 47.

अखिलसौख्य (akhila-saukhya) *n.* all happiness यातु वक्षसि हरेः... लयमियं वनमाला । या कदाप्यखिलसौख्यपदं नः कण्ठमस्य...न जहाति UjjvaNīMa. 382. 8.

अखिलसौधकोष्ठक (akhila-saudhakoṣṭhaka) *n.* all the enclosures in an edifice पूर्वोक्तसकलानामपि देवानां तत्राखिलसौधकोष्ठकेषु ... कुरुते शिल्पि-(? ल्प)वित्तमः MānSā. 24. 24.

अखिलसौभगवत् (akhilasaubhaga-va(n)t) *adj.* possessing all glories नित्यलीलोऽखिलसौभगवान् भगवान् श्रीकृष्ण एव सविशेषं ब्रह्मेति तत्त्वम् CaitCan. 5. 2(1)

अखिलसौष्ठवरूप (akhilasauṣṭhava-rūpa) *n.* the form which consists of all beauty or perfection केकिपिच्छसदृशे नयने ते ये हरेरखिलसौष्ठवरूपम् । पश्यतो न ĀdiP. 8. 29.

अखिलस्त्रैण (akhila-straiṇa) *adj.* belonging to all women एकाकिनीं सुतां बालां दृष्ट्वा...गृहीत्वेवाखिलस्त्रैणं लावण्यं त्रिजगद्गतम् । कर्मभिर्निर्मिताम्...पप्रच्छ PadmP.(Ra.) 7. 156.

अखिलस्थ (akhila-stha) *adj.* being present everywhere, omnipresent तान्निजे स्म हृदि भावनाया बलेन साक्षात्कृताखिलस्थान् NaiṣC. 14. 4.

अखिलस्थता (akhilastha-tā) *f.* the nature of being everywhere एकत्राप्यनवस्थस्य कुत एवाखिलस्थता AnuVyā. 25A. 8 (*on* 2. 2)

अखिलस्मृति (akhila-smṛti) *f.* all the Smṛti Texts न तेनाखिलस्मृत्यध्ययनविधानम् इदमिति च प्रकृतपरत्वात् BālaKrī. i. 19. 9 (*on* 1. 7)

अखिलस्वधर्म (akhila-svadharma) *m.* the whole of one's own prescribed duties ये वाखिलस्वधर्मत्यागेनापद्यपि द्यूतैकनिरताः तद्विषयतया...दण्डादिवचनान्यवसेयानि BālaKrī. i. 273. 16 (*on* 2. 207)

अखिलस्वामिन् (akhila-svāmin) *m.* the lord of all अखिलस्वामिनस्तस्याप्तकामता किमु वक्तव्या TattvPrakā. 92A. 3 (*on* ii. 1. 34)

अखिलहय (akhila-haya) *m.* all the horses रथमधिरुह्य...चारु विकम्पितम्... । सततमखिलहयैर्भगवन् चरसि MārkP. 107. 8.

अखिलहरघ्न (akhilahara-ghna) *adj.* multiplied by all the denominators विक्रयोऽन्त्यमूल्यघ्नः । नैको द्व्यखिलहरघ्नः स्यात्क्रयसङ्ख्या GaṇiSāSaṁ. 5. 109.

अखिलहरित् (akhila-harit) *f.* all the directions यदा त्वत्साहाय्यादखिलहरितां पाण्डुतनयैर्जयो लब्धः ManoDū. 8.

अखिलहारिता (akhilahāri-tā) *f.* the nature of destroying everything विषयादिक्षयिष्णुत्वं कालस्याखिलहारिता । इत्याद्युद्दीपनाः साधारणाः (शान्तभक्तिरसस्य) BhaktiRaSi. iii. 1. 17.

अखिलहृत्सार (akhilahṛt-sāra) *m.* the essence of the heart of all (रामः) गृहीत्वा वामहस्तेन लीलया तोलयन् धनुः । ... बभञ्जाखिलहृतसारः (? हृत्सारः) AdhyāRā. i. 6. 25.

अखिलहृदिस्थित (akhilahṛdi-sthita) *adj.* residing in the heart of all जयाखिलहृदिस्थित MatsyaP. 245. 70.

अखिलहेतु (akhila-hetu) *m.* the cause of all तमहमखिलहेतुं जिह्ममीनं नतोऽस्मि BhāgP. viii. 24. 61.

अखिलहैतुकी (akhila-haitukī) *f.* the cause of all or everything त्वम्...ग्रहर्क्षतारकागर्भा चौरस्या(? स्य)खिलहैतुकी ViṣṇuP. v. 2. 12 (comm. श्रीधर-अखिलहेतुतः वृष्ट्यादिद्वारा सर्वस्य हेतुरेव हैतुकी)

अखिलाकार्य (akhilākārya) *n.* all improper acts शौचाचारविचारबाह्यमखिलाकार्यहिताचार्यकम्...मचम् Mugdhopa. 58.

अखिलाक्ष (akhilākṣa) *n.* all the sense-faculties धीरत्वम्... । तिरस्कृत्याखिलाक्षाणि तच्चिन्तायां प्रवर्तनम् PañcDa. 11. 124.

अखिलाक्षी (akhilākṣī) *f.* name of a species of Dūrvā grass or *panicum*, (*lit.* having many "eyes") (दूर्वा) अपरा चण्डा तीव्रा गन्धाली गन्धदूर्वा स्यात् । मत्स्याक्षिकाखिलाक्षी वल्ली नाली कलाया च AbhidhāMañ. 34. 2.

अखिलागम (akhilāgama) *m.* all the scriptures अधिकाञ्ची(? ञ्चि) केलिलोलैरखिलागमयन्त्रतन्त्रमन्त्रमयैः । अतिशीतं मम हृदयं विषमशरद्रोहिजीवनोपायैः MūkaPañ. 4. 51; स मृकण्डुनन्दनः... । पपात तस्याङ्घ्रिसरोरुहद्वये शिलादसूनोरखिलागमाब्धेः SkandP. i. (3. 2) 1. 16.

अखिलाघनाशिन् (akhilāghanāś-in) *adj.* destroying all sins यन्नाम्न्यप्यखिलाघनाशि स परं दुष्टोऽसदीयः सखा CaitaCa. 87. 5(3)

अखिलाघनिबर्हण (akhilāgha-nibarhaṇa) *adj.* destroying all sins वायव्यमाचरेत् स्नानमखिलाघनिबर्हणम् IśānS'iPa. i. 9. 79 = ii. 3. 117; आग्नेयं भसना स्नानमखिलाघनिबर्हणम् IśānS'iPa. ii. 3. 95.

अखिलाघप्रशमन (akhilāgha-praśamana) *n.* destruction of all sins अखिलाघप्रशमनात्...अर्घ्यमित्यभिधीयते KulārT. 17. 95.

अखिलाघहन् (akhilāgha-han) *adj.* destroying all sins होमोऽखिलाघहा AgniP. 258. 7.

अखिलाघहारिन् (akhilāghahār-in) *adj.* [*f.* -ṇī] destroying or removing all sins अखिलाघहारिणीं भक्तिं हरेस्ते प्रददामि सम्यक् PadmP. iv. 85. 3.

अखिलाङ्ग (akhilāṅga) *n.* the entire body, all the limbs अखिलाङ्गैः परवानिवानेकसहस्रसंख्यानाम्...कदलीगृहाणामन्तरेण स्तोकान्तरमतिक्रम्य...रम्भागृहमपश्यत् (समरकेतुः) TilaMañ. 227. 19; मुनिभिः पुलकाञ्चिताखिलाङ्गैः...अभावि.

Yādavā. 15. 77; भित्वा(? त्वा)खिलाङ्गमपि भूजुषेषुणा HammīMaKā. 12. 55; MātaLī. 1. 27; *adj.* having the whole universe as one's body or form नमस्कृत्वा सुरेशाय विष्णवे प्रभविष्णवे। ···यज्ञाङ्गायाखिलाङ्गाय BrahmP. 180. 3.

अखिलाङ्गदुःखावह (akhilāṅgaduḥkhāvaha) *adj.* causing pain all over the body विदाहकृतदुष्टशोणितम् ··· । करोति ··· शोफमखिलाङ्गदुःखावहम् KalyāKā. 8. 22.

अखिलाङ्गपरिताडिन् (akhilāṅgaparitāḍ-in) *adj.* striking or hitting the whole body or all the limbs उत्कृत्तकृत्ति रचितं च शरैः शरीरमार्येऽखिलाङ्गपरिताडिनि ताडकायाः BālRā. 3. 6; SūktiMu. 94. 8.

अखिलाङ्गवर्णन (akhilāṅga-varṇana) *n.* description of all the limbs प्रथमोऽत्र विप्रलम्भः तदनु··· । बाल्यं वयसः सन्धिर्यौवनमखिलाङ्गवर्णनं क्रमशः SūktiMu. 0. 51.

अखिलाङ्गसंवरण (akhilāṅga-saṁvaraṇa) *n.* concealment or covering of the whole body सत्पुरुषपृषतवधाय व्याधस्याखिलाङ्गसंवरणं यत्रावरणमिवामात्यजनस्य लम्बाञ्चलकं चोलकम् YaśasCam. i. 439. 6.

अखिलाङ्गिन् (akhilāṅgin) *m.* all corporeal (=living) beings त्वज्जन्या धवोऽवाचि नाथाहमखिलाङ्गिनाम्। अभयं त्वत्प्रसादेन ददामि वसुधातले BṛKathāK. 139. 87; स कृत्वालोचनां सम्यक् क्षामणां चाखिलाङ्गिषु । चक्रे चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानं समाहितः PārśvC. 4. 155.

अखिलाङ्घ्रि (akhilāṅghri) *m.* all the feet or legs तुरङ्गः पुङ्खीकृत्याखिलाङ्घ्रीन्···अथ वपुरास्यानुपूर्व्या धुनोति SubhāRaK. 35. 20; SaduktiKa. 279. 6.

अखिलाङ्घ्रिक (akhilāṅghri-ka) *n.* all the pillars or columns देवालयादिसर्वेषां स्तम्भस्थापनमुच्यते। यथाभागावसाने तु स्थापयेदखिलाङ्घ्रिकम् MānaSā. 15. 180.

अखिलाज्ञता (akhilājña-tā) *f.* the state of commanding all एतत्प्रसादात्संप्राप्ता रावणेनाखिलाज्ञता GaṇeP. i. 73. 31.

अखिलाज्ञान (akhilājñāna) *n.* all kinds of ignorance, total nescience नृसिंहमखिलाज्ञानतिमिराशिशिरद्युतिम् । संप्रणम्य KathāLa. 1B. 1.

अखिलाज्ञानमत (akhilājñāna-mata) *n.* the view 'all is nescience' नरसिंहोऽखिलाज्ञानमतध्वान्तदिवाकरः MāyāKha. 2A. 7.

अखिलातिशायित्व (akhilātiśāyi-tva) *n.* the state of surpassing or excelling all or everything एतदखिलातिशायित्वमुखेन प्रकृतकार्यानुमोदनादाभाषणम् PratāYaBhū. 208. 6.

अखिलात्मक (akhilātma-ka) *adj.* [*f.* -ikā] of the nature of all things हरिः । सर्वस्याधारभूतोऽसौ···अखिलात्मकः VisṇuP. ii. 2. 52 = BrahmP. 18. 59; प्रवृत्ते प्रतिसञ्चरे···प्रलीने च ततस्तस्मिन् (तेजसि) वायुभूतेऽखिलात्मके। प्रनष्टे रूपतन्मात्रे कृ(? हृ)तरूपो विभावसुः BrahmP. 232. 21; तां विलोक्य महादेवी देवाः ··· । प्रणेमुर्मुदितात्मानो भूयो भूयोऽखिलात्मिकाम् BrahmāṇḍP. iii. 12. 74; MārkP. 81. 63; GaṇeP. ii. 104. 33; अतदन्यतयाखिलात्मकैरनुगृह्येय कदा नु धामभिः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 10. 25.

अखिलात्मज्ञ (akhilātma-jña) *adj.* knowing the heart of everything, conversant with all (relevant) matters राजा···वृणुयात्··· । मन्त्रिणश्चाखिलात्मज्ञान् AgniP. 218. 4.

अखिलात्मता (akhilātma-tā) *f.* thoroughness, fulness इह धृते प्रविलोकयिता स मां तमहमप्यखिलात्मतया रते। इति विचिन्त्य पराधित पार्श्वतो गृहमणि ज्वलितोज्ज्वलवर्तिकम् HammīMaKā. 7. 48.

अखिलात्मन् (akhilātman) *m.* **1 A** the essential nature or soul of all, universal soul or spirit स भगवान् (कृष्णः) संयोज्यात्मानमात्मनि । ···अजन्मन्यमरे विष्णावप्रमेयेऽखिलात्मनि । तत्याज मानुषं देहम् VisṇuP. v. 37. 75; vi. 5. 75; vi. 5. 83; स्वामिन् न विदितं किं ते सर्वज्ञस्याखिलात्मनः BrahmāṇḍP. ii. 24. 70; तस्यापि द्रष्टुरीशस्य कूटस्थस्याखिलात्मनः । सृज्यं सृजामि सृष्टोऽहमीक्षयैवाभिचोदितः BhāgP. ii. 5. 17; iii. 25. 19; xi. 20. 30; BṛDharP. i. 47. 62; स्वरूपं किं नु जानासि ··· मयूरेशस्य ··· । अनन्तकोटिब्रह्माण्डनायकस्याखिलात्मनः GaṇeP. ii. 122. 17; एवमादीनि कर्माणि मयैवाचरितान्यपि । आरोपयन्ति रामेऽस्मिन् निर्विकारेऽखिलात्मनि AdhyāRā. i. 1. 42; iii. 9. 33; vi. 16. 45; समस्तचिदचिद्वस्तुशरीरायाखिलात्मने । ···विष्णवे नमः VedāntSā.(Rā.) 1. 6 (*on* i. 1. 1); S'aṅkaVi.(Ā.) 104. 12; (श्रीः)अहम्···विष्णोः स्वरूपमखिलात्मनः LakṣmīT. 4. 2; BṛBrahmaS. i. 7. 78; Nārāy. xi. 91. 1; अखिलात्मनि (सूर्ये) तापमशुवाने तदभूत् तत्समिहास्ति किं विचित्रम् YātrāPra. 4. 7; **1 B** the vital breath of all (प्रवृत्ते प्रतिसञ्चरे) ··· प्रलीने च ततस्तस्मिन् वायुभूतेऽखिलात्मनि । प्रण(? न)ष्टे रूपतन्मात्रे हृतरूपो विभावसुः VisṇuP. vi. 4. 21; **2** all the individual souls or human beings चित्तत्वं चिन्तयन् रूपं व्यापकं वाखिलात्मसु । अविनाश्येकपिण्डे वा स भवेदजरामरः S'ivDr. 7. 76; NyāyMañ. i. 220. 14; हित्वा समस्तं विधिवादचोदितं भजेत् स्वमात्मानमथाखिलात्मनाम् AdhyāRā. vii. 5. 55; कर्तुरेकस्य यत् कार्यं नियोगेनैककालिकम् । तत् सार्यं नैरपेक्ष्यार्थमेकैकत्राखिलात्मनाम् BālaKri. i. 16. 8 (*on* 1. 7); **3** a form associated with (the appearance of) all i. e. everything in the universe भासयेच्च स्वकालेऽर्थात् पूर्वाभासितमामृशन् । स्वलक्षणं घटाभासमात्रेणाथाखिलात्मना ĪśvaPraSū. i. 4. 2 (comm. सर्वाभासमिश्रेण वपुषा); *adj.* having the whole universe for one's body (वसन्ति तत्र भूतानि भूतात्मन्यखिलात्मनि) अखिलात्मनि अखिलशरीरके S'rutaPra. iA. 214. 17 (*on* i. 1. 1)

अखिलात्मभूत (akhilātma-bhūta) *adj.* **A** who has become (i. e. is) the universal spirit (refers to Viṣṇu) य एव··· । गोलोक एव निवसत्यखिलात्मभूतो गोविन्दमादिपुरुषं तमहं भजामि BrahmS. 5. 46; UjjvaNīMa. 71. 1; **B** who has become identified or one with the universal spirit (Viṣṇu) ततस्तु (ब्राह्मणानाम्) तीर्थास्पदपादरेणून्···। सभाज्य संपूजय पुण्यलक्ष्मीसर्वस्वभूतानखिलात्मभूतान् PadmP. iv. 85. 38.

अखिलात्मसर्वस्व (akhilātma-sarvasva) *n.* the whole of one's own belongings अलमलमखिलात्मसर्वस्वोपनयनेन NalaCam. 7. 3(4)

अखिलात्महेतु (akhilātma-hetu) *m.* the cause or source of all the beings अखिलात्महेतौ नारायणे···। भावं विधत्ताम् BhāgP. x. 46. 33.

अखिलादि (akhilādi) *m.* origin or source of all नमस्ते···अखिलादये (गणेशाय) GaṇeP. ii. 37. 3.

अखिलादृष्ट (akhilādṛṣṭa) *n.* the result of the deeds of all मायातः ···अखिलादृष्टं स्वभावोऽपि च प्रादुर्भूय Nārāy. ii. 5. 3.

अखिलाद्भुतचिन्ता (akhilādbhutacintā) *f.* all wonderful ideas ध्यातमात्रमुपतिष्ठत एव त्वदपूर्वरद(? त्वद्रपुर्वरद) भक्तिधनानाम् ।···अखिलाद्भुतचिन्ताकर्तृतां प्रति च ते विजयन्ते Stotrā. 20. 19.

अखिलाद्य (akhilādya) *adj.* [*f.* -ā] foremost of all अखिलाद्ये···देवि। मुनिजनपरिचिन्तितं तथास्त्रं स्फुरतु सदा हृदये षडङ्गमेतत् TripuMāPūSt. (S'aṅ.) 88.

अखिलाधार (akhilādhāra) *adj.*? [*f.* -ā] supporter of all अहमेवाखिलाधार अहमेव सुखात्सुखम् TejoBiU. 6. 45; अखिलाधारे जायमाने जनार्दने VisṇuP. v. 3. 7 = BrahmP. 182. 11; अवतीर्णोऽखिलाधार त्वमेव परमेश्वर VisṇuP. v. 12. 7 = BrahmP. 188. 30; योऽखिलाधारस्तं द्रक्ष्यामि जगत्पतिम् VisṇuP. v. 17. 6 = BrahmP. 191. 6; VisṇuP. vi. 6. 4; अखिलाधारा···प्रादुरभूच्छक्तिः BrahmāṇḍP. iii. 6. 4; iii. 31. 28; वासुदेवोऽखिलाधारः MārkP. 4. 31; सुदर्शनस्वरूपम्···शृणु । श्रुते यत्राखिलाधारे संशयास्ते न सन्ति AhirbuS. 2. 5; BhāgP. ii. 7. 52; BṛNāraP. 31. 15; यं पश्यन्त्यखिलाधारमीशानम् VāmaP. 27. 27; अखिलाधारे जगन्ति परमेश्वरे । सर्गस्थितिलयान् यान्ति ĀtmaBo. 8; SarvaVeSāSaṁ. 2 = VedāntSā.(Sa.) 1. 2; योगगम्याखिलाधारा···या DevīBhāP. i. 2. 19; i. 7. 12; iii. 12. 52; ĀdiP. 28. 50; बिभर्ति शिरसा···ब्रह्माण्डं योऽखिलाधारम् SaurP. 23. 41; GaṇeP. i. 82. 38; i. 91. 34; i. 92. 13; ii. 82. 6; नारायणाखिलाधार···नमोऽस्तु ते AdhyāRā. vi. 8. 34; ब्रह्मण्येवाखिलाधारे ह्योतं प्रोतमिदं जगत् BṛBrahmaS. iii. 8. 25; *m.* one of the thousand names of Viṣṇu अखिलाधारः···इति···विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3. 58.

अखिलाधारिन् (akhilādhār-in) *adj.* supporter of all उपासनमेतस्य ··· ···गोविन्दस्याखिलाधारिणो ब्रूहि GopālaPūTāU. 1. 4.

अखिलाधिकार (akhilādhikāra) *m.* all rights or privileges अस्य··· उत्तरश्रेणिराज्यमुत्तरकोसलेश्वरसुतः सार्धमखिलाधिकारैः प्रायच्छत् TilaMañ. 426. 19.

अखिलाधिप (akhilādhipa) *m.* the lord of all दक्षः ... यज्ञं कृतवान् ··· अखिलाधिपः S'ivaP. ii(2). 1. 24 (67B. 3)

अखिलाध्यापक (akhilādhyāpaka) *m.* all teachers अखिलाध्यापकप्रलयादविदितवेदाः···जनाः Mitā. 396. 12 (*on* 3. 186)

अखिलाध्वर (akhilādhvara) *m.* all sacrifices तेऽखिलाध्वरदीक्षिताः ।···ये चानन्दवनौकसः SkandP. iv. 97. 274.

अखिलानत (akhilānata) *adj.* all (people) who bow down श्रीविट्ठलम् ···प्रणमामि···अखिलानतदत्तबुद्धिम् Prasā. ii. 1. 5.

अखिलानन्दकर (akhilānandakara) *adj.* causing delight to all इन्दुः शुक्लोऽखिलानन्दकरः SiddhāTaVi. 273. 13.

अखिलानर्थ (akhilānartha) *m.* all miseries or misfortunes कामित्वादवमन्यते हितमतं धीरोऽप्यमीष्टं नरः । ··· इदमेव मूलमखिलानर्थस्य VijñāS'. 83; पुरुषार्थोऽखिलानर्थप्रध्वस्तिः प्रत्यगात्मनः BṛĀraUBhVā. ii. 1. 4; परब्रह्मानन्दस्फुरणमखिलानर्थशमनम् AdvaiSi. 900. 9.

अखिलानीक (akhilānīka) *n.* entire army सुग्रीवः···लङ्कामधिगन्तुम्··· अखिलानीकं समनीनहत् RāmāCam. 6. 4(4)

अखिलानुग (akhilānuga) *adj.* all-penetrating, all-pervasive द्वैविध्यं ब्रह्म वक्ष्यामि शृणु व्यासाखिलानुगम् । यथाग्निर्मां पुरा प्राह AgniP. 1. 8.

अखिलानुगत (akhilānugata) *adj.* present throughout (all objects) अखिलानुगतम्…चैतन्यमेवात्मा LalitāSaBh. 42. 24 (*on* 75)

अखिलानुमान (akhilānumāna) *n.* all inferences यच्चानन्यथासिद्धतया …अखिलानुमानप्रतिष्ठायतनं प्रत्यक्षमपि बाधते NyāyMañ. ii. 165. 25.

अखिलान्तःपुर (akhilāntaḥpura) *n.* entire harem अखिलान्तःपुरपरिवृतया…विलासवत्या…चन्दनेनानुलिप्तमूर्तिः…चन्द्रापीडः Kād. 110. 14.

अखिलान्न (akhilānna) *n.* all (sorts of) food अदामहं पृथिवीं ब्राह्मणेभ्यः पूर्णामिमामखिलान्नैः MatsyaP. 42. 24.

अखिलान्नभुज् (akhilānna-bhuj) *m.* glutton उदरपिशाचः स्यात्सर्वान्नीनोऽखिलान्नभुक् KośaKaTa. 2. 136.

अखिलान्यगुण (akhilānyaguṇa) *m.* all other virtues त्यज दशमुख कापथाध्वगत्वं निजमखिलान्यगुणप्रणाशकारि Rāgh. 14. 41.

अखिलापगा (akhilāpagā) *f.* all rivers ययुः । अखिलापगान्तरभिपूरणोत्सुकाः पयसां निधिं किल पयोदमालिकाः Acyutarā. 9. 27.

अखिलापचय (akhilāpacaya) *m.* destruction of all अखिलापचये प्रवृत्तः कालो गभीररय उत्तमपूरुषस्त्वम् BhāgP. xi. 6. 15.

अखिलापवर्ग (akhilāpavarga) *m.* entire heaven अखिलापवर्गपरिपालकम् …विष्वक्सेनं ध्यात्वा TripāMaNāU. 371. 3(6)

अखिलाप्त (akhilāpta) *adj.* divided by the total number अखिलाप्ताखिलयोजनसंख्यापर्याययोजनानि स्युः GaṇiSāSaṁ. 5. 157.

अखिलाप्ति (akhilāpti) *f.* attainment of each and every object देवता क्रुष्ण उदितो विनियोगोऽखिलाप्तये BrahmāṇḍP. ii. 33. 4; पूजयेत् सविशेषं तां प्रजपेच्चाखिलाप्तये TantrRā. 28. 33; 14. 44.

अखिलाभरणभूषित (akhilābharaṇa-bhūṣita) *adj.* [*f.* –ā] adorned with all (sorts of) ornaments अखिलाभरणभूषिताम्…मूर्तिमतीं श्रियं सवैलक्ष्यमालक्ष्य ĀnandRa. 1. 45(11)

अखिलाभिधानविद् (akhilābhidhāna-vid) *adj.* knowing all the names हरिराकुमारमखिलाभिधानवित्स्वजनस्य वार्तमयमन्वयुङ्क्त च S'iśuVa. 13. 68.

अखिलामय (akhilāmaya) *m.* all (sorts of) diseases ग्रन्थीन्सशोफानखिलामयानप्येतद्धरेस्स(? त्स)ततमेव निषेव्यमाणम् KalyāKā. 11. 90; 9. 90; 11. 4; लोहरजः…। पृथगेवं सप्तकृत्वो भर्जितमखिलामये योज्यम् RasRaSa. 5. 106.

अखिलामरमय (akhilāmara-maya) *adj.* who includes in himself all the gods तत्राखिलामरमयो हरिराविरासीत् BhāgP. viii. 3. 30.

अखिलामुख (akhilāmukha) *n.* all the fronts निषेदुषीर्विवादाङ्गनिखनन्नखिलामुखे । मुख्यो स्तृप्त्यै चमूश्चक्रे सुबन्धुर्नाम सार्थकम् Kapphiṇā. 18. 21.

अखिलायस (akhilāyasa) *n.* all varieties of iron तस्मादाहृत्य संताड्य मृतमादाय लोहकम् । पुनश्च पूर्ववद् ध्मात्वा मारयेदखिलायसम् RasRaSa. 5. 121.

अखिलारिविमर्दन (akhilāri-vimardana) *adj.* destroyer of all the enemies पैशाचमिदमाख्यातमखिलारिविमर्दनम् AhirbuS. 34. 76.

अखिलार्ति (akhilārti) *f.* all kinds of diseases or sufferings त्वं ननु धन्वन्तरिः…अखिलार्तिं हर मारुतालयेश Nārāy. viii. 28. 10.

अखिलार्तिदा (akhilārtidā) *f.* name of a crore of hells (causing all sorts of suffering) सुदीर्घा चाखिलार्तिदा ।…इति ते नामतः प्रोक्ता घोरा नरककोटयः S'ivaP. v. 8. 22 (415A. 14)

अखिलार्तिनुद् (akhilārti-nud) *adj.* curing all diseases महाभ्रसत्त्वमेतत्स्यादेकमप्यखिलार्तिनुत् RasRaSa. 27. 60.

अखिलार्तिहन् (akhilārti-han) *adj.* destroyer of all miseries वासुदेवोऽखिलार्तिहा BṛDharmaP. i. 30. 23.

अखिलार्तिहृत् (akhilārti-hṛt) m. one of the thousand names of Viṣṇu (lit. remover of all sufferings) धर्मद्रष्टाखिलार्तिहृत् ।… विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3. 97(107)

अखिलार्थ (akhilārtha) *adj.* who has all kinds of desires सुक्षेत्रं वापितं ह्येतदखिलार्थस्य मेऽखिलम् । फलिष्यत्यमृतत्वेन PāraS. 12. 381; PauṣkS. 30. 143; *m.* **i** all (desired) objects or aims, all objects (of desires) तव वरद वराङ्घ्रावाशिषेहाखिलार्थे ह्यपि मुनिभिरसक्तैरादरेणार्हणीये । यदि रचितधियं माविद्यलोकोऽपविद्धं जपति न गणये तत् BhāgP. iv. 7. 29; यः…भिक्षाशनः पूरयतेऽखिलार्थान् GaṇeP. i. 88. 6; तस्याहं सुलभो वत्स नित्ययुक्तस्य योगिनः । कैवल्यादखिलार्थेषु यस्य नो विशते मनः BṛBrahmaS. i. 6. 53; रामं गृणन्नेति नरोऽखिलार्थान् AdhyāRā. iii. 1. 46; **ii** all meanings अत्र तु…अखिलार्थबोधनियमो नियमादृष्टं प्रकल्पयति VarivaRaha. 157.

अखिलार्थ (akhilārtha) *m.* **A** all the objects of desire अखिलार्थसंसिद्ध्यै वक्ष्ये त्रैलोक्यमोहनं मन्त्रम् ĪśānS'iPa. i. 38. 1; i. 25. 52; i. 31. 67; i. 33. 132; ĀnandRa. 5. 64; **B** all the objects of knowledge चिदात्मतत्त्वं हि…अखिलार्थविबोधेष्वभासमानम् NyāyMa. 298. 5; S'ivLī. 5. 24; न चाखिलार्थप्रतिबन्धकावरणप्रक्षयानुपपत्तिः SarvaDaSaṁ. 3. 109; यत्सत्ताव्यपगमयोरिहाखिलार्थप्रत्यक्षीकृतिपटिमापटुत्वलाभः । …तस्यै(? तस्मै) देवाय त्रिभुवनचक्षुषे नमस्या YātrāPra. 1. 43; **C** all the wealth किं सैव पूर्वमखिलार्थविलुण्ठनाय कान्ताकृतिः कपटकाममयी न सृष्टा SamaMā. 4. 24.

अखिलार्थकृत् (akhilārtha-kṛt) *adj.* who fulfills all desires, giving all the desired objects विख्यातं त्रिषु लोकेषु… । एवं मां कुरु विघ्नेश यदि तुष्टोऽखिलार्थकृत् GaṇeP. i. 37. 32; एवं वदत्सु बालेषु मयूरेशोऽखिलार्थकृत् । आविरासीत् तत्पुरतः GaṇeP. ii. 99. 48; ii. 122. 15.

अखिलार्थघस्मर (akhilārtha-ghasmara) *adj.* devourer of all the objects त्वाम्…अखिलार्थघस्मरम् । आविशन्नहमुमेश सर्वदा पूजयेयमभिसंस्तुवीय च Stotrā. 13. 20.

अखिलार्थता (akhilārtha-tā) *f.* obtainment of all desires येनेत्सैत्कर्मणा तत्र जयाहोमेऽखिलार्थता NyāyMāVi. 162. 6 (*on* iii. 4. 13); **अखिलार्थतया** (akhilārthatayā) [Inst.] *adv.* fully, in all respects देवि…वेदोऽपि… अखिलार्थतया न वेद (त्वाम्) DevīBhāP. i. 7. 33.

अखिलार्थद (akhilārtha-da) *adj.* [*f.* –ā] leading to the fulfilment of all desires, giving or securing all objects of desire देवाः … । तुष्टुवुश्च महादेवीमम्बिकामखिलार्थदाम् BrahmāṇḍP. iii. 12. 75; गणपूजां प्रवक्ष्यामि…अखिलार्थदाम् AgniP. 71. 1; देहोऽयं मानुषो राजन्पुरुषस्याखिलार्थदः BhāgP. ix. 9. 28; यस्मिँल्लक्ष्मीः स्थिरा…अखिलार्थदे (कार्तवीर्ये) GaṇeP. i. 77. 15; ii. 79. 28; ii. 120. 49; भवानीं केचनाचार्याः प्रवदन्त्यखिलार्थदाम् DevīBhāP. iii. 1. 31; संग्रामविजयाख्योऽयं सूर्यमन्त्रोऽखिलार्थदः ĪśānS'iPa. i. 27. 55; i. 28. 154; तं गोपालमन्त्रमखिलार्थदम् (जपेत्) PañcaRā.(Nā.) iii. 13. 20; उपवने … कनकभासितभूमितलेऽञ्चिते विबुधशालिशतैरखिलार्थदैः ।…उपरिसंस्थितम्…त्रिदशनाथमनारतमाश्रये S'ilpaRa ii. 25. 1; तारकत्वाप्रमत्तत्वे भक्तिरुक्ताखिलार्थदा TantrRā. 26. 53.

अखिलार्थदर्शिन् (akhilārthadars'-in) *adj.* [*f.* –ī] knower of all objects योगबुद्धिमखिलार्थदर्शिनीम् । किं विडम्बयितुमुच्यते मुधा दुष्टहेतुनिकुरुम्बशम्बरम् NyāyMañ. i. 100. 8.

अखिलार्थदृश् (akhilārtha-dṛś) *adj.* knower of all objects, omniscient भगवान् वीरः सिद्धार्थनन्दनः । विपुलाद्रिमलंकुर्वन्नेकदास्ताखिलार्थदृक् MahāP. 1. 196; (जीवः) केवलेनाखिलार्थदृक् MahāP. 12. 237; (दृष्टोऽसि त्वम्) अव्यक्तः …ब्रह्मरूपोऽखिलार्थदृक् GaṇeP. ii. 40. 37.

अखिलार्थविद् (akhilārtha-vid) *adj.* मूलदेवेच्छया जाता शक्तिः पञ्चदशाक्षरा । चराचरं ततो जातं यामाराध्याखिलार्थवित् AgniP. 124. 3; लोकाध्यक्षोऽखिलार्थवित् । दर्शयामास तान् रूपम् GaṇeP. i. 12. 32; ii. 79. 21; ii. 128. 30.

अखिलार्थिन् (akhilārth-in) *adj.* **A** [used as a noun] all the aspirants or supplicants कः पूरयेदशेषान्कामान्… । अखिलार्थिनां यदि त्वं न स्याः कल्पद्रुमो राजन् Kāvyālaṅ.(Ru.) 8. 48; **B** desirous of all (i. e. everything) किं तुष्टेन प्रदातव्यं वासवेनाखिलार्थिना GaṇeP. ii. 107. 24.

अखिलार्ध (akhilārdha) *n.* (vertical) half of the whole (body) मुखार्धमखिलार्धमार्दितसुपक्षघातादपि । स्थितिर्भवति निश्चलम् KalyāKā. 8. 10.

अखिलार्पण (akhilārpaṇa) *n.* offering of all things नीराजनं च पुष्पाणामञ्जलिश्चाखिलार्पणम्…द्वात्रिंशदुपचारैस्तु यः समाराधयेच्छिवम् PadmP. iv. 110. 340.

अखिलार्भक (akhilārbhaka) *m.* all the children अखिलार्भकाः । चक्रुरार्तस्वरम्…मृतो बाल इति GaṇeP. ii. 19. 22.

अखिलालम्ब (akhilālamba) *m.* the support of all निरालम्बोऽखिलालम्बो निर्गुणोऽपि गुणास्पदम् SkandP. iv. 59. 9.

अखिलालोक (akhilāloka) *m.* light or enlightenment for all कलाविदः …अखिलालोकभूताश्चेतोविहारिणः ParamāKā. 27. 77.

अखिलालोक्य (akhilālokya) *adj.* all that is to be known or comprehended निर्मनस्के मनोहंसे पुंहंसे सर्वतः स्थिरे । बोधहंसोऽखिलालोक्यसरोहंसः प्रजायते YaśasCam. ii. 392. 4.

अखिलावनिपाल (akhilāvanipāla) *m.* all the kings इयमखिलावनिपालतिलकस्य यौवनोपचयपीनपाञ्चाललललनाकुचोन्नाहलालितपृथूरस्थलस्य कुशस्थलपतेः… कुसुमावली नाम TilaMañ. 266. 21.

अखिलावनिभार (akhilāvani-bhāra) *m.* burden of the entire earth भगवानखिलावनिभारावतरणार्थमवतरणमाचचक्षे ViṣṇuP. iv. 13. 53.

अखिलावाप (akhilāvāpa) *m.* all the consideration about enemy's kingdom इममखिलावापभागप्रवृत्तिहेतुकं श्लोकं व्यचीचरम् YaśasCam. i. 473. 7 [cf. comm. अखिलो योऽसौ आवापः परमण्डलचिन्ता]

अखिलावास (akhilāvāsa) *m.* the abode of all योऽसौ तवेरितो देवः परमात्मा सनातनः । शक्तिमानखिलावासः AhirbuS. 51. 70; SkandP. ii(9). 17. 27.

अखिलाविद्या (akhilāvidyā) *f.* entire nescience अखिलाविद्योपधानाति-

गम्…ब्रह्मामृतं प्राप्यते Bhām. 766.3; जगदत्राखिलाविद्यानिर्मितं पटवत् परे। … संप्रचक्षते VedāntSiSūMañ. 1.50.

अखिलावृति (akhilāvṛti) *f.* all the enclosures ध्यात्वा नमोन्तं तारादि पूजयेदखिलावृतीः ĪśānŚiPa. i. 21.85.

अखिलाशयविद् (akhilāśaya-vid) *adj.* who knows the entire mind or all the thoughts पथं ददौ…आर्यामयं तदखिलाशयविन्महेशः ŚivLī. 20.45.

अखिलाशर्मन् (akhilāśarman) *n.* all the miseries याच्ञेयमखिलाशर्मजननी पापरूपिणी। केनाप्यतो न कार्यैव क्षत्रियेण विशेषतः BrahmP. 168.5.

अखिलाशा (akhilāśā) *f.* all directions स च मण्डः … दीपयन्नखिलाशान्तानद्युतद्दानवेश्वरः BrahmāṇḍP. iii. 21.23; HarVi 30.49; TilaMañ. 402.22; मण्डनमिश्रः … शिष्यानखिलाशाजयसमर्थानाचकार ŚaṅkaVi.(Ā.) 238.12; StavMā. 294.13; अथाखिलाशाविजयोत्सुकाय महीभुजे … नेपालभूपो निजकार्यभागं व्यजिज्ञपत् Raghunā. 9.1; Mukundā. 158.

अखिलाशिस् (akhilāśis) *f.* all blessings चक्रे गते मुनिरदादखिलाशिषोऽस्मै Nārāy. ix. 33.9.

अखिलाश्रमिन् (akhilāśram-in) *adj.* members of all the stages of life (*āśramas*) सर्वेषां चैव वर्णानामखिलाश्रमिणामपि। वेंकटेश्वरदेवस्य दर्शनादेव… मुक्तिर्भविष्यति SkandP. ii(1). 18.29; सर्वेषां चैव वर्णानामखिलाश्रमिणामपि। रामेश्वरमहालिङ्गदर्शनादेव…मुक्तिर्भविष्यति SkandP. iii(1). 43.32.

अखिलाश्रय (akhilāśraya) *m.* A shelter or resort of all बृहत्त्वाद्बृंहणत्वाच्च भावानामखिलाश्रयात्…ब्रह्मा तेन निरुच्यते BrahmāṇḍP. i. 3.21; ब्राह्मणा वेदवक्तारः…मां सेवन्तेऽखिलाश्रयाः KalkiP. i. 4.12; एक एवाद्वितीयोऽभूदात्माधारोऽखिलाश्रयः VedāntTaSā. 26.3; 27.1; सर्वकेन्द्रेऽखिलाश्रयः…भूगोलो व्योम्नि तिष्ठति SiddhāTaVi. 27.1; B one of the thousand names of Viṣṇu श्रीमुकुन्दोऽखिलाश्रयः।…इति…विष्णोर्नामसहस्रकम् SātvaT. 6.100.

अखिलास्त (akhilāsta) *m.* end of all (the universe) अर्था व्यभिचरन्त्येते नियतिर्नाखिलास्ततः YogVā. vi(2). 144.43.

अखिलाहित (akhilāhita) *adj.* harmful to all विशाखेनाखिलाहितः। तारको निहितो(°हतः) सङ्ख्ये ParamāKā. 93.70.

अखिलीकृत (a-khilīkṛta) *adj.* not finished काप्यखिलीकृतमण्डनभूषा त्यक्तसखीप्रणया हरमैक्षत् MatsyaP. 154.472.

अखिलीकृत्य (a-khilīkṛtya) *ger.* having not destroyed विपक्षमखिलीकृत्य प्रतिष्ठा खलु दुर्लभा ŚiśuVa. 2.34 (comm. खिलमुत्सन्नमकृत्वा) = SṛṅgāPra. 275.9.

अखिलेक्षित (akhilekṣita) *adj.* witnessed by all एकरामं जगत्सर्वम्…। त्रिराममधुना जातं सुताभ्यां तेऽखिलेक्षितम् PadmP. iv. 66.45.

अखिलेन्दु (akhilendu) *m.* the full or complete moon सुभ्रूनेत्राखिलेन्दुद्युतिमुखकमला हेलती पातु युष्मान् ĪśānŚiPa. i. 32.134.

अखिलेन्द्रिय (akhilendriya) *n.* all the sense-organs मानुषे लोके वात्सल्यं नाम केवलमखिलेन्द्रियवशीकरणचूर्णमुष्टिः MahāvīC. vi. 40.1 (177.10); बुद्धिमनोऽहंकारविरहादखिलेन्द्रियोपशमावहात्तदा द्रष्टुः स्वरूपेऽवस्थानं मुक्तिः इति कापिलाः YaśasCam. ii. 270.10.

अखिलेन्द्रियक्षय (akhilendriya-kṣaya) *m.* destruction of all the sense-organs or sense-faculties तदनन्तरमखिलेन्द्रियक्षयवशादमनस्कसुखब्रह्मानन्दसमुद्रे…अचलं परं ब्रह्म प्राप्नोति MaṇḍBrU. 3.1 (351.14)

अखिलेप्सित (akhilepsita) *n.* all the desires प्रसन्ना भव सुप्रीत्या कुरु तस्याखिलेप्सितम् ŚivaP. iii. 3.26 (297A.11); किं च तस्य धरणौ न कथं स्याद्धूणनेतुरखिलेप्सितसिद्धिः ĀnandRa. 8.25; TantrRā. 21.3.

अखिलेश (akhileśa) *m.* lord of all, master of the whole world or universe को वाविंतुं प्रभवति त्वद्वतेऽखिलेश GaṇeP. i. 83.28; दूतोऽहम् … यस्याखिलेशस्य हुताशुना त्वया भार्या AdhyāRā. v. 4.8; i. 7.57; स्वतन्त्रायाखिलेशाय …नमो नारायणाय ते ViṣṇuTaNi. 19B.6; दास्यामि भैक्ष्यमखिलेश दिने परस्मिन् BhikṣāKā. 11.13; विलपति परिरभ्य…प्रतिलतिकं प्रतिशाखि सोऽखिलेशः CaitCa. 223.4(9); StavMā. 198.19; (of the sun) नमः … अंशुमालिने…अखिलेशाय SaurP. 1.33; (of the Supreme Being) अविद्याराक्षस्या गिलितमखिलेशं परगुरो पिचण्डं भित्त्वास्याः सरभसममुष्मादुद्हरः ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 9.28.

अखिलेशत्व (akhileśa-tva) *n.* the lordship over all अखिलेशत्वाद्भूमा विष्णुः सुखाधिकः AnuVyā. 12A.11 (*on* 1.3); NyāySu.(Ja.) 173A.10 (*on* i. 3.2)

अखिलेशपत्नी (akhileśa-patnī) *f.* wife of the lord of the whole universe (i. e. Pārvatī) प्रणेमुरेतामखिलेशपत्नीम् KūrmaP. 742.3 (2.38)

अखिलेशान (akhileśāna) *m.* lord of the whole universe विचार्यैवाखिलेशान काम(?मं) पूर्णं कुरुष्व मे ŚivaP. ii(4). 6.7 (200A.2)

अखिलेशितृ (akhileśitṛ) *m.* the lord of all or the master of the whole (world) अखिलेशितुः … विष्णोर्विभूतिमहिमसमुद्रद्रप्सविप्रुषः। कः … गणयेत् SaṁviSi. 82.18.

अखिलेश्वर (akhileśvara) *m.* the lord of all, the lord of the whole (world) भगवान् केशवः…आजगाम…अखिलेश्वरः BrahmāṇḍP. ii. 42.19; BhāgP. x. 3.21; KṛṣṇaKa. 3.49; मोहं जगत्त्रयभुवामपनेतुमेतदादाय रूपमखिलेश्वर देहभाजाम् Kuval. 87(11); ते रूपमतिहृद्यमखिलेश्वर नतोऽस्मि NaraP. 31.86 (91.2); BṛDharmaP. i. 46.81; LiṅgaP. i. 96.33; DevīBhāP. iv. 10.30; viii. 19.17; PañcaRā.(Nā.) iv. 3.139; SātvaTa. 9.42; BṛBrahmaS. i. 2.112; CaitaCa. 186.21(8); AdvaiSi. 900.13; तमेव गच्छ भद्रं ते स तु राजाखिलेश्वरः AdhyāRā. iii. 5.17; vii. 8.54; आयाति…अखिलेश्वरे रतिपतौ तत्कालमस्याज्ञया। आस्ये पूर्णशशाङ्कता … आसीत् BhāmiVi. 2.65 = RasGaṅ. 322.9; (of a king) सर्वाधिपत्यः सर्वेभ्यो भव त्वमखिलेश्वरः MārkP. 118.41; (of Śiva) देवाधिवचनं श्रुत्वा तथेत्याहाखिलेश्वरः BrahmaP. 127.57; BhikṣāKā. 11.11; KathāKau. 15.13; (of the Supreme Being) मनो दधौ चात्मना तु सर्वान्मन्यखिलेश्वरे ĀdiP. 18.61; BhedaDhi. 3.2; GaṇeP. i. 88.43; (of Gaṇeśa) अपारगुणपारोऽयं ढुण्ढिराजोऽखिलेश्वरः GaṇeP. ii. 38.13; ii. 99.29; ii. 100.1.

अखिलेश्वरी (akhileśvarī) *f.* name of a goddess (ruler of all, ruler of the whole world) शिवोऽपि वृषमारूढः समायातोऽखिलेश्वरीम् BrahmāṇḍP. iii. 14.2; iii. 15.51; हरस्य ध्याननिष्ठत्वात्कथं कुर्मोऽखिलेश्वरि GaṇeP. ii. 4.28; इति चक्रकृतं स्तोत्रं श्रुत्वा प्रीतोऽखिलेश्वरि BṛBrahmaS. i. 2.120.

अखिलेष्ट (akhileṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] acceptable to all (mantras) तत्तद्वीजोर्ध्वसंस्थप्रणतियुतपरायार्णवत्ताखिलेष्टा TantrSa. 5.28.

अखिलेष्टद (akhileṣṭa-da) *m.* name of Viṣṇu अखिलेष्टदः…इति… विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3.76; iv. 3.158; *adj.* [*f.* -ā] granting all the desired objects महालिङ्गाभिधं यन्त्रं तत्र पूजाखिलेष्टदा TantrRā. 33.86.

अखिलेष्टिमय (akhileṣṭi-maya) *adj.* composed of all the sacrifices यज्ञैर्यजन्ति परमात्मविदो भवन्तं विष्णुस्वरूपमखिलेष्टिमयं विवस्वन् MārkP. 103.10.

अखिलोग्रविषारि (akhilograviṣāri) *adj.* hostile to (i. e. strong antidote for) all terrific or fatal poisons कुष्ठचन्दन°…°पूतिकरंजैः। पकसर्पिरखिलोग्रविषारि KalyāKā. 19.65.

अखिलोच्चाटनकर्मन् (akhiloccāṭanakarman) *n.* all sorts of rites meant for driving out (a man from his high status or position) हरवह्नियमाहिवायुतारास्त्वखिलोच्चाटनकर्मसिद्धिदाः स्युः ĪśānŚiPa. i. 5.52.

अखिलोत्खात (akhilotkhāta) *adj.* entirely dug out, completely uprooted अखिलोत्खातपातालमूलम्…ब्रह्मस्तम्बं धुनीयाम् MahāvīC. 5.45.

अखिलोत्तम (akhilottama) *adj.* most supreme, the best of all जिज्ञास्यम्…वासुदेवाख्यमद्वन्द्वं परं ब्रह्माखिलोत्तमम् AnuVyā. 6B.8 (*on* 1.1)

अखिलोत्पत्तिकारण (akhilotpatti-kāraṇa) *n.* cause of the creation of the whole world शक्तिबीजं तु तद्योगादखिलोत्पत्तिकारणम् ĪśānŚiPa. ii. 1.121; अस्ति वाग्ब्रह्म तत्किंचिदखिलोत्पत्तिकारणम् ŚivLī. 14.42.

अखिलोत्पात (akhilotpāta) *m.* all the (natural) calamities अखिलोत्पातप्रशमनशान्तिकमिश्राख्यपैत्रिकाध्यायाः VasiS. 1.12.

अखिलोत्सव (akhilotsava) *m.* all festivals or festivities राधाव्रजेन्द्रसुतसङ्गमरङ्गचर्यां वर्याम्…अखिलोत्सवेभ्यः…ललितां नमामि StavMā. 287.7; कामधेनुरखिलोत्सवसंगे…धर्मवृद्धिरियमस्तु सदा वः YaśasCam. ii. 262.5; शिवबिम्बमेकमखिलोत्सवोचितम्। परिकल्प्य ŚivLī. 18.3.

अखिलोदर (akhilodara) *n.* all abdominal diseases (dropsy etc.) कुष्ठानि मेहानखिलोदराणि…एतत् (औषधम्) हरेत् KalyāKā. 11.90.

अखिलोदार (akhilodāra) *adj.* I magnanimous among all (deities) अस्ति … वस्तु … अखिलोदारं किशोराकृति KṛṣṇaKa. 1.2 (comm. अखिलेभ्यो महारुद्रादिभ्य उदारं महत्); II omniscient, KṛṣṇaKa. 1.2 (comm. अखिलस्य उदारं ज्ञातृ सर्वज्ञम्); III compliant, considerate, (comm. अखिलासु गोपीषूदारम् दक्षिणम्) KṛṣṇaKa. 1.2.

अखिलोन्नतिबीज (akhilonnati-bīja) *n.* the seed i. e. cause of all sorts of prosperity एवमखिलोन्नतिबीजं समासतोऽभिहितम् BālaKrī. i. 184.22 (*on* 1.307)

अखिलोपतापिन् (akhilopatāpin) *adj.* harassing all the men सर्वदैव हृदयं मलीमसं न क्षणं स्पृशति ते प्रसन्नताम्। तत्खलत्वमखिलोपतापिनः पुष्पकार्मुकनृपस्य वल्लभः VikraDeC. 14.44.

अखिलोपदिष्टविलय (akhilopadiṣṭa-vilaya) *m.* destruction of all the preachings or all that has been taught (i. e. sacred texts) अवान्तरप्रलयेनाखिलोपदिष्टविलयात् कथमग्निहोत्रादिकर्मप्रवृत्तिः प्राथमिकी ViraMi. 897.4 (*on* 3.186)

अखिलोपसंहार (akhilopasaṁhāra) *m.* withdrawing of everything

अखिलोपसंहारेण स्वात्मावशेषविभावनां प्रत्यनुगुणत्वात् SetuBa. 83. 27.

अखिलोपाख्याविरहिन् (akhilopākhyā-virahin) *adj.* which is devoid of every capability (such as producing a result etc.) अन्तरेणापि ज्ञेयसामर्थ्यमखिलोपाख्याविरहिण्यसति विज्ञानमेव···उपजायते NyāyMa. 104. 11.

अखिलोपाधिविनिर्मुक्त (akhilopādhi-vinirmukta) *adj.* bereft of all delimiting adjuncts अखिलोपाधिविनिर्मुक्तम्···ब्रह्म NirāU. 255. 8.

अखिलोरणक्षोभ (akhiloraṇa-kṣobha) *m.* confusion or agitation amongst all the rams अखिलोरणक्षोभक्षुभितचित्तेनाविकटाधिपतिनातीवतीक्ष्णविषाणविनिर्मितमर्मप्रहारः ··प्रेतभावमनुसरन् YaśasCam. ii. 219. 2.

अखिलौषध (akhilauṣadha) *n.* all herbs हरिहरे···फलवार्यखिलौषधं च (न्यसतु) TantrSa. 3. 77.

अखिलौषधीजन्मन् (akhilauṣadhī-janman) *n.* growth or production of all herbs or annual plants तेनाखिलौषधीजन्म भवत्यनिलसारथे MārkP. 99. 31.

अखु (a-khu) *m.* other than a proper name, not an appellation भृञोऽखौ JaineVyā. ii. 1. 93; ii. 2. 159; iii. 2. 84; iii. 3. 112; iii. 4. 21; iii. 4. 26; v. 4. 89.

अखुविषय (akhu-viṣaya) *m.* sphere or case other than that of a proper name भृञः क्यब् भवति अखुविषये JaineVyā. 99. 1 (*on* ii. 1. 93); 210. 1 (*on* iii. 3. 112)

अखेचर (a-khecara) *adj.* not moving in the sky नक्षत्रमनुना मुक्तमखेचरमनुत्तमम् । कस्मान्नोपैति वामोरु चन्द्रकाननमागतम् GopāKeCan. 136. 28.

अखेट (a-kheṭa) *adj.* not low i. e. best, excellent निम्नन्नखेटखटकामुखहस्तकृष्टमौर्वीविनिर्गलविनिर्गतमार्गणौघैः । तां रेवतीमपि खटाखुमवैमि HarVi. 35. 49; 37. 51.

अखेटिक (akheṭika) *m.* **1** a dog trained for the chase, a hunting dog विश्वकद्रुरखेटिकः Hārāva. 221; **2** a tree in general [APTE]

अखेद (a-kheda) *m.* absence of fatigue or lassitude, happiness, solace अदृष्टखेदाखेदो यः संतुष्ट इति कथ्यते MahāU. 4(36); बलानां हर्षणं नित्यं प्रजानामन्ववेक्षणम् । कार्येष्वखेदः···उत्थानं हि नरेन्द्राणां बृहस्पतिरभाषत MahāBhā. xii. 58. 8; तदखेदाय भूयस्ते वर्णयामि कथां शृणु KathāSaSāg. xii. 10. 4; xii. 19. 3; *adj.* having no fatigue, without fatigue, unwearied शनैरनीयन्त रयात्पतन्तो रथाः···अखेदैः ।···तुरङ्गैः S'is'uVa. 3. 68; लीला रहस्यधिगता च गुणानखेदैः साधूनिता नवरता रमणीष्टकान्तैः HarVi. 5. 149; तत्राकरोदखेदं मामङ्गाभ्यङ्गाशनादिभिः BṛKathāS'loSaṁ. 18. 218; 20. 309; **अखेदात्** (a-khedāt) *adv.* [*Abl.*] without fatigue or effort, easily प्रहर्तुमिच्छास्ति भटाः पुनश्चेत् समेत्य शस्त्रान्तरमाददीध्वम् । विधूय गच्छामि तदप्यखेदान्मरुत्तरूणामिव पाण्डुपत्रम् RāmC. 22. 15; **अखेदेन** (a-khedena) *adv.* [*Inst.*] without fatigue or effort, easily तत्र ···अन्तर्णीतमत्वर्थो बहुव्रीहिरखेदेन गुणं विधत्ते TantrVā. 295. 7 (*on* i. 4. 4); एवमखेदेन मनोनिरोधे परमधर्मे प्रवर्तमानं योगिनमीश्वरोऽनुगृह्णाति JīvānVi. 105. 17.

अखेदज (akheda-ja) *adj.* produced or born without fatigue or effort प्राणस्पन्दो निरुध्यते । पूरकाद्यनिलायामादृढाभ्यासादखेदजात् S'āṇḍU. 415. 22 (1. 45)

अखेदतस् (akheda-tas) *adv.* without difficulty (योगी) योजनानां शतं गत्वा मुहूर्तादित्यखेदतः MālinīT. 13. 36.

अखेदद (a-khedada) *adj.* not giving discomfort, not causing inconvenience, comfortable यावज्जीवाधिकारं तु यदेभ्योऽमिमतं हि यत् । प्रीत्यर्थं परमेशाय अङ्गीकृतमखेददम् PausṅkS. 31. 205; सुधौतं परिधायाथ वस्त्रयुग्ममखेददम् JayāS. 9. 53.

अखेदनियतिपात (akheda-niyatipāta) *m.* one of the six necessary accomplishments (corresponding to the six perfections consisting in) indefatigableness i. e. not being depressed by any of the transmigratory miseries for ever षट्पारमिताधिकारेण षड्विधो नियतिपात एष निर्दिष्टः । ···अखेदनियतिपातो नित्यं संसारदुःखैरखेदात् MaYānaSū. 166. 23 (19. 38)

अखेदनिश्चय (akheda-niścaya) *m.* a resolution or determination of absence of exhaustion चतुर्विधानुभावेन प्रीयणाखेदनिश्चयः MaYānaSū. 71. 22 (11. 62)

अखेदनीय (a-khedanīya) *adj.* not to be troubled केन वा खल्वविनयेन खेदितमखेदनीयं देव्याः···मनः Kād. 234. 9.

अखेदम् (a-khedam) *adv.* without fatigue or difficulty or effort फलं स्वेच्छालभ्यं प्रतिवनमखेदं क्षितिरुहाम् S'atTrayī. 281; PraboCan. 4. 19 (76. 5); SūktiMu. 128. 3; BhojPra. 60. 28; प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदम् । विहितवहित्रचरित्रमखेदम् GītaGo. i. 1. 1.

अखेदमनस्कार (akheda-manaskāra) *m.* the mental activity of absence of fatigue अखेदमनस्कारो दानादिप्रयोगपरिखेदे शत्रुसंज्ञाकरणात् MaYānaSū. 72. 26 (11. 65)

अखेदवत् (akheda-va(n)t) *adj.* undisturbed, without fatigue, unwearied जपेल्लक्षं समाहितः । ···अखेदवान् JayāS. 26. 62; विसृज्य पयसः पानमनारोहादखेदवान् । सखेदमनुदुद्राव द्रुतमश्वां ह्येश्वरः PāṇḍaC. 12. 217.

अखेदावह (a-khedāvaha) *adj.* not causing fatigue or pain मृदुभिरखेदावहैः करैर्दण्डादिभिः किरणैश्चेत्यभङ्गः शब्दश्लेषः Kāvyānu.(He.) 277. 6.

अखेदित (a-khedita) *adj.* having no fatigue or effort किमु रोमवल्ली कामेन ते व्यरचि जेतुमखेदितेन RomāS'. 93.

अखेदितृ (a-kheditṛ) *adj.* not dejected, not downcast पाता न मां त्वम्···अखेदिता यद्यनुनातिखेत्त्रीम् DvyāśraKā. 10. 50.

अखेदित्व (akhedi-tva) *n.* **i.** the state of being without exhaustion प्रमुदिता अखेदित्वात् MaYānaSū. 80. 26 (12. 9); **ii** not causing fatigue (as one of the qualities of speech) संस्कारवत्त्वम्···अव्युच्छित्तिरखेदित्वं पञ्चत्रिंशच्च वाग्गुणाः AbhidhāCin. 71.

अखेदिन् (akhed-in) *adj.* free from misery or sorrow, free from any mental disturbance तथा···जगति विहर्तव्यमखेदिना YogVā. iv. 61. 8; vi(2). 44. 6.

अखेय (a-kheya) *adj.* impossible to dig नाखेयः सागरोऽप्यन्यस्तस्य Bhaṭṭi. 6. 57.

अखोड (a-khoḍa) *adj.* unimpeded (in its course or function) ददर्श ···स दयालुमीश्वरम्···परान्प्रति प्रश्नह्लिताखोडसुदर्शनायुधम् DhātuKā. 1. 70.

अखोर (a-khora) *adj.* unobstructed, unimpeded (in its course or function) cf. **अखोड** ददर्श ··· स दयालुमीश्वरम् ··· अखोरधौरत्पतगेन्द्रवाहनम् DhātuKā. 1. 71.

अख्खलीकृत्य (akhkhalī-kṛ́tya) *grd.* [DEBRU. p. 786] having made a greeting sound अख्खलीकृत्या पितरं न पुत्रो अन्यो अन्यमुप वदन्तमेति ṚV. vii. 103. 3 (Sāy. अख्खलशब्दं कृत्वा)

अख्य (a-khya) (*Gr.*) other than the root *khyā-* पुंसः सन् खप्यम्परेऽख्ये MugdhaBo. 2. 33 (7. 18)

अख्या (a-khyā) (*Gr.*) other than the root *khyā-* व्यञ्जनान्तस्थातोऽख्याध्यः SiddhaHe. iv. 2. 71.

अख्याग् (a-khyāg) (*Gr.*) other than the root *khyā-* पुमोऽशिट्यघोषेऽख्यागि रः SiddhaHe. i. 3. 9.

अख्यात (a-khyāta) *adj.* **i** which is not cognised अख्यातस्य ख्यातता चेत्क्रियेत अनिर्वाच्यस्यैव सा स्यात् IṣṭaSi. 191. 15; **ii** not famous, invented, imaginary मिश्रं ख्याताख्यातम् SāhiDa. 358. 9.

अख्यातत्व (akhyāta-tva) *n.* the state of not being cognised उभयोरपि तत्राख्यातत्वाविशेषात् IṣṭaSi. 131. 9.

अख्यातपूर्वविजय (akhyāta-pūrvavijaya) *adj.* whose former victories were not well known or were not famous अख्यातपूर्वविजयान्···न स संजगृहे भटान् Gaṅgāva. 1. 76.

अख्यातभाग (akhyāta-bhāga) *m.* that part which is not perceived or cognised तस्य नैवान्यथाख्यानमख्यानेऽख्यातभागवत् IṣṭaSi. 269. 12.

अख्यातशुक्त्यंश (akhyāta-śuktyaṁśa) *m.* the part or aspect (of the object) consisting of the shell which is not cognised सोऽपीदमात्मना भाति चेत् न तस्यान्यथाख्यानमितरांशवत् । न चेत् नतरामख्यातशुक्त्यंशवत् IṣṭaSi. 269. 15.

अख्यातस्वभाव (a-khyātasvabhāva) *adj.* whose nature is not cognised सर्वा वा अख्यातस्वभावस्य जडस्य ख्यातिः IṣṭaSi. 191. 13; 191. 20.

अख्याति (akhyāti) *f.* name of the principle called *Mahat* विद्या गौर्यवनी ब्राह्मी वधूर्वृद्धिमेतिमैवुः । अख्यातिरीश्वरः प्राज्ञेत्येते तद्वाचका मुने AhirbuS. 7. 9.

अख्याति (a-khyāti) *f.* **1** non-cognition गोत्वशब्दविशिष्टार्थसत्तामात्रगतेर्भवेत् । विषाणाकृतिनीलादिभेदाख्यातेस्तु तन्मतम् TattvSaṁ. 895; असत्ख्यातीति इयमेव भ्रान्तिः···असतोऽख्यातेः IṣṭaSi. 118. 14; यस्त कस्यचिदख्यातेस्सर्वदा संभवात् IṣṭaSi. 141. 19; 191. 16; 302. 18; 320. 12; अख्यातिर्यदि न ख्याति ख्यातिरेवावशिष्यते PratyabhiHṛ. 10. 8(4); **2** ignorance व्याख्यातॄणामेवाख्यातिं ख्यापयति ĀgaPrā. 57. 5; **3** infamy एवं दैवोपनीतानामख्यातीनां चिकित्सितम् । स्वधियामात्यबुद्ध्या वा पारमेति मनस्विनाम् RājTa.(Ka.) 7. 1451; 8. 2687; अनादेयादानाद्दरिद्रोऽयमिति लोकेऽख्यातिः ManvaVi. 985. 22 (*on* 8. 171); राजा दण्डानर्हान्···दण्डयन्···महतीमख्यातिं प्राप्नोति ManvaMu. 312. 20 (*on* 8. 128); **4** the theory relating to error (according to Prābhākara school) consisting in **i** the non-apprehension of the difference between two objects (e. g. silver and 'this') and between the two cognitions of the forms of re-

membrance (of silver) and perception (of the shell as 'this') respectively; **ii** cognition which is not erroneous i. e. valid cognition (since all cognitions are valid according to the school); **iii** more than one cognition (i. e. two, remembrance and perception of silver and 'this') not cognised distinctively आत्मख्यातिरसत्ख्यातिरख्यातिः ख्यातिरन्यथा । परीक्षकाणां विभ्रान्तौ विवादात्सा विविच्यते VibhraVi. 1; तत्र सत्पक्षस्त्रिधा भिन्नः आत्मख्यातिरख्यातिरन्यथाख्यातिरिति IṣṭaSi. 40. 3; सोऽप्यख्यातिमेव नुदन् शुक्तिरूप्यविवेकेन अन्यथाव्यवहारं निवर्तयति IṣṭaSi. 42. 19; 142. 1; ते एते ग्रहणस्मरणे विविक्ते अपि विविक्ततया न गृह्येते इति विवेकाग्रहणमख्यातिः NyāyMañ. i. 165. 14; i. 162. 24; i. 165. 7; ii. 110. 24; अख्यातिरन्यथाख्यातिरसत्ख्वातिरितीतरा । दृश्याश्चिन्मात्ररूपस्य भासश्चित्वचमत्कृताः YogVā. vi(2). 166. 7; अख्यातिम्…इच्छद्भिर्न विमन्तव्यमिदम् NyāyPari. 37. 1; तस्मादख्यातिरेव युक्ता VivaPraSaṁ. 34. 9; 39. 17; अख्यात्यात्मख्यात्यनिर्वचनीयख्यात्यन्यथाख्यात्यसत्ख्यातिवादिनो निरस्य सत्ख्यातिपक्षस्वीकारात् YatīndraDī. 8. 7; साङ्ख्याश्चाख्यातिमेव मन्यन्ते SarvaDaKau. 33. 23; 34. 13; संसर्गाग्रहरूपेयमख्यातिः BhāṭṭCin. i. 21. 2 (*on* i. 1. 4); यत्पुनर्भ्रान्तिज्ञानानामविवेकात्मकत्वमिति तन्मन्दम् । अभावमभ्युपगच्छतोऽख्यातेर्विवेकाभावस्वरूपस्याविवेकस्य वक्तुमयोग्यत्वात् SarvaMaSaṁ. 35. 12; न तावत् अख्यातौ आरोपितस्य क्वचिदपि सत्त्वं आरोपस्यैव असंमतत्वात् । अविविक्तानेकख्यातिः अख्यातिः इति अङ्गीकारात् TarkSaṁ.(Ā.) 134. 17; **5 i** (according to the Pratyabhijñā School) cognition of what is not complete or perfect i. e. cognition of what is limited साधिता प्रत्यभिज्ञायामख्यातेर्जीवता परम् SiTrayī. 1. 21; अपूर्णख्यातिरूपा अख्यातिरेव भ्रान्तितत्त्वम् PratyabhiVi. ii. 123. 4 (*on* ii. 3. 13); **5 ii** a stage in the unfolding process of the universe when the universal subject is isolate i. e. without an object [nt] श्रीपरमशिवः…पूर्वं चिदैक्याख्यातिमयानाश्रितशिवपर्यायशून्यातिशून्यात्मतया प्रकाशाभेदेन प्रकाशमानतया स्फुरति PratyabhiHṛ. 9. 1(4); **5 iii** the condition in which the universal subject confined by the *kañcukas* does not know its real nature [nt] (चिदात्मा) चिदानन्देच्छाज्ञानक्रियाशक्तिरूपत्वेऽपि अख्यातिवशात् कलाविद्यारागकालनियतिकञ्चुककवलितत्वात् पञ्चकस्वरूपः PratyabhiHṛ. 16. 5(7)

अख्यातिकाल (akhyāti-kāla) *m.* the time of non-cognition (as during the state of *suṣupti*) or complete unconsciousness (during deep sleep) सतोरेवान्यथाख्यातौ भ्रम इष्टे अग्रहो नार्थवान् । ग्रह एव त्वर्थवान्, अख्यातेरन्यथाख्यात्ययोगादख्यातिकाल इव IṣṭaSi. 262. 8 (comm. अख्यातिकाल इवेति । सुषुप्तादाविवेत्यर्थः)

अख्यातिगर्भ (akhyāti-garbha) *adj.* consisting of (i. e. based on) non-cognition of difference (between *pratyakṣa* perception and *smaraṇa* remembrance) अख्यातिगर्भमयथार्थगोचरं वा भ्रान्तिज्ञानमपि विशिष्टविषयमेव S'atDū. 168. 1.

अख्यातिपक्ष (akhyāti-pakṣa) *m.* (Philo.) the theory of Akhyāti (as held by Prābhākara school) प्रतीतिन्यायविरुद्धं बाधकाननुरूपमख्यातिपक्षं मा चीक्लृपः IṣṭaSi. 44. 22; अख्यातिपक्ष एवं हि हीयेतैकत्ववेदनात् NyāyMañ. i. 165. 22; अख्यातिपक्षे तु नानुमा शक्यबाधा NayaVi. 233. 6 (*on* i. 1. 13); अख्यातिपक्षे सत्त्वे सति भेदाग्रहेण ख्यातिबाधोपपत्तिः S'rutaPra. iB. 7. 12 (*on* i. 1. 1); TarkSaṁ.(Ā.) 82. 3; तत्राख्यातिपक्षे निरन्तरास्स्मृतयः NyāyKu. 66. 15; अख्यातिपक्षेऽपि तत्सामग्र्यनुप्रविष्टं ज्ञानं तत्तच्छब्देन व्यपदिश्यते NyāyPari. 53. 4; NyāySu. (Ja.) 46A. 3 (*on* i. 1. 1); 47B. 3 (*on* i. 1. 1); अख्यातिपक्षे रजतस्मरणस्यैव शुक्तौ प्रवर्तकत्वम् AdvaiSi. 339. 9; Nyāyāmṛ. 425B. 4.

अख्यातिप्रसङ्ग (akhyāti-prasaṅga) *m.* the contingency of (accepting the validity of) the theory of Akhyāti (as held by the Prābhākara school) न च संसर्गप्रतीतेरभ्युपगमान्नाख्यातिप्रसङ्गः, तथापि विज्ञानद्वयाभ्युपगमेनाख्यातिप्रसङ्गस्य दुर्वारत्वात् TattvPradī.(Ci.) 78. 13; TarkSaṁ.(Ā.) 6. 28.

अख्यातिप्राण (akhyāti-prāṇa) *adj.* having illusion for its nature, based on illusion परापरं तु इदंभावरूपस्य प्रत्यवमर्शस्य अख्यातिप्राणस्य उद्बोधमात्रेऽपि अहंभाव एव विश्रान्तेः श्रीसदाशिवादिभूमौ पश्यन्तीदशायाम् PratyabhiVi. i. 254. 3 (*on* i. 5. 13) (comm. Bhāskarī मायातत्त्वस्पर्शात् मायाजीवितस्य)

अख्यातिबीजवाप (akhyāti-bījavāpa) *m.* the sowing of the seed of ill fame भ्रमयन्नङ्कुशं दर्पात्…सः । आख्यातिबीजवापाय (? अख्यातिबीजवापाय) चखानेव नभःस्थलीम् VikraDeC. 4. 112.

अख्यातिमत (akhyāti-mata) *n.* (Philo.) the theory of Akhyāti (which does not recognise illusory knowledge as distinct from true knowledge; hence according to this theory all knowledge is real) सर्वेष्वेव पक्षेष्वयथावस्तुख्यातितां लक्षणांशं न व्यभिचरति अध्यासः । अख्यातिमतेऽपि यथा विविक्ते वस्तुनि तथा न ख्यातिः किंत्वविविक्ततया PrakaVi. 8. 18; अख्यातिमते हि रजतस्यासंनिधानाग्रहः संनिहितत्वेन व्यवहारहेतुत्वाद्भ्रमः VedāntKa. 16. 10 (*on* i. 1. 0); TarkSaṁ.(Ā.) 81. 25; तस्मादधिष्ठानांशेऽन्तःकरणवृत्तिः, अध्यस्तांशे चाविद्यावृत्तिः । तस्यां च तादात्म्यस्य भानात् नाख्यातिमतप्रवेशः AdvaiSi. 652. 3.

अख्यातिमतानुमति (akhyātimatānumati) *f.* acceptance of the (validity of the) theory of Akhyāti (as held by the Prābhākara school) तथा सति ज्ञानद्वयस्वीकारेणाख्यातिमतानुमतिप्रसङ्गः TattvPradī.(Ci.) 78. 12.

अख्यातिमतापत्ति (akhyātimatāpatti) *f.* contingency of (accepting) the theory of Akhyāti (according to which there is no erroneous cognition) न हि ग्रहणस्मरणाभ्यामन्यः प्रकारः समस्ति । तस्मादिदमंशरजततादात्म्यविषयमेकं विज्ञानं न घटते । नाप्यनेकमख्यातिमतापत्तेरिति चेत् उच्यते SarvaDaSaṁ. 16. 634.

अख्यातिरूप (akhyāti-rūpa) *adj.* of the form of Akhyāti or illusion, illusive एष परमेश्वर एव…अदृष्टसंदर्शनमेवमख्यातिरूपमण्डं मायामलम् ParāTri. 250. 6.

अख्यातिलाघव (akhyāti-lāghava) *n.* ease in (accepting) the theory of Akhyāti (non-recognition of the non-association of the *dharma* or essential property of one object, viz. silver, with that of another, e. g. an oyster) सर्वैरप्यन्यथाख्यातिर्दुस्त्यजत्वाल्लघीयसी । तद्वादिनाप्यवर्ज्यत्वात् ततोऽप्यख्यातिलाघवम् NyāyPari. 40. 1.

अख्यातिवाद (akhyāti-vāda) *m.* (Philo.) the theory of Akhyāti (as held by the Prābhākara school) 'नेदं रजतम्' इति निषेधकज्ञानं तत्राध्यासनिवर्तकमिति चेत्, मैवम्, निषेधः परमार्थरजतगोचर इत्यख्यातिवादे प्रतिपादितत्वात् VivaPraSaṁ. 123. 1; नापि बुद्धेः कर्तृत्वमात्मन्यारोपयितुं शक्यम्, अख्यातिवादे भ्रान्त्यभावात् VivaPraSaṁ. 242. 3; अख्यातिवादश्चानुमानमात्रोच्छेदश्चापद्येयाताम् AdvaiSi. 497. 13.

अख्यातिवादित्व (akhyātivādi-tva) *n.* the state of being an exponent of the theory of Akhyāti (as held by the Prābhākara school) भ्रान्तिस्तु साङ्ख्यमते नास्ति, प्राभाकरवदख्यातिवादित्वात् SarvaDaKau. 106. 23; तवापि ख्यातिरेव भ्रम इति अख्यातिवादित्वहानिः IṣṭaSi. 142. 8.

अख्यातिवादिन् (akhyātivād-in) *m.* an advocate or exponent of the theory of Akhyāti (as held by the Prābhākara school) तस्मादसत् ख्याति, अनिर्वचनीयं ख्याति, तुच्छं ख्यातीति वा भ्रम इति अख्यातिवादिना नाश्रयितुं शक्यते IṣṭaSi. 142. 10; यथाहुः अख्यातिवादिनः "येषामपि विपरीतख्यातिस्तेषामप्यज्ञानवासनानिबन्धनो भ्रम" इति TātpaṬ.(Vā.) 90. 5 (*on* i. 1. 2); Bhām. 18. 23 (*on* i. 1. 1); TattvPradī.(Ci.) 5. 9; अख्यातिवादिनस्तु यत्र यदध्यास इति प्रसिद्धिस्तयोरेव विवेकाग्रहणनिबन्धनोऽयथाव्यवहार इति वदन्ति PrakaVi. 8. 8; ननु 'इदं रजतम्' इत्यत्र चक्षुरादिप्रमाणाभावात् पारिशेष्यात् स्मर्यमाणमेव रजतं न पुनस्तत्सदृशमित्यख्यातिवादिन आहुः VivaPraSaṁ. 31. 6; Nyāyāmṛ. 548B. 7; AdvaiSi. 340. 1; PūrvottaVāNaMā. 334. 8.

अख्यातिवैषम्य (akhyāti-vaiṣamya) *n.* difference (of view-point) from the theory of Akhyāti (as held by the Prābhākara school) अन्यथा त्वचा शङ्खं चक्षुषा च शुक्तिसादृश्यं ज्ञात्वा निमीलितनेत्रस्य नेत्रगतदोषात् पीतत्वरूप्यादिभ्रमः स्यात् रूप्येदमंशयोस्तादात्म्यभानेनाख्यातिवैषम्येऽपि ज्ञानैक्यानुभवविरोधस्याख्यातिपक्षदोषस्य साम्याच्च Nyāyāmṛ. 425B. 4.

अख्यातिसमर्थन (akhyāti-samarthana) *n.* support of the theory of Akhyāti (as held by the Prābhākara school) यदपि तिक्तशर्करादिप्रत्ययेष्वख्यातिसमर्थनकदाशया पित्तवृत्तेस्तिक्तत्वस्य संवेद्यमानस्य तत्स्थत्वेनाग्रहणमुपवर्णितं तदपि कुशकाशावलम्बनप्रायम् NyāyMañ. i. 169. 2.

अख्यातिसंभव (akhyāti-sambhava) *m.* possibility of the theory of Akhyāti (as held by the Prābhākara school) अत्रासंसर्गाग्रहस्य प्रवृत्तिव्यवहारादिहेतुत्वानुपपत्तेर्नाख्यातिसम्भवः BhāṭṭCin. i. 21. 13 (*on* i. 1. 4)

अख्यातिस्वीकार (akhyāti-svīkāra) *m.* acceptance of the theory of Akhyāti (as held by the Prābhākara school) अस्त्यख्यातिस्वीकारे प्रयोजनम् NyāSu.(Ja.) 53B. 1 (*on* i. 1. 1)

अख्यात्यभाव (akhyāty-abhāva) *m.* absence of erroneous cognition अख्यात्यभावे च सर्वो जनस्सर्वदा सर्वज्ञस्स्यात् IṣṭaSi. 116. 11.

अख्यान (a-khyāna) *n.* non-manifestation, non-perception असतो नरशृङ्गादेरख्यानात् TattvPradī.(Ci.) 76. 12.

अख्यानख्यानता (akhyānakhyāna-tā) *f.* non-perceptibility and perceptibility अख्यानख्यानता ज्ञेया असदर्थसदर्थयोः । आश्रयस्य परावृत्तिर्मोक्षोऽसौ कामचारतः MaYānaSū. 170. 9 (19. 54)

अख्यानव्याप्त (akhyāna-vyāpta) *adj.* pervaded by non-manifestation or non-cognition अख्यानव्याप्तं ह्यसत्त्वं नृशृङ्गादौ IṣṭaSi. 40. 10.

अख्यानाभाव (akhyānābhāva) *m.* absence of non-manifestation or non-cognition इदं नासत् रूप्यम्, अख्यानाभावात् IṣṭaSi. 40. 10.

अख्यापन (a-khyāpana) *n.* non-revelation, absence of display न हि विभूतिख्यापनेन कश्चिदतिशयो लभ्यते न चास्याख्यापनेन किञ्चिद्धीयते NyāyVār. 467. 2 (*on* iv. 1. 21); नोपालमेत (v. l. उपालभते) शयने रागप्रत्यायनाय (Sūtra reads °प्रत्यानयनाय)…। तस्य तमिह न ख्यापनमु(v. l. मुहुरख्यापनमु)-चितं स्याद्रामभावस्य KandaCū. iv. 2. 40.

अख्यापित (a-khyāpita) *adj.* not mentioned or stated अख्यापिते हि विषये हेतुवृत्तेरसंभवात् PramāVār. 4. 21.

[1]**अग्** (a-g) *adj.* **1** (ending with a sound) other than *g* पूर्वपदात्संज्ञायामगः P. viii. 4. 3; पूर्वपदात् खावगः JaineVyā. v. 4. 87 (Vṛtti षकाररेफवतः पूर्वपदात् अगकारान्तात् उत्तरस्य नकारस्य णो भवति खुविषये); एत्यगः S'ākaṭāVyā. ii. 2. 157 (comm. अगकारान्तात्परस्योत्तरपदस्य सकारस्यैकारे परे षिर्भवति… श्रीषेणः । वारिषेणः…अग इति किम् । विष्वक्सेनः); पूर्वपदस्थान्नाम्न्यगः SiddhaHe. ii. 3. 64 (comm. गन्तवर्जपूर्वपदस्थात् रषृवर्णात् परस्योत्तरपदस्थस्य नो ण् स्यात् संज्ञायाम्…अग इति किम् । ऋगयनम्); **2** having no indicatory letter *g* भाव्योऽग् S'ākaṭāVyā. i. 1. 4; एतोऽगैप् S'ākaṭāVyā. i. 4. 116 (comm. लेडादेशस्य म्वेनादेरेकारस्य ऐबादेशो भवति । आमोऽपवादः । अग् । अगकारानुबन्धकः)

[2]**अग्** (ag-) I P. [DhātuPā. I. 830] **1** to move crookedly, to move in a zigzag manner अक अग कुटिलायां गतौ भ्वादिः परस्मैपदी KāvyKaVṛ. 86. 15 (3. 5); 93. 6 (3. 5); अग कुटिलायां गतौ…अगति । अगयति DhātuPra. 1. 797 (56. 12); त्सरति स्याद्वक्रगतावकत्यगति च स्मृतम् KośaKaTa. 2. 1335; **2** to go अग इग गतौ KāvyKaVṛ. 92. 25 (3. 5); अगन्ति विहरन्तीत्यगाः । 'अग कल्याणविहारयोः' इति धातोः पचाद्यच् Appaya Dīkṣita's Vṛtti *on* Yādavā. 6. 68; **3** to be auspicious 'अग कल्याणविहारयोः' इति धातोः पचाद्यच् ।… तत्र 'अग कल्याणविहारयोः' इति धातुः प्रसिद्धधातुपाठतद्वृत्त्यादिषु न दृष्टः । तथापि शिष्टव्यवहारादादरणीयः Appaya Dīkṣita's Vṛtti *on* Yādavā. 6. 68.

[1]**अग** (a-ga) *adj.* **1** unable to move, immovable नगोऽप्राणिनि वा ।… अप्राणिनीति किम् । अगो वृषलः शीतेन CāndraVṛ. *on* v. 2. 96; नगो वाजीवे ।… अजीव इति किम् । अगो देवदत्तः शीतेन JaineVyā. iv. 3. 185; नगोऽप्राणिष्वन्यतरस्याम्…अप्राणिष्विति किम् । अगो वृषलः शीतेन KāśiVṛ. *on* P. vi. 3. 77; Prasā. i. 673. 19; SiddhāKau. 180B. 10; वागोऽप्राणिनि । अप्राणिनि अग इति वा निपात्यते…अगो वृषलः शीतेन S'ākaṭāVyā. ii. 2. 63; न गच्छति स्वतो न प्रवर्तते इत्यगं विश्वम् NyāySu.(Ja.) 136B. 7 (*on* i. 1. 6); **2** fixed (zodiacal signs Meṣa etc.) क्रूरः सौम्यः पुरुषवनिते ते चरागद्विदेहाः Bṛhajjā. 1. 11; **3** difficult to attain, inaccessible स च स्वर्लोकमारोक्ष्यन् सुनीतिं जननीं ध्रुवः । अन्वस्मरदगं हित्वा दीनां यास्ये त्रिविष्टपम् BhāgP. iv. 12. 32; **4** not passing away, not perishing, permanent न गच्छतीत्यगोऽनश्वरः Kāvyānu.(He.) 275. 8.

[2]**अग** (ag-a) *adj.* sporting (पर्वतः) अधाकागाङ्गकागाङ्गाङ्गकागखगाङ्गकः Yādavā. 6. 68 (comm. गाङ्गके गङ्गासंबन्धिनि जले अगन्ति विहरन्तीत्यगाः)

[3]**अग** (a-ga) *m.* a letter other than *g* एति संज्ञायामगात् P. viii. 3. 99.

[4]**अग** (a-ga) *m.* (a suffix) other than (those denoted by) *ga* (= Ārdhadhātuka suffixes) न धुखेऽगे JaineVyā. i. 1. 18; i. 4. 109; ii. 1. 27; iv. 4. 48; v. 2. 81; v. 2. 151; (मिङ्शिङ्: JaineVyā. ii. 4. 93) शेषोऽग एव JaineVyā. ii. 4. 94.

[5]**अग** (a-ga) *m.* [Mayr. AltGr.II. i. p. 78] **1** a tree **2** a mountain **3** the number seven **4** the letter *h* **5** grains of rice **6** the sun **7** a raptile **8** a jar **1** a tree फलमल्पमपि प्रीत्यै स्यादगस्याधिरोपितुः BrahmāṇḍP. ii. 49. 56; शैलवृक्षौ नगावगौ AmaK. 2372; AnekāSa. 280; पुष्पैः सदानतः…अगः S'iśuVa. 4. 63; अगान्निरगान्मधुपावलिः S'iśuVa. 6. 7; अगा वृक्षाः CāndrVṛ. *on* v. 2. 96; KāśiVṛ. *on* P. vi. 3. 77; JaineVyā. 311. 16 (*on* iv. 3. 185); स्नानव्याकुलयोषिद्गलमुपादायागमुपारूढम् … प्रणमत गोविन्दम् GovindA. 6; MahāP. 23. 150; मिथश्च पुष्पैर्नं मनोज्ञलक्ष्मीमहानिशान्ता विहसन्ति नागाः HarVi. 5. 64; गगनं गां नगानगान् । शरैः पूरयता…सुकेतुना HarVi. 43. 262; नृप हेतुरगान् पश्य त्वं लक्ष्म्या ज्वलितानिमान् RāghPāṇ.(Dha.) 7. 61; NalaCam. 2. 18; त्रिमूलकं द्विधोत्थानं पञ्चशाखं चतुश्छदम् । योऽगं वेत्ति नवच्छायं दशभूमिं स (च) काव्यकृत् YaśasCam. i. 479. 10; ii. 145. 10; अजिहेठदगांस्तान्…भीमस्य…चमूलेशो नोपद्रवमवीवृतत् DvyāśraKā. 9. 21; 20. 77; अगानसौ किन्नरकामिनीजनः सगानसौख्यः फलितान्निषेवते Surath. 4. 30; यत्र…अशोकाम्रजम्बवः । … विलसन्त्यगाः PārśvC. 6. 103; Nalo. 2. 15; NemiC. 12. 42; अधरीचकार सुदृशामखिलामपि मानसंस्थितिमगो वकुलः HammīMaKā. 5. 24; तं हि प्रदहति सहसा कोटरान्निर्यथागम् CaitaCa. 19. 4(1); भग्नोर्मिबाहु च पतद्भिरगैर्बभूव यन्निर्मितौ जलधिवर्त्म स सेतुरव्यात् YātrāPra. 5. 55; **2** a mountain सप्तपातालनालं च त्वगमक्षात्मनाम्बुजम् ? PauṣkS. 29. 125 शैलवृक्षौ नगावगौ AmaK. 2372; AnekāSa. 2. 80 केनचिज्जनस्य… । नगेन(? नागेन) नागेन…अरोधि पन्थाः पृथुदन्तशालिना S'iśuVa. 12. 48; वृक्षे शाखाः शिलाश्चाग इत्येषा लौकिकी मतिः । अगाख्यपरिशिष्टाङ्गैरन्तर्योपलम्भनात् TattvSaṁ. 831; अगवने जातं दुःखं जहातु तपस्विनी ĀścaCū. 4. 1; आभात्यसौ गजतया…सदानयागः HarVi. 5. 6; 5. 36; 5. 103; कुसुमसुधामलयोऽगस्तनुते यस्मिन्वपुः सुधामलयोगः Kapphiṇā. 6. 12; प्रवहवशविसंस्थुलाय वेचि स्पृहयति नाम्बुरुहैकबन्धवेऽगः RāmC. 6. 54; तेन भूर्भारवत्येषा समुद्रागद्रुमैर्न हि SkandP. iv. 58. 117; S'ivaP. ii(5). 5. 39 (226A. 11); हनूमान्धारयामास तत्रागं यत्र संस्थितः AgniP. 10. 20; यश्चोद्धृत्तभुजङ्गहारवलयोऽगं गां च योऽधारयत् । पायात्स…त्वां सर्वदो माधवः Dhvanyā. 235. 11 (*on* 2. 21); यश्चागं गोवर्धनपर्वतं गां च भूमिं पातालगतामधारयत् Loc. 95. 19 (*on* 2. 22); SaraKaṇṭhā. 192. 26; KāvyPra. 419. 3; Kāvyānu.(He.) 191. 14; DvyāśraKā. 16. 72; AlaṅkāSa. 96. 5; SaduktiKa. 26. 12; SāhiDa. 489. 5; भाति सदानत्यागः स्थिरतायामवनितलतिलकः KāvyPra. 535. 5; SāhiDa. 473. 10; अगसुताक्षिप्तो हरः पातु वः EI. xxi 44. 4; स भाति पृथिवीश्वरः श्रयति यत्र सिंहासनं श्रयन्ति रिपवोऽप्यगम् EI. xv. 351. 18; बिभरांबभूव कं विष्णुः…अगम्…गोवर्धनम् VidaMuMa. 2. 59(1); विषादी भैक्ष्यमश्नाति सदारोऽगं न मुञ्चति VidaMuMa. 4. 52; मन्त्रिवरः…मुनीन्द्रतुल्यं तमगं ददर्श KīrtiKau. 9. 46; अगः सनग आसन्नः सालतालततः Yādavā. 6. 67; 6. 99; YudhiVi. 5. 104; तौ… । विद्धतुरगमाकलय्य दुर्गं नगनगरीति निरुद्धनामधेयम् RājTa.(Prā.) 939; तारापथोल्लङ्घिषु धान्यकूटेष्वगास्तदौन्नत्यमवाप्तुकामाः Raghunā. 1. 38; ĀnandRa. 2. 47; **3** the number seven सौम्ये रसाः खं याम्येऽगाः सौम्ये खार्कास्त्रयोदश (शरांशाः) SūrySi. 8. 7; कृतवसुनवाष्टनवनवषड्(? ट्त्रि)नवागेन्दवो ज्ञशीघ्रस्य BrahmSphuSi. 1. 17; 1. 26; मन्दाक्रान्ता जलधिषडगैर्म्भौ नतौ ताद्गुरू चेत् VṛttaRa. 3. 91; Bhāsv. 1. 7; 2. 3; 3. 7; 3. 10; 4. 14; बुधशुक्रयोरथ कुजाद्विक्षेपका: खेश्वरा द्वीषुक्ष्माः षडगाः षडग्निशशिनः KaraṇaKu. 6. 9(27); पञ्चर्तवेगाङ्कविशिखाः GrahaLā. 13. 1; संज्ञा हयाश्च तुरगाः सप्तागमुनयोऽपि च GaṇiNā. 25; अगाः सप्त VīraMi.(Lakṣaṇa) 609. 20; **4** the letter *ha* रश्च अगश्च स्वं च तेषां समाहारो र(? रा)गस्वम् । अगशब्देन स्थाणुर्हकारः । हः शिवः… स्थाणुरिति कोशात् LalitāSaBh. 31. 7 (*on* 54); **5** (pl.) grains of rice अगाः शालयः JaineVyā. 311. 16 (*on* iv. 3. 185); **6** the Sun अगः…भानौ AnekāSaṁ. 2. 29; ViśvaPra. 24. 2; AnekāTi. 2. 8; NānārthaMa. 257; NānārthaRaMā. 232; ParaNā. 2600; ViśvaLoK. 47. 3; KośaKaTa. 2. 4017; **7** a reptile अगः स्यात् ।…सरीसृपे AnekāSaṁ. 2. 29; ViśvaPra. 24. 2; AnekāTi. 2. 8; NānārthaMa. 257; NānārthaRaMā. 232; ViśvaLoK. 47. 3; ParaNā. 2600; S'abdaRa.(Su.) 2. 6; **8** a jar [Mayr.] अगः कुम्भः । तत्र स्त्यानः संहत इत्यगस्त्यः Durga *on* Nir. 1. 5; प्रासादागतडागनागमणिभूदानादिनानातपः प्रागल्भ्येन महेन्द्रचन्द्रवरुणब्रह्मेशविष्णुस्थली । …जिता VīraMi. (Saṁskāra.) 121. 23(1); **अग** has been mentioned as a synonym of **ओ** (EkārthaNā. 1. 14) and of पङ्क्ति (AnekāTi. 2. 203)

अगकारपरावृत्त (agakāra-parāvṛtta) *adj.* excluded from non-*ga* अगकारपरावृत्तगवर्णाभावतो भवेत् । गान्यबुद्ध्यनिरूप्यत्वं कस्य धर्मो हि धर्मिणः TattvSaṁ. 2481.

अगकारान्तपूर्वपद (agakārānta-pūrvapada) *n.* the first member not ending with *ga* पुरगावणमित्यत्र 'अगः' इति प्रतिषेधस्तु न । अगकारान्तपूर्वपदादित्यर्थात् LaS'abdeS'e. ii. 175. 8.

अगखगकाकक (agakhagakākaka) *adj.* who does not crave for sensual pleasures अगा गाम्…खगाङ्गागकङ्गागखगकाकक Kāvyāda. 3. 91 (comm. अगति गच्छति इति अगं नश्वरमित्यर्थः, खानि इन्द्रियाणि गच्छतीति खगम् इन्द्रियविषयम्, ततश्च अगं खगं च यत् कं सुखं तदर्थं न ककते अभिलषतीति अगखगकाककः)

अगगात्र (aga-gātra) *adj.* [*f.* -ā] having a mountain-like body अहिगाद्यगगात्र ऋश्यकण्ठोत्कण्ठी…प्रेत्य आविरासन् DvyāśraKā. 4. 61.

अगगु (aga-gu) *adj.* having incoherent speech रे रे रोरुरूरोरुगागोऽगाङ्गगोऽगगुः Kāvyāda. 3. 92.

अगगुण (aga-guṇa) *adj.* multiplied by seven विभजेत्…पिण्डम् । शशिनोऽगगुणं वसुभिः KhaṇḍKhā. 1. 19.

अगगुहा (aga-guhā) *f.* a mountain-cave रश्मिष्वगगुहोन्मुक्तच्छायाजालभयादिव । गवाक्षादिष्विवोड्डीय प्रविष्टेषु गृहान्तरम् YogVā. vi(1). 1. 15.

अगगो (aga-go) *m.* the number ninety seven भौमस्य…देवेन्दु जातीन्द्वगगो नगार्धाः Bhāsv. 4. 7.

अगङ्का (agaṅga-kā) *f.* other than (the river) Gaṅgā, PrakriKau. i. 333. 2.

अगङ्गदेश (agaṅga-deśa) *m.* region where there is no (river) Gaṅgā. अगङ्गदेशे विज्ञाय निकटं मरणम्…शृणुयात्…इदमाख्यानम् BṛDharmaP. i. 52. 64.

अगङ्गदेशवासिन् (agaṅgadeśavās-in) *adj.* one residing in the region without the river Gaṅgā अगङ्गदेशवासी यो भग्नरागः…न गङ्गामाश्रयेद्देवीं परः स विधिवञ्चितः BṛDharmaP. i. 55. 45.

अगङ्गवास (agaṅga-vāsa) *m.* residence in a region without the river

Gaṅgā अगङ्गवासं सन्त्यज्य यो गङ्गावासमाव्रजेत् । स हि बुद्धिमतां श्रेष्ठः BṛDharmaP. i. 55. 50.

अगङ्गाका (agaṅgā–kā) *f.* other than (the river) Gaṅgā, PrakriKau. i. 334. 3.

अगङ्गात्व (agaṅgā–tva) *n.* the state of not being (the river) Gaṅgā गङ्गाशब्दलक्ष्यस्यागङ्गात्ववत् Nyāyāmṛ. 534B. 8; LaCandr. 674. 38.

अगङ्गिका (a–gaṅgikā) *f.* other than (the river) Gaṅgā, PrakriKau. i. 333. 3.

अगचर (aga–cara) *m.* monkey पादपचरः अगचरः वनस्पतिचरः । इत्यादि-द्वादशनामानि मर्कटस्य NāmMā. 12 (comm.)

अगच्छ (a–gaccha) *adj.* [AltGr. II. i. p. 182] not going L; *m.* a tree, Vaija. 45. 5 [MW] cf. **गच्छ** TrikāS'e. ii. 4. 2.

अगच्छत् (a–gaccha(n)t) *adj.* [*f.* –ntī, –tī] **A** not going, not moving, not attaining योजनानां सहस्रं तु शनैर्याति पिपीलिका । अगच्छन्वैनतेयोऽपि पदमेकं न गच्छति MāṇḍūS'i. 16. 8; NāraS'i. ii. 8. 16; MārkP. 20. 38; SūktiRa. 78. 5; Subhāṣi. 2686; द्रागिमां चमरीं पश्य सितवालामगच्छतीम् MatsyaP. 209. 27; मन्दोदरी विभोः । अपश्यद्वदनं तृप्तिमगच्छन्ती PadmP.(Ra.) 73. 152; द्रवत्वेन विना चैषां संश्लेषः कथ्यते कथम् । आगच्छतां (v. l. अगच्छतां) च विश्लेषो न भवेद्वायुना कथम् S'lokaVār. 6. 110 (758. 6); भीमतत्त्वमगच्छति । समरे (ब्राह्मीम्…श्रियमासदत्) HarVi. 43. 113; अगच्छतोऽपि सन्निधानोपपत्तेर्गगनवत् PrakaPañ. 343. 11; अगच्छति गतिभ्रमे…इत्येवं नेयम् NyāyVārPari. 397. 4; अत्र रतिसुखानुभवाज्जिगमिषोरप्यगच्छत आलस्यं निष्पद्यते SaraKaṇṭhā. 594. 1; सर्वगतो ह्यसावगच्छन्नेव शक्नोति देहान्तरेण सम्बन्द्धुम् NyāyRa. 707. 17 (*on* 5(17). 73); नौयानात् अगच्छत्स्वपि वृक्षेषु गच्छत्प्रत्ययः PramāMī. 5. 20 (*on* i. 1. 7); न चागच्छति पटे तदाश्रयं चित्रं गच्छति TattvVai. 190. 26 (*on* 4. 10); सीवन्याः पार्श्वतोऽधस्ताद्विध्येद् व्रीहिमुखेण वै । मुष्ककोषमगच्छन्त्यामन्त्रवृद्धौ विचक्षणः BhāvPra.(Bhā.) 8(42 ? 43). 24; **B** not flowing पिच्चिते…नातिस्रवति शोणितम् । अगच्छति भृशं तस्मिन् दाहः…जायते S'uśruS. iv. 2. 27; **C** not having sexual intercourse ऋतावगच्छन्पत्नीं त्रिरात्रमुपवसेत् ViṣṇuSm. 54. 8; BālaKrī. i. 82. 21 (*on* 1. 79); VīraMi. (Vyavahāra.) 406. 4; **D** not serving its purpose संदिग्धेषु वाक्यशेषादित्यनेनागच्छत्…वाक्यम्…क्लेशेन गमयितव्यम् TantrVā. 1004. 13 (*on* iii. 4. 36)

अगच्छेद (aga–ccheda) *m.* cutting of a tree सदोत्सर्गोऽप्यगच्छेदाद् ऋजुगामीव नो मतः PārśvC. 6. 338.

[1]**अगज** (a–gaja) *adj.* **A** having no elephant, without elephant अधनेनार्थमार्जयितुं न शक्यते गजोऽगजेनेव Bārhas. 6. 9; NalaCam. 1. 47(12); शोच्यो रणः कीदृशः…अगजः VidaMuMa. 3. 15; निःसामर्थ्यं तद्विलोक्य गजागारमिवागजम् । तत्यजुर्विजयाशंसाम् RājTa.(Ka.) 8. 2529; **B** which is not an elephant पश्यैनमगजं गजम् NalaCam. 6. 57; **C** without any (rival) elephant अगजान्यस्य तु गजान्नगवर्ष्मसुवर्ष्मणः । अजस्रदानिनो दृष्ट्वाभवन्नन्येऽपि दानिनः SkandP. iv. 43. 22; *m.* other than an elephant किमयमगजे गजत्वोल्लेखीत्ययमयथार्थः NyāySu.(Ja.) 461A. 4 (*on* iii. 2. 1); नगरादगजे SiddhaHe. v. 1. 87.

[2]**अगज** (aga–ja) *adj.* **A** born on mountain कचाचितौ विष्वगिवागजौ गजौ Kirātā. 1. 36; सः…गज इवागजः ।…विजहार MahāP. 11. 67; गजा मुमूर्छुः शरवर्षतोऽगजाः RāghPāṇ.(Dha.) 6. 43; राजा…सगजमप्यगजं तद्वनमाससाद NalaCam. 1. 47(12); 6. 57; SkandP. iv. 43. 22; हस्ती स्यान्ननु कीदृशो बहुमतः…अगजः VidaMuMa. 3. 15; VīraBhā. 8. 44; **B** produced from a tree [PW., MW., APTE]; *n.* bitumen [PW., MW., APTE]

अगजगजीव (agajaga–jīva) *m.* stationary and moving living beings जय जय जय निर्गुण गुणधारित्र(? न्न)गजगजीवतत्त्वशुभकारिन् BhaviP. 600A. 29 (iii(4). 25. 7)

अगजङ्गम (aga–jaṅgama) *adj.* moving creatures in which are unapproachable गरुत्मतागजङ्गमम् … पतङ्गनन्दिनीह्रदम् … निरीक्ष्य StavMā. 187. 27.

अगजनाथ (a–gajanātha) *adj.* bereft of (Airāvata) the best of elephants विदधासि…अगजनाथममरेन्द्रम् KuṭṭaMa. 33.

अगजा (aga–jā) *f.* name of Pārvatī (daughter of mountain) वलक्षं रुद्राक्षं द्विजतनुभिरेवेह विहितम् … श्रुतिविदितमार्गोऽयमगजे S'ivaP. i. 25. 44 (34A. 1); कल्याणायास्तु तद्धाम … यद्गजोऽप्यगजोद्भूतम् EI. i. 363. 5; VāstuVi. 1. 1; S'rīKaC. 16. 7; YātrāPra. 3. 172.

अगजाति (aga–jāti) *f.* a species of tree तत्र च प्रमदोद्याने सर्वा एवागजातयः । कुसुमस्तबकैश्छन्नाः PadmP.(Ra.) 46. 154.

अगजानुविधेयगति (a–gajānuvidheyagati) *adj.* whose gait cannot be imitated by the elephants अगजामगजानुविधेयगतिम् ।…कलये YātrāPra. 3. 172.

अगजापुत्र (agajā–putra) *m.* son of Pārvatī गजास्यमगजापुत्रम्…। नमामि VāstuVi. 1. 1.

अगजाभुजंग (agajā–bhujaṅga) *m.* god S'iva (the lover of Pārvatī) जाते प्रभातसमयेऽप्यगजाभुजंग पश्य स्वपित्ययमितो विधुरन्तरब्धेः S'rīKaC. 16. 7.

अगञ्जित (a–gañjita) *adj.* **i** unquestioned तत्साम्राज्यमगञ्जितम्…यद्बाला बलवन्मनोभवभयभ्रश्यत्त्रपं सत्रपा तत्कालोचितनर्मकर्म दयितादभ्यास्यमभ्यस्यति SubhāRaK. 19. 6; **ii** unshaken सोऽपि व्यज्ञापयद्देव त्वत्प्रभावादयं जितः (? दगञ्जितः) ।…स्वैरं भ्रान्तोऽस्मि भूतले PāṇḍaC. 2. 149; धीरः सचेतनो मौनी यो मार्गे यात्यसङ्गतः । बलिष्ठैरपि मोहाद्यैः स शिवं यात्यगञ्जितः PārśvC. 6. 376; **iii** not terrified अथागञ्जितश्च चौरैरिव परीषहैः ।…सार्थवाहमहामुनिः ।…पुण्यद्रव्यमुपार्जयत् S'āliC. 3. 70.

अगड (agaḍa) *m.* **A** a stall गजानामगडोऽपि च…एवं प्रायाणि चान्यानि यन्त्राणि सिध्यन्ति कल्पनात् SamarāSū. 31. 62; **B** bolt of the gate तडिकार्गला अगडकाष्ठानि YaśasCam.(comm.) i. 501. 11.

अगडुकण्ठ (a–gaḍukaṇṭha) *adj.* having no goitre on the neck यस्त्वां श्रीकण्ठ नौत्यार्तः कण्ठेगडुररुःशिराः । भवत्यगडुकण्ठः सः DvyāśraKā. 5. 134.

अगडुलादि (a–gaḍulādi) *adj.* not belonging to the group *gaḍulādi* प्राक्त्वादगडुलादेः SiddhaHe. vii. 1. 56; S'ākaṭāVyā. iii. 3. 6.

[1]**अगण** (a–gaṇa) *adj.* having no body of attendants एकश्चाप्यगणः संख्ये प्रत्याश्वासमरोचयम् MahāBhā. ix. 30. 36; सगणो वागणो वास्तु निहतो नियतं मया RājaTa.(Ka.) 8. 2126; *m.* one who does not belong to the body of demi-gods (S'iva's attendants) क्षतं क्षुण्णासुरगणैरगणैरिव किं यशः Kirātā. 15. 8.

[2]**अगण** (a–gaṇa) *adj.* innumerable येन गभीरे समरे रिपुगणमुन्मथ्य मार्गणैरगणैः । मार्गणनिवहविलब्धाः…करिणः LaṭaMe. 1. 6.

अगणत् (a–gaṇat) *adj.* [= अगणयत्] not taking into account, not taking into consideration क्रोधः…सर्वं दहति जीवानामगणंश्च निजेतरम् PārśvC. 2. 363.

[1]**अगणन** (a–gaṇana) *adj.* countless, innumerable प्रिये वाजिसहस्राणि तेनानीतानि विंशतिः । चीनदेशजसद्वस्त्रयुग्मान्यगणनानि च KathāSaSāg. vii. 9. 75.

[2]**अगणन** (a–gaṇana) *n.* **1A** neglect, disregard, not caring for दोषे व्याकरणं गुणेऽप्यगणनम्…लोकानां विनिपातलक्षणमिदम् DaśāvaC. 5. 141; नात्र त्रासभावध्वनित्वं शङ्क्यम्…नापि दैन्यध्वनित्वम्, सकलसैन्यक्षयेऽपि विपदस्तेनागणनात् RasGaṅ. 112. 10; **1B** not caring for, disregard (as one of the several rules of conduct for a tāntric *upāsaka*) तृतीयं धर्ममाह–अगणनं कस्यापि । स्वशास्त्रविरुद्धं यदि गीर्वाणगुरुर्वदेत्तर्हि स गुरुरिति गणनं न कर्तव्यम् ParaśuKS. 1. 15 (31. 16); **2** absence of enumeration, non-inclusion अत एव लिङ्गशरीरमध्ये प्राणानामगणनेऽपि न न्यूनता SāṁkhyaPraBh. 83. 25 (*on* 2. 31); एकार्थीभावफलेषु भाष्येऽस्यागणनात् LaS'abdeS'e. ii. 29. 7; भाष्ये नित्येष्वस्यागणनान्नास्य नित्यत्वम् LaS'abdeS'e. ii. 395. 9; शूद्रापुत्रस्य…ततो भेदेन तत्रागणनम् BālamBha. ii. 179. 10 (*on* 2. 132); ii. 236. 18 (*on* 2. 136); **3** not counting, non-calculation अकरणपक्षे च एकस्या विंशतेरगणने…भागदाने द्वे अवशिष्येते इत्युपपन्नम् MīmāKau. ii. 128. 24 (*on* ii. 4. 27); त्रिवृत्तस्य प्रत्येकं चक्रत्वाभावादगणनम् SetuBa. 40. 14.

अगणनतस् (agaṇana–tas) *adv.* owing to not being counted or separately noticed, on account of absence of separate mention (प्राणः) तेजोवद्वा न तत्त्वान्तरमगणनतो वायुतानुज्झनाच्च TattvMu. 1. 53.

अगणनप्रसङ्ग (agaṇana–prasaṅga) *m.* contingency of not counting or mentioning separately अन्यथा मालारूपस्योपमादेः तद्भेदगणनेऽगणनप्रसङ्गात् RasGaṅ. 308. 6.

अगणना (a–gaṇanā) *f.* **1** disregard, not paying attention to धाष्टर्य-जैह्म्यादिसंभूतमवहित्थं भयात्मकम् । तच्चागणनया कार्यं नाति चोत्तरभाषणात् NāṭyaS'ā. 7. 124; **2** absence (or impossibility) of counting (or enumerating) अनन्तेषु (अ)गणनां नीतेषु VakroJī. 242. 9.

अगणनीय (a–gaṇanīya) *adj.* not to be taken into account, not worthy of regard or (separate) enumeration महाब्धेस्तु … ग्रीष्मघनागमावप्यगणनीयौ AuciViCa. 23. 22; न ते वैचित्र्यविशेषमावहन्तीत्यगणनीयाः RasGaṅ. 367. 5; *n.* a high number [DBHS.]

अगणनीयता (agaṇanīya–tā) *f.* uncountability, being innumerable तत्पुनर्गुणानामगणनीयतया क्रियते Ekāva. 6(1). 77 (158. 2)

अगणनीयत्व (agaṇanīya–tva) *n.* not being worthy of consideration, not being worthy of recognition, worthlessness त्वदुक्तदूषणगणानामगणनीयत्वात् AdvaiSi. 836. 22; अत्र को वा इत्यनेन वाच्यलक्ष्यव्यतिरिक्तस्यागणनीयत्वस्य शेषकमठाभ्यामप्रकृताभ्यामन्वयः प्रतीयते RasGaṅ. 430. 12.

अगणमद् (a-gaṇamada) *adj.* not infatuated with (his) bands (of followers) तोदी सदिगगणमदोऽकलहं स सदा बलं विदन्तरिदम् । आर···आरम् Kāvyālaṅ.(Ru.) 4.14 (comm. न गणेन सहायवर्गेण मदो यस्यासावगणमदः)

अगणयत् (a-gaṇayat) *adj.* [*f.* -ntī] **1** not minding, disregarding, not caring for प्रदोष एवाभिप्रस्थितः सन्नसद्वयःप्रमाणमगणयन्त्यात्मयौवनावस्थामेव चिन्तयन्त्या असद्रेहिन्यान्यथाशङ्कमानया निवारितोऽसि Ubhayābhi. 2.14; मया हि ···परिणतवयसापि सता···मत्संवर्धनक्लेशमतिमहान्तमपि स्नेहवशादगणयता यत्तातेन परिपालितस्तत्सर्वमेकपदे विस्मृतम् Kād. 35.17; अथ तत्र क्वापि गणिकागणयन्ती परिचितं हतद्रविणम् । प्रविशन्तमेव मन्दिरमीर्ष्याव्याजेन निरुरोध KuṭṭaMa. 331; ततोऽप्यनिवर्तमानो यथाशास्त्रं धनेन दण्डनीयः । तदप्यगणयन्नैश्वर्यादिना हन्तव्यः ManuBh. ii. 130.16 (*on* 8.129); आज्ञां गुरोरगणयन्नविवेकलोलामेकाकिनीं कथमहं भवतीं लजेयम् ĀścaCū. 3.31; आत्मानमप्यगणयंश्च रणानुरोधी···प्लवङ्गः···रजनीचरमभ्यधावत् RāmC. (App. 2) 37.52; संप्रति लोकयात्रामाद्रियमाणो(? णा) येऽत्यन्तपरार्थाः स्वोपकारमगणयन्तोऽपि परोपकाराय यतन्ते सन्तस्तान् प्रत्याह Kāśi. i. 2.17 (*on* 0.3); प्रस्थानसमयपरिम्लानमुखी: सुमुखीरप्यगणयन्तः···रक्षोभटा: Rāmā-Cam. 6.40 (5); तीव्रयौवनमदेनागणयन्ती महेश्वरम् BṛDharmaP. i. 36.70; अहमपि···मार्गामार्गमगणयन्···प्रधावितुमुर्वीपथेन लग्नः UdaySuKa. 30.9; त्रुटन्तमप्यगणयन्त्यो हारादिमणिसरकलापम्···मिलिताश्च तोरणद्वारेषु कामिन्यः UdaySuKa. 146.9; कस्यचित्कवेः ··· महतोऽपि तज्जातीयानगणयतः ··· स्वाभिप्रायाविष्करणमेतत् VyaktiVi. 56.21; शाठ्यादगणयन् न्यायं दण्ड्यो लिखितदूषकः RājTa.(Ka.) 6.29; दुःसहानगणयन् परीषहानार्षभिर्विहरति स्म मेदिनीम् PariPar. 3.292; 8.198; पायाद्वः···अब्धेः क्षुभितमगणयन्नद्भुतः कूर्मराजः SaduktiKa. 30.2; तादृग्राज्यसुखं हित्वा दुःखान्यगणयन् पथि ।···यात्यसौ मुदा PārśvC. 3.122; अगणयन्नागमसृणिम् । ··· जनः कं नानर्थं जनयति मदान्धो द्विप इव SindūPra. 50; PañcDa. 7.234; कुमारोऽहंकारात् परिषदि समानानगणयन् मुजौ वक्षः पश्यन्नववयसि कान्ति वितनुते S'ārṅgaPa. 577; NyāySu.(Ja.) 73A.2 (*on* i. 1.1); स वराहस्तान्यायुधान्यगणयन्···पर्वतान्तरगतं कन्दरं विवेश SiṁhaDvā. 147.0(24); स खलु···इन्द्राददहरत दिवं त्वामगणयन् Nārāy. vii. 24.2; सा दुरितमगणयन्ती पर्यटन्ती दिगन्तान् कृशरुचिमचिरेन्दुं रोहिणीवान्विियाय (रामभद्रम्) MahāN. 3.21; NīlaVi. 110.1; षडिकासिद्धिमगणयता भगवता भाष्यकारेणोक्तम् PāṇiTaVāNaMā. 9.17; असत्सैन्यैर्निरोधं कृतमगणयता स्वे पुरे सूपदिष्टम्···योगं स किल निशमयन् प्रापदन्तर्मुखत्वम् Jīvān. 75.2; **2** without actually counting फलानां भूरुहस्यास्य संख्यामगणयन्नपि । वेद्म्यहम्···कथयिष्यामि ते क्षणात् PāṇḍaC. 6.804; दधिपर्णः··· । कुञ्जमूचे फलान्यस्य (वृक्षस्य) कथयागणयन्नपि MalliC. 6.507; अत्र विभीतके यावन्ति फलानि तिष्ठन्ति तान्यगणयन्नहं तेषां संख्यां जानामि KathāK. 164.29; **3** not recognizing, not accepting, setting aside केचिदिमानपि चतुरो भेदानगणयन्तः··· त्रिविधमेव काव्यमाचक्षते RasGaṅ. 24.3.

अगणयमान (a-gaṇayamāna) *adj.* disregarding, not caring for यश्चासच्छासनमगणयमानस्स्वल्पामप्यत्राबाधा[म्] कुर्यात् EI. xv. 42.19; iii. 262.92; xxii. 173.24; xxiii. 87.35.

अगणयित्वा (a-gaṇayitvā) *ger.* **1** having discarded or disregarded, disregarding, not caring for प्रणयमगणयित्वा यन्ममापद्गतस्य । अधरमिव मदान्धा पातुमेषा प्रवृत्ता फलमभिनवपाकं राजजम्बूद्रुमस्य Vikramo. 4.27=VyaktiVi. 77.27; किं मामगणयित्वैव स्वातन्त्र्येण विचेष्टसे KathāSaSāg. vii. 6.76; अहो अगणयित्वैव मामयं भजतेऽपराम् KathāSaSāg. vii. 8.162; राजनिर्मितमर्धमगणयित्वा स्वयं कल्पितेन महतार्घेण···विक्रयं कुर्वताम् (वणिजां दण्डः) Aparā. 827.3 (*on* 2.250); राजदण्डमगणयित्वा स्वयं जितार्थसाधनमध्यवसाय राजाज्ञां विनापि कृते द्यूते परिपणितं पराजितेन देयम् DaṇḍaVi. 111.19; कथमगणयित्वैव शस्त्रवृष्टिमेषः (उदयनः) AmṛUda. 2.17(1); **2** not minding, leaving out of consideration अपूर्वमगणयित्वैव यागादिकर्तृषु धार्मिकशब्दमुपचरन्तो दृश्यन्ते Kāśi. i. 159.16 (*on* 2.192); अगणयित्वैव तदलङ्कारा उदाहृताः KāvyPra. 562.3; व्यङ्ग्यमलङ्कारान्तरं चागणयित्वैव तत्तदलङ्कारा उदाह्रियन्ते CitraMī. 18.15.

अगणय्य (a-gaṇayya) *ger.* not paying attention to, not caring for, disregarding अगणय्य स तान्सर्वान्··· । पद्मान्यगृह्णात् MahāBhā. iii. 765*.1; चम्पकस्ताञ्शरान्मुक्तानगणय्य महामनाः । रामास्त्रं प्रमुमोचाथ पुष्कलं प्रति PadmP. iv. 51.49; अगणय्य च दुःखानि प्राप्तासीद् व्रजसंनिधिम् ĀdiP. 17.41; शशिध्वजस्तत्प्रहारमगणय्य···। तं जघ्ने बाणवर्षेण KalkiP. iii. 9.8; प्रबलतरोन्मादादयं त्वामप्यगणय्य धावमानं च । मच्चेतोऽपस्मारं नियमय शंभो पदाभ्यां ते AryāS'. 36.

अगणिका (a-gaṇikā) *f.* not a courtezan (but still an unchaste woman) पुंश्चल्या व्यभिचारिण्या अगणिकाया अपि···अन्नं न भुञ्जीत ManvaMu. 183.20 (*on* 4.211)

अगणिकान्वय (a-gaṇikānvaya) *adj.* [*f.* -ā] not born in the family of a courtezan, born in a good family गणिकाध्यक्षो गणिकान्वयामगणिकान्वयां वा···सहस्रेण गणिकां कारयेत् ArthS'ā. i. 301.1 (2.27)

अगणित (a-gaṇita) *adj.* [*f.* -ā] **1 A** countless, innumerable, unlimited प्रसन्ना ये प्रयच्छन्ति स्वल्पेऽप्यगणितं वसु । ···तान् गच्छेत् स्वैरपि व्ययैः KāmSū. 351.13 (6.5); अगणितनरहयकरिकुलविमर्दजनितेन रेणुतुहिनेन EI. xvii. 340.8; दृश्यन्ते दारुनार्यो युगपदगणिताः स्तम्भसूत्रप्रयुक्ताः S'atS'lo. 55; गणानां पार्वतीभर्तुर्गणैरगणितैर्युतम् । ··· कल्पपादपकाननम् BṛKathāS'loSaṁ. 5.24; स प्रदेशः सकौतुकैः । जनैरगणितैर्व्याप्तः BṛKathāS'loSaṁ. 21.152; गणभृद्भिरप्यगणितानननगूंस्तव सद्गुणान् वयमभीष्टुमहे MahāP. 23.120; एषां तु चतुर्णामपि संकीर्णानां स्युरगणिता भेदाः Kāvyālaṅ.(Ru.) 10.24; BālRā. 6.3; त्वया कृतानि पापानि महान्त्यगणितानि वै BṛNāraP. 34.37; पिता । उपायनं प्रेषितवान् गजैरगणितैस्तथा DvyāśraKā. 9.163; राजवेश्मन्यगणिता नाममात्रं नृपात्मजाः (पार्थिवोपप्लवप्रियाः) RājTa. (Ka.) 8.706; यद्यस्याप्युदरे भवेदगणितस्तावन्मणीनां गणस्तत्किं नैष (जलधिः) करोति रत्नकरकासारैः समृद्धं जगत् SaduktIKa. 269.28; नमोऽगणितकल्याणगुणपूर्णाय विष्णवे Vādā. 1.1; रत्नानि···। ददात्यगणितान्येवमर्थिभ्यः सिकता यथा KathāKau. 6.47; (स्नात्वा) वाराणस्यामगणितं फलम् BālamBha. iii. 200.10 (*on* 3.327); **1 B** not (distinctly) enumerated or specified अगणितोऽपि गणः सम्बन्धग्रहहेतुः आकृतिगण इव शब्दानाम् NayaVi. 103.4 (*on* i. 1.5); **1 C** not (actually) mentioned or enumerated व्यावर्तकसमसङ्ख्येनाल्पेनागणितेनापि धर्मेण सादृश्यव्यवहारात् TattvCin. iii. 20.4; वेदशाखाव्यासदशायां निरुक्तशाखाया अगणितत्वात् NyāyPari. 476.13; **1 D** not specifically numbered or counted, not specified fully or in detail चतुर्णां वेदनयनपक्षास्त्वगणिताः क्रमात् YuktiKa. 69.7; निक्षिप्यत इति निक्षेपः, मुद्राङ्कितमगणितं वा यन्निधीयते स उपनिधिः। ब्राह्मणपरिव्राजकवदुपदेशभेदः ManvaMu. 323.11 (*on* 8.185); **2 A** not cared for, disregarded, not reckoned हस्तादुत्पत्य यान्त्या गगनमगणिताधैर्यवीर्यावलेपम्···सप्तलोकीजनन्यास्तर्जन्या जन्यदूयो नखरुचितयस्तर्जयन्त्या जयन्ति CaṇḍiS'. 54; यादृच्छिकं हि स्वप्नसुखमगणितसाम्परायिकैहिकनिमित्तम् Kāśi. ii. 35.17 (*on* 5(2).12); स्फुरदनन्तचिदात्मकविष्टपे··· । अगणितापरचिन्मयगण्डिके प्रविचरेयमहं भवतोऽर्चिता Stotrā. 5.24; (येन) सत्त्वं वसुमहीपतेरगणितं रूपेण चन्द्रस्मयः BṛKathāMañ. 18.42; अन्तर्थे सततं लुठन्त्यगणितास्तानेव पाथोधरैरात्तानापततस्तरङ्गवलयैरालिङ्ग्य गृह्णन्नसौ । व्यक्तं मौक्तिकरत्नतां जलकणान् संप्रापयत्यम्बुधिः प्रायोऽन्येन कृतादरो लघुरपि प्राप्तोऽर्घ्यते स्वामिभिः RājTa.(Ka.) 3.202= Subhāṣi. 889; अथ सुगतपुरं प्रतस्थतुस्तावगणितसद्गुरुगौरवोपदेशौ PrabhāC. 65.29; **2 B** not given (due) consideration, unheeded, neglected किमेनया··शेषितं महापातकेषु, किमगणितमकार्येषु, किमप्रवर्तितं वर्णसङ्करेषु, किममित्रं मर्यादासु AvantiKa. 47.11.

अगणितकिरातचक्र (agaṇita-kirātacakra) *adj.* not caring for the multitude (or group) of *kirātas* स्वस्त्रीयं तु सुंहनाथम्···विन्ध्यपार्श्वसंनिकृष्टं श्रुत्वा ततो बलैकदेशेनात्मानमावार्य प्रत्यमित्रं जिगमिषुरवक्र इत्यध्वनानेनागणितकिरातचक्रः परिक्रान्तवान् AvantiKa. 173.6.

अगणितकुशल (a-gaṇitakuśala) *adj.* not expert in (astronomical) calculations; not good at contemplation (of facts) मनोऽपि चागणितकुशलस्य नैवमर्थम् (v. l. नैव समर्थम्) BhāvanāVi. 150.1 (comm. गणितशब्देन मानसोऽभ्यासो योगोऽभिधीयते ··· अथवा गणितकुशलो दैवज्ञः अगणितकुशलोऽदैवज्ञः)

अगणितकृतकीर्ति (agaṇitakṛta-kīrti) *adj.* who has increased his fame manifold अगणितकृतकीर्तिः···निजगृहमथ गत्वा शम्भुराजो ननन्द ParamāKā. 176.52.

अगणितक्रमम् (agaṇita-kramam) *adv.* not minding or caring for the serial order (not serially), simultaneously गुणगणैरगणितक्रममाक्रम्यमाणयोः···अतिचक्रमुः कतिपयेऽपि दिवसाः TilaMañ. 104.5.

अगणितगजकुल (agaṇita-gajakula) *n.* innumerable herds of elephants सापि···भ्रमन्ती कथमपि विन्ध्यवनमिदम्···अगणितगजकुलकलिलम्···अविशत् HarṣaC. 320.18.

अगणितगरुड (agaṇita-garuḍa) *adj.* which has disregarded Garuḍa अगणितगरुडः···जयति ।···श्रियः केलिः AryāSaS'a. 24*.

अगणितगुण (agaṇita-guṇa) *adj.* **1** endowed with or possessed of innumerable (good) qualities अगणितगुणम्···प्रणतोऽस्मि रामचन्द्रम् AdhyāRā. iii. 8.44; प्रणमत मधुभिदम्···अगणितगुणम् ĪśānS'iPa. i. 19.73; स्वासु विद्यासु विप्राः प्राप्ता निष्ठामगणितगुणाः EI. xiii. 291.7; अगणितगुणेन सुन्दर कृत्वा चारित्रमभ्युदासीनम् । भवतानन्यगतिः सा विहितावर्तेन तरणिरिव ĀryāSaS'a. 47; **2** who has disregardad the (binding) rope, ĀryāSaS'a. 47; *m.* innumerable qualities सत्त्वादिस्थैरगणितगुणैर्हन्त विश्वं प्रसूय व्यक्तं धत्ते प्रहसनकरीं या कुमारीति संज्ञाम् RasiJī. 36.

अगणितगुणगण (agaṇita-guṇagaṇa) *adj.* possessed of an unlimited

or uncountable host of good qualities गन्धर्ववती … गणपतिमगणितगुणगणमसूत …तनयम् EI. xii. 73. 15.

अगणितगुणदोष (aganita-gunadosa) *adj.* not caring for (any difference between) virtue and vice or right and wrong अगणितगुणदोषो युद्धतीक्ष्णश्च बाल्यात्र च दहति न कश्चित् सन्निकृष्टो रणाग्निः PañcRā. 2. 15; इह सरजसि मार्गे चञ्चलो यद्विधाता ह्यगणितगुणदोषो हेतुशून्यत्वमुग्धः Subhāsi. 3136.

अगणितगुणभू (aganitaguna-bhū) *f.* the receptacle of innumerable (good) qualities अगणितगुणभूः…नाम्नाभूदर्जुनोऽस्मान्नरपतिः ViraMi. (Saṁskāra.) 118. 17.

अगणितगुणसत्त्व (aganitaguna-sattva) *adj.* having unlimited qualities and strength अगणितगुणसत्त्वान्…। पवनहितकुमारः प्रेषयामास दूतान् AdhyāRā. iv. 4. 54.

अगणितगुणौघ (aganitagunaugha) *m.* a flood (host) of innumerable virtues विविधविबुधवृन्दानन्दसन्दोहकन्दो यदि(? द)गणितगुणौघः सोऽद्य हेमाद्रिसू-(? सू)रिः । …व्रतनिवहमिदानीं पौर्णमासीं ब्रवीमि CaturCin. ii(2). 160. 4.

अगणितगुरु (aganita-guru) *adj.* 1 not careful (to act decently in the presence) of respectable or elderly persons, not paying any attention to the elderly persons अगणितगुरुः…रतिलम्पटः।…लज्जायां मां निमज्जयति प्रियः SaduktiKa. 94. 13; दर्पादगणितगुरुः … बलितया … प्रपेदे तस्येदं फलमुचितमेव HaṁsDū.(Rū.) 132; 2 who has disregarded (the advice of) the preceptor, HaṁsDū.(Rū.) 132.

अगणितगुरुभीति (aganita-gurubhīti) *adj.* who has disregarded great fear or danger उपगतमवलोक्यावज्ञया सैन्यमुच्चैरगणितगुरुभीतिर्मुक्तसंरम्भमग्रे। हरिणपरिवृढोऽस्थात् HarVi. 41. 26.

अगणितगुरुशोक (aganita-guruśoka) *m.* unlimited great distress or affliction अगणितगुरुशोकसंप्रमूढावथ सुमतिश्च तटातकाप्यभूताम् SivLī. 7. 44.

अगणितजनापवाद (aganita-janāpavāda) *adj.* [*f.* -ā] who has disregarded or not cared for infamy अगणितजनापवादा … वराकी ज्वरस्य तल्पं प्रकल्पयति ĀryāSaSa. 67.

अगणिततनूतापम् (aganita-tanūtāpam) *adv.* without caring for physical hardship पितुश्च पितामहान् । अगणिततनूतापं तप्त्वा तपांसि भगीरथः …चिरादुददीधरत् UttaRāC. 1. 23.

अगणितत्रपम् (aganita-trapam) *adv.* disregarding shame, shamelessly तस्य…दृष्टिपातचकितैर्गगनाग्रात् । निर्जरैरगणितत्रपमाशु स्त्रीगणस्य पुरतोऽपि पलायि Surath. 11. 5.

अगणितत्व (aganita-tva) *n.* the state of not being considered or not being taken into account पुरुषस्येव काव्यस्य लक्षणगुणालङ्कारव्यवहारो न युक्तः… काव्यस्य…विरचनकाले प्रतिपत्तिकाले वा प्रापकसत्तायां तेषामगणितत्वाच्च AbhinBhā. ii. 295. 9 (*on* 16. 0)

अगणितद्रविणवितरण (aganitadravina-vitarana) *n.* giving away of immense wealth अदृष्टे तु विषये वैदिकेष्वगणितद्रविणवितरणादिक्लेशसाध्येषु कर्मसु तत्प्रामाण्यावधारणमन्तरेण प्रेक्षावतां प्रवर्तनमनुचितम् NyāyMañ. i. 155. 4.

अगणितनिजखेद (aganita-nijakheda) *adj.* not minding one's own exhaustion or fatigue अगणितनिजखेदः पादसंवाहनाभिः परिचरति च हृष्यं लक्ष्मणो रामभद्रम् BālRā. 6. 43.

अगणितनिजग्लानि (aganita-nijaglāni) *adj.* disregarding or unmindful of one's own exhaustion or fatigue यत्र स्नेहादगणितनिजग्लानिभिर्मुग्धदारैः। सौधोत्सङ्गे शशधररुचः…व्याकृष्यन्ते रुचिरचमरीवालभारभ्रमेण PavaDū.(Dh.) 41.

अगणितनिजश्रम (aganita-nijaśrama) *adj.* not caring for or disregarding one's own exertion यद्वयम्…आकर्ण्य वा मदीयमाक्रन्दम्…अगणितनिजश्रमो नागच्छेत् TilaMañ. 314. 9.

अगणितनिदाघ (aganita-nidāgha) *adj.* not caring for or unmindful of summer heat सरसंतापादगणितनिदाघमालिङ्गते मिथुनम् ĀryāSaSa. 450.

अगणितनिधन (aganita-nidhana) *adj.* disregarding poverty (*or* one's death) शून्ये क्षिप्त्वाम्बु गर्जत्यगणितनिधनो वारिवाहः सगर्वम् Subhāsi. 852.

अगणितपतिनर्मन् (aganita-patinarman) *adj.* disregarding or paying no heed to the jokes of the husband अगणितपतिनर्मा कूणितभ्रूलतान्तस्त्यजति कुलवधूनां वासगेहानि सार्धः YaśasCam. i. 359. 1.

अगणितपरपक्ष (aganita-parapaksa) *adj.* disregarding or not heeding the side of the adversary or the army of the enemies (हरिः) अगणितपरपक्षः श्येनपातं पतित्वा…गृहीत्वा कंसमुच्चैः कचेषु । अनुपतति शिलायां पोथितम् KaṁVa. 6. 44.

अगणितपरिखेद (aganita-parikheda) *adj.* [*f.* -ā] disregarding grief or sorrow अगणितपरिखेदा याति षण्णां सुतानामपचयगमनार्थे सप्तमं रक्षमाणा (देवकी) BālC. 1. 10.

अगणितपरिशुद्धि (aganita-pariśuddhi) *adj.* disregarding (i. e. not observing the rules with regard to) purity अगणितपरिशुद्धिर्मन्त्रतत्त्वानभिज्ञः स पतति खलु मूर्खो देशिकः साधको वा ĪśānSiPa. i. 3. 3.

अगणितपुरुषगामिन् (aganitapurusa-gāmin) *adj.* [*f.* -ī] running after many men कामतश्चरन्त्यः अगणितपुरुषगामिन्यः स्त्रियः HārLa. 202. 21.

अगणितपूर्व (aganita-pūrva) *adj.* 1 who was disregarded or ignored earlier कथमगणितपूर्वं द्रक्ष्यते तं नरेन्द्रः PratiYau. 1. 11; ii not thought of before कथमगणितपूर्वः सर्वलोकाधिदायी । समजनि परिणामः कष्टमेवंविधोऽयम् MadaKeC. 102.

अगणितप्रणय (aganita-pranaya) *adj.* who does not pay attention to a request न कथयत्यमगणितप्रणयोऽयम् (वृक्षः) JānaPa. 6. 17(5)

अगणितप्रतियात (aganita-pratiyāta) *adj.* who has returned unheeded or unnoticed आगतानगणितप्रतियातान् वल्लभानभिसिसारयिषूणाम् । प्रापि चेतसि…सुभ्रुवामवसरः सरकेण SiśuVa. 10. 20

अगणितप्रोषदोष (aganita-prosadosa) *adj.* not caring for the pain of burning, disregarding the pain of heat (of fire) पुण्याग्नौ पुण्यवाञ्छः प्रथममगणितप्रोषदोषः प्रदोषे पान्थस्तप्त्वा प्रसुप्तः प्रतततनुतृणे धामनि ग्रामदेव्याः SaduktiKa. 182. 21.

अगणितप्लोषदोष (aganita-plosadosa) *adj.* not caring for or not heeding the inconvenience of severe or scorching heat पुण्याग्नौ पूर्णवाञ्छः प्रथममगणितप्लोषदोषः प्रदोषे पान्थः सुप्त्वा यथेष्टं तदनु…वाते वाति प्रकामं हिमकणिनि रणन् कोणतः कोणमेति SūktiMu. 64. 12; SārṅgaPa. 3946; Subhāsi. 1857.

अगणितफलदायक (aganitaphala-dāyaka) *adj.* bestowing or granting innumerable fruits (i. e. unlimited or incalculable favours) अगणितफलदायकः प्रसुमें जगदधिको हृदि राजशेखरोऽस्ति SivaL. 70.

अगणितबाध (aganita-bādha) *adj.* [*f.* -ā] not paying heed to pain or trouble सदा लोकान् धत्ते यदगणितबाधा वसुमती SaduktiKa. 304. 2.

अगणितबाल (aganita-bāla) *adj.* not caring for young girl शुककुलमगणितबालं नाहं यास्यामि शालिरक्षायै SrṅgāMañ.(A.) 10. 8.

अगणितभय (aganita-bhaya) *adj.* [*f.* -ā] paying no heed to fear (inspired by some one or something) दृष्टिरगणितभयासिलतामवलम्बते स्म SiśuVa. 15. 9; शाखिशिखरे … वसति । … अगणितभयम् … खगमिथुनम् ĀryāSaSa. 579.

अगणितभवक्लेश (aganita-bhavakleśa) *adj.* disregarding or not caring for the sufferings caused by mundane existence शमक्षमैरङ्गैरगणितभवक्लेशविपदः कदा मे स्याच्चुतिर्हरचरणसेवासुखरसैः Subhāsi. 3416.

अगणितभी (aganita-bhī) *adj.* immune to fear, fearless, bold तत्रास्ति… राजा रणाङ्गणेष्वगणितभीर्भीमो नाम NalaCam. 2. 28(10); रणाङ्गणेष्वगणितभीर्भीमो नाम तदग्रसुतः EI. iii. 308. 16.

अगणितभूभुज् (aganita-bhūbhuj) *adj.* not caring for or disregarding the king (i. e. not afraid of the king) उपेक्ष्यमाणास्ते दर्पात्तेनागणितभूभुजा । ज्वलिते ज्वलने देहान् बहवो जुहुवुः शुचा RājTa.(Ka.) 8. 2225.

अगणितमरण (aganita-marana) *adj.* not caring for or disregarding death भटोऽन्यः।…अगणितमरणः प्रविश्य वेगादरिकरतः करवालमाचकर्ष VikraDeC. 6. 76.

अगणितमरुद्गण (aganita-marudgana) *adj.* not paying heed to the hosts of gods अथवाब्धमेव खलु यूयमगणितमरुद्गणौजसः SiśuVa. 15. 64.

अगणितमहायन्तृ (aganita-mahāyantr) *adj.* disregarding the competent or skilful conductor अगणितमहायन्ता दन्ती न विन्दति चातुरीम् RājTa.(Prā.) 672.

अगणितमहिमन् (aganita-mahiman) *adj.* not paying heed to or not caring for (the family) prestige अगणितमहिमा लङ्घितगुरुधनेहः…तस्यास्त्वयि रागः प्राणनिरपेक्षः ĀryāSaSa. 10 (comm. महिमा कुलप्रतिष्ठा)

अगणितयशस् (aganita-yaśas) *adj.* disregarding or not caring for fame or glory अगणितयशसा त्यक्तस्थितिना क्रियतेऽथ याकृतज्ञेन । स्निग्धे सुहृदि सरागे मित्रे तव वञ्चना न युक्ता सा KalāVi. 2. 61.

अगणितयुक्तायुक्त (aganita-yuktāyukta) *adj.* disregarding or not caring for discrimination between proper and improper or right and wrong (दग्धात्मजन्मा) अगणितयुक्तायुक्तो लगयति चेतो यदस्थाने KuttaMa. 995.

अगणितरस (aganita-rasa) *adj.* possessed of innumerable tastes द्रव्याण्येतान्यचिन्त्यान्यगणितरसवीर्यप्रपाकप्रभावान्युक्तानि KalyāKā. 10. 24.

अगणितराजापाय (aganita-rājāpāya) *adj.* disregarding the penalty or punishment (imposed) by a king अगणितराजापायोऽविच्छिन्नायः स्वभाव-

तस्त्यागी। किमुपेक्षितोऽनुरक्तो वामधिया शौल्किकाध्यक्षः KuṭṭaMa. 531 (comm. तुच्छीकृतराजदण्डादिभयः)

अगणितराज्याभिलाष (agaṇita-rājyābhilāṣa) *adj.* not caring for (i. e. setting aside) the desire for a kingdom रामः … पितृवचनाच्चागणितराज्याभिलाषो भ्रातृभार्यासमेतो वनं प्रविवेश ViṣṇuP. iv. 4. 95.

अगणितराज्यैश्वर्य (agaṇita-rājyaiśvarya) *adj.* disregarding or not caring for the greatness of sovereignty क्वासौ तृणवदगणितराज्यैश्वर्यः (रामः) Prati. 2. 6(2)

अगणितरिपु (agaṇita-ripu) *adj.* not minding or not caring for the enemies अगणितरिपुभिः…चमूनामाक्रान्ता भ्रातृभिर्मे दिशि दिशि समरे कोटयः संपतन्ति VeṇīSaṁ. 2. 356.

अगणितरौद्रक्लेश (agaṇita-raudrakleśa) *adj.* [*f.* -ā] **1** not caring for severe pain अगणितरौद्रक्लेशा प्रकाशयन्ती स्वम्…हरसि मां सुतनु ĀryāSaS'a. 99; (comm. रौद्रः दुःसहः) **2** not caring for the trouble of heat, ĀryāSaS'a. 99 (comm. घर्मसंबन्धी क्लेशः)

अगणितलज्ज (agaṇita-lajja) *adj.* disregarding shame [MW.]

अगणितलाघव (agaṇita-lāghava) [*f.* -ā] not caring for or not minding disrespect or infamy केवलमगणितलाघवदूरपरित्यक्तधीरताभरणा। मुखरयति मां दुराशा KuṭṭaMa. 96. (comm. लाघवं अपकर्षः)

अगणितवाच्यावाच्यम् (agaṇita-vācyāvācyam) *adv.* not caring for what should and should not be spoken अगणितवाच्यावाच्यं क्रीडन्ति जनाः प्रवृद्धहर्षेण KuṭṭaMa. 889 (comm. इदं बालेभ्यः गुरुभ्यः स्त्रीभ्यः तत्सन्निधौ च वाच्यं न वाच्यं इति अनादृत्यैव अविशेषेण अश्लीलादिवाक्प्रवर्तनं यथा स्यात् तथा)

अगणितवीत (agaṇita-vīta) *adj.* disregarding the prick of the goad अभिगच्छति पुनरस्मिन्नगणितवीतैर्यथायथं त्वरितम् (करिभिः) YaśasCam. i. 500. 8 (comm. वीतं अङ्कुशकर्म)

अगणितव्यथ (agaṇita-vyatha) *adj.* not caring for or disregarding pain or suffering अभ्यगादगणितव्यथस्तथा कोऽप्यरिं कपियुवा जवोत्तरः RāmC. 29. 46.

अगणितव्ययक्रिय (agaṇita-vyayakriya) *adj.* not caring for expenditure द्वौ सुहृदौ … स्वकर्मबलोपार्जितवित्तत्वादगणितव्ययक्रियौ … प्रतिवसतः Pañcā. 46. 4.

अगणितव्रणौघ (agaṇita-vraṇaugha) *adj.* not caring for a number of wounds ययावराक्षसं कृत्वा सौमित्रिर्भ्रातुरन्तिकम्। जयोत्सवादगणितव्रणौघैः प्लवगैर्वृतः RāmC. 35. 18.

अगणितशरीरक्लेशम् (agaṇita-śarīrakleśam) *adv.* not caring for bodily exertion, without caring for physical exertion or pain अनुल्लिखितार्थलाभसमुल्लासेन किंचिदप्यगणितशरीरक्लेशमायस्यद्भिरपि सुरासुरैरालोकमानः सागरमथनसंरम्भमानन्द गोविन्दः NīlaVi. 88. 10.

अगणितशूद्रदोष (agaṇita-śūdradoṣa) *adj.* who did not care for or mind the sin of (taking food from) a *śūdra* विदेश इत्यगणितशूद्रदोषानमूनथ। आभीरो भोजयामास KumāCaSaṁ. 13. 3.

अगणितश्रम (agaṇita-śrama) *adj.* unmindful of fatigue or exertion स्खलिताकुलिते गमने तन्वङ्ग्या अगणितश्रमेण कल्याणभागिना (त्वया)…सत्वरमयं प्रापणीयो लेखः TilaMañ. 349. 13.

अगणितसंगर (agaṇita-saṅgara) *m.* countless or innumerable wars यः समरघङ्घलाख्यामन्वर्थवतीं दधार रणरौद्रः। अपरामगणितसङ्गरकरिरदनाग्राङ्कितोरस्कः EI. i. 13. 8.

अगणितसर्वशङ्क (agaṇita-sarvaśaṅka) *adj.* [*f.* -ā] ignoring all misgivings अगणितसर्वशङ्कया तरलहृदयतां दर्शयन्त्याद्य मया किं कृतमिदम् Kād. 197. 6.

अगणितसहचरवचस् (agaṇita-sahacaravacas) *adj.* who has disregarded the counsel of a companion अगणितसहचरवचसो दुर्व्यसनमहाब्धिमग्नवपुषस्ते KuṭṭaMa. 429.

अगणितसुखसौभाग्य (agaṇita-sukhasaubhāgya) *n.* unlimited or limitless pleasure and fortune (सुदत्ताचार्यस्य कीर्तिपर्तिवरा) अक्षयक्षयामयसंशयितजीवित बुधतात न शरणमगणितसुखसौभाग्यभाषितजन्मलग्नायाः प्रबन्धनिधुवनविधीनाम् इति निशादर्शम्…अनभिनन्दन्ती…न क्वचिदद्यापि बध्नाति स्थितिम् YaśasCam. i. 85. 1.

अगणितसृणि (agaṇita-sṛṇi) *adj.* who has disregarded or defied the goad अगणितसृणिभिः प्रधावितैर्यैः कुलगिरयः परिघट्टितास्तटेषु VikraDeC. 6. 41; अयम्…उदस्तकरार्गलः। अगणितसृणिः … प्रविशति नृपस्यान्तःकक्षां जवादरिमुद्गरः SaduktiKa. 203. 26.

अगणितस्खलदुत्तरीय (agaṇita-skhaladuttarīya) *adj.* [*f.* -ā] unmindful of the dropping of the upper garment आलोक्य मामगणितस्खलदुत्तरीया।…आश्लिष्टवती MālaMā. 4. 137 = SaraKaṇṭhā. 614. 17.

अगणितस्वाङ्गव्यय (agaṇita-svāṅgavyaya) *adj.* not caring for the emaciation of one's own body पाथोनाथ…तं हन्त सदा वहस्यगणितस्वाङ्गव्ययो वाडवम् SūktiMu. 27. 8.

अगणितस्वार्थ (agaṇita-svārtha) *adj.* who does not care for or entertain selfish considerations, who does not care for one's own benefit ये कारुण्यपरिग्रहादगणितस्वार्थाः…ते साधवः SaduktiKa. 302. 25.

अगणिताङ्कुश (agaṇitāṅkuśa) *adj.* not caring for or disregarding the (prick of the) goad स ययौ मत्तहस्तीव वेगादगणिताङ्कुशः DarpDa. 1. 45.

अगणिताज्ञ (agaṇitājña) *adj.* whose orders are disregarded or defied भृत्यैरगणिताज्ञस्य…अरतिस्तस्य व्यथितस्याधिकाभवत् RājTa.(Ka.) 7. 716.

अगणितात्मविनिपात (agaṇitātmavinipāta) *adj.* [*f.* -ā] not minding one's own downfall (कृतः) दिवापि संत्रासकारिणि स्त्रीणामगणितात्मविनिपातया (त्वया) निशायामिह महीयसि महीपतिक्रीडावने प्रवेशः TilaMañ. 315. 9.

अगणितात्यय (agaṇitātyaya) *adj.* who has not cared for or who has defied danger or risk प्रभुकारणादगणितात्यययोर्युवयोर्वधात् क इव नो महिमा RāmC. 26. 80.

अगणिताधोरण (agaṇitādhoraṇa) *adj.* who has disregarded the conductor अन्तरान्तरा समाघ्रायान्यां गजपदवीमगणिताधोरणमसूयया साचीकृत्य(म?प)दम्…स्वेच्छया प्रतिष्ठमानः…तं प्रदेशमाससाद द्विरेदेन्द्रो हेमकूटः AvantiKa. 78. 8.

अगणितानन्द (agaṇitānanda) *m.* incalculable happiness अगणितानन्ददायिने नमो नमः SāmaraU. 261. 15.

अगणितानन्ददायिन् (agaṇitānandadāy-in) *m.* giving immeasurable pleasure or extreme happiness उवाचायं शिवः।…श्रीं श्रीं श्रीकृष्णाय तुभ्यं नमो नमः। …अगणितानन्ददायिने नमो नमः SāmaraU. 261. 15.

अगणितापकारम् (agaṇitāpakāram) *adv.* unmindful of injury or harm done पर्वतस्तु … जनैरगणितापकारं सरासभारोहणावतारो महान्कण्ठप्रदेशप्राप्तप्राणः…कालासुरेण दृष्टः YaśasCam. ii. 356. 21.

अगणितायव्यय (agaṇitāyavyaya) *adj.* of unlimited or incalculable income and expenditure, which cares neither for income nor for expenditure अथ पिङ्गलकः…अगणितायव्ययम्…राजत्वमनुबभूव Pañca. 4. 30; Tantrākhyā. 4. 17.

अगणितायास (agaṇitāyāsa) *adj.* not minding troubles अगणितायासश्च गत्वा सत्वरं समर्पय…तस्य…कुमारकुशलप्रवृत्तिलेखम् TilaMañ. 195. 10.

अगणितार्यकुलोपचार (agaṇitāryakulopacāra) *adj.* [*f.* -ā] who does not care for rules or modes of behaviour in a noble family तारुण्यमोहमदनस्वजनोपरोधैः…नार्यो भवन्त्यगणितार्यकुलोपचाराः NāgaSa. 15. 13.

अगणिताश्लोक (agaṇitāśloka) *adj.* not caring for or regardless of disrepute नृपः…। नयत्यगणिताश्लोको धन्यंमन्यः स वासरान् PārśvC. 6. 1063.

अगणितिन् (agaṇit-in) *adj.* not caring for, regardless of (with Loc.) इष्टादिभ्योऽनेनेत्यनेनेष्टादेः प्रथमान्तादनेनेति तृतीयार्थे इन् भवति। … अगणिती मदने। GaṇRa. 7. 411 (436)

अगणितेषुराशि (agaṇiteṣurāśi) *adj.* who did not care for the volley of arrows संरम्भवेगोज्झितवेदनेषु गात्रेषु बाधिर्यमुपागतेषु। मुनेर्बभूवागणितेषुराशेर्लौहस्तिरस्कार इवात्ममन्युः Kirātā. 17. 49.

अगणित्वा (a-gaṇitvā) *ger.* [for अगणयित्वा] having disregarded तत्सर्वं द्राग्ज्ञोऽगणित्वा जगाम S'aṅkaDigVi.(Mā.) 14. 113.

अगणेय (a-gaṇeya) *adj.* innumerable, immeasurable उत्थितान्यगणेयानि कबन्धानि समन्ततः। चिह्नभूतानि जगतो विनाशार्थाय भारत MahāBhā. vi. 53. 23; = vii. 65. 26; vii. 72. 12; viii. 19. 67; viii. 36. 34; viii. 535*. 2; अगणेयवीरहरिवाहिनीपतेरहमस्य हस्तविशिखो वलीमुखः RāmC. 20. 64; 33. 64; निजागणेयदुरीहितान्ध्मातोदरचर्मपुटः YaśasCam. ii. 356. 18; दीयतामस्मै…पारितोषिकम्, अगणेयं पाथेयं च YaśasCam. ii. 364. 22. *n.* a high number [DBHS]

अगणेयगुणविशेष (agaṇeya-guṇaviśeṣa) *adj.* [*f.* -ā] possessing innumerable special or uncommon qualities अगणेयगुणविशेषामशेषभुवनमातरम् …मीनाक्षीमध्यक्षयन्…वाणीमभाणीत् YātrāPra. 5. 78(2)

अगणेयपरिवर्त (agaṇeya-parivarta) *m.* square of *agaṇeya* (a high number) [DBHS.]

अगणेयसाहस (agaṇeya-sāhasa) *adj.* of inconceivable daring समरे स ममाथ यूथपानगणेयानगणेयसाहसः RāmC. 33. 64.

अगण्य (a-gaṇya) *adj.* [*f.* -ā] **1A** not to be counted (i. e. to be omitted or dropped) एका च सूक्तं समयास्तु गण्याः (v. l. Benares Ed. 15. 27 समयास्त्वगण्याः) परावराध्र्याः ṚPrāti. 15. 14; **1B** not to be expressed (as being the eighth) तं चैवार्थमभिसमीक्ष्याष्टमं मासमगण्यमित्याचक्षते कुशलाः

CaraS. iv. 4. 24 (1922 Ed.); **2** countless, incalculable, beyond measure कलिर्यस्या[गण्यान्स्थ]गयति न तुङ्गान्गुणगणान् EI. xviii. 127. 6; स: (अधर:) … अधरत्वमगण्यमागात् YaśasCam. i. 123. 6; KaumuMi. 8. 2; EI. ii. 187. 30; तस्यागण्यगुणार्णवो गणपति:…सूनु: EI. iii. 112. 5; PāṇḍaC. 15. 3; SamarāSam. 7. 234; यथा हि दक्षिणावर्तशङ्ख: कृष्णश्च चित्रक: । पुण्यैरगण्यै: प्रत्यक्षस्तथा तस्याभवन्मुनि: S'āliC. 1. 85; 4. 33; GopāKeCan. 64. 28; 93. 30; 99. 31; वीक्ष्यन्ते परीक्षकैर्विपणिषु … अगण्यानि पण्यानि TirthaKa. 98. 9; PrabaK. 54. 10; विन्देयं सुगुरोर्गिरां परिचयं पुण्यैरगण्यैरहम् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 9. 37; 11. 49; S'ārṅgaPa. 168; जीवरक्षाभवं पुण्यमगण्यं ते भविष्यति PālaGoKa. 97; EI. iv. 20. 246; VidhiRa. 5(31. 15); Rāṣtrau. 9. 62; BhramDū. 46; RasGaṅ. 458. 5; एतदेव मम पुण्यमगण्यं यत् कृशोदरि दृशोरतिथिस्त्वम् PadyaVe. 275; 438; **3** incomprehensible, beyond estimation हिरण्योदराचैरगण्ये … नमस्ते भवानि BhavāBhu. 15; YaśasCam. i. 9. 7; **4** not worth considering, insignificant ज्ञातीनगण्यान्हत्वान्यान्कस्माद्राज्यार्हलक्ष्मणौ । नावधीरुद्धतावेतौ RājTa.(Ka.) 7. 1248; *m.* **1** one of the names of S'iva (the immense, the incomprehensible one) (नाम्नामष्टसहस्रेण स्तुतवान् वृषभध्वजम्) क्षराक्षरप्रियो धूर्तोऽगण्योऽगण्यगणाधिप: VāyuP. i. 30. 251; **2** one of the names of Jina (the immense, the incomprehensible one) (नाम्नामष्टसहस्रेण तोष्टुमोऽभीष्टसिद्धये) अगण्य: पुण्यधीर्गुण्य: MahāP. 25. 137.

अगण्यकारुण्यरस (agaṇyakāruṇya-rasa) *m.* sentiment of immense compassion अगण्यकारुण्यरसाम्बुराशौ निमज्जयामास न कस्य चेत: RāmC. App. ii. 39. 83; उत्कर्णौ मुनिभूमीन्द्रौ… । जातावगण्यकारुण्यरससंसिक्तमानसौ MalliC. 1. 259.

अगण्यगणाधिप (agaṇyagaṇādhipa) *m.* one of the names of S'iva (= Lord of innumerable attendants) (नाम्नामष्टसहस्रेण स्तुतवान् वृषभध्वजम्) क्षराक्षरप्रियो धूर्तोऽगण्योऽगण्यगणाधिप: VāyuP. i. 30. 251.

अगण्यगुण (agaṇya-guṇa) *m.* innumerable good qualities or attributes नारायणोऽगण्यगुणनित्यैकनिलयाकृति: ।…प्रीयताम् UpādhiKha. 1B. 1; भावा भवन्त्याज्ञया … यस्यागण्यगुणाकरस्य … सोऽयं … प्रीतोऽस्तु नारायण: TattvPrakā. 224B. 8 (*on* iv. 4. 23); *adj.* having innumerable good qualities अगण्यगुणनागरीगुणगरिष्ठगान्धर्विकामनोजरणचातुरीपिशुनकुञ्जपुञ्जोज्ज्वला ।…शरणमस्तु वृन्दाटवी StavMā. 302. 4 (comm. अगण्यगुणेभ्यो नागरीगणेभ्यो गरिष्ठाया: गान्धर्विकाया: श्रीराधाया:)

अगण्यजगदण्ड (agaṇya-jagadaṇḍa) *n.* innumerable worlds अगण्यजगदण्डाढ्य: कोटिब्रह्माण्डविग्रह: BhaktiRaSi. ii. 1. 71.

अगण्यता (agaṇya-tā) *f.* **A** the state of being incalculable or uncountable तव कृष्ण गुणास्ततो नरैरसमानस्य दधत्यगण्यताम् S'iśuVa. 16. 6; **B** the state of not being worthy of attention, S'iśuVa. 16. 6; वारिपतनादीनां दोषाणाम्…अगण्यतया तुच्छत्वम् AlaṅkāRa. 68. 15.

अगण्यत्व (agaṇya-tva) *n.* countlessness, innumerableness येषामगण्यत्वमवेक्ष्य कोऽपि नान्यो मुनिभ्य: प्रभू(? सु)तामुपैति । दानानि तान्याचरितुं प्रवन्धो हेमाद्रिदेवस्य जगाम पारम् CaturCin. i. 1056. 7.

अगण्यपण्य (agaṇya-paṇya) *n.* **A** countless articles of trade, innumerable commodities अगण्यपण्यपूर्णापणा विपणिनो विपणीर्विमेजु: S'iśuVa. 5. 24; पुनरगण्यपण्यविनिमयेन तत्रत्यमचिन्त्यमात्माभिमतवस्तुस्कन्धमादाय प्रत्यावर्तमानस्य YaśasCam. ii. 345. 24; **B** large number of booths or shops अस्ति … शश्वदगण्यपण्यविस्तारितमणिगणादिवस्तुजातव्याख्यातरत्नाकरमाहात्म्या … पुष्पपुरी नाम नगरी DaśKuC. 1. 6.

अगण्यपुण्य (agaṇya-puṇya) *n.* immeasurable or unlimited merit नि:सङ्गं यस्य मानसम् । सोऽगण्यपुण्यसंपन्न: … सुखमश्नुते YaśasCam. ii. 367. 15; ii. 408. 20; अगण्यपुण्यविरहादहं सर्वस्य दुर्लभा BrahmP. 122. 18; HammīMaMa. 5. 21(? 22)(1); MalliC. 5. 120; अगण्यपुण्यामृतसारसिन्धु: । हेमाद्रि:…ब्रूते चतुर्थीव्रतम् CaturCin. ii(1). 501. 2; तौ…अगण्यपुण्यपण्यानि क्रीणीत: स्म S'āliC. 6. 102; वर्धमानस्य…। निरमाप्यत संप्राप्यागण्यपुण्यभरैर्जनै: ।…प्रतिमा PrabhāC. 84. 16; 138. 2; अगण्यपुण्यमजैयन्ती मदीयपुण्ये कृशेऽपि कथं लुब्धासि PrabaCin. 58. 7 = KumāCaSaṁ. 42. 23; PrabaCin. 108. 14; अगण्यपुण्यलावण्यरसप्रसरसारणि: । हीरादेवीति तस्यासीत्प्रेयसी HammīMaKā. 4. 138; (वैकुण्ठपते) अगण्यपुण्यैकगृहीतभा(? ना)म्ने…नमस्ते BṛBrahmaS. i. 2. 116; अगण्यपुण्यसुलभां द्रक्ष्यामि गोदावरीम् YātrāPra. 7. 12; GopāKeCan. 77. 28.

अगण्यपुण्यकृत् (agaṇyapuṇya-kṛt) *adj.* causing immeasurable or boundless merit दानं पात्रायागण्यपुण्यकृत् PārśvC. 2. 956.

¹अगण्यपुण्यवत् (agaṇyapuṇya-vat) *adv.* like immeasurable or boundless merit सुता:…अगण्यपुण्यवत्केऽपि संपदानन्ददायिन: S'āliC. 3. 4.

²अगण्यपुण्यवत् (agaṇyapuṇya-va(n)t) *adj.* possessed of immeasurable or boundless merit अगण्यपुण्यवत्पुंसां कुतो दोषो गुणायते CampaS'reKa. 318.

अगण्यप्राण (agaṇya-prāṇa) *m.* insignificant life पितुरनिशमगण्यप्राणनिर्मन्थनीय:…व्रजनवयुवराज: StavMā. 39. 19.

अगण्यप्राय (agaṇya-prāya) *adj.* almost insignificant बन्धुमेकं व्यधु: कमलियादय: । अगण्यप्रायमुत्सेकादुत्तमप्रक्रियास्पदम् RājTa.(Ka.) 8. 2062; 8. 3119.

अगण्यप्रायता (agaṇyaprāya-tā) *f.* the state of being almost insignificant अगण्यप्रायतां प्राप्ते वंशे यत्कौशलादसौ । दिगन्तरेषु…प्राप प्रथां पुन: RājTa.(Ka.) 8. 2167.

अगण्यमत्तमातङ्ग (agaṇya-mattamātaṅga) *m.* **1** innumerable infatuated elephants अगण्यमत्तमातङ्गसङ्गमा म्लेच्छभूरिव या (अरण्यानी) PārśvC. 2. 799; **2** innumerable intoxicated low-caste people, PārśvC. 2. 799.

अगण्यमहिमन् (agaṇya-mahiman) *adj.* of immeasurable greatness मथुरावासिन:…। अगण्यमहिमान: PadmP. iv. 73. 46; (माघे मासि) चतुर्दशी कृष्णा…अगण्यमहिमाढ्या वै शिवरात्रि: BṛDharmaP. i. 15. 53; अर्जुनो भूमिपाल: ।…शौर्यौदार्यगुणैरगण्यमहिमा VīraMi.(Paribhāṣā.) 2. 9.

¹अगण्यमान (a-gaṇyamāna) *adj.* **1** not worthy of consideration अगण्यमानो नरक: HarṣaC. 300. 13 (comm. न गणनार्ह: । कुत्सितो नरो नरक:); **2** not cared for कन्यान्त:पुरम् … अगण्यमानरहस्यरक्षासमयम् … आकुलीबभूव DaśKuC. 35. 1.

²अगण्यमान (agaṇya-māna) *adj.* of immeasurable or unlimited extent or dimensions अगण्यमानो नरक: HarṣaC. 300. 13 (comm. अगण्यश्च मानो यस्य).

अगण्यमानत्व (agaṇyamāna-tva) *n.* **1** absence of consideration न कारणहेतु: साधारणत्वेनागण्यमानत्वात् Sphuṭā. 127. 26 (*on* 2. 52); **2** not being worthy of consideration, not being counted or taken into account नहि शब्दस्य स्वार्थप्रत्यायनलक्षणं फलमस्तीति शब्दसंदर्भ आरभ्यते श्रूयते वा, तस्य काकदन्तपरीक्षासाधारणत्वेनागण्यमानत्वात् DharmoPra. 7. 22.

अगण्यरत (agaṇya-rata) *n.* insignificant or blameworthy sexual intercourse धीरोऽवितागण्यरते…व: RāmKṛViKā. 24.

अगण्यरत्न (agaṇya-ratna) *n.* countless gems (स:) तत्राभ्यपश्यन्नगराण्यगण्यरत्नप्रयत्नक्रयविक्रयाणि DaśāvaC. 7. 73.

अगण्यरूप (agaṇya-rūpa) *adj.* of an unimaginable or inconceivable nature or extent पुरापि यत्पुण्यमगण्यरूपं श्रीकामदेवेन कृतं न विद्म: । येन… हेमाद्रिरप्यस्य गृहेऽवतीर्ण: CaturCin. ii(1). 2. 8.

अगण्यलावण्य (agaṇya-lāvaṇya) *n.* inconceivable or boundless beauty स राजा…अगण्यलावण्यपुण्याङ्गीं ताम्…विलोक्य…अग्रमहिषीं चकार PrabaCin. 113. 23.

अगण्यवृत्ति (agaṇya-vṛtti) *adj.* **A** of insignificant status (person) नैसर्गिकीं विरसतां दधतोऽप्यमीक्ष्णमासेदुषोऽपि जडिमानमगण्यवृत्ते: । वाक्यस्य सारगुरुणो गुरुभि: परीक्ष्यम् HarVi. 36. 13; **B** of negligible utility, HarVi. 36. 13.

अगण्यसौहृद (agaṇya-sauhṛda) *n.* immeasurable or profound friendship ममाप्यत्र विभागोऽस्तु पुण्यस्यागण्यसौहृदात् PrabhāC. 53. 6.

अगण्यहिरण्य (agaṇya-hiraṇya) *n.* incalculable gold (coins), immeasurable wealth मनीषिणां मानसमन्दिरेषु श्रीमानमात्यो निवसन्नजस्रम् । तेभ्य: सकृत्तं वितरत्यगण्यहिरण्यविश्राणनकैतवेन KirtiKau. 6. 54.

अगण्यार्थवर्षिन् (agaṇyārtha-varṣin) *adj.* showering unlimited or immeasurable wealth, very generous नृपं तेषां ह्यगण्यार्थवर्षिणं नयनैपुणात् । उपजीवितुमिच्छाभूत्तद्रक्षणवणिज्यया RājTa.(Ka.) 8. 2885.

अगण्योद्भव (agaṇyodbhava) *adj.* of incomprehensible birth संसारोदन्वदम्भसि…अगण्योद्भवौर्वेषुद्भीमे…मज्जतो जन्तुराशीन् ।…ब्राह्मी…नाभ्यते या यतिपतिगदिता सा हताद्रो द्विषन्तम् JinaS'. 4. 5; *m.* innumerable births, JinaS'. 4. 5.

अगत (á-gata) *adj.* [*f.* -ā] **1A** who or which has not gone to, not reached **B** who or which has not attained (some state), not undergone (some experience), not achieved (some desire) **C** which has not happened or elapsed already, future **D** not moved, not gone forward **E** which has not gone, ever present **2A** never obtained, not obtainable, unattainable **B** which is not yet reached or attained **B** not comprehended or understood **C** which is yet to elapse **1A** who or which has not gone to, not reached प्रच्युतो वा एष एतस्मा॒यतनादगत: प्रतिष्ठां स यजमानं चैवाध्वर्युं च ध्यायति KāṭhS. 19. 5; KapiKaS. 30. 3; प्रच्यु॑तं वा ए॒तद॒स्माल्लो॒का-

दर्गतं देवलोकं यच्छूतः हविरनभिघारितम् TaiS. II. vi. 3.5; V. i. 5.8; VI. i. 1.5; TaiBr. II. i. 3.3; तस्यापगमनमगतस्याक्षोऽच्छियत (अग्नेः) JaimiBr. 1.108; तच्चोज्जय(? वि)न्यामगतस्य कन्यां भागैः स्वराख्यैः स्फुटभास्करस्य BrSaṁ. 12.14; अगतानपि नस्तत्र जीवतोऽत्रैव तिष्ठतः। श्रुत्वा लज्जिष्यते स्वामी TriṣaS'aPuC. ii. 6.32; **1B** who or which has not attained (some state), not undergone (some experience), not achieved (some desire) अपदिशन्ति जनाः पुरवाद्यमेनमगतं विदग्धताम् S'iśuVa. 15.38(3); HarVi. 43.184; वश्यानि मुष्टिरगतानि भेदं धनूंषि नम्राणि विपक्षमाणि। स्वदेहलीनां क्षितिमत्यजन्ति नृणां कलत्राणि हितान्यतीयुः RāghPāṇ.(Dha.) 5.58; ParamāSā. 98; इतरस्य निर्णयपदवीमगतस्य दौर्बल्यम् MīmāKau. i. 33.13 (*on* i. 3.7); अप्ररूढः – बीजभावेन स्थितत्वादङ्कुरभावमगतः Bhāsk. i. 69.11 (*on* i. 1.3); i. 51.8 (*on* i. 1.1); i. 142.19 (*on* i. 3.7); **1C** which has not happened or elapsed already, future स सर्वमखिलं राज्ञो वंशस्याह गतागतम् Rāmā. vii. 51.23; गतं न गम्यते तावदगतं नैव गम्यते। गतागतविनिर्मुक्तं गम्यमानं न गम्यते MūlaMāKā. 2.1; गतागतं वर्तमानमशुभं शुभम्। एतत्सर्वं श्रोतुं भवत्प्रसादात् प्रयोगमिच्छामि HorāSā. 32.17; अगतं ह्यनुपज्ञातगमिक्रियमनागतमुच्यते PrasaPa. 93.1; 32.7; दृष्ट्वा ज्ञातपदार्थस्य स्यादाकांक्षा भविष्यति। व्युत्पत्तिः प्रथमा तस्माद्वर्तमानेऽगते ततः AnuVyā. 3A.10 (*on* i. 1); NyāySu.(Ja.) 72B.5 (*on* i. 1.1); SiddhāTaVi. 356.4; **1D** not moved, not gone forward तद्धि दूरमपि प्राप्तमेकमप्यगतं पदम्। इतरेण गतेनादावेकान्तेनैव जीयते TantrVā. 87.24 (*on* i. 3.3); क्रमस्तु संबन्धमात्रस्य प्रत्यक्षक्लृप्तत्वात्तत आरभ्य श्रुत्यर्थं गच्छन्नेकं पदमगतां समाख्यां जयति S'āstrDi. 248.2 (*on* iii. 3.7); **1E** which has not disappeared, ever present किमिव न प्रमदाय वनश्रिया सकलभं गुरवेऽगतयासकृत् (comm. अगतया नित्यसंनिहितया) HarVi. 5.8; **2Ai** never obtained, not obtainable, unattainable अनारभ्या भवन्त्यर्थाः केचिन्नित्यं तथागताः। कृतः पुरुषकारोऽपि भवेद्येषु निरर्थकः MahāBhā. v. 34.20 (Nila. अगताः कदाचिदप्यप्राप्ताः); iii. 272.6; **2Aii** which is not yet reached or attained यत्र कर्मणि क्रियाकृतो विशेषो दृश्यते···तत्र कर्मस्था क्रिया, नेतरत्र। न हि पक्वापक्वतण्डुलेष्विव गतागतग्रामेषु वैलक्षण्यमुपलक्ष्यते SiddhāKau. 469A.4; **2B** not comprehended or understood स योऽतोऽश्रुतोऽगतः···सर्वेषां भूतानामन्तरपुरुषः स म आत्मेति विद्यात् AitĀ. iii(2).4.34; अगतं परैः।···य प्रतीत्यसमुत्पादं जगाद TattvSaṁ. 4; 458; चेतनोऽचेतनो वापि कर्ताकर्ता गतोऽगतः (आत्मा) UpadeSā. 254.30; **2C** which is yet to elapse पदं राशित्रयं तत्र भुजाकोटी गतागते LaBhāska. 2.1; 2.25; BrāhmSphuSi. 14.21; KaraṇaKu. 2.22(13); (ग्रहयोः) विवरकलाः···। गतिजयुतिहृता यदैकवक्रो युतिरगता प्रगताप्तवासरैः स्यात् GrahaLā. 13.3.

अगत (á-gata) *n.* non-return, death, total destruction [nichtkommen(?), nichtwiederkommen(?) PW] or that which has not yet been reached, a destination(?) आदित्य एषामस्त्रं वि नाशयतु चन्द्रमा युतामगतस्य पन्थाम् AV. xi. 10.16; येदं पूर्वागन्रशनायमाना प्रजामस्यै द्रविणं चेह दत्त्वा। तां वहन्त्वगतस्यानु पन्थां विराडियं सुप्रजा अत्यजैषीत् AV. xiv. 2.74.

अगतकामिनीति (agata–kāminīti) *adj.* not reached (i.e. unassailed) by damsels and distresses इत्याचरन्वरतपो गतकामिनीति शान्तिः पदं दिशतु मेऽगतकामिनीति SiPriSt. 16 (comm. अगता न प्राप्ता कामिन्य ईतयश्च यत्र तादृशं पदम्)

अगतक्लम (agata–klama) *adj.* whose exhaustion or weariness is not (yet) gone निहतेषु त्वया देव सत्त्वेषु ··· अमीभिर्वालिवानीरविटपेष्वगतक्लमैः। कपिञ्जलैरितः पश्य सहसैव निलीयते NavaSāC. 2.60.

अगतक्लेश (agata–kleśa) *adj.* [*f.* –ā] not experiencing troubles or sufferings अगतक्लेशां (? गतक्लेशां) प्रजां दृष्ट्वा···विनायकः समृद्ध्यर्थं प्रजानां विनियोजितः BhaviP. 53A.12 (i. 23.4)

अगतघ्न (agata–ghna) *adj.* multiplied by the next (number) तैर्वृत्तदोर्भागत्रीन्दुलवप्रमैक्यमगतघ्नोच्छिष्टविश्वांशयुक्। प्राग्वत् स्यात्स्वमृणं फलम् GrahaLā. 7.10.

अगतता (agata–tā) *f.* the characteristic or state of not being already covered or rendered redundant ब्रह्ममीमांसारम्भायेति प्राचा तन्त्रेणागततोक्ता VedāntKa. 44.12 (*on* i. 1.1)

अगततृष (agata–tṛṣa) *adj.* [*f.* –ā] whose thirst is not (yet) quenched, still thirsty सा मृगवधूः···अगततृषा भयात्सहसैवोच्चक्राम BhāgP. v. 8.4.

अगतत्व (agata–tva) *n.* the state of not being understood or implied, not being covered धर्मशास्त्रत्वाच्च तस्य शास्त्र इत्यनेनागतत्वात्पृथगुच्यते ManuBh. i. 361.29 (*on* 4.80); अस्य योनिर्भवेद्गानम् (भ. ना. 28.10) इति गानसमन्वयेनास्य गान्धर्वलक्षणस्यार्थस्यागतत्वात् AbhinBhā. iv. 67.10 (*on* 29.1)

अगतप्राण (a–gataprāṇa) *adj.* whose life-breaths have not departed, who is not dead, alive अगतासून् अगतप्राणान् जीवतश्च न अनुशोचन्ति पण्डिताः GitāBh.(S'aṅ.) 23.17 (*on* 2.11)

अगतयातवियोग (agatayāta–viyoga) *m.* difference between the preceding and the following पिण्डो गतस्त्वगतयातवियोगनिघ्नशेषेशभागरहितः ··· लम्बनं वा KaraṇaKu. 5.5(23)

अगतरु (aga–taru) *m.* a mountain-tree, tree on a mountain परागतरुराजीव वातैर्ध्वस्ता भटैश्चमूः Kāvyāda. 3.27; नभसो विवरम् ··· अतरः···अगतरो Nalo. 2.19.

अगतरुज् (agata–ruj) *adj.* not cured of one's wounds, not freed from suffering यस्य (राज्ञः) ··· अगतरुजो वने विनाशमन्वभवन्नितान्तं रिपवः पुष्पप्रकरश्च NalaCam. 2.28(14)

अगतरुज (agataru–ja) *adj.* blossomed on the mountain trees, NalaCam. 2.28(14)

[1]अगतरूपशोभ (agata–rūpaśobha) *adj.* the beauty of whose form has not disappeared or has not been destroyed यश्च (देशः)···कारूप्ययुतोऽप्यगतरूपशोभः NalaCam. 1.27(14)

[2]अगतरूपशोभ (agatarūpaśobha) *adj.* beautiful with mountains and trees, NalaCam. 1.27(14) (comm. अगैर्नगैस्तरुभिश्चोपशोभा यस्येति)

अगतवस्तु (agata–vastu) *n.* an event which has not happened, a future event विष्कम्भकस्तु संक्षेपादतीतागतवस्तुनोः। सूचकः SāhiSā. 4.2.

अगतश्री (á–gataśrī) *adj.* who is not a Gataśrī (i.e. who has obtained fortune or happiness) नार्गतश्रीमैन्द्रं यजेत त्रयो वै गतश्रियः शुश्रुवान् ग्रामणी राजन्यः TaiS. II. v. 4.4; ĀpaS'S. i. 14.9; BaudhS'S. ii. 329.11; अगतश्रियां तु कर्मप्रादुष्करणमेवाहवनीयाधानम् BhāṭṭCan. 78.23 (*on* xv. 2.6)

अगताध्वन् (a–gatādhvan) *adj.* way to whom is unknown or untrodden सर्वाक्षिमार्गैरगताध्वने नमः (कृष्णाय) BhāgP. iv. 30.22.

अगताभिमान (agatābhimāna) *adj.* whose egoism is not lost योगिनो जितमरुन्मनसः···ब्रह्म प्रधानमुपयान्त्यगताभिमानाः BhāgP. iii. 32.10; अगताभिमानाः अगतजीवभावाः NyāySu.(Ja.) 624B.6 (*on* iv. 2)

अगतायुस् (agatāyus) *adj.* whose life-span is not exhausted (कलौ) व्याधयश्च भवन्त्यत्र म्रियन्ते चागतायुषः MahāBhā. xii. 70.22.

अगतार्थ (a–gatārtha) *adj.* **1** whose aim or object is not accomplished तारा गतार्था (v. l. तारागतार्थे) मनुजेन्द्रकार्ये ··· तमुवाच भूयः Rāmā. iv App. I. 17(61) (Kataka अगतार्थेऽभ्रष्टप्रयोजने); **2** whose meaning is obscure, obsolete पदानि त्वगतार्थानि ··· । योजयन्ति NāṭyaS'ā. 18.115; SāhiDa. 284.9; **3** not redundant or futile इदमगतार्थं भवेत् TantrVā. 35.13 (*on* i. 2.19); एतदधिकरणाक्षेपेण तत्प्रवृत्तेः···तदप्यनेनागतार्थं बोध्यम् MayūMāli. 381.9 (*on* iv. 3.5); *m.* a subject-matter which is not known or ascertained अगतार्थाधिगन्तृत्वादस्वनूक्तेः प्रमाणता TaiUBhāVā. 185.2 (*on* 2)

अगतार्थता (agatārtha–tā) *f.* absence of redundance, absence of futility (the sense not being already conveyed) शास्त्रोक्तैव वृद्धिः सिध्यति नान्या सम्प्रतिपत्तिमात्रलभ्या वृद्धिरिति कथनार्थं तद्वचनमित्यगतार्थतैव SmṛtiCan. iv. 368.16; वाक्यभेदापादनेन तावदगतार्थतामाह VedāntKa. 213.6 (*on* i. 4.16); AṇuBh. 77.18 (*on* i. 3.10); S'ivārkaMaDī. ii. 381.22 (*on* iii. 3.59); MayūMāli. 581.7 (*on* ix. 1.5); एतेन स्वग्रन्थस्य प्राचीनग्रन्थैरगतार्थता समूलत्वञ्च ध्वनितम् LaS'abdeS'e. i. 3.1.

अगतार्थत्व (agatārtha–tva) *n.* absence of redundance, absence of futility इह तदभावादत एव प्राण इत्यनेनागतार्थत्वम् VedāntKa. 187.20 (*on* i. 3.39); 235.23 (*on* ii. 1.13); न तेनोत्तरमीमांसाया अगतार्थत्वं प्रतिपादयितुं शक्यम् VivaPraSaṁ. 144.10; पूर्वाधिकरणद्वयेनागतार्थत्वसूचनाय विशेषयति MayūMāli. 25.3(*on* i. 3.3); 36.6 (*on* i. 3.5); BālamBha. ii. 75.5 (*on* 2.58)

अगतासु (ágatāsu) *adj.* whose life (-breath) has not departed (who is alive) योऽगतासुः सं परिपश्यति MaiS. iv. 7.2; यद्यगतासुर्भवति परिपश्यति BhārS'S. xiv. 13.12; (who is not dead) गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः BhagGī. 2.11 = VarāP. 187.53; गतासुरगतासुर्वा न शोच्यो देहवानजः AgniP. 380.2; अगतासून् अगतप्राणान् जीवतश्च न अनुशोचन्ति पण्डिताः GitāBh.(S'aṅ.) 23.17 (*on* 2.11); *m.* the soul (*ātman*) गतासून्देहानगतासूनात्मनश्च प्रति तयोर्याथात्म्यविदो न शोचन्ति GitāBh.(Rā.) 53.8 (*on* 2.11)

[1]अगति (a–gati) *adj.* **1** helpless, having no resort, having no way out त्वं गतिस्त्वगतीनाम् Rāmā. ii. 58.18; vii. 84.18; वरदानन्त अगतीनां गतिर्भव MahāBhā. iii. App. I. 25.(78); iv. 329*(9); xii. 10.16; xiii. 95.67; अगतिरननुबन्धः···अमित्रसंपत् ArthS'ā. ii. 228.6 (6.1); कृष्णनामामृतम्···अगतीनां गतिप्रदम् PañcRā.(Nā.) iv. 1.40; AhirbuS. 37.30; LakṣmīT. 50.217; अगतेस्त्वं गतिर्मम ViṣṇuP. i. 12.16; BrahmāṇḍP. ii. 36.45; अगतीनां च गतिदः स वै SkandP. iii(2). 36.78; ii(2). 24.21; AbhisaAlaṅ. 4.30; आर्तामगतिं गृहाण माम्

VarāṅgaC. 13. 30; DaśKuC. 11. 5; 99. 11; 107. 4; अगतिं शरणागतं हरे कृपया …आत्मसात्कुरु MukuMā. 9(3); Kāvyālaṅ.(Ru.) 2. 28; संसारदुःखखिन्नानामगतीनां शरीरिणाम् । पुत्रालिङ्गनमेवात्र परं विश्रान्तिकारणम् BrahmP. 154. 19; PadmP. iv. 82. 44; अकिञ्चनोऽगतिरत्राधिक्रियते VedāntRaMañ. 3. 8 (102. 6); Subhāṣi. 792; महेशानमगतीनां गतिं परम् । सोऽथ ससार KathāKau. 10. 27; Nārāy. iv. 17. 1; BhikṣāKā. 11. 17; S'atTrayī. 603; PādaTā. 5. 18; **2** devoid of movement, static, immobile अपि…पवनश्चागतिर्भवेत् Rāmā. vi. 796*. 9; भोक्ता तृप्यति नाभोक्ता गन्ता गच्छति नागतिः YogVā. ii. 7. 17; अगतीनां क्रिमाधारैः गुणसामान्यकर्मणाम् PramāVār. 2. 68; चेतसामगतीनां च किमाधारैः प्रयोजनम् TattvSaṁ. 1907; 802; GītāBh.(S'aṅ.) 123. 7 (*on* 4. 18); YogBh. 12. 6 (*on* 1. 7); उदपात्रार्कगतिवदगतेर्गतिरात्मनः BṛĀraUBhVā. iv. 4. 237; विन्ध्योऽगतिः यतस्तसात्तस्याप्राप्तिः TattvVai. 12. 28 (*on* 1. 7); प्राप्य चाश्मलोष्टशरधानवतीं महीं मन्दगतिरगतिर्वा भवति Hastyāyur. 336. 4 (2. 71); SevyāSev. 6; **3** having no access इन्दोरगतयः पद्मे सूर्यस्य कुमुदेऽश्वः RaghuVa. 17. 75 = SūktiRa. 39. 20; **4** having no (good) course (after death) गंगा परित्यजेत्तं वै सोऽगतिश्चिरनारकी BṛDharmaP. i. 55. 55.

²**अगति** (a-gati) *adj.* not preceded by (grammatical) *gati* कुत्सने सुबन्ते परे सगतिरगतिरपि तिङ् अनुदात्तः SiddhāKau. 663A. 8.

¹**अगति** (a-gati) *f.* **1** absence of access, non-entrance **2** absence of (good) course **3** one who is beyond reach **4** (denotation or meaning) other than forward movement **5** absence of any other alternative, helplessness, lack of any other way out **6** absence of movement, static position **7** cessation of transmigratory movement **8** absence of comprehension, non-cognition **9** bad policy, evil path **1** absence of access, non-entrance अगतिस्तत्र रामस्य… आदाय मैथिलीं यत्र गमिष्यामि विहायसा Rāmā. iii. 750*(5); प्रमदानामगतिर्न विद्यते Saund. 8. 44; BuddhaC. 10. 34; अगतिर्यत्र चाङ्गुल्यास्तनुगम्भीरमर्मसु ।…तत्र शस्त्रं न पातयेत् Hastyāyur. 455. 18 (3. 10); अशक्तान्यत्र कर्माणि…। अचेतनत्वादगतेः स्वर्गादिफलभूमिषु SarvaSiSaṁ. 5. 7; मनोरथानामगतिर्न विद्यते KumāSaṁ. 5. 64; Vikramo. 2. 11(12); व्यतिरेकस्य चाऽगतेः सर्वशब्दैरशेषार्थप्रतिपत्तिः प्रसज्यते S'lokaVār. 5(5). 88 (428. 3); NyāyVi. 2. 115; अगतिं तेन जानीमो गतिं नैवच नैव च LiṅgaP. i. 31. 35; BhikṣāKā. 5. 1; **2** absence of (good) course during transmigration यत्र… । मुह्यते प्राणिनां ज्ञात्वा गतिं चागतिमेव च MahāBhā. xi. 8. 39; भूतानामगतिं गतिम् । वेत्ति विद्यामविद्यां च AgniP. 378. 13; सक्तोऽगतिमवाप्नोति GaṇeP. ii. 139. 19; AvantiKa. 227. 4; **3** one who is beyond reach (विष्णुः) यो गतिर्धर्मयुक्तानामगतिः पापकर्मणाम् HariVaṁ. 30. 30 = VāyuP. ii. 35. 36 = BrahmāṇḍP. iii. 72. 35 = BrahmP. 179. 40; **4** (denotation or meaing) other than forward movement शदेरगतौ तः P. vii. 3. 42 = CāndraVyā. vi. 1. 54; JaineVyā. v. 2. 49; व्यतिहृतेऽगतिहिंसाशब्दे हृवहश्चापरस्परान्योन्येतरेतरे S'akaṭāVyā. i. 4. 76; iv. 1. 199; SiddhHe. iii. 3. 23; MugdhaBo. 8. 45 (85. 20); 18. 14 (124. 13); **5** absence of any other alternative, helplessness, lack of any other way out अगत्या स्वजनं त्यजामि BuddhaC. 9. 31; 9. 80; 10. 36; अप्रदाता जनश्चायमित्यगत्या हता वयम् JātaMā. 78. 6 (12. 7); 145. 10 (23. 11); अगतिश्चैषा यल्लक्षणापरिग्रहः S'ābaBh. 1545. 18 (*on* vii. 2. 13); 1607. 2 (*on* viii. 2. 7); SphoṭSi. 97. 4; बुद्धेरगत्याभि(हिता परोक्षेऽप्यस्य गो)चरे PramāVār. 1. 219; PramāVāSvopVṛ. 73. 2; तत्र वचनेनैवासमवेतार्थमन्त्रविधान सामर्थ्यादगतेरदृष्टार्थाश्रयणम् TantrVā. 407. 14 (*on* ii. 1. 23) सेना … आगत्यागत्या । …आह त्वा Kāvyālaṅ.(Ru.) 3. 43; अगतिः प्रमाणान्तरादलाभः NyāyVāPari. 273. 7; NyāyKa. 56. 3; बाध्यबाधकभावाभावे सत्यगत्या विकल्पः Bhām. 69. 17 (*on* i. 1. 2); 209. 20 (*on* i. 3. 14); TantrRa. 86. 4; अगत्या…अतीन्द्रियाहवनीयादिस्वरूपशेषताधानस्याश्रीयते Aparā. 1032. 26 (*on* 3. 205); अगत्यैव क्षत्रियवैश्ययोर्दासत्वाङ्गीकारः कार्यः SmṛtiCan. iv. 462. 16; v. 182. 12; NyāyKu. 83. 1; 166. 4; S'rutaPra. iA. 94. 24 (*on* i. 1. 1); CaturCin. iii(1). 150. 12; iii(1). 337. 12; VedāntKau. 187. 14 (*on* ii. 2. 12); घट इव तदचित्स्यान्ममात्मेत्यगत्या TattvMu. 1. 1; NyāySiA. 235. 7; S'atDū. 64. 21; 141. 1; NyāyMāVi. 41. 24 (*on* i. 4. 2); 124. 27 (*on* iii. 2. 4); VivaPraSaṁ. 5. 20; Kāśi. i. 206. 21 (*on* 4. 9); NyāySu.(So.) 17. 25 (*on* i. 2. 5); 35. 18 (*on* i. 2. 7); SaṅkarKāBh. 93. 12 (*on* ii. 3. 13); 107. 21 (*on* ii. 4. 23); अक्षादिपदेषु त्वनेकार्थत्वमगत्या TantrRaha. 33. 28; SāṁkhyaPraBh. 7. 12 (*on* 1. 1); S'ivārkaMaDī. i. 34. 12 (*on* i. 1. 1); i. 63. 34 (*on* i. 1. 1); i. 66. 33 (*on* i. 1. 1); i. 276. 19 (*on* i. 1. 25); i. 305. 6 (*on* i. 2. 1); i. 381. 23 (*on* i. 2. 22); i. 457. 3 (*on* i. 3. 25); VidhiRa. 2 (8. 15); 10 (54. 16); 20 (116. 13); SiddhāLeSaṁ. 261. 10; PariVṛ.(Sī.) 186. 1; VaiyāBhū. 3. 1 (*on* 2); 16. 20 (*on* 2); 125. 4 (*on* 25); अगत्या स्तुतिसमर्पकस्यैवार्थवादस्य फलसमर्पकत्वम् MayūMā. 10. 32 (*on* i. 2. 2); 722. 1 (*on* x. 5. 7); GuruCan. i. 92. 17; SiddhāTa. 28. 3; VīraMi.(saṁskāra.) 306. 9; 694. 5; 706. 24; VīraMi.(Vyavahāra.) 271. 23; VīraMi.(saṁskāra.) 306. 9; 694. 5; 706. 24; VyutpaVā. 127. 32; 133. 8; 182. 9; MīmāNyāPra. 200. 19; SiddhāSi. i. 19. 11; MīmāKau. i. 15. 26 (*on* i. 3. 3); i. 53. 8 (*on* i. 3. 7); i. 59. 12 (*on* i. 3. 9); iii(2). 75. 12 (*on* ii. 1. 12); iii(2). 202. 11 (*on* ii. 2. 16); iii(2). 254. 3 (*on* ii. 2. 21); BhāṭṭDī. i. 43. 24 (*on* i. 3. 4); AdvaiSi. 794. 14; BhāṭṭCin. i. 3. 9 (*on* i. 1. 1); परे तु … तत्प्राप्तस्योपजीव्यत्वेन सर्वथा बाधायोगादगत्या … विकल्प एवेति BālamBha. i. 70. 2 (*on* 1. 14); AlaṅkāMañ. 169. 2; **6** absence of movement, static position आर्त्या गत्या तथागत्या…। वित्तात्मानम् YājñaSm. 3. 170; न गतिस्तवास्ति सुरनाथ नागतिः HarVi. 6. 52; गत्यगती प्रवृत्तिनिवृत्तिकारितौ चेष्टाविशेषौ VīraMi. 890. 28 (*on* 3. 170); अगत्या एकावस्थानतया BālaKrī. ii. 62. 8 (*on* 3. 171); **7** cessation of transmigratory movement अदृष्टनाशादगतिः तत्संस्कारो न चेतना PramāVār. 2. 263; **8** absence of comprehension, non-cognition अनन्यत्वेऽपि सत्त्वस्य कथं पूर्वधियागतम् । तस्यागतौ हि वस्त्वेव नोपलभ्यं प्रसज्यते TattvSaṁ. 458; आत्मनि अगतिः अनवबोधोऽपरिज्ञानमत्र नास्ति KaṭhUBh. 126. 16 (*on* 2. 8); सामान्यमन्यथासिद्धं न विज्ञानार्थयोस्तथा । अदृष्टेरर्थरूपस्य प्रमाणान्तरतोऽगतेः NyāyVi. 2. 31; **9** bad policy, evil path योऽर्जुनोऽसौ स रुष्टोऽपि नामेजे ह्यायतीरिह । नुरर्थकमनीवोमा नागत्यास्तु तथोतिजे RāghPāṇ.(Dha.) 18. 69; अगतिर्दुर्मार्गः गतिः सन्मार्गः BhārBhāDī. *on* xii. 16. 6. **अगत्या** (a-gatyā) *adv.* [Inst.] helplessly, without any other course being left, forcibly, necessarily शनैरगत्या गुरुमन्वगच्छत् Saund. 5. 19; विकल्पश्चान्यतरपरित्यागकारणाभावादगत्या अभ्यनुज्ञायते ĀgaPrā. 61. 12; अगत्या गतिकाले च मन्त्रस्नानं समाचरेत् S'ivaP. i. 13. 24 (12A. 3); अप्रतिपन्नस्यैव बाधस्यागत्या परिकल्पनम् S'rīBh. 113. 3 (*on* i. 1. 1); अनिर्गतवृत्त्यवच्छिन्नचैतन्यमेव …विषयगोचरमगत्यार्थादभ्युपगम्यते SiddhāLeSaṁ. 215. 7; तद्धर्मावच्छिन्नविशेषकस्य तत्प्रकारान्वयबोधे हेतुत्वमगत्याङ्गीकार्यम् S'aktiVā. 73. 9.

²**अगति** (a-gati) *f.* a word other than a *gati* (Gr.) चनचिदिवगोत्रादितद्धिताम्रेडितेष्वगतेः P. viii. 1. 57; Vār. 1 (*on* P. viii. 1. 57); कुत्सने च सुप्यगोत्रादावगतिरपीति MahāBh. iii. 380. 10 (*on* P. viii. 1. 68); एषु षट्सु परेषु अगतेरुत्तरं तिङन्तं नानुदात्तम् Prasā. ii. 788. 25.

¹**अगतिक** (agati-ka) *adj.* [*f.* -ā] **1** having no other course or alternative (helpless) इयं तावदगतिका गतिर्यदुच्यतेऽनभिधानादिति MahāBh. ii. 12. 19 (*on* iii. 1. 7); दण्डस्त्वगतिका गतिः YājñaSm. i. 346 = ViṣṇuDhaP. i. 212. 4; Mitā. 117. 20 (*on* i. 346); VīraMi. 371. 15 (*on* i. 346); वदन्ति सर्वे नीतिज्ञा दण्डस्यागतिका गतिः BṛParāSm. 12. 41; अगतिका ह्येषा गतिः S'ābaBh. 1963. 5 (*on* x. 5. 47); विमानस्याप्यगतिकस्य…किं प्रायश्चितम् HarṣaC. 299. 15; अगतिका हीयं गतिः यत्काल्पनिकभेदाश्रयणम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 166. 14 (*on* i. 3. 14); BṛĀraUBh. 627. 9 (*on* iv. 4. 7); प्राणवशेन वेत्यगतिका गतिरिति वृद्धाः AbhinBhā. ii. 401. 17 (*on* 17. 138); तस्मादगतिकस्तावद्वरं मिथ्या ब्रवीम्यहम् KathāSaSāg. v. 1. 60; रामरावणयोर्युद्धं रामरावणयोरिव इत्यगतिका गतिः PrakaVi. 243. 24; 424. 24; लक्षणा चागतिका गतिः TattvPrakā. 150A. 3 (*on* iii. 2. 2); NyāySu.(Ja.) 4B. 4 (*on* i. 1. 1); Subodhi. 50. 21 (*on* 2. 118); ManvaMu. 279. 11 (*on* 7. 176); द्रुमास्त एवागतिकाः Subhāṣi. 797; 1211; **2** motionless विमानस्याप्यगतिकस्य…किं प्रायश्चित्तम् HarṣaC. 299. 15; दूरीकृतस्वार्थलवा जनस्य समुद्यता ये भुवि तापशान्त्यै । द्रुमास्ते एवागतिकाः Subhāṣi. 797; **3** not subject to passing away, [DBHS.]

²**अगतिक** (agati-ka) *adj.* having no (grammatical) *gati* अगतिकस्यापि यथा स्यात् । … सिद्धं पूर्वेणागतिकस्य MahāBh. iii. 380. 7 (*on* viii. 1. 68); iii. 365. 22 (*on* viii. 1. 4)

अगतिकगति (agatika-gati) *f.* the last resort, the only course left with no other alternative पारम्पर्यं ह्यगतिकगतिं कारणादाश्रयन्ते SaṁkṣeSā. 1. 376 (278. 24); PadMañ. *on* KāśiVṛ. (*on* P. i. 1. 61); VaiyāBhū. 133. 14 (*on* 27); निषेधानित्यत्वं त्वगतिकगतिः LaS'abdeS'e. i. 118. 16; अगतिकगत्याश्रयणस्यायुक्तत्वात् BālamBha. iii. 96. 7 (*on* 3. 56/57); i. 44. 25 (*on* 1. 14)

अगतिकगतित्व (agatikagati-tva) *n.* the state of being the (only) course with no other alternative left यूपादिपदानामगतिकगतित्वात् PrakaVi. 75. 21; 755. 23; विज्ञानेश्वरेण तु श्राद्धे ऋतौ गच्छतोऽपि न दोष इत्युक्तं तत्त्वगतिकगतित्वे ज्ञेयम् NirṇaSi. 286. 22; तदुभयस्याप्यगतिकगतित्वात् MayūMāli. 362. 6 (*on* iv. 1. 14); तथापि मन्दसदृशग्रहणस्यागतिकगतित्वेन … मुख्यमेव समाधानम् … उक्तम् SetuBa. 249. 13; BālamBha. i. 190. 34 (*on* 1. 53)

अगतिकगतिन्याय (agatikagati-nyāya) *m.* the maxim of the last resort (the only way or course without any other alternative) तुल्यबलविकल्पो हि…अगतिकगतिन्यायेन क्वचिदेवाश्रीयते TantrVā. 89. 18 (*on* i. 3. 3); न

चागतिकगतिन्यायेन यथाशक्ति…काव्यं करणीयताम्…अर्हति VakroJī. 46. 9.

अगतिकता (agatika–tā) *f.* state or condition of having no other alternative क्वचिद्विशिष्टविधिनिषेधाङ्गीकरणं तदगतिकतयैव NyāySu.(Ja.) 29B. 8 (*on* i. 1. 1); 356B. 13 (*on* ii. 2. 6); RasGaṅ. 254. 2.

अगतिकत्व (agatika–tva) *n.* helplessness, state or condition of having no other alternative अतो गौरवमपि नागतिकत्वादेवादोष इति व्याख्येयम् MīmāKau. i. 233. 26 (*on* i. 4. 9); ii. 278. 15 (*on* iii. 2. 27); फलाकाङ्क्षाशान्तेर्नागतिकत्वमिति प्रतिपादनार्थं तदधिकरणमित्यर्थः MayūMāli. 10. 32 (*on* i. 2. 2); 58. 5 (*on* i. 4. 2)

अगतिकल्पना (agati–kalpanā) *f.* assumption of non-movement परोक्षेऽगतिकल्पना VedāntSiSūMañ. 1. 115.

अगतिकागतिन्याय (agatikāgati–nyāya) *m.* the maxim of the last resort (cf. अगतिकगतिन्याय) अनृजवो हि पूर्वमार्गाः…अगतिकागतिन्यायेनाश्रिताः NyāyRaMā. 67. 14; अगतिकागतिन्यायेन व्रीहियववाक्ययोस्तदाश्रयणम् PrakaVi. 857. 15.

अगतिकोद्धरण (agatikoddharaṇa) *n.* uplifting of the helpless, releasing the helpless त्वां विना कोऽपरो लोकेऽगतिकोद्धरणक्षमः KathāKau. 15. 28.

अगतिक्रिय (a–gatikriya) *adj.* not performing the act of going किं वाहनाद्यैरगतिक्रियाणाम् VarāṅgaC. 10. 50.

अगतिज्ञ (a–gatijña) *adj.* not knowing the direction or the way मृग्यः…तवागतिज्ञं समबोधयन्माम् । व्यापारयन्त्यो दिशि दक्षिणस्याम्…विलोचनानि RaghuVa. 13. 25 = VakroJī. 116. 5; AlaṅkāSa. 145. 1; लज्जान्वितो विप्रः… । चिन्तामवाप…अगतिज्ञो हि पावने SkandP. v(3). 222. 4.

अगतितस् (agati–tas) *adv.* for want of any other alternative अगतितो वाक्याल्लक्षणावृत्तिराश्रिता TantrVā. 703. 16 (*on* iii. 1. 12)

अगतिता (agati–tā) *f.* motionlessness, steadiness पाशैः केन सदागतेरगतिता सद्यः समासादिता MudrāRā. 7. 6.

1**अगतित्व** (agati–tva) *n.* absence of any other alternative, helplessness अर्थवादस्त्वगतित्वाद्विधिवशेन वर्तते TantrVā. 330. 21 (*on* i. 4. 22); कचित्पुनर्विशिष्टविधानमपि भवत्यगतित्वात् TātpaṬ.(Vā.) 45. 19 (*on* i. 1. 1); परस्यागतित्वं दर्शयितुमाह S′rutaPra. iB. 189. 26 (*on* i. 1. 12); अगतित्वं चानन्यगतित्वम् VedāntRaMañ. 3. 8 (102. 10); KaliViḍ. 9.

2**अगतित्व** (agati–tva) *n.* state of being different from *gati* (Gr.) छन्दोऽर्थमिति चेन्नागतित्वात् Vār. 2 *on* P. viii. 1. 70; SiddhāKau. 33B. 16; 159B. 4; क्रियायोगाभावादगतित्वम् LaS′abdeS′e. ii. 58. 4.

अगतिपरिहार (agati–parihāra) *m.* removal or refutation of the absence of alternative प्रतिषेधाप्रामाण्येनागतिपरिहारः कृतः NyāySu.(So.) 17. 27 (*on* i. 2. 5)

अगतिप्रायश्चित्त (agati–prāyaścitta) *n.* expiation with regard to the deceased persons who could not obtain good condition after death इति श्रीशातातपीये कर्मविपाकेऽगतिप्रायश्चित्तनिरूपणं नाम षष्ठोऽध्यायः S′ātāSm. 6 Colophon.

अगतीक (agatī–ka) *adj.* [Debru. p. 413] the last resort, with no alternative course अगतीकगतिर्ह्येषा या राज्ञा सह जीविका MahāBhā. xii. 83. 24.

अगतुङ्ग (aga–tuṅga) *adj.* lofty like a mountain लाटोऽगतुङ्गः…कुमारं निजघान DvyāśraKā. 6. 93.

अगतोच्छिष्टांशघात (agatocchiṣṭāṁśa–ghāta) *m.* product (of the *khaṇḍas*) which are yet to be taken into account and of the remaining degrees षट्शैलाष्टनवार्कधृत्यादितिजाः खण्डानि कार्यं नतांशाशांशप्रमखण्डैक्यमगतोच्छिष्टांशघाताद्युतम् ।…दृग्ग्रहः GrahaLā. 9. 18.

अगत्यन्तर (a–gatyantara) *adj.* [*f.* –ā] having no other course or alternative (सः) तामगत्यन्तरामात्मवश्यामकरोत् DaśKuC. 118. 8.

अगत्यभाव (agatyabhāva) *m.* absence of no other alternative, absence of having no other recourse यत्र द्वयोरपि तुल्यबलत्वं तत्र विकल्पव्यतिरेकेण गत्यभावादगत्याश्रीयते ।… न च तत्रापि … समुच्चयसंभवादगत्यभावः MīmāKau. i. 16. 1 (*on* i. 3. 3)

अगत्यर्थ (a–gatyartha) *adj.* not having the sense of *gati* (Gr.) प्रादिग्रहणस्येहागत्यर्थत्वात्कर्मप्रवचनीयानां प्रतिषेधः Pradī. ii. 435B. 17 (*on* ii. 2. 18); ii. 436A. 30 (*on* ii. 2. 18)

अगत्वर (a–gatvara) *adj.* **A** not moving (i. e. static) अगत्वरं सद्विज्ञानं भूतार्थं ढौकते कथम् BṛĀraUBhVā. i. 4. 457; **B** not vanishing (i. e. permanent) यशः … अर्जनीयमगत्वरम् PāṇḍaC. 10. 336; एतद्दृतुयुग्ममगत्वरं तु ।… वीरधवलेन विना जनानां वर्षा विलोचनयुगे हृदये निदाघः PrabaCin. 104. 26 = PurāPraSaṁ. 66. 13.

अगत्वा (a–gatvā) *ger.* **1** not having gone नागत्वा शंकरस्थानम्…दृश्यते हरः MahāBhā. vii. 69. 55; अगत्वैव यावद्गन्तव्यम् NyāyVā. 309. 17 (*on* ii. 2. 39) = TātpaṬ.(Vā.) 463. 6 (*on* ii. 2. 38); प्राप्यते यदिह दूरमगत्वा… । तीर्थमस्ति न…ऋते भवतस्तत् Kirātā. 18. 25; (सा) स्वभवनमगत्वैव तमृषिमभाषत DaśKuC. 45. 11; ब्राह्मणः…राजान्तिकमगत्वैव तपः कुर्यात् BālaKrī. ii. 120. 21 (*on* 3. 251 (? 257)); न चात्मवदगत्वैव मनसो देहान्तरसंबन्धः NyāyKa. 310. 21; इन्द्रियं यद्यगत्वानागतमर्थं गृह्णीयात् TātpaṬ.(Vā.) 121. 1 (*on* i. 1. 4); PāṇḍaC. 9. 33; नदीमदीयप्रिययोरन्तिकमगत्वैव वापीं स्नातुमितो ममान्तिकाद्गतासि RasGaṅ. 18. 8; **2** not having attained or obtained or acquired or reached प्रवृत्ते ह्यन्तमगत्वावस्थाने दोषः ĀśvaS′S. II. vi. 4. 22; कलुषा बुद्धिः… । नागत्वान्तं निवर्तेत स्थिता सत्त्ववतां धृतौ ArthS′ā. i. 51. 6 (1. 10); अगत्वा संशयमहम्… । अक्षान्क्षिपन्… । अविदुषो जये MahāBhā. ii. 51. 2; xii. 217. 51; xii. 336. 4; अगत्वा निश्चयं राजा Rāmā. i. 40. 26 = i. 41. 9; अगत्वा निष्कृतिं तस्य नारोक्ष्येऽहं सुरालयम् MārkP. 8. 245; तेन सहैकवाक्यतामगत्वा S′ābaBh. 2040. 1 (*on* x. 7. 33); NītiSā. 12. 6; शब्दः संबन्धमगत्वैव नष्टत्वादनर्थकः NyāyRa. 795. 11 (*on* 6. 256); अगत्वा खलनम्रताम् । …यत्स्वल्पमपि तद्बहु VyaktiVi. 5. 16 = S′ārṅgaPa. 307 = Subhāṣi. 2660; अगत्वा शरणं ये तु मृताः BṛBrahmaS. i. 2. 78.

अगत्वाग्राहित्व (agatvāgrāhi–tva) *n.* the nature of grasping (an object) without reaching it, perception (of an object) without going (to it) श्रोत्रस्य चक्षुष इव गत्वाग्राहित्वे शब्दे दिक्संशयो न स्यादिति चेत् । अगत्वाग्राहित्वे दिङ्निश्चयोऽपि न स्यात् NyāySu.(Ja.) 212A. 10 (*on* i. 4. 6)

1**अगद** (a–gadá) *adj.* **1** [AltGr. II. i. nt. p. 14] free from disease, healthy अग्निष्टद्विश्वादगदं कृणोतु ṚV. x. 16. 6; अधा शतक्रतो यूयमिमं मे अगदं कृत ṚV. x. 97. 2 = VājaS. 12. 76; S′atBr. VII. ii. 4. 27; अथ त्वमगदश्चर AV. iv. 17. 8; तमु मे अगदं कृधि AV. v. 4. 6; v. 29. 6; vi. 95. 3; छन्दोभिरेवैनमगदं करोति TaiS. III. 4. 9. 3; अगद ऐक्ष्वाक आस AitBr. 33. 4 (851); TaiBr. III. vii. 3. 6; ईश्वरो ह्यगदो भवितोः JaimiBr. 1. 46; अगदो हैव भवति JaimiUBr. iv. 2. 5; स यद्यगदः स्यात्पुत्रस्यैश्वर्ये पिता वसेत् KauṣīBrU. 2. 10; उद्धैव तत एत्यगदो ह भवति ChāndoU. iii. 16. 2; प्रकृत्यागदे ĀśvS′S. I. vi. 9. 7; BaudhGS. iii. 7. 27; ĀpaGS. vii. 18. 4; तेनागदो भवत्यन्यं वा भावमापद्यते SuśruS. iv. 14. 8; CaraS. i. 28. 4 (1922 Ed.); BhelaS. 14. 11 (1. 9); त्रिपक्षादब्रुवन्साक्ष्यमृणादिषु नरोऽगदः । तदृणं प्राप्नुयात्सर्वम् ManuSm. 8. 107; मुच्यते सर्वपापेभ्यो गदी वाप्यगदो भवेत् AgniP. 258. 13; तस्य प्रयच्छति … आयुश्च दीर्घमगदम् ĪśanS′iPa. i. 16. 100; **2** free from judicial affliction [Apte]

2**अगद** (a–gada) *adj.* who does not have a mace (*gadā*) अगदस्याप्यधनुषः … । बाहुभ्यां युध्यमानस्य कस्तिष्ठेदग्रतः पुमान् MahāBhā. v. 50. 44; CaṇḍiS′. 21.

3**अगद** (a–gada) *adj.* not speaking or telling [Apte]

अगद (a–gadá) *m.* **1 A** presiding deity of health अगदं जानुभ्याम् TaiS. V. vii. 13. 1; **1 B** health, absence of disease औषधान्यगदो विद्या दैवी च विविधा स्थितिः । तपसैव प्रसिद्ध्यन्ति ManuSm. 11. 237; अगदो गदाभावः । नैरुज्यम् ManvaMu. 497. 15 (*on* 11. 237); **2 A** antidote (to a poison) प्रज्ञाशरेणाभिहतस्य जन्तोश्चिकित्सकाः सन्ति न चौषधानि । …नाप्यगदाः सुसिद्धाः MahāBhā. v. 37. 54; विषं पीत्वा यदगदं समये पातुमिच्छसि Saund. 12. 25; विषघ्नैरगदैः स्पृष्टम् … सिद्धमन्त्रं निवेदयेत् SuśruS. i. 46. 448; CaraS. i. 1. 96 (1941 Ed.); इति चिन्ताविषघ्नोऽयमगदः किं न पीयते PañcT. 2. 68 (245. 8) = Tantrākhyā. 77. 12 = Hitopa. 4. 9 = S′atTrayī. 666 = SūktiRa. 200. 26; अगदं वा घृताप्लुतम् (पिबेत्) AṣṭāHṛ. vi. 36. 54; पुनरनेनागदेन सङ्गमितेऽम्भसि तां मालां मज्जयित्वा स्वदुहित्रे देया DaśKuC. 140. 22; कालव्यालावलीढं जगदगद इवोत्थापयन् SūryS′. 31; एष जीवनो नामागदः परं सर्वविषौषधम् AṣṭāSaṁ. i. 47. 8 (1. 8); SiddhYo. 20. 7; ViṣṇuDhaP. ii. 56. 68; एषोऽगदः सर्वविषाणि हन्यात् BhaviP. 73B. 36 (i. 35. 44); एष दौ[:]शील्यदुष्टानां विषविष्कम्भणोऽगदः PrātiSū. 4. 14; S′ārṅgaPa. 2925; **2 B** *mantra* that protects from poison अगदा विषघ्नमन्त्ररूपाणि ManvaVi. 1462. 6 (*on* 11. 237)

अगद (a–gada) *m.*, *n.* **1** medicine, drug आक्रीडानां गृहाणां च गदानामगदस्य च । प्रज्ञावन्तः प्रवक्तारः MahāBhā. xii. 229. 8; इत्यनेन प्रयोगेण काले सेवितुमर्हसि । प्रतिपक्षान् वितर्काणां गदानामगदानिव Saund. 15. 65; भेषजौषधभैषज्यान्यगदो जायुरित्यपि AmaK. 1174; CaṇḍiS′. 21; अगदा व्याध्युपशमभेषजानि ManuBh. ii. 445. 7 (*on* 11. 236); अभिनवजनमनोह्लादनवचनागदप्रयोगभट्टारक…पाटलिपुत्रात् (समागतोऽस्मि) YaśasCam. ii. 297. 23; ज्वरामयार्तस्य यथागदं सन्निदाघदग्धस्य यथा हिमाम्भः BhāgP. v. 12. 2; iv. 11. 31; परोक्षवादो वेदोऽयं बालानामनुशासनम् । कर्ममोक्षाय कर्माणि विधत्ते ह्यगदं यथा BhāgP. xi. 3. 44; ततः स विप्रो वात्सल्या-

दगदान्सुबहून्मम। चकार SkandP. i(2). 12. 39; SamarāSū. 33. 76; ĪśānS'iPa. i. 46. 94; AbhidhāCin. 473; यथापराधं दण्डयेषु दण्डं प्रायुङ्क्त नाभिभूः। व्याधितेषु यथा व्याधिचिकित्सक इवागदम् TriṣaS'aPuC. i. 2. 978; PāṇḍaC. 7. 393; अगदानि औषधानि VīraMi.(Rājanīti.) 161. 13; गजानां च हयानां च नराणामगदानि च NītiPra. 6. 50; **2** a charm (to be worn against poison) पार्थिवैर्दुर्गे···विचित्राश्चागदा धार्या विषस्य शमनास्तथा MatsyaP. 217. 84; रक्षोघ्नानि विषघ्नानि यानि धार्याणि भूभुजा। अगदानि समाचक्ष्व MatsyaP. 218. 1; 219. 32; अगदैः संरक्षितः सदा तिष्ठेदित्युक्तम् VīraMi.(Rājanīti.) 164. 24; *n.* a branch of the science of Medicine dealing with antidotes अगदं विषतन्त्रं च भूतविद्या रसायनम्। ··· चिकित्सा चाष्टधा स्मृता HārīS. i. 2. 5; i. 2. 16; विषाणां यः प्रतीकारो विषतन्त्रं तदुच्यते। तदेवागदम् VīraMi. (Lakṣaṇa.) 212. 24.

अगदक्रम (agada-krama) *m.* (proper) order of medical treatment तस्माद्योज्योऽगदक्रमः SuśruS. v. 5. 13.

अगदगन्धहस्तिन् (agada-gandhahastin) *m.* an antidote called *gandhahastin* गज इव तरून् विषगदान् निहन्त्यगदगन्धहस्त्येषः CaraS. vi. 23. 76 (1941 Ed.)

अगदंकर (agadaṅkar-a) *adj.* curing a disease पद्मां समङ्गां मधुकम्···। पिबेत्तण्डुलतोयेन सक्षौद्रमगदङ्करम् SuśruS. vi. 40. 73; येषां गदानां ये योगाः प्रवक्ष्यन्तेऽगदङ्कराः। तेषु तत्कल्कसंलिप्तौ पाययेत्तु शिशुं स्तनौ BhāvPra.(Bhā.) 8(70 ? 71). 145; *m.* a physician अगदङ्करस्तु वैद्ये S'abdaRaSaK. 293. 6.

अगदंकार (agadaṅkāra) *m.* a physician [कारे सत्यागदस्य P. vi. 3. 70; अस्तुसत्यागदस्य कार उपसंख्यानम्···अगदंकारः MahāBh. iii. 167. 17 (*on* P. vi. 3. 70); CāndraVṛ. *on* v. 2. 77; KāśiVṛ. *on* vi. 3. 70; सत्यं करोतीति सत्यंकारः। एवमगदंकारः KātanVṛ. *on* iv. 1. 23; JaineVyā. 310. 20 (*on* iv. 3. 179); Prasā. i. 673. 3; SiddhāKau. 216A. 4] राजकुमार एवागदंकारो मन्मथज्वरापहरणे DaśKuC. 29. 21; न हि मिहिरमरीचिनिचयपचेलिमस्य तुहिनकरबिम्बसंवादादपरोऽपि कश्चिदगदंकारः कैरवाकरस्य AnarghaRā. 3. 57(9); समादिश अगदंकारमात्रेयम्। यथा देव्या अनङ्गसेनाया वपुषि सावधानेन भाव्यम् KaumuMi. 9. 0(6); सः···वैकृतं घोरघोरं तत्संजह्रे त्रिजगदगदंकारचारित्रमुद्रः S'rīKaC. 24. 38; 24. 7; नृपं द्वौ मन्त्रिप्रवरश्च तुल्यमगदंकारश्च तावूचतुः NaiṣC. 4. 116; अभूत्कश्चित्स भूपानां हृदि चित्राङ्गदोऽगदः। नागदो नागदङ्कारः कोऽप्यासाद्य चिकित्सते PāṇḍaC. 1. 258; 8. 99; विश्वान्धंकरणस्य शश्वदगदङ्कारस्तमःसंचयव्याधेस्तारकवर्त्ममध्यमधुना धाम्नां पतिः प्राञ्चति MohaRāPa. 1. 35; (सः) गाढवेदनः। प्रत्याख्यातोऽगदङ्कारैर्विविक्षुर्ज्वलनेऽभवत् SamarāSam̐. 6. 400; अगदङ्कारमादद्ध्वं प्रज्ञामृतमनुत्तमम् Yādavā. 22. 22; तत्स्वास्थ्यमासादयितुं शक्ताः··· । मन्मन्त्रिणोऽगदंकारा न सन्त्यद्यतने क्षणे RājTa.(S'rī.) 1(7). 112; एषः ··· साक्षादकृत···अगदंकार इति भवरुजातङ्कवाहिभिः···विभावितम्···त्रिपुरवैरिणम् YātrāPra. 3. 63(2); काये च तव कश्चन। गदश्चेदगदङ्कारैः सद्य एवापनोद्यते ParamāKā. 57. 14; रोगहार्यगदंकारः AmaK. 1187; ParyāMu. 23. 186; Vaija. 184. 143; AbhidhāCin. 472; ParyāS'aRa. 2. 122; रोगहार्यगदंकारभिषग्वैद्यच्चिकित्सकाः S'abdaRa.(Vā.) 2223; ParaNā. 1909; KośaKaTa. 1. 7411; KalpaK. 60. 363; S'abdaRaSaK. 36. 8; रोगहारोऽगदङ्कारः AṣṭāNi. 38. 13.

अगदंकार (agadaṅkār-a) *adj.* [*f.* -ā] [Debru. p. 65] curing a disease, restoring health शारीराध्यात्मिकानां ज्वरातीसारादिसकलव्याधीनां सन्त्येवागदंकारा अष्टाङ्गायुर्वेदविदो भिषजः MāṭhVṛ. 4. 14 (*on* 1); दोर्भूतो यस्य कस्यापि शिरःशूलमुदेष्यति। गदेयमगदंकारा तस्य जागर्ति मामकी PāṇḍaC. 4.284; अहंकारागदंकारौ(? रो) राजा प्रकृतिवृद्धये। दर्शनानां स धातूनामिवोल्लूनमशीशमत् RājTa.(Jo.) 998.

अगदंकारचय (agadaṅkāra-caya) *m.* a group of physicians अगदंकारचयैरथाच्चिकित्स्ये। प्रबले सति हा भगंदराख्ये स्मरति स्म स्मरशासनं मुनीन्द्रः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 16. 28.

अगदंकारजन (agadaṅkāra-jana) *m.* a group of physicians एकादशस्थस्य गुरोः फलानि तदागदङ्कारजना लभन्ते Ḍamaru. 34.

अगदंकारदर्शन (agadaṅkāra-darśana) *adj.* whose sight or appearance cures diseases (i. e. a look at whom cures diseases) भवरोगार्तजन्तूनामगदङ्कारदर्शनः। निःश्रेयसश्रीरमणः श्रेयांसः श्रेयसेऽस्तु वः TriṣaS'aPuC. i. 1. 13.

अगदंकारनिभ (agadaṅkāra-nibha) *adj.* (acting) like a physician त्वत्तनयेऽर्प्यते स। गीर्मन्यकैः कैरपि दण्डसत्यंकारोऽगदंकारनिभे स्वपुत्राः DvyāśraKā. 6. 85; स्वयमुल्लाघयिता स एव नः।···अगदंकारनिभैरवेक्षणैः Yādavā. 9. 105.

अगदंकारपुंगव (agadaṅkāra-puṅgava) *m.* an eminent physician अगदंकारपुंगवम्। सुहलम्···तं पुनः पुनरैक्षत S'rīKaC. 25. 99.

अगदंकारशंकर (agadaṅkāra-śaṅkara) *m.* a physician by name S'aṅkara अगदंकारशंकरो भट्टसूहकः। मन्त्रिणश्चान्तरङ्गाश्च···अभवन्प्रभोः RājTa. (Jo.) 728;821.

अगदंकारिन् (agadaṅkār-in) *m.* a physician स लघुरगदंकारी केनापि कारणेन तं काचकुम्पकम्···बभञ्ज PrabaCin. 122. 5; वैद्यः श्रेष्ठोऽगदंकारी रोगहारी भिषग्विधः। ···च्चिकित्सकः DhanvNi. 311. 10.

अगदंकारोपयोग (agadaṅkāropayoga) *m.* administering of medicine आतुरस्यागदंकारोपयोग इवानिच्छतोऽपि जन्तोर्धर्मयोगः कुशलैः क्रियमाणो भवत्यायत्यामवश्यं निःश्रेयसाय YaśasCam. ii. 306. 7.

अगदतन्त्र (agada-tantra) *n.* one of the eight divisions of Medicine, discipline dealing with antidotes तद्यथा-शल्यं शालाक्यम्···अगदतन्त्रं रसायनतन्त्रं वाजीकरणतन्त्रमिति SuśruS. i. 1. 7; अगदतन्त्रं नाम सर्पकीटलूतामूषकादिदष्टविषव्यञ्जनार्थं विविधविषसंयोगोपशमनार्थं च SuśruS. i. 1. 6; KāśyaS. 61B. 9; CaturCin. i. 893. 15.

अगदता (agada-tā) *f.* **A** the state of being or working as an antidote यद्यद् (? यद्वद्) योगवशाद्व्रजत्यगदतां द्रव्यैर्विषं योजितम् ··· । तद्वद्योगसमुद्भवं प्रकुरुते हित्वा ग्रहः स्वं फलम् YogYā. 4. 5; **B** healthy condition of the human body तेनागदतां व्रजति भवान्तरं वा AṣṭāSam̐. ii. 99. 7 (4. 17); तथा व्रजत्यगदतां शरीरान्तरमेव वा AṣṭāHṛ. iv. 15. 81.

अगदत्तरस (aga-dattarasa) *adj.* [*f.* -ā] who is curious about the mountain निपतितमादाय ··· आर्तवमगोत्तमात् ··· । सस्पृहमगदत्तरसा पाञ्चाली भीममगदत्तरसा YudhiVi. 5. 10.

अगदत्व (agada-tva) *n.* state of having good health or not suffering from any disease रम्यागदत्वा शिवतनुः···मुनिजनम्···नयति···द्याम् ĪśvaS'. 68.

अगदद्रव्य (agada-dravya) *n.* medicine, drug, (especially) an antidote पार्थिवत्वाविशेषेऽपि विषं मरणकारणम्। अगदद्रव्यमन्यत्तु जीविताय प्रकल्पते NyāyMañ. ii. 57. 23.

अगदधारण (agada-dhāraṇa) *n.* wearing a charm (on the body) ओषध्यगदधारणैः।···आगन्तुः प्रशमं याति CaraS. vi. 9. 93 (1941 Ed.)

अगदप्रलिप्त (agada-pralipta) *adj.* besmeared with medicine or drug (especially an antidote) मुञ्जानस्यास्य दुन्दुभीनगदप्रलिप्तान् वादयेत् AṣṭāSam̐. i. 45. 7 (1. 8)

अगदमन्त्र (agada-mantra) *m.* a spell which leads to freedom from sickness or which restores health स्यात्। विषघ्नागदमन्त्रधारी च ViṣṇuSm. 3. 87.

अगदमान्त्रिक (agada-māntrika) *m.* one who knows the spells which work as antidote वीक्ष्य···कैटभारिकिरीटिनौ। ताम्यति स्माधिकं द्रौणिः फणीवागदमान्त्रिकैः PāṇḍaC. 13. 566.

अगदयत् (agadayat) *adj.* making free from diseases त्वमयि वातनिकेतननाथ मामगदयन् कुरु तावकसेवकम् Nārāy. x. 40. 10.

अगदराज (agada-rāja) *m.* king of medicines (i. e. the best among medicines) नन्वीश्वरोऽनुभजतोऽविदुषोऽपि साक्षाच्छ्रेयस्तनोत्यगदराज इवोपयुक्तः BhāgP. x. 47. 59.

अगदर्शन (agadarśana) *n.* name of a particular melody ततः सप्तस्वरं कार्यं सप्तरूपं च कौशिकी। अगदर्शनमित्याहुर्मानुद्रैममके तथा BrahmāṇḍP. ii. 62. 36.

अगदवेद (agada-veda) *m.* the Veda related to the medicines i. e. the Āyurveda तस्मै जगादागदवेदसिन्धुप्रवर्तनाद्रिप्रवरोऽत्रिजस्तान् (श्वयथोः प्रकोपरूपप्रशमान्) CaraS. vi. 12. 4 (1941 Ed.)

अगदश्रेष्ठ (agada-śreṣṭha) *adj.* the best of antidotes पीतोऽयमगदश्रेष्ठो हन्ति राजीमतो विषम् Hastyāyur. 184. 9 (2. 10)

अगदसंकाश (agada-saṅkāśa) *adj.* like medicine (i. e. acting like a medicine) स (ब्राह्मणः) एव हि यदा तुष्टो वचसा प्रतिनन्दति। भवत्यगदसंकाशः MahāBhā. xiii. 9. 18.

अगदसत्कार (agada-satkāra) *m.* administering of medicine स (ब्राह्मणः) एव हि यदा तुष्टो वचसा प्रतिनन्दति। भवत्यगदसंकाशः (v. l. °सत्कारः) MahāBhā. xiii. 9. 18.

अगदादि (agadādi) *adj.* antidotes and other (medicines) ओ(? औ)षधान्यगदादीनि···तपसैव प्रसिध्यन्ति MahāBhā. xiv. 50. 16; xii. 155. 4; medicines or other (beneficial things) YaśasCam. i. 276. 6; MāṭhVṛ. 5. 24 (*on* 1)

अगदादिनिषेवण (agadādi-niṣevaṇa) *n.* taking medicines or antidotes etc. चार्व्यां रुचौ तदुच्चिताचरणे च नृणां दृष्टार्थसिद्धिरगदादिनिषेवणेषु YaśasCam. i. 276. 6.

अगदादिहेतु (agadādi-hetu) *m.* the cause like administering medicine etc. एवमसौ दृष्टेनागदादिहेतुना, एकान्ततोऽवश्यम्, अत्यन्ततः सर्वथा, शरीरस्याध्यात्मिकदुःखस्य न प्रतीकारः MāṭhVṛ. 5. 24 (*on* 1)

अगदापदेश (agadāpadeśa) *m.* pretext or excuse of medicine च्चिकि-

त्सकव्यञ्जनो वा गरमगरापदेशेन (v. l. अगदापदेशेन) ArthS'ā. ii. 200. 9 (5. 2)

अगदाव (aga–dāva) *m.* a forest on a mountain स (भीमसेनः) खलु गमीरगदावानभ्यपतद्वेगभागभीरगदावान् YudhiVi. 5. 12 (comm. अगस्य गन्धमादनाख्यस्य दावा वनानि)

अगदावस्थिति (agadāva–sthiti) *f.* existence of the forest fire कृतार्जुनामोदभरेण विभ्र(? भ्र)ता सदागदावस्थितिहारिणीं दशाम् । अधार्तराष्ट्रं भुवनं वितन्वता पयोदकालेन वृकोदरायितम् Surath. 5. 26.

अगदित (a–gadita) [*f.* –ā] not addressed or spoken to दयिताय मानपरयापरया त्वरितं ययावगदितापि सखी S'is'uVa. 9. 57.

अगदिन् (a–gadin) *adj.* free from disease, restored to health स यदागदी स्यात्तदुत्थायादित्यमुपतिष्ठते BaudhDS. ii. 1. 27 ; क्षौद्रसंयुतम् । प्रपीड्यामलकानां तु रसं कुडवसंमितम् । पीत्वागदी भवेज्जन्तुः SusruS. vi. 58. 40 ; तत्र तैस्सद्य एवागदि(? दी)भवति BhelaS. 83. 24 (4. 4)

अगदुहितृ (aga–duhitṛ) *f.* the daughter of mount Himālaya (goddess Pārvatī) नृत्यन्तम् … मृडमविरतमगदुहितरमनुपश्यन्तीम् … ध्यात्वोमां यजति जपति यदि धनपतिरखिलदुरितमपवाह्य स्यात् ĪśānS'iPa. i. 26. 101.

अगदोत्तम (agadottama) *m.* best medicine or remedy तन्त्रम्…अगदोत्तमे Vis'vaLoK. 283. 38.

अगदोषध (agadoṣadha) *n.* antidote or medicine वाजिन(श्याकि ? श्राति) जवनतया…अगदोषधैः…प्रातिष्ठन्त AvantiKa. 96. 17.

अगद्य (agadya–) 1 P [*denom.* from *agada*] to be free from disease, to be healthy इरध्यति अगद्यति । इदं भोजमतेन GanRa. 8. 438 ; अगद्यति विह । नैरोग्ये KośaKaTa. 2. 1749.

अगद्य (a–gadya) *n.* not prose (i. e. metrical form like *gāthās*) इति संस्कृतेन कुर्यात् कथामगद्येन चान्येन Kāvyālaṅ.(Ru.) 16. 23 (comm. अगद्येन गाथाभिः)

अगधातु (aga–dhātu) *m.* the root *ag*– अगधातोर्गत्यर्थस्य न(? नि)प्रत्ययान्तस्य रूपमग्निरित्यौणादिकम् PrakaVi. 214. 18.

अगधैर्य (aga–dhairya) *adj.* of firm or steady fortitude इत्यतोरावणो रोषसिद्धेस्तास्म्यन्निवात्मनि । बहुधामागधैर्योऽसौ वीरैश्चक्री रणं ययौ RāghPāṇ.(Dha.) 18. 9 (comm. अगधैर्यः स्थिरधैर्यः)

अगध्र (aga–dhra) *adj.* who holds the (Govardhana) mountain वत्सलो व्रजगवां यदगध्रः…एति BhāgP. x. 35. 22.

अगनिकान (aga–nikāna) *adj.* having the lustre of the (Mandara) mountain क्रमनेकतमादानं सुरतनरजतु च्छलं तदासीनम् । अप्पतिमानं खमते सोऽगनिकानं नरं जेतुम् Kāvyālaṅ.(Ru.) 4. 13.

अगनिमित्त (aga–nimitta) *adj.* caused by *aga* (i. e. an *ārdhadhātuka* suffix) (न धुखेऽगे) अत्रागनिमित्तं खं नास्तीति द्व्यङ्गवैकल्यं नाशङ्कनीयम् JaineVyā. 6. 22 (*on* i. 1. 18) ; 6. 24 (*on* i. 1. 18) ; 6. 25 (*on* i. 1. 18)

अगन्तव्य (a–gantavya) *adj.* incomprehensible ओं सत्यं तदेतत् पण्डिता एव पश्यन्त्येतद्धयशद्वमस्पर्शम्…अगन्तव्यम् NṛsiṁhoTāU. 9 ; अगन्तव्यं तर्कैरनधिगमनीयं क्रतुशतैः… । भवन्तं पश्यन्तः…कृतार्था जाताः स्मः NilaVi. 43. 8.

अगन्तव्यत्व (agantavya–tva) *n.* the state of what is not to be gone over (not included) (नारदवचनम्) तत् नवमाष्टमयोरङ्गु(? योर्मण्ड)लयोर्यदन्तराळं षोडशाङ्गुलं तस्यागन्तव्यत्वादनन्तराभावेनाङ्गुलानां परिगणनमिति न कश्चिद्विरोधः ViraMi. (Vyavahāra.) 194. 31 ; 195. 5.

अगन्तुकामता (a–gantukāmatā) *f.* absence of desire to go i. e. to attain अगन्तुकामता मार्गविभ्रमो मार्गसंशयः । इत्यन्तराया मोक्षस्य गमनेऽतत्त्विदेशना AbhidhK. 5. 44.

अगन्तृ (a–gantṛ) *adj.* who does not go, a non-goer अथागन्त्रादिरूपं तत्प्रकृत्यागमनादयः । सदा स्युः क्षणमप्येकं नैव प्रस्पन्दवद्भवेत् TattvSaṁ. 701 ; यदि तु स्यादगन्तायमेकदा चान्यथा पुनः । परस्परविभिन्नात्मसंगतेर्भिन्नता भवेत् TattvSaṁ 703 ; नासीदगन्ता कुलजः कुमारः NaiṣaC. 10. 2.

अगन्ध (a–gandhá) *adj.* [*f.* –ā] **i** odourless, incapable of having smell एतद्वै तदक्षरं गार्गि ब्राह्मणा अभिवदन्ति…अगन्धम् S'atBr. XIV. vi. 8. 8 ; ओं सत्यं तदेतत्पण्डिता एव पश्यन्त्येतद्धयशब्दम् … अगन्धम् NṛsiṁhoTāU. 9 ; खं तु तिष्ठत्यनावृतम् । अरूपमस्पर्शमगन्धम् ViṣṇuP. vi. 4. 25 ; VāyuP. ii. 40. 16 ; BrahmāṇḍP. iii. 3. 17 ; अगन्धमरसं च यत् । … तद्विष्णोः परमं पदम् ViṣṇuP. i. 14. 40 ; (योगवित्) अगन्धरसरूपस्तु … मुञ्चेऽथ विषयांश्चैव विषयैर्न च युज्यते VāyuP. i. 13. 20 ; LiṅgaP. i. 88. 26 ; तदिदमनेकभूतप्रकृति शरीरमगन्धमरसमरूपमस्पर्शं च प्रकृत्यनुविधानात् स्यात् NyāyBh. 175. 1 (*on* iii. 1. 28–30) ; NyāyVār. 374. 5 (*on* iii. 1. 28) ; गन्धान्तरारम्भकत्वानुपपत्तेरगन्धं शरीरं स्यात् PrakaPañ. 326. 2 ; NyāyKa. 38. 6 ; TātpaṬ.(Vā.) 519. 22 (*on* iii. 1. 28) ; Kiraṇā. 59. 4 ; Upask. 210. 11 (*on* iv. 2. 2) ; अगन्धम्…हे शिष्य जीवं जीवद्रव्यं जानीहि TātpaVṛ. 234. 14 (*on* 2. 80) ; प्रधानम्… । तत्…अगन्धम् SyādvāMañ. 15(35) ; NyāySu.(Ja.) 350A. 6 (*on* ii. 2. 6) ; सर्वत्र कारणत्वाद्धगवानस्ति । … पृथिव्यां सर्वगन्धो जलादावगन्धः AṇuBh. 189. 21 (*on* iii. 2. 11) ; **ii** having no smell मत्तमातङ्गस्त्वगन्धं मूत्रं सृजत्यल्पाल्पम् Hastyāyur. 265. 9(2. 49) ; तत्र शीतं श्वेतमगन्धमच्छमुदकमिवोदकमेही मेहति AṣṭāSaṁ. i. 284. 15 (3. 10) ; (बलासः) अगन्धः…पक्वः SiddhYo. 81. 14 ; **iii** devoid of fragrance नागन्धां स्रजं धारयेत् GobhiGS. iii. 5. 15 ; अगन्धानि …। पुष्पाणि वर्जनीयानि S'aṅkhaSm. 14. 15 ; S'ārṅgaPa. 626 ; BhikṣāKā. 27. 5.

अगन्धगुणसंगम (a–gandhaguṇasaṅgama) *adj.* who has no contact with the quality of smell (due to perfumes etc.) गुणैः सुरभितात्मानम गन्धगुणसंगमम् । … ध्यायेज्जगत्त्रयार्चार्हमर्हन्तम् YaśasCam. ii. 396. 15.

अगन्धज्ञता (agandhajña–tā) *f.* the condition of losing the capacity to differentiate smells तत्रादौ वातविकारानानुव्याख्यास्यामः । तद्यथा…अगन्धज्ञता च घ्राणनाशश्च CaraS. i. 20. 12 (1922 Ed.)

अगन्धतापत्ति (agandhatāpatti) *f.* the contingency of the state of having no smell or oderlessness अनुष्णाशीतस्तु देहः ; सगन्धागन्धारब्धत्वेऽप्यगन्धतापत्तिः NayaVi. 206. 4 (*on* i. 1. 5)

अगन्धत्व (agandha–tva) *n.* the state of being odourless, having no smell अबादीनामगन्धत्वात् तत्प्रकृत्यगन्धं स्यात् NyāyBh. 174. 3 (*on* iii. 1. 27) ; भूतेजसोः अप्तेजसोर्वारम्भकत्वेऽगन्धत्वम् PrakaPañ. 326. 2 ; वर्णोज्ज्वलेऽप्यगन्धत्वात् कर्णिकारे न रेमिरे । भृङ्गाः PārśvC. 6. 800.

अगन्धनकुल (agandhana–kula) *n.* the species (of snakes) called *agandhana* सर्पाणां द्वे कुले राजन् विश्च(? चे)ते वसुधातले । गन्धनाख्यं कुलं चैकमगन्धनकुलं परम् BṛKathāK. 112. 20 ; अगन्धनकुले नागा वान्तमिच्छन्ति किं पुनः PārśvC. 6. 1213.

अगन्धनाद्यर्थत्व (agandhanādyartha–tva) *n.* the state of not having the meaning as 'divulging the faults of others' etc. आयंस्त रज्जुमिति । लुङ् । अगन्धनाद्यर्थत्वात् कित्त्वाभावः Prasā. ii. 424. 13 (KāśiVṛ. *on* P. i. 2. 15 गन्धनं सूचनं परेण प्रच्छाद्यमानस्यावद्यस्याविष्करणम्)

अगन्धनीय (a–gandhanīya) *adj.* not fit to be tortured प्रस्पाश्य मुष्टिमभितर्जयते प्रभत्स्यों मल्लो बित(? ब)स्तयिषुरेनमगन्धनीयम् DhātuKā. 3. 34 (comm. पीडयितुमयोग्यम्)

अगन्धबुद्बुद (a–gandhabudbuda) *adj.* [*f.* –ā] not having smell and bubble शुचिन्यश्च तथैवापः स्रवन्त्योऽगन्धबुद्बुदाः MārkP. 35. 15.

अगन्धम् (a–gandham) *adv.* without fragrance माल्यमगन्धं म्लायति CaraS. vi. 23. 120 (1941 Ed.)

अगन्धर्व (a–gandharva) *adj.* devoid of the *gandharvas* अगन्धर्वम्… करिष्याम्यखिलं जगत् RāmāMañ. 162. 5.

अगन्धलेप (a–gandhalepa) *adj.* without any trace of smell अच्छेनागन्धलेपेन जलेनाबुद्बुदेन च । आचामेत् ViṣṇuP. iii. 11. 19.

अगन्धवत् (a–gandhava(n)t) *adj.* having no smell, odourless अगन्धवच्च यत् । अनाद्यनन्तं महतः परं ध्रुवं निचाय्य तं मृत्युमुखात् प्रमुच्यते KāṭhU. 3. 15 ; MuktiU. 2. 72 ; YogKuU. 3. 35 ; अशब्दमस्पर्शमरूपमव्ययं तथारसं नित्यमगन्धवच्च यत् । …निचाय्यनीयं पदमीदृशं हरेः SaṁkṣeS'ā. 3. 292 (ii. 316. 11) ; अरूपमरसस्पर्शमगन्धवदमूर्तिमत् । सर्वमापूरयच्चैव सुमहत्तत्प्रकाशते BrahmP. 232. 25 ; TattvCin. i. 268. 6 ; SāṁkhyaPraBh. 122. 6 (*on* 5. 25)

अगन्धवत्त्व (agandhavat–tva) *n.* the state of having no smell, odourlessness साध्यैकदेशवृत्तिस्तज्जातीयविपक्षव्यापकः पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशानि अनित्यानि अगन्धवत्त्वादिति NyāyVār. 167. 8 (*on* i. 2. 45) ; यस्माच्चतुर्गुणत्वेन पार्थिवं घ्राणं रसनादिभ्य आप्यादिभ्यः प्रधानं तस्मादस्यागन्धवत्त्वं नास्ति येन गन्धं न गृह्णीयात् TātpaṬ.(Vā.) 534. 5 (*on* iii. 1. 70) ; TātpaṬ.(Vā.) 534. 9 (*on* iii. 1. 70) ; महत्त्वान्नभसो रूपं निषिध्यते अगन्धवत्त्वाद्वा स्पर्शरहितत्वाद्वा Vādā. 84. 8.

अगन्धवदवृत्ति (agandhavad–avṛtti) *adj.* not existent in (a locus) which has no smell यत्त्वियं पृथिवीत्वानुभवः…पृथिवीत्वव्यधिकरणधर्मानवच्छिन्नपृथिवीविशेष्यकविषयताकः…अगन्धवदवृत्तिपृथिवीत्वप्रकारकविषयताकत्वात्…तत्र TattvCin. i. 268. 6.

अगन्धसमवेदनम् (agandhasama–vedanam) *adv.* giving the impression similar to having no smell (whatsoever) (वारणाः) रक्ताभासमदुर्गन्धमगन्धसमवेदनम् । मूत्रसङ्गे प्रमेहन्ति तस्य वक्ष्यामि भेषजम् Hastyāyur. 261. 17 (2. 40)

अगन्धसेविन् (a–gandhasevin) *adj.* not using or applying perfumes (ब्रह्मचारी) अगन्धसेवी (स्यात्) HirS'S. xxvi. 1. 58 ; ĀpaDS. i(1). 2. 25.

अगन्धि (a–gandhi) *adj.* cf. **अगन्धिन्** [Viśva.]

अगन्धिन् (a–gandhin) *adj.* having no fragrance उग्रगन्धीन्यगन्धीनि—

पुष्पाणि (विवर्जयेत्) VisnuSm. 79.5; 66.6.

अगपति (aga-pati) *m.* king of mountains (i. e. mount Meru) हरिणा …जनताविदूर्यमुपपादयितुम् । निकटान्न पाण्डुकशिलागपतेः खलु सा हृता RāghPāṇ. (Dha.) 12.32 (comm. अगपतेर्मेरोः); रथः कृत्स्नो लोको धनुरगपतिर्ज्या फणिपतिः …त्रिपुरपुरदहने (? त्रिपुरपुरदाहे) परिकराः MahāN. 6.71; **ii** the Himālaya mountain cf. **अगपतितनया.**

अगपतितनया (agapati-tanayā) *f.* daughter of the Himālaya (lit. of the king of mountains) प्रयजतु जपरतिरगपतितनयाम् ĪśānS'iPa. i. 23.74.

अगपत्नी (aga-patnī) *f.* wife of the mountain (Himālaya) नायं रुद्रश्शिवास्वामी सेवकोऽयं शिवस्य वै । इत्यवोचोऽगपत्न्यै त्वम् S'ivaP. ii(3). 43.15 (174B.3)

अगपरागपर (agaparāga-para) *adj.* [*f.* –ā] intent on (seeing) the pollens (of the flowers) of the trees कमितुः … अपरागपरागपरागपरा । स्थिति-माप Nalo. 2.33.

अगप्रदेश (aga-pradeśa) *m.* the place for (the operation of the technical term) *aga* (i. e. other than the term *ga*) अगप्रदेशाः 'वलाद्यगस्येट्' 'गागयोः' इत्येवमादयः JaineVyā. 148.33 (*on* ii. 4.94)

अगभाज् (aga-bhāj) *adj.* which lives on the mountain (Kailāsa) यो वहति जगदिदम्…स्फुटरुच्चिवपुषा योगभाजागभाजा EI. xviii. 32.11.

अगभाव (ag-abhāva) *m.* absence of a vowel included in the term *ak* अग्नय इति । परत्वाद्घेर्ङितीति गुणे कृतेऽगभावादत्र न भवति Nyās. ii. 264.20 (*on* vi. 1.101); अग्नये । परत्वात् 'घेर्ङिति' इति गुणे कृते उभयोरेकारयोः सवर्णत्वेऽपि अगभावादत्र सवर्णदीर्घो न Prasā. i. 67.17.

अगभीर (a-gabhīra) *adj.* not deep (i. e. shallow) कारयेन्मृगयारण्यं क्रीडाहेतोर्मनोहरम् । … अगभीरजलाशयम् NītiSā. 15.34; TattvCin. iv(2). 718.8; AnekāSaṁ. 3.352; MediK. 90.40.

अगभीरत्व (agabhīra-tva) *n.* the state of not being deep ननु गभीरायां नद्यां घोष इत्यत्र नैकपदे लक्षणा तीरस्यानदीत्वादगभीरत्वाच्च मुख्यलक्ष्ययोरनन्वयापत्तेः TattvCin. iv(2). 718.8.

अगभू (aga-bhū) *f.* name of Pārvatī ('mountain-born') हतोत्तरामगभुवं कुर्वन् हरः पातु वः VakroPañ. 16; दिश्याद् वः शितिकण्ठ इत्यगभुवि स्पष्टोत्तरोक्तिः श्रियम् VakroPañ. 39.

अगम (a-gama) *adj.* [*f.* –ā] **A i** inaccessible, impassable गम्यान्यपि च तीर्थानि कीर्तितान्यगमानि MahāBhā. iii. 83.88 = PadmP. i. 39.97; कक्ष्यावतामप्यगमाभ्युदन्वत्प्रभासभूश्चक्रवतामुनाभूत् DvyāśraKā. 2.63; **A ii** difficult to be entered or plunged into, unfathomable तुङ्गा गिरिवरदेहा अगमं सलिलं समीरणो रसहारी Bhaṭṭi. 13.9 (comm. न गम्यत इत्यगमं दुरवगाहम्); **A iii** difficult of access, difficult to get चन्द्राचार्यादिभिर्लब्ध्वादेशं तस्मात् तदागमम् । प्रवर्तितं महाभाष्यम् RājTa.(Ka.) 1.176; **B i** immovable यत् किंचिज्जङ्गमागमम् MahāBhā. iii. 160.13; **B ii** motionless, not moving (वृन्दावनम्) शीलितमगमैरगमैर्निगमैरिव योगमारूढैः KaṁVa. 4.47; **C** not entering into, not subjected or inclined to तुरंगमा अप्यगमा भयेषु सरोषहेषं हिहिहीति चक्रुः VasaViKā. 11.12; **D** unattainable त्रैलोक्ये सर्वभूतेषु त्रैलोक्यमगमं स्मृतम् । प्रकामान् विषयान् भुङ्क्ते न च प्रतिहतः क्वचित् VāyuP. i. 13.14; स्त्रिया भर्तरि सुप्रीते कः काम इह चागमः BhāgP. vi. 18.32; **E** unmanifest (= अव्यक्त) त्वं (विष्णुः) पिप्पलस्त्वमगमस्त्वं व्यक्तस्त्वं प्रजापतिः BrahmP. 178.152; **F** difficult to be understood, incomprehensible (वृन्दावनम्) शीलितमगमैरगमैर्निगमैरिव योगमारूढैः KaṁVa. 4.47; (विष्णुः) स्तुतिविशारदनारदशारदामुनिगणैर्निगमैरगमैः स्तुतः Vidvanmo. 8.82; **G** not going, unable to go [MW.]

अगम (a-gama) *m.* [AltGr. II. i. p. 78] **A** a tree अहो बतायमगमः (अशोकः) श्रीमानस्मिन् वनान्तरे । आपीडैर्बहुभिर्भाति MahāBhā. iii. 61.98; बभूवुरगमाः सर्वे मारुतेनैव निर्धुताः Rāmā. v. 12.17; पुष्पाणि च फलानि च । धारयन्त्यगमास्तत्र भूषणानीव मानवाः Rāmā. vi. 30.7; vi. 84.10; अगमविटपान्तरितवपुषामनिमिषयोषिताम्…उद्यानमपश्यत् YaśasCam. i. 95.1; i. 279.8; ii. 199.2; सर्वागमान्तप्रमितान्धकारे… । अये दयालुर्मयि चेत् प्रसीद RasiRañ. 59; KaṁVa. 4.47; उदडीयत पक्षिभिः समन्तादगमेभ्यो हरियूथपातितेभ्यः Rāgh. 15.11; पलाशी द्रुद्रुमागमाः AmaK. 659 = AgniP. 362.14; Vaija. 270.58; AnekāK. 590; NānārthāSaṁ. ii. 56.112; **B** a mountain विधृतैश्चोच्छ्रितैः शृङ्गैरगमः खगमोऽभवत् HariVaṁ. 61.32; अभ्रान्तमतिशय्येह विराजिततमागमे । निशामयालीनघनं सालौघमतिनन्दनम् Yādavā. 6.77; 9.27; न च भीतिरमोचि तैरमुष्मादगमेभ्योऽपि Rāgh. 15.11; Vaija. 270.58; NānārthaSaṁ. ii. 56.112.

अगमक (a-gamaka) *adj.* **1** which does not convey any or the intended meaning, not making clear or intelligible, non-explanatory, non-indicative अगमकं ते सूत्रम् MahāBh. i. 39.4 (*on* i. 1.1); अगमको निर्देशोऽनिर्देशः MahāBh. i. 268.6 (*on* i. 3.10) = i. 409.14 (*on* ii. 2.5); ii. 339.21 (*on* v. 1.9); ii. 358.3 (*on* v. 1.72); ii. 380.23 (*on* v. 2.45); ii. 388.11 (*on* v. 2.79); iii. 457.16 (*on* viii. 4.14); कथादोषः संक्षेपेण नवविधः । आकुलं संरब्धम् अगमकम् अमितम्…अप्रबद्धं च AbhidhSa. 105.18; तदेतदगमकं सूत्रमेव तावदनर्थकम् S'ābaBh. 602.9 (*on* ii. 3.16); TātpaṬ.(U.) 328.17 (*on* 5(5).94); अगमके सूत्रे सति … दोषप्रतिसमाधानार्थं वृत्तिकारादिभिर्यतितव्यम् TantrVā. 607.2 (*on* ii. 3.16); ननु तल्लिङ्गमात्रमगमकम्, न्यायाभावात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 827.6 (*on* iv. 4.5); यावत् धूमस्याग्निना सह सम्बन्धो नोच्यते तावदगमक एव PrakaPañ. 222.18; अत एवानुमितिसमयेऽप्यगमकम् TātpaṬ.(Vā.) 162.21 (*on* i. 1.5); NayaVi. 154.6 (*on* 1. i. 3.5); NyāyRa. 14.10 (*on* 1.41); Kāśi. i. 17.15 (*on* 1.41); PramāMī. 42.14 (*on* i. 2.12); अन्वयव्यतिरेकावगमकावित्याह PrakaVi. 543.26; न पुनरगमकं स्पर्शनं रूपशून्ये TattvMu. 1.51; **B** difficult to be understood, unintelligible श्लोकं विधायापि किमित्युदारः कविर्न तोषं समुपैति भूयः । अगमकमकरोदिति । …अगं गोवर्धनपर्वतम् । न विद्यते कं जलं यत्र तत् अकम् । हे अक । न विद्यते कं सुखं यस्य सः । हे दुःखिन् । रोदिति रोदनं करोति । अगमकमकरोदिति । एनं श्लोकम् अगम्यम् अकरोत् इति विचारयन् तुष्टो न भवति VidaMuMa. ii. 69.1.

अगमकत्व (agamaka-tva) *n.* the state of not conveying the intended sense, not being helpful for understanding, non-suggestiveness, being non-indicative वृत्तिस्तर्हि कस्मान्न भवति । अगमकत्वात् MahāBh. i. 361.10 (*on* ii. 1.1); सतोर्विद्यमानयोरपि दर्शनादर्शनयोरगमकत्वं हेतोर्दृश्यते HetuBiṬ. 222.18; वृत्तौ विशेषणाकाङ्क्षागमकत्वान् निवर्तते VākyaPa. iii. 14.46; सूत्रे चागमकत्वादि प्रत्याख्याने विरुध्यते S'lokaVār. 1.42 (14.1); 7.362 (948.4); एवं कालसंख्यादीनां परस्परव्यभिचारादेवागमकत्वं वाच्यम् TantrVā. 941.1 (*on* iii. 4.13); 975.9 (*on* iii. 4.13); अथानियतत्वादगमकत्वम्, नियततैव तर्हि गमकत्वे हेतुः TātpaṬ.(U.) 306.13 (*on* 5(5).4); 306.6 (*on* 5(5).4); Kāśi. iii. 109.20 (*on* 5(5).19); संदिग्धव्यतिरेकस्य हेतोरगमकत्वम् NyāyMañ. ii. 8.26; TātpaṬ.(Vā.) 167.10 (*on* i. 1.5); NyāyVārPari. 331.5; कामाद्यभावोऽपि नानुभावः …अगमकत्वात् प्रयोगासमवायित्वाच्च AbhinBhā. i. 333.7 (*on* 6.83); अविनाभावाभावे हेतोरगमकत्वदर्शनात् PramāMī. 40.13 (*on* i. 2.9); 73.8 (*on* ii. 1.35); मिथ्याधूमस्य त्वव्याप्तत्वादगमकत्वम् PrakaVi. 422.25; विपक्षासत्त्वनिश्चयाभावादगमकत्वम् Upask. 160.7 (*on* iii. 1.17); BhāṭṭDī. i. 291.9 (*on* iii. 3.15); VaiyāBhū. 67.1 (*on* 16)

अगमन (a-gamana) *n.* **A i** non-arrival अयं पृच्छामि … । राज्ञः संप्रतिबुद्धस्य यच्चागमनकारणम् Rāmā. ii. 13.16; **A ii** non-attendance, the act of not attending तदीयमात्मीयं वा स्वयमविशेषेण पश्येत् । तेन विना गोष्ठ्यादीनामगमनमिति KāmSū. 319.25 (6.2); तेन विना गोष्ठ्यादावगमनमप्याचरेन्नियता KandaCū. vi. 2.26; **A iii** the act of not going or moving, non-entry, non-going अनधिकृतानां ज्ञानकर्मणोरगमनमेव दक्षिणेन पथा ChāndoUBh. 309.1 (*on* v. 10.8); 248.6 (*on* iv. 15.5); अथागन्त्रादिरूपं तत्प्रकृत्यागमनादयः । सदा स्युः TattvSaṁ. 701; तथैव गमनागमनाभ्यां बाभ्रवीयेषूदाहरेत् संकिरेच्च JayaMa. 361.12 (*on* 6.6); तवागमनमेवार्हं वैरसेनौ तया वृते NaiṣC. 17.154; तद्गृहगमने हि स्पर्शसंभावना, अगमने तु स्पर्शसंभावना नास्ति HārLa. 20.9; YuktiSneha. 93.33 (*on* i. 1.5); KandaCū. vi. 3.10; PūrvottaVāNaMā. 345.12; **B** non-attainment ब्रह्मणः समत्वेऽपि अविदुष इव विदुषोऽप्यगमनमाशङ्क्य किं विद्वान् समश्नुते न समश्नुते इति तृतीयोऽनुप्रश्नः TaiUBh. 255.19 (*on* 2.6); **C** non-extension, the act of not extending upto न च परोक्षस्थले तद् (= प्रकाशत्वम्) अस्ति, विषयेन्द्रियसंनिकर्षाभावेन विषयपर्यन्तं वृत्तेरगमनात् AdvaiSi. 480.18; साक्षाच्छक्तेः पर्यवसानप्रसङ्गाद्वाक्यार्थपर्यन्तमगमनात् कथं तेन प्राशस्त्यलक्षणा स्यात् NyāySu.(So.) 37.1 (*on* i. 2.7); **D** the act of not approaching (for sexual intercourse) अत एवागमने दोषमाह यमः DīpKa. 12.2 (*on* 1.79); ऋतावगमने दोषमाह पराशरः ManvaMu. 95.3 (*on* 3.45) = NirṇaSi. 175.8; जातपुत्रस्य त्वगमनेऽप्यदोषः BālaKrī. i. 82.21 (*on* 1.79); VīraMi. (Saṁskāra.) 153.20; BhāṭṭDī. iv. 108.14 (*on* x. 8.7); MīmāKau. i. 47.2 (*on* i. 3.7); BālaṁBha. i. 221.10 (*on* 1.79); TejoBiU. 1.4.

अगमनत्व (agamana-tva) *n.* the state of motionlessness (absence of movement) एकस्य हि सकर्मकत्वाकर्मकत्वे एकरूपेण विरुद्धे, न तु रूपान्तरेणापि, मानाभावात्, यथा स्थितेरकर्मिकाया अपि अगमनत्वेन रूपेण सकर्मकत्वम् AdvaiSi. 481.2; संयोगाभावानुकूलक्रियात्वमगमनत्वम् GuruCandr. ii. 126.20.

अगमनरूप (agamana-rūpa) *adj.* characterised by not going अत्र कस्यचिदगमनरूपे कार्ये कारणमभिहितम् SāhiDa. 574.13.

अगमनविधान (agamana-vidhāna) *n.* prescription for not crossing,

order not to tresspass दूरे सीम्नः पुरस्तादगमनविधानात् सीममध्ये गच्छतो न दोषः CaturCin. iii(1). 1009. 2.

अगमनविरोधिन् (agamana-virodhin) *adj.* which is contrary to non-going अगमनविरोधिगमनस्यैव प्रशब्दार्थत्वात् TattvCin. iv(2). 856. 3.

अगमनीया (agamanīyā) *f.* a woman with whom cohabitation is prohibited अगमनीयां गत्वा···आज्याहुतीर्ज्यु(? जु)हुयात् (comm. अगमनीयां गत्वेति स्वभार्यां रजस्वलां गत्वा षष्ठ्यादिषु वा प्रतिषिद्धरात्रिषु गत्वा) ĀśvaGS. iii. 6. 9.

अगमबुद्धि (agama-buddhi) *f.* inclination not to approach (for sexual intercourse) येन नायकस्य तस्यामगमबुद्धिः स्यात् JayaMa. 244. 21 (*on* 4. 2)

अगमभेदिन् (agama-bhedin) *adj.* which splits the mountain वज्राशनिसमाः शब्दा भवन्त्यगमभेदिनः HariVaṁ. 59. 14.

अगमयत् (a-gamayat) *adj.* not placing or putting into (*lit.* not causing to reach) (युवराजः) वीटीं भृत्यकरार्पितामगमयन् वक्त्रं गृहीतामपि··· अत्यर्थं श्वसितोद्गमैर्विवृणुते चिन्तां निजान्तर्गताम् Jīvān. 84. 2.

अगमविटप (agama-viṭapa) *m. n.* branch of the tree अगमविटपान्तरितवपुषामनिमिषयोषितामलिकतटकुड्मलितहस्तनखशुक्तिभिरिव ··· प्रसूनमञ्जरीभिरुपचितोपरितनविस्तारम् (उद्यानमपश्यत्) YaśasCam. i. 95. 1.

अगमा (agamā) *f.* **1** a woman with whom sexual intercourse is prohibited ब्रह्महत्यागुरुहत्यासुरापानागमागमाः। भस्मीभूताः PadmP. ii. 92. 22; **2** name of a princess अगमा मलना चैव भगिन्यौ तस्य BhaviP. 469A. 16 (iii(3). 5. 24); 492B. 3 (iii(3). 17. 50); 527A. 18 (iii(3). 31. 22); **3** Dolichos Sinensis अगमा···राजनिष्पाविकी भवेत् AbhidhāMañ. 134. 12.

अगमागम (agamā-gama) *m.* sexual intercourse with a woman with whom it is prohibited ब्रह्महत्यागुरुहत्यासुरापानागमागमाः। भस्मीभूताः PadmP. ii. 92. 22.

अगमाभ्यर्ण (agamābhyarṇa) *n.* proximity to (i. e. near) the tree उद्यानम्···अगमाभ्यर्णप्रसाधितमकरध्वजाराधनजघनवेदिकम् YaśasCam. i. 526. 1.

अगमायाद (agamāyā-da) *m.* (worldly existence) which is harassed with the never-ending nescience इयमपि योगमायागमायादशमिनी (comm. न गच्छति इति अगा, अगा माया अविद्या, तया द्यति पीडयति इति अगमायादः संसारः) CaitaCa. 74. 13(3)

अगमाराम (agamārāma) *m.* a grove, pleasure garden of trees सकललोकमनोहरागमारामे शिरीषग्रामे मृगसेनाभिधानो मत्स्यबन्धः YaśasCam. ii. 337. 18.

अगमित (a-gamita) *adj.* untold, untaught, not explained तस्मिंस्तु विध्यनुवादविकल्परहिते परिगृहीते सूत्रद्वयमगमितं (सूत्रपदागमितं ASS. Ed.) पश्यन् ···ब्रवीति TantrVā. 936. 1 (*on* iii. 4. 12)

अगमितनरेन्द्रवचस् (agamita-narendravacas) *adj.* who has not understood the words of the king अगमितनरेन्द्रवचसि तस्मिन्मूके च राजलोके मुहूर्तमिव तूष्णीं स्थित्वा बाणो व्यज्ञापयत् HarsaC. 123. 4.

अगमितयोग (agamita-yoga) *adj.* which does not convey the etymological sense अङ्गमितयोगैः (v. l. अगमितयोगैः)···पदैर्व्यवहरेदिति सारः Nyāy-Pari. (Granthamālā Ed.) 198. 7.

अगमूर्धन् (aga-mūrdhan) *m.* top or peak of a mountain रामः··· आरोप्य जानकीं स्वाङ्के स्थितो दृष्टोऽगमूर्धनि AdhyāRā. v. 2. 51.

अगम्भीर (a-gambhīra) *adj.* **1** not profound न खल्वतथ्यमगम्भीरमाङ्गिरसो ब्रवीति AnarghaRā. 3. 3(13); **2** not deeply sunk अगम्भीरैः··· । राजपत्न्यो भवन्तीह नयनैः BhaviP. 22B. 27 (i. 5. 83); **3** not deep, shallow अब्धयोऽप्यगम्भीराः···नरनाथ तवान्तिके KāvyaPra. 665. 1; अगम्भीरेऽपि चोत्तानः TrikāŚe. iii. 3. 231; ViśvaPra. 89. 55; ViśvaLoK. 192. 42; **4** not majestic मया···निसर्गादगम्भीरोऽयं विष्कम्भितोऽस्ति VidaMā. i. 14(7)

अगम्भीरगाहिन् (a-gambhīragāhin) *adj.* [*f.* -ī] which does not dive deep (i. e. which is superficial) न लीढे धीरवैदर्भी धीरगम्भीरगाहिनी NaisC. 17. 134.

अगम्भीरव्यावृत्ति (agambhīra-vyāvṛtti) *f.* exclusion of (the quality of) not being deep (i. e. shallow) गम्भीरायां नद्यां घोषः प्रतिवसतीत्यत्र यथा तीरे तात्पर्येऽपि नद्यामगम्भीरव्यावृत्तिरभिधावलाल्लभ्यते AdvaiSi. 692. 19.

अगम्भीराम्भस् (agambhīrāmbhas) *adj.* having shallow (*lit.* not deep) water अद्राक्षम्···अगम्भीराम्भसं नदीम् BṛKathāŚloSaṁ. 18. 515.

अगम्य (a-gamya) *adj.* [*f.* -ā] **1** inaccessible, unapproachable, beyond the reach of, impenetrable, invulnerable **2** impassable, untraversable, difficult to cross over or tread on **3 A** inaccessible (mentally), inconceivable, incomprehensible, imperceptible **B** unfathomable, very deep **4** unattainable, difficult to get or reach, unachievable **5** who is either unfit to approach (for sexual intercourse) or with whom (sexual intercourse) is prohibited **6** not fit to be visited, improper, prohibited **7** which cannot be overcome, which cannot be cured **8** which cannot move, immovable **9** whose level of achievement is difficult to reach, matchless, unrivalled. **1** inaccessible, unapproachable, beyond the reach of, impenetrable, invulnerable यदाश्रौषम्···समागतं भीमम्··· । तस्मिन् देशे मानुषाणामगम्ये तदा नाशंसे विजयाय संजय MahāBhā. i. 1. 111; iii. 91. 4; xii. 175. 31; xiii. 26. 61; ततः परमगम्या स्यादिक्पूर्वा त्रिदशावृता Rāmā. iv. 39. 58; iii. 16. 9; CaraS. vi. 1(4). 3 (1941 Ed.); न च न परिचितो न चाप्यगम्यः (राजा) Mālavikā. 1. 11; यत् स्थानम्···योगिनामप्यगम्यम् KundaMā. 6. 30; तानि वर्षाणि सप्त वै । प्रपातविषमैस्तैस्तु पर्वतैरावृतानि तु । संततानि नदीभेदैरगम्यानि परस्परम् BrahmāṇḍP. i. 15. 30; i. 16. 8; i. 19. 169; i. 20. 56; ii. 7. 350; ii. 31. 20; अगम्यं परचक्राणां तद्वासगृहमापदि MatsyaP. 217. 4; नाविज्ञातं न चागम्यं नाप्राप्यं दिवि चेह वा । उद्यतानां मनुष्याणाम् MārkP. 20. 37; 57. 5; दैवी च सिद्धिरपि लङ्घयितुं न शक्या गम्यो (v. l. शक्यागम्यो) नृपो बलवता सह को विरोधः Mṛcch. 6. 2; PañcT. 2. 80 (260. 2); 3. 43 (296. 5 F. N., v. l. according to Spiegel); वयं तस्यागम्याः Tantrākhyā. 87. 11; PadmP.(Ra.) 17. 91; 48. 245; ततः परमगम्या मादृशां भूमयः MahāvīC. vii. 24. 2 (201. 17); (कारयेन्मृगयारण्यम्) अगम्यं रिपुसैन्यानाम् NītiSā. 15. 37; 20. 13(1); अगम्ये च महाघोरे गन्धमादनगह्वरे । ···कृत्वा विहारम् PañcaRā.(Nā.) i. 10. 40; iii. 4. 11; PauṣkS. 36. 291; 36. 374; नियतमगम्यमदृश्यं भवति किल त्रस्यतो रणोपान्तम् Kāvyālaṅ. (Ru.) 5. 28; 10. 13; RāmC. 25. 66. परस्परमगम्यास्ते (इन्द्रद्वीपादयः) KāvyMī. 92. 11; सागरान्तरिताः सर्वे अगम्याश्च परस्परम् VāmaP. 13. 9; VarāP. 75. 28; BrahmaVaiP. iv. 30. 41; आस्फालनं शीकरवर्षणं च सिन्धोः स्मरन्दाहतृषोरगम्यः AṣṭāSaṁ. ii. 50. 14 (4. 9); (धर्मवनम्) अपश्यद्योगिनां गम्यमगम्यं ब्रह्मविद्विषाम् KūrmaP. 152. 15 (1. 14); मत्स्यस्थलं सर्वदेवानामगम्यं मोहनं महत् PadmP. iv. 38. 38; असौ गिरिगह्वरे । अगम्ये नृपति(? तिः) स्थाने स्थितः DevīBhāP. vi. 12. 61; (स्थलं तत्तु) पुंसामगम्यं समभूत् पुंसां स्त्रीत्वकरं द्विज । BṛDharmaP. i. 53. 55; AdhyāRā. iii. 10. 38; इत्थं पुरमगम्यं स्यात्पत्त्यश्वरथदन्तिनाम् SamarāSū. 10. 33; RāmāMañ. 206. 9; 274. 16; BṛKathāMañ. 3. 264; 5. 176; तद्भयात्तेन विन्ध्याद्रौ मायाविवरमन्दिरम् । अगम्यमसुरेन्द्राणां बह्वाश्चर्यमयं कृतम् KathāSaSāg. vi. 3. 14; xii. 24. 3; VikraDeC. 6. 13; वितस्तापरिखाक्षिप्ता भूरगम्या द्विषामियम् RājTa.-(Ka.) 8. 1052; देवसूरिः···अगम्यः प्रतिवादिद्युक्तिज्वालानाम् MudriKu. 2. 28(2); 2. 33(2); TriṢaŚaPuC. i. 6. 634; अगम्यायामन्यैर्दिशि परिणतेरर्थवचसोर्मतं चेदस्माकं कविरमरसिंहो विजयते SaduktiKa. 296. 12; PrabhāC. 197. 32; नृदुर्गं मानुषबहुलतयागम्यम् ManvaVi. 790. 5 (*on* 7. 70); CaturCin. ii(1). 2. 20; मड्डाहृतं नाम नगरं नगराजिभिः । ध्वान्तस्येव महादुर्गमगम्यं सूर्यरोचिषाम् PrabhāC. 171. 7; 9. 6; यन्त्रितात्मा कुटीं वसेत् । अगम्यो रुग्जरामृत्युशस्त्राग्निविषवारिभिः RasRaSa. 28. 97; PālaGoKa. 78; अगम्येष्वपि भूपालः शैलेषु च सरस्सु च ।···समचरत् RājTa.(Jo.) 1189; HariVi. 5. 17; यो धत्ते क्षीरवारांनिधिमुपरि परैः राजहंसैरगम्यस्तदुर्गं चित्रकूटो जयति वसुमतीमण्डनं भूरिभूमिः EI. ii. 420. 48; EI. xi. 191. 7; हस्तप्राप्योऽप्यगम्यो झटिति ··· धावन् गजेन्द्रम् ··· तस्य दन्तम् ··· उन्मूल्य Nārāy. x. 75. 3; RasGaṅ. 508. 4; अद्राक्षुः···ते···अगम्यमाचारमात्रशरणैः···स्वार्यमुवं भवनम् NīlaVi. 40. 15; दुर्विगाह्यम्···विषमम्··· । अगम्यम् KalpaK. 220. 53; नीला अद्रौ बहुफलधृतो मानवानामगम्याः···ये नगाः PavaDū.(Vā.) 20; दुर्गमगम्यम् DharK. 280; **2** impassable, untraversable, difficult to cross over or tread on अतः परमगम्योऽयं पर्वतः सुदुरारुहः MahāBhā. iii. 146. 79; iii. 147. 40; vii. 102. 42; हतैर्मनुष्याश्वगजैश्च संख्ये···बभूव ।···गजैरगम्या वसुधातिदुर्गा MahāBhā. viii. 68. 22; ix. 79*(3); तथानूपानि वैदेहि सन्त्यगम्यानि कानने Rāmā. ii. 654*. 6; iv. 40. 24; मरुदेशे शिलातटे वा अगम्ये पतितास्तिष्ठन्ति ChāndoUBh. 303. 14 (*on* v. 10. 6); MārkP. 82. 64; ददर्श···नारदः···। महारण्यमगम्यम् BrahmaVaiP. i. 29. 3; UdaySuKa. 37. 3; BhaviP. 582A. 34 (iii(4). 18. 15); Subhāṣi. 1496; विच्छिद्य सेतुं विशिखासनेन परैरगम्यं पयसां निधानम् । चकार रामः Raghunā. 9. 10; **3A** inaccessible mentally, inconceivable, incomprehensible, imperceptible, not easy to know or imagine, beyond the purview of (मेरुम्) अगम्यं मनसाप्यन्यैः MahāBhā. i. 15. 8; ततः निष्पुरुषं शैलम्···। अगम्यं मनसाप्यन्यैस्तस्याचख्यौ स कश्यपः MahāBhā. i. 26. 17; ii. App. I. 12(29); योगी··· । ध्यायेत पुरुषं विष्णुम्···। तत्त्वात्मानमगम्यं च ViṣṇuSm. 97. 17; सः··· लोचनाभ्यामदृष्टः (v. l. लोचनानामगम्यः)···आह MeghDū. 100; अभवज्जनस्य याः सम्पदस्ता मनसोऽप्यगम्याः ŚiśuVa. 3. 59; सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ŚatTrayī. 35 = Tantrākhyā. 29. 26 = PañcT. 1. 98 (104. 15) = Hitopa. 2. 147 = Pañcā. 58. 31 = SaduktiKa. 305. 15 = SūktiRa. 124. 19 = VetāPañ.(Śi.) 19. 4; ग्रामता जनता चैव बन्धुता च सहायता । महेन्द्रस्याप्यगम्यासौ ManuBh. i. 95. 14

(*on* 2.38); विदेहमुक्तता···। अगम्या वचसां शान्ता AksU. 42; SāmaraU. 235.16; VarāṅgaC. 10.10; तत्पञ्चभिरगम्योऽपि नाभावेनै(? °वोऽस्या)वगम्यते TattvSaṁ. 2413; TantrVā. 259.22 (*on* i. 3.26); अद्रेश्यमग्राह्यं सर्वेषां बुद्धीन्द्रियाणामगम्यमित्येतत् MuṇḍaUBh. 309.9 (*on* i. 1.6); PrātaḥSt. 2; श्रुतीनामगम्ये सुवेदागमज्ञा महिम्नो न जानन्ति पारं तवाम्ब BhavāBhu. 13; BhaktiSū.(Nā.) 3.39; अग्राह्योऽगम्यः सर्वेषां परमात्मन आनन्दः PārāSū. 24.11; SubhāRaSaṁ. 74; अपश्यत् परमं पदम्। महान्तं तेजसो राशिमगम्यं ब्रह्मविद्विषाम् KūrmaP. 17.1 (1.1); SkandP. iii(2). 20.11; अतिशयितचरित्रो योगिनामप्यगम्यः स इह जयतु देवः चारुच[न्द्राङ्क]मौलिः EI. ii. 217.4; (नृगो नृपः) नृपान्तराणां मनसाप्यगम्याम्···चकार कीर्तिम् Bhām. 766.13 (*on* iv. 4.22); KalkiP. iii. 17.46; धन्यं कुलं च देहौ च यतो दृष्टो महेश्वरः। वेदान्तगोचरोऽगम्यः GaṇeP. ii. 2.17; ii. 44.7; ii. 95.26; ii. 123.44; ii. 134.32; यस्माद् दृष्टेरगम्यास्ते देवा विष्णुपुरोगमाः BrahmP. 30.20; मोदामहे मनोरथानामप्यगम्येन प्रियजनसङ्घटनेन KaumuMi. 10.17(12); UdaySuKa. 100.28; आत्मानम्···। अगम्यमपि दैवस्य विदन्ति हतपार्थिवाः VikraDeC. 4.56; गन्तुं ज्ञातुं योग्यं गम्यं तन्न भवतीत्यगम्या LalitāTriBh. 282.17 (*on* 15); अगम्यमध्यात्मविदाम्···। श्रीवर्धमानाभिधमात्मरूपमहं स्तुतेर्गोचरमानयामि MahāViSt.(H.) 2.1; श्रूयते हि विश्वामित्रप्रभृतीनां गिरामगम्यस्तपोमहिमा MudriKu. 4.6(3); ऋषिभिः···अगम्यं दुर्बोधमचिन्त्यानन्तगुणशक्त्यादिमत्··ब्रह्म VedāntKau. 16.21 (*on* i. 1.3); MohaRāPa. 5.38; आम्नायगिरामगम्यं ब्रह्म प्रपद्ये KrsnaKa. 2.51; HaṭPra. 4.81; अरूपं तव यद्ध्यानम्···। अगम्यं योगिभिर्गम्यम् MahNirvāT. 5.138; S'ivLī. 1.79; ब्रवीमि किं जातमृतात्मजस्य दुःखातिरेकं मनसाप्यगम्यम् Vidvanmo. 7.37; VarivaRaha. 108; अव्यक्ता वाङ्मनसयोरगम्या SetuBa. 141.8; **3B** unfathomable, very deep कन्यकान्यतमा तत्र···। प्रांशुप्राकारतः प्रांशोरगम्यां परिखामगात् BrKathā-S'loSaṁ. 1.13; **4** unattainable, difficult to get or reach, unachievable (as objects, fame, kingdom etc.) दुष्प्रापा परमा सिद्धिरगम्या कामगोचरैः MahāBhā. iii. 247.24; Tantrākhyā. 4.14; भो राजन्···एतन्मण्डलं कस्याप्यगम्यं त्वं प्राप्तोऽसि SiṁhāDvā. 143.6(4); NāraS. 41.1; चतुर्मुखादिभिस्त्रिदशैरगम्यं योगिवल्लभम्।···ब्रह्मरन्ध्रं मयोदितम् S'ivS. 5.185; UdaySuKa. 85.25; अन्येषामप्युपायानां यदगम्यं तदप्यलम्। साधयन्ति···देवताः TrisaS'aPuC. iii. 3.36; Prthvī-Vi. 5.67; वचस्विनां वचोऽतीतमगम्यं योगिनामपि।···चतुःसङ्करमाप सः S'āliC. 1.109; AśvaS'ā. 8.3; तव व्रतमाहात्म्यमथ दृष्टं···तव किमप्यगम्यं नास्ति SamyaKau. 88.6; भावना तावद् द्विविधा शाब्दी भावना आर्थी भावना चेति··· ताभ्यामगम्या गम्या वा LalitāSaBh. 57.27 (*on* 92); **5** (a man or woman) who is either unfit to approach for sexual intercourse or with whom sexual intercourse is prohibited by *śāstras* मातुलपितृष्वसा भगिनी···अगम्याः BaudhDS. ii. 2.64; ii. 2.65; सन्ध्यापर्वस्वगम्यां च नोपेयात् प्रमदां नरः SuśruS. iv. 24.116; MahāBhā. i. 780*(2); स्त्रीव्यसने भवत्यपत्योत्पत्तिरात्मरक्षणं चान्तर्दारेषु···अगम्येषु सर्वोच्छित्तिः ArthaS'ā. iii. 23.2 (8.3); ii. 23.3 (3.3); क्षयी रोगी ···विलज्ज इत्यगम्याः KāmSū. 310.25 (6.1); 69.12 (*on* 1.5); 70.12 (*on* 1.5); अतो ब्रवीमि नास्थाने तव यातं मनो मयि। न चाप्यगम्यः(त्वम्) MārkP. 74.43; MatsyaP. 48.56; BrahmāṇḍP. iii. 30.63; मध्यविनतभ्रुवो ये ते सक्ताः स्त्रीष्वगम्यासु BrSaṁ. 68.69; कथय कथमगम्या पुष्पिता स्त्रीलता स्यात् PādaTā 16.21; PadmP.(Ra.) 2.46; मुक्ता साहसिकेन येन सहसा···सा मेदिन्यपरैः परं परिहृता सर्वैरगम्येति या Kāvyālaṅ.(Ru.) 10.13; 12.40(34); अनुपेया अविवाह्या अगम्याश्च (पैतृष्वसेयीत्याद्याः) ManuBh. ii. 422.13 (*on* 11.171); RugVi. 18.9; JayaMa. 191.15 (*on* 3.1); कच्चित्त्वं नागमोऽगम्यां गम्यां वाऽसत्कृतां स्त्रियम् BhāgP. i. 14.42; v. 26.20; अगम्यां ब्राह्मणीं प्राहुः क्षत्रियस्य VarāP. 68.9; ViṣṇuDhaP. ii. 72.125; नारीं गत्वागम्याम्···विप्रः BrParāSm. 8.175; Devī-BhāP. ix. 34.29; यो नागम्यां स्त्रियं मोहाद्योषिद्भावाच्च कामयेत् PadmP. iv. 48.22; v. 12.29; BrDharmaP. ii. 1.47; कुमारी···परिणीता च पराङ्गनेत्यगम्यैव धीमताम् UdaySuKa. 140.29; प्रजापाल तवेदानीमगम्याहं पराङ्गना BrKathā-Mañ. 7.527; KathāSaSāg. viii. 3.159; पत्न्यश्च भृत्यबन्धूनामगम्याः परिकीर्तिताः Mānaso. i. 3.43; अगम्याः परस्त्रियो गच्छतीति 'अगम्यागामी' CaturCin. iii(1). 487.10; SūktiRa. 114.8; AnaṅgaRa. 8.14(1); अगम्याः परदारमित्राः साधारणा वेश्याद्याः VyavaMa. 45.17; BālamBha. ii. 104.30 (*on* 2.96); **6** (a place or thing) not fit to be visited, improper, prohibited अगम्यानि पुमान्याति योऽसेव्यांश्च निषेवते। स मृत्युमुपगृह्णाति PañcT. 1.415 (Kosegarten Ed.); गम्यागम्यं न जानीषे गोधर्मात् प्रार्थयन्सुताम् MatsyaP. 48.56; BrahmāṇḍP. ii. 23.19; (स्मृतयः) अदृष्टप्रयोजना भक्ष्याभक्ष्यगम्यागम्यवाच्यावाच्यविषयाः Vrtti *on* VākyaP. 1.7; अगम्यमपि गम्यं स्यात्कौलिकानां कुलेश्वरि KulārT. 9.57; VarāP. 125.85; KathāSaSāg. vi. 6.152; Subhāṣi. 2462; **7** which cannot be overcome (as grief etc.), which cannot be affected or cured (as disease etc.) न गम्यो (v. l. अगम्यो) मन्त्राणाम्···सरापसारः S'atTrayī. 126; (हर्षः)··· अगम्येन गुरुगिराम्···शोकेन कवलीकृतं ज्येष्ठं भ्रातरमपश्यत् HarsaC. 244.2; **8** which cannot move, immovable यावन्तो जङ्गमागम्या भूताः शैल चतुर्विधाः। तेषां माता त्वियम् VāmaP. 52.39; **9** whose level (of achievement) is difficult to reach, matchless, unrivalled यमककविरगम्यश्चारुसन्दानभाणी।··· जयति Kapphiṇā. 20.47.

अगम्यकल्प (agamya-kalpa) *adj.* [*f.* -ā] almost unfit or difficult to walk on निहतैः क्षत्रियैरश्वैर्वारणैश्च विशां पते। अगम्यकल्पा पृथिवी क्षणेनासीत् MahāBhā. vii. 40.19; viii. 481*; अगम्यकल्पा पृथिवी मांसशोणितकर्दमा MahāBhā. xi. 16.55.

अगम्यग (agamya-ga) *adj.* [*f.* ā] who approaches an improper person (for intercourse) व्राचारा कुलटार्कमे नृपवधूः पुंश्चेष्टितागम्यगा Brhajjā. 24.5.

अगम्यगति (agamya-gati) *adj.* difficult to reach, unattainable, inaccessible (नगरी) नीचैरगम्यगतिमुन्नतिमाश्रयद्भिर्भेजे गृहैर्जयगजैरिव राजलक्ष्मीः Kapphiṇā. 1.18.

अगम्यगमन (agamya-gamana) *n.* illicit intercourse, approaching what one should not approach अगम्यगमनं काममिथ्याचारश्चतुर्विधः AbhidhK. 4.74; BrSaṁ. 52.8; रोदनागम्यगमने स्वप्ने मृत्युश्च शस्यते PārśvC. 2.58; अगम्यगमनात् प्रायः प्रायश्चित्तीयते जनः Subhāṣi. 2462; अकृत्यकरणागम्यगमनाभक्ष्यभक्षणात्। मद्यं विशेष्यते यस्मादसात्संपद्यते त्रयम् HammīMaKā. 13.95; *m.* name of S'iva नमो गुण्याय गुह्याय अगम्यगमनाय च LiṅgaP. i. 21.71.

अगम्यगमनीय (agamya-gamanīya) *adj.* related to illicit intercourse एतैर्व्रतैरपोहेत पापं स्तेयकृतं द्विजः। अगम्यगमनीयेन(? °यं तु) व्रतैरेभिरपानुदेत् ViṣṇuDhaP. ii. 73.147.

अगम्यगहन (agamya-gahana) *adj.* unattainable and inexplicable अस्य मायाविधिज्ञस्य अगम्यगहनस्य च (महेश्वरस्य) VāyuP. i. 24.71; LiṅgaP i. 20.78.

अगम्यगामित्व (agamyagāmi-tva) *n.* the state of having illicit intercourse (स्वप्ने) रोदनागम्यगामित्वमित्यादीष्टप्रसिद्धये MrgendraT. ii. 8.17.

अगम्यगामिन् (agamya-gāmin) *adj.* **A** having illicit intercourse वेददूषयिता यश्च वेदविक्रयिकश्च यः। अगम्यगामी यश्च स्यात् ते यान्ति लवणं द्विज ViṣṇuP. ii. 6.13; BrahmāṇḍP. iii. 2.158; VāyuP. ii. 39.157; अगम्यगामिनां चैव द्विजानामन्नमेव च।···एतत्सर्वं विशुध्येत विष्णुनैवेद्यभक्षणात् BrahmVaiP. ii. 36.37; महाज्वाले पापबुद्धिः क्रकचेऽगम्यगामिनः AgniP. 203.15; S'ivaP. v. 16.12 (424A.1); BrahmP. 22.13; BrSaṁ. 68.61; 68.76; **B** reaching the unattainable or inaccessible मन्त्रिणामवसरोचिताभिः··· दिशन्तीभिरगम्यगामिनो मन्त्रान्··· उक्तिभिरुत्सार्यमाणनिर्वेदो राजा UdaySuKa. 107.20.

अगम्यचिन्ता (agamya-cintā) *f.* consideration of those who are not to be approached sexually अगम्यचिन्तामाह। क्षयरोगी···इत्यगम्याः JayaMa. 310.22 (*on* 6.1); 314.25 (*on* 6.1)

अगम्यजराङ्गना (agamya-jarāṅganā) *f.* an old woman who is prohibited (चन्द्रे) मकरे···लुब्धोऽगम्यजराङ्गनासु निरतः Brhajjā. 17.10.

अगम्यता (agamya-tā) *f.* unapproachability (as regards sexual union) यस्तु क्रुद्धः पुमान् ब्रूयाज्जायायास्तु अगम्यताम्। पुनरिच्छति चेदेनां विप्रमध्ये तु श्रावयेत् ParāSm. 12.57; कन्यादीनां विशेषानभिधानात् पुनरगम्यतया विमर्शमाह JayaMa. 69.11 (*on* 1.5)

अगम्यत्व (agamya-tva) *n.* **A** unintelligibility, non-perception स पञ्चभिरगम्यत्वादभावेनैव गम्यते। तेन दुर्लभभावोऽसौ प्रमाणाभावबाधनात् Tattv-Saṁ. 2095; अनाख्यत्वादगम्यत्वान्मनःषष्ठेन्द्रियस्थितेः। चिन्मात्रमेवमात्माणुराकाशादपि सूक्ष्मकः YogVā. iii. 80.4; कष्टादगम्यत्वात् कष्टत्वमर्थस्य Kāvyānu.(He.) 220.11; मनसोऽप्यगम्यत्वमुक्त्वा विद्वानिति कथं वदेत् AnuBh. 31.8 (*on* i. 1.11); कार्यकारणरूपेण ब्रह्मैकं हि द्विधा स्थितम्। ज्ञानशून्यैरगम्यत्वात् कथं सेव्यं भवेदिह BrBrahmaS. ii. 2.66; LalitāSaBh. 149.20 (*on* 190); **B** unapproachability (for sexual union) प्रतिलोमजत्वे तु तासां (वेश्यानां) नितरामगम्यत्वम् Mitā. 314.19 (*on* 2.290); BālamBha. ii. 340.12 (*on* 2.290); अभिधया निवेदिता पदार्थाः भावकत्वव्यापारेणागम्यत्वादिरसविरोधिज्ञानप्रतिबन्धद्वारा कान्तात्वादिरसानुकूलधर्मपुरस्कारेणावस्थाप्यन्ते RasGaṅ. 29.6; **C** the state of not being primarily expressed राहुस्त्रीकुचवैफल्यकारिणे हरये नमः इत्यत्र भगवतः स्वशब्देनाभिधेयस्य स्वासाधारणरूपेणाप्यगम्यत्वाद्राहुशिरच्छेदकारित्वेनैव व्यङ्ग्यत्वमेष्टव्यम् RasGaṅ. 552.9.

अगम्यदुर्ग (agamya-durga) *n.* an inaccessible stronghold, an impregnable fort अगम्यदुर्गस्थितशत्रुवृन्दमुपेक्षते स···न सिंहः VīraBhā. 5.116.

अगम्यदेश (agamya-deśa) *adj.* situated in a region which is inaccessible मिथ्यादर्शनदुष्टात्मा···। पद्भ्यामगम्यदेशं च नैवाप्नोति शिवालयम्

PadmP.(Ra.) 105. 236; *m.* inaccessible place राजा रत्नाधिपः प्रियाम् । ददर्शागम्यदेशेऽपि तां केनापि समागताम् BṛKathāMañ. 14. 134.

अगम्यदेशगमन (agamyadeśa–gamana) *n.* going to a prohibited place पादयोः संयमः अगम्यदेशगमनपरताडनादिनिवृत्त्या VīraMi. (Tīrtha.) 13. 5; (Āhnika.) 183. 8; तीर्थयात्रानुरोधादगम्यदेशगमनेऽपि न दोषः VīraMi. (Tīrtha.) 37. 4.

अगम्यफल (agamya–phala) *n.* fruit which is out of one's reach अहो शक्तिरगम्यफलादानस्य…प्लवगजन्मनोऽपीदृशमभीरुत्वम् UdaySuKa. 126. 28.

अगम्यभाव (agamya–bhāva) *m.* the state of being unapproachable (sexually) गुणविरहेण च दोषान् ब्रूमोऽथागम्यभावसंप्राप्तान् KandaCū. vi. 1. 30.

अगम्यमान (a–gamyamāna) *adj.* **1** not being known, not clear, not expressed by a word, unintelligible अगम्यमाने विशेष उभयार्थमानयनम् S'ābaBh. 1209. 4 (*on* iv. 1. 22); 1669. 5 (*on* ix. 1. 26); शब्देनागम्यमानं च विशेष्यमिति साहसम् S'lokaVār. 5(13). 94 (590. 5); अगम्यमानमैकार्थ्यं शब्दयोः क्वोपयुज्यते S'lokaVār. 5(13). 119 (597. 6); 5(13). 136 (603. 4); TattvSaṁ. 954; 971; अगम्यमानैकवाक्यत्वेष्वर्थवादेषु लाक्षणिकस्तुतिनिन्दार्थत्वकल्पने दुःपरिहरमितरेतराश्रयत्वम् NyāySu.(So.) 6. 21 (*on* i. 2. 1); शमदमविरहितमनसां शास्त्रशतैरप्यगम्यमानोऽहम् SvātmNi. 140; **2** not being approached, unapproachable मद्यावचरणात्…पतत्युत्पतते हन्ति बहुशः स विभाषते । गच्छत्यगम्यमानश्च कार्याकार्ये न बुध्यते BhelaS. 217. 2 (6. 30)

अगम्यमानत्व (agamyamāna–tva) *n.* **A** the state of not being known or cognised (वेदकर्तुः) स्वयं त्वगम्यमानत्वं व्यभिचारि तथा हि ते । पुरुषान्तरसंकल्पैस्तदभावो न निश्चितः TattvSaṁ. 2417; **B** the state of not being suggested (भक्ष्याशयाहिमञ्जूषां दष्ट्वाखुस्तेन भक्षितः) अत्र क्त्वाप्रकृतिक्रियाकर्तृकर्तृकोत्तरकालवर्तिक्रियान्तरस्याप्रयुक्तत्वादगम्यमानत्वाच्च प्रविष्ट इति पदाकाङ्क्षितया न्यूनपदत्वम् RasGaṅ. 602. 2.

अगम्यमानविशेष (agamyamāna–viśeṣa) *adj.* [*f.* –ā] whose distinctiveness is not being known अभिधीयमानो ह्यगम्यमानविशेषया श्रुत्या तन्त्रेणोपात्तो यद्यत् कार्यमुपतिष्ठते तत्तत् सर्वं निराकाङ्क्षीकर्तुं समर्थः TantrVā. 933. 1 (*on* iii. 4. 12)

अगम्यमानविशेषत्व (agamyamānaviśeṣa–tva) *n.* the state of having the distinctiveness of not being known माध्यंदिनानि सवनानि भिद्यन्ते । तत्र चागम्यमानविशेषत्वाद्यस्य माध्यंदिने सवने न संस्क्रियेरन् (दक्षिणाः) तस्यैव संस्कारलोपः स्यात् S'ābaBh. 2016. 21 (*on* x. 6. 71)

अगम्यमार्ग (agamya–mārga) *adj.* [*f.* –ā] having untraversable passes, impassable हस्तिभिः पतितैश्चैव तुरगैश्चाभवन्मही । अगम्यमार्गा MahāBhā. viii. 19. 30.

अगम्यमैथुन (agamya–maithuna) *n.* sexual union with a prohibited person अ(? आ)क्षारयन्नगम्यमैथुनेनाभिशंसन् ManvaVi. 1040. 30 (*on* 8. 275)

अगम्यरूप (agamya–rūpa) *adj.* [*f.* –ā] **A** of inaccessible nature अगम्यरूपा पृथिवी मांसशोणितकर्दमा MahāBhā. iii. App. 1. 26(16); vi. 53. 21; vii. 164. 82; viii. 19. 73; ix. 13. 17; अगम्यरूपां पदवीं प्रपित्सुना । …वितन्यते तेन नयेन पौरुषम् Kirātā. 1. 9; अयं … । सततमसुमतामगम्यरूपाः … तटीर्बिभर्ति S'iśuVa. 4. 29; Kuval. 65(27); स हि देशो भवतामगम्यरूपः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 15. 8; **B** whose form (i. e. body) is unfit for approaching (for cohabitation) S'iśuVa. 4. 29; Kuval. 65(27); **C** of incomprehensible form अगम्यरूपं…तं मयूरेशमाद्यं नताः स्मः GaṇeP. ii. 123. 46.

अगम्यवनिताभिगामिन् (agamyavanitābhigāmin) *adj.* addicted to forbidden women करतलैः…पीतैरगम्यवनिताभिगामिनः BṛSaṁ. 68. 40.

अगम्यवर्त्मन् (agamya–vartman) *n.* the life-course (of aṁśin) which cannot be followed (by aṁśa) अगम्यवर्त्मे संधानम्…युक्तयः पूर्वपक्षस्थाः AnuVyā. 48B. 5 (*on* 3. 3)

अगम्यविभव (agamya–vibhava) *adj.* **i** of immeasurable greatness एतन्नाम विभूषणं बहुमतं वेषाय शेषैरलं वक्त्रम् … शिल्पैरल्पधियामगम्यविभवैः KṛṣṇaKa. i. 59 (cf. comm. अगम्यो विभवो विविधोत्पत्तिर्येषां तैः); **ii** of incomprehensible power तद् ब्रह्मादिभिरगम्यविभवं…साम्बं ब्रह्म…पश्येयमन्तर्दृशा VidhiRa. 1. 10.

अगम्यविषय (agamya–viṣaya) *adj.* [*f.* –ā] of inaccessible region यास्यामो भवतामगम्यविषयामेतर्हि वाराणसीम् YātrāPra. 9. 27.

अगम्यविषयाभिलाष (agamyaviṣayābhilāṣa) *adj.* **A** having a desire for an inaccessible region अन्त्यजजनमिवागम्यविषयाभिलाषम् … राजकुलं विवेश Kād. 91. 21; **B** having a desire for an unapproachable place Kād. 91. 21.

अगम्यविषयासक्त (agamyaviṣayāsakta) *adj.* **A** ambitious for territories which are not accessible अगम्यविषयासक्तमपि प्रशंसनीयम् … राजकुलं विवेश Kād. 91. 21; **B** addicted to the enjoyment of a forbidden object Kād. 91. 21.

अगम्यसंसर्ग (agamya–saṁsarga) *adj.* contact with whom is not permitted (गणिका) अगम्यसंसर्गात् … अल्पमपि लाभं प्रतिगृह्णीयात् KāmSū. 349. 6 (6. 5)

अगम्यसरण (agamya–saraṇa) *adj.* [*f.* –ī] whose ways are incomprehensible अगम्यसरणीमाम्नायवाचामपि । मूर्तिम् … विदधती विशुद्धचिदसि YātrāPra. 6. 155.

अगम्यस्त्रीनिषेवण (agamyastrī–niṣevaṇa) *n.* enjoyment of a forbidden woman अगम्यस्त्रीनिषेवणम् … स्वप्ने … सिद्धिश्रीसुखसूचकम् ĪśānS'iPa. ii. 18. 60.

अगम्यस्त्रीरति (agamyastrī–rati) *adj.* who has enjoyed a forbidden woman अगम्यस्त्रीरतिर्वा त्वं येनासि विगतप्रभः ViṣṇuP. v. 38. 38; BrahmP. 212. 38.

अगम्या (agamyā) *f.* **1** a woman with whom sexual intercourse is forbidden अगम्यानां गमने कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ चान्द्रायणमिति प्रायश्चित्तिः BaudhDS. ii. 2. 65; iv. 6. 6; नागम्या … कर्हिचित् । भज माम् … त्वं राजन् MahāBhā. i. 92. 7; समानश्च खेदविगमो गम्यायां चागम्यायां च MahāBh. i. 8. 13 (*on* i. 1. 0); नागम्याहं तवेश्वर । किन्तु त्वत्संगमे विघ्नमेष लोलः करोति मे MārkP. 74. 18; भजतः …अगम्याम् … । दोषाः…आमयान् । जनयन्ति AṣṭāSaṁ. ii. 319. 16 (6. 38); इष्यमाणतामात्रानुबन्धित्वात् पुरुषार्थत्वस्य गम्यागम्ययोः कामवत् ĀtmaTaVi. 915. 16; वर्जनं चाप्यगम्यानाम् Mānaso. i. 1. 14; प्रवर्तन्तेऽगम्यास्वपि मम शरस्पृष्टमनसः Manmatho. i(23). 425. 24; **2** that which is most difficult to realise अगम्यागमकर्ता यो गम्यागमनमानसः । …हंस उच्यते TejoBiU. 1. 4; **3** a variety of Alhagi plant ग्राहिणी कच्छुरागम्या ताम्रमूला मरूद्भवा ParyāRaMā. 332.

अगम्यागमकोटि (agamyāgama–koṭi) *f.* a crore (of sins) committed by enjoying forbidden women अगम्यागमकोटयः । अङ्गलग्ना विनश्यन्ति वेंकटाचलमारुतैः SkandP. ii(1). 19. 9; iii(1). 10. 11; vi. 1. 42.

[1]**अगम्यागमन** (agamyā–gamana) *n.* intercourse with a forbidden woman, illicit intercourse अथोपपातकानि । अगम्यागमनं गुर्वीसखीं गुरुसखीमपपात्रां पतितां च गत्वा BaudhDS. ii. 1. 44; अगम्यागमने स्त्रीवधचाण्डालसंयोगेषु षष्टिं गवां दद्यात् Sumantudharmasūtra 46 in JOR(Madras) 1934, Vol. VIII. 80. 8; जानता च परं धर्मम् … अगम्यागमनं कस्माद्वसिष्ठेन … कृतम् MahāBhā. i. 173. 2; अगम्यागमने राजन्प्रायश्चित्तं विधीयते MahāBhā. xii. 36. 31; xiii. 48. 19; वाली – दण्ड्य इति मां भवान् मन्यते … केन कारणेन । रामः – अगम्यागमनेन Abhiṣe. i. 19(4); अथागम्यागमने…वने प्राजापत्यं कुर्यात् ViṣṇuSm. 53. 1; DakṣaSm. 3. 11; अगम्यागमने विप्रः … मौञ्जीहोमेन शुध्यति YamaSm. 30; अगम्यागमने चैव शुद्ध्यै चान्द्रायणं चरेत् ParāSm. 10. 1; BṛParāSm. 4. 84; अगम्यागमनात्पापात् … । सकृत्कृष्णमनुं जप्त्वा मुच्यते VṛHārīSm. 6. 302; म्लेच्छैर्नीतेन विप्रेण अगम्यागमनं कृतम् । तस्य शुद्धिं प्रवक्ष्यामि DevaSm. 7; अगम्यागमनं नाम मातृस्वसृगुरुस्त्रियः । मातुलस्य प्रिया चेति गत्वेमा नास्ति निष्कृतिः BrahmāṇḍP. iii. 8. 2; मर्यादाभङ्गकरणादगम्यागमनादपि । एतैर्नृपाणां जायन्ते दोषास्ते कारणैर्नृप AhirbuS. 45. 28; यः सदाहरहर्जपति सूर्यस्याष्टाक्षरं मनुं सः … अगम्यागमनात्पूतो भवति SūryU. 510. 13; NārāyUTāU. 83. 5(3); MudgU. 408. 27(4); KāliU. 402. 18; GāyaRaU. 408. 2; अगम्यागमनं कार्यं यज्ञे गोसवनामनि PadmP.(Ra.) 11. 85; शब्दानुमानादन्यतो वा विकल्पादर्थप्रतीतौ चाण्डालस्पर्शागम्यागमनादयो भवेयुः PramāVāBh. 199. 12; तत्रागम्यागमन उपस्थनिग्रहः ManuBh. ii. 129. 13 (*on* 8. 125); SmṛtiCan. iii. 290. 18; पीड्यन्ते तत्र वै नराः । क्रकचैर्वज्रधारोग्रैरगम्यागमने रताः BrahmP. 215. 121; कलौ युगे । अगम्यागमनं चैव करिष्यन्ति गृहे गृहे BrahmVaiP. ii. 7. 48; DevīBhāP. ix. 8. 45; SaurP. 39. 65; अगम्यागमने चैव अवाह्ये चैव वाहिते ।… (पापम्) यन्नश्यते नात्र संशयः SkandP. v(3). 61. 8; VarāP. 39. 71; करतलैः … अगम्यागमनं पीतैः BhaviP. 58A. 9 (i. 26. 35); अनायुष्यकरं नृणामगम्यागमनं स्मृतम् Mānaso. i. 3. 44; आस्तिकनास्तिकयोरगम्यागमनचैत्यवन्दनादावाचारजनकज्ञानस्य भ्रमत्वात् TattvCin. i. 107. 2; रहस्यकृतेऽगम्यागमने दण्डाभावादिदं प्रायश्चित्तविधानम् DaṇḍaVi. 189. 8; तथा हि प्रजापतेरेव तावत्…अगम्यागमनम् MīmāKau. i. 42. 18 (*on* i. 3. 7); परदाराभिशापे च ह्यगम्यागमनेषु च । …दिव्यमेव S'ukraNī. 4(5). 250; *m.* name of S'iva दुर्गमाय नमस्तुभ्यमगम्यागमनाय च MahāBhā. xiii. App. i. 6. 18.

[2]**अगम्यागमन** (agamyāgamana) *n.* arrival of an inconceivable (event) दर्शनं चाप्यदृष्टानामगम्यागमनं तथा AVPari. lxviii. 2. 15.

अगम्यागमन (agamyā–gamana) *adj.* [*f.* –ā] having sexual inter–

course with a forbidden person स्वप्नेऽप्यगम्यागमनः···नरकं च विशति BrahmVaiP. iv. 77. 17; अगम्यागमनो यो वै···सोऽपि पूतो भवत्याशु सद्यः पादाम्बुधारणात् SkandP. ii(5). 10. 42; पुण्ये त्वगम्यागमना गतार्ता प्रजावती दुःप्रतिभान्विता सा VasiS. 24. 12.

अगम्यागमनकारिन् (agamyāgamana–kārin) *adj.* one having intercourse with a forbidden woman हिंसाभक्ष्यभक्षणस्तेयागम्यागमनकारिणाम्··· विशुद्धिरुक्ता ManvaMu. 486. 16 (*on* 11. 179)

अगम्यागमनदोष (agamyāgamana–doṣa) *m.* sin of illicit intercourse पुत्रिकागमनेऽगम्यागमनदोषाभावात् Mitā. 476. 27 (*on* 3. 280)

अगम्यागमननिमित्त (agamyāgamana–nimitta) *adj.* caused or incurred by illicit intercourse (पापम्) अगम्यागमननिमित्तम्···निर्हरेत् ManvaMu. 484. 19 (*on* 11. 169)

अगम्यागमनरूप (agamyāgamana–rūpa) *adj.* having the nature of illicit intercourse प्रजापतेस्तावत् । ··· अगम्यागमनरूपादधर्माचरणाद्धर्मव्यतिक्रमः TantraVā. 127. 22 (*on* i. 3. 7)

अगम्यागमनसंबन्धिन् (agamyāgamana–sambandhin) *adj.* pertaining to illicit intercourse अगम्यागमनीयं महापातकेतरागम्यागमनसंबन्धि ManvaVi. 1428. 9 (*on* 11. 169)

अगम्यागमनान्तरीयकत्व (agamyāgamanāntarīyaka–tva) *n.* inclusion in illicit intercourse ननु ब्रह्मचारिणो योषिति ब्रह्मचर्यस्खलनस्यागम्यागमनान्तरीयकत्वं नास्त्येव Mitā. 476. 26 (*on* 3. 280); न चात्रागम्यागमनप्रायश्चित्तं पृथक्कर्तव्यम् ; ब्रह्मचारिणो योषिति ब्रह्मचर्यस्खलनस्यागम्यागमने(?)नान्तरीयकत्वात् Mitā. 476. 17 (*on* 3. 280); 477. 6 (*on* 3. 280)

अगम्यागमनीय (agamyāgamanīya) *adj.* (sin) relating to or caused by illicit intercourse पापम् ··· अगम्यागमनीयं तु व्रतैरेभिरपानुदेत् ManuSm. 11. 169 = MatsyaP. 227. 48 ; ManvaVi. 1428. 9 (*on* 11. 169)

अगम्यागमनेच्छा (agamyāgamanecchā) *f.* desire for illicit intercourse अगम्यागमनेच्छा ते भविष्यति PañcaRā.(Nā.) i. 10. 31.

अगम्यागमनोद्भव (agamyāgamanodbhava) *adj.* [*f.* –ā] resulting from illicit intercourse मुच्यते पातकैः सर्वैरगम्यागमनोद्भवैः SkandP. v(3). 92. 12; आरामस्थतरुच्छेदमगम्यागमनोद्भवम् । (पापं विलयं याति कन्यादानेन) SkandP. v(3). 98. 29; स मुक्तः पातकैः सर्वैरगम्यागमनोद्भवैः VāmaP. 49. 36; ब्रह्महत्या गता तस्य अगम्यागमनोद्भवा PadmP. ii. 91. 8.

अगम्यागमिन् (agamyā–gamin) *adj.* who has illicit intercourse, who commits adultery अगम्यागमी (v. l. °गामी) दुश्चर्मा···तस्मात् प्रायश्चित्तं चरेदात्मविशुद्धये Kāśyapadharmaśāstra in JOR (Madras) 1939 vol. xiii. part IV. 278. 7.

अगम्यागम्य(? म)कोटि (agamyāgamya(? ma–)–koṭi) *m. f.* a crore of illicit intercourses (i. e. sin incurred thereby) कोटयो ब्रह्महत्यानामगम्यागम्य(? म)कोटयः।···क्षणाद्भस्मीभवन्त्येव शैवे पञ्चाक्षरे धृते SkandP. iii(3). 1. 66.

अगम्यागामिता (agamyāgāmi–tā) *f.* (habitual) commitment of illicit intercourse, the state of having illicit intercourse अगम्यागामिता यत्र तं देशं परिवर्जयेत् BṛParāSm. 1. 46; विक्रयं मद्यमांसानाम्··· । अगम्यागामिता चौर्यं शूद्रे स्युः पापहेतवः BṛParāSm. 4. 228.

अगम्यागामित्व (agamyāgāmi–tva) *n.* indulgence in illicit intercourse विच्छिन्नाभिरिति । छेदयुक्ताभिर्लेखाभिर्भवत्यायुरगम्यागामित्वं च VīraMi.(Lakṣaṇa.) 22. 20.

अगम्यागामिन् (agamyā–gāmin) *adj.* perpetrator of illicit intercourse, approaching (i. e. having intercourse with) a woman prohibited for intercourse कुण्डाशिसोमविक्रय्यगारदाहि° ··· अगम्यागामि° ··· वादित्रतालनृत्यगीतशीलान् (न भोजयेत्) GautDS. ii. 6. 18 (comm. समानप्रवरस्त्रीगामी); ब्रह्महा गुरुतल्पी वागम्यागामी···प्राणायामशतं कृत्वा···मुच्यते सर्वकिल्बिषैः AtriSm. 8. 11; अगम्यागामिनश्चास्ति दण्डो राज्ञा प्रचोदितः NāraSm. 183. 77; अगम्यागामिनो ये च ह्यभक्ष्यस्य च भक्षकाः । ते मां प्राप्य विमुच्यन्ते पापसंघैः सुसंचितैः SkandP. v(3). 178. 11; अगम्यागामिनः सर्वे महापातकिभिः समाः ViṣṇuDhaP. ii. 111. 13; ii. 118. 1; पापं यद्दर्शने तात कथयामि निशामय ।···अगम्यागामिनं दुष्टं चतुर्वर्णे नराधमम् BrahmVaiP. iv. 78. 51; येऽगम्यागामिनो मूढाः परद्रव्यापहारिणः (दक्षिणेन तु ते सर्वे द्वारेण प्रविशन्ति वै) (यमपुरीम्) BrahmP. 214. 124; 215. 75; अगम्यागामिनो ज्ञेया विषमाभिर्न संशयः । ऋजुभिर्वसुभोगी स्यात् परदारविनिन्दकः BhaviP. 57A. 24 (i. 26. 10); अदीक्षितद्विजानां च यदन्नं शवदाहिनाम् । अगम्यागामिनां चैव द्विजानामन्नमेव च । ··· एते सर्वे विशुध्यन्ति विष्णोर्नैवेद्यभक्षणात् DevīBhāP. ix. 40. 35; अगम्यागामिनो ये च सुरविप्रस्वहारिणः । अतिपातकिनश्चैते वेदविद्भिः प्रकीर्तिताः PañcaRā.(Nā.) i. 10. 78; वेददूषयिता यश्च वेदविक्रयिकश्च यः । अगम्यागामी यश्च स्यात् ते यान्ति शबलाभिधम् (नरकम्) BṛBrahmaS. ii. 3. 65; अगम्याः परस्त्रियो गच्छतीति ' अगम्यागामी ' CaturCin. iii(1). 487. 10.

अगम्याङ्गनासंगम (agamyāṅganā–saṁgama) *m.* intercourse with a prohibited woman दोषानपि गुणान् मेने कलशः कलुषीकृतः । नर्म ह्रेपणकारि वाक्यमुचितं कृत्यं प्रजापीडनं तेजस्वित्वमलज्जता सरसतागम्याङ्गनासंगमः RājTa. (Ka.) 7. 304.

अगम्यात्मन् (agamyātman) *m.* one of the names of Jina (*lit.* whose nature is incomprehensible) नाम्नामष्टसहस्रेण तोष्टुमोऽभीष्टसिद्धये ।···अध्यात्मगम्योऽगम्यात्मा योगविद् योगिवन्दितः MahāP. 25. 188.

अगम्यात्वज्ञानोत्पाद (agamyātvajñānotpāda) *m.* origin of the knowledge of (some woman) being prohibited for intercourse शकुन्तलादावगम्यात्वज्ञानोत्पादस्तु स्वात्मनि दुष्यन्ताद्यमेदबुद्ध्या प्रतिबध्यते RasGaṅ. 32. 10.

अगम्यादिगमन (agamyādi–gamana) *n.* intercourse with a woman prohibited for intercourse or similar other woman स्वप्नावस्थायामगम्यादिगमनादधर्मोत्पत्तिर्न भवति NyāyVār. 528. 7 (*on* iv. 2. 34)

अगम्यानिरत (agamyā–nirata) *adj.* attached or addicted to a woman prohibited for intercourse ब्रह्मघ्नौ देवशार्दूल पक्वमृत्सदृशौ पदौ । पीतावगम्यानिरतौ कृष्णौ पानरतौ सदा BhaviP. 54B. 24 (i. 24. 21)

अगम्यानुभाव (agamyānubhāva) *adj.* whose lustre or prowess is unfathomable, having unimaginable prowess or greatness नृसिंहक्षेत्रमुपगम्यागम्यानुभावो भगवन्तं नृसिंहं दृष्ट्वा स्तुत्वा प्रणम्य प्रदक्षिणीकृत्य प्रतस्थे CaitCa. 161. 17.

अगम्याभिकाम (agamyābhikāma) *adj.* [*f.* –ā] hankering after the unattainable or unapproachable (woman) विमुखीष्वन्यकामासु यद्रामास्वधिका रुचिः । सा ह्यगम्याभिकामस्य कामं कामस्य वामता RāmāMañ. 253. 16.

अगम्याभिगामिन् (agamyābhigāmin) *adj.* perpetrator of illicit intercourse गृहक्षेत्राभिहर्तारस्तथागम्याभिगामिनः ।···एते हि कथिता लोके धर्मज्ञैराततायिनः MatsyaP. 227. 117; विषमवलयो मनुष्या भवन्त्यगम्याभिगामिनः पापाः BṛSaṁ. 68. 25.

अगम्यार्थम् (agamyārtham) *adv.* for the sake of the woman not fit to be approached (i. e. prohibited for intercourse) अगम्यार्थं तृणप्राणाः पृष्ठस्थीकृतभीह्रियः । शम्भलीमुक्तसर्वस्वा जना यत्पारिपार्श्विकाः NaiṣC. 17. 15 (comm. गन्तुमशक्यानामनर्हाणां राज्ञ्यादीनां मात्रादीनां च संभोगार्थं तृणमिवानायासत्याज्याः प्राणा येषां ते)

अगम्याश्रममण्डित (agamyāśrama–maṇḍita) *adj.* adorned by inaccessible hermitages भवद्भिर्दृश्यताम् ··· । स पाण्ड्यविषयः श्रीमानगम्याश्रममण्डितः RāmāMañ. 206. 20.

अगम्यास्त्रीनिषेवण (agamyāstrī–niṣevaṇa) *n.* intercourse with an unapproachable (i. e. prohibited) woman अनाहिताग्निता स्तेयमगम्यास्त्रीनिषेवणम् । ···उपपातकम् ViṣṇuDhaP. ii. 73. 63.

अगय (agaya–) [*denom.* fr. *aga*] to strike with a hill क्वचन शक्तयतासयतापि च द्रवयतागयतेति वदावदम् । ···अभूत् प्रधनं कपिरक्षसाम् Rāgh. 19. 31.

अगर (agara) *m. n.* **i** *Agallochum* अगरं(? रुं) गुग्गुलुं चैव कर्पूरं तगरं त्वचा । एकैकं निर्वपेद्धूपम् SkandP. vi. 265. 16; **ii** a kind of weapon (संचयश्चात्र सर्वेषां चायुधानां प्रशस्यते) अगरस्य च संश्रयम् ViṣṇuDhaP. ii. 26. 33; *m.* **i** name of a son of Danu (चत्वारिंशद्दनोः पुत्राः ···) इसृपा एकचक्रश्च विरूपाक्षो हराहरौ (v. l. गरागरौ) MahāBhā. i. 59. 25; **ii** one of the 12 meanings of the syllable *ṣṭa* ष्टः षष्ठोऽनुस्वरोऽङ्गारोऽग्नासुरोऽसुरसत्तमः । गोविन्दो गरुडो गण्डो घासोऽगरोऽगरोऽमरः DvyakṣaNā. 2. 110.

अगरा (agarā) *f.* name of a village (near Jabbulpore, called Agaria) cf. CHITRAVA, Prāchīnasthalakośa p. 5; आत्मनश्च पुण्याभिवृद्धये अखरौदसमीपे अगराग्रामः···दामोदरपुत्राय पंडितश्रीदेल्हणशर्मणे···प्रदत्तः EI. xxi. 95. 27.

अगराज (aga–rāja) *m.* the king of mountains, the Himālayas दानवर्षी कृताशंसो नागराज इवाबभौ Kirātā. 15. 45 (Malli. अगराजो हिमवान्); वैदेहि पुष्पकारूढा विहर स्वेच्छया जगत् । शिखराण्यगराजस्य···पश्यन्ती PadmP.(Ra.) 72. 41; अगराजं स जवादवाप दैत्यः Surath. 8. 77; YātrāPra. 3. 154; नागराग- (? ज)प्रथात्यक्तो गिरीशो जयतादसौ ĪśvaS. 39 (comm. अगराजप्रथात्यक्तः पर्वतराज इव)

अगराजकन्यका (agarāja–kanyakā) *f.* daughter of Himālaya (i. e. Pārvatī) यश्च···(? अ)तिवेलकलितसपर्याभिप्रीणदगराजकन्यकाप्रणयिनम् YātrāPra. 2. 92(4)

अगराजनन्दना (agarāja–nandanā) *f.* daughter of Himālaya (i. e. Pārvatī) अनन्तरम्···अगराजनन्दनामभिवन्द्य···वाचमेवमवोचत YātrāPra. 1. 63(2)

अगराजन्य (aga–rājanya) *m.* king of the mountains (i. e. Himālaya)

अरालं ते पालीयुगलमगराजन्यतनये न केषामाधत्ते कुसुमशरकोदण्डकुतुकम् SaundL. 58.

अगराजपुत्री (agarāja–putrī) *f.* the daughter af the king of mountains (i. e. Pārvatī) कृताभिषेकः स रराज रामः… । कृताभिषेकस्त्वगराजपुत्र्या रुद्रः सनन्दिर्भगवानिवेशः Rāmā. iii. 15. 39.

अगराजित (aga–rājita) *adj.* [*f.* –ā] adorned with or beautified by the mountains न तेन राज्ञा सहसागराजिता भवेन्मही किं सहसागरा जिता NalaCam. 4. 18.

अगरापदेश (agarāpadeśa) *m.* disguise or pretext of an antidote of poison चिकित्सकव्यञ्जनो वा गरमगरापदेशेन ArthŚā. ii. 200. 9 (5.2) (comm. अगरापदेशेन विषहरौषधव्याजेन)

अगरिपु (aga–ripu) *m.* enemy of the mountains (i. e. Indra) अगादगरिपोः सभां तदनु दानवोपप्लवं निवेद्य बलवैरिणे वसुमती पुरस्कृत्य तम् ĀnandRa. 1. 9.

अगरिमन् (a–gariman) *adj.* devoid of greatness or worthiness त्वां त्रपिष्ठमहमत्रपिमाणं ही करोम्यगरिमा त्रपयन्ती DvyāśraKā. 20. 53 (comm. अगरिमा स्त्रीत्वेन गुरुत्वरहिता)

अगरी (agarī) *f.* **i** name of a grass *Andropogon serratus* [PW]; **ii** the tree deotar, AmaK. 786; ŚabdaRa.(Su.) 4. 147; **iii** any substance that removes poison [APTE]

अगरीयस् (a–garīyas) *adj.* [*f.* –i] [*comp.* of *aguru*] **i** not great, minor, younger, negligible पूर्वोपकारी यस्तु स्यादपराधेऽगरीयसि । उपकारेण तत्तस्य क्षन्तव्यमपराधिनः MahāBhā. iii. 29. 25; अगरीयान्न पदं नृपश्रियः Kirātā. 2. 14 = KāvyaPra. 371. 2 = VyaktiVi. 61. 7; 63. 6; अगरीयसोऽपि ब्राह्मणस्य तद्वधमुक्त्वा स्नातत्वेत्यादि प्रायश्चित्तं कुर्यात् ManvaVi. 1446. 21 (*on* 11. 204); दीर्घकालापनोद्याशौचं गरीयः । अल्पकालापनोद्याशौचमगरीयः SmṛtiCan. vi. 57. 8; **ii** not more complex or elaborate व्यापकताघटितकारणतायाः साध्यतामपेक्ष्यागरीयस्या एवोक्तरीत्या प्रवर्तकत्वादिसंभवात् VyutpaVā. 208. 12.

अगरु (agaru) *n. m.* [TURN. 45; MAYR. / न गिरति; गॄ उ, न. त. APTE] cf. **अगुरु** **1** aloe, *Agallochum* चन्दनस्य रसैः शीतैः पुण्यगन्धैर्निषेवितम् । दह्यतागरुणा (v. l. for °गुरुणा) चैव देशे देशे सुगन्धिना MahāBhā. i. 213. 33; iv. 210*. 2; (शुशुभे राक्षसाधिपः) पश्यन् … । अगरूणां च मुख्यानां वनान्युपवनानि च Rāmā. iii. 33. 22; iv. 32. 7; छेत्तव्यं शिल्पिना ततः । … अगरुं कर्णिकारं च PauṣkS. 40. 18; कुङ्कुमागरुकर्पूरैः समालिप्य समन्ततः PāraS. 3. 52; 14. 329; कुटन्नटैलाह्वीबेरश्यामकागरुचन्दनम् । … संहरेत् BhelaS. 7. 26 (1. 6); रोचनागरुपुष्पं तु सप्तमेऽहनि दापयेत् MatsyaP. 266. 59; गुग्गुलुं महिषाणां च सालनिर्यासमेव च । अगरुं देवदारुं च उशीरं श्रीफलं तथा । ह्रीबेरं चन्दनं मुस्ता दशाङ्गं धूपमुच्यते VṛHārSm. 7. 104; विततलौहित्यतीरागरुतरुत्वचः (?) AvantiKa. 80. 18; काश्मीरकस्तूरिकाकर्पूरागरुभिः करोमि तिलकं देहेऽङ्गरागं ततः DevīCatuSt. 21; अगरोः पलाष्टमेन त्रिगुणेन पणस्य विंशतित्र्यंशान् । उपलभते GaṇiSāSaṁ. 2. 10; 2. 63; 5. 155; रास्नाहरेणुशतपुष्पसुरेन्द्रकाष्ठकुष्ठागरुस्तगरबिल्वबलाप्रियालैः ।…आलेपयेत् KalyāKā. 9. 36; कर्पूरागरुपत्रकलवङ्गकङ्कोलजातीनाम्… मुखदौर्गन्ध्ये कार्यम्…तैलम् SiddhYo. 58. 90; (सरस्वतीम्) पूजयेत् … चन्दनागरुकस्तूरीकुङ्कुमैर्द्विजसत्तम SkandP. ii(4). 11. 8; ii(2). 31. 18; iii(1). 45. 29; iii(1). 48. 83; iii(2). 17. 6; बिल्वपत्रैः सकमलैः कर्पूरागरुचन्दनैः । … अर्चयेत् VāmaP. 62. 12; 62. 13; 85. 8; सुगन्धैश्च मुरामांसीकर्पूरागरुचन्दनैः । …अर्चयेद्वनमालिनम् BhaviP. 167A. 7 (i. 115. 33); चन्दनागरुकर्पूरकस्तूरीपूपवाससाम् । परन्यासापहरणं स्वर्णस्तेयसमं स्मृतम् PadmP. ii. 67. 58; iv. 54. 2; iv. 80. 56; अगरुं प्राशयित्वा तु सर्वयज्ञफलं लभेत् SaurP. 16. 16; 65. 21; चन्दनागरुकर्पूरकस्तूरीपट्टवाससाम् । विक्रयस्त्वविपत्तौ यः कृतो ज्ञानाद्द्विजातिभिः ŚivaP. v. 5. 37 (411B. 13); अगरुजनितैर्धूपैरालिह्यमानवितानकं खनित्रपटहं प्रापुः पार्थाः स्वयंवरमण्डपम् BhārCam. 2. 73; अगरुकर्पूरधूपदीपादिभिरुपचारैः परिसमापितमहेश्वरोपहारनित्यक्रियः (महीपतिः) UdaySuKa. 116. 3; अगरुः श्रीवासकं कुङ्कुमम् … वातकफौ विषं च विनियच्छति Hastyāyur. 76. 13 (1. 10); 147. 27 (1. 18); पुन्नागागरुधूपेन गन्धर्वानर्चयेत् बुधः SamarāSū. 36. 13; सूक्ष्मैलागरुचन्दनम् … एकीकृत्य महत्पात्रे … पचेत् ŚārṅgaS. ii. 8. 12; ii. 12. 272; मांस्युशीरं सतगरमेलागरुकुटन्नटम् । … एतैस्तैलं विपक्तव्यम् KāśyaS. 345A. 3; कर्पूरागरुकस्तूर्यः कुङ्कुमं गन्धगुग्गुलुः । … धूपाः स्युः VasiS. 18. 121; अगरुं सरलं चैव काष्ठान्येतानि निक्षिपेत् Mānaso. iii. 2. 938; अष्टांशेन तथागुरोः(v. l. °गरोः)पलदलं निष्केण मे देहि तान् Līlā. 98; चन्दनागरुकर्पूरलवङ्गैलालताफलम् । …विन्यसेत् MayaMa. 12. 31; 28. 3; चन्दनागरुकर्पूरमांसीकुङ्कुमरोचनाः । …शाक्तो गन्ध उदाहृतः ĪśānŚiPa. i. 8. 57; चन्दनागरुकर्पूररोचनाकुङ्कुमादिभिः । वश्याय जुहुयान्मन्त्री ŚāraTi. 12. 152; का कृतिश्चन्दने कृत्या कागरौ…। इति पृष्टस्य प्रत्येकं सर्वेत्युक्तं पुरा तव DvyāśraKā. 13. 20; कर्पूरागरुकस्तूरीचन्दनादिभिराचितः । एकसौरभ्यनिष्पन्न इव तिष्ठ दिवानिशम् TriṣaŚaPuC. i. 1. 342; iii. 1. 273; कुर्याद्द्विधं वरुणवायुना । कर्पूरागरुकुष्ठादिगन्धद्रव्येषु सर्वतः YogŚā. 5. 268; कर्पूरागरुकस्तूरीभोगैः पुष्पैः फलादिभिः । संपूज्य जलदं रत्नम् UttaKuC. 182; भोगे अगरुकर्पूर[कुं]कुमप्रत्यं द्र … एतत् सर्वं प्रतिवर्षं कारापनीयम् EI. xi. 57. 13; लवङ्गतक्कोलकजातिकेशकस्तूरिकैलागरुसारमुख्यैः । … या भोगिनामैहिकभोगभूमिः EI. xiv. 92. 44; चन्दनागरुकुङ्कुमसङ्कुमृगमदकर्पूरकस्तूरीगोरोचनादिदिव्यगन्धसर्वाङ्गीणविलेपनम् ParaśuKS. 4. 5 (139. 2); चन्दनागरुमिस्तस्या वपुः संस्कार्य संज्ञिनः TīrthaKa. 90. 13; किं दह्यमानमगरु स्वभावसुरभि परित्यजति SūktiRa. 31. 29; चन्दनागरुकुष्ठानि शिवासर्जरसौ सिता । मलयानिलनामायं धूपः ŚārṅgaPa. 3256; कदम्बागरुचन्दनम् । … घृतेन वटिकां कृत्वा खादेत् RaseCin. 9. 207 (208. 2); चन्दनागरुकस्तूरीकुङ्कुमै रक्तचन्दनैः । भूर्जे विलिख्य गुटिकाम्…धारयेत् MahNirvāT. 7. 70; कर्पूरागरुनालिकेरतिलकैः … दरीदृश्यते सेयं शान्तिकरी … मही TantrSa. 1. 39 = ŚilpaRa. i. 3. 6; स गुग्गुल्वगरूशीरशर्करामधुचन्दनैः । धूपयेदाज्यसंमिश्रैः …देशिकः TantrSā.(K.) 53. 16; बहिरपि चागरुचन्दनकर्पूरार्चैर्विलेपयति PraboSu. 22; काश्मीरजेनागरुणा … बहुभिः सुरभिर्द्रै(? द्र)व्यैः … सप्ताश्व इव तेजस्वी सप्तार्चिषमतर्पयत् ParamāKā. 70. 36; 173. 9; RājNi. 98. 26; ṢadrasaNi. 20. 13; AbhidhāCi. 640; ParaNā. 2225; KośaKaTa. 1. 3472; मनोन्मनाय नमः इति मन्त्रान्ते चन्दनागरुकर्पूरादिमिराघर्षणं विधाय NityoNi. 127. 27; **2** the inner part of the wood of the tree *Dalbergia sissoo* (śiṁśapāsāra) ज्योङ्गके शिंशपासारे प्रोच्यतेऽगरु पण्डितैः AbhidhāMañ. 257. 2.

अगरुक (agaru–ka) *n. Agallochum*, aloe tree or wood कर्पूरचक्रागरुकमनःशिलाध्यामकाव्याप्ततीरः ।…अम्बुराशिः Kāvyālaṅ.(Bh.) 5. 68; शान्त्यादौ साधनानीके कर्पूरागरुकासृजाम् (गन्धेन युक्तश्चेष्टोऽग्निः) MṛgendraT. ii. 6. 66.

अगरुकाष्ठ (agaru–kāṣṭha) *n.* aloe wood तन्मध्येऽगरुकाष्ठैश्च श्रीखण्डैरपि पूरिते । रामदेवसमादिष्टैर्नरैः प्रज्वालितः शिखी BṛKathāK. 89. 3.

अगरुक्षोद (agaru–kṣoda) *m.* powder of aloe wood, aloe powder अपूर्यन्तागरुक्षोदैर्धूपघट्यः पदे पदे TriṣaŚaPuC. i. 4. 623.

अगरुखण्ड (agaru–khaṇḍa) *m.n.* a piece or chip of aloe wood दग्धस्यागरुखण्डस्य स्फारीभवति सौरभम् DṛṣṭāKaŚ. 8.

अगरुगन्ध (agaru–gandha) *adj.* having the fragrance of aloe शिशिलाङ्गोऽगरुगन्धः…पैत्तिकप्रकृतिर्नरः BhelaS. 72. 19 (3. 4)

अगरुगन्धिन् (agarugandh–in) *adj.* having the fragrance of aloe, fragrant with aloe आयागभूतं (धनुः) … अर्चितं विविधैर्गन्धैर्धूपैश्चागरुगन्धिभिः Rāmā. 1. 750*. (2); अरमतावरितं रमणीजनैरगरुगन्धिषु गर्भगृहेषु सः MadhuVi. 5. 55.

अगरुचन्दनवाटिका (agarucandana–vāṭikā) *f.* a grove of aloe and sandal trees साम्राज्यभूरगरुचन्दनवाटिकाया मार्गेऽजनिष्ट मलयाद्रिरमुष्य दृष्ट्योः Acyutarā. 6. 33.

अगरुचित (agaru–cita) *adj.* mixed or thick with aloe भवद्वैरिवधूवदने वने च…भान्ति…नागरुचिताश्चन्दनपत्रभङ्गाः NalaCam. 2. 3(12)

अगरुज (agaru–ja) *adj.* produced from aloe ततो हयमुखानि च । भूर्जपत्रे विलिख्येत (sic.) कुङ्कुमागरुजै रसैः PāraS. 23. 150.

अगरुजन्मन् (agaru–janman) *adj.* issuing from aloe केशानुद्वापयामासुर्धूमैरगुरुजन्मभिः PāṇḍaC. 5. 506.

अगरुतिल (agaru–tila) *m.* sesame-like mark of aloe paste चुम्बनविमृदितागरुतिलभाङ्ग(? भङ्ग) पारिप्लवस्वेदबिन्दुरेखम् । …सुरतमाचचार AvantiKa. 35. 12.

अगरुतोय (agaru–toya) *n.* water made fragrant with aloe कर्पूरागरुतोयेन मिश्रेण स्नापितेन च । … यत् पुण्यम् … तत्सर्वं कथय NaraP. 33. 4; कर्पूरागरुतोयेन स्नपयेद्यस्तु कञ्जजम् । … ब्रह्मलोके महीयते BhaviP. 42B. 29 (i. 17. 65); चन्दनागरुतोयेन सर्वगन्धोदकेन च । … प्रोक्षयेत् स्थपतिः MayaMa. 18. 192.

अगरुदारु (agaru–dāru) *n.* aloe wood सचिवः … कुण्डमगरुदारुभिः पर्यपूरयत् PārśvC. 7. 407.

अगरुदिग्ध (agaru–digdha) *adj.* besmeared with aloe-paste चन्दनागरुदिग्धेषु…उरःसु MahāBhā. v. 124. 10.

अगरुद्रव (agaru–drava) *m.* liquid paste of aloe काश्मीरैरगरुद्रवैर्मलयजैरुद्वर्तनं कारय TripuMāPūSt.(Śaṅ.) 33; उद्गन्धैरगरुद्रवैः…स्नानं ते परिकल्पयामि TripuMāPūSt.(Śaṅ.) 35; अगरुद्रवम् । बाहुमूले च कण्ठे च विलिप्य सान्द्रमेव च PadmP. iv. 110. 211.

अगरुद्वय (agaru–dvaya) *n.* two kinds or varieties of the aloe wood (black and white ?) कुङ्कुमं च मुरं मांसी कर्पूरं चागरुद्वयम् । …कलशानां चतुष्टयम्…द्रव्यैरुक्तैः प्रपूरयेत् ĪśānŚiPa. iii 50. 270.

अगरुधूप (agaru–dhūpa) *m.* incense or fumes of aloe सः…शालां ददर्श …धूम्रामगरुधूपेन Rāmā. v. 7. 24; BhaviP. 64A. 11 (1. 30); बहुभिरगरुधूपैः

सादरं धूपयित्वा भगवति तव केशान् DevīCatuSt. 17; गुग्गुल्वगरुधूपैश्च धूपयित्वा समन्ततः । …रात्रिशेषं समापयेत् PāraS. 17.378; शुभम् … कर्पूरचन्दनागरुधूपञ्च Bārhas. 4.12; कायमगरुधूपाद्यैर्यत्नेनापि सुसंस्कृतम् । न जहाति स्वभावं हि श्वपुच्छमिव नामितम् PadmP. ii. 66.76.

अगरुधूपगन्धि (agarudhūpagandh–i) *adj.* having the smell or perfume of aloe vapour, having smell or perfume like that of aloe vapour [cf. P. v. 4.137] अगरुधूपगन्धिना । … बिलवर्त्मना … क्रोशमात्रमगमन्नरेश्वरः NavaSāC. 8.48.

अगरुधूपधूम (agarudhūpa–dhūma) *m.* smoke of the aloe incense or fumes संसर्गमासाद्य विलासिनीनां विलासवेश्मागरुधूपधूमैः । … सुगन्धि तोयं जलदा वमन्ति NavaSāC. 1.53; यत्र (राजधान्याम्) चैत्यनिवहः…हरताण्डवाभिनयमातनुतेऽगरुधूपधूमगजचर्मधरम् VasaViKā. 2.7.

अगरुधूपपरम्परा (agarudhūpa–paramparā) *f.* continuous line of the aloe incense or fumes अतनुतागरुधूपपरम्पराघनघनाघनगर्जितनाटिकाम् Raghunā. 12.11.

अगरुधूपभक्ति (agarudhūpa–bhakti) *f.* streak or line of aloe fumes यत्र (मणिसभान्तरे)…भासुराण्यगरुधूपभक्तिभिः । पद्मरागमणिपद्मतोरणान्यावृतान्यलिगणैरिवालसन् Raghunā. 5.21.

अगरुधूपवास (agarudhūpa–vāsa) *adj.* scented with aloe incense or fumes (गु ? कु)रु शिवमगरुधूपवासं वासगृहम् AvantiKa. 129.19.

अगरुधूपाढ्य (agarudhūpāḍhya) *adj.* [*f.* –ā] rich in or laden with aloe incense or fumes (सा नगरी) सर्वत्रागरुधूपाढ्या BrahmāṇḍP. ii. 49.13.

अगरुधूपित (agaru–dhūpita) *adj.* [*f.* –ā] perfumed with or charged with aloe incense or fumes राजमार्गे ययौ रामो मध्येनागरुधूपितम् Rāmā. ii. 15.2; Rāmā. ii. 300*.1; अच्युतेन्द्रस्ततो भक्त्या कर्पूरागरुधूपितम् । मुमोच विश्वनाथस्य पुरतः कुसुमाञ्जलिम् MalliC. 4.149; नरः…वासोभिर्निर्मलैर्युक्तो भृशं चागरुधूपितैः । …युक्तः…स्यान्नित्यम् KāśyaS. 176B.28 (8.2); RauhiC. 311; नागानाम्…अगरुधूपिताम्…शालाम्…उपकल्प्य Hastyāyur. 633.5 (4.13)

अगरुधूपोत्थ (agarudhūpottha) *adj.* arising from aloe incense or fumes स तत्रागरुधूपोत्थगन्धामोदितदिङ्मुखम् … जगाम स्वपुरं प्रति BrahmāṇḍP. ii. 55.16.

अगरुनिर्यास (agaru–niryāsa) *m.* exudation or resin of aloe चन्दनागरुनिर्यासान्सरलं पद्मकं तथा । देवदारूणि चाहृत्य चितां चक्रुस्तथापरे Rāmā. ii. 70.16.

अगरुपङ्काङ्क (agarupaṅkāṅka) *m.* mark of aloe paste cf. **अगुरुपङ्काङ्क,** क्वचिदगरुपङ्काङ्कमलिनः…स्त्रियो नानावस्थं प्रथयति रतं प्रच्छदपटः AmaS. 107; क्वचिदगरुपङ्काङ्कमलिनः…स्त्रियाः सर्वावस्थं कथयति रतं प्रच्छदपटः SāhiDa. 112.2; SubhāRaK. 20.3; SūktiMu. 79.9; SārṅgaPa. 3700.

अगरुपत्त्रवल्ली (agaru–pattravallī) *f.* ornamental decoration with aloe paste एषा कपोलफलकेऽगरुपत्त्रवल्ली किं पीड्यते सुतनु बाष्पजलप्रणालैः SubhāRaK. 21.47.

अगरुपादप (agaru–pādapa) *m.* the aloe tree तस्य क्वणन्निर्झररेणुविद्धैर्वातैर्विधूतागरुपादपान्ते । अधिज्यधन्वा धनदप्रभावश्चचार मैनाकगुरोर्निकुञ्जे JānaHa. 1.52.

अगरुपूर्व (agaru–pūrva) *adj.* headed by (mainly consisting of) aloe गुग्गुल्वगरुपूर्वाणि धूपद्रव्याणि यान्यपि PāraS. 20.57.

अगरुबहलधूप (agaru–bahaladhūpa) *m.* dense incense or fumes of aloe अगरुबहलधूपाजस्रसौरभ्यरम्याम् … बकुलकुसुममालां कण्ठपीठेऽर्पयामि TripuMāPūSt.(S'aṅ.) 102.

अगरुभव (agaru–bhava) *adj.* springing or arising from aloe इतरेन्धनजन्मा यो धूमः सोऽगरुभवो धूपः SūktiMu. 88.12.

अगरुभूषित (agaru–bhūṣita) *adj* [*f.* –ā] adorned or decorated with aloe (paste) स त्वाद्यं भूभृतां शुर्यं चन्दनागरुभूषितम् । …प्राप्य … तस्थौ जीमूतवाहनः BṛKathāMañ. ix. 2.780.

अगरुमिश्र (agaru–miśra) *adj.* mixed with aloe paste or powder कुङ्कुमागरुमिश्रेण लिम्पेत् ĪśānS'iPa. ii. 50.349.

अगरुमिश्रित (agaru–miśrita) *adj.* mixed with aloe (powder) धूपं चन्दनागरुमिश्रितम् ParaS. 5.51; अगरुमिश्रितैः । पिष्टैः कल्कैः कषायैश्च जिनदेहमुपास्महे YaśasCam. ii. 384.11.

अगरुरूषित (agaru–rūṣita) *adj.* [*f.* –ā] smeared with aloe paste आधुन्वन्तौ गदे घोरे चन्दनागरुरूषिते MahāBhā. ix. 57.22; विषिवद्योजयेत् स्वेदा(? द)कन्याश्चागरुरूषिताः BhelaS. 35.14 (1.22)

अगरुलिप्ताङ्ग (agaruliptāṅga) *adj.* with bodies smeared with aloe paste शुशुभुः सादिनः…चन्दनागरुलिप्ताङ्गाः GaṇeP. ii. 120.36.

अगरुवंशलोचना (agaruvaṁśalocanā) *f.* a variety of aloe त्वचिसारः त्वक्सारोऽपि शिंशपागरुशिंशपा । अगरुवंशलोचना भवेद् वांशीव वंशजा S'abdaRa. (Su.) 4.190.

अगरुवासित (agaru–vāsita) *adj.* perfumed or scented with aloe गुरून् सुरान्…चन्दनोशीरकर्पूरकुङ्कुमागरुवासितैः । …सलिलैः स्नापयेत् PadmP. iv. 90.25.

अगरुविक्रय (agaru–vikraya) *m.* sale of aloe wood वणिङ्मूर्खः पुरा चक्रे द्वीपेष्वगुरुविक्रयम् BṛKathāMañ. 16.569.

अगरुशिंशपा (agaruśiṁśapā) *f.* a variety of aloe त्वचिसारस्त्वक्सारोऽपि शिंशपागरुशिंशपा । अगरुवंशलोचना भवेद् वांशीव वंशजा S'abdaRa.(Su.) 4.190.

अगरुशिंशिपा (agaruśiṁśipā) *f.* cf. *agaruśiṁśapā,* ApūNā. 32.

अगरुसंयुत (agaru–saṁyuta) *adj.* mingled with aloe incense उक्तः …धूपः कर्पूरागरुसंयुतः ParaS. 13.57.

अगरुसमिध् (agaru–samidh) *f.* sacrificial fuel of aloe (wood) त्वम् …सप्तार्चिषि…शतमगरुसमिधः…हुत्वा भविष्यस्येवमाकृतिः DaśKuC. 75.7.

अगरुसमुदित (agaru–samudita) *adj.* arisen out of or springing from aloe अगरुसमुदितैर्धूपितां दिव्यधूपैः ।…चञ्चत्कह्लारमालां परशिवरसिके कण्ठपीठेऽर्पयामि TripuMāPūSt.(S'aṅ.) 201.61.

अगरुसंमिश्र (agaru–sammiśra) *adj.* mingled or mixed with aloe (fumes or incense) कर्पूरागरुसंमिश्रं धूपं चात्र विनिर्दिशेत् BhaviP. 151B.27 (i. 100.4)

अगरुसार (agaru–sāra) *m.* the essence of *agaru* tree, the resin of aloe तर्हि दृष्टान्तान्तरेण कथ्यते । यावदन्तरं घनसारागरुसारयोः ViddhaS'ā. 4.9(12); मृगनाभ्यगरुसारेण वा समेतं देवाङ्गे सर्वमुपलिप्य PadmP. iv. 112.12(28); धूपितं यदुदरान्तरं चिरं मेचकैरगरुसारदारुभिः NaiṣC. 18.5; (सुभ्रुवः) श्रीखण्डागरुसारचन्दनचितां सद्योऽप्यविश्रिताम् HammīMaKā. 13.186; स्वादुस्त्वगरुसारः स्यात् सुधूम्यो गन्धधूमजः RājNi. 99.4.

अगरुसारक (agarusāra–ka) *m. agarusāra* अथ स्वादुः सुधूमोऽगरुसारकः। गन्धधूमभवः KalpaK. 65.405.

अगरूत्तम (agarūttama) *m.* best aloe उत्तमागुरुगन्धिनः (v. l. अगरूत्तमधूपितैः) ।…युतानुचावचैर्गुणैः MahāBhā. ii. 31.22.

अगरूपहित (agarūpahita) *adj.* mingled or mixed with aloe धूपद्रव्येषु …कर्पूरमधिकश्रेष्ठमगरूपहितं तथा ĪśānS'iPa. i. 8.72 = ii. 5.87.

अगर्जत् (a–garjat) *adj.* not roaring अमूनुमासंभ्रमसंस्मृतेरिव सरारिशैलाभिजनानगर्जतः । हसन्ति…किशोरकाः RāmC. 5.80.

अगर्जवर्ष (agarja–varṣa) *adj.* pouring or showering without thunder अगर्जवर्षैः पिदधे खमम्बुदैः RāmC. 5.46.

अगर्तमित् (á–gartamit) *adj.* not installed into a hole (or pit) यद्वा एतामपबर्हिषं मिनुयुरगर्तमित् स्यादस्या उत्तरार्धं ओषधयोऽस्या एवैनामुत्तरार्धे मिनोत्यगर्तमितमेवाकः KāṭhS. 25.10; 26.5; KapiKaS. 40.3; 41.3; समम्भूमि पर्युषैणं करोति गर्तस्य वाऽउपरिभूम्यथैवं देवत्रा तथा ह्यागर्तमिद्भवति S'atBr. III. vi. 1.18.

अगर्तस्कन्द्य (a–gartaskandya) *adj.* not characterised by a jump or fall into a pit समानेन सूक्तेन समारोहेत् तदगर्तस्कन्द्यं रोहस्य रूपं स्वर्ग्यम् KauṣīBr. 11.4 (50.16)

अगर्दत् (a–gardat) *adj.* [*f.* –ī] not making any sound अगर्दती मुखप्रोता सुतीक्ष्णापि त तापिधीः YogVā. iii. 70.65.

अगर्भ (a–garbha) *m.* not born of or grown on something अभावेऽगर्भस्य KātyS'S. iv. 7.23 (comm. शमीगर्भस्याश्वत्थस्याभावे अगर्भस्य अश्वत्थमात्रस्य); महाभूतानि भूतात्मा यश्चकार दधार च । अगर्भः स कथं गर्भमुदरे याचते विभुः BhaviP. 234A.28 (i. 157.7)

अगर्भ (a–garbhá) *adj.* [*f.* –ā] **1A** (a female) who has not conceived, not pregnant अ॒ग॒र्भा मा॒रु॒ती । वि॒ड्वै म॒रु॒तः । वि॒शमे॒व निरिन्द्रियामकः TaiBr. I. viii. 3.3; तामगर्भां गर्भिणीमित्याहुर्मूढाः CaraS. ii. 3.21 (1922 Ed.); अनभिहितो रथोऽकांस्यकवचोऽगर्भाभिर्वा वडवाभिर्युक्तो निरष्टैर्वाश्वैः श्लक्ष्णको निष्कस्तद्दाति BaudhS'S. ii. 87.6; ii. 115.12; **1B** bereft or divested of foetus, sterile, incapable of conception विकृता(:) स्युरगर्भा वै रसापथ्यनिषेवणे BhelaS. 78.24 (4.3); मृतापत्याप्यगर्भा च…पतिव्रता । कुर्यादनिर्वृतं भर्तुः…। एतां धर्मसमां निष्ठाम् BhaviP. 277B.2 (i. 186.49); **2** having no embryonic blade or sprout within (its blades) मण्डलपश्चिमभागे कृत्वाग्निं दक्षिणेऽथवा वेद्याम् । आदद्यात् संभारान् दर्भान् दीर्घानगर्भांश्च BṛSaṁ. 48.34; दर्भानगर्भानादाय SkandP. iv. 35.169; परिषिञ्चेत् ततस्तोयैर्विशुद्धैर्मेखलोपरि । दर्भैरगर्भैर्मध्यस्थमेखलायां परिस्तरेत् S'āraTi. 5.35; वारणः । असंजातरसं खादेदगर्भं यवसम् Hastyāyur. 417.8 (3.8); **3** (a variety of *prāṇāyāma*) not accompanied by muttering

of *mantra*(*japa*) and meditation (*dhyāna*). This is said to be inferior to the other designated *sagarbha*. (प्राणायामः) जपध्यानं विनागर्भः सगर्भस्तत्समन्वितः AgniP. 372.14; BṛNāraP. 31.120; KūrmaP. 503.6 (2.11); प्राणायामः सुशोभनः। सगर्भोऽगर्भ इत्युक्तः सजपो विजपः क्रमात् LiṅgaP. i. 8.51; SaurP. 12.21; S'ivaP. vii(2). 37.33 (595A.1); IśānS'iP. ii. 66.49; अगर्भाद्गर्भसंयुक्तः प्राणायामः शताधिकः KulārT. 15.40; PāraS. 3.125; **4** (in Tantra) (a garland of threads) not having anything else woven or intertwined within it अतोऽन्येषामगर्भं च रचनीयं पवित्र(? त्रक)म् PauṣkS. 30.49; तन्तुना···भूषणद्वयम्···अतोऽन्येषामगर्भं च रचनीयम् PāraS. 12.187; **5** (Dramat.) devoid of the *garbha* juncture दुर्मल्ली चतुरङ्का स्यात्···अगर्भा नागरनरा SāhiDa. 369.14.

अगर्भक (agarbha-ka) *adj.* a variety of *prāṇāyāma* cf. **अगर्भ** प्राणायामस्तु द्विविधः···जपध्यानयुतो गर्भो विपरीतस्त्वगर्भकः AgniP. 161.21; सधूमश्च विधूमश्च सगर्भश्चाप्यगर्भकः।···प्राणायामः DeviBhāP. xi. 1.38.

अगर्भकारम् (a-garbhakāram) *adv.* without intermingling, without introducing anything in the middle सामानन्तर्येण द्वौ द्वौ प्रगाथावगर्भकारम् ĀśvaS'S. II. iii. 11.10.

अगर्भज (a-garbhaja) *adj.* [*f.* -ā] not born from the womb स विसृज्य सुतामगर्भजां त्वां नृपतिः···। क्षणमुन्मनसं व्यनोदयत् स्वं प्रियजामातृचरित्रसंकथाभिः RāmC. 8.77.

अगर्भपर्यन्त (a-garbhaparyanta) *adj.* not culminating in conception एतच्चाश्रोत्रियभार्यायामगर्भपर्यन्ते सकृद्गमने द्रष्टव्यम् Aparā. 1121.1 (*on* 3.268)

अगर्भवास (a-garbhavāsa) *m.* name of Jina (*lit.* who is without a residence in the womb) अगर्भवासाय नमः Cūrṇi *on* MahāP. 40.25.

अगर्भसंयोग (a-garbhasaṁyoga) *m.* absence of association with foetus अथान्तःशब्दस्यागर्भसंयोगे किं प्रत्युदाह्रियते MahāBh. ii. 213.18 (*on* P. iv.1.32)

अगर्भसंभव (a-garbhasambhava) *adj.* [*f.* -ā] not born from the womb, supernaturally born आश्चर्यद्वयम्···ऐन्दुशेखरं धनुः, लाङ्गलमुखोल्लिखितविश्वंभराप्रसूतिरगर्भसंभवा मानुषी AnargharRā. 2.86(9); (धनुः) आविरस्तु सममगर्भसंभवया सीतया BālRā. 1.39(1) = AuciViCa. 13.30; BālRā. 1.29.

अगर्भावास (a-garbhāvāsa) *m.* name of Jina (who did not remain in the womb) cf. **अगर्भवास,** ततोऽमराप्रमेयोक्ती सागर्भावासशब्दने MahāP. 40.16.

अगर्भिणी (a-garbhiṇī) *adj.* (*f.*) who is not bearing a child, not pregnant स्त्रियं च पुरुषघ्नीमपः प्रवेशयेदगर्भिणीम् ArthS'ā. ii. 170.3 (4.11); स्त्रियं चैव पुरुषघ्नीमगर्भिणीम्।··· अप्सु···प्रवेशयेत् YājñaSm. 2.278 (BālaKri. गर्भं पातयित्वागर्भिण्यहमिति या वदति तामगर्भिणीमाहुः); (मृते म्रियेत या पत्यौ) अयं च···सर्वासां स्त्रीणामगर्भिणीनामबालापत्यानाम्···धर्मः Mitā. 28.16 (*on* 1.86)

अगर्भित (a-garbhita) *adj.* not having (water) within अनेनैव विधानेन कृतेन तु द्विजोत्तमैः। अगर्भितास्तदा मेघा वर्षन्ते SkandP. i(2). 34.63.

अगर्व (a-garva) *adj.* **1** free from pride (of human beings) (विदर्भेश्वरः) अतिथेराथि(? ति)थेयमगर्वः कुर्वन् NalaCam. 7.2(4); अगर्वः···पुरंदरस्य यः पारिजातस्रजमाससाद VikraDeC. 1.86; विद्वान् धनी गुण्यगर्वः···प्रायेण न हि दृश्यते TriṣaS'aPuC. i. 1.744; अगर्वा रसभावज्ञाः···स्युः सभासदः SaṁgīRa. iv. 393.7 (7.1332); (of abstract things) ज्ञानमगर्वम् ··· दुर्लभम् PraśnoRaMāli. 25 = Hitopa. 1.122 = PraśnoRaMā. 27; निशम्य तत्पूर्वमगर्वमूर्जितं ननन्दतुः सूनृतमश्विनन्दनौ RāmC. 5.49; अगर्वं नानुतापि च।···दानम्···अदादयम् S'āliC. 3.111; **2** whose pride is removed, humiliated अगर्वानेव गन्धर्वान् यश्चक्रे निजगीतिभिः SkandP. iv. 43.18; कवीन् ··· निजसूक्तिभिर्यैः। कुर्वन्नगर्वान् EI. iv. 308.76; *m.* absence of pride वपुः कृशं ते मनसोऽप्यगर्वो न व्याधिमीक्षे न च हेतुमन्यम् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 3.20.

अगर्वक (agarva-ka) *adj.* free from pride (तदेकम्) निरुद्यमं सदोद्युक्तं सावलेपमगर्वकम् TantrRā. 36.29.

अगर्वता (agarva-tā) *f.* the state of not being proud गतं निःसत्त्वतां सत्त्वम्···ओजोऽप्यनोजस्वि गर्वोऽप्यागादगर्वताम् PāṇḍaC. 10.328.

अगर्वनर (agarva-nara) *m.* a man who is free from pride अगर्वनरस्तुतिमुदित···विजयी भव NīlaVi. 105.16.

अगर्वपर (a-garvapara) *adj.* not given to pride सोऽपि निरवशेषमगर्वपरः प्राचख्यौ PrabaK. 120.13.

अगर्वित (a-garvita) *adj.* [*f.* -ā] free from pride संदेशैः···प्रेमगर्भैरगर्वितैः। रामेणाश्वासिता गोप्यः कृष्णस्य ViṣṇuP. v. 24.20; BrahmP. 197.19 (? 20); श्रुतवानप्यगर्वितः···श्रीध्रुवसेनः EI. viii. 192.35; किमेवं दुष्कृतकारिण्या याद्याप्यगर्वितया···जीविताशया···दारुणदशामिपन्नेऽपि प्राणसमे प्राणित्येव AvantiKa. 129.1; DhūrtaviSaṁ. 21.20.

अगर्वितात्मन् (agarvitātman) *adj.* whose mind is free from pride अगर्वितात्मा···मन्त्रयीत द्विजैः सह MahāBhā. i. App. 81(143)

अगर्वित्व (agarvi-tva) *n.* state of being free from pride सौलभ्यमप्यगर्वित्वम्···एवंविधो गुरुर्ज्ञेयः TantrRā. 1.21; 36.74.

अगर्व्व (a-garvva) *adj.* cf. **अगर्व** EI. iv. 308.76.

अगर्व्वित (a-garvvita) *adj.* cf. **अगर्वित** EI. viii. 192.35 = viii. 198.38 = i. 87.28 = iv. 78.27 = xxii. 117.23; ix. 14.14.

अगर्ह (a-garha) *adj.* [*f.* -ā] free from reproach घृतयोनिस्त्वगर्हो(?र्हः) स तेषां वै पयसां संनिधानम् MahāBhā. iii. 564*; (भूमेस्तु लक्ष्म) अगर्हानूषरा सर्पवल्मीकान्त्यजवर्जिता IśānS'iPa. ii. 23.28; S'rīKaC. 25.88.

अगर्हण (a-garhaṇa) *adj.* not censuring त्वदङ्गसङ्गस्पृहयोज्झतीगृहम्। विलोक्य यज्ञाय विसर्जयन्निमाश्चकथं भर्तृनपि तास्त्वगर्हणान् Nārāy. x. 61.9.

अगर्हणीय (a-garhaṇīya) *adj.* irreproachable अगर्हणीयो न च गर्हतेऽन्यान्स वै विप्रः परमात्मानमीक्षेत् MahāBhā. xii. 237.35 = PadmP. v. 15.391; निरवद्यमगर्हणीयम् S'vetāUBh. 241.18 (*on* 6.19); एषा तवेदानीमुचितमगर्हणीयं प्रेमास्पदम् Loc. 224.23 (*on* 3.44); EI. iv. 42.69; ज्येष्ठः···पितेव मातेवागर्हणीयः ManvaMu. 383.15 (*on* 9.110)

अगर्हयत् (a-garhaya(n)t) *adj.* not reproaching अथ तान् सचिवान्···उवाच महाबलः। जगत्संतापनः क्रूरोऽगर्हयन् राक्षसेश्वरः Rāmā. vi. 534*.

अगर्हवाचित्व (a-garhavācitva) *n.* absence of the denotation of censure न त्वा शृगालं मन्ये। अगर्हवाचित्वाद्युष्मदस्मदादेरविभक्ती न भवति JaineVyā. 69.3 (*on* i. 4.27)

अगर्हा (a-garhā) *f.* absence of censure प्राप्तवानसि यल्लोके सर्ववर्णेष्वगर्हया। तदप्यथ च दास्यामि MahāBhā. v. 120.4; CāndraVṛ. *on* i. 3.108.

अगर्हित (a-garhita) *adj.* [*f.* -ā] not despised or censured, blameless, without blemish, irreproachable, commendable, auspicious गृहस्थाः···कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यमगर्हितमुपयुञ्जानाः···आत्मानं प्रार्थयन्ते ĀśramU. 2; PrakaVi. 941.7; भार्यामुपयच्छेत···अगर्हिताम् ĀgniVeGS. i. 6.1 (64.11); iii. 12.1 (181.9); जीवितं च हि राज्यं च···। प्रजह्याम्येष वै तूर्णं मह्यागर्हितं यशः Rāmā. iv. 22.6; vi. 12.3; अगर्हितेन कर्मणा धनान्यादाय···गार्हस्थ्यं प्रवर्तयेत् MahāBhā. xii. 184.10; xii. 227.25; स्वैः कर्मभिरगर्हितैः। ··· कुर्वीत धनसंचयम् ManuSm. 4.3 (ManvaVi. असत्प्रतिग्रहादिरहितैः); यत्किंचित् स्नेहसंयुक्तं भक्ष्यं भोज्यमगर्हितम् ManuSm. 5.24 (ManvaMu. उपघातान्तररहितम्, CaturCin. अनपेतगन्धवर्णरसम्); जीवेच्छिल्पैरगर्हितैः ManuSm. 9.75 (ManvaVi. देशान्तरभ्रमणाद्यसाध्यैः); 9.109; विप्रः ··· भवेत्। नित्यनैमित्तिकैर्युक्तः काम्यैश्चान्यैरगर्हितैः DakṣaSm. 2.2 (VīraMi.(Āhnika.) 10.24 अगर्हितैः लोकशास्त्रानिन्दितैः); गुह्यान्तद्वारदेशे तु वामे सोपानसंयुतम्। आराध्यदेवदेवस्य प्रदर्शनमगर्हितम् MānaSā. 30.49; सर्वस्याभिलषणीयमगर्हितं पुत्रपशुग्रामकन्याधनादि ManuBh. i. 90.28 (*on* 2.31); i. 170.25 (*on* 2.182); i. 195.14 (*on* 2.240); ii. 32.25 (*on* 7.98); अवक्रानुल्बणं पृष्ठमरोमशमगर्हितम् (स्त्रीणाम्) BhaviP. 21B.5 (i. 5.37); अकृतपापस्य मम मृत्युरगर्हितः KathāSaSāg. viii. 6.59; S'rīKaC. 19.33; RājTa.(Ka.) 7.1028; श्रावणस्य सिता षष्ठी तर्हि तिष्ठत्यगर्हिता PāṇḍaC. 16.152; अगर्हितैः···विवाहैरगर्हिता···संततिः ManvaMu. 94.15 (*on* 3.42)

अगर्हितत्व (agarhita-tva) *n.* the state of being uncensured or without blemish, blamelessness, irreproachability दीर्घायुष्यमदारिद्र्यम् ···। अगर्हितत्वं लोकेऽत्र विदुरनिषिद्धकारिणः BṛParāSm. 6.172; स्त्रिया उत्तमप्रार्थनमगर्हितत्वादनुगतमेव भवति SaraKaṇṭhā. 645.14.

अगर्हितव्यापार (agarhita-vyāpāra) *m.* unblemished or incensurable action or conduct द्वितीयार्धेन अगर्हितव्यापारवत्त्वं विधीयते VīraMi.(Āhnika.) 10.23.

अगर्हितान्न (agarhitānna) *n.* food which is not censured or prohibited गर्भिणीभिः अन्तर्वत्नीभिरगर्हितान्नभोजनादिना यथा गर्भः सुभृतः KāṭhUBh. 154.17 (*on* 4.8)

अगर्हिताभीष्ट (agarhitābhīṣṭa) *n.* blameless or undespised wish अगर्हिताभीष्टावाप्तिर्मङ्गलम् SarvaDaSaṁ. 15.74.

अगर्हिताभीष्टार्थ (agarhitābhīṣṭārtha) *m.* blameless or undespised cherished object अगर्हिताभीष्टार्थसिद्धिः मङ्गलम् Pradī. i. 62A.1 (*on* i. 1.0)

अगर्ह्य (a-garhya) *adj.* not contemptible or despisable, blameless, irreproachable, unobjectionable यदि ह्यहं विसृजन्स्यामगर्ह्यो युध्यमानो यदि जह्यां स्वधर्मम् MahāBhā. v. 28.10; शिष्टानां संमताः अनुमता अगर्ह्याः (पुत्राः) ManuBh. i. 226.17 (*on* 3.39); अथानक्षरवाक्ये ··· अवाच्यवाक्। अगर्ह्ये च NānārthāSaṁ. ii. 41.5.

अगर्ह्यजीविक (agarhya-jīvika) *adj.* having an irreproachable or blameless way of life तस्करानपि। कोशाध्यक्षान् स विदधच्चकारागर्ह्यजीविकान् RājTa.(Ka.) 8.62.

अगर्ह्यता (agarhya-tā) *f.* irreproachability, blamelessness काले विगतयोग्यते । जाने···शृङ्गारोऽर्हत्यगर्ह्यताम् RājTa.(Ka.) 8. 2375.

अगर्ह्यपद (agarhya-pada) *adj.* containing irreproachable or blameless (praiseworthy) words वचोऽर्थवदगर्ह्यपदम् । मधुरं निशम्य S'aṅkaDigVi. (Mā.) 9. 58.

अगर्ह्यबर्हिःशेष (agarhyabarhiḥ-śeṣa) *m., n.* remnant in the form of the unobjectionable or pure sacrificial grass लिप्सून् सर्वान् सः ··· पश्यन् । जिहेत्यगर्ह्यबर्हिःशेषशयः कोषशून्यः सन् Kāvyālaṅ.(Ru.) 2. 27.

अगलत् (a-galat) *adj.* **i** not leaking out, not diverting, not discontinuing कथा वृत्तम् ।···अङ्गान्युपक्षेपादीनि अङ्गभूता रसाश्च तैरगलन्नत्रुटन् रसो यत्र NāṭyaDa. 32. 27(15); **ii** not dropping or falling down रथेन···वायुषु सङ्गेगलता द्युस्त्री तत्रास्त धृतरसं खेऽगलता YudhiVi. 7. 12.

अगलद्रस (agalad-rasa) *adj.* of uninterrupted sentiment, with undiverted sentiment (वृत्तम्) अलङ्कारकथाङ्गैरगलद्रसम् (कर्तव्यम्) NāṭyaDa. 32. 7(15)

अगलित (a-galita) *adj.* [*f.* -ā] **A** not poured down, not showered, not emptied प्रियमिवागलितोरुपयोधरा । जलधरावलिः···समयाञ्जगतीधरम् S'iśuVa. 6. 25; **B** not dropping down, S'iśuVa. 6. 25; **C** not strained or filtered देवागलितमर्णश्च पीयते तृषितैर्न हि MalliC. 7. 50.

अगलितत्व (agalita-tva) *n.* the state of not having been dropped or given up अहं स्वतन्त्रः···इत्यभिमानस्यागलितत्वादित्यर्थः SetuBa. 147. 25.

अगलितम् (agalitam) *adv.* without dropping, closely, tightly प्रतिनववनिता···तरङ्गभीरुः । अगलितमलगद्गले स्वभर्तुः Kapphiṇā. 10. 21.

अगलितमरन्द (agalita-maranda) *adj.* from which the (floral) honey has not dripped down यदगलितमरन्दं वर्तते शाखिवृन्दम् VidaMā. 6. 28.

अगलितस्मृति (agalita-smṛti) *adj.* whose memory is not lost or has not vanished कायस्य हेतोरगलितस्मृतेः । हन्तव्याः कस्य पन्थानः प्रतिभान्त्यनपायिनः RājTa.(Ka.) 4. 384.

अगलितानीत (agalitānīta) *adj.* brought, fetched or carried without spilling or dropping नृपोऽप्यगलितानीततैलं दृष्ट्वा तमभ्यधात् KathāSaSāg. vi. 1. 48.

अगलितालक (agalitālaka) *adj.* without the hair or locks falling down बहुकालप्रयातेऽपि पत्यौ रत्नावलीमुखम्···अगलितालकम् BṛKathāS'loSaṁ. 5. 236.

अगलितावेग (agalitāvega) *adj.* with unabated flurry श्वासैरगलितावेगैः कम्पयद्भिः कुचाङ्कुरौ । निवेदयन्तौ···निर्वहणं रतेः RājTa.(Ka.) 3. 508.

अगल्ह्यतम (agalhya-tama) *adj.* most praiseworthy or laudable विष्णुं तमेनम्···। अक्रूर एत्य···अपतदगल्ह्यतमे पदाब्जे DhātuKā. 1. 80.

अगव (agava) *n.* a high number [DBHS]

अगवर (aga-vara) *m.* eminent among mountains चित्तादिमानि सुखदुःखशतानि नूनमभ्यागतान्यगवरादिव काननानि YogVā. i. 16. 26.

अगवाक्ष (a-gavākṣa) *adj.* without windows नाधातुर्नागवाक्षश्च···। नियमस्तु महीन्द्राणां सर्वसंपत्तिहेतवे YuktiKa. 45. 7.

अगवात्मकबुद्धि (agavātmaka-buddhi) *f.* knowledge or cognition of (a given object) as a non-cow शब्दादुपजायमाना बुद्धिरगौर्न भवतीत्येवमगवात्मकबुद्धिव्यवच्छेदरूपा जायेत NyāyRa. 577. 18 (*on* 5(13). 41)

अगवात्मता (agavātma-tā) *f.* nature of being a non-cow गौर्महिषस्ततो न भवति, अगवात्मतानियता यतो महिषात्मता KhaṇḍanKhā. 1308. 10.

अगवादि (a-gavādi) *m.* excepting (in the case of) '*go*' etc. प्रकृत्याशिष्यगवादिषु Vār. (*on* P. vi. 3. 83)

अगवापोढ (agavāpoḍha) *adj.* which is separated from or dissociated with non-cow नाप्रतिपत्तिरेव विशेषणभूतस्यापोहस्य । अगवापोढ एव वस्तुनि गोशब्दस्य सङ्केतितत्वात् TarkBhā.(Mo.) 29. 10.

अगवापोह (agavāpoha) *m.* dissociation or separateness from non-cow अगवापोहं बिभ्रतो गावः स्युः NyāyRa. 581. 10 (*on* 5(13). 57)

अगविवर (aga-vivara) *n.* cave or cleavage in a mountain अयमगविवरेभ्यश्चातकैर्निष्पतद्भिः ··· । गतमुपरि घनानाम् ··· पिशुनयति रथस्ते S'āk. 7. 7; ध्वनिरगविवरेषु नूपुराणां पृथुरशनागुणशिञ्जितानुयातः । प्रतिरववितत: Kirātā. 10. 4.

अगवृत्तिका (agavṛttikā) *f.* *Boswellia thurifera* (S'allakī) त्रिवृद्दन्त्यमृतावक्रसर्पगन्धाः समृत्तिकाः (comm. v. l. °सर्पगन्धागवृत्तिकाः) SuśruS. v. 7. 29 (comm. अगवृत्तिका इति जेज्जटाचार्यः पठति, तत्रागवृत्तिका शल्लकी)

अगवेषणीय (a-gaveṣaṇīya) *adj.* not worthy of investigation or search विचारान्तरमिदानीमगवेषणीयम् KhaṇḍanKhā. 135. 10.

अगव्य (a-gavya) *adj.* **A** not fit for a cow पूर्वत्र तदन्तविधिरपि भवतीति ज्ञाप्यते । गव्यम् । अगव्यम् JaineVyā. 222. 31 (*on* iii. 4. 18); **B** devoid of cow's milk विशेषतो ब्राह्मणस्तु नागव्यं भोजनं चरेत् BṛDharmaP. ii. 6. 38.

अगव्यूति (a-gavyūtí) *adj.* [AltGr. II. i. p. 293] **i** destitute of pastures, barren अगव्यूति क्षेत्रमागन्म देवाः ṚV. vi. 47. 20; **ii** verse beginning with agavyūti अगव्यूति स्तौति देवान् BṛDe. 5. 111; अगव्यूत्यर्धर्चो लिङ्गोक्तदेवतः SarvaAnu. 6. 47; *f.* distance less than two *krośas* कुलीरा जलौकसश्च ···शातयन्ति···अङ्गानि प्रगे गतानामगव्यूतिमात्रम् AvantiKa. 232. 15.

अगसंज्ञ (aga-saṁjña) *adj.* technically termed *aga* (in JaineVyā.) धोरित्येवं विहितस्यः शेषोऽगसंज्ञ एव भवति । लविता JaineVyā. 148. 31 (*on* ii. 4. 94)

अगसंज्ञाकार्य (agasaṁjñā-kārya) *n.* function of the term *aga* अगसंज्ञाकार्यमिडागम एव च JaineVyā. 148. 32 (*on* ii. 4. 94)

अगसंनिभ (aga-sannibha) *adj.* mountain-like तान्यायताक्षाण्यगसंनिभानि···पेतुः शिरांसि Rāmā. vi. 58. 41.

अगसार (aga-sāra) *m.* the eminent mountain (i. e. Meru) अगसारादजनि समरसंपत्सासुराणां सुराणाम् HarVi. 43. 385.

अगसुता (aga-sutā) *f.* (name of) Pārvatī (daughter of Himālaya mountain) पुनरगसुतया नन्दिनानादृतत्वात्···शप्तम् Abhiṣe. 3. 12.

अगस्त (agasta) *m.* **1** name of a sage (Agasti) अगस्तस्याश्रमस्तत्र मलयस्तीर्थमुच्यते BṛDharmaP. i. 14. 3; MārkP. 128. 7; **2** the tree *Agasti grandiflora* अगस्तो देवप्रियः स्यात् RājNi. 424. 22.

अगस्ति (agasti) *m.* name of a particular group of *rākṣasas* गुह्यकानां च सर्वेषामगस्त्या ये च राक्षसाः । पौलस्त्या राक्षसा ये च विश्वमित्राश्च ये स्मृताः । यक्षाणां राक्षसानां च पौलस्त्यागस्त्य(? स्त)यश्च ये VāyuP. ii. 8. 190.

अगस्ति (agásti) *m.* [DEBRU. p. 238, included in the *Saṅkāśādi* and *Gargādi* classes, GaṇPā. 71. 9; 237. 35; substitute for *āgastya*, S'ākaṭāVyā. ii. 4. 111; SiddhaHe. vi. 1. 127] **1** (another) name of the ancient sage Agastya यावङ्गिरसमावथो यावगस्ति मित्रावरुणा जमदग्निमत्रिम् AV. iv. 29. 3; पूर्वोक्तं यदगस्तिना AVPari. xxxix(1). 3; यद्···। अगस्त्या (v. l. °स्ति)द्वा (v. l. भ)रताचार्यः प्रत्यपद्यत MahāBhā. x. 12. 13; अगस्तिः स्यादगस्त्या(?स्त्योऽ)पि DvirūK.(Pā.) 3. 9; अगस्तिरग्निर्वडवानलश्च भुक्तं मयान्नं जरयत्व(? न्त्व)शेषम् ViṣṇuP. iii. 11. 95; BhāvPra.(Bhā.) 5. 174; BhojanKu. 218. 23; मार्गं गतो गोत्रगुरुर्भृगूणामगस्तिनाध्यासितविन्ध्यशृङ्गम् Bhaṭṭi. 12. 71; KāśiVṛ. *on* P. iv. 1. 105; AvantiKa. 48. 6; अगस्तिं प्रार्थयिष्यामि AgniP. 206. 7; KūrmaP. 246. 11 (1. 22); कण्वादयस्तथा चान्ये मार्कण्डेयोऽगस्तिरेव च PadmP. v. 29. 19; BhaviP. 365A. 16 (ii(2). 10. 65); 368B. 1 (ii(2). 11. 51); YogVā. i. 1. 4; और्वशेयः कुम्भयोनिरगस्तिर्विन्ध्यकूटकः NāmaMāli. 400; Vaija. 95. 151; 282. 19; S'abdaBhePra.(Pu.) 3. 3; AnekāSaṁ. 3. 233; 4. 147; 4. 170; AbhidhāCin. i. 122; अगस्त्योऽगस्तिरेव च S'abdaBhePra.(Ma.) 1. 6; NānārthāSaṁ. ii. 59. 147; RāghPāṇ.(Ka.) 4. 2; PāṇḍaC. 1. 130; 2. 224; अगस्तिभिः संव्यवहार्यतां गतैः··· । कान्तैः समम्···परिस्रुतं पातुमथोपचक्रमे KīrtiKau. 7. 69; KāvyKaVṛ. 32. 24 (2. 1); 110. 6 (4. 1); अगस्तिना । ···निपीतः क्षारवारिधिः Dhūrtā. 265; सालङ्कायनसंकृतिशठमर्षणागस्तिगण्डिव्रहृदुकथाः । ··· इत्याद्या गोत्रहेतवो मुनयः S'abdaRa.(Vā.) 409; 399; अगस्तिः···ऋषयो गोत्रकारकाः BallāC. 83. 13; BhāvPra.(Bhā.) 1. 37; विन्ध्याख्यमगमस्यतीत्यगस्तिः SiddhāKau. 559B. 9; VīraMi.(Saṁskāra.) 641. 10; 641. 11; 652. 19; 653. 3; S'abdaRa.(Su.) 2. 25; KośaKaTa. 1. 767; 2. 5556; KalpaK. 404. 218; Jīvān. 390. 1; S'abdaRaSaK. 136. 2; AgaNi. 74; ParaNā. 332; ParyāMu. 11. 8; DvirūK.(Ha.) 6; RājNi. 369. 4; AbhidhāRaMā. 2. 258; ViśvaLoK. 132. 76; 188. 18; MediK. 63. 85; 101. 171; ViśvPra. 69. 156; 87. 21; DharK. 811; 1363; 1494; **2** *Agasti grandiflora* अगस्तिः काककाङ्कारी अशोकपुष्पमिति HāriS. ii. 7. 4; RasRaSa. 14. 8; AśvaVai. 36. 12; VasiS. 33. 45; 39. 195; अगस्तिभिः···अशोभत वनम् PadmP.(Ra.) 42. 17; रक्तपुष्पो मुनितरुरगस्तिर्वङ्गसेनकः ParyāRaMā. 18. 353; 30. 619; YaśasCam. i. 405. 3; आरामं रवेः कुर्यात्···अगस्तिकदलीखण्डैः BhaviP. 166B. 26 (i. 115. 26); 245A. 25 (i. 164. 8); अगस्तिर्वङ्गसेनकः Vaija. 58. 156; AnekāSaṁ. 3. 233; अगस्तिः··· । अगस्त्यवृक्षे NānārthāSaṁ. ii. 59. 147; अगस्तिः शुकसारकौ S'abdaRa.(Vā.) 1010; अगस्तिः पित्तकफजिचातुर्थिकहरो हिमः BhāvPra.(Bhā.) 6(5). 60; पुमानगस्तिर्मुनिवृक्षभेदे KośaKaTa. 2. 5556; S'abdaRaSaK. 136. 2; ViśvaPra. 69. 156; MediK. 13. 85; ViśvaLoK. 72. 35; 132. 76; DharK. 811; AbhidhāMañ. 247. 12; **3** the star Canopus अगस्तिरुदितो महान् VarāP. 138. 65; अगस्तिश्चोत्तरहनौ DeviBhāP. viii. 17. 23; DvyāśraKā. 3. 31; अष्टम्याः पूर्वमगस्तिरुदेति CaturCin. iii(2). 107. 12; शरद्यगस्तेरुदयादखिलं सलिलं हितम् BhāvPra.(Bhā.) 8(1). 77; **4** name of Viṣṇu अगस्तिः···नाम्नां सहस्रनामेदं विष्णोः SkandP. v(1). 63. 103; **5** name of a *pravara* of *Dhāraṇasa gotra* धारण-

सगोत्रं प्रवरत्रयम्…अगस्तिदार्ढच्युतश्चैव इध्मवाहन एव च SkandP. iii(2). 39. 178; iii(2). 39. 206; iii(2). 39. 253; BhaviP. 363B. 5 (ii(2). 9. 22); BrahmP. 70. 37; **6** name of an incarnation of S'iva (शङ्करावताराः) तेषां नामान्यथ ब्रूमः… अगस्तिश्च ṢaḍdarSa.(Rā.) 93; **7** (in pl.) [cf. P. ii. 4. 70] descendants of Agastya तस्माद्गस्तयो बहिर्धेव कुरुपाञ्चालेभ्यः JaimiBr. 2. 220; ĀśvaS'S. II. vi. 15. 3; BaudhS'S. iii. 463. 6; ĀpaS'S. xxiv. 10. 9; MānS'S. 218. 1; यक्षाणां राक्षसानां च पौलस्त्यागस्तयश्च ये BrahmāṇḍP. ii. 7. 162; अगस्तयः। …पृथासूनोस्तीर्थयात्राकथा व्यधुः DvyāśraKā. 15. 29; अगस्तीनामागस्त्यमाहेन्द्रमायोभुवेति NirṇaSi. 217. 14; अगस्तीनां छात्रा इत्यर्थविवक्षायाम्…आगस्तीयाः LaS'abdeS'e. ii. 222. 4; *n.* fruit and flower of *Agasti grandiflora* अगस्तिः…क्ली तु स्यात् तस्य फलपुष्पयोः NānārthāSaṁ. ii. 59. 147.

अगस्तिकुड्मल (agasti-kuḍmala) *m.* a bud of *Sesbania grandiflora* (चन्द्रापीडः) अगस्तिकुड्मलैः…कृतपुण्यपुष्पप्रकराम्…चण्डिकामपश्यत् Kād. 224. 20.

अगस्तिकुण्ड (agasti-kuṇḍa) *n.* name of a sacred pool अगस्तिकुण्डे च ततः संतर्प्य च पितामहान्। …गच्छेत्…शिवलोकं नरोत्तमः SkandP. iv. 61. 178; TristhaSe. 261. 2.

अगस्तिक (agasti-ka) *m.* the tree *Agasti grandiflora* अगस्तिको मुनिनामा कुम्भयोनिश्च स स्मृतः। …द्रोणपुष्पी कुतुम्बिका AṣṭāNi. (SHARMA's Ed.) 33. 250.

अगस्तिकुसुम (agasti-kusuma) *n.* flower of *Sesbania grandiflora* लभामहे वयं नाथ नागस्तिकुसुमान्यपि PariPar. 12. 345; BhārPraNi. 152. 47.

अगस्तिकोप (agasti-kopa) *m.* wrath of (the sage) Agasti अगस्तिकोपात्संजातः सर्पदेहो महीपतिः DevīBhāP. iii. 39. 52.

अगस्तिगोत्र (agasti-gotra) *n.* lineage of (the sage) Agasti अथ मत्स्यपुराणोक्तोऽगस्तिगोत्रप्रवरनिर्णयः VīraMi. (Saṁskāra.) 678. 24.

अगस्तिघृत (agasti-ghṛta) *n.* ghee (made) of *Sesbania grandiflora* सहिङ्गु…व्यञ्जनम्… । अगस्तिघृतवच्छ्रेष्ठं भोजनारोचकेष्वपि HārīS. iii. 6. 33.

अगस्तिचार (agasti-cāra) *m.* the path of Canopus, the course of the Agasti star नक्षत्रकूर्मविभागेन देशेष्वगस्तिचारः BṛSaṁ. 2. 5(5)

अगस्तितत्त्व (agasti-tattva) *n.* a gem brought from the Himālaya and Indus (described as of four different colours, white, pale-yellow, red and dark-blue) पिङ्गस्फटिकं गोमेदोऽगस्तिस(v. l. °त)त्त्वं तमोमणिः ParyāMu. 5. 10.

अगस्तितीर्थ (agasti-tīrtha) *n.* name of a sacred place, name of a sacred pool अगस्तितीर्थम्…गच्छेत् SkandP. iii(1). 16. 1; iv. 61. 177; अगस्तितीर्थतीरं च गत्वा दीर्घतमा मुनिः। अथ पुत्रं ददर्शाग्रे कक्षीवन्तम् SkandP. iii(1). 16. 96.

अगस्तिपत्त्र (agasti-pattra) *n.* a leaf of the tree *Sesbania grandiflora* अगस्तिपत्रस्वरसेन नस्यं निहन्ति चातुर्थिकमुग्ररूपम् SiddhYo. 1. 238; HārīS. iii. 2. 206.

अगस्तिपथ्या (agasti-pathyā) *f.* a kind of the yellow *Terminalia chebula* मुनिभेषजं त्वगस्तिपथ्यायाम् AnekāSaṁ. 5. 12 (comm. हरीतकीभेदः)

अगस्तिपुष्प (agasti-puṣpa) *n.* flower of *Sesbania grandiflora* अगस्तिपुष्पतोये तु भावितं बहुशोऽञ्जनम्। … अञ्जितं नेत्रे दिवा नक्षत्रदशकम् ĪśānS'iPa. i. 51. 40; RaseCin. 4. 8.

अगस्तिपूता (agasti-pūtā) *f.* the southern (direction) (*lit.* purified by sage Agasti) अगस्तिपूता दिग्दक्षिणाशा AbhidhāCin. 15; याम्या त्वगस्तिपूतापाची स्याद्दक्षिणावाची KośaKaTa. 1. 624.

अगस्तिप्रिय (agasti-priya) *adj.* dear to (the sage) Agasti अगस्त्याश्रममेतद्धि अगस्तिप्रियमुत्तमम् SkandP. vii(1). 285. 5.

अगस्तिप्रोक्त (agasti-prokta) *adj.* (view or opinion) expressed by by Agasti अगस्तिप्रोक्ते 'अष्टभिर्भवति व्यक्तैस्तण्डुलो गौरसर्षपैः' DaṇḍaVi. 24. 3; 23. 22.

अगस्तिफल (agasti-phala) *n.* fruit of the tree *Agasti grandiflora* ताम्रं तालफलं कुर्यादगस्तिफलमेव च MatsyaP. 96. 9; अगस्तिफलमग्निकृत् BhojanKu. 74. 11.

अगस्तिभवन (agasti-bhavana) *n.* name of a place (abode of Agasti) नरः। अगस्तिभवनं गत्वा मोदते VarāP. 150. 49; अगस्तिभवनं त्यक्त्वा मम लोकं तु गच्छति VarāP. 150. 50.

अगस्तिवचन (agasti-vacana) *n.* words or instruction of sage Agasti अगस्त्य(v. l. °स्ति)वचनाच्चैव जग्राहैन्द्रं शरासनम् Rāmā. i. 1. 34.

अगस्तिवट (agasti-vaṭa) *m.* a banyan tree named after the sage Agasti who performed penance under it यस्मिन् वटे पुरा तप्तं तपः परमदुश्चरम्। मित्रावरुणपुत्रेण … । बोधीन्यग्रोध इत्याख्यो ह्यगस्तिवट एव च SkandP. v(i). 66. 30.

अगस्तिवत् (agasti-vat) *adv.* in the manner of the sage Agasti सोमवाहवद्दृढच्युतिवदगस्तिवदित्यध्वर्युः BaudhS'S. iii. 465. 1; यज्ञवाहवद्दृढच्युतिवदगस्तिवदित्यध्वर्युः BaudhS'S. iii. 465. 3; इध्मवाहवद्दृढच्युतिवदगस्तिवदित्यध्वर्युः BaudhS'S. iii. 464. 4; आगस्त्येति होता। अगस्तिवदित्यध्वर्युः ĀpaS'S. xxiv. 10. 9; HirS'S. xxi. 3. 15; त्र्यार्षेयमु हैके। आगस्त्यदार्ढ्यच्युतैध्मवाहेति। इध्मवाहवद्दृढच्युतवदगस्तिवदिति ĀpaS'S. xxiv. 10. 10; अगस्तिवद्दृढच्युतवदिध्मवाहवदित्यध्वर्युरिति कात्यायनः VīraMi. (Saṁskāra.) 641. 5.

अगस्तिशास्त (agasti-śāsta) *adj.* [*f.* –ā] [irr. for *śāsita*] ruled over or controlled by the sage Agasti अगस्त्य(v. l. स्ति)शास्तामभितः … दिशं तु शिरांसि तेषां कुरुसत्तमानाम् MahāBhā. i. 184. 9.

अगस्तिसंहिता (agasti-saṁhitā) *f.* name of a work composed by the sage Agasti अगस्तिसंहितायाम् 'शुक्लपक्षेऽथ कृष्णे वा दीक्षा सर्वसुखावहा' VīraMi.(Samaya.) 264. 30; 268. 13; अगस्तिसंहितागौतमतन्त्ररामार्चनचन्द्रिकादिषु स्पष्टमिदम् BālamBha. i. 76. 11 (*on* 1. 21); iii. 190. 9 (*on* 3. 325)

अगस्तिसत्त्व (agasti-sattva) *n.* the *gomeda* jewel पिङ्गस्फटिकं गोमेदोऽगस्तिसत्त्वं(v. l. त्यं) तमोमणिः ParyāMu. 5. 10.

अगस्तिसंभव (agasti-sambhava) *adj.* sprouting from *Agasti grandiflora* पुष्पं चागस्तिसंभवम् VasiS. 46. 43.

अगस्तिसार (agasti-sāra) *m.* the essence of (the flowers of) *Agasti grandiflora* अगस्तिसारः सुस्वादुः BhojanKu. 33. 1.

अगस्तिसूत (agasti-sūta) *m.* name of a medicine prepared from mercury etc. उदरनाशनोऽयमगस्तिसूतः RaseCin. 9. 211 (210. 11)

अगस्तिसेवित (agasti-sevita) *adj.* [*f.* –ā] inhabited by (sage) Agasti यमः … । प्रेतसत्त्वगती(v. l. अगस्तिसेविता)मेतां दक्षिणामाश्रितो दिशम् MahāBhā. iii. 160. 8.

अगस्तिहरीतकी (agasti-harītakī) *f.* name of a medicinal preparation (with myrobalan fruit as one of the major ingredients introduced by Agasti) मुनिभेषजं तु । अभोजनागस्तिहरीतकी KośaKaTa. 2. 4399; ओषधिः भैषज्यं अमृतं रसायनम् … अगस्तिः हरीतकी (? अगस्तिहरीतकी) … हारीतकी MahāVyu. 231. 9.

अगस्ती (agastī) *f.* [S'ākaṭāVyā. i. 3. 80] wife of (the sage) Agastya सूर्यस्य स्त्री सूरी आ[?अ]गस्त्यस्य अगस्ती PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. vi. 4. 149; लोपामुद्रा तु वरदा सा स्त्री(v. l. वरदागस्ती) KośaKaTa. 1. 772.

अगस्तीपत्त्र (agastī-pattra) *n.* leaf of the tree *Agasti grandiflora* अगस्तीपत्रतुलसीरसलेपश्च लूतजित् ĪśānS'iPa. i. 40. 112.

अगस्तीय (agastīya-) [*denom.* from *agasti*] to act in the manner of sage Agasti (drinking the oceans) पातुं सेनासप्तार्णवीमिव । चक्रे तपःकृशीयोभिस्तैरगस्तीयितुं स्पृहा PāṇḍaC. 9. 249; अगस्तीयितुमारेभे युद्धाब्धौ प्रतिविष्णुना PāṇḍaC. 14. 134.

अगस्तीश्वर (agatīśvara) *m.* name of (a *liṅga* of) S'iva तत्र स्नात्वा प्रयत्नेन दृष्ट्वागस्तीश्वरं विभुम् । (गच्छेत्…शिवलोकम्) SkandP. iv. 61. 177; iv. 25. 48.

अगस्त्य (agástya) *m.* [DEBRU. p. 238; KāśiVṛ. *on* iv. 1. 105; JaineVyā. iv. 4. 138; CāndrVṛ. *on* ii. 4. 24; CāndraVyā. v. 3. 153; SaraKaṇṭhā.(Gr.) ii. 3. 4; GaṇP. 71. 63; GaṇRa. 3. 246; MugdhaBo. 4. 12 (41. 16)]; **1Ai** seer of ṚV. i. 165–191 **ii** seer of the Kayāśubhīya hymn **iii** name of a Ṛṣi. (ṚV.) **iv** name of a Ṛṣi. (AV.) **v** name of a Ṛṣi. (YV.) **vi** composer of a specific Sāman **vii** name of a Ṛṣi. (SV.) **viii** name of a Ṛṣi.(Up.) **ix** name of the members of a gotra **x** name of a Ṛṣi–ancestor (*pravara*) **xi** name of a sage presiding over a syllable of Gāyatrī **xii** name of a Ṛṣi. of the syllable of a *mantra* of Viṣṇu **Bi** name of a sage (Epics, Purāṇas) **ii** name of a sage (Tantra) **iii** name of a brother of Agastya **Ci** name of a physician **ii** name of the author of a Smṛti work **iii** name of a poet **2A** name of S'iva **B** name of a form of Viṣṇu **3** name of a Brahmarākṣasa **4** name of the star Canopus **5A** name of the tree *Agasti grandiflora* **B** flower of *Agasti grandiflora* **6** name of a holy pond **7** path of Agastya, the southern direction **8** name of a *mantra* **1Ai** seer of ṚV. i. 165–191 किं नो भ्रातरगस्त्य सखा सन्नति मन्यसे ṚV. i. 170. 3; i. 179. 6; अगस्त्यो नरां नृषु प्रशस्तः काराधुनीव चितयत्सहस्रैः ṚV. i. 180. 8; i. 184. 5; SarvaAnu. 1. 165., MīmāKau. iii(1). 98. 13 (*on* i. 2. 51); **1Aii** seer of the Kayāśubhīya hymn (ṚV. i. 165) अगस्त्यस्य कयाशुभीयं शस्यम् TaiS. VII. v 5. 2 = KāṭhS. 34. 4; MaiS. ii. 1. 8; KāṭhS. 10. 11; AitBr. 23. 16(604); PañcBr. ix. 4. 17; TaiBr. II. vii. 11. 1; JaimiBr. 1. 344; AitĀ. I. ii. 2. 16;

BaudhS'S. ii. 158. 2; ĀpaS'S. xiv. 19. 10; HirS'S. xv. 5. 21; BhāṭṭCan. 123. 16 (*on* xvi. 4. 3); **1 A iii** name a of Ṛṣi. (ṚV. etc.) अगस्त्ये ब्रह्मणा वावृधाना सं विश्पलां नासत्यारिणीतम् ṚV. i. 117. 11; तत्ते जन्मोतैकं वसिष्ठागस्त्यो यत्त्वा विश आजभार ṚV. vii. 33. 10; viii. 5. 26; x. 60. 6; अगस्त्यस्य त्र्यायुषम्… तत्ते अस्तु KauṣīGS. i. 21. 8; S'āṅkhāGS. i. 28. 29; ṚPrāti. 1. 2; 4. 40; 16. 26; 16. 35; तेनैव तु मुहूर्तेन वीर्यवन्तौ तपस्विनौ । अगस्त्यश्च वसिष्ठश्च तत्रर्षी संबभूवतु: BṛDe. 5. 150; 2. 131; 4. 51; अगस्त्य:…सत्त्रे मृगयां चचार । तस्यासंस्तरसमया: पुरोडाशा मृगपक्षिणाम् VāsiDS. 14. 15; **1 A iv** name of a Ṛṣi. (AV.) अगस्त्यस्य ब्रह्मणा सं पिनष्म्यहं क्रिमीन् AV. ii. 32. 3; AV.(P.) ii. 14. 5; त्वया जघान कश्यपस्त्वया कण्वो अगस्त्य: AV. iv. 37. 1 = AV.(P.) xiii. 4. 1; xviii. 3. 15; यो मा देवजनै: सर्पैर्विध्यता ब्रह्मणा घमा ? । अगस्त्येन मेदिनाविन्द्रश्चाग्निश्च तं हताम् AV. (P.) x. 12. 5; अगस्त्योऽगस्त्यतीर्थे तपति GopBr. i. 2. 8; **1 A v** name of a Ṛṣi. (YV. etc.) अगस्त्यस्य विष्टयकर्ण्यः: MaiS. iv. 2. 9; PañcBr. xxi. 14. 5; सर्वेऽत्रयो अगस्त्यश्च । नक्षत्रै: शंकृतोऽवसन् TaiĀ. i. 11. 2 (85. 1); अगस्त्यस्य चतुष्टोम(:) BaudhS'S. ii. 413. 9; सप्तर्षीणामगस्त्याष्टमानां यदपत्यं तद्गोत्रमित्युच्यते BaudhS'S. iii. 467. 7; अथ दक्षिणत: अगस्त्याय कल्पयामि BaudhGS. iii. 9. 4; BhārGS. 3. 10 (76. 17); HirGS. ii. 19. 5; ĀgniveGS. i. 2. 2 (15. 7); अगस्त्यस्य त्र्यायुषम्…मे अस्तु BaudhS'S. ii. 319. 9 = ĀgniveGS. i. 3. 2 (19. 22) = MānGS. i. 1. 24 = VārāGS. 4. 20; अगस्त्य इन्द्राय हविर्निरुप्य मरुद्भ्य: संप्रदित्सांचकार Nir. 1. 5 (32. 15); **1 A vi** composer of a specific Sāman अगस्त्यस्य च राक्षोघ्नम् ĀrṣeBr. i. 11. 5; i. 12. 8; i. 12. 10; i. 13. 8; v. 6. 6; अगस्त्यजमदग्न्योर्वा ĀrṣeBr. vi(1). 3. 1; अगस्त्यस्य यश: ĀrṣeBr. vi(3). 4. 2; JaimiS'S. 25; **1 A vii** name of a Ṛṣi. (SV.) तद् उ वावागस्त्य: पश्चेवानुबुबुधे JaimiBr. 2. 220; एवं वा एतं गायत्रस्योद्गीथम्…इन्द्रोऽगस्त्यायोवाचागस्त्य इषाय JaimiUBr. iv. 16. 1; तान् होवाच को वस्स्थविरतम इति । अहमित्यगस्त्य: JaimiUBr. iv. 15. 1; ओं अगस्त्यस्तृप्यतु VīraMi.(Āhnika.) 374. 15; **1 A viii** name of a Ṛṣi.(Up.) अगस्त्य: कलशे जात इति श्रुतत्वात् VajraSūU. 261. 9; य एवं वेद … स मुक्तो भवति इत्यगस्त्य: VidyāTāU. 471. 16; NārāyPūTāU. 80. 1(6); RāmRaU. 2. 98 = 2. 102; **1 A ix** name of the members of a gotra अगस्त्यानां त्र्यार्षेय आगस्त्यदार्ढ्यच्युतैध्मवाहेति होता…अगस्त्यवदित्यध्वर्यु: VaikhāDS. iv. 8. 1; JaineVyā. 166. 29 (*on* iii. 1. 94); अगस्त्यस्य वक्ष्ये वंशोद्भवान् द्विजान् …। अगस्त्यश्च करम्भश्च MatsyaP. 202. 1; ViṣṇuDhaP. i. 118. 1; [अ]गस्त्यसगोत्रस्य व्रा(? ब्रा)ह्मणस्य देवशर्मण: EI. xv. 307. 17; S'abdaRa.(Vā.) 3523; अथागस्त्या: । ते चत्वार: । इध्मवाहा: साम्भवाहा: सोमवाहा: यज्ञवाहाश्चेति NirṇaSi. 217. 11; BālamBha. i. 182. 1 (*on* 1. 53); **1 A x** name of a Ṛṣi–ancestor (Pravara) आगस्त्यदार्ढ्यच्युतैध्मवाहेति होता…अगस्त्यवदित्यध्वर्यु: VaikhāDS. iv. 8. 1; सर्वेषां प्रवरा: शुभा: । अगस्त्यश्च महेन्द्रश्च MatsyaP. 202. 3 = ViṣṇuDhaP. i. 118. 3; अगस्त्यो दार्ढ्यच्युतश्च रथ्यवाहनमेव च SkandP. iii(2). 39. 146; **1 A xi** name of the Ṛṣi of a syllable of the Gāyatrī verse एकोनविंशमगस्त्यम्…इति प्रत्यक्षराणामृषयो भवन्ति GāyaRaU. ii. 407. 14; अगस्त्य: कौशिको वत्स: … इत्येते ऋषय: प्रोक्ता वर्णानां क्रमशो मुने DevīBhāP. xii. 1. 15; **1 A xii** name of the Ṛṣi of the eighth syllable of the eight-syllabled mantra of Viṣṇu अष्टम: । अगस्त्यश्च क्रमादेते वर्णानां समुदीरिता: ĪśānS'iPa. i. 33. 5; **1 B i** name of a sage (Epics, Purāṇas etc.) राम:… ददर्श ह सुतीक्ष्णं चाप्यगस्त्यं च Rāmā. i. 1. 33; सुन्दे तु निहते राम अगस्त्यमृषिसत्तमम् । ताटका सह पुत्रेण प्रधर्षयितुमिच्छति Rāmā. i. 24. 9; ii. 29. 12; अस्मिन्नरण्ये भगवन्नगस्त्यो मुनिसत्तम: । वसति Rāmā. iii. 10. 29; iii. 10. 45; अब्रवीत् …अगस्त्यो मुनिसत्तम: कुतो निष्क्रमितुं शक्तिर्मया जीर्णस्य रक्षस: Rāmā. ii. 10. 61; अगस्त्येन दुराधर्षा मुनिना दक्षिणेव दिक् Rāmā. vi. 103. 14; vii. 96. 5; अगस्त्य: सत्रमासीनश्चचार मृगयामृषि: MahāBhā. i. 109. 14; अगस्त्यस्याभिचारेण युष्माकं वै वपा हुता MahāBhā. i. 109. 15; अगस्त्यश्च वसिष्ठश्च उर्वश्यां जनितावुभौ MahāBhā. i. App. 37. 21; स:…ययौ अगस्त्यस्यालयं दिव्यं देवलोकसमं गिरिम् MahāBhā. ii. App. 15. 77; ii. 86. 15; अगस्त्येनेह वातापि: किमर्थमुपशामित: MahāBhā. iii. 94. 2; राजा सोऽगस्त्याय … लोपामुद्रां तत: प्रादात् MahāBhā. iii. 95. 7; अगस्त्येन विना को हि शक्तोऽन्योऽर्णवशोषणे MahāBhā. iii. 101. 10; विन्ध्यो न वर्धते । अगस्त्यस्य प्रभावेण MahāBhā. iii. 102. 14; iii. 158. 47; यत्तदुग्रं तप: कृष्ण चरन् सत्यपराक्रम: । अगस्त्याद्भारताचार्य: प्रत्यपद्यत मे पिता MahāBhā. x. 12. 13; अथ मैत्रावरुणि: कुम्भयोनिरगस्त्यो महर्षीन्विक्रियमाणांस्तान्नहुषेणापश्यत् MahāBhā. xii. 329. 38; xiii. 103. 31; xiv. 95. 5; अगस्त्य: प्रार्थयामास सोमभार्यां च रोहिणीम् BuddhaC. 4. 73; यज्ञार्थं ब्राह्मणैर्वध्या: प्रशस्ता मृगपक्षिण: । भृत्यानां चैव वृत्त्यर्थमगस्त्यो ह्याचरत्पुरा ManuSm. 5. 22; अद्य भगवन्तमगस्त्यमाराधयितुम्…उत्सव: प्रारब्ध: Avimā. 4. 12 (17); हर्षाद् वातापिरगस्त्यमत्यासादयन् (विननाश) ArthS'ā. i. 38. 4 (1. 6); विन्ध्यस्य संस्तम्भयिता… सौस्नातिको यस्य भवत्यगस्त्य: RaghuVa. 6. 61; प्रीत्यां पुलस्त्यभार्यायां दत्तोलिस्त्सुतोऽभवत् । पूर्वजन्मनि सोऽगस्त्य: स्मृत: स्वायंभुवेऽन्तरे MārkP. 52. 23 = ViṣṇuP. i. 10. 19; BrahmāṇḍP. i. 11. 26; S'ivaP. vii(1). 17. 25 (519B. 5); SaurP. 26. 23; बालभावेन योऽगस्त्य: कोपित: क्रीडमानया । ततस्तेन तदा शप्ता MārkP. 128. 8; तत: श्वेतश्चतुर्बाहु: साक्षसूत्रकमण्डलु: । अगस्त्य इति शान्तात्मा बभूव ऋषिसत्तम: MatsyaP. 61. 36; अगस्त्यस्यैव राजर्षेर्दाक्षिण्यमातन्वानस्य EI. i. 87. 34; अगस्त्य इव दक्षिणाशाप्रसाधक:…राजा चिन्तामणि: VāsaDa. 13. 2; अहो भगवानगस्त्य: संप्राप्त: MahāVīC. 5. 46 (295. 16); यावत्पुराणब्रह्मर्षिमगस्त्यमभिवाद्य शाश्वतं पदमनुप्रविशामि UttaRāC. 2. 21(3); 2. 28(1); 3. 0(3); अगस्त्येन ब्राह्मणेन समुद्र: पीत: GītāBh.(S'aṅ.) 347. 17 (*on* 12. 12); व्रजन्नगस्त्येन पुरार्कमार्गरुरुत्सया वृद्धिमलं निरुद्ध: ।…विन्ध्याचलवंशकेतु: HarVi. 9. 55; अम्भोधिमेकचुलकेन पपावगस्त्य: HarVi. 16. 17 = VakroJī. 118. 14 = Subhāṣi. 992; एकदा च राजा…आपीतसप्तार्णवजलस्य रत्नोद्गारमिव तीव्रोदानवेगनिरस्तमगस्त्यस्य…विद्याधरमुनिमपश्यत् TilaMañ. 23. 15; श्रूयते हि निष्कारणं भूतावमानिनौ वातापिरिल्वलश्चासुरावगस्त्यस्यात्यासादनाद्विनेशतुरिति NītiVā. 16. 21; पुलस्त्योऽजनयत्पत्न्यामगस्त्यं च हविर्भुवि BhāgP. iv. 1. 36; अगस्त्य: कुम्भसंभूतिस्तमागन्ता रघो: पतिम् PadmP. iv. 36. 80; अञ्जना चाद्रिका चैव अगस्त्यम्…। पूजयामासतु: BrahmP. 84. 6; विन्ध्यं महापर्वतमुच्चशृङ्गं चकार यं निम्नतरं त्वगस्त्य: VāmaP. 18. 21; तूणमेतत्प्रदातव्यं त्वयागस्त्याय भार्गव ViṣṇuDhaP. i. 66. 11; भाद्रे मासि…अत्रैव शुक्लपक्षे हि सिंहांशे दिनसप्तके । अगस्त्यं पूजयेत् BṛDharmaP. i. 16. 57; अगस्त्यस्य सुतीक्ष्णस्य पश्याश्रमपदे शुभे AdhyāRā. vi. 14. 10; प्रसिद्धं ह्यगस्त्यविश्वामित्रादीनां विन्ध्यसंस्तम्भनमहार्णवचुलुकीकरणस्वर्गान्तरसृष्ट्यादिसामर्थ्यम् S'ivārkaMaDī. i. 147. 15 (*on* i. 1. 3); अगस्त्यकौशिकाभ्यां च महार्घाणि रत्नानि वितीर्य RāmāCam. 2. 32(3); रघुनन्दन: । ब्रह्मास्त्रमादधे दीप्तं यदगस्त्यादवाप्तवान् RāmāMañ. 391. 12; अगस्त्येन पयोराशे: कियत्किं पीतमुज्झितम् VidaMuMa. 2. 3; अगस्त्य: काश्यपश्चैव भृगुर्वा(? र्व)सिष्ठो भार्गव: । विश्वामित्रस्तथा भारद्वाज: सप्तर्षय: क्रमात् MānaSā. 57. 1; पिबन्नम्भ: प्रपापालीमनुरक्तां विलोकयन् । अगस्त्यं चिन्तयामास चतुर: सापि सागरान् SūktiMu. 60. 31; डुलुच्यो नगरं प्रापदथागस्त्य इवार्णवम् RājTa.(Jo.) 170; नारद:…वसिष्ठो दक्षपार्श्वके । भारद्वाज:… अगस्त्यो वामपार्श्वके S'ilpaRa. ii. 22. 154; न गच्छतीत्यग: पर्वतस्तं विन्ध्यनामानं स्त्यायतीत्यगस्त्य: LalitāSaBh. 3. 26 (*on* 0); DvirūK.(Pā.) 3. 9; 7. 3; AmaK. 184; NāmaMāli. 399; Vaija. 58. 156; TrikāS'e. i. 3. 8; AbhidhāCin. 122; MediK. 101. 176; ViśvaPra. 100. 192; **1 B ii** name of a sage (Tantra) मत्कण्ठे कवचं यस्य…तदेव…। अगस्त्यस्य च कण्ठे PañcaRā.(Nā.) i. 4. 84; (शैवागमस्य) प्रवक्तारश्चत्वार: परमर्षय: । रुरुर्दधीचोऽगस्त्यश्च उपमन्यु: S'ivaP. vii(1). 32. 15 (538A. 13); महेन्द्रे जामदग्न्यश्चाप्यगस्त्यो मलयाचले (निवसति) ĪśānS'iPa. ii. 17. 68; नारदागस्त्यसंवर्तवसिष्ठाद्या महर्षय: । …तमूचु: MālinīT. 1. 3; अगस्त्येनोक्तमार्गेण कुण्डेनागमवित्तम: । जुहुयान्मूलमन्त्रेण AdhyāRā. iv. 4. 31; उक्तं च शिवगीतायामगस्त्येन महात्मना BṛBrahmaS. iii. 9. 84; तथा कपिलपञ्चरात्रेऽपि अगस्त्यं प्रति कपिलवाक्यम् CaitaCa. 155. 3(6); भृग्वगस्त्यऋभुनिदाघजडभरतविश्वामित्ररामादिषु वामोपासकेषु…ज्ञानोन्नतेश्च दृष्टत्वात् S'aṅkaVi.(Ā.) 135. 17; **1 B iii** name of the brother of Agastya ततो मुनेरगस्त्यस्य भ्रातागस्त्य इति श्रुत: MārkP. 115. 16; (राम:) अगस्त्यभ्रातरं नत्वा अगस्त्यं तत्प्रसादत: । धनु: खड्गं च संप्राप्य दण्डकारण्यमागत: AgniP. 7. 2; **1 C i** name of a physician अगस्त्यो वामदेवश्च…आत्रेय: (चक्रु: कथाम्) CaraS. i. 1. 9; मेधाबलोत्साहमतिप्रदं च चकार चैतद्भगवानगस्त्य: (रसायनम्) SuśruS. vi. 52. 46; नारद:… । धन्वन्तरिरगस्त्यश्च सुस्नातं प्रदिशन्तु ते AṣṭāSaṁ. ii. 197. 16 (6. 5); भस्मकमनेन जनितं पूर्वमगस्त्यस्य योगराजेन (बृहत्सूरणमोदकेन) SiddhYo. 5. 57; **1 C ii** name of the author of a Smṛti work अगस्त्य: पुनरेकादशविधं तदाह पानसं द्राक्षमाधूकम् … मद्यान्येकादशैव तु Aparā. 1070. 22 (*on* 3. 253); **1 C iii** name of a poet चतु:सप्ततिकाव्योक्तिव्यक्तवैदुष्यसंपदे । अगस्त्याय जगत्यस्मिन् स्पृहयेत् को न कोविद: MadhuVi. 1. 14; **2 A** name of S'iva अगस्त्यो जातूकर्ण्य: पराशर: (एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव वृषभध्वजम्) LiṅgaP. i. 98. 101; S'ivaP. iv. 35. 75 (392B. 7); SaurP. 41. 84; क्रांजागस्त्यमहेश्वराय…महामंटपम् EI. vi. 123. 173; **2 B** name of a form of Viṣṇu अगस्त्यं गरुडं विष्णुम्…ब्रह्म वाङ्मयम् । … नमस्ये VāmaP. 88. 24; 90. 39; **3** *pl.* name of a group of Brahmarākṣasas अगस्त्या ये च राक्षसा:…तेषां राजा महाराज: कुबेर: VāyuP. ii. 8. 189; तत्रागस्त्यै: परिवृता विद्वद्भिर्ब्रह्मराक्षसै: । कुबेरानुचरा ह्येते MatsyaP. 121. 62; **4** name of a star, Canopus प्रभासश्चन्द्रभासश्च तथागस्त्य(:) प्रतापवान् । …याम्यायां स्थावरा: स्मृता: AVPari. 52(10). 1; पितृयानोऽजवीथ्याश्च यदगस्त्यस्य चान्तरम् । तेनाग्निहोत्रिणो यान्ति…दिवं प्रति YājñaSm. 3. 184; अगस्त्येनाविषीकृतम् । हंसोदकमिति ख्यातम् CaraS. i. 6. 45 (1922 Ed.); तदगस्त्यो हिनस्ति च ।… विषम् CaraS. vi. 23. 4 (1922 Ed.); याम्याशावनितामुखविशेषतिलको मुनिरगस्त्य: PañcSi. 14. 40; अशीतिभागैर्याम्यायामगस्त्यो मिथुनान्तग: SūrySi. 8. 10; स्वात्यगस्त्यमृगव्याधचित्राज्येष्ठा:…त्रयोदशभिरंशकै: SūrySi. 9. 12; (कक्षा:) सप्तर्षीणामगस्त्यस्य ब्रह्मादीनां च कल्पयेत् SūrySi. 13. 9; यस्य…। अगस्त्यनामा खलु दक्षिणस्यां

स नष्टशत्रुश्च भवेन्नराधिपः Sārā. 35.46; उत्तरं यदगस्त्यस्य शृङ्गं देवर्षिसेवितम्। पितृयाणः स्मृतः पन्था वैश्वानरपथाद्बहिः MatsyaP. 124.97; VisṇuP. ii. 8.85; अगस्त्यश्चरते तेषामुपरिष्टाज्जवेन तु BrahmāṇḍP. i. 21.101; संतप्तं ह्लादितं तोयमगस्ते(? स्त्ये)नाविषीकृतम् AṣṭāSaṁ. i. 17.21 (1.4); निन्ये जलानि निशि निर्विषतामगस्त्यः HarVi. 20.80; अगस्त्यस्योदयेऽगस्त्यं चातुर्मास्ये हरिं यजेत् AgniP. 267.2; ViṣṇuDhaP. ii. 152.3; RāmāMañ. 193.1; Bhāsv. 4.20; अगस्त्यस्य नाडीद्वयं प्रोक्तमिष्टम् GrahaGa. 158.31(17.8); यावन्नोदेत्यगस्त्यस्तावन्नद्यो रेतोवहा रजस्वला इत्यर्थः SmṛtiCan. ii. 340.17; वापीरगस्त्योदयनिर्विषाः। अवगाह्य ह्रदार्चाभिः शरदं निर्विवेश सः RājTa.(Ka.) 2.140; BhāvPraNi. 162.15; BhojanKu. 178.8; NirṇaSi. 108.8; SiddhāTaVi. 272.1; **5A** name of a tree, *Agasti grandiflora* वृत्तागस्त्ययोः पुष्पाणि तिक्तानि SuśruS. i. 46.281; अगस्त्यस्य शिखा तीव्रा VāyuP. ii. 16.9; CaturCin. iii(1). 554.12; VīraMi. (S'rāddha.) 43.16; अगस्त्यशिग्रुतालाख्यतिन्तिणीकाश्च निन्दिताः NāraS. 31.54; कन्यागस्त्यसणप्रतीतवरणारिष्टादिपुष्पाण्यपि। वातश्लेष्मकराणि KalyāKā. 4.35; शिंशपापराजितापुष्प(? ष्पे) बन्धूकागस्त्यपुष्पके DevīBhāP. xi. 17.42; अगस्त्यार्कादयो वापि बन्धुजीवो गृहेषु वै LiṅgaP. ii. 6.47; RājNi. 369.4; CaturCin. ii(1). 785.6; S'ārṅgaS. ii. 12.245; Mānaso. iii. 13.1550; RaseCin. 6.33 (56.16); BhāvPra.(Bhā.) 6(5). 59; ParyāRaMā. 1626; TrikāS'e. iii. 3.87; AnekāSaṁ. 3.135; NighS'e. 1917; **5 B** *n.* rarely *m.* the flower or leaf of *Agasti grandiflora* नन्द्यावर्तैरगस्त्यैश्च···कुसुमैः···समानर्च शंकरम् S'ivaP. ii(5). 50.9 (281A.12); अगस्त्यम्···लवणाम्भसि निक्षिपेत् Mānaso. iii. 13.1555; अगस्त्यं शिशिरं गौल्यं त्रिदोषघ्नं श्रमापहम् RājNi. 369.7; मुनितिलतस(? ग)रत्नह्नकल्हारमछ्यः···मुनिः = अगस्त्यः NirṇaSi. 254.13; बल्यं हिमं स्वाद्वगस्त्यम् BhojanKu. 74.6; NānārthāSaṁ. ii. 46.105; **6** *m.* name of a holy pond महासरस्तथागस्त्यः (एते चान्ये···पुण्यसंकीर्तनाः शुभाः। तोयैस्त्वामभिषिञ्चन्तु) ViṣṇuDhaP. ii. 22.147; **7** *m.* path of Agastya, the southern direction शिरस्त्वगस्त्यमास्थाय शयीत MārkP. 34.51; SkandP. i(2). 41.153; **8** *m.* name of a *mantra* ('seen' or composed by Agastya) न च···अगस्त्यलोपामुद्रासंज्ञयोर्मन्त्रयोर्भेद एवेति वाच्यम् LalitāSaBh. 7.25 (*on* 12)

अगस्त्यक (agastya-ka) *m.* the sage Agastya कुम्भयोनिस्त्वगस्त्यके S'abdaRaSaK. 203.18.

अगस्त्यकथित (agastya-kathita) *adj.* spoken of or described by Agastya अगस्त्यकथितं लिङ्गं ददर्श श्रद्धया पुनः।···महीपतिः SkandP. v(2). 31.25.

अगस्त्यकान्त (agastya-kānta) *adj.* [*f.* -ā] dear to Agastya (i.e. south) अगस्त्यशास्ता(v. l. °कान्ता)मभितो दिशं तु शिरांसि तेषां कुरुसत्तमानाम्। कुन्ती पुरस्तात्तु बभूव तेषाम् MahāBhā. i. 184.9; अगस्त्यशास्तां (v. l. °कान्तां) च दिशं प्रयाताः स जनार्दन MahāBhā. v. 141.41.

अगस्त्यकुण्ड (agastya-kuṇḍa) *n.* name of a pond or pool नानाम(? मु)निजनसाधारणमपि कुण्डमगस्त्यकुण्डमित्याख्यायमानम्···नाभिजानाति NyāyMa. 112.5.

अगस्त्यकुण्डसमीपतस् (agastyakuṇḍasamīpa-tas) *adv.* near the Agastya-pond or pool (चमत्कारपुरक्षेत्रे) उमामहेश्वरौ तत्र स्थापितौ तेन भूभुजा। प्रासादं परमं कृत्वा ···। तस्याग्रतः शुभं कुण्डं तत्र चैव विनिर्मितम्। ··· तस्यैव पूर्वदिग्भागेऽगस्त्यकुण्डसमीपतः। अस्ति वापी महापुण्या सर्वपातकनाशिनी SkandP. vi. 52.4.

अगस्त्यकुसुम (agastya-kusuma) *n.* the Agastya flower, *Agasti grandiflora* अगस्त्यकुसुमैश्चैव पूजकस्य महद्यशः S'ivaP. ii(1). 14.27 (56B.6); अगस्त्यकुसुमैश्चात्र पूजा कार्या विभावसोः BhaviP. 89B.3 (i. 47.59); भास्करः। पूजितोऽगस्त्यकुसुमैः(? मै)रानुकूल्यं प्रयच्छति BhaviP. 121A.6 (i. 68.12); 138B.26 (i. 82.12)

अगस्त्यकृत (agastya-kṛta) *adj.* made by Agastya रामसेतुं प्रयाहि त्वं गन्धमादनपर्वतम्। तत्रागस्त्यकृतं तीर्थं सर्वाभीष्टप्रद(? दा)यकम् SkandP. iii(1). 16.24.

अगस्त्यगिरि (agastya-giri) *m.* the Vindhya mountain विन्ध्योऽगस्त्यगिरिः PañcTaPra. 132A.8.

अगस्त्यगीत (agastya-gīta) *adj.* sung (i.e. taught) by Agastya धर्मान् कथय ··· अगस्त्यगीताः ··· ये MahāBhā. xiv. App. 4.41; VṛGautaSm. 498.20(1); युधिष्ठिर उवाच···। धर्मान् कथय तान् देव···अगस्त्यगीताः···पिप्पलादकृताश्च ये ViṣṇuDhaP. i. 146.37.

अगस्त्यगीता (agastya-gītā) *f.* **1** *pl.* Agastya's hymns forming part of the Ādivārāhapurāṇa [PW, MW]; **2** name of a sort of *vidyā* mentioned in the S'āntiparvan of the MahāBhā. [APTE]

अगस्त्यगुप्त (agastya-gupta) *adj.* [*f.* -ā] protected or guarded by Agastya (i.e. south) अगस्त्यगुप्तामाशां यः कुण्डिनस्थोऽन्वशान्नृपः HariVaṁ. 87.12.

अगस्त्यगृह (agastya-gṛha) *n.* the abode (or hermitage) of Agastya कुञ्जरः पर्वतः श्रीमानत्रागस्त्यगृहं शुभम् MatsyaP. 163.79.

अगस्त्यगृहपतिक (agastyagṛhapati-ka) *adj.* HirS'S. xviii. 4.14; cf. **आगस्त्यगृहपतिक.**

अगस्त्यगृहिणी (agastya-gṛhiṇī) *f.* the wife of Agastya तामगस्त्यगृहिणीम्···गृणती सा। ···गुरुपत्नीत्यादरं दृढमधत्त S'ivLī. 8.71.

अगस्त्यगोत्र (agastya-gotra) *adj.* belonging to the Agastya-gotra विप्रोऽभवत्पूर्वं देवशर्मेति विश्रुतः। अगस्त्यगोत्रो विद्वान्वै SkandP. vii(1). 225.2.

अगस्त्यगोत्रप्रभव (agastyagotra-prabhava) *adj.* [*f.* -ā] born in the Agastya-gotra अभ्यापतन्तीमनुवासरं यामगस्त्यगोत्रप्रभवेति सिन्धुः।···प्रापयते किमन्तः (ताम्रपर्णीम्) S'ivLī. 2.20.

अगस्त्यग्राम (agastya-grāma) *m.* name of a village अगस्त्यग्रामे चक्रे स मतिं मोहात्प्रधर्षणे RāmāMañ. 12.2.

अगस्त्यचरण (agastya-caraṇa) *m.* the foot of Agastya स्त्रीपुंसौ हरिणौ तदा। अगस्त्यचरणौ नत्वा समारुरुहतुर्मुदा। (स्वर्यानम्) BrahmāṇḍP. ii. 36.60.

अगस्त्यचरित (agastya-carita) *adj.* [*f.* -ā] traversed or inhabited by Agastya ताटका क्रोधमूर्च्छिता। देशमुत्सादयत्येनमगस्त्यचरितं शुभम् Rāmā. i. 24.12; ययौ···प्लवगः पवनात्मजः। अगस्त्यचरितामाशां दक्षिणाम् Rāmā. iv. 44.5; iv. 51.7; त्रिशङ्कुरगस्त्यचरितामाशां च विचरिष्यति।···आदित्यः HariVaṁ. 62.48; प्रस्थितश्च निमित्तीकृत्य तत्पितुः पस्त्यमगस्त्यचरितेनाघना(? अध्वना) घनायुधप्रहारच्छिन्नकायोऽतिकृच्छ्रेण···प्रशान्तवैरं नाम तापसाश्रमं प्रापत् (समरकेतिः) TilaMañ. 343.2.

अगस्त्यचार (agastya-cāra) *m.* the path or movement of Canopus [PW., MW.]; the course of Canopus, the time of its rise which ushers the *śarad* season [APTE]

अगस्त्यचिह्न (agastya-cihna) *adj.* marked by Agastya, southern अगस्त्यचिह्नादयनात्समीपं दिगुत्तरा भास्वति संनिवृत्ते। ··· हिमस्रुतिं हैमवतीं ससर्ज RaghuVa. 16.44.

अगस्त्यचुलुकस्पर्धा (agastyaculuka-spardhā) *f.* competition with the handful of water of Agastya कवलितोऽगस्त्यचुलुकस्पर्धयेवैकहेलया दूरकृतविस्तारेण चक्षुषा समस्तदिङ्मुखोछङ्ग(? ङ्गि)लावण्यजलधेः(? धिः) TilaMañ. 249.15.

अगस्त्यज (agastya-ja) *adj.* **A** born of Agastya पुलहस्तु···। अगस्त्यजं दृढास्यं तु पुत्रत्वे वृतवांस्ततः MatsyaP. 202.11; **B** (the flower) of *Agasti grandiflora* (रुद्रं पूजयेत्) शमीपुष्पैर्बृहत्पुष्पैरुन्मत्तागस्त्यजैरपि। अपामार्गकदम्बैश्च LiṅgaP. i. 79.17.

अगस्त्यजठरानल (agastya-jaṭharānala) *m.* digestive fire of Agastya अगस्त्यजठरानलमिव ··· दहनमौर्वाभिधानं दधानम् ··· अम्भोनिधिमपश्यम् TilaMañ. 121.9.

अगस्त्यजुष्ट (agastya-juṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] (the quarter) inhabited by Agastya (i.e. the southern quarter) समवेहि देवीमगस्त्यजुष्टां दिशमप्रयाताम् BuddhaC. 9.26.

अगस्त्यतीर्थ (agastya-tīrtha) *n.* name of a celebrated *tīrtha* (in the south), a holy place (possibly a pool) named after Agastya अगस्त्योऽगस्त्यतीर्थे तपति GopBr. i. 2.8; वर्जयन्ति स्म तीर्थानि पञ्च ··· तापसाः। ··· अगस्त्यतीर्थं सौभद्रं पौलोमं च MahāBhā. i. 208.3; अगस्त्यतीर्थं पाण्ड्येषु वारुणं च युधिष्ठिर MahāBhā. iii. 86.10; iii. 118.4; स्नानाय नातिदूरमित्यगस्त्यतीर्थं गते मयि PriyaDa. 1.4(12); AvantiKa. 83.9; दक्षिणेऽगस्त्यतीर्थाच्च तीर्थमस्ति···। गंगाकेशवसंज्ञम् SkandP. iv. 61.180; दृष्टश्च साधारणस्याप्येकेन व्यपदेशोऽगस्त्यतीर्थम् NyāyRa. 954.11 (*on* 8.10)

अगस्त्यतीर्थतीर (agastyatīrtha-tīra) *n.* bank of the Agastyatīrtha अगस्त्यतीर्थतीरे तं (दीर्घतमसम्) ··· ऋषिसत्तमम्। ददर्श राजा SkandP. iii(1). 17.9.

अगस्त्यतीर्थमाहात्म्य (agastyatīrtha-māhātmya) *n.* greatness of the Agastyatīrtha अगस्त्यतीर्थमाहात्म्यादेवं कक्षीवतो मुनेः। ··· विवाहः समजायत SkandP. iii(1). 17.57.

अगस्त्यतीर्थेन्द्र (agastya-tīrthendra) *m.* the best or foremost holy place named after Agastya कथ्यते। आरभ्यागस्त्यतीर्थेन्द्रादस्यास्तीर्थौघवैभवम् SkandP. ii(1). 34.8.

अगस्त्यतेजस् (agastya-tejas) *n.* the prowess or lustre of Agastya अगस्त्यतेजसा भूमिः स्थली भूत्वा प्रदृश्यते BhaviP. 417B.4 (iii(1). 2.70)

अगस्त्यदत्तशाप (agastyadatta-śāpa) *m.* curse pronounced by Agastya कश्यपः। सर्वं वृत्तमथोवाच ··· शचीभर्तुरदोषताम्। अगस्त्यदत्तशापस्य विशापत्वमपि क्रमात् BrahmP. 124.89.

अगस्त्यदत्ताशीर्वाद (agastyadattāśīrvāda) *m.* blessings given by

Agastya अगस्त्यदत्ताशीर्वादस्य वसिष्ठवचनसंवादेन स्थिरीकरणात् कृतिः RasāSu. 235. 17 (3. 72); 234. 21 (3. 71)

अगस्त्यदर्शन (agastya–darśana) *n.* 1 sight of or meeting with the sage Agastya अगस्त्यदर्शनं लब्ध्वा श्रुत्वा स्तोत्रं गतिप्रदम् । गमिष्यावः शुभाँल्लोकान् BrahmāṇḍP. ii. 35. 34; 2 appearance or sight of Canopus सलिलममरपाङ्गयोज्झितं यद्धनपरिवेष्टितमूर्तिभिर्भुजङ्गैः । फणिजनितविषाग्निसंप्रदुष्टं भवति शिवं तदगस्त्यदर्शनेन BṛSaṁ. 12. 12.

अगस्त्यदिक्पति (agastyadik–pati) *m.* Yama, lord of the southern direction सोमपोऽगस्त्यदिग्(? क्)पतिः AnekāNā.(Dha.) 21.

अगस्त्यदिश् (agastya–diś) *f* the south, Agastya's direction अगस्त्यदिग्भ्रारुतमापतन्तं वृष्टेरवग्राहमुशन्ति वृद्धाः YātrāPra. 4. 85.

अगस्त्यदृश्वन् (agastya–dṛśvan) *adj.* who had seen or met Agastya अगस्त्यदृश्वा रघुनन्दनस्ततः स खेदमन्तःकरणोत्थमत्यजत् SaṅkaDigVi.(Mā.) 14. 122.

अगस्त्यदृष्टि (agastya–dṛṣṭi) *f.* the rise or appearance of the star Canopus अगस्त्यदृष्ट्या पुनती पयांसि ।…शरद्विचित्रैश्चरितैश्चकास्ति KāvyMī. 101. 16.

अगस्त्यद्वार (agastya–dvāra) *n.* Agastya as the means or medium कालेयास्तु यथा राजन्सुरैः सर्वैर्निषूदिताः । अगस्त्याद्वरम् (v. l. अगस्त्यद्वारम्) आसाद्य MahāBhā. iii. 102. 15.

अगस्त्यध्रुव (agastya–dhruva) *m.* the (fixed) longitude of the star Agastya (i. e. Canopus) अगस्त्यध्रुवः । सप्तनागास्तु भागास्तुरङ्गाद्रयस्तस्य याम्याः शरांशाः GrahaGa. 158. 26 (17. 7)

अगस्त्यध्रुवक (agastyadhruva–ka) *m.* the (fixed) longitude of the star Agastya (i. e. Canopus) तत्प्राणैर्विक्षेपे सौम्ये हीनो ग्रहोऽधिको याम्ये । उदयेर्भध्रुवको वागस्त्यध्रुवकोऽथवा लग्नम् BrāhmSphuSi. 10. 19.

अगस्त्यनामन् (agastya–nāman) *adj.* (the star) called Agastya (i. e. Canopus) उदये च मुनेरगस्त्यनाम्नः … अम्बूनि भवन्ति निर्मलानि BṛSaṁ. 12. 7.

अगस्त्यनिर्दिष्ट (agastya–nirdiṣṭa) *adj.* directed or pointed out by (sage) Agastya ततो गोदावरीतीरे रम्ये पञ्चवटीतटम् । जगामागस्त्यनिर्दिष्टं स्थितये रघुनन्दनः RāmāMañ. 118. 5.

अगस्त्यनिर्मित (agastya–nirmita) *adj.* (originally) prepared or discovered by (sage) Agastya एतदगस्त्यनिर्मितमलमनलजननम् AṣṭāSaṁ. ii. 73. 15 (4. 12)

अगस्त्यनिवासदान (agastya–nivāsadāna) *n.* providing or affording dwelling to Agastya (in the form of the star Canopus) क्रुध्यन्निवागस्त्यनिवासदानाद्दर्या ताडयन्नुच्चतरङ्गदण्डैः ।…प्रचुक्षोभ सरिद्भुजङ्गः SrīKaC. 12. 55.

अगस्त्यपत्त्र (agastya–pattra) *n.* the leaf of *Agasti grandiflora* पिबेत् । रसेनागस्त्यपत्राणां विडङ्गं चान्तरान्तरा RasRaSa. 28. 79.

अगस्त्यपत्त्रतोय (agastyapattra–toya) *n.* decoction of the leaves of *Agasti grandiflora* अगस्त्यपत्त्रतोयेन भाविता सप्तवारकम् ।…विशुध्यति मनःशिला RasRaSa. 3. 93.

अगस्त्यपत्त्रद्रव (agastyapattra–drava) *m.* juice of the leaves of *Agasti grandiflora* अगस्त्यपत्त्रद्रवसंयुतेन मध्वाज्यसंमिश्रितटङ्कणेन । लिप्त्वा ध्वजं यो रमतेऽङ्गनायाः स शुक्रमाव(? क)र्षति शीघ्रमेव PañcSā. 3. 39.

अगस्त्यपत्त्रनिर्यास (agastyapattra–niryāsa) *m.* juice or exudation of the leaves of *Agasti grandiflora* अगस्त्यपत्त्रनिर्यासैः शिग्रुमूलं सुपेषितम् । तन्मध्ये पुटितं शुध्येत् RaseCin. 7. 60 (71. 6)

अगस्त्यपत्त्राकार (agastyapattrākāra) *adj.* having the shape of (i. e. resembling) the leaf of *Agasti grandiflora* ऊर्ध्वपुण्ड्रं त्रिपुण्ड्रं वा…अगस्त्यपत्त्राकारं वा धृत्वा भाले…सन्ध्यावन्दनमाचरेत् BrahmāṇḍP. iii. 38. 22.

अगस्त्यपत्त्रोत्थ (agastyapattrottha) *adj.* arising from the leaves of *Agasti grandiflora* मध्वाज्यागस्त्यपत्त्रोत्थरससंमर्दितेन च । टंकणेन ध्वजं लिप्त्वा द्रावयेदबलां नरः AnaṅgaRa. 6. 8.

अगस्त्यपत्नी (agastya–patnī) *f.* wife of (sage) Agastya (Lopāmudrā) साहं कदाचिदगस्त्यपत्नीं लोपामुद्रां नमस्कृत्य … दारकं रुदन्तमद्राक्षम् DaśKuC. 82. 16; लोपामुद्रयागस्त्यपत्न्या … अर्चितोपासिता LalitāSaBh. 137. 12 (*on* 179)

अगस्त्यपद (agastya–pada) *n.* 1 name of a sacred spot in the Himālayas अगस्त्यवट(v. l. अगस्त्यपद)मासाद्य वसिष्ठस्य च पर्वतम् MahāBhā. i. 207. 2; cf. **अगस्त्यपाद**. 2 name of a sacred spot at Gayā पञ्चाग्नीनां पदान्यत्र इन्द्रागस्त्यपदे परे VāyuP. ii. 47. 19.

अगस्त्यपराभव (agastya–parābhava) *m.* defeat from (sage) Agastya (सिन्धुरुवाच) न तान्मे बिभ्रतः खेदो विनागस्त्यपराभवात् BrahmP. 172. 12.

अगस्त्यपरिगृहीत (agastya–parigṛhīta) *adj.* [*f.* –ā] adopted or accepted (for residence) by (sage) Agastya (south) मत्कार्ये तु भूयो भवद्दर्शनमपहाय नास्त्यगस्त्यपरिगृहीतायां ककुभि किंचित् TilaMañ. 172. 15.

अगस्त्यपरिपीत (agastya–paripīta) *adj.* completely drunk by (sage) Agastya अगस्त्यपरिपीतसलिलैः सागरैरिव महाविपणिपथैरुपशोभिता…अवन्तीषूज्जयिनी नाम नगरी Kād. 50. 8; अगस्त्यपरिपीतोद्वान्तस्य वारिधे रत्नान्युच्छिष्टधनमित्यस्पृहयानि UdaySuKa. 56. 22.

अगस्त्यपस्त्या (agastya–pastyā) *f.* the dwelling place of (sage) Agastya अगस्त्यपस्त्याङ्गणवह्निवेल्लिना नभस्वता दत्तकरावलम्बनः । …समयः समायया Surath. 5. 2.

अगस्त्यपाद (agastya–pāda) *m.* name of a sacred spot in the Himālayas अगस्त्यवट(v. l. अगस्त्यपाद)मासाद्य वसिष्ठस्य च पर्वतम् MahāBhā. i. 207. 2. cf. **अगस्त्यपद**.

अगस्त्यपीत (agastya–pīta) *adj.* drunk by (sage) Agastya अगस्त्यपीततोयेऽब्धौ परितो राजनन्दनैः । खाताधः पातिते क्षेत्रे BrahmāṇḍP. ii. 53. 23; ii. 52. 16; ii. 56. 53; पूर्वैरियानयमखानि तुरंगहेतोः पातालमूलमवलोकितुमुत्तैस्तैः । तत्कारणं सुरसरित्पयसामपूरि तप्त्वापरेण भवतोऽयमगस्त्यपीतः RāmC. 25. 54; अगस्त्यपीतस्याम्भोधेः पूरणाय…सुरनिम्नगा । भगीरथोदितं चक्रे BrahmP. 78. 71.

अगस्त्यपीतार्णव (agastyapītārṇava) *m.* the ocean drunk by Agastya क्रमेणासीन्मुहूर्तेन विकटोदरभीषणम् । अगस्त्यपीतार्णववच्छून्यमेव रणाङ्गणम् YogVā. iii. 38. 17.

अगस्त्यपुत्र (agastya–putra) *m.* son of (sage) Agastya (क्रतुः) इध्मवाहं स पुत्रत्वे जग्राह…अगस्त्यपुत्रं धर्मज्ञम् MatsyaP. 202. 9.

अगस्त्यपुष्पतोय (agastyapuṣpa–toya) *n.* juice or decoction from the flowers of *Agasti grandiflora* (अभ्रकम्) अगस्त्यपुष्पतोयेन कुमुदानां रसेन च । …त्रिदिनं स्वेदयेद्देवि जायते दोषवर्जितम् Rasā. 6. 10; 6. 22.

अगस्त्यपूर्वक (agastya–pūrvaka) *adj.* preceded by (i. e. headed by) (sage) Agastya ततः प्रसन्ना ह्यभवन्नृषयोऽगस्त्यपूर्वकाः BrahmP. 118. 26.

अगस्त्यप्रभव (agastya–prabhava) *adj.* arising from (i. e. caused by) (sage) Agastya त्रासादगस्त्यप्रभवात् कुतोऽपि तरङ्गमालीव निलीनमूर्तिः YātrāPra. 1. 36.

अगस्त्यप्रमुख (agastya–pramukha) *adj.* headed by (sage) Agastya अस्मिन्नगस्त्यप्रमुखाः प्रदेशे भूयांस उद्गीथविदो वसन्ति UttaRāC. 2. 3; सर्वे … अगस्त्यप्रमुखा जग्मुः पुण्यं स्वं स्वं तपोवनम् RāmāMañ. 464. 16; ब्रूहि रामाय मुनयः समागत्य बहिः स्थिताः । अगस्त्यप्रमुखाः सर्वे आशीर्भिरभिनन्दितुम् AdhyāRā. vii. 1. 9.

अगस्त्यप्रसादन (agastya–prasādana) *n.* propitiating (sage) Agastya अत्यायतश्च यस्मिन्दशरथसुतशरनिपातितो योजनबाहोर्बाहुरगस्त्यप्रसादनागतनहुषाजगरकायशङ्कामकरोदृषिजनस्य Kād. 22. 3.

अगस्त्यप्रार्थना (agastya–prārthanā) *f.* supplication to (sage) Agastya यत्र योजनबाहोश्च रामो भुजमपातयत् । अगस्त्यप्रार्थनायातनहुषाजगरोपमम् KathāSaSāg. xii. 35. 50.

अगस्त्यभक्षण (agastya–bhakṣaṇa) *n.* drinking by (sage) Agastya (कृष्णः) समुद्राणां दर्पभङ्गं चकारागस्त्यभक्षणात् BrahmVaiP. iv. 56. 61.

अगस्त्यभवन (agastya–bhavana) *n.* abode of (sage) Agastya कुञ्जरो नाम पर्वतः । अगस्त्यभवनं यत्र निर्मितं विश्वकर्मणा Rāmā. iv. 40. 34; अगस्त्यभवनं चैव यदगम्यं कृतं पुरा MatsyaP. 163. 74.

अगस्त्यभाव (agastya–bhāva) *m.* the nature of being Agastya (i. e. the sage and the tree) प्रकृष्टकुटजैरप्यगस्त्यभावरहितैः … उपवनैरशून्यपश्चिमभूमिकाभागम् … तिलकमञ्जरीमन्दिरमपश्यम् TilaMañ. 370. 20.

अगस्त्यभास् (agastya–bhās) *f.* brilliance of the star Canopus अजातविच्छेदलवैः सरोद्भवैरगस्त्यभासा दिशि निर्मलत्विषि । धुतावधि कालममृत्युशङ्किता निमेषवत्तेन नयस्व केलिभिः NaiṣC. 9. 57.

अगस्त्यभुक्त (agastya–bhukta) *adj.* eaten by (sage) Agastya कुर्याद्वयं स्वहस्तेन प्रभूतधनसंपदाम् । अगस्त्यभुक्ते वातापौ कोषस्यान्यैः कृतो व्ययः CāruCaS. 93.

अगस्त्यभ्रातृ (agastya–bhrātṛ) *m.* brother of (sage) Agastya ददर्श ह । …अगस्त्यं च अगस्त्यभ्रातरं तथा Rāmā. i. 1. 33; iii. 10. 36; (रामः) अगस्त्यभ्रातरं नत्वा अगस्त्यं तत्प्रसादतः । धनुः खड्गं च संप्राप्य दण्डकारण्यमागतः AgniP. 7. 2; अगस्त्यभ्रातासौ ग्रीष्मे पञ्चाग्निमध्यगः…तपस्तेपेऽतिदारुणम् SkandP. iii(1). 13. 21; इत्युक्त्वा राघवः प्रायादगस्त्यभ्रातुराश्रमम् RāmāMañ. 116. 4.

अगस्त्यमण्डल (agastya–maṇḍala) *n.* region (where the hermitage) of sage Agastya (is situated) परेद्युः प्रातरुत्थाय जग्मुस्तेऽगस्त्यमण्डलम् AdhyāRā. iii. 3. 2.

अगस्त्यमत्सर (agastya-matsara) *m.* hatred or malice against (sage) Agastya जलनिधिपानप्रकुपितवरुणोत्साहितेनागस्त्यमत्सरात्तदाश्रमसमीपवर्त्यपर इव वेधसा महाजलनिधिरुत्पादित: Kād. 22. 8.

अगस्त्यमयी (agastya-mayī) *f.* name of Tripurasundarī (who is of the form of (sage) Agastya) नम:…अगस्त्यमयि BrahmāṇḍP. iii. 43. 14(4)

अगस्त्यमहामुनि (agastya-mahāmuni) *m.* the great sage Agastya अगस्त्यमहामुनि:…कमपि मन्त्रमुपादिशत् Rāgh. 19. 45.

अगस्त्यमार्ग (agastya-mārga) *m.* **i** the path of sage Agastya शिखरगतसूर्याचन्द्रमस्तया विस्तारितलोचनोऽगस्त्यमार्गमिवोद्वीक्षमाण: (विन्ध्य:) VāsDa. 90. 1; **ii** the path of Agastya star (i. e. Canopus) एतद्द्वयस्यागस्त्यमार्गस्य यदनन्तरं (? यदन्तरं) मध्यं तेनाग्निहोत्रिण: … दिवम्…गच्छन्ति दक्षिणादिगाश्रितोऽयं मार्ग: DīpKa. 91. 12 (*on* 3. 184)

अगस्त्यमुख (agastya-mukha) *adj.* headed by (sage) Agastya अनुजग्मू रथं शार्वम्…पराशरागस्त्यमुखा महर्षय: MatsyaP. 133. 67; दिदृक्षव:… मुनय: पुरद्विषम् । उपमन्युदधीचिगौतमत्रितलागस्त्यमुखा: समाययु: S'aṅkaDigVi. (Mā.) 5. 36.

अगस्त्यमुख्य (agastya-mukhya) *adj.* headed or preceded by (sage) Agastya अगस्त्यमुख्यै: परमर्षिभिश्च । पाण्ड्याधिराज्ये कलिताभिषेक: शशास पृथ्वीं स: S'ivLī. 12. 94.

अगस्त्यमुनि (agastya-muni) *m.* **1** the star Agastya (i. e. Canopus) तस्यागस्त्यमुने: पयोद्युतिकृतश्चार: समासादयम् BṛSaṁ. 12. 0; 107. 2; उदये चागस्त्यमुने: … । सर्वारिष्टं नश्यति Sārā. 12. 9; **2** sage Agastya लक्ष्मीमगस्त्यमुनिनेव च य: स धत्ते HarVi. 31. 26; 47. 8; चित्रेश्वरमिदं पीठमगस्त्यमुनिनिर्मितम् SkandP. vi. 36. 1; इत्युक्तोऽगस्त्यमुनिना शुको ब्राह्मणसत्तम: । बभूव राक्षस: AdhyāRā. vi. 5. 22; अगस्त्यमुनिमभियोद्धुमुच्चलिताभिर्विन्ध्यशिखरावलीभिरिव करिघटाभि:…आपूर्यमाणकटकविनिवेश: काञ्चिदेशमविशत् TilaMañ. 82. 10; विन्ध्य इवागस्त्यमुनिवञ्चितस्त्रपया पातालमधिष्ठितवान्…राजा…शिखण्डतिलको नाम UdaySuKa. 95. 3; (भारद्वाज:) द्रोणाचार्ये अगस्त्यमुनौ TrikāS'e. iii. 3. 86; पुंस्याग्निमारुतोऽगस्त्यमुनौ त्रिषु तु देवता NānārthāSaṁ. iii. 95. 30; iii. 106. 10; भवेदुदयनो वत्सराजेऽगस्त्यमुनावपि ViśvaPra. 98. 168.

अगस्त्यमुनिवर्य (agastya-munivarya) *m.* the great or eminent sage Agastya सुतीक्ष्ण गच्छ त्वं शीघ्रमागतं मां निवेदय । अगस्त्यमुनिवर्याय AdhyāRā. iii. 3. 6.

अगस्त्यमुनिसंत्रास (agastyamuni-santrāsa) *m.* fear (of being swallowed up) by sage Agastya तेन केरलभूपालकीलालकलुषीकृत: । अगस्त्यमुनिसंत्रासमत्याज्यत पयोनिधि: VikraDeC. 4. 18.

अगस्त्यमूर्ति (agastya-mūrti) *f.* the person of (sage) Agastya, the very (sage) Agastya अगस्त्यमूर्तिरिव पीतोद्गीर्णगम्भीरशब्दसमुद्रा…अचलपुरं नाम नगरम्…अधिवसति…ब्रह्मसंतति: AvantiKa. 9. 12.

अगस्त्यरस (agastya-rasa) *m.* juice of (the leaf or bark or flower of) the plant *Agasti grandiflora* घृष्टमभ्रकचूर्णं तु…अगस्त्यरससंयुतम् । … तद्द्रवेत् पक्षमात्रेण शिलासैन्धवयोजितम् Rasā. 6. 26.

अगस्त्यरुष् (agastya-ruṣ) *f.* wrath of (sage) Agastya अगस्त्यरुषा पुनर्निधिरयमपामीषत्पानस्तपांसि नमोऽस्तु व: AnarghaRā. 7. 15.

अगस्त्यरूपधृक् (agastyarūpa-dhṛk) *adj.* assuming the form of (sage) Agastya अगस्त्यरूपधृक् सोऽपि राक्षस: शुकमब्रवीत् AdhyāRā. vi. 5. 10.

अगस्त्यर्षि (agastyarṣi) *m.* sage Agastya मुनिस्तु स्याद्दृषौ पुमान् । अगस्त्यर्षौ च NānārthāSaṁ. i. 129. 1009; ii. 61. 172; iii. 37. 133.

अगस्त्यर्षिक (agastyarṣi-ka) *adj.* (a *mantra*) having Agastya for the seer or composer अगस्त्यर्षिकं गायत्रीच्छन्दस्कं लमितिबीजम(? व)न्तं नम:शक्तिकं लक्ष्मणमन्त्रम्…जप्त्वा राममन्त्रस्य षट्सहस्रं जपं कुर्यात् VīraMi.(Bhakti.) 107. 30.

अगस्त्यलाञ्छित (agastya-lāñchita) *adj.* [*f.* -ā] marked by (the sojourn of) Agastya or by the star Canopus (with *diś* the south) स: … दिशं प्रति प्राहिणोत्…। अङ्गदाधिपमगस्त्यलाञ्छिताम् Rāgh. 11. 69.

अगस्त्यवचन (agastya-vacana) *n.* words or instruction of sage Agastya तं (=रामम्) शिष्य: प्रश्रितं वाक्यमगस्त्यवचनं ब्रुवन् । प्रावेशयद् यथान्यायम् Rāmā. iii. 11. 15; VāsaDa. 82. 5; अधुनागस्त्यवचनाद् राम: पञ्चवट्यां प्रतिवसति MahāvīC. v. 9(1) (122. 13); तच्छ्रुत्वागस्त्यवचनं व्यास: प्रोवाच तं मुनिम् SkandP. ii(8). 1. 56; प्रतीहारस्ततो राममगस्त्यवचनाद् द्रुतम् । … अब्रवीद् वाक्यम् AdhyāRā. vii. 1. 10; पार्थ सिंहासनकाले काककाष्ठं यदा भवेत् । सिंहासनं भवत्येव काककाष्ठं न भण्यते । इत्यगस्त्यवचनात् । प्रवेशकाले चेत् काककाष्ठं भवति तदा सिंहासनं कर्तव्यं न तु काककाष्ठं कर्तव्यम् CaturDī. 15. 19.

अगस्त्यवट (agastya-vaṭa) *m.* name of a sacred tree (in the Himālayas where the sage Agastya performed penance) अगस्त्यवटमासाद्य वसिष्ठस्य च पर्वतम् । भृगुतुङ्गे च कौन्तेय: कृतवाञ्शौचमात्मन: MahāBhā. i. 207. 2; cf. **अगस्त्यवन.**

अगस्त्यवत् (agastya-vat) *adv.* like sage Agastya क: कर्तुमुत्सहेत समुद्रमगस्त्यवद् वा पिबेत् YogBh. 192. 5 (*on* 4. 10)

अगस्त्यवन (agastya-vana) *n.* Agastya's forest (name of a sacred place) अगस्त्यवट(v. l. °वन)मासाद्य…कौन्तेय: कृतवाञ्शौचमात्मन: MahāBhā. i. 207. 2; cf. **अगस्त्यवट.**

अगस्त्यवाच् (agastya-vāc) *f.* words of (i. e. advice of) the sage Agastya इत्थं यत्र प्रेरितोऽगस्त्यवाचा सेतुं रामो बन्धयामास वार्धौ S'aṅkaDigVi. (Mā.) 14. 133.

अगस्त्यविद्या (agastya-vidyā) *f.* Agastya's hymn, spell composed by Agastya (लोपामुद्रापते) अथवा लोपामुद्राशब्दस्तद्विद्यापरस्त्रिपुरसुन्दरीपरो वा । सैव पतिरुपास्या यस्येत्यर्थ: । न चागस्त्यविद्योपासकस्य कथं तथात्वव्यपदेश: । शाखान्तराधिकरणन्यायेन विद्ययोरभेदाभिप्रायेणोपपत्ते: LalitāSaBh. 7. 24 (*on* 12)

अगस्त्यविस्तार (agastya-vistāra) *m.* extension of (the family of) the sage Agastya साम्भवाहास्त्रिप्रवरा:, आगस्त्यदार्ढच्युतसाम्भवाहेति । अगस्त्यविस्तारेऽप्येते वक्ष्यन्ते VīraMi.(Saṁskāra.) 641. 8.

अगस्त्यविहित (agastya-vihita) *adj.* (a medicine) prepared or prescribed by the sage Agastya अगस्त्यविहितं श्रेष्ठं रसायनमिदं शुभम् CaraS. vi. 18. 62 (1941 Ed.); अगस्त्यविहितं धन्यमिदं श्रेष्ठं रसायनम् AṣṭāHṛ. iv. 3. 132 (comm. अगस्त्येन महर्षिणा निर्मितमेतद्रसायनम्); AṣṭāSaṁ. ii. 29. 11 (4. 5)

अगस्त्यवृक्ष (agastya-vṛkṣa) *m.* the tree *Agastya grandiflora* अगस्तिस्तु पुमान्…। अगस्त्यवृक्षे NānārthāSaṁ. ii. 59. 148; ii. 170. 1405.

अगस्त्यवृत्ति (agastya-vṛtti) *f.* conduct or action of the sage Agastya (in swallowing up the ocean) अपि सत्पथनिष्ठानामाशा: पूरयितामपि । अगस्त्यवृत्तिर्मेधानां हन्त मालिन्यकारणम् SubhāNī. 2. 4.

अगस्त्यव्रत (agastya-vrata) *n.* name of a vow or religious observance एतद् व: कथितं सर्वम्…अगस्त्यव्रतमेव च MatsyaP. 291. 10; कुट्टन्या: पुनरुत्कटोत्कटमिदं तत्रास्त्यगस्त्यव्रतम् Mugdhopa. 33; अगस्त्यव्रतमस्त्यन्यत् सर्वपापप्रणाशनम् BhaviP. 774A. 14 (iv. 118. 1)

अगस्त्यशाप (agastya-śāpa) *m.* curse of sage Agastya नहुष: … । अगस्त्यशापाभिहतो विनष्ट: शाश्वती: समा: MahāBhā. v. 18. 13; नहुषोऽपि… अगस्त्यशापादजगरत्वं जगाम VedāntKa. 354. 13 (*on* iii. 1. 22)

अगस्त्यशासन (agastya-śāsana) *n.* advice or instruction of the sage Agastya अगस्त्यशासनादास्ये(? स्ते) पञ्चवट्यां रघूद्वह: AnarghaRā. 5. 4.

अगस्त्यशास्त (agastya-śāsta) *adj.* [*f.* -ā] southern (ruled by Agastya) (with *diś*) अगस्त्यशास्तामभितो दिशं तु शिरांसि तेषां कुरुसत्तमानाम् MahāBhā. i. 184. 9; अगस्त्यशास्तां च दिशं प्रयाता: स्म जनार्दन MahāBhā. v. 141. 41.

अगस्त्यशिष्य (agastya-śiṣya) *m.* **A** disciple of the sage Agastya **i** Sutīkṣṇa आश्रमोऽगस्त्यशिष्यस्य पुण्यो देवसभे गिरौ MahāBhā. iii. 86. 14; लक्ष्मण:…। अगस्त्यशिष्यमासाद्य वाक्यदुमेवाच ह Rāmā. iii. 11. 1; सुतीक्ष्णनामा … अगस्त्यशिष्य:…तपस्तेपे SkandP. iii(1). 18. 6; पितरौ मे…भस्मसात्कृतौ ।… सुतीक्ष्णेन सुतपसागस्त्यशिष्येण वै तदा S'ivaP. iv. 20. 15 (371B. 1); सुतीक्ष्ण: स्वयमागत: । अगस्त्यशिष्यो रामस्य मन्त्रोपासनतत्पर: AdhyāRā. iii. 2. 26; **ii** S'veta अगस्त्यशिष्यश्वेतस्य प्रसादाद् द्विजसत्तमा: SkandP. iii(1). 39. 67; **B** any disciple of Agastya इत्यादिक्षन् नृपपुरुषानगस्त्यशिष्या: S'ivLī. 6. 36.

अगस्त्यशीलित (agastya-śīlita) *adj.* [*f.* -ā] visited or frequented by Agastya (the south) निरत्यया दिगियमगस्त्यशीलिता RāmC. 15. 10.

अगस्त्यसंवाद (agastya-saṁvāda) *m.* dialogue or discourse with Agastya इन्द्रेणागस्त्यसंवाद एष धर्मे उदाहृत: NītiMañ. 58.

अगस्त्यसंश्रय (agastya-saṁśraya) *m.* sage Agastya's resort or hermitage राम:…जगामागस्त्यसंश्रयम् BrahmāṇḍP. ii. 35. 43.

अगस्त्यसंहिता (agastya-saṁhitā) *f.* name of a work (a compendium on the Tantra literature) 'नीलकण्ठो भवेन्मर्त्यो ब्राह्मणश्चेत् परात्पर:' इत्यगस्त्यसंहितायामुक्तम् S'aṅkaVi.(Ā.) 45. 21; अथागस्त्यसंहितायाम् — 'दधि क्षीरं घृतं गव्यम्…व्रतान्तरे प्रशस्तं च' TantrSā.(K.) 28. 30; 37. 16; चैत्रशुक्लनवमी रामनवमी । तदुक्तमगस्त्यसंहितायाम्—'चैत्रे नवम्यां प्राक्पक्षे…आविरासीत् स कलया कौसल्यायां पर: पुमान्' NirṇaSi. 64. 24; VīraMi.(Samaya.) 52. 21; NityoNi. 164. 5.

अगस्त्यसंदर्शन (agastya-sandarśana) *n.* the appearance or sight of the star Canopus यस्मिन् देशे यस्मिन् दिने अगस्त्यसन्दर्शनं भवति तस्मिन् देशे तस्मिन्नर्घ्यदानम् CaturCin. ii(3). 901. 2.

अगस्त्यसंनिधि (agastya-sannidhi) *m.* vicinity or possession of sage Agastya तदनु शातमखस्यागस्त्यसंनिधौ निक्षिप्तचापस्य प्रत्यासीदति प्रयोजनवेलेति प्रचेतसे कथयितुमिव प्रतीचीं दिशं प्रविशति भगवति भास्वति RāmāCam. 5. 9(9)

अगस्त्यसमाख्यात (agastya-samākhyāta) *adj.* narrated by the sage Agastya इत्यगस्त्यसमाख्यातो दक्षेश्वरसमुद्भवः SkandP. iv. 89. 138.

अगस्त्यसमुद्रपान (agastya-samudrapāna) *n.* the drinking of the (waters of the) ocean by the sage Agastya अगस्त्यसमुद्रपानम्…अत्र दृष्टान्तः Upask. 389. 13 (*on* ix. 1. 14)

अगस्त्यसंपूजित (agastya-sampūjita) *adj.* honoured by the sage Agastya अगस्त्यसंपूजितो राघवः पातु माम् AcyutA. 5.

अगस्त्यसंभाषण (agastya-sambhāṣaṇa) *n.* conversation with the sage Agastya रामः… । अगस्त्यसंभाषणलोलमानसः शनैरगस्त्यानुजमन्दिरं ययौ AdhyāRā. iii. 2. 41.

अगस्त्यसरस् (agastya-saras) *n.* name of a holy lake or *tīrtha*, Agastya's Lake अगस्त्यसर आसाद्य … । त्रिरात्रोपोषितो राजन्नग्निष्टोमफलं लभेत् MahāBhā. iii. 80. 63.

अगस्त्यसहित (agastya-sahita) *adj.* accompanied by sage Agastya अगस्त्यसहिता देवाः…समासेदुर्महोदधिम् MahāBhā. iii. 102. 23.

अगस्त्यसेवित (agastya-sevita) *adj.* [*f.* -ā] occupied or inhabited by Agastya (the south) अगस्त्यसेवितामाशां सेवमाने दिवाकरे Rāmā. iii. 278*; अगस्त्यसेविताम् । दिशमध्यास्य MṛgendraT. ii. 7. 10.

अगस्त्यसोदर (agastya-sodara) *m.* the (uterine) brother of Agastya अगस्त्यसोदरेणैवं स्तुतः शंभुरभाषत SkandP. iii(1). 13. 30.

अगस्त्यस्थान (agastya-sthāna) *n.* Agastya's abode or domain लोकालोकपर्वतस्योत्तरशृङ्गमगस्त्यस्थानम् LalitāSaBh. 182. 25 (*on* 220)

अगस्त्यस्ययशस् (agastyasya-yaśas) *n.* name of a Sāman अगस्त्यस्य यशः ĀrṣeBr. vi(3). 4. 2; (comm. हा उ(त्रिः)वा यशो मा द्यावापृथिवी इति द्वितीयादिकम् अगस्त्यस्ययशोनामकम्)

अगस्त्यहरीतकी (agastya-harītakī) *f.* Agastya's medicinal preparation of *Terminalia chebula* अगस्त्यविहितं श्रेष्ठं रसायनमिदं शुभम् । इत्यगस्त्यहरीतकी CaraS. vi. 18. 62 (1941 Ed.); पथ्याशिना च सततं सेव्याऽगस्त्यहरीतकी KāśyaS. 105B. 23.

अगस्त्यहरीतक्यवलेह (agastya-harītakyavaleha) *m.* electuary of *Terminalia chebula* prescribed by Agastya अथ अगस्त्यहरीतक्यवलेहः S'ārṅgaS. ii. 8. 30.

अगस्त्यहस्त (agastya-hasta) *m.* the palm of Agastya अङ्के विदर्भेन्द्रपुरस्य शङ्के न संममौ नैष तथा समाजः । यथा पयोराशिरगस्त्यहस्ते यथा जगद्वा जठरे मुरारेः NaiṣC. 10. 30; अगस्त्यहस्ते समुद्रः SaduktiKa. 232. 3.

अगस्त्याख्य (agastyākhya) *adj.* by name Agastya अगस्त्याख्यो हि महामुनिः श्राविकोपासकाग्रेसरः LalitāSaBh. 3. 21 (*on* 4); शुकनासस्तु ना टुण्टुवृक्षेऽगस्त्याख्यपादपे NānārthāSaṁ. iii. 79. 620.

अगस्त्याग (agastyāga) *m.* mountain associated with sage Agastya (the Vindhya) ते हि…व्यतियातमहेन्द्रपर्वतागस्त्यागाः । प्रतिपन्ना हिमवन्तम् YudhiVi. 5. 3.

अगस्त्यागम (agastyāgama) *m.* return of Agastya गिरेरगस्त्यागमशङ्कया चिराद्बभूव तस्योन्नमने मनोरथः VikraDeC. 17. 39.

अगस्त्याचरित (agastyācarita) *adj.* [*f.* -ā] inhabited or sojourned by Agastya (with *āśā*), southern अगस्त्यशास्तां च दिशं (v. l. अगस्त्याचरितामाशाम्) प्रयाताः स्म जनार्दन MahāBhā. v. 141. 41; (रघुकुलनृपः) ततः … । अगस्त्याचरितामाशामनाशास्यजयो ययौ RaghuVaṁ. 4. 44.

अगस्त्याचल (agastyācala) *m.* mountain associated with the sage Agastya (= Vindhyācala) अगस्त्याचलसंभूता… । पापानि स्वर्णमुखरी स्मरणादेव नाशयेत् SkandP. ii(1). 33. 31.

अगस्त्याज्ञा (agastyājñā) *f.* Agastya's command or order अगस्त्याज्ञासद्यःशमितविपुलोच्छ्रायविषमान्…विन्ध्यशिखरान् ।…अपसर्पन्ति कपयः AnargharaRā. 6. 32.

अगस्त्यात्त (agastyātta) *adj.* taken in or sipped by Agastya मण्डपं ब्राह्मणास्पदम् । …नष्टोत्सवपुरप्रायमगस्त्यात्तमिवार्णवम् YogVā. iii. 26. 4.

अगस्त्यादिष्ट (agastyādiṣṭa) *adj.* announced by Agastya अगस्त्यादिष्टशापान्तो नहुषस्त्रिदिवं ययुः(? ययौ) DaśāvaC. 8. 507.

अगस्त्यादेश (agastyādeśa) *m.* the substitute *agasti* अगस्तीनां छात्रा आगस्तीया इत्यत्र … अगस्त्यादेशस्य निषेधाभावात् प्रवृत्तावृद्धत्वाच्छो न स्यात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 61; अन्यथागस्त्यादेशे अवृद्धत्वात् छो न स्यात् Prasā. i. 729. 21.

अगस्त्याध्युषित (agastyādhyuṣita) *adj.* [*f.* -ā] inhabited or presided over by Agastya (रामः) ततो वेदश्रुतिं नाम … नदीम् । उत्तीर्याभिमुखः प्रायादगस्त्याध्युषितां दिशम् Rāmā. ii. 43. 8; S'ivLī. 2. 1; Raghunā. 9. 2.

अगस्त्यानुकारम् (agastyānukāram) *adv.* imitating Agastya तिमिरजलधौ पीतेऽगस्त्यानुकारमनूरुणा VasaViKā. 9. 51.

अगस्त्यानुग्रह (agastyānugraha) *m.* grace or favour of Agastya यद्ययं भार्गवो भद्रेऽगस्त्यानुग्रहं लभेत् BrahmāṇḍP. ii. 34. 50; SkandP. ii(1). 7. 21.

अगस्त्यानुज (agastyānuja) *m.* younger brother of Agastya अगस्त्यानुजः…अवाप मुक्तिं परमाम् SkandP. iii.(1). 13. 40; iii(1). 13. 41; AdhyāRā. iii. 2. 41.

अगस्त्यान्योक्ति (agastyānyokti) *f.* indirect saying apparently applicable to Agastya अथान्योक्तिषु … अगस्त्यान्योक्तयस्ततः S'ārṅgaPa. 27; अथागस्त्यान्योक्तयः S'ārṅgaPa. 1073.

अगस्त्याभयलेह (agastyābhayaleha) *m.* electuary of *Terminalia chebula* prescribed by Agastya अगस्त्याभयलेहं वा सेवेत प्रयतः शुचिः BhelaS. 210. 22 (6. 27)

अगस्त्याम्भोधिपान (agastyāmbhodhipāna) *n.* drinking of the ocean by Agastya अगस्त्याम्भोधिपानादिपौराणिककथाशतैः … सर्ववर्णनम् AlaṅkāS'e. 19. 9.

अगस्त्याय (agastyāya-) *denom.* to act like Agastya नमस्तस्मै गणेशाय …यस्यागस्त्यायते नाम विघ्नसागरशोषणे GaṇeP. i. 1. 1.

अगस्त्यायित (agastyāyita) *ppp.* acted or behaved like Agastya वेलोल्लङ्घनमेतेषां शोकोदन्वति तन्वति । अगस्त्यायितमेतस्मिन् वसिष्ठेनात्मवेदिना RāmāCam. 2. 80; एतद्वेत्ति न कोऽपि यत्र जलधौ [त]स्याप्य[शेषं] पय[:] [पीत्वा] यत्करिभिः कृतैकचुलुकैस्तैस्तैरगस्त्यायितम् EI. ii. 188. 37.

अगस्त्यार्घ (agastyārgha) *m.* offering of water to Agastya भद्राव्रतमगस्त्यार्घः BhaviP. 902B. 2 (iv. 208. 27)

अगस्त्यार्घ्य (agastyārghya) *m.* offering of water to Agastya अथागस्त्यार्घ्यः NirṇaSi. 108. 5.

अगस्त्यार्घ्यदान (agastyārghyadāna) *n.* offering of libation to Agastya अगस्त्योदये दिनसप्तकमगस्तिकुण्डे यात्रा तत्रैवागस्त्यार्घ्यदानम् TristhaSe. 261. 2.

अगस्त्यार्ष (agastyārṣa) *adj.* seen by the sage Agastya (the seer) अभ्यक् सा त इत्यगस्त्यार्षम् TantrVā. i. 66. 3 (*on* i. 2. 49)

अगस्त्यावमानन (agastyāvamānana) *n.* insult or humiliation of Agastya नहुषः शक्रतामेत्य च्युतोऽगस्त्यावमाननात् CāruCaS'. 57; SiṁhāDvā. 219. 4; S'ārṅgaPa. 1522.

अगस्त्याश्रम (agastyāśrama) *m.* Agastya's hermitage ततः संप्रस्थितो राजा…अगस्त्याश्रममासाद्य दुर्जयायामुवास ह MahāBhā. iii. 94. 1; अगस्त्याश्रमवासः … संपरिकीर्तितः Rāmā. i. App. i. 1. 96; अगस्त्याश्रमवासं च अगस्त्याच्च विसर्जनम् (चकार…काव्ये वाल्मीकिः) Rāmā. i. 166*(2); स्नानमात्रात्सर्वपापेभ्यः पूतो भवति । …अगस्त्याश्रमे ViṣṇuSm. 85. 29; मृगयुग्मम् … । पश्यतो भार्गवस्यागादगस्त्याश्रमसंमुखम् BrahmāṇḍP. ii. 35. 41; संप्रत्यगस्त्याश्रमस्य पन्थानं ब्रूहि UttaraRā. 2. 5(11); प्रस्थिते च तस्मिन्नगस्त्याश्रमालंकृतां ककुभम्…क्षोणीपतितनयः स्वावासमगमत् TilaMañ. 173. 14; अगस्त्याश्रमं रामः ससंभ्रममाससाद RāmāCam. 3. 7(6); अगस्त्याश्रममासाद्य पितृदेवार्चने रतः । … अग्निष्टोमफलं लभेत् PadmP. i. 12. 4; स सीतासहितो गच्छन्नगस्त्याश्रमकाननम् । उवाच लक्ष्मणम् RāmāMañ. 115. 4.

अगस्त्याश्रमतस् (agastyāśrama-tas) *adv.* from the hermitage of Agastya इदमागम्यते…अगस्त्याश्रमतः BālRā. 1. 27(13)

अगस्त्याश्रमदक्षिणा (agastyāśrama-dakṣiṇā) *f.* southern quarter characterised by Agastya's hermitage एवमुक्त्वा गता देवा अगस्त्याश्रमदक्षिणाम् BhaviP. 775A. 19 (iv. 118. 31)

अगस्त्याश्रमपद (agastyāśrama-pada) *n.* the hermitage of Agastya तत्रागस्त्याश्रमपदं गत्वा योजनमन्तरम् Rāmā. iii. 10. 40; अगस्त्याश्रमपदं द्रष्टुमिच्छामि राघव Rāmā. vii. 76. 16.

अगस्त्याष्टम (agastyāṣṭama) *adj.* (sages) with Agastya as the eighth अष्टाशीतिः सहस्राण्यूर्ध्वरेतसामृषीणां बभूवुस्तत्रागस्त्याष्टमैर्ऋषिभिः प्रजनोऽभ्युपगतः MahāBh. ii. 233. 13 (*on* iv. 1. 79); तत्रभवतामिति । अगस्त्याष्टमानामित्यर्थः Pradī. iv. 94B. (*on* iv. 1. 79); सप्तर्षयोऽगस्त्याष्टमास्तदपत्यं च गोत्रम् BālamBha. i. 179. 9 (*on* 1. 53)

अगस्त्याष्टमसप्तर्षि (agastyāṣṭama-saptarṣi) *m.* [*pl.*] the seven sages with Agastya as the eighth किं केषां गोत्रमिति जिज्ञासायां अगस्त्याष्टमसप्तर्षीणां

यान्यपत्यानि तेषां गोत्रमेते सप्त ऋषय इति VīraMi.(Saṁskāra.) 592. 13; समानगोत्रत्वलक्षणं बौधायनेन कृतम् । तच्चागस्त्याष्टमसप्तर्षीनधिकृत्य VīraMi.(Saṁskāra.) 597.8; अगस्त्याष्टमसप्तर्षिगोत्रा: परस्परं भिन्नगोत्रीया: VīraMi.(Saṁskāra.) 605. 15.

अगस्त्युदित (agasty-udita) *adj.* spoken by Agasti श्रुत्वागस्त्युदितं वाक्यं तारकारिरुवाच ह SkandP. iv. 93. 16; *n.* Agasti's words इत्यगस्त्युदितं श्रुत्वा महादेवतनूद्भवः । कथयामास SkandP. iv. 70. 3.

अगस्त्येश (agastyeśa) *n.* name of a particular *liṅga* (of S'iva) दृष्ट्वा लिङ्गं तदर्चितम् । अगस्त्येश इति ख्यातं सुवर्णमुखरीतटे SkandP. ii(1). 5. 39; एतस्मिन्नन्तरे कन्या अगस्त्येशं समर्च्य च । आगता धरणीं द्रष्टुम् SkandP. ii(1). 6. 70; ii(1). 34. 18.

अगस्त्येशमण्टप (agastyeśa-maṇṭapa) *m.* a hall for (the S'ivaliṅga called) Agastyeśa शाके वस्वग्निवेदेन्दुगण्ये(ऽ)गस्त्येशमण्टपम्…कृतवानप्पमंत्रिराट् EI. vi. 133. 256.

अगस्त्येशसमीपतस् (agastyeśasamīpa-tas) *adv.* from the vicinity of (the S'ivaliṅga called) Agastyeśa सा … अवतीर्यारुणाद्श्चादगस्त्येशसमीपतः SkandP. ii(1). 5. 63.

अगस्त्येश्वर (agastyeśvara) *m.* name of a *liṅga* (of S'iva) तत्रागस्त्येश्वरं दृष्ट्वा मुच्यते ब्रह्महत्यया VāyuP. ii. 46. 55; दृष्ट्वागस्त्येश्वरं लिङ्गमगस्त्येन सुपूजितम् । … विशश्राम नदीतटे SkandP. ii(1). 5. 63; अगस्त्येश्वरमुख्यानां लिङ्गानाम्…नामानि … शृणु । अगस्त्येश्वर आख्यातो गुहेश्वरस्ततः परम् SkandP. v(1). 70. 74; v(2). 1. 51; *n.* name of a *tīrtha* or a sacred place ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र तीर्थम्…अगस्त्येश्वरमुत्तमम् MatsyaP. 191. 15; PadmP. i. 18. 16; जायते दाता सार्वभौमो महीपतिः । यस्त्वगस्त्येश्वरं गच्छेदेकचित्तो नरो मुने SkandP. v(1). 35. 6.

अगस्त्येश्वरतीर्थ (agastyeśvara-tīrtha) *n.* name of a sacred place [PW]

अगस्त्येश्वरदेव (agastyeśvara-deva) *m.* the deity (called) Agastyeśvara अगस्त्येश्वरदेवोऽपि विख्यातो भुवनत्रये SkandP. v(2). 1. 48.

अगस्त्येश्वरनामतस् (agastyeśvaranāma-tas) *adv.* by the name Agastyeśvara शिवः । प्रादुर्भूतश्च भगवानगस्त्येश्वरनामतः SaurP. 67. 9.

अगस्त्येश्वरनामन् (agastyeśvara-nāman) *n.* the name Agastyeśvara अगस्त्येश्वरनामेह कथं लब्धमनेन वै SkandP. v(2). 1. 21.

अगस्त्योक्त (agastyokta) *n.* instruction by Agastya अगस्त्योक्ताद्भैषज्याद्धरतोऽस्याश्विनावसून् NītiMañ. 60.

अगस्त्योक्तिरूप (agastyokti-rūpa) *adj.* of the nature of Agastya's utterances दशश्लोका अगस्त्योक्तिरूपाः LalitāSaBh. 3. 20.

अगस्त्योदय (agastyodaya) *m.* the rise (or appearance) of the star Canopus लिङ्गम्…शरदि जलप्रसादोऽगस्त्योदयस्येति PadārthaSaṁ. 205. 17; अगस्त्योदये विषशुद्धिः…आसीत् Kād. 55. 21; DharmoPra. 115. 13; एकदा च राजा… कासधवलगुणोद्भासितमगस्त्योदयं हृदयजलाशयानाम् … विद्याधरमुनिमपश्यत् TilaMañ. 25. 4; 56. 19; शरदि जलप्रसादोऽगस्त्योदयस्य (लिङ्गम्) NyāyKa. 211. 17; यदागस्त्योदये प्राप्ते तदा सप्तसु रात्रिषु । अर्घं दद्यात् … अगस्त्याय NaraP. 67. 12; नीलोत्पलवतीर्वापीरगस्त्योदयनिर्विषाः । अवगाह्य RājTa.(Ka.) 2. 140; 8. 237; तत्रागस्त्योदयास्तमयमाह ब्रह्मगुप्ताचार्यः AdbhuSāg. 202. 6; जलप्रसादेनागस्त्योदयस्य… अनुमानम् Upask. 394. 11 (*on* ix. 2. 2); अगस्त्योदये दिनसप्तकमगस्तिकुण्डे यात्रा TristhaSe. 261. 1; इयं च कन्यार्के अगस्त्योदये च न कार्या VīraMi.(Samaya.) 44. 10.

अगस्त्योदयनिर्विष (agastyodaya-nirviṣa) *adj.* free from impurities due to the rise of the star Canopus अगस्त्योदयनिर्विषम् । …सलिलम् … हितम् SuśruS. vi. 64. 19; समस्तादप्यहोरात्रमगस्त्योदयनिर्विषम् । शुचि हंसोदकं नाम …जलम् AṣṭāHr. i. 3. 52.

अगस्त्योदयवेला (agastyodaya-velā) *f.* the time of rise of the star Canopus नरः…अगस्त्योदयवेलायां मुच्यते सर्वपातकैः SkandP. v(1). 35. 7.

अगस्त्योदयावधित्व (agastyodayāvadhi-tva) *n.* the state of having the limit upto the rise of the star Canopus (i. e. until the rise of the star Canopus) अथ नदीनां रजोदोषः ।…मात्स्ये त्वगस्त्योदयावधित्वमुक्तम् NirṇaSi. 86. 4.

अगहन (a-gahana) *adj.* free from distress अप्रतर्क्यभुजवीर्यशालिनः संकटेऽप्यगहनाः VikraDeC. 5. 6.

अगहन (agahana) *m.* [Hindi?] name of the month Āgrahāyaṇa संवत् १६४८ समये अगहनशुक्लपक्षद्विति(ती)यायां भौमवासरे लिखितं(त)मिदम् VīraBhā. 12. 45.

अगहनाशय (agahanāśaya) *adj.* whose mind is not unfathomable, having a shallow mind भोगसेनोऽन्यथा मेदं कुर्यादगहनाशयः RājTa.(Ka.) 8. 299.

अगहृतशेष (agahṛta-śeṣa) *m.* the remainder obtained after dividing (a quantity or number) by seven व्यर्केन्दुकला भक्ताः खरसगुणैर्लब्धमूनमेकेन । चलकरणानि बवादीन्यगहृतशेषम् KhaṇḍKhā. i. 27; BrāhmSphuSi. 2. 66.

अगह्वर (a-gahvara) *adj.* not deceitful अगह्वरेण धर्मेण तस्माद्गच्छ दिवं द्विज MahāBhā. xiv. 93. 62.

अगाख्य (agākhya) *adj.* called the immovable (i. e. tree or hill) वृक्षे शाखाः शिलाश्चाग इत्येषा लौकिकी मतिः । अगाख्यपरिशिष्टाङ्गनैरन्तर्योपलम्भनात् TattvSaṁ. 831.

अगाग्र (agāgra) *n.* top of a hill, peak of a mountain [PW]

अगाग्रतरु (agāgra-taru) *m.* a tree on the top of a mountain अगमत्तगाग्रतरुषु त्वदीशितुः दिवसाः कथंचिदवशेषितासवः RāmC. 20. 51.

अगाग्रस्थ (agāgra-stha) *adj.* staying on the top of a hill or mountain तुषारपतनाच्चैव मृदुत्वाद्भास्करस्य च । शैत्यादगाग्रस्थमपि प्रायेण रसवज्जलम् Rāmā. iii. 15. 23.

¹**अगाङ्ग** (agāṅga) *n.* a part or portion of a mountain रे रे रोरूरुरूरोरुगागोगोऽगाङ्गगोऽगगुः Kāvyāda. 3. 92.

²**अगाङ्ग** (a-gāṅga) *adj.* not belonging to the Ganges यथान्यत्रागाङ्गे जले गङ्गात्वमारोप्य…निषेधस्य संभवात् VedāntRaMañ. 2. 6 (82. 20)

अगाडुलीक (a-gāḍulīka) *adj.* free from viciousness or wickedness अबालिश्यागाडुलीकमजिरं नृपतेरभाजि DvyāśraKā. 17. 138.

अगाढ (a-gāḍha) *adj.* **i** not penetrated into, not deep (mind etc.) स्पष्टगूढार्थविज्ञानमगाढ(? ढं)मन्दचेतसाम् । … परिकीर्तितम् SuśruS. vi. 66. 16; **ii** not tight (उष्णीषम्) शिथिलार्पितम् अगाढबन्धम् VīraMi.(Āhnika.) 242. 8; **iii** not strong, not vehement (feeling etc.) अगाढमदविषया मत्तद्वी AbhinBhā. ii. 101. 18 (*on* 10. 28); **iv** not close, mild, light (as kiss etc.) कलां नेत्रयुगेऽगाढचुम्बनैः परिपीडयेत् S'ṛṅgāDī. 2. 100; **v** not complete, not full, not excessive अगाढपाकानि बदराणि SubhāRaK. 12. 12; अगाढोऽनवगाढे चाप्यभृशे च प्रकीर्तितः NānārthāSaṁ. ii. 41. 4; **vi** not gone deep into, NānārthāSaṁ. ii. 41. 4.

अगाढता (agāḍha-tā) *f.* not being tight शब्दे साध्ये तदाधिक्यमशैथिल्यमगाढता SamarāSū. 31. 46.

अगाणिक्य (a-gāṇikya) *adj.* [*f.* -ā] not belonging to the class (or family) of the courtezan, of noble family तिलकं मङ्गलमये राज्ञो दधिमयं व्यधुः । अग(? गा)णिक्याः स्त्रियो द्वारि महेऽत्रागणिकामये (comm. अगाणिक्याः स्त्रियः कुलाङ्गनाः) DvyāśraKā. 19. 56.

अगातृ (a-gātṛ) *m.* unskilled chanter (of Sāman) केशिने … सामाविरभवत्तदेनमब्रवीदगातारो मा गायन्ति PañcBr. xiii. 10. 8.

अगात्मजा (agātmajā) *f.* **i** daughter of the (Himālaya) mountain (i. e. Pārvatī) अभिययौ स हिमाचलम्…दधतम्…शिवमगात्मजया च कृतेर्ष्यया सकलहम् Kirātā. 5. 13; अगात्मजासि गिरिजे नाहं निन्दापरस्तव PadmP. v. 41. 12; प्रगे पुनरगात्मजावचनमीरिता भूभुजा प्रलम्बबकपूतनाप्रमुखदानवा मानिनः Nārāy. x. 39. 7; **ii** a river अगात्मजा…नदी S'abdaRa.(Vā.) 679.

अगात्मजापति (agātmajā-pati) *m.* husband of the daughter of the (Himālaya) mountain (i. e. S'iva, husband of Pārvatī) अन्नमर्पितमगात्मजापतेरस्तु तं प्रति निलिम्पभोजनम् YātrāPra. 2. 72.

अगात्मजार्ध (agātmajārdha) *adj.* half of which (consists of) the daughter of the mountain (viz. Pārvatī) नागा नागात्मजार्धं न भसितधवलं यद्वपुर्भूषयन्ति Subhāṣi. 97.

अगादनलोल (agādana-lola) *adj.* eager in eating (i. e. swallowing) the mountain दीप्तिमगादनलोऽलं बिभ्राणो हेतिशतमगादनलोलम् YudhiVi. 3. 11.

अगादिक्रामिन् (agādi-krāmin) *adj.* who is able to pass over the mountains etc. स जनः…अगादिक्रामी Nalo. 4. 6.

अगादिचोदना (agādi-codanā) *f.* the (grammatical) rule or injunction relating to (the *pratyāhāras*) *ak* etc. अगादिचोदनासु ईकारादयोऽपि…प्रतीयन्ते PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 69.

अगादिसंज्ञा (agādi-saṁjñā) *f.* the (technical) term *ak* etc. ते ह्यगादिसंज्ञाभिः संज्ञित्वेन प्रत्याख्यन्ते PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 69.

अगाध (a-gādha) *adj.* [*f.* -ā] [DEBRU. p. 581] **1** unfathomable, deep **2** inconceivable, beyond one's thoughts **3** without depth, superfecial **4** deep, solemn **5** clear **1** unfathomable, deep तद्रेवतीषु रैवतं पृष्ठं कुर्युरगाधे मज्जेयुः JaimiBr. 3. 145; भिन्ना नौरगाधे महत्युदके संप्लवेत् GopBr. ii. 2. 5; अगाधा गाधा भवति यं मां स्मृत्वा GopāloTāU. 1 (594. 14); RādhU. 211. 13(3); SāmaraU. 267. 16; अगाधे प्रेक्षणं च KauśiGS. i. 9. 16=S'āṅkhāGS. i. 15. 20; भगिन्यौ … ददृशतुः … तेऽगाधं निधिमुरुमम्भसाम् MahāBhā. i. 19. 16; स नरके

मज्जेदगाधे MahāBhā. iii. 55. 11; अगाधे मज्जतस्तस्य द्वीपो भीष्मोऽभवत् MahāBhā. vi. 106. 43; vii. 3. 3; viii. 59. 37; ix. 35. 25; xiii. 51. 20; अगाधे … सत्यतोये…। स्नातव्यं मानसे तीर्थे MahāBhā. xiii. 111. 3; अगाधे च निमग्नासि … शोकसागरे Rāmā. iv. 23. 9; अगाधा ग्राहवत्यश्च परिखा: Rāmā. vi. 3. 14; vi. 4. 80; सागर:…। अब्रवीत्…अगाधोऽहम् Rāmā. vi. 15. 5; स:…ददर्श…ह्रदम्…अगाधेनाम्भसा पूर्णम् HariVaṁ. 55. 42; 55. 47; 61. 13; 93. 24; 103. 5; वापिका पयसागाधा BrahmāṇḍP. iii. 35. 40; शोकाम्भसि … अगाधे … मज्जति शाक्यराज: BuddhaC. 9. 24; Saund. 3. 14; PauṣkS. 20. 115; JayāS. 14. 94; 24. 69; प्रक्षिपेत्…अगाधे वा जले AgniP. 67. 4; 359. 91; BhāgP. x. 16. 2; अगाध: … महाह्रद: VarāP. 143. 24; नरके … अगाधे तमसावृते VarāP. 198. 41; SkandP. vii(1). 339. 4; पयस्यगाधे किल जातसंभ्रमा ।…मानिनी Kirātā. 8. 48 = Subhāṣi. 1878; Kirātā. 1. 46; अगाधे…सलिलौघ इवातटे । संन्यासे विनिमज्जन्तं नरमाशु निवर्तयेत् AṣṭāSaṁ. i. 276. 3 (3. 6) = AṣṭāHṛ. iii. 6. 39; स:…अगाधे च रागसागरे मग्न: DaśKuC. 60. 8; PāraS. 12. 456; 15. 939; (नृपति:) नदीरगाधा: … विचचार VarāṅgaC. 13. 45; अगाधेऽत्र संसारपङ्के निमग्नम्…मां समुद्धर्तुमम्ब त्वमेकैव शक्ता DevīBhuSt. 10; ChāndoUBh. 309. 12 (*on* v. 10. 8); विमलागाधसलिल: कान्तारभूमौ जलाशय: EI. ix. 197. 26; अगाधे सलिले चरन् । मीनस्तु सामिषं लोहमास्वादयति मृत्यवे NītiSā. 1. 46 = SūktiRa. 43. 9; SukraNī. 1. 105; भवजलधिमगाधम्…निस्तरेयम् MukuMā. 10; KalyāKā. 2. 23; HarVi. 32. 82; दधति जलमगाधं सागरा: EI. i. 157. 7; i. 156. 5; असौ…नावसादमगादगाधासु शरापगासु RāmC. 32. 39; 32. 44; BṛKathāSloSaṁ. 5. 120; ManuBh. ii. 23. 3(*on* 7. 70); धुनीरगाधा विललङ्घिरे … भृत्या: RāghPāṇ.(Dha.) 6. 12; 8. 2; 15. 46; तीर्णा … अगाधयमुना EI. vii. 38. 22; TilaMañ. 140. 5; 205. 14; LakṣmīT. 40. 84; BrahmP. 44. 46; ĀdiP. 9. 33; GaṇeP. ii. 91. 31; अगाधे…सत्यतीर्थे… । स्नातव्यम् SivaP. v. 12. 34 (420B. 2); ii(5). 53. 23 (286A. 11); AdhyāRā. iv. 1. 2; iv. 7. 24; vi. 1. 47; Bhām. 373. 6 (*on* ii. 1. 33); वोढुं प्रवृत्ता … अगाधा रुधिरस्रवन्ती NavaSāC. 17. 26; 1. 60; ततस्ते…अगाधे शोकसागरे निमज्जति RāmāCam. 2. 23(7); RājMār. 63. 19; EI. xxv. 60. 33; आशय: स्त्रीणाम्…। अन्धकूप इवागाध: पाताय गहन: परम् KathāSaSāg. xii. 10. 72; vii. 3. 84; Mitā. 93. 21 (*on* 1. 257); गङ्गावारिण्यगाधे…दत्तझम्प: ।…गुहो व:…पायात् SubhāRaK. 5. 21 = SaduktiKa. 23. 24; EkiSt. 14; HariVi. 3. 6; ĪśānSiPa. ii. 48. 38; ii. 65. 20; PañcT. 1. 61 (68. 7); बध्यन्ते निपुणैरगाधसलिलान्मत्स्या: समुद्रात् Hitopa. 1. 39; Mānaso. ii. 5. 543; ii. 20. 1060; ii. 20. 1069; अगाधेऽम्भसि…चक्षुणो मणिमक्षिपत् RājTa.(Ka.) 4. 249; 4. 506; तस्मादशेषगुणरत्ननिधेरगाधात् … समभवद्वयकर्णदेव: EI. ii. 11. 13; ii. 424. 20; पयस्यगाधे विचरन्…मीन: YogSā. 4. 29; ChandaśCū. ii. 221. 3; PariPar. 8. 262; 8. 381; युष्मासु सत्सु योधिषु न मां कोऽप्याययौ रिपु: । परिखायामगाधायामिव वप्रतटं द्विप: TriṣaSaPuC. i. 5. 554; Pañcā. 37. 16; 230. 11; महाध्वनि निमग्नानामगाधे जलधाविव । यानपात्रायितं तेन PāṇḍaC. 7. 227; तृष्णा खानिरगाधेयं दुष्पूरा केन पूर्यते MalliC. 7. 495; Subhāṣi. 3247; SūktiRa. 175. 1; EI. viii. 209. 4; VasaViKā. 14. 31; नदी … अगाधा वहति PārśvC. 3. 257; 6. 204; अहम्…भीतोऽस्मादगाधादपारात्संसारार्णवात् CaturCin. i. 480. 10; कूपात्…अगाधादुत्तारोऽस्मात्कथं भवेत् SamarāSaṁ. 2. 257; EI. xxv. 14. 20; PrabaCin. 115. 24; अगाध: कूपोऽत्र वर्तते UttaKuC. 87; 109; Yādavā. 12. 23; RājTa.(Jo.) 1221; RājTa.(Srī.) 1(5). 32; Gurvā. 345; EI. iv. 299. 14; जलदुर्गमगाधोदकेन सर्वत: परिवृतम् ManvaMu. 260. 2 (*on* 7. 70); HammīMaKā. 1. 93; 6. 14; नाथ: … भवस्यगाधे व्यसनाम्भसि प्लव: Subhāṣi. 3494; अगाधम् … जलं यच्च … तस्मिंस्तिष्ठेज्जलद्विप: Hastyāyur. 698. 10 (4. 33); अमाङ्क्षीच्चिन्तासरिति … अगाधायाम् …राधा विरहिणी HaṁsDū.(Rū.) 2; StavMā. 166. 14; 252. 2; स्नेहाम्भोनिधिरयमावयोरगाध: BhartṛNi. 2. 14; MātaLī. 11. 37; Nārāy. xi. 93. 5; कालसेन:…अगाधां यमुनामपश्यत् Rāṣṭrau. 2. 19; 19. 18; HaṭhPra. 2. 69; YātrāPra. 6. 27; हिमकरमौलिरगाधे मज्जति नादाम्बुधौ स: MādhavāĀ. 25; RasGaṅ. 296. 5; SivLī. 19. 65; SūktiSu. 59; JñāPa. 7. 12; शर सप्त तालान् भित्त्वा तदा प्रविश भूतलमप्यगाधम् MahāN. 4. 65; AmaK. 497; AnekāSa. 356; AbhidhāRaMā. 3. 27; Vaija. 155. 19; TrikāSe. i. 10. 3; AbhidhāCin. 1070; AnekāSaṁ. 3. 333; ViśvaPra. 83. 25; AnekāK. 426; (abstract things) सास्म्यगाधे भये मग्ना Rāmā. ii. 7. 17; तमस्स्वगाधेष्विव चन्द्रमस:करा: RāmC. 18. 49; त्वं मामगाधे संसारे मग्नमुद्धर्तुमर्हसि BhaviP. 110B. 20 (i. 62. 10); KaumuMi. 9. 11; (place, object) देवीमगममहमगाधे कानने त्यक्तुकाम: KundaMā. 3. 1; वह्नि:…अगाधो य: स वर्धयति पार्थिवान् SamarāSū. 17. 118; स (नारद:) व्यतीत्य वियदन्तरगाधं नाकनायकनिकेतनमाप NaiṣC. 5. 8; **2** inconceivable, beyond one's thought (gods, human beings) महाभये मामकानामगाधे । धनंजये … रणाय याते बभूव तद्युद्धमथो नु कीदृक् MahāBhā. viii. 807*; कालो देवेश: … । कोऽस्य विद्यात् … अगाधस्य VāyuP. i. 32. 11; ViṣṇuP. iii. 3. 25; स्वगुणैरगाध: स गाधिपुत्र: AnarghaRā. 1. 22; त्वामगाधम्…उमेश…पूजयेयम् Stotrā. 13. 20; LiṅgaP. i. 21. 83; BrahmP. 244. 22; 244. 39; Viṣāpahā. 35; PāṇḍaC. 6. 264; (abstract things) अगाधबुद्धिर्विदुर: MahāBhā. v. 30. 29 = xiv. 51. 54; xii. 296. 38; xviii. 5. 8; मम…अपराधं क्षन्तुमर्हस्त्वगाधम् BrahmāṇḍP. ii. 43. 7; BuddhaC 7. 57; असौ शरण्य: शरणोन्मुखानामगाधसत्त्व: RaghuVa. 6. 21; समग्रलोकागाधगाम्भीर्यहृदय:…श्रीशीलादित्य: EI. xi. 179. 15; तार्किका:…मोहमगाधमुपयान्ति BṛĀraUBh. 336. 1 (*on* ii. 5. 15); अगाधं धैर्यमार्यस्य…गीयते RāmC. 1. 44; RāghPāṇ.(Dha.) 5. 50; 15. 47; हृदयमज्ञेयमगाधं वेशयोषिताम् KāthāSaSāg. x. 2. 54; VidaMuMa. 2. 20; कनिष्ठ: … जलनिधिरगाधेन मनसा EI. xxi. 53. 15; SrīKaC. 2. 40; Yādavā. 14. 35; स:…अर्हति सूत्रभाष्ये वृत्तिं विधातुं भगवन्नगाधे SaṅkaDigVi.(Mā.) 13. 19; अगाधा राधायामपि तव सखे विस्मृतिरभूत् HaṁsDū.(Rū.) 123; SivLī. 5. 18; वैद्योऽनवद्य: स्वगुणैरगाधै: Vidvanmo. 2. 23; भवति सुखमगाधं पराङ्गनास्मेरलोचनान्तेन SṛṅgāMañ.(A.) 51. 6; PadyāTa. 264; दूरीकर्तुं दिनकरकरक्लेशबाधामगाधाम् … पयसि विशति … त्रियामा PadyaVe. 877; अगाधं पाणिनेर्वश: NāṭaLaRaK. 2300; **3** without bottom, superficial अगाधाश्चाप्रतिष्ठाश्च… । अन्धा जडाश्च जीवन्ति MahāBhā. xii. 275. 7 (Arjunamiśra अगाधा: अनुद्यमा:; Nīlakaṇṭha अगाधा निर्ग्रन्था मूर्खा:); तदेकमक्षयं स्थूलं सूक्ष्मम्…विश्वं विश्वातीतम्… । अपकृष्टं तथोत्कृष्टम्…। अगाधमतिगम्भीरमुदारं कृपणं तथा TantrRā. 36. 31; **4** deep, solemn उवाचागाधया वाचा मोहयन्निव मायया BrahmāṇḍP. ii. 37. 25; BhāgP. iii. 9. 28; स्वरेऽगाध: … लक्षणान्येवं दृश्यन्ते स तनौ PārśvC. 5. 132; अबाधपदसम्बाधमगाधमपविस्तरम् । उपपत्तिमदस्यर्थं समर्थं वाक्यमब्रवीत् ParamāKā. 67. 95; **5** clear स्वच्छे त्वगाधमच्छश्च ParyāSaRa. 3. 40.

अगाध (a-gādha) *m.* **1** name of a fire पटर: पतग: स्वर्णो अगाधो भ्राज:…। स्वाहा(v. l. स्वधा)काराश्रया[:] पञ्च…अग्नय: HariVaṁ. 110. 25; **2** *m. n.* hole, chasm, pit मध्ये कुर्याच्च करयोरगाधं सुषिरोपमम् LakṣmīT. 34. 48; श्रीजयापीडकोट्टस्य ज्ञायतेऽगाधवर्तिता RājTa.(Jo.) 1229; AnekāSa. 356; AbhidhāRaMā. 3. 2; अगाध:…श्वभ्रोऽस्त्यङ्गी Vaija. 148. 2; AbhidhāCin. 1364; AnekāSaṁ. 3. 333; ViśvaPra. 83. 25; अगाधम्…श्वभ्रे नपुंसकम् MediK. 85. 27 = ViśvaLoK. 181. 29 = SabdaRaSaK. 183. 1; ParaNā. 1357; पुंस्यगाध: … भूबिले KośaKaT. 1. 7152; 2. 6048; **3** *m.* root of a tree तरोर्मूलेऽप्यगाध: NānārthSaṁ. 6. 55; **4** *n.* chasm KośaKaTa. 1. 2194.

अगाधक (agādha-ka) *adj.* unfathomable, deep स्यादगाधके । अस्थाघमस्ताघास्तागे गम्भीरं च गभीरवत् SabdaRa.(Su.) 4. 94; *n.* deep pit or chasm अतलस्पृशि रन्ध्रे स्यादगाधं चाप्यगाधकम् KośaKaTa. 1. 2194.

अगाधकरुणारस (agādha-karuṇārasa) *m.* unfathomable sentiment of compassion अगाधकरुणारससिन्धु: पातु वश्चरमो जिननाथ: ChandaśCū. 3. 57(10)

अगाधकासार (agādha-kāsāra) *adj.* having unfathomable ponds वृन्दावनम्…अगाधकासारम्…बभूव Yādavā. 4. 77.

अगाधगभीरगुरु (agādhagabhīra-guru) *adj.* who is great on account of unfathomable depth अयमगाधगभीरगुरु:… । यतिरिव…जलनिधि: सकलैरवलोक्यताम् RāghPāṇ.(Dha.) 8. 2.

अगाधगम्भीर (agādha-gambhīra) *adj.* [*f.* -ā] **A** inconceivably majestic स वैरिणा श्रीमदनेन राजा निगृह्यमानो हृदयं विदीर्णम् । अगाधगम्भीरम् … आकारम् … बिभरांबभूव RāghPāṇ.(Dha.) 8. 57; **B** unfathomably deep सरस्वतीम्…विगाह्यागाधगम्भीरां न विदुस्तच्चिकीर्षितम् BhāgP. iii. 16. 14.

अगाधगम्भीरस्वभाव (agādhagambhīra-svabhāva) *adj.* which is unfathomably deep in character तथा च त्रिसमयपरिपाटीप्रकटितविचित्रपर्यायप्राग्भारागाधगम्भीरस्वभावं विश्वमेव ज्ञेयीकृत्य TattvPradī.(A.) 322. 4 (*on* 3. 33)

अगाधगर्धगद (agādhagardha-gada) *m.* the disease of unfathomable greed or lust कमन्यमाश्रयाम्यगाधगर्धगदगृहीत: AmṛUda. 3. 0(4)

अगाधगर्भ (agādha-garbha) *adj.* having unfathomable interior or depth विमानमगाधगर्भे तस्मिन्निपपात UdaySuKa. 63. 23.

अगाधगाम्भीर्य (agādha-gāmbhīrya) *adj.* having unfathomable depth सरस्वत्यपि धन्या यास्य … अगाधगाम्भीर्ये … निवसति हंसीव मानसे Kād. 43. 23; जलनिधिनेवागाधगाम्भीर्येण…कथा: शुकनासेन सह कुर्वाणं भूमिपालमुपसृत्य Kād. 66. 18; अगाधगाम्भीर्यमतिप्रसन्नम् … मह: पुरस्तादिदमाविरास्ते MahāViC. App. A(280. 10)

अगाधगाम्भीर्यसागर (agādhagāmbhīrya-sāgara) *m.* ocean of unfathomable depth (i. e. greatness) अयमगाधगाम्भीर्यसागरस्तृणवल्लघुतामुपनीत: Kād. 157. 18.

अगाधगुणगरिमन् (agādha-guṇagariman) *m.* unfathomable greatness of quality or merit अस्ति किल…अगाधगुणगरिमसंभारगम्भीरम्…वृन्दावनम् नाम KaṁVa. 4. 45(7)

अगाधजगतीशिल्प (agādhajagatī-śilpa) *n.* artistic creation of the unfathomable universe प्रागेतद्गुरामुखेन्दु सृजतः स्रष्टुः समस्तस्त्विषां कोषः शोषमगादगाधजगतीशिल्पेऽप्यनल्पायितः NaiṣC. 12. 93; SaduktiKa. 190. 21.

अगाधजठर (agādha-jaṭhara) *adj.* having an unfathomable cavity यदि वर्षसि···अम्भोधौ कलयत्यगाधजठरे कस्तावकीनं श्रमम् । अम्भोद SaduktiKa. 268. 26.

अगाधजन्मन् (agādha-janman) *adj.* of inconceivable birth ब्रह्म··· अगाधजन्मामरणं च राजन् MahāBhā. xii. 296. 38.

अगाधजल (agādha-jala) *n.* deep or unfathomable water जलपुष्करिण्य इवागाधजलपूरिता एवासते SāmaraU. 267. 16; वाजी गतोऽथ रेवाया ह्रदेऽगाधजलान्विते PadmP. iv. 38. 10; RājTa.(Ka.) 5. 108; गच्छन्तमगाधजले मकरमवलोक्य (v. l. इति संचिन्त्य) PañcT. 4. 13 (382. 13); जलदुर्गमगाधजले चतुर्दिशं परिवेष्टितम् RājNīRa. 25. 4; अतः प्रतिग्रहार्जितधनस्यागाधजले ब्राह्मणे वा परित्यागं कृत्वा प्रायश्चित्तमाचरणीयम् DīpKa. 104. 25 (*on* 3. 290)

अगाधजल (agādha-jala) *adj.* having deep water तत्रागाधजलो ह्रदः AmaK. 517; ह्रदोऽगाधजलो ह्रदः AbhidhāCin. 1091; KośaKaTa. 1. 2260; ParaNā. 833.

अगाधजलदुर्गस्थ (agādhajaladurga-stha) *adj.* present or staying in a fort surrounded by deep water अगाधजलदुर्गस्थं ते च तं हन्तुमक्षमाः PāṇḍaC. 3. 339.

अगाधजलधि (agādha-jaladhi) *m.* unfathomable ocean जरन्नावा तर्तुं तरलमनसोऽगाधजलधिम् । सहायो मे श्रीमद्गुरुचरणपाथोजयुगलम् AlaṅkāMañ. 179. 6.

अगाधजलप्रणयिन् (agādhajala-praṇayin) *adj.* who has a liking for deep water शफर···अगाधजलप्रणयी भव SaduktiKa. 242. 26.

अगाधजलमज्जन (agādhajala-majjana) *n.* plunging into or sinking in unfathomable or deep water जीवस्य ··· अगाधजलमज्जनेनेव तत्कृतक्लेशभाक्त्वं दर्शितम् SivārkaMaDī. i. 351. 23 (*on* i. 2. 11)

अगाधजलरूप (agādhajala-rūpa) *adj.* of the form of deep water आश्रिताः···झषा मत्स्या अगाधजलरूपम् (दुर्गम्) VīraMi.(Rājanīti.) 202. 13.

अगाधजलसञ्चारिन् (agādhajalasañcār-in) *adj.* moving in the unfathomable water अगाधजलसञ्चारी न गर्वं याति रोहितः NītiRa. 10.

अगाधजला (agādha-jalā) *f.* name of a friend of Rādhā अगाधजला नौकावती···एताश्चान्याः सख्यः राधिकया सह जलक्रीडां कुर्वन्ति SāmaraU. 269. 8.

अगाधजलाधार (agādha-jalādhāra) *m.* lake अथ ना ह्रदः । स्यादगाधजलाधारे NānārthāSaṁ. i. 177. 1577.

अगाधजीवन (agādha-jīvana) *adj.* containing very deep water महादेवस्य यो मूर्त्या राजतेऽगाधजीवनः (कुमारह्रदः) VīraBhā. 4. 60.

अगाधतल (agādha-tala) *adj.* having an unfathomable bottom कद्रूर्विनता चैव·· अगाधपारं (v. l. तल-) विस्तीर्णम्···ददृशाते महार्णवम् MahāBhā. i. 19. 14; यत्परिधौ हिरण्मये प्रह्वाविवागाधतमे (v. l. °तले) तमोरिपुः । भवत्यनूचान इव RāghPāṇ.(Dha.) 1. 21.

अगाधता (agādha-tā) *f.* **1 A** depth, unfathomability, (धर्मसेनः) अगाधतया समुद्रम्···अतिशिश्ये VarāṅgaC. 1. 50; Gurvā. 232; SiśuVa. 2. 48= SūktiRa. 102. 7; अगाधतां दण्डादिना···ज्ञात्वा स्नातारो यद्यपहियेरन् न दुष्येयुः ManuBh. i. 463. 19 (*on* 5. 88); धैर्यविक्रममगाधतां गुरुम् । बिभ्रतस्तव पयोनिधेरपि ···नान्तरम् RāghPāṇ.(Dha.) 10. 25; HarVi. 13. 22; 36. 46; वारिधिमगाधतया ···अतिशेते EI. xix. 259. 11; i. 156. 2; वरुणालयः । ··· अगाधतां प्राप्तः SkandP. vi. 35. 47; निम्नता गम्भीरता अगाधतेति यावत् TattvVai. 18. 20 (*on* 1. 12); विन्ध्यशैलसिन्धुराजयोर्गाधतागाधतातस्करकरोदरम् ··· अगस्त्यमपश्यत् RāmāCam. 3. 11(5); 6. 10; VikraDeC. 15. 48; अगाधताब्धेः स यतः पयोधिः Viṣāpahā. 8; NaiṣC. 2. 31; Candrā. 1. 3; अविज्ञातेऽगाधतया (जलाशये न स्नायात्) VīraMi. 191. 23 (*on* 1. 100); VīraMi. (Āhnika.) 160. 8; Raghunā. 6. 19; 9. 9; BālamBha. i. 420. 14 (*on* i. 159); **1 B** impenetrability (of army etc.) अगाधता सैव तदायतिश्च । चमूः···नद्यधीनप्रतिमेव रेजे RāghPāṇ.(Dha.) 14. 34; HarVi. 13. 22; 36. 46; **2** mental depth, profundity (of thought), inscrutability VarāṅgaC. 1. 50; SiśuVa. 2. 48 = SūktiRa. 102. 7; RāghPāṇ.(Dha.) 10. 25; EI. i. 156. 2; xix. 259. 11; TattvVai. 18. 20 (*on* 1. 12); Viṣāpahā. 8; Candrā. 1. 3.

अगाधतोय (agādha-toya) *adj.* [*f.* -ā] having deep or unfathomable water अगाधतोयाः परिखाः··· । बभूवुः MahāBhā. iii. 268. 3; VarāṅgaC. 16. 62; अगाधतोयास्सरितो बभूवुः SivaP. v. 50. 13 (467B. 10); Rāvaṇā. 14. 57.

अगाधत्व (agādha-tva) *n.* **1** the state of being very deep, unfathomability रत्नवत्त्वादगाधत्वात् ··· सद्दशस्त्वमुदन्वता Kāvyālaṅ.(Bh.) 3. 20; पयोनिधेरगाधत्वात् VyaktiVi. 46. 10; 81. 1; Kāvyānu.(He.) 211. 24; ब्रूमहे किमगाधत्वं यत्कूपाणपयोनिधेः । मग्ना यत्रारिवाहिन्यो न लक्ष्यन्ते परःशताः SūktiMu. 0. 29; **2** mental unfathomability, Kāvyālaṅ.(Bh.) 3. 20.

अगाधदुःखाम्बुधि (agādha-duḥkhāmbudhi) *m.* unfathomable ocean of misery अगाधदुःखाम्बुधिमध्यमज्जनं बभूव चोत्पातपरम्परा तव KumāSaṁ. 15. 13; अगाधदुःखाम्बुधिमध्यमग्नमनोभिरध्यासितमङ्गनाभिः (लङ्कापुरम्) RāmC. (App. 2) 39. 81.

अगाधधिषण (agādha-dhiṣaṇa) *adj.* of unfathomable wisdom अथाहममराचार्यमगाधधिषणं द्विजम् । प्रसादयिष्ये BhāgP. vi. 7. 15.

अगाधधी (agādha-dhī) *adj.* possessing profound intellect or wisdom भगवान्···अगाधधीर्नृप । तूष्णीं बभूव BhāgP. vi. 17. 9; एतद्व्याख्यार्थतत्त्वज्ञो वाचस्पतिरगाधधीः VedāntKa. 143. 26 (*on* i. 2. 21)

अगाधधैर्य (agādha-dhairya) *adj.* possessing profound courage हृदयं महतामगाधधैर्यं भवति HarVi. 38. 17; 36. 61.

अगाधनिधि (agādha-nidhi) *m.* deeply (hidden) treasure अगाधनिधेर्लब्धौ नोपायः खननं विना PañcDa. 9. 153.

अगाधनिम्नप्राय (agādhanimna-prāya) *adj.* consisting mostly of deep cavities or depressions (i. e. reservoirs of water) अगाधनिम्नप्रायं गहनतृणवृक्षं वा देशं ग्रीष्मे यायात् ArthSā. iii. 48. 2 (9. 1) (comm. गभीरतटाकबहुलं निबिडतृणवृक्षं वा देशं ग्रीष्मे यायात्)

अगाधनीर (agādha-nīra) *adj.* having deep water, cf. **अगाधतोय,** अगाधनीरे कूपेऽस्मिन्कथं जीवेत्स बालकः GaṇeP. ii. 19. 24.

अगाधपङ्क (agādha-paṅka) *m., n.* very deep mire यस्तु पूर्वकृतं पापमविमृश्यानुवर्तते । सोऽन्यापराधे (v. l. अगाधपङ्के) दुर्मेधा विषमे विनिपात्यते MahāBhā. v. App.1. 5; *adj.* [*f.* -ā] having deep mire ततो वैतरणी नाम क्षारोदा तु महानदी । ···अगाधपङ्का वै VarāP. 200. 29.

अगाधपातालतल (agādha-pātālatala) *n.* unfathomable bottom of the nether world अगाधपातालतलोद्गतानि···लोकद्वये संप्रति ते यशांसि···चरन्तु NavaSāC. 9. 62; 13. 38.

अगाधपाथस् (agādha-pāthas) *n.* deep water (वेणः) बहून् बालान् गुणैर्बध्वा चिक्षेपागाधपाथसि BṛDharmaP. ii. 13. 15; स तस्य ··· । अगाधपाथःपरिखाभिगुप्तं द्वीपं ददौ Yādavā. 11. 27.

अगाधपानीय (agādha-pānīya) *n.* **A** unfathomable water अगाधपानीयनिमग्नभूरिभूभृत्कुटुम्बोऽपि यदीयखड्गः । भाग्यक्षयान्मालवभर्तुरासीदेकां न धारां परिहर्तुमीशः VikraDeC. 1. 92; **B** immeasurable sharpness, VikraDeC. 1. 92.

अगाधपार (agādha-pāra) *adj.* having an unreachable opposite shore जनन्याहम्··· । अगाधपारे महति पातितः शोकसागरे Rāmā. ii. App. I. 23. 10; अगाधपारं विस्तीर्णं(v. l. अगाधपारविस्तीर्णं)मप्रमेयं सरित्पतिम् MahāBhā. i. 19. 14.

अगाधबल (agādha-bala) *adj.* possessing immense strength अयम्··· कटकमगाधबलो नलोऽधिशेते RāmC. 6. 68; StavMā. 47. 27.

अगाधबुद्धि (agādha-buddhi) *adj.* possessing unfathomable wisdom धर्मात्मानं विदुरमगाधबुद्धिं सुखासीनो वाक्यमुवाच राजा MahāBhā. iii. 5. 1; v. 30. 29; v. 81. 48; vii. 882*(1); xviii. 5. 8; KumāDePra. 56. 1; Rāgh. 2. 51.

अगाधबुद्धिगाम्भीर्य (agādha-buddhigāmbhīrya) *adj.* possessed of unfathomable intellectual profundity अगाधबुद्धिगाम्भीर्यं देवाचार्यं नमोऽस्तु ते BhaviP. 768B. 20 (iv. 113. 24)

अगाधबोध (agādha-bodha) *m.* profound understanding, wisdom or knowledge अगाधबोधमहिमा सोऽस्याः कविर्भास्करः Līlā. 277(3); ये संगीतविशारदाः । अगाधबोधमन्थेन तेषां मतपयोनिधिम् । निर्मथ्य SaṁgīRa. i. 1. 20; *adj.* of profound knowledge, intellect or understanding अगाधबोधम् । पृच्छामहे त्वा BhāgP. i. 5. 5; iii. 5. 1; viii. 22. 10; एवं शशाप च तदा···महात्मानमगाधबोधम् SkandP. i(1). 19. 9; i(1). 11. 79; SītāSva. 71; अगाधबोधैर्विवृतातिभावभाष्यानुवादेन न मेऽपराधः TattvPrakā. 224B. 9 (*on* iv. 4. 23)

अगाधभाव (agādha-bhāva) *adj.* having profound thought or import क्व मामकं क्लेशवशानुगामि चेतः···क्व चेदं वैयासिकं सूत्रमगाधभावम् VedāntKa. 559. 10 (*on* iv. v. 22)

अगाधमति (agādha-mati) *adj.* of unfathomable intellect सुग्रीवोऽपि··· अगाधमतिः···अखिलानीकं समनीनहत् RāmāCam. 6. 4(3)

अगाधमध्य (agādha-madhya) *adj.* of unfathomable central region भवता ··· कस्माद्विधेऽत्र विदधे ··· । बालो विशालगुणसिन्धुमगाधमध्यम् ··· विधाय SkandP. iv. 11. 90.

अगाधमहिमन् (agādha-mahiman) *adj.* of unfathomable greatness एवंभूतस्यागाधमहिम्नः सुखसिन्धोरुत्पन्नम् RādhU. 211. 13(3)

अगाधमान (agādha-māna) *n.* measurement of the depth (of a well

etc.) कूपाद्यगाधमानेन दशभागकृते पुनः S'ilpaRa. ii. 33. 124.

अगाधमूल (agādha-mūla) *adj.* **A** having an unfathomable bottom, very deep संसारकूपम् …अगाधमूलं संप्राप्य…दीनस्य देव कृपया पदमागतस्य…मम देहि करावलम्बम् LakṣmīNṛSt. 5; **B** of untraceable origin, whose source is incomprehensible, LakṣmīNṛSt. 5.

अगाधरन्ध्रोदर (agādha-randhrodara) *adj.* the interior cavity of which is unfathomable तस्मादगाधरन्ध्रोदरादन्धकूपतः … उज्जगाम … महाध्वनिः UdaySuKa. 81. 8.

अगाधरस (agādha-rasa) *m.* deep poetic sentiment कश्चित्त्वगाधरस-शुद्धनवप्रबन्धक्षीरोदधानपतिरेति कवीश्वरत्वम् S'rīKaC. 2. 40.

अगाधरसस्यन्द (agādha-rasasyanda) *m.* deep flow of water प्रति-कल्पक्षणं क्षीणैर्ब्रह्माण्डस्फुटबुद्बुदैः । कालेऽगाधरसस्यन्दे स्थितवास्थित्वा पुनःपुनः YogVā. 6(1). 7. 59.

अगाधरुधिरविक्षरण (agādha-rudhiravikṣaraṇa) *n.* profuse bleeding मागधोऽगाधरुधिरविक्षरणनष्टचेष्टः … शनैस्तामाह्वयत् DaśKuC. 5. 9.

अगाधरूपता (agādharūpa-tā) *f.* characteristic of possessing an unfathomable nature अगाधरूपतया च विशेषेणाज्ञाते जलाशये च (स्नाननिषेधः) ManvaMu. 169. 4 (*on* 4. 129)

अगाधरोष (agādha-roṣa) *adj.* attended with unfathomable wrath महानत्र समरसंरम्भः…अगाधरोषाणामेषां मेषाणाम् VasaTi. 33. 7.

अगाधवर्तिता (agādhavarti-tā) *f.* state of being situated in a deep pit or hollow ground श्रीजयापीडकोट्टस्य ज्ञायतेऽगाधवर्तिता RājTa.(Jo.) 1229.

अगाधवारि (agādha-vāri) *n.* unfathomable or very deep water अगाधवारिणि ततार…तरंगिणि VarāṅgaC. 13. 2; नदी कीदृग्घनागमे । अगाधवारि-पूरजनिततरंगा VidaMuMa. 2. 11(1)

अगाधवीर्य (agādha-vīrya) *adj.* of unfathomable or great valour हन्तुं स गाधिसुतशिष्यमगाधवीर्यम् । अभ्युत्पपात RāmC. (App. 2) 37. 75.

अगाधव्यसन (agādha-vyasana) *adj.* attended with unfathomable calamities अगाधव्यसने मग्नो घोरेऽहं शोकसागरे Rāmā. ii. 1292*(2)

अगाधश्री (agādha-śrī) *adj.* having unfathomable or immense prosperity धनधान्यैरगाधश्रीः … । देशोऽस्ति मगधो नाम S'āliC. 1. 12

अगाधसत्त्व (agādha-sattva) *adj.* **A** having an unfathomable spirit or a profound (i. e. thoughtful) nature असौ … अगाधसत्त्वो मगधप्रतिष्ठः RaghuVa. 6. 21; कविर्बभूव प्रथितः शूद्रक इत्यगाधसत्त्वः Mṛcch. 1. 3; कुशनाभः …अगाधसत्त्वान् गाधिसंज्ञानसत्तातपादानुदपादयत् RāmāCam. 1. 53 (11); **B** of great physical strength or power महान्त एव हि तादृशामगाधसत्त्वानामविनय-परिस्पन्दितं जानन्ति MahāvīC. 5. 60 (19) (151. 16); *n.* unfathomable magnanimity or greatness अगाधसत्त्वास्पदतां गतेन…हृदयेन यस्य । …न साम्यमा-काशमुपाजगाम HarVi. 9. 4.

अगाधसलिल (agādha-salila) *n.* deep water अगाधसलिले तस्मिन् मार्कण्डेयः सविस्मयः । प्लवंस्तथार्तिमगमद्भयात् MatsyaP. 167. 35; नौर्यथा फलका-स्तीर्णा बन्धनैर्बहुभिर्युता । नियुक्तागाधसलिले भवेद् भारसहा भृशम् BhāvPra. (Bhā.) 3. 260; RājaTa.(Jo.) 1198; अगाधसलिले मग्नो दूरेऽपि वसतौ वसन् । मीनस्तु सामिषं लोहमास्वादयति मृत्यवे S'ukraNī. 1. 105; *adj.* [*f.* -ā] having or containing deep water बध्यन्ते बडिशै(? शै)रगाधसलिलान्मीनाः समुद्रादपि Tantrākhyā. 56. 15; VetāPañ.(S'i.) 59. 14; Hitopa. 1. 39; S'atTrayī. 758 = PañcT. 2. 6 (191. 6) = Pañcā. 129. 18 = SaduktiKa. 324. 33; अस्ति … अगाध-सलिलेन…त्रिदशसिन्धुस्रोतसा परिगतः…एकशृङ्गो नाम शिखरी TilaMañ. 202. 12; 244. 13; चकार … तडागम् … अगाधसलिलम् SkandP. vi. 62. 33; अगाधसलिले शुद्धे सत्यतीर्थे क्षमाह्रदे PadmP. v. 18. 402; जलधावगाधसलिलेऽप्यसिन्भृशं शुष्यति VasaViKā. 14. 13; रत्नान्यगाधसलिले सरितामधीशे धात्रा…निदधता Subhāṣi. 3135; परिखा च ततः कार्या…ह्यगाधसलिला शुभा S'ukrNī. 1. 240.

अगाधसलिलत्व (agādhasalila-tva) *n.* the state of possessing deep water, depth of water एष तावन्मत्पृष्ठच्युतोऽगाधसलिलत्वात् तिलमात्रमपि गन्तुं न शक्तः Pañcā. 230. 13.

अगाधस्थ (agādha-stha) *adj.* being in a deep place or chasm शैलादगाग्रस्थमपि (v. l. अगाधस्थमपि) प्रायेण रसवज्जलम् Rāmā. iii. 15. 23.

अगाधस्वभाव (agādha-svabhāva) *adj.* of unfathomable or incomprehensible nature अगाधस्वभावं गम्भीरं समस्तमपि द्रव्यजातमेकक्षण एव… प्रत्यक्षयन्तम् TattvPradī.(A.) 267. 13 (*on* 2. 108)

अगाधहृदय (agādha-hṛdaya) *adj.* [*f.* -ā] **1** of incomprehensible mind, whose mind cannot be easily read अगाधहृदया भूपाः कूपा इव दुरासदाः Subhāṣitaratnabhāṇḍāgāra, p. 146B. 172; अन्तःक्रूराः सौम्यमुखा अगाधहृदयाः स्त्रियः Subhāṣitaratnabhāṇḍāgāra, p. 348B. 7; **2** having very deep interior रत्नाकर नमः सत्यमगाधहृदयाय ते KathāSaSāg. xii. 19. 82.

अगाधह्रद (agādha-hrada) *m.* deep lake or reservoir of water अन्तःशीतो बहिश्चोष्णो ग्रीष्मेऽगाधह्रदो यथा MahāBhā. i. 1488*. 2; यथा ग्रीष्मोष्म-संपत्तिरगाधह्रदमज्जनात् । …तथा दोषाः प्रणश्यन्ति गङ्गाम्भःस्पर्शनाद् ध्रुवम् SkandP. iv. 27. 61.

अगाधान्तःपरिस्पन्द (agādhāntaḥparispanda) *adj.* **1** causing a deep stir in the mind (with sentiments and literary excellences) अगाधान्तः-परिस्पन्दं विबुधानन्दमन्दिरम् । वन्दे रसान्तरप्रौढं स्रोतः सारस्वतं वहत् NalaCam. 1. 3; **2** having deep currents or whirlpools, NalaCam. 1. 3.

अगाधाप (agādhāpa) *adj.* [*f.* -ā] having deep water सरितोऽमूर-गाधापाः MahāP. 29. 66.

अगाधापद्बाधा (agādhāpadbādhā) *f.* affliction caused by great misery अगाधापद्बाधाकुलहृदम्…दय…राधारमण माम् ManoDū. 169.

अगाधाम्बु (agādhāmbu) *n.* deep water नावगाहेदगाधाम्बु PadmP. i. 55. 73.

अगाधाम्भस् (agādhāmbhas) *n.* deep water क्षणिकं (लिङ्गम्) पीठ-सहितमगाधाम्भसि निक्षिपेत् IśānS'iPa. i. 28. 69; *adj.* (*f.*) having deep water अकालेऽभूदगाधाम्भाः सार्णवाभ्यर्णगा सरित् RājaTa.(Ka.) 4. 540.

अगाधाम्भोधि (agādhāmbhodhi) *m.* unfathomable sea or ocean मणयः …केचिदगाधाम्भोधिमध्यवर्तिनो नाविर्भवन्ति UdaySuKa. 132. 3.

अगाधार्थ (agādhārtha) *adj.* having deep meaning or significance, highly significant सर्वमूह्यमगाधार्थं शास्त्रमागमबुद्धिना SuśruS. vi. 19. 20.

अगाधावगाहित्व (agādhāvagāhi-tva) *n.* capacity of deep penetration अगाधावगाहित्वादिना गुरुकुलक्लिष्टत्वादेः प्रतिबिम्बनम् AlaṅkāRa. 17(28)

अगाधाव्ययतोय (agādhāvyaya-toya) *adj.* [*f.* -ā] having deep and perennial water परिखाभिः … अगाधाव्ययतोयाभिरधः परिहितामिव (ददर्श हनुमाँल्लङ्काम्) Rāmā. v. 109*. 2.

अगाधिराज (agādhirāja) *m.* mount Himālaya (mountain-king) अभ्युद्गच्छति मामगाधिराजः PārvaPa. 5. 24(11)

अगाधिराजसुता (agādhirāja-sutā) *f.* name of Pārvatī (daughter of Himālaya) बिभ्रत्या प्रभुशक्तितां रतिपतेः … अगाधिराजसुतया S'rīKaC. 5. 55; 9. 56.

अगाधैकसत्त्वभृत् (agādhaikasattva-bhṛt) *adj.* one having deep and unique good sense or wisdom ततस्तदाशयं ज्ञात्वा … जगाद प्रतिबोधाय तस्या-गाधैकसत्त्वभृत् PrabhāC. 84. 23.

अगाधोग्रगरिमन् (agādhogragariman) *adj.* of deep and formidable vastness स धीनिधेरगाधोग्रगरिमापि धरागुरोः । धाम्नारान्निधनं प्राप परसंगरसागरः Kapphiṇā. 18. 120.

अगाधोदक (agādhodaka) *n.* deep water नैवेद्यमुपसंहृत्य…। अगाधोदक-मध्ये तु वह्न्यधिविनिक्षिपेत् JayāS. 15. 259; जलदुर्गमगाधोदकेन सर्वतः परिवृतम् ManvaMu. 260. 3 (*on* 7. 70); *adj.* having deep water (युध्येदनूपे नौद्विपै-स्तथा) अनूपः पानीयप्रायः । तत्राप्यल्पोदके हस्तिभिरगाधोदके तु नौभिः ManuBh. ii. 57. 21 (*on* 7. 192)

अगाधोद (agādhoda) *adj.* [*f.* -ā] having deep water केचित्…सरसीं याताः…अगाधोदाम् GaṇeP. ii. 99. 5.

अगाधौजस् (agādhaujas) *adj.* of great vigour, power or splendour दातुः काकतिवंशमण्डनमणेः … अगाधौजसः । बिभ्रच्छारदकौमुदीपरिमलम् … धत्ते यशः प्रायशः PratāYaBhū. 67. 5.

अगान (a-gāna) *n.* absence of chanting, not chanting योन्यव्युत्पन्नस्य साम्न उत्तरयोरगानादूहाप्राप्तेः NyāySu.(So.) 70. 20. (*on* i. 2. 19); उत्तरग्रन्थे पठितयोरपि स्वयोन्युत्तरयोरगानम् MayūMāli. 715. 1 (*on* x. 4. 24)

अगानरूप (agāna-rūpa) *adj.* not being of the nature of a song अगानरूपस्यैव तस्य (= दुन्दुभिनादस्य) काण्डवीणागानात्मक उपचयः पुष्टिसाधन-त्वान्न विरुध्यते BhāṭṭDī. iii. 279. 23 (*on* x. 4. 6)

अगान्तर (agāntara) *n.* the other (i. e. western or setting) mountain अगान्तरमधिरूढः सविता S'āk. 4. 21(8)

अगान्धर्व (a-gāndharva) *adj.* having no knowledge of music, not an expert in music अगान्धर्वेण सा (= गन्धर्वदत्ता) द्रष्टुं देवेनापि न शक्यते BṛKathāS'loSaṁ. 17. 3.

अगान्धारनिषादक (a-gāndhāraniṣādaka) *adj.* (music) not having the Gāndhāra and Niṣāda notes पञ्चांशा मध्यमायां स्युरगान्धारनिषादकाः SaṁgīRa. i. 211. 2 (1(7). 70)

अगाभ (agābha) *adj.* resembling a mountain यश्च (कूर्मावतारः)… पृष्ठेनागाभोऽगं मन्दरमुदधात् YudhiVi. 3. 42.

अगामिता (agāmi–tā) *f.* the state of not blowing, stillness, motionlessness गामं गाममगामितामपि पुनः कालेऽनिलो गच्छति S'ṛṅgāS'.(Ja.) 80.

अगामिन् (a–gāmin) *adj.* **1** not guilty of adultery य एतदधीते··· गुरुवधूगाम्यगामी भवति BilvU. 306. 16; य इदं शृणुयान्नित्यं मृत्युलाङ्गूलम्··· गुरुदाराभिगाम्यगामी भवति MṛtyulāU. 307. 6; **2** not going सः···स्थानान्तरमगामी च TriṣaS'aPuC. ii. 1. 308.

अगामुक (a–gāmuka) *adj.* not going नञः परे एते यथा ।···उक अगामुकम् Prasā. ii. 780. 16.

अगाम्भीर्य (a–gāmbhīrya) *n.* absence of depth आयतत्वाच्च स्वरेऽगाम्भीर्यमिष्यते NāṭyaS'ā. 34. 26; सुखं संप्राप्स्यतीति वाक् । अगाम्भीर्येण भग्नेव RājTa.(Ka.) 8 .2657.

अगायत् (a–gāyat) *adj.* not singing, not chanting स्वयं साम गायन्नवभृथमभ्यवेयादगायन्वा LāṭyS'S. x. 19. 10.

अगायत्री (a–gāyatrī) *f.* (a *mantra* in) other than the *gāyatrī* metre अगायत्रीषु तद्वचनं भवति S'ābaBh. 1619. 10 (*on* viii. 3. 13)

अगायनपाश (a–gāyanapāśa) *adj.* [*f.* –ā] not a singer of low calibre (i. e. a good singer) धवलान्दधुः । तत्रागायनपाशाश्च स्त्रीतमा विलसत्तमाः DvyāśraKā. 19. 57.

अगार (agārá) *n.* (rarely *m.*) [MAYR.] **A** dwelling place, apartment, abode, house, residence, mansion स आहवनीयागारे वैतां रात्रिं शयीत । गार्हपत्यागारे वा S'atBr. I. i. 1. 11; चतस्रो जाया उपक्लृप्ता भवन्ति ।··· ताभिः सहाग्न्यगारं प्रपद्यते पूर्वया द्वारा यजमानो दक्षिणया पत्न्यः S'atBr. XIII. iv. 1. 8. नवैस्तृणैरगारं संस्तीर्य···पिता शेते S'āṅkhāĀ. 4. 15 (17. 31); अथास्यैतत्पुरस्तादेव जुष्टे देवयजनेऽगारं वा विमितं वा कारितं भवति BaudhS'S. i. 54. 5; अगारं कारयिष्यन् 'इहान्नाद्याय विशः परिगृह्णामीति' उदुम्बरशाखया त्रिः परिलिख्य मध्ये स्थण्डिले जुहोति S'āṅkhāGS. iii. 2. 1; ब्राह्मण्याश्च वृद्धाया जीवपत्न्या जीवप्रजाया अगार एतां रात्रिं वसेत् ĀśvaGS. i. 7. 21; ii. 9. 9; BaudhGS. i. 2. 2; उत्तरपूर्वे देशेऽगारस्य प्राक्कूलान्दर्भान् संस्तीर्य तेष्वर्घ्यद्रव्याणि संसादयति BaudhGS. i. 2. 4; i. 6. 22; ii. 8. 17; उदकुम्भेन त्रिः प्रदक्षिणमन्तरतोऽगारं निवेशनं वा परिषिच्य ब्राह्मणान् भोजयेत् ĀpaGS. vii. 18. 12; BhārGS. 3. 13 (80. 11); बहुयाजिनो वागाराच्छूद्रवर्जम् (अग्निमानयेत्) DrāhyGS. i. 5. 5; अगारैकदेशे प्रघणः प्रघाणश्च P. iii. 3. 79; सप्तागाराणि भैक्षं चरन् स्वकर्माचक्षाणस्तेन प्राणान्धारयेत् BaudhDS. ii. 1. 3; VasiDS. 10. 7; तत्त्वगारमभिप्रेक्ष्य सर्वधर्मविशारदः । उवाचाग्नेयमित्येवं भीमसेनं युधिष्ठिरः MahāBhā. i. 134. 13; (*rest house*) प्रपाणां च सभानां च संक्रमाणां च भारत । अगाराणां च भेत्तारो नरा निरयगामिनः MahāBhā. xiii. 24. 63; xii. 83. 50; xiv. 22. 16; यथागारं दृढस्थूणं जीर्णं भूत्वावसीदति । तथावसीदन्ति नरा जरामृत्युवशं गताः Rāmā. ii. 98. 18; कुमार्योरगारं कुमार्यगारम् MahāBh. i. 67. 15 (*on* i. 1. 11); जीर्णोद्यानान्यरण्यानि··· । शून्यानि चाप्यगाराणि वनान्युपवनानि च ।···नृपः··· । तस्करप्रतिषेधार्थं चारैश्चाप्यनुचारयेत् ManuSm. 9. 265; 11. 17; 11. 122; (*life of a householder*) अगारादभिनिष्क्रान्तः पवित्रोपचितो मुनिः ।···निरपेक्षः परिव्रजेत् ManuSm. 6. 41 = ViṣṇuDhaP. ii. 131. 8; जीर्णे··· नागारे स्थापयेद्धरिम् ParaS. 19. 7; राश्यंशनाथदृष्टीशान् सम्पूज्यागारमाविशेत् BṛhaspaSm. 278. 341; अथानपोढार्गलमप्यगारं छायामिवादर्शतलं प्रविष्टाम् । सविस्मयो दाशरथेस्तनूजः प्रोवाच RaghuVa. 16. 6; तत्रागारं धनपतिगृहादुत्तरेणास्मदीयम् MeghDū. 72; *17; (अगारम् अध्यावस् to start the life of a householder) अर्हत्त्वं प्राप्नोति । अगारं तु पुनर्नाध्यावसति AbhidhKoBh. 356. 21 (*on* 6. 34); (*fire–place*) प्रदद्याच्च ततो विप्र परिधीन्···चतुर्थवपरीणाहानगारे हस्तसंमिते JayāS. 15. 82; गृहस्याभ्यन्तरं गच्छेत् चण्डालो यदि कस्यचित् । तमगाराद्विनिर्वास्य मृद्भाण्डं तु विसर्जयेत् ParāSm. 6. 46; दाराः पुत्रास्तथागारसुहृद्धान्यधनादिकम् । भवत्येतन्महाभागे नित्यं त्वद्वीक्षणान्नृणाम् ViṣṇuP. i. 9. 124; परोपतापेन समृद्धिभावम्···वाञ्छन्ति ये नूनमपण्डितास्ते (v. l. भूतदाहेन चागारं वाञ्छन्ति बत दुर्जनाः) PañcT. 1. 144 (148. 3); प्रविश्यागारम्···अप्राक्षीत् । पत्रलेखे कथय कथमसि स्थिता Kād. 231. 3; अगारं गौरवस्य ··· भैरवाचार्यं ददर्श HarṣaC. 157. 9; ते···निन्युश्च तम्···पिशितशोणितप्रियाणाम्···भूतानां विविक्तरमणीयमगारम् AvantiKa. 136. 16; 18. 1; 193. 15; DaśKuC. 23. 10; 60. 8; 86. 3; समस्तविधिपण्डितौ। उपायातावगारस्य बहिः सत्तममंगलैः PadmP.(Ra.) 101. 37; (*encampment*) यात्वा वैरिपुराभ्याशं भूभागे साधुसंमते । ···शृंगाटकार्धचन्द्रं वा मण्डलं दीर्घमेव वा । भूमिप्रदेशसामर्थ्यादगारमुपकल्पयेत् NītiSā. 17. 3; नागारं कितव ब्रुवेऽनृतमिदं नागोऽस्मि नैव द्रुतम् VakroPañ. 23; विवेश गम्भीरमगारमप्पतेः···प्रभाकरः RāmC. 18. 5; पुत्राज्ञां मस्तके कृत्वा ततः सागारमीक्षते KulaCūT. 4. 61; तिलतण्डुलम् । क्षिपेत् धान्यकुले पूर्णे गोष्ठागारेऽथ खातके LakṣmīT. 49. 26; VāstuVi. 41. 4; (दद्यात्) गृहस्थायागारवस्त्राभरणान्नवसूनि PārāSū. 78. 24; तस्य च महामहीपतेः··· शृङ्गारस्यागारम्···अस्ति प्रिया प्रियङ्गुमञ्जरी नाम NalaCam. 2. 29(4); मायामुनिस्तस्मिन्नेवावसरे तदगारमाकुलपरिवारमवबुध्य···निशि कृतरत्नापहारः···पलायितुमशक्तस्तस्यैव ··· श्रेष्ठिनः प्रस्थानावासनिवेशमाविवेश YaśasCam. ii. 303. 20; ii. 369. 3; यदा न पश्यत्ययथा गुणेहां स्वार्थे प्रमत्तः सहसा विपश्चित् । गतस्मृतिर्विन्दति तत्र तापानासाद्य मैथुन्यमगारमज्ञः BhāgP. v. 5. 7; i. 10. 14; ii. 4. 2; एवं कृते विधाने तु लभते वाञ्छितं फलम् । दारागारसुतान् राज्यं धनादि च यदीप्सितम् SkandP. ii(6). 4. 47; ब्रह्महा ··· । असंकल्पितयोग्यानि सप्तागाराणि संविशेत् KūrmaP. 660. 7 (2. 30); 652. 13 (2. 29); न ह्यसम्बन्धः (? ह्यसम्बद्धः) कालागरुधूमोऽगारं वासयति Kāśi. ii. 85. 23 (5(2). 183); अगारे गावो वास्यन्ताम् Bhām. 715. 4; (*on* iv. 1. 6); ततोऽधिकं पुरस्तस्मादगारस्यानुलेपनम् । संमार्जनं च बहुशः सपत्नीकेन यत्कृतम् (त्वया) BhaviP. 169A. 31 (i. 116. 68); यथा धूमावयवानां सूक्ष्माणामगारे चम्पकावयवानां च तैले सङ्क्रान्तिः NyāyRa. 262. 5-6 (*on* 5(2). 185); लक्ष्मीः (? लक्ष्मीं) परोपतापेन कष्टानन्यधनक्षयैः । भूतदाहेन चागारं गच्छन्ति (? वाञ्छन्ति) बत दुर्जनाः BṛKathāMañ. 16. 361; (*house of god, temple*) क रे यासि क्षुद्र । द्रुततरमगाराद्भव बहिः KaumuMi. 4. 15; गौरैरगारैः पश्येस्तस्मिन् नगरमनघम् PavaDū.(Dh.) 29; छलद्यूते जेतुर्जतुमयमगारं रचयितुः ··· भवतः ··· मुकुटमपनिन्ये विजयिना PārthPa. 57; उपायानामिवागारैरर्थशास्त्रैरिवाङ्गिभिः । ··· मन्त्रिभिर्वृतः (बाहुबलिः) TriṣaS'aPuC. i. 3. 346; भवदत्तस्ततोऽगारादनगारशिरोमणिः । निर्जगाम PariPar. 1. 322; नृत्तम्···नगराणामगाराणां प्रवेशे पुत्रजन्मनि (प्रयोक्तव्यम्) AbhinDa. 14; नास्यागारं गेहमस्तीत्यनगारः–साधुः SthānṬ. 44B. 8; 53A. 1; 180B. 14; AupaSūṬ. 24. 5; 51. 11; 106. 3; अगारे गृहे गावो वास्यन्तामिति प्रयोगे अगारं गवां सञ्चरणेन पवित्रीक्रियतामिति सप्तमीं भङ्क्त्वा कर्मत्वं लक्ष्यते VedāntKa. 519 26 (*on* iv. 1 .6); (*life of a householder*) धत्तां मौनमगारमुज्झतु···न चेदिन्द्रियव्रातं जेतुमवैति भस्मनि हुतं जानीत सर्वं ततः SindūPra. 71; निभृतपदमगारं वल्लवीनां प्रविष्टः । ··· कवलितनवनीतः पातु गोपालबालः KṛṣṇaKa. 3. 84; (*palace*) राजा च स्वकीयमगारमाजगाम PuruṣPa. 49. 8; (*kitchen*) भीमः···सुप्तोऽभवत्क्षणेनागारे (comm. अगारे रसवतीस्थाने); विधुः । शनैः शनैः तया साकमगारमगमन्निजम् TārāS'a. 186; S'ukSa. 32. 32; आततायिना केनाप्यगारे दाह्यमाने Upask. 228. 5 (*on* v. 1. 12); तत्रास्ति देशः कास्कारः···अगारः सर्वधनुष्मताम् RājTa.(Prā.) 425; (*sanctum of a temple*) वसेस्तुन् । ··· वसन्ति तस्मिन्देवा वास्तु अगारम् Prasā. ii. 611. 21; UjjvaNīMa. 521. 6; अहो भाग्यमद्य प्रपन्नोऽसि सद्यस्त्वमस्मिन्नगारे यदारान्मुरारे StavMā. 253. 18; मध्येऽगारस्य, गृहस्य मध्ये VīraMi. (Āhnika.) 429. 3; MayūMāli. 563. 20 (*on* viii. 2. 4); एकमसहायमगारं प्रयोजनमस्य मुमुषिषोः स एकागारिकश्चौरः SiddhāKau. 290A. 1; S'ṛṅgāSar. 117. (11); BālamBha. i. 352. 2 (*on* 1. 103); वध्वोरगारं वध्वगारम् LaS'abdeS'e. i. 333. 11; गृहम्···निशान्तपस्त्यसदनं भवनागारमन्दिरम् AmaK. 602; 2702; भवनस्य गृहस्य नाम नपुंसकलिङ्गं भवति ।···अगारं मन्दिरम् Liṅgānu.(Vā.) 4. 2; AbhidhāRaMā. 2. 137; MayaMa. 19. 12; SamarāSū. 18. 9; Vaija. 160. 17; S'abdaBhePra. (Pu.) 3. 2; AbhidhāCin. 992; Liṅgānu.(He.) 84. 13; S'abdaBhePra.(Ma.) 1. 5; NānārthāSaṁ. i. 34. 19; MediK. 148. 197; ViśvaPra. 137. 148; S'abdaRa.(Vā.) 1683; DvirūK.(Ha.) 5; EkārthaNā. 2. 58; ParaNā. 635; Liṅgānu. (Para.) (95) 3606; ViśvaLoK. 310. 209; S'abdaRa.(Su.) 4. 36; PañcTaPra. 1. 14; KośaKaTa. 2. 2605; KalpaK. 12. 35; 472. 101; S'abdaRaSaK. 264. 12; 277. 17; **B** *m.* householder अगारं–गृहं, तद्योगाद् अगाराः–गृहिणः SthānṬ. 53A. 1; **C** *n.* a high number [DBHS.]

अगारक (agāra–ka) *n.* small house, abode (ref. the body) एकस्थूणं नवद्वारमपिधास्याम्यगारकम् MahāBhā. xii. 163. 49.

अगारक्षुभित (agāra–kṣubhita) *adj.* angry at the (royal) entourage (कृष्णः कंसम्) शवं जघान ··· अगारक्षुभितम् RāmKṛViKā. 20 (comm. अगारं राजकीयपरिवारस्तस्मिन्क्षुभितं सक्रोधम्)

अगारगर्भ (agāra–garbha) *m.* inner portion of a house, inner apartment तमन्तिके यान्तमवेत्य बन्दिशब्दैरथ द्रष्टुमगारगर्भात् । द्रुतं प्रयान्ती···कापि KīrtiKau. 6. 19.

अगारतिमिरनिकर (agāra–timiranikara) *m.* mass of darkness in a house ततस्तस्या देवरस्तदेव गृहम्···प्रविश्य···अगारतिमिरनिकरं मदीयधैर्यसारेणैव साकमपसारयति स्म Mukundā. 185(4)

अगारदहन (agāra–dahana) *n.* setting fire to a house, arson इदमगारदहनादिकमपुण्यम् NyāyRa. 209. 11 (*on* 5(1). 3)

अगारदाह (agāra–dāha) *m.* burning of a house, arson क्षामायागारदाहे ĀśvS'S. I. iii. 13. 4.

अगारदाहन (agāra–dāhana) *n.* setting fire to a house, arson अगारदाहनं चान्यद्ग्रामदीपनकं परम् । षोडशैते महापापाः PadmP. ii. 90. 43.

अगारदाहिन् (agāra–dāhin) *adj.* one who sets fire to a house, an incendiary कुण्डाशिसोमविक्रय्यगारदाहिगरद° ···°गीतशीलान् (श्राद्धे न भोजयेत्) GautDS. ii. 6. 18; अगारदाही गरदः कुण्डाशी सोमविक्रयी । ···सर्वे ब्रह्महणैः समाः MahāBhā. v. 35. 39; vii. 16. 31; (वर्ज्याः स्युर्हव्यकव्ययोः) अगारदाही गरदः

कुण्डाशी सोमविक्रयी ManuSm. 3.158 (also, a cremator of a dead body on payment, Nandana (*on* 3.158) and SmṛtiCan. v. 183.1 अगारदाही तु द्विधा देवलेन दर्शित:– अगारदाही स ज्ञेय: प्रेतदग्धा धनेन य: । स चाप्यगारदाही स्याद् द्वेषाद्यो वेश्मदाहक:); अगारदाही गरद: कुण्डाशी सोमविक्रयी । ··· रुधिरान्धौ (? न्धे) पतन्त्येते BrahmāṇḍP. iii. 2.167; ii. 19.31; AvantiKa. 197.1; अगारदाही कुण्डाशी सोमविक्रयिणो द्विजा: KūrmaP. 603.3 (2.21); अगारदाही मित्रघ्न: शकुनिग्रा(v. l. ग्रा)मयाजक: । रुधिरान्धे पतन्त्येते सोमं विक्रीणते च ये BrahmP. 22.22; BhaviP. 832A.15 (iv. 152.6); अगारदाहिनो धेनुस्त्रीशिशुब्राह्मणान्तका: । बहवो रक्षितास्तेन दिग्वार्तामात्रसेवका: NarmaMā. 2.28; अगारदाही मित्रघ्न: शाकुनिर्ग्रामदाहक: । रुधिरान्धे पतन्त्येते BṛBrahmaS. ii. 3.67.

अगारद्वार् (agāra–dvār) *n.* the door of a house आवाभ्यां हन्त पान्थाभ्यां किमागो विहितं क्वचित् । येन क्षिप्तौ तवागारद्वारि विन्यस्तयामिके MalliC. 7.476.

अगारधूम (agāra–dhūma) *m.* smoke collected in a house, kitchen–soot शिखिपित्तार्धयुतं स्यात् पलाशबीजमगदो मृतेषु वर: । वार्ताकुफाणितागारधूमगोपित्तनिम्बं वा CaraS. vi. 23.51 (1941 Ed.); गोमयमालतीमूषिककर्ण्यन्यतमकल्को रसो वागारधूमो वा AṣṭāSaṁ. i. 48.16 (1.8); अगारधूममञ्जिष्ठारजनीलवणोत्तमै: । लेपो जयत्याखुविषं कर्णिकायाश्च पातन: AṣṭāHṛ. vi. 38.18; अगारधूम: । भगंदरे नाड्युपदंशयोश्च दुष्टव्रणे शोधनरोपणोऽयम् SiddhYo. 48.10; 51.50; अगारधूमो दार्वी च मेघनादो हरिद्रया । दध्याज्यपेषित: पीतो मुख्याहिगरलापह: ĪśānS'iPa. i. 40.15; सव्योषसर्जिकाक्षारयवक्षारनिशाद्वयै: । अगारधूमसहितैर्बस्तमूत्रेण कल्पितै: । ··· लेपो विचर्चिकादद्रुरसिकाकिटिभापह: RasRaSa. 29.69.

अगारधेनु (agāra–dhenu) *f.* cow reared at home, domesticated cow केचित्तु अगारधेनुशब्दमत्राधीयाना अगारधेनोरपत्यमागारधैनवो वत्स इत्याहु: GaṇRa. 3.164 (199, f. n. 6)

अगारनवीकार (agāra–navīkāra) *m.* renovation of the sanctum of a temple यावती तव संपत्तिस्तावतीमखिलां विभो । प्राकारगोपुरागारनवीकाराय कल्पय SkandP. i.(3B). 23.13.

अगारपरम्परा (agāra–paramparā) *f.* (uninterrupted) row of houses (प्लवगप्रवीर:) तत्राणिमादिगुणसंश्रयणादशब्दलब्धान्तरश्चिरमगारपरम्परासु । साक्षाच्चकार चकितश्चषकोपधाना: पौरी: प्रियौघपरिरम्भसुखप्रसुप्ता: RāmC. 19.2.

अगारपरिसर (agāra–parisara) *m.* environs or neighbourhood of a house पुनरतीते निशीथे निबिडान्धकारमगारपरिसरमधितिष्ठता मया बहिरागता सौदामिनी सरभसं करेण गृहीता Mukundā. 128(4)

अगारप्रवेश (agāra–praveśa) *m.* entrance into a (new) house अगारप्रवेशं व्याख्यास्याम: BhārGS. 2.4 (34.8)

अगारभेद (agāra–bheda) *m.* division into (various) apartments (प्रासाद:) अगारभेदरहित: सर्व: सर्वदिवौकसाम् ViṣṇuDhaP. iii. 86.17.

अगारमध्य (agāra–madhya) *n.* interior of a house, middle of a house कपोतो वागारमध्येऽधिपतेत् BaudhGS. iii. 6.1; ĀgniveGS. ii. 5.2 (79.1)

अगारवत् (agāra–vat) *adv.* like a house आचन्द्रार्कम[गा]-[रव]त् वसु-[म]तीमाचक्रवाळाचलं श्रीमानाहव[राघ]वो हरिहर[:*] स्वां पालयत्यन्वहम् EI. iii. 123.78.

अगारवनदाहिन् (agāravanadāh–in) *adj.* one who sets fire to houses as well as forests नरकं प्रतिपद्यते । अगारवनदाही च नास्तिकश्च तथा नर: ViṣṇuDhaP. iii. 111.15.

अगारवसु (agāra–vasu) *n.* house and wealth नागारवसूनीतरस्मै (दद्यात्) PārāSū. 78.24.

अगारवास (agāra–vāsa) *m.* residence in a house (i. e. householder's life) अगारवासो गृहवासस्तमावसामि SthānṬ. 247A.11.

अगारविध्वंस (agāra–vidhvaṁsa) *m.* crumbling or dilapidation of apartments (हे दु:सह यत्र) प्राकारागारविध्वंसा:···तद् गृहं तु समासाद्य वस नित्यम् LiṅgaP. ii. 6.45.

अगारविमुक्त (agāra–vimukta) *m.* who has renounced his householder's life, a monk, a mendicant द्विविधो गदितो धर्म:···। आद्योऽगारविमुक्तानामन्यश्च भववर्तिनाम् PadmP.(Ra.) 14.164.

अगारवेणु (agāra–veṇu) *m.* bamboo used in the structure of a house अगारवेणूनामिदम् । आगारवैणवम् GaṇRa. 3.164(199)

अगारसंगत (agāra–saṅgata) *adj.* pertaining to (residence in) a house, domestic अनुग्रशक्तय: केचिन्नमस्कृत्य मुनिं जना: । उपासांचक्रिरे धर्मं विधिनागारसंगतम् PadmP.(Ra.) 86.12.

अगारसंभव (agāra–sambhava) *adj.* produced in the house (i. e. gathered on the wall near the fire-place) गोमयस्वरसो वापि हितो वा मालतीरस: ।···धूमो वागारसंभव: SuśruS. v. 1.58.

अगारस्तूप (agāra–stūpa) *m.* main or central beam of a house ओदनपिण्डं संवृत्योत्तरेण यजुषागारस्तूप उद्विद्धेत् ĀpaGS. vii. 19.7 (comm. **यथा**गारस्तूपे पृष्ठवंशे पतति तथोद्विद्धेत्) [Oldenberg summit of house]

अगारस्थ (agāra–stha) *adj.* dwelling in houses [DBHS.]

अगारस्थापन (agāra–sthāpana) *n.* setting up or building a house तत्र यथा रामस्य दानं, अगारस्थापनम्···गुरुभक्तिस्तथा सर्वमारब्धम् PrabaK. 81.26.

अगारस्थित (agāra–sthita) *m.* a house-holder अगारं गेहं तद्वृत्तयो अगारस्थिता गृहिण: SthānṬ. 371A.2.

अगारस्थूणाव(? वि)रोहण (agārasthūṇāva(? vi)rohaṇa) *n.* appearance of sprouts on the columns of the house अगारस्थूणाव(? वि)रोहणे ··· अन्येषु चाद्भुतोत्पातेष्वमावास्यायाम्···उत्तरा आहुतीर्हुत्वा जयादि प्रतिपद्यते ĀpaGS. viii. 23.9 (comm. अगारस्य स्थूणा: अगारस्थूणा:, तासां विरोहणे अङ्कुरोपजनने)

अगारहरण (agāra–haraṇa) *n.* depriving (people) of their houses पौरानगारहरणाद्यपकारैर्निरङ्कुशा: । तद्बन्धवो बाधमाना विरागमनयज्ज(? ज्ञ)नम् RājTa.(Ka.) 8.2041.

अगारान्त (agārānta) *adj.* (a cpd. word) ending in *agāra* अगारान्ताट्ठन् P. iv. 4.70; CāndraVyā. iii. 4.71; ठोऽगारान्तात् JaineVyā. iii. 3.187; S'ākaṭāVyā. iii. 2.73; अगारान्तादिक: SiddhaHe. vi. 4.75.

अगारान्तरापतित (agārāntar–āpatita) *adj.* who has come into house विदुष: पुरुषानमिषन्नगारान्तरापतित: कपोत इव निर्वास्य स्वयमेकैश्वर्ये वर्तते Yaśas-Cam. i. 455.1.

अगारावकाश (agārāvakāśa) *m.* (a piece of) land on which a house is to be constructed, site for a house दक्षिणाप्रत्यक्प्रवणमगारावकाशमुद्धत्य पलाशेन शमीमयेन वोदूहेनैतामेव दिशमुत्तरयोदूहति ĀpaGS. vii. 17.1.

अगारि (agāri) *m.* enemy of the mountains, Indra सहस्रनयनोऽगारि: AnekāNi. 105; इन्द्रे स्यु: प्राग्दिशानाथमहेन्द्रदनुजारय: । सर्वाङ्गनयनागारिश्चिन्तामणिवरासना: NāmaMāli. 10.

अगारिणी (agār–iṇī) *f.* housewife पुरा बहुमताभूवमार्थिकाणामगारिणी । तिरस्कुर्वन्ति मामेता भिक्षुकीमधुना पुन: PāṇḍaC. 4.383 cf. **अगारिन्.**

अगारित (agārita) *n.* sprouting of buds on the tree *Butea frondosa* अगारितं पलाशानां कलिकानिर्गमो भवेत् Hārāva. 43 cf. **अङ्गारित.**

अगारित (a–gārita) *adj.* [*gṛ– vijñāne?*] unknown इत्यादि वाद्यशतदेवनमध्य एव लोक: समालपदगारितकृष्णवीर्य: DhātuKā. 3.37 (comm. **लोको**ऽगारितकृष्णवीर्योऽज्ञातकृष्णवीर्य: सन्)

अगारिन् (agār–in) *m.* a house-holder, layman अगारी गृहस्थो भवति TātpaVṛ. 344.11 (*on* 3.51); सर्वात्मना यतीन्द्राणामेतच्चारित्रमीरितम् । यतिधर्मानुरक्तानां देशत: स्यादगारिणाम् YogS'ā. 1.46 = TriṣaS'aPuC. i. 3.624; पञ्चधा स्यादवग्रह: । इन्द्रचक्रिनृपागारिसाधुसम्बन्धिभेदत: TriṣaS'aPuC. i. 6.205.

अगारैकदेश (agāraikadeśa) *m.* part of a houshhold अगारैकदेशे प्रघण: प्रघाणश्च P. iii. 3.79; तत्र बाह्ये प्रकोष्ठे निपातनम्, नागारैकदेशमात्रे PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 3.79; पिण्डो बाले बले सान्द्रे देहागारैकदेशयो: MediK. 43.18; ViśvaPra. 150.14; S'abdaRaSaK. 300.16.

अगार्दभरथिक (a–gārdabharathika) *adj.* **i** not fit for a donkey-cart, **ii** other than one fit for a donkey-cart गुणप्रतिषेध इति किम् । गार्दभरथिकादन्योऽगार्दभरथिक: KāśiVṛ. *on* P. vi. 2.155; Prasā. ii. 740.4; SiddhāKau. 652A.8.

अगार्ध्यार्थ (a–gārdhyārtha) *adj.* not denoting greediness, not intended to mean greed क्षुधवसपूजार्थाञ्चागार्ध्यार्थलुभ: क्त्वश् चेम् MugdhaBo. 26.102 (161.13)

अगालित (a–gālita) *adj.* not strained [nt.]

1**अगालिशालिन्** (a–gāliśālin) *adj.* not abounding in (i. e. bereft of) abuses अगालिशालीनि··· । महात्मनामाननकाननानि न कस्य संतापभरं हरन्ति Surath. 1.46.

2**अगालिशालिन्** (agāli–śālin) *adj.* abounding in rows of trees, Surath. 1.46.

अगालीवलय (agālī–valaya) *n.* circle of rows of hills सा यामिनी संकुलजन्यदोलाकोलाहलेनोभयसैन्यजेन । अगादगालीवलयप्रतिश्रुत्प्रतिश्रुताशेषवियद्ग्रहेण RamC. 35.123.

अगावह (agāvaha) *m.* name of a Yādava hero आगावह: (v. l. अगावह:) पृथु: कह्व: शतद्युम्नो विदूरथ: HariVaṁ. 81.99; अगावह: सुमित्रश्च HariVaṁ. 98.16; अगावहं महात्मानं वृकदेवी व्यजायत HariVaṁ. 25.7 = BrahmP. 14.46.

अगाष्टकु (agāṣṭaku) *nu.* the number 187 द्युवृन्दतोऽगाष्टकुभिर्गजाम्बुदै: ···दलं चरार्धम् Bhāsv. 5.2.

अगाह्य (a-gāhya) *m.* one of the names of Jina (the Unfathomable) (भो जिन) त्वाम्···नाम्नामष्टसहस्रेण तोष्टुमोऽभीष्टसिद्धये ।···अगाह्यो गहनं गुह्यम् MahāP. 25. 149.

अगि (a-gi) (Gr.) not preceded by a verbal prefix or preposition वागेः JaineVyā. i. 2. 39 (comm. अगेः क्रमो वा दो भवति । ··· अगेरिति किम् संक्रामति); i. 2. 71; ii. 1. 111; ii. 1. 116; ii. 3. 24; ii. 3. 62; ii. 3. 64; v. 1. 48; अगेर्ह्व्याम् । अगेरिणोर्धः स्यात् किति ह्वाम् । अगेः किम् । अन्वियात् MugdhaBo. 9. 15 (105. 4); 18. 23 (125. 19); 23. 34 (138. 17); 23. 58 (141. 1); 24. 7 (142. 13); 26. 15 (150. 3); 26. 35 (152. 23); 26. 116 (163. 9)

[1]**अगित्** (a-git) (Gr.) other than *git* विरामेऽगिदनाङ् चाद्यण्वानुनासिकः S'ākaṭāVyā. i. 1. 68.

[2]**अगित्** (ag-it) (Gr.) having an indicatory *ak* णेरग्लोपेऽपि संबन्धस्त्व-गितामपि सिद्धये SiddhāKau. 366B. 7.

अगिदेवी (agi-devī) *f.* name of a goddess अगिदेवीवरलब्ध(? ब्ध)प्रसाद ···रामदेवपादा: EI. xxiii. 143. 3.

अगिर (agira) *m.* 1 fire 2 the sun 3 Rākṣasa [Jaṭādhara in S'abdaKaDru.] 4 the heaven [Apte]

अगिरि (a-giri) *m.* no mountain, mountain which has lost its character कुपितवति श्रीविजये···नरेन्द्रदण्डाधिपतौ गिरिरगि[रि]र्व्वनमवनं जलम-जलम् EI. x. 151. 19.

अगिरिभिद् (a-giribhid) *adj.* not breaking any mountain (नदीः) ता अगिरिभिदोऽपि नातीयात् ĀpaS'S. xi. 20. 6 (comm.)

अगिरौकस् (á-giraukas) *adj.* [AltGr. II. 1. p. 278 ?] not at home in the mountain धन्व॑च्च्रि॒चे अ॒नाशवो॑ जी॒राश्चि॒दगि॑रौकसः R̥V. i. 135. 9.

अगिल (a-gila) (Gr.) other than the word *gila* अगिलस्य गिले(मुम्) CāndrVyā. v. 2. 81; गिलगिलगिलयोरचोऽगिलस्य S'ākaṭāVyā. ii. 2. 77; Kātan. iv. 1. 24; SiddhaHe. iii. 2. 115.

अगीत (a-gīta) *adj.* i not sung, not chanted सावित्रीगेयं यत्रागीतम् DevaBr. 3. 23; ii devoid of songs, without songs अवाद्यमानवादित्रमगीतम-जनारवम् । रङ्गस्थलमिवासन्नपात्रागममभूत्पुरम् UdaySuKa. 107. 10; *n.* not a chant अच्छन्दांस्यगीतानि यजूंषि KāvyMī. 2. 22.

अगीतकाङ्गत्व (agītakāṅga-tva) *n.* state of not being an auxiliary part of music विचारणीयस्य चावापनिष्क्रामादेरगीतकाङ्गत्वमस्त्येव AbhinBhā. i. 179. 13 (*on* 4. 267)

अगीतापाठिन् (a-gītāpāṭhin) *adj.* one who does not study the (Bhagavad-)gītā अमेध्यस्पर्शनिरतास्त्यक्तविष्णूत्सवाश्च ये । अगीतापाठिनो विष्णौ सामान्यमतयो द्विजाः···दैवे पित्र्ये न वै पूज्याः BrBrahmaS. iv. 4. 60.

अगीतित्व (agīti-tva) *n.* the nature of being different from (the Sāman) chanting ऋगक्षराणामगीतित्वान्निवृत्तिः S'ābaBh. 1727. 13 (*on* ix. 2. 34); स्तोभा नोत प्रदिश्यन्ते नागीतित्वेन वर्णवत् NyāyMāVi. 448. 15 (*on* ix. 2. 10)

अगीतोह (agītoha) *adj.* in which the mode of chanting the model is not introduced यद्वेतदप्याद्या विरता एवोहनादिति, अगीतोहास्ते भवन्ति NidāSū. 23. 10 (2. 1)

अगीयमानसाममन्त्रता (agīyamānasāmamantra-tā) *adj.* the state of consisting of *mantras*, not chanted with the *sāman* chant अन्ये···अगीय-मानसाममन्त्रतावशाच्च ऋग्वेदमेवाथर्ववेदमाचक्षते NyāyMañ. i. 237. 5.

अगीष्क (agīṣ-ka) *adj.* speechless अगीष्कः···इत्यत्र विसर्जनीयत्वषत्वादेर-सिद्धत्वात् DurghVr̥. vii. 4. 13; PariVr̥.(Sī.) 2. 8; 2. 15.

अगीष्पाश (a-gīṣpāśa) *adj.* [*f.* -ā] whose speech is not bad (i. e. good) स्त्रियम् । ससपिष्कामगीष्पाशाम्···स ऐक्षत DvyāśraKā. 3. 91.

[1]**अगु** (á-gu) *adj.* [AltGr. II. i. p. 293; III. p. 219] Ai without cows (i. e. poor) उ॒क्थं च॒न श॒स्यमा॑न॒मगो॑र॒रि॒रा चि॑केत R̥V. viii. 2. 14 (Sāy. गायतेर्गौः, अगो: अस्तोतुः); Aii without an ox हलमगु बलस्य SaduktiKa. 308. 3; B having no cow i. e. cowness न चैवं विषयः कश्चित् बहुव्रीहेः प्रकल्पते । अगुरश्च इति व्याप्तिर्नञ्समासेन यस्य न VākyaP. 3(14). 306; C having very few cows 'अगुर्यथाविधी' ति केचित्पठन्ति तत्र नञल्पवचनो द्रष्टव्योऽल्पगुरिति ManuBh. i. 248. 6 (*on* 3. 85); D wicked [Apte]

[2]**अगु** (a-gu) *adj.* having no lustre, dull अगो धनंजयं प्राप्य भविष्यसि वृथाश्रमः KīcaVa. 4. 37.

अगु (a-gu) *m.* 1 the planet Rāhu (who is of the nature of darkness and so deprived of lustre or rays) राहुस्तमोऽसुरोऽगुश्च HorāSā. 2. 40; राहुस्तमोऽगुरसुरश्च Br̥hajjā. 2. 3; रविविधू विदधीत···। समलवावयवौ तु विधुग्रहं समवगन्तुमगुं च तदोक्तवत् GrahaGa. 112. 7 (11. 2); राहुः सर्पासुरफणितमः-सैंहिकेयागवश्च JātaPā. 2. 4; शैला द्वौ खशरा अगोः GrahaLā. 1. 7; 1. 11; 5. 2; राहौ स्युः···अगुः स्वर्भानुभरणभारणाभ्रपिशाचकाः KośaKaTa. 1. 710; राहावगुरु-दाहृतः S'abdaRasaK. 59. 4; 2 darkness [Apte]

अगुञ्जिन् (a-guñjin) *adj.* not making sound अगुञ्जिमञ्जुमुरजं विध्वस्त-गीतध्वनि ।···कथं पुनरिदं (? पुरमिदं) मौनव्रते वर्तते BālRā. 6. 12.

अगुटिकान्वेषिन् (aguṭikānveṣin) (?) *adj.* who was searching for the horses or pebbles द्रङ्गाधिपेनागुटिकान्वेषिणा(v. l. गुटिका°) स ह्यवाप्यत RājTa.(Ka.) 8. 1578.

अगुड (a-guḍa) *adj.* other than brown sugar (i. e. jaggery) कदलील-वलीधात्रीफलान्यगुडमैक्षवम् । अतैलपक्वं मुनयो हविष्यान्नं प्रचक्षते PadmP. iv. 79. 55 = Br̥DharmaP. ii. 5. 11.

अगुडपिष्टशीथुज (a-guḍapiṣṭaśīthuja) *adj.* [*f.* -ā] prepared from other than jaggery, (fermented) flour and molasses (i. e. not distilled from jaggery, flour and molasses) वारुणीम्···अद्भुतामगुडपिष्टशीथुजाम्···अपां-पतिः संनिधाप्य निपपात पादयोः S'ivLī. 10. 51.

अगुण (a-guṇa) *adj.* [*f.* -ā] 1A without any qualification B without a subsidiary (substance etc.) C not secondary, principal 2A destitute of any good quality B having bad qualities 3A without the (three) qualities B without any quality C without any attribute 4 without a string 5 without the *guṇa* change 1A without any qualification सगुणस्थानेऽगुणः सर्वविकार एकत्वात् KātyS'S. vi. 7. 23; तस्य (ब्राह्मणस्य) तेन गुणेन सगुणम् । शूद्रस्य गुणाभावादगुणमेव ṬupT. 99. 7 (*on* vi. 1. 27); 1B without a subsidiary (substance etc.) अगुणे तु कर्मशब्दे MīmāSū. ii. 2. 9; अगुणा च कर्मचोदना MīmāSū. ii. 3. 6; तदिहागुणश्च कर्मशब्दः TantrVā. 580. 18 (*on* ii. 2. 25); MīmāKau. i. 262. 14 (*on* i. 4. 18); iiiB. 268. 3 (*on* ii. 2. 24); 1C (Gr.) not secondary, principal ध्रुवचेष्टितयुक्तिषु चाप्यगुणे तदनल्पमतेर्वचनं स्मरत MahāBh. i. 335. 7 (*on* i. 4. 51); 2A destitute of any good quality गुणान् गुणवतः शल्य गुणवान् वेत्ति नागुणः MahāBhā. viii. 27. 54; (याचकाः) संदृष्टमन्नपानार्थं गुण-ज्ञमगुणं तु वै । त्यजन्ति PauṣkS. 36. 124; लोकादेवाकृतप्रत्ययादगुणो गुणवान् वेत्यनवेक्ष्य गमनं कामो द्वेष इति संशयः KāmSū. 357. 19 (6. 6); Mr̥ch. 4. 22; MārkP. 23. 108; Kirātā. 15. 15; ĀścaCū. i. 14. (1); अप्यगुणो मर्मज्ञः···सिद्धा इमे नरा स्त्रीषु RatiRaha. 13. 26; स्वयमगुणं वस्तु न खलु पक्षपाताद् गुणवद् भवति NītiVā. 28. 47; किमिश्चोदोषोऽसौ न पुनरगुणाया मरुभुवः BhallaS'. 56; S'ivaP. ii(3). 8. 11 (131B. 4); ii(3). 31. 44 (160A. 1); अन्धः काणश्च तौ द्वौ द्वौ स्याद्वै च सगुणोऽगुणः BhaviP. 322B. 16 (ii(1). 5. 32); GaṇeP. ii. 139. 35; वित्तहीनस्तु सद्गुणोऽप्यगुणः KalāVi. 2. 56; SubhāRaK. 42. 24; VyaktiVi. 60. 17; SūktiMu. 35. 5; S'ārṅgaPa. 1052; SaduktiKa. 267. 22; 225. 6; RasāSu. 36. 18 (1. 156); Subhāṣi. 947; निर्दोषाप्यगुणा वाणी न विद्वज्जन-रञ्जिनी MadhuVi. 1. 19; 2B having bad qualites स्यादन्यथाऽगुणस्य हि संयोगो दुःखहेतुः सः KandaCū. iv. 2. 26; खातेऽम्बुनि अगुणे यदि ··· शत्रुतो भयम् VasiS. 45. 83; 3A without (the three) qualities बहवस्तु पुरुषाः चेतनवन्तोऽगुणाः SuśruS. iii. 1. 9; सत्त्वरजस्तमांस्यस्मिन्न सन्त्यतोऽगुणः (पुरुषः) TattvSa. 123. 4; 123. 12; गुणवत्यगुणस्य सतः सस्यार्थमपार्थकं चरति SāṁkhyaKā. 60; त्रिगुणं व्यक्तमव्यक्तम्, अगुणः पुरुषः SāṁkhyaKāBh. 8. 31 (*on* 11); साङ्ख्या-स्त्वामगुणमथाहुरेकरूपम् KūrmaP. 25. 62; स्यादेतत् पुरुषश्चेदगुणोऽपरिणामी कथ-मस्य मोक्षः SāṁkhyaTaKau. 472. 1 (*on* 62); SyādvāMañ. 15. (77); MāṭhVr̥. 20. 13 (*on* 11); 74. 19 (*on* 60); धिष्ण्यं गुणानाम्···अगुणमपि मुखं खण्डितामूर्ति-कीर्ते: JinaS'. 3. 2; 3B without any quality (of the Nyāya-Vaiśeṣika system) एकद्रव्यमगुणं संयोगविभागेषु अनपेक्षकारणमिति कर्मलक्षणम् VaiśeSū. i. 1. 17; (कार्यद्रव्यम्) क्षणमात्रमगुणं तिष्ठति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 366. 8 (*on* ii. 2. 11); सामान्यवानगुणः (गुणः) NyāyKa. 15. 16; उत्पन्नं द्रव्यं यावदगुण-मुत्पद्यते Kiraṇā. 118. 13; 159. 15; अगुण इति गुणलक्षणांशस्यासिद्धेः Khaṇḍan-Khā. 1072. 5; TattvPradī.(Ci.) 183. 1; गुणः सामान्यवानगुणः TarkSaṁ.(Ā.) 56. 8; VivaPraSaṁ. 18. 7; Vādā. 104. 2; Upask. 35. 5 (*on* i. 1. 17); Sarva-DaKau. 5. 10; 3C without any attribute अगुणो गुणकार्यश्च MahāBhā. xiii. 17. 92; व्यतीतं चिन्तयेत् ··· नित्यमतीन्द्रियमगुणम् ViṣṇuSm. 97. 2; शृणु तत्परं सूक्ष्मम् ··· नामजात्यादिरहितमवर्णमगुणं त्वयि । ··· तद्विष्णोः परमं पदम् AhirbuS. 31. 8; ViṣṇuP. i. 22. 41; MārkP. 4. 37; 46. 13; नमः शरण्याय नमोऽगुणाय MatsyaP. 154. 263; अगुणो गुणभाजनः EI. x. 8. 2; x. 10. 2; तथा गुणवदगुणमिति वा···यो विकल्पयितुमिच्छति AitUBh. 277. 3 (*on* 4. 0); UpadeSā. 19. 26; व्यतिरिक्तवृत्तिरगुणो गुणस्थितिः HarVi. 6. 58; अन्तर्यामी परः साक्षाद्-शरीरोऽगुणोऽद्वयः BrĀraUBhVā. i. 4. 945; i. 4. 1364; iii. 7. 33; स एवेदं ससर्जाग्रे भगवानात्ममायया सदसद्रूपया चासौ गुणमय्यागुणो विभुः BhāgP. i. 2. 30; i. 18. 14; ii. 6. 30; ii. 8. 1; x. 3. 19; x. 16. 40; xi. 24. 11; जननि — त्वं

पापपुण्यरहिता सगुणागुणा च DevīBhāP. iii. 23. 53; AgniP. 17. 1; BṛNāraP. 2. 20; अगुणं ध्रुवमक्षय्यमलिङ्गं शिवलक्षणम् LiṅgaP. i. 3. 3; BrahmP. 239. 94; GaṇeP. ii. 122. 15; S'ivaP. ii(1). 9. 27 (48A. 7); अकारमूर्तिमगुणम् … धारयेत् ĪśānS'iPa. ii. 67. 14; SubhāRaK. 42. 24; तत्रैक आहुरगुणं ब्रह्मेति KarmaNi. 1. 4; S'aṅkaDigVi.(Mā.) 8. 110; 14. 86; तस्य पुनर्…अगुणक्रियमात्मानमबाह्येन चक्षुषा साक्षात्कुर्वत: PārvPa. 2. 5 (1); BallāC. 115. 12; PraboSu. 245; SiddhāKau. 331B. 2; (त्वम्) अगुणोऽद्वय: AdhyāRā. vi. 13. 6; vii. 5. 61; VṛGautaSm. 501. 20(1); AnekāTi. 1. 21; **4** without a string यदि तदगुणं कण्ठे मा धास्तथोरसि मा कृथा: SaduktiKa. 225. 6; **5** without the *guṇa* change उञ्छादिषु युगशब्द: घञन्तोऽगुणो निपात्यते SiddhāKau. 621B. 4.

अगुण (a–guṇa) *m.* **1** fault, demerit, defect, flaw, vice, bad quality गुणान् पश्यन्ति नागुणान्। … ये ते उत्तमपूरुषा: MahāBhā. ii. 65. 6; vii. 9. 41; xii. 84. 16; xii. 104. 45; न हि कंचन पश्यामो राघवस्यागुणं वयम् Rāmā. ii. 859*. 1; ii. 993*. 10; ii. App. i. 25. 34; कर्माणि चैषां सर्वेषां योगायोगगुणागुणा:। … सर्वमेतत्समाख्यातम् CaraS. i. 1. 139; i. 27. 12; (जानीयात्) सारासारं च भाण्डानां देशानां च गुणागुणान् ManuSm. 9. 331; 3. 22; अवसानेषु सर्वेषामतृप्तिर्नागुण: स्मृत: PauṣkS. 1. 51; 2. 9; बोधिसत्व(? त्त्व)गोत्रे समासेन चतुर्विध आदीनव: येन गोत्रस्थोऽगुणेषु प्रवर्त्तते MaYānaSū. 11. 27 (3. 7); गुणागुणान् वैशिके वक्ष्याम: KāmSū. 69. 4 (1. 5); गुणागुणमनुचिन्त्य शरीरकाञ्चनकस्य EI. xvii. 347. 13; MārkP. 25. 12; MatsyaP. 215. 96; Kirātā. 6. 21; S'iśuVa. 16. 44; मुक्तागुणस्तु हृदये मुक्तागुण एव वनितानाम् EI. xvii. 340. 7; ह्रेपणमगुणो यस्मिन् KuṭṭaMa. 380; गुणा गुणा: अगुणा दोषा: ManuBh. i. 217. 18 (*on* 3. 22); PāraS. 30. 10; 10. 68; RāmC. 8. 86; YogVā. vi(2). 80. 37; प्रतिभाविवेकविकलता हि न गुणागुणयोर्विभागसूत्रं पातयति KāvyMī. 14. 15; AgniP. 220. 23; SkandP. i(2). 58. 41; iv. 35. 224; i(2). 1. 53; BhaviP. 25B. 25 (i. 7. 16); SamrāSū. 44. 1; क्वापि कस्य च कुतोऽपि कारणाच्चित्तवृत्तिरिह किं गुणागुणै: SubhāRaK. 40. 22; ĀryāSaS'a. 204; TriṣaS'aPuC. iii. 8. 17; RasāSu. 5. 15 (1. 32); निसर्गतस्त्रिवर्ग: स्यादनित्याद्यगुणान्वित: EI. xiv. 93. 59; भर्तृणामगुणं गुणं मद्गृहात्…संचिन्त्य सर्वं वदेत् JātaPā. 16. 4; DaṇḍaVi. 199. 4; HammīMaKā. 2. 5; Acyutarā. 12. 39 + 16; अङ्गप्रत्यङ्गनिर्वृत्तौ ये भवन्त्यगुणा गुणा: BhāvPra. (Bhā.) 3. 287; देशान्तराणां गुणागुणं लाभालाभहेतुत्वम् BālamBha. i. 367. 19 (*on* 1. 119); S'ukrNī. 1. 132; गुणागुणौ यौवनम्…चतुरेणैवं प्रयुञ्जीत NāṭyaS'ā. 9. 99; CāṇaNīDa. 17. 4; S'atTrayī. 37; अन्यथा त्वगुणं कृत्वा RasRaSa 2. 16; भुजग: पादतलाहतोऽप्यकाले। न करोत्यगुणं कयापि बुद्धया PañcT. 1. 32 (28. 11); **2** non-attribute, not quality शब्द: स्पर्शवतामगुण: VaiśeSū. ii. 1. 25; न ह्यगुणो गुणिनं विकर्तुमुत्सहते Bṛha. 218. 5; IṣṭaSi. 90. 20; विभाषा इति योगविभागादगुणे स्त्रियां च क्वचित् SiddhāKau. 150B. 15; **3** (Gr.) absence of *guṇa* operation दीर्घ इण: परोक्षायामगुणे Kātan. iii. 3. 17; iii. 4. 2; iii. 5. 42; iii. 6. 1; नकारोऽगुणार्थ: KātanVṛ. iii. 2. 15; iii. 5. 41; क्षिणोत्यावगुणे क्षिणो: DaivaVyā. 13; **4** name of the son of Yakṣa यक्ष: … तत्सुतस्त्वगुणस्त्वासीत् S'ivaP. v. 39. 24 (452A. 6); **5** inefficaciousness of medicine क्रूरार्दिते विलग्ने वैद्यान्न गुणस्तदौषधाद्रोग:। वृद्धिमुपयाति दशमे क्रूरैर्निजबुद्धितोऽप्यगुण: TājiNī. iii(1). (5). 46 (342)

अगुणक (aguṇa–ka) *adj.* without attributes सर्वम्…अगुणकम् TattvMu. 4. 134.

अगुणकण (aguṇa–kaṇa) *m.* a little bit of vice अगुणकणो गुणराशिर्द्वयम्…खलमुखे पतितम्। प्रसरति तैलमिवैक: सलिले घृतवज्जडत्वमेत्यन्य: Subhāṣi. 466.

अगुणग्रन्थिगहन (a–guṇagranthigahana) *adj.* [*f.* –ā] who is different from one who is unfathomable due to the knot (i. e. combination) of the (three) qualities (i. e. Sattva, Rajas and Tamas) प्रकृतिमगुणग्रन्थिगहनाम्। …लक्ष्मीमभिदधति सन्तो भगवतीम् DevīPañ. 5. 25.

अगुणग्रह (a–guṇagraha) *adj.* who has no strong feeling (or attachment) for (the products or modifications of) the (three) *guṇas* (viz. Sattva, Rajas and Tamas) निरीक्ष्य चेत्थं त्वगुणग्रहोऽगुणं न याति मोहं ग्रहदोषमुक्तित: UpadeSā. 460. 26.

अगुणग्राहिन् (a–guṇagrāhin) *adj.* who does not know the merits अगुणग्राहिणोऽपि स्यादङ्गं सोऽपि गुणग्रह: PramāVār. 2. 155; मदस्य रागहेतुत्वेऽगुणग्राहिणोऽपि रागो भवेत् PramāVāBh. 123. 20.

अगुणज्ञ (a–guṇajña) *adj.* [*f.* –ā] who does not appreciate merits or virtues नष्टं दाक्षिण्यमगुणज्ञे PañcT. 1. 103 (105. 12); नष्टो गुणोऽगुणज्ञे Tantrākhyā. 30. 9; भगवति कमलालये भृशमगुणज्ञासि MudrāRā. 2. 5(2); अगुणज्ञासीत्यधिक्षेप: HarṣaC. 57. 7; अगुणज्ञौ तव पितरौ JayMa. 227. 20 (*on* 3. 5); नैव न: प्रियतमोभयथासौ …। एकतो हि धिगमूमगुणज्ञामन्यत: कथमद:प्रतिलम्भ: NaiṣC. 5. 69; वृथा दुग्धोऽनड्वान्…मया मूढेन त्वां कृपणमगुणज्ञं प्रणमता Subhāṣi. 449; 341; अगुणज्ञस्य कपटकूटस्य कूबरस्य समीपे न स्थितोऽहम् KathāK. 162. 15.

अगुणतस् (a–guṇatas) *adv.* not secondarily, not subordinately (i. e. principally) अथागुणतो धातुना अभिधीयमानव्यापारता, क इदानीं प्रत्ययार्थ: BhāvanāVi. 32. 3; 38. 3; 109. 2; 179. 3.

अगुणता (aguṇa–tā) *f.* **1** the state of being without a bow-string आपच्चापं बलारेर्न परमगुणतां पूस्त्रयप्लोषिणोऽपि CaṇḍīS'. 65; **2** the state of being without efficiency, uselessness, futility, CaṇḍīS'. 65; प्रयुक्ता नूनमा(? म)स्थाने प्रणयप्रशमक्षमा:। प्रयान्त्यगुणतामेव मानम्लानिकरा: परम् RāmāMañ. 306. 16; **3** the state of having no quality वैशेषिकपक्षेऽगुणतया तदभावात् KhaṇḍanKhā. 624. 24; **4** absence of merit, defect रसास्वादो व्यवहितप्राय इत्यस्यागुणता (श्लेषस्य) SāhiDa. 464. 2.

अगुणत्याग (a–guṇatyāga) *m.* absence of abandonment of three qualities (viz. Sattva, Rajas and Tamas) अगुणत्यागाच्चाप्येवम्। यदा हि नाहं न मम किंचिदिति मुक्ताहंकारममकारो भवति तदा ब्रह्मता भवति ManuBh. ii. 468. 18 (*on* 12. 50)

अगुणत्व (aguṇa–tva) *n.* **1** the state of having no speciality (in the form of being enjoined as accessory etc.) स्रौवेण वागुणत्वाच्छेषप्रतिषेध: MīmāSū. x. 7. 44; x. 7. 48; **2** the state of not being an accessory or subordinate rite समत्वादगुणत्वम् MīmāSū. xi. 1. 15; S'ābaBh. 2110. 8 (*on* xi. 1. 15); अन्येषामगुणत्वं स्यात्। अनङ्गत्वमित्यर्थ: S'ābaBh. 2110. 18 (*on* xi. 1. 15); अगुणत्वादनामत्वादमन्त्रत्वादनन्वये। अष्टत्वाद्यप्रमाणं चेन्नार्थवादतयान्वयात् NyāyMāVi. 54. 5 (*on* i. 4. 12); **3** (Gr.) the state of not having the guṇa–substitute अतोऽन्यत्र विधाने वावगुणत्वम् Vār. 7 *on* P. vii. 3. 85; अगुणत्वं विदेस्तथा PrakriKau. ii. 67. 1; युग इति घञन्त:। निपातनादगुणत्वं कालविशेषे रथाद्यवयवे च प्रयोग:। अन्यत्र योग: Prasā. ii. 746. 8; **4 i** the state of not possessing the qualities (Sattva, Rajas and Tamas) (पुरुष:) कस्मादकर्ता। उदासीनत्वादगुणत्वाच्च TattvSa. 123. 15 (*on* 3); **4 ii** the state of not possessing qualities or being free from qualities नान्योऽवयव्यवयवेभ्यो द्रव्यान्तरगुणानां द्रव्यान्तरगुणाकारणत्वे अगुणत्वप्रसङ्गात् NyāyVār. 231. 8 (*on* ii. 1. 31); नापि गुणद्वारको व्यय: संभवति अगुणत्वात् MuṇḍaUBh. 310. 6 (*on* i. 1. 6); अत आत्मनोऽपि…अगुणत्वं वाभ्युपेयम् IṣṭaSi. 90. 13; 358. 16; तज्जातित्वे सति अगुणत्वसंख्यात्वैकत्वानामन्यतमत्वं तत् TarkSaṁ.(Ā.) 2. 18; 58. 1; गुणत्वे तु न ज्ञानाश्रयत्वसंभव: गुणानामगुणत्वात् S'rutaPra. iA. 150. 23 (*on* i. 1. 1); न च वेद्यस्यागुणत्वमुत्तरस्य सगुणत्वमिति वाच्यम् AṇuBh. 27. 6 (*on* i. 1. 11); **4 iii** the state of not having the requisite standard quality अगुणत्वगुणसंश्रयै:। यथाकामात् पदार्थानामर्घं हीनाधिकं भवेत् S'ukrNī. 2. 359; **5 i** the state of not possessing any virtue or meritorious quality तस्मान्मौनेन भोक्तव्यमगुणत्वमनिच्छता BhaviP. 211A. 28 (i. 140. 33); **5 ii** the state of not being a quality पिठरोपादानत्वेऽपि कर्मणोऽगुणत्वात् NyāyVārPari. 518. 11; संयोगस्य … अगुणत्वोपपत्तौ अव्यवच्छेद्यत्वात् VedāntKa. 266. 9 (*on* ii. 2. 13); **5 iii** the state of not being a merit (i. e. the state of not being described as merit) अत्र पर्यन्ते … गुणस्य दोषत्वेनावर्णनात् तत्त्वेन वर्ण्यमानस्य च रवितुरगाद्यदानस्यागुणत्वात्…व्याजस्तुति: RasGaṅ. 691. 13.

अगुणत्वप्रसङ्ग (aguṇatva–prasaṅga) *m.* contingency of (the defect of) the state of being free from qualities नान्योऽवयव्यवयवेभ्यो द्रव्यान्तरगुणानां द्रव्यान्तरगुणाकारणत्वे अगुणत्वप्रसङ्गात् NyāyVār. 231. 8 (*on* ii. 1. 31)

अगुणत्वोपपत्ति (aguṇatvopapatti) *f.* the possibility of not being a quality संयोगस्य … अगुणत्वोपपत्तौ अव्यवच्छेद्यत्वात् VedāntKa. 266. 9 (*on* ii. 2. 13)

अगुणदर्शन (aguṇa–darśana) *n.* perception of the defect तत एव च नात्मीयबुद्धेरपि गुणेक्षणम्। कारणं हीयते सापि तस्मान्नागुणदर्शनात् PramāVār. 2. 246.

अगुणदर्शिन् (a–guṇadarśin) *adj.* who does not perceive or appreciate merits or virtues सती … स्वसुतापि च। नाहूता यज्ञविषये दक्षेणागुणदर्शिना S'ivaP. ii(2). 27. 23 (103A. 12)

अगुणनिबन्धनत्व (aguṇanibandhana–tva) *n.* the nature of not being caused by quality साधितं हि द्वित्वादिव्यवहारस्य अगुणनिबन्धनत्वम् TarkSaṁ. (Ā.) 64. 14.

अगुणनिस्राव (aguṇa–nisrāva) *m.* faulty discharge हिंस्यते धमनीमर्म यदा नागस्य मर्मसु। तदाऽप्यगुणनिश्रा(? स्रा)वाद्गजस्त्यजति जीवितम् Hastyāyur. 514. 30 (3. 23)

अगुणपरतन्त्र (aguṇa–paratantra) *adj.* which depends on what is other than a quality or property (i. e. its possessor) गुणानामगुणपरतन्त्रस्वभावत्वात् NayaVi. 121. 2 (*on* i. 1. 5)

अगुणभाव (a-guṇabhāva) *m.* absence of the subordinate character प्रधानेनागुणभाव उपलक्ष्यते गुणभावो यत्र नास्ति स कर्तेति Nyās. i. 301. 3 (*on* i. 4. 54); प्राधान्येनागुणभावो लक्ष्यते PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 4. 54.

अगुणभूत (a-guṇabhūta) *adj.* [*f.* –ā] which is not (rendered) subordinate अगुणभूतो यः क्रियाप्रसिद्धौ स्वातन्त्र्येण विवक्ष्यते तत्कारकं कर्तृसंज्ञं भवति KāśiVṛ. *on* P. i. 4. 54; अगुणभूता यत्र शक्यार्थता तत्र यथा स्यात् प्रयोज्यो भृत्यो नियोज्यो दास इति Nyās. iii. 811. 3 (*on* vii 3. 68)

अगुणमय (a-guṇamaya) *adj.* not consisting of or not the product of the (three) qualities (Sattva, Rajas and Tamas) कामधियस्त्वयि रचिता न परम रोहन्ति… । ज्ञानात्मन्यगुणमये गुणगणतोऽस्य द्वन्द्वजालानि BhāgP. vi. 16. 39.

अगुणयत् (a-guṇayat) *adj.* not repeating बहुदेवताविभागमपेक्षमाणस्य तत्रागुणयतः विस्मृतं स्यात् ManuBh. i. 367. 12 (*on* 4. 100)

[1]**अगुणरूप** (aguṇa–rūpa) *adj.* whose nature or form is without attributes ब्रह्मणोऽगुणरूपस्य माया वर्णस्वरूपिणी BhaviP. 431B. 22 (iii(2). 4. 60)

[2]**अगुणरूप** (aguṇa–rūpa) *adj.* **i** having defective nature 'संपत्तिआवि खञ्जइ' इत्यादावगुणरूपस्यापि गत्यन्तराभावेनादरणीयत्वात् AlaṅkāRa. 71. 31; **ii** of the nature of defect itself गुणागुणरूपस्तुतिनिन्दावादस्तु सर्वत्र यथासंभवं कल्प्यः MīmāKau. iii(1). 31. 17 (*on* i. 2. 10)

अगुणरूपिन् (aguṇarūp-in) *adj.* who possesses a form which is without attributes पापाः… । तत्त्वं ते नैव जानन्ति शिवस्यागुणरूपिणः SivaP. ii(3). 28. 24 (155B. 14)

अगुणवचन (a-guṇavacana) *m.* a word not expressive of or conveying a quality (as its sense) कथमगुणवचनो गुणं ब्रूयात् S'ābaBh. 356. 1 (*on* i. 4. 22); कथमगुणवचन इति वाचकत्वमभ्युपेतं मन्वानस्य प्रश्नः TantrVā. 319. 10 (*on* i. 4. 22); S'āstrDī. 84. 8 (*on* i. 4. 13); अगुणवचनेभ्योऽपि हेतौ पञ्चमी समर्थनीया S'ivārkaMaDī. i. 116. 31 (*on* i. 1. 2); i. 214. 33 (*on* i. 1. 14); i. 563. 30 (*on* i. 4. 25); *adj.* not expressive of a quality अगुणवचनादपि प्रशस्यशब्दात्सादेवादेशविधेर्ज्ञापकादजाद्योर्विधिः Prasā. i. 920. 15; न च क्षिप्रक्षुद्रावगुणवचनौ LaS'abdeS'e. ii. 372. 11.

अगुणवचनत्व (aguṇavacana-tva) *n.* the nature of not being expressive of a quality अगुणवचनत्वाद्…अप्राप्तमेव ष्यञं कृतवान् NyāyMañ. i. 381. 10; न तु वपावानित्ययं शब्दो गुणमुक्तवान् । अगुणवचनत्वात् Prasā. i. 495. 14; LaS'abdeS'e. ii. 372. 9.

अगुणवत् (a-guṇava(n)t) *adj.* **1** which does not possess qualities द्रव्याश्रय्यगुणवान् … इति गुणलक्षणम् VaiśeSū. i. 1. 16; गुणा येषु वर्तन्ते ते गुणवन्तो न गुणवन्तोऽगुणवन्तः Kiraṇā. 161. 20; अत आह अगुणवानिति (गुणः) Upask. 33. 14 (*on* l. 1. 16); **2** who is not possessed of good qualities or virtues सवर्णजोऽप्यगुणवान् नार्हः स्यात्पैतृके धने BṛhaspaSm. 201. 34; नश्यन्ति गुणशतान्यपि पुरुषाणामगुणवत्सु पुरुषेषु PañcT. i. 101 (105. 7); नश्यन्ति गुणा गुणिनां पुरुषाणामगुणवत्सु पुरुषेषु Pañcā. 60. 16; Tantrākhyā. 30. 3; PauskS. 36. 124; बृहस्पतिरपि 'सवर्णजोऽप्यगुणवान्नार्हस्स्यात् पैतृके धने' इति । अगुणवान् पितृदृष्टादृष्टकार्योपयोगिगुणरहितः SmṛtiCan. iv. 630. 20; iv. 742. 16; **3** (act etc.) which is not virtuous or meritorious गुणवद्गुणवद्वा कुर्वता कार्यजातं परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन S'atTrayī. 45 = SubhāRaK. 49. 29 = Subhāṣi. 2934 = S'ārṅgaPa. 1391.

अगुणवत्त्व (aguṇavat-tva) *n.* state of having no quality, non-possession of attributes उत्क्षेपणादीनां पञ्चानामपि…अगुणवत्त्वम् PadārthaSaṁ. 290. 3; NyāyKa. 290. 20; Kiraṇā. 161. 15; Upask. 34. 14 (*on* i. 1. 16); DaṇḍVi. 295. 19; Hastyāyur. 389. 9 (3. 6)

अगुणवश्य (a-guṇavaśya) *adj.* who is not under the control of qualities (*Sattva, Rajas* and *Tamas*) निरञ्जनस्य-अगुणवश्यस्य (ईश्वरस्य) S'rutaPra. ii. 281. 25 (*on* ii. 2. 3); iB. 148. 23 (*on* i. 1. 4)

अगुणवादिन् (a-guṇavādin) *adj.* not speaking about virtues, fault-finding न…जनोऽस्त्यगुणवादी यो रामस्य भुवि भूपते Rāmā. ii. 47*. 3.

अगुणविद् (a-guṇavid) *adj.* who does not understand good qualities पुरोभागी भागी पुरुषपशुतायामगुणवित् समस्तो नाम स्तात् SiddhāSi. i. 3. 1.

अगुणविधि (a-guṇavidhi) *m.* non-operation of the Guṇa substitute जाग्रोऽगुणविधिः Vār. 9 (*on* P. i. 2. 1)

अगुणविधिपर (a-guṇavidhipara) *adj.* not meant for enjoining an accessory अगुणविधिपरे हि वाक्ये भवत्यनेकगुणविधानम् S'ābaBh. 593. 13 (*on* ii. 3. 4)

अगुणवृद्धिभाज् (a-guṇavṛddhibhāj) *adj.* which does not undergo *guṇa* or *vṛddhi* ज्ञापक एवाकारान्तानामन्येषां चागुणवृद्धिभाजामदहनासादीनामदादिषु पाठः सार्वधातुकेऽतो लोपाभावस्य Pradī. v. 308B (*on* vi. 4. 46)

अगुणवृद्धिसंज्ञक (a-guṇavṛddhisañjñaka) *adj.* devoid of the terms *guṇa* or *vṛddhi* अन्यथा 'अचश्च' इत्यस्य स्वसंज्ञया विधाने नियमस्य 'दिव उत्' इत्यादिष्वगुणवृद्धिसंज्ञकेषु तत्संज्ञकेषु च यत्रेङ् न संभवति 'अष्टन आ विभक्तौ' इत्यादौ, तत्र चरितार्थत्वात् 'दिव औत्' इत्यादिषु गुणवृद्धिसंज्ञकेषु यत्रेक् संभवति तत्रायं नियमः स्यात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. (*on* P. i. 1. 3)

अगुणव्यतिरेक (a-guṇavyatireka) *adj.* devoid of the change of the (three) qualities (such as *Sattva, Rajas* and *Tamas*) (i. e. not being the product of Prakṛti) सः जीवेश्वरादिभेदज्ञानेन…अगुणव्यतिरेके सत्त्वादिगुणविक्रियाहीने विष्णुलोके पूर्ववत् सर्वमुक्ताधिपतिर्जायते NyāySu.(Ja.) 437A. 2 (*on* ii. 3. 14)

अगुणशील (a-guṇaśīla) *adj.* who does not possess good qualities or good character गुणिनि गुणज्ञो रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः S'ārṅgaPa. 293 = Subhāṣi. 253 = MādhavaĀ. 39.

अगुणसंयोग (aguṇa-saṁyoga) *m.* possession of defect (such as blindness) त्वमप्यगुणसंयोगात् प्राप्तं राज्यं न लब्धवान् MāhāBhā. i. 129. 14.

अगुणाख्यान (aguṇākhyāna) *n.* narration of a fault or defect प्रजापतेरगुणाख्यानम् KātyS'S. xii. 4. 20.

अगुणात्मन् (a-guṇātman) *adj.* not possessing good qualities शत्रोरप्यगुणात्मनोऽपि विदधत्युच्चैर्गुणोत्कीर्तनम् । … कष्टं किं न मनस्विनोऽपि मनुजाः कुर्वन्ति वित्तार्थिनः SindūPra. 75.

अगुणान्तरज्ञ (a-guṇāntarajña) *adj.* [*f.* –ā] not discriminating between one quality and another या दुष्करान्येन जगद्विभूतिस्तामिन्दुरुद्यन्कृतवानशेषम् । कान्ताप्रियाणीति तथास्तमागाद्विधेर्विचेष्टा ह्यगुणान्तरज्ञा Rāvaṇā. 6. 79.

अगुणाय (aguṇāya–) [*denom.* from *aguṇa*] to become a demerit or a defect गुणा अप्यगुणायन्ते गाढग्रहघनीकृताः DaśāvaC. 5. 142.

अगुणारोप (aguṇāropa) *m.* attribution of demerits or bad qualities शत्रावप्यगुणारोपं काकतीन्द्रो न मृष्यति PratāYaBhū. 16. 7.

अगुणार्थम् (a-guṇārtham) *adv.* not intended for (expressing) any (specific) quality (स्तोत्रशस्त्रे) वशावद्वागुणार्थं स्यात् MīmāSū. ii. 1. 15 (S'ābaBh. सगुणे चोदिते निर्गुणेनाभिधानं भविष्यति)

अगुणाश्रय (a-guṇāśraya) *m.* not the abode of the (three) qualities (such as *Sattva, Rajas* and *Tamas*) प्रायशः साधवो लोके परैर्द्वन्द्वेषु योजिताः । न व्यथन्ति न हृष्यन्ति यत आत्मागुणाश्रयः BhāgP. i. 18. 50; निजैकाश्रयतागुणाश्रयम् । वन्ने वरम्…रमा मुकुन्दम् BhāgP. viii. 8. 23.

अगुणित (a-guṇita) *adj.* [*f.* –ā] beyond calculation, countless धातकीकुसुमानां गौ(? गो)णीरगुणिताः (v. l. अगणिताः) … लोकेनादाय व्रजता … व्याप्तदिगन्तरम्…वनग्रामकं ददर्श HarṣaC. 305. 13.

अगुणिन् (a-guṇin) *adj.* devoid of (good) qualities गुणिनमगुणिनं वितर्कयन्ती… । वितरति मतिविप्लवं नृपाणामियमुपसर्पणमात्रकेण लक्ष्मीः VikraDeC. 6. 36; न ह्यगुणिनि भक्तिरुपपन्ना TattvPrakā. 158B. 5 (*on* iii. 2. 28).

अगुणिनय (aguṇi–naya) *m.* the doctrine that (the soul) is devoid of qualities (आत्मद्रव्यम्) अगुणिनयेनोपाध्यायविनीयमानकुमारकाध्यक्षवत् केवलमेव साक्षि TattvPradī.(A.) 371. 7 (after 3. 75)

अगुणीकारलिङ्ग (aguṇīkāra–liṅga) *n.* characteristic which may convert (the category of quality) into non-quality सादृश्यं शक्तिसंख्याप्रभृति च कतिचिद्भिन्नमूचुर्गुणादेः । स्यादत्रातिप्रसक्तिः प्रतिगुणमगुणीकारलिङ्गोपलब्धेः Tattv-Mu. 5. 120.

अगुणीभाव (a-guṇībhāva) *m.* the state of being not subordinate प्राधान्येनागुणीभावेन विवक्षितो योऽर्थः स कर्तृसंज्ञः Prasā. i. 404. 12; सर्वथागुणीभावः स्वातन्त्र्यमिति तात्पर्यम् Prasā. i. 404. 21.

अगुणीभूत (a-guṇībhūta) *adj.* which is not subordinate क्रियां प्रत्यगुणीभूतं नेश्वराद्यपि सिध्यति BṛĀraUBhVā. iii. 2. 163.

अगुणैकभू (aguṇaikabhū) *f.* the sole abode of bad qualities ततः शौरिः कृतोद्वेगो गुरूणामगुणैकभूः । विरचय्य चितामत्र कृशानुमविशत्स्वयम् PāṇḍaC. 2. 117.

अगुणोक्तितस् (aguṇokti-tas) *adv.* because of (the word) not expressing attribute किमग्नीवरुणौ श्लिष्टकृच्छन्देन विवर्जितौ । वक्तव्यौ सहितौ वाचो रूढत्वादगुणोक्तितः NyāyMāVi. 543. 12 (*on* x. 4. 19)

अगुणोत्पत्ति (aguṇotpatti) *f.* originative injunction not specifying (any) accessory अगुणोत्पत्तौ कर्मणि तत्रैव गुणः TantrVā. 540. 16 (*on* ii. 2. 24)

अगुण्य (a-guṇya) *adj.* [*f.* -ā] not possessing (good) qualities; possessing defects पार्थिवोऽर्थिनं गुण्यगुण्य इति न व्यजीगणत् S'iśuVa. 14. 47; हुं लज्जते (जयसिंहः) त्वां न जयाम्यहिम्यज्योत्स्ना तमिस्रामिव यद्यगुण्याम् DvyāśraKā. 18. 86 (comm. अगुण्यामालोकविनाशकत्वादिदोषैर्निर्गुणाम्)

अगुण्यमान (a-guṇyamāna) *adj.* not being repeated केवलं बहुवेदस्यागुण्यमानं प्रणश्यतीति स्वाध्यायो न निवर्तते ManuBh. i. 447.11 (*on* 5.59); अगुण्यमानं तु सदा साधूनां विस्मृतं श्रुतम् । अनभ्यसनतो नश्यत्यधीतं धीमतामपि PariPar. 9.56.

अगुण्यवृत्ति (aguṇya-vṛtti) *f.* conduct or action of one who does not possess good qualities साधवः ··· । तुलयन्ति न राम विक्रमं द्विषतीतापमगुण्यवृत्तिभिः JānaHa. 4.67.

अगुदृग्योग (agudṛg-yoga) *m.* association with the aspect of the planet Rāhu (भानुना शोकः ।) चन्द्रगुरुदृग्योगान्निश्चयेन (v. l. चन्द्रागुदृग्योगान्निश्चयेन JaimiUpaSū. iv. 1.52. (Bangalore, 1955)

अगुप्त (á-gupta) *adj.* [*f.* -ā] **A i** unprotected, unguarded अन्ये वा वै निधिमगुप्तं विन्दन्ति TaiS. V. vi. 6.2; तथाप्यगुप्तानां सीमावरोधविचयं दद्युः ArthS'ā. ii. 178.3 (4.13); अकालसहमत्यल्पं मूर्खव्यसनिनायकम् । अगुप्तं भीरुयोधं च दुर्गव्यसनमुच्यते Hitopa. 3.134; **ii** unprotected (i. e. having no guardian (such as husband etc.), unrestrained, independent ब्राह्मण्यामगुप्तायां क्षत्रियस्योत्तमः (दण्डः) ArthS'ā. ii. 181.3 (4.13) (comm. तस्यां स्वतन्त्रायां क्षत्रियस्य गन्तुः उत्तमः साहसदण्डः); शूद्रो गुप्तमगुप्तं वा द्वैजातं वर्णमावसन् । अगुप्तमङ्गसर्वस्वैर्गुप्तं सर्वेण हीयते ManuSm. 8.374 (ManvaMu. भर्त्रादिभी रक्षितामरक्षितां वा); ब्राह्मणीं यद्यगुप्तां तु गच्छेतां वैश्यपार्थिवौ । वैश्यं पञ्चशतं कुर्यात्क्षत्रियं तु सहस्रिणम् ManuSm. 8.376; अगुप्ता व्याख्याता । भ्रष्टशीलानाथा च ManuBh. ii. 226.26 (*on* 8.376); यद्यप्यगुप्ता परदाराव्यपदेश्या भवति विवाहसंस्कारे सति, तथापि स्वैरिणी भर्तृस्वतामतिक्रान्ता ManuBh. ii. 229.10 (*on* 8.385); ii. 226.9 (*on* 8.374); Mitā. 311.24 (*on* 2.286); अगुप्तासु भवेद् दण्डः सुगुप्तास्वधिको भवेत् MatsyaP. 227.138; ViṣṇuDhaP. ii. 72.123; अगुप्ते मानसव्यभिचारादरक्षिते गृहेऽवरुद्धे इति यावत् SmṛtiCan. iv. 745.19; अगुप्तया अरक्षितव्या(? या) इत्थं सवर्णया सह संगतः पञ्चशतानि दण्ड्य इति Subodhi. 105.3 (*on* 2.286); 104.31 (*on* 2.286); परिणीता अनेकविधा ··· गुप्ता अगुप्ता चेति DaṇḍaVi. 154.5; (अगुप्तमङ्गसर्वस्वी गुप्तं सर्वेण हीयते) अगुप्तमरक्षितम् DaṇḍaVi. 172.16; 167.22; **Bi** not concealed, not invisible (मन्त्री) यथा सिद्धादिषु द्विज । गगनस्थेष्वदृश्यः स्यादाचरेन्न्यासमात्मनः । अगुप्तस्य यतो वीर्यं मन्त्रजस्याहरन्ति ते JayāS. 11.8; **Bii** unbridled, licentious (इदम्··· उद्यानं पश्यतु भवान्) हृदयमिव दुरात्मनामगुप्तम् Mṛcch. 8.4; **C** uncontrolled इन्द्रियाणि ह्यगुप्तानि दुःखाय च भवाय च Saund. 13.54; गुप्तानि शब्दादिषु रागादिनिरोधाद् अगुप्तानि च आगमश्रवणेर्यासमित्यादिष्वनिरोधादिन्द्रियाणि येषां ते (गुप्तागुप्तेन्द्रियाः) AupaSūṬ. 66.1.

अगुप्तत्व (a-guptatva) *n.* state of being unprotected उभयत्र दत्तयोर्गुप्तत्वागुप्तत्वयोर्मूलानुक्तयोर्विशेषणयोः फले आह BālamBha. ii. 334.19 (*on* 2.286)

अगुप्तत्वपक्ष (aguptatva-pakṣa) *m.* the alternative of the state of being unprotected द्विजातिस्त्रियमभिगच्छतः शूद्रस्य तस्यागुप्तत्वपक्षे एकाङ्गच्छेदः DaṇḍaVi. 172.7.

अगुप्तब्राह्मणीगमन (aguptabrāhmaṇī-gamana) *n.* sexual intercourse with an unprotected Brahmin woman बलादगुप्तब्राह्मणीगमने तु सहस्रपणात्मकः (दण्डः) DaṇḍaVi. 168.9; मिताक्षरापक्षे तु यद्यपि तत्सममिति संख्यासाम्यनिरूपकोऽगुप्तब्राह्मणीगमनदण्ड एकत्र ब्राह्मणकर्मकोऽन्यत्र क्षत्रियवैश्यकर्मक एवेति विशेषोऽस्ति DaṇḍaVi. 168.21; अगुप्तब्राह्मणीगमने यो दण्डः स इत्यर्थः VyavaMa. 248.6.

अगुप्तश्रुतचारित्र (agupta-śrutacāritra) *adj.* endowed with unconcealed erudition and character श्रुतचारित्रयोर्जाता यस्याहंता न विद्यते । अगुप्तश्रुतचारित्रं नारदं तं नमाम्यहम् SkandP. i(2). 54.28.

अगुप्तागमन (aguptā-gamana) *n.* sexual intercourse with an unprotected woman अगुप्तागमने पञ्चशतानि प्रवासनाङ्कने ManuBh. ii. 229.10 (*on* 8.385)

अगुप्तासवर्णागमन (aguptāsavarṇā-gamana) *n.* sexual intercourse with an unprotected woman of the same caste अगुप्ता(? अगुप्त)सवर्णागमने दण्डमाह सहस्रमिति BālamBha. ii. 334.20 (*on* 2.286)

अगुप्तिमत् (agupti-ma(n)t) *adj.* having no protection चन्दने विषधरान्सहामहे वस्तु सुन्दरमगुप्तिमत्कुतः । रक्षितुं वद किमात्मसौष्ठवं संचिताः खदिर कण्टकास्त्वया BhallaS'. 32 = SūktiMu. 33.51 = SūktiRa. 171.19 = S'ārṅgaPa. 1043 = Subhāṣi. 798.

अगुप्तैकाङ्गसर्वस्विन् (aguptaikāṅgasarvasv-in) *adj.* one who has received (the punishment of) a limb (being cut off) and (confiscation of) the whole property when the sin is committed against an unprotected woman अगुप्ते ब्राह्मण्येकाङ्गकर्तनं सर्वस्वग्रहणं चेत्येकाङ्गसर्वस्वं तद्वानगुप्तैकाङ्गसर्वस्वी ManvaVi. 1093.9 (*on* 8.374)

¹अगुरु (a-guru) *m.* other than a preceptor or an elder तान्न साधारणे श्मशाने प्रयुञ्जीत···नागुरवे BaudhPiMe. ii. 2.3; उच्छिष्टमगुरोरभोज्यम् VasiSm. 14.17; शुश्रूषणं चाप्यगुरोरवैर्व्यकार्यमेतद्धि सदा द्विजानाम् BrahmāṇḍP. ii. 15.45; इदं त्वगुरोः श्रेयसः प्रत्युत्थानमासनस्थस्यैव सम्भवति ManuBh. i. 137.9 (*on* 2.119); उच्छिष्टमगुरोः ··· ब्रह्मचारी वर्जयेत् Mitā. 11.9 (*on* 1.33); अदेवे देवबुद्धिर्या गुरुधीरगुरौ च या YogS'ā. 2.3 = TriṣaS'aPuC. ii. 3.891; BālamBha. i. 432.20 (*on* i. 167)

अगुरु (a-guru) *adj.* [*f.* -rvī] **1** who has no teacher नृपः···अगुरूणां गुरुर्भवेत् MahāBhā. iv. 329*.8; अगुरूणामियं गुर्वी रत्नाकरतनूद्भवा MalliC. 8.96; **2** not having the meaning 'preceptor' अनुपसर्गाचरेराङि चागुरौ (यत्) Vār. 1 (*on* P. iii. 1.100); चरेराङि चागुरौ (यः) Kātan. iv. 2.14; अगुरावाङः (चरः यत्) CāndraVyā. i. 1.111; आङोऽगुरौ (चरः यः) Sākaṭā-Vyā. iv. 3.71; चरेराङस्त्वगुरौ (यः) SiddhaHe. v. 1.31; अगुरौ किम् । आचार्यः PrakriKau. ii. 477.5; **3** not heavy, light अगुरवः परमाणवः स्युः NyāyVār. 240.10 (*on* ii. 1.31); लघु स्यादगुरुण्यपि AnekāSa. 768; लघुनि चागुरुः TrikāS'e. 3.330; अगुरुस्त्वगरौ लघौ AnekāSam. 3.513; अगुरुः स्यात्···लघुन्यपि Viśva-Pra. 141.197; अगुरु ··· लघुनि स्यात् NānārthāSam. ii. 60.157; अगुरु ··· लघुनि MediK. 141.111; AnekāTi. 2.263; NānārthaMa. 335; ViśvaLoK. 294.102; S'abdaRaSaK. 264.15; **4** insignificant अगुरुं भरासहिष्णुं जनम् ··· विवर्ज्य कृतवसतिमिवार्णवोपकण्ठे (महेन्द्रं समीयुः) Bhaṭṭi. 10.48 (comm. अगुरुं लघु तुच्छमित्यर्थः); एकं मुक्त्वोर्वीमगुर्वी दधाना व्यर्था मूर्धामालयो व्यालनेतुः Acyutarā. 7.54; **5** not long (i. e. short in duration) कालोऽयम्···अगुरुर्न चातिलघुरप्याद्यन्तहीनो महान् KalyāKā. 4.2; **6** not profuse (i. e. parsimonious) तादृशोपस्थित्योश्चानुगतानतिप्रसक्तस्य कारणतावच्छेदकस्यागुरोर्दुर्वचतया S'aktiVā. 32.15; तादृशात्मनेपदत्वस्यागुरोर्निर्वचनासंभवात् VyutpaVā. 199.31; **7** (vowel) not heavy (by nature or by position) अपिनान्त्यस्य गुरोरगुरोश्चेत्यर्थः LaS'abdeS'e. i. 114.21; **8** not offensive, not troublesome [DBHS]

²अगुरु (aguru) *m. n.* cf. **अगरु** **1** tree called Agallochum, *Amyris agallocha* प्रविवेश ··· अशोकवनिकाम् । चन्दनागुरुचूतैश्च ··· समन्तादुपशोभिताम् Rāmā. vii. 42.2; अवतीर्णोऽसौ द्वीपम् ··· अगुरुचन्दनैः । ··· उपशोभितम् PadmP. (Ra.) 6.92; 42.14; KalyāKā. 12.12; लवलीग्रन्थिपर्णकागुरुद्राक्षाकस्तूरिकादीनामुत्पादः KāvyMī. 93.24; वृक्षमगुरुं गणनायकः (उपाश्रितः) SkandP. vi. 252.21; iv. 1.9; NemiC. 5.51; वृक्षे लघुनि चागुरुः TrikāS'e. iii. 3.330; नागपुन्नागलवङ्गागुरुचन्दनाः···विचित्रा यत्र शाखिनः PārśvC. 7.62; (इदम्) सुरदारुमलयमुस्तकलाक्षागुरुशीलचूर्णकर्पूरम् S'ārṅgaPa. 3262; चम्पकाशोकपुन्नागनारङ्गागुरुचन्दनैः ।···युतम् (काननम्) CitraPaC. 98; Anyo. 2 = PadyaVe. 670; **2** aloe wood करमाहारयामास··· । चन्दनागुरुवस्त्राणि मणिमुक्तमनुत्तमम् Mahā-Bhā. ii. 27.26; अगुरु – जोङ्गकं कालं कालचित्रं मण्डलचित्रं वा ArthS'ā. i. 189.1 (2.11); i. 277.1 (2.22); SuśruS. vi. 21.11; अनभिज्ञो यथा जात्यं दहेदगुरुकाष्ठवत् Saund. 15.26;-रास्नागुरुणी शीतापनयप्रलेपनानां (श्रेष्ठे) CaraS. i. 3.26 (1922 Ed.); i. 4.37 (1922 Ed.); BhelaS. 206.27 (6.26); द्वित्रीन्द्रियाष्टभागैरगुरुः···गन्धाः कर्तव्याः सर्वतोभद्राः BṛSaṁ. 77.23; AmaK. 1326; कटुतिक्तोष्णमगुरु स्निग्धं वातकफापहम् AṣṭāSaṁ. i. 78.23 (1.12); AṣṭāHṛ. i. 15.43; PadmP.(Ra.) 78.8; NāgaSa. 4.4; मनःशिलालभल्लातसूक्ष्मैलागुरुचन्दनैः (वल्मीकं नाशयेत्) SiddhYo. 57.8; ParyāRaMā. 14.263; YaśasCam. i. 295.3; कृष्णेनागुरुणा कृष्णं धूपयन्ति SkandP. vii(4). 23.47; (मन्त्रिणः) महीपतिम् । अगुरुभिश्चाभियुक्तायां चितायामध्यरोपयन् DeviBhāP. ii. 11.2; अगुरौ प्रवरं शृङ्गं शीर्षकं मृदुलं लघु S'esaNā. 1672; मङ्गल्या च वचा रुद्रा मल्लिगन्धागुरुस्तथा DharK. 1955; Rasā. 1.39; CaturCin. ii(2). 53.6; चन्दनागुरुकस्तूरीकर्पूरैर्यागमण्डपम् । धूपयेत् MahNirvāT. 5.79; PañcSā. 3.16; S'ārṅgaP. 214; 1000; 3206; 3257; MadaPāNi. 25.14; RājNi. 421.17; 430.2; Kumā-CaSaṁ. 109.10; अगर्वगुरुलोहे तु राजार्हं कृमिजं च तत् ParaNā. 2225; BallāC. 72.9; TantrSā.(K.) 23.26; 49.30; 49.32; 53.25; AlaṅkāS'e. 17.0(14); अगुरु इति षण्ढत्वमार्षम् VīraMi.(Pūja.) 155.25; अगुर्वगरु चायुस्कं राजार्हं जोङ्गकं तथा KośaKaTa. 1.3472; अगुरुर्वंशुकः कैश्यः शृङ्गारो विश्वरूपकः KalpaK. 65.406; 469.75; **3** powder or paste of aloe wood गुरूणि वासांस्यगुरूणि चैव सुखाय शीते ह्यसुखाय घर्मे BuddhC. 11.42; पलाशसमिधः ··· चन्दनागुरुणा तद्वत् कुङ्कुमेनाभिषिञ्चिताः (होतव्याः) MatsyaP. 93.143; BrahmāṇḍP. ii. 22.52; VāyuP. ii. 13.32; AṣṭāHṛ. i. 3.20; कुङ्कुमेनानुदिग्धाङ्गोऽगुरुणा गुरुणापि वा (स्वप्यात्) AṣṭāSaṁ. i. 15.20 (1.4); EI. iv. 79.48; कफे···चण्डागुरुश्यामनुलेपनम् SiddhYo. 39.4; 19.8; 49.3; YaśasCam. i. 529.6; चन्दनागुरुकर्पूरकस्तूरीकुङ्कुमादिभिः । ··· पूजयेद् द्विजदम्पती SkandP. ii(8). 8.11; BrahmVaiP. iii. 7.4; ViṣṇuDhaP. i. 141.13; अगुरुं दक्षिणे दद्यादघोरेण LiṅgaP. i. 81.14; BrahmP. 220.167; BṛDharmaP. i. 16.11; BhaviP. 89B.11 (i. 47.63); कुङ्कुमागुरुकर्पूरस्पृक्कैलाचन्दनादिभिः । सुगन्धा मिश्रितैरेभिः ··· वसुन्धरा SamarāSū.

8.44; 'सर्वगन्धैः' चन्दनागुरुकस्तूरिकादिभिः Mitā. 99.12 (*on* 1.278); S'āraTi. 15.128; सुगन्धलेपताम्बूलकस्तूरीकुङ्कुमागुरु।···स्नाने पाने प्रदापयेत् Rasā. 18.200; चन्दनागुरुकुङ्कुमैः।···विलिखेत् यन्त्रराजम् MahNirvāT. 5.174; PañcSā. 3.4(2); PurāPraSaṁ. 92.14; KumāCaSaṁ. 20.25; नागपुष्पागुरुशीरकोलमज्जाम्बुचन्दनैः। लिप्ताङ्गः AnaṅgaRa. 7.47; (यन्त्राणि) चन्दनागुरुकर्पूरकस्तूरीकुङ्कुमैर्लिखेत् TantrRā. 8.30; ĀnandRa. 8.34; **4** the tree *Dalbhergia sissoo* पिच्छिलागुरुशिंशपाः AgniP. 362.34; AnekāSaṁ. 3.513; अगुरु स्त्री शिंशपायाम् NānārthāSaṁ. ii. 60.157; MediK. 141.111; अगुरु स्याच्छिंशपायाम् ViśvaLoK. 294.102; अगुरु स्यात्···शिंशपायाम् S'abdaRaSaK. 264.15.

अगुरुक (aguru-ka) *n.* aloe wood कस्तूरी कर्पूरं कुङ्कुमनखमांसिवालागुरुकं च। चन्दनगुडकं क्रमशो वर्धितभागं तु गृहवासः NāgaSa. 4.6; क्षीरधेनुं प्रवक्ष्यामि तां निबोध नराधिप।···सुवर्णमुखशृङ्गाणि चन्दनागुरुकाणि च CaturCin. i. 423.13; धूपितमगुरुकसिह्लं मधुगुडधूपैश्च मुखवासः S'ārṅgaP. 3250.

अगुरुकर्दम (aguru-kardama) *m.* the paste of aloe wood (राधा) लम्भितमृगनाभिमगुरुकर्दममनु दीना। ध्यायति शितिकण्ठम् StavMā. 279.9.

अगुरुकाल (aguru-kāla) *adj.* black as the resin of aloe (चन्दनम्) कालपर्वतकं रूक्षमगुरुकालम् ArthS'ā. i. 188.2 (2.11) (comm. अगुरुकालं अगुरुवत्कृष्णम्)

अगुरुकाष्ठ (aguru-kāṣṭha) *n.* the wood of aloe tree ततः संप्रेषयामास ···। चन्दनागुरुमुख्यानि (v.l. चन्दनागुरुकाष्ठानि) MahāBhā. ii. 28.52; चन्दनागुरुकाष्ठानि समाजह्रुरितस्ततः Rāmā. vi. App. I. 70(13); (गुडधेनुं प्रवक्ष्यामि) ···अस्याः···शृङ्गे त्वगुरुकाष्ठेन (प्रकल्पयेत्) VarāP. 102.4; देयाद्रूपं विशेषतः··· चन्दनागुरुकाष्ठाद्यम् S'ivaP. vii. 33.44 (540A.14)

अगुरुकाष्ठक (agurukāṣṭha-ka) *adj.* made of aloe wood घृतधेनुं प्रवक्ष्यामि···सौवर्णे चाक्षिणी कार्ये शृङ्गे चागुरुकाष्ठके BhaviP. 835A.32 (iv. 154.3)

अगुरुकृत (aguru-kṛta) *adj.* made or prepared out of aloe wood (संसेवेत) लेपश्चन्दनकुङ्कुमागुरुकृतं रूक्षं कटूष्णं लघु BhāvPra.(Bhā.) 5.353.

अगुरुक्षोद (aguru-kṣoda) *m.* paste of aloe wood अष्टमं त्वगुरुक्षोदैरालिखेत् फलकापुटे TantrRā. 20.69 (comm. अगुरुक्षोदैः अगुरुपङ्कैः)

अगुरुगन्ध (aguru-gandha) *m.* the fragrance of aloe wood उत्तरास्त्वगुरुगन्धाः। (स्नाने) शस्ताः YogYā. 7.11; *adj.* having the fragrance of aloe wood तमालागुरुगन्धानां चन्दनानां वनानि च। भ्रमरैरुपगीतानि VāyuP. i. 45.31.

अगुरुगन्धक (agurugandha-ka) *adj.* having the odour of aloe wood क्षत्रियोऽगुरुगन्धकः···वाजी AśvaCi. 2.8 = S'ārṅgaP. 1613.

अगुरुगन्धिन् (agurugandh-in) *adj.* having the fragrance of aloe wood (धनुः) अर्चितं विविधैर्गन्धैर्धूपैश्चागरुगन्धिभिः (v.l. अगुरुगन्धिभिः) Rāmā. i. 750*(1); हेमजालाक्षनिर्गच्छद्धूमेनागुरुगन्धिना। पाण्डुरेण प्रतिच्छन्नमार्गे यान्ति सुरप्रियाः BhāgP. viii. 15.19.

अगुरुगवी (aguru-gavī) *f.* a cow not belonging to the teacher गणानासामुपतिष्ठेतागुरुगवीनाम् ĀśvaGS. ii. 10.8.

अगुरुगुण (aguru-guṇa) *m.* the characteristics of Agallochum or aloe wood गुरु स्निग्धम्···विमर्दसहमित्यगुरुगुणाः ArthS'ā. i. 189.4 (2.11)

अगुरुचतुष्क (aguru-catuṣka) *n.* four consecutive short syllables अगुरुचतुष्कं भवति गुरू द्वौ।···शशिवदनासौ S'rutaBo. 8.

अगुरुचन्दनाक्त (agurucandanākta) *adj.* mixed with (the fragrance of) aloe wood and sandal wood अगुरुचन्दनाक्तेन वायुना सुरभीकृते। ··· बहुमूर्तीः संविधाय···पुनश्चकार शृङ्गारम् BrahmVaiP. iv. 28.102.

अगुरुचन्दनैधस् (agurucandanaidhas) *adj.* having the fuel of aloe and sandal wood स्वजनस्ताम् (इन्दुमतीम्)···। विससर्ज···अनलायागुरुचन्दनैधसे RaghuVa. 8.71.

अगुरुचित (aguru-cita) *adj.* [*f.* -ā] full of aloe trees इति वनमभितो विहृत्य खेदादगुरुचितायति साधुनीपयोगात् RāghPāṇ.(Dha.) 15.33.

अगुरुचित्त (aguru-citta) *adj.* [*f.* -ā] light-minded, not possessed of a stout heart स्त्रीत्वादगुरुचित्ताहं स्वभर्तृश्लाघनापरा ViṣṇuP. v. 30.75; BrahmP. 203.68.

अगुरुच्छिदा (aguruc-chidā) *f.* a small piece of aloe wood वीक्ष्य संघम्···यः कलिमैशकमात्रतामगात्। तद्विधातनकृतेऽगुरुच्छिदाधूमधूममथ स व्यपव्रयत् VasaViKā. 10.79.

अगुरुज (aguru-ja) *adj.* produced from aloe wood शीतं प्रशमयन्त्याशु धूपाश्चागुरुजा घनाः CaraS. vi. 3.269 (1941 Ed.); घनश्चागुरुजो धूमः AṣṭāSaṁ. ii. 49.9 (4.9); ii. 12.2 (4.2); धातुचन्दनकर्पूरकुङ्कुमागुरुजै रसैः। ··· यन्त्रमेतल्लिखेत्पटे AhirbuS. 26.4.

अगुरुजनित (aguru-janita) *adj.* [*f.* -ā] (smoke or vapour) arising from Agallochum घनश्यामा भ्राम्यत्युपरि हरिहर्म्यस्य ··· अगुरुजनिता धूमलतिका HaṁsDū.(Rū.) 45.

अगुरुतरु (aguru-taru) *m.* the (fragrant) aloe tree पाथोद प्रशमं नयागुरुतरोरेतस्य दाहज्वरम् S'ārṅgaPa. 1001; दिक्चक्रमामोदयन्नामूलं परिदह्यतेऽगुरुतरुः PadyaVe. 670.

अगुरुतल्प (a-gurutalpa) *m.* (intercourse with) the wife of other than the teacher नागुरुतल्पे पततीत्येके ĀpaDS. i(7). 21.10 = HirS'S. xxvi. 6.40 (comm. गुरुदारव्यतिरेकेण परतल्पगमने पातित्यं नास्तीत्येके मन्यन्ते)

अगुरुतल्पम् (a-gurutalpam) *adv.* except by violating the teacher's bed न स्त्रीष्वगुरुतल्पं पततीत्येके GautDS. iii. 3.8; Aparā. 1045.27 (*on* 3.227)

अगुरुता (a-gurutā) *f.* **A** lightness, insignificance लटहैर्युवतिकटाक्षैर्गादमगुरुतां जनः स्वयं नीतः YaśasCam. i. 113.7; **B** non-prolixity, absence of manifoldness of assumptions, parsimony विषयितात्वस्य संयोगत्वाद्यपेक्षया आधेयतात्वाद्यपेक्षया चागुरुतया किंधर्मावच्छिन्ने शक्तिः कल्प्यते इत्यत्र विनिगमकं दुर्लभम् VyutpaVā. 130.19.

अगुरुतिलक (aguru-tilaka) *m.* **1** a decorative mark on the forehead made with aloe-paste कामिनीव···रुचिरागुरुतिलकभूषिता···विन्ध्याटवी नाम Kād. 19.23; **2** the aloe tree and the *tilaka* tree (*Clerodendrum phlomoides*), Kād. 19.23.

अगुरुतिलकलाञ्छन (agurutilaka-lāñchana) *n.* the *tilaka* mark made with aloe-paste अगुरुतिलकलाञ्छनं वहन्ती···ललाटचन्द्रलेखा Nalābhyu. 6.37.

अगुरुतुल्यगन्धता (agurutulyagandha-tā) *f.* the state of smelling like aloe-paste नवाम्बुसिक्तावनिपत्रकुङ्कुमद्विपेन्द्रदानागुरुतुल्यगन्धता BṛSaṁ. 69.16.

अगुरुतोय (aguru-toya) *n.* water perfumed with the paste or essence of aloe wood कर्पूरागुरुतोयेन स्वच्छतोयेन यत् फलम्। विलेपनैश्च गन्धाढ्यैर्विलेपनफलं लभेत् BhaviP. 225B.31 (i. 152.12); कर्पूरागुरुतोयेन योऽर्कं स्नापयते सकृत्। ···सः···रविमाव्रजेत् BhaviP. 243A.9 (i. 163.23)

अगुरुत्व (aguru-tva) *n.* non-heaviness, lightness लाघवमगुरुत्वम् Aparā. 977.15 (*on* 3.75) = Nyāyāmṛ. 552A.2 (*on* 2.15); 552A.5 (*on* 2.15); AdvaiSi. 792.11.

अगुरुत्वच् (aguru-tvac) *f.* bark of the aloe tree (पुस्तिका ?) ताडिता जलपत्रे च अथ वा चागुरुत्वचि। एत्याः(?) पत्रकृते मानं भूर्जे मानं न विद्यते BhaviP. 328A.27 (ii(1). 7.105)

अगुरुदहन (aguru-dahana) *n.* burning of the aloe wood यत्र च ··· अगुरुदहनशालाजिरेषु मलीमसमुखत्वम् YaśasCam. ii. 247.10.

अगुरुदारु (aguru-dāru) *m. n.* aloe wood स्वामिनः शिबिकां शक्रः साधूनां शिबिकां सुराः। उद्धृत्य निन्युः श्रीखण्डागुरुदारुचितां चिताम् PārśvC 8.382.

अगुरुदाहिन् (agurn-dāhin) *adj.* who has burnt aloe wood (स कालागुरु दग्ध्वा···। विक्रीयाङ्गारमूल्येन तच्चागत्य ततो गृहम्। तदेव कौशलं शंसन स ययौ लोकहास्यताम्।) कथितोऽगुरुदाहिवः KathāSaSāg. x. 5.7.

अगुरुदिग्ध (aguru-digdha) *adj.* besmeared with aloe-paste चन्दनागरु (v.l. °गुरु) दिग्धेषु···। नोरःसु यावत्···महेष्वसः। ··· निपात्यन्ते तावच्छाम्यतु वैशसम् MahāBhā. v. 124.10.

अगुरुदिग्धाङ्ग (agurudigdhāṅga) *adj.* [*f.* -ī] whose body is smeared or anointed with aloe-paste शयने प्रमदाम् ··· आलिङ्ग्यागुरुदिग्धाङ्गीं सुप्यात् समदमन्मथः CaraS. i. 6.17 (1941 Ed.); शीते ··· आलिङ्ग्यागुरुदिग्धाङ्गीं स्वप्याद् यौवनशालिनीम् SiddhYo. 81.44; चन्दनागुरुदिग्धाङ्गो राजमानो मुनीश्वरः PadmP. ii. 103.109.

अगुरुद्रव (aguru-drava) *m.* aloe-paste, essence of aloe अगुरुद्रवकस्तूरीचन्द्रकुङ्कुमचर्चिता। भित्तिः PadmP. iv. 110.10; आघ्राय कण्ठमगुरुद्रवरञ्जितं ते S'ṛṅgāBhū. 23.

अगुरुद्रुम (aguru-druma) *m.* **1** the aloe tree, *Amyris agallocha* or *Aqularia agallocha* मन्द्रनाथः···उपागतः। ··· मेघश्यामं च तं देशं द्रुमखण्डैरनेकशः।···बीजपूरैः सकर्पूरैर्गुरुभिश्चागुरुद्रुमैः MatsyaP. 118.20; इत्यनेकगुणेऽप्यस्मिन् दोषोऽस्त्येको महान् गिरौ। यत् पर्यन्तगतान् धत्ते गुरुरप्यगुरुद्रुमान् MahāP. 32.127; ViśvaPra. 175.20; AnekāSa. 301; **2** (a-gurudruma) a light or small tree, MahāP. 32.127.

अगुरुद्वितय (aguru-dvitaya) *n.* the two varieties of aloe wood (viz. *Amyris agallocha* and *Aqularia agallocha*) चन्द्रकुङ्कुमकाश्मीरमुशीरं चन्दनं तथा। अगुरुद्वितयं चैव चूर्णयित्वा तु सूक्ष्मतः। क्षिपेद् भस्मनि तच्चूर्णम् PadmP. iv. 104.53.

अगुरुधूप (aguru-dhūpa) *m.* incense of (the resin of) aloe wood सः

…शालां ददर्श…धूम्रामगरु(v. l. °गुरु)धूपेन Rāmā. v. 7. 24; सदा चन्दनधूपेन सान्निध्यं कुरुते रविः ।…तथैवागुरुधूपेन BhaviP. 289A. 15 (i. 196. 18); अपराकरोद-गुरुधूपमग्रतः Raghunā. 4. 12.

अगुरुधूपगन्धिन् (agurudhūpa–gandhin) *adj.* scented with aromatic vapour of aloe wood अगुरुधूपगन्धिभिः…जह्नुः…निवसनैः सुमध्यमाः RaghuVa. 19. 41.

अगुरुधूपज (agurudhūpa–ja) *adj.* (smoke) arising from the incense of (the resin of) aloe–wood वातायनैरगुरुधूपजधूमलेखनिर्याणलिप्तशिखरैर्विबसुर्गृहाणि HarVi. 19. 65.

अगुरुधूपधूपित (agurudhūpa–dhūpita) *adj.* perfumed with the incense of (the resin of) aloe-wood सा…अगुरुधूपधूपितम्…वारि धारात्मना पातयाम्बभूव DaśKuC. 112. 10.

अगुरुधूपधूम (agurudhūpa–dhūma) *m.* the fume of the incense of (the resin of) aloe-wood प्रियागुरुधूपधूमोद्गमनिवातवलभिगर्भे…देवदिशः परिसर्पति हैमने मरुति YaśasCam. i. 575. 6.

अगुरुधूपपरिमल (agurudhūpa–parimala) *adj.* fragrant with the incense of (the resin of) aloe-wood (राजा) अतिबहलागुरुधूपपरिमलम्…आस्थानमण्डपमयासीत् Kād. 17. 9.

अगुरुधूपित (aguru–dhūpita) *adj.* [*f.* –ā] fumigated or perfumed with the incense of (the resin of) aloe-wood राजमार्गं ययौ रामो मध्येनागरु(v. l. °गुरु)धूपितम् Rāmā. ii. 15. 2; (शीते) कुङ्कुमेन सदर्पेण प्रदिग्धोऽगुरुधूपितः AṣṭāHṛ. i. 3. 11; मयादयः । … कर्पूरागुरुधूपिताः BṛKathā-Mañ. vi. 1. 129; सः …कर्पूरागुरुधूपिते । … शय्यागृहे … उपविष्टः BṛKathāMañ. 16. 44; मनोज्ञामगुरुधूपिताम्…शालां कारयेत् Hastyāyur. 688. 15 (4. 28)

अगुरुधूम (aguru–dhūma) *m.* fume or smoke of the incense of (the resin of) aloe–wood न हि युगपदविद्यमानयोरेकेन इतरस्य वासना सम्भवति, सहभुवामेवाङ्गारागुरुधूमादीनां वास्यवासकभावदर्शनात् NyāyRa. 261. 15 (*on* 5(2). 187); केशाञ्जम्बूकुमारस्य गन्धकार्योऽध्यवासयन् । कर्पूरागुरुधूमेन PariPar. 2. 142.

अगुरुधूमजाल (agurudhūma–jāla) *n.* network of fumes or smoke of the incense of (the resin of) aloe-wood जालानि यत्रागुरुधूमजालैः … । अवासयन्…नाकसदां विमानान् Yādavā. 11. 45.

अगुरुधूमभर (agurudhūma–bhara) *m.* mass or column of the fumes or smoke of the incense of (the resin of) aloe-wood उररीचकार सुरवारवधूच्चिकुरोत्करानगुरुधूमभरः S'rīKaC. 13. 30.

अगुरुपङ्क (aguru–paṅka) *m.* paste or unguent of aloe घनैरगुरुपङ्कैश्च। …मारुतप्रबलः शीघ्रं प्रशाम्यति मदात्ययः CaraS. vi. 24. 133 (1941 Ed.); (चन्द्रः) संवादमेष्यति ममागुरुपङ्कदिग्धपत्रावलीशबलगण्डपुरन्ध्रिवक्त्रैः HarVi. 20. 26.

अगुरुपङ्कपत्त्रभङ्ग (agurupaṅka–pattrabhaṅga) *m.* ornamental streaks or motifs drawn (on the face) with aloe-paste कमलदृशोऽगुरुपङ्कपत्त्रभङ्गः। व्यगलदतनुबाष्पपातभिन्नः HarVi. 28. 104.

अगुरुपङ्काङ्क (agurupaṅkāṅka) *m.* mark of aloe-paste (cf. **अगरुपङ्काङ्क**) क्वचिदगुरुपङ्काङ्कमलिनः…स्त्रियः सर्वावस्थं कथयति रतं प्रच्छदपटः Subhāṣi. 2131.

अगुरुपत्त्रवल्ली (aguru–patttravallī) *f.* ornamental design made (on the face) with aloe-paste स्थूलाश्रुधारापतनानुबन्धप्रमृष्टिसंजातभयेव तन्व्याः । गण्डार्पिते संप्रति पाणिपद्मे न भाति लग्नागुरुपत्त्रवल्ली HarVi. 25. 21.

[1]**अगुरुपरिमिलित** (aguru–parimilita) *adj.* smeared with aloe-paste तत्र च…अपरे पाण्डवा इव दिव्यचक्षुःकृष्णागुरुपरिमिलिताः (राजपुत्राः) VāsaDa. 143. 1.

[2]**अगुरुपरिमिलित** (a–guruparimilita) *adj.* not accompanied or guarded by the elders तत्र च…अपरे पाण्डवा इव दिव्यचक्षुःकृष्णागुरुपरिमिलिताः VāsaDa. 143. 1 (comm. वृद्धरक्षणरहिताः)

अगुरुपवन (aguru–pavana) *n.* emission of the (fume of the) incense of aloe वायुः … लिखत्यानने दिग्वधूनां धूमोद्गारैरगुरुपवनैः … पत्रभङ्गान् SubhāRaK. 9. 6.

अगुरुपादप (aguru–pādapa) *m.* the aloe-tree, *Aquilaria agallocha* वृतम्…गुग्गुलैश्चन्दनैर्वृक्षैस्तथैवागुरुपाटलैः (v. l. °पादपैः)। …ददर्श स महीपालः स्थानम् BrahmP. 44. 62.

अगुरुपूरित (aguru–pūrita) *adj.* filled with or consisting of (the fragrant) aloe wood ददौ … रत्नकाञ्चनसद्वस्त्रकर्पूरागुरुपूरितैः । भारैर्भृतानामुष्ट्राणां सहस्राण्यपि पञ्च सः KathāSaSāg. viii. 1. 132.

अगुरुप्रभव (aguru–prabhava) *adj.* (oil) extracted from aloe-wood अगुरुप्रभवः स्नेहः कृष्णागुरुसमः स्मृतः BhāvPra.(Bhā.) 6(3). 23.

अगुरुप्रयुक्त (a–guruprayukta) *adj.* not ordered or permitted by the preceptor नापोऽभ्यवयन्त्यूर्ध्वे जानुभ्यामगुरुप्रयुक्ताः (आदित्यव्रतचारिणः) GobhiGS. iii. 1. 33.

अगुरुप्राप्ति (aguru–prāpti) *f.* obtainment of aloe–wood (शकुनिदर्शने) दर्शनं वातरोगिणां चन्दनागुरुप्राप्तिः BṛSaṁ. 87. 11.

अगुरुप्रिय (aguru–priya) *adj.* fond of aloe (वर्षासु) साग्नियानं च भवनं निर्दंशमशकोन्दुरम् । प्रघर्षोद्वर्तनस्नानधूमगन्धागुरुप्रियः । यायात् AṣṭāSaṁ. i. 17. 10 (1. 4)

अगुरुफल (a–guruphala) *adj.* not bearing big (or heavy) fruit कलौ सदा । वृक्षा यथाऽगुरुफलाः पुत्राश्च गुरुतर्जकाः ĀdiP. 3. 20.

अगुरुभव (aguru–bhava) *adj.* arising from aloe-wood इतरेन्धनजन्मा यो धूमः सोऽगुरुभवो धूपः AryāSaS'a. 13 = S'ārṅgPa. 466.

अगुरुभूषित (aguru–bhūṣita) *adj.* decorated with aloe-paste (रामवेश्म) चन्दनागुरुधूपितम् (v. l. °भूषितम्) । गन्धान्मनोज्ञान्विसृजद्दार्दुरं शिखरं यथा Rāmā. ii. 300*(1); नाराजके जनपदे चन्दनागुरुरूषिताः (v. l. °भूषिताः) । राजपुत्रा विराजन्ते Rāmā. ii. 1566*(7)

अगुरुमत्त्व (agurumat–tva) *n.* state of having a light or short (not heavy, not long) syllable द्विवचनबहुवचनयोर्गुणाभावादगुरुमत्त्वाभावाद्विकल्पः सावकाशः Pradī. iii. 83A. 19 (*on* iii. 1. 36)

अगुरुमय (aguru–maya) *adj.* made of aloe-paste परिवर्तुलोऽगुरुमयस्तिलकः…लिखितः S'rīKaC. 13. 15.

अगुरुमिश्र (aguru–miśra) *adj.* mixed with aloe-paste कर्पूरागुरुमिश्रेण चन्दनेन व्यलिप्यत PāṇḍaC. 16. 73.

अगुरुमुखाभ्यास (a–gurumukhābhyāsa) *m.* study without oral instruction of the teacher श्रवणस्यापि … गुरुनिरूप्यत्वादगुरुमुखाभ्यासव्यावृत्तिः Nyāyāmṛ. 624A. 9.

अगुरुयुत (aguru–yuta) *adj.* [*f.* –ā] mixed with aloe-paste कस्तूरीं वरकुङ्कुमागुरुयुतामुष्णाम्बुशौचं तथा…सेवेत हेमन्तके BhāvPra.(Bhā.) 5. 351.

अगुरुरस (aguru–rasa) *m.* extract of aloe-wood अगुरुरसांस्तैलरसान् पुष्परसान्…श्रीराधिकया सह रसिकानन्दः संसेवमानो भवति SāmaraU. 225. 21; दश वायवोऽगुरुरससंपूर्यमाणा भवन्ति SāmaraU. 233. 20; 264. 6; तिलकं यदलिख्यतागुरुरसेन सकृत् SrīKaC. 13. 6.

अगुरुरूषित (aguru–rūṣita) *adj.* besmeared with the unguent of aloe-wood नाराजके जनपदे चन्दनागुरुरूषिताः। राजपुत्रा विराजन्ते Rāmā. ii. 1566*(7)

अगुरुलघुक (a–gurulaghuka) *adj.* neither heavy nor light अगुरुलघुकगुणषड्वृद्धिहानिरूपेण प्रतिक्षणं प्रवर्तमाना अर्थपर्यायाः TātpaVṛ. 101. 18; अनन्तज्ञानसुखादिविशेषगुणेभ्यस्तथैवागुरुलघुकादिसामान्यगुणेभ्यश्चाभिन्नत्वाद्गुणात्मकं भवति सिद्धजीवद्रव्यम् TātpaVṛ. 121. 12; अगुरुलघुकगुणषड्वृद्धिहानिरूपाः साधारणस्वभावगुणपर्यायाः TātpaVṛ. 121. 16.

अगुरुलेपन (aguru–lepana) *n.* anointing with the unguent of aloe-wood पुष्पताम्बूलकर्पूरचन्दनागुरुलेपनैः S'ivaP. i. 9. 4; SkandP. iii(3). 20. 34.

अगुरुवत् (aguru–vat) *adv.* like aloe-wood चन्दनागुरुवच्च तेषां गुणाः (तैलपर्णिकादीनाम्) ArthS'ā. i. 190. 7 (2. 11) (comm. चन्दनवद् गुणा एकादश लघुत्वादयः अगुरुवद् गुणा अष्टौ गुरुत्वादयः)

अगुरुवन (aguru–vana) *n.* grove of aloe trees संसक्तैरगुरुवनेषु साङ्गहारम् । संप्रापे निसृतमदाम्बुभिर्गजेन्द्रैः प्रस्यन्दिप्रचलितगण्डशैलशोभा Kirātā. 7. 37.

अगुरुवर (aguru–vara) *m.* the best variety of aloe wood, the black aloe wood अगुरुवरः कृष्णागुरुः JñātāDhaṬ. 233B. 13.

अगुरुवासित (aguru–vāsita) *adj.* scented with aloe-paste प्रथममगुरुवासितकबरीसुगोप्यमानानि मन्दारपारिजातपुष्पाणि शोभायमानान्यातन्वन् SāmaraU. 264. 19.

अगुरुवृक्ष (aguru–vṛkṣa) *m.* aloe tree वायसोऽगुरुवृक्षे च श्रीवासध्वाङ्क्षयोः पुमान् Med. 187. 38.

अगुरुशिंशपा (aguruśiṁśapā) *f.* *Dalbergia sisu* पिच्छिलागुरुशिंशपा AmaK. 773 = AnekāK. 842; कपिलागुरुशिंशपा AnekāK. 837.

अगुरुषट्क (aguru–ṣaṭka) *n.* six short or light syllables प्रथममगुरुषट्कं विद्यते यत्र…मालिनी सा S'rutaBo. 38.

अगुरुसंयुक्त (aguru–saṁyukta) *adj.* **i** [*f.* –ā] piled with aloe wood उदारागुरुसंयुक्ताम् … चितां कृत्वा समुच्छ्रिताम् Rāmā. (Gorresio) vi. 96. 8; **ii** mixed with aloe-wood resin धूपं चागुरुसंयुक्तं दहेद्देवस्य चाग्रतः BrahmP. 67. 24.

अगुरुसंचय (aguru–sañcaya) *m.* collection of aloe wood जगाम स वाणिज्यायै कटाहद्वीपमेकदा । भाण्डमध्ये च तस्याभून्महानगुरुसंचयः KathāSaSāg. x. 5. 3.

अगुरुसंभव (aguru–sambhava) *adj.* produced from aloe wood अग्नेः

समिन्धनार्थाय…। गन्धतैलानि गन्धाश्च धूपाश्चागुरुसंभवाः Rāmā. ii. 1812*(13); धूपं तेऽगुरुसंभवं भगवति…विनिवेदयामि TripuMāPūSt.(S'aṅ.) 104; SkandP. ii(5). 8. 26; VasiS. 39. 67; CitraPaC. 229.

अगुरुसार (aguru-sāra) *m. n.* A rasin or essence of aloe tree सरलपीतदारुशिंशपागुरुसारस्नेहा दद्रुकुष्ठकिटिमेषु (उपयुज्यन्ते) SuśruS. iv. 31. 5; संचारिते चागुरुसारयोनौ धूपे RaghuVa. 6. 8; भरतोऽपि … । प्रविवेश पुरं हृष्टो मातुलस्य युधाजितः । … धूपेनागुरुसाराणां समन्तादाकुलीकृतम् ViṣṇuDhaP. i. 208. 4; B black variety of aloe tree अधूपि यच्चागुरुसारदारुभिः…वारि NaiṣC. 16. 89 (comm. कृष्णागरोर्दारुभिः); [a sort of perfume, Apte]

अगुरुसुगन्ध (aguru-sugandha) *adj.* fragrant with aloe-paste सः… नः…मुजमगुरुसुगन्धं मूर्ध्न्यधास्यत्कदा नु BhāgP. x. 47. 21 = UjjvaNīMa. 498. 8.

अगुरुसुरभि (aguru-surabhi) *adj.* fragrant with aloe wood अगुरुसुरभिधूपामोदितं केशपाशम् … तन्वती ṚtuSaṁ. 5. 12; संस्कर्तुं केशपाशानगुरुसुरभिणा धूपधूमोद्गमेन SaduktiKa. 139. 25.

अगुरुसौरभ (aguru-saurabha) *adj.* having the fragrance of aloe wood (पूतनायाः) दह्यमानस्य देहस्य धूमश्चागुरुसौरभः । उत्थितः BhāgP. x. 6. 34.

अगुरुस्नेह (aguru-sneha) oil of aloe wood पलद्वयं ततो दद्यादगुरुस्नेहम् SkandP. ii(2). 46. 8.

अगुरूक्षण (agurūkṣaṇa) *n.* sprinkling with perfume of aloe wood प्रतिगेहं च लोकानां कारयन्त्वगुरूक्षणम् PadmP. iv. 3. 6.

अगुरूच्छिष्ट (agurūcchiṣṭa) *n.* remnants of food of anyone other than one's preceptor अगुरूच्छिष्टमश्नीयाद्ब्रह्मचारी कथंचन । स्नात्वा मौनोपवासेन पञ्चगव्येन शुध्यति LaHārīSm. 24.

अगुरूत्तम (agurūttama) *m.* the best variety of aloe wood प्रासादैः …अगुरूत्तमवासितैः(v. l. °धूपितैः, °भूषितैः) MahāBhā. i. 176. 21.

अगुरूदन (agurūdana) *n.* rice mixed with aloe wood बलिं चैवागुरूदनम् (दद्यात्) BhaviP. 403B. 1 (ii(3). 13. 12)

अगुरूपभोग (agurūpabhoga) *m.* use of aloe wood दूर्वाप्रकाण्डरुचिरास्वगुरूपभोगाद्गौडाङ्गनासु चिरमेष चकास्तु वेषः KāvyMī. 8. 9.

अगुरूपोत्तम (agurūpottama) *adj.* (a word) whose penultimate syllable is not long अगुरूपोत्तमार्थमिति चेत्सर्वेषामवयवत्वात्सर्वप्रसङ्गः Vār. 3 *on* P. iv. 1. 79; अगुरूपोत्तमार्थं आरम्भः KāśiVṛ. *on* P. iv. 1. 79 = SiddhāKau. 239B. 3; गुरूपोत्तमेभ्य एव ष्यङिष्यते न त्वगुरूपोत्तमेभ्यः Pradī. iv. 94B. 2 (*on* iv. 1. 79); ष्यङ् … अनृषिभ्यो गुरूपोत्तमेभ्यः पूर्वेणैव सिद्धः, अगुरूपोत्तमेभ्यस्तु संज्ञाकारिभ्य एवेष्यते PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* iv. 1. 79; Prasā. i. 735. 14.

अगुर्वर्ध (agurv-ardha) *adj.* (weighing) half of aloe wood अगुर्वर्धं कुङ्कुमं स्यात् SkandP. ii(2). 46. 6.

अगुर्वादितैल (agurvādi-taila) *n.* oil extracted from aloe wood etc. (and used to remove fever) उष्णाभिप्रायिणां ज्वरितानाम् … अगुरुकुष्ठ° … °माषाणाम्…उष्णवीर्याणाम्…औषधानां कषायं कारयेत्…इति शीतज्वरे अगुर्वादितैलम् CaraS. vi. 3. 263 (1922 Ed.)

अगुर्वाद्य (agurv-ādya) *adj.* prepared from aloe wood etc. उष्णाभिप्रायिणां ज्वरितानाम्…अगुरुकुष्ठ°…°माषाणाम्…औषधानां कषायं कारयेत्…इत्यगुर्वाद्यं तैलम् CaraS. vi. 3. 267 (1941 Ed.)

अगुर्वामोद (agurv-āmoda) *m.* fragrance of aloe wood चेलुरगुर्वामोदात्सुरभौ रङ्गे नृपाः सुगुर्वामोदात् YudhiVi. 1. 83.

अगुर्वी (a-gurvī) *adj.* [*f.* of अगुरु *adj.*]

अगुलिक (a-gulika) *adj.* without (the use of) a pill मनःस्वामी कृती तस्थौ द्विरूपभृत् । दिवा सगुलिकः कन्या रात्रावगुलिकः पुमान् KathāSaSāg. xii. 22. 56.

अगुल्मक (agulma-ka) *adj.* unregimented, not commanded by officers (of the state) स्वस्वामिकमगुल्मकम् (बलम्) S'ukrNī. 4(7). 13.

अगुल्ल (agulla) [w. r. for *gulla*] RājTa.(Ka.) 7. 1065 [PW]

अगुसंयुक्त (agu-saṁyukta) *adj.* in conjunction with Rāhu चन्द्रे…। मन्दमान्द्यगुसंयुक्ते तस्य दुर्मरणं वदेत् JātaPā. 5. 98; 13. 54;

[1]**अगुह** (agu-ha) *adj.* [*f.* -ā] abandoning one who is without kine (i. e. poor) तदायुष्मन्नतिगंभीरगुहा गिरीन्द्रभूरिव हृदयहरा श्रेयोऽर्थिनां शरणं न स्त्री श्रीर्वा NalaCam. 4. 16 (74) (comm. तेन निर्धनं विहाय)

[2]**अगुह** (a-guha) *adj.* not secret, obvious गुह्यमगुहम् । … इति विश्रम् …पश्यन्त्याख्यां वहति भुवनक्षोभजननीम् DevīPañ. 5. 30.

अगुह्य (a-guhya) *adj.* 1 not secret, obvious त्वत्संनिधौ यत्कथयेत्पतिस्ते यच्चाप्यगुह्यं परिरक्षितव्यम् MahāBhā. iii. 223. 8; एतद् गुह्यं महागुह्यं कथयस्व ParāTri. 52. 11 (comm. गुह्यमप्रकटत्वात्…महत् अगुह्यं सर्वस्य एवंविधचमत्कारमयत्वात्); अगुह्यं निगूहन्ते गुह्यं प्रकटयन्ति च ।… मूर्खाः KathāSaSāg. x. 6. 225; अग्रसोपानकरणं गुह्यागुह्यमिति द्विधा ĪśānS'iPa. ii. 32. 75; 2 not possessed of private parts (परमात्मा) अपद्गो गच्छति ह्येतदलिङ्गो नारिभोगवान् । अगुह्यो हि करोत्येताम् (प्रकृतिम्) सतत्त्वां गुह्यभूतिनीम् BhaviP. 578A. 21 (iii(4). 16. 64)

अगूढ (a-gūḍha) *adj.* i not concealed, not hidden अगूढविभवा यस्य पौराः…स राजा राजसत्तमः MahāBhā. xii. 57. 34; KumāSaṁ. 5. 62; Kirātā. 3. 36; SanatBh. 229. 11 (*on* 1. 35); भवति हरिरगूढः कौस्तुभीयैर्मयूखैः SūktiMu. 69. 10; StavMā. 302. 14; ii not implicit, manifest, explicit अगूढमपरस्याङ्गं वाच्यसिद्ध्यङ्गमस्फुटम् KāvyPra. 190. 3 = BhāvPra.(S'ā.) 174. 19(6) = PratāYaBhū. 90. 7; अगूढं तु स्फुटतया वाच्यायमानमिति गुणीभूतमेव KāvyPra. 191. 1; 55. 4; अगूढं कलयेत्…। विस्मृतः किमपां नाथ स त्वया कुम्भसंभवः Candrā. 8. 3; अगूढं तत्स्फुटं यस्य प्रतीतिः BhāvPra.(S'ā.) 167. 5(6); Ekāva. 2. 13(7) (79. 1); 2. 13(20) (80. 4); 4. 1 (130. 2); जातोऽस्म्यगस्त्यः स्थित इत्यनेन जलनिधिपर्वतेभ्यो न बिभेमीति व्यङ्ग्यमत्रागूढम् PratāYaBhū. 91. 6; 90. 9; अगूढः अतिस्फुटतया सर्वजनसंवेद्यः SāhiDa. 53. 1; 238. 5; 244. 8; 275. 5; *n.* the castor-oil plant [Vaidyakaśabdasindhu]

अगूढगन्ध (agūḍha-gandha) *n.* asafoetida हिङ्गुः…अगूढगन्धम् DhanvNi. 77. 4; RājNi. 77. 11; S'esaNā. 1646; SaḍrasaNi. 30. 6.

अगूढगन्धा (agūḍha-gandhā) *f.* asafoetida हिङ्गुबाल्हीकम्…। अगूढगन्धा MadaPāNi. 23. 396.

अगूढगहनश्री (agūḍha-gahanaśrī) *adj.* the beauty of the forest around which is manifest अगूढगहनश्रियो मधुरिमत्रजेनोज्ज्वला व्रजस्य…वृन्दाटवी StavMā. 302. 14 (comm. अगूढा प्रकटा गहनानां वनानां श्रियो यस्मिंस्तस्य)

अगूढचारिन् (agūḍhacār-in) *m.* one who behaves or acts in an unconcealed manner इदानीमगूढचारिणं कुत्सयन्नाह SanatBh. 229. 11 (*on* 1. 35)

अगूढता (agūḍha-tā) *f.* unconcealed or explicit nature प्रयोजने या अष्टभेदा लक्षणा दर्शितास्ताः प्रयोजनरूपव्यङ्ग्यस्य गूढागूढतया प्रत्येकं द्विधा भूत्वा षोडशभेदाः SāhiDa. 52. 5.

अगूढत्व (agūḍha-tva) *n.* the nature of not being concealed, explicitness एवमादौ लक्षणायाः प्रयोगत्वेन(? प्रयोगप्राचुर्येण) व्यङ्ग्यस्य वाच्यायमानत्वेनागूढत्वे … ध्वनित्वाभावेनालङ्कारतैव AlaṅkāRa. 39(40); अत्र (उदाहृतलक्ष्ये) शंसनस्य…अतिप्रसिद्धत्वादगूढत्वम् Ekāva. 4. 1(6) (131. 1); व्यङ्ग्यस्य गूढागूढत्वाद् द्विधा स्युः फललक्षणाः SāhiDa. 52. 3.

अगूढभाव (agūḍha-bhāva) *adj.* [*f.* -ā] whose emotion or intention is not concealed or hidden अगूढभावापि विलोकने सा न लोचने मीलयितुं विषेहे Kirātā. 3. 36; वधूः … । अगूढभावापि ततो विकल्पात् पण्याङ्गनेव द्विमनीवभूव RāghPāṇ.(Dha.) 17. 73; स्तम्बेरमारूढमगूढभावा निरीक्ष्य कापि क्षितिपं मृगाक्षी VikraDeC. 12. 9.

अगूढम् (a-gūḍham) *adv.* without concealing, openly व्यञ्जन्नगूढमुदरे कमलम्…स्वपित्ययमितो विधुरन्तरब्धेः S'rīKaC. 16. 7; लोठनः पुनः । डामरं कृत्यसंपूर्णमगूढं तमगर्हत RājTa.(Ka.) 8. 2533.

अगूढमन्त्रता (agūḍhamantra-tā) *n.* the procedure of unconcealed or open counselling अगूढमन्त्रताप्यनभ्युदयायैव BālaKrī. i. 189. 18 (*on* 1. 325 ? 324)

अगूढलक्ष्य (agūḍha-lakṣya) *adj.* having an unconcealed purpose or aim, of clear intention अगूढलक्ष्या अर्हन्तः TriṣaS'aPuC. i. 5. 784; अगूढलक्ष्योऽपि पराक्रिये MahāVīSt. 2(H.) 2. 23.

अगूढविदग्धलील (agūḍha-vidagdhalīla) *adj.* whose gallant sports are not concealed आरूढविभ्रमगूढविदग्धलीलम् । … आयं महः किमपि मायतिमानसं मे KṛṣṇaKa. 3. 6.

अगूढविभव (agūḍha-vibhava) *adj.* whose wealth is not concealed or hidden अगूढविभवा यस्य पौराः…स राजा राजसत्तमः MahāBhā. xii. 57. 34; NītiPra. 8. 8.

अगूढव्यङ्ग्य (agūḍha-vyaṅgya) *adj.* [*f.* -ā] in which the suggested sense is not concealed (i. e. is manifest) तदेषा कथिता त्रिधा । अव्यङ्ग्या गूढव्यङ्ग्या अगूढव्यङ्ग्या च (लक्षणा) KāvyPra. 57. 6; अगूढव्यङ्ग्यं मध्यमं काव्यम् PratāYaBhū. 90. 9; BhavPra.(S'ā.) 167. 12(6)

अगूढव्यलीक (agūḍha-vyalīka) *adj.* whose falsehood or deception is unconcealed (i. e. obvious) अगूढव्यलीकं बहिर्व्याजं यथा – चक्षुर्यस्य तवाननादपगतं नाभूत् क्वचिन्निर्वृतं येनैषा सततं त्वदेकशयनं वक्षःस्थली कल्पिता । येनोक्तासि विना त्वया मम जगच्छून्यं क्षणाज्जायते सोऽयं दम्भधृतव्रतः प्रियतमः कर्तुं किमप्युद्यतः SaraKaṇṭhā. 702. 6.

अगूढशब्दार्थ (agūḍha-śabdārtha) *adj.* in which the meaning of the words is not concealed (i. e. is plain) भवेदगूढशब्दार्थः क्षुद्रचूर्णकसंयुतः (अङ्कः) SāhiDa. 275. 5.

अगूढसद्भावम् (agūḍha-sadbhāvam) *adv.* with good disposition or intention not concealed (i. e. made known) अगूढसद्भावमितीङ्गितज्ञया निवेदितो नैष्ठिकसुन्दरस्तया KumāSaṁ. 5. 62.

अगूढहास (agūḍha-hāsa) *m.* unconcealed smile अगूढहासस्फुटदन्तकेसरं मुखम् Kirātā. 8. 36; SaraKaṇṭhā. 447. 23.

अगूढार्थ (a-gūḍhārtha) *adj.* not having a concealed meaning, having explicit sense (उत्तरम्) अगूढार्थं अवक्रोक्तिप्रसिद्धपदैकवेद्यम् SmṛtiCan. iii. 97. 6; असंदिग्धमगूढार्थं स्पष्टाक्षरपदं सदा । (एभिरेव गुणैर्युक्तम् ··· भाषापत्रम्) S'ukraNī. 2. 317.

अगूढार्थम् (a-gūḍhārtham) *adv.* conveying the sense explicitly असंदिग्धमगूढार्थं विलिखेत् स च लेखकः S'ukraNī. 2. 174.

अगूहन (a-gūhana) *n.* non-concealment प्रयोगः कायवचसोः शुद्धो भवति ते यथा । ···विवृतश्चाप्यगूहनात् Saund. 13. 12.

अगूहनीय (a-gūhanīya) *adj.* unconcealable अगोह्य आदित्योऽगूहनीयः Nir. 11. 16 (194. 18)

अगूहमान (a-gūhamāna) *adj.* not concealing स (भेदः) किं विद्यते न वेति स्वसंविदमगूहमानैरेवाभिधीयताम् PañcPā. 25. 17 (*on* i. 1. 0)

अगृद्ध (a-gṛddha) *adj.* not greedy तथा सुसाधवः ... । गृहेषु गृह्णते भिक्षामगृद्धा रससंपदि MalliC. 7. 665.

अगृद्धि (a-gṛddhi) *f.* non-attachment, absence of greed (पञ्चकर्माणि शस्तानि) अगृद्धिर्विषयेषु च AṣṭāSaṁ. ii. 55. 14 (4. 9)

अगृध्नु (a-gṛdhnu) *adj.* not greedy, not hankering after अगृध्नुराददे सोऽर्थम् RaghuVa. 1. 21; VyaktiVi. 38. 9; KāvyPra. 292. 2; SāhiDa. 388. 5; नियतेन्द्रियो ब्रह्मचारी विषयेष्वगृध्नुः ManuBh. ii. 392. 10 (*on* 11. 74); अगृध्नुः परं धाम निष्कामं प्राप्यते पुनः BṛNāraP. 3. 79; असद्रंश्याः नृपाः पूर्वेऽप्युर्वीमेतामपालयन् । अगृध्नवः TriṣaS'aPuC. ii. 1. 175; ii. 1. 220; iii. 2. 37; राजाथ किरणवेगः पैत्रि(? तृ)कीं राज्यसंपदम् । अगृध्नुः पालयामास PārśvC. 2. 35; ऋद्धिमगृध्नवेऽपि स विमृश्याक्षीयमाणां ददौ DhātuKā. 2. 67.

अगृध्नु (a-gṛdhnu) *m.* name of a king कुन्त्यस्य श्रुतदेवायामगृध्नुः सुषुवे नृपः HariVaṁ. 24. 20.

अगृध्नुता (agṛdhnu-tā) *f.* absence of greed सन्तोषभावनोत्कर्षाज्जयेद् गृद्धिमगृध्नुता MahāP. 18. 88.

अगृध्नुलक्षण (agṛdhnu-lakṣaṇa) *n.* characteristic of one who is free from greed अर्थसंपत्तिजनिता धृतिस्तु अगृध्नुलक्षणलोकोत्तरत्वप्राप्तिव्यवसायरूपमुत्साहमनुसरन्ती वीरोपकरणतामाप्नोति RasāSu. 171. 12 (2. 158)

अगृभीत (á-gṛbhīta) *adj.* [DEBRU. p. 578] not caught, not subdued अयं कृत्नुरगृभीतो विश्वजिदुद्भित्सोमः ṚV. viii. 79. 1; अगृभीताः पशवस्सन्तु सर्वे TaiBr. II. v. 3. 4.

अगृभीतशोचिस् (ágṛbhīta-śocis) *adj.* whose brilliance cannot be grasped, endowed with unsubdued lustre तद्वीर्यं वो मरुतो महित्वनम्···अगृभीतशोचिषोऽनश्वदां यन्न्ययातना गिरिम् ṚV. v. 54. 5; तं नाकमर्यो अगृभीतशोचिषम् ···मरुतो वि धूनुथ ṚV. v. 54. 12; यजस्व जातवेदसम् । चरिष्णुधूममगृभीतशोचिषम् ṚV. viii. 23. 1.

अगृह (a-gṛha) *adj.* [*f.* -ā] **i** who is without a household यतीनामगृहाणां ते ··· दीयते भोजनं राजन्नतीव गुणवत्प्रभो MahāBhā. iii. 28. 16; **ii** who has no (independent) dwelling place, without a house ग्रहैः ··· नीचगैः···अगृहः प्रभिन्नदारः पञ्चभिरिह कथ्यते नरो दासः Sārā. 44. 40; (गोप्युवाच) किमिह बहु षडङ्घ्रे गायसि त्वं यदूनामधिपतिमगृहाणामग्रतो नः BhāgP. x. 47. 14; कुजेऽर्के वा सुखे स्यादगृहो नरः JātaPāri. 12. 139; **iii** which is not (installed) in a house or temple सपीठान्यप्यपीठानि सालयान्यगृहाणि वा । ···विद्यात् स्वयंभुलिङ्गानि ĪśānS'iPa. ii. 38. 6; S'ilpaRa. ii. 2. 130.

अगृह (a-gṛha) *n.* not a house, not a dwelling place शरणं गृहमक्षयरूपमगृहं कथम् Loc. 101. 22 (*on* 2. 25 (? 22)); यत्र नो लघुलघूनि शिशूनि हन्त तान्यपि गृहाण्यगृहाणि UttaKuC. 26; *m.* forest-dweller वानप्रस्थो वैखानसोऽग्रहः (v. l. अगृहः) TrikāS'e. ii. 7. 2.

अगृहता (agṛha-tā) *f.* the state of being houseless गृहा वै देवानां द्वादशाहो नागृहताया भय्यम् PañcBr. x. 5. 16; तस्मादु हैवं विद्वान्नैवागृहतायै विभीयान्नालोकतायै JaimiUBr. ii. 12. 7.

अगृहपति (a-gṛhapati) *m.* GaṇPā. 86. 10 [nt.]

अगृहपतिक (a-gṛhapatika) *m.* GaṇPā. 86. 10 [nt.]

अगृहमेधिन् (á-gṛhamedhin) *adj.* not offering domestic sacrifice यन्नाश्नीयात् । अगृहमेधी स्यात् TaiBr. I. vi. 7. 1.

अगृहवास (a-gṛhavāsa) *m.* homeless state of life, life of a mendicant वरमगृहवासे निवसनं न चाविद्वान् रूपद्रविणबलयुक्तोऽपि तनयः PañcT. 0. 4 (4. 7); SiṁhāDvā. 159. 4.

अगृहसंमत (a-gṛhasammata) *adj.* [*f.* -ā] who is not respected in the family धिगप्रजां स्त्रियं पापां पत्युश्चागृहसंमताम् BhāgP. vi. 14. 40.

अगृहस्थ (a-gṛhasṭha) *m.* one who is not a hoseholder नागृहस्थः ··· स्थापयेत् पुरुषोत्तमम् ParaS. 19. 6; किं धनैरगृहस्थस्य BṛKathāMañ. v. 1. 45; तथा च मनुः- महायज्ञैश्च यज्ञैश्च ब्राह्मीयं क्रियते तनुः इति । चत्वारिंशत्संस्कारैः संस्कृत इति गौतमः । न चैतदगृहस्थस्य संभवति BālaKrī. i. 58. 5 (*on* 1. 50)

अगृहस्थ (a-gṛhastha) *adj.* not staying in a house यतीनामगृहस्थानां प्राघूर्णब्रह्मचारिणाम् । सर्वदानम् PrajāSm. 67; शूद्रोऽगृहस्थ एव स्यात् AbhidhāRaMā. 2. 238.

अगृहीत (á-gṛhīta) *adj.* [*f.* -ā] **1 i** not taken (e. g. a cup, water, an oblation, a weapon) **ii** not used **iii** not captured, not subdued (persons) **2 i** not accepted (as words, vows, challenge) **ii** not understood, not grasped **1 i** not taken (e. g. a cup, water, an oblation, a weapon etc.) पवमानस्य ग्रहा गृह्यन्तेऽथ वा अस्यैते[ऽ]गृहीता द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत् TaiS. III. ii. 1. 2; यस्यागृहीता अभि निम्रोचेदनारब्धोऽस्य यज्ञः स्यात् TaiS. VI. iv. 2. 1; MaiS. iv. 5. 1; ĀpaS'S. xi. 20. 10; इन्द्रस्य ग्रहोऽस्यगृहीतो ग्राह्यः KāṭhaS. 35. 10; KapiKaS. 48. 12; ĀpaS'S. xiv. 26. 1; HirS'S. xv. 6. 29; स यस्यागृहीता अभ्यस्तमियात् S'atBr. III. ix. 2. 8; तद्वा अगृहीत एवैतस्मादछावाकायोत्तमो ग्रहो भवति S'atBr. IV. ii. 3. 3; IV. ii. 3. 5; अगृहीते माहेन्द्रे S'atBr. V. i. 4. 2; V. iii. 5. 2; स यद्यगृहीतं हविरभ्युदियात् प्रज्ञातमेव तदैषैव व्रतचर्या S'atBr. XI. i. 4. 1; अगृहीतो माहेन्द्रः ĀpaS'S. xxi. 8. 1; xxi. 17. 6; अगृहीते हविष्यन्यं विधिं ब्रुवन् गृहीतेऽप्यनिरुप्ते वाभ्युदये प्रायश्चित्तं दर्शयति S'ābaBh. 1464. 11 (*on* vi. 5. 15); अभ्रूविभङ्गमगृहीतनिशातशस्त्रम् ··· । यो वल्लभम् ··· जित्वा राजाधिराजपरमेश्वरतामवाप EI. xiii. 279. 10; vi. 210. 12; viii. 185. 15; अगृहीतेऽथ यक्षेण स्वलक्ष्मणि शिखण्डिनी । पुरुषत्वं गता DaśāvaC. 8. 657; अगृहीते गुरुणा अनुज्ञातो अश्नीयात् ManuBh. i. 101. 6 (*on* 2. 51); अगृहीतास्वपि दक्षिणासु तत्संबन्धादेव चौरनिग्रहः ManuBh. ii. 214. 10 (*on* 8. 340); तत्किं तामरसं कश्चिदगृहीतं प्रदास्यति । ··· अगृहीतं पद्ममतो न प्रददामि SmṛtiCan. iii. 101. 6; iii. 149. 14; नृपतिभिरगृहीते धनुषि MahāN. 1. 34(1); अगृहीते गृहीते वा हविरभ्युदितेष्टेः···अनुदितेऽपि दर्शपूर्णमासयोस्तन्त्रप्रक्रमं सामर्थ्यात् दर्शयति SaṅkarKāBh. 120. 20 (*on* iii. 1. 6); **1 ii** (a thing that is) not used अगृहीतेभ्यः स्वाहा TaiS. VII. iii. 19. 1; **1 iii** not captured, not subdued (said of persons) अथ वा अगृहीते राक्षसे किमुत्खातं नन्दवंशस्य MudrāRā. 1. 13 (1); किमनेन गृहीतेनागृहीतेन वा किंनरयुगलेन प्रयोजनम् Kād. 120. 7; ओं ह्रीं चामुण्डे···ओं त्रैलोक्यगतं दुष्टमदुष्टं वा गृहीतमगृहीतं वावेशय AgniP. 135. 0 (388. 2); गृहीते चौर उक्तम् अगृहीते यत्कार्यं तदाह Aparā. 843. 20 (*on* 2. 27); **2 i** not accepted (as words, vow, challenge etc.) हितान्युक्तानि विदुरद्रोणगाङ्गेयकेशवैः । अगृहीतान्यनुस्मृत्य कच्चिन्न कुरुषे व्यथाम् MahāBhā. viii. 1. 30; (व्रतम्) अगृहीतमप्यावश्यकं कार्यमित्यपरे CaturCin. iii(2). 192. 6; राधावेधो विधेयोऽसावगृहीतः पुरा क्वचित् । निरन्तरं ग्रहीतव्यो जगत्त्रयजयध्वजः Samarā.-Saṁ. 3. 187; not accepted (of persons) ताः साधारणतां प्रापुरगृहीताः सुरासुरैः (अप्सरसः) RāmāMañ. 23. 22; **2 ii** not (clearly) understood, not (properly) grasped शेषमहोरात्रभागमपूर्वग्रहणं गृहीतपरिचयं च कुर्याद् अगृहीतानामाभीक्ष्ण्यश्रवणं च ArthS'ā. i. 36. 2 (1. 5); विषयत्वमनापन्नैः शब्दैर्नार्थः प्रकाश्यते । न सत्तयैव तेऽर्थानामगृहीताः प्रकाशकाः VākyaP. 1. 56; प्रामाण्यं नागृहीतेऽर्थे प्रत्यक्षेतरगोचरौ । भेदाभेदौ प्रकल्प्येते कथमात्मविकल्पकैः NyāyVi. 2. 124; अथागृहीतं शारीरस्य ब्रह्मणैकत्वम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 104. 9 (*on* i. 2. 8); तया चागृहीतं न विधिप्रतिषेधावाश्रयतः । तदनाश्रितं च दूरे पुरुषार्थाद्भवतीति TantrVā. 3. 15 (*on* i. 2. 1); 73. 3 (*on* i. 3. 1); ननु प्रमाणमित्येवं प्रत्यक्षादि न गृह्यते । न चेत्थमगृहीतेन व्यवहारोऽवकल्पते S'lokaVār. 2. 82 (70. 7); 2. 85 (71. 4); न हि सामान्यात्मनाप्यगृहीता शुक्ती रजतत्वसमारोपविषयः TātpaṬ.(Vā.) 471. 7 (*on* ii. 2. 57); अभावश्च गृहीतः सन् बहिर्भावमवगमयति नागृहीतो धूमवत् NyāyMañ. i. 34. 26; अगृहीते वेदेऽङ्गानामध्ययनं नाभ्यनुज्ञायते ManuBh. i. 163. 5 (*on* 2. 16);अगृहीतस्योपाधेरुपहितप्रत्ययाधानासहत्वात् TattvBi. 44. 2; नागृहीते विशेषणे विशिष्टबुद्धिरुदेति NyāyKuA. ii(1). 242. 8; न हि तदेव तदानीमेव तेनैव गृहीतमगृहीतं च संभवतीति न स्वयंप्रकाशतापक्षेऽध्यासः Bhām. 21. 18 (*on* i. 1. 1); न हि निर्विकल्पकेनागृहीतस्य सविकल्पकेनापि ग्रहणं संभवति NyāyRa. 171. 20 (*on* 4. 118); 219. 10 (*on* 5(3). 34); विषयत्वमनापन्नैः शब्दैर्नार्थः प्रकाश्यते । न सत्तयैव तेऽर्थानामगृहीताः प्रकाशकाः VyaktiVi. 101. 25; चिद्रूपभाने ··· आनन्दादयोऽप्यगृहीता इव भान्ति VedāntKa. 20. 16 (*on* i. 1. 1); न चागृहीते गवि तत्संबन्धिनां सामान्यानां ग्रहणं संभवति YuktiSneha. 75. 13 (*on* i. 1. 5); अगृहीतस्यापि यागोपपत्तेर्वार्त्तिक एवोक्तत्वात् MīmāKau. iii(2). 220. 8 (*on* ii. 2. 18); BhāṭṭCin. i. 12. 27 (*on* i. 1. 3); SphoṭSi. 217. 1.

अगृहीतकर (a-gṛhītakara) *adj.* (a village) from which revenue (or tax) is not collected, revenue-free अगृहीतकरो वापि प्रगृहीतकरोऽपि वा । ग्रामः प्रदीयते यत्तु तद् दानं ग्रामजं मतम् Mānaso. ii. 19. 1016.

अगृहीतकलङ्काङ्क (agṛhīta-kalaṅkāṅka) *adj.* who has not incurred a stigma of disrepute त्यक्ताहङ्कृतिराश्वस्तमतिराकाशशोभनः । अगृहीतकलङ्काङ्को लोके विहर राघव YogVā. v. 18. 25.

अगृहीतकल्प (agṛhīta-kalpa) *adj.* [cf. P. v. 3. 67] almost (i. e. as good as) unknown or unperceived विमर्शाभावे हि प्रमाणगृहीतमपि वस्तु अगृहीतकल्पमेव Bhāsk. ii. 75. 15 (*on* ii. 3. 2)

अगृहीतकान्त (agṛhīta-kānta) *adj.* who has not taken a wife, who is not married हरे(? ऽ)गृहीतकान्ते तु कथं सृष्टिः शुभावहा S'ivaP. ii(2). 11. 27 (80B. 14)

अगृहीतकालनियम (agṛhīta-kālaniyama) *adj.* [*f.* -ā] not observing the restrictions of time (out of season) अगृहीतकालनियमां कुसुमैः…दद्दशुर्दशाननपुरीं हरयः RāmC. 26. 68.

अगृहीतक्रम (agṛhīta-krama) *adj.* wherein the time sequence (in perception) is not discernible ग्रहणद्वयमतिशैघ्र्यादगृहीतक्रमम् S'rutaPra. iB. 36. 26 (*on* i. 1. 1)

अगृहीतगर्भ (agṛhīta-garbha) *adj.* [*f.* -ā] who has not conceived अगृहीतगर्भार्तवस्नातेत्युच्यते Aparā. 551. 1 (*on* 1. 256); अगृहीतगर्भा स्त्री आर्तवस्नातेत्युच्यते SmṛtiCan. v. 403. 17.

अगृहीतगवय (agṛhīta-gavaya) *adj.* who has not known a *Bos gavaeus* स च भूयोऽवयवसामान्ययोगोऽगृहीतगवयेनापि नागरकेण ग्रहीतुं शक्यते NyāyMañ. i. 134. 1.

अगृहीतगह्वर (agṛhīta-gahvara) *adj.* who has not committed a sin, sinless यस्मादजायन्त वात्स्यायना नाम गृहमुनयः ।…अगृहीतगह्वरा न्यक्कृतनिकृतयः HarṣaC. 62. 2 (comm. गह्वरं पापम्)

अगृहीतगु (agṛhīta-gu) *adj.* [cf. P. i. 2. 48] who has not observed or perceived a bull or a cow न चागृहीते गवि संबन्धिता सामान्यानां ग्रहीतुं शक्येति युक्तमगृहीतगोः सादृश्याग्रहणम् NyāyRa. 439. 10 (*on* 5(6). 19)

अगृहीतगोचर (agṛhīta-gocara) *adj.* [*f.* -ā] pertaining to an unapprehended or unperceived object अगृहीतगोचरायां तु स्मृतौ वन्ध्यासुतेऽपि स्मरणप्रसङ्गः Kāśi. iii. 91. 18 (*on* 5(4). 160)

अगृहीतग्रह (agṛhīta-graha) *m.* perception of what has not been already perceived गृहीतमिति ग्रहादप्रमेति चेत्–न, गृहीतत्वस्य ग्रहान्तरतो प्रामाण्यात् न चागृहीतग्रहोऽप्यप्रमा, अतिप्रसंगात् IṣṭaSi. 293. 21.

अगृहीतग्रहण (agṛhīta-grahaṇa) *n.* apprehension of what is not apprehended अतो नागृहीतग्रहणादप्रामाण्यम् Kāśi. i. 260. 11 (*on* 4. 139); अगृहीतग्रहणशक्तं प्रमाणमिति वरदविष्णुमित्रोक्तिरपि NyāyPari. 486. 9; अगृहीतग्रहणं परिच्छेदः NyāyRa. 432. 12 (*on* 5(6). 135); तथापि नाप्रामाण्यम् । न ह्यगृहीतग्रहणं प्रमाणलक्षणम् । अनुभूतिर्हि तल्लक्षणम् S'āstrDī. 61. 8 (*on* i. 1. 5)

अगृहीतग्राहकता (agṛhītagrāhaka-tā) *f.* the characteristic of being a means of perceiving something which is not already perceived विशेष्यविशेषणभावातिरेकेणागृहीतग्राहकतापि संभवत्येव सविकल्पस्य PrakaPañ. 166. 5; तस्यापि तत्तत्कालविशिष्टग्राहकत्वेनागृहीतग्राहकतयाज्ञाननिवर्तकत्वात् AdvaiSi. 654. 9.

अगृहीतग्राहकत्व (agṛhītagrāhaka-tva) *n.* state of being a means of perceiving something which is not already perceived यद्यपि याथार्थ्यमेव प्रामाण्यं नागृहीतग्राहकत्वम् NyāySu.(Ja.) 85B. 6 (*on* i. 1. 1)

अगृहीतग्राहित्व (agṛhītagrāhi-tva) *n.* the characteristic or feature of perceiving something which is not already perceived तस्माद्देशकालाधिक्यायुक्तमगृहीतग्राहित्वमनुमानस्य NyāyRa. 363. 15 (*on* 5(4). 57); तत्र यद्यपि विशेष्यावृत्त्यप्रकारकत्वमगृहीतग्राहित्वं वा…विशिष्टज्ञानत्वं वा प्रामाण्यं स्वस्य न तेनैव न वा अनुव्यवसायेन ग्रहणयोग्यम् TattvCin. i(1). 126. 2; अगृहीतग्राहित्वस्य प्रमाणजन्यज्ञाने नियमे मानाभावः LaCandr. 668. 2; 372. 6; अगृहीतग्राहित्वान्नानुवादकत्वम् GuruCandr. i. 448. 23; अनेनैवाशयेनागृहीतग्राहित्वं प्रामाण्यमित्याचक्षते BhāṭṭCin. i. 11. 14 (*on* i. 1. 3); i. 131. 13 (*on* i. 1. 5); अगृहीतग्राहित्वात् प्रमाणस्य Bhāsk. ii. 77. 13 (*on* ii. 3. 2)

अगृहीतग्राहिन् (agṛhīta-grāhin) *adj.* perceiving something which is not already perceived कारणदोषबाधकज्ञानरहितमगृहीतग्राहि ज्ञानं प्रमाणम् S'āstrDī. 45. 2 (*on* i. 1. 5); BhāṭṭCin. i. 129. 3 (*on* i. 1. 5); प्रमाणत्वावच्छेदेनागृहीतग्राहिधीजनकत्वनियमात् LaCandr. 667. 39.

अगृहीतचापमध्य (agṛhīta-cāpamadhya) *adj.* who has not seized or grasped the central part of the bow अङ्गुलीभिस्त्रिभागतः संस्रुताभिः कालिकाभिरिवातिश्लिष्टाभिरगृहीतचापमध्याः AvantiKa. 104. 11.

[1]**अगृहीतजगत्कर** (agṛhīta-jagatkara) *adj.* who has not taken tax from the people क्षोणि(? णी)पतिः पतत्याशु जराक्रान्त इव ध्रुवम् । त्यक्तदण्डः पदं वाञ्छन्नगृहीतजगत्करः JānaHa. 10. 32.

[2]**अगृहीतजगत्कर** (agṛhīta-jagatkara) *adj.* who has not taken the hand of men (for support), JānaHa. 10. 32.

अगृहीतज्ञानगोचरत्व (agṛhītajñānagocara-tva) *n.* characteristic of pertaining to a knowledge which is not (already) cognised न चैवं सति स्मरणमेतत् । अगृहीतज्ञानगोचरत्वात् NyāyKuA. iv. 26. 5.

अगृहीतताम्बूल (agṛhīta-tāmbūla) *adj.* who has not taken or received the betel अगृहीतताम्बूल एवोत्ताम्यता मनसा … सर्वानाहूयोपह्वरे वैचान …पप्रच्छ HarṣaC. 221. 13.

अगृहीतत्व (agṛhīta-tva) *n.* **1** the state of not being received कथं पुनः पुत्रस्य प्रातिभाव्यादिप्राप्तिस्तर्हि । तदृणस्य पित्रागृहीतत्वात् ManuBh. ii. 149. 18 (*on* 8. 159); **2** non-acceptance वैदिकैरगृहीतत्वात् तथार्हतमतं यथा ĀgaPrā. 25. 23; **3** not being grasped or understood, non-perception, non-comprehension नायकाकारस्यागृहीतत्वात् JayaMa. 115. 6 (*on* 2. 3); तस्मात् परकीयचित्तं नालम्बनसहितं गृह्यते तस्यालम्बनस्यागृहीतत्वात् RājMār. 50. 14; भग्निसद्भावस्य व्याप्त्यावगृहीतत्वात् NyāyRa. 363. 11 (*on* 5(4). 57); व्याप्तेरगृहीतत्वात् TarkBhā.(Ke.) 38. 14; अन्वयांशे तेषां (i. e. शब्दानाम्) सामर्थ्यस्यागृहीतत्वात्…पदार्थानां परस्परान्वयविषयिणी वाक्यार्थप्रतिपत्तिर्न स्यात् S'ivārkaMaDī. i. 177. 19 (*on* i. 1. 4); अन्वयप्रयोजकत्वं हि नान्वितवृत्तित्वेन गृहीतत्वं किन्त्वनन्वितवृत्तित्वेनागृहीतत्वम् BhāṭṭCin. i. 65. 33 (*on* i. 1. 4); **4** absence of covering, non-inclusion न विद्यते योगो वर्णसमाम्नाये येषां तेऽयोगाः । अनुपदिष्टत्वादुपदिष्टैरगृहीतत्वाच्चेत्यर्थः LaS'abdeS'e. i. 190. 4.

अगृहीतत्वप्रसङ्ग (agṛhītatva-prasaṅga) *m.* contingency of the state of not being perceived or comprehended तदप्रतिपत्तौ स्वरूपस्यागृहीतत्वप्रसङ्गात् S'rutaPra. iA. 120. 12 (*on* i. 1. 1)

अगृहीतदक्षिणत्व (agṛhītadakṣiṇa-tva) *n.* the state of not having accepted *dakṣiṇā* (sacrificial fee) ऋत्विजामस्वामित्वेऽप्यगृहीतदक्षिणत्वेन कर्तृत्वात TattvPrakā. 125B. 8 (*on* iii. 4. 45)

[1]**अगृहीतदण्ड** (agṛhīta-daṇḍa) *adj.* who has no knowledge of (what) a stick (is) न ह्यगृहीतदण्डो दण्डिनमवगन्तुमर्हति TattvVai. 204. 25 (*on* 4. 21)

[2]**अगृहीतदण्ड** (agṛhīta-daṇḍa) *adj.* from whom no fine has been recovered अन्विति अगृहीतदण्डमित्यर्थः BālamBha. ii. 347. 27 (*on* 2. 306)

अगृहीतदार (agṛhīta-dāra) *adj.* who has not taken a wife, who has not married हरेऽगृहीतदारे तु सृष्टिर्नैषा सनातनी । भविष्यतीति तत् सत्यं भवता प्रतिपादितम् S'ivaP. ii(2). 11. 43 (81A. 10)

अगृहीतदिश् (agṛhīta-diś) *adj.* whose whereabouts are unknown प्रणष्टस्त्वगृहीतदिक् Vaija. 122. 219.

अगृहीतदीक्ष (agṛhīta-dīkṣa) *adj.* who has not undergone initiation अहं यदि स्यामगृहीतदीक्षो ध्रुवं विधास्ये सुनिबन्धमस्य S'aṅkaDigVi.(Mā.) 7. 83.

अगृहीतधन (agṛhīta-dhana) *adj.* **1** who has not inherited money समं यावद्गृहीतं तावदेव देयं न वृद्धिः । तत्सुतस्य प्रपौत्रस्यादेयमगृहीतधनस्य Mitā. 167. 12 (*on* 2. 50); 171. 15 (*on* 2. 54); **2** who has not borrowed money अगृहीतधने तत्र कार्यो दिव्येन निर्णयः S'ukrNī. iv. 5. 254.

अगृहीतनवभक्त (agṛhīta-navabhakta) *adj.* who has not collected the new (year's) harvest क्षीणपुराणभक्तमगृहीतनवभक्तम्…अमित्रम्…उपहन्तुं मार्गशीर्षीं यात्रां यायात् ArthS'ā. iii. 47. 4 (9. 1)

अगृहीतपण (agṛhīta-paṇa) *adj.* from whom charges are not taken (for the use of a gambling hall) अगृहीतग(? प)णाच्छतिकवृद्धेर्दशकं शतं (गृह्णीयात्) DīpKa. 64. 16 (*on* 2. 199)

अगृहीतपयोऽन्त (agṛhīta-payonta) *adj.* of unknown (i. e. inconceivable) extent of waters यद्युशन्ति पवनाः … लङ्घितुं यमगृहीतपयोऽन्तम् DvyāśraKā. 8. 86.

अगृहीतपरमसूक्ष्मत्व (agṛhītaparamasūkṣma-tva) *adj.* the absolute minuteness of which is not apprehended or perceived रूपपरमाणवो निरन्तरोत्पादा अगृहीतपरमसूक्ष्मत्वा इति चेत् TattvVai. 48. 13 (*on* 1. 43)

अगृहीतपरमार्थ (agṛhīta-paramārtha) *adj.* who has not grasped the underlying truth or purpose पञ्चसु रक्ताः पञ्च विनष्टा यत्रागृहीतपरमार्थाः । एकः पञ्चसु रक्तः प्रयाति भस्मान्ततां मूढः SthāṇT. 292A. 6.

अगृहीतपरस्परभेद (agṛhīta-parasparabheda) *adj.* whose mutual difference or distinction is not understood नीलम् … पीतादिकं च…स्मरन् वा

शक्नोति…समाकलयितुं रूपमात्रेणागृहीतपरस्परभेदमपि TātpaṬ.(Vā.) 617.21 (*on* iv. 1.41); ग्रहणद्वयमतिशैघ्र्यादगृहीतक्रमम्, अत एवागृहीतपरस्परभेदं चेति भावः S'rutaPra. iB. 36.26 (*on* i. 1.1)

अगृहीतपाणि (agṛhīta-pāṇi) *adj.* unmarried, maiden (*lit.* whose hand is not held in marriage) द्वितीया कन्याप्यगृहीतपाणिर्नायकं परिचरन्तीति विशिष्यते JayaMa. 68.11 (*on* 1.5)

अगृहीतपूर्व (agṛhīta-pūrva) *adj.* not comprehended or grasped before तत्राप्यगृहीतपूर्वस्य (बोधस्य) संबन्धाग्रहणेनानुमातुमशक्यत्वात्…पूर्वानुभवोऽभ्युपगन्तव्यः Kāśi. ii. 97.14 (*on* 5(2).115)

अगृहीतपैशुनगिर् (agṛhīta-paiśunagir) *adj.* who has not accepted or listened to (i. e. ignored) the backbiting or slanderous talk राजानोऽप्यगृहीतपैशुनगिरो रक्षन्तु धन्या महीम् JānaPa. 7.62.

अगृहीतप्रतिकर्मता (agṛhītapratikarma-tā) *f.* state of not having made one's decoration अगृहीतप्रतिकर्मतया मलिनवेषाभिः … वाराङ्गनाभिः … प्रणम्यमानः Kād. 281.17.

अगृहीतप्रतियोगिन् (agṛhīta-pratiyogin) *adj.* whose correlative or counter-positive is not known सादृश्यम् … अगृहीतप्रतियोग्यपि … गृह्णीयात् NyāyRa. 438.14 (*on* 5(6).17); पुरस्थितवस्तुगतं च सादृश्यमगृहीतप्रतियोग्यपि जातिवद् गृह्येत YuktiSneha. 75.10 (*on* i. 1.5)

अगृहीतप्रतिसंबन्धिन् (agṛhīta-pratisambandhin) *adj.* who has not under-stood the counter-positive न च धूमस्यागृहीतप्रतिसंबन्धिना तद्रूपमवगम्यते Kāśi. iii. 18.23 (*on* 5(4).12)

अगृहीतप्रयोजन (agṛhīta-prayojana) *adj.* devoid of motive, without motive, purposeless निहितार्थोऽगृहीतप्रयोजनः स्वार्थनिरपेक्ष इत्यर्थः S'vetāUBh. 174.18 (*on* 4.1)

अगृहीतप्रामाण्य (agṛhīta-prāmāṇya) *adj.* whose validity is not grasped, of unknown validity नैव हि प्रमाणं स्वा(? स्व)कार्ये स्वग्रहणमपेक्षते, अगृहीतप्रामाण्यादपि विज्ञानाद्विषयपरिच्छेदसिद्धेः TātpaṬ.(U.) 55.19 (*on* 2.48); 55.21 (*on* 2.48); 67.9 (*on* 2.83); TātpaṬ.(Vā.) 15.9 (*on* i. 1.1); न चागृहीतप्रामाण्येन व्यवहारसिद्धिः NyāyRa. 70.18 (*on* 2.82); अतोऽगृहीतप्रामाण्यमेव ज्ञानं परप्रामाण्यनिश्चयरूपमास्थेयम् TattvCin. i(1). 276.8.

अगृहीतभेद (agṛhīta-bheda) *adj.* of unapprehended or unknown difference अगृहीतभेदं च तन्न विशिष्टतां ग्रहीतुमीष्टे PrakaPañ. 165.13; क्वचित्पुनर्ग्रहणे एव मिथोऽगृहीतभेदे TātpaṬ.(Vā.) 88.19 (*on* i. 1.2); 89.7 (*on* i. 1.2); 89.14 (*on* i. 1.2); 213.10 (*on* i. 1.10); Bhām. 15.17 (*on* i. 1.1); उभयज्ञानस्यागृहीतभेदस्य भ्रान्तिहेतुत्वेनानभ्युपगमात् NyayVārPari. 419.1; VedāntKa. 240.22 (*on* ii. 1.14); अन्यथा अगृहीतभेदेष्टज्ञानं हेतुः TattvCin. i(2). 507.8; iv(1). 133.1; VivaPraSaṁ. 110.6; अगृहीतभेदेषु केषुचित् धर्मेष्वाश्रयभेदात् भेदव्यवहारदर्शनात् S'atDū. 92.5; स्वरूपतो विषयतश्चागृहीतभेदयोर्ग्रहणस्मरणयोः SarvaDaSaṁ. 15.415; क्वचिद् ग्रहणे एव मिथोऽगृहीतभेदे NyāySu.(Ja.) 44B.3 (*on* i. 1.1); 407A.12 (*on* ii. 2.8); TantrRaha. 3.19; अगृहीतभेदेऽपि साक्षिसिद्धे तत्र श्रुतिः प्रवर्तते GuruCandr. ii. 242.19; iii. 51.17.

अगृहीतभेदज्ञान (agṛhītabheda-jñāna) *n.* knowledge of unapprehended difference अर्थतथात्वनिश्चयत्वस्य … अगृहीतभेदज्ञानद्वयरूपभ्रमसाधारणत्वात् TattvCin. i(1). 366.10; PūrvottaVāNaMā. 339.17.

अगृहीतभेदता (agṛhītabheda-tā) *f.* the state of being one of uncognised difference सत एवागृहीतभेदतया ख्यातिः S'rutaPra. iB. 7.13 (*on* i. 1.1)

अगृहीतमकरध्वज (agṛhīta-makaradhvaja) *adj.* who has not held the shark-banner सखि पश्य रतिविरहितं साक्षादिव भगवन्तमगृहीतमकरध्वजं मकरध्वजम् Kād. 85.17.

अगृहीतमहीपीठ (agṛhīta-mahīpīṭha) *adj.* not firmly rooted in the ground अगृहीतमहीपीठं विचारकुसुमद्रुमम्। चिन्तावात्या विधुन्वन्ति YogVā. v. 93.14.

अगृहीतमुद्र (agṛhīta-mudra) *adj.* who has not acquired a seal (passport) भद्र तत्किमगृहीतमुद्रः कटकान्निष्क्रामसि MudrāRā. 5.9(5)

अगृहीतमृग (agṛhīta-mṛga) *adj.* who has not captured an antelope मां वीक्ष्य नूनमगृहीतमृगं मुहूर्तमन्तर्हिता तरुषु रोषवतीव सीता RāmāCam. 3.36.

अगृहीतरजत (agṛhīta-rajata) *adj.* one who has never seen or apprehended silver अत एव चागृहीतरजतस्येदं ज्ञानं नोत्पद्यते NyāyMañ. i. 167.23; न चागृहीतरजतस्य शुक्तौ तद्भ्रमः NyāyKa. 180.14.

अगृहीतरिक्थ (agṛhīta-riktha) *adj.* who has not inherited any property प्रपितामहादिकृतर्णापाकरणानधिकारश्चतुर्थादेरगृहीतरिक्थस्यैव SmṛtiCan. iv. 399.16; 'देयं पैतामहं समम्' इत्यस्यागृहीतरिक्थविषयत्वात् SmṛtiCan. iv. 400.7; प्रपौत्रोऽप्रातिभाव्यायातम् … पौत्रः प्रातिभाव्यायातं चर्णमगृहीतरिक्थौ द्वावपि न दद्याताम् Subodhi. 31.22 (2.54)

अगृहीतलिङ्शक्तिक (agṛhītaliṅśakti-ka) *adj.* who has not under-stood the significative power of the potential suffix (=*liṅ.*) अगृहीतलिङ्शक्तिकस्याप्रवृत्त्या सङ्केतग्रहस्य तत्सहकारित्वमित्याशयः BhāṭṭCin. i. 69.23 (*on* i. 1.4)

अगृहीतवनभू (agṛhīta-vanabhū) *adj.* in which the forest-land is not incorporated, without the inclusion of forest-land ग्रामोऽगृहीतवनभूस्तस्य संबन्धिक्षेत्राणां चान्तरं धनुःशतपरिमाणम् Aparā. 774.8 (*on* 2.267)

अगृहीतविद्य (agṛhīta-vidya) *adj.* who has not received education अगृहीतविद्यस्यानन्तरव्यापारासंभवात् JayaMa. 27.14 (*on* 1.3)

अगृहीतविवेक (agṛhīta-viveka) *adj.* with uncognised distinction or difference अगृहीतविवेकं यत् ज्ञानमुत्पन्नं तत् सदृशविषयान्तरे स्मृतिज्ञानहेतुतां प्रतिपद्यते Bṛha. 65.2 (*on* i. 1.5); अगृहीतविवेकं स्मरणग्रहणद्वयमयथाव्यवहारहेतुः VedāntKa. 17.6 (*on* i. 1.1); SarvaDaSaṁ. 16.434; 16.437; 16.497; ग्रहणस्मरणे एवागृहीतविवेके व्यवहारादिप्रवर्तके NyāySu.(Ja.) 44B.3 (*on* i. 1.1)

अगृहीतविवेकता (agṛhītaviveka-tā) *f.* the state of having uncognised distinction तदभ्युपगन्तव्यमकामैरप्यगृहीतविवेकतापन्नसन्निहितरूप्यग्रहणसारूप्यग्रहणस्मरणप्रसञ्जित एवायं रजतार्थिनः पुरोवर्तिनि व्यवहार इति NyāyMa. 63.1.

अगृहीतविवेकम् (agṛhīta-vivekam) *adv.* indiscriminately अगृहीतविवेकमापणानुपसंहृत्य सवेगमेकतः। पथिकान्वणिजोऽन्वयुञ्जत Gaṅgāva. 7.2.

अगृहीतविशेष (agṛhita-viśeṣa) *adj.* of uncognised particularity अतोऽयमगृहीतविशेषस्यैव भवति प्रत्ययो न तु संशयः NyāyMañ. ii. 145.29; इदं रजतमित्यत्र इदम् इति अगृहीतविशेषं शुक्तिशकलं गृह्यते MānaMe. 4.9.

अगृहीतविशेषण (agṛhīta-viśeṣaṇa) *adj.* [*f.* –ā] with uncognised or unknown qualification or attribute न चागृहीतविशेषणा विशेष्ये बुद्धिरुत्पद्यते S'ābaBh. 1545. 21 (*on* vii. 2.13); नागृहीतविशेषणे विशेष्ये बुद्धिः प्रवर्तत इति विशेषणं पूर्वं निपतति CāndraVṛ. *on* ii. 2.48; नागृहीतविशेषणा विशिष्टबुद्धिः BrahmSi. 99.1; TantrVā. 287.5 (*on* i. 4.2); 721.16 (*on* iii. 1.13); 944.2 (*on* iii. 4.13); 948.12 (*on* iii. 4.13); ṬupṬ. 8.10 (*on* iv. 1.12); S'arka. 41.6; विशेष्यबुद्धिमिच्छन्ति नागृहीतविशेषणाम् NyāyMañ. ii. 7.24; ii. 22.8; ii. 109.8; Kāśi. ii. 96.3 (*on* 5(3).12); NyāyKuA. ii(2). 25.1; NyāyRa. 371.9 (*on* 5(4).75); NyāyMāVi. 113.3 (*on* iii. 1.6); TarkBhā.(Mo.) 10.17; Pradī. iv. 397B.12 (*on* v. 3.74); TattvPradī.(Ci.) 269.12; S'atDū. 84.8; नागृहीतविशेषणा विशिष्टप्रतीतिः Upask. 363.9 (viii. 1.7)

अगृहीतविशेषत्व (agṛhītaviśeṣa-tva) *n.* the state of having uncognised particularity श्रुतिस्मृती। अगृहीतविशेषत्वात्स्यातां तुल्यबले TantrVā. 93.1 (*on* i. 3.3)

अगृहीतविशेषधर्मक (agṛhītaviśeṣadharma-ka) *adj.* possessed of unknown specific feature प्रथममिन्द्रियार्थसंनिकर्षे सति शुक्तिकामात्रमगृहीतविशेषधर्मकमिदमिति सामान्येन गृह्यते TantrRaha. 2.25.

अगृहीतविशेषांश (agṛhīta-viśeṣāṁśa) *m.* the unapprehended specific characteristic न च स्वप्रकाशे निरंशे आत्मन्यगृहीतविशेषांशासंभवादभ्रम इति वाच्यम् VivaPraSaṁ. 63.12.

अगृहीतवृक्षविभाग (agṛhīta-vṛkṣavibhāga) *adj.* who has not cognised the separateness of the trees दूरकृतेन दोषेणागृहीतवृक्षविभागोऽविभागं प्रत्येति S'arka. 95.3.

अगृहीतवृत्तिक (agṛhītavṛtti-ka) *adj.* who has not cognised the relation (between the word and its sense) तत्रागृहीतवृत्तिकस्य शाब्दबोधादर्शनात् VaiyāSiMañ. 12.13; 16.4.

अगृहीतवृत्तित्व (agṛhītavṛtti-tva) *n.* the state of being (a word) the signification of which is not known अगृहीतवृत्तित्वस्यैव दोषस्य विद्यमानत्वात् NyāySu.(Ja.) 65B.12 (*on* i. 1.1)

अगृहीतवेद (agṛhīta-veda) *adj.* who has not studied the Vedas प्रक्रान्ताध्ययनः अनधीतवेदः अगृहीतवेदश्चेत्प्राप्नुयात् ManuBh. i. 272.10 (*on* 3.141); i. 457.8 (*on* 5.80); सावित्रीमपीत्यन्याध्ययनाशक्तावुपाकरणाद्वा पूर्वमगृहीतवेदस्य ब्रह्मचारिणोऽनुकल्पः ManvaVi. 178.25 (*on* 2.104); धर्मनैपुणकामा अगृहीतवेदाः VīraMi. (Saṁskāra.) 534.23.

अगृहीतवेदत्व (agṛhītaveda-tva) *n.* the state of being one who has not studied the Vedas अगृहीतवेदत्वमपि ह्यविभागे कारणम् Aparā. 722.16 (*on* 2.117)

अगृहीतव्याप्ति (agṛhīta-vyāpti) *adj.* who has not known the invariable concomitance (between the probans and the probandum) अगृहीतव्याप्तिनापि धूमादिपरामर्शस्यानुमानताप्रसङ्गात् KhaṇḍanKhā. 645.22; अगृहीतव्याप्तेरिव

गृहीतविस्मृतव्याप्तेरपि पुंसोऽनुमानो(? नानु)दयेन व्याप्तिस्मृतेरप्यनुमितिहेतुत्वात् TarkBhā.(Ke.) 39. 4.

अगृहीतव्याप्तिक (agr̥hītavyāpti-ka) *adj.* **i** of which the concomitance (with the probandum) is not known अप्रसिद्ध: अगृहीतव्याप्तिको विरुद्ध एवाभिधीयते Kiraṇā. 293. 18; उपनयवैयर्थ्यमपि व्याख्यायते न त्वगृहीतव्याप्तिकमपि Upask. 66. 19 (*on* ii. 1. 1); 155. 5 (*on* iii. 1. 15); **ii** who does not know the invariable concomitance (between the probans and the probandum) न धूमेनाग्न्यनुमानसिद्धि:···अगृहीतव्याप्तिकानां च तस्मिन् काले इति भाव: Bhāsk. ii. 84. 16 (*on* ii. 3. 2)

अगृहीतव्याप्तिकत्व (agr̥hītavyāptika-tva) *n.* the state of being that whose concomitance (with the probandum) is not known वायुना सहागृहीतव्याप्तिकत्वाददृष्टलिङ्गत्वमुक्तम् Upask. 84. 14 (*on* ii. 1. 10)

अगृहीतशक्ति (agr̥hīta-śakti) *adj.* **i** (a word) whose denotative power is not grasped अगृहीतशक्तेश्च वाचकत्वे व्यभिचारप्रसङ्ग: PrakaPañ. 384. 16; अगृहीतशक्तीनां च पदानामबोधकत्वात् NyāySu.(Ja.) 495A. 2 (*on* iii. 2. 1); अन्यथा अगृहीतशक्त्यादिभ्योऽपि बोधप्रसङ्गादिति वदन्ति VaiyāBhū. 34. 14 (*on* 7); **ii** who has not known the denotative power (of words) अगृहीतशक्तिस्तु वाच्यावाच्यं विवक्ति न GaṇeP. i. 13. 29.

अगृहीतशक्तिक (agr̥hītaśakti-ka) *adj.* [*f.* -ā] **i** (a word) of which the denotative power is not known अगृहीतसङ्गतिके अगृहीतशक्तिके LaCandr. 703. 23; अगृहीतशक्तिकादप्यर्थोपस्थित्यापत्ते: VaiyāBhū. 178. 19 (*on* 33); 190. 22 (*on* 36); **ii** that (individual object) in respect of which the significative power is not grasped शाब्दबोधे त्वगृहीतशक्तिकैव व्यक्तिर्भासते VaiyāBhū. 119. 12 (*on* 25)

अगृहीतशक्तिकता (agr̥hītaśaktika-tā) *f.* the state of not having known the denotative power (of words) अगृहीतशक्तिकतया मिथ: कथास्ववबद्धमौनक्रतहस्तचेष्टिता: । अमरस्त्रियो रणहताश्च तद्भटा: S'ivLī. 18. 16.

अगृहीतशक्तिकत्व (agr̥hītaśaktika-tva) *n.* the state of being that whose denotative power is not known लाक्षणिको हि शब्दो न श्रुतमात्रोऽर्थान्तरे धियमुपजनयति । तत्रागृहीतशक्ति(क)त्वात् NyāySu.(Ja.) 114B. 8 (*on* i. 1. 5); लाक्षणिकशब्दो न श्रुत एवार्थान्तरधीहेतु: तत्रागृहीतशक्तिकत्वात् Nyāyāmr̥. 538A. 4 (*on* 2. 13)

अगृहीतशब्द (agr̥hīta-śabda) *adj.* who has not known the word (as having meaning) तेनागृहीतशब्दोऽपि गोत्वादीन् प्रतिपद्यते S'lokaVār. 4. 176 (189. 8)

अगृहीतशब्दार्थ (agr̥hīta-śabdārtha) *adj.* (one) who has not known the meaning of a word न चागृहीतशब्दार्थै: कैश्चिद्व्याकरणाश्रयात् । व्याख्यातुं शक्यते वेद: TantrVā. 212. 1 (*on* i. 3. 18)

अगृहीतशस्त्र (agr̥hīta-śastra) *adj.* who has not accepted the weapon (i. e. office) अमात्य राक्षस अगृहीतशस्त्रेण भवतानुगृह्यते वृषल इत्यत: संदेह: MudrāRā. 7. 14(3)

अगृहीतशुल्ककन्या (agr̥hītaśulka-kanyā) *f.* a maiden in whose case bride-price has not been accepted एतच्चागृहीतशुल्ककन्यामदत्वा कस्यचित् ManvaMu. 381. 8 (*on* 9. 99)

अगृहीतषोडशिक (agr̥hītaṣoḍaśi-ka) *adj.* [*f.* -ā] (Atirātra sacrifice) in which the filling of the *ṣoḍaśi* vessel with Soma juice has not been observed एकस्यामपि गृहीतषोडशिकायामतिरात्रव्यक्तावगृहीतषोडशिकाया: सकाशाद् गुणाधिक्येऽपि नातिरात्रभिन्नयागत्वम् AnuBh. 208. 13 (*on* iii. 3. 2)

अगृहीतसंवाद (agr̥hīta-saṁvāda) *adj.* which has not been corroborated नापि दोषाभाव: भ्रान्तप्रतारकवाक्यजन्यज्ञाने प्रत्यक्षेणागृहीतसंवादे तदभावात् TattvCin. iv(1). 102. 3.

अगृहीतसंकेत (agr̥hīta-saṅketa) *adj.* **i** (a sense) in regard to which the conventional power of signification has not been known तस्मात्संकेतदृष्टोऽर्थो व्यवहारे न दृश्यते । न चागृहीतसंकेतो (बोध्येता)न्य इव ध्वने: TattvSaṁ. 874; गोशब्दस्यागृहीतसंकेतं वाहीकार्थमभिधातुमशक्यत्वात् SāhīDa. 50. 1; **ii** (a person) who has not understood the conventional power of signification (of a word) यदि शब्दव्यापार: कथमगृहीतसंकेतो नावगच्छति PramāVāBh. 15. 15; संकेतस्मृत्यनपेक्षत्वे अगृहीतसंकेतस्यापि प्रथमश्राविणोऽर्थप्रत्ययप्रसङ्ग: TātpaṬ.(Vā.) 469. 21 (*on* ii. 2. 57); अगृहीतसंकेतस्य ··· पदार्थानध्यवसानम् Kāvyānu.(He.) (comm.) 335. 17; क्त्वाज्ञानत्वेनैव तात्पर्यग्राहकत्वेऽगृहीतसङ्केतस्यापि तात्पर्यग्रहापत्ते: BhāṭṭDī. iii. 221. 21 (*on* x. 2. 13); **iii** (a word) whose conventional power of signification has not been known न च पदान्यगृहीतसंकेतानि पदार्थान् सारयन्ति TātpaṬ.(Vā.) 56. 6 (*on* i. 1. 1); अगृहीतसंकेतस्य शब्दस्यार्थप्रतीतेरभावात् संकेतसहाय एव शब्दोऽर्थविशेषं प्रतिपादयति KāvyPra. 31. 3; अगृहीतसंकेतस्यार्थप्रतिपत्तेरकरणाद् गृहीतसंकेत एव शब्दोऽर्थप्रतिपादक: Kāvyānu.(He.) (comm.) 32. 12; **iv** (a particular or individual thing) with regard to which the conventional power of signification has not been known अगृहीतसंकेतानामपि व्यक्तिविशेषाणामन्वयबोधविषयताया उपपादनेऽपि न निस्तार: RasGaṅ. 183. 2.

अगृहीतसंकेतता (agr̥hītasaṅketa-tā) *f.* the state of being (a word) whose conventional power of signification has not been known वचनानाम् ···अगृहीतसंकेततयाप्रतिपादकत्वात् NyāyVārPari. 726. 6.

अगृहीतसंगति (agr̥hīta-saṅgati) *adj.* **i** the connection of which has not been known (by a person) चक्षुरादयो रूपादिष्वगृहीतसंगतय: प्रवर्तन्ते TātpaṬ.(Vā.) 413. 20 (*on* ii. 1. 52); **ii** (a word) whose conventional power of signification has not been known अगृहीतसंगतेश्च वाचकत्वेऽतिप्रसङ्गात् Bhām. 237. 21 (*on* i. 3. 28); अव्युत्पन्नेनागृहीतसंगतिना पदेनोपेतं यद्वाक्यम् अतिदेशवाक्यमिति यावत् TārkiRa. 85. 3.

अगृहीतसंगतिक (agr̥hītasaṅgati-ka) *adj.* **i** (a word) whose conventional power of signification is not known तत्र···अगृहीतसंगतिकानां पदानामपि बोधकतानुपपत्तिर्बाधिका PramāMā. 18. 9; न च शब्दविशेषस्यागृहीतसंगतिकस्यैव बोधकत्वम् NyāySu.(Ja.) 281A. 10 (*on* ii. 1. 3); अगृहीतसंगतिकानां च पदानां बोधकत्वानुपपत्ति: SarvaDaKau. 121. 24; अगृहीतसंगतिके पदे तदयोगात् AdvaiSi. 703. 2; **ii** (a person) who has not known the conventional power of signification (of a word) देशान्तरगतं प्रसिद्धं चैत्रं काश्यां शृण्वतां विशिष्यागृहीतसंगतिकानामपि नलयुधिष्ठिरादिपदादिवद्बोधानुभवात् VaiyāBhū. 126. 25 (*on* 26)

अगृहीतसंगतिकत्व (agr̥hītasaṅgatika-tva) *n.* the state of being (a word) whose conventional power of signification is not known अगृहीतसंगतिकत्वेनार्थावबोधकत्वासंभवात् YuktiSneha. 141. 22 (*on* i. 1. 6); तत्सत्त्वेऽपि (शब्दसत्त्वेऽपि) श्रोत्रा तस्यागृहीतसंगतिकत्वात् शब्दादसाधारणजातिविशेषावच्छिन्नमाधुर्यावगमो नास्तीति जिज्ञासानुवृत्तिर्युक्तेति शङ्क्यम् SiddhāLeSaṁ. 216. 6.

अगृहीतसंगतिता (agr̥hītasaṅgati-tā) *f.* the state of being that whose relationship (with a word or its significative power) is not grasped अगृहीतसंगतितयापदार्थस्य ब्रह्मणो वाक्यार्थत्वानुपपत्ते: Bhām. 102. 15 (*on* i. 1. 4)

अगृहीतसंगतित्व (agr̥hītasaṅgati-tva) *n.* the state of being that whose conventional power of signification is not known न च वाक्यगतो गवयशब्दस्तस्य वाचक: तथा तदानीमगृहीतसंगतित्वात् TātpaṬ.(Vā.) 411. 4 (*on* ii. 1. 47); लिङादयो न मानान्तरापूर्वकार्याभिधायिन: तत्रागृहीतसंगतित्वात् NyāyMa. 226. 2; न च वैदिको लिङादि: परामिमतकार्यबोधक: तत्रागृहीतसंगतित्वात् PrakaVi. 75. 16; न तावच्छरीरशब्दो भूतसूक्ष्मं वक्तुं शक्त: तत्रागृहीतसंगतित्वात् PrakaVi. 327. 14.

अगृहीतसमय (agr̥hīta-samaya) *adj.* (a word) whose conventional power of signification is not known अगृहीतसमयस्य शब्दस्याप्रमापकत्वात् NyāyVārPari. 68. 7.

अगृहीतसमयक (agr̥hītasamaya-ka) *adj.* whose conventional power of signification has not been known अगृहीतसमयकसंज्ञया वाक्यार्थसामानाधिकरण्येन संज्ञानिमित्तप्रकारतापरिच्छेदो वा TattvCin. iii. 99. 2.

अगृहीतसमयता (agr̥hītasamaya-tā) *f.* the state of being (an expression) whose conventional power of signification is not known सर्वेषां वचनानामप्रतीतविषयत्वेनागृहीतसमयतया अप्रतिपादकत्वात् ĀtmaTaVi. 200. 14.

अगृहीतसमयत्व (agr̥hītasamaya-tva) *n.* the state of not knowing the conventional power of signification (of a word) न ह्यसौ तत: शब्दस्मृतिमान् अगृहीतसमयत्वात् Kiraṇā. 320. 7.

अगृहीतसंबन्ध (agr̥hīta-sambandha) *adj.* **A** **i** who has not comprehended the relation न चागृहीतसंबन्धा: ··· । शब्दं जानन्ति S'lokaVār. 9. 78 (426. 3); अगृहीतसंबन्धस्य धूमदर्शने सत्यपि वह्निप्रतीतेरभावात् TātpaṬ.(U.) 394. 14 (*on* 5(5). 29); कथं च तेषामगृहीतसंबन्धानां शब्दसंभिन्नार्थबोध: Kāśi. i. 249. 10 (*on* 4. 112); अत एवागृहीतसंबन्धस्यार्थमविदुष: ··· न ··· अनुपपत्ति: शाम्यति Kāśi. iii. 185. 10 (*on* 5(7). 78); अगृहीतसंबन्धस्य तत्कृतोपकारादर्शनात् NyāyMañ. i. 365. 23; यस्तावदगृहीतसंबन्ध: ··· स वाक्यार्थप्रतिपत्तौ नाधिक्रियते PrakaPañ. 402. 1; अगृहीतसंबन्धानां शब्दानुल्लेखिन: प्रत्ययस्योत्पत्ते: TārkiRa. 62. 1; गवयसदृशो गौरिति विज्ञानं नानुमानम् अगृहीतसंबन्धस्याप्युपजायमानत्वात् YuktiSneha. 76. 13 (*on* i. 1. 5); 78. 28 (*on* i. 1. 5); **B** whose relation is not comprehended or not cognized अगृहीतसंबन्धानामतदाकारत्वेन प्रतिपत्ति: TātpaṬ.(U.) 173. 19 (*on* 4. 219); शब्दोऽपि नागृहीतसंबन्ध: प्रतिपादक: Kāśi. i. 65. 7 (*on* 2. 19); NyāyMañ. i. 77. 32; i. 138. 6; i. 266. 13; अगृहीतसंबन्धस्य च पदस्य वाचकत्वे एकस्माच्छब्दात्सर्वार्थप्रतीतिप्रसङ्ग: PrakaPañ. 381. 10; न चानुमानमगृहीतसंबन्धमुदेति TātpaṬ.(Vā.) 107. 5 (*on* i. 1. 3); NayaVi. 265. 8 (*on* i. 1. 24); NyāyRa. 789. 20–790. 11 (*on* 6. 234); S'āstrDī. 150. 11 (*on* i. 1. 7); S'arka. 46. 9; अगृहीतसंबन्धस्य दृष्टान्तेऽप्यस्मरणात्

PramāMī. 48. 6 (*on* i. 2. 19); YuktiSneha. 40. 28 (*on* i. 1. 4); VaiyāBhū. 250. 19 (*on* 66); VaiyāSiMañ. 211. 4.

अगृहीतसंबन्धत्व (agṛhītasambandha-tva) *n.* **A** nature of having an uncognised relation स्वभ्रान्तिमात्रसिद्धस्य⋯रजतस्य तेनागृहीतसंबन्धत्वात् Tattv-Pradi.(Ci.) 78. 8; तस्यागृहीतसंबन्धत्वेन बोधकत्वायोगात् S'rutaPra. iA. 43. 16 (*on* i. 1. 1); तादृशस्यागृहीतसंबन्धत्वादर्थप्रतिपत्तिहेतुत्वं न स्यात् NyāyMañ. i. 363. 1; अगृहीतसंबन्धत्वादेव च पदसंघातवाक्यपदार्थानामपि न संभवति प्रत्यायकत्वम् S'āstrDī. 150. 11 (*on* i. 1. 7); तदेवं प्रयुक्तोऽपि शब्दोऽगृहीतसंबन्धत्वान्नापोहं गमयति NyāyRa. 586. 15 (*on* 5(13). 77); सदपि वाक्यमगृहीतसंबन्धत्वान्न वाक्यार्थप्रतीतेर्मूलम् YuktiSneha. 152. 33 (*on* i. 1. 7); **B** nature of one who has not cognized the relation बृहन्नित्येवमादीनि मम नामानीति अगृहीतसंबन्धत्वात् प्राणो न गृह्णाति संबोधनार्थं शब्दम् BṛĀraUBh. 231. 15 (*on* ii. 1. 15)

अगृहीतसंबन्धावस्थ (agṛhītasambandhāvastha) *adj.* being in the state of uncognized relation अगृहीतसंबन्धावस्थोऽपि शब्दः स्वाभिधेयमर्थं प्रतिपादयति S'āstrDī. 67. 14 (*on* i. 1. 5)

अगृहीतसर्प (agṛhīta-sarpa) *adj.* who has not cognized a serpent (भ्रमः) न चागृहीतसर्पस्य भवतीति युक्तं शक्यं वक्तुम् TātpaṬ.(Vā.) 450. 8 (*on* ii. 2. 14)

अगृहीतसवर्ण (agṛhīta-savarṇa) *adj.* in which homorganic (sound) is not included अक्षरसमाम्नाये चागृहीतसवर्णानां ग्रहणम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 69; *on* P. viii. 3. 57; अगृहीतसवर्णानां प्रतिषेधो वक्तव्यः PariVṛ.(Sī.) 35. 18; 36. 11.

अगृहीतसान्त्वन (agṛhīta-sāntvana) *adj.* [*f.* -ā] who has not responded to consolation असंशयं तामगृहीतसान्त्वनाम्⋯। कदर्थयन्मर्मसु मत्परायणाममारयन्निष्करुणो निशाचरः RāmC. 4. 27.

अगृहीतसामर्थ्य (agṛhīta-sāmarthya) *adj.* whose denotative power is not comprehended न चागृहीतसामर्थ्य एव शब्दः⋯विज्ञानं जनयति PañcPā. 95. 15 (*on* i. 1. 4)

अगृहीतसामान्य (agṛhīta-sāmānya) *adj.* who has not comprehended the generic nature न ह्यगृहीतसामान्यस्यानध्यारोपिततद्विपरीतधर्मस्य वा अतस्मिंस्तदिति प्रत्ययो भवति NyāyVār. 213. 6 (*on* ii. 1. 28); श्रुतशब्दस्यापि चागृहीतसामान्यस्य व्यक्तिप्रत्ययाभावात् TantrVā. 276. 13 (*on* i. 3. 26)

अगृहीतस्वभावक (agṛhītasvabhāva-ka) *adj.* whose nature is not grasped अगृहीतस्वभावकं केनचित्तदानीं किं तत्स्यात् YogBh. 200. 1 (*on* 4. 16)

अगृहीतस्वरूप (agṛhīta-svarūpa) *adj.* whose nature or form has not been comprehended अपि च व्रीह्यादयोऽगृहीतस्वरूपा अपि कार्यमारभन्ते Kāśi. iii. 234. 24 (*on* 5(10). 35)

अगृहीतस्वलक्षण (agṛhīta-svalakṣaṇa) *adj.* who has not grasped the intrinsic nature of a thing न तावदिदं सामान्यज्ञानमगृहीतस्वलक्षणस्य जायते S'arka. 24. 2.

अगृहीतस्वाभाविकसंबन्ध (agṛhīta-svābhāvikasambandha) *adj.* whose natural relation is not comprehended अन्यथा तेषामगृहीतस्वाभाविकसंबन्धानां बोधकाः (? अबोधकाः) शब्दा भवेयुः NyāyKu. 7. 17.

अगृहीतहेति (agṛhīta-heti) *adj.* who has not taken up a weapon अगृहीतहेतिष्वशिक्षितो मे भुजः प्रहर्तुम् HarṣaC. 167. 6.

अगृहीतांशत्व (agṛhītāṁśa-tva) *n.* the state of one who has not received the share सर्वग्रहणं विभागात्पश्चादार्जिते पित्र्ये पूर्वजानां सुतानामगृहीतांशत्वेनांशोऽस्तीति शङ्कानिवृत्त्यर्थम् SmṛtiCan. iv. 710. 18.

अगृहीताकार (agṛhītākāra) *adj.* who has not comprehended the intention अगृहीताकारयोस्तु नैवेत्यर्थोक्तम् JayaMa. 99. 11 (*on* 2. 2)

अगृहीताग्नि (agṛhītāgni) *adj.* who has not set up the sacred fire एवमेवागृहीताग्नेः प्रेतस्य विधिरिष्यते GobhiSm. 3. 59.

अगृहीताङ्गुलीयक (agṛhītāṅgulīyaka) *adj.* who has not taken (back) the ring तेनासौ सखिभिः सार्धमगृहीताङ्गुलीयकः। प्रत्याजगाम श्रीदत्तो भवनं बाहुशालिनः KathāSaSāg. ii. 2. 99.

अगृहीतात्मकम् (agṛhītātmakam) *adv.* without egoism तदात्मनि स्वयं किंचिच्चेत्यतामिव गच्छति। अगृहीतात्मकं संविदहंमर्शनपूर्वकम् YogVā. iii. 12. 4.

अगृहीतानुनय (a-gṛhītānunaya) *adj.* [*f.* -ā] who has not responded to persuasion अगृहीतानुनयां मामुपेक्ष्य सख्यो गताः ĀryāSaS'a. 32.

अगृहीतान्तराल (a-gṛhītāntarāla) *adj.* whose interspace is not perceived तेनागृहीतान्तरालं मुखमिति S'rutaPra. iB. 36. 17 (*on* i. 1. 1)

अगृहीतान्योन्यभेद (a-gṛhītānyonyabheda) *adj.* the mutual difference of which is not comprehended क्वचित् पुनर्ग्रहणे एवागृहीतान्योन्यभेदे अयथाव्यवहारमापादयतो यथा पीतः शङ्ख इति NyāyMa. 63. 4.

अगृहीतान्वय (agṛhītānvaya) *adj.* **A** who has not comprehended the positive concomitance अगृहीतान्वयोऽपि ह्यत्यन्तापूर्वमेव वाक्यार्थं पदार्थेभ्योऽवगच्छति NyāyRa. 911. 15(7); **B** whose positive concomitance has not been comprehended एकस्याप्यगृहीतान्वयस्य ज्ञानं न स्यादिति Kāśi. iii. 154. 17 (*on* 5. 46); न च⋯अगृहीतान्वयैरनुमानं संभवति NyāyRa. 388. 5 (*on* 5(4). 131); अगृहीतान्वयो हि पलाशवदेव शिंशपामप्यपोहेतेति NyāyRa. 608. 11 (*on* 5(13). 154)

अगृहीतान्वयव्यतिरेक (agṛhītānvayavyatireka) *adj.* who has not comprehended the positive and negative concomitance पूर्वमगृहीतान्वयव्यतिरेकोऽपि धूमस्य पर्वतधर्मतां प्रतिपद्यते TātpaṬ.(U.) 367. 14 (*on* 5(6). 79)

अगृहीताप्रामाण्यक (agṛhītāprāmāṇya-ka) *adj.* whose invalidity is not comprehended अगृहीताप्रामाण्यकसाध्यव्याप्यवत्त्वोपस्थितिकालीनागृहीताप्रामाण्यकतदभावव्याप्यवत्त्वोपस्थितिविषयस्तथैत्यन्ये SiddhāMu. 42. 14 (*on* 71); अगृहीताप्रामाण्यकस्यैव विरोधिज्ञानस्य प्रतिबन्धकत्वादिति SiddhāMu. 43. 4 (*on* 72)

अगृहीताभिध (agṛhītābhidha) *adj.* whose name is not uttered स्वगृहीताभिधः पूज्यः (v. l. अगृहीताभिधः) SāhiDa. 332. 2.

अगृहीताभिप्राय (agṛhītābhiprāya) *adj.* who has not comprehended the intended sense or implication परस्त्वगृहीताभिप्राय आह TātpaṬ.(U.) 270. 13 (*on* 5(4). 122); NyāyRa. 765. 15 (*on* 6. 139); किंनिबन्धनमिदं तदात्मकत्वमस्य–इत्यगृहीताभिप्रायः पुनश्चोदयति S'arka. 14. 15; इतरोऽगृहीताभिप्राय आह Pradī. ii. 358A. 28 (*on* ii. 1. 4); iv. 8B. 29 (*on* iv. 1. 1); v. 330A. 16 (*on* vi. 4. 74); अगृहीताभिप्रायश्चोदयति PrakaVi. 640. 20.

अगृहीतायुध (agṛhītāyudha) *adj.* who has not taken up a weapon श्वः प्रभाते तु लवणं वधिष्यसि न संशयः। अगृहीतायुधं क्षिप्रम् Rāmā. vii. 67. 23.

अगृहीतार्थ (agṛhītārtha) *adj.* [*f.* -ā] who has not comprehended the meaning or intended message स्यादियं चागृहीतार्था मम च ग्रहणं भवेत् Rāmā. v. 28. 29; धिक् सोऽहमगृहीतार्थः सम्यग्दर्शनवर्जितः PadmP.(Ra.) 92. 32.

अगृहीतार्थक (agṛhītārtha-ka) *adj.* whose meaning is not comprehended अत एवागृहीतार्थकेऽपि इदमेकं पदमित्यनुभवः VaiyāSiMañ. 211. 4.

अगृहीतार्थगन्तृत्व (agṛhītārthagantṛ-tva) *n.* ability to cognize objects not already comprehended अगृहीतार्थगन्तृत्वं न प्रमाणविशेषणम् NyāyMañ. i. 21. 27.

अगृहीतार्थग्राहक (agṛhītārtha-grāhaka) *adj.* which enables cognition of the thing not already comprehended नापि दृढमविसंवाद्यगृहीतार्थग्राहकं प्रमाणमिति प्रमाणलक्षणमुपपद्यते PrakaPañ. 119. 2.

अगृहीतार्थसंकेत (agṛhītārthasaṅketa) *adj.* whose denotative function is not comprehended घटपदेति। अगृहीतार्थसङ्केतेत्यादिः LaCandr. 632. 40.

अगृहीतावधि (agṛhītāvadhi) *adj.* (a word) the limit of which is not comprehended अगृहीतावधौ शब्दे कथमर्थो विविच्यते VākyaP. 2. 97; एतस्मिंस्तु प्रतीमोऽर्थमगृहीतावधावपि (पदे) S'lokaVār. 7. 219 (906. 5)

अगृहीताविनाभाव (agṛhītāvinābhāva) *adj.* **i** whose invariable concomitance is not known अगृहीताविनाभावस्य विना च पक्षधर्मत्वेनोपपद्यमानत्वान्नानुमानत्वम् TātpaṬ.(U.) 395. 20 (*on* 5(8). 35); YuktiSneha. 78. 32 (*on* i. 1. 5); **ii** one who has not grasped or comprehended the invariable concomitance यथोक्तमपि लिङ्गमगृहीताविनाभावस्य⋯न गमकम् Kiraṇā. 295. 6; न च चक्षुषो लिङ्गज्ञानमवान्तरव्यापारः। अगृहीताविनाभावस्यानुमानानुदयात्, अचाक्षुषस्थलेऽपि लिङ्गस्य बोधकत्वात् TattvPradī.(Ci.) 150. 6.

अगृहीताविवेक (agṛhītāviveka) *adj.* in which the non-distinction is not comprehended न ह्यगृहीताविवेको भ्रम इष्टः IṣṭaSi. 293. 1.

अगृहीताश्रमत्व (agṛhītāśrama-tva) *n.* the state of not entering into any of the four stages of life (of an Aryan) अनाश्रम इति। अगृहीताश्रमत्वमित्यर्थः BālamBha. iii. 172. 32 (*on* 3. 289)

अगृहीताश्रमित्व (agṛhītāśrami-tva) *n.* the state of not entering into any of the four stages of life अनाश्रमवासः अगृहीताश्रमित्वं सत्यधिकारे Mitā. 416. 10 (*on* 3. 241)

अगृहीतासंसर्ग (a-gṛhītāsaṁsarga) *adj.* whose non-association or non-relationship is not ascertained or known तयोश्चान्योन्यसंसर्गसाकाङ्क्षसामान्यविशेषालम्बनयोः स्वरूपतो विषयतश्चागृहीतासंसर्गयोर्निरन्तरोत्पन्नयोः ⋯ विभ्रमत्वप्रसिद्धेरप्युपपत्तेः TattvPradi.(Ci.) 62. 7; अस्तु वोपस्थितेष्वगृहीतासंसर्गेषु स्थायित्वस्वर्गजनकत्वकार्यत्वेषु शक्तिः TattvCin. iv(2). 368. 1; iv(2). 398. 3; न चाभासे तज्ज्ञानमस्ति⋯किंत्वगृहीतासंसर्गज्ञानद्वयम् TattvCin. i(2). 472. 2; i(1). 368. 9; PūrvottaVāNaMā. 337. 14.

अगृहीतासंसर्गक (agṛhītāsaṁsarga-ka) *adj.* **A** whose non-association (or non-relationship) is not cognized or known अगृहीतासंसर्गकधर्मधर्मि-

विषयकमेकं ज्ञानमेव विशिष्टज्ञानं सिध्यति TattvCin. i(2). 446. 2; iv(2). 368. 2; **B** by which the non-association (of two objects) is not cognized अगृहीतासंसर्गकमुभयविषयकज्ञानमविवेकः SāṃkhyaPraBh. 150. 4 (*on* 6. 12); 25. 9 (*on* 1. 55)

अगृहीतासंसर्गता (agṛhītāsaṃsarga–tā) *f.* non-cognition of non-association or non-relationship रजतत्वेन सहागृहीतासंसर्गतया वा रजतादगृहीतभेदतया वा समीहितसाधनतानुमानोपपत्तेः NyāySu.(Ja.) 51A. 4 (*on* i. 1. 1)

अगृहीतासंसर्गविषयत्व (agṛhītāsaṃsargaviṣaya–tva) *n.* the characteristic concerning two objects (e. g. meanings of words) whose non-association is not ascertained अयं पदार्थोऽपरपदार्थसंसृष्टो न वेति संशये तर्के वा एककोटौ संसर्ग उपस्थित इति चेत् न, अनिश्चिते तात्पर्यानिश्चयात् तयोरगृहीतासंसर्गविषयत्वेनासदर्थविषयकत्वेन वा वाक्यार्थविषयत्वाच्च TattvCin. iv(1). 141. 1.

अगृहीतासत्त्व (a–gṛhītāsattva) *adj.* who has not comprehended non-existence न च असदेव रूप्यमिति बाधस्य सद्वैलक्षण्यविषयत्ववत् सद्रजतमिति भ्रमस्याप्यसद्वैलक्षण्यमेव विषयोऽस्तु … इति वाच्यम् … अगृहीतासत्त्वस्यापि इदं रजतं सदिति प्रतीतेश्च AdvaiSi. 635. 4.

अगृहीति (a–gṛhīti) *f.* **A** non-attention, disregard अजनि जगदधीशस्यागृहीतेस्तदानीं विधुरपि विधवस्त्रीयौवनोद्भेदशोच्यः RāmC. 2. 105; **B** non-perception, non-cognition व्यतिरेकागृहीतौ च साध्याभावेऽपि न साधनाभाव इति विपर्ययः सम्भावयितव्यः TarkBhā.(Mo.) 25. 25.

अगृहीतेषु (a–gṛhīteṣu) *adj.* not holding an arrow or missile (in the hand) अगृहीतेषुणा चैव हरेण कथमादिना। मध्यमा च भवेत् सृष्टिस्तद्वाचा नान्यवारिता S'ivaP. ii(2). 8. 19 (76A. 10)

अगृहीतेष्टभेद (a–gṛhīteṣṭabheda) *adj.* whose distinctness from the desired object is not known or comprehended अगृहीतेष्टभेदपुरोवर्तिज्ञानं प्रवर्तकम् PūrvottaVāNaMā. 332. 14.

अगृहीतैकत्व (a–gṛhītaikatva) *adj.* whose singleness or individual character is not cognized or perceived ऐन्द्रियकः प्रत्ययः प्रत्येकमगृहीतैकत्वेषु वृक्षेष्वनुत्पन्नापेक्षाबुद्धेर्द्रागित्येकघनवनावगाही जायते TātpaṬ.(Vā.) 395. 24 (*on* ii. 1. 36); (चाक्षुषज्ञानं तथैवावतिष्ठते) अगृहीतैकत्वचन्द्रमात्रविषयमवतिष्ठत इत्यर्थः S'rutaPra. iB. 37. 14 (*on* i. 1. 1)

अगृहीतैकादशीव्रत (a–gṛhītaikādaśīvrata) *adj.* not undertaking the vow (of fasting) to be observed on the eleventh day of a fortnight अगृहीतैकादशीव्रतश्चेदेकादश्यां मुक्त्वा द्वादश्यामुपवसेत् NirṇaSi. 105. 27.

अगृहीतोत्तरासङ्ग (a–gṛhītottarāsaṅga) *adj.* not putting on an outer or upper garment अगृहीतोत्तरासङ्गमासीनं च तमन्तरे। परीक्षितुमिवाजग्मुर्दिवसा हिमसान्द्रिताः Gaṅgāva. 4. 10; सः … अगृहीतोत्तरासङ्गम् … दुर्वाससं नाम तापसमद्राक्षीत् NīlaVi. 12. 6.

अगृहीतोत्तरीयक (a–gṛhītottarīyaka) *adj.* not taking or putting an outer or upper garment पुंश्चल्युपपती दृष्ट्वा तं च विस्रस्तकुन्तलौ। … अगृहीतोत्तरीयकौ। नग्नप्रायौ…बभूवतुः PariPar. 2. 326.

अगृहीत्वा (a–gṛhītvā) *ger.* **Ai** without establishing, without accepting or taking योऽगृहीत्वा विवाहाग्निं गृहस्थ इति मन्यते।…वृथापाको हि स स्मृतः AtriS. 254 = SkandP. iv. 40. 102; S'iśuVa. 10. 29; अनुनयमगृहीत्वा व्याजसुप्ता पराची…स्त्री…आश्लिष्यति प्राणनाथम् S'iśuVa. 11. 9; Subhāṣi. 2175; न त्वगृहीत्वानुन्मत्तो गृहीतमिति ब्रूयात् ManuBh. ii. 75. 11 (*on* 8. 3); TilaMañ. 31. 16; TantrRa. 297. 18 (*on* v. 1. 35); अगृहीत्वा तु भूभर्त्रा कंचिद् भोजापर्णे पणम्। सोऽवष्टम्भीत्यभूत् तस्मिन् मन्युर्मैतिमतां मनाक् RājTa.(Ka.) 8. 2979; नायं वर्द्ध- (?र्ध)किः काष्ठम्…ताम् (वासीम्) अगृहीत्वा घटयति SyādvāMañ. 8(202); राज्ञा हतो यदि जीवति ततो दण्डमगृहीत्वैव राज्ञा मुक्तो विशुध्यति BālaKrī. ii. 124. 17 (*on* 3. 258); S'ṛṅgāMañ.(A.) 16. 23; परहस्तगतं सोमपात्रमगृहीत्वा VidhiRa. 25 (132. 8); तुशब्देन मूल्यमगृहीत्वा वाङ्मात्रविक्रीतं व्यवच्छिद्यते ViraMi. 710. 13 (*on* 2. 257); MayūMāli. 420. 1 (*on* v. 1. 18); **Aii** not mentioning नायकस्य …सपत्नीनामग्रहणम्। अगृहीत्वैव नाम सपत्नीसंबद्धं गुणसूचकमालापम्…न मर्षयेत् (नायिका) JayaMa. 185. 9 (*on* 2. 10); **B** without knowing or comprehending or cognizing अगृहीत्वैव संबन्धमभिधानाभिधेययोः। हित्वा निद्रां प्रबुध्यन्ते सुषुप्ते बोधिताः परैः BṛĀraUBhVā. i. 4. 861 = TaiUBhVā. 164. 7(2); अनुमित्यादिकं किमक्षसिद्धव्यावहारिकसत्त्वस्याभावमगृहीत्वैव तदसिद्धस्य तात्त्विकसत्त्वस्यैवाभावं गृह्णाति Nyāyāmṛ. 120A. 7.

अगृह्णत् (a–gṛhṇat) *adj.* [*f.* –ntī] **Ai** not taking, not accepting, not receiving दीयमानं प्रयुक्तमर्थमुत्तमर्णस्यागृह्णतस्ततः परं न वर्धते ViṣṇuSm. 6. 10; YājñaSm. 2. 255; स्वल्पेनापि च यत् कर्म नष्टं चेद् भृतकस्य तत्। पर्याप्तं दित्सतस्तस्य विनश्येत्तदगृह्णतः KātySm. 605; JayaMa. 201. 2 (*on* 3. 2); खण्डितायाः प्रसाद्यमानाया अपि प्रसादमगृह्णन्त्याः Loc. 84. 14 (*on* 2. 13); KathāSaSāg. viii. 2. 99; दीयमानं पण्यमगृह्णतः क्रेतुरेव हानिः SmṛtiCan. iv. 513. 18; iv. 427. 10; दीयमानां मुहुर्भिक्षामगृह्णते जिनेश्वरे MalliC. 7. 985; पर्याणमुष्ट(?ष्टु)त्य मदादगृह्णन् कश्चित्तदाकुट्यत सादिनाश्वः VasaViKā. 11. 8; अगृह्णतः परद्रव्यं तृतीयाणुव्रतं भवेत् PārśvC. 6. 756; 3. 1000; PrabhāC. 181. 14; DīpKa. 69. 21 (*on* 2. 255); **Aii** not mentioning or uttering वत्सराजस्य … रत्नावलीनामधेयमप्यगृह्णतः Kāvyānu.(He.) 144. 8; Loc. 162. 24 (*on* 3. 19); **B** not perceiving, not cognizing, not grasping, not understanding अगृह्णतस्तु शुक्लत्वं श्रुतिस्ते बाध्यतेतराम्। अस्य वाक्यमसंबद्धं सर्वमेवाप्रयोजनम् S'lokaVār. 944. 7 (7. 350); स्मृतिर्विकल्परूपतया परमार्थसत् स्वलक्षणमगृह्णन्ती संवृतिसन्तमाकारमवस्तुभूतमुल्लिखन्ती द्विचन्द्रादिवोधवन्नाविसंवादिनी PrakaPañ. 115. 2; हेयं हेयत्वेनागृह्णन्तो मन्दाः कारुणिकेन ग्राहयितव्याः NyāyVārPari. 89. 5; असत्प्रलापो यद्वाक्यमसंबद्धं तथोत्तरम्। अगृह्णतोऽपि मूर्खस्य पुरो यच्च हितं वचः SāhiDa. 362. 8; चक्षुरिन्द्रियं च पित्तगतं पीतत्वमगृह्णदेव श्वेतं पीततया गृह्णाति YuktiSneha. 93. 31 (*on* i. 1. 5).

अगृह्णमान (a–gṛhṇamāna) *adj.* not accepting, not agreeing नाहं गृह्णामि ते नरम्। अगृह्णमानं देवेशं कारणान्तरवादिनम् SkandP. v(1). 3. 52; अगृह्णमानं देवेन्द्रं कारणान्तरवाचिनम्। हरिः प्राह शुनासीरम् PadmP. v. 14. 71.

[1]**अगृह्य** (á–gṛhya) *adj.* [AltGr. II. i. 216] **1** incomprehensible (आत्मा) अगृह्यो न हि गृह्यते S'atBr. XIV. vi. 9. 28; XIV. vi. 11. 6; BṛĀrU. iii. 9. 26; iv. 4. 22; iv. 5. 15; BṛĀrUBh. 479. 11 (*on* iii. 9. 26); **2** not dependent on others, independent शबरीमापतुर्वने। … प्रगृह्यपदवत् साध्वीं स्पष्टरूपामविक्रियाम्। अगृह्यां वीतकामत्वाद्वेवगृह्यामनिन्दिताम् Bhaṭṭi. 6. 62 (comm. स्वतन्त्राम्); **3** without any retinue सममेवारिवर्गिणाः पलायांचक्रिरे क्षणात्। अथागृह्यं सुखग्राह्यमेकाकिनमरिं पुरः। अधावत भवद्बन्धुः PāṇḍC. 9. 60.

[2]**अगृह्य** (a–gṛhya) *ger.* [Debru. p. 788] not having accepted, without accepting (याज्ञवल्क्यः) गृहमागमत्। अगृह्य दक्षिणां तस्य पार्थिवस्य SkandP. vi. 278. 42.

अगृह्यत्व (agṛhya–tva) *n.* the state of being incomprehensible अगृह्यत्वान्मनोवृत्तेः … लोकस्य निर्वाच्या विरलाः स्त्रियः BhaviP. 35B. 31 (i. 13. 55); अगृह्यत्वातिमहत्त्वादिधर्मा भगवति सन्ति AṇuBh. 305. 22 (*on* iv. 1. 3)

अगृह्यमाण (a–gṛhyamāṇa) *adj.* [*f.* -ā] **A** not being perceived, not being cognized येयं स्मृतिरगृह्यमाणेऽर्थेऽज्ञासिषमहममुमर्थमिति, एतस्या ज्ञातृज्ञानविशिष्टः पूर्वज्ञातोऽर्थो विषयः नार्थमात्रम् NyāyBh. 166. 7 (*on* iii. 1. 14); अत्र (नीलादिग्रहणे) द्व्याकारं ग्रहणं भवेत्। एवं चागृह्यमाणे वा ज्ञाने द्व्याकारता कथम् S'lokaVār. 298. 6 (5(3). 109); 402. 5 (5(4). 178); एतानि (वाय्वादीनि) … आकाशसमानरूपतामापन्नानि स्वेन वाय्वादिरूपेणागृह्यमाणानि ChāndoUBh. 538. 19 (*on* viii. 12. 2); अगृह्यमाणे तु रजताख्येऽन्यधर्मिणि कथं तद्धर्मत्वेन लौकिकत्वं गृह्यते, रजताभावग्रहणे त्वेष न दोषः NyāyMañ. i. 172. 16; अगृह्यमाणं सत्तत्त्वं विपरीतमिवेक्ष्यते BṛĀraUBhVā. iii. 5. 40; शुक्तिरेव सम्यगगृह्यमाणा भावान्तररूप्याकारा भाति IṣṭaSi. 84. 19; अगृह्यमाणे तु विशेषेऽनध्यवसायादप्रतीतिरेव PrakaPañ. 409. 13; न हि श्रवणेन्द्रियादन्यदस्ति शब्दग्रहणकारणम्। न चागृह्यमाणः शब्दस्तद्व्यवहारगोचरः TātpaṬ.(Vā.) 45. 14 (*on* i. 1. 1); 245. 1 (*on* i. 1. 23); 118. 22 (*on* i. 1. 4); 396. 11 (*on* ii. 1. 36); ĀtmaTaVi. 351. 3; समीचीनज्ञानसारूप्यमनयोः (ग्रहणस्मरणयोः) गृह्यमाणं वा व्यवहारप्रवृत्तिहेतुरगृह्यमाणं वा Bhām. 16. 17 (*on* i. 1. 1); 89. 13 (*on* i. 1. 4); GaṇeP. i. 84. 5; आत्मन्यगृह्यमाणे तत्संबन्धितया प्रामाण्यं शक्यते ग्रहीतुम् NyāyRaMā. 33. 5; संबन्धोऽपीदानीं सद्रूप एव अवाप्तवृद्धव्यवहारसामग्रीकेण चक्षुष्मतेव रूपं गृह्यमाणोऽर्थप्रतिपादनादिकं स्वार्थं साधयति नानवाप्तवृद्धव्यवहारेण अन्धेनेव रूपं अगृह्यमाणः S'arka. 120. 8; न चागृह्यमाणपरमार्थस्थितहेतुदोषरूपविशेषेणेति कृते निस्तारः (सत्प्रतिपक्षलक्षणे) KhaṇḍanKhā. 909. 16; यत्र द्वयोरपि हेत्वोः परमार्थतः साधारणो व्याप्त्यादिभङ्गः सत्प्रतिपक्षदशायामगृह्यमाणः तत्र नास्त्येतल्लक्षणम् (सत्प्रतिपक्षस्य) KhaṇḍanKhā. 916. 10; अगृह्यमाणे विशेषे प्रागग्रहणं परस्ताच्च ग्रहणमित्यनुपपन्नम् Kāśi. ii. 103. 13 (*on* 5(3). 26); iii. 96. 25 (*on* 5(4). 178); नीलादिराकारो भासते। न चायं ज्ञानार्थयोरन्यतराश्रयतया निर्धारयितुं शक्यते। तदयमगृह्यमाणे विशेषे एक एव द्वयं साकारयतीत्याश्रीयते लाक्षाराग इव सन्निहितं मणियुगलम् Kāśi. ii. 115. 17 (*on* 5(3). 55); प्राणायामादिना निरुद्धो हि प्राणाया(?या)नादिवृत्तिर्वायुः प्राणायामा(?याना)दिविशेषरूपेणागृह्यमाणोऽपि सदेव भवति VedāntKau. 164. 9 (*on* ii. 1. 19); 163. 17 (*on* ii. 1. 18); TarkBhā.(Ke.) 92. 6; VedāntRaMañ. 1. 4 (68. 16); स्फुटमुपलभ्यमानस्य कस्यचिद्वस्तुनो लिङ्गैरतिसाम्याद् भिन्नत्वेनागृह्यमाणानां वस्त्वन्तरलिङ्गानां स्वकारणाननुमापकत्वं मीलितम् RasGaṅ. 694. 7; VyutpaVā. 111. 9; विमानैरतिवाह्यमानतयागृह्यमाणतत्तत्प्रदेशसौन्दर्यमगृह्यमाणद्राघिमाणमध्वानम् NīlaVi. 36. 17; **B** not being taken up प्रैयङ्गवे चरौ प्रधानेनागृह्यमाणान् व्रीहीनवघातो न लभते TantrVā. 384. 20 (*on* ii. 1. 8); उपरोधभीरुत्वादगृह्यमाणोऽपि भवता दूरीभूत एवैष (हारः) मे स्वर्गच्युतस्य TilaMañ. 44. 15.

अगृह्यमाणकारण (agṛhyamāṇa-kāraṇa) *adj.* **i** of inconceivable or incomprehensible origin, of imperceptible cause अगृह्यमाणकारणो धर्मः VāsiDS. 1.7; **ii** not being prompted by a motive अगृह्यमाणकारणा एवंजातीयकाः (आचमनादयः) प्रमाणम् S'ābaBh. 198.4 (*on* i. 3.7); **iii** not enquiring into the motive (of the performance of religious duties) ब्राह्मणाः कुम्भीधान्या अलोलुपा अगृह्यमाणकारणाः…शिष्टाः MahāBh.iii. 174.9 (*on* vi. 3.109)

अगृह्यमाणकारणत्व (agṛhyamāṇakāraṇa-tva) *n.* the state of not being prompted by motive धर्मबुद्धिनिबन्धनस्य चाचरितस्यागृह्यमाणकारणत्वात् श्रुतिस्मृतिविरोधादर्शनाच्च धर्मलिङ्गत्वाव्यभिचारः S'āstrDī. 31.10 (*on* i. 3.4) (व्यतिक्रमादिस्थल इव रागद्वेषादिलक्षणकारणाग्रहात् MayūMāli.)

अगृह्यमाणकालभेद (agṛhyamāṇa-kālabheda) *adj.* having no difference of time prescribed or mentioned अगृह्यमाणकालभेदेषु चतुष्कपालेषु तन्त्रमेव देवतावाहनम् SaṅkarKāBh. 220.16 (*on* iv. 4.17)

अगृह्यमाणता (agṛhyamāṇa-tā) *f.* the state of not being considered or known प्रतिहेतुवाद्यभिप्रायेणागृह्यमाणतापक्षस्य प्रागेव निरस्तत्वात् (सत्प्रतिपक्षलक्षणे) KhaṇḍanKhā. 919.12.

अगृह्यमाणत्व (agṛhyamāṇa-tva) *n.* the state of not being comprehended, non-perception सर्वपुरुषदर्शनप्रत्यक्षनिवृत्त्या नाभावः प्रतीयते, सर्वपुरुषप्रत्यक्षनिवृत्तेरगृह्यमाणत्वात् TātpaṬ.(U.) 74.21 (*on* 2.117); विशेषग्रहणकाले सामान्यं तद्ग्रहणानुगुणं स्थितं यदि परमगृह्यमाणत्वेनैवासदित्युच्यते न पारमार्थिकासत्त्वात् S'arka. 18.19; यथा कैश्चिद्गृह्यमाणत्वात् सत्त्वं एवमसत्त्वमपि संबन्धस्यागृह्यमाणत्वात् किं न स्यात् NyāyRa. 647.20 (*on* 5(15).33); बलवतो बाधकारणस्यागृह्यमाणत्वात् MīmāKau. i. 33.1 (*on* i. 3.7); विमतो भेदो घटस्वरूपं भवितुमर्हति। घटग्रहेऽगृह्यमाणत्वरहितत्वात्। घटस्वरूपवत् NyāySu.(Ja.) 407A. 3 (*on* ii. 2.8); साक्षिसंबन्धविषयत्वमात्रान्न साक्षात्कारत्वम्, किं तु भ्रमत्वेनागृह्यमाणत्वविशेषितं तत् LaCandr. 695.18.

अगृह्यमाणदशा (agṛhyamāṇa-daśā) *f.* event or contingency of non-perception or non-ascertainment एवं शब्दोऽनित्यः शब्दत्वादित्याद्यप्यगृह्यमाणदशायामसाधारणानैकान्तिकमेव Upask. 158.10 (*on* iii. 1.17)

अगृह्यमाणद्राघिमन् (agṛhyamāṇa-drāghiman) *adj.* the length of which is not being realized अमराः…विमानैरतिवाह्यमानतया…अगृह्यमाणद्राघिमाणमध्वानम्…अतिक्रामन्तः NīlaVi. 36.17.

अगृह्यमाणपृथक्त्व (agṛhyamāṇa-pṛthaktva) *adj.* the distinctness (or diversity) of the component factors of which is not being perceived सेनाङ्गेषु वनाङ्गेषु च दूरादगृह्यमाणपृथक्त्वेष्वेकमिदमित्युपपद्यते बुद्धिः NyāyBh. 101.12 (*on* ii. 1.37)

अगृह्यमाणरजत (agṛhyamāṇa-rajata) *n.* silver which is not being perceived or known यत्र तु इदं रजतम् इत्येव प्रत्ययः, तत्रापि प्रवृत्तिरुपपद्यते, तत्र भेदप्रतियोगित्वेनेव भेदाप्रतियोगित्वेनापि अगृह्यमाणरजते विशेष्यसत्त्वेऽपि पुरोवर्तिनि भेदासंसर्गरूपस्य रजतामेदस्य ग्रहोऽस्ति PūrvottaVāNaMā. 338.4.

अगृह्यमाणविशेष (agṛhyamāṇa-viśeṣa) *adj.* [*f.* -ā] having no distinction being perceived व्याख्यातं तुल्यानां यौगपद्यमगृह्यमाणविशेषाणाम् MīmāSū. xi. 1.68; प्रथमद्वितीययोर्मध्ये पाठादगृह्यमाणविशेषः शेषः उभयोरप्यानन्तर्येणैव संबन्धी TantrVā. 437.21 (*on* ii. 1.48); मन्दान्धकारे स्थाणुरयमित्यगृह्यमाणविशेषे पुरुषशब्दप्रत्ययौ स्थाणुविषयौ (भ्रान्तिनिमित्तौ) BrahmSūBh.(S'aṅ.) 32.10 (*on* i. 1.4); मिथ्याप्रत्ययस्तु स्थाणुपुरुषयोरगृह्यमाणविशेषयोः GītāBh.(S'aṅ.) 558.2 (*on* 18.66); Bhām. 116.4 (*on* i. 1.4); नागृह्यमाणविशेषया व्याप्त्या बाधः NyāyKuA. ii(2). 34.8; अगृह्यमाणविशेषेण बोधितसाध्यविपर्ययः प्रकरणसमः KhaṇḍanKhā. 909.8; पक्षे साध्याभावबुद्धिं विनैव सा (साध्याभावव्याप्यसामानाधिकरण्यबुद्धिः) तर्हि हेतुसाध्याभावव्याप्ययोरगृह्यमाणविशेषयोः सत्प्रतिपक्षत्वम् TattvCin. ii(1). 954.5; ii(1). 963.1.

अगृह्यमाणविशेष (agṛhyamāṇa-viśeṣa) *m.* the distinction which is not comprehended यत्तु 'भेदादसाक्षिणः' इत्युक्तं तत्सर्वसाम्येनागृह्यमाणविशेषविषयम् Mitā. 185.6 (*on* 2.78)

अगृह्यमाणविशेषतन्त्र (agṛhyamāṇa-viśeṣatantra) *adj.* having no specific procedure being comprehended इदमपि (अर्थप्रतिपत्त्यङ्गं संबन्धग्रहणम्) धावानवदकर्मकालत्वादगृह्यमाणविशेषतन्त्रम् NyāyRa. 649.12 (*on* 5(15).40)

अगृह्यमाणविशेषता (agṛhyamāṇaviśeṣa-tā) *f.* the state of the distinction not being comprehended न तु बलवदबलवतोः प्रमाणयोरगृह्यमाणविशेषता संभवति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 657.15 (*on* iii. 3.25); यथा …मरणे तथैव जननेऽपि आशौचमात्रमतिदिश्यते कालानवच्छिन्नम्। सामर्थ्याच्चागृह्यमाणविशेषतया तत्संबन्धसकललाभः ManuBh. i. 450.12 (*on* 5.61); न चागृह्यमाणविशेषता प्राथम्येन प्रधानपदत्वेन वा विशेषग्रहणात् PrakaPañ. 403.2; (समिधो यजतीत्यादौ) अगृह्यमाणविशेषतया च किंवचनविहितकिंकर्मानुवादेन कस्य गुणविधित्वमिति न विनिगम्यते Bhām. 585.17 (*on* iii. 3.1); न हि भिन्नशाखाधिगतत्वेऽप्यगृह्यमाणविशेषतास्ति BālaKrī. i. 24.16 (*on* 1.7); क्रत्वर्थे तु द्रव्यार्जने बहिःप्रयोगेणानुष्ठीयमानेऽगृह्यमाणविशेषतया सर्वार्थत्वात् TantrRa. 20.18; उद्देशेनैव च विशेषावगमात् नागृह्यमाणविशेषता TantrRa. 186.10; समुदितासमुदितदेवताभेदेनागृह्यमाणविशेषतया (प्रयोगस्य) CaturCin. iii(1). 89.19; अनेकेषामपि प्रधानानामेकदेशकालकर्तृकत्वेनागृह्यमाणविशेषतया सकृत्कृतैरेवाङ्गैरुपकारसिद्धेः BhāṭṭDī. iv. 145.4 (*on* xi. 1.8)

अगृह्यमाणविशेषत्व (agṛhyamāṇaviśeṣa-tva) *n.* the state of the distinction not being comprehended अगृह्यमाणविशेषत्वाच्च तन्त्रभावो न्याय्यः S'ābaBh. 2167.17 (*on* xi. 3.2); 2171.13 (*on* xi. 3.9); 2171.14 (*on* xi. 3.9); अगृह्यमाणविशेषत्वे हि प्रमाणयोः एवं स्यात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 657.14 (*on* iii. 3.25); अगृह्यमाणविशेषत्वात्सर्वद्रव्याणि यागवन्ति जातानि TantrVā. 522.5 (*on* ii. 2.21); वसन्तादौ क्रियमाणमगृह्यमाणविशेषत्वात्सर्वार्थं विज्ञायते TantrVā. 1085.17 (*on* iii. 6.15); सौर्यं आग्नेयादुपमितलक्षितप्रापणेनेतिकर्तव्यतां गृह्णाति। आग्नेयस्य च पौर्णमास्याममावास्यायां च विद्यमानत्वात् अशक्यमवधारयितुम्। किं पौर्णमास्येतिकर्तव्यता प्रवर्तते उतामावास्यायाः। तस्मादगृह्यमाणविशेषत्वाद्विकल्पः TupṬ. 172.4 (*on* viii. 1.26) cf. ASS. Ed. 1933; BālaKrī. i. 24.14 (*on* 1.7); अगृह्यमाणविशेषत्वेनोभयोरपि चाक्षुषत्वं प्रति कारणत्वात् समुच्चय एव NyāyVārPari. 500.2; व्रीहियवादिषु तु द्वयोरपि प्रत्यक्षत्वेनागृह्यमाणविशेषत्वान्नैकेनेतरस्य बाधः संभवति S'āstrDī. 23.17 (*on* i. 3.2); TārkiRa. 221.8; तान्यगृह्यमाणविशेषत्वात् सर्वेषां तन्त्रं भवन्ति SivārkaMaDī. i. 78.6 (*on* i. 1.1); अमुकं फलं प्रधानस्येत्यगृह्यमाणविशेषत्वात् VedāntKa. 451.9 (*on* iii. 3.38); अगृह्यमाणविशेषत्वाच्चोभयेषां संज्ञा PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. (i. 1.1); *on* P. (iii. 2.87); यदा तु नान्यतरफलेच्छा तदा द्वयोर्मुण्डनयोरगृह्यमाणविशेषत्वात्तन्त्रम् TristhaSe. 21.13; यूपैकत्वं भिन्नकालिकत्वेनागृह्यमाणविशेषत्वात्पात्रवदेव नानुपपन्नम् BhāṭṭDī. ii. 21.14 (*on* iii. 6.1); पार्थिकः फलान्वयोऽपि सर्वेषामेवागृह्यमाणविशेषत्वाद्युक्तमुचितः MīmāKau. iii(2). 3.11 (*on* ii. 1.1); अगृह्यमाणविशेषत्वान्न्यायलभ्यमेव तन्त्रमिति BālamBha. i. 536.19 (*on* 1.249)

अगृह्यमाणविशेषदशा (agṛhyamāṇaviśeṣa-daśā) *f.* condition in which distinction is not being comprehended न चासाधारण्यम् अगृह्यमाणविशेषदशायां तस्य दोषत्वात् TattvCin. i(2). 755.1; अगृह्यमाणविशेषदशायां सत्प्रतिपक्षसंभवात् TattvCin. ii(1). 402.3; SarvaDaKau. 49.12.

अगृह्यमाणविशेषस्मरण (agṛhyamāṇaviśeṣa-smaraṇa) *n.* recollection of distinction which is not being comprehended विशेषापेक्षाशब्देनेच्छावाचिनागृह्यमाणविशेषस्मरणं लक्षितम् TātpaṬ.(Vā.) 247.11 (*on* i. 1.23)

अगृह्यमाणविशेषावस्था (agṛhyamāṇaviśeṣāvasthā) *f.* the state of the distinction not being cognized वस्तुतः सत्प्रतिपक्षता नास्त्येव किं त्वगृह्यमाणविशेषावस्थायां प्रमाणतुल्यत्वे परस्परप्रतिक्षेपेण NyāyVārPari. 283.5; (असाधारण्यस्य) तस्यागृह्यमाणविशेषावस्थायामेव दोषत्वात् Nyāyāmṛ. 570B.7; LaCandr. 812.29.

अगृह्यमाणविशेष्यता (agṛhyamāṇaviśeṣya-tā) *f.* the nature of possessing a distinguishing feature not being comprehended तस्य चाकर्मकालत्वेनागृह्यमाणविशेष्यतया MayūMāli. 836.21 (*on* xi. 4.7)

अगृह्यमाणविषय (agṛhyamāṇa-viṣaya) *m.* object which is not being comprehended अगृह्यमाणविषयत्वाद्वायमपि नियमः शक्यते वक्तुम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. (ii. 1.51)

अगृह्यमाणवृत्ति (agṛhyamāṇa-vṛtti) *f.* mood which is not being comprehended प्रमात्वेनागृह्यमाणवृत्तेः समुच्चयः GuruCandr. iii. 37.23 = LaCandr. 590.33.

अगृह्यमाणवैजात्य (agṛhyamāṇa-vaijātya) *n.* heterogeneity which is not being comprehended अगृह्यमाणवैजात्यावच्छिन्नचमत्कारजनकत्वे संदेहः AlaṅkāKau.(Vi.) 412.16.

अगृह्यमाणव्यतिरेक (agṛhyamāṇa-vyatireka) *adj.* whose difference is not being comprehended मिथ्यात्वस्य ब्रह्मणश्चागृह्यमाणव्यतिरेकयोश्शुक्तिरजतयोरिवैक्येन ग्रहणप्रसङ्गात् S'atDū. 180.25.

अगृह्यमाणावयव (agṛhyamāṇāvayava) *m.* a constituent which is not being cognized अवयविनोऽपि गृह्यमाणागृह्यमाणावयवाश्रितस्य भेदः NyāyVār. 218.4 (*on* ii. 1.30)

अगृह्यमान (a-gṛhyamāna) *adj.* not comprehended cf. **अगृह्यमाण**, आर्यसमयो ह्यगृह्यमान(?ण)कारणः HirS'S. xxvi. 4.8; ĀpaDS. i(4). 12.8. (comm. णत्वाभावश्छान्दसः)

अगृह्याग्नि (a-gṛhyāgni) *m.* fire other than the domestic fire अगृह्याग्न्यादावपि गृह्याग्निसाध्यं कर्म विधीयत इति न कश्चिद्दोषः SmṛtiCan. v. 332.10; VīraMi. (Saṃskāra.) 925.11.

अगृह्याद्यात्मता (agṛhyādyātma-tā) *f.* the state of being incomprehensible etc. (आत्मा) अगृह्याद्यात्मतां यातः स्वमहिम्नि व्यवस्थितः BṛĀraUBhVā. iv. 4. 1159.

अगेन्द्र (agendra) *m.* A a lordly mountain आरुह्यागेन्द्रम् ··· महेन्द्रम् । ···वायुपुत्रेण···लङ्घितः सागरः Abhiṣe. 2. 1; BhāgP. iii. 13. 23; उत्क्षिप्तगात्रः स विडम्बयन्नभः समुत्पतिष्यन्तमगेन्द्रम् ··· करेणुरारोहयते निषादिनम् S'iśuVa. 12. 5; तिलतुलां यान्त्यगेन्द्रा युगान्ते SūryaS'. 78; तम्···अगेन्द्रं गान्धर्वाहिरधिरुह्य RāmC. 16. 1; NavaSāC. 4. 59; UdaySuKa. 82. 17; Raghunā. 8. 77; **B** a particular lordly mountain **i** Mandara उपर्यगेन्द्रम् ··· सहस्रबाहुः । तस्थौ BhāgP. viii. 7. 12; **ii** Meru अगेन्द्रो धनुः ··· रथचरणपाणिः शर इति । दिधक्षोस्ते कोऽयं त्रिपुरतृणमाडम्बरविधिः Mahimna. 18 = YaśasCam. ii. 255. 15; **iii** Himālaya अङ्कादगेन्द्रजनुषः कृतसंनिधाना । दुर्गा YātrāPra. 1. 48; 1. 105; ĀnandMaSt. 48; योगे योऽगेन्द्रजाया रतम्···धत्ते RasSa. 240. 1.

अगेन्द्रकन्दर (agendra-kandara) *n.* cave in a big mountain इयं परिभ्रान्तिरगेन्द्रकन्दरे···ते शंसति कार्यगौरवम् NavaSāC. 4. 59.

अगेन्द्रकन्या (agendra-kanyā) *f.* daughter of Himālaya (= Pārvatī) अगेन्द्रकन्यापरिणीरमुष्याः स्वप्ने स्वयं लोचनगोचरोऽभूत् YātrāPra. 1. 105.

अगेन्द्रकुल (agendra-kula) *n.* group of lordly mountains अगेन्द्रकुलपक्षतिप्रलयभीषणारम्भदम्भोलिदहनदुर्वारडम्बरमासूत्रितं रक्षसाशुशुक्षणिप्रकरम् ··· नियमयितुम् UdaySuKa. 82. 17.

अगेन्द्रजनुस् (agendra-janus) *f.* (Pārvatī) born of Himālaya अङ्कादगेन्द्रजनुषः कृतसंनिधाना । दुर्गा YātrāPra. 1. 48.

अगेन्द्रजा (agendra-jā) *f.* (Pārvatī) born of Himālaya नासा विनाशयतु तापमगेन्द्रजायाः ĀnandMaSt. 48; RasSa. 240. 1.

अगेन्द्रधैर्य (agendra-dhairya) *adj.* possessed of the steadfastness of a lordly mountain अवनीपतिः···अपरं तीरमगादगेन्द्रधैर्यः Raghunā. 8. 77.

अगेन्द्रसंनिभ (agendra-sannibha) *adj.* resembling a lordly mountain भगवान्यज्ञपुरुषः···अगेन्द्रसंनिभः BhāgP. iii. 13. 23.

अगेपन (a-gepana) *adj.* not deterred, not shaken, firm अगेपनोऽग्लेपत स व्रजम् DhātuKā. 1. 48.

अगेशय (age-śaya) *adj.* S'iva (residing on the mountain) अगेशयम् । ···धाम पुंगवध्वजमाश्रये Acyutarā. 1. 0.

अगेषुमित (ageṣu-mita) *adj.* numbering fifty-seven (चलाङ्काः) द्विरगेषुमिताः ··· आर्के: GrahaLā. 3. 5.

अगो (á-go) *adj.* destitute of cows, poor उक्थं चुन शस्यमानमगोरॅरिरा चिकेत Ṛ.V. viii. 2. 14; SV. 1. iii(1). 4. 3; ते ह्यगावोऽभद्रा आसुः JaimiBr. 2. 370; *m.* A not a cow or bull (i. e. any other animal) जुहोति···सौर्यं गां वा श्वेतं तदभावेऽगौः श्वेतः स्यात् HirS'S. vi. 8. 26; पशुश्चेदाप्लाव्यागामग्रेणाग्नीन्परीत्य PāraGS. iii. 11. 1; एतेनाघटोऽगौरधर्मश्च व्याख्याताः VaiśeSū. ix. 1. 8; असन् अश्वो गवात्मना अगौः NyāyBh. 262. 2 (*on* iv. 1. 37); JaineVyā. 58. 28 (*on* i. 3. 68); विपक्षव्यापकश्च अगौरयं विषाणित्वात् NyāyVār. 166. 11 (*on* i. 2. 45); अगौरिति विज्ञानं गोशब्दश्राविणः··· । येनागोः प्रतिषेधाय प्रवृत्तो गौरिति ध्वनिः TattvSaṁ. 914; 943; धेनुरपि गौः अगौः इत्युच्यते क्षीराख्यं फलं न प्रयच्छति इति GītāBh.(S'aṅ.) 125. 6 (*on* 4. 18); UpadeSā. 412. 145; गोसामान्यस्य भिन्नत्वादगौरित्येष भिद्यते S'lokaVār. 5(13). 66 (583. 1); प्रतिपन्नगोस्वलक्षणोऽपि भ्रान्त्या तदन्याध्यवसायात् तत्साध्यार्थक्रियायां न प्रवर्तते । यदा तु तद्व्यवच्छेदो भवति-अगौर्न भवति-इति तदा प्रवर्तते S'arka. 24. 10; 47. 24; अगावोऽनश्वाश्च हस्त्यादयः NyāyMañ. i. 278. 17; के पुनरगावो यद्व्यावृत्त्या गवाकारेष्वेकत्वमारोप्यते NyāyKa. 320. 2; अगवं यक्षृत् । ··· अञ्जनं प्रशस्यते रात्रिदिनेष्वपश्यताम् SiddhYo. 61. 191; शाबलेयादिविशेषरूपस्यैवागावोऽश्वादयोऽपोह्याः स्युः NyāyRa. 567. 16 (*on* 5(13). 5); 581. 9 (*on* 5(13). 57); न ह्यप्रतीते गवि तद्व्यतिरेकात्मनागवां निरूपणं संभवति S'āstrDī. 104. 4 (*on* i. 1. 5); उक्तं हि वाक्यपदीये न हि गौः स्वरूपेण गौर्नाप्यगौः गोत्वाभिसंबन्धात्तु गौः KāvyPra. 33. 5; BhāvPra.(S'ā.) 161. 15(6); RasGaṅ. 183. 6; गोपिण्डेभ्यगोभ्योऽश्वादिभ्यो व्यावृत्तिरस्ति TarkBhā.(Ke.) 76. 6; गोत्वं कुत्र वर्तते···नाप्यगवि विरोधात् Upask. 52. 7 (*on* i. 2. 3); 376. 8 (*on* ix. 4. 4); अभूत्सुरगौरगौः···कल्पद्रुमः कल्पनातीतः···भूधवे दानप्रोन्नतचारुपाणिकमले EI. xi. 281. 4; **B** not the word *go* अगोर्गोः समपद्यत MahāBh. i. 71. 17 (*on* i. 1. 15); नञः परस्याः प्रकृतेः सान्तो न···अगौः JaineVyā. 276. 35 (*on* iv. 2. 67); नाशिष्यगोवत्सहले CāndraVyā. v. 2. 102 = S'ākaṭāVyā. ii. 2. 114 = SiddhaHe. iii. 2. 148 = SaraKaṇṭhā.(Gr.) vi. 2. 120; KāśiVṛ. *on* P. v. 4. 71; vi. 3. 83.

अगोअर्घ (á-goargha) *adj.* not worth a cow यत्कुलयां ते शफेन ते क्रीणानीति पणेतागोअर्घं॰ सोमं कुर्यादगोअर्घं यजमानमगोअर्घमध्वर्युम् ··· गवां ते क्रीणानीत्येव ब्रूयाद्गोअर्घमेव सोमं करोति TaiS. VI. i. 10. 1.

अगोःप्रापणम् (a-goḥprāpaṇam) *adv.* at such a height where a bull (or cow) cannot reach रौद्रान्यजमानोऽञ्जलिनोदस्यत्यगोःप्रापणम् KātyS'S. v. 10. 18 (comm. यथा क्षिप्तानूर्ध्वमुखोऽपि गौर्न प्राप्नुयात्)

अगोकुलविषयवृत्ति (a-gokulaviṣayavṛtti) *adj.* who has no inclination to the objects of the group of sense-organs नन्दाय गोकुलविषयवृत्तयेऽपि अगोकुलविषयवृत्तये···विश्वमूर्तिः···व्याजहार ĀnandRa. 1. 37(2)

अगोग्रहण (ago-grahaṇa) *n.* knowledge of what is not a cow यस्य गोप्रतिषेधकाः पूर्वं नञादयो न प्रसिद्धाः तस्यागोग्रहणं नास्ति S'arka. 47. 24.

अगोग्रहम् (a-graham) *adv.* without seizing the cows जय···गामगोहरम् S'ārṅgaPa. 549(7) (comm. अगोग्रहम्)

अगोघ्न (a-goghna) *adj.* not killing the cows मत्तवारणाः···अगोघ्ना अपि गोशीर्षम्···उप(? द्व)हन्तः AvantiKa. 105. 6.

अगोघ्रात (a-goghrāta) *adj.* not smelt by a cow अगोघ्रातमस्पृष्टं शूद्रवायसैः···अन्नाद्यमद्यात् VedavyāSm. 3. 57.

अगोचर (a-gocara) *adj.* [*f.* -ā] **1 i** not within the range (of sense-organs or mind) **ii** not within the scope (of sight), imperceptible **iii** beyond the range (of words), indescribable, inexpressible **iv** beyond the range (of mind), inconceivable **v** beyond the sphere (of understanding), incomprehensible **vi** not to be qualified **vii** unknown, not knowable **viii** beyond the reach (of valid cognition), beyond (proof) **ix** inaccessible, unattainable, unreachable **2** incurable, beyond control **3** impossible **4** unfit **5** without an object, having no object. **1 i** not within the reach or range or scope (of any of the senses or mind in general), not an object खानामगोचरोऽहम् SvātmNi. 119; अध्यासः स कथं स्वामिन् भवेदात्मन्यगोचरे SarvaVeSāSaṁ. 468; सर्ववेदान्तसिद्धान्तगोचरं तमगोचरम् । गोविन्दं परमानन्दं मद्गुरुं प्रणतोऽस्म्यहम् ViveCū. 1; प्रसीद व्यक्त विस्तीर्ण विस्तीर्णानामगोचर PañcaRā.(Nā.) iv. 4. 7; सत्तामात्रमगोचरम् ··· तज्ज्ञानं ब्रह्मसंज्ञितम् KulārT. 9. 7; रूपं तवाशेषविकारहीनमगोचरं निर्मलमेकरूपम् KūrmaP. 132. 3 (1. 12); वेदविद्भिर्हि वेदान्तैरस्वगोचरमिति श्रुतिः LiṅgaP. i. 27. 50; i. 86. 58; परं ब्रह्म ··· अगोचरम् GaṇeP. ii. 51. 30; रामं विद्धि परं ब्रह्म···अगोचरम् AdhyāRā. i. 1. 32; ततः परममाकाशमतीन्द्रियमगोचरम् । ··· अश्नुते S'ārṅgaPa. 4597; तदात्मानं ज्ञात्वा ··· अगोचरम् BṛBrahmaS. i. 7. 37; **1 ii** not within the scope (of visual sense), imperceptible अथ दृष्टयगोचरान् कपोतान् विज्ञाय लुब्धको निराशः श्लोकमेकं पठन् निवृत्तः PañcT. [Ed. Kosegarten] 2. 2 (106. 14); चरमं चारुशीलानां विनयेन विमार्गताम् । आविर्भवन्ति भव्यानामभव्यानामगोचराः (ओषधयः) RāmC. 35. 98; नरेन्द्रोऽपि तेन चर्मचक्षुषामगोचरेण तस्य साक्षान्निजदिव्यरूपाविष्करणेन···प्रतिग्राहणाय···आवर्जितमनाः···तं जग्राह TilaMañ. 45. 6; स शिवः···अगोचरस्तदान्येषां तत्रैवान्तरधीयत BṛDharmaP. i. 33. 37 (? 27) (हरः) अगोचरो दृष्टिगतः GaṇeP. ii. 79. 5; स खलु दृष्टेरगोचरो बभूव UdaySuKa. 30. 14; 142. 28; तस्यास्तुङ्गस्तनच्छाया चकास्ति त्रिवलीतटे । लीना तिमिरलेखेव वदनेन्दोरगोचरे VikraDeC. 8. 50; कङ्कादीनपि···दृष्टेरगोचरान् । स्वपक्षबलसामर्थ्यात् प्रहर्तुं शालिवा(?वः)क्षमः Mānaso. iv. 13. 1377; युगादिनाथस्य···आहारनी(? वि)-हारविधिर्लोचनानामगोचरः TriṣaS'aPuC. i. 2. 661; श्रीनामेयविभोर्बिम्बं पित्तलामयमद्भुतम् । दृशामगोचरं रोचिःपूरतः सूर्यबिम्बवत् PrabhāC. 181. 18; सृष्टेरादौ त्वमेकासीत्त(? त)मोरूपमगोचरम् MahNirvāT. 4. 25; स जगाद दृशोरगोचरः S'ivLī. 15. 54; मायामनुष्यः सहसा तदक्ष्णामगोचरो गोकुलपालकोऽभूत् HariVi. 2. 14; **1 iii** beyond the range (of words), indescribable, inexpressible, inexplicable वाचामगोचरां हर्षावस्थामस्पृशत् DaśKuC. 144. 1; प्रत्यस्तमितभेदं यत् सत्तामात्रमगोचरम् । वचसामात्मसंवेद्यं तज्ज्ञानं ब्रह्मसंज्ञितम् ViṣṇuP. vi. 7. 53; (राजनायिका) वाचामगोचरमगोचरमेव बुद्धेरीदृक्तया न कलनीयमनन्यतुल्यम् । त्रैलोक्यगर्भपरिपूरितशक्तिचक्रसाम्राज्यसंपदभिमानमभिस्पृशन्ती BrahmāṇḍP. iii. 18. 6; अस्मद्गिरामगोचरोऽयमस्याः पुण्याशयायाः शोकः HarṣaC. 326. 5; वाचामगोचरः···परमात्मा S'vetāUBh. 50. 2 (*on* 1. 0); 93. 19 (*on* 1. 7); वाचामगोचरोऽहम् SvātmNi. 139; अचैव तव गिरामगोचरे न प्रयाति विषयान्तरं मनः TripuMāPūSt.(S'aṅ.) 114; ध्वनेस्तत्त्वं गिरामगोचरम् Dhvanyā. 33. 1 (*on* 1. 1); यतो जानाति नैतस्य तत्त्वं वाचामगोचरम् BṛKathāK. 18. 3; यो युवराजसमरकेतुस्नेहः ··· अगोचरः सुहृदाश्वासनानाम् TilaMañ. 385. 5; नमामि गणनाथम् ··· वाचामगोचरम् GaṇeP. i. 3. 7; i. 37. 25; i. 48. 38; ii. 54. 55; तस्यैतस्य ··· स्वरूपभेदो वाचामगोचरः VedāSaṁ. 74. 9; वाचामगोचरं प्राप्य कष्टमिष्टवियोगतः । मूर्च्छामगच्छतामाशु ते PāṇḍaC. 8. 472; 12. 309; त्वच्चारित्रमगोचरं कविगिराम् SaduktiKa. 195. 5; वाचामगोचराणि संग्रामसिंहस्य···तानि चरित्राणि HammīMaMa. 2. 30(5); प्रियत्वं वाचामगोचरम् S'rutaPra. iA. 61. 3 (*on* i. 1. 1); शान्तिमलप्यथावस्थान्तरं वाचामगोचरम् । नयनत्वनुभवं रोमविकारेण सहोत्थिता SamarāSaṁ. 7. 389; प्रतापरुद्रदेवस्य गुणा वाचामगोचराः PratāYaBhū. 12. 4; स्वगोचरानेवमगोचरो गिरां बलानुजो बालधिया-

मपाहरत् । … अवर्णवादान् Yādavā. 14. 68; इह…सौख्यम् अगोचरमाचर Nalo. 2. 27; अभिसारिकायाः । अभूत्सुखं यत्किमपीति वाचामगोचरं तत्स्वयमेव वाच्यम् Subhāṣi. 1944; पितृव्यस्य तथाभूतं मृत्युं श्रुत्वा धराधिपः । वाचामगोचरं कष्टं कलयामास मानसे HammīMaKā. 4. 29; पिता मम प्रतापी तत्कृच्छ्रं वाचामगोचरः ParamāKā. 34. 23; अगोचरं वाचाम् … भवनम् NīlaVi. 40. 14; अगोचरं यन्मनोवचसाम् । तत् … महो वन्दे BhāṭṭCin. i. 1. 3 (*on* i. 1. 0); ननु भाव वचसामगोचरं वस्तु वचसैव श्लाघमानो व्याहतिमपि न चेतयसे AmṛUda. 1. 14(1); न जानाति परो ब्रह्मा हरिं वाचामगोचरम् SiṁhāDvā. 167. 1; **1 iv** beyond the range of (mind and intellect); inconceivable भूतभविष्यदादिसकलसुरासुरमुनिजनमनसामप्यगोचरः … वासुदेवः ViṣṇuP. iv. 15. 30; ततः परमनिर्वाणमतीन्द्रियमगोचरम् । यद्बुद्धेर्यन्न चाख्यातुं शक्यते तत्समश्नुते MārkP. 40. 46; शब्दब्रह्म त्वहेयं यद्धृदयाकाशमध्यगम् । … मनसा (स्या)दगोचरम् PauṣkS. 34. 59; अगोचरो मनस्तर्कैः सोऽयं देवो मयेक्षितः GaṇeP. i. 91. 15; ii. 130. 19; तरुणाः … अपि यन्मनोरथगतेरगोचरं तदवापुः S'rīKaC. 14. 52; राजा श्रीललितादित्यः … । विधेर्बुद्धेरगोचरः RājTa.(Ka.) 4. 126; अयो(? गो)चरस्तस्य विधेः प्रचारो यः सज्जनानामथ दुर्जनानाम् Surath. 2. 41; विधेर्विलसितं हन्त विचाराणामगोचरे(? रम्) । सुघटं यो विघटयेदघटं घटयेदपि MalliC. 1. 294; 2. 448; यन्मनोरथशतैरगोचरं न स्पृशन्ति कवयो गिरापि यत् S'ārṅgaPa. 453; आचरति दुर्जनो यत्सहसा मनसोऽप्यगोचरानर्थान् SāhiDa. 440. 10; Subhāṣi. 3115; सर्वयोगिमनसामगोचरम् । … सर्वगं जयति धाम Vidvanmo. 5. 21; **1 v** beyond the sphere (of words and mind), incomprehensible यत्तदात्मविज्ञानसुखम् … प्राकृतपुरुषवाङ्मनसयोरगोचरमपि KāṭhUBh. 167. 18 (*on* 5. 14); प्रत्यङ्मात्रैकदृष्टित्वाद्धियां वाचामगोचरः BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 1086; तत्त्वं मनोवाचामगोचरम् … संप्रकाशते KulārT. 3. 93; 5. 73; वदन्त्यगोचरं वाचां बुद्ध्यादीनामतीन्द्रियम् । त्वां वेदवादिनः AdhyāRā. i. 3. 21; iii. 9. 30; (नतोऽस्मि…नीलकण्ठम्) मनोवाचामगोचरम् VarāP. 144. 23; अत्याश्चर्यं विभो दृष्टं मनोवाण्योरगोचरम् GaṇeP. ii. 61. 38; ii. 133. 29; यं चागोचरमामनन्ति मनसां वाचां च… । तस्मै…नमो विष्णवे NyāyMa. 2. 1; निर्गतं मनसो वाचो यदि तत्स्यादगोचरम् AnuVyā. 6B. 9 (*on* 1. 1); 30A. 2 (*on* 2. 2); 68B. 3 (*on* 4. 2); अहो महात्मनो मनोवचसोरगोचरः कोऽपि व्यसनोत्करः MohaRāPa. 1. 23(42); अहेयमनुपादेयं मनोवाचामगोचरम् । …ब्रह्म पूर्णम् ViveCū. 243; पुंसां दृग्वाङ्मनसामगोचरोऽपि हरिः । कृपया फलति PraboSu. 257; मनोवाचामगोचरः … तमुवाच महेश्वरः ParamāKā. 44. 39; नन्वेष वाङ्मनसयोरगोचरोऽपि AmṛUda. 1. 13(2); **1 vi** not to be distinguished or qualified शुक्लादिदीर्घादिघनादिहीनमगोचरं यच्च विशेषणानाम् ।…रूपाय तस्मै भगवन्नताः स्मः ViṣṇuP. iii. 17. 32; **1 vii** unknown, not amenable to knowledge बुद्धवचनत्वप्रसाधनार्थं कारणविभाज्यमारभ्य श्लोकः । आदावव्याकरणात्समप्रवृत्तेरगोचरात्सिद्धेः MaYānaSū. 3. 5(1. 7); अभिन्नदेशकालानामन्येषामप्यगोचराः । विप्लुताक्षमनस्कारविषयाः किं बहिःस्थिताः NyāyVi. 2. 46; काव्यतत्त्वार्थभावनाविमुखानाम् … अगोचर एवासावर्थः Dhvanyā. 94. 3 (*on* 1. 7); शब्दब्रह्ममहो … अनभ्यासादगोचरम् PāraS. 6. 86; इति ते कथितं ध्यानं ब्रह्मादीनामगोचरम् KāliViT. 25. 6; अद्य प्रतीतोऽसि मम देवानामप्यगोचरः AdhyāRā. ii. 9. 60; देवम् … देवैरगोचरम् … प्रणवेनैव मन्त्रेण पूजयेत् SaurP. 42. 40; तरुसंकटसीम्नि कर्णिकारैस्तनुलेखा परिपस्पृशे सुरीणाम् । अधिगन्तुमिवाङ्गनाङ्गसङ्गान्नवसौरभ्यमगोचरं विधातुः S'rīKaC. 8. 19; उत्तमकुमारराट् । किं जीवति मृतो वाथ ज्ञानिनां किमगोचरम् UttaKuC. 367; इति ब्रुवाणं तं विप्रं गजशास्त्रविशारदम् । विज्ञायागोचरैरर्थैर्न्यमन्त्रयत सान्त्वयन् Hastyāyur. 16. 13 (1. 1); सोऽब्रवीत् देवानां चरित्रमगोचरम् SiṁhāDvā. 19. 2(20); भाव भक्तियोगो योऽगोचरः शास्त्रकृतां स च सचमत्कारं ज्ञानमेव जनयति CaitaCa. 5. 16(1); **1 viii** beyond the range or scope of the valid means of cognition, beyond proof ननु चाशक्तिजा दोषाः प्रमादजनिताश्च ये । परिहर्तुमशक्यत्वान्निषेधस्याप्यगोचराः TantrVā. 233. 20 (*on* i. 3. 25); यद्यपि प्रमाणान्तरागोचरं ब्रह्म S'rīBh. 146. 9 (*on* i. 1. 4); निवृत्तिधर्मः सुतरामगोचरः S'ivLī. 5. 70; मुक्तगम्यमिदं सर्वमवाङ्मनम(? स)गोचरम् GopāKeCan. 147. 8; **1 ix** inaccessible, unattainable, unreachable (तं मनोहरमागम्य गिरिम्) मानुषाणामगोचरम् Bhaṭṭi. 6. 94; न भवत्यल्प इव महानगोचरः YaśasCam. ii. 68. 4; देवानामप्यगोचरम् । वक्तव्यं यद्गुह्यतमं दास्ये ज्ञानं तवानघ KūrmaP. 7. 10 (1. 1); 8. 1 (1. 1); अर्जुनः । गतो राधापतिस्थानं यत्सिद्धैरप्यगोचरम् PadmP. iv. 74. 49; यदुग्रं गहनं घोरमप्रधृष्यमगोचरम् । हृदि यद्भवतां कार्यमग्निस्तत्साधयिष्यति SaurP. 60. 39; आयुष्मता तु तत्प्राप्तमाशिषां यदगोचरम् BṛKathāS'loSaṁ. 3. 109; कुत्रचिदगोचरे मानवजनस्य गतवान् UdaySuKa. 145. 16; त्वद्वाचां स्वरमात्रिकां मदकलः पुंस्कोकिलो घोषयत्यभ्यासस्य किमस्त्यगोचरमिति प्रत्याशया मोहितः SubhāRaK. 16. 70; क्व वा मलयशैलेशः क्व च मेरुरगोचरः S'āliC. 4. 75; कुमारश्च … द्वारम्… । प्रायो वक्रीकृतं तत्र मानवानामगोचरम्…दृष्ट्वा UttaKuC. 117; 250; त्वयि रुचिरुचिता नितान्तकान्ते शुचिपरिपाक शुचामगोचरोऽसि AmṛUda. 1. 6; **2** incurable, beyond the power (of medicine) अन्यदाथ महादाहज्वरोऽभूत्पृथिवीपते । सर्ववैद्यप्रयुक्तानामौषधीनामगोचरः PadmP.(Ra.) 22. 122; **3** impossible to prevent (हर्षः) प्रज्ञाप्रयत्नानामगोचरेण…शोकेन कवलीकृतं ज्येष्ठं भ्रातरमपश्यत् HarṣaC. 244. 2; **4** unfit एवमुच्चावचवचा अगोचरोऽसि वादकथायाः MudriKu. 3. 16(1); **5** (as *bahuvrīhi* Cpd.) without an object, not having an object तदप्यकारणं यस्मान्नैव ज्ञानमगोचरम् TattvSaṁ. 592; **अगोचरेण** (a–gocareṇa) *adv.* without the knowledge of, unknown to कथं देवपादानामगोचरेणैवं क्रियते Hitopa. 2. 79(24)

अगोचर (a–gocara) *m.* the waste land (which is not a pasture) मृतं कृशातिमेद्यं च वृद्धं व्यालं विषैर्हतम् । अगोचरभृतम् … मांसमुत्सृजेत् CaraS. i. 27. 311 (1941 Ed.); अतिमेद्यं त्यजेन्मांसं हतं व्याधिविषोदकैः । स्वयं मृतं धूमपूर्णमगोचरमृतं(? °भृतं)कृशम् AṣṭāSaṁ. i. 35. 14 (1. 7)

अगोचर (a–gocara) *m. n.* **i** not an object (i. e. Brahman), non-object, non-sphere, non-scope अरुंतुदत्वं महतां ह्यगोचरः Kirātā. 14. 55; 17. 11; क्व संख्यातिगास्तद्गुणाः…वाचस्पतेरप्यगोचरः HarṣaC. 140. 11; इदं तत्परमं तत्त्वं तत्त्ववादी जगाद यत् । सर्वसंपत्प्रदं चैव केशवादेरगोचरः TattvSaṁ. 3540; सत्यमगोचरे गिरां दशकण्ठक्रीडितानि AnargharRā. 7. 57(1); अथ शुद्धं भवेद्वस्तु यद्वै वाचामगोचरः AparoAnu. 136; तथा तेषामगोचर एव वर्तते SanatBh. 223. 9 (*on* 1. 27); चक्षुषो ह्यगोचरे पृष्ठतोऽप्युपस्पृष्टः केनचित् हस्तस्यायं स्पर्शः जानोरयमिति विवेकेन प्रतिपद्यते BṛĀraUBh. 178. 11 (*on* i. 5. 3); नानन्दमयता न्याय्या धियां वाचामगोचरे TaiUBhāVā. 111. 2(2); 136. 6(2); गता गिरामगोचरे यदीयनीरचारुता । … धुनोतु नो मनोमलं कलिन्दनन्दिनी YanunāA. 4; न चागोचराद्भेदोऽगोचरस्य चाभावोऽगोचरेऽपि ज्ञातुं शक्यते IṣṭaSi. 6. 13; किंतु क्वचित् कृष्टधनुर्धरोष्मणः तव प्रतापस्य भवेदगोचरः Kapphiṇā. 2. 29; अनुभूतयो भावनोपजननद्वारा … स्मृतिप्रत्ययं स्वगोचर एवादिध(? वाधि)त्सन्ति नान्यगोचरे नाप्यगोचरे TattvBi. 49. 3; वस्तु वचसामगोचर इति प्रथयितुम् VakroJī. 106. 14; न चागोचरे सहस्रेणाप्युपायैरेतत्प्रवर्तयितुमर्हतीति TātpaṬ.(Vā.) 137. 3 (*on* i. 1. 4); एवं यतन्तं विजने मामाहागोचरो गिराम् BhāgP. i. 6. 21; इष्टसिद्धिः प्रसिद्धांशे हेत्वसिद्धिरगोचरे NyāyKuA. i. 163. 10; निर्गुणाय नमो नमः । चिदानन्दस्वरूपाय वेदानामप्यगोचर GaṇeP. ii. 37. 4; विक्रमेण न यत् साध्यं यद्बुद्धीनामगोचरः TriṣaS'aPuC. iii. 3. 35; यद्यपि जगद्गुरोर्यथार्थवादित्वगुणपरीक्षणं मादृशां मतेरगोचरः SyādvāMañ. 2(22); नास्ति मृत्योरगोचरः SarvaDaSaṁ. 1. 17; यावज्जीवं सुखं जीवेन्नास्ति मृत्योरगोचरः SarvaDaKau. 108. 19; **ii** name of Jina (नाम्नामष्टसहस्रेण तोष्टुमः) दिष्टिर्दैवमगोचरः MahāP. 25. 187; **iii** that which cannot be achieved or done अगोचरे गुणानामभूमौ सौभाग्यानामविषये वरप्रदानानाम् … लक्ष्म्या महत्त्वे स्थितम् (हर्षमद्राक्षीत्) HarṣaC. 113. 5; सर्वथा न किंचिदगोचरो भवितव्यतानाम् VāsaDa. 258. 6; **iv** that which is not subject to स एव सायं नयनैरलङ्घ्यत त्विषां निधिः को नियतेरगोचरः RāmC. 18. 6; *n* **i** not an object अगोचरे वागिव चोपरेमे शक्तिः शराणां शितिकण्ठकाये Kirātā. 17. 11 (comm. अवाङ्मनसगोचरे ब्रह्मणि); विधिः …कदाचिदन्यदाधत्ते मानसस्याप्यगोचरम् PadmP. (Ra.) 17. 85; नागोचरं ययोरस्ति ब्रह्म मुक्त्वा निरञ्जनम् TaiUBhāVā. 103. 15(2); मनसो वाचश्चागोचरं यतः NyāySu.(Ja.) 122A. 8 (*on* i. 1. 5); तथापि वाचामगोचरमवोचत लोचनान्तः AmṛUda. 2. 9; **ii** not an object (of perception etc.) सा चात्यन्तमगोचरं नयनयोर्यातेति कोऽयं विधिः Vikramo. 4. 9 = VakroJī. 150. 13 = KāvyPra. 427. 5 = SāhiDa. 440. 2; गतास्ते चाधुना सर्वे दर्शनानामगोचरम् PadmP.(Ra.) 5. 262; श्रावकश्राविकौघेषु शोकः कोकेष्विवाधिकम् । श्रीमल्लिभास्करे प्राप्ते नयनानामगोचरे MalliC. 8. 568; अहो अगोचरे वाचां राज्ञोऽस्य चरितं महत् PārśvC. 3. 663.

अगोचर (a–gocara) *m.* improper behaviour [DBHS]

अगोचरचरित्र (agocara–caritra) *n.* behaviour which is beyond the range (of words) वाचामगोचरचरित्रपवित्रिताय तस्मै नमो भगवते मकरध्वजाय S'atTrayī. 112.

अगोचरतर (agocara–tara) *adj.* [*f.* –ā] far beyond the range (of words, mind etc.) केवलम् । मनोवागादिवृत्तीनामगोचरतरं परम् S'aṅkaVi.(Ā.) 106. 5; आकर्ण्य सादरमनन्तरमाप्तवाचां वाचामगोचरतरामनघां स वाचाम् । तस्याधरीकृतसुरद्रुगणस्य वृत्तिं राजा दिदृक्षुरभवन्मुदितान्तरात्मा ĀnandRa. 2. 17.

अगोचरता (agocara–tā) *f.* **A** the state of being out of the range (of sight, words etc.) लुब्धकोऽपि तान् दृष्टेरगोचरतां गतान् विज्ञाय PañcT. 2. 2(9) [187. 2]; बुद्धेरगोचरतया न गिरां प्रचारः S'āntiS'. 3. 14; चित्तस्य चापि यदगोचरतामुपैति तत्तु प्रयच्छतितरां बत बुद्धिरत्नम् RājTa.(Jo.) 1202; वाचामगोचरतां गता … सुतनोर्लक्ष्मीः S'ṛṅgāMañ.(A.) 24. 11; **B** the state of not being an object (of knowledge) परानुभवसंवेद्यस्य वस्तुनो वक्तुरगोचरतां प्रतिपादयितुं संवृतिः क्रियते VakroJī. 107. 19; अप्रसिद्धिः साकल्येनागोचरता TattvPrakā. 12B. 12 (*on* i. 1. 5); कार्त्स्न्ये(? त्स्न्यें)नागोचरता त्वानन्त्यात् GoviBh. 16. 3 (*on* i. 1. 11)

अगोचरत्व (agocara-tva) *n.* the state of not being an object of or being beyond the range of (words, perception, knowledge etc.) अज्ञानां सर्वभूतानां निशेव निशा परमार्थतत्त्वम्, अगोचरत्वादतद्बुद्धीनाम् GītāBh. (S'aṅ.) 68. 13 (*on* 2. 69); 381. 10 (*on* 13. 12); यदुक्तं विदितादन्यद्वागादीनामगोचरत्वात् KenUBh. 80. 11 (*on* 2. 3); प्रत्यक्षस्यागोचरत्वादनुमानं प्रदूषितम् S'ivDr. 2. 62; जनकागोचरत्वेऽप्युत्तरोत्तरस्मृतौ पूर्वपूर्वस्मरणजनितज्ञाततावभासनात् NyāyKuA. ii(2). 4. 5; अतः प्रमाणान्तरागोचरत्वेन शास्त्रैकविषयत्वाद्यतो वा इमानि इत्यादिवाक्यम् ··· ब्रह्म प्रतिपादयतीति सिद्धम् S'rīBh. 146. 7 (*on* i. 1. 3); तथा च सत्येतन्मनः स्वगोचरेषु दृश्येषु प्रयोजनभावं प्रयोजनवति दृग्वस्तुन्यगोचरत्वं च बुद्ध्वा निरिन्धनाग्निवत्स्वयमेवोपशाम्यति JivanVi. 85. 8; अतिव्याप्तिनिरासः···समासोक्तिपरिणामयोर्विषयिताद्रूप्यस्यागोचरत्वात् RasGaṅ. 299. 10.

अगोचरत्वाभिधान (agocaratvābhidhāna) *n.* statement about the state of not being an object of or being beyond the range of speech, mind etc. निर्विशेषं तु ब्रह्म वाक्यशेषे श्रूयते, वाङ्मनसयोरगोचरत्वाभिधानात्–यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सह BrahmSūBh.(S'aṅ.) 60. 10 (*on* i. 1. 19)

अगोचरभूत (agocara-bhūta) *adj.* which is beyond the range of or is not an object of (words) उपाख्या शब्दः, तस्यागोचरभूतमभिधानायोग्यमेव संपद्यते VakroJī. 24. 4.

अगोचरभृत (a-gocarabhṛta) *adj.* not reared on a pasture मृतं कृशातिमेध्यं च वृद्धं व्यालं विषैर्हतम्। अगोचरभृतम्···मांसमुत्सृजेत् CaraS. i. 27. 308; अतिमेध्यं त्यजेन्मांसं हतं व्याधिविषोदकैः। स्वयं मृतं धूमपूर्णमगोचरमृतं(? °भृतं) कृशम् AṣṭāSaṁ. i. 35. 14 (1. 7)

अगोचरयत् (a-gocarayat) *adj.* not comprehending an object न च वर्तमानरजतावभासि ज्ञानं भविष्यत्तामस्यागोचरयत्न ··· शुक्तिं गोचरयता प्रत्ययेन बाध्यते ··· इति युक्तम् Bhām. 546. 9 (*on* iii. 2. 3); VedāntKa. 363. 5 (*on* iii. 2. 3); तत्स्वात्मानमप्यगोचरयत्कथं स्वप्रामाण्यं गोचरयेत् PramāMā. 12. 8.

अगोचरविचारित्व (agocaravicāri-tva) *n.* movement in inaccessible places रोहितः प्रवरस्तेषां (मत्स्यानां) परं चिलिचिमोऽवरः। अगोचरविचारित्वात् (v. l. नित्यं शैवालभक्ष्यत्वात्) सर्वदोषकरो हि सः AṣṭāSam. i. 35. 10 (1. 7)

अगोचरव्यज (a-gocaravyaja) *adj.* in which the passage of a rope-bound pitcher becomes invisible (i. e. deep) ऊपाकरे प्लवानर्हे संचरेऽगोचरव्यजे।···खलस्य मृत्योर्निगमे कूपे···त्वं वेक्षस्यहमीक्षिष्ये DvyāśraKā. 13. 26 (comm. व्यज ऊपाकर्षणाय रज्जुबद्धघट्यादीनां निक्षेपमार्गः)

अगोचरीकृत (a-gocarīkṛta) *adj.* **i** who has not been subjected or affected न जातु कोऽपि जन्तुरनेनानभिजातेनागोचरीकृतो जीवति AmṛUda. 3. 1(3); **ii** which is not made an object प्रत्यक्षादयो मात्रयाप्यगोचरीकृतप्रवृत्तिनिवृत्तयो न प्रवृत्तिनिवृत्त्यङ्गभावं जहति BrahmSi. 24. 24.

अगोज्ञ (a-gojña) *adj.* who is ignorant of a bull अगोज्ञाय कश्चित्··· उपदिशत्ययं गौरिति MahāBh. i. 40. 13 (*on* i. 1. 1)=i. 259. 18 (*on* i. 3. 2)

अगोतस् (ago-tas) *adv.* from the non-bull अगोतो विनिवृत्तिश्च गौर्विलक्षण इष्यते। भाव एव ततो नायं गौरगोमे प्रसज्यते TattvSaṁ. 1085.

अगोता (agó-tā) *f.* [Debru. p. 617] want of cows, kinelessness मागोतायै सहसस्पुत्र मा निदेऽप द्वेषांस्या कृधि ṚV. iii. 16. 5; क्षुधामारं तृष्णामारमगोतामनपत्यताम्। अपामार्ग त्वया वयं सर्वं तदप मृज्महे AV. iv. 17. 6; [want of rays, want of praise, Apte]

अगोत्तम (agottama) *m.* the best of mountains, a great mountain निपतितमादाय···आर्तवमगोत्तमात्···पाञ्चाली भीममगदत् तरसा YudhiVi. 5. 10.

अगोत्र (á-gotra) *adj.* [*f.* -ā] **i** not having a family name or lineage (i. e. having no origin or source, causeless) एतद्वै तदक्षरं गार्गि ब्राह्मणा अभिवदन्ति ··· अमुखममात्रमगोत्रम् S'atBr. XIV. vi. 8. 8; यत्तदद्रेश्यमग्राह्यमगोत्रमवर्णमचक्षुःश्रोत्रम्···तदव्ययं यद्भूतयोनिं परिपश्यन्ति धीराः MuṇḍaU. i. 1. 6; अगोत्रमनन्वयमित्यर्थः MuṇḍaUBh. 309. 11 (*on* i. 1. 6); अगोत्रं कारणरहितम् Bhām. 183. 3 (*on* i. 2. 21); अगोत्रमवर्णं प्राक्तननामरूपरहितम् S'rutaPra. i(A.) 188. 4 (*on* i. 1. 1); अगोत्रं वंशहीनम् PrakaVi. 197. 18; अगोत्रस्य त्ववर्णस्य कुतस्तत्रोपवीतकम् NirguMāPū. 3; अगोत्रमस्पर्शमरूपगन्धम् ··· गोपेन्द्र ये त्वामुपासन्ति धीरास्ते ··· भवधर्ममुक्ताः VarāP. 36. 18; LiṅgP. i. 86. 53; शङ्करी शान्तमानसा। अगोत्रा गोमती गोप्त्री KūrmP. 123. 2 (1. 12); S'aṅkaDigVi. 14. 36; **ii** not having a noble lineage अगोत्रोऽयं (शिवः) गिरिश्रेष्ठ जामाता ते न संशयः SkandP. i(1). 25. 79; **iii** not belonging or affiliated to any Buddhist family or communion cf. **अगोत्रस्थ,** अगोत्रोऽसन्मित्रोऽकृतमतिरपूर्वाचितशुभस्त्वसत्यस्मिन् धर्मे MaYānaSū. 6. 5 (1. 14); श्रावकयानाभिसमयगोत्रम् ··· अनियतैकतरगोत्रम् अगोत्रं च पञ्चमम् LaṅkāSū. 2. 127 (27. 20); **iv** (Gr.) (a word) having no *gotra*-suffix appended to it, not ending in a *gotra*-suffix (तस्य समूहः) तस्येति षष्ठीसमर्थात् समूह इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं प्रत्ययो भवति। किमिहोदाहरणम्। चित्तवदाद्युदात्तमगोत्रं यस्य च नान्यत् प्रतिपदं ग्रहणम् KāśiVṛ. *on* P. iv. 2. 37; *n.* (Gr.) (a word which is) not a *gotra*-name उदीचां वृद्धादगोत्रात् P. iv. 1. 157; अगोत्रादादैजाद्यच: CāndraVyā. ii. 4. 90.

अगोत्रकुलसंपन्न (a-gotrakulasampanna) *adj.* [*f.* -ā] not born in the (same) *gotra* and *kula* कन्यामुद्वाहयेत् ततः।···मातृतः पञ्चमादूर्ध्वं पितृतः सप्तमात् तथा। अगोत्रकुलसंपन्नां रोगहीनां सुरूपिणीम् SaurP. 17. 42.

अगोत्रचरण (a-gotracaraṇa) *adj.* not belonging to any *gotra* and Vedic school अनग्निरनिकेतश्च अगोत्रचरणो मुनिः MahāBhā. i. 86. 12; MatsyaP. 40. 12; अपरेयं परा विद्या यया ब्रह्माभिगम्यते। यत्तदद्रश्यमग्राह्यमगोत्रचरणं ध्रुवम् AgniP. 1. 18.

अगोत्रज (a-gotraja) *adj.* not born in the same family or clan अगोत्रजोऽप्येष यदस्य कोशं रत्नत्रयाढ्यं स्ववशीचकार Gurvā. 4.

अगोत्रत्व (agotra-tva) *n.* **i** the state of not having a family name or lineage अगोत्रत्वादिविशेषणं जीव इव न ब्रह्मणि स्वारस्येनान्वेति S'ivārkaMaDī. i. 380. 15 (*on* i. 2. 22); i. 380. 17 (*on* i. 2. 22); i. 380. 21 (*on* i. 2. 22); **ii** the state of not being a *gotra*-name दारदिकेत्यत्र जातेश्च (P. vi. 3. 41) इति (पुंवद्भावस्य) निषेधो न। दरदोऽगोत्रत्वेनाजातित्वात् LaS'abdeS'e. ii. 96. 7.

अगोत्रधर्म (a-gotradharma) *m.* an act prohibited for a (noble) family or clan अनृतात् पारदार्याच्च तथाऽभक्ष्यस्य भक्षणात्। अगोत्रधर्माचरणात् क्षिप्रं नश्यति वै कुलम् PadmP. i. 55. 18.

अगोत्रसाक्षिन् (agotra-sākṣin) *adj.* a witness to the lack of a (noble) family (i. e. wanton behaviour) यावल्लोलाक्षि नायं प्रतिफलति(? प्रतिफलित)वलच्चंद्रिकाकर्बुरान्तःकालिन्दीवीचिमैत्रीमवतरति तवागोत्रसाक्षी कटाक्षः SaduktiKa. 147. 22.

अगोत्रस्थ (a-gotrastha) *adj.* (Buddh.) not affiliated or belonging to a Buddhist family or communion cf. **अगोत्र.** अगोत्रस्थविभागे श्लोकः। ऐकान्तिको दुश्चरितेऽस्ति कश्चित् ··· निहीनशुक्लोऽस्त्यपि हेतुहीनः MaYānaSū. 12. 19 (3. 11); अगोत्रस्थः पुद्गलो गोत्रेऽसति चित्तोत्पादेऽपि यत्नसमाश्रये सत्यभव्यश्चानुत्तरायाः सम्यक्संबोधेः परिपूरये BodhiBhū. 1. 17.

अगोत्रादि (a-gotrādi) *adj.* other than the class of words beginning with *gotra* कुत्सने च सुप्यगोत्रादौ P. viii. 1. 69.

अगोत्रार्थम् (agotrārtham) *adv.* for the purpose of (the inclusion of) an *agotra* (a non-descendant) गोत्रावयवादगोत्रार्थमिति चेत्तदनिष्टम् Vār. 1 *on* P. iv. 1. 79.

अगोत्व (a-gotva) *n.* **i** absence of cowness **ii** (ago-tva) character of a non-cow केन गोरगोत्वं प्रसक्तं यत् प्रतिषिध्यत इति NyāyVār. 333. 6 (*on* ii. 2. 67); केन ह्यगोत्वमासक्तं गौ(? गो)र्येनैतदपोह्यते TattvSaṁ. 989; न त्वश्वं गृहीत्वाश्वान्तरे गौरिति प्रतिसंधानं दृष्टं, तत् कस्य हेतोः, तयोरगोत्वात् TātpaṬ. (Vā.) 378. 4 (*on* i. 2. 30); शुक्लस्य पटस्यागोत्वम् ··· किं न पश्यसि NyāyKu. 128. 7.

अगोत्वारोप (agotvāropa) *m.* attribution of the character of the non-cow अगोत्वारोपपूर्वकगोत्वबुद्ध्या ग्वौ गोऽभवदित्यादौ च्व्यन्तप्रतिषेधस्यावश्यकत्वेन तत्प्रत्याख्यानपरभाष्यविरोधापत्तेः LaS'abdeS'e. ii. 401. 6.

अगोद्धारक (agoddhāraka) *adj.* lifting the mountain (viz. the Govardhana) यः (कृष्णः)···अगोद्धारकोऽपि नागोद्धारकः RasGaṅ. 572. 19.

अगोधन (a-godhana) *adj.* without the (possession of) wealth in cattle अगोधनं जयं प्राप्य भविष्यसि वृथाश्रमः KīcaVa. 4. 37.

अगोनिवृत्त (ago-nivṛtta) *adj.* differentiated from the non-cow कस्मादगोनिवृत्तं तदथ जातं स्वलक्षणम् NyāyMañ. i. 286. 18.

अगोनिवृत्ति (ago-nivṛtti) *f.* negation or exclusion of or distinction from the non-cow अगोनिवृत्तिः सामान्यं वाच्यम् TattvSaṁ. 915=S'lokaVār. 5(13). 1 (566. 1); TattvSaṁ. 1075; कुर्यादगोनिवृत्तिं चेन्नापोहेतात्मवद्धि तान् S'lokaVār. 5(13). 6 (567. 6); यदेव प्रतिभाति तदेव वस्तुनो रूपम्। तच्चेदगोनिवृत्तिशब्देनाभिमतं न च काचित् क्षतिः S'arka. 27. 6; अगोनिवृत्त्या च गवात्मनोऽश्वादयो वस्तुरूपाः सन्त्येव NyāyRa. 305. 16 (*on* 5(3). 136); न चागोनिवृत्तिरूपस्याभावस्याश्रयभूतं भावान्तरं भवन्मते संभवति NyāyRa. 566. 22 (*on* 5(13). 2); न चायमगोनिवृत्तिमात्रविषयः प्रत्ययः MānaMe. 232. 7.

अगोनिवृत्त्यात्मक (agonivṛttyātma-ka) *adj.* of the form or nature of the negation or exclusion of the non-cow यदि गौरप्यगोनिवृत्त्यात्मक एव मन्यते ततोऽप्रतिष्ठमितरेतराश्रयमपि प्राप्नोति S'arka. 48. 23; अगोनिवृत्त्यात्मकं यदपोहान्तरं तस्मिन् ग्रहीतव्ये वस्तुरूपस्यैवाश्वादिसामान्यस्यापोहः NyāyRa. 591. 13 (*on* 5(13). 96)

अगोनिवृत्त्यात्मन् (agonivṛtty-ātman) *adj.* of the form or nature of the negation or exclusion of the non-cow स (गौः) चेदगोनिवृत्त्यात्मा

भवेदन्योऽन्यसंश्रयः। सिद्धश्चेद्गौरपोहार्थं वृथापोहप्रकल्पनम् TattvSaṁ. 944 =S'lokaVār. 5(13). 84 (587. 9); येऽप्यमी शाबलेयादयोऽवान्तरविशेषास्तेऽपि नागोनिवृत्त्यात्मानो गोविकल्पस्यावलम्बनम् NyāyRa. 567. 9 (*on* 5(13.). 5)

अगोनिषेधसिद्धि (agoniṣedha-siddhi) *f.* establishment of the negation of non-cow अगोनिषेधेन गोसिद्धिः गोसिद्ध्या चागोनिषेधसिद्धिः NyāyMañ. i. 278. 31.

अगोप (a-gopa) *adj.* [*f.* -ā] **i** without the cowherd ततो गावो निवृत्तास्ता अगोपाः स्वं निवेशनम् MahāBhā. i. 71. 27; vi. 15. 49; vii. 1. 23; यथा ह्यनुदका नद्यो यथा वाप्यतृणं वनम्। अगोपाला (v. l. अगोपाश्च) यथा गावस्तथा राष्ट्रमराजकम् Rāmā. ii. 61. 20; MatsyaP. 25. 32; **ii** having no herdsman or grazier धार्तराष्ट्रास्त्रिधाभूता विध्यन्ते पाण्डुसृञ्जयैः। अगोपाः पशवोऽरण्ये बहुभिः श्वापदैरिव MahāBhā. vii. 70. 23; vii. 68. 13; यथा ह्यगोपाः पशवो यथा सैन्यमनायकम्। एवं प्रजाः प्रजापाल भवन्ति ह्यनधिष्ठिताः Rāmā. ii. 282*(13); *m.* **i** non-cowherd, other than a cowherd or other than the one milking the cows गवां दोह इवागोपै राज्ञां भृत्यानुशासनम्। नश्यतां दुष्करमभूत्तस्योग्रायां युधः कृतौ DvyāśraKā. 5. 68 (comm. अगोपैरगोधुग्भिः); चित्रं गवां दोहोऽगोपेन PrakriKau. i. 449. 1; SiddhāKau. 155A. 3; BhāṭṭCin. i. 95. 4 (*on* i. 1. 4); **ii** other than the protector of the earth, non-king, DvyāśraKā. 5. 68 (comm. अगोपैरभूपैः)

अगोपदा (agopadā) *f.* name of a river महेश्वरी चार्जुनी च बाहुदा चाप्यगोपदा ParyāS'aRa. 3. 74.

अगोपन (a-gopana) *n.* **i** not protecting अगोपनाद् यत्र छलेन रक्षिसमक्षकृतोऽप्यपहारो गोप्यते तदेकं स्तेयं ग्रहणस्यापह्नवात् DaṇḍaVi. 80. 8; **ii** non-concealing (of the sacred text) अगोपनं स्वभक्तानामभक्तानां च गोपनम् TantrRā. 36. 80 (comm. आगमादीनामिति यावत्)

अगोपनीय (a-gopanīya) *adj.* not to be kept secret, not to be concealed (while teaching) (राजा) सचिवैः सह सामान्यं मन्त्रेष्वगोपनीयं संधिविग्रहादि … चिन्तयेत् ManvaMu. 257. 10 (*on* 7. 56); मनुः … शुश्रूषुशिष्येभ्यः अगोपनीयम्…ममेदं सर्वमुक्तवान् ManvaMu. 524. 1 (*on* 12. 117)

अगोपनीयत्व (agopanīya-tva) *n.* the state of being what should not be concealed or kept secret तव सच्छिष्यत्वेन त्वय्यगोपनीयत्वात् SetuBa. 179. 18.

अगोपम (agopama) *adj.* similar to a mound or hill मृत्कूटैश्चाप्यगोपमैः। आपातमाचरेच्छौचम् SkandP. iii(2). 5. 46.

अगोपयत् (a-gopayat) *adj.* not concealing i. e. showing openly ईर्ष्यामगोपयन्नार्याः…। स्वयमन्याभिगम्यत्वं करोति हि जडो जनः RājTa(Ka.) 8. 232.

अगोपयस् (ago-payas) *n.* milk of the non-cow (i. e. any animal other than the cow) तदगोपयस्सिद्धपायसविषयम् SmṛtiCan. v. 256. 6.

अगोपवनादि (a-gopavanādi) *adj.* any word not included in the list beginning with the word *gopavana* यञञोऽगोपवनादिश्यापर्णान्तात् S'ākaṭāVyā. ii. 4. 110.

अगोपा (á-gopā) *adj.* without a cowherd पशुनैति स्वयुरगोपाः ṚV. ii. 4. 7; धेनुं चरन्तीं प्रयुतामगोपाम् ṚV. iii. 57. 1; ईयुर्गावो न…अगोपाः ṚV. vii. 18. 10.

अगोपायत् (a-gopāyat) *adj.* not protecting शरवेध्यकमिवात्मानमगोपायन् युद्धाभिमुखो भवेत् BālaKrī. ii. 105. 7 (*on* 3. 243)

अगोपाल (a-gopāla) *adj.* [*f.* -ā] having no cowherd (to watch) यथा गावो ह्यगोपालास्तथा राष्ट्रमनायकम् MahāBhā. xiii. App. 1. 15 (1278); अगोपाला यथा गावस्तथा राष्ट्रमराजकम् Rāmā. ii. 61. 20 = SūktiRa. 41. 5.

अगोपाल (a-gopāla) *m.* non-cowherd एवं ह्यत्राश्चर्यं व्यज्येत यदि दुर्दोहानां गवां दोहे कर्मत्वमकुशलस्य चागोपालस्य कर्तृत्वम् VedāntKa. 43. 7 (*on* i. 1. 1)

अगोपालक (a-gopālaka) *m.* non-cowherd आश्चर्यो गवां दोहोऽगोपालकेन JaineVyā. 75. 6 (*on* i. 4. 69); KāśiVṛ. *on* ii. 2. 14; Nyās. i. 3. 23 (*on* i. 1. 0); Pradī. ii. 526B. 18 (*on* ii. 3. 65); PariVṛ.(Sī.) 4. 22.

अगोपालकादि (a-gopālakādi) *adj.* (words) other than *gopālaka* etc. पुंयोगात् खोरगोपालकादेः JaineVya. iii. 1. 38.

अगोपिण्डात्मक (agopiṇḍātmaka) *adj.* of the nature of the individual non-cow यदि भावः स किं गोपिण्डस्वभावोऽथागोपिण्डात्मकः NyāyKa. 320. 11.

अगोपित (a-gopita) *adj.* **i** uncovered, kept open, exposed to pollution अपात्रस्थमगोपितम् (दुष्टं हविः) PāraS. 18. 285; तलमध्यस्थितैर्लग्नैरङ्गुल्यग्रैरगोपितैः। निपीड्य मध्यमां तिष्ठत्यङ्गुष्ठो मुष्टिरुच्यते (comm. अगोपितैः प्रकटैः) SaṁgīRa. iv. 39. 1; **ii** not concealed, not hidden, not kept in secret अगोपिते रत्ननिधौ…त्वय्योत्मायं समर्पितः Vītarā. 13. 7; TriṣaS'aPuC. iii. 1. 348.

अगोपीतस् (agopī-tas) *adv.* from a woman (i. e. Devakī) other than the cowherdess योऽजनि नागोपीतः (कृष्णः) (comm. अगोपीतः देवकीतः) Nalo. 1. 2.

अगोपीसंविभागार्ह (a-gopīsaṁvibhāgārha) *adj.* unworthy of being shared or enjoyed by cowherdesses स वेणुः शंखरूपेण प्राचा परिपचेलिमः। अगोपीसंविभागार्हं पपौ तस्याधरामृतम् Yādavā. 10. 105.

अगोपुच्छ (a-gopuccha) *n.* other than the word or expression *gopuccha* आर्हादगोपुच्छसंख्यापरिमाणाट्ठक् P. v. 1. 19.

अगोऽपोढ (ago'poḍha) *adj.* different from non-cow न ह्यगोऽपोढोऽयमिति विकल्पः ĀtmaTaVi. 282. 1.

अगोऽपोह (ago'poha) *m.* the negation of the non-cow अथासत्यपि सारूप्ये स्यादपोहस्य कल्पना। गवाश्वयोरयं कस्मादगोऽपोहो न कल्प्यते TattvSaṁ. 937; तस्मात्प्रात्यात्मिकै रूपैरगोऽपोहो न युज्यते S'lokaVār. 5(13). 8 (568. 3); 5(13). 51 (579. 7); 5(13). 57 (580. 8) 5(13). 76 (585. 8); अतश्च गोऽश्वयोरपोहं कुर्वतोरगोऽपोहेऽश्वोऽभ्यधिको दृश्यते S'arka. 41. 6; 42. 7; एवमप्यगोऽपोहे को दोषः NyāyRa. 567. 19 (*on* 5(13). 6)

अगोऽपोहगिर् (ago'poha-gir) *f.* the expression of *ago'poha* गोत्वं वस्त्वेव तैरुक्तमगोऽपोहगिरा स्फुटम् S'lokaVār. 5(13). 1 (566. 2)

अगोऽपोहन (ago'pohana) *n.* negation of non-cow अगोऽपोहनादितराभावेनानुविद्धा सत्तैव शाबलेयाद्यनुगता निवृत्तिः NyāyRa. 569. 20 (*on* 5(13). 13)

अगोऽपोहवत् (ago'poha-vat) *adj.* having (i. e. referred to by) the exclusion of non-cow स चाश्वापोहः सिंहादेरप्यस्तीति सोऽपीदानीमगोऽपोहवानेव जातः S'arka. 42. 8.

अगोऽपोहविशिष्ट (ago'poha-viśiṣṭa) *adj.* specified by the exclusion of the non-cow अगोऽपोहविशिष्टः शाबलेयो बाहुलेये नास्ति S'arka. 63. 19.

अगोप्तृ (a-goptṛ) *adj.* non-protector अगोप्तारः … निरयगामिनः MahāBhā. xiii. 24. 78; गोप्तारश्चाप्यगोप्तारः प्रभविष्यन्ति शासिनः HariVaṁ. 117. 31; VāyuP. i. 58. 56; BrahmāṇḍP. i. 31. 57; LiṅgaP. i. 40. 31; BrahmP. 230. 73; चण्डदण्डमगोप्तारं क्षितिपं नेच्छति क्षितिः PāṇḍaC. 15. 43.

अगोप्य (a-gopya) *adj.* **A i** which is not to be concealed, not secret अगोप्यमृणशुद्धिश्च दायादो धनविक्रयः। कन्यादानम् DakṣaSm. 3. 16; अप्रच्छन्ने… अगोप्ये चाभिनयः AbhinBhā. ii. 30. 19 (*on* 9. 22); **A ii** which cannot be hidden, beyond concealment लज्जावती सा पुलकैरगोप्यैरनक्षरं कौतुकमाचचक्षे Nalābhyu. 1. 34; PadyaVe. 348; **B** (a security) which the creditor is not bound to preserve or keep intact (आधिः) स द्विविधः गोप्यश्चागोप्यश्च BālaKrī. i- 222. 20 (*on* 2. 60)

अगोप्रतिषेध (ago-pratiṣedha) *m.* negation of non-cow पुरा गौरिति विज्ञानं गोशब्दश्रवणाद् भवेत्। येनागोप्रतिषेधाय प्रवृत्तो गौरिति ध्वनिः Kāvyālaṅ-(Bh.) 6. 19; अथ गोसामान्यमगोप्रतिषेधेन सिद्ध्यति NyāyMañ. i. 278. 30.

अगोप्रद (a-goprada) *adj.* who does not offer cow (or cows) नागोप्रदास्तत्र पयः पिबन्ति (स्वर्गलोके) MahāBhā. xiv. App. I. 4. 1466.

अगोप्राप्ति (ago-prāpti) *f.* establishment or obtainment of non-cow तद्व्यतिरेकेणागोप्राप्तेः तत्प्रतिषेधेन च गौरेक एव पिण्डः प्राप्नोति S'arka. 48. 13.

अगोभरणदीक्षित (a-gobharaṇadīkṣita) *adj.* who has not taken a vow to tend cows अगोभरणदीक्षितैः …अलमशाम्बरीबालकैः YātrāPra. 7. 117.

अगोभिन्न (ago-bhinna) *adj.* different from non-cow अगोभिन्नं च यद्वस्तु तदक्षैर्व्यवसीयते TattvSaṁ. 1061.

अगोमत् (a-goma(n)t) *adj.* [*f.* -ī] not possessed of cattle अगोमती गोमती संपन्ना गोमतीभूता MahāBh. i. 162. 13 (*on* i. 1. 62); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 61; Pradī. iv. 348A. 5 (*on* v. 2. 94)

अगोमिन् (a-gomin) *adj.* non-possessor of cow(s) or cattle अगोमी गोप्रदातृणां कथं लोकान्निगच्छति MahāBhā. xiii. 70. 36.

अगोरस (a-gorasa) *m.* not (cow's) milk यः। अरातिलोकं मथितं सहस्रधा चकार दण्डाहतमप्यगोरसम् HarVi. 12. 8; *adj.* **1** void of interest or hope in (the acquisition of) territory, HarVi. 12. 8; **2** wanting in (cow's) milk अगोरसम्। गृहम्…नरकस्यापरो विधिः BhaviP. 856A. 29 (4. 171. 8) = SūktiRa. 176. 3.

अगोरुध (á-gorudha) *adj.* [DEBRU. p. 70] who does not hold back the cows अगोरुधाय गविषे…वर्चः। …वोचत ṚV. viii. 24. 20.

अगोरूप (ago-rūpa) *adj.* of the nature or form of non-cow नासावात्मीयेन शाबलेयत्वादिना विशेषरूपेणागोरूपानश्वानपोहते S'arka. 28. 6; 42. 9; आरोपितमगोरूपमिव व्यवच्छिन्दन्ति विकल्पाः NyāyMañ. i. 277. 7; NyāyRa. 581. 12 (*on* 5(13). 57); 581. 13 (*on* 5(13). 57); 587. 12 (*on* 5(13). 80)

अगोलक (a-golaka) *adj.* different from the eye-ball अगोलकं चक्षुः NyāyMañ. ii. 51. 25.

अगोविन्द (a-govinda) *m.* other than Govinda (Kṛṣṇa) किंचासौ पाञ्चजन्यस्य…ध्वनिः। तदयुक्तं यतो नायमगोविन्देन वाद्यते PāṇḍaC. 16. 28.

अगोविषय (ago-viṣaya) *adj.* related to non-cow अगौर्न भवतीति अयमपोहः किं गोविषयोऽथागोविषय इति NyāyVār. 333. 3 (*on* ii. 2. 67); कथमन्यविषयादपोहादगोविषयात् गवि प्रतिपत्तिरिति TātpaṬ.(Vā.) 491. 24 (*on* ii. 2. 65)

अगोव्यवच्छेद (ago-vyavaccheda) *m.* preclusion of non-cow अगोव्यवच्छेदेन गवि प्रत्याय्यमाने प्रथमं तावद्गाव एव प्रत्येतव्याः S'arka. 47. 22; 31 .2.

अगोव्यवहार (ago-vyavahāra) *m.* cognition of non-cow गोव्यवहारे सिद्धे तद्व्यतिरिक्तेऽगोव्यवहारः। अगोव्यवहारे च सिद्धे SarvaDaKau. 41. 2.

अगोव्यावृत्त (ago-vyāvṛtta) *adj.* differentiated from a non-cow बाह्यं हि विधिरूपमप्यगोव्यावृत्तम् TātpaṬ.(Vā.) 486. 24 (*on* ii. 2. 65); ĀtmaTaVi. 381. 1; अगोव्यावृत्तो वा गोत्वात् NyāyPari. 147. 10; गौरयमिति प्रतीतेरगोव्यावृत्तोऽयमिति विषयः Upask. 52. 2 (*on* i. 2. 3)

अगोव्यावृत्तता (agovyāvṛtta-tā) *f.* the state of being differentiated from a non-cow अगोव्यावृत्ततायां वा नैष प्रश्नो निवर्तते NyāyMañ. i. 286. 17.

अगोव्यावृत्तत्व (agovyāvṛtta-tva) *n.* the state of being differentiated from a non-cow अगोव्यावृत्तत्वं हि सकलगोव्यक्तिष्वनुगतम् SarvaDaKau. 40. 20.

अगोव्यावृत्ति (ago-vyāvṛtti) *f.* exclusion of the non-cow न शाबलेयविज्ञानमगोव्यावृत्तिबन्धनम् S'lokaVār. 5(17). 5 (567. 4); यदि तु सविकल्पकविकल्पविषयमेवान्तरसामान्यं शाबलेयत्वं बाहुलेयत्वं वोच्यते ततोऽगोव्यावृत्त्यात्मके तस्मिन् गृहीते नापरस्य तद्रूपत्वमिति न तत्र गोप्रत्ययः स्यात् S'arka. 27. 20; अगोव्यावृत्तेराश्रयं ब्र(? ब्रू)युः NyāyMañ. i. 277. 26; प्रतिभासे वा कथं नागोव्यावृत्तिभासः TātpaṬ. (Vā.) 487. 5 (*on* ii. 2. 65); गवाकारेष्वप्यगोव्यावृत्तिरेकं निमित्तमस्ति NyāyKa. 320. 1; NyāyRa. 566. 12 (*on* 5(17). 5); अगोव्यावृत्तिं हि प्रतीयतावश्यं प्रथममेव गौः प्रत्येतव्यः S'āstrDī. 104. 4 (*on* i. 1. 5); गवादिशब्दानामगोव्यावृत्त्यादिरूपः … शब्दार्थः Kāvyānu.(He.) 28. 22; गोत्वं ह्यगोव्यावृत्तिरूपम् PrakaVi. 539. 16; गवादिपदप्रवृत्तिनिमित्तमप्यगोव्यावृत्त्यादिरेव Upask. 52. 5 (*on* i. 2. 3)

अगोशब्द (ago-śabda) *m.* the word *ago* (non-cow) विधिरूपगोशब्दसिद्धौ तद्व्यतिरेकोऽगोशब्दसिद्धिः तदभावे त्वगोशब्दासिद्धौ तदपोहात्मकगोशब्दासिद्धिः तत्सिद्धौ च गोशब्दसिद्धिः, इतीतरेतराश्रयः स्यात् NyāyRa. 594. 17; 18 (*on* 5(17). 110); यथा चागोव्यावृत्त्या गौर्गृह्यमाणोऽपि नावस्तुनालम्बनभूतेन शक्यते ग्रहीतुमित्युक्तम्। …तथा तत्रागोशब्दापोहेऽपि वाच्यम् S'arka. 57. 20.

अगोशब्दवाच्यत्व (agośabdavācya-tva) *n.* the state of not being denoted by the word *go* न चैवं गवादिशब्दानामपि सास्नादिमान् गौरित्यादिव्युत्पादनादुपाधिगोचरत्वमिति वाच्यं सास्नादेरगोशब्दवाच्यत्वात् NyāyKu. 155. 3.

अगोशब्दाभिधेयत्व (agośabdābhidheya-tva) *n.* the state of not being denoted by the word *go* अगोशब्दाभिधेयत्वं गम्यतां च कथं पुनः S'lokaVār. 5(17). 81 (587. 3) = TattvSaṁ. 941; तादृक्प्रत्यवमर्शश्च यत्र नैवास्ति वस्तुनि। अगोशब्दाभिधेयत्वं विस्पष्टं तत्र गम्यते TattvSaṁ. 1063.

अगोशब्दार्थत्व (agośabdārtha-tva) *n.* the state of not being the meaning of the word *go* गोसादृश्यस्यागोशब्दार्थत्वात् NyāyKu. 155. 9.

अगोष्ठश्व (a-goṣṭhaśva) *adj.* not (just) a dog in the manger (i. e. brave, not only in words, but also in deeds) ग्रामतक्षैः कौटतक्षैः स्यूतानश्वस्तोऽचलत्। सोऽगोष्ठश्वैरतिश्वैर्युङ् व्याघ्रश्वैरिव लुब्धकः DvyāśraKā. 19. 127.

अगोष्पद (a-goṣpada) *adj.* **A** where there are no (marks of) the hooves of the kine अगोष्पदम् KauśiSū. 39. 23; अगोष्पदसमे देशे तौ जयाय विचेरतुः Rāvaṇā. 18. 56; **B** where cows cannot enter, impenetrable यत्र तु सेवितप्रसङ्गोऽस्ति तत्रैव स्यादगोष्पदमिति। यत्र त्वत्यन्तासम्भव एव तत्र न स्यादगोष्पदान्यरण्यानीति। असेवितग्रहणात् तत्रापि भवति। यानि हि महान्त्यरण्यानि येषु गवामत्यन्तासम्भवस्तान्येवमुच्यन्ते KāśiVṛ. *on* vi. 1. 145; Nyās. i. 310. 26 (*on* i. 4. 63); असेविते नञ्पूर्वस्य निपात्यते। न विद्यते गवां पदमस्यामगोष्पदा अरण्यानी JaineVyā. 300. 11 (*on* iv. 3. 116); S'ākaṭāVyā. ii. 2. 27; अगोष्पदमिदं देव देवैरध्युषितं वनम् MahāP. 27. 33; 28. 23; तेन यत्र गवामत्यन्तमसंभवस्तत्रैव अगोष्पदशब्दः प्रयोक्तव्यः न तु सेवितप्रसङ्ग इति केचिदाहुः। अन्ये तु अविशेषेण अगोष्पदशब्दप्रयोगमिच्छन्ति Pradī. v. 141B. 9 (*on* vi. 1. 145); **C** not done, improper अगोष्पदमनाचरिते (comm. अगोष्पदमिति सकारो व्यवधीयते अनाचरिते। अगोष्पदमयं ब्राह्मणः पानागारं सेवते। अगोपदमन्यत्) ṚTPrāti. 204.

अगोसिद्धि (ago-siddhi) *f.* establishment of non-cow यदि त्वगोसिद्ध्यर्थं विधिरूपो गौरङ्गीक्रियते NyāyRa. 587. 21 (*on* 5(13). 84)

अगोहरम् (a-goharam) *adv.* without seizing the cattle जय…गामगोहरम् S'ārṅgaPa. 549 (comm. अगोग्रहम्)

अगोह्य (á-gohya) *adj.* [DEBRU. p. 792] not to be concealed or covered, bright तत्सविता वोऽमृतत्वमासुवदगोह्यं यच्छ्रवयन्त ऐतन ṚV. i. 110. 3; अगोह्यस्य यदसस्तना गृहे तदद्येदमृभवो नानु गच्छथ ṚV. i. 161. 11 = Nir. 11. 16 (194. 17); सुषुप्वांस ऋभवस्तदपृच्छतागोह्य क इदं नो अबूबुधत् ṚV. i. 161. 13; द्वादश द्यून्यदगोह्यस्यातिथ्ये रणन्नृभवः ṚV. iv. 33. 7; एन्द्र नो गधि प्रियः … अगोह्यः ṚV. viii. 98. 4 = AV. xx. 64. 1; SV. I. v (i). 1. 3; नरा वा शंसं पूषणमगोह्यम्…अभ्यर्चसे गिरा RV. x. 64. 3.

अगौःपूर्व (a-gauḥpūrva) *adj.* not preceded by the word *gauḥ* र स्यादारभतेऽन्वपि। अगौःपूर्वे BhārS'i. 90.

अगौकस् (agaukas) *m.* **A** tree-dweller, bird अगौकसः। विहंगासिंहशरभाः AnekāSaṁ. 3. 739; पित्सन्दीडाण्डजोऽगौकाः AbhidhāCin. 1317; अगौकाः … शरभे सिंहपक्षिणोः ViśvaPra. 178. 57 = DharK. 2733 = ViśvaLoK. 392. 46; अगौकाः पुंसि शरभे पक्षिपञ्चास्ययोः MediK. 188. 48; **B** mountain-dweller, lion or a fabulous eight-footed animal, *śarabha*, AnekāSaṁ. 3. 739; ViśvaPra. 178. 57 = DharK. 2733 = ViśvaLoK. 392. 46; MediK. 188. 49; अगौकाः … केसरी KalpaK. 318. 5.

अगौण (a-gauṇa) *adj.* **1** non-figurative, not subordinate यजमाने चात्माभिधायिपदं कल्प्यमानमगौणं भवति S'ābaBh. 1119. 10 (*on* iii. 8. 15); अगौणे चैवमेकत्वे नीलादीनां व्यवस्थिते। तत्संवेदनवेलायां कथं नास्त्यस्य वेदनम् TattvSaṁ. 133; 317; ब्रह्म साक्षात् अव्यवहितम् … अगौणम् BṛĀraUBh. 401. 6 (*on* iii. 4. 1); अगौणलक्षणत्वाभावादनुमानमप्रमाणम् NyāyMañ. i. 108. 18; अगौणमेकं पदमन्यदत्र SaṁkṣeS'ā. 1. 212 (i. 166. 1); अगौणाव्यवधानादिविशेषणविशेष्यता BṛĀraUBhVā. iii. 5. 21; BrahmSūBh.(Rā.) 413. 1 (*on* ii. 1. 9); सच्छब्दवाच्यस्य स्वरूपत्वेन व्यपदेशादगौणमीक्षणमित्यप्ययुक्तम् S'rutaPra. iB. 190. 6 (*on* i. 1. 12); **2** not less important, real देवेन तस्य चागौणं गोणत्रितयमर्पितम् SamarāSaṁ. 6. 433.

अगौणत्व (agauṇa-tva) *n.* the state of being non-figurative, state of being the primary sense तत्र कुत एतदात्मशब्दादीक्षतेरगौणत्वम् BrahmSūBh. (S'aṅ.) 43. 3 (*on* i. 1. 6); BṛĀraUBh. 409. 5 (*on* iii. 5. 1); ईक्षणस्य चागौणत्वमात्मशब्देन साधितम् S'rutaPra. ii. 477. 18 (*on* iii. 3. 17); CaturCin. iii(1). 305. 17.

अगौपवन (a-gaupavana) *m.* not a descedant of Gopavana (हिरण्यमस्मै ददाति) आत्रेयाय … क आत्रेयमिति त्रिरुक्त्वा सक्तुच्छेषमहालेयमवालेयम् … अगौपवनमिति KātyS'S. x. 2. 21.

अगौर (a-gaura) *adj.* [*f.* -ī] not white, dark करासङ्ग वशेशं खगौरवस्य…वलयां शङ्कामगौरीं मे वनात्मक SaraKaṇṭhā. 281. 3; कनकगिरिरगौरः… अजनि…विष्वग्द्रीचि यत्कीर्तिपूरे HammīMaKā. 3. 78.

अगौरनेत्र (a-gauranetra) *adj.* other than white-eyed, not white-eyed अगौरनेत्रैरललाटनेत्रैः अपूरकामैरमरैरलं नः DakṣiMūSt. 14.

अगौरव (a-gaurava) *adj.* **1** unworthy of respect अल्पलोकमगौरवम्। गृहं कृपणवृत्तीनां नरकस्यापरो विधिः Rāmā. ii. 763(A)*; **2** having disrespect नागौरवो बन्धुषु…कश्चन तस्य राज्ये राज्ञो ययातेरिव नाहुषस्य BuddhaC. 2. 11.

अगौरव (a-gaurava) *n.* **1** disrespect मानः कतमः। सत्कायदृष्टिसंनिश्रयेण च्चित्तस्योन्नतिः। अगौरवदुःखोत्पत्तिसंनिश्रयदानकर्मकः AbhidhSa. 7. 4; चन्द्रमुखीत्यमुनिमतं बाल इत्यगौरवोपेतम् HarṣaC. 325. 2; TātpaṬ.(U.) 1. 15 (*on* 1. 2); Nyās. i. 1. 7 (*on* P. i. 1. 0); दारिद्र्यात् … ममेदृशमगौरवम्। तदत्र कृत्रिमं युक्त्या विज्ञानं प्रयुनज्म्यहम्। येनास्य…भवेयं अगौरवास्पदम् KathāSaSāg. 10. 42; **2** absence of (metrical) heaviness (i. e. length) यदा तीव्रप्रयत्नेन संयोगादेरगौरवम्। न च्छन्दोभङ्गः…तदा दोषाय SaraKaṇṭhā. 120. 6; **3** absence of complexity बह्वङ्गीकारस्य लोकानुकूल्येनागौरवात् TattvPrakā. 55A. 1 (*on* i. 3. 28)

अगौरवभेद (a-gauravabheda) *m.* absence of distinction as regards greatness तामगौरवभेदेन मुनींश्चापश्यदीश्वरः KumāSaṁ. 6. 12.

अगौरवलाघव (a-gauravalāghava) *n.* absence of heaviness or lightness बहिरन्तर्मलापायाद् अगर्भवसतिर्मता। कर्मनोकर्मविश्लेषात् स्यादगौरवलाघवम् MahāP. 42. 104; DaṇḍaVi. 129. 23.

अगौरवोपेत (agauravopeta) *adj.* disrespectful चन्द्रमुखीत्यमुनिमतं बाल इत्यगौरवोपेतम् HarṣaC. 325. 2.

अगौरादि (a-gaurādi) *adj.* (Gr.) (words) other than *gaura* etc. उपाद्द्व्यजजिनमगौरादयः P. vi. 2. 194.

अगौरी (agaurī) *f.* name of a goddess अगौरी च विगौरी च सुगौरी गौरिविक्रमा TantrSa. 9. 152.

अग्ग्रहण (ag-grahaṇa) *n.* embedding the term *ak* (in the aphorism

or *sūtra*) घेडादेर्दधिथेत्यादिसिद्धयेऽग्ग्रहण(? ज्ग्रहण)मावश्यकम् । अन्यथोपदेशे एजन्तानामात्वविधानेनाज्ग्रहण (? ग्ग्रहण)मेव कुर्यात् LaS'abdeS'e. ii. 498. 2.

अग्धाद् (agdhád) *adj.* [AltGr. I. 76] (fire) which eats the uneaten अग्धादेकोऽहुतादेकः समसनादेकः TaiS. III. iii. 8. 2 = BaudhS'S. i. 126. 18 = i. 127. 1 = i. 127. 5 = ii. 176. 2.

अग्नामरुतौ (agnā-marutau) *m.* (*du.*) Agni and Marut आदैचीति किम् । अग्नामरुतौ CāndraVṛ. *on* v. 2. 24; SiddhāKau. 206A. 17; KośaKaTa. i. 480.

¹अग्नायी (agnáyī) *f.* [DEBRU. p. 415] wife of Agni उप ह्वये…। अग्नायीं सोमपीतये ṚV i. 22. 12; देवपत्नीरिन्द्राण्य१ग्नाय्यश्विनी राट् ṚV. v. 46. 8 = AV. vii. 49. 2; TaiBr. iii. 12. 1; अग्नायी । पृथ्वी । इडा । … इति संस्तविकाः AVPari. 48. 134; ये च देवगणाः समाम्नाताः प्रथमे स्थाने । अग्नायी पृथिवीळेति स्त्रियः Nir. 7. 8 (136. 16); अग्नाय्यै स्वाहेति S'āṅkhāS'S. iv. 19. 5; VārāGS. 13. 2; रजन्यजस्थिताऽग्नायी स्रुवपाणिरथानले । … कर्तव्या MatsyaP. 286. 7; JaineVyā. 156. 23 (*on* iii. 1. 40); ङेऽग्नायी CāndraVyā. v. 2. 33; CāndraVṛ. *on* iii. 3. 45; *on* v. 2. 33; KāśiVṛ. *on* P. iv. 1. 37; वरुणानी न नाग्नायी तस्याः सीमन्तिनी समा Bhaṭṭi. 5. 22; तथाग्नायी तथा देवी सुवर्णाख्या प्रवर्तते VarāP. 112. 14; SiddhaHe. iii. 2. 52; MugdhaBo. 4. 25 (44. 5); Prasā. i. 349. 21; i. 586. 23; SiddhāKau. 122A. 7; अथाग्नायी स्वाहा च हुतभुक्प्रिया AmaK. 1395; अग्नायी दहनप्रिया TrikāS'e. i. 1. 70; KalpaK. 379. 21.

²अग्नायी (agnāyī) *f.* name of the Tretāyuga कृतं सत्ययुगं त्रेताऽग्नायी द्वापरयज्ञियौ (comm. त्रेता अग्नायी इति द्वे त्रेतायुगस्य) TrikāS'e. i. 4. 31.

अग्नायीपति (agnāyī-pati) *m.* husband of Agnāyī, Agni पर्वतोऽप्यग्नायीपतिविजये जठरधनंजये च हव्यकव्यकर्मभिः समाचरितसमस्तसत्त्वसंहारः Yaśas-Cam. ii. 359. 1.

अग्नाविष्णू (agnáviṣṇū) *m.* (*du.*) Agni and Viṣṇu अग्नाविष्णू महि तद्वां महित्वम् AV. vii. 29. 1; अग्नाविष्णू मा वामवक्रमिषम् TaiS. I. i. 12. 1; II. iii. 11. 1; AitBr. I 1. (8); KauṣīBr. 16. 8 (73. 3); अग्नाविष्णू सजोषसा TaiBr. III. xi. 3. 1; III. xi. 9. 1; III. iii. 7. 6; यद्वै दीक्षन्ते । अग्नाविष्णू एव देवते यजन्ते S'atBr. XII. i. 3. 1; S'āṅkhāS'S. ii. 4. 3; ĀśvaS'S. I. ii. 8. 2; GaṇPā. 212. 24; JaineVyā. 254. 18 (*on* iv. 1. 65); CāndraVṛ. *on* iv. 2. 155; KāśiVṛ. *on* P. v. 2. 61; GaṇRa. 7. 433. (457); अग्नाविष्णवोः साधारणस्य वैश्वानरशब्दस्य BrahmSūBh.(Ma.) 13A. 4 (*on* i. 2. 24); Prasā. i. 880. 19; Tattv-Prakā. 39A. 11 (*on* i. 2. 24); अग्नाविष्णू इत्यपि मनुवरेण स्तुतिं चादधीत TantrSa. 4. 98; LaS'abdeS'e. i. 62. 11.

अग्नावैष्णव (agnāvaiṣṇava) *adj.* belonging to Agni and Viṣṇu cf. **आग्नावैष्णव,** अग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेत् GopBr. ii. 1. 12.

अग्नाशिन् (ag-nāśin) *adj.* having cancellation of *ak* ङेऽशास्वग्नाश्यृदितः S'ākaṭāVyā. iv. 1. 211.

अग्नि (agní) *m.* [IE. MAYR. DEBRU. p. 741; TURN. 55; POK. 293 / तद्वा एनमेतदग्रे देवानामजनयत । तस्मादग्निरग्रिर्ह वै नामैतद्यदग्निरिति । स जातः पूर्वः प्रेयाय यो वै पूर्व एत्यग्र एतीति वै तमाहुः सोऽएवास्याग्निता S'atBr. II. ii. 4. 2; अथ यो गर्भोऽन्तरासीत् । सोऽग्निरसृज्यत स यदस्य सर्वस्याग्रमसृज्यत तस्मादग्निरग्रिर्ह वै तमग्निरित्याचक्षते परोऽक्षम् S'atBr. VI. i. 1. 11; अग्निः कस्मात् । अग्रणीर्भवति । अग्रं यज्ञेषु प्रणीयते । अङ्गं नयति सन्नममानः । अक्नोपनो भवतीति स्थौलाष्ठीविः । न क्नोपयति न स्नेहयति । त्रिभ्य आख्यातेभ्यो जायत इति शाकपूणिः । इतात् । अक्ताद्दग्धाद्वा । नीतात् । स खल्वेतेरकारमादत्ते गकारमनक्तेर्वा दहतेर्वा नीः परः Nir. 7. 14 (139. 6); BṛDe. 2. 24; aṅg + ni, Uṇā. 4. 50; SiddhāKau. 550B. 3; (अङ्गत्यूर्ध्वं यातीत्यग्निः AmaKoUd. 17. 14 (*on* i. 1. 53)); अग्निरित्यन्तोदात्तम् PāṇiS'i. 41; included in *Utkarādigaṇa* P. iv. 2. 90; *kṣubhnādigaṇa* P. viii. 4. 39; *sākṣātprabhṛtigaṇa* P. i. 4. 74 (as *gati*); feminine P. iv. 1. 37; derivatives P. iv. 2. 33; iv. 2. 126; accent P. vi. 1. 120; vi. 1. 177; vi. 2. 142; *devatādvandvas* P. vi. 3. 27; VājaPrāti. 2. 35; 2. 56; *sandhi* P. viii. 3. 82; viii. 3. 97; VājaPrāti. 3. 76; 5. 33; TaiPrāti. 6. 5; 11. 13; 13. 15; YājñaS'i. 205; other etymologies यस्मादग्रे स भूतानां सर्वेषां निर्मितो मया । तस्मादग्नीत्यभिहितं पुराणज्ञैर्महर्षिभिः । यस्मात्तु सर्वकृत्येषु पूर्वमस्मै प्रदीयते । आहुतिर्दीप्यमानाय तस्मादग्नीति कथ्यते । यस्माच्च नयति ह्यग्र्यां गतिं विप्रान् सुपूजितान् । तस्माच्च नयनाद्राजन् वेदेष्वग्नीति चोच्यते VṛGautaSm. 602. 14(15); MahāBhā. xiv. App. 4. 2563; अङ्गीकारं समीपं स्वमागतं निखिलं जगत् । नयत्यात्मानमित्येवमग्निशब्दो निरुच्यते । स्वात्मोपसर्पणं जीवं नेताग्निः स्वं परं पदम् AhirbuS. 57. 44; ते अग्निम् अग्रगामिनं जातवेदसं सर्वज्ञकल्पमब्रुवन् KenUBh. 52. 10 (*on* 3. 3); अङ्गयति गमयति जगतोऽग्र(? जगत् अग्र)जन्म प्रापयतीत्यग्निरग्रणीरित्यर्थः अथवा अभितः सर्वत्र गत इत्यग्निः । अथवाङ्क्ते जानाति विश्वमित्यग्निः PrakaVi. 214. 19; बलज्ञानस्वरूपत्वाद्वायुरग्निरगं नयन् (हरिः) AnuVyā. 9A. 1 (*on* 1. 1); अङ्गति हृत्पुण्डरीके ध्येयत्वेन गच्छत्याविर्भवतीत्यग्निः VedāntKau. 74. 4 (*on* i. 2. 29)]

1 fire, ordinary fire **2 i** sacrificial fire, sacred fire **ii** gārhapatya **iii** āhavanīya **iv** dakṣiṇāgni **v** sacrificial fire with other names and attributes **vi** domestic fire **vii** fire worshipped by the Brahmacārin **viii** funeral fire **ix** Tantric fire **x** fire for ordeal etc. **xi** fire for penance **xii** kitchen fire **xiii** five fires **3 i** god of fire **ii** killer of demons **iii** with ghee as food etc. **iv** as gṛhapati, viśpati **v** as damūnas **vi** son of strength **vii** as guest **viii** with smoke as banner **ix** bringer of gods to the sacrifice **x** as hotṛ **xi** messenger **xii** mentioned with Manu **xiii** with ṛta, vrata **xiv** who taught the Sāmaveda **xv** presiding over a Sāma Saṁhitā **xvi** presiding over a specific Sāman **xvii** as jātavedas **xviii** as vaiśvānara **xix** as sviṣṭakṛt **xx** called Aṅgiras **xxi** called Bhārata **xxii** other epithets of Agni **xxiii** mentioned in association with other gods in compounds **4 i** fire-altar **ii** earth for sacrificial fire-altar **iii** brick for building the altar **iv** area for the fire-altar **v** text dealing with the rite of fire-altar **vi** rite of preparing the fire-altar **5** fire as one of the five elements **6 i** the plant *Plumbago zeylanica* **ii** a kind of *citraka* **iii** *bhallātaka* **iv** *Semicarpu sanacardium* **v** *Citrus acida* **vi** *jāra* **7 i** number three **ii** the third house in a horoscope **iii** the third lunar day **8** a sage who composed various Sāmans **9** digestive faculty, digestive fire **10** cauterization **11 A i** year **ii** lord of the first year **B** south-east direction **C** the asterism Pleiades **D i** name of a *muhūrta* **ii** the seventh part of the night **E** the tenth of the sixty divisions of a zodiacal sign **12** burning sensation, sorrow **13** a mental disposition **14** a synonym of *kleśa* **15** heat of fire **16 i** mystic fire in the Mūlādhāra **ii** Kuṇḍalinī **17** fire or heat in the body **18** danger from fire **19** Hiraṇyagarbha **20** Virāj **21** sacrifice **22** incarnation of fire **23** world of the god of fire **24** a kind of earthquake **25 i** deity of speech **ii** of Sudarśana *mantra* **iii** of Lavaṇa *mantra* **iv** of Vyāhṛtis **v** of the first syllable of Gāyatrī **vi** of a syllable of the *mantra* for Viṣṇu **vii** the mouth of Gāyatrī **viii** of the first day of the lunar fortnight **ix** god of Agnihotra **x** deified types of fires **xi** god of Kṛttikā **xii** regent of a quarter **xiii** god of the south-east **xiv** of the *udātta* **xv** of time **xvi** of the sword **26 i** name of one of the Vāstudevatās **ii** one of the ten Rudras **iii** one of the hundred Rudras **iv** attendant of Viṣṇu **v** name of Bālakṛṣṇa **vi** attendant of Skandasena **vii** deity of the eastern gate **viii** a group of Bhavanavāsin gods **ix** leader of S'iva's attendants **x** one of the seven sages **xi** son of Ūru **xii** father of Mars **xiii** first son of Brahmā **xiv** lord of Saṁvatsara **xv** son of Saṁvatsara **xvi** son of Marutvatī **xvii** son of Aṅgiras **xviii** seer of a *mantra* **xix** members of the Kaśyapa family **xx** one of the ten *pitṛs* **xxi** one of the forms of S'iva **xxii** one of the eight Vasus **xxiii** *rathantara* Sāman **xxiv** a Brahmin priest **xxv** one of the hells **27 i** mystic name for letter *i* **ii** *e* **iii** *ai* **iv** *r* **v** *raṁ* **vi** *rāṁ* **vii** *ṣa* **viii** *haṁ* **ix** group of Vyāpaka letters **x** group of ten syllables **28 i** fiery, vehement **ii** a fiery person **29** gold. **1** fire, ordinary fire अग्निनाग्निः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा । हव्यवाड् जुह्वास्यः ṚV. i. 12. 6; यद्वातजूतो वना व्यस्थादग्निर्ह दाति रोमा पृथिव्याः ṚV. i. 65. 8; हरयो धूमकेतवो वातजूता उप द्यवि । यतन्ते वृथगग्नयः ṚV. viii. 43. 4; आ घर्मो अग्निमृतयन्नसादि ṚV. v. 43. 7; अग्ने विश्वेभिरग्निभिर्जोषि ब्रह्म सहस्कृत ।… प्र स विश्वेभिरग्निभिरग्निः SV. II. vii. 1. 6. 1–2; अस्य देवाः प्रदिशि ज्योतिरस्तु सूर्यो अग्निरुत वा हिरण्यम् AV. i. 9. 2; ii. 10. 2; अग्नेर्वातस्य ध्राज्या तान् विषूचो वि नाशय AV. iii. 1. 5; अजो ह्य१ग्नेरजनिष्ट शोकात् AV. iv. 14. 1; अग्निरिवैतु प्रतिकूलमनुकूलमिवोदकम् AV. v. 14. 13; अग्नेरिवास्य दहत एति शुष्मिणः AV. vi. 20. 1; अग्नेर्वातान्मधुकशा हि जज्ञे AV. ix. 1. 1; ix. 1. 3; यथा वातश्चाग्निश्च वृक्षान्प्सातो वनस्पतीन् AV. x. 3. 14; अग्नेश्चरुर्यज्ञियस्त्वाध्यरुक्षत् AV. xi. 1. 16; xii. 1. 20; अग्नेस्तनूरसि वाचो विसर्जनम् TaiS. I. i. 5. 2; वरुणो विक्ष्वग्निं दिवि सूर्यमदधात् TaiS. I. ii. 8. 2; VājaS. 4. 31; अग्निस्त्वा श्रीणातु TaiS. I. iii. 10. 1; अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः TaiS. I. iii. 14. 2; पुरूणि पृथून्यग्निरनुयाति भर्वन् TaiS. I. iii. 14. 4; युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येनेत्याहैष वा अग्नेर्योगस्तेन । एवैनं युनक्ति TaiS. I. vi. 10. 1; अग्निष्टे त्वचं मा हिंसीत् VājaS. 1. 22; 5. 1; 6. 18; भ्राजन्तो अग्नयो यथा VājaS. 8. 40; अभिषिञ्चाम्यग्नेर्भ्राजसा VājaS. 10. 17; अग्निरिव कक्षं दहति ब्रह्मपृष्ठमनादृतम् SaṁhiUBr. 3. 14;

अस्यामोषधयो जायन्तेऽग्निरेनाः स्वदयति AitĀ. II. i. 7.2; न तत्र…नेमा विद्युतो भान्ति कुतोऽयमग्निः KāṭhU. 5.15; गृहांस्तस्याग्निर्दाहुको भवति ĀpaS'S. v. 3.4; नास्याग्निं गृहाद्धरन्ति ĀpaS'S. v. 7.6; अग्निविद्युत्स्तनयित्नुवर्षामहाभ्रप्रादुर्भावाच्च S'āṅkhāGS. vi. 1.12; गन्धर्वे देवकुले वा द्रावग्नी प्रज्वाल्य KāṭhGS. ii. 7.3; जज्वाल सौम्यार्चिरनीरितोऽग्निः BuddhaC. 1.22; ये भूतविषवाय्वग्निसंप्रहारादिसंभवाः।… रोगाः CaraS. i. 7.51 (1941 Ed.); मथ्यमन्थनमन्थानसंयोगादग्निसंभवः CaraS. i. 11.24 (1941 Ed.); यथाग्नौ व्यपोढे केवलमग्निगृहं शीतीभवति CaraS. i. 20.16 (1941 Ed.); अग्निर्वातकफस्तम्भशीतवेपथुनाशनः SuśruS. iv. 24.87; यथा हि तूलमैषीकमग्नौ प्रोतं प्रदीप्यते BaudhDS. ii. 7.15; अवक्षेपः प्रतिमानमग्निर्गण्डिका … इति कात्वं विद्यात् ArthS'ā. i. 228.3 (2.14); आवेगो नाम उत्पातवातवर्षाग्नि° … °व्यसनाभिघातादिभिर्विभावैः समुत्पद्यते NāṭyaS'ā. 7.95; अग्नेरूर्ध्वज्वलनम् … अदृष्टकारितम् VaiśeSū. v. 2.13; तदनित्यत्वमग्नेर्दाह्यं विनाश्यानुविनाशवत् NyāySū. iv. 1.27; इष्टं चेदेकचित्तानां यद्यग्निः साधयिष्यति Avimā. 4.7; काष्ठादग्निर्जायते मथ्यमानात् PratiYau. 1.18; ज्वलन्तमप्यग्निमचिन्तयित्वा। येनैव मानेन समं प्रसूतस्तेनैव मानेन दिवं प्रयामि ŪruBha. 1.47; ततस्तामभ्यवपत्तुकामो यौगन्धरायणो नाम सचिवस्तस्मिन्नेवाग्नौ पतितः SvapnVā. 1.12(34); लोहभाण्डमग्नौ प्रक्षिप्तं शुध्येत् ViṣṇuSm. 23.2; वने रणे शत्रुजलाग्निमध्ये…। सुप्तम्…रक्षन्ति पुण्यानि पुराकृतानि S'atTrayī. 46; चत्वारो धनदायादा धर्माग्निनृपतस्कराः S'atTrayī. 490; तदेवाग्निस्तदादित्यस्तद्वायुस्तद्धि चन्द्रमाः TattvSa. (3) 126.5; घटादेरामद्रव्यस्याग्निना संबद्धस्याग्न्यभिघातान्नोदनाद्वा तदारम्भकेष्वणुषु कर्माण्युत्पद्यन्ते PadārthaSaṁ. 106.20; नायकः श्रोत्रियागारादग्निमानाय्य …हुत्वा च त्रिः परिक्रमेत् KāmSū. 228.18 (3.5); आसारेण त्वमपि शमयेस्तस्य नैदाघमग्निम् MeghDū. 17+1*; उपदेशं विदुः शुद्धम्…। श्यामायते न युष्मासु यः काञ्चनमिवाग्निषु Mālavikā. 2.9; चकार सा … लाजविसर्गमग्नौ RaghuVa. 7.25; व्यावर्तितातपरुजः प्रथमाभ्रवृष्ट्या वृक्षस्य वैद्युत इवाग्निरुपस्थितोऽयम् Vikramo. 5.16; न खलु न खलु बाणः संनिपात्यः … मृदुनि मृगशरीरे पुष्पराशाविवाग्निः S'āk. 1.10; धूमो लक्षणमग्नेरिति हि वदन्ति S'ābaBh. 12.2 (on i. 1.2); अग्निराप्तोपदेशात् प्रतीयते 'अत्राग्निः' इति NyāyBh. 11.13 (on i. 1.3); (कांस्यम्) सुरामात्रेण संस्पृष्टं शुध्यतेऽग्न्युपलेखनैः ParāSm. 7.23; न महानसादिषु दृष्टो धूमः पर्वतस्थमग्निं प्रतिपादयितुं क्षमः Bṛha. 101.10 (on i. 1.5); विषशस्त्राग्निरज्जवः। परेभ्यो नैव देयाः VarāṅgaC. 15.119; ऋषीणाम्…अग्रतः। अग्नौ शुद्धिं गता देवी KundaMā. 1.13; चन्द्रो जलमर्कोऽग्निः ĀryaBh. 4.37(94); अग्नौ। न ध्वान्तमन्तर्भवनेऽवकाशं करोति YogYā. 8.15; शुक्रः क्षितिजे … दिशोऽग्निविद्युद्रजसा च पीडयेत् BṛSaṁ. 9.41; शीतस्पर्शस्याग्निना विरोध[संब]न्धः HetuBiṬ. 7.12; नीहारतिमिराङ्गारश्वभ्राग्निवननिम्नगाः। वदन्ति सत्रम् NītiSā. 19.69; दैवाग्न्युदकव्याधिमरकविषूचिकादुर्भिक्षाण्यासुरी वृष्टिरिति Tantrākhyā. 17.25; पीडनं पुनरष्टधा दैवाग्न्युदकव्याधिमरकविषूचिकादुर्भिक्षासुरीवृष्टि(भि)र्भवति PañcT. 1.59 (62.15); वरमग्नौ प्रदीप्ते तु प्रपातः पुण्यकर्मणाम् PañcT. 3.78 (349.8); Pañcā. 34.14; ये भूतविषवाय्वग्निक्षतभङ्गादिसंभवाः। … ते स्युरागन्तवो गदाः AṣṭāSaṁ. i. 20.11 (1.5)=AṣṭāHṛ. i. 4.32; AṣṭāSaṁ. i. 7.1 (1.2); सहसैवोत्थितोऽन्तःपुरेऽग्निः Ratnā. 4.14; आहिताग्नेर्नान्येनाग्निना संस्कारो विहितः Nāgā. 5.12(17); (राजपुत्रौ) अग्निमारुताविव समभिव्यक्ततेजोबलौ … प्रकाशतां जग्मतुः HarṣaC. 193.8; सः … राजवाहनेन … अवन्तिसुन्दरीम् … अग्निं साक्षीकृत्य संयोजयामास DaśKuC. 33.1; इन्धनौघधगप्यग्निस्त्विषा नात्येति पूषणम् S'iśuVa. 2.23; तत्र भेषजसंपत् – सुभूमौ जातम् … अग्नितोयजन्तुविण्मूत्रजरादिभिरनुपहतं तत्तद्रोगयोग्यम् KāśyaS. 37B.39; कान्तावियोगः…रणस्य शेषः… विषमा सभा च विनाग्निमेते प्रदहन्ति कायम् CāṇaNīDa. 2.14; अग्निरुष्णं विना (न भवति) SāṁkhyaKāBh. 24.18 (on 41); क्षेत्रोदकबीजाग्नीन्धनादीनि सर्वत्रावस्थितानि सर्वत्राङ्कुरपाकादिकार्यं कुर्युः NyāyVār. 221.16 (on ii. 1.31); घटः … अग्निना संयुक्त उष्णो भवति MāṭhVṛ. 34.2 (on 20); कर्त्रन्तरेऽस्य नाख्यातं प्रयुज्येत … 'अग्निर्ज्वलति' इति BhāvanāVi. 18.4; आः कोऽयमग्निर्नामास्मत्प्रसूतिपरिशोधने UttaRāC. 4.10(9); आरण्योऽग्निरिव दुःसहदुःखामर्षजं तेजो विक्रमयति AnarghaRā. 4.14(6); हेम यथाग्नौ…। दग्ध्वात्मानं ज्ञं परिशिष्टं च विदुर्यं तम् … हरिमीडे HariStu. 41; अग्नौ हि कर्माणि प्रस्तूयन्ते ChāndoUBh. 87.9 (on ii. 2.1); विश्वंभरः अग्निः BṛĀraUBh. 103.8 (on i. 4.7); स्वभावो नाम पदार्थानां प्रतिनियता शक्तिः अग्नेरौष्ण्यमिव S'vetāUBh. 59.19 (on 1.2); एनम् … अग्निरपि न भस्मीकरोति GītāBh.(S'aṅ.) 40.10 (on 2.23); या तु प्रसिद्धेऽग्नावग्निबुद्धिः न सा चोदनातन्त्रा BrahmSūBh.(S'aṅ.) 26.15 (on i. 1.4); प्रकाशोऽर्कस्य तोयस्य शैत्यमग्नेर्यथोष्णता। … स्वभावः ĀtmaBo. 24; सूर्यात्सूर्यप्रतीतिर्न भवति सहसा नापि चन्द्रस्य चन्द्रात्। अग्नेरग्नेश्च S'atS'lo. 87; नाडीषु पीड्यमानासु वाय्वग्निभ्यां भवेत्क्षुधा SvātmPra. 64; यद्वदग्नौ मणित्वं हि मणौ वा वह्निता(? तां) पुमान्।…पश्यत्यज्ञानयोगतः AparoAnu. 83; अग्नेरौष्ण्यमपां शैत्यम् SarvaSiSaṁ. 3.2; यथाग्नेस्तृणकूटस्य…। सहयोगो न घटते SarvaVeSāSaṁ. 185; धूमोऽग्निरचलः S'ivāL. 6; यथैवाग्निरुष्णो भास्वर इत्यपि S'lokaVār. 2.130 (85.3);

शान्त्यर्थमग्निलवणदध्यक्षतप्रभृतेः शिरस उपरि भ्रामणम् TantrVā. 390.21 (on ii. 1.12); न ह्यग्नौ गन्धादि सिकतासु वा तैलादि शक्यते साधयितुम् TātpaṬ.(U.) 43.6 (on 2.34); यत्रार्थाविसंवादित्वमस्ति तत्र प्रामाण्यम् यथाग्नौ धूमस्य TātpaṬ.(U.) 54.2 (on 2.47); BṛĀraUBhVā. i. 4.1110; पृथिव्यग्निरथाचार्यो माता या चाधरा हनुः। पूर्वं स्यात्संहितारूपम् TaiUBhāVā. 17.7(1); अग्नेः शीताङ्गता यथा NaiṣkaSi. 45.4; 131.7; धूमाग्न्योरिव संबन्धमन्यपक्षे कुतोऽस्य धीः IṣṭaSi. 280.16; मानान्तराधिगतता हि न लक्षणायां किंचित्करी भवति पिङ्गलतावदग्नेः SaṁkṣeS'ā. 1.153 (i. 126.22); शुष्कदारु चाग्नौ क्षिप्तं क्षिप्रं दह्यते ManuBh. ii. 448.5 (on 11.245); याति विस्तारमग्निः TāpaVa. 2.4; रज्जुशस्त्राग्निपानीयजराज्वरगरक्षुधाम्। नायमन्यतमेनापि केन नाम मृतो भवेत् BṛKathāS'loSaṁ. 20.74; प्राग्वान्तधूमजालोऽग्निर्ज्वालाभिर्लभतेऽन्वयम् Kapphiṇā. 16.45; (वृक्षस्य) मूलं नाप्नोत्यग्निरापः खनन्ति RāghPāṇ.(Dha.) 11.18; नाग्नेरौष्ण्यं पृथग्भवेत् S'ivDṛ. 3.7; तत्र प्रत्यक्षयोग्यार्थानुमापकं दृष्टम्। यथा धूमोऽग्नेरिति NyāySā. 5.7; बहलस्तेजः प्रदीपोऽग्निः ĀtmaSi. 49.21; अग्निं वा दीप्तिवर्जितम्। पश्यन्नेकादशे मासि यमलोकं प्रपद्यते ParaS. 11.41; तदंशा जीवसंज्ञकाः। … यथाग्नौ विस्फुलिङ्गकाः KulārT. 1.9; अग्निर्वराहमहिषा नकुलाः शृगालाः। … परिवर्जनीयाः KalyāKā. 1.37; अग्निरिव स्वाश्रयमेव दहन्ति दुर्जनाः NītiVā. 1.40; यथाग्निना सिञ्चेत् BrahmSūBh.(Bhā.) 9.28 (on i. 1.3); यतोऽग्नेरूर्ध्वज्वलनं भवति SāṁkhyaTaKau. 280.1 (on 13); अग्निरुष्णस्वभावः Bhām. 414.8 (on ii. 2.18); अग्निना सिञ्चेदित्यादिना स्मारितैरनेकान्तः NyāyKuA. i. 207.2; धूमोऽपि नाग्निं गमयेत् ĀtmaTaVi. 219.18; जलमग्निर्विषं शस्त्रम् …। निमित्तं किंचिदासाद्य देही प्राणैर्विमुच्यते Hitopa. 1.124; भूपयःपवनाग्नीनां तृणादीनां च हिंसनम्। यावत्प्रयोजनं स्वस्य तावत् कुर्यात् YaśasCam. ii. 336.12; अभ्यूषखादिका फलानां विटपस्थानामग्नौ प्लोषितानां खादनं यत्र JayaMa. 56.7 (on 1.4); फलाग्निजलवृष्टीनां पुष्पधूमाम्बुदाः…। ख्यापयन्ति भविष्यत्वम् SiddhYo. 80.1; वार्यग्निभस्मरविमन्त्रधरादिभेदाच्छुद्धिं वदन्ति SubhāRaSaṁ. 760; परीक्षाग्नौ … हेम्नः AśvaCi. 11.32; शनैर्मृद्वग्निना पचेत् AśvaVai. 8.13; तत्राग्न्यादित्यकुविषैरौषधैर्विद्युतापि वा। उत्पत्तिर्या व्रणस्य स्यात् Hastyāyur. 352.24 (3.1); व्याप्तिग्रह इव धूमाग्न्योः AbhinBhā. i. 279.11 (on 6.31); ततोऽग्नेः शीतापनोदस्मृतिरित्यादिरपर्यवसितः शब्दार्थः स्यात् Loc. 56.20 (on 1.21); यो मणिर्दृश्यते दूराद् ज्वलदग्निसमच्छविः। वंशकान्तिः स विज्ञेयः YuktiKa. 91.17; सर्वाणि तेजांसि मृदूभवन्ति स्वयोनिमासाद्य यथाग्निरम्भः CaṇḍaKau. 2.16; अनुमेये सत्त्वमेव निश्चितम्। … निश्चितग्रहणेन संदिग्धासिद्धस्य। यथाग्निरत्र TarkBhā.(Mo.) 13.15; काष्ठेष्वग्निभयं विद्यात् VāstuVi. 2.37; खेचरान्दग्ध्वाग्नेः सदृशा दृशा निशिचरा रुन्धन्ति रन्ध्रं दिवः RāmāCam. 1.48; शस्त्रानिलपिशाचाग्निभूतयक्षभयार्दिताः। … नश्यन्ति भुजङ्गकुटिले जनाः SamarāSū. 10.66; 34.8; किमिति … ज्वलत्यग्नावात्मानं क्षिपसि UdaySuKa. 78.14; स जुहाव जटां वह्नौ (v. l. अग्नौ) DarpDa. 3.114; विषशस्त्राग्निसर्पेभ्यो न भयं विद्यते नृणाम्। … घोरं ज्ञातिकृतं भयम् RāmāMañ. 302.15; शोकादुपकोशाग्निमाविशत् BṛKathāMañ. i. 2.209; ततोऽत्र दीपोद्देशेन दत्त्वाग्निं वासवेश्मनि KathāSaSāg. ii. 2.110; धूमोऽयमाहोस्विद् धूलिसन्तान इति संशयानस्य अग्निवातावर्तयोरनवस्थितो वितर्कः Kāśi. iii. 115.11 (on 5(5).32); यद्यग्निरश्वविलक्षणो दहति अथ कस्मादाकाशमपि न दहति S'arka. 9.5; अग्निमावेष्ट्य व्यवस्थितस्य समानाख्यस्य वायोर्जयात् RājMār. 57.24; वेदार्थस्योद्देश्येन कार्यरूपेणाग्नेरिव धूमेनाव्याप्तेः S'āstrDī. 17.24 (on i. 1.2); यथा खलु वेण्वाश्रयोऽग्निर्वेणुं विनाशयन् स्वयमप्याश्रयाभावाद् विनश्यति NyāyMa. 322.6; संसाराग्निविदीपनव्यपगतप्राणात्मसंजीवनीम्। … भौमाः पिबन्त्वन्वहम् S'rīBh. 1.6 (on i. 1.0); शस्त्राग्न्यम्बुवायवश्छेदनदहनक्लेदनशोषणान्यात्मानं प्रति कर्तुं न शक्नुवन्ति GītāBh.(Rā.) 92.3 (on 2.23); अग्निव्यक्तिगुण्यात्मनः प्रति प्रकाशजातिगुणशरीराणां यथा ह्यंशत्वम् VedāntSā.(Rā.) 17.7 (on i. 1.2); परमात्मनो द्युभ्वादित्यादीनाम् (v. l. अग्निद्युभ्वादित्यादीनाम्) VedāntDī. 41.11 (on i. 2.31); सर्वेषामग्निजलादीनां भावानाम्…दृष्टैव शक्तिः VedāSaṁ. 119.14; स्वस्य स्वयमेवात्मा शास्ता चाग्निरात्मानं दहतीतिवदत्यन्तानुपपन्नः VedāntTaSā. 49.6; एवमाकारभेदेनोभयार्थत्वाद्विनियुक्तविनियोगदोषो न स्यात् यथाग्नेर्दाहभासमानत्वयोः NītiMā. 3.12; शरशूलाग्निनागांश्च टङ्कं च करवालकम्।…बिभ्रदष्टबाहुं त्रिलोचनम् ĪśānS'iPa. i. 31.95; अद्रावत्र प्रज्वलत्यग्निः KāvyPra. 472.2; वमन्त्यग्निं तथा धूमम् NāraS. 37.2; तदा जनानां भयदो जलाग्निरोगास्त्रचौराग्निनिशाचरेभ्यः VasiS. 7.14; आकाशाध्वा च धूमोऽग्निपिशुनो ज्वलनाग्रजः ParyāMu. 22.64; पावको हव्यवाहोऽग्निः ParyāMu. 23.39; चन्दनेऽपि…अग्निरुत्तिष्ठति SubhāRaK. 21.31; अग्निश्चेदतिशीतलः Mugdhopa. 7; तीव्रं तेजोऽग्निरौर्वः PārijāHa. 3; जपावर्णकुसुमे … अहो3 किंस्वि3दमू3 अग्नी3 इत्युज्झ्येते इहार्भकैः DvyāśraKā. 1.28; विशिष्टः(? वशिष्ठः) पुत्रक्षयोपतप्तोऽग्निं प्रविष्टः Kāvyānu.(He.) 59.6; दीप्त्याग्निर्भाति Candrā. 5.54; स किल्बिषं प्रुष्यतु वः शराग्निः S'rīKaC. 1.6; अर्चिष्मान् अग्निस्तद्वति सार्चिष्मति AdbhuSāg. 71.23; अग्निर्यथा घनघातपिट्टनं न लभते TātpaVṛ. 28.5 (on 1.20); कारणं यथा…संदिह्यमाने धूमेऽग्निः PramāMī. 42.22 (on i. 2.12); नालं दग्धुं कक्षमग्निर्विना वायुं

ज्वलन्नपि TrisaS'aPuC. ii. 6. 485; विनाग्निं गन्धमहिमा काकतुण्डस्य नैधते VītaRā. 9. 5; इतिशब्दोन्नयेऽग्नावित्यप्युन्नीते स्मृतिर्भवेत् AnuVyā. 3B. 2 (*on* i. 1); अग्निचन्द्रौ भगवतो नेत्रे S'aṅkaVi.(Ā.) 48. 12; वारिदश्रेणीष्वन्तरिता ज्वलद्द्युतिकला धूमेष्विवाग्नेश्छटा: GopāKeCan. 147. 27; प्रतिज्ञादोषो यथा प्रत्यक्षादिप्रमाणविरोधो यथानुष्णोऽग्नि: Aparā. 610. 28 (*on* 2. 6); या तु मनुष्यमृत्यवे विषं ग्रामादिदाहाय चाग्निं ददाति Aparā. 852. 3 (*on* 2. 279); चिताग्निभस्म तेनैव ग्राहयेत् परमेश्वरि Rasā. 3. 8; अये पुण्यवतामग्निरेव रत्नं भवतीति प्रवाद: सत्य एव संवृत्त: PrasaRā. vi. 39 (4); पीडनं पुनरष्टधा दैवाग्न्युदकव्याधिमरकविद्रवदुर्भिक्षासुरीवृष्टिभिर्भवति Pañcā. 34. 14; यत्र धूमस्तत्राग्नि: TarkBhā.(Ke.) 36. 17; काप्यग्नि: क्वचिदद्रिभू: SaduktiKa. 5. 20; क्षत्रस्याग्नेरपि मह: सहजम् HammīMaMa. 1. 14(1); उद्धूमकेशं पदलग्नमग्निमेकं विषेहे VasaViKā. 3. 7; तदंशा जीवसंज्ञका: । अनाद्यविद्योपहिता यथाग्नेर्विस्फुलिङ्गका: । दार्वाद्युपाधिसंभिन्ना: SaṁgīRa. i. 24. 1 (1. 2); वृषाकपिशब्देन कृष्णाग्नी KāvyKaVṛ. 71. 26 (3. 3); दास्यामथोषदत्तस्य क्लीबत्वे धक्ष्यतेऽग्निना SamarāSaṁ. 1. 279; आवेगस्तु महोत्पातवातवर्षाग्निकुञ्जरात् BhāvPra.(S'ā.) 20. 14(1); यथा विषं यथा वज्रं शस्त्राग्नी प्राणहा यथा RasPraSu. 5. 15; अग्निं ज्वालय यामकम् RasRaSa. 5. 59; अग्नि: करणत्वम् ··· इष्टसाधनता इत्यादिपदेभ्य:···अन्वयाबोधात् TattvCin. iv(1). 233. 3; यथाग्निजलादीनामौष्ण्यादिशक्तियोग: स्वाभाविक: NyāyPari. 391. 15; भस्मच्छन्नमग्निं लोहकारा दृतिभ्यां धमन्ति JīvanVi. 86. 1; न वेद यन्नृपाग्निस्त्रीविप्रा: कस्यापि न स्वका: KumāDeC. 15. 23; और्वं दहन्तमेवाग्निं संतर्पयति सागर: S'ārṅgaPa. 219; अलसशालायां ते···अग्निं दापयित्वा निरूपयामासु: PurusPa. 40. 8; सूर्यकान्तेनाग्निर्जायते TattvPrakā. 10A. 13 (*on* i. 1. 3); अग्निपर्वतसंयोगानाम् ··· अग्निमच्छब्दवाच्यविशिष्टत्वे NyāySu.(Ja.) 376A. 7 (*on* ii. 2. 6); स्वयं धूमादग्निमनुमाय परं बोधयितुं पञ्चावयवोपेतमनुमानवाक्यं प्रयुङ्क्ते तत्परार्थम् TarkKau. 12. 25; सुवर्णमग्नौ घटनार्थं प्रताप्यमानमक्षीणं भवति DīpKa. 62. 16 (*on* 2. 178); सादृश्यातिशयमहिम्ना भेदप्रतीतिस्थगनमात्रम् । यथा अग्निमाणवकयो: SāhiDa. 52. 1; पृथिव्यामप्यहं पार्थ वायावग्नौ जलेऽप्यहम् KumāPraPra. 66. 16; यन्त्रलाङ्गलशस्त्राग्निमुशलोदूखलादिकम् । दाक्षिण्यविषये हिंस्रं नार्पयेत् करुणापर: KumāPraPra. 75. 13; हिमादग्नि: ···आपतत् RājTa.(Jo.) 941; मनुष्यहारिण: ··· कटेन वेष्टयित्वा तत्प्रभवेणाग्निना दाह्या: DaṇḍaVi. 125. 20; नाग्निस्तृप्यति काष्ठानाम् SiṁhāDvā. 31. 10; अग्निं प्राप्य यथा सद्यस्तूलराशिर्विनश्यति SiṁhāDvā. 129. 4; नीरं क्षीरायते तस्मिन्नग्ने (v. l. अग्नौ) रक्षति तत्पय: VetāPañ.(S'i.) 10. 47; ते सर्वेऽग्नय इवाद्युतन् RājTa. (S'rī.) 4. 355; दहन्तमप्यौर्वमग्निं संतर्पयति वारिधि: Subhāṣi. 227; अग्नौ क: शलभायते BallāC. 27. 4; शयनं चाशनं चाति न भजेन्न द्रवाधिकम् । नाग्न्यातपौ BhāvPra.(Bhā.) 5. 225; प्रतापोऽर्काग्निवज्राद्यै: AlaṅkāS'e. 14. 4; ईश···सिद्धादय: स्वरगणा: मुखरन्ध्रमग्नि:···तव Nāräy. ii. 6. 6; लिङ्गम् ··· यथा धूमोऽग्ने: Upask. 89. 10 (*on* ii. 1. 15); यद्यग्निर्न स्यात् तर्हि धूमोऽपि न स्यात् SarvaDaKau. 33. 5; वैश्वानरो यद्यप्यग्नावेव प्रसिद्ध: AṇuBh. 67. 21 (*on* i. 2. 24); श्रोत्रियागारादग्निराह्रियते VedāntPāSau. 238. 8 (*on* ii. 3. 47); यथा सर्वगोऽप्यग्नि: स्वमहिम्ना विद्युदादिरूपेण···दृश्यो भवति VedāntKau. 59. 21 (*on* i. 2. 14); दुन्दुभितच्छब्दाग्निधूमादीनां दृष्टान्तानामुक्तिश्चायुक्ता स्यात् Nyāyāmṛ. 278A. 6; धूमाग्न्योस्संयोगस्तावत्प्रत्यक्षेण प्रकाशते TantrRaha. 10. 12; यथा नैकस्याग्ने: शीतोष्णस्वभावत्वम् YuktiSneha. 20. 38 (*on* i. 1. 2); वृत्तिर्न बुद्धेर्भागोऽग्ने: स्फुलिङ्गवद्विभक्तांश: ··· न भवति YogSā. 3. 6(1); अग्नेर्यथा स्फुलिङ्गा: क्षुद्रास्तु व्युच्चरन्तीति PraboSu. 208; यथा कारीषोऽग्नि: शीतापनयनेन बटूनध्ययनसमर्थान् करोति Kuval. 56(26); यदि निश्चयस्तवायं प्रेषय गरलाग्निगङ्गौघान् ĀryāS'. 7; अग्नौ प्रतापनेन निष्पादितेषु ··· भक्ष्यविशेषेष्वतिव्याप्ते: S'ivārkaMaDī. i. 308. 17 (*on* i. 2. 1); औष्ण्यप्रत्यक्षेणाग्नेर्विपक्षत्वावगतौ MīmāKau. i. 13. 21 (*on* i. 3. 3); यत्र यत्र धूमस्तत्राग्निरिति साहचर्यनियमो व्याप्ति: TarkSaṁ.(A.) 34. 12; SarvaMaSaṁ. 4. 15; तेज: । तत्पुनरर्कचन्द्राग्निनक्षत्रसुवर्णादिरूपम् MānaMe. 155. 6; ब्राह्मण्या क्रन्दन् कुमारोऽग्नौ प्रक्षिप्त: VetāPañ.(Jam.) 28. 3; प्रत्यक्षेणाग्नौ भस्मीभावावगमात् MayūMāli. 580. 10 (*on* ix. 1. 4); शुद्धगोधूमचूर्णं तु साम्बु गाढं विमर्दयेत् । विधाय वटकाकारं निर्धूमेऽग्नौ शनै: पचेत् BhojanKu. 35. 8; छागादेस्सकलस्यापि खण्डान्यग्नौ तु भर्जयेत् BhojanKu. 52. 11; भर्तरि रुचां लोकान्तरं प्रस्थिते सन्ध्याग्निं विशति PadyaVe. 554; अहह हिमकरो मामग्निना सिञ्चतीव JānaPa. 2. 16; तेनाग्निना संसारलक्षणेन LalitāSaBh. 97. 20 (*on* 130); विधि: ··· सूर्यं वाडवमग्निमत्र कृतवान् AlaṅkāMañ. 99. 17; पुद्गल: । स च द्विविध: परमाणुस्तत्संघातश्च । वाय्वग्निजलपृथिवीतनुभुवनादिक: GoviBh. 133. 14 (*on* ii. 2. 32); अग्निश्चन्दनलेपो विषममृतं मरणमेव जीवातु: । सुन्दरि विरहिजनानां काचन लोकोत्तरा रीति: SundaS'. 58; वनितानवनीतानां द्रावकोऽग्निर्जपादिना । जायते साधको नित्यं कन्दर्पाधिकसुन्दर: TantrRā. 3. 34; तले भूमौ तत: खात्वा तत्राग्निं ज्वालयेत् सदा TantrRā. 20. 60; अस्यते क्षिप्यते यत्तु मन्त्रयन्त्राग्निभिश्च तत् । अस्त्रम् S'ukraNī. 4(7). 191; **2 i** sacrificial fire, sacred fire प्र व: सतां ज्येष्ठतमाय सुष्टुतिमग्नाविव समिधाने हविर्भरे ṚV. ii. 16. 1; अयं सो अग्निराहुत: पुरुत्रा यमीशान: समिदिन्धे हविष्मान् ṚV. vii. 1. 16; राये अग्ने महे त्वा दानाय समिधीमहि SV. I. i. 2. 5. 3; समास्त्वाग्न ऋतवो वर्धयन्तु AV. ii. 6. 1; अयमग्निर्दीदायद् दीर्घमेव सजातैरिद्धोऽप्रतिब्रुवद्भि: AV. iii. 8. 3; यद्वा कपोत: पदमग्नौ कृणोति AV. vi. 29. 1; शिशानो अग्नि: क्रतुभि: समिद्ध: AV. viii. 3. 1; ix. 3. 12; एतमिध्मं समाहितं जुषाणो अग्ने प्रति हर्य होमै: AV. x. 6. 35; xi. 1. 1; तद्यस्यैवं विद्वान्व्रात्य उद्धृतेष्वग्निषु···अतिथिर्गृहानागच्छेत् AV. xv. 12. 1; xviii. 2. 28; घृतेन त्वा समुक्षाम्यग्न आज्येन वर्धयन् AV. xix. 27. 5; अग्ने हव्यꣳ रक्षस्व TaiS. I. i. 4. 2; समायुषा सं प्रजया समग्ने वर्चसा पुन: । ···अहं गच्छे TaiS. I. i. 10. 2; अग्ने त्वꣳ सु जागृहि TaiS. I. ii. 3. 1; यो नो दूरे अघशꣳसो यो अन्त्यग्ने माकिष्टे व्यथिरादधर्षीत् TaiS. I. ii. 14. 2; I. iii. 12. 1; पर्यस्वाꣳ अग्न आगमम् TaiS. I. iv. 45. 3; ऋध्नवत् खलु स इत्यब्रवीद्यो मद्देवत्यमग्निमादधाता इति TaiS. I. v. 1. 2; भागधेयं वा अग्निराहित इच्छमान: प्रजां पशून् यजमानस्योपदोद्राव TaiS. I. v. 1. 4; अग्ने हव्यꣳ रक्ष VājaS. 1. 11; समिधाग्निं दुवस्यत VājaS. 3. 1; अग्निर्यज्ञ: VājaS. 4. 11; 6. 26; आ घा ये अग्निमिन्धते VājaS. 7. 32; गविष्ठिरो नमसा स्तोममग्नौ दिवीव रुक्ममुरुव्यञ्चमश्रेत् VājaS. 15. 25; आग्निं मन्थन्ति AitBr. 3. 4(65); एष ह वा अस्य स्वो योनिर्यदग्निरग्ने: AitBr. 3. 5(71); तदिदमग्नौ देवयोन्यां प्रजनने रेत: सिच्यतेऽग्निर्वै देवयोनि: AitBr. 4. 5(97); स्वेनैव तच्छन्दसाग्नीनाधत्ते KausīBr. 1. 1 (1. 18); त्रिवृद्वा अग्निरङ्गारा अर्चिर्धूम इति KausīBr. 28. 5 (136. 13); कृत्तिकास्वग्निमादधीत TaiBr. I. i. 2. 1; वसन्ता ब्राह्मणोऽग्निमादधीत TaiBr. I. i. 2. 6; त्रिरेवाग्नीन्संप्रोक्षति GopBr. i. 1. 14; तद्यदेतदग्नीन् मन्थन्ति JaimiBr. 1. 1; यथाग्नेर्मन्थनम् ChāndoU. i. 3. 5; प्रवत्स्यन्नग्नीन् प्रज्वल्याचम्यातिक्रम्योपतिष्ठते ĀśvaS'S. I. ii. 5. 1; प्रातरग्निहोत्रं हुत्वान्यमाहवनीयं प्रणीयाग्नीनन्वादधाति ĀpaS'S. i. 1. 2; iv. 1. 9; शमीगर्भादग्निं मन्थति ĀpaS'S. v. 10. 7; अध्वर्युरुत्तरवेद्यामग्निं प्रतिष्ठापयति ĀpaS'S. viii. 5. 25; अग्निर्मथ्यमानो न जायेत ĀpaS'S. ix. 3. 3; x. 19. 6; प्रवर्ग्यमुद्वास्य पशुबन्धवदग्निं प्रणयति ĀpaS'S. xi. 5. 9; खिलेऽच्छदिर्दर्शेऽग्निमुपसमाधाय ĀpaS'S. xv. 20. 2; चतुर्भिरुखायामग्निमभ्यादधाति ĀpaS'S. xvi. 5. 9; स्वयमातृण्णायामग्निं प्रतिष्ठाप्य ĀpaS'S. xvii. 14. 4; xxii. 28. 14; संवत्सरं व्यर्णे नैतन्धवेऽग्निमिन्धीत ĀpaS'S. xxiii. 13. 12; xxiv. 2. 11; सोमयाजिनं चेन्न विन्देत्···अग्निमुपरिष्टाद्धारयेयु: MānS'S. 70. 15; अग्नी प्रणीयमानौ यथेतमनुगच्छेत् LāṭyāS'S v. 1. 3; प्रवेश्यमानं राजानमनुप्रविशेदव्यवयन्नग्निना LāṭyāS'S. v. 6. 1; अग्निराहवनीय: VaitS'S. 1. 6; उपोषन्त्यग्निभि: KausīGS. v. 3. 27; v. 2. 4; v. 6. 6; पशुश्चेदाप्लाव्यागामग्रेणाग्नीन् परीत्य पलाशशाखां निहन्ति PāraGS. iii. 11. 1; कृष्णद्वैपायन: पुरा । त्रीनग्नीनिव कौरव्याञ्जनयामास वीर्यवान् MahāBhā. i. 1. 54; ii. 5. 30; ii. 7. 23; साधयिष्याम तं राजन् वयं त्रय इवाग्नय: MahāBhā. ii. 18. 3; पश्य नानाविधाकारैरग्निभिर्निचितां महीम् । ··· ययातेर्यज्ञकर्मभि: MahāBhā. iii. 129. 5 (Nīlakaṇṭha अग्निस्थापनार्थैरिष्टकारचितै: स्थण्डिलै:); iii. 134. 11; पीतलोहितनीलश्च ज्वलत्यग्निर्हुतो द्विजै: MahāBhā. vi. 3. 38; आर्तिं मे हृदये रूढाम्···त्वं सिञ्चन् सर्पिषेवाग्निमुद्दीपयसि संजय MahāBhā. vi. 15. 70; viii. 62. 54; viii. 68. 20; शुशुभे संवृतो राजा वेदी त्रिभिरिवाग्निभि: MahāBhā. x. 9. 7; xii. 9. 5; विशाखयूपे देवानां सर्वेषामग्नयश्चिता: MahāBhā. xii. 12. 3; xii. 15. 31; यश्चाग्नीनपविध्येत तथैव ब्रह्मविक्रयी । एतान्येनांसि सर्वाणि MahāBhā. xii. 35. 8; xii. 49. 24; तमहम् ··· अथाग्निषु ··· । समपृच्छमनामयम् MahāBhā. xiii. 14. 47; viii. 14. 42; ix. 34. 12; चितोऽग्निर्ब्राह्मणैस्तत्र Rāmā. i. 3. 22; हयस्य यानि चाङ्गानि···ब्राह्मणा: । अग्नौ प्रास्यन्ति Rāmā. i. 13. 31; i. 8. 10; राघव: कुशलं परिपृच्छति । पुत्रेष्वग्निषु दारेषु Rāmā. ii. 2. 26; ii. 40. 19; v. 33. 43; vii. 5. 7; अग्नावग्नि: ··· इति होम: GautDS. i. 5. 9; न वाय्वग्निविप्रादित्याप: ··· प्रति पश्यन्वा मूत्रपुरीषामेध्यान्व्युदस्येत् GautDS. i. 9. 13; कृष्णकेशोऽग्नीनादधीतेति श्रुति: BaudhDS. i. 2. 6; ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मनि हूयते BaudhDS. i. 5. 83; i. 6. 49; श्रामणकेनाग्निमाधाय BaudhDS. ii. 6. 17; ii. 8. 7; iii. 1. 10; iii. 1. 14; VaikhāDS. i. 5. 3; योऽग्नीनुपविध्येत् VāsiDS. 1. 23; तासामग्नि: प्रकृतित: प्रयाजवत् स्यात् MīmāSū. iii. 6. 16; ते सर्वार्था: प्रयुक्तत्वादग्नयश्च स्वकालत्वात् MīmāSū. iii. 7. 39; त्रयोऽग्नय: AtriS. 25; तपसस्तेजसा दीप्ता हूयमाना इवाग्नय: CaraS. i. 1. 14; गुरुमातृपितृत्याग: स्वाध्यायाग्न्यो: सुतस्य च ManuSm. 11. 59; दम्पत्योर्विप्रयोरग्न्यो: ··· । अन्तरे यदि वा गच्छेदहोरात्रेण शुध्यति AṅgiSm. 61; माता पिता गुरुर्भार्या···। अभ्यागतोऽतिथिश्चाग्नि: पोष्यवर्ग उदाहृत: DakṣaSm. 2. 36; हूयमाने तथा चाग्नौ नाशौचं नैव सूतकम् DakṣaSm. 6. 14; एत एव त्रयो लोका एत एव त्रयोऽग्नय: ViṣṇuSm. 31. 7; अग्निं (हत्वा) बक: (भवति) ViṣṇuSm. 44. 35; नाग्निं लङ्घयेत् ViṣṇuSm. 71. 36; प्रदीप्तोऽग्निर्भाति प्रविचरति धूमो मुनिवनम् SvapnVā. 1. 16 अग्नयो वायवस्तथा···। क्रमेण तस्मादेकैकं स्वनाम्ना तर्पयेद्गणम् PauṣkS. 19. 133; गुर्वग्निमन्त्रशास्त्राणां दूषकादिषु जन्तुषु । शेषं मायामयं सर्वम् JayāS. 12. 36; अग्निरापश्च वेदाश्च ··· विप्रस्य श्रोत्रे

तिष्ठन्ति ParāSm. 12. 21; न लङ्घ्यम्···वाय्यग्न्योर्नान्तरा गतिः BṛParāSm. 6 .267; आहिताग्निस्तु यो विप्रः शूद्रान्नान्न निवर्तते। पञ्चैतानि प्रणश्यन्ति आत्मा ब्रह्म त्रयोऽग्नयः VṛS'ātāSm. 63; सर्वादित्यैः समं पूषा पावकोऽयं सहाग्निभिः ViṣṇuP. i. 9. 63; ततोऽग्नीन् भगवान् पञ्च जित्वा ViṣṇuP. v. 33. 20; ततस्तस्या वरं प्रष्टुमग्निं स प्रमुचो मुनिः। विवेश वह्निशालाम् MārkP. 75. 29; ये पूज्याः स्युर्द्विजातीनामग्नयः सूत सर्वदा। तानिदानीं समाचक्ष्व तद्वंशं चानुपूर्वशः MatsyaP. 51. 1; दाराग्नयश्चातिथयः इष्टाः श्राद्धक्रियाः प्रजाः BrahmāṇḍP. i. 7. 174; ii. 10. 91; अग्नीनाधाय स स्वर्गे राजते सुदृढव्रतः BrahmāṇḍP. ii. 18. 2; यदग्नौ प्रहृतमात्रायां वपायामजस्तूपर उदगात् S'ābaBh. 125. 2 (*on* i. 2. 10); जातपुत्रः कृष्णकेशोऽग्नीनादधीत S'ābaBh. 169. 1 (*on* i. 3. 3); प्रिये पश्य···अत्र हि···तर्षोऽग्निः MattaVi. 9(7); तत्राग्नावरुणे ताम्रे तप्तहेमसम(? मा)र्चिषि। ··· ध्रुवमारोग्यमादिशेत् AṣṭāSaṁ. ii. 194. 1 (6. 4); स चात्राग्निं परिक्रम्य···मुमोह BṛKathāS'loSaṁ. 22. 104; अग्नयश्च स्वकालत्वात् S'lokaVār. 1. 57 (19. 1); तथा संस्कारः संमार्गावघातादिरग्निव्रीह्यादेः TantrVā. 675. 8 (*on* iii. 1. 6); आधानेनाग्नय उत्पाद्यन्ते न त्वेतेन व्रीह्यादयः ṬupṬ. 3. 18 (*on* iv. 1. 2); 286. 13 (*on* x. 8. 16); उपकोसलो ह ··· अग्नीनां परिचरणं कृतवान् ChāndoUBh. 233.12 (*on* iv. 10. 1); अग्नेरश्वमेधक्रत्वौपयोगिकस्य अर्कत्वम् BṛĀraUBh. 21. 17 (*on* i. 2. 1); यस्मिन् हूयते हविः सः अग्निः GītāBh. (S'aṅ.) 264. 9 (*on* 9. 16); वसन्ते ब्राह्मणोऽत्राग्नीनादधीत SarvaSiSaṁ. 12. 33; कर्तारमश्वमग्निं च चित्यं सर्वं प्रजापतिम्। अश्वमेधफलं चार्कं वेत्ति मृत्युं यथोदितम् BṛĀraUBhVā. i. 1. 5; देवाः पितृगणाश्चैव ··· अग्नयस्तथा। सात्त्विकं दानमश्नन्ति VṛGautaSm. 510. 23(3); देवाग्निगिरिगोष्ठेषु नद्यां वा न श्मशानके। (बहिर्निर्गमनार्थं स्थानम्) न गृह्णीयात्कदाचन PāraS. 2. 19; निन्दा शिवशिवज्ञानगुर्वग्निशिवयज्वनाम्। ··· महासमयगर्ताः स्युरिमाः MṛgendraT. ii. 8. 170; पूर्वं गृहं यस्याग्नीनां यज्वनां तथा। ···भूमिः सर्वसाधारणा मता PañcaRā.(Ha.) i. 5. 21; अग्नौ तिष्ठति विप्राणां हृदि देवो मनीषिणाम् KulārT. 9. 44; अरणिं त्वां मथित्वाग्निमुत्पाद्य मणिनापि वा ParaS. 8. 17; आचम्य वैष्णवैः सार्धं भुञ्जीतान्यैश्च शक्तितः। अग्निर्भूत्वान्नमश्नीयात् सोमरूपमवस्थितम् ParaS. 27. 25; विप्राग्निदेवपितृषु भक्तम् ··· शिष्यमाचार्यः ज्ञापयेद्विधिवन्मन्त्रान् LakṣmīT. 21. 38; आचरेत्स्नानमाग्नेयम् ··· देवाग्निगुरुवृद्धानां समीपेऽन्त्यजदर्शने ĪśānS'iPa. i. 9. 62; अग्नीदग्नीन् विहर EI. ii. 176. 12; अग्नयश्च द्विजातीनाम् ··· समिन्धत BhāgP. x. 3. 4; अग्नयोऽतिथिशुश्रूषा यज्ञो दानं सुरार्चनम्। गृहस्थस्य समासेन धर्मोऽयं मुनिपुङ्गवाः KūrmaP. 25. 11 (1. 2); देवाग्निगुरुसाधूनां निन्दा गोब्राह्मणस्य च SkandP. i(2). 41. 55; S'ivaP. v. 6. 12 (412A. 10); अभुक्तवत्सु येऽश्नन्ति बालपित्रग्निमातृषु। ··· अधमा इमे VāmaP. 12. 12; 12. 16; अग्निहोत्रं समादाय गृह्यं चाग्निं परिच्छदम्। ग्रामादरण्यं निःसृत्य निवसेद्विजितेन्द्रियः ViṣṇuDhaP. ii. 130. 6; सर्वे देवाः ··· । विराजन्ते विमानस्था दीप्यमाना इवाग्नयः BrahmP. 39. 27; अग्नयोऽपि तथा स्थाप्या विधिवन्मनसा किल DevīBhāP. iii. 12. 45; vi. 4. 1; दीयमानं तु यो मोहाद् गोविप्राग्निसुरेषु च। निवारयति पापात्मा तिर्यग्योनिं व्रजेत सः PadmP. i. 57. 57; अग्निः ··· पूजास्थानानि वै हरेः PadmP. iv. 84. 62; iv. 90. 6; v. 14. 81; धर्मार्थेऽग्निर्ज्वलत्यसौ BṛDharmP. i. 1. 39; ये निन्दन्ति महात्मानं वाचकं धर्मदेशिकम्। देवाग्निगुरुभक्तांश्च ···आखिद्यन्ते S'ivaP. v. 10. 21 (417B. 2); वसिष्ठस्त्वग्रतो यातु सदारः सहितोऽग्निभिः AdhyāRā. i. 6. 37; पूजाग्न्यतिथिदेवानाम् ··· धर्मोऽयं गृहिणां कृतः SamarāSū. 7. 19; (नृपः) तिलान् जुहुयादग्नौ तत्प्रतीकारहेतवे YuktiKa. 206. 5; त्रेतारूपा अग्नयः आहवनीयादयः AbhinBhā. ii. 47. 15 (*on* 9. 88); विना नैवाग्निविद्याभ्यां क्रत्वनुष्ठानसंभवः S'āstrDī. 164. 9 (*on* ii. 3. 3); यथा···वेदे कालो विद्या अग्निश्च NyāyRaMā. 116. 2; अग्नीनादधीतेति निर्वर्त्यकर्माभिधायिन्या द्वितीययाग्नीनां निर्वर्त्यत्वावगमात् TantrRa. 26. 12; अहमाहवनीयादिकोऽग्निः GītāBhā. (Rā.) 465. 3 (*on* 9. 16); कृष्णाजिनाग्निसमिदाज्यजुहूस्त्रुवादिपात्रैस्तथेष्टिपशुसोममुखैर्मखैश्च PraboCan. 6. 13 (107. 2); यः प्रीणयति···पृ(पि)तृगोऽग्निमुख्यान्···स सुखी सदा स्यात् EI. ii. 226. 3; अग्नीनुपचरेन्नित्यं वन्यमाहारमाहरेत् S'aṅkhaSm. 6. 2; नाद्योतिष्ट तथाग्नीनाम्···यथैषामरुचत्त्रयी DvyāśraKā. 7. 24; तत्संताननिदानमग्निषु वषट्कुर्वन्तु हव्यं द्विजाः PārthPa. 61; अयागस्याग्नेः चयनस्य वा सन्निपत्योपकारिणोऽङ्गं स्यात् SaṅkarKāBh. 7. 4 (*on* i. 1. 15); यः प्राशितयवोऽग्नीनादधीत SaṅkarKāBh. 125. 21 (*on* iii. 1. 22); ससोमश्येनाग्नीन् नयति चयनान्तर्द्विजगणः EI. xix. 298. 16; अमी त्रयोऽपि स्फुटव(ब)हुवसुना यज्वनेवाग्नयस्ते EI. i. 216. 21; अग्निर्गार्हपत्यादिः SmṛtiCan. iv. 589. 10; पितृविप्रपाण्यग्नौ होमेऽपि हुतशेषभाजो विश्वेदेवा न भवन्ति SmṛtiCan. v. 335. 7; तस्यासंस्तनया-[स्त्र]यस्त्र(स्त्र)य इव ख्याताः [क्रतोर]ग्नयः EI. xviii. 46. 370; स श्रीमान् सततातताध्वरवरस्तोमाग्निधूमैर्घनान् कृत्वैतान् समयोच्चितां वितनुते विश्वप्रियां प्रावृषम् EI. xv. 353. 35; अग्निः आहितः S'rutaPra. ii. 75. 25 (*on* i. 3. 33); 'अग्नेः' अन्वाहार्यपचनादेः CaturCin. iii(1). 1121. 14; अग्न्यादित्ययोरन्योन्यतेजःसंबन्धादग्निगताहुत्या आदित्याप्यायनम् ManvaVi. 326. 13 (*on* 3. 16); अन्तरेणाग्निविद्याभ्यां कर्मानुष्ठित्यसंभवात् NyāyMāVi. 95. 1 (*on* ii. 3. 3); देवाग्निमन्त्रोक्षणादावस्ति प्रतिनिधिर्न वा NyāyMāVi. 321. 11 (*on* vi. 3. 5); अहम्···यावज्जीवं वसामि···दण्डाजिनी सविनयो बुध जुह्वदग्नौ S'aṅkaDigVi.(Mā.) 2. 16; 2. 36; स मण्डनार्यः···। आनर्च दैवोपगतान्मुनीन्द्रानग्नीनिव त्रीन् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 8. 52; त्रयोऽग्नयः ··· त्रिषु लोकेषु विश्रुताः S'ārṅgaPa. 174; 'देवतोद्देशेन द्रव्यत्यागो यागः' स एवोद्देशोऽग्नौ प्रक्षेपणान्तो होमः Subodhi. 64. 29 (*on* 2. 135–136); हुतं नैवं यथाकालमग्नौ हव्यमृगन्ततः S'aṅkaVi.(Ā.) 7. 6; तत्रान्ते यजुर्वेदविधिनैवात्मन्यग्नीन्समारोप्य···प्रव्रज्याश्रमे मनो योजयेत् DīpKa. 81. 20 (*on* 3. 57); तत्राग्निमाधाय ततः पुरोधाः ··· । संयोजयामास वधूवरौ Nalābhyu. 5. 52; जरामर्याग्निहोत्रेऽग्निस्तदिन्धनम् AṇuBh. 285. 15 (*on* iii. 4. 24); अकृतशौचाचमनः···गोब्राह्मणाग्नीन् न स्पृशेत् ManvaMu. 171. 8 (*on* 4. 142); यथाधानसाध्यानामग्नीनां क्रत्वर्थत्वेऽपि नाधानस्य क्रत्वर्थत्वम् YuktiSneha. 7. 20 (*on* i. 1. 1); प्रचयसिद्धसमुदायेन षट्चितिकोऽग्निः सप्तसंस्थो ज्योतिष्टोम इतिवदुपपन्नत्वाच्च TristhaSe. 2. 9; तपसस्तेजसा दीप्ता हूयमाना इवाग्नयः BhāvPra.(Bhā.) 1. 42; सत्यं यूपं तपो ह्यग्निः ··· मम PurāPraSaṁ. 120. 6; उद्देश्ययोरग्न्योराधानोत्पादितयोः···सङ्ख्याविवक्षा युक्ता S'ivārkaMaDī. i. 254. 16 (*on* i. 1. 21); उपकोसलः···अग्नीन् परिचरन्नास्त S'ivārkaMaDī. i. 354. 10 (*on* i. 2. 13); अग्निं चिनुत इति चयनेनाग्निं संस्कुर्यात् VidhiRa. 2 (6. 12); तत अग्नेरुत्तरतः स्थित्वा VīraMi.(Saṁskāra.) 981. 25; अत्राग्निगोब्राह्मणानां स्पर्शे यदाचमनं विहितम् VīraMi.(Āhnika.) 102. 17; अद्य हुतं विधिवदग्निषु NīlaVi. 63. 2; अग्निविद्ययोश्च स्वजनकीभूताधानाध्ययनापेक्षत्वात् MīmāKau. ii. 26. 14 (*on* ii. 3. 4); अग्नेः परेद्युः कर्मापवर्ग एव तदपनयेन पितृयज्ञस्याग्न्यभावापत्तेः BhāṭṭCan. 14. 5 (*on* xiii. 2. 10); **2 ii** (sacrificial fire called) *gārhapatya* अयं तस्माद्गार्हपत्यो नो अग्निरुदिन्नयाति सुकृतस्य लोकम् AV. vi. 121. 2; अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु AV. vii. 64. 2; याम् ··· कृत्याम् ··· । अग्नौ वा त्वा गार्हपत्येऽभिचेरुः AV. x. 1. 18; xii. 2. 44; यदा गार्हपत्यमसपर्यैत्पूर्वमग्निं वधूरियम् AV. xiv. 2. 20; यो नो अग्निर्गार्हपत्यः पशूनामधिपा असत् AV. xix. 31. 2; अयमग्निर्गृहपतिर्गार्हपत्यः VājaS. 3. 39; अयं सो अग्निः VājaS. 12. 47 (comm. अयं स गार्हपत्योऽग्निश्चीयते); **2 iii** (sacrificial fire called) *āhavanīya* अग्नावग्निश्चरति प्रविष्टः TaiS. I. iii. 7. 2; अग्नेस्तनूरसि VājaS. 1. 15 (comm. आहवनीयोऽत्राग्निरुच्यते); अग्नेः प्रियं पाथोऽपीतम् VājaS. 2. 17; 3. 14; सं त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसागथाः VājaS. 3. 19; 3. 38; सोऽग्निमेवाभीक्षमाणो व्रतमुपैति S'atBr. I. i. 1. 2; उत्तरमग्निमनुव्रजन्नुत्तराः ĀśvaS'S. I. ii. 17. 6; अग्नावनुगतेऽन्तराहुती। हिरण्य उत्तरां जुहुयात् ĀśvaS'S. I. iii. 14. 23; अग्नये समिध्यमानायेति संप्रेषितः S'āṅkhāS'S. i. 4. 4; वेदेनाग्निं त्रिरुपवाजयति MānS'S. 19. 14; उपर्याहवनीये प्रस्तरं धारयन्नग्निं कल्पयति ĀpaS'S. ii. 9. 7; यथाहितस्याग्नेरङ्गाराः पदमभ्यववर्तेरन् ĀpaS'S. v. 14. 14; त्रिः स्त्रुचाग्निमुदञ्चमतिवल्गयति ĀpaS'S. vi. 11. 3; xvii. 16. 9; **2iv** (sacrificial fire called) *dakṣiṇāgni* or *anvāhāryapacana* अग्ने पुरीष्य VājaS. 3. 40; अग्निं प्रत्येयादग्ने तमद्याश्वं न स्तोमैरिति ĀśvaS'S. I. ii. 7. 10; सकृदाच्छिन्नमग्नौ प्रहरति ĀpaS'S. i. 10. 13; **2 v** sacrificial fire with other names and attributes अग्नेष्टे प्राणममृतादायुष्मतो वन्वे ··· । यथा न रिष्याः AV. viii. 2. 13; यो नो अग्निः पितरो हृत्स्वन्तराविवेशामृतो मर्त्येषु AV. xii. 2. 33; वैश्वानरमृताय जातमग्निम् TaiS. I. iv. 13. 1; अग्ने अङ्गिर आयुना नाम्नेहि VājaS. 5. 9; विदेरग्निर्नभो नाम TaiS. I. ii. 12. 1; विदेदग्निर्नभो नाम VājaS. 5. 9; तस्मादग्निचितः पापं न कीर्तयेन्नो अग्निं बिभ्रतः ĀpaS'S. xvi. 10. 6; उखाया अग्निमुद्धृत्य ··· अप्सु भस्म प्रवेशयति ĀpaS'S. xvi. 12. 11; **2 vi** *smārta* or domestic fire सायंसायं गृहपतिर्नो अग्निः AV. xix. 55. 3; देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य TaiS. I. vi. 4. 4; सुगृहपतिस्त्वं मयाग्ने गृहपतिना भूयाः VājaS. 2. 27; तमग्निमिन्धीत S'āṅkhāGS. i. 1. 2; अन्यतमस्मादग्निमिन्धीत S'āṅkhāGS. i. 1. 8; i. 8. 17; पश्चादग्नेः कन्यामुपवेश्यान्वारब्धायां महाव्याहृतिभिस्तिस्रो जुहोति S'āṅkhāGS. i. 12. 11; ii. 10. 2; अग्नेः समन्तात् पाणिना सोदकेन त्रिः परिमार्ष्टि KauṣīGS. i. 3. 2; अग्नेरुत्तरत उपविशतः प्राङ्मुख आचार्यः प्रत्यङ्मुख इतरः KauṣīGS. ii. 4. 2; अग्नौ स्थालीपाकं श्रपयन्ति ĀśvaGS. i. 11. 11; इत्यग्निमीक्षमाणो जपति ĀśvaGS. ii. 3. 5; अथैनम् ··· परिस्तीर्य प्रागग्रैर्दर्भैरग्निं परिस्तृणाति BaudhGS. i. 3. 4; दर्भानद्भिस्संस्पृश्याग्नावनुप्रहरति BaudhGS. i. 3. 12; i. 4. 11; अग्निमत्रानीय तस्मिन्नाज्यभागान्तं हुत्वा सहिरण्यकांस्ये संपातानवनयेत् KāṭhGS. iii. 10. 4; पश्चादग्नेर्दर्भेषु प्राङासीनः ··· त्रिरन्वाह KāṭhGS. iv. 1. 20; v. 9. 9; अपरेणाग्निं द्वयान्दर्भान् पूर्वापरानुदगग्रान्स्तृणाति BhārGS. 1. 7 (7. 1); अग्निं उपसमाधाय भर्ता भार्यामभ्युदानयति MānGS. i. 10. 5; ii. 1. 2; कपोते गृहान् प्रविष्टे तस्याग्नौ पदं दृश्येत MānGS. ii. 17. 1; अग्नेरभ्याहितस्य···पश्चादहते वाससि कुमारं प्राक्शिरसमुत्तानं संवेश्य VārāGS. 2. 4; अग्निं मथित्वा लौकिकं वाहृत्य न्युप्योपसमादधाति HirGS. i. 1. 10; गृहस्थोऽग्निमौपासनमाधाय ··· जुहोति VaikhāGS. i. 8; प्रदक्षिणमग्निं पर्याणीयैके PāraGS. i. 5. 1; प्रदक्षिणमग्निं पर्युक्ष्योत्तिष्ठन्त्समिधमादधाति PāraGS. ii. 4. 3; अग्निः उपसमाहितो भवति GobhiGS. ii. 1. 12; भार्यादिरग्निस्तस्मिन् कर्मकरणं प्रागग्न्याधेयात् BaudhDS. ii. 2. 75; पञ्च वा एतेऽग्नयः आत्मस्थाः BaudhDS. ii. 10. 47;

भार्यादिरग्निर्दायादिर्वा GautDS. i. 5. 6; 'भार्यादिरग्निर्दायादिर्वा' इति । ··· अग्न्यर्थं स्वाधानम् । अग्निश्च कर्मार्थः । कर्माणि च भार्याद्वितीयस्य ManuBh. i. 238. 6 (*on* 3. 60); लाजाहोममभिनिर्वर्त्य त्रिः प्रदक्षिणमग्निमावर्त्य सप्तपदानि स्त्री प्रक्रम्यते ManuBh. ii. 178. 5 (*on* 8. 227); अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नमः ViṣṇuSm. 21. 7; अथाग्निं परिसमूह्य···जुहुयात् ViṣṇuSm. 67. 1; एत पितरः सर्वांस्तानग्न आ मे ···इत्यावाहनं कृत्वा ViṣṇuSm. 73. 12; अनुगम्येच्छया प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिमेव वा । स्नात्वा सचैलं स्पृष्ट्वाग्निं घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ParāSm. 3. 42; तमग्निमात्मसात्कृत्वा क्षिप्रं स्यादुत्तराश्रमी GobhiSm. 1. 83; (पार्वणादिश्राद्धसंबन्धिपिण्डान्) अथ वाग्नौ जलेऽपि वा प्रक्षिपेत् Aparā. 550. 14 (*on* 1. 256); अष्टभिर्मन्त्रैर्लोमादिक्रमेण गृह्योक्तविधिनाग्निमुपसमाधाय मज्जापर्यन्तां तनुं जुहुयात् DīpKa. 96. 26 (*on* 3. 247); ब्राह्मणादिभिः सायंप्रातरग्नावाहुतिः प्रक्षिप्ता सूर्यमुपतिष्ठते ManvaMu. 13. 30 (*on* 1. 31); परिवेदनम्···दाराग्न्योर्यथाक्रमं संयोगः VīraMi. 930. 13 (*on* 3. 234); **2 vii** sacred fire worshipped by the Brahmacārin प्रोषितो भैक्षादग्नौ कृत्वा भुञ्जीत ĀpaDS. i(1). 3. 42; गुर्वभावे तदपत्यवृत्तिस्तदभावे वृद्धे सब्रह्मचारिण्यग्नौ वा GautDS. i. 3. 7; हुत्वाग्निं विधिवत् ··· अभ्यसेत् LaViṣṇuSm. 2. 4; (संनिधौ वसेत्) आचार्याभावे तत्पुत्रस्य तदभाव आचार्यपत्न्यास्तदभावेऽग्नेः Aparā. 71. 6 (*on* 1. 49); आचार्याग्न्योरिच्छाविकल्पः । दोषवति चाचार्येऽग्निः BālaKrī. i. 56. 18 (*on* 1. 49); अत्र दिवादित्यं रात्रौ सोमं (ईक्षेत) तयोरभावेऽग्निमिति व्यवस्था VīraMi. 45. 10 (*on* 1. 20); **2 viii** funeral fire ये अग्निदग्धा ये अनग्निदग्धाः ṚV. x. 15. 14; शरीरमग्निना संयोज्यानवेक्षमाणा अपोऽभ्यवयन्ति VasiDS. 4. 11; चितामारुरुहुः स्त्रियः । ··· कृष्णपत्न्योऽविशन्नग्निं रुक्मिण्याद्यास्तदात्मिकाः BhāgP. xi. 31. 20; व्रज त्वं पतिना सहाग्निम् VāmaP. 72. 7; सती श्रीमाणिक्यद्रे(? देवी) अग्नौ प्रविश्य EI. x. 39. 11; भोऽ(? अ)ग्ने त्वमस्माद्दग्धव्यात् प्रेताज्जातोऽसि अयं पुनः प्रेतस्त्वत्सकाशात् पुण्यलोके जायताम् HārLa. 125. 11; स्वामिनोऽङ्गं चितामध्ये विदधेऽथ पुरन्दरः । अग्नीनग्निकुमाराश्च विचक्रुस्तत्र वेगतः MalliC. 8. 570; (सा) पत्या सहाग्नौ प्रविष्टा PurāPraSaṁ. 4. 11; जनकेन ··· अग्निना साकं संस्कारो नैव दापितः CampaS'reKa. 84; कदाचिन्मृत्युमापन्ना स्वसा मत्प्राणवल्लभा । अग्नावहं प्रवि(? वे)क्ष्यामि तस्या मोहान्महामते CampaS'reKa. 430; **2 ix** holy fire in Tantras and allied systems नवनाभं तु (मण्डलम्) ··· । दृष्टेन पूजितेनाथ तथाग्नौ कल्पितेन च । मोक्षो येन भवत्याशु PauṣkS. 1. 12; ततोऽग्नौ प्राकृतान्बन्धांस्तदीयाञ्जुहुयाद्गुरुः PauṣkS. 1. 38; पीठयन्त्रस्थण्डिलप्रकृतिशुद्धोदकाग्निवायुदिगाकाशप्रतीकेषु ··· अर्चयेदीशम् PārāSū. 42. 16; अग्निषु वायुषु दिक्षु ··· यां देवतामावाहयेत् PārāSū. 46. 26; पूजयेत् पुरुषोत्तमम् । स्थण्डिले प्रतिमायां वा जले वाग्नावथापि वा ParaS. 4. 25; अग्नौ हुत्वाखिलान्मन्त्रानावाह्य च परं प्रभुम् ParaS. 8. 9; हेमरत्नांशुकादीनां स्थानस्याग्नेः स्रुवस्य च (शुद्धिः प्रक्षालनात्) ParaS. 12. 37; 13. 32; मध्ये तथाग्निमाधाय क्रव्यादांशं परित्यजेत् TantrRā. 5. 58; 7. 81; 10. 21; ज्वलितेनानिशं मासादग्निनाग्नौ पतेद्रिपुः TantrRā. 10. 39; कृत्वा योनिं कुण्डमध्ये तत्राग्नौ विधिवद्धुनेत् TantrRā. 14. 26; तद्दशांशं हुनेदग्नौ सर्वत्राक्षरलक्षके TantrRā. 17. 20; कुम्भाग्निमण्डलशिवानां प्रदक्षिणं कारयेत् ĪśānS'iPa. ii. 16. 56(6); ii. 18. 25; ii. 22. 57; चरोः···संपातम् ···शिवाग्निगुरुशिष्याणां वार्धानीकुम्भयोः समम् MālinīT. 8. 122; देवाग्निगुरुदेवीनां पूजां कृत्वा MālinīT. 8. 131; भूमीशो निजमांसं समार्पयत् । विद्यासिद्धिनिमित्तं सा चिक्षेपाग्नौ यथाविधि MalliC. 1. 470; तस्यैवाग्नेः साक्षिकममरदत्तस्य पाणिग्रहणं बभूव KathāK. 113. 10; निर्घृणविप्रैः स वराक उत्पाट्य वह्नौ (v. l. अग्नौ) जुहुवे PrabaK. 8. 19; **2 x** (Law) fire for ordeal, oath etc. अग्निं वाहारयेदेनम् ManuSm. 8. 114; राजा सत्पुरुषः सभ्याः शास्त्रं गणकलेखकौ । हिरण्यमग्निरुदकमष्टाङ्गः (व्यवहारः) समुदाहृतः NāraSm. 9. 15; ततः परम् ··· घटाग्न्युदकविषाणामन्यतमम् ViṣṇuSm. 9. 11; न कुष्ठ्यसमर्थलोहकाराणामग्निर्देयः ViṣṇuSm. 9. 25; घटोऽग्निरुदकं चैव···। दिव्येनायाति (v. l. दिव्यान्येतानि)···निर्दिष्टानि स्वयम्भुवा BṛhaspaSm. 80. 3; तुलाग्न्यापो विषं कोशो दिव्यानीह विशुद्धये YājñaSm. 2. 95; अग्निर्जलं वा शूद्रस्य YājñaSm. 2. 98; मुक्त्वाग्निं मृदितव्रीहिरदग्धः शुद्धिमाप्नुयात् YājñaSm. 2. 107; अग्निर्गोवाहनदहनः ··· तस्य कूटसाक्षित्वे लिङ्गम् ManuBh. ii. 123. 22 (*on* 8. 108); सत्येनाग्निं प्रविशामि यदि न ब्राह्मणः ManuBh. ii. 126. 17 (*on* 8. 116); ज्वलन्नग्निना दीप्यमानोऽयोमयो लोहमयः ManuBh. ii. 191. 28 (*on* 8. 271); (ब्रह्महा) अग्नौ वात्मानं क्षिपेत्समिद्धे त्रिरुत्थाय पुनः पतेत् ManuBh. ii. 391. 28 (*on* 11. 72); विंशत्युत्तरत्रिशतनिष्कप्रभृत्यग्निः SmṛtiCan. iii. 235. 10; घटग्रहणमग्न्यम्बुविषाणां परिसंख्यानार्थम् SmṛtiCan. iii. 240. 2; अग्निजलविषाणां शूद्रस्य एव विकल्पोऽस्तु Subodhi. 41. 30 (*on* 2. 98); 42. 18 (*on* 2. 99); महापातकाभियोगेषु ··· अग्निं वहेयुः DīpKa. 50. 25 (*on* 2. 99); हेमाग्नी दृशौ अथ हृदित्यर्थोऽन्वयः DaṇḍaVi. 12. 16; अग्निः फालस्तप्तमाषश्च क्षत्रियस्य VīraMi. (Vyavahāra.) 178. 16; अग्निजलविषाणां श्रो(? श्रौ)तानां श्रौतशूद्रे एव विकल्पोऽस्तु BālamBha. ii. 108. 14 (*on* 2. 98); एतानि चत्वारीति । तुलाग्निजलविषाणीत्यर्थः BālamBha. ii. 109. 23 (*on* 2. 99); हेमाग्न्यम्बुस्वपुरुषाः साधनाङ्गानि वै दश S'ukrNī. 4(5). 36; शपथार्थे हिरण्याग्नी S'ukrNī. 4(5). 40; अग्निर्विषं घटस्तोयं धर्माधर्मौ च तण्डुलाः । ··· निर्दिष्टाः ··· दिव्यनिर्णये S'ukrNī. 4(5). **235;** **2 xi** fire for penance चतसृषु दिक्षु चत्वारोऽग्नयः उपरिष्टादादित्य इत्येवं पञ्चानामग्नीनां मध्ये तिष्ठेत् (वानप्रस्थः) Mitā. 363. 19 (*on* 3. 52); सूर्य उपरिष्टाद्दिक्चक्रचतुष्टये चत्वारोऽग्नयः । एषां पञ्चानामग्नीनां मध्ये ग्रीष्मे व्यवस्थितः स्यात् Aparā. 944. 1 (*on* 3. 51); **2 xii** kitchen fire, fire for cooking भोज्यमन्नं परीक्षार्थं प्रदद्यात् पूर्वमग्नये NītiSā. 7. 15; तस्मादग्निं समारोप्य जम्बालसदृशं पचेत् KulārT. 5. 13; अग्निं विना यत्कालेनैव पक्वरसास्त्रावि तदशननियमवान् वा स्यात् Aparā. 942. 21 (*on* 4. 48); अग्नौ कण्डनके चैव पेषणे तोयसंग्रहे । हिंसा सदा गृहस्थानाम् LiṅgaP. i. 78. 5; **2 xiii** fires (five in number) cf. **पञ्चाग्नि,** मितश्च संमितश्चैव तथा च शालकण्टकः । कूष्माण्डो राजश्रेष्ठास्तेऽग्नयः स्वाहासमन्विताः BhaviP. 53B. 22 (i. 23. 23); **3 i** god of fire अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ṚV. i. 189. 1; अर्चा देवायाग्नये ṚV. v. 16. 1; नमस्ते अग्न ओजसे गृणन्ति देव कृष्टयः ṚV. viii. 75. 10; अग्ने विवस्वदा भरास्मभ्यम् SV. I. i. 1. 1. 10; I. i. 2. 4. 10; भगो न चित्रो अग्निर्महोनां दधाति रत्नम् SV. I. v. 2. 2. 3; अग्ने विश्वेभिरग्निभिर्जोषि ब्रह्मसहस्कृत SV. II. vii. 1. 6. 1; अग्निः प्रियेषु धामसु···वि राजति SV. II. viii. 2. 19. 3; नि वर्तस्व पुनरग्न इषायुषा SV. II. ix. 2. 8. 2; मित्रेणाग्ने मित्रधा यतस्व AV. ii. 6. 4; iv. 4. 6; अपामग्निस्तनूभिः संविदानो य ओषधीनामधिपा बभूव AV. iv. 15. 10; ममाग्ने वर्चो विहवेष्वस्तु AV. v. 3. 1; अग्ने पृतनाषाट् पृतनाः सहस्व AV. v. 14. 8; अग्निर्वनस्पतीनामधिपतिः स मावतु AV. v. 24. 2; धाता रातिः सवितेदं जुषन्तां प्रजापतिर्निधिपतिर्नो अग्निः AV. vii. 17. 4; अथास्येतरमात्मानं देवाः प्रायच्छन्नग्नये AV. xi. 8. 31; देवो अग्निः संकसुको दिवस्पृष्ठान्यारुहत् AV. xii. 2. 12; xii. 2. 45; तं त्वा···पर्यग्निरायुषा वर्चसा दधातु AV. xiii. 1. 17; xiii. 1. 27; येनाग्निरस्या भूम्या हस्तं जग्राह दक्षिणम् AV. xiv. 1. 48; xvi. 9. 2; अग्निर्मा गोप्ता परि पातु विश्वतः AV. xvii. 1. 30; सर्वांस्तानग्न आ वह पितॄन् AV. xviii. 2. 34; देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टं निर्वपामि TaiS. I. i. 4. 2; अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामि TaiS. I. i. 13. 3; यस्त्वा स्वश्वः सुहिरण्यो अग्न उपयाति वसुमता रथेन । तस्य त्राता भवसि TaiS. I. ii. 14. 4; अयं नो अग्निर्वरिवः कृणोतु TaiS. I. iii. 4. 1; शृणोत्वग्निः समिधा हवं मे TaiS. I. iii. 13. 1; आ वो राजानमध्वरस्य रुद्रꣳ होतारꣳ सत्ययजꣳ रोदस्योः । अग्निं पुरा तनयित्नोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसे कृणुध्वम् TaiS. I. iii. 14. 1; एष ते योनिरग्नये त्वा तेजस्वते TaiS. I. iv. 29. 1; ते देवाः ··· अग्नौ वामं वसु सं न्यदधत TaiS. I. v. 1. 1; सप्तसप्त वै सप्तधाग्नेः प्रियास्तनुवः TaiS. I. v. 4. 4; उपप्रयन्तो अध्वरं मन्त्रं वोचेमाग्नये । आरे अस्मे च शृण्वते ··· अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् पतिः पृथिव्या अयम् । अपाꣳ रेताꣳसि जिन्वति TaiS. I. v. 5. 1; अग्ने त्वं नो अन्तमः । उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः TaiS. I. v. 6. 2; त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान आ रोदसी अपृणा जायमानः··· अस्माकमग्ने मघवत्सु धारयानामि क्षत्रम् TaiS. I. v. 11. 2; अग्निर्मा दुरिष्टात पातु TaiS. I. vi. 3. 1; अग्निर्वै देवानामन्नादः TaiS. I. vi. 11. 5; अग्निर्भूतानामधिपतिः TaiS. III. iv. 5. 1; सरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहा VājaS. 4. 7; अग्नये त्वा रायस्पोषदे VājaS. 5. 1; स प्रथमो वरुणो मित्रो अग्निः VājaS. 7. 14; 8. 10; अग्ने ··· वर्चस्वांस्त्वं देवेष्वसि VājaS. 8. 38; अवसेऽग्निमन्वारभामहे VājaS. 9. 26; अग्निः पृथुर्धर्मणस्पतिर्जुषाणः VājaS. 10. 29; 10. 30; अन्वग्निरुषसामग्रमख्यत् VājaS. 11. 17; अग्नेऽभ्यावर्तिन्नभि मा नि वर्तस्व VājaS. 12. 7; अग्ने पुरीष्याधिपा भव त्वं नः VājaS. 12. 58; यो नो दूरे अघशꣳसो यो अन्त्यग्ने VājaS. 13. 11; आविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्ने VājaS. 13. 13; अग्ने पथो देवयानान् कृणुध्वम् VājaS. 15. 53; अग्निर्वै देवानामवमः AitBr. 1. 1(6); अग्निर्मुखं प्रथमो देवतानाम् AitBr. 1. 4(24); 2. 1(35); ते देवाः स्वर्गं लोकं यन्तोऽग्निमूचुः KauṣīBr. 1. 1 (1. 2); 1. 2 (2. 6); स वै···जुहोत्यग्नये सायम् KauṣīBr. 2. 1 (3. 21); अथ यत् ··· अग्नीनुपतिष्ठतेऽभिवादो हैष देवतायै KauṣīBr. 2. 5 (5. 20); 3. 3 (10. 3); हृदा मतिं जनय चारुमग्नये TaiBr. I. iv. 2. 2; अग्निर्वै ब्रह्म ṢaḍviBr. i. 1. 4; अग्नेर्गायत्र्यभवत्सयुग्वा DevaBr. 2. 7; मुखमग्निः DevaBr. 4. 1; स (ब्रह्मा) ··· तेभ्यः ··· (लोकेभ्यः) त्रीन्देवान्निरमिमीताग्निम् GopBr. i. 1. 6; अथात्रैव तिष्ठन्नग्निं यथाङ्गमुपतिष्ठते S'āṅkhāĀ. 1. 5 (3. 12); स त्वमग्निꣳ स्वर्ग्यमध्येषि KāṭhU. 1. 13; अग्निमग्नीषोमाविति पौर्णमास्याम् ĀśvaS'S. I. i. 3. 9; अत्याक्रम्याश्राव्याहाग्निं यजेति BaudhS'S. i. 25. 5; उत्तरार्धपूर्वार्धेऽग्नये जुहोति ĀpaS'S. ii. 18. 4; अग्निमुपतिष्ठतः KauṣīGS. ii. 1. 28; KāṭhGS. i. 2. 1; VārāGS. 6. 16; VaikhāGS. 1. 4; PāraGS. i. 6. 2; JaimiGS. 1. 23 (24. 4); नमोऽग्नयेऽप्सुमते BaudhDS. ii. 5. 9; प्रजाभिरग्ने अमृतत्वमश्याम् BaudhDS. ii. 6. 35; पृथिवीसमं तस्य तेऽग्निरुपद्रष्टर्चस्ते महिमा BaudhDS. ii. 8. 12; अग्निः प्रजापतिः सोमो रुद्रोऽदितिर्बृहस्पतिः (नक्षत्रदेवता ह्येताः) JyotiVe. 32; **यदपि**

तच्चक्रं द्वादशारं षट्कुमारा: परिवर्तयन्ति ते ऋतव:… । योऽश्व: सोऽग्नि: MahāBhā. i. 3.173; अग्ने: पुत्र: कुमारस्तु श्रीमाञ्शरवणालय: MahāBhā. i. 60.22; अग्निर्मित्रो योनिरापोऽथ देव्यो विष्णो रेतस्त्वममृतस्य नाभि: । एवं ब्रुवन् … त्वं तरसाधिरोह MahāBhā. iii. 114.25; तस्य (कृष्णस्य) ब्रह्मा ललाटस्थ: … अग्निरास्यादजायत MahāBhā. v. 129.5; viii. 1219*(6); पर्यश्नन्ति च ये दारानग्निभृत्यातिथींस्तथा । … ते वै निरयगामिन: MahāBhā. xiii. 24.69; सुरा: सर्वे … सेन्द्रा: साग्निपुरोगमा: Rāmā. i. 36.2; शक्रो देवानग्निपुरोगमान् । अब्रवीत् Rāmā. i. 48.1; वैवस्वताग्न्यो:…। बहूनि वर्षाणि बभूव युद्धम् Saund. 7.27; देवताग्निद्विजगुरुवृद्धवैद्यानर्चितवन्तम्…पाययेत् CaraS. i. 15.9; एते गुहस्य रक्षार्थं कृत्तिकोमाग्निशूलिभि: । सृष्टा: Suśru. vi. 37.4; षोडशाध्यात्मदेवता भवन्ति । तद्यथा— अग्निश्च पृथिवी च…ब्रह्म चेति BhelaS. 93.25 (4.7); अग्निवायुरविभ्यस्तु त्रयं ब्रह्म सनातनम् । दुदोह यज्ञसिद्ध्यर्थमृग्यजु:सामलक्षणम् ManuSm. 1.23; तत: प्रविशत्यग्नि: सीतां गृहीत्वा Abhiṣe. 6.26(4); तवायं पुत्रोऽग्नेरुत्पन्न: Avimā. 6.14(29); तृप्तोऽग्निर्हविषा PañcRā. 1.4; नायक: … नमस्कृत्य … मित्रमग्निम् NāṭyaS'ā. 3.6; 32.354; अग्निमादित्यं च पित्तं (श्रितम्) KāśyaS. 62A.18; वागध्यात्मं वक्तव्यमधिभूतम् अग्निस्तत्राधिदैवतम् TattvSa. (7) 129.1; हैममग्निम् … न्यसेत् JayāS. 20.307; अग्नये होत्रमस्मिन्निति S'ābaBh. 333.2 (*on* i. 4.4); तमग्निर्देवतान्वसृज्यत (TaiS. VII. i. 1.4) S'ābaBh. 361.12 (*on* i. 4.23); 1214.17 (*on* iv. 1.29); 1429.7 (*on* vi. 4.1); सन्ति चाग्नेरभिधानानि, अग्नि: शुचि: पावक: S'ābaBh. 1925.17 (*on* x. 4.23); ध्रुवाग्निकश्यपानां तु वरश्चासौ ध्रुव: स्मृत: । एक एव भ्रमत्येष मेरुपर्वतमूर्धनि VāyuP. i. 52.98; भूतस्याधिपतिश्चाग्निस्ततो भूतपति: स्मृत: VāyuP. ii. 39.21; देवादेशाच्च तानग्निरदहद्रविनन्दन MatsyaP. 4.48; विष्णुं रवीणामधिपं वसूनामग्निं च लोकाधिपतिश्चकार MatsyaP. 8.4; वसिष्ठायाग्निना प्रोक्तमाग्नेयं तत्प्रचक्षते MatsyaP. 53.28; 266.63; अग्ने: प्रजाया: संभूति: स्वाहायां यत्र कीर्त्यते BrahmāṇḍP. i. 1.62; अग्ने: पुत्रं च पर्जन्यं सद्व्रती सुषुवे तथा BrahmāṇḍP. i. 11.19; रुद्रस्य मूर्तयस्तिस्रो विज्ञेयाश्चापि पण्डितै: । तमो ह्यग्नि: BrahmāṇḍP. i. 27.52; अग्नीषोमौ गवाक्षयो: (स्थाप्यौ) PāraS. 10.44; पर्जन्योऽग्निर्दितिश्च वर्गोऽयम् । एवं कोणे कोणे पदिका: स्यु: BṛSaṁ. 53.49; नामानि चाग्न्यम्बुकुमारविष्णुशक्रेन्द्रपत्नीचतुराननानाम् । तुल्यानि BṛSaṁ. 96.16; अग्नेस्तनु: कनकेनैव कार्या YogYā. 6.6; गम्यं नाग्ने: … महिषं निघ्नती शर्म दिश्याद्देवी CaṇḍiS'. 42; सा…भगवताग्निना…स्थापिता AvantiKa. 181.16; नादत्त्वाग्रमग्नये … अश्नीयात् AṣṭāSaṁ. i. 65.3 (1.10); ii. 193.2 (6.4); न प्रमाणीकृत: पाणिर्बाल्ये बालेन पीडित: । नाहं न जनको नाग्निर्नानुवृत्तिर्न संतति: UttaRāC. 7.5; अप: कर्माणि…अग्न्यादित्यपर्जन्यादीनां ज्वलनदहनप्रकाशाभिवर्षणादिलक्षणानि ĪśopBh. 10.19 (*on* 4); अग्निज्योतिषी यथाश्रुते एव देवते GītāBh.(S'aṅ.) 247.18 (*on* 8.24); वसूनाम् अष्टानाम् पावकश्च अस्मि अग्नि: GītāBh.(S'aṅ.) 290.5 (*on* 10.23); तत्र किमग्निरत्ता स्यात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 105.4 (*on* i. 2.9); अग्निजीवपरमात्मनामस्मिन् ग्रन्थे प्रश्नोपन्यासोपलब्धे: BrahmSūBh.(S'aṅ.) 105.6 (*on* i. 2.9); 'प्राणो ब्रह्म कं ब्रह्म खं ब्रह्म' इत्येतदग्नीनां वचनम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 114.15 (*on* i. 2.15); 201.14 (*on* i. 3.30); भजति लयम् … वागग्नौ S'atS'lo. 47; दैवम् … वाचोऽग्नि: SarvaVeSāSaṁ. 417; आत्मानं व्यभजत्स्थूलैस्त्रिधा वाय्वग्निभानुभि: BṛĀraUBhVā. i. 2.163; अयं लोकोऽग्निर्ऋग्वेद: प्राणश्चेति चतुर्विधा । भूरितिव्याहृति: TaiUBhVā. 25.7(1); विद्युद्(? द्यु)ष्टि: शशी भानुरग्निश्चेति यत: श्रुति: । वायौ म्रियन्त इत्याह TaiUBhVā. 206.10(3); स्व:कामोऽग्निं यथा यजेत् ṢaḍdarSa.(Ha.) 71; स पुण्येऽहनि संपूज्य देवताग्निद्विजन्मन: ययौ । नागवनोद्यानम् BṛKathāS'loSaṁ. 5.11; गुरुरग्निर्द्विजातीनाम् Hitopa. 1.47; पैशाचाग्न्यहिदण्डिनां गृहविधौ वीथ्यश्चतुर्दिक्ष्वपि MānaSā.(App.) 447A.28; ईशो जयन्त आदित्यो भृशोऽग्निर्वितथो यम: ।…बाह्यदेवा: प्रकीर्तिता: MayaMa. 7.25; 7.35; तत्राग्निश्च तथाष्टम: VāstuVi. 3.16; अग्निशक्रपितृणाञ्च तेषां प्रीत्या नराधिप ।…पापम् … विनश्यति VṛGautaSm. 548.1(7); स्वाहाग्नी … यद्द्वन्द्वं दृश्यते KulārT. 3.88; स्वाहाग्नी … । मिथुनानि नवाभ्यर्च्य…मद्याद्यै: परितोषयेत् KulārT. 10.50; पूजयेदग्निमन्वहम् ParaS. 6.56; यदि वा अग्नये वायवे सूर्याय जातवेदसे इति देवार्चनं कर्तव्यम् ManuBh. i. 436.9 (*on* 5.32); अथाग्नेरसितस्य वायो: । तीर्थं … स आसिषेवे BhāgP. iii. 1.22; तस्याग्निरास्यं निर्भिन्नं लोकपालोऽविशत्पदम् BhāgP. iii. 6.12; iv. 9.21; v. 23.5; दक्ष:…दुहितृ: …। त्रयोदशादाद् धर्माय तथैकामग्नये विभु: BhāgP. iv. 1.48; स्वारोचिषो द्वितीयस्तु मनुरग्ने: सुतोऽभवत् BhāgP. viii. 1.19; अग्नी रुद्रो हुताशी च … । एतेषामेव नामानि … स्मरेत् AgniP. 84.13; विश्वामित्र: … स्तवं दिव्यं संप्रचक्रे महासेनस्य … । अष्टोत्तरशतं नाम्नाम् …। अमोघोऽमृतदो ह्यग्नि: SkandP. i(2). 29.138; अग्निकोणे न्यसेदग्निं ताम्रवर्णम् SkandP. ii(9). 27.70; चत्वार एते विक्रान्ता: कपालाभरणानुजा: । अश्विभ्यामग्निवायुभ्यां युद्धे युयुधिरे मिथ: SkandP. iii(1). 11.25; v(1). 7.15; v(1). 63.89; ब्रह्मकालयमाग्नीनां दण्डी … त्वम् VāmaP. 47.127; 57.34; सहोमया कुटिलया पावकेन च धीमता । संप्राप्तास्ते शरवणं हरोमाकुटिलाग्नय: । ददृशु: शिशुकं तं च कृत्तिकोत्सङ्गशायिनम् VāmaP. 57.38; संवत्सरोऽग्नि: परिवत्सरोऽर्क इडाभिधानो भगवाञ्छशाङ्क: ViṣṇuDhaP. i. 82.55; i. 83.10; ध्रुवस्थाननिविष्टाश्च तारकाश्च चतुर्दश । … हृदि नारायण: … पुच्छेऽग्निश्च महेन्द्रश्च ViṣṇuDhaP. i. 106.8; व्योमाग्नी पूषवितथौ (वास्तुदेवा:) ViṣṇuDhaP. ii. 29.22; ii. 56.92; जात:…(विष्णो:) मुखादग्निरथेन्द्रश्च BṛNāraP. 11.34; किमत्ताग्निराहो जीव: Bhām. 167.10 (*on* i. 2.9); कं च खं चेत्यादि तु वाक्यमग्नीनां नाचार्यवाक्यं नियन्तुमर्हति Bhām. 173.8 (*on* i. 2.13); पुरान्धकाग्निदक्षाणां शक्रेभमृगरूपिणाम् LiṅgaP. i. 2.50; सुरेन्द्राम्भोजगर्भाग्नियमाम्बुपधनेश्वरै: (स्तूयमान: भव:) LiṅgaP. i. 74.22; i. 96.55; वृषाग्निमातृविघ्नेशकुमारानपि यत्नत: (स्थापयेत्) LiṅgaP. i. 148.45; (कण्डुरुवाच) त्वमग्निस्त्वं च पवन: BrahmP. 178.143; आहुतित्रितयं दद्यात्सोमायाग्नेर्यमाय च BrahmaP. 219.63; नमस्ते … अग्नये मिहिराय च BhaviP. 124A.9 (i. 71.3); देवाग्निगुरुविप्राणां मातापित्रोश्च पूजक: । … स प्रयाति सर्वकामं स्थानं पैतामहं नृप PadmP. ii. 68.12; जलाग्नियजमानार्का अग्निनैर्ऋतकादिषु । सर्वो भवो रुद्र उग्रो भीमनामा पशो: पति: BṛDharmaP. i. 57.70; यस्याज्ञावशगा नित्यं देवा: … सूर्याग्निवरुणादय: GaṇeP. i. 10.23; अग्न्यब्भूवायुदिग्देशदिक्पालान्वसुभि: सह । … एतेषां नाममात्रेण त्रिपुण्ड्रं धारयेत् S'ivaP. i. 24.100 (32B.7); देवाग्निगुरुविप्राणां मातापित्रोश्च पूजका: S'ivaP. v. 11.9 (418B.5); सर्वे देवा: समुद्राश्च … । अग्निरिन्द्रस्तथा मृत्यु:…सोऽयं विष्णु: सनातन: AdhyāRā. vii. 3.47; अग्निस्तदनु पर्जन्यो जयन्तश्चेन्द्र एव च SamarāSū. 11.7; अग्न्यन्तरिक्षपवना: मृगश्च पितरोऽपि च ।…तथाध्यर्धपदभाजो बहि: स्थिता: SamarāSū. 11.19; भगवानग्नि: कृतकृत्यं नृपं व्यधात् BṛKathāMañ. 14.48; जन्मवृत्तान्तं यथोक्तं स्वयमग्निना BṛKathāMañ. 18.148; तेषां च बलभिद्वायुयमाग्निवरुणास्तत: । संमन्त्र्य दमयन्त्युक्ता नलस्यैवान्तिकं ययु: KathāSaSāg. ix. 6.260; तम् … भगवानग्नि: स्वप्ने समादिशत् KathāSaSāg. xii. 6.59; (बलि:) उवाह हव्यं भूत्वाग्नि: DaśāvaC. 5.13; तदष्टपत्राग्रगता मूर्तयोऽष्टौ हविर्भुज: । अग्नि: स्यात् प्रथमा मूर्ति: ĪśānS'iPa. i. 14.222; क्रमेण सूर्याग्निनिशाकराणां तत्पत्रतत्केसरकर्णिका: स्यु: ĪśānS'iPa. i. 15.39; जातवेदा हुताशश्चाप्यग्निर्वैश्वानरस्तथा । सप्तजिह्वो हुतवहो हुतवर्त्मा देवमुख: । इति मूर्त्यष्टकम् ĪśānS'iPa. i. 24.14; प्रातरत्राग्निरादित्या: … आसिता: । … इत्यध्वरे गिर: DvyāśraKā. 1.70; इन्द्राग्निदक्षिणदिगीश्वरपाशिभिस्तां वाचं नले तरलिताथ समां प्रमाय NaiṣC. 13.35; अग्नि: सुवर्ण: सप्तार्चि: VasiS. 18.85; नमो अस्त्विति मन्त्रस्य विरजाग्निश्च सर्पराट् VasiS. 46.42; तच्च ज्योति: …अग्निरेवेति प्राप्तम् BrahmSūBh.(Ma.) 8A.7 (*on* i. 1.24); अग्नीनामेवादित्यादिस्थत्वमुच्यते BrahmSūBh.(Ma.) 11A.6 (*on* i. 2.13); मित्रोऽग्निर्वरुणो विधु: … उत्तरोत्तरतस्त्वेते…मुक्तिगा: AnuVyā. 53A.10 (*on* 3.3); वस्तुजातं च वेलावने पालयन्तु दिक्पाला अग्नियमनिर्ऋतय: SamudraMa. 1.39(12); इति मन्त्रवर्णे देवतात्वेनावगतयो: सोमाग्न्यो: SmṛtiCan. v. 322.8; इत्येषां देवता भूमिजलाग्निमरुतोऽम्बरम् SaṁgīRa. ii. 225.4 (4.58); अग्निं वागप्येतीति । वागभिमानिनी वह्न्यभिमानिनीमप्येति S'rutaPra. ii. 409.27 (*on* iii. 1.4); अग्निर्मामेतस्माद्धिंसाकृतादेनसो मुञ्चतु SyādvāMañ. 11(131); अग्न्यादित्यपुरुषयोर्मन:सादृश्येन वैषम्यापगम: VedāntPāSau. 344.18 (*on* iii. 3.49); नेत्रादेर्दैवतौपम्ये सूर्याग्निपवना: स्मृता: BhāvPra.(S'ā.) 304.7(10); विसृष्टमग्निना शैवं तेज: RasRaSa. 5.6; यस्येति संबन्धनिर्देशेनात्ता गृह्यते स किमग्नि: VedāntKau. 54.20 (*on* i. 2.9); अग्निधूमयो: कालत्वासंभवात् VedāntKau. 410.19 (*on* iv. 2.20); अग्नये होत्रमत्रेति बहुव्रीहिगतोऽनल: । गुणो विधेयो नामत्वे रूपं न स्यात् NyāyMāVi. 45.6 (*on* i. 4.4); न चाग्नेरन्यप्रेरकत्वं युक्तम् TattvPrakā. 36A.5 (*on* i. 2.17); अग्निं देवा: स्वास्यतयाऽकुर्वन् TattvPrakā. 40A.2 (*on* i. 2.26); उपकोसलेनाग्निभ्य: श्रुतविद्येनापि गुरु: प्रार्थ्यते TattvPrakā. 178A.3 (*on* iii. 3.45); अग्नेस्तु सूर्यद्वारेणेन्द्रे लय: TattvPrakā. 207A.6 (*on* iv. 2.2); 208A.3 (*on* iv. 2.5); दर्शनमग्निर्ददौ च मोदात्ताभ्याम् YudhiVi. 3.3; परं ब्रह्मेत्याहु: … कतिचिदग्निम् BrahmSūBh.(S'rī.) i. 577.3 (*on* i. 4.29); किञ्चैवमेव रविरग्निश्च सेवनीय: S'aṅkaVi.(Ā.) 65.5; स्वामिन् … …अग्निरेवास्माकं देवता S'aṅkaVi.(Ā.) 90.4; खल्वेष्वग्नि: (अर्च्य:) TantrSa. 3.5; वन्देऽग्निं पुरोहितम् NītiMañ. 3; भगवान्स्वयमग्नि: स यत्र जाज्वल्यते सदा RājTa.(Prā.) 849; अग्नि: स कपिलो नाम सांख्यशास्त्रप्रवर्तक: SāṁkhyaPraBh. 164.9 (*on* 6.70); एतेषामधिष्ठातारो देवा अपि ज्ञानशक्तिक्रियाशक्तिप्रधाना: । दिगग्नी वातेन्द्रौ SiddhāBi. 98.6; रुद्रशब्दार्थेऽस्ति संदेह: अग्नि: शिवो वेति UpaParā. 25.31; तत्तत्कालाग्निहोत्रमन्त्राभ्यामग्निसूर्ययोश्च प्राप्तत्वेन … तयोर्गुणमात्रविधानेऽपि वाक्यभेदाप्रसंगात् VidhiRa. 5(28.23); सायंप्रात:शब्दौ स्वार्थसंबन्धिनोरेव होमयोर्लक्षकौ भवतो न तु होमान्तरयोरिति नाग्निसूर्ययोरव्यवस्थाप्रसंग: VidhiRa. 29 (161.5); अग्नेरुत्कर्षप्रतीते: S'ivārkaMaDī. i. 320.12 (*on* i. 2.3); नन्वग्निभिर्गतिमात्रस्याचार्येण वक्तव्यतयावशेषितत्वात् S'ivārkaMaDī. i. 361.3 (*on* i. 2.16); ऋषभो अग्नि: हंसो मद्गुरिति चत्वारो देवतात्मान: S'ivārkaMaDī. i. 483.6 (*on* i. 3.36); तद्देवतामन्त्रेण … हुत्वा नामभिर्जुहुयात् । अग्नये स्वाहा NirṇaSi. 249.19; न ह्याग्नेयोऽष्टाकपाल इत्यादावग्नेरष्टत्वादेर्वा विनियोगस्सामाख्यानिक इष्ट: MīmāKau. ii. 345.12 (*on* iii. 3.13); iii. 32.3 (*on* i. 2.10); रुद्रशब्दस्तावद्व्याकरणे रोदनकर्तृवाचित्वेन व्याख्यात: । स च

अरुदत्यप्यग्नौ रूढ्या प्रयुक्तः MīmāKau. iii. 32. 12 (*on* i. 2. 10); आदित्यरूपेणाग्नेः स्तुतिरुपपद्यते MīmāKau. iii. 97. 10 (*on* i. 2. 48); iii. 177. 9 (*on* ii. 2. 6); तत्र केवलस्याग्नेर्देवतात्वाभावेन MayūMāli. 26. 35 (*on* i. 3. 3); भगवच्छरीरभूतब्रह्मरुद्राग्नीन्द्रादिचिद्वाचकशब्दानाम् ··· श्रीनारायणे पर्यवसानम् YatīndraDī. 33. 5; स किमग्निरुत जीवः GoviBh. 31. 13 (*on* i. 2. 8); श्रीगुरुः प्रार्थ्यते। तथाग्निभ्यः श्रुतविद्येनोपकोसलेन GoviBh. 249. 2 (*on* iii. 3. 45); ध्यानमग्नेर्द्विधा प्रोक्तम् TantrRā. 29. 69; (राजा)सोऽग्निर्भवति NītiPra. 8. 4; **3 ii** killer of demons etc. ब्रह्मणाग्निः संविदानो रक्षोहा बाधतामितः ṚV. x. 162. 1; स्तुवानमग्न आ वह यातुधानं किमीदिनम्। त्वं हि देव वन्दितो हन्ता दस्योर्बभूविथ AV. i. 7. 1; अग्निस्तुरीयो यातुहा AV. i. 16. 1; उप प्रागाद्देवो अग्नी रक्षोहामीवचातनः AV. i. 28. 1; यामन्यामन्नुपयुक्तं वहिष्ठं कर्मन्कर्मन्नाभगमग्निमीडे। रक्षोहणं यज्ञवृधं घृताहुतम् AV. iv. 23. 3; अग्ने त्वचं यातुधानस्य भिन्धि AV. viii. 3. 4; अग्नये रक्षोघ्ने पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् TaiS. II. ii. 2. 2; **3 iii** with *ghṛta* as food etc. घृतमग्नेर्वध्र्यश्वस्य वर्धनम् ṚV. x. 69. 2; विशां कविं विश्पतिं मानुषीणां शुचिं पावकं घृतपृष्ठमग्निम् ṚV. v. 4. 3; ऊर्जो नपातं घृतकेशमीमहेऽग्निं यज्ञेषु पूर्व्यम् ṚV. viii. 60. 2; उदेनमुत्तरं नयाग्ने घृतेनाहुत AV. vi. 5. 1; पर्यस्वानग्न आगमम् AV. ix. 1. 13; अग्निराज्यस्य वेतु VājaS. 6. 16; **3 iv** as *gṛhapati*, *viśpati* मन्द्रो होता गृहपतिरग्ने दूतो विशामसि ṚV. i. 36. 5; विश्वासां गृहपतिर्विशामसि त्वमग्ने मानुषीणाम् ṚV. vi. 48. 8; विशामधायि विश्पतिर्दुरोणे ३ग्निर्मन्द्रो मधुवचा ऋतावा ṚV. vii. 7. 4; विशां राजानमद्भुतमध्यक्षं धर्मणामिमम्। अग्निमीळे स उ श्रवत् ṚV. viii. 43. 24; देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनम् TaiS. I. vi. 4. 4; अग्नये संवेशपतये स्वाहा VājaS. 2. 20; आवित्तो अग्निर्गृहपतिः VājaS. 10. 9; अग्नये गृहपतये स्वाहा VājaS. 10. 23; अथ सोमं त्वष्टारं देवानां पत्नीरग्निं गृहपतिमिति यजति KauṣīBr. 3. 9 (13. 26); अग्निं गृहपतिमित्याज्येन यजन्ति ĀśvaS'S. I. i. 10. 4; यदि देवसूनां हवींष्यन्वायातयेयुरग्निर्गृहपतिः ĀśvaS'S. I. iv. 11. 5; देवानां पत्नीरग्निं गृहपतिमिति ĀpaS'S. iii. 9. 1; मध्येऽग्निं गृहपतिम् ĀpaS'S. iii. 9. 2; नीच्या अग्नये गृहपतये ĀpaS'S. vii. 27. 10; **3 v** as *damūnas* दमूना गृहपतिर्दम आँ अग्निर्भुवद् रयिपती रयीणाम् ṚV. i. 60. 4; जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोण इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान्। विश्वा अग्ने अभियुजो विहत्या शत्रूयतामा भरा भोजनानि ṚV. v. 4. 5; **3 vi** son of strength प्र तव्यसीं नव्यसीं धीतिमग्नये वाचो मतिं सहसः सूनवे भरे ṚV. i. 143. 1; अग्ने द्युम्नेन जागृवे सहसः सूनवाहुत। एदं बर्हिः सदो मम ṚV. iii. 24. 3; एना वो अग्निं नमसोर्जो नपातमा हुवे ṚV. vii. 16. 1; **3 vii** as guest प्रेष्ठं वो अतिथिं गृणीषेऽग्निं शस्तिभिस्तुर्वणिः सजोषाः ṚV. i. 186. 3; हुवे वः सुद्योत्मानं सुवृक्तिं विशामग्निमतिथिं सुप्रयसम् ṚV. ii. 4. 1; त्वामग्ने अतिथिं पूर्व्यं विशः शोचिष्केशं गृहपतिं नि षेदिरे ṚV. v. 8. 2; अग्निमग्निं वः समिधा दुवस्यत प्रियंप्रियं वो अतिथिं गृणीषणि ṚV. vi. 15. 6; अतिथिः सर्वभूतानामग्निः सोमो गवामृतम् MahāBhā. iii. 1382*(1); **3 viii** with smoke as banner घृतेन त्वावर्धयन्नग्न आहुत धूमस्ते केतुरभवद्दिवि श्रितः ṚV. v. 11. 3; हरयो धूमकेतवो वातजूता उप द्यवि। यतन्ते वृथगग्नयः ṚV. viii. 43. 4; **3 ix** bringer of gods to the sacrifice अग्निः पूर्वेभिर्ऋषिभिरीड्यो नूतनैरुत। स देवाँ एह वक्षति ṚV. i. 1. 2; अग्ने सुखतमे रथे देवाँ ईळित आ वह। असि होता मनुर्हितः ṚV. i. 13. 4; ऐभिरग्ने सरथं याह्यर्वाङ् नानारथं वा विभवो ह्यश्वाः। पत्नीवतस्त्रिंशतं त्रींश्च देवाननुष्वधमा वह मादयस्व ṚV. iii. 6. 9; आग्ने वह हविरद्याय देवानिन्द्रज्येष्ठास इह मादयन्ताम् ṚV. vii. 11. 5; **3 x** as *hotṛ* अग्निमीळे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम्। होतारं रत्नधातमम् ṚV. i. 1. 1; अच्छा वोचेय शुशुचानमग्निं होतारं विश्वभरसं यजिष्ठम् ṚV. iv. 1. 19; अबोधि होता यजथाय देवानूर्ध्वो अग्निः सुमनाः प्रातरस्थात् ṚV. v. 1. 2; प्रत्नं होतारमीड्यं जुष्टमग्निं कविक्रतुम्। अध्वराणामभिश्रियम् ṚV. viii. 44. 7; तदग्निर्होता वयुनानि विद्वान् विश्वा देवानां जनिमा विवक्ति AV. ii. 28. 2; अग्निर्होता हस्तगृह्या निनाय AV. v. 17. 2; अग्नेर्होत्रेण प्रणुदे सपत्नान् AV. ix. 2. 6; x. 9. 26; अग्निर्होता निषसादा यजीयानुपस्थे मातुः TaiS. I. iii. 14. 1; यदद्य त्वा प्रयति यज्ञे अस्मिन्नग्ने होतारमवृणीमहीह TaiS. I. iv. 44. 2; अग्नि होतारमिह त हुवे TaiS. I. v. 10. 3; अग्ने देवेद्धमन्विद्ध मन्द्रजिह्वामर्त्यस्य ते होतर्मूर्धन्ना जिघर्मि TaiS. I. vi. 2. 2; अग्ने वेर्होत्रम् VājaS. 2. 9; **3 xi** as messenger त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ्य देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहनम् ṚV. v. 8. 6; अच्छा द्यामरुषो धूम एति सं दूतो अग्न ईयसे हि देवान् ṚV. vii. 3. 3; अग्निर्नैषां दूतः प्रत्येतु विद्वान् AV. iii. 1. 2; अग्निर्दूतो अजिरः सं चराते AV. iii. 4. 3; अग्निश्च हव्यवाहनो भवतां दाशुषे मम AV. vii. 20. 1; अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नमः AV. xviii. 4. 71; अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा VajaS. 2. 29; **3 xii** mentioned with Manu नि त्वामग्ने मनुर्दधे ज्योतिर्जनाय शश्वते ṚV. i. 36. 19; होतारमग्निं मनुषो नि षेदुर्नमस्यन्त उशिजः शंसमायोः ṚV. iv. 6. 11; मनुष्वदग्निं मनुना समिद्धं समध्वराय सदमिन्महेम ṚV. vii. 2. 3; यत्ते मनुर्यदनीकं सुमित्रः समीधे अग्ने तदिदं नवीयः ṚV. x. 69. 3; **3 xiii** mentioned with *ṛta*, *vrata* घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूर्षदमग्निं मित्रं न समिधान ऋञ्जते ṚV. i. 143. 7; प्र णु त्यं विप्रमध्वरेषु साधुमग्निं होतारमीळते नमोभिः। आ यस्ततान रोदसी ऋतेन नित्यं मृजन्ति वाजिनं घृतेन ṚV. v. 1. 7; प्र मंहिष्ठाय गायत ऋताव्ने बृहते शुक्रशोचिषे। उपस्तुतासो अग्नये ṚV. viii. 103. 8; त्वमग्ने व्रतपा असि ṚV. viii. 11. 1; TaiS. I. i. 14. 4; I. ii. 3. 1; अग्ने व्रतपते त्वं व्रतानां व्रतपतिरसि TaiS. I. ii. 11. 1; अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि TaiS. I. v. 10. 3; अग्निर्वै देवानां व्रतपतिः TaiS. I. vi. 7. 2; अग्ने व्रतपाः VājaS. 5. 6; 5. 40; अग्निर्वै देवानां व्रतपतिः S'atBr. I. i. 1. 2; अग्ने व्रतपते व्रतमचारिषम् S'atBr. I. i. 1. 3; ChāndoUBr. i. 6. 9; ĀśvaS'S. I. iii. 12. 13; अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् ĀpaS'S. ix. 3. 16; ix. 4. 15; स प्रजापतिः संवत्सरोऽग्निर्ऋतमुच्यते CaturCin. iii(1). 39. 16; **3 xiv** who taught the Sāmaveda to Kaśyapa कश्यपोऽग्नेः VaṁśBr. 2. 28; **3 xv** presiding over a particular kind of Sāmaveda Saṁhitā उत्सेधपरोक्षवृद्धाग्नेः SaṁhiUBr. i. 21; **3 xvi** presiding over a specific Sāman अग्निरिन्द्रः प्रजापतिः सोमो वरुणस्त्वष्टाङ्गिरसः पूषा सरस्वतीन्द्राग्नी DevaBr. 1. 1; **3 xvii** as *jātavedas* यज्ञेन वर्धत जातवेदसमग्निं यजध्वं हविषा तना गिरा ṚV. ii. 2. 1; यस्मै त्वं सुकृते जातवेद उ लोकमग्ने कृणवः स्योनम् ṚV. v. 4. 11; अग्निर्होता गृहपतिः स राजा विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः ṚV. vi. 15. 13; यत्रैषामग्ने जनिमानि वेत्थ गुहा सतामत्रिणां जातवेदः AV. i. 8. 4; सुजातं जातवेदसमग्निं वैश्वानरं विभुम्। हव्यवाहं हवामहे AV. iv. 23. 4; तथा तदग्ने कृणु जातवेदो विश्वेभिर्देवैः सह संविदानः AV. v. 29. 2; यत्रेदानीं पश्यसि जातवेदस्तिष्ठन्तमग्ने AV. viii. 3. 5; तमिन्द्राय पथिभिर्देवयानैर्हुतमग्निर्वहतु जातवेदाः AV. ix. 4. 3; अग्निः सुभगां जातवेदाः पत्ये पत्नीं जरदष्टिं कृणोतु AV. xiv. 1. 49; अग्नये जातवेदसे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद् भूतिकामः TaiS. II. ii. 3. 3; BaudhS'S. ii. 122. 15; **3 xviii** as *vaiśvānara* वैश्वानरो नृतमो यह्वो अग्निः ṚV. iv. 5. 2; वैश्वानरो वावृधे जागृवद्भिः ṚV. vii. 5. 1; अग्ने वैश्वानर विश्वैर्मा देवैः पाहि स्वाहा AV. ii. 16. 4; अग्निः प्रातःसवने पात्वस्मान्वैश्वानरो विश्वकृद्विश्वशंभूः AV. vi. 47. 1; xii. 1. 6; अग्निं वैश्वानरं गच्छ स्वाहा TaiS. I. iii. 11. 1; उपयामगृहीतोऽस्यग्नये त्वा वैश्वानराय TaiS. I. iv. 13. 1; वैश्वानरो न ऊत्या प्रयातु परावतः। अग्निरुक्थेन वाहसा TaiS. I. v. 11. 1; वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम् TaiS. 1. v. 11. 1; जातो यदग्ने भुवना व्यख्यः पशुं न गोपा इर्यः परिज्मा। वैश्वानर ब्रह्मणे विन्द गातुम् TaiS. I. v. 11. 2; वयं जयेम शतिनं सहस्रिणं वैश्वानर वाजमग्ने तवोतिभिः TaiS. I. v. 11. 2; अग्निं वैश्वानरं गच्छ VājaS. 6. 21; अग्नये वैश्वानराय स्वाहा VājaS. 11. 66; अभूदिदं विश्वस्य भुवनस्य वाजिनमग्नेर्वैश्वानरस्य च VājaS. 13. 39; अग्नये त्वा वैश्वानरायाश्विनाध्वर्यू सादयतामिह VājaS. 14. 7; अग्नेश्च वैश्वानरस्यार्षेयम् ĀrṣeBr. i. 2. 9; अग्नेर्वैश्वानरस्य यज्ञायज्ञीयम् ĀrṣeBr. i. 5. 1; अग्नेर्वैश्वानरस्य सामनी द्वे ĀrṣeBr. i. 8. 4; अग्नेर्वैश्वानरस्य राक्षोघ्नमत्रेर्वा ĀrṣeBr. i. 9. 8; अग्नेर्वैश्वानरस्य सामानि ĀrṣeBr. v. 7. 7; अग्नेर्वैश्वानरस्य त्रीणि ĀrṣeBr. vi(1). 4. 1; अग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालं पुरोडाशम्···निर्वपति S'atBr. XI. i. 5. 5; अग्नये वैश्वानराय पुरोडाशं निर्वपति ĀpaS'S. xvi. 8. 7; **3 xix** as *sviṣṭakṛt* अग्निं प्रति स्विष्टकृतं निराह TaiS. I. v. 2. 3; अग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययायुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयम् TaiS. I. vi. 2. 4; I. vi. 4. 1; अग्नेः स्विष्टकृतोऽहमुज्जितिमनूज्जेषम् TaiS. I. iv. 4. 2; यदग्नये स्विष्टकृतेऽवद्यति TaiS II. vi. 6. 5; स यदनुवषट्करोत्यग्नेरेव स्विष्टकृतोऽनन्तरित्यै AitBr. 4. 5 (95); ĀśvaS'S. I. ii. 19. 25; दक्षिणस्य पुरोडाशस्योत्तरार्धादवद्यन्नाहाग्नये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहीति BaudhS'S. i. 25. 19; सकृत्सकृदवदायाग्निं स्विष्टकृतम् ĀpaS'S. iii. 11. 5; अग्निस्स्विष्टकृद्द्वितीयः BaudhGS. i. 4. 41; अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहाग्नीषोमाभ्याम्···अग्नये स्विष्टकृत इति GautDS. iii. 8. 16; **3 xx** called Aṅgiras त्वमग्ने प्रथमो अङ्गिराः ṚV. i. 31. 1; अग्ने अङ्गिरः ṚV. v. 10. 7; तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिरे ṚV. viii. 43. 18; TaiS. I. iii. 14. 3; अग्ने अङ्गिर आयुना नाम्नेहि VājaS. 5. 9; **3 xxi** called Bhārata श्रेष्ठं यविष्ठ भारताग्ने द्युमन्तमा भर। वसो पुरुस्पृहं रयिम् ṚV. ii. 7. 1; तस्मा अग्निर्भारतः शर्म यंसज्ज्योक् पश्यात्सूर्यमुच्चरन्तम् ṚV. iv. 25. 4; **3 xxii** a large number of epithets are used with Agni in the ritual literature, some of which are अंहोमुच्, अग्निमत्, अग्निवत्, अनीकवत्, अन्नपति, अन्नवत्, अन्नाद अप्सुमत्, आङ्गिरस, आमाद, आयुष्मत्, इन्दुमत्, कव्यवाहन, काम, क्रव्याद्, क्षत्रभृत्, क्षत्रवत्, क्षमवत्, क्षामवत्, गायत्र, जनद्वत्, ज्योतिष्मत्, तन्तुमत्, तपस्वत्, तेजस्वत्, तेजस्विन्, त्रिवृत्, दातृ, धामच्छद्, नराशंस,

पथिकृत्, पवमान, पवित्रवत्, पावक, पावकवत्, पुत्रवत्, पुत्रिन्, प्रतीकवत्, प्रवत्, प्रायश्चित्ति, बलिमत्, बुद्धिमत्, ब्रह्मण्वत्, भगिन्, भागिन्, भ्राजस्वत्, मरुत्वत्, मूर्धन्वत्, यविष्ठ, रक्षोहन्, रसवत्, राथन्तर, रुक्मत्, रुद्रवत्, रूरु, वसुमत्, वाजसृत्, वासन्त, विपृच्, विपृच्चि, विबाधवत्, विभुमत्, विभूतिमत्, विविचि, वीति, वृधन्वत्, व्रतभृत्, शुचि, संवर्ग, संकुसुक, सनिमत्, साहन्त्य, सुरभि, सुरभिमत्, सूर्यवत्, स्वस्तिमत्, हिरण्यवत् (s. v.); **3 xx iii** mentioned in association with other gods in compounds इन्द्राग्नी आ गतं सुतं गीर्भिर्नभो वरेण्यम् । अस्य पातं धियेषिता ṚV. iii. 12.1; इन्द्राग्नी जरितुः सचा यज्ञो जिगाति चेतनः ṚV. iii. 12.2; प्र नु वोचा सुतेषु वां वीर्या३ यानि चक्रथुः । हतासो वां पितरो देवशत्रव इन्द्राग्नी जीवथो युवम् ṚV. vi. 59.1; य इन्द्राग्नी सुतेषु वां स्तवत् ··· । जोषवाकं वदतः ··· न देवा भसथश्चन ṚV. vi. 59.4; शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्येन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम् ṚV. vii. 93.1; यज्ञस्य हि स्थ ऋत्विजा सस्नी वाजेषु कर्मसु । इन्द्राग्नी तस्य बोधतम् ṚV. viii. 38.1; अग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य वीतम् ṚV. i. 93.7; अग्नीषोमा वृषणा वाजसातये ṚV. x. 66.7; अग्नीपर्जन्याववतं धियं मेऽस्मिन्हवे सुहवा सुष्टुतिं नः । इळामन्यो जनयद्गर्भमन्यः प्रजावतीरिष आ धत्तमस्मे ṚV. vi. 52.16; इन्द्राग्निभ्याम् (जुहुयात्) ViṣṇuSm. 67.3; इन्द्राग्नियमवित्तेशानलेशमातरिश्वनः । ··· ब्रह्मादयोऽसृजन्नृपम् BṛParāSm. 12.3; रुद्राग्निवसुभिः ··· । चिन्त्यसे त्वम् ViṣṇuP. v. 7.37; सूर्येन्द्राग्न्यनिलेन्दूनां ··· अधिकारान् स स्वयमेवाधितिष्ठति MārkP. 82.5; वाय्वग्न्योर्नभसस्तथा ··· नमस्यामि कृताञ्जलिः MārkP. 97.6; इन्द्राग्नियमादीनां देवानाम् VāyuP. i. 41.12; स इषुर्विष्णुसोमाग्नित्रिदैवतमयोऽभवत् MatsyaP. 133.40; अग्निमारुतयोस्तत्र वृत्ते संग्रामकर्मणि MatsyaP. 176.47; ब्रह्मेन्द्रोपेन्द्रशर्वेन्दुयमार्काग्न्यनिलाम्भसाम् ।··· ये लोकाः सर्वकामदाः MatsyaP. 212.7; (लवणांकुशौ) अग्निमारुताविव PadmP.(Ra.) 100.54; ततश्चाग्निसूर्ययोः ··· स्तुतिरपि ··· नावकल्पते TantrVā. 5.5 (*on* i. 2.2); प्रकृतिप्रत्ययसमासेषु नियमो दृश्यते । यथेन्द्राग्नी नीलोत्पलम् ··· इति TantrVā. 53.16 (*on* i. 2.32); इत्येतौ अग्नीषोमौ अत्तन्नभूतौ मे मम बहुधा अनेकधा प्रजाः करिष्यतः PraśnaUBh. 240.17 (*on* 1.4); शब्दार्थसंबन्धविदश्च स्मरन्ति 'अग्निः अग्नीषोमौ मित्रावरुणौ इन्द्रो विष्णुः' इति ManuBh. i. 167.24 (*on* 2.176); सूर्याग्न्योश्च तेजस्वितया देवतयोः सारूप्यात् NyāyMañ. i. 135.11; शक्राग्नियमादयः PārāSū. 29.5; अग्निरविचन्द्रबृहस्पतीन् । ···संदध्यौ···असौ (महादेवः) BṛKathāK. 54.55; ब्रह्मेन्द्रविष्णुवाय्वग्निलोकपालाः सपन्नगाः । विस्मयाविष्टमनसः SkandP. i(1). 6.31; इन्द्राग्नियमसूर्येन्दुकुबेरवरुणादिकान् । निराकृत्य SkandP. iii(1). 6.28; इन्द्रचन्द्राग्निवरुणसमीरणधनाधिपाः । ··· जाताः स्वपदशङ्किताः SkandP. iv. 20.23; इन्द्राग्न्योर्लोकसंप्राप्तिः SkandP. iv. 100.8; (विष्णोः) इन्द्राग्नी वक्त्रपङ्कजात् VāmaP. 93.8(11); त्वत्तः शरीरे पश्यामि सोममग्निजलेश्वरम् BrahmP. 40.8; सत्यसोमाग्नयस्तत्र BhaviP. 367A. 33 (ii(2). 11.15); अग्निसूर्येन्दुनामभ्यस्तत्र पुष्पानि(? णि) निःक्षिपेत् BṛDharmaP. i. 57.15; वरुणेन्द्राग्निमरुतः कौण्डिन्यमभितो ययुः GaṇeP. i. 67.22; संध्ययोरग्निकार्यं च कुर्यादैश्वर्यसिद्धये । अशक्तस्त्वेककाले वा सूर्याग्नी च यथाविधि S'ivaP. i. 13.81 (13A. 9); कां कां न दुर्दशां नीताः···इन्द्राग्निवातगन्धर्वाः S'ivaP. v. 46.7 (461B. 9); इमं माम्···ब्रह्मेन्द्राग्निहरादयः । स्तुवन्ति YogVā. v. 31.64; अग्निवायुसूर्यसोमेन्द्रादीनां मदन्तर्यामिकत्वेन मदात्मकत्वात् GītāBh.(Rā.) 604.16 (*on* 15.15); अग्निवायुसूर्यादिजीववर्गस्य···भेदो व्यपदिश्यते VedāntDī. 20.11 (*on* i. 1.18); अग्निवायुसूर्यप्रभृतिकृत्स्नजगत्कम्पनात्···अङ्गुष्ठप्रतिमः परमात्मैव VedāntDī. 62.11 (*on* i. 3.40); अग्न्यादित्यादेर्वागादिष्वनुप्रवेशः VedāntDī. 83.2 (*on* ii. 1.5); ओं हां अग्नीषोमाभ्यां ठठ। इति···हुत्वा ĪśānS'iPa. i. 14.134; ब्रह्मेन्द्विन्द्रधनाधीशवरुणाग्नियमाह्वयाः NāraS. 2(8).4; ब्रह्मणो मुखादिन्द्राग्नी जायेते S'aṅkaVi.(Ā.) 476.9; अग्नीन्द्रोपेन्द्रयमप्रजापतिभिः क्रमान्नियन्त्रितेन वागादीन्द्रियपञ्चकेन क्रमाद्वचनादानगमनविसर्गानन्दान् (विश्ववैश्वानरौ अनुभवतः) VedāntSā.(Sa.) 16.15; चन्द्राग्निसूर्यवायुशक्रयमानाम् ··· संबन्धि देहं राजा धारयति ManvaMu. 214.13 (*on* 5.96); इन्द्राग्निसूर्यवाय्वादयो देवाः ManvaMu. 251.19 (*on* 7.23); अग्निप्रजापत्योर्विधेयतावच्छेदकैक्येन वाक्यभेदः परिहृतः S'ivārkaMaDī. i. 313.30 (*on* i. 2.1); एकादशभिर्मन्त्रैरग्निसोमवायुसूर्येन्द्रयमवरुणकुबेरमहासेनरुद्रब्रह्मणाम् ··· आधिपत्यमुक्त्वा S'ivārkaMaDī. i. 319.7 (*on* i. 2.3); इन्द्रेणाग्नीषोमाभ्यां दत्ततयोच्यमानस्य···प्रतिपादकम् S'ivārkaMaDī. i. 523.17 (*on* i. 4.9); शास्त्रान्तरेण होमानुवादेनाग्निप्रजापत्योर्विधानान्नाग्निहोत्रपदं देवतासमर्पकम् MīmāNyāPra. 251.3; चकारः समुच्चयं प्राधान्येन न ब्रूते···। किं तु कारकद्वयोपसर्जनत्वेनैव स तं ब्रूते । समुच्चितौ अग्निप्रजापती इति MīmāNyāPra. 254.11; वक्ष्यमाणवाक्ये गणेशस्योक्तत्वादग्निगणेशयोर्विकल्प इति केचित् VīraMi.(Pūjā.) 239.2; अत्राग्निशक्रसूर्या माणिक्यमयीमेव प्रतिमां पूजयन्ति LalitāSaBh. 69.27 (*on* 105); **4 i** fire-altar ईजानश्चितमारुक्षदग्निम् AV. xviii. 4.14; अमुष्मै हि लोकायाग्निश्चीयते MaiS. iii. 3.4; यथारूपमग्निश्चेतव्यः KāṭhS. 22.8; इष्टकचिद्वा अन्योऽग्निः पशुचिदन्यः TaiS. I. v. 8.2; प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते योऽग्निं चिनुते TaiS. V. iv. 10.3; शिशुं नदीनाꣳहरिमद्रिबुध्नमग्ने मा हिꣳसीः VājaS. 13.42; अग्नेरग्ने पुरोअग्निर्भवेह VājaS. 17.66; ते सुवर्गाय लोकायाग्निमचिन्वत TaiBr. I. i. 2.5; ऐन्द्राग्नोऽग्निः S'atBr. IX. v. 2.10; सप्तचितिकोऽग्निः S'atBr. VI. viii. 2.7; अथाग्निमारोहन्ति S'atBr. IX. ii. 3.24; अथातो दक्षिणः पक्षः ।···सोऽयमग्निः AitĀ. I. iv. 2.1; प्रदक्षिणमग्निं निष्क्रम्य ··· अग्नेः शिर उपतिष्ठते AitĀ. V. i. 2.3; कस्मात् प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते TaiĀ. i. 22.9 (136.2); अथाग्निं सञ्चितमनुगीतमनुशंसेत् ĀśvaS'S. I. iv. 8.24; अग्निं तु चेष्यमाणस्यादीक्षितस्येष्टिः S'āṅkhS'S. ix. 22.1; चिन्वीत सर्वतोमुखेऽग्निम् BaudhS'S. iii. 180.6; अर्धाष्टमाः पुरुषाः प्रथमोऽग्निः BaudhS'uS. 2.1; अग्निं चेष्यमाणः···उखां संभरति ĀpaS'S. xvi. 1.1; इष्टकाभिरग्निं चिनोत्यध्वर्युर्यजमानो वा ĀpaS'S. xvi. 21.7; अध्वर्युरग्निमभिमृश्य शतरुद्रीयं जुहोति ĀpaS'S. xvii. 11.3; अवका वेतसशाखां मण्डूकं च दीर्घवंशे प्रबध्य···अग्निं विकर्षति ĀpaS'S. xvii. 12.7; अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत (TaiS.) ĀpaS'S. xvii. 24.1; सर्वमग्निं प्रोक्ष्य MānS'S. 155.5; त्रिस्तावा वेदिस्तथाग्निः MānS'S. 192.18; अग्निः सोमाङ्गं तद्गुणव्यतिषङ्गात् KātyāS'S. xvi. 1.1; अग्नौ चीयमाने पश्चिमेन पुच्छं गत्वा दक्षिणेऽपिकक्षे तिष्ठेत् LāṭyāS'S. i. 5.5; अग्निं व्याख्यास्यामः HirS'S. xi. 1.1; अग्निं वा चितिमारोहेत् MānGS. i. 3.4; अग्न्या(? ग्न्य)तिग्राह्यस्य विकृतावुपदेशादप्रवृत्तिः स्यात् MīmāSū. x. 8.23; अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत (TaiS.) SaṅkarKā. i. 1.13; मण्डूकसूक्तस्याग्नौ (अर्थवत्तास्ति) S'ābaBh. 426.12 (*on* ii. 1.23); कामसंयोगाच्चाग्नेरस्त्येव पाक्षिकत्वम् TantrVā. 9.15 (*on* i. 2.5); 407.13 (*on* ii. 1.23); तदाकारस्त्वग्निरभिनिर्वर्त्यते NyāyMañ. i. 293.29; साङ्कल्पिकान्मनश्चिदादीनग्नीन् वाजसनेयिनः···आमनन्ति VedāntKau. 340.15 (*on* iii. 3.43); 'य एवं विद्वानग्निं चिनुते' ··· इत्यादिविधिभिः स्वरूपेण प्राप्तानामग्न्यग्निहोत्रप्राजापत्ययागादीनां क्रतुनिमित्तफलादिसंबन्धार्थेषु···अव्याप्तिः VidhiRa. 2(6.3); इष्टकचितस्याग्नेः कार्यमाहवनीयधारणम् S'ivārkaMaDī. ii. 365.35 (*on* iii. 3.45); 'उत्तरवेद्यामग्निश्चीयते' इत्यनेन साग्निप्रयोग एवाग्न्युत्तरवेद्योः समुच्चयस्य सङ्कर्षोक्तत्वात् GuruCandr. i. 249.14; चयनरूपस्याग्नेः ··· ज्योतिष्टोमाङ्गत्वेन विधिः BhāṭṭaDī. iv. 117.6 (*on* x. 8.11); सारस्वतसत्रे च परमशक्यत्वादग्निर्नेष्टः BhāṭṭDī. iv. 119.5 (*on* x. 8.11); अतो रथन्तरादीनामग्नौ प्राप्त्यर्थं इदं तेषु लाक्षणिकान्वाख्यानम् MīmāKau. i. 189.10 (*on* i. 4.4); अग्नेः काम्यत्वावगमादेव पाक्षिकत्वसिद्धेः MīmāKau. iii. 13.17 (*on* i. 2.5); **4 ii** earth for sacrificial fire-altar वयꣳस्याम सुमतौ पृथिव्या अग्निं खनिष्यन्त उपस्थे अस्याः TaiS. IV. i. 2.4; (Sāy. अग्निं अग्निहेतुं मृदम्); पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदा भर VājaS. 11.9; त्वया वयमग्निं शकेम खनितुं सधस्थ आ VājaS. 11.10; युञ्जाथां रासभं युवमस्मिन्यामे वृषण्वसू । अग्निं भरन्तमस्मयुम् VājaS. 11.13; पृथुर्भव सुषदस्त्वमग्नेः VājaS. 11.44; 11.21; **4 iii** brick for building the sacrificial fire-altar पुरीष्यासो अग्नयः VājaS. 12.50; ये अग्नयः समनसः VājaS. 13.25; (Uvaṭa अग्नयः ··· इष्टकाः; Mahīdhara अग्नयः स्वयमातृण्णाद्या इष्टकाः); **4 iv** area fixed for the fire-altar अग्निम्··· विमिमीते···वेणुना BaudhS'S. ii. 17.16; अग्नौ मीयमाने···दक्षिणत आस्ते ĀpaS'S. xiv. 8.5; आतिथ्यया प्रचर्याग्निं विमिमीते ĀpaS'S. xvi. 17.5; वेणुनाग्निं विमिमीते ĀpaS'S. xvi. 17.8; दर्भस्तम्बमाहृत्य मध्येऽग्नेर्निखाय ĀpaS'S. xvi. 17.7 = xix. 11.6; अविदुषा ब्राह्मणेन सह मध्येऽग्नेरुपदधाति ĀpaS'S. xvi. 23.1; HirS'S. xi. 7.28; xii 1.9; xii. 1.43; VaikhāS'S. 19.3; अग्निं विकृक्ष्यत्सु सर्वौषधं च वप्स्यत्सु तूष्णीमुपविशेत् LāṭyāS'S. v. 8.4; DrāhyS'S. xiv. 4.4; **4 v** text dealing with the rite of fire-altar अग्निमधीयानाः केचिदुपाध्यायस्योदकुम्भानाहरन्ति S'ābaBh. 632.6 (*on* ii. 4.8); Bhām. 584.12 (*on* iii. 3.1); त्वं स्वर्ग्यं मोक्षहितमग्निमध्येषि VedāntKau. 120.20 (*on* i. 4.6); प्रधानशस्त्राग्निमहाव्रतेषु तत्तदनुगतं परमात्मानं मीमांसन्ते VedāntKau. 41.7 (*on* i. 1.26); अग्नौ समाम्नायते SaṅkarKāBh. 8.12 (*on* i. 1.22); प्रजापतेर्हृदयेनापिपक्षं प्रत्युपतिष्ठते इत्यग्नौ श्रवणात् UpaParā. 13.4; अग्नौ श्रूयते MayūMāli. 77.6; अग्नौ···श्रुतम् MīmāKau. ii. 349.6 (*on* iii. 3.14); (*on* i. 4.10); **4 vi** the rite of preparing the fire-altar यत्र तु गौणार्थे तात्पर्यग्राहकं वचनं विद्यते यथा अग्नौ 'कदाचन स्तरीरसीत्यैन्द्या गार्हपत्यमुपतिष्ठते' इत्यादौ BhāṭṭDī. i. 212.10 (*on* iii. 2.2); अग्नौ ··· पुरुषोपधीतं विधाय BhāṭṭCin. ii. 72.22 (*on* i. 4.12); **5** fire as one of the five elements अस्ति वाऽअग्नेश्चापां च विभ्रातृव्यमिव S'atBr. I. i. 1.21; सः(ब्रह्मा)···निरमिमीताग्निं वायुमादित्यम् GopBr. i. 1.6; तस्य वाचा सृष्टौ पृथिवी चाग्निश्च AitĀ. II. i. 7.2; यदेतत् स्त्रियां लोहितं भवत्यग्नेस्तद्रूपम् AitĀ. II. iii. 7.6; अग्ने रूपं स्पर्शाः AitĀ. III. 2.5.3; (संभूतः) वायोरग्निः । अग्नेरापः TaiĀ. viii. 1.1 (735.3); अग्निराकाशमेव च । गुणोत्तराणि सर्वाणि MahāBhā. vi. 6.4; प्रभुरग्निः प्रतपने MahāBhā. i. 83.13; राजतः सलिलादग्नेश्चोरतः स्वजनादपि । भयमर्थवतां नित्यम् MahāBhā. iii. 2.38; पांसुवाताग्निसलिलैः···। सेनां विभीषयन्नायात्···घटोत्कचः MahāBhā. vii. 24.55; अग्निर्हिमस्य भैषज्यम् MahāBhā. iii. 297.47; अल्पोऽपि हि दहत्यग्निः MahāBhā. xii. 58.17; ManuSm. 9.391; वायोरग्निः प्रजायते । अग्नेरापश्च जायन्ते AtriSm. 1.6; लघूनि हि द्रव्याणि वाय्वग्निगुणबहुलानि भवन्ति CaraS. i. 5.6

(1941 Ed.); पृथिव्यग्निभूयिष्ठत्वादम्लः CaraS. i. 26. 40 (1941 Ed.); वैरं जलाग्न्योः VasiS. 32.206; खवाय्वग्न्यम्बुधात्रीभिरारब्धमाशुनाशि च BṛParāSm. 12. +2; शब्दस्पर्शौ तथा रूपरसगन्धाभिधायिनः। तेजो(? भ्यो) भूतानि जातानि खवाय्वग्न्युदकानि च JayāS. 3. 8; 16. 40; (स्यमन्तकमणेः प्रभावात्) राष्ट्रस्योपसर्गानावृष्टिव्यालाग्निचोरदुर्भिक्षादिभयं न भवति ViṣṇuP. iv. 13.26; नाग्नौ मेहं कुर्वीत MārkP. 34. 34; स्वग्नेऽग्निं प्रविशेत्स्तु न च निष्क्रमते पुनः। ...तदन्तं तस्य जीवितम् MārkP. 43. 31; पृथिव्यग्न्यम्बुवायूनां नभसश्च द्विजोत्तमाः। महत्त्वमेवमृषिभिर्वर्ण्यते VāyuP. i. 50. 56; नाग्निशस्त्रविषैरन्यैर्मृत्युरेषां विधीयते BrahmāṇḍP. ii. 7. 183; मनसः खं ततो वायुरग्निरापो धरा क्रमात्। ... पञ्चेति महाभूतानि SūrySi. 12. 23; क्ष्मांभोऽग्निक्ष्मांबुतेजः खवाय्वग्न्यनिलगोऽनिलैः। द्वयोल्बणैः क्रमाद्भूतैर्मधुरादिरसोद्भवः AṣṭāHṛ. i. 10. 1; अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णम् EI. xxii. 186. 57; अग्नितोयवाय्वाकाशादीनां तु...आकारानुवृत्तिः कल्प्येत TantrVā. 249. 8 (*on* i. 3. 26); वायोस्तेजः (v. l. वायोरग्निः) PañcPra. 29. 4; व्योमप्रभञ्जनाग्न्यम्बुभूमयो भूतपञ्चकम् MṛgendraT. i. 12. 19; भास्वदग्नौ...शुक्लं...रूपम् MṛgendraT. i. 12. 28; पञ्चभूतानि जज्ञिरे ... मरुत्कृष्णो रक्तोऽग्निः S'āraTi. 1. 21; त्वमग्निस्त्वमापस्त्वमाकाशभूवायवः BhavāBhu. 12; वाय्वग्निभ्यां यथा लोहं ध्मातं त्यजति वै मलम् BhāgP. iii. 28. 10; ते स्मृताः पापिनो नराः ... गोष्ठाग्निजलरथ्यासु ...। त्यजन्ति ये पुरीषाद्यम् SkandP. i(2). 41. 63; वेगोत्सर्गं न कुर्वीत ... गोष्ठे न चाग्नौ ViṣṇuDhaP. ii. 88. 3; मैको भवति ह्रत्वाग्निम् ViṣṇuDhaP. ii. 120. 24; तन्मात्रेभ्यो हि भूतानि जातानि। आकाशवाय्वग्निजलभूमयः BṛNāraP. 3. 35; धूमाग्निवातानां संयोगस्त्वभ्र उच्यते LiṅgaP. i. 54. 39; पादौ... । नाग्निप्रसारयेत् ...। वाय्वग्निनृपविप्रान् वा सूर्यं वा शशिनं प्रति PadmP. i. 55. 69; (अभूत्) वायोरग्निः SarvaVeSāSaṁ. 336; खवाय्वग्न्यम्बुपृथ्व्यस्स्युः सूक्ष्मा एव न चापरे SarvaSiSaṁ. 9. 23; याद्यक्षरचतुष्कं तु वाय्वग्निक्ष्माम्भसां तनुः ĪśānS'iPa. i. 1. 49; ii. 1. 131; नसि पुटयुगलेऽसिन्नूर्ध्वमग्निस्तु तिर्यक् ĪśānS'iPa. i. 3. 6; जलाग्निमरुदाकाशान् कोणपत्रेष्वनुक्रमात्।...यजेत् ĪśānS'iPa. i. 26. 75; खानिलाग्न्यब्धराः... पञ्चभूतानि ĪśānS'iPa. ii. 1. 105; भूम्यम्ब्वग्निमरुद्वियत् ĪśānS'iPa. ii. 19. 76; अग्निर्मही ... जगत्त्रयाणि। यस्माद्भवन्ति विभवन्ति विशन्ति यच्च गोविन्दमादिपुरुषं तमहं भजामि BrahmS. 5. 60; आत्मादित्रयमात्मबीजसहितं व्योमाग्निमायालवैर्ज्ञानात्मानमथाष्टदिक्षु परितो मध्ये च शक्तीर्नव। न्यस्त्वा पीठमनुं च PañcRā.(Nā.) iii. 2. 29(28); अग्नेस्तु लोचनं रूपम् (आदत्ते) SaṁgīRa. i. 42. 8 (1(2). 68); जडसङ्गाज्जडत्वं हि जलाग्न्योर्मेलनं यथा AdhyāRā. i. 7. 37; भृग्वग्निपाशकाम्भोभिर्मृतानामात्मघातिनाम्। पतितानां च नाशौचम् AgniP. 157. 32; गोष्ठाग्निजलरथ्यासु... । त्यजन्ति ये पुरीषाद्यान् S'ivaP. v. 6. 22 (412B. 1); यैः (द्विजैः) कृतः सर्वभक्षो(ऽ)ग्निरपेयश्च महोदधिः EI. xxii. 166. 28; पूर्णचन्द्र इति श्रीमान्...नाग्नौ विशुद्धो न तुलाधिरूढः किन्तु प्रकृत्यैव युतो गरिम्णा EI. xvii. 191. 5; तन्मात्रपूर्वास्तदुपरि मरुदग्न्यम्बुभूम्यः क्रमात् स्युः TattvMu. 1. 12; खं वाय्वग्निजलोर्व्योऽर्ध्यन्तदेहाः क्रमादमी। संभूता ब्रह्मणः PañcDa. 4. 4; रसादिजिह्वया सार्धं जलमग्नौ विलापयेत् MahNirvāT. 5. 95; ब्रह्माण्डान्तरीक्षवाय्वग्निवरुणभूमयो लोकाः DīpKa. 88. 7 (*on* 3. 145); पुमांश्चरोऽग्निः...अजः TājiNī. 1(1). 2(2); वायोरग्निः...उत्पद्यते VedāntSā.(Sa.) 9. 11; प्रतिपादितं द्यावापृथिव्यग्निवायुसूर्यचन्द्रविद्युन्नक्षत्रादिसकलजगदाधारत्वम् UpaParā. 44. 22; त्वमग्निः ... मरुत्त्वम् CaitaCa. 43. 8(2); पृथिवीजलाग्न्यन्तरिक्षवाय्वादित्यदिक्चन्द्रतारकातमःप्रभृतिष्वात्मपर्यन्तेषु S'ivārkaMaDī. i. 368. 17 (*on* i. 2. 19); खवाताग्निर्जलम् S'ivS. 1. 75; ततो वायुः प्रकीर्तितः। ततोऽग्निश्च प्रजातोऽत्र अग्नेरापः प्रकीर्तिताः S'aktiSaṁT. i. 1. 113; व्योमवाय्वग्नितोयक्ष्मारूपिणीशक्तिसंयुतम्। ...पूजयेत् TantrRā. 22. 14; प्राणाग्नीलाम्बुखात्मानः पवनाः स्युर्यथाक्रमम् TantrRā. 27. 5; 27. 22; पश्चिमे भूमितोयाग्निवायुकर्मान्तिकान् लिखेत् TantrRā. 30. 29; प्राणाग्नीलाम्बुखात्मानः पङ्क्तयः पञ्च कीर्तिताः TantrRā. 35. 47; **6 i** the plant *Plumbago zeylanica* or *Racinus communis* (*citraka*) द्विरुत्तरं हिङ्गुवचाग्निकुष्ठम् CaraS. vi. 26. 20 [1941 Ed.]; viii. 4. 21; [1941 Ed.]; °वाजिगन्धाग्निवृद्धिभिः। ...तैलं पचेत् SuśruS. iv. 37. 12; दीप्यकाग्निर्हरीतकी विडङ्गो भागवृद्धि विनियोज्य चूर्णितम् HāriS. iii. 6. 27; द्विरुत्तरं हिङ्गुवचाग्निकुष्ठसुवर्चिकाक्षारबिडाजमोदम्। ... °गुल्मोर्ध्वसमीरणघ्नम्। मुस्ताजमोदपूतीकवचाशुण्ठ्यग्निधान्यकैः। ... क्वाथं तृट्शूलवान् पिबेत् AṣṭāSaṁ. i. 71. 10 (1. 11); मिशिमापकुलत्थाग्निप्रकीर्यानाकुलीद्वयैः। अन्यैश्च...द्रव्यैः शीते तैलं ज्वरे पचेत् AṣṭāSaṁ. ii. 11. 20 (6. 2) = AṣṭHṛ. iv. 1. 138; AṣṭāSaṁ. ii. 71. 24 (4. 11) = AṣṭāHṛ. iv. 9. 110; AṣṭāSaṁ. ii. 181. 22 (6. 2); सप्तच्छदाग्निसुपवीफलबाणघोंटाः AṣṭāHṛ. i. 15. 17; मुस्तावचाग्निद्विनिशाद्वितिक्ताभल्लातपाठात्रिफलाविषाख्याः।...मलपाचनाश्च AṣṭāHṛ. i. 15. 40; विडंगसौवर्चलचव्यपाठाव्योषाग्निसिन्धूद्भवयावशूकैः। पलांशकैः क्षीरसमं घृतस्य प्रस्थं पचेज्जीर्णकफज्वरघ्नम् AṣṭāHṛ. iv. 1. 92; बिल्वाग्निग्रन्थिकान्ताकुलहलकुनटीशिग्रुमूलाग्निमंथान्...कल्कीकृत्य KalyāKā. 10. 10; 10. 11; 10. 18; 11. 170; 12. 26; विडङ्गसिन्धुत्रिफलायवानीपाठाग्निधान्यैश्च पलप्रमाणैः। दत्त्वा त्रिवृच्चूर्णपलानि चाष्टावष्टौ च तैलस्य पचेच्चथावत् SiddhYo. 4. 39; त्रिफलादशमूलाग्निनिकुम्भानां पलं पलम्। ... दन्त्यरिष्टो निषेवितः SiddhYo. 5. 19; 5. 48; व्योषाग्निमुस्तत्रिफलाविडङ्गैर्गुग्गुलुं

समम्। खादन्सर्वाञ्जयेद्व्याधीन्मेदःश्लेष्मामवातजान् SiddhYo. 36. 21; 37. 41; मूलं बिल्वकपित्थयोररलुकस्याग्नेः ... वध्मीजित् SiddhYo. 40. 21; 41. 15; करवीरनिशादन्तीलाङ्गलीलवणाग्निभिः। ...पचेत्तैलं भगंदरे SiddhYo. 48. 17; 57. 64; गन्धकाग्निशिलातालम्। ...तैले विनिक्षिपेत् S'ārṅgaS. ii. 9. 187; ब्रह्मबीजाजमोदाग्निभल्लाततिलसंयुतम्। सेवितम् RasRaSa. 5. 203; 13. 58; 16. 15; श्येनाग्निलोणपिण्डानि धत्तूरकरसं ततः। गृहधूमस्त्रिकटुकं विषाष्टकमुदाहृतम् S'āraTi. 23. 144; चित्रकोऽग्निश्च RājNi. 86. 13; चित्रकेऽरुष्करेऽप्यग्निः ParyāMu. 23. 261; दहनः पाठीनोऽग्निर्ज्योतिष्कश्चित्रकोऽग्निको व्यालः AbhidhāMañ. 9. 5; अरुष्करोऽग्निकदरः त्रिफलानिकुटत्वचः AśvaVai. 51. 9; तथैव कार्यं। स्वेदो गजस्य प्रविचार्य नेत्रमेरण्डबिल्वार्कमथाग्निरब्दैः Hastyāyur. 212. 12 (2. 17); भृङ्गाकाग्नि°...एषां रसेन। क्षिप्त्वा...माषमात्रं ददीत RaseCin. 9. 63 (139. 7); 9. 255 (226. 5); शुद्धसूताग्निमरिचम् ...। काठोडुम्बरिकाक्षीरैर्दिनं मर्दयम् RaseCin. 9. 272 (232. 29); अग्निः चित्रकः BhāvPraNi. 197. 19; MediK. 87. 1; S'abdaRaSaK. 186. 2; **6 ii** a kind of *citraka* (plant) also called *kāla* कालो व्यालः ... अग्निर्दाहकः DhanvNi. 86. 20; RājNi. 86. 20; **6 iii** a kind of plant also called *Bhallātaka* भल्लातकोऽग्निर्दहनः RājNi. 123. 16; अग्निः चित्रकः भल्लातश्च BhāvPraNi. 197. 19; Vaija 281. 2; NānārthāSaṁ. i. 21. 2; KośaKaTa. 2. 6180; **6 iv** the tree *Semicarpus anacardium* (called *Aruṣkara*) अग्निस्त्वरुष्करे जारे निम्बुके चित्रके तथा RājNi. 430. 3; चित्रकेऽरुष्करेऽप्यग्निः ParyāMu. 23. 261; **6 v** *Citrus acida* (called *nimbuka*) भल्लातभार्गी लघुमूलपथ्यां चैवाग्निराजीमरिचं यवानीम् ĪśānS'iPa. i. 45. 166; अग्निस्त्वरुष्करे जारे निम्बुके चित्रके तथा RājNi. 430. 3; अरुष्करोऽग्निकदरः त्रिफलानिकुटत्वचः। एभिस्तैलम् ... साधितं व्रणरोपणम् AśvaVai. 51. 9 (comm. अग्निर्निम्बूकः); **6 vi** a kind of plant called *jāra* अग्निस्त्वरुष्करे जारे निम्बुके चित्रके तथा RājNi. 430. 3; **7 i** number three (due to the three sacrificial fires) बाणाग्निलोचनानि स्युः NāraS. 5. 16; गुणगुणकृतुपवनगुणेन्दुकृताग्निपवनशराः VasiS. 14. 93; विषयैकचन्द्रभूतार्णवाग्निरुद्राश्विवसुदहनाः BṛSaṁ. 98. 1; याम्ये सार्धास्त्रथाग्नयः (नक्षत्रविक्षेपांशाः) LaBhāska. 8. 7; सितशीघ्रस्य यमलगोवेदनवाष्टाग्निपक्षयमखनगाः (7022389492) BrāhmSphuSi. 1. 18; अन्त्राङ्गाग्निपदस्थिताश्च परितस्तत्पार्श्वयो रज्जवः VāstuVi. 6. 10; दशपङ्क्त्यष्टवेदाग्निचन्द्रयुग्मगुणाक्षिभिः। पदक्रमैरियं प्रोक्ता मन्त्रवर्णैः S'āraTi. 12. 103; बाणवेदाग्निपक्षाणि सोपानादियुगैः...सिंहान्वितानि ज्ञेयानि YuktiKa. 50. 14; योजनानि ... वह्न्यग्निवसुखेन्द्रक्ष्मा सङ्ख्यातानि SamarāSū. 5. 99; स्युस्त्रयो रामास्त्रयोऽग्नयः ĪśānS'iPa. i. 1. 83; i. 52. 70; ii. 6. 39; शास्त्राब्दपिण्डः स्वरशून्यदिग्घ्नस्तानाग्नियुक्तोऽष्टशतैर्विभक्तः Bhāsv. 1. 4; चक्रार्धमाद्यं च तथा द्वितीयं सर्वत्र पूर्णाग्निमिताभिरेव Golā. 215. 15 (25. 19); युगान्यग्नयस्त्र्यब्धयः शैलचन्द्राः शनौ चेति राश्यादिना क्षेपकेण ... युतः KaraṇaKu. 1. 6(4); अग्नयस्त्रयः CaturCin. ii(2). 922. 11; खद्वयं निधिवेदाक्षिचन्द्रक्ष्यग्निहिमांशुभिः। महाक्षौहिणिका प्रोक्ता संख्या गणितकोविदैः S'ārṅgPa. 1915; वेदखाग्निशराः SābiDa. 235. 2; शिवघ्नोऽब्दः स्वखाद्रीन्दुलवाढ्यः खाग्निशेषितः। जन्मतिथ्यन्वितस्तत्र तिथावब्दप्रवेशनम् TājiNi. i(1). 17(13); वह्नी रामः शिखी चाग्निः पावको दहनानलौ। शंकराक्षि पुरो लोकास्त्रीणि कालस्त्रयो गुणाः JyotiṣNi.(Aṅka.) 3; अग्निभिस्तु हरेद्भागं तदन्यद्विपरीतकम् S'aktiSaṁT. i. 5. 53; नभोऽक्षाग्न्याप्ता रविदिग्भुजः GrahaLā. 4. 22; त्रयं कालाग्निभुवनगङ्गामार्गेशदृग्गुणाः AlaṅkāS'e. 18. 1(4); वेदस्वग्निचन्द्राङ्कसंख्येऽब्दे ... लिखितम् EI. i. 94. 15; शाके वस्वग्निवेदेन्दुगण्ये EI. vi. 133. 255; ब्रह्माग्निवाधिशशिशाकगुणेश्वरेऽब्दे EI. vi. 125. 218; ब्रह्माग्निवेदशशिगण्यशकेश्वरेऽब्दे EI. vi. 123. 153; वेदवस्वग्निचन्द्राङ्कसंख्येऽब्दे विक्रमार्कतः...लिखितम् EI. i. 94. 5; नेत्राग्नित्रिगुणेषुशैलशरनागाङ्कोन्मितैः सामितौ S'ilpaRa. i. 17. 23; अग्निशब्दस्त्रिसंख्यावाचकः VīraMi.(Lakṣaṇa.) 642. 18; गजाः 8, अद्रयः 7, अग्नयः 3 NirṇaSi. 8. 5; खखाभ्रदन्तवेदैश्च युगाग्नीद्रीन्दुसंगुणैः सूर्यवर्षैः क्रमेणैते स्युः SiddhāTaVi. 4. 20; **7 ii** the third house (counted from the *lagna*) in a horoscope कुटुम्बग्न्यब्धिसुताष्टांकात्याये शुक्रो न विध्यते NāraS. 12. 6; **7 iii** the third lunar day 'अग्निः' तृतीया CaturCin. iii (2). 67. 13; अग्निस्तृतीया VīraMi.(Samaya.) 21. 19; NirṇaSi. 62. 18; **8** a sage who composed various *sāmans* अग्नेः संवर्गः ĀrsBr. i. 3. 1; अग्नेर्हरसी द्वे ĀrṣeBr. i. 4. 2; v. 4. 11; vi(1). 6. 13; i. 5. 10; i. 6. 1; i. 7. 1; i. 10. 6; i. 10. 7; iii. 2. 5; iv. 1. 7; v. 5. 1; vi(1). 3. 5; **9** digestive faculty, digestive fire अग्निः प्राणान्त्सं दधाति AV. iii. 31. 6; आहारमात्रा पुनरग्निबलापेक्षिणी CaraS. i. 5. 1; वसन्ते निचितः श्लेष्मा...कायाग्निं बाधते CaraS. i. 6. 22; i. 6. 34; i. 7. 32; i. 13. 38; i. 13. 50; i. 27. 231; यस्याग्निश्च बलं चैव नाल्पं भवति देहिनः। क्षीणलोहितमांसस्य यथा प्रेतस्यैव च(? सः) BhelaS. 103. 22 (5. 6); उदीर्य कोष्ठादग्निं च रक्तपित्तं यथा बहिः।...ज्वरं करोति HāriS. iii. 1. 2; मलमजीर्णं निहन्ति चाग्निः HāriS. iii. 3. 5; पीतं सर्पिः ... जनयति बलाग्निमेधाः KāśyaS. 16B. 33; 19B. 5; 21A. 36; (रसायनानि) एतानि ह्यग्नेर्वर्धकानि S'ābaBh. 1503. 13 (*on* vi. 7. 33); दोषाग्निधातुसाम्यकृता मितेनाहारेण शरीरपोषणम् DaśKuC. 41. 20; (त्रिदोषैः) तैर्भवेद्विषम-

स्तीक्ष्णो मन्दश्चाग्निः समैः समः AṣṭāSaṁ. i. 2.17 (1.1); i. 10.14 (1.3); i. 16.2 (1.4); i. 24.19 (1.6); ii. 74.10 (4.12); (वातादिभिः) तैर्भवेद्विषमस्तीक्ष्णो मन्दश्चाग्निः समैः समः AṣṭāHṛ. i. 1.8; i. 2.9; i. 8.1; येन अग्निना वैश्वानराख्येन इदमन्नं पच्यते BṛĀraUBh. 714.10 (*on* v. 9.1); किं वैश्वानरशब्देन जाठरोऽग्नि-रुपदिश्यते उत भूताग्निः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 131.7 (*on* i. 2.24); अग्निराहार-पचने, वायुर्व्यूहने अस्य शरीरस्यैवमेते त्रिशेषाः त्रिविधाः MāṭhVṛ. 56.21 (*on* 39); धारयेत् … मन्देऽग्नौ जठरेऽनलम् MṛgendraT. iii. 1.41; अथाग्निरत्रापि निरुच्यते त्रिधा KalyāKā. 2.12; यथामयाविनो घृतादिनोत्पन्नेऽप्यग्नेः स्थैर्ये स्वल्पेनापि प्रमादे पुनः सहजामयावितानुवृत्तिः ManuBh. ii. 109.7 (*on* 8.77); ii. 415.20 (*on* 11.148); दोषे विबद्धे नष्टेऽग्नौ …। सन्निपातज्वरोऽसाध्यः RugVi. 2.24; 3.4; घृताधरोत्तरभुञ्जानोऽग्निं दृष्टिं च लभते NītiVā. 25.34; आमाशयस्थो हत्वाग्निं सामो मार्गान्पिधाय च। विदधाति ज्वरं दोषः SiddhYo. 1.25; मन्दोऽग्निर्नृपसलिलचौरान-लभयात् DarpDa. 2.10; चत्वारोऽग्नेर्विकाराः स्युः S'ārṅgaS. i. 7.26; भवन्ति …। शरीरेन्द्रियधात्वग्निदोषाः प्रकृतयस्तथा AśvaVai. 10.21; पित्तं वृद्धमग्निं विवर्धयेत् Hastyāyur. 74.18 (1.9); 79.5 (1.11); मन्दमग्निमधुरर्यमोपलाः AlaṅkāSa. 90.21; तेज इति शारीरोऽग्निः AdbhuSāg. 517.14; क्रमशोऽस्याः प्रतिपद्य मान्द्य-मग्निः (अभ्यधात्) PṛthvīVi. 7.33; मन्देऽग्नौ क्षीणतां याति नाडी NāḍīVi. 93; अग्निः शीतानिलस्तम्भकफवेपथुनाशनः MadaPāNi. 81.50; एषः … अग्निं चिरनष्टं कुरुते रविप्रचण्डम् RaseCin. 9.345 (266.5); तदग्निसाहचर्यादग्निरेव भवेत् AṇuBh. 69.14 (*on* i. 2.26); एष वैश्वानरोऽग्निर्वै मम तेजोंऽशसंभवः S'ivS. 2.24; शीतोदनं शीतलमग्निसादश्वासप्रसेकानिलविड्विबन्धान्। कुर्यात् BhojanKu. 27.5; सुगत्याग्निर्बलं दार्ढ्यमारोग्यं वर्धते हरेः S'ukraNī. 4(7).135; **10** cauterization (in medicine) प्रक्षाल्य वा तं देशम् (शुना स्पृष्टं शरीरभागम्) अग्निना संस्पृश्य BaudhDS. i. 5.125; शस्त्रक्षाराग्निकृत्यानामनवं कृच्छ्रदेशजम्। विद्यात् CaraS. i. 10.15; vi. 23.35 (1941 Ed.); छित्त्वा क्षारं निपातयेत्। पूतिमांसव्यपोहार्थमग्निरत्र न पूजितः SuśruS. iv. 8.21; iv. 18.24; vi. 14.6; यन्त्रशस्त्राग्निक्षाराणामौषधं पथ्य एव च।…कथितानि HārīS. i. 2.7; अग्निः क्षारादपि गरीयान् AṣṭāSaṁ. i. 193.1 (1.40); क्षाराग्निशस्त्राण्यवचारयेत् SiddhYo. 41.40; 57.8; 57.32; विधिं क्षारा-ग्निशस्त्राणाम्…कथयामि AśvaVai. 1.8; वायौ प्रकुपिते…अग्निं दद्याद्विचक्षणः Aśva-Vai. 14.7; 53.14; अग्निक्षारतुषारार्कैर्मूढगर्भं ततः परम्…व्यापदोऽष्टौ च बस्तिजाः Hastyāyur. 52.23 (1.7); 108.4 (1.15); क्षाराग्निशस्त्रपरियोजनम् … कुर्वन्ति Jīvān. 281.3; **11A i** year अ॒ग्नेर॑न्तःश्ले॒षो॑ऽसि VājaS. 13.25 (Uvaṭa. अग्नेः संवत्सराख्यस्य); **11A ii** lord of the first year of the five-year cycle called Jupiter's Yuga (Bṛhaspati-yuga) संवत्सरोऽग्निः BṛSaṁ. 8.24 (Bhaṭṭotpala अत्र युगे युगे पञ्च वर्षाणि भवन्ति…तत्र यः संवत्सरः प्रथमोऽब्दः सोऽग्निदैवत्यः) **11B** the South-East direction (presided over by the god of fire) प्रागुत्तरैशाश्च दिशः प्रशस्ताः प्रष्टुर्न वाय्वम्बुयमाग्निरक्षः BṛSaṁ. 51.6; विद्याविद्याद्वयं यद्वै स्वपदस्थेऽग्निमारुते PāraS. 11.318; ऐन्द्राग्न्योर्मन्थनं मध्ये VasiS. 39.167; अन्तरिक्षाग्निपूषा(ष्णि) च वर्णानां कूपयोग्यकम् MānaSā. 36.14; अग्निगोपुरयोर्मध्ये धनधान्यगृहं भवेत् MayaMa. 23.84; वायूच्चमग्निनीचं यद्वीथीं वैश्वानरीं विदुः VāstuVi. 2.7; अन्तस्थान् मरुदग्निनिर्ऋतिशिवेष्वालिख्य S'āraTi. 24.48; यावदग्नेः प्रभञ्जनः। एवं सूत्रद्वयं दद्यात् कर्णसूत्रं समाहितः S'āraTi. 3.7; अग्नीशयोः शङ्खपद्मौ…यजेत् ĪśānS'iPa. i. 31.132; आचमनाय अग्नौ दूर्वाक्ष-तान्वितम्। पात्रं नीराजनार्थं च तथोद्वर्तनमानिले AgniP. 57.23; अग्नौ धर्मं न्यसेच्छ्वेतं ज्ञानं शोणं च नैर्ऋते SkandP. ii(9). 27.3; विशाखा च तथा पूर्वे शैव्या चाग्नौ ततः परम् PadmP. iv. 70.6; अग्निवायुमहेशानां शाला लाङ्गलके यदि। याम्यं मृत्युकरं नृणाम् SamarāSū. 24.15; बलिमन्त्रैरिन्द्राग्नियम°…°अनन्तानां नामभिः … बलिं दद्यात् Mitā. 101.3 (*on* i. 286); नागविद्युत्सुपर्णाग्निवायुमेघसर-स्वताम्। द्वीपानां च दिशां चेन्द्रा दक्षिणश्रेणिगाः क्रमात् TriṣaS'aPuC. ii. 2.392; देव्या अग्नीशासुरवायुषु…षडङ्गानि पूजयित्वा ParaśuKS. 4.8 (144.14); ईशेऽग्नाव-निलेऽथ…अर्चयेत् TantrSa. 3.54; अग्निगोपुरयोर्मध्ये धान्यानामिति केचन S'ilpaRa. i. 42.34; **11 C** the asterism Pleiades (presided over by the god of fire) चरं दारुणभं पौष्णं दस्राग्नी च द्विदैवतम् LaghvāśvaSm. 3.2; रुद्राग्निसर्पाजमघासु… मृत एव दष्टः(?) ĪśānS'iPa. i. 39.62; पूर्वात्रयाग्निमूलाहिद्विदैवत्यमघान्तकम् NāraS. 6(0).26; अश्व्यग्नीन्दुभनैर्ऋत्यभाग्यभत्वाष्ट्र्युत्तराः NāraS. 6(0).50; नंदास्वंबु-पवित्राग्निरौद्रविष्णूत्तरात्रयम् VasiS. 41.6; अर्कवारेऽग्निपञ्चम्योः…योगाः हालाहला-भिधाः VasiS. 42.30; हुताशनोऽग्निर्बहुला च कृत्तिका … मुनिभिः संकीर्तितानि क्रमात् JātaP. 9.40; **11 D i** name of a *muhūrta* or division of a day प्राजापत्यस्तथैवेन्द्र इन्द्राग्नी निर्ऋतिस्तथा। … एते दिनमुहूर्ताश्च दिवाकरविनिर्मिताः BrahmāṇḍP. ii. 3.40; पित्र्यग्नी द्वौ कुजाहे VasiS. 32.92; **11 D ii** the seventh part (*muhūrta*) of the night रात्रेस्तावन्त एव हि। … दस्रादथ यमोऽग्निश्च विधाता त्वष्टमस्ततः KalpaK. 409.31; **11 E** the tenth of the sixty divisions of the zodiacal sign of the odd number (Aries, Gemini etc.) or the fifty-first of the sixty divisions of the zodiacal sign of even number (Taurus, Cancer etc.) षष्ट्यंशकानामधिपाः … गरलाग्निसंज्ञौ JātaPā. 1.39; धराम्बुनोरग्निसमीरयोश्च वर्गे सुहृत्त्वम् TājiNī. i. 1.14; **12** burning sensation सं तस्येन्द्रो॒ हृद॑येऽग्निमि॑न्धे AV. v. 18.5; अ॒ग्निं हृ॑द॒य्यं॑ शोक॑म् AV. v. 18.1; **13** a mental disposition (of the self) त॒दि॒दं म॒नः सृ॒ष्टमा॒वि॒रबुभूषत् … तत् ष॒ट्त्रिं॒शतं स॒हस्राण्यपश्यदात्म॒नोऽग्नीनर्का॒न् मनोम॒यान्मनश्रि॒तः S'atBr. X. v. 3.3; **14** a synonym of *kleśa* क्लेशानां पर्यायः कतमः। बहवः पर्यायाः। … परिदाहा उपायासा रणा अग्नयो ज्वराः Yogācā. 167.3; **15** heat of fire यान-प्लवनवाहनाग्न्यातपांश्च भुक्तवान् वर्जयेत् AṣṭāSaṁ. i. 68.5 (1.10); प्रवातः …। श्रमाग्निमूर्च्छाश्च जयेत् AṣṭāSaṁ. i. 79.22 (1.12); अग्निरामस्तम्भशीतशूलोद्वेष्टक-प्रशमनानाम् (अग्र्यः) AṣṭāSaṁ. i. 82.24 (1.13); स्त्रीकोपाग्निश्रमांस्त्यजेत् S'ārṅgaS. ii. 12.152; **16 i** a mystic fire (found in the Mūlādhāra) मूलाधारे वसेदग्निस्तस्मान्नादोऽभिपद्यते। पञ्च स्थानानि भित्त्वासौ व्यक्तो भवति मूर्धनि BṛDharmaP. i. 44.20; **16 ii** power known as Kuṇḍalinī अग्निं स्वाधिष्ठानगताग्नितेजोमयीं कुण्डलिनीमिच्छध्वम्। इच्छादण्डेनाहत्योत्थापयध्वम् LalitāSaBh. 56.16 (*on* 91); 56.30 (*on* 91); 77.28 (*on* 113); **17** fire or heat (in the various elements of the body) ओजस्तेजोऽग्नयः प्राणाः CaraS. vi. 15.3 (1941 Ed.); अग्नयो दोषदूष्येषु संलीना दश देहिनः S'āraTi. 1.45; धातवः सप्त भूतानामन्तः सप्ताग्नयः स्थिताः BhāvPra.(S'ā.) 186.6(7); **18** danger from fire श्रीरग्निर्बन्धुनाशश्च NāraS. 42.1; **19** Hiraṇyagarbha अग्निर्हिरण्यगर्भो वा ह्यापस्तत्कारणं मताः BṛĀraUBhVā. iii. 2.18; **20** Virāj अग्निः सोऽण्डस्या-न्तर्विराट् प्रजापतिः प्रथमजः कार्यकारणसंघातवान् जातः BṛĀraUBh. 23.3 (*on* i. 2.2); अप्सु कारणभूतासु तस्मादग्निः प्रतिष्ठितः BṛĀraUBhVā. i. 2.167 (comm. अग्निरिति पार्थिवो विराड् उच्यते); **21** sacrifice यद्यग्निर्याग एवमसावनुयष्टुं शक्यते TantrVā. 614.17 (*on* ii. 3.21); **22** an incarnation of the god of fire अतोऽग्निना मया सर्वतः सदुद्धारार्थम्…श्रुतिसूत्राणि योजयता सर्वो मोहो निराकृतो वेदितव्यः AṇuBh. 135.17 (*on* ii. 2.26); **23** the world presided over by the god of fire अग्नेरनन्तरं वायुं विद्वान् गच्छति VedāntKau. 413.18 (*on* iv. 3.2); **24** a kind of earth-quake चत्वारो भूमिकम्पास्तु गर्गः प्रोवाच बुद्धिमान्। अग्नि-र्वायुस्तथापश्च चतुर्थस्त्विन्द्र उच्यते AVPari. lxii. 1.1; **25 i** one of the presiding deities of speech वाचस्तु…अग्निरिन्द्रश्च…क्रमाज्ज्ञेया अधिदेवा विचक्षणैः LakṣmīT. 5.65; **25 ii** one of the two presiding deities of the eight-syllabled Sudarśana *mantra* इन्द्राग्नी देवते क्रमात् ĪśānS'iPa. i. 37.9; **25 iii** one of the presiding deities of the Lavaṇa *mantra* अग्नी रात्रिः…भद्रकाली च देवताः S'āraTi. 22.97; **25 iv** one of the presiding deities of the Vyāhṛtis अग्निर्वायुस्तथा सूर्यः … देवताः समुदाहृताः BṛParāSm. 2.63; अग्निवाय्वादित्या व्याहृतिदेवतास्तिस्रः CaturCin. iii(1). 130.8; **25 v** the presiding deity of the first syllable of the Gāyatrī *mantra* अथास्याः प्रतिवर्णं तु दैवतानि भवन्ति हि। अग्निः प्रजापतिः ĪśānS'iPa. i. 9.112; **25 vi** the presiding deity of the fifth syllable of the eight-syllabled *mantra* for Viṣṇu अग्निर्वायुरेव च… वर्णानां देवताः स्मृताः ĪśānS'iPa. i. 33.6; **25 vii** mouth of Gāyatrī सविता देवता यस्या मुखमग्निरुदाहृतः।…गायत्री सा विशिष्यते DakṣaSm. 2.51; **25 viii** the presiding deity of the first day of the lunar fortnight तिथीनां क्रमश-स्त्वासां देवताः…।…अग्निर्दस्रौ ĪśānS'iPa. i. 4.33; **25 ix** one of the deities connected with *Agnihotra* अग्निहोत्रदेवताभ्यः सूर्याग्निप्रजापतिभ्य इति यावत् SmṛtiCan. ii. 572.8; **25 x** (twenty-three) deified types of fire अग्नयो वा एते बहवो यत् सौरो गाणपः शाक्तः शैवो वैष्णवः…क्रव्यादः तस्माद्यमग्निमिच्छेत्तन्नामोहेत्। अमुकाग्नये त्वां प्रथमामुदगायतां रेखामुल्लिखामि PārāSū. 51.3; **25 xi** presiding deity of the constellation Kṛttikā कृत्तिकादीनामष्टाविंशतिनक्षत्राणां क्रमेणाग्न्या-दयोऽष्टाविंशतिरेव देवता भवन्ति, आह च द्वावग्नी SthānṬ. 78B.5; मारुतेन्द्राग्नि-मित्रकाः (प्रोक्ता नक्षत्रदेवताः) TantrRā. 21.74; **25 xii** one of the regents or presiding deities of quarters (यजेल्लोकपालान्) इन्द्रमग्निं यमम् S'āraTi. 4.114; ततो दशदिगीशाः स्युरिन्द्रोऽग्निर्यम एव च ĪśānS'iPa. i. 2.110; इन्द्राग्निवैवस्वत-राक्षसेशांस्तोयेश्वरम्…यजतु ĪśānS'iPa. i. 33.77; विद्याङ्गपञ्चकं पश्चादाग्नेय्यादिषु (दिक्षु) विन्यसेत्। अग्नीशरक्षोवायूनां दक्षिणे च यथाक्रमम् MālinīT. 8.76; इन्द्रोऽग्निः…रक्षः…सिञ्चन्तु त्वां दिगीश्वराः MahNirvāT. 10.169; **25 xiii** regent of the south-east quarter प्रागाद्यास्वष्टसु दिक्षु क्रमेण … रां अग्नये … नमः NityoNi. 24.15; **25 xiv** god of the *udātta* accent अग्निरुच्चस्य दैवतम् YājñaS'i. 2; श्यामं तु स्वरितं विद्यादग्निरुच्चस्य देवता S'aiśiS'i. 135; **25 xv** deity presiding over time अग्निः कालाभिमानिनी देवता GītāBh.(S'aṅ.) 247.17 (*on* 8.24); **25 xvi** presiding deity of the sword असेरग्निश्च देवता NītiPra. 3.35; **26 i** name of one of the Vāstudevatās अग्निः पूषा च वितथः… दक्षिणदिग्गताः S'āraTi. 3.14; अग्निर्वितथकीनाशभृङ्गराजाश्च दक्षिणे ĪśānS'iPa. ii. 27.84; अग्निः पूषा च वितथो यमोऽथ गृहरक्षकः।…दक्षिणकोष्ठगः TantrRā. 30.23; **26 ii** name of one of the ten Rudras governing the South-East quarter

अथाग्नेः (दिशः नियन्तारः रुद्राः) भस्मक्षयान्तकहरज्वलनाग्निहुताशनाः…अग्निदिग्गताः MṛgendraT. i. 13.126; **26 iii** name of one of the hundred Rudras occupying the ten quarters अण्डाद्वहिः शतरुद्राः दशदिक्षु व्यवस्थिताः । अग्नी रुद्रो हुताशश्च पिङ्गलः खनको हरः ĪśānŚiPa. ii. 177.74; **26 iv** name of one of the attendants of Viṣṇu belonging to the squad of Kumudākṣa अग्निवर्णोऽहि(? ग्नि)रेव च PāraS. 17.159; **26 v** one of the 1000 names of Bālakṛṣṇa (श्रुत्वा श्रीवालकृष्णस्य नाम्नः साहस्रकं प्रिये) अग्निः … PāñcRā. (Nā.) iv. 8.134; **26 vi** one of the attendants of Skandasena अग्निरग्निसमानश्च (स्कन्दसेनस्य पार्षदा बलिभोजिनः) TantrSa. 9.161; **26 vii** one of the deities of the eastern gate अग्निः प्रजापतिः सोमः … इत्येतानि प्राग्द्वाराणि दैवतानि … तर्पयामि BaudhDS. ii. 5.16; **26 viii** (Jain.) a group of Bhavanavāsin gods called Agnikumāras (cf. TattvārthāSū. 4.11); दीपाग्निविद्युत्स्तनितानिलाश्च VarāṅgaC. 9.4; असुरा नागाः सुपर्णा विद्युतः अग्नयश्च SthānT. 29A.2; प्रान्ते सारस्वतादित्याग्न्यरुणगर्दतोयकाः । … लोकान्तिकामराः TriṣaŚaPuC. ii. 3.763; **26 ix** a leader of Śiva's attendants on South-Eastern side of the temple अग्निरग्निसमानश्च (आग्नेयां कोटिनायकाः) ĪśānŚiPa. ii. 49.136; ii. 54.91; **26 x** name of one of the seven sages during the epoch of Tāmasa Manu काव्यः पृथुस्तथैवाग्निर्जह्नुर्धाता च भारत । कपीवानकपीवांश्च तत्र सप्तर्षयो नृप ।… तामसस्यान्तरे मनोः HariVaṁ. 7.18; तामसस्यान्तरे…काव्यश्चैत्रोऽग्निः…।पीवरश्चर्षयो ह्येते सप्त तत्रापि चान्तरे ViṣṇuP. iii. 1.18; MārkP. 74.59; आत्रेयश्चाग्निरित्येव…ऋषयस्तामसान्तरे VāyuP. ii. 1.41; कविः पृथुस्तथैवाग्निः…मुनयः सप्त तामसे MatsyaP. 9.15; BrahmāṇḍP. i. 36.47; ViṣṇuDhaP. i. 179.3; BrahmP. 5.20; PadmP. v. 7.94; NaraP. 24.9 (61.11); तृतीयस्यान्तरे मनोः । … हविष्मान् क(? का)श्यपश्चापि वपुष्मांश्चैव वारुणः । आत्रेयोऽथ वसिष्ठश्च ह्यनयस्त्वङ्गिरास्तथा । चारुधृष्यश्च पौलस्त्यो निःस्वरोऽग्निस्तु तैजसः । सप्तैते ऋषयः प्रोक्तास्त्रयो देवगणाः स्मृताः ŚivaP. v. 34.52 (445B. 9); **26 xi** name of a son of Ūru and Āgneyī ऊरोरजनयत् पुत्रान् षडाग्नेयी तु सुप्रभान् । अग्निं सुमनसम् MatsyaP. 4.43; **26 xii** personified fire who married Vikeśī and begot the planet Mars अग्नि(? ग्ने)र्विकेश्यां जज्ञे तु युवासौ लोहिताधिपः MatsyaP. 128.49 = BrahmāṇḍP. i. 24.91; **26 xiii** name of the first (mind-born) son of Brahmā in the epoch of Svāyambhuva Manu (he is also known as Abhimānin, who had three sons from his wife Svāhā and gave rise to a family of 49 fires) योऽसावग्न्यभिमानी स्यात् ब्रह्मणस्तनयोऽग्रजः । तस्मात् स्वाहा सुताँल्लेभे त्रीनुदारौजसो द्विज । … तेषां तु सन्ततावन्ये चत्वारिंशच्च पञ्च च ViṣṇuP. i. 10.14; योऽसावग्निरभिमानी ह्यासीत् स्वायंभुवेऽन्तरे । ब्रह्मणो मानसः पुत्रः VāyuP. i. 29.1; MatsyaP. 51.2; BrahmāṇḍP. i. 12.1; SkandP. v(1). 4.7; अग्निश्च पितरश्चैव ब्रह्मपुत्रौ तु मानसौ AgniP. App. 4.20; NaraP. 5.19; योऽसावग्निरभीमानी ब्रह्मणस्तनयोऽग्रजः । तस्मात् स्वाहा सुताँल्लेभे त्रीनुदारौजसो नृप NaraP. 5.32; **26 xiv** name of the lord of Saṁvatsara (in the cycle of 5 years) आद्यः संवत्सरो नाम… । संवत्सरोऽग्निः ViṣṇuDhaP. i. 82.55; **26 xv** name of the son of Saṁvatsara संवत्सरसुतो ह्यग्नि ऋत इत्युच्यते बुधैः BrahmāṇḍP. i. 13.23; **26 xvi** name of a son of Marutvatī (and Dharma or Manu) मरुत्वती मरुत्वतो देवानजनयत् सुतान् । अग्निं चक्षुं (v. l. अग्निश्चक्षू) रविर्ज्योतिः (v. l. रविज्योतिः) MatsyaP. 171.52; मरुत्वती मरुत्वतो देवानजनयत् सुतान् । अग्निश्चक्षुरिति ज्योतिः सावित्री(? त्रो) मित्र एव च PadmP. v. 37.99; **26 xvii** name of a son of Aṅgiras and Smṛti स्मृतिमङ्गिरसं(? से) प्रादाद् दक्षः … । तस्यां संजनयामास अग्निं च भरतं तथा ViṣṇuDhaP. i. 107.81; VāyuP. i. 28.14; स्मृतिश्च सुषुवे पत्नी मुनेश्चाङ्गिरसस्तथा । लब्ध्वानुभावमग्निश्च कीर्तिमन्तम् LiṅgaP. i. 5.45; **26 xviii** seer of a particular *mantra* अत्राग्निश्च मा मन्युश्चेत्यस्य अग्निर्ऋषिः Aparā. 49.4 (*on* 1.24); अग्निर्ऋषिः । दूर्वा देवता । अनुष्टुप्छन्दः Aparā. 130.17 (*on* 1.100); सूर्यश्चेत्यस्य मन्त्रस्य प्रकृतिः छन्दः अग्निः ऋषिः SmṛtiCan. ii. 360.19; **26 xix** name of members of Kaśyapa family, Pravaras of Kaśyapa-gotra अथ कश्यपाः ।…अग्नयो देवयः सौर्याः VīraMi.(Saṁskāra.) 649.19; **26 xx** name of one of the ten Pitṛs associated with South-West अङ्गिरस्वांस्तथा चाग्निः सप्तमः कव्यवाहनः । दशैते पितरः ख्याताः स्थिता निर्ऋतिगोचरे ĪśānŚiPa. ii. 57.74; **26 xxi** fire as one of the eight forms of Śiva क्ष्माग्नियजमानार्कान् जलवातेन्दुखानि च । प्रतितत्त्वं न्यसेदष्टौ मूर्तीः AgniP. 92.45; VāyuP. i. 27.35; NīlaP. 1086; ŚivaP. iii. 2.4 (296A. 11); **26 xxii** one of the eight Vasus, called Anala अग्निर्वा नाम वसुः इन्द्र इव संग्रामे स्थितवान् NyāySu.(So.) 1086.15 (*on* iii. 2.3); **26 xxiii** the *rathantara* Sāman मन्थने हि अग्निर्गीयते ChāndoUBh. 105.12 (*on* ii. 12.1) (comm. रथन्तरसाम्नः अग्नौ प्रतिष्ठितत्वात् रथन्तरं साम अग्निपदाभिधेयम्); **26 xxiv** personal name of a Brahmin (short form of Agnibhūti) उवाच प्रहसन्नग्निर्भर्वह्निः किं प्रयोजनम् PadmP.(Ra.) 109.59; **26 xxv** name of one of the 28 hells कणधूम्रस्तथाग्निश्च…अष्टाविंशतिरित्येते (नरकाः) ŚivaP. v. 8.34 (*on* 415B. 7); **27** (in Tantra) mystic name of various letters or syllables **27 i** of '*i*' अकारादिक्षकारान्ता वर्णसंज्ञाः क्रमाद् ब्रुवे । वातो मरुच्चाग्निर्वह्निर्धरा क्ष्मा जलवारिणी Tantrābhi. v. 40.3; माधवः सूक्ष्मविद्याग्निः इकारः Tantrābhi. viii. 53.10; अग्निर्वह्निः शुचिस्तेजः Tantrābhi. viii. 60.5; शून्यमग्नियुतं पश्चाद्रयो व्याप्तेन संयुतः । सदाहोऽग्नी रसः स्थिरा TantrRā. 3.10; रयोऽग्निना युतः TantrRā. 3.64 (comm. रयः तकारः अग्निनायुतः इकारसहितः = ति); अग्निहंसश्च पूर्वाणौ(? णौं) पश्चादादित्रयं तथा TantrRā. 13.63; मायाधराग्निवातस्वैः कृताद्यर्णाः समीरिताः TantrRā. 25.8; **27 ii** of '*e*' अग्निर्वाग्भव एव च । … ए Tantrābhi. vii. 48.5; **27 iii** of '*ai*' ऐर्लज्जा…पीठेशोऽग्निः समातृकः Tantrābhi. ii. 9.10; **27 iv** of '*r*' अग्निः…रकारस्य मयाख्यातं श्यामातन्त्रे सुरेश्वरि UddhāK. 5.52; रोऽसुः पञ्चकसीशोऽग्निरङ्कुशं परशुर्विणी Tantrābhī. i. 3.14; अशेषदुरितप्लोषात्सोऽग्निरित्युच्यते बुधैः AhirbuS. 19.37; अस्थ्यग्निगोविन्दनवैर्लक्ष्मीबीजं समीरितम् PañcaRā.(Nā.) iii. 13.25; वाय्वग्निसलिलेन्द्राणां धारणानां चतुष्टयम् ParāTri. 97.15; वाय्वग्निभूजलाकाशाः पञ्चाशल्लिपयः क्रमात् KulārT. 15.96; नकुलीशोऽग्नि मारूढः ŚāraTi. 9.2; 19.55; त एव मरुदग्नीलाम्भांसि वान्ता भवन्ति हि ĪśānŚiPa. i. 1.78; i. 13.48; साग्निमनुस्वरबिन्दुस्फुरितान्त्यार्णैकबीजमजितादौ । कुहचित् कोपमयं च स्यादन्ते नारसिंहमपि तत्त्वम् TantrSa. 5.55; अग्निः – रेफः TantrSā.(K.) 84.9; VariVaRaha. 12; SetuBa. 82.12; **27 v** of '*raṁ*' अग्नी रेफश्च वह्निश्च हुतभुग् हव्यवाहनः । रंबीजोद्धारमेतद्धि कृत्रिममपरं स्मृतम् UddhāK. 1.59; अग्निबीजं रम् UddhāK. 3.69; **27 vi** of '*rāṁ*' तारं लज्जा श्रियम् अग्निः UddhāK. 1.57; **27 vii** of '*ṣa*' नृसिंह्म-(? सिंह)श्चाग्निरूपश्च षकारो भास्करस्तथा JayāS. 6.55; = LakṣmīT. 25.26; षः श्वेत उष्मा सूर्याग्निरजेशः कालधूमकः Tantrābhi. vii. 51.16; **27 viii** of '*haṁ*' तारशुक्राग्निपुंमन्त्रो वृश्चिकक्ष्वेलनाशनः ĪśānŚiPa. i. 40.67; **27 ix** of the group of ten '*vyāpaka*' syllables य र ल व श ष स ह क्ष ज्ञ, अकलङ्केन्दुसूर्याग्निं लक्ष्मीरूपमुपास्महे LakṣmīT. 1.2; **27 x** of the group of ten syllables formed by choosing the second syllable from the ten groups ह्रस्व, दीर्घ, संधिसंभव, and seven groups of the consonants i. e. इ, ई, ए, ख, छ, ठ, थ, फ, र, and क्ष, वाय्वग्निभूजलाकाशाः पञ्चाशल्लिपयः क्रमात् ŚāraTi. 2.10; **28 i** fiery, vehement (in the metaphorical sense of resembling the fire in regard to its qualities) मुख्यपूर्वश्च गौणो भवति यथाग्निर्माणवक इति BrahmSūBh.(Bhā.) 7.28 (*on* i. 1.1); "अग्निर्वै ब्राह्मण" इति अग्निसदृश इत्यर्थः Kāśi. iii. 146.21 (*on* 5(6).20); अग्निर्बटुरित्यादौ Loc. 197.16 (*on* 3.33); VyaktiVi. 36.4; ŚatDū. 130.23; NyāyPari. 218.11; NyāySu.(Ja.) 75B.4 (*on* i. 1.1); PratāYaBhū. 45.1; Tarkāmṛ. 21.4; Prasā. i. 961.16; Bhāsk. ii. 190.24; (*on* ii. 4.15); **28 ii** a fiery person, a fire-brand अग्निस्सम्यगधीतेऽसौ जहासोच्चैश्च मस्करः NaiṣkaSi. 164.1; **29** gold रुक्माग्निहेमतपनीयकभास्कराणि RājNi. 206.6; cf. **अग्निदान** [the Kośas give *agni* as one of the meanings of the following words अग्निहोत्र ViśvaPra. 147.273; ŚabdaRaSaK. 284.14; अङ्कुति ViśvaLoK. 132.76; अजिष्णु NānārthāSaṁ. ii. 60.156; अञ्चति NānārthāSaṁ. ii. 59.142; Prasā. ii. 605.20; अद्मनि NānārthāSaṁ. ii. 60.154; Prasā. ii. 604.7; अनल NānārthSaṁ. 7.62; MediK. 161.57; NānārthaMañ. 1691 etc.; अनेधस् NānārthāSaṁ. ii. 11.11; अपुप NānārthāSaṁ. ii. 55.102; अमनि NānārthāSaṁ. ii. 60.152; अरर् NānārthāSaṁ. ii. 49.34; अर्दति NānārthāSaṁ. ii. 11.8; अलुम NānārthāSaṁ. ii. 11.7; अशित्र NānārthāSaṁ. ii. 58.132; आत्मन् Vaija. 214.7; ŚabdaRa.(Vā.) 3746 etc.; आशुशुक्षणि Vaija 269.50; Prasā. ii. 604.5; आशौचनि NānārthāSaṁ. iii. 9.35; इषिर KośaKaTa. 2.8000; उदर्चिस् AnekāSaṁ. 3.742; उदर्चित्(? स्) NānārthāSaṁ. ii. 70.278; उद्ध MediK. 27.2; ŚabdaRaSaK. 69.4; उशि Vaija. 230.8; उष्ण Vaija. 230.8; एकश NānārthāSaṁ. ii. 72.295 (v. l. एतश); एधतु MediK. 64.102; एनश NānārthāSaṁ. ii. 72.295; क MediK 2.15; कपिल TrikāŚe. iii. 3.386; ViśvaLoK. 341.69; ŚabdaRaSaK. 302.12; कर्क AnekāSaṁ. 2.4; NānārthāSaṁ. i. 56.160; कर्पर Vaija. 240.19; कि DvyakṣaNā. 1.17; कीनाश NānārthāŚaṁ. ii. 89.486; AnekāNi. 54; कुतप Vaija. 259.29; कुफाकु (v. l. कुपाकु) NānārthāSaṁ. ii. 95.555; कृष्ण NānārthaMa. 569; कृष्णवर्त्मन् MediK. 106.235; केतु NānārthaMa. 667; कोण KośaKaTa. 2.4834; क्य DvyakṣaNā. 2.9; खौ DvyakṣaNā. 1.22; ख्य DvyakṣaNā. 2.9; गर्भ Vaija. 215.21; AnekāSaṁ. 2.303; गै EkārthaNā. 1.25; घासि Prasā. ii. 607.14; घृष्वि Prasā. ii. 605.13; चर्षणि NānārthāSaṁ. ii. 111.734; चित्रक NānārthāSaṁ. i. 21.2; KośaKaTa. 1.3804; चित्रभानु NānārthSaṁ. 37.13; चौ EkārthaNā. 1.35; छिदिर AnekāSaṁ. 3.548;

NānārthāSaṁ. ii. 114.764; जगग्नु ViśvaPra. 92.87; जन्यु ViśvaPra. 115.12; MediK. 122.27; जरुढ NānārthāSaṁ. ii. 18.86; जागृवि NānārthāSaṁ. ii. 18.89; जायु Prasā. ii. 601.10; जिष्णु NānārthāSaṁ. i. 84.481; जीर NānārthāSaṁ. i. 84.483; ज्योतिस् Vaija. 224.10; NānārthSaṁ. 39.8; ज्ञ DvyakṣaNā. 2.63; ज्वलन NānārthāSaṁ. ii. 115.778; ञ EkārthaNā. 1.42; ञि EkārthaNā. 1.43; तनूनपात् NānārthāSaṁ. iii. 11.59; तपन NānārthāSaṁ. ii. 119.824; तमोनुद् AmaK. 2513; Vaija. 241.28; DharK. 1171; तमोपह AmaK. 2812; AnekāK. 965; तमोहन् ViśvaLoK. 196.69; तरुज NānārthāSaṁ. ii. 118.820; तुत्थ AnekāSaṁ. 2.214; ViśvaPra. 75.5; तेजस् AnekāSaṁ. 2.569; NānārthaMa. 1893; त्रिधामन् NānārthāSaṁ. ii. 19.95; दक्ष ViśvaLoK. 402.6; दक्षाय्य, (v- l. दक्षाय्यं, दक्षार्य) NanārthāSaṁ. ii. 126.898; दव NānārthāSaṁ. i. 26.62; दहन AnekāSaṁ. 3.373; MediK. 93.75; दाव NānārthāSaṁ. i. 26.63; दुरासद NānārthāSaṁ. iii. 50.282; देवताड AnekāSaṁ. 4.72; ParaNā. 3099; देवृ NānārthāSaṁ. i. 95.618; द्यु ViśvaPra. 115.1; धनञ्जय Vaija. 267.24; TrikāŚe. iii. 3.315; धव DvyakṣaNā. 2.34; धिष्ण्य AmaK. 2645; AnekāSa. 320; DharK. 1877; धूमकेतु AmaK. 2451; AbhidhāRaMā. 5.54; ध्व DvyakṣaNā. 2.34; नीका ŚeṣaNā. 1711; नै EkārthaNā. 1.68; पचि NānārthāSaṁ. i. 105.731; पतङ्ग Vaija. 242.40; NānārthaMa. 314; पवमान Vaija. 267.27; ŚabdaRa.(Vā.) 4432; पवित्र Vaija. 261.58; पशुपति Vaija. 267.26; पाचल ParaNā. 3228; MediK. 166.109; पाञ्चजन्य ŚabdaRaSaK. 247.17; पाय MediK. 76.9; पावक DharK. 119; MediK. 10.17; पि EkārthaNā. 1.69; पिङ्गल TrikāŚe. iii. 3.401; ViśvaPra. 155.78; पीति NānārthāSaṁ. i. 109.779; पुरोहित NāmaMāli. 33; पृथु MediK. 76.10; प्रजापति Vaija. 267.34; प्रभाकर MediK. 154.279; ŚabdaRaSaK. 290.9; प्राचीनबर्हिस् Vaija. 269.54; ŚabdaRa.(Vā.) 4479; प्रुक्षि NānārthāSaṁ. i. 28.80; प्लुक्षि NānārthāSaṁ. i. 28.80; Prasā. ii. 604.14; फल्गुन ŚabdaRa.(Vā.) 4428; बभ्रु AnekāSaṁ. 2.431; AnekāK. 697; बर्हिस् Vaija. 234.53; Liṅgānu.(He.) 12.1; बहुल AmaK. 2733; AnekāSa. 16; ब्रह्मन् Vaija. 234.54; भल्लातकी KalpaK. 256.71; भास्कर MediK. 147.191; ŚabdaRaSaK. 277.3; भुज NānārthāSaṁ. i. 28.87; मखिन् NāmaMāli. 33; मन्दसान NānārthāSaṁ. iii. 68.493; मरत, (v. l. मरुज) NānārthāSaṁ. ii. 168.1381; मलिनमुख MediK. 22.18; मलिम्लुच् TrikāŚe. iii. 3.77 महावीर Vaija. 278.21; यज्ञ Vaija. 217.47; NānārthāSaṁ. i. 29.97; री EkārthaNā. 1.82; वनि NānārthāSaṁ. i. 145.1199; वमि NānārthāSaṁ. i. 145.1200; वसु Liṅgānu.(Pā.) 104.25; AbhidhāRaMā. 5.64; Vaija. 236.78; AnekāK. 918. etc. वहतु NānārthāSaṁ. ii. 27.187; वहि NānārthāSaṁ. i. 145.1198; वह्नि NānārthāSaṁ. i. 145.1198; ŚabdaRa.(Su.) 4.111; वारूढ MediK. 46.9; वाहक NānārthāSaṁ. ii. 194.1683; विधु Vaija. 218.55; Prasā. ii. 610.13; विभाकर AnekāSaṁ. 4.280; DharK. 2018; विभावसु Vaija. 268.39; विरोचन AmaK. 2551; AnekāNi. 10; etc. विशिख NānārthaMa. 240; विश्वंभर Vaija. 278.22; विश्वदेवाः (v. l. विश्वेदेवाः) NānārthāSaṁ. iii. 16.114; वीर ŚabdaRa.(Vā.) 4002; वृषाकपि Nānārthā. Saṁ. iii. 76.584; व्रत Vaija. 226.31; NānārthāSaṁ. i. 143.1178; शिखिन् Vaija. 218.60; AnekāNi. 5. etc.; शुक्र Liṅgānu.(He.) 106.9(C); KalpaK. 476.139; शुक्ल NānārthāSaṁ. i. 160.1381; शुचि AnekāSa. 11; DharK. 391; etc. शुन्ध्यु NānārthāSaṁ. i. 162.1401; KośaKaTa. 1.447; शुषिर AnekāSaṁ. 3.607; ViśvaLoK. 315.231; शोण AnekāSaṁ. 2.154; ViśvaPra. 48.11; सध्रि NānārthāSaṁ. i. 169.1484; सप्तार्चिस् AnekāSaṁ. 3.753; KośaKaTa. i. 447; सभ्य AnekāK. 630; समिध NānārthāSaṁ. ii. 32.239; सम्राज् Vaija. 219.61; सुषिर ViśvaPra. 135.129; सृणीक NānārthāSaṁ. ii. 221.1998; स्थवि Prasā. ii. 605.14; स्वाहानाथ NāmaMāli. 33; स्वैरिन् NāmaMāli. 33; हर Vaija. 219.67; हरि Vaija. 238.99; होमि ViśvaLoK. 248.40]

²**अग्नि** (ag-ni) *m.* (Gr.) a technical term for nouns ending in *-i* and *-u* इदुदग्निः Kātan. ii. 1.8; अग्नेरमोऽकारः Kātan. ii. 1.50; ii. 2.1.

अग्निऋक्ष (agni-ṛkṣa) *n.* the Pleiades अभिपूजनीया । ग्रीवाग्निऋक्षे MatsyaP. 55.12; अग्निऋक्षं तु कृत्तिका CaturCin. ii(2). 682.1.

अग्निक (agni-ka) *m.* **1 A** fire यथा काष्ठचयं दूरात् प्राप्य घोरतरोऽग्निकः HārīS. i. 3.17; **1 B** the fire-god चन्द्रसूर्याग्निकादीनां मण्डलानि क्रमाद् यजेत् BhaviP. 397A. 34 (ii(3). 4.9); **2 A** the plant called *citraka* or *Plumbago zeylanica* घृतम्…सिद्धं वा हितमात्रमाहुः पत्तूरातगलाग्निकैः SuśruS. vi. 9.19; तीक्ष्णं धूमं देवदार्वग्निकाभ्याम् … युक्तमत्रादिशन्ति SuśruS. vi. 23.10; जाजीपिप्पलीमूलदाडिमवृकीचव्याग्निकम् … समकृतं स्यात् HārīS. iii. 7.64; iii. 11.50; अग्निको बस्तलोमानि पिचुमन्दश्च धूपनम् । शीतपूतनया ग्रस्ते तच्चेदं च चिकित्सितम् KāśyaS. 104B. 18; संचूर्ण्य व्योषरास्नामृताग्निकान् AṣṭāHṛ. iv. 3.63; iv. 7.104; व्रणानामवसादनम् । जातीमुकुलकासीसमनोह्वालपुराग्निकैः AṣṭāHṛ. vi. 25.49; देवदार्वद्धिस्वगुप्ताग्निकगोक्षुरु। … तैर्विपाचितः । क्षीरेण च जयत्याशु ज्वरकासहलीमकान् AṣṭāSaṁ. ii. 19.24 (4.4); ii. 23.25 (4.4); ii. 38.17 (4.7); कल्याणकं महातिक्तं षट्पलं पयसाग्निकः AṣṭāSaṁ. ii. 55.7 (4.9); ii. 106.19 (4.19) कटुत्रिकविडङ्गहिङ्गुविडसैन्धवैलाग्निकान्…विचूर्ण्य KalyāKā. 8.38; आलेपयेत्सैन्धवशक्रमर्दकुष्ठाग्निकत्रिकटुकैः KalyāKā. 11.94; भल्लातकास्थ्यग्निकबिल्वपेशीभृङ्गार्कदुग्धहरितालमनःशिलाश्च ।…दग्ध्वा KalyāKā. 11.97; 11.123; 12.23; 12.124; चित्रको दहनो व्यालः पाठिनो दारुणोऽग्निकः DhanvNi. 86.8; AbhidhāMañ. 9.6; अग्निकः सर्ववर्णश्च…दीपनः ViṣṇuDhaP. ii. 49.32; सिद्धं वृषाग्निकैरण्डैः सर्पिषा षष्टिकोदनम् । मुद्गयूषेण संभोज्यस्तमेवानुपिबेत्ततः Hastyāyur. 275.26 (2.53) नादेयीकुटजार्कशिग्रुबृहतीस्नुग्बिल्वभल्लातकव्याघ्रीकिंशुकपारिभद्रकजटापामार्गनीपाग्निकान् … दग्ध्वा…उदितं गुल्मोदराष्ठीलिषु SiddhYo. 30.32; 51.61; अग्निको यवचिञ्चा च… दोलास्वेदेन तत् पक्वं हेमजारणमुत्तमम् Rasā. 11.86; **2 B** the plant called *bhallātaka* or *Semecarpus anacardium* कोषातक्योऽग्निकः पाठासूर्यवल्ल्यमृताभयाः । …एषां यवागूः…हन्ति विषद्वयम् SuśruS. v. 2.45 (comm. अजमोदः। मोरट इत्यन्ये) AṣṭāHṛ. vi. 35.21; पिप्पल्यः सैन्धवाग्निकौ (कवले संप्रयोजयेत्) SuśruS. vi. 24.36 (comm. अग्निकः अजमोदा । … सर्वेषु प्रतिश्यायेषु हितः); चित्रामूलाग्निकश्यामात्रिव्योषैर्वा शृतं पयः । … पिबेत् KāśyaS. 341B. 7; अग्निको गृहधूमश्च भवेद्भेदनमेकशः । काकनासाक्षिविट्क्षारैर्भेदयेच्छस्त्रवर्जितम् Hastyāyur 364.1 (3.1); भल्लातकः स्मृतः … अग्निकः DhanvNi. 123.11; BhāvPraNi. 26.228; BhāvPra.(Bhā.) 6(2). 229; ŚārṅgaS. iii. 11.86; **2 C** cocoanut tree of red variety नालिकेरे … । रक्ते स्वर्णोऽग्निकश्च Vaija. 63.221; **3 A** a species of snakes वडङ्गोऽग्निको बभ्रुः SuśruS. v. 4.33; **3 B** an insect of scarlet colour, *Coccus cacti* इन्द्रगोपस्त्वग्निरजो वैराटस्तितिभोऽग्निकः AbidhāCin. 1209; ParaNā. 1101; ŚabdaRa.(Su.) 4.283; KalpaK. 337.176; **4** the south east अनिले चाग्निके वापि पुष्करिण्या(°णीश्)च कल्पयेत् MānaSā. 40.50 **5** the number three अग्निका(कम)द्वितुङ्गं स्यात् MānaSā. 20.14; **6 i** name of a leader of Śiva's hosts उद्वाहं देवदेवस्य जग्मुः … अग्निकः शतकोट्या वै … एते चान्ये च गणपाः SkandP. i(2). 26.44; (गणपः) अग्निकः शतकोट्या वै (तत्राजगाम) ŚivaP. ii(1). 20.18 (65A. 12); ii(5). 33.17 (259B. 6); **6 ii** name of the commander-in-chief of the Vetālas व्यजिज्ञपत्…वेतालपतिस्तमेकः । असन्महासैन्यपतेस्तनूजां विद्याधरेशैर्निहतस्य देव । पश्याग्निकाख्यस्य हरति KathāSaSāg. viii. 5.125.

अग्निक (agni-ka) *n* the Akayou nut, the nut of *Semecarpus anacardium* इन्द्रबलाग्निकम्…। तद्रसाक्तं त्रिकटुकं चूर्णं भक्ष्यविषापहम् AgniP. 296.8.

अग्निक (agn-ika) *adj.* who keeps the sacred fire जुहुयादग्निको विप्रः BṛParāSm. 4.189 (185)

अग्निकण (agni-kaṇa) *m.* spark of fire बृहच्छिलानिष्ठुरकण्ठघट्टनाद्विकीर्णलोलाग्निकणं सुरद्विषः । जगत्प्रभोरप्रसहिष्णु वैष्णवं न चक्रमस्याक्रमताधिकन्धरम् ŚiśuVa. 1.54; (विनायकः) सः…सायकद्वयम् । मुमोच दैत्यमालक्ष्य मुञ्चन्नग्निकणान्मुहुः GaṇeP. ii. 60.49; ii. 63.8; स मर्कटः…प्रदुद्राव विधूयाग्निकणान्बहून् SkandP. iii(3). 20.59; YogVā. iii. 43.33; तानग्निकणसूच्यादिप्रवेशैः … र्जनः । अत्यक्तानसुभिर्घोरामवस्थामन्वबीभवत् RājTa.(Ka.) 8.444; वर्षत्यग्निकणानिर्वोष्णकिरणः … ग्रीष्मे SūktiMu. 60.1; मत्कर्मणः प्राच्याचन्द्रादग्निकणावलिः SamarāSaṁ. 3.30; अग्निकणानां समत्वेऽपि श्रोत्रियागारादग्निकण आह्रियते VedāntKau. 238.14 (*on* ii. 3.47); अग्निकणसदृशैः सूर्यकिरणैः दग्धं राजशरीरम् SiṁhāDvā. 143.5 (23); धैर्येणोपद्रुतो राजा शुश्रूवान्नासहिष्ट तान् । बालोऽग्निकणविप्लुष्टः पद्मरागमिवामलम् RājTa.(Jo.) 1237; वीरव्रजपाणिमुक्तपृषत्कवक्त्रास्फलनप्रभूताः । रेजुः पतन्तोऽग्निकणाः HammīMaKā. 11.83; भटाः … अयोमयीभिर्नलकावलीभिः … अवाकिरन्नग्निकणान् Raghunā. 9.18; अग्निकणसदृशः कालदण्डः VīraMi. (Lakṣaṇa.) 335.11; अग्निकण इवाग्निचये (निमग्नः) Bhāsk. i. 51.16 (*on* i. 1.1); अतिसूक्ष्मोऽप्यग्निकणः दाहकत्वेन महाग्निचयादभिन्न एव Bhāsk. ii. 144.23 (*on* ii. 3.17); मृत्युवत् जायाग्निकणश्च JaimiUpaSū. i. 2.7; iii. 3.70; उद्धृत्याग्निकणं ततः । दिक्कुण्डेषु विनिक्षिप्य PāraS. 15.361; त्रिषु स्फुलिङ्गोऽग्निकणः AgniP. 359.13; त्रिषु स्फुलिङ्गोऽग्निकणः AmaK. 114; AbhidhāCin. 1103; Liṅgānu.(He.) 150.14; DharK. 523; ŚabdaRaSaK. 66.13; 118.1.

अग्निकणदृष्टान्त (agnikaṇa-dṛṣṭānta) *m.* maxim or example of sparks coming out of fire सर्वविषयज्ञानक्रियायोगरूपमैश्वर्यमग्निकणदृष्टान्तेन सिध्यति Bhāsk. i. 69.3 (*on* i. 1.3)

अग्निकणन्याय (agnikaṇa-nyāya) *m.* maxim of sparks coming out of fire भविद्भरपि ब्रह्मणो जीवाकारत्वमेवोच्यते । अग्निकणन्यायेन ततो जीवप्रादुर्भावकथनात् Bhāsk. i. 12.8 (*on* i. 1. 1)

अग्निकणपङ्क्ति (agnikaṇa-paṅkti) *f.* a line of particles of fire स्फुरन्तीह विचित्रेन्द्रियवृत्तयः । तेजसान्तःप्रकाशेन यथाग्निकणपङ्क्तयः YogVā. v. 34. 20; SaṁnyāU. 2. 23.

अग्निकणसंपर्क (agnikaṇa-samparka) *m.* contact with a particle of fire अग्निकणसंपर्कान्नश्यन्ते तृणपर्वताः GaṇeP. ii. 26. 20.

अग्निकणिका (agni-kaṇikā) *f.* a spark of fire अग्निकणिकायाः प्रभाप्रतानवती प्रदीपशिखा जायमाना न संतानभेदमात्मन्यावहति DharmoPra. 63. 26.

अग्निकन्दल (agni-kandala) *m.* sprout-like flame of fire स्वपार्श्वयुग्मज्वलदग्निकन्दला वनान्तभाजोऽजगरा महत्तराः BhārCam. 3. 119.

अग्निकन्या (agni-kanyā) *f.* daughter of Agni (the god of fire), Succhāyā अग्निकन्या तु सुच्छाया शिष्टात्सा सुषुवे सुतान् MatsyaP. 4. 38.

अग्निकन्यापुर (agnikanyā-pura) *n.* name of a city अग्निकन्यापुरे वसेत् MahāBhā. xiii. 223*(1)

अग्निकपिश (agni-kapiśa) *adj.* [*f.* -ā] red like fire तारस्य ··· विन्यस्ततोऽग्निकपिशां दृशमाशु तिर्यक् । तत्तापयोगगलितातनुपत्रभङ्गहेमाङ्गदांतशिखरो भुजदण्ड आसीत् HarVi. 7. 33.

अग्निकमागधिकाकल्क (agnikamāgadhikā-kalka) *m.* thick paste (prepared from the plants) *Semecarpus anancardium* and long pepper तत्···अग्निकमागधिकाकल्कलिप्ते दृढे भाण्डे··· स्थापयेत् AṣṭāSaṁ. ii. 108. 5 (4. 19)

अग्निकम्पित (agni-kampita) *n.* the fiery earth-quake (i. e. earthquake followed by emission of fire or lava) प्रकम्पानां गर्हितमग्निकम्पितम् AVPari. 62(1). 9.

अग्निकर (agni-kara) *adj.* [*f.* -ī] which increases the gastric or digestive fire अष्टाङ्गलवणं हितम् । स्रोतोविशुद्ध्यग्निकरं कफग्राये AṣṭāSaṁ. ii. 51. 7 (4. 9); श्लेष्मानिलघ्नोऽग्निकरो लघुश्च सर्वः खलः KalyāKā. 5. 30; सर्पिर्नागरकल्केन···अग्निकरम् SiddhYo. 25. 48; तिक्तः (रसः) ···अग्निकरः BhāvPra(Bhā.) 6(1). 190; आकाशवल्ली···तुवराग्निकरी BhāvPra.(Bhā.) 6(4). 258; हस्तिनीसर्पिः ···तिक्तं चाग्निकरं परम् BhojanKu. 150. 2; *m.* ray (i. e. flame or heat) of fire हतं घटीयन्त्रचतुष्पदादिसूर्येन्दुवाताग्निकरैर्मुनीन्द्राः । ···वहच्च यत्प्राशुकं तन्निगदन्ति वारि SubhāRaSaṁ. 216.

अग्निकरण (agni-karaṇa) *n.* ceremony of kindling the fire कृत्वाग्निकरणं पूर्वं मन्त्रपूर्वं तपोधन MahāBhā. xiii. 91. 23.

अग्निकरणक (agnikaraṇa-ka) *adj.* having fire as an instrument or means अग्निकरणकौदनकर्मकपाकविषयकृतिरिष्टसाधनं इति तु वाक्यं न पदम् TattvCin. iv(1). 233. 5.

अग्निकरणसंकल्पन (agnikaraṇa-saṅkalpana) *n.* intention of performing the ceremony of kindling the fire अग्निकरणसंकल्पनमेव विधीयते PrakaVi. 901. 19.

अग्निकरौषध (agnikarauṣadha) *n.* medicine which increases the gastric fire, medicine improving digestion अग्निकरौषधैरहिमपानीयं तु पाययेत् (प्रवाहिकायाम्) KalyāKā. 22. 82.

अग्निकर्णिका (agnikarṇikā) *f.* *Desmodium gengeticum* वज्रकन्दाग्निकर्णिका RasRaSa. 11. 47.

अग्निकर्तृ (agni-kartṛ) *adj.* the producer or source of fire यमाहुरग्निकर्तारं···स वायुः···ववौ MatsyaP. 174. 29.

अग्निकर्तृक (agnikartṛ-ka) *adj.* caused by Agni वस्तुतस्तु मादनस्याप्यग्निकर्तृकस्याग्निगतस्वामित्वख्यापनार्थमेवोपादानम् MīmāKau. ii. 295. 1 (*on* iii. 2. 36)

अग्निकर्मक (aganikarma-ka) *m.* name of a particular chapter of Aṣṭāṅgahṛdaya and Aṣṭāṅgasaṁgraha (dealing with the treatment by cauterization) सिराविधिः शल्यविधिः शस्त्रक्षाराग्निकर्मकाः । चत्वारिंशदिमेऽध्यायाः सूत्रम् AṣṭāSaṁ. i. 4. 8 (1. 1); AṣṭāHṛ. i. 1. 38.

अग्निकर्मक (aganikarma-ka) *adj.* having the fire-altar for the object (i. e. the thing in the objective case) अग्निकर्मकचयनकरणकभावनाया एव भूताया निमित्तत्वावगतेः BhāṭṭDī. ii. 198. 21 (*on* v. 3. 10)

अग्निकर्मकरण (agnikarma-karaṇa) *n.* performance of the worship of fire अथ ब्रह्मचारिणां गुरुकुलवासः । संध्याद्वयोपासनम् । ··· कालद्वयमभिषेकाग्निकर्मकरणम् ViṣṇuSm. 28. 4.

अग्निकर्मकुशल (agnikarma-kuśala) *adj.* expert in dealing with fire हिंस्रोऽग्निकर्मकुशलः··· । भौमबुधयोर्विलग्ने···भवेत्पुरुषः Sārā. 31. 47.

अग्निकर्मक्षत (agnikarma-kṣata) *adj.* containing wounds or injury caused by cauterization अग्निकर्मक्षतान् पादान् गजस्यालेपयेद्भिषक् Hastyāyur. 114. 4 (1. 15)

अग्निकर्मन् (agni-karmán) *adj.* performing the actions of fire (viz. destroying etc.) अग्निरूपा अग्निकर्माणः (नरः) Nir. 10. 30 (183. 16); *n.* **i** rite pertaining to the piling up of the fire-altar, rite of offering in fire अध्वरकर्म चाग्निकर्म च S'atBr. VI. vi. 1. 4; VII. iii. 1. 4; VII. iv. 1. 42; IX. ii. 3. 6; XIII. viii. 4. 11; औपासनश्चेदाहित एतस्मिन्नस्याग्निकर्माणि क्रियन्ते ĀpaS'S. v. 7. 8; विभागमेवं ज्ञात्वा वै जिह्वानामग्निकर्मणि PāraS. 7. 127; प्राक्तन्त्रोत्तरतन्त्रौ द्वौ सर्वेषामग्निकर्मणाम् । त्वत्तोऽहं श्रोतुमिच्छामि ViṣṇuDhaP. i. 92. 1; ii. 79. 6; व्रतचर्याग्निकर्म च ।···धर्मोऽयं ब्रह्मचारिणः SamarāSū. 7. 18; अयम् ··· उमापाणिपीडने । अग्निकर्मणि नियुक्तः Dhūrtā. 52; अपत्यवेदाध्ययनाग्निकर्मसु । समं प्रवृत्ता गृहिणस्तपोधनाः S'ivLī. 5. 72; **ii** function of the fire-deity यच्च [किञ्चिद्] दार्ष्टिविषयिकमग्निकर्मैव तत् Nir. 7. 8 (136. 18); **iii** cauterization स्रवतोऽश्मभवान् मूत्रं ये चान्ये रक्तवाहिनः । निःशेषच्छिन्नसंधींश्च साधयेदग्निकर्मणा SuśruS. iv. 1. 89; केचित्तु जठरे प्राहुरग्निकर्म चिकित्सकाः BhelaS. 168. 26 (6. 15); 160. 3 (6. 11); मांसजानां तु संशुद्धिः शस्त्रक्षाराग्निकर्म च CaraS. i. 28. 26 (1941 Ed.); vi. 13. 86 (1941 Ed.); मांसवृद्धिजान् संशोधनशस्त्रक्षाराग्निकर्मभिः (साधयेत्) AṣṭāSaṁ. i. 103. 7 (1. 19); i. 193. 2 (1. 40); i. 193. 14 (1. 40); ii. 53. 8 (4. 9); ii. 99. 24 (4. 17); ii. 125. 19 (4. 23); अग्निकर्मसविरेकविशेषक्षारकर्मभिरशेषशिशूनाम् । आमयान्न (? आमया न) तु चिकित्सयितव्याः KalyāKā. 12. 82; स्नेहोपनाहाग्निकर्मबन्धनोन्मर्दनानि च । स्नायुसंध्यस्थिसंप्राप्ते कुर्याद्वाते विचक्षणः SiddhYo. 22. 17; (पादरोगाः) साध्याः पञ्चाग्निकर्मणा Hastyāyur. 108. 17 (1. 15); 113. 27 (1. 15); 229. 4 (2. 29); 249. 15 (2. 42); चालिभागत्रिके कार्यमग्निकर्म विचक्षणैः Mānaso. ii. 6. 611; **iv** obsequial rite सीरभृत्ततः । तत्समेतो मुरारातेरग्निकर्मादि निर्ममे PāṇḍaC. 18. 84; **v** function of fire (in general) (like heating, changing colour etc.) पित्तं पञ्चधा प्रविभक्तमग्निकर्मणानुग्रहं करोति SuśruS. i. 15. 3(2); **vi** the function of the gastric fire (i. e. digestion) तथा वैश्वानरे पाचकत्वाख्यमग्निकर्म च श्रूयते TattvPrakā. 39B. 11 (*on* i. 2. 26); **vii** working with fire कुशलश्चाग्निकर्मणि NāraSm. 119. 288.

अग्निकर्मप्रसङ्गेन (agnikarma-prasaṅgena) [Inst.] *adv.* through burning अग्निकर्मप्रसङ्गेन दीपस्तैलं प्रशोषयेत् PadmP. ii. 86. 63.

अग्निकर्मविधान (agnikarma-vidhāna) *n.* treatment by cauterization एतान्यग्निकर्मविधाने (शस्त्राणि) Hastyāyur. 530. 25 (3. 30)

अग्निकर्मविधि (agnikarma-vidhi) *m.* treatment by cauterization अग्निकर्मविधिः कृत्स्नो यथावदुपदेक्ष्यते Hastyāyur. 112. 11 (1. 15)

अग्निकर्मसाध्य (agnikarma-sādhya) *adj.* curable (only) by cauterization तत्राग्निकर्म सर्वेतुषु कुर्यादन्यत्र शरद्ग्रीष्माभ्यां तत्राप्यात्ययिकेऽग्निकर्मसाध्ये व्याधौ तत्प्रत्यनीकं विधिं कृत्वा SuśruS. i. 12. 5.

अग्निकर्मिका (agni-karmikā) *adj.* [*f.* of *agnikarmaka*] having the sacred fire as the object अग्निकर्मिका भावना S'āstrDī. 434. 15 (*on* v. 3. 10); अग्निकर्मिका चयनकरणिका भावना MayūMāli. 434. 13 (*on* v. 3. 10)

अग्निकर्षु, अग्निकर्षू (agni-karṣu, agni-karṣū) fire-pit [DBHS]

अग्निकलङ्कित (agni-kalaṅkita) *adj.* spoiled by fire आरुह्यैव विमानं तद्गृहीत्वाग्निकलङ्कितम् । खड्गं तं विन्ध्यवासिन्याः पादमूलं जगाम सः KathāSaSāg. vii. 8. 172.

अग्निकला (agni-kalā) *f.* one of the ten parts or appearances of Agni आधारशक्तये वौषट् इत्याधारं प्रतिष्ठाप्य धूम्रार्चिरूष्मा···कव्यवाहेत्यग्निकला अभ्यर्च्य ParaśuKS. 6. 18 (197. 12)

अग्निकल्प (agní-kalpa) *adj.* [*f.* -ā] [DEBRU. p. 542] **i** having the nature of fire, like or resembling fire (in lustre, radiance or spirit); **ii** fiery, flaming or red like fire; **iii** (causing burning pain) like fire; **iv** fire-like; *m.* **i** mental conception of the sacrificial fire; **ii** rite or ritual of offerings in fire; **iii** name of one of the 14 or 18 great aeons **i** having the nature of fire, like or resembling fire (in lustre, radiance or spirit) (said of a goddess, human beings, Ṛṣis) अनूचानमाहुरग्निकल्प इति S'atBr. VI. i. 1. 10; पाण्डवान् ।···अग्निकल्पान् प्रबाधितुम् MahāBhā. v. 56. 39; शक्रैश्चापि समेष्यामि···। अग्निकल्पैरुदाराधैः MahāBhā. vii. 87. 50; (पश्याम्याश्रममुत्तमम्) महर्षिभिर्भूषितमग्निकल्पैः MahāBhā. xiii. 14. 37; xiii. 96. 7; i. 48*(3); ऋषीणामग्निकल्पानाम् Rāmā. vi. 26. 16 = VāyuP. i. 21. 1; योधानामग्निकल्पानाम् Rāmā. i. 6. 19; अग्निकल्पो हि भगवान् (विश्वामित्रः) शापं दास्यति रोषितः Rāmā. i. 59. 6; i. 50. 25; i. 82*(3); भोजपतेः पुरोधाः···अग्निकल्पः RaghuVa. 7. 20; दधीचिम्···अग्निकल्पम् BrahmP. 110. 46; सुरसिद्धसङ्घा दृष्ट्वा भयाद् दुद्रुवुरग्निकल्पाम् । कालीम् LiṅgaP. i. 106. 16; Hastyāyur. 291. 24 (2. 59); BrahmSūBh.(S'ri.) i. 255. 2 (*on* i. 1. 21); काञ्चीम्···लब्ध्वा··· । उद्यद्वेदाक्षरपरिमलैराननैरग्निकल्पैः स्थाने स्थाने मुषितकलुषान् नम्रमौलिर्नमस्ये: BhramDū. 46; **ii** fiery, flaming or red like fire (said of sharp weapons) स बाणैस्त्रिभिरग्निकल्पैः···।

विव्याध…सात्यकेः…शरीरम् MahāBhā. vii. 94. 11; नप्ता शिनेः पत्रिभिरग्निकल्पैः । दुःशासनस्यापि जघान वाहान् MahāBhā. vii. 115. 24; स्यात् सिताभा गदाप्यग्निकल्पं त्रिशूलम् ĪśānŚiPa. i. 13. 43; **iii** (causing burning pain) like fire (said of grief, poison, diseases, harsh words etc.) द्वौ मां शोकावग्निकल्पौ दहेताम् MahāBhā. i. 71. 45 = MatsyaP. 25. 53; एषोऽग्निकल्पं दुर्वारम् … । विषं नागपतेर्हन्यात् SuśruS. v. 6. 25; यस्त्वग्निकल्पानर्थान् ज्ञो ज्ञात्वा तेभ्यो निवर्तते । …तं दुःखं नोपतिष्ठते CaraS. iv. 1. 97 (1941 Ed.); एषोऽग्निकल्पो विसर्पः BhelaS. 174. 10 (6. 17); तन्मे मथ्नाति हृदयमग्निकल्पमिवारणम् । वाग्दुरुक्तम् MatsyaP. 28. 12; **iv** fire-like आर्द्रेन्धनकल्पप्रकृतिविशिष्टस्याग्निकल्पस्य चेतनस्य प्रपञ्चोपादानत्वम् ŚivārkaMaDī. i. 548. 13 (*on* i. 4. 19); *m.* **i** mental conception of the sacrificial fire स च मानसोऽपि ग्रहकल्पः क्रियाप्रकरणात् क्रियाशेष एव भवति । एवमयमप्यग्निकल्प इत्यर्थः BrahmSūBh.(Śaṅ.) 692. 11 (*on* iii. 3. 45); **ii** rite or ritual of offerings in fire अथ शैवोऽग्निकल्पोऽत्र कथ्यते ĪśānŚiPa. i. 14. 83; **iii** name of one of the 14 or 18 great aeons चतुर्दश पुराकल्पा न मृता येषु नर्मदा । तानहं संप्रवक्ष्यामि…कापिलं प्रथमं विद्धि…माहेन्द्रमग्निकल्पं च (एते कल्पा मयाख्याताः) SkandP. v(3). 13. 43; कल्पाश्चाष्टादश ख्याताः …अग्निकल्पो वायुकल्पः BhaviP. 602A. 27 (iii(4). 25. 53)

अग्निकल्पत्व (agnikalpa-tva) *n.* resemblance or similarity with fire (in radiance or glory) अस्य पुत्रावग्निकल्पावित्यत्रोद्देश्यविशेषणत्वात् संख्या न विवक्षितेति न तयान्यत्र विधेयस्याग्निकल्पत्वस्य निषेधः ŚivārkaMaDī. i. 256. 16 (*on* i. 1. 21)

अग्निकवेताल (agnika-vetāla) *m.* name of a Vetāla or of a class of Vetālas (emitting flame) (cf. **अग्निवेताल**) राजाग्निकवेतालमारुह्य तत्र गतः PurāPraSaṁ. 7. 14.

अग्निकहत (agnika-hata) *adj.* heated on fire वस्त्रं स्थूलमभुक्तमग्निकहतं मध्यं दृढं स्फाटितम् Bṛhajjā. 2. 12.

अग्निका (agnikā) *f.* **A** name of one of the Apsaras or celestial nymphs अग्निका लक्षणा क्षेमा देवी रम्भा मनोरमा ।…ननृतुस्तत्र संघशः MahāBhā. i. 114. 51; **B** name of a daughter of Vikrānta (विक्रान्तेन महात्मना । उत्पादिताः) तिस्रो दुहितरश्चैव…। प्रथमा त्वग्निका नाम VāyuP. ii. 8. 21; **C** name of a herb or plant, probably *Semicarpus anacardium* वज्रीगोक्षुरवृद्धदारुकशतावर्यश्च गन्धाग्निका वर्षाभूसपुनर्नवाम्(? घृ)तकुमारीत्युक्तदिव्यौषधीन् । हृत्वा चूर्णितमक्षमात्रमखिलं प्रत्येकशं वा पिबन् नित्यं क्षीरयुतं भविष्यति नरश्चन्द्रार्कतेजोऽधिकः KalyāKā. 6. 55; अग्निकोत्तमकन्ये द्वे पिष्ट्वा हस्तेन तद्रसैः । सर्वाङ्गाभ्यञ्जनं हन्याद् राजिकामण्डलीविषम् ĪśānŚiPa. i. 40. 51; वह्निशिखाग्निका श्येयानलरन्धी च सा स्मृता MadaPāNi. 19. 323.

अग्निकाङ्क्षिन् (agnikāṅkṣ-in) *adj.* desirous of (promoting) the digestive faculty धीस्मृतिमेधाग्निकाङ्क्षिणां शस्यते घृतम् AṣṭāSaṁ. i. 128. 13 (1. 25)

अग्निकाञ्चनवर्चस् (agnikāñcana-varcas) *adj.* having a lustre of fire and gold याजनादभिचाराद्वा क्वचिद्वा मन्त्रकर्मणि । पूतानेव द्विजान् प्राहुरग्निकाञ्चनवर्चसः AVPari. 2(6). 5.

अग्निकान्ता (agni-kāntā) *f.* the word *svāhā* personified as the wife of Agni आवाह्य देवीं संपूज्य जातकर्माणि साधयेत् ।…सम्पादयाम्यग्निकान्तां समुच्चार्य विधानवित् MahNirvāT. 13. 305 (comm. सम्पादयामीति पदं ततोऽग्निकान्तां स्वाहेति पदं समुच्चार्य विधानवित् साधको देव्या जातकर्माणि साधयेत्)

अग्निकाम (agni-kāma) *adj.* **i** desirous of fire अरणीमग्निकामो वा मथ्नाति हृदयं मम । वाचा दुरुक्तम् MahāBhā. xii. 82. 6; i. 750*(1); लोके च 'अग्निकामो दारुणी मथ्नीयात्' इति विधिवाक्यम् NyāyBh. 119. 11 (*on* ii. 1. 59); BhāgP. v. 14. 7; NyāyKuA. ii(2). 101. 6; **ii** desirous of aiding digestive faculty अग्निकामस्तु मधुना रूपार्थी क्षीरसर्पिषा … (शतपुष्पाम्) पिबेत् KāśyaS. 186B. 31.

अग्निकाम्य (agni-kāmya) IP. [Denom. from *agni*] to desire to have or produce fire or promote digestive faculty एवमपि अग्निकाम्यति वायुकाम्यतीति प्राप्नोति MahāBh. ii. 188. 9 (*on* Vār. 2 *on* P. iii. 4. 114); KāśiVṛ. *on* P. vii. 3. 84; इदं तर्हि कार्यम् । अग्निकाम्यतीति गुणप्रतिषेधो यथा स्यात् Nyās. i. 499. 1 (*on* P. iii. 1. 9); अग्निकाम्यतीत्यादौ गुणनिषेधो न प्रयोजनम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1. 9; Prasā. ii. 14. 12.

अग्निकाय (agni-kāya) *m.* body of fire, kindling of fire अथ गोत्रभिदादेशान्नाकिनोऽग्निकुमारकाः । चितासु तासु तत्कालमग्निकायान् विचक्रिरे TriṣaŚaPuC. i. 6. 549; अग्निकायेन वा समवदग्धुम् SthānṬ. 355A. 1.

अग्निकारक (agni-kāraka) *adj.* stimulating digestive faculty, digestive, बलवर्णाग्निकारकम् । यकृदरि त्विदं लौहम् RaseCin. 9. 311 (251. 18)

अग्निकारणवाक्य (agnikāraṇa-vākya) *n.* a (Vedic) sentence stating fire to be the cause or source यत्र यत्राग्निकारणवाक्यानि वर्तन्ते तानि सर्वाण्यपि भूताग्निपराण्येव ŚaṅkaVi.(Ā.) 92. 18.

अग्निकारिका (agni-kārikā) *f.* [DEBRU. p. 319] **1** kindling or feeding of (the sacred) fire अग्नीन्धनं त्वग्निकार्यं चाग्नि(? ग्नी)ध्री चाग्निकारिका NāmaMāli. 346; Vaija. 84. 14; अग्नीन्धनं त्वग्निकार्यमाग्नीध्रा चाग्निकारिका AbhidhāCin. 814 = KośaKaTa. 1. 5496; **2** a portable fire-vessel हसन्त्यामग्निकार्ये च निगदन्त्यग्नि कारिकाम् ŚabdaRaSaK. 45. 13.

अग्निकारित (agni-kārita) *adj.* caused by fire सम्भ्रमे चाग्निकारिते । आकालिकमनध्यायं विद्यात् सर्वाद्भुतेषु च ManuSm. 4. 118; यस्य करतलयोर्मध्ये यत्र क्वचिदग्निकारितं स्फोटाद्युपलभ्यते तमशुद्धं विजानीयात् VīraMi.(Vyavahāra.) 201. 21.

अग्निकारिन् (agnikār-in) *adj.* stimulating the digestive faculty शुद्धगन्धो हरेद् रोगान् …। अग्निकारी महानुष्णः RasRaSa. 3. 45; RaseCin. 5. 12 (47. 24); Jīvān. 164. 4.

अग्निकार्य (agni-kārya) *adj.* **1** produced from fire अतो यदैवाग्निकार्यो धूम इत्यवगतं तदैव तदायत्तात्मलाभः … इति ज्ञायते Kāśi. iii. 78. 14 (*on* 5(4). 131); अग्निकार्ये धूमे अग्निप्रत्यभिज्ञानं न दृश्यते BrahmSūBh.(Rā.) 449. 14 (*on* ii. 1. 16); **2** performer of the fire-rite (as a vow) अग्निकार्यो ह्यधःशय्यो नक्तभोजी सदा भवेत् BhaviP. 743A. 34 (iv. 96. 7)

अग्निकार्य (agnikārya) *n.* **1A** fire-rite, kindling (the sacred) fire **Bi** by a Brahmacārin **ii** by a Gṛhastha **Ci** (for attainment of desired objects or warding off evils) **ii** (during ceremonial function) **iii** (during expiatory rites) **iv** (in connection with *vrata*) **D** fire-worship associated with temple ritual **2** *mantras* connected with the fire-rite **3i** function of fire **ii** function of burning **4** cauterization

1A fire-rite, kindling (the sacred) fire अग्निकार्येष्वचोद्यः । एष तापसः MahāBhā. v. 38. 7; पितृदेवाग्निकार्येषु तस्मात्तं (कमण्डलुम्) परिवर्जयेत् BaudhDS. i. 4. 21; अग्निकार्यात्परिभ्रष्टाः…सर्वे ते वृषलाः स्मृताः ParāSm. 12. 32; अग्निकार्यार्धदग्धसिमसिमायमानसमित्कुशकुसुमम् (आश्रममपश्यम्) Kād. 39. 15; अग्न्यश्चाग्निकार्याय ŚābaBh. 1103. 2 (*on* iii. 7. 19); °अग्निकार्याणि सिध्यन्ति लग्नस्थिते वा रवौ BṛSaṁ. 104. 60(6); अग्निकार्येण…तोषयेद्देवदेवेशं गुरुम् PadmP. vi. 81. 105; सूर्याग्निकार्ये सततं शुद्धचित्तः समाचर BhaviP. 259B. 16 (i. 175. 8); अग्निकार्यस्य शास्त्रावगम्यत्वात् ŚaṅkarKāBh. 22. 24 (*on* i. 2. 29); न ह्यत्रैवर्णिकस्य कूश्माण्डीभिरग्निकार्यमुपपद्यते BālaKrī. ii. 94. 12 (*on* 3. 243); अग्निकार्ये होमादौ ब्राह्मणविधिः MayūMāli. 86. 5 (*on* i. 4. 14); अग्नीन्धनं त्वग्निकार्यम् AbhidhāCin. 814; **1B i** (by a Brahmacārin) (स्वधर्मः) ब्रह्मचारिणः स्वाध्यायोऽग्निकार्याभिषेकौ ArthŚā. i. 30. 1 (1. 3) (comm. अग्निशुश्रूषात्रिषवणस्नाने); उपनीय गुरुः शिष्यं शिक्षयेत्…आचारमग्निकार्यं च ManuSm. 2. 69; SaṁvaSm. 8; अग्निकार्यं ततः कुर्यात्संध्ययोरुभयोरपि YājñaSm. 1. 25; देवार्चनाग्निकार्याणि तथा गुर्वभिवादनम् । कुर्वीत MārkP. 34. 63; BṛParāSm. 4. 103; AgniP. 153. 13; SaurP. 17. 9; तदाग्निकार्यादावप्यनधिकारो ब्रह्मचारिणः स्यात् Aparā. 76. 2 (*on* 1. 51); केचित्सायमेवाग्निकार्यमिच्छन्ति SmṛtiCan. i. 86. 1; अग्निकार्यं तथा होमं तस्मिन्नग्नौ विधीयते LaghvāśvaSm. 10. 48; कृतमग्निकार्यमग्नौ समिदाधानादिकं येन स (कृताग्निकार्यः) VīraMi. 93. 6 (*on* 1. 31); VīraMi.(Āhnika.) 152. 17; अन्ये तु अग्निकार्यशब्देन व्याहृतिभिर्भैक्षत्रिभागहोममाहुः VīraMi.(Saṁskāra.) 487. 7; NirṇaSi. 198. 24; यद्वा भैक्षादग्नौ होमोऽग्निकार्यं प्रकरणात् न समिदाधानं तस्य सायं प्रातरिति नियमात् BālaKrī. i. 51. 1 (*on* 1. 35); BālamBha. i. 59. 15 (*on* 1. 14); **1B ii** (by a Gṛhastha (householder)) तत्राग्निकार्यं कृतवान्…धनंजयः MahāBhā. i. 206. 15; xiii. 102. 7; शौचेऽग्निकार्ये संयोज्याः स्त्रीणां शुद्धिरियं स्मृता BṛhaspaSm. 193. 6; MatsyaP. 17. 28; अग्निकार्यं यथोद्दिष्टमकार्षं च सुविस्तरम् ŚivaP. ii(2). 19. 10 (90B. 11); ततः कृत्वाग्निकार्यादिः(? दिं) शुश्रूषां भर्तुरत्र सा KathāSaSāg. ix. 6. 177; **1C i** (for attainment of desired objects or for warding off evils) रावणः…ततः क्रोधसमाविष्टो गतः शान्तिगृहं महत् । अग्निकार्यं कर्तुकामः Rāmā. vi. 2035(A.)*. 7; अग्निकार्यं च यत्कृत्वा करिष्यति च त्र्यायुषम् । भस्मना मम वीर्येण मुच्यते सर्वकिल्बिषैः BrahmāṇḍP. i. 27. 109; अग्निकार्यं प्रवक्ष्यामि रणादौ जयवर्धनम् AgniP. 125. 49; ततोऽगस्त्यः कृतानन्दः स्वागतं ते महामुने । मनोरथ इवाध्यातो योऽग्निकार्यान्त आगतः SkandP. vi. 33. 26; संध्ययोरग्निकार्यं च कुर्यादैश्वर्यसिद्धये ŚivaP. i. 13. 80 (13A. 8); KathāSaSāg. xviii. 5. 159; SyādvāMañ. 11(272); तस्य (भूतग्रहस्य) बलिकर्मविधानमग्निकार्यं ततः … शान्तिं कुर्यात् Hastyāyur. 235. 17 (2. 32); **1C ii** (during ceremonial functions) षट्कर्मनिरताः शान्ताः…नियोज्यास्तेऽग्निकार्यादौ (ग्रहपूजासंबन्धिनि) … द्विजोत्तमाः BṛParāSm. 11. 74; (गृहप्रवेशविधौ) अग्निकार्यं ततः कुर्यात् MānaSā. 37. 24; SamarāSū. 37. 30; AśvaVai. 13. 8; इष्टिश्राद्धे क्रतुर्दक्षो वसुः सत्यश्च वैदिके । कालः कामोऽग्निकार्येषु LikhiSm. 51; अभावे च तथा कार्यमग्निकार्ये (श्राद्धविधौ)

यथाविधि S'ankhaSm. 14. 11; **1 C iii** (during expiatory rites) अग्निकार्यं तत्कृताकृतम् PārāSū. 55. 1; अघोरेण च मन्त्रेण प्रायश्चित्तं विधीयते … अग्निकार्यं क्रमेण तु LingaP. ii. 21. 55; **1 C iv** (in connection with a *vrata* or vow) अग्निकार्यं तु कुर्वीत…वर्षमेकं व्रतं चरेत् VarāP. 61. 5; अग्निकार्यमधःशय्यां नक्तभोजी समाचरेत् BhaviP. 247B. 11 (i. 164. 83); अग्निकार्यमत्र महाव्याहृतिमन्त्रैराज्यहोमः CaturCin. ii(1). 333. 14; **1 D** fire-rite or fire-worship associated with the temple rituals एवं कृते शुभे कुण्डे अग्निकार्यं समाचरेत् JayāS. 15. 37 = PāraS. 7. 14; अग्निकार्ये महोत्सवे । सर्वं ममैतच्चरितमुच्चार्यम् MārkP. 92. 9; एता मुद्रा मानसेज्योपहारे सांनिध्यार्थं वाङ्मनोभ्यां विधेयाः । … अग्निकार्ये च सद्भिः MṛgendraT. ii. 5. 18; ii. 6. 1; अग्निकार्यमारभ्य संस्कृत्य विधिवद्धविः । … स्नानं देवस्य कारयेत् ParaS. 4. 46; 5. 61; 9. 34; अग्निकार्यम् … दीक्षायां स्थापने चापि नित्यनैमित्तिके तथा ParaS. 20. 2; अग्निकार्यमिदं विद्वान् ब्राह्मणः कर्तुमर्हति । क्षत्रियो वा…वैश्यो वापि ParaS. 20. 56; 20. 57; एतदेवाग्निकार्यं सर्ववासनाबीजानाम् … परभैरवमहामहसि…हवनात् ParāTri.(comm.) 267. 12; अग्निकार्यमन्तरा सर्वं मन्त्रवर्जं तस्यै दद्यादित्येके PārāSū. 57. 15; कृत्वाग्निकार्यं विधिवत्कृत्वा ब्राह्मणभोजनम् BhaviP. 101A. 8 (i. 55. 34); तिलाः पवित्रं तैलं वा … । अग्निकार्ये च दीपे च BrahmP. 29. 37; अग्निकार्यं नमस्कारो जपपूजासमर्पणम् ।…इति षोडशधोद्दिष्टा ह्युपचारास्समासतः ĪśānS'iPa. i. 8. 6; अग्निकार्ये च्युते सति । अनावृष्टिभयं राष्ट्रे ĪśānS'iPa. ii. 63. 5; TantrSa. 1. 95; **2** recitation connected with the fire-rite तत्र संध्याग्निकार्यादि पठित्वा द्वारि भूपतेः KathāSaSāg. iii. 6. 40; **3 i** function of fire-god अयमिह वायुर्देवताकार्ये श्रूयते । स देवताकार्ये श्रूयमाणोऽग्निकार्यमपि करोति देवताप्रत्ययम् S'ābaBh. 1939. 4 (*on* x. 4. 42); **3 ii** function of fire, burning दृश्यते चाग्निसंयोगेनायसोऽग्निकार्यमिति Bhāsk. i. 109. 15 (*on* i. 2. 8); **4** cauterization यन्त्रं शस्त्राग्निकार्यं च HārīS. iii. 11. 99.

अग्निकार्यकरण (agnikārya–karaṇa) *n.* the act of offering oblation (by *Brahmacārin*) अग्निकार्यकरणेऽलौकिकं हेतुमकरणे च प्रत्यवायं दर्शयति VīraMi.(Saṁskāra.) 449. 17.

अग्निकार्यकृत् (agnikārya–kṛt) *adj.* offering oblations in the fire वालखिल्यः – अग्निकार्यकृदात्मज्ञ ऊर्जान्ते संचितं त्यजन् BṛParāSm. 12. 163.

अग्निकार्यक्रम (agnikārya–krama) *m.* sequence of rites with regard to the fire-worship (i. e. from the beginning to the end of worship) अग्निकार्यक्रमः अग्निमुखादिपूर्णाहुत्यन्तः CaturCin. i. 796. 1.

अग्निकार्यचिकीर्षा (agnikārya–cikīrṣā) *f.* desire of worshipping the fire उत्तितीर्षुर्जलाद्राजन्नग्निकार्यचिकीर्षया । अपकृष्टो महाबाहुर्नागराजस्य कन्यया MahāBhā. i. 206. 12.

अग्निकार्यता (agnikārya–tā) *f.* nature of being produced from fire न हि परेण गृहीतमग्निं परो धूमकारणतया गृह्णाति सोऽपि वा धूममग्निकार्यतया Bhāsk. i. 361. 10 (*on* i. 7. 4)

अग्निकार्यत्याग (agnikārya–tyāga) *m.* non-observance of the worship of fire तुशब्देनाव्यग्र एव भैक्षाग्निकार्यत्यागव्यवस्था VīraMi. 1025. 14 (*on* 3. 281)

अग्निकार्यत्व (agnikārya–tva) *n.* nature of being produced from fire यो हि पर्वतधर्मतयाग्निकार्यत्वेन च विकल्पास्पदं न भवति तस्य कथं लिङ्गत्वमित्यर्थः TātpaṬ.(U.) 344. 10 (*on* 9. 163)

अग्निकार्यधूम (agnikārya–dhūma) *m.* smoke arising from the (sacrificial) fire अग्निकार्यधूमेनैव मलिनीभवति हृदयम् Kād. 106. 13.

अग्निकार्यपर (agnikārya–para) *adj.* devoted to the worship of fire, regularly offering oblations to fire अग्निकार्यपरो नित्यं नित्यं कल्यप्रबोधनः । अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः MahāBhā. xiii. 531*(1)

अग्निकार्यपरित्यक्त (agnikārya–parityakta) *adj.* who has abandoned the worship of fire अग्निकार्यपरित्यक्तः पतितः प्रोच्यते बुधैः BṛNāraP. 23. 28.

अग्निकार्यपरित्यागिन् (agnikārya–parityāgin) *adj.* (a Brahmacārin) who abandons offering oblations in fire अग्निकार्यपरित्यागी पतितः सर्वकर्मसु SaurP. 17. 10.

अग्निकार्यप्रवृत्त (agnikārya–pravṛtta) *adj.* engaged in offering oblation in the sacrificial fire अग्निकार्यप्रवृत्तानां सर्वेषां विधिवन्नृप । केनापि हेतुना वह्निर्दृश्यते न ज्वलत्युत SkandP. v(3). 33. 21.

अग्निकार्यप्रसिद्ध्यर्थम् (agnikāryaprasiddhy–artham) *adv.* for the accomplishment of fire–worship अग्निकार्यप्रसिद्ध्यर्थमग्निकुण्डं समाश्रयेत् ParaS. 8. 26.

अग्निकार्यबलि (agnikārya–bali) *m.* the *bali* offering pertaining to fire–worship तत्समीपे अग्निकार्यबलिं निक्षिप्य ĪśānS'iPa. ii. 21. 95(4)

अग्निकार्यभूत (agnikārya–bhūta) *adj.* [*f.* –ā] which has become the effect of fire अग्निकार्यभूतायां प्रभायां प्रकाशशक्तेरेवानुगमात् VivaPraSaṁ. 276. 16.

अग्निकार्यलोप (agnikārya–lopa) *m.* neglect in performing fire–worship सन्ध्यालोपेऽग्निकार्यलोपे…प्रायश्चित्तम् BaudhGS. iv. 11. 1; ĀgniveGS. ii. 7 (110. 12)

अग्निकार्यविधान (agnikārya–vidhāna) *n.* procedure of fire–worship (कुमारा भोजकात्मजाः) अधीयते … अग्निकार्यविधानं च BhaviP. 117A. 13 (i. 66. 17)

अग्निकार्यविधि (agnikārya–vidhi) *m.* procedure of fire–worship अग्निकार्यविधिं ब्रूहि…पुरुषोत्तम ParaS. 20. 1.

अग्निकार्यविहीनक (agnikāryavihīna–ka) *adj.* who has given up fire–worship (मण्डलम्) लिखित्वा नार्चयेद्यस्तु अग्निकार्यविहीनकः BhaviP. 347B. 25 (ii(2). 1. 21)

अग्निकार्यसमन्वित (agnikārya–samanvita) *adj.* accompanied by fire–worship कुर्वीत सकलं मन्त्रैरग्निकार्यसमन्वितम् ParaS. 22. 61.

अग्निकार्यसंपत्ति (agnikārya–sampatti) *f.* accomplishment of fire-worship यद्यग्निकार्यसंपत्तिः बलेः पूर्वम् …हुत्वा ParaśuKS. 2. 10 (83. 13)

अग्निकार्यस्मरण (agnikārya–smaraṇa) *n.* Smṛti-injunction for fire–worship संध्ययोरग्निकर्म च इति प्रागुदयादग्निकार्यस्मरणादविरोधः SmṛtiCan. ii. 398. 15.

अग्निकार्याकरण (agnikāryākaraṇa) *n.* non–performance of worship of fire अग्निकार्याकरणे प्रायश्चित्तमुक्तम् BālamBha. i. 145. 19 (*on* 1. 25); अग्निकार्याकरणे दृष्टदोषमप्याह हारीतः SmṛtiCan. i. 87. 14.

अग्निकार्यादिरत (agnikāryādi–rata) *adj.* engaged in acts like fire–worship दृष्ट्वा महीपालम् … । जपाग्निकार्यादिरतं वृत्तान्तं परिपृच्छ्य च KathāSaSāg. ix. 6. 43.

अग्निकार्याद्यकरण (agnikāryādy–akaraṇa) *n.* non–performance of acts like fire-worship अग्निकार्याद्यकरणात्संन्यासिनः प्रत्यवायः GītāBh.(S'aṅ.) 78. 16 (*on* 3. 1); ManvaMu. 346. 6 (*on* 8. 317)

अग्निकार्यापेक्षा (agnikāryāpekṣā) *f.* reference to fire–worship न चैतदग्निकार्यापेक्षया सर्वार्थत्वम् TantrVā. 1152. 3 (*on* iii. 7. 39)

अग्निकार्यार्थम् (agnikāryārtham) *adv.* for the sake of fire–worship पोषणार्थं च दाराणामग्निकार्यार्थमेव च । गावश्च कर्षणं च…विधीयते MahāBhā. xiii. App. 1. 15 (644); अथाग्निकार्यार्थमग्निशरणे…प्राप्य ĪśānS'iPa. i. 21. 52; देवतागुरुपूजार्थं चाग्निकार्यार्थमेव च MānaSā. 7. 27.

अग्निकार्यार्थमण्डप (agnikāryārtha–maṇḍapa) *m. n.* a pavilion for fire–worship क्षौरार्थं मण्डपं चैव चाग्निकार्यार्थमण्डपम् (कल्पेत) MānaSā. 34. 21.

अग्निकार्यावसान (agnikāryāvasāna) *n.* conclusion of fire–worship अग्निकार्यावसाने तु विधिवद्बिम्बमाश्रयेत् MānaSā. 70. 31.

अग्निकार्यावसानक (agnikāryāvasāna–ka) *adj.* which concludes with oblation in fire अङ्गमभ्यन्तरं यागमग्निकार्यावसानकम् । विधाय S'ivaP. vii. 23. 2 (571B. 16)

अग्निकार्याश्रमकर्मन् (agnikāryāśramakarman) *n.* fire–worship and duties of the stage of life न ज्ञानस्याग्निकार्याश्रमकर्मापेक्षा PrakaVi. 963. 20.

अग्निकार्योक्तविधि (agnikāryokta–vidhi) *m.* procedure prescribed for fire–worship अग्निकार्योक्तविधिना तर्पणे विहिते सति । मन्त्राणां मन्त्रसंपातः कार्यः MṛgendraT. ii. 7. 43.

अग्निकार्योत्तर (agnikāryottara) *adj.* subsequent to fire–worship अग्निकार्योत्तरं तदिति भ्रमनिवृत्त्यर्थत्वात् BālamBha. i. 103. 13 (*on* 1. 24)

अग्निकार्योपयोग्य (agnikāryopayogya) *adj.* useful for fire–worship अग्निकार्योपयोग्यानि स्रुवादीनि (आहरेत) PauṣkS. 40. 29.

अग्निकाल (agni–kāla) *m.* **A** time for (daily offerings in) the fire स्वानि स्वानि भूषणानि पुनरग्निकाले शालाग्नौ निष्टपेयुः MānS'S. 183. 4; VārāGS. 14. 4; **B** time for (the setting up of) the sacred fires दाराग्निकालसोमपूर्वत्वापेक्षयेति S'ābaBh. 1506. 12 (*on* vi. 7. 39); *adj.* relating to the time for offering oblation in fire यावत्यो ह्यग्निकालं पौर्णमास्यमावास्यादिकं नातिक्रामन्ति तावत्यः करिष्यन्ते TantrVā. 1088. 18 (*on* iii. 6. 16)

अग्निकाश्यपीय (agnikāśyap–īya) *m.* name of a book dealing with Agni and Kāśyapa द्वन्द्वात् । अग्निकाश्यपीयः (अग्निश्च काश्यपश्च अग्निकाश्यपौ तौ अधिकृत्य कृतो ग्रन्थः) KāśiVṛ. *on* P. iv. 3. 88.

अग्निकाष्ठ (agnikāṣṭha) *n.* *Agallochum,* RājNi. 421. 17.

अग्निकाष्ठनिचय (agnikāṣṭha–nicaya) *m.* a heap of fire–wood आनीयतामग्निकाष्ठनिचयः येनेमां मठिकामादीपयामि Pañcā. 104. 13.

अग्निकाष्ठवत् (agnikāṣṭha–vat) *adv.* just like fire and fire–wood यज्जातीयो यतः सिद्धः [सोऽविशिष्टोऽग्निका]ष्ठवत् PramāVār. 1. 245.

अग्निकाष्ठादिनयन (agnikāṣṭhādi-nayana) *n.* carrying of fire, fire-wood etc. न च शूद्रेण श्मशानं प्रति अग्निकाष्ठादिनयनं कार्यम् Mitā. 323. 24 (*on* 3. 2)

अग्निकीट (agnikīṭa) *m.* a kind of poisonous insect वल्गुलिः शंबुकस्तथा । अग्निकीटश्च विज्ञेया द्वादश प्राणनाशनाः SuśruS. v. 8. 17; (कीटाः) अग्निकीटश्च संकीर्णा द्वादश प्राणनाशनाः Aṣṭāsam. ii. 353. 13 (6. 43)

अग्निकीलक (agni-kīlaka) *m.* sacrificial post यूपः स्याद्यज्ञ(v. l. दग्नि) कीलकः AbhidhāCin. 824.

अग्निकुक्कुट (agni-kukkuṭa) *m.* **1** fire-brand अथाग्निकुक्कुटः TrikāŚe. i. 1. 68 (comm. अग्नेः कुक्कुट इव रक्तवर्णस्फुलिङ्गत्वात् ज्वलदग्निव्याप्ततृणपुञ्जः) कुक्कुटस्ताम्रचूडे…वाग्निकुक्कुटे ViśvaLoK. 80. 38.

अग्निकुण्ड (agni-kuṇḍa) *n.* **1** pit (or enclosed place) for sacred or domestic fire, fire-pit मध्ये निम्नं षडङ्गुलमग्निकुण्डं कृत्वास्मिन् गृहस्थोऽग्निमौपासनमाधाय नित्यं जुहोति VaikhāGS. 1. 8; 4. 1; पूर्वोक्तविधिनाग्निकुण्डं कुर्यात् Vaikhā-DS. ii. 1. 7; ii. 3. 5; (दिव्यः पुरुषः) अग्निकुण्डात्समुत्थितः MahāBhā. v. 149. 20; द्रुपदस्य प्रिया पुत्री… । अग्निकुण्डात्समुद्भूता द्रौपदी MahāBhā. iv. 1134*(2); iv. 357*(2); तत्र त्रीण्यग्निकुण्डानि येषां मध्ये च जाह्नवी MahāBhā. iii. 83. 69; MatsyaP. 110. 4; AgniP. 111. 2; PadmP. i. 47. 4; कृत्वाग्निकुण्डम्…अग्निं चतुरो मासान् ज्वालयेत् MahāBhā. xiv. App. 4 (1316); VṛGautaSm. 549. 22(7); देवदेवेशः अग्निकुण्डादुपागतः VāyuP. i. 30. 171; यत्स्पर्शादिति किम्? अग्निकुण्डस्योपासनं सुखम् JaineVyā. 129. 25 (*on* ii. 3. 98); (सः) अग्निकुण्डाद्विनिर्यातमथालोकत लक्ष्मणम् PadmP.(Ra.) 123. 13; अग्निकार्यप्रसिद्धयर्थमग्निकुण्डं समाश्रयेत् ParaS. 8. 26; 8. 15; तस्य रथोऽग्निकुण्डात् । आविर्भविष्यति RāmC. App. ii. 39. 20; उदग्भागेऽग्निकुण्डस्य स्तृणीयाद्दर्भसंचयम् LakṣmīT. 40. 53; सीता … । अग्निकुण्डं विवेश BṛKathāK. 89. 5; 10. 92; 78. 107; राजाग्निकुण्डमाधाय … ज्वलदग्निं विवेश BrahmVaiP. iv. 11. 32; iv. 40. 18; ViṣṇuDhaP. ii. 109. 9; अग्निकार्यं ततः कुर्युरग्निकुण्डेषु वै द्विजाः BhaviP. 201B. 32 (i. 136. 25); अग्निकुण्डानि … देवतृप्तिकराणि GaṇeP. i. 40. 11; ii. 36. 8; तच्छिरः … दक्षस्य … । अग्निकुण्डे प्रचिक्षेप वीरभद्रः ŚivaP. ii(2). 37. 61 (116A. 2); वेदिं कुर्यात्तु चोक्तवत् । तदग्रे चाग्निकुण्डं स्यात् MānaSā. 70. 12; यागसदनम् … । कारयेदग्निकुण्डेन…समन्वितम् MālinīT. 8. 2; ĪśānŚiPa. i. 6. 1; अग्निकुण्डात् … शंसन्ति विचित्रं यस्य संभवम् KathāSaSāg. viii. 6. 239; i. 8. 18; सार्वकामिकमिदं शाश्वतिकमग्निकुण्डम् KaumuMi. 10. 14 (18); अयं मकरन्दः … मयास्मिन्नग्निकुण्डे कामदेवपुरतो व्यापादयितुं गवेषितः KaumuMi. 10. 17 (26); निःशेषकर्मसमिधामग्निकुण्डमिवोल्वणम् । आदत्तारात्रिकम्…राजदीपकः TriṣaŚaPuC. i. 5. 395; i. 5. 760; i. 6. 644; अग्निकुण्डात् त्रयाणामग्नीनां प्रणयनमुद्धरणं कृत्वा HārLa. 138. 15; यद्यात्मानं तव प्रिया । नृप क्षिपत्यग्निकुण्डे तज्जीवस्यन्यथा न हि PārśvC. 7. 399; अग्निकुण्डं प्रदक्षिणीकृत्य … निजस्थानं गच्छ SimhāDvā. 220. 12 (17); PurāPraSam. 103. 11; निरियाय धन्या पुण्येति देवीद्वयमग्निकुण्डात् Rāṣṭrau. 3. 5; KathāK. 34. 23; 35. 5; 35. 10; अग्निकुण्डात् समुद्भवरूपो वावतारविशेषात्मा प्रादुर्भावः LalitāSaBh. 4. 24 (*on* 2); 29. 5 (*on* 52); 29. 11 (*on* 52); **2** a kind of weapon छिन्नांश्च तोमरांश्चापान्…कक्ष्याः…शक्तीश्च पताकाः…तूणीराण्यथ यन्त्राणि । अग्निकुण्डानि शुभ्राणि (पततः पतितांश्चैव पश्यामः) MahāBhā. vi. 50. 50; तोमरैः…। कक्ष्याभिरग्निकुण्डैश्च यन्त्रैः…। शक्तिभिः…तूणीरैः … चापैः … पताकाभिः (संछन्ना पृथिवी रेजे) MahāBhā. vii. App. i. 21 (11); (राक्षसस्य चरान्) अग्निकुण्डायुधान्…। ददर्श सः Rāmā. v. 3. 28; **3** name of a place of pilgrimage सुपर्णासंगमं नाम काद्रवासंगमं तथा ।…अग्निकुण्डं च तत्रैव BrahmP. 100. 2; लिङ्गानां पञ्चकोटयः…अदृश्याः सागरे कृताः । अग्निकुण्डं च तत्रैव SkandP. vii(1). 29. 93; *m.* **1** name of a hell (विद्धि) अग्निकुण्डमिति ख्यातम् … नरकम् MahāBhā. xiii. App. i. 15 (2704); अस्त्यग्निकुण्डो नाम नरकः ŚikṣāSa. 75. 3; **2** name of one of the sons of Bharata अहं नाट्यवेदम्…। पुत्रानध्यापयामास…शाण्डिल्यं चैव वात्स्यं च…। अग्निकुण्डाज्यकुण्डौ NāṭyaŚā. 1. 34.

अग्निकुण्डचितसीमन् (agnikuṇḍacita-sīman) *adj.* whose boundaries (i. e. borders) are covered with sacrificial fire-pits अस्त्यवन्तिषु विप्राणामधिवासः कपिष्ठलः । अग्निकुण्डचितसीमा BṛKathāŚloSam. 4. 83.

अग्निकुण्डतस् (agnikuṇḍa-tas) *adv.* from the fire-pit विकीर्याग्निं तथा भूतमुत्थितं चाग्निकुण्डतः NītiPra. 3. 13.

अग्निकुण्डत्रय (agnikuṇḍa-traya) *n.* the triad of fire-pits ततो विद्याधरी व्योम्नोऽवततार…। अग्निकुण्डत्रये वह्निमुज्ज्वलं समचिस्कृरत् PārśvC. 3. 935.

अग्निकुण्डनिभ (agnikuṇḍa-nibha) *adj.* resembling (i. e. as dreadful as) a fire-pit अग्निकुण्डनिभांस्तान्(असुरान्)स दृष्ट्वा पप्रच्छ तौ (दूतौ) पुनः GaṇeP. ii. 52. 3.

अग्निकुण्डनिभेक्षण (agnikuṇḍanibhekṣaṇa) *adj.* who has (the third) eye resembling (i. e. blazing like) a fire-pit गिरिशम् … । पश्यन्ति चोमया सार्धम्…अग्निकुण्डनिभेक्षणम् MatsyaP. 132. 19.

अग्निकुण्डपार्श्व (agnikuṇḍa-pārśva) *m. n.* the side (i. e. vicinity) of the fire-pit योगी नृपमग्निकुण्डपार्श्वे विमुच्य स्नानाय गतः PurāPraSam. 103. 8.

अग्निकुण्डप्रमाण (agnikuṇḍa-pramāṇa) *n.* the size of the fire-pit अग्निकुण्डप्रमाणं तु प्रमाणं समिधामपि । सर्वमेव यथोद्देशं वक्ष्यामि BṛParāSm. 11. 37.

अग्निकुण्डप्रविष्ट (agnikuṇḍa-praviṣṭa) *adj.* who has entered a fire-pit बभूव नगरम्…। अग्निकुण्डप्रविष्टानां मन्त्रिणां भृत्यरोदनैः ।…अरण्यमिव YogVā. v. 46. 34.

अग्निकुण्डमध्यस्थ (agnikuṇḍamadhya-stha) *adj.* situated (i. e. standing) in the middle of the fire-pit महादेवः…। यदग्निकुण्डमध्यस्थो लिङ्गमूर्तिर्व्यदृश्यत SkandP. i(2). 30. 24.

अग्निकुण्डलिनी (agni-kuṇḍalinī) *f.* the vital power of an individual consisting of the lustre of fire (existing at the *mūlādhāra*, the mystic *cakra*) अग्निकुण्डलिनीमुत्थाप्य सूर्यकुण्डलिन्या संयोज्य LalitāSaBh. 56. 20 (*on* 91)

अग्निकुण्डवत् (agnikuṇḍa-vat) *adv.* like a fire-pit दृशः कराला ज्वलिताग्निकुण्डवत्…आदधेऽसकौ NemiC. 5. 3.

अग्निकुण्डसम (agnikuṇḍa-sama) *adj.* [*f.* -ā] resembling (i. e. hot like) a fire-pit अग्निकुण्डसमा नारी घृतकुम्भसमः पुमान् VarāP. 146. 38.

अग्निकुण्डसमुत्पन्न (agnikuṇḍa-samutpanna) *adj.* sprung from the fire-pit अग्निकुण्डसमुत्पन्नाः परमारा महाबलाः BallāC. 86. 5.

अग्निकुण्डस्थ (agnikuṇḍa-stha) *adj.* which exists in a fire-pit ज्वलद्रूपेऽग्निकुण्डस्थे क्ष्माख्यतत्त्वं शमं नयेत् JayāS. 16. 262.

अग्निकुण्डा (agnikuṇḍā) *f.* name of the wife of Viśva विश्वाह्वेनाग्निकुण्डायां जातोऽभूत्तत्पुरोहितः PadmP.(Ra.) 85. 51.

अग्निकुण्डापादानक (agnikuṇḍāpādāna-ka) *adj.* having the fire-pit as the *apādānakāraka* (from which separation takes place) अग्निकुण्डापादानकस्थूलरूपप्रादुर्भावे शीर्षस्य प्रथमत्वात् LalitāSaBh. 31. 21 (*on* 55)

अग्निकुण्डायुध (agnikuṇḍāyudha) *adj.* having fire-pot as a weapon (हनुमान्) ददर्श…राक्षसस्य चरान्बहून् ।…अग्निकुण्डायुधांस्तथा Rāmā. v. 3. 28.

अग्निकुण्डोद्भव (agnikuṇḍodbhava) *adj.* arising from the fire-pit वासिष्ठैः स्म कृतस्मयो वरशतैरस्त्यग्निकुण्डोद्भवो भूपालः परमार इत्यभिधया ख्यातो महीमण्डले TilaMañ. 5. 11; वासिष्ठैः सुकृतोद्भवोऽध्वरशतैरस्त्यग्निकुण्डोद्भवो भूपालः परमार इत्यधिपतिः सप्ताब्धिकाञ्चेर्भुवः SaraKaṇṭhā. 695. 7.

अग्निकुमार (agnikumāra) *m.* **1** (Jainism) name of a group of Bhavanavāsin gods इन्द्रावग्निकुमाराणामग्निशिखाग्निमाणवौ TriṣaŚaPuC. i. 2. 462; नाकिनोऽग्निकुमारकाः । चितासु तासु तत्कालमग्निकायान् विचक्रिरे TriṣaŚaPuC. i. 6. 549; ईशावग्निकुमाराणामग्निशिखाग्निमाणवौ TriṣaŚaPuC. ii. 3. 512; उत्पन्नोऽग्निकुमारेषु स्मृत्वा वैरं करोम्यदः PāṇḍaC. 17. 299; स्वामिनोऽङ्गं चितामध्ये विदधेऽथ पुरन्दरः । अग्नीनग्निकुमाराश्च विचक्रुस्तत्र वेगतः MalliC. 8. 570; **2** name of a medicinal compound of mercury productive of digestive power, cf. **अग्निकुमारक,** दीपनोऽग्निकुमारोऽयं ग्रहण्यां च विशेषतः RasRaSa. 16. 116; 16. 151; समराङ्गणमेति पूर्णचन्द्रोदय एषोऽग्निकुमारदर्शिताध्वा Jīvān. 400. 2; **3 i** name of Viṭṭhalācārya, Hall 222 [PW]; **3 ii** name of Kārttikeya [Apte]; **3 iii** name of the elder brother of Haradatta the author of Padamañjarī तातं पद्मकुमाराख्यं प्रणम्याम्बां श्रियं तथा । ज्येष्ठं चाग्निकुमाराख्यम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 0.

अग्निकुमारक (agnikumāra-ka) *m.* a kind of compound of mercury निर्दिष्टोऽग्निकुमारको रसवरो देव्या तथा नन्दिना RasRaSa. 18. 196; 18. 168; टङ्कणं रसगन्धौ च समं भागत्रयं विषात् । कपर्दशंखौ त्रिनवौ वसुभागं मरीचकम् । दिनं जम्भाम्भसा पिष्टं भवेदग्निकुमारकः RaseCin. 9. 77 (147. 20); 9. 83 (151. 4); भक्षितो रक्तिकामात्रो रसस्त्वग्निकुमारकः । सन्निपातज्वरं हन्यात् BhāvPra.(Bhā.) viii. 1. 593; *n.* a particular compound of mercury (together with iron dust) यमानी मरिचं शुण्ठी लवङ्गैलाविडङ्गकम् । प्रत्येकं तोलकं चूर्णं लौहचूर्णं तु तत्समम् । रसस्य गंधकस्यापि पलैकं कज्जलीकृतम् । घृतेन मधुना खाद्यं लौहमग्निकुमारकम् RaseCin. 9. 313 (252. 11)

अग्निकुमाराभ (agnikumārābha) *adj.* lustrous like the Agnikumāra (gods) सुनन्दानन्दजन्दाद्याः … । रेजुरग्निकुमाराभा भासयन्तो दशो दिश (? दिशो दश) PadmP.(Ra.) 73. 172.

अग्निकुम्भ (agni-kumbha) *m.* **i** a (hot) pot with (burning) fire (in it) गोब्राह्मणाग्नयः स्पृष्टा यैरुच्छिष्टैर्नरेश्वर । तेषामेतेऽग्निकुम्भेषु लेलिह्यन्त्याहिताः कराः MārkP. 14. 57; **ii** name of a person श्रुतस्त्वयाग्निकुम्भाख्यः … मूर्खः KathāSaSāg. x. 5. 14.

अग्निकुम्भशिरस्क (agnikumbhaśiras-ka) *adj.* having a pot with burning fire on the head रात्रौ च वित्रासयेत् । अग्निकुम्भशिरस्कैः शिवावद्भुतानि कुर्वद्भिर्मनुष्यैः ManuBh. ii. 59. 3 (*on* 7. 196)

अग्निकूट (agni-kūṭa) *m.* name of one of the many hells flowing with liquid fire अग्निकूटो महाप्लावो···नरकः SkandP. vi. 226. 62.

अग्निकृत् (agni-kṛt) *adj.* **A** productive of digestive fire, promoting digestion, stomachic कटुपाकोऽग्निकृत्पथ्यः संनिपातेऽनिलावरे (शशः) AṣṭāSaṁ. i. 34. 16 (1. 7); i. 43. 24 (1. 7); i. 90. 2 (1. 16); सुनिषण्णोऽग्निकृद्वृष्यः AṣṭāHr. i. 6. 71; i. 10. 12; i. 15. 16; सौवीरमम्लम् ··· अन्तर्विदाह्यग्निकृत् KalyāKā. 5. 34; (त्रिजातकं चतुर्जातकं च) लघु पित्ताग्निकृद्रूर्ण्यं कफवातविषापहम् BhāvPra. (Bhā.) 6(3). 73; 6(7). 77; अगस्तिफलमग्निकृत् BhojanKu. 74. 11; 111. 1; 114. 5; **B** causing burning sensatian, acrid तद्वच्चेद्महयन्त्रजं तदपरं विष्टम्भि गुर्वग्निकृत् ।···पानीयमिक्षूद्भवम् ।···अग्निकृत् विदाहि BhojanKu. 157. 15; 157. 18; **C** producing fire यन्त्राघाताग्निकृद्ग्रावचूर्णधृक्कर्णमूलकम् । ··· लघुनालिकमप्येतत् प्रधार्यं पत्तिसादिभिः S'ukraNī. 4(7). 196; *m.* name of one of the chiefs of the hosts of S'iva दक्षयज्ञं ययौ प्रति । अग्निकृच्छतकोट्या च S'ivaP. ii(2). 33. 25 (110B. 3)

अग्निकृत (agni-kṛta) *adj.* **i** brought about or effected by the god of fire पूर्वं दैत्यभयं श्रुत्वा मारुताग्निकृतं महत् । कालनेमीति विख्यातो दानवः प्रत्यदृश्यत MatsyaP. 176. 48; रवीन्द्वोः किरणाः···। इन्द्रयमवरुणनिर्ऋतिश्वसनेशपितामहाग्निकृताः BṛSaṁ. 34. 2; अग्निकृतदेवतावहनस्याधुनाप्यसिद्धत्वाभिप्रायेण मन्त्रलिङ्गोपपत्तेः BhāṭṭCan. 109. 4 (*on* xvi. 2. 6); **ii** effected or produced by fire अग्निकृतं नाम धूमाकुलनेत्राङ्गसंकोचनविधूननातिक्रान्तापक्रान्तादिभिः NāṭyaS'ā. 7. 94 (8); काष्ठेऽग्निकृतः स्वभावो विनाशो न सर्व इति चेत् PramāVāSvopVṛ. 95. 19; **iii** heated on fire, kept on fire यामाष्टकेनाग्निकृतेन दोलया पश्चाद्रसेनाभिविमर्दितोऽसौ RasPraSu. 3. 61.

अग्निकृत्य (agni-kṛtya) *n.* cauterization (a treatment in medicine) शस्त्रकर्माग्निकृत्येषु क्षारमप्यवचारयेत् CaraS. vi. 25. 107 (1941 Ed.)

अग्निकेतन (agni-ketana) *m.* name of one of the 70 tutelary deities of S'aṅkara-Nārāyaṇa अग्निजिह्वो हुताशश्चाप्यग्निरूपोऽग्निकेतनः । ··· इत्याग्नेय्यां दिशि सप्तति: ĪśānS'iPa. ii. 54. 94.

अग्निकेतन (agni-ketana) *n.* **i** smoke धूमोऽम्भःसूत्रायुवाहौ करमालोऽग्निकेतनम् ParaNā. 874; **ii** a receptacle for fire कुण्डं देवजलाधारे मानमेदेऽग्निकेतने S'abdaRaSaK. 96. 8.

अग्निकेतु (agní-ketu) *adj.* having fire as an emblem or characteristic mark शुक्रपिंशा नर्भसा ज्योतिषागाद् विश्वरूपा शबलीरग्निकेतुः TaiS. IV. iii. 11. 5 (Sāy. अग्निहोत्रिभिरुषःकाले विहृत्य प्रज्वालिता येऽग्नयस्ते केतवो ध्वजस्थानीया यस्याः सा अग्निकेतुः); KāṭhS. 39. 10; ओं नमस्ते देवेशाय···अग्निकेतवे S'ivaP. ii(5). 49. 0 (280A. 1)

अग्निकेतु (agni-ketu) *m.* **i** name of a demon (belonging to Rāvaṇa's army, killed by Rāma) अग्निकेतुश्च दुर्धर्षो रश्मिकेतुश्च राक्षसः Rāmā. vi. 9. 2; vi. 33. 11; vi. 1686* (5); vii 33. 26; रेजे रथस्योपरि रश्मिकेतुरदीपयत्तं पुनरग्निकेतुः RāmC. 27. 22; 28. 71; अग्निकेतुर्बलोदग्रः सुमन्त्रो रश्मिकेतनः । यज्ञकोपश्च काकुत्स्थमदृश्यं चक्रिरे शरैः RāmāMañ. 323. 25; भग्नं द्रागग्निकेतोरपि धरणिगतं शीर्षमाकार्षि कङ्कैः RāmBāSta. 72; Rāgh. 17. 54; **ii** name of a god अग्निकेतुरिति ख्यातः क्रूरो ज्योतिःसुरोऽभवत् PadmP.(Ra.) 39. 147; **iii** name of a man पुरोहितस्य सोमस्य प्रियायास्तनयद्वयम् । सुकेतुरग्निकेतुश्च PadmP.(Ra.) 41. 116; **iv** name of one of the chief attendants of S'iva मुखरन्ध्रभागात् । ···अग्निकेतोर्निरीयुरथ हुंकृतधूमदण्डाः HarVi. 7. 59; **v** one of the names of Brahmā अग्निमुखो ह्यग्निकेतुर्मुनिरूपो दिशां पतिः । ... एवं स्तुतस्तु रामेण ब्रह्मा PadmP. v. 35. 174; **vi** name of one of the two door-keepers of Skanda गोपुरद्वार्यग्निकेतुं सूर्यकेतुं च पूजयेत् ĪśānS'iPa. ii. 53. 72; सदसि पुनरग्निकेतुर्द्वाःस्थौ स्तः सूर्यकेतुश्च TantrSa. 9. 28; **vii** name of a comet अथाग्निकेतोरुदयः AdbhuSāg. 189. 6; **viii** smoke [APTE]

अग्निकेश (agni-keśa) *adj.* with fiery hair प्रतस्थिरे राक्षसवीरपुत्राः । शतं विकेशाः शतमग्निकेशाः RāmC. 32. 79; *m.* **i** name of the author of an ancient astronomical text विश्वामित्रो गुडाग्निकेशौ च Sārā. 54. 11; **ii** name of one of the deities (invoked in Tantric texts) अनलाख्यमग्निकेशम् ··· पत्रेषु परितो यजेत् S'āraTi. 20. 36; ĪśānS'iPa. ii. 60. 31; i. 32. 55.

अग्निकोटि (agni-koṭi) *f.* crores of burning fires तां चाग्निकोटिसंकाशां मत्वैवं कुरु यत्क्षमम् VāmaP. 55. 39.

अग्निकोण (agni-koṇa) *m.* South-East direction, the square to the South-East (in a diagram or building) अग्निकोणे न्यसेदग्निम् SkandP. ii(9) 27. 70; ii(9) 27. 58; पितृरोगाग्निकोणेषु नन्दनं गृहमादिशेत् SamarāSū. 24. 10; इत्यग्निकोणाद्वायुकोणम् ··· हुत्वा ĪśānS'iPa. ii. 15. 3 (8); अग्निकोणे त्वर्घ्यपात्रम् PāraS. 6. 40; अग्निकोणे धर्माय TantrSā.(K.) 80. 18; 104. 9; ईशाग्निकोणौ तु त्रिकोणरेखामध्यपतिताविति तद्वासनमर्थायातम् LalitāSaBh. 128. 3 (*on* 171); YaśasCam. i. 65. 10 (comm.); i. 173. 13 (comm.); S'āraTi. 4. 110.

अग्निकोणक (agnikoṇa-ka) *m.* the South-East square (निवेदयेत्) मांसं विदार्यै चाग्निकोणके PañcaRā.(Ha.) i. 9. 16; ईशानश्चैव पर्जन्यः अ(न्यश्चा)ग्निः पूषाग्निकोणके MānaSā. 7. 45.

अग्निकोणतस् (agnikoṇa-tas) *adv.* beginning with the quarter presided over by the fire god (the South-East) दलाग्रेषु च संपूज्याः कार्याद्या अग्निकोणतः BṛBrahmaS. i. 10. 28.

अग्निकोणभाग (agnikoṇa-bhāga) *m.* region of the South-East तस्या ईशाग्निकोणभागेऽभिवर्धनेन कोणान्तरे द्वे निष्पाद्य SetuBa. 33. 16.

अग्निकोणमुख (agnikoṇa-mukha) *adj.* [*f.* –i] facing (i. e. flowing) towards the South-East direction तमेवानुगता शब्दं ययौ पर्वतनन्दिनी । अग्निकोणमुखी BṛDharmaP. i. 52. 35.

अग्निकोणमुखतस् (agnikoṇamukha-tas) *adv.* from the opening towards the South-East direction ततोऽग्निकोणमुखतो ययौ गंगा धरातले BṛDharmaP. i. 52. 13.

अग्निकोणस्थ (agnikoṇa-stha) *adj.* existing in the South-East अग्निकोणस्थषट्कोणे···द्वादशवर्णान्···विलिख्य ParaśuKS. 11. 3 (309. 12)

अग्निकोणादिग (agnikoṇādi-ga) *adj.* [*f.* –ā] going towards the South-East and other directions (वीथ्यः) अग्निकोणादिगाः पञ्च सामान्येनाशुभाः स्मृताः MānaSā. 447A. 33.

अग्निकोणादितस् (agnikoṇādi-tas) *adv.* beginning with the direction of the South-East व्योमवाह्ये त्वपीठानामग्निकोणादितो न्यसेत् PauṣkS. 23. 29; यातुधानपदं यावदग्निकोणादितो न्यसेत् । स्नपनं स्थूलपराख्यम् PāraS. 15. 286; 6. 175.

अग्निकोणान्तम् (agnikoṇāntam) *adv.* up to the South-East corner वायव्यादग्निकोणान्तं जुहुयात् MahNirvāT. 9. 41.

अग्निकोप (agni-kopa) *m.* fury of fire भृगुणा जितेऽग्निकोपः सस्याम्बुदयायिविध्वंसः BṛSaṁ. 17. 17; 24. 23; अब्दे प्रवृत्ते प्रभवेऽग्निकोपः VasiS. 6. 29; 6. 45; 15. 8.

अग्निकोष्ठ (agni-koṣṭha) *n.* the South-East square प्रवालं चाग्निकोष्ठे तु महानीलं यमे तथा । ···न्यसेत् MānaSā. 70. 53; अग्निकोष्ठस्य तत्कोणे चुल्लीवद्विन्दुकत्रिकम् । आलिखेत् Mānaso. iv. 7. 1040.

अग्निकोष्ठक (agnikoṣṭha-ka) *n.* the South-East square पूजां कुम्भे समाहृत्य प्राप्ते लग्नेऽग्निकोष्ठके । कुद्दालेनाभिषिक्तेन मध्वक्तेन तु खानयेत् AgniP. 92. 16.

अग्निकौतुक (agni-kautuka) *n.* an unusual phenomenon caused by fire [pw.]

अग्निक्रम (agni-krama) *m.* a kind of game with dice called a *nirjīva* type (कलाः) द्यूताश्रया विंशतिः । तत्र निर्जीवाः पञ्चदश । ··· अग्निक्रमः JayaMa. 31. 24 (*on* 1. 3) [suggested *em.* अग्निमक्रमः]

अग्निक्रिया (agni-kriyā) *f.* **i** branding with fire (i. e. red-hot iron) क्रियमाणोपकारे तु मृते विप्रे न पातकम् । विपाके गोवृषाणां तु भेषजाग्निक्रियासु च YājñaSm. 3. 284; **ii** forging in fire लोहानामपि सर्वेषां हेतुरग्निक्रियाविधौ । क्षयः संस्क्रियमाणानां तेषां दृष्टोऽग्निसंगमात् NāraSm. 161. 10; **iii** tending of fire, fire-worship, offering an oblation into fire अग्निक्रियया च यावान्यमनियमसमूहो ब्रह्मचारिणः स सर्व उपलक्ष्यते ManuBh. i. 110. 22 (*on* 2. 67); अन्यथा देवपित्र्याग्निक्रियाव्रतजपादिभिः । गृहे या पुण्यनिष्पत्तिः साध्वनि भ्रमतः कुतः KathāSaSag. viii. 6. 225; iv. 1. 122; **iv** obsequies, funeral ceremonies [APTE]

अग्निक्रियारत (agnikriyā-rata) *adj.* taking interest or occupied in fire-worship तत्रासीत्स महीपालो बाल्येऽप्यग्निक्रियारतः KathāSaSāg. ix. 6. 40.

अग्निक्रीडा (agni-krīḍā) *f.* fire-works, illuminations [MW; APTE]

अग्निक्वथन (agni-kvathana) *n.* boiling on fire व्यापन्नस्य चाग्निक्वथनम् ···कर्तव्यम् SuśruS. i. 45. 12.

अग्निक्षारनदी (agnikṣāra-nadī) *f.* twin rivers or expanse of fire and alkali शारीरं मानसं दुःखं प्राप्नुवन्ति नराधमाः । कृमिभिर्भक्षणञ्चैव तप्ततैलोपसेच(? व)नम् । अग्निक्षारनदीभ्यां तु प्राप्नुवन्ति न संशयः VarāP. 203. 66.

अग्निक्षारयोग्या (agnikṣāra-yogyā) *f.* practice of cauterization and putting saline substances उपदिशेत् ··· मृदुषु मांसखण्डेष्वग्निक्षारयोग्याम् SuśruS. i. 9. 4.

अग्निक्षेत्र (agni-kṣetra) *n.* a place reserved for the placing of the

sacrificial fire अग्निक्षेत्रे कृष्यमाणे अश्वमेधे महात्मनः । …सा तु समुत्थिता BrahmāndP. ii. 64. 17 = VāyuP. ii. 27. 17; आवपनेति । कृष्टेऽग्निक्षेत्रे नानाबीजानामावपनार्थानामित्यर्थः MayūMāli. 720. 5 (*on* x. 5. 5)

अग्निक्षेप (agni–kṣepa) *m.* taking of the fire from one place to another अग्निक्षेपस्योल्मुकं यद्वदेवं मोहस्य स्यात्र प्रदेशस्थितत्वम् SaṁkṣeS'ā. 2. 160 (ii. 97. 25)

अग्निक्षेपक (agnikṣepa–ka) *adj.* one who throws fire जलेऽग्निक्षेपकं शृणु KathāSaSāg. x. 5. 9.

अग्निक्षेपार्थम् (agnikṣepārtham) *adv.* for the sake of placing the fire नवमं तु मण्डलमग्निक्षेपार्थम् Aparā. 707. 23 (*on* 2. 106)

अग्निखडा (agni–khaḍā) *f.* fire-pit त्रिसाहस्त्रमहासाहस्त्रप्रमाणायामप्यग्निखडायामात्मानं प्रक्षिपेत् MadhyāViBh. 74. 27 (*on* 2. 16)

अग्निखण्ड (agni–khaṇḍa) *m. n.* ember, a burning coal स हतवृत्तिः किं करोति । हे धैर्यधाम करेण हस्तेन ननु अहो अङ्गाराकर्षणानि अग्निखण्डानामातानानि कर्तुं वाञ्छति YaśasCam. i. 185. 9 (comm.); i. 490. 25 (comm.); वालपत्रकाष्ठाग्निखण्डानि ii. 226. 23 (comm.)

अग्निखण्डशिखा (agnikhaṇḍa–śikhā) *f.* flame of the burning coal अग्निखण्डशिखाजातम्…धूपं देवि गृहाण मे BrahmVaiP. ii. 55. 30.

अग्निखदा (agni–khadā) *f.* fire–pit [DBHS.]

अग्निखुर (agni–khura) *adj.* [*f.* –ā] having fiery hooves अग्निखुराम्… भुञ्जते कपिलां ये तु शूद्रा लोभेन मोहिताः MahāBhā. xiv. App. 4. 1734 = VṛGautaSm. 567. 16(9); ज्वलमानात्तु कपिला तावत्कुण्डात्समुत्थिता । … अग्निखुरा ह्यग्निपृष्ठा SkandP. v(3). 39. 8.

अग्निग (agni–ga) *adj.* [*f.* –ā] abiding in fire शक्तिं मध्येऽग्निगां स्मरेत् AgniP. 310. 16.

अग्निगत (agni–gata) *adj.* [*f.* –ā] **1 A** belonging to or present in fire यथाग्निगतेनोष्णगुणेन दाहोऽनुभूयते BrahmSūBh.(Bhā.) 139. 23 (*on* ii. 3. 40); अग्निगतमुष्णत्वं विवक्षितम् NyāyKa. 142. 23; 107. 25; अग्निशब्दः अग्निगतं तैक्ष्ण्यं माणवके प्रतिपादयितुं प्रयुज्यते Pradī. vii. 33. 11 (*on* viii. 1. 12); **B** produced or effected in fire आधानस्य तु … स्वतन्त्रमेवाग्निगतमदृष्टं फलम् MayūMāli. 434. 17 (*on* v. 3. 10); **C** pertaining to fire (in the stomach i. e. the digestion–power) उत्तममग्निगतं रूपं विषार्तानां च देहिनाम् Hastyāyur. 164. 11 (2. 6); **D** referring to *Agni* (*-cayana*) षड्भिर्दीक्षयतीत्यग्निगतं प्राकृतबाधकम् NyāyMāVi. 517. 25 (*on* x. 3. 4); **2** fallen or thrown in fire श्रुतिस्मृतिपुराणेषु सङ्गः स्त्रीणां निवारितः । यत्सङ्गात्संक्षयं याति पुमानग्निगतो यथा ĀdiP. 5. 27; धूपश्चाग्निगतो ज्ञेयो न (नी) लो रक्तोऽथ पीतकः Hastyāyur. 180. 24 (2. 10); **3** present in *agni* (i. e. the letter 'i') अग्निगतामपि बिम्बे बिम्बगतां च खपत्रे । तां तु नियोज्य…सिध्यति ĪśānS'iPa. i. 21. 59.

अग्निगतगुण (agnigata–guṇa) *m.* quality present in the fire इत्यादयोऽग्निगतगुणप्रकाशनसमर्थाः शब्दा ऊहितव्याः MayūMāli. 596. 1 (*on* ix. 1. 14)

अग्निगतपञ्चसंख्या (agnigata–pañcasaṅkhyā) *f.* number five pertaining to fire अग्निगतपञ्चसंख्यायास्तु उत्पत्तिशिष्टत्वात् VedāntKa. 398kh. 6. (*on* iii. 3. 1)

अग्निगतसंस्कार (agnigata–saṁskāra) *m.* consecration pertaining to fire नापि 'नित्य' इति सूत्रं तस्य विवाहहोमसमाप्तौ अग्निगतसंस्कारापवर्गनिषेधपरत्वात् BālamBha. i. 316. 24 (*on* 1. 97)

अग्निगतस्वामित्व (agnigata–svāmitva) *n.* lordship present in the god of fire वस्तुतस्तु मादनस्यापि…अग्निगतस्वामित्वस्यापनार्थमेवोपादानम् MīmāKau. ii. 295. 1 (*on* iii. 2. 36)

अग्निगतादृष्ट (agnigatādṛṣṭa) *n.* unseen result produced in fire आधानस्य हि यत्साक्षात्फलमग्निगतादृष्टरूपं तस्य कर्तृगामित्वासंभवात् MayūMāli. 461. 10 (*on* vi. 2. 2)

अग्निगताहुति (agnigatāhuti) *f.* oblation offered into fire अग्निगताहुत्या आदित्याप्यायनं तस्माच्चाप्यायिताद्वृष्टिः ManvaVi. 326. 13 (*on* 3. 76)

अग्निगति (agni–gati) *f.* **A** course or spread of fire स्वेन सैन्येन सहितः प्रतपञ्शत्रुवाहिनीम् । प्रधक्ष्यति स पाञ्चालान्कक्षं कृष्णगति–(v. l. अग्निगतिः)र्यथा MahāBhā. v. 164. 20; **B** the act of entering into fire अनाशकेनाग्निगत्या जले वा देहयातनात् । तस्मिंस्तीर्थे मृतो यस्तु स याति परमां गतिम् SkandP. v(3). 43. 10.

अग्निगतिद (agnigati–da) *adj.* performer of the funeral rites जटायुषोऽग्निगतिदः … इति … विष्णोर्नामसहस्रकम् PāñcaRā.(Nā.) iv. 3. 102 (112)

अग्निगन्ध (agni–gandha) *n.* thinner variety of *Panicum miliaceum* अग्निगन्धवाक् । कणजीरणनाम्ना स्यात् प्रसिद्धे सूक्ष्मजीरके NānārthaSaṁ. iii. 26. 13; *m.* smell of fire अग्निगन्धवाक् । … अग्नेर्गन्धे च पुंसि NānārthaSaṁ. iii. 26. 13; *adj.* which smells like fire अग्निगन्धवाक् । … अग्नितुल्यगन्धे तु स त्रिषु NānārthaSaṁ. iii. 26. 13.

अग्निगर्भ (agní–garbha) *adj.* [*f.* –ā] containing fire within (latent or otherwise) यथाग्निगर्भा पृथिवी…एवं गर्भं दधामि ते S'atBr. XIV. ix. 4. 21; BṛAraU. vi. 4. 22; BaudhGS. i. 7. 38; HirGS. i. 25. 1; BṛĀraUBhVā. vi. 4. 106; यथा पृथिव्य्ग्निगर्भा…एवं गर्भं दधातु ते ĀpaManPāṭha. i. 12. 5; यथा भूमिरग्निगर्भा S'āṅkhāGS. i. 19. 5; KauśiGS. i. 12. 5; पीलुमयो मणिरग्निगर्भः … पिचुपरिवेष्टितो मुखादग्निधूमोत्सर्गः ArthS'ā. iii. 226. 1. (14. 2); तस्य क्रोधोद्भवः… अग्निगर्भः सुदारुणः सः … सर्पान् … आविवेश विषात्मकः BrahmāndP. i. 8. 38; LiṅgaP. i. 70. 231; VāyuP. i. 9. 33; दुःषन्तेनाहितं तेजो दधानाम् … । अवेहि तनयां ब्रह्मन्नग्निगर्भां शमीमिव S'āk. 4. 6; BhaviP. 843A. 6 (iv. 161. 34)

अग्निगर्भ (agni–garbha) *m.* **1** the interior of fire पिण्डं मध्वाज्यसिक्तैर्वा प्राग्वदापाद्य तण्डुलैः । अग्निगर्भगतस्याग्रे विभोर्दर्भेषु PauṣkS. 27. 656; **2** name of Kārttikeya नमस्ते अग्निगर्भाय…एवं स्तुत्वा महासेनम् … शिखिवाहनम् VāyuP. i. 54. 22; **3** the sun–stone केशिनी… । असूयताग्निगर्भं कुमारम् BrahmāṇḍP. ii. 51. 37; RājNi. 380. 15; KalpaK. 200. 605; **4** name of the sun तपनो भास्करो रविः । अग्निगर्भः … एतैस्तु नामभिः सूर्यः स्तुतः NaraP. 20. 4; **5** name of a person अग्निगर्भाभिधस्यासीद्भिया भार्या द्विजन्मनः BṛKathāMañ. x. 1. 265; **6** a frothy substance on the sea अग्निजारोऽग्निनिर्यासः सोऽग्निगर्भोऽग्निजः … दावाग्निमलः DhanvNi. 291. 25; **7** the fire–churning *araṇi* [APTE]

अग्निगर्भक (agnigarbha–ka) *m.* the sun–stone सूर्यकान्तः …अग्निगर्भकः ParyāMu. 5. 13.

अग्निगर्भा (agni–garbhā) *f.* name of a plant तेजोवती…तेजस्विनी … अग्निगर्भा RājNi. 61. 15 = KalpaK. 295. 417; [the earth; name of the plant S'amī; the name of the plant Mahājyotiṣmatī Latā, APTE]

अग्निगर्भाशय (agni–garbhāśaya) *n.* interior of a plant or tree called Agni जलनिधेः फेनाग्निगर्भाशयम्…सिद्धोऽयं वडवानलः RasRaSa. 16. 159; 21. 87.

अग्निगिरि (agni–giri) *m.* the mountain named Agni त्वं गौरीमुण्डेन पातितोऽग्निगिरेस्तटे BṛKathāMañ. 17. 4.

अग्निगीत (agni–gīta) *adj.* sung by Agni (a musical note) अग्निगीतः स्वरः षड्जः NāraS'i. i. 5. 13.

अग्निगुण (agni–guṇa) *adj.* [*f.* –ā] **1** possessed of the attributes of fire न्यसेन्मन्त्राध्ववर्तिन्यश्चतस्रोऽग्निगुणाः क्रमात् । जया च विजया चैव अजिता चापराजिता । … मन्त्रदेवताः LakṣmīT. 30. 23; **2** multiplied by three वर्णाणि…तानि प्रपन्नसहितान्यग्निगुणानि…हरेत् PañcSi. 1. 18; *m.* **1** quality of fire बहुपानं भयक्रोधौ … । स्वेदयन्ति … अग्निगुणादृते । …द्विविधः स्वेदः संयुक्तोऽग्निगुणैर्न च CaraS. i. 14. 64 (1922 Ed.); i. 5. 4. (1922 Ed.) BhāṭṭDī. iii. 84. 6 (*on* ix. 1. 15); **2** quality of digestive fire रसांश्चाग्निगुणोद्रिक्तान्निदाघे परिवर्जयेत् SuśruS. vi. 64. 41; i. 21. 9.

अग्निगुणक (agniguṇa–ka) *adj.* possessed of fire as accessory अग्निगुणकमर्थकर्मेदमाधानम् MayūMāli. 458. 6 (*on* vi. 1. 12)

अग्निगुणसंश्रय (agniguṇa–saṁśraya) *adj.* based on the quality of fire इति त्रयोदशविधः स्वेदोऽग्निगुणसंश्रयः CaraS. i. 14. 62 (1922 Ed.)

अग्निगूढ (agní–gūḍha) *adj.* covered with fire तेषां वो अग्निदग्धानामग्निगूळ्हानामिन्द्रो हन्तु वरंवरम् ṚV. Khila. v. 2. 2.

अग्निगृह (agni–gṛha) *m. n.* **1** fire–hall अग्नये क्षामवतेऽष्टाकपालं पुरोडाशं निर्वपेद्यस्याहिताग्नेरग्निगृहान् अग्निर्दहेद् अनग्निगृं(? गृ)हान्वा Atharvaprāyaścitta 5. 4; सर्वोपवासी नियतः … शयानोऽग्निगृहे MahāBhā. xiii. 131. 39; शून्यमिदमग्निगृहम् PratiYau. 3. 1 (85); ManuBh. ii. 211. 19 (*on* 8. 333); अग्निगृहान्नीतः पुरोडाशः शुना BṛKathāS'loSaṁ. 2. 7; आचान्तोऽग्निगृहं विशेत् BhaviP. 66A. 21 (i. 31. 38); सः…अग्निगृहं ययौ GaṇeP. ii. 9. 13; यश्च त्रेताग्निं गृह्याग्निं वाग्निगृहाच्चोरयेत्तं राजा…दण्डयेत् ManvaMu. 348. 26 (*on* 8. 333); अग्निगृहे…दक्षिणपाणिं सबाहुं वासस उद्धरेत् ManvaMu. 155. 14 (*on* 4. 58); 172. 27 (*on* 4. 151); Rāgh. 2. 9; **2** a room fitted with hot baths, sauna अवतप्तम्… अग्निना तदग्निगृहं स्वेदयोग्येन चोष्मणा युक्तम् CaraS. i. 14. 46 = AṣṭāSaṁ. i. 134. 15 (1. 26) CaraS. i. 20. 19 (1922 Ed.)

अग्निगृहताप (agnigṛha–tāpa) *m.* heat in the place for keeping fire एते (रोगाः) हि परं विरेचनेन नाशमुपयान्त्यश्यपनयनेनाग्निगृहतापवत् AṣṭāSaṁ. i. 138. 12 (1. 27)

अग्निगृहद्वार् (agnigṛha–dvār) *f.* the door of the house for keeping the sacred fire अग्निगृहद्वारि…यज्ञगुप्तं ददर्श सा BṛKathāS'loSaṁ. 22. 191.

अग्निगेह (agni-geha) *n.* the place for keeping the sacred fire cf. **अग्निगृह** संरक्ष्य वह्निमनया (=वध्वा) सममग्निगेहे दीक्षाधरो दिनचतुष्कमुवास हृष्टः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 3. 60.

अग्निगोचर (agni-gocara) *adj.* present or abiding in fire को ब्राह्मणैरुपास्यो गायत्र्यर्काग्निगोचरः शंभुः PraśnoRaMāli. 61; *m.* abode of fire, the South-East presided over by Agni युगक्षये ··· तपति ··· धाता चैवाग्निगोचरे SkandP. v(3). 191. 13; S'ivaP. vii(2). 30. 15 (580B. 2); ओषध्यो मण्डपे प्राच्यां रसस्त्वेदोऽग्निगोचरे Rasā. 2. 107; प्राच्यां वै वाहनस्थानमनलश्चाग्निगोचरे S'ilpaRa. i. 42. 12.

अग्निगोदान (agni-godāna) *adj.* whose *godāna* ceremony (clipping of the hair) is dedicated to Fire-god अग्निगोदानो वा भवति BhārGS. 1. 10 (10. 15); अग्निगोदानो वा स्यात् ĀpaGS. vi. 16. 13 (comm. अग्नये गोदानं यस्य सोऽग्निगोदानो ब्रह्मचारी)

अग्निगोल (agni-gola) *m.* a ball of fire अयं बतोत्कीर्ण इवाग्निगोलाद्रलीमुखः क्रामति नः क्षयाय RāmC. 22. 65.

अग्निगोलक (agnigola-ka) *n.* (Astron.) sphere or zone of fire (as one of the spheres comprising the universe) समन्तान्नगोला ये ब्रह्माण्डादग्निगोलकम् । केन्द्रं तेषामेकमेव SiddhāTaVi. 26. 17.

अग्निगौच (agnigauca) *n.* cloth with various drawings (OPPERT) अग्निगौचं वक्रवल्लीपदे वज्रांशुकं तथा Vaija. 168. 119.

अग्निगौरव (agni-gaurava) *n.* respect or regard for Agni गरुडपिशाचसयक्षराक्षसान् । इषुभिरजयदग्निगौरवात्त्वमिलषितं च हविर्ददौ जयः MahāBhā. viii. 26. 65.

अग्निग्रन्थ (agni-grantha) *m.* name of a (chapter of a) Vedic text dealing with the worship of Agni अग्निग्रन्थपर्यन्तमधीते साग्नि MugdhaBo. 6. 61 (61. 16) = PrakriKau. i. 478. 1 = SiddhāKau. 162B. 9.

अग्निग्रन्थि(? न्थ)सीमन् (agnigranthi(? tha)-sīman) *adj.* as far as the section on (the worship of) Agni साग्नि द्वीबाव्ययं तत् स्याचेदग्निग्रन्थि(? न्थ)सीम तत् KośaKaTa. 1. 5507.

अग्निग्रस्त (agni-grasta) *adj.* consumed by fire नात्मा दृश्यो नाम्नलक्ष्यः ··· । नाग्निग्रस्तः BrahmVaiP. iv. 19. 156.

अग्निग्रह (agni-graha) *m.* the act of holding fire देहादग्निविनिर्माणम् ··· जलमध्येऽग्निज्वालनम् । अग्निग्रहश्च हस्तेन ··· । पूर्वाः षोडश चाप्यष्टौ तेजसो यक्षसद्मनि SkandP. i(2). 55. 101.

अग्निग्रहण (agni-grahaṇa) *n.* use of the word *agni* अग्नौ जुहुयादिति पुनरग्निग्रहणं सुसमिद्धेऽग्नौ होतव्यमित्येवमर्थम् VīraMi.(Āhnika.) 421. 10.

अग्निग्राहक (agni-grāhaka) *adj.* causing knowledge about fire अग्निग्राहकमेवोपजीव्यम् NyāySu.(Ja.) 386B. 1 (*on* ii. 2. 6)

अग्निग्रीव (agni-grīva) *adj.* [*f.* -ā] having a fiery neck अग्निपुच्छामग्निखुराम्···अग्निग्रीवां ज्वलत्प्रभाम् । मुञ्जते कपिलां ये तु शूद्रा लोभेन मोहिताः MahāBhā. xiv. App. 1. 4. 1735 = VṛGautaSm. 567. 17(9)

अग्निग्लपितात्मन् (agni-glapitātman) *adj.* suffering from burns or blisters (*lit.* whose body is affected or burnt by fire) क्षीरोद्भवम् ··· । शस्तम्···क्षतक्षीणपरीसर्पशस्त्राग्निग्लपितात्मनाम् AṣṭāSaṁ. i. 24. 20 (1. 6)

अग्निघट (agni-ghaṭa) *m.* name of a hell [DBHS.]

अग्निघटसंयोग (agnighaṭa-saṁyoga) *m.* conjunction or contact of a pot with fire (while being baked) आगन्तुकमात्मनश्चैतन्यमात्ममनःसंयोगजम्, अग्निघटसंयोगजरोहितादिगुणवत् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 450. 14 (*on* ii. 3. 18)

अग्निघर्म (agni-gharma) *m.* heat of fire अग्निघर्मसमाकीर्णम्···आयसं गोपुरं तत्र (यमपुरे) दक्षिणं भीमदर्शनम् VarāP. 197. 6.

अग्निघृत (agni-ghṛta) *n.* a kind of medicinal preparation of ghee and other ingredients for promoting digestive faculty पञ्चलवणद्विक्षाराम्लबदरयुक्तं सर्पिर्विपक्वमथवा सैन्धवव्योषक्षारद्वयपञ्चकोलभयारास्नाजाजीग्रन्थिकशठीविडङ्गगर्भमार्द्रकमातुलुङ्गकोलाम्लीदाडिमस्वरसशुष्कमूलकक्वाथमस्तुतक्रशुक्तप्रसन्नासौवीरकतुषोदकारनालपेतं परमग्निदीपनमग्निघृताख्यम् AṣṭāSaṁ. ii. 73. 10 (4. 12); ii. 73. 21 (4. 12); पिप्पली पिप्पलीमूलं चित्रकं हस्तिपिप्पली । ··· आर्द्रकस्य रसप्रस्थे घृतप्रस्थं विपाचयेत् । एतदग्निघृतं नाम मन्दाग्नीनां प्रशस्यते SiddhYo. 6. 45.

अग्निघृतौषध (agnighṛtauṣadha) *n.* medicinal ingredients meant for *agnighṛta* (s. v.) अभ्यङ्गार्थे च तैलमग्निघृतौषधैः साधयेत् AṣṭāSaṁ. ii. 73. 21 (4. 12)

अग्निघ्राण (agni-ghrāṇa) *adj.* [*f.* -ā] having fiery nostrils ज्वलमानात् तु कपिला तावत् कुण्डात् समुत्थिता । ··· अग्निपूर्णा अग्निमुखा अग्निघ्राणाग्निलोचना SkandP. v(3). 39. 7.

अग्निचक्र (agni-cakra) *n.* **1** circle of fire अग्निचक्रोपमं घोरं (v. l. अग्निचक्रमिवाविद्धं) विकर्षन्परमायुधम् । व्यशातयच्छरांस्तांस्तु द्रोणः MahāBhā. iv. 53. 34; अग्निचक्रमिवाविद्धं सव्यदक्षिणमस्यतः । गाण्डीवमभवद् राजन् पार्थस्य सृजतः शरान् MahāBhā. iv. 59. 12; स चचार बहून् मार्गान्···। अग्निचक्रमिवाविद्धं सर्वतः प्रत्यदृश्यत MahāBhā. vi. 50. 39; अग्निचक्रमिवाविद्धं यथा स्यान्नभसश्च्युतम् MahāBhā. vii. 637*. 1; यथालातपरिस्पन्दादग्निचक्रं प्रदृश्यते YogVā. v. 78. 1; **2** the fire-plexus (usually known as *Ājñācakra*) भ्रूमध्येऽप्यग्निचक्रे तं द्विपत्रे ध्याति पुण्यकृत् GaṇeP. ii. 50. 36; **3** the mystic or Tantric figure drawn for Agni कर्णिकायामग्निचक्रम् ··· स्मरेत् PāraS. 6. 160; तत्राष्टकोणषट्कोणत्रिकोणात्मकमग्निचक्रं विलिख्य ParaśuKS. 9. 7 (247. 10); शिखायां बैन्दवस्थाने अग्निचक्रादिका न्यसेत् NityāṢoḍa. 8. 92; अष्टकोणषट्कोणत्रिकोणात्मक(म)ग्निचक्रं प्रवेशरीत्या विलिख्य NityoNi. 67. 24; मूलाधारादिस्थानचतुष्टये अग्निचक्रादिमन्त्रचतुष्टयेन कामेश्वर्यादिदेवताचतुष्टयं न्यसेत् SetuBa. 303. 19; **4** (prob.) a weapon emitting fire [Ind. St. 14. 137]

अग्निचक्रवत् (agnicakra-vat) *adv.* like a circle of fire अग्निचक्रवदाघूर्णन् सोमदत्तो निपातितः MahāBhā. viii. 15*(2)

अग्निचक्रोपम (agnicakropama) *adj.* like a circle of fire अग्निचक्रमिवाविद्धं (v. l. अग्निचक्रोपमं घोरं) सव्यदक्षिणमस्यतः । गाण्डीवमभवद् राजन् पार्थस्य सृजतः शरान् MahāBhā. iv. 59. 12; अग्निचक्रोपमं घोरं विकर्षन् परमायुधम् । व्यशातयच्छरांस्तांस्तु द्रोणः MahāBhā. iv. 53. 34; अग्निचक्रोपमम्···आयुधम् कर्णस्यासीत् MahāBhā. vii. 114. 23.

अग्निचटत्कार (agni-caṭatkāra) *m.* crackling of fire संकरोऽग्निचटत्कारे संमार्जन्यपसारिते Hārāva. 235; ViśvaPra. 139. 179; NānārthāSaṁ. ii. 215. 1925; MediK. 150. 232; ViśvaLoK. 315. 232.

अग्निचटत्कृति (agni-caṭatkṛti) *f.* crackling of fire संकारोऽवकरेऽग्निचटत्कृतौ AnekāSaṁ. 3. 610.

अग्निचटध्वनि (agni-caṭadhvani) *m.* crackling sound of fire संकरोऽग्निचटध्वनिः KośaKaTa. 1. 466.

अग्निचतुरश्र (agni-caturaśra) *adj.* [*f.* -ā] rectangular like the fire-altar स्वयमातृण्णायै व्याघारण इति । सूत्रं बौधायनस्याग्निचतुरश्रामेनां व्याघारयेदिति शालीकिः BaudhS'S. iii. 131. 2.

अग्निचतुर्थक (agnicaturtha-ka) *adj.* with Agni as the fourth याज्ञिकास्तु वदन्त्यन्ये चतुर्भिर्यच्च हूयते । ब्रह्मणाध्वर्युहोतृभ्यां त्रिभिरग्निचतुर्थकैः AVPari. xxiii. 11. 1.

अग्निचतुष्टय (agni-catuṣṭaya) *n.* the group of four fires एवं सिध्यति देवेशि सर्वचक्रं मनोहरम् । तच्छक्तिपञ्चकं सृष्ट्वा लयेनाग्निचतुष्टयम् NityāṢoḍa. 1. 77; 6. 8.

अग्निचय (agni-caya-) [*denom.*] to speak of one who has piled the fire-altar or performed the sacrifice known as Cayana इच्छब्दस्य टिसंज्ञायामग्निचितमाचष्ट इति णिचि कृते णाविष्ठवत् प्रातिपदिकस्येति टिलोपः । अग्निचयतीति Nyās. i. 122. 22 (*on* i. 1. 64)

अग्निचय (agni-caya) *m.* **i** building up of sacrificial fire-altar स्वर्गकामोऽग्निं चेष्य इत्यग्निचये BaudhS'S. i. 34. 15; iii. 180. 7; iii. 231. 11; iii. 259. 5; अथेमेऽग्निचयाः BaudhS'uS. 1. 1; **ii** heap of fire उत्थायाग्निचयात्तस्माच्छरभङ्गो व्यरोचत Rāmā. iii. 4. 34; काञ्चनी वडभी यस्य ··· ज्वलदग्निचयोपमा Rāmā. iii. 1048*. 5; अग्निचयदाहकशक्तिपूर्वकं तत्कणदाहशक्तिदर्शनात् Bhāsk. i. 12. 12 (*on* i. 1. 1); i. 51. 16 (*on* i. 1. 1)

अग्निचयन (agni-cayana) *n.* **1** piling of the fire-altar अग्निचयनमेवाग्निचित्या MahāBh. ii. 90. 12 (*on* iii. 1. 132); एभिः स्थानविशेषैर्धाता लक्ष्यास्तु सूरिभिः कुशलैः । यूपाग्निचयनदर्भस्रग्भाण्डपरिग्रहान् मुक्त्वा NāṭyaS'ā. 27. 38; अग्निचयनस्थानस्तुत्यर्थोऽर्थवादः VākyaP. 5. 4 (*on* 1. 8); अतोऽप्राप्तनिषेधोऽयं दिव्यग्निचयनादिवत् UpadeSā. 356. 23; त्रिनाचिकेतमाध्वर्यवं व्रतं त्रिरग्निचयनं वा BālaKrī. i. 145. 13 (*on* 1. 217); चित्या स्यादग्निचयने न ना AnekāK. 630; दीक्षानन्तरायामुपसदि अग्निचयनं दर्शयतिSaṅkarKāBh. 69. 3 (*on* ii. 1. 49); 8. 2 (*on* i. 1. 19) प्रतीन्द्रियप्रवृत्त्यैकैकमग्निचयनं संपाद्यम् VedāntKa. 465. 1(*on* iii. 3. 52); स च निर्मन्थ्यशब्दोऽग्निचयने इष्टकापाके प्रयुक्तः NyāyMāVi. 385. 6 (*on* vii. 3. 7); 610. 14 (*on* x. 8. 11); VivaPraSaṁ. 204. 25; सौत्रामणिबृहस्पतिसवादेरग्निचयनवाजपेयाङ्गवत् BrahmSūBh.(S'rī.) i. 41. 1 (*on* i. 1. 1); अग्निचयने अग्नीषोमीयस्य पशुपुरोडाशमष्टौ देवसुवां हवींष्यनु निर्वपति UpaParā. 45. 20; PūrvottaVāNaMā. 31. 8; 31. 11; अग्निचयने कल्पितपुरुषाकृत्युपस्थाने विनियोजनम् S'ivārkaMaDī. i. 579. 18 (*on* i. 4. 29); i. 484. 7 (*on* i. 3. 36); i. 575. 4 (*on* i. 4. 29); SiddhāLeSaṁ. 6. 4; अग्निचयने कर्तव्यगर्दभरशनायामपि मन्त्रस्य विनियोगप्राप्तौ अश्वरशनामेवादत्ते MayūMāli. 16. 5 (*on* i. 2. 4); लिङ्गादेवाग्निचयनाङ्गभूताश्वरशनादाने प्राप्स्यमानस्य मन्त्रस्य BhāṭṭDi. i. 35. 8 (*on* i. 2. 4); ii. 145. 14 (*on* iv. 4. 7) त्रिदिनपक्षस्य साद्यस्क्रसारस्वतसत्रयोरग्निचयनस्येवासंभवाद्बाधः LalitāSaBh. 229. 32

(*on* 296); 2 scriptural portion dealing with the piling of the fire-altar अग्निचयने श्रूयते 'निर्मन्थ्येनेष्टका: पचन्ति' इति NyāyMāVi. 51. 6 (*on* i. 4. 10); अग्निचयने श्रूयते सृष्टीरुपदधाति NyāyMāVi. 57. 19 (*on* i. 4. 17)

अग्निचयननिषेध (agnicayana–niṣedha) *m.* prohibition of the piling of the sacrificial fire-altar यथा नान्तरिक्षे न दिवीत्यग्निचयननिषेधानुवाद: Bhām. 205. 1 (*on* i. 3. 10); प्रसङ्गाभावेऽपि प्रतिषेध: संभवति यथा 'नान्तरिक्षे न दिवि' इत्यग्निचयननिषेध इति चेन्न S'rutaPra. ii. 20. 19 (*on* i. 3. 9)

अग्निचयनप्रकरण (agnicayana–prakaraṇa) *n.* chapter dealing with the piling of the fire-altar अग्निचयनप्रकरणे पठितत्वात्तेषां मन्त्राणां सामान्यतश्चयन-संबन्धोऽवगम्यते NyāyMāVi. 57. 28 (*on* i. 4. 17); अग्निचयनप्रकरणाम्नातस्य मन्त्रस्य…अश्वरशनाग्रहणे…प्राप्ति: S'ivārkaMaDī. i. 52. 23 (*on* i. 1. 1); अग्निचयन-प्रकरणाम्नात एव मन्त्र: … प्राप्त: MīmāKau. iii(1). 60. 7 (*on* i. 2. 33); i. 62. 14 (*on* i. 3. 9); MayūMāli. 22. 8 (*on* i. 3. 2); 241. 15 (*on* iii. 3. 7)

अग्निचयवत् (agnicaya–vat) *adv.* as in the case of the piling of the fire–altar अनुबन्ध्यायां हुतायामग्निचयवद्दक्षिणस्यां वेदिश्रोण्यामासन्द्यामासीनस्य ये केशिन: सत्त्रमासतेति प्रवपति VārāS'S. III. iii. 4. 42.

अग्निचाय (agni–cāya) *adj.* one who performs the Agnicayana अग्निं चिनोति अग्निचाय: JaineVyā. 110. 11 (*on* ii. 2. 78); तत्र भूतकालस्य क्विपि नियत-त्वादग्निंचितवान् अग्निचाय इत्यण् न भवति PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 2. 91.

अग्निचारिणी (agni–cāriṇī) *adj.* (*f.*) inflammable (thing) बिभृया-न्नाग्निचारिणीम् ViṣṇuDhaP. ii. 89. 54.

अग्निचिकीर्षा (agni–cikīrṣā) *f.* desire to produce fire मन्थनं कुर्वत-स्तस्य मुनेरग्निचिकीर्षया । अरण्यामेव सहसा तस्य शुक्रमथापतत् DevīBhāP. i. 14. 7.

अग्निचित् (agni–cít) *adj.* [P. iii. 2. 91; JaineVyā. 110. 8 (*on* ii. 2. 78); अग्नौ कर्मण्युपपदे चिनोतेर्धातो: क्विप्प्रत्ययो भवति । अग्निचित् KāśiVṛ. *on* iii. 2. 91; अग्निचित्…अग्निं चितवान्…क्विप् । तुक् Nyās. i. 213. 5 (*on* i. 3. 3); KātanVṛ. iv. 1. 30; iv. 3. 86; अग्निचित्— क्विपो लोपो तुग्भवति PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 62; तत्र गतिकारकोपपदात् कृदित्युत्तरपदप्रकृतिस्वरेण चित्शब्द उदात्त: KāśiVṛ. *on* P. vi. 1. 169]; **1 Ai** one who has performed the Agnicayana sacrifice, one who has piled up a fire-altar यदग्निचित् । अनवरुद्धस्याश्नीया-दवरुद्धेन व्यृध्येत TaiS. V. ii. 5. 5; V. iv. 5. 2; V. iv. 7. 4; नैतयानिष्ट्वाग्नि-चिन्मैथुनं चरेतेति KauṣīBr. 19. 7 (87. 3); य उ वै के चाग्निचितोऽस्यामेव तेऽव-सिता: S'atBr. VII. i. 1. 1; X. i. 5. 4; S'āṅkhāS'S. ix. 28. 18; तस्मादग्निचित: पापं न कीर्तयेत् ĀpaS'S. xvi. 10. 6; MānS'S. 158. 19; MīmāSū. v. 3. 26; अग्निं यश्चितवान् सोऽग्निचित् S'ābaBh. 1328. 23 (*on* v. 3. 26); AmaK. 1376; ṬupṬ. 73. 19 (*on* v. 3. 27); Vaija. 89. 75; इत्युक्त्वैत्य नदीं ब्राह्मीं सोऽग्निचित्कङ्कचिचि-ताम् । स्वर्गदृश्वाभवत् DvyāśraKā. 11. 115 (comm. ब्राह्मीं नदीं सरस्वतीमेत्य … । किंभूताम् । अग्निचिदग्निं चितवती देवप्रसादार्थमग्निसंभृतेत्यर्थ: । कङ्कचित्कङ्काख्य-पक्षिभेदवत् चिता कङ्काकारेण रचितेत्यर्थ: । (तादृशी) चिता यस्यां ताम्); स्प्रष्टास्त्रम्··। अस्त्वग्निचिद्वा यजमान औदासीन्यं भवत्या यदि तन्मुधैतत् Dvyāśra-Kā. 10. 81; DhātuPra. 5. 5 (102. 19); तत्रैव पुराणद्रव्ये पुनस्संस्कारविधानम् … यत्रैवाग्निचि:सोमेन यजेत SaṅkarKāBh. 33. 15 (*on* i. 3. 29); 33. 24 (*on* i. 3. 32); S'abdaRa.(Vā.) 2347; अग्निचितं कृताग्निचयनम् VīraMi.(Āhnika.) 22. 6; 149. 2; KalpaK. 75. 63; अग्निं संस्कृतवानग्निचिदिति MayūMāli. 435. 23 (*on* v. 3. 11); BhāṭṭCan. 4. 14 (*on* xiii. 1. 6); **1 Aii** built up of fires, piled up by fire स: (अग्नि:) षट्त्रिंशतं सहस्राण्यपश्यदात्मनोऽग्नीनर्कानग्निमयानग्निचितस्तेऽग्नि-नैवाधीयन्ताग्निनाचीयन्त…यत्किं च यज्ञे कर्म क्रियते यत्किं च यज्ञियं कर्माग्निनैव तेषु तदग्निमयेष्वग्निचित्स्वग्निमयमक्रियत S'atBr. X. v. 3. 11; **1 Aiii** performer of a sacrifice called S'ākvara Agnicayana (which is independent of Soma-sacrifice) अग्निचिच्छाक्कराग्निचयनकृत् । चयनान्तरग्रहणे सोमप इत्यनर्थकं स्यात् Aparā. 441. 20 (*on* 1. 220); **1 B** one who has regularly kept the sacred fires नलो नाम…सोमपोऽग्निचित् MahāBhā. iii. 61. 47; Rāmā. ii. 70. 20; श्रुतदेहविस-र्जन: पितु:…राघव: । विदधे विधिमस्य नैष्ठिकं यतिभि: सार्धमनग्निमग्निचित् RaghuVa. 8. 25; अग्निचित्कपिला सत्त्री…। दृष्टमात्रा: पुनन्त्येते ParāSm. 12. 47 = VṛGautaSm. 598. 18(14); VarāP. 207. 19; अग्निहोत्र्यग्निचिच्चाहिताग्नौ AbhidhāCin. 835; SarvaDaSaṁ. 16. 859; Nyāyāmṛ. 290A. 5; अग्निहोत्र्यग्निचित्साग्निराहिताग्निरथापि च KalpaK. 79. 96; NīlaVi. 4. 18; **2** built up or carried out by the digestive fire (used for digestive functions of the body) मनश्चिदादयोऽग्नय-स्समाम्नाता: । … एवमेव वाक्चिदादयोऽपि … तत्र … अग्निचितो जाठराग्निव्यापारा: S'ivārkaMaDī. ii. 365. 16 (*on* iii. 3. 45); *m.* [Mus.] name given to a *tāna* अग्निचिद् द्वादशाहश्चोपांशु: सोमाभिधस्तत: । … ऋषभेण विहीनानामिति नामानि मन्वते (तानानाम्) SaṁgīRa. i. 143. 13 (1(4). 80)

अग्निचित (agni–cita) *adj.* consigned to the funeral fire प्रसव्यं चापि तं चक्रुर्ऋत्विजोऽग्निचितं नृपम् । स्त्रियश्च शोकसंतप्ता: Rāmā. ii. 70. 20 (Rāmā-yaṇaśiromaṇi अग्निचितम् अग्निं प्राप्तम्)

अग्निचिति (agni–citi) *f.* piling up a fire-altar अग्निचितिश्चेदेकविंशति-मिष्टका: कृष्णा: समन्तादुपदध्यादथ वा लोहिता: MānS'S. 180. 14; 218. 20; Mahā-Bhā. iii. 191. 18; यथाग्निचित्याम्, औदुम्बरमुलूखलं सर्वौषधस्य पूरयित्वावहन्त्यत्र तदुपदधातीति S'ābaBh. 2115. 17 (*on* xi. 1. 28); GobhiSm. 2. 163; वाजश्च मे प्रसवश्च म इत्यादिना अग्निचित्या(? त्यां) होतव्या संतता घृताहुतिर्वसोर्धारा BālamBha. iii. 177. 14 (*on* 3. 291)

अग्निचित्कर्तृकसोम (agnicitkartṛka–soma) *m.* a Soma-sacrifice performed by one who has earlier performed the Agnicayana उत्तरवेदिपुराणाग्नि-द्वयस्यैवैकविंशतिलो[क]म्पृणानामप्यग्निचित्कर्तृकसोमे समुच्चय: BhāṭṭCan. 24. 12 (*on* xiii. 3. 12)

अग्निचित्काम्य (agnicit–kāmya–) [*denom.*] to wish to be a performer of Agnicayana इदं तर्हीत्कार्यम् । अग्निचित्काम्यति । कितीति गुणप्रतिषेधो यथा स्यात् MahāBh. ii. 20. 8 (*on* iii. 1. 9)

अग्निचित्त्व (agnicit–tva) *n.* the state of being one who has performed the Agnicayana न धावेद्वर्षतीत्यादि चितौ सत्यां क्रतावुत । आद्यश्चिते-र्निमित्तत्वान्न क्रतावग्निचित्त्वत: NyāyMāVi. 292. 14 (*on* v. 3. 10); यथा चयन-मात्रान्नाग्निचित्त्वमेवमिष्टमात्रान्न दीक्षितत्वम् MayūMāli. 435. 7 (*on* v. 3. 11)

अग्निचित्य (agni–citya) *n.* the piling of the fire-altar अग्निचित्ये सरजसि काले माहेन्द्रेण स्तुवते VaikhāS'S. 17. 16; श्येनवद्व्यूह्य तं व्यूहं धौम्यस्य वचनात् स्वयम् । स हि तस्य सुविज्ञात अग्निचित्येषु MahāBhā. vi. 272*(3)

अग्निचित्यगत (agnicitya–gata) *adj.* [*f.* –ā] connected with the piling up of the fire-altar आश्विनी … इष्टकासु सा । अग्निचित्यगतासु स्यात् NānārthāSaṁ. ii. 62. 187.

अग्निचित्या (agni–cityá) *f.* [DEBRU. p. 831; cf. P. iii. 1. 132; Jaine-Vyā. ii. 1. 105] **1** piling up of the fire-altar अग्निचित्यायां पञ्चहविषं दीक्षणी-यायामिष्टिमेके तन्वते KauṣīBr. 19. 4 (85. 11); सर्वं वा अग्निचित्या KauṣīBr. 19. 5 (86. 4) = 19. 7 (86. 22); भूयांसि हवींषि भवन्ति । अग्निचित्यायां यदु चानग्नि-चित्यायाम् S'atBr. VI. vi. 1. 1; VI. vi. 1. 13; युवमेव नोऽस्या अग्निचित्याया अध्वर्यू भविष्यथ S'atBr. VIII. ii. 1. 3; अलोक्यामग्निचित्यामाहु: S'atBr. IX. v. 2. 15; अग्निचित्यायां चाग्नौ प्रणीयमानेऽप्रतिरथं जपति S'āṅkhāS'S. viii. 15. 10; ĀśvaS'S. I. iii. 4. 12; माहेन्द्रस्य स्तोत्रं प्रत्यभिषिच्यते यथाग्निचित्यायाम् ĀpaS'S. xviii. 6. 6; xiv. 23. 9; MānS'S. 140. 16; 141. 11; पितृयज्ञाग्निचित्ययो: KātyS'S. ii. 6. 28; तस्य स्तोत्रमुपाकृत्याभिषिञ्चति यथाग्निचित्यायाम् HirS'S. xiii. 2. 20; xvii. 3. 11; अग्निचित्यायाम्…सावित्रान् होमान् होष्यत्सु यजुषोपविशेत् LāṭyāS'S. v. 7. 12 = DrāhyāS'S. xiv. 3. 13; अष्टशताङ्गुलं धनु: पथिप्राकारमानम् । पौरुषं च अग्निचित्यानाम् ArthS'ā. i. 264. 8 (2. 20) (comm. अग्निचित्यानाम् अग्नि-चयनविशेषाणाम्); NānārthāSaṁ. i. 19. 114; KośaKaTa. 1. 5590; **2** piled up pyre महाप्रस्थानगमनं तथा प्रायोपवेशनम् । जलावगाहनं चैव अग्निचित्याप्रवे-शनम् । एवं चतुर्विध: प्रोक्त आत्मत्याग: MahāBhā. xiii. App. I. 15(3775)

अग्निचित्यावत् (agnicityā–va(n)t) *adj.* who has piled up the fire-altar कच्चिदग्निचित्यावतां तथा । कथाभी रमसे नित्यमुपचाय्यवतां शुभे Bhaṭṭi. 6. 68.

अग्निचित्यासंयुक्त (agnicityā–saṁyukta) *adj.* connected with the piling up of the fire-altar प्राजापत्ये त्वग्निचित्यासंयुक्ते वायव्यं पशुपुरोडाशम् ĀśvaS'S. I. iii. 4. 12.

अग्निचित्येष्टका (agnicityeṣṭakā) *f.* brick for piling up of the fire-altar ये पञ्च पञ्चदश शतं सहस्रम्… । तेऽग्निचित्येष्टकास्तं शरीरम् S'ivSaṁU2. 14.

अग्निचित्वत् (agnicit–va(n)t) *adj.* possesssing people who have piled up the fire-altar अग्निचित्वान् ग्राम: KāśiVṛ. *on* P. viii. 2. 10; अध्वरेष्वग्नि-चित्वत्सु सोमसुत्वत आश्रमान् । अत्तुं महेन्द्रियं भागमैति दुश्च्यवनोऽधुना Bhaṭṭi. 5. 11; BhāṣāVṛ. viii. 2. 10.

अग्निचित्संयुक्त (agnicit–saṁyukta) *adj.* connected with one who has piled up the fire-altar अग्निचित्संयुक्तं व्रतं चितिमात्रे एव स्यात् MayūMāli. 434. 22 (*on* v. 3. 10)

अग्निचित्सोमयाजिन् (agnicitsomayāj–in) *adj.* who has performed a Soma-sacrifice after having done the rite of Agnicayana अग्निचित्सोमया-जिसोमातिपूतसोमवामिनाम् KātyS'S. xix. 1. 2.

अग्निचिद्युक्त (agnicid–yukta) *adj.* concerning the performer of the Agnicayana, prescribed in connection with an Agnicit संचिते त्वग्निचिद्युक्तं प्रापणान्निमित्तस्य MīmāSū. v. 3. 26.

अग्निचिद्व्रत (agnicid–vrata) *n.* vow of one who has piled up the fire-altar अग्निचिद्व्रतानि वर्षति न धावयेदित्यादीनि S'āstrDī. 434. 12 (*on* v. 3. 10); अग्निचिद्व्रतानि चितौ निष्पन्नायां सत्यां तदाप्रभृति प्रवर्तन्ते न तु चितेऽग्नौ क्रत्वनु-

ष्ठानं प्रतीक्षन्ते NyāyMāVi. 292. 15 (*on* v. 3. 10); 'वर्षति न धावेत्' इत्यादीन्यग्निचिद्व्रतानि BhāṭṭDī. ii. 198. 13 (*on* v. 3. 10); ii. 199. 2 (*on* v. 3. 10); MayūMāli. 434. 8 (*on* v. 3. 10); 434. 21 (*on* v. 3. 10); 435. 21 (*on* v. 3. 11)

अग्निचिद्व्रतवत् (agnicidvrata-vat) *adv.* as in the case of the vows of an Agnicit दीक्षितो न ददातीत्यादिधर्माणामग्निचिद्व्रतवत् क्रत्वन्तेऽनुष्ठेयत्वात् MayūMāli. 435. 21 (*on* v. 3. 11)

अग्निचिद्व्रताङ्गीकार (agnicidvratāṅgīkāra) *m.* acceptance of the vows of an Agnicit क्रत्वन्तेऽग्निचिद्व्रताङ्गीकारे आहिताग्निव्रतान्यप्यग्निसाध्यक्रत्वन्ते स्युः MayūMāli. 434. 8 (*on* v. 3. 10)

अग्निचिन्मन्य (agnicin-manya) *adj.* who regards himself as one who has piled up the fire-altar °दीर्घत्वेत्वमुमेत्त्वरीविधिभ्यस्तुग्भवत्यन्तरङ्गतः।…मुमः। अग्निचिन्मन्यः MahāBh. i. 308. 19 (*on*-Vār. 14 *on* i. 4. 2)

अग्निचिह्न (agni-cihna) *n.* sign of fire धूमोऽग्निचिह्नम् Liṅgānu.(Ha.) 23. 9(comm.)

अग्निचूडन (agni-cūḍana) *n.* putting on top of fire भाण्डम्…शुध्येत सलेपमग्निताप(v. l. चूड)नात् BṛParāSm. 8. 332.

अग्निचूडा (agni-cūḍā) *f.* flame of fire न चाग्निचूडां ज्वलितामुपेत्य न दह्यते वीरवरार्ह कश्चित् Rāmā. iv. 29. 18; यत्रास्ते पुष्करो भ्राजदग्निचूडानिभानि च। पत्राणि विशदानीह DevīBhāP. viii. 13. 28.

अग्निचूडाल (agni-cūḍāla) *adj.* fire-crested, having fire at the tip सायकैरग्निचूडालैस्तेषां मर्माणि भिन्दती BrahmāṇḍP. iii. 26. 104.

अग्निचूर्ण (agni-cūrṇa) *n.* **1** sparks of fire अग्निचूर्णमिवाविद्धम्… सागरं चाम्बरं चेति निर्विशेषमदृश्यत Rāmā. vi. 5. 82; तैरश्मचूर्णैर्दीप्यद्भिः (v. l. तैरग्निचूर्णसंकाशैः)… प्रायः सैन्यान्यवध्यन्त MahāBhā. vii. 97. 36; KathāSaSāg. xii. 34. 10; **2** powder prepared from the plant *Plumbago zeylanica* गुञ्जाफलाग्निचूर्णं च लेपितं श्वेतकुष्ठनुत् S'ārṅgaS. ii. 12. 193; RaseCin. 9. 251; **3** gun-powder यन्त्रशस्त्रास्त्राग्निचूर्णभाण्डादेर्वाससां तथा। … संग्रहः … कर्तव्यः S'ukraNī. 4(2). 30; पिष्ट्वा शर्करवच्चैतदग्निचूर्णं भवेत् खलु S'ukraNī. 4(7). 202.

अग्निचूर्णक (agnicūrṇa-ka) *n.* gun-powder दद्यात्तत्राग्निचूर्णकम् S'ukraNī. (4)7. 209.

अग्निचैतन्य (agni-caitanya) *n.* living force of fire, vital strength or vitality of Agni अग्निचैतन्याय नमः इति स्वबीजेनाग्नौ चैतन्यं विन्यस्य ĪśānS'iPa. ii. 15. 0(21)

अग्निचैत्य (agni-caitya) *m. n.* fire-sanctuary अग्निचैत्यदैवतव्यञ्जनैः सम्भाषणं पूजनं च ArthS'ā. iii. 180. 8 (13. 1); स्थलीनामग्निचैत्यानां निबन्धनम्। … तद्व्ययसहिष्णोर्वा धनस्य परिग्रहणमित्युत्तमगणिकानां लाभातिशयः KāmSū. 347. 3 (6. 5)

अग्निचैत्यक (agnicaitya-ka) *n.* fire-sanctuary स्थलीनामग्निचैत्यानां निबन्धनम् (v. l. °चैत्यकानां च बन्धनम्)। … तद्व्ययसहिष्णोर्वा धनस्य परिग्रहणमित्युत्तमगणिकानां लाभातिशयः KāmSū. 347. 3 (6. 5)

अग्निच्छटा (agnic-chaṭā) *f.* flash or spark of fire अस्त्रमाग्नेयं यस्यायमग्निच्छटासंपातः UttaRāC. 6. 3(2)

अग्निज (agni-já) *adj.* [*f.* -ā] **1A** born of fire, issuing from fire ये अ॒ग्नि॒जाः…अहीनाम्…तेभ्यः स॒र्पेभ्यो॒ नम॑सा विधेम AV. x. 4. 23; AV.(P.) xvi. 17. 5; अथो॒ या अ॒ग्नि॒जा आपः TaiBr. III. vii. 12. 6; अ॒ग्नि॒जा अ॑सि प्र॒जाप॑ते रेतः TaiĀ. iv. 2. 4 (390. 1) = BhārS'S. xi. 2. 7; NāraS. 2(9). 15; BṛĀraUBh. 778. 10 (*on* vi. 2. 14); वायुभिः स्तनितं चैव विद्युतस्त्वग्निजाः स्मृताः MatsyaP. 125. 34; ददर्श गिरिजाम् …। सुद्विजामग्निजां तन्वीं विशालवदनोत्सवाम् SkandP. i(1). 21. 65; मैथुनालस्यमग्निजाः (गुणाः) SarvaSiSaṁ. 12. 97; अग्निजो दिव्यपुरुषः …गृहे। क्षपामुवास BṛKathāMañ. iii. 1. 149; **1B** caused by fire न चाग्निजं भयं किंचित् Rāmā. i. 1. 73; PadmP. iii. 9. 8; JayaMa. 36. 17 (*on* 1. 3); आवेगः संभ्रमस्तत्र हर्षजे पिण्डिताङ्गता। उत्पातजे स्रस्तताङ्गे धूमाद्याकुलताग्निजे SāhiDa. 147. 3; BhaktiRaSi. ii. 4. 26; **2** produced by the digestive faculty वर्धते … नाग्निजं बलम् Hastyāyur. 29. 21 (1. 3)

अग्निज (agni-ja) *m.* **i** name of Skanda दमो वा ब्रह्मचर्यं वा सूत यच्चास्य सत्तम। देवं कतममाराध्य विष्णुमीशानमग्निजम् MahāBhā. vii. 299*(2); viii. App. i. 41(4); Bṛhajjā. 2. 5; षष्ठ्यां तु या मधूकस्य फलदा तु भवेत्सदा। उद्दिश्य चाग्निजं देवं ब्राह्मणे वेदपारगे। तस्याः पुत्रो यथा स्कन्दो देवसंघेषु चोत्तमः। उत्पद्यते SkandP. v(3). 26. 111; v(3). 111. 23; श्रुत्वा कुमारवचनं भगवान् … गुहमाह शक्रः।…मया…चाग्निज। निहतो नमुचिः VāmaP. 58. 97; AgniP. 20. 16 सप्तर्षिदारज स्कन्द स्वाहापसि(? ति)समुद्भव। रुद्रार्यमाग्निज विभो गङ्गागर्भ नमोऽस्तु ते BhaviP. 77B. 27 (i. 39. 6); **ii** name of Ketu मध्यदेशभवोऽग्निजः BṛParāSm. 11. 42; **iii** name of a frothy substance of the sea अग्निजारोऽग्निनिर्यासः सोऽग्निगर्भोऽग्निजः स्मृतः DhanvNi. 291. 25.

अग्निजटिन् (agni-jaṭin) *m.* name of a king अनुरूपवरार्थेऽस्याश्चिरं चिन्तापरायणः।…अग्निजटी नृपः TriṣaS'aPuC. iv. 1. 462.

अग्निजठर (agni-jaṭhara) *n.* interior of fire गाढमग्निजठरे समाहितम्। …व्यालिहामि मनसा भवामये मज्जतां किमपि पारदं रसम् YātrāPra. 6. 39.

अग्निजत्व (agnija-tva) *n.* nature of being produced from fire द्रव्यत्वादग्निजत्वं हि यद्यस्य परिकल्प्यते SamarāSū. 31. 7.

अग्निजनक (agni-janaka) *m.* producer of fire सत्यपि तस्याग्निजनकाकांक्षत्वे BhāṭṭDī. ii. 330. 5 (*on* vi. 8. 3)

अग्निजनकत्व (agnijanaka-tva) *n.* nature of being the producer of fire मुखप्रतिबिम्बस्यापि तद्गतस्याग्निजनकत्वप्रसङ्गात् TattvPrakā. 160B. 2 (*on* iii. 2. 36); 160A. 9 (*on* iii. 2. 35)

अग्निजनन (agni-janana) *n.* **i** object producing fire, fire-stick तप्तायां कार्पासं गोशकृच्चूर्णम्…सर्पिः क्षिप्रमग्निजननान्योप्यौख्यमग्निमवतारयेत् MānS'S. 182. 20; **ii** (ceremonial) production or birth of sacrificial fire ततोऽग्निजननं वक्ष्ये S'āraTi. 5. 1; 'अग्निर्ब्राह्मण' इत्यादौ तु … अग्निजननसंबन्धिजननं भाति GuruCandr. i. 309. 1; अग्निजननसमानजातीयजननमेवात्र गुणः BhāṭṭDī. i. 78. 15 (*on* i. 4. 14); BhāṭṭCin. ii. 72. 13 (*on* i. 4. 13)

अग्निजनन (agni-janana) *adj.* producing (digestive) fire आसवः।… सर्वदोषघ्नोऽग्निजननो बृंहणः…हृद्रोगजिच्च AṣṭāSaṁ. ii. 74. 19 (4. 12); वार्ताकम्…। सक्षारमग्निजननम् AṣṭāHṛ. i. 6. 80; चूर्णम्…। दीपनं चाग्निजननम् SiddhYo. 8. 8; खाद्यं लौहमग्निकुमारकम्।…बलवर्णाग्निजननम् RaseCin. 9. 313; अग्निजननः …पुराणो गुडः BhojanKu. 159. 6.

अग्निजननस्थान (agnijanana-sthāna) *n.* the place where fire is born or produced अग्निजननस्थानजातरूपो गौणोऽर्थः GuruCandr. i. 308. 16; i. 309. 5; अग्निजननस्थानजातत्वगुणात् … ब्राह्मणादिस्तुतिपरमग्न्यादिपदम् LaCandr. 372. 16.

अग्निजननी (agni-jananī) *f.* name of a medicinal mixture strengthening the digestive system अथाग्निजननी वटी … गुटिका जनयत्यचिरादनलम् RasaRaSa. 16. 160.

अग्निजनित (agni-janita) *adj.* performed with fire भर्तुः सहस्रयतिनां च तदा शरीरसंस्कारमग्निजनितं विधिवद्विधाय TriṣaS'aPuC. iii. 3. 264.

अग्निजन्मन् (agni-janman) *adj.* originating from fire, born of fire अस्तु वाग्निः काष्ठविनाशहेतुः। स विनाशोऽग्निजन्मा किं काष्ठमेवाहोस्विदर्थान्तरम् PramāVāSvopVṛ. 95. 7; प्रतिदिशमरिवीरानाशु विद्रावयित्वा समरभुवि चरन्तं नायकं वाहिनीनाम्। प्रसभमभिपपात प्रांशुधामाग्निजन्मा फणिपतिमिव तीव्रं चण्डवेगः शिखण्डी RāghPāṇ.(Ka.) 8. 47 (comm. अग्नेः यज्ञानलाज्जन्म यस्य सः); m. **i** name of Kārttikeya (son of Agni) मुञ्चन्विनिःश्वसितडम्बरमग्निजन्मा।…नृत्तक्रियामकृत S'rīKaC. 18. 47; 23. 24; अग्निजन्मेत्यादयः AbhidhāCin. 209 (comm.); **ii** name of Nīla, the son of Agni, RāghPāṇ.(Ka.) 8. 47 (comm. अग्निजन्मा नीलः। सेनापतिरित्यर्थः); **iii** hound, dog अहं पुरा जन्मनि शिखावलपर्यायस्तेनाग्निजन्मना स्वकीयदंष्ट्राक्रकचकदर्थ्यमानतां नीतः YaśasCam. ii. 203. 8 (comm. शुना)

अग्निजन्मोत्थ (agnijanmottha) *adj.* arising at the birth (i. e. kindling) of fire भविष्यत्कालसंबन्धिफलं चेह न नाकवत्। तज्ज्ञानजन्मकालत्वादग्निजन्मोत्थकार्यवत् BṛĀraUBhāVā. i. 4. 841 (comm. यथाग्निजन्मसमकालमेधसां भस्मीभावः)

अग्निजय (agni-jaya) *m.* conquering the fire 'तत्र चाप पुनर्मृत्युं जयति' इत्यपामश्यन्नत्वज्ञानादग्निजय एव मृत्युजय उच्यते S'rīBh. 735. 11 (*on* iv. 2. 12); अग्निजय एवात्र मृत्युजयः S'ivārkaMaDī. ii. 458. 20 (*on* iv. 2. 12)

अग्निजल (agni-jala) *n.* juice of a medicinal plant *Plumbago zeylanica* ताम्रं पत्रचयं प्रताप्य बहुशो निर्वाप्य पंचामृते…गोमूत्रेऽग्निजले RaseCin. 9. 3.

अग्निजा (agni-jā) *f.* brown cow कपिला त्वग्निजा Vaija. 68. 43.

अग्निजात (agni-jāta) *adj.* produced by fire, arising from fire (i. e. letters or syllables presided over by fire) वारुणैन्द्राक्षरैर्दूतवाक्याद्यैः स तु जीवति। वाय्वग्निजातैर्न भवेत् ĪśānS'iPa. i. 39. 59; *m.* **i** name of Viṣṇu [APTE]; **ii** the plant *Agnijāra* [S'abdaKaDru.]; **iii** name of Kārttikeya [APTE]; *n.* gold [APTE]

अग्निजाति (agni-jāti) *f.* the class concept of fire, the state of being fire विशेषाणां न शक्तिर्हि सैकदेशेऽग्निजातिवत् S'lokaVār. 5(5). 67 (424. 1); यदि हि महानसादिदेशविशेषान्वयिनीवाग्निजातिः…एका व्यापिका शक्तिः पूर्वदृष्टगोशब्दविशेषान्वयिनी दृष्टा स्यात् NyāyRa. 424. 10 (*on* 5(5). 68); अग्निजातिसंबन्धोपादाने …न कश्चिद्विरोधः NyāyRa. 358. 17 (*on* 5(4). 43)

अग्निजातीय (agnijāt-īya) *adj.* belonging to the class of fire तथा चायमग्निजातीय इति ज्वलनपरामर्शो जनयिष्यते NyāyMañ. i. 64. 24; औष्ण्यमि-

वाग्निजातीयम् Kāśi. i. 79.20 (*on* 2.33); धूमजातीयमग्निजातीयेनाविनाभूतम् ... गृहीतम् PrakaVi. 41.9; अग्निजातीयस्य कस्यचित्तज्जन्यतामात्रेण सर्वस्याग्नेः सामान्येनतज्जन्यत्वयोग्यता वक्तव्या MayūMāli. 78.13 (*on* i. 4.10)

अग्निजात्य (agnijāt-ya) *adj.* belonging to a class of fire अग्निजात्या मगाः प्रोक्ताः BhaviP. 208B. 18 (i. 139. 44)

अग्निजापिन् (agnijāp-in) *adj.* muttering the name of Agni द्विशतसाहस्रशीर्षे तरसाग्निजापी भवेत् PārāyU. 303.4.

अग्निजाया (agni-jāyā) *f.* wife of the fire-god, *svāhā* प्रणवं प्राक्समुद्धृत्य मनुं वाग्निजाययोः। आयान्तं विन्यसेच्चक्रं अग्निप्राकारसंज्ञितम् PāraS. 24.131; हनद्वयं वर्म सास्त्रमग्निजाया तथान्ततः AhirbuS. 57.59; पायसान्नं च नैवेद्यं समर्प्याग्निजायया S'ivaP. vi. 19.41 (496B.11); गच्छद्वयं नमःशब्दो महाकायाग्निजायया ĪśānS'iPa. i. 43.11; ii. 19.2; होमेऽग्निजाया या प्रोक्ता सा होमे परिनिष्ठिता S'aktiSaṁT. iii. 3.209; वर्मफडग्निजावे(? ये)ति ज्वालामालिनी ParaśuKS. 4.9 (147.13)

अग्निजायान्त (agnijāyānta) *adj.* [*f.* -ā] ending with the word *svāhā* प्रबुध्यन्तेऽग्निजायान्ता विद्याः स्त्रीदेवताः प्रिये KulārT. 16.40; वाग्बीजमग्निजायान्तं रक्तसूतिनिवर्तकम् ĪśānS'iPa. i. 52.105; ii. 18.89; गोपालायाग्निजायान्तं कुक्षियुग्मं सदावतु PañcaRā.(Nā.) iv. 5.15.

अग्निजार (agni-jāra) *m.* name of a frothy substance of the sea अग्निजारं नवे कुम्भे स्थापयित्वाधरोत्तरम् Rasā. 6.19; समुद्रेणाग्निनक्रस्य जरायुर्बहिरुज्झितः। संशुष्को भानुतापेन सोऽग्निजार इति स्मृतः RasRaSa. 3.135; 12.72; अग्निजारोऽग्निनिर्यासः DhanvNi. 291.25.

अग्निजाल (agni-jāla) *m.* name of a frothy substance of the sea [PW.; MW.]; *n.* a mass of fire आदाय हालाहलमग्निजालम् PadyāTa. 165.

अग्निजित् (agni-jit) *m.* name of a sage गन्धारभूमौ राजर्षिमग्न(? ग्नि)जित् स्वर्गमार्गगः। ...पप्रच्छ चान्द्रभागं पुनर्वसुम् BhelaS. 30.3 (1.18)

अग्निजिह्व (agni-jihvá) *adj.* [*f.*-ā] A having (sacrificial) fire for tongue (consuming the offering through fire), whose tongue is Agni शृण्वन्तु स्तोमं मरुतः सुदानवोऽग्निजिह्वा ऋतावृधः R̥V. i. 44.14; अग्निजिह्वा मनवः सूरचक्षसो विश्वे नो देवा अवसा गमन्निह R̥V. i. 89.7 = KāṭhS. 35.1 = VājaS. 25.20; R̥V. iii. 54.10; ये अग्निजिह्वा ऋतसाप आसुर्ये मनुं चक्रुरुपरं दसाय R̥V. vi. 21.11; vi. 50.2; ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः R̥V. vi. 52.13 = TaiS. II. iv. 14.5 = MaiS. iv. 12.1 = VājaS. 33.53 = TaiBr. II. viii. 6.5; R̥V. vii. 66.10; x. 65.7; अग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य इत्याहैतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैन सर्वाभ्यो गृह्णाति TaiS. III. v. 9.2; III. v. 8.1; KāṭhS. 29.5; KapiKaS. 45.6; ये अग्निजिह्वाः ... ते नो देवाः ... शर्म यच्छत AitĀ. V. i. 1.18; TaiĀ. i. 5.1 (30.1); अग्निजिह्वो दर्भरोमा ... आदिदेवो महायोगी चकार जगतीं पुनः VisnuSm. 1.3; HariVaṁ. 31.22; अग्निजिह्वो दर्भलोमा ...। प्रमुर्लोकहितार्थाय दंष्ट्राग्रेणोज्जहार ताम् (पृथिवीम्) MatsyaP. 248.68; VāyuP. i. 6.16; i. 50.35; BrahmāṇḍP. i. 5.16; इष्ट्वाग्निजिह्वं पयसा पुरुषं यजुषां पतिम्। निम्लोचत्यर्क आसीनमभ्यगारे समाहितम् BhāgP. iii. 14.8; VisṇuDhaP. i. 3.3; अत्र विद्यते ...अन्तरीक्षं खगानीकैरग्निजिह्वैः समावृतम् VarāP. 200.9; SkandP. vii(1). 277.3; NaraP. 39.11; यत्र विष्णुः ... वाराहं रूपमास्थितः। ... अग्निजिह्वः BrahmP. 213.33; PadmP. v. 16.55; B having a fiery or a burning tongue दिग्भ्यः समापेतुः सिंहव्याघ्रतरक्षवः। अग्निजिह्वाश्च भुजगाः MahāBhā. vii. 150.100; अग्निजिह्वाम्... ज्वलत्प्रभाम्। मुञ्जते कपिलां ये तु शूद्रा लोभेन मोहिताः MahāBhā. xiv. App. I. 4 (1735); VṛGautaSm. 567.17(9); त्वष्ट्रा यदग्निजिह्वन्तु लक्षणं परिभाषितम् VarāP. 90.20.

अग्निजिह्व (agni-jihva) *m.* 1 name of (a seer) of a *gotra* अग्निजिह्वो विराडपः। ... त्र्यार्षेयाभिमतास्तेषां सर्वेषां प्रवराः MatsyaP. 196.43; मोहजिह्वो देवजिह्वो अग्निजिह्वविराडयः। ...त्र्यार्षेयोऽपि मतश्चैषाम्...प्रवरः शुभः VisṇuDhaP. i. 112.44; 2 a descendant of the *gotra* of the seer Agnijihva रौक्षायणाः कपिलाः...अग्निजिह्वाः...इति रौक्षायणाः। ते पञ्चप्रवराः VīraMi. (Saṁskāra.) 632.3; 3 name of an Asura chief (पञ्चमे शर्कराभौमे) वैद्युतस्याग्निजिह्वस्य हिरण्याक्षस्य चालयम्। ...राक्षसेन्द्रस्य BrahmāṇḍP. i. 20.36; 4 a god द्यौरन्तरिक्षं क्षितिरग्निजिह्वा गावो द्विजाः संजहृषुर्नगाश्च BhāgP. viii. 18.4; 5 name of a deity अग्निर्वेतालोऽग्निजिह्वः कराली काललोचनः (पूज्याः) AgniP. 312.10; अग्निनेत्रं चाग्निजिह्वं विरूपाक्षमथोत्तरे (पूजयेत्) ĪśānS'iPa. ii. 45.65; 6 name of a Vetāla अग्निजिह्वोऽस्ति वेतालः SkandP. iv. 68.73; 7 name of one of the attendants of Viṣṇu in the group led by Kumuda कुमुदादिगणानां तु नामानि ...शृणु...अग्निजिह्वो हुताशनः PāraS. 17.159; 8 name of one of the seventy hosts or attendants of S'iva and Viṣṇu in the South-East quarter अग्निजिह्वो हुताशश्चाप्यग्निरूपोऽग्निकेतनः ... आग्नेय्यां दिशि सप्ततिः ĪśānS'iPa. ii. 54.94; 9 name of one of the eight deities to whom worship is offered on jars near the entrance of the shrine of a *kṣetrapāla* हेरुकस्त्रिपुरान्तश्चाप्यग्निर्वेताल एव च। अग्निजिह्वः ...। भीमरूपोऽष्टमस्त्वेतान् द्वारकुम्भेषु पूजयेत् ĪśānS'iPa. ii. 60.25; 10 name of one of the ten Bhairavas (हेतुकत्रिपुरान्तकाग्नियमजिह्वैकपादकालकरालभीमरूपहाटकेशाचलाः - दश भैरवाः) ParaśuKS. 7.32 (221.18) (comm. जिह्वापदम् अग्नियमयोरुभयत्र अन्वेति। एवं च अग्निजिह्वेति यमजिह्वेति); 11 name of a *yoga* of seven varieties (in Astrol.) सप्तषष्ठ्यादितिथयः सोमवारादिभिर्युताः। अग्निजिह्वाः सप्त योगा मङ्गले कुलनाशदाः VasiS. 42.14; 43.113.

अग्निजिह्वा (agni-jihvā́) *f.* 1 tongue or flame of fire अग्निजिह्वा धूमशिखा जयन्तीर्यन्तु सेनया AV. xi. 9.19; वि द्योतन्ते अग्निजिह्वा हिरण्यवर्णा [अ]मृता [अ]प्स्वन्तस्समुद्रे AV. (P.) xvi. 150.7; 2 A name of a plant (identified as *lāṅgali* or *lāṅgaliyā* or *lāṅgalikā, kalikārī, viśalyā*), the plant *Methanica superba* नग्नजीवमग्निजिह्वामष्टौ वा वटशुङ्गानि (पिबेत्) AṣṭāSaṁ. i. 200.18 (2.1); अग्निजिह्वेन्द्रपुष्पाग्निमुखी वह्निशिखा च सा। लाङ्गलिया ParyāRaMā. 88 = ParyāMu. 6.51; RājNi. 136.5 (*kalikārī*); MadaPāNi. 19.323 (*kalikārī*); AbhidhāMañ. 93.6 (*viśalyā*); ṢadrasaNi. 21.14 (*viśalyā*); 2 B name of a plant *jalapippalī* or *gajapippalī* (Viṣalāṅgalā) [APTE]; (?) *Commelina salicifolia.*

अग्निजिह्वानिरूपण (agnijihvā-nirūpaṇa) *n.* description pertaining to the tongues (i. e. flames) of fire अग्निजिह्वानिरूपणमपि दृश्यते S'ivārkaMaDī. i. 382.22 (*on* i. 2.22)

अग्निजिह्वाभेद (agnijihvā-bheda) *m.* variety of the tongues (i. e. flames) of fire एतेषु अग्निजिह्वाभेदेषु यः अग्निहोत्री चरते MuṇḍaUBh. 316.18 (*on* i. 2.5)

अग्निजिह्वाविशेष (agnijihvā-viśeṣa) *m.* a particular tongue (i. e. flame) of fire कराली तु स्त्रियामियम्। अग्निजिह्वाविशेषे NānārthāSaṁ. ii. 77.353.

अग्निजिह्वाह्वय (agnijihvāhvaya) *adj.* named Agnijihva (a variety of astrological *yoga*) अग्निजिह्वाह्वयो योगः पञ्चयोगश्च तद्गुणान्।...हन्ति VasiS. 43.40.

अग्निजीव (agni-jīva) *m.* a living being with fire as his body [JainaL.]

अग्निजीव (agni-jīva) *adj.* dependent upon or living by fire, whose living or subsistence is dependent on fire गङ्गाम्भसि समाविष्टे ह्यग्नौ देवाश्च मानुषाः। जीवमुत्सर्जयामासुरग्निजीवा यतो मताः BrahmP. 98.6.

अग्निजीवन (agni-jīvana) *m.* cf. **अग्निजीविन्** living by or on fire, one who subsists by making use of fire पीड्यन्ते गिरिनिलयाग्निजीविनश्च (v. l. °अग्निजीवन(? ना)श्च)...धरासुतस्य घाते AVPari. 51(4).1.

अग्निजीविका (agni-jīvikā) *f.* means of livelihood depending on fire अप्यग्निजीविका Tantrākhyā. 28.1.

अग्निजीविन् (agnijīv-in) *m.* living by or on fire, one who subsists by making use of fire (such as a black-smith, copper-smith or a fire-worker) पीड्यन्ते गिरिनिलयाग्निजीविनश्च ... धरासुतस्य घाते AVPari. 51(4).1; अग्निजीविनं एकस्थान् वासयेत् ArthS'ā. i. 353.3 (2.36); अग्निजीविनो वा अग्निमवसृजेयुः ArthS'ā. iii. 170.9 (12.4); iii. 213.6 (14.1); येनाग्निमन्तो ब्राह्मणा अग्निजीविनश्च पीड्यन्ते VisṇuDhaP. ii. 166 (292A.3); धूमोऽग्निजीविनां शस्तः SamarāSū. 26.33.

अग्निजुष् (agni-juṣ) *adj.* devoted to Agni एतदादीनि सूक्तानि सहस्रमृषयो विदुः। नित्यमाप्यायते मन्त्रः सोऽयमग्निजुषा मया LakṣmīT. 31.11.

अग्निजुष्टत्व (agnijuṣṭa-tva) *n.* the state of being enjoyed by the fire-god अभ्युद्देशेन निरू(? रु)प्यमाणत्वमेवाग्निजुष्टत्वम् MayūMāli. 593.8 (*on* ix. 1.12)

अग्निज्ञान (agni-jñāna) *n.* perception or knowledge (of the existence) of fire प्रत्ययकारणं धूमज्ञानमग्निज्ञानस्य YogBh. 101.4 (*on* 2.28) (comm. ज्ञायत इति ज्ञानम्। अग्निश्चासौ ज्ञानं चेत्यग्निज्ञानम्); तत्रानुमाने लिङ्गज्ञानं प्रमाणं प्रमीयतेऽनेनेति व्युत्पत्त्या प्रमितिः प्रमाणस्य फलमग्निज्ञानम् NyāyKa. 213.4; अग्निमत्ता धूमस्य पर्वतस्य वाग्निसंयोगो न त्वग्निज्ञानजनकत्वं तद्वत्ता TātpaṬ.(Vā.) 415.21 (*on* ii. 1.52); अभ्यासे अग्निज्ञानं प्रमाणम् PratyabhiVi. ii. 107.5 (*on* ii. 3.8); पर्वते तद्दर्शनादग्निज्ञानम् S'āstrDī. 61.3 (*on* i. 1.5); 63.9 (*on* i. 1.5); प्रमितिरग्निज्ञानम् Kiraṇā. 306.12; PrakaVi. 414.12; NyāySu.(Ja.) 76B.5 (*on* i. 1.1); YuktiSneha. 71.22 (*on* i. 1.5); Kāśi. i. 244.11 (*on* 4.96)

अग्निज्ञापकत्व (agnijñāpaka-tva) *n.* the state of being an indicator of (the existence of) fire धूमानुमानस्य पर्वतेऽग्निज्ञापकत्वं, नोत्पादकत्वम् Subodhi. 12.29 (*on* 2.24); BālamBha. ii. 31.12 (*on* 2.24)

अग्निज्ञाप्य (agni-jñāpya) *adj.* to be conveyed by fire अग्निज्ञाप्यं

शलभकर्तृकं पतनम् LaS'abdeS'e. i. 539. 24; i. 539. 27.

अग्निज्येष्ठ (ganí-jyeṣṭha) *adj.* with Agni as the eldest इदमहमग्निज्येष्ठेभ्यः । वसुभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि TaiBr. III. vii. 4. 6; BbārS'S. iv. 2. 6.

अग्निज्योतिस् (agní-jyotis) *adj.* with fire as the light अग्निज्योतिषं त्वा वायुमतीं प्राणवतीम् । स्वर्ग्यां स्वर्गायोपदधामि भास्वतीम् VājaS.(K.) 3. 2; ṚVPari. 45(1). 18; याज्ञवल्क्य ··· किंज्योतिरेवायं पुरुष इत्यग्निज्योतिः सम्राडिति होवाच S'atBr. XIV. vii. 1. 4; समिधमादध्याद्रजतां त्वाग्निज्योतिषं रात्रिमिष्टकामुपदधे स्वाहेति ĀśvaS'S. I. ii. 3. 15; BaudhS'S. i. 74. 12; ĀpaS'S. vi. 9. 4; KātyS'S. iv. 14. 13; VaitāSū. 7. 9.

अग्निज्वलन (agni-jvalana) *n.* A flame of fire तमर्चितं सर्वदा-शार्ङ्गपूर्गैराशीभिरर्क(v. l. °रग्नि)ज्वलनप्रकाशम् । दृष्ट्वा शरं ज्याममिनीयमानं बभूव हाहाकृतमन्तरिक्षम् MahāBhā. iii. 20. 20; अग्निज्वलनेनैव चन्द्रमण्डलद्रवात् LalitāSaBh. 56. 30 (*on* 91); अग्नेरन्यस्य पुंसोऽग्निज्वलनादिनिमित्तः । उष्णप्रकाशयोर्व्यक्तिर्व्यवधानस्य संभवात् BṛĀrUBhVā. iv. 4. 314; **B** enkindling of fire हेमन्ते काष्ठसंभारं कृत्वाग्निज्वलनं पुरः । स्थापयित्वा तथापृच्छत् सुखं तेऽस्तीति (सुकन्या पतिम्) DevīBhāP. vii. 4. 16; जलेऽग्निज्वलनाच्छाखापल्लवानि भवन्ति हि VarāU. 5. 36; **C** burning with fire ब्राह्मीं ब्रह्मवर्चसकामस्य वस्त्रशयनाग्निज्वलने च Atharvaśāntikalpa 17. 1.

अग्निज्वलित (agni-jvalita) *n.* blazing of fire तमर्चितं सर्वदाशार्ङ्गपूर्गैराशीभिरर्कज्वलन(v. l. °रग्निज्वलित)प्रकाशम् । दृष्ट्वा शरं ज्याममिनीयमानं बभूव हाहाकृतमन्तरिक्षम् MahāBhā. iii. 20. 20.

अग्निज्वलिततेजन (agnijvalita-tejana) *adj.* whose point is blazing with fire न कूटैरायुधैर्हन्याद्युध्यमानो रणे रिपून् । न कर्णिभिर्नापि दिग्धैर्नाग्निज्वलिततेजनैः ManuSm. 7. 90 (Kullūka. अग्निदीप्तफलकैः)

अग्निज्वाल (agni-jvāla) *m.* **1** flame of fire तप्तहेममयैः शुभ्रैर्बभूव भयवर्धनी । अग्निज्वालैरिवाविद्धा पट्टैः शल्यस्य सा गदा MahāBhā. ix. 11. 10; ix. App. 3. (6); JātaMā. 91. 9 (14. 15); **2** one of the names of S'iva अष्टोत्तरसहस्रं तु नाम्नां शर्वस्य मे शृणु···महामेघनिवासी च महाघोरो वशीकरः । अग्निज्वालो महाज्वालः MahāBhā. xiii. 17. 79 = LiṅgaP. i. 65. 104 = CaturCin. i. 206. 16; **3** name of one of the *tāmasa* varieties of hell in Yama's region अग्निज्वालो महाघोरः संदंशः (तामसा नरकाः सर्वे यमस्य विषये स्थिताः) VāyuP. ii. 39. 148 = BrahmāṇḍP. iii. 2. 149; आश्रमप्रत्यवसिताः अग्निज्वाले पतन्ति VāyuP. ii. 39. 171; BrahmāṇḍP. iii. 2. 174; BrahmP. 214. 17; *n.* name of a city (तेषां च नामनिर्देशः···पश्चिमां दिशमारभ्य यावत् षष्टितमं पुरम्) सनिमिषं चाग्निज्वालमतः परम् । महाज्वालं च MahāP. 19. 83.

अग्निज्वालकपिल (agnijvāla-kapila) *adj.* tawny like the flame of fire अग्निज्वालकपिलसलिलमपरं समुद्रमालोक्य···वणिजः सुपारगं पप्रच्छुः JātaMā. 91. 9 (14. 15)

अग्निज्वालन (agni-jvālana) *n.* kindling of fire (सिद्धयः) देहादग्निविनिर्माणम्···जलमध्येऽग्निज्वालनम् । अग्निग्रहश्च हस्तेन SkandP. i(2). 55. 100.

अग्निज्वाला (agni-jvālā) *f.* **1** flame of fire वीरहनुमन्···व्याघ्रमुखसर्ववृश्चिकाग्निज्वालाविषं निर्गमय LāṅgU. ii. 216. 14; अग्निज्वालासमप्रभाम् ··· । मुञ्जते कपिलां ये···चण्डालसदृशा हि ते MahāBhā. xiv. App. I. 4. 1732 = VṛGautaSm. 567. 14(5); प्रजज्वाल तथा (v. l. अग्निज्वालेव चा)विद्धा भीमेन महती गदा MahāBhā. vii. 14. 13; आदित्यबन्धनं नाम दुर्धर्षमकृतात्मभिः ।···दशयोजनविस्तारमग्निज्वालासमावृतम् MahāBhā. xii. 314. 20; xiii. 110. 25; अग्निज्वालासमावृताम् । प्रदग्धभवनां लङ्कां द्रक्ष्यसि Rāmā. iii. 36. 25; iii. 924*(6); iii. 1260*(1); BrahmāṇḍP. ii. 57. 66; अग्निज्वाला विषज्वाला(:) क्षमा(:) सोढुं च योषितः । दम्पतीविरहज्वाला न श्रोतुं च क्षणं क्षमा(:) BrahmVaiP. iv. 40. 7; ViṣṇuDhaP. i. 4. 26; BṛĀraUBh. 779. 3 (*on* vi. 2. 15); HarVi. 1. 37; जारः ··· लोहशयने तप्ते···दाहयितव्यः । तत्र च शयनस्थितस्य काष्ठानि वध्यघातिनोऽभ्यादध्युः···यावत्काष्ठप्रहारैरग्निज्वालाभिः शयनतापेन च मृतः ManuBh. ii. 225. 7 (*on* 8. 372); दर्भद्वयं गृहीत्वाग्निज्वालया घृतं निरीक्षयेत् LiṅgaP. ii. 25. 86; साग्निज्वाला तृणं त्वं च सा च त्वां निर्दहिष्यति PadmP. v. 30. 53; GaṇeP. ii. 42. 3; YogVā. iii. 2. 7; AbhinBhā. ii. 30. 6 (*on* 9. 20); अग्निज्वालाशशिसूर्यद्युतीनि वज्रादीनि क्रमशोऽस्त्राणि ĪśānS'iPa. ii. 12. 89; Mānaso. ii. 3. 246; SaṁgīRa. i. 279. 17 (1(18). 14); AnuVyā. 67B. 11 (*on* 4. 2); RājTa.(Jo.) 869; अग्निज्वाला जले शाम्यति S'ivārkaMaDī. ii. 451. 24 (*on* iv. 2. 2); नभोऽग्निज्वालयोर्द्वास्य··· भूतमुत्थितं चाग्निकुण्डतः NītiPra. 3. 13; NānārthāSaṁ. iii. 26. 13; NānārthaMa. 218; **2** the plant *Grislea tomentosa* अग्निज्वालासुभिक्षे तु धातकी धातुपुष्पिका AmaK. 897; ParyāMu. 11. 18; NānārthāSaṁ. iii. 26. 13; RājNi. 114. 4; KalpaK. 175. 378; AbhidhāMañ. 249. 9; **3** the plant *Pothos officinalis* महाराष्ट्री ··· । अग्निज्वाला RājNi. 335. 25; KalpaK. 304. 493; **4** name of a type of brown cow अग्निज्वाला चतुर्थिका (एता दश समाख्याताः कपिलाः) BhaviP. 842B. 34 (iv. 162. 30); **5** name of a city (उत्तरश्रेण्याम् ···पुराणि) अनिमिषविष्टपम् । अग्निज्वाला गुरुज्वाला TriṣaS'aPuC. i. 3. 203.

अग्निज्वालाकराल (agnijvālā-karāla) *m.* one of the names of S'iva (fierce like the flames of fire) कैलासवरवासाय ··· भैरवाय नमो नमः । अग्निज्वालाकरालाय SkandP. v(2). 26. 48 = VarāP. 33. 20.

अग्निज्वालाकलाप (agnijvālā-kalāpa) *m.* mass of flames of fire अदिदीपत्···अग्निज्वालाकलापजटिलस्त्रिपुरं पृषत्कः HarVi. 1. 37.

अग्निज्वालाकुल (agnijvālākula) *adj.* full of flames of fire अग्निज्वालाकुलं सर्वं संजातम् SkandP. iii(2). 38. 18; अग्निज्वालाकुलागारे सुप्तः कश्चिन्नरो यथा । बोध्यते पटुनादेन समूहेन पयोमुचाम् PadmP.(Ra.) 22. 38; (नारदः··· पश्यति स) भ्रशुण्डेः पितरौ पुत्रौ ··· अग्निज्वालाकुले घोरे कुम्भीपाके ह्यधोमुखान् GaṇeP. i. 58. 23.

अग्निज्वालानिकाश (agnijvālā-nikāśa) *adj.* resembling flames of fire अग्निज्वालानिकाशेन ललाटस्थेन दीप्यता (नयनेन) Rāmā. iii. 1260*.

अग्निज्वालापनुत्ति (agnijvālāpanutti) *f.* warding away of flames of fire आदाय ··· भूर्जपत्रे वा मन्त्रेशं तत्र संलिखेत् । तत्तनुत्रत्वमायाति वेष्टितं च ···अग्निज्वालापनुत्तये JayāS. 28. 84.

अग्निज्वालापरिक्षिप्त (agnijvālā-parikṣipta) *adj.* encircled by flames of fire आस्ते ··· विष्णुः शेषपर्यङ्कगस्तथा । अग्निज्वालापरिक्षिप्तः सह लक्ष्म्या ViṣṇuDhaP. i. 4. 26.

अग्निज्वालाप्रभ (agnijvālā-prabha) *adj.* lustrous like the flames of fire रावणस्य···वदनानि चकाशिरे । अग्निज्वालाप्रभैर्नेत्रैः Rāmā. iii. 924*(6)

अग्निज्वालाप्रवेश (agnijvālā-praveśa) *m.* entrance into flames of fire तद्भयानलजं तापम् ··· जनाः । अग्निज्वालाप्रवेशेन ··· न्यवारयन् RajTa.(Jo.) 869.

अग्निज्वालाभय (agnijvālā-bhaya) *n.* fear due to flames of fire अग्निज्वालाभयाद्देवा देवपृष्ठमथागमन् GaṇeP. ii. 42. 3.

अग्निज्वालाभिमर्शन (agnijvālābhimarśana) *n.* contact with flames of fire ऊर्ध्वं शवोपघाते तु ··सूर्यरश्म्यनुप्रवेशोऽग्निज्वालाभिमर्शनम् ManuBh. i. 479. 11 (*on* 5. 121)

अग्निज्वालामय (agnijvālā-maya) *adj.* full of flames of fire अग्निज्वालामयं रक्तवितानाभमलक्ष्यत BrahmāṇḍP. ii. 57. 66.

अग्निज्वालासमप्रभ (agnijvālāsama-prabha) *adj.* [*f.* -ā] lustrous like flames of fire अग्निज्वालासमप्रभाम् । ··· मुञ्जते कपिलां ये तु शूद्रा लोभेन मोहिताः । पतितांस्तान्विजानीयात् MahaBhā. xiv. App. 4. 1732; अग्निमध्योद्भवां दिव्यामग्निज्वालासमप्रभाम् VṛGautaSm. 567. 14(9)

अग्निज्वालासमाभास (agnijvālāsamābhāsa) *adj.* shining like flames of fire अग्निज्वालासमाभासं हंसबर्हिणसेवितम् । शातकुम्भमयं युक्तं साधयेद्यानमुत्तमम् MahāBhā. xiii. 110. 25.

अग्निज्वालाहत (agnijvālāhata) *adj.* [*f.* -ā] struck by flames of fire स्त्रियः ··· अग्निज्वालाहतास्तत्र ह्यपतन्धरणीतले MatsyaP. 188. 34; PadmP. i. 15. 32; SkandP. v(3). 28. 52.

अग्निज्वालिन् (agnijvāl-in) *m.* one of the one thousand and eight names of S'iva (having flames of fire) (अष्टोत्तरसहस्रं तु नाम्नां शर्वस्य मे शृणु) अग्निज्वालः(v. l. ली) MahāBhā. xiii. 17. 79.

अग्निज्वालोज्ज्वल (agnijvālojjvala) *adj.* [*f.* -ā] shining like flames of fire (कपिला) अग्निज्वालोज्ज्वलैः शृङ्गैः प्रदीप्ताङ्गारलोचना BhaviP. 843A. 7 (iv. 161. 35); S'kandP. v(3). 39. 7.

अग्निज्वालोत्पवन (agnijvālotpavana) *n.* purification through flames of fire दक्षिणाङ्गुष्ठानामिकामूलं गृहीत्वाग्निज्वालोत्पवनम् LiṅgaP. ii. 25. 83.

अग्निज्वालोपम (agnijvālopama) *adj.* resembling the flame of fire सोऽग्निज्वालोपमो नित्यं मध्ये प्रकृतिमास्थितः ।···भाति सर्वतः KathāKau. 3. 83.

अग्नितण्डुलसंबन्ध (agnitaṇḍula-sambandha) *m.* contact with fire and rice पाको दृष्टश्चैवाग्नितण्डुलसंबन्धेन TattvVai. 203. 13 (*on* 1. 19)

अग्नितत्त्व (agni-tattva) *n.* the fire principle अग्नितत्त्वं त्रिकोणं रक्तमोड्यानपीठरूपम् SetuBa. 212. 19.

अग्नितनु (agni-tanu) *f.* **1** [pl.] name given to a group of Vedic chants beginning with *yā te agne* (अध्वर्युः) ततोऽश्वस्य दक्षिणे कर्णेऽग्नितनूर्यजमानं वाचयति BhārS'S. v. 7. 9; ĀpaS'S. v. 13. 7; HirS'S. iii. 4. 9; VaikhāS'S. 1. 12; **2** the body of fire न च ··· अग्नितनूनां द्विचत्वारिंशत्संख्या पूर्येत SaṅkarKāBh. 141. 14 (*on* iii. 2. 35)

अग्नितनू (agni-tanū) *f.* cf. **अग्नितनु.**

अग्नितन्त्र (agni-tantra) *n.* rite related to the sacred fires प्रत्येत्यापरस्मिन्नग्नितन्त्र आदित्येन चरित्वा यूपमनुदिशति MānS'S. 202. 10.

अग्नितप् (agni-táp) *adj.* **A** hot like fire परा वीरास एतन मर्यासो भद्रजानय: । अग्नितपो यथासथ ṚV. v. 61. 4; **B** practising austerities by means of fire [Apte]

अग्नितपन (agni-tapana) *n.* heating by fire तस्याभितापसंस्थानघर्माध्वगमनभारवहनाग्नितपनमुष्णे चातिकर्मप्रयोगात् गजसंनिपाताच्च स्नेहावसिक्तस्य घर्मावस्थापनमतिकर्मप्रयोगशारदस्येति Hastyāyur. 144. 22 (1. 18)

अग्नितपस् (agni-tápas) *n.* **A** glowing like fire यदा वलस्य पीयतो जसुं भेद् बृहस्पतिरग्नितपोभिरर्कैः ṚV. x. 68. 8; **B** practising very austere penance standing in the midst of five fires [Apte]

अग्नितप्त (agni-taptá) *adj.* [*f.* -ā] heated with fire, made to glow with fire इन्द्रासोमा वर्तयतं दिवस्पर्यग्नितप्तेभिर्युवमश्महन्मभिः ṚV. vii. 104. 5 = AV. viii. 4. 5; आहिताग्निश्च कृत्स्नं नियन्ति सहाग्नितप्तैः AVPari. 1. (6). 2; पिबेत् पयोऽग्नितप्तं च निर्वाप्य गृहगोधिकाम् SuśruS. vi. 49. 31; जातुषे तु कण्ठसक्ते कण्ठे नाडीं प्रवेशयेत्तया चाग्नितप्तां सूक्ष्ममुखीं शलाकाम् AṣṭāSaṁ. i. 183. 1 (1. 37); i. 139. 16 (1. 27); स्पर्शादेव च विन्यासे सिद्धे नाग्नितप्तायःपिण्डस्पर्शनवद्दाहभयादङ्गुल्यग्रमात्रेण स्पर्शनं कर्तव्यमपि तु हस्तौ विन्यसितव्यौ ManuBh. i. 113. 23 (*on* 2. 72); वसन्ते हितम्…कौपं ग्राम्यमथाग्नितप्तममलं श्रेष्ठं तथा शीतलम् KalyāKā. 4. 12; पुरमध्ये सकात्मानं तदा शोधयितुं पुनः । अग्नितप्तस्य फालस्य समीपे व्यवतिष्ठते BṛKathāK. 102(4). 10; 102(10). 12; 135. 57; (एवंविधाः समुद्भूता नरा नार्यश्च पातकैः) भिन्नाश्चायोमयैस्तीक्ष्णैरग्नितप्तैश्च कीलकैः SkandP. v(2). 27. 10; KathāSaSāg. xii. 8. 155; (गोमयेन) अग्नितप्तेन यः स्वेदः शङ्करस्वेद उच्यते AśvaVai. 18. 2; अग्नितप्तं हि सौवीरं निषिञ्चेत्त्रिफलारसैः S'ārṅgaS. iii. 13. 113; TriṣaS'aPuC. i. 6. 5; S'rutaPra. iA. 151. 25 (*on* i. 1. 1); रौहिणेयो बभाणैवम्… गृह्णामि गोलमयसोऽग्नितप्तं दक्षिणे करे RauhiC. 280; PrabaK. 6. 14; आलोक्य दृष्टिरुणा प्रथमं मृगाक्ष्या गौरीकुचाहतिकिणोरसमिन्दुमौलिम् । पश्चादुदश्रुसलिलाभवदग्नितप्ता मारस्य दत्तनिशिताश्रु(? श्रि)जलेव शक्तिः BhikṣāKā. 12. 4; तप्ताभिरित्यग्नितप्तपरम् VīraMi. 46. 10 (*on* 1. 20)

अग्नितरु (agni-taru) *m.* the plant *Plumbago zeylanica* चित्रकः स्यादग्नितरौ S'abdaRaSaK. 15. 10; तुषतोयेन संक्वाथ्य मूलमग्नितरूद्भवम् । पुष्पावसाने त्रिदिनं पीत्वा वन्ध्याभिजायते AnaṅgaRa. 6. 74.

अग्नितर्पण (agni-tarpaṇa) *n.* offering of oblation in the sacred fire (घण्टा) संचालनीया … जपस्तुत्यवसानाभ्यां प्रवृत्ते चाग्नितर्पणे PauṣkS. 34. 74 = PāraS. 6. 106; स्नात्वा निवृत्तरोगोऽसौ पूजयित्वा जगत्प्रभुम् । …पूजाग्नितर्पणम् । कुर्याच्चैव जपार्धेन JayāS. 25. 9; MṛgendraT. ii. 8. 211; अग्नितर्पणमग्निसाध्यकर्मानुष्ठानम् Aparā. 940. 29 (*on* 3. 45); अग्नितर्पणमग्निहोत्रम् VīraMi. 826. 4 (*on* 3. 46); सप्ततन्तुः क्रतुर्यज्ञोऽध्वरो यागोऽग्नितर्पणम् PañcTaPra. 8. 24.

अग्नितर्मन् (agnitarman) [w. r. for अग्निशर्मन् Debru. p. 150]

अग्नितस् (agni-tas) *adv.* **1** from the fire, out of the fire, caused by or due to fire त्वय्येतद्वै विजानीहि जन्म कृष्णे यथा श्रुतम् (v. l. यथाग्नितस्) MahāBhā. iii. 32. 30; संतापोऽर्काग्नितश्चेति षड्विधम् Hastyāyur. 37. 8 (1. 4); यथा हि कालदुष्टः स्यात् यथा सूक्ष्मोऽग्नितः कणः । स्वल्पस्तद्वत् क्रियाप्राप्तो गदो घोरतरो भवेत् HārīS. i. 3. 15; उज्जगामाग्नितः कोऽपि सहेमकवचः पुमान् NavaSāC. 11. 68; विद्यात्…पाषाणे भयमग्नितः SamarāSū. 16. 48; रामः … भृशं दिदीपे च निजेन तेजसा । ततो हृतेनार्क इवाग्नितः प्रगे Rāgh. 4. 78; **2** from the gross principle of fire पलं भुवोऽग्नितो रक्तं वातात् कृष्णं सितं जलात् । आकाशादश्रुमार्गाश्च जायन्ते नेत्रबुद्बुदे SuśruS. vi. 1. 11 (comm. अग्नितो रक्तमिति अग्निगुणाद्रक्तं पित्तरूपम्); तेजोऽग्नितस्तथा क्रोधः चक्षुरूष्मा तथैव च । अग्निर्जरयते चापि पञ्चाग्नेयाः शरीरिणाम् SarvaSiSaṁ. 11. 33; **3** from the fire-god, due to fire-god आग्नेयो ब्राह्मणश्चातस्तत्संबन्धाच्छ्रुतौ श्रुतः । अनुग्रहनियन्तृत्वे ब्राह्मणस्याग्नितो यतः BṛĀraUBhVā. i. 4. 1640; vi. 2. 2; तासु गर्भः समभवत्षट्सु स्त्रीषु तदाग्नितः BrahmP. 82. 3; यथा द्युसिन्धोः सलिलाद्यथाग्नितस्तथैव पुण्यादपि भानुमण्डलात् । …समुद्भूतो जगद्द्विषां संहृतये गुहः पुनः PṛthviVi. 2. 15; **4** due to the digestive fire त्रिधा जग्धं भवत्यन्नं परिणामविशेषतः । स्थवीयान्मध्यमोऽणीयानित्येवं कालतोऽग्नितः BṛĀraUBhVā. i. 3. 253.

अग्निता (agní-tā) *f.* [Debru. p. 617] **A** the presumed essential nature of fire यो वै पूर्व एत्यग्रऽएतीति वै तमाहुः सोऽएवास्याग्निता S'atBr. II. ii. 4. 2; **B** the state of being fire न वेदैर्ज्ञेयता तस्य (वेधसः) न शास्त्रैर्बहुभिः श्रुतैः । न यज्ञैर्न जपैर्होमैः शौचैर्वाग्नितयापि च BṛParāSm. 12. 129; क इवैति विपद्रतीह नो प्रतिकूलत्वमदोषवानपि । सुदृशो विरहेऽमृत(स्रवाः शशिभासो)प(? ऽपि) यदूहुरग्निताम् HarVi. 24. 5; दीपादौ नाग्नितात्पताल्पके S'ivDṛ. 5. 7; विद्यातपस्तेजःसंपन्नविप्राणां मुखानि होमाधिकरणत्वेनाग्नितया निरूपितानि ManvaMu. 106. 1 (*on* 3. 98); ऋजु वक्रं वा काष्ठं हुताशदग्धं सदग्नितां याति PraboSu. 122.

अग्नि ताप (agni-tāpa) *m.* heat of fire अङ्गनालिङ्गनादग्नितापादिव समन्ततः । विलीयते मनुष्याणां विवेको नवनीतवत् TriṣaS'aPuC. i. 1. 365; PariPar. 2. 433; यत्तक्रम् … अग्नितापादिना स्वतो वा स्फुटितम् (अपेयम्) SmṛtiCan. v. 233. 3.

अग्नितापन (agni-tāpana) *n.* **1** heating on fire मृण्मयं भाण्डम् … शुद्ध्येत सलेपमग्नितापनात् BṛParāSm. 8. 332; अवच्छाद्य तापयित्वा स्वेदाद्यर्थमग्नितापनमदोषः ManuBh. i. 351. 13 (*on* 4. 53); **2** name of a chief of the army of demons अयि जम्भ महाजम्भ …अग्नितापन … शृण्वन्त्वाज्ञामादरात् SkandP. iv. 71. 72.

अग्नितारका (agni-tārakā) *f.* the constellation Kṛttikā उत्तरात्रयमैत्रेज्यदस्रा(? स्रां)त्येन्द्वग्नितारकाः । भौमवारेण संयुक्ताः पूर्णयोगाः प्रकीर्तिताः VasiS. 41. 13.

अग्नितीर्थ (agni-tīrtha) *n.* **1** name of a place of pilgrimage अग्नितीर्थं ततो गच्छेत् MahāBhā. iii. 81. 119; ix 46. 12; अग्नितीर्थमिति ख्यातं यमुनादक्षिणे तटे MatsyaP. 108. 27 = KūrmaP. 358. 10 (1. 39); 340. 2 (1. 35); अग्नितीर्थे नरः स्नात्वा वह्निलोकं प्रपद्यते NīlaP. 1283; 1253; रुद्रभागेऽग्नितीर्थे च पूज्यो रुद्रः सनातनः SkandP. vii(1). 321. 7; ii(3). 2. 43; iii(1). 2. 108; अग्नितीर्थमिति ख्यातं सिद्धं कुब्जाम्रके स्थितम् VarāP. 126. 63; BrahmP. 98. 1; 126. 38; 168. 28; PadmP. i. 27. 27; EI. xxv. 15. 32; **2** depression of the palm (standing for a *tīrtha* sacred to Agni) अन्यभाव औपासनाभावे पाणावग्नितीर्थे हस्तमध्यस्थ उपपादयेदाहुतीः संपादयेत् ManvaVi. 407. 27 (*on* 3. 212); करमध्ये सौम्यमग्नितीर्थञ्च । तत्र सौम्येन नवान्नप्राशनादि आग्नेयेन प्रतिग्रहादि BālamBha. i. 74. 10 (*on* 1. 19); **3** holy water in the form of fire हीनवर्णेन तद्वर्णात्सुवर्णेन स्विकाहुतिः । तद्वर्णार्थमिवात्यर्थमग्नितीर्थे समर्थ्यते (? समर्प्यते) S'āliC. 2. 89.

अग्नितीर्थतीर (agnitīrtha-tīra) *n.* bank of the holy water called Agnitīrtha गोभूहिरण्यधान्यादि ब्राह्मणेभ्यः स्वशक्तितः । दत्त्वाग्नितीर्थतीरे तु सर्वपापैः प्रमुच्यते SkandP. iii(1). 51. 61.

अग्नितीर्थपरायण (agnitīrtha-parāyaṇa) *adj.* devoted to the place of pilgrimage Agnitīrtha एतस्मिन्नंतरे प्राप्ता अग्नितीर्थपरायणाः । सप्तर्षयः SkandP. vi. 21. 19.

अग्नितीर्थसमुद्भूत (agnitīrtha-samudbhūta) *adj.* [*f.* -ā] originating in the holy place Agnitīrtha (i. e. pertaining to Agnitīrtha) अत्र वः कीर्तयिष्यामि कथां पातकनाशिनीम् । अग्नितीर्थसमुद्भूताम् SkandP. vi. 90. 3.

अग्नितुण्ड (agni-tuṇḍa) *adj.* **1 A** having fire-like mouth (i. e. having sharp beak) (कृतपातकिनः) काककङ्कबकादिभिः । अग्नितुण्डैर्भक्ष्यमाणाः ViṣṇuSm. 43. 34 (but comm. अग्निस्तुण्डे येषां ते भल्लूकादयः); **1 B** having fire-like point तत एकं महाबाणमभिमन्त्र्य विनायकः । अग्नितुण्डम्…तत्याज दैत्यमस्तके GaṇeP. ii. 61. 11; **2** name of a medicine अथाग्नितुण्डवटीरसः अग्निमान्द्यादौ S'ārṅgaS. ii. 12. 222; अग्नितुण्डेति विख्यातः सर्वोदरगदापहः (रसः) RasRaSa. 20. 228.

अग्नितुल्य (agni-tulya) *adj.* [*f.* -ā] **A** (as harmful) as fire तस्माच्चिरोत्थितां विद्रधीं शस्त्रसर्पविद्युदग्नितुल्यां स्नेहविरेचनैराश्वेवोपक्रमेत् CaraS. i. 17. 101 (1922 Ed.); **B** (as hot) as fire अज्ञानतो यदा पीतं मद्यं विप्रेण कर्हिचित् । अग्नितुल्यं घृतं पीत्वा तावन्मात्रं विशुध्यति SkandP. vi. 197. 37; सुरादीनामन्यतममेकं सन्तापनादग्निसन्निभमुष्णत्वेनाग्नितुल्यम् … पीत्वा मरणाच्छुद्धो भवति Aparā. 1069. 8 (*on* 3. 253); **C** like fire (in character) कथमगमदहल्यामग्नितुल्यां बिडौजाः … न भवति यदि माया KarpūC. 7.

अग्नितुल्यत्व (agnitulya-tva) *n.* the state of being at par with Agni सहयुक्तेऽप्रधाने इत्यनुशासनेन गुणत्वस्यैवावगतेः नाग्नितुल्यत्वमित्युक्तम् MīmāKau. ii. 293. 17 (*on* iii. 2. 36)

अग्नितृप्त (agni-tṛpta) *adj.* satisfied with water sipped from the depression of the palm (called) Agnitīrtha मुखमग्नितृप्तं सर्वं प्रोक्षति ĀcamU. 6. 5.

अग्नितृप्ति (agni-tṛpti) *f.* satisfaction of (the sacred) fire अग्नितृप्तिर्न विवक्षितेत्याह अग्निसाध्यानीति BālamBha. iii. 89. 18 (*on* 3. 46)

अग्नितेजस् (agní-tejas) *adj.* [AltGr. II. i. 297] having the sharpness of fire, as bright as fire विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहा पृथिवीसंशितोऽग्नितेजाः AV. x. 5. 25; ततः पार्थो महातेजाः विशिखानग्नितेजसः । चिक्षेप समरे क्रुद्धः MahāBhā. iv. 52. 20; राक्षसानां च सदृशाः पिशाचानां च रोमशाः । एतस्य सैन्ये बहवो विचरन्त्यग्नितेजसः Rāmā. vi. 18. 15; अग्निवर्णमभिषिच्य राघवः स्वे पदे तनयमग्नितेजसम् । शिश्रिये श्रुतवतामपश्चिमः पश्चिमे वयसि नैमिषं वशी RaghuVa. 19. 1; अग्निप्रवेशं ये कुर्युर्दृढसत्त्वा जितेन्द्रियाः । स्त्रियो वा सत्त्वसंपन्नास्ते सर्वेऽप्यग्नितेजसः SkandP. iv. 10. 29 = S'ivaP. iii. 15. 60 (314B. 9); अग्नितेजाः सर्वेभ्योऽपराजितो भवति BhaviP. 63B. 13 (i. 29. 33)

अग्नितेजस् (agni-tejas) *n.* **A** heat of the digestive fire उदीर्णपित्ता

ग्रहणी यस्य चाग्निबलं महत् । भस्मीभवति तस्याशु स्नेहः पीतोऽग्नितेजसा CaraS. i. 13.70 (1922 Ed.); **B** light of fire (i. e. of the eye) अग्नितेजसः पृथ्वग्रादिकल्पना च तस्य कार्यदर्शनानुसारेण मूर्तत्वादुपपत्तिमती Kāśi. i. 227.22 (*on* 4.51); **C** lustre of fire, flame of fire तक्षकोऽग्नितेजोभयविषण्णस्ते कुण्डले गृहीत्वा MahāBhā. i. 3.159; काञ्चनम् … । अग्नितेजःसमुद्भूतं तेन तत्परमम् SkandP. v(3). 207.3; BhaviP. 737A.14 (iv. 93.4); अग्नितेजःसमाभासैः सप्तपर्णैः सुपुष्पितैः (शोभितं नन्दनम्) PadmP. ii. 102.17; अप्सु अग्नितेजोरूपवीर्यविसर्गात्सौवर्णराजतोर्ध्वाधःशकलद्वयवद्ब्रह्माण्डोत्पत्तिः ManvaVi. 664.24 (*on* 5.113); कीलोऽग्नितेजसि AnekāSaṁ. 2.468 = S'abdaRaSaK 296.5 = AnekāTi. 2.60; ParaNā. 2784; *m.* **1** name of one of the seven sages पौलहश्चाग्नितेजाश्च भाव्याः सप्त महर्षयः HariVaṁ. App. i. 1.25; ViṣṇuP. iii. 2.31; VāyuP. ii. 38.83; ViṣṇuDhaP. i. 186.4; त्रयोदशो रुचिर्नाम मनुः । … निश्वरोऽ(? निश्चरोऽ)ग्नितेजा वपुष्मान् धृष्टः वारुणिर्हविष्मान् नहुषो भव्य इति सप्तर्षयः NaraP. 24.33 (63.1); **2** name of one of the great demons अग्निदत्तोऽग्नितेजाश्च … एते पञ्चदश श्रेष्ठा असुराः VarāP. 11.94.

अग्नितेजस (agni-tejasa) *n.* lustre of fire अयज्ञो ह्येष योऽनग्निः । अजो बद्धस्तां रात्रीं वसेत् । अग्नितेजसं वा अजः KapiKaS. 7.7.

अग्नितेजस्क (agnitejas-ka) *adj.* possessed of the lustre of fire इत्युक्त्वा निशितं बाणं समगृह्णाद्दुरासदम् । ज्वलन्तमग्नितेजस्कम् PadmP. iv. 34.25.

अग्नितैल (agni-taila) *n.* inflammable oil किरत रंहसाभिमुखमस्य पयसि ज्वलन्तीरग्नितैलच्छटाः TilaMañ. 145.11; 134.2; अग्नितैलमयं वह्निं सर्वतो धुक्षयेत् MānaSo. ii. 20.1071; अग्नितैलार्चि(? ञ्चि)तैर्बाणैर्निर्भिन्द्याद् द्विपयूथपान् MānaSo. ii. 20.1213; ii. 20.1065; तज्जलैरप्यशान्तायां तृष्णायामग्नितैलवत् TriṣaS'aPuC. i. 4.839; जलेन निखिलेनापि तस्य … । तृषाग्नितैलवन्नैव प्रशशाम PariPar. 2.435; प्रज्वलत्याप्तोपदेशे दोर्मदोद्धतः । दीप्यते नितरामग्निस्तैल(? मग्नितैल)भूरनलोऽम्बुभिः PāṇḍaC. 11.269; नोपदेशजलैः शाम्यत्यग्नितैलकृशानुवत् । … स्मरपावकः PārśvC. 6.789.

अग्नित्याग (agni-tyāga) *m.* **1** discontinuation of fire-worship अग्नित्यागो व्रतत्यागो वचनत्यागः…नैव कार्यः SkandP. vi. 253.17; PadmP. ii. 50.27; S'ivaP. i. 14.6 (13B.1); Mitā. 484.1 (*on* 3.288); अग्नित्यागेऽपि वसिष्ठेनोक्तम् योऽग्नीनपविध्येत्स कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा पुनराधानं कारयेत् । अत्र …द्वादशरात्रसाध्यानेककृच्छ्रप्राप्तावग्नित्यागकारणम्…अपेक्ष्य लघुगुरुकृच्छ्रद्वादशरात्रत्वं कल्प्यम् Aparā. 1154.8 (*on* 3.289); BālamBha. i. 268.21 (*on* 1.89); **2** throwing away (an iron-ball hot with) fire अष्टमे मण्डले स्थित्वा नवमेऽग्नित्यागे कृते एव कुर्यात् VyavaNi. 164.7.

अग्नित्यागकर (agnityāga-kara) *adj.* who discontinues fire-worship अग्नित्यागकरो विप्रो वृषलीपतिरुच्यते PadmP. ii. 50.27.

अग्नित्यागभय (agnityāga-bhaya) *n.* fear of discontinuation of fire-worship अग्निमात्मन्यरण्यां वा राजदैववशाद्ध्रुवम् । अग्नित्यागभयादुक्तं समारोपितमुच्यते S'ivaP. i. 14.6 (13B.1)

अग्नित्यागिन् (agnityāg-in) *adj.* who discontinues fire-worship नास्तिकव्रात्यदाराग्नित्यागिनः (असाक्षिणः) NāraSm. 99.180 = Aparā. 668.25 (*on* 2.71); अग्नित्यागिषु यत्पापम् … एतैस्तु पापैर्लिप्येऽहम् BrahmP. 227.34; साक्ष्यानर्हाः…व्रात्यः दारत्यागी अग्नित्यागी VīraMi. 499.26 (*on* 2.71)

अग्नित्रय (agni-traya) *n.* triad of (sacred) fires (i. e. Gārhapatya, Āhavanīya and Dakṣiṇāgni) अग्नित्रयकलोपेतं त्रिद्ग्रन्थिबन्धनम् PāśBraU. 1; RudrāJābāU. 568.16(3); यद्याहिताग्निरध्वानं गच्छेत्सहाग्नित्रयेण HirPiMe. xxix. 11.4; गार्हपत्यः…आहवनीयकः ।…दक्षिणाग्निस्तु ह्येतदग्नित्रयं स्मृतम् MahāBhā. vi. App. 3.(49); xiii. 65.14; xiv. App. 4 (2605); VṛGautaSm. 604.9(15); तेऽग्निं सुरांश्चैव (v. l. तेऽग्नित्रयं तत्र) … अभ्यर्च्य Rāmā. iii. 7.3; अग्नित्रयमुपसमाधाय … एकैकस्मिन्नाहुतित्रयं जुहुयात् ViṣṇuSm. 21.5; ViṣṇuP. iv. 6.91; निर्मथनादग्नित्रयमुत्पाद्य…नृपतिर्जुहावाग्नित्रयम् SkandP. iii(1). 28.69; TantrVā. 815.6 (*on* iii. 3.1); ManuBh. i. 98.16 (*on* 2.44); DevīBhāP. xi. 7.26; अग्नित्रयमभूदग्निहोत्रिणो विश्वकर्मणः RāmāMañ. 209.13; VedāntDī. 40.2; (*on* i. 2.27); Mitā. 333.23 (*on* 3.17); अग्नित्रयमेकीकृत्य … अग्नौ चैतन्यं विन्यस्य ĪśānS'iPa. ii. 15(21); आहिताग्न्योर्दम्पत्योर्मध्ये यदि पुमानग्रे म्रियते तदासावग्नित्रयेण दग्धव्यः…यदि तु भार्याग्रे म्रियते तदासावग्नित्रयेण दग्धव्या…पुनराधाने पुमान्… अग्नित्रयेणैव HārLa. 143.20; S'rutaPra. iB. 329.27 (*on* i. 2.23); BrahmSūBh.(S'rī.) i. 389.2 (*on* i. 2.27); AṇuBh. 68.5 (*on* i. 2.24); Jīvān. 248.4; त्रेता त्वग्नित्रये AmaK. 2472 = Vaija. 221.17 = NānārthaMa. 691.

अग्नित्रयकला (agnitraya-kalā) *f.* the strand in the form of the three (sacred) fires अग्नित्रयकलोपेतं त्रिद्ग्रन्थिबन्धनम् PāśBraU. 1.

अग्नित्रयसंबद्ध (agnitraya-sambaddha) *adj.* associated with the triad of (sacred) fires महाव्याहृत्यग्नित्रयसंबद्धहोमविधौ…ऋगादिजातानां ग्रहणमुत समस्तमन्त्रब्राह्मणात्मकानां वेदानाम् TantrVā. 815.6 (*on* iii. 3.1)

अग्नित्रयसाध्य (agnitraya-sādhya) *adj.* to be accomplished through the triad of (sacred) fires अग्नित्रयसाध्यत्वादहीनैकाहसत्रभेदाद्वा त्रितन्तुकम् ManuBh. i. 98.16 (*on* 2.44); नित्यनैमित्तिकानां निवृत्तौ प्रसक्तायां 'वैतानवर्जम्' इत्यग्नित्रयसाध्यावश्यकानां पर्युदासः Mitā. 333.23 (*on* 3.17)

अग्नित्रयस्वरूपक (agnitrayasvarūpa-ka) *adj.* of the nature of the triad of (sacred) fires त्रिमुखं चैव रुद्राक्षमग्नित्रयस्वरूपकम् RudrāJābāU. 568.16 (3); DevīBhāP. xi. 7.26.

अग्नित्रयी (agni-trayī) *f.* triad of (sacred) fires अग्नित्रयीसंभवधूमरेखा …कर्णावतंसीयति दिग्वधूनाम् Rāṣṭrau. 16.13.

अग्नित्रासित्व (agnitrāsi-tva) *n.* the characteristic of being terrified by fire शालासंनिकृष्टम्…गृहमादीपयितुमग्नित्रासित्वाद्वारणानाम् PratiYau. 3.4(9)

अग्नित्रितय (agni-tritaya) *n.* triad of (sacred) fires (i. e. Gārhapatya, Āhavanīya and Dakṣiṇāgni) संतर्प्य सोऽग्नित्रितयं त्रिलोकीसंहारदीर्घाध्वरदीक्षितात्मा । निमन्त्रयामास निजप्रवीरान् RāmC. 27.18; अग्नित्रितयं दक्षिणाग्निगार्हपत्याहवनीयात्मकम् HārLa. 26.12; गार्हपत्य आहवनीयो दक्षिणाग्निरित्यग्नित्रितयं त्रेता CaturCin. iii(1). 401.5; ViśvaPra. 59.38; MediK. 58.23; ViśvaLoK. 122.20; KośaKaTa. 2.5242.

अग्नित्रिमन्त्रित (agni-trimantrita) *adj.* consecrated thrice by (a hymn to) Agni पलाशपत्रपुटकद्वयानीतजलं शुचि । शिरःकमण्डलुगतं निधायाग्नित्रिमन्त्रितम् PadmP. iv. 110.351.

अग्नित्रेता (agni-tretā) *f.* triad of (sacred) fires (i. e. Gārhapatya, Āhavanīya and Dakṣiṇāgni) तयोर्यः पूर्वो म्रियेत तस्याग्नित्रेतया यज्ञपात्रैश्च पितृमेधः ĀgniveGS. iii. 7.4 (158.23); BaudhPiMe. ii. 4.6; HirPiMe. xxix. 11.10; पिता ह्यग्निर्गार्हपत्यो माताग्निर्दक्षिणः स्मृतः । गुरुराहवनीयस्तु साग्नित्रेता गरीयसी MahāBhā. xii. 109.7; ManuSm. 2.231; MatsyaP. 211.26; ViṣṇuDhaP. ii. 37.57; अग्नित्रेता त्रयी विद्या यज्ञाश्च सहदक्षिणाः । सर्व एव प्रमाद्यन्ति यदा राजा प्रमाद्यति MahāBhā. 12.219*(1); यजमानमरणे तस्याग्नित्रेतायां पितृमेधः कार्यः SmṛtiCan. ii. 442.18.

अग्नित्रेताकल्पन (agnitretā-kalpana) *n.* assumption of the three (sacred) fires अग्नित्रेताकल्पनाग्न्यादिशब्दप्राणाहुत्याधारतोक्तिप्रमाणैः । अन्तर्वह्नावेव वैश्वानरोक्तिः NayaMañ. I. ii. 7.13.

अग्नित्रेताप्रकल्पन (agnitretā-prakalpana) *n.* assumption of the three (sacred) fires हृदयं गार्हपत्य इत्याद्यग्नित्रेताप्रकल्पनम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 134.8 (*on* i. 2.26); हृदयं गार्हपत्य इत्यादिना हृदयादिस्थस्य तस्य अग्नित्रेताप्रकल्पनात्… जाठराग्निरेवायम् (वैश्वानरः) GoviBh. 38.16 (*on* i. 2.27)

अग्नित्रेताविधान (agnitretā-vidhāna) *n.* statement of the three (sacred) fires जाठराग्नौ वैश्वानरशब्दस्य रूढत्वादग्नित्रेताविधानात् प्राणाहुत्याधारत्वसंकीर्तनात्…न वैश्वानरः परमात्मा VedāntPāSau. 72.7 (*on* i. 2.27)

अग्नित्रेताव्यपदेश (agnitretā-vyapadeśa) *m.* mentioning or statement of the three (sacred) fires हृदयं गार्हपत्यो मनोऽन्वाहार्य इत्याद्यग्नित्रेताव्यपदेशाच्च VedāntKau. 72.17 (*on* i. 2.27)

अग्नित्व (agni-tva) *n.* nature of fire, fireness यदग्ने रोहितं रूपं तेजसस्तद्रूपम् । यच्छुक्लं तदपाम् । यत्कृष्णं तदन्नस्य । अपागादग्नेरग्नित्वम् ChāndoU. vi. 4.1; अग्नित्वं विप्रनष्टं हि तप्यमानस्य मे तपः । कथमग्निः पुनरहं भवेयम् MahāBhā. iii. 207.10; iii. 207.15; पाकाय योऽग्नित्वमुपैति (अच्युतः) ViṣṇuP. iv. 1.87; BhaviP. 737A.8 (iv. 93.2); 738B.1 (iv. 93.49); CāndraVṛ. *on* ii. 4.12; JaineVyā. 148.33 (*on* ii. 4.94); 234.12 (*on* iii. 4.110); 371.25 (*on* v. 2.81); उभयभेदपरित्यागेन धूमत्वस्याग्नित्वेन पुनःपुनर्दर्शनमस्ति TātpaṬ.(U.) 308.23 (*on* 5(5).12); यो हि धूमादग्नित्वं प्रतिपद्यते तस्य तैक्ष्ण्येऽप्याकाङ्क्षा सिद्धा TantrVā. 260.8 (*on* i. 3.26); द्युलोकादीनां चानग्नीनामग्नित्वम् … कल्प्यते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 244.6 (*on* i. 4.10); ChāndoUBh. 282.14 (*on* v. 4.0); अग्नेरग्नित्ववत् अपागाज्जगतो जगत्त्वम् ChāndoUBh. 359.12 (*on* vi. 4.4); VedāntSā.(Rā.) 237.4 (*on* iii. 1.1); न तावत् जात्योः अविनाभावोऽवगन्तुं शक्यते धूमत्वाग्नित्वयोः भिन्नाधिकरणत्वात् TarkSaṁ.(Ā.) 90.12; अग्नित्वादिधियोपास्याः कथं वा योषिदादयः PañcDa. 9.11; NyāyMāVi. 464.2 (*on* ix. 3.12); प्राणा अग्नित्वेन निरूपिते द्युलोके श्रद्धां जुह्वति VedāntKau. 255.18 (*on* iii. 1.1); VedāntRaMañ. 2.6 (82.24); BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 197.5 (*on* iii. 1.1); S'ivārkaMaDī. i. 392.21 (*on* i. 2.29); AṇuBh. 106.18 (i. 4.10); ManvaMu. 525.20 (*on* 12.123); SiddhāSi. i. 20.7; न तु संग्राहकलाघवेनाग्नित्वजातिवाची (निर्मन्थ्यशब्दः) MīmāKau. i. 242.17 (*on* i. 4.12); मन्त्राणां हि … अग्नित्वाद्यवच्छिन्नवृत्तित्वं श्रुतम् BhāṭṭDī. iii. 38.10 (*on* ix. 1.1); iii. 40.3 (*on* ix. 1.1); iii. 139.12 (*on* ix. 3.1); iii. 174.12 (*on* ix. 4.5); iii. 290.2 (*on* x. 4.13);

MayūMāli. 228.28 (*on* iii. 2.15); 548. 9 (*on* vii. 4.1); 578. 18 (*on* ix. 1. 3); 858. 10 (*on* xii. 2. 1); LaS'abdeS'e. ii. 97. 10.

अग्नित्वजाति (agnitva-jāti) *f.* generic nature of fire संस्काराणां व्यभिचारित्वेन निमित्तत्वानुपपत्तेः अग्नित्वजातिवाचित्वम् (निर्मन्थ्यशब्दस्य) MīmāKau. i. 241. 14 (*on* i. 4. 12); अग्नौ श्रूयते निर्मन्थ्येनेष्टका: पचन्तीति तत्र निर्मन्थ्यशब्दः किं संस्कारनिमित्त उताग्नित्वजातिनिमित्त अथवा यौगिकः MayūMāli. 77. 6 (*on* i. 4. 10); संस्कारविरहितेऽपि (अग्नौ) निर्मन्थ्यमानय यक्ष्यामह इति जातिमात्रे क्वचित् प्रयोगात् ··· अग्नित्वजातिनिमित्तत्वम् (निर्मन्थ्यशब्दस्य) MayūMāli. 77. 13 (*on* i. 4. 10)

अग्नित्वज्ञापक (agnitva-jñāpaka) *adj.* indicative of the state of being Agni वैश्वानरस्य···अग्नित्वज्ञापकस्यापि सत्त्वात् TattvPrakā. 39B. 12 (*on* i. 2. 26)

अग्नित्वदृष्टि (agnitva-dṛṣṭi) *f.* notion that something has the nature of fire मनोवृत्तिष्वग्नित्वदृष्टिविधेरित्यर्थः VedāntKa. 460. 12 (*on* iii. 3. 44); ते चाग्नित्वदृष्टिविशिष्टा मनोवृत्त्यादयः···ध्यातव्या: S'ivārkaMaDī. ii. 365. 17 (*on* iii. 3. 44); ii 365. 14 (*on* iii. 3. 44)

अग्नित्वनिश्चायक (agnitva-niścāyaka) *adj.* that which determines the state of being Agni तथाग्नित्वनिश्चायकस्यापि विद्यमानत्वात् TattvPrakā. 39B. 9 (*on* i. 2. 26)

अग्नित्वरूपित (agnitva-rūpita) *adj.* thought of or imagined as being fire कर्म कर्तुं ताभिः परिष्वक्तोऽग्नित्वरूपितं पर्जन्यं प्राप्य VedāntSā.(Rā.) 238. 1 (*on* iii. 1. 1)

अग्नित्वसंपादन (agnitva-sampādana) *n.* assumption of fireness द्युलोकादिष्वग्नित्वसंपादनं विधीयते VedāntKa. 342. 3 (*on* iii. 1. 1)

अग्नित्वसामान्य (agnitva-sāmānya) *n.* generality (in the form) of fireness अग्नित्वसामान्येनातिदेशसंभवात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 696. 10 (*on* iii. 3. 50); NyāyMañ. i. 111. 8; i. 111. 31.

अग्नित्वसारूप्य (agnitva-sārūpya) *n.* similarity on account of fireness अग्नित्वसारूप्यादिष्टकचिताग्निस्थाने निविशमानानां तेषां तेन सह विकल्पो युक्तः S'ivārkaMaDī. ii. 365. 25 (*on* iii. 3. 44)

अग्नित्वाप्रहाण (agnitvāprahāṇa) *n.* non-abandonment of fireness अग्नेः दारुण्यन्तर्भूतस्य···अग्नित्वाप्रहाणमपि विद्यते S'rutaPra. ii. 168. 23 (*on* i. 4. 27)

अग्नित्वारोप (agnitvāropa) *m.* superimposition of fireness योषायां वा ···अग्नित्वारोपवत् MīmāKau. i. 271. 10 (*on* i. 4. 23)

अग्नित्वाविनाभाव (agnitvāvinābhāva) *m.* invariable concomitance with fireness अग्निर्माणवक इति तु नाग्नित्वाविनाभावेन माणवकः प्रतीयते TantrVā. 318. 10 (*on* i. 4. 22)

अग्नित्वोपचार (agnitvopacāra) *m.* figurative attribution of the nature of fire एवं वेदत्वाग्नित्वोपचारस्तदध्ययनतदाधानलभ्यकर्मफलस्यैतच्छुश्रूषया सिद्धेः ManvaVi. 259. 14 (*on* 2. 230)

अग्नित्वोपाधि (agnitvopādhi) *m.* attributive adjunct of fireness अग्निनैकीभूतस्य वरुणसायुज्यापत्तौ अग्नित्वोपाधेः प्रहाणात् S'rutaPra. iA. 250. 15 (*on* i. 1. 1)

अग्निद (agni-da) *adj.* [*f.* -ā] **1 A** incendiary परराष्ट्रस्य पीडनम्। अग्निदैर्गरदैश्चैव प्रतिरूपकचारकैः MahāBhā. xii. 59. 49; धिगस्तु माम्···अग्निदं स्वामिघातकम् Rāmā. v. 1092*(8); अग्निदो गरदश्चैव···षडेते आततायिनः VasiDS. 3. 16; उल्काहस्तोऽग्निदो ज्ञेयः NāraSm. 97. 173; गरदाग्निदकीनाशशूद्राधूत्रौपपातिकाः।···असाक्षिणः NāraSm. 99. 181 (comm. अग्निदो गृहादिदाहकः); ViṣṇuSm. 5. 11; 45. 17; अग्निदाश्च ये (तप्तकृच्छ्रेण शुद्धास्ते) ParaSm. 4. 5; MatsyaP. 227. 118; अग्निदानां च ये लोकाः ···। स तान्सर्वानवाप्नोति यः साक्ष्यमनृतं वदेत् YājñaSm. 2. 74; वस्त्रापहारी चित्री स्यात्कृष्णकुष्ठी तथाग्निदः SkandP. i(2). 51. 11; ViṣṇuDhaP. ii. 72. 102; दस्यवोऽग्निदाः ··· ग्रामान् ··· विलुम्पन्ति BhāgP. v. 26. 27; DeviBhāP. viii. 22. 50; JaimiUpaSū. i. 2. 26; BālamBha. iii. 171. 13 (*on* 3. 289); उत्क्षुती सस्यघाती चाप्यग्निदश्च S'ukraNī. 4(5). 83; **1B** who offers fire for incendiarism विषाग्निदाम् ··· । विकर्णकरनासौष्ठीं कृत्वा गोभिः प्रमापयेत् YājñaSm. 2. 279 (Mitā. या च दाहार्थं ग्रामादिष्वग्निं ददाति; Aparā. या ··· ग्रामादिदाहाय चाग्निं ददाति); AgniP. 257. 66; ViraMi. 727. 5 (*on* 2. 278); **2** who offers fire (to a criminal for warmth, etc.) अग्निदान्भक्तदांश्चैव हन्याच्चौरमिवेश्वरः ManuSm. 9. 278 (ManuBh. अग्निदाः शीतापनोदनार्थं येऽग्निं ददति) **3** who ignites the funeral pyre अग्निदाश्चैव ये तेषां तथोदकादिदायिनः BṛParāSm. 8. 56; स्नानं प्राणायामः···अग्निदेऽप्येवम् NirṇaSi. 375. 17; **4** who gives fire (to some one in order to enable him to make an offering) फलस्यार्धमग्निदस्य भवेत् VṛGautaSm. 589. 13(12); **5** causing digestion, appetising अग्निमन्थः ··· मधुरोऽग्निदः BhāvPra.(Bhā.) 6(4). 24; आर्द्रकं सगुडम् ··· अग्निदम् BhojanKu. 108. 23.

अग्निद (agnida) *m.* **1** name of S'iva सर्वादिरग्निदः (एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव वृषभध्वजम्) LiṅgaP. i. 98. 65; **2** the Veda अग्निदः पूर्वगीर्वेदः S'abdaRa.(Vā.) 3489.

अग्निदंष्ट्र (agni-daṁṣṭra) *m.* name of a demon श्रुत्वास्य वाचमिति तम् ···अग्निदंष्ट्रः । चुक्षोभ HarVi. 11. 1; 34. 3; 34. 20.

अग्निदक्षांशरुचिर (agnidakṣāṁśa-rucira) *adj.* resplendent or charming on account of the shoulders in the form of Agni and Dakṣa प्रादुरासंस्ततो वेदाश्चत्वारः ··· अग्निदक्षांशरुचिराः VāyuP. ii. 42. 73.

अग्निदक्षिण (agni-dakṣiṇa) *adj.* (to the) south of the fire ततोऽग्निदक्षिणे भागे ··· ब्रह्माणं विनिवेशयेत् BhaviP. 373B. 14 (ii(2). 14. 29); न्यस्य न्यग्बिलमग्निदक्षिणदिशि···पात्रम् TantrSa. 1. 96. **अग्निदक्षिणेन** (agni-dakṣiṇena) *adv.* [Inst.] to the south of the fire अग्निदक्षिणेन अन्वाहार्यपचनस्यावसथ्यस्य वाग्नेर्दक्षिणतः ··· पात्रं स्थापयन् CaturCin. iii(1). 1285. 8.

अग्निदक्षिणा (agni-dakṣiṇā) *f.* priest's fees or presents meant for the building up of the fire-altar उभयीर्दक्षिणा ददाति क्रतुदक्षिणा यथासमाम्नातमग्निदक्षिणाश्चेति ĀpaS'S. xix. 15. 13.

अग्निदग्ध (agni-dagdhá) *adj.* [*f.* -ā] **A** burnt by the funeral fire ये अ॑ग्निदग्धा ये अन॑ग्निदग्धा मध्ये॑ दि॒वः स्व॒धया॑ मा॒दय॑न्ते RV. x. 15. 14 = AV. xviii. 2. 35; ये अ॑ग्निदग्धा येऽन॑ग्निदग्धाः । येऽमुं लो॒कं पि॒तरः॑ क्षि॒यन्ति TaiBr. III. i. 1. 7; ये त्वग्निदग्धा जीवाः ··· कुले मम GautPiMe. ii. 4. 19; अग्निदग्धाश्च ये केचित् नाग्निदग्धास्तथा परे। विद्युच्चौरहता ये च तेभ्यः पिण्डं ददाम्यहम् VāyuP. ii. 48. 37; MatsyaP. 17. 42; PadmP. v. 9. 171; MahNirvāT. 10. 46; **B** (agní-dagdha) burnt by fire, having fire-burns अ॒ग्निद॑ग्धमिवैषां व॒हं भवति S'atBr. I. i. 2. 9; अग्निदग्धाविमौ पक्षौ त्वक्चैव व्रणिता तव Rāmā. iv. 59. 18; अग्निदग्धं नरं दृष्ट्वा तच्च दग्धं चतुर्विधम् HāriS. iii. 58. 1; गण्डूषधारणे क्षाराग्निदग्धे च सर्पिर्धार्यं पयोऽथवा···विषे AṣṭāSaṁ. i. 160. 24 (1. 31); कुष्ठिनामग्निदग्धानां पिटिकामधुमेहिनाम् ··· (व्रणाः) न बन्धव्याः AstāSaṁ. i. 189. 7 (1. 38); को दृष्टान्तः यथेह लोके बीजान्यग्निदग्धानि न प्ररोहसमर्थानि भवन्ति MāṭhVṛ. 80. 18 (*on* 67); न हि अग्निदग्धस्य शालिबीजस्य एकदेशप्ररोहो दृश्यते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 670. 13 (*on* iii. 3. 32); अग्निदग्ध इव स्फोटैः शीघ्रगत्वाद्द्रुतं च सः । मर्मानुसारी वीसर्पः AṣṭāSaṁ. i. 295. 20 (3. 13) = RugVi. 52. 10; शालग्रामयुगाः ··· गृहेऽग्निदग्धा भग्ना वा नैव पूज्याः VarāP. 186. 37; लेपनादिकम् । अग्निदग्धे व्रणे सम्यक्प्रयुञ्जीत चिकित्सकः SiddhYo. 44. 39; S'ārṅgaS. iii. 10. 11; अग्निदग्धास्तदा देवा निपेतुर्धरणीतले GaṇeP. ii. 68. 34; वक्राः ··· दीर्घाग्निदग्धादयः । वर्ज्याः स्युः समिधः ĪśānS'iPa. i. 7. 9; ii. 9. 9; यथा नाग्निदग्धोऽग्निं द्वेष्टि एवं पुरुषमप्रियकारिणं मन्येत ManuBh. i. 525. 21 (*on* 6. 82); मण्डलानि प्रादुर्भवन्ति···सोष्माण्यग्निदग्धानीव Hastyāyur. 70. 6 (1. 9); **C** consumed by fire अग्निदग्धे घृताक्तान् यवाञ्जुहुयात् SāmaViBr. i. 8. 9; उक्तमात्रे तु वचने तया स मृगजीवनः। व्यसुः पपात मेदिन्यामग्निदग्ध इव द्रुमः MahāBhā. iii. 60. 38; vii. 172. 23; भर्तृस्नेहात् साग्निदग्धाप्यदग्धा (v. l. for सा हि दग्धाप्यदग्धा) SvapnVā. 1. 13; दण्डाः ··· सर्वे नाग्निदग्धास्तथैव च S'aṅkhaSm. 2. 11; S'aṅkhaLiSm. 32; अग्निदग्धं(? ग्धः) श्मशानान्ते साधुरेको वितिष्ठते BṛKathāK. 102(1). 20; अग्निदग्धेष्वरण्येषु गृहीत्वा भस्म तत्पुनः ĪśānS'iPa. i. 9. 67; ii. 3. 104; **D** heated on fire प्रागाज्यकुम्भं पुनरग्निदग्धम् (कृत्वा) KalyāKā. 11. 110; त्रिभागमग्निदग्धाया(? :) सुधायास्तत्र चूर्णयेत् ViṣṇuDhaP. iii. 40. 2; **E** (deity) to whom are offered oblations (such as *caru* and *puroḍāśa*) which are prepared on fire चरुपुरोडाशादीनि हवींषि अग्निना पच्यन्ते । तैर्या देवता इज्यन्ते ता अग्निदग्धाः ManuBh. i. 292. 20 (*on* 3. 189 = 3. 199 of other Eds.)

अग्निदग्ध (agni-dagdha) *m. n.* **A** name of a variety of *kilāsa*, a kind of skin-disease (having an appearance of round-shaped fire-burns on the skin) किलासम्···तेषु संबद्धमण्डलमन्तेजातं चासाध्यमग्निदग्धं च SuśruS. ii. 5. 17 (comm. अन्तर्जातरक्तरोम); श्वित्रकुष्ठेऽग्निदग्धे च ··· यानि चान्यानि द्वन्द्वानि ··· शरीरिणाम् । उत्पद्यन्ते BrahmP. 241. 6; तत्राग्निदग्धो द्विविधस्त्वग्गतः स्फोट एव च Hastyāyur. 519. 7 (3. 25); अग्निरेवाग्निदग्धस्य भैषज्यं हि निशम्यते MalliC. 1. 359; अग्निदग्धस्य विस्फोटशान्तिः स्यादग्निना ध्रुवम् DṛṣṭāKaS'. 66; **B** *m.* name of a class of Pitṛs अग्निदग्धानग्निदग्धान्काव्यान्बर्हिषदस्तथा ।···विप्राणामेव निर्दिशेत् ManuSm. 3. 199; ManvaVi. 400. 8 (*on* 3. 199); ManvaMu. 126. 19 (*on* 3. 199); **C** fire-burns मूर्वा पिष्ट्वा सर्पिर्विपाचयेत् । सर्वेषामग्निदग्धानामेतद्रोपणमिष्यते SiddhYo. 45. 20; अथागन्तुशोफः ··· घृष्टदष्टाग्निदग्धाश्मलोष्टामिघातात् Hastyāyur. 126. 21 (1. 17); BhāvPra.(Bhā.) vi. 3. 49; vi. 4. 229; **D** *n.* a cautery [MW.]

अग्निदग्धक (agnidagdha-ka) *m.* a fire-burn आमलक्या तिलं कुष्ठं लेपनं त्वग्निदग्धके HāriS. iii. 58. 11.

अग्निदग्धचिकित्सित (agnidagdha-cikitsita) *n.* medical treatment for curing fire-burns (अङ्गराजः) श्रावितं(तः) पालकाप्येन अग्निदग्धचिकित्सितम् Hastyāyur. 520. 25 (3. 25)

अग्निदग्धनिभ (agnidagdha-nibha) *adj.* having the appearance of a fire-burn अग्निदग्धनिभाः स्फोटाः सज्वराः पित्तरक्ततः । … जायन्ते SuśruS. ii. 13. 18; RugVi. 53. 3; अग्निदग्धनिभैः स्फोटैः समन्तादचिरस्थिरैः । श्वयथुस्तस्य नागस्य विसर्पति Hastyāyur. 128. 28 (1. 17); अग्निदग्धनिभाः स्फोटा जायन्ते रूक्षदारुणाः Hastyāyur. 190. 18 (2. 11)

अग्निदग्धप्रकार (agnidagdha-prakāra) *adj.* of the type of a fire-burn, resembling a fire-burn अग्निदग्धप्रकारैश्च स्फोटैरुपचीयते CaraS. vi. 21. 36 (1941 Ed.)

अग्निदग्धप्रशान्ति (agnidagdha-praśānti) *f.* cure of or recovery from a burn by fire प्रलेपं कारयेद्वैद्यस्त्वग्निदग्धप्रशान्तये Hastyāyur. 519. 25 (3. 25)

अग्निदग्धव्रण (agnidagdha-vraṇa) *m.* sore caused by a fire-burn तैलं विपक्तव्यं सर्पिष्क्षीरसमायुतम् । अग्निदग्धव्रणे श्रेष्ठम् SiddhYo. 45. 24.

अग्निदग्धाभ (agnidagdhābha) *adj.* looking like a fire-burn विस्फोटैरग्निदग्धाभैश्चीयते च समन्ततः KāśyaS. 216A. 12.

अग्निदग्धेन्धन (agnidagdhendhana) *n.* fuel burnt by fire न्यवेशयच्च तदहः सैन्यमत्रैव तत्पुरे । शान्तधूमशिखोद्रेकमग्निदग्धेन्धनं यथा KathāSaSāg. xv. 1. 112.

अग्निदग्धोपम (agnidagdhopama) *adj.* resembling a fire-burn अस्य विसर्पीणि त्वङ्मांसदारणानि … पद्मपत्रप्रकाशान्यग्निदग्धोपमानि भवन्ति KāśyaS. 332B. 13; अग्निदग्धोपमस्फोटैः श्वयथुः श्रीयते ततः Hastyāyur. 206. 15 (2. 14)

अग्निदण्ड (agni-daṇḍa) *m.* **1A** fine for (kindling) fire (at a prohibited place or hour) अष्टभागोऽग्निदण्डः ArthŚā. i. 352. 9 (2. 36); **1B** punishment by fire शूलमग्निदण्डम् … एताश्चान्याश्च … यमस्य विषयं गताः यातनाः प्राप्य BrahmP. 217. 81.; **2** a magical practice to release a child from the evil-effects of a *graha* अग्निदण्डं प्रवक्ष्यामि सर्वग्रहविमोक्षणम् Aṣṭā-Saṁ. ii. 192. 19 (6. 4)

अग्निदत्त (agni-datta) *adj.* [*f.* –ā] given or granted (as a boon) by Agni प्रययौ पार्थः…अग्निदत्तेन…रथेन MahāBhā. ii. 23. 7; ii. App. 1. 37. 13; v. App. I. 11(29); अग्निदत्तश्च वै दिव्यो रथः काञ्चनभूषणः MahāBhā. viii. 22. 48; ततः क्रौञ्चं महामन्युः … शक्त्या बिभेद … कार्त्तिकेयोऽग्निदत्तया MahāBhā. ix. 45. 73; तच्चाग्निदत्तं कृष्णस्य … दिवमाचक्रमे चक्रम् MahāBhā. xvi. 4. 3; भगदत्तेभान्तं शरमिषुधावहरदग्निदत्ते (अर्जुनः) YudhiVi. 7. 66; अग्निदत्तेन सोमेन मदः श्रूयते MīmāKau. ii. 294. 21 (*on* iii. 2. 36); *m.* **i** name of a teacher of a Sāman गायत्रस्योद्गीथम् … उवाच … सुयज्ञः शाण्डिल्योऽग्निदत्ताय शाण्डिल्यायाग्निदत्तः JaimiUBr. iv. 17. 1; **ii** name of a Brahmin king of the country of Vairambhya तेन खलु समयेन वैरंभ्येष्वग्निदत्तो नाम ब्राह्मणराजो राज्यं कारयति GiMs. iii(1). 25. 16; **iii** name of a demon अग्निदत्तोऽग्नितेजाश्च … एते पञ्चदश … असुराः VarāP. 11. 94; **iv** name of a Brahmin किं त्वं मां च विजानासि प्रतिवासी ह्यहं तव । अग्निदत्तस्तु वै नाम छान्दसो ब्राह्मणोत्तमः VarāP. 155. 57; अग्निदत्तोऽभवद्विप्रः BṛKathāMañ. iii. 1. 319; vi. 1. 214; vi. 1. 222; तदेहि मे गृहं तावदग्निदत्तं च विद्धि माम् KathāSaSāg. viii. 6. 200; iii. 6. 7; iv. 1. 106; iv. 1. 110; viii. 6. 247; **v** name of a person (in *sakhyādigaṇa* P. iv. 2. 80), GaṇPā. 235. 2; अग्निदत्तस्तु योऽग्निः स्यात्तत्र स्वार्थोपसर्जनः VākyaP. 2. 284; JaineVyā. 184. 5 (*on* iii. 2. 60); Prasā. i. 761. 11; तिष्ठतु पय अ3ग्निदत्त SiddhāKau. 36A. 10.

अग्निदत्ता (agni-dattā) *f.* name of a woman तत्र गोविन्ददत्ताख्यो ब्राह्मणोऽभूद्बहुश्रुतः । तस्य भार्याग्निदत्ता च बभूव पतिदेवता KathāSaSāg. i. 7. 42.

अग्निदत्व (agnida-tva) *n.* the state of being an incendiary अग्निदत्वादिविवादेषूल्काहस्तत्वादिच्चिह्नान्येव साक्षिकार्यं कुर्वन्तीत्यर्थः SmṛtiCan. iii. 220. 5.

अग्निदमन (agni-damana) *adj.* which subdues or appeases digestive fire अपक्वार्काग्निदमनरिङ्गिणीफलाविरलविरचनम् … किमपि नाम बूभुज (? मामबूभुजत्) YaśasCam. i. 405. 2 (comm. अग्निदमनानि क्षुद्विनाशकानि)

अग्निदमनी (agni-damanī) *f.* the plant *Solanum jacquini* अग्निदमनी वह्निदमनी बहुकण्टका ।…गुच्छफला क्षुद्रफला च सा RājNi. 335. 4.

अग्निदर्शन (agni-darśana) *adj.* who has fire as his eye (the sense of visual perception) मनोज्योतिः पृथिवीशरीरः अग्निदर्शनः … देवः BṛĀraUBh. 462. 14 (*on* iii. 9. 10); *n.* **i** visual perception of fire छिदिक्रियाग्निमन्थनादीनाम्…द्वैधीभावाग्निदर्शनादिफलात् GītāBh.(Śaṅ.) 550. 17 (*on* 18. 66); ŚivDṛ. 5. 54; **ii** discovery of fire (नष्टोऽग्निः) देवा अन्वेषणे यत्नमकुर्वन्नग्निदर्शने BhaviP. 737A. 34 (iv. 93. 14)

अग्निदल (agni-dala) *n.* **1** petal pointing towards the South-East अग्निदले रक्तवर्णे यदा विश्राम्यते मनः । तदा क्रोधः…भवेत् VīśrU. ii. 50. 3; BrahmP. 28. 27; **2** petal of fire त्र्यक्षे भालादग्निदलाभां तव दृष्टिः ĪśvaŚ. 64.

अग्निदहन (agni-dahana) *n.* burning by fire तोयाग्निदहने मृताः । … ये …जनाः । तेषां शस्तं चतुर्दश्यां श्राद्धम् BhaviP. 738B. 25 (iv. 83. 61); उत्पाटनम् …त्वचोऽपनयनम्…चूर्णनम्…अग्निदहनम्…दुःखान्येकेन्द्रियाणां भवन्ति Abhayadevasūri *on* Praśnavyākaraṇa 1. 4 (25A. 3)

अग्निदातृ (agni-dātṛ) *m.* **1** an incendiary, one who sets fire (to something) पतते नरः। रोधे गोघ्नो भ्रूणहा च अग्निदाता पुरस्य च VāyuP. ii. 39. 152; आरामेष्वग्निदाता यः पतते स विशंसने VāyuP. ii. 39. 160; BrahmāṇḍP. iii. 2. 153; iii. 2. 162; अग्निदाता तथा चान्ये पाशच्छेदकराश्च ये। तप्तकृच्छ्रेण शुध्यन्ति LikhiSm. 68; **2** cremator यथाग्निदाता पुत्रश्च तथा शिष्यश्च BrahmVaiP. iv. 60. 4; श्मशानं तत्प्राप्तः पुत्रादिरग्निदाता HārLa. 134. 14.

अग्निदातृत्व (agnidātṛ-tva) *n.* the right or duty of performing cremation ज्येष्ठासांनिध्ये कनिष्ठस्य अग्निदातृत्वे तेन दशाहकृत्यमेव कर्तव्यम् VīraMi. (Śrāddha.) 340. 16.

अग्निदान (agni-dāna) *n.* **1A** setting fire (as a military strategy) अग्निदानशमनमेकाङ्गविजयः … कोशवाहनापवाहनमिति हस्तिकर्माणि ArthŚā. iii. 124. 5 (10. 4); **1B** (criminal act of killing by) setting fire विषाग्निदानेन च वधसिद्धावयं मारणविधिः BālaKrī. i. 292. 10 (*on* 2. 283); **1C** setting fire (to explosives) कर्णचूर्णाग्निदानेन गोलं लक्ष्ये निपातयेत् Śukra-Nī. 4(7). 210; **2** offering gold अग्निना निहते कार्यमग्निदानं स्वशक्तितः ŚātāSm. 6. 41; **3** (rite of) cremation एवमेवागृहीताग्नेः प्रेतस्य विधिरिष्यते। स्त्रीणामिवाग्निदानं स्यात् GobhiSm. 3. 59; संन्यस्तस्य … । अग्निदानं न युक्तम् SkandP. vi. 100. 42; PadmP. v. 11. 52; इत्येवमादि तदाधानेन सहानधिकृताया अग्निदाने वेदितव्यम् Mitā. 30. 12 (*on* 1. 89); मन्त्रेणाग्निदानं वर्णचतुष्टयस्यापि HārLa. 130. 15; Tantrākhyā. 111. 14; Pañcā. 212. 20; SmṛtiCan. vi. 87. 1; SiṁhāDvā. 211. 15(1); देवताश्च संस्कृताः … यजमानशरीरे अग्निदानपर्यन्तम् … संनिदधते PūrvottaVāNaMā. 298. 1; अशक्तौ त्वग्निदानमात्रं समन्त्रकम् BālamBha. iii. 41. 32 (*on* 3. 16); ii. 230. 20 (*on* 2. 135); ii. 242. 22 (*on* 2. 135); **4** providing fire (for incendiarism) अग्निदानं गृहदाहाद्यर्थं ततः करिष्यति ManvaVi. 1252. 7 (*on* 9. 278)

अग्निदानकार्य (agnidāna-kārya) *n.* fire-worship and charity यत्र गोदावरी नदी ।…श्राद्धाग्निदानकार्यं च तत्र PadmP. v. 11. 52.

अग्निदानाधिकारिन् (agnidānādhikār-in) *adj.* entitled to (perform) the cremation-rite अग्निदानाधिकारी रोगादिनाशक्तश्चेत् SmṛtiCan. vi. 87. 1.

अग्निदापन (agni-dāpana) *n.* causing to set fire (to something) विषाग्निदापनं चैव सुवर्णस्तेयसंमितम् VṛHāriSm. 9. 188.

अग्निदायक (agni-dāyaka) *adj.* incendiary यदग्निदायके पापम् … तत्पापं प्रतिपद्यताम् Rāmā. ii. 69. 26.

अग्निदायाद (agni-dāyāda) *m.* Agni's son (name of Kārttikeya) अपरेणाग्निदायादस्ताम्रचूडं भुजेन सः । … गृहीत्वा व्यनदद्भीमम् MahāBhā. iii. 214. 23.

अग्निदायिन् (agnidāy-in) *adj.* incendiary यत्पापमग्निदायिषु…। एतैस्तु पापैर्लिप्येऽहम् BrahmP. 227. 34.

अग्निदार (agni-dāra) *m.* [*pl.*] (the word) *svāhā* (wife of Agni) ठद्वितयं अग्निदारा इति वार्ताल्युपाङ्गम् ParaśuKS. 10. 42 (267. 1) (comm. अग्निदारा स्वाहा ।…इयं वार्ताल्युपाङ्गम्)

अग्निदाव (agni-dāva) *m.* forest-fire तम् … ददर्श लङ्काधिपतिः पृथिव्यां जटायुषं शान्तमिवाग्निदावम् Rāmā. iii. 49. 39.

अग्निदाह (agni-dāha) *m.* **A i** burning (by fire), conflagration, outbreak of fire मुक्तान् हि पार्थान्शृणुमोऽग्निदाहात् MahāBhā. i. 185. 12; आदिशेदल्पलाभमग्निदाहं चोरभयम् ArthŚā. i. 54. 4 (1. 11); अग्निदाहोपशान्तिश्च पतनं गृहवृक्षयोः । … स्वप्ने विगर्हितम् KāśyaS. 89B. 33; अनध्यायान् … विदुर्बुधाः । अकालगर्जिते वृष्टावग्निदाहे BṛParāSm. 6. 360; आग्नेयकोणात्क्रमशोऽग्निदाहः BṛSaṁ. 59. 13; नालं बीजादिसंसिद्धो विधिः पुंसामजन्मने । तैल[लाभ्यङ्गाग्निदा]हादेरपि मुक्तिप्रसङ्गतः PramāVār. 2. 259; पीठानाम् … । अग्निदाहे समुत्पन्ने…शान्तिहोमं तु कुर्यात् PāraS. 19. 197; 19. 195; अरण्यो(ण्योः) क्षयनाशाग्निदाहेष्वाग्निं समाहितः । पालयेत् GobhiSm. 3. 3; अग्निदाहो भयं रोगो राजपीडा धनक्षतिः । संग्रहे तृणकाष्ठानां कृते श्रवणपञ्चके AgniP. 121. 40; YogVā. ii. 12. 16; iii. 48. 50; BhaviP. 195B. 23 (i. 131. 42); यदुवाचाग्निदाहादि स ज्ञानी भावि पृच्छताम् KathāSaSāg. iii. 5. 77; जनक्षयोऽग्निदाहश्च…पुरे भवति दिङ्मूढे SamarāSū. 10. 65; चण्डाच्च वायोरपि चाग्निदाहात्…रक्षन्तु ĪśānŚiPa. ii. 34. 50; मस्तके त्वग्निदाहः स्यान्मलप्रस्रवदूषिते VasiS. 45. 187; NāraS. 42. 3; यदप्यग्निदाहवस्त्रपाटनादि

तदपि द्रव्यनाशात्मकत्वात्सिद्धमेव ManuBh. ii. 215.20 (*on* 8.344); ManvaVi. 514.16 (*on* 4.118); ManvaMu. 308.32 (*on* 8.108); अग्निदाहादौ निमित्ते कर्म विदधता निमित्ततः कर्मजन्यपापक्षयरूपफलस्वाम्यं प्रतिपाद्यते ArthSaṁ. 87.3; **A ii** the act of setting on fire, arson, incendiarism वारुणयोगाग्निदाहेषु वा शरीरमन्यदाधाय शत्रुमभियुञ्जीत ArthS'ā. ii. 358.1 (7.17); सोमं राजानमिति विषगराग्निदाहाच्च मुच्यते AtriSm. 8.7; ManuBh. ii. 211.9 (*on* 8.332); करिष्यस्यग्निदाहादि पातकं रागमोहितः KathāSaSāg. ix. 2.79; **A iii** burn, scald श्वित्रे कुष्ठेऽग्निदाहे च···एषोऽप्यभिमन्यते MahāBhā. xii. 292.6; कुजेन व्रणशस्त्राग्निदाहाद्यैः (मरणम्) JaimiUpaSū. ii. 2.17; स्वानुभूतिविरुद्धत्वादग्निदाहादिबोधवत् BṛĀraUBhVā. i. 4.1523; ii. 1.548; अग्निदाहादिदुःखस्य न ह्यप्रत्यक्षतेष्यते S'lokaVār. 2.94 (74.3); अन्यथाग्निदाहादिदुःखस्याप्रत्यक्षत्वप्रसङ्गः TātpaṬ.(Vā.) 19.20 (*on* i. 1.1); Kāśi. i. 109.16 (*on* 2.94); दानं तपो वाध्ययनं महर्षे स्तेयं महापातकमग्निदाहः। ज्ञानानि चैवाभ्यसनाच्च पूर्वं भवन्ति धर्मार्थयशांसि नान्यथा VāmaP. 91.114; गोवृषादीनां भैषज्याग्निदाहादिनिमित्तके विपाके सञ्जाते तन्निमित्तके वा मृत्यौ निर्दोषत्वम् BālaKrī. ii. 166.19 (*on* 3.280) **A iv** (the rite of) cremation नाग्निदाहश्च येषु वै। ते सर्वे तृप्तिमायान्ति तीर्थे कापिलधारिके SkandP. iv. 62.72; अग्निदाहतर्पणश्राद्धानि चोनद्विवार्षिकस्य न कार्याणि HārLa. 122.10; 113.20; **B.** a fiery glow (in the sky) जम्मुर्दिशोऽग्निदाहं च सर्वतो हरतेजसा HariVaṁ. App. i. 29C.177; **C** name of a disease [PW. MW.] *n.* fuel चेरुर्वज्रगणास्ततः। पिबन्तोऽद्रीन्द्रतिमिरमग्निदाहमिवाग्नयः YogVā. iii. 49.9 (comm. अग्निभिर्दह्यते इत्यग्निदाहमिन्धनम्)

अग्निदाहक (agni-dāhaka) *adj.* incendiary यदग्निदायके (v. l. अग्निदाहके) पापम्··· तत्पापं प्रतिपद्यताम् Rāmā. ii. 69.26.

अग्निदाहक (agnidāha-ka) *m.* a fire-burn, scald छिन्ने भिन्ने च्युते घृष्टे भग्नाग्निदाहकेऽपि च। ···तिलतैलं विधेयम् HārīS. i. 14.4.

अग्निदाहतस् (agnidāha-tas) *adv.* on account of firing or burning in fire दहेद्रक्षेण रत्नं वा मृन्मयं वाग्निदाहतः (लिङ्गम्) ĪśānS'iPa. ii. 64.41; उच्चावचविकल्पानां वस्तूनामग्निदाहतः। ···स्थूलहोममुदीरितम् TantraRā. 30.90.

अग्निदाहदिन (agnidāha-dina) *n.* day of cremation अग्निदाहदिनं चैके केचिन्मृतदिनं विदुः BṛParāSm. 7.143.

अग्निदाहन (agni-dāhana) *n.* act of setting on fire विषाग्निदापनं (v. l. °दाहनं) चैव सुवर्णस्तेयसंमितम् VṛHārīSm. 9.188.

अग्निदाहरहित (agnidāha-rahita) *adj.* free from fire-burns ते दण्डाः ···अग्निदाहरहिता भवेयुः ManvaMu. 43.10 (*on* 2.47)

अग्निदाहवत् (agnidāha-vat) *adv.* like the quality of burning existing in fire गुणिस्थित्यनुरोधित्वाद्गुणानामग्निदाहवत् BṛĀraUBhVā. iv. 3.1549.

अग्निदाहार्ति (agnidāhārti) *f.* pain from fire-burns अग्निदाहार्तियुक्तानां पिण्डोऽयं वाजिनां स्मृतः AśvaCi. 13.21.

अग्निदाहोपकरण (agnidāhopakaraṇa) *n.* instrument used for cauterization तत्राग्निदाहोपकरणान्येवंविधानि भवन्ति Hastyāyur. 330.12 (2.70)

अग्निदाह्य (agni-dāhya) *n.* the rite of cremation पत्रगसत्तमः। अग्निदाह्यं ततश्चक्रे तस्य पुत्रस्य दुःखितः SkandP. vi. 114.38; cf. **अग्निदाह्यत्व.**

अग्निदाह्यत्व (agnidāhya-tva) *n.* the state of being inflammable, combustibility न ह्यनभिव्यक्ताग्न्यदाह्यत्वेऽपि तृणाद्युपारूढाग्निदाह्यस्य न मुख्यमग्निदाह्यत्वम् GuruCandr. ii. 169.10.

अग्निदिक्संस्थ (agnidik-saṁstha) *adj.* residing in the South-East quarter शास्तुरेव गणाध्यक्षाः ··· भूतवल्लभनामा च रुद्रतेजाश्च रूपवान्। एते त्रयोऽग्निदिक्संस्थाः ĪśānS'iPa. ii. 58.78.

अग्निदिक्संस्थित (agnidik-saṁsthita) *adj.* standing in the South-East quarter स्नपयेत् ··· बहिरावरणे नास्तीत्यग्निदिक्संस्थितेन तु (कलशेन) PāraS. 15.984.

अग्निदिगभिमुखम् (agnidig-abhimukham) *adv.* towards the South-East quarter, in the South-East direction तथोर्ध्वविस्तारो वामदक्षिणरेखयोरीशाग्निदिगभिमुखमभिवर्धनेन पूर्वरेखान्तरस्य तत्र लेखनेन च कार्यः SetuBa. 29.31.

अग्निदिगादितस् (agnidigādi-tas) *adv.* beginning with the South-East quarter यजेत् प्रसुम्···पश्चादग्निदिगादितः। चतुर्षु कोणेषु PāraS. 14.445.

अग्निदिग्गज (agnidig-gaja) *m.* the elephant of the South-East quarter (viz. Puṇḍarīka) पुण्डरीकोऽग्निदिग्गजे AnekāSaṁ. 4.20; ViśvaPra. 20.221.

अग्निदिग्दल (agnidig-dala) *n.* petal or leaf which is in the South-East quarter देवम् ··· अग्निमीलेति मंत्रेण स्थापयेदग्निदिग्दले BhaviP. 381B.35 (ii(2). 20.70); 382B.28 (ii(2). 20.101)

अग्निदिग्भाग (agnidig-bhāga) *m.* the South-East region ईशपूर्वाग्निदिग्भागे प्रभावं त्रितयं स्मृतम् JayāS. 15.139 = PāraS. 7.125; चिन्तामणिगृहस्याग्निदिग्भागे कुन्दमानकम् BrahmāṇḍP. iii. 36.1; न कुर्यादग्निदिग्भागे दक्षिणां वा ततः शुभाम् BhaviP. 395A.14 (ii(3). 2.18)

अग्निदिग्भागगज (agnidigbhāga-gaja) *m.* the elephant of the South-East region (viz. Puṇḍarīka) cf. **अग्निदिग्गज,** पुण्डरीकम् ··· ना त्वग्निदिग्भागगजे NānārthaSaṁ. iii. 60.394.

अग्निदिग्मुख (agnidig-mukha) *adj.* facing (or turning to) the South-East quarter प्रातर्दिनेशाभिमुखोऽग्निदिग्मुखो भयन्निवर्त्तेऽनलचोरभीतिम् (श्वा) S'ārṅgaPa. 2421.

अग्निदिङ्नाग (agnidiṅ-nāga) *m.* the elephant of the South-East quarter (viz. Puṇḍarīka) पुण्डरीकं सिताम्भोजे सितच्छत्रे च भेषजे। पुंसि व्याघ्रेऽग्निदिङ्नागे कोशकारान्तरेऽपि च MedìK. 17.99 = S'abdaRaSaK. 39.8; पुण्डरीकोऽग्निदीप्ताङ्गे (? अग्निदिङ्नागे) VisvaLoK. 35.202; cf. **अग्निदिग्गज.**

अग्निदिङ्मण्डल (agnidiṅ-maṇḍala) *n.* the digram (to be drawn) to the South-East अग्निदिङ्मण्डलं चक्रं सूर्यबिम्बं तु दक्षिणे PauṣkS. 12.2.

अग्निदिव्य (agni-divya) *n.* fire-ordeal अग्निदिव्यं यथा प्राह विरञ्चिस्तच्छृणुष्व मे SkandP. i(2). 44.50; अत एवाग्निदिव्यानां पृथङ्निर्देशो बृहस्पतिना कृतः SmṛtiCan. iii. 228.16; तदद्य कुशली नामाऽस्त्यागतो दिव्यमान्त्रिकः। तं पार्श्वीकृत्य श्रीगुप्तोऽग्निदिव्यं कार्यतां पुनः PārśvC. 8.266.

अग्निदिव्यप्रयोग (agnidivya-prayoga) *m.* procedure of the fire-ordeal क्रमप्राप्तमिदानीमग्निदिव्यप्रयोगमाह Aparā. 704.28 (*on* 2.103)

अग्निदिश् (agni-diś) *f.* Agni's quarter, the South-East निमृज्य तारया पश्चात्तौ प्रोक्ष्याथ स्रुचा तया। वायोरग्निदिशं यावद्यातोः शर्वदिशावधि LakṣmīT. 40.62; EI. ii. 354.61; ईशाग्निदिशमभिमुखमभिवृद्धिं प्राप्य्योर्ध्वं वह्निं चक्रोर्ध्वभागे स्थितं वह्निं भेदयेत् SetuBa. 32.2.

अग्निदीक्षणीया (agni-dīkṣaṇīyā) *f.* name of an Iṣṭi pertaining to the initiation for Agnicayana अथैनं तीर्थादानीय पवयित्वा त्रिहविषमग्निदीक्षणीयामिष्टिं निर्वपति BaudhS'S. ii. 12.6; iii. 194.8; iii. 220.5.

अग्निदीक्षा (agni-dīkṣā) *f.* **i** consecration of the rite of Agnicayana तेषामियमेव प्रज्ञाताग्निदीक्षा BaudhS'S. ii. 302.8; **ii** oblation on the occasion of the consecration for the rite of Agnicayana षडग्निदीक्षाः BaudhS'S. iii. 217.17.

अग्निदीक्षाहवन (agnidīkṣā-havana) *n.* offering (an oblation) pertaining to the initiation for Agnicayana प्राप्तं खल्वग्निदीक्षाहवनमिव हविःप्रोक्षणं मन्त्रलिङ्गात् VidhiRa. 25 (131.5)

अग्निदीक्षाहुति (agnidīkṣāhuti) *f.* offering (an oblation) on the occasion of the initiation for the rite of Agnicayana स्रुवेणोपघातमग्निदीक्षाहुतीर्जुहोति BaudhS'S. ii. 12.11.

अग्निदीपन (agni-dīpana) *adj.* [*f.* -anī, -inī] (Medi.) stimulating (digestive) fire न चान्नमभिनन्दति। तस्याग्निदीपनान्योगान्···कुर्यात् CaraS. vi. 8.124 (1941 Ed.), हरीतकी भक्ष्यमाणा नागरेण···अग्निदीपनी SuśruS. i. 44.68 = SiddhYo. 6.8; SuśruS. i. 45.96; iv. 1.132; चाङ्गेर्यम्लाग्निदीपनी AṣṭāSaṁ. i. 36.5 (1.7) = AṣṭāHṛ. i. 6.73; कोशातकावल्गुजकौ भेदनावग्निदीपनौ AṣṭāSaṁ. i. 36.15 (1.7) = AṣṭāHṛ. i. 6.81; मन्देऽग्नावग्निदीपनम्। दद्यात् ··· भैषज्यम् S'ārṅgaS. i. 2.6; ii. 1.29; RasaCin. 9.160; गुडूची···कषायोष्णा···अग्निदीपनी BhāvPra.(Bhā.) 6(4).9; 5.159; माविकाम्ला कषायोष्णा कण्ठ्या ··· अग्निदीपनी BhojanKu. 112.8; 10.2; 61.17; 96.14; *n.* **1** stimulation of (digestive) fire युञ्ज्यात्तत्राग्निदीपनम् RugVi. 68.11; अव्यायामशीलेषु कुतोऽग्निदीपनमुत्साहो देहदार्ढ्यं च NitiVā. 25.19; चूर्णारिष्टानि वक्ष्यामि गजानामग्निदीपनात् Hastyāyur. 303.26 (2.60); **2** incendiarism प्रकाशश्चाप्रकाशश्च द्विविधो दण्ड उच्यते। ···शस्त्रघातोऽग्निदीपनम्। प्रकाशः AgniP. 233.2; आवासेष्वग्निदीपनम् (नरकाय) VāmaP. 61.16; Hastyāyur. 41.22 (1.5); YogS'ā. 3.75; PrabhāC. 200.3; **3** illumination with fire (अग्निकार्यम्) कुर्यात् ···। जीवितान्ते लभेत् स्वर्गं लभतेऽग्निदीपनम् LiṅgaP. ii. 25.105.

अग्निदीप्त (agni-dīpta) *adj.* **1** blazing like fire अञ्जनागर्भसंभूत ··· अग्निदीप्त···सर्वशत्रून् छिन्धि LāṅgU. ii. 214.12; **2** whose (digestive) fire is (excessively) stimulated जीवास्सितान्तराले वातश्लेष्मान्वितोऽग्निदीप्तश्च HorāSā. 18.37; (वारणः) भक्तच्छन्दो भवत्येवमग्निदीप्तश्चजायते Hastyāyur. 314.14 (2.65)

अग्निदीप्तफलक (agnidīpta-phalaka) *adj.* the blade of which is blazing with fire शत्रून् हन्यात् ··· बाणैः ··· अग्निदीप्तफलकैः ManvaMu. 263.22 (*on* 7.90)

अग्निदीप्तमुख (agnidīpta-mukha) *adj.* **1** point or tip of which is blazing with fire (सः) अग्निदीप्तमुखान्बाणान् (ससर्ज) Rāmā. vi. 87.44; **2** whose face is (as if) blazing with fire (a variety of Dānavas) खरमुखाः ···धूमकेतुमुखाः···अग्निदीप्तमुखाः···काकगृध्रमुखाः···दानवाः MatsyaP. 163.2.

अग्निदीप्ता (agni–dīptā) *f.* name of a plant तेजोवती···अग्निदीप्ता । तेजस्विनी···अग्निगर्भा RājNi. 61. 14; KalpaK. 295. 416.

अग्निदीप्ति (agni–dīpti) *f.* stimulation of the (digestive) fire अग्निदीप्तिम् । ··· करोति विरेचनम् SuśuS. iv. 33. 27; अन्नरुचिमग्निदीप्तिम् ··· । पित्तं कुर्यात् SuśruS. iii. 7. 10; लाघवं चाग्निदीप्तिश्च सम्यक्स्नेसितलक्षणम् KāśyaS. 150B. 8; 151A. 38; 204A. 40; AṣṭāSaṁ. ii. 25. 21 (4. 5); AṣṭāHṛ. i. 10. 10; SiddhYo. 37. 40; RaseCin. 9. 292; BhāvPra.(Bhā.) 3. 251.

अग्निदीप्तिकर (agnidīpti–kara) *adj.* [*f.* –ī] causing stimulation of (digestive) fire पिप्पली···अग्निदीप्तिकरी स्मृता SiddhYo. 37. 40; एतद्रसायनम्··· अग्निदीप्तिकरम् RaseCin. 9. 292.

अग्निदीप्तिकृत् (agnidīpti–kṛt) *adj.* causing stimulation of (digestive) fire अम्लोऽग्निदीप्तिकृत् AṣṭāHṛ. i. 10. 10.

अग्निदीप्तिमत् (agnidīpti–ma(n)t) *adj.* possessed of simulated (digestive) fire, having sharp appetite मन्दनिद्रोऽग्निदीप्तिमान् । शृतक्षीरसरेणाद्यात् AṣṭāSaṁ. ii. 25. 21 (4. 5)

अग्निदीप्यक (agni–dīpyaka) *m.* *Ptychotis ajowan* विडं शुण्ठी हिङ्गु-कुष्ठाग्निदीप्यकाः···ग्रहणीदीपनं परम् SiddhYo. 30. 23.

अग्निदीप्र (agni–dīpra) *adj.* blazing like fire स विचक्रे पुरो व्याघ्रान्··· अग्निदीप्रदृशः PārśvC. 6. 174.

अग्निदुर्गा (agni–durgā) *f.* name of a goddess वं वं वनदुर्गे ··· जं जं जलदुर्गे अं अं अग्निदुर्गे···नमस्ते VaDuU. ii. 437. 1; त्वन्तामस्यादिकामेनामग्निदुर्गां विदुर्बुधाः S'āraTi. 21. 118; 21. 115.

अग्निदूत (agní–dūta) *adj.* having fire-god as the messenger यमं ह यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरंकृतः ṚV. x. 14. 13 = AV. xviii. 2. 1 = TaiĀ. vi. 5. 1 (678. 3) = VaDuU. ii. 440. 2 = ii. 445. 7 = ii. 450. 10 = ii. 453. 19 = HirPiMe. xxix. 6. 6; अर्या यमस्य सादनमग्निदूतो अरंकृतः AV. ii. 12. 7; AV.(P.) ii. 5. 8; विश्वे देवाः सोमस्य मत्सन्···वातात्मानो अग्निदूताः S'āṅkhāS'S. viii. 21. 1; BhāgP. vi. 13. 15.

अग्निदूषित (agni–dūṣita) *adj.* spoilt or deformed by fire (दण्डाः) अनुद्वेगकरा नृणां सत्त्वचोऽनग्निदूषिता ManuSm. 2. 47 (ManvaVi. अग्निदूषिता अग्निसंबन्धेन भ्रष्टपूर्वरूपाः; ManuBhāvaCan. अग्निदूषिता दण्डा न कार्याः); ब्रह्मक्षत्रविशां दण्डस्त्वगाढ्यो नाग्निदूषितः SkandP. iv. 36. 29; BhaviP. 11B. 1 (i. 3. 30); त्यज्यते वरवासोऽपि, मनागप्यग्निदूषितम् TriṣaS'aPuC. ii. 1. 222; VīraMi. 180. 9 (*on* 1. 98); BālamBha. i. 319. 26 (*on* 1. 98)

अग्निदृष्टता (agnidṛṣṭa–tā) *n.* knowledge of fire अन्यत्र दृष्टत्वात्तद्दृष्टेरग्निदृष्टता S'ivDṛ. 5. 53.

अग्निदृष्टान्त (agni–dṛṣṭānta) *m.* illustration of fire न पर्याप्तोऽग्निदृष्टान्तो दर्शनस्य प्रसिद्धये । सदर्शनः स प्रत्युक्तो गम्यमानगतागतैः MūlaMāKā. 3. 3; यथैषीकातूलमग्नौ प्रोतं प्रदूयेत ··· इति श्रुतिरग्निदृष्टान्तमाह AṇuBh. 310. 26 (*on* iv. 1. 13)

अग्निदृष्टि (agni–dṛṣṭi) *f.* looking upon (something) as fire ऋचि पृथिवीदृष्टिः कार्या । तथा अग्निः साम साम्नि अग्निदृष्टिः ChāndoUBh. 45. 7 (*on* i. 6. 1); BṛĀraUBh. 768. 4 (*on* vi. 2. 9); BrahmSūBh.(S'aṅ.) 780. 4 (*on* iv. 1. 6); 781. 14 (*on* iv. 1. 6); BṛĀraUBhVā. i. 4. 1112; मनोवागादिवृत्तीनामग्निदृष्टिक्रोडीकृतत्वात् S'ivārkaMaDī. ii. 367. 17 (*on* iii. 3. 46)

अग्निदृष्टिचिकीर्षा (agnidṛṣṭi–cikīrṣā) *f.* a desire to look upon (something) as fire ऋक्सामयोः पृथिव्यग्निदृष्टिचिकीर्षा BrahmSūBh.(S'aṅ.) 781. 14 (*on* iv. 1. 6); 780. 4 (*on* iv. 1. 6)

अग्निदृष्टिवत् (agnidṛṣṭi–vat) *adv.* like the assumption of (something) as fire तद्दृष्ट्यैव निःशेषपुरुषार्थसमाप्तितः । फलान्तराय तद्दृष्टिर्न च स्यादग्निदृष्टिवत् BṛĀraUBhVā. i. 4. 1112.

अग्निदेय (agni–deya) *adj.* [*f.* –ā] to be given to fire संध्या बभौ···। विवस्वता विद्रवता विसृष्टा नभःस्थले दीप्तिरिवाग्निदेया BhārCam. 6. 94.

अग्निदेव (agni–deva) *m.* **1** fire-god वराय वव्रे ··· शचीव देवेन्द्रमथाग्निदेवं स्वाहेव MahāBhā. i. 1853*(5); अग्निदेवादुत्पन्नोऽग्रजस्ते पुत्रः Avimā. 6. 14 (23); AvantiKa. 180. 1; (ध्यात्वा) अग्निदेवम्···त्रिनेत्रं च···स्वाहादेव्या च संयुतम् MānaSā. 7. 97; S'aṅkaVi.(Ā.) 48. 5; **2** name of one of the seven sages in the eleventh Manvantara (धर्मपुत्रस्य मनोः) सप्तर्षयोऽन्तरे तस्मिन्नग्निदेवश्च सप्तमः MārkP. 94. 20; *adj.* [*f.* –ā] **1** having Agni for the god ब्राह्मणा ह्यग्निदेवास्तु प्रजा राजन्यदेवताः BhaviP. 35A. 26 (i. 13. 35); **2** having Agni as the presiding deity कृत्तिका बहुलाश्चाग्निदेवाः AbhidhāCin. 109.

अग्निदेवत (agní–devata) *adj.* [*f.* –ā] **1** having Agni as the deity किंदेवतोऽस्यां ध्रुवायां दिश्यसीति । अग्निदेवत इति S'atBr. XIV. vi. 9. 25; BṛĀraU. iii. 9. 24; अर्धाष्टमा अपां ज्ञेया अध्यर्धान्याग्निदेवता BṛDe. 3. 97; स्वाहाकरोऽग्निदेवतः BṛDe. 8. 111; TantrSā.(K.) 62. 22; प्रजापतिमुखादग्नेर्ब्राह्मणस्य च सृष्टत्वाद्ब्राह्मणोऽग्निदेवतः MayūMāli. 440. 5 (*on* v. 4. 4); **2** having Agni as the presiding deity कृत्तिका चाग्निदेवता ParaNā. 300.

अग्निदेवता (agni–devatā) *f.* the deity Agni अग्निदेवतां प्रार्थयते BṛĀraUBh. 738. 3 (*on* v. 15. 1); (आवाह्य) आग्नेय्यामग्निदेवतायै BhaviP. 311A. 3 (i. 216. 13); अग्निवैश्वानरादिशब्दः···अग्निदेवतायां च प्रसिद्धः BrahmSū-Bh.(Ma.) 13B. 10 (*on* i. 2. 27); न तावदत्राग्निदेवता विधातुं शक्या VedāntKa. 8. 16 (*on* i. 1. 1); तस्मादग्निदेवतारूपो गुणोऽनेन दर्विहोमे विधीयते NyāyMāVi. 45. 15 (*on* i. 4. 4); 55. 13 (*on* i. 4. 14); 597. 5 (*on* x. 7. 17); अयं वैश्वानरः··· अग्निदेवता TattvPrakā. 39A. 7 (*on* i. 2. 24); अग्निहोत्रवाक्ये अग्निदेवताविशिष्टं कर्मान्तरमेव विधीयते MīmāKau. i. 199. 16 (*on* i. 4. 4); 206. 17 (*on* i. 4. 4); अग्नये होत्रमिति चतुर्थीसमासमाश्रित्य अग्निदेवतारूपगुणोऽनेन विधीयते ArthSaṁ. 101. 8; ग्रन्थकारस्याग्निदेवताविशिष्टकर्मैवविधिपक्षः प्रागभिमतो लक्ष्यते MayūMāli. 64. 15 (*on* i. 4. 4); ततो दशर्चानुष्टुभो वामदेवोऽग्निदेवता VasiS. 43. 20.

अग्निदेवताक (agnidevatā–ka) *adj.* [*f.* –ā] **A** referring to or addressing the deity Agni आग्नेय्याग्नीध्रमित्यग्निदेवताका ऋचोऽखिलाः । उपस्थाने प्रयोक्तव्याः NyāyMāVi. 128. 20 (*on* iii. 2. 8); **B** meant for the deity Agni अग्निदेवताकं पुरोडाशम्···निर्वपेत् VīraMi. 1033. 7 (*on* 3. 286)

अग्निदेवताकत्व (agnidevatāka–tva) *n.* the state of having Agni for the deity अग्निदेवताकत्वलक्षणे(? णो) हि योगो व्यक्तावेव घटते VedāntKa. 482. 26 (*on* iii. 4. 18); कर्मणि चाग्निदेवताकत्वस्य चाप्रसिद्धत्वेन MīmāKau. i. 231. 12 (*on* i. 4. 9); i. 196. 10 (*on* i. 4. 4); i. 209. 12 (*on* i. 4. 4); i. 210. 1 (*on* i. 4. 4); i. 210. 6 (*on* i. 4. 4); ii. 219. 17 (*on* iii. 1. 27); मध्यस्थयागस्याग्निदेवताकत्वे BhāṭṭCan. 10. 8 (*on* xiii. 2. 5)

अग्निदेवताकनिर्वाप (agnidevatāka–nirvāpa) *m.* setting apart (of the material for oblation) meant for the deity Agni अग्नये जुष्टमिति मन्त्रस्याग्निदेवताकनिर्वापप्रकाशकत्ववत् MīmāKau. ii. 273. 3 (*on* iii. 2. 25)

अग्निदेवताकपुरोडाश (agnidevatāka–puroḷāśa) *m.* cake intended for the deity Agni अग्निदेवताकपुरोडाशमात्रस्य चतुर्धाकरणोपपत्तिः MīmāKau. ii. 220. 13 (*on* iii. 1. 27)

अग्निदेवताकहविष्ट्व (agnidevatākahaviṣ–ṭva) *n.* the state of being an oblation meant for the deity Agni तत्र किं हविष्ट्वमेव तदुद्देश्यतावच्छेदकम्··· उताग्निदेवताकहविष्ट्वम् MīmāKau. ii. 216. 22 (*on* iii. 1. 26); ii. 220. 8 (*on* iii. 1. 27); अत्र नाग्निदेवताकहविष्ट्वमुद्देश्यतावच्छेदकम् BhāṭṭDī. i. 208. 9 (*on* iii. 1. 15); i. 209. 9 (*on* iii. 1. 15)

अग्निदेवताकहोम (agnidevatāka–homa) *m.* offering which has Agni for its deity अग्निहोत्रादिपदस्य अग्निदेवताकहोममात्रबोधनात् LaCandr. 826. 38.

अग्निदेवताकहोमत्व (agnidevatākahoma–tva) *n.* the state of being an offering with Agni for its deity अग्निहोत्रादिनाम त्वग्निदेवताकहोमत्व-प्रकारकहोमविशेष्यकबोधं जनयत् BhāṭṭDī. i. 161. 18 (*on* ii. 3. 11); MīmāKau. ii. 80. 20 (*on* ii. 3. 24)

अग्निदेवतागुणविधि (agnidevatāguṇa–vidhi) *m.* injunction of the accessory in the form of the deity Agni किम् अग्निहोत्रशब्दोऽग्निदेवतागुणविधिः VedāntKa. 7. 18 (*on* i. 1. 1)

अग्निदेवताविधान (agnidevatā–vidhāna) *n.* injunction pertaining to the deity Agni जुहोतिसामानाधिकरण्यस्यात्रापि ··· अग्निदेवताविधानार्थत्वात VedāntKa. 8. 15 (*on* i. 1. 1); SiddhāTa. 28. 15; BhāṭṭDī. iii. 83. 6 (*on* ix. 1. 15)

अग्निदेवताविधि (agnidevatā–vidhi) *m.* injunction pertaining to the deity Agni अग्निदेवताविधौ कृते MīmāKau. iii(2). 98. 19 (*on* ii. 1. 26)

अग्निदेवतासंस्कारकत्व (agnidevatāsaṁskāraka–tva) *n.* the state of producing refinement in the deity Agni आग्नेयस्याग्निदेवतासंस्कारकत्वम् पूर्ववत् BhāṭṭDī. 202. 3 (*on* x. 1. 8)

अग्निदेवतासद्भाव (agnidevatā–sadbhāva) *m.* presence of the deity Agni नित्याग्निहोत्रेऽग्निदेवतासद्भावात् S'ivārkaMaDī. i. 74. 33 (*on* i. 1. 1)

अग्निदेवतासंबन्ध (agnidevatā–sambandha) *m.* connection with the deity Agni नित्याग्निहोत्रे नामप्रवृत्तिनिमित्तस्याग्निदेवतासंबन्धस्य भावात्तत्रैव मुख्यता VedāntKa. 8. 18 (*on* i. 1. 1); अतश्चाग्निदेवतासंबन्धकर्मिकैवेयं भावना न तु पुरोडाशोत्पादिका MīmāKau. i. 231. 23 (*on* i. 4. 9)

अग्निदेवताह्वान (agnidevatāhvāna) *n.* invoking the deity Agni आग्नेयं कृष्णग्रीवमालभेत ··· इत्यत्राग्निदेवताह्वानलक्षणसंस्कारावृत्तिवत् MayūMāli. 836. 25 (*on* xi. 4. 7)

अग्निदेवतोपनायक (agnidevatopanāyaka) *adj.* presenting the deity Agni सूर्यवाक्ये त्वग्निदेवतोपनायकस्य वाक्यान्तरस्य सद्भावेन तत्समुच्चयार्थत्वमेव MayūMāli. 64. 23 (*on* i. 4. 4)

अग्निदेवतोपलक्षित (agnidevatopalakṣita) *adj.* indicated by the divinity Agni वाक्यान्तरानुसारेणाग्निदेवतोपलक्षितपुरोडाशपरत्वावगमेन MīmāKau. i. 230. 2 (*on* i. 4. 9)

अग्निदेवत्य (agnidevat-ya) *adj.* [*f.* -ā] [AltGr. II. i. 107, P. v. 4. 24; JaineVyā. iv. 2. 31; CāndraVyā. iv. 4. 31 = SaraKaṇṭhā.(Gr.) v. 4. 60] of which Agni is the deity, connected with Agni अग्निदेवत्यान्यद्भुतानि प्रायश्चित्तानि भवन्ति ṢaḍviBr. v. 7. 2; अग्निर्हि देवानामासीनानां श्रेष्ठः। अग्निदेवत्या हि तर्हि भवन्ति JaimiBr. 2. 23; कृत्तिका अग्निदेवत्याः AVPari. 1(4). 1; अग्निदेवत्यं सूक्तम् अग्निदेवत्यं हविः S'ābaBh. 1927. 20 (*on* x. 4. 23); TantrVā. 501. 6 (*on* ii. 2. 16); गानम् ··· अग्नेः अग्निदेवत्यम् ChāndoUBh. 117. 10 (*on* ii. 22. 1); ब्राह्मणोऽग्निदेवत्यः BṛĀraUBh. 90. 12 (*on* i. 4. 5); S'āstrDī. 278. 13 (*on* iii. 4. 18); PūrvottaVāNaMā. 7. 14; 8. 3; पौर्णमासेष्टौ हि त्रयो यागाः। तत्र एकः अग्निदेवत्यः VīraMi. (Saṁskāra.) 892. 21; इतरथा अग्निदेवत्यस्यैव तदापत्तिः BhāṭṭDī. i. 119. 10 (*on* ii. 2. 5); i. 224. 8 (*on* iii. 2. 8); iii. 83. 19 (*on* ix. 1. 15); iii. 202. 17 (*on* x. 1. 8); iii. 307. 2 (*on* x. 4. 24); MīmāKau. ii. 88. 13 (*on* ii. 3. 24); ii. 261. 2 (*on* iii. 2. 21); ii. 262. 8 (*on* iii. 2. 21); iii(2). 278. 10 (*on* ii. 2. 26); आग्नेयपुरोडाशोऽग्निदेवत्यः BhāṭṭCan. 10. 3 (*on* xiii. 2. 5)

अग्निदेवत्यऋच् (agnidevatya-ṛc) *f.* verse addressed to the deity Agni तृतीयया श्रुत्याग्निदेवत्यऋङ्मात्रस्यैव ··· विनियोगात् MīmāKau. ii. 261. 2 (*on* iii. 2. 21); अग्निदेवत्यऋङ्मात्रस्यैव···विधानम् BhāṭṭDī. i. 224. 8 (*on* iii. 2. 8)

अग्निदेवत्यग्रह (agnidevatya-graha) *m.* Soma-cup taken up for the deity Agni अग्निदेवत्यग्रहयागाभ्यासाङ्गतया आग्नेयी सुब्रह्मण्या···विधीयते BhāṭṭDī. iii. 83. 19 (*on* ix. 1. 15)

अग्निदेवत्यत्व (agnidevatya-tva) *n.* the state of having Agni as the deity नन्वग्नये होत्रमस्मिन्निति विशेषणं भविष्यति। न, तेषामप्यग्निदेवत्यत्वात् TantrVā. 501. 6 (*on* ii. 2. 16); मन्त्रवर्णेन वा अग्निदेवत्यत्वमवगतम् Pūrvotta-VāNaMā. 7. 14; 7. 16; 8. 3; अग्निदेवत्यत्वापेक्षया तस्यापि विलम्बितोपस्थितिकत्वात् MīmāKau. ii. 262. 8 (*on* iii. 2. 21); तस्य ··· सौर्यादावप्यग्निदेवत्यत्वमेव BhāṭṭDī. iii. 202. 17 (*on* x. 1. 8)

अग्निदेवत्यद्रव्य (agnidevatya-dravya) *n.* material which pertains to the deity Agni आग्नेयपदस्य···अग्निदेवत्यद्रव्यमात्रवचनस्य···पूर्वकर्मोपस्थापकत्वाभावात् MīmāKau. ii. 88. 13 (*on* ii. 3. 24)

अग्निदेवत्यमन्त्र (agnidevatya-mantra) *m.* sacred formula which has Agni as its deity अग्निदेवत्यमन्त्रसाध्यस्तोत्राङ्गत्वात् तत्प्रख्यन्यायेन नामधेयम् MīmāKau. iii(2). 278. 10 (*on* ii. 2. 26)

अग्निदेवत्ययाग (agnidevatya-yāga) *m.* sacrifice having Agni as its deity अग्निदेवत्ययागसाधनता ह्याग्नेयता S'āstrDī. 278. 13 (*on* iii. 4. 18)

अग्निदेवात्मक (agnidevātma-ka) *adj.* [*f.* -ikā] consisting of the fire-god देवा इषुम्···कल्पयामासुः···मूले अग्निदेवात्मिकां मध्ये चन्द्रदेवात्मिकामग्रे विष्णुदेवात्मिकाम् S'aṅkaVi.(Ā.) 48. 5.

अग्निदेव्य (agnidev-ya) *adj.* having fire as the presiding deity देवदेवानुगं वीरकं लक्षणा प्राह देवी वनं पर्वता निर्झराण्यग्निदेव्यान्यथो भूतपा निर्झराम्भोनिपातेषु निमज्जत MatsyaP. 154. 572.

अग्निदेश (agni-deśa) *m.* **1** the south-eastern direction (presided over by Agni) उत्तरे चाग्निदेशे वा पेटिकारालयं भवेत् MānaSā. 9. 125; **2** locus of Agni उत्तरस्तु यथा धूमादिः, स हि प्रायेणाग्निदेशकालवर्ती भवति Kāśi. iii. 9. 15 (*on* 5(3). 5); तत्र धूमस्याग्निदेशकालातिक्रमात् NyāyRa. 385. 7 (*on* 5(4). 122)

अग्निदेशगत (agnideśa-gata) *adj.* present in the place of fire धूमेनाग्न्यनुमानेन चाग्निदेशगतं शीतं व्यापकविरुद्धम् Bhāsk. ii. 166. 21 (*on* ii. 4. 9)

अग्निदेशसंबन्ध (agnideśa-sambandha) *m.* contact with the place of fire न च देशप्राप्तिमात्रेण तदीयधर्मप्राप्तिर्न हि नभसोऽग्निदेशसंबन्धाद्दाहयोगः BrahmSūBh.(Bhā.) 40. 4 (*on* i. 2. 8)

अग्निदेश्य (agnideś-ya) *adj.* **1** hailing from the South-East region पुरा ··· अग्निदेश्यमग्निवेश्यं नाम मुनिम् ··· शुश्रूषमाणस्त्वम् BhārCam. 2. 12(1); **2** resembling fire, BhārCam. 2. 12(1) (comm. अग्निदेशे भवम्, यद्वा – अग्निकल्पम्)

अग्निदेश्य (agnideś-ya) *m.* name of the teacher of Droṇa and Drupada in archery अग्निदेश्येन निक्षिप्तमथोभौ द्रोणपार्षतौ। कोदण्डविद्यासर्वस्वं तन्वाते स प्रकाशितम् BhārCam. 10. 95.

अग्निदैवत (agni-daivata) *n.* the constellation *kṛttikā*, the Pleiades प्रदह्यतेऽग्निदैवते प्रजेश्वरेऽर्थसिद्धयः BṛSaṁ. 71. 6; *m.* name of Viṣṇu अग्निदैवतः। ···इति विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3. 89.

अग्निदैवत (agni-daivata) *adj.* having Agni as the deity, associated with the deity Agni इन्द्रगोपकवर्णाय त्रिजिह्वायाग्निदैवतम्। ॐ स्वाहेति अपानाय स्वाहाकारान्तमुच्चरेत् BṛParāSm. 6. 116; वैशाखो मासश्चाग्निदैवतः ViṣṇuDhaP. i. 83. 3; i. 83. 8; i. 83. 71; कर्णबिन्दुसमायुक्तं यं चतुर्थं महामते। भास्करस्य त्विदं नेत्रमग्निदैवतमुच्यते BhaviP. 299A. 4 (i. 206. 19); चरुं चाथ स्वदैवत्यं कृत्वा स्वदैवत्यमग्निदैवतमित्यर्थः AdbhuSāg. 345. 25; दक्षिणाम् इदं हिरण्यमग्निदैवतम्··· दातुमहमुत्सृजे BālamBha. i. 28. 14 (*on* 1. 11–12)

अग्निदैवतत्व (agnidaivata-tva) *n.* the nature of having the fire-god as the presiding deity मुखस्याग्निदैवतत्वात् BṛĀraUBh. 9. 11 (*on* i. 1. 1)

अग्निदैवत्य (agnidaivat-ya) *adj.* [*f* -ā] having the fire-god as the deity मासः कार्तिकोऽग्निदैवत्यः ViṣṇuSm. 89. 1; एवं धूपाः समुत्पन्नाः प्रजानां हितकाम्यया। निर्दिष्टाश्चाग्निदैवत्या जङ्गमस्थावराश्रयाः KāśyaS. 173A. 32; चत्वारोऽन्तस्था यरलवाः कपिला अग्निदैवत्याः YājñaS'i. 209; वसन्तश्चाग्निदैवत्यः शाक्रो ग्रीष्म उदाहृतः ViṣṇuDhaP. i. 83. 1; अतः परं प्रवक्ष्यामि तव नक्षत्रदैवताः (? °देवताः)। कृत्तिका चाग्निदैवत्या ViṣṇuDhaP. i. 83. 13; अकारेण समायुक्तं बिन्दुरेफसमन्वितम्। हकारमग्निदैवत्यं कवचं भास्करप्रियम् BhaviP. 298B. 26 (i. 206. 13); तस्य तु स्थानक्रमादग्निदैवत्यं याज्यानुवाक्यायुगलमङ्गं संभवति S'āstrDī. 73. 20 (*on* i. 4. 7); (ज्ञातयः) गत्वा चाप न शोशुचदघमिति कुत्सदृष्ट्याग्निदैवत्ययाब्दैवत्यया वा गायत्र्या स्नात्वोदकं दद्युः Aparā. 873. 24 (*on* 3. 3); 1148. 5 (*on* 3. 286); मिथ्याभिशस्तः ··· अग्निदैवत्येन वा पुरोडाशेन यजेत Mitā. 479. 32 (*on* 3. 286)

अग्निदैवत्यत्व (agnidaivatya-tva) *n.* the state of having the fire-god as the deity अग्निदैवत्यत्वऋक्त्वसंनिहितत्वादीनां मन्त्रविशेषोपलक्षणत्वात् MīmāKau. ii. 261. 24 (*on* iii. 2. 21); न ह्यत्राग्निरुपलक्षणं किंतु तद्धितार्थप्राधान्यादग्निदैवत्यत्वम् MayūMāli. 208. 12 (*on* iii. 1. 15)

अग्निदैवत्यबाण (agnidaivatya-bāṇa) *m.* an arrow which has the fire-god as the presiding deity अग्निदैवत्यबाणैकव्याकुलीकृतसागरः। ···इत्येतद्वासुदेवस्य विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3. 105.

अग्निदोष (agni-doṣa) *m.* disorder in the (stomach) fire (i. e. digestive capacity) अग्निदोषान्मनुष्याणां रोगसङ्घाः पृथग्विधाः। मलवृद्ध्या प्रवर्तन्ते विशेषेणोदराणि तु CaraS. vi. 13. 7 (1922 Ed.)

अग्निदोष्म(? ष)न् (agni-doṣma(? ṣa)n) *m.* the right hand which is supposed to contain fire अस्त्रोक्षितं तदरिमुद्रिकयातिरक्ष्य वायव्यतापपरिशोषितमग्निदोष्मा(? ष्णा)। संदह्य वामकरसौधरसाभिपूर्णं मन्त्रामृतीकृतमथाभिमृषन् प्रजप्येत् PañcaRā.(Nā.) iii. 8. 13.

अग्निदौर्बल्य (agni-daurbalya) *n.* weakness of the fire (of digestion), loss of digestive capacity वर्चोभेदोऽग्निदौर्बल्यम्···लिङ्गं पित्ताधिके विदुः CaraS. vi. 3. 100 (1922 Ed.); (आमवातरोगः) जनयेत् सोऽग्निदौर्बल्यम् RugVi. 25. 9; तत्रानाहेऽग्निदौर्बल्ये मृत्तिकानाह एव च। मदिरा दन्तिने पथ्या लवणैः सह योजिताः Hastyāyur. 571. 24 (4. 3); अव्यायामस्याग्निदौर्बल्यमुपजायते Hastyāyur 685. 7 (4. 26)

अग्निद्रव्य (agni-dravya) *n.* **1** fire as substance सर्वकर्मार्थं यदग्निद्रव्यं तदर्थमाधानं न प्रकृत्यर्थम् S'ābaBh. 1038. 17 (*on* iii. 6. 15); 1565. 4 (*on* vii. 3. 31); 1671. 13 (*on* ix. 1. 27); **2** material used for (building) the fire (altar) सर्वेषां वाग्निद्रव्याणां परिमाणाशेषात् SaṅkarKā. (Devasvāmin) ii. 1. 30.

अग्निद्रव्यसंस्कार (agnidravya-saṁskāra) *m.* consecration of the fire as substance चयनमग्निद्रव्यसंस्कारः NyāyMāVi. 101. 10 (*on* ii. 3. 10)

अग्निद्रुम (agni-druma) *m.* the plant *Citrus auida* or Bhallātaka निंबव्याघातकाग्निद्रुमलवणगणैः कांजिकातक्रपिष्टैः। ··· शमयति सहसा श्लेष्मरोगान् KalyāKā. 10. 12.

अग्निद्वय (agni-dvaya) *n.* two fires एकस्यां वेद्यामग्निद्वयं इष्टकारिक्तं भवति MānS'S. 225. 3; न हि कणभावेन चयभावेन च स्थितस्याग्निद्वयस्य कदापि भेदो युक्तः Bhāsk. i. 77. 22 (*on* i. 1. 4)

अग्निद्वयजनन (agnidvaya-janana) *n.* kindling of the two fires (i. e. Gārhapatya and Āhavanīya) यस्योभावग्नी अनुगतावभिनिम्लोचेदभ्युदियाद् वा पुनराधेयं तस्य प्रायश्चित्तिरित्यादौ विधेयपुनराधेयस्याग्निद्वयजननसामर्थ्येन तदनुसारेणाग्न्युभयत्वं विवक्षितम् MayūMāli. 583. 2 (*on* ix. 1. 5)

अग्निद्वयदर्शन (agnidvaya-darśana) *n.* mention of the two fires (i. e. Gārhapatya and Āhavanīya) इह सुकृतं करिष्यामीत्यग्निद्वयदर्शनात् सिद्धान्तग्रन्थोऽयम् ṬupṬ. 134. 9 (*on* vi. 4. 26)

अग्निद्वयनिष्पादक (agnidvaya-niṣpādaka) *adj.* producing the two fires (i. e. Gārhapatya and Āhavanīya) अग्निद्वयनिष्पादकपुनराधेयरूपनैमित्तिकविधिबलादग्निद्वयानुगतिरेव निमित्तम् Mitā. 412. 7 (*on* 3. 229)

अग्निद्वयसंसर्ग (agnidvaya-saṁsarga) *m.* merging of the two fires

(i. e. S'rauta and Smārta at the time of the second marriage) अथाग्निद्वयसंसर्गे विधिः सम्परिकीर्त्तितः VīraMi.(Saṁskāra.) 132. 6; अथ कृताधिवेदनस्याग्निद्वयसंसर्गविधिरभिधीयते VīraMi.(Saṁskāra.) 880. 1; अयमग्निद्वयसंसर्गः लौकिकाग्नौ विवाहहोमपक्षे VīraMi.(Saṁskāra.) 880. 22; NirṇaSi. 234. 17.

अग्निद्वयसत्त्व (agnidvaya-sattva) *n.* coexistence of the two fires (i. e. S'rauta and Smārta) अग्निद्वयसत्वे(? त्त्वे) क्रममाह भरद्वाजः—होमं वैतानिकं कृत्वा स्मार्त्तं कुर्याद् विचक्षणः BālamBha. i. 321. 28 (*on* 1. 99)

अग्निद्वयानुगति (agnidvayānugati) *f.* extinction of the two fires (i. e. Gārhapatya and Āhavanīya) अग्निद्वयानुगतिरेव निमित्तम् (पुनराधेयस्य) Mitā. 412. 7 (*on* 3. 229)

अग्निद्वयाभाव (agnidvayābhāva) *m.* absence or extinction of the two fires (i. e. Āhavanīya and Dakṣiṇa) होमोत्तरमाहवनीयस्य दक्षिणाग्नेश्च गमनादग्निद्वयाभावेन मध्ये सञ्चाराभ्यनुज्ञानेन प्रातरुद्धरेत् BhāṭṭCan. 78. 14 (*on* xv. 2. 5)

अग्निद्वयोत्पाद (agnidvayotpāda) *m.* (re-)kindling of the two fires (i. e. Gārhapatya and Āhavanīya) आधानादग्निद्वयोत्पादेऽपि एकस्य परित्यागसंभवादन्यतरानुगमेऽपि भवति MayūMāli. 487. 9 (*on* vi. 4. 8)

अग्निद्वयोत्पादक (agnidvayotpādaka) *adj.* producer or kindler of the two fires (i. e. Gārhapatya and Āhavanīya) अग्न्युभयत्वस्याधानेनाग्निद्वयोत्पादकस्वाभाव्येन एकस्याग्नेरुत्पादयितुमशक्यतया विवक्षिततत्त्वस्य पुनराधेयमोदनवदित्यधिकरणे निर्णीतत्वात् S'ivārkaMaDī. i. 49. 26 (*on* i. 1. 1); आधानस्याग्निद्वयोत्पादकतया निर्ज्ञातस्य सत्येकस्मिन्नग्नौ क्रियमाणस्याग्निद्वयोत्पादकत्वायोगाद् विधीयमानस्य नैमित्तिकाधानस्वभावपर्यालोचनयापेक्षितत्वात् तद्द्वित्वविवक्षा युक्ता S'ivārkaMaDī. i. 254. 19 (*on* i. 1. 21)

अग्निद्वार (agni-dvāra) *n.* a gate towards the South-East (in a walled village or city) पूर्वद्वारमथैशाने चाग्निद्वारं तु दक्षिणे। पितुर्द्वारं तु तत्प्रत्यग्वायोर्द्वारं तथोत्तरम् MānaSā. 9. 144.

अग्निद्वारा (agni-dvārā) *adv.* [Inst. sg.] through or by means of the sacred fire आधानं पवमानादीष्टीनामङ्गं भवेत्। कुतः। … आहवनीयाद्यग्नीनामिष्ट्यङ्गत्वे सत्यग्निद्वारा तत्संस्काररूपस्याधानस्यापि तदङ्गताया अनिवार्यत्वात् NyāyMāVi. 181. 14 (*on* iii. 6. 4); पवमानेष्टीनामप्यग्निद्वारा क्रत्वर्थत्वात् तासामप्यतिदेशेन प्राप्तिः MayūMāli. 302. 6 (*on* iii. 6. 6)

अग्निद्वारेण (agni-dvāreṇa) *adv.* [Inst. sg.] **1** through or by means of fire न हि स्वरूपार्थत्वे प्रकृतापूर्वप्रयोजनत्वमग्निद्वारेणेवाधानस्य क्रतुप्रयोजनता संभवति ṬupṬ. 188. 16 (*on* ix. 1. 13); अग्निद्वारेण तन्मांसं भुञ्जते राक्षसाः सदा BhaviP. 574B. 14 (iii(4). 15. 21); **2** through or following the South-East direction अग्निद्वारेण प्रययौ स शुक्लोऽर्बुदपर्वते BhaviP. 545A. 15 (iii(4). 3. 20)

अग्निद्वित्व (agni-dvitva) *n.* duality of the sacred fire नन्वग्नी आदधीतेत्यग्निद्वित्वस्य तत्साहित्यस्य चोद्देशगतत्वादविवक्षा MayūMāli. 487. 12 (*on* vi. 4. 8)

अग्निध् (agní-dh) *m.* [DEBRU. p. 36] the priest who kindles the sacred fire cf. **अग्नीध्**, तवाग्ने होत्रं तव पोत्रम्…त्वमग्निदृतायतः ṚV. ii. 1. 2 = x. 91. 10; अग्निधं वा धृतदक्षं दमूनसम् ṚV. x. 41. 3; अग्निद् वाचस्पतिः…त्वष्टाग्नित्…रुद्रोऽग्नित् KāṭhS. 9. 8; अचित्तपाजा अग्नित् KāṭhS. 9. 9; 9. 11; 9. 12; 9. 15; अग्निद् यजति… तस्मादग्नित् पण्डको भावुकः KāṭhS. 28. 9; अग्निधं वृणीते KāṭhS. 26. 9 = KapiKaS. 41. 7; यदुदङङग्निधे च यजमानस्य च पशुभ्योऽकं स्यात् तं प्रहरेत् KāṭhS. 35. 18 = KapiKaS. 48. 16.

अग्निधमन (agni-dhamana) *n.* blowing of fire न कुर्यादग्निधमनं कुर्याद् वा व्यजनादिना GobhiSm. 1. 135; अग्निज्वलिततेजनैरग्निधमनोष्णीकृतफलकैः ManvaVi. 801. 1 (*on* 7. 90); *m.* the Nimba tree (= धमन *m.* *Azadirachta indica*) अथ निगदितः प्रभद्रः पिचुमन्दः पारिभद्रको निम्बः … छर्दनश्चाग्निधमनः RājNi. 13. 87.

अग्निधमनी (agni-dhamanī) *f.* name of a medicinal herb (= अग्निदमनी or *Solanum jacquini*) शङ्खपुष्प्यग्निधमनी लाङ्गली बालमोचका।…एकैकमोषधीबीजं मारयेद्रसभैरवम् Rasā. 5. 8; बहुकण्टाग्निधमनी राजमाता धमन्यपि KalpaK. 301. 472.

अग्निधरा (agni-dharā) *adj.* (*f.*) containing bile, bilious (said of the sixth *kalā* or substratum of the *dhātus* or body-elements (अथ सप्त कलाः) मांसासृङ्मेदसां तिस्रो यकृत्प्लीह्नोश्चतुर्थिका। पञ्चमी च तथान्त्राणां षष्ठी चाग्निधरा मता S'ārṅgaS. i. 5. 6.

अग्निधर्म (agni-dharma) *m.* **1** an accessory rite (e. g. sprinkling) relating to the fire-altar अग्निधर्मः प्रतीष्टकं संघातात् पौर्णमासीवत् MīmāSū. ix. 1. 26; TantrVā. 219. 2 (*on* i. 3. 18); अग्निधर्मः प्रोक्षणादिः MayūMāli. 587. 25 (*on* ix. 1. 7); **2** essential property or quality of fire न वाग्निधर्मो धूमः NyāyVār. 52. 14 (*on* i. 1. 5); अग्निधर्मावौष्ण्यप्रकाशौ BrahmSūBh.(S'aṅ.) 699. 19 (*on* iii. 3. 53); LaCandr. 577. 33.

अग्निधर्मत्व (agnidharma-tva) *n.* the characteristic of having the nature of the sacred fire (for the purpose of pouring offerings therein) (पदे जुहोति वर्त्मनि जुहोति वल्मीकवपायां जुहोति) पदादयोऽपि तत्र श्रूयन्ते। तस्मादग्निविकार इति। कार्यापत्तेश्चाग्निधर्मत्वात् पदादीनाम् इति SaṅkarKāBh. 109. 4 (*on* ii. 4. 27)

अग्निधान (agni-dhā́na) *n.* [Alt.Gr. I.N. p. 48] receptacle for the sacred fire हेतिः पक्षिणी न दभात्यस्मानाष्ट्र्यां पदं कृणुते अग्निधाने ṚV. x. 165. 3; AV. vi. 27. 3; तं त्वा दम्पती जीवन्तौ जीवपुत्रावुद्वासयातः पर्यग्निधानात् AV. xii. 3. 35; अग्निधानं ह्येतत् (यद् हस्तः) KāṭhS. 6. 2 = KapiKaS. 4. 1; एतद् वा अग्निधानं हस्तस्य यत् पाणिः MaiS. i. 8. 2 = MānS'S. 179. 14; अकरोत् कपोतस्तस्याष्ट्र्याम् अग्निधाने पदं किल BṛDe. 8. 68.

अग्निधामन् (agni-dhāman) *m.* name of an attendant of S'iva अग्निधाम्नः।…°शैलाधिराजकटकश्रियमाप वक्षः HarVi. 7. 27.

अग्निधारण (agni-dhāraṇa) *n.* **A i** a (good) retainer of fire, an inflammable substance सरलदेवदारुपूतितृणगुग्गुलुश्रीवेष्टकसर्जरसलाक्षागुलिकाः खरोष्ट्राजावीनां लण्डं चाग्निधारणम् ArthS'ā. iii. 202. 10 (13. 4); **A ii** keeping or preserving of the sacred fires यस्मिंश्च राजनि…व्रतिनामग्निधारणम्…आसीत् Kād. 55. 21; न ह्यग्निधारणे दृष्टप्रयोजने सति अदृष्टदेवतापरिग्रहार्थत्वम्…कल्पयितुं शक्यम् S'āstrDī. 853. 1 (*on* xii. 1. 12); अन्वाधानस्याग्निधारणमात्रार्थत्वप्रतीतेः BhāṭṭDī. iv. 234. 23 (*on* xii. 1. 12); समन्त्रकस्याप्यस्य सामर्थ्यादग्निधारणमेव कार्यम् MayūMāli. 852. 8 (*on* xii. 1. 10); **A iii** possessing or containing the (sacred) fire चयननिष्पादितस्थण्डिलस्य साक्षादग्निधारणरूपकार्यार्थत्वेन MīmāKau. ii. 70. 5 (*on* ii. 3. 22); **A iv** carrying or bearing the fire (-pot) शिरोव्रतं शिरस्यग्निधारणलक्षणम् MuṇḍaUBh. 360. 15 (*on* iii. 2. 10); **A v** holding the fire (a red hot iron ball by the bare hand as an ordeal) अग्निधारणात् प्राक्तनान्येतानीति ज्ञापनार्थं तस्य शोध्यस्य करद्वयस्थितव्रणादिस्थानेषु अलक्तकादिरसेन हंसपदानि कुर्यात् SmṛtiCan. iii. 264. 1; Aparā. 705. 5 (*on* 2. 103); केषुचिन्निमित्तेषु पुनरग्निधारणं कर्तव्यम् VīraMi.(Vyavahāra.) 203. 8; **B** supporting the gastric fire पुरीषमुपस्तम्भं वाय्वग्निधारणं च SuśruS. i. 15. 4.

अग्निधारणसिद्धि (agnidhāraṇa-siddhi) *f.* accomplishment of keeping the sacred fire एवं च विद्यामयाग्निभिः सिद्धस्वफलस्येष्टकचितस्याग्नेर्निवृत्तावन्यतः स्वकर्तव्योपकारलाघवमपश्यन्ती क्रत्वर्थोत्तरवेदिः प्राप्नोतीति तयाग्निधारणसिद्धिः S'ivārkaMaDī. ii. 366. 10 (*on* iii. 3. 45)

अग्निधारणार्थ (agnidhāraṇārtha) *adj.* meant for keeping the sacred fire अग्निधारणार्थे स्थलविशेषे एते साधवः SiddhāKau. 487A. 2; **अग्निधारणार्थेन** (agnidhāraṇārthena) *adv.* [Inst. sg.] for the sake of holding the sacred fire अथेष्टका एव संहता अग्निधारणार्थेन स्थापिता अग्निशब्देनाभिधीयन्ते S'āstrDī. 587. 6 (*on* ix. 1. 7)

अग्निधारणार्थत्व (agnidhāraṇārtha-tva) *n.* the state of being meant for holding the sacred fire उत्तरवेदेः … साक्षादग्निधारणार्थत्वेनापि विनियोगात् MīmāKau. ii. 69. 12 (*on* ii. 3. 22); iiiA. 95. 9 (*on* i. 2. 45); उत्तरवेद्याः प्रकृतावग्निधारणार्थत्वावगमात् S'ivārkaMaDī. ii. 366. 17 (*on* iii. 3. 45)

अग्निधारणार्थम् (agnidhāraṇārtham) *adv.* for the sake of preserving or keeping the sacred fire अग्न्यन्वाधानम् … वस्तुतस्तावत्प्रत्यक्षेणाग्निधारणार्थमवगम्यते ṬupṬ. 320. 20 (*on* xii. 1. 24); NyāyMāVi. 671. 13 (*on* xii. 1. 10); BhāṭṭDī. iv. 233. 17 (*on* xii. 1. 12)

अग्निधारणासमर्थ (agnidhāraṇāsamartha) *adj.* incapable of holding the sacrificial fire कथं तेषामग्निधारणासमर्थानां तदङ्गत्वम् S'ivārkaMaDī. ii. 365. 34 (*on* iii. 3. 45)

अग्निधारा (agni-dhārā) *f.* name of a sacred place (i. e. Tīrtha) अग्निधारां समासाद्य … न च स्वर्गान्निवर्तते MahāBhā. iii. 82. 127; AgniP. 116. 31.

अग्निधिष्णिय (agni-dhiṣṇiya) *m.* cf. **अग्निधिष्ण्य,** fire-hearths of the Agnicayana (built of bricks) सदोहविर्धाने संमित्याध्वरधिष्णियान्निवपति। तेषूपर्यग्निधिष्णियानुपदधाति BaudhS'S. ii. 57. 12; iii. 132. 18.

अग्निधिष्ण्य (agni-dhiṣṇya) *n.* **A** the asterism Kṛttikā उदुम्बरो ह्यग्निधिष्ण्यात् … जातः NāraS. 6. 62; **B** place for kindling sacred fire आग्नीध्रस्तु पुमानृत्विग्विशेषेऽथ नपुंसकम्। अग्निधिष्ण्यविशेषे स्यात् NānārthāSaṁ. ii. 65. 217.

अग्निधिष्ण्यतस् (agnidhiṣṇya-tas) *adv.* from the asterism Kṛttikā क्रमाद्दिग्द्वारभानि स्युः सप्त सप्ताग्निधिष्ण्यतः NāraS. 33. 7.

अग्निधी (agni-dhī) *f.* **i** (wrong) idea or notion of a fire खद्योते

दृष्टाग्निरयमिति मत्वा (v. l. अग्निधिया खद्योतसंचयं कृत्वा) PañcT. i. 151(151.1) **ii** knowledge of fire धूमात् संबन्धास्मृतावपि प्रचितसंस्कारादग्निधीः NayaVi. 268.9 (*on* i. 1.24)

अग्निधीशक्त (agnidhī-śakta) *adj.* capable of (producing) the knowledge of fire अतोऽसत्यपि धूमे भस्माग्निधीशक्तमेव NayaVi. 253.6 (*on* i. 1.23)

अग्निधुनी (agni-dhunī) *f.* fire-river (i. e. Vaitaraṇī) वैतरण्यां त्वग्निधुनी पापभेदिन्यशीतला NāmaMāli. 40.

अग्निधूम (agni-dhūma) *m.* smoke of fire अग्निधूमो दिवमेति रुद्धा MahāBhā. v. 55.11; ततोऽग्निधूमेन मही सशैला व्याप्ता VāmaP. 78.41.

अग्निधूमदर्शिन् (agnidhūma-darśin) *adj.* perceiving both fire and smoke एवमिहापि ··· अग्निधूमदर्शिनोऽन्तिमे दर्शने ··· प्रत्यक्षम् Kāśi. iii. 17.3 (*on* 5(4).12)

अग्निधूमव्यभिचार (agnidhūma-vyabhicāra) *m.* inconstancy (of the relation between) smoke and fire अग्निधूमव्यभिचारशङ्कायां बाधकस्तर्कोऽयमभिधीयते KhaṇḍanKhā. 678.4.

अग्निधूमाकुल (agnidhūmākula) *adj.* [*f.* -ā] covered with smoke of fire मरीच्यस्तु विनिष्पेतुरग्निधूमाकुला दिशः (v. l. for मरीच्य इव निष्पेतुरग्नेर्धूमाकुलार्चिषः) Rāmā. i. 55.18.

अग्निधूमादिबुद्धि (agnidhūmādi-buddhi) *f.* the cognition of fire, smoke etc. अग्निधूमादिबुद्धीनां कार्यकारणभावतः । व्यभिचारोऽपि विस्पष्टमेतस्मिन्नुपलभ्यते TattvSaṁ. 1311.

अग्निधूमार्द्र (agnidhūmārdra) *adj.* sweating from the smoke of fire पाण्डुश्यामोऽग्निधूमार्द्रः सूच्यास्यो गहनोदरः । तुम्बीफलोपमः श्रेष्ठी रक्तं मांसं च कर्षति RājTa.(Ka.) 8.134.

अग्निधूमोत्सर्ग (agnidhūmotsarga) *m.* emission of fire and smoke ऋक्षचर्मैकश्रुकिनो वा अग्निधूमोत्सर्गयुक्ता रक्षोरूपं वहन्तः ··· श्वशृगालवाशितान्तरेषु तथैव ब्रूयुः ArthS'ā. iii. 188.1 (13.2); *adj.* causing emission of fire and smoke पीलुमयो मणिरग्निगर्भः सुवर्चलामूलग्रन्थिः सूत्रग्रन्थिर्वा पिचुपरिवेष्टितो मुखादग्निधूमोत्सर्गः ArthS'ā. iii. 226.2 (14.2) (comm. अग्न्युत्सर्गस्य धूमोत्सर्गस्य च साधनमित्यर्थः)

अग्निध्यान (agni-dhyāna) *n.* meditation on fire god अग्निध्यानं 'चत्वारि शृङ्गेति' मन्त्रेण कृत्वा BālamBha. i. 350.24 (*on* 1.103); जुहुयादुक्तमार्गेण तत्राग्निध्यानपूर्वकम् TantrRā. 32.3.

अग्निध्र (agnidhra) *m.* **i** name of one among the seven eminent sages in the fourteenth (i. e. *bhauma*) *manvantara* भौमश्चतुर्दशश्चात्र मैत्रेय भविता मनुः । ··· सप्तर्षीनपि मे शृणु । अग्निबाहुः शुचिः शुक्रो मागधोऽग्निध्र एव च । युक्तस्तथा जितश्चान्यः VisṇuP. iii. 2.44; VāyuP. ii. 38.116. **ii** name of one of the ten sons of Priyavrata अग्निध्रश्चाग्निबाहुश्च···प्रियव्रतसुताः ख्याताः AgniP. 107.1.

अग्निध्वज (agni-dhvaja) *m.* smoke (*lit.* the banner of fire) धूमस्त्वग्निध्वजः S'abdaRa.(Vā.) 215; धूमोऽम्भःसूर्वायुवाहोऽग्निवाहोऽग्निध्वजः KośaKaTa. 1.474.

अग्निध्वजवत् (agnidhvaja-va(n)t) *adj.* having smoke, emitting smoke, smoky अरिष्टारिष्टनीडं तु दग्ध्वा तु चितिकानले । तत्कर्पटे निबध्याथ मन्त्रमेनं जपेत् स्पृशन् । अग्निध्वजवति क्वापि पृथग्भानुसहस्रकम् । तद्भस शत्रोः शिरसि···। क्षिप्तमुत्सादनोच्चाटे करोति नचिरादिव ĪśānS'iPa. i. 47.126.

अग्निनक्र (agni-nakra) *m.* a kind of crocodile समुद्रेणाग्निनक्रस्य जरायुर्बहिरुज्झितः । रवितापेन संशुष्कः सोऽग्निजार इति स्मृतः RasPraSu. 6.77; RasRaSa. 3.135.

अग्निनक्षत्र (agni-nakṣatrá) *n.* name of the third lunar mansion, the Pleiades (Kṛttikā) अथो खलु । अग्निनक्षत्रमित्यपचायन्ति TaiBr. I. i. 2.2; कृत्तिकास्वग्नीऽआदधीत । एता वाऽअग्निनक्षत्रं यत्कृत्तिकास्तद्दै सलोम योऽग्निनक्षत्रेऽग्नीआदधातै S'atBr. II. i. 2.1; NānārthāSaṁ. i. 123.937; अग्निनक्षत्रगे सूर्ये ··· । निर्मितं मन्दिरं नूनमग्निना दह्यतेऽचिरात् VasiS. 39.28.

अग्निनन्दन (agni-nandana) *m.* son of god Agni सुग्रीवसेनाधिपतिर्नीलो नामाग्निनन्दनः AdhyāRā. vi. 4.29.

अग्निनयन (agni-nayana) *adj.* having the fire as one's eye क्षितिदेहोऽग्निनयनो मनःसंकल्पसाधनः । यः पृथिव्यभिमानी···तथाविधम् । याज्ञवल्क्येह यो विद्याद्वेदिता स्यात्स एव तु BṛĀraUBhVā. iii. 9.37.

अग्निनयन (agni-nayana) *n.* the act of carrying the sacred fire (from one place to another) प्रयाणे निमित्ते समारोपणमग्निनयनोपायः SaṅkarKāBh. 148.12 (*on* iii. 2.61); Subodhi. 67.14 (*on* 2.135-6); अग्निप्रणयनं नाम गार्हपत्यादाहवनीयादिष्वग्निनयनम् BālamBha. ii. 198.4 (*on* 2.135-6); BhāṭṭCan 85.19 (*on* xv. 2.31)

अग्निनाडी (agni-nāḍī) *f.* a vein presided over by god Agni, the *madhyanāḍī* मध्यनाड्याश्चाग्निनाडीत्वमागमेषु प्रसिद्धम् Bhāsk. ii. 275.21 (*on* iii. 2.20); ii. 277.22 (*on* iii. 2.20)

अग्निनामक (agnināma-ka) *adj.* **A** who is Agni (only) in name (not in characteristics) यथा केचिन्नरा लोके सिंहदेवाग्निनामकाः । तथामी विरतेश्रेष्ठा ब्राह्मणा नामधारकाः PadmP.(Ra.) 109.83; **B i** (a king) named Agni कार्तिकाख्यपुरे दिव्ये राजासीदग्निनामकः BṛKathāK. 136.1; **B ii** (a sacrifice, i. e. Agnicayana) called Agni 'आग्नें चिनुते' इत्यत्राग्निनामको याग आख्यातेन विधीयते NyāyMāVi. 101.4 (*on* ii. 3.10); तत्राद्यानि चत्वारि वाक्यानि अग्निनामकयागस्य संस्थाविधिपराणि MayūMāli. 172.20 (*on* ii. 3.10)

अग्निनामन् (agni-nāmán) *n.* a name of Agni अग्नये स्वाहेति···सोमाय स्वाहेति (? स्वाहेति)···एतानि पुरस्तादाभिषेकस्य जुहोति तान्येतान्यग्निनामानीत्याचक्षते S'atBr. V. iii. 5.8; तत्र यदग्निनाम···वैश्वानरे श्रूयते तद्विष्णौ सावकाशम् TattvPrakā. 40A.6 (*on* i. 2.26); BhaviP. 342B.19 (ii(1).17 colophon)

अग्निनामन् (agni-nāman) *adj.* **i** (a venomous insect) whose name is (i. e. who is called) *agni* उच्चिटिङ्गोऽग्निनामा च ··· । अष्टादशेति वायव्याः कीटाः पवनकोपनाः । तैर्भवन्तीह दष्टानां रोगा वातनिमित्तजाः' SuśruS. v. 8.5; AṣṭāSaṁ. ii. 353.1 (6.43); **ii** (a man) named *agni* आसीन्नोदननामासावभिमानाभिधाङ्गना । अग्निनाम्ना समुत्पन्ना मानिन्यामभिमानिनी PadmP.(Ra.) 80.160; **iii** the plant (*Semicarpus anacardium*) named *Agni* भल्लातः ··· रुजाकरः ··· । चिखर्वरोऽग्निनामा रक्षोघ्नोऽरुष्करः प्रोक्तः AbhidhāMañ. 112.2.

अग्निनाश (agni-nāśa) *m.* **1A** annihilation or total destruction of fire चिन्तयित्वा ततो वह्निश्चक्रे संहारमात्मनः । ···अग्निनाशात् क्रियाभ्रंशाद् भ्रान्ता लोकास्त्रयोऽनघाः MahāBhā. i. 7.14; **1B** extinction of fire ततः स शान्तिस्ततसर्वमाचार्याय महामुने । अग्निनाशादिकं विप्रः समाचष्टे यथातथम् MārkP. 100.25; किं च नाशक एव यत्नुत्पादकस्तदा नष्टे रूपादौ अग्निनाशे नीरूपश्चिरं परमाणुः स्यात् SiddhāMu. 60.10 (*on* 105); **1 C** destruction caused by fire दग्धगेहपदेनाग्निनाशनिमित्तप्रत्यवायवत उपलक्षणात् TattvPrakā. 204A.9 (*on* iv. 1.13); **2** loss of digestive power, indigestion, loss of appetite अङ्गमर्दोऽग्निनाशश्च ··· । भवेन्नॄणां दिवास्वप्नस्याहितस्य निषेवणात् CarSa. i. 21.46 (1941 Ed.); i. 24.13 (1922 Ed.); (रक्तं विवृद्धम्) व्यङ्गाग्निनाशसंमोहरक्तत्वङ्नेत्रमूत्रताः (कुरुते) AṣṭāHṛ. i. 11.9; AṣṭāSaṁ. i. 101.10 (1.19); अग्निनाशोऽरुचिः शूलं च्छर्द्युद्गारान्त्रकूजनम् । ··· गुल्मानां पूर्वलक्षणम् KāśyaS. 112A.1; 160B.6; 213A.18.

अग्निनाशन (agni-nāśana) *adj.* **i** which destroys the digestive power, which causes indigestion अतिक्लेदोऽग्निनाशनः AṣṭāSaṁ. i. 22.21 (1.6); इन्द्रियाणां बलं हत्वा तेजो वीर्यौजसी तथा । पाण्डुरोगं करोत्याशु बलवर्णाग्निनाशनम् RugVi. 8.10; BhāvPra.(Bhā.) 6(7).31. **ii** destroyer of sacred Agni (दशाननः) स्वमन्त्रिणः श्येनकृदग्निनाशनः किमेतदित्याह पुरा स विस्मयः (? सविस्मयः) Rāvaṇā. 10.47; *n.* destruction of the fiery element (of mercury) चित्रकस्य च चूर्णेन सकृन्येनाग्निनाशनम् (पारदस्य) RaseCin. 3.3 (13.13)

अग्निनिकाश (agni-nikāśa) *adj.* resembling fire, bright like fire स तेनाग्निनिकाशेन कवचेन विभूषितः । बभूव रामस्तिमिरे विधूमोऽग्निरिवोत्थितः Rāmā. iii. 23.15; iv. 41.17; (हनुमान्) अमृष्यमाणोऽग्निनिकाशचक्षुर्महीधरेन्द्रं तमुवाच वाक्यम् Rāmā. vi. 61.59.

अग्निनिकेतन (agni-niketana) *n.* a fire-chamber अन्येषामङ्गबिम्बानां परिवारगणस्य च । क्रमेण भूषणं दत्त्वा यायादग्निनिकेतनम् PāraS. 12.421.

अग्निनिक्षिप्त (agni-nikṣipta) *adj.* placed on fire शब्दहीनोऽग्निनिक्षिप्तः स्नेहः सिद्धो भवेत्तदा S'ārṅgaS. ii. 9.13.

अग्निनिग्रहण (agni-nigrahaṇa) *n.* holding fire (in one's hand) अग्निनिग्रहणं हस्ते स्मृतिमात्रेण चागमः । ··· चतुर्विंशात्मकं ह्येतत्तैजसम् (ऐश्वर्यम्) LiṅgaP. i. 9.37.

अग्निनित्यधारिन् (agni-nityadhārin) *adj.* one who always maintains the sacred fire ब्रह्मचार्यग्निनित्यधारी ··· त्रिरात्रमन्ततः KātyS'S. iv. 10.16 (Paddhati (अन्ततः) त्रिरात्रं वा यजमानः ··· गार्हपत्याहवनीयदक्षिणाग्नीनां नित्यं धारणं कुर्यात्)

अग्निनिधान (agni-nidhāna) *n.* **1** placing of the (sacred) fire परिणयनमाग्निनिधानात् KātyS'S. xvii. 7.5; उत्तरवेद्यामग्निनिधानम् S'ābaBh. 1561.24 (*on* vii. 3.25); उत्तरवेदीश्चतुर्ष्वपि चोदकप्राप्ताग्निवि(? नि)धानसंभवात् सर्वेषु स्यात् S'āstrDī. 538.13 (*on* vii. 3.8) प्रधानत्वादग्निनिधानादे(रे)केषां प्रकृताविव वत्सापाकरणं सद्यस्कालमेव···प्रतिनिदध्युः SaṅkarKāBh. 146.14 (*on* iii. 2.53); उत्तरवेद्यां त्वग्निश्चीयत इति श्रुतिबलादुत्तरवेदैष्टिकस्थण्डिलयोरग्निनिधाने ··· समुच्चयावगमात् VidhiRa. 32 (177.24); अग्निनिधानरूपप्रधानानन्तरमेव अग्नौ स्वायतनप्राप्तिरूपातिशयो जायते PūrvottaVāNaMā. 301.1; आधानस्य च विशिष्ट-

देशेऽग्निनिधानरूपस्य यज्ञरूपत्वाभावेन साक्षादाधानार्थत्वासंभवादस्ति विचारावसरः MayūMāli. 203. 12 (*on* iii. 1. 12); 394. 3 (*on* iv. 3. 18); **2** a fire-pot, an oven एकायनमार्गप्रयातस्य सेनानिश्चारग्रासाहारशय्याप्रस्ताराग्निनिधानध्वजायुधसङ्ख्यानेन परबलज्ञानम् ArthS'ā. iii. 111. 1 (10. 2); **3** incendiarism, act of setting fire to (something) राजक्रीडाभाण्डनिधानद्रव्योपभोगेषु ... कुर्युः ... रात्रिचारिणोऽग्निजीविनश्चाग्निनिधानम् ArthS'ā. iii. 213. 6 (14. 1)

अग्निनिधानानन्तरम् (agninidhānānantaram) *adv.* after the placing of the (sacred) fire स खलु साङ्गस्य कृत्स्नस्याधानप्रयोगस्य समाप्त्यनन्तरं जायते न तु संभारेषु अग्निनिधानानन्तरमेव PūrvottaVāNaMā. 300. 9.

अग्निनिधानानुवाद (agninidhānānuvāda) *m.* restatement of the depositing of the (sacred) fire अग्निनिधानानुवादेन विनियुज्यमानोत्तरवेदिः ... सर्वेषु स्यात् S'āstrDī. 538. 13 (*on* vii. 3. 8); नाग्निनिधानानुवादेन विशिष्टोद्देशासंभवात् GuruCandr. i. 452. 20; अग्निनिधानानुवादेन विधीयमानोत्तरवेदिः ... व्यवतिष्ठते MayūMāli. 538. 9 (*on* vii. 3. 9)

अग्निनिधानार्थ (agninidhānārtha) *adj.* [*f.* -ā] which is for the sake of depositing the (sacred) fire अग्निनिधानार्थानामिष्टकानाम्...सर्वासामेव प्रोक्षणम्...कर्तव्यम् S'ābaBh. 1669. 23 (*on* iv. 1. 26)

अग्निनिधानार्थता (agninidhānārtha-tā) *f.* the state of being meant for depositing the (sacred) fire अग्निनिधानार्थतया प्रसक्ताया उत्तरवेदेर्नायं निषेधः MayūMāli. 538. 13 (*on* vii. 3. 9)

अग्निनिधानार्थम् (agninidhānārtham) *adv.* for the purpose of depositing the (sacred) fire व्यतिरिक्तं द्रव्यमग्निनिधानार्थमस्ति S'ābaBh. 1671. 8 (*on* ix. 1. 27)

अग्निनिभ (agni-nibha) *adj.* [*f.* -ā] resembling fire, similar to fire ब्राह्मणो मातः ... किंस्विदग्निनिभो भाति MahāBhā. i. 316*(2); रावणस्य ... क्रुद्धस्याग्निनिभाः...रेजुर्विंशतिदृष्टयः Rāmā. iii. 49. 1; सिद्धेऽम्भस्यग्निनिभां कृष्णमृदं कृष्णसिकतां वा । ... निर्वाप्य पाययेताच्छम् CaraS. vi. 22. 44 (1941 Ed.); पश्यत्यग्निनिभा दिशः SuśruS. vi. 6. 18; अरुणोऽग्निनिभश्चैव कृष्णः ... श्वेतवर्णादिकक्रमात् AgniP. 59. 12; द्वितीयश्च नियन्त्रकः । उत्पन्नो जम्भकक्षेत्रे भौमादग्निनिभप्रभः KathāSaSāg. viii. 5. 70; अरणीपल्लवक्काथो वाप्यं लोष्टं सचन्दनम् । प्रतप्तमथवाग्निनिभं तथा नरस्य निर्वाप्य काञ्जिकमथ विदधीत HāriS. iii. 3. 74; तस्मिन्नग्निनिभे जाते मन्दमादाय चूर्णयेत् S'ilpaRa. ii. 3. 50.

अग्निनिमित्त (agni-nimitta) *adj.* caused by fire यथाग्निनिमित्तमयःपिण्डादेर्दग्धृत्वम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 38. 1 (*on* i. 1. 5); अग्निनिमित्तमिव दाहकत्वमनग्नीनामुदकादीनाम् KāṭhUBh. 167. 6 (*on* 5. 13); यथा वा उदकस्यौष्ण्यमग्निनिमित्तम् KenUBh. 71. 10 (*on* 1. 2); 75. 6 (*on* 1. 4); *n.* effect or result indicated by (the different aspects of) fire इन्द्रध्वजनिर्दिष्टान्यग्निनिमित्तानि दैवविद् ब्रूयात् BṛSaṁ. 48. 78; 60. 12; अग्निनिमित्तम् ... लक्षणं तथा वार्याः ... अध्यायसंग्रहोऽयम् YogYā. 17. 17.

अग्निनिमित्तम् (agni-nimittam) *adv.* for the purpose of (extinguishing) fire सूतिकाचिकित्सकप्रेतप्रदीपयाननागरिकतूर्यप्रेक्षाग्निनिमित्तं मुद्राभिश्चाग्राह्याः ArthS'ā. i. 356. 3 (2. 36)

अग्निनिम्न (agni-nimna) *adj.* [*f.* -ā] inclined towards the South-East गोवीथी प्राक्प्लवा भूमिरग्निनिम्ना तथानला ĪśānS'iPa. ii. 23. 23.

अग्निनियम (agni-niyama) *m.* **1** invariable concomitance with fire दृष्टान्तधर्मिष्वेव हि धूमस्याग्निनियमोऽवगतः S'āstrDī. 79. 10 (*on* i. 1. 5); **2** rule about the fire अथाधिवेदनेऽग्निनियमः VīraMi. (Saṁskāra.) 875. 11.

अग्निनियमन (agni-niyamana) *n.* invariable concomitance with fire योऽपि धूमस्याग्निनियमनं वेत्ति NyāyRa. 426. 19 (*on* 5(5). 80)

अग्निनिरपेक्ष (agni-nirapekṣa) *adj.* which has no reference to fire (i. e. which is independent of fire) अग्निनिरपेक्षस्तु देशः पूर्वमेव 'अयम्' इति प्रतीयते TātpaṬ.(U.) 315. 22 (*on* 5(5). 44)

अग्निनिर्घोष (agni-nirghoṣa) *m.* sound of the fire (of the body) ध्यात्वा हृद्यष्टपत्राब्जं श्रोत्रे हस्ताग्रपीडिते । न श्रूयेताग्निनिर्घोषः YogS'ā. 5. 125.

अग्निनिर्मन्थनकाष्ठ (agninirmanthana-kāṣṭha) *n.* the wood (*araṇi*) for churning out fire अयमियमरणिः अग्निनिर्मन्थनकाष्ठम् Liṅgānu.(He.) 99. 7.

अग्निनिर्माण (agni-nirmāṇa) *n.* creation of fire शरीरादग्निनिर्माणम् S'ivaP. vii. 38. 24 (596A. 14)

अग्निनिर्मित (agni-nirmita) *adj.* [*f.* -ā] created from the sacred fire कपिलामाहरेन्नित्यं मुनिदेवाग्निनिर्मिताम् BhaviP. 242B. 17 (i. 163. 11)

अग्निनिर्यास (agni-niryāsa) *m.* name of a plant (also called *agnijāra*) [name of a frothy substance on the sea PW.] अग्निजारोऽग्निनिर्यासः सोऽग्निगर्भोऽग्निजः स्मृतः DhanvNi. 291. 25.

अग्निनिर्वाण (agni-nirvāṇa) *n.* extinguishing the fire गोपालघटिकायाम् ... चिरम्...उषितः ... अग्निनिर्वाणानन्तरमपि स्थितः Bhāsk. ii. 186. 11 (*on* ii. 4. 13)

अग्निनिर्वापक (agni-nirvāpaka) *adj.* which weakens the power of digestion स्वस्थानगतमुल्क्लिष्टमग्निनिर्वापकं भिषक् । पित्तं ज्ञात्वा विरेकेण निर्हरेद्वमनेन वा CaraS. iv. 15. 122 (1941 Ed.)

अग्निनिर्वापण (agni-nirvāpaṇa) *n.* extinguishing the fire अग्निनिर्वापणात् शान्तः AbhidhKoBh. 400. 6 (*on* 7. 13)

अग्निनिवृ(? र्वृ)त्तत्व (agninivṛ(? rvṛ)tta-tva) *n.* the state of being produced by fire सोमयागीयसकलदेवतापरिग्रहरूपसंस्कारस्याग्निनिवृ(? र्वृ)त्तत्वात्तदपगमे तदपगमापत्तेः BhāṭṭCan. 80. 3 (*on* xv. 2. 10)

अग्निनिवृत्ति (agni-nivṛtti) *f.* absence of fire नन्वग्निनिवृत्तावतत्स्वभावस्यापि धूमस्य निवृत्तिः HetuBiṬ. 74. 5.

अग्निनिवृत्तिमत् (agninivṛtti-ma(n)t) *adj.* which has no fire योऽग्निनिवृत्तिमान् स धूमनिवृत्तिमान् PramāMī. 53. 11 (*on* ii. 1. 13)

अग्निनिवेशन (agni-niveśana) *n.* a fire-place, a place where fire is kindled पाकयज्ञविधानेन कुर्यात्क्रमणं बुधः । निशाकाले बहिर्ग्रामे कुर्यादग्निनिवेशनम् AVPari. xxxiii(4). 3.

अग्निनिश्चय (agni-niścaya) *m.* determinate cognition of fire धूमादप्यग्निनिश्चयेन न भवितव्यम् MīmāKau. i. 83. 25 (*on* i. 3. 10)

अग्निनिष्ठ (agni-niṣṭha) *adj.* with the sacred fire as locus अग्निनिष्ठाहवनीयत्वादिफलजननेऽपि 'अग्निमादधीत' इत्यस्य ... उपपत्तेः VīraMi.(Tīrtha.) 386. 3.

अग्निनिष्ठातिशय (agniniṣṭhātiśaya) *m.* excellence existing in the fire-god आधानस्य किमग्न्युत्पादकत्वमुत अग्निनिष्ठातिशयमात्रजनकत्वम् BhāṭṭDī. ii. 24. 1 (*on* iii. 6. 4)

अग्निनिष्पत्ति (agni-niṣpatti) *f.* production of sacred fires सत्यं विहितं न स्वर्गाय...किं तर्हि अग्निनिष्पत्तये (अग्न्याधानम्) ManuBh. ii. 389. 26 (*on* 11. 64); S'āstrDī. 433. 15 (*on* v. 3. 9); आधानमात्रेणैवाग्निनिष्पत्तिः BhāṭṭDī. ii. 197. 2 (*on* v. 3. 9)

अग्निनिष्पत्त्यनुपपत्ति (agniniṣpatty-anupapatti) *f.* non-accomplishment of the production of sacred fires न च तेषां विद्याङ्गभूतकर्मानुष्ठानयोग्यत्वम् अग्निनिष्पत्त्यनुपपत्तेः S'rutaPra. ii. 59. 5 (*on* i. 3. 25)

अग्निनिष्पत्त्यर्थता (agniniṣpattyartha-tā) *f.* the state of being for the purpose of the production of sacred fires स्वतश्च प्रतीयमानाधिकारत्वादग्निनिष्पत्त्यर्थतया कुतोऽधिकारान्तरप्रयुक्तिः ManuBh. ii. 389. 20 (*on* 11. 64)

अग्निनिष्पत्त्यर्थम् (agniniṣpatty-artham) *adv.* for the purpose of the production of sacred fires यद्येवमग्निनिष्पत्त्यर्थम् तदाहिताग्निष्वधिकारोऽसत्स्वग्निषु नाधिक्रियते ManuBh. ii. 389. 23 (*on* 11. 64); Mitā. 415. 4 (*on* 3. 234); BālamBh. iii. 128. 29 (*on* 3. 234)

अग्निनिष्पादकता (agniniṣpādaka-tā) *f.* the state of producing the sacred fires आधानं सफलमग्निनिष्पादकतया S'āstrDī. 300. 15 (*on* iii. 6. 4)

अग्निनिष्पादकत्व (agniniṣpādaka-tva) *n.* the state of producing the sacred fires अवश्यं च पवमानहविषामाधानाङ्गत्ववादिनाप्यग्निनिष्पादकत्वमभ्युपगन्तव्यम् S'āstrDī. 204. 2 (*on* iii. 1. 12); MayūMāli. 433. 17 (*on* v. 3. 9); आधानस्य नैरपेक्ष्येणोत्पत्तिवाक्येऽग्निनिष्पादकत्वावगमात् BhāṭṭDī. ii. 197. 1 (*on* v. 3. 9)

अग्निनिष्पादन (agni-niṣpādana) *n.* production of the sacred fires पुनराधानेनाप्यग्निनिष्पादनस्य कर्तुं शक्यत्वात् VīraMi.(Saṁskāra.) 1015. 6.

अग्निनिष्पाद्य (agni-niṣpādya) *adj.* which is to be prepared with the help of fire पेयं द्विविधम् । अग्निनिष्पाद्यमितरच्च JayaMa. 36. 7 (*on* 1. 3)

अग्निनीच (agni-nīca) *adj.* sloping towards the South-East वायूच्चमग्निनीचं यद् (भूतलम्) वीथीं वैश्वानरीं विदुः VāstuVi. 2. 7; 2. 31.

अग्निनुन्न (agní-nunna) *adj.* [AltGr. II. 1. p. 195 *N.* 67] struck by fire (i. e. lightning) तेषां वो अग्निनुन्नानामिन्द्रो हन्तु वरंवरम् SV. II. ix. (iii). 8. 2.

अग्निनेत्र (agní-netra) *adj.* [AltGr. II. 1. p. 110] **1** having Agni as the leader ये देवाः पुरःसदोऽग्निनेत्राः TaiS. I. viii. 7. 1; MaiS. ii. 6. 3; VājaS. 9. 35; S'atBr. V. ii. 4. 5; **2i** having fire as the eye (i. e. S'iva) तेन (शंभुना) असौ चाग्निनेत्रेण भस्मशेषस्तदा कृतः BrahmP. 71. 37; **2ii** having fire as the eye (i. e. Gaṇeśa) सोमसूर्याग्निनेत्राय नमो विश्वंभराय ते (एवं स्तुवत्सु देवेषु तेजोराशिरभूत्पुरः) (विनायकः) GaṇeP. ii. 78. 26; **2iii** having burning or blazing eye (i. e. Nārasiṁha) नमो भगवते नारसिंहाय...अग्निनेत्राय AgniP. 305. 17.

अग्निनेत्र (agni-netra) *m.* **1** name of S'iva (with fire as the third

-eye) अमोघायाग्निनेत्राय नकुलीशाय शंभवे (नाम्नामष्टशतेनैवं स्तुत्वा) LiṅgaP. i. 96. 88; **2** name of a deity (i. e. Gaṇeśvara) अग्निनेत्रं चाग्निजिह्वं विरूपाक्षमथोत्तरे ।...गणेश्वरान् (पूजयेत्) ĪśānS'iPa. ii. 45. 65.

अग्निन्यक्त (agní-nyakta) *adj.* [*f.* -ā] (a verse) in which the word *agni* has been inserted (at the proper place) अग्निन्यक्ताः पत्नीसंयाजानामृचस्स्युः TaiBr. I. iii. 1. 4; ĀpaS'S. v. 28. 13.

अग्निप (agni-pa) *adj.* swallowing fire (in a magic show) अग्निपो मायिक इव कथं नार्हो ऽग्रपूजने MahāBhā. ii. 369*(2)

अग्निपक्व (agni-pakva) *adj.* cooked or heated on fire नोद्धृतैः...नाग्निपक्वैर्न पूतिभिः (जलैराचामेत्) AṣṭāSaṁ. i. 7. 18 (1. 3); तदग्निपक्वं गृहस्थस्यानिषिद्धम् ManuBh. i. 503. 9 (*on* 6. 21); एवं ते रक्षकाः सर्वे ... अग्निपक्वं विधायाशु मिष्टकं भक्षयन्त्यलम् BṛKathāK. 126. 110; अग्निपक्वमथामं वा अर्कपक्वमुताहरेत् BhāgP. vii. 12. 18; अग्निपक्वमतिस्वादु गुडं च प्रतिगृह्यताम् DevīBhāP. ix. 42. 28; अग्निपक्वेन तोयेन ननु नोपस्पृशेद्बुधः ViṣṇuDhaP. ii. 88. 9; (कन्दफलादि) अग्निपक्वं वार्कपक्वमपक्वं वापि भक्षयेत् SkandP. ii(9). 23. 7; शमीधान्यशूकधान्यानामार्द्राणामेवाग्निपक्वानामभ्यवहारोऽभ्यूषखादिका SaraKaṇṭhā. 669. 6; अग्निपक्वमपक्वं पच्यमानं वा प्रासुकं न भवति TātpaVṛ. 314. 9; पर्युषितमग्निपक्वं सद्रव्यान्तरितं सदा अभोज्यम् SmṛtiCan. v. 224. 3; CaturCin. iii(1). 603. 11; यदानग्निपक्वेन प्राणवृत्तिस्तदा तेनैव होमा बलयश्च कर्तव्याः VīraMi.(Āhnika.) 427. 12.

अग्निपक्वकुल्माष (agnipakva-kulmāṣa) *m.* barley cooked on fire स चाग्निपक्वकुल्माषान्वण्टायां प्राक्षिपन्नृप PadmP. iv. 113. 212.

अग्निपक्वविशेष (agnipakva-viśeṣa) *m.* a particular kind of food cooked on fire अभुक्ताभरणसम्पर्यां अग्निपक्वविशेषस्यैव भोज्यताभिधानात् CaturCin. iii(2). 92. 21.

अग्निपक्वाशन (agnipakvāśana) *adj.* eating food cooked on fire अग्निपक्वाशनो वा स्यात् ManuSm. 6. 17; ManuBh. i. 502. 11 (*on* 6. 17); ViṣṇuDhaP. ii. 130. 19.

अग्निपञ्चक (agni-pañcaka) *n.* a group of five fires (i. e. five things which resemble fire) कामः क्रोधो मदो माया लोभश्चेत्यग्निपञ्चकम् YaśasCam. ii. 411. 21.

अग्निपञ्चम (agni-pañcama) *adj.* surrounded by five fires तत्रैको जलमध्यस्थो द्वितीयोऽप्यग्निपञ्चमः VāmaP. 17. 45.

अग्निपञ्चमीयोग (agnipañcamī-yoga) *m.* conjunction of the Kṛttikā constellation on the fifth (lunar day) अर्केऽग्निपञ्चमीयोगः सोमे चित्राद्वितीयया ...उग्रसंज्ञिताः ĪśānS'iPa. ii. 26. 17.

अग्निपड्वीश (agni-paḍvīśa) *n.* fetter of fire तत्र चतुष्पथस्यैवाग्निपड्वीशरूपत्वेनाग्न्यन्तरानपेक्षत्वात् BhāṭṭCin. 64. 2 (*on* xiv. 4. 15)

अग्निपतङ्गवत् (agnipataṅga-vat) *adv.* like moth falling into fire अग्निपतङ्गवदमित्रे वा प्रविशेत् ArthS'ā. 340. 1 (7. 15)

अग्निपतन (agni-patana) *n.* falling into fire जलाग्निपतने चैव ... कथं शुद्धिर्विधीयते ParāSm. 12. 5; प्रायश्चित्तं न चैवास्य शिलाग्निपतनादृते BrahmāṇḍP. iii. 7. 77; क्रियतामग्निपतनं यदि खिन्नोऽसि जीविते RāmāMañ. 321. 2; DarpDa. 3. 9.

अग्निपति (agni-pati) *m.* lord of fire अग्निपतयेऽग्नये मे विद्धयग्निपतयेऽग्नये मे मृड ĀpaS'S. vi. 1. 8.

अग्निपतित (agni-patita) *adj.* fallen in fire अग्निपतितस्येव परिवर्तनबहुलता YaśasCam. ii. 52. 2; आपत्स्वेव हि महतां शक्तिरभिव्यज्यते न संपत्सु । अगुरोस्तथा न गन्धः प्रागस्ति यथाग्निपतितस्य SārṅgaPa. 214.

अग्निपत्त्र (agni-pattra) *n.* a leaf of *citraka* plant कुमारिकाग्निपत्त्रैर्वा ... ससैन्धवं लोध्रम्...नेत्ररुजापहम् S'ārṅgaS. iii. 13. 33.

अग्निपत्त्री (agni-pattrī) *f.* a kind of gram or vegetable विडङ्गं ह्यग्निपत्त्री च कुष्ठं चन्दनपद्मके (विपचेद् घृतम्) BhāvPra.(Bhā.) 8(22). 55.

अग्निपत्नी (agni-patnī) *f.* Svāhā (wife of Agni) अग्निपत्नी च मन्वर्णो मन्त्रो गोपालकः स्मृतः ĪśānS'iPa. i. 34. 17.

अग्निपथ (agni-patha) *m.* fire-pit, fire-place स्थण्डिलस्थं कृताघ्र्यान्तं कलशेऽग्निपथे न्यसेत् MṛgendraT. ii. 7. 98.

अग्निपद (agni-pada) *adj.* [enumerated in *vyuṣṭādigaṇa*, see GaṇPā. 218. 10; CāndraVyā. iv. 1. 115; KāśiVṛ. *on* P. v. 1. 97; GaṇRa. 6. 364(396); Prasā. i. 854. 4; LaS'abdeS'e. ii. 317. 3] (the horse) on whose foot-print a fire is to be placed तस्मादग्निपदमश्वं ब्रह्मणे ददाति GopBr. i. 2. 21; अध्वर्यवे एतमग्निपदमश्वं दद्यादन्यं ब्रह्मण इति बौधायनः BaudhS'S. iii. 37. 5; तेनाग्निपदमश्वं स्नापयन्नभ्युक्षन्छमयति VaitāSū. 5. 11; 6. 6; *m.* a horse on whose foot-print fire is to be placed चातुष्प्राश्यं च प्राश्नत्सु धेनुं दद्यात् ब्रह्मणेऽध्वर्यवे चाग्निपदम् LāṭyāS'S. iv. 12. 8; iv. 12. 9.

अग्निपद (agni-pada) *n.* **1** the South-East direction तृतीयाग्निपदस्थे च चतुर्थां दक्षिणे कजे PauṣkS. 19. 89; स्यादग्निपदे कलिकावेश्म MayaMa. 9. 67; **2** foot of the sacrificial fire-place अण्प्रकरणेऽग्निपदादिभ्य उपसंख्यानम् Vār. 1 *on* P. v. 1. 97; अग्निपदे दीयते कार्यं वा अग्निपदम् LaS'abdeS'e. ii. 317. 3; **3** name of a holy place तीर्थानि ... वक्ष्यामि ... । कोटितीर्थं चाग्निपदं तीर्थम् BrahmP. 25. 14; **4** fire-pit अग्निपदस्थानमुदङ्मुखेन शिल्पिना ... खानयित्वा ĪśānS'iPa. ii. 26. 72(10); **5** the word *agni* शीतोष्णपदाभ्यां अग्निपदसामानाधिकरण्यप्रयोगनिमित्ता भ्रान्तिः BṛĀraUBh. 265. 17 (*on* ii. 1. 20); अग्निपदोद्धारेण सूर्यपदप्रक्षेपणेन च मन्त्र ऊहेनेत्थं प्रयोक्तव्यः NyāyMañ. ii. 147. 13; ManuBh. ii. 427. 12 (*on* 11. 180); S'āstrDī. 548. 6 (*on* vii. 4. 1); S'rutaPra. iB. 60. 30 (*on* i. 1. 1); ManvaVi. 1541. 5 (*on* 12. 123); Upask. 78. 2 (*on* ii. 1. 7); VidhiRa. 3(16. 21); S'ivārkaMaDī. i. 75. 31 (*on* ii. 1. 1); MīmāKau. i. 125. 19 (*on* i. 3. 25); iii(2). 99. 1 (*on* ii. 1. 26); iiiB. 110. 8 (*on* ii. 1. 35); BhāṭṭDī. iii 299. 7 (*on* x. 4. 18); NirṇaSi. 247. 13; MayūMāli. 548. 6 (*on* vii. 4. 1); 620. 14 (*on* ix. 3. 1); BhāṭṭCan. 54. 5 (*on* xiv. 3. 2); 109. 16 (*on* xvi. 2. 8); LalitāSaBh. 29. 11 (*on* 52); **6** name of a plant [APTE]

अग्निपदप्रद (agnipada-prada) *adj.* granting the world of Agni एतदाग्नेयमित्युक्तं व्रतमग्निपदप्रदम् BhaviP. 783A. 10 (iv. 121. 175)

अग्निपदभाज् (agnipada-bhāj) *adj.* attaining the world of Agni वरं ददामि ते भद्र त्वमग्निपदभाग्भव SkandP. iv. 11. 155 = S'ivaP. iii. 15. 52 (314B. 3)

अग्निपदवत् (agnipada-va(n)t) *adj.* containing the word *agni* इहाग्निपदवान्निर्वापमन्त्र इह सूर्यादिपदवानिति TantrVā. 419. 2 (*on* ii. 1. 34)

अग्निपदी (agnipad-ī) *f.* foot of the sacrificial fire-place अग्निपदी JaineVyā. 231. 32 (*on* iii. 4. 90)

अग्निपद्म (agni-padma) *n.* lotus (seat) in the South-East direction ईशप्रागग्निपद्मेषु या त्वाप्यानिलकेषु च । द्वयेऽनिले सौम्ययाम्ये अष्टमूर्तेः सदाब्जज PauṣkS. 19. 90.

अग्निपर (agni-para) *adj.* [*f.* -ā] **1** followed by the word *agni* आविन्नः सोमः पूर्वोऽग्निपरः TaiPrāti. 11. 15; **2** devoted to Agni as the deity मगश्चाग्निपरो नित्यम्...स्यात् BhaviP. 254A. 1 (i. 171. 10); इयं चाग्निपदा- (? रा) ऋक् YuktiSneha. 149. 4 (*on* i. 1. 6); **3** conveying the meaning Agni रुद्रो वा एष यदग्निरित्यस्य ... अग्निपरत्वासंभवेऽपि परमशिवपरत्वमप्यङ्गीकर्तुंमयुक्तम् S'ivārkaMaDī. i. 580.13 (*on* i. 4. 29); असिंश्च मन्त्रे त्रयस्त्रिंशत एव देवानां देवतात्वं प्रतीयते न त्वग्नेरेवं चाग्निपरत्वमादाय...तेषामेव देवतात्वस्य मन्त्रस्य तात्पर्यं वाच्यम् MayūMāli. 228. 1 (*on* iii. 2. 15); 592. 9 (*on* ix. 1. 11); रेफोऽग्निपरः SetuBa. 268. 27.

अग्निपरत्व (agnipara-tva) *n.* the state of conveying the meaning Agni रुद्रो वा एष यदग्निरित्यस्य ... अग्निपरत्वासंभवे S'ivārkaMaDī. i. 580. 13 (*on* i. 4. 29); सवित्रादिशब्दानामग्निपरत्वपक्षेऽपि स्वशब्देनाभिहितस्याग्नेः पुनर्लक्षणया सवित्रादिशब्दैरभिधानानपेक्षणात् MayūMāli. 592. 9 (*on* ix. 1. 11); 228. 1 (*on* iii. 2. 15)

अग्निपरमाणु (agni-paramāṇu) *m.* molecule of fire निरन्तरा एव घटादयः तेषामन्तस्तावदग्निपरमाणूनां प्रवेशो नास्ति यावत्पार्थिवावयवानां व्यक्तिभेदो न स्यात् NyāyKa. 109. 11.

अग्निपराङ्मुख (agni-parāṅmukha) *adj.* averse to the sacred fire शूद्रा विकर्मनिरता गोविप्राग्निपराङ्मुखाः ĀdiP. 14. 143.

अग्निपरिकीर्णतेजस् (agniparikīrṇa-tejas) *adj.* who has delivered his lustre to the fire सहचराः सहस्रशः ... । भानुमग्निपरिकीर्णतेजसं संस्तुवन्ति KumāSaṁ. 8. 41.

अग्निपरिक्रिया (agni-parikriyā) *f.* worship of the holy fire स्त्रीणाम्... गृहार्थोऽग्निपरिक्रिया ManuSm. 2. 67; हुत्वा चाथाग्निहोत्रं तु कृत्वा चाग्निपरिक्रियाम् । ...भुञ्जीत LaViṣṇuSm. 2. 9.

अग्निपरिक्षीण (agni-parikṣīṇa) *adj.* weak in the digestive fire बलशोणितमांसाग्निपरिक्षीणं च संत्यजेत् CaraS. vi. 13. 51 (1922 Ed.); RugVi. 35. 27.

अग्निपरिगत (agni-parigata) *adj.* surrounded by fire ते...वेणुवनानामिव चाग्निपरिगतानां विस्फुटतां तुमुलमतिभीषणम् ... समुद्रध्वनिमश्रौषुः JātaMā. 92. 14 (14. 21); पित्तोपद्रवातपरिदह्यते नयनमग्निपरिगतवद्भवति Hastyāyur. 141. 23 (1. 18); 149. 8 (1. 18)

अग्निपरिग्रह (agni-parigraha) *m.* **1** maintenance of the holy fire नित्योदकी भवेद्विप्रः कुर्याच्चाग्निपरिग्रहम् ViṣṇuP. iii. 8. 22; BrahmP. 222. 3; विहायाग्निपरिग्रहम् ।...भव भिक्षुः MārkP. 16. 4; VāmaP. 92. 6; वेदग्रहणपर्यन्तं शुश्रूषानिरतो गुरोः । अनुज्ञातस्ततस्तेन कुर्यादग्निपरिग्रहम् BṛNāraP. 24. 1; कुतः

शूद्रस्याग्निपरिग्रहः ManuBh. i. 235. 25 (*on* 3. 57); अग्निपरिग्रहस्य च स्मृत्यन्तरे कालान्तरस्यापि श्रुतत्वात्तावश्यं विवाहे एव परिग्रहः ManuBh. i. 238. 4 (*on* 3. 60); प्राक् चोपनयनादसत्यग्निपरिग्रहे विधिरयं भविष्यति ManuBh. i. 298. 7 (*on* 3. 202); i. 298. 30 (*on* 3. 202); यस्य वाग्निपरिग्रहः । ब्रह्मचारियतीनां च शरीरे नास्ति सूतकम् SaurP. 51. 26; (अनग्निकः) पूर्वमेवाग्निपरिग्रहरहितः PrakaVi. 957. 18; वसन्तकालः···द्विजन्मनामग्निपरिग्रहे मतः Surath. 5. 8; (अग्निहीनस्य) अग्निपरिग्रहमकुर्वाणस्य CaturCin. iii(1). 775. 19; iii(1). 1706. 8; भ्रातरि ज्येष्ठेऽनूढे अनग्नौ वाग्निपरिग्रहः कनिष्ठस्य पापहेतुः ManvaVi. 1373. 18 (*on* 11. 60); VīraMi. (S'rāddha.) 369. 26; अग्निपरिग्रहसाहसरिपुवधदहनास्त्रशस्त्रकर्माद्यम् ।···बहुलायाम् VasiS. 14. 4; **2** house for keeping the sacred fire सिंहासनादग्निपरिग्रहाद्वा । कुर्यान्नरेन्द्रः प्रथमं प्रयाणं विप्रैः ··· कृतमङ्गलाशीः YogYā. 13. 1; *adj.* **i** who undertakes the worship of the sacred fire संन्यस्ताग्निपरिग्रहानुपासीत NītiVā. 7. 27 (comm. संन्यस्ता यतयोऽग्निपरिग्रहा याज्ञिकाः); **ii** attending on the Fire-god अतः परं प्रवक्ष्यामि मरुतोऽग्निपरिग्रहान् BhaviP. 186B. 9 (i. 125. 28)

अग्निपरिचर (agni-paricara) *adj.* who attends on the sacred fire यथो एतदनायुक्तोऽग्निपरिचरोऽस्पमुद्धृत्य पुनरप्युद्धरति BaudhS'S. iii. 276. 11.

अग्निपरिचरण (agni-paricaraṇa) *n.* tending of the (domestic or sacred) fire दण्डधारणमग्निपरिचरणं गुरुशुश्रूषा भिक्षाचर्या PāraGS. ii. 5. 11; यायावरः···नित्यमग्निपरिचरणम्···कुरुते VaikhāDS. i. 5. 4; अग्निहोत्रकेना(? णा)-ग्निपरिचरणे वधूर्नियुक्ता JayaMa. 278. 25 (*on* 5. 4); वैखानसाः ··· अग्निपरिचरणं कृत्वा···आत्मानं प्रार्थयन्ते PrakaVi. 941. 16; एवमग्निपरिचरणं कुर्वन्तौ पत्नीयजमानावग्नीं परित्यज्य ग्रामसीमामतीत्य एकरात्रं चेद्वसतः VīraMi.(Saṁskāra.) 1011. 14; ततोऽतिदूनमानसमग्निपरिचरणकुशलमुपकोसलमुपेत्य त्रयोऽग्नयः करुणापराधीनचेतसः श्रद्धान(? ना)यास्मै दृढभक्तये समेत्य ब्रह्मविद्यामूचिरे प्राणो ब्रह्म कं ब्रह्म खं ब्रह्मेति Bhām. 176. 1 (*on* i. 2. 15); S'ivārkaMaDī. i. 360. 10 (*on* i. 2. 16); अहम्···कुशिकनन्दनेन तावदग्निपरिचरणार्थमग्निशरणे नियुक्तोऽस्मि JānaPa. i. 35(9)

अग्निपरिचर्या (agni-paricaryā) *f.* tending the (domestic or sacred) fire अहतानां च वाससां परिधानम्···अग्निपरिचर्या च BaudhGS. i. 7. 10; अग्निपरिचर्याक्षमं प्रत्याह (अग्नीन्वाप्यात्मसात्कृत्वा वृक्षावासो मिताशनः । वानप्रस्थगृहेष्वेव यात्रार्थं भैक्षमाचरेत्) Mitā. 363. 30 (*on* 3. 54); पत्नी ममाग्निपरिचर्यापराधीनतया न सम्यक् गृहावेक्षाक्षमा CaṇḍaKau. 3. 20(14); नैवाग्निपरिचर्यया । ब्रह्मचारी दिवं याति स याति गुरुपूजनात् S'aṅkhaSm. 5. 10; गृहार्थो गृहकृत्यं तत्करणमग्निपरिचर्येति SmṛtiCan. i. 62. 1; i. 169. 11; कथं पुनः सर्वाधानपक्षे मृतभर्तृकाया अग्निपरिचर्या SmṛtiCan. iv. 594. 15; अनेन सौभाग्यमवैधव्यं चाग्निपरिचर्याफलमित्युक्तम् SmṛtiCan. iv. 589. 12; गृहकृत्यमेव सायंप्रातः समिद्धोमरूपोऽ(? पा)ग्निपरिचर्या ManvaMu. 48. 2 (*on* 2. 67); S'ivārkaMaDī. i. 354. 11 (*on* i. 2. 13); एवंभूतं ब्रह्मचर्यम् अग्निपरिचर्यामध्ययनं शुश्रूषामिति त्रयं परिहाय सकलं ब्रह्मचारिधर्मं चरेत् VīraMi.(Saṁskāra.) 350. 20.

अग्निपरिचर्यानियम (agniparicaryā-niyama) *m.* the restriction about the tending of the sacred fires अयं च ज्येष्ठाया अग्निपरिचर्यानियमस्तत्रैव सहाधानपक्षे VīraMi.(Saṁskāra.) 875. 3.

अग्निपरिच्छद (agni-paricchada) *m.* the apparatus required for (the worship of) fire अग्निहोत्रं समादाय गृह्यं चाग्निपरिच्छदम् । ग्रामादरण्यं निःसृत्य निवसेन्नियतेन्द्रियः ManuSm. 6. 4.

अग्निपरिच्छेद (agni-pariccheda) *m.* accurate determination of (the presence of) fire यदा च परिच्छिनत्ति धूमेन तदानुमीयतेऽनेनेत्यनुमानमग्निपरिच्छेदः फलम् NyāyVār. 148. 4 (*on* i. 1. 41)

अग्निपरितर्पण (agni-paritarpaṇa) *n.* satisfying the fire with offerings न स्नानेन न मौनेन नैवाग्निपरिचर्यया (v. l. न होमेन नैवाग्निपरितर्पणात्) । ब्रह्मचारी दिवं याति स याति गुरुपूजनात् S'aṅkhaSm. 5. 10.

अग्निपरितापज (agniparitāpa-ja) *adj.* arising out of (the heat of) fire एतेषां सन्निकर्षात्तु यत्त्वग्निपरितापजम् ।···दुःखम् (विनाशमेति) MārkP. 15. 63.

अग्निपरित्याग (agni-parityāga) *m.* abandoning of the (sacred) fires अतो नात्र पुनः द्वितीयया सहाधानमग्निपरित्यागकारणाभावात् SmṛtiCan. ii. 440. 9; अग्निपरित्यागे कृते पतितो भवति S'aṅkaVi.(Ā.) 80. 9.

अग्निपरिधान (agni-paridhāna) *n.* enclosing the fire (with sacrificial twigs) परिधिरित्यग्निपरिधानार्थं द्रव्यमुच्यते TantrVā. 392.22 (*on* ii. 1.12); परिधिः पुनरग्निपरिधानार्थेनोत्पन्नः S'āstrDī. 613. 11 (*on* ix. 2. 13); अग्निपरिधानार्थत्वेन मार्जनादीनां परिधिधर्माणामनुष्ठानम् NyāyMāVi. 682. 14 (*on* xii. 2. 10); 450. 15 (ix. 2. 13); परिधीन् सम्मार्ष्टीत्यत्र परिधिशब्देन परिधीयते अनेनेति व्युत्पत्त्या अग्निपरिधानोपलक्षितद्रव्याभिधानात् MīmāKau. iii. 85. 22 (*on* ii. 1. 12); अग्निपरिधानप्रयुक्तस्यैव परिधेः पशुनियोजनशेषत्वेन BhāṭṭDī. iii. 123. 26 (*on* ix. 2. 12); iv. 252. 19 (*on* xii. 2. 10)

अग्निपरिमाण (agni-parimāṇa) *n.* the measure of the (altar of) fire पराङ् गृहपतिरेव यथा यूपाञ्जनमग्निमन्थनमग्निपरिमाणं याज्येति VārāS'S. III ii. 1. 22.

अग्निपरिवेदन (agni-parivedana) *n.* setting up the sacred fire earlier than one's elder brother तद्दारपरिवेदनेऽग्निपरिवेदने च सति द्रष्टव्यम् (शङ्खोक्तम्) Aparā. 1116. 13 (*on* 3. 268)

अग्निपरिष्क्रिया (agni-pariṣkriyā) *f.* care of the sacred fire [pw, APTE]

अग्निपरिष्यन्द (agni-pariṣyanda) *m.* worship or preservation of the sacred fire सोमपानां च देवानामूष्मपाणां तथैव च । उञ्छन्ति ये समीपस्थाः स्वभावनियतेन्द्रियाः । तेषामग्निपरिष्यन्दः···धर्मः उच्यते MahāBhā. xiii. 129. 46.

अग्निपरिसमूहन (agni-parisamūhana) *n.* piling up of the sacred fire अग्निपरिसमूहने परिषेचने च यदुपयुक्तमुदकं तच्छेषेण वृथाकर्माणि ··· न कुर्वीत VīraMi.(Āhnika.) 71. 3.

अग्निपरिस्तरण (agni-paristaraṇa) *n.* strewing (of grass) around the sacred fires पूर्वेद्युरग्न्यन्वाधानमग्निपरिस्तरणं च HirS'S. i. 4. 16.

अग्निपरिहरण (agni-pariharaṇa) *n.* carrying of the (sacred) fire यदाग्निपरिहरणासमर्थः तदा षण्मासोपरि वैखानसशास्त्रविधिना अग्नीनात्मनि समारोप्य प्राणधारणार्थं भैक्षमाहरेत् DīpKa. 81. 12 (*on* 3. 54)

अग्निपरीक्षा (agni-parīkṣā) *f.* ordeal by fire [PW, MW]

अग्निपरीचार (agni-parīcāra) *m.* worship of fire सत्यमग्निपरीचारो विविक्तानां च सेवनम् ।···एष प्रवृत्तको धर्मः MahāBhā. xii. 189. 9.

अग्निपरीत (agni-parīta) *adj.* surrounded by fire अग्निपरीतानि निपेतुर्भवनान्यपि Rāmā. vi. 62. 17; कन्यान्तःपुरमग्निपरीतमिव···आकुलीबभूव DaśKuC. 34. 18; अथ सोऽग्निपरीताङ्गो मन्मथो लोकतापनः । पपात BrahmP. 38. 7.

अग्निपरुष (agni-paruṣa) *adj.* intolerable like fire तस्याः ··· क्रीडावने शाखिनां दीर्घश्वासमरुद्भिरग्निपरुषैर्म्लायन्ति ते पल्लवाः NalaCam. 7. 9; इतश्चन्द्रः सान्द्रान् किरति किरणानग्निपरुषान् NalaCam. 7. 32.

अग्निपर्क्ष (agni-parkṣa) *n.* the constellation having Agni as presiding deity (the constellation Kṛttikā) भानोः···। ग्रीवाग्निपर्क्षे (पूज्या) PadmP. v. 24. 75.

अग्निपर्णिका (agniparṇikā) *f.* *Corpopogors pruriens* अग्निकर्णिका (v. l. अग्निपर्णिका) RasRaSa. 11. 47 (comm. of Khare अग्निपर्णिका । अग्निशब्दस्त्रित्वसंख्यावाचकः । त्रीणि पर्णानि यस्या इति व्युत्पत्त्या वल्लीपलाश इति नाम्ना मालवे प्रसिद्धा वल्ली । केचित्तु तद्वाच्या काचित् कन्दवल्लीति वदन्ति)

अग्निपर्णी (agni-parṇī) *f.* a kind of grass अग्निपर्णीहरिलताभृङ्गार्द्रसुरसारसैः । मर्दितं लाङ्गलीकन्दप्रलिप्ते संपुटे पचेत् RasRaSa. 14. 72 (comm. of Khare आग्या इति गुर्जरे ख्यातस्तृणविशेषः । यद्भक्षणाद् गोमहिष्यादयो म्रियन्ते)

अग्निपर्यन्त (agni-paryanta) *adj.* ending with Agni (i. e. sacred fire) आचार्यपुत्रादीनामप्यग्निपर्यन्तानां शुश्रूषको यो नैष्ठिकब्रह्मचर्यमखण्डितव्रतोऽनुतिष्ठति स उत्तमं स्थानम् ··· प्राप्नोति ManvaMu. 84. 21 (*on* 2. 249); 221. 17 (*on* 5. 133)

अग्निपर्यन्तम् (agni-paryantam) *adv.* **1** up to the South-East corner वाय्वीशकोणयोर्मध्ये ··· रेखामेकां प्रकल्पयेत् । ईशानादग्निपर्यन्तमपरां रचयेत्तथा MahNirvāT. 13. 48; **2** to the limit of (the sphere of) fire गोलोऽष्टमो भगोलाख्यो नवमः प्रवहाभिधः । प्रवहादग्निपर्यन्तं पवनाख्याम्बरोद्भवाः । गोलाः··· समन्ताद्ब्रह्मगोला ये ब्रह्माण्डादग्निगोलकम् SiddhāTaVi. 25. 24.

अग्निपर्युक्षण (agni-paryukṣaṇa) *n.* act of sprinkling water around the sacred fire देव सवितः प्रसुव इति प्रदक्षिणतोऽग्निं पर्युक्षेत् इति वाक्यादग्निपर्युक्षणे विनियोगः PrakaVi. 852. 16.

अग्निपर्वत (agni-parvata) *m.* fiery mountain, volcano स तवादर्शनादार्ये राघवः परितप्यते । महता ज्वलता नित्यमग्निनेवाग्निपर्वतः Rāmā. v. 33. 42; मानसवेगं सहसा संमोह्य तमग्निपर्वते निदधे KathāSaSāg. xiv. 1. 88; क्षिप्तोऽपि न मृतो ह्येष वेगवत्याग्निपर्वते (मानसवेगः) KathāSaSāg. xiv. 2. 116.

अग्निपवनावीत (agnipavanāvīta) *adj.* surrounded by the mystic letters assigned to Agni and Pavana (i. e. र and य) अग्निपवनावीतं च यन्त्रं लिखेत् S'āraTi. 24. 23.

अग्निपवनोत्कट (agnipavanotkaṭa) *adj.* having fire and wind as predominant द्रव्यमूर्ध्वगमं तत्र प्रायोऽग्निपवनोत्कटम् AṣṭāHṛ. i. 9. 11.

अग्निपवित्र (agni-pavitra) *n.* purifying prayer of Agni तत्र वृद्धविष्णुः ···सावित्रीमभ्यसेदग्निपवित्राणि च संस्मरेत् । ··· अग्निपवित्राणि अग्निः शुचिव्रततम इत्यादीनि VīraMi.(Saṁskāra.) 409. 17.

अग्निपाक (agni-pāka) *m.* A contact with fire, roasting, burning, exposure to fire सुवर्णाग्निपाकानेकत्वे किं पाकजन्यत्वं रूपादेरभिमतम् TarkSaṁ. (Ā.) 23. 23; राजप्रहारिणः शूलभेदेन पीडां विधायाग्निपाकेन पीडा कर्तव्या Daṇḍa-

Vi. 258. 11; **B** digestion due to the gastric fire ज्ञात्वाग्निपाकं जठरे नरस्य देयो विधिज्ञैः क्षयरोगशान्त्यै (बलादिचूर्णप्रयोगः) HāriS. iii. 9. 44.

अग्निपाकादनीय (agnipākādanīya) *adj.* which is to be eaten after cooking or boiling on fire (पितॄणाम्) अत्राग्निपाकादनीयात् फलादन्यत् फलम् VīraMi.(S'rāddha.) 56. 1.

अग्निपाकिक (agni-pākika) *m.* gland, swelling of flesh अग्निपाकिक-रुक्माढ्या सूक्ष्मत्वक्पटसंवृता।…जरायोषित् प्रनृत्यति TaiUBhVā. 84. 1(2) (comm. अग्निपाकिकशब्देन शरीरे दृश्यमाना मांसग्रन्थयो गृह्यन्ते)

अग्निपाक्य (agni-pākya) *adj.* which is to be cooked on fire अग्नि-पाक्ये हविषि एकदेशक्षाणस्यावर्जनीयत्वात् BhāṭṭDi. ii. 274. 3 (*on* vi. 4. 5)

अग्निपात (agni-pāta) *m.* falling in fire सौरर्क्षे शुभयोर्मध्ये शशी रज्ज्वग्नि-पातजम्। कुर्यान्मृत्युम् Sārā. 46. 6.

अग्निपात्र (agni-pātra) *n.* **1** pan or vessel for fire (शिवस्य) अभयं शूलपाशौ च डमरुं दक्षिणे करे। कपालं चाग्निपात्रं च S'ilpaRa. ii. 22. 52; **2** an object wherein fire remains in latent form अरणिः अग्निपात्रम् Prasā. ii. 604. 2.

अग्निपात्रसंमार्ग (agnipātra-sammārga) *m.* ceremonial cleansing of the (sacrificial) fire and utensils न चैवम्…अग्निपात्रसम्मार्गादेर्दार्शपूर्णमासिक-स्यापि प्रसङ्गापत्तिः BhāṭṭDi. ii. 31. 15 (*on* iii. 6. 10); iv. 183. 22 (*on* xi. 3. 9)

अग्निपादप (agni-pādapa) *m.* name of a tree (either *citra(ka)* or *śamī* which is supposed to contain fire) शम्यां सक्तुफला लक्ष्मीः शिवा तुङ्गा-ग्निपादपः NighS'e. 254. 1961; चित्रोऽग्निपादपे S'abdaRaS'aK. 254. 4.

अग्निपानीयव्रत (agnipānīya-vrata) *n.* name of an observance in which one (first) throws himself into fire and (then) into water [PW]

अग्निपाल (agni-pāla) *m.* the *citraka* plant अग्निपालः चित्रके ApūNā. 48A. 1. cf. **अग्निपादप.**

अग्निपिङ्गल (agni-piṅgala) *adj.* redish brown like fire, fiery अग्नि-पिङ्गलभ्… ऊर्ध्वगं विभाति चक्षुः HarVi. 21. 39.

अग्निपिण्ड (agni-piṇḍa) *m.* **i** fire-ball तमसुत्र राजन् राजपुरुषा अयसयैरग्निपिण्डैः संदंशैस्त्वचि निष्कुषन्ति BhāgP. v. 26. 19; मार्तण्डः रश्मिभिः। वृतोऽग्निपिण्डसदृशो दध्रे नातिस्फुटं वपुः BrahmP. 32. 47; **ii** meteor उल्का अग्निपिण्डाः SthāṇT. 420A. 2.

अग्निपितृ (agni-pitṛ) *m.* (pl.) name of a class of Manes अग्निपितृभ्यः स्वधा नमः ĪśānS'iPa. ii. 15. 6(21)

अग्निपितृकार्य (agnipitṛ-kārya) *n.* offering of oblation in the sacri-ficial fire and libation to the Manes यश्च वैद्यम्… छिन्दन्तं भिन्दन्तमग्निपितृ-कार्यप्रवणम्…चोपतिष्ठति…तं च नानुयायात् AṣṭāSaṁ. i. 251. 18 (2. 12)

अग्निपित्तजित् (agnipitta-jit) *adj.* curing (*lit.* conquering the excess of) gastric fluid and bile महावल्ली…अग्निपित्तजित् BhojanKu. 85. 2.

अग्निपिशुन (agni-piśuna) *m.* smoke (as suggestive of fire) आका-शाध्वा च धूमोऽग्निपिशुनो ज्वलनाग्रजः ParyāMu. 22. 64.

अग्निपीडन (agni-pīḍana) *n.* calamity or destruction caused by fire अभ्युदकयोरग्निपीडनमप्रतिकार्यं सर्वदाहि च ArthS'ā. iii. 25. 2 (8. 4)

अग्निपीत (agni-pīta) *adj.* **1** accepted (*lit.* drunk) by Agni (as an offering) अग्निपीतस्येति भक्षमन्त्रं संनमति ĀpaS'S. xiii. 14. 14; VaikhāS'S. 16. 18; इन्द्राग्निभ्यां पिबद्भ्यामर्धमिन्द्रपीतमर्धमग्निपीतम् TantrVā. 811. 20 (*on* iii. 2. 40); **2** engulfed by fire अहंतया समाक्रान्तो धूमपीताग्निपीतवत्। अन्तरा वर्तमानो हि सूर्याचन्द्रमसोर्द्वयोः LakṣmiT. 40. 116 (comm. यथा धूमाग्न्योर्मध्ये वर्तमानो धूमेनाग्निना च संबद्धो भवति)

अग्निपुच्छ (agni-puccha) *n.* **1** extreme point (*lit.* tail) of the sacrificial fire-altar (arranged in the shape of an eagle) अग्नेः … उपतिष्ठते … पक्षम्…अपरेणाग्निपुच्छमतिक्रम्य प्राङ्मुख उत्तरम् AitĀ. V. i. 2. 5; पश्चादग्निपुच्छ-स्योपविश्याभिहिंकृत्य ĀśvaS'S. I. iv. 8. 25; I. iv. 10. 10; दक्षिणस्याः श्रोणेः पश्चादग्निपुच्छस्य वासन्त्यां कृष्णाजिनमास्तीर्य … अभिषिञ्चति MānS'S. 157. 15; **2** extinction of fire [Apte]; *adj.* [*f.* -ā] having a tail as glowing as fire, having a fiery tail अग्निपुच्छामग्निखुराम्…भुञ्जते कपिलां ये तु शूद्रा लोमेन मोहिताः। पतितांस्तान् विजानीयात् MahāBhā. xiv. App. x. 4. 1734 = VṛGauta-Sm. 567. 16(9); अग्निपुच्छा अग्निमुखी…कपिलां शूद्रान्(? शूद्रः) कामतः सदृशीं पिबेत्। पतितः स हि विज्ञेयः VarāP. 112. 14.

अग्निपुञ्ज (agni-puñja) *m.* mass of fire देवानामग्निपुञ्जश्च प्रदीप्तश्च सुमेरुवत् PāñcaRā.(Nā.) i. 13. 3; (देवी) व्याघ्रचर्माम्बरधरा व्यालयज्ञोपवीतिनी। वृश्चिकैरग्निपुञ्जाभैर्गोनसैश्च विभूषिता SkandP. v(3). 14. 36; अग्निपुञ्जनिभाकारा विशाला शाल्मली परा SkandP. v(3). 154. 75.

अग्निपुत्र (agni-putra) *m.* **1** son of Agni अग्निपुत्रैव ते KāṭhGS. 41. 17 (Devapāla अग्नेः पुत्रः ऋग्वेदः … अग्नेः पुत्रो भूलोकः); अग्निपुत्रः … केतुः स ते पीडां व्यपोहतु BhaviP. 260B. 33 (i. 175. 49); **2 i** name of Kārttikeya स्वामिने नमः शंकरायाग्निपुत्राय कृत्तिकापुत्राय नमः AVPari. 20(6). 5; अग्नेः पुत्रः (v. l. अग्निपुत्रः) कुमारः … कार्त्तिकेयः MahāBhā. i. 60. 22; पुष्पदन्तं च …। प्रददावग्निपुत्राय पार्वती MahāBhā. ix. 44. 47 = SkandP. i(2). 30. 58; अग्निपुत्रः कुमारस्तु शरस्तम्बे श्रिया वृतः HariVaṁ. 3. 36 = BrahmP. 3. 40; S'ivaP. v. 31. 28 (442A. 9); अग्निपुत्रः कुमारस्तु शरस्तम्बे व्यजायत VāyuP. ii. 5. 24 = MatsyaP. 5. 26 = AgniP. 18. 38 = PadmP. v. 6. 26; **2 ii** name of Bālakṛṣṇa identified with Kārttikeya नैगमेयोऽग्निपुत्रश्च षाण्मातुरः…इत्येतत्कथितं देवि सहस्रं नाम…विष्णोर्बालकत्वमुपेयुषः PañcaRā.(Nā.) iv. 8. 137; **2 iii** name of prince Sudarśana इध्मार्थं तु गते तस्मिन्नग्निपुत्रे सुदर्शने MahāBhā. xiii. 2. 48; **2 iv** name of a sage भरद्वाजश्च तेजस्वी अग्निपुत्रश्च Rāmā. vii. 96. 4; कृशाश्वस्याग्निपुत्रस्य भार्याः (त्वामभिषिञ्चन्तु) AgniP. 219. 7; **2 v** name of Viṣṇusena also known as Avimāraka अहो वीर्यमग्निपुत्रस्य AviMā. 4. 15(1); **2 vi** name of monkey-chief Nala अग्निपुत्रश्च बलवान् नलः परमदुर्जयः BrahmāṇḍP. ii. 7. 229; **2 vii** name of monkey-chief Nīla नीलतीर्थम्…अग्निपुत्रेण नीलेन कृतम् SkandP. iii(1). 42. 44; [*pl.*] **1** name of a group of Ṛtuketus मृगशीर्षे…अग्निपुत्रान् विनिर्दिशेत्। तेषाम्…कर्माणि…। अग्निर्दहति राष्ट्राणि…जायते भयम्। उदये ह्यग्नि-पुत्राणामेतद्भवति लक्षणम् AVPari. 55(3). 1; **2** name of a group of sages तेऽग्निपुत्रा व्रजे सत्त्वरूपतां प्राप्ताः SāmaraU. 248. 14; **3 i** name of a group of comets अग्निपुत्रा वराहसंहितायाम्। शुकवदनबन्धुयावकलाक्षाक्षतजोपमा हुताशसुताः AdbhuSāg. 159. 11; **3 ii** name of a group of comets also known as Viśvarūpa अन्यान् विश्वरूपसंज्ञानग्निपुत्रानाहाथर्वमुनिः AdbhuSāg. 159. 18.

अग्निपुनःसंस्कार (agni-punaḥsaṁskāra) *m.* second consecration of fire दृश्यते च प्रथमवत्सरगतार्त्यादिनिमित्तके ईदृशे एवाग्निपुनःसंस्कारे पुनर्वसु-नियमो बौधायनाद्युक्तः BālamBha. i. 72. 4 (*on* 1. 14)

अग्निपुर (agni-pura) *n.* **1** name of a city founded by king S'āntaśrī [PW]; MahāBhā. xiii. 26. 41 refers to a place as अग्नेः पुरम् (अग्नेः पुरे नरः स्नात्वा विशालायां कृतोदकः) **2** mystic triangle tapering upwards, supposed to be the seat of Agni त्रीण्यग्निपुररूपाणि मार्जयेद् द्वेऽथ योनिवत् PauṣkS. 15. 16; प्रथमार्णं धूम्रवर्णं वाय्वग्निपुरगं स्मरेत् ĪśānS'iPa. i. 39. 143; **3** the South-East अग्निपुरे यदा मध्याह्नेऽस्ततदेश(? ह्नेऽर्कस्तदेश)निर्ऋत्योरस्तम-योदयौ LalitāSaBh. 128. 6 (*on* 171)

अग्निपुरतस् (agnipura-tas) *adv.* from the city of fire (i. e. from where the fire was blazing all around) जगतां माता …। निर्जगामाग्निपुरतो वरद्वारात् प्रतापिनी BrahmāṇḍP. iii. 29. 44.

अग्निपुरस्कृत (agni-puraskṛta) *adj.* with Agni in front अपश्यत् स यमं तत्र देवमग्निपुरस्कृतम् Rāmā. vii. 21. 2.

अग्निपुरःसर (agni-puraḥsara) *adj.* **1** (along) with the (three sacred) fires उदक्प्रतस्थे स्थिरधीः सानुजोऽग्निपुरःसरः RaghuVa. 15. 98 (Vallabha त्रेताग्निसहितः); **2** accompanied by funeral fire (निर्हरेयुः सुतादयः) प्रेतमग्निपुरःसरम् GobhiSm. 3. 25; **3** headed by Agni सर्वे वागी-न्द्रा(? शा)ग्निपुरःसराः। देवर्षय ऊचुः GaṇeP. ii. 40. 2.

अग्निपुरा (agni-purā́) *f.* [Debru. p. 260] a stronghold of fire अग्नि-पुरामेवास्मा एतत् करोति सा हैषाग्निपुरा दीप्यमाना तिष्ठति S'atBr. VI. iii. 3. 25.

अग्निपुराण (agni-purāṇa) *n.* Purāṇa narrated by Agni अग्निपुराणं च रुचिरं परिकीर्तितम् BrahmVaiP. iv. 133. 15; YuktiKa. 98. 11; हरिवंशाग्नि-पुराणमत्स्यपुराणपद्मपुराणेषु AdbhuSāg. 443. 11; 657. 20; काव्यस्योपादेयत्वमग्नि-पुराणेऽप्युक्तम् SāhiDa. 5. 9; अथ गयोत्पत्तिर्गयाप्राशस्त्यनिमित्तं च वाय्वग्निपुराण-मूलकमुच्यते TristhaSe. 333. 16; 361. 11; मत्स्यपुराणे तु भागवतीयगणनातः षट्शताग्निपुराणम् … अधिकमुक्त्वा VīraMi.(Paribhāṣā.) 12. 23; (Āhnika.) 412. 9; अग्निपुराणे पञ्चरात्रपरिगणने पाशुपतादिपञ्चरात्राणि पठितानि VīraMi. 11. 14 (*on* 1. 3); अग्निपुराणे दम्भोलिपदस्य … स्त्रीलिङ्गतापि सुवचा LalitāSaBh. 153. 21 (*on* 195); अग्निपुराणं वह्निपुराणत्वेन गणितं पुराणगणनायाम् BālamBha. i. 7. 6 (*on* 1. 3)

अग्निपुराणकोश (agnipurāṇa-kośa) *m.* lexical portion occurring in the Agnipurāṇa (i. e. Adhyāya 347 and Adhyāyas 359 to 366) चम्पकादि-शब्दा वृक्षे शक्ता अपि तत्तत्पुष्पेष्वपि निरूढलाक्षणिकाः। द्विहीनं प्रसवे सर्वमित्यग्नि-पुराणकोशात् LalitāSaBh. 31. 24 (*on* 55); निधिर्ना शेवधिरित्यग्निपुराणकोशात LalitāSaBh. 37. 20 (*on* 71)

अग्निपुराणानुयायिन् (agnipurāṇānuyāyin) *adj.* follower of the Agni-purāṇa लोलश्चलसतृष्णयोरित्यग्निपुराणानुयाय्यमरः LalitāSaBh. 35. 17 (*on* 64)

अग्निपुराणीय (agnipurāṇ-īya) *adj.* occurring in the Agnipurāṇa शूलपाणिना त्विदमग्निपुराणीयत्वेनोक्तम् NirṇaSi. 343. 11; दध्यक्तं पिण्डत्रयं

जनार्दनहस्ते देयम्, त्रयः पिण्डा मया दत्ताः ··· इति अग्निपुराणीयमन्त्रलिङ्गात् VīraMi.(Tīrtha.) 391. 7; ललाटमलिकं गोधिरित्यग्निपुराणीयकोशात् LalitāSaBh. 32. 17 (*on* 56); 60. 21 (*on* 93); 144. 31 (*on* 186); 172. 20 (*on* 209)

अग्निपुरोग (agni-puroga) *adj.* headed by Agni ब्रह्मेन्द्राग्निपुरोगास्त्वां विबुधाः···बोधयन्ति Rāmā. ii. 278*(3)

अग्निपुरोगम (agni-purogama) *adj.* headed by the fire-god अथर्वा··· देवान् अग्निपुरोगमान्···अप्रार्थयत् BṛSarvaAnu. 1. 6 (1. 9); देवा वरं तस्मै ददुरग्निपुरोगमाः MahāBhā. iii. 139. 17; सुरसेनागणपतिम्···। अभ्यषिञ्चन्सुरगणाः समेत्याग्निपुरोगमाः Rāmā. i. 36. 30; i. 48. 1; अचोदयद् ब्रह्मा निग्रहार्थं सुरद्विषाम् । ··· साध्यांश्च देवांश्चाग्निपुरोगमान् HariVaṁ. 43. 68; देवाश्चाग्निपुरोगमाः । पप्रच्छुर्धिषणम् SkandP. ii(7). 23. 23; iii(1). 38. 76; BrahmP. 42. 37; PadmP. ii. 56. 10; SaurP. 49. 8.

अग्निपुष्प (agni-puṣpa) *adj.* [*f.* -ā] (a cow) with fiery red marks on hooves and teeth (आशा) अग्निपुष्पा अग्निलोमा तथान्या चानलप्रभा । तामाग्नेय्यां सदा दद्यात् BhaviP. 843A. 8 (iv. 161. 35)

अग्निपुष्पिका (agni-puṣpikā) *f.* name of a plant धातक्यां तु धातुपुष्पा वह्निपुष्प्यग्निपुष्पिका NighS'e. 2037; KośaKaTa. 1. 4055.

अग्निपूजन (agni-pūjana) *n.* worship of Agni एकोद्दिष्टे विशेषेण प्रागेव ह्यग्निपूजनम् BṛParāSm. 7. 84; NīlaP. 804; BrahmP. 99. 2.

अग्निपूजा (agni-pūjā) *f.* worship of Agni सायमेवाग्निपूजेत्येके HirS'S. xxvi. 1. 136 = ĀpaDS. i(1). 4. 17; अग्निपूजा च नित्या यथा गृहमेधे HirS'S. xxvii. 5. 185 = ĀpaDS. ii(10). 25. 7; बलिहोमस्वस्तिवाचनैः पर्वसु चाग्निपूजाः कारयेत् ArthS'ā. ii. 129. 6 (4. 3); गुरुदेवाग्निपूजाश्च भक्षयन्वर्जयेद्बुधः KāśyaS. 179A. 38; सूर्ये एकाकी सन्नग्निपूजया तृप्यति ṬupṬ. 186. 22 (*on* ix. 1. 9); अग्निपूजां वै कुर्यात् LiṅgaP. ii. 49. 3; PadmP. i. 31. 50; अग्नीन्धनमग्निपूजा Smṛti-Can. i. 86. 3; VīraMi.(Pūjā.) 272. 16.

अग्निपूजापर (agnipūjā-para) *adj.* intent on the worship of Agni अग्निपूजापरा नित्यम्···स्वर्गस्य भागिनः S'ivaP. i. 13. 85 (13A. 12)

अग्निपूजारत (agnipūjā-rata) *adj.* devoted to the worship of Agni अग्निपूजारता नित्यं ते विप्राः स्वर्गगामिनः PadmP. i. 31. 43.

अग्निपूत (agni-pūta) *adj.* purified by fire सर्वेभ्यो मृन्मयं श्रेष्ठमग्निपूतजलाप्लुतम् (पाकपात्रम्) PrajāSm. 112; य इदमथर्वशिरो ब्राह्मणोऽधीते···सोऽग्निपूतो भवति AS'iraU. 7; KaivaU. 24; NṛsiṁPūTāU. 5. 1(3); RāmRaU. 5. 17.

अग्निपूर्ण (agni-pūrṇa) *adj.* [*f.*-ā] filled with fire अग्निपूर्णानि पात्राणि ···भिषङ् मुमूर्षतां वेश्म प्रविशन्नेव पश्यति CaraS. v. 12. 34; (कपिला) अग्निपूर्णा ···अग्निपृष्ठा SkandP. v(3). 39. 7.

अग्निपूर्णपात्र (agnipūrṇa-pātra) *n.* pot filled with fire दृष्ट्वाग्निपूर्णपात्रं च···कुसुमानि च।···वाहानां हेषितं शुभम् AśvaVai. 3. 126.

अग्निपूर्णिमा (agni-pūrṇimā) *f.* full-moon day in the month of Māgha माघी स्यादग्निपूर्णिमा Vaija. 23. 74.

अग्निपूर्वत्व (agnipūrva-tva) *n.* the state of being preceded by fire धूमेऽग्निपूर्वत्वगतिः PramāVāBh. 58. 25.

अग्निपृथक्त्व (agni-pṛthaktva) *n.* separateness of (sacred) fires प्रत्यग्नि दाह्यद्रव्यपृथक्त्वात् अग्निपृथक्त्वात् असंसर्गस्य विधित्सितत्वात् प्रत्यग्नि अरणिभेदः SaṅkarKāBh. 148. 17 (*on* iii. 2. 62)

अग्निपृष्ठ (agni-pṛṣṭha) *adj.* [*f.* -ā] with a firey back कपिला तावत्कुण्डात्समुत्थिता।···अग्निपृष्ठा SkandP. v(3). 39. 8.

अग्निपैङ्गल्य (agni-paiṅgalya) *n.* tawniness of fire सामान्यादेरग्निपैङ्गल्यवद्वहिरङ्गत्वात् PrakaVi. 13. 20.

अग्निप्रकम्पित (agni-prakampita) *n.* one of the four kinds of tremors of the earth, a kind of earthquake (shaken by fire) प्रकम्पितायां भूमौ ··· दिशः सर्वा भवेयुश्च सूर्योदयसमप्रभाः । यदेतल्लक्षणोपेतं विद्यादग्निप्रकम्पितम् AV-Pari. 62(1). 5.

अग्निप्रकरण (agni-prakaraṇa) *n.* the section dealing with the fire-altar अग्निप्रकरणे श्रूयमाणोऽग्नेर्धर्मो गम्यते यागः S'ābaBh. 1263. 8 (*on* iv. 3. 31); 1534. 7 (*on* vii. 1. 12); अग्निप्रकरणे यत्सप्तदशवतीमुपदधाति TantrVā. 151. 4 (*on* i. 3. 8); तदाहुः किं तदसदासीत् ··· स योऽयं पुरुषः प्राण एष एवेन्द्र इत्यग्निप्रकरण(? णे) वाजिनां प्रागुत्पत्तेः प्राणसद्भावश्रवणात् BrahmSūBh.(Bhā.) 144. 5 (*on* ii. 4. 1); 145. 7 (*on* ii. 4. 2); अग्निप्रकरणे समाम्नाता इष्टकाधर्माः S'āstrDī. 309. 15 (*on* iii. 6. 12); S'rutaPra. iB. 300. 13 (*on* i. 2. 9); VidhiRa. 2 (8. 5); S'ivārkaMaDī. i. 48. 3 (*on* i. 1. 1); i. 58. 31 (*on* i. 1. 1); गुर्वनुगमनादीनामग्निप्रकरणेऽश्वमनु गर्दभं यन्ति इति विधेः BhāṭṭCin. ii. 17. 17 (*on* i. 3. 2); BhāṭṭDī. iii. 250. 14 (*on* x. 3. 4); MīmāKau. ii. 128. 11 (*on* ii. 4. 26); iii(1). 59. 13 (*on* i. 2. 33); MayūMāli. 782. 14 (*on* x. 8. 11); 784. 3 (*on* x. 8. 11); BhāṭṭCan. 66. 7 (*on* xiv. 4. 2)

अग्निप्रकरणाम्नातत्व (agniprakaraṇāmnāta-tva) *n.* the state of being mentioned in the section relating to the rite of Agnicayana (the rite of laying the bricks for the fire-altar) लोकंपृणाया अग्निप्रकरणाम्नातत्वेन प्राकरणिकेष्टकान्तरैः क्रमक्रमत्वात् MayūMāli. 433. 2 (*on* v. 3. 8)

अग्निप्रकरणाम्नान (agniprakaraṇāmnāna) *n.* mention in the section relating to the rite of Agnicayana (the rite of laying the bricks for the fire-altar) मन्त्रस्य विनियोगविधितेनाश्चाभिधानीग्रहणसंबन्धमात्रेण तस्याग्निप्रकरणाम्नानं चरितार्थम् VidhiRa. 26 (135. 8)

अग्निप्रकाश (agni-prakāśa) *adj.* having the brilliance of fire अग्निप्रवेशं यश्चापि कुरुते मद्गतात्मना । स यात्यग्निप्रकाशेन विमानेन यमालयम् MahāBhā. xiv. App. I. 4. (816); VṛGautaSm. 529. 12(5)

अग्निप्रकाशक (agni-prakāśaka) *adj.* which is indicative of fire-god अयं मन्त्रः स्वसामर्थ्येनाग्निप्रकाशकः ṬupṬ. 185. 1 (*on* ix. 1. 4); अयं हि ··· अग्निप्रकाशक इत्यविवादम् MīmāKau. iii(1). 97. 8 (*on* i. 2. 48); ii. 212. 8 (*on* iii. 1. 23)

अग्निप्रकाशकत्व (agniprakāśaka-tva) *n.* the state of being indicative of the fire-god लिङ्गेनेति तासामग्निप्रकाशकत्वादिति भावः MayūMāli. 201. 3 (*on* iii. 1. 11)

अग्निप्रकाशकमन्त्र (agniprakāśaka-mantra) *m.* a *mantra* or vedic statement which refers to fire-god अत एवाग्निप्रकाशकमन्त्रेणाग्निप्रकाशनानन्तरं अग्नय इति···हविस्त्यागो न पर्यायान्तरेण TattvCin. iv(2). 519. 1; आग्नेयशब्दस्याग्निप्रकाशकमन्त्रपरत्वाश्रयणेन साक्षादेव तद्विशेषणविधिः संभवति MayūMāli. 709. 20 (*on* x. 4. 16); केनप्रकारेणेति प्रकारचिन्तायामग्निप्रकाशकमन्त्रमध्ये तद्धितप्रत्ययान्ततया तत्प्रकार उक्तः VīraMi.(Saṁskāra.) 601. 10; 602. 23.

अग्निप्रकाशकमन्त्रान्तर (agniprakāśaka-mantrāntara) *n.* another *mantra* which refers to the fire-god अग्निप्रकाशकमन्त्रान्तराणां न्यायादेव प्राप्तेः MīmāKau. iii(2). 98. 20 (*on* ii. 1. 26)

अग्निप्रकाशन (agni-prakāśana) *n.* expression of the fire-god न खल्विन्द्राभिधानस्य मन्त्रस्याग्निप्रकाशने। शक्तिरस्ति S'āstrDī. 211. 13 (*on* iii. 2. 2); इन्द्रप्रकाशेन चाग्निप्रकाशनरूपकार्यसिद्धेरभावात् BhāṭṭDī. iv. 250. 23 (*on* xii. 2. 7); इन्द्रप्रकाशनेनाग्निप्रकाशनरूपोपकारालाभेन नात्र प्रसङ्गस्य प्रसक्तिः LaCandr. 359. 35; इन्द्रप्रकाशनेनाग्निप्रकाशनरूपोपकारासिद्धेः GuruCandr. i. 277. 22; तेषामग्निप्रकाशनमात्रेण देवताप्रकाशनार्थत्वस्य वक्तव्यत्वाच्च MayūMāli. 111. 13 (*on* ii. 1. 5)

अग्निप्रकाशनलिङ्ग (agniprakāśana-liṅga) *n.* indication which reveals the fire-god अग्निप्रकाशनलिङ्गात्क्रमसहकृतात्तदीये सामिधेनीकार्ये निवेश इति MīmāKau. ii. 361. 1 (*on* iii. 3. 14)

अग्निप्रकाशनानन्तरम् (agniprakāśanānantaram) *adv.* after revealing or indicating the fire-god अग्निप्रकाशनानन्तरमग्नय इति···हविस्त्यागो न पर्यायान्तरेण TattvCin. iv(2). 519. 1.

अग्निप्रकाशनार्थ (agniprakāśanārtha) *adj.* having the purpose of revealing or referring to the fire-god अग्निप्रकाशनार्थसामिधेनीमन्त्रलिङ्गात्प्रवरविधायकब्राह्मणेभ्यश्चायमर्थोऽवगम्यते VīraMi.(Saṁskāra.) 601. 13.

अग्निप्रकाशाक्ष (agniprakāśākṣa) *adj.* whose eyes are shining like fire, having eyes lustrous like fire जलक्रीडासु रुचिरं वाराहं रूपमस्मरत् ··· विद्युदग्निप्रकाशाक्षम् VāyuP. i. 6. 13.

अग्निप्रकृति (agni-prakṛti) *adj.* having a bilious nature or constitution एते ह्यग्निप्रकृतयः SuśruS. v. 8. 11; *f.* fiery disposition अग्निप्रकृत्या चपलोऽतितीक्ष्णश्चण्डः क्षुधालुर्बहुभोजनश्च BṛSaṁ. 68. 110.

अग्निप्रकृतिक (agniprakṛti-ka) *adj.* [*f.* -ā] having fire for its source or cause अत्रापि अग्निप्रकृतिका धूमधार्मिणी उत्पत्तिः स्फुटैव Bhāsk. ii. 174. 11 (*on* ii. 4. 11)

अग्निप्रकोपन (agni-prakopana) *n.* excitement of the digestive faculty इति प्रोक्तं निदानं च नरस्याग्निप्रकोपनम् HārīS. iii. 6. 14.

अग्निप्रक्षेप (agni-prakṣepa) *m.* 1 throwing into fire यद्द्रव्यं यावन्तमग्निप्रक्षेपं सहते यावताग्निप्रक्षेपेण न नश्यति तावन्तं कुर्यादित्यर्थः Aparā. 256. 10 (*on* 1. 183); 2 offering (an oblation) into fire अग्निप्रक्षेपतत्त्यागयोरुभयोरपि सहितयोर्होमत्वेन एकांशेऽध्वर्युकर्तृकत्वेऽपि अन्यांशे यजमानकर्तृकत्वेन होमं करिष्ये इत्यमिलापसंभवात् VīraMi.(Tīrtha.) 61. 8; इन्द्राय स्वाहा तुभ्यं स्वधेत्यादौ अग्निप्रक्षेपोपहितदेवोद्देश्यकत्यागबोधकस्वाहापदवित्तुद्देश्यकत्यागबोधकस्वधापदयोरपि नमःपदवद्देशनादेशितोच्चारणकर्तृत्वोपलक्षितपुरुषीयत्यागवाचकता VyutpaVā. 174. 20.

अग्निप्रक्षेपक (agni-prakṣepaka) *m.* one who sets fire to (some-

thing), an incendiary सस्यपूर्णक्षेत्रभाण्डागारादौ द्वेषेणाग्निप्रक्षेपकाणाम् VīraMi. 504. 18 (*on* 2. 74)

अग्निप्रख्य (agni-prakhya) *adj.* resembling fire, which is just like fire भवन्तमभिद्रुतः स किल निगिलन्नग्निप्रख्यं पुनर्द्रुतमुद्वमन् । दलयितुमगात् Nāray. x. 50. 8.

अग्निप्रज्वालन (agni-prajvālana) *adj.* which causes inflammation of fire मण्डूकवसासिद्धेन पयसा कुलीरादीनां वसया समभागं तैलं सिद्धमभ्यङ्गो गात्राणामग्निप्रज्वालनम् ArthS'ā. iii. 225. 1 (14. 2); *n.* enkindling of fire दर्भद्वयं गृह्याग्निप्रज्वालनं घृतं त्रिधा वर्तयेत् LiṅgaP. ii. 25. 84.

अग्निप्रणयन (agni-praṇayana) *n.* **1 A** the rite of carrying forward the fire (from the Gārhapatya fire to the place where the Āhavanīya is to be set up) उक्तमग्निप्रणयनम् ĀśvaS'S. I. iii. 1. 7; I. iii. 13. 3; I. iv. 8. 29; II. vi. 4. 10; II. vi. 4. 13; अग्निप्रणयनमप्रवर्ग्ये S'āṅkhāS'S. v. 12. 1; MānS'S. 117. 5; 175. 16; एतत्कर्माग्निप्रणयनेषु सर्वेषु LāṭyāS'S. v. 1. 7; अग्निप्रणयनं कृत्वा तस्यामावाहयेत्सुरान् MatsyaP. 93. 9; तत्र लक्षणोल्लेखनाग्निप्रणयनपरिसमूहनपर्युक्षणब्रह्मप्रणीतास्तरणाज्योत्पवनाघाराज्याभागाग्निहोमान् कृत्वा KāśyaS. 57B. 2; बलिशेषस्य हवनमग्निप्रणयनं तथा GobhiSm. 3. 139; यत्र आद्येष्टावेवाग्निप्रणयनं कृतम् BhāṭṭDī. iv. 248. 14 (*on* xii. 2. 5); प्रातरग्निहोत्रं हुत्वादधातीत्यग्निप्रणयनं पिण्डपितृयज्ञार्थं आहोस्वित् दर्शार्थमिति SaṅkarKāBh. 19. 9 (*on* i. 2. 20); सौमिकं यत्सधर्मकमग्निप्रणयनं तदेव ग्रहीतव्यम् NyāyMāVi. 385. 23 (*on* vii. 3. 8); सोमे सधर्मकमग्निप्रणयनमस्ति Subodhi. 67. 14 (*on* 2. 136); अग्निप्रणयनं तयोरेव UpaParā. 28. 9; सधर्मकं यत् सौमिकमग्निप्रणयनम् LaCandr. 425. 21; अग्निप्रणयनसोमराजप्रणयनयोः साहित्यस्य चानुरोधेन शालामुखीयसमीपवर्त्तिसोमलताया इव तदन्तर्वर्त्तिन एवाग्नेः प्रणयनम् BhāṭṭCan. 81. 12 (*on* xv. 2. 14); सोमे सधर्मकमग्निप्रणयनम्…अग्निप्रणयनं नाम गार्हपत्यादाहवनीयादिष्वग्निनयनम् BālamBha. ii. 198. 3 (*on* 2. 135); **1 B** (in the Soma sacrifice) the act of bringing or carrying forward the fire from the Āhavanīya at the Prācīnavaṁśa to the Uttaravedī प्राचीनवंशगत आहवनीयेऽवस्थितस्याग्नेः सौमिक्यामुत्तरवेद्यां नयनं यदस्ति तदेतदत्राग्निप्रणयनम् Sāy. *on* AitBr. 5. 2(115); स एव…अग्निप्रणयनादूर्ध्वं गार्हपत्यकार्ये विनियुक्तः BhāṭṭDī. iv. 226. 13 (*on* xii. 1. 6); **2** the sacred fuel stick (*samidh*) used for carrying forward the fire (from the Gārhapatya to the place where the Āhavanīya is fo be set up) गार्हपत्येऽग्निप्रणयनान्याधाय MānS'S. 32. 2; 32. 6; 44. 7; 44. 12; 69. 7; VārāS'S. I. iv. 3. 8.

अग्निप्रणयनकाल (agnipraṇayana-kāla) *m.* the time for carrying forward the fire वरुणप्रघासेष्वग्निप्रणयनकाले पश्चादाहवनीयस्योपविशति MānS'S. 117. 5.

अग्निप्रणयनक्रिया (agnipraṇayana-kriyā) *f.* the rite of carrying forward the fire (from Gārhapatya to the Āhavanīya) दर्शकर्मार्थम्…अग्निप्रणयनक्रिया Bhām. 593. 8 (*on* iii. 3. 7)

अग्निप्रणयनभूमि (agnipraṇayana-bhūmi) *f.* the place to which the sacred fire is carried forward वेदिका अग्निप्रणयनभूमिः HārLa. 138. 3.

अग्निप्रणयनमन्त्र (agnipraṇayana-mantra) *m.* the chant used for carrying forward fire अग्निप्रणयनमन्त्रैः प्राजापत्यं प्रणीय AVPari. xxxvii. 11. 1.

अग्निप्रणयनविधायक (agnipraṇayana-vidhāyaka) *adj.* (the statement) which enjoins the rite of carrying the fire (from the Gārhapatya to the place where the Āhavanīya is to be set up) आद्यं द्वयोश्चातुर्मास्यपर्वणोरग्निप्रणयनविधायकम् BālamBha. ii. 198. 7 (*on* 2. 135)

अग्निप्रणयनविधि (agnipraṇayana-vidhi) *m.* the injunction relating to carrying the fire (from the Gārhapatya to the place of the Āhavanīya) अग्निप्रणयनविधावुद्देश्ययोः पर्वणोरस्ति…संदेहः UpaParā. 27. 4.

अग्निप्रणयनादि (agnipraṇayanādi) *adj.* commencing with the rite of carrying the fire (from the Gārhapatya to the Āhavanīya) अग्निप्रणयनादि पाशुकं कर्म ĀpaS'S'. xix. 13. 1; अग्निप्रणयनादयो हृदयशूलान्ताः पशवोऽग्नीषोमीयसवनीयौ परिहाप्य S'āṅkhāS'S. vi. 1. 21.

अग्निप्रणयनादिक (agnipraṇayanādi-ka) *adj.* [*f.* -ā] commencing with the rite of carrying the fire (from the Gārhapatya to the Āhavanīya) अतोऽग्निप्रणयनादिकैवाग्निहोत्रेतिकर्तव्यतेत्युच्यते TantrVā. 553. 5 (*on* ii. 2. 26)

अग्निप्रणयनादिधर्म (agnipraṇayanādi-dharma) *m.* the accessory ritual commencing with the rite of carrying the fire (from the Gārhapatya to the Āhavanīya) अग्निप्रणयनादिधर्मा(? र्मो)त्सादनादि वौपवसथिकं कर्म कृत्वा श्वोभूते प्रसुनुयुः ĀśvaS'S. II. vi. 4. 10.

अग्निप्रणयनीय (agnipraṇayan-īya) *adj.* [*f.* -ā] **A** (verses) which are associated with (i. e. which are recited during) the rite of carrying the fire (from the Āhavanīya to the Uttaravedi) पश्चाद्दार्शपौर्णमासिकाया वेदेरुपविश्य प्रेषितोऽग्निप्रणयनीयाः प्रतिपद्यते ĀśvaS'S. I. ii. 17. 2; I. iv. 1. 26; प्र देवं देव्येति तिसृणामासीनः प्रथमाम् । … इत्यग्निप्रणयनीयाः S'āṅkhāS'S. iii. 14. 13; यथा सामिधेन्यस्तथाग्निप्रणयनीयाः MānS'S. 132. 3; अग्निप्रणयनीया ऋचः समापयेत् Sāy. *on* AitBr. 5. 2(122); **B** (sticks) which are associated with the rite of carrying the fire गार्हपत्येऽग्निप्रणयनीयानादीप्य VaikhāS'S. 1. 12; 10. 5.

अग्निप्रणयनोत्तरकालीन (agnipraṇayanottarakāl-īna) *adj.* belonging to the time subsequent to the rite of carrying the fire शालामुखीयस्य प्रकृतावग्निप्रणयनोत्तरकालीनयज्ञभागधर्मत्वेन प्रधानाश्रितत्वात् BhāṭṭDī. iv. 226. 23 (*on* xii. 1. 6)

अग्निप्रणाडी (agni-praṇāḍī) *f.* fire as means or channel अनारभ्याधीतं पर्णमयीत्वं यथा जुहूप्रना(? णा)ड्या प्रकृतौ निविष्टम्, तथैवाग्निप्रना(? णा)ड्या तत्संस्काररूपमाधानं प्रकृतौ निविशते इति चेत् NyāyMāVi. 182. 5 (*on* iii. 6. 5)

अग्निप्रणाम (agni-praṇāma) *m.* homage to Agni उदायुषेत्यग्निप्रणामं कुर्यादित्येके VaikhāGS. 3. 3.

अग्निप्रणिधान (agni-praṇidhāna) *n.* cauterization भिषजाग्निप्रणिधानं क्रियमाणं यथातुरकालमप्रदोषं भवति Hastyāyur. 330. 8 (2. 70); 454. 8 (3. 10)

अग्निप्रणिधि (agni-praṇidhi) *m.* cauterization यन्त्रोपकरणान्यत्र यथोक्तान्युपकल्पयेत् । प्रतिकर्मविधिप्रोक्तं शस्त्राग्निप्रणिधौ च यत् Hastyāyur. 485. 23 (3. 16)

अग्निप्रतपन (agni-pratapana) *n.* fomentation पुष्टस्याग्निप्रतपनं कार्यमुष्णं तथौषधम् SuśruS. i. 12. 20; तुच्छदग्धेऽग्निप्रतपनम् AṣṭāSaṁ. i. 75. 5 (1. 12); i. 194. 10 (1. 40); AṣṭāHṛ. i. 30. 49.

अग्निप्रताप (agni-pratāpa) *m.* **A** fomentation साध्यासु (विसूचिकासु) पाष्ण्योर्दहनम् प्रशस्तमग्निप्रतापो वमनं च तीक्ष्णम् SuśruS. vi. 56. 12; **B** heat of fire किमग्निप्रतापसंपर्कात् घृतकाठिन्यप्रविलय इव प्रपञ्चप्रविलयः कर्तव्यः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 593. 2 (*on* iii. 2. 21)

अग्निप्रतापित (agni-pratāpita) *adj.* heated with fire बद्धाङ्घ्रयस्ते निगडैर्लौहैरग्निप्रतापितैः MārkP. 14. 60.

अग्निप्रतिपत्ति (agni-pratipatti) *f.* (inferential) cognition of fire अग्निप्रतिपत्तिवद् धूमेनोदकप्रतिपत्तिरपि भवतु NyāyBh. 183. 2 (*on* iii. 1. 51); यथा धूमं गृहीत्वाग्निप्रतिपत्तिरेवमेकदेशं गृहीत्वा वृक्षप्रतिपत्तिरिति NyāyVār. 210. 3 (*on* ii. 1. 28); 387. 19 (*on* iii. 1. 50); SaṅkarKāBh. 214. 5 (*on* iv. 3. 31); मिथ्याधूमगृहीतादिव बाष्पादग्निप्रतिपत्तिः PrakaVi. 422. 23.

अग्निप्रतिपादक (agni-pratipādaka) *adj.* leading to (inferential) knowledge of fire न च धूममात्रमग्निप्रतिपादकं धूममात्रे वायं पश्यति NyāyVār. 53. 1 (*on* i. 1. 5)

अग्निप्रतिपादकत्व (agnipratipādaka-tva) *n.* capacity of producing knowledge of Agni शतरुद्रीयस्याग्निप्रतिपादकत्वकल्पनमयुक्तम् S'ivārkaMaDī. i. 580. 7 (*on* i. 4. 29); समिदादिपदस्याग्निप्रतिपादकत्वाभावात् BhāṭṭaDī. iii. 137. 19 (*on* ix. 2. 19)

अग्निप्रतिभास (agni-pratibhāsa) *m.* appearance of fire अग्निप्रतिभासजननयोग्यवासनासनाथच्चित्तसंतानादग्निप्रतिभासः PramāVāBh. 415. 29.

अग्निप्रतिम (agni-pratima) *m.* **i** bright or dazzling like fire कुमारमग्निप्रतिमं गणेशम्…ददर्श KūrmP. 272. 5; **ii** tormenting or burning like fire अहं त्वकाले वनसंश्रयान्ते शोकाग्निनाग्निप्रतिमेन दह्ये BuddhaC. 9. 14.

अग्निप्रतिलम्भ (agni-pratilambha) *m.* acquisition of fire तं (बाष्पम्) कश्चिद्धूमं मत्वास्याधस्तादग्निरस्तीत्यभिमन्यमानोऽग्न्यर्थी तदाजिहीर्षया यतमानोऽग्निप्रतिलम्भान्न विसंवादमृच्छति NyāyRaMā. 94. 25.

अग्निप्रतिषेध (agni-pratiṣedha) *m.* prevention of fire, precautionary measures against fire नागरिकप्रणिधावग्निप्रतिषेधो व्याख्यातः ArthS'ā. ii. 129. 4 (4. 3)

अग्निप्रतिष्ठा (agni-pratiṣṭhā) *f.* establishment or installation of fire अग्निप्रतिष्ठां कृत्वा प्रतिमास्थं देवम्…अग्नावावाह्य पूजयित्वा VīraMi.(Pūjā.) 138. 4; VīraMi.(Rājanīti.) 391. 24.

अग्निप्रतिष्ठान (agni-pratiṣṭhāna) *adj.* which establishes the fire अग्निप्रतिष्ठानो ह्यग्निष्टोमः KāṭhS. 14. 9.

अग्निप्रतिष्ठापन (agni-pratiṣṭhāpana) *n.* the rite of installation or consecration of the (sacred) fire चरवश्च प्रतिदैवतमग्निप्रतिष्ठापनान्वाधानादिपूर्वकम्…कार्याः Mitā. 104. 26 (*on* 1. 299)

अग्निप्रतिष्ठित (agni-pratiṣṭhita) *adj.* installed or consecrated by the fire-god अग्निप्रतिष्ठितं लिङ्गं तत्रास्तेऽनेकवर्णवत् BrahmP. 98. 22.

अग्निप्रतीकार (agni-pratīkāra) *m.* steps against (an outbreak of) fire अग्निप्रतीकारं च ग्रीष्मे मध्यमयोरह्नश्चतुर्भागयोः ArthS'ā. i. 352. 8. (2. 36)

अग्निप्रतीति (agni-pratīti) *f.* perception of fire धूमादग्निप्रतीतिश्च न चायं नियमः स्थितः S'ivDr. 5. 58; आशुभाविन्यामग्निप्रतीतौ क्रमो न लक्ष्यते Loc. 185. 23 (*on* 3. 33)

अग्निप्रत्यक्ष (agni-pratyakṣa) *n.* direct perception of fire अग्निप्रत्यक्षेण हि धूमे न किंचित् उद्व्यूढम् PratyabhiVi. i. 359. 8 (*on* i. 7. 4); Bhāsk. 359. 17 (*on* i. 7. 4)

अग्निप्रत्यभिज्ञान (agni-pratyabhijñāna) *n.* recognition of fire अग्निकार्ये धूमेऽग्निप्रत्यभिज्ञानं न दृश्यत इति चेद्भवतु न तत्र प्रत्यभिज्ञानम् । तथापि न दोषः । अग्नेर्निमित्तकारणमात्रत्वात् BrahmSūBh.(Rā.) 449. 14 (*on* ii. 1. 16)

अग्निप्रत्यय (agni-pratyaya) *m.* cognition of fire यश्च धूमप्रत्ययेनैव कृतार्थो भवति नासावग्निप्रत्ययमाद्रियते S'ābaBh. 1616. 14 (*on* viii. 3. 7); अग्निप्रत्ययेन यात्र देवता सा प्रतीयते S'ābaBh. 1939. 2 (*on* x. 4. 42)

अग्निप्रत्यागतप्राण (agnipratyāgata-prāṇa) *adj.* whose life was revived by fire लुब्धः … । अग्निप्रत्यागतप्राणस्ततः प्राह विहंगमम् MahāBhā. xii. 142. 32.

अग्निप्रथम (agni-prathama) *adj.* having Agni (fire) in the forefront अथाग्निप्रथमाः प्रतिपद्यन्ते BaudhS'S. ii. 26. 12; अग्निप्रथमाः सोमप्रथमा वा प्राञ्चोऽभिप्रव्रजन्ति ĀpaS'S. xi. 17. 3.

अग्निप्रद (agni-prada) *adj.* **1** who enkindles the (funeral) fire, who performs cremation पाशच्छेत्ता तु यस्तस्य वोढा वाग्निप्रदस्तथा । सोऽतिकृच्छ्रेण शुद्ध्येत्तु BṛhaspaSm. 385. 85; **2** kindler of digestive fire, appetiser, तक्रम्…अग्निप्रदं श्लेष्मविनाशनं च KalyāKā. 5. 28; BhāvPra.(Bhā.) 5. 236; 6(5). 64; **3 A** who offers fire ग्रीष्मे वारिप्रदा ये च शीते चाग्निप्रदा नराः BrahmP. 214. 112; **3 B** causing or indicating (the danger of) conflagration आषाढद्वयमूलेन्द्रधिष्ण्यानां याम्यगः शशी । अग्निप्रदः NāraS. 2(2). 4.

अग्निप्रदक्षिण (agni-pradakṣina) *n.* circumambulation of the sacred fire (keeping it to the right) उपनयनमादित्यदर्शनमग्निप्रदक्षिणं परीत्य ManuBh. i.509. 17 (*on* 6. 36); अग्निप्रदक्षिणे ताम्रं तदा पद्मावतीमुखम् KathāSaSāg. iii. 2. 81; बभौ किमपि तापाच्च धूमाच्चाग्निप्रदक्षिणे । अकोपेऽप्यरुणोद्बाष्पं तच्छशाङ्कवतीमुखम् KathāSaSāg. xii. 36. 192.

अग्निप्रदक्षिणीकरण (agni-pradakṣiṇīkaraṇa) *n.* circumambulation of the sacred fire (keeping it to the right) cf. **अग्निप्रदक्षिण,** परिणयनशब्दे … अग्निप्रदक्षिणीकरणमेवार्थः प्रतीयते VīraMi. (Saṁskāra.) 585. 19.

अग्निप्रदग्ध (agni-pradagdha) *adj.* burnt with fire बीजान्यग्निप्रदग्धानि न रोहन्ति SarvaVeSāSaṁ. 850.

अग्निप्रदातृ (agni-pradātṛ) *m.* enkindler of fire, one who lights the funeral pyre (दुर्मृतानाम्) वोढारोऽग्निप्रदातारः … । तप्तकृच्छ्रेण शुध्यन्ति ParāSm. 4. 3.

अग्निप्रदान (agni-pradāna) *n.* **A** giving of fire इच्छामि दीप्तं वह्निमनुवेष्टुम् । तदर्हसि मामग्निप्रदानेन समुद्धर्तुम् PañcT. (Kosegarten's Ed.) 3. 209 (188. 1); **B** (putting fire in the mouth of a corpse and) lighting the funeral pyre यदा युगपज्जायापत्योर्मरणं तदा सहैव पितृमेधः । … अत्र विभज्याग्निप्रदानं केचिदिच्छन्ति तदसदिति भाष्यकारेणोक्तम् SmṛtiCan. vi. 84. 7; पुत्रबहुत्वेऽग्निप्रदानम् … ज्येष्ठेनैव कर्तव्यम् SmṛtiCan. vi. 86. 7; **C** setting on fire, incendiarism बन्धनाग्निप्रदानोग्रघातव्रणरणक्रिया(:) । शस्त्रास्त्रलोहकर्माणि चतुर्दश्यां विधीयते (sic.) NāraS. 4. 17.

अग्निप्रदानमन्त्र (agnipradāna-mantra) *m.* a *mantra* or sacred verse recited at the time of (putting fire in the mouth of a corpse and) lighting the funeral pyre अग्निप्रदानमन्त्रोऽस्या (नार्याः) न प्रयु(यो ?)ज्य इति स्थितिः GobhiSm. iii. 52; HārLa. 183. 19.

अग्निप्रदीपन (agni-pradīpana) *adj.* [*f.* –ī] promoting digestion आजं दधि … दुर्नामश्वासकासेषु हितमग्निप्रदीपनम् HārīS. i. 8. 32; तक्रेण क्वथितं प्रातः पिबेदग्निप्रदीपनम् ĪśānS'iPa. i. 45. 161; एषा सूर्यप्रभा नाम गुटिकाग्निप्रदीपनी RasRaSa. 19. 40.

अग्निप्रदेश (agni-pradeśa) *m.* scope of the technical term *agni* (i. e. stems in *–i* and *–u*) इकार उकारश्चाग्निसंज्ञो भवति । … अग्निप्रदेशाः । अग्नेरमोऽकारः … इत्येवमादयः KātanVṛ. ii. 1. 8.

अग्निप्रधान (agni-pradhāna) *adj.* [*f.* –ā] **i** having Agni as the chief or mouth-piece (said of the Vasus) तत्र यत्प्रथमममृतं रोहितरूपलक्षणं तद्वसवः प्रातःसवनेशाना उपजीवन्ति अग्निना मुखेन अग्निना प्रधानभूतेन अग्निप्रधानाः सन्तः उपजीवन्तीत्यर्थः ChāndoUBh. 148. 7 (*on* iii. 6. 1); **ii** having Agni as the principal or presiding deity (said of the earth) यथा पृथिव्यग्निगर्भा…इत्यादिश्रुतिभ्यो भूरग्निप्रधाना भवति AṇuBh. 333. 26 (*on* iv. 3. 2)

अग्निप्रपतन (agni-prapatana) *n.* **i** self-immolation by leaping into fire (as an atonement) ब्रह्महत्यासमेष्वेवं कामतो व्रतमाचरेत् । … अग्निप्रपतनं केचिदिच्छन्ति मुनिसत्तमाः VṛHārīSm. 9. 253; **ii** self-immolation (by a woman on her husband's funeral pyre) cf. **अग्निप्रवेश,** साध्वीनामिह नारीणामग्निप्रपतनादृते । नान्यो धर्मोऽस्ति विज्ञेयो मृते भर्तरि कुत्रचित् VṛHārīSm. 11. 202.

अग्निप्रबोधन (agni-prabodhana) *adj.* promoting digestive faculty, stomachic चूर्णम्…आमातिसारशमनं ग्राहि चाग्निप्रबोधनम् S'ārṅgaS. ii. 6. 47; *n.* kindling of the sacred fire देवालयस्य विधिवत् कुर्यादग्निप्रबोधनम् BhaviP. 260A .5 (i. 175. 17)

अग्निप्रभ (agni-prabha) *adj.* refulgent or brilliant like fire बभूवुस्तनयास्तस्य तस्यामग्निप्रभास्त्रयः RāmāMañ. 411. 13; *m.* name of a sage अहमग्निप्रभो नाम मुनिर्भृगुकुलान्वयः MahāBhā. xii. 274*(2); *n.* name of a holy spot (in S'ālagrāmakṣetra) (शालग्रामक्षेत्रे) पुनश्चाग्निप्रभं नाम गुह्यं क्षेत्रं परं मम VarāP. 145. 52; (तीर्थम्) अग्निप्रभं च पुंनागं देवप्रभमनुत्तमम् BrahmP 25. 22.

अग्निप्रभव (agni-prabhava) *adj.* born of (i. e. son of) Agni (अनलप्रभवं भृगुम्) यद्यपि … भृगुसृष्टिरपि मनुत इति एवोक्ता तथापि कल्पभेदेनाग्निप्रभवत्वमुच्यते ManvaMu. 193. 6 (*on* 5. 1); *m.* increase of digestive faculty सुतीक्ष्णमग्निप्रभवैकहेतुम्·· तैलम् (आह) KalyāKā. 5. 33.

अग्निप्रभा (agni-prabhā) *f.* **1** glow of fire सा…ध्वजिनी…व्यरोचताग्निप्रभया निशायाम् MahāBhā. vii. 138. 13; अग्निप्रभां धूम्रवर्णध्वनिगन्धशिखाकृतीः । शुभचेष्टादिकं ज्ञात्वा कल्पयेत्तु शुभाशुभम् KulārT. 16. 23; **2** a species of śatapadī (centipede) शतपद्यस्तु परुषा कृष्णा चित्रा कपिला … श्वेता अग्निप्रभा इत्यष्टौ । ताभिर्दष्टे शोफो वेदना दाहश्च हृदये । श्वेताग्निप्रभाभ्यामेतदेव…श्वेतपिडकोत्पत्तिश्च SuśruS. v. 8. 30 [name of a Gandharva maid, DBHS.]

अग्निप्रभाकर (agniprabhā-kara) *m.* name of one of the four aspects of Nṛsiṁha or Man-Lion incarnation of Viṣṇu चतस्रो मूर्तयो विभोः । सूर्यलोकप्रदश्चाद्यो द्वितीयोऽग्निप्रभाकरः । अत्युग्रदर्पशमनश्चतुर्थो विश्वसूकरः । … नृसिंहभूतयः (? नृसिंहमूर्तयः) सर्वे (sic) ध्येयाः JayāS. 29. 8.

अग्निप्रभाव (agni-prabhāva) *adj.* having the power of fire अभिमन्त्र्य च सर्षपान्…मन्त्रेणाग्निप्रभावेन…प्रक्षिपेत्सैन्यमध्ये च JayāS. 26. 88.

अग्निप्रमा (agni-pramā) *f.* valid knowledge about (the existence of) fire यस्य कस्यचिद्व्याप्तिज्ञाने नारिकेलद्वीपवासिनोऽप्यग्निप्रमा भवेत् NyāySu. (Ja.) 396B. 12 (*on* ii. 2. 7)

अग्निप्रयुक्त (agni-prayukta) *adj.* conditioned or necessitated by the sacred fires अग्निप्रयुक्तमाधानं न कर्मप्रयुक्तम् S'ābaBh. 1039. 3 (*on* iii. 6. 15); अग्निप्रयुक्तश्च पवमानेष्टिसंस्कारः S'ābaBh. 1041. 7 (*on* iii. 6. 17); स चाग्निप्रयुक्तः शेष्यस्ति ṬupṬ. 13. 12 (*on* iv. 1. 30); 149. 9 (*on* vi. 8. 20); अग्निष्ठस्यैव पूर्वेद्युरग्निप्रयुक्तमुच्छ्रयणम् SaṅkarKāBh. 50. 12 (*on* i. 4. 29)

अग्निप्रयुक्तत्व (agniprayukta-tva) *n.* the state of being conditioned by the sacred fires श्रुत्यादीनामभावान्न कर्मप्रयुक्तताधानस्य, वाक्यसामर्थ्याच्चाग्निप्रयुक्तत्वम् S'ābaBh. 1513. 12 (*on* vi. 8. 21)

अग्निप्रयोग (agni-prayoga) *m.* **A i** application of fire (for burning something) अयं खलु शुक्तिकाविषयोऽग्निप्रयोगादिव्यवहारो भस्महेतुः NyāyKu. 51. 3 **A ii** application of (i. e. contact with) fire-like substances or heat बाष्पैः साकं गन्धकादिपरागा अपि भूमितः । गच्छन्त्यूर्ध्वं ततश्चाग्निप्रयोगादग्निशस्त्रवत् । तारारूपाः सुगोलाग्निकणा भूमिं प्रयान्ति हि SiddhāTaVi. 36. 3; **B** name of a section dealing with the preparation of the sacrificial fire-place, also known as अग्निकाण्ड (= TaiS. IV. i. 9. 1) अग्निप्रयोगे पुनराकूतिमग्निमित्यादिषु षट्सु मन्त्रेषु पठितेषु षड्भिर्दीक्षयतीति वचनेन विनियुक्तेषु स्वाहालिङ्गबलाद्धोमद्वारा दीक्षार्थत्वे प्राप्ते लिङ्गाद्धोमप्राप्तिः BhāṭṭCin. i. 74. 30 (*on* i. 1. 4)

अग्निप्रयोजक (agni-prayojaka) *adj.* causing the setting up of (separate) sacrificial fire एतद्धोमस्याप्याधानद्वाराग्निप्रयोजकस्याग्निसंबन्धित्वाविशेषात् प्रायणीयादिपदवदनतिदेशकत्वात् BhāṭṭDī. ii. 198. 4 (*on* v. 3. 9)

अग्निप्रयोजकत्व (agniprayojaka-tva) *n.* the state of causing the setting up of (additional) sacrificial fire क्रतुविधीनामाधानविधिसिद्धाग्निग्रहणेनैवोपपत्तौ स्वयमग्निप्रयोजकत्वाभावादनाहिताग्नेरनधिकार एव क्रतुष्विति वैगुण्यशङ्का दूरादपास्तैव BhāṭṭDī. ii. 24. 21 (*on* iii. 6. 5); iv. 105. 18 (*on* x. 8. 5)

अग्निप्रयोजन (agni-prayojana) *adj.* intended for signifying the deity Agni यदि तेऽग्निप्रयोजनास्ततस्त (मन्त्रविशेषाः) आग्नेय्या(? या)नाग्निशब्दसंनिधानात् S'ābaBh. 158. 7 (*on* i. 2. 43)

अग्निप्रयोज्य (agni-prayojya) *adj.* **i** caused by fire न दृश्यते तावदग्निप्रयोज्यो धूमे विशेष इति च न वाच्यम् KhaṇḍanKhā. 680. 7; **ii** brought about or granted by (Vaiśvānara) Agni अग्निप्रयोज्यफलस्यात्मगामित्वावगते-

रिष्टिकर्तैर्येव फलम् BhāṭṭDī. ii. 138. 2 (*on* iv. 3. 14)

अग्निप्रवर्धन (agni-pravardhana) *adj.* promoting digestive faculty पयस्त्रिदोषशमनं वृष्यं चाग्निप्रवर्धनम् HāriS. i. 8. 13.

अग्निप्रविष्ट (agni-praviṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] who has entered into fire अनर्जुनायां च भुवि (v. l. अर्जुनेऽग्निप्रविष्टे तु)…। जीवितुं नोत्सहेरन् वै भ्रातरोऽस्य सहानुगाः MahāBhā. vii. 120. 14; अग्निप्रविष्टं राजानं श्रुत्वा … अहमपि … तपस्तप्स्ये BrahmP. 138. 28; अग्निप्रविष्टां सीतां च रामः प्राप ह्यकल्मषाम् BṛDharmP. i. 22. 57; जीवेदग्निप्रविष्टो वा नरः KulārT. 12. 79.

अग्निप्रवेश (agni-praveśa) *m.* (self-immolation) by entering into fire, voluntary death by fire **i** (for attaining the highest goal) **ii** (as an ordeal) **iii** (out of grief, calamity, inability to fulfil one's word) **iv** (in dream) **v** (by a woman on her husband's pyre) **vi** (as expiation) **vii** (as religious duty) **viii** (as an item of worship of god) **ix** (for attaining some extraordinary power) **x** (in madness) **xi** (by a sacrificer as enjoined) **xii** (for achieving desires) **i** (for attaining the highest goal) वीराध्वाने वानाशके वापां प्रवेशे वाग्निप्रवेशे वा महाप्रस्थाने वाथ परिव्राट् … ब्रह्मभूयाय भवति JābālaU. 5; ParaHaṁsPaU. 483. 12; YājñaU. 601. 27 (2. 1); अनशनमपां प्रवेशमग्निप्रवेशं वीराध्वानं महाप्रस्थानं वृद्धाश्रमं वा गच्छेत् KaṭhRuU. 1 = KaṭhS'rU. 2(3); अग्निप्रवेशाद्ब्रह्मलोकः VasiDS. 29. 4; अग्निप्रवेशे नियतं ब्रह्मलोको विधीयते MahāBhā. xiii. 57. 16; अग्निप्रवेशं यश्चापि कुरुते मद्गतात्मना । सः … मम लोकं प्रपद्यते MahāBhā. xiv. App. I. 4(1444) = VṛGautaSm. 555. 5(7); MahāBhā. xiv. App. i. 4(815) = VṛGautaSm. 529. 11(5); अग्निप्रवेशेऽथ जले…। सोमतीर्थे मृतो यस्तु नासौ मर्त्येऽभिजायते MatsyaP. 191. 97 = PadmP. i. 18. 92; MatsyaP. 183. 77; एतद्वै परमं तपो यं प्रेतमग्नावभ्यादधाति अग्निप्रवेशसामान्यात् BṛĀraUBh. 717. 18 (*on* 5. 11); अग्निप्रवेशं यः कुर्यात्तस्मिंस्तीर्थे SkandP. v(3). 29. 29; यो मृतोऽमरकण्टके । अग्निप्रवेशे…अनाशने PadmP. i. 13. 29; S'ivaP. iii. 15. 60 (314B. 9); ManuBh. i. 506. 9 (*on* 6. 32); PañcPā. 63. 6 (*on* i. 1. 1); KathāK. 81. 25; **ii** (as an ordeal) वैदेह्याः … अग्निप्रवेशनम् । अग्निप्रवेशे च तदा अदाहः परमाद्भुतः Rāmā. i. App. i. 1(259); vi. 104 colophon; Abhiṣe. 6. 22(4); अग्निप्रवेशपरिनिर्गमशुद्धभावां सीतां रघूत्तम…आद्रियस्व MahāVīC. 7. 3 (191. 13); अग्निप्रवेशः कार्यो मे राज्ञो हृदयशुद्धये KathāSaSāg. iii. 2. 116; सतीत्वपरीक्षार्थमग्निप्रवेशे सीतावाक्यम् MahāN. 9. 103(1); **iii** (out of grief, calamity, inability to fulfil one's word) अग्निप्रवेशे सुहृदस्ते को हेतुः MudrāRā. 6. 15(28) = VakroJī. 234. 13; सामान्योऽपि तावच्छोकः…अभस्मीकरणोऽग्निप्रवेशः HarṣaC. 221. 6; [तदवमानलज्जाकृताग्नि]प्रवेशमिव … प्रतिबिम्बपतङ्गमण्डलम् AvantiKa. 6. 16; वरमग्निप्रवेशम् … सपत्नीविषसंयुतम् । इयं न मन्यते कान्तं भवन्तम् PadmP. ii. 79. 4; SaraKaṇṭhā. 737. 3; दुःखार्तः…। अग्निप्रवेशाय चिताम् … करोमि KathāSaSāg. vii. 2. 79; ix. 5. 6; xii. 5. 171; xiv. 4. 172; TātpaVṛ. 82. 15 (*on* 1. 62); जिनदत्तां मारयामि नो चेत्तर्हि अग्निप्रवेशं करोमि SamyaKau. 43. 21; देव यदि वाचा व्यभिचरिष्यति (? सि) तदाहमग्निप्रवेशं करिष्यामि PuruṣPa. 198. 11; मम राज्यं दायादैरपहृतम्… अग्निप्रवेशं कर्तुं काष्ठानि संचिनोमि SiṁhāDvā. 155. 10(12); PālaGoKa. 50; इदं चाग्निप्रवेशप्रायोपवेशनात्मकमात्महननम् TristhaSe. 293. 26; JānaPa. 7. 15(41); **iv** (in dream) अग्निप्रवेशं कुरुते स्वप्नान्ते यः…तदन्तं तस्य जीवितम् VāyuP. i. 19. 31 = LiṅgaP. i. 91. 34; पित्तप्रकृतिः पित्तदूषितो वाग्निप्रवेशकनकपर्वतादीन् पश्यति PadārthaSaṁ. 184. 6 (comm. अग्निप्रवेशकनकपर्वताभ्युदितार्कमण्डलादिकम्); **v** (by a woman on her husband's pyre) सः…स्वर्गलोकमितो गतः । … ते जननी … चकाराग्निप्रवेशाय … मतिम् BrahmāṇḍP. ii. 47. 82; ददर्श …अग्निप्रवेशायोद्यतां राजा राज्यश्रियम् HarṣaC. 329. 18; मां त्यक्त्वा स गतो भर्ता …वरमग्निप्रवेशः PadmP. ii. 41. 53; iv. 102. 61; अग्निप्रवेशं ते कुरुतः स पतिव्रते KathāSaSāg. xii. 5. 388; तत्कृतस्याग्निप्रवेशस्य फलमकर्ता भर्ता भुङ्क्ते Aparā. 110. 27 (*on* 1. 87); 109. 29 (*on* 1. 87) = CaturCin. ii(2). 957. 6; भर्तरि मृते सति पत्नी … अग्निप्रवेशेन देहत्यागं कर्तुं वाञ्छति SmṛtiCan. vi. 90. 17; vi. 91. 18; CaturCin. ii(2). 956. 17; PañcDa. 11. 127; राजा … शरीरं विससर्ज । तस्य…स्त्रियोऽग्निप्रवेशाय प्रारम्भं चक्रुः SiṁhāDvā. 19. 2 (27); 210. 0 (34); तया चौरस्य शरीरमादाय … अग्निप्रवेशं कर्तुमारब्धम् VetāPañ.(S'i.) 34. 28; महाभारते पतिव्रतायाः सत्या अग्निप्रवेश उक्तो न त्वग्निप्रवेशेन पतिव्रतात्वम् BālamBha. i. 218. 16 (*on* 1. 77); i. 236. 14 (*on* 1. 86); **vi** (as expiation) महतः पापस्याग्निप्रवेशादृते नान्यत्प्रायश्चित्तम् Nāgā. 5. 19(4); न चान्यतममग्निप्रवेशादिकं द्वादशाब्दसमाप्तिविधिमास्थायेति युक्तम् BālaKrī. ii. 109. 27 (*on* 3. 250); ii. 109. 21 (*on* 3. 250); ii. 105. 15 (*on* 3. 249); नान्यत् … सर्वपापोपशान्तये । अग्निप्रवेशं मुक्त्वैकं प्रायश्चित्तम्…अग्निप्रवेशे…किं कर्तव्यम् PadmP. iv. 102. 69; KathāSaSāg. xii. 2. 158; न…अग्निप्रवेशादीनां द्वादशवार्षिकमध्ये पाठः Mitā. 424. 6 (*on* 3. 244); 424. 1 (*on* 3. 244); 424. 11 (*on* 3. 244); 446. 14 (*on* 3. 260); AlaṅkāSa. 99. 11; 198. 18; अनेकब्राह्मणवधः … यदि तु कामतस्तदा … अग्निप्रवेशः Aparā. 1057. 16 (*on* 3. 243); ManvaMu. 498. 2 (*on* 11. 240); Manvarthacandrikā. 1464. 3 (*on* 11. 240); **vii** (as religious duty) महाप्रस्थानिकं वासौ कुर्यादनशनम् …अग्निप्रवेशमन्यत् KūrmaP. 648. 4 (*on* 2. 27) = PadmP. i. 58. 36; CaturCin. ii(2). 943. 1; ii(2). 956. 1; ii(2). 960. 2; **viii** (as an item of worship of god) अग्निप्रवेशाभिमुखी … जगौ … तव देव … धूपोऽगुरुर्वपुरिदं हृदयं प्रदीपः SkandP. iii(3). 17. 42; **ix** (for attaining some extraordinary power) उद्यतोऽग्निप्रवेशाय दिव्यासाध्यफलाप्तये…अग्निप्रवेशं विदधे चन्द्रस्वामी KathāSaSāg. xii. 25. 70; (इमं मन्त्रं गृहीत्वा … वह्नौ प्रविश्य साधय) अग्निप्रवेशं करिष्यामि VetāPañ.(S'i.) 46. 31; मन्त्रेण जलादुत्थायाग्निप्रवेशाक्षमोऽभवत् VetāPañ.(Jam.) 94. 11; **x** (in madness) साधुकारश्रुतेर्लुब्धः कश्चिदुन्मत्तको यथा । अग्निप्रवेशं कुर्वीत BṛKathāS'loSaṁ. 15. 118; **xi** (by a sacrificer as enjoined) तस्य च क्रतोस्तृतीयसवने यजमानस्याग्निप्रवेश आम्नायते NyāyMāVi. 507. 4 (*on* x. 2. 23); मरणानुकूले व्यापारेऽग्निप्रवेशादावितिकर्तव्यतारूपे विधित एव प्रवृत्तिः Mitā. 29. 4 (*on* 1. 86); BālamBha. i. 236. 14 (*on* 1. 86); **xii** (for achieving desires) कृतात्ममरणे अनाशकेनाहारत्यागेन वः…अग्निप्रवेशेन वा…सद्यः शौचम् HārLa. 113. 10; अग्निप्रवेशादिना विपन्नानाम् सायुज्यम् VīraMi. (Tīrtha.) 180. 1.

अग्निप्रवेशन (agni-praveśana) *n.* **1** entering the fire, self-immolation by fire (by a Vānaprastha) अग्निप्रवेशनं वीराध्वानमनाशकं वा वृद्धाश्रमं वा गच्छति MānS'S. 183. 21; अग्निप्रवेशं यश्चापि (v. l. अग्निप्रवेशनं यश्च) कुरुते … । स याति यमालयम् MahāBhā. xiv. App. i. 4(815); xiii. App. i. 15(3796); (by a widow) दधीचेर्मरणं साध्व्यास्तथा चाग्निप्रवेशनम् BrahmP. 110. 82; मृते मरणं तेन सहाग्निप्रवेशनेन Aparā. 109. 23 (*on* 1. 87); (ordeal) वैदेह्याः … अग्निप्रवेशनम् । अग्निप्रवेशे च तदा अदाहः परमाद्भुतः Rāmā. i. App. i. 1(258); (expiation) चरेद् ब्रह्महणो व्रतम् । अग्निप्रवेशनं वा BṛNāraP. 28. 17; तन्मे मृतेऽस्मिन् पापस्य प्राप्तमग्निप्रवेशनम् KathāSaSāg. xii. 23. 179; (suicidal) विषमुद्बन्धनं वापि शस्त्रमग्निप्रवेशनम् । करिष्ये न हि तानृद्धान्पुनर्द्रष्टुमिहोत्सहे MahāBhā. iii. 8. 6; वरमग्निप्रवेशनम् । … दीनानामपरक्षणात् S'ivaP. iii. 27. 28 (327A. 13); (मम…पुत्रः) तदभावे मया कार्यं प्रातरग्निप्रवेशनम् KathāSaSāg. iii. 4. 270; xvii. 5. 159; (as a magical feat) कुरुते तथैवाग्निप्रवेशनम् । … सिद्धविद्यः सः KathāSaSāg. xii. 25. 55; **2** transference into fire सूर्यकिरणानां रात्रिष्वग्निप्रवेशनमागमसिद्धम् Kuval. 90(62)

अग्निप्रवेशशुद्ध (agnipraveśa-śuddha) *adj.* purified by enteriug the fire अग्निप्रवेशशुद्धानां पुनश्च नरकः कथम् PadmP. iv. 102. 99.

अग्निप्रवेशहेतु (agnipraveśa-hetu) *m.* reason for entering the fire अग्निप्रवेशहेतौ धीः शृङ्गारे यादृशी तथा । धीरस्योदेति विषये PañcDa. 11. 127.

अग्निप्रवेशाध्यवसाय (agnipraveśādhyavasāya) *m.* decision to enter into fire तत्रानौचित्यपरिहारो यथा … अवसिते च समीहिते तया विना क्षणमपि न जीवामीत्यविज्ञातवासवदत्तासंनिधेर्वत्सराजस्याग्निप्रवेशाध्यवसायः SaraKaṇṭhā. 737. 3.

अग्निप्रवेशाभिमुख (agnipraveśābhimukha) *adj.* [*f.* -ī] who is about to enter into fire अग्निप्रवेशाभिमुखी … इदं जगौ (शबरी शबरम्) SkandP. iii(3). 17. 42.

अग्निप्रवेशार्थम् (agnipraveśārtham) *adv.* for entering into fire (for self-immolation) स्रक्चन्दनवस्त्रालङ्कारभोगानिवाग्निप्रवेशार्थम्…तन्निमित्ताम् निर्वृतिमलभमानः PañcPā. 63. 6 (*on* i. 1. 1)

अग्निप्रवेशिन् (agnipraveś-in) *adj.* (one) who enters into fire (as a vow) अग्निप्रवेशी नियतं ब्रह्मलोके महीयते PadmP. vi. 33. 66.

अग्निप्रशान्तक (agni-praśāntaka) *adj.* causing the loss of digestive power बलादनी । एते श्लेष्मकराः शाका वातलाग्निप्रशान्तकाः HārīS. i. 16. 14.

अग्निप्रश्न (agni-praśna) *m.* enquiry regarding the (sacred) fire स त्वमग्निं स्वर्ग्यमध्येषि मृत्योः(? त्यो) प्रब्रूहि तं श्रद्दधानाय मह्यमित्यग्निप्रश्नः BrahmSūBh.(Bhā.) 74. 9 (*on* i. 4. 6); अग्निप्रश्नवाक्य एव, स्वर्गलोका अमृतत्वं भजन्त इति देहातिरिक्तात्मज्ञानवत्त्वमवगम्यते S'rutaPra. ii. 112. 11 (*on* i. 4. 6)

अग्निप्रसाद (agni-prasāda) *m.* grace or favour of Agni गौतम उवाच— तपसाग्निप्रसादेन…मत्सङ्कल्पोऽनुसिध्यताम् BrahmP. 74. 79.

अग्निप्रसादतस् (agniprasāda-tas) *adv.* due to the favour of god Agni अयन्नो(? अयं नो) अग्निरध्यक्षो भवेदग्निप्रसादतः ViṣṇuDhaP. ii. 127. 33; शिवं चास्तु वासवाग्निप्रसादतः MahNirvāT. 9. 68.

अग्निप्रस्कन्दन (agni-praskandana) *n.* abandonment of the sacred fires ययातिरुवाच ।…प्रजाश्च यौवनप्राप्ता विनशिष्यन्त्यनो तव । अग्निप्रस्कन्दनपरस्त्वं चाप्येवं भविष्यसि MahāBhā. i. 79. 23 (Nīlakaṇṭha अग्निप्रस्कन्दनं श्रौतस्मार्ताद्यग्निसाध्यकर्मत्यागः; Devabodha अग्निप्रस्कन्दनपरः अग्नित्यागी); MatsyaP. 33. 25 = VāyuP. ii. 31. 53 = BrahmāṇḍP. ii. 68. 55.

अग्निप्रस्कन्दिन् (agnipraskand-in) *adj.* who has abandoned the

sacred fires स यद्दक्षिणेन पाणिना स्त्रियं न स्पृशति तेनाहरहर्याजिनां लोकमवरुन्द्धे यत्सव्येन तेन प्रव्राजिनां यन्मुखेन तेनाग्निप्रस्कन्दिनाम् GopBr. i. 2. 4.

अग्निप्रस्तर (agni-prastara) *m.* a stone for striking fire, flint [S'abdaKaDru.]

अग्निप्रस्वेद (agni-prasveda) *m.* moisture caused by fire सप्तैते लयवारिदाः। अग्निप्रस्वेदसंभूताः (v. l. °तां) प्लावयिष्यन्ति मेदिनीम् MatsyaP. 2. 9.

अग्निप्रहरण (agni-praharaṇa) *n.* carrying forward of the fire यत्र तिष्ठन् प्रथमामन्ववोचत् तत् स्थित्वात्र चाग्निप्रहरणे चाथ यथावसथमभ्युपेयात् KauṣiBr. 9. 4 (43. 3)

अग्निप्रहीण (agni-prahīṇa) *adj.* having a reduced digestive faculty तेषामग्निप्रहीणानामसात्म्यस्य च भोजनात्। जायन्ते…विकारा दोषसंभवाः Hastyāyur. 29. 22 (1. 3)

अग्निप्राकार (agni-prākāra) *m.* **1** fortification of fire (a fiery circle imagined or drawn) अग्निना मेदितो मन्त्रस्त्वन्यात्मा व्यवतिष्ठते। प्राकारं कल्पयेत्तेन परितः पावकाकृतिम्। अग्निप्राकारमध्यस्थो दुर्निरीक्षोऽभिजायते AhirbuS. 19. 38; विलिखेच्चक्रगायत्रीमग्निप्राकारमन्ततः (v. l. °अग्निप्राकारकं ततः) AhirbuS. 23. 102; अग्निप्राकारपर्यन्तं कुर्यात्स्वास्त्रेण मन्त्रवित् BrahmāṇḍP. iii. 44. 4; ज्ञात्वैवं यन्त्रमाहात्म्यं योऽर्चयेद्विधिपूर्वकम्। दिग्बन्धवह्निप्राकारगायत्र्यावाहनादिकैः।… क्रमात्सर्वफलावाप्तिर्मन्त्रसिद्धिश्च जायते। आयान्तं विन्यसेच्चक्रम् अग्निप्राकारसंज्ञितम् PāraS. 24. 131; **2** rampart of fire आसेदुरग्निप्राकारसमीपं भण्डसूनवः BrahmāṇḍP. iii. 26. 67; PadmP.(Ra.) 75. 45.

अग्निप्राकारक (agniprākāra-ka) *m.* **1** fortification of fire (a fiery circle imagined or drawn) विलिखेच्चक्रगायत्रीमग्निप्राकारकं ततः (v. l. अग्निप्राकारमन्ततः) AhirbuS. 23. 102; **2** rampart of fire शक्तिमहाचमूः। अग्निप्राकारकद्वारान्निर्जगाम महारवा BrahmāṇḍP. iii. 26. 41.

अग्निप्राकारमन्त्र (agniprākāra-mantra) *m.* name of a *mantra* अग्निप्राकारमन्त्रोऽयं रक्षार्थं पुनरात्मनः S'āraTi. 16. 72 (comm. त्रैलोक्यं रक्ष रक्षेति हुं फट् स्वाहेति चोदितः। तारादिकोऽयं मन्त्रः स्यादग्निप्राकारसंज्ञकः)

अग्निप्राकारवलय (agniprākāra-valaya) *n.* circle of a rampart of fire (शक्तयः) अग्निप्राकारवलयान्निर्जग्मुर्बद्धपङ्क्तयः BrahmāṇḍP. iii. 28. 12; iii. 26. 66; iii. 27. 83.

अग्निप्रातिकूल्य (agni-prātikūlya) *n.* opposition to fire प्रत्यग्नीत्यादिना अग्न्यादीन् पृष्ठभागे कृत्वा मेहनं निषिद्धम्। प्रत्यग्नि अग्निप्रातिकूल्येन ManvaVi. 481. 19 (*on* 4. 52)

अग्निप्रादुष्करण (agni-prāduṣkaraṇa) *n.* generation of the sacred fire उदितहोमिनोऽपि सूर्योदयात्पूर्वं अग्निप्रादुष्करणस्याभिधानात् VīraMi.(Āhnika.) 145. 22; VīraMi.(Saṁskāra.) 530. 8.

अग्निप्राप्त (agni-prāpta) *adj.* caught in fire, surrounded by (flames of) fire परिगायेत्। अग्निप्राप्तम् 'अग्ने मृड', 'महाँ ३ असि' इत्यन्यतरेण KātyS'S. xxii. 6. 17.

अग्निप्राप्ति (agni-prāpti) *f.* **1 A** presence (of the knowledge) of the god of fire सत्यामपि च सायंहोमे अग्निप्राप्तौ TantrVā. 295. 9 (*on* i. 4. 4); यत्तूक्तमग्निप्राप्तेरर्थतस्तासामपि प्राप्तिरिति S'āstrDī. 302. 16 (*on* iii. 6. 6); अथातोऽग्निष्टोमेनानुयजतीति विधितः प्रकृत्यग्निष्टोमेऽग्निप्राप्तिः VidhiRa. 9 (49. 5); 32 (175. 17); अग्निप्राप्तिरहिते प्रातर्वाक्यविहिते कर्मणि…अग्निविधिः MayūMāli. 64. 36 (*on* i. 4. 4); 66. 32 (*on* i. 4. 4); MīmāKau. ii. 207. 5 (*on* iii. 1. 22); **1B** contact with fire अवयविनः प्राप्तावप्यन्तर्वर्तिनामवयवानां बाह्यावयवावष्टम्भेनाग्निप्राप्तेरसम्भवात् Kiraṇā. 187. 12; **1C** availability of fire दाहयेदित्यत्रैवाग्निप्राप्तेरग्निनेति पृथगभिधानं श्रौतस्मार्ताग्निग्रहणार्थम् HārLa. 141. 5; **2** attainment of (proximity with) Agni अग्निप्राप्तिरेव फलत्वेनोच्यते TattvPrakā. 35B. 13 (*on* i. 2. 16)

अग्निप्रायगुण (agniprāya-guṇa) *adj.* having qualities almost like those of fire अवाप चानलात्पुत्रावग्निप्रायगुणौ पुनः MatsyaP. 5. 25; अवाप चानिलः पुत्रानग्निप्रायगुणांस्ततः PadmP. v. 6. 26.

अग्निप्रायश्चित्त (agni-prāyaścitta) *n.* expiation in connection with the fire-altar परमेष्ठ्यादिकालाहुतिं पूर्वां पूर्वां जुहुयात् पश्चादग्निप्रायश्चित्तं चकारात् Karka *on* KātyS'S. xvi. 7. 8.

अग्निप्रायश्चित्ति (agni-prāyaścitti) *f.* expiation in connection with the fire-altar उभे प्रायश्चित्ती करोत्यध्वरप्रायश्चित्तिं चाग्निप्रायश्चित्तिं च S'atBr. VI. vi. 4. 11.

अग्निप्रार्थन (agni-prārthana) *n.* prayer to Agni प्रवरणमृषिसंबन्धेनाग्निप्रार्थनं प्रवरः BālamBha. i. 176. 3 (*on* 1. 53)

अग्निप्रिया (agni-priyā) *f.* **1** the utterance *svāhā* सम्प्रोक्ष्य मूलमन्त्रेण दत्त्वाम्भोऽग्निप्रियान्ति(? न्त)कम् ĪśānS'iPa. i. 8. 108; ii. 5. 120; ii. 18. 67; ii. 45. 92; S'āraTi. 14. 92; **2** name of the wife of Agni viz. Svāhā अग्निप्रिया स्मृताग्नायी स्वाहापि कथिता स्मृतौ ParamāNā. 866.

अग्निप्रीति (agni-prīti) *f.* gratification of Agni अग्निं दूतमिति मन्त्रस्य…अग्निप्रीतये विनियोगः BhaviP. 365B. 31 (ii(2). 10. 88); अग्निप्रीत्यर्थं बलिदाने विनियोगः BālamBha. i. 22. 11 (*on* 1. 11)

अग्निप्रोक्षण (agni-prokṣaṇa) *n.* sprinkling water on the fire मन्त्रस्य लिङ्गेनाग्निप्रोक्षणादौ उत्कर्षापत्तेः BhāṭṭCin. i. 75. 9 (*on* i. 1. 4)

अग्निप्रोतेषीकतूलवत् (agniproteṣīkatūla-vat) *ind.* like cotton and reed pervaded by fire समधिगतविद्यानाम् … प्राचीनं कर्म उपायप्रभावादेव अग्निप्रोतेषीकतूलवत् प्रदूयते NyāySiA. 218. 30.

अग्निप्रोष (agni-proṣa) *m.* burning by the fire अग्निप्रोषमपि स्वास्थ्यहेतुं भूभृदचिन्तयत् RājTa.(Ka.) 8. 3278.

अग्निप्लुष्ट (agni-pluṣṭa) *adj.* burnt by fire तस्माज्जीर्णज्वरेषु सर्वेष्वेव सर्पिर्हितमुदकमिवाग्निप्लुष्टेषु द्रव्येषु CaraS. ii. 1. 37; नार्द्रपादः सुप्यात् … नाग्निप्लुष्टे VisṇuSm. 70. 11; स्वपतितहस्तिनिपीडितशुष्काग्निप्लुष्टमधुनिलयाः। तरवो वर्जयितव्याः BṛSaṁ. 59. 3.

अग्निप्लोष (agni-ploṣa) *m.* scorching with fire मेने च तद्वपुःश्लेषमग्निप्लोषमिवात्मनः PāṇḍaC. 4. 370.

अग्निफला (agni-phalā) *f.* a kind of medicinal plant *Cardiospermum helicacabum* तेजोवती…तेजस्विनी सुरलताऽग्निफलाऽग्निगर्भा RājNi. 61. 15.

अग्निबद्ध (agni-baddha) *adj.* (quick silver) processed with fire cf. **अग्निबन्ध,** केवलो लोहयुक्तो वा ध्मातः स्याद्गुटिकाकृतिः। अक्षीणश्चाग्निबद्धोऽसौ RasRaSa. 11. 83.

अग्निबन्ध (agni-bandha) *m.* name of a process with fire (to prepare quick-silver so as to mix up with other substances for medicinal and alchemic purposes) जलबन्धोऽग्निबन्धश्च RasRaSa. 11. 57.

अग्निबन्धन (agni-bandhana) *n.* bond of fire ते सिंहविग्रहाः। भूतानामभयं दत्त्वा पुरा बद्धाग्निबन्धने VāyuP. ii. 39. 296.

अग्निबल (agni-bala) *n.* **1** digestive capacity or power सौहित्योपयुक्तान्यन्यत्र व्यायामाग्निबलात् CaraS. i. 5. 6 (1941 Ed.); वर्षास्वग्निबले क्षीणे कुप्यन्ति पवनादयः CaraS. i. 6. 34 (1941 Ed.); i. 13. 49; vi. 14. 243 (1941 Ed.); अतिद्रवम्…अग्निबलं च हन्ति AṣṭāSaṁ. i. 69. 7 (1. 10); i. 120. 10 (1. 23); i. 137. 19 (1. 27); ii. 66. 8 (4. 10); (अर्शांसि) सहजानि त्रिदोषाणि यानि चाभ्यन्तरे वलौ। स्थितानि तान्यसाध्यानि याप्यन्तेऽग्निबलादिभिः AṣṭāHṛ. iii. 7. 53; iv. 8. 163; मात्रा चतुष्पली ह्रस्वा, यावद्वाग्निबलं भवेत् KāśyaS. 181B. 22; तेषां क्रिया प्रतिदिनं क्रियते भिषग्भिरायुर्वयोऽग्निबलसत्त्वसुदेशसात्म्यम् KalyāKā. 1. 27; अग्निबलमत्र हेतुर्न केवलं सूरणो महावीर्यः SiddhYo. 5. 58; 12. 33; **2** power of heat अग्निबलेनैव ततो गर्भे द्रवन्ति सर्वसत्त्वानि RasRaSa. 9. 24.

अग्निबल (agni-bala) *adj.* having the strength of fire त्रयस्त्रिंशद्देवतानां ताः कोट्यो विमलात्मकाः। पाशेनाग्निबलेनाशु बद्धाः सिंहबलेन च VāyuP. i. 30. 159.

अग्निबलकृत् (agnibala-kṛt) *adj.* producing (i. e. enhancing) digestive power आजमग्निबलकृत् (पयः) BhojanKu. 132. 16.

अग्निबलजनन (agnibala-janana) *adj.* conducive to the enhancement of digestive power बृंहणान्यग्निबलजननानि चान्नपानानि AṣṭāSaṁ. ii. 82. 13 (4. 14)

अग्निबलभ्रंश (agnibala-bhraṁśa) *m.* loss of digestive power आशु चाग्निबलभ्रंशादतो बाह्यं विपर्ययात्। तत्र वातात्परीसर्पः AṣṭāSaṁ. i. 295. 12 (3. 13); AṣṭāHṛ. iii. 13. 47.

अग्निबलरक्षा (agnibala-rakṣā) *f.* preservation of digestive power अतोऽग्निबलरक्षार्थं लङ्घनादिक्रमो हितः CaraS. vi. 3. 276 (1941 Ed.)

अग्निबलवर्धन (agnibala-vardhana) *adj.* enhancing or stimulating the digestive power तथैव तित्तिरो वृष्यो मेधाग्निबलवर्धनः HāriS. i. 21. 3; क्षीणक्षीणाल्पशुक्राणां वाजीकरणमौषधम्। ग्रासे विधेयं चूर्णं च यदग्निबलवर्धनम् KāśyaS. 244A. 32.

अग्निबलवृद्धि (agnibala-vṛddhi) *f.* growth or increase of the digestive power यदग्निबलवृद्धये। अन्नपानौषधं द्रव्यं तत्सेव्यं नित्यमर्शसैः CaraS. vi. 14. 247; SiddhYo. 5. 4.

अग्निबलसंक्षय (agnibala-saṅkṣaya) *m.* reduction of the digestive power अग्निबलसङ्क्षयः। मूर्च्छा तृष्णा भ्रमस्तन्द्री विषादारुचिगौरवम् KāśyaS. 105A. 24.

अग्निबलसम (agnibala-sama) *adj.* [*f.* -ā] commensurate with the digestive capacity or power तस्योत्तरकालमग्निबलसमां मात्रां खादेत् CaraS. vi. 1(2). 7.

अग्निबलानुरूपम् (agnibalānurūpam) *adv.* in proportion to the digestive power तद्भक्षयेदग्निबलानुरूपम् KalyāKā. 11. 114.

अग्निबलापेक्षिन् (agnibalāpekṣ–in) *adj.* [*f.* –ṇī] **i** dependent on the capacity of the digestive faculty (i. e. which is in proportion to the digestive capacity) मात्राशी स्यादाहारमात्रा पुनरग्निबलापेक्षिणी CaraS. i. 5. 1 (1922 Ed.); i. 5. 4 (1922 Ed.); **ii** taking into consideration the strength or weakness of the digestive faculty गुल्मेष्वाहारमग्निबलापेक्षी युञ्जीत AṣṭāSaṁ. ii. 95. 16 (4. 16); **iii** one who desires the power or capacity to digest, who is desirous of digestive power खादेदग्निबलापेक्षी ऋतुदोषाद्यपेक्षया SārṅgaS. ii. 5. 12; खादेदग्निबलापेक्षी प्रातरुत्थाय मानवः SiddhYo. 5. 84.

अग्निबलाबल (agni–balābala) *n.* the strength or weakness of the digestive power अग्निबलाबलम्…विद्यात् KalyāKā. 7. 55; गुञ्जामात्रं हेमजीर्णं ज्ञात्वा चाग्निबलाबलम् । घृतेन मधुना वाद्यात् RaseCin. 3. 80 (35. 27)

अग्निबलि (agni–bali) *m.* offering to the god of fire यस्य स्त्री वानुपेतो वा गृहेष्वग्निबलिं हरेत् ĀgniveGS. ii. 6. 5 (100. 4)

अग्निबलोपस्तम्भ (agnibalopastambha) *m.* the support given by the digestive capacity अग्न्यधिष्ठानमन्नस्य ग्रहणाद्ग्रहणी मता । नाभेरुपरि सा ह्यग्निबलोपस्तम्भबृंहिता CaraS. vi. 15. 54 (1922 Ed.)

अग्निबाधकत्व (agnibādhaka–tva) *n.* **i** capacity of excluding Agni अग्निप्रजापत्योरेकहोमोद्देशेन विधानात्…प्रजापतेर्न पाक्षिकमग्निबाधकत्वम् Mīmā. NyāPra. 252. 20; **ii** the state of excluding or setting aside the (Āhavanīya) fire प्राकृतेषु प्रयाजादिष्वग्निबाधकत्वम् BhāṭṭDī. ii. 60. 14 (*on* iii. 7. 24); ii. 60. 19 (*on* iii. 7. 24); *adv.* [Inst.] as being exclusive of Agni वृधाख्यगुणः…नाग्निबाधकत्व(? त्वे)न विधीयते BhāṭṭDī. iii. 295. 13 (*on* x. 4. 16)

अग्निबाधवत् (agnibādha–vat) *adv.* like the exclusion of fire प्राकृतसर्वहोमेष्वग्निबाधवत्स्यात् BhāṭṭDī. iii. 250. 23 (*on* x. 3. 4)

अग्निबाधा (agni–bādhā) *f.* mishap through fire, loss or injury caused by fire न क्षुद्रोगारिजलाग्निबाधा IśānŚiPa. i. 30. 127; अग्निबाधामवाप्नोति राहौ शुक्रदशान्तरे JātaPā. 18. 163.

अग्निबाहु (agni–bāhu) *m.* **1** smoke [PW., MW.]; **2** name of one of the ten sons of Manu आग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च HariVaṁ. 7. 9; अग्निध्रः काश्यपश्चैव पौलस्त्यो मागधश्च यः । भार्गवो ह्यग्निबाहुश्च शुचिराङ्गिरसस्तथा VāyuP. ii 38. 116; BrahmāṇḍP. iii. 1. 113; आग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च सहः सवन एव च ।…स्वायंभुवस्यास्य मनोर्दशैते वंशवर्धनाः MatsyaP. 9. 4; आग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च … मनोः स्वायंभुवस्यैते दश पुत्राः BrahmāṇḍP. i. 13. 104; BrahmP. 5. 9; आग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च…स्वायंभुवस्य पुत्रास्ते मनोः ŚivaP. v. 34. 11 (444B. 11); आग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च विभुः सवन एव च । … स्वायंभुवस्यास्य मनोर्दशैते वंशवर्धनाः PadmP. v. 7. 83; **3** name of one of the seven sages in the fourteenth (Bhauma) *manvantara* सप्तर्षीनपि मे शृणु । अग्निबाहुः शुचिः शुक्रो मागधोऽग्निध्र एव च । युक्तस्तथा जितश्चान्यः ViṣṇuP. iii. 2. 44; आग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च…तदा सप्तर्षयः स्मृताः MārkP. 100. 31; **4** name of one of the ten sons of Priyavrata प्रियव्रतसुताः ख्यातास्तेषां नामानि मे शृणु । आग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च ViṣṇuP. ii. 1. 7; KūrmaP. 361. 10 (1. 40); अग्निध्रश्चाग्निबाहुश्च…प्रियव्रतसुताः AgniP. 107. 1; प्रियव्रतस्य दश पुत्राः बभूवुः…अग्निबाहुः…सवनान्ताः VarāP. 74. 4 (330. 10); LiṅgaP. i. 46. 17.

अग्निबाहुल्य (agni–bāhulya) *n.* plenitude of fire अग्निबाहुल्यात् फलबाहुल्यम् BṛĀraUBh. 223. 8 (*on* ii. 1. 7)

अग्निबिन्दु (agni–bindu) *m.* **1** name of a sage in Kāśī प्रणनाम…स ऋषिस्तं हृषीकेशमग्निबिन्दुः SkandP. iv. 60. 22; iv. 61. 244; काशीखण्डे अग्निबिन्दुं प्रति विष्णुः TristhaSe. 146. 19; VīraMi.(Tīrtha.) 203. 16; **2** the letter '*raṁ*' (obained by taking *agni* (र) together with *bindu* (anusvāra) अग्निबिन्दुसप्तमुद्राबीजम् (सनुचार्य) ParaśuKS. 10. 25 (262. 3)

अग्निबिम्ब (agni–bimba) *n.* orb or halo of fire सूर्यसोमाग्निबिम्बानि कह्लीशान् दलादिकान् IśānŚiPa. i. 25. 56; i. 30. 43.

अग्निबिम्बक (agnibimba–ka) *m.* orb or halo of fire त्रिगुणैः कन्दनालाब्जसूर्यसोमाग्निबिम्बकान्…यजेत् IśānŚiPa. ii. 55. 46.

अग्निबीज (agni–bīja) *n.* **1 A** syllabic value (seed) of the word Agni (i. e. *ra*) ĀgniveGS. ii. 5. 6 (84. 12); ललाटे लोचनं ले(नमालि)स्य अ(ख्या)ग्निबीजं समुच्चरेत् MānaSā. 70. 36; ध्यातं ध्वजो(? जे)ऽग्निबीजं वशयति रामां रतेः जप्तः(? प्तम्) RatiRa. 14. 22; तृतीयं चाग्निबीजं तु संयुक्तं बिन्दुनेन्दुना SkandP. iii(2). 20. 21; **1 B** the key-word (seed) of a *mantra* (viz. *ram*) formed from the syllabic value of the word Agni (i. e. *ra*) ततो दक्षिणपुटे रमित्यग्निबीजम् … ध्यायन् VīraMi.(Bhakti.) 87. 27; रमित्यग्निबीजेन आग्नादीशानान्तं परितोऽग्निं निधाय BālamBha. i. 113. 5 (*on* 1. 24); **2** gold अग्निबीजं रत्नवरम् … हेम कर्बुरम् Vaija. 42. 20; TrikāŚe. ii. 9. 31; KośaKaTa. i. 2922.

अग्निबीजसंपर्क (agnibīja–samparka) *m.* contact between fire and seed न हि समानेऽग्निबीजसंपर्के केषांचिद्बीजशक्तिः क्षीयते, केषांचिन्न क्षीयते इति शक्यमङ्गीकर्तुमिति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 791. 7 (*on* iv. 1. 15)

अग्निबुद्धि (agni–buddhi) *f.* notion or conception of (something as) fire, perception of (something as) Agni सापि मिथ्या भवेन्नित्यं बाष्पजाताग्निबुद्धिवत् ŚlokaVār. 5(4). 156 (395. 8); 'पुरुषो वाव गौतमाग्निः' 'योषा वाव गौतमाग्निः' इत्यत्र योषित्पुरुषयोरग्निबुद्धिर्मानसी भवति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 26. 14 (*on* i. 1. 4) (Bhām. अग्नित्वस्त्वनपेक्षा अग्निबुद्धिः); या तु प्रसिद्धेऽग्नावग्निबुद्धिः …सा…वस्तुतन्त्रैव BrahmSūBh(Śaṅ.) 26. 15 (*on* i. 1. 4); ChāndoUBh. 357. 14 (*on* vi. 4. 1)

अग्निबोधक (agni–bodhaka) *adj.* denotative of Agni द्विरात्रादिवाक्यान्यग्निबोधकपदयुक्तानि…बोधयन्ति ŚivārkaMaDī i. 146. 4 (*on* i. 1. 3)

अग्निबोधन (agni–bodhana) *n.* conveying (the idea or concept of) fire न ह्यग्निबोधनार्थस्य धूमोऽस्तीति वाक्यस्य न धूमे तात्पर्यम् Nyāyāmṛ. 441A. 9.

अग्निबोधिन् (agnibodh–in) *adj.* [*f.* –ī] rousing or increasing the appetite, stomachaic त्रिफला… । चूर्णिता मधुना लीढा मेदिनी चाग्निबोधिनी SārṅgaS. ii. 6. 37.

अग्निब्रह्मचारिन् (agni–brahmacārin) *m.* a celibate who worships (the sacred) fire अग्निहोत्ररता विप्रास्तथाग्निब्रह्मचारिणः । पञ्चाग्नित्रतिनो ये वै तेऽग्निलोके ऽग्नितेजसः (comm. साग्निका ब्रह्मचारिणः) SkandP. iv. 10. 30.

अग्निब्रह्मसाधारण (agnibrahma–sādhāraṇa) *adj.* common to both fire (Agni) and Brahman, conveying both the meanings namely fire (Agni) and Brahman यतोऽग्निब्रह्मसाधारणस्यापि वैश्वानरशब्दस्य ब्रह्मपरिग्रहे VedāntPāSau. 69. 21 (*on* i. 2. 25)

अग्निब्राह्मणरूप (agnibrāhmaṇa–rūpa) *n.* form of Agni and the Brahmin अग्निब्राह्मणरूपेण ब्रह्म साक्षाद्व्यवस्थितम् BṛĀraUBhVā. i. 4. 1663.

अग्निब्राह्मणसंश्रय (agnibrāhmaṇa–saṁśraya) *m.* resorting to the fire and Brahmin(s) ब्राह्मणत्वात्मलाभोऽपि यः स्यात् क्षत्रियवैश्ययोः । स्वमहिम्ना तयोर्नासावग्निब्राह्मणसंश्रयात् BṛĀraUBhVā. i. 4. 1654.

अग्निब्राह्मणाश्रय (agnibrāhmaṇāśraya) *m.* resorting to Agni and Brahmin(s) ब्रह्मैवाविकृतं यस्मात्पूर्वयोर्विकृतं पुनः । क्षत्रियादौ समापेदे तेनाग्निब्राह्मणाश्रयात् । कामितार्थस्य संसिद्धिः कर्मिणां कामिनामिह BṛĀraUBhVā. i. 4. 1642.

[1]अग्निभ (agni–bha) *n.* the constellation Kṛttikā ब्रह्माग्निभध्रुवलवाः GrahaGa. 157. 7 (17. 3); शंभुकोणेऽग्निभचक्रम् … विन्यसेत् NāraS. 29. 76; VasiS. 32. 8; अग्निमीरग्निभे TājiNī. 2(5). (8). 1 (248); अग्निभं कृत्तिका NirṇaSi. 111. 11.

[2]अग्निभ (agni–bha) *adj.* who is like the god of fire वाय्वग्निभः… कृष्णनखे गजेऽसिन् । मुधेभशान्तिं रचयेद्द्विजः DvyāśraKā. 6. 34; *n.* gold [DEBRU. p. 747] अग्निभं स्वर्णमिति राजनिघण्टुः [ŚabdaKaDru.]

अग्निभक्त (agni–bhakta) *adj.* **A** cooked on fire केन दोषेण पुंसस्तु भक्तिः क्षरति मानसी । … अग्नि(न्य)भक्तस्य भोगस्य संनिधानं प्रियागमः ParaS. 30. 109; **B** divided by three दशहृतपरिशेषांशा नगाद्यग्निभक्ताः (comm. अग्नि 3 भिर्भक्ताः) GrahaLā. 3. 14.

अग्निभक्ति (agni–bhakti) *adj.* (items) that are allotted to Agni अथैतान्यग्निभक्तीनि Nir. 7. 8 (136. 15)

अग्निभक्तिस्तुत (agnibhakti–stuta) *adj.* praised with the attributes of Agni अग्निभक्तिस्तुतान् सर्वान् अत्रैव समापयेत् BṛDe. 1. 77.

अग्निभक्ष (agni–bhakṣa) *adj.* who has fire as his food साग्निको ह्यग्निभक्षश्च चचारात्यद्भुतं तपः PadmP. iv. 72. 2.

अग्निभक्षिन् (agnibhakṣ–in) *adj.* [*f.* –ṇī] who eats fire पात्रं प्रतिष्ठाप्य तस्मिन्पात्रे ह्रीं ऐं महालक्ष्मीश्वरि…सोमसूर्याग्निभक्षिणि…आगच्छागच्छ विश विश… स्वाहेति पुष्पाञ्जलिं विकीर्य ParaśuKS. 6. 19 (199. 1)

अग्निभय (agni–bhaya) *n.* danger or fear from fire अश्वत्थादग्निभयं विद्यात् GobhiGS. iv. 7. 23; दृश्यतेऽन्यच्च सहसा तत्राप्यग्निभयं वदेत् AVPari. 70B (20). 5; 19(1). 8; 70B(21). 4; कच्चिदग्निभयात् … राष्ट्रं स्वं परिरक्षसि MahāBhā. ii. 5. 112; अग्निरग्निभयादेव भीतैर्निर्वास्यते द्विजैः PañcRā. 1. 7; तत्र रवियोगे रिपुशस्त्राग्निभयम् JaimiUpaSū. iii. 3. 37; राहौ । अग्निभयमनलवर्णे पीडा च हुताशवृत्तीनाम् BṛSaṁ. 5. 53; 5. 57; 53. 61; 53. 102; 95. 40; 96. 6; यस्मिन् देशे वैष्णवेष्ट्या पूजितो मधुसूदनः । दुर्भिक्षरोगाग्निभयं तस्मिन्नास्ति न संशयः VṛHāriSm. 9. 76; यस्येदं लिखितं गेहे सदा तिष्ठति धारितम् । न तस्याग्निभयम् VarāP. 96. 63; ParāS. 28. 42; आग्नेय्यां प्रणते कीले भवत्यग्निभयं महत् SamarāSū. (i).

37. 58; (i). 17. 152; (i). 48. 7; BhaviP. 298B. 4 (i. 205. 17); मूषकोऽग्निभयात्तत्र वेगेनापि पलायित: PadmP. iii. 3. 18; v. 26. 150; GaneP. ii. 57. 23; काष्ठेष्वग्निभयं विद्यात् VāstuVi. 2. 37; पूर्वादिदिक्षु प्रणते (शङ्कौ) धनं चाग्निभयं मृतिम् … निर्दिशेत् ĪśānS'iPa. ii. 26. 86; ii. 35. 35; NāraS. 2(5). 2; विवाले च कुमारस्य प्रभिन्नेऽग्निभयं भवेत् Hastyāyur. 627. 11 (4. 10); सारमेय: … । मांसास्थिभक्ष्याणि च भस्ममध्ये स्याद्गोपयन्नग्निभयं प्रभूतम् S'ārngaPa. 2438; 2490; 3024; S'ilpaRa. i. 4. 34.

अग्निभयकर (agnibhaya-kara) *adj.* indicating or foreboding fear or danger from fire उदय एव गर्गेणापि वर्णस्याग्निभयकरत्वप्रतिपादनात् AdbhuSāg. 17. 2.

अग्निभयकृत् (agnibhaya-kṛt) *adj.* indicating or foreboding fear or danger from fire विनोत्पातेन शशिज: कदाचिन्नोदयं व्रजेत् । अनावृष्ट्यग्निभयकृदनर्थं नृपविग्रहम् NāraS. 2(4). 1.

अग्निभयद (agnibhaya-da) *adj.* indicating or foreboding fear or danger from fire यमसूर्यौ च विज्ञेयं पश्चिमोत्तरशालकम् । राजाग्निभयदं नृ(? नॄ)णां कुलक्षयकरं च यत् MatsyaP. 254. 10.

अग्निभयप्रद (agnibhaya-prada) *adj.* indicating fear or danger from fire इषोर्जमासयो: शस्त्रदुर्भिक्षाग्निभयप्रद: । उदितश्चन्द्रज: श्रेष्ठो रजतस्फटिकोपम: NāraS. 2(4). 15; सर्वग्रस्ताविनेन्दू भौ क्षुद्राग्न्यग्निभयप्रदौ NāraS. 2(8). 10.

अग्निभयादिजात (agnibhayādi-jāta) *adj.* (*gṛhapraveśa*) caused by fear of fire etc. (such a *gṛhapraveśa* is named *dvandva*) अपूर्वसंज्ञ: प्रथमप्रवेशो यात्रावसाने च सुपूर्वसंज्ञ: । द्वन्द्वाह्वयस्त्वग्निभयादिजातस्त्वेवं प्रवेशो(? शा:) त्रिविध: प्रदिष्ट: VasiS. 38. 3.

अग्निभर्जित (agni-bharjita) *adj.* burnt by fire शृणु राजन् पुरावृत्तं सतीदेहेऽग्निभर्जिते । भ्रान्त: शिवस्तु बभ्राम क्वचिद्देशे स्थिरोऽभवत् DevīBhā. vii. 31. 4.

अग्निभव (agni-bhava) *m.* born of Agni (an epithet of Kārttikeya) नारद: प्राह कार्त्तिकेयो हरोद्भव: । गाङ्गेयोऽग्निभवश्चेति विख्यातस्तारकान्तक: BrahmP. 82. 10.

अग्निभवन (agni-bhavana) *n.* (rite performed in) the fire-chamber जपे तथाग्निभवने स्नाने दाने यथोदिते । … व्याख्याने भव्यबुद्धीनां नारायणरतात्मनाम् । शिरसा दधतामाज्ञां कृत्वा पादाभिवन्दनम् । प्राणयात्रां तत: कुर्यात् PauṣkS. 31. 167.

अग्निभवभीतिहृत् (agnibhavabhīti-hṛt) *adj.* removing the fear arising from fire पिण्डम् … भूतग्रहादिचोरारितोयाग्निभवभीतिहृत् । सिंहव्याघ्रगजादिभ्यो रक्षत्येनं सदा धृतम् ĪśānS'iPa. i. 31. 83.

अग्निभसंयुक्त (agnibha-saṁyukta) *adj.* [*f.* -ā] being in conjunction with the constellation Kṛttikā सहस्ये तिष्यकोपेता (v. l. अग्निभसंयुक्ता) … … द्वादशी पावना स्मृता BṛParāSm. 10. 271.

अग्निभा (agnibhā) *f.* blaze of fire चिता । पथिकवृन्दमदीदहदग्निभाभरच्चिता रचिता स्मरबन्धुना VasaViKā. 6. 57.

[1]**अग्निभाग** (agni-bhāga) *m.* section or part (in the direction) presided over by Agni, the South-East region श्रीगृहस्याग्निभागे तु विचित्रं विष्णुमन्दिरम् BrahmāṇḍP. iii. 39. 63; कृत्वा पुन: स्थण्डिलमग्निभागे … जुहोतु ĪśānS'iPa. i. 11. 60; क्षितिपरिधिषडंशे प्राचि धारानगर्यास्त्रिनयनदिशि यद्वा पत्तने चाग्निभागे । कथय गणक तत्र क्षिप्रमक्षांशकान् मे Golā. 258. 26 (13. 28); जुहुयात् खदिराज्यान्नं तन्मन्त्रेण च भक्तित: । अग्निभागे यदि भवेत् पश्चाहात्सुहृदागम: VasiS. 45. 156.

[2]**अग्निभाग** (agni-bhāga) *m.* a fiery portion, a portion comprising fire विनाग्निभागं जलगोल इन्दुर्भृङ्गागमिश्रोऽर्ककरप्रतप्त: । मुक्त्वा स्वशैत्यं न कथं भवेत् SiddhāTaVi. 406. 10.

अग्निभागतस् (agnibhāga-tas) *adv.* with three parts सप्तांशे वाथ पञ्चांशे कुड्ये श्रुत्यग्निभागत: । क्रमाच्छराश्विभागे वा स्थाप्यो योगोऽधिकोऽन्तरे ĪśānS'iPa. ii. 31. 140.

अग्निभागाग्र (agnibhāgāgra) *n.* end-point in the South-East, the South-East point भेदकरेखाया ईशाग्निभागाग्रसंश्लिष्टे वामदक्षिणरेखे आकृष्य … पश्चिमस्यां दिशि … द्वितीयशक्तिं रचयेत् SetuBa. 28. 4.

अग्निभाजन (agni-bhājana) *n.* the receptacle of fire, the seat of fire(?) तेजोवती सभा वह्नेस्तर्कु: पुंस्यग्निभाजनम् KośaKaTa. 1. 469; तर्कुस्तु कर्तके पुंसि कुन्दयन्त्रेऽग्निभाजने KośaKaTa. 2. 3367.

अग्निभाण्ड (agni-bhāṇḍa) *n.* vessel containing fire अग्नीन् अग्निभाण्डमग्निहोत्रोच्छेषणमित्येतान्यनुहरति HirPiMe. xix. 1. 2.

अग्निभार्या (agni-bhāryā) *f.* *Svāhā* the wife of god Agni स्वाहाग्निभार्या Liṅgānu.(He.) 52. 5.

[1]**अग्निभाव** (agnibhāva) *m.* name of a god during the epoch of Svārociṣa Manu उग्र: प्रज्ञोऽग्निभावश्च … एते देवा: स्वारोचिषेऽन्तरे BrahmāṇḍP. i. 36. 53.

[2]**अग्निभाव** (agni-bhāva) *m.* **1A** nature of fire यज्ञे जगद्विज्ञानाख्ये वितते हरिमेधस: । स्रुक्त्वयाज्यतया चोपवक्तृत्वेनाग्निभावत: AhirbuS. 58. 19; (श्री:) अहमग्निभावमुपागता LakṣmīT. 50. 125; तद्धर्मव्यपदेशस्यात्मनि माणवकेऽग्निभावस्येवोपचरितत्वसिद्धे: S'rutaPra. ii. 356. 23 (*on* ii. 3. 17); शस्त्रस्य सर्वात्मनाग्निभावो विवक्षित: Prasā. i. 950. 14; **1B** nature of the god Agni अधिदेवतात्वस्याग्निभावस्य प्राप्ति: BṛĀraUBh. 359. 8 (*on* iii. 1. 3); **2** existence of fire धूमभावेऽग्निभावेन व्याप्तेऽनग्निस्ततश्च्युत: S'lokaVār. 5(4). 122 (385. 2); अग्निभावो धूमस्य व्यापकतयोक्त: NyāyRa. 385. 19 (*on* 5(4). 122); अग्निभावो धूमभावं प्रति व्यापकत्वेन दर्शित: TātpaṬ.(U.) 335. 19 (*on* 5(5). 124); अन्यस्य भावेऽप्यन्यस्योपलब्धिर्नियता दृश्यते यथाग्निभावे धूमस्य BrahmSūBh.(S'aṅ.) 317. 9 (*on* ii. 1. 15); यदा हि धूमभावोऽग्निभावेन व्याप्तो भवति – तदानग्निरस्य भाव: … अधूमे धूमाभाव एव भवति Kāśi. iii. 75. 16 (*on* 5(4). 1. 22); बहलोर्ध्वत्वादिविशिष्टस्याग्निभावनियतभावत्वमभिधीयते PrakaVi. 432. 12.

अग्निभावता (agnibhāva-tā) *f.* existence of fire अन्यत्र यदि नाम स्याद्धूमभावेऽग्निभावता BṛĀraUBhVā. iv. 3. 726.

अग्निभावापत्ति (agnibhāvāpatti) *f.* attainment of the state of fire न समिदादिसामान्यात् लोकस्याग्निभावापत्ति: BrahmSūBh.(S'aṅ.) 697. 12 (*on* iii. 3. 51)

अग्निभावेष्टि (agnibhāveṣṭi) *f.* acceptance of the existence of fire धूमानुमानाभावेऽप्यग्निभावेष्टे: IṣṭaSi. 304. 21.

अग्निभास (agnibhāsa) *m.* name of one of the Amṛtābha gods during the epoch of Cariṣṇu Manu स्वत्रविप्रोऽग्निभासश्च … अमृताभा: ह्येते देवाश्चारिष्णवेऽन्तरे VāyuP. ii. 1. 46.

अग्निभासा (agni-bhāsā) *f.* the plant *Cardiospermum halicacabum* तेजस्विन्यपरा स्यात्कटभी लवणाग्निभासा च AbhidhāMañ. 94. 3; DhanvNi. 61. 20.

अग्निभास्करवर्ण (agnibhāskara-varṇa) *m.* the sounds or letters *r* and *ṣ* denoted by the words *agni* and *bhāskara* अग्निभास्करवर्णेन स्वयं देव उदीर्यते AhirbuS. 55. 50.

अग्निभास्वर (agni-bhāsvara) *adj.* radiant like fire चिन्त्यमव्यक्तपद्मं च हिमहेमाग्निभास्वरम् PāraS. 5. 72.

अग्निभिन्नगात्र (agnibhinna-gātra) *adj.* whose body is scorched by fire शिलाग्निभिन्नगात्रस्य तत्र साध्यादि शल्यकम् HārīS. i. 2. 10.

अग्निभीति (agni-bhīti) *f.* fear of fire प्राग्दक्षिणो यदा कर्णश्चीयमानो बहिर्व्रजेत् । तत्राग्निभीतिरतुला SamarāSū. 48. 48.

अग्निभु (agni-bhu) *n.* [AltGr. III. p. 195] water (produced from fire) [MW., APTE]; gold [APTE].

अग्निभुज् (agni-bhuj) *adj.* consuming the fire चकोरस्येवाग्निभुजो मिष्टान्नं नैव रोचते GaneP. ii. 105. 24.

अग्निभू (agni-bhū) *m.* **1** name of a teacher of Sāmaveda शवा अग्निभुव: काश्यपात् VaṁśBr. 2. 22; **2** name of Skanda or Kārttikeya सेनानीरग्निभूर्गुह: AgniP. 359. 6; प्रकटिततनुरग्निभूरभूच्छरवणत: पुनरुद्भवन्निव S'rīKaC. 23. 21; 23. 28; उग्र: स्वयं गेहवती च चण्डी पुत्रोऽग्निभू: Surath. 1. 13; यद्वीक्षसे शिखिनमग्निभुव: … तद्वन्दामहे हरभुजङ्ग तवैव जन्म SaduktiKa. 243. 10; भाति स सोऽस्मिन् प्रसृते बलौघे … देवानीके यथाग्निभू: VīraBhā. 3. 7; AmaK. 78; AbhidhāRaMā. 1. 19; AbhidhāCin. 209; Vaija. 7. 55; NāmMā. 67; ParaNā. 185; S'abdaRaSaK. 219. 13; *f.* funeral pyre अग्निभूश्चिता ParyāRaMā. 1150; *adj.* produced from fire महाबलेन तेनायं धूतो धूम इवाग्निभू: Surath. 3. 58.

अग्निभूत (agni-bhūta) *adj.* assuming the form of fire मां होत्रायामग्निभूतमिन्धाना: … तिष्ठेयु: GopBr. i. 2. 19; य: … अग्निभूतोऽग्निवर्चसाम् BrahmāṇḍP. ii. 72. 40 = BrahmP. 179. 45 = BhaviP. 235A. 28 (i. 157. 33); PadmP. v. 16. 35; धारयेत्तत्र (हृदि) चैतन्यमग्निभूतं समन्तत: ParaS. 4. 11; *m.* name of Skanda or Kārttikeya नमस्ते कृत्तिकासूनो अग्निभूत नमोऽस्तु ते SkandP. i(1). 31. 83; *n.* the element of fire दग्ध्वाकाशमथो वायुमग्निभूतं तथा दहेत् PadmP. iv. 110. 88.

अग्निभूति (agni-bhūti) *m.* **1 A** name of a man पूजिते च वाक्यस्य टे: प्लो भवति । शोभन: खल्वासि अग्निभूता३इ JaineVyā. 400. 20 (*on* v. 3. 99); 401. 14 (*on* v.3. 1041); परिगणनं किम्? "आगच्छ भो अग्निभूते३" JaineVyā. 401. 16 (*on* v. 3. 104); JaineVyā. 401. 9 (*on* v. 3. 103); 401. 14 (*on* v. 3. 104); प्रश्नान्ते – अगम: ३ पूर्वा३न् ग्रामा३न् अग्निभूता३इ … प्रत्यभिवादे – आयुष्मान् एधि अग्निभूता ३इ KāśiVṛ. *on* P. viii. 2. 107; Pradī. 7. 150B (*on*

P. viii. 2. 107); अग्निभूतिरूपाध्यायं वृद्धं जनकसंनिभम् । जघान BṛKathāK. 15. 5; प्रत्यभिवादे आयुष्मानेधि अग्निभूत३इ SiddhāKau. 612B. 6; **1B** another name of Vahnibhūti अग्निभूतिस्ततः क्रुद्धः सह भ्रात्रा विनिर्गतः PadmP.(Ra.) 109. 46; **1C** name of the first son of Agniśarman and Tilakā अग्निशर्मा-भवद्विप्रस्तद्भार्या तिलका परा । तयोः सप्त सुता जाताः ... अग्निभूतिर्भवेदाद्यः BṛKathāK. 57. 474; **1D** name of a son of Somaśarman and Kāśyapī सोमशर्मप्रिया चासीत्काश्यपी नाम विश्रुता । तन्नन्दनोऽग्निभूतिश्च वायुभूतिरपि क्रमात् BṛKathāK. 126. 183; **1E** name of a Brahmin अत्रान्तरे पुरोद्याने क्षमाकान्तः समागमत् । दुष्कर्मैकक्षदावाग्निरग्निभूतिर्गणेशिता SamarāSaṁ. 2. 229; समागादग्नि-भूत्याख्यो विप्रः श्रीवृषभप्रभुम् SamarāSaṁ. 9. 526; **1F** one of the eleven chief pupils of Mahāvīra गणा नवास्यर्षिसंघा एकादशगणाधिपाः । इन्द्रभूति-रग्निभूतिश्च ... गौतमाः AbhidhāCin. 31; **2** one to whom fire is granted अग्निरस्य भूयादिति । अग्निभूतिः KātanVṛ. iv. 5. 112; BhāṣāVṛ. iii. 3. 174.

अग्निभूसित (agnibhūsita) *m.* name of a tree, *Alstonia scholaris* मदगन्धः सप्तवर्णः शुक्तिपर्णोऽग्निभूसितः PañcTaPra. 13. 24.

अग्निभृष्ट (agni-bhṛṣṭa) *adj.* roasted on fire अग्निभृष्टजयाचूर्णं मधुना निशि दीयते SārṅgaS. ii. 12. 78.

अग्निभेद (agni-bheda) *m.* **A** disease of digestion, slowness of digestion रेवती जज्ञे ... कर्माणि शृणु तस्याः प्रधानतः । ... स्वरवर्णाग्निभेदश्च KāśyaS. 100B. 13; **B** a particular instance of fire धूममेदादेवाग्निभेदानामनु-मानमङ्गीकर्तव्यम् NyāyRa. 389. 9 (*on* 5(4). 133); न च भूतपूर्वेण योगेन प्रवृत्तिः ...प्रतिक्षणमग्निभेदात् SāstrDī. 77. 11 (*on* i. 4. 10); अग्निभेदेन अरणिभेद आवश्यकः BhāṭṭCan. 85. 23 (*on* xv. 2. 32); धिष्ण्यं स्थाने गृहे भे ना दैत्याचार्याग्निभेदयोः AnekāK. 613.

अग्निभेदतस् (agnibheda-tas) *adv.* on account of the division of the (sacrificial) fires नारायणस्त्वं जगतां समुद्भवस्तथा भवानेव चतुर्मुखो महान् । सत्त्वाग्नि(?दि)भेदेन तथाग्निभेदतो युगादिभेदेन च संस्थितस्त्रिधा VarāP. 25. 27.

अग्निभेषजा (agni-bheṣajā) *f.* name of a medicinal plant, *Odina pinnata* or *Gymnema sylvestre* मेषशृङ्गयजशृङ्गी स्याद् बस्तशृङ्ग्यग्निभेषजा AbhidhāMañ. 71. 1.

अग्निभैरव (agni-bhairava) *m.* **i** one of the ten Bhairavas associated with Kiricakraratha (महान्तो भैरवश्रेष्ठाः ख्याता विपुलविक्रमाः) तृतीयश्चाग्नि-भैरवः (एते दशैव विख्याताः) BrahmāṇḍP. iii. 20. 81; **ii** name of a Kṣetra-pāla deity अग्निभैरवक्षेत्रपालाय नमः NityoNi. 142. 10.

अग्निभ्रम (agni-bhrama) *m.* going round the fire (in marriage) न यावदग्निभ्रममेत्युदूढतां नलस्य भैमी NaiṣC. 15. 64.

अग्निभ्राजस् (agní-bhrājas) *adj.* possessing fiery splendour, glittering like fire अग्निभ्राजसो विद्युतो गभस्त्योः ṚV. v. 54. 11.

अग्निभ्रान्ति (agni-bhrānti) *f.* **A** going round the (marriage-)fire इयमिव स एवाग्निभ्रान्तिं करोति पुरा यतः करमपि न कस्तस्यैवोत्कः सकौतुकवीक्षितम् NaiṣC. 19. 20 (comm. अग्निभ्रान्तिं वह्निप्रदक्षिणपरिभ्रमणम्); **B** mistaking (another object) as fire, NaiṣC. 19. 20 (comm. अग्निभ्रान्तिं वह्निविपर्ययज्ञानम्)

अग्निमग्न (agni-magna) *adj.* plunged into the fire (i. e. much afflicted) अवनीपतिः । अग्निमग्न इवानैषीच्चतुर्विंशतिवत्सरीम् PāṇḍaC. 1. 74.

अग्निमच्छ्राद्ध (agnimac-chrāddha) *n.* the Srāddha rite (observed) by one maintaining the sacrificial fires तस्य च कर्मद्वयापर्यात्तत्वात्कथमग्नि-मच्छ्राद्धस्यापि पिण्डपितृयज्ञानन्तर्यम् SmṛtiCan. v. 84. 6.

अग्निमज्ज्ञान (agnimaj-jñāna) *n.* the cognition that one has fire न ह्यग्निमज्ज्ञानानपेक्षमेव धूमवत्ताज्ञानं जन्यते NyāyRa. 455. 17 (*on* 5(7). 20)

अग्निमणि (agni-maṇi) *m.* the sun-stone सूर्यकान्तमणिः इति जटाधरः [SabdaKaDru.]

अग्निमण्डल (agni-maṇḍala) *n.* **A** a mass of fire, a meteor ज्वलच्च निपतत्येतदादित्यादग्निमण्डलम् Rāmā. vi. 31. 6; **B** the orb or circle of fire (mentioned as *ādhāra* (stand or support) for the *arghyapātra*) संचिन्त्य... सोमेऽग्निमण्डलम् (पूजां कर्तुमर्हति साधकः) ParaS. 4. 22; अग्निमण्डलाय ... अर्घ्य-पात्राधाराय नमः ParaśuKS. 2. 5 (77. 20); दक्षिणे शंखसंस्थानं तत्राधारं प्रकल्प-येत् । अग्निमण्डलमाधारं दशतत्त्वसमन्वितम् BṛBrahmaS. iv. 2. 64; अग्निमण्डलाय दशकलात्मने अर्घ्यपात्राधाराय नमः NityoNi. 19. 23; 37. 9; **C** a diagram (circular or triangular) sacred to the deity of fire तन्मध्ये रविसोमाग्निमण्डलानि यथाक्रमं कल्पयित्वा NaraP. 7. 52; SkandP. ii(8). 1. 75; कर्णिकाकेशराण्येव सोम-सूर्याग्निमण्डलम् AgniP. 148. 3; मायातत्त्वं च संपूज्य सोमसूर्याग्निमण्डलैः IśānŚiPa i. 34. 64; i. 38. 11; ध्यात्वा दक्षिणपाणिस्थं त्रिकोणं चाग्निमण्डलम् LakṣmīT. 48. 25; LalitāSaBh. 127. 26 (*on* 171); BālamBha. i. 114. 3 (*on* i. 25); VīraMi.(Pūjā.) 118. 12; 135. 11; **D** place for the god of fire ज्ञात्वाग्निमण्डलं तत्र दिक्षु कुण्डचतुष्टयम्...प्रकल्पयेत् VasiS. 35. 13; SetuBa. 212. 12.

अग्निमण्डलत्व (agnimaṇḍala-tva) *n.* the state of being a diagram representing the god of fire अग्निमण्डलत्वेन विभावितस्य तस्य पश्चिमादिप्रादक्षिण्य-क्रमेण...दशवह्निकलाः संपूज्य NityoNi. 37. 10.

अग्निमण्डलनिर्णय (agnimaṇḍala-nirṇaya) *m.* ascertainment of the diagram sacred to the god of fire तदैतदुक्तलक्षणद्वारेणाग्निमण्डलनिर्णयं कृत्वा प्रतिविधानमाचरणीयम् AdbhuSāg. 393. 20.

अग्निमत् (agni-má(n)t) *adj.* [*f.* -ī] [Debrü. p. 881] **A** put on fire (a cooking pot) इन्द्रासोमा समघशंसमभ्य१घं तपुर्ययस्तु चुरुरग्निमाँ इव AV. viii. 4. 2; (Sāyaṇa अग्निसंयुक्तः अग्नौ क्षिप्तः चरुः इव); **B** (a *mantra*) with the word *agni* in it अग्निमन्त्युपसदां प्रतीकानि भवन्ति GopBr. ii. 2. 8; **C** possessed of Agni अग्नयेऽग्निमत इष्टिं निर्वपेत् JaimiBr. 1. 65; अग्नयेऽग्निमतेऽ-ग्नावभ्युद्धृते SāṅkhāSS. iii. 4. 1; इष्टिः ... कार्या चाग्निमतेऽग्नये MahāBhā. iii. 211. 31; **D** who keeps the sacred fire इयमग्निमतां श्रेष्ठ धर्षितुं वै कृता मतिः MahāBhā. i. *1719. 3; पुरीमावासयामास राजा दशरथस्तदा । तामग्निमद्भिरा-वृताम् Rāmā. i. 5. 23; (नलः) पुण्यकृत्सोमपोऽग्निचित् (v. l. अग्निमान्) MahāBhā. iii. 61. 47; नानिष्ट्वा नवसस्येष्ट्या पशुना चाग्निमान् द्विजः ManuSm. 4. 27; अधीतवेदो जपकृत्पुत्रवानन्नदोऽग्निमान् YājñaSm. 3. 57; पितृयज्ञं विनिर्वर्त्य तर्पणाख्यं तु योऽग्निमान् । ... कुर्याच्छ्राद्धम् MatsyaP. 16. 21; 16. 23; 16. 58; अग्निमाद्ध्या-दग्निमानग्रजो यदि GobhilSm. 1. 69; 2. 168; 3. 35; 3. 66; नैव गच्छेत्...योऽग्निमान LaghvāśvaSm. 1. 69; 2. 1; प्रेतपितृकोऽग्निमान्छ्राद्धाधिकृतः BālaKrī. i. 150. 12 (*on* 1. 225); ii. 173. 16 (*on* 3. 300 (307)); अग्निमान् वैवाहिकेनाग्निना तद्वान् ManuBh. i. 260. 20 (*on* 3. 112); i. 329. 10 (*on* 4. 5); i. 340. 29 (*on* 4. 27); त्वं हि पौलस्त्य विदितो वेदवानग्निमानिति RāmC. 21. 119; येनाग्निमन्तो ब्राह्मणा अग्नि-जीविनश्च पीड्यन्ते ViṣṇuDhaP. ii. 166 (1. 8); KūrmaP. 628. 6 (2. 24); 659. 5 (2. 30); BrahmP. 220. 57; PadmP. v. 9. 88; द्रव्यवान् विद्यावानग्निमानिति NyāyaRaMā. 116. 3 अग्निमान् विद्वांश्चाधिक्रियेत SāstrDī. 467. 20 (*on* vi. 2. 7); तत्रामिषादि पितृसेवितमप्यौपवसथ्येऽहन्यग्निमता न भक्ष्यम् Aparā. 513. 26 (*on* 1. 248); 946. 18 (*on* 3. 55); अग्निमान् कृत्वैव पितृयज्ञं श्राद्धं कुर्यात् SmṛtiCan. v. 34. 9; v. 84. 3; v. 331. 14; अयं च पाकारम्भोऽग्निमता मन्त्रवन्निर्वापपूर्वकः कर्तव्यः CaturCin. iii(1). 1162. 15; निजाग्नियजन्मनः ... कलेवरमग्निमतोऽग्निसादकृत Ragh. 19. 64; अग्निमान् बहुमात्रावानेकः कौटुम्ब आश्रमः AhirbuS. 15. 18; **E** possessing fire, having fire अग्निमान् वायुमान् MahāBh. i. 99. 14 (*on* i. 1. 39); मनोक्षय इति किम् । अग्निमान् JaineVyā. 391. 2 (*on* v. 3. 31); देशोऽग्निमिति धूमस्य कर्तृत्वं भवनं प्रति नानुमीयते NyāyVār. 52. 17 (*on* i. 1. 5); देशो धूमे-नानुमीयते NyāyVār. 52. 17 (*on* i. 1. 5); देशोऽग्निमिति धूमस्य कर्तृत्वं भवनं प्रति SlokaVār. 5(5). 70 (424. 8); 5(4). 26 (354. 3); पर्वतोऽग्निमानिति प्रतिज्ञाय PrakaPañ. 222. 3; अग्निमानयं प्रदेशो धूमवत्त्वात् NyāySā. 8. 12; ĀtmaTaVi. 344. 15; NyāyaRaMā. 70. 3; PramāMī. 24. 20 (*on* i. 1. 29); 46. 19 (*on* i. 2. 16); 52. 27 (*on* ii. 1. 11); पर्वतोऽग्निमानित्येव प्रतिज्ञानात् KhaṇḍanKhā. 605. 2; TarkBhā.(Ke.) 39. 6; 82. 13; तृणादिमणीभावहेतुत्वादग्निमद्भिमम् NyāySiA. 230. 21; NyāyPari. 108. 8; 120. 11; NyāySu.(Ja.) 7B. 3 (*on* i. 1. 1); 20B. 3 (*on* i. 1. 1); Nyāyāmṛ. 627B. 1; 628A. 7; SarvaDaKau. 44. 21; YuktiSneha. 62. 32 (*on* i. 1. 5); GuruCandr. i. 367. 11; TarkSaṁ.(A.) 38. 20; यो यो धूमवान् स सोऽग्निमान् YatīndraDī. 18. 9; SarvaMaSaṁ. 5. 4; 5. 6; SiddhāKau. 150B. 16; AlaṅkāMañ. 170. 13;

अग्निमतानुवर्तिन् (agnimatānuvartin) *adj.* who follows the view that Agni is the highest of all the gods अन्ये सुहोत्रवीतिहोत्रकव्यहोत्रादयः अग्निमतानुवर्तिनः प्रत्यवतिष्ठन्ते SaṅkaVi.(Ā.) 90. 2.

अग्निमत्कर्तृक (agnimatkartṛ-ka) *adj.* (a rite) performed by one who maintains the sacred fires मत्स्यपुराणे अग्निमत्कर्तृकामावास्याश्राद्धप्रयोगे पत्नीनां पृथक्पिण्डा विहिताः CaturCin. iii(1). 92. 20.

अग्निमत्कर्मन् (agnimat-karman) *n.* a rite performed with the sacred fires अग्निमत्कर्माङ्गत्ववशादेव दातुरिष्टिः प्रतीयते GuruCandr. i. 327. 8; i. 324. 11; अग्निमत्कर्मार्थतयैव जयादिविधानात्तेतरकर्मार्थत्वम् BhāṭṭDī. i. 337. 7 (*on* iii. 4. 13); इयमिष्टिः किं वाश्वदानसम्बन्धिनी किंवाग्निमत्कर्माङ्गभूताश्वदानसम्बन्धिनीति BhāṭṭDī. i. 338. 14 (*on* iii. 4. 14); i. 340. 7 (*on* iii. 4. 14); i. 340. 11 (*on* iii. 4. 14)

अग्निमत्क्रतु (agnimat-kratu) *m.* a sacrifice performed with the sacred fires cf. **अग्निमत्कर्मन्**, इष्टेरग्निमत्क्रतुविशेषाङ्गत्वमविरुद्धम् BhāṭṭDī. i. 342. 18 (*on* iii. 4. 16)

अग्निमत्ता (agnimat-tā) *f.* the state of containing fire, possession of fire देशविशेषेऽग्निमत्तयानुमीयते NyāyVār. 52. 20 (*on* i. 1. 5); सर्वेषां धूमवता-मग्निमत्ता विहिता PrakaPañ. 224. 9; TātpaṬ.(Vā.) 180. 18 (*on* i. 1. 5); यदा

दूराद् धूमस्याधारविशेषो न लक्ष्यते तदा धूमोऽग्निमत्तया साध्यते Kāśi. iii. 124. 26 (*on* 5(5). 63); NyāyRa.356. 10 (*on* 5(4). 32); ततश्चानुमितसत्ता न सर्वेषां धूमवतामग्निमत्तावगन्तव्या S'āstrDī. 62. 5 (*on* i. 1. 5); धूमवत्तामात्रमग्निमत्तामात्रव्यतिरेकि KhandanKhā. 670. 26; 651. 7.

अग्निमत्ताज्ञान (agnimattā-jñāna) *n.* cognition of the state of containing fire or of possession of fire अनग्नौ च क्वचिदपि···अग्निमत्ताज्ञानमुत्पद्यते S'āstrDī. 62. 2 (*on* i. 1. 5)

अग्निमत्तानपेक्ष (agnimattānapekṣa) *adj.* [*f.* -ā] independent of the possession of fire अग्निमत्तानपेक्षा तु धूमवत्ता प्रतीयते S'lokaVār.5(7). 20 (455. 3)

अग्निमत्तावगति (agnimattāvagati) *f.* cognition of the state of containing fire अनुमानात् तु सर्वधूमवतामग्निमत्तावगतिः S'āstrDī. 79. 10 (*on* i. 1. 5)

अग्निमत्त्व (agnimat-tva) *n.* **A** the state of possessing the sacred fires निषादस्थपतिं याजयेदिति। निषादस्थपतिं प्रति संदेहः। किमधिकृतानामन्यतम उतान्य एवेति। अन्यतम इति ब्रूमः। स हि समर्थः। विद्वत्त्वादग्निमत्त्वाच्च S'ābaBh. 1386. 9 (*on* vi. 1. 51); क्षेत्रजौरसपुत्रिकापुत्राणामग्निमत्त्वं पार्वणवत्त्वे व्यवस्थापकम् Aparā. 543. 22 (*on* 1. 255); तदनुरोधात् सहत्वापत्तिरिति चेत्, न। अग्निमत्त्वात्, तत्त्यागासंभवाच्च BālaKrī. i. 91. 19 (*on* 1. 96); **B** the state of containing fire, possession of fire cf. **अग्निमत्ता,** एकदेशदर्शनादनुमानमुत्पद्यत इत्येकदेशं दर्शयितुं हेतुवचनं प्रयोक्तव्यम्। यथाग्निमत्त्वे साध्ये धूमवांश्चायमिति PrakaPañ. 222. 23; TātpaṬ.(Vā.) 266. 17 (*on* i. 1. 32); ĀgaPrā. 74. 4; अग्निमत्त्वे साध्ये प्रमेयत्वमनैकान्तिकत्वादहेतुः ĀtmaTaVi. 538. 10; तद्व्यापकमौष्ण्यमिव व्यावर्तमानमग्निमत्त्वम् Kiraṇā. 100. 11; AnuVyā. 27A. 4 (*on* 2. 2); PrakaVi. 566. 9; NyāyKu. 99. 3; यत्र धूमवत्त्वं तत्राग्निमत्त्वम् TarkBhā.(Ke.) 40. 7; NyāySu. (Ja.) 260B. 8 (*on* ii. 1. 2); (अग्निवद्वै दारुपात्रमित्यग्निमता दारुपात्रेण दुह्यमानस्य पयसः)···अग्निमत्त्वस्य वान्यत्रौपचारिकत्वात् यातयामाभावः SaṅkarKāBh. 15. 27 (*on* i. 2. 9)

अग्निमत्त्वज्ञान (agnimattva-jñāna) *n.* cognition of the state of containing fire or of the possession of fire पर्वते धूमवत्त्वदर्शनादग्निमत्त्वज्ञानम् MānaMe. 25. 7.

अग्निमत्त्वनिश्चय (agnimattva-niścaya) *m.* ascertainment or determination of the possession of fire अग्निमत्त्वनिश्चयदशायामपि तत्तद्धेतुविषयबहुतरापरधर्मानवधारणात् धूमं प्रति पर्वतस्य पक्षत्वप्रसङ्गात् KhandanKhā. 730. 14.

अग्निमत्त्वप्रसङ्ग (agnimattva-prasaṅga) *m.* contingency of the possession of fire न ह्यग्निमत्त्वप्रसङ्गोऽस्यभावात् परिह्रियते S'rutaPra. iB. 68. 10 (*on* i. 1. 1)

अग्निमत्त्ववत् (agnimattva-vat) *adv.* like (i. e. signifying) the possession of fire पदार्थैरनुरक्तोऽसौ वाक्यार्थः संप्रतीयते। नात्मना गमयन्त्येनं विना, धूमोऽग्निमत्त्ववत् S'lokaVār. 7. 233 (910. 4)

अग्निमत्त्वविपक्ष (agnimattva-vipakṣa) *m.* the opposite of the possession of fire अग्निमत्तया हि पर्वतो नियम्यमानो योऽग्निमत्त्वविपक्षस्तदभावः, तदभावनियतं च धर्मान्तरं तस्मादेव नियम्यते तस्यैव व्युदासो भवति NyāyRa. 362. 12 (*on* 5(4). 55)

अग्निमत्त्वाभाव (agnimattvābhāva) *m.* **A** non-maintenance of the sacred fire (अनुपनीतस्य) पार्वणश्राद्धादौ त्वग्निमत्त्वाभावादनधिकारः ManuBh. i. 165. 9 (*on* 2. 172); आधानस्य संस्कारापवर्गादग्निमत्त्वाभावान्न कर्मान्तरेष्वधिकारः MayūMāli. 519. 25 (*on* vi. 8. 3); **B** absence of the state of containing fire न चासौ पर्वतवत् साध्यसाधनरूपमाकारद्वयं बिभर्ति येन सम्बन्धं पक्षीकृत्याग्निमत्तया शक्यते साधयितुं, सम्बन्धमात्रस्याग्निमत्त्वाभावात् NyāyRa. 356. 11 (*on* 5(4). 32); स्फुलिङ्गस्याग्निमत्त्वाभावेऽप्यग्नेः स्फुलिङ्गाद् भेदमादायैव जन्यजनकभावः VīraMi. 843. 7 (*on* 3. 67)

अग्निमत्त्वोपलम्भ (agnimattvopalambha) *m.* cognition of the state of containing fire पर्वतोऽग्निमानित्युक्ते किं पर्वत एवाग्निः उत पर्वतोऽग्निमानेवेति। न प्रथमः महानसादीनामप्यग्निमत्त्वोपलम्भात् TārkiRa. 290. 16.

अग्निमत्प्रतीति (agnimat-pratīti) *f.* cognition of what contains fire यदन्वयव्यतिरेकि तदनुमानम्, यथा धूमविशेषदर्शनमग्निमत्प्रतीतौ NyāyVār. 261. 19 (*on* ii. 1. 46)

अग्निमत्प्रेतश्राद्ध (agnimatpreta-śrāddha) *n.* obsequial rite for a dead person who used to maintain the sacred fires अग्निमत्प्रेतश्राद्धे विशेषमाह कात्यायनः CaturCin. iii(1). 295. 15.

अग्निमथ् (agni-math) *adj.* who is churning out fire, PrakriKau. i. 262. 5; अग्निं मन्थतीत्यग्निमत् SiddhāKau. 96B. 2; *m.* the *mantra* used in this (i. e. churning) operation on the Araṇi itself [APTE]

अग्निमथन (agni-mathana) *n.* **A** churning of fire अग्निमथनादीनां तु दक्षिणविहारे प्राप्त्यभावात् BhāṭṭDī. ii. 344. 24 (*on* vii. 1. 3); **B** *m.* name of a tree, *Premna spinosa* अग्निमन्थोऽग्निमथनस्तर्कारी विजयन्तिका DhanvNi. 27. 17; RājNī. 27.

अग्निमदन (agni-madana) *m.* fire of passion जज्वाल चाग्निमदनः MahāBhā. iv. App. 1. 12(25)

अग्निमदुक्थ्य (agnimad-ukthya) *m.* the Ukthya sacrifice characterised by the piling up of the fire-altar श्रीष्टोमाः···अग्निमदुक्थ्या वा MānS'S. 201. 10.

अग्निमद्दर्शश्राद्ध (agnimad-darśaśrāddha) *n.* the *śrāddha* rite to be performed by an Āhitāgni on the new-moon day तदग्निमद्दर्शश्राद्धविषयम् SmṛtiCan. v. 408. 16; CaturCin. iii(1). 1056. 16.

अग्निमद्देश (agnimad-deśa) *m.* area consisting of fire अग्निमद्देशे भवने कर्ता भवन् धूमोऽग्निमतो देशस्य संयोगी भवति Kāśi. iii. 127. 13 (*on* 5(5). 70)

अग्निमद्भाव (agnimad-bhāva) *m.* the state of possessing fire पर्वतस्याग्निमद्भावं वदन्त्यत्रापि S'ivaP. vi. 16. 21 (491B. 8)

अग्निमद्विशेष (agnimad-viśeṣa) *adj.* a specific one among those possessing fire न ह्यग्निमद्विशेषेण पर्वतादिनान्वितो धूमो दृष्टः Kāśi. iii. 25. 25 (*on* 5(4). 27)

अग्निमध्य (agni-madhya) *m.* midst of fire अग्निमध्यं प्रविष्टं तं लुब्धो दृष्ट्वाथ पक्षिणम्। चिन्तयामास MahāBhā. xii. 142. 42; आदावेवाग्निमध्यात्तु मैत्रेयी ब्रह्मनिर्मिता MahāBhā. xiv. App. 1. 4(1784); विमानमतुलप्रभम्।···अग्निमध्यात समुत्थितम् JayāS. 1. 124; VāmaP. 17. 69; देवाः ··· अग्निमध्ये ··· तुष्टुवुस्ताम् VṛGautaSm. 576. 22(10); विनिवेद्य निधायान्ये बलिभूमेर्बहिर्द्विज। योक्तव्यमग्निमध्ये तु PauṣkS. 26. 13; PāraS. 7. 143; अग्निमध्ये···देवमावाह्य (जुहुयात्) ParaS. 8. 30; अग्निमध्ये रवौ चन्द्रे···तत्तत्त्वं किल मुक्तये YaśasCam. ii. 393. 4; मरीचिकाग्निमध्ये तु सविता द्विपदस्थितः AgniP. 105. 10; अग्निमध्ये त्र्यहं चैव तपश्चर्यमिकारयत् KathāSaSāg. viii. 3. 120; शत्रुजलाग्निमध्ये···सुप्तं प्रमत्तम्···रक्षन्ति पुण्यानि पुराकृतानि SimhāDvā. 32. 18; प्रधानदेवतां अङ्गदेवताश्च गन्धपुष्पादिभिः अग्निमध्ये पूजयेत् NityoNi. 132. 10.

अग्निमध्यगत (agnimadhya-gata) *adj.* residing in fire संतर्पयेद्विप्र अग्निमध्यगतं प्रभुम् JayāS. 15. 2; त्वमग्निमध्यगतार्चनम्। यथाविधि समाचक्ष्व PāraS. 26. 1.

अग्निमध्यतस् (agnimadhya-tas) *adv.* **A** from the middle of the fire दद्यादद्याहुतित्रयम्। मध्येऽग्नि मन्त्रनाथस्य मध्याद्वाह्येऽग्निमध्यतः JayāS. 23. 47; ततः सांसारिकानर्थान् सर्वान् भक्तजनस्य च। मन्त्रात्मा सुप्रसन्नस्तु निर्दहत्यग्निमध्यतः PauṣkS. 4. 207; **B** out of the fire पतितं चार्धदग्धं तमाकृष्यैवाग्निमध्यतः KathāSaSāg. vii. 3. 67.

अग्निमध्यस्थ (agnimadhya-stha) *adj.* residing in the midst of fire शवाः श्यामा विकसद्दन्तपङ्क्तयः। हसन्तीवाग्निमध्यस्थाः MārkP. 8. 113; अहमेवाग्निमध्यस्थो हविर्गृह्णामि नित्यशः SkandP. i(2). 30. 24.

अग्निमध्यस्थकाय (agnimadhyastha-kāya) *m.* a body in the midst of fire अग्निमध्यस्थकायस्यैवं व्यवस्थितिः DevīBhāP. vii. 24. 20.

अग्निमध्योद्भव (agnimadhyodbhava) *adj.* [*f.* -ā] born in the midst of fire अग्निमध्योद्भवाम् ··· भुञ्जते कपिलां ये तु शूद्रा लोभेन मोहिताः MahāBhā. xiv. App. 4 (1732); VṛGautaSm. 567. 14(9).

अग्निमन् (agniman) *m.* [DEBRU. p. 357] KāvyālaṅSū. v. 2. 56; Cappeller's Ed. अग्निमादिष्विमनिज्मृग्यः w. r. for मुग्धिमादिष्विमनिज्मृग्यः.

अग्निमन्त्र (agni-mantra) *m.* prayer addressed to Agni समस्तान् (अग्नीन्) ···। जुहुयादग्निमन्त्रेण राजवृक्षकदारुभिः ArthS'ā. iii. 220. 3 (14. 1); सप्तत्यग्निमन्त्रेण चूतसमिद्भिरिदं सार्ध्यैं ··· होमयेत् HārīS. ii. 7. 4; पुरोधाः ··· होमं कुर्यादग्निमन्त्रैः MatsyaP. 231. 10; BhaviP. 202B. 25 (i. 136. 54); सौम्योऽपि स्यादग्निमन्त्रः फडन्तः ĪśānS'iPa. i. 4. 3; ParaśuKS. 9. 17 (250. 5)

अग्निमन्त्रतस् (agnimantra-tas) *adv.* with a prayer addressed to Agni जुहुयादग्निमन्त्रतः VasiS. 45. 157.

अग्निमन्त्रपूतात्मन् (agnimantrapūtātman) *adj.* who is purified by fire and prayers तेनाग्निमन्त्रपूतात्मा क्षत्रियो ब्राह्मणो भवेत् S'ivaP. 430A. 10 (v. 21. 15)

अग्निमन्थ (agni-mantha) *m.* fire produced by friction शलपरिचार्य्यं परिचित्याग्निमन्थेन पचेत् MānS'S. 107. 5.

अग्निमन्थ (agnimantha) *m.* **1** *Clerodendrum phlomoides* पाटलिं चाग्निमन्थं च बिल्वं श्योनाकमेव च CaraS. i. 2. 9 (1922 Ed.); i. 4. 38 (1922 Ed.); अग्निमन्थबिल्वस्योनाक° ··· °माषाणाम् ··· यथालाभमौषधानां कषायं कारयेत् CaraS. vi. 3. 267 (1941 Ed.); BhelaS. 36. 9 (1. 22); HārīS. iii. 2. 61; अग्निमन्थः कुरवकः···एतेन परिषिक्तस्य तैलमभ्यञ्जनं शृणु KāśyaS. 104B. 29; °तिलपर्णिकाग्नि-

मन्थ॰ ॰प्रभृतीनाम् बीजग्रहणम् KāmSū. 238.2 (4.1); शीते शमयन्त्य॰ चिरात्स्योनाकः साग्निमन्थश्च AṣṭāSaṁ. i. 88.23 (1.15); (कारयेत् ...स्वेदाभ्यङ्गान्) मातुलुङ्गाग्निमन्थेन AṣṭāHṛ. iv. 17.29; vi. 20.16; महौषधवराग्निमन्थबृहतीद्वयैर॰ ण्डकैः ... महातुरम् ... उपाचरेत् KalyāKā. 8.39; 9.43; बीजपूरकमूलानि अग्नि- मन्थस्तथैव च ... प्रलेपनमिदं श्रेष्ठम् SiddhYo. 1.198; बिल्वाग्निमन्थश्योनाकका- श्मर्यः ... ज्वराविपाकपार्श्वार्तिकाशनुत् AgniP. 284.3; श्रीपर्णमग्निमन्थः स्यात् AgniP. 362.35; भूशर्कराग्निमन्थः...एतैः समैः कृतश्चूर्णः...पिण्डो गजानां मुखवर्धनः Mānaso. iv. 3.445; S'ārṅgaS. ii. 9.102; ii. 2.128; पथ्याग्निमन्थनिर्गुण्डीव्यूषणं टङ्कणं विषम् (मर्दयेत्) RasRaSa. 21.153; अग्निमन्थम् ।...क्षीरेण घृष्टम्...अनिला- मयहारि RaseCin. 9.120 (167.13); अग्निमन्थः श्वयथुहृद्रीर्योष्णकफवातनुत् Mada- PāNi. 3.48; बिल्वाग्निमन्थश्रीपर्णीवरुणकपाटलीनां मूलानि समाहृत्य ... विपाचयेत् Hastyāyur. 59.8 (1.9); 265.17 (2.49); अग्निमन्थो जयः स स्याच्छीपर्णी गणिकारिका BhāvPra.(Bhā.) 4(4).23; AmaK. 780; DhanvNi. 302.2; 302.4; RājNi. 302.11; AnekāSaṁ. 3.219; NighS'e. 1973; BhāvPraNi. 48.23; **2** *Premna spinosa, Premna integrifolia* दन्त्यमृताञ्जनरजनीसुवर्णपुष्पाग्निमन्थाश्च BṛSaṁ. 44.9; अग्निमन्थशिरीषाणां न्यग्रोधाश्वत्थयोरपि । पत्रपूर्णैः ... पूजयेत् Viṣṇu- DhaP. ii. 96.4; ii. 96.6; वरुणायाग्निमन्थं तु ... दद्यात् BhaviP. 105B.4 (i. 57.17); ये च कण्टकिनो वृक्षाः...खदिराश्मन्तशाकाग्निमन्थस्योनाकबब्बुलाः S'ukra- Nī. 4(4).58; AnekāSaṁ. 3.18; [the prayer used in producing the sacrificial fire by friction, Apte]

अग्निमन्थक (agnimantha-ka) *m.* the plant *Premna spinosa* (=*Araṇi*) बकपुष्पोऽग्निमन्थकः S'ārṅgaS. ii. 2.203; अश्मरीकाग्निमन्थकौ TantrRā. 35.95; अरणिर्नाग्निमन्थकः KośaKaTa. i. 3571; Vis'vaLoK. 257.25.

अग्निमन्थकषाय (agnimantha-kaṣāya) *m.* decoction of *Clerodendrum plomoides* plant (पाययेत्) वसामेहिनमग्निमन्थकषायम् SuśruS. iv. 11.9; अग्नि- मन्थकषायं तु वसामेहे प्रयोजयेत् SiddhYo. 35.13.

अग्निमन्थगृह (agnimantha-gṛha) *m.* the chamber for production of fire with friction अग्निमन्थगृहाद्भूमं कृत्वा ViṣṇuDhaP. ii. 96.8.

अग्निमन्थन (agni-manthana) *adj.* which produces fire by friction अग्निमन्थनौ बाहू तस्कराभ्यामुपमिमीते Nir. 3.14 (67.5)

अग्निमन्थन (agni-manthana) *n.* productiou of fire by friction वैराजं त्वग्निमन्थने ĀśvaS'S. I. ii. 14.16; I. ii. 17.13; KātyS'S. v. 4.33; नाग्निमन्थनादीनामाम्नानमनर्थकम् S'ābaBh. 1539.2 (*on* vii. 1.21); 2146.22 (*on* xi. 2.29); GītāBh.(S'aṅ.) 550.17 (*on* 18.66); NyāyMāVi. 385.11 (*on* vii. 3.7); BhāṭṭDī. ii. 345.10 (*on* vii. 1.3)

अग्निमन्थन (agni-manthana) *m.* the plant *Premna spinosa* द्वितीय- श्चाग्निमन्थनः DhanvNi. 27.18. cf. **अग्निमन्थ.**

अग्निमन्थनकाष्ठ (agnimanthana-kāṣṭha) *n.* the wood for the churn- ing up of fire अरणिः अग्निमन्थनकाष्ठम् Liṅgānu.(Vā.) 18.14(c)

अग्निमन्थनपूर्वक (agnimanthanapūrva-ka) *adj.* [*f.* -ā] preceded by the churning up of the fire एवं यथोक्तविधिना अग्निमन्थनपूर्वकाम्(? ॰पूर्वि- काम्) । महाशान्ति प्रयुञ्जीत AVPari. lxviii. 5.28.

अग्निमन्थनिष्काथ (agnimantha-niṣkvātha) *m.* decoction of *Clero- dendrum phlomoides* अग्निमन्थनिष्काथेन घृतमण्डं विपाचयेत् Hastyāyur. 100.13 (1.14)

अग्निमन्थनीय (agnimanthan-īya) *adj.* [*f.* -ā] (verses) to be employed at the churning up of the fire द्वादशाग्निमन्थनीया अन्वाह Kauṣī- Br. 8.1 (34.16); प्रातर्वैश्वदेव्यां प्रेषितोऽग्निमन्थनीया अन्वाह ĀśvaS'S. I. ii. 16.1; अग्निमन्थनीयाश्चासन्नेषु हविःषु S'āṅkhāS'S. iii. 13.15; v. 7.5; v. 15.4; यथा सामिधेन्यस्तथा...अग्निमन्थनीयाः MānS'S. 132.2.

अग्निमन्थमूल (agnimantha-mūla) *n.* root of *Clerodendrum phlo- moides* बीजकसाराग्निमन्थमूलं निष्क्वाथ्य SuśruS. iv. 27.12.

अग्निमन्थशिखर (agnimantha-śikhara) *n.* top of the tree *Premna spinosa* स वातसूनुः...मेजेऽग्निमन्थशिखरादथ शिंशपायाः स्कन्धान्तरम् RāmC. 19.53.

अग्निमन्था (agni-manthā) *f.* the plant *Premna spinosa* अग्निमन्था हविर्मन्था वारणिः S'abdaRa.(Vā.) 1053.

अग्निमन्द (agni-manda) *m.* the plant *Premna spinosa* अग्निमन्दो वैजयन्तो न्यवकारी ṢaḍrasaNi. 16.12. cf. **अग्निमन्थ.**

अग्निमन्दता (agnimanda-tā) *f.* dullness of digestive fire, dyspepsia ॰स्रोतोरोधाग्निमन्दताः (भवेदहितनिद्रया) AṣṭāSaṁ. i. 58.21 (1.9); शिरोरुक्॰ ... ॰अग्निमन्दताः (भवेदहितनिद्रया) AṣṭāHṛ. i. 7.61; SiddhYo. 1.253; HārīS. i. 23.52.

अग्निमन्दिर (agni-mandira) *n.* fire-chamber or fire-sanctuary (पवित्रेण) वेष्टयेदग्निमन्दिरम् ParāS. 12.270; SkandP. v(3). 33.35; जुहोति च त्रिकालं यो न त्यजेदग्निमन्दिरम् । स चाग्निहोत्री भवति PadmP. ii. 50.16.

अग्निमन्मात्र (agniman-mātra) *n.* having fire only सर्वोपाधिपरित्यागे- नाग्निमन्मात्रेण धूमवत्त्वं प्रतिबद्धमवगतम् Kāśi. iii. 35.24 (*on* 5(4).49)

अग्निमय (agni-maya) *adj.* [*f.* -ī] fiery, full of fire, made of fire ते देवाः प्रतिबुध्याग्निमयीः पुरस्त्रिपुरं पर्यास्यन्त AitBr. 7.1 (185); सः ... अपश्यत् ... अर्कानग्निमयान् S'atBr. X. v. 3.11; चन्द्रार्काग्निमयं बिम्बं रविमण्डलसंनिभम् JayāS. 33.38; शुक्लमग्निमयं स्थानम् BrahmāṇḍP. i. 24.93; तामेव मायाम् ... अग्निमयीम् MatsyaP. 175.69 = PadmP. v. 38.119; अग्नि- मयानिव जनितहृदयदाहान् ... कवलानगृह्णात् HarṣaC. 221.9; चन्द्रोऽम्बुमयोऽधःस्थो यदग्निमयभास्करस्य मासान्ते । छादयति BrāhmSphuSi. 21.45; चन्दनं चन्द्रिका ... । सेयमग्निमयी सृष्टिर्मयि शीता परान्प्रति KāvyāDa. 2.305; धूमेन व्यापितो देशो भवेदग्निमयोऽखिलः S'ivDṛ. 5.48; दिशति विषमं स्मृत्या तापं किमग्निमयीव सा CaturSaṁ. 3.7; अग्निर्धारयते लोकान् लोका अग्निमयाः स्मृताः ĪśānS'iPa. ii. 26.57; TantrSa. 1.17; द्वितीयोऽग्निमयो बाणः AdhyāRā. i. 5.8; S'rīKaC. 5.46; प्रेताशनः ... पेशीमग्निमयीं निगीर्य SūktiMu. 94.7 = S'ārṅgaPa. 4077; VetāPañ.(S'i.) 55.4; इति पर्यणंस्त जगदग्निमयम् S'ivLī. 17.70.

अग्निमयात्मन् (agnimayātman) *adj.* fiery, made of fire बाणेनाग्नि- मयात्मना रचयितुं नामावशेषान्द्विषः S'rīKaC. 20.60.

अग्निमयालाप (agnimayālāpa) *m.* fiery speech (राक्षसः) असौ ... अग्निमयालापवृत्तिः...दुरक्षरेण वचसा क्षितिपालमब्रवीत् UdaySuKa. 81.16.

अग्निमयालोक (agnimayāloka) *m.* fiery sight (राक्षसः) असौ ... अग्निमयालोकपद्धतिः...दुरक्षरेण वचसा क्षितिपालमब्रवीत् UdaySuKa. 81.17.

अग्निमयास्त्र (agnimayāstra) *n.* fiery missile (राक्षसः) असौ ... अग्नि- मयास्त्रसंभृतिः...दुरक्षरेण वचसा क्षितिपालमब्रवीत् UdaySuKa. 81.16.

अग्निमरण (agni-maraṇa) *n.* death by fire भृग्वग्निमरणे चैव देशान्तर- मृते तथा ।...सद्यःशौचं विधीयते ParāSm. 3.10.

अग्निमाठर (agni-māṭhara) *m.* name of a pupil of Bāṣkali or Bāṣkala चतस्रः संहिताः कृत्वा बाष्कलिः...। शिष्यानध्यापयामास...शाखां द्वितीया- मग्निमाठरम् VāyuP. i. 60.26; बाष्कलः...। शिष्यानध्यापयामास...शाखां द्वितीया- मग्निमात(? ठ)रम् BrahmāṇḍP. i. 34.27.

अग्निमाणव (agni-māṇava) *m.* name of a chief of Agnikumāras इन्द्रावग्निकुमाराणामग्निशिखाग्निमाणवौ (समुपाययतुः) TriṣaS'aPuC. i. 2.462; ii. 2.393; ii. 3.512; iii. 1.174; MalliC. 4.132.

अग्निमात्र (agni-mātra) *n.* **A** mere fire, fire only लोकेऽपि तृणधूम- दर्शनात्तृणाग्निरेवानुमीयते नाग्निमात्रम् TantrVā. 49.4 (*on* i. 2.30); अग्निमात्रं वा स्यात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 131.14 (*on* i. 2.24); धूमेनाग्निमात्रेऽनुमिते किमिन्ध- नोऽयमग्निरिति विमर्शे NyāyMañ. i. 120.11; अग्निमात्रात् पवनमात्राद्वा धूमकम्पौ स्याताम् NyāyKuA. ii(2). 49.1; **B** fire alone धर्मिद्वयानवच्छिन्नपक्षेऽग्नि- मात्रस्य साध्यतायां सिद्धसाध्यता TātpaṬ.(U.) 307.21 (*on* 5(5).10); 314.16 (*on* 5(5).39); ऋषयः...नैमिषारण्यवासिनः...अग्निमात्रमुपादाय...जग्मुर्गौतमीं प्रति BrahmP. 116.12; VidhiRa. 2(10.12); MīmāKau. ii. 197.2 (*on* iii. 1.20)

अग्निमात्रता (agnimātra-tā) *f.* the state of being mere digestive fire पाकाधिक्यं त्वग्निमात्रतया प्रबलीभूतस्य युक्तम् NayaVi. 92.9 (*on* i. 1.5)

अग्निमात्रपक्षीकार (agnimātra-pakṣīkāra) *m.* making fire alone the minor term अग्निमात्रपक्षीकारे तु नेदमुपयुज्यते NyāySu.(Ja.) 488B.10 (*on* iii. 2.1)

अग्निमात्रलाभ (agnimātra-lābha) *m.* obtainment (i. e. knowledge) of fire only पाकेनाग्निमात्रलाभेऽपि निर्मन्थनजन्याग्निर्नियमेन न लभ्यते Mayū- Māli. 78.1 (*on* i. 4.10)

अग्निमात्रविषय (agnimātra-viṣaya) *adj.* concerning fire only तस्मा- दग्निमात्रविषयमेव...प्रयोगमाश्रित्य जातिनिमित्तत्वपक्षप्रवृत्तिर्वाच्या MayūMāli. 78.12 (*on* i. 4.10)

अग्निमात्रशेषता (agnimātraśeṣa-tā) *f.* the state of being subsidiary to fire alone आधानस्य त्वग्निमात्रशेषतया क्रतुशेषत्वमेव नास्ति MayūMāli. 301.17 (*on* iii. 6.5)

अग्निमात्रसंयोग (agnimātra-saṁyoga) *m.* contact with fire only अनाद्यमग्निमात्रसंयोगात् पिण्डीभूतम्...सद्यः प्रसूताया गोः क्षीरं पीयूषशब्देनोच्यते ManuBh. i. 420.22 (*on* 5.6)

अग्निमात्रसंस्कारार्थत्व (agnimātrasaṁskārārtha-tva) *n.* the state of being for the sake of consecration of fire alone (i. e. of producing some unseen effect in the fire alone) वार्त्तिके अपचयस्य अग्निमात्रसंस्कारार्थत्व- मभ्युपगम्य उभयत्र विशेषणाविवक्षेत्युक्तम् MīmāKau. ii. 185.11 (*on* iii. 1.14)

अग्निमात्राङ्गभूत (agnimātrāṅgabhūta) *adj.* which has become a

subsidiary to the fire only आधानस्याग्निमात्राङ्गभूतस्य ···अनावृत्तिरेव BhāṭṭDī. iv. 174. 13 (*on* xi. 3. 2)

अग्निमात्रानुवाद (agnimātrānuvāda) *m.* restatement of fire only (i. e. in general) नाग्निमात्रानुवादेन (उत्तरवेदेर्विधिः) गार्हपत्यादावपि उत्तरवेद्यापत्तेः GuruCandr. i. 452. 21.

अग्निमात्रार्थ (agnimātrārtha) *adj.* **i** which is for the sake of (i. e. subsidiary to) fire alone किमाधानं प्रकृत्यर्थमग्निमात्रार्थमेव वा S'āstrDī. 301. 13 (*on* iii. 6. 5); **ii** which is for the sake of fire only (relating to the principal and subsidiary rites alike) अङ्गप्रधानसाधारण्येनाग्निमात्रार्थो योगः न तु प्रधानार्थो योऽग्निस्तन्मात्रार्थः MayūMāli. 823. 1 (*on* xi. 3. 9)

अग्निमात्रार्थत्व (agnimātrārtha-tva) *n.* the state of being meant for (or subsidiary to) fire alone न तावत्पवमानेष्ट्यादिकं प्रकृतावङ्गं, अग्निमात्रार्थत्वस्य स्थापितत्वात् BhāṭṭDī. ii. 25. 11 (*on* iii. 6. 6); ii. 78. 15 (*on* iii. 8. 21)

अग्निमानव (agni-mānava) *m.* name of one of the eight Indras of the northern quarter अष्टानामौदीच्येन्द्राणां वेणुदालिहरिस्सहाग्निमानवविशिष्टजलप्रभामितवाहनप्रभञ्जनमहाघोषाख्यानां ये लोकपालाः SthānṬ. 205A. 10.

अग्निमानविद् (agnimāna-vid) *adj.* knowing the measurement (i. e. proportion or quantity) of fire लोहपात्रे पचेद्यन्त्रे हंसपाकेऽग्निमानवित् Rasā. 9. 12; शरावसंपुटान्तस्थं करीषेष्वग्निमानवित् । पचेच्चुल्ल्यां द्वियामं वा रसम् RasRaSa. 9. 43.

अग्निमान्द्य (agni-māndya) *n.* slackness or weakness of the digestive power, dyspepsia, indigestion निहन्ति सान्निपातिकज्वराग्निमान्द्यं दशाङ्गः HārīS. iii. 2. 117; iii. 2. 199; iii. 9. 21; मुखे विरसमग्निमान्द्यम् ··· व्यपोहति ··· वमनम् KalyāKā. 8. 35; 10. 6; 12. 30; क्वाथं पिबेन्मिश्रितपिप्पलीकम् । जीर्णज्वरारोचककासशूलश्वासाग्निमान्द्यार्दितपीनसेषु SiddhYo. 1. 205; 5. 39; 5. 46; 11. 33; नाग्निमान्द्यं नैव शूलम्···पाना(? नी)यस्यास्य सेवनात् SkandP. iv. 24. 77; हिक्कायामग्निमान्द्ये च श्वासे चैतत्प्रशस्यते Mānaso. i. 19, 209; बलमांसकृतक्षैण्यमग्निमान्द्याद्युपद्रवैः। कलाशेषेण शशिना तद्वपुः साम्यमाययौ RājTa.(Ka.) 7. 702; मेढ्रे दाहोऽग्निमान्द्यं च···रसाजीर्णे तु लक्षयेत् Rasā. 18. 139; आमयोऽग्निमान्द्यम् ManvaVi. 281. 17 (*on* 3. 7); 1368. 13 (*on* 11. 51); अग्निमान्द्ये ग्रहण्यां च तथा देयोऽतिसारिणि RasRaSa. 12. 66; चिन्तामणेः। ··· रसो देयो मृतकल्पे गदातुरे । ··· अग्निमान्द्ये ग्रहण्यां च RaseCin. 9. 21 (118. 1); 9. 37 (125. 13); 9. 145 (179. 13); (मधुररसः) सोऽतियुक्तो ज्वरश्वासगलगण्डार्बुदक्रिमीन् । स्थौल्याग्निमान्द्यमेहांश्च कुर्यात् BhāvPra.(Bhā.) 6(1). 178; मान्द्यम् अग्निमान्द्यम् BhojanKu. 60. 5; 145. 8; अग्निमान्द्यमुदरे···आदिशती जरा विशति चेत् Rāmāṣṭa. 36; (मनःशिला) अग्निमान्द्यं प्रशमयेत्कोष्ठरोगनिबर्हिणी RasPraSu. 6. 20; 7. 15.

अग्निमान्द्यक (agnimāndya-ka) *n.* loss or decrease of digestive power cf. **अग्निमान्द्य,** किंचिच्चाम्लं भवेत्क्षारं प्रशस्तमग्निमान्द्यके HārīS. i. 16. 11; ii. 1. 19; रक्तिकाद्वितयं देयम् ··· ग्रहण्यामग्निमान्द्यके RaseCin. 9. 308 (249. 15)

अग्निमान्द्यकर (agnimāndya-kara) *adj.* causing loss of digestive power, causing indigestion or dyspepsia असिशिम्बेश्च फलकम्···। अग्निमान्द्यकरम् BhojanKu. 109. 9.

अग्निमान्द्यकर (agnimāndya-kara) *m.* *Zizyphus jujuba* कर्कन्धुर्बालाम्लः क्रेदी मधुरोऽग्निमान्द्यकरः AbhidhāMañ. 196. 6.

अग्निमान्द्यता (agnimāndya-tā) *f.* loss or weakness of digestive power ज्वरोऽजीर्णं तथा छर्दिभ्रममोहाग्निमान्द्यताः HārīS. ii. 1. 10.

अग्निमान्द्यनिवृत्ति (agnimāndya-nivṛtti) *f.* removal or cure of dyspepsia or slackness of digestion अपथ्यसेवानिवृत्तेरग्निमान्द्यनिवृत्तिः NītiMā. 12. 6.

अग्निमान्द्यभय (agnimāndya-bhaya) *n.* fear of loss of degestive power, fear of loss of appetite or indigestion अग्नीश्वरस्य भक्तानाम्···। अग्निमान्द्यभयं नैव SkandP. iv. 11. 158 = S'ivaP. iii. 15. 55 (314B. 5)

अग्निमान्द्ययुक्त (agnimāndya-yukta) *adj.* accompanied by loss of digestive power भूनिम्ब° ··· °कषायः । ··· °अग्निमान्द्ययुक्तमथ ज्वरमाशु हन्ति HārīS. iii. 2. 118.

अग्निमान्द्यहर (agnimāndya-hara) *adj.* [*f.* -ī or -ā] removing (i. e. curing) the decrease of digestive power, curing indigestion मिश्रेया तद्गुणा प्रोक्ता···। अग्निमान्द्यहरी BhāvPra.(Bhā.) 6(2). 93; द्रोणपुष्पी ···। अग्निमान्द्यहरा BhojanKu. 73. 11.

अग्निमान्द्याभिभूत (agnimāndyābhibhūta) *adj.* affected by or suffering from dyspepsia or indigestion वस्त्रभोज्यापहर्तारौ तथा नग्नबुभुक्षितौ। अग्निमान्द्याभिभूतश्च तथा भवति दुर्मतिः ViṣṇuDhaP. iii. 253. 15.

अग्निमान्द्यार्णव (agnimāndyārṇava) *m.* ocean of dyspepsia or indigestion प्रसह्य वडवानलाग्निधमिदं च चूर्णं जवाद्विशोषयति सर्वतः प्रबलमग्निमान्द्यार्णवम् (वसन्तकुसुमाकरः) Jīvān. 402. 4.

अग्निमारुत (agnimāruta) *m.* [w. r. for *āgnimāruta*] name of Agastya मैत्रावरुण आग्नेय अग्निमारुत इत्यपि । अगस्त्ये S'abdaRa.(Su.) 2. 24.

अग्निमारुतकल्प (agnimāruta-kalpa) *adj.* like fire and wind रामाद्विशिष्टः कोऽन्योऽस्ति कश्चित्सौमित्रिणा समः । अग्निमारुतकल्पौ तौ भ्रातरौ तव संश्रयौ Rāmā. v. 37. 52.

अग्निमारुततुल्य (agnimāruta-tulya) *adj.* like (the coming together of) fire and wind अग्निमारुततुल्यस्य संसर्गस्यानिलासृजोः । हेतुलक्षणभैषज्यान्यथास्मै गुरुरब्रवीत् CaraS. vi. 29. 4 (1941 Ed.)

अग्निमारुतपरीत (agnimāruta-parīta) *adj.* affected (*lit.* surrounded) by bile and wind ततस्तानि प्रजाशरीराणि ··· अग्निमारुतपरीतानि प्राग्व्याधिभिर्ज्वरादिभिराक्रान्तानि CaraS. iii. 3. 24 (1941 Ed.)

अग्निमारुतवृद्धि (agnimāruta-vṛddhi) *f.* increase or intensity of bile and wind लङ्घनेन ह्यग्निमारुतवृद्धया वातातपपरीतमिवाल्पमुदकमल्पो दोषः प्रशोषमापद्यते CaraS. iii. 3. 44 (1941 Ed.)

अग्निमारुतसंयोग (agnimāruta-saṁyoga) *m.* union of fire and wind आकाशादभवद्वारि सलिलादग्निमारुतौ । अग्निमारुतसंयोगात्ततः समभवन्मही MahāBhā. xii. 175. 14; नूनमात्मनि कार्शानवमात्ममसमर्थं समर्थयता त्रिभुवनाभोगभङ्गनिमित्तमग्निमारुतसंयोग इति सामीरणमासूत्रितं राक्षसराजेन BālRā. 9. 31(6)

अग्निमारुतसंभव (agnimāruta-sambhava) *adj.* born of fire-(god) and wind-(god) (an epithet of the sage Agastya) अग्निमारुतसंभव ।···कुम्भयोने नमोऽस्तु ते AgniP. 206. 5; NaraP. 67. 14; BhaviP. 776A, 23 (iv. 118. 69); PadmP. v. 22. 56; BṛDharmaP. i. 16. 60; हंहो विमानराज कश्चिद्देकदेशमलङ्कुरु यावदहमग्निमारुतसंभवं मुनिमनुवर्ते BālRā. 10. 61(3)

अग्निमारुतात्मक (agnimārutātma-ka) *adj.* consisting of (the elements of) fire and wind नानौषधभूतं जगति किंचिद्द्रव्यमस्ति···तत्राग्निमारुतात्मकं प्रायेणोर्ध्वभागम् । तयोर्हि लाघवादूर्ध्वगतित्वाच्चाग्नेः प्लवनत्वाच्च मारुतस्य AṣṭāSam. i. 93. 3 (1. 17)

अग्निमारुति (agni-māruti) *m.* [? **आग्निमारुति**] name of sage Agastya अथागस्त्याग्निमारुती ।···समुद्रचुलुकः TrikāS'e. i. 3. 8.

अग्निमारुतौ (agni-mārutau) *m.* [*du.* Dv. Cpd.] fire and wind **अग्निमारुतयोर्वृत्तिः** सर्वशास्त्रेषु निन्दिता YājñaS'i. 55 = MāṇḍūS'i. 1. 4; उदीर्णौ दहतः शत्रून् वनानीवाग्निमारुतौ MahāBhā. iii. 27. 10; अथ यदाग्निमारुतौ विशतः तावेतावङ्गप्रत्यङ्गानि विकुरुतः BhelaS. 90. 4 (4. 6); RugVi. 34. 7; अग्निमारुतयोरंशसंजातः कोपनो जवी (गजः) Mānaso. ii. 3. 249; Pañcā. 53. 9.

अग्निमार्गण (agni-mārgaṇa) *n.* search for fire न दीपेनाग्निमार्गणं क्रियते PadmPrā. 14. 5.

अग्निमार्दव (agni-mārdava) *n.* weakness of the fire of digestion, dyspepsia or indigestion, cf. **अग्निमान्द्य,** तन्द्रारुच्यग्निमार्दवम् । हीनवाते पित्तमध्ये लिङ्गं श्लेष्माधिके मतम् CaraS. vi. 3. 97 (1941 Ed.); गौरवं कफसंस्रावोऽरुचिः स्तम्भोऽग्निमार्दवम् ।···बलासावतते हृदि SuśruS. vi. 43. 8 = RugVi. 29. 5; 5. 22; 22. 78; रसो ज्वालानलः ··· हन्त्यजीर्णमतीसारं ग्रहणीमग्निमार्दवम् BhāvPra.(Bhā.) 8(6). 87.

अग्निमाल (agni-māla) *adj.* [*f.* -ā] **i** bearing the garland of fire (घटोत्कचः) उरसा धारयन्निष्कमग्निमालां (v. l. °मालो) यथाचलः MahāBhā. vii. 150. 8; **ii** having a golden garland अग्निमी(v. l. °मा)ला द्विजस्याभूद् भार्या भूषणनामिका । पुरोहितस्य BhaviP. 673A. 32 (iv. 46. 20)

अग्निमाला (agni-mālā) *f.* a garland of fire (घटोत्कचः) उरसा धारयन्निष्कमग्निमालां यथाचलः MahāBhā. vii. 150. 8; तदग्निमालाजटिलज्वालोद्गारातिभीषणाम् । कृत्यामनुजगामाशु विष्णुचक्रं सुदर्शनम् ViṣṇuP. v. 34. 37; BrahmP. 207. 36; दैवतसंयोगख्यापनं तु···रात्रावन्तरुदके समुद्रवालुकाकोशं प्रणिधायाग्निमालादर्शनम् ArthS'ā. iii. 181. 2 (13. 1)

अग्निमालिन् (agnimāl-in) *adj.* having a garland of fire, encircled by fire (घटोत्कचः) उरसा धारयन्निष्कमग्निमालां(v. l. °माली) यथाचलः MahāBhā. vii. 150. 8; हरिणा किं धृतमग्निमालि चक्रम् ĀścaCū. 5. 34; *m.* **1** name of a sea अग्निमालीति विख्यातः समुद्रोऽयं प्रकाशते JātaMā. 91. 14 (14. 17); **2** name of a tree *Plumbago zeylanica* चित्रको हुतभुग्व्यालो दारुणो दहनोऽरुणः। अग्निमाली हविःपाची MadaPāNi. 22. 365.

अग्निमित (agni-mita) *adj.* third (*lit.* measured by the number three) संलक्षयन्तेऽर्कशनीज्यभौमा(?:) सूर्याष्टतर्काग्निमितं पुरस्तात् (भम्) NāraS. 29. 78.

अग्निमित्र (agni-mitra) *m.* **i** name of a disciple of Bāṣkala, a teacher of the Ṛksaṁhitā (बाष्कलः) सोऽप्याह शिष्येभ्यः संहितां स्वकाम् । चतुर्धा

व्यस्य बोध्याय याज्ञवल्क्याय भार्गव । पराशरायाग्निमित्रे(?) BhāgP. xii. 6. 55; **ii** name of one of the 49 Maruts (wind-gods) अग्निमित्रोऽरिमित्रश्च ··· । एते ह्येकोनपञ्चाशन्मरुतः परिकीर्तिताः NīlaP. 618; **iii** name of a king of the S'uṅga dynasty, son of Puṣyamitra or Puṣpamitra मौर्या दश भूपतयो भविष्यन्ति...। तेषामन्ते पृथिवीं दश शुङ्गा भोक्ष्यन्ति । पुष्यमित्रः सेनापतिः स्वामिनं हत्वा राज्यं करिष्यति तस्यात्मजोऽग्निमित्रः ViṣṇuP. iv. 24. 34; BrahmāṇḍP. ii. 74. 151; यज्ञशरणात् सेनापतिः पुष्पमित्रः···पुत्रम्···अग्निमित्रम्···अनुदर्शयति Mālavikā. 5. 14(13); 5. 20; AvantiKa. 184. 7; BhāgP. xii. 1. 16; RasMañ. 31(2); RasāSu. 29. 2 (1. 111); 245. 20 (3. 90); SāhiDa. 89. 3; KośaKaTa. 1. 5843; **iv** name of various persons विषये वत्सकावत्यां कौशम्बी परमा पुरी । अस्यामतिबलो राजा श्रीकान्ता तत्प्रियाभवत् । अग्निमित्रो द्विजोऽस्यासीदग्निला तत्नितम्बिनी BṛKathāK. 126. 182; अग्निमित्रं परिहृत्य तीर्थमुत्पथेन व्रजन्नतिथिर्भविष्यसि ग्राहाणाम् TilaMañ. 139. 21; **v** a writer on Dharmaśāstra तथान्यत्र अग्निमित्रः— त्रिभिरेव तु या भुक्ता पुरुषैर्भूर्यथाविधि । लेख्याभावेऽपि तां तत्र चतुर्थः समवाप्नुयात् VyavaNi. 130. 12.

अग्निमित्राग्रज (agnimitrāgraja) *m.* elder brother of Agnimitra मूर्धानम्···अलुनात् अग्निमित्रात्म(v. l. °ग्र)जस्य सुमित्रस्य मित्रदेवः HarsaC. 269. 2.

अग्निमित्रात्मज (agnimitrātmaja) *m.* son of Agnimitra अतिदयितलास्यस्य च शैलूषमध्यमध्यास्य मूर्धानमसिलतया···अलुनात् अग्निमित्रात्मजस्य सुमित्रस्य मित्रदेवः HarsaC. 269. 2.

अग्निमिन्ध (agnim-indhá) *m.* [AitGr. II. p. 207; Vār. 6 *on* P. vi. 3. 70; CāndraVyā. v. 2. 80; Kātan. iv. 1. 23] **1** who kindles sacred fires होताध्वर्युरावया अग्निमिन्धो ग्रावग्राभ उत शंस्ता सुविप्रः । तेन यज्ञेन···वक्षणा आ पृणध्वम् ṚV. i. 162. 5 = VājaS. 25. 28; तुरायणमृद्धिकामा उपेयुः । संवत्सरं ब्राह्मणस्य गोरक्षः । संवत्सरं व्यर्णे नैतन्धवेऽग्निमिन्धः । समाप्ते संवत्सरे···निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालम् MānS'S. 212. 9; KośaKaTa. 1. 5583; **2** action of kindling the fire इन्धनं इन्धः । भावे घञ् ··· अग्नेरिन्धोऽग्निमिन्धः Nyās. ii. 464. 24 (*on* vi. 3. 70); *adj.* refulgent or shining like fire तमात्मलोकंप्रिणम्···कुमारोऽपि रुचाग्निमिन्धः । ···तरसाभ्यधावत् DvyāśraKā. 6. 87 (comm. अग्निरिवेन्धो दीप्यमानः)

अग्निमीयाम (agnim-īyāma) *m.* name of a particular Sāman न्याय्यप्रतिहाराणामिडासंक्षाराश्च सूक्तैडस्वरवार्षाहरस्वारकौत्सानां गोराङ्गिरसस्य साम्नोऽभ्यासवतश्च क्रौञ्चस्याग्निमीयामस्यैतेषां पुरस्तात् प्रतिहर्ता LāṭyāS'S. vi. 11. 3.

अग्निमीला (agnim-īlā) *adj.* (*f.*) worshipping fire अग्निमीला द्विजस्याभूद् भार्या भूषणनामिका । पुरोहितस्य BhaviP. 673A. 32 (iv. 46. 20)

अग्निमुख (agní-mukha) *adj.* [*f.* –ā or –ī] **1A** having Agni for the mouth अग्नीध आ दधात्यग्निमुखानेवर्तून् प्रीणाति TaiS. II. vi. 9. 1; VI. vi. 1. 5; TaiBr. I. i. 6. 10; देवा अग्निमुखा अन्नमदन्ति यस्यै हि कस्यै च देवतायै जुह्वत्यग्नावेव जुह्वत्यग्निमुखा हि तद्देवा अन्नमकुर्वत S'atBr. VII. i. 2. 4; (अन्नमयः पुरुषः) स त्रिवृता स्तोमेन गायत्रीमभ्यक्रन्दत् । ततो वसूनसृजताग्निमुखान् JaimiBr. 3. 381; 3. 382; यस्मिन्नग्निमुखा देवाः सेन्द्राः सह मरुद्गणैः । ईजिरे क्रतुभिः श्रेष्ठैस्तत्पदं परमं मुने MahāBhā. iii. 184. 25; अग्निमुखा वै देवा इति चार्थवादात् TantrVā. 1015. 13 (*on* iii. 4. 43); गायत्र्या अग्निमुखमिति ··· एवंवित् ··· स्वयं गायत्र्यात्मा अग्निमुखः सन्···पापजातम्···भक्षयित्वा शुद्धः BṛĀraUBh. 735. 16 (*on* v. 14. 8); यो वेदाग्निमुखामेतां गायत्रीमग्निरेव सः BṛĀraUBhVā. v. 16. 80; YaśasCam. ii. 110. 1; यथैवाग्निमुखा देवास्तथा राजमुखाः प्रजाः । यथैवाग्निमुखा मन्त्रा राज्ञां सांवत्सरास्तथा ViṣṇuDhaP. ii. 4. 12; वृको नामासुरः ··· उपाधावत्···। केदार आत्मक्रव्येण जुह्वानोऽग्निमुखं हरम् BhāgP. x. 88. 17; न गायत्रीं जपेद्विद्वान् जलमध्ये कथंचन । यतः साग्निमुखी प्रोक्ता DevīBhāP. xi. 17. 18; छन्दो गायत्री गायत्र्याः सविता देवता ध्रुवम् । शुक्लवर्णा अग्निमुखा PadmP. v. 43. 144; सुरोत्तमाः । यस्मादग्निमुखा यूयं तस्मात्···। हृदि यद्भवतां कार्यमग्निस्तत् साधयिष्यति SaurP. 60. 38; मनुजैर्नियतात्मयैश्च देव्याश्चिदशैरग्निमुखैश्च चन्द्रमुख्याः ।···युक्ता न रतिस्तवोत्तमायाः Surath. 8. 49; योऽयं त्रेताग्निः स त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवतानां मुखम् । अग्निमुखा वै देवा इति श्रुतेः SyādvāMañ. 11(156); **1B** beginning with Agni, with Agni as the chief अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत । यदग्निं मन्थन्ति । अग्निमुखा एव तत् प्रजा यजमानः सृजते TaiBr. I. vi. 3. 3; यमेन्द्राग्निमुखा देवाः दृष्ट्वा मुक्तिपथोन्मुखान् ··· । रक्षांचक्रुः SkandP. iv. 30. 17; **1C** resulting from Agni अग्निमुखा ह्यृद्धिः । अग्निमुखामेवर्द्धिं यजमान ऋध्नोति TaiBr. III. iii. 8. 9; **2A** having a fiery mouth ज्वलमानात्तु कपिला तावत् कुण्डात् समुत्थिता । अग्निज्वालोज्ज्वलैः शृङ्गैस्त्रिनेत्रा सुपयस्विनी । अग्निपूर्णा ह्यग्निमुखी ··· अग्निसर्वाङ्गसंस्थितिः SkandP. v(3). 39. 7; अग्निपुच्छा अग्निमुखी अग्निलोमानलप्रभा (कपिला) VarāP. 112. 14; **2B** having a stinging mouth असंभाव्यमेतत्त्वद्विधानामग्निमुखानाम् (मत्कुणानाम्) दंशवृत्तीनाम् । अपगम्यतामसाच्छयनात् Tantrākhyā. 26. 2; PañcT. 1. 86 (96. 8) = Pañcā. 67. 7; **2C** blazing at the tip व्यसृजद् बाणजालानि तीक्ष्णान्यग्निमुखानि सः GaṇeP. ii. 115. 6.

अग्निमुख (agni-mukha) *m.* **1** a name of Brahmā तुष्टाव···देवं विरिञ्चिनम् । श्रीराम उवाच···नमस्ते देवदेवेश सुरासुरनमस्कृत ।···बालरूवम्···। अग्निमुखो ह्यग्निकेतुः PadmP. v. 35. 174; **ii** name of a leader of S'iva's attendants अनुजग्मुर्महादेवं कोटिशोऽर्बुदशश्च हि । गणाः···कोट्याग्निमुख एव च SkandP. i(2). 26. 44; दक्षयज्ञं ययौ प्रति । अग्निकृच्छतकोट्या च कोट्याग्निमुख एव च S'ivaP. ii(2). 33. 25 (110B. 3); ii(3). 40. 14 (171A. 2); ii(5). 33. 17 (259B. 7); उद्वाहः शङ्करस्येति तत्राजग्मुर्मुदान्विताः । ··· आग्निकः शतकोट्या वै कोट्याग्निमुख एव च LiṅgaP. i. 103. 20; **iii** name of a king of Daityas or Rākṣasas तृतीये तु तले ख्यातं प्रह्लादस्य महात्मनः । अनुह्रादस्य च पुरं पुरमग्निमुखस्य च । ··· राक्षसेन्द्रस्य च पुरं कुम्भिलस्य खरस्य च BrahmāṇḍP. i. 20. 26; AvantiKa. 214. 2; [Kośas give meanings like a Brahmin, the tree Bhallātaka (*Semecarpus anacardium*), the plant Citraka (*Plumbago zeylanica*), a water-lily, a ruby, sulphur, a deity भल्लातकः स्मृतोऽरुष्को दहनस्तपनोऽग्निकः । अरुष्करो वीरतरुर्भल्लातोऽग्निमुखो धनुः DhanvNi. 123. 11; गन्धोपले पद्मरागे कह्लारेऽग्निमुखो द्विजे । भल्लाते चित्रके देवे AnekāSaṁ. 4. 42; अग्निमुखो द्विजे देवे भल्लाते चित्रके क्वचित् ViśvaPra. 23. 12; अग्निमुखस्तु विख्यातो देवे भल्लातकेऽपि च DharK. 266; MediK. 21. 13; AnekāTi. 4. 14; भवेदग्निमुखो देवे द्विजे पावकसंभवे । भल्लातके ViśvaLoK. 45. 13; क्रन्दनं चारुष्करस्तु तपनोऽग्निमुखो द्वयोः । अरुष्को वीरवृक्षः स्याद्रक्षोघ्नो रञ्जनो धनुः KośaKaTa. 1. 3261; 2. 3997; S'abdaRaSaK. 56. 4] a person who has performed a Soma sacrifice, Āhitāgni [Apte]; name of a nāga [DBHS]; *n.* **1** the beginning of a rite, initial part of a rite यज्ञियात् काष्ठादग्निं मथित्वाग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्याग्निमुखात् कृत्वा पक्वाज्जुहोति BaudhPiMe. ii. 7. 2; BaudhGS. i. 3. 32; कनिक्रदादिना कन्यागृहं गत्वा···तामीक्षित्वा···तयेक्ष्यमाणो गुरुणाग्निमुखे कृते कन्याप्रदः···तां दद्यात् VaikhāGS. 3. 2; अथ देवयजनोल्लेखनप्रभृत्याग्निमुखात् कृत्वा पक्वाज्जुहोति ĀgniveGS. ii. 2. 1 (52. 1) = ii. 2. 2 (52. 13); ii. 5. 1 (77. 10); अग्नौ करिष्यामीत्यनुज्ञातोऽग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्याग्निमुखात् कृत्वाज्यस्य तिस्र आहुतीर्जुहोति BaudhDS. ii. 8. 7; LiṅgaP. ii. 45. 11; S'āraTi. 5. 68; (अग्नेर्मुखे) प्रसाधन्या व्याहृतिभिर्हुत्वेत्यग्निमुखं भवेत् ĪśānS'iPa. i. 14. 61; i. 15. 95; अग्निः शुद्धत्रेन्मन्त्रवदंभःपरिषेकात् प्रायश्चित्ताद्याग्निमुखाद्याहितवह्निः ĪśānS'iPa. ii. 9. 27; i. 7. 35; अग्निकार्यक्रमः अग्निमुखादिपूर्णाहुत्यन्तः CaturCin. i. 796. 1; ii(2). 622. 19; VīraMi.(Rājanīti.) 392. 5; BālamBha. i. 590. 5 (*on* 1. 252); होमप्रकरणोक्तरीत्या अग्निमुखं विधाय मूलेनाष्टोत्तरशताज्याहुतीः हुत्वा सम्पाताज्यं मालायां निक्षिपेत् NityoNi. 128. 5; TantrRā. 8. 22; **2** the mouth of Agni रेतसो वेगं चिक्षेपाग्निमुखे हरः BṛKathāMañ. 3(1). 354; यावदग्निमुखाद्रेतो न्यपतत् (शूलपाणेः) RasRaSa. 1. 66; **3** safflower, saffron वदन्त्यग्निमुखं वैद्याः कुसुम्भे कुङ्कुमे तथा AbhidhāMañ. 256. 9; अथाग्निमुखमुद्दिष्टं कुसुम्भे कुङ्कुमेऽपि च S'abdaRaSaK. 56. 5; *m.* or. *n.* a medicinal powder or mixture, a tonic medicine [MW] चूर्णमग्निमुखं नाम न क्वचित् प्रतिहन्यते SiddhYo. 6. 32; मृतसूताभ्रकं ताम्रं गन्धकं चाम्लवेतसम् । विषं फलत्रयं तुल्यं मर्दं दिनावधि ··· भक्षयेद्वातशूलार्तः सोऽयमग्निमुखो रसः RasRaSa. 18. 105; 18. 139; RaseCin. 9. 62 (138. 3); **अग्निमुखे** *adv.* [Loc.] in the midst of fire (सर्पसत्रे विधानतः । ··· याजकाः) सर्पानाजुहुवुस्तत्र सर्वानग्निमुखे तदा । ततः सर्पाः समापेतुः प्रदीप्ते हव्यवाहने MahāBhā. i. 47. 19; VṛGautaSm. 589. 4(12); अग्निमुखे पतन् । सपदि भूरिवसुर्विनिवर्तितो मम गिरा MālaMā. 10. 114; **अग्निमुखेन** *adv.* [Inst.] through fire शूद्रकः···होममारेभे । मिलिताः सकलदैवतगणाः । स्वां स्वां भुक्तिमग्निमुखेन जगृहिरे PrabaK. 71. 7.

अग्निमुख (agni-mukha) *adj.* [w. r. for अभिमुखः] तिष्ठत्युदरभागे च पृष्ठेरमि(? देरमि)मुखः किल SkandP. i(2). 49. 52.

अग्निमुखतस् (agnimukha-tas) *adv.* through fire as the mouth न ह्यग्निमुखतोऽयं वै भगवान् सर्वयज्ञभुक् । इज्येत हविषा BhāgP. vii. 14. 17.

अग्निमुखत्व (agnimukha-tva) *n.* the state of having fire as the mouth अग्निमुखत्वाद्देवानां तदुपलक्षणार्थमस्याभिधानम् ManvaVi. 1541. 3 (*on* 12. 123); अग्निमुखा वै देवा इत्यर्थवादानुसारेणाग्निमुखत्वसंबन्धेन लक्षणाश्रयणम् MīmāKau. iii(A). 103. 6 (*on* i. 2. 54)

अग्निमुखनेत्र (agnimukhanetra) *m.* name of god S'iva (नमोऽस्तु वृषवाहाय) अग्निमुखनेत्राय MahāBhā. xiii. App. 1. 6(27)

अग्निमुखपर्यन्तम् (agnimukha-paryantam) *adv.* ending with the initial part of (a domestic) rite related to fire उदङ्कः···प्रतिष्ठाप्यानलं स्थले। कृत्वाग्निमुखपर्यन्तं लाजाहोमादिकं तथा । पाणिमग्राहयत्तस्याः ···वरेण SkandP. iii(1). 17. 41.

अग्निमुखप्रक्षेप (agnimukha-prakṣepa) *m.* pouring in Agni as the mouth अग्निमुखप्रक्षेपरूपस्य वा पानस्य इन्द्रपीतपदेनानभिधानात् MīmāKau. ii. 302. 10 (*on* iii. 2. 40)

अग्निमुखवत् (agnimukha-vat) *adv.* like the initial part of a fire-

rite श्रवणादिकानि सकृदेव कुर्युरधिकारिणोऽग्निमुखवत् NayaMañ. IV. i. 1. 2.

अग्निमुखा (agni-mukhā) *f.* the plant *Gloriosa* (or *Methonica*) *superba* लाङ्गलिका दीप्ता ··· अग्निमुखा ParyāMu. 6. 51; लाङ्गल्याम् ···अग्निमुखा NighS'e. 2202; AbhidhāMañ. 93. 5; S'abdaRaSaK. 56 .6.

अग्निमुखार्थवाद (agnimukhārthavāda) *m.* the eulogy that Agni is (gods') mouth अग्निमुखार्थवादाच्च समस्तस्याहवनीयप्रक्षेपावगतिरुक्ताNyāySu.(So.) 1515. 1 (*on* iii. 4. 41)

अग्निमुखी (agni-mukhī) *f.* **1 A** the plant *Gloriosa* (or *Methonica*) *superba* सुवहार्कोरुबुकाग्निमुखी° ··· °स्वर्णक्षीरिण्यः ··· इमानि भेदनीयानि CaraS. i. 4. 4 (1922 Ed.); लाङ्गल्याग्निमुखी DhanvNi. 135. 23; लाङ्गलिनी ··· अग्निमुखी RājNi. 136. 4; ParyāRaMā. 88; BhāvPraNi. 197. 3; AbhidhāMañ. 256. 8; ṢadrasaNi. 21. 13; KalpaK. 305. 502; **1 B** the marking-nut plant (*Semecarpus anacardium*) अग्निमुखी भल्ली BhāvPra.(Bhā.) 6(2). 229 = BhāvPraNi. 26. 228; वीरवृक्षोऽरुष्करोऽग्निमुखी भल्लातकी AmaK. 733 = AgniP. 362. 25; NāmaMāli. 217; Vaija. 52. 95; NighS'e. 2023; MediK. 21. 13; MadaPāNi. 17. 271; ViśvaLoK. 45. 13; S'ivaK. 161; **2** a species of spider कपिलाग्निमुखी पीता ··· लूताः पित्तविकारदाः AṣṭāSam̐. ii. 358. 12 (6. 44); अग्निमुख्यातिरुक् स्फोटः संभवत्यग्निदग्धवत् AṣṭāSam̐. ii. 363. 4 (6. 45); **3** kitchen [APTE]

अग्निमुखोपधमन (agni-mukhopadhamana) *n.* blowing the fire with the mouth अग्निमुखोपधमनविगृह्यवाद° ··· °प्राणव्यायच्छनानि वर्जयेत् GautDS. i. 9. 32.

अग्निमुख्य (agni-mukhya) *m.* **1** the marking-nut plant अग्निमुख्या अशोकाः··· पारिभद्रकाः Rāmā. iii. 1300*(3); **2** the principal sacrificial fire यः प्रीणयति···पृ(? पि)तृणोऽग्निमुख्यान्···स सुखी सदा स्तात् EI. ii. 226. 3.

अग्निमुख्य (agni-mukhya) *adj.* of whom Agni is the foremost यमाग्निमुख्या देवाः स्युः PañcDa. 14. 32.

अग्निमुग्ध (agní-mugdha) *adj.* bewildered or confounded by fire अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः। स्वं लोकं न प्रति प्रजानाति TaiBr. III. x. 11. 1.

अग्निमुच् (agni-muc) *adj.* shooting fire मा मुञ्चाग्निमुचः करान् हिमकर SubhāRaK. 22. 40.

अग्निमुद्रा (agni-mudrā) *f.* a particular posture of fingers used in the worship of Agni प्रदर्श्य···अग्निमुद्राम्···वह्निम्···अभ्यर्चयेत् PāraS. 7. 135.

अग्निमूढ (agní-mūḍha) *adj.* bewildered or confounded by fire तेषां वो अग्निमूढानामिन्द्रो हन्तु वरंवरम् AV. vi. 62. 2.

अग्निमूर्ति (agni-mūrti) *adj.* possessed of fire as body, having the form of fire ये चैते सोमसूर्याग्निमूर्तयः (तेभ्यः ··· पितृभ्यः ··· नमः) MārkP. 97. 12; *m.* name of god S'iva रुद्राय चाग्निमूर्ते ते···नमः BṛDharmaP. i. 49. 31; सर्वगं चाग्निरूपं ते अग्निमूर्ते नमोऽस्तु ते ĪśānS'iPa. ii. 26. 57 = TantrSa. 1. 17; VīraMi.(Pūjā.) 201. 23; *f.* idol of Agni कुण्डस्थो वा प्रकर्तव्यो हव्यवाहो विचक्षणैः। ज्वालाभिः सप्तभिः शीर्षे शोभमानो महाद्युतिः। इति अग्निमूर्तिः Mānaso. iii. 1. 781.

अग्निमूर्धत्व (agnimūrdha-tva) *n.* characteristic of having Agni as (its) head भौमस्याग्निमूर्धत्वम् ··· श्रुतिसिद्धम् S'aṅkVi.(Ā.) 210. 4.

अग्निमूर्धन् (agni-mūrdhan) *adj.* having fire as the head जायमानवर्गमध्यपतितस्याग्निमूर्धं दिरूपवतः ··· नाकसाञ्जनकत्वकल्पनं युक्तम् Bhām. 187. 4 (*on* i. 2. 23)

अग्निमूल (agni-mūla) *adj.* **i** depending on digestive fire तस्मात् प्राणायुषी विद्यादग्निमूले शरीरिणाम् BhelaS. 162. 7 (6. 13); अग्निमूलं च देहधारणम् AṣṭāSam̐. i. 64. 8 (1. 10); ii. 77. 7 (4. 12); आहारशुद्धिरग्न्यर्थमग्निमूलं बलं नृणाम् AgniP. 280. 24; SiddhYo. 5. 2; **ii** having roots towards South-East अग्निमूलमीशाग्रं नैर्ऋतिमूलं वायव्याग्रं वायव्यमूलमीशाग्रमिति कुशास्तरणम् LiṅgaP. ii. 25. 74.

अग्निमूलमन्त्र (agni-mūlamantra) *m.* the basic Tantric formula for Agni समाप्तिदिने अग्निमूलमन्त्रेण स्वाहास्वधासहितमग्निं पूजयेत् NityoNi. 132. 11.

अग्निमूषाहिरण्यवत् (agnimūṣāhiraṇya-vat) *adv.* like gold in the heated crucible धावयत्यखिला वाता अग्निमूषाहिरण्यवत् YogKuU. 1. 76.

अग्निमृदुता (agni-mṛdutā) *f.* sluggishness of digestive fire शीतं हि सलिलं पीतं कोपयेत् कफमारुतौ। कुर्याद्भूयोऽग्निमृदुताम् BhelaS. 118. 11 (6. 1)

अग्निमेध (agni-medha) *m.* fire-sacrifice, an offering given to the god of fire अग्नितीर्थं महाभागे दीप्तिमन्तं सवैष्णवम्। सप्तकृत्वाग्निमेधानां यत्फलं भवति प्रिये। प्राप्नोति तन्महाभागे स्नानमात्रान्न संशयः VarāP. 126. 70.

अग्निमोक (agni-moka) *m.* (releasing of Agni) an offering of oblation with the *mantra* इमं स्तनम् etc. किमग्निमोकः सर्वान्ते मुख्यान्ते वाग्मिमो यतः NyāyMāVi. 645. 18 (*on* xi. 3. 9)

अग्निमोचन (agni-mocana) *n.* setting fire to अग्निमोचनात् मन्दिरमिव comm. on पावकनिक्षेपात् प्रासाद इव YaśasCam. ii. 136. 9.

अग्निंब्रूमक (agnim_brūmaka) *n.* the hymn beginning with the words *agnim̐ brūmaḥ* (= AV. xi. 6) अग्निंब्रूमके तिस्रः PañcaPaṭalikā 14. 17.

अग्नियजन (agni-yajana) *n.* fire-sacrifice, offering in fire अथाग्नियजनं वक्ष्ये ··· पूजान्ते सर्वदा होमो ब्राह्मणस्य विधीयते BṛBrahmaS. iv. 3. 1.

अग्नियज्ञ (agni-yajña) *m.* fire-sacrifice, offering in fire अग्नियज्ञं देवयज्ञम्···क्रमेण ब्रूहि नः प्रभो। सूत उवाच। अग्नौ जुहोति यद् द्रव्यमग्नियज्ञः स उच्यते S'ivaP. i. 14. 1 (13A. 13)

अग्नियन्त्र (agni-yantra) *n.* a machine emitting fire, a fire-thrower पुरीं स्वामन्यासाध्यामग्नियन्त्रैस्तदात्वे। संतन्वानश्चोलगः Raghunā. 8. 82; 8. 89; 9. 17; 10. 2.

अग्नियम (agni-yama) *m.* name of a plant, also called *Brahmasoma* आग्नेयः स्यादग्नियमो ब्रह्मसोमाभिधश्च सः KośaKaTa. 1. 4116.

अग्नियाग (agni-yāga) *m.* sacrifice offered to Agni (the fire-god) प्रक्षिप्यमाणानामग्नियागसाधनत्वाविघातकत्वात् TantrVā. 1026. 24 (*on* iii. 4. 47); स्वजयोऽप्यनेनाग्नियागेन प्राथ्यते MayūMāli. 578. 11 (*on* ix. 1. 3)

अग्नियानी (agni-yānī) *f.* [AltGr. II. 1. N. 72] path of fire अग्नेर्यान्यस्यग्नेरग्नियान्यसि KaṭhS. 22. 5.

अग्नियुक्त (agni-yukta) *adj.* **1 A** having fire, burning न च काष्ठावयवेष्वग्नियुक्तेषु कदाचिदुद्गानं नास्ति ṬupṬ. 228. 18 (*on* ix. 4. 19); प्रमेयता। सा देशस्याग्नियुक्तस्य धूमस्यान्यैश्च कल्पिता S'lokaVār. 5(4). 48 (359. 9); **1 B** placed on fire, properly baked (आग्नेयं प्रथमं प्रोक्तम् विप्रहस्ताद् द्वितीयकम्) अग्नियुक्तभाजनस्थमाग्नेयम् Aparā. 459. 17 (*on* 1. 225); **1 C** along with Agni or fire-god सूर्योऽग्नियुक्तो गुरुमाप्य तेन शक्रम् ··· याति AnuVyā. 72A. 8 (*on* 4. 2); **2** maintaining sacred fire वृत्त्यर्थिनं भार्याग्नियुक्तो गृहे ··· नातिथिं विद्यात् ManvaMu. 106. 28 (*on* 3. 103); **3** along with the letter *r* हृत्पङ्कजेऽन्त्याक्षरमग्नियुक्तम्···संचिन्त्य ĪśānS'iPa. ii. 4. 31; **4** having good digestive fire आयामेऽष्टौ षड्उत्सेधे नवारत्निश्च नाहतः। षड्द्रोणानि स भोज्यः स्यादग्नियुक्तो मतङ्गजः Hastyāyur. 23. 19 (1. 2)

अग्नियुक्ति (agni-yukti) *f.* device using fire तस्य···पुत्रः···व्यापादयत् पदार्थैश्च विषशस्त्राग्नियुक्तिभिः RājTa.(Ka.) 7. 403.

अग्नियुग्म (agni-yugma) *n.* two plants known as Agni श्रेष्ठादन्त्यग्नियुग्मत्रिकटु°···क्षिप्त्वा स्थाल्यां पचेत् RasRaSa. 15. 65.

अग्नियुज् (agni-yuj) *adj.* along with the letter denoted by Agni (i. e. with *r*) तारं च शुक्लश्चोकारो जातं षष्ठायमग्नियुक्। षष्ठाद्यं वामि चेत्यादौ नववर्णान् समुद्धरेत् ĪśānS'iPa. ii. 6. 13; (with *i*) ततो व्यासं भूयुतं शून्यमग्नियुक् TantrRā. 3. 13 (comm. शून्यं नकारः अग्नियुक् इकारेण सहितं नि इति); वियदम्बुयुतं दाहस्त्वग्नियुक् स्वयुतः शुचिः TantrRā. 3. 25 (comm. दाहो रेफः अग्नियुक् इकारेण सहितः रि इति)

अग्नियुत (agni-yuta) *adj.* along with the letter denoted by Agni (i.e. with *r*) कुम्भोऽथाग्नियुतो भुजादिरषड्डी कर्णाग्निताण्डाय हुं वर्णाश्चेति विनायकस्य गदितः षड्वर्णकोऽयं मनुः ĪśānS'iPa. i. 16. 50; (with *i*) शून्यमग्नियुतम् TantrRā. 3. 6 (comm. शून्यं नकारः। अग्नियुतं अग्निरिकारः तेन सहितं नि इति); आद्यं स्याद्वियदग्नियुतं ततः TantrRā. 3. 44 (comm. वियत् हकारः अग्नियुतं इकारसहितम्); तोयमग्नियुतम् TantrRā. 3. 76.

अग्नियुत (agni-yuta) *m.* name of the seer of ṚV. x. 116 पिब स्थौरोऽग्नियुतोऽग्नियूपो वा SarvaAnu. x. 116.

अग्नियुवति (agni-yuvati) *f.* Agni's wife, (the exclamation) Svāhā मनुमुच्चार्य हनाभ्यां कवचास्त्राग्नियुवत्या। ·· हुत्वा विजयेत् ĪśānS'iPa. i. 19. 92.

अग्नियूप (agni-yūpa) *m.* name of the seer of ṚV. x. 116 पिब स्थौरोऽग्नियुतोऽग्नियूपो वा SarvaAnu. x. 116; दृळ्हच्युतोऽश्रीगुर्विष्णुरग्नियूप उरुक्षयः (महर्षयः) S'abdaRa.(Vā.) 3543.

अग्नियोग (agni-yoga) *m.* **i** yoking of Agni, an offering of oblation with the *mantra* beginning with *agnim̐ yunajmi* अग्निं युनज्मि शवसा घृतेनेत्यग्नियोगं जुहोति MānS'S. 158. 6; अग्नियोगः सोमकाले तदर्थत्वात् संस्कृतकर्मणः परेषु साङ्गस्य MīmāSū. xi. 3. 17; S'āstrDī. 823. 1 (*on* xi. 3. 9); BhāṭṭDī. iv. 181. 13 (*on* xi. 3. 9); असौ होम एवाग्नियोग इत्यर्थः MayūMāli. 822. 14 (*on* xi. 3. 9); **ii** a vow for a Vānaprastha consisting of contact with fire (वानप्रस्थेषु यो धर्मस्तं मे शृणु) शीतयोगोऽग्नियोगश्च चर्तव्यो धर्मबुद्धिभिः MahāBhā. xiii. 130. 10; अग्नियोगवहो ग्रीष्मे विधिदृष्टेन कर्मणा। चीर्त्वा द्वादशवर्षाणि राजा भवति पार्थिवः MahāBhā. xiii. 130. 43; **iii** application of fire घृतकुम्भोऽग्नियोगेन द्रवते न तु दर्शनात्

VarāP. 146.39; लौहित्यमग्नियोगोत्थं विनाप्यग्निं घटे भवेत् IṣṭaSi. 249.3; ननु दाहकता यथाग्नियोगादधिकूटं व्यपदिश्यते S'aṅkaDigVi.(Mā.) 15.100; वङ्गम् … विषच्छेदग्नियोगेन यामषोडशमात्रया RasPraSu. 4.92; **iv** an inflammable substance, an inflammable mixture of such substances गूढपुरुषाश्चान्तदुर्गपालका नकुलवानरबिडालशुनां पुच्छेष्वग्नियोगमाधाय काण्डनिचयरक्षाविधानवेश्मसु विसृजेयुः ArthS'ā. iii. 202.5 (13.4); iii. 203.4 (13.4); **v** uses of fire तेनावलिप्तः शणत्रपुसवल्कवेष्टितो बाण इत्यग्नियोगः ArthS'ā. iii. 203.5 (13.4)

अग्नियोगतस् (agniyoga–tas) *adv.* with application of fire वनस्पतित्वं दशधा प्राप्ताः … छिद्यन्ते वाथ भिद्यन्ते पच्यते(न्ते?)वाग्नियोगतः TriṣaS'aPuC. iii. 4.110; सिता प्रदेया दशपालिका च पाकं विदध्यादपि चाग्नियोगतः RasPraSu. 12.15.

अग्नियोगयुक्त (agniyoga–yukta) *adj.* tied with an inflammable substance श्येनकाकनप्तृभासशुकशारिकोलूककपोतान् ग्राहयित्वा पुच्छेष्वग्नियोगयुक्तान् परदुर्गे विसृजेयु ArthaS'ā. iii. 202.2 (13.4)

अग्नियोगविमोक (agniyoga–vimoka) *m.* the ritual of yoking and releasing Agni भाष्यकारमते च सौमिकस्य वरणस्य यज्ञसंयोगेन केवलप्रधानार्थत्वादग्नियोगविमोकवद् विस्पष्टमेव भेदेन प्रत्यहं वरणम् S'āstrDī. 831.8 (*on* xi. 4.2); तन्मत एकप्रयोगत्वेऽपि द्वादशाहेऽन्वहमग्नियोग विमोकवत् Mayū-Māli. 831.8 (*on* xi. 4.2)

अग्नियोजन (agni–yojana) *m.* name of the *mantra* अग्निं युनज्मि used in the rite of yoking Agni सर्व एवैषोऽग्नियोजनो मन्त्रः स्यादिति शालीकिः BaudhS'S. iii. 51.21; *n.* the rite of yoking Agni अग्नियोजनं प्रातरनुवाकमुपाकरिष्यन् परिधीनालभ्य यथापूर्वमग्निं युनज्मीति प्रत्यृचम् KātyS'S. xviii. 6.16 (comm. अग्नियोजनम् कर्तव्यम्)

अग्नियोनि (agni–yoni) *adj.* **A** born of fire तव कर्मकराः … । तेषामेते महामात्राः … सर्वे चैवाग्नियोनयः MahāBhā. vii. 87.30; **B** having a wife and sacrificial fire अयोनीनग्नियोनींश्च…तान्नमस्याम्यहं द्विजान् MahāBhā. xiii. 32.23 (comm. अयोनीन् अकृतदारान् अग्नियोनीन् दाराग्निहोत्रयुतान्); **C** having Agni as their source अथो आहुर्यान्येवाग्नियोनीनि सामानि तानि कार्याणि …एतानि वा अग्नियोनीनि यद् अग्निष्टोमसामानि JaimiBr. 2.119; *m.* **i** source of fire (water) अग्निर्वा एष वैश्वानरो यद् वारवन्तीयम् । आप उ रेवतयः । तद्यद्रेवतीषु वारवन्तीयं भवति तस्मादापोऽग्नियोनयः JaimiBr. 3.155; **ii** source of fire आधानकाला ये प्रोक्तास्तथा याश्चाग्नियोनयः GobhiSm. 1.69.

अग्नियोनिज (agniyoni–ja) *adj.* born of fire ऋषयोऽथाग्नियोनिजाः MahāBhā. xii. 160.25.

अग्नियौन (agni–yauna) *adj.* having fire for their source, born of fire यत्राग्नियौनाश्च वसन्ति विप्राः MahāBhā. xiii. 105.25 (comm. अग्नियौना धृष्टद्युम्नवदग्निरेव यौनं योनिर्येषां ते)

अग्निरक्षण (agni–rakṣaṇa) *n.* **1 i** the rite of establishing the sacred fire अथाग्निरक्षणम् । अग्न्याधानम् AbhidhāCin. 835; अग्न्याधानं त्वग्निहोत्रमग्निरक्षणमित्यपि KośaKaTa. 1.5592; KalpaK. 79.96; **1 ii** protection of fire अनिकेतः अग्निरक्षणाद्यर्थं कृतपर्णकुट्यापि रहितः BālamBha. iii. 93.7 (*on* 3.54); **2** name of a *mantra* securing for Agni protection from evil spirits etc. [Apte]; **3** the house of an Agnihotṛ [Apte]

अग्निरक्षितिका (agni–rakṣitikā) *f.* name of a Piśācī [DBHS]

अग्निरज (agni–raja) *m.* **1** the red insect Indragopa इन्द्रगोपस्त्वग्निरजः AbhidhāCin. 1209; ParaNā. 1102; इन्द्रगोपस्ताम्रकृमिः कैटिरोऽग्निरजः KośaKaTa. 1.4553; KalpaK. 337.117; **2** might or power of Agni [Apte]; **3** gold [Apte]

अग्निरजस् (agnirajas) *m.* the insect called Indragopa (resembling a spark of fire) [S'abdaKaDru. अग्नेः रजः स्फुलिङ्ग इव । इन्द्रगोपाख्यकीटः । इति हेमचन्द्रः]; *n.* seed of Agni (i. e. gold) [S'abdaKaDru. अग्निवीर्ये । स्वर्णम् । क्ली]

अग्निरश्मि (agni–raśmi) *m.* name of the sun मार्तण्डः … अग्निरश्मिः … इति पद्मनाभशंकरपितामहार्कादीन्सप्रियान्पूज्य BhaviP. 699B.16 (68.17)

अग्निरस (agni–rasa) *m.* **1** a medical preparation (curing cough and consumption) स्वयमग्निरसो नाम्ना क्षयकासनिकृन्तनः S'ārṅgaS. ii. 12.162; हन्ति कासमग्निरसो ह्ययम् RasRaSa. 13.38; अयमग्निरसो नाम्ना कासक्षयहरः परः BhāvPra.(Bhā.) viii. 11.90; **2** juice of *Plumbago zeylanica* (citraka) पात्रेऽग्निरसैः संस्वेदितः क्षणम् RaseCin. 9.219 (214.11)

अग्निरसयमल (agnirasayamala) *nu.* two hundred and sixty-three नवयुग्मान्ते रुद्रा शीघ्रौजान्तेऽग्निरसयमलाः BrāhmSphuSi. 2.34.

अग्निरहस्य (agni–rahasya) *n.* secret doctrine of the fire-altar, title of the tenth book of the S'atapatha Brāhmaṇa वाजसनेयिनोऽग्निरहस्ये 'नैव वा इदमग्रे सदासीत्' इत्येतस्मिन्ब्राह्मणे मनोऽधिकृत्य अधीयते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 690.19 (*on* iii. 3.44); वाजसनेयकेऽग्निरहस्ये शाण्डिल्यविद्याम्नाता S'rīBh. 629.20 (*on* iii. 3.19); VedāntDī. 176.1 (*on* iii. 3.19); वाजसनेयके ह्यग्निरहस्ये वैश्वानरे अग्निशब्दप्रयोगात् PrakaVi. 210.16; अग्निरहस्ये हि … बहुतरा गुणा आम्नाताः VedāntKa. 415.9.

अग्निरहित (agni–rahita) *adj.* [*f.* –ā] **A** without fire सशवामग्निरहितां चितां भस्मसमन्विताम् । … अपश्यम् BrahmVaiP. iii. 34.15; **B** not keeping domestic or sacred fire उज्जयिन्यामभूद्विप्रः … । देववेदाग्निरहितः परदाररतः सदा VarāP. 167.4; अधिकारवतोऽप्यग्निरहितस्यान्नमनापदि न भुञ्जीत Mitā. 53.25 (*on* 1.160); इतरमग्निरहितं ग्रामाग्निना दहेयुः HārLa. 125.8; भार्याग्निरहितस्य प्रवासिनो नातिथित्वमिति बोधितम् ManvaMu. 106.29 (*on* 3.103); **C** not accompanied by (the piling up of) the fire-altar अनारभ्याधीतः रथाक्षमात्रान्तरालविधिः यास्वग्निरहितासु विकृतिषु यूपैकादशिनी विहितास्ति तासु गमिष्यति MīmāKau. ii. 128.7 (*on* ii. 4.26)

अग्निराज (agni–rāja) *m.* Agni as king चरुराग्नेयो निर्वाप्यः…। अग्नये त्वग्निराजाय महावैश्वानराय च BṛParāSm. 11.104.

अग्निराजन् (agni–rājan) *adj.* whose king is Agni वसवस्त्वाग्निराजानो भक्षयन्तु S'āṅkhaS'S. iv. 21.8; KāṭhGS. 24.12; स चाग्निराजानम् … निवर्तयिष्यति यागम् BhaviP. 664A.28 (iv. 36.26)

अग्निराशि (agni–rāśi) *m.* heap of fire अग्निराशिरिवोद्भासन् समिद्धोऽतिभयंकरः । प्रवृद्धः सहसा पक्षी महाकायो नभोगतः MahāBhā. i. 20.5; गुरुरग्निराशिः JānaHa. 1.17; तां ददर्श महादेवः … अग्निराशिचयोद्दारितृतीयनयनामपि BṛDharmaP. i. 36.66.

अग्निरुच् (agni–ruc) *adj.* resplendent like fire तोयदाः । हैमानग्निरुचो यस्यां (नगर्याम्) प्राकारानधिशेरते EI. xxii. 154.3.

अग्निरुद्र (agni–rudra) *m.* **i** name of a god अग्निरुद्रो यमश्चैव नैर्ऋतो बल एव च।…एभिर्द्वैकसंख्यातैः शुद्धैः शुद्धं शतं मतम् MāliniT. 5.13; **ii** the sound *k* कः क्रोधीशो दक्षस्कन्धो ह्यग्निरुद्रश्च मन्मथः Tantrābhi. (7)48.17.

अग्निरुष् (agni–ruṣ) *f.* wrath of Agni आसङ्गोऽग्निरुषः क्लीवं लब्ध्वासुखं यदवाप्तवान् NītiMañ. 113.

अग्निरुहा (agni–ruhā) *f.* the plant *māṁsarohiṇī*, RājNi. [PW.]

अग्निरूप (agní–rūpa) *adj.* [*f.* –ā] **1 A** who or which has the form of fire अभि प्र यन्तु नरो अग्निरूपाः ṚV. x. 84.1 = Nir. 10.30 (183.14); उप प्र यन्तु नरो अग्निरूपाः AV. iv. 31.1; बुद्धिं न कुरुते यावन्नाशे देव महामुनिः । तावत्प्रसाद्यो भगवानग्निरूपो महाद्युतिः Rāmā. i. 64.8; यदग्निरूपं त्रैगुण्यं तच्च विद्यामयं तु वै JayāS. 6.226; AhirbuS. 55.43; BṛĀraUBh. 31.17 (*on* i. 2.7); देवाः …अग्निरूपाः सोमं राजानं जुह्वति Bhām. 525.3 (*on* iii. 1.1); अत्र दिङ्नागेन धूमादग्निरूपधर्मान्तरानुमानम् …दूषयित्वाग्निविशिष्टदेशानुमानं समर्थितम् TātpaṬ.(Vā.) 179.24 (*on* i. 1.5); SaurP. 29.34; न ह्यग्निरूपाद्ब्रह्मण इन्द्राद्युत्पत्तिः S'rutaPra. ii. 185.18 (*on* i. 4.29); तदेतत्…अग्निरूपाधिकरणसम्भवेऽपि… विचारणीयमेव CaturCin. iii(1). 1334.14; पित्तादग्निरूपात् DīpKa. 83.14 (*on* 3.78); **1 B** of the form of the elemental fire सृष्टिं करोमि…जलमहीपवनाग्निरूपाम् MārkP. 103.8; **1 C** of the form of the god of fire प्रयोगार्था वर्णशक्तीर्वक्ष्ये देवीः शृणु प्रिये । सोमसूर्याग्निरूपाश्च TantrRā. 19.21; मातुःपितामहमातुःप्रपितामहयोः प्रजापत्यग्निरूपाभ्यामिदं न ममेति पिण्डान् प्रक्षिपेत् SmṛtiCan. v. 380.17; पितृदाने तु असत्पितृपितामहप्रपितामहेभ्यो वरुणप्रजापत्यग्निरूपेभ्य इत्यपि प्रयोज्यम् CaturCin. iii(1). 77.19; सोमसूर्याग्निरूपाः स्युर्वर्णाः TantrSā.(K.) 62.17; **2** (Tantra) of the form of the letter *r* अग्निरूपे रेफात्मके आसने प्रतिबीजं स्थिता कृत्वा SetuBa. 62.2.

अग्निरूप (agni–rūpá) *n.* [MW–rūpa?] **1** the form of the fire तान्येतान्यष्टावग्निरूपाणि S'atBr. VI. i. 3.18; ViṣṇuP. iv. 6.87; YogYā. 3.4; सर्वगं चाग्निरूपं ते अग्निमूर्ते नमोऽस्तु ते ĪśānS'iPa. ii. 26.57; TantrSa. 1.17; **2** name of a brick of the fire-altar अप्सुषदसीति पञ्चाग्निरूपाणि ĀpaS'S. xvii. 5.11; **3** colour of fire जलेऽग्निरूपग्रहणप्रसङ्गस्तु न युक्तोऽभिभवात् NyāyVār. 415.2 (*on* iii. 2.14); नायं सिद्धान्तो जलरूपेणाग्निरूपमभिभूयत इति NyāyVār. 415.3 (*on* iii. 2.14); **4** idol of the god of fire मन्दिरं मम संपूज्य दक्षिणामूर्तिदक्षिणम् । पश्चिमे विष्णुरूपांकमग्निरूपान्वितं तथा SkandP. i(3). 8.64; *m.* **1** name of S'iva अग्निरूपाय कान्ताय नमोऽस्तु गहनाय च MahāBhā. xiii. App. I. 6(28); **2** (Tantra) the letter *ṣ* नृसिंहश्चाग्निरूपश्च षकारः JayāS. 6.55; 21.224; AhirbuS. 17.27; **3** name of one of the seventy attending deities of Haranārāyaṇa अग्निजिह्वो हुताशश्चाप्यग्निरूपोऽग्निकेतनः।… आग्नेय्यां दिशि सप्ततिः (हरनारायणस्य गणाः) ĪśānS'iPa. ii. 54.94.

अग्निरूपता (agnirūpa–tā) *f.* the state of having the form of fire नावश्यमग्निरूपतयोपास्यत्वादेवेदमग्निशब्दसामानाधिकरण्यम् BrahmSūBh.(S'rī.) i.

391.7 (*on* i. 2.29)

अग्निरूपत्व (agnirūpa-tva) *n.* the state of being of the form of fire न च वैश्वानरस्याग्निरूपत्वाभावे तं प्रति गार्हपत्याद्यायतनकल्पनं न संगच्छेतेति वाच्यम् S'ivārkaMaDī. i. 394.25 (*on* i. 2.33); यजमानस्य अग्निरूपत्वेन स्तुतिः क्रियते BālamBha. iii. 5.2 (*on* 3.1-2); सोमसूर्याग्निरूपत्वं जलस्योपरि कीर्तितम् TantrRā. 2.79.

अग्निरूपदेवता (agnirūpa-devatā) *f.* deity in the form of fire, the god of fire अग्नये होत्रमसिन्विति चतुर्थीसमासमाश्रित्याग्निरूपदेवतानेन समर्थ्यते Mīmā-NyāPra. 250.33; बहुव्रीहिसमासेनाग्निरूपदेवताविधिः BhāṭṭCin. ii. 53.17 (*on* i. 4.3); MayūMāli. 595.36 (*on* ix. 1.14); अपरे तु 'अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहे'ति मन्त्रवर्ण एवाग्निरूपदेवताप्रापकः ArthSaṁ. 102.2.

अग्निरूपापन्न (agnirūpāpanna) *adj.* which has acquired the form of fire ब्रह्म वा इदमग्र आसीत्-यदग्निं सृष्ट्वा अग्निरूपापन्नं ब्रह्म BṛĀraUBh. 144.5 (*on* i. 4.11)

अग्निरूपिन् (agnirūp-in) *adj.* [*f.* -ī] having the form of Agni (fire) उमाभर्त्रे नमस्तुभ्यम्...वरुणेन्द्राग्निरूपिणे MatsyaP. 250.34; तुलसी...कलुषशुष्के-न्धदहनायाग्निरूपिणी BrahmVaiP. ii. 1.69; S'ivS. 2.17; बीजत्रयेण भिन्नः स्यात्सोमसूर्याग्निरूपिणा BhāvPra.(S'ā.) 182.11(7)

अग्निरेचक (agni-recaka) *m.* bile पित्ते...स्यादग्निरेचकः S'eṣaNā. 1648.

अग्निरेतस् (agní-retas) *n.* **i** the seed of fire (i. e. from which Agni is born) ऋत्वियवती स्थो अग्निरेतसौ TaiBr. I. ii. 1.14; MānS'S. 30.4; **ii** the semen of fire षट्कृत्वस्तत्तु निक्षिप्तं अग्निरेतः कुरूद्वह SkandP. i(2). 29.108. *adj.* having Agni as the seed, whose seed is Agni नमः कपर्दिने नीललोहिता-याग्निरेतसे S'ṛṅgāPra. 350.24;

अग्निरेतस (agni-retasá) *adj.* [AltGr. II. 1. p. 110. sprung from Agni's semen(?)] with fire as the seed (i. e. sprung from fire) समानजन्म वै पयश्च हिरण्यं चोभयं ह्यग्निरेतसम् S'atBr. III. ii.4.8.

अग्निरोचिष्णु (agni-rocisṇu) *adj.* flaming like fire भरतायाग्निरोचिष्णु-र्गन्तुं संविदधे मतिम् PadmP.(Ra.) 37.54.

अग्निरोदन (agni-rodana) *n.* weeping of god Agni अत्र रोदनश्रुतावश्रु-प्रभवत्वरूपासदर्थावलम्बनेन [v. l. अग्निरोदनसन्दर्भावलम्बनेन] निषेध्यनिन्दापरम् S'ivārkaMaDī. i. 156.30 (*on* i. 1.3)

अग्निरोधतस् (agnirodha-tas) *adv.* by obstructing the (gastric) fire वायुः परिचितो यत्नादग्निना सह कुण्डलीम् । बोधयित्वा सुषुम्णायां प्रविशेदग्निरोधतः S'ārṅgaPa. 4499 (? 4399)

अग्निरोमन् (agni-roman) *n.* fiery hair (on the body) अग्निरोमप्रभा-न्विताम्...भुञ्जते कपिलां ये तु शूद्रा लोमेन मोहिताः MahāBhā. xiv. App. 1. 4(1734); अग्निरोमप्रभाविताम् ।... भुञ्जते कपिलां ये तु ...। पतितांस्तान् विजानीयात् VṛGautaSm. 567.16(9)

अग्निरोहिणी (agni-rohiṇī) *f.* name of a disease in which there is a malignant tumour or boil in the arm-pit and other places समासेन चतुश्च-त्वारिंशत् क्षुद्ररोगा भवन्ति । तद्यथा ... अग्निरोहिणी SuśruS. ii. 13.3; कक्षाभागेषु ये स्फोटा जायन्ते मांसदारु(र)णाः । अन्तर्दाहज्वरकरा दीप्तपावकसन्निभाः । सप्ताहाद्वा दशाहाद्वा पक्षाद्वा घ्नन्ति मानवम् । तामग्निरोहिणीं विद्यादसाध्याम् SuśruS. ii. 13.20 = RugVi. 55.17; SuśruS. iv. 20.47; कक्षाभागेषु जायन्ते येऽस्याभाः साग्निरोहिणी AṣṭāHṛ. vi. 31.15; KalyāKā. 14.60; BhāvPra.(Bhā.) 8(60 ? 61). 67.

अग्निलक्षण (agni-lakṣaṇa) *adj.* [*f.* -ā] **A** indicated by Agni (as the presiding deity, said of some syllables or letters) शब्दव्यक्तिस्तदूर्ध्वे तु स्थिताकेंद्वग्निलक्षणा PāraS. 5.83; **B i** in the form of fire (as an element) अग्निप्रत्यक्षेण हि धूमे न किंचित् उद्व्यूढम् अग्निलक्षणे धूमाद् भिन्नेऽशे तस्यावगम-हेतुत्वात् PratyabhiVi. i. 359.8 (i. 7.4); **B ii** relating to or in the form of god Agni न च यदग्नये चेत्यत्राग्निवाक्यविहितकर्मण्यग्नेः सद्भावान्न तत्राग्नि-लक्षणगुणविधिः संभवति MayūMāli. 64.28 (*on* i. 4.4); अग्निलक्षणदेवताकार्यमन्य-स्मात् सूर्यादेर्न भवति MayūMāli. 473.28 (*on* vi 3.5); 711.27 (*on* x. 4.18); **B iii** relating to or in the form of the sacrificial fire वसन्तादिवाक्यविहिता-धानानामग्निलक्षणसाध्यैक्येऽपि भेदो द्वितीये भवद्भिरेवोक्तः MayūMāli. 254.21 (*on* iii. 3.11)

अग्निलक्षण (agni-lakṣaṇa) *n.* **i** the features of Agni दीप्तः संहतमूर्ति-रायततनुर्निर्वेपनो दीप्तिमान् । ... शेषं लक्षणमग्निलक्षणसमम् BṛSaṁ. 84.2; एत-देवाग्निलक्षणम् S'āraTi. 5.155; **ii** (auspicious) omen indicated by (the direction of the flame of) fire; cf. **अग्निलिङ्ग** *n.* तथाग्निलक्षणोत्पत्तौ शुभे यायान्महीपतिः ViṣṇuDhaP. ii. 176.36.

अग्निलक्ष्मन् (agni-lakṣman) *n.* characteristic feature of the sacred fire (for receiving oblations) किं हव्येष्वग्निलक्ष्म स्यात् किं च निर्युक्तलक्षणम् SamarāSū. (i). 3.57.

अग्निलङ्घित (agni-laṅghita) *adj.* overcome with fire अग्निलङ्घितस्थाणु-गणनोरुकम्...अष्टवङ्कनामपदं लेसिकापसदम् YaśasCam. ii. 43.6; सः ... माम् ... अग्निलङ्घितं रत्नमिव नष्टतेजसम्...अवलोक्य...मां व्यजिज्ञपत् YaśasCam. ii. 146.1.

अग्निला (agnilā) *f.* **i** name of the wife of Agnimitra (a priest of king Atibala) अतिबलो राजा...। अग्निमित्रो द्विजोऽस्यासीदग्निला तन्नितम्बिनी BṛKathāK. 126.182; **ii** wife of Somaśarman, a priest of king Narapāla, YaśasCam. ii. 283.19; **iii** wife of Somadeva (a Brahmin of S'āligrāma) ब्राह्मणः सोम-देवोऽत्र (शालिग्रामे) भार्या तस्याग्निलेत्यभूत् PadmP.(Ra.) 109.38.

अग्निलाघव (agni-lāghava) *n.* mildness of the fire of the stomach, indigestion अ(? आ)हारस्य रसः सारो यो न पक्वोऽग्निलाघवात् । आमसंज्ञाञ्च लभते BhāvPra.(Bhā.) 8(1).45.

अग्निलादयित (agnilā-dayita) *m.* husband of Agnilā (Somaśarman) तत्र(? त्र)पतिपुरोहितस्याग्निलादयितस्य ... सोमशर्मणः सुतः ... विश्वानुलोमो नाम YaśasCam. ii. 283.19.

अग्निलाभ (agni-lābha) *m.* availability of fire निरग्नेरप्यग्निलाभे भोक्तु-विप्रलाभे ग्रहणे च पाकेनैव श्राद्धमित्याहुः BālamBha. i. 548.22 (*on* 1.249)

अग्निलिङ्ग (agni-liṅga) *adj.* [*f.* -ā] indicative of (referring to or addressed to) Agni मन्त्राः प्राग्दक्षिणेऽग्निलिङ्गाश्च । जप्तव्या द्विजमुख्यैः BṛSaṁ. 60.11; येनानेनैवं लिङ्गेनाग्निलिङ्गेनेन्द्रलिङ्गेन वा किंचित् करोतीति आख्यातप्रत्यय-विहितत्वेनोपलक्षितेनाग्नीध्रोपस्थानमिति TantrVā. 790.23 (*on* iii. 2.21); अग्नि-लिङ्गा मनोता प्रकृतौ नाग्नीषोमावभिधातुं शक्नोतीत्याशङ्का भवति ṬupṬ. 262.7 (*on* x. 4.42); मन्त्रान्तराण्यग्निलिङ्गानि ... प्रकरणे विद्यन्ते S'āstrDī. 709.15 (*on* x. 4.16); SaṅkarKāBh. 73.3 (*on* ii. 1.64)

अग्निलिङ्ग (agni-liṅga) *n.* **i** (auspicious) omen indicated by the (direction of flame and smoke of) fire cf. **अग्निलक्षण** *n.* यात्रायाञ्च तिथि-दिवसकरणनक्षत्र ° ... ° अग्निलिङ्गहस्त्यश्वेङ्गित ° ... ° शकुनसैन्यनिवेशभूमयोऽग्निवर्णा मन्त्रिचरदूताटविकानां यथाकालं प्रयोगाः परदुर्गलम्भोपायाश्चेत्युक्तं चाचार्यैः BṛSaṁ. 2.4(11); **ii** indication or sign of (various) sacred fires वैश्वानरमृत आजात-मग्निमित्यादिशब्दः । वैश्वानरे तद्बुतं भवति । हृदयं गार्हपत्यो मनोऽन्वाहार्यपचन आस्यमाहवनीय इत्याद्यग्निलिङ्गमादिशब्देोक्तम् BrahmaSūBh.(Ma.) 13A.8 (*on* i. 2.26); **iii** sign or indication of (the existence of) fire मिथ्यालिङ्गैश्च सिध्येत्किमपि यदि भवेद्वाष्पधूमोऽग्निलिङ्गम् TattvMu. 3.50.

अग्निलिङ्गता (agniliṅga-tā) *f.* the state of being the sign or indication of (the existence of) fire स्वभावादविनाभावे स्यादौष्ण्यस्याग्निलिङ्गता BṛĀraUBhVā. iv. 3.743.

अग्निलिङ्गमध्यस्थ (agniliṅgamadhya-stha) *adj.* dwelling in the Liṅga (phallus) (in the form) of fire यत्राग्निलिङ्गमध्यस्थः प्राह देवो महेश्वरः । धर्मार्थ-काममोक्षार्थमाग्नेयमधिकृत्य च MatsyaP. 53.37; AgniP. 271.14.

अग्निलेश (agni-leśa) *adj.* containing fire-sparks नक्षत्रमार्गे भ्रमितं समीरैरन्योन्यसंपातविभिद्यमानम् । तदद्रिकूटं भवदग्निलेशं चूर्णीकृतं भूतलमाससाद Rāvaṇā. 19.40.

अग्निलोक (agni-loka) *m.* the world of Agni तद् (परिप्लवं) देवाः समारुह्य सर्वाँल्लोकाननुपरिप्लवन्ते...इममपोदकमग्निलोकम् KauṣīBr. 20.1 (89.12); स एतं देवयानं पन्थानमापद्याग्निलोकमागच्छति S'āṅkhāĀ. 3.3 (11.23) = KauṣīU. 1.3; अग्नितीर्थे ततो गच्छेत्तत्र स्नात्वा नरर्षभ । अग्निलोकमवाप्नोति MahāBhā. iii. 81.119 = PadmP. i. 27.27; तेन दानेन पूतात्मा सोऽग्निलोके महीयते VṛGautSm. 572.13(9); नीलतीर्थे नरः स्नात्वा ... । अग्निलोकमवाप्नोति SkandP. iii(1). 42.46; iv. 84.73; v(3). 29.29; ii(9). 3.16; BrahmSūBh.(S'aṅ.) 824.1 (*on* iv. 3.2); अग्निलोकं समुत्सृज्य मम लोकं स गच्छति VarāP. 151.54; प्रासादपुरतो वीर पताकां पातयेद्यदि । इन्द्रलोकं तदा कर्ता विशेद्वै यदु-नंदन । आग्नेय्यामग्निलोकं तु याम्यां यमसदो भजेत् BhaviP. 206B.33 (i. 138.80); यस्तु दद्यात्तत्र दधि ब्राह्मणाय मनोरमम् । सोऽप्यग्निलोकमासाद्य भुङ्क्ते भोगान्सुशोभनान् PadmP. v. 18.204; GaṇeP. ii. 52.13; S'ivaP. iii. 13.2 (310A.16); आदित्यात्पूर्वमग्निलोकमागच्छति VedāntPāSau. 412.23 (*on* iv. 3.2); BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 473.2 (*on* iv. 3.3); किं चैवमग्निलोकानन्तरं वायुलोक इत्यपि वक्तुं शक्यम् AṇuBh. 334.21 (*on* iv. 3.2); (क्रममुक्त्यधिकारी) अतोऽर्चिराख्य-मग्निलोकमादौ गच्छति AṇuBh. 333.27 (*on* iv. 3.2); S'ivārkaMaDī. i. 361.17 (*on* i. 2.16); i. 362.33 (*on* i. 2.16); i. 469.27 (*on* i. 3.32); ii. 380.15 (*on* iii. 3.58); सूर्यकिरणद्वाराग्निलोकं गत्वा YatīndraDī. 77.22.

अग्निलोकज्ञान (agniloka-jñāna) *n.* knowledge of the world of Agni (fire) नासाग्रे चित्तसंयमादिन्द्रलोकज्ञानम् । तदधश्चित्तसंयमादग्निलोकज्ञानम् S'āṇḍU. 417.13 (1.68+)

अग्निलोकादिक (agnilokādi-ka) *adj.* [*f.* -ā] beginning with the world of fire छान्दोग्ये अर्चिरादिका गतिः श्रूयते, कौषीतकिवाक्ये अग्निलोकादिका S'rutaPra. ii. 613. 25 (*on* iv. 3. 1)

अग्निलोचन (agni-locana) *adj.* [*f.* -ā] fiery-eyed नरसिंह महासिंह⋯। ग्रहानशेषान्सर्वेश खाद खादाग्निलोचन AgniP. 31. 34; ज्वलमानात्तु कपिला तावत्कुण्डात्समुत्थिता।⋯अग्निलोचना SkandP. v(3). 39. 7.

अग्निलोचन (agni-locana) *m.* **i** name of one of the nine divine attendants of Guha (Kārttikeya) सदेवसेनापतिरग्निलोचनः सदण्डहस्तोऽप्यसिधारिसंज्ञकः ⋯ विप्रप्रियश्चेति नव ध्वजेशा गुहे TantrSa. 9. 33; **ii** name of S'iva गङ्गाधरः⋯शवरो मन्दरमणिर्विशालाक्षोऽग्निलोचनः KalpaK. 390. 92.

अग्निलोमन् (agni-loman) *adj.* [*f.* °mā] having fiery (or tawny) hair सूर्यमण्डलमध्यात्तु ब्रह्मणा निर्मिता पुरा। कपिला या पिङ्गलाक्षी ⋯ अग्निपुच्छा अग्निमुखी अग्निलोमानलप्रभा VarāP. 112. 14; कपिलाः ⋯ अग्निपुष्पा अग्निलोमा तथान्या चानलप्रभा। तामाग्नेय्यां सदा दद्याद्ब्राह्मणाय BhaviP. 843A. 8 (iv. 161. 35)

अग्निवंश (agni-vaṁśa) *m.* race or dynasty sprung from Agni आङ्गिरसा ह्यग्निवंशसमुद्भवाः।⋯ प्रष्टुमुद्यताः BrahmP. 158. 11; अग्निवंशस्य विस्तारो बभूव बलवत्तरः BhaviP. 467A. 28 (iii(3). 4. 6); अग्निवंशनृपाणां च चरित्रं शृणु विस्तरात् BhaviP. 542A. 34 (iii(4). 1. 13); MatsyaP. 51 (colophon); VāyuP. i. 29 (colophon)

अग्निवंशज (agnivaṁśa-ja) *m.* born in the liniage of Agni हत्वाग्निवंशजान्भूपान्स्थापयिष्यामि वै कलिम् BhaviP. 465B. 6 (iii(3). 1. 34); कपिलो ह्यग्निवंशजो जीवविशेष एव मायया विमोहितः GoviBh. 86. 9 (*on* ii. 1. 1)

अग्निवंश्य (agnivaṁś-ya) *adj.* born in Agni's lineage चतुर्गेहं च मे⋯ अग्निवंश्यैश्च क्षत्रियैश्च विनाशितम् BhaviP. 467B. 33 (iii(3). 4. 17)

अग्निवक्त्र (agni-vaktra) *adj.* [*f.* -ā] **i** with fire in the mouth शृगालिन्यग्निवक्त्रा प्रत्यादित्यं विराविणी MahāBhā. iii. 1058*(4); **ii** having Agni for the face (जगन्मातरमम्बिकाम्) अग्निवक्त्रां रुद्रशिखां विष्णुचित्तां तु भावयेत् DeviBhāP. xi. 16. 96.

अग्निवक्त्र (agni-vaktra) *m.* **i** name of god S'iva (नाम्नामष्टसहस्रेण स्तुतवान् वृषभध्वजम्) ब्रह्मकालोऽग्निवक्त्रः VāyuP. i. 30. 250; **ii** name of an attendant of Viṣṇu अग्निवक्त्रो महावक्त्रो महासेनो महोदरः।⋯ कुमुदाक्षगणा ह्येते PāraS. 17. 160; *n.* **1** the marking-nut plant (*Semecarpus anacardium*) अजमोदहिङ्ग्वग्निवक्त्रं लवणस्य वर्गः AṣṭāSaṁ. ii. 336. 18 (6. 40); अग्निवक्त्रं भल्लातके ApūNā. 43A. 2; **2** gold तपनीयाग्निवक्त्राग्निबीजहेमसुलोहकम्⋯सुवर्णम् KośaKaTa. 1. 2922.

अग्निवक्त्रक (agnivaktra-ka) *m.* **1** name of an attendant of Viṣṇu करालः काकजिह्वश्च काकवक्त्रोऽग्निवक्त्रकः।⋯ कुमुदाक्षगणा ह्येते PāraS. 17. 160; **2** the marking-nut plant (*Semecarpus anacardium*) भल्लातको नभो भल्लो वीरवृक्षोऽग्निवक्र(? क्त्र)कः MadaPāNi. 17. 271.

अग्निवक्त्रा (agni-vaktrā) *f.* a species of spider or insect दंशे दाहोऽग्निवक्त्रायाः स्रावोऽत्यर्थं ज्वरस्तथा।⋯दाहविस्फोटसंयुताः SuśruS. v. 8. 118.

अग्निवचन (agni-vacana) *n* **A** words of Agni अग्निवचनात्सीतां ज्ञात्वा विगतकल्मषाम् (अग्रहीदमलां रामः) Rāmā. i. 107*(6); SkandP. iii(1). 22. 22; **B** words of the sacred fires न स्वतन्त्रा विद्या कल्पयितुं शक्यते अग्निवचनविरोधात् PrakaVi. 187. 19; *adj.* **A** expressive of the deity Agni अग्निवचन इन्द्रशब्दः S'ābaBh. 844. 5 (*on* iii. 3. 14); **B** expressive of the (S'yena-shaped) fire-altar न च चिनोतेः केवलस्याग्निवचनत्वम् TantrVā. 272. 3 (*on* i. 3. 26); **C** expressive of the (domestic) fire न ⋯ गृह्येऽग्नौ विधानम्। गृह(? ह्य)शब्दस्य विशिष्टोपादानादग्निवचनत्वादेष एव न्यायः ManuBh. ii. 273. 18 (*on* 9. 111)

अग्निवचनत्व (agnivacana-tva) *n.* **A** the state of being expressive of Agni (सवित्रादिवाक्यानाम्) अग्निवचनत्वे वा सति S'ābaBh. 1681. 19 (*on* ix. 1. 36); **B** the state of being expressive of the (S'yena-shaped) fire-altar क्विबन्तचिनोतिश्रुतेः श्येनचिच्छब्दस्य सकलस्याग्निवचनत्वं निश्चीयते TantrVā. 272. 4 (*on* i. 3. 26); **C** state of being expressive of the (domestic) fire गृह(ह्य ?) शब्दस्य ⋯ विशिष्टोपादानादग्निवचनत्वादेष एव न्यायः ManuBh. ii. 273. 18 (*on* 9. 111)

अग्निवचस् (agni-vacas) *n.* Agni's words श्रुत्वा त्वग्निवचो गङ्गा तं गर्भमतिभास्वरम्। उत्ससर्ज Rāmā. i. 36. 17.

अग्निवज्र (agni-vajra) *n.* a kind of iron धूम्रवर्णा भवेद्भूमिरङ्गं वह्निशिखोपमम्। अग्निवज्रमिदं ज्ञेयम् YuktiKa. 146. 2.

अग्निवत् (agni-vá(n)t) *adj.* [*f.* -tī] [DEBRU. p. 881; cf. P. viii. 2. 15] **1** placed on or heated by fire इन्द्रासोमा समघशंसमभ्यघं तपुर्ययस्तु चरुरग्निवाँइव R̥V. vii. 104. 2 = AV.(P.) xvi. 9. 2 = Nir. 6. 11 (116. 5); **2A** possessed of or characterised by fire-element हिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति TaiS. V. i. 3. 2 = VI. i. 8. 3 = VI. ii. 9. 3; VI. vi. 3. 2; अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्निवत्येव व्याचष्टे TaiBr. II. ii. 1. 5; अग्निवद् वै दारुपात्रम् TaiBr. III. ii. 3. 8 = SaṅkarKāBh. 15. 9 (*on* i. 2. 8) = BhāṭṭaCan. 9. 24 (*on* xiii. 2. 5); TaiBr. I. vi. 10. 3; III. vii. 3. 3; **2B** associated with sacrificial fire or deity Agni अग्नयेऽग्निवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् TaiS. II. ii. 4. 6 = BaudhS'S. ii. 123. 21 = BhārS'S. ix. 14. 3 = ĀpaS'S. ix. 10. 11 = HirS'S. xv. 3. 21 = VaikhāS'S. 20. 18; अग्नयेऽग्निवते स्वाहा AitBr. 32. 5(816) = BhārGS. I. 18 (18. 15); साग्नावग्निप्रणयनेऽग्निवते ĀśvaS'S. I. iii. 13. 3; **2C** possessing sacrificial fire (i. e. where it has been carried forth) (प्रदेशे) अग्निवत्युत्तरं परिग्राहं परिगृह्य⋯संप्रैषमाह BaudhS'S. i. 112. 5 = i. 183. 15 = ii. 311. 18 = iii. 94. 6 = ĀpaS'S. xi. 5. 11 = HirS'S. vii. 4. 15; VaikhāS'S. 8. 10; **3** one who maintains the sacred fire जीवदग्निहोत्रे उपवीतेन दोहोऽग्निवतोऽग्नेरुत्तरेऽधिश्रयणमुद्वासनं च HārLa. 139. 7.

अग्निवत् (agni-vát) *adv.* **1** like the sacred fire अग्निवत् ते कृणोमि AV.(P.) ii. 78. 4; अग्निं पशव्यमग्निवदाभर S'atBr. VI. iii. 1. 38 = VI. iii. 2. 9; VI. iii. 3. 3; VI. iii. 3. 4; (राजानम्) उपचरेदेनमग्निवत् MahāBhā. iv. 4. 16; अग्निवच्चोपचर्या वै ब्राह्मणाः MahāBhā. xiii. 8. 22; PrakaPañ. 7. 9; यस्यारातिगणः⋯[अ]रण्या[वा]समागमग्निवत् EI. iv. 234. 47; MīmāKau. ii. 292. 4 (*on* iii. 2. 34); **2** as in the case of Agnicayana (building of fire-altar) अग्निवद्वा दीक्षाः KātyS'S. xxii. 1. 45 (comm. अग्निवद्वा चयनवदेव संवत्सरं दीक्षा); अग्निवत्सर्वौषधीर्वपति ĀgniveGS. iii. 8. 2 (162. 14) = BaudhPiMe. i. 18. 21; **3** as in the case of the sacred fire संस्कारश्चाप्रकरणेऽग्निवत्स्यात्प्रयुक्तत्वात् MīmāSū. ix. 2. 9; ix. 2. 55; x. 5. 78; xi. 4. 25; xi. 3. 26; **4** like (ordinary) fire (कृपः) अग्निवत्समरे ⋯ चरिष्यति MahāBhā. v. 163. 22 = v. 166. 16; शक्तिं वै प्राहिणोन्मयि ⋯ ज्वलन्तीमग्निवत् MahāBhā. v. 185. 5; स दहत्यग्निवद्दोषान् ViṣṇuP. iii. 9. 23; VrGautaSm. 570. 1(9); अकृतकारि खल्वपि शास्त्रमग्निवत् ⋯ अग्निर्यददग्धं तद्दहति MahāBh. i. 196. 13 (*on* i. 2. 9); अग्निवच्छीघ्रकारि च। ⋯ शीघ्रं रक्तपित्तमुपाचरेत् CaraS. vi. 4. 5 (1941 Ed.); AṣṭāSaṁ. ii. 15. 18 (4. 3) = AṣṭāHr. iv. 2. 7; स्वर्णादिकं च यो दद्याद्ब्राह्मणे ⋯ अग्निवच्चैव दीप्यते SkandP. ii(8). 5. 21; iii(2). 21. 17; vi. 197. 47; BrāhmSphuSi. 14. 34; तप्तमिव लोहपिण्डम् अविशेषेण संव्याप्य अग्निवत् शरीरं संव्याप्य वर्तते BrĀraUBh. 244. 18 (*on* ii. 1. 19); EI. xviii. 248. 44; अप्रयत्नधृतो मन्त्रः प्रचलन्नग्निवद्दहेत् NītiS'ā. 12. 44; RājNiRa. 29. 20; BrĀraUBhVā. i. 4. 1111; iv. 4. 1287; YaśasCam. ii. 251. 18; सप्ताहाद्व्याधिभिर्हीनः षण्मासादग्निवद्ध(v. l. °साद्ध°)वेत् MālinīT. 13. 25; अग्निवचोऽप्यदीपि DvyāśraKā. 8. 1; TātpaVr. 235. 12 (*on* 2. 80); यस्य धर्मोऽयम्⋯। कक्षवत्प्रतिक्षिप्तं तस्य संहरतेऽग्निवत् PāṇḍaC. 11. 213; **5** like the god Agni दक्षिणपूर्वास्थोऽदहत्कोऽस्यग्निवत्परान् DvyāśraKā. 5. 32; **6** like the term *agni* अग्निवच्छसि Kātan. ii. 1. 65 (comm. ऋदन्तस्य लिङ्गस्याग्निवद्भवति शसि परे); पत्यापत्ये ⋯ पत्योस्तथाग्निवत् AgniP. 350. 43; CāndrVr. *on* ii. 4. 12.

अग्निवदन (agni-vadana) *n.* mouth (i. e. flames) of fire कांचित्प्रियं परित्यज्य अशक्ता गन्तुमन्यतः। पुरः प्रियस्य पञ्चत्वं गताग्निवदने क्षयम् MatsyaP. 140. 60.

अग्निवद्भाव (agnivad-bhāva) *m.* the state of being like the fire-altar मनश्चितादीनामिष्टकचिताग्निवद्भावातिदेशमात्रेणेष्टकचिताग्निदेशरूपक्रियामयक्रत्वनुप्रवेशेनापि न भवितव्यम् BrahmSūBh.(Rā.) 666. 5 (*on* iii. 3. 49) (S'rutaPra. अग्निवद्भावः अग्नितुल्यत्वम्)

अग्निवध (agni-vadha) *m.* loss of digestive faculty विड्भेदोऽग्निवधादपि (v. l. विड्भेदोऽग्निवधस्तथा) CaraS. vi. 11. 10 (1941 Ed.); विड्भेदाग्निवधावपि। ⋯शुक्रौजसोः क्षयात् RugVi. 10. 27; अधोवातस्य रोधेन ⋯। वातमूत्रशकृत्सङ्गदृष्ट्यग्निवधहृद्गदाः AṣṭāSaṁ. i. 18. 11 (1. 5) = AṣṭāHr. i. 4. 2.

अग्निवधू (agni-vadhū) *f.* Agni's wife (i. e. Svāhā) ङेऽन्तमग्निवधूः प्रोक्तो मन्त्रोऽयम् S'āraTi. 13. 77 = TantrSā.(K.) 111. 11; S'āraTi. 11. 65.

अग्निवन्दन (agni-vandana) *n.* obeisance to the god of fire प्रकुर्यादग्निवन्दनम् MahNirvāT. 6. 142.

अग्निवपुस् (agni-vapus) *adj.* having a body (bright) like fire स कदाचिद्गतोऽहं तु यज्ञे तेषां महात्मनाम्। ऋषीणामग्निवपुषाम् Rāmā. iv. 1326*(2)

अग्निवरण (agni-varaṇa) *n.* rampart of fire अथाग्निवरणद्वारा ताभ्यामनुगता सती। ⋯ निर्जगाम कुमारिका BrahmāṇḍP. iii. 26. 95.

अग्निवरुणदेवत्य (agnivaruṇadevat-ya) *adj.* meant for Agni and Varuṇa अग्निवरुणदेवत्ये पशौ ऊहाप्रसक्तावपि BhāṭṭDī. iii. 303. 23 (*on* x. 4. 22)

अग्निवरुणविधि (agnivaruṇa-vidhi) *m.* injunction about Agni and

Varuṇa (as deities) देवतात्वेनाग्निवरुणविधिः MayūMāli. 711. 26 (*on* x. 4. 18)

अग्निवर्चस् (agni-varcas) *adj.* fiery, lustrous, emitting fire-like brilliance स मे तस्मिन् रणे पूर्वं प्राहरत्कङ्कपत्रिभिः । षष्ट्या शतैश्च नवभिः शराणामग्निवर्चसाम् MahāBhā. v. 180. 20; नागम् … दद्दृशातेऽग्निवर्चसम् (अर्जुनाच्युतौ) MahāBhā. vii. 57. 69; xii. 175. 24; पञ्चगङ्गे पुनर्वसुम् । प्रणम्योवाच…अग्निवेशोऽग्निवर्चसम् CaraS. vi. 4. 3; vi. 29. 3 (1941 Ed.); यः …देवः …सोमभूतस्तु भूतानामग्निभूतोऽग्निवर्चसाम् VāyuP. ii. 35. 41; अथ ग्रसनमालोक्य यमः क्रोधविमूर्च्छितः । ववर्ष शरवर्षेण विशेषेणाग्निवर्चसा MatsyaP. 150. 1; 151. 12; SkandP. i(2). 17. 17; BrahmāṇḍP. ii. 72. 40; पश्चाद्ध्यानं समाचरेत् ।… कोटिसूर्याग्निवर्चसम् । …पुरुषोत्तमम् VṛHāriSm. 6. 20; BrahmP. 179. 45; BhaviP. 235A. 28 (i. 157. 33); PadmP. v. 16. 35; पञ्चाग्निवर्तिनोऽप्येवमग्निलोकेऽग्निवर्चसः S'ivaP. iii. 15. 61 (314B. 10); असिन्नवसरे शक्रः स्यन्दनेनाग्निवर्चसा । शरभङ्गं समभ्येत्य बभाषे RāmāMañ. 110. 14.

अग्निवर्चस् (agnivarcas) *m.* name of one of the pupils of Romaharṣaṇa सूतो वै रोमहर्षणः । … सुमतिश्चाग्निवर्चाश्च मित्रायुश्शांसपायनः । अकृतव्रणसावर्णी षट् शिष्यास्तस्य ViṣṇuP. iii. 6. 17; काश्यपो ह्यकृतव्रणः । भारद्वाजोऽग्निवर्चाश्च…एते…पुराणेषु दृढव्रताः VāyuP. i. 61. 56; BrahmāṇḍP. i. 35. 64; सुमतिश्चाग्निवर्चाश्च मित्रयुः शिंशपायनः । … षट् शिष्यास्तस्य चाभवन् AgniP. 270. 11.

अग्निवर्चस् (agni-varcas) *n.* the lustre of fire [APTE]

अग्निवर्चस (agni-varcasa) *adj.* **i** shining like fire ततः शरैः सुतीक्ष्णाग्रैराशुगैरग्निवर्चसैः । निर्बिभेद…हनूमन्तमकम्पनः Rāmā vi. 901*(1); **ii** having the heat of fire घृतकुम्भसमा नारी पुरुषश्चाग्निवर्चसः VetāPañ.(S'i.) 15. 39.

अग्निवर्जन (agni-varjana) *n.* dropping or abandoning the use of fire (i. e. application of heat or warmth) उपानत्पादुकाग्निवर्जनात्…(वमनविरेच-) नौषधानां दुर्योगातियोगाद्युत्पद्यते KāśyaS. 156A. 40.

अग्निवर्जम् (agni-varjam) *adv.* excepting the asterism (Pleiades) presided over by the god of fire उपेन्द्रमूलाहिशिवाग्निव(? व)र्जं शस्तेन्दुताराशिथियोगलग्ने…दोलादिकारोहणमाद्यमिष्टम् YuktiKa. 216. 12.

अग्निवर्ण (agní-varṇa) *adj.* [*f.* -ā] **1 i** having the colour of fire i. e. red as fire, red-hot पाय्यन्ते क्वथितं केचिदग्निवर्णमयोरसम् BuddhaC. 14. 12; जम्ब्वोष्ठेनाग्निवर्णेन पश्चाच्छेषं दहेद्भिषक् SuśruS. iv. 19. 50; सर्वलोहचूर्णमग्निवर्णं वा…अग्नियोगः ArthS'ā. iii. 203. 3 (13. 4); आयसं द्वादशपलं घटितं फालमुच्यते । …अग्निवर्णं तु तच्चोरो जिह्वया लेलिहेत्सकृत् BṛhaspaSm. 92. 80; 379. 46; अग्निवर्णं न्यसेत् पिण्डं हस्तयोरुभयोरपि YājñaSm. 2. 105; तेषामयोमयान् कीलानग्निवर्णान् पुनः पुनः । कर्णेषु प्रेरयन्त्येते MārkP. 14. 64; अग्निवर्णैस्तु सदृशैर्यमो हिंसनमाचरेत् VṛGautaSm. 518. 20(4); कपालपाषाणलोष्टलोहपिण्डानग्निवर्णान्संदंशेन गृहीत्वाम्भसि … निमज्जयेत् AṣṭāSaṁ. i. 133. 2 (1. 26); i. 167. 5 (1. 33); i. 191. 4 (1. 39); ii. 91. 24 (4. 16); यथैवाग्निवर्णात् तप्ताल्लोहपिण्डाद् विष्फुलिङ्गाः स्वभावादेव निमित्तान्तरानपेक्षा निश्चरन्ति BālaKrī. ii. 31. 22 (*on* 3. 67); ii. 85. 4 (*on* 3. 218 ? 224); अग्निवर्णं विधायात्र तच्छिलातलमादरात् । बुद्धदासो गृहं प्राप्य स्वकं न विदितः परैः BṛKathāK. 135. 55; सूच्यग्रेणाग्निवर्णेन रोमकूपं विनिर्दहेत् SiddhYo. 61. 256; ततोऽग्निवर्णा इषवः उत्पेतुः सूर्यमण्डलात् BhāgP. vii. 10. 58; AgniP. 254. 40; नराः…अग्निवर्णैश्च संदंशैरुत्पाटितविलोचनाः SkandP. v(2). 27. 9; vi. 25. 14; गोमूत्रमग्निवर्णं वा पिबेदुदकमेव वा ViṣṇuDhaP. ii. 73. 101; ये शृण्वन्ति गुरोर्निंदां तेषां कर्णः प्रपूर्यते । अग्निवर्णैरयःकीलैः BhaviP. 626A. 21 (iv. 6. 138); ततोऽङ्कुशैरग्निवर्णैः … । हन्यन्ते किङ्करैः … पापकर्मिणः S'ivaP. v. 9. 7 (416A. 4); v. 10. 8 (417A. 9); अग्निवर्णेन ये नैव(? यो नैव) छिन्द्याच्छस्त्रेण दुर्बुधः ।…नाडीम् AśvaVai. 50. 30; ततोऽग्निवर्णैरयोगुडैरुष्णीकृत्य तदुदकं हस्तिनं तैलेनाभ्यज्य…स्वेदयेत् Hastyāyur. 60. 16 (1. 9); 131. 14 (1. 18); 227. 1 (2. 28); 247. 27 (2. 40); तप्तेऽयःशयने, यथा मरणक्षमं भवति तथा तप्ते अग्निवर्णे कृते कार्ष्णायसे शयने Mitā. 441. 5 (*on* 3. 259); सोऽभियुक्तस्तमयःपिण्डकमग्निवर्णं कराभ्यामादाय…व्रजेत् Aparā. 707. 7 (*on* 2. 106); 973. 8 (*on* 3. 66); 1083. 1 (*on* 3. 260); भर्जयेत्सप्रवाराणिचुल्लीसंस्थितखर्परे । अग्निवर्णं भवेच्चावत् RasRaSa. 2. 41; अग्निवर्णं लोहपिण्डं तृणचये क्षिप्त्वा DipKa. 51. 27 (*on* 2. 107); **ii** like fire in effect सुरां पीत्वा द्विजो मोहादग्निवर्णां सुरां पिबेत् ManuSm. 11. 90 (अग्निवर्णां वर्णश्रुतिग्रहणं सामान्यलक्षणार्थम् । अत एवाह काये निर्दग्धे मुच्यत इति ManuBh. ii. 397. 19); गोमूत्रमग्निवर्णं वा पिबेदुदकमेव वा ManuSm. 11. 91 (अग्निवर्णमित्यग्निस्पर्शमिति ज्ञातव्यम् ManuBh. ii. 397. 27); ViṣṇuDhaP. ii. 73. 100; **2** having the lustre of fire ताम॒ग्निव॑र्णां तप॑सा ज्वल॒न्तीम् … दु॒र्गां दे॒वीं शर॑णम॒हं प्रप॑द्ये TaiĀ. x. 1. 16; यच्चाग्निवर्णं फलमूलपुष्पम् AVPari. 1(6). 3; चन्द्रोऽभूदग्निवर्णश्च MahāBhā. vi. 2. 23; तस्यास्तान्यग्निवर्णानि भूषणानि महीतले । सर्वाण्याप्यवकीर्यन्त Rāmā. iii. 50. 30; vi. 82. 1; पश्यन्ति… । अग्निवर्णमजं देवम् MatsyaP. 132. 19; दृष्ट्वा स्वप्नान्दारुणान्वेतरान् वा पूतः स्नातः सर्षपानग्निवर्णान् । हुत्वा KāśyaS. 92B. 5; सैन्धवेनाग्निवर्णेन तप्तं चानिलजिद्धृतम् AṣṭāSaṁ. ii. 156. 22 (5. 5); (विद्याधराः)…विमानैः…अग्निवर्णैः …समन्तात्परिवारितम् । प्रस्तुवन्ति प्रगायन्ति SkandP. iii(3). 2. 105; अग्निवर्णा तु दिङ्मृष्टा(? दिग्दृष्टा) दिग्दाह इति विश्रुतः ViṣṇuDhaP. iii. 9. 15; यस्तु … तत्राथ मुच्यते प्राणान्… । अग्निवर्णस्ततो भूत्वा मम लोकाय गच्छति VarāP. 140. 50; विद्युत्कोटिनिभे स्थाने चिन्तयेत्परमेश्वरम् । अग्निवर्णेऽथवा LiṅgaP. i. 8. 99; i. 72. 126; स रथेनाग्निवर्णेन यातीह त्रिदशालयम् BrahmP. 216. 51; पावकास्ते हि चत्वारः समुद्भूता महीतले । अग्निवर्णाः BhaviP. 488B. 24 (iii(2). 16. 5); तामग्निवर्णां तपसाज्वलन्तीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टाम् DevīBhāP. vii. 31. 45; अष्टचक्रं हि तद्यानम्… । अग्निवर्णम् PadmP. i. 5. 16; ध्यात्वा…अग्निवर्णं चाग्निदेवम् MānaSā. 7. 97; अग्निवर्णः …वामनान्वयजो द्विपः Mānaso. ii. 3. 277; अग्निजा विश्वरूपाख्या अग्निवर्णाः शुभप्रदाः (केतवः) NāraS. 2(9). 15; 49. 1; अग्निवर्णस्त्रिविक्रमश्रुतुःखड्गधरः YatīndraDī. 86. 3; **3** fire-like, resembling fire घोरामशान्ताम्…वाचं प्रभाषसे । निःश्वसन्नग्निवर्णेन संतप्तः स्वेन मन्युना MahāBhā. v. 73. 6 (Arjunamiśra अग्नितुल्य; Sarvajñanārāyaṇa अग्निसदृश)

अग्निवर्ण (agni-varṇa) *m.* colour of fire लक्षणं ह्यग्निवर्णानां प्रवक्ष्यामि यथाक्रमम् AVPari. xxiv(1). 1; होराशास्त्रेऽपि…यात्रायां च तिथिदिवस°…°सैन्यनिवेशभूमयोऽग्निवर्णाः … परदुर्गोपलम्भोपायाश्चेत्युक्तम् BṛSaṁ. 2. 4(12); अग्निवर्णाः होमकाले अग्नेः शुभाशुभसूचकं लक्षणम् VīraMi.(Lakṣaṇa.) 309. 15.

अग्निवर्ण (agni-varṇa) *m.* **1 A** name of a king of the Ikṣvāku line of the solar race, son of Sudarśana [S'ivaP. alone gives his father's name as Dhruva] अग्निवर्णः सुदर्शनात् Rāmā. i. 69. 28 = HariVaṁ. 230*(5); पुत्रोऽभूत् … सुदर्शनस्याग्निवर्णः Rāmā. ii. 102. 25; सुदर्शनस्तस्मादग्निवर्णः … पुत्रोऽभवत् ViṣṇuP. iv. 4. 108; अग्निवर्णः सुदर्शनात् VāyuP. ii. 26. 207 = BrahmāṇḍP. ii. 63. 209; अग्निवर्णमभिषिच्य राघवः RaghuVa. 19. 1; ध्रुवसंज्ञः …अग्निवर्णस्सुतस्तस्य S'ivaP. v. 39. 27 (452A. 8); विहरन्वधूभिरन्तःपुरेऽग्निवर्णः UpadeS'. 51; **1 B** name of an attendant of Viṣṇu in the group of Kumudākṣa अग्निरूपोऽग्निवर्णश्च…कुमुदाक्षगणा ह्येते PāraS. 17. 159; **1 C** name of one of the seventy hosts of Haranārāyaṇa in the South-East अग्निवर्णोऽग्निरश्म्यास्यो महासेनो महोदरः । …आग्नेय्यां दिशि सप्ततिः ĪśānS'iPa. ii. 54. 94; **1 D** name of a demon चत्वारः …अग्निवर्णं तथा…निजघ्नुः AdhyāRā. vi. 11. 13; **2** the letter of Agni (i. e. *r*) ताराकाशावन्त्य(? वन्य)वाय्वग्निवर्णा ह्याग्नेयाः स्युः ĪśānS'iPa. i. 4. 3; **3** *Saccharum sara* or *muñja* grass(?) वल्लीपलाशकोऽन्यः सितवल्ली हेमकारकश्चेति । विज्ञेयः पर्यायैर्हुताशनस्तेजनोऽग्निवर्णश्च AbhidhāMañ. 73. 4.

अग्निवर्णक (agnivarṇa-ka) *m.* name of a king of the Ikṣvāku line of the solar dynasty and son of Syandana and grandson of Dhruva ततः पुष्पाद् ध्रुवस्तस्मात् स्यन्दनोऽथाग्निवर्णकः KalkiP. iii. 4. 3; cf. **अग्निवर्ण.**

अग्निवर्णत्व (agnivarṇa-tva) *n.* the state of being red (-hot) like fire अग्निवर्णवत्त्वस्य (v. l. अग्निवर्णत्वस्य) प्रकारान्तरेणापि संभवादाह । अग्निसदृशमिति । दाहकतया तत्तुल्यमित्यर्थः BālamBha. ii. 116. 5 (*on* 2. 105)

अग्निवर्णदण्ड (agnivarṇa-daṇḍa) *m.* fiery-coloured stick आशुनयनानयने हि कार्यमाणेऽलातेऽग्निवर्णदण्डाभासा भ्रान्तिर्भवति NyāyBiṬ. 55. 10 (*on* 1. 6)

अग्निवर्णनिभ (agnivarṇa-nibha) *adj.* resembling the colour of fire ज्वलनाभमिदं ख्यातमग्निवर्णनिभं परम् । पीतस्य द्विगुणं रक्तं मिश्रितं त्वतिरक्तकम् S'ilpaRa. i. 46. 137.

अग्निवर्णप्रभ (agnivarṇa-prabha) *adj.* having the lustre similar to the colour of fire लोहचूर्णं घृताक्तं हि क्षिप्त्वा लोहस्य खर्परे । अग्निवर्णप्रभं यावत्तावद्दर्व्या प्रचालयेत् RasPraSu. 4. 68.

अग्निवर्णरत्न (agnivarṇa-ratna) *n.* name of a jewel [DBHS]

अग्निवर्णवत्त्व (agnivarṇavat-tva) *n.* possession of fiery colour अग्निवर्णवत्त्वस्य प्रकारान्तरेणापि संभवादाह । अग्निसदृशमिति BālamBha. ii. 116. 5 (*on* 2. 105)

अग्निवर्णविभूषित (agnivarṇa-vibhūṣita) *adj.* adorned with fiery colour पश्यन्ति…देवम्…अग्निवर्णविभूषितम् MatsyaP. 132. 19.

अग्निवर्णशलाका (agnivarṇa-śalākā) *f.* **A** red-hot lance ततः सर्वेऽपि संप्राप्य ते पिशाचं ससंभ्रमाः । अग्निवर्णशलाकाभिर्भित्त्वा लौहैभिरादरात् BṛKathāK. 78. 240; **B** red-hot needle कथम् अग्निवर्णशलाका स्थिरहस्तेन अस्या लोचनतारकमध्ये न दीयते Hāsyārṇa. 1. 39(8)

अग्निवर्णसम (agnivarṇa-sama) *adj.* similar to the colour of fire (टङ्कणम्) अग्निवर्णसमं यावत्तावत् पिष्ट्वा तु भर्जयेत् RasPraSu. 5. 26.

अग्निवर्णा (agni-varṇā) *f.* **1** [*pl.*] a class of mother deities, followers of Kārttikeya (fire-coloured) एताश्चान्याश्च बहवो मातरो भरतर्षभ । कार्त्तिकेयानुयायिन्यो नानारूपाः सहस्रशः ।…ताम्राक्ष्यस्ताम्रवर्णाश्च हर्यक्ष्यश्च तथापराः (v. l. अग्निवर्णा महाप्रभाः) MahāBhā. ix. 45. 34; **2** name of one of eight

varieties of irremediable poisonous insects called *lūtā* कृच्छ्रसाध्यास्तथासाध्या लूतास्तु द्विविधाः स्मृताः। तासामष्टौ कृच्छ्रसाध्या वर्ज्यास्तावत्य एव तु।…सौवर्णिका लाजवर्णा जालिन्येणीपदी तथा। कृष्णाग्निवर्णा काकाण्डा मालागुणाष्टमी तथा SuśruS. v. 8. 97.

अग्निवर्णाभ (agnivarṇābha) *adj.* possessed of a fiery appearance or complexion आसनं चाग्निवर्णाभं विसृज्योपजहार वै HariVaṁ. 46. 5; प्रमथाश्चाग्निवर्णाभाः MatsyaP. 133. 66.

अग्निवर्णेश्वर (agnivarṇeśvara) *n.* name of a *liṅga* of god S'iva अग्निवर्णेश्वरं चैव नैध्रुवेश्वरमेव च। वत्सेश्वरं महालिङ्गं पर्णादेश्वरमेव च।…एवमादीनि लिङ्गानि SkandP. iv. 65. 14.

अग्निवर्तिन् (agnivart-in) *adj.* dwelling or abiding in *agni* (fire) समर्पयेत्। वह्नौ हुत्वाग्निवर्तिभ्यो विष्णवादिभ्यः पवित्रकम् AgniP. 36. 12.

अग्निवर्धक (agni-vardhaka) *m.* **1** a tonic; **2** regimen, diet (पथ्याहार) [Apte]; *adj.* promoting digestion, stomachic [PW, MW]

अग्निवर्धन (agni-vardhana) *adj.* promoting digestive faculty त्वच्यं मेधाग्निवर्धनम्। तैलम् CaraS. i. 27. 287 (1941 Ed.); HārīS. i. 21. 3; नागरं वा पिबेदुष्णं कषायं चाग्निवर्धनम् SiddhYo. 31. 4; लेहः पौनर्नवः … बलवर्णाग्निवर्धनः SiddhYo. 39. 39; बलवर्णाग्निवर्धनम्।… त्र्यूषणाद्यमिदं लोहम् RaseCin. 9. 243 (222.4); करञ्जश्चाग्निमन्थश्च कवलो ह्यग्निवर्धनः Hastyāyur. 302. 1 (2. 60); क्षुण्णाः सक्षौद्रकवला देयाः स्थैर्याग्निवर्धनाः Hastyāyur. 276. 2 (2. 53); जीवनीयं रसायनम्। कफाग्निवर्धनं चैव Hastyāyur. 668. 9 (4. 21); शिशिरः शीतलोऽतीव रूक्षो वाताग्निवर्धनः BhāvPra. (Bhā.) 5. 330; पयः…अग्निवर्धनम् BhojanKu. 129. 7.

अग्निवर्मन् (agni-varman) *m.* name of a king (father of Dyutivarman and grandfather of Viṣṇuvarman) स्वस्ति…व्र(ब्र)ह्मपुरात्…श्र्यग्निवर्म्मा तस्य पुत्रः … परमभट्टारकमहाराजाधिराजश्रीद्युतिवर्म्मा … कुशलं पृष्ट्वा समाज्ञापयति EI. xiii. 115. 3; स्वस्ति…व्र(ब्र)ह्मपुरात्…परमभट्टारकमहाराजाधिराजश्र्यग्नि(ग्नि)-वर्म्मा तदात्मजः…महाराजाधिराजश्रीद्युतिवर्म्मा तत्तनयः…परमभट्टारकमहाराजाधिराजश्रीविष्णुवर्म्मा … समाज्ञापयति EI. xiii. 118. 4.

अग्निवर्ष (agni-varṣa) *n.* shower of fire अग्निवर्षं शिलावर्षं तप्तं तत्र जलोदकम् VarāP. 188. 40.

अग्निवर्षण (agni-varṣaṇa) *n.* shower of fire विषमाशनिवर्षणं च ते (=सुरासुराः) सममन्योन्यमथाग्निवर्षणम्। अनयन्नयमार्गकोविदाः YogVā. iv. 28. 19.

अग्निवर्षधारा (agnivarṣa-dhārā) *f.* constant or continuous shower of fire (पताकः) एषोऽग्निवर्षधारानिरूपणे पुष्पवृष्टिपतने च। संयुतकरणः कार्यः प्रविरलचलिताङ्गुलिर्हस्तः NāṭyaS'ā. 9. 20.

अग्निवर्षिन् (agnivarṣ-in) *adj.* emitting fire तदूष्मकलितोष्माणोऽभूवन्नन्येऽपि यादवाः। किं न तिग्मांशुवर्गीणा ग्रावाणोऽप्यग्निवर्षिणः PāṇḍaC. 12. 281.

अग्निवल (agni-vala) *n.* cf. **अग्निबल**, digestive faculty or power ततश्चाग्निवलं दृष्ट्वा तुरङ्गं भोजयेद् बुधः AśvaVai. 13. 65; श्लेष्मशोषातुरं वाहं वीक्ष्य चाग्निवलं बुधः।…कुर्याद् भेषजसङ्करम् AśvaVai. 58. 17.

अग्निवल्लभ (agni-vallabha) *m.* the tree *Shorea robusta* or its resin रालः सर्जरसः शालः क्षणः कलकलोद्भवः। ललनः शालनिर्यासो यक्षधूपोऽग्निवल्लभः DhanvNi. 119. 3; RājNi. 119. 9; 194. 28; रालसर्जरसो यक्षधूपसर्जोऽग्निवल्लभः। क्षणकः सालनिर्यासो लाक्षा स्याल्ललनो रवः MadaPāNi. 27. 52; AbhidhāCin. 647; यक्षधूपोऽग्निवल्लभः। रालः सर्जरसः सर्जमणिः सर्वरसोऽपि च ParaNā. 2235; AbhidhāMañ. 27. 10; अग्निवल्लभे। रालोऽक्ष्यरालः S'abdaRa(Su.) 3. 207; KośaKaTa. 1. 3436; KalpaK. 66. 415; 269. 191.

अग्निवल्लभा (agni-vallabhā) *f.* **1** the word *svāhā* (wife of Agni) प्रणवो गन्धर्वराज विश्वावसो मम अभिलषितामुकां कन्यां प्रयच्छ ततोऽग्निवल्लभेत्युत्तमकन्याविवाहदायिनी विद्या ParaśuKS. 10. 19 (259. 19); स्वाहा … अग्निवल्लभा PañcTaPra. 8. 25; **2** the tree *Shorea robusta* अग्निवल्लभा 'राल' भा° ApūNā. 33B. 3.

अग्निवसन (agnivasana) *m.* name of a sage in Tāmasa Manvantara ज्योतिर्धाम पृथक्स्पश्चैत्रोऽग्निवसनः KūrmaP. 430. 2 (1. 51)

अग्निवस्तुस्वभाव (agni-vastusvabhāva) *m.* the factual nature of fire अग्निं न ढौकते शैत्यमग्निवस्तुस्वभावतः BṛĀraUBhVā. i. 5. 361.

अग्निवस्त्वनपेक्ष (agnivastv-anapekṣa) *adj.* [*f.* -ā] having no regard for the real fire यथा वा योषिति अग्निवस्त्वनपेक्षाग्निबुद्धिः Bhām. 97. 19 (*on* i. 1. 4)

अग्निवाक्य (agni-vākya) *n.* **1** sentence containing the word *agni* पृथग्वाक्यानि वाग्निवाक्येन वैकल्पिकानि S'ābaBh. 1681. 13 (*on* ix. 1. 36); S'ivārkaMaDī. ii. 282. 11 (*on* iii. 3. 1); MayūMāli. 64. 21 (*on* i. 4. 4); **2** words uttered by Agni देवापिः…सुरान्प्राप्य…ऋत्विग्वाक्यं चाग्निवाक्यं शापं चापि न्यवेदयत् BrahmP. 127. 32; VedāntKa. 213. 9 (*on* i. 4. 16); S'ivārkaMaDī. ii. 415. 26 (*on* iii. 4. 49)

अग्निवाचक (agni-vācaka) *adj.* denotative of Agni वाजसनेयके अग्निवाचकमभ्युपगम्य…परमात्मोपासनं तावन्न विरुध्यते PrakaVi. 213. 17; अग्निवाचको हि रकारः Bhāsk. ii. 300. 6 (*on* iv. 1. 11)

अग्निवाचकत्व (agnivācaka-tva) *n.* the state of being denotative of Agni रुद्रशब्दस्याग्निवाचकत्वम् YatīndraDī. 81. 25; MayūMāli. 711. 19 (*on* x. 4. 18)

अग्निवाचकपद (agnivācaka-pada) *n.* word denoting Agni द्वयोरग्निवाचकपदयोः प्रयोगो न स्यात् S'ivārkaMaDī. i. 455. 13 (*on* i. 3. 25)

अग्निवाचिन् (agnivāc-in) *adj.* denotative of Agni अग्निर्ज्योतिरित्यत्र ज्योतिःशब्दः सूर्यवाची सूर्यो ज्योतिरिति पुनरग्निवाची TantrVā. 30. 1 (*on* i. 2. 12)

अग्निवादिमत (agnivādi-mata) *n.* view of asserting Agni as the highest deity इति … अग्निवादिमतनिबर्हणं नाम द्वादशं प्रकरणम् S'aṅkaVi.(Ā.) 93. 9.

अग्निवामलोचना (agni-vāmalocanā) *f.* the word *svāhā* (wife of Agni) अग्निवामलोचनेति महागणपतिविद्या ParaśuKS. 10. 17 (260. 11)

अग्निवायुसमीरित (agnivāyu-samīrita) *adj.* [*f.* -ā] stimulated by Agni and Vāyu सोऽसृजद्दानवो मायामग्निवायुसमीरिताम् MatsyaP. 163. 25.

अग्निवाय्वात्मकत्व (agnivāyvātmaka-tva) *n.* the state of being constituted by fire and wind अग्निवाय्वात्मकत्वादूर्ध्वभागप्रभावादौषधस्योर्ध्वमुत्क्षिप्यते (दोषसंघातः) CaraS. vii. 1. 5 (1941 Ed.); AṣṭāSaṁ. i. 136. 22 (1. 27)

अग्निवार्त्त (agni-vārtta) *adj.* one whose means of livelihood is fire तद्वक्रमुष्णमुदये पीडाकरमग्निवार्त्तानाम् BṛSaṁ. 6. 1; 17. 13.

अग्निवासस् (agní-vāsas) *adj.* fire-clad, wearing fiery mantle अ॒ग्निवा॑साः पृथि॒व्य॑सितज्ञूस्त्विषी॑मन्तं संशि॑तं मा कृणोतु AV. xii. 1. 21; GopBr. i. 2. 9.

अग्निवाह (agni-vāha) *m.* **1** ox (yoked to the cart) carrying the sacred fire तदेतस्य कर्मणः पूर्वावग्निवाहौ दक्षिणा ĀpaS'S. xviii. 19. 3; **2** goat (Agni's vehicle), the zodiacal sign Aries अग्निवाहस्थिते भानौ…आकाशगंगासरिति स्नातो मोक्षमाप्नुयात् SkandP. ii(1). 1. 71; **3** smoke धूमः …अग्निवाहस्तरीः TrikāS'e. i. 1. 70; AbhidhāCin. 1103; ParaNā. 875; KośaKaTa. i. 474.

अग्निवाहन (agni-vāhana) *n.* goat (draught-animal of Agni) [Apte]

अग्निविकर्षण (agni-vikarṣaṇa) *n.* carrying over of the sacrificial fire मण्डूकसूक्तस्याग्नौ प्रयोगः, तत्र मण्डूकेनाग्निविकर्षणाम्नानात् TantrVā. 407. 13 (*on* ii. 1. 23)

अग्निविकर्षणसाधनत्व (agnivikarṣaṇasādhana-tva) *n.* the state of being a means of carrying over the sacrificial fire अवकानामग्निविकर्षणसाधनत्वेन विहितानां स्तुत्यर्थं भवतु…अद्भिः सम्बन्धकथनम् NyāySu.(So.) 79. 29 (*on* i. 2. 23); अग्निविकर्षणसाधनत्वेन विहितयोर्वेतसावकयोः … संबन्धो भाष्यकृता कथितः NyāySu.(So.) 80. 8 (*on* i. 2. 23)

अग्निविकल्प (agni-vikalpa) *m.* alternative procedure for the *agnicayana* पूर्वस्यैव क्रियामयस्येष्टकाभिरग्निं चिन्वत इति विहितस्यायमग्निविकल्पः स्यात्तत्प्रकार इत्यर्थः BrahmSūBh.(Bhā.) 193. 21 (*on* iii. 3. 55)

अग्निविकार (agni-vikāra) *m.* **1** modification of or substitute for the sacrificial fire अवभृथे प्रधानेऽग्निविकारः स्यान्न हि तद्धेतुरग्निसंयोगः MīmāSū. xi. 2. 30; S'ābaBh. 2147. 6 (*on* xi. 2. 30); 'प्राचीनप्रवणे वैश्वदेवेन यजेत' इति किमयमग्निविकारः उत विहारविकारदेशोपदेश इति संशये किं प्राप्तम्? अग्निविकार इति SaṅkarKāBh. 108. 6 (*on* ii. 4. 24); अग्निविकारा वा जुहोतिसंयोगेन चोद्यमानेऽर्धशब्देन विधीयन्ते यथा उत्तरार्धेऽग्नये जुहोति दक्षिणार्धे सोमायेति देशशब्देन विधीयन्ते SaṅkarKāBh. 108. 23 (*on* ii. 4. 27); **2** disease due to particular conditions or disturbances of the digestive fire, loss of appetite अथाप्यग्निविकारोऽथारुचिः स्त्री स्यादरोचकम् KalpaK. 55. 319.

अग्निविकारत्व (agnivikāra-tva) *n.* the state of being the modification of or substitute for the sacrificial fire अवभृथे प्रधान एवापामग्निविकारत्वं स्यात् MayūMāli. 810. 6 (*on* xi. 2. 7)

अग्निविकारभूत (agnivikāra-bhūta) *adj.* which is the product of fire तथाग्निविकारभूतास्तत्कणाः प्रत्यक्षप्रमाणगम्याः सर्वैरुपलभ्यन्ते VedāntKau. 163. 1 (*on* ii. 1. 17)

अग्निविकारलोचन (agnivikāra-locana) *adj.* **1** whose (third) eye is a form of fire हरमिवाग्निविकारलोचनम् … कमपि…पाचकमपश्यम् Mukundā. 218(3); **2** whose eyes are affected by fire, Mukundā. 218(3)

अग्निविकृतप्रकरण (agnivikṛta-prakaraṇa) *n.* a *prakaraṇa* called

agnivikrta (a section dealing with omens indicated by fire, smoke etc.) वराहेण त्वग्निविकृतप्रकरणमध्ये । 'धूमोऽग्निसमुत्थो रजस्तमश्चाग्निजं महाभयदम्' इति वाक्यं लिखित्वा मन्त्रैराग्नेयाद्यैः इत्यादिभिराग्नेयी शान्तिर्विहिता AdbhuSāg. 321. 1.

अग्निविक्रय (agni-vikraya) *m.* selling of Agni (fire) पण्यकामोऽथर्वा प्रथमया प्रागिन्द्रमस्तौत् परया पथः परयाग्निं परया प्रपणमग्निविक्रयं च BṛSarvaAnu. (3. 15)

अग्निविगम (agni-vigama) *m.* extinction of fire न ह्यग्निविगमेऽङ्गारेभ्यः पुनः काष्ठसन्ततिप्रवृत्तिः BrahmSi. 37. 8.

अग्निविघातजन्यक्रतु (agnivighātajanya-kratu) *m.* an expiatory rite arising from the extinction of the sacrificial fire नाप्यग्निविघातजन्यक्रतुषु तदभाववतः शूद्रस्येवासामर्थ्यम्, अतोऽव्यवस्था BhāṭṭCin. ii. 38. 5 (*on* i. 3. 7)

अग्निविच्छेद (agni-viccheda) *m.* discontinuation (of the sanctity) of the sacrificial fire येषां बह्वृचादीनां द्वादशरात्रमहोमेऽपि नाग्निविच्छेदस्तैर्न कार्यम् । तैत्तिरीयाद्यैः कार्यम् NirṇaSi. 386. 9.

अग्निविच्छेददशा (agniviccheda-daśā) *f.* state of the extinction of the sacred fire अत्र हि विच्छिन्नाग्निरेवाग्न्यभाववानुक्तस्तस्य चाग्निविच्छेददशायामप्यस्त्येव ··· आहिताग्नित्वम् VīraMi. (S'rāddha.) 325. 19.

अग्निविज्ञान (agni-vijñāna) *n.* **i** knowledge pertaining to (Nāciketa) fire-altar तत् एतत् अग्निविज्ञानं द्वितीयेन वरेण वृणे KāṭhUBh. 109. 16 (*on* 1. 13); तदग्निविज्ञानं द्वितीयेन वरेण वृणे VedāntKau. 120. 23 (*on* i. 4. 6); 121. 3 (*on* i. 4. 6); **ii** knowledge of fire धूमदर्शनाद्यदग्निविज्ञानं तद्वेधापि संभवति S'āstrDī. 97. 13 (*on* i. 1. 5)

अग्निविडम्बन (agni-viḍambana) *n.* defilement of fire शक्रो वराक एवं मे चक्राराग्निविडम्बनात् RāmāMañ. 459. 26.

अग्निविद् (agni-víd) *adj.* who knows the sacred fire तस्मादग्निचितोऽश्लीलं न कीर्तयितव्यं नो अग्निविदः MaiS. iii. 1. 9; iii. 4. 8; तस्मादग्निचितः पापं न कीर्तयेन्नो अग्निं विभ्रतो नो अग्निविदः ĀpaS'S. xvi. 10. 6; VaikhāS'S. 18. 7; अग्निहोत्र्यग्निचिद्वा (v. l. °विद्वा) हिताग्नौ AbhidhāCin. 835; *f.* knowledge of fire स्त्रियाम्···शरद्विद्युत्सरिद्योषित् अग्निवित् सरप(? म्प)दा दृशत् AgniP. 350. 27(? 17)

अग्निविदारण (agni-vidāraṇa) *adj.* bursting like fire क्षणेन शार्ङ्गनिर्मुक्तैः शरैरग्निविदारणैः । गदाचक्रातिपातैश्च सूदयामास तद्बलम् BrahmP. 207. 20.

अग्निविदाहित (agni-vidāhita) *adj.* burnt by fire तस्य ··· गृहं चाग्निविदाहितम् BhaviP. 740B. 21 (iv. 94. 41)

अग्निविद्ब्राह्मण (agnivid-brāhmaṇa) *m.* a Brahmin who knows the sacred fire धर्ममेवं प्रवक्ष्यामि··· । अग्निविद्ब्राह्मणस्यापि श्रूयतां नृपनन्दिनि PadmP. ii. 50. 15.

अग्निविद्या (agni-vidyā) *f.* **1** knowledge pertaining to the (Nāciketa) fire-altar नाचिकेताः ··· वरेण ··· वव्रे द्वितीयेनाग्निविद्याम् BrahmSūBh. (S'aṅ.) 236. 18 (*on* i. 4. 6); अग्निविद्यापि उपनिषदित्युच्यते KāṭhUBh. 102. 8 (*on* 1. 1); 179. 8 (*on* 6. 16); तुभ्यं प्रि(? प्र)त्येकमुपदिष्टाग्निविद्या PrakaVi. 186. 25; नचिकेताः ··· वरेण ··· द्वितीयेनाग्निविद्यां च प्रतिलभ्य अथ 'येयं प्रेत' इति पप्रच्छ S'ivārkaMaDī. i. 516. 13 (*on* i. 4. 6) i. 355. 15 (*on* i. 2. 13); i. 362. 27 (*on* i. 2. 16); **2** knowledge of the sacrificial fire एषा ··· असद्विद्या अग्निविद्येत्यर्थः ChāndoUBh. 242. 7 (*on* iv. 14. 1); 233. 3 (*on* iv. 10. 0); तदङ्गत्वम् ··· अग्निविद्यानां ब्रह्मविद्यायाश्च सम्बन्धावगमाच्च सिध्यति S'ivārkaMaDī. i. 362. 30 (*on* i. 2. 16); i. 355. 14 (*on* i. 2. 13); आन्तरालिक्यग्निविद्या तु ब्रह्मविद्याङ्गं भवेत् GoviBh. 34. 9 (*on* i. 2. 15); **3** assuming heaven etc. as fire अग्निविद्यायां योषित्पुरुषयोरुपासनार्थमग्नित्वमारोपितम् VedāntRaMañ. 2. 6 (82. 24); TattvPrakā. 35B. 13 (*on* i. 2. 16)

अग्निविद्या (agni-vidyā) *f.* [Dv. Cpd.] (maintenance of) the sacred fire and knowledge (of the Vedas) अग्निविद्यासाध्येषु कर्मस्वनग्निविद्यत्वाच्छूद्रस्यानधिकारः S'rīBh. 322. 7 (*on* i. 3. 33); अग्निविद्यावत्त्वेन समर्थत्वादनिषादेऽपि निषादानां स्थपतिः स्वामीति शब्दप्रवृत्तिसंभवादन्यतम इति प्राप्तेऽभिधीयते VedāntKa. 158. 22 (*on* i. 3. 14); नैतावता ब्रह्मविद्यानधिकारः । अग्निविद्यासाध्यकर्मविषयत्वान्न्यायस्य S'rutaPra. ii. 75. 30 (*on* i. 3. 33); न चाग्निविद्याराहित्यं दोषः S'rutaPra. ii. 40. 18 (*on* i. 3. 14); अग्निविद्याराहित्येनासमर्थस्य शूद्रादेः कर्तृत्वासंभवात् MīmāKau. i. 101. 6 (*on* i. 3. 16); ii. 33. 5 (*on* ii. 3. 4); अग्निहोत्रादीनामग्निविद्यापेक्षिणामाधानोपनयनसिद्धयोरग्निविद्ययोर्लाभसंभवे GuruCandr. ii. 214. 21.

अग्निविद्याधिकारित्व (agnividyādhikāri-tva) *n.* the state of being entitled to knowledge pertaining to the sacred fire अत एनमिति निर्देशः श्रुतब्रह्मविद्यस्यैवाग्निविद्याधिकारित्वज्ञापकः S'rutaPra. iB. 310. 18 (*on* i. 2. 15)

अग्निविद्यारूप (agnividyā-rūpa) *adj.* of the form of knowledge pertaining to the sacred fire ततश्चाग्निविद्यारूपाङ्गविशेषानुग्रहप्रयुक्त एवार्थः S'ivārkaMaDī. i. 363. 10 (*on* i. 2. 16)

अग्निविद्यावरण (agnividyā-varaṇa) *n.* choosing the knowledge pertaining to the sacred fire-altar (as a boon) पितृप्रसादवरणस्याग्निविद्यावरणस्य च प्रत्येकनिरपेक्षहेतुत्वसूचनार्थं 'एतच्च सर्वं', 'तदपि' इति S'rutaPra. iB. 305. 20 (*on* i. 2. 12); देहातिरिक्तात्मसद्भावनिश्चयरहितस्य पितृसौमनस्याग्निविद्यावरणयोरनुपपत्तेः S'rutaPra. ii. 112. 11 (*on* i. 4. 6)

अग्निविद्याव्यवधान (agnividyā-vyavadhāna) *n.* intervention by the knowledge of Agni वक्तृभेदादग्निविद्याव्यवधानाच्च ··· अक्षिपुरुषो जीवः प्रतिबिम्बो वा स्यादित्याशङ्कानिराकरणायाह अत इति S'ivārkaMaDī. i. 360. 32 (*on* i. 2. 16)

अग्निविद्योपदेश (agnividyopadeśa) *m.* teaching of the knowledge of Agni न वक्तृभेदादग्निविद्योपदेशाभ्यां तत्प्रकरणविच्छेदो भवेदिति वाच्यम् S'ivārkaMaDī. i. 355. 15 (*on* i. 2. 13)

अग्निविध (agní-vidha) *adj.* Agni-like, resembling fire स एषोऽग्निविधोऽर्कविध उक्थविधो यत्पुरुषः S'atBr. X. vi. 2. 10.

अग्निविधा (agni-vidhā) *f.* procedure of (building) the fire-altar **अग्निविधया** [Instr.] *adv.* according to the procedure (of building) the fire-altar अग्निविधयाग्निचितः श्मशानं करोति ··· तद् यदग्निविधयाग्निचितः श्मशानं करोत्यग्निचित्यामेव तत् संस्थापयति S'atBr. XIII. viii. 1. 17.

अग्निविधान (agni-vidhāna) *n.* **i** enjoining of the deity Agni प्रजापतिनिवृत्त्यर्थमग्निविधानं भविष्यतीति चेन्नैतदेवम् S'ābaBh. 334. 3 (*on* i. 4. 4); एवमग्निष्टुत्याग्नेया ग्रहा भवन्ति इति विधौ चातिव्याप्तिः तस्याग्निष्टुतीन्द्रवाय्वाद्यनेकदेवताप्राप्तौ चाग्निविधानार्थत्वात् VidhiRa. 21 (120. 14); अग्निविधानासंभव एवेति तत्पक्षोऽनुपपन्नः MayūMāli. 64. 20 (*on* i. 4. 4); 64. 21 (*on* i. 4. 4); **ii** injunction regarding the sacrificial fires उपदिष्टेषु तु वैकृतेषु होमेषु समानमेवाग्निविधानम् S'āstrDī. 329. 8 (*on* iii. 7. 20); क्रत्वन्तरपरिसंख्येति पक्षोऽपि नोपपद्यते द्विरात्रादिष्वग्निविधानसमये तत्समयविधानस्य प्राकृतस्याग्नेर्विकृत्यन्तरे चोदकतः प्राप्त्यभावात् VidhiRa. 2 (10. 5); ज्योतिष्टोमादिविधेः···वेदार्थविज्ञसाग्निकविषयत्वम्··· आहवनीये जुहोतीत्यादिनाग्निविधानात् GuruCandr. ii. 214. 15; **iii** method of cauterizing प्रोक्तं चाग्निविधानमेतदखिलम् Kalyākā. 21. 32; cf. **अग्निविधि.**

अग्निविधि (agni-vidhi) *m.* **1** method or procedure of offering oblation in the sacrificial fire तेनैव चाग्निविधिना बहुविधान् यज्ञानिष्ट्वा ··· उर्वश्या सहावियोगमवाप ViṣṇuP. iv. 6. 93; **2** ritual related to fire कुर्यादग्निविधिं सम्यगुपादानमथाचरेत् LakṣmīT. 28. 24; **3 i** injunction regarding the piling of bricks for the fire-altar cf. **अग्निचयन,** अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेतेत्यादीनामङ्गप्रयोजनसंबन्धपरत्वेऽग्निविधिप्रयुक्तिः सौत्रामण्यादीनाम् NyāyRaMā. 146. 20; वैकृताग्निश्रवणस्याग्निविधिरूपस्वार्थपरत्वं त्यक्तव्यम् VidhiRa. 2 (9. 14); एवमेतेऽग्निष्टोमादिष्वग्निविधयः प्रशस्ताः VidhiRa. 33 (182. 21); 2 (5. 9); 2 (10. 2); 35 (187. 25); MīmāKau. ii. 71. 12 (*on* ii. 3. 22); त्रिरात्रादिष्वग्निविधिरपूर्वविधिः S'ivārkaMaDī. i. 58. 29 (*on* i. 1. 1); **3 ii** injunction regarding the sacred fires महाभारतेऽपि पुराकल्परूपार्थवादसहितोऽग्न्यौकरणे अग्निविधिर्दृश्यते CaturCin. iii(1). 131. 15; न चाग्निविध्यनुरोधेन क्रतुविध्यधिकारसंकोचवत् तदुपपत्तिः MīmāKau. ii. 298. 19 (*on* iii. 2. 38); MayūMāli. 712. 5 (*on* x. 4. 19); **4** process of cauterization cf. **अग्निविधान, अग्निकर्मन्,** साधयेत्···छेदनाग्निविधिना गुदकीलम् KalyāKā. 12. 133; **5** procedure (of ordeal) by fire cf. **अग्निपरीक्षा,** इत्यग्निविधिः Mitā. 208. 15 (*on* 2. 107); BālamBha. ii. 117. 12 (*on* 2. 107); SmṛtiCan. iii. 271. 10; DīpKa. 51. 17 (*on* 2. 103); इदानीं क्रमप्राप्तमग्निविधिमाह VīraMi. 548. 16 (*on* 2. 107); VyavaNi. 157. 4.

अग्निविध्मापन (agni-vidhmāpana) *n.* act of extinguishing fire भवद्देवस्य माहात्म्यं विद्यते यदि किंचन । अग्निविध्मापनं कान्त स देवो विद्धात्वरम् BṛKathāK. 54. 45.

अग्निविध्वंसकर (agnividhvaṁsa-kara) *adj.* which destroys the fire of the stomach, which causes chronic indigestion or dyspepsia अतीसारेषु यो नातियत्नवान् ग्रहणीगदः । तस्य स्यादग्निविध्वंसकरैरन्यस्य सेवितैः AṣṭāSaṁ. i. 280. 6 (3. 8) (comm. अन्नपानैः); AṣṭāHṛ. iii. 8. 16.

अग्निविनाश (agni-vināśa) *m.* extinction of the sacred fire अरणिविनाशेनाग्निविनाशः BaudhS'S. iii. 386. 11; यदेष्टयुत्तरमग्निविनाशादिनिमित्ताधानाव्यवहितोत्तरसोमकरणं तदा सोमे कालानादरविधानोपपत्तेर्न विध्यन्तरकल्पनया विकल्पाङ्गीकरणं युक्तम् BhāṭṭDī. ii. 207. 17 (*on* v. 4. 3); तूष्णींहोमस्याकृतप्रायत्वान्नायथापूर्वत्वं नाग्निविनाश इत्यर्थः MayūMāli. 776. 14 (*on* x. 8. 5)

अग्निविनियोग (agni-viniyoga) *m.* disposing of the sacrificial (*śrauta*) fires अथातः संन्यासविधिं व्याख्यास्यामः ।···गुणवति पुत्रे कुटुम्बमावेश्या-

थास्याग्निविनियोग: MānS'S. 183. 11.

अग्निविनियोजक (agni–viniyojaka) *adj.* enjoining the (building up of the) fire-altar सिद्धान्ते इमानि वाक्यान्यग्निविनियोजकानि MayūMāli. 172. 12 (*on* ii. 3. 10)

अग्निविनिर्गम (agni–vinirgama) *m.* emergence of fire त्वमेवार्हसि तद्वक्तुं मुखादग्निविनिर्गमम् । एतन्नो विस्मयकरं बभूव मधुसूदन MahāBhā. xiii App. i. 15(93)

अग्निविनिर्माण (agni–vinirmāṇa) *n.* generation or emission of fire (from one's own body) (considered as one of the 24 *siddhis*) देहादग्निविनिर्माणं तत्तापभयवर्जनम् ।…पूर्वा: षोडश चाप्यष्टौ तेजसो यक्षसद्मनि (सिद्धय: स्मृता:) SkandP. i(2). 55. 100; LiṅgaP. i. 9. 36.

अग्निविपराणयनीया (agni–viparāṇayanīyā) *f.* an offering for leading back or taking away Agni ये अग्नयो दिवो ये पृथिव्या इत्यग्निविपराणयनीयां जुहोति MānS'S. 32. 18.

अग्निविप्रसाक्षिक (agniviprasākṣi–ka) *adj.* which has the sacred fire and the Brahmin (priest) as witnesses इह च भर्ताग्निविप्रसाक्षिकेण पाणिग्रहणेन संबन्धी य: स एव गृह्यते Prasā. i. 347. 5.

अग्निविप्लव (agni–viplava) *m.* disaster caused by fire भूमिकम्पे दिशां दाहे चण्डवातेऽग्निविप्लवे । … अस्त्रयागं पुरा कृत्वा सविशेषं शिवं यजेत् Īs'ānS'iPa. ii. 63. 61.

अग्निविभक्ति (agni–vibhakti) *f.* case-form of the word *agni* यस्मादेषा समाना सत्यग्निविभक्तिर्नानारूपा तस्माद्यथर्त्वादित्यस्तपति PañcBr. x. 7. 5 (comm. एषोक्ताग्निविभक्ति: समाना अग्निविभक्तित्वेन सरूपा सती यस्मान्नानारूपा सम्बुद्ध्यादिविभक्तिभेदेन परस्परं विलक्षणाकारा); यस्मादेषा समाना सत्यग्निविभक्तिरथ नाना भवति तस्मात् समानस्सन् संवत्सरो नाना सस्यानि पचति JaimiBr. 3. 332.

अग्निविमोक (agni–vimoka) *m.* **A** name of a *mantra* (VājaS. 18. 54, TaiS. V. v. 10. 7 etc.) which signals the release of Agni (from sacrificial duties) इमं स्तनं मधुमन्तं धयापां प्रपीनमग्ने सलिलस्य मध्ये । … इत्यग्निविमोकं जपति MānS'S. 158. 15; **B** an offering which signals the release of Agni (from sacrificial duties) सोऽयमग्निविमोक: किं प्रधानमात्रापवर्गे स्यादुत साङ्गप्रधानापवर्ग इति S'āstrDī. 823. 2 (*on* xi. 3. 9); अग्निविमोकस्सर्वान्त एव कार्य: BhāṭṭDī. iv. 181. 22 (*on* xi. 3. 9)

अग्निविमोचन (agni–vimocana) *n.* **i** removal of fire (heat) हिमादधि प्र यामसि हिमेऽग्निविमोचनम् AV.(P.) ix. 7. 2; **ii** the release of Agni (from sacrificial duties) यज्ञायज्ञियस्तोत्रप्रकरणात्प्राक् … अग्निविमोचनं करोतीति सूत्रार्थ: Mahīdhara *on* VājaS. 18. 54.

अग्निविमोचनीय (agni–vimocanīya) *adj.* [*f.* –ā] by which Agni is released (from his duties in the sacrifice) अग्निविमोचनीयामेकाहुतिं जुहोति HirS'S. xii. 7. 7.

अग्निविरहिन् (agnivirah–in) *adj.* having no sacred fire त्रिसंवत्सरविधिरनाहिताग्नेरित्येवं पूर्वे व्याचक्षते … अग्निविरहिणामेवेत्यपरे ManvaVi. 445. 16 (*on* 3. 281)

अग्निविवर्धन (agni–vivardhana) *adj.* promoting digestive power लावा: कषायमधुरा लघवोऽग्निविवर्धना: CaraS. i. 27. 69 (1941 Ed.); आमशूले …। सेव्यम्…यद्यदग्निविवर्धनम् SiddhYo. 26. 35; 27. 3; Hastyāyur. 690. 9 (4. 29); सदा निषेवयेद्धीमान् रुच्यमग्निविवर्धनम् RasRaSa. 27. 99; RaseCin. 9. 163 (190. 5)

अग्निविवृद्धि (agni–vivṛddhi) *f.* increase of digestive power स्नेहं सैन्धवचूर्णेन पिप्पलीभिश्च संयुतम् । पिबेदग्निविवृद्ध्यर्थम् SuśruS. iv. 24. 107; AṣṭāSaṁ. ii. 31. 6 (4. 5); निम्बूफलम्…अग्निविवृद्धिकारि BhojanKu. 95. 19.

अग्निविशिष्ट (agni–viśiṣṭa) *adj.* **A** (place or region) qualified by fire, possessed of fire देशस्य पर्वतादेस्तु स्वरूपे पावकादृते । गृहीतेऽग्निविशिष्टस्य पुनर्ज्ञानं न दुष्यति S'lokaVār. 5(4). 47 (359. 7); NyāyMañ. i. 108. 14; अत्र दिग्नागेन (? दिङ्नागेन) धूमात्…अग्निविशिष्टदेशानुमानं समर्थितम् TātpaṬ.(Vā.) 179. 25 (*on* i. 1. 5); S'āstrDī. 63. 26 (*on* i. 1. 5); **B** (action or state) characterised by fire, pertaining to fire किमुद्धानमग्निविशिष्टं निमित्तं, अथवाग्निरुद्धानविशिष्ट: ṬupṬ. 228. 16 (*on* ix. 4. 19); S'āstrDī. 637. 16 (*on* ix. 4. 7); अवधानमेवाग्निविशिष्टमुखाधिकरणकं फलोद्देशेन विधीयते BhāṭṭDī. iv. 277. 13 (*on* xii. 4. 7); MayūMāli. 637. 15 (*on* ix. 4. 7)

अग्निविशिष्टता (agniviśiṣṭa–tā) *f.* the state of being qualified by (the presence of) fire or possessed of fire धूमविशिष्टतया गमकत्वमग्निविशिष्टतयास्यैव धर्मिणो गम्यत्वम् TātpaṬ.(U.) 311. 14 (*on* 5(5). 25)

अग्निविशिष्टत्व (agniviśiṣṭa–tva) *n.* the state of being characterised by Agni (god of fire) न ह्यग्निरूपाद् ब्रह्मण इन्द्राद्युत्पत्ति:, अतोऽग्निविशिष्टत्वोपस्थापनकल्पनवैयर्थ्यम् S'rutaPra. ii. 185. 18 (*on* i. 4. 29)

अग्निविशेष (agni–viśeṣa) *m.* a particular or specific fire or fire-altar द्रव्यमर्ज्यतेऽग्निविशेष: । … अग्निविशेषमर्जयति । अनेन स्वाधीनेन यथोपपन्नं कर्म करिष्यामीति S'ābaBh. 2168. 1 (*on* xi. 3. 2); अयं नित्यो नियोगोऽग्निविशेषविधानार्थमनूद्यते S'ābaBh. 2281. 6 (*on* xii. 4. 20); चीयतेऽसौ चिति: । यज्ञे अग्निविशेष: JaineVyā. 123. 14 (*on* xii. 3. 39); NyāyKa. 55. 9; S'āstrDī. 63. 12 (*on* i. 1. 5); Pradī. vii. 140. 12 (*on* viii. 2. 83); एवं स्त्रीविशेषेऽग्निविशेषसमिन्धनमुक्त्वा SmṛtiCan. iv. 594. 19; SaṅkarKāBh. 108. 26 (*on* ii. 4. 27); S'ivārkaMaDī. i. 394. 26 (*on* i. 2. 33); गार्हपत्यं त्रेतान्तर्गतमग्निविशेषम् GuruCandr. i. 295. 23; MīmāKau. i. 243. 22 (*on* i. 4. 12); BhāṭṭDī. iii. 290. 2 (*on* x. 4. 13); iii. 294. 18 (*on* x. 4. 15)

अग्निविशेषणत्व (agniviśeṣaṇa–tva) *n.* the state of being a qualification of Agni श्रुत्यन्तरेष्वग्निविशेषणत्वेन स्विष्टकृतो विधानात् ManvaMu. 103. 18 (*on* 3. 86)

अग्निविशेषित (agni–viśeṣita) *adj.* specified by fire अग्निविशेषितसंयोगस्य धात्वर्थतावच्छेदकत्वेऽग्नौ घृतं जुहोतीत्यत्रानन्वयप्रसङ्ग: VyutpaVā. 120. 11.

अग्निविष् (agni–viṣ) *f.* excrement of fire, soot अङ्गारोऽस्त्रा (? °ऽस्त्री) प्रशान्तार्चिरिङ्गाल: कारिकाग्निविट् Vaija. 11. 32; कालिका चाग्निविट् समे (? समे) S'abdaRa.(Vā.) 221.

अग्निविष (agni–viṣa) *n.* poison burning like fire अग्निविषाढ्या: संभवन्ति भुवि मण्डलिनस्ते (सर्पा:) KalyāKā. 19. 88; हस्तिनस्तद्विसर्पोऽयमुच्यतेऽग्निविषोपम: Hastyāyur. 190. 16 (2. 11)

अग्निविषय (agni–viṣaya) *adj.* [*f.* –ā] pertaining to fire अग्निविषया प्रतिपत्ति: NyāyVār. 46. 13 (*on* i. 1. 5); स त्वमग्निम् … इत्यग्निविषय: प्रश्न: BrahmSūBh.(S'aṅ.) 235. 9 (*on* i. 4. 6); 236. 8 (*on* i. 4. 6); अग्निविषया क्रिया प्रमिति: TātpaṬ.(Vā.) 168. 11 (*on* i. 1. 5); लिङ्गं चाग्निविषयं सोमविषयं च तत्रोपलभ्यते NyāyMāVi. 82. 18 (*on* ii. 2. 3); 616. 14 (*on* x. 8. 17); VidhiRa. 37 (192. 13); *m.* sphere of fire or fire-altar चित्यादयोऽग्निविषये निपात्यन्ते CāndraVṛ. *on* i. 1. 138.

अग्निविषयत्व (agniviṣaya–tva) *n.* the state of being related to Agni or fire-altar तेन शब्दसामान्यात् अग्निविषयत्वेन नियम्यते SaṅkarKāBh. 62. 2 (*on* ii. 1. 24); द्वितीयविद्याया अग्निविषयत्वस्यैव युक्तत्वात् TattvPrakā. 35B. 4 (*on* i. 2. 16)

अग्निविषाहिकल्प (agniviṣāhi–kalpa) *adj.* resembling a snake having (emitting) fiery poison निबध्यतां मे कवचं विचित्रम् … शरांश्चापि (v. l. श्चि) विषाहिकल्पान् MahāBhā. vii. 2. 23.

अग्निविसर्ग (agni–visarga) *m.* throwing of fire अद्रिद्रोणी: … प्रवेश्य द्वारतोऽग्निविसर्गै:…अनन्तवर्मकटकं जर्जरमकुर्वन् DaśKuC. 137. 9; नवमे मण्डले नूतनतृणसमन्विते अग्निविसर्ग: कर्तव्य: VīraMi.(Vyavahāra.) 201. 8.

अग्निविसर्जन (agni–visarjana) *n.* dropping of the fire अग्निविसर्जनं च नवमे मण्डले कर्तव्यम् SmṛtiCan. iii. 269. 5.

अग्निविसर्प (agni–visarpa) *m.* a kind of disease marked by the spread of inflammation (in a tumour), Erysipelas, spreading dry itch तमेवंविधमग्निविसर्पपरीतमचिकित्स्यं विद्यात् CaraS. vi. 21. 36 (1941 Ed.); विशेषेणाग्निविसर्पे महातिक्तकं पिबेत् AṣṭāSaṁ. ii. 109. 12 (4. 20); अग्ने: समानकर्मत्वात्पित्तदोषसमन्वितम् । केचिदग्निविसर्पं तु पृथगाचक्षते जना: Hastyāyur. 206. 21 (2. 14)

अग्निविस्फुलिङ्ग (agni–visphuliṅga) *m.* spark of fire ज्ञेयाग्निविस्फुलिङ्गानां बीजचेष्टां च शाल्मले: । … नीत्यर्थें पृथिवीक्षिता MārkP. 27. 19; सर्वं ह्यन्त:करणविकारमेव जगत् मनस्येव सुषुप्ते प्रलयदर्शनात्, जागरितेऽपि तत एवाग्निविस्फुलिङ्गवद्विप्रतिष्ठानात् MuṇḍaUBh. 328. 10 (*on* ii. 1. 4); भागो विभक्तांशोऽग्निविस्फुलिङ्गवत् YogVār. 1. 4.

अग्निविस्फुलिङ्गदृष्टान्त (agnivisphuliṅga–dṛṣṭānta) *m.* illustration of fire (as cause) and the sparks (as effect) अकारणश्रुतिरात्मनोऽग्निविस्फुलिङ्गदृष्टान्तश्रुतिविरोधात् … आपेक्षिकत्वेन व्याख्यातव्या Bhām. 476. 18 (*on* ii. 3. 9)

अग्निविस्फुलिङ्गश्रुति (agnivisphuliṅga–śruti) *f.* Vedic statement regarding fire (as cause) and sparks (as effect) अग्निविस्फुलिङ्गश्रुतिश्चौपाधिकरूपापेक्षया नेतव्या Bhām. 477. 18 (*on* ii. 3. 9)

अग्निविस्फुलिङ्गादिदृष्टान्त (agnivisphuliṅgādi–dṛṣṭānta) *m.* example such as the fire (as cause) and sparks (as effect) अग्निविस्फुलिङ्गादिदृष्टान्तश्रुतेर्न दोष इति चेत् BṛĀraUBh. 257. 18 (*on* ii. 1. 20)

अग्निविस्फुलिङ्गादिनिदर्शन (agnivisphuliṅgādi–nidarśana) *n.* illustration of the fire and the sparks (as cause and effect) and the like

अग्निविस्फुलिङ्गादिनिदर्शनैः जीवात्मनः परस्माद्ब्रह्मण उत्पत्तिराम्नायते BrahmSūBh. (S'aṅ.) 447. 2 (*on* ii. 3. 17)

अग्निविस्फुलिङ्गादिवत् (agnivisphuliṅgādi-vat) *adv.* like sparks etc. (emanating) from fire आत्मनश्च सर्वस्य जगतः अग्निविस्फुलिङ्गादिवदुत्पत्तिः प्रतिवचने श्रूयते BrĀraUBh. 246. 12 (*on* ii. 1. 19)

अग्निविस्फुलिङ्गोदाहरण (agnivisphuliṅgodāharaṇa) *n.* example of the fire and the sparks (as cause and effect) उत्पत्तिरपि जीवस्य क्वचिदग्निविस्फुलिङ्गोदाहरणेन श्राव्यमाणा उपाध्याश्रयैव वेदितव्या BrahmSūBh.(S'aṅ.) 265. 5 (*on* i. 4. 22)

अग्निविहरण (agni-viharaṇa) *n.* **1** distribution of the sacrificial fire (from the Āgnīdhra to the Dhiṣṇyas) इत्थं शंसनस्थानगतेषु धिष्ण्येष्वग्निविहरणं विधाय Sāy. *on* AitBr. 10. 4 (266); तदा ··· अध्वर्युकर्तृकाण्येवाग्निविहरणादीनि भवेयुः TantrVā. 774. 13 (*on* iii. 2. 10); करोत्येवासौ ऋत्विगग्निविहरणम् NyāyMañ. i. 261. 25; अग्नीदग्नीन्विहरेत्यादयः प्रैषाः प्रोक्षण्यासादनाग्निविहरणादयः प्रैषार्थाः S'āstrDī. 338. 15 (*on* iii. 8. 11); त्वमग्निविहरणादि साधय MīmāKau. ii. 239. 17 (*on* iii. 2. 10); ii. 239. 19 (*on* iii. 2. 10); iii(1). 64. 19 (*on* i. 2. 35); ममाग्निविहरणस्य प्राप्तः कालः BhāṭṭDī. ii. 72. 11 (*on* iii. 8. 11); किं वा मुख्येऽग्निविहरणबर्हिस्तरणपुरोडाशाभिधारणप्रेषणे व्रतकरणप्रेषणे च विनियोगः MayūMāli. 214. 8 (*on* iii. 2. 4); **2** kindling the sacred fire अग्निविहरणं प्रादुष्करणं तस्य वेला कालः CaturCin. iii(1). 625. 10; अग्निविहरणादेः सूर्योदयात्प्रागेव विधानात् VīraMi.(Paribhāṣā) 84. 9.

अग्निविहरणप्रैष (agniviharaṇa-praiṣa) *m.* call for the distribution of the (sacred) fire अग्निविहरणप्रैषे पयःपानरूपव्रतसंपादनप्रैषे चान्वितावेतौ मन्त्रौ NyāyMāVi. 125. 6 (*on* iii. 2. 4)

अग्निविहरणभावना (agniviharaṇa-bhāvanā) *f.* inclination to distribute the (sacred) fire न चैवं विभूरसीत्यादिमन्त्रान्तरस्यापि विहरणाङ्गत्वेनाम्नानात् प्रैषानर्थक्यं मन्त्रद्वयाम्नानबलात् स्मृतिदार्ढ्यहेतुत्वेन प्रैषस्य वा साङ्गाग्निविहरणभावनास्मारकत्वात् MīmāKau. iii(1). 96. 14 (*on* i. 2. 47)

अग्निविहरणमात्र (agniviharaṇa-mātra) *n.* mere distribution of the (sacred) fire विभूरसीत्यादेश्चाग्निविहरणमात्रस्मारकत्वात् MīmāKau. iii(1). 96. 15 (*on* i. 2. 47)

अग्निविहरणवेला (agniviharaṇa-velā) *f.* time for kindling the (sacred) fires प्रत्यासन्ना अग्निविहारवेला (v. l. अग्निविहरणवेला) Kād. 348. 20 [NSP. 1948 Ed. p. 678. 4]

अग्निविहरणश्रवण (agniviharaṇa-śravaṇa) *n.* the statement regarding the kindling of (sacred) fires अग्नेर्विहरणं चैव क्रतवभावश्च लक्ष्यते इति द्वितीयार्धेऽग्निविहरणश्रवणात् VīraMi.(Āhnika.) 141. 2.

अग्निविहरणाङ्गभूत (agniviharaṇāṅgabhūta) *adj.* which has become subsidiary to (the rite of) distribution of the (sacred) fire विभूरसीत्यादेश्च···अग्निविहरणाङ्गभूतमन्त्रस्मारकत्वेनैव प्रैषार्थवत्त्वोपपत्तेः MīmāKau. iii(1). 96. 15 (*on* i. 2. 47)

अग्निविहरणादिप्रैषरूप (agniviharaṇādipraiṣa-rūpa) *adj.* of the nature or form of the call for the distribution of the (sacred) fire आग्नीध्रं संबोध्याग्निविहरणादिप्रैषरूपो मन्त्रोऽनेन वाक्येनोत्थानशेषतया विनियुज्यते NyāyMāVi. 125. 1 (*on* iii. 2. 4)

अग्निविहरणादेश (agniviharaṇādeśa) *m.* the command or order for the distribution of the (sacred) fire बहिष्पवमानदेशगतेनाध्वर्युणोत्थानं विनाग्नीन्धनस्याग्निविहरणादेशश्च(? स्य च) कर्तुमशक्यतया···उत्थानमेवाग्नीच्छब्देन अग्नीन् विहरेत्यादिना चाभिधीयते MayūMāli. 214. 10 (*on* iii. 2. 4)

अग्निविहरणाद्यनुरोध (agniviharaṇādy-anurodha) *m.* reference to or consideration of the kindling of the (sacred) fires etc. अग्निमतां त्वग्निविहरणाद्यनुरोधेन गृहेऽपि संध्याद्वयं भवति BālamBha. i. 361. 12 (*on* 1. 113)

अग्निविहरणाद्यनुष्ठान (agniviharaṇādy-anuṣṭhāna) *n.* the performance of the distribution of fire etc. आग्नीध्रादेरग्निविहरणाद्यनुष्ठानाय तत्स्मरणमपेक्षितम् MayūMāli. 115. 13 (*on* ii. 1. 13)

अग्निविहारवेला (agnivihāra-velā) *f.* time for kindling the (sacred) fires प्रत्यासन्नाग्निविहारवेला Kād. 348. 20.

अग्निविहीन (agni-vihīna) *adj.* **1** one who does not keep up the (sacred) fire एवमग्निविहीनस्यान्नमप्यापद्विषय एव भोज्यम् SmṛtiCan. v. 243. 19; **2** having no digestive power भवत्यग्निविहीनश्च यवसं नाभिपच्यते Hastyāyur. 676. 7 (4. 23)

अग्निविहीनरोगिन् (agnivihīna-rogin) *adj.* sick without the digestive power अशनमौषधसाधितमेव दापयेदग्निविहीनरोगिषु च हीनतरम् KalyāKā. 20. 15.

अग्निवीथि (agni-vīthi) *f.* the planetary sphere comprising the three asterisms Maghā, Pūrvāphalguni and Uttarāphalguni अजाग्निवीथ्योरतुलाग्निभीतिः (शुक्रचारे) VasiS. 7. 8.

अग्निवीर्य (agni-vīrya) *n.* **1** gold स्वर्णम्··· । गाङ्गेयगैरिकमहारजताग्निवीर्यरुक्माग्निहेमतपनीयकभास्कराणि RājNi. 206. 6; **2** power or might of Agni [Apte]

अग्निवीसर्प (agni-vīsarpa) *m.* a disease (erysipelas or any similar eruption) due to bile दुष्प्रबोधोऽश्नुते निद्रां सोऽग्निवीसर्प उच्यते AṣṭāSaṁ. i. 295. 24 (3. 13) = AṣṭāHr. iii. 13. 56 = RugVi. 52. 13 = BhāvPra. (Bhā.) 8(56). 13; KośaKaTa. 1. 7351.

अग्निवीसर्पण (agni-vīsarpaṇa) *m.* or *n.* a kind of erysipelas वातपित्तप्रशमनमग्निवीसर्पणे हितम् CaraS. vi. 21. 117 (1941 Ed.)

अग्निवृक्ष (agnivṛkṣa) *m.* the tree *Ficus indica* or *religiosa* or *Prosopis spicigera* tree यज्ञवृक्षोऽग्निवृक्षश्च पृथुबीजः सुधातरुः KośaKaTa. 1. 3419.

अग्निवृतकर्मन् (agni-vṛtakarman) *adj.* the choosing of whom is for the sake of a rite in the sacred fire (i. e. who has been chosen for a rite to be performed in the sacred fire) ऋत्विजि अग्निवृतकर्मणि बहुकालं श्रौतस्मार्तकर्तरि वा एव ग्राममृते त्रिरात्रम् (आशौचम्) BālamBha. iii. 75. 31 (*on* 3. 24)

अग्निवृत्ति (agni-vṛtti) *f.* function of fire वाचो मनःप्रकृतिकत्वाभावेन तत्र तल्लयायोगात् पार्थिवेन्धनजन्याया अग्निवृत्तेरप्सु उपशमदर्शनेन···वाग्वृत्तिर्मनसि संपद्यते S'rutaPra. ii. 594. 31 (*on* iv. 2. 3)

अग्निवृत्तित्व (agnivṛtti-tva) *n.* the state of residing in (sacrificial) fire न चाग्निविशेषितसंयोगस्य धात्वर्थतावच्छेदकत्वेऽग्नौ घृतं जुहोतीत्यत्रान्वयप्रसङ्गः उद्देश्यतावच्छेदकविधेययोरैक्यादिति वाच्यम्, तत्र संयोगनिष्ठायामुद्देश्यतायां वह्नेराधेयतासंसर्गेणावच्छेदकतया सप्तम्यर्थस्याग्निवृत्तित्वस्य च विधेयतया उद्देश्यतावच्छेदकविधेययोरैक्यानवकाशात् VyutpaVā. 120. 14.

अग्निवृद्धि (agni-vṛddhi) *f.* **i** growth of fire काष्ठेऽग्निसंबन्धे अग्निवृद्ध्यर्थः प्रत्यक्षो गम्यते SaṅkarKāBh. 103. 24 (*on* ii. 4. 7); **ii** improvement of digestion दोषक्षयोऽग्निवृद्धिश्च व्यायामादुपजायते CaraS. i. 7. 32 (1941 Ed.) = BhāvPra.(Bhā.) 5. 57; उषसि वटकमेकं (त्रिकटुकस्य) भक्षयेद् यो मनुष्यो विनिहितगुदरोगश्चाग्निवृद्धिं करोति HāriS. iii. 11. 56; (चित्रकगुडम्) उत्तमं कथितं पुंसामश्विभ्यामग्निवृद्धये SiddhYo. 6. 51; RaseCin. 9. 159 (187. 13); RasPraSu. 12. 16.

अग्निवृष्टि (agni-vṛṣṭi) *f.* shower of fire अपश्यम् ··· । भस्मवृष्टिमसृग्वृष्टिमग्निवृष्टिमपीश्वरि BrahmVaiP. iii. 34. 15; अग्निवृष्टिः सुधासूतेरिवेदं किं तवोचितम् TrisaS'aPuC. i. 5. 449.

अग्निवेग (agni-vega) *m.* **i** force of the heat of the body अग्निवेगवहः प्राणो गुदान्ते प्रतिहन्यते MahāBhā. xii. 178. 13; **ii** (painful) effect of cauterization अग्निवेगमुपशाम्य व्रणोपक्रमं कुर्वीत AṣṭāSaṁ. ii. 95. 7 (4. 16)

अग्निवेताल (agni-vetāla) *m.* name of a kind of Vetāla अग्निवेतालोऽग्निजिह्वः कराली काललोचनः (पूज्याः) AgniP. 312. 10; अहमग्निवेतालनामा ··· नृपं निहन्मि PrabaCin. 2. 21; 32. 8; (विक्रमः) अग्निवेतालमारुह्याशु पातालं गतः PrabaK. 83. 20; तुष्टोऽहमग्निवेतालो भक्त्या PurāPraSaṁ. 116. 9.

अग्निवेदगुणित (agniveda-guṇita) *adj.* multiplied by forty-three संहत्य रन्ध्रयमलैः रसरामभागो भूयोऽग्निवेदगुणितेषु हरेच्च भागम् MaBhāsk. 1. 23.

अग्निवेदन (agni-vedana) *n.* denotation of fire (by the word *agni*) अप्राप्तार्थे विधौ नैव गौणत्वमुपपत्तिमत् । न चावयवयोगेन वृत्ती रूढ्याग्निवेदनात् S'āstrDī. 212. 9 (*on* iii. 2. 2)

अग्निवेदसंयुक्त (agniveda-saṁyukta) *adj.* who maintains the sacred fires and is well-versed in the Vedas अग्निवेदसंयुक्ताद्धीनः केवलवेदः Aparā. 894. 23 (*on* 3. 18)

अग्निवेदसमन्वित (agniveda-samanvita) *adj.* who maintains the sacred fires and is well-versed in the Vedas एकाहाच्छुध्यते विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः AtriSm. 12. 83 = BṛhaspaSm. 355. 22.

अग्निवेदी (agni-vedī) *f.* (sacrificial) fire-altar, fire-place ज्वालयेवाग्निवेदीम्···(रामः) आलुलोके सीतादेव्या वर्जितां पर्णशालाम् Rāgh. 10. 4.

अग्निवेला (agni-velā) *f.* time fixed for the offerings to Agni (morning or evening) अपरस्यामग्निवेलायां दीप्यमानं (अग्निम्) भ्रातृव्यस्य गृहादाहृत्येन्धानो रात्रीं जागृयात् MānS'S. 213. 5; अग्निवेलायामग्निं जनयेत् ĀśvaGS. iv. 6. 5 (comm. अग्निहोत्रविहरणकाले अपराह्णे); हारीतः— नाग्निवेलयोः प्रवसेत् पर्वसु च । अग्निवेलयोरग्निहोत्रवेलयोरित्यर्थः Aparā. 122. 5 (*on* 1. 97)

अग्निवेश (agni-veśa) *m.* [sg.] **1** name of a disciple of Bharadvāja अग्निवेश्यं (v. l. अग्निवेशम्) महाभागं भरद्वाज: प्रतापवान् । प्रत्यपादयदाग्नेयमस्त्रम् MahāBhā. i. 121. 6; i. 22. 24 (v. l.); **2** name of an ancient authority on medicine इत्यग्निवेशकृततन्त्रे चरकप्रतिसंस्कृते सूत्रस्थाने प्रथमोऽध्याय: CaraS. i. 1. colophon; तमुवाच भगवानात्रेय: शक्यं तथा प्रतिविधातुमस्माभिरस्मद्विधैर्वाप्यग्निवेश CaraS. i. 15. 5 (1941 Ed.); भगवान् पुनर्वसुरात्रेय: … शिष्यमग्निवेशमब्रवीत् CaraS. iii. 3. 3 (1941 Ed.); अस्मिन् सप्तदशाध्याया: कल्पा: सिद्धय एव च । नासाद्यन्तेऽग्निवेशस्य तन्त्रे चरकसंस्कृते CaraS. vi. 30. 289 (1941 Ed.); इत्यग्निवेशस्य मतं हारीतस्य पुन: स्मृति: AṣṭāSaṁ. i. 264. 15 (3. 2); i. 1. 18 (1. 1); ii. 157. 11 (5. 5); आयुषो वेदम् … अजिग्रहत् । … तेऽग्निवेशादिकांस्ते तु पृथक् तन्त्राणि तेनिरे AṣṭāHṛ. i. 1. 4; iii. 2. 62; vi. 40. 59; आयुर्वेदप्रणेतारश्चरकहारीतसुश्रुतपाराशराग्निवेशजातूकर्णादय: CaturCin. iii(2). 711. 11; आत्रेय: … ततोऽग्निवेशं भेडं च जातूकर्णं पराशरम् । … आयुर्वेदमपाठयत् BhāvPra.(Bhā.) 1. 31; 1. 32; Hastyāyur. 27. 13 (1. 3); **3 i** name of a Ṛṣi, founder of a family [*gargādi* gaṇa, GaṇPā. 71. 13 *on* P. vi. 1. 105]; रेभ अग्निवेश शङ्ख…तन्तु मनायी ढग्. प्राप्त: JaineVyā. 166. 25 (*on* iii. 1. 94); CāndraVyā. ii. 4. 24; अग्निवेशशब्दाद् गर्गादिभ्यो यञ् KāśiVṛ. *on* P. ii. 4. 68; संप्राप्तोऽहं महाभागा अग्निवेशस्य सन्मुने: । आश्रमे समनुप्राप्त: SkandP. vi. 220. 40; GaṇRa. 3. 248 (292); आर्ष्टिषेणोऽग्निवेशश्च…जातूकर्णोऽघमर्षण: । … ऋषयो गोत्रकारका: BallāC. 83. 4; KośaKaTa. 1. 5732; **3 ii** [pl. P. ii. 4. 64] the descendants of Agniveśa, a *gotra* name अग्निवेशाश्च दाशेरकयश्च अग्निवेशदा(? द)शेरका: JaineVyā. 85. 28 (*on* i. 4. 140); अग्निवेशाश्च दाशेरकयश्च अग्निवेशदशेरका: GaṇRa. (Vṛ.) 1. 34 (64); [sg.] आश्वयायणसाविष्ट्यौ ह्यग्निवेश: शलाथलि: । … परस्परमवैवाह्या ऋषय: परिकीर्तिता: ViṣṇuDhaP. i. 112. 15; **4** name of a disciple of S'ūlin शूली नाम महायोगी… । तत्रापि ते मम शिष्या:… । शालिहोत्रोऽग्निवेशश्च युवनाश्व: शरद्वसु: LiṅgaP. i. 24. 113; i. 7. 49; S'ivaP. iii. 5. 36 (299B. 1); **5** name of a Brahmin ब्राह्मणस्याग्निवेशस्य होमधेनु: पयस्विनी । सङ्घमध्यगता तेन (नृगेण अन्यस्मै) विप्राय प्रतिपादिता RāmāMañ. 474. 9.

अग्निवेशदशेरक (agniveśa-daśeraka) *m.* (pl.) [Gaṇa *tika-kitavādi* P. ii. 4. 68] the descendants of Agniveśa and Daśeraka अग्निवेशदशेरका: अग्निवेशाद् गर्गादियञ:, दशेरकाद् अत इञ: (लुक्) CāndraVṛ. *on* ii. 4. 115; आग्निवेश्या(? °श्य)श्च दाशेरकयश्च अग्निवेशदशेरका: Prasā. i. 729. 5.

अग्निवेशदशेरुक (agniveśa-daśeruka) *m.* (pl.) descendants of Agniveśa and Daśeruka अग्निवेशदशेरुका: GaṇPā. 104. 11.

अग्निवेशदाशेरक (agniveśa-dāśeraka) *m.* [pl. Gaṇa *tika-kitavādi* P. ii. 4. 68] the descendants of Agniveśa and Dāśeraka अग्निवेशाश्च दाशेरकयश्च अग्निवेशदाशेरका: JaineVyā. 85. 28 (*on* i. 4. 140)

अग्निवेशदासेरक (agniveśa-dāseraka) *m.* [pl. AltGr. II. 1. p. 159 Gaṇa *tika-kitavādi* P. ii. 4. 68] the descendants of Agniveśa and Dāseraka आग्निवेश्यश्च दासेरकयश्च । अग्निवेशशब्दाद् गर्गादिभ्यो यञ् । दासेरकशब्दादत इञ् । तयोर्लुक् । अग्निवेशदासेरका: KāśiVṛ. *on* P. ii. 4. 68.

अग्निवेशि (agniveśi) *m.* name of a person अग्निवेशिसुतम् Sāy. *on* ṚV. v. 34. 9.

अग्निवेश्मन् (agni-veśman) *n.* fire-hall गाधेस्तनय: … विधाय सांध्यं विधिमग्निवेश्मनि Rāgh. 4. 45; *m.* name of the 14th and 29th days of a *karma-māsa* पञ्चदशानां दिवसानां क्रमेण नामधेयानि … चतुर्दशोऽग्निवेश्मा (v. l. श्य:) comm. *on* Sūryaprajñapti 147B. 10 (*on* Sūtra 48)

अग्निवेश्य (agniveśya) *m.* cf. **आग्निवेश्य** **i** name of a Vedic sage तं होवाचाग्निवेश्य किं भूयिष्ठं श्रेष्ठं वित्तानामिति JaimiBr. 1. 24; **ii** name of a teacher on phonetics कपवर्गपरश्चाग्निवेश्यवाल्मीकयो: TaiPrāti. 9. 4; **iii** name of a sage भारद्वाजादग्निवेश्यो अग्निवेश्यात्…द्रोण: MahāBhā. i. 158. 27; बृहस्पतिरथोवाच अग्निवेश्याय MahāBhā. vii. 69. 66; अगस्त्यस्य … शिष्य: … । अग्निवेश्य: …तस्य शिष्योऽस्मि MahāBhā. l. App. 80(18); अग्निवेश्यस्तदा द्रोणं महास्त्रं प्रत्यपादयत् MahāBhā. i. 337*; BrahmāṇḍP. ii. 47. 49; अग्निवेश्य: … । कानीन इति विख्यातो जातूकर्ण्यो महानृषि: BhāgP. ix. 2. 21; अपश्यम्…मुनिकन्यकाम्… अग्निवेश्यसुताम् SkandP. i(2). 9. 40; i(2) 9. 48; i(2). 9. 58; प्रोक्तो मया विप्रस्त्वग्निवेश्यो महातपा: SkandP. vi. 271. 233; VarāP. 214. 42; BhārCam. 2. 12(1); **iv** name of a *gotra* परस्परमवैवाह्या ऋषय: … । आत्रेयायणिसौवेष्ट्यावग्निवेश्य: MatsyaP. 196. 12; EI. xix. 247. 14; **v** name of a son of Bharata अहं नाट्यवेदम्… । पुत्रानध्यापयामास … । अग्निवेश्यं शिवं च NāṭyaS'ā. 1. 39 (addition); **vi** name of a son of Brahman in the 24th Dvāpara (अहं भविता… । शूली नाम महायोगी) मम ते पुत्रा: … शालिहोत्रोऽग्निवेश्यश्च युवनाश्व: VāyuP. i. 23. 194; **vii** name of one of the eight forms of Subrahmaṇya जयन्ताख्यमग्निवेश्यं कृत्तिकापुत्रसंज्ञकम् (यजेत्) S'āraTi. 13. 124; **viii** name of a Brahmin जातोऽहं श्वेतगर्दभ: । ब्राह्मणस्याग्निवेश्यस्य गृहे VāmaP. 91. 85; **ix** name of a man, father of Kāruṇī कारुण्याख्य: … अग्निवेश्यस्य पुत्र: YogVā. i. 1. 10; **x** name of an authority on medicine अग्निवेश्यादींश्च तन्त्रकारान् … संपूज्य … उपकल्पयेद्वस्तिम् AṣṭāSaṁ. i. 150. 3 (1. 28); SkandP. i(3B). 3. 13; PrasthāBhe. 14. 14; **xi** (? आग्निवेश्य) name of an authority on elephant-science (elephantology) गौतमं चाग्निवेश्यं च…मृगशर्माणम्…अरिमेदं च … भृगुं च … मतङ्गं च … काप्यं नारदम् (दृष्ट्वा) Hastyāyur. 3. 9 (1. 1); गौतमो नारदभृगुमृगच(? श)र्माग्निवेश्यारिमेदा: काप्यो मातङ्ग(? ङ्गा)-चार्यादय: … । वन्यान् नागान्ग्रहीतुं प्रददुरथ वरम् MātaLī. 1. 5; **xii** name of the twenty-second *muhūrta* त्रिंशन्मुहूर्ता: … द्वाविंशानितमोऽग्निवेश्य: comm. *on* Sūryaprajñapti 146B. 14 (*on* Sūtra 48); **xiii** name of the 14th and 29th days of a *karma-māsa* पञ्चदशानां दिवसानां क्रमेण नामधेयानि…चतुर्दशोऽग्निवेश्मा(v. l. श्य:) comm. *on* Sūryaprajñapti 147B. 10 (*on* Sūtra 48) **xiv** [pl.] name of a people (or country) (जनपदा:) अग्निवेश्या जगत्तुण्डा पलदाशाश्च…वामं पार्श्वं समाश्रिता: MahāBhā. vi. 46. 51.

अग्निवेश्यायन (agniveśy-āyana) *m.* [w. r. for आग्निवेश्यायन] name of a Vedic teacher on phonetics नाग्निवेश्यायनस्य (comm. न अ(? आ)ग्निवेश्यायनस्य शाखिनो मतेन उदात्तपरो वा स्वरितपरो वा उदात्तात्परोऽनुदात्त: स्वरितं नापद्यते) TaiPrāti. 14. 32.

अग्निवैकृत (agni-vaikṛta) *n.* **i** portent by fire इत्यग्निवैकृतम् BṛSaṁ. 46. 24(1); **ii** a chapter dealing with such portents अथातोऽग्निवैकृतमध्यायं व्याख्यास्यामो यथोवाच भगवाञ्छुक्र: AVPari. lxxb(19). 5.

अग्निवैकृतशान्ति (agnivaikṛta-śānti) *f.* propitiatory rite in connection with the portent by fire तारकाणां दिवा दर्शने…अग्निवैकृतशान्ति: कर्तव्या AdbhuSāg. 277. 2.

अग्निवैकृत्य (agni-vaikṛtya) *n.* portent by fire दद्यात्सुवर्णं च तथा द्विजेभ्यो गाश्चैव…एवं कृते पापमुपैति नाशं यदग्निवैकृत्यभवम् MatsyaP. 231. 11.

अग्निवैभव (agni-vaibhava) *n.* greatness of fire अध्यात्मप्रकरणे विद्याङ्गकर्मोपयोगित्वमात्रं विना अग्निवैभवप्रतिपादनायोगात् S'rutaPra. iB. 300. 14 (*on* i. 2. 9)

अग्निवैश्य (agnivaiś-ya) *m.* [DEBRU. p. 114] name of a people (जनपदा:) अग्निवे(v. l. °वै)श्या:…वामं पार्श्वं समाश्रिता: MahāBhā. vi. 46. 51.

अग्निवैश्यायन (agnivaiśy-āyana) *m.* [DEBRU. p. 281] surname of Dīrghanakha [DBHS]

अग्निवैश्यायनान्वय (agnivaiśyāyanānvaya) *adj.* descendant of Agnivaiśyāyana देवशर्मा द्विजन्माभूदग्निवैश्यायनान्वय: SamarāSaṁ. 4. 191.

अग्निवैषम्य (agni-vaiṣamya) *n.* trouble of digestive fire श्रेष्ठम् … विषमाशनमग्निवैषम्यकराणाम् CaraS. i. 25. 40 (1941 Ed.); ii. 3. 15 (1941 Ed.); iii. 2. 7 (1941 Ed.); AṣṭāSaṁ. i. 82. 12 (1. 13); i. 101. 19 (1. 19)

अग्निव्यक्ति (agni-vyakti) *f.* a specific instance of fire नापि धूमाग्निव्यक्त्यो: असौ (अविनाभाव:) सिध्यति TarkSaṁ.(Ā.) 90. 12; 90. 17; MayūMāli. 77. 17 (*on* i. 4. 10)

अग्निव्यतिरिक्त (agni-vyatirikta) *adj.* different from fire वह्निरग्निव्यतिरिक्त: PraśnaUBh. 293. 18 (*on* 6. 2); NyāyRa. 364. 22 (*on* 5(4). 59); 389. 16 (*on* 5(4). 135); S'ivārkaMaDī. i. 143. 28 (*on* i. 1. 3)

अग्निव्यपेक्षा (agni-vyapekṣā) *f.* need for fire अग्निव्यपेक्षायां व्यक्तिमाश्रित्योद्धृतोऽसौ (अग्नि:) ṬupṬ. 229. 18 (*on* ix. 4. 29)

अग्निव्यभिचार (agni-vyabhicāra) *m.* existence in a place where there is no fire न तावदाद्य: कल्प: सत्यपि तदुत्पादे धूमधर्मस्य पार्थिवत्वादेरग्निव्यभिचारात् NyāyKa. 207. 13; NyāyRaMā. 71. 20; VedāntKa. 467. 1 (*on* iii. 3. 53)

अग्निव्यवस्था (agni-vyavasthā) *f.* decision in respect of the sacred fire अत्रेयमग्निव्यवस्था सर्वाधाने त्वेकभार्यस्य पूर्वं भार्यामरणे तत्राग्निहोत्रमुत्सृज्य पुन: परिणीय तया सहाधानम् SmṛtiCan. ii. 441. 10.

अग्निव्यवहार (agni-vyavahāra) *m.* use of the word *agni* meaning fire माणवकेऽग्निव्यवहार: KhaṇḍanKhā. 469. 2.

अग्निव्यवहाराभाव (agnivyavahārābhāva) *m.* absence of tha usage of (the word) *agni* meaning fire यद्यप्यग्निशब्दस्तेजोविशेषवचन: सूर्यालोकादावग्निव्यवहाराभावात् NyāyVārPari. 256. 6.

अग्निव्यसन (agni-vyasana) *n.* calamity due to fire जलतस्करराजाग्निव्यसने समुपस्थिते । यस्तु स्वशक्त्या संरक्षेत् S'ukraNī. 4(5). 301.

अग्निव्यापकत्व (agnivyāpaka-tva) *n.* the characteristic of being pervasive of fire न हि महानसत्वस्याग्निव्यापकत्वमस्ति MānaMe. 29. 2.

अग्निव्यापार (agni-vyāpāra) *m.* function of fire न हि अग्नेरौष्ण्यं प्रकाशो वा अग्निव्यापारानन्तरानुभावी BṛĀraUBh. 619. 14 (*on* iv. 4. 6);

भ्रमोऽयमग्निव्यापारादुष्णादेर्जन्मकल्पना BṛĀraUBhVā. iv. 4.317.

अग्निव्यापारानुभाविन् (agnivyāpārānubhāv-in) *adj.* which follows the functioning of fire अग्निव्यापारानुभावी स्वाभाविकश्चेति विप्रतिषिद्धम् BṛĀraUBh. 619.15 (*on* iv. 4.6)

अग्निव्याप्त (agni-vyāpta) *adj.* pervaded by or invariably concomitant with fire न हि धूमोऽग्निव्याप्त इति धूमसमवेतोऽग्निः S'atDū. 164.6; अग्निव्याप्तस्य तस्य निमित्तत्वं भविष्यति MayūMāli. 638.6 (*on* ix. 4.7)

अग्निव्याप्तधूम (agnivyāpta-dhūma) *m.* smoke pervaded by or invariably concomitant with fire अयं चाग्निव्याप्तधूमवानिति प्रतिसन्धानात्मकं यद्धूमज्ञानं तत्तृतीयमनुमानम् NyāySu.(Ja.) 261A.6 (*on* ii. 1.2)

अग्निव्याप्यत्वानुसंधान (agnivyāpyatvānusandhāna) *n.* reconnection of the characteristic of being pervaded by fire व्याप्यस्य धूमस्याग्निव्याप्यत्वानुसंधानाद्व्यापकविशेषप्रमितिर्वह्निप्रमितिः YatīndraDī. 18.3.

अग्निव्रत (agni-vrata) *n.* **1** name of a vow अथाग्निव्रताश्वमेधिकी दीक्षा संवत्सरं द्वादशरात्रं वा VārāGS. 7.4; प्रतिपत्स्वेकभक्ताशी समाप्ते कमलप्रदः । वैश्वानरपदं याति अग्निव्रतमिदं स्मृतम् PadmP. v. 20.137; तदन्ते राजराजः स्यादग्निव्रतमिदं स्मृतम् BhaviP. 781B.14 (iv. 121.126); **2** name of a Sāman अग्निव्रतं वामदेव्यं बृहच्च । एतानि गीतानि पुनन्ति जन्तून् ViṣṇuSm. 56.27; S'aṅkhaSm. 11.5.

अग्निव्रतधारक (agnivrata-dhāraka) *adj.* who maintains the vow of fire साग्निका अग्निव्रतधारकाः कर्मजडास्तैः सह कदाचिद् धर्मालापनं न कुर्यात् SāmaraU. 231.20.

अग्निव्रतिन् (agnivrat-in) *adj.* who observes the vow of (offering fuel etc. to) fire इन्धनानि तु यो दद्याद्वर्षादिचतुरो ह्यृतून् । घृतधेनुप्रदश्चान्ते ब्राह्मणोऽग्निव्रती भवेत् AgniP. 199.2.

अग्निशकट (agni-śakaṭa) *n.* small vessel containing fire अस्य चर्माग्निशकटमध्ये क्षिपामि SiṁhāDvā. 243.0(77)

अग्निशकटी (agni-śakaṭī) *f.* small vessel containing fire शीतत्रा न पटी न चाग्निशकटी भूमौ च घृष्टा कटी PrabaCin. 29.13.

अग्निशकल (agni-śakala) *n.* piece of live coal अग्निशकलं क्रा(?क्र)व्यादांशं नैर्ऋत्यां विसार्य ParaśuKS. 9.9 (247.27); NityoNi. 68.6.

अग्निशक्ति (agni-śakti) *f.* **1** power of fire शोषणात्सर्वदोषाणामग्निशक्तिः क्रियामयी LakṣmīT. 29.10; **2** digestive power पीत्वा च पयोऽग्निशक्त्या कामं निकामं पुरुषो निषेवेत् BṛSaṁ. 76.6.

अग्निशक्तिवत् (agniśakti-vat) *adv.* like the power or potency of fire निस्तत्त्वा कार्यगम्यास्य शक्तिर्मायाग्निशक्तिवत् PañcDa. 2.47.

अग्निशब्द (agni-śabda) *m.* the word *agni* अग्निशब्द एवायं ज्वलनवचनः S'ābaBh. 747.5 (*on* iii. 2.1); 48.6 (*on* i. 1.5); 610.8 (*on* ii. 3.21); किमिष्टकासमुदायेऽग्निशब्दः S'ābaBh. 1669.4 (*on* ix. 1.26); जातवेदाः स चात्रापि ह्यग्निशब्देन वर्ण्यते । अङ्गीकारं समीपं स्वमागतं निखिलं जगत् । नयत्यात्मानमित्येवमग्निशब्दो निरुच्यते AhirbuS. 57.43–44; यथा अग्निर्माणवक इति तत्राग्निशब्दो दहनादिसमर्थे तेजोविशेषे वर्तते NyāyVār. 495.1 (*on* iv. 1.60); अग्निशब्दोऽग्निशब्दस्यैव ग्राहको भवति KāśiVṛ. *on* P. i. 1.68; एवमग्निशब्दोऽस्य विशेषणं भवति ṬupṬ. 185.9 (*on* ix. 1.6); अग्निशब्दश्च न स्थलवचनः अपि तु ज्वलनवचनः BhāvanāVi. 184.4; अग्निशब्दोऽप्यग्रणीत्वादियोगाश्रयणेन परमात्मविषय एव भविष्यति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 138.2 (*on* i. 2.28); सा अग्निबुद्धिरपगता अग्निशब्दश्चेत्यर्थः ChāndoUBh. 357.15 (*on* vi. 4.1); फलस्य वा काचिदुत्पद्यमानदशा यागस्य वा शक्तिरग्निशब्देनोच्यते NyāyMañ. i. 255.10; NyāyVārPari. 256.5; अनेन सादृश्येनाग्निशब्दो ब्राह्मणे प्रवर्तते स्तोतुम् S'āstrDī. 86.7 (*on* i. 4.14); 171.15 (*on* ii. 3.10); 210.2 (*on* iii. 2.1); वैश्वानरसमानाधिकरणोऽग्निशब्दः VedāntDī. 40.1 (*on* i. 2.27); 41.2 (*on* i. 2.29); अभिनवनालिकेरद्वीपायातः प्रमाताग्निशब्दं श्रुत्वाप्यग्निशब्दान्न कश्चिदर्थं प्रत्येति TarkBhā.(Mo.) 5.2; Aparā. 490.26 (*on* 1.236); अग्निशब्देन तप्तायःपिण्डस्तप्तमाषस्तप्तफालं च निर्दिश्यते SmṛtiCan. iii. 223.14; अग्निशब्दो लोके ज्वलने रूढः वेदे त्वग्न्यर्थे इष्टकाचयेऽपि प्रचुरः प्रयोगः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 2.92; वायोरग्निः इत्यग्निशब्दस्तेजोमात्रपरः NyāySiA. 199.27; NyāyMāVi. 8.3 (*on* i. 1.0); हरिरेव मुख्यतोऽग्निशब्देनोच्यते NyāySu.(Ja.) 136B.6 (*on* i. 1.6); अग्निशब्देन त्रित्वसंख्या (अभिधीयते) Subodhi. 42.22 (*on* 2.99); PariVṛ.(Sī.) 164.17; अग्निशब्दो मन्त्रे द्युलोकपरः S'ivārkaMaDī. i. 388.21 (*on* i. 2.26); अग्रमुत्कृष्टफलं नयत्याराधकानिति नैरुक्तप्रसिद्धमग्निशब्दस्य निर्वचनम् S'ivārkaMaDī. i. 391.27 (*on* i. 2.29); अग्निशब्देन विराड् व्याख्यातः SiddhāTa. 16.2; अत्र केचित् अग्निशब्देन गणेश इति वदन्ति VīraMi.(Pūjā.) 238.24; SiddhāSi. i. 20.7; गङ्गाग्निशब्दयोस्तीरमाणवकादिविषये शक्त्यभावेऽपि तत्र साधुत्वप्रसिद्धेः MīmāKau. i. 110.2 (*on* i. 3.24); आधानवाक्ये योऽयमग्निशब्दः स गार्हपत्यादिपरः MayūMāli. 164.15 (*on* ii. 3.3); 172.4 (*on* ii. 3.10); 542.19 (*on* vii. 3.12); अग्निशब्देन विधिवल्लौकिकाग्निप्रतिष्ठापनम् BālamBha. i. 545.6 (*on* 1.249)

अग्निशब्दग्रहण (agniśabda-grahaṇa) *n.* mention of the word *agni* देवतात्वविधायकस्य विधेः शब्दनिर्देशापेक्षायामपि नाग्निशब्दग्रहणनियमः संभवति MayūMāli. 707.7 (*on* x. 4.13)

अग्निशब्दनिबन्धन (agniśabda-nibandhana) *adj.* having the word *agni* as its meaning अग्निशब्दस्तथैवायमग्निशब्दनिबन्धनः VākyaP. 1.60 (comm. अग्निशब्दो निबन्धनं प्रत्याय्यमस्येति)

अग्निशब्दनियम (agniśabda-niyama) *m.* restriction on (the mention of) the word *agni* नाग्निशब्दनियमे प्रमाणमित्यर्थः MayūMāli. 707.4 (*on* x. 4.13); 706.17 (*on* x. 4.13); 708.10 (*on* x. 4.14)

अग्निशब्दनिर्देश (agniśabda-nirdeśa) *m.* mention of the word *agni* अग्निशब्दनिर्देशसहितमन्तःप्रतिष्ठानं विवक्षितम् S'rutaPra. iB. 343.22 (*on* i. 2.27)

अग्निशब्दपर्यायत्व (agniśabdaparyāya-tva) *n.* the state of being synonymous with the word *agni* पावकादिशब्दानामग्निशब्दपर्यायत्वात् MayūMāli. 707.11 (*on* x. 4.13)

अग्निशब्दपाठ (agniśabda-pāṭha) *m.* reading of the word *agni* (in the text) पुनरग्निशब्दपाठः पठितव्यदेशे यज्ञावधारणार्थः MayūMāli. 706.17 (*on* x. 4.13); 708.15 (*on* x. 4.14)

अग्निशब्दप्रयोग (agniśabda-prayoga) *m.* use of the word *agni* अग्निरहस्ये वैश्वानरे अग्निशब्दप्रयोगात् PrakaVi. 210.16; भावनान्वयबलादेव सर्वेषु निगमेष्वग्निशब्दप्रयोगस्य सिद्धेः MayūMāli. 708.15 (*on* x. 4.14)

अग्निशब्दमात्र (agniśabda-mātra) *n.* only the word '*agni*' अग्निशब्दमात्रस्याग्निशरीरके परमेश्वरे ··· गतिः प्रदर्शिता S'ivārkaMaDī. i. 392.21 (*on* i. 2.29); शब्दगतिप्रदर्शनमग्निशब्दमात्रविषयम् S'ivārkaMaDī. i. 392.13 (*on* i. 2.29)

अग्निशब्दयुक्त (agniśabda-yukta) *adj.* accompanied by the word *agni* (i. e. with the use of the word *agni*) तेनाग्निशब्दयुक्तः प्रयोगः कर्तव्यः S'āstrDī. 708.9 (*on* x. 4.14)

अग्निशब्दलक्षित (agniśabda-lakṣita) *adj.* conveyed by the word *agni* through secondary signification, implied by the word *agni* जीवात्मानमग्निशब्दलक्षितम् ··· उक्त्वा S'ivārkaMaDī. i. 321.30 (*on* i. 2.4)

अग्निशब्दवत् (agniśabda-vat) *adv.* like the word *agni* गौणं तु तत्सदृशं तृणान्तरम् । तस्मिन्बर्हिःशब्दस्य माणवकेऽग्निशब्दवद्गुणयोगेन प्रवृत्तत्वात् NyāyMāVi. 122.9 (*on* iii. 2.1)

अग्निशब्दवाच्य (agniśabda-vācya) *adj.* which is to be conveyed or denoted by the word *agni* इष्टकासङ्घ एवाग्निशब्दवाच्यः MayūMāli. 587.3 (*on* ix. 1.7)

अग्निशब्दवाच्यत्व (agniśabdavācya-tva) *n.* **i** the state of being the primary sense of the word *agni* तद्यथा (वह्नेः) अग्निशब्दवाच्यत्वं घटप्रतिपत्तिकारित्वमित्येवमादिः PratyabhiVi. ii. 109.1 (*on* ii. 3.8); **ii** the state of being conveyed (secondarily) by the word *agni* परमेश्वरस्याग्निशब्दवाच्यत्वे तद्योजनाभेदमाचार्यान्तराणां दर्शयति BrahmSūBh.(S'rī.) i. 391.4 (*on* i. 2.29); संहतानामिष्टकानामग्निशब्दवाच्यत्वमुक्तम् MayūMāli. 587.4 (*on* ix. 1.7); 587.26 (*on* ix. 1.7)

अग्निशब्दविस्मरण (agniśabda-vismaraṇa) *n.* forgetting the word *agni* एवमग्निशब्दविस्मरणेऽपि आग्नेययागस्य लोप एव MayūMāli. 473.12 (*on* vi. 3.5)

अग्निशब्दव्युत्पत्ति (agniśabda-vyutpatti) *f.* knowledge of (the significative relation of) the word *agni* (with the thing signified by it) अग्निर्माणवक इति व्यवहारादनवगताग्निशब्दमुख्यार्थस्य माणवकेऽग्निशब्दव्युत्पत्तिसंभवात् TattvPrakā. 73A.12 (*on* i. 4.17)

अग्निशब्दसंयुक्त (agniśabda-saṁyukta) *adj.* accompanied by or associated with the word *agni* (i. e. containing the word *agni*) अग्निशब्दसंयुक्तास्ते प्रकृतौ निगमाः S'ābaBh. 1929.16 (*on* x. 4.25)

अग्निशब्दसंनिधान (agniśabda-sannidhāna) *n.* association with or proximity to the word *agni* यदि तेऽग्निप्रयोजनास्ततस्त आग्नेय्या नाग्निशब्दसंनिधानात् S'ābaBh. 158.7 (*on* i. 2.43)

अग्निशब्दसमानाधिकृतत्व (agniśabdasamānādhikṛta-tva) *n.* the state of being in grammatical coordination with or having the same case-ending as that of the word *agni* वैश्वानरशब्दस्यात्मशब्दसमानाधिकृतत्ववदग्निशब्दसमानाधिकृतत्वं च श्रूयते TattvPrakā. 39B.9 (*on* i. 2.26)

अग्निशब्दसमानाधिकरण (agniśabda-samānādhikaraṇa) *adj.* hav-

ing the same case-ending as that of or being in grammatical coordination with the word *agni* अतोऽग्निशब्दसमानाधिकरणवैश्वानरशब्दस्यावयवशक्त्या परमात्मविषयत्वे S'rutaPra. iB. 345. 29 (*on* i. 2. 29)

अग्निशब्दसाधारण्य (agniśabda-sādhāraṇya) *n.* commonness of the word *agni* (for many meanings) वैश्वानरशब्दसाधारण्योक्तेरग्निशब्दसाधारण्यस्याप्युपलक्षणत्वात् S'ivārkaMaDī. i. 392. 15 (*on* i. 2. 29)

अग्निशब्दसामानाधिकरण्य (agniśabda-sāmānādhikaraṇya) *n.* the state of being in grammatical coordination with the word *agni* 'स एषोऽग्निवैंश्वानरः' इत्यग्निशब्दसामानाधिकरण्यात् VedāntSā.(Rā.) 77. 6 (*on* i. 2. 27); वैश्वानरस्योपासनार्थमग्निशब्दसामानाधिकरण्यनिर्देशः VedāntDī. 40. 22 (*on* i. 2. 29); S'rutaPra. iB. 339. 19 (*on* i. 2. 25); VedāntKau. 72. 16 (*on* i. 2. 27); नावश्यमग्निरूपतयोपास्यत्वादेवेदमग्निशब्दसामानाधिकरण्यम् BrahmSūBh.(S'rī.) i. 391. 7 (*on* i. 2. 29)

अग्निशब्दस्वरूप (agniśabda-svarūpa) *n.* the form of the word *agni* (i. e. the word *agni* itself) अग्निशब्दस्वरूपमग्निशब्दस्य प्रत्यायकम् Pradī. iv. 333B. 29 (*on* v. 2. 59)

अग्निशब्दाकाङ्क्षा (agniśabdākāṅkṣā) *f.* the expectancy of the word *agni* किमग्निशब्दस्य संस्कृतवचनत्वमग्निशब्दाकाङ्क्षाबलात् MayūMāli. 543. 6 (*on* viii. 3. 12)

अग्निशब्दाकार (agniśabdākāra) *m.* the vowel *a* in the word *agni* अग्निशब्दाकारस्य स्वरितत्वसिद्धेः LaS'abdeS'e. ii. 926. 14.

अग्निशब्दाभिधेय (agniśabdābhidheya) *adj.* [*f.* -ā] **1** which is conveyed by the word *agni* उक्थ्यादयो ज्योतिष्टोमादयश्चाग्निशब्दाभिधेयाः ṬupṬ. 76. 4 (*on* v. 3. 40); यदीष्टकाव्यतिरिक्तोऽवयव्यग्निशब्दाभिधेयः S'āstrDī. 587. 6 (*on* ix. 1. 7); MayūMāli 587. 2 (*on* ix. 1. 7); **2** which has for its sense that (i. e. fire) which has the form *agni* for its expressive word, (i. e. which is denoted by the word *agni*) अग्निशब्दस्तथैवायमग्निशब्दनिबन्धनः। अग्निश्रुत्यैति संबन्धमग्निशब्दाभिधेयया VākyaP. 1. 60 (अग्निः शब्दः यस्य सः अग्निशब्दः वह्निः, सः अभिधेयः यस्याः सा अग्निशब्दाभिधेया, अग्निरूपार्थबोधिकयेति यावत्; cf. Puṇyarāja's. comm. अर्थपरस्य संज्ञिता केवलशब्दस्वरूपपरस्य संज्ञात्वमिति तात्पर्यम्)

अग्निशब्दावयवार्थ (agniśabdāvayavārtha) *m.* the sense of the constituent elements of the word *agni* अग्निशब्दावयवार्थस्य ब्रह्मणि पुष्कलत्वात् S'rutaPra. iB. 346. 17 (*on* i. 2. 29)

अग्निशब्दाविशेष (agniśabdāviśeṣa) *m.* non-difference from (i. e. sameness with) the word *agni* व(? ब)टोरप्यग्निशब्दाविशेषाज्ज्वलनाभेदप्रसङ्गात् VedāntKa. 343. 9 (*on* iii. 1. 1)

अग्निशब्दोक्त (agniśabdokta) *adj.* denoted by the word *agni* अग्निशब्दोक्तस्थण्डिलविशेषाश्रितानां श्येनाकृत्यादिगुणानां प्राप्त्यर्थः (विधिः) S'ivārkaMaDī. i. 59. 2 (*on* i. 1. 1)

अग्निशब्दोच्चारण (agniśabdoccāraṇa) *n.* utterance of the word *agni* अग्न्यर्थस्य देवतात्वं वदन् शब्द एव…अग्निशब्दोच्चारणमपि विधत्ते MayūMāli. 706. 14 (*on* x. 4. 13)

अग्निशब्दोदाहृति (agniśabdodāhṛti) *f.* mention of the word *agni* अग्निशब्दोदाहृतेर्वैश्वानरशब्दस्याप्युपलक्षणत्वात् S'ivārkaMaDī. i. 392. 16 (*on* i. 2. 29)

अग्निशब्दोद्देश (agniśabdoddeśa) *m.* utterance of the word *agni* अग्निशब्दोद्देशाभावे देवतात्वाभावात् MayūMāli. 473. 13 (*on* vi. 3. 5)

अग्निशमन (agni-śamana) *adj.* causing the extinction of fire वैद्युतं भस्माग्निशमनम् ArthS'ā. iii. 225. 12 (14. 2)

अग्निशरण (agni-śaraṇa) *n.* fire-sanctuary or place for keeping the sacred fires अथ यत्रैतत् … अग्निशरणे … अवदीर्येत चतस्रो धेनव उपक्लृप्ता भवन्ति KauśiSū. 120. 1; तद्भगवांस्तु तावच्छौनकोऽग्निशरणमध्यास्ते MahāBhā. i. 4. 3; रक्षः …। अथाग्निशरणेऽपश्यज्ज्वलितं जातवेदसम् MahāBhā. i. 5. 17; (आश्रमम् … ददृशुः पाण्डवाः) विशालैरग्निशरणैः स्रुग्भाण्डैराचितं शुभैः MahāBhā. iii. 145. 27; iii. 288. 17; vii. 58. 12; xiii. 14. 36; (ददर्श रामः … तापसाश्रममण्डलम्) विशालैरग्निशरणैः … शोभितम् Rāmā. iii. 1. 4; iii. 11. 5; अग्निशरणसंरक्षणाय स्थापितोऽहम् Vikramo. 3. 0(3); वेत्रवति अग्निशरणमार्गमादेशय S'āk. 5. 9 (11); रम्यं ममाग्निशरणं देवी विस्तरणी प्रिया MārkP. 61. 65; वयमप्यग्निशरणादग्निमादाय त्वरितमेवानुगच्छामः Nāgā. 5. 12(32); बालेयतण्डुलविलोपकदर्थिताभिरेताभिरग्निशरणेषु सधर्मिणीभिः। तत्त्रासहेतुमपि दण्डमुदस्यमानमाघ्रातुमिच्छति मृगे मुनयो हसन्ति AnargharRā. 2. 20; PadyaVe. 663; नो खल्वस्य सहसाग्निधूमावग्निशरणे विलोकयमानस्याग्निना व्याप्तो धूम इति मतिराविरस्ति Kāśi. iii. 12. 14 (*on* 5(4). 12); ततोऽग्निशरणं गत्वा स्मार्तेऽग्नौ विधिपूर्वकम्। वैश्वदेवं तु कर्तव्यं हुतोत्सृष्टं तु लौकिके VisṇuDhaP. ii. 91. 1; i. 61. 40; ततोऽग्निशरणं गत्वा संतर्प्य च हुताशनम्। …विप्रेभ्यो दक्षिणां दद्यात् SkandP. vi. 203. 12; v(3). 33. 32; शौनकः …। प्रविवेशाग्निशरणं सायंकृत्यं समाहितुम् ĀdiP. 2. 41; प्राच्यां तथाग्निशरणे चतुरश्रकुण्डे त्वाधाय वह्निमपि तत्र सदाशिवाख्यम् ĪśānS'iPa. ii. 16. 45; i. 21. 52(1); ii. 15. 0(1); कुशिकनन्दनेन तावदग्निपरिचरणार्थमग्निशरणे नियुक्तोऽसि JānaPa. 1. 35(9)

अग्निशरणार्थ (agniśaraṇārtha) *m.* the purpose of (building) the fire-sanctuary or the place for keeping the sacred fires ममाग्निशरणार्थाय देहि राजन्पदत्रयम् MatsyaP. 246. 48 = VāmaP. 31. 49; लोकत्रयं मम हृतं त्वया विक्रम्य बाष्कले। तत्राग्निशरणार्थाय दीयतां मे क्रमत्रयम् VisṇuDhaP. i. 21. 9; PadmP. v. 25. 128.

अग्निशरणोपलेपन (agniśaraṇopalepana) *n.* besmearing (the floor of) the fire-sanctuary (with cowdung) अग्निशरणोपलेपनं अग्नीन्धनम् … एषाग्नेः शुश्रूषा ManuBh. i. 198. 18 (*on* 2. 248); ii. 267. 21 (*on* 9. 86)

अग्निशराव (agni-śarāva) *m.* an earthen-ware vessel or dish containing fire मित्रान्वेषी पर्यटन् स वर्षा अप्यत्यवाहयत्। मूर्ध्नि त्वित्रातपं घोरं पादयोस्तप्तवालुकाः। सहमानोऽग्निशरावसंपुटान्तर्वसन्निव TriṣaS'aPuC. iv. 7. 137.

अग्निशरीर (agni-śarīra) *adj.* [*f.* -ā] having fire for the body अग्निशरीरा वा देवता स्यात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 131. 17 (*on* i. 2. 24); अथ वा अग्निशरीराया देवताया ऐश्वर्ययोगाद् द्युमूर्द्धत्वादय उपपद्यन्त इति शङ्कितुरभिसंधिः Bhām. 190. 3 (*on* i. 2. 26)

अग्निशरीरक (agniśarīra-ka) *adj.* having fire for the body अग्निशब्देनैवाग्निशरीरके परमात्मन्यभिहिते S'rutaPra. iB. 345. 27 (*on* i. 2. 29); तत्र च सूत्रे वैश्वानरशब्दस्य साक्षाद्वृत्तिमुपेत्य अग्निशब्दमात्रस्याग्निशरीरके परमेश्वरे … गतिः प्रदर्शिता S'ivārkaMaDī. i. 392. 21 (*on* i. 2. 29)

अग्निशरीरकता (agniśarīraka-tā) *f.* the state of having fire for the body अग्निशरीरकतयानुसंधाने साक्षादेवाग्रनयनादिगुणकत्वानुसंधाने च विद्याभेदः स्यात् S'rutaPra. iB. 346. 20 (*on* i. 2. 29)

अग्निशरीरकत्व (agniśarīraka-tva) *n.* the state of having fire for the body नावश्यमग्निशरीरकत्वेनोपास्यत्वायेदमग्निशब्दसामानाधिकरण्यम् VedāntSā.(Rā.) 79. 4 (*on* i. 2. 29); अग्निशरीरकत्वपरिग्रहे रूढ्यपरित्यागादविलम्बः S'rutaPra. iB. 346. 22 (*on* i. 2. 29)

अग्निशरीरता (agniśarīra-tā) *f.* the state of being one who has fire for his body अग्निशरीरतया वैश्वानरस्योपासनार्थमग्निशब्दसामानाधिकरण्यनिर्देशः VedāntDī. 40. 22 (*on* i. 2. 29)

अग्निशरीरत्व (agniśarīra-tva) *n.* the state of being one who has fire for his body अस्यां विद्यायामग्निशरीरत्वानुसंधानमेव सूत्रकारमतम् S'rutaPra. iB. 347. 10 (*on* i. 2. 29)

अग्निशर्म (agni-śarma) *m.* name of a Brahmin तथा अग्निशर्म्मः तथा नेवरेवः मुद्गलसगोत्रः EI. iii. 56. 30; iii. 56. 37; iii. 56. 39.

अग्निशर्मन् (agni-śarman) *m.* [included in the *gaṇas* **i** *bāhvādi*, JaineVyā. 165. 4 (*on* iii. 1. 85); CāndraVṛ. *on* ii. 4. 20; GaṇPā. 163. 22; **ii** *naḍādi*, JaineVyā. 165. 24 (*on* iii. 1. 88); CāndraVṛ. *on* ii. 4. 35; GaṇPā. 125. 14; GaṇRa. 3. 235 (275); **iii** *gahādi*, GaṇPā. 74. 39; GaṇRa. 5. 319 (358); cf. S'ākaṭāVyā. ii. 4. 36; SiddhaHe. vi. 1. 57; MugdhaBo. 7. 2 (65. 18);] **A** name of a Brahmin अग्निशर्माणममृतं शौनकम् (एतानन्यांश्च विप्रेन्द्रान् वेधाः…परिकल्प्याकरोद्यागं गयासुरशरीरके) VāyuP. ii. 44. 34; SkandP. v(1). 24. 4; EI. xviii. 59. 13; अग्निशर्माभवद्विप्रः BṛKathāK. 57. 473; अग्निशर्माभिधो विप्रस्तं यदृच्छागतोऽब्रवीत् BṛKathāMañ. 7. 459; अग्निशर्माभिधानेन जगदे सोऽग्रजन्मना KathāSaSāg. vi. 7. 27; xviii. 5. 103; xviii. 5. 107; EI. vi. 97. 56; xvii. 336. 10; xvii. 339. 9; सिंहपुरे सोऽभूदग्निशर्माभिधो द्विजः PārśvC. 6. 1077; गुणसेनाग्निशर्माख्यौ जन्मिनौ प्रथमे भवे SamarāSaṁ. 1. 31; 1. 53; 4. 27; तत्राग्निशर्मा नाम द्विजः KathāK. 62. 22; 24. 29; **B** name of a sage [APTE]; *adj.* very passionate [APTE]; very wrathful [Vācs]

अग्निशर्मायण (agniśarmāyaṇa) *m.* descendant of Agniśarman (born in the family of Kaśyapa) कश्यपान् व्याख्यास्यामः…मारीचयो माषशराविरग्निशर्मायणश्च…इत्येतेषामविवाहः MānS'S. 246. 23; श्याकारा अग्निशर्मायणाश्च ये (परस्परमवैवाह्याः) MatsyaP. 199. 7; (कश्यपस्य…कुले। गोत्रकारानृषीन् वक्ष्ये) अग्निशर्मायणाश्च ये VisṇuDhaP. i. 115. 7; अग्निशर्मायणाः … इत्यादयो निध्रुवाः VīraMi. (Saṁskāra.) 650. 2.

अग्निशर्मीय (agniśarm-īya) *adj.* pertaining to Agniśarman, GaṇPā. 74. 39; GaṇRa. 5. 319 (358)

अग्निशर्म्म (agni-śarmma) *m.* name of a Brahmin, EI. iii. 56. 30; iii. 56. 37, cf. **अग्निशर्म**.

अग्निशर्म्मन् (agni-śarmman) *m.* name of a Brahmin, EI. vi. 97. 56; xvii. 336. 10; xvii. 339. 9; xviii. 59. 13; xxi. 24. 6.

अग्निशशाङ्क (agni-śaśāṅka) *m.* thirteen धनमृणमग्निशशाङ्कैस्त्रीनष्टचा भास्करानतो वक्री KhaṇḍKhā. 2. 9.

अग्निशस्त्रधर (agniśastra-dhara) *adj.* holding a fiery weapon पदातयः…अग्निशस्त्रधरास्तथा कोदण्डधारिणः GaṇeP. i. 1. 25; अग्निशस्त्रधराः … सव्यदक्षिणतो राज्ञः…ययुर्लघु GaṇeP. i. 55. 24.

अग्निशस्त्रभृत् (agniśastra-bhṛt) *adj.* holding a fiery weapon (न संख्या विद्यते) धानुष्काणाम्…अग्निशस्त्रभृतामपि GaṇeP. i. 52. 5.

अग्निशस्त्रवत् (agniśastra-vat) *adv.* like the fiery weapon, as in the case of the fiery weapon आन्तरः (विद्रधिः)…वल्मीकवत्समुच्छ्रायी शीघ्रघात्यग्निशस्त्रवत् AṣṭāSaṁ. i. 286. 21 (3. 11); ततश्चाग्निप्रयोगादग्निशस्त्रवत् । ताराख्पाः सुगोलाग्निकणा भूमिं प्रयान्ति हि SiddhāTaVi. 36. 3.

अग्निशाप (agni-śāpa) *m.* curse of Agni अग्निनाशात् (v. l. °शापात्) क्रियाभ्रंशाद् भ्रान्ता लोकाः MahāBhā. i. 7. 14; अग्निशापादजिह्वापि रसज्ञानवहिष्कृताः । सरस्वतीं बहुविधां यूयमुच्चारयिष्यथ MahāBhā. xiii. 84. 30; अग्निशापात्त्वपरिस्फुटालापता शुकानामुपजाता Kād. 13. 14; MātaLī. 1. 37.

अग्निशापकृत (agniśāpa-kṛta) *adj.* caused by Agni's curse हेतुना येन मातङ्गा ज्वरं पश्यन्ति रूपिणम् । प्रवक्ष्यामि…अग्निशापकृतं भयम् Hastyāyur. 704. 25 (4. 35)

अग्निशापज (agniśāpa-ja) *adj.* [*f.* -ā] resulting from Agni's curse एवमेष पुरावृत्त इतिहासोऽग्निशापजः MahāBhā. i. 7. 26; एषां जिह्वापरावृत्तिरिवाक्तं (? त्तिरवाक्त्वं) ह्यग्निशापजम् VāyuP. ii. 8. 229; एषां जिह्वापरिवृत्तिः … अग्निशापजा BrahmāṇḍP. ii. 7. 352.

अग्निशाल (agni-śā́la) *n.* [P. ii. 4. 25; vi. 2. 123] fire-hall हविर्धानमग्निशालं पत्नीनां सदनं सदः AV. ix. 3. 7.

अग्निशाला (agni-śālā) *f.* fire-hall, fire-chamber गृहे सौम्ये पश्चिमपूर्वायतां तथानुवंशां पूर्वदक्षिणयोर्द्वारयुतामग्निशालां कल्पयति VaikhS'S. 1. 2; VaikhGS. 1. 8; वध्वाः … पाणिं गृहीत्वा … अग्निशालामागत्य VaikhGS. 3. 3; देवमानीय… देवायतनेऽग्निशालायां वा … प्रतिष्ठाप्य VaikhGS. 4. 11; अग्निशालां प्रविश्याथ पीत्वापः परिमृज्य च Rāmā. ii. 85. 10; नष्टोऽग्निशालायां हुतभुक् केन हेतुना SkandP. v(3). 33. 25; अये कोऽयम् … संनिहितहोमसाधनोऽग्निशालामध्यास्ते CaṇḍaKau. 2. 17(3); KathāSaSāg. xii. 5. 158; ManvaMu. 261. 4 (*on* 7. 76)

अग्निशालिता (agniśāli-tā) *f.* the state of possessing fire अदृष्टपर्वतः पूर्वं कथं तस्याग्निशालिताम् । अवगच्छेत् MānaMe. 124. 8.

अग्निशिख (agni-śikha) *adj.* having a fiery point (रामः) जगच्चेदं चराचरम् । दहत्वग्निशिखैर्वापि सायकैर्मैर्मैदिभिः Rāmā. iv. 325*(9)

अग्निशिख (agni-śikha) *m.* **i** name of one of the hundred sons of Bharata तण्डुमग्निशिखं तथा…प्रयोजितं पुत्रशतम् NāṭyaS'ā. 1. 26; **ii** one of the names of fire (as an attendant of S'iva) अयमग्निशिखो नाम वह्निः शिवगणः शुचिः PadmP. iv. 106. 1; **iii** name of a Brahmin कौशाम्ब्यां सोमदत्ताख्यो नाम्नाग्निशिख इत्यपि KathāSaSāg. i. 2. 30; **iv** name of a Rākṣasa असिन्वसत्यग्निशिखो नाम राक्षसपुंगवः KathāSaSāg. vii. 5. 84; BṛKathāMañ. 14. 286; **v** name of a Vetāla इत्युक्त्वाग्निशिखं नाम वेतालं स समाह्वयत् KathāSaSāg. xviii. 2. 23; BṛKathāMañ. x. 1. 66; **vi** name of one of the Indras i. e. guardians of directions appointed by the Agnikumāra gods इन्द्रावग्निकुमाराणामग्निशिखाग्निमाणवौ TriṣaS'aPuC. i. 2. 462; ii. 2. 391; iii. 1. 174; SthāṇṬ. 205A. 8; MalliC. 4. 132; **vii** *Amorphophallus campanulatus* (the bulbous root called S'ūraṇa) शूरणोऽग्निशिखः कन्दः ParyāMu. 13. 10; **viii** wicked person, AnekāTi. 4. 14; **ix** an arrow, a lamp [S'abdaKaDru.]; *n.* **i** saffron, AmaK. 1321; Vaija. 132. 117; AnekāSaṁ. 4. 42; S'rīKaC. 5. 31; MadaPāNi. 25. 14; BhāvPraNi. 197. 4; **ii** safflower, *Carthamus tinctorius*, NighS'e. 2159; MedīK. 21. 14; **iii** gold, RājNi. 206. 9; MaṅkhaK. 101; **iv** *Semecarpus anacardium, Plumbago zeylenica*, AnekāTi. 4. 14.

अग्निशिखप्रख्य (agniśikha-prakhya) *adj.* looking like a flame of fire तावप्यग्निशिखा (v. l. °शिख)प्रख्यैर्जघ्नतुस्तस्य मार्गणान् MahāBhā. vii. 131. 109.

अग्निशिखवृत्तान्त (agniśikha-vṛttānta) *m.* the story of Agniśikha अग्निशिखवृत्तान्तं श्रुत्वा यमशिखः … मनसा विक्रमादित्यं प्रणनाम BṛKathāMañ. x. 1. 132.

अग्निशिखा (agni-śikhā́) *f.* **1** flame of fire तदुभयतोऽग्निशिखे समोप्यन्त्यौ तिष्ठतः S'atBr. I. ix. 3. 2; स नाहुषः…ददर्श कन्याम्…दीप्तामग्निशिखामिव MahāBhā. i. 73. 15; रथाः … प्रकाशन्ते ज्वलन्तोऽग्निशिखा इव MahāBhā. i. 88. 12; तस्य सर्वायसीं शक्तिं शल्यः…चिक्षेप समरे घोरां दीप्तामग्निशिखामिव MahāBhā. vii. 13. 72; x. 6. 12; कुपिताः समुदीक्ष्यन्ते दावेष्वग्निशिखा इव MahāBhā. xiii. 33. 8; (अहल्याम् … ददर्श) धूमेनाभिपरीताङ्गीं दीप्तामग्निशिखामिव Rāmā. i. 48. 14; सा कैकेयीमिदमब्रवीत् । शयानां शयने शुभ्रे वेद्यामग्निशिखामिव Rāmā. ii. 9. 40; बुद्धिः । सा मेऽपनयते दुःखं दीप्तेवाग्निशिखा तमः Rāmā. iv. 62. 5; MatsyaP. 27. 15; नक्तं निषिञ्चति यदग्निशिखासु भासः…पूषा BālRā. 3. 68; देवकी…न रेजे …अग्निशिखेव रुद्धा BhāgP. x. 2. 19; यस्मादग्निशिखा नार्यो दहन्ति तृणवन्नरम् PadmP. iv. 96. 37; कल्पान्ते निष्क्रमन्ते यद्वक्त्रेभ्योऽग्निशिखा मुहुः S'ivaP. v. 15. 17 (423A. 12); YogVā. ii. 11. 40; यस्योर्ध्वनेत्राग्निशिखानुषङ्गं गङ्गा शिरस्याश्रयते S'rīKaC. 1. 15; आधाराद् द्व्यङ्गुलादूर्ध्वम्…एकाङ्गुलं देहमध्यम्…तत्रास्तेऽग्निशिखा तन्वी SaṁgīRa. i. 57. 10 (i. 2. 146); दूरादवेक्ष्याग्निशिखां पतङ्गो रम्यत्वबुद्ध्या विनिपत्य नश्यति SarvaVeSāSaṁ. 51; खेरीम्…अग्निशिखेव सा । अतापयत् … कटकद्वयी RājTa. (S'rī.) 3. 451; न तदग्निशिखा कुर्याद्यत्कुर्याज्जनकात्मजा AdbhuDa. 10. 14; Liṅgānu.(Ha.) 147. 10; **2** name of the plant *Gloriosa superba* वचा ह्यग्निशिखा वासा शुण्ठी कृष्णा निशागदम् । सयष्टिसैन्धवं बालः प्रातर्मेधाकरं पिबेत् AgniP. 282. 4; स्याल्लाङ्गलिक्यग्निशिखा AgniP. 362. 57; गुञ्जाशङ्खकरञ्जचूर्णरजनीभल्लातकाग्निशिखा RaseCin. 9. 276; AmaK. 885; AnekāSaṁ. (He.) 4. 43; DharK. 268; MedīK. 21. 14; BhāPraNi. 54. 82.

अग्निशिखाकलाप (agniśikhā-kalāpa) *m.* multitude of flames of fire छित्त्वा पाशमपास्य कूटरचनां भङ्क्त्वा बलाद्वागुरां पर्यन्ताग्निशिखाकलापजटिलान्निर्गत्य दूरं वनात् । … धावन्मृगः कूपान्तः पतितः Pañcā. 141. 20 = Subhāṣi. 655; तदनु मयि प्रसादाभिमुखः प्रज्वलदग्निशिखाकलापकपिलजटामण्डलाटवीविलुठज्जाह्नवीचरबालहंसायमानचन्द्रलेखः … भगवान् … मामेतदवोचत् Jīvān. 169. 1.

अग्निशिखाकार (agniśikhākāra) *adj.* [*f.* -ā] looking like or resembling the flames of fire तस्यार्जुनो धनुश्छित्त्वा विव्याधैनं त्रिसप्तभिः । शरैरग्निशिखाकारैः MahāBhā. vii. 67. 21; vii. 79. 30; vii. 99. 21; viii. 9. 24; स पपात नरेन्द्राणां मध्ये पावकवर्चसाम् । नारदोऽग्निशिखाकारः HariVaṁ. 100. 19; (अपश्यन्…सर्वे) जयामग्निशिखाकाराम् LiṅgaP. ii. 19. 21.

अग्निशिखाघोर (agniśikhā-ghora) *adj.* fearful or terrific with the flames of fire नरकम्… । संप्राप्तोऽग्निशिखाघोरमयोमुखखगाकुलम् MārkP. 13. 2.

अग्निशिखाचर (agniśikhā-cara) *m.* name of a species of birds तथथाग्निशिखाचरा नाम पक्षिणो येऽग्निशिक्षा(? खा)मध्यगता न दह्यन्ते S'ikṣāSa. 69. 14.

अग्निशिखातरु (agniśikhā-taru) *m.* the plant *Methonia* or *Gloriosa superba* अग्निशिखातरौ लाङ्गलिकी मता S'abdaRaSaK. 41. 11.

अग्निशिखानुषङ्ग (agniśikhānuṣaṅga) *m.* **1** application of saffron, the (reddish) mark on the forehead भालस्थलादहरदग्निशिखानुषङ्गम् … हर्तुं स्वसाम्यमिव योऽसुरसुन्दरीणाम् S'rīKaC. 5. 31; **2** association or contact with the fire-flames, S'rīKaC. 5. 31.

अग्निशिखान्तिकम् (agniśikhāntikam) *adv.* near or close to the demon Agniśikha यथा कृतं स हृष्टात्मा जगामाग्निशिखान्तिकम् KathāSaSāg. vii. 5. 150.

अग्निशिखापिशङ्ग (agniśikhā-piśaṅga) *adj.* tawny like the flames of fire शीतांशुमौलिरपि… । अध्यारुरोह रथमग्निशिखापिशङ्गम् HarVi. 40. 44; 7. 12.

अग्निशिखाप्रकाश (agniśikhā-prakāśa) *adj.* resembling or similar to the flames of fire गुहामुखेष्वग्निशिखाप्रकाशाः सुवर्णपुष्पा इव भान्ति दीपाः Hastyāyur. 198. 2 (2. 23)

अग्निशिखाप्रख्य (agniśikhā-prakhya) *adj.* resembling the flames of fire तावप्यग्निशिखाप्रख्यैर्जघ्नतुस्तस्य मार्गणान् MahāBhā. vii. 131. 109; सतोमरावस्य भुजौ छिन्नौ भीमेन गर्जतः । तीक्ष्णैरग्निशिखाप्रख्यैर्नाराचैर्दशभिर्हतः MahāBhā. viii. 43. 71.

अग्निशिखाभ (agniśikhābha) *adj.* resembling the flames of fire (नमः) अस्त्रायाग्निशिखाभाय इति दिक्षु प्रविन्यसेत् LiṅgaP. ii. 21. 14.

अग्निशिखामुच् (agniśikhā-muc) *adj.* emitting the flames of fire रेचयामास निश्वासान्निकुम्भोऽग्निशिखामुचः RāmC. 24. 13.

अग्निशिखावत् (agniśikhā-vat) *adv.* like the flames of fire आत्मा असंगत्वादूर्ध्वं गच्छति । … ऊर्ध्वं गतिस्वभावाच्चाग्निशिखावत् SarvaDaSaṁ. 3. 354.

अग्निशिखावली (agniśikhāvalī) *f.* multitude or series of the flames of fire (मगधराजः) तमातपन्तमग्निशिखावलीभिः … अस्त्रमालया लवशश्चकर्त AvantiKa. 113. 13; तथा न भीतं कुलबालिकाभिर्विशृङ्खलाभ्योऽग्निशिखावलीभ्यः RāmC. 22. 76.

अग्निशिखावलीढ (agniśikhāvalīḍha) *adj.* touched or licked by the flames of fire आमन्त्रयस्व वनमग्निशिखावलीढम् VidaMuMa. 1. 46 = SūktiMu. 98. 34.

अग्निशिखाशत (agniśikhā-śata) *n.* hundred fire-flames प्रतिभानुपदं चेतश्चन्द्रेऽप्यग्निशिखाशतम् । दृष्ट्वा दाहमवाप्नोति YogVā. iii. 92. 34.

अग्निशिखासंज्ञलता (agniśikhāsañjña-latā) *f.* the plant called Agniśikhā, *Methonia* or *Gloriosa superba* लाङ्गली ··· स्त्रियामग्निशिखासंज्ञलतायाम् NānārthāSaṁ. ii. 183. 1563.

अग्निशिखोदित (agniśikhodita) *adj.* taught or told by Agniśikha नत्वा च विश्वेशमुक्त्वैवाग्निशिखोदितम् । निमन्त्रणवचः KathāSaSāg. vii. 5. 139.

अग्निशिखोपम (agniśikhopama) *adj.* [*f.* -ā] resembling the flames of fire (arrows, missiles etc.) शरैः । क्रुद्धश्चतुर्भिश्चिच्छेद घोरैरग्निशिखोपमैः Rāmā. vi. 33. 27; vi. 76. 5; vi. 82. 14; प्रमुमोचाशनिप्रख्यं शरमग्निशिखोपमम् MahāBhā. iii. 40. 13; iv. 52. 7; viii. 15. 20; जनार्दनः । एकैकं शतधा चक्रे बाणैरग्निशिखोपमैः SkandP. i(2). 20. 44; NaraP. 49. 53; PadmP. ii. 115. 8; (said of a flag) ध्वजांश्चाग्निशिखोपमान् । आप्लुत्य दशनैः···व्यदारयन् Rāmā. vi. 34. 7; vi. 33. 2; MahāBhā. vii. 121. 14; (of a tree) केचिदग्निशिखोपमाः···भान्ति तत्र स पादपाः Rāmā. vii. 42. 9; (of altar, mace etc.) यत्रैषा काञ्चनी वेदी प्रदीप्ताग्निशिखोपमा (v. l. दृश्यते अग्निशिखोपमा) MahāBhā. iv. 53. 1; पार्थिवः । रुक्मदण्डां महाशक्तिं जग्राहाग्निशिखोपमाम् MahāBhā. vi. 91. 60; (of speech, valour) दूतान्तरितमेतद्वै वाक्यमग्निशिखोपमम् HariVaṁ. 15. 42; नृपः पुरुषसिंहोऽस्ति।··· तस्य प्रतापोऽग्निशिखोपमः SamarāSaṁ. 9. 6; (of woman, sage) ददर्श कन्यां तां तत्र दीप्तामग्निशिखामिव (v. l. अग्निशिखोपमाम्) MahāBhā. i. 73. 15; एवमेषा महाभागा मर्त्येषूत्पत्स्यते पुनः । क्षेत्रे हलमुखोत्कृष्टे वेद्यामग्निशिखोपमा Rāmā. vii. 17. 36; मुनिः प्राह ··· । मनोजवस्य नृपतेर्भार्यामग्निशिखोपमाम् SkandP. iii(1). 12. 71; देवाः ··· अपश्यन् । ··· अग्निशिखोपमम् (कश्यपम्) VāmaP. 24. 8.

अग्निशित (agni-śita) *m.* name of a demon king पञ्चतां राक्षसेन्द्रोऽथ दैवादग्निशितो गतः BṛKathāMañ. xiv. 1. 313.

अग्निशिरस् (agni-śiras) *n.* name of a place of pilgrimage पुण्यं चाख्यायते दिव्यं शिवमग्निशिरोऽनघ MahāBhā. iii. 88. 4.

अग्निशिरोनिष्ठ (agniśiro-niṣṭha) *adj.* stationed on the head of Agni अहमग्निशिरोनिष्ठस्त्वं सोमशिरसि स्थिता । अग्नीषोमात्मकं विश्वमावाभ्यां समधिष्ठितम् S'ivaP. vii(1). 27. 13 (532A. 14)

अग्निशिरोल्का (agniśirolkā) *f.* fire-brand with fire at the top नयन्नग्निशिरोल्काभिः प्रतिवीराननङ्गताम् । टाको गङ्गाधरः स्वाख्यां सत्याख्यामिह तेनिवान् HammīMaKā. 13. 202.

अग्निशुक (agni-śuka) *m.* parrot (the vehicle) of Agni (नभः) क्वचिदग्निशुकैः श्यामं शाद्वलानामिव स्थलम् YogVā. iii. 24. 52.

अग्निशुद्ध (agni-śuddha) *adj.* [*f.* -ā] purified by fire अग्निशुद्धं सुवर्णं च विप्रायाहूय यच्छति BṛParāSm. 10. 212; Vikramo. 5. 6(3); अबलामग्निशुद्धां प्रगृह्णन् । देव···निजनगरमगाः सप्रियः पुष्पकेण Nārāy. ix. 35. 7.

अग्निशुद्धत्व (agniśuddha-tva) *n.* the state of being purified by fire इन्धनार्थं तु न दोषः अग्निशुद्धत्वाच्छुष्कसर्वसंभवे ManuBh. ii. 389. 7 (*on* 11. 63)

अग्निशुद्धि (agni-śuddhi) *f.* **1** purification by fire श्विन्यन्धकुनखीनां च नाग्निशुद्धिर्विधीयते NāraSm. 112. 225; वैदेह्यां सापवादो यतो जनः । रक्षोगृहस्थितिर्मूलमग्निशुद्धौ त्वनिश्चयः UttaRāC. 1. 6; 4. 10(7); **2** purification of (elemental) fire वाह्ययतृतीयेन फडन्तेनाग्निशुद्धिः LiṅgaP. ii. 24. 8.

अग्निशुश्रूषक (agni-śuśrūṣaka) *adj.* attending to the sacred fire एकाहमपि ··· योऽग्निशुश्रूषकः शुचिः । शताहं दिवि जायते GobhiSm. 3. 110; BrahmP. 29. 9.

अग्निशुश्रूषण (agni-śuśrūṣaṇa) *n.* attendance on sacred fire अग्निशुश्रूषणादिकम् । कथमत्र करिष्यामि MārkP. 61. 29; (विश्वानरो द्विजः) अग्निशुश्रूषणरतः SkandP. iv. 10. 61; S'ivaP. iii. 13. 7 (310B. 3); (दीक्षितो यज्ञदत्ताख्यः) अग्निशुश्रूषणरतः SkandP. iv. 13. 39; S'ivaP. ii(1). 17. 7 (61A. 5); SkandP. iv. 22. 108; द्विजश्रेष्ठम् ··· भूतगणाः ··· प्रणमन्ति ··· । अग्निशुश्रूषणपरम् BrahmP. 163. 6; अग्निशुश्रूषणं भैक्ष्यमधःशय्याम् (ब्रह्मचारी कुर्यात्) BhaviP. 14B. 16 (i. 4. 35); PadmP. v. 15. 158.

अग्निशुश्रूषा (agni-śuśrūṣā) *f.* attendance on sacred fire प्रयुञ्जानोऽग्निशुश्रूषां साधयेद्देहमात्मनः ManuSm. 2. 248; (ब्रह्मचारी ··· धर्मोऽस्य) स्वाध्यायोऽथाग्निशुश्रूषा MārkP. 28. 12; VāmaP. 14. 5; MatsyaP. 211. 19; अति(? ग्नि)-शुश्रूषया···वानप्रस्थो दिवं याति S'aṅkhaSm. 5. 11; NītiSā. 2. 22; पतिशुश्रूषामग्निशुश्रूषां च त्यक्त्वा अवस्थानं स्वातन्त्र्यम् HārLa. 141. 3; भर्त्रग्निशुश्रूषादिकेऽन्नसाधने···एनां नियोजयेत् ManvaMu. 365. 28 (*on* 9. 11); अग्निशुश्रूषा दर्शपूर्णमासादीनि कर्माणि VīraMi. (Saṁskāra.) 874. 17; BālamBha. i. 167. 27 (*on* 1. 49)

अग्निशुश्रूषु (agni-śuśrūṣu) *adj.* attending on sacred fire अग्निशुश्रूषवश्चैव न याति(? न्ति) यमयातनाम् BṛNāraP. 13. 159.

अग्निशुष्क (agni-śuṣka) *adj.* dried up by fire (व्रतचारिणाम्···दण्डाः) अवक्राः सत्वचः सर्वे नाग्निशुष्काः ViṣṇuDhaP. ii. 85. 25.

अग्निशुष्मन् (agni-śuṣman) *m.* name of Agni बर्हिः शुष्म उदार्चिः ··· अग्निशुष्मा च बभ्रुः शुक्रश्च पावकः KalpaK. 377. 3.

अग्निशूलकर (agniśūla-kara) *adj.* [*f.* -ā] holding fire and spear in the hands रिपोरुच्चाटनं कुर्यात् ··· । अग्निशूलकरां दुर्गाम् ··· ध्यात्वा S'āraTi. 21. 103.

अग्निशेखर (agni-śekhara) *n.* **1** saffron कुङ्कुममग्निशेखरम् ··· काश्मीरम् RājNi. 96. 4; **2** gold [Apte]; *adj.* fire-crested [Apte]

अग्निशेष (agni-śeṣa) *m.* **1** an accessory to (the piling up of) the fire-altar क्रत्वग्निशेषो वा चोदितत्वादचोदना नु पूर्वस्य MīmāSū. v. 3. 16; अथ किं क्रतुशेषोऽग्निशेषश्चेति S'ābaBh. 1325. 13 (*on* v. 3. 15); SaṅkarKāBh. 138. 3 (*on* iii. 2. 23); BhāṭṭCan. 80. 14 (*on* xv. 2. 11); **2** the sacred fire after its purpose has been served अग्निहोत्राण्यग्निशेषम् ··· । आजहार दिवोदासः MahāBhā. xii. 97. 20; **3** *m. n.* remnant of fire अग्निशेषः ··· विवर्धेत स्वल्पोऽप्यनिवारितः MahāBhā. xii. 138. 58; S'ārṅgaPa. 1491; Subhāṣi. 2760; ऋणशेषमग्निशेषम् ···। पुनः पुनः प्रवर्तेत तस्माच्छेषं न कारयेत् Tantrākhyā. 117. 24; अग्निशेषम् ··· निःशेषं कृत्वा प्राज्ञो न सीदति PañcT. 3. 99 (362. 1); Pañcā. 225. 15.

अग्निशेषता (agniśeṣa-tā) *f.* the state of being an accessory to the sacrificial fire उच्यते श्रुतिसंयोगादाधानस्याग्निशेषता S'āstrDī. 301. 14 (*on* iii. 6. 5)

अग्निशैत्य (agni-śaitya) *n.* coolness of fire अग्निशैत्यानुमानादौ युक्तं प्रत्यक्षबाधनम् NyāyMañ. ii. 20. 32; Nyāyāmṛ. 123B. 6 (अग्निप्रवेशं विदधे) अनुभूतहिमस्पर्शो वह्नेश्च सः ··· अग्निशैत्यान्तं स्वमुदन्तमबोधयत् KathāSaSāg. xii. 25. 77.

अग्निशोधन (agni-śodhana) *n.* purification by (ordeal of) fire नोष्णकालेऽग्निशोधनम् NāraSm. 113. 259.

अग्निशौच (agni-śauca) *adj.* **A** bright like fire, pure like fire वह्निरपि ददौ तुभ्यमग्निशौचे च वाससी MārkP. 85. 52; ज्वालाधौतान्यपि विशदयन्नग्निशौचांशुकानि । ··· प्लवयति पुरो रोदसी वारिपूरः BālRā. 8. 51; RāmC. 23. 3; अग्निशौचानि वस्त्राणि तथा देवमयानि च । असंख्यातानि SkandP. vi. 104. 104; TilaMañ. 293. 15; अग्निशौचं तद्दत्तं कार्कोटकेन सः । प्रावृत्य वस्त्रयुगलम् KathāSaSāg. ix. 6. 411; अग्निशौचानि चीराणि वपूंषि च मनीषिणाम् S'āliC. 5. 136; **B** heated (i. e. purified) by fire अग्निशौचमंशुकमिव नितरां निर्मलीभवति लावण्यम् Kād. 252. 7; दिनमभजत सर्वतोऽग्निशौचं वसनमिव क्रमशोऽतिनिर्मलत्वम् HarVi. 28. 83; अग्निशौचमिवांशुकम् । ··· स क्रमाच्छुद्धिमेष्यति TriṣaS'aPuC. i. 6. 376; PariPar. 6. 91; सात्त्विकास्तूज्ज्वला बाढमग्निशौचमिवानलात् PārśvC. 6. 1009; **C** cleansing oneself in the flames of fire, cf. **हुताशशौच**, अग्निशौचः स सारङ्गः परशौचाग्निमज्जने RājTa.(Ka.) 8. 3024.

अग्निशौच (agni-śauca) *n.* name of a kind of garment गृहाण चाग्निशौचाख्यमिदं वस्त्रयुगं मम KathāSaSāg. ix. 6. 351.

अग्निशौचैणक (agniśaucaiṇaka) *m.* an antelope which purifies itself in flames लोम्नां शुद्ध्यै सलिलमनलश्चाग्निशौचैणकानाम् RājTa.(Ka.) 6. 364.

अग्निश्री (agni-śrī) *adj.* [Debru. p. 39] having the brightness of fire अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टय आ त्वेषमुग्रमव ईमहे वयम् ṚV. iii. 26. 5; *m.* name of a Bodhisattva [DBHS]

अग्निश्रुति (agni-śruti) *f.* the sound or word *agni* अग्निश्रुत्येति सम्बन्धमग्निशब्दाभिधेयया VākyaP. 1. 60; यस्य पुनरग्निश्रुतिरेवाष्टाकपालेन सम्बध्यते ṬupṬ. 261. 4 (*on* x. 4. 23); S'ivārkaMaDī. i. 386. 25 (*on* i. 2. 25); अत्राग्निश्रुतिसाहित्येनान्यत्र प्रसिद्धस्य चक्षुरन्तस्थत्वलिङ्गस्य ··· अस्ति शास्त्रादिसंगतिः Tattv-Prakā. 34A. 6 (*on* i. 2. 13)

अग्निश्रोणि (agni-śroṇi) *f.* the hip of the area measured for the fire-altar (Mahāvedi) दक्षिणामग्निश्रोणिमपरेण तिष्ठन्युज्यमानमभिमन्त्रयते Kāty-S'S. xvii. 2. 11.

अग्निषङ्ग (agni-ṣaṅga) *m.* dyspepsia इत्येतत्कल्याणकलवणम् ··· अग्निषङ्गाजीर्णार्शोऽरोचकार्तानाम्···चोपदिशन्ति SuśruS. iv. 4. 32 (comm. अग्निसङ्ग); iv. 37. 14.

अग्निषद् (agni-ṣad) *adj.* residing in fire आधायोपतिष्ठते नमो अग्निषदे रुद्राय वातेषवे रुद्राय BhārGS. 2. 31 (65. 9)

अग्निषोमात्मक (agniṣomātma-ka) *adj.* intended for Agni and Soma अग्निषोमात्मकं चैव जुहुयाद् राक्षसादितः । ऐशानकोणपर्यन्तम् BhaviP. 375A. 5 (ii(2). 14. 79)

अग्निषोमीयत्व (agniṣomīya-tva) *n.* the state of belonging to Agni and Soma अन्यथाग्निषोमीयत्वसिद्धयभावापत्तेश्च VaiyāBhū. 92. 12 (*on* 22)

अग्निषोम्य (agniṣom-ya) *adj.* [? अग्नीषोम्य] sacred or dedicated to Agni and Soma अग्निषोम्यसुनासीर्यशुक्रीयाग्नेयसौम्यकाः ।…सास्य देवतेत्यर्थवाचकाः S'abdaRa. (Vā.) 2358.

अग्निष्टि(? ष्ठि)कादान (agniṣṭi(? ṣṭhi)kā-dāna) *n.* the gift of a fire-pan अथाग्निष्टि(? ष्ठि)कादानम् CaturCin. i. 937. 3.

अग्निष्टि(? ष्ठि)केन्धन (agniṣṭi(? ṣṭhi)kendhana) *n.* fuel for a fire-pan ग्रीष्मे प्रपार्थद्रविणैर्हेमन्तेऽग्निष्टि(? ष्ठि)केन्धनैः । … दीनानाथांश्च संतर्प्य SkandP. iv. 3. 16.

अग्निष्टु (agni-ṣṭu) *m.* **1** name of a Soma-sacrifice, cf. **अग्निष्टुत्**, पुरा भङ्गाश्वनो नाम राजर्षिरतिधार्मिकः ।…पुत्रार्थं यज्ञमाहरत् । अग्निष्टुं नाम MahāBhā. xiii. 12. 4; xiii. 12. 11; **2** name of one of the ten sons of Cākṣuṣa Manu and Naḍvalā (चाक्षुषस्य) मनोरजायन्त दश नड्वलायां सुतोत्तमाः । … अग्निष्टुरतिरात्रश्च AgniP. 18. 9; BallāC. 47. 13.

अग्निष्टुज्जात (agniṣṭuj-jāta) *adj.* born of Agniṣṭut अग्निष्टुज्जातः स मुनिस्ततो भरतसत्तम । भारद्वाजं तदाग्नेयं महास्त्रं प्रत्यपादयत् (द्रोणम्) MahāBhā. i. 121. 7.

अग्निष्टुत् (agni-ṣṭut) *adj.* praising Agni अग्निष्टुतः पथि ज्योतिष्टोमायुष्टोमवेदिनः । अग्निष्टोमविदो वन्याः सैन्यमैक्षन्त तापसाः DvyāśraKā. 3. 102 (comm. यागाग्निकारिकादिकारित्वेनाग्निं स्तुवन्त्यग्निष्टुतः)

अग्निष्टुत् (agni-ṣṭút) *m.* **1** 'laudatory of Agni', name of an *ekāha* Soma-sacrifice in which all *stotras* are addressed to Agni त्रिवृदग्निष्टोमोऽग्निष्टुदाग्नेयीषु भवति TaiS. VII. ii. 5. 5; इन्द्रः…अग्निष्टुता पाप्मानं निरदहत TaiS. VII. iii. 7. 1; त्रिवृदग्निष्टुद् भवति पाप्मानमेव तेन निर्दहन्ते TaiS. VII. iv. 3. 3; योऽपूत इव स्यादग्निष्टुता यजेत PañcBr. xvii. 5. 3; वैश्वानरं वा एष प्रविशतीत्याहुर्योऽग्निष्टुता यजते PañcBr. xvii. 5. 7; xvii. 6. 4; xvii. 7. 4; xvii. 8. 1; xvii. 9. 1; xxiii. 7. 1; xxiii. 7. 4; xxiii. 8. 1; सोऽग्निरात्मन एवाध्येतमग्निष्टुतमतनुत JaimiBr. 2. 134; 2. 135; 2. 136; परमो वा एष यज्ञक्रतूनां यत् सर्वमेधः । …तस्याग्निष्टुदग्निष्टोमः प्रथममहर्भवति । अग्निर्वा अग्निष्टुदग्निष्टोमः S'atBr. XIII. vii. 1. 3; सर्वमेधो दशरात्रः ।…एकशतविधोऽग्निः । अग्निष्टुदग्निष्टोमः प्रथममहः ĀpaS'S. xx. 25. 6; त्रिवृताग्निष्टुताग्निष्टोमेनापूतो यजेत ĀpaS'S. xxii. 6. 5; पाप्या कीर्त्या पिहितो महारोगेण वा यो वाऽलंप्रजननः प्रजां न विन्देत सोऽग्निष्टुता यजेत ĀśvaS'S. II. iii. 7. 22; II. v. 2. 10; II. v. 2. 12; स योऽनहर्जातः स्याद्यं वा पापी वागभिवदेत् सोऽग्निष्टुता यजेत S'āṅkhāS'S. xiv. 51. 1; BaudhS'S. ii. 356. 3; LāṭyāS'S. i. 4. 1; viii. 7. 1; VaitāSū. 39. 8; MahāBhā. xiii. 12. 11(v. l.); अग्निष्टुताभिशस्यमानं याजयेत् GautDS. iii. 1. 10; भ्रूणहा द्वादशसमाः … अग्निष्टुता वा यजेत BaudhDS. ii. 1. 4; VāsiDS. 22. 7; ब्रह्महा द्वादश समाः कुटीं कृत्वा वने वसेत् । … यजेत वाश्वमेधेन…त्रिवृताग्निष्टुतापि वा ManuSm. 11. 74; ViṣṇuDhaP. ii. 73. 72; BhāgP. iii. 12. 40; JaineVyā. 408. 34 (*on* v. 4. 65); KāśiVṛ. *on* P. viii. 3. 82; KātanVṛ. *on* ii. 4. 47; S'ābaBhā. 552. 2 (*on* ii. 2. 27); ṬupṬ. 322. 12 (*on* xii. 2. 22); TantrVā. 555. 18 (*on* ii. 2. 27); 558. 3 (*on* ii. 2. 27); GaṇRa. ii. 159 (195); यत्राग्निः स्तूयते सोऽग्निष्टुत् क्रतुविशेषः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. viii. 3. 82; NyāySu.(So.) 853. 28 (*on* ii. 2. 27); अग्निष्टोमस्य विकृतिरूपः कश्चिदेकाहोऽग्निष्टुन्नामकः NyāyMāVi. 90. 13 (*on* ii. 2. 12); 90. 4 (*on* ii. 2. 12); 431. 10 (*on* ix. 1. 16); PrakriKau. i. 638. 4; अग्निः स्तूयते यत्र सोऽग्निष्टुत् क्रतुविशेषः Prasā. i. 638. 13; SiddhāKau. 206A. 14; VaiyāBhū. 92. 4 (*on* 22); VidhiRa. 21 (120. 13); MīmāKau. i. 93. 17 (*on* i. 3. 14); BhāṭṭDī. ii. 270. 3 (*on* vi. 4. 1); BhāṭṭCin. i. 74. 2 (*on* i. 1. 4); त्रिगुणितोऽग्निष्टोमोऽग्निष्टुत् । तत्र ह्यग्निरेव स्तूयते । स च पुत्रं ददाति दाशुषे इति मन्त्रवर्णात् पुत्रप्रदः क्रतुः । स चेन्द्रद्विष्टः । तत्रेन्द्रस्य प्राधान्याभावात् BhārBhāDī. *on* MahāBhā. xiii. 12. 4; **2** name of a son of Cākṣuṣa Manu and Naḍvalā (चाक्षुषस्य) मनोरजायन्त दश नड्वलायां महौजसः । … अग्निष्टुदतिरात्रश्च सुद्युम्नश्चेति ते नव । अभिमन्युश्च दशमः HariVaṁ. 2. 17; VāyuP. ii. 1. 90; BrahmāṇḍP. i. 36. 79; ViṣṇuDhaP. i. 181. 2; KūrmaP. 150. 13 (1. 14)

अग्निष्टुत (agni-ṣṭuta) *m.* name of a sacrifice, cf. **अग्निष्टुत्**, अग्निष्टुतेन च तथा ये यजन्ति तपोधनाः MahāBhā. ix. 49. 32.

अग्निष्टुत्कर्मन् (agniṣṭut-karman) *n.* performance of the sacrifice called Agniṣṭut इह तु रेवत्यृगाधारकवारवन्तीयसाम्नोऽग्निष्टुत्कर्मसाधनत्वम् NyāyMāVi. 90. 27 (*on* ii. 2. 12)

अग्निष्टुत्प्रयोग (agniṣṭut-prayoga) *m.* performance of the Agniṣṭut sacrifice वारवन्तीयं पुनर्गायति…धातुवाच्यक्रियात्मकत्वाद्विनैव क्रियान्तरेण यागवत्… अग्निष्टुत्प्रयोगाद्बहिरेव फलं साधयेत् TantrVā. 562. 4 (*on* ii. 2. 27)

अग्निष्टुत्संज्ञक (agniṣṭutsañjña-ka) *adj.* (sacrifice) named Agniṣṭut 'ब्रह्मवर्चसकामो यजेते 'त्यग्निष्टुत्संज्ञकं यागं विधाय … पुनराम्नातं एतस्यैव रेवतीषु वारवन्तीयमग्निष्टोमसाम कृत्वा पशुकामो ह्येतेन यजेतेति S'āstrDī. 153. 16 (*on* ii. 2. 12)

अग्निष्टुत्समाप्तिक (agniṣṭutsamāpti-ka) *adj.* concluding with the Agniṣṭut sacrifice अश्वमेधावभृथग्रहणमग्निष्टुन्मध्यानां पञ्चदशरात्रादिक्रत्वन्तराणामग्निष्टुत्समाप्तिकानां च सर्वमेधादीनामुपलक्षणम् Mitā. 423. 16 (*on* 3. 244)

अग्निष्टुदन्त (agniṣṭud-anta) *adj.* ending with the Agniṣṭut sacrifice अन्ययज्ञेऽप्यग्निष्टुदन्तश्चेत् GautDS. iii. 4. 10 (comm. अश्वमेधादन्ययज्ञेऽप्यवभृथे स्नात्वा शुध्येत् । किमविशेषेण । न । तस्य चेदन्तर्मध्येऽग्निष्टुन्नामैकाहो भवति पञ्चदशरात्रादेर्ग्रहणम् । अपर आह— अग्निष्टुदन्तोऽग्निष्टुत्समाप्तिको भवति); न चाग्निष्टुदन्तः कश्चित्क्रतुरस्ति BālaKrī. ii. 96. 21 (*on* 3. 237 ?243); cf. **अग्निष्टुत्समाप्तिक.**

अग्निष्टुदन्तता (agniṣṭudanta-tā) *f.* the state of ending with the Agniṣṭut sacrifice यत्रापि क्वचिदतिरात्रान्तता नास्ति, तत्राप्यग्निष्टुदन्तता नास्त्येव BālaKrī. ii. 96. 22 (*on* 3. 237 ? 243)

अग्निष्टुदाख्य (agniṣṭud-ākhya) *adj.* which is called Agniṣṭut (sacrifice) अग्निष्टुदाख्य एकाहे श्रूयते 'आग्नेया ग्रहा भवन्ति' इति NyāyMāVi. 547. 26 (*on* x. 4. 26)

अग्निष्टुदादिचोदना (agniṣṭudādi-codanā) *f.* injunction enjoining (the sacrifices such as) Agniṣṭut etc. यदि तु पतितत्वेनाश्रमव्यवस्थापगमः स्यात् ततः पतितस्याहवनीयाद्यग्निविनाशादग्निष्टुदादिचोदना दुःश्लिष्टा एव स्युः BālaKrī. ii. 104. 10 (*on* 3. 242 ? 248)

अग्निष्टुदादिविषय (agniṣṭudādi-viṣaya) *adj.* concerning (the sacrifices such as) Agniṣṭut etc. तिसृषु प्रत्येकं गीयमानमेकं साम समास्वेव गेयं न विषमासु…। इदं चाग्निष्टुदादिविषयमेव BhāṭṭDī. iii. 102. 8 (*on* ix. 2. 4)

अग्निष्टुद्धर्मानुग्रह (agniṣṭuddharmānugraha) *m.* preference to the character of the Agniṣṭut sacrifice तत्रोपसत्कालसुब्रह्मण्यायां तन्त्रभूतायां किमनियमः उताग्नेयी ग्राह्या अथ चैन्द्रीति । तत्रानियमे मुख्यत्वाद्राग्निष्टुद्धर्मानुग्रहे प्राप्ते भूयसां साधर्म्याय ऐन्द्रीति सिद्धान्तितम् S'āstrDī. 863. 2 (*on* xii. 2. 7)

अग्निष्टुद्याग (agniṣṭud-yāga) *m.* the Agniṣṭut sacrifice एकाहात्मकस्याग्नेयस्याग्निष्टुद्यागस्य LaCandr. 359. 18; ज्योतिष्टोमप्रकृतिकोऽग्निष्टुद्यागः समाम्नातः MīmāKau. iii(2). 278. 4 (*on* ii. 2. 26); iii(2). 286. 15 (*on* ii. 2. 26); 'त्रिवृदग्निष्टुदग्निष्टोमः' इत्यनेन विहितस्य अग्निष्टुद्यागस्य फलसंबन्धे BhāṭṭDī. i. 134. 1 (*on* ii.2. 12); iii. 83. 5 (*on* ix. 1. 15); iv. 55. 9 (*on* x. 6. 7)

अग्निष्टुद्यागविकारत्व (agniṣṭudyāgavikāra-tva) *n.* the state of being an ectype of the Agniṣṭut sacrifice अग्निष्टुद्यागविकारत्वात् वारवन्तीयं प्राप्तमेवानूद्यते BhāṭṭDī. i. 136. 13 (*on* ii. 2. 12); iv. 250. 16 (*on* xii. 2. 7)

अग्निष्टुद्यागवृत्ति (agniṣṭudyāga-vṛtti) *adj.* occurring in the Agniṣṭut sacrifice अग्निष्टुद्यागवृत्त्यग्निष्टोमस्तोत्रसाधनीभूतरेवतीविधानाद् वाक्यभेदं विनैवाश्रयलाभोपपत्तिः MīmāKau. iii(2). 284. 16 (*on* ii. 2. 26)

अग्निष्टुद्यागसंबन्धित्व (agniṣṭudyāgasambandhi-tva) *n.* the state of being related to the Agniṣṭut sacrifice 'त्रिवृदग्निष्टुदग्निष्टोमः' इत्यादौ अग्निष्टुद्यागसंबन्धित्वेन श्रुतस्य त्रिवृत्त्वस्य शास्त्रस्य महाविषयत्वसिद्ध्यर्थम् BhāṭṭDī. iv. 55. 4 (*on* x. 6. 7)

अग्निष्टुद्यागसंबन्धिन् (agniṣṭudyāga-sambandhin) *adj.* connected with the Agniṣṭut sacrifice अस्तु वाग्निष्टोमस्तोत्रस्यैव विशिष्योपस्थित्यादिनाश्रयत्वम्, तस्य च धर्मिग्राहकप्रमाणेनाग्निष्टुद्यागसंबन्धिन एव लाभात् MīmāKau. iii(2). 283. 13 (*on* ii. 2. 26); iii(2). 284. 19 (*on* ii. 2. 26)

अग्निष्टुद्वाक्यप्राप्त (agniṣṭudvākya-prāpta) *adj.* obtained from the sentence enjoining the Agniṣṭut sacrifice अग्निष्टुद्वाक्यप्राप्तो यागोऽत्रानूद्यते MayūMāli. 157. 10 (*on* ii. 2. 12)

अग्निष्टुद्वाक्यस्थ (agniṣṭudvākya-stha) *adj.* occurring in the sentence enjoining the Agniṣṭut sacrifice अथ अग्निष्टुद्वाक्यस्थत्रिवृच्छब्देन तत्रत्यबहिष्पवमाने त्रैगुण्यप्रसक्तेः MīmāKau. i. 76. 26 (*on* i. 3. 9); i. 77. 2 (*on* i. 3. 9)

अग्निष्टुद्व्यतिरिक्त (agniṣṭud-vyatirikta) *adj.* other than the Agniṣṭut sacrifice अत्राग्निष्टुद्व्यतिरिक्तानां चतुर्दशानामप्यैन्द्रीधर्मकत्वादग्निष्टुतोऽन्येषां च विरोधे चिन्त्यत इत्येव वक्तुमुचितम् MayūMāli. 862. 17 (*on* xii. 2. 7)

अग्निष्टुन्नामक (agniṣṭunnāma-ka) *adj.* (sacrifice) having the name Agniṣṭut, called Agniṣṭut अग्निष्टोमस्य विकृतिरूपः कश्चिदेकाहोऽग्निष्टुन्नामकः (यागः) NyāyMāVi. 90. 13 (*on* ii. 2. 21); प्रथमेऽहनि अग्निष्टुन्नामके (यागे)…सुब्रह्मण्याग्नेयी प्राप्ता Nyāyāmṛ. 103A. 8; पञ्चदशरात्रे प्रथमेऽहन्यग्निष्टुन्नामके (यागे)… सुब्रह्मण्याग्नेयी प्राप्ता AdvaiSi. 359. 1; GuruCandr. i. 277. 14; अग्निष्टोमः अग्निष्टोमसंस्थः, अग्निष्टुत् अग्निष्टुन्नामकः (यागः) MayūMāli. 153. 25 (*on* ii. 2. 12)

अग्निष्टुन्नामधेय (agniṣṭun-nāmadheya) *adj.* (sacrifice) having the name Agniṣṭut, called Agniṣṭut पञ्चदशरात्रे प्रथमेऽहन्यग्निष्टुन्नामधेये … सुब्रह्मण्याग्नेयी प्राप्ता NyāyRaMā. 186. 16; *n.* the name Agniṣṭut तेनाग्निष्टुन्नामधेयं सुब्रह्मण्याग्नेयीव्यतिरिक्ताङ्गातिदेशपरं भवति NyāyRaMā. 186. 20.

अग्निष्टुन्नामन् (agniṣṭun-nāman) *adj.* having the name Agniṣṭut,

called Agniṣṭut अग्निष्टोमेनाग्निष्टुन्नाम्ना (यजेत) ManvaVi. 1381.15 (*on* 11.74)

अग्निष्टुन्मध्य (agniṣṭun-madhya) *adj.* having the Agniṣṭut sacrifice in the middle अश्वमेधावभृथग्रहणमग्निष्टुन्मध्यानां पञ्चदशरात्रादिक्रत्वन्तराणामग्निष्टुत्समाप्तिकानां च सर्वमेधादीनामुपलक्षणम् Mitā. 423.15 (*on* 3.244); स यज्ञश्रेष्ठादग्निष्टुन्मध्यस्तदन्तो वा BālamBha. iii. 137.10 (*on* 3.244)

अग्निष्टुन्मात्र (agniṣṭun-mātra) *n.* the Agniṣṭut sacrifice only अल्पविषयत्वात्…अल्पं एकमग्निष्टुन्मात्रं विषयः अङ्गि यस्यास्तादृशत्वात् LaCandr. 359.19.

अग्निष्टुभ् (agni-ṣṭubh) *m.* name of a son of Manu and Naḍvalā मनोरजायन्त दश नड्वलायाम् …। ऊरुः पुरुः शतद्युम्नस्तपस्वी सत्यवित्कविः। अग्निष्टुद्(v. l. ष्टुप्चा)तिरात्रश्च सुद्युम्नश्चेति ते नव। अभिमन्युश्च दशमः HariVaṁ. 2.17; मनोरजायन्त दश नड्वलायाम्…। कुत्स…। अग्निष्टुद्(v. l. ष्टुब)तिरात्रश्च सुद्युम्नश्चेति ते नव। अभिमन्युश्च दशमः BrahmP. 2.18; cf. **अग्निष्टुत्**.

अग्निष्टोम (agni-ṣṭomá) *m.* [DEBRU. p. 53; P. viii. 3.82; Vār. 5 *on* P. iv. 3.66 सोमयागस्य सप्त संस्थाः। तत्राद्या संस्था (अग्निष्टोमः) उच्यते PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. viii. 3.82; अग्नीनां स्तोमः अग्निष्टोम इति सोमयागे आद्या संस्था Prasā. i. 638.14; अग्नीनां स्तोमोऽग्निष्टोमः सोमयागस्य संस्थास्वाद्या संस्था उच्यते Tattvabodhinī *on* SiddhāKau. 206A.14; अग्निष्टोम इति स्तोमविशेषस्य संस्थाविशेषस्य च नाम Bālamanoramā; JaineVyā. 408.35 (*on* v. 4.65)] **1 i** name of the first of the seven Somasaṁsthā sacrifices, which ends with the Agniṣṭoma stotra **ii** the Jyotiṣṭoma sacrifice consisting of four varieties **2** name of a stotra in praise of god Agni **3** the Sāman called Yajñāyajñīya **4** completion or end of the Agniṣṭoma sacrifice **5** reward of (the performance of) the Agniṣṭoma **6** name of one of the sons of Manu and Naḍvalā **7** one of the seven pure tānas **8 i** a mantra recited in the Agniṣṭoma sacrifice **ii** explanatian of the Agniṣṭoma sacrifice **iii** what is intended for Agniṣṭoma **iv** work dealing with the Agniṣṭoma **9** name of a variety of Soma plant] **1 i** name of the first of the seven Somasaṁsthā sacrifices, which ends with the Agniṣṭoma stotra यावदग्निष्टोमेनेष्ट्वा सुसमृद्धेनावरुन्धे तावदेनेनावरुन्धे AV. ix. 6.40; x. 9.8; यावदग्निहोत्रमासीत्तावानग्निष्टोमः…य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति यावदग्निष्टोमेनोपाप्नोति तावदुपाप्नोति TaiS. I. vi. 9.1; III. i. 7.3; VII. i. 5.3; यो ह वा अग्निष्टोमं साह्नं वेद GopBr. ii. 4.10; ii. 6.6; अग्निष्टोमं तम्…एते…अग्निहोत्राहुती अभिसमभरन् JaimiBr. 1.4; 1.38; तेषां प्रजापतिः … अवारुन्धत् … उक्थ्यमग्निष्टोमे ṢaḍviBr. iv. 2.1; iv. 3.4; एष वै यज्ञः स्वर्ग्यो यदग्निष्टोम ऊर्ध्वो हि होतारमनुसन्तिष्ठते PañcBr. iv. 2.11; देवा वै यथादर्शं यज्ञानाहरन्त। योऽग्निष्टोमम् TaiBr. I. iii. 2.1; I. iv. 6.3; I. iv. 7.7; III. x. 1.4; अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति TaiĀ. v. 6.3 (612.9); यमराज्यमग्निष्टोमेनाभियजति MaiU. 6.36; आग्नेयोऽग्निष्टोमे ĀśvaŚS. I. v. 3.3; I. v. 20.8; I. vi. 10.24; I. vi. 11.1; वैकल्पिकान्यग्निष्टोमेऽहर्गणमध्यगते ĀśvaŚS. II. i. 1.17; II. iii. 2.12; II. iii. 2.22; II. iii. 3.2; अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्टोम उक्थ्यः षोडशी वाजपेयोऽतिरात्रोऽप्तोर्याम इति सप्त सोमसंस्थाः BaudhŚS. iii. 188.3; अग्निष्टोमः प्रथमयज्ञः ĀpaŚS. x. 2.3; xi. 10.13; xii. 6.8; xii. 15.9; xii. 18.14; xiii. 25.10; xiv. 1.1; xiv. 2.10; xiv. 10.4; xv. 12.10; अग्निष्टोमः पञ्चापवर्गः प्रथममहः ĀpaŚS. xviii. 8.3; xviii. 22.13; xviii. 28.18; xx. 24.5; xx. 25.6; xxi. 6.10; xxi. 9.1; xxi. 13.5; xxi. 14.14; xxi. 15.10; xxi. 15.14; xxi. 15.16; xxi. 15.20; xxi. 15.21; xxi. 16.16; xxi. 16.17; xxi. 17.1; सर्वक्रतूनां प्रकृतिरग्निष्टोमः ĀpaŚS. xxii. 1.2; xxii. 1.4; xxii. 1.6; xxii. 1.12; xxii. 1.16; xxii. 2.5; xxii. 5.2; xxii. 5.4; xxii. 5.17; xxii. 6.2; xxii. 6.3; xxii. 6.5; xxii. 6.14; xxii. 6.21; xxii. 7.1; xxii. 8.2; xxii. 8.9; xxii. 8.13; xxii. 9.1; xxii. 9.8; xxii. 9.11; xxii. 9.19; xxii. 10.2; xxii. 10.4; xxii. 12.11; xxii. 14.19; xxii. 14.21; xxii. 14.23; xxii. 15.4; xxii. 18.1; xxii. 18.14; xxii. 20.7; xxii. 20.15; xxii. 21.14; xxii. 22.7; xxii. 23.12; xxii. 23.18; xxii. 24.2; xxii. 24.7; xxii. 24.11; xxiii. 7.3; xxiii. 8.3; xxiii. 9.6; xxiv. 1.7; xxiv. 4.3; xxiv. 4.7; श्वोभूतेऽग्निष्टोमः MānŚS. 158.5; पूर्वेष्वभिप्लवेषु षष्ठमहरुक्थ्यं कृत्वाग्निष्टोममुत्तमे LāṭyāŚS. iv. 8.10; अथ सोमसंस्था अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्टोम उक्थ्यः षोडश्यतिरात्रो वाजपेयोऽप्तोर्याम इति LāṭyāŚS. v. 4.24; x. 3.2; अग्निष्टोमः…अप्तोर्याम इति सप्त सोमसंस्थाः GautDS. i. 8.21; य एतेनेत्यग्निष्टोमः प्रकरणात् MīmāSū. v. 3.37; यदानेनाग्निष्टोमेनेष्टं भवति MahāBh. ii. 168.15 (*on* iii. 4.1); अग्निष्टोमे च नियतः क्रतुश्रेष्ठो भरस्य तु MahāBhā. iii. 212.6; vii. App. 8 (747); अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्ट्वाऽऽप्तदक्षिणैः Rāmā. vi. 23.24; vii. 25.8; vii. 99.9; अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैः…यत्फलं समवाप्नोति AtriS. 132; अग्निष्टोमाधिकान् मखान्। यः करोति वृतो यस्य स तस्यर्त्विगिहोच्यते ManuSm. 2.143; तच्छ्रेयः … नाग्निष्टोमेन लभ्यते DakṣaSm. 3.33; द्वादशस्तोत्रशस्त्रोऽग्निष्टोमः ŚābaBh. 429.10 (*on* ii. 1.25); त्रिवृदग्निष्टुदग्निष्टोमः ŚābaBh. 552.2 (*on* ii. 2.27); 1062.3 (*on* iii. 6.42); अग्निष्टोमं च यज्ञानां निर्ममे प्रथमान्मुखात् ViṣṇuP. i. 5.53=MārkP. 48.31=BrahmāṇḍP. i. 8.50; वाली…आजहार…अग्निष्टोमाश्वमेधांश्च BrahmāṇḍP. ii. 7.268; ii. 15.11; ii. 61.35; उक्थ्यमग्निष्टोमो गवामयनं पुरुषमेधश्च BṛSaṁ. add. after 105.16(2); EI. xxii. 98.10; भूत इत्येव–अग्निष्टोमेन यजते CāndraVṛ. *on* i. 2.63; द्वन्द्वग्रहणं किम्। अग्निष्टोमः KāśiVṛ. *on* vi. 2.141; *on* viii. 3.82; पशुवधोऽग्निष्टोमे MāṭhVṛ. 7.23 (*on* 2); अतीत इति किम्। अग्निष्टोमेन यजति KātanVṛ. iv. 3.81; वैशाखं यस्तु वै मासमेकभुक्तेन वर्तते…। व्रतान्ते भोजयेद्विप्रांस्तस्य पुण्यफलं शृणु। फलं यद्विधिवत्प्रोक्तमग्निष्टोमातिरात्रयोः। तत्पुण्यफलमासाद्य देवलोके महीयते VṛGautaSm. 617.2 (17); 621.2 (18); नाग्निष्टोमो यथैवान्यद्ध्रुवकार्यो ह्यपेक्षते UpadeSā. 126.10; EI. iii. 260.1; xxii. 171.1; xxiii. 85.1; vii. 40.56; xviii. 57.15; ix. 270.1; xxii. 212.1; xvii. 338.2; xvii. 336.6; अग्निष्टोमोक्थ्यषोडशी(? शि)-वाजपेयातिरात्राप्तोर्यामाः सप्त सोमयज्ञविशेषाः सोमयज्ञसंस्था उच्यन्ते NyāyKa. 277.18; KūrmaP. 66.3 (1.7); अग्निष्टोममेव च। अत्यग्निष्टोमकं चोक्थं(? क्थ्यं) षोडशीं (?) वाजपेयकम्। अतिरात्रञ्च सम्पूज्य तथाप्तोर्याममर्चयेत् AgniP. 30.5; 166.15; निरूढपशुसवनसौत्रामण्यग्निष्टोमात्यग्निष्टोमाः (संस्काराः) SkandP. v(3). 20.57; v(3). 127.3; vii(3). 30.44; ततः स स्वपुरं प्राप्य…इष्ट्वा…। अग्निष्टोमैश्चातिरात्रैः … पृथिव्यामेकराड् बभौ ViṣṇuDhaP. i. 137.2; ii. 95.15; (ते मुनयः) यजन्तमग्निष्टोमेन ददृशुर्लोमहर्षणिम् BṛNāraP. 1.27; LiṅgaP. i. 70.243; अग्निष्टोमस्तथा देहः BrahmP. 40.82; अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्टोमः …। संस्कारेषु स्थिताः सप्त सोमाः BhaviP. 9B.18 (i. 2.152); 200A.23 (i. 135.44); 276A.1 (i. 186.7); 374B.14 (ii(2). 14.65); अग्निष्टोमातिरात्राभ्यां फलं प्राप्नोति मानवः PadmP. i. 24.8; v. 3.103; अग्निष्टोमो वाजपेयो ह्यतिरात्रादयो मखाः BṛDharmaP. ii. 12.16; ŚivaP. vii(1). 12.59 (515A.15); Vaija. 90.87; अग्निष्टोमश्चतुष्टोमः NāmaMāli. 376; अग्निष्टोमोऽश्वमेधश्च क्रतुर्बहुसुवर्णकः। … संप्राप्ता दुर्लभा यज्ञाः RāmāMañ. 452.5; EI. xi. 311.30; सप्त सोमसंस्थाः अग्निष्टोमः अत्यग्निष्टोमः उक्थ्यः षोडशी वाजपेयः अतिरात्रः अप्तोर्याम इति PrakaVi. 975.15; अग्निष्टोमम् …। कृत्वा यत्फलमाप्नोति PañcaRā.(Nā.) v. 6.9; अग्निष्टोमस्य स्वर्गसाधनताज्ञानम् TarkBhā.(Ke.) 78.9; अग्निष्टोमेनाग्निष्टुन्नाम्ना ManvaVi. 1381.15 (*on* 11.74); 'अग्निष्टोमः' ज्योतिष्टोमस्याद्या संस्था CaturCin. iii(1). 603.6; iv(1). 17.4; अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैः … । न तत्फलमवाप्नोति तीर्थार्थे गमनेन यत् SūktiRa. 199.2; नाग्निष्टोमो नाग्रयणं न सन्न्यासं कदाचन। करोति मनुजः ŚaṅkaVi.(Ā.) 7.10; अग्निष्टोमस्य विकृतिष्वतिरात्रादिषु तदीयधर्मप्राप्तिः JīvanVi. 146.15; अग्निष्टोमः। …अप्तोर्यामः। इति सप्त सोमसंस्थाः Subodhi. 3.12 (*on* 2.4); यथैकस्मिन्नग्निष्टोमे शाखाभेदेऽपि चोदना तथैव भवति AṇuBh. 208.5 (*on* iii. 3.1); सर्वसोमयागप्रकृतिभूतेऽग्निष्टोमे विहितस्य तस्य … प्राप्तिसंभवात् ŚivārkaMaDī. i. 58.30 (*on* i. 1.1); i. 39.32 (*on* i .1.1); यत्र वाक्यशेषो नास्ति तत्र त्रिवृदग्निष्टुदग्निष्टोमः VaiyāBhū. 22(92.4); तासामालोकनमग्निष्टोमस्य … फलमाचक्षते NīlaVi. 114.3; द्वन्द्वे किम्। अग्निष्टोमः Prasā. ii. 777.8; SiddhāKau. 649B.8; KośaKaTa. i. 5559; यज्ञाः ज्योतिष्टोमविकाराः नाग्निष्टोमातिरात्रौ VīraMi. (Saṁskāra.) 764.13; अग्निष्टोमे दीयते भक्तमाग्निष्टोमिकम् LaŚabdeŚe. ii. 316.9; **1 ii** the *jyotiṣṭoma* sacrifice consisting of four varieties (*agniṣṭoma*, *ukthya*, *ṣoḍaśin* and *atirātra*) वसन्तेऽग्निष्टोमः KātyāŚS. vii. 1.4; (Karka अग्निष्टोमग्रहणं ज्योतिष्टोमोपलक्षणार्थम्) **2** 'praise of *agni*', name of a *stotra* in praise of the fire-god अग्निष्टोमस्तदध्वरः। … उच्छिष्टे AV. xi. 7.7; वनस्पते स्तीर्णमा सीद बर्हिरग्निष्टोमैः संमितो देवताभिः AV. xii. 3.33; स वा एषोऽग्निरेव यदग्निष्टोमस्तं यदस्तुवंस्तस्मादग्निस्तोमस्तमग्निस्तोमं सन्तमग्निष्टोम इत्याचक्षते AitBr. 14.5(407); एतावान् वाव यज्ञो यावानग्निष्टोमः JaimiBr. 1.179; (अग्नेः स्तुत्स्तोमसोमाः) अग्निष्टोमः SiddhāKau. 206A.14 (Bālamanoramā अग्निष्टोम इति। स्तोत्रविशेषस्य संस्थाविशेषस्य च नाम); अग्निष्टोमः उक्थ्यः…इति ŚābaBh. 1617.4 (*on* viii. 3.8); ज्योतिरायुर्भ्यां च स्तोमस्य। …अग्निष्टोमः KātanVṛ. ii. 4.47; JaineVyā. 408.35 (*on* v. 4.65); स्तोम श्लाघायाम्। स्तोमयति। स्तोम्यम्। अग्निष्टोमः DhātuPra. 10.366 (152.18); अग्निष्टोमे किमुक्थ्ये किं किमाज्ये किं रथन्तरे। स्तुतिरित्येव हृष्यन्ति सर्वज्ञा अपि देवताः SabhāŚ. 27; **3** the Sāman called *yajñāyajñīya* ये प्रसृप्ताः स्युस्ते सर्वेऽग्निष्टोममुपगायेयुः ĀpaŚS. xiii. 15.6; **4** completion or end (of the *agniṣṭoma* sacrifice) with the *agniṣṭomastotra* दीर्घकालो हि अग्निष्टोममपेक्ष्योक्थ्यादिषु संस्थासु सोम इति ŚābaBh. 873.10 (*on* iii.3.28); अस्ति ज्योतिष्टोमः तत्र संस्थाः समाम्नाताः। अग्निष्टोमः उक्थ्यः षोडशी अतिरात्र इति ŚābaBh. 1060.4 (*on* iii. 6.41); सप्त सोमसंस्था अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्टोम उक्थ्यः षोडश्यतिरात्रो वाजपेयोऽप्तोर्याम इति स्मरणात्सोममात्रसमाप्तिवचनत्वे सिद्धे TantrVā. 1117.14 (*on* iii. 6.43); ज्योतिष्टोमस्य चतस्रः संस्थाः अग्निष्टोम उक्थ्यः षोडश्यतिरात्र इति ŚāstrDī. 313.12 (*on* iii. 6.16); अग्निष्टोमोक्था(? क्थ्या)दीनां सप्तानां सोमसंस्थानां मध्येऽग्निष्टोमसंस्थारूपत्वात् 'अग्निष्टोमः' इत्यप्युच्यते NyāyMāVi. 90.15 (*on* ii. 2.12); ज्योतिष्टोमे चतस्रस्संस्थाः अग्निष्टोमोक्थ्यषोडश्यतिरात्रसंज्ञकाः। संस्था नाम क्रतुप्रयोगवृत्तिस्तोत्रोपरमः BhāṭṭDī. ii. 37.10 (*on* iii. 6.16); **5** the reward of (the

performance of) the Agniṣṭoma sacrifice एतान्यनुसवनं प्रयुञ्जानोऽग्निष्टोमम॒ाप्नोति SāmaViBr. i. 4. 2; यदुदिते जुहोत्यग्निष्टोमं तेनावरुन्धे ĀpaS'S. vi. 4. 10; दक्षिणं सिन्धुमासाद्य ब्रह्मचारी … । अग्निष्टोममवाप्नोति MahāBhā. iii. 80. 72 = PadmP. i. 24. 2; पिण्डारक उपस्पृश्य एकरात्रोषितो नरः । अग्निष्टोममवाप्नोति MahāBhā. xiii. 26. 54; सूर्यतीर्थं समासाद्य स्नात्वा…। अग्निष्टोममवाप्नोति VāmaP. 35. 27; अग्निष्टोममवाप्नोति कुलं चैव समुद्धरेत् PadmP. i. 32. 42; **6** name o one of the sons of Manu and Naḍvalā मनोरजायन्त दश नड्वलायाम् … । अग्निष्टोमोऽतिरात्रश्च ViṣṇuP. i. 13. 5; S'ivaP. v. 30. 15 (440B. 4); **7** name of one of the seven pure *tānas* not containing the *ṣadja* note in them अथात्र शुद्धतानानां नामानि व्याहरामहे । अग्निष्टोमोऽत्यग्निष्टोमो वाजपेयश्च षोडशी । पुण्डरीकोऽश्वमेधश्च राजसूयस्ततः परः । इति स्युः षड्जहीनानां सप्त नामान्यनुक्रमात् SaṃgīRa. i. 142. 4 (1(4). 72); **8 i** [DEBRU. p. 53] a *mantra* recited in the Agniṣṭoma sacrifice भवे मन्त्रेषु लुग्वक्तव्यः । अग्निष्टोमे भवो मन्त्रोऽग्निष्टोमः MahāBh. ii. 312. 5 (*on* iv. 3. 66); अग्निष्टोमे भवो मन्त्रः अग्निष्टोमः CāndraVr. *on* iii. 3. 38; **8 ii** text explaining the nature or procedure (*kalpa*) of the Agniṣṭoma sacrifice कल्पे च व्याख्याने लुग्वक्तव्यः । अग्निष्टोमस्य व्याख्यानः कल्पोऽग्निष्टोमः MahāBh. ii. 312. 7 (*on* iv. 3. 66); अग्निष्टोमस्य व्याख्यानं कल्पः अग्निष्टोमः CāndraVr. *on* iii. 3. 38; **8 iii** thing which is in tended for or which serves the purpose of the Agniṣṭoma sacrifice तादर्थ्यात्ताच्छब्द्यं भविष्यति । अग्निष्टोमार्थोऽग्निष्टोमः MahāBh. ii. 312. 12 (*on* iv. 3. 66); **8 iv** work dealing with the Agniṣṭoma sacrifice अग्निष्टोमार्थो ग्रन्थोऽग्निष्टोमस्तमधीते आग्निष्टोमिकः Prasā. i. 755. 12; **9** name of one of the varieties the *soma* of plant अग्निष्टोमो रैवतश्च SuśruS. iv. 29. 7.

अग्निष्टोम (agni-ṣṭomá) *adj.* **1** ending with the *stotra* called *agniṣṭoma* संतिष्ठत इदमहरग्निष्टोमः AitĀ. V. iii. 2. 31; तदग्निष्टोमः संतिष्ठते S'āṅkhāĀ. 2. 18 (10. 14); अ॒ग्नि॒ष्टो॒माः प॑र॒स्सामानः॑ का॒र्या॑ इत्या॑हुः TaiBr. I. ii. 2. 1 (Bhaṭṭabhāskara अग्निष्टोमसामसंस्थाः अग्निष्टोमाः, द्वादश स्तोमाः तादृशाः परस्सामानः कार्याः कर्तव्या इत्याहुः); अग्निष्टोमा एव सर्वे कार्याः PañcBr. iv. 5. 20 (comm. सर्वेऽपि स्वरसामानोऽग्निष्टोमसंस्था एव कार्याः); अग्निष्टोमं प्रथममेके KātyS'S. xxii. 7. 7 (comm. तदग्निष्टोमसंस्थमेके इच्छन्ति); सप्तदशमहर्भवति त्रिवृतः पवमाना रथन्तरपृष्ठोऽग्निष्टोमः ĀśvaS'S. I. vi. 10. 22; अग्निष्टोम इदमहः ĀśvaS'S. II. i. 4. 14; II. i. 7. 10; II. ii. 4. 7; II. ii. 4. 20; II. ii. 7. 12; II. ii. 12. 26; II. iii. 3. 26; II. iv. 5. 10; II. v. 5. 3; II. v. 5. 7; **2** modelled on the *agniṣṭoma* sacrifice (i. e. having the *agniṣṭoma* sacrifice as the norm) उत्तर आपूर्यमाणपक्षे क्षत्रस्य धृतिरग्निष्टोमः ĀśvaS'S. II. iii. 3. 27 (comm. क्षत्रस्य धृतिर्नाम एकाहः स चाग्निष्टोमप्रकृतिर्भवति)

अग्निष्टोमकर्तृ (agniṣṭoma-kartṛ) *adj.* performer of Agniṣṭoma अयं प्रकारः … अग्निष्टोमकर्तृवृत्तिवाच्यत्वादिगुणविशिष्टस्य फलोद्देशेन विधानादङ्गीकर्तव्यः MīmāKau. iii(2). 267. 13 (*on* ii. 2. 24)

अग्निष्टोमकल्प (agniṣṭoma-kalpa) *adj.* resembling the Agniṣṭoma sacrifice ताः अग्निष्टोमकल्पास्तद्गुणविकाराः VaikhāS'S. 17. 1.

अग्निष्टोमचमस (agniṣṭoma-camasa) *m.* goblet in the Agniṣṭoma sacrifice उक्थ्यश्चेदग्निष्टोमचमसानुन्नयं त्रिभ्यश्चमसगणेभ्यो राजानमतिरेचयति ĀpaS'S. xiv. 1. 6; xiv. 1. 8; MānS'S. 88. 19; 158. 10; 200. 14; SaṃkarKā. (Devasvāmin) ii. 3. 37 (100. 12)

अग्निष्टोमता (agniṣṭoma-tā) *f.* significance of (the name) Agniṣṭoma तेन यदग्निमस्तुवन् सास्याग्निष्टोमता JaimiBr. 1. 240.

अग्निष्टोमत्व (agniṣṭoma-tva) *n.* state of being the Agniṣṭoma sacrifice षडहे आद्यस्याग्निष्टोमत्वात् MayūMāli. 566. 2 (*on* viii. 3. 2)

अग्निष्टोमदशा (agniṣṭoma-daśā) *f.* the state of being Agniṣṭoma ज्योतिष्टोमो न कदाचिदप्यग्निष्टोमं व्यभिचरति … उक्थ्यादींस्तु व्यभिचरति । विनापि तैरग्निष्टोमदशायां ज्योतिष्टोमत्वसंभवात् NyāyMāVi. 189. 22 (*on* iii. 6. 16)

अग्निष्टोमद्विज (agniṣṭoma-dvija) *m.* name of S'iva नमोऽस्तु … अग्निष्टोमद्विजाय LiṅgaP. i. 21. 32.

अग्निष्टोमद्वेषिन् (agniṣṭomadveṣ-in) *adj.* hating Agniṣṭoma अग्निष्टोमद्वेषिणा रावणेन प्रेष्टुं (?) चित्रं यद्रणे पारितोऽसि Rāvaṇā. 26. 37.

अग्निष्टोमपदलक्ष्य (agniṣṭomapada-lakṣya) *adj.* implied by the word Agniṣṭoma चयनस्याग्निष्टोमपदलक्ष्यज्योतिष्टोमाङ्गत्वेऽभिहिते MīmāKau. ii. 76. 3 (*on* ii. 3. 24)

अग्निष्टोमपूर्वकता (agniṣṭomapūrvaka-tā) *f.* the characteristic of being preceded by Agniṣṭoma (सोमविकाराणाम्) अग्निष्टोमपूर्वकतेत्यपि द्रष्टव्यम् MayūMāli. 509. 3 (*on* vi. 6. 5)

अग्निष्टोमप्रक्रिया (agniṣṭoma-prakriyā) *f.* procedure of Agniṣṭoma अग्निष्टोमप्रक्रियात्र तस्य प्रथमयज्ञतः । तेनेष्ट्वान्येन यष्टव्यं संस्था आगन्तवोऽपराः NyāyMāVi. 294. 4 (*on* v. 3. 13)

अग्निष्टोमप्रचार (agniṣṭoma-pracāra) *m.* performance of Agniṣṭoma अग्निष्टोमप्रचारादूर्ध्वम्…उक्था(? क्थ्या)दीनां विकाराणां स्थानम् S'āstrDī. 828. 7 (*on* xi. 3. 14); BhāṭṭDī. iv. 192. 5 (*on* xi. 3. 14)

अग्निष्टोमप्रतियोगिता (agniṣṭomapratiyogi-tā) *f.* the state of being counter correlative of Agniṣṭoma अग्निष्टोमप्रतियोगितया बहुस्तोमैकस्तोमसाधारण्येन श्रूयमाणस्यान्यशब्दस्य संकोचे हेत्वभावात्सर्वविषयोऽयमन्यशब्दः NyāyMāVi. 296. 1 (*on* v. 3. 15)

अग्निष्टोमप्रथमाहार (agniṣṭoma-prathamāhāra) *m.* first performance of Agniṣṭoma तदन्येषामग्निष्टोमप्रथमाहारेऽपि नित्यमकरणम् BhāṭṭDī. i. 281. 11 (*on* iii. 3. 12)

अग्निष्टोमान्त (agniṣṭomānta) *adj.* ending with Agniṣṭoma अग्निष्टोमान्तानां हि प्रदानानां समानविधानत्वे TantrVā. 802. 2 (*on* iii. 2. 29)

अग्निष्टोमप्रायण (agniṣṭomá-prāyaṇa) *adj.* having the Agniṣṭoma sacrifice at the beginning अ॒ग्नि॒ष्टो॒मप्रा॑य॒णा य॒ज्ञाः TaiS. VII. ii. 9. 1; अग्निष्टोमप्रायणो यज्ञः KāṭhS. 34. 8.

अग्निष्टोमफल (agniṣṭoma-phala) *n.* fruit or reward of (the performance of) the Agniṣṭoma sacrifice नर्मदामथ चासाद्य नदीम् …। तर्पयित्वा पितृन्देवानग्निष्टोमफलं लभेत् MahāBhā. iii. 80. 71; iii. 80. 119; AtriS. 329; तेन ह्यग्निष्टोमफलं ददामि KarṇaBhā. 20(9); LaS'ātāSm 172; MatsyaP. 53. 33; BrahmāṇḍP. ii. 11. 43; S'ātāSm. 1. 33; NīlaP. 1152; SkandP. vii(3). 6. 15; VāmaP. 34. 30; VarāP. 145. 54; BṛNāraP. 1. 41; BrahmP. 125. 53; BhaviP. 332A. 19 (ii(1). 9. 57)); PadmP. i. 12. 4; i. 12. 12; i. 24. 3; SaurP. 14. 29; NityoNi. 170. 8; *adj.* having the fruit or reward (similar to that) of the Agniṣṭoma sacrifice अच्छिद्रमिति यद्वाक्यं वदन्ति क्षितिदेवताः । प्रणम्य शिरसा ग्राह्यमग्निष्टोमफलं हि तत् ParāSm. 6. 52.

अग्निष्टोमब्राह्मण (agniṣṭoma-brāhmaṇa) *n.* a Brāhmaṇa (explanation) concerning the Agniṣṭoma कौषीतकिनामपि अग्निष्टोमब्राह्मणम्—ब्रह्म वा अग्निष्टोमः…इति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 655. 7 (*on* iii. 3. 25)

अग्निष्टोमभक्ति (agniṣṭoma-bhakti) *f.* division of the Agniṣṭoma Sāman अग्निष्टोमभक्तिर्हि स्वादिष्ठा, उक्थ्याभक्तिर्यस्तेमदा NidāSū. 98. 1 (6. 4)

अग्निष्टोममात्र (agniṣṭoma-mātra) *n.* the Agniṣṭoma(-Sāman) only अग्निष्टोममात्रमभिप्रेत्योच्यते, सा विराट् संपूर्णा S'ābaBh. 644. 7 (*on* ii. 4. 27)

अग्निष्टोममात्रप्रसङ्ग (agniṣṭomamātra-prasaṅga) *m.* contingency of the Agniṣṭoma(-Sāman) only अथ सोऽपि (अग्निष्टोमसामसंबन्धः) विधीयेत तथा सति पूर्वस्माद्विध्यपगमादग्निष्टोममात्रप्रसङ्गादेतस्यैवेत्यनर्थकम् TantrVā. 562. 23 (*on* ii. 2. 27)

अग्निष्टोममुख (agniṣṭoma-mukha) *adj.* beginning with the Agniṣṭoma, having Agniṣṭoma as the first चत्वारि त्रिवृन्त्यहान्यग्निष्टोममुखानि PañcBr. xxii. 9. 1 = ĀpaS'S. xxii. 23. 6 = HirS'S. xvii. 8. 24 = S'ābaBh. 1615. 3 (*on* viii. 3. 5); अतिरात्रस्त्रीणि त्रिवृन्त्यहान्यग्निष्टोममुखानि PañcBr. xxiv. 11. 1; अतिरात्रो नव त्रिवृन्त्यहान्यग्निष्टोममुखष्षडहः PañcBr. xxiv. 15. 1 = ĀpaS'S. xxiii. 8. 3; अग्निष्टोममुखानीत्येष वादो युज्यते आद्यस्याग्निष्टोमत्वात् S'āstrDī. 566. 2 (*on* viii. 3. 2); षडहे आद्यस्याग्निष्टोमत्वात्तस्यैव चतुर्षु प्रवृत्तौ चतुर्णामप्यग्निष्टोमत्वादग्निष्टोममुखानीति वादो न स्यात् MayūMāli. 566. 2 (*on* viii. 3. 2)

अग्निष्टोममुखत्व (agniṣṭomamukha-tva) *n.* the state of beginning with the Agniṣṭoma sacrifice, being headed by the Agniṣṭoma sacrifice तेषां त्रिवृत्त्वमग्निष्टोममुखत्वं च विधीयते ṬupṬ. 175. 8 (*on* viii. 3. 4); न च प्राप्तकर्मानुवादेन त्रिवृत्त्वविधिः अग्निष्टोममुखत्वस्य च विधिरिति वाक्यभेदः BhāṭṭDī. iii. 25. 19 (*on* viii. 3. 2)

अग्निष्टोममुख्य (agniṣṭoma-mukhya) *adj.* beginning with or headed by the Agniṣṭoma sacrifice चत्वारि त्रिवृदहान्यग्निष्टोममुख्यानि विश्वजिन्महाव्रतं ज्योतिरतिरात्रः MānS'S. 206. 22.

अग्निष्टोममुख्यक्रतु (agniṣṭomamukhya-kratu) *m.* sacrifices headed by or beginning with Agniṣṭoma किन्त्वग्निष्टोममुख्यक्रतुसमधिगमात्प्रागनारभ्यवादे शुद्धोऽग्निस्तस्य नैव क्वचिदपि विकृतावाश्रयत्वेऽस्ति भेदः VidhiRa. 36 (188. 7)

अग्निष्टोमयाग (agniṣṭoma-yāga) *m.* Agniṣṭoma sacrifice फलं स्वर्गः । तस्य या भावनोत्पादना तत्राग्निष्टोमयागः करणं भवति Nyās. i. 625. 13 (*on* iii. 2. 85); चित्राग्निष्टोमयागादेः पश्वादिफलसंकरः BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 306; प्रकृतौ तृतीयसवन आर्भवपवमानस्योपरि यज्ञायज्ञीयं साम गीयते । तेन च साम्नाग्निष्टोमयागस्य समाप्यमानत्वात् अग्निष्टोमसाम इत्युच्यते NyāyMāVi. 90. 16 (*on* ii. 2. 12)

अग्निष्टोमयाजित्व (agniṣṭomayāji-tva) *n.* the state of being one who has performed the Agniṣṭoma तत्र अग्निष्टोमयाज्यस्य पुत्रो जनिता इति विरुद्धकालक्रियासम्बन्धादग्निष्टोमयाजित्वस्यैव वाक्यार्थवशाद्भाविनं गम्यते Pradī. iv. 342B. 20 (*on* v. 2. 94)

अग्निष्टोमयाजिन् (agniṣṭoma-yājin) *m.* [P. iii. 2. 85] one who has performed (or gained the result of performing) the Agniṣṭoma sacrifice यदग्निष्टोमयाज्यनृतमाह तदन्वस्य यज्ञः स्रवति PañcBr. viii. 6. 13 = NidāSū. 36. 5 (2. 10); यदा दशसंवत्सरान् दर्शपूर्णमासाभ्यां यजतेऽथाग्निष्टोमयाजिनमाप्नोति PañcBr. xvii. 14. 1 (but Sāyaṇa अग्निष्टोमयाजिनमग्निष्टोमेन सोमयागेनेष्टवतो यत् फलं तत् प्राप्नोति); अप्यहमेनमागूर्त्तिनमिव मन्ये योऽग्निष्टोमयाजी NidāSū. 44. 9 (3. 1); जैगीषव्यं स देवलः।···ददृशे···चातुर्मास्यैर्बहुविधैर्यजन्ते ये तपोधनाः। तेषां स्थानं तथा यान्तं तथाग्निष्टोमयाजिनाम् MahāBhā. ix. 49. 31; कुतो नु खल्वेतदग्निष्टोमयाजीत्येतदुपपदं भविष्यति न पुनर्जनितेति MahāBh. ii. 168. 10 (*on* iii. 4. 1); ii. 168. 14 (*on* iii. 4. 1); करणे सुबन्ते वाचि यजेर्भूते णिन् भवति। अग्निष्टोमेनेष्टवान् अग्निष्टोमयाजी JaineVyā. 109. 24 (*on* ii. 2. 73); अग्निष्टोमेनेष्टवान् अग्निष्टोमयाजी। भूत इत्येव। अग्निष्टोमेन यजते CāndraVr. *on* i. 2. 63; *on* i. 3. 128; यजतेर्धातोः करण उपपदे णिनिप्रत्ययो भवति भूते। अग्निष्टोमयाजी। अग्निष्टोमः फलभावनायां करणं भवति KāśiVr. *on* P. iii. 2. 85; *on* P. iii. 2. 84; *on* P. iii. 4. 1; करणवाचिन्युपपदेऽतीते(?त) क्रियायां वर्तमानाद् यजतेर्णिनिर्भवति। अग्निष्टोमयाजी। अग्निष्टोमाख्यैर्यागैः स्वर्गाख्यं फलं भावितवानित्यर्थः KātanVr. iv. 3. 81; iv. 5. 113; अतोऽर्थभेदाद्यजन्ते यज्ञैरिति साध्यसाधकभावोपपत्तिः। यथाग्निष्टोमयाजी ManuBh. i. 338. 15 (*on* 4. 24); यथाग्निष्टोमयाज्यस्य पुत्रो भविता VakroJī. 158. 6; अग्निष्टोमयाजिशब्दः प्रथमं भूतलक्षणे···समासादितप्रसिद्धिः VakroJī. 158. 8; अग्निष्टोमयाज्यस्य पुत्रो जनिता इति कालभेदे साधुत्वाभ्यनुज्ञानाय सूत्रम् Pradī. iii. 253B. 12 (*on* iii. 4. 1); iii. 253B. 25 (*on* iii. 4. 1); प्रापाग्निष्टोमयाजीव स पुरीं जम्भविद्विषः DvyāśraKā. 11. 111; DhātuPra. 1. 1010 (74. 7); अप्यग्निष्टोमयाजी प्रभवति न पुरीं पौरुहूतीमुपैतुम् TripuDi. 2. 3; भवेद्ब्राह्मणजातीयो ब्राह्मणत्वसमन्वितः। असावग्निष्टोमयाजी सोमयाजी च सोमसुत् KośaKaTa. 1. 5488; SiddhāKau. 500A. 5.

अग्निष्टोमर्त्विज (agniṣṭomartvija) *m.* name of S'iva (*lit.* priest of the Agniṣṭoma sacrifice) नमस्त्वष्टाय मूर्ताय ह्यग्निष्टोमर्त्विजाय च।···त्र्यम्बकाय VāyuP. i. 24. 216 (116)

अग्निष्टोमवत् (agniṣṭoma-vat) *adv.* as in the case of or like the Agniṣṭoma sacrifice तेषामग्निष्टोमवत्कल्पः ĀpaS'S. xiv. 1. 3; गायत्रीषु प्राकृतीनामवच्छेदः प्रकृत्यधिकारात्संख्यात्वादग्निष्टोमवदव्यतिरेकात्तदाख्यत्वम् MīmāSū. viii. 3. 12; (प्रसंख्यानस्य) अदृष्टफलता वापि कल्प्याग्निष्टोमवद्भवेत् BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 838; राजसूयं ब्राह्मणकर्तव्यं स्वर्गसाधनत्वादग्निष्टोमवत् TattvCin. ii(1). 981. 5.

अग्निष्टोमवाक्य (agniṣṭoma-vākya) *n.* sentence laying down the Agniṣṭoma sacrifice न चासावग्निष्टोमवाक्यशेषो भवति TantrVā. 899. 19 (*on* iii. 3. 33); प्रकृतौ च तत्र नातिदेशादग्नेः प्राप्तिर्नाप्यग्निष्टोमवाक्यरूपादुपदेशात् VidhiRa. 33 (181. 9); प्रवर्ग्यस्य नैमित्तिकीकरणार्थत्वेनाग्निष्टोमवाक्यस्योपपत्त्या क्रतुविषयेऽपि निषेधेऽग्निष्टोमवाक्यवैयर्थ्यं नास्ति MayūMāli. 257. 8 (*on* iii. 3. 12)

अग्निष्टोमविकारत्व (agniṣṭomavikāra-tva) *n.* the state of being a sacrifice modelled on Agniṣṭoma उक्थ्यादिवाक्योदितफलानां क्रतुसङ्गतिस्वीकारेऽप्युक्थ्यादीनामग्निष्टोमविकारत्वासिद्धेः VidhiRa. 38 (195. 9); उक्थ्यादिसंस्थानामग्निष्टोमविकारत्वम् MayūMāli. 626. 16 (*on* ix. 3. 8)

अग्निष्टोमविद् (agniṣṭoma-vid) *adj.* knowing the Agniṣṭoma sacrifice पथि···। अग्निष्टोमविदो वन्याः सन्यमंक्षन्त तापसाः DvyāśraKā. 3. 102.

अग्निष्टोमविद्या (agniṣṭoma-vidyā) *f.* knowledge or lore of the Agniṣṭoma sacrifice मोक्षेतरफलार्थाश्च द्विविधाः। ब्रह्मकर्मविद्याभेदात्। यथा मधुविद्या। यथा चाग्निष्टोमविद्या TattvPrakā. 57A. 8 (*on* i. 3. 31)

अग्निष्टोमविधान (agniṣṭoma-vidhāna) *n.* injunction of the Agniṣṭoma sacrifice राजसूयप्रकरणेऽग्निष्टोममग्र आहरतीत्यारम्भणीयाकार्येऽग्निष्टोमविधानात् MayūMāli. 650. 18 (*on* x. 1. 3)

अग्निष्टोमविशिष्ट (agniṣṭoma-viśiṣṭa) *adj.* specified by the Agniṣṭoma sacrifice अग्निष्टोमविशिष्टे ज्योतिष्टोमे स उच्यते S'ābaBh. 1964. 7 (*on* x. 5. 49)

अग्निष्टोमविषयत्व (agniṣṭomaviṣaya-tva) *n.* the state of being connected with Agniṣṭoma तेन द्वयोरप्येतयोरग्निष्टोमविषयत्वम् TantrVā. 902. 3 (*on* iii. 3. 33)

अग्निष्टोमव्यतिरेक (agniṣṭoma-vyatireka) *m.* distinction or difference from Agniṣṭoma sacrifice ननु च अग्निष्टोमव्यतिरेकेण यजमानस्य व्यापारो भावनाख्यो नास्त्येव Nyās. i. 625. 14 (*on* iii. 2. 85); TantrVā. 896. 4 (*on* iii. 3. 29)

अग्निष्टोमशत (agniṣṭoma-śata) *n.* hundred Agniṣṭoma sacrifices तडागविधिरुच्यते।··· प्रावृट्कालस्थितं तोयमग्निष्टोमशतं स्मृतम् PadmP. v. 24. 187; BhaviP. 316B. 4 (i. 216. 177); S'ivaP. v. 13. 21 (421B. 4)

अग्निष्टोमसंयोग (agniṣṭoma-saṁyoga) *m.* connection with the Agniṣṭoma sacrifice उक्थ्याग्निष्टोमसंयोगात् अस्तुतशस्त्रः स्यात् MīmāSū. x. 5. 49.

अग्निष्टोमसंस्थ (agniṣṭoma-saṁstha) *adj.* having the *Agniṣṭoma stotra* as the concluding laud त्रिवृत्स्तोममग्निष्टोमसंस्थम् S'āṅkhāS'S. xiii. 21. 9; अग्निष्टोमसंस्थं ज्योतिषम् NidāSū. 149. 11 (8. 12); LāṭyāS'S. iv. 5. 11; BhāṭṭCan. 87. 21 (*on* xv. 3. 2) किं सर्वसंस्थं ज्योतिष्टोमं प्रकृत्य दीक्षणीयादयो धर्मा उक्ता उताग्निष्टोमसंस्थमभिप्रेत्य S'ābaBh. 1060. 7 (*on* iii. 6. 41); 1071. 12 (*on* iii. 6. 44); 1964. 2 (*on* x. 5. 49); ṬupṬ. 75. 16 (*on* v. 3. 37); 266. 23 (*on* x. 5. 49); विकारभूतोक्थ्यादिसंस्थाभ्योऽग्निष्टोमसंस्थस्य न्यूनत्वात् TantrVā. 883. 19 (*on* iii. 3. 15); 1109. 2 (*on* iii. 6. 41); किंत्वग्निष्टोमसंस्थेन यागेनाग्निमनुयजन्तीति S'āstrDī. 172. 4 (*on* ii. 3. 10); 436. 15 (*on* v. 3. 13); SaṅkarKāBh. 152. 9 (*on* iii. 3. 2); CaturCin. iii(1). 323. 12; iii(2). 579. 16; VidhiRa. 37 (193. 10); 38 (195. 25); BhāṭṭDī. ii. 202. 4 (*on* v. 3. 13); अग्निष्टोमः अग्निष्टोमसंस्थः MayūMāli. 153. 25 (*on* ii. 2. 12)

अग्निष्टोमसंस्थत्व (agniṣṭomasaṁstha-tva) *n.* state of having the *Agniṣṭoma stotra* as the concluding laud अग्निष्टोमसंस्थत्वेन यागस्योद्देशत्वात् BhāṭṭCan. 87. 23 (*on* xv. 3. 2)

अग्निष्टोमसंस्था (agniṣṭoma-saṁsthā) *f.* sacrifice concluding with the chanting of the *Agniṣṭoma stotra* नादेशे त्वग्निष्टोमसंस्था MānS'S. 197. 6; प्रकृतश्च ज्योतिष्टोमः। तस्य चाविनाभूताग्निष्टोमसंस्था ṬupṬ. 75. 12 (*on* v. 3. 37); 267. 1 (*on* x. 5. 49); S'āstrDī. 314. 1 (*on* iii. 6. 16); ज्योतिष्टोमस्येदं प्रकरणं न त्वग्निष्टोमसंस्थायाः NyāyMāVi. 189. 20 (*on* iii. 6. 16); 294. 15 (*on* v. 3. 13); MīmāKau. iii(2). 278. 13(*on* ii. 2. 26); अग्निष्टोमसंस्थोपमर्दे तु ··· उक्थ्यस्तोत्राणां लोप एव BhāṭṭDī. iv. 19. 15 (*on* x. 5. 12); MayūMāli. 172. 12 (*on* ii. 3. 10); 784. 26 (*on* x. 8. 11)

अग्निष्टोमसंस्थाक (agniṣṭomasaṁsthā-ka) *adj.* [*f.* -ā] which is concluded with the chanting of the *Agniṣṭoma stotra* 'अथात' इत्यादिवाक्यैः अग्निष्टोमसंस्थाकज्योतिष्टोमाङ्गत्वेन चयनं विधीयते MīmāKau. ii. 67. 19 (*on* ii. 3. 22); अत एवाग्निष्टोमसंस्थाकज्योतिष्टोमप्रयोगे असंतर्दनम् BhāṭṭDī. i. 274. 14 (*on* iii. 3. 11); ii. 202. 8 (*on* v. 3. 13); iii. 29. 11 (*on* viii. 3. 5); अग्निष्टोमसंस्थाकायां प्रकृतौ विकृतौ वा षोडशिसंस्थायाः निवेशायोगेन BhāṭṭDī. iv. 13. 6 (*on* x. 5. 9); MayūMāli. 726. 11 (*on* x. 5. 12); अग्निष्टोमसंस्थाकयागेनापूर्वं भावितवानित्यर्थः LaS'abdeS'e. ii. 781. 1.

अग्निष्टोमसंस्थाकत्व (agniṣṭomasaṁsthāka-tva) *n.* the state of being concluded with the chanting of the *Agniṣṭoma stotra* अग्निष्टोमसंस्थाकत्वविशिष्टज्योतिष्टोमत्वस्य···नाग्निष्टोमसंस्थाकत्वरूपविशेषणाविवक्षा MīmāKau. ii. 68. 5-7 (*on* ii. 3. 22); iii(2). 278. 11 (*on* ii. 2. 26); ज्योतिष्टोमत्वमेव लाघवादुद्देश्यतावच्छेदकम्···न त्वग्निष्टोमसंस्थाकत्वमपि BhāṭṭDī. i. 159. 16 (*on* ii. 3. 10); iii. 29. 15 (*on* viii. 3. 5)

अग्निष्टोमसंस्थात्व (agniṣṭomasaṁsthā-tva) *n.* the state of being concluded with the chanting of the *Agniṣṭoma stotra* षोडशिग्रहः स्तुतशस्त्रवर्जितो भवितुमर्हति। अन्यथा तदीयाभ्यां स्तुतशस्त्राभ्यां क्रतुसमाप्तौ षोडशिसंस्थात्वं प्रसज्येत, अग्निष्टोमसंस्थात्वं च बाध्येत NyāyMāVi. 558. 6 (*on* x. 5. 12)

अग्निष्टोमसंस्थावत् (agniṣṭomasaṁsthā-vat) *adv.* like the *Agniṣṭoma-saṁsthā* न त्वग्निष्टोमसंस्थावत् (षोडशिसंस्थायाः) क्रत्वङ्गत्वम् MīmāKau. ii. 73. 4 (*on* ii. 3. 22)

अग्निष्टोमसंस्थावत् (agniṣṭomasaṁsthā-va(n)t) *adj.* (Jyotiṣṭoma) which has (as it's part the sacrifice) ending with the chanting of the *Agniṣṭoma stotra* अग्निष्टोमसंस्थावत्येव हि तस्मिन् (= ज्योतिष्टोमे) अग्निः प्राप्यते VidhiRa. 33 (181. 9)

अग्निष्टोमसंस्थिति (agniṣṭoma-saṁsthiti) *adj.* concluding with the chanting of the *Agniṣṭoma stotra* उक्थ्यसंस्थो हि यः प्राप्तस्तथाग्निष्टोमसंस्थितिः (क्रतुः)। राजन्यस्य तथा नासौ किंतु षोडशिसंस्थितिः S'āstrDī. 726. 5 (*on* x. 5. 12)

अग्निष्टोमसंस्थ्य (agniṣṭomasaṁsth-ya) *adj.* concluding with the *Agniṣṭoma stotra* अग्निष्टोमसंस्थ्यमूरीकृत्य दीक्षणीयादयो धर्माः समाम्नाताः S'ābaBh. 1065. 6 (*on* iii. 6. 43)

अग्निष्टोमसद् (agniṣṭoma-sád) *adj.* sitting (i. e. officiating) in the Agniṣṭoma sacrifice तस्माद् ब्राह्मणोऽग्निष्टोमसत् स्यात् S'atBr. IV. ii. 4. 7; तस्माद् वा अग्निष्टोमसद् भवति S'atBr. IV. ii. 4. 12.

अग्निष्टोमसद्य (agniṣṭomasád-ya) *n.* [Debru. p. 828] sitting (i. e. officiating) in the Agniṣṭoma sacrifice त एतदग्निष्टोमसद्यं ददृशुस्त

एतेनाग्निष्टोमसद्येन सर्वं यज्ञं समवृञ्जन्त … तथो एवैष एतेनाग्निष्टोमसद्येन सर्वं यज्ञं संवृङ्क्ते S'atBr. IV. ii. 4. 12.

अग्निष्टोमसमुच्चय (agniṣṭoma-samuccaya) *m.* combination (of Sāmans) in the Agniṣṭoma sacrifice बृहद्रथन्तरयोरग्निष्टोमसमुच्चयः ṬupṬ. 215. 18 (*on* ix. 2. 48)

अग्निष्टोमसंपत्ति (agniṣṭoma-sampatti) *f.* accomplishment of the Agniṣṭoma sacrifice स्वशाखोक्तप्रकारिकोपासनायामेव सर्वेषामधिकारात् तथैव ब्रह्मविज्ञानं भवति । तैत्तिरीयाणां वाजसनेयिप्रभृतीनां चाग्निष्टोमसंपत्त्या AṇuBh. 211. 15 (*on* iii. 3. 3)

अग्निष्टोमसंपद् (agniṣṭoma-sampad) *f.* accomplishment of the Agniṣṭoma sacrifice स एतामग्निष्टोमसंपदमपश्यत् JaimiBr. 1. 237; अतीमामग्निष्टोमसंपदं रिच्यते JaimiBr. 2. 50.

अग्निष्टोमसंमित (agniṣṭomá-sammita) *adj.* equal to the Agniṣṭoma sacrifice अग्निष्टोमसंमितस्सुवर्गो लोक इति TaiBr. I. ii. 2. 1.

अग्निष्टोमसहस्र (agniṣṭoma-sahasra) *n.* a thousand Agniṣṭoma sacrifices अग्निष्टोमसहस्रम् ĀśvaS'S. II. vi. 5. 21; VṛGautaSm. 573. 2(9); अग्निष्टोमसहस्राणां फलं प्राप्नोति मानवः VarāP. 40. 18; अग्निष्टोमसहस्रेण यत् फलं तदवाप्नुयात् PadmP. v. 22. 133.

अग्निष्टोमसाधन (agniṣṭoma-sādhana) *n.* an accessory (i. e. a *stoma*) of the Agniṣṭoma sacrifice ("त्रिवृदग्निष्टोमः") तच्च त्रित्वमग्निष्टोमसाधनपरिच्छेदद्वारेण तत्संबद्धमित्युक्तं भवति, न साक्षात् S'ābaBh. 1996. 10 (*on* x. 6. 22)

अग्निष्टोमसाम (agniṣṭoma-sāmá) *n.* [AltGr. II. 1. p. 117; P. v. 4. 103] a unit of chants from the Sāmaveda forming the twelfth i. e. the last laud of the Agniṣṭoma sacrifice श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम् TaiS. I. viii. 18. 1; MaiS. iv. 4. 9; TaiBr. I. viii. 2. 7; पवमानास्त्रयस्त्रिंशमभ्यावर्तमाग्निष्टोमसामात् S'atBr. XIII. v. 4. 10 = XIII. v. 4. 20; BaudhS'S. ii. 114. 12; ĀpaS'S. xviii. 20. 22; HirS'S. xiii. 7. 10.

अग्निष्टोमसामकार्य (agniṣṭomasāma-kārya) *n.* purpose served by the *Agniṣṭoma sāman* अथाग्निष्टोमसामकार्ये (वारवन्तीयम्) भवतीति S'ābaBh. 557. 4 (*on* ii. 2. 27)

अग्निष्टोमसामत्व (agniṣṭomasāma-tva) *n.* the state of being an *Agniṣṭoma sāman* न चेहाग्निष्टोमसामत्वं नाम वारवन्तीयस्य गुणः TantrVā. 560. 10 (*on* ii. 2. 27); 165. 4 (*on* i. 3. 10); प्रकृतौ यज्ञायज्ञियस्याग्निष्टोमसामत्वात् comm. *on* TaiS. I. viii. 18. 1.

अग्निष्टोमसामन् (agniṣṭoma-sāmán) *n.* a unit of chants from the Sāmaveda forming the twelfth i. e. the last laud of the Agniṣṭoma sacrifice यदग्निष्टोमसामान्यवस्ताच्च पुरस्ताच्च TaiS. VII. ii. 5. 5; भासमग्निष्टोमसाम AitBr. 18. 5 (491); वायव्यास्वग्निष्टोमसाम (ऋक्षु) PañcBr. xvii. 6. 1 = xvii. 6. 3; विराट्सु वामदेव्यमग्निष्टोमसाम भवति PañcBr. xv. 12. 1 = KauṣīBr. 27. 2 (130. 23); यद्यर्वाक् स्तुयुस्त्रीडमग्निष्टोमसाम कार्यम् … यद्यतिष्टुयुः स्वारमग्निष्टोमसाम कार्यम् PañcBr. ix. 3. 10-11; JaimiBr. 1. 356; एकविंशमग्निष्टोमसाम PañcBr. xvi. 13. 1 = S'āṅkhāS'S. xiv. 33. 6 = ĀpaS'S. xxii. 12. 16 = S'ābaBh. 552. 2 (*on* ii. 2. 27) = NyāyMāVi. 90. 10 (*on* ii. 2. 12) = S'āstrDī. 153. 16 (*on* ii. 2. 12) = BhāṭṭDī. i. 134. 2 (*on* ii. 2. 12) = MīmāKau. iii(2). 278. 5 (*on* ii. 2. 26); विशोविशीयमग्निष्टोमसाम PañcBr. xviii. 5. 22 = ĀśvaS'S. II. iv. 2. 7; यज्ञायज्ञीयमग्निष्टोमसाम PañcBr. v. 3. 6 = S'āṅkhāS'S. xviii. 23. 4 = NidāSū. 57. 13 (3. 10); इलान्दमग्निष्टोमसाम PañcBr. v. 3. 1 = NidāSū. 104. 10 (6. 7) = LāṭyāS'S. x. 9. 6; वारवन्तीयमग्निष्टोमसाम PañcBr. v. 3. 8 = ix. 5. 9 = ix. 6. 11 = xvii. 5. 7 = xviii. 6. 16 = ĀpaS'S. xxii. 6. 10 = NidāSū. 120. 9 (7. 4) = 122. 4 (7. 5) = 141. 3 (8. 6) = S'ābaBh. 552. 3 (*on* ii. 2. 27) = NyāyMāVi. 90. 11 (*on* ii. 2. 12) = S'āstrDī. 154. 1 (*on* ii. 2. 12) = BhāṭṭDī. i. 134. 4 (*on* ii. 2. 12) = MīmāKau. iii(2). 279. 24 (*on* ii. 2. 26); चतुर्विंशत्यामग्निष्टोमसाम । तस्य हैकेऽग्निष्टोमसाम चतुःसाम कुर्वन्ति S'atBr. XIII. v. 1. 1; त्रयस्त्रिंशमग्निष्टोमसाम S'atBr. XIII. v. 3. 10 = S'āṅkhāS'S. x. 12. 2 = xv. 6. 4 = NidāSū. 73. 26 (4. 9); बृहच्चेदग्निष्टोमसाम त्वमग्ने यज्ञानामिति ĀśvaS'S. II. ii. 7. 11; S'āṅkhāS'S. xi. 15. 14; अनुरूपाग्निष्टोमसाम्नि वारवन्तीयस्यैवानुरूपं कल्पयति NidāSū. 68. 1 (4. 4); अथ यत्रान्यदग्निष्टोमसाम भवति तद्यज्ञायज्ञीयमनुष्टुभि भवति NidāSū. 98. 19 (6. 3); यदन्यदग्निष्टोमसाम स्यात्तस्य स्युः (धर्माः) LāṭyāS'S. ii. 10. 22; VaitāSū. 23. 6; 25. 1; चतुर्थं वा अग्निष्टोमसामलिङ्गात् SaṅkarKā. (Devasvāmin) iii. 2. 35 (comm. अग्निष्टोमसाम प्रकृत्य ज्योतिष्मतीः कृत्वा); अग्निष्टोमसाम प्रकृत्य धिष्ण्या ज्योतिष्मतीः कुर्यात् BhāṭṭCan. 82. 1 (*on* xv. 2. 16); TantrVā. 559. 2 (*on* ii. 2. 27); NyāySu.(So.) 854. 19 (*on* ii. 2. 27); प्रकृतौ तृतीयसवन आर्भवपवमानस्योपरि यज्ञायज्ञीयं साम गीयते । तेन च साम्नाग्निष्टोमयागस्य समाप्यमानत्वात् अग्निष्टोमसाम इत्युच्यते NyāyMāVi. 90. 16 (*on* ii. 2. 12); MīmāNyāPra. 199. 21.

अग्निष्टोमस्तोत्र (agniṣṭoma-stotra) *n.* **A** a laud of Agni in the Agniṣṭoma sacrifice द्वादशाग्निष्टोमस्तोत्राणि द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः स्वर्गः KāṭhS. 33. 4; **B** the laud constituted by the Agniṣṭoma Sāman अग्निष्टोमस्तोत्रमुपाकरोति MānS'S. 88. 20 = HirS'S. ix. 4. 10; पुरस्तादग्निष्टोमस्तोत्राद्व्याहृतीः…जपति HirS'S. x. 5. 16; उक्थ्ये हि द्वे निमित्ते स्तः, अग्निष्टोमस्तोत्रमुक्थ्यस्तोत्रं च S'ābaBh. 1062. 5 (*on* iii. 6. 42); TantrVā. 1111. 1 (*on* iii. 6. 42); ṬupṬ. 267. 4 (*on* x. 5. 49); यज्ञायज्ञीयप्रगाथोऽग्निष्टोमस्तोत्रक्रमे पठ्यते S'āstrDī. 598. 10 (*on* ix. 1. 16); तृतीयसवने … यज्ञायज्ञियसामसाध्यमग्निष्टोमस्तोत्रमपरम् (स्तोत्रम्) NyāyMāVi. 412. 4 (*on* viii. 3. 5); S'ivārkaMaDī. i. 456. 32 (*on* i. 3. 25); BhāṭṭDī. i. 134. 9 (*on* ii. 2. 12); ii. 37. 12 (*on* iii. 6. 16); iii. 90. 4 (*on* ix. 1. 17); iv. 18. 7 (*on* x. 5. 12); नाग्निष्टोमस्तोत्रोत्तरमुक्थ्यादिकं किंचित् MīmāKau. ii. 72. 20 (*on* ii. 3. 22); iii(2). 273. 12 (*on* ii. 2. 25); MayūMāli. 155. 1 (*on* ii. 2. 12); 598. 5 (*on* ix. 1. 16)

अग्निष्टोमस्तोत्रीय (agniṣṭomastotr-īya) *adj.* relating to the Agniṣṭoma laud द्वावा(? व)ग्निष्टोमस्तोत्रीयौ समामनामः NidāSū. 110. 1 (6. 11)

अग्निष्टोमस्तोम (agniṣṭoma-stoma) *m.* group of chants in praise of Agni एतैर्वै प्रजापतिरुभयतोऽग्निष्टोमस्तोमैः सर्वान्कामानुभयतः परिगृह्यात्मन्नदधत S'āṅkhāS'S. xv. 6. 6; तथो एवैतद्यजमान एतैरेवोभयतोऽग्निष्टोमस्तोमैः सर्वान्कामानुभयतः परिगृह्यात्मन्धत्ते S'āṅkhāS'S. xv. 6. 7.

अग्निष्टोमस्थानत्व (agniṣṭomasthāna-tva) *n.* the state of taking the place of the Agniṣṭoma Sāman न तु तावता वारवन्तीयस्याग्निष्टोमस्थानत्वाभावः MayūMāli. 156. 16 (*on* ii. 2. 12); 156. 13 (*on* ii. 2. 12)

अग्निष्टोमात्मक (agniṣṭomātma-ka) *adj.* having the form of the Agniṣṭoma sacrifice उक्थ्यादयः कामयोगाद्विकाराः प्रक्रिया ततः । अग्निष्टोमात्मके ज्योतिष्टोममात्रे च तद्विधिः NyāyMāVi. 189. 4 (*on* iii. 6. 16)

अग्निष्टोमादि (agniṣṭomādi) *adj.* **A** beginning with the Agniṣṭoma sacrifice अथाहीनाः । द्व्यहप्रभृतयो द्वादशरात्रपरार्ध्याः अग्निष्टोमादयः अतिरात्रान्ताः ĀśvāS'S. II. iv. 1. 12; **B i** (sacrifices) such as the Agniṣṭoma etc. अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्ट्वा विपुलदक्षिणैः । न तत्फलमवाप्नोति तीर्थाभिगमनेन यत् MahāBhā. iii. 80. 40 = SkandP. iv. 6. 47 = PadmP. i. 11. 19; अग्निष्टोमादिषु च क्रतुषु दीक्षणादूर्ध्वं याजकः सन्नः पञ्चममंशं लभेत ArthS'ā. ii. 89. 3 (3. 14); HariVaṁ. 100. 77; महाकुलेषु … जायन्ते … अग्निष्टोमादिषु स्थिताः BṛParāSm. 12. 175 + 31; PadārthaSaṁ. 273. 6; VṛGautaSm. 538. 24(6); अग्निष्टोमादयो यज्ञाः काम्याः स्युर्विहिता अपि SarvaSiSaṁ. 9. 37; SanatBh. 251. 10 (*on* 2. 19); इष्टिभिः पशुबन्धैश्च चातुर्मास्यैस्तथैव च । अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैर्येन चेष्टं सयिष्टवान् VedaVyāSm. 4. 46; ManuBh. i. 150. 10 (*on* 2. 143); अग्निष्टोमादियज्ञानां फलमाप्नोति पुष्कलम् SkandP. iii(1). 36. 91; iv. 40. 32; vii(1). 334. 52; PadmP. v. 25. 118; LiṅgaP. i. 29. 72; अग्निष्टोमादिभिः सा(? सो)मयज्ञैः ManvaVi. 122. 2 (*on* 2. 28); 166. 24 (*on* 2. 85); अग्निष्टोमादिक्रतुः छागादिपशुमान् यागस्य परमधर्मत्वात् सर्वदेवतृप्तिमूलकत्वाच्च S'aṅkaVi.(Ā.) 151. 19; ManvaMu. 3. 17 (*on* 1. 3); 64. 9 (*on* 2. 143); 149. 16 (*on* 4. 26); औदुम्बर्यः समिधस्ता अग्निष्टोमादियागेषु प्रस्तोत्रा स्थाप्यन्ते AṇuBh. 230. 19 (*on* iii. 3. 26); UpaParā. 31. 29; VidhiRa. 2 (6. 16); VīraMi.(Tīrtha.) 20. 18; (Saṁskāra.) 135. 8; सकृदनुष्ठितादग्निष्टोमादेः स्वर्गादिवत् सकृत्कृतादपि श्रवणादेरात्मदर्शनं स्यात् GoviBh. 288. 4 (*on* iv. 1. 1); LaS'abdeS'e. ii. 316. 3; BālamBha. i. 164. 12 (*on* 1. 35); **B ii** (words) such as *agniṣṭoma* etc. अग्निष्टोमादिशब्दा हि स्तोत्रसंख्यानिमित्तकाः S'āstrDī. 726. 2 (*on* x. 5. 12); BhāṭṭDī. iv. 18. 4 (*on* x. 5. 12); अतोऽग्निष्टोमादिपदानाम्…ज्योतिष्टोम एव प्रचुरप्रयोगात् तत्परतया निरवकाशत्वम् MīmāKau. ii. 69. 24 (*on* ii. 3. 22); ii. 73. 14 (*on* ii. 3. 22); अग्निष्टोमादिशब्दाः स्तोत्राणां तत्स्तोत्रसंस्थानां च वाचकाः MayūMāli. 726. 6 (*on* x. 5. 12); 726. 4 (*on* x. 5. 12)

अग्निष्टोमादिक (agniṣṭomādi-ka) *adj.* having the Agniṣṭoma sacrifice as the first, beginning with Agniṣṭoma संस्कारशास्त्रोक्तं स्वर्गसाधकमग्निष्टोमादिकं पुण्यम् PārāSū. 21. 8; अग्निष्टोमादिकान् मखान् । यः करोति वृतो यस्य स तस्यर्त्विगिहोच्यते SkandP. iv. 36. 56; iii(1). 36. 93; भवितव्यं भवत्येव प्रवृत्तिस्तु निरर्थिका । अग्निष्टोमादिकं व्यर्थं नियतं स्वर्गसाधनम् DevīBhāP. iv. 21. 14; GītāBh.(Rā.) 691. 5 (*on* 18. 66)

अग्निष्टोमादिकर्मन् (agniṣṭomādi-karman) *n.* religious rites or acts such as the Agniṣṭoma sacrifice etc. अग्निष्टोमादिकर्माणि तथा केचित्परं विदुः । आत्मध्यानं परं केचित्सांख्यतत्त्वार्थवेदिनः NaraP. 64. 4; तदेकप्रत्ययात् साध्यैरग्निष्टोमादिकर्मभिः…स्वर्गादिपाशवान् भोगानिह चामुत्र चाप्नुयात् ĪśānS'iPa. ii. 1. 49(35)

अग्निष्टोमादिक्रिया (agniṣṭomādi-kriyā) *f.* act or performance of the Agniṣṭoma rite etc. धर्मशब्देनाग्निष्टोमादिक्रिया (विवक्षिता) AbhinBhā. i. 331. 8 (*on* 6. 78)

अग्निष्टोमादियज्ञ (agniṣṭomādi-yajña) *m.* sacrifices beginning with Agniṣṭoma अग्निष्टोमादियज्ञानामाधाननक्षत्रे वर्षान्ते करोति VaikhāGS. 3. 21.

अग्निष्टोमादिलक्षण (agniṣṭomādi-lakṣaṇa) *adj.* characterized by or consisting of the Agniṣṭoma sacrifice etc. सम्यग्भूतेऽग्निष्टोमादिलक्षण आचारे तत्तदङ्गाचारनियमोऽन्यूनानधिककरणलक्षण इत्यर्थः AṇuBh. 209. 11 (*on* iii. 3. 3)

अग्निष्टोमादिवत् (agniṣṭomādi-vat) *adv.* as in the case of the Agniṣṭoma (sacrifice) etc. आत्मा वा अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यः···इत्यादीनां नाग्निष्टोमादिवदेकवारेणैव फलप्राप्तिः BrahmSūBh.(Ma.) 66B. 3 (*on* iv. 1. 1); (भगवदङ्गाश्रयत्वेन देवानामुपासनस्य) कर्तव्यत्वे क्रियात्वादग्निष्टोमादिवत्सर्वशाखागतोपासनेन सहभावप्रसङ्गात् TattvPrakā. 185A. 5 (*on* iii. 3 .67); 200A. 4 (*on* iv. 1. 1)

अग्निष्टोमादिवाक्य (agniṣṭomādi-vākya) *n.* sentence related to the Agniṣṭoma rite etc., statement or injunction pertaining to the Agniṣṭoma rite etc. न हि तेषां (काव्यविषयकाणां) वाक्यानामग्निष्टोमादिवाक्यवत्सत्यार्थप्रतिपादनद्वारेण प्रवर्तकत्वाय प्रामाण्यमन्विष्यते Loc. 203. 19 (*on* 3. 33); तन्त्ररत्नवचनमप्यग्निष्टोमादिवाक्यत्रयाभिप्रायेण युज्यते VidhiRa. 35(186. 21); 35(187. 23); स्वर्गशब्दस्य अग्निष्टोमादिवाक्येषु फलनिर्देशकतया श्रवणे सति ज्योतिष्टोमादिजन्यं सुखं कीदृशम् S'ivārkaMaDī. i. 460. 25 (*on* i. 3. 25); BhāṭṭDī. iv. 20. 3 (*on* x. 5. 12); MayūMāli. 783. 1 (*on* x. 8. 11)

अग्निष्टोमादिविधि (agniṣṭomādi-vidhi) *m.* injunction (laying down the performance) of the Agniṣṭoma rite etc. श्रवणादिविधेश्चाग्निष्टोमादिविधिवत् सकृदनुष्ठानेन चरितार्थत्वात् TattvPrakā. 206A. 1 (*on* iv. 1. 1)

अग्निष्टोमादिवृत्ति (agniṣṭomādi-vṛtti) *adj.* subsisting or abiding in the Agniṣṭoma rite etc. अथातोऽग्निमित्यत्राग्निमिति द्वितीया न कर्मकारकपरा, अपि तु···अग्निष्टोमादिवृत्त्यनुयजनप्रतियोगित्वं तत्पूर्वभावित्वलक्षणं द्वितीयार्थः MīmāKau. ii. 65. 17 (*on* ii. 3. 21)

अग्निष्टोमादिसंस्थ (agniṣṭomādi-saṁstha) *adj.* concluding with the Agniṣṭoma laud etc. अग्निष्टोमादिसंस्थेषु ज्योतिष्टोमादिषु द्विजान्। योऽरक्षीत्तस्य दूतोऽयम् Bhaṭṭi. 9. 79.

अग्निष्टोमादिसंस्थत्व (agniṣṭomādisaṁsastha-tva) *n.* the characteristic of concluding with the Agniṣṭoma laud etc. तत्र ··· सिद्धनामधेयविशिष्टयागविधानं विज्ञायते। तस्यैव चाग्निष्टोमादिसंस्थत्वं विशेषणम् TantrVā. 614. 10 (*on* ii. 3. 21)

अग्निष्टोमादिसंस्था (agniṣṭomādi-saṁsthā) *f.* conclusion (of a sacrifice) consisting in the (chanting of *stotras* designated as) Agniṣṭoma etc. अग्निष्टोमादिसंस्था इति चाग्निष्टोमादिसंज्ञकैः स्तोत्रैः क्रतोः समाप्तय उच्यन्ते VidhiRa. 33 (181. 3); 35 (187. 2); MīmāKau. ii. 66. 16 (*on* ii. 3. 21); इहाग्निष्टोमादिसंस्थां निमित्ततयोपादाय षोडशिसंस्था न विधीयते MayūMāli. 726. 10 (*on* x. 5. 12)

अग्निष्टोमादिस्तोत्र (agniṣṭomādi-stotra) *n.* the lauds of praise known as Agniṣṭoma etc. षोडशिसंस्थायामप्यग्निष्टोमादिस्तोत्रसद्भावान्न निमित्तव्याघातः MayūMāli. 726. 5 (*on* x. 5. 12)

अग्निष्टोमाद्यनुष्ठान (agniṣṭomādy-anuṣṭhāna) *n.* performance of the Agniṣṭoma etc. इष्टकाचितमग्निमनु तस्मिंश्चितेऽग्नावग्निष्टोमाद्यनुष्ठानम् NyāyMāVi. 610. 8 (*on* x. 8. 11)

अग्निष्टोमाद्यनेकफल (agniṣṭomādy-anekaphala) *n.* several fruits such as (those accruing from) Agniṣṭoma and other (sacrifices) ब्राह्मणमुख्येभ्यः ममाग्निष्टोमाद्यनेकफलप्राप्तये इमं जलाशयम्···अहमुत्सृजे BhaviP. 398B. 4 (ii(3). 4. 30)

अग्निष्टोमाद्यभिधान (agniṣṭomādy-abhidhāna) *n.* names such as Agniṣṭoma and others अग्निष्टोमाद्यभिधानं संस्थानिमित्तं न ज्योतिष्टोमाभिधायकम् S'ābaBh. 1617. 15 (*on* viii. 3. 9)

अग्निष्टोमाद्यानर्थक्य (agniṣṭomādy-ānarthakya) *n.* futility of (the performance of) Agniṣṭoma and other (sacrifices) अग्निहोत्रेणाल्पेन स्वर्गावाप्तावग्निष्टोमाद्यानर्थक्यस्याप्यन्यानर्थक्यन्यायविषयत्वात् SiddhāSi. i. 43. 19.

अग्निष्टोमाधिकमात्र (agniṣṭomādhika-mātra) *adj.* all the (Soma) sacrifices containing other *stotra(s)* besides the *agniṣṭoma stotra* (i. e. all the (Soma) sacrifices other than the Agniṣṭoma sacrifice) यदाप्युत्कर्षस्तदापि किं द्विरात्रादिष्वेवोत्कर्षः अथवा संस्थान्तरेषु द्विरात्रादिषु चाविशेषेणाग्निष्टोमाधिकमात्र इति S'āstrDī. 253. 13 (*on* iii. 3. 11); अग्निष्टोमाधिकमात्रे दीर्घशब्दोपपत्तेः S'āstrDī. 255. 4 (*on* iii. 3. 11)

अग्निष्टोमान्त (agniṣṭomānta) *adj.* ending with the Agniṣṭoma laud, having Aguiṣṭoma laud at the end अग्निष्टोमान्तस्य नित्यस्यैव कामसंयोगः TantrVā. 1123. 14 (*on* iii. 6. 43); अग्निष्टोमान्तप्रदानानामेव समानविधानत्वम् MīmāKau. ii. 281. 13 (*on* iii. 2. 28)

अग्निष्टोमान्तता (agniṣṭomānta-tā) *f.* characteristic of having **the** Agniṣṭoma laud at the end स चोक्थ्यलोपमन्तरेण द्वादशाहिकानामह्नामग्निष्टोमान्तता भवतीत्यवश्यकार्य उक्थ्यलोपः S'ābaBh. 1621. 17 (*on* viii. 3. 20)

अग्निष्टोमान्य (agniṣṭomānya) *adj.* other than Agniṣṭoma अग्निष्टोमान्येन ज्योतिष्टोमेन MayūMāli. 437. 5 (*on* v. 3. 14)

अग्निष्टोमान्यमात्र (agniṣṭomānya-mātra) *adj.* all (varieties of Jyotiṣṭoma) other than Agniṣṭoma किं शुद्ध एव ज्योतिष्टोमे निवेशः ··· अथवा ··· अग्निष्टोमान्यमात्र इति TantrVā. 892. 3 (*on* iii. 2. 24); अग्निष्टोमान्यमात्रे हि दीर्घशब्दोऽवकल्पते TantrVā. 896. 1 (*on* iii. 3. 29); S'āstrDī. 436. 25 (*on* v. 3. 14)

अग्निष्टोमापेक्षया (agniṣṭomāpekṣayā) [Inst.] *adv.* as compared with Agniṣṭoma उक्थ्यादिषु त्वग्निष्टोमापेक्षया दीर्घसोमशब्द उपपत्स्यते TantrVā. 894. 10 (*on* iii. 3. 28); तत्राप्यग्निष्टोमापेक्षया सोमयागाभ्यासाधिक्येन सोमद्रव्यस्य दशमुष्टिपरिमाणबाधः स्वीकार्य इत्यर्थः MayūMāli. 255. 1 (*on* iii. 3. 11)

अग्निष्टोमाभ्यास (agniṣṭomābhyāsa) *m.* repetition or repeated performance of Agniṣṭoma अग्निष्टोमाभ्यासे कृते सतीत्यर्थाङ्गीकारात् BhāṭṭDī iv. 19. 2 (*on* x. 5. 12); MīmāKau. ii. 73. 16 (*on* ii. 3. 22)

अग्निष्टोमायन (agniṣṭomāyana) *n.* a year throughout which Agniṣṭoma is performed, name of a sacrificial session lasting for a year comprising of several performances of Agniṣṭoma only संपदा ह्याग्निष्टोमायनं भवति JaimiBr. 2. 50; आदेशादेवोभयतोऽतिरात्रोऽहीनो भवत्यादेशात्तु सत्रमनतिरात्रं यथैतदग्निष्टोमायनं सारस्वतमयनं विश्वसृजामयनमिति BaudhS'S. iii. 289. 6; अग्निष्टोमायनेषु वा ĀśvaS'S. II. i. 1. 18 (Nārāyaṇa अग्निष्टोमैरेव येषु सत्रेषु अयनं भवति तान्यग्निष्टोमायनानि, येषु सर्वाण्यहानि अग्निष्टोमा एव तेषु सर्वेष्वित्यर्थः)

अग्निष्टोमार्थता (agniṣṭomārtha-tā) *f.* characteristic of being subservient to Agniṣṭoma तत्र येषां धर्माणामग्निष्टोमार्थता संभवति TantrVā. 894. 14 (*on* iii. 3. 28)

अग्निष्टोमाष्टक (agniṣṭomāṣṭaka) *n.* a group of eight Agniṣṭoma sacrifices (स) अग्निष्टोमाष्टकफलं संपूर्णं समवाप्नुयात् BṛNāraP. 16. 20.

अग्निष्टोमाष्टन् (agniṣṭomāṣṭan) *n.* eight Agniṣṭoma sacrifices स लभेत्परमं पुण्यमग्निष्टोमाष्टसम्भवम् BṛNāraP. 20. 19.

अग्निष्टोमिक (agniṣṭom-ika) *m.* name of one of the *tānas* (modulations of melodies) belonging to the *madhyama grāma* अथैकोनपञ्चाशत्तानाः। अग्निष्टोमिकः ··· एते मध्यमग्रामिकाः पञ्चाशत् तानाः ViṣṇuDhaP. iii. 18. (315A. 13)

अग्निष्टोमीयपशु (agniṣṭomīya-paśu) *m.* an animal immolated in **the** Agniṣṭoma sacrifice ननु च पशुयागा अग्निष्टोमीयपशुसाध्याः अग्निषोमीयपशुप्रकृतयः ManuBh. ii. 406. 19 (*on* 11. 117)

अग्निष्टोमीयवध (agniṣṭomīya-vadha) *m.* immolation at the Agniṣṭoma sacrifice तथाग्निष्टोमीयवधः क्वचित्पापहेतुरिष्यते ManuBh. i. 57. 10 (*on* 2. 6)

अग्निष्टोमीयस्तोत्र (agniṣṭomīya-stotra) *n.* a chant called Agniṣṭomīya अपवृत्तेऽग्निष्टोमीयस्तोत्र आग्निमारुतं शस्त्रमुपाकरोति VaikhāS'S. xvi. 19. 1.

अग्निष्टोमोक्थ्यसंस्था (agniṣṭomokthya-saṁsthā) *f.* conclusion **with** (the *stotras*) the Agniṣṭoma and the Ukthya एवं चाग्निष्टोमोक्थ्यसंस्थारूपनिमित्ताभावात् तन्निमित्तकषोडश्येव न स्यात् MayūMāli. 726. 2 (*on* x. 5. 12)

अग्निष्टोमोक्थ्यस्तोत्रतस् (agniṣṭomokthyastotra-tas) *adv.* with **the** *stotras* Agniṣṭoma and Ukthya अग्निष्टोमोक्थ्यस्तोत्रत एव समाप्त्या तत्संस्थात्वमुपपद्यते MayūMāli. 726. 3 (*on* x. 5. 12)

अग्निष्टोमोत्तरकालत्व (agniṣṭomottarakāla-tva) *n.* characteristic **of** being at a time subsequent to Agniṣṭoma यज्ञान्तराणामग्निष्टोमोत्तरकालत्वविधौ MayūMāli. 437. 15 (*on* v. 3. 14)

अग्निष्टोमोत्तरत्व (agniṣṭomottara-tva) *n.* characteristic of being subsequent to Agniṣṭoma संस्थानां च संनिहितत्वेन तास्त्वेवाग्निष्टोमोत्तरत्वस्य विधिः BhāṭṭDī. ii. 202. 21 (*on* v. 3. 14); MayūMāli. 437. 14 (*on* v. 3. 14)

अग्निष्टोमोपस्थिति (agniṣṭomopasthiti) *f.* presence of Agniṣṭoma क्रत्वर्थवाक्येऽग्निष्टोमोपस्थितेर्गुणविधानार्थतया स्वप्राधान्याभावात् ··· नानुवादप्रयोजकत्वम् MayūMāli. 155. 18 (*on* ii. 2. 12)

अग्निष्ठ (agni-ṣṭhá) *adj.* [*f.*-ā] standing near the fire, placed in the fire अग्ने(? ग्नि)ष्ठ स्योन भक्षे(? क्ष)यामि AV.(P.) xx. 53. 7; अग्निष्ठामश्रिमनक्ति TaiS. VI. iii. 4. 3; अग्निष्ठां तस्याश्रिमाहवनीयेन सं मिनुयात् TaiS. VI. iii. 4. 5 अग्निष्ठं रथवाहनं व्यृङ्गयेत् MaiS. iii. 3. 10; KāṭhS. 21. 10; (used with *anas*) अथैतां शाखाम् ··· अग्निष्ठेऽनस्युत्तरार्धे वाग्न्यागारस्योद्गूहति BaudhS'S. i. 2. 2; अग्निष्ठेऽनस्यगारे वा ··· शाखामुपगूहति BhārS'S. i. 3. 2; यजमानस्य पशून्पाहीत्यग्निष्ठेऽनस्यग्न्यगारे वा पुरस्तात् प्रतीचीं शाखामुपगूहति पश्चात्प्राचीं वा ĀpaS'S. i. 2. 10; अग्निष्ठेऽनस्यगारे वा···शाखामुपकर्षति MānS'S. 7. 20; VaikhāS'S. 3. 3; (**with**

Yajamānāyatana) अग्निष्ठ एवास्य यजमानायतने शयनं कल्पयेयुः BaudhPiMe. i. 1.1; पूर्वप्रणिहिता वा पिण्डवालुका मूषाभेदादग्निष्ठा उद्ध्रियन्ते ArthS'ā. i. 223.7 (2.14); (with *ghṛta*) प्रकृतिस्थैश्चारिष्टं विक्रियते घृतमिवाग्निष्ठम् Sārā. 12.5; (with *S'iva*) अग्निष्ठं तु शिवं लिङ्गे समायोज्यानलं तथा। अथैकावरणं देवे वक्त्राङ्गेषु नियोजयेत् ĪśānS'iPa. ii. 13.128; अग्निष्ठं त्रिषु यूपादि यदग्नेः संमुखे स्थितम् Vaija. 91.104; अग्निष्ठः ··· त्रिषु त्वेष वह्निस्थे NānārthaSaṁ. ii. 58.136; अग्निष्ठमग्नेर्यत् स्थितं यूपादि संमुखे S'abdaRa.(Vā.) 2367.

अग्निष्ठ (agni-ṣṭhá) *m.* [P. viii. 3.97; JaineVyā. v. 4.71] **1** the central (i. e. eleventh of the twenty-one sacrificial posts) standing nearest to the (Āhavanīya) fire राज्जुदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहत्याया अपहत्यै TaiBr. III. viii. 20.1; अग्निष्ठेऽन्यान्पशूनुपाकरोति TaiBr. III. ix. 1.2; अग्निष्ठमेवोच्छ्रयेदिदं वै यूपमुच्छ्रित्याध्वर्युरा परिव्ययणान्नान्वर्जति S'atBr. III. vii. 2.4; राज्जुदालोऽग्निष्ठो भवति S'atBr. XIII. iv. 4.5; मध्यं वा एतद्यूपानां यदग्निष्ठः S'atBr. XIII. iv. 4.6; सोऽग्निष्ठः। प्रजापतिर्वा एष वृक्षाणां यद् राज्जुदालः JaimiBr. 2.274; अष्टौ बैल्वा दश खादिराः। पैतुद्रवा उपस्थावानौ। राज्जुदालोऽग्निष्ठः S'āṅkhāS'S. xvi. 3.4; अग्निष्ठं द्वाभ्यां रशनाभ्यां परिवीयैकादशिनी रशनाः परिवीयाग्निष्ठे वासयति ĀpaS'S. xiv. 5.12; xvii. 22.7; xx. 9.6; अग्निष्ठे द्वे रशने परिवीय तूष्णीं विंशतिं परिव्ययति MānS'S. 127.1; होता ब्रह्मा चान्वग्निष्ठमभितोऽन्योऽन्यं पृच्छतः MānS'S. 194.13; युञ्जति ब्रध्नमित्यरुणपिशङ्गमग्निष्ठे नियुनक्ति MānS'S. 194.15; श्लेष्मातकमयो दिष्टो (v. l. मयोऽग्निष्ठो) देवदारुमयस्तथा Rāmā. i. 13.18; वासयत्यग्निष्ठे इत्यर्थकर्मणि अनर्थकं स्यात् तासां पुनरादेयत्वात् SaṅkarKā. (Devasvāmin) i. 4.33; i. 4.31; पुरस्तान्मिनोतीति वचनाद्राग्निष्ठात्प्राग्देशे प्राक्संस्थक्रमेण संमातव्याः BhāṭṭCan. 34.11 (*on* xiii. 4.22); अग्निष्ठः पुंस्युपस्थावसंज्ञयूपद्वयान्तरे। स्थितयूपे NānārthaSaṁ. ii. 58.136; अग्निष्ठे समुपनिबध्य राज्जुदाले ···। संप्रौक्षन् हयमभितो महर्त्विजस्तम् S'ivLī. 6.55; **2** a frying pan (made of iron) कन्दुरग्निष्ठ उच्यते TrikāS'e. ii. 9.6 (comm. कन्दुः अग्निष्ठः ··· इति द्वे वह्निस्थितियोग्यस्य लौहमयकटादि(? ह)पात्रस्य तण्डुलादिभर्जनपात्रस्य स्वेदनीपात्रस्य च); *n* **1** a cart standing near the Āhavanīya (fire), a cart on which the fires are placed at the time of going on a journey अग्निष्ठस्य दक्षिणो युक्तः स्यात् MaiS. i. 5.13; दक्षिणतोऽग्निष्ठमारुह्य चरुस्थालीं व्रीहीणां पूर्णां निमृजेत् ĀśvaS'S. I. ii. 6.5 (comm. अग्निसमीपे तिष्ठतीत्यग्निष्ठं शकटम्। प्रयाणकाले वाग्नयो यत्र तिष्ठन्तीति तदग्निष्ठम्); अग्निष्ठस्य दक्षिणे युक्त उपोह्य···यजति S'āṅkhāS'S. ii. 16.2; BhārS'S. vi. 6.7; ĀpaS'S. vi. 28.7; xvii. 17.7; दक्षिणतोऽग्निष्ठमारुह्य ··· बिलं निमार्ष्टि MānS'S. 8.21; 12.22; 47.13; अग्निष्ठस्त्वग्रतो गच्छेत् KauṣīGS. i. 9.9; लोके प्रसिद्धं शकटमग्निष्ठं याज्ञिके विधौ AVPari. 23(5).2; अग्निष्ठे शकटे सर्वमुपकरणं निधाय BālamBha. i. 264.1 (*on* 1.89); **2** fire-place चेल्लं वोल्लनं शिर उत्सङ्गो मक्षिका स्वकायेक्षा दृतिरुदकशरावमग्निष्ठमिति काचं विद्यात् ArthS'ā. i. 228.4 (2.14); एकपदीप्रतिक्रान्तमरत्निं वा चक्रिचतुष्पदस्थानमग्निष्ठमुदञ्जरस्थानं रोचनीं कुट्टनीं वा कारयेत् ArthS'ā. ii. 47.5 (3.8)

अग्निष्ठता (agniṣṭha-tā) *f.* state of standing by the Āhavanīya fire पक्षयूपानामप्यग्निष्ठतासंपत्तिकथनेन BhāṭṭCan. 32.17 (*on* xiii. 4.17).

अग्निष्ठदेश (agniṣṭha-deśa) *m.* place of the sacrificial post near the Āhavanīya fire यथापूर्वमग्निष्ठदेशमीप्सेयुः SaṅkarKā. (Devasvāmin) i. 4.51.

अग्निष्ठपरिव्याण (agniṣṭha-parivyāṇa) *n.* winding the cord (around the sacrificial post) which is standing by the Āhavanīya fire परिव्याणमग्निष्ठपरिव्याणवदेवान्यकालं सत् ··· उत्कृष्यते SaṅkarKāBh. 51.12 (*on* i. 4.43)

अग्निष्ठप्रथम (agniṣṭha-prathama) *adj.* beginning with (the sacrificial post) standing near the Āhavanīya fire अग्निष्ठप्रथमांस्त्रयोदश यूपान्मन्त्रेण छिनत्ति ĀpaS'S. xiv. 5.6; HirS'S. ix. 8.22.

अग्निष्ठरशना (agniṣṭha-raśanā) *f.* cord of the sacrificial post put nearest to the Āhavanīya fire तस्मादग्निष्ठरशनासंस्कारः SaṅkarKāBh. 49.11 (*on* i. 4.34); BhāṭṭCan. 34.7 (*on* xiii. 4.21)

अग्निष्ठवर्जम् (agniṣṭha-varjam) *adv.* excluding the sacrificial post placed nearest to the Āhavanīya fire अभि वा ता वसत्यग्निष्ठवर्जम् VārāS'S. III. ii. 6.20.

अग्निष्ठवास (agniṣṭha-vāsa) *m.* covering of the sacrificial post put nearest to the Āhavanīya fire अग्निष्ठवाससंस्कृतरशनासंबन्धेन पक्षयूपानामप्यग्निष्ठतासंपत्तिकथनेन रशनासंस्कारत्वावगमात् BhāṭṭCan. 32.16 (*on* xiii. 4.17)

अग्निष्ठसंस्कार (agniṣṭha-saṁskāra) *m.* consecration of the sacrificial post put nearest to the Āhavanīya fire किमयं रशनासंस्कार उत अयमग्निष्ठसंस्कारः SaṅkarKāBh. 47.2 (*on* i. 4.26)

अग्निष्ठसंनिकर्ष (agniṣṭha-sannikarṣa) *m.* proximity to the sacrificial post put nearest to the Āhavanīya fire प्रधानानुपूर्व्येण बहूनाम् (पशूनाम्) अग्निष्ठसंनिकर्षः स्यात् SaṅkarKāBh. 52.22 (*on.* i. 4.51)

अग्निष्ठा (agni-ṣṭhā́) *f.* the edge of a sacrificial post facing the Āhavanīya fire घृतेनाग्निष्ठामनक्ति···आग्निं प्रत्यग्निष्ठां कुर्यात् KāṭhS. 26.5 = KapiKaS. 41.3; आन्तमग्निष्ठामनक्ति S'atBr. III. vii. 1.13 (Sāy. अग्नेरभिमुखाश्रिः); BhārS'S. vii. 8.13; ĀpaS'S. vii. 10.9; vii. 11.9; ix. 20.7; MānS'S. 52.1; 177.13; S'āṅkhāGS. i. 20.3; KauṣīGS. i. 12.8.

अग्निष्ठादेश (agniṣṭhā-deśa) *m.* region of the edge of a sacrificial post facing the Āhavanīya fire सोऽपरमग्निष्ठादेशमक्त्वा KātyS'S. vi. 3.5.

अग्निष्ठाधारदेश (agniṣṭhādhāra-deśa) *m.* the spot supporting the sacrificial post put nearest to the sacred fire अग्निष्ठाधारदेशस्य मुख्यस्येतरेष्वसंभवे BhāṭṭCan. 35.3 (*on* xiii. 4.25)

अग्निष्ठाधिकरणक (agniṣṭhādhikaraṇa-ka) *adj.* with the sacrificial post standing nearest to the Āhavanīya fire as the object (for wrapping) अग्निष्ठाधिकरणकेन परिव्याणकरणेन वासनेन रशनाः संस्कुर्यात् BhāṭṭCan. 32.13 (*on* xiii. 4.17)

अग्निष्ठान्त (agniṣṭhānta) *adj.* ending with the sacrificial post standing near the Āhavanīya fire अग्निष्ठान्तं संमिनोति VārāS'S. III. ii. 6.16.

अग्निष्ठाश्रि (agniṣṭhāśri) *f.* edge of the sacrificial post facing the Āhavanīya fire (यूपः) अग्रतोऽणीयान्प्रज्ञाताग्निष्ठाश्रिरस्थूलोऽनणुः ĀpaS'S. vii. 3.2; यूपं संचक्षीत···अस्थूलमनणुम् ··· अग्रतोऽणीयांसं विशिष्टाग्निष्ठाश्रिम् VaikhāS'S. 10.2.

अग्निष्ठासत्ति (agniṣṭhāsatti) *f.* proximity to the sacrificial post put nearest to the Āhavanīya fire यदाग्नेयश्च बार्हस्पत्यश्च सौम्यमभितो भवतः इति सौम्यबार्हस्पत्ययोः आनन्तर्यं ब्रुवत् अन्यथामुख्य(? ख्या)मग्निष्ठासत्तिं दर्शयति SaṅkarKāBh. 53.2 (*on* i. 4.52)

अग्निष्ठिका (agniṣṭh-ikā) *f.* fire-place अग्निष्ठिकां प्रपाः सत्रमापाकं च प्रवर्तयेत् Mānaso. i. 11.75.

अग्निष्ठेतर (agniṣṭhetara) *adj.* other than the sacrificial post put nearest to the Āhavanīya fire यूपा अग्निष्ठेतरे दश संमातव्याः BhāṭṭCan. 35.2 (*on* xiii. 4.25)

अग्निष्णुत् (agniṣṇut) *m.* [w. r. for अग्निष्टुत्?] name of a son of Cākṣuṣa Manu अग्निष्णुदतिरात्रश्च सुद्युम्नश्चेति ते नव। अभिमन्युश्च दशमो नाड्वलेया मनोः सुताः। चक्षुषस्य सुता ह्येते VāyuP. ii. 1.67.

अग्निष्वात्त (agni-ṣvāttá) *adj.* [mostly pl.] **1** (Manes) consumed by fire अग्निष्वात्ताः पितर एह गच्छत ṚV. x. 15.11 = TaiS. II. vi. 12.2 = KāṭhS. 21.14 = VājaS. 19.59 = VājaS.(K.) xxi. 4.8 = ĀśvaS'S. I. ii. 19.22; पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्योऽभिवान्यायै दुग्धे मन्थम् TaiS. I. viii. 5.1; यदग्निष्वात्तान् (यजति) गृहमेधिनस्तत् MaiS. i. 10.18; अग्निष्वात्ता ऋतावृधः पितरो मृडता सु नः MaiS. iv. 10.6; अग्निष्वात्तानृतुमतो हवामहे MaiS. iv. 10.6 = KāṭhS. 21.14 = VājaS. 19.61 = VājaS.(K.) xxi. 4.11 = TaiBr. II. vi. 16.1; पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो धानाः KāṭhS. 9.6; ĀpaS'S. viii. 13.16; कृष्णा बभ्रुनीकाशाः पितॄणामग्निष्वात्तानाम् VājaS. 24.18 = VājaS.(K.) xxvi. 4.3; आ यन्तु नः पितरः सोम्यासोऽग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः VājaS. 19.58 = VājaS.(K.) xxi. 4.9; ये अग्निष्वात्ता ये अनग्निष्वात्ताः VājaS. 19.60 = VājaS.(K.) xxi. 4.10 = TaiBr. II. vi. 16.1; ĀpaS'S. viii. 15.17; अथ···पितॄन् बर्हिषदः पितॄनग्निष्वात्तानित्यावाहयति KauṣīBr. 5.6 (21.4); पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थम् TaiBr. I. vi. 8.3 = HirS'S. v. 4.11; पितॄनग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरोऽग्निष्वात्ताः TaiBr. I. vi. 9.6; II. vi. 16.2 = ĀpaS'S. viii. 15.17; यानग्निरेव दहन्त्स्वदयति ते पितरोऽग्निष्वात्ताः S'atBr. II. vi. 1.7; II. vi. 1.6; II. vi. 1.22; II. vi. 1.29; V. v. 4.28; GopBr. ii. 1.24; पितरः सोमवन्तः ··· पितरो बर्हिषदः पितरोऽग्निष्वात्ताः यमः ĀśvaS'S. I. ii. 19.21; S'āṅkhS'S. iii. 16.2; iii.16.7; पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्योऽनु स्वधा BaudhS'S. i. 148.7 = BhārS'S. viii. 19.18 = HirS'S. v. 4.13 = VaikhāS'S. 9.8; पितॄनग्निष्वात्तान् स्वधा कुर्विति BaudhS'S. i. 148.10; BhārS'S. viii. 19.22; HirS'S. v. 4.13; VaikhāS'S. 9.8; ĀpaS'S. viii. 15.19; पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो धूम्रान् रोहितांस्त्रैयम्बकान् ĀpaS'S. xx. 14.13; पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो यवान् मन्थाय MānS'S. 47.14; KātyS'S. v. 8.12; v. 9.8; xv. 10.18; xix. 3.21; पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थार्थं वारणं पात्रं शरावं वा HirS'S. v. 4.11; xiv. 3.18; VaikhāS'S. 9.8; VārāS'S. I. vii. 4.12; अग्निष्वात्तांस्तर्पयामि AVPari. 43(5).38;. **ii** seasoned by fire, roasted (said of the limbs of a sacrificial victim) (घस्ताम्) शतरुद्रियाणामग्निष्वात्तानां पीवोपवसनानाम् MaiS. iv. 13.7; KāṭhS. 18.21; VājaS. 21.43 = VājaS.(K.) xxiii. 5.3; TaiBr. III. vi. 11.2; **iii** (for **āgniṣvātta*) of or relating to the Agniṣvātta Manes पितृपिण्डेषु दर्व्यायमग्निष्वात्तं च याज्ञिकम् AVPari. xxiii. 1.3.

अग्निष्वात्त (agni-ṣvātta) *m.* [mostly pl.] name of a class of Manes पितॄणां च गणान् विद्धि···महाभागा अग्निष्वात्ताश्च भारत MahāBhā. ii. 133*. (3); पितरः स्मृताः । अग्निष्वात्ताश्च देवानां मारीचा लोकविश्रुताः ManuSm. 3. 195; अग्निष्वात्तांश्च सौम्यांश्च विप्राणामेव निर्दिशेत् ManuSm. 3. 199; लोकाः सोमपदा नाम मरीचेर्यत्र वै सुताः । पितरो दिवि वर्तन्ते ··· । अग्निष्वात्ता इति ख्याताः HariVaṁ. 13. 24; BṛParāSm. 2. 181; 2. 193; 7. 166; VṛGautaSm. 561. 17(8); पितरो ब्रह्मणा सृष्टाः ··· । अग्निष्वात्ता बर्हिषदोऽनग्नयः साग्नयश्च ये ViṣṇuP. i. 10. 18; ii. 12. 13; सौम्या बर्हिषदः काव्या अग्निष्वात्तास्तथैव च VāyuP. i. 56. 13; i. 30. 6; i. 52. 67; i. 56. 18; लोकाः सोमपथा नाम··· । अग्निष्वात्ता इति ख्याता यज्वानो यत्र संस्थिताः MatsyaP. 14. 2; 102. 20; 126. 69; विरजा नाम ते लोकाः ··· । अग्निष्वात्ताः स्मृतास्तत्र पितरः BrahmāṇḍP. ii. 10. 75; i. 13. 6; i. 23. 75; i. 28. 4; i. 28. 15; PauṣkS. 27. 105; PāraS. 7. 311; पितॄन् अग्निष्वात्तादीन् यान्ति पितृव्रताः GītāBh.(S'aṅ.) 270. 4 (*on* 9. 25); अग्नौ पक्वं चरुपुरोडाशादिकं स्वदन्ते अग्निष्वात्ताः ManuBh. i. 291. 19 (*on* 3. 185); अग्निष्वात्ता बर्हिषदः सौम्याः पितर आज्यपाः । साग्नयोऽनग्नयस्तेषां पत्नी दक्षायणी स्वधा BhāgP. iv. 1. 63; KūrmP. 148. 10 (1. 13); AgniP. 115. 20; 219. 5; NīlaP. 724; सा(=अच्छोदा)···पितॄणां मानसी सुता । अग्निष्वात्ताभिधानानाममूर्तानां महात्मनाम् SkandP. ii(9). 7. 15; अग्निष्वात्ता बर्हिषदः ··· । एकविंशतिः पितृगणा द्वारकायां वसन्ति ते SkandP. vii(4). 41. 7; iii(2). 4. 96; iv. 62. 49; vii(1). 221. 3; vii(1). 336. 35; VāmaP. 21. 17; ViṣṇuDhaP. i. 107. 64; i. 138. 3; ii. 22. 9; ii. 99. 28; अयज्वानश्च यज्वानः पितरः ··· अग्निष्वात्ताश्च यज्वानः शेषा बर्हिषदः स्मृताः LiṅgaP. i. 6. 5; i. 82. 67; BhaviP. 186B. 27 (i. 125. 37); 637B. 6 (iv. 14. 16); 785B. 3 (iv. 123. 22); भूमेरधस्तादुपरितवतलस्य च नारद । अग्निष्वात्ताः पितृगणा वर्तन्ते DevīBhāP. viii. 21. 16; अग्निष्वात्ता इति ख्याता यज्वानः ··· । अच्छोदा नाम तेषां तु मानसी कन्यका नदी PadmaP. v. 9. 12; iv. 89. 33; v. 20. 166; SaurP. 26. 31; मच्छरीरात्तु धर्माम्भो यत्पपात द्विजोत्तम । अग्निष्वात्ताः पितृगणा जाताः पितृगणास्ततः S'ivaP. ii(2). 3. 48 (70A. 12); vii(1). 17. 47 (520A. 6); CaturCin. iii(1). 44. 19; iii(1). 62. 10; अग्निष्वात्तादयो लोके पितरश्चिरवासिनः PañcDa. 14. 30; ते पितरः प्राचीना अग्निष्वात्तादयः S'aṅkaVi.(Ā.) 220. 3; BṛBrahmS. iii. 10. 24; BallāC. 44. 17; 45. 3; KalpaK. 385. 54; VīraMi. (Āhnika.) 355. 24; 374. 19; (S'rāddha.) 12. 14; 12. 26.

अग्निष्वात्तसुता (agniṣvātta-sutā) *f.* daughter of the Agniṣvātta Manes (said of Menā, the mother of Gaurī and Gaṅgā) अग्निष्वात्तसुता मेना S'ivaP. vii(1). 17. 49 (520A. 7)

अग्निष्वात्तात्मजा (agniṣvāttātmajā) *f.* daughter of the Agniṣvātta Manes अग्निष्वात्तात्मजा मेना मानसी लोकविश्रुता LiṅgaP. i. 6. 6.

अग्निसंयुक्त (agni-saṁyukta) *adj.* **i** joined with the letter or sound *r* अमरेशोऽथ खान्तोऽग्निसंयुक्तो दण्ड इत्यपि । अङ्कुशो भिन्धि भिन्धीति पैनाकममितद्युति AhirbuS. 34. 35; **ii** connected with fire यो हि पर्वतावयवोऽग्निसंयुक्तः स एव तेन विशिष्टः TātpaṬ.(U.) 316. 8 (*on* 5. 48); अग्निसंयुक्तार्द्रेन्धनाद्धि धूमो जायते S'rīBh. 449. 16 (*on* ii. 1. 16); **iii** associated with (i. e. relating to) the piling of the bricks of a fire-altar प्रथमो(ऽग्नये)[मोऽग्नि]संयुक्तक्रतुः सहस्रदक्षिणत्वेन विवक्ष्यते SaṅkarKāBh. 61. 16 (*on* ii. 1. 23); **iv** in contact with (i. e. heated in) fire आपाकनिक्षिप्तस्य कुम्भादेः अग्निसंयुक्तस्य परम्परया कारणभूतेषु परमाणुषु अग्निसंयोगात् कर्मोत्पत्तौ TarkSaṁ.(Ā.) 62. 4; अग्निसंयुक्ते परमाणौ यत्कर्म तद्विनाशमन्तरेण ··· परमाणौ क्रियान्तराभावात् SiddhāMu. 59. 22 (*on* 105); (दह्यन्ते ध्मायमानानां धातूनां हि यथा मलाः) ध्मायेति । अग्निसंयुक्तानामित्यर्थः BālamBha. iii. 102. 15 (*on* 3. 62); **v** lit with fire काष्ठादिष्वग्निसंयुक्तेषु अग्न्यवयवनाशस्य सर्वदा विद्यमानत्वात् MayūMāli. 638. 5 (*on* ix. 4. 7)

अग्निसंयुत (agni-saṁyuta) *adj.* **i** with the fire-god (i. e. Suṣumnā) कल्पयेच्चासनं पद्मं सोमसूर्याग्निसंयुतम् LiṅgaP. i. 88. 3; **ii** associated with the letter *r* वाय्वग्निसंयुतं ध्यातं पिण्डं संस्तम्भमावहेत् ĪśānS'iPa. i. 31. 73.

अग्निसंयोग (agni-saṁyoga) *m.* **1** connection with the sacred fire or fire-altar **2** (burning by) contact with fire **3** heating **4** (relation of) contact with fire **5** kindling of the fire by blowing **6** combustible material **7** setting fire to **8** burnt in the funeral fire, cremated **9** presence of fire **10** connection with fire (i. e. lightning or heat) **1** connection with sacred fire or fire-altar अवभृथे प्रधानेऽग्निविकारः स्यान्न हि तद्धेतुरग्निसंयोगः MīmāSū. xi. 2. 30; निराधारस्यापि हि प्रक्षेपस्याप्रतिष्ठेऽपि द्रव्ये संभवादद्दृष्टार्थोऽग्निसंयोगः TantrVā. 501. 21 (*on* ii. 2. 16); अग्निहोत्रशब्देन संनिध्यग्निसंयोगहोमत्वाविशेषात् फलसंयोगेन समप्रधानत्वम् TantrVā. 501. 11 (*on* ii. 2. 16); साहस्रं चिन्वीत प्रथमं चिन्वान इति क्रत्वधिकारोऽग्निसंयोगात् यथा सहस्रेणेजान इति SaṁkarKā. ii. 1. 23; ननु सोमकाले योऽग्निसंयोगः स साङ्गस्य S'āstrDī. 824. 35 (*on* xi. 3. 9); न हि वेदरहितस्याग्निसंयोगोऽस्ति BālaKrī. ii. 12. 11 (*on* 3. 30); **2** (burning by) contact with fire न शोचितव्यं राजेन्द्र स्वन्तः स पृथिवीपतिः । प्राप्तवानग्निसंयोगं गान्धारी जननी च ते MāhāBhā. xv. 45. 38; प्रापितश्चाग्निसंयोगं स वने शूद्रतापसैः MārkP. 22. 19; स्वर्णादीन्श्रुतस्वाध्यायहीनः प्रतिगृह्णन्नग्निसंयोगेन दारुवद्भस्मीभूतो भवति ManvaMu. 179. 5 (*on* 4. 188); असमवायिकारणसंयोगनाशादेव पटनाशः नाग्निसंयोगात् SiddhāLeS'aṁ. 424. 8; **3** heating सर्पिर्जतुमधूच्छिष्टानामग्निसंयोगाद्द्रवत्वमद्भिः सामान्यम् VaiśeSū. ii. 1. 6; ii. 1. 7; नियतमग्निसंयोगे दाह्यस्य सूक्ष्मा अवयवाः क्षीयन्ते S'ābaBh. 1436. 19 (*on* vi. 4. 17); 1605. 8 (*on* viii. 1. 43); मारुतार्कादि(v. l. र्काग्नि) संयोगात् पापं नश्यति तोयवत् ParāSm. 8. 10; स्थालीस्थमग्निसंयोगादुद्रेकि सलिलं यथा ViṣṇuP. ii. 4. 89; BrahmP. 20. 91; उखास्थमग्निसंयोगादुद्रिक्तं दृश्यते यथा BrahmāṇḍP. i. 19. 133; सङ्ग्रहो नाम संयोगसहचरितं गुणान्तरं स्नेहद्रवत्वकारितमपां संयोगादामे कुम्भे अग्निसंयोगात्पक्वे NyāyBh. 101. 2 (*on* ii. 1. 36); 243. 13 (*on* iv. 1. 5); कतमत् पुनरेकं कारणं रूपादीनाम् अग्निसंयोग-इति NyāyVār. 73. 8 (*on* i. 1. 12); शीतद्रव्यनिर्वृत्तोऽपि त्वग्निसंयोगादुष्णतया पित्तरक्तविरुद्धः AṣṭāSaṁ. i. 158. 14 (1. 30); अग्निसंयोगादिकाले त्रितयं लक्ष्यामः HetuBiṬ. 77. 22; अग्निसंयोगस्य च क्रमेण भावात् BhāvanāVi. 66. 2; घृतसुवर्णादीनाम् ··· अग्निसंयोगाद्द्रवभावापत्त्या काठिन्यविनाशो भवति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 380. 17 (*on* ii. 2. 17); यास्तेषां चन्द्रमण्डले शरीरारम्भिका आप आसन् तास्तेषां तत्रोपभोगनिमित्तानां कर्मणां क्षये विलीयन्ते घृतसंस्थानमिवाग्निसंयोगे ChāndoUBh. 302. 11 (*on* v. 10. 5); उदकमपि ह्यग्निसंयोगादग्निरुच्यते KenUVāBh. 71. 11 (*on* 1. 2); अग्निसंयोगाद्घृतमिव घटाद्याकारेण चैतन्यमेव प्रतिक्षणं जायते नश्यतीति PraśnaUBh. 292. 4 (*on* 6. 2); तैजसान्युच्यन्ते यान्यग्निसंयोगाद् द्रवीभवन्ति ManuBh. i. 472. 9 (*on* 5. 110); अग्निसंयोगो हि पाक्यद्रव्यसमवेतोऽसमवायिकारणभूतस्तत्रैव गन्धादिकमारभते PrakaPañ. 148. 2; 334. 2; किं न स्यादग्निसंयोगः स्वर्णत्वाय तदस(? इम)-नि YaśasCam. iii. 311. 9; अग्निसंयोग एव वक्रं काष्ठं सरलयति NītiVā. 28. 24; पार्थिवपरमाणुषु अग्निसंयोगात्···रूपोत्पत्तेः SiddhiTra.(ĀtmaSi.) 15. 8; पार्थिवस्य सर्पिरादेः ··· अग्निसंयोगेन विलयनात् NyāyKa. 26. 1; 59. 25; गुटिका ह्यग्निसंयोगाच्चूर्णाल्लघुतराः स्मृताः SiddhYo. 11. 17; य एव कुम्भः श्यामः स एव पश्चादग्निसंयोगादश्यामः TātpaṬ.(Vā.) 386. 5 (*on* i. 2. 32); एवमग्निसंयोगेन सुवर्णद्रव्यावयवाः ··· द्रवीभावमापद्यन्ते Bhām. 412. 14 (*on* ii. 2. 17); एकस्तु स्वभाव उपाध्यन्तरसन्निधानादभिभूतो भवति, अप्स्विवाग्निसंयोगे शैत्यम् Kāśi. i. 84. 14 (*on* ii. 2. 36); अशुचेस्त्वग्निसंयोगाच्छुचित्वमपि जायते S'ivaP. vii. 31. 45 (536B. 7); अग्निसंयोगान्निमित्ताद् उत्पद्यते यद् द्रवत्वं तत्समवायः Kiraṇā. 39. 11; 45. 15; 67. 12; काष्ठादिस्थानामपामग्निसंयोगात् धूमो विकारः Pradī. i. 421A. 23 (*on* i. 1. 50); ii. 329B. 35 (*on* ii. 1. 1); अन्यस्मादग्निसंयोगात्पाकजाः परमाणुषु रक्तादयो जायन्ते TārkiRa. 155. 7; आवर्तनमग्निसंयोगेन द्रवीकरणम् Aparā. 254. 14 (*on* 1. 183); परमाणुषु अग्निसंयोगात्कर्मोत्पत्तौ TarkSaṁ.(Ā.) 62. 4; घृतादिसुवर्णयोरग्निसंयोगेन द्रवत्वात् TarkBhā.(Ke.) 71. 10; नष्टे द्व्यणुके परमाणावग्निसंयोगाच्छ्यामादीनां निवृत्तिः SarvaDaSaṁ. 10. 116; परमाणुष्वग्निसंयोगात्···श्यामादीनां विनाशः NyāySu.(Ja.) 371B. 3 (*on* ii. 2. 6); 489B. 3 (*on* iii. 2. 1); रूपाद्यपि पार्थिवपरमाणावग्निसंयोगेन ··· जन्यते Upask. 44. 5 (*on* i. 1. 28); 66. 7 (*on* ii. 1. 1); 283. 4 (*on* vii. 1. 3); 324. 16 (*on* vii. 2. 9); नवप्रसूताया गोः क्षीरमग्निसंयोगात्कठिनं भवति ManvaMu. 194. 6 (*on* 5. 6); अतो यत्परतन्त्रा प्रकृतिर्बन्धकारणं संभवेत्तत्सादेव संयोगविशेषादौपाधिको बन्धोऽग्निसंयोगाज्जलौष्ण्यवत् SāṁkhyaPraBh. 13. 2 (*on* 1. 19); पृथिव्यां हि रूपरसगन्धस्पर्शपरावृत्तिरग्निसंयोगादुपलभ्यते SiddhāMu. 59. 2 (*on* 105); जलस्याग्निसंयोगान्नैमित्तिकस्य उष्णस्पर्शस्योपपत्तेः PūrvottaVāNaMā. 82. 1; न ह्यग्निसंबन्धजनितपाकरूपादिनिवृत्तिर्धटेऽग्निसंयोगे निवृत्ते भवति VaiyāBhū. 141. 13 (*on* 30); दृश्यते चाग्निसंयोगेनायसोऽग्निकार्यमिति Bhāsk. i. 109. 14 (*on* i. 2. 8); **4** (relation of) contact with fire तस्माद्यदाश्रितोऽग्निसंयोगस्साध्यते तदाश्रितश्च धूमत्वं हेतुरिति युक्तम् PrakaPañc. 207. 3; कदाचिद्धूमाश्रितोऽग्निसंयोगो गम्यः NayaVi. 126. 12 (*on* i. 1. 5); धूमस्तैव ···प्रमाणमपेक्षते न त्वग्निसंयोगः NyāyRaMā. 60. 17; भूधरस्याग्निसंयोगो यदि षष्ठ्यर्थ एव AnuVyā. 27A. 5 (*on* 2. 2); तैलवर्त्यग्निसंयोगानां च प्रतिक्षणं भेदेन सामग्रीभेदाच्च कार्यभेदोपपत्तेः TattvPradi.(Ci.) 320. 12; यस्तन्तुपटयोस्समवायः स एव हि पर्वताग्निसंयोगयोः समवायः NyāySu.(Ja.) 376B. 4 (*on* ii. 2. 6); धूमसत्तैव प्रमाणमपेक्षते न तु तस्यां सत्यामग्निसंयोगस्य(? गः) TantrRaha. 10. 18; **5** kindling of the fire by blowing (air from mouth etc.) ध्मा शब्दाग्निसंयोगयोः DhātuPra. 1. 931 (67. 20); MugdhaBo. 8. 87 (93. 1); PrakriKau. ii. 111. 1; ध्मा । शब्दो(? ब्दे) मुखानिलादिना अग्निसंयोगे वा Prasā. ii. 111. 8; ii. 110. 13; ii. 358. 21; ii. 501. 8; **6** combustible material (i. e. a thing which burns by contact with fire) कार्याः ··· उष्ट्रग्रीव्योऽग्निसंयोगाः कुप्यकल्पे च यो विधिः ArthS'ā. i. 126. 6 (2. 3); (comm. अग्निः संयुज्यते विपक्षदाहार्थमेभिरित्यग्निसंयोगाः गुल्गुलुमदनसर्जरसश्रीवेष्टगन्धपाषाणादयः); **7** contact with fire i. e. setting fire to क्षिपन्ति चाग्निसंयोगाद्गोलं लक्ष्ये सुनालगम् S'ukrNī. 4(7). 208; **8** burnt

in the (funeral) fire (i. e. cremated) यावदस्याश्शरीरमग्निसंयोगं नोपनीयते तावत्सप्राणामेनां करोमि BhagAjju. 85; **9** presence of fire रविसोमाग्निसंयोगाचदोद्योतं न पश्यति । कृष्णं सर्वं समस्तं च षण्मासं जीवितं तथा S'ivaP. v. 25. 12 (434B. 12); **10** connection with fire (i. e. lightning or heat) दिव्यं वार्यग्निसंयोगात्संहताः खात्पतन्ति याः । पाषाणखण्डवच्चापः ताः कारक्योऽमृतोपमाः BhojanKu. 178. 22.

अग्निसंयोगकृतत्व (agnisaṁyogakṛta–tva) *n.* the state of being produced through contact with fire तदुत्पादस्य अग्निसंयोगकृतत्वानभ्युपगमात् TarkSaṁ.(Ā.) 62. 17.

अग्निसंयोगज (agnisaṁyoga–ja) *adj.* produced through contact with fire (द्रवत्वम्) नैमित्तिकं च पृथिवीतेजसोरग्निसंयोगजम् PadārthaSaṁ. 265. 4; न हि पार्थिवपरमाणौ रूपादयोऽग्निसंयोगजाः NyāySu.(Ja.) 377B. 11 (*on* ii. 2. 6); पार्थिवपरमाणुः अग्निसंयोगजविशेषगुणवान् TarkSaṁ.(Ā.) 62. 21; अनुष्णामिरित्यत्राग्निसंयोगजमौष्ण्यं प्रतिषिध्यते ViraMi.(Āhnika.) 66. 8; पृथिव्यां घृतादावग्निसंयोगजन्यं (v. l. °जं) द्रवत्वम् TarkSaṁ. 20. 11.

अग्निसंयोगजत्व (agnisaṁyogaja–tva) *n.* the state of being produced by contact with fire पार्थिवपरमाणुगतस्वरूपादीनामग्निसंयोगजत्वदर्शनात् S'āstrDī. 36. 7 (*on* i. 1. 4); क्वचित्सत्वाश्रयेऽपि रूपा(दीनां वि)दिविनाशेऽग्निसंयोगजत्वे च विरोधाभावात् NyāySu.(Ja.) 371B. 10 (*on* ii. 2. 6)

अग्निसंयोगजन्य (agnisaṁyoga–janya) *adj.* produced through contact with fire अग्निसंयोगजन्यं नैमित्तिकं द्रवत्वम् SiddhāMu. 79. 23 (*on* 156); अग्निसंयोगजन्या रूपादयः S'ivārkaMaDī. ii. 76. 12 (*on* ii. 2. 14); पृथिवीविशेषगुणाः पाकजाः, ते द्विविधाः— पाकप्रयोज्याः पाकजन्याश्च कारणगुणप्रक्रमजन्याः पाकप्रयोज्याः, अग्निसंयोगजन्याः द्वितीयाः Tarkāmṛ. 10. 1; 13. 17; पृथिव्यां घृतादावग्निसंयोगजन्यं (v. l. °जं) द्रवत्वम् TarkSaṁ.(A.) 20. 11.

अग्निसंयोगतस् (agnisaṁyoga–tas) *adv.* due to contact with fire तदास्य कोपतान्नास्यात् सुस्राव स्वेदशम्बरम् । अग्निसंयोगतः स्विन्नदह्यमानेन्धनाद् यथा BallāC. 19. 4.

अग्निसंयोगतुल्यन्याय (agnisaṁyogatulya–nyāya) *adj.* having a rule parallel to that of the connection with fire (in the ritual named Agnisaṁyoga) एवं च सौमिकमपि वरणं यदवृता वषट्कुर्युर्भ्रातृव्यमेव यज्ञस्याशीर्गच्छेदिति यज्ञसंयोगादग्निसंयोगतुल्यन्यायं केवलप्रधानार्थं भवति S'āstrDī. 823. 6 (*on* xi. 3. 9)

अग्निसंयोगदशा (agnisaṁyoga–daśā) *f.* the state of contact with fire यद्वा घृतपरमाणावग्निसंयोगदशायां द्रवत्वनाशे सति द्रवत्वान्तरं नोत्पद्यते TattvCin. i. 760. 1.

अग्निसंयोगप्रागभाव (agnisaṁyoga–prāgabhāva) *m.* prior nonexistence of contact with fire न च तत्राप्यग्निसंयोगप्रागभावसहकृतस्य कार्यकरत्वमिति वाच्यम् NyāyKu. 39. 1.

अग्निसंयोगबलात् (agnisaṁyoga–balāt) *adv.* by reason of connection with the sacred fire अघाहानि अशौचाहानि तेषां यदा वेदाग्निसंयोगबलात् सङ्कोचो विहितः HārLa. 25. 15.

अग्निसंयोगभेद (agnisaṁyoga–bheda) *m.* variety of contact with fire पाकजरूपादिभेदोऽप्यग्निसंयोगभेदात् पूर्वरूपादिध्वंसभेदाद्वा AdvaiSi. 554. 20.

अग्निसंयोगमात्र (agnisaṁyoga–mātra) *n.* mere contact with fire अग्निसंयोगमात्रं चेद्धेत्वसिद्धसाधनम् AnuVyā. 27A. 5 (*on* 2. 2); उत्तरत्रापि किमग्निसंयोगमात्रम् । उत पर्वतस्याग्निसंयोग इति NyāySu.(Ja.) 376A. 5 (*on* ii. 2. 6); (घृतस्य) अग्निसंयोगमात्ररूपश्रपणं शक्त्या लक्षणया वा प्रतिप्रसवविधया विधीयते BhāṭṭDī. iii. 15. 11 (*on* viii. 1. 9)

अग्निसंयोगरहित (agnisaṁyoga–rahita) *adj.* **i** without contact with fire धूमस्य तु कदाचिदप्यग्निसंयोगरहितस्यावगमो नास्ति PrakaPañ. 204. 6; यथा अग्निसंयोगरहितस्य नावस्थानम् (धूमस्य) NyāyRaMā. 61. 12; **ii** void of connection with sacred fires नित्यनैमित्तिकस्वकर्मानुष्ठानार्थं वेदाग्निसंयोगरहितयोः । …क्षत्रियवैश्ययोः पञ्चदशाहविंशत्यहौ HārLa. 9. 18.

अग्निसंयोगरूप (agnisaṁyoga–rūpa) *adj.* of the nature of contact with fire न चाग्निसंयोगरूपव्यापारस्य धात्वर्थस्य कर्मनिष्ठत्वान्नानुपपत्तिरिति वाच्यम् VaiyāBhū. 28. 8 (*on* 5)

अग्निसंयोगवत् (agnisaṁyoga–vat) *adv.* like contact with fire अग्निसंयोगवद्धेतुः शस्त्रसंयोग उच्यते Rāmā. 3. 132*. 2; अग्निसंयोगवत्स्वाभाविकमेतत्कालसम्बन्धित्वमित्यापद्येत NyāyRaMā. 61. 11.

अग्निसंयोगविच्छेद (agnisaṁyoga–viccheda) *m.* cessation of contact with fire जलगतस्यौष्ण्यस्य…अग्निसंयोगविच्छेदेनैव निवृत्तिः PrakaPañ. 127. 11.

अग्निसंयोगविरहिन् (agnisaṁyogavirah–in) *adj.* devoid of contact with fire तादृशस्य नास्त्येवाग्निसंयोगविरहिणो (धूमस्य) दर्शनम् PrakaPañ. 204. 18.

अग्निसंयोगविरोधिन् (agnisaṁyoga–virodhin) *adj.* having the contact with fire as its destroyer तत्र रूपं चक्षुर्ग्राह्यम् । … पार्थिवपरमाणुष्वग्निसंयोगविरोधि PadārthaSaṁ. 104. 3; पार्थिवपरमाणुष्वग्निसंयोगविरोधि । अग्निसंयोगो विनाशकः पार्थिवपरमाणुरूपस्येति च वक्ष्यामः NyāyKa. 104. 15; तत्र रूपं शुक्लाद्यनेकविधमग्निसंयोगविरोधि TārkiRa. 149. 2.

अग्निसंयोगविशेष (agnisaṁyoga–viśeṣa) *m.* a particular (type of) conjunction with fire यद्वा रूपरसस्पर्शतुल्यत्वेऽप्यग्निसंयोगविशेषात् क्वचित्सौरभमसौरभञ्चोत्पद्यते TattvCin. i. 635. 3.

अग्निसंयोगसद्भाव (agnisaṁyoga–sadbhāva) *m.* presence of conjunction with fire (i. e. heating) आज्येऽप्यग्निसंयोगसद्भावात् BhāṭṭDī. iii. 15. 17 (*on* viii. 1. 9)

अग्निसंयोगहेतुक (agnisaṁyogahetu–ka) *adj.* caused by contact with fire अग्निसंयोगहेतुकः काष्ठादिविनाशः Sphuṭā. iv. 2. 13 (*on* 4. 2)

अग्निसंयोगाजन्य (agnisaṁyogājanya) *adj.* not to be produced through contact with fire अग्निसंयोगाजन्यरूपादिमात्रस्य कारणगुणापेक्षत्वात् S'ivārkaMaDī. ii. 77. 15 (*on* ii. 2. 14)

अग्निसंयोगातिरिक्त (agnisaṁyogātirikta) *adj.* distinct from contact with fire अग्निसंयोगातिरिक्तं यत्किञ्चित् कारणान्तरम् । अस्ति दृश्यमदृश्यं वा MānaMe. 262. 4.

अग्निसंयोगादिकाल (agnisaṁyogādi–kāla) *m.* the time of contact with fire etc. तथा हि अग्निसंयोगादिकाले त्रितयं लक्षयामः HetuBi. 77. 22.

अग्निसंयोगानपेक्ष (agnisaṁyogānapekṣa) *adj.* not depending on contact with fire अग्निसंयोगानपेक्ष्यं(? क्षं) द्रवत्वं सांसिद्धिकम् TarkKau. 19. 6.

अग्निसंयोगान्तर (agnisaṁyogāntara) *n.* another contact with fire अग्निसंयोगान्तरं पूर्वरूपाद्युच्छिनत्ति NyāyVār. 417. 9 (*on* iii. 2. 14); अग्निसंयोगात् रूपादिनाशे सति अग्निसंयोगान्तरात्तथाविधात् अपूर्वरूपाद्युत्पत्तौ TarkSaṁ.(Ā.) 62. 6.

अग्निसंयोगान्वयव्यतिरेक (agnisaṁyogānvayavyatireka) *m.* presence and absence of contact with fire अग्निसंयोगान्वयव्यतिरेकानुविधायितया नेदमिह क्षीरादिवत्…प्रत्यक्षमेव Kiraṇā. 46. 9.

अग्निसंयोगापेक्ष (agnisaṁyogāpekṣa) *adj.* [*f.* –ā] depending on contact with fire विज्ञानादिविशेषगुणोत्पत्तिः स्वाश्रये द्रव्यान्तरसंयोगलक्षणासमवायिकारणापेक्षा नित्यद्रव्यविशेषगुणोत्पत्तित्वात् अग्निसंयोगापेक्षपरमाणुगतलौहित्योत्पत्तिवत् VivaPraSaṁ. 116. 22; अग्निसंयोगापेक्ष्यं(? क्षं) द्रवत्वं नैमित्तिकम् TarkKau. 19. 7.

अग्निसंयोगाभाव (agnisaṁyogābhāva) *m.* absence of association with the god of fire प्रातराहुतेरग्निसंयोगाभावादनग्निहोत्रत्वेनाङ्गत्वं प्राप्नोति TantrVā. 501. 8 (*on* ii. 2. 16)

अग्निसंयोगावच्छिन्न (agnisaṁyogāvacchinna) *adj.* delimited by contact with fire अग्निसंयोगावच्छिन्नक्रियानुकूलव्यापारस्य जुहोत्यर्थतया धात्वर्थतावच्छेदकसंयोगाश्रयस्याप्यग्नेः तत्कर्मता VyutpaVā. 120. 9.

अग्निसंयोगिद्रव्यकत्व (agnisaṁyogidravyaka–tva) *n.* the state of having a substance which is in contact with fire चरुशब्दः … अग्निसंयोगिद्रव्यकत्वसादृश्यात् गौणः LaCandr. 722. 29.

अग्निसंयोजन (agni–saṁyojana) *adj.* [*f.* –ī] merging the sacred fires (in the sattra-sacrifice) अत्रो ह स्माह शालीकिरग्निसंयोजनी खल्वेषेष्टिर्भवति BaudhS'S. iii. 162. 13; *n.* bringing about or causing contact with fire न विक्लित्तिः पाकशब्दार्थः किं तु तद्धेतुभूतमग्निसंयोजनमेव MayūMāli. 659. 7 (*on* x. 2. 1)

अग्निसंरक्षण (agni–saṁrakṣaṇa) *n.* **1** maintenance of sacred fire अग्निसंरक्षणपरा गृहशुद्धिं च कारये MahāBhā. xiii. 617*. (2); अग्निसंरक्षणे शक्तिर्यस्य चैव न वर्तते । तदारण्यामजस्राग्निं स्थापयेद् विधिपूर्वकम् LaghvāśvaSm. 1. 61; **2** maintenance of digestive fire अग्निसंरक्षणवता यवगोधूमशालयः । पुराणाः…भोज्या यूषैः CaraS. i. 6. 38 (1941 Ed.)

अग्निसंवलित (agni–saṁvalita) *adj.* associated with fire, united with fire यानि … अग्नौ हूयन्ते तान्यादित्यरश्मिभिरग्निसंवलितैरुत्पन्नपाकानि … आदित्यमण्डलम् … नीयन्ते Bhām. 251. 12 (*on* i. 3. 31)

अग्निसंवृद्धि (agni–saṁvṛddhi) *f.* improvement of digestive fire वर्णस्वरमेधोजःशुक्रायुर्धृतिबलाग्निसंवृद्धिः ।…संभोजनस्नेहात् KāśyaS. 23A. 27.

अग्निसंवेदन (agni–saṁvedana) *n.* causing the cognition of fire अग्निसंवेदन एव तत्र इन्द्रियव्यापार उपक्षीणः Kāśi. i. 289. 24 (*on* 4. 250)

अग्निसंव्याप्त (agni–saṁvyāpta) *adj.* completely burnt by fire, scorched by fire न बीजादग्निसंव्याप्तादङ्कुरोद्भूतिरीक्ष्यते BṛĀraUBhVā. i. 2. 43.

अग्निसंशुद्ध (agni–saṁśuddha) *adj.* completely purified by fire पिण्डे वाय्वग्निसंशुद्धे हृत्पद्मस्थां परां विभो । अण्वीं जीवकलां ध्यायन् PadmP. iv. 90. 18.

अग्निसंश्रित (agni-saṁśrita) *adj.* who resorts to or maintains the sacred fires अग्निसंश्रिता:⋯ब्राह्मणा: श्राद्धसंपदि PrajāSm. 1. 70.

अग्निसंश्लेष (agni-saṁśleṣa) *m.* close contact with fire अग्निसंश्लेषादयो दहति VedāntKa. 165. 12 (*on* i. 3. 22)

अग्निसंसर्ग (agni-saṁsarga) *m.* **1** contact with fire जलस्य नाग्निसंसर्ग: स्थालीसंगात्तथापि हि ViṣṇuP. vi. 7. 23; **2** contact with i. e. ownership of the sacred fire यजमानस्य तु मृतस्य पृथक्कृतस्याग्निभिर्दाहेऽप्यनाहिताग्निसाधारण्येन आनीतस्याग्निसंसर्गे प्रमाणाभावात् ऋत्विग्वदेव कर्तृत्वोपपत्ति: BhāṭṭDī. ii. 260. 22 (*on* vi. 3. 8); **3** contact with flame of sacred fire अग्निसंसर्गस्तुत्यर्थमुल्मुकसंसर्गनिन्दा MayūMāli. 515. 10 (*on* vi. 7. 12)

अग्निसंसर्गविधि (agnisaṁsarga-vidhi) *m.* injunction with regard to the relation with sacred fire अग्निसंसर्गविधिना वा द्वितीयाया अप्यग्निसंबन्धसिद्धि: BālamBha. i. 243. 27 (*on* 1. 89)

अग्निसंसृष्ट (agni-saṁsṛṣṭa) *adj.* coming in contact with fire न ह्यग्निसंसृष्टस्य कलमबीजस्याङ्कुरान्तरे सामर्थ्यमस्ति NyāyKu. 42. 14.

अग्निसंसेवन (agni-saṁsevana) *n.* resorting to fire (for warmth) अग्निसंसेवनं पथ्यं कटुक्षाराम्लसेवनम्⋯हेमन्ते HāriS. i. 4. 48.

अग्निसंस्करण (agni-saṁskaraṇa) *n.* cremation by fire, funeral rite with fire कृतचूडे च संस्थिते । अग्निसंस्करणे तेषां त्रिरात्रमशुचिर्भवेत् ParāSm. 3. 16.

अग्निसंस्करणपूर्वम् (agnisaṁskaraṇa-pūrvam) *adv.* accompanied by funeral rites with fire (i. e. cremation) सुरेन्द्रा: स्वामिन: ⋯ अग्निसंस्करणपूर्वमकुर्वन् मोक्षपर्वमहिमानम् TriṣaS'aPuC. iii. 5. 126.

अग्निसंस्कार (agni-saṁskāra) *m.* **1A** consecretion of fire अग्निसंस्कारा जपहोमव्रतानि च स्त्रीणां नैते विधातव्या: MahāBhā. i. 1613*(1); अग्निसंस्कारस्तु तत्फलम् S'ābaBh. 737. 15 (*on* iii. 1. 22); अग्निसंस्कारस्य च पूर्णाहुते: फलानपेक्षत्वात् PūrvottaVāNaMā. 247. 19; 294. 1; 300. 7; आधानस्याग्निसंस्कारइव तावन्मात्रे विश्रान्त्यभावात् S'ivārkaMaDī. i. 41. 32 (*on* i. 1. 1); अग्निसंस्कारस्य चयननिष्पन्नस्थण्डिले अग्निनिधानरूपस्य स्वरूपेण फलवत्त्वाभावेन MayūMāli. 394. 2 (*on* iv. 3. 18); **1B** consecration with fire सपिण्डायाश्च कृतेऽप्यग्निसंस्कारे न विवाहस्वरूपत्वम् ManuBh. ii. 178. 10 (*on* 8. 227); **2** cremation with fire न चाग्निसंस्कारमियं प्रापिता कुलधर्मत: MahāBhā. iv. 175*(5); नास्य कार्योऽग्निसंस्कार: ManuSm. 5. 69; नास्याग्निसंस्कारो नोदकक्रिया ViṣṇuSm. 22. 28; तयो:⋯ पितरीवाग्निसंस्कारात्परा ववृतिरे क्रिया: RaghuVa. 12. 56; ये च गर्भाद्विनि:सृता: । न तेषामग्निसंस्कारो नाशौचम् ParāSm. 3. 14 = BṛParāSm. 8. 45; देवी तु पूर्वेद्युरेव यथार्हमग्निसंस्कारं मालवाय दापयित्वा DaśKuC. 143. 5; नास्य कार्योऽग्निसंस्कार: ManuBh. i. 310. 5 (*on* 3. 235); अजातदन्ते तनये⋯कार्यो नैवाग्निसंस्कार: AgniP. 157. 41; द्व्यब्दे नैवाग्निसंस्कारो मृते तं निखनेद्भुवि AgniP. 158. 9; ViṣṇuDhaP. ii. 76. 10; iii. 267. 30; अनाथस्याग्निसंस्कारं य: कुर्यात्⋯सोऽग्निलोके महीयते S'ivaP. iii. 15. 63 (314B. 11); तस्य द्वे अपि ते भार्ये ⋯ विरचय्याग्निसंस्कारं चक्राते और्ध्वदेहिकम् TriṣaS'aPuC. iii. 3. 146; उदकक्रियाग्निसंस्कारं गमयत्यव्यभिचारात Aparā. 871. 6 (*on* 3. 1); जातदन्तस्य त्वग्निसंस्कारे चूडाकरणाभावेऽपि त्रिरात्राशौचम् Aparā. 911. 4 (*on* 3. 23); 911. 12 (*on* 3. 23); मौञ्जि(ञ्जी)बन्धनात्प्राक्तेनैव त्रिरात्रेणाग्निसंस्कारोदकदानसहितेन शुद्धि: SmṛtiCan. vi. 18. 7; ननु संपूर्णद्विवर्षस्य याज्ञवल्क्येन विहितोऽग्निसंस्कारो न नित्य: SmṛtiCan. vi. 22. 8; vi. 23. 7; vi. 23. 11; तत्कायस्याग्निसंस्कारं पुण्यक्षेत्रे व्यधु: सुरा: PāṇḍaC. 6. 621; PurāPraSaṁ. 109. 29; KathāK. 32. 26; तदास्या अग्निसंस्कार: कारितो भूभुजा तत: CampaS'reKa. 188.

अग्निसंस्कारक (agni-saṁskāraka) *adj.* which consecrates the fire आधानं चाग्निसंस्कारकमवगम्यमानम् S'āstrDī. 301. 1 (*on* iii. 6. 4)

अग्निसंस्कारकत्व (agnisaṁskāraka-tva) *n.* the state of being that which consecrates the fire मूले तु अग्निसंस्कारकत्वान्न तदित्युक्तम् MīmāKau. iii. 12. 6 (*on* i. 2. 4)

अग्निसंस्कारकमन्थन (agnisaṁskāraka-manthana) *n.* churning which consecrates the fire इष्यते चायमर्थोऽग्निसंस्कारकमन्थनादे: ⋯ चातुर्मास्याङ्गत्वेन विनियोगे तद्धर्माणां कार्यान्तरप्रयुक्तत्वकल्पनादौ BhāṭṭDī. i. 286. 10 (*on* iii. 3. 14)

अग्निसंस्कारक्रिया (agnisaṁskāra-kriyā) *f.* performance of the rite of cremation दन्तजननादर्वागग्निसंस्कारक्रियायामेकाह: Mitā. 345. 9 (*on* 3. 23)

अग्निसंस्कारत्व (agnisaṁskāra-tva) *n.* the state of being the consecration or refinement of fire पूर्णाहुतेरग्निसंस्कारत्वात्⋯न तावत्फलविधित्वावसर: TantrVā. 8. 16 (*on* i. 2. 4); VīraMi.(Āhnika.) 534. 4.

अग्निसंस्कारनिषेध (agnisaṁskāra-niṣedha) *m.* prohibition of cremation with fire चण्डालादिहतानामयमग्निसंस्कारनिषेधोऽनाहिताग्निविषय: SmṛtiCan. vi. 121. 20; वैष्णवेऽग्निसंस्कारनिषेधसाहचर्यात्सद्य:शौचस्यादाहविषयत्वेऽन्यस्य दाहविषयत्वम् BālamBha. iii. 72. 27 (*on* 3. 23)

अग्निसंस्कारनिष्पत्ति (agnisaṁskāra-niṣpatti) *f.* completion of the consecration of fire अत्रापि चयनेनाग्निसंस्कारनिष्पत्त्यनन्तरं विधानात् MayūMāli. 394. 2 (*on* iv. 3. 18)

अग्निसंस्कारपक्ष (agnisaṁskāra-pakṣa) *m.* alternative course of cremation with fire प्रथमेऽब्देऽकृतचूडस्यापि विपत्तावग्निसंस्कारपक्षे ज्ञातीनामपि त्रिरात्रम् Aparā. 911. 18 (*on* 3. 24)

अग्निसंस्कारप्रतिषेध (agnisaṁskāra-pratiṣedha) *m.* prohibition of cremation with fire संपूर्णद्विवर्षस्याग्निसंस्कारप्रतिषेधे क्रियमाणे SmṛtiCan. vi. 22. 16.

अग्निसंस्कारमात्र (agnisaṁskāra-mātra) *n.* mere consecration of fire उताग्निसंस्कारमात्रं स्वतन्त्रं विधीयते S'āstrDī. 171. 14 (*on* ii. 3. 10); यथाधानविधिरग्निसंस्कारमात्रपर्यवसायी S'ivārkaMaDī. i. 51. 20 (*on* i. 1. 1); न च आधानस्य अग्निसंस्कारमात्रार्थत्वाद् अपूर्वजनकत्वं नास्तीति शङ्कनीयम् PūrvottaVāNaMā. 300. 14.

अग्निसंस्काररहित (agnisaṁskāra-rahita) *adj.* for whom the cremation rite is not to be performed वैष्णवे अग्निसंस्काररहितस्य सद्य:शौचविधानात् Mitā. 344. 14 (*on* 3. 23)

अग्निसंस्कारविकल्प (agnisaṁskāra-vikalpa) *m.* option regarding (the performance of) the cremation rite अकृतचूडस्य चाग्निसंस्कारविकल्पो नामकरणादूर्ध्वमेव Aparā. 871. 3 (*on* 3. 1)

अग्निसंस्कारविच्छेद (agnisaṁskāra-viccheda) *m.* discontinuance of the consecration of fire देवताश्च⋯ अग्निसंस्कारविच्छेदनिमित्तोपजनने⋯तेष्वग्निषु संनिदधते PūrvottaVāNaMā. 298. 1.

अग्निसंस्कारवैयर्थ्य (agnisaṁskāra-vaiyarthya) *n.* futility of the consecration of fire पवमानेष्टयङ्गत्वाभावेऽग्निसंस्कारवैयर्थ्यादिग्निद्वारा तदङ्गत्वं युक्तम् NyāyMāVi. 181. 18 (*on* iii. 6. 4)

अग्निसंस्कारव्यवहित (agnisaṁskāra-vyavahita) *adj.* seperated by the (rite of) consecration of fire अग्नीनादधीतेत्यत्र स्वरितेतिसूत्रविहितेऽप्यात्मनेपदे अग्निसंस्कारव्यवहितस्याहिताग्नित्वापत्तिरूपफलस्य कर्त्रन्वयित्वदर्शनात् S'rutaPra. iA. 13. 10 (*on* i. 1. 1)

अग्निसंस्कारादि (agnisaṁskārādi) *adj.* (rites) beginning with cremation क्रियापदेनाग्निसंस्कारादि BālamBha. ii. 229. 19 (*on* 2. 135)

अग्निसंस्कारानुविधायित्व (agnisaṁskārānuvidhāyi-tva) *n.* the state of being performed after the cremation rite 'नास्य कार्योऽग्निसंस्कारो नापि कार्योदकक्रिया' इति वदन्नुदकदानक्रियाया अग्निसंस्कारानुविधायित्वं दर्शयति SmṛtiCan. vi. 23. 6.

अग्निसंस्काराभाव (agnisaṁskārābhāva) *m.* **1** absence or non-performance of the cremation rite न पुनस्तादृशस्यास्थिसंचयो न कर्तव्य इत्येव वाक्यार्थ: । अग्निसंस्काराभावादेव तदप्राप्ते: ManuBh. i. 453. 13 (*on* 5. 67); तस्यास्थिसंचयो न कार्य इति तु नार्थ: । अग्निसंस्काराभावादेव तदप्राप्ते: BālamBha. iii. 2. 17 (*on* 3. 1); iii. 74. 10 (*on* 3. 23); **2** absence of the consecration by the fire अत एव नायं सतीधर्म:, न चायं विवाह:, अग्निसंस्काराभावात् (गान्धर्व:) ManuBh. ii. 223. 17 (*on* 8. 366)

अग्निसंस्कारार्थ (agnisaṁskārārtha) *adj.* intended or meant for the consecratian of fire ता: पवमानेष्टयोऽग्निसंस्कारार्था इत्युक्तम् S'ābaBh. 1041. 6 (*on* iii. 6. 17); अग्निसंस्कारार्थस्याधानस्य पुरुषसंस्कारेषु परिगणनात् तदर्थत्वमपि SiddhāLeSaṁ. 389. 7; BhāṭṭDī. ii. 74. 4 (*on* iii. 8. 13); एवं च तदाधानं नाग्निसंस्कारार्थं संस्कृतानामग्नीनामुत्तरत्रोपयोगाभावात् MīmāNyāPra. 242. 13; MayūMāli. 548. 4 (*on* vi. 1. 12)

अग्निसंस्कारार्थता (agnisaṁskārārtha-tā) *f.* the state of being meant for the purification or consecration of fire तेनैवं पुनर्नवं करोतीति चाग्निसंस्कारार्थतां दर्शयति TantrVā. 1085. 8 (*on* iii. 6. 13)

अग्निसंस्कारार्थत्व (agnisaṁskārārtha-tva) *n.* the state of being meant for the consecration of fire आधानवदिष्टीनामप्यग्निसंस्कारार्थत्वात्परस्परं नास्त्यङ्गाङ्गिभावशङ्का NyāyMāVi. 181. 17 (*on* iii. 6. 4); चिनोतिना नाग्निसंस्कारार्थत्वेन चयनविधि: BhāṭṭDī. i. 158. 16 (*on* ii. 3. 10)

अग्निसंस्कारासिद्धि (agnisaṁskārāsiddhi) *f.* non-accomplishment of the consecration of fire वैदिकेऽग्नावियमिष्टि: । इति चेत् । मैवम् । अत्रैवर्णिकत्वादविहितेनाधानेनाग्निसंस्कारासिद्धे: NyāyMāVi. 369. 22 (*on* vi. 8. 3)

अग्निसंस्कारोपात्त (agnisaṁskāropātta) *adj.* indicated by the consecration of fire इह पुनरग्निसंस्कारोपात्तं चयनकर्मैव विद्यते TantrVā. 616. 11 (*on* ii. 3. 22)

अग्निसंस्कृत (agni-saṁskṛta) *adj.* whose cremation rite is performed,

cremated जटायु: … । कृत्वा राघवकार्यं य: स्वरारूढोऽग्निसंस्कृत: Bhatti. 7. 83.

अग्निसंस्कृति (agni–saṁskṛti) *f.* cremation वञ्चनाह मया सार्धमस्या: स्यादग्निसंस्कृति: PārśvC. 3. 643.

अग्निसंस्क्रिया (agni–saṁskriyā) *f.* consecration of fire तन्त्रेण तत्र देवार्चा पितृश्राद्धाग्निसंस्क्रिया: MahNirvāT. 13. 121.

अग्निसंस्थदल (agnisaṁstha–dala) *n.* petal in the South–East शङ्खम् …यजेन्महानादमग्निसंस्थदले S'ilpaRa. ii. 23. 50.

अग्निसंस्थापन (agni–saṁsthāpana) *n.* setting up of the (sacred) fire अग्निसंस्थापनं तत्र कृत्वा पूर्वं ततो महीम् । आनयेयुर्द्विजा: BhaviP. 847B. 31 (iv. 165. 14); अग्निसंस्थापनं प्राच्यां स्वगृह्योक्तविधानत: NāraS. 41. 7; अग्निसंस्थापनं कृत्वा मुखान्ते जुहुयाच्चरुम् VasiS. 45. 64.

अग्निसंस्थापनार्थम् (agni–saṁsthāpanārtham) *adv.* for placing the (funeral) fire लक्षणञ्चाग्निसंस्थापनार्थं पञ्चभूसंस्कार उच्यते HārLa. 135. 2.

अग्निसंस्पर्श (agni–saṁsparśa) *adj.* having a fiery touch द्रोणास्त्रमग्निसंस्पर्शं प्रविष्टा: क्षत्रियर्षभा: MahāBhā. vii. 101. 57; *m.* contact with fire सोढुं शक्योऽग्निसंस्पर्श: Rāmā. ii. 1360*(1); अग्निसंस्पर्शसंशुद्धसीतासंवरणोत्सुक: SātvaT. 6. 91; यथाग्निसंस्पर्शकूपादिपाताद्गाढहस्तावष्टम्भादिना धार्यते ManuBh. i. 204. 15 (*on* 3. 2)

अग्निसंस्पर्शन (agni–saṁsparśana) *n.* touching the fire (i. e. for cooking etc.) अग्निसंस्पर्शनं चैव वर्जयेत्तु दिनत्रयम् ViṣṇuDhaP. ii. 52. 26.

अग्निसंस्पर्शवदन (agnisaṁsparśa–vadana) *adj.* having mouth or beak producing burning sensation अग्निसंस्पर्शवदनै: काककाकोलजम्बुकै: … भक्ष्यते (जीव:) SkandP. i(2). 50. 66 = ViṣṇuDhaP. ii. 116. 21.

अग्निसंस्पर्शा (agni–saṁsparśā) *f.* a medicinal plant *Oldenlandia corymbosa* जतुकृष्णाग्निसंस्पर्शा जतुकृच्चक्रवर्तिनी BhāvPra.(Bhā.) 6(3). 127; BhāvPraNi. 44. 27.

अग्निसंस्पृष्ट (agni–saṁspṛṣṭa) *n.* burning of skin caused by some defect in cauterization यच्चात्यन्तविवर्णमूष्मबहुलं तच्चाग्निसंस्पृष्टमिति KalyāKā. 21. 25; *adj.* [*f.* –ā] burnt or scorched by fire (अरणि:) छिन्ना भिन्नाग्निसंस्पृष्टा स्फुटिता विद्युता हता AVPari. xxii. 3. 2.

अग्निसंहति (agni–saṁhati) *f.* mass of fire शस्त्राणि पातितान्यङ्गे क्षिप्तो यच्चाग्निसंहतौ ViṣṇuP. i. 20. 22.

अग्निसकाश (agni–sakāśa) *m.* [adverbially used in Acc. and Loc.] in the presence of or near fire अभिप्रव्रज्याग्निसकाशे वाचं यच्छत्यसकाशे विसृजति MānS'S. 38. 5; यानि रक्षांस्यभितो व्रजन्त्यस्या वध्वा अग्निसकाशमागच्छन्त्या: । तेषामहं प्रतिविध्यामि चक्षु: MānGS. i. 11. 9.

अग्निसख (agni–sakha) *m.* **A** sound *y* represented by Vāyu (friend of Agni) शूरतुरीय: सानन आवृत्त: स्यात् सशुभोऽष्टमोऽग्निसख: ।… एवमुद्धरेन्मन्त्रम् PañcaRā.(Nā.) iii. 3. 7; **B** helper of digestion समान इति योऽनिलोऽग्निसख उच्यते सर्वदा KalyāKā. 8. 5; **C** friend of fire परमां सखितां प्रचेतस: प्रतिपेदेऽग्निसख: समीरण: S'ivLī. 15. 28; **D** friend of (i. e. resembling) fire इन्दोरुत्कण्ठितेष्वग्निसखैर्मयूखै: । उद्दीप्तकन्दर्पतया दशास्य: … प्रतस्थे Rāgh. 13. 1.

अग्निसखि (agni–sakhi) *m.* friend of Agni एते चान्ये च ये वायवस्तेऽग्निसखाय: PārāSū. 52. 8.

अग्निसंकट (agni–saṅkaṭa) *n.* danger caused by fire तेषां दुर्गा … चोरव्यालाग्निसंकटे…रक्षां करोति BhaviP. 692B. 6 (iv. 61. 53)

अग्निसंकाश (agní–saṅkāśa) *adj.* [*f.* –ā] resplendent like fire तस्मादेतदग्निसंकाशम् (हिरण्यम्) S'atBr. II. i. 1. 5; II. ii. 4. 15; सात्यकिश्चाग्निसंकाशं मुमोच शरमुत्तमम् MahāBhā. vii. 132. 9; xiii. 86. 22; दुर्योधनोऽग्निसंकाश: शूलासक्तमहाकर: KūrmaP. 255. 5 (1. 24); ऋषिभिरग्निसंकाशैर्व्यासस्तानाह PadmP. i. 51. 4; Hastyāyur. 55. 1 (1. 8); अग्निसंकाशा … दुर्गैषा मोहयेत्परान् ĪśānS'iPa. i. 24. 41.

अग्निसंक्रान्त (agni–saṅkrānta) *adj.* put into fire बहुशश्चाग्निसंक्रान्तं लोहं शुचितमं यथा SūktiRa. 34. 16.

अग्निसंक्रान्ति (agni–saṅkrānti) *f.* **A** entry of fire (into something) अप्स्वग्निसंयोगाद् गुणान्तरागमो वक्तव्य: । नाग्निसंक्रान्ति: Kāśi. ii. 136. 21 (*on* 5(3). 90); – **B** setting fire to (something) तत: परमग्निसंक्रान्तिरादिष्टा AdbhuDa. 1. 12(2)

अग्निसज्जा (agni–sajjā) *f.* stagnation or dullness of digestive faculty, indigetion cf. **अग्निसङ्ग**, v. l. for अग्निशूल SuśruS. [PW. MW.]

अग्निसंख्या (agni–saṅkhyā) *f.* the number of the (mystic) fires शाखाद्वयाम्नातायां पञ्चाग्निविद्यायामग्निसंख्यारूपगुणभेदाद् भेदशङ्कां निराचष्टे (भाष्यकार:) S'ivārkaMaDī. ii. 283. 29 (*on* iii. 3. 1)

अग्निसङ्ग (agni–saṅga) *m.* **1** contact with fire संग्रहो नाम संयोगसहचरितं गुणान्तरं स्नेहद्रवत्वकारितमपां संयोगादामे कुम्भे, अग्निसंयोगात् (v. l. °सङ्गात् VIDYASAGAR's Ed. Calcutta (1874), p. 48, l. 12) पक्के NyāyBh. 101. 2 (*on* ii. 1. 36); न ज्वलत्यग्निसङ्गेऽपि निर्वीर्यं वानरेन्धनम् RājTa.(Ka.) 8. 2627; TarkSaṁ.(Ā.) 59. 6; **2** stagnation or dullness of digestive faculty, indigestion एतत् षट्पलकं नाम सर्पि: प्लीहाग्निसङ्गगुल्मोदरोदावर्त° … °विषमज्वरानपहन्ति SuśruS. iv. 14. 14; AṣṭāSaṁ. i. 175. 2 (1. 35); क्षारो गरेषूर्जित: । पानीयोऽप्युदरेषु गुल्मनिचये स्यादग्निसङ्गेष्वपि KalyāKā. 21. 16.

अग्निसंगत (agni–saṅgata) *adj.* coming in contact with fire स्वयं भावितात्मापि यद्यसंवृतजनसंसर्गं न त्यजति तदातिपरिचयादग्निसंगतं जलमिव विकृतिभावं गच्छति TātpaVṛ. 360. 9 (*on* 3. 68)

अग्निसंगम (agni–saṅgama) *m.* contact with fire क्षय: संस्क्रियमाणानां तेषां (लोहानाम्) दृष्टोऽग्निसंगमात् NāraSm. 161. 10; सुवर्णमेव नाङ्गारं द्रवत्यग्निसंगम: S'ivaP. vii(1). 31. 57 (536B. 16)

अग्निसंग्रह (agni–saṅgraha) *m.* ceremony of establishing the three sacred fires (i. e. *agnyādhāna*) अथाग्न्याधानमाधेयमाधानं चाग्निसंग्रह: Vaija. 88. 69.

अग्निसंघ (agni–saṅgha) *m.* multitude of fires विद्युत्पुञ्जोऽग्निसंघोऽपि …भासयेत् किं परेशम् S'atS'lo. 90.

अग्निसंघात (agni–saṅghāta) *m.* multitude of fires (symbolical or real) हृदि न्यस्याग्निसंघातं पावकं च विसर्जयेत् AgniP. 79. 36; ज्वलिताश्चाग्निसंघाता: क्षिप्रभ्रान्ताश्च विद्युत: Hastyāyur. 424. 5 (3. 8)

अग्निसंचय (agni–sañcaya) *m.* **1** a mass of fire आर्ये हस्तदक्षिणेन सुमहानग्निसंचय: । तत् किमेतत् MahāviC. 5. 32(1); **2** preparing the sacrificial fire-place (see *agni–cayana*) [MW.]

अग्निसंछादित (agni–sañchādita) *adj.* [*f.* –ā] enveloped in fire (वराहावतार:) अप: संप्राविशत् पुन: । अग्निसंछादितां भूमिं समामिच्छन् प्रजापतिम् BrahmāṇḍP. i. 5. 23.

अग्निसंज्ञ (agni–sañjña) *adj.* named or called Agni **i** (said of stems ending in –*i* and –*u* in Kātantra Gr.) इकार उकारश्चाग्निसंज्ञो भवति KātanVṛ. ii. 1. 8; **ii** (said of a Vetāla) ततो राजाग्निसंज्ञं वेतालमारुह्य तत्र गत: PrabaK. 80. 7.

अग्निसंज्ञक (agnisañjña–ka) *adj.* named or called Agni **i** (said of Agnicayana ceremony) अथातोऽग्निमग्निष्टोमेनैवानुयजति इति यागमभिनिर्वर्तयतीत्युच्यते । तमग्निमिति विशिनष्टि । तस्मादग्निसंज्ञक इति गम्यते S'ābaBh. 611. 5 (*on* ii. 3. 21); **ii** (said of an enclosure of the Sudarśana–Mahāmantra) अस्य (सुदर्शनमहामन्त्रस्य) … प्रचक्षते । … प्राकारं चाग्निसंज्ञितम् (v. l. °संज्ञकम्) LakṣmīT. 31. 33; **iii A** (said of *Citraka* or *Plumbago zeylanica*) चित्रकस्त्वग्निसंज्ञक: Vaija. 129. 82; **iii B** (said of *Bhallī* or *Semecarpus anacardium*) अग्निमुखी बहुपत्रो भल्ली सूर्याग्निसंज्ञक: NighS'e. 2023.

अग्निसंज्ञकयाग (agnisañjñaka–yāga) *m.* rite known as Agni (i. e. Agnicayana) एवं च विशिष्टविधिगौरवपरिहारार्थमग्निसंज्ञकयागप्राप्त्यालोचने क्रियमाणे विद्वद्वाक्यमेवानन्याक्षिप्तशक्तित्वाद् यागविधायित्वेन निश्चीयते MīmāKau. ii. 65. 21 (*on* ii. 3. 21)

अग्निसंज्ञदेवता (agnisañjña–devatā) *f.* a deity named Agni अग्निसंज्ञदेवताया: … इन्द्रवरुणसोमादिसमस्तदेवतास्रष्टृत्वायोगश्च S'rutaPra. ii. 185. 11 (*on* i. 4. 29)

अग्निसंज्ञित (agni–saṁjñita) *adj.* named or called Agni (said of the enclosure of a *mantra*) अस्य (सुदर्शनमहामन्त्रस्य) त्वङ्गविधानज्ञा: षडङ्गानि प्रचक्षते । गायत्रीमपि चक्राख्यां प्राकारं चाग्निसंज्ञितम् LakṣmīT. 31. 33; (said of a Purāṇa text) (श्लोकानाम्) षोडशैव सहस्राणि पुराणं चाग्निसंज्ञितम् DevīBhāP. i. 3. 9.

अग्निसत्कार (agni–satkāra) *m.* worship of fire, maintaining the sacred fire संध्यासेवाग्निसत्कारो गेहदेहार्चनो विधि: । … एवमादि विमूढानां ज्ञेयं मूढमनेकधा YaśasCam. ii. 282. 7.

अग्निसत्क्रिया (agni–satkriyā) *f.* worship of fire, maintaining the sacred fire ब्रह्मदण्डादियुक्तानां येषां नास्त्यग्निसत्क्रिया । श्राद्धादिसत्क्रियाभाजो न भवन्तीह ते क्वचित् GobhiSm. 3. 75.

अग्निसत्तम (agni–sattama) *adj.* best of the (sacred) fires तथा वै गार्हपत्योऽग्निर्जज्ञे पुत्रद्वयं शुभम् । पद्मक: शङ्खनामा च तावुभावग्निसत्तमौ SkandP. v(3). 22. 5.

अग्निसत्ता (agni–sattā) *f.* existence of fire एतेन सत्ता देशश्च व्याख्यात: । अग्निसत्ताया: प्रतीतत्वात् देशस्य चेति NyāyVār. 52. 16 (*on* i. 1. 5); नन्वेवमग्न्यादिष्वपि प्रसङ्ग: । तत्रापि नाग्निसत्तामात्रे कश्चिद् विवाद: PramāVāSvopVṛ.

62.25; 18.8; इहानेनाग्निसत्ता प्रतीता BrahmSi. 112.10; 112.12; न ह्यत्राग्निसत्तामात्रमुपलक्षणम् TantrVā. 760.7 (*on* iii. 1.27); विधूमपावकाद् देशादूर्ध्वं बाष्पं विलोकयन् । अग्निसत्ताभिमानेन प्रवृत्तो न विहन्यते NyāyRaMā. 94.22; MayūMāli. 784.18 (*on* x. 8.11)

अग्निसत्यपद (agnisatyapada) *n.* name of a holy place in Badarī in the Himalayas अग्निसत्यपदं नाम तस्मिन् क्षेत्रे (बदरीक्षेत्रे) परं मम । शृङ्गत्रयात् पतन्त्यत्र धारा मुसलसन्निभाः VarāP. 141.7.

अग्निसदन (agni-sadana) *n.* **1** stagnation or inertia of the digestive faculty, dyspepsia अतिस्थौल्याग्निसदनकुष्टमेहहृतौजसः AṣṭāSaṁ. i. 19.21 (1.5); i. 77.18 (1.12); ii. 38.5 (4.7); एतच्च त्रयम् ··· स्थौल्याग्निसदनश्वासकासश्लीपदपीनसान् (जयेत्) AṣṭāHṛ. i. 6.163; i. 11.7; iv. 5.23; जनयन्ति हि ··· रोमहर्षाग्निसदनम् RugVi. 7.16; RasRaSa. 2.121; नारिकेराम्बु भुक्तेः प्राग् गुल्माग्निसदनादिहृत् BhojanKu. 188.2; **2** fire-hall स प्रविश्याग्निसदनं प्रतीकारपरोऽभवत् DarpDa. 3.113.

अग्निसदृश् (agni-sadṛś) *adj.* fire-like (अग्निवर्णां सुराम्) अग्निसदृशौष्ण्येन ManvaVi. 1390.30 (*on* 11.90)

अग्निसदृश (agni-sadṛśa) *adj.* fire-like (in lustre) क्रोधेन चाग्निसदृशाः क्षमया पृथिवीसमाः MahāBhā. i. 1810*(5); ततोऽन्यमग्निसदृशं शरम्···अनुमन्त्र्य MahāBhā. viii. 66.58; तच्चाग्निसदृशं दीप्तं रावणस्य शरावरम् ।···व्यधुनोत्पतगेश्वरः Rāmā. iii. 49.12; यो योऽग्निसदृशो विवक्ष्यते तत्र तत्राग्निशब्दो नियत इति S'ābaBh. 748.10 (*on* iii. 2.1); स्वेच्छया ह्यग्निसदृशो वैकुण्ठे वसते ध्रुवम् PadmP. ii. 40.22; (पुत्रगतद्वित्वसंख्या) तथा चाग्निसदृशपुत्रगताधिकसंख्याव्यवच्छेदेन पुत्रान्तरगताग्निसादृश्यनिषेधे पर्यवस्येत् S'ivārkaMaDī. i. 256.9 (*on* i. 1.21)

अग्निसदृशद्युति (agnisadṛśa-dyuti) *adj.* of fire-like lustre दुर्जयस्येन्द्रवपुषः पुत्रोऽग्निसदृशद्युतिः MahāBhā. xiii. 2.12.

अग्निसदृशप्रभ (agnisadṛśa-prabha) *adj.* of fire-like radiance or lustre पावकस्य सुतः श्रीमान्नीलोऽग्निसदृशप्रभः Rāmā. i. 491*(7)

अग्निसद्भाव (agni-sadbhāva) *m.* existence of fire एवं चेद्यावद्धूममग्निसद्भावोऽवगतः S'āstrDī. 61.6 (*on* i. 1.5); NyāyRa. 363.11 (*on* 5(4).58); TattvPradī.(Ci.) 236.11; अत्राग्निसद्भावप्रतिपादनेनाग्निकार्ये विनियोगो दर्शितः CaturCin. iii(1). 1344.9; ननु यावद्धूममग्निसद्भावावगमाभावे कथं व्याप्तिनिश्चयस्तत्राह YuktiSneha. 61.28 (*on* i. 1.5); MānaMe. 29.2.

अग्निसंतति (agni-santati) *f.* series of fires तामग्निसंततिं मत्तामाचचामाम्बुसंततिः YogVā. iii. 48.66.

अग्निसंतप्त (agni-santapta) *adj.* heated on fire अग्निसंतप्तो हि स्नेहः ···त्वगादीननुप्रविश्याशु दहति SuśruS. i. 12.15; स कालसूत्रनरके ··· अधस्तादग्निसंतप्ते ··· खले ताम्रमये पात्यते SkandP. ii(1). 12.12 = iii(1). 30.19; आयुरप्यग्निसंतप्तलोहस्थजलबिन्दुवत् AdhyāRā. ii. 4.20; पिनाकं चाग्निसंतप्तं विमुञ्चति दलोच्चयम् RasPraSu. 5.9.

अग्निसंतप्तहृदय (agnisantapta-hṛdaya) *adj.* whose heart is ablaze with the fire (of anguish) सिन्धुस्तल्पगतश्चिन्तामवाप महतीं तदा । अग्निसंतप्तहृदयो विचारं नान्वपद्यत GaṇeP. ii. 117.1.

अग्निसंतर्प (agni-santarpa) *m.* feeding the fire कीर्तयस्वाग्निसंमर्दे(v. l. °संतर्पे) कथं ते न विनाशिताः MahāBhā. i. 220.3.

अग्निसंतर्पण (agni-santarpaṇa) *n.* propitiation (i. e. feeding) of fire जपध्याने तपोयज्ञे अग्निसंतर्पणेन च । स्थितं यदेकदेशे तु दीपालोके(? कं) द्विजोत्तम PauṣkS. 36.299.

अग्निसंतान (agni-santāna) *n.* continuity of fire अग्निसंतानव्यावृत्तौ ···घटादेर्नीरूपत्वप्रसङ्गः Kiraṇā. 184.14.

अग्निसंताप (agni-santāpa) *m.* **i** (application of) the heat of fire, fomentation द्विव्रणीयोक्तेन च विधानेनोपचरेत् । ··· व्यवायमग्निसंतापं वाक्श्रमं च विवर्जयेत् SuśruS. i. 16.16; मृद्वी शय्याग्निसंतापो ब्रह्मचर्यं तथैव च । समासेनैवमादीनि योज्यान्यनिलरोगिषु SuśruS. iv. 4.26; अग्निसंतापमतीसारी विवर्जयेत् SiddhYo. 3.74; **ii** affliction caused by fire, fire-burn कर्कोटकः ··· विषशस्त्राग्निसंतापं हत्वा शान्तिं करोतु ते BhaviP. 265A. 6 (i. 179.35)

अग्निसंतापन (agni-santāpana) *n.* heating on fire तेषाम् ··· तप्तोद्धृतनाराचानामिवाग्निसंतापनप्रयुक्तारुणिमानुवृत्तिं परिकल्प्य Kuval. 90(64)

अग्निसंतापना (agni-santāpanā) *f.* heating in fire अग्निसंतापनया तदेव काण्डं ऋजु भवति MaYānaSū. 63.14 (11.33)

अग्निसंतोषणमन्त्र (agnisantoṣaṇa-mantra) *m.* the *mantra* meant for gratifying fire स्वार्थं चैव परार्थं च साधितुं गच्छ हव्यभुक् । ··· अग्निसंतोषणमन्त्रः HevajraT. ii. 1.13.

अग्निसंत्यागिन् (agnisantyāg-in) *adj.* who discards the sacred fire वेदोज्झोऽथाग्निसन्त्यागी···वर्ज्याः पित्र्येषु वै द्विजाः MārkP. 31.29.

अग्निसंत्रस्त (agni-santrasta) *adj.* alarmed by fire पादमूलेऽग्निसंत्रस्तः प्रविष्टः शशकस्तदा BṛKathāK. 139.128.

अग्निसंदीपन (agni-sandīpana) *adj.* stomachic, promoting digestion अग्निसंदीपनं हृद्यं लवणार्द्रकभक्षणम् SiddhYo. 6.9; 18.15; 25.22; 25.42; BhāvPra.(Bhā.) 5.130; काञ्जिके संस्थितं बिल्वमग्निसन्दीपनं परम् BhojanKu. 98.16; 216.2.

अग्निसंदीप्त (agni-sandīpta) *adj.* tormented with hunger समृद्धे चाग्निसंदीप्तं प्रतिवाहोऽनुकारयेत् (गजम्) Hastyāyur. 557.14 (4.2)

अग्निसंदेह (agni-sandeha) *m.* doubt about (the existence of) fire अस्ति चात्राग्निसंदेहः साधकबाधकप्रमाणाभावेन संशयस्य न्यायप्राप्तत्वात् TarkBhā. (Ke.) 39.2.

अग्निसंधुक्षण (agni-sandhukṣaṇa) *adj.* **1** kindling the fire (सूतिकागारे) सन्निहिताः स्युः ··· तैन्दुकैङ्गुदानि च काष्ठान्यग्निसन्धुक्षणानि CaraS. iv. 8.34 (1941 Ed.); **2** kindling the digestive fire (appetite) यथाग्न्यभ्यवहारोऽग्निसन्धुक्षणानाम् (द्रव्याणाम्) (श्रेष्ठः) CaraS. i. 25.40 (1941 Ed.) = AṣṭāSaṁ. i. 82.10 (1.13); CaraS. vi. 3.218 (1941 Ed.); AṣṭāSaṁ. i. 69.21 (1.11)

अग्निसंधुक्षण (agni-sandhukṣaṇa) *n.* **1** kindling of digestive fire (appetite) द्रव्याणि ··· लघून्यग्निसंधुक्षणस्वभावान्यल्पदोषाणि चोच्यन्ते CaraS. i. 5.6 (1941 Ed.); पाययेद्दोषशेषपाचनार्थमौषधमग्निसंधुक्षणार्थं च CaraS. iii. 2.13 (1941 Ed.); i. 5.4 (1941 Ed.); (कासीसभस्म) अग्निसंधुक्षणं कुर्याद्वलीपलितनाशनम् RasPraSu. 6.69; **2** enkindling of fire अग्निसंधुक्षणस्य मारुतकार्यत्वेन प्रसिद्धेः VyaktiVi. 79.25.

अग्निसंधुक्षणार्थ (agnisandhukṣaṇārtha) *adj.* having the purpose of kindling the fire तूष्णीं होमोऽग्निसन्धुक्षणार्थः क्रियते ṬupṬ. 73.14 (*on* v. 3.21)

अग्निसंधुक्षणार्थम् (agnisandhukṣaṇārtham) *adv.* for (the purpose of) increasing the digestive faculty अग्निसंधुक्षणार्थं सर्पिः पाययेत् AṣṭāSaṁ. ii. 73.4 (4.12)

अग्निसंनिकर्ष (agni-sannikarṣa) *m.* contact with fire संस्कारस्तु तोयाग्निसन्निकर्षशौचमन्थनदेशकालभावनाभाजनादिभिरुपजन्यते AṣṭāSaṁ. i. 64.14 (1.10)

अग्निसंनिधान (agni-sannidhāna) *n.* **i** presence of fire (as witness) धर्मविवाहेष्वग्निसंनिधानं कार्यम् JayaMa. 228.25 (*on* 3.5); **ii** keeping the sacred fire अग्निसंनिधानं चात्र जातारणिपरिग्रहः VīraMi.(Saṁskāra.) 301.4.

अग्निसंनिधि (agni-sannidhi) *m.* **A** proximity or presence of the (nuptial) fire पाणिप्रदानकाले च यत्पुरा त्वग्निसंनिधौ । अनुशिष्टा जनन्यासि वाक्यं तदपि मे धृतम् Rāmā. ii. 110.8; अहं तातेन दत्तास्य विवाहे अग्निसंनिधौ SkandP. vi. 158.56; BhaviP. 455B. 34 (iii(2). 28.24); अग्नावधिकृत्येति । अग्निसन्निधावित्यर्थः Subodhi. 76.30 (*on* 2.143); विवाहकालेऽग्निसंनिधौ यत्पित्रादिदत्तं तदध्यग्नि स्त्रीधनम् ManvaMu. 400.31 (*on* 9.194); VīraMi. 620.18 (*on* 2.143); BālamBha. ii. 252.8 (*on* 2.143); **B** vicinity of the sacred fire (विप्रः) स्नानेन शुध्यति···तोयेन तापितेनाग्निसंनिधौ AṅgiSm. 153; BṛYamaSm. 3.69; क्रमादाहृत्य तत्तोयं प्रयायादग्निसंनिधिम् PauṣkS. 27.358; अर्चनेन पुटीकृत्य पावनं च पवित्रकम् । ··· देशिकस्य हृदारोप्य पूजितस्य च देववत् । ··· साशिषं हि सदारभ्य संस्थितस्याग्निसंनियौ(? धौ) PauṣkS. 30.156; ParāSm. 11.33; LaghvāśvaSm. 9.18; सर्वमन्नमुपादायाग्निसंनिधौ पिण्डान्दद्यात् Mitā. 83.16 (*on* 1.242); CaturCin. iii(1). 862.3; MahNirvāT. 9.180; **C** vicinity of fire अग्निसंनिधौ···न···योगं युञ्जीत BrahmP. 234.8.

अग्निसंनिभ (agni-sannibha) *adj.* resembling fire निगृह्यतां वपुरिदमग्निसंनिभम् MahāBhā. i. 301*(3); iii. 166*(7); iii. 41.10; vii. 85.6; सर्वः क्षारोऽग्निसंनिभः CaraS. i. 27.306 (1941 Ed.); सुराम्बुघृतगोमूत्रपयसामग्निसंनिभम् । सुरापोऽन्यतमं पीत्वा मरणाच्छुद्धिमृच्छति YājñaSm. 3.253; युक्तेनाष्टाभिरश्वैश्च सध्वजैरग्निसंनिभैः । रथेन क्षिप्रवेगेण भार्गवस्तेन गच्छति MatsyaP. 127.7; SkandP. iii(1). 52.136; GaṇeP. ii. 35.2; BālaKrī. 113.10 (*on* 3.247 (253)); पानकं चाग्निसंनिभम् ।···इत्याद्या नरकाः स्मृताः VṛHārīSm. 9.169; VṛGautaSm. 553.16(7); 604.12(15); सुरादीनां मध्येऽन्यतममग्निसंनिभं क्वाथापादिताग्निस्पर्शदाहशक्तिकं कृत्वा Mitā. 430.25 (*on* 3.253); बंधूकबिंबक्षतजशुकतुंडाग्निसंनिभाः । हुताशनप्रदास्तेऽपि केतवश्चाग्निसूनवः NāraS. 2(9).9; Aparā. 1069.8 (*on* 3.253); DīpKa. 97.32 (*on* 3.255); ManvaMu. 310.4 (*on* 8.114)

अग्निसंनिहित (agni-sannihita) *adj.* having the proximity of the sacred fire यजमानस्याग्निसंनिहितपत्नीव्यतिरेकेण प्रवासवत् पत्न्याः अग्निसहितयजमानव्यतिरेकेण प्रवासो भवति वा न वेति चिन्त्यते BālamBha. i. 264.26 (*on* i. 89)

अग्निसपर्या (agni-saparyā) *f.* worship of the sacred fire विहायाग्निसपर्याम्···प्रयान्ति वैष्णवं लोकं कृत्वा वैशाखसत्क्रियाः SkandP. ii(7). 12.11.

अग्निसप्रभ (agni-saprabha) *adj.* having fire-like lustre प्रासाद: … रत्नै: … संविभूषित: … अग्निसप्रभै: BrahmāṇḍP. iii. 2.245; SkandP. v(2). 27.35.

अग्निसम (agni-sama) *adj.* [DEBRU. p. 542] **i** like fire, similar to fire तं दृष्टं पन्नगेन्द्रेण तेनाग्निसमतेजसा ··राजानम्···गच्छामि···सद्य: कर्तुमपज्वरम् MahāBhā. i. 38.37; i. 601*(1); i. 167.9; vii. 98.13; vii. 166.9; x. 15.1; HariVaṁ. 2.43; तस्मादग्निसमा ह्येते बहवो विकृताश्रय: BrahmāṇḍP. i. 27.87; i. 37.39; ii. 1.95; ii. 71.153; दक्षो नाम प्रजापति: । स इमां दग्धभूयिष्ठां युष्मत्तेजोमयेन वै । अग्निनाग्निसमो भूय: प्रजा: संवर्धयिष्यति VāyuP. ii. 2.36; क्रतुनाचितमप्येवं जातमग्निसमं जगत् PadmP.(Ra.) 30.7; ManuBh. ii. 225.5 (*on* 8.372); चक्रिणा रोषमीयुषा । सूपकारो हतोऽनेन मस्तकेऽग्निसमेन स: BṛKathāK. 109.31; तप्तमग्निसमं द्रवत् ··· । कुम्भीपाकं प्रकीर्तितम् BrahmVaiP. i. 10.55; SkandP. iii(3). 1.43; LiṅgaP. i. 32.11; BrahmP. 2.44; साधक:···अग्निसमो भूत्वा क्रीडति MāliniT. 13.23; भृगुरग्निसम: AnuVyā. 53B.2 (*on* 3.3); **ii** having the qualities of *Plumbago zeylanica* भल्लातकानि···पाकीन्यग्निसमानि च CaraS. vi. 1(2).17 (1941 Ed.); SuśruS. vi. 47.9; भल्लातकस्य त्वङ्मांसं बृंहणं स्वादु शीतलम् । तदस्थ्यग्निसमं मेध्यं कफवातहरं परम् AṣṭāSaṁ. i. 40.19 (1.7) = AṣṭāHṛ. i. 6.132.

अग्निसमकल्प (agnisama-kalpa) *adj.* similar to fire [DEBRU. p. 542]

अग्निसमक्षम् (agni-samakṣam) *adv.* in the presence of the holy fire कुलवधूनां ह्ययमन्यश्च देवद्विजाग्निसमक्षं मातापितृविक्रीतस्य कायस्यैव भवतीश्वर: न मनस: YaśasCam. ii. 141.8.

अग्निसमद्युति (agnisama-dyuti) *adj.* **A** possessing fire-like lustre, bright like fire तथैव धृष्टद्युम्नोऽपि साक्षादग्निसमद्युति: । वैताने कर्मणि तते पावकात्समजायत MahāBhā. i. 57.91; **B** burning like fire, causing burning sensation like fire (said of a disease) स्कन्दापस्मारसंज्ञो य: सोऽग्निनाग्निसमद्युति: । स च स्कन्दसखा नाम विशाख इति चोच्यते SuśruS. vi. 37.7.

अग्निसमन्वित (agni-samanvita) *adj.* accompanied by the god of fire ततो ब्रह्मा च सोमश्च शक्रश्चाग्निसमन्वित: । स्तुवन्ति नाथं भूतानां सर्वलोकमहेश्वरम् VarāP. 124.15.

अग्निसमप्रख्य (agnisama-prakhya) *adj.* bright like fire, possessing fire-like lustre पद्मं तत्र विभावयेत् । तदूर्ध्वेऽग्निसमप्रख्यं षड्दलं हीरकप्रभम् । कादिचान्तषड्वर्णेन युक्ताधिष्ठानसंज्ञकम् । मूलमाधाय षट्कोणं मूलाधारं ततो विदु: PañcaRā.(Nā.) v. 10.12.

अग्निसमप्रभ (agnisama-prabha) *adj.* resplendent like fire श्रीमानृषभो नाम पर्वत: ··· चन्दनम् । दिव्यमुत्पद्यते यत्र तच्चैवाग्निसमप्रभम् Rāmā. iv. 40.39; (हरस्य) मूर्ध्नोऽस्यासृग्नथापतत् । पूर्वधारासमुद्भूतो भैरवोऽग्निसमप्रभ: । विद्याराजेति विख्यात: VāmaP. 70.32; जलात्समुत्तस्थु: प्रभयाग्निसमप्रभा: । पुरुषा दश VarāP. 73.4; केनाब्य(? प्य)पक्वतं तत्र तापसेऽग्निसमप्रभे DevīBhāP. vii. 2.62.

अग्निसमर्चन (agni-samarcana) *n.* worship of Agni व्रतसंपूर्तये कुर्यात् स्थण्डिलेऽग्निसमर्चनम् SkandP. iv. 80.53; प्राच्ये चाग्निसमर्चनादिकमुदीचीने कुटुम्बादिकं व्यत्यस्य प्रकरोतु वा द्वयमिदम् SilpaRa. ii. 31.67.

अग्निसमर्चित (agni-samarcita) *adj.* honoured (i.e. occupied) by Agni कालाग्निरुद्रलोकस्तु कथ्यतेऽग्निसमर्चित: । ··· तस्मात्समुत्थितो वह्नि: जगत्प्राप्ते दिनक्षये । भस्मसात्कुरुते सर्वम् ViṣṇuDhaP. i. 4.10.

अग्निसमर्पित (agni-samarpita) *adj.* [*f.* -ā] given back by god Agni मरुद्गणानां सर्वेषां पूर्वेषां च रघूद्वह: । प्रामाण्यात् परिजग्राह प्रियामग्निसमर्पिताम् RāmC. App. I. 40.66.

अग्निसमवर्चस् (agnisama-varcas) *adj.* possessing lustre like that of fire, equal in radiance to fire देवराजप्रतीकाशं सूर्याग्निसमवर्चसम् । रोमपादो महाप्राज्ञ: पालकाप्यं स्म पृच्छति Hastyāyur. 266.15 (2.50)

अग्निसमवायिन् (agnisamavāy-in) *adj.* inherent in fire आधानजन्यं फलमग्निसमवायि PrakaPañ. 442.6.

अग्निसमवेत (agni-samaveta) *adj.* inherent in fire कार्यभूतेन पाकेन तत्कारणभूतेन वा देवदत्तेन सह ज्वलनस्याग्निसमवेतस्यैकार्थसमवायाभावात् NyāyRa. 863.18 (*on* 7.61)

अग्निसमवेतत्व (agnisamaveta-tva) *n.* the state of being inherent in fire आधानफलस्याहवनीयत्वादेरग्निसमवेतत्वेन कर्तृसमवायाभावात् SāstrDī. 9.16 (*on* i. 1.1); TristhaSe. 318.4.

अग्निसमस्पर्श (agnisama-sparśa) *adj.* having touch like that of fire क्षत्रं चाग्निसमस्पर्शं भारद्वाजेन रक्षितम् MahāBhā. iii. 42.19; शरैरग्निसमस्पर्शै: MahāBhā. vii. 288*.

अग्निसमाकुल (agni-samākula) *adj.* [*f.* -ā] greatly distressed by fire कौरव्यसीदत्पृतना मृगीवाग्निसमाकुला MahāBhā. ix. 10.9.

अग्निसमागम (agni-samāgama) *m.* encounter with fire तापश्च(? त्य)जनचित्तस्य सोऽयमग्निसमागम: PadmP.(Ra.) 2.238.

अग्निसमाधान (agni-samādhāna) *n.* setting up of the (domestic) fire दर्शे वा पौर्णमासे वाग्निसमाधानं कुर्वीत GobhiGS. i. 1.14; **2** setting the digestive faculty in order विशुद्धामाशयस्य च । यत्नेनाग्निसमाधाने प्रयतेत विचक्षण: KāśyaS. 337A.40; *adj.* who maintains the (domestic) fire अग्निहोत्रपरा: केऽपि केऽपि यज्ञपरायणा: । केऽपि चाग्निसमाधाना: (वाडवा:) SkandP. iii(2). 40.3.

अग्निसमाधि (agni-samādhi) *m.* keeping the digestive faculty in order गुल्मस्य रौधिरस्य क्रियाक्रम: ··· । पथ्यान्नपानसेवा हेतूनां वर्जनं यथास्वं च । नित्यं चाग्निसमाधि: CaraS. vi. 5.188 (1941 Ed.)

अग्निसमान (agni-samāna) *adj.* resembling fire (in lustre) चन्द्रार्काग्निसमानकुण्डलधरी···मातान्नपूर्णेश्वरी AnnaA. 9; *m.* name of one of the leaders of the classes of inferior deities अथ विंशतिसंख्यास्तु गणकोटीश्वरा: पृथक् । ··· अग्निरग्निसमानश्च ज्वालामाली च विश्वभुक् ।··· इत्याग्नेय्यां कोटिनायका: ĪśānŚiPa. ii. 49.136; ii. 54.91; TantrSa.9.161.

अग्निसमानतेजस् (agnisamāna-tejas) *adj.* having the lustre or splendour like that of fire पुरोहितेनाग्निसमानवर्चसा (v. l. °तेजसा) सहैव धौम्येन यथाविधि प्रभो । क्रमेण सर्वे विविशुश्च तत्सद: MahāBhā. i. 190.10.

अग्निसमानवर्ण (agnisamāna-varṇa) *adj.* having the colour similar to that of fire तैर्वमैभिश्चाग्निसमानवर्णै: । बभूव रूपं रुधिराशनानां सूर्योदये रक्त इवाभ्रराशि: Rāmā. iii. 408*(2)

अग्निसमारोपण (agni-samāropaṇa) *n.* depositing the sacred fires (in the fuel-sticks) दीक्षितस्य सत: प्रयास्यतोऽग्निसमारोपणं न वेति चिन्त्यते SaṅkarKāBh. 148.5 (*on* iii. 2.60); (in one's own person) अग्निसमारोपणविधानोपदेशश्च प्रत्यक्षश्रुत: कथमपह्नूयेत 'आत्मन्यग्नीन्समारोप्य ब्राह्मण: प्रव्रजेद् गृहादि 'ति NyāyMañ. ii. 85.10; सर्वस्वदानमग्निसमारोपणं प्रव्रज्या च तत्रैव विहिता ManuBh. i. 510.7 (*on* 6.38); i. 532.8 (*on* 6.94); कृत्वेत्यनेन ··· नेष्टिकरणाग्निसमारोपणयो: पूर्वापरभावो बोधित: VīraMi. 833.19 (*on* 3.56)

अग्निसमाश्रय (agni-samāśraya) *m.* resorting to the (sacred) fire न कर्मणा भवेन्मुक्तिर्नापि चाग्निसमाश्रयात् । ज्ञानादेव तु कैवल्यम् BṛĀraUBhVā. i. 4.1669.

अग्निसमिद्धत्वरूप (agnisamiddhatva-rūpa) *adj.* consisting of the kindled state of the (sacred) fire लिङ्गादग्निसमिद्धत्वरूपसामिधेनीफलप्रकाशकानामपि···सामिधेन्यङ्गत्वोपपत्ते: BhāṭṭDī. i. 201.4 (*on* iii. 1.11)

अग्निसमिन्धन (agni-samindhana) *n.* enkindling of the (sacred) fire निवित्पदानि तावत् ··· अग्निसमिन्धने विनियुज्यन्ते TantrVā. 751.16 (*on* iii. 1.21); सामिधेनीत्वमप्यासां न स्यादग्निसमिन्धनात् TantrVā. 753.9 (*on* iii. 1.21); अग्निसमिन्धनस्य मेदेनैव विवक्षितत्वात् SaṅkarKāBh. 104.5 (*on* ii. 4.4); अत्र समित्स्वेति ब्राह्मणकर्तृकानुज्ञाश्रवणादग्निसमिन्धनं करवाणीत्यादिप्रार्थनावाक्यं द्रष्टव्यम् CaturCin. iii(1). 1296.4; व्रतै:···सायंप्रातरग्निसमिन्धनादिभि: ManvaVi. 121.30 (*on* 2.28); अग्निसमिन्धनमासामृचां कार्यम् NyāyMāVi. 582.10 (*on* x. 6.19); अग्निसमिन्धनस्यापि अपूर्वसाधनत्वोपहितत्वेन भाव्यत्वात् MīmāKau. ii. 198.16 (*on* iii. 1.21); ii. 199.19 (*on* iii. 1.21); यथा प्रकृतौ···अग्निसमिन्धनमावर्तते MayūMāli. 752.20 (*on* x. 6.19); दर्विहोमेभ्य: पूर्वमग्निसमिन्धनस्यावश्यकत्वेऽपि न तत्र समित्प्रक्षेपनियम: BhāṭṭCan. 62.2 (*on* xiv. 4.8); 108.6 (*on* xvi. 2.4)

अग्निसमिन्धनप्रकाशक (agnisamindhana-prakāśaka) *adj.* [*f.*-ikā] indicative of the enkindling of the (sacred) fire अग्निसमिन्धनप्रकाशिकाश्चर्च: सामिधेन्य उच्यन्ते SāstrDī. 723.7 (*on* x. 5.8); अग्निसमिन्धनप्रकाश(? शि)कानामृचां प्राधान्येनातिदेशायोग: MīmāKau. ii. 202.1 (*on* iii. 1.21); ii. 203.20 (*on* iii. 1.21)

अग्निसमिन्धनप्रकाशकत्व (agnisamindhanaprakāśaka-tva) *n.* the quality of indicating the enkindling of the (sacred) fire तासां तु लिङ्गेन सामिधेनीवदेवाग्निसमिन्धनप्रकाशकत्वावगते: MīmāKau. ii. 200.7 (*on* iii. 1.21)

अग्निसमिन्धनप्रकाशत्व (agnisamindhanaprakāśa-tva) *n.* the character of indicating the enkindling of the (sacred) fire यथा सामिधेनीप्रकरणमध्यवर्तिनां निर्वि(? वि)त्पदानामग्निसमिन्धनप्रकाशत्वेन सामिधेनीभि: सहैककार्याणां न सामिधेन्यङ्गत्वम् Mitā. 424.5 (*on* 3.244)

अग्निसमिन्धनप्रकाशन (agnisamindhana-prakāśana) *n.* the indication of the enkindling of the (sacred) fire अथवाग्निसमिन्धनप्रकाशनद्वारेण दृष्टसंस्कारार्थत्वान्न तासां प्रकरणम् TantrVā. 749.21 (*on* iii. 1.21); 750.14 (*on* iii. 1.21); 753.14 (*on* iii. 1.21)

अग्निसमिन्धनरूप (agnisamindhana-rūpa) *adj.* of the nature of

the enkindling of the (sacred) fire तासामग्निसमिन्धनरूपदृष्टकार्यार्थत्वात् MīmāKau. ii. 198. 14 (*on* iii. 1. 21); ii. 199. 23 (*on* iii. 1. 21); ii. 200. 12 (*on* iii. 1. 21); यक्ष्यमाणयागोपयोगित्वेन पूर्वमग्निसमिन्धनरूपदृष्टप्रयोजनसंभवेनादृष्टार्थकत्वकल्पनायोगात् BhāṭṭCan. 60. 18 (*on* xiv. 4. 3)

अग्निसमिन्धनलिङ्ग (agnisamindhana–liṅga) *adj.* [*f.* –ā] having the capacity of indicating the kindling of the (sacred) fire तत्र चतसृणामग्निसमिन्धनलिङ्गानामागमेन सङ्ख्या पूरणीया BhāṭṭCan. 100. 19 (*on* xvi. 1. 4)

अग्निसमिन्धनाङ्ग (agnisamindhanāṅga) *n.* subsidiary or accessory to (the rite of) enkindling of the (sacred) fire निविदोऽग्निसमिन्धनाङ्गं भवन्ति S'āstrDī. 201. 3 (*on* iii. 1. 11)

अग्निसमिन्धनाङ्गत्व (agnisamindhanāṅga–tva) *n.* the state of being subsidiary to (the rite of) enkindling of the (sacred) fire अत्र नित्यानुवचनस्याग्निसमिन्धनाङ्गत्वमेव वास्तवम् MīmāKau. ii. 355. 7 (*on* iii. 3. 14)

अग्निसमिन्धनानुगुण्य (agnisamindhanānuguṇya) *n.* being useful to the enkindling of the (sacred) fire अयं वादः समिद्घृतयोरग्निसमिन्धनानुगुण्यद्योतनार्थः BhāṭṭCan. 105. 2 (*on* xvi. 1. 10)

अग्निसमिन्धनार्थ (agnisamindhanārtha) *adj.* [*f.* –ā] which serves the purpose of the enkindling of the (sacred) fire इध्मोऽग्निसमिन्धनार्थः S'ābaBh. 2245. 1 (*on* xii. 2. 18); अग्निसमिन्धनार्था ऋचः सामिधेन्यः NyāyMāVi. 180. 6 (*on* iii. 6. 2)

अग्निसमिन्धनार्थत्व (agnisamindhanārtha–tva) *n.* the state of being for the purpose of enkindling the (sacred) fire सामिधेनीनां पुनः … अग्निसमिन्धनार्थत्वात्क्लृप्तं प्रयोजनम् TantrVā. 1137. 6 (*on* iii. 7. 16); निविदां सामिधेनीनां च अग्निसमिन्धनार्थत्वान्न परस्परतोऽङ्गाङ्गिभावः SaṅkarKāBh. 189. 16 (*on* iv. 2. 9); निविदामप्यग्निसमिन्धनार्थत्वात् BhāṭṭCan. 108. 4 (*on* xvi. 2. 4)

अग्निसमिन्धनार्थम् (agnisamindhanārtham) *adv.* for the purpose of enkindling of the (sacred) fire सामिधेन्योऽप्यग्निसमिन्धनार्थमुपादेयाः S'ābaBh. 1085. 8 (*on* iii. 7. 16)

अग्निसमीप (agni–samīpa) *n.* vicinity of or proximity to fire [Loc. Acc.] *adv.* near the fire यथा अग्नौ तिष्ठति … अग्निसमीपे … तिष्ठतीति भवति संव्यवहारः S'ābaBh. 488. 6 (*on* ii. 2. 6); 828. 5 (*on* iii. 3. 14); 1568. 6 (*on* vii. 3. 36); गार्हपत्यशब्दः…लक्षयेदग्निसमीपं वा TantrVā. 843. 3 (*on* iii. 3. 14); पीठसंनिहितं मन्त्रादादायेन्दुधिया ततः । यायादग्निसमीपं तु PauṣkS. 27. 346; अग्निं प्रज्वाल्य अग्निसमीपे शान्त्युदकं कार्यम् HārLa. 196. 4; उपस्थानमग्निसमीपे स्थानम् Aparā. 1187. 1 (*on* 3. 292); जलादिचतुष्टयस्यैकैकं त्र्यहं त्र्यहं पिबेत् । तस्योष्णत्वमग्निसमीपे व्यजनादिनोत्पादयितव्यम् ManvaVi. 1451. 8 (*on* 11. 214); अध्यग्नि अग्निसमीपे विवाहकाले पित्रादिभिर्दत्तम् DīpKa. 58. 22 (*on* 2. 143); पार्वणैकोद्दिष्टयोः समानतन्त्रत्वे तु अग्निसमीप एव (पिण्डः) NirṇaSi. 113. 19; विवाहकाले यद्दत्तमग्निसमीपे तत् BālamBha. i. 501. 15 (*on* 1. 225)

अग्निसमीपग (agnisamīpa–ga) *adj.* [*f.* –ā] going near the fire मैथिली । बद्धाञ्जलिपुटा चेदमुवाचाग्निसमीपगा MahāBhā. iii. App. I. 28(10) = AdhyāRā. vi. 12. 81.

अग्निसमीपगामिन् (agnisamīpa–gāmin) *adj.* approaching or going near the fire अन्यैस्तु दुःखेन मरणाद्युद्यतमग्निसमीपगामिनमिति व्याख्यातम् VīraMi.(Rājanīti.) 18. 4.

अग्निसमीपतस् (agnisamīpa–tas) *adv.* in the presence of fire स्त्रीधर्मः पूर्व एवायं विवाहे बन्धुभिः कृतः । सहधर्मचरी भर्तुर्भवत्यग्निसमीपतः MahāBhā. xiii. 134. 32.

अग्निसमीपनयन (agnisamīpa–nayana) *n.* act of leading close to the sacred fire उपनयनं विधिनाचार्यसमीपनयनमग्निसमीपनयनं सावित्रीवाचनं वा BālamBha. i. 47. 16 (*on* 1. 14)

अग्निसमीपप्राप्त (agnisamīpa–prāpta) *adj.* reaching near (i. e. in the presence of) the fire द्वितीयपादस्याग्निसमीपप्राप्तमिति शाब्दोऽर्थः BālamBha. ii. 252. 6 (*on* 2. 143)

अग्निसमीपवचन (agnisamīpa–vacana) *adj.* expressing the proximity to the fire यथाग्नौ तिष्ठति माणवक इत्युक्ते ज्वलनेऽनुपपद्यमानो नाश्वे गवि वा कल्प्यते । अग्निसमीपवचन एवाध्यवसीयते S'ābaBh. 687. 5 (*on* iii. 1. 12)

अग्निसमीपस्थ (agnisamīpa–stha) *adj.* **i** being near the fire शिष्योऽग्निसमीपस्थो जुहुयात् LakṣmīT. 41. 29; अत्र रशनाभिः परिव्याणेनाग्निसमीपस्थं यूपं संस्कुर्यादित्यर्थः BhāṭṭCan. 31. 12 (*on* xiii. 4. 12); **ii** existing near (i. e. along with) the digestive faculty समानोऽग्निसमीपस्थः कोष्ठे चरति सर्वतः । अन्नं गृह्णाति पचति विवेचयति मुञ्चति AṣṭāHṛ. i. 12. 8; BhāvPra.(S'ā.) 184. 4(7)

अग्निसमीपावस्थान (agnisamīpāvasthāna) *n.* staying near the sacred fire पृष्ठैरुपतिष्ठत इत्यत्रोपतिष्ठतिधातुवाच्ये समीपावस्थाने मन्त्रकरणकत्ववाचिनः — आत्मनेपदस्य निर्वाहार्थं स्वरूपेण मन्त्राकार्यस्याप्यग्निसमीपावस्थानस्य … विशिष्टरूपेण मन्त्रकार्यत्वमुपपद्यते VidhiRa. 42(? 44) (219. 4)

अग्निसमीरकृत (agnisamīra–kṛta) *adj.* caused by fire and wind अथ समवकारः ।…तस्मिन् त्रयो विद्रवाः । अग्निसमीरकृतः । युद्धकृतः । पुरोपरोधश्च NāṭaLaRaK. 2813.

अग्निसमुच्चय (agni–samuccaya) *m.* association with the god of fire यदग्नये चेति वाक्ये अग्निसमुच्चयविशिष्टप्रजापतिविधानेऽपि नाग्न्यंशे विशेषणविधिकल्पनया विधानम् MīmāKau. i. 204. 9 (*on* i. 4. 4); न च वाक्यभेदः अग्निसमुच्चयविशिष्टप्रजापतिविधानात् BhāṭṭCin. ii. 55. 11 (*on* i. 4. 4)

अग्निसमुच्चित (agni–samuccita) *adj.* associated with the god of fire अग्निसमुच्चितप्रजापतिविधानवत् सूर्यसमुच्चितस्याविधानात MīmāNyāPra. 252. 25; 252. 32.

अग्निसमुद्भव (agni–samudbhava) *m.* **i** genesis of fire एतद्योऽग्निसमुद्भवं पशुपतेर्माहात्म्यसंसूचकं वह्नेः साधुमतिः शृणोति SkandP. v(1). 4. 100; **ii** outbreak of fire ग्रामाभिघातकलहाग्निसमुद्भवाद्याः वैद्यैः प्रयाणसमये खलु वर्जनीयाः KalyāKā. 1. 36; *adj.* **i** arising from (i. e. caused by) fire यदि चाग्निसमुद्भवस्य विनाशाख्यस्यार्थस्य परिग्रहात् काष्ठं न दृष्टम् PramāVāSvopVṛ. 96. 7; **ii** born of the god of fire बृहस्पतिः ।…स्यन्दनेन विसर्पति । युक्तेनाष्टाभिरश्वैश्च ध्वजैरग्निसमुद्भवैः MatsyaP. 127. 6; अनन्तकुलिकौ शुक्लौ वर्णतो ब्रह्मसंभवौ । वासुकिः शङ्खपालश्च रक्तौ ह्यग्निसमुद्भवौ BhaviP. 76A. 22 (i. 36. 52)

अग्निसमुद्भूत (agni–samudbhūta) *adj.* [*f.* –ā] arising from fire (a particular class of clouds) धूमोष्माग्निसमुद्भूतास्त्रिविधा मेघजातयः ParyāS'aRa. 1. 81.

अग्निसमूह (agni–samūha) *m.* a mass of fire नक्तमग्निसमूहेन ज्वालिता वसतिः क्रुधा BṛKathāK. 144. 10.

अग्निसंपर्क (agni–samparka) *m.* contact with fire अग्निसंपर्के सति शरीरविकारात्मकं दाहमुपलभ्य तदन्यथानुपपत्त्याग्नेर्दाहिका शक्तिरस्तीति यद्विज्ञानं सार्थापत्तिः TātpaṬ.(U.) 398. 20 (*on* 5(8). 47); अग्निसंपर्कादयःपिण्ड इव औष्ण्यम्…जायते SiddhiTra.(ĀtmaSi.) 27. 3; अनावृष्ट्याग्निसंपर्कात्कृते संज्वलने द्विज । … आपो ग्रसन्ति वै पूर्वं भूमेर्गन्धादिकं गुणम् AgniP. 367. 17; उपाधिकृतभेदस्तु सोऽभेदभावनयापनीयते । अग्निसंपर्केणेव कनकगतमलस्य BrahmaSūBh.(Bhā.) 221. 10 (*on* iv. 1. 3); रघुनाथसतीकी(°स्य सत्की)र्तिर्मेद्बुद्धिं निर्मलीमसाम् । करिष्यतेऽग्निसंपर्कात्कनकं त्वमलं यथा PadmP. iv. 1. 15; अग्निसंपर्कादयःपिण्डौष्ण्यवत् S'rīBh. 46. 7 (*on* i. 1. 1); घृतस्वरूपमेव काठिन्यमग्निसंपर्काद्विलीयते PrakaVi. 504. 23; स्वतो निर्विशेषस्याग्निसंपर्काल्लौहित्यवत् S'rutaPra. ii. 445. 5 (*on* iii. 2. 29); घृतेऽप्यग्निसंपर्केण द्रवत्वसद्भावात् NyāyMāVi. 404. 6 (*on* viii. 1. 19)

अग्निसंपात (agni–sampāta) *m.* throwing oneself into the fire किमग्निसंपातमिच्छति भवान् PañcT. 3. 71 (338. 7) = Tantrākhyā. 111. 15.

अग्निसंपादन (agni–sampādana) *n.* securing of the (sacred) fire विधुरोत्सन्नाग्न्यादेस्तु पृष्टोदिविविधानेनाग्निसंपादनमित्युक्तं हरिहरभाष्ये NirṇaSi. 297. 23.

अग्निसंपाद्य (agni–sampādya) *adj.* to be achieved (i. e. performed) with fire यथाशास्त्रमग्निसंपाद्यं च पञ्चमहायज्ञान्तर्गतवैश्वदेवाद्यनुष्ठानं … गृहस्थः कुर्यात् ManvaMu. 100. 6 (*on* 3. 67)

अग्निसंपृक्त (agni–sampṛkta) *adj.* which is in contact with fire नन्वग्निसंपृक्ते दाह्ये कदाचिद्दाहो न दृश्यते NyāyKu. 162. 2.

अग्निसंप्रभ (agni–samprabha) *adj.* shining like fire सहस्रपादः प्रासादः …सौवर्णैश्चाग्निसंप्रभैः ।…शुशुभे (स्तम्भैः) VāyuP. ii. 39. 249; ii. 39. 308.

अग्निसंप्लव (agni–samplava) *m.* destruction caused by fire नाग्निसंप्लवे…अध्ययनमभ्यसेत् CaraS. i. 8. 24 (1941 Ed.)

अग्निसंप्लुष्ट (agni–sampluṣṭa) *adj.* [*f.* –ā] burnt with fire शुष्कां निगर्भां तां वर्तिम् … । स्नेहाक्तामग्निसंप्लुष्टां पिबेत् CaraS. i. 5. 21 (1922 Ed.); अग्निसंप्लुष्टे…वृक्षे…पृथक्क्रिया (चिकित्सा) S'ārṅgaPa. 2257.

अग्निसंबद्ध (agni–sambaddha) *adj.* **1** related to or connected with the sacred fire अग्निसंबद्धमेतत्प्रायश्चित्तमुच्यते नोद्वानसंबद्धम् S'ābaBh. 1781. 15 (*on* ix. 4. 28); अग्नौ…लोकं कर्मफलमिच्छन्ति अग्निसंबद्धं कर्म कृत्वा इत्यर्थः BṛĀraUBh. 150. 5 (*on* i. 4. 15); ग्राम्यस्य परिच्छदस्य त्यागविधानादग्निसंबद्धस्य प्रतिप्रसवोऽयम् ManuBh. i. 497. 13 (*on* 6. 4); उक्तरीत्याग्निसंबद्धस्य विनाशस्य निमित्तत्वाभावेऽप्यग्निव्याप्तस्य तस्य निमित्तत्वं भविष्यति MayūMāli. 638. 6 (*on* ix. 4. 7); **2** having contact with fire न ह्येकमिन्धनमग्निसंबद्धं दग्धमित्यन्यन्न दह्यते TārkiRa. 353. 7.

अग्निसंबन्ध (agni–sambandha) *m.* **i** relation or connection with the god of fire अनाग्नेयादिष्वाग्नेयादिशब्दाः केन प्रकारेण, गुणवादेन, को गुणवादः,

अग्निसंबन्ध: S'ābaBh. 361. 10 (*on* i. 4. 22); आग्नेयशब्दोऽग्निसंबन्धं निमित्तीकृत्य कर्मनाम स्यात् NyāyMāVi. 48. 27 (*on* i. 4. 7); 55. 16 (*on* i. 4. 14); तस्यां च न भवन्मत इव अष्टाकपालस्य भाव्यमानत्वेन कर्मत्वम् । अपि त्वग्निसंबन्धस्यैव Mīmā-Kau. i. 231. 18 (*on* i. 4. 9); MayūMāli. 26. 17 (*on* i. 3. 3); नन्वस्य पुंसि प्रवृत्तावग्नित्वं प्रवृत्तिनिमित्तं स्त्रियां त्वग्निसंबन्ध: LaS'abdeS'e. ii. 97. 10; तस्यापि पयोद्रव्यकत्वे उक्तरीत्याग्निसंबन्धाज्जामितातादवस्थ्यापत्त्या तदनुक्ति: BhāṭṭCan. 10. 7 (*on* xiii. 2. 5); **ii** association or connection with the sacred fire तथा सकृदग्निसंबन्धं कृत्वा कृतो मन्येत S'ābaBh. 1325. 22 (*on* v. 3. 6); अग्निसंबन्धाद्वृत्तस्वाध्यायस्य ChāndoUBh. 167. 11 (*on* iii. 13. 3); 288. 9 (*on* v. 8. 1); द्विरात्रादिचोदकवाक्यात्प्रागेव तेषु···विशिष्याग्निसंबन्धं बोधयन्ति S'ivārkaMaDī. i. 146. 6 (*on* i. 1. 3); आधारतयाग्निसंबन्धस्य व्यावर्तकतया विशेषणत्वासंभवात् MayūMāli. 532. 3 (*on* vii. 3. 1); पत्न्याश्चाग्निसंबन्धो नित्य: BālamBha. i. 267. 22 (*on* 1. 89); **iii** concomitant relation with fire धूमे दृष्टेऽग्निसंबन्धे बाष्पादिव कृशानुधी: S'lokaVār. 6. 269 (798. 4); अग्निसंबन्धस्तु धूममात्रानुबन्धी NayaVi. 121. 8 (*on* i. 1. 5); धूमस्याग्निसंबन्धेऽपि व्यभिचारशङ्काया: दुष्परिहरत्वात् MīmāKau. i. 83. 24 (*on* i. 3. 10); **iv** contact with fire भवति ह्यग्निसंबन्धात्काष्ठादङ्गारसन्तति: S'lokaVār. 6. 25 (736. 4); आहु: स्वभावसिद्धं हि ते विनाशमहेतुकम् । भवति ह्यग्निसंबन्धात्काष्ठादङ्गारसन्तति: TattvSaṁ. 2325; तप्तमग्निसंबन्धात् पीडाकरम् (तैलम्) ManuBh. ii. 192. 7 (*on* 8. 272); अन्यथैवाग्निसंबन्धाद्दाहं दग्धोऽभिमन्यते Nyāy-Mañ. i. 29. 5; सोढुं शक्योऽग्निसंबन्ध: ··· । न नु शोकभवं दु:खं संसोढुं नृप शक्यते NaraP. 40. 25; नाग्निदूषिता अग्निसंबन्धेन भ्रष्टपूर्वरूपा: (दण्डा:) ManvaVi. 138. 9 (*on* 2. 47); **v** connection or relation (of the word *agni*) with (its sense) fire न ह्यविदिताग्नि:···अग्निसंबन्धं बोधयितुं शक्य: KhaṇḍanKhā. 565. 15 = NyāySu.(Ja.) 245A. 4 (*on* ii. 1. 2); *adj.* related to or connected with the (sacred) fire यद्यत्राप्यग्निसंबन्धं प्रायश्चित्तान्तरं न स्यात् BālaKrī. ii. 96. 13 (*on* 3. 237 ? 243); काष्ठे अग्निसंबन्धे अग्निवृद्धयर्थ: प्रत्यक्षो गम्यते Saṅkar-KāBh. 103. 24 (*on* ii. 4. 4)

अग्निसंबन्धजनित (agnisambandha-janita) *adj.* produced by contact with fire न ह्यग्निसंबन्धजनितपाकरूपादिनिवृत्तिर्घटेऽग्निसंयोगे निवृत्ते भवति VaiyāBhū. 141. 13 (*on* 30)

अग्निसंबन्धतस् (agnisambandha-tas) *adv.* due to connection with (the sacred) fire ते य एवं विदुरिति यदि वा गृहिणां ग्रह: । अग्निसंबन्धतो न्याय्यो वनस्थस्यापि संभवात् BṛĀraUBhVā. vi. 2. 125.

अग्निसंबन्धबोधक (agnisambandha-bodhaka) *adj.* indicating the connection with Agni तत्राग्निहोत्रशब्देऽग्निसंबन्धबोधकं शास्त्रान्तरं विधिरेव MīmāNyāPra. 258. 12.

अग्निसंबन्धविधान (agnisambandha-vidhāna) *n.* the statement or injunction regarding the connection with the god of fire 'आग्नेयी सुब्रह्मण्या भवति' इत्यग्निसंबन्धविधानादिन्द्रपदं परित्यज्य 'अग्न आगच्छ' इत्यूह: कृत: Nyāy-MāVi. 431. 10 (*on* ix. 1. 16)

अग्निसंबन्धशङ्का (agnisambandha-śaṅkā) *f.* doubt regarding the association or connection with fire न तु कालान्तरे अग्निसंबन्धशङ्कापि धूमस्य स्यात् NyāyRaMā. 63. 4.

अग्निसंबन्धश्रवण (agnisambandha-śravaṇa) *n.* the Vedic statement about the association with the sacred fire वसन्ते ब्राह्मणोऽग्नीनादधीत ग्रीष्मे राजन्य: शरदि वैश्य इति तेषामेवाग्निसंबन्धश्रवणात् VedāntKa. 166. 22 (*on* i. 3. 25)

अग्निसंबन्धसाम्य (agnisambandha-sāmya) *n.* similarity of connection or association with the sacred fire वर्णानां पञ्चमत्वेन निषादस्य ग्रहणमग्निसंबन्धसाम्यात् S'ivārkaMaDī. ii. 287. 24 (*on* iii. 3. 3)

अग्निसंबन्धसिद्धि (agnisambandha-siddhi) *f.* establishment of association or connection with the sacred fire अग्निसंसर्गविधिना वा द्वितीयाया अप्यग्निसंबन्धसिद्धि: BālamBha. i. 243. 27 (*on* 1. 89)

अग्निसंबन्धानपाय (agnisambandhānapāya) *m.* non-cessation of association with Agni अत्राग्नेयपुरोडाशोऽग्निदेवत्य: दारुणोऽन्तरग्ने: सत्त्वेन दारुसंबद्धपयसोऽप्यग्निसंबन्धानपायात् BhāṭṭCan. 10. 4 (*on* xiii. 2. 5)

अग्निसंबन्धाविशेष (agnisambandhāviśeṣa) *m.* non-distinction or uniformity of association with Agni अग्निवता दारुपात्रेण दुह्यमानस्य पयसोऽग्निसंबन्धाविशेषात्···पुरोडाशस्याम्नानमर्थवद्भवति SaṅkarKāBh. 15. 17 (*on* i. 2. 8); अग्निसंबन्धाविशेषादाग्नेयाग्नीषोमीयावुभावपि चतुर्धा कुर्यादित्यर्थ: MayūMāli. 26. 16 (*on* i. 3. 3)

अग्निसंबन्धाव्यभिचार (agnisambandhāvyabhicāra) *m.* absence of violation of the association or connection with fire यत्तु धूमस्वरूपनियम इत्युक्तम् अस्त्वेतत् स्वरूपमपि तदग्निसंबन्धाव्यभिचारात्मकमेव NyāyRaMā. 64. 14.

अग्निसंबन्धित्व (agnisambandhi-tva) *n.* the state of being connected or associated with fire धूमस्य तु तादृशोपाध्यदर्शनात् स्वाभाविकमग्निसंबन्धित्वं नियतं भवति NyāyRaMā. 60. 20; धूमव्यक्तीनामग्निसंबन्धित्वम् KhaṇḍanKhā. 672. 14; MīmāKau. ii. 217. 7 (*on* iii. 1. 26)

अग्निसंबन्धित्वाविशेष (agnisambandhitvāviśeṣa) *m.* non-distinction or uniformity of being connected or associated with fire (त्र्यम्बकहोमस्य) आधानद्वाराग्निप्रयोजकत्वेनाग्निसंबन्धित्वाविशेषात् BhāṭṭDī. iv. 105. 18 (*on* x. 8. 5)

अग्निसंबन्धिन् (agnisambandh-in) *adj.* [*f.* -ī] pertaining to or related to fire or the god of fire ता आप आग्नेय्य: अग्निसंबन्धिन्योऽग्ने: कारणभूता इत्यर्थ: HārLa. 136. 14; आग्नीध्रनामकस्य मण्डपस्य यदुपस्थानं तत्, यया च कयाचिदृचा दाशतयीगतयाग्निसंबन्धिन्या कर्तव्यम् NyāyMāVi. 128. 26 (*on* iii. 2. 8); तदस्याग्निसंबन्धि व्रतं स्मृतम् ManvaMu. 420. 25 (*on* 9. 310) दर्शपूर्णमासयो: 'आग्नेयं चतुर्धा करोति' इति श्रुतम् । तत्र किं हविष्ट्वमेव तदुद्देश्यतावच्छेदकम्? अग्निसंबन्धिहविष्ट्वं वा? उत पुरोडाशत्वमेव वा MīmāKau. ii. 216. 21 (*on* iii. 1. 26); ii. 217. 17 (*on* iii. 1. 26); BhāṭṭDī. i. 208. 11 (*on* iii. 1. 15)

अग्निसंबन्धिपुरोडाश (agnisambandhi-puroḍāśa) *m.* the sacrificial cake pertaining to Agni अथवा पुरोडाशं चतुर्धा करोति इत्यनेनोपसंहारादग्निसंबन्धिपुरोडाशस्यैव तत् न त्वाज्यस्यापीति BhāṭṭDī. i. 208. 13 (*on* iii. 1. 15); MīmāKau. ii. 217. 19 (*on* iii. 1. 26)

अग्निसंभव (agni-sambhava) *m.* **A i** production or kindling of fire मथ्यमन्थनमन्थानसंयोगादग्निसंभव: CaraS. i. 11. 24 (1941 Ed.); (शोक:) अयमयोगसमुत्थो ज्योतिष्प्रकारोऽयं स्नेहाद्वायुप्रकोपो मानसादग्निसंभव: HarṣaC. 336. 1; आकाशाद्वायुराकाशपवनादग्निसंभव: S'ivS. 1. 75; **A ii** possibility of (maintaining or keeping) the sacred fire आद्यो दीर्घायुष: सत्त्वान्नृणामेवाग्निसंभवे । द्वितीयोऽस्तु रसस्यायुरहेतुत्वे तृतीयक: NyāyMāVi. 365. 12 (*on* vi. 7. 13); **A iii** the source of fire or of a fiery object तस्य (= शिवलिङ्गस्य) ज्वालासहस्रेण मोहितो भगवान् हरि: । मोहितं प्राह मामत्र परीक्षावोऽग्निसंभवम् LiṅgaP. i. 17. 36; S'ivaP. ii(1). 7. 51 (45B. 11); **A iv** outbreak of a conflagration तस्मिन् स्यात् प्रजापीडाग्निसंभव: NāraS. 2(3). 1; **B** one of the names of Kārttikeya (lit. 'born of or nursed by Agni') विश्वामित्रस्तु··· । स्तवं दिव्यं संप्रचक्रे महासेनस्य चापि स: । अष्टोत्तरशतं नाम्नाम् ··· । अव्ययो ह्यमर: श्रीमानुन्नतो ह्यग्निसंभव: SkandP. i(2). 29. 139; स ह सप्तर्षिभार्याभिरादावेवाग्निसंभव: । अभिषेकप्रयाताभिर्दृष्टो वर्ज्यं त्वरुन्धतीम् VāyuP. ii. 11. 38; BrahmāṇḍP. ii. 10. 40; **C** chyle or chyme (*lit.* 'result of digestion') रस आहारतेजोऽग्निसंभव: षड्रसासव: AbhidhāCin. 620 = ParaNā. 2191; **D** wild safflower ज्ञेयोऽरण्यकुसुम्भ: स्यात् कौसुम्भश्चाग्निसंभव: RājNi. 232. 7; **E** froth originating from submarine fire अग्निजारोऽग्निनिर्यास: सोऽग्निगर्भोऽग्निज: स्मृत: । स दावाग्निमलो ज्ञेयो जरायुश्चाग्निसंभव: DhanvNi. 291. 26; वडवाग्निमलो ज्ञेयो जरायुश्चाग्निसंभव: RājNi. 292. 4; *n.* gold [Vācaspatya, Apte] cf. **अग्निबीज.**

अग्निसंभव (agni-sambhava) *adj.* [*f.* -ā] **A** sprung from or born of Agni प्रश्नमेतं मया पृष्टो भगवानग्निसंभव: (अङ्गिरा:) MahāBhā. xiii. 109. 10; गौणं पशुसखेत्येवं विद्धि मामग्निसंभवे MahāBhā. xii. 95. 43; यत्र (शरवणे) जातो महातेजा: कार्त्तिकेयोऽग्निसंभव: Rāmā. i. 35. 18; स्कन्द: सृष्टो भगवता···देवो रुद्राग्निसंभव: SuśruS. vi. 37. 9; SkandP. ii(1). 1. 66; LiṅgaP. i. 72. 64; गणास्त्वप्सरसां ख्याता: ···चतुर्दश ।···वेगवत्यश्च रिष्टाया ऊर्जाश्चैवाग्निसंभवा: BrahmāṇḍP. ii. 7. 21; **B** produced from fire अष्टभिर्लोहितैरश्वै: सध्वजैरग्निसंभवै: । सर्पतेऽसौ कुमारो वै ऋजुवक्रानुवक्रग: MatsyaP. 127. 4; BrahmāṇḍP. i. 23. 84; ततो वर्षति षण्मासान्···। वायव्यं स्तनितं चैव वैद्युतं चाग्निसंभवम् BrahmāṇḍP. i. 22. 28 वीरभद्रस्य तद्रूपम्···। न तद्धिरण्मयं सौम्यं न सौरं नाग्निसंभवम् LiṅgaP. i. 96. 63; **C** caused by fire or conflagration बाष्पजृम्भणनिश्वासैरभिनेयोऽग्निसंभव: (अनुभाव:) BhāvPra.(S'ā.) 21. 4(1)

अग्निसंभ्रम (agni-sambhrama) *m.* **i** trouble caused by the flash of fiery objects like meteors etc. परिहरेत् ··· भिन्नशून्यागारश्मशानविजनारण्यवासाग्निसंभ्रमव्यालभुजङ्गकीटसेवाश्च SuśruS. iv. 24. 91 (comm. उत्पातप्रदीप्ति:); **ii** trouble or confusion caused by conflagration (करा दिनकृत:) माञ्जिष्ठाभा: शस्त्राग्निसम्भ्रमम् (सूचयन्ति) BṛSaṁ. 30. 14; वत्सराजस्याग्निसंभ्रमोऽ(तिक्रा)न्त: AbhinBhā. i. 206. 7 (*on* 4. 320)

अग्निसंमर्द (agni-sammarda) *m.* havoc produced by fire तस्मिन् वने दह्यमाने···कीर्तयस्वाग्निसंमर्दे कथं ते (= शार्ङ्गा:) न विनाशिता: MahāBhā. i. 220. 3.

अग्निसंमार्ग (agni-sammārga) *m.* ceremonial brushing or cleaning of the Āhavanīya fire यथा अन्येषां सुत्याकालानां संस्काराणामग्निसंमार्गादीनाम् S'ābaBh. 2179. 25 (*on* xi. 3. 25); यत्राग्निसम्मार्गादौ प्रसङ्गाभावस्तत्रावृत्तिरिष्टैव BhāṭṭDī. iv. 164. 18 (*on* xi. 2. 9); iii. 198. 7 (*on* x. 1. 5)

अग्निसंमार्गन्याय (agnisammārga–nyāya) *m.* rule laid down in the MīmāSū. ii. 1. 9–12 to the effect that the brushing or cleaning of the Āhavanīya fire is only an ancilliary rite producing some improvement (*saṁskāra*) in the fire and not a principal rite उच्छ्रयणादीनां तु अग्निसंमार्गन्यायेनोत्पन्नयूपसंस्कारकत्वात् BhāṭṭDī. iii. 125. 23 (*on* ix. 2. 12)

अग्निसंमार्गविधि (agnisammārga–vidhi) *m.* injunction for the ceremonial brushing or cleaning of the Āhavanīya fire आघारमाघारयतीत्ययं समुदायानुवादः न तु श्रौवाघारस्यापि, तस्याग्निसंमार्गविधिना व्यवहितत्वात् MīmāKau. iii. 195. 16 (*on* ii. 2. 13)

अग्निसंमार्जन (agni–sammārjana) *n.* ceremonial cleaning of the Āhavanīya fire, cf. **अग्निसंमार्ग**, यस्मिन्नहन्यसावनुष्ठीयते तदपवर्गे प्रत्यहमग्निसंमार्जनादिवदपवर्गस्य युक्तत्वात् MayūMāli. 825. 20 (*on* xi. 3. 11)

अग्निसंमुख (agni–sammukha) *adj.* facing the fire, turned towards the sacred fire पादौ प्रसारयेन्नैव गुरुदेवाग्निसंमुखौ SkandP. i(2). 41. 127; *n.* [Loc.] in front of the fire, facing the fire जलाग्निसंमुखे नापि मलं मूत्रं च संत्यजेत् BṛDharmaP. ii. 6. 21.

अग्निसंमुखम् (agni–sammukham) *adv.* in front of the fire, towards the fire संस्मरन् हृदि मन्त्रेशमुपविश्याग्निसंमुखम् PauṣkS. 31. 126; व्यासमध्यनलपक्षमात्रकैर्योनिमूर्ध्वत इभोष्ठवत् कुरु । तारदैर्घ्यकसमुद्रमं चतुःषण्मनोऽङ्गुलिभिरग्निसंमुखम् MayaMa. 25. 44.

अग्निसरस् (agni–saras) *n.* name of a holy lake or Tīrtha (in Kokāmukha) अस्त्यत्राग्निसरो नाम परङ्गुह्यं मम स्थितम् । पञ्च धाराः पतन्त्यत्र VarāP. 140. 34.

अग्निसर्ग (agni–sarga) *m.* creation of Agni एतस्यैवार्थस्य प्रदर्शनाय अग्निसर्गानन्तरमिन्द्रादिसर्गो नोक्तः BṛĀraUBh. 143. 7 (*on* i. 4. 10); BṛĀraUBhVā. i. 4. 1595.

अग्निसर्वाङ्गसंस्थिति (agni–sarvāṅgasaṁsthiti) *adj.* whose whole body is constituted of fire ज्वलमानात्तु कपिला तावत् कुण्डात् समुत्थिता । …अग्निपूर्णा ह्यग्निमुखा … । अग्निखुरा ह्यग्निपृष्ठा अग्निसर्वाङ्गसंस्थितिः SkandP. v(3). 39. 8.

अग्निसलक्षण (agni–salakṣaṇa) *adj.* of the same nature as of fire अग्नेः विस्फुलिङ्गाः … निर्गच्छन्ति सरूपाः अग्निसलक्षणा एव MuṇḍaUBh. 325. 2 (*on* ii. 1. 1)

अग्निसलोकद (agnisaloka–da) *adj.* granting residence in Agni's world आग्नेयं नाम कुण्डं च तत्पूर्वेऽग्निसलोकदम् SkandP. iv. 97. 120.

अग्निसव (agni–savá) *m.* a Soma-sacrifice consisting of the piling of fire–altar and ablution अग्निसवश्चित्यः TaiS. V. vi. 2. 1 (cf. Sāyaṇa अभिषेकयुक्तो यज्ञः सवः); तद् यत् तानि जुहोति तदग्निसवेन सूयते SatBr. IX. iii. 4. 7; सर्वे हैते सवा यदग्निसवः सर्वे हैतदग्निसवेन सुतो भवति SatBr. IX. iii. 4. 9; X. i. 5. 3; BaudhSS. ii. 60. 16.

अग्निसवर्ण (agni–savarṇa) *adj.* similar to fire in colour अग्निसवर्णं त्वां येन लोकः प्रपश्यति BrahmāṇḍP. ii. 71. 28.

अग्निसवर्णत्व (agnisavarṇa–tva) *n.* the state of being brilliant or bright like fire विवस्वन्तं स शक्रजित् । प्रोवाचाग्निसवर्णो त्वं(? र्णत्वं) येन लोकान् प्रयास्यति VāyuP. ii. 34. 27.

अग्निसह (agni–saha) *adj.* i keeping the fire for long (burning slowly) अग्निसहमसंप्लुतधूमम् … इत्यगुरुगुणाः ArthSā. i. 189. 3 (2. 11); ii resistant to fire (i. e. not evaporated by the heat of fire) क्रामणेन समायुक्तं मूषामध्ये विचक्षणः । अहोरात्रं त्रिरात्रं वा भवेदग्निसहो रसः Rasā. 15. 15; एवमग्निसहो लोहसंयुक्तः केवलोऽथवा···रसेन्द्रसहमर्दितः RasRaSa. 30. 10.

अग्निसहचरित (agni–sahacarita) *adj.* dealing with fire वासवदत्तादिसाहचर्याद्ग्रन्थोऽपि तथोच्यते । यथाग्निसहचरितो ग्रन्थोऽग्निः GaṇRa. 4. 310(349)

अग्निसहचारिन् (agnisahacār–in) *adj.* concomitant with fire धूमत्वमात्रमेवाग्निसहचारीति मन्यसे NyāyMañ. i. 106. 27.

अग्निसहन (agni–sahana) *adj.* resistant to fire (i. e. not evaporated by the heat of fire) रसश्च रसकश्चोभौ येनाग्निसहनौ कृतौ RasaRaSa. 2. 152; RasaPraSu. 5. 107.

अग्निसहयुक्त (agni–sahayukta) *adj.* associated with fire अग्निसहयुक्तः कपोतः Nyās. ii. 470. 7 (*on* vi. 3. 80)

अग्निसहाय (agni–sahāya) *m.* i wild pigeon (*lit.* promoter of digestive fire) कपोतोऽन्यो घूघूकूधूम्रलोचनः दहनोऽग्निसहायश्च DhanvNi. 296. 8; KalpaK. 332. 134; ii wind (*lit.* the friend of fire) [MW.]

अग्निसहित (agni–sahita) *adj.* A together with the god of fire पौर्णमास्यामप्यग्निसहितस्य चोदितत्वात्केवलस्य प्रकाशनं महेन्द्राधिकरणे निराकृतम् TantrVā. 756. 13 (*on* iii. 1. 23); SāstrDī. 207. 2 (*on* iii. 1. 13); B together with the sacred fires यदि सपत्नीको व्रजेत्तदासौ साग्निरग्निसहितः सोपासनश्च व्रजेत् Aparā. 939. 22 (*on* 3. 44); पत्न्याः अग्निसहितयजमानव्यतिरेकेण प्रवासो भवति न वेति चिन्त्यते BālamBha. i. 264. 27 (*on* 1. 89); C i together with the letter expressed by the word *agni* पञ्चान्तकोऽग्निसहितः सह वामनेत्रः ···वैघ्नो मनुर्निगदितः ĪśānSiPa. i. 16. 92; C ii followed by the vowel *i* व्योमाग्निसहितं पश्चाद्रसश्च मरुता स्थिरा TantrRā. 3. 28 (comm. व्योम णकारः अग्निसहितं णि इति)

अग्निसाक्षिक (agnisākṣi–ka) *adj.* having fire for witness (in alliance, marriage etc.) अग्निसाक्षिकमप्येतद्भर्ता हि शरणं स्त्रियः MahāBhā. xii. 142. 12; सुग्रीवश्चापि ··· । चकार सख्यं रामेण प्रीतश्चैवाग्निसाक्षिकम् Rāmā. i. 97*; iii. 1284*; सोऽहं सभाज्यो बन्धूनाम्···। यस्याग्निसाक्षिकं मित्रं लब्धं राघववंशजम् Rāmā. iv. 8. 4; vii. 23. 14; नारदः—निश्चितो विवाहो ननु गान्धर्वः ··· । कुन्तिभोजः—अग्निसाक्षिकमिच्छामि Avimā. 6. 14(4); अग्निसाक्षिका हि विवाहा न निवर्तन्त इत्याचार्यसमयः KāmSū. 228. 20 (3. 5); मैथिलः ·· राघवाय तनयाम् ··· संनिधौ द्युतिमतस्तपोनिधेरग्निसाक्षिक इवातिसृष्टवान् RaghuVa. 11. 48; शर्वस्य पाणिग्रहणमग्निसाक्षिकमक्षतम् MatsyaP. 154. 484; अग्निसाक्षिकाच्च (*v. l.* °कश्च) समयो नातिवर्तते MahāvīC. 5. 59(5); TilaMañ. 110. 11; (रामः) सुग्रीवान्तिकमागत्य सख्यं चक्रेऽग्निसाक्षिकम्; SkandP. iii(1). 2. 11; BhaviP. 271A. 2 (i. 182. 63); दाशरथिः ··· सख्यं तपनतनयेन साकमग्निसाक्षिकमकरोत् RāmāCam. 4. 8(7); RāmāMañ. 440. 11; AdhyāRā. iv. 2. 3; iv. 7. 41; ममैव पाणौकरणेऽग्निसाक्षिकं प्रसंगसंपादितमङ्ग संगतम् NaiṣC. 9. 68; शूद्राणामप्यग्निसाक्षिकममन्त्रकं पाणिग्रहणमात्रं कर्तव्यत्वेनाभिमतम् ManvaVi. 306. 13 (*on* 3. 43); 365. 2 (*on* 3. 138)

अग्निसाक्षिकता (agnisākṣika–tā) *f.* the state of having fire as witness अग्निसाक्षिकतया गृहीतपाणिकेत्यर्थः LaSabdeSe. i. 402. 6.

अग्निसाक्षिकम् (agnisākṣikam) *adv.* with fire as witness, in the presence of fire धनं ददौ सौमिकिरग्निसाक्षिकम् MahāBhā. i. 190. 17; xiii. App. I. 15 (3347); यदग्निसाक्षिकं महासेनस्य दुहितरं शिष्यां प्रतिगृह्य अदत्तापनयनं कृतम् PratiYau. 4. 16(1); या किल शौनकावस्थायामग्निसाक्षिकमात्मसात्कृता गोपकन्या DaśKuC. 83. 3; पुनरग्निसाक्षिकमेव सुग्रीवो मित्रमभ्युपगतः AnargharRā. 5. 33(3); स्त्रीणां वपुर्बन्धुभिरग्निसाक्षिकं परत्र विक्रीतम् YaśasCam. ii. 363. 7; अग्निसाक्षिकमेषा हि पित्रा मे प्रतिपादिता KathāSaSāg. xii. 22. 109; यस्यास्त्वग्निसाक्षिकं पाणिर्गृहीतः सा भार्या Prasā. i. 364. 8.

अग्निसाक्षिकमर्याद (agnisākṣika–maryāda) *adj.* characterized by a bond to which Agni is the witness अग्निसाक्षिकमर्यादो भर्ता हि शरणं स्त्रियः Hitopa. 1. 157.

अग्निसाक्षिन् (agni–sākṣin) *adj.* to which Agni is a witness (i. e performed in the presence of fire) नित्यमग्निसाक्ष्येव (विवाहः) Avimā. 6. 14(5)

अग्निसाक्षिपूर्वक (agnisākṣipūrva–ka) *adj.* performed with fire as a witness भर्ता चेह योऽग्निसाक्षिपूर्वकेण पाणिग्रहणेन संबन्धी स एवाभिमतः Nyās. i. 834. 21 (*on* iv. 1. 32); यस्या अग्निसाक्षिपूर्वकं पाणिग्रहणं कृतं साभिधीयते Pradī. iv. 74A. 21 (*on* iv. 1. 52); iv. 58B. 27 (*on* iv. 1. 33)

अग्निसाक्ष्य (agni–sākṣya) *n.* marriage (*lit.* testimony of fire) कुर्यात्तेतोऽग्निसाक्ष्यं गान्धर्वोऽयं विवाहः स्यात् KandaCū. iii. 5. 15; iii. 5. 16.

अग्निसागर (agni–sāgara) *m.* a kind of hell (*lit.* ocean of fire) गङ्गातटं समासाद्य अश्रुपातान् करोति यः । तस्याग्निसागरे वासो यावद्ब्रह्मसहस्रकम् BṛDharmaP. i. 58. 23.

अग्निसात् (agni–sāt) *ind.* [AltGr. I. 232 *N.* 130; used with *kṛ*–, *bhū*–, *as*– and *sampad*– and very rarely with *gam*–, cf. RājTa.(Ka.) 7. 1487); grammarians propose two senses for the suffix *–sāt* here: i कार्त्स्न्ये P. v. 4. 52, JaineVyā. iv. 2. 57 and commentaries अनग्निं कृत्स्नमस्त्रं अग्निं करोति अग्निसात्करोति JaineVyā. 274. 32 (*on* iv. 2. 57); CāndraVṛ. *on* iv. 4. 37; अग्निसाद्भवति शस्त्रम् KāśiVṛ. *on* v. 4. 52; PrakriKau. i. 949. 9; SiddhāKau. 324B. 26; ii अभिविधि P. v. 4. 53; JaineVyā. iv. 2. 58; अस्मिन्कटके उत्पातेन सर्वं शस्त्रमग्निः संपद्यते । अग्निसात्संपद्यते JaineVyā. 275. 2 (*on* iv. 2. 58); KāśiVṛ. *on* v. 4. 53; PrakriKau. i. 950. 3] consigned to fire, consumed by fire नृपतिः ··· । न चकार शरीरमग्निसात् RaghuVa. 8. 72; भ्रातुः शरीरमग्निसात्कृत्वा ··· मया ··· इमे काषाये गृहीते Mālavikā. 5. 11(9); तदैव तातमार्गेण गृध्रराजमग्निसात्कृत्य MahāvīC. 5. 26(5); काष्ठैर्विरच्य चितां तामकरोदग्निसाद्गणिकाम् KuṭṭaMa. 490; राज्ञा हतं निशम्य त्वामुपकोशाग्निसाद्वपुः । अकरोत् KathāSaSāg. i. 5. 100; राज्ञ्यग्निसाद्देहं सा चकारेति केचन RājTa.(Ka.) 2. 61; 7. 861; राजावकल्पयोः पत्न्यौ बाले सङ्गरङ्ख्योः। स्नुषे मल्लस्यासमती सहजा चाग्निसाद्गते RājTa.(Ka.) 7. 1487; 7. 1727; प्रदीप्य

जातुषागारं चकार द्रुतमग्निसात् PāṇḍaC. 7. 196; अथाग्निसाद्भवन्नग्नीभवन्कात्स्न्र्येन तत्र च KośaKaTa. 2. 364; 2. 3033; मेघनादेन…विभीषणगृहमग्निसात्क्रियतामित्यादिष्टम् AdbhuDa. 1. 12(5); तद्गात्रं द्रागग्निसात्कृत्य Rāgh. 10. 12.

अग्निसात्त्व (agnisāt–tva) *n.* the state of being fiery (hot) (*lit.* becoming fire entirely) मार्तण्डश्चण्डतापस्तपति मरुभुवामग्निसात्त्वं दधानः YaśasCam. i. 69. 2 (comm. अग्निसात्त्वं अग्निमयत्वम्)

अग्निसात्म्य (agni–sātmya) *n.* suitability with the abdominal fire (i. e. digestive fire) माध्वीकम्…दीपयत्यग्निसात्म्यम् HārīS. i. 19. 8.

अग्निसाद (agni–sāda) *m.* weakness of the digestive fire, dyspepsia प्रवृत्तमादावर्शोभ्यो यो निगृह्णात्यबुद्धिमान् । शोणितं दोषमनिलं तद्रोगाञ्जनयेद् बहून्। रक्तपित्तं ज्वरं तृष्णामग्निसादमरोचकम् CaraS. vi. 14. 178 (1941 Ed.); आमपक्वाशयचरः समानो वह्निसङ्गतः । …गुल्माग्निसादातीसारप्रभृतीन् कुरुते गदान् SuśruS. ii. 1. 17; vi. 24. 17; vi. 62. 10; भोजनादौ जलं पीत्वा चाग्निसादः कृशाङ्गता HārīS. i. 7. 101; पाण्डुरोगेऽग्निसादश्च श्वयथुश्चाक्षिकूटयोः KāśyaS. 35B. 31; 116A. 9; शिरोग्रहोऽरुचिर्जाड्यमग्निसादोऽतिनिद्रता । … विद्याद् दुर्वान्तलक्षणम् KāśyaS. 150A. 24; 157A. 16; 162B. 10; गुडः कर्ताग्निसादस्य स हिनस्त्यभयादिभिः AṣṭāSaṁ. i. 41. 18 (1. 7); i. 23. 4 (1. 6); i. 101. 6 (1. 19); अग्निसादे गुदशोफशूलार्तौ च हिङ्ग्वर्धकर्षम्…उपयोज्यम् AṣṭāSaṁ. ii. 58. 13 (4. 10); ii. 90. 19 (4. 16); ii. 91. 17 (4. 16); ii. 106. 15 (4. 19); (गुडः) हृद्यः पुराणः पथ्यश्च नवः श्लेष्माग्निसादकृत् AṣṭāHṛ. i. 5. 48; i. 6. 102; i. 10. 9; iv. 14. 33; RugVi. 10. 3; पिप्पलीकल्कसंयुक्तं घृतं क्षीरचतुर्गुणम् । पचेत् प्लीहाग्निसादादियकृद्रोगहरं परम् SiddhYo. 37. 58; 4. 24; 27. 23; 53. 25; 81. 8; अल्पप्राणस्य मन्दाग्नेः सदा जागरणान्निशि । तदा न पच्यते भक्तमग्निसादश्च जायते Hastyāyur. 290. 1 (2. 58); RasPraSu. 4. 46; महान्तमग्निसादं च श्वासकासभगन्दरम् (निहन्यात् योगराजगुग्गुलुः) RasRaSa. 21. 76; अग्राह्यमुदकम्…कुर्यात् स्नानपानाभ्याम्…। कासाग्निसादाभिष्यन्दकण्डूगण्डादिकान् गदान् BhojanKu. 189. 11; 200. 27.

अग्निसादन (agni–sādana) *n.* weakening of the digestive power, dyspepsia दुष्यति ग्रहणी जन्तोरग्निसादनहेतुभिः SuśruS. vi. 40. 166; वातरक्तं तथा कुष्ठं गुदजान्यग्निसादनम् । …हन्यात्सर्वामयानयम् ।…अमृतागुग्गुलुः SiddhYo. 23. 54; 23. 48.

अग्निसादन (agni–sādana) *adj.* causing dyspepsia °कूष्माण्डप्रभृतीनां तैलानि मधुराणि…अग्निसादनानि च SuśruS. i. 45. 120; रम्भाकाण्डकृतम् (हारीतम्)…रुक्षं गुर्वग्निसादनम् BhojanKu. 108. 14.

अग्निसादकृत् (agnisāda–kṛt) *adj.* causing dyspepsia or weakness of the digestive fire गुर्वग्निसादकृद् बिल्वं दोषलं पूतिमारुतम् AṣṭāSaṁ. i. 40. 7 (1. 7)

अग्निसादिन् (agnisād–in) *adj.* [*f.* –ī] causing dyspepsia or weakening of the digestive power दीपनं शीतमप्याज्यं वसोष्णाप्यग्निसादिनी AṣṭāSaṁ. i. 95. 22 (*on* 1. 77)

अग्निसादृश्य (agni–sādṛśya) *n.* similarity with fire, appearance like fire अतोऽग्निसादृश्यमस्य प्रवृत्तौ निमित्तम् S'ābaBh. 738. 11 (*on* iii. 2. 1); अत्र व्यपदेशशब्देन किंशुककुसुमानामग्निसादृश्यमभिधाय दर्शनक्रियोत्प्रेक्ष्यते SaraKaṇṭhā. 469. 15; S'rutaPra. ii. 412. 31 (*on* iii. 1. 7); यथाग्निर्माणवक इत्यत्राग्निसादृश्यविशिष्टमाणवकप्रतिपत्तिर्विवक्षिता PratāYaBhū. 45. 2; BrahmSūBh.(S'rī.) i. 256. 1 (*on* i. 1. 21)

अग्निसाधक (agni–sādhaka) *adj.* means of establishing fire यथायं धूमो नाग्निसाधकः सर्वथानुपलभ्यमानोपाधिशङ्काग्रस्तत्वात् प्रमेयत्वात् विरुद्धत्वाच्च ĀtmaTaVi. 538. 12; Vādā. 40. 4.

अग्निसाधकत्व (agnisādhaka–tva) *n.* instrumentality in establishing fire धूममात्रस्य पर्वतेऽग्निसाधकत्वेनादूषणत्वाभ्युपगमात् Vādā. 40. 4.

अग्निसाधन (agni–sādhana) *n.* **1** enkindling of fire भूपोऽग्निसाधने । समुद्योगं तदा चक्रे SkandP. i(2). 7. 30; **2** material for (building) the fire-altar कथमवान्तरप्रलये ह्यग्निसाधनानां शर्करादीनां सृष्टिर्वक्तव्या BrahmSūBh.(Bhā.) 145. 7 (*on* ii. 4. 2); Bhām. 506. 13 (*on* ii. 4. 2); *adj.* of which fire is the means मलिनाम्बुबिन्दुतुलनां कलयद्विकसत्पलाशसुमवृन्तमभात् । शिरसाग्निसाधनतपो रचयन्निव मालतीविरहतोऽलियुवा HammīMaKā. 5. 27.

अग्निसाधनभूत (agnisādhana–bhūta) *adj.* [*f.* –ā] which has become the material for piling up the fire-altar अखण्डत्वादयश्चाग्निसाधनभूतेष्टकाधर्माः … अग्निसाधनभूतासु चित्रिण्यादीष्टकास्वपि ते सन्ति NyāyMāVi. 187. 1 (*on* iii. 6. 12)

अग्निसाध्य (agni–sādhya) *adj.* **1A** accomplishable with the help of fire अग्निसाध्यानां पचनदहनप्रकाशनादीनामर्थं साधयेत् S'ābaBh. 2239. 5 (*on* xii. 2. 1); ṬupṬ. 322. 4 (*on* xii. 2. 1); न ह्यग्निसाध्ये शोषादौ नियोगो घटतेऽम्भसः BṛĀraUBhVā. ii. 4. 184; अग्निसाध्ये पाके गोमयादीनां करणत्वम् GuruCandr. i. 400. 16; **1B** curable with the help of fire cf. **अग्निसाध्यत्व**; **2** accomplishable with the help of the (sacrificial or domestic) fire पत्न्यधीनत्वाच्चाग्निसाध्यानां कर्मणाम् BālaKrī. ii. 96. 6 (*on* 3. 237 ? 243); अग्निसाध्यमष्टकापार्वणश्राद्धहोमादि गृह्यस्मृतिकारैरुक्तम् ManuBh. i. 234. 21 (*on* 3. 57); मन्त्रवत्सु चानधीतवेदस्य कुतोऽधिकारः । कुतस्तरां चानग्नेरग्निसाध्येषु S'āstrDī. 455. 3 (*on* vi. 1. 7); 'साग्निः … व्रजेत्' इत्येतदग्निसाध्यश्रौतस्मार्तकर्मानुष्ठानार्थमित्युक्तम् Mitā. 361. 12 (*on* 3. 45); अग्निसाध्यात् … राजसूयादेरपि विप्राग्नौ हुतं श्रेष्ठम् Mitā. 109. 17 (*on* 1. 316); VīraMi. 355. 7 (*on* 1. 316); Aparā. 163. 8 (*on* 1. 121); 940. 29 (*on* 3. 45); अनग्नेरग्निसाध्ये कर्मण्यनधिकारः VedāntKa. 183. 22 (*on* i. 3. 34); निषेधस्तु तस्याग्निसाध्ययज्ञादिकर्मानधिकारमात्रविषयः VedāntKau. 106. 7 (*on* i. 3. 34); अग्निसाध्यकर्मसु आधानसिद्धाग्निमत्ता । अग्निसाध्यकर्मणामग्न्यपेक्षत्वेन तद्विधीनामाधानसिद्धाग्निमन्तं प्रत्येव प्रवृत्तेः ArthSaṁ. 89. 2; MīmāNyāPra. 241. 21; कर्म त्वग्निसाध्यं भूलोक एव च भवति AṇuBh. 333. 24 (*on* iv. 3. 2); TristhaSe. 318. 5; न च अग्निसाध्यकर्मफलग्रहणेन … पूर्णाहुतिः प्रशंसितुं न शक्यते, आकाशगाम्यमरकन्यालाभादेः अग्निसाध्यकर्मफलत्वाभावादिति शङ्क्यम् PūrvottaVāNaMā. 248. 5; अग्निसाध्यं कर्म…कर्तव्यतयोपस्थितम् S'ivārkaMaDī. i. 51. 21 (*on* i. 1. 1); अग्निसाध्ये कर्मणि व्यवस्थामाह VīraMi. 176. 3 (*on* 1. 97); आहवनीयादीनामाधानेनोत्पन्नानां प्रयोजनापेक्षायां सामर्थ्यादेवाग्निसाध्यश्रौतस्मार्तलौकिकसाधारण्येन कार्यमात्रार्थत्वम् BhāṭṭDī. ii. 231. 4 (*on* vi. 1. 7); iv. 243. 10 (*on* xii. 2. 1); अग्निसाध्येषु दर्शपूर्णमासादिष्विव पितृयज्ञेऽप्यनाहिताग्नेर्नाधिकारः BhāṭṭCan. 17. 4 (*on* xiii. 2. 13); S'rīkarBh. 154. 28 (*on* i. 3. 34)

अग्निसाध्यकर्मन् (agnisādhya–karman) *n.* rite which is to be accomplished with the help of the (sacrificial or domestic) fire (**मातापित्राचार्याः … त्रयोऽग्नयः**) अग्निसाध्यकर्मानुष्ठानफलावाप्तेस्तच्छुश्रूषातः ManuBh. i. 192. 6 (*on* 2. 230); आधानगतादात्मनेपदादग्निसाध्यकर्मफलानामाधातृगामित्वनियमात् पितुरेव फलम् S'āstrDī. 392. 2 (*on* iv. 3. 17); शूद्रोऽनग्निः कथमग्निसाध्यकर्माधिकारी स्यात् Aparā. 163. 8 (*on* 1. 121); 940. 29 (*on* 3. 45); ArthSaṁ. 89. 2; जातेष्ट्या पुत्रगतपूत्वादिजननेऽप्यग्निसाध्यकर्मजन्यफलस्य … तदविरोधः TristhaSe. 318. 5; PūrvottaVāNaMā. 248. 5; NirṇaSi. 341. 6; MayūMāli. 165. 5 (*on* ii. 3. 3); अग्निसाध्यकर्माव्यवधानेन यक्ष्यमाणत्वलाभात् VaiyāBhū. 89. 12 (*on* 22); शूद्रस्य कथमग्निसाध्यकर्माधिकारः BālamBha. i. 376. 18 (*on* 1. 121)

अग्निसाध्यत्व (agnisādhya–tva) *n.* **1** the state of being accomplished with the help of the (sacrificial or domestic) fire क्रतोरग्निसाध्यत्वात् BṛĀraUBh. 33. 4 (*on* i. 2. 7); ṬupṬ. 149. 10 (*on* vi. 8. 20); नाप्यग्निसाध्यत्वं जपादिषु MayūMāli. 461. 12 (*on* vi. 2. 2); सधवानां पत्यनुमत्या व्रतादौ पृथगप्यधिकारः अग्निसाध्यत्वाभावात् BālamBha. i. 210. 20 (*on* 1. 77); i. 377. 22 (*on* 1. 121); **2** curability with the help of fire, cauterization दुर्नाम्नां साधनोपायश्चतुर्धा…। भेषजक्षारशस्त्राग्निसाध्यत्वादाद्य उच्यते SiddhYo. 5. 3.

अग्निसान्निध्य (agni–sānnidhya) *n.* proximity or presence of fire बहुदूरस्थत्वेनाग्निसांनिध्यासंभवात् BālamBha. iii. 6. 14 (*on* 3. 2)

अग्निसामग्री (agni–sāmagrī) *f.* aggregate of causes of fire अग्निसामग्री हि साधनभूतस्य धूमस्य व्याप्ति(? पि)कैव MānaMe. 28. 5.

अग्निसामग्रीकत्व (agnisāmagrīka–tva) *n.* the state of having the aggregate of causes of fire तर्हि धूमवत्त्वेनाग्निमत्त्वे साध्यमाने अग्निसामग्रीकत्वमुपाधिः स्यात् MānaMe. 28. 3.

अग्निसामानाधिकरण्य (agni–sāmānādhikaraṇya) *n.* syntactical agreement with (the word) *agni* वेदे सर्वत्र समिदादिपदानामग्निसामानाधिकरण्यदर्शनेन BhāṭṭDī. iii. 137. 7 (*on* ix. 2. 19)

अग्निसामान्य (agni–sāmānya) *n.* **i** similarity with fire अग्निसामान्यं हि आह–गार्हपत्यो ह वा एषोऽपानः PraśnaUBh. 271. 13 (*on* 4. 3); **ii** fire in general संबन्धश्च क्वचित् सामान्यतोऽवगम्यते यथा अग्निसामान्येन धूमसामान्यस्य Kāśi. i. 64. 25 (*on* 2. 18); यदि हि व्याप्तमपि न सिद्ध्यति धूमादप्यग्निसामान्यं न सिद्ध्येत् NyāyKa. 55. 8; 209. 21; नन्वग्निसामान्यमेवानुमीयते NyāyRa. 445. 10 (*on* 5(6). 39); YuktiSneha. 74. 28 (*on* i. 1. 5); अग्निसामान्यस्यैव धूमसामान्येन व्याप्तेः MānaMe. 50. 2.

अग्निसामान्यवाचिन् (agnisāmānyavāc–in) *adj.* which denotes fire in general अग्निशब्दोऽयं अग्निसामान्यवाची Nyās. i. 628. 15 (*on* iii. 2. 92)

अग्निसामान्यानुगम (agnisāmānyānugama) *m.* pervasion of the generic nature of fire तेष्वप्यग्निसामान्यानुगमात् BrahmSūBh.(Bhā.) 134. 28 (*on* ii. 3. 17)

अग्निसाम्य (agni–sāmya) *n.* similarity with fire भाष्ये त्वचान्तेषु चमु भक्षणे भक्षणोत्तरं च नाचमनं अग्निसाम्यात् NirṇaSi. 314. 4.

अग्निसाम्यता (agnisāmya–tā) *f.* the state of being similar to Agni

यः ··· अग्निप्रवेशं कुरुते स गच्छेदग्निसाम्यताम् SkandP. v(3). 82. 3.

अग्निसायुज्यापत्ति (agnisāyujyāpatti) *f.* attainment of identification with Agni, assumption of the same status as that of Agni अग्निसायुज्यापत्तिदशायां तत्कर्म नष्टं न वा S'rutaPra. iA. 250. 19 (*on* i. 1. 1)

अग्निसार (agni-sāra) *n.* **i** ointment for eyes रसाञ्जनम् ··· अग्निसारम् RājNi. 127. 6; **ii** essence of (the element) fire दग्ध्वा प्रपञ्चं तद्रस स्वात्मन्यारोपयच्छिव: । ··· स्थापयामास··· । हृदयं चाग्निसारेण त्वचां सारेण वै कटिम् S'ivaP. i. 18. 72 (23A. 5); **iii** kind of internal purification, GherandaS. 1. 20.

अग्निसारथि (agni-sārathi) *m.* wind (i. e. charioteer of fire) सदागतिर्गन्धवहो नभस्वानग्निसारथि: S'abdaRa (Vā.) 251; EkārthaNā. 1. 7.

अग्निसाल (agni-sāla) *m.* rampart made of fire द्रागलातमयचक्रनिरीक्ष्य: । आततान हलपाणिमदूरात् अग्निसालवलयस्थमिवारि: Yādavā. 21. 56; अस्त्रेणातनुयात् त्रितालदशदिग्बन्धाग्निसालोदयान् TantrSa. 5. 2.

अग्निसालोक्य (agni-sālokya) *n.* residence in the world of Agni दानेनाग्निसालोक्यम् (आप्नोति) VisnuSm. 92. 13.

अग्निसाहचर्य (agni-sāhacarya) *n.* concomitance or association with fire न चेह धूमस्याग्निसाहचर्ये कश्चिदुपाधिरस्ति TarkBhā.(Ke.) 37. 14; तदग्निसाहचर्यादग्निरेव भवेत् AnuBh. 69. 14 (*on* i. 2. 26)

अग्निसाहित्य (agni-sāhitya) *n.* **i** association with fire यथा धूमस्य··· अग्निसाहित्यम्···नियतमुपलब्धवतः पर्वते तद्दर्शनादग्निज्ञानम् S'astrDī. 61. 2 (*on* i. 1. 5); NyāySu.(So.) 85. 10 (*on* i. 2. 26); **ii** simultaneous occurrence of or existence of the (sacrificial) fires अग्नीनन्वादधातीत्यत्र नाग्निसाहित्यविवक्षापत्तिः MīmāKau. ii. 183. 20 (*on* iii. 1. 14)

अग्निसिंह (agni-siṁha) *m.* name of the father of Datta who was the seventh Vāsudeva दत्तोऽग्निसिंहनन्दनः AbhidhāCin. 696.

अग्निसिंहनन्दन (agnisiṁha-nandana) *m.* son of Agnisiṁha (name of Datta who was the seventh of the nine Vāsudevas स्यात्पुरुषपुण्डरीको दत्तोऽग्निसिंहनन्दनः । ··· वासुदेवा अमी कृष्णा नव AbhidhāCin. 696.

अग्निसिद्ध (agni-siddha) *adj.* prepared (by boiling) on fire निशोषितं चाग्निसिद्धं पलमात्रं रसं पिबेत् S'ārṅgaS. ii. 1. 5.

अग्निसिद्धि (agni-siddhi) *f.* **A** determination or establishment of (the existence or presence of) fire यथा बाष्पादिभावेन संदिह्यमानो भूतसंघातोऽग्निसिद्धावुपदिश्यमानः संदिग्धासिद्धः NyāyBi. 3. 62; समाचारादग्निसिद्धिरिति चेत्समाचार एव तर्ह्यन्विष्यताम् ManuBh. ii. 440. 19 (*on* 11. 221); धूमलताग्निसिद्धावुपदिश्यमाना PramāMī. 55. 1 (*on* ii. 1. 17); SyādvāMañ. 12. (77); **B** establishment of the sacrificial fires अग्नीनामाधानसाध्यत्वावगमादग्निसिद्धिरधिकारिविशेषणम् S'rutaPra. iA. 31. 24 (*on* i. 1. 1); वार्तिकमते··· न तदभावे अग्निसिद्धिः BhāttDī. ii. 197. 19 (*on* v. 3. 9); PūrvottaVāNaMā. 248. 2; BālamBha. i. 258. 22 (*on* 1. 89)

अग्निसुत (agni-suta) *m.* son of Agni **i** Skanda त्वामद्य निहनिष्यामि क्रौञ्चमग्निसुतो यथा MahāBhā. vii. 131. 56; **ii** Nila (the monkey-chief in the Rāmāyaṇa) सुग्रीवः···प्रेषयामास···नीलमग्निसुतम् Rāmā. iv. 40. 2; निनाय तानग्निसुतः कथंचिद्दिवौकसः स्कन्द इवाभिजम्भम् RāmC. 32. 86; **iii** one of the Ketus अग्निसुतास्त्वाग्नेय्यां विंशत्यधिकाश्च शतसंख्याः ···भुवि वह्निभयप्रदास्तेऽपि VasiS. 10. 18.

अग्निसुन्दरी (agni-sundarī) *f.* the word Svāhā used at the end of a *mantra* (*lit.* the wife of Agni) गोपीजनान्ते प्रवदेद् वल्लभायाग्निसुन्दरी S'āraTi. 17. 105; 19. 117.

अग्निसुवर्ण (agni-suvarṇa) *adj.* [*f.* -ā] of a fiery golden colour आग्नेयी (शान्तिः) अग्निसुवर्णा स्यात् VisnuDhaP. ii. 132. 10.

अग्निसुवर्णदृष्टान्त (agnisuvarṇa-dṛṣṭānta) *m.* illustration of fire and gold अग्निसुवर्णदृष्टान्तविवक्षायामाकृष्यमाणशब्दो विकार्थपरः S'rutaPra. iA. 249. 11 (*on* i. 1. 1)

अग्निसूक्तत्व (agnisūkta-tva) *n.* the state of being a hymn addressed to Agni तच्च ज्योतिरग्निसूक्तत्वात्प्रसिद्धेश्चाग्निरेवेति प्राप्तम् BrahmSūBh.(Ma.) 8A. 7 (*on* i. 1. 24); तज्ज्योतिरग्निरेव भवेत् । एतत्सूक्तस्याग्निसूक्तत्वात् TattvPrakā. 24B. 5 (*on* i. 1. 24)

अग्निसूत्र (agni-sūtra) *n.* **i** thread of fire; **ii** a girdle of sacrificial grass put upon a young Brāhman at his investiture [MW.]

अग्निसूनु (agni-sūnu) *m.* son of Agni **i** Skanda धात्र्यङ्कसंविष्टमवेक्ष्य चैनं देव्यङ्कसंविष्टमिवाग्निसूनुम् BuddhaC. 1. 61; **ii** Ketu शन्नो देवी शनैर्गन्तुः काण्डात्काण्डात्परस्य च । केतुं कृण्वन्नग्निसूनोरिति मन्त्राः प्रकीर्तिताः BṛParāSm. 11. 67; हुताशनप्रदास्तेऽपि केतवश्चाग्निसूनवः NāraS. 2(9). 9; **iii** Nila (the monkey-chief in the Rāmāyaṇa) रिष्टं न दृष्टं पवमानसूनोर्न चाग्निसूनोर्न च वालिसूनोः RāmC. 3. 7; 36. 22.

अग्निसूर्यज (agnisūrya-ja) *adj.* arising from fire and the sun संतापश्चाग्निसूर्यजः (पित्तकासकरः) CaraS. vi. 18. 14 (1941 Ed.)

अग्निसूर्यदेवताक (agnisūryadevatā-ka) *adj.* having Agni (fire) and the Sun for deity ततोऽग्निसूर्यदेवताकस्य···कर्मणः 'अग्निहोत्रम्' इति यौगिकं नामधेयम् NyāyMāVi. 45. 21 (*on* i. 4. 4)

अग्निसूर्यविधान (agnisūrya-vidhāna) *n.* enjoining of Agni and Sūrya न च सायंप्रातःशब्दाभ्यां लक्षितयोर्होमयोस्तत्राग्निसूर्यविधानम् VidhiRa. 29 (161. 2); 29 (161. 14); 29 (162. 3)

अग्निसूर्यविधि (agnisūrya-vidhi) *m.* injunction pertaining to Agni and Sūrya एवं भाष्यकारमतेन ब्राह्मणेनाप्यग्निसूर्यविधिमङ्गीकृत्य···स्तुत्यनाकाङ्क्षतोक्ता NyāySu.(So.) 62. 21 (*on* i. 2. 12)

अग्निसेकादिवत् (agnisekādi-vat) *adv.* like sprinkling with fire and the like श्रुतेर्लिङ्गविनियोगाभ्यनुज्ञामन्तरेणाग्निसेकादिवदसामर्थ्यात् TantrVā. 776. 18 (*on* iii. 2. 12)

अग्निसेकादिवाक्यवत् (agnisekādivākya-vat) *adv.* like a sentence expressing the sprinkling with fire and the like अयोग्यानां हि काव्यानामग्निसेकादिवाक्यवत् । मूकतैव हि दुर्भेदा S'ivLī. 20. 12.

अग्निसेवक (agni-sevaka) *adj.* who worships fire गजसेनोऽग्निसेवकः । ···शीघ्रं पत्रमचोदयत् BhaviP. 489B. 1 (iii(3). 16. 28)

अग्निसेवा (agni-sevā) *f.* **A** remaining near the fire त्रिपुराख्यो महादैत्यः ··· । तपस्तेपे··· । आतपे चाग्निसेवां वै प्रावृषि मेघडम्बरम् । दमयित्वा तदात्मानं शीतकाले जलाशये SkandP. v(1). 43. 2; स्त्रीसङ्गमग्निसेवां च···योगी त्यजेत् S'ivS. 3. 38; S'ārṅgaPa. 4383; अस्यां तु रात्रौ त्वमग्निसेवया हिमपराभवं परिहर PurusPa. 170. 10; **B** worship of the sacred fire ब्राह्मणानां धर्मान् वक्ष्यामि··· । अग्निसेवा गुरोः सेवा BṛDharmaP. ii. 2. 5.

अग्निसेवापरायण (agnisevā-parāyaṇa) *adj.* devoted to worshipping the sacred fire सुधर्मा ··· । वेदमार्गपरो नित्यमग्निसेवापरायणः S'ivaP. iv. 32. 5 (387A. 11)

अग्निसेवार्थतत्पर (agnisevārtha-tatpara) *adj.* totally devoted to the object of serving the sacred fire अस्माभिरत्र स्थातव्यमग्निसेवार्थतत्परैः SkandP. iii(2). 36. 138.

अग्निसेवित (agni-sevita) *adj.* accepted or enjoyed by Agni अग्नये जुष्टमित्यस्यासमवेतार्थकत्वम् अतश्चाग्निसेवितकर्मकत्वस्य निर्वापस्तुत्यर्थमुपादानात् BhāttDī. iii. 75. 17 (*on* ix. 1. 13)

अग्निसेवितत्व (agnisevita-tva) *n.* the state of being accepted or enjoyed by Agni निर्वापवेलायामग्निसेवितत्वाभावात् तद्विशेषणमग्निशब्दोऽप्यसमवेतवचन इति भावः MayūMāli. 593. 3 (*on* ix. 1. 12)

अग्निसोम (agnisoma) *m.* name of a person कौशाम्ब्यामभवद्विप्रः सोमदत्तापराभिधः । अग्निसोमः श्रुतेः क्षेत्रं पवित्रचरितव्रतः BṛKathāMañ. i. 2. 14.

अग्निसोमात्मक (agnisomātma-ka) *adj.* being of the form of fire (bile) and moon (phlegm) कफः सोमो विभाव्यते । पित्तमग्निः स्मृतं त्वेवमग्निसोमात्मकं जगत् BrahmP. 179. 55; अग्निसोमात्मकं सर्वं जगत् स्थावरजङ्गमम् । अग्निसोमात्मको राजन् दन्तिनां च चतुर्विधः Hastyāyur. 315. 15 (2. 65); तेन क्षीरमितिख्यातमग्निसा(?सो)मात्मकं पयः HāriS. i. 8. 4.

अग्निसोमौ (agni-somau) *m.* [du. Dv. cpd.] **i** fire and *soma* (moon, *soma* plant) कालेनाम्बुमयं रसम् । बिभ्रतस्तव तद्रूपमतितीव्रं नतास्मि तत् । समेतमग्निसोमाभ्याम् BrahmP. 32. 15; तथा च ज्योतिरग्निः । सोमो लताविशेषः । अग्निसोमौ तिष्ठतः KāśiVṛ. *on* P. viii. 3. 82; **ii** proper names Agni and Soma अग्निसोमौ मनुष्यौ JaineVyā. 408. 35 (*on* v. 4. 65); अग्निसोमौ माणवकौ KāśiVṛ. *on* P. viii. 3. 82; Prasā. i. 638. 11.

अग्निस्कन्ध (agni-skandha) *m.* mass of fire नदीं तरेन्न बाहुभ्यां नाग्निस्कन्धमभिव्रजेत् AstāSaṁ. i. 9. 22 (1. 3) = AstāHṛ. i. 2. 34 (comm. अग्निराशेरभिमुखं न व्रजेत्) = BhāvPra.(Bhā.) 5. 261; यदि दुर्बलं दैवं महता यत्नेन पुरुषकारेण पुरस्कृतं फलति यथार्द्रमपि दारु महत्यग्निस्कन्धे प्रक्षिप्तम् ManuBh. ii. 63. 2 (*on* 7. 205)

अग्निस्तम्भ (agni-stambha) *m.* **1** one of the descendants of Bharadvāja भरद्वाजाः ··· अग्निस्तम्भा वायुस्तम्भाः ··· आपस्तम्भा ये चान्ये स्तम्भशब्दाः एते भरद्वाजाः BaudhS'S. iii. 431. 1; **2** the (magical) control of fire दशायुतजपेनैव सिद्धस्तोत्रो भवेन्नरः । अग्निस्तम्भं जलस्तम्भं मृत्स्तम्भं मनसस्तथा BrahmVaiP. iv. 88. 69; अपरा । अग्निस्तम्भं जलस्तम्भं वाक्स्तम्भं चाप्यशिक्षयत् SkandP. iv. 45. 15; भृज्यमानोऽर्कांशुतप्तैर्भूरजोभिः पदे पदे ।···पादतापमजानानोऽग्निस्तम्भमिव सूत्रयन् । पिबन् पयांसि स ग्रीष्मं भ्राम्यन्नैकोऽत्यवाहयत् TriṣaS'aPuC.

iv. 7. 130; SamudraMa. 2. 14(11)

अग्निस्तम्भकृत् (agnistambha-kṛt) *adj.* causing the (magical) stoppage of fire मन्त्रोऽयं नारसिंहस्य…जलाग्निस्तम्भकृद् भवेत् AgniP. 305. 18.

अग्निस्तम्भनवत् (agnistambhana-va(n)t) *adj.* possessed of the power of (magically) stopping the fire अग्निस्तम्भनवतो दाहाभाववत् TattvPrakā. 31B. 1 (*on* i. 2.8)

अग्निस्तम्भमन्त्र (agnistambha-mantra) *m.* spell meant for (magically) stopping the fire अग्निस्तम्भमन्त्राभिनयं कृत्वा SamudraMa. 2. 14(14)

अग्निस्तावक (agni-stāvaka) *adj.* praising Agni (चत्वारि शृङ्गाः इति मन्त्रः) आग्नेयं होता शंसतीति वचनादग्निस्तावके विनियुक्तोऽग्निप्रकाशक इत्यविवादम् MīmāKau. iii(1). 97. 8 (*on* i. 2. 48)

अग्निस्तुति (agni-stuti) *f.* eulogy of the god of fire आदित्यरूपेणाग्निस्तुतिरुपवर्ण्यते TantrVā. 63. 19 (*on* i. 2. 46); BālamBha. i. 146. 24 (*on* 1. 25)

अग्निस्तुतिपर (agnistuti-para) *adj.* meant for the praise of Agni धन्वन्निव प्रपा असि त्वमग्ने … इत्ययं मन्त्रः … अग्निस्तुतिपरः MīmāKau. i. 8. 16 (*on* i. 3. 2)

अग्निस्तुतिविधि (agnistuti-vidhi) *m.* injunction for praising Agni वाचा विरूपनित्ययेत्यस्य वाक्यस्य वृष्णे चोदस्व सुष्टु स्थितिमिति वाक्यशेषात् अग्निस्तुतिविधिपरत्वावगमात् TattvPradī.(Ci.) 156. 14.

अग्निस्तुतिसंभव (agnistuti-sambhava) *m.* possibility of the praise of Agni तस्मादग्निस्तुतिसंभवान्नास्त्यूहः NyāyMāVi. 431. 23 (*on* ix. 1. 16)

अग्निस्तुत्यर्थता (agnistutyartha-tā) *f.* the state of being meant for the praise of Agni मन्त्रे तन्निर्देशस्य इत्थमयमग्निः प्रशस्तः यत्स्वकीयेन हविषान्यानपि तर्पयतीत्येवमग्निस्तुत्यर्थतया परार्थत्वेन ततस्तेषां देवतात्वाप्राप्तेः MayūMāli. 228. 21 (*on* iii. 2. 15)

अग्निस्तुत्यर्थत्व (agnistutyartha-tva) *n.* the state of being meant for the praise of Agni 'त्रयो अस्य पादा इति' सर्वनाम्ना संनिहिताग्निपरामर्शेनाग्निस्तुत्यर्थत्वेनावधारणान्नानर्थक्यम् MīmāKau. iii(1). 97. 16 (*on* i. 2. 48)

अग्निस्तुत्यर्थम् (agnistuty-artham) *adv.* for the sake of Agni's praise त्वष्टुस्स्वीकारसंबन्धाभावेऽप्यग्निस्तुत्यर्थं विद्यमानत्वोपचारेण सहभावसंकीर्तनोपपत्तेः MīmāKau. ii. 292. 21 (*on* iii. 2. 35)

अग्निस्तोक (agni-stoka) *m. n.* a little fire, a particle of fire, a spark अग्निस्तोको वर्धते ह्याज्यसिक्तः MahāBhā. xii. 120. 36; अग्निश्च स स्तोकं च तदग्निस्तोकम JaineVyā. 57. 4 (*on* i. 3. 60); अग्निस्तोक इति विशेषणं परं भवति CāndrVṛ. *on* ii. 2. 18; अग्निस्तोकः KāśiVṛ. *on* P. ii. 1. 65; अग्निस्तोक इति विशेषणं वा परं स्यात् KātanVṛ. *on* ii. 5. 5; पोटायुवतीत्यादिभिर्जातिः समस्यते । अग्निस्तोकः DhātuPra. 1. 172 (20. 9); अग्निस्तोकम् Prasā. i. 534. 18; अग्निस्तोकः SiddhāKau. 178B. 10.

अग्निस्तोत्र (agni-stotra) *n.* laud or praise of Agni सोऽग्निमुपाधावत् स एतदग्निस्तोत्रमपश्यत् PañcBr. xvii. 5. 1; अग्निस्तोत्रं अग्नेः शस्त्रमिति स्तोत्रशस्त्रयुक्ततयानिर्देशरूपलिङ्गदर्शनात् स्तोत्रशस्त्रयोः क्रत्वेकसंबन्धित्वात् MayūMāli. 172. 22 (*on* ii. 3. 10)

अग्निस्तोम (agni-stoma) *m.* laud or praise of Agni cf. **अग्निष्टोम,** स वा एषोऽग्निरेव यदग्निष्टोमस्तं यदस्तुवंस्तस्मादग्निस्तोमस्तमग्निस्तोमं सन्तमग्निष्टोम इत्याचक्षते परोक्षेण AitBr. 14. 5 (407) (comm. अग्निविषयस्तुतियुक्तत्वादयं क्रतुरग्निस्तोम इत्येतन्नामकः)

अग्निस्थ (agni-stha) *adj.* [*f.* -ā] **i** existing in the (sacred) fire द्वादश्यां धर्मकामार्थानग्निस्थः कुरुते विभुः JayāS. 15. 216; 16. 110; 21. 51; 23. 129; अग्निस्थस्य विभोर्दद्याद्भूषणानि PāraS. 12. 422; 23. 100; बेरे वा स्वहृदब्जे वा प्रवाह्याग्निस्थमच्युतम् ĪśānŚiPa. i. 14. 206; ii. 15. 3(68); अग्नौ स्थितः स्यादग्निस्थः KośaKaTa. 1. 478; **ii** standing in the fire ऊचुर्धर्मव्रतां देवा अग्निस्थाम् VāyuP. ii. 45. 35; **iii** placed on or kept in fire शीर्षोदयेषु राशिषु सर्वे गगनाधिवासिनः सूतौ । प्रकृतिस्थैश्चारिष्टं विलीयते घृतमिवाग्निस्थम् LaJāta. 6. 14; लोहलेपं ततो दद्यादग्निस्थं धारयेत् प्रिये Rasā. 7. 129; हेमयष्टिरिवाग्निस्था विभाति तरुणीवरा PadyaVe. 453.

अग्निस्थल (agni-sthala) *n.* place of the fire-altar श्येनमिव चितमग्निस्थलं चयनेन निर्वर्तयेत् TantrVā. 271. 16 (*on* i. 3. 26)

अग्निस्थान (agni-sthāna) *n.* **i** place where fire is kept, fire-place यद्यन्यमग्निमत्राहमग्निस्थाने करोमि तत् । सर्वं प्रत्यक्षदृग्भस्म सोऽवश्यं मां करिष्यति MārkP. 99. 21; Liṅgānu.(Ha.) 48. 15(c); **ii** region belonging to fire नाभ्यादिकण्ठपर्यन्तम् अग्निस्थानम् BālamBha. i. 114. 3 (*on* 1. 24); **iii** world of Agni तत्र गत्वा नरो देवि अग्निस्थानं स गच्छति VarāP. 153. 36; **iv** [Loc.] in lieu of or in place of Agni अग्निलक्षणदेवताकार्यमन्यस्मात्सूर्यादेर्न भवतीति नाग्निस्थाने सूर्यादिः प्रतिनिधेयः MayūMāli. 473. 12 (*on* vi. 3. 5)

अग्निस्थानस्थित (agnisthāna-sthita) *adj.* [*f.* -ā] staying in or near the fire-place अग्निस्थानस्थितानां च शिखया सुरतोन्मुखः । स्पृष्ट्वा चाङ्गानि तासां च BrahmVaiP. iv. 18. 81.

अग्निस्थानापन्नत्व (agnisthānāpanna-tva) *n.* the state of having taken the place of fire अग्नौकरणे पाणिहोमे पाणौ करिष्य इत्यूहः । …अग्निस्थानापन्नत्वेन पाणेर्विकृतित्वात् ViraMi.(Śrāddha.) 336. 15.

अग्निस्थानीय (agnisthān-īya) *adj.* who has attained the state of fire (or is described as fire) यो वायुरग्निस्थानीयोऽपि होता च PraśnaUBh. 272. 10 (*on* 4. 4) (Ānandagiri अग्निस्थानीयः अग्नित्वेनोक्तः)

अग्निस्थापन (agni-sthāpana) *n.* establishment or installing of the sacred fire वैश्वानर इति ऋचा अग्निस्थापनमीरितम् BhaviP. 373B. 8 (ii(2). 14. 27); 396B. 6 (ii(3). 2. 65); कृत्वाग्निस्थापनं पूर्वमुपनिन्युश्च बालकम् GaṇeP. ii. 10. 8; ततो गुरुणाग्निस्थापने कृते स्वे स्वे कुण्डे द्वौ द्वावृत्विजौ … जुहुयाताम् CaturCin. i. 179. 10; i. 353. 8; अन्यथा चयननिर्वर्तिते स्थण्डिलेऽग्निस्थापनात्प्राचीनेष्वग्निहोत्रदर्शपूर्णमासादिषु … आहवनीयाभावप्रसङ्गात् VidhiRa. 32 (178. 20); ततोऽग्निस्थापनाद्याज्यसंस्कारान्ते आज्येन…आहुतीर्जुहुयात् BālamBha. iii. 212. 32 (*on* 3. 327)

अग्निस्थापनदेश (agnisthāpana-deśa) *m.* place where the sacred fire is established or installed अग्निस्थापनदेशादीशान्यां पञ्च गोमातरः…पूज्याः BālamBha. i. 583. 21 (*on* 1. 252)

अग्निस्थापनप्राग्भाविन् (agnisthāpana-prāgbhāvin) *adj.* which occurs before the establishment of the sacred fire अग्निशब्दः … 'हिरण्यशकलैरग्निं प्रोक्षति' इत्यादिवाक्येषु अग्निस्थापनप्राग्भाविपदार्थविधायकेषु स्थलपरः MīmāKau. ii. 75. 6 (*on* ii. 3. 23)

अग्निस्थापनवेदिका (agnisthāpana-vedikā) *f.* altar for the placing or installing of the sacred fire मध्ये तु मण्डपस्यासावग्निस्थापनवेदिकाम् । कारयामास SkandP. ii(9). 14. 53.

अग्निस्थाली (agni-sthālī) *f.* vessel containing fire गन्धर्वा राज्ञेऽग्निस्थालीं ददुः ViṣṇuP. iv. 6. 77; BrahmāṇḍP. ii. 66. 19; तस्य संस्तुवतस्तुष्टा अग्निस्थालीं ददुर्नृप BhāgP. ix. 14. 42; SkandP. iii(1). 28. 57; अग्निस्थालीं नृपे दत्त्वा गन्धर्वास्त्रिदिवं ययुः ViṣṇuDhaP. i. 136. 20.

अग्निस्थालीस्थान (agnisthālī-sthāna) *n.* [Loc.] *adv.* in place of the fire-vessel शमीगर्भं चाश्वत्थमग्निस्थालीस्थाने दृष्ट्वाचिन्तयत् ViṣṇuP. iv. 6. 85.

अग्निस्थित (agni-sthita) *adj.* **i** which contains the letter *r* (presided over by Agni) वियत्तदादि केन्द्राग्निस्थितं वामाक्षिबिन्दुमत् ŚāraTi. 12. 3; **ii** existing in the South-East direction चन्द्रमण्डलं विधाय, अग्निस्थितवृत्तत्रयकर्णिकानवकोष्ठमध्यकोष्ठे प्रणवगर्भकक्कारं विलिख्य ParaśuKS. 11. 6 (310. 8)

अग्निस्थितिवत् (agnisthiti-vat) *adv.* like the existence of fire प्रतप्तलोहपिण्डेऽग्निस्थितिवत्परविश्वयोः । अवस्था कालपरयोस्तादात्म्यादेव वर्त्तनम् TantrRā. 36. 56.

अग्निस्पर्श (agni-sparśa) *m.* **i** touch of or contact with fire सहः शस्त्रनिपातानामग्निस्पर्शस्य चानघ । सः MahāBhā. vii. 26. 6; यस्तु सर्वदा गुणवचनस्तेन वृत्तिर्भवत्येव । … अग्निस्पर्शः JaineVyā. 59. 25 (*on* i. 3. 75); **ii** act of touching fire स्नानं अग्निस्पर्शो घृतप्राशनं च समुचितं शुद्धिहेतुः ManuBh. i. 469. 10 (*on* 5. 102); यदि च … तादृशशवानुगमनं संपद्यते तदा स्नानं घृतप्राशनमग्निस्पर्शश्च कार्यः HārLa. 87. 6; 92. 11; हीनवर्णानुगमनेऽपि स्नानाग्निस्पर्शघृतप्राशनानामितरनिरपेक्षे शोधकत्वे BālamBha. iii. 77. 12 (*on* 3. 26); iii. 77. 22 (*on* 3. 26); **iii** presence of (the attributes of) Agni य इन्द्रस्तुत्यग्निस्पर्शस्तमुत्सादयेत् BaudhŚS. iii. 316. 5; *adj.* [*f.* -ā] whose touch is like that of fire सुरापोऽग्निस्पर्शां सुरां पिबेत् HirŚS. xxvi. 6. 7; ĀpaDS. i(9), 25. 3; अग्निवर्णमित्यग्निस्पर्शमिति ज्ञातव्यम् ManuBh. ii. 397. 27 (*on* 11. 90); ii. 402. 11 (*on* 11. 102); अग्निज्वालानिभास्तत्र अग्निस्पर्शा महारवाः । पक्षिणश्च … खादन्ति VarāP. 199. 30; गोमूत्रजलगोक्षीरगव्यघृतगोमयरसानामन्यतममग्निस्पर्शं कृत्वा यावन्मरणं पिबेत् ManvaMu. 469. 16 (*on* 11. 91)

अग्निस्पर्शन (agni-sparśana) *n.* act of touching the fire प्रेतम् … अनुगच्छतां च गृहप्रवेशनाग्निस्पर्शनादिकं कर्म कर्तव्यम् VīraMi. 771. 29 (*on* 3. 14); अत्राग्निस्पर्शनादिकं कामकृते (शवस्पर्शे) । बृहस्पतिना प्रमादकृते स्नानमात्रविधानात VīraMi.(Āhnika.) 205. 17.

अग्निस्पर्शसम (agnisparśa-sama) *adj.* similar to the touch of fire अग्निस्पर्शसमास्तीक्ष्णा भगदत्तेन चोदिताः ।…शरास्ततः MahāBhā. vii. 28. 5.

अग्निस्पृश् (agni-spṛś) *adj.* [P. iii. 2. 58] who touches fire स्पृशेः सुपि क्विन् स्यात् ।…अग्निस्पृक् BhāṣāVṛ. iii. 2. 58.

अग्निस्पृष्ट (agni-spṛṣṭa) *adj.* burnt by fire तद्व्रतपरिग्रहाच्चेदानीं खल्वा-

-वयोरग्निस्पृष्टबीजवन्नाविर्भावः कर्मणामिति YaśasCam. ii. 259. 14; तस्मादर्थवादवाक्ये अग्निस्पृष्टदारुसंबन्धमात्रेण दोषमाशङ्क्य BhaṭṭCan. 11. 7 (*on* xiii. 2. 5)

अग्निस्फुलिङ्ग (agni-sphuliṅga) *m.* spark of fire कर्णस्य शरजालौघै-र्भीमसेनस्य चोभयोः । अग्निस्फुलिङ्गसंस्पर्शैरङ्गोगतिमिराहवे MahāBhā. vii. 114. 37.

अग्निस्मरण (agni-smaraṇa) *n.* meditation on the (sacred) fire मुख आहवनीयोऽग्निः गार्हपत्यस्तथोदरे । हृदये दक्षिणाग्निश्च गृह्याग्निश्चापि दक्षिणे । सभ्य-श्चोत्तरतश्चिन्त्य इत्यग्निस्मरणक्रमः BṛParāSm. 6. 110.

अग्निस्मृति (agni-smṛti) *f.* **1** remembrance of fire धूमशब्दाङ्कमे प्रतिपन्ने ह्यग्निस्मृतिरपि लक्षणाकृतैव स्यात् Loc. 56. 20 (*on* 1. 21); **2** name of a text (i. e. Agnipurāṇa) अग्निस्मृतौ कामान्धां मनुजोऽनिच्छन्नपि पत्नीं बहु-प्रजाम् । ··मतिमान् व्रजेत् VīraMi.(Saṁskāra.) 154. 18; आपन्नः आपद्ग्रस्तः । तं प्रत्यग्निस्मृतौ···अर्थस्यावश्यकतोक्ता BālamBha. iii. 53. 14 (*on* 3. 17)

अग्निस्व (agni-sva) *n.* possession of Agni (प्राग्वतेरग्निकलिभ्यां ढक्) अग्नेः स्वम् आग्नेयम् । ···वेत्येव । अग्निस्वम् । कलिस्वम् CāndraVṛ. *on* ii. 4. 12.

अग्निस्वभाव (agni-svabhāva) *adj.* having the nature of fire [अग्नि-स्वभावः शक्रस्य मूर्धा यद्य.]ग्निरेव सः । अथानग्निस्वभावोऽसौ धूमस्तत्र कथं भवेत् PramāVār. 1. 37. *m.* nature of fire स्वभावान्तरस्यासतः कथंचिदव्यवस्थापनात् सर्वथाप्रतिपत्तेरग्निस्वभावस्याप्रतिपत्तिरिति व्यामूढं जगत् स्यात् PramāVārSvopVṛ. 60. 27.

अग्निस्वभावक (agnisvabhāva-ka) *adj.* having the nature of fire विस्फुलिङ्गा यथा चाग्नेर्जायन्तेऽग्निस्वभावकाः BṛĀraUBhVā. ii. 1. 393.

अग्निस्वर (agni-svara) *m.* vowel called Agni (i. e. *i*) पञ्चमस्य चतुर्थ्या(? र्थो)न्त्यौ पञ्चमाग्निस्वरान्वितौ । प्रणवाद्यौ समुद्धृत्य चण्डशब्दं च वर्म च । अस्त्रं च सप्तवर्णः स्या(न्मनुश्च)ण्डेश्वरस्य तु ĪśānŚiPa. ii. 14. 25; धनौ शराग्नि-स्वरगौ चण्डशब्दस्ततः परम् । तारादिहुंफडन्तोऽयं चण्डेश्वरमनुः स्मृतः ĪśānŚiPa. ii. 49. 126.

अग्निस्वरूप (agni-svarūpa) *n.* form or nature of fire यदि चाग्नि-स्वरूपमात्रप्रयुक्तमेवाधानं भवेत् TantrVā. 1086. 15 (*on* iii. 6. 15); किं मन्त्रोऽग्नि-स्वरूपप्रकाशनार्थमुच्चार्यते उताग्निस्वरूपमविवक्षितम् ṬupṬ. 152. 11 (*on* vii. 1. 1); अग्निस्वरूपदर्शनमेव मुक्तिः BṛĀraUBh. 358. 18 (*on* iii. 1. 3); इत्थमग्निस्वरूपं ते ···प्रवर्णितम् SkandP. iv. 11. 163; ŚāstrDī. 620. 9 (*on* ix. 3. 1); NyāyRaMā. 173. 2; तद्विरोधादनुमानमप्रमाणमेव । अग्निस्वरूपग्राहकप्रत्यक्षविरुद्धतच्छैत्यानुमान-वत् NyāySu.(Ja.) 386A. 12 (*on* ii. 2. 6)

अग्निस्वरूप (agni-svarūpa) *adj.* having the form or nature of fire अग्निस्वरूपमजितं संस्थितं वडवानले PauṣkS. 36. 362; ये इत्थम्···अग्निस्वरूपाः पञ्चाग्न्यात्मानः···इत्येवं विदुः ChāndoUBh. 292. 13 (*on* v. 10. 1); न हि दहन-पिण्डाद्भेदेनापि भान्तः स्फुलिङ्गा अग्निस्वरूपा न भवन्ति NyāyMañ. ii. 95. 4; रुद्रा-याग्निस्वरूपाय···नमः ŚivaP. ii(2). 41. 18 (120B. 10); अग्निस्वरूपोऽसि VarāP. 25. 22.

अग्निस्वलक्षण (agni-svalakṣaṇa) *n.* fire in its own nature, fire in itself अग्निस्वलक्षणस्य धूमदर्शनानन्तरं विनाशात् पुनरस्यन्तरे धूमान्तरदर्शनम् Tātpa-Ṭ.(U.) 308. 21 (*on* 5(5). 12); न हि बाष्पव्यवहारस्वलक्षणमग्निस्वलक्षणादुद्भवति NyāyRa. 396. 11 (*on* 5(4). 156)

अग्निस्वात्त (agni-svātta) *m.* name of a class of Pitṛs (i. e. Manes) cf. **अग्निष्वात्त**, पितरो ब्रह्मणा सृष्टा ये ···। अग्निस्वात्ता बर्हिषदोऽनग्नयः साग्नयश्च ये MārkP. 52. 30; 96. 40; अग्निस्वात्ता बर्हिषदोऽनग्नयः साग्नयो ह्यजात् AgniP. 20. 16.

अग्निस्वामिक (agnisvāmi-ka) *adj.* belonging to Agni, (of which the god of fire is the lord) अग्निस्वामिकं लोकं प्राप्तः BrahmSūBh.(Śaṅ.) 828. 10 (*on* iv. 3. 5)

अग्निस्वामिन् (agni-svāmin) *m.* **1** name of a Brahmin अग्निस्वामिने तथा···धर्मदायो निसृष्टः EI. viii. 193. 40; ब्रह्मसेनाग्रहारेऽभूत् ··· । अग्निस्वामीति विप्रेन्द्रः BṛKathāMañ. ix. 2. 157; अग्निस्वामीति विप्रोऽभूद्देव पाटलिपुत्रके Kathā-SaSāg. xviii. 5. 91; **2** owner of (i. e. one who has established) the sacred fire अग्निस्वामिनश्चाधानोपक्षयो दातव्यः ManvaMu. 348. 27 (*on* 8. 333); आत्मनेपदाद्धि अग्निस्वामिगतं फलं जनयन्त्यग्निसाध्यानि कर्माणि VīraMi.(Samaya.) 197. 31.

अग्निस्वेद (agni-sveda) *m.* perspiration caused by fire (a medical treatment) चतुर्विधोऽग्निस्वेदो भवति AṣṭāSaṁ. i. 132. 8 (1. 26)

अग्निहत (agni-hata) *adj.* multiplied by three शक्रादग्निहतान्नन्दहता-च्छेषं द्विनिघ्नितम् । त्रिभिर्युतं पुनर्लब्धा सप्तधैवं प्रजायते VasiS. 11. 49.

अग्निहन्तृ (agni-hantṛ) *adj.* destroyer of heat (in the body) खर्जूरः ···सुतरां सेवितश्चाग्निहन्ता BhojanKu. 92. 3.

अग्निहरण (agni-haraṇa) *n.* **1** stealing of fire तथाशब्दोऽत्र संस्कृतौ-पासनादिप्रकारमेदेनाग्निहरणेऽनेकविषबकादिजातिप्रतिपत्त्यर्थः BālaKrī. ii. 76. 22 (*on* 3. 216); **2** carrying or holding fire by bare hand (as a part of an oath or ordeal for purification) शूद्रो दानपुण्यादिना न पृच्छ्यते साक्ष्ये शपथै चाग्निहरणादिना शोध्यते ManuBh. ii. 117. 9 (*on* 8. 102); निक्षेपस्यापह्नोतारम-निक्षिप्य याचितारं सर्वैः··· शपथैरग्निहरणादिभिर्नृपो निरूपयेत् ManvaMu. 324. 10 (*on* 8. 190)

अग्निहरिद्गज (agniharid-gaja) *m.* the elephant in the South-East quarter पुण्डरीकम् । ना कोशकारेऽग्निहरिद्गजे KośaKaTa. 2. 3879.

अग्निहर्तृ (agni-hartṛ) *adj.* (one) who carries the sacred fire शम्या-प्रासात्परतोऽग्निहर्तॄणामुच्छ्वासे न दोषः BālamBha. i. 264. 24 (*on* i. 89)

अग्निहवन (agni-havana) *n.* offering oblations in the sacred fire न त्वेवैनमग्निहवनबलिहरणयोर्नियुञ्ज्यात् GautDS. i. 2. 8 = VīraMi.(Saṁ-skāra.) 328. 23; कुर्यात् ··· । ततोऽग्निहवनं चैव क्रियां पैत्रीमनन्तरम् PauṣkS. 41. 60; गृहीत्वा तेन कर्तव्यं गुरुत्वमितरेषु च । पूजाग्निहवनं चैव जपध्यानान्वितं सदा JayāS. 17. 50; ततोऽग्निहवनं कुर्याद्दानं दत्त्वा तु शक्तितः AgniP. 155. 12; NīlaP. 385; 431; 628; जपश्चापि मनूनां च तथाग्निहवनानि च (मुक्तये) SkandP. iv. 25. 39; अग्न्याधानं महाभाग तथाग्निहवनक्रिया ViṣṇuDhaP. ii. 95. 12; i. 93. 31; ii. 82. 18; ŚaṅkhaSm. 8. 2; इह तु अग्निषु हूयमानेषु प्रस्थित इत्यग्निहवनं प्रस्था-नेन सह यदा पुनःपुनर्न दृष्टम् Pradī. ii. 510A. 29 (*on* ii. 3. 37); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 3. 37; सूर्यपूजाग्निहवनम्··· । सर्वव्रतेष्वयं धर्मः सामान्यो दशधा स्मृतः BhaviP. 251A. 21 (i. 168. 7); शिवपूजाग्निहवनम् ···। सर्वव्रतेष्वयं धर्मः सामान्यो दशधा स्मृतः SaurP. 43. 25.

अग्निहस्त (agni-hasta) *m.* **A** a posture of the hand त्रिपताको दक्षिणे तु वामे काङ्गुलहस्तकः । अग्निहस्तः स विज्ञेयः AbhinDa. 212; **B** hand (i. e. custody) of the god of fire देवाः ···धनम्···रक्षणायाग्निहस्ते न्यदधुः CaturCin. iii(1). 658. 6; *adj.* having fire in the hand पुरुषानग्निहस्तांस्तथापरान् ।···दृष्ट्वा श्रुत्वाथ भो राजन्वद्धुरः परिवर्धते (तन्तुकः) Hastyāyur. 697. 24 (4. 42)

अग्निहानि (agni-hāni) *f.* loss of digestive power, dyspepsia (कर्दम-वीसर्पे) मूर्च्छाग्निहानिर्भेदोऽस्थ्नाम् AṣṭāSaṁ. i. 296. 6 (3. 13) = AṣṭāHṛ. iii. 13. 61 = RugVi. 52. 18.

अग्निहित (agni-hita) *adj.* conducive to the digestive power यत्किं-चिद्गुरु मेध्यं च श्लेष्मकारि च भेषजम् । सर्वं तदत्यग्निहितं भुक्त्वा प्रस्वपनं दिवा SiddhYo. 6. 7.

अग्निहीन (agni-hīna) *adj.* [*f.* -ā] **1** who has no right to perform a rite on the sacred fires, who has given up the worship of the sacred fires अग्निहीने च यद्दत्तं दत्तं वार्धुषिकाय च । ···वृथा भवन्ति राजेन्द्र भस्मन्याज्या-हुतिर्यथा MahāBhā. xiv. App. i. 4 (300); त्रिरात्रेणैव शुध्येत्तु विप्रो वेदाग्नि-संयुतः । पञ्चभिर्वाग्निहीनस्तु BṛhaspaSm. 355. 23; अग्निहीनस्य नान्नमद्यादनापदि YājñaSm. 1. 160; सर्वे चाभोज्यप्रकरणोक्ता अग्निहीनादयः साक्ष्यानर्हा द्रष्टव्याः BālaKrī. i. 227. 5 (*on* 2. 72); अग्निहीनस्य श्रौतस्मार्ताग्न्यधिकाररहितस्य शूद्रस्य प्रतिलोमजस्य च अधिकारवतोऽपि अग्निरहितस्य Mitā. 53. 24 (*on* 1. 160); तेन पञ्चा-हेनाग्निहीनस्तु हीने हीनतरे चेति दक्षादिवचनाच्च HārLa. 24. 20; अनापद्यन्नान्तर-संभवे अग्निहीनस्य उत्सृष्टश्रौतस्मार्ताग्नेरन्नं नाद्यादित्यर्थः VīraMi. 238. 21 (*on* 1. 160); अग्निहीनस्य श्रौतस्मार्ताग्न्यधिकाररहितस्य शूद्रस्येति विज्ञानेश्वरः VīraMi. (Āhnika.) 491. 11; **2** without the fire-element तथा गौरी चण्डिकाद्या कुण्ड्यक्षररदाग्निभृक् । सैव रम्भा वने सिद्धाग्निहीना ललिता तथा (दुर्गाः) AgniP. 50. 14; **3** less by three मान हिमांशोर्गतिरग्निहीना (चन्द्रग्रहणे) Bhāsv. 6. 2; **4** devoid of digestive power वातादयोऽग्निहीनानां कुप्यन्त्यत्र स्वभावतः (गजानाम्) Hastyāyur. 648. 23 (4. 15)

अग्निहुत् (agni-hút) *adj.* [PW. agnihuta?] **1** offered in the sacred fire त्विषिः संवृक् क्रत्वे दक्षस्य ते सुषुम्णस्य(? °स्ये)ते सुषुम्णाग्निहुतः । इन्द्रपीतस्य प्रजापतिभक्षितस्य मधुमत उपहूत उपहूतस्य भक्षयामि VājaS. 38. 28; अग्निहुत इन्द्रपीतस्य मधुमतः···इति भक्षयन्ति MānŚS. 81. 5; 84. 18; 87. 17; 89. 16; 89. 20; 90. 5; 90. 7; **2** sacrificing to Agni [Apte]; **3** having Agni for a priest [Apte]

अग्निहुत (agni-huta) *adj.* offered in the sacred fire प्राशित्रवत् प्रतीक्ष्य प्रतिगृह्य अग्निहुतस्येन्द्रपीतस्येन्दोरिन्द्रियावतः । यो भक्षः ··· । तस्य ··· भक्षयामि VaitāSū. 19. 16; *n.* fire-offering [DBHS]

अग्निहुतभागिन् (agnihuta-bhāgin) *adj.* partaking of the oblations offered in the sacred fire ये चाग्निहुतभागिनः । ···माध्याह्निकीमपेक्षन्ते तेषा-माप्यायनी हि सा BṛParāSm. 2. 26.

अग्निहुताशन (agni-hutāśana) *m.* the number thirty-three खार्कघ्नेऽ-ग्निहुताशनमपास्य रूपाग्निवसुहुताशकैः । हृत्वा क्रमाद् दिनेशो मध्यः केन्द्रं सविशां-शम् PañcSi. 3. 39 (3. 1)

अग्निहूत (agni-hūta) *adj.* invoked by Agni(?) दुर्हुताश्चाग्निहूताश्चाप्य-

विज्ञाताख्रयोऽग्नय: VṛGautaSm. 602. 4 (15)

अग्निहृत् (agni-hṛt) *adj.* reducing the digestive power कोष्ठे रुद्धोऽग्निकृद्वायुर्मेदसार्शोभिरग्निहृत् AṣṭāSaṁ. i. 43. 24 (1. 7) = BhojanKu. 203. 11.

अग्निहृत (agni-hṛta) *adj.* divided by three विधृतिशररसषट्कवर्कशशांके त्रिघ्ने धृतिरुद्रभाजितेऽग्निहृते PañcSi. 18. 79.

अग्निहृदयत्व (agnihṛdaya-tva) *n.* the state of being the heart of the god of fire न चैकान्ततो वज्रं इन्द्रस्यैवायुधं भवति । अग्निहृदयत्वात् AṇuBh. 96. 7 (*on* i. 3. 39)

अग्निहोतृ (agní-hotṛ) *adj.* **1** of whom Agni is the *hotṛ* priest अग्निहोतार ऋतसापो अद्रुहोऽपो असृजन्ननु वृत्रतूर्ये ṚV. x. 66. 8; इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्य: । अग्निहोतृभ्यो देवेभ्य: स्वाहा TaiBr. III. vii. 10. 4; BaudhS'S. iii. 375. 11 = HirS'S. xv. 8. 31; **2** who offers oblations to the sacred fire प्रथमं पतितस्त्रीणां (v. l. दहनादग्निहोतृणां) दशरात्रेण शुध्यति LaHārīSm. 59; SamyaKau. 58. 3; अत्यन्तगुणवदग्निहोतृब्राह्मणस्य सानुबन्धं प्रचुरसुवर्णापहारे निर्गुणस्य वध एव DīpKa. 98. 31 (*on* 3. 257); PadyāTa. colophon after 180; colophon after 259.

अग्निहोतृक (agnihotṛ-ka) *m.* performer of Agnihotra सौम्योऽस्तोदययो: पुरो भृगुसुतस्यावस्थित:…। हन्यात् प्रव्रजिताग्निहोत्रि(v. l. तृ)कभिषग्यज्ञोपजीव्यान् नरपतीन् BṛSaṁ. 9. 43.

अग्निहोतृत्व (agnihotṛ-tva) *n.* the state of being a performer of Agnihotra जटित्वमग्निहोत्रि(v. l. तृ)त्वं भूशय्या … धर्मोऽयं वनवासिन: NītiSā. 2. 27.

¹अग्निहोत्र (agni-hotrá) *n.* **1i** rite called Agnihotra (offering oblations to the sacred fires every morning and evening) **ii** oblations to be offered at the Agnihotra **2A** milk to be offered as oblation at the Agnihotra **B** implements of the Agnihotra **3A** sacred fire(s) in which Agnihotra is offered **B** a fire-pit **C** a fire-hall **1 i** rite called Agnihotra, offering oblations to the sacred fires every evening and morning, one of the seven *havis*-sacrifices यथा यशोऽग्निहोत्रे वषट्कारे यथा यश: AV. x. 3. 22; अग्निहोत्रं च श्रद्धा च AV. xi. 7. 9; AV. (P.) xvi. 64. 9; xvi. 82. 9; यावदग्निहोत्रमासीत्तावानग्निष्टोम: TaiS. I. vi. 9. 1; यज्ञमुखं वा अग्निहोत्रम् TaiS. I. vi. 10. 2; यस्य वा अग्निहोत्रे स्तोमो युज्यते स्वर्गमस्मै भवति MaiS. i. 5. 5; अग्निहोत्रं दशहोता KāṭhS. 9. 13 = PañcBr. xxv. 4. 2; एतद्वा अग्निहोत्रं वैश्वदेवं षोळशकलं पशुषु प्रतिष्ठितम् AitBr. 25. 1 (649); तस्य वा एतस्याग्निहोत्रस्य सप्त च शतानि विंशतिश्च संवत्सरे सायमाहुतय: AitBr. 25. 3 (656); घर्मो वा एष प्रवृज्यते यदग्निहोत्रम् KauṣīBr. 2. 1 (3. 20); अथ केनास्याग्निहोत्रं शीर्षण्वद्भवति S'atBr. XIV. ii. 2. 48; तेषां प्रजापति:…अवारुन्धत्…इष्टिपशुबन्धावग्निहोत्रे ṢaḍViBr. iv(v). 2. 1; तद् वा अपराजितं यदग्निहोत्रम् JaimiBr. 1. 4; तथा हास्याग्निहोत्रमविलुप्तम्…भवति SāmaViBr. i. 3. 7; अग्निहोत्रं भवन्तं पृच्छामि GopBr. i. 3. 11; स एष यज्ञ: पञ्चविधोऽग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यानि पशु: सोम: AitĀ. II. iii. 3. 9; अथात आध्यात्मिकमान्तरमग्निहोत्रम् S'āṅkhāĀ. 10. 1 (38. 1); अग्निहोत्र॑ सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृति: TaiĀ. x. 63. 1 (890. 1); जनकश्च वैदेहो याज्ञवल्क्यश्चाग्निहोत्रे समूदाते BṛĀraU. iv. 3. 1; MuṇḍaU. i. 2. 3; अग्निहोत्राय कालेऽग्नावजायमानेऽप्यन्यमानीय जुहुयु: ĀśvaS'S. I. iii. 14. 14; क्रीत्वा राजानमुपनह्योपसद उपेत्याग्निहोत्रेण मासम् S'āṅkhāS'S. xiii. 24. 2; अथ हविर्यज्ञसंस्था अग्न्याधेयमग्निहोत्रम् BaudhS'S. iii. 188. 1; एवं विहितमग्निहोत्रं यावज्जीवं जुहुयात् BhārS'S. vi. 14. 18; अग्निहोत्रमारप्स्यमानो दशहोतारं मनसानुद्रुत्य ĀpaS'S. v. 22. 10; यस्याग्निहोत्रं विच्छिद्येत द्व्यहे त्र्यहे चतुरहे वाग्नये तन्तुमतेऽष्टाकपालं निर्वपेत् ĀpaS'S. ix. 8. 5; यजुर्वेदेनाग्निहोत्रम् ĀpaS'S. xxiv. 1. 6; अग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोरेक ऋत्विगध्वर्यु: VaikhāS'S. 2. 1; राजन्यस्याग्निहोत्रं धार्मुकस्य नित्यम् MānS'S. 36. 10; सायंप्रातरग्निहोत्राय गार्हपत्यादाहवनीयं ज्वलन्तं प्रणयेत् VārāS'S. I. v. 2. 1; KātyS'S. i. 2. 11; LāṭyāS'S. v. 4. 23; सायंप्रातरग्निहोत्रम् VaitāSū. 7. 1; ĀśvaGS. i. 9. 4; S'āṅkhāGS. i. 1. 12; VasiDS. 6. 2; BaudhDS. i. 6. 30 (100); GautDS. i. 8. 20; अग्निहोत्रं त्रयो वेदा:…अपत्यस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् MahāBhā. i. 94. 60; यस्तु वर्षशतं पूर्णमग्निहोत्रमुपासते । कार्तिकीं वा वसेदेकां पुष्करे सममेव तत् MahāBhā. iii. 80. 57; राजसत्तम: । तपोऽग्निहोत्रशिष्येषु कुशलं पर्यपृच्छत Rāmā. i. 51. 4; (शबलायाम्) अस्याम् … । आयत्तमग्निहोत्रम् Rāmā. i. 52. 13; न स्कन्दते न व्यथते न विनश्यति कर्हिचित् । वरिष्ठमग्निहोत्रेभ्यो ब्राह्मणस्य मुखे हुतम् ManuSm. 7. 84; SūktiRa. 5. 16; S'atTrayī. 693; अग्निहोत्रे चाशेषवद्यवागूनियम: MīmāSū. xi. 1. 51; AtriS. 43; ViṣṇuSm. 59. 2; (स्वधर्म:) वानप्रस्थस्य … अग्निहोत्राभिषेकौ ArthS'ā. i. 30. 3 (1. 3); PauṣkS. 28. 3; अग्निहोत्रात्स्वर्गो भवति S'ābaBh. 14. 3 (*on* i. 1. 2); न कार्यमावसथ्येन नाग्निहोत्रेण वा पुन: । स भवेत्कर्मचाण्डालो यस्तु धर्मपराङ्मुख: ParāSm. 4. 21; अग्निहोत्रमधीतं वा दानाद्याश्चाखिला: क्रिया: । भजन्ते तस्य वैफल्यं यस्य वाक्यमकारणम् MārkP. 8. 19; अग्निहोत्रमुपायुष्यं पवित्रं परमं हितम् BrahmāṇḍP. ii. 14. 2; NyāyVār. 267. 9 (*on* ii. 1. 56); यस्माद्वा त्रायते दु:खाद्यजमानं हुतोऽनल: । तस्मात्तु विधिवत्प्रोक्तमग्निहोत्रमिति श्रुतम् VṛGautaSm. 605. 6 (15); अग्निहोत्रं जप: सत्यं वेदानां चैव धारणम् । आतिथ्यं वैश्वदेवं च इष्टमित्यभिधीयते LaS'aṅkhaSm. 5; छान्दोग्ये … द्वादशरात्रमग्निहोत्रं हुत्वा तत ऊर्ध्वं परित्याग: श्रूयते AitUBh. 248. 1 (*on* 1. 0); यथा सायं प्रात: कालातिपत्तावग्निहोत्रस्याकरणे ManuBh. i. 95. 7 (*on* 2. 38); द्रव्यसाधनकेऽग्निहोत्रे…तण्डुला होमसंबन्धित्वेनाभिप्रेता: TantrVā. 388. 10 (*on* ii. 1. 12); NyāyMañ. ii. 83. 10; योऽग्निहोत्रमुत्सृज्याविधिना स्वच्छन्दं विहरति तत्पापेन समं वासमम् PārāSū. 12. 19; न ब्राह्मणैस्तुलये भूतमन्यत्पश्यामि विप्रा: किमत: परं तु । यस्मिन्नृभि: प्रहुतं श्रद्धयाहमश्नामि कामं न तथाग्निहोत्रे BhāgP. v. 5. 23; यज्ञाग्निहोत्रदानेन तीर्थहोमेषु यत्फलम् । योगिनामन्नदानेन तत्समस्तं फलं लभेत् S'ivaP. vii. 39. 37 (598B. 4); अग्निहोत्रस्य निन्दका: … नरकगामिन: SaurP. 39. 58; EI. iii. 109. 61; iv. 105. 15; ix. 298. 21; x. 74. 8; xi. 84. 30; xi. 311. 30; xv. 130. 7; अग्निहोत्रमहायज्ञादीनि नित्यान्येव GītāBh. (Rā.) 664. 9 (*on* 18. 12); सर्वतीर्थादप्यधिकफलमग्निहोत्रम् VīraMi. (Tīrtha.) 20. 20; Vaija. 88. 70; AbhidhāCin. 836; **1ii** [with *hu*–] the oblation to be offered at the Agnihotra जुहोत्यग्निहोत्रम् AV. (P.) xvi. 1343; अग्निहोत्रं जुहोति TaiS. I. v. 2. 4; सदादिं वा एष ददाति योऽग्निहोत्रं जुहोति MaiS. i. 5. 12; KāṭhS. 6. 1; 6. 3; 6. 5; 7. 11; एतद्वा अग्निहोत्रमन्येद्युर्हूयते AitBr. 25. 4 (658); स य एवं विराट्संपन्नमग्निहोत्रं जुहोति सर्वान् कामानाप्नोति KauṣīBr. 2. 3 (5. 14); होतव्यमग्निहोत्रा३ न होतव्या३मिति TaiBr. I. i. 6. 9; अथ यवाग्वैता॑ रात्रिमग्निहोत्रं जुहोति S'atBr. I. vii. 1. 10; मासमग्निहोत्रं जुह्वति PañcBr. xxv. 4. 1; JaimiBr. 1. 2; GopBr. i. 2. 22; ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति TaiĀ. vii. 8. 1 (731. 2); ChāndoU. v. 24. 1; यस्याग्निहोत्रम् … अविधिना हुतमासप्तमांस्तस्य लोकान् हिनस्ति MuṇḍaU. i. 2. 3; राजन्यश्चाग्निहोत्रं जुहुयात् ĀśvaS'S. I. ii. 1. 3; सस्यं नाश्नीयादग्निहोत्रमहुत्वा ĀśvaS'S. I. ii. 9. 2; अग्निहोत्रं जुहोति सायं च प्रातश्च S'āṅkhāS'S. ii. 6. 1; iii. 12. 16; अथ प्रातर्हुतेऽग्निहोत्रे हस्तौ संमृशते BaudhS'S. i. 5. 17; स्वयं यजमान: पर्वण्यग्निहोत्रं जुहोति BhārS'S. i. 11. 7; अमावास्यायां रात्र्यां स्वयं यजमानो यवाग्वाग्निहोत्रं जुहोति ĀpaS'S. i. 11. 1; द्वादशाहमजस्रेष्वग्निषु यजमान: स्वयमग्निहोत्रं जुहुयात् ĀpaS'S. v. 22. 13; सायमग्निहोत्रं जुहोति ĀpaS'S. vi. 10. 8; VaikhāS'S. 2. 9; प्रदोषमग्निहोत्रं होतव्यम् MānS'S. 34. 21; VārāS'S. I. v. 4. 1; अग्निहोत्रं हुत्वा ब्रह्माणं वृणीते KātyS'S. ii. 1. 18; LāṭyāS'S. x. 18. 14; VaitāSū. 1. 16; BaudhDS. ii. 10. 20 (282); अहुतं चाग्निहोत्रं ते सूर्यश्चास्तं गत: प्रभो MahāBhā. i. 71. 28; (ते) जुहुवुश्चाग्निहोत्राणि MahāBhā. ix. 36. 49; ऋषीणामग्निकल्पानामग्निहोत्रसमुत्थित: । आदत्ते रक्षसां तेजो धूमो व्याप्य दिशो दश Rāmā. vi. 26. 19; अयमग्निहोत्रशब्द:…अस्ति हविषि वर्तते । तद्यथा । अग्निहोत्रं जुहोतीति MahāBh. i. 444. 17 (*on* P. ii. 3. 3); यवागूमग्निहोत्रं जुहोति MahāBh. i. 444. 15 (*on* P. ii. 3. 3); AtriS. 1; ManuSm. 4. 25; CaraS. vi. 19. 3 (1941 Ed.) NyāyBh. 11. 14 (*on* i. 1. 2); यदग्निहोत्रे सुहुते वर्षेणाप्नोति मानव: । महापुण्यफलम् ViṣṇuP. vi. 8. 30; अग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकाम: इत्यस्मदादेरागमादेव ज्ञानम् NyāyMañ. i. 33. 14; TrikāS'e. iii. 3. 330; AnekāSaṁ. 4. 238; **2A** milk to be offered as oblation at the Agnihotra तद्यस्यैवं विद्वान्व्रात्य उद्धृतेष्वग्निष्वधिश्रितेऽग्निहोत्रेऽतिथिर्गृहानागच्छेत् AV. xv. 12. 1; AV. (P.) vi. 10. 2; KāṭhS. 6. 4; 6. 6; पृथिवीं वा एतस्य पय: प्रविशति । यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानं॑ स्कन्दति TaiBr. I. iv. 3. 3; अग्निहोत्रमविश्रितं स्रवदभिमन्त्रयेत ĀśvaS'S. I. iii. 10. 31; अथैतदग्निहोत्रम् … जघनेन गार्हपत्यमुपसाद्य BaudhS'S. i. 73. 4; व्यन्तान् कृत्वा तेष्वग्निहोत्रमधिश्रयति BhārS'S. vi. 10. 6; यदि सान्नाय्यमग्निहोत्रं वा विष्यन्देत BhārS'S. ix. 3. 2; यां प्रथमामग्निहोत्राय दोग्धि तां दक्षिणां ददाति ĀpaS'S. v. 23. 1; दिव्या वा एतमशनिरभ्यवैति यस्याग्निहोत्रं शिरिशिराभवति ĀpaS'S. ix. 6. 10; अग्निहोत्रं चेत्प्रागधिश्रयणात्स्कन्देत् MānS'S. 97. 13; गवीडां दोहयित्वाग्निहोत्रमधिश्रयति VaitāSū. 7. 2; श्रपणं चाग्निहोत्रस्य शालामुखीये न स्यात् MīmāSū. xii. 1. 13; **2B** implement of the Agnihotra विकीर्णैरग्निहोत्रैश्च भूर्बभूव समावृता MahāBhā. iii. 100. 10; अग्निहोत्राण्यग्निशेषं हविर्भाजनमेव च । आजहार दिवोदास: MahāBhā. xii. 97. 20; **3A** sacred fires in which the Agnihotra is performed पुरोहितोऽयमस्माकमग्निहोत्राणि रक्षतु MahāBhā. iv. 4. 2; अग्निहोत्रमनड्वांश्च ज्ञातयोऽतिथिबान्धवा: । … निर्दहेयुरपूजिता: MahāBhā. iii. 2. 55; अग्निहोत्रेण संस्कारं केन त्वं तु न लप्स्यसे Rāmā. vi. 23. 24; अयमग्निहोत्रशब्दोऽस्त्येव ज्योतिषि वर्तते । तद्यथा । अग्निहोत्रं प्रज्वलयतीति MahāBh. i. 444. 17 (*on* P. ii. 3. 3); एवंवृत्तां सवर्णां स्त्रीं द्विजाति: पूर्वमारिणीम् । दाहयेदग्निहोत्रेण यज्ञपात्रैश्च धर्मवित् ManuSm. 5. 167; ViṣṇuDhaP. ii. 34. 42; YājñaSm. 1. 89; अभावादग्निहोत्रस्य … । यस्मिन्नग्नौ पचेदन्नं तत्र होमो विधीयते BṛParāSm. 4. 166; त्रयाणामपि वह्नीनामग्निहोत्रमिति स्मृतम् VṛGautaSm. 605. 1 (15); जज्वलुस्त्वग्निहोत्राणि जायमाने जनार्दने BrahmāṇḍP. ii. 71. 204; पुत्र(? र)त्रयं प्राप्य प्रविष्टा-

स्तारकात्मजाः···अग्निहोत्रैः प्रतिष्ठितैः···सुशोभितम् S'ivaP. ii(5). 1. 64 (220B. 1); प्रदीप्तमग्निहोत्रं च प्रदीप्तं वापि भास्वरम् (स्वप्नानेवंविधान् दृष्ट्वा ··· जानीयाच्छुभां वृद्धिम्) ParaS. 9. 15; यान्त्वग्निहोत्राणि पुरो गुरो मे AdhyāRā. vii. 9. 37; TrikāS'e. iii. 3. 330; AnekāSaṁ. 4. 238; **3B** a fire-pit अग्निहोत्रमिवाभाति संनिरुद्धाग्नि पुष्पकम् Rāmā. vii. 24. 10 (comm. अग्निहोत्रमग्निकुण्डमिव पुष्पकं भाति); (वानरपुंगवः) स्रुग्भाण्डान्यग्निहोत्राणि वल्कलानां च संचयान् । भग्नविच्छिन्नविध्वस्तान् संशान्तानां करोत्ययम् Rāmā. vii. 36. 29 (Bombay Ed.); **3C** a fire-hall अग्निहोत्रे उपवसथ इति KauṣiGS. ii. 7. 21; S'āṅkhāGS. ii. 12. 6; दुर्योधनस्याग्निहोत्रे प्राक्रोशन्भैरवं शिवाः MahāBhā. ii. 72. 23; स काल्यमानो घोरेण शूलहस्तेन रक्षसा । अग्निहोत्रं पितुर्भीतः सहसा समुपाद्रवत् MahāBhā. iii. 137. 17; (मन्दम्) नृत्यगं प्रेक्ष्य ··· गुरुरग्निहोत्रे।···प्रसवं करोति Bṛhajjā. 5. 12 = JātaPā. 3. 65; प्रविश्याथाग्निहोत्रं तु हुत्वाग्निम् LaViṣṇuSm. 2. 4; अग्निहोत्रे सुखासीनं गर्गः पृच्छति कौशिकम् BhaviP. 823A. 26 (iv. 145. 1); गत्वा नागा भृगोराश्रममग्निरुहोत्पाटनं चाग्निहोत्रे । विण्मूत्राण्यत्र चक्रुः MātaLī. 1. 38.

²**अग्निहोत्र** (agní-hotra) *m.* [DEBRU. p. 380] **1** one who offers Agnihotra-oblations in the sacred fires अभ्य१र्हं विश्वाः पृत॑ना यथासन्ये॒वा विधेमाग्निहो॑त्रा इदं हुविः AV. vi. 97. 1; यत्सत्यमग्निहोत्रेषु यत्सत्यं श्रोत्रियेषु च AṣṭāSaṁ. ii. 193. 15 (6. 4); वेदिका अग्निप्रणयनभूमिः सा जीवत्यग्निहोत्रे तु उत्तराग्रैः कुशैरास्तीर्यते तस्मिंश्च मृतेऽग्निहोत्रे दक्षिणाग्रैः कुशैरास्तरणीया HārLa. 138. 3; ViśvaPra. 69. 155; ViśvaLoK. 132. 76; **2** a particular Soma-sacrifice of the Ahīna type known as Agnihotra (belonging to the category of Haviryajña Soma sacrifices) एतेनाग्निहोत्रौ व्याख्यातौ S'āṅkhāS'S. xiv. 3. 15 (comm. अग्निहोत्रसंज्ञकौ द्वौ हविर्यज्ञसोमौ)

अग्निहोत्रक (agnihotra-ka) *adj.* belonging to Agnihotra अग्निं रजस्वला चेत्स्त्री संस्पृशेदग्निहोत्रि(v. l. त्र)कम् । इष्टिः ··· कार्या दस्युमतेऽग्नये MahāBhā. iii. 211. 27; अग्निरित्यादिना सम्यग्गृहीत्वा ह्यग्निहोत्रकम् (भस्म) SaurP. 45. 75; *m.* one who offers the Agnihotra-oblations in the sacred fires कतरस्मिन्नु वा स्थाने किं व्रजेदग्निहोत्रकः VṛGautaSm. 601. 20(15); अग्निहोत्रकेना(?णा)ग्निपरिचरणे वधूर्नियुक्ता JayaMa. 278. 24 (*on* 5. 4); *n.* **1** the Agnihotra rite दर्शे च पूर्णमास्यां वा कर्तव्यं चाग्निहोत्रकम् SkandP. v(1). 7. 13; दैवात्संतपनी सायं प्राप्ता चेदग्निहोत्रकम् । उत्कर्षति न वोत्कर्षः पौर्वापर्यस्य भावतः NyāyMāVi. 276. 17 (*on* v. 1. 17); **2** abbreviated name of PrāṇāU. (उपनिषदाम् ··· अष्टोत्तरशतम्) तारसारमहावाक्यपञ्चब्रह्माग्निहोत्रकम् MuktiU. 1. 38; RudrHṛU. 1.

अग्निहोत्रकरण (agnihotra-karaṇa) *n.* offering of Agnihotra-oblations अन्तराग्निहोत्रकरणे सान्तपनीयापदार्थानां क्रमहानिः MayūMāli. 419. 1 (*on* v. 1. 17)

अग्निहोत्रकर्मन् (agnihotra-karman) *n.* the Agnihotra rite यत् पयोद्रव्यम् अग्निहोत्रकर्माश्रयभूतम् ··· आहवनीये प्रक्षिप्तम् BṛĀraUBh. 770. 5 (*on* vi. 2. 9); अग्निहोत्रकर्म सनाभ्यः सपिण्डोऽपि कुर्वाणो नाशुचिर्भवति HārLa. 25. 19; वैतानमग्निहोत्रकर्म ManvaVi. 1360. 3 (*on* 11. 37); अग्निहोत्रकर्माभावे उक्तदृष्टहेतोरभावात्···तज्जन्यसुखाभावः SiddhāTa. 52. 13.

अग्निहोत्रकाल (agnihotra-kāla) *m.* time of offering the Agnihotra-oblations संभृत्यानुप्रहरेदग्निहोत्रकालेषु वान्येषु वा BaudhS'S. iii. 382. 8; प्रणीते चेदग्निहोत्रकाल एतस्मिन्नेवाग्निहोत्रं जुहुयात् ĀpaS'S. vii. 7. 4; सुत्या यदाग्निहोत्रकालमभ्यतीयात् सायम्···अग्निहोत्राण्यतिपन्नानि प्रतिजुहुयात् BhārS'S. xiv. 26. 10; यदि प्रागग्निहोत्रकालादाहवनीयोऽनुगच्छेदन्यं प्रणयेत् HirS'S. xv. 3. 13; गार्हपत्यात् अग्नेरग्निहोत्रकाले इतरोऽग्निराहवनीयः प्रणीयते PraśnaUBh. 271. 15 (*on* 4. 3); BrahmSūBh.(S'aṅ.) 684. 11 (*on* iii. 3. 41); अन्यस्य अग्निहोत्रकालोपरोधो दीर्घसंध्याविधिसंपादनात् ManuBh. i. 365. 24 (*on* 4. 94); i. 128. 11 (*on* 2. 101); S'āstrDī. 637. 15 (*on* ix. 4. 7); 638. 13 (*on* ix. 4. 8); TantrRa. 291. 13 (*on* v. 1. 30); NirṇaSi. 236. 14.

अग्निहोत्रकुटी (agnihotra-kuṭī) *f.* hall for Agnihotra अग्निहोत्रकुटीं पापा(?पाः) कुर्वन्त्युपहतां मम PadmP.(Ra.) 35. 15.

अग्निहोत्रकुश (agnihotra-kuśa) *m.* *kuśa* grass used at the Agnihotra rite हुत्वाग्निं विधिवत्सा ··· । अग्निहोत्रकुशेष्वेव सुष्वाप HariVaṁ. 23. 105; BrahmP. 13. 104.

अग्निहोत्रक्रिया (agnihotra-kriyā) *f.* the ritual act of Agnihotra कथं पुनरग्निहोत्रक्रिया ध्वस्ता सती स्वर्गसाधिका भवति NyāySā. 28. 5; ParyāS'aRa. 2. 217.

अग्निहोत्रग (agnihotra-ga) *adj.* relating to Agnihotra अग्न्यर्थत्वात्तत्समेष्टिरग्नयस्त्वग्निहोत्रगाः NyāyMāVi. 181. 10 (*on* iii. 6. 4)

अग्निहोत्रगत (agnihotra-gata) *adj.* pertaining to Agnihotra अग्निहोत्रगतो वह्निस्तं ज्ञात्वा रावणोऽयमम् SkandP. ii(1). 5. 21; अग्निहोत्रगतं तु लिङ्गम् ···वर्णयितव्यम् S'āstrDī. 261. 4 (*on* iii. 4. 2)

अग्निहोत्रगृह (agnihotra-gṛha) *n.* chamber for Agnihotra अग्निहोत्रगृहं कार्यं रवेरुत्तरतः BhaviP. 193B. 8 (i. 130. 49); स मया वंचितः···सर्पं कृत्वा च तार्णकम् । भयं च प्रापितोऽस्यर्थमग्निहोत्रगृहे स्थितः DevīBhāP. ii. 11. 35; KalpaK. 10. 19.

अग्निहोत्रचेष्टा (agnihotra-ceṣṭā) *f.* performance of Agnihotra अशक्तस्य चाग्निहोत्रचेष्टायामात्मन्यग्निसमारोपणं विद्यते BaudhS'S. iii. 375. 13.

अग्निहोत्रज (agnihotra-ja) *adj.* produced or resulting from offering Agnihotra अग्निरित्यादिना भस्म गृहीत्वा ह्यग्निहोत्रजम् LiṅgaP. ii. 18. 55 = ii. 26. 2; i. 26. 35; ii. 25. 73; DevīBhāP. xi. 9. 36; अग्निहोत्रजो धूमः पवित्रयति PadmP. iv. 47. 29; iv. 101. 164.

अग्निहोत्रजन्मन् (agnihotra-janman) *adj.* arising or produced from the Agnihotra rite अग्निहोत्रादेः स्वर्गे त्वग्निहोत्रजन्मापूर्वविशिष्टसमवायसंबन्धेन स्वर्गत्वमवच्छेदकमतः समानजातीय एव स्वर्गोऽग्निहोत्रादिभ्यो दुर्वार एवेति VaiyāBhū. 87. 12 (*on* 22)

अग्निहोत्रजन्य (agnihotra-janya) *adj.* arising or produced from the Agnihotra rite दशसुवर्णदानजन्यं फलमेकपुष्पसमर्पणाद् भवति । धूपेऽग्निहोत्रजन्यम् TristhaSe. 127. 16.

अग्निहोत्रतपनी (agnihotra-tapanī) *f.* a vessel (for heating milk etc.) for the Agnihotra rite अचक्रवृत्तामग्निहोत्रतपनीं कुर्वीत KāṭhS. 6. 3 = KapiKaS. 4. 2.

अग्निहोत्रतस् (agnihotra-tas) *adv.* from the performance of (i. e. by performing) the Agnihotra rite वैश्यस्तोमेन वा किं स्याद् विप्रराजन्ययोः फलम् । पञ्चम्यामिष्टिकरणान्मध्याह्ने चाग्निहोत्रतः S'lokaVār. 2. 254 (122. 9); द्वितीयसूत्रेण अग्निहोत्रतः स्वर्गसिद्धेः इष्टिसोमाद्यानर्थक्यम् इत्यादिशङ्कापरिहाराय ··· फलभूयस्त्वमुच्यते PūrvottaVāNaMā. 248. 13.

अग्निहोत्रता (agnihotra-tā) *f.* the nature of the Agnihotra rite भोजनस्याग्निहोत्रतासंपिपादयिषयाह श्रुतिः Bhām. 188. 20 (*on* i. 2. 24)

अग्निहोत्रतुल्यत्व (agnihotratulya-tva) *n.* similarity with the Agnihotra rite इहाप्युपसद्भिश्चरित्वेत्यनुषङ्गादग्निहोत्रतुल्यत्वम् TantrVā. 619. 1 (*on* ii. 3. 24)

अग्निहोत्रत्रेता (agnihotra-tretā) *f.* the group of three sacred fires associated with the Agnihotra rite तत्रैव पूर्वे यजमानमरणे तस्याग्निहोत्रत्रेतायां पितृमेधः SmṛtiCan. vi. 85. 4.

अग्निहोत्रत्व (agnihotra-tvá) *n.* the state of being the Agnihotra rite अग्नौ आहुतिरहूयत तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम् MaiS. i. 8. 1.

अग्निहोत्रत्वकल्पना (agnihotratva-kalpanā) *f.* assumption of the state of being the Agnihotra rite प्राणाहुतेः ··· अग्निहोत्रत्वकल्पनायां प्राणवायुं प्रत्येव वेद्यादिकल्पनं कार्यम् S'ivārkaMaDi. i. 393. 30 (*on* i. 2. 33); उपासकस्योरःप्रभृतीनां वेद्यादित्वकल्पनं विद्याङ्गभूतायाः प्राणाहुतेरग्निहोत्रत्वकल्पनार्थमिति जैमिनिः BrahmSūBh.(S'rī.) i. 393. 7 (*on* i. 2. 32)

अग्निहोत्रत्वसंपत्त्यर्थ (agnihotratva-saṁpattyartha) *adj.* meant for conferring the state of Agnihotra वैश्वानरोपासकेन क्रियमाणाया वैश्वानरविद्याङ्गभूतप्राणाहुतेरग्निहोत्रत्वसंपत्त्यर्थं तेषामुरआदीनां वेद्यादित्वकल्पनमिति जैमिनिः VedāntPāSau. 75. 8 (*on* i. 2. 32)

अग्निहोत्रत्वसंपादन (agnihotratva-saṁpādana) *n.* conferring the state of the Agnihotra rite प्राणाहुतेरग्निहोत्रत्वसंपादनाय गार्हपत्यादिपरिकल्पनम् VedāntDī. 42. 5 (*on* i. 2. 32); उपासकहृदयादीनां वेद्यादिकल्पनं विद्याङ्गभूतायाः प्राणाहुतेरग्निहोत्रत्वसंपादनार्थमिति जैमिनिः VedāntSā.(Rā.) 81. 1 (*on* i. 2. 32)

अग्निहोत्रत्वादिलक्षण (agnihotratvādi-lakṣaṇa) *adj.* characterized by the state of being Agnihotra and other rites यथा विधिविशेषाणामग्निहोत्रत्वादिलक्षणे धर्मे समानेऽपि सति स्वशाखोक्तप्रकारस्यैव करणं नान्यशाखोक्तधर्मोपसंहार एवमिहापि AṇuBh. 214. 18 (*on* iii. 3. 5)

अग्निहोत्रत्वाभाव (agnihotratvābhāva) *m.* absence of the state of being the Agnihotra rite न हि पवनमानेष्टिषु भूतव्युत्पत्तिस्सम्भवति तूष्णींहोमस्य कर्मान्तरत्वेन अग्निहोत्रत्वाभावादिति वाच्यम् BhāṭṭDī. iii. 235. 16 (*on* x. 2. 26)

अग्निहोत्रदत्त (agnihotra-datta) *adj.* used in the Agnihotra rite आनीते शरीरे ··· यज्ञसंबन्धिनीं दृषदं शिलां लोष्ट्रेण विलोड्य अनन्तरमग्निकुण्डात् (v. l. °होत्रदत्तानां) त्रयाणामग्नीनां प्रणयनमुद्धरणं कृत्वा तच्छवं दहेत् HārLa. 138. 15.

अग्निहोत्रदृष्टि (agnihotra-dṛṣṭi) *f.* assuming or regarding (some other rite) as Agnihotra तदिदमनुपपन्नम्; प्राणाहुतिमात्रविषयत्वे विचारस्य ··· प्राणाहुतिष्वग्निहोत्रदृष्टिविषयत्वेऽनन्तराधिकरणन्यायेन उद्गीथाद्युपासनानामिवानियमस्य

सिद्धतया कृतकत्वाच्च S'rutaPra. ii. 512. 16 (*on* iii. 3. 40)

अग्निहोत्रदेवता (agnhotra-devatā) *f.* [pl.] the deities (namely Sūrya, Agni and Prajāpati) of the Agnihotra rite अग्निहोत्रदेवताभ्यः सोमाय वनस्पतये … विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मणे ĀśvaGS. i. 2. 2; अग्निहोत्रदेवताभ्यस्सूर्याग्निप्रजापतिभ्य इति यावत् SmrtiCan. ii. 572. 8; VīraMi.(Āhnika.) 408. 16; किं त्वग्निहोत्रदेवतामन्त्रप्रतिपादनम्। तथा च सायमग्निः प्रातः सूर्यः प्रजापतिरुभयत्र एभ्य इति तदर्थः BālamBha. i. 349. 14 (*on* 1. 103)

अग्निहोत्रदेवतात्व (agnihotradevatā-tva) *n.* the state of being the deity of the Agnihotra rite यदग्नये च प्रजापतये च सायं जुहोतीति वाक्यस्याग्निहोत्रदेवतात्वेनाग्निप्रजापतिविधायकत्वप्रसङ्गे…वाक्यभेदः परिहृतः S'ivārkaMaDī. i. 313. 29 (*on* i. 2. 1)

अग्निहोत्रदोहाधिकार (agnihotradohādhikāra) *m.* text dealing with milking in connection with the Agnihotra rite अग्निहोत्रदोहाधिकारे वत्समालभेतेति श्रुतम् S'āstrDī. 167. 17 (*on* ii. 3. 6); NyāyMāVi. 97. 27 (*on* ii. 3. 6)

अग्निहोत्रद्रव्य (agnihotra-dravya) *n.* **i** utensils to be used in the Agnihotra rite आहवनीयेऽग्निहोत्रद्रव्याणि प्रक्षिपेदमृण्मयान्यनायसानि BaudhDS. ii. 10. 24; अग्निहोत्रद्रव्यस्य पाकः शालामुखीय एव स्यात् BhāṭṭCan. 84. 11 (*on* xv. 2. 25); 74. 6 (*on* xv. 1. 16); **ii** material for oblation in the Agnihotra शङ्खलिखितौ, अब्राह्मणो ब्राह्मणस्य … कुशकरकाग्निहोत्रद्रव्याण्यपहरेत् प्रत्यक्षतोऽङ्गच्छेदः स्यात् DaṇḍaVi. 151. 1; 151. 5; जर्तिलयवाग्वा वा जुहुयात् … पयसाग्निहोत्रं जुहुयादित्यग्निहोत्रद्रव्यविधायके महावाक्ये…प्रामाण्यप्रसङ्गात् S'ivārkaMaDī. i. 456. 26 (*on* i. 3. 25); अग्निहोत्रद्रव्याणां दधिपयःप्रभृतीनामिति SaṅkarKāBh. 126. 24 (*on* iii. 1. 26).

अग्निहोत्रधर्म (agnihotra-dharma) *m.* accessory or ancillary rites of the Agnihotra sacrifice किमस्मिन्नग्निहोत्रधर्माः प्राप्यन्ते न वेति। केचिदाहुः अग्निहोत्रधर्मा नाम्ना प्राप्यन्ते ṬupṬ. 73. 10 (*on* v. 3. 21); एवं नामातिदेशेऽपि नाम्नाग्निहोत्रधर्माणामन्येषामिव प्राशस्त्यस्यापि तद्धर्मस्य लक्षणया प्राप्तिर्द्रष्टव्या MīmāKau. iii(1). 27. 19 (*on* i. 2. 7); iii(2). 269. 8 (*on* ii. 2. 54); चोदनालिङ्गातिदेशादेवाग्निहोत्रधर्मलाभ इत्यपास्तम् BhāṭṭDī. ii. 351. 6 (*on* vii. 3. 1); याज्ञिकास्तु अग्निहोत्रधर्मातिदेशं मन्यन्ते। तदा तूष्णींत्वस्यापि विधिः BhāṭṭDī. iv. 105. 22 (*on* x. 8. 5); उपसद्भिश्चरित्वा मासमग्निहोत्रं जुहोतीति कौण्डपायिनामयनेऽग्निहोत्रधर्मप्राप्त्यर्थमग्निहोत्रपदवत् VīraMi. 179. 14 (*on* 1. 98)

अग्निहोत्रधर्मक (agnihotradharma-ka) *adj.* having the features of the Agnihotra rite तूष्णींहोमो हि नाग्निहोत्रहोमः। नाप्यग्निहोत्रधर्मकः BhāṭṭDī. ii. 198. 3 (*on* v. 3. 9)

अग्निहोत्रधर्मकत्व (agnihotradharmaka-tva) *n.* the state of having the features of the Agnihotra rite तूष्णींहोमे हि नाग्निहोत्रहोमत्वं नाप्यग्निहोत्रधर्मकत्वम् BhāṭṭDī. iv. 105. 16 (*on* x. 8. 5)

अग्निहोत्रधामन् (agnihotra-dhāman) *n.* place for performing the Agnihotra rite कलिकल्मषमुषि मुष्णा(? ष्ण)ति गगनमग्निहोत्रधामधूमे … तयैव गोष्ठ्या तस्थौ (बाणभट्टः) HarṣaC. 141. 9.

अग्निहोत्रधूम (agnihotra-dhūma) *m.* smoke arising from the Agnihotra offering चिरशून्येऽप्यपि यत्र शाखानिलीननिभृतपाण्डुकपोतपङ्क्तयो लग्नतापसाग्निहोत्रधूमराजय इव लक्ष्यन्ते तरवः Kād. 21. 11; संवर्धितमिवाग्निहोत्रधूमलेखाभिः … तिमिरं व्यजृम्भत VāsaDa. 177. 3.

अग्निहोत्रधेनु (agnihotra-dhenu) *f.* a cow yielding milk for the Agnihotra rite अग्निहोत्रधेनूनां खुरवलयैर्विलिखिताजिरवितर्दिकानि … भ्रमन् भवनानि बाणः सुखमतिष्ठत् HarṣaC. 71. 6.

अग्निहोत्रनय (agnihotra-naya) *m.* maxim of applying the characteristics of Agnihotra पृष्ठेरुपस्तुतौ स्तोत्रधर्माः सन्ति न वाग्निमः। अग्निहोत्रनयात् NyāyMāVi. 389. 26 (*on* vii. 3. 14)

अग्निहोत्रनामकत्व (agnihotranāmaka-tva) *n.* state of having the appellation Agnihotra अनुवादादग्निहोत्रनामकत्वोपपत्तेः फलादिसंबन्धोपपत्तिः MīmāKau. iii(2). 195. 3 (*on* ii. 2. 13)

अग्निहोत्रनामत्व (agnihotranāma-tva) *n.* the state of having the appellation Agnihotra अग्निहोत्रनामत्वमस्फुटम् MayūMāli. 531. 20 (*on* vii. 3. 1)

अग्निहोत्रनामधेय (agnihotra-nāmadheya) *n.* the appellation Agnihotra अग्निहोत्रनामधेयेन तस्मिन्नित्यग्निहोत्रधर्माणामतिदेशः … निरूपितः S'ivārkaMaDī. i. 74. 34 (*on* i. 1. 1)

अग्निहोत्रनामन् (agnihotra-nāman) *n.* the appellation Agnihotra अग्निहोत्रनाम्नस्तथाभावात् Bhām. 650. 13 (*on* iii. 3. 41); (सप्तमाध्यायस्य) तृतीये (पादे) अग्निहोत्रनाम्नातिदेशः NyāyMāVi. 7. 10 (*on* i. 1. 0); विधिवाक्यश्रुतत्वविशिष्टं यदग्निहोत्रनाम तद्विषयत्वात् PūrvottaVāNaMā. 2. 11; VidhiRa. 5(29. 21)

अग्निहोत्रनिकेत (agnihotra-niketa) *m.* place where Agnihotra is offered अग्निहोत्रनिकेतेषु…। वृष्ण्यन्धकानखादन्त स्वप्ने गृध्रा भयानकाः MahāBhā. xvi. 15*(1)

अग्निहोत्रनिमित्त (agnihotra-nimitta) *n.* cause for (the origin of) Agnihotra अग्निहोत्रनिमित्तं च किंतु(?)पन्नं पुरानघ VṛGautSm. 601. 21(15)

अग्निहोत्रनिर्देश (agnihotra-nirdeśa) *m.* reference to Agnihotra मासमग्निहोत्रं जुहोतीत्यग्निहोत्रनिर्देशो नित्याग्निहोत्रधर्मातिदेशार्थः BālamBha. i. 225. 20 (*on* 1. 81)

अग्निहोत्रनिर्वृत्ति (agnihotra-nirvṛtti) *f.* completion of the Agnihotra अग्निहोत्रनिर्वृत्तिः प्रयोजनम् S'ābaBh. 1782. 5 (*on* ix. 4. 28)

अग्निहोत्रनिलय (agnihotra-nilaya) *adj.* [*f.* -ā] abiding in the (rite of) Agnihotra श्रेयःसाधनताऽग्निहोत्रनिलया सत्येति संगृह्यते SaṁkṣeS'ā. 2. 24 (ii. 13. 24)

अग्निहोत्रनिष्ठ (agnihotra-niṣṭha) *adj.* devoted to the (practice of) Agnihotra शिलोञ्छाभ्यां जीवन्…अग्निहोत्रनिष्ठ एव स्यात् ManvaMu. 146. 4 (*on* 4. 10)

अग्निहोत्रनिष्पत्ति (agnihotra-niṣpatti) *f.* accomplishment of the Agnihotra rite एकैकेन द्रव्येणाग्निहोत्रनिष्पत्तेश्च व्रीहियववद्विकल्पः NyāyMāVi. 89. 9 (*on* ii. 2. 10)

अग्निहोत्रन्याय (agnihotra-nyāya) *m.* the rule establishing the purport of the word Agnihotra (in the vedic injunction *agnihotraṁ juhoti*) [the Mīmāṁsāsūtra *tatprakhyaṁ cānyaśāstram* establishes a principle that where the subsidiaries are taught by other injunctions, the word Agnihotra should not be taken as teaching a subsidiary rite but as the name of an independent rite] अग्निहोत्रन्यायेन … नामधेयत्वे अवधारिते MīmāKau. iii(2). 157. 9 (*on* ii. 2. 3)

अग्निहोत्रपद (agnihotra-pada) *n.* the word *agnihotra* नहि मासमग्निहोत्रं जुहोति इत्यत्राग्निहोत्रपदं अलाक्षणिकमिति मुख्यं भवति TattvBi. 156. 12; अग्निहोत्रपदं लक्षणया त्रेताग्निपरम् ManvaVi. 384. 8 (*on* 3. 171); कौण्डपायिनामयने अग्निहोत्रपदप्रयोगवत् VīraMi.(Āhnika.) 173. 16; वाक्यान्तरसिद्धाग्निदेवताकत्वानुवादोऽग्निहोत्रपदेन संकल्पादिफलको न विरुध्यते MīmāKau. i. 170. 16 (*on* i. 4. 2); iii(1). 103. 18 (*on* i. 2. 55); i. 196. 12 (*on* i. 4. 4); i. 245. 5 (*on* i. 4. 13); नाग्निहोत्रपदं देवतासमर्पकम् MīmāNyāPra. 251. 3; वस्तुतस्तु अग्निहोत्रपदमन्तोदात्तं पठ्यते VaiyāBhū. 185. 12 (*on* 33)

अग्निहोत्रपदवत् (agnihotrapada-vat) *adv.* like the word *agnihotra* अथ धर्मातिदेशकोऽग्निहोत्रपदवदेव कस्मान्नभवति S'abaBh. 2162. 21 (*on* xi. 2. 63); तदर्थशास्त्रान्तरसद्भावादग्निहोत्रपदवन्नामता CaturCin. iii(1). 156. 13; कौण्डपायिनामयनेऽग्निहोत्रधर्मप्राप्त्यर्थमग्निहोत्रपदवत् VīraMi. 179. 14 (*on* 1. 98)

अग्निहोत्रपदवाच्य (agnihotrapada-vācya) *adj.* expressible by the word *agnihotra* यथा मासाग्निहोत्रमग्निहोत्रपदवाच्यम् PūrvottaVāNaMā. 32. 2; सुतरामग्निहोत्रपदवाच्य(? च्या)पूर्वकर्माङ्गत्वं मासादेर्गुणस्य संभवति MīmāKau. ii. 76. 4 (*on* ii. 3. 24)

अग्निहोत्रपदवाच्यत्व (agnihotrapadavācya-tva) *n.* the state of being expressible by the word *agnihotra* तस्य चाग्निहोत्रपदवाच्यत्वाभावेन फलसंबन्धानापत्तेः MīmāKau. iii(2). 203. 18 (*on* ii. 2. 16)

अग्निहोत्रपदसाम्य (agnihotrapada-sāmya) *n.* commonness of the word *agnihotra* कौण्डपायिनामयनस्थे नैयमिके च कर्मण्यग्निहोत्रपदसाम्येऽपि BhāṭṭCan. 66. 12 (*on* xiv. 4. 23)

अग्निहोत्रपर (agnihotra-para) *adj.* devoted to the Agnihotra rite विद्वद्भिरग्निहोत्रपरैः सदा (एवंविधजनोपेतम्…राजवेश्म) MahāBhā. i. App. I. 48 (18); iii. App. I. 32 (50); अग्निहोत्रपरः शुचिः। एकमासं निराहारः सिद्धिमासेन स व्रजेत् MahāBhā. xiii. 26. 16; अग्निहोत्रपराणां च सर्वेषां चैव पौष्कर PauṣkS. 28. 2; अग्निहोत्रपराश्चान्ये रविसूक्तान्यहर्निशम्। जेपुः MārkP. 109. 53; अग्निहोत्रपरो विद्वान् न्यायविच्च षडङ्गवित् KūrmaP. 599. 13 (2. 21); ViṣṇuDhaP. ii. 122. 11; उत्कलेषु पुरा कश्चिद्ब्राह्मणः…अग्निहोत्रपरः सदा BṛBrahmaS. i. 5. 50.

अग्निहोत्रपरायण (agnihotra-parāyaṇa) *adj.* devoted to the performance of Agnihotra rite वर्तयंश्च शिलोञ्छाभ्यामग्निहोत्रपरायणः। इष्टीः पार्वायनान्तीयाः केवला निर्वपेत्सदा ManuSm. 4. 10; KūrmaP. 633. 1 (2. 25); कस्मिन्वंशे समुत्पन्ना ब्राह्मणाः… अग्निहोत्रपरायणाः SkandP. iii(2). 9. 23.

अग्निहोत्रपरायण (agnihotra-parāyaṇa) *n.* the highest goal of the Agnihotra rite (महापाशुपतम्) अग्निहोत्रपरायणं भस्मचूर्णेन विद्याधराणां नियमनम् ĪśānS'iPa. i. 43. 82(4)

अग्निहोत्रपरिचर्या (agnihotra-paricaryā) *f.* service or help for the Agnihotra rite कलापिना(मा) द्विजातिः…कन्यकामवाप्याग्निहोत्रपरिचर्यायां न्ययुङ्क्त AvantiKa. 179. 22.

अग्निहोत्रपरिच्छद (agnihotra-paricchada) *m.* utensils for the Agnihotra rite रक्षेत्⋯अग्निहोत्रपरिच्छदान् SkandP. ii(9). 23. 10; श्रौतानग्नीन्समादाय गृहीत्वा गृह्यं चाग्निहोत्रपरिच्छदं स्रुक्स्रुवादि ManuBh. i. 497. 12 (*on* 6. 4)

अग्निहोत्रपरित्याग (agnihotra-parityāga) *m.* abandoning the Agnihotra rite अग्निहोत्रपरित्यागः पञ्चयज्ञोपकर्मणाम् (इति घोराणि पापानि सुरापानसमानि च) SkandP. i(2). 41. 38; सुरापेन समं ज्ञेयं तस्य पापं च सुव्रत । अग्निहोत्रपरित्यागः पञ्चयज्ञियकर्मणाम् BhaviP. 282A. 28 (i. 189. 44); 619B. 27 (iv. 5. 20); अग्निहोत्रपरित्यागे महान् दोषः BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 390. 4 (*on* iii. 4. 18)

अग्निहोत्रपरिभ्रष्ट (agnihotra-paribhraṣṭa) *adj.* who has given up the Agnihotra rite अग्निहोत्रपरिभ्रष्टः ⋯ ब्राह्मणो वृषलैः समः VṛGautaSm. 632. 9(21)

अग्निहोत्रपरिशीलन (agnihotra-pariśīlana) *n.* regular performance of the Agnihotra rite यस्याग्निहोत्रपरिशीलनजेन जाता स्वेदाम्भसेव कलिकालकलङ्कशान्तिः VikraDeC. 18. 75.

अग्निहोत्रपरिस्पन्द (agnihotra-parispanda) *m.* activity of performing the Agnihotra rite तत्र राज्ञः परो धर्मः⋯। अग्निहोत्रपरिस्पन्दो दानाध्ययनमेव च MahāBhā. xiii. 128. 49; xiii. 129. 49.

अग्निहोत्रपरीप्सा (agnihotra-parīpsā) *f.* desire (to collect or obtain the utensils) for the Agnihotra rite स विप्रः ⋯ त्वरितोऽभ्यागमत्तत्र अग्निहोत्रपरीप्सया MahāBhā. iii. 1358*(8)

अग्निहोत्रपरीशेष (agnihotra-parīśeṣa) *m.* remnants of the Agnihotra-oblation अत्रैवास्मा उपविष्टायैतमग्निहोत्रपरीशेषमाहरेयुः AitBr. 32. 5 (814)

अग्निहोत्रपर्यन्त (agnihotra-paryanta) *adj.* ending with the performance of the Agnihotra rite अग्निहोत्रिणो दर्शपूर्णमासं विनापि अग्निहोत्रानुष्ठानं विहितमस्ति तस्याग्निहोत्रपर्यन्ताः संस्काराः VīraMi.(Saṁskāra.) 140. 21.

अग्निहोत्रपवित्रभस्मन् (agnihotra-pavitrabhasman) *n.* the pure ashes of the Agnihotra rite सोमरसमिव स्वेदविसरव्याजेन स्रवद्भिरग्निहोत्रपवित्रभस्मस्मेरललातैः(? टैः)⋯चतुर्भिर्वेदैः सह वृसीमपहाय सावित्रीं(? त्री) समुत्तस्थौ HarṣaC. 17. 7.

अग्निहोत्रपात्र (agnihotra-pātra) *n.* utensils meant for Agnihotra स यद् ब्राह्मणोऽग्निहोत्रपात्राणि निर्णेनेक्ति यत् परिचेष्टति JaimiBr. 1. 7; पत्तोऽग्निहोत्रपात्राणि S'āṅkhāS'S. iv. 14. 34 = KauṣiGS. v. 3. 23; अथैतान्यग्निहोत्रपात्राणि प्रक्षालितान्युत्तरेण गार्हपत्यमुपसादयति BaudhS'S. i. 65. 3 = i. 72. 16; अग्निहोत्रपात्राणि प्रक्षाल्य द्वन्द्वं प्रयुनक्त्युत्तरेण गार्हपत्यम् BhārS'S. vi. 8. 14; HirS'S. iii. 7. 15.

अग्निहोत्रपुरस्कृत (agnihotra-puraskṛta) *adj.* having the Agnihotra fire in front (i. e. engaged in the Agnihotra rite) तेऽपश्यन्ब्राह्मणम् ⋯ अग्निहोत्रपुरस्कृतम् MahāBhā. i. 1362*(2)

अग्निहोत्रपुरःसर (agnihotra-puraḥsara) *adj.* who has Agnihotra before him असावग्निहोत्रपुरःसरः । तत्रापश्यत्स्थितान्विप्रान् SkandP. ii(2). 11. 50.

अग्निहोत्रपूर्व (agnihotra-pūrva) *adj.* preceded by Agnihotra अथेदं कुण्डपायिनामयनमग्निहोत्रपूर्वमेके ब्रुवते सोमपूर्वमुपयन्ति BaudhS'S. iii. 306. 10.

अग्निहोत्रप्रकरण (agnihotra-prakaraṇa) *n.* **1** context of Agnihotra अग्निहोत्रप्रकरण एतदाम्नातम् S'ābaBh. 1781. 12 (*on* ix. 4. 28); तानि पञ्चगृहीतानि(? नि) अग्निहोत्रप्रकरणादुत्कृष्येरन् SaṅkarKāBh. 86. 2 (*on* ii. 2. 32); VidhiRa. 29 (162. 16); अग्निहोत्रप्रकरणे सप्तदशान्याज्यानि पशुकामस्य गृह्णीयादिति श्रुतेः BhāṭṭCan. 51. 17 (*on* xiv. 2. 13); 62. 3 (*on* xiv. 4. 8); VaiyāBhū. 91. 21 (*on* 22); **2** section dealing with Agnihotra (in the work of Vaijavāya) अग्निहोत्रप्रकरणे । स एव । स्त्रीगोवडवायमलजनेन(? नने) मारुतं सप्तकपालं यमजननीं दद्यात् AdbhuSāg. 566. 16.

अग्निहोत्रप्रकरणस्थ (agnihotraprakaraṇa-stha) *adj.* found in the context of Agnihotra इत्यग्निहोत्रप्रकरणस्थवचनेन गार्हपत्य एवेतराग्निलयध्वननात्तत एव प्रतिकर्मोद्धरणम् BhāṭṭCan. 79. 4 (*on* xv. 2. 7)

अग्निहोत्रप्रकरणस्थत्व (agnihotraprakaraṇastha-tva) *n.* the state of being found in the context of Agnihotra अत एवैतस्याग्निहोत्रप्रकरणस्थत्वात् BhāṭṭCan. 62. 8 (*on* xiv. 4. 8)

अग्निहोत्रप्रकार (agnihotra-prakāra) *m.* nature of Agnihotra (i. e. the three fires, which form Agnihotra) अग्निहोत्रप्रकारं तु शृणु राजन्समाहितः MahāBhā. xiv. App. I. 4. (2588) = VṛGautaSm. 603. 15(15)

अग्निहोत्रप्रकृतिकत्व (agnihotraprakṛtika-tva) *n.* the state of having Agnihotra for its model न च होमान्तराणां नारिष्ठप्रकृतिकत्वं तेषां नारिष्ठप्रकृतिकत्वमग्निहोत्रप्रकृतिकत्वं वा VedāntKa. 442. 23 (*on* iii. 3. 31)

अग्निहोत्रप्रक्रिया (agnihotra-prakriyā) *f.* procedure of Agnihotra अग्निहोत्रप्रक्रियायामिदमाम्नायते NyāyMāVi. 471. 23 (*on* ix. 4. 7)

अग्निहोत्रप्रणेतृ (agnihotra-praṇetṛ) *m.* creator of Agnihotra अग्निहोत्रप्रणेता त्वं गार्हपत्यादिनामभिः GaṇeP. i. 85. 16.

अग्निहोत्रप्रतिषेध (agnihotra-pratiṣedha) *m.* prohibition of (the performance of) the Agnihotra rite सोमाङ्गत्वेनाग्निहोत्रप्रतिषेधेऽपि ⋯ कार्य एवाग्निहोत्रहोमः BhāṭṭDī. ii. 298. 5 (*on* vi. 5. 12)

अग्निहोत्रप्रत्याम्नाय (agnihotra-pratyāmnāya) *m.* substitute for the Agnihotra rite अग्निहोत्रप्रत्याम्नायो भवति ĀpaS'S. ix. 10. 6 = HirS'S. xv. 3. 18.

अग्निहोत्रप्रभृति (agnihotra-prabhṛti) *adj.* Agnihotra and other (sacrificial rites) प्रतिहोमश्रेत्सायमग्निहोत्रप्रभृतीनि हूयेरन् MīmāSū. vi. 5. 43.

अग्निहोत्रप्रमत्त (agnihotra-pramatta) *adj.* negligent of Agnihotra सोऽग्निहोत्रप्रसक्तस्य (w. r. अग्निहोत्रप्रमत्तस्य) कस्यचिद्ब्रह्मवादिनः । जघान ⋯होमधेनुम् MahāBhā. xii. 2. 20.

अग्निहोत्रप्रयोग (agnihotra-prayoga) *m.* performance of Agnihotra अहोर्नि(? नि)शायाश्चान्तावग्निहोत्रप्रयोगं प्रति कालत्वेन विधानाद्योग्यौ Aparā. 217. 14 (*on* 1. 154); स्वर्गार्थोऽग्निहोत्रप्रयोगः VedāntKa. 496. 21 (*on* iii. 4. 32); तं च पुरुषधर्मं निमित्तीकृत्याग्निहोत्रप्रयोगो विधीयते NyāyMāVi. 105. 25 (*on* ii. 4. 1)

अग्निहोत्रप्रयोजन (agnihotra-prayojana) *adj.* intended for Agnihotra यद्यग्निहोत्रप्रयोजनमुद्धरणं, ततोऽकृतप्रयोजनमिति विवक्षायाम् अहुतेऽग्निहोत्र इति वचनमनुवदितुमुपपद्यते S'ābaBh. 1782. 21 (*on* ix. 4. 28)

अग्निहोत्रप्रवृत्त (agnihotra-pravṛtta) *adj.* engaged in (the performance of) Agnihotra सोऽग्निहोत्रप्रसक्तस्य (v. l. अग्निहोत्रप्रवृत्तस्य) कस्यचिद्ब्रह्मवादिनः । जघान⋯होमधेनुम् MahāBhā. xii. 2. 20.

अग्निहोत्रप्रवृत्ति (agnihotra-pravṛtti) *adj.* whose function consists in performing Agnihotra अग्निहोत्रप्रवृत्ति अग्निहोत्रे प्रवृत्तिर्यस्य VīraMi.(Āhnika.) 388. 22; *f.* occurrence of the Agnihotra-sacrifice पवमानेष्टिभ्यः प्रागेवाग्निहोत्रप्रवृत्तिं दर्शयति BhāṭṭDī. ii. 197. 9 (*on* v. 3. 9)

अग्निहोत्रप्रसक्त (agnihotra-prasakta) *adj.* engaged in (the performance of) Agnihotra अग्निहोत्रे प्रसक्तः (v. l. अग्निहोत्रप्रसक्तः) सन् मीषितः प्रमुमोह वै MahāBhā. i. 11. 2; सोऽग्निहोत्रप्रसक्तस्य कस्यचिद्ब्रह्मवादिनः। जघान⋯होमधेनुम् MahāBhā. xii. 2. 20.

अग्निहोत्रप्रसङ्ग (agnihotra-prasaṅga) *m.* occasion for Agnihotra अथाग्निहोत्रप्रसङ्गादन्यदप्यस्याधेयविषयं किंचिदुच्यते SmṛtiCan. ii. 437. 2.

अग्निहोत्रप्रायण (agnihotrá-prāyaṇa) *adj.* beginning with Agnihotra ब्रह्मवादिनो वदन्ति । अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः TaiBr. II. i. 5. 1.

अग्निहोत्रफल (agnihotra-phala) *adj.* **A** having Agnihotra as the fruit अग्निहोत्रफला वेदाः MahāBhā. v. 39. 51 = xiv. App. 1. 4 (2631) = SkandP. vi. 215. 19 = Pañcā. 162. 19; **B** yielding the (same) fruit or merit (as that) of Agnihotra अग्निहोत्रफलो धूपो गोविन्दस्य समर्पितः SkandP. ii(8). 6. 201.

अग्निहोत्रफल (agnihotra-phala) *n.* fruit or merit of Agnihotra वर्षमात्रे तडागे तु सलिलं यस्य तिष्ठति । अग्निहोत्रफलं तस्य फलमाहुर्मनीषिणः MahāBhā. xiii. 99. 10; अग्निहोत्रफलं नित्यं वैश्वदेवतरोर्गतम् । सर्वं तु नश्यते चैव शूद्रान्नपचने कृते LaS'ātāSm. 70; अग्निहोत्रफलं धूपे MatsyaP. 183. 81; अग्निहोत्रफलमिव स्वर्गं ब्रह्म जिगमिषुः मनो ह वाव यजमानः जागर्ति PraśnaUBh. 272. 15 (*on* 4. 4); अग्निहोत्रफलं त्वद्य प्राप्तं मे PadmP. iv. 37. 9; VaiyāBhū. 89. 19 (*on* 22)

अग्निहोत्रब्राह्मण (agnihotra-brāhmaṇa) *n.* Brāhmaṇa section dealing with Agnihotra इति श्रीयजुषि काठके⋯अग्निहोत्रब्राह्मणं नाम षष्ठं स्थानकम् KāṭhS. 6. 11 (colophon); एवं ह्यग्निहोत्रब्राह्मणे ManuBh. i. 457. 25 (*on* 5. 87)

अग्निहोत्रभव (agnihotra-bhava) *adj.* arising from (the fire of) Agnihotra ब्राह्मणानां प्रत्यगारमग्निहोत्रभवः पुनः । धूमस्तत्र पुनाति PadmP. iv. 30. 6.

अग्निहोत्रभेद (agnihotra-bheda) *m.* different Agnihotra-rite एतया पुनराधेयसम्मितयेष्ट्येष्ट्वाग्निहोत्रं जुहोतीति विधौ नाग्निहोत्रभेदः MīmāKau. ii. 94. 5 (*on* ii. 3. 26)

अग्निहोत्रमन्त्र (agnihotra-mantra) *m. mantra* meant for the Agnihotra rite सायं प्रातरग्निहोत्रमन्त्रान् जपेत् BaudhDS. ii. 10. 61; एकत्राग्निहोत्रमन्त्रपवित्राहुतिहृतसमस्तदिव्यान्तरिक्षभौमोत्पातसंघातैः⋯ब्राह्मणैरध्यासितम्।⋯नगरम् NalaCam. 2. 27(4); वदेः पठित्वा संध्याग्निहोत्रमन्त्रानिदं वचः KathāSaSāg. iii. 6. 34.

अग्निहोत्रमहिमन् (agnihotra–mahiman) *m.* name of a section speaking of the greatnes of the Agnihotra rite इति स्मृतिचन्द्रिकायामग्निहोत्रमहिमा SmṛtiCan. ii. 411. 5.

अग्निहोत्रमात्र (agnihotra–mātra) *n.* only Agnihotra न त्वसावग्निहोत्रमात्रायोद्धृतः ṬupṬ. 229. 18 (*on* ix. 4. 29); तस्यामवस्थायामग्निहोत्रमात्रं धर्मः ManuBh. i. 333. 14 (*on* 4. 10); SmṛtiCan. ii. 420. 20; पत्नीव्यतिरेकेणैव अग्निहोत्रमात्रानुष्ठानम् BhāṭṭDī. ii. 258. 18 (*on* vi. 3. 7)

अग्निहोत्रमास (agnihotra–māsa) *m.* month during which the Agnihotra (other than the obligatory type) is performed तथाग्निहोत्रमासे LāṭyāS'S. i. 4. 27; x. 11. 14.

अग्निहोत्रयजुस् (agnihotra–yajus) *n.* the *yajus* formula used at the Agnihotra rite प्राङ्मुख उपविश्याग्निहोत्रयजुषा यावन्मात्रं व्रतयित्वा तूष्णीं भूयो व्रतयेत् BaudhS'S. iii. 376. 4.

अग्निहोत्ररत (agnihotra–rata) *adj.* devoted to Agnihotra अग्निहोत्ररता नित्यं मातापित्रादिपूजकाः । ··· स्नातकास्ते प्रकीर्तिताः BṛParāSm. 6. 296; अग्निहोत्ररता विप्राः ··· तेऽग्निलोकेऽग्नितेजसः SkandP. iv. 10. 30; v(1). 26. 91; BrahmP. 28. 6; 46. 10; PadmP. i. 31. 183; v. 17. 82; अग्निहोत्ररतानन्यान् कारागारेऽक्षिपद्द्विजान् GaṇeP. i. 83. 10; तत्र ग्रामेऽस्मि वास्तव्यो वेदाध्ययनतत्परः । अग्निहोत्ररतो नित्यम् TriṣaS'aPuC. ii. 6. 92.

अग्निहोत्ररूप (agnihotra–rūpa) *adj.* of the form of Agnihotra तत्कर्माग्निहोत्ररूपं कुर्वाणः पुत्रादिः सपिण्डो नाशुचिर्भवति ManvaMu. 211. 12 (*on* 5. 84)

अग्निहोत्रलक्षण (agnihotra–lakṣaṇa) *adj.* of the nature of Agnihotra अग्निहोत्रलक्षणं कर्म BṛĀraUBh. 769. 9 (*on* vi. 2. 9)

अग्निहोत्रलाभ (agnihotra–lābha) *m.* acquisition of (the fire meant for) Agnihotra पूर्वं प्रमीताग्निहोत्रं मृते भर्तरि तद्धनम् । लभेत्पतिव्रता नारी धर्म एष सनातनः । अग्निहोत्रशब्देन तत्साधनाग्निर्लक्ष्यते ··· । नारी पत्नी, अग्निहोत्रलाभोक्तेः पत्नीत्वावगमार्थत्वात् SmṛtiCan. iv. 674. 17.

अग्निहोत्रलोप (agnihotra–lopa) *m.* omission (of the performance) of Agnihotra अन्यत्रापद्गतस्य मासादिषण्मासपर्यन्तमग्निहोत्रलोपे तन्तुमान्पथिकृद्वैश्वानयौं वैश्वानरो वा पथिकृतेष्ट्वा सर्वाविष्टयः कार्या नाधानम् VaikāhS'S. 20. 15.

अग्निहोत्रवत् (agnihotra–vat) *adv.* as in the case of Agnihotra अग्निहोत्रवत्तूष्णीमुन्नीयापरेणाहवनीयं व्रतमत्याहृत्य प्रयच्छन्नाह ĀpaS'S. x. 17. 8; मासमग्निहोत्रं जुहोतीति अग्निहोत्रवज्जुहोतीति S'ābaBh. 1549. 17 (*on* vii. 3. 1); कर्मनामधेयत्वे त्वग्निहोत्रवत्क्लेशः स्यात् TantrVā. 615. 17 (*on* ii. 3. 22); PrakaVi. 25. 4; तेनाग्निहोत्रवन्नित्यकाम्योभयरूपमिदं कर्मेति सिध्यति LalitāSaBh. 10. 33 (*on* 20); MīmāKau. iii(2). 251. 19 (*on* ii. 2. 21)

अग्निहोत्रवत् (agnihotrava(n)t) *adj.* who performs the Agnihotra ब्रह्मचारी शुना दष्टस्त्र्यहं सायं पयः पिबेत् । गृहस्थो वा त्रिरात्रं तु चैकाहं त्वग्निहोत्रवान् ViṣṇuDhaP. ii. 73. 226.

अग्निहोत्रवद्भाव (agnihotravad–bhāva) *m.* possession of features like those of Agnihotra इह चाविज्ञातोऽस्य जुहोतेरग्निहोत्रवद्भावः S'ābaBh. 1549. 16 (*on* vii. 3. 1)

अग्निहोत्रवर्जम् (agnihotra–varjam) *adv.* leaving aside Agnihotra समिदभावश्चाग्निहोत्रवर्जम् ĀpaS'S. xxiv. 3. 8.

अग्निहोत्रवह्नि (agnihotra–vahni) *m.* (the three sacred) fires of the Agnihotra rite अधिवृक्षसूर्यं आविःसूर्ये च काले क्रमेण सायं प्रातश्चाग्निहोत्रवह्न्युद्धरणं विहितम् NyāyMāVi. 473. 10 (*on* ix. 4. 9); अङ्गतिः पुनः । पुंस्यग्निहोत्रवह्निषु S'abdaRaSaK. 137. 8.

अग्निहोत्रवाक्य (agnihotra–vākya) *n.* text enjoining the Agnihotra homa अग्निहोत्रवाक्यानां योऽर्थं वेत्ति स तत्राधिक्रियते ManuBh. i. 145. 11 (*on* 2. 136); सर्वेषामेषामन्योऽन्यानालोचनेनाग्निहोत्रवाक्यमात्रालोचनात् S'āstrDī. 149. 7 (*on* ii. 2. 10); अग्निहोत्रवाक्योत्पन्नहोमानुवादेन गुणमात्रविधानम् VidhiRa. 5 (28. 15); S'ivārkaMaDī. i. 144. 28 (*on* i. 1. 3); अग्निहोत्रवाक्ये विधेयान्तराभावाद्धोम एव विधेयः MīmāKau. i. 197. 17 (*on* i. 4. 4); iii(2). 196. 8 (*on* ii. 2. 13); BhāṭṭDī. i. 119. 7 (*on* ii. 2. 5); अग्निहोत्रवाक्यस्थेन जुहोतिना सर्वेषामनुवादः ··· न संभवति MayūMāli. 135. 9 (*on* ii. 2. 5)

अग्निहोत्रवाक्यविहित (agnihotravākya–vihita) *adj.* enjoined by the statement about Agnihotra अग्निहोत्रवाक्यविहितस्य साभ्यासस्य होमस्य गार्हपत्यान्वाहार्यपचनवाक्यविहितानां होमानामनुवादके विराट्संपत्तिवाक्ये तावत्साधारण्येनाग्निहोत्रशब्दप्रयोगसत्त्वेऽपि तस्य छत्रिन्यायेन लक्षणयोपपत्तेः VidhiRa. 5 (29. 9); S'ivārkaMaDī. i. 144. 29 (*on* i. 1. 3); MīmāKau. i. 198. 23 (*on* i. 4. 4); i. 199. 25 (*on* i. 4. 4); iii(2). 201. 19 (*on* ii. 2. 16); iii(2). 207. 10 (*on* ii. 2. 17); MayūMāli. 63. 19 (*on* i. 4. 4)

अग्निहोत्रविधानतस् (agnihotravidhāna–tas) *adv.* following the procedure of Agnihotra वेदवेदाङ्गयुक्तानामग्निहोत्रविधानतः । दत्तं यथेप्सितं दानं ब्राह्मणानां मया भृशम् BṛKathāK. 66. 17.

अग्निहोत्रविधानविद् (agnihotravidhāna–vid) *u.* knowing the procedure of the Agnihotra rite सायं प्रातर्द्विजोऽश्नीयादग्निहोत्रविधानवित् SkandP. iv. 36. 20.

अग्निहोत्रविधायक (agnihotra–vidhāyaka) *adj.* enjoining the Agnihotra rite अग्निहोत्रविधायकवाक्यप्रव्रजनविधायकवाक्ययोर्विरोधाभावाय विषयो भिन्नः कल्प्यते AṇuBh. 279. 2 (*on* iii. 4. 19)

अग्निहोत्रविधि (agnihotra–vidhi) *m.* **1** procedure prescribed for the Agnihotra rite अथैतदुपयमनमन्तर्वेदि प्राचीनबिलं सादयित्वा तस्मिन्नग्निहोत्रविधिं चेष्टित्वा BaudhS'S. i. 281. 17; **2** name of one of the seventy–two pariśiṣṭas of the Atharvaveda तत्र द्वासप्ततिः परिशिष्टानि भवन्ति ··· अग्निहोत्रविधिः AVPari. 49(4). 9

अग्निहोत्रविशिष्ट (agnihotra–viśiṣṭa) *adj.* characterised by Agnihotra नाग्निहोत्रविशिष्टमुद्धरणम् S'ābaBh. 1781. 13 (*on* ix. 4. 28)

अग्निहोत्रविशेषणत्व (agnihotraviśeṣaṇa–tva) *n.* the state of being an adjunct to Agnihotra अपौर्णमासमित्यादिष्वप्यग्निहोत्रविशेषणत्वं द्रष्टव्यम् MuṇḍaUBh. 315. 10 (*on* i. 2. 3)

अग्निहोत्रवेदी (agnihotra–vedī) *f.* altar meant for (the sacred fires of) Agnihotra अग्निहोत्रवेदीविकीर्यमाणहरित्कुशम् ···आश्रमपदमभवत् Kād. 48. 2.

अग्निहोत्रवेला (agnihotra–velā) *f.* time for the Agnihotra rite भवसि ··· अग्निहोत्रवेलायां भृगुः JaimiUBr. iv. 5. 3; BaudhS'S. iii. 379. 4; अहमपि कुलपतेरग्निहोत्रवेलां सन्निधानेन संभावयामि KundaMā. 4. 12(3); S'ābaBh. 2187. 1 (*on* xi. 3. 48)

अग्निहोत्रव्यतिरेक (agnihotra–vyatireka) *m.* [Inst.] *adv.* without the Agnihotra–rite एवं च अस्ति बौधायनानुसारिणां पत्न्या अपि अग्निहोत्रव्यतिरेकेण प्रवासः इति निष्कर्षः BālamBha. i. 265. 14 (*on* 1. 89)

अग्निहोत्रशब्द (agnihotra–śabda) *m.* the word Agnihotra तथा चैकेषां सर्वसामानाधिकरण्येनाग्निहोत्रशब्दप्रयोगः TantrVā. 501. 13 (*on* ii. 2. 16); विराट्संपत्तिवाक्ये तावत्साधारण्येनाग्निहोत्रशब्दप्रयोगसत्त्वेऽपि तस्य छत्रिन्यायेन लक्षणयोपपत्तेः VidhiRa. 5(29. 11); S'ivārkaMaDī. i. 144. 31 (*on* i. 1. 3); दाराग्निहोत्रसंयोगं यः कुर्यादग्रजे स्थिते । इत्यग्निहोत्रशब्दोपादानादौपासनपरिग्रहेऽपि नैव परिवेदनं भवति CaturCin. iii(2). 814. 11; मासमग्निहोत्रं जुहोतीत्यग्निहोत्रशब्दवत् पौर्णमासशब्दः धर्मलक्षकः MayūMāli. 440. 8 (*on* v. 4. 4)

अग्निहोत्रशब्दक (agnihotraśabda–ka) *adj.* denoted by the term Agnihotra दर्शपूर्णमासशब्दकोऽग्निहोत्रशब्दकश्च प्रधानपदार्थोऽन्यान्यङ्गानि तदर्थानीति S'ābaBh. 1411. 1 (*on* vi. 3. 2)

अग्निहोत्रशरण (agnihotra–śaraṇa) *n.* place for Agnihotra (i. e. the place in the house where the Agnihotra rite is performed) यस्तस्याग्निहोत्रशरणे गृहे पुत्रनिर्विशेषो नकुलः ··· । तमेवावस्थाप्य गतोऽसौ ब्राह्मणः Tantrākhyā. 133. 3; PañcT. 5. 2 (403. 2); अतोऽग्निहोत्रशरणादग्निमादायात्मानमुद्दीपयामः Nāgā. 5. 12(18)

अग्निहोत्रशाला (agnihotra–śālā) *f.* the hall or place where the Agnihotra rite is performed अत्राग्निहोत्रशालायामपनीय श्रमं क्षणम् । तद्ब्राह्मण्या जलं दत्तं पपौ सीता सुशीतलम् PadmP.(Ra.) 35. 9; तत्राग्निहोत्रशालायां दृष्ट्वा तं मणिमाहितम् । ··· सोऽवारोहत भूतले VarāP. 11. 79; (गत्वा द्वारवतीमृषीन् । स्नापयेत्) द्वारवतीं, अग्निहोत्रशालां, धूमनिर्गमद्वारैर्बहुभिर्युतत्वात् CaturCin. ii(1). 571. 13.

अग्निहोत्रशालिन् (agnihotraśāl–in) *adj.* possessed of (i. e. performer of) Agnihotra अग्निहोत्रशाली । अतितरलमतिः पुरोहितोऽभून्नृपविदितो हरिभद्रनामवित्तः PrabhāC. 62. 16.

अग्निहोत्रशुश्रूषा (agnihotra–śuśrūṣā) *f.* service of (i. e. assistance in the performance of) Agnihotra (बुधः) तां (= इलां) सोपालम्भमिवावदत् । त्यक्त्वाग्निहोत्रशुश्रूषां क्व गता मन्दिरान्मम MatsyaP. 11. 58; PadmP. v. 8. 97.

अग्निहोत्रशेष (agnihotra–śeṣa) *m.* remnants of the Agnihotra oblation एतस्मादेवाग्निहोत्रशेषाद् द्विश्चतुर्वा स्रुवेण गार्हपत्ये जुहोति BhārS'S. vi. 4. 5.

अग्निहोत्रशेषत्व (agnihotraśeṣa–tva) *n.* the state of being ancillary to the Agnihotra rite न चाग्निहोत्रशेषत्वमुक्तदृष्टेरिहेष्यते BṛĀraUBhVā. vi. 2. 126.

अग्निहोत्रश्रपणी (agnihotra–śrapaṇī) *f.* vessel for boiling the Agnihotra milk गार्हपत्यपश्चाद् दुग्धान्नस्याग्निहोत्रश्रपणी विधीयते AVPari. 45(2). 17.

अग्निहोत्रसंयोग (agnihotra–saṁyoga) *m.* association with (i. e. performance of) Agnihotra दाराग्निहोत्रसंयोगं कुरुते योऽग्रजे स्थिते । परिवेत्ता स

विषेय: परिवित्तिस्तु पूर्वज: LaSātāSm. 39 = SkandP. iii(2). 21. 14; (असोदर्यविषये) पितृव्यपुत्रादिषु ज्येष्ठेषु दाराग्निहोत्रसंयोगरहितेषु तिष्ठत्स्वपि कनिष्ठेन दाराग्निहोत्रसंयोगे कृते परिवेदनदोषो नास्ति SmṛtiCan. v. 173. 1.

अग्निहोत्रसंज्ञ (agnihotra-sañjña) *adj.* having the name Agnihotra तत्राङ्गावृत्त्युपपत्तावपि अग्निहोत्रसंज्ञस्य कर्मण: सायम्प्रात:कालयोर्भेदेनानुष्ठीयमानस्यापि स्वरूपेणैकत्वात् MīmāKau. iii(2). 200. 2 (*on* ii. 2. 16)

अग्निहोत्रसंज्ञक (agnihotrasañjña-ka) *adj.* having the name Agnihotra, called or known as Agnihotra न च विज्ञायेते कोऽसावाघारो नाम कर्मविशेष: कश्चाग्निहोत्रसंज्ञक इति S'ābaBh. 498. 6 (*on* ii. 2. 14); 1412. 2 (*on* vi. 3. 5); फलनिमित्तकालद्रव्यदेवतावाक्येषु फलादिसंबन्ध: अग्निहोत्रसंज्ञकस्य नानुपपन्न: MīmāKau. i. 210. 15 (*on* i. 4. 4)

अग्निहोत्रसंज्ञकत्व (agnihotrasañjñaka-tva) *n.* the state of having the name Agnihotra, the state of being called Agnihotra अग्निहोत्रवाक्ये सर्वेषामेवाग्निहोत्रसंज्ञकत्वेन फलसम्बन्धसिद्धि: BhāṭṭDī. i. 119. 9 (*on* ii. 2. 5)

अग्निहोत्रसंज्ञा (agnihotra-sañjñā) *f.* the name or term Agnihotra यथाग्निहोत्रसंज्ञा नित्याग्निहोत्रे कुण्डपायिनामयनाग्निहोत्रे च S'rīBh. 621. 15 (*on* iii. 3. 8) = VedāntPāSau. 304. 9 (*on* iii. 3. 8)

अग्निहोत्रसंनिधि (agnihotra-sannidhi) *m.* proximity of Agnihotra अग्निहोत्रसन्निधिसमाम्नातकर्मणामनन्यलभ्यतदङ्गत्वप्राप्तिनान्तरीयकतया तेषामपि स्वर्गफलार्थत्वस्य तत्सिद्धान्तन्यायप्रसक्तस्य परिसंख्यानन्यलभ्या VidhiRa. 10 (67. 19)

अग्निहोत्रसम (agnihotra-sama) *adj.* similar to the Agnihotra-rite नान्तरा भोजनं कुर्यादग्निहोत्रसमो विधि: SaṁvaSm. 12 = BhāvPra. (Bhā.) 5. 116; अग्निहोत्रसम इत्यनेन कालद्वयेऽपि भोजनमावश्यकमित्याह SmṛtiCan. i. 114. 11 = ii. 609. 7.

अग्निहोत्रसमता (agnihotrasama-tā) *f.* resemblance with the Agnihotra-offering अग्निहोत्रसमताभिधानात्कालद्वयेऽपि भोजननियमेनाकरणे प्रत्यवाय इति गम्यते VīraMi. (Saṁskāra.) 488. 2.

अग्निहोत्रसमत्व (agnihotrasama-tva) *n.* resemblance with Agnihotra दिवा रात्रौ च क्रियमाणत्वेन अग्निहोत्रसमत्वम् VīraMi. (Āhnika.) 462. 23.

अग्निहोत्रसमवायिन् (agnihotra-samavāyin) *adj.* [*f.* -ī] closely connected with the Agnihotra-ritual ता: सूक्ष्मा आप:…अग्निहोत्रसमवायिन्य:… द्युलोकं प्रविशन्त्य: हूयन्त इत्युच्यन्ते BṛĀraUBh. 770. 9 (*on* vi. 2. 9)

अग्निहोत्रसमुद्भव (agnihotra-samudbhava) *adj.* rising from Agnihotra (भस्म) त्रैवर्णिकानां सर्वेषामग्निहोत्रसमुद्भवम्। … भवेत् BṛJābāU. 5. 3; यत्र धूमं समीक्ष्यैव ह्यग्निहोत्रसमुद्भवम्। उन्नदन्ति मयूराश्च नृत्यन्ति च BrahmāṇḍP. ii. 44. 5.

अग्निहोत्रसमुद्भूत (agnihotra-samudbhūta) *adj.* produced out of (offerings in) Agnihotra अथ चतुर्विधं भस्मकल्पम्। अग्निहोत्रसमुद्भूतं विरजानलजमनुकल्पम् BṛJābāU. 3. 34.

अग्निहोत्रसंपत्ति (agnihotra-sampatti) *f.* fulfilment of the Agnihotra-offering संपत्ति: संपादनम् अतस्मिन् तत्कल्पनम्। … अग्निहोत्रसंपत्ते: परमात्मसमाराधनार्थत्वम् S'rutaPra. iB. 348. 28 (*on* i. 2. 32); अग्निहोत्रसंपत्तिमेव दर्शयतीयं श्रुति: प्राणाहुतिं विधाय अथ य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोतीति VedāntDī. 42. 6 (*on* i. 2. 32); VedāntKau. 75. 17 (*on* i. 2. 32)

अग्निहोत्रसंपद् (agnihotra-sampad) *f.* accomplishment of the Agnihotra-rite यद्भक्तं प्रथमं भोजनकाले आगच्छेत् … तद्धोतव्यम्, अग्निहोत्रसंपन्मात्रस्य विवक्षितत्वान्नाग्निहोत्राङ्गेतिकर्तव्यताप्राप्तिरिह ChāndoUBh. 326. 6 (*on* v. 19. 1)

अग्निहोत्रसंबन्ध (agnihotra-sambandha) *m. n.* association with (the offering of) Agnihotra दाराग्निहोत्रसंबन्धमृग्यजु:सामसंहिता:। इत्यादि बहुलं श्रौतं धर्मं सप्तर्षयोऽब्रुवन् MatsyaP. 142. 41; दाराग्निहोत्रसंबन्धमिज्या श्रौतस्य लक्षणम् MatsyaP. 145. 30.

अग्निहोत्रसंबन्धित्व (agnihotrasambandhi-tva) *n.* the state of being connected with Agnihotra पुरोडाशकपालन्यायेन निर्वापवाक्येऽग्निहोत्रसंबन्धित्वश्रवणात् BhāṭṭDī. iii. 235. 24 (*on* x. 2. 26)

अग्निहोत्रसंबन्धिन् (agnihotrasambandh-in) *adj.* connected with the Agnihotra-offering तद्यदि सर्वार्थमुपवीतं ततोऽयं पित्र्ये अग्निहोत्रसंबन्धी नित्यवत् यज्ञोपवीतानुवादोऽवकल्पते TantrVā. 916. 15 (*on* iii. 4. 10); अग्निहोत्रसंबन्धिन: सायंप्रात:कालस्याप्यत्रोपसंहारो न संभाव्यते PrakaVi. 885. 24.

अग्निहोत्रसंभव (agnihotra-sambhava) *m.* existence or prevalence of Agnihotra सहगमनपक्षेऽग्निहोत्रसंभवेऽग्निहोत्रमादाय गृह्यमौपासनमादायैकाकिगमनेऽपि। एवं तत्तदग्निपरिच्छदम् … तत्तदग्निनयने नयेत् ManvaVi. 698. 25 (*on* 6. 4)

अग्निहोत्रसहस्र (agnihotra-sahasra) *n.* a thousand Agnihotra-offerings अग्निहोत्रसहस्रस्य यत्फलं प्राप्यते बुधै: SkandP. v(3). 139. 8.

अग्निहोत्रसादृश्य (agnihotra-sādṛśya) *n.* similarity with Agnihotra-offering अग्निहोत्रसादृश्यरूपमेवाङ्गजातमनुष्ठातव्यम् S'ivārkaMaDī. i. 279. 8 (*on* i. 1. 26); अग्निहोत्रसादृश्यार्थकाग्निहोत्रपदेन … जुहोतिप्राप्त्यर्थम् … इति शेष: LaCandr. 733. 39.

अग्निहोत्रसाधन (agnihotra-sādhana) *n.* material for (the offering of) Agnihotra अग्निहोत्रं जुहोति यवागूं पचतीत्यत्राग्निहोत्रात्प्राग्भावो यवागूपाकस्य तस्याग्निहोत्रसाधनत्वात् TātpaṬ. (Vā.) 357. 11 (*on* ii. 1. 1); उत्तममग्निहोत्रसाधनं भक्तम् VedāntKa. 454. 16 (*on* iii. 3. 41); आद्येन चकारेणाग्निहोत्रसाधनगोमयादिदातृगवाम् … समुच्चय: VīraMi. 826. 4 (*on* 3. 46); MayūMāli. 263. 2 (*on* iii. 4. 5)

अग्निहोत्रसिद्धि (agnihotra-siddhi) *f.* accomplishment of the Agnihotra-offering दर्शार्थोद्धरणादेव प्रसङ्गादग्निहोत्रसिद्धे: प्रणयनलोपोऽपि न दोष: MayūMāli. 639. 20 (*on* ix. 4. 9)

अग्निहोत्रस्तुति (agnihotra-stuti) *f.* praise of the Agnihotra-ritual तत्र अग्निहोत्रस्तुत्यर्थत्वात् अग्निहोत्रस्यैव कार्यमित्युक्तं षट्प्रकारमपि BṛĀraUBh. 757. 13 (*on* vi. 2. 0); अन्ये कुशमयीं पत्नीं कृत्वा तु गृहमेधिन:। अग्निहोत्रमुपासन्ते यावज्जीवमतन्द्रिता:। इति वचनं तदग्निहोत्रस्तुत्यर्थमेव न स्वार्थविधायकम् Aparā. 114. 24 (*on* 1. 89)

अग्निहोत्रस्थ (agnihotra-stha) *adj.* pertaining to the Agnihotra-ritual यदेतदग्निहोत्रस्थं ज्योतिर्वहति वै हुतम्। जातवेदस इत्येषा त्रिष्टुबग्निमयी तनु: AhirbuS. 23. 47; तस्मादग्निहोत्रस्थोपवीतानुवादान्यथानुपपत्ते: सर्वधर्मत्वम् TantrVā. 916. 23 (*on* iii. 4. 10)

अग्निहोत्रस्थाली (agnihotra-sthālī) *f.* (earthen) vessel (for milking and cooking) in the Agnihotra द्यौर्वा एतस्याग्निहोत्रस्याग्निहोत्र्ययमेव वत्सो योऽयं पवत इयमेवाग्निहोत्रस्थाली S'atBr. XI. iv. 1. 11; तदु होवाचारुणिर् द्यौर्वा अग्निहोत्री तस्या आदित्य एव वत्स इयमेव अग्निहोत्रस्थाली JaimiBr. 1. 60; प्रसृताकृतिरार्यकृताग्निहोत्रस्थाल्यूर्ध्वकपालाचक्रवर्ता भवति ĀpaS'S. vi. 3. 7; vi. 3. 15; vi. 14. 2; vi. 14. 5; अग्निहोत्रस्थाल्या पूर्वां दोग्धि। दोहनेनोत्तराम् ĀpaS'S. vi. 14. 9; अग्निहोत्रस्थालीं स्रवन्तीमभिमन्त्र्य विधुं दद्राणमिति संदध्यात् ĀpaS'S. ix. 4. 1; S'āṅkhāS'S. ii. 8. 8; पादयोरग्निहोत्रस्थालीमाज्यस्थालीं च … निदधाति Baudh-PiMe. i. 9. 2.

अग्निहोत्रस्वरूपसत्ता (agnihotrasvarūpa-sattā) *f.* existence of the Agnihotra in its form अग्निहोत्रं जुहुयादित्यत्राप्यग्निहोत्रेणेष्टं भावयेदित्यर्थ: … न चाग्निहोत्रस्वरूपसत्ता बोध्या VedāntKa. 59. 17 (*on* i. 1. 3)

अग्निहोत्रहवणी (agnihotra-havaṇī) *f.* [AltGr. II. 1. p. 138] ladle used in Agnihotra अग्निहोत्रहवणी च शूर्पं च … एतानि वै दश यज्ञायुधानि TaiS. I. vi. 8. 3; अथ शूर्पं चाग्निहोत्रहवणीं चादत्ते S'atBr. I. i. 2. 1; I. i. 1. 22; XII. v. 2. 7; XIV. iii. 1. 29; JaimiBr. 1. 48; यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति TaiĀ. x. 19. 1 (839. 4); तथाग्निहोत्रहवणी AVPari. 23(2). 5; BaudhS'S. i. 6. 3; BhārS'S. vi. 13. 9; ĀpaS'S. i. 11. 5; अग्निहोत्रहवण्यामप आनीयोदगग्राभ्यां पवित्राभ्यां प्रोक्षणीरुत्पुनाति ĀpaS'S. i. 11. 9; वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी बाहुमात्र्यरत्निमात्री वा ĀpaS'S. vi. 3. 6; (कृत्वा) अग्निहोत्रहवणीं कण्ठे S'āṅkhāS'S. iv. 14. 21; MānS'S. 12. 3; 22. 9; HirS'S. i. 3 8; ĀśvaGS. iv. 3. 4; KauṣiGS. v. 3. 11; मुखेऽग्निहोत्रहवणीम् … निदधाति Baudh-PiMe. i. 8. 11; GautPiMe. ii. 7. 18; अग्निहोत्रहवणीमाहवनीये … प्रक्षिपति VaikhāDS. ii. 7. 2; तस्मादग्निहोत्रहवणी नास्ति पवमानेष्टिषु S'ābaBh. 1855. 26 (*on* x. 2. 63); एवमग्निहोत्रहवण्यपि न भूतकाला TupṬ. 241. 21 (*on* x. 2. 63); ययाग्निहोत्रं हुतं सा ह्यग्निहोत्रहवणी S'āstrDī. 674. 11 (*on* x. 2. 27); अङ्गमाधाने अग्निहोत्रहवणी प्रधानेन निर्वापेण NyāySu. (So.) 1275. 11 (*on* iii. 3. 14); अथाग्निहोत्रहवणी श्रपण्याधारण: स्रुव: Vaija. 91. 100; आधानकाले चाग्निहोत्राभावान्नाग्निहोत्रहवणी VedāntKa. 455. 4 (*on* iii. 3. 41); अग्निहोत्रहवणी निर्वापसाधनं काष्ठपात्रम् NyāyMāVi. 112. 7 (*on* iii. 1. 5); S'ivārkaMaDī. i. 76. 14 (*on* i. 1. 1); MayūMāli. 679. 5 (*on* x. 2. 34); 680. 8 (*on* x. 2. 34)

अग्निहोत्रहवणीकरणक (agnihotrahavaṇīkaraṇa-ka) *adj.* having the ladle used at Agnihotra as the instrument अग्निहोत्रहवणीकरणकनिर्वापस्यैव शास्त्रार्थत्वेन केवलनिर्वाप: क्रियमाणोऽप्यकिंचित्कर: MayūMāli. 674. 15 (*on* x. 2. 27)

अग्निहोत्रहवणीत्व (agnihotrahavaṇī-tva) *n.* the state of being a ladle used at Agnihotra कथमग्निहोत्रहवणीत्वस्य तासु बाध: (पवमानेष्टिषु) BhāṭṭDī. iii. 235. 9 (*on* x. 2. 26); MayūMāli. 674. 12 (*on* x. 2. 27)

अग्निहोत्रहवणीन्याय (agnihotrahavaṇī-nyāya) *m.* the maxim relating to *agnihotrahavaṇī* contained in the MīmāSū. x. 2. 63 [when a qualified thing is enjoined in a sacrifice which is either the original or a modelled one, because of the inapplicability of the qualifying factor that

part of the qualified thing without the qualifying factor does not cease but continues to be enjoined; even as the allocation (of the sacrificial material) in the *Pavamāneṣṭi* stands enjoined in spite of the absence of the Agnihotrahavaṇī in the *iṣṭi*] संबन्धरूपाङ्गाभावेऽप्यग्निहोत्रहवणीन्यायेन प्रधानभूतकपालबाधानुपपत्तेः BhāṭṭDī. ii. 98.5 (*on* iv. 1.11)

अग्निहोत्रहवणीबाध (agnihotrahavaṇī–bādha) *m.* exclusion or elimination of the ladle by which the Agnihotra oblation is offered आद्याग्निहोत्रप्रयोगे भूतव्युत्पत्तेरसंभवेऽपि नाग्निहोत्रहवणीबाधः BhāṭṭDī. iii. 236.4 (*on* x. 2.26)

अग्निहोत्रहवणीरूप (agnihotrahavaṇī–rūpa) *adj.* of the form of the ladle by which the Agnihotra oblation is offered यथा निर्वापव्यतिरेकेणाग्निहोत्रहवणीरूपगुणः पृथगस्ति नैवं पदार्थव्यतिरिक्तः कश्चित्क्रमशब्दार्थोऽस्ति MayūMāli. 679.5 (*on* x. 2.34)

अग्निहोत्रहवणीवत् (agnihotrahavaṇī–vat) *adv.* as in the case of the ladle by which the Agnihotra oblation is offered पवमानेष्टेराहवनीयाग्निहोत्रहवणीवदसंभवाद्व्यावृत्तावपि S'ivārkaMaDī. i. 52.3 (*on* i. 1.1); अग्निहोत्रहवणीवद् भूतसंबन्धाश्रयणेऽप्यासादनस्य भूतत्वमात्रेण भूतसंबन्धोपपत्तिः MayūMāli. 358.26 (*on* iv. 1.11)

अग्निहोत्रहवणीसद्भाव (agnihotrahavaṇī–sadbhāva) *m.* existence of the ladle with which the Agnihotra oblation is offered ल्युटः कालत्रयौदासीन्येन विधानाद्भूतस्य वर्तमानस्य चाग्निहोत्रसंबन्धस्याभावेऽपि भाविनमादायाग्निहोत्रहवणीसद्भावः किं न स्यात् (पवमानेष्टिषु) MayūMāli. 674.8 (*on* x. 2.27)

अग्निहोत्रहवणीसाधनता (agnihotrahavaṇīsādhana–tā) *f.* the state of having as means the ladle by which the Agnihotra oblation is offered, the state of being accomplished with the Agnihotrahavaṇī अग्निहोत्रहवणीसाधनता च तस्य (निर्वापस्य) न संभवतीति निवर्तते S'ābaBh. 1856.7 (*on* x. 2.63)

अग्निहोत्रहवण्यभाव (agnihotrahavaṇy–abhāva) *m.* absence of the ladle by which the Agnihotra oblation is offered न कर्तव्यः (निर्वापः)। कस्मात्। अग्निहोत्रहवण्यभावात्। ययाग्निहोत्रं हुतं सा ह्यग्निहोत्रहवणी S'āstrDī. 674.10 (*on* x. 2.27]; अग्निहोत्रहवण्यभावेऽपि निर्वापस्यानुष्ठातुं शक्यत्वात् MayūMāli. 679.6 (*on* x. 2.34)

अग्निहोत्रहवन (agnihotra–havana) *n.* act of offering the Agnihotra oblation तादृक् तत्तुल्यं तस्य तदग्निहोत्रहवनं स्यात् ChāndoUBh. 330.7 (*on* v. 24.1); अतश्च विदुषः स्वापोऽप्यग्निहोत्रहवनमेव PraśnaUBh. 272.11 (*on* 4.4)

अग्निहोत्रहवनादिप्रस्थान (agnihotrahavanādi–prasthāna) *adj.* [*f.*–ā] having for its theme the teaching of the Agnihotra oblation etc. अग्निहोत्रहवनादिप्रस्थाना त्रयी NyāyVār. 13.14 (*on* i. 1.1)

अग्निहोत्रहवनादिलक्षण (agnihotrahavanādi–lakṣaṇa) *adj.* [*f.* –ā] of the nature of Agnihotra oblation etc. अग्निहोत्रहवनादिलक्षणया क्रियया यथोक्तेन विधिना धर्मो जन्यत इत्युक्तम् NyāyVār. 488.11 (*on* iv. 1.47)

अग्निहोत्रहवनी (agnihotra–havanī) *f.* ladle used at Agnihotra सादयति…मुखेऽग्निहोत्रहवनीम् MānS'S. 180.11; आस्ये हिरण्यमवधायानुस्तरणिक्या गौ(? गो)र्मुखं वपया प्रच्छाद्य तत्राग्निहोत्रहवनीं तिरश्चीं (युञ्ज्यात्) LāṭyāS'S. viii. 8.22; पात्राणि स्युः स्रुवो यज्ञे स्रुग्जुहूरूपभृद्ध्रुवा। शम्याग्निहोत्रहवनी (v. l. °हवणी) S'abdaRa.(Vā.) 2353.

अग्निहोत्रहवनीय (agnihotrahavan–īya) *adj.* intended for or related to the performance of the Agnihotra oblation द्रव्यालाभे अग्निहोत्रहवनीयद्रव्यालाभे VīraMi.(Āhnika.) 475.4.

अग्निहोत्रहविर्धूम (agnihotrahavir–dhūma) *m.* smoke arising from or due to the oblation of the Agnihotra rite नन्दनवनोद्देशम्…अग्निहोत्रहविर्धूमसङ्गसंदेहदायियोगविघातभीतिदूतेन … मधुलिहां कुलेन … उपेतम् AvantiKa. 139.6; (प्रभुः) ददर्श चाश्रमं शुद्धम् …। अग्निहोत्रहविर्धूमपवित्रितनभोऽखिलम् PadmP. iv. 14.17.

अग्निहोत्रहविष्ठ (agnihotra–haviṣṭha) *adj.* best performer of the Agnihotra rite यां गतिं यान्ति … मनीषिणः सुकृतिनोऽग्निहोत्रहविष्ठास्तां गतिं याहि ĀgniveGS. iii. 4.4 (138.4)

अग्निहोत्रहविस् (agnihotra–havis) *n.* oblation at the Agnihotra rite पयो यवागूर्दध्याज्यमित्यग्निहोत्रहवींषि S'āṅkhāS'S. ii. 7.9; अप्यग्निहोत्रहविषामेवैकं व्रतयेन्मांसवर्जम् ĀpaS'S. x. 16.14; अग्निहोत्रहविषामन्यतमेन जुहुयात् BaudhGS. ii. 6.22; सर्वाणि चैतानि विशिष्टविधानानि।…न त्वेवमग्निहोत्रहविः SaṅkarKāBh. 127.5 (*on* iii. 1.26)

अग्निहोत्रहुत् (agnihotra–hút) *adj.* offerer of Agnihotra oblation यत्रा॑ सु॒हार्दौ॑ सु॒कृता॑मग्निहोत्र॒हुता॑ यत्र॑ लो॒कः AV. iii. 28.6; सा॒यंप्रा॑तर्हु॒ वा अ॒मु॒ष्मिँ॑ल्लो॒केऽग्निहोत्र॒हुद॑श्नाति S'atBr. X. i. 5.4; सः … उभावेव लोकावभिजयति यश्चाग्निहोत्रहुतो यश्च वाजपेययाजिनः JaimiBr. 1.21.

अग्निहोत्रहेतु (agnihotra–hetu) *m.* purpose of Agnihotra oblation द्विजो नित्यमग्निहोत्रहेतोः कपिलगोद्वयमादातुं स्वां भार्यां प्रहिणोति PurāPraSaṁ. 83.20.

अग्निहोत्रहोम (agnihotra–homa) *m.* rite of offering called Agnihotra यवाग्वाग्निहोत्रहोमः संनयतस्तां रात्रिम् KātyS'S. iv. 2.17; iv. 6.11; v. 6.35; हुतोऽग्निहोत्रहोमेन KausiGS. i. 6.7; अतोऽग्निहोत्रहोमाद्विधिहोमः कर्मान्तरम् S'ābaBh. 546 5 (*on* ii. 2.25); 1328.10 (*on* v. 3.24); अग्निहोत्रहोमे ये मन्त्रा अन्यस्मिन् वा सावित्र्यादिशान्तिहोमे ManuBh. i. 131.1 (*on* 2.105); i. 378.3 (*on* 4.137); i. 398.5 (*on* 4.205); ii. 101.26 (*on* 8.62); अग्निहोत्रहोमं कुर्यात् S'āstrDī. 67.4 (*on* i. 4.4); ईदृशश्चाग्निहोत्रहोमं यावद्भिर्दिनैः शरीरमानेतुं शक्यते तावन्ति दिनानि कुर्यात् HārLa. 138.12; अग्निहोत्रहोमेन स्वर्गं भावयेत् ArthSaṁ. 28.6; MīmāNyāPra. 195.6; यज्ञोऽग्निहोत्रहोमः ManvaVi. 110.12 (*on* 2.15); 702.5 (*on* 6.9); अग्निहोत्रहोमः प्रवर्तते ManvaMu. 36.14 (*on* 2.15); दीक्षामध्येऽग्निहोत्रहोमानाम्…अत्यन्ताप्राप्तत्वात् VidhiRa. 23(123.9); अग्निहोत्रहोमस्य…स्वतन्त्रफलसाधनत्वोपपत्तेः PūrvottaVāNaMā. 19.11; अतश्चाग्नेर्देवतात्वादिना अग्निहोत्रहोमे प्राप्तत्वात् BhāṭṭDī. i. 65.14 (*on* i. 4.4); i. 85.5 (*on* ii. 1.2); ii. 175.6 (*on* v. 1.17); यजमानेन…अग्निहोत्रहोमः … कर्तव्यो न कर्तव्यो वेति संशयेन BālamBha. iii. 54.26 (*on* 3.17); i. 267.29 (*on* 1.89); i. 407.30 (*on* 1.147)

अग्निहोत्रहोमद्रव्य (agnihotrahoma–dravya) *n.* substance or material for the offering of Agnihotra जर्तिलगवीधुकशब्दवाच्यारण्यतिलारण्यगोधूमकृतयवाग्वोर्विकल्पेनाग्निहोत्रहोमद्रव्यत्वविधाने UpaParā. 39.4.

अग्निहोत्रहोमपरिसंख्या (agnihotrahoma–parisaṅkhyā) *f.* exclusion (by not being performed on the *uttaravedi*) of the offering called Agnihotra उत्तरवेद्यामग्निहोत्रहोमपरिसंख्या(? ख्यया) वरुणप्रघासवत् सद्यस्कालत्वाध्यवसानान्न प्रकृतितः उत्तरवेदिकाल्प्राप्तिः SaṅkarKāBh. 146.12 (*on* iii. 2.53)

अग्निहोत्रहोमवत् (agnihotrahoma–vat) *adv.* as (the performance of) the offering called Agnihotra तस्मादग्निहोत्रहोमवदौपासनहोममपि यजमानः स्नात्वा स्वयमेव कुर्यात् BālamBha. iii. 55.11 (*on* 3.17)

अग्निहोत्रहोमाकरण (agnihotrahomākaraṇa) *n.* non–performance of the Agnihotra offering भाष्यकारेण सूर्योदयात्पूर्वमग्निहोत्रहोमाकरणे प्रायश्चित्तद्वयाम्नानमुदाहृतम् BhāṭṭDī. iv. 265.4 (*on* xii. 3.6)

अग्निहोत्रहोमाङ्ग (agnihotrahomāṅga) *n.* subsidiary to the Agnihotra offering अतश्च … अग्निहोत्रहोमाङ्गानाम् … आवृत्तिरवश्यंभाविन्येव BhāṭṭDī. iv. 154.18 (*on* xi. 2.2)

अग्निहोत्रहोमाङ्गत्व (agnihotrahomāṅga–tva) *n.* nature of being a subsidiary to the Agnihotra offering उत अग्निहोत्रहोमाङ्गत्वेन वत्सद्रव्यकयागविधिः MīmāKau. ii. 49.18 (*on* ii. 3.16)

अग्निहोत्रहोमातिदेश (agnihotrahomātideśa) *m.* carrying over (of the mode) of the Agnihotra offering दधिद्रव्यकहोमत्वसादृश्याच्चाग्निहोत्रहोमातिदेशेन रूपलाभः BhāṭṭDī. i. 130.22 (*on* ii. 2.11)

अग्निहोत्रहोमापवर्ग (agnihotrahomāpavarga) *m.* completion of the Agnihotra offering अग्निहोत्रहोमापवर्गात्प्रागग्न्युद्वान एव पुनर्मथनमुक्तम् BhāṭṭCan. 79.24 (*on* xv. 2.9)

अग्निहोत्रहोमाभ्यास (agnihotrahomābhyāsa) *m.* repetition of the Agnihotra offering आपराह्णिकहोमानामग्निहोत्रहोमाभ्यासरूपत्वेन फलसंबन्धः सिध्येत् VidhiRa. 5(30.19)

अग्निहोत्राकरण (agnihotrākaraṇa) *n.* non–performance of the Agnihotra rite दीक्षितस्याप्यग्निहोत्राकरणे प्रत्यवायबोधनात् BhāṭṭDī. iv. 108.22 (*on* x. 8.7)

अग्निहोत्राग्निसंस्कार (agnihotrāgnisaṁskāra) *m.* funeral rite with the sacred fire (employed) at the Agnihotra अग्निहोत्राग्निसंस्कारं यतो नावाप शापतः BrĀraUBhVā. iii. 9.130.

अग्निहोत्राङ्कित (agnihotrāṅkita) *adj.* characterised or marked by Agnihotra अग्निहोत्राङ्कितैर्विप्रैः…काश्मीरभूरुत्तमा RājTa.(Prā.) 474.

अग्निहोत्राङ्ग (agnihotrāṅga) *n.* subsidiary to Agnihotra अग्निहोत्राङ्गानि दर्शयति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 784.6 (*on* iii. 3.41); नाग्निहोत्राङ्गेतिकर्तव्यताप्राप्तिरिह ChāndoUBh. 326.7 (*on* v. 19.1); SaṅkarKāBh. 148.7 (*on* iii. 2.60); वत्सालम्भोऽग्निहोत्राङ्गसंस्कारः NyāyMāVi. 97.27 (*on* ii. 3.6)

अग्निहोत्राङ्गता (agnihotrāṅga–tā) *f.* the state of being a subsidiary to Agnihotra इतश्च विद्यायाः स्वातन्त्र्यं नाग्निहोत्राङ्गता BrahmSūBh.(Bhā.) 204.12 (*on* iii. 4.17); अग्निहोत्राङ्गतया कश्चित्पशुयागोऽनुष्ठेयः MayūMāli. 168.8 (*on* ii. 3.6)

अग्निहोत्राङ्गत्व (agnihotrāṅga-tva) *n.* the state of being a subsidiary of Agnihotra सायंप्रातःकालावग्निहोत्राङ्गत्वेन चोदितौ NyāyMāVi. 315.17 (*on* vi. 2.7); VidhiRa. 9 (67.15); PūrvottaVāNaMā. 14.19; समारोपणस्य…अग्निहोत्राङ्गत्वे प्रमाणाभावात् BhāṭṭCan. 85.21 (*on* xv. 2.31); BhāṭṭDī. iii. 177.20 (*on* ix. 4.7)

अग्निहोत्रातिपत्ति (agnihotrātipatti) *f.* lapse of Agnihotra offering अग्निहोत्रातिपत्तावाहुतिं जुहुयात् KātyS'S. xxv. 10.22.

अग्निहोत्रादि (agnihotrādi) *adj.* **A** comprising Agnihotra etc. अग्निहोत्रादि तु तत्कार्यायैव तद्दर्शनात् BrahmSū. iv. 1.16; यदा सन्ध्योपासनाद्यग्निहोत्रादि परित्यज्याहिंसाधर्मेच्छुः तदा क्षपणकपा(ख)षण्डी Bārhas. 2.14; 2.19; प्राणाद्येवाग्निहोत्रादि चिन्तयेत्तद्वदेव तु BṛParāSm. 6.111; PramāVāSvopVṛ. 72.19; नन्वेवं नैमित्तिकत्वे चाग्निहोत्रादीनां नित्यत्वव्याघातः BhāvanāVi. 198.3; TātpaṬ.(U.) 30.16 (on 2.1); वेद एव अग्निहोत्रादीनां श्रेयःसाधनानामनित्यफलतां दर्शयति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 7.1 (*on* i. 1.1); कर्मिभ्यः, अग्निहोत्रादि कर्म, तद्वद्भ्यः अधिकः योगी GītāBh.(S'aṅ.) 210.3 (*on* 6.46); ChāndoUBh. 121.14 (*on* ii. 13.1); तच्चैतत् … अग्निहोत्रादिषूपयोक्ष्यते TantrVā. 32.16 (*on* i. 2.17); NyāyMañ. i. 241.5; BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 292; कर्माणि … अदृष्टार्थान्यग्निहोत्रादीनि च ManuBh. i. 18.8 (*on* 1.21); i. 526.18 (*on* 6.82); JayaMa. 20.7 (*on* 1.2); अग्निहोत्रादयो धर्मा विशेषेण कलौ युगे । दुष्कराः PadmP. iv. 93.5; S'āstrDī. 6.7 (*on* i. 1.1); S'rīBh. 724.8 (*on* iv. 1.16); अग्निहोत्राद्यपि तु मोक्षानुभवायैव BrahmSūBh.(Ma.) 68A.9 (*on* iv. 1.16); Aparā. 9.13 (*on* 1.7); SmṛtiCan. i. 66.3; CaturCin. iii(1). 146.13; अग्निहोत्रादि नित्यनैमित्तिकं स्वाश्रमकर्म VedāntKau. 394.24 (*on* iv. 1.16); अग्निहोत्रादौ विद्यावृद्धाः कथं प्रवर्तिष्यन्ते SarvaDaSaṁ. 1.43; नाग्निहोत्रादिसत्प्रवृत्तिसापेक्षत्वं ज्ञानस्य TattvPrakā. 191B.7 (*on* iii. 4.25); ब्रह्मविदामपि…अग्निहोत्रादिकरणं जैमिनिः पश्यति AṇuBh. 269.24 (*on* iii. 4.3); S'ivārkaMaDī. i. 84.14 (*on* i. 1.1); अग्निहोत्रादिवैदिककर्मसु चतुर्णामपि वर्णानामधिकारः GuruCandr. ii. 214.18; BhāṭṭDī. i. 6.9 (*on* i. 1.4); VīraMi. 20.27 (*on* 1.7); NirṇaSi. 92.2; SarvaMaSaṁ. 16.17; BālamBha. i. 240.28 (*on* 1.89); **B** (months) beginning with the (one in which) Agnihotra (is to be offered every day) तद्धैक उपसङ्कय एवानन्तरं कुर्वन्ति तथा दृष्टत्वात् सौत्यान्मासानग्निहोत्रादीन् वदन्तः ĀśvaS'S. II. vi. 4.11.

अग्निहोत्रादिक (agnihotrādi-ka) *adj.* [*f.* ā] beginning with Agnihotra सर्वमेव अग्निहोत्रादिकं कर्म GītāBh.(S'aṅ.) 134.17 (*on* 4.24); य एष आनुश्रविकः श्रौतोऽग्निहोत्रादिकः स्वर्गसाधनतया तापत्रयप्रतीकारहेतुरुक्तः MāṭhVṛ. 7.12 (*on* 2); PañcPā. 48.7 (*on* i. 1.1); S'ivS. 1.6; Aparā. 100.17 (*on* 3.265); BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 446.25 (*on* iv. 1.16); AṇuBh. 156.17 (*on* ii. 3.48); स्वया कृतया(? क्रियया) अग्निहोत्रादिकया गर्हणां निन्दाम् ManvaVi. 162.24 (*on* 280); सन्ध्यावन्दनाद्यग्निहोत्रादिकाः स्वक्रियाः कृत्वा VīraMi.(Pūjā.) 129.6; श्रौत्यग्निहोत्रादिका…क्रिया तदर्थमृत्विजो वृणुयात् VīraMi. 354.7 (*on* 1.314)

अग्निहोत्रादिकर्मन् (agnihotrādi-karman) *n.* sacrificial rituals beginning with Agnihotra केचित्त्वग्निहोत्रादिकर्मब्रह्मविद्ययोः समुच्चयार्थमिच्छन्ति MuṇḍaUBh. 347.7 (*on* iii. 1.4); GītāBh.(S'aṅ.) 36.7 (*on* 2.21); अग्निहोत्रादिकर्मस्वरूपज्ञापकतया प्रणाड्या ManuBh. i. 62.18 (*on* 2.6); ब्राह्मणत्वादिविज्ञानमग्निहोत्रादिकर्मणाम् । यद्दृष्टं साध्यसिद्ध्यै तु कर्मानुगुणमेव तत् BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 363; i. 5.306; iii. 1.48; iii. 3.99; v. 5.2; निवसेन्मुनिः … अग्निहोत्रादिकर्माणि कुर्वाणः DevīBhāP. i. 18.17; श्रौतमग्निहोत्रादिकर्म वैतानिकेषु गार्हपत्यादिष्वग्निषु कुर्वीत Aparā. 121.25 (*on* 1.97); सोमशब्दोऽत्राधानाग्निहोत्रादिकर्मणामुपलक्षणार्थः SmṛtiCan. v. 450.11 = CaturCin iii(1). 193.6; SmṛtiCan. ii. 417.13; क्रियया वर्णाश्रमाधिकारविहितेनाग्निहोत्रादिकर्मणा … विशिष्टं योगिनो योगमष्टाङ्गं कुर्वन्ति CaturCin. iii(1). 409.3; iii(1). 750.18; किं तत्रत्यो न्यायोऽपेक्ष्यते, किं वाक्यार्थनिर्णयः, उताग्निहोत्रादिकर्म VivaPraSaṁ. 21.9; अग्निहोत्रादिकर्मभिश्चित्तशुद्धौ AṇuBh. 333.22 (*on* iv. 3.2); 215.5 (*on* iii. 3.5); VidhiRa. 23 (124.24); अग्निहोत्रादिकर्माण्यपि … भोगदायीनीति न कैरपि स्वीक्रियते SiddhāTa. 52.11; अग्निहोत्रादिकर्मणामनुष्ठानसिद्ध्यर्थमर्थज्ञानस्यापेक्षितत्वात् S'ivārkaMaDī. i. 51.28 (*on* i. 1.1); अग्निहोत्रादिकर्मणां 'अग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकाम' इत्यादिप्रातिस्विकफलश्रवणेऽपि … न काप्यनुपपत्तिः VīraMi.(Pūjā.) 33.5; MayūMāli. 174.7 (*on* ii. 3.11); स्मृतिः खलु…अग्निहोत्रादिकर्माणि यथावत् स्वीकुर्वता …कपिलेन मोक्षेप्सुना ज्ञानकाण्डार्थोपबृंहणाय प्रणीता GoviBh. 84.7 (*on* ii. 1.1)

अग्निहोत्रादिकर्मप्रवृत्ति (agnihotrādikarma-pravṛtti) *f.* inclination to perform the sacrificial rituals beginning with Agnihotra कथमग्निहोत्रादिकर्मप्रवृत्तिः प्राथमिकी VīraMi. 897.5 (*on* 3.186)

अग्निहोत्रादिकर्मफल (agnihotrādikarma-phala) *n.* reward or fruit of sacrificial rituals beginning with Agnihotra सर्वमग्निहोत्रादिकर्मफलमनेनैव संपादितं भवतीत्यर्थः SanatBh. 303.2 (*on* 4.15)

अग्निहोत्रादिकर्मलोप (agnihotrādikarma-lopa) *m.* loss or omission of sacrificial rituals beginning with Agnihotra अन्यथा तत्स्वरूपनाशोऽग्निहोत्रादिकर्मलोपो वित्ताप्राप्तिश्च स्यात् Aparā. 593.5 (*on* 1.366)

अग्निहोत्रादिकर्मवत् (agnihotrādikarma-va(n)t) *adj.* having (to one's credit) the sacrificial rituals beginning with Agnihotra पापात् मुक्तः … लोकान् प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम् अग्निहोत्रादिकर्मवताम् GītāBh. (S'aṅ.) 567.2 (*on* 18.71)

अग्निहोत्रादिकर्मवत् (agnihotrādikarma-vat) *adv.* like the sacrificial rituals beginning with Agnihotra यन्नाम्नातं स्वशाखायां परोक्तमविरोधि च । विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्निहोत्रादिकर्मवत् GobhiSm. 1.35.

अग्निहोत्रादिकर्मसमवायित्व (agnihotrādikarmasamavāyi-tva) *n.* being associated with the rituals beginning with Agnihotra कारणत्वं च अग्निहोत्रादिकर्मसमवायित्वम् BṛĀraUBh. 172.18 (*on* i. 5.2)

अग्निहोत्रादिकर्माद्युपदेश (agnihotrādikarmādy-upadeśa) *m.* instruction in rituals etc. beginning with Agnihotra अग्निहोत्रादिकर्माद्युपदेशो ब्रह्मोपासनाश्च व्यर्थाः प्रसज्येरन् ManuBh. i. 23.5 (*on* 1.28)

अग्निहोत्रादिकर्माधिकार (agnihotrādikarmādhikāra) *m.* right to perform sacrificial rituals beginning with Agnihotra यावज्जीवमित्यादिनाग्निहोत्रादिकर्माधिकारः श्रूयते VedāntKau. 362.2 (*on* iii. 4.17)

अग्निहोत्रादिकर्मानधिकार (agnihotrādikarmānadhikāra) *m.* absence of right to perform sacrificial rituals beginning with Agnihotra तस्याग्निहोत्रादिकर्मानधिकारात् MīmāKau. i. 23.6 (*on* i. 3.4)

अग्निहोत्रादिकर्मानर्ह (agnihotrādikarmānarha) *adj.* unauthorised to perform the sacrificial rituals beginning with Agnihotra अग्निहोत्रादिकर्मानर्हाणां विवाहरहितानामस्पृश्यत्वाभावात् SmṛtiCan. vi. 8.1.

अग्निहोत्रादिकर्मानिवृत्ति (agnihotrādikarmānivṛtti) *f.* non-abstention from sacrificial rituals beginning with Agnihotra गृहस्थादीनामग्निहोत्रादिकर्मानिवृत्तिः ChāndoUBh. 126.6 (*on* ii. 23.1)

अग्निहोत्रादिकर्मानुष्ठातृ (agnihotrādikarmānuṣṭhātṛ) *adj.* performer of sacrificial rituals beginning with Agnihotra गृहस्थाः … अग्निहोत्रादिकर्मानुष्ठातारो भवन्ति BṛĀraUBh. 778.17 (*on* vi. 2.15)

अग्निहोत्रादिकर्मापवर्ग (agnihotrādikarmāpavarga) *m.* completion of sacrificial rituals beginning with Agnihotra ताश्च आपः अग्निहोत्रादिकर्मापवर्गोत्तरकालं केनचिददृष्टेन…कर्मसमवायित्वमपरित्यजन्त्यः BṛĀraUBh. 705.13 (*on* v. 2.5)

अग्निहोत्रादिकर्मापूर्व (agnihotrādikarmāpūrva) *n.* unseen result of sacrificial rituals beginning with Agnihotra निरनुशया एवेति । अग्निहोत्रादिकर्मापूर्वरहिताः VedāntKa. 350.21 (*on* iii. 1.9)

अग्निहोत्रादिकर्माभाव (agnihotrādikarmābhāva) *m.* absence of sacrificial rituals beginning with Agnihotra तेषु चाग्निहोत्रादिकर्माभावान्न विद्या कर्माङ्गम् VedāntDī. 207.13 (*on* iii. 4.17)

अग्निहोत्रादिकारक (agnihotrādi-kāraka) *adj.* effecting the (performance of) Agnihotra etc. येषामग्निहोत्रादिकारकं प्रारब्धमस्ति AṇuBh. 313.10 (*on* iv. 1.16)

अग्निहोत्रादिकार्यवत् (agnihotrādikārya-vat) *adv.* like the result of Agnihotra etc. विद्याकालैव मुक्तता । सिद्धातोऽसौ न साध्या स्यादग्निहोत्रादिकार्यवत् BṛĀraUBhVā. i. 4.1433.

अग्निहोत्रादिकार्याक्षमत्व (agnihotrādikāryākṣama-tva) *n.* unfitness for the sacrificial rituals beginning with Agnihotra तेन (संस्कारेण) विना निष्पन्नस्याप्यग्नेरग्निहोत्रादिकार्याक्षमत्वात् S'āstrDī. 434.7 (*on* v. 3.9)

अग्निहोत्रादिकार्यावबोधन (agnihotrādikāryāvabodhana) *n.* instruction of the sacrificial rituals beginning with Agnihotra यत्तु अग्निहोत्रादिकार्यावबोधनं तत् … कार्यव्यपदेशभागित्यत्रसेयम् BālaKrī. iii. 68.8 (*on* 3.180–181 (? 190–191))

अग्निहोत्रादिक्रतुहोम (agnihotrādi-kratuhoma) *m.* offering Agnihotra etc. for the fulfilment of a specific desire सोऽयं होम आहिताग्निना कर्तव्यः, अग्निहोत्रादिक्रतुहोमेषु तथात्वदर्शता(? ना)त् NyāyMāVi. 368.12 (*on* vi. 8.1)

अग्निहोत्रादिक्रिया (agnihotrādi-kriyā) *f.* rite of Agnihotra etc. तथाग्निहोत्रादिक्रियाणां स्वर्गादिफलतां ज्ञास्यन्ति योगिन इति किमत्र साहसम् NyāyMañ. i. 97.4; तेभ्योऽग्निहोत्रादिक्रियानुष्ठातारः श्रेष्ठास्तेभ्यो ब्रह्मज्ञानिनः DīpKa. 24.32 (*on* 1.199)

अग्निहोत्रादिक्रियावत् (agnihotrādikriyā-va(n)t) *adj.* who performs

the rite of Agnihotra etc. क्रियावानिति अग्निहोत्रादिक्रियावान् HārLa. 8. 17.

अग्निहोत्रादिगृहस्थकर्मन् (agnihotrādi-gṛhasthakarman) *n.* rite of Agnihotra etc. to be performed by a householder एवमुक्तप्रकारेण वर्तमानोऽग्निहोत्रादिगृहस्थकर्माणि परित्यज्य ··· परमां गतिं मोक्षलक्षणां प्राप्नोति ManvaMu. 246. 30 (*on* 6. 96)

अग्निहोत्रादिगृहस्थधर्म (agnihotrādi-gṛhasthadharma) *m.* duty of a householder such as Agnihotra etc. न ब्रह्मचर्यस्मृतेरग्निहोत्रादिगृहस्थधर्मविधायकश्रुतिविरोधो वाच्यः Aparā. 72. 20 (*on* 1. 50)

अग्निहोत्रादिगोचरबोध (agnihotrādigocara-bodha) *m.* knowledge in respect of Agnihotra etc. तर्ह्यग्निहोत्रादिगोचरबोधोऽप्यप्रतिपन्नः कथं काम्येत VivaPraSam. 177. 9.

अग्निहोत्रादिचोदना (agnihotrādi-codanā) *f.* injunction for Agnihotra etc. तत्सामान्यादग्निहोत्रादिचोदनास्वप्यनाश्वासः S'ābaBh. 41. 6 (*on* i. 1. 5) = NyāyRa. 497. 17 (*on* 5(9). 14); अग्निहोत्रादिचोदनाभिरेव ··· प्रापितत्वात् ··· निमित्तार्थं श्रूयत इति TantrVā. 596. 6 (*on* ii. 3. 4); अनाश्वासोऽग्निहोत्रादिचोदनास्वपि जायते NyāyMañ. i. 249. 11; अग्निहोत्रादिचोदनाभ्योऽसन्दिग्धज्ञानोत्पत्तेः स्वतःप्रामाण्यं प्राप्तम् S'āstrDī. 19. 2 (*on* i. 1. 2); न तावदग्निहोत्रादिचोदना पुरुषप्रवर्तनात्मिकाननुष्ठानस्य प्रत्यवायहेतुतामाक्षिपति Mitā. 405. 4 (*on* 3. 219); YuktiSneha. 88. 26 (*on* i. 1. 5); अग्निहोत्रादिचोदनादिभ्यो जायमानस्य ज्ञानस्य ··· उपपन्नं प्रामाण्यम् MayūMāli. 2. 28 (*on* i. 2. 1)

अग्निहोत्रादिचोदनाक्षेप (agnihotrādicodanākṣepa) *m.* objection against the injunction for Agnihotra etc. तदेवमैहिकफलासु चित्राचोदनास्वाक्षिप्तासु तत्सामान्यात् ··· पुनरप्यग्निहोत्रादिचोदनाक्षेपेऽवतिष्ठते Kās'i. iii. 214. 16 (*on* 5(9). 1)

अग्निहोत्रादिजन्य (agnihotrādi-janya) *adj.* arising from the performance of Agnihotra etc. अग्निहोत्रादिजन्योऽपि धर्मो विभक्तानां वर्धते SmṛtiCan. iv. 607. 3.

अग्निहोत्रादिज्ञान (agnihotrādi-jñāna) *n.* knowledge of the Agnihotra ritual and others अग्निहोत्रादिज्ञानान्यभ्युदयाद्युपयोगीनि S'ivārkaMaDī. i. 145. 18 (*on* i. 1. 3)

अग्निहोत्रादिदेवता (agnihotrādi-devatā) *f.* deity of Agnihotra etc. एतावन्तं हि कालमसावग्निहोत्रादिदेवताभ्यो भागमदत्त्वा ता अनुध्यायिनीः करोति TantrVā. 636. 4 (*on* ii. 4. 4)

अग्निहोत्रादिधर्म (agnihotrādi-dharma) *m.* **i** meritorious deeds like Agnihotra etc. न त्वग्निहोत्रादिधर्मव्यवस्थायै वर्णाश्रमिणां राजा प्रभवति ManuBh. ii. 4. 20 (*on* 7. 13); चोदना च तस्य लक्षणमेवेति श्रुत्या प्रमाणविधावर्थाचोदनागम्य एवाग्निहोत्रादिधर्मः S'āstrDī. 15. 17 (*on* i. 1. 2); अग्निहोत्रादिधर्माणामेव मोक्षसाधनत्वम् VivaPraSam. 214. 9; नास्य (शूद्रस्य) अग्निहोत्रादिधर्मेऽधिकारोऽस्ति ManvaMu. 449. 16 (*on* 10. 126); अग्निहोत्रादिधर्मविषयत्वेन सावकाशायाः श्रुतेः S'ivārkaMaDī. ii. 2. 21 (*on* ii. 1. 1); VīraMi.(Rājanīti.) 23. 25; **ii** subsidiary to Agnihotra rite etc. यथा विधिशेषाणामग्निहोत्रादिधर्माणाम्, तदेव एकमग्निहोत्रादिकर्म सर्वत्रेति ··· उपसंहरणम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 624. 1 (*on* iii. 3. 5); विधिशेषशब्दश्चाग्निहोत्रादिधर्मपरत्वेन व्याख्यातः S'rutaPra. ii. 463. 11 (*on* iii. 3. 5); AṇuBh. 215. 4 (*on* iii. 3. 5); GoviBh. 223. 14 (*on* iii. 3. 6); **iii** religious merit accrued through the performance of Agnihotra and other rites तेनाग्निहोत्रादिधर्मो विभागपक्षोत्कृष्टत्वे हेतुतया वक्तव्यः SmṛtiCan. iv. 607. 5.

अग्निहोत्रादिन्याय (agnihotrādi-nyāya) *m.* rule established by the injunctions teaching Agnihotra etc. i. e. the rule that a sacrifice taught as obligatory by a certain injunction may be taken as optional provided there is a separate Vedic passage to support it नित्यस्यापि वचनबलात्काम्यत्वं त्वग्निहोत्रादिन्यायेन न विरुद्धम् LalitāsaBh. 220. 24 (*on* 288)

अग्निहोत्रादिपरित्याग (agnihotrādi-parityāga) *m.* abandonment of Agnihotra and other rituals एतच्चैषां मोक्षोपायान्तरङ्गोपायत्वप्रदर्शनार्थं न त्वग्निहोत्रादिपरित्यागपरत्वमुक्तम् ManvaMu. 519. 5 (*on* 12. 92)

अग्निहोत्रादिपरिलोप (agnihotrādi-parilopa) *m.* non-observance of Agnihotra etc. यथा ब्रह्मचारिणो विधुरस्य वा वनं प्रस्थितस्याग्निहोत्रादिपरिलोपः Mitā. 361. 4 (*on* 3. 45)

अग्निहोत्रादिपुण्य (agnihotrādi-puṇya) *n.* merit accrued through (the performance of) Agnihotra etc. अमुत्र अग्निहोत्रादिपुण्यजितो लोकः ··· क्षीयते ChāndoUBh. 480. 7 (*on* viii. 1. 6)

अग्निहोत्रादिप्रकरण (agnihotrādi-prakaraṇa) *n.* the context or section on Agnihotra etc. वैदिककर्मत्वसाम्यादग्निहोत्रादिप्रकरणनिवेशः VedāntKa. 75. 1 (*on* i. 1. 4)

अग्निहोत्रादिप्रसक्ति (agnihotrādi-prasakti) *f.* occasion for or chance of Agnihotra etc. यत्राग्निहोत्रादिप्रसक्तिः तत्र निषेधः MayūMāli. 500. 5 (*on* vi. 5. 11)

अग्निहोत्रादिफल (agnihotrādi-phala) *n.* result of Agnihotra etc. दर्शयति अग्निहोत्रादिफलविधय इति TantrVā. 597. 6 (*on* ii. 3. 4); VedāntKa. 346. 11 (*on* iii. 1. 5); अग्निहोत्रादिफलेऽपि जन्मान्तरवासनोद्भवात् MayūMāli. 448. 6 (*on* vi. 1. 2)

अग्निहोत्रादिराहित्य (agnihotrādi-rāhitya) *n.* the state of being without Agnihotra etc. नापि गार्हस्थ्यम् । दाराग्निहोत्रादिराहित्यात् S'ivārkaMaDī. ii. 413. 15 (*on* iii. 4. 48)

अग्निहोत्रादिलय (agnihotrādi-laya) *m.* disappearance of Agnihotra etc. तत्सुकृतदुष्कृते विधुनुत इत्यविशेषश्रवणादग्निहोत्रादिलयः VedāntKa. 528. 12 (*on* iv. 1. 16)

अग्निहोत्रादिवाक्य (agnihotrādi-vākya) *n.* (Vedic) statement (enjoining) Agnihotra etc. अग्निहोत्रादिवाक्यानां वा प्रमाणत्वप्रतिषेधो वैदिकत्वेन तदन्यवाक्यवत् NyāyVār. 267. 12 (*on* ii. 1. 56); एवं सत्यग्निहोत्रादिवाक्येष्वपि मृषार्थता S'lokaVār. 5(9). 15 (497. 5) (Umbeka अग्निहोत्रादिवाक्यं धर्मि मृषात्वं साध्यो धर्मः); TantrVā. 3. 10 (*on* i. 2. 1); 424. 22 (*on* ii. 1. 46); TātpaṬ.(Vā.) 30. 19 (*on* i. 1. 1); Kās'i. iii. 120. 22 (*on* 5(5). 49); NyāyRa. 419. 13 (*on* 5(5). 49); निर्मूलोऽग्निहोत्रादिवाक्यार्थप्रत्ययः S'āstrDī. 19. 7 (*on* i. 1. 2); 181. 4 (*on* ii. 4. 2); न चापरोक्षत्वमग्निहोत्रादिवाक्यजन्यज्ञानवृत्ति TattvPradī.(Ci.) 345. 7; S'atDū. 67. 8; NyāyMāVi. 85. 4 (*on* ii. 2. 5); वाक्यत्वात् अग्निहोत्रादिवाक्यवदित्याद्यनुमानैश्च विरोधात् Nyāyāmṛ. 537B. 10 (*on* 2. 13); 106B. 8 (*on* 1. 11; YuktiSneha. 117. 33 (*on* i. 1. 5); AdvaiSi. 678. 13; अग्निहोत्रादिवाक्यार्थविचारं चिकीर्षताम् S'ivārkaMaDī. i. 16. 30 (*on* i. 1. 1); अग्निहोत्रादिवाक्याध्ययनेन न्यायलभ्यतत्तदर्थविशेषज्ञानमेव भावयितुं शक्यम् S'ivārkaMaDī. i. 48. 24 (*on* i. 1. 1); अग्निहोत्रादिवाक्यशेषत्वमभ्युपगम्य ··· वृत्तिराश्रयणीया PūrvottaVāNaMā. 324. 15; SiddhāLeSam. 320. 4.

अग्निहोत्रादिविधि (agnihotrādi-vidhi) *m.* injunction about Agnihotra etc. अग्निहोत्रादिविध्यर्थज्ञानोत्तरकालमग्निहोत्रादिकर्म ··· अनुष्ठेयम् GītāBh. (S'aṅ.) 36. 6 (*on* 2. 21); अग्निहोत्रादिविधिजनिताग्निहोत्रादिकर्तव्यताबुद्धीनामतथार्थत्वम् ··· न शक्यते वक्तुम् ChāndoUBh. 411. 12 (*on* 6. 16); ManuBh. i 530. 5 (*on* 6. 89); कृतदाराणामेवाग्निहोत्रादिविधयः BālaKrī. i. 57. 13 (*on* 1. 50); i. 59. 12 (*on* 1. 50); TantrVā. 180. 12 (*on* i. 3. 11); TātpaṬ.(U.) 6. 2 (*on* 1. 11); S'āstrDī. 6. 18 (*on* i. 1. 1); NyāyRa. 725. 10 (*on* 5(17). 140); अध्ययनविधिरधिकारपर्यवसायी विधित्वादग्निहोत्रादिविधिवत् NyāyRaMā. 13. 4; विद्यैक्ये सति गुणोपसंहारः कर्तव्यः ··· अग्निहोत्रादिविधिशेषवत् VedāntPāSau. 301. 16 (*on* iii. 3. 5); VedāntKau. 301. 20 (*on* iii. 3. 5); SarvaDaKau. 131. 6; VidhiRa. 23 (124. 22); BhāṭṭDī. ii. 298. 23 (*on* vi. 5. 12); iv. 110. 1 (*on* x. 8. 7); न चाग्निहोत्रादिविधीनामसंनिहितत्वेन पर्युदासासंभवात्प्रतिषेधाभ्युपगम इति वाच्यं न ह्यस्याग्निहोत्रादिविधिभिः पदैकवाक्यता MayūMāli. 778. 20 (*on* x. 8. 7)

अग्निहोत्रादिविषय (agnihotrādi-viṣaya) *adj.* [*f.* -ā] pertaining to Agnihotra etc. आदिशब्देनाग्निहोत्रादिविषया अपि चोदनाः पक्षीकरोति Kās'i. iii. 215. 9 (*on* 5(9). 2); विहितस्याननुष्ठानान्नरः पतनमृच्छति इति ··· अस्याः स्मृतेर्गतिः ··· अग्निहोत्रादिविषयाधिकारासिद्धिरूपप्रत्यवायाभिप्रायेणेति न दोषः Mitā. 405. 21 (*on* 3. 219)

अग्निहोत्रादिवैषम्य (agnihotrādi-vaiṣamya) *n.* the state of being different from (rites such as) Agnihotra etc. पूर्वाधिकरणोक्तगुणसूत्रे ··· अग्निहोत्रादिवैषम्येणाधानानन्तरकर्तव्यत्वमाहिताग्निव्रतस्योक्तम् MayūMāli. 434. 10 (*on* v. 3. 10)

अग्निहोत्रादिव्यतिरिक्त (agnihotrādi-vyatirikta) *adj.* other than Agnihotra etc. ऊर्ध्वरेतसामाश्रमिणां यथाश्रममग्निहोत्रादिव्यतिरिक्ता धर्मा बोध्याः VedāntKau. 373. 11 (*on* iii. 4. 36)

अग्निहोत्रादिसाधन (agnihotrādi-sādhana) *n.* **A** a means (i. e. implement or resource) for the offering of Agnihotra etc. (त्रय्याम्) तत्त्वज्ञानं तावदग्निहोत्रादिसाधनानां स्वागतादिपरिज्ञानमनुपहतादिपरिज्ञानं च NyāyVār. 23. 9 (*on* i. 1. 1); क्रत्वर्थमग्निहोत्रादिसाधनभूतां गां हत्वाकामतो वासिष्ठम् (प्रायश्चित्तम्) BālaKrī. ii. 150. 14 (*on* 3. 262 (? 268)); **B** Agnihotra etc. as means (to an end) स्वर्गादिकामस्याग्निहोत्रादिसाधनं विधीयते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 17. 13 (*on* i. 1. 4); स्वर्गार्थिनोऽग्निहोत्रादिसाधनं यथाभूतमुपदिशति BrahmSūBh. (S'aṅ.) 43. 18 (*on* i. 1. 7)

अग्निहोत्रादिसाधनत्व (agnihotrādisādhana-tva) *n.* characteristic of being a means for the offering of Agnihotra etc. साग्निकगमनपक्षेऽग्निहोत्रादिसाधनत्वेनाफालकृष्टविधानम् BālaKrī. ii. 22. 17 (*on* 3. 46)

अग्निहोत्रादिसुकृत (agnihotrādi-sukṛta) *n.* good or religious act

like Agnihotra etc. अनुष्ठानेऽपि पूर्वाधिकरणे काम्यसुकृतानामश्लेषस्य समर्थितत्वेन तद्वदग्निहोत्रादिसुकृतस्याप्यश्लेषापत्तेः S'ivārkaMaDī. ii. 443. 31 (*on* iv. 1. 16)

अग्निहोत्राद्य (agnihotrādya) *adj.* [*f.* –ā] beginning with Agnihotra (i. e. Agnihotra etc.) अग्निषु श्रौतेषु याः क्रिया अग्निहोत्राद्या नियतास्ता न …त्यजेत् Aparā. 891. 20 (*on* 3. 17)

अग्निहोत्राद्यकरण (agnihotrādy-akaraṇa) *n.* non–performance of Agnihotra etc. यानि त्वग्निहोत्राद्यकरणे द्रव्यापहरणादिवचनानि तान्यन्यायवर्तिपुरुषप्रशासनार्थानि BālaKrī. i. 243. 10 (*on* 2. 121); 'अग्निहोत्रं जुहोति' इत्यादिविधेरग्निहोत्राद्यकरणनिवृत्तिरूपतदनुष्ठानफलकत्वात् VidhiRa. 23 (124. 25)

अग्निहोत्राद्यङ्ग (agnihotrādy-aṅga) *n.* auxiliary or part of Agnihotra etc. अग्निहोत्राद्यङ्गभूताग्न्युत्पादकाधानाङ्गत्वात् पूर्णाहुतेः प्राग्भावः NyāySu.(So.) 16. 22 (*on* i. 2. 4); अग्निहोत्राद्यङ्गभूताहवनीयाद्युत्पादकमेवाधानम् BhāṭṭDī. ii. 24. 3 (*on* iii. 6. 4); iv. 111. 4 (*on* x. 8. 7)

अग्निहोत्राद्यधिकार (agnihotrādy-adhikāra) *m.* right to perform Agnihotra etc. ननु च पुनराहृतानां दाराणामग्निहोत्राद्यधिकारोऽनुपपन्नो होतृहोमान्वारम्भणीयजन्यसंस्कारविरहात् Aparā. 115. 1 (*on* 1. 89)

अग्निहोत्राद्यनधिकृत (agnihotrādy-anadhikṛta) *adj.* not entitled to perform Agnihotra etc. अन्येऽग्निहोत्राद्यनधिकृतानामत्यार्षेयाणामन्धपङ्ग्वादीनां नैष्ठिकादिस्मृतय इति वर्णयन्ति BālaKrī. i. 58. 10 (*on* 1. 50); i. 253. 11 (*on* 2. 144)

अग्निहोत्राद्यनपेक्ष (agnihotrādy-anapekṣa) *adj.* [*f.* –ā] independent of or not requiring the performance of Agnihotra etc. आम्नायश्च 'ये चामी अरण्ये श्रद्धां सत्यमुपासते' इत्यग्निहोत्राद्यनपेक्षामपवर्गप्राप्तिं दर्शयति BālaKrī. i. 59. 14 (*on* 1. 50); तेषां (प्रव्राजिनाम्) विद्यावत्त्वावगमात् तेष्वग्निहोत्राद्यनपेक्षा विद्या VedāntDī. 209. 21 (*on* iii. 4. 25)

अग्निहोत्राद्यनुष्ठान (agnihotrādy-anuṣṭhāna) *m.* performance of Agnihotra etc. एवं हि लोकपङ्क्त्यादिरग्निहोत्राद्यनुष्ठानसाध्या भवेत् TātpaṬ. (Vā.) 621. 6 (*on* iv. 1. 45); 621. 7 (*on* iv. 1. 45); अग्निहोत्राद्यनुष्ठानं धर्ममाहुर्विपश्चितः TaiUBhāVā. 36. 19(1); दिवप्राप्तिस्त्वग्निहोत्राद्यनुष्ठानात् BālaKrī. i. 80. 12 (*on* 1. 77); 23. 2 (*on* 1. 7); अधीतवेदेष्वधिगतवेदार्थेषु चाग्निहोत्राद्यनुष्ठानसमर्थेषु विभाग एव श्रेयान् Aparā. 719. 3 (*on* 2. 114); अग्निहोत्राद्यनुष्ठानमपि यावच्छरीरपातमनुवर्तते उत मध्ये विच्छिद्यते इति विचारः BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 443. 4 (*on* iv. 1. 16); व्यवहारस्तु योऽग्निहोत्राद्यनुष्ठानात्मकः सोऽदृष्टार्थः NyāyRa. 677. 14 (*on* 5(15). 30)

अग्निहोत्राद्यपूर्व (agnihotrādy-apūrva) *n.* unseen result of the performance of Agnihotra etc. अग्निहोत्राद्यपूर्वाणि … प्रयोजकानि भवन्ति NyāyRaMā. 16. 16; ज्ञानसाध्यानि त्वग्निहोत्राद्यपूर्वाणि YuktiSneha. 11. 25 (*on* i. 1. 1)

अग्निहोत्राद्यपेक्षा (agnihotrādy-apekṣā) *f.* reliance on or requirement of Agnihotra etc. ज्ञानस्य मोक्षदाने नाग्निहोत्राद्यपेक्षा BrahmSūBh. (Ma.) 62B. 1 (*on* iii. 4. 25)

अग्निहोत्राद्यप्राप्ति (agnihotrādy-aprāpti) *f.* absence (of the knowledge) of Agnihotra etc. सकलशाखागताग्निहोत्रादिविध्याद्यभावेऽग्निहोत्राद्यप्राप्त्या तेष्वपूर्वविधिलक्षणं समर्थयितुं शक्यमेव VidhiRa. 9 (41. 20)

अग्निहोत्राद्यर्थ (agnihotrādy-artha) *adj.* meant or intended for Agnihotra etc. ज्येष्ठायां (भार्यायाम्) ध्रियमाणायां यदि कनिष्ठा प्रमीयेत, तस्या अग्निहोत्राद्यर्थेनाग्निना दाहो न प्राप्नोति BālaKrī. i. 86. 8 (*on* 1. 87); एवमग्निहोत्राद्यर्थमिन्धनमपहृत्य (शपथे नास्ति पातकम्) ManvaVi. 943. 1 (*on* 8. 112)

अग्निहोत्राद्यर्थत्व (agnihotrādyartha-tva) *n.* the state of being intended (or reserved) for Agnihotra etc. (तथा च बृहस्पतिः – पूर्वाह्णे … राजा कार्याणि संपश्येत्) पूर्वाह्णेऽप्याद्यघटिकाचतुष्टयादूर्ध्वमेव तस्याग्निहोत्राद्यर्थत्वात् SmṛtiCan. iii. 60. 12.

अग्निहोत्राद्यवगम (agnihotrādy-avagama) *m.* knowledge or understanding of (how to perform) Agnihotra etc. पित्राद्युपदेशत एवाग्निहोत्राद्यवगमे कामनावैयर्थ्यं तदवस्थम् VivaPraSaṁ. 177. 10.

अग्निहोत्राद्याधान (agnihotrādy-ādhāna) *n.* setting up of the sacrificial fire for Agnihotra etc. (दाराग्निहोत्रसंयोगं कुरुते योऽग्रजे स्थिते) अग्निहोत्रशब्दोऽयमग्निहोत्राद्याधानपरः ManvaMu. 121. 12 (*on* 3. 171)

अग्निहोत्राद्याहुति (agnihotrādy-āhuti) *f.* oblation in Agnihotra and other rituals अग्निहोत्राद्याहुतिविपरिणामात्मकं च जगत् कृत्स्नम् BṛĀraUBh. 172. 19 (*on* i. 5. 2) (आप एवेदमग्र आसुः) आप इति कर्मसमवायिन्यः अग्निहोत्राद्याहुतयः BṛĀraUBh. 705. 12 (*on* v. 5. 1)

अग्निहोत्राद्युत्तरक्रतु (agnihotrādy-uttarakratu) *m.* rite or ritual to be performed after a rite like Agnihotra, a rite subsequent to Agnihotra and the like (दाराग्निहोत्रसंबन्धं कुरुते योऽग्रजे स्थिते ManuSm. 3. 171) अग्निहोत्रशब्देनाग्निहोत्राद्युत्तरक्रतुप्रयोज्यमाधानमुक्तम् SmṛtiCan. v. 172. 3; संस्कृतानामग्नीनामग्निहोत्राद्युत्तरक्रतुषु तत्तद्वाक्यैर्विनियोगावगमात् NyāyMāVi. 181. 19 (*on* iii. 6. 4)

अग्निहोत्राद्युपकारकत्व (agnihotrādyupakāraka–tva) *n.* the state of being subsidiary to Agnihotra etc. अग्निहोत्राद्युपकारकत्वात् तज्ज्ञानम् … प्रयुङ्क्ते NyāyRaMā. 17. 18.

अग्निहोत्राद्युपदेश (agnihotrādy-upadeśa) *m.* injunction regarding Agnihotra and other (rites) अग्निहोत्राद्युपदेश औषधपाने वृद्धयुपदेशवद्बालादिप्रवृत्त्यर्थः ManuBh. ii. 476. 13 (*on* 12. 86)

अग्निहोत्राद्युपलक्षित (agnihotrādy-upalakṣita) *adj.* indicated by Agnihotra and others एवं दुःसंपादितमसंपादितमग्निहोत्राद्युपलक्षितं कर्म किं करोतीत्युच्यते MuṇḍUBh. 315. 16 (*on* i. 2. 3)

अग्निहोत्राधिकरण (agnihotrādhikaraṇa) *n.* place of offering of Agnihotra यथाग्निहोत्राधिकरणमाहवनीय इह ChāndoUBh. 283. 8 (*on* v. 4. 1); Bhām. 524. 10 (*on* iii. 1. 1)

अग्निहोत्राधिकार (agnihotrādhikāra) *m.* eligibility for the performance of the Agnihotra rite तथापि 'एतया पुनराधेयसंमितयेष्ट्येष्ट्वाग्निहोत्रं जुहोती'ति वचनेन कृतोदवस(? सा)नीयस्याग्निहोत्राधिकारप्रतिपादनात् S'āstrDī. 501. 3 (*on* vi. 5. 13); 'एतया पुनराधेयसंमितयेष्ट्वाग्निहोत्रं जुहुयात्' इति वचनेनोदवसानीयायां कृतायां पश्चादग्निहोत्राधिकारप्रतिपादनात् NyāyMāVi. 346. 25 (*on* vi. 5. 13); MayūMāli. 501. 3 (*on* vi. 5. 13)

अग्निहोत्राधिकारिन् (agnihotrādhikār–in) *m.* one who is entitled to perform the Agnihotra rite तावन्मात्रोऽधिकार्यत्र नाग्निहोत्राधिकारिवत् BṛĀraUBhVā. i. 4. 1085.

अग्निहोत्रानङ्गता (agnihotrānaṅga–tā) *f.* the state of not being subsidiary to Agnihotra उद्गानस्याग्निहोत्रानङ्गतयाऽसंस्कार्यत्वेऽपि तद्विशेषणस्याग्नेरङ्गत्वात् संस्कार्यत्वं किं न स्यात् MayūMāli. 637. 19 (*on* ix. 4. 7)

अग्निहोत्रानङ्गत्व (agnihotrānaṅga–tva) *n.* the state of not being subsidiary to Agnihotra तथा अपौर्णमासं इत्यादिष्वप्यग्निहोत्रविशेषणत्वं द्रष्टव्यम्। अग्निहोत्रानङ्गत्वस्याविशिष्टत्वात् MuṇḍUBh. 315. 10 (*on* i. 2. 3)

अग्निहोत्रानङ्गभूत (agnihotrānaṅga–bhūta) *adj.* which has not become subsidiary to Agnihotra तेनाग्निहोत्रानङ्गभूतेऽप्युद्धरणे … कर्तव्य एव मन्त्रः S'āstrDī. 639. 9 (*on* ix. 4. 9)

अग्निहोत्राननुष्ठान (agnihotrānanuṣṭhāna) *n.* non–performance of Agnihotra प्रयोजनं पूर्वपक्षे … कुण्डपायिनामयने अग्निहोत्राननुष्ठानं च MayūMāli. 175. 28 (*on* ii. 3. 11)

अग्निहोत्रानन्तरभाविन् (agnihotrānantarabhāv–in) *adj.* coming after Agnihotra, subsequent to Agnihotra अग्निहोत्रानन्तरभाविनो वास्तोष्पतीयस्य प्रमाणाभावान्नाग्निहोत्राङ्गत्वम् SaṅkarKāBh. 148. 13 (*on* iii. 2. 61)

अग्निहोत्रानन्तर्य (agnihotrānantarya) *n.* subsequence to Agnihotra, immediacy to Agnihotra दीक्षिताग्नेः समारोपणं न विद्यते अग्निहोत्रानन्तर्यात् तत्पुनः प्रतिषिद्धं तस्य SaṅkarKā. (in Devasvāmin's Bhāṣya) iii. 2. 60; अग्निहोत्रानन्तर्यमपि तदीये सोमे नास्तीत्यपि द्रष्टव्यम् VaiyāBhū. 89. 13 (*on* 22)

अग्निहोत्रानुष्ठान (agnihotrānuṣṭhāna) *n.* offering of Agnihotra 'मातुः शुद्धिर्दशाहेन सद्यःशौचास्तु गोत्रिणः' इति तद्गुणवत्तरगोत्रविषयमग्निहोत्रानुष्ठानविषयम् …वा Aparā. 910. 10 (*on* 3. 23); 910. 12 (*on* 3. 23); अत्र च दशाहाशौचे विद्यमान एवाग्निहोत्रानुष्ठानं प्रतिपादयन् स्फुटमेव सर्वाशौचसंकोचो नास्तीति दर्शयति HārLa. 25. 10; अग्निहोत्रिणो दर्शपूर्णमासं विनापि अग्निहोत्रानुष्ठानं विहितमस्ति VīraMi.(Saṁskāra.) 140. 20; कथमग्निहोत्रानुष्ठानमिति वाच्यम् MayūMāli. 419. 4 (*on* v. 1. 17); 500. 10 (*on* vi. 5. 12); पत्न्यै अग्न्यदानं नाग्निहोत्रानुष्ठानम् …इति पञ्च पक्षा अभिहिताः BālamBha. i. 242. 23 (*on* 1. 89)

अग्निहोत्रानुष्ठानार्थम् (agnihotrānuṣṭhānārtham) *adv.* for the offering of Agnihotra चतुर्थदिवसात् प्रभृति अग्निहोत्रानुष्ठानार्थमधिकारी भवति HārLa. 25. 8.

अग्निहोत्रानुसार (agnihotrānusāra) *m.* [Inst.] *adv.* in accordance with Agnihotra किं च मासोऽनुपादेयः। अग्निहोत्रानुसारेण संपादयितुमशक्यत्वात् NyāyMāVi. 102. 23 (*on* ii. 3. 12)

अग्निहोत्रान्तराप्रतीति (agnihotrāntarāpratīti) *f.* non–cognition of another Agnihotra अग्निहोत्रान्तराप्रतीतिरग्निहोत्रान्तराप्रतीतेः S'rutaPra. ii. 14. 16 (*on* i. 3. 7); द्रव्यदेवतान्तराभावेनाग्निहोत्रान्तराप्रतीतेस्तु शब्दस्वारस्यभङ्गः S'ivārkaMaDī. i. 414. 19 (*on* i. 3. 17)

अग्निहोत्रान्वय (agnihotrānvaya) *m.* construing with Agnihotra उपसद्भिश्चरित्वा मासमग्निहोत्रं जुहोतीत्यत्र मासगुणस्योपसदन्वये तात्पर्यमग्निहोत्रान्वये

वा S'ivārkaMaDī. i. 56. 7 (*on* i. 1. 1)

अग्निहोत्रापविद्धाग्नि (agnihotrāpaviddhāgni) *adj.* who has discarded the Agnihotra fire अग्निहोत्रापविद्धाग्निर्ब्राह्मण: कामचारत: । चान्द्रायणं चरेन्मासम् ViṣṇuDhaP. ii. 73. 51.

अग्निहोत्रापूर्व (agnihotrāpūrva) *n.* unseen (result) of the Agnihotra तं कार्यारम्भमग्निहोत्रापूर्वविपरिणामलक्षणं पञ्चधा प्रविभज्य ··· आह ChāndoUBh. 282. 13 (*on* v. 4. 1); कार्यारम्भणमग्निहोत्रापूर्वपरिणामलक्षणम् ··· प्रविभज्य···आह श्रुति: Bhām. 523. 21 (*on* iii. 1. 1); अस्तु वा अग्निहोत्रापूर्वमेव ज्ञानद्वारेण प्रयोजकम् YuktiSneha. 11. 30 (*on* i. 1.1)

अग्निहोत्राभाव (agnihotrābhāva) *m.* absence of the Agnihotra offering आधानकाले चाग्निहोत्राभावात्राग्निहोत्रहवणी VedāntKa. 455. 4 (*on* iii. 3. 40); अग्निहोत्रहवण्या: पत्रमानेष्टिष्वग्निहोत्राभावेनासंभवेऽपि न निर्वापलोप: BhāṭṭDī. iii. 235. 6 (*on* x. 2. 26); दीक्षितस्य चाग्निहोत्राभावेन तदयोगात् BhāṭṭCan. 85. 19 (*on* xv. 2. 31)

अग्निहोत्राभिसंबन्ध (agnihotrābhisambandha) *m.* connection (i. e. mention in the context of) with Agnihotra अग्निहोत्राभिसंबन्धात्स्यातां वा श्रुतिचोदिते BṛĀraUBhVā. i. 5. 42.

अग्निहोत्राभेद (agnihotrābheda) *m.* sameness or unity of Agnihotra अग्निहोत्राभेदे उत्पन्नशिष्टैर्दध्यादिभि: क्रियमाणा: प्रयोगा: भिद्यन्ते VedāntKa. 458. 14 (*on* iii. 3. 43)

अग्निहोत्राभ्यास (agnihotrābhyāsa) *m.* repeated mention of Agnihotra गुणान्तरविधानायाग्निहोत्राभ्यासवत् PrakaVi. 841. 23.

अग्निहोत्रायणिन् (agnihotrāyaṇ-in) *adj.* **i** one who has Agnihotra (in place of all other rites) अग्निहोत्रायणिनो नवै: सायंप्रातरग्निहोत्रहोम: KātyS'S. iv. 6. 11 (comm. अग्निहोत्रमेवायनं [यस्य] नान्यानि कर्माणि सोऽग्निहोत्रायणी) **ii** one who desires the accomplishment of the Āgrayaṇa through Agnihotra itself (performed with new grains) KātyS'S. iv. 6. 11 (comm. अपरे अग्निहोत्रेणैव अग्निहोत्रहोमेनैव (अयनं) आग्रयणप्राप्तिमाग्रयणसिद्धिं य इच्छति सोऽग्निहोत्रायणी)

अग्निहोत्रार्थ (agnihotrārtha) *adj.* meant for Agnihotra उद्वानव्याप्तस्याग्निहोत्रार्थस्याहवनीयस्योत्पत्त्यर्थमिति ṬupṬ. 229. 4 (*on* ix. 4. 19); MayūMāli. 639. 10 (*on* ix. 4. 9); [Loc.] *adv.* for the sake of Agnihotra कपिला ह्यग्निहोत्रार्थे ··· निर्मिता VṛGautaSm. 568. 20(9); VarāP. 112. 5.

अग्निहोत्रार्थता (agnihotrārtha-tā) *f.* the state of being meant for Agnihotra सर्वकर्मणां धार्यमाणोऽग्नि: प्रत्येकमङ्गमतोऽग्निहोत्रार्थताप्यस्ति S'āstrDī. 638. 15 (*on* iv. 4. 8)

अग्निहोत्रार्थत्व (agnihotrārtha-tva) *n.* the state of being meant for Agnihotra गतश्रीभिर्धार्यमाणस्याहवनीयस्य सर्वकर्मार्थत्वे सत्यग्निहोत्रार्थत्वमप्यस्ति NyāyMāVi. 472. 17 (*on* ix 4. 8); अभ्युत्पत्तिलक्षणसंस्कारद्वाराग्निहोत्रार्थत्वनिश्चये MayūMāli. 638. 12 (*on* ix. 4. 7)

अग्निहोत्रार्थम् (agnihotrārtham) *adv.* for the sake of Agnihotra अग्निहोत्रार्थमुत्पन्ना वेदाश्चैवाग्रयस्तथा PadmP. v. 16. 7; अग्निहोत्रार्थमिति वदन्तौ क्रियान्तरेऽशौचं दर्शयत: HārLa. 7. 11; दिवसमष्टधा कृत्वा प्रथममग्निहोत्रार्थं ब्राह्मणतृप्त्यर्थं च मुक्त्वा, अनन्तरं भागत्रयं व्यवहारकाल: VyavaNi. 4. 11; अग्निहोत्रार्थं स्नानोपस्पर्शनान्तकालं शुद्धिरिति शङ्खवचनात् VīraMi.(S'uddhi.) 19. 18; सायंकाले पुनरग्निहोत्रार्थं प्रणयनासंभवात् MayūMāli. 419. 2 (*on* v. 1. 17)

अग्निहोत्रार्थोद्धृति (agnihotrārthoddhṛti) *f.* taking (the fire from the Gārhapatya altar to be placed on the Āhavanīya altar) for the purpose of Agnihotra ज्योतिष्मती भवेन्नो वा दर्शार्थोद्धृतलोपने । निमित्तसत्त्वात्स्यान्नाग्निहोत्रार्थोद्धृतिवर्जनात् NyāyMāVi. 471. 22 (*on* ix. 4. 7)

अग्निहोत्रावसान (agnihotrāvasāna) *n.* end or completion of the Agnihotra rite अग्निहोत्रावसानदत्तभस्मन्यायुपरेखम् ··· तपोराशिं ददर्श AvantiKa. 144. 1.

अग्निहोत्रावस्था (agnihotrāvasthā) *f.* state of being engaged in the Agnihotra rite अग्निहोत्रावस्थायामपि संभवतीन्द्रियेषु पुरुषस्य कामना S'āstrDī. 152. 6 (*on* ii. 2. 11)

अग्निहोत्रावृत् (agnihotrāvṛt) *f.* method or procedure of performing the Agnihotra rite अग्निहोत्रावृता त्वा वाजिनवद्भक्षयन्ति KātyS'S. xxvi. 6. 20.

अग्निहोत्रावृत्ति (agnihotrāvṛtti) *f.* repeated performance of the Agnihotra rite समिद्यागाश्रितस्य फलार्थस्य गुणस्य सायं प्रातरग्निहोत्रावृत्तौ दध्यावृत्तिवत्पञ्चवारमावृत्ति: MīmāKau. iii. 152. 11 (*on* ii. 2. 2)

अग्निहोत्राहुति (agnihotrāhuti) *f.* **i** oblation called Agnihotra तं दर्शपूर्णमासौ तमेते अग्निहोत्राहुती अभिसमभरन् JaimiBr. 1. 4; S'atBr. X. i. 5. 1; श्रद्धाशब्दवाच्या आप: द्युलोकमनुप्रविश्य चान्द्रं कार्यमारभन्ते फलरूपमग्निहोत्राहुत्यो: ChāndoUBh. 284. 12 (*on* v. 4. 1); यस्मात् उच्छ्वासनि:श्वासौ अग्निहोत्राहुती इव PraśnaUBh. 272. 8 (*on* 4. 4); दशसंख्यानामग्निहोत्राहुतीनां मध्ये द्वे एवाहवनीये S'ivārkaMaDī. i. 144. 2 (*on* i. 1. 3); द्वयोरग्निहोत्राहुत्योर्यदाहवनीये जुहोतीति सामान्यशास्त्रप्रमिताहवनीयरूपाधारसंकीर्तनेऽप्यव्याप्ति: VidhiRa. 5 (27. 19); 5 (28. 2); **ii** the material (to be offered) in the Agnihotra rite इष्टकास्त्वेता आहुतयो हूयन्ते या एता अग्निहोत्राहुतय: S'atBr. II. iii. 3. 17; अग्निहोत्राहुत्यो: कार्यारम्भो य: स उक्त: ChāndoUBh. 282. 3 (*on* v. 4. 1); ते वा एते इति तथा परिणामोऽखिलं जगत् । अग्निहोत्राहुते: साक्षाच्छ्रुतावेव समीरितम् BṛĀraUBhVā. i. 5. 59; अग्निहोत्राहुती हुते पयआदिसाधने Bhām. 524. 4 (*on* iii. 1. 1); अत्र सायंप्रातरग्निहोत्राहुती प्रकृत्य ते वा एते आहुती हुते उत्क्रामत: ··· इति S'rutaPra. ii. 61. 5 (*on* i. 3. 26) cf. **अग्निहोत्रहोम.**

अग्निहोत्राहुतिदर्शन (agnihotrāhuti-darśana) *n.* the knowledge of or meditation on the Agnihotra offering अग्निहोत्राहुतिदर्शनविषयमेव एतद्दर्शनम् BṛĀraUBh. 777. 4 (*on* vi. 2. 15)

अग्निहोत्राहुतिभोक्तृ (agnihotrāhuti-bhoktṛ) *m.* enjoyer of the Agnihotra oblation ते तु नाग्निहोत्राहुतिभोक्तार: S'rutaPra. ii. 61. 20 (*on* i. 3. 26)

अग्निहोत्राहुतियुगल (agnihotrāhuti-yugala) *n.* a pair of Agnihotra offerings स्यात्किं चैषा पराश्याहुतिषु फलसमायोजनार्थप्रवृत्तेर्निष्प्रत्यूहाग्निहोत्राहुतियुगलमिताधारसंकीर्तने VidhiRa. 5 (20. 2)

अग्निहोत्राहुतिरूपत्व (agnihotrāhutirūpa-tva) *n.* the state of being of the form of the Agnihotra oblation परे तु जीवस्याद्भिस्सह गमनं वदन्त एव तासामपामग्निहोत्राहुतिरूपत्वं वदन्ति S'rutaPra. ii. 410. 24 (*on* iii. 1. 7)

अग्निहोत्राहुतिसमवायिन् (agnihotrāhuti-samavāyin) *adj.* [*f.* -ī] identical with the Agnihotra oblation तथैमा अग्निहोत्राहुतिसमवायिन्य: ··· आप: द्युलोकमनुप्रविश्य चान्द्रं कार्यमारभन्ते ChāndoUBh. 284. 11 (*on* v. 4. 1)

अग्निहोत्राहुतिसंबन्ध (agnihotrāhuti-sambandha) *m.* relation to the Agnihotra oblation अग्निहोत्राहुतिसंबन्धाच्च गृहस्था एव गृह्यन्ते ChāndoUBh. 293. 2 (*on* v. 10. 1)

अग्निहोत्राहुतिस्तुति (agnihotrāhuti-stuti) *f.* praise of the Agnihotra offering अग्निहोत्राहुतिस्तुतिद्वारेण उत्क्रान्त्यादय: प्रस्तुता: BṛĀraUBh. 771. 4 (*on* vi. 2. 9)

अग्निहोत्राहुत्यन्तर (agnihotrāhuty-antara) *n.* another offering of Agnihotra तस्मादेव शब्दादग्निहोत्राहुत्यन्तराभ्यासेष्वाहवनीयबाध: VidhiRa. 42 (? 43) (216. 5)

अग्निहोत्राहुत्यपूर्व (agnihotrāhuty-apūrva) *n.* unseen result of the Agnihotra offering अग्निहोत्राहुत्यपूर्वपरिणामात्मकं जगत् BṛĀraUBh. 769. 13 (*on* vi. 2. 9)

अग्निहोत्राहोम (agnihotrāhoma) *m.* non-offering of Agnihotra अग्निहोत्राहोमे च ĀśvaS'S. I. ii. 5. 15 (comm. अग्निहोत्रहोमविच्छेदे)

अग्निहोत्रिक (agnihotr-ika) *adj.* belonging to the Agnihotra rite अग्निं रजस्वला चेत्स्त्री संस्पृशेदग्निहोत्रिकम् MahāBhā. iii. 211. 27; xii. 69. 46; *m.* one who offers Agnihotra सौम्योऽस्तोदययो: पुरो भृगुसुतस्यावस्थित: ··· हन्यात् प्रव्रजिताग्निहोत्रिकभिषग्रङ्गोपजीव्यान् BṛSam. 9. 43; 16. 15.

अग्निहोत्रिकुल (agnihotri-kula) *n.* family of the Agnihotrins अग्निहोत्रिकुलनीरधिचन्द्रात् । पुण्यपूर्णपुरुषोत्तमभट्टादुद्बभूव सुकृती हरिभट्ट: PadyāTa. 297.

अग्निहोत्रिणी (agnihotriṇ-ī) *adj.* (*f.*) yielding milk for Agnihotra अभिनन्दति तां नन्दीं वसिष्ठस्य पयस्विनीम् (v. l. अग्निहोत्रिणीम्) MahāBhā. i. 165. 15; *f.* **i** name of the wife of Agnihotrin who was the sixth of the ten sons of Aryāvatī and sage Kaṇva मिश्राणी च तथा श्रेया षष्ठी सा चाग्निहोत्रिणी BhaviP. 589A. 26 (iii(4). 21. 10); **ii** wife of one who maintains Agnihotra जनेति । आत्रेयीसत्रनस्याग्निहोत्रिणीभिन्नाया इत्यर्थ: BālamBha. iii. 143. 12 (*on* 3. 251)

अग्निहोत्रितिलक (agnihotri-tilaka) *m.* foremost amongst the Agnihotrins श्रीचण्डीश्वरमग्निहोत्रितिलकं लब्ध्वा गरीयो गुरुम् VīraMi. (Saṁskāra.) 123. 22.

अग्निहोत्रित्व (agnihotri-tva) *n.* the state of one offering Agnihotra जटित्वमग्निहोत्रित्वं भूशय्या जिनधारणम् । ··· धर्मोऽयं वनवासिन: NitiSā. 2. 27; AgniP. 160. 1; न सत्यवदनेनाग्निहोत्रित्वम् । केन तर्हि । अग्निहोत्रेणैव BrahmSūBh. (S'aṅ.) 156. 5 (*on* i. 3. 8)

अग्निहोत्रिन् (agnihotr-in) *m.* **1** one who offers Agnihotra एवं वा अग्निहोत्रिणे ··· स्वर्गो लोकोऽनुभाति MaiS. i. 8. 7; KāṭhS. 6. 6; KapiKaS. 4. 5; यंयत्काममयेत तंतदग्निहोत्र्यग्निं याचेत् MaiS. i. 5. 12; ĀpaS'S. vi. 19. 3; सायंमहुतेऽग्निहोत्रेऽग्निहोत्रिणा नाशितव्यम् MaiS. i. 5. 7; उभयीर्वा अग्नि-

होत्रिणि देवता आशंसन्ते याभ्यश्च जुहोति याभ्यश्च न MaiS. i. 5. 11; एतस्यां वा आहितायामग्निहोत्रिणे वीरुधः स्वदन्ति KāṭhS. 6. 5 = KapiKaS. 4. 4; अ(? आ)-स्याग्निहोत्री प्रजायां जायते KāṭhS. 6. 8; KapiKaS. 4. 7; सायंयावानश्च वै देवाः प्रातर्यावाणश्चाग्निहोत्रिणो गृहमा गच्छन्ति TaiBr. II. i. 5. 10; किं स्विद्विद्वान् प्रवसत्यग्निहोत्री गृहेभ्यः S'atBr. XI. iii. 1. 5; JaimiBr. 1. 20; BaudhDS. iv. 5. 27; न दिवाग्निर्ज्वलेद् गेहे वर्जयित्वाग्निहोत्रिक(v. l. °ण)म् MahāBhā. xii. 69. 46; MahāBhā. xiii. 24. 27; SūktiRa. 145. 9; अग्निहोत्र्यपविध्याग्नीन्ब्राह्मणः···। चान्द्रायणं चरेन्मासम् ManuSm. 11. 41; अग्निहोत्री च ऋणवान् म्रियते यदि। ··· अग्निहोत्रं च सर्वं तद्धनिनां धनम् NāraSm. 49. 9; प्रवसिताग्निहोत्री यदाग्निहोत्रं कृतं मन्येत तदाश्नीयात् VisnuSm. 68. 6; ParāSm. 8. 11; BṛParā-Sm. 4. 207 (?203); पितृयानोऽजवीथ्याश्च यदगस्त्यस्य चान्तरम्। तेनाग्निहोत्रिणो यान्ति स्वर्गकामा दिवं प्रति YājñaSm. 3. 184; VṛGautaSm. 538. 14(6); VedavyāSm. 4. 45; उत्तरं यदगस्त्यस्य···। पितृयानः···वैश्वानरपथाद्बहिः। तत्रासते ···येऽग्निहोत्रिणः VisnuP. ii. 8. 86; MatsyaP. 124. 98; BrahmāṇḍP. i. 21. 160; स ददर्श ··· होमधेनुम् ··· ब्राह्मणस्याग्निहोत्रिणः MārkP. 112. 3; BṛSaṁ. 68. 48; KūrmaP. 265. 1 (1. 25); AgniP. 117. 48; ब्राह्मणे ··· सावित्रीं विनिवेदयेत् ··· अग्निहोत्रिणि SkandP. vii(1). 166. 95; BhaviP. 752B. 34 (iv. 102. 81); SadācāAnu. 12; अग्निहोत्रिभिरवश्यकर्तव्यत्वादृशस्य अग्निहोत्रिसंबन्ध्यग्निहोत्रविशेषणमिव भवति MuṇḍUBh. 315. 8 (*on* i. 2. 3); 316. 18 (*on* i. 2. 5); एषोऽग्निहोत्री यः सत्यं वदति इत्युक्ते ··· सत्यवदनं त्वग्निहोत्रिणो विशेषः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 156. 4 (*on* i. 3. 8); EI. xv. 3. 13; तदग्निहोत्रविषयं द्रष्टव्यम्···स्नातकस्य त्रयोऽपाने पश्चापानेऽग्निहोत्रिणः BālaKrī. i. 37. 1 (*on* 1. 17); ManuBh. i. 128. 23 (*on* 2. 101); PārāSū. 92. 14; (धर्मः) अग्निहोत्रिस्वरूपेण ह्यात्रेयं हि समागतः PadmP. ii. 12. 60; जुहोति च त्रिकाले यो न त्यजेदग्निमन्दिरम्। स चाग्निहोत्री भवति PadmP. ii. 50. 16; अग्निलोकम्···तौ दर्शयेताम्···। यत्राग्निहोत्रिणः···भान्त्यनेकशः GaṇeP. ii. 52. 13; EI. xix. 270. 53; अग्नित्रयमभूदग्निहोत्रिणो विश्वकर्मणः Rāmā-Mañ. 209. 13; एष तु वाग्निहोत्री यः सत्यं वदतीत्यादिष्वग्निहोत्र्यन्तराप्रतीतेः प्रतीतस्यैवाग्निहोत्रिणः सत्यवदनाङ्गविधानम् BrahmSūBh.(Rā.) 284. 14 (*on* i. 3. 7); (S'rutaPra. एवमग्निहोत्र्यन्तरसमर्पकशब्दाभावात्तत्र तुशब्दस्वारस्यं भग्नम् ··· इहापि तच्छंतिवाद्यन्तराप्रतीतेरग्निहोत्रिन्यायो भवति); KathāSaSāg. xii. 30. 8; देवैर्दत्तकुण्डत्रयाग्नयः। ··· अभूवंस्ते ब्राह्मणा अग्निहोत्रिणः TriṣaS'aPuC. i. 6. 556; PariPar. 3. 195; आहिताग्नेरग्निहोत्रिणो दाहे या आवृदितिकर्तव्यता तथा दहेत् HārLa. 124. 9; Aparā. 1082. 8 (*on* 3. 258); अग्निहोत्रिवत् प्राणातिवादिनः प्रत्यभिज्ञानात् S'rutaPra. ii. 12. 19 (*on* i. 3. 7); अग्निहोत्रिवाक्यदृष्टान्ते तुशब्दस्य व्यभिचारं हृदि निधाय···अग्निहोत्रिवैषम्यं वक्ष्यन् S'rutaPra. ii. 14. 11 (*on* i. 3. 7); comm. on TaiS. IV. iii. 11. 5; VīraMi.(Tīrtha.) 21. 5; PadyāTa. 44(2); 109(2); 301(1); **2** name of one of the ten sons of Āryāvatī and sage Kaṇva (कण्वो नाम मुनिश्रेष्ठः···कश्यपात्मजः। आर्यावती···दश पुत्रास्तयोजाताः) अग्निहोत्री द्विवेदी च त्रिवेदी ··· कथिता यथा नाम तथा गुणाः BhaviP. 589A. 20 (iii(4). 21. 8); 423A. 22 (iii(1). 6. 4)

अग्निहोत्री (agnihotŕ-ī) *f.* [DEBRU. p. 380] **1** cow yielding milk for Agnihotra यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टा दुह्यमानोपविशेत् AitBr. 25. 2 (650) = 32. 3(809) = ĀśvaS'S. I. iii. 11. 1; यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टा दुह्यमाना स्पन्देत AitBr. 25. 2(652) = 32. 3(810) = ĀśvaS'S. I. iii. 11. 7; अग्निहोत्रीमेव नवानादयित्वा तस्यै दुग्धेन ··· जुहुयात् KausīBr. 4. 14 (18. 1); ĀśvaS'S. I. ii. 9. 4; S'āṅkhāS'S. iii. 12. 16; BaudhS'S. iii. 353. 1; BhārS'S. vi. 18. 12; इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री निषीदति TaiBr. I. iv. 3. 1; BaudhS'S. ii. 192. 5; यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात् TaiBr. I. iv. 3. 2; BaudhS'S. ii. 192. 11; वाग्घ वा एतस्याग्निहोत्रस्याग्निहोत्री S'atBr. XI. iii. 1. 1; XII. iv. 1. 11; नो वा एवंविदोऽग्निहोत्री दुह्यमानोपविशति JaimiBr. 1. 60; दक्षिणतोऽग्निहोत्रीमुपसृजन्ति S'āṅkhāS'S. ii. 8. 1; BhārS'S. vi. 8. 15; अग्निहोत्रीं दक्षिणत उदीचीं स्थापयित्वा ब्राह्मणो दोग्धि Baudh-S'S. i. 65. 6 = i. 72. 18; अग्निहोत्रियै वत्समभिमृशति BaudhS'S. i. 78. 1; यद्यग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदेत् BhārS'S. ix. 7. 1; अग्निहोत्र्यै च वत्सो बध्नाति ĀpaS'S. viii. 11. 17; HirS'S. v. 3. 9; VārāS'S. I. vii. 3. 20; अग्नीहोत्री चेद्दुह्यानोपविशेत् KātyS'S. xxv. 1. 14; iv. 14. 1; यदग्निहोत्र्यां व्रतं तदात्मन्कुरुते HirS'S. vi. 6. 18; अग्निहोत्र्या वत्समभिमृशत्यग्निहोत्रीं वा VaikhāS'S. 2. 7; 20. 9; अथ यस्याग्निहोत्री घर्मदुघा दुह्यमाना वाश्येत् का तत्र प्रायश्चित्तिः ··· अथ यस्याग्निहोत्री घर्मदुघा दुह्यमानोपविशेत् का तत्र प्रायश्चित्तिः Atharvaprāyaścitta 2. 4; रत्नद्वयं ब्राह्मणस्य···। अग्निहोत्री च गौः पत्नी प्रजारणिः MahāBhā. i. 1760*(2); सः ··· अग्निहोत्र्यां साभिलाषः BhāgP. viii. 8. 2; ix. 15. 25; NāmaMālī. 378 = Vaija. 90. 95; **2** a wooden ladle for Agnihotra offering अग्निहोत्री ··· स्रुचि तु योषिति S'abdaRaSaK. 284. 15.

अग्निहोत्रीय (agnihotr-īya) *adj.* pertaining to Agnihotra अग्निहोत्रीयप्रथमप्रयोगीयाद्यपदार्थस्यापि ताद्दशोद्देश्यताकप्रवृत्तिविषयत्वात् BhāṭṭDī. iii. 196. 11 (*on* x. 3. 1); ii. 351. 14 (*on* vii. 3. 1)

अग्निहोत्रीवत्स (agnihotrī-vatsá) *m.* calf of the cow which yields milk for Agnihotra नैवं विदुषोऽग्निहोत्रीवत्सो नश्यति S'atBr. XII. iv. 1. 11; यत्···अग्निहोत्रीवत्सो नश्येत् किं तत्र कर्म···चौर्वा अग्निहोत्री ··· न ह वा एवंविदोऽग्निहोत्रीवत्सो नश्यति JaimiBr. 1. 60.

अग्निहोत्रेतर (agnihotretara) *adj.* different from Agnihotra नाप्यग्निहोत्रेतरदर्विहोमार्थस्य पौर्णमास्यमावास्याकालप्राप्तिः TantrVā. 1086. 23 (*on* iii. 6. 15)

अग्निहोत्रेतिकर्तव्यता (agnihotretikartavyatā) *f.* procedure of Agnihotra कथमिति। अनयाग्निहोत्रेतिकर्तव्यतयेति S'ābaBh. 550. 2 (*on* ii. 2. 26); (TantrVā. कथंभावापेक्षायां सत्यामग्निहोत्रेतिकर्तव्यतैव पूरणी भवति ··· अग्निप्रणयनादिकैवाग्निहोत्रेतिकर्तव्यता)

अग्निहोत्रोच्छिष्ट (agnihotrocchiṣṭá) *n.* remnant of the Agnihotra oblation किं मे ततो भविष्यतीत्यग्निहोत्रोच्छिष्टमेवेति S'atBr. II. iii. 1. 39; अग्निहोत्रोच्छिष्टमातच्य निदध्यात् VādhūlaS'S. iv. 38. 5; iii. 18. 4.

अग्निहोत्रोच्छिष्टव्रत (agnihotrocchiṣṭa-vrata) *adj.* whose *vrata*-food consists of the remnant of the Agnihotra oblation स एतं द्वितीयं संवत्सरमग्निहोत्रोच्छिष्टव्रतो भवति VādhulaS'S. iii. 18. 4.

अग्निहोत्रोच्छेष (agnihotroccheṣa) *m.* remnant of the Agnihotra oblation शीतीभूतमग्निहोत्रोच्छेषेण दध्ना···आतनक्ति MānS'S. 11. 17.

अग्निहोत्रोच्छेषण (agnihotroccheṣaṇá) *n.* remnant of the Agnihotra oblation अग्निहोत्रोच्छेषणमभ्यातनक्ति TaiS. II. v. 3. 6; BaudhS'S. i. 1. 4 = i. 5. 10; पयस एवाग्निहोत्रोच्छेषणं कुर्यात् BaudhS'S. iii. 11. 6; यद्यु ह्याग्निहोत्रोच्छेषणात्प्रमाद्येत्तत्पुनरेवाग्निहोत्रं जुहुयात् BaudhS'S. iii. 208. 4; i. 67. 4 = ii. 116. 11; iii. 318. 6; अग्निहोत्रोच्छेषणमानयति BhārS'S. i. 14. 6; ĀpaS'S. i. 13. 15; HirS'S. i. 3. 11; अग्निहोत्रोच्छेषणं हविरातञ्चनं निदधाति BhārS'S. i. 11. 9; i. 14. 7; i. 14. 8; अग्निहोत्रोच्छेषणमातञ्चनार्थं निदधाति ĀpaS'S. i. 11. 1; Vaikhā-S'S. 3. 2; 3. 8; तस्यैतदग्निहोत्रोच्छेषणं निदधाति।···यदि जीवेत् पिबेदेतदग्निहोत्रोच्छेषणम् BhārPiMe. i. 1. 11–13 = HirPiMe. xxviii. 1. 1; BhārPiMe. i. 3. 13 = HirPiMe. xxviii. 1. 3.

अग्निहोत्रोच्छेषणव्रत (agnihotroccheṣaṇa-vrata) *adj.* [*f.* -ā] **A** whose *vrata*-food consists of the remnant of the Agnihotra oblation अग्निहोत्रोच्छेषणव्रतो वा यजमानो भवति BaudhS'S. i. 67. 4 = ii. 116. 11; **B** in which the *vrata*-food consists of the remnants of the Agnihotra offering (सद्यस्क्री) प्रथमाग्निहोत्रोच्छेषणव्रता BaudhS'S. iii. 318. 6.

अग्निहोत्रोत्थित (agnihotrotthita) *adj.* obtained from the Agnihotra offering अग्निहोत्रोत्थितं भस्म संग्राह्यम् S'ivaP. i. 24. 7 (30B. 3)

अग्निहोत्रोद्भव (agnihotrodbhava) *adj.* arising from the Agnihotra offering अग्निहोत्रोद्भवो धूमः सर्वतो नभसोऽङ्गणम्। चकार रम्यम् PadmP. iv. 67. 62.

अग्निहोत्रोपकरण (agnihotropakaraṇa) *n.* implement for Agnihotra अददद्ब्राह्मणेभ्यः शतं समाः। अग्निहोत्रोपकरणं यज्ञोपकरणं च यत् MahāBhā. vii. App. I. 8 (709)

अग्निहोत्रोपकरणता (agnihotropakaraṇa-tā) *f.* the state of being an implement for Agnihotra उरःप्रभृतीनामग्निहोत्रोपकरणतामजानन् यः···प्राणाहुतिम्···अनुतिष्ठति S'rutaPra. iB. 349. 12 (*on* i. 2. 32)

अग्निहोत्रोपकारक (agnihotropakāra-ka) *adj.* serviceable or useful for Agnihotra उद्धरणम्···अग्निहोत्रोपकारकतया समन्त्रकमेवाक्षिप्यते BhāṭṭDī. iii. 176. 18 (*on* ix. 4. 6); तत्संस्कृताग्नेर्वा अग्निहोत्रोपकारकत्वस्य तावत्सत्त्वात् BhāṭṭDī. iii. 178. 2 (*on* ix. 4. 7); MayūMāli. 638. 14 (*on* ix. 4. 7)

अग्निहोत्रोपचरण (agnihotropacaraṇa) *n.* performance of Agnihotra अग्निहोत्रोपचरणं जीवनं च स्वकर्मभिः।···धर्मोऽयं गृहमेधिनः NītiSā. 2. 25 (comm. अग्निहोत्रोपचरणमिति आहिताग्नित्वम्)

अग्निहोत्रोपचारम् (agnihotropacāram) *adv.* in the same way as at the Agnihotra तूष्णीमग्निहोत्रोपचारं गार्हपत्ये व्रतं श्रपयति MānS'S. 60. 22.

अग्निहोत्रोपभोग्य (agnihotropabhogya) *adj.* fit to be employed at Agnihotra अग्निहोत्रोपयो(v. l. भो)ग्यानि यानि द्रव्याणि···। तानि चात्र समृद्धानि MahāBhā. xiii. App. 3A(284)

अग्निहोत्रोपयोगित्व (agnihotropayogi-tva) *n.* usefulness for Agnihotra दर्शार्थं प्रणीतस्याप्यग्नेरग्निहोत्रोपयोगित्वात् ··· कर्तव्यैवेष्टिः BhāṭṭDī. iii. 175. 4 (*on* ix. 4. 5)

अग्निहोत्रोपयोग्य (agnihotropayogya) *n.* fit to be used at Agni

-hotra अग्निहोत्रोपयोग्यानि यानि द्रव्याणि MahāBhā. xiii. App. 3A (284)

अग्निहोत्रोपस्थान (agnihotropasthāna) *n.* worship at the Agnihotra अग्निहोत्रोपस्थानं विष्णुक्रमाः समिष्टयजूंषीति न क्रियेरन्…इति शाण्डिल्यः LāṭyāS'S. x. 12.1; [*mantra*] दशहोतारं नामाग्निहोत्रोपस्थानमधीयते LāṭyāS'S. x. 12.10.

अग्निहोम (agni-homa) *m.* **A** offering in the fire दीक्षितस्याग्निहोमप्रतिषेधश्रुतेः KātyS'S. vii. 1.34; अपूर्वमग्निहोत्रं(v. l. मं) तु कुर्यात् प्राग् ब्रह्मणे (v. l. दक्षिणे) ViṣṇuP. iii. 11.42; अग्नौ होमः अग्निहोमः VīraMi.(Āhnika.) 406.9; MārkP. 96.37; MatsyaP. 178.71; HārīS. ii. 1.34; KāśyaS. 57B.3; LaghvāśvaSm. 1.54; अग्निहोमाश्च हृदयस्याग्र इति ManuBh. ii. 406.24 (*on* 11.118); शुक्लपक्षे तु माघस्य रथमारोपयेद्रविम् । कृत्वाग्निहोमम् BhaviP. 101A.15 (i. 55.37); पलाशकाष्ठान्यादाय त्वग्निहोमार्थम् DevīBhāP. vii. 25.4; लभेत्…एकभक्तेऽग्निहोमजम् (पुण्यम्) CaturCin. iii(1). 1521.9; VedāntRaMañ. 2.6 (82.25); NirṇaSi. 17.26; BālamBha. i. 356.1 (*on* 1.107); ii. 328.1 (*on* 2.275); **B** offering to Agni अग्निहोमच्चितिहोमान् जुहोति । अग्ने कह्येति पञ्चाग्निहोमाः VārāS'S. II. i. 8.11.

अग्निहोमहविस् (agnihoma-havis) [Viśva w. r. for अग्निहोत्रहविस्]

अग्निह्वर (agni-hvará) *adj.* [making a mistake in the fire-ceremonial MW.?] उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा … गृह्णामि … देवेभ्यः … अग्निह्वरेभ्यस्त्वा MaiS. i. 3.35 [TaiS. has अग्निजिह्वेभ्यः]

अग्नीकृ (agnī-kṛ-) viii.U. reduce to fire, burn अग्नीकरोति JaineVyā. 274.33 (*on* iv. 2.57); CāndraVṛ. *on* iv. 4.37.

अग्नीकृत्य (agnī-kṛtya) *ger.* taking it to be Agni (fire), presume to be Agni अथैनमेनयाग्नीकृत्य स्तौति Nir. 7.29 (147.18); 7.28 (147.9)

अग्नीक्षणप्रेक्षण (agnīkṣaṇa-prekṣaṇa) *n.* a look with fiery or blazing eye सू(? सु)त्रामान्धकयोर्विवादमनिशं दृष्ट्वा जिगीष्वोरहं राजेत्येव मिथः पुरा निगदतोरग्नीक्षणप्रेक्षणात् । योऽसौ निर्णयति स्म संप्रति शिवः पायात् RājNīRa. 1.5.

अग्नीज्य (agnījya) *m.* name of a people अग्नीज्याः सार्दना जनाः । … कूर्मस्य वामकुक्षिमुपाश्रिताः MārkP. 58.43.

अग्नीत्कर्तृक (agnītkartṛ-ka) *adj.* which is to be performed by Agnīdh प्रोक्षणादीनामध्वर्युरेव कर्ता अलंकरणमेवाग्नीत्कर्तृकम् TantrRa. 281.4.

अग्नीत्कर्तृकत्व (agnītkartṛka-tva) *n.* the state of being performed by Agnīdh अलङ्करणं त्वग्नीत्कर्तृकत्वान्न लक्षयति (निर्वापः) TantrRa. 274.8.

अग्नीत्प्रथम (agnīt-prathama) *adj.* having Agnīdh as the first आग्नेयं पुरोडाशम्…चतुर्धा करोति । तं यजमानो न्यादिशतीदं ब्रह्मण इदं होतुरिदमध्वर्योरिदमग्नीध इति । अग्नीत्प्रथमान् होतृप्रथमान् वा ĀpaS'S. iii. 3.4.

अग्नीत्प्रभृति (agnīt-prabhṛti) *adj.* beginning with Agnīdh (i. e. Agnīdh etc.) अग्नीत्प्रभृतीनामेवर्त्विक्त्वम् MayūMāli. 328.7 (*on* iii. 7.17)

अग्नीत्प्रयोज्य (agnīt-prayojya) *adj.* which is to be used (i. e. recited) by Agnīdh यथैवाध्वर्यवमन्त्रे अग्नेः पत्नीवच्छब्दसामानाधिकरण्यं तथाग्नीत्प्रयोज्ये याज्यामन्त्रे त्रयस्त्रिंशद्देवानामपि MīmāKau. ii. 293.18 (*on* iii. 2.36)

अग्नीत्प्रेषण (agnīt-preṣaṇa) *n.* call to (the priest) Agnīdh अग्नीत्प्रेषणे परस्य च P. viii. 2.92; अग्नीधः प्रेषणं अग्नीत्प्रेषणम् । तत्रादेः प्लुतो भवति परस्य च KāśiVṛ. *on* P. viii. 2.92.

अग्नीत्य (agnītya) *m.* name of a people उत्तरतः …। कैकयवसातियामुनभोगप्रस्थार्जुनायनाग्नीध्राः (v. l. °अग्नीत्याः) BṛSaṁ. 14.25.

अग्नीत्संप्रदानक (agnītsampradāna-ka) *adj.* related to the giving away to Agnīdh अप्राप्तमेव वनिष्ठु(? ष्ठु) संस्कारार्थमग्नीत्संप्रदानकं प्राकृतं हरणम् BhāṭṭDī. iv. 75.23 (*on* x. 7.5); S'āstrDī. 759.11 (*on* x. 7.11); MayūMāli. 759.31 (*on* x. 7.5)

अग्नीद्वचन (agnīd-vacana) *n.* mentioning of Agnīdh यदि प्रासनवाक्ये भक्षयितुं प्रास्येतेति भक्षसंयोगः श्रूयेत तदा यस्य कस्यापि भक्षणमनियमेन प्राप्नोतीत्यग्नीद्वचनं नियमार्थं स्यात् MayūMāli. 759.10 (*on* x. 7.5).

अग्नीध् (agnī́dh) *m.* name of one of the priests in a S'rauta Sacrifice, the priest who kindles the fire दुदाति…अनुड्वाहमग्नीधे TaiS. I. viii. 18.1 = TaiBr. I. viii. 2.5; अगा३नग्नीदित्याह TaiS. II. vi. 5.6; अग्नीधं ब्रूयात् । एतां संकष्य जुहुधि MaiS. i. 4.13; ते वै पञ्चहोतारो न्युसीदन्वरुणगृहपतयोऽग्निर्होतासीदश्विनाध्वर्यू रुद्रो अग्नीद् बृहस्पतिरुपवक्ता MaiS. i. 9.4; TaiĀ. iii. 2.1 (284.1); यज्ञस्य वा एताः पत्नेजनीः पुंसामग्नीत् स्त्रीणां नेष्टा यदग्नीन्नेष्टुरुपस्थमासीदति मिथुनं वा एतत्संभवतः MaiS. iv. 5.4; अग्नीद्रजनरौहिणौ पुरोडाशावधिश्रय MaiS. iv. 9.2; TaiĀ. iv. 4.1 (410.2); पृथिवी होता । द्यौरध्वर्युः । त्वष्टाग्नीत् । मित्र उपवक्ता KapiKaS. 8.11; 44.4; अयाडग्नीत् VājaS. 7.15; होता यक्षदग्निमाग्नीध्राद्‌तुना सोमं पिबत्वग्नीद्यज ṚV. Khila. v. 7(5).4; तेषां च्चित्तिः स्रुगासी३त् । … विज्ञातमग्नीदासी३त् । … सामाध्वर्युरासी३त् AitBr. 24.6 (643); अग्निरेवाग्नीत् PañcBr. xxv. 18.4; xviii. 9.18; पुनः परीहीत्यग्नीधं ब्रूयात् KauṣīBr. 10.3 (47.3); I. i. 6.9; स योऽसावग्नीदुत्तरतः पर्येति S'atBr. 1. ii. 4.13; पात्नीवतस्याग्नीध्रो यजति रेतो वै पात्नीवतः … अग्नीत् पत्नीषु रेतो धत्ते GopBr. ii. 4.5; (होता) उपोत्थायाध्वर्योर्दक्षिणेन प्रदेशेन दक्षिणमंसमन्वारभ्य जपति सव्येनाग्नीधो दक्षिणम् S'āṅkhāS'S. i. 6.3; x. 14.4; अग्नीदग्नीन् विहर (TaiS.) BaudhS'S. i. 213.8; इदं यजमानस्येत्यध्वर्युर्यजमानभागं निर्दिश्य स्थविष्ठमग्नीधे षडवत्तं संपादयति ĀpaS'S. iii. 3.5; अग्नीत्परिधींश्चाग्निं च त्रिस्त्रिः समृड्ढि MānS'S. 19.16; दक्षिणाकालेऽजमग्नीधे ददाति MānS'S. 33.17; वेदिं परिसमुह्य वितृतीयेऽग्नीदुत्तरत उत्करं करोति KātyS'S. ii. 6.12; अग्नीधः शरणे रञ् वक्तव्यो भसंज्ञा च वक्तव्या । अग्नीधः शरणमाग्नीध्रम् MahāBh. ii. 318.23 (*on* iv. 3.120); अग्नीधे ब्रह्मणे होत्रे…ददातीति तृतीयत्वम् BhārS'i. 47; अग्नीधश्च वनिष्ठुरध्यूध्नीवत् MīmāSū. x. 7.17 किं वनिष्ठुरग्नीधे विकारो भक्षस्य उत तस्य भागनियमः S'ābaBh. 2031.9 (*on* x. 7.17); अवश्यं तावदग्नीधात्मीयाः पदार्थाः प्रागेव कर्मप्रक्रमादवगन्तव्याः TantrVā. 54.9 (*on* i. 2.33); अग्नेरग्नीदध्येषणं करोति TantrVā. 808.5 (*on* iii. 2.37); स्फ्यस्य धारणं तावदग्नीध एकान्तेन स चाध्वर्युं क्षिण्वीत TantrVā. 1175.18 (*on* iii. 8.23); निर्वापादीनां किं प्रतिप्रस्थाता कर्तोतालंकरणात्प्राग् ये पदार्था ऊर्ध्वं निर्वापात्तानलङ्करणेन लक्षयित्वा अग्नीत् कर्ता विधीयते ṬupṬ. 58.16 (*on* v. 1.25); NyāyMañ. i. 261.25; BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 504; केवञ्जनामा ग्रामः …दत्तः…मित्रावरुणाध्वर्युहोतृब्राह्मणाच्छंसिग्रावस्तुदग्नीत्प्रभृतीनां ऋत्विजां वस्त्रालंकारसत्कारदानदक्षिणादिनिमित्तम् EI. vii. 41.57; NyāyRaMā. 165.14; गृहेऽग्नीधो रण् धश्च SiddhaHe. vi. 3.174; SaraKaṇṭhā.(Gr.) v. 4.45; NyāyMāVi. 166.21 (*on* iii. 4.21); ब्रह्मा वेदत्रयोक्तस्य प्रत्यवेक्षणं करोति । तस्य पुरुषास्त्रयः–ब्राह्मणाच्छंसी अग्नीत् पोता चेति NyāyMāVi. 200.7 (*on* iii. 7.17); BhāṭṭDī. ii. 54.8 (*on* iii. 7.17); MīmāKau. ii. 44.3 (*on* ii. 3.10); केषुचित्प्रैषेषु अग्नीदित्यादिसंबोधनविभक्तिसामानाधिकरण्याच्च MayūMāli. 338.21 (*on* iii. 8.11); अग्निमिन्धे अग्नीत् तस्य स्थानमाग्नीध्रम् SiddhāKau. 265B.3; 610B.8; Prasā. i. 73.18; i. 783.19.

अग्नीध्र (agnīdhra) *m.* [Debru. p. 858] **A** the priest who kindles the fire चातुष्प्राश्यञ्च प्राश्नत्सु … दद्यात् … पष्ठौहीमग्नीध्राय LāṭyāS'S. iv. 12.8; तृतीयिनोऽच्छावाङ्नेष्ट्रग्नीध्रप्रतिहर्तारः ManvaMu. 328.3 (*on* 8.210); VyavaNi. 284.3; **B i** name of one of the ten sons of Manu आ(v. l. अ [PW.])-ग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च … मनोः स्वायंभुवस्यैते दश पुत्राः HariVaṁ. 7.9; VāyuP. i. 31.17; ViṣṇuDhaP. i. 176.5; **B ii** name of one of the ten sons of Priyavrata (and grandsons of Manu) जम्बूद्वीपम् … साग्नीध्राय ददौ पिता ViṣṇuP. ii. 1.12; प्रियव्रतस्य दश पुत्रा बभूवुः … अग्नीध्रोऽग्निबाहुः VarāP. 74.4(14); **B iii** name of one of the ten sons of Kardama Prajāpati (and grandsons of Priyavrata) कर्दमस्य प्रजापतेः । कन्ये द्वे दश पुत्राश्च…अग्नीध्रो मेधातिथिश्च MārkP. 53.15; अग्नीध्रश्च वपुष्मांश्च VāyuP. i. 33.9; **B iv** name of one of the seven sages belonging to the age of Bhautya Manu अग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च … सप्तर्षयः स्मृताः MārkP. 100.3; BrahmāṇḍP. iii. 1.112; ViṣṇuDhaP, i. 189.3; **C** name of a particular fire क्रतुः प्रवाहणोऽग्नीध्रः … विधीयन्ते यथास्थानं सौत्येह्नि सवनक्रमात् VāyuP. i. 29.18; MatsyaP. 51.17; **D** name of one of the hells अग्नीध्रश्चाप्रतिष्ठश्च … चत्वारिंशच्छतं प्रोक्तं महानरकमण्डलम् S'ivaP. v. 8.35 (415B.8)

अग्नीध्रादि (agnidhrādi) *adj.* Agnīdhra (a son of Priyavrata) and others योऽसौ मनुपुत्रः प्रियव्रतो नाम …। तस्य अग्नीध्रादयो दश पुत्रा बभूवुः NāraP. 30.3.

अग्नीध्री (agnīdhrī) *f.* (? ध्रा) [PW]

अग्नीध्रीय (agnīdhrīya) *n.* name of a country (वर्षम्) अग्नीध्रीयं हिमाह्वयम् । यस्याधिपतिर्नाभेः ऋषभः पुत्रो बभूव NaraP. 30.5.

अग्नीन्द्र (agnīndra) *m.* chief of fires निर्वाणादिश्च पूजार्हः स्वाहान्तोऽग्नीन्द्र इत्यपि MahāP. 40.23; 40.25.

अग्नीन्द्रौ (agnīndr-áu) *m.* (du.) [Dv. Cpd. accent: VājaPrāti. 2.55; P. vi. 2.142] Agni and Indra अ॒ग्नीन्द्राभ्यां त्वा VājaS. 7.32; अग्नीन्द्राविन्द्राग्नी वा विश्वेदेवाः ĀśvaS'S. I. ii. 9.13; MānS'S. ii. 10.3; CāndrVyā. ii. 2.48; GaṇRa. 2.86 (127)

अग्नीन्धन (agnīndhana) *n.* [Debru. p. 186] **A** (daily) offering of fuel to fire, feeding the sacred fire अग्नीन्धनभैक्षचरणे GautDS. i. 2.12 (comm. अग्नीन्धनं समिद्धोमः); iii. 5.20; अग्नीन्धनं भैक्षचर्याम् …। आ समावर्तनात्कुर्यात् … द्विजः ManuSm. 2.108; BṛhaspaSm. 382.68; ब्रह्मचारिणोऽग्नीन्धनभिक्षाचरणे ManuBh. i. 82.11 (*on* 2.25); i. 375.9 (*on* 4.128); आश्रमधर्मोऽग्नीन्धनभैक्षचर्यादिः Mitā. 2.2 (*on* 1.1); अग्नीन्धनमग्निपूजा SmṛtiCan. i. 86.3; S'ivārkaMaDī. ii. 407.22 (*on* iii. 4.42); अग्नीन्धनमग्निकार्यम् ViraMi.(Saṁskāra.) 448.12; MayūMāli. 214.10 (*on* iii. 2.4); अग्नीन्धनं होमः BālamBha. i. 3.28 (*on* 1.1); अग्नीन्धनं त्वग्निकार्यम् NāmaMāli. 346; S'abdaRa.(Su.) 3.298; **B** setting up of the sacrificial fires अग्नीन्धनमग्न्याधानम् BrahmSūBh.(Rā.)

695. 16 (*on* iii. 4. 25); VedāntDī. 209. 22 (*on* iii. 4. 25); *m.* name of a *mantra* [APTE]; *adj.* [*f.* -ā] fire-kindler, fire-kindling (fuel) समित् अग्नीन्धना काष्ठा (v. l. अग्नीन्धनकाष्ठ:) comm. Liṅgānu.(Ha.) 10. 16.

अग्नीन्धनसंयोग (agnīndhana-saṁyoga) *m.* contact between fire and fuel न हि निमित्ते सति नैमित्तिकं नोत्पद्यते यथाग्नीन्धनसंयोगे धूम: BrahmSūBh.(Bhā.) 209. 24 (*on* iii. 4. 26); Kāśi. i. 64. 21 (*on* 2. 17–18); S'āstrDī. 63. 4 (*on* i. 1. 5)

अग्नीन्धनादिकर्मन् (agnīndhanādi-karman) *n.* the rite or duty of kindling fire etc. गृहस्थानामपि विद्याग्नीन्धनादिकर्मानपेक्षिणी BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 397. 6 (*on* iii. 4. 26)

अग्नीन्धनाद्यनपेक्षा (agnīndhanādy-anapekṣā) *f.* non-requirement of the ritual kindling of fire or (daily) offering of fuel to fire etc. अत एव चाग्नीन्धनाद्यनपेक्षा BrahmSū. iii. 4. 25; VedāntKau. 367. 1 (*on* iii. 4. 25)

अग्नीन्धनावृत (agnīndhanāvṛta) *adj.* surrounded or covered by fire and fuel इत: परं मां श्वश्रास्ये निक्षिप्याग्नीन्धनावृते AdhyāRā. iii. 9. 26.

अग्नीन्मन्त्र (agnīn-mantra) *m. mantra* with the word *agnīdh* (used in the Jyotiṣṭoma sacrifice) गौणीवृत्तिप्रकारश्चाग्नीन्मन्त्रे तावदग्नीच्छब्देनोत्थानमेव ···उक्त्वा MīmāKau. ii. 239. 15 (*on* iii. 2. 10)

अग्नीपर्जन्यौ (agnī́-parjányau) *m.* [du. Dv. Cpd. P. vi. 3. 27; accent P. vi. 2. 141] अग्नीपर्जन्याववतं धियं मे ṚV. vi. 52. 16.

अग्नीभवत् (agnībhavat) *adj.* which completely becomes (or is reduced to) fire अथाग्निसाद्भवन्नग्नीभवन्कात्स्न्र्येन तत्र च KośaKaTa. 2. 364.

अग्नीभू (agnībhū-) I. P [P. vii. 4. 26; grammarians propose two senses for the suffix cvi here **i** कात्स्न्र्ये **ii** अभिविधि P. v. 4. 52–53 and commentaries] to become fire, i. e. to be consigned to fire partly or completely अभिव्याप्तावेकदेशेन सर्वात्मना वा गम्यमानायां च्विविषये सम्पदा कृभ्वस्तिभिश्च योगे सातिर्वा भवति । अग्निसात्सम्पद्यते शस्त्रम् । ··· अग्नीभवति CāndrVṛ. iv. 4. 37; कृत्स्नं शस्त्रमग्नि: सम्पद्यते···। अग्नीभवति PrakriKau. i. 949. 9.

अग्नीमरुत् (agnī-marut) [Dv. Cpd.] [AltGr. II. i. *N.* p. 47 as a base form for *āgnimārutá ? agnāmarut* cf. PadMañ. on Kāśi. *on* P. vi. 3. 28 अग्नामरुतौ देवते अस्येति विग्रह:]

अग्नीय (agnīya) *adj.* [P. iv. 2. 90] (region) having or being near or the dwelling place of or built by fire, GaṇPā. 25. 39; GaṇRa. 4. 302 (341)

अग्नीय (agnīya-) I. Ā [denom.] to behave like fire नाम्यन्तानां धातूनां यणादिषु ये च्वौ च परत आन्तरतम्याद् दीर्घो भवति।···अग्नीयते KātanVṛ. iii. 4. 70; iii. 6. 42.

अग्नीवरुणौ (agnī́-váruṇau) *m.* [du., Dv. Cpd. P. vi. 3. 27; JaineVyā. iv. 3. 140; accent P. vi. 2. 141] Agni and Varuṇa अग्नीवरुणौ यजति TaiS. VI. vi. 3. 3; अग्नीवरुणौ स्विष्टकृदर्थे ĀśvaS'S. I. vi. 13. 7; ĀpaS'S. viii. 8. 8; सोमवरुण इत्येतयो: परतोऽग्नेरीकारादेशो भवति देवताद्वन्द्वे।···अग्नीवरुणौ JaineVyā. 304. 18 (*on* iv. 3. 140); KāśiVṛ. *on* P. vi. 3. 27; PrakriKau. i. 638. 6; दशास्य: प्रामुञ्चदग्नीवरुणौ स देवौ Rāvaṇā. 19. 13.

अग्नीवरुणविधि (agnīvaruṇa-vidhi) *m.* injunction about Agni and Varuṇa तत्राग्नीवरुणविधि: MayūMāli. 711. 7 (*on* x. 4. 18)

अग्नीवरुणोपम (agnīvaruṇopama) *adj.* who can be likened with Agni and Varuṇa कृष्णनखे गजेऽस्मिन् । मुखेभशान्ति रचयेद्विजोऽग्नीषोमोपमोऽग्नीवरुणोपमो वा DvyāśraKā. 6. 34.

अग्नीवारुण (agnī-vāruṇa) *adj.* [? **आग्निवारुण**] intended for (or belonging to) Agni and Varuṇa अग्नीषोम्यं तद्वदग्नीवारुणं दैवतादिषु KośaKaTa. i. 482.

अग्नीश (agnīśa) *m.* **1A** name of a particular *śivaliṅga* ततोऽग्नितीर्थं विमलमग्नीशपुरतो महत् SkandP. iv. 84. 73; तत्पश्चिमे महालिङ्गमग्नीश इति विश्रुतम् SkandP. iv. 97. 119; **1B** name of a deity अग्नीशो भावभूतिश्च ··· शरण्या देवता अमू: AgniP. 292. 41.

अग्नीश्वर (agnīśvara) *m.* **1** name of a particular *śivaliṅga* त्वयेदं स्थापितं लिङ्गं तव नाम्ना भविष्यति । अग्नीश्वर इति ख्यातम् SkandP. iv. 11. 157 = S'ivaP. iii. 15. 54 (314B. 4); लिङ्गानाम् ··· नामानि ··· शृणु । ··· अग्नीश्वर: पर: प्रोक्त: SkandP. v(1). 70. 75; VīraMi.(Tīrtha.) 254. 16; **2** a statue of Agni [pw]; **3** name of a former Buddha [DBHS]

अग्नीषोम (agnī́-ṣóma, once in AV. agnī-ṣomá) *m.* [Dv. Cpd. P. vi. 3. 27; S'ākaṭāVyā. ii. 2. 34; JaineVyā. 304. 18 (*on* iv. 3. 140); P. viii. 3. 82; KātanVṛ. ii. 4. 47; accent P. vi. 2. 141; [sg.] PadmP. v. 9. 100 and BhaviP. 393A. 14 (ii(3). 1. 22)] **1** Agni and Soma अग्नीषोमाविमं सु मे शृणुतं वृषणा हवम् ṚV. i. 93. 1; अग्नीषोमा यो अद्य वामिदं वच: सपर्यति ṚV. i. 93. 2; x. 19. 1; अग्नीषोमा वृषणा वाजसातये ··· उप ब्रुवे ṚV. x. 66. 7; अग्नीषोमा वि विध्यतम् AV. i. 8. 2; अग्नीषोमौ बिभ्रत्याप इत्ता: AV. iii. 13. 5; अस्मै क्षत्रमग्नीषोमावस्मै धारयतं रयिम् AV. vi. 54. 2; यो अग्नीषोमावजुषे सखाया AV. vi. 61. 3; viii. 9. 14; xii. 4. 26; xviii. 2. 53; अग्नये जुष्टं निर्वपाम्यग्नीषोमाभ्याम् TaiS. I. i. 4. 2; अग्नीषोमयोरहं देवयज्यया चक्षुष्मान् भूयासम् TaiS. I. vi. 2. 3; I. vi. 11. 6; अग्नीषोमाभ्यां जुष्टं गृह्णामि VajaS. 1. 10; अग्नीषोमयोरुज्जितिमनूज्जेषम् VājasS. 2. 15; VājaS. 6. 9 वाजस्याहं प्रसवेनाग्नीषोमाभ्यां देवतयासुं प्रतिनुदे KāṭhS. 1. 12; प्राणापानावग्नीषोमौ AitBr. 2. 2 (39); अथ यत्पौर्णमास्यामग्नीषोमौ यजति Kauṣi-Br. 3. 6 (12. 2); SāmaViBr. i. 2. 7; अग्नीषोमौ प्रथमं देवतानां यजति GopBr. ii. 1. 20; अग्नीषोमौ भ्रातृव्यवान् ĀpaS'S. ii. 20. 1; अग्निमग्नीषोमाविति पौर्णमास्याम् ĀśvaS'S. I. i. 3. 9; I. iv. 10. 1; अग्नीषोमौ तत्रोभयोश्चैते LāṭyāS'S. i. 6. 39; KauśiSū. iv 19; अग्नीषोमौ धन्वन्तरिं विश्वान् देवान् प्रजापतिम् ··· इत्येवं होमो विधीयते MānGS. ii. 12. 2; इषुश्चाप्यभवद्विष्णुर्ज्वलन: सोम एव च । अग्नीषोमौ जगत्कृत्स्नम् MahāBhā. viii. 24. 84; अग्निलिङ्गा मनोता प्रकृतौ नाग्नीषोमावभिधातुं शक्तोत्याशङ्का भवति ṬupṬ. 262. 8 (*on* x. 4. 42); तदुदरतोऽन्यत: सर्वत: अचिन्त्यैश्वर्यावग्नीषोमौ PārāSū. 29. 14; अग्नीषोमाय साज्यं तु कुर्यादाप्यायनं बुध: PadmP. v. 9. 100; BhaviP. 393B. 18 (ii(3). 1. 22); न तत्र···अग्नीषोमयोरभाव: शङ्कनीय: S'aṅkaVi.(Ā.) 29. 21; अग्नीषोमौ समुल्लिख्य (होमं कुर्यात्) MahNirvāT. 9. 43; किन्तु घटभूतलयोरग्नीषोमयोरिव देवतात्वम् TattvCin. i. 695. 3; अग्नीषोमयोर्मिलितयोर्देवतात्ववत् AdvaiS. 249. 2; **2** the sun and the moon अग्नीषोमौ तु चन्द्रार्कौ नयने तस्य विश्रुते MahāBhā. xii. 175. 18; अग्नीषोमौ भानुचन्द्रौ SūrySi. 12. 24; **3** elements of heat and and cold or elements of heat and fluid नानात्मकमपि द्रव्यमग्नीषोमौ महाबलौ । ··· नातिक्रामति जातुचित् AṣṭāSaṁ. i. 93. 24 (i. 17); AṣṭāHṛ. 19. 17; **4** bile and phlegm, HariVaṁ. 30. 45; तासु नित्योऽनिलस्तिष्ठन्नग्नीषोमौ बिभर्त्यधि KāśyaS. 78A. 9; अग्नीषोमौ मही वायुर्नभ: सत्त्वं रजस्तम: । ··· गर्भं संजीवयन्ति हि BhāvPra.(Bhā.) 3. 320 (comm. अग्निरत्र ··· सप्तधातुगतानामग्नीनां शक्तिरूपतयावस्थितो ··· वाचोऽधिदेवत्वं प्राप्तो बोद्धव्य: ··· सोमश्च पञ्चात्मकश्लेष्मरसशुक्रादीनाम् ··· रसनेन्द्रियस्य च शक्तिरूपतयावस्थितो मन(स)श्चाधिदेवत्वं प्राप्तो बोद्धव्य:)

अग्नीषोमक्रियायोगिन् (agnīṣomakriyā-yogin) *adj.* which combines the functions of Agni and Soma अग्नीषोमक्रियायोगिन्याथर्वणविनिर्णये । महोदयेऽस्त्रसङ्घे च··· सुदर्शनाश्रयत्वं तु तत्र तत्र निरूपितम् AhirbuS. 1. 5.

अग्नीषोमग्रहण (agnīṣoma-grahaṇa) *n.* mention of the deities Agni and Soma अग्नीषोमग्रहणं तु मान्त्रवर्णिकीनां देवतानामुपलक्षणार्थम् S'āstrDī. 790. 22 (*on* x. 8. 17); MayūMāli. 790. 11 (*on* x. 8. 17)

अग्नीषोमच्छाया (agnīṣoma-cchāyā) *f.* the lustre of fire and the moon अग्नीषोमच्छायया त्वं परीतस्तापह्लादौ शत्रुमित्रेषु कुर्वन् Rāvaṇā. 26. 37.

अग्नीषोमदेवता (agnīṣoma-devatā) *f.* the deity Agnīṣoma (of an offering) [Agni and Soma taken together] अग्नीषोमदेवतानिष्ठकारणतानिरूपितकार्यतावच्छेदकीभूतो य: ··· धर्मस्तद्वत्त्वम् BhāṭṭDī. ii. 210. 14 (*on* v. 4. 4); अग्निप्रकाशकस्य सोमप्रकाशकस्य च मन्त्रस्य···अग्नीषोमदेवताप्रकाशकत्वोपपत्ते: MīmāKau. ii. 212. 10 (*on* iii. 1. 23); नन्वस्मिन् वचनेऽग्नीषोमदेवताया आज्यद्रव्यस्योपांशुत्वस्य गुणस्य च श्रवणात् कथं कालविधिपरत्वावधारणम् MayūMāli. 495. 2 (*on* vi. 5. 2); 440. 10 (*on* v. 4. 4); एकस्मिन्नप्यग्नीषोमदेवतारूपेऽधिष्ठानद्वित्वारोपेण SiddhāSi. i. 20. 25.

अग्नीषोमदेवताकत्व (agnīṣomadevatāka-tva) *n.* the state of having Agni and Soma (together) as the deity यदेवेत्यनेकापेक्षं तु वचनं उपांशुयाजस्याग्नीषोमदेवताकत्वात् तदभिप्रायेण न विरुद्ध्यते BhāṭṭDī. ii. 210. 5 (*on* v. 4. 4); MīmāKau. iii(2). 190. 18 (*on* ii. 2. 12)

अग्नीषोमदेवताकप्रकृति (agnīṣomadevatāka-prakṛti) *f.* the prototype of an animal sacrifice having Agni and Soma as the deity मनोतामन्त्रस्य···अग्नीषोमदेवताकप्रकृतावसमवेतार्थतयाग्नेयपशावुत्कर्षे प्राप्ते MayūMāli. 713. 4 (*on* x. 4. 22)

अग्नीषोमदेवताकहविष्ट्व (agnīṣomadevatākahaviṣ-ṭva) *n.* the state of being an oblation having Agni and Soma as the deity उद्देश्यतावच्छेदकमपि च नाग्नीषोमदेवताकहविष्ट्वम् BhāṭṭDī. ii. 210. 10 (*on* v. 4. 4)

अग्नीषोमदेवतावृत्ति (agnīṣomadevatā-vṛtti) *f.* existence in the deity Agnīṣoma श्रुतपशुपुरोडाशयागोद्देशांशस्य प्रकृतौ सारकत्वसम्बन्धेनाग्नीषोमदेवतावृत्ते: BhāṭṭDī. iii. 39. 1 (*on* ix. 1. 1)

अग्नीषोमदेवतासंस्कारकत्व (agnīṣomadevatāsaṁskāraka-tva) *n.* the characteristic of producing embellishment to the deity Agnīṣoma अतश्च द्वयोरपि (आज्यभागयो:) अग्नीषोमदेवतासंस्कारकत्वम् BhāṭṭDī. iii. 201. 18 (*on* x. 1. 8)

अग्नीषोमदेवतासंप्रदानक (agnīṣomadevatāsampradāna-ka) *adj.* having the (joint) deity Agnīṣoma as the recipient (of the oblation) अग्नीषोमदेवतासंप्रदानको हि पशुयागः Kāśi. i. 184. 20 (*on* 2. 240)

अग्नीषोमदेवत्य (agnīṣomadevat-ya) *adj.* [*f.* -ā] having Agni and Soma for the deity अथ वा युगपद्विधानात् समुच्चये सति…द्वे द्वे याज्ये अपि कल्पयितव्ये । यद्वैकैवाग्नीषोमदै(? दे)वत्या TantrVā. 461. 22 (*on* ii. 2. 3); 489. 8 (*on* ii. 2. 12); तस्मादेको यागः पशुविशिष्टोऽग्नीषोमदेवत्यो विधीयते S'āstrDī. 139. 14 (*on* ii. 2. 6); उत्पत्तिवाक्ये ह्यसावग्नीषोमदेवत्य एव (पशुपुरोडाशः) TantrRa. 285. 16; अग्नीषोमदेवत्यस्यैव (यागस्य) कालसंबन्धात् फलसंबन्धः स्यात् BhāṭṭDī. i. 117. 2 (*on* ii. 2. 4); iii. 303. 11 (*on* x. 4. 22); अग्नीषोमदेवत्यस्यैव विजातीययागस्य पौर्णमासीकालोद्देशेनोपादानात् MīmāKau. iii(2). 184. 24 (*on* ii. 2. 9); iii(2). 189. 4 (*on* ii. 2. 12)

अग्नीषोमदेवत्यत्व (agnīṣomadevatya-tva) *n.* the state of having Agni and Soma together for the deity तत्र पशोरग्नीषोमदेवत्यत्वात्केवलाग्निदेवत्या मनोता S'āstrDī. 713. 10 (*on* x. 7. 22); तद्विशेषणस्याग्नीषोमदेवत्यत्वस्य समुदायवाक्ये प्रधानत्रयसाहित्यस्यैव विधेयविशेषणत्वेन विवक्षोपपत्तेः MīmāKau. iii(2). 190. 8 (*on* ii. 2. 12)

अग्नीषोमद्वयान्तःस्थ (agnīṣomadvayāntaḥstha) *adj.* [*f.* -ā] present between the two, Agni and Soma (represented by the *nāḍīs iḍā* and *piṅgalā*) मां शक्तिचक्रस्य नायिकाम् ।…अग्नीषोमद्वयान्तःस्थां मध्यमार्गानुवर्तिनीम् । …मन्वीत मतिमान्नरः LakṣmīT. 45. 100; अग्नीषोमद्वयान्तःस्था…माया सा मामिका तनुः LakṣmīT. 54. 18.

अग्नीषोमद्वयान्तःस्थवर्त्मन् (agnīṣomadvayāntaḥstha-vartman) *n.* the path between the two, Agni and Soma (represented by the *nāḍīs iḍā* and *piṅgalā*), the *suṣumnā nāḍī* उच्चरन् परमं मन्त्रं रेचकेन शनैः शनैः । अग्नीषोमद्वयान्तःस्थवर्त्मना नासिकोदरात् । दिव्यशक्तिसमावासं लक्ष्मीशमवतारयेत् LakṣmīT. 38. 6.

अग्नीषोमधृत (agnīṣoma-dhṛta) *adj.* supported by Agni and Soma वृष्टेरेव हविस्तस्मादग्नीषोमधृतं जगत् S'ivaP. vii(1). 28. 8 (533A. 8)

अग्नीषोमनिवर्तन (agnīṣoma-nivartana) *n.* elimination of the deities Agni and Soma संदंशान्निश्चितेऽङ्गत्वे दृष्टोऽर्थः स्मृतिसंस्कृतिः । देवान्तरं चेद्विकृतावग्नीषोमनिवर्तनम् NyāyMāVi. 489. 10 (*on* x. 1. 9)

अग्नीषोमपद (agnīṣoma-pada) *n.* 1 the term *agnīṣoma* यत्तु 'इदं हविः' इत्यादिकमवशिष्टं पदजातं तदग्नीषोममन्त्रगतमप्यमावास्यायामग्नीषोमपदपरित्यागेन पठनीयम् NyāyMāVi. 144. 27 (*on* iii. 3. 9); 145. 5 (*on* iii. 3. 9); अग्नीषोमाभ्यां छागस्येत्यादिमन्त्रान्तरेष्वग्नीषोमपदप्रयोगात् UpaParā. 34. 7; इति वाक्ये अग्नीषोमपदश्रवणात् MīmāKau. iii(2). 184. 23 (*on* ii. 2. 9); 2 the status or place belonging to Agni and Soma अग्नीषोमपदं हित्वा न स भूयोऽभिजायते S'ivaP. vii(1). 28. 18 (533A. 15)

अग्नीषोमपुट (agnīṣoma-puṭa) *m. n.* covering made of fire (i. e. S'iva) and the moon (i. e. S'akti) यो वेद गहनं गुह्यम् … । अग्नीषोमपुटं कृत्वा न स भूयोऽभिजायते BṛJābāU. 2(15)

अग्नीषोमपूजा (agnīṣoma-pūjā) *f.* worship of Agni and Soma तृप्यति देवतान्तरसहितस्त्वग्निरग्नीषोमपूजया ṬupṬ. 186. 23 (*on* ix. 1. 9)

अग्नीषोमप्रकाशक (agnīṣoma-prakāśaka) *adj.* [*f.* -ā] revealing Agni and Soma (as deities) अग्नीषोमप्रकाशकयोः…ऋचोः पौर्णमासीकर्माङ्गत्वात् MīmāKau. iii(2). 159. 9 (*on* ii. 2. 3)

अग्नीषोमप्रकाशकत्व (agnīṣomaprakāśaka-tva) *n.* the state of being experessive of Agni and Soma मनोतामन्त्रस्थाग्निशब्दस्यैकदेशद्वाराग्नीषोमप्रकाशकत्वस्य नवमे…समर्थितत्वात् UpaParā. 34. 4.

अग्नीषोमप्रणयन (agnīṣoma-praṇayana) *n.* carrying forth of fire and Soma मदन्तीभिरुदकार्थोऽत ऊर्ध्वमाग्नीषोमप्रणयनात् S'āṅkhāS'S. v. 6. 9; KātyS'S. xi. 1. 7; xii. 1. 25; तत्प्रतिकृष्यमाणमर्वाचीनान्यप्यग्नीषोमप्रणयनादीनि प्रतिकर्षति S'ābaBh. 1305. 9 (*on* v. 1. 27); 2216. 8 (*on* xii. 1. 1); TantrVā. 104. 23 (*on* i. 3. 4); TantrRa. 257. 8; NyāyMāVi. 274. 16 (*on* v. 1. 14); BhāṭṭDī. ii. 162. 16 (*on* v. 1. 6); ii. 162. 18 (*on* v. 1. 6); MīmāKau. ii. 338. 13 (*on* iii. 3. 12); ii. 338. 20 (*on* iii. 3. 12); MayūMāli. 846. 10 (*on* xii. 1. 2)

अग्नीषोमप्रतिपादक (agnīṣoma-pratipādaka) *adj.* expressing or conveying Agni and Soma तावित्यग्नीषोमप्रतिपादकोपपदानुसारेणाग्नीषोमीययागमात्रस्यैव ग्रहणं स्यात् MayūMāli. 132. 17 (*on* ii. 2. 4)

अग्नीषोमभाग (agnīṣoma-bhāga) *m.* portion offered to Agni and Soma इमं नो यज्ञभागमग्नीषोमभागाविन्द्रो जुषस्व Nir. 14. 32 (241. 7)

अग्नीषोमभूत (agnīṣoma-bhūta) *adj.* assuming the form of fire and the moon नमोऽग्नीषोमभूताय… । भास्कराय ViṣṇuP. iii. 5. 17.

अग्नीषोममन्त्र (agnīṣoma-mantra) *m.* the formula related to Agni and Soma यत्तु 'इदं हविः' इत्यादिकमवशिष्टं पदजातं तदग्नीषोममन्त्रगतमप्यमावास्यायामग्नीषोमपदपरित्यागेन पठनीयम् NyāyMāVi. 144. 27 (*on* iii. 3. 9); 145. 1 (*on* iii. 3. 9)

अग्नीषोममय (agnīṣoma-maya) *adj.* [*f.* -ī] consisting of Agni and Soma अग्नीषोममयं जगत् HariVaṁ. 30. 45; पुमान् स एव चिन्मूर्तिरग्नीषोममयः JayāS. 6. 225; 13. 69; AgniP. 64. 2; ViṣṇuDhaP. i. 29. 14; नमस्यामि पितृन्नहम् । अग्नीषोममयं विश्वं यत एतदशेषतः MārkP. 97. 11; 109. 74; MatsyaP. 16. 33; (लक्ष्मीः) ब्रह्मक्षत्रे तु संपृक्ते ह्यग्नीषोममयात्मनि । निवसति AhirbuS. 16. 21; अग्नीषोममयी शक्तिर्विसृष्टाख्या द्विरष्टधा LakṣmīT. 23. 12; अप्रमेयोपगूढाया अग्नीषोममयीजुषः । अस्याः शक्तेः समुद्भूतं सूक्तं पौरुषमुज्ज्वलम् LakṣmīT. 31. 10.

अग्नीषोममयास्त्र (agnīṣomamayāstra) *n.* weapon consisting of Agni and Soma अग्नीषोममयास्त्रोत्था तद्वथा चास्त्रसंततिः । द्वेऽस्युते LakṣmīT. 30. 40.

अग्नीषोमयोगतस् (agnīṣomayoga-tas) *adv.* through association with Agni and Soma आज्यं चोत्कृष्यते नो वा तस्याग्नीषोमयोगतः । आद्यः प्रजापतिं विष्णुं वा यष्टुं शक्तितोऽन्तिमः NyāyMāVi. 300. 6 (*on* v. 4. 6)

अग्नीषोमरूप (agnīṣoma-rūpa) *adj.* [*f.* -ā] having the form of Agni and Soma देवतापि…अग्नीषोमरूपात्र मान्त्रवर्णिकी MīmāKau. iii(2). 158. 12 (*on* ii. 2. 3)

अग्नीषोमलक्षकत्व (agnīṣomalakṣaka-tva) *n.* the state of being indicative of Agni and Soma मन्त्रगतस्याग्निशब्दस्याग्नीषोमलक्षकत्वेनायोग्यत्वाशङ्काया अनुदयात् प्रकृतावनर्थकं तद्वाक्यं विकृतावूहनिवारणेन चरितार्थं भवति NyāyMāVi. 546. 3 (*on* x. 4. 23)

अग्नीषोमवक्तृक (agnīṣomavaktṛ-ka) *adj.* (a Vedic passage) having Agni and Soma as the speakers न ह्यग्नीषोमवक्तृकवाक्यगतस्य यजन्नित्यस्य यागविधौ…द्रागेवानुगुण्यमवगम्यते VidhiRa. 5 (20. 11)

अग्नीषोमवत् (agnīṣoma-vat) *adv.* like Agni and Soma द्विधापि च द्रव्यान्तरोपादानाद् विनाशः अग्नीषोमवत् BālaKrī. i. 92. 12 (*on* 1. 96); साहित्यविशिष्टयोर्देवतात्वमित्यग्नीषोमवत् पुरूरवआर्द्रवयोर्द्वन्द्वसमासेनोद्दिश्य प्रयोगो विधेयः CaturCin. iii(1). 148. 9.

अग्नीषोमविधान (agnīṣoma-vidhāna) *n.* enjoining of Agni and Soma (as the deity) अग्नीषोमविधानात्तु पौर्णमास्यामुभयत्र विधीयते MīmāSū. x. 8. 56.

अग्नीषोमविधिज्ञ (agnīṣomavidhi-jña) *m.* name of S'iva (*lit.* knower of the ceremony for Agni and Soma) (नमोऽस्तु शितिकण्ठाय…त्रिपुरघ्नाय) अग्नीषोमविधिज्ञाय पशुमन्त्रौषधाय च MatsyaP. 47. 161 = BrahmāṇḍP. ii. 72. 188.

अग्नीषोमविभाग (agnīṣoma-vibhāga) *m.* difference betwevn Agni (i. e. *kriyā-śakti* or act of creation) and Soma (i. e. *bhūti*) अग्नीषोमविभागं मे क्रियाभूतिविधामपि । ब्रूहि मे तत्त्वतः पद्मे LakṣmīT. 29. 2; अग्नीषोमविभागज्ञः क्रियाभूतिविभागवित्…मां भजेत श्रियं नरः LakṣmīT. 28. 55.

अग्नीषोमविषय (agnīṣoma-viṣaya) *adj.* [*f.* -ā] relating to Agni and Soma नानाशाखासु पठिताभ्यां विष्णुप्रजापत्यग्नीषोमविषययाज्य(? ज्या)पुरोऽनुवाक्याभ्यां प्राप्तास्तिस्रो देवता विकल्पन्ते NyāyMāVi. 616. 19 (*on* x. 8. 17)

अग्नीषोमव्यवस्थिति (agnīṣoma-vyavasthiti) *f.* establishment of Agni and Soma सोम एवेत्यवष्टतेरग्नीषोमव्यवस्थितिः BṛĀraUBhVā. i. 4. 156 (comm. अग्नीषोमात्मकं जगदित्येतन्निश्चितमित्यर्थः)

अग्नीषोमसंयोग (agnīṣoma-saṁyoga) *m.* association with Agni (fire) and Soma (moon) स्त्रीपुंसयोः संयोगे … तेजोऽनिलसंनिपाताच्छुक्रं च्युतं योनिमभिप्रतिपद्यते … ततोऽग्नीषोमसंयोगात् संसृज्यमानो गर्भाशयमनुप्रतिपद्यते SuśruS. iii. 3. 4 cf. शुक्रमग्निरूपं रक्तं सोमरूपम् comm. *on* S'āraTi. 1. 39.

अग्नीषोमसमुद्भव (agnīṣoma-samudbhava) *adj.* arisen from Agni and Soma (?) अग्नीषोमाश्रयस्यास्य पूर्वं पितृगणस्य च ।… दद्यात् पिण्डद्वयं चैव त्वग्नीषोमसमुद्भवम् PauṣkS. 27. 97.

अग्नीषोमसंबन्ध (agnīṣoma-sambandha) *m.* association with Agni and Soma उपांशुयाजार्थं यदाज्यं तस्योत्कर्षः कार्यः अग्नीषोमसंबन्धस्य समानत्वात् इति चेत् मैवम् NyāyMāVi. 300. 9 (*on* v. 4. 6); कदाचिदग्नीषोमसंबन्धमात्रेणाज्यस्याप्यग्नीषोमीयत्वसद्भावात् तस्याप्युत्कर्षादसोमयाजिन उपांशुयाज एव न संभवति MayūMāli. 441. 11 (*on* v. 4. 5)

अग्नीषोमसंबन्धार्थ (agnīṣomasambandhārtha) *adj.* meant to connect (the victim) with Agni and Soma पशुमालभेत इति चालभतिरग्नीषोमसंबन्धार्थः S'ābaBh. 511. 3 (*on* ii. 2. 17)

अग्नीषोमसंबन्धार्थम् (agnīṣomasambandhārtham) *adv.* for the

purpose of connecting (the limbs of a sacrificial victim) with Agni and Soma ननु पशुविकारो हृदयादिः पशुशब्देनाग्नीषोमसंबन्धार्थमनूद्यते S'ābaBh. 512. 7 (*on* ii. 2. 17)

अग्नीषोमस्तोत्र (agnīṣoma-stotra) *n.* a verse of praise or a hymn addressed to Agni and Soma शेषानेकत्वे तु यथाक्रमं पाठाद् गिरापदस्याग्नीषोमस्तोत्राङ्गत्वप्रसक्तावधिकाराख्यप्रकरणाद् इरापदस्य तदङ्गत्वमिति MīmāKau. ii. 365. 21 (*on* iii. 3. 14)

अग्नीषोमस्वरूप (agnīṣoma-svarūpa) *n.* [Inst.] in the form of Agni and Soma अग्नीषोमस्वरूपेण शान्त्यात्मा भगवान् स्वयम् PauṣkS. 27. 58; अग्नीषोमस्वरूपेण क्रोडात्मा भगवान् स्वयम् PāraS. 7. 290.

अग्नीषोमस्वरूपिन् (agnīṣomasvarūp-in) *adj.* [*f.* -ṇī] consisting of (the elements of) both fire and moon (water) मध्या तास्वपि (सुषुम्णा) नाडी स्यादग्नीषोमस्वरूपिणी S'āraTi. 1. 41.

अग्नीषोमहविस् (agnīṣoma-havis) *n.* oblation relating to (the dual deities) Agni and Soma अग्नीषोमहविर्योगो मनोतायामिवाग्निना TantrVā. 759. 11 (*on* iii. 1. 26)

अग्नीषोमात्मक (agnīṣomātma-ka) *adj.* [*f.* -ikā] **i** constituted by fire (the element of light) and the moon (the element of water) अग्नीषोमात्मकास्ते स्युः शिवशक्तिमयाद्रवेः । येन संभवमापन्नाः सोमसूर्याग्निरूपिणः S'āraTi. 1. 113; अग्नीषोमात्मकं सर्वं तथा तस्य प्रकीर्तितम् ViṣṇuDhaP. iii. 129. 1; अहमग्निशिरोनिष्ठस्त्वं सोमशिरसि स्थिता । अग्नीषोमात्मकं विश्वमावाभ्यां समधिष्ठितम् S'ivaP. vii. 27. 13 (532A. 14); **ii** of the nature of the fire (i. e. the sun) and the moon अग्नीषोमात्मके संधौ वर्तमाने जगन्मये (प्राप्तो दानपतिर्व्रजम्) HariVaṁ. 68. 11; अग्नीषोमात्म(? त्मि)के तासां नाड्यौ नासाग्रसंस्थिते AgniP. 30. 33; अग्नीषोमात्मकं ज्योतिः BhaviP. 235A. 21 (i. 157. 30); **iii** consisting of or relating to the deities Agni and Soma षोडशाक्षर आद्यस्तु अकाराद्यो द्विजोत्तम । विसर्गान्तस्थितस्तस्मिन्नग्नीषोमात्मकः प्रभुः JayāS. 6. 10; 15. 64; 15. 160; हरिम् ।···भावयन्···हुनेत्···अग्नीषोमात्मकं हविः PañcaRā.(Nā.) iii. 14. 76; अग्नीषोमात्मकावेतावाघारौ विहितौ चरोः MṛgendraT. ii. 7. 42; स्वदक्षिणेतरौ हस्तावग्नीषोमात्मकौ पुनः । शिवशक्त्यात्मकौ ध्यात्वा ĪśānS'iPa. ii. 3. 69; **iv** of the nature of Agni (eater) and Soma (the eatable) अग्नीषोमात्मकं जगदात्मत्वेन पश्यन्न केनचिद्दोषेण लिप्यते BṛĀraUBh. 93. 14 (*on* i. 4. 6); **v** constituted by or of the nature of Agni (the bilious element) and Soma (the phlegmatic element) कफवर्गे भवेच्छुक्रं पित्तवर्गे च शोणितम् ।···कफः सोमो विभाव्यते । पित्तमग्निः स्मृतो ह्येतदग्नीषोमात्मकं जगत् BrahmāṇḍP. i. 72. 50; अग्नीषोमात्मको देहः S'āraTi. 1. 39; **vi** containing syllables representing Agni and Soma अग्नीषोमात्मकं चक्रमेतत्ते दर्शितं मुने AhirbuS. 23. 111.

अग्नीषोमात्मकत्व (agnīṣomātmaka-tva) *n.* **i** the state of being of the nature of Agni (i. e. light) and Soma (i. e. bliss) (तमव्ययमुपासते) अग्नीषोमात्मकत्वेन JayāS. 4. 116; 6. 224; **ii** the state of being constituted by Agni (the element of heat) and Soma (the element of water) अन्ये तु गुर्वादीनामग्नीषोमात्मकत्वात् ··· (वीर्यम्) द्विविधमेवामनन्ति AṣṭāSaṁ. i. 93. 22 (1. 17); (ओजः) अग्नीषोमात्मकत्वेन द्विरूपं वर्णितं तु तत् BhāvPra.(Bhā.) 3. 183.

अग्नीषोमात्मन् (agnīṣomātman) *adj.* of the nature of Agni (fire) and Soma (the moon) हरये पितृनाथाय ह्यग्नीषोमात्मने नमः PauṣkS. 27. 104 = PāraS. 7. 310; AhirbuS. 18. 1; *m.* nature of Agni and Soma अग्नीषोमात्मना श्रुत्वा ध्यानार्थमिह भण्यते BṛĀraUBhVā. iv. 2. 45.

अग्नीषोमात्मसंज्ञ (agnīṣomātma-sañjña) *adj.* having the name 'consisting of Agni (the sun) and Soma (the moon)' [i. e. who is considered to be the sun and the moon] अग्नीषोमात्मसंज्ञस्य देवस्य परमात्मनः । सूर्याचन्द्रमसौ विद्धि साकारौ लोचनेश्वरौ PauṣkS. 36. 227.

अग्नीषोमादिवत् (agnīṣomādi-vat) *adv.* as in the case of (the dual deities) Agni and Soma सत्यप्युत्पत्तिवाक्ये त्वष्टृपत्नीवतोः अग्नीषोमादिवत् ··· व्यासज्यवृत्तिदेवतात्वे MīmāKau. ii. 57. 14 (*on* ii. 3. 19); नाग्नीषोमादिवदग्निप्रजापत्योर्देवतात्वम् MīmāNyāPra. 251. 18; महेन्द्राग्नीषोमादिवत् यथाविनियोगं श्रिया तद्द्रष्टभस्य वैशिष्ट्यात् NyāySiA. 233. 21.

अग्नीषोमादिसहित (agnīṣomādi-sahita) *adj.* together with the (sacrifices for the dual deities) Agni and Soma etc. किमाग्नेयोऽग्नीषोमादिनिरपेक्षो देशादिभिः संबध्यते उताग्नीषोमादिसहितः (? उताग्नीषोमीयादिसहितः) ṬupṬ. 300. 3 (*on* ix. 2. 1)

अग्नीषोमाभिसंबन्ध (agnīṣomābhisambandha) *m.* connection with (the dual deities) Agni and Soma (उत्कर्षः) अग्नीषोमाभिसंबन्धादाज्यस्यापीति मन्यते S'āstrDī. 441. 14 (*on* v. 4. 5)

अग्नीषोमाश्रयस्थ (agnīṣomāśraya-stha) *adj.* existing in the abode of the dual deities Agni and Soma अग्नीषोमाश्रयस्थस्य पूर्वं पितृगणस्य च ··· दद्यात्पिण्डद्वयम् PauṣkS. 27. 96; 27. 283.

अग्नीषोमीय (agnīṣom-īya) *adj.* [*f.* -ā] [Debru. p. 436; P. iv. 2. 32] **i** having Agni and Soma as the deities, relating to or meant for the dual deities Agni and Soma (the oblation like the animal, *puroḍāśa* etc.) य एवाग्नीषोमीयः पशुर्बध्यते स एव सः AV. ix. 6. 6; अग्नीषोमीयमेकादशकपालꣳ हिरण्यं दक्षिणा TaiS. I. viii. 1. 1; II. v. 2. 3; द्विरूपा अग्नीषोमीयाः VājaS. 24. 8; स यदग्नीषोमीयं पशुमालभते AitBr. 6. 3 (152); 6. 3 (153); अजोऽग्नीषोमीयः PañcBr. xxi. 14. 11; सा वै मैत्रावरुणी भवत्यग्नीषोमीयो हि पुरस्तात्कृतो भवति KauṣīBr. 18. 11 (82. 22); 19. 5 (85. 22); अग्नीषोमी(? षोमी)य एव पौर्णमासꣳ हविः S'atBr. I. vi. 2. 6; I. vi. 3. 14; XII. i. 3. 7; अग्नीषोमीयं दुग्धम् JaimiBr. 1. 21; अग्नीषोमीय उपांशुयाजः GopBr. i. 3. 10; (उपांशुयाजम्) अग्नीषोमीयं पौर्णमास्याम् ĀśvaS'S. I. i. 3. 13; I. i. 6. 1; I. iv. 11. 1; II. iii. 2. 6; अग्नीषोमीय उपांशुयाजः । वैष्णवो वा S'āṅkhāS'S. i. 3. 12; i. 8. 10; ii. 3. 5; iii. 8. 8; इदमग्नीषोमयोरित्यग्नीषोमीयम् ĀpaS'S. i. 24. 5; ii. 19. 12; iii. 15. 6; iii. 16. 10; iv. 9. 13; x. 29. 4; xi. 16. 1; xi. 20. 13; xii. 3. 3; xx. 24. 4; एवमग्नीषोमीयम् KātyS'S. ii. 3. 21; आग्नेयोऽष्टाकपाल उपांशुयाजश्चाग्नीषोमीयो वैष्णवः प्राजापत्यो वाग्नीषोमीयश्चैकादशकपालः पौर्णमास्यां प्रधानानि HirS'S. i. 1. 73; LāṭyāS'S. i. 3. 18; उपांशुयाजमग्नीषोमीयम् VaitāSū. 3. 4; अग्नीषोमीयः स्थालीपाकः पौर्णमास्याम् MānGS. ii. 3. 3; अस्ति ··· पशावग्नीषोमीये वैकृतं यूपकर्म S'ābaBh. 1305. 8 (*on* v. 1. 27); 473. 4 (*on* ii. 2. 3); 1042. 4 (*on* iii. 6. 18); अग्नीषोमीयम् । अग्नीषोम्यम् CāndrVṛ. *on* iii. 1. 30; द्यावापृथिवी इत्येवमादिभ्यश्छो भवति यश्च ··· अग्निश्च सोमश्च देवते अस्य अग्नीषोमीयः JaineVyā. 178. 12 (*on* iii. 2. 27); सवनीयाग्नीषोमीययोरप्येकहायनयोर्ग्रहणादनियमः TantrVā. 705. 12 (*on* iii. 1. 8); 760. 6 (*on* iii. 1. 27). 1089. 21 (*on* iii. 6. 18); (हिंसा) विधिलक्षणा त्वग्नीषोमीयस्येति महान्भेदः ManuBh. i. 72. 8 (*on* 2. 10); i. 123. 2 (*on* 2. 87); ii. 205. 17 (*on* 8. 316); ज्योतिष्टोमे ह्यग्नीषोमीयसवनीयानुबन्ध्याः पशवः सन्ति Kāśi. i. 26. 9 (*on* 1. 56); तस्य ··· भार्या ··· । अग्नीषोमीयमैन्द्राग्नं पुरोडाशमकल्पयत् BrahmP. 133. 3; तस्य च तत्स्थानमग्नीषोमीयस्य प्रथमानुष्ठाने बाध्यते TantrRa. 256. 6; दर्शपूर्णमासयोराग्नेयाग्नीषोमीयैन्द्राग्नाः पुरोडाशाः S'āstrDī. 208. 10 (*on* iii. 1. 15); 303. 15 (*on* iii. 6. 7); अग्नीषोमीये च पशावाम्नायते 'अग्निना पुरस्तादेति रक्षसामपहत्या' इति SaṅkarKāBh. 9. 1 (*on* i. 1. 23); VedāntKa. 33. 13 (*on* i. 1. 1); 113. 14 (*on* i. 1. 12); आग्नेयाग्नीषोमीययोः पुरोडाशयोः कपालोपधानाधिश्रयणोद्वासनादीनां पदार्थानामेवानुसमयमिच्छन्ति CaturCin. iii(1). 759. 14; iii(1). 760. 4; अग्नीषोमीयं पशुमालभेत ··· इत्यादिवचनानि कथमिव न पूर्वापरविरोधमनुरुध्यन्ते SyādvāMañ. 6(179); ज्योतिष्टोमेऽग्नीषोमीयस्य पशोस्तन्त्रे प्रक्रान्ते वैसर्जनहोमो विहितः NyāyMāVi. 29. 18 (*on* i. 3. 3); 183. 22 (*on* iii. 6. 7); 459. 23 (*on* ix. 3. 8); 642. 6 (*on* xi. 3. 3); औपवसथ्येऽह्नि अग्नीषोमीयः पशुरनुष्ठीयते ArthSaṁ. 64. 1; 79. 6; ज्योतिष्टोमे प्रातरग्नीषोमीयः मध्याह्ने सवनीयः सायमनुबन्ध्यः पशुरिति पशुत्रयं क्रमेणालम्भनीयम् SarvaDaKau. 102. 22; 102. 28; पौर्णमास्यामाग्नेयाग्नीषोमीयौ पुरोडाशौ VidhiRa. 5(26. 7); ज्योतिष्टोमे अग्नीषोमीयसवनीयानुबन्ध्यास्त्रयः पशवः S'ivārkaMaDī. i. 8. 25 (*on* i. 1. 0); i. 74. 21 (*on* i. 1. 1); अथाप्यग्नीषोमीये ··· द्विरभिघारणस्य श्रुतत्वात् VīraMi. (Saṁskāra.) 983. 17; मनोतासूक्तस्याग्नीषोमीयाद्यायव्यादिपशावतिदेशेन प्राप्तस्योहप्रसक्तौ MīmāKau. iii(1). 101. 21 (*on* i. 2. 54); औपवसथ्येऽह्न्यग्नीषोमीयः पशुरनुष्ठीयते MīmāNyāPra. 228. 8; 235. 7; 237. 16; 237. 28; KośaKaTa. 1. 481; सत्यप्यग्नीषोमीयस्याग्निसंबन्धे नासावाग्नेयशब्देनाभिधातुं शक्यः MayūMāli. 26. 17 (*on* i. 3. 3); फलोद्देशेनाग्नीषोमीयं हविर्विधीयते BhāṭṭCan. 18. 25 (*on* xiii. 2. 17); **ii** pertaining to the animal sacrifice with Agni and Soma as the deities अग्नीषोमीयेण सञ्चरेण व्रजित्वा ĀśvaS'S. I. vi. 14. 10; अग्नीषोमीया हिंसा अधर्मसाधिका हिंसात्वात् YatīndraDī. 21. 14; **iii** referring or addressed to the deities Agni and Soma चतस्रः (ऋचः) पुरस्तादग्नीषोमीयायाः पूर्वपक्षे ĀpaS'S. vi. 16. 7; अग्नीषोमीयया ज्यौत्स्ने उपतिष्ठते MānS'S. 36. 15; उपांशुयाजक्रमे हि वैष्णवप्राजापत्याग्नीषोमीयानि याज्यापुरोनुवाक्यायुगलानि TantrVā. 488. 9 (*on* ii. 2. 10); वैष्णवप्राजापत्याग्नीषोमीययाज्यानुवाक्यायुगलानां क्रमप्रमाणेनान्वये सति S'ivārkaMaDī. i. 181. 24 (*on* i. 1. 4); **iv** (Medi.) of the nature of Agni (i. e. bile) and Soma (i. e. phlegm) तत्सर्वमग्नीषोमीयं दृश्यते भुवनत्रये S'ārṅgS. i. 2. 18; **v** (person) who has Agni and Soma as his deities सः ··· । अग्नीषोम्ये विधावग्नीषोमीयो नूद्यतोऽभवत् DvyāśraKā. 15. 109.

अग्नीषोमीय (agnīṣomīya) *m.* sacrifice performed in honour of the deities Agni and Soma अथ यत्पूर्वेद्युः । अग्नीषोमीयेण यजते S'atBr. II. iv. 4. 7; व्याख्यातोऽग्नीषोमीयः प्रकृतिः पशूनाम् S'āṅkhāS'S. vi. 1. 1; उच्चैरग्नीषोमीये ĀpaS'S. x. 4. 10; x. 4. 9; x. 4. 11; x. 15. 16; xi. 20. 16; सर्वैरुपांशु । ज्योतिष्टोमे

प्रागग्नीषोमीयात् HirS'S. i. 1.28; आग्नेयो वाग्नीषोमीयो वाहिताग्नेः पौर्णमास्याम् GobhiGS. i. 8.23; DrāhyGS. ii. 2.2; यत्पौर्णमास्यामग्नीषोमीयं तेनामावास्यायां यजेत कृतलक्षणग्रहणात् SaṅkarKā. (Devasvāmin) i. 2.30; i. 2.32; ii. 2.1; न चानिष्ट्वा अग्नीषोमीयेन(? ण) सोमेन यजन्ते S'ābaBh. 111.4 (*on* i. 2.4); 169.2 (*on* i. 3.3); 330.2 (*on* i. 4.3); 742.11 (*on* iii. 1.26); 1242.17 (*on* iv. 2.29); 1592.14 (*on* viii. 1.13); चित्रेत्युत्तरपक्षे द्योतनादग्नीषोमीये गुणविधिरिष्टः TantrVā. 289.10 (*on* i. 4.3); 366.20 (*on* ii. 1.5); 1103.2 (*on* iii. 6.31); यदि परद्रव्योपदेश उपसदामग्नीषोमीयस्य च तथा सति 'यदातिथ्यायां बर्हि'रित्युपदेशोऽनर्थकः स्यात् ṬupṬ. 28.11 (*on* iv. 2.29); 273.8 (*on* x. 7.1); दीक्षितः प्रागग्नीषोमीयात् BālaKrī. i. 117.7 (*on* 1.160); प्रवर्तितोऽहमिति ज्ञानजननं विधेः प्रेरकत्वं, तत्सत्यं सर्वत्र तुल्यं करणे श्येन इतिकर्तव्यतायामग्नीषोमीये च NyāyMañ. i. 322.8; अन्तर्वेदिकृता (हिंसा) अग्नीषोमीये धर्मः ManuBh. i. 21.21 (*on* 1.26); i. 62.1 (*on* 2.6); i. 237.26 (*on* 3.60); आतिथ्योपसदग्नीषोमीयानां बर्हिस्साधारण्यमुक्तम् SaṅkarKāBh. 35.2 (*on* i. 3.36); 78.7 (*on* ii. 2.1); 144.12 (*on* iii. 2.45); श्येनवदग्नीषोमीयेऽपि रागतः प्रवृत्तेः समानत्वात् TattvPradī. (Ci.) 103.3; प्रकृतावग्नीषोमीये…विहितस्य यूपस्य NyāySu(So.) 71.22 (*on* i. 2.19); आभिचारिकेष्टौ…द्विदैवत्यत्वेन लिङ्गेन प्रथम आग्नावैष्णवे तृतीयस्याग्नीषोमीयस्य विध्यन्तोऽतिदिष्टः NyāyMāVi. 7.21 (*on* i. 1.0); 82.29 (ii. 2.4); 240.29 (*on* iv. 2.13); 397.5 (*on* viii. 1.6); तत्राग्नेयाग्नीषोमीययोस्तत्तद्याज्यानुवाक्यानां पाठाद्यः क्रम आश्रीयते स मन्त्रपाठात् ArthSaṁ. 78.1; 80.4; अनधीतवेदेनोपक्रान्ते यज्ञेऽग्नीषोमीयादूर्ध्वमपि…ब्राह्मणो न भुञ्जीत ManvaMu. 182.21 (*on* 4.205); पशुयागानां सर्वेषामग्नीषोमीयः प्रकृतिः SarvaDaKau. 103.27; न हिंस्यादित्यस्याग्नीषोमीये व्यभिचारदर्शनेन Nyāyāmṛ. 139A.7; तत्राग्नेयाग्नीषोमीययोरुत्पत्तिशिष्टपुरोडाशावरोधात् व्रीहीणां न साक्षात्करणत्वम् TantrRaha. 64.19; सामान्यतोऽग्नीषोमीयात्प्राचीनेषु उपांशुत्वविधेः UpaParā. 30.19; पौर्णमासीकर्तव्याग्नेयाग्नीषोमीययागद्वयान्तराले उपांशुयाजं विदधानेन S'ivārkaMaDī. i. 143.31 (*on* i. 1.3); ब्राह्मणक्रमावगतमाग्नेयस्याग्नीषोमीयोत्तरत्वं मन्त्रक्रमावगतेनाग्नीषोमीयात्पूर्वत्वेन बाध्यते VīraMi.(Paribhāṣā.) 26.15; अग्नीषोमीये हि पशुपुरोडाशस्य छिद्रापिधानार्थत्वं रात्रिसत्रवत् MīmāKau. i. 94.3 (*on* i. 3.14); ii. 144.15 (*on* iii. 1.8); iii(1). 13.1 (*on* i. 2.4); iii(2). 153.8 (*on* ii. 2.3); ज्योतिष्टोमे त्रयः पशुयागा अग्नीषोमीयः सवनीय आनुबन्ध्यश्चेति MīmāNyāPra. 237.20; 239.8; तत्र प्रकृतितोऽग्नीषोमीयादिडाप्राशनानन्तरं प्राप्तानामनूयाजानामाग्निमारुतशस्त्रानन्तर्यं श्रूयते MayūMāli. 416.1 (*on* v. 1.12); तुल्यवत्सहाधिकारकर्तृकतया पत्न्यनधिकारेऽग्नीषोमीयसान्नाय्ययोरनुष्ठातुमशक्यत्वात् BālamBha. i. 243.2 (*on* 1.89)

अग्नीषोमीयक (agnīṣomīya-ka) *adj.* (a sacrificial victim) related to Agni and Soma यच्चित्रया यजेतेति तद्गुणो नाम वा भवेत् । चित्रस्त्रीत्वगुणो रूढेरग्नीषोमीयके पशौ NyāyMāVi. 42.14 (*on* i. 4.3)

अग्नीषोमीयकथंभाव (agnīṣomīya-kathambhāva) *m.* the manner or procedure of performing the Agnīṣomiya animal sacrifice न च तेषां तदर्थत्वं प्रकरणादेव किं न स्यादिति वाच्यम्; अग्नीषोमीयकथंभावाकाङ्क्षायाः कॢप्तोपकारैः प्राकृतधर्मैरेवोपशान्तत्वात् MīmāNyāPra. 228.23.

अग्नीषोमीयकर्मन् (agnīṣomīya-karman) *n.* sacrifice to Agni and Soma (one of the three sacrifices in the Pūrṇamāseṣṭi) आध्वर्यवे काण्ड आग्नेयोपांशुयाजाग्नीषोमीयकर्माणि क्रमेणाम्नातानि NyāyMāVi. 141.8 (*on* iii. 3.5)

अग्नीषोमीयकाल (agnīṣomīya-kāla) *m.* the time of the Agnīṣomīya animal sacrifice अग्नीषोमीयकाल ईजानस्य गृहाद् वसतीवरीर्गृह्णीयात् ĀpaS'S. xxii. 3.9; अग्नीषोमीयकालेऽग्नीषोमीयेन पशुपुरोडाशेन प्रचर्य वसतीवरीर्गृह्णाति MānS'S. 198.1; यूपसाधारण्येन 'तत्कालास्तु' इत्येवमग्नीषोमीयकालकृतादेवोपकारसिद्धेः TantrVā. 1094.9 (*on* iii. 6.21); यूपस्यापि हि पूर्वमेवाग्नीषोमीयकाले रशनान्तरं समस्त्येव TantrRa. 216.15; BhāṭṭDī. iv. 240.22 (*on* xii. 1.19); *adj.* used at the time of the Agnīṣomiya animal sacrifice अनेन क्रमादग्नीषोमीयकालस्य (स्वरोः) प्रहरणं गम्यते S'ābaBh. 2172.19 (*on* xi. 3.12); S'āstrDī. 819.13 (*on* xi. 3.4)

अग्नीषोमीयकालिक (agnīṣomīyakāl-ika) *adj.* occurring at the time of the Agniṣomīya animal sacrifice सिद्धान्तेऽपि चोदकप्राप्तयूपसंस्कारकरशनान्तरस्याग्नीषोमीयकालिकस्य विद्यमानत्वाद् द्वितीयस्यां रशनायां समुच्चयस्यावश्यंवाच्यतया आवश्यके च समुच्चये सति दृष्टार्थत्वाय पशुरशनयैव समुच्चय इति भावः MayūMāli. 400.21 (*on* iv. 4.9)

अग्नीषोमीयकालीन (agnīṣomīyakāl-īna) *adj.* occurring at the time of the Agnīṣomīya sacrifice आतिथ्याकालपठितमन्त्रजन्यस्मृतेरग्नीषोमीयकालीनस्तरणवेलायामविद्यमानत्वात् BhāṭṭDī. iv. 241.14 (*on* xii. 1.20)

अग्नीषोमीयक्रम (agnīṣomīya-krama) *m.* the context of the Agnīṣomīya animal sacrifice परिव्याणसाधनभूता रशना तद्धर्माश्चाग्नीषोमीयक्रमे विहिताः S'āstrDī. 308.13 (*on* iii. 6.10); MīmāKau. ii. 362.17 (*on* iii. 3.14)

अग्नीषोमीयजाघनी (agnīṣomīya-jāghanī) *f.* the tail of the victim sacred to Agni and Soma तथा सति च…अग्नीषोमीयजाघनीसंस्कारविधानादुत्कर्ष इति TantrVā. 889.2 (*on* iii. 3.29)

अग्नीषोमीयतन्त्र (agnīṣomīya-tantra) *n.* the whole procedure of the Agnīṣomīya animal sacrifice स्वरुरग्नीषोमीयतन्त्रापवर्गेऽपवर्गी स्यात् MayūMāli. 820.24 (*on* xi. 3.5)

अग्नीषोमीयता (agnīṣomīya-tā) *f.* the state of being offered to Agni and Soma समस्तो हि पशुरग्नीषोमौ प्रति चोद्यते न पृथगङ्गानामग्नीषोमीयता S'ābaBh. 2021.8 (*on* x. 7.1)

अग्नीषोमीयत्व (agnīṣomīya-tva) *n.* the state of belonging or relating to Agni and Soma आर्तवं शोणितं त्वाग्नेयम् अग्नीषोमीयत्वाद् गर्भस्य SuśruS. i. 14.7; तच्च वीर्यं द्विविधमुष्णं शीतं च, अग्नीषोमीयत्वाज्जगतः SuśruS. i. 40.5; (in ritualistic context) कदाचिदग्नीषोमसंबन्धमात्रेणाज्यस्याप्यग्नीषोमीयत्वसद्भावात् तस्याप्युत्कर्षादसोमयाजिन उपांशुयाज एव न संभवति MayūMāli. 441.11 (*on* v. 4.5)

अग्नीषोमीयदर्शन (agnīṣomīya-darśana) *n.* presence in the animal sacrifice for Agni and Soma गृहीत्वाज्यान्यग्नीध्रप्रणयनमग्नीषोमीयदर्शनात् KātyS'S. vi. 10.14.

अग्नीषोमीयदेवता (agnīṣomīya-devatā) *f.* the deity of the Agnīṣomīya sacrifice न हि मनोतास्थाग्निशब्दस्यैव ऐन्द्रीन्यायेनाग्नीषोमीयदेवतालक्षकत्वात् प्रकृतावन्याय(? य्य)निगदस्य वायव्यादिपशावूहप्रसक्तिरस्ति MīmāKau. iii(1). 102.11 (*on* i. 2.54)

अग्नीषोमीयदेवताक (agnīṣomīyadevatā-ka) *adj.* having Agni and Soma as deities अग्नीषोमीयदे(? मदे)वताकः पुरोडाशयागो भवति न वेति विचार्यते BālamBha. i. 246.29 (*on* 1.89)

अग्नीषोमीयदेश (agnīṣomīya-deśa) *m.* the place or region where the Agnīṣomīya sacrifice is performed आतिथ्यादेशे संस्कृतं बर्हिः संनह्याग्नीषोमीयदेशे…नीयते NyāyMāVi. 675.26 (*on* xii. 1.21); अग्नीषोमीयदेशे ह्यनुष्ठाने क्रियमाणे सवनीयस्य स्वस्थानातिक्रममात्रम् MīmāNyāPra. 237.29; ArthSaṁ. 81.1.

अग्नीषोमीयदैवत्य (agnīṣomīyadaivat-ya) *adj.* belonging or being offered to the deities of the Agnīṣomīya sacrifice यदैवाग्नीषोमीयदैवत्यः (उपांशुयाजः) तदैव प्राधान्यम् TantrVā. 489.11 (*on* ii. 2.12)

अग्नीषोमीयद्रव्य (agnīṣomīya-dravya) *n.* material required for the Agnīṣomīya sacrifice आज्यस्योपांशुयाजीयस्य प्रथमं निर्वापादि । पश्चादग्नीषोमीयद्रव्यस्य BhāṭṭDī. ii. 164.23 (*on* v. 1.8)

अग्नीषोमीयधर्म (agnīṣomīya-dharma) *m.* features (accessory rite) of the Agnīṣomīya sacrifice किमग्नीषोमीयधर्माणां मुख्यक्रमेण पूर्वमाज्यस्य धर्माः कर्तव्या उत यथापाठम् S'ābaBh. 1298.1 (*on* v. 1.15); अग्नीषोमीयधर्माणां च एष एव विधिः VīraMi.(Saṁskāra.) 968.20.

अग्नीषोमीयधर्मत्व (agnīṣomīyadharma-tva) *n.* the state of being accessory for the victim of the Agnīṣomīya sacrifice अग्नीषोमीयधर्मत्वं तेषां (उपाकरणपर्यग्निकरणादीनाम्) स्थानात् प्रसिध्यति NyāyMāVi. 183.20 (*on* iii. 6.7)

अग्नीषोमीयनिरपेक्ष (agnīṣomīya-nirapekṣa) *adj.* independent of (the process of performing) the Agnīṣomīya animal sacrifice इतिकर्तव्यता चाग्नीषोमीयनिरपेक्षस्यैवाग्नेयस्य न्याय्येति(? तीति)कर्तव्यताया आवृत्तिः ṬupṬ. 300.7 (*on* xi. 2.1)

अग्नीषोमीयनिर्वाप (agnīṣomīya-nirvāpa) *m.* taking out material for the Agnīṣomīya-cake किं मुख्यक्रमादाज्यनिर्वापः पूर्वमुत पाठक्रमादग्नीषोमीयनिर्वाप इति S'āstrDī. 413.6 (*on* v. 1.8); MayūMāli. 413.3 (*on* v. 1.8); तेन चाग्नेयाग्नीषोमीयनिर्वापयोरनुसमयः BhāṭṭDī. ii. 180.2 (*on* v. 2.3); [making libations with the cake sacred to Agni and Soma, a ceremony in the Darśapūrṇamāsa sacrifice MW.]

अग्नीषोमीयन्याय (agnīṣomīya-nyāya) *m.* rule of Agnīṣomīya sacrifice (which implies that, although this sacrifice has been described in different S'ākhās with minor differences, all refer to one and the same sacrificial rite) नात्राग्नीषोमीयन्यायः प्रवर्तते S'ivārkaMaDī. ii. 294.31 (*on* iii. 3.7)

अग्नीषोमीयपरिव्याण (agnīṣomīya-parivyāṇa) *n.* winding of a cord round the stake in the Agnīṣomīya animal sacrifice तथा…अग्नीषोमीयपरिव्याणाङ्गत्वे प्राप्ते लिङ्गात् सवनीयार्थद्वितीयपरिव्याणाङ्गत्वमपि TantrVā. 856.8 (*on* iii. 3.14)

अग्नीषोमीयपशु (agnīṣomīya-paśu) *m.* A animal sacred to or meant to be offered to the deities Agni and Soma जाघन्यास्त्ववयवभेदस्य नाग्नीषोमीयपश्वधीनं निरूपणम् Bhām. 650.10 (*on* iii. 3.41); अग्नीषोमीयपशु-

संनिधौ रशनया यूपस्य वेष्टनम् ··· इत्यादयो धर्मा आम्नाताः NyāyMāVi. 185. 18 (*on* iii. 6. 10); 43. 6 (*on* i. 4. 3); 456. 7 (*on* ix. 3. 3); अग्नीषोमीयपशावभ्रिगुप्रैषे ···छागस्य पशोः S'ivārkaMaDī. 450. 13 (*on* i. 3. 23); 75. 4 (*on* i. 1. 1); एतच्च प्रोक्षणं ब्रह्मणोऽनुज्ञां गृहीत्वा कर्तव्यम् अग्नीषोमीयपशौ तथैव दृष्टत्वात् ViraMi. (Saṁskāra.) 972. 22; अग्नीषोमीयपश्वादिवैधहिंसान्यहिंसारूपव्यर्थहिंसायां विध्यभावात् LaCandr. 736. 24; 723. 43; MīmāKau. ii. 356. 2 (*on* iii. 3. 14); दैक्षस्य च···पशुकामपदं न फलसमर्पकं किं त्वग्नीषोमीयपशवर्जनाङ्गतया प्राप्तकामनानुवादः MīmāNyāPra. 249. 12; 249. 28; अग्नीषोमीयपशुद्रव्यानुवादेन चित्रत्वस्त्रीत्वे न विधीयेते MayūMāli. 62. 5 (*on* i. 4. 3); **B** animal sacrifice intended for the deities Agni and Soma ग्रहैः सोमहोमो ज्योतिष्टोमे मुख्यः । अग्नीषोमीयपश्वादिकमङ्गम् NyāyMāVi. 191. 6 (*on* iii. 7. 2); द्वितीयेन (अनुष्ठानसंनिधिना) पशुधर्माणामग्नीषोमीयपशुशेषता S'ivārkaMaDī. i. 73. 29 (*on* i. 1. 1); सोमविकारेषु दक्षिणादिपरिसंख्योक्तिरनुपपन्ना सोमाङ्गस्याग्नीषोमीयपशोर्विकारेष्वनुक्तदक्षिणेषु···ऋत्विगानमनाय···सोमाङ्गदक्षिणाया एव ग्राह्यत्वादिति चेत् मैवम् VidhiRa. 10 (71. 25); UpaPara. 7. 15; अग्नीषोमीयपशुप्राग्भाविपदार्थाङ्गत्वेन विहितमुपांशुत्वम् MīmāKau. ii. 324. 11 (*on* iii. 3. 9); BhāṭṭDī. i. 268. 9 (*on* iii. 3. 10); **C** a section in TaiS. (VI. iii. 10. 1 ff.) dealing with the Agnīṣomīya animal sacrifice अग्नीषोमीयपशावाम्नायते प्लाक्षमुत्तरं बर्हिर्भवति समेधस्यैव पशोरवद्यति इति SaṅkarKāBh. 35. 6 (*on* i. 3. 37)

अग्नीषोमीयपशुधर्म (agnīṣomīyapaśu-dharma) *m.* subsidiary of the Agnīṣomīya animal sacrifice अत्र किमग्नीषोमीयपशुधर्मा एकादशप्रयाजत्वादयो ग्राह्या उत अनुनिर्वाप्यधर्माः पञ्चप्रयाजत्वादय इति UpaParā. 45. 21.

अग्नीषोमीयपशुप्रकृतिता (agnīṣomīyapaśuprakṛti-tā) *f.* the state of having the Agnīṣomīya animal sacrifice as its model यागान्तरमेवेदम् । ··· अग्नीषोमीयपशुप्रकृतितया···विधीयते MīmāKau. ii. 57. 10 (*on* ii. 3. 19)

अग्नीषोमीयपशुयाग (agnīṣomīya-paśuyāga) *m.* animal sacrifice intended for the deities Agni and Soma सत्यपि दीक्षाख्यसंस्कारे अग्नीषोमीयपशुयागसमाप्तेः प्रागेव अभोज्यान्नत्वमनया स्मृत्याप्युक्तम् SmṛtiCan. v. 239. 6; CaturCin. iii(1). 771. 18; पुरोडाशयागोऽग्नीषोमीयपशुयागस्य··· सन्निपत्योपकारं करोति LaCandr. 870. 33; MayūMāli. 819. 16 (*on* xi. 3. 4)

अग्नीषोमीयपशुयागाङ्ग (agnīṣomīyapaśuyāgāṅga) *n.* subsidiary rite of the Agnīṣomīya animal sacrifice अनेन वचनेन ··· अग्नीषोमीयपशुयागाङ्गतया विधिर्नानुपपन्नः BhāṭṭDī. i. 269. 2 (*on* iii. 3. 10); अग्नीषोमीयपशुयागाङ्गभूते दार्शिकाग्नीषोमीययागप्रकृतिके पशुपुरोडाशयागे किं पाशुकानि प्रयाजादीन्यङ्गानि प्रसज्यन्ते BhāṭṭDī. iv. 217. 13 (*on* xii. 1. 1)

अग्नीषोमीयपशुयागीय (agnīṣomīyapaśuyāg-īya) *adj.* connected with the Agnīṣomīya animal sacrifice चित्रत्वस्त्रीत्वोभयं करणत्वेनाग्नीषोमीयपशुयागीयद्रव्यपरिच्छेदकतया विधीयते LaCandr. 515. 16.

अग्नीषोमीयपशुविकार (agnīṣomīyapaśu-vikāra) *m.* sacrifice modelled on the Agnīṣomīya animal sacrifice अग्नीषोमीयपशुविकारे निरूढपशुबन्धादौ तेषां प्रवृत्तिः MayūMāli. 317. 19 (*on* iii. 7. 2)

अग्नीषोमीयपशुविकृति (agnīṣomīyapaśu-vikṛti) *f.* sacrifice modelled on the Agnīṣomīya animal sacrifice एवं च सत्यग्नीषोमीयपशुविकृतौ वायव्यपशावग्नीषोमीयदेवतायां निवृत्तायां तदीयपशुपुरोडाशेऽपि सा निवर्तते NyāyMāVi. 489. 26 (*on* x. 1. 9)

अग्नीषोमीयपशुविध्यन्त (agnīṣomīyapaśu-vidhyanta) *m.* subordinate part of the injunction or procedure of the Agnīṣomīya animal sacrifice दैक्षोऽग्नीषोमीयपशुविध्यन्तः NyāyMāVi. 397. 4 (*on* viii. 1. 6)

अग्नीषोमीयपशुहिंसा (agnīṣomīyapaśu-hiṁsā) *f.* killing of the animal sacred to Agni and Soma, immolation practised in connection with the Agnīṣomīya animal sacrifice ज्योतिष्टोमादिकर्माशुद्धमग्नीषोमीयपशुहिंसायोगात् BrahmSūBh.(Bhā.) 159. 2 (*on* iii. 1. 25); Bhām. 539. 20 (*on* iii. 1. 24); अशुद्धमग्निसोमीय(? °ग्नीषोमीय)पशुहिंसायोगात् पापमिश्रं ज्योतिष्टोमादिकर्मास्ति VedāntKau. 270. 20 (*on* iii. 1. 25); NyāyMāVi. 15. 13 (*on* i. 1. 2); न हिंस्यात्सर्वा भूतानीत्यौत्सर्गिको भूतहिंसानिषेधोऽग्नीषोमीयपशुहिंसाविधिनापोद्यते NyāySu(Ja.) 158A. 2 (*on* i. 2. 1); TristhaSe. 51. 19.

अग्नीषोमीयपश्वङ्गत्व (agnīṣomīyapaśvaṅga-tva) *n.* the state of being a subsidiary to the Agnīṣomīya animal sacrifice चयनस्य सोमप्रयोगाद्बहिरनुष्ठातुमशक्यतया तन्मध्यत एवानुष्ठातव्यत्वे पाशुकधर्मजातस्याग्नीषोमीयपश्वङ्गत्वमिव···क्रत्वर्थत्वं प्राप्नोति VidhiRa. 32 (179. 4)

अग्नीषोमीयपश्वञ्जन (agnīṣomīyapaśv-añjana) *n.* act of smearing (with clarified butter) the animal sacred to Agni and Soma सोमेऽग्नीषोमीयपश्वञ्जनेनैव प्रतिपत्तित्वे सिद्धे···पशुगणे यस्य कस्यचित्पशोरञ्जनम् MayūMāli. 402. 5 (*on* iv. 4. 10)

अग्नीषोमीयपश्वर्थ (agnīṣomīyapaśvartha) *adj.* [*f.* -ā] intended for the Agnīṣomīya animal or sacrifice अग्नीषोमीयपश्वर्था सास्त्येव (आहूतिः) पशुपुरोडाशे प्रसंगे सति तत्र पृथगाह्वानाभावात् MayūMāli. 860. 4 (*on* xii. 2. 3); प्रकृतौ पशुत्रयस्य तन्त्रभूतो यूपोऽग्नीषोमीयपश्वर्थत्वेन पूर्वेद्युः संमितः BhāṭṭCan. 33. 13 (*on* xii. 4. 19)

अग्नीषोमीयपश्वालम्भन (agnīṣomīyapaśv-ālambhana) *n.* immolation of the animal sacred to the deities Agni and Soma मा भूदग्नीषोमीयपश्वालम्भनविधिना सर्वभूताहिंसाश्रुतेर्नैरर्थ्यम् KhaṇḍanKhā. 149. 1.

अग्नीषोमीयपुरोडाश (agnīṣomīya-puroḍāśa) *m.* sacrificial cake sacred to the deities Agni and Soma यथैकादशद्वादशकपालयोरग्नीषोमीयपुरोडाशयोः शाखान्तरपठितयोः कपालसंख्याभेदेऽप्यभेदः BrahmSūBh.(Bhā.) 175. 26 (*on* iii. 3. 2); (सवनीये) पशौ पशुपुरोडाशो मध्ये निपतन्नुपमितलक्षितप्रापणेनाग्नीषोमीयपुरोडाशाद्यागगतं व्यापारमभिलषंस्तमुत्पादयति ṬupṬ. 61. 17 (*on* v. 1. 28); अग्नीषोमीयपुरोडाशस्योत्कर्षः पूर्वमेव दर्शितः NyāyMāVi. 301. 8 (*on* v. 4. 8); 270. 4 (*on* v. 1. 8); असोमयाजिनोऽग्नीषोमीयपुरोडाशाभावेन ··· उपांशुयाजो न प्राप्नुयात् VidhiRa. 5(21. 18); एवं चाग्नीषोमीयपुरोडाशवदेव पौर्णमासीकालस्योत्पत्तिशिष्टत्वात् MīmāKau. iii(2). 193. 8 (*on* ii. 2. 12); अग्नीषोमीयपुरोडाशे तु··· नोद्देश्यतावच्छेदकत्वव्याघातः BhāṭṭDī. ii. 210. 23 (*on* v. 4. 4)

अग्नीषोमीयप्रकरण (agnīṣomīya-prakaraṇa) *n.* context of the animal-sacrifice for Agni and Soma अग्नीषोमीयप्रकरणस्थवाक्यं तु···नियमार्थमिति वक्ष्यते BhāṭṭDī. i. 270. 6 (*on* iii. 3. 10)

अग्नीषोमीयप्रकृति (agnīṣomīya-prakṛti) *f.* animal sacrifice for Agni and Soma as the norm or model अथास्य प्रयोजनं नियमेन ततोऽग्नीषोमीयप्रकृतौ प्रथममनुष्ठानपाठादवगतम् ṬupṬ. 53. 3 (*on* v. 1. 13)

अग्नीषोमीयप्रकृतिक (agnīṣomīyaprakṛti-ka) *adj.* having the sacrifice for Agni and Soma as the norm or model देवतागुणसामान्येन च पूर्वप्रकृतिकमग्नि(? ग्नी)षोमीयप्रकृतिकमेव वा विधीयते TantrVā. 611. 5 (*on* ii. 3. 19)

अग्नीषोमीयप्रकृतिकत्व (agnīṣomīyaprakṛtika-tva) *n.* the state of having the sacrifice for Agni and Soma as the norm or model पूर्वावगतमग्नीषोमीयप्रकृतिकत्वमपैति TantrRa. 285. 19 प्राणिद्रव्यकाणां च यागानाम्···अग्नीषोमीयप्रकृतिकत्वात् MīmāNyāPra. 249. 9.

अग्नीषोमीयप्रकृतित्व (agnīṣomīyaprakṛti-tva) *n.* the state of having the sacrifice for Agni and Soma as the norm or model अग्नीषोमीयप्रकृतित्वे एकैकरशन्यं स्यात् S'ābaBh. 1590. 25 (*on* viii. 1. 14); NyāySu.(So.) 35. 26 (*on* i. 2. 7); सामान्यतोऽपि श्रुतः पशुशब्दः अग्नीषोमीयप्रकृतित्वात् छागपरो बोध्यः ViraMi. (Saṁskāra.) 998. 21.

अग्नीषोमीयप्रणयन (agnīṣomīya-praṇayana) *n.* carrying forth (of fire and Soma) in connection with the sacrifice for Agni and Soma औपवसथ्येऽहनि अग्नीषोमीयप्रणयनोत्तरकालमुपाकरणादयः पशुधर्माः पठ्यन्ते TantrVā. 1089. 23 (*on* iii. 6. 18); ṬupṬ. 61. 2 (*on* v. 1. 27); अग्नीषोमीयप्रणयनानन्तर्यमग्नीषोमीयस्य बाधितम् TantrRa. 259. 11; S'āstrDī. 411. 11 (*on* v. 1. 6); अग्नीषोमीयप्रणयनानन्तरमग्नीषोमीयपशोरनुष्ठानकाल इत्यर्थः MayūMāli. 411. 16 (*on* v. 1. 6)

अग्नीषोमीयप्रयोग (agnīṣomīya-prayoga) *m.* performance of the Agnīṣomīya sacrifice मुख्योऽवधिः अग्नीषोमीयप्रयोगसंस्थारूपः MīmāKau. i. 23. 21 (*on* i. 3. 4); MayūMāli. 307. 11 (*on* iii. 6. 7)

अग्नीषोमीयप्राग्भावित्व (agnīṣomīyaprāgbhāvi-tva) *n.* the state of being that which precedes the Agnīṣomīya sacrifice अग्नीषोमीयप्राग्भावित्वादेवोपसत्सूपांशुत्वसिद्धेः MīmāKau. ii. 324. 20 (*on* iii. 3. 9)

अग्नीषोमीयप्राग्भाविन् (agnīṣomīya-prāgbhāvin) *adj.* preceding the Agnīṣomīya sacrifice अग्नीषोमीयप्राग्भाविपदार्थव्यक्तिमात्रे उपांशुत्वप्राप्तौ MīmāKau. i. 137. 7 (*on* i. 3. 30)

अग्नीषोमीयप्राचीन (agnīṣomīya-prācīna) *adj.* preceding the Agnīṣomīya sacrifice यज्ञभागस्वरविधिः ··· अग्नीषोमीयप्राचीनसमस्ताङ्गविषयो न स्यात् VidhiRa. 10 (75. 6); अग्नीषोमीयप्राचीनपदार्थत्वेनावगतस्य विशिष्टस्योद्देशेऽपि न दोषः MayūMāli. 582. 22 (*on* ix. 1. 5); LaCandr. 863. 22.

अग्नीषोमीयब्राह्मण (agnīṣomīya-brāhmaṇa) *n.* Brāhmaṇa text pertaining to an offering to Agni and Soma अग्नीषोमीयब्राह्मणे चरकाणाम् ··· सुराशब्दः पैष्ट्यामेव प्रयुक्तः BālaKrī. ii. 87. 4 (*on* 3. 222); अग्नीषोमीयब्राह्मणानन्तरपठिताग्नेयब्राह्मणपाठापेक्षया मन्त्रपाठवैपरीत्यस्य पञ्चमे वक्ष्यमाणत्वेन MīmāKau. i. 228. 9 (*on* i. 4. 9)

अग्नीषोमीयमुख्य (agnīṣomīya-mukhya) *adj.* among which the Agnīṣomīya animal is the principal one अग्नीषोमीयमुख्येषु यूपो भिन्नोऽथ तन्त्रता NyāyMāVi. 642. 4 (*on* xi. 3. 3)

अग्नीषोमीययाग (agnīṣomīya–yāga) *m.* **1** one of the sacrifices constituting the Pūrṇamāsa sacrifice आग्नेयाग्नीषोमीययागयोरेव…फलान्वयः स्यात् PūrvottaVāNaMā. 39. 15; 290. 19; **2** animal sacrifice for Agni and Soma अस्ति चात्र स्त्रीत्वचित्रत्वभागग्नीषोमीययाग इत्यनूद्यते TantrVā. 290. 5 (*on* i. 4. 3); ṬupṬ. 318. 4 (*on* xii. 1. 3); अग्नीषोमीययागप्रयुक्तत्वात् परप्रयुक्तः पशुरग्नीषोमीयः VedāntKa. 454. 19 (*on* iii. 3. 26); अग्नीषोमीययागस्यैव सर्वफलार्थज्योतिष्टोमाङ्गत्वात् MīmāKau. i. 174. 10 (*on* i. 4. 3); अन्यत्राग्नीषोमीययागगतपशुपुरोडाशयागे … वपोद्धरणप्रयुक्तछिद्रापिधानार्थत्वस्योक्तत्वात् MayūMāli. 40. 7 (*on* i. 3. 7)

अग्नीषोमीययागत्व (agnīṣomīyayāga–tva) *n.* characteristic of being the sacrifice called Agnīṣomīya अग्नीषोमीययागत्वस्यैवाग्नीषोमजन्यतावच्छेदकत्वात् BhāṭṭDī. ii. 210. 24 (*on* v. 4. 4)

अग्नीषोमीययागाङ्ग (agnīṣomīyayāgāṅga) *n.* subsidiary to the sacrifice called Agnīṣomīya अग्नीषोमीययागाङ्गकपालैकादशद्वादशसंख्ययोरुत्पत्तिशिष्टत्वेऽपि S'ivārkaMaDī. ii. 293. 26 (*on* iii. 3. 6)

अग्नीषोमीययागानुवाद (agnīṣomīyayāgānuvāda) *m.* restatement of the sacrifice called Agnīṣomīya एवं चित्रयेत्यत्राग्नीषोमीययागानुवादेन चित्राशब्देन चित्रत्वस्त्रीत्वे विधीयेते S'āstrDī. 61. 11 (*on* i. 4. 3); तत्र किं अग्नीषोमीययागानुवादेन वत्सविधिः MīmāKau. ii. 49. 18 (*on* ii. 3. 10); i. 174. 8 (*on* i. 4. 9)

अग्नीषोमीययागैक्य (agnīṣomīyayāgaikya) *n.* oneness of the sacrifice called Agnīṣomīya युक्तं शाखाद्वयेऽपि अग्नीषोमीययागैक्यम् S'ivārkaMaDī. ii. 294. 8 (*on* iii. 3. 7)

अग्नीषोमीययूप (agnīṣomīya–yūpa) *m.* sacrificial post in Agnīṣomīya sacrifice अत्र त्वग्नीषोमीययूपापकर्षेऽप्यस्ति प्रधानकालबाधः S'āstrDī. 819. 6 (*on* xi. 3. 3); NyāyMāVi. 486. 1 (*on* x. 1. 6); अग्नीषोमीययूपच्छेदनस्यैव दीक्षाकालविधिः BhāṭṭDī. iv. 175. 18 (*on* xi. 3. 3); ii. 45. 15 (*on* iii. 7. 6)

अग्नीषोमीयरशना (agnīṣomīya–raśanā) *f.* cord (to tie the sacrificial animal) in the Agnīṣomīya sacrifice किमेते धर्मा अग्नीषोमीयरशनायाः S'ābaBh. 1054. 4 (*on* iii. 6. 31); SaṅkarKāBh. 51. 1 (*on* i. 4. 42); अग्नीषोमीयरशनाया अन्यकालत्वादहर्गणे तन्त्रेणोपकारकत्वेऽपि सवनीयकालात् तु कर्मकालत्वात् प्रत्यहमावर्तेत BhāṭṭCan. 34. 2 (*on* xiii. 4. 21)

अग्नीषोमीयवत् (agnīṣomīya–vat) *adv.* as in the case of the Agnīṣomīya sacrifice अग्नीषोमीयवत् सवनीयपात्राणि प्रयुनक्ति । अग्नीषोमीयवदाज्यानि गृह्णाति ĀpaS'S. xii. 3. 2; सहप्रयोगः स्यादाग्नेयाग्नीषोमीयवत् MīmāSū. xi. 4. 17; आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेदग्नीषोमीयवत् S'ābaBh. 1585. 10 (*on* viii. 1. 2); MīmāKau. iii(2). 159. 3 (*on* ii. 2. 3)

अग्नीषोमीयवध (agnīṣomīya–vadha) *m.* immolation of the animal meant for the deities Agni and Soma यथाग्नीषोमीयवधे…ऋत्विजां प्रतिषेधो न भवति तथात्रापि BālaKrī. ii. 88. 15 (*on* 3. 222)

अग्नीषोमीयवपा (agnīṣomīya–vapā) *f.* omentum of the animal in the Agnīṣomīya sacrifice अग्नीषोमीयवपायां हुतायाम् … असौ यजत इति प्रत्येकं गृह्णीयाद् यजमाननामधेयानि LāṭyāS'S. i. 3. 18; v. 9. 14; VīraMi.(Āhnika.) 496. 22.

अग्नीषोमीयवपायाग (agnīṣomīya–vapāyāga) *m.* offering of the omentum in the Agnīṣomīya sacrifice दीक्षितस्य अग्नीषोमीयवपायागात्प्राक् ManvaVi. 557. 30 (*on* 4. 210); VīraMi.(Āhnika.) 495. 2; BālamBha. i. 427. 11 (*on* 1. 161)

अग्नीषोमीयवपाहोम (agnīṣomīya–vapāhoma) *m.* offering of the omentum in the Agnīṣomīya sacrifice दीक्षी दीक्षावान् । अयं चाग्नीषोमीयवपाहोमात्प्रागेवाभोज्यान्नः VīraMi. 239. 18 (*on* 1. 161); Aparā. 238. 12 (*on* 1. 161); आपस्तम्बस्तु पूर्वमप्यग्नीषोमीयवपाहोमाद् यज्ञार्थे द्रव्ये पृथक्कृते … दीक्षितस्यापि भोक्तव्यमित्युक्तवान् CaturCin. iii(1). 771. 21; ManvaVi. 555. 20 (*on* 4. 205)

अग्नीषोमीयवाक्य (agnīṣomīya–vākya) *n.* the sentence (i. e. Vedic text *agnīṣomīyaṁ paśum ālabheta*) enjoining the offering of an animal to Agni and Soma अन्यथा न हिंस्यादित्यस्याग्नीषोमीयवाक्येनापि संकोचो न स्यात् S'atDū. 130. 12; अग्नीषोमीयवाक्यादहिंसावाक्यस्य … प्राबल्यापातेन Nyāyāmṛ. 167A. 7; AdvaiSi. 432. 5; 737. 5; MīmāKau. i. 231. 1 (*on* i. 4. 9); अग्नीषोमीयवाक्यमपवादशास्त्रं सदुत्सर्गशास्त्रस्य…बाधकम् GuruCandr. i. 490. 23.

अग्नीषोमीयविकार (agnīṣomīya–vikāra) *m.* sacrifice based on Agnīṣomīya द्विदेवता अग्नीषोमीयविकाराः ĀpaS'S. xxiv. 3. 42; अग्नीषोमीयविकारेषु निरूढपशुषु TantrRa. 140. 9; अग्नीषोमीयविकारे निरूढपशौ असत्यपि दीक्षिते मैत्रावरुणार्थेन दण्डोपादानसिद्धिः S'āstrDī. 372. 1 (*on* iv. 2. 6); आग्नावैष्णवबार्हस्पत्ययोः आग्नेयाग्नीषोमीयविकारत्वम् BhāṭṭDī. iii. 24. 18 (*on* viii. 3. 1); सवनीयानां चाग्नीषोमीयविकारत्वम् MayūMāli. 626. 16 (*on* ix. 3. 8)

अग्नीषोमीयविकृति (agnīṣomīya–vikṛti) *f.* sacrifice based on the Agnīṣomīya sacrifice अग्नीषोमीयविकृतिभूते संप्रतिपन्नदेवताके पशुगणेऽप्येवमेव CaturCin. iii(1). 760. 5; TantrRa. 285. 14; आग्नावैष्णव आग्नेयविकृतिः शुचिदेवकः । अग्नीषोमीयविकृतिरथवा व्यत्ययो द्वयोः NyāyMāVi. 409. 8 (*on* viii. 3. 1)

अग्नीषोमीयविधान (agnīṣomīya–vidhāna) *n.* injunction enjoining (the performance of) the Agnīṣomīya sacrifice काम्येनाग्नीषोमीयविधानेन अमावास्या देवता विक्रियते SaṅkarKāBh. 24. 7 (*on* i. 2. 31)

अग्नीषोमीयविधि (agnīṣomīya–vidhi) *m.* injunction enjoining the (performance of) Agnīṣomīya sacrifice तथा दर्शपूर्णमासप्रकरणे अग्नीषोमीयविधिसंबन्धलङ्घनेन … त्रिरात्रविषयाणां प्रकरणातिरिक्तस्त्रीधर्मत्वावधारणम् TantrVā. 151. 16 (*on* i. 3. 8)

अग्नीषोमीयविध्यन्त (agnīṣomīya–vidhyanta) *m.* subordinate part of the injunction or the procedure of the Agnīṣomīya sacrifice किमग्नीषोमीयविध्यन्त उत सवनीयविध्यन्त इति S'ābaBh. 1590. 19 (*on* viii. 1. 14); MayūMāli. 168. 2 (*on* ii. 3. 6); 554. 12 (*on* viii. 1. 8)

अग्नीषोमीयशेष (agnīṣomīya–śeṣa) *m.* auxiliary rite of the Agnīṣomīya sacrifice अग्नीषोमीयशेषाः स्युः श्रुत्या यूपाङ्गतां गताः TantrVā. 855. 5 (*on* iii. 3. 14); अग्नीषोमीयशेषत्वं यदुक्तं सत्यमेव तत् S'āstrDī. 305. 11 (*on* iii. 6. 7)

अग्नीषोमीयसंस्कार (agnīṣomīya–saṁskāra) *m.* amelioration of the Agnīṣomīya sacrifice अग्नीषोमीयसंस्कारार्थः पशुपुरोडाशो देवतान्तरे न प्राप्नोति TantrVā. 1179. 21 (*on* iii. 8. 31)

अग्नीषोमीयसंस्था (agnīṣomīya–saṁsthā) *f.* completion of the Agnīṣomīya animal sacrifice तस्यैव श्रूयते पश्चादभ्यनुज्ञाविधिद्वयम् । अग्नीषोमीयसंस्थायां क्रीते वा सति राजनि TantrVā. 108. 8 (*on* i. 3. 4); अग्नीषोमीयसंस्थायामतोऽसावपकृष्यते S'āstrDī. 819. 2 (*on* xi. 3. 3); अग्नीषोमीयसंस्थायामेव वपायां हुतायां दीक्षितस्य भोक्तव्यम् Aparā. 238. 15 (*on* 1. 162)

अग्नीषोमीयसमाप्ति (agnīṣomīya–samāpti) *f.* completion of the Agnīṣomīya animal sacrifice अग्नीषोमीयसमाप्तौ …वारितस्यानुज्ञानार्थमित्यवगम्यते TantrVā. 112. 3 (*on* i. 3. 4); 111. 15 (*on* i. 3. 4)

अग्नीषोमीयसंबन्ध (agnīṣomīya–sambandha) *m.* (syntactic) connection with (the word) *agnīṣomīya* तस्मादग्नीषोमीयशब्दोऽवश्यं विवक्षणीयः । … तेन सुदूरमपि गत्वा प्राचीनशब्दस्याग्नीषोमीयसंबन्धः ṬupṬ. 191. 16 (*on* ix. 1. 25)

अग्नीषोमीयसंबन्धिन् (agnīṣomīya–sambandhin) *adj.* related to the Agnīṣomīya animal sacrifice सवनीयपरिव्याणमप्यग्नीषोमीयसंबन्धियूपसंगतम् MayūMāli. 308. 19 (*on* iii. 6. 10); 308. 15 (*on* iii. 6. 10)

अग्नीषोमीयस्थ (agnīṣomīya–stha) *adj.* occurring in the Agnīṣomīya animal sacrifice अग्नीषोमीयस्थमेतद्यूपपरिव्याणम् TantrVā. 1103. 20 (*on* iii. 6. 31)

अग्नीषोमीयस्थान (agnīṣomīya–sthāna) *n.* occasion of the Agnīṣomīya animal sacrifice यद्यपि ह्यैन्द्राग्नादीनामौपवसथ्य एवोत्पत्तिस्तथापि तेषामनित्योत्तरसंस्थार्थत्वान्नैव शक्तिर्नित्यवदाम्नातान् पशुधर्मान् ग्रहीतुमित्यग्नीषोमीयस्थानमेव बलीयः स्यात् TantrVā. 1093. 16 (*on* iii. 6. 20); प्राथम्यादग्नीषोमीयस्थाने साहित्ये विचारानुपपत्तेराह साहित्यं चेति MayūMāli. 411. 5 (*on* v. 1. 6)

अग्नीषोमीयस्थालीपाक (agnīṣomīya–sthālīpāka) *m.* a dish of barley or rice cooked in milk and (originally) meant for Agni and Soma अग्नीषोमीयस्थालीपाकः पौर्णमास्यामैन्द्राग्नोऽमावास्यायामुभयत्र चाग्नेय इति मैत्रायणीयगृह्ये स्पष्टतरम् VīraMi.(Saṁskāra.) 891. 7; 898. 4; अत एव चाग्निगानेनासोमयाजिनां गार्ह्ये पौर्णमासस्थालीपाके अग्नीषोमीयस्थालीपाकानुष्ठानम् BālamBha. i. 247. 11 (*on* 1. 89)

अग्नीषोमीयस्वरु (agnīṣomīya–svaru) *m.* the first piece of the stem from which the sacrificial post prepared for the Agnīṣmīya animal sacrifice is cut सोमान्ते चाग्नीषोमीयस्वरोरेव प्रतिपत्तिर्न तु अनुबन्ध्यास्वरोः MayūMāli. 820. 23 (*on* xi. 3. 5)

अग्नीषोमीयहविरासादन (agnīṣomīyahavir–āsādana) *n.* the placing of the oblations to be offered at the Agnīṣomīya animal sacrifice इहापि …आतिथ्यार्थमुपात्तं यद्बर्हिस्तत्र तदीयहविरासादनादौ विनियोज्यं किंतूपसदग्नीषोमीयहविरासादनादौ MayūMāli. 376. 18 (*on* iv. 2. 13)

अग्नीषोमीयहविरुत्कर्ष (agnīṣomīyahavir–utkarṣa) *m.* shifting of the oblation to be offered to Agni and Soma from its original place असोमयाजित्राह्मणनिमित्तकम् अग्नीषोमीयहविरुत्कर्षः … प्रागग्निष्टोमादग्नीषोमीयानुष्ठानस्य वारकः BālamBha. i. 248. 21 (*on* 1. 89)

अग्नीषोमीयहविर्निर्वाप (agnīṣomīyahavir–nirvāpa) *m.* taking out material for oblation at the Agnīṣomīya sacrifice आज्यनिर्वाप इह्योदाहरणम् । स किं मुख्यक्रमादग्नीषोमीयहविर्निर्वापात् पूर्वमनुष्ठेय उत पाठक्रमात्ततः पश्चादिति TantrRa. 262. 3.

अग्नीषोमीयहविस् (agnīṣomīya-havis) *n.* oblation to be offered at the Agnīṣomīya sacrifice इष्टिपशुसोमानामेकप्रयोगभाजामेकः सर्वेषु व्यक्त आरम्भो नेष्टिमिर्व्यपदेष्टुं शक्यते अग्नीषोमीयहविरिवाग्निना S'āstrDī. 650. 14 (*on* x. 1. 3); उपक्रमस्थार्थवादस्यैवाग्नीषोमीयहविर्मात्रतात्पर्यग्राहकस्य सत्त्वेन तस्यैवोत्कर्षः BhāṭṭDī. ii. 210. 3 (*on* v. 4. 4)

अग्नीषोमीयहिंसा (agnīṣomīya-hiṁsā) *f.* the killing (of a victim) in the Agnīṣomīya animal sacrifice अग्नीषोमीयहिंसाया नाधर्मत्वम्…अग्नीषोमीयहिंसायाः शास्त्रीयत्वान्न निषेधविधिरनर्थतां बोधयेत् NyāyMañ. i. 322. 1; अग्नीषोमीयहिंसादेः श्येनादिवदधर्मता NyāyMañ. i. 330. 2; क्रत्वर्थायामग्नीषोमीयहिंसायां प्रवृत्तप्रवर्तनानुपपत्तेः Bhām. 503. 9 (*on* i. 3. 43); S'āstrDī. 33. 24 (*on* i. 1. 2); NyāyRaMā. 70. 22; 112. 5; न 'न हिंस्यात् सर्वभूतानि' इति निषेधो मधुपर्काङ्गभूतां हिंसामुपसंक्रामत्यग्नीषोमीयहिंसामिव Aparā. 154. 21 (*on* 1. 109); अग्नीषोमीयहिंसादीनामधर्मत्वस्य साङ्ख्ये प्रतिपादनात् S'rutaPra. ii. 330. 11 (*on* ii. 2. 42); VedāntKa. 221. 16 (*on* i. 4. 19); SarvaDaKau. 46. 15; यदि चाद्वैतवाक्यस्य निषेधवाक्यत्वात् प्राबल्यम्…अहिंसा पारमार्थिको धर्मः अग्नीषोमीयहिंसा तु व्यावहारिको धर्म इत्यादि स्यात् Nyāyāmṛ. 167A. 9; 491A. 7; AdvaiSi. 432. 9; 717. 11; GuruCandr. i. 492. 8; LaCandr. 432. 32; MānaMe. 27. 1.

अग्नीषोमीयहिंसानिवृत्ति (agnīṣomīyahiṁsā-nivṛtti) *f.* abstention from the killing (of a victim) in the Agnīṣomīya animal sacrifice 'न हिंस्यात्सर्वा भूतानि' इति सामान्यनिषेधश्रुत्या हिंसात्वादित्यनुमानेन च अग्नीषोमीयहिंसानिवृत्तिप्रसङ्गात् S'rutaPra. iA. 131. 19 (*on* i. 1. 1)

अग्नीषोमीयहिंसावत् (agnīṣomīyahiṁsā-vat) *adv.* like the killing (of a victim) in the Agnīṣomīya animal sacrifice (श्येनस्य) अस्तु वा हिंसात्वम् । तथाप्यग्नीषोमीयहिंसावद्विधेयतया निषेधाप्रवृत्तेर्धर्मत्वोपपत्तिः BhāṭṭCin. i. 7. 28 (*on* i. 1. 2); अशुचेश्च 'नाशुचिर्देवपितॄणां नामानि कीर्तयेत्' इति वाक्येन … विहितकर्ममात्रस्य निषेधोऽवगम्यते । तथापि वैधत्वान्नैतन्निषेधविषयः । अग्नीषोमीयहिंसावत् VīraMi.(Āhnika.) 18. 14; (Tīrtha.) 346. 13.

अग्नीषोमीयहृदय (agnīṣomīya-hṛdaya) *n.* heart (of the victim) to be offered in the Agnīṣomīya animal sacrifice इदं सूत्रमग्नीषोमीयहृदयाद्यभिघारणपरतयापि व्याख्यातुं शक्यते MayūMāli. 362. 17 (*on* iv. 1. 14)

अग्नीषोमीयाङ्ग (agnīṣomīyāṅga) *n.* subordinate rite of the Agnīṣomīya animal sacrifice अग्नीषोमीयाङ्गप्रयाजपशुपुरोडाशहविरासादनादौ वेदिप्राप्तिसंभवात् LaCandr. 700. 27.

अग्नीषोमीयाङ्गत्व (agnīṣomīyāṅga-tva) *n.* the state of being an ancillary (as a rite or as a material) to the Agnīṣomīya sacrifice अनुष्ठानसादेश्यात्पशुधर्माणामग्नीषोमीयाङ्गत्वं वक्ष्यते S'āstrDī. 240. 4 (*on* iii. 3. 5); NyāyMāVi. 141. 20 (*on* iii. 3. 5); व्रीहीणामाग्नेयाङ्गत्वं यवानां चाग्नीषोमीयाङ्गत्वमिति व्यवस्थापत्तेः BhāṭṭDī. iv. 37. 14 (*on* x. 5. 25); MīmāKau. ii. 336. 14 (*on* iii. 3. 12)

अग्नीषोमीयाज्य (agnīṣomīyājya) *n.* ghee or clarified butter intended for Agni and Soma अग्नीषोमीयाज्यस्य … चतुर्धाकरणम् MīmāKau. ii. 217. 16 (*on* iii. 1. 26)

अग्नीषोमीयादि (agnīṣomīyādi) *adj.* (sacrifices) beginning with the Agnīṣomīya animal sacrifice तस्मादभिचारस्यानर्थतां प्रतिपादयितुं क्षमः, नाग्नीषोमीयादेः क्रत्वर्थत्वात् Bṛha. 40. 7 (*on* i. 1. 2); यस्तु न पुरुषार्थो नापि पुरुषार्थसाधनम्, तस्य … प्रयोगविधिरेवानुष्ठानं प्रयुङ्क्ते यथा अग्नीषोमीयादिषु TātpaṬ.(U.) 47. 8 (*on* 2. 206); व्याप्यस्य गमकत्वेऽग्नीषोमीयादिष्वधर्मत्वावगतौ हिंसात्वस्यापि हेतुत्वप्रसङ्गः TātpaṬ.(U.) 309. 12 (*on* 5(5). 13); NyāyMañ. i. 245. 10; GītāBh.(Rā.) 107. 1 (*on* 2. 31); NyāyPari. 112. 1; **2** oblations pertaining to Agni and Soma and the like चतुर्धाकरणेन्द्रपीतपूर्वप्रपिष्टभागविचारेषु सापेक्षाग्निदेवत्यादीनामैन्द्राग्नाग्नीषोमीयादीनामाग्नेयादिशब्दैः केवलाग्न्यादिदेवताकैरसामर्थ्यादग्रहणमिति वक्ष्यति TantrVā. 399. 4 (*on* ii. 1. 17); न च देवतावाचित्वाङ्गीकारेऽपि अग्नीषोमीयादौ उभयोरपि देवतात्वसत्त्वाच्चतुर्धाकरणविषयत्वोपपत्तिः MīmāKau. ii. 219. 7 (*on* iii. 1. 27); iii(2). 132. 6 (*on* ii. 1. 49); ii. 55. 17 (*on* ii. 3. 19); परशाखाविहितमग्नीषोमीयादेर्द्वादशकपालत्वादि VīraMi.(Paribhāṣā.) 26. 3.

अग्नीषोमीयादिक्रियाव्यक्ति (agnīṣomīyādikriyā-vyakti) *f.* particular or individual manual action pertaining to the oblation of the cake for Agni and Soma and other rites न चैवं प्रतिप्रयोगं द्रव्यभेदात्क्रियाभेदः स्यादिति वाच्यम् । … सर्वेष्वपि प्रयोगेषु कर्तृदेशकालभेदेऽपि आग्नेयक्रियाव्यतिरेक एवमग्नीषोमीयादिक्रियाव्यक्तिरपि MayūMāli. 472. 6 (*on* vi. 3. 3)

अग्नीषोमीयादिजन्योपकार (agnīṣomīyādijanyopakāra) *m.* advantage produced by the Agnīṣomīya animal sacrifice and other (similar rites) तज्जन्योपकारस्याग्नीषोमीयादिजन्योपकारस्येव … अवस्थितेः BhāṭṭDī. iv. 202. 5 (*on* xi. 4. 6); iv. 202. 13 (*on* xi. 4. 6)

अग्नीषोमीयादिदिन (agnīṣomīyādi-dina) *n.* day meant for the Agnīṣomīya animal sacrifice and other rites सोमप्रधानप्रयोगस्य सौत्यदिनकर्तव्यत्वेऽपि तदीयप्रयोगविधिगोचराङ्गानामग्नीषोमीयादिदिनेष्वपि कर्तव्यत्वेन MayūMāli. 848. 14 (*on* xii. 1. 3)

अग्नीषोमीयादिपशु (agnīṣomīyādi-paśu) *m.* animal victim pertaining to the Agnīṣomīya rite and the like अग्नीषोमीयादिपशोः प्रलयकाले …पृथिवी ते शरीरमिति पठ्यते NyāyMañ. ii. 47. 23; ज्योतिष्टोमविकारे साद्यस्क्रसञ्ज्ञेऽतिदेशप्राप्तेष्वग्नीषोमीयादिपशुषु सहत्वगुणविधानार्थं वचनं श्रूयते सह पशूनालभत इति VedāntKa. 33. 12 (*on* i. 1. 1); NyāyMāVi. 263. 2 (*on* iv. 4. 12); द्वादशदीक्षापक्षेऽपि…अग्नीषोमीयादिपशूनाम् … पर्वकालत्वानुग्रहासंभवाद्विचारः संभवति MayūMāli. 864. 17 (*on* xii. 2. 9); 56. 29 (*on* i. 4. 2)

अग्नीषोमीयादिपशुहिंसा (agnīṣomīyādipaśu-hiṁsā) *f.* killing of an animal at the Agnīṣomīya sacrifice and the like यद्यपि स्वरूपेण ज्योतिष्टोमादयो न हिंसा तथाप्यग्नीषोमीयादिपशुहिंसा तेषां साधनम्…सा…निषिद्धा Yukti-Sneha. 29. 7 (*on* i. 1. 2); स्वर्गादिफलकमिष्टादिकमैवाशुद्धं अग्निसो(? ग्नीषो)मीयादिपशुहिंसामिश्रत्वात् GoviBh. 193. 4 (*on* iii. 1. 26)

अग्नीषोमीयादिप्रधानान्तर (agnīṣomīyādi-pradhānāntara) *n.* other main rites such as the Agnīṣomīya sacrifice and the like समुदायः अग्नीषोमीयादिप्रधानान्तरसाहित्यम् BhāṭṭDī. iii. 8. 10 (*on* viii. 1. 4)

अग्नीषोमीयादियाग (agnīṣomīyādi-yāga) *m.* Agnīṣomīya rite and the like अत्र…अर्थकर्मत्वाग्नेयाग्नीषोमीयादियागेषु पुरोडाशादीनि चोद्यन्ते TantrRa. 45. 14.

अग्नीषोमीयादिवत् (agnīṣomīyādi-vat) *adv.* like the (animal) sacrifice Agnīṣomīya etc. युद्धम्…अग्नीषोमीयादिवत्स्वधर्ममवेक्ष्य न विकम्पितुमर्हसि GītāBh.(Rā.) 106. 1 (*on* 2. 31); तदङ्गपशुहिंसादेरग्नीषोमीयादिवद्विधिप्राप्तत्वात् NyāyPari. 511. 25; न चैतावता अग्नीषोमीयादिवत् व्यासज्यवृत्तिदेवतात्वापत्तिः MīmāKau. i. 206. 9 (*on* i. 4. 4)

अग्नीषोमीयादिविकार (agnīṣomīyādi-vikāra) *m.* rite having the Agnīṣomīya and the like for norm प्रयोजनमग्नीषोमीयादिविकारेषु गमनं वपनादीनामगमनं सिद्धान्ते TantrVā. 1131. 9 (*on* iii. 7. 6); एवं च सत्यग्नीषोमीयादिविकारेषु निरूढपश्वादिषु कर्तव्या (वेदिः) TantrVā. 1132. 5 (*on* iii. 7. 9); अग्नीषोमीयादिविकारेष्वप्याग्ने(? ग्ने)याज्यभागोऽतिदिश्यते S'āstrDī. 654. 22 (*on* x. 1. 8); प्रयोजनं - अग्नीषोमीयादिविकारेषु दीक्षादक्षिणयोरनतिदेशः सिद्धान्ते BhāṭṭDī. ii. 45. 8 (*on* iii. 7. 5)

अग्नीषोमीयादिविकारत्व (agnīṣomīyādivikāra-tva) *n.* the state of being the sacrifice having the Agnīṣomīya rite and the like for its model आग्नेयमेकादशकपालम् इत्यादौ देवतासामान्यस्य … अन्तरङ्गत्वेऽपि नाग्नेयविकारत्वं, अपि त्वग्नीषोमीयादिविकारत्वमेव BhāṭṭDī. iii. 14. 11 (*on* viii. 1. 8)

अग्नीषोमीयादिविधि (agnīṣomīyādi-vidhi) *m.* injunction regarding the offering of an animal to Agni and Soma and other rites अग्नीषो[मी]यादिविधेः क्रत्वर्थत्वात्…नाग्नीषोमीयालम्भविधिना न हिंस्यादिति शास्त्रं बाध्यते Tristha-Se. 52. 14.

अग्नीषोमीयादिव्यवहित (agnīṣomīyādi-vyavahita) *adj.* separated by the offerings to Agnīṣoma and others उपांशुयाजस्य वाग्नीषोमीयादिव्यवहितस्यापूर्वद्वारेण साहित्यम् TātpaṬ.(U.) 461. 21 (*on* 5(11). 82)

अग्नीषोमीयादिसंबन्ध (agnīṣomīyādi-sambandha) *m.* connection with the Agnīṣomīya animal sacrifice and the like प्रसिद्धातिथ्यसंबन्धस्येव बर्हिषोऽग्नीषोमीयादिसंबन्धविधिर्वाच्यः MayūMāli. 376. 14 (*on* iv. 2. 13)

अग्नीषोमीयादिसाधारण (agnīṣomīyādi-sādhāraṇa) *adj.* common to the Agnīṣomīya cake and the like सूत्रार्थस्तु- अन्योपलक्षकतया गुणभूताग्निसंयुक्तः शेषोऽग्नीषोमीयादिसाधारणः प्रतीयते उपलक्षणानां विशेषणानां च परस्परमसंबन्धादिति MayūMāli. 209. 11 (*on* iii. 1. 15)

अग्नीषोमीयादिसाधारण्य (agnīṣomīyādi-sādhāraṇya) *n.* the state of being common to the Agnīṣomīya cake and the like आग्नेयशब्दस्य … देवतापरत्वेऽपि अग्नीषोमीयादिसाधारण्यं संभवति MayūMāli. 208. 10 (*on* iii. 1. 15)

अग्नीषोमीयादिसामिधेनी (agnīṣomīyādi-sāmidhenī) *f.* verse used while kindling fire in the Agnīṣomīya animal sacrifice and the like अग्नीषोमीयादिसामिधेनीरनुब्रूयात् BhāṭṭDī. ii. 47. 6 (*on* iii. 7. 7)

अग्नीषोमीयादिहिंसा (agnīṣomīyādi-hiṁsā) *f.* killing of animals in the Agnīṣomīya sacrifice and the like अग्नीषोमीयादिहिंसाया अपि देवतारूपं संप्रदानमेव विषयः TātpaṬ.(U.) 110. 23 (*on* 2. 240); अग्नीषोमीयादिहिंसाङ्गत्वाच्च तेनांशेन निषेधावतारात् अधर्मत्वं स्यात् NyāyRa. 110. 14 (*on* 2. 207); 352. 10 (*on* 5(4). 16); अग्नीषोमीयादिहिंसाविधिर्हिंसायाः क्रतूपकारकत्वं बोधयति S'rīBh. 580. 7 (*on* iii. 1. 25); अवरोहतः पूर्वानुष्ठितयागादिष्वग्नी-

षोमीयादिहिंसागर्भत्वेनाशुद्धं कर्मास्ति VedāntSā.(Rā.) 253.1 (*on* iii. 1.25); VedāntDī. 150.6 (*on* iii. 1.25); पक्षसंस्पर्शमात्रेणानुपाधित्वे चाग्नीषोमीयादिहिंसानामधर्मत्वसाधने निषिद्धत्वमुपाधिर्न स्यात् NyāyKu. 98.25; BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 218.7 (*on* iii. 1.25); TantrRaha. 60.3.

अग्नीषोमीयाद्यङ्ग (agnīṣomīyādy-aṅga) *n.* **i** subservient rite such as the Agnīṣomīya animal sacrifice and the like (वेदिः) सेयं मुख्यस्य सोमयागस्यैवोपकारं करोति, न त्वमुख्यानामग्नीषोमीयाद्यङ्गानाम् NyāyMāVi. 192.1 (*on* iii. 7.3); **ii** subsidiary of the Agnīṣomīya animal sacrifice etc. वार्त्तिके अग्नीषोमीयाद्यङ्गभूतेषु प्रैषान्तानुवचनेषु यजेतिशब्दस्य प्राकृतत्वात्तन्मात्रेऽतिदेशेनाध्वर्योः प्राप्तिः BhāṭṭDī. ii. 58.1 (*on* iii. 7.22)

अग्नीषोमीयाद्यपेक्षा (agnīṣomīyādy-apekṣā) *f.* [Inst.] as compared to the Agnīṣomīya animal sacrifice and other rites अग्नीषोमीयाद्यपेक्षयात्र कर्मान्तरे प्रमाणाभावात् BhāṭṭDī. ii. 151.8 (*on* iv. 4.12)

अग्नीषोमीयाद्यर्थत्व (agnīṣomīyādyartha-tva) *n.* the state of being intended for the Agnīṣomīya animal sacrifice and other rites विशेषणीभूतदीक्षाया अपि कर्तृसंस्कारद्वारा अग्नीषोमीयाद्यर्थत्वप्रतीतेः BhāṭṭDī. ii. 44.7 (*on* iii. 7.5)

अग्नीषोमीयाद्युद्देश (agnīṣomīyādy-uddeśa) *m.* reference to the Agnīṣomīya animal sacrifice and other rites पयो धाना उदकम् … तत्संसृष्टं प्राजापत्यमित्युक्तयागानामुद्देश्यत्वेनाप्यग्नीषोमीयाद्युद्देशेन तयोर्विधिः GuruCandr. ii. 231.10.

अग्नीषोमीयाधर्मत्व (agnīṣomīyādharma-tva) *n.* nature of sin (i.e. the slaughter of the animal) in the Agnīṣomīya sacrifice एवमग्नीषोमीयाधर्मत्वादिसाधनेष्वपि भाव्यम् NyāyPari. 306.6.

अग्नीषोमीयानन्तरम् (agnīṣomīyānantaram) *adv.* immediately after the animal sacrifice for Agni and Soma न ह्यग्नीषोमीयानन्तरं सवनीयानुष्ठानम् TantrRa. 259.5.

अग्नीषोमीयानुष्ठान (agnīṣomīyānuṣṭhāna) *n.* performance of the sacrifice for Agni and Soma अत एवाग्नेयाग्नीषोमीययोर्ब्राह्मणपाठादादावग्नीषोमीयानुष्ठानम् MīmāNyāPra. 235.17; आश्वलायनकात्यायनबौधायना असोमयाजिनोऽपि अग्नीषोमीयानुष्ठानं कुर्वन्ति BālamBha. i. 247.10 (*on* 1.89); अग्नीषोमीयहविरुत्कर्षः …प्रागग्निष्टोमादग्नीषोमीयानुष्ठानस्य वारकः BālamBha. i. 248.22 (*on* 1.89)

अग्नीषोमीयान्त (agnīṣomīyānta) *adj.* coming to an end with the animal sacrifice for Agni and Soma अत एवाग्नीषोमीयान्तपदार्थानां तन्त्रेण करणम् BhāṭṭDī. iii. 63.19 (*on* ix. 1.9); तत्राग्नीषोमीयान्तानि पूर्वाण्यङ्गानि MayūMāli. 588.15 (*on* ix. 1.8); *m.* end of the Agnīṣomīya animal sacrifice तन्त्रापवर्गे ह्यग्नीषोमीयान्त एव स्यात् S'ābaBh. 2172.12 (*on* xi. 3.10); बर्हिःप्रतिपत्तेस्तु…अग्नीषोमीयान्ते करणेऽपि नातिथ्योपसदर्थत्वम् BhāṭṭDī. ii. 121.24 (*on* iv. 2.11); iv. 175.20 (*on* xi. 3.3)

अग्नीषोमीयान्वय (agnīṣomīyānvaya) *m.* connection with the animal sacrifice for Agni and Soma तेषाम् … अग्नीषोमीयान्वयसमकालमन्वयासंभवान्नास्ति प्रकरणविनियोज्यत्वम् MayūMāli. 304.19 (*on* iii. 6.7)

अग्नीषोमीयापवर्ग (agnīṣomīyāpavarga) *m.* completion of the animal sacrifice for Agni and Soma ततश्चाग्नीषोमीयापवर्गेऽपि संस्काराणामपवर्गाभावान्नावृत्तिः MayūMāli. 820.11 (*on* xi. 3.4)

अग्नीषोमीयापूर्व (agnīṣomīyāpūrva) *n.* unseen result accruing from the animal sacrifice for Agni and Soma तेनाग्नीषोमीयापूर्वप्रयुक्तत्वाद् व्यवस्था स्यात् TantrVā. 1103.16 (*on* iii. 6.31); यूपस्यानुष्ठानसादेश्यादग्नीषोमीयापूर्वसाधनीभूतपशुनियोजनार्थत्वम् BhāṭṭDī. ii. 31.5 (*on* iii. 6.10); iii. 9.18 (*on* viii. 1.5); iv. 240.1 (*on* xii. 1.19)

अग्नीषोमीयापेक्षा (agnīṣomīyāpekṣā) *f.* [Inst.] in relation to the animal sacrifice for Agni and Soma विहितमुपांशुत्वमग्नीषोमीयापेक्षया पूर्वस्य ज्योतिष्टोमभागस्याङ्गमुत तद्गतपदार्थस्य GuruCandr. i. 270.8; LaCandr. 357.19.

अग्नीषोमीयाभाव (agnīṣomīyābhāva) *m.* absence of a sacrifice (of a cake) for Agni and Soma नन्वमावास्यायां जामितादोषः पाक्षिकः सोमयाजिनः ऐन्द्राग्नाभावात्, तुल्यं पौर्णमास्यामपि पाक्षिकत्वं असोमयाजिनोऽग्नीषोमीयाभावात् S'āstrDī. 790.14 (*on* x. 8.17–18); MīmāKau. iii(2). 181.9 (*on* ii. 2.8); iii(2). 191.21 (*on* ii. 2.12); MayūMāli. 490.15 (*on* vi. 4.13); पौर्णमास्यामसोमयाजिनोऽग्नीषोमीयाभावेन पुरोडाशद्वयासार्वत्रिकत्वस्य तयोरविशिष्टत्वात् VidhiRa. 5 (26.10); PūrvottaVāNaMā. 192.2; BhāṭṭDī. iv. 128.9 (*on* x. 8.17)

अग्नीषोमीयाम्नान (agnīṣomīyāmnāna) *n.* statement about the sacrifice (of a cake) for Agni and Soma येषां सूत्रे असोमयाजिन अग्नीषोमीयाम्नानं तैः सोऽनुष्ठेयः BālamBha. i. 247.9 (*on* 1.89)

अग्नीषोमीयार्थ (agnīṣomīyārtha) *adj.* [*f.* –ā] **i** intended for the animal to be sacrificed for Agni and Soma न सवनीयानां प्रकरणेन पशुधर्माः क्रमादग्नीषोमीयार्था एवेति S'ābaBh. 1045.3 (*on* iii. 6.20); 1045.7 (*on* iii. 6.21); रशनेतिकर्तव्यता अग्नीषोमीयार्थैव TantrVā. 1103.10 (*on* iii. 6.31) पशुधर्माः किम्…सर्वपश्वर्थाः…अथवाग्नीषोमीयार्थाः S'ivārkaMaDī. i. 8.26 (*on* i. 1.0); **ii** meant for the Agnīṣomīya animal sacrifice आतिथ्यार्थं यद्बर्हिरुपादीयते तन्न केवलमातिथ्यार्थम् किंतूपसदर्थमग्नीषोमीयार्थं चोपादेयम् NyāyMāVi. 241.7 (*on* iv. 2.13); आतिथ्योपसदग्नीषोमीयार्थे साधारणमेकम् … बर्हिः BhāṭṭDī. iv. 239.18 (*on* xii. 1.19); MayūMāli. 857.2 (*on* xii. 1.19)

अग्नीषोमीयार्थत्व (agnīṣomīyārtha-tva) *n.* **i** the state of being meant for the animal offered to Agni and Soma तस्याग्नीषोमीयार्थत्वे सवनीये पुरोडाशस्य दर्शनमुपपद्यते S'ābaBh. 1052.4 (*on* iii. 6.27); अनुष्ठानदेशक्रमोऽपि पशुधर्माणामग्नीषोमीयार्थत्वेन भविष्यति TantrVā. 834.5 (*on* iii. 3.12); पशुधर्माणामग्नीषोमीयार्थत्वमनुष्ठानसादेश्यात् ArthSaṁ. 63.4; MīmāNyāPra. 228.7; **ii** the state of being meant for the Agnīṣomīya animal sacrifice बर्हिःप्रतिपत्तेः परमग्नीषोमीयार्थत्वमेव BhāṭṭDī. iv. 240.23 (*on* xii. 1.19); MayūMāli. 597.23 (*on* ix. 1.15)

अग्नीषोमीयार्थयूप (agnīṣomīyārtha-yūpa) *m.* sacrificial post for tying the animal to be offered to Agni and Soma एवमप्यग्नीषोमीयार्थयूपार्थत्वेन परिव्याणं न विशेषणीयम् MayūMāli. 308.16 (*on* iii. 6.10)

अग्नीषोमीयालम्भविधि (agnīṣomīyālambha-vidhi) *m.* injunction regarding the killing of the animal offered to Agni and Soma नाग्नीषोमीयालम्भविधिना न हिंस्यादिति शास्त्रं बाध्यते TristhaSe. 52.16.

अग्नीषोमीयालम्भनविधि (agnīṣomīyālambhana-vidhi) *m.* injunction regarding the killing of the animal offered to Agni and Soma नाग्नीषोमीयालम्भनविधिना 'न हिंस्यात्' इत्यादेः संकोचः VīraMi. (Tīrtha.) 346.20.

अग्नीषोमीयावधि (agnīṣomīyāvadhi) *m.* (time-) limit for the offering of an animal to Agni and Soma राजक्रयाग्नीषोमीयावध्योश्चापदनापद्विषयत्वाद् विरोधपरिहारः कार्यः MīmāKau. i. 14.9 (*on* i. 3.3)

अग्नीषोमीयावधि (agnīṣomīyāvadhi) *adv.* up to the offering of an animal to Agni and Soma अग्नीषोमीयावधि उपांशुकरणे श्रमाभावेन BhāṭṭDī. iii. 57.19 (*on* ix. 1.6)

अग्नीषोमीयावधिक (agnīṣomīyāvadhi-ka) *adj.* ending with the offering of the animal to Agni and Soma अग्नीषोमीयावधिकयज्ञप्राग्भागवर्तिपदार्थत्वस्यैव तन्मते उद्देश्यतावच्छेदकत्वात् BhāṭṭDī. iii. 57.10 (*on* ix. 1.6); iii. 58.17 (*on* ix. 1.6)

अग्नीषोमीयेतरहिंसा (agnīṣomīyetara-hiṁsā) *f.* killing of an animal other than the one meant for Agni and Soma अहिंसावाक्यमग्नीषोमीयेतरहिंसाया इव निर्गुणवाक्यं श्रौतसार्वज्ञादीतरतर्काभासप्राप्तहेयसुखादिगुणानां निषेधकम् Nyāyāmṛ. 495B.6 (*on* 2.4)

अग्नीषोमीयोत्तरत्व (agnīṣomīyottara-tva) *n.* the state of being subsequent to the offering (of a cake) to Agni and Soma ब्राह्मणक्रमावगतमाग्नेयस्याग्नीषोमीयोत्तरत्वं मन्त्रक्रमावगतेनाग्नीषोमीयात्पूर्वत्वेन बाध्यते VīraMi. (Paribhāṣā.) 26.14.

अग्नीषोमीयोपकार (agnīṣomīyopakāra) *m.* benefit of (the offering of a cake) to Agni and Soma अग्नीषोमीयोपकारार्थं पृथगनुष्ठानस्यावश्यंभावात् BhāṭṭDī. iv. 144.16 (*on* xi. 1.8)

अग्नीषोमीयोपकारकत्व (agnīṣomīyopakāraka-tva) *n.* the state of being helpful to the Agnīṣomīya animal sacrifice आतिथ्यार्थमेव कृतानामेषां प्रसङ्गादुपसदग्नीषोमीयोपकारकत्वम् BhāṭṭDī. iv. 240.11 (*on* xii. 1.19)

अग्नीषोमीयोपलक्षण (agnīṣomīyopalakṣaṇa) *adj.* indicative of (the offering of a cake) to Agni and Soma सान्नाय्यग्रहणमग्नीषोमीयोपलक्षणम् BālamBha. i. 243.3 (*on* 1.89)

अग्नीषोमीयोपाकरण (agnīṣomīyopākaraṇa) *n.* formal dedication (of the animal) meant for Agni and Soma सवनीयमुपाकृत्य पश्चादग्नीषोमीयोपाकरणम् S'āstrDī. 292.1 (*on* iii. 5.12)

अग्नीषोमेन्धन (agnīṣomendhana) *adj.* having Agni and Soma (i.e. Iḍā and Piṅgalā Nāḍīs) for fuel दक्षिणेतरसंचारनिरोधान्मध्यमाश्रितः । अग्नीषोमेन्धनो भावः प्रकाशयति मे पदम् LakṣmīT. 14.29.

अग्नीषोमोद्देश (agnīṣomoddeśa) *m.* [Inst.] with reference to Agni and Soma ब्राह्मणस्याग्नीषोमीयत्वं चाग्नीषोमोद्देशेन त्यागार्हत्वम् MayūMāli. 441.12 (*on* v. 4.5)

अग्नीषोमोद्देश्यक (agnīṣomoddeśya-ka) *adj.* meant for Agni and Soma सोमानन्तरमेव ब्राह्मणस्याग्नीषोमोद्देश्यकहविस्त्यागार्हत्वादग्नीषोमदेवताकं हविः सोमानन्तरं कर्तव्यम् MayūMāli. 441.13 (*on* v. 4.5)

अग्नीषोमोपम (agnīṣomopama) *adj.* resembling Agni and Soma कृष्णनखे गजेऽस्मिन् । मुधेभशान्ति रचयेद्विजोऽग्नीषोमोपमोऽग्नीवरुणोपमो वा DvyāśraKā. 6. 34.

अग्नीषोमोपलक्षित (agnīṣomopalakṣita) *adj.* indicated by Agni and Soma उपांशुयाजस्याग्नीषोमोपलक्षितयागत्वानपायादेवैकपुरोडाशायां प्राप्तिः समर्थनीया VidhiRa. 5 (23. 3); 5 (24. 6)

अग्नीषोमौ (agní-ṣómau) *m.* [du.] Agni and Soma as deities अस्मै क्षत्रमग्नीषोमावस्मै धारयतं रयिम् AV. vi. 54. 2; अहं सत्यमनृतं यद् वदाम्ि यो अग्नीषोमावजुषे सखाया AV. vi. 61. 3; अग्नीषोमावदधुर्या तुरीयासीत् AV. viii. 9. 14.

अग्नीषोम्य (agnīṣomya) *adj.* [P. iv. 2. 32; KāśiVr. *on* P. iv. 2. 32] whose deity is Agni and Soma अग्निश्च सोमश्च देवते अस्य अग्नीषोमीयः । अग्नीषोम्यः JaineVyā. 178. 12 (*on* iii. 2. 27); सः ··· अग्नीषोम्ये विधावग्नीषोमीयो नूषतोऽभवत् DvyāśraKā. 15. 109; स्यादग्नीषोमीयमित्यपि । अग्नीषोम्यम्···दैवतादिषु KośaKaTa. 1. 482.

अग्नीष्टिका (agniṣṭikā) [w. r. for अग्नीष्ठिका cf. BhaviP. 858. 23 (iv. 173 colophon)] *f.* fire-place (made with the help of dry wood) to give warmth अग्नीष्टिका कथं देया शिशिरे शीतभीरुभिः । सर्वसत्त्वोपकाराय BhaviP. 858A. 10 (iv. 173. 1); अग्नीष्टिकां कारयित्वा सुखासनवतीं शुभाम् । देवांगणे पथे गेहे विस्तीर्णे चत्वरेऽथ वा ।···कृत्वा संशुष्कं काष्टसंचयम् । ततः प्रज्वालयेदग्नि(म् ?) BhaviP. 858A. 16 (iv. 173. 3); 858B. 20 (iv. 173. 12); शीते शीतापनुत्त्यै यस्त्वेधोभारान् प्रयच्छति । कुर्यादग्नीष्टिकां वाथ स वसेदग्निसन्निधौ S'ivaP. iii. 15. 62 (314B. 11)

अग्नेयानी (agneyā́nī) *f.* [? अग्नियानी AltGr. II. 1. *N.* 18, 72] path of fire अग्नेर्यान्यसि देवानामग्नेयान्यसि TaiS. IV. iv. 6. 2; MaiS. ii. 8. 13.

अग्नेयी (agneyī) (w. r. for *āgneyī*) *f.* the South-East quarter अग्नेय्यां वृद्धिः ParaS. 4. 81; cf. **आग्नेयी**.

अग्नेरर्क (agner-arka) *m.* name of a Sāman अग्नेरर्को द्वितीयेऽहनि भवति JaimiBr. 2. 255; ĀrṣeBr. vi(1). 3. 5; LāṭyāS'S. iii. 6. 22; सञ्चितमग्निं सामभिरुपतिष्ठते । ··· अग्नेरर्केण शिरो वामदेव्येनात्मानम् JaimiS'S. 4; PuṣpSū. ii. 5. 1; ii. 5. 4.

अग्नेर्निधि (agner-nidhi) *m.* name of a Sāman तदग्नेर्निधिं गायति JaimiS'S. 23.

अग्नेर्विमोक (agner-vimoka) *m.* name of a Homa औदुम्बरीं स्रुचं घृतस्य पूरयित्वेमं स्तनमूर्जस्वन्तं धयापामित्यग्नेर्विमोकं जुहोति ĀpaS'S. xvii. 23. 10.

अग्नेर्व्रत (agner-vrata) *n.* name of a Sāman अग्नेर्व्रतम् ĀrṣeBr. vi(4). 1. 1; आग्निं प्रणयन्ति तत्राग्नेर्व्रतम् LāṭyāS'S. i. 6. 38; JaimiS'S. 4; 25; उच्चाग्नेर्व्रतम् PuṣpSū. ii. 5. 2.

अग्नेर्हृदय (agner-hṛdaya) *n.* **1** name of a Sāman उपतिष्ठतेऽग्नेर्हृदयेन दक्षिणमुपपक्षम् BaudhS'S. ii. 50. 16; **2** name of a particular sacrificial brick अग्ने यत्ते परं हृन्नामेत्यग्नेर्हृदयम् ĀpaS'S. xvii. 5. 14.

अग्नेस्त्रिणिधन (agnes-triṇidhana) *n.* name of a Sāman शाक्त्यसाम··· ऐटतमग्नेस्त्रिणिधनम् ··· ग्रामेगेयस्येनस्तानि द्विप्रतिहाराणि LāṭyāS'S. vii. 4. 1; vii. 9. 8.

अग्नेःसहस्रसाव्य (agneḥ-sahasrasāvya) *n.* name of a sacrificial session i. e. *sattra* अग्नेःसहस्रसाव्येन सर्वस्यान्नाद्यस्य प्रसवं गच्छन्ति ĀpaS'S. xxiii. 12. 2; ज्योतिष्टोमेनाविक्लृप्तेन क्लृप्तमग्नेःसहस्रसाव्यम् MaśaKa. XI. 7. e.

अग्नेःस्तोम (agneḥ-stoma) *n.* name of an Ekāha rite विराजेऽग्नेःस्तोमेऽग्नेःकुलाये आग्निं दूतं वृणीमहे···इति VaitāSū. 40. 2.

अग्नौ (agnau) [Loc. sg.] [included in the *sākṣātprabhṛtigaṇa* GaṇPā. 243. 20; GaṇRa. 2. 98 (141); Prasā. i. 520. 7; JaineVyā. 44. 6 (*on* i. 2. 143); SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 1. 153; found in अग्नौकरण and अग्नौकरिष्ये BṛNāraP. 26. 48] (to offer oblations) in fire अग्नौवशेप्रभृतयो विभक्तिप्रतिरूपकनिपाता द्रष्टव्याः Nyās. i. 313. 19 (*on* i. 4. 74); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 4. 74; अग्नावितितैक्ष्ण्ये शाकटायनः GaṇRa. 2. 98 (141)

अग्नौकरण (agnau-karaṇa) *n.* [AltGr. II. i. p. 211] (a rite) in which offerings are made in fire or on the hand of a Brahmin मेक्षणपाणिरग्नौकरणं करिष्यामीत्युक्त्वा MānS'S. 250. 8; अग्नौकरणादि पिण्डपितृयज्ञेन कल्पो व्याख्यातः KauṣiGS. iii. 14. 9; BhārGS. 3. 17 (86. 4); JaimiGS. 2. 5 (31. 3); अग्नौकरणपिण्डांश्च कुर्यादामाशनेन तु BṛParāSm. 7. 72; अग्न्यभावेऽपि हि सामर्थ्यात् तस्यैवाग्नौकरणकल्पः BālaKrī. i. 149. 20 (*on* 1. 225); नैवाग्नौकरणं तत्र तच्चावाहनवर्जितम् MārkP. 30. 13; MatsyaP. 18. 27; अग्नौकरणशब्देन चात्र 'अग्नौ करिष्य' इत्यनुज्ञापनं प्रतिपिध्यते ManuBh. i. 310. 26 (*on* 3. 237); Aparā. 521. 6 (*on* 1. 250); अग्नौकरणब्राह्मणतर्पणपिण्डदानात्मककर्मत्रयसमुदायस्यैव मुख्यार्थत्वात् SmṛtiCan. v. 141. 2; v. 317. 7; CaturCin. iii(1). 313. 2; तत्र च श्राद्धं साग्निनापि विप्रपाण्यादावग्नौकरणेन कर्तव्यम् VīraMi.(Tīrtha.) 21. 1; (S'rāddha.) 5. 24; पृथगित्युक्तेर्विश्वेदेवाग्नौकरणपिण्डदानविकिरा अपि पृथगेव BālamBha. i. 550. 28 (*on* 1. 249)

अग्नौकरणनिर्णय (agnaukaraṇa-nirṇaya) *m.* name of a section dealing with decision about (the performance of) the rite of offerings in the fire हेमाद्रिः···करोति निपुणं पुण्यमग्नौकरणनिर्णयम् CaturCin. iii(1). 1318. 22.

अग्नौकरणरहितत्व (agnaukaraṇarahita-tva) *n.* the state of being devoid of the offerings in the fire अत एव च ज्ञायते अग्नौकरणरहितत्वादेकोद्दिष्टमनग्निकोऽपि कुर्यात् BālaKrī. i. 152. 27 (*on* 1. 225)

अग्नौकरणवर्जित (agnaukaraṇa-varjita) *adj.* without the offerings in the fire आवाहनं न कर्तव्यमग्नौकरणवर्जितम् MārkP. 30. 9.

अग्नौकरणविधान (agnaukaraṇa-vidhāna) *n.* enjoining of the offerings in the fire यत्पुनरनाहिताग्निश्चौपसद इति वचनं तद्दक्षिणाग्नावग्नौकरणविधानादनाहिताग्नेः श्राद्धानधिकाराशङ्कानिराकरणार्थम् Aparā. 490. 20 (*on* 1. 236)

अग्नौकरणशेष (agnaukaraṇa-śeṣa) *m.* remnants of the offerings in the fire अग्नौकरणशेषं तु पितृपात्रेषु दापयेत् BṛParāSm. 7. 209; LaS'aṅkhaSm. 24; पुनरन्नवचनमग्नौकरणशेष एवाङ्गुष्ठनिवेशनार्थम् BālaKrī. i. 157. 21 (*on* 1. 234); i. 157. 14 (*on* 1. 232); तत इत्यग्नौकरणशेषप्रतिपत्त्युत्तरकालम् CaturCin. iii(1). 605. 20; BālamBha. i. 552. 19 (*on* 1. 249)

अग्नौकरणहोम (agnaukaraṇa-homa) *m.* the rite of offering oblations in the fire अनग्निकोऽपि वा । अग्नौकरणहोमाख्यं कुर्याच्चैव LaghvāśvaSm. 24. 8; अनग्निस्तु विप्रकरेऽग्नौकरणहोमं कुर्यादित्याह मनुः Aparā. 491. 2 (*on* 1. 236); अग्नौकरणहोमार्थं गृह्याग्न्यभावे दक्षिणाग्निं लौकिकं वाप्याहृत्य SmṛtiCan. v. 331. 5; v. 335. 1; आहिताग्नेरपि ··· औपासन एवाग्नौकरणहोमः CaturCin. iii(1). 1333. 3; iii(1). 1319. 2; अग्नौकरणहोमानुष्ठानक्रममपसव्यं दक्षिणसंस्थं कृत्वा ManvaMu. 129. 12 (*on* 3. 214); VīraMi.(Āhnika) 433. 2.

अग्नौकरणान्न (agnaukaraṇānna) *n.* cooked rice in the rite of *agnaukaraṇa* पाणितले दत्तमित्यग्नौकरणान्नमित्यर्थः Aparā. 497. 6 (*on* 1. 238); यन्मे माता···इत्यादिभिः मन्त्रैः अग्नौकरणान्नहोमे SmṛtiCan. v. 387. 12.

अग्नौकरवाणिन्याय (agnaukaravāṇi-nyāya) *m.* [AltGr. II. i. p. 86] the principle involved in the expression 'May I offer (the oblation) into fire ?' and the permission 'offer', which implies permission for both the doer and the action to be done; (implication of a statement, an indirect answer etc.) नैष दोषः । अग्नौकरवाणिन्यायेन भविष्यति । तद्यथा । कश्चित्कंचिदाह । अग्नौ करवाणीति । कुर्विति कर्तर्यनुज्ञाते कर्माप्यनुज्ञातं भवति । अपर आह । अग्नौ करिष्य इति । क्रियतामिति कर्मण्यनुज्ञाते कर्ताप्यनुज्ञातो भवति MahāBh. i. 425. 22 (*on* ii. 2. 24)

अग्नौकृत (agnau-kṛta) *adj.* [*f.*-ā] thrown into the fire, made sharp अग्नौकृतामथ हुतैरुदकंक्रदंशावार्द्रकृते विहसनेकृति पद्मिनीनाम् GaṇRa. 2. 98(141) (comm. अग्नाविति तैक्ष्ण्ये शाकटायनः)

अग्न्यंश (agny-aṃśa) *m.* **1A** a part of fire न हि विस्फुलिङ्गोऽग्न्यंशो भूत्वा नाग्निः AnuBh. 146. 7 (*on* ii. 3. 18); **1B** the part which is Agni वस्तुतस्तु यदग्नये चेति वाक्ये अग्निसमुच्चयविशिष्टप्रजापतिविधानेऽपि नाग्न्यंशे विशेषणविधिकल्पनया विधानम् MīmāKau. i. 204. 10 (*on* i. 4. 4); ii. 293. 20 (*on* iii. 2. 36); **2** three units रुद्राङ्कशैलाशुगाग्न्यंशैर्वाधिकमूनितं च कुहचित् कुर्यात् (कर्मबिम्बम्) TantrSa. 2. 139; 2. 28; अग्न्यंशं वलमेस्तुङ्गम् S'ilpaRa. i. 31. 8.

अग्न्यंशक (agnyaṃśa-ka) *m.* a part of fire अग्न्यंशकसमुद्भूतः (गजः) Mānaso. ii. 3. 247.

अग्न्यगार (agny-agārá) *m.* **1** room or place for maintaining the sacred fires ताभिः सुहाग्न्यगारं प्रपद्यते पूर्वया द्वारा यजमानो दक्षिणया पत्न्यः S'atBr. XIII. iv. 1. 8; अथैतां शालामग्नेणाहवनीयं पर्याहृत्य पूर्वया द्वारा प्रपाद्य जघनेन गार्हपत्यमग्निष्ठेऽनस्युत्तरार्धे वाग्न्यगारस्योद्धृत्ति BaudhS'S. i. 2. 2; MānS'S. 7. 20; BharS'S. i. 3. 2; ĀpaS'S. i. 2. 10; LāṭyāS'S. ix. 2. 22; KātyāS'S. iv. 2. 11; HirS'S. i. 2. 21; आश्रमप्रवरं रम्यं ददर्श । अग्न्यागारैश्च (v. l. अग्न्यगारैश्च) बहुभिः MahāBhā. i. 64. 17; अग्न्यागारं (v. l. अग्न्यगारं) प्रति द्वारि मया दोर्भ्यां निवारितः MahāBhā. iii. 138. 7; ये त्वग्नयो नरेन्द्रस्य अग्न्यगाराद्बहिष्कृताः Rāmā. ii. 70. 13; v. 33. 43; अग्न्यगारगतः कार्यं पश्येद् वैद्यतपस्विनाम् ArthS'ā. i. 96. 8 (1. 19); ग्रामसीमान्तेऽग्न्यगारे वा BaudhDS. ii. 10. 13; ii. 3. 58; अग्न्यगारे गवां गोष्ठे ··· दक्षिणं पाणिमुद्धरेत् ManuSm. 4. 58; ĀpaSm. 9. 21; GobhiSm. 3. 146; राजा ··· समासीनमग्न्यगारे तपोनिधिम् । ··· याज्ञवल्क्यं कुलगुरुं ददर्श AhirbuS. 45. 16; अग्न्यगारात्तथा तीर्थात् ··· कुम्भे तु मृत्तिकां दद्यात् MatsyaP. 267. 3; वसंश्चतुर्थोऽग्निरिवाग्न्यगारे RaghuVaṃ. 5. 25; दृष्ट्वाग्न्यगार आसीनमावेशितधियं

मुनिम् । … जह्नुस्ते BhāgP. ix. 16. 11; iii. 14. 8; SkandP. vii(1). 338. 43; अगच्छदृत्विग्भिरनुप्रयातः प्रभातकालाहुतयेऽग्न्यगारम् (रावणः) RāmC. 27. 17; द्रुमैः । उदपानाग्न्यगारेषु स्यान्न दोषोऽन्तरस्थितैः SamarāSū. 10. 127; अग्न्यगारगते तस्मिन् …। संदर्शयन्ति स्वात्मानं देवा आवाहनक्षणे S'ivLī. 4. 5; **ii** abode of digestive power (i. e. stomach) गुदाग्न्यगारयोस्तिष्ठन् मध्येऽपानः प्रकाशते AhirbuS. 32. 35.

अग्न्यगारतृण (agnyagāra-tṛṇa) *n.* grass in the fire-hall पालाशं काष्ठमग्न्यगारतृणैर्गार्हपत्य आदीप्य HirPiMe. xxviii. 1. 2.

अग्न्यगारद्वार (agnyagāra-dvāra) *adj.* having a door like that of the fire-hall हविर्धानापरान्तमुत्तरेणाग्नीध्रमग्न्यगारद्वारमन्तर्वेद्यर्धं भूयः सर्वं वा KātyS'S. viii. 6. 13 (comm. अग्न्यगारयोरिव दक्षिणपूर्वे द्वारं(? द्वारे) यस्य)

अग्न्यगारपर (agnyagāra-para) *adj.* [*f.* -ā] devoted to (the worship) in the fire-chamber धर्मनित्या यथाकालमग्न्यगारपरा भव Rāmā. ii. 1259*(2)

अग्न्यगारस्थ (agnyagāra-stha) *adj.* sitting in the fire-chamber तं विप्रमग्न्यगारस्थं वन्दित्वा लक्ष्मणोऽब्रवीत् Rāmā. ii. 29. 2.

अग्न्यगारिक (agnyagār-ika) *adj.* pertaining to the fire-chamber अस्फ्य एवायमग्न्यगारिकोऽचषालो यूपः स्यादिति शालीकिः BhaudhS'S. iii. 55. 10.

अग्न्यङ्ग (agny-aṅga) *n.* **1A** accessory of the piling up of the fire-altar अग्न्यङ्गमप्रकरणे तद्वत् MīmāSū. iii. 6. 35 (S'ābaBh. अग्न्यङ्गमेवंजातीयकं तद्वदेव स्यात् यद्वद्ग्रहाः; MayūMāli. अप्रकरणे यदग्न्यङ्गं चित्रिण्यादिकम्); अग्न्यङ्गं सौत्रामणी S'ābaBh. 1262. 16 (*on* iv. 3. 29); अग्न्यङ्गसौत्रामणीयधर्मकं कर्म TantrRa. 201. 17; SaṅkarKāBh. 148. 8 (*on* iii. 2. 60); मनश्चिता(? दा)दिषु संपादनीयानामग्न्यङ्गानां भूयस्त्वात् तत्संनिधाविहानुबन्धः कृतः S'rīBh. 667. 1 (*on* iii. 3. 50); VedāntSā.(Rā.) 327. 6 (*on* iii. 3. 50); VedāntDī. 195. 11 (*on* iii. 3. 50); VedāntPāSau. 345. 11 (*on* iii. 3. 50); BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 369. 12 (*on* iii. 3. 50); अग्न्यङ्गान्तरसाधारणस्य चोदकस्य तदानीमात्मलाभाभावेन ततः प्राप्त्यभावात् VidhiRa. 2 (9. 8); 2 (10. 11); अग्न्यङ्गसौत्रामण्यादौ … कर्तृभेदो वक्ष्यते BhāṭṭDī. iv. 174. 8 (*on* xi. 3. 1); चत्वारो मन्त्राः…अग्न्यङ्गेष्टकार्थमृत्खननसाधनीभूताभ्यादाने प्राप्ताः MīmāKau. iii(1). 59. 14 (*on* i. 2. 33); ii. 148. 12 (*on* iii. 1. 10); **1B** accessory of the sacred fires अग्न्यङ्गमेव हि तदिष्टम् SaṁkṣeS'ā. 1. 467 (i. 339. 16); सामिधेन्य एवाग्न्यङ्गम् S'āstrDī. 201. 4 (*on* iii. 1. 11); 301. 16 (*on* iii. 6. 5); 'अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत' इति किमग्न्यङ्गमुत चयनाङ्गम् SaṅkarKāBh. 6. 12 (*on* i. 1. 13); पवमानेष्टयस्तु यदि अग्न्यङ्गम् BhāṭṭDī. ii. 197. 3 (*on* v. 3. 9); MīmāKau. ii. 26. 23 (*on* ii. 3. 4); **2** (*nu.*) sixty-three खमग्न्यङ्गैस्तुल्याः…भृगुजनेः (शीघ्राङ्काः) GrahaLā. 3. 4.

अग्न्यङ्गता (agnyaṅga-tā) *f.* the state of being an accessory of (the piling up of) the fire-altar चित्रिण्यादीष्टकानामग्न्यङ्गताधिकरणम् S'āstrDī. 309. 11 (*on* iii. 6. 12); NyāyMāVi. 186. 12 (*on* iii. 6. 12)

अग्न्यङ्गत्व (agnyaṅga-tva) *n.* **1** the state of being an accessory of sacred fires वाक्यं लक्षणया स्याच्चेन्नाग्न्यङ्गत्वोपपत्तितः S'āstrDī. 301. 16 (*on* iii. 6. 5); लिङ्गेन निविदामग्न्यङ्गत्वावगमात् NyāyMāVi. 118. 3 (*on* iii. 1. 11); S'ivārkaMaDī. i. 25. 7 (*on* i. 1. 1); पवमानहविषामग्न्यङ्गत्वावगते: BhāṭṭDī. i. 203. 12 (*on* iii. 1. 12); i. 203. 22 (*on* iii. 1. 12); आधानस्य…अग्न्यङ्गत्वोपपत्तेः MīmāKau. ii. 26. 23 (*on* ii. 3. 4); ii. 207. 2 (*on* iii. 1. 22); **2** state of being an accessory to the (piling up of the) fire-altar चित्रिण्यादीष्टकानाम् … अग्न्यङ्गत्वप्रतीतौ BhāṭṭDī. ii. 194. 22 (*on* v. 3. 6); MīmāKau. i. 291. 22 (*on* i. 4. 27); MayūMāli. 346. 28 (*on* iv. 1. 1)

अग्न्यङ्गिन् (agny-aṅgin) *m.* principal rite in which fire-altar occurs (इष्टकचिताग्निदेशरूपक्रियामयक्रत्वनुप्रवेशेन) देशः आश्रयः । अङ्गस्याश्रयोऽङ्गी । इष्टकचिताग्न्यङ्गिरूपेत्यर्थः S'rutaPra. ii. 521. 27 (*on* iii. 3. 49)

अग्न्यङ्गुल (agny-aṅgula) *m.* (breadth of) three fingers ततः कण्ठस्तु सप्तभिः । यवैरग्न्यङ्गुलैश्चास्माद्धृदयं त्रियवान्वितैः ĪśānS'iPa. ii. 41. 59.

अग्न्यजन्मन् (agny-ajanman) *n.* non-arising of fire कालविशेषस्य अग्न्यजन्मनिमित्ते (अ)वचनात् (न?) लौकिके नैवं प्रत्यवरोहणनिमित्तप्रतिपत्तिः SaṅkarKāBh. 151. 6 (*on* iii. 2. 71)

अग्न्यतिग्राह्य (agny-atigrāhya) *n.* fire-altar and Atigrāhya Soma cup अग्न्यतिग्राह्यस्य विकृतावुपदेशादप्रवृत्तिः स्यात् MīmāSū. x. 8. 23 (S'ābaBh. अग्निश्चातिग्राह्यश्चाग्न्यतिग्राह्यम्); अग्न्यतिग्राह्यं विकृतावतिदिश्यते न वा NyāySu. (So.) 948. 13 (*on* ii. 3. 22); 949. 13 (*on* ii. 3. 23); NyāyMāVi. 610. 12 (*on* x. 8. 11); भवत्येवमग्न्यतिग्राह्याधिकरणसूत्रसङ्गतिः VidhiRa. 34 (185. 4); BhāṭṭDī. iv. 117. 16 (*on* x. 8. 11); अग्न्यतिग्राह्यमस्पृष्ट्वैव चोदकः प्रवर्तते MayūMāli. 783. 8 (*on* x. 8. 11)

अग्न्यतिग्राह्यपरिसंख्या (agnyatigrāhya-parisaṅkhyā) *f.* exclusion of fire-altar and Atigrāhya Soma cup विकृत्यन्तरे अग्न्यतिग्राह्यपरिसंख्यार्थमेवेदम् (कासुचिद्विकृतिष्वग्न्यतिग्राह्ययोः पुनः श्रवणम्) BhāṭṭDī. iv. 117. 16 (*on* x. 8. 11)

अग्न्यतिग्राह्यातिदेश (agnyatigrāhyātideśa) *m.* extended application of fire-altar and Atigrāhya Soma cup विधानार्थवत्त्वाय विकृतावग्न्यतिग्राह्यातिदेशो नास्ति NyāyMāVi. 610. 12 (*on* x. 8. 11)

अग्न्यदग्ध (agny-adagdha) *adj.* not scorched by fire अश्वत्थम् … अग्न्यदग्धम्…प्रदक्षिणं कृत्वा प्रणमेत् VaikhāS'S. 1. 1.

अग्न्यदर्शन (agny-adarśana) *n.* non-perception of fire धूमेऽपि लिङ्गाभासत्वं तत्र देशेऽग्न्यदर्शनात् NyāyMañ. i. 182. 15.

अग्न्यदान (agny-adāna) *n.* not cremating with the sacred fire पत्न्यै अग्न्यदानं नाग्निहोत्रानुष्ठानं ज्येष्ठायां सत्यां द्वितीयायै अग्नीनामदानम् … इति पञ्चपक्षाः BālamBha. i. 242. 23 (*on* 1. 89)

अग्न्यद्भुत (agny-adbhuta) *n.* portent or unnatural phenomenon of fire °अग्निवैकृतशान्तिः कर्तव्या । तां चाग्न्यद्भुतावर्ते लिखिष्यामः AdbhuSāg. 277. 2; 419. 1; 424. 6; 424. 17; 481. 10.

अग्न्यधि (agny-adhi) *n.* woman's property given in the presence of (nuptial) fire (at the marriage) स्त्रीधनम् … षड्विधं विवाहकाले यद्दत्तमग्निसमीपे तदग्न्यधीत्युच्यते BālamBha. i. 501. 16 (*on* 1. 225)

अग्न्यधिकरण (agny-adhikaraṇa) *adj.* of which the sacred fire is the substratum वैश्वदेवहोमस्य पूर्वेणैवाग्न्यधिकरणस्य सिद्धत्वात् ManuBh. i. 234. 28 (*on* 3. 57); i. 235. 23 (*on* 3. 57)

अग्न्यधिकरणक (agnyadhikaraṇa-ka) *adj.* of which the sacred fire is the substratum (लक्षणा) अग्न्यधिकरणकहविरुद्देश्यत्वसम्बन्धेन BhāṭṭDī. iii. 305. 4 (*on* x. 4. 22)

अग्न्यधिकरणकत्व (agnyadhikaraṇaka-tva) *n.* the state of having the sacred fire as the substratum अग्न्यधिकरणकत्वस्य तु मासाग्निहोत्रेऽपि … प्राप्तेः MīmāKau. i. 210. 2 (*on* i. 4. 4)

अग्न्यधिकार (agny-adhikāra) *m.* context of the fire-altar अग्न्यधिकारो वा चयनसंयोगात् SaṅkarKā.(Devasvāmin) ii. 1. 24; क्रत्वधिकारोऽयं साहस्रः आहोस्वित् अग्न्यधिकारः SaṅkarKāBh. 61. 15 (*on* ii. 1. 23)

अग्न्यधिगति (agny-adhigati) *f.* perception of fire धूमभावेनाग्न्यधिगतौ कर्तव्यायामुपन्यस्यमानो बाष्पो धूमभावेनासिद्धः PadārthSaṁ. 238. 15; NyāyKa. 240. 11.

अग्न्यधिश्रयण (agny-adhiśrayaṇa) *n.* placing on fire अप्रयतस्यान्नस्याग्न्यधिश्रयणमद्भिर्वा प्रोक्षणम्…प्रयतत्वं करोति Aparā. 242. 10 (*on* 1. 167)

अग्न्यधिष्ठातृ (agny-adhiṣṭhātṛ) *adj.* presiding over fire न चाग्न्यधिष्ठातृदेवतारोहणपरमिदं वाक्यम् S'rutaPra. iA. 152. 10 (*on* i. 1. 1)

अग्न्यधिष्ठान (agny-adhiṣṭhāna) *n.* **1** abode of digestive fire वातलानां वाताभिभूतेऽग्न्यधिष्ठाने विषमा भवन्त्यग्नयः पित्तलानां तु पित्ताभिभूते ह्यग्न्यधिष्ठाने तीक्ष्णाः … श्लेष्मलानां तु श्लेष्माभिभूतेऽग्न्यधिष्ठाने मन्दाः CaraS. iii. 6. 12 (1941 Ed.); प्लीहा…वर्धमानः…कुक्षिं जठरमग्न्यधिष्ठानं च परिक्षिपन्नुदरमभिनिर्वर्तयति CaraS. vi. 13. 37 (1941 Ed.); अग्न्यधिष्ठानमन्नस्य ग्रहणाद्ग्रहणी मता CaraS. vi. 15. 56 (1941 Ed.); **2** presence of fire अयं मानुषः … यजमानस्यापि यज्ञे देवहोत्रग्न्यधिष्ठानबलेन…यजतु VīraMi.(Saṁskāra.) 600. 6.

अग्न्यधिष्ठानकत्व (agnyadhiṣṭhānaka-tva) *n.* **1** the state of having the sacred fire as the substratum प्रकृतौ नाग्न्यधिष्ठानकत्वसंबन्धेनाग्नीषोमलक्षणा …देवतात्वे अग्न्यधिष्ठानकत्वस्याव्याप्यवृत्तित्वे प्रमाणाभावादिष्येते एवोहबाधौ BhāṭṭDī. iii. 305. 2 (*on* x. 4. 22); MīmāKau. iii(1). 103. 2 (*on* i. 2. 54); **2** the state of having Agni as the substratum अग्निशब्दस्य … मनोतापदसामानाधिकरण्येन देवतापरत्वावगतेरग्न्यधिष्ठानकत्वसंबन्धेन प्रकृतदेवताभूताग्नीषोमलक्षकत्वमाश्रीयते BhāṭṭDī. iii. 303. 22 (*on* x. 4. 22)

अग्न्यधिष्ठेय (agny-adhiṣṭheya) *adj.* fit to be presided over by Agni आदित्याधिष्ठेयमनःपूर्विका अग्न्यधिष्ठेयवाक्प्रवृत्तिः S'rutaPra. iB. 266. 27 (*on* i. 1. 27)

अग्न्यधीन (agny-adhīna) *adj.* **1** dependent on (the existence of) fire अग्निमत्तानपेक्षा तु धूमवत्ता प्रतीयते । न तद्ग्रहणवेलायामग्न्यधीनं हि किंचन S'lokaVār. 5(7). 20 (455. 4); BrahmSūBh.(S'aṅ.) 376. 13 (*on* ii. 2. 17); **2** dependent on (ritualistic) fire, dependent on the god of fire अग्न्यधीनकर्माभिमानतया…अदृष्ट्वा…अहं ब्रह्मास्मीति प्रैति BṛĀraUBh. 151. 12 (*on* i. 4. 15); MayūMāli. 277. 17 (*on* iii. 4. 18)

अग्न्यधीनत्व (agnyadhīna-tva) *n.* **1** dependence on (the existence of) fire धूमस्याग्न्यधीनत्वं दृश्यते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 376. 13 (*on* ii. 2. 17) (PrakaVi. उत्पत्तौ धूमस्याग्न्यधीनत्वेऽपि सत्तायां नास्त्यग्न्यधीनत्वम्); **2** dependence on the sacred fire देवतासंबन्धस्याग्न्यधीनत्वप्रतीतेः MayūMāli. 277. 17 (*on* iii. 4. 18)

अग्न्यध्यवसाय (agny–adhyavasāya) *m.* determinate knowledge of (the existence of) fire एवं प्रसिद्धसमयस्यासंदिग्धधूमदर्शनात् ··· अग्न्यध्यवसायो भवति PadārthaSaṁ. 205. 12; Kiraṇā. 296. 18; अनुमानम्···धर्मिविशेषसंबन्धितया साध्याविनाभावित्वनिश्चय इत्येके अग्न्यध्यवसाय इत्यन्ये TarkBhā.(Mo.) 13. 8.

अग्न्यनतिक्रम (agny–anatikrama) *m.* absence of over–cauterization (अर्शोयन्त्रम्) द्विच्छिद्रं दर्शनार्थमेकच्छिद्रं कर्मणि । तथा हि । मु(?मु)खेन दर्शितं शस्त्रक्षाराग्न्यनतिक्रमश्च छिद्रं तु त्र्यङ्गुलायतम् AṣṭāSaṁ. i. 168. 19 (1. 34)

अग्न्यनन्तर (agny–anantara) *adj.* subsequent to the world of fire पाठक्रमप्राप्तस्याग्न्यनन्तरत्वस्य बाधितत्वात् आदित्यात् पूर्वमेव वायुः प्राप्तः S'rutaPra. ii.615. 28 (*on* iv. 3. 2)

अग्न्यनपेक्ष (agny–anapekṣa) *adj.* independent of fire अग्न्यनपेक्षत्वात् तु ब्रह्मयज्ञः कामं प्रवर्तेत । भूतपितृयज्ञयोरप्यग्न्यनपेक्षत्वात् प्रवृत्तिप्राप्तावाह BālaKrī. i. 94. 17 (*on* 1. 102)

अग्न्यनाधान (agny–anādhāna) *n.* not setting up of sacrificial fires (अनाहिताग्निता ··· उपपातकम्) सत्यधिकारेऽग्न्यनाधानम् ManvaMu. 462. 26 (*on* 11. 65); स्वेच्छामात्रेणाग्न्यनाधाने प्रायश्चित्तम् VīraMi. 181. 25 (*on* 1. 99)

अग्न्यनिलप्रभाव (agnyanila–prabhāva) *adj.* having the force or vehemence of fire and wind तैः कायमस्याग्न्यनिलप्रभावैर्विदार्य बाणैः MahāBhā. vii. 115. 16.

अग्न्यनुकार (agny–anukāra) *m.* similarity with fire न हि बाष्पधूमत्वेन ज्ञाना(?बाष्पात् धूमत्वेन ज्ञाता)दग्न्यनुकारानुमानम् ··· युक्तं धूमानुकारत्वेन हि ज्ञायमानान्नीहारान्नाग्न्यनुकारजपापुञ्जप्रतीतिर्दृष्टा Kāvyānu.(He.) 71. 27 (comm.)

अग्न्यनुकृति (agny–anukṛti) *adj.* imitating fire, acting like fire सुतप्तोऽयःपिण्डोऽग्न्यनुकृतिरग्निं दहन्तमनुदहति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 182. 5 (*on* i. 3. 22)

अग्न्यनुगति (agny–anugati) *f.* extinction of sacred fire तेन मलमासेऽपि प्रायश्चित्तभूतमग्न्याधेयमग्न्यनुगत्यनन्तरं कर्तव्यं न प्रतिषिध्यते SmṛtiCan. v. 110. 12 = CaturCin. iii(2). 40. 21.

अग्न्यनुगम (agny–anugama) *m.* extinction of (sacred) fire हविरार्त्यधिकरणन्यायेन अग्न्युभयत्वस्याविवक्षायामग्न्यनुगममात्रस्य शाब्दबोधवेलायां निमित्तत्वावगतावपि निमित्ते विधीयमानमाधानं सहितयोरेवाग्न्योरुत्पादनक्षमम् PūrvottaVāNaMā. 313. 8; S'ivārkaMaDī. i. 254. 18 (*on* i. 1. 21); ii. 422. 22 (*on* iv. 1. 1); VidhiRa. 29 (151. 2)

अग्न्यनुगमन (agny–anugamana) *n.* extinction of (sacred) fire अन्यतराग्न्यनुगमनेऽपि पुनराधानप्रसक्तौ शब्दान्वयबोधवेलायामुभयत्वप्रहाणेनाग्न्यनुगममात्रस्य निमित्तत्वावगतावपि निमित्ते विधीयमानमाधानं सहितयोरेवाग्न्योरुत्पादनक्षमम् VidhiRa. 29 (151. 1)

अग्न्यनुग्रह (agny–anugraha) *m.* (syllable) sacred to Agni आप्यमण्डलगं पिण्डमग्न्यनुग्रहवर्जितम् ।···विषं सद्यो विनाशयेत् ĪśānS'iPa. i. 31. 75.

अग्न्यनुपलम्भ (agny–anupalambha) *m.* non-perception of fire व्यतिरेके अग्न्यनुपलम्भः धूमानुपलम्भ इति द्वयम् Bhāsk. i. 359. 19 (*on* i. 7. 4)

अग्न्यनुबन्धित्व (agnyanubandhi–tva) *n.* the state of being invariably followed by fire कार्यस्य स्वसाधनप्रयोजकत्वं लोकत एव सिद्धं धूमस्येवाग्न्यनुबन्धित्वम् NyāyRaMā. 195. 10.

अग्न्यनुबन्धिन् (agnyanubandh–in) *adj.* **i** which is invariably concomitant with fire कार्यस्य स्वसाधनप्रयोजकत्वं लोकत एव सिद्धं धूमस्येवाग्न्यनुबन्धित्वम् NyāyRaMā. 195. 10; **ii** which is connected with fire अग्न्यनुबन्धिषु भूलोकादितत्तद्वस्तुविशेषदृष्ट्यो विधीयन्ते S'ivārkaMaDī. ii. 369. 22 (*on* iii. 3. 50)

अग्न्यनुमान (agny–anumāna) *n.* inferential knowledge of fire धूमादग्न्यनुमानस्य वस्त्वालम्बनता भवेत् S'lokaVār. 5 (4). 147 (394. 1); धूमेनाग्न्यनुमानं तु त्वयाप्यङ्गीकृतं ननु SarvaSiSaṁ. 3. 5; 6. 12; NyāyMañ. i. 102. 24; अनग्निके देशेऽग्न्यनुमानम् NyāyKa. 179. 19; 206. 12; यदि संयोगी व्याप्यः रसाद्रूपानुमानं न स्यात् अथ समवायी धूमादग्न्यनुमानम् Kāśi. iii. 11. 10 (*on* 5 (4). 10); कार्यं वा धूमादि अग्न्याद्यनुमाने (v. l. अग्न्यनुमाने) ··· हेतुर्भवति PratyabhiVi. ii. 176. 1 (*on* ii. 4. 11); धूमादग्न्यनुमानं न स्यादिति NyāyKu. 169. 12.

अग्न्यनुमानसिद्धि (agnyanumāna–siddhi) *f.* achievement of the inferential knowledge of fire नारिकेलद्वीपदेशवासिनां न धूमेनाग्न्यनुमानसिद्धिः Bhāsk. ii. 84. 15 (*on* ii. 3. 2)

अग्न्यनुमापक (agny–anumāpaka) *adj.* bringing about the inferential knowledge of fire प्रत्येकमग्न्यनुमापकाभ्यां गन्धविशेषधूमाभ्यां सहिताभ्यामपि तदनुमानं दृश्यते NyāyRa. 377. 18 (*on* 5(4). 95); प्रथमं यन्महानसे धूमज्ञानं तत्कथं नाग्न्यनुमापकम् TarkBhā.(Ke.) 38. 13.

अग्न्यनुमिति (agny–anumiti) *f.* inferential cognition of fire तस्य ··· अग्न्यनुमितिर्भवत्येव NyāySu.(Ja.) 470B. 12 (*on* iii. 2. 1)

अग्न्यनुमितिप्रसक्ति (agnyanumiti–prasakti) *f.* contingency of the inference of fire नारिकेलद्वीपवासिनो धूमदर्शनादग्न्यनुमितिप्रसक्तिः NyāySu.(Ja.) 261A. 1 (*on* ii. 1. 2)

अग्न्यनुयजन (agny–anuyajana) *n.* sacrifice performed after the sacrifice called Agni अग्निष्टोमादियज्ञानामग्न्यनुयजनत्वरूपगुणाम्नानात् BhāṭṭDī. i. 158. 19 (*on* ii. 3. 10)

अग्न्यनुवाकतस् (agnyanuvāka–tas) *adv.* with (the recitation of) the Vedic section beginning with the word *agni* सायमग्न्यनुवाकतः । अपः पीत्वा तथा मध्ये पुनः प्रोक्षणमाचरेत् S'ivaP. i. 13. 25 (12A. 3)

अग्न्यनुवाद (agny–anuvāda) *m.* restatement of the deity Agni न ह्यत्राग्न्यनुवादेन बुधन्वत्ता विधीयते MayūMāli. 709. 16 (*on* x. 4. 16)

अग्न्यनुष्णतानुमान (agnyanuṣṇatānumāna) *n.* inference about the absence of heat in fire अग्न्यनुष्णतानुमाने हि न व्याप्तिग्रहणप्रतिघातादप्रामाण्यम् NyāyMañ. i. 181. 27.

अग्न्यनुष्णत्वसाधन (agnyanuṣṇatva–sādhana) *n.* establishment (through inference) of the absence of heat in fire अग्न्यनुष्णत्वसाधने कृतकत्वं त्रिलक्षणमपि बाधकविधुरितविषयमित्युदाहृतम् NyāyMañ. i. 101. 24.

अग्न्यन्त (agny–anta) *m.* **1** periphery of the fire–altar तदग्न्यन्तेषु न विद्यन्ते BaudhS'uS. 2. 24; **2** proximity to fire (शिष्यं) कृतोक्तकृत्यमग्न्यन्तं नीत्वा दक्षिणतो गुरुः । निदध्यात्प्रणवे पीठे MṛgendraT. ii. 7. 65; *adj.* **1** ending with cremation अक्लेद्यमसिनाग्न्यन्तं कबन्धवधमभ्ययुः Bhaṭṭi. 7. 80; **2** (the word) ending with the vowel *i* or *u* अग्न्यन्तैः ऋ(?इ)कारान्तैरुकारान्तैः ··· अद्भुताद्भुतं काव्यं भवति KāvyKaVṛ. 76. 27 (3. 4); 79. 12 (3. 4)

अग्न्यन्तर (agny–antara) *n.* **1** another fire अग्नित्वलक्षणस्य धूमदर्शनानन्तरं विनाशात् पुनरग्न्यन्तरे धूमान्तरदर्शनम् TātpaṬ.(U.) 308. 21 (*on* 5(4). 12); श्रौतमग्न्यन्तरे क्रियमाणमकर्मैव स्यात् BālaKrī. i. 91. 12 (*on* 1. 96); अग्न्यन्तरमुपादेयं वैदिकं लौकिकं तथा BrahmP. 148. 9; देवतादीनामपि विसरणादिनापचारे किं देवतान्तरं अग्न्यन्तरम् ··· प्रतिनिधेयमुत न S'āstrDī. 473. 8 (*on* vi. 3. 5); 540. 9 (*on* vii. 3. 9); HārLa. 137. 19; पितृयज्ञ एवोपस्थानार्थमग्न्यन्तरमुपादेयं नेति चिन्त्यते SaṅkarKāBh. 22. 7 (*on* i. 2. 27); आहवनीयस्थानापन्नमग्न्यन्तरमुख्याग्निः MayūMāli. 881. 16 (*on* xii. 4. 10); वचनात्तु कतिपयकर्माण्यग्न्यन्तरेऽपि BhāṭṭCan. 17. 14 (*on* xiii. 2. 14); 18. 11 (*on* xiii. 2. 16); धूर्तमतं तु पश्चान्मृताया (यजमानभार्यायाः) एवाग्न्यन्तरेण दाहः BālamBha. i. 242. 8 (*on* 1. 89); **2** another god of fire अग्न्यन्तरकल्पने च तस्याग्न्यन्तरं प्रति रूपत्वानुपपत्तेश्च S'rutaPra. ii. 185. 21 (*on* i. 4. 29)

अग्न्यन्तरविधान (agnyantara–vidhāna) *n.* injunction relating to another fire तत्सद्भावे तु (गृह्याग्निसद्भावे तु) तेनैव स्वकार्यसिद्धौ किमग्न्यन्तरविधानेन Aparā. 490. 24 (*on* 1. 236)

अग्न्यन्तरविशिष्टाधान (agnyantaraviśiṣṭādhāna) *n.* placing or keeping the (*ukhya*) fire along with fire of another kind (e. g. fire on the tree due to the lightning-stroke) न त्वग्न्यन्तरविशिष्टाधानं विशिष्टविधिगौरवप्रसङ्गात् MayūMāli. 880. 6 (*on* xii. 4. 7)

अग्न्यन्तरवैयर्थ्य (agnyantara–vaiyarthya) *n.* futility of another fire अग्न्यन्तरवैयर्थ्यं च नाश्रितं भवति BhāṭṭDī. iv. 163. 2 (*on* xi. 2. 8)

अग्न्यन्तरसंसर्ग (agnyantara–saṁsarga) *m.* contact with another fire (e. g. the fire on the tree due to the lightning–stroke) उख्यस्याहवनीयाग्नेरग्न्यन्तरसंसर्गेऽपि च वाचनिकत्वान्न दुष्यति BhāṭṭDī. iv. 277. 15 (*on* xii. 4. 7)

अग्न्यन्तरसाधारण्य (agnyantara–sādhāraṇya) *n.* the state of being common with other fires अत एव नाग्न्यन्तरसाधारण्येनाप्येतेषां ग्रहणम् BhāṭṭDī. iv. 243. 16 (*on* xii. 2. 1)

अग्न्यन्तरस्वीकार (agnyantara–svīkāra) *m.* resorting to another fire अग्न्यर्थमिलनेन गृह्याग्निभावे तु नाग्न्यन्तरस्वीकारः SmṛtiCan. v. 331. 7.

अग्न्यन्तराक्षेप (agnyantarākṣepa) *m.* assumption of another fire अग्न्यन्तराक्षेपे गौरवात् BhāṭṭDī. iv. 243. 14 (*on* xii. 2. 1)

अग्न्यन्तरापेक्षा (agnyantarāpekṣā) *f.* expectancy or need for another fire यथा ह्यग्न्यादीनाम्···परत्रोपकुर्वतां तदुपकारजननायात्मन्यग्न्यन्तरापेक्षा न विद्यते NyāyKu. 75. 10.

अग्न्यन्तराभाव (agnyantarābhāva) *m.* absence of another fire पत्न्याःखेतायामेव पितृमेधः यजमानस्य त्वौपासनेन, तस्याग्न्यन्तराभावात् SmṛtiCan. ii. 444. 7.

अग्न्यन्तरावधान (agnyantarāvadhāna) *n.* placing another or diffe-

rent fire अग्न्यन्तरावधानमात्रकरणेऽप्याहवनीयरूपस्य नित्यस्योल्यस्य बाधाभावाद-त्रैव होमादीनि BhāṭṭDī. iv. 277. 16 (*on* xii. 4. 7)

अग्न्यन्नत्व (agnyanna-tva) *n.* characteristic of having fire as (its) food (i. e. consuming fire) अपामग्न्यन्नत्वम् S'rīBh. 735. 7 (*on* iv. 2. 12)

अग्न्यन्वय (agny-anvaya) *m.* concomitance with fire (प्रार्थयामहे) नापि सर्वधूमवतामग्न्यन्वयम् NyāyRa. 460. 18 (*on* 5(7). 40); तत्र हि धूमस्याग्न्यन्वयो महानसादौ दृश्यते MānaMe. 54. 8; तदन्वयः अग्न्यन्वयः MayūMāli. 212. 16 (*on* iii. 2. 2)

अग्न्यन्वाधान (agny-anvādhāna) *n.* adding fuel to the sacred fires व्युदितमग्न्यन्वाधानम् BaudhS'S. ii. 119. 7; ĀpaS'S. i. 14. 17; iv. 2. 8; x. 4. 12; x. 4. 13; अग्न्यन्वाधानमध्वर्युर्यजमानो वा KātyS'S. ii. 1. 2; पूर्वेद्युरग्न्यन्वाधानमग्निपरिस्तरणं च HirS'S. i. 4. 16; धारणार्थत्वात्सोमेऽग्न्यन्वाधानं न विद्यते MīmāSū. xii. 1. 19; xii. 2. 18; तदेतदग्न्यन्वाधानम् ··· कृतं भवति S'ābaBh. 1131. 1 (*on* iii. 8. 26); 2107. 1 (*on* xi. 1. 10); नैतेन सकलेन मन्त्रेणाग्न्यन्वाधानं साधितं स्यात् TantrVā. 1176. 24 (*on* iii. 8. 26); अग्न्यन्वाधानादीनां करिष्यमाणं प्रधानं निमित्तम् ṬupṬ. 51. 11 (*on* v. 1. 8); 62. 22 (*on* v. 1. 29); 168. 10 (*on* viii. 1. 2); 320. 19 (*on* xii. 1. 24); अग्न्यन्वाधानब्रह्मवरणादेरपकर्षस्याभावात् TantrRa. 290. 14 (*on* v. 1. 29); यस्तृतीयोंऽश इत्थंभावोऽग्न्यन्वाधानादिर्विध्यन्तत्वेन परिकल्पितः S'āstrDī. 81. 5 (*on* i. 1. 5); 102. 12 (*on* ii. 1. 1); 239. 3 (*on* iii. 3. 4); अग्न्यन्वाधानप्रयाजावघातादिभिरुपकारं संपाद्य भावयेत् NyāyMāVi. 64. 9 (*on* ii. 1. 1); क्रमस्त्वग्न्यन्वाधानेन सह तस्य न क्लृप्तः Aparā. 220. 13 (*on* 1. 154); 460. 7 (*on* 1. 225); प्रतिपद्योगे तु सन्धेः पूर्वमग्न्यन्वाधानादित्यविरोधः SmṛtiCan. v. 38. 3; v. 43. 13; v. 409. 1; 'पक्षान्तं कर्म' अग्न्यन्वाधानम् CaturCin. iii(1). 1064. 19; iii(2). 318. 1; iii(2). 609. 10; अग्न्यन्वाधानादिब्राह्मणतर्पणान्तमाग्नेयप्रयोगं समाप्य BhāṭṭDī. iv. 144. 6 (*on* xi. 1. 8); स च व्यापारः ··· क्वचिच्चाग्न्यन्वाधानादिब्राह्मणतर्पणान्तः MīmāNyāPra. 272. 13; अत्र कोऽसौ व्यापार इत्यपेक्षितो व्यापारविशेषोऽग्न्यन्वाधानादिः MayūMāli. 102. 19 (*on* ii. 1. 1); 806. 14 (*on* xi. 2. 1)

अग्न्यन्वाधानक्रिया (agnyanvādhāna-kriyā) *f.* the act of adding fuel to the sacred fires अग्न्यन्वाधानक्रिया तावदाध्वर्यवी BhāṭṭDī. ii. 73. 16; (*on* iii. 8. 13)

अग्न्यन्वाधानदिन (agnyanvādhāna-dina) *n.* the day on which there is the addition of fuel to the sacred fires व्रतमग्न्यन्वाधानदिनम् Aparā. 225. 17 (*on* 1. 154)

अग्न्यन्वाधानप्रतिपत्क (agnyanvādhānapratipat-ka) *adj.* [*f.* -ā] which begins with the addition of fuel to the sacred fires अग्न्यन्वाधानप्रतिपत्का इडान्ताः संतिष्ठेरन्निति बौधायनः BaudhS'S. iii. 173. 3.

अग्न्यन्वाधानरहित (agnyanvādhāna-rahita) *adj.* [*f.* -ā] devoid of the act of adding fuel to the sacred fires येन ··· अग्न्यन्वाधानरहितायां विकृतौ ···ऊह्येत BhāṭṭDī. iii. 67. 20 (*on* ix. 1. 11)

अग्न्यन्वाधानादिक (agnyanvādhānādi-ka) *adj.* [*f.* -ā] consisting of the addition of fuel to the sacred fires as the first rite यजेत अनयाग्न्यन्वाधानादिकयेतिकर्तव्यतयेति S'ābaBh. 1528. 17 (*on* vii. 1. 3); अर्थद्वारेणाग्न्यन्वाधाने(v. l. °नादिके)तिकर्तव्यतानुषज्यते ṬupṬ. 169. 6 (*on* viii. 1. 2); अग्न्यन्वाधानादिकमङ्गजातं विधीयते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 754. 9 (*on* iii. 4. 47); स्वर्गं भावयेदनयाग्न्यन्वाधानादिकयेतिकर्तव्यतयेति NyāyMañ. i. 311. 22; ता एतास्तिस्र इष्टयो द्व्यहकालीनाः। यथा प्रकृतौ पर्वण्यग्न्यन्वाधानादिकं प्रतिपदीष्टिरिति द्व्यहकालीनत्वम्, तद्वत् NyāyMāVi. 272. 6 (*on* v. 1. 11)

अग्न्यन्वाधानादिजनित (agnyanvādhānādi-janita) *adj.* produced by the addition of fuel to the sacred fire etc. पदार्थप्रयोजनानामेककालत्वाद्यावत् क्रतूपकारो निर्वर्त्यते तावदग्न्यन्वाधानादिजनित उपकार आस्ते ṬupṬ. 61. 14 (*on* v. 1. 28)

अग्न्यन्वाधानादिजन्य (agnyanvādhānādi-janya) *adj.* liable to be produced by the addition of fuel to the sacred fires etc. व्यापारप्रकारस्तु अग्न्यन्वाधानादिजन्यदृष्टादृष्टोपकारसंपादनरूपः MayūMāli. 102. 20 (*on* ii. 1. 1)

अग्न्यन्वाधानादिरूप (agnyanvādhānādi-rūpa) *adj.* of the nature of adding fuel to the sacred fires etc. अग्न्यन्वाधानादिरूपे प्रथमपदार्थे याज्ञिकानां दर्शपूर्णमासारम्भत्वप्रसिद्धेरग्न्यन्वाधानमेव तत्त्वेनारम्भपदार्थः BhāṭṭDī. iii. 67. 16 (*on* ix. 1. 11)

अग्न्यन्वाधानादिविधानकाण्ड (agnyanvādhānādi-vidhānakāṇḍa) *n.* the injunctive portion prescribing the addition of fuel to the sacred fires etc. अपूर्णं यद्वाक्यं तत्पूरणसमर्थेनावयवेन बुद्धौ संनिहितेनैकवाक्यतां याति। यथा दर्शपूर्णमासाभ्यां यजेतेति विध्यादिः कथमिति विध्यन्तापेक्षः अग्न्यन्वाधानादिविधानकाण्डेन पाठाद् बुद्धौ संनिहितेनैकवाक्यतां याति S'ābaBh. 1585. 1 (*on* viii. 1. 2)

अग्न्यन्वाधानादिव्यापार (agnyanvādhānādi-vyāpāra) *m.* operation of adding fuel to the sacred fires etc. सा त्वपेक्षा कृत्स्ने वाग्न्यन्वाधानादिव्यापारे तदेकदेशे वा S'ābaBh. 2111. 4 (*on* xi. 1. 16)

अग्न्यन्वाधानाद्यंश (agnyanvādhānādy-aṁśa) *m.* rite of adding fuel to the sacred fires etc. आवश्यकश्चायमग्निप्रणयनव्रतोपायनाग्न्यन्वाधानाद्यंशो भवतोऽपि BhāṭṭDī. iv. 248. 6 (*on* xii. 2. 5)

अग्न्यन्वाधानाद्यङ्गोपदेश (agnyanvādhānādy-aṅgopadeśa) *m.* prescription of the subordinate rites of adding fuel to the sacred fires etc. तत्कथंभावापेक्षायामग्न्यन्वाधानाद्यङ्गोपदेशः S'āstrDī. 105. 11 (*on* ii. 1. 2)

अग्न्यन्वाधानानन्तरम् (agnyanvādhānānantaram) *adv.* after having added fuel to the sacred fires अग्न्यन्वाधानानन्तरं कर्ममध्येऽपशब्दप्रयोगे एव प्रायश्चित्तम् MayūMāli. 46. 7 (*on* i. 3. 9)

अग्न्यन्वाधानाभाव (agnyanvādhānābhāva) *m.* absence of adding fuel to the sacred fires सत्रेऽग्न्यन्वाधानाभावादूहानूहरूपप्रयोजनासंभवेऽप्यर्थानुसन्धानविशेषरूपं द्रष्टव्यम् BhāṭṭDī. ii. 74. 13 (iii. 8. 13)

अग्न्यन्वाधानेतिकर्तव्यता (agnyanvādhānetikartavyatā) *f.* procedure of adding fuel to the sacred fires अर्थद्वारेणाग्न्यन्वाधानेतिकर्तव्यतानुषज्यते ṬupṬ. 169. 6 (viii. 1. 2)

अग्न्यन्वितस्वभाव (agnyanvita-svabhāva) *adj.* having a nature coinciding with that of Agni अतोऽग्न्यन्वितस्वभावोऽयमिति निश्चीयते Kāśi. iii. 174. 9 (*on* 5(7). 42)

अग्न्यपत्य (agny-apatya) *n.* son or progeny of Agni अग्निजोऽहम् अग्न्यपत्यम् BṛĀraUBh. 778. 10 (*on* vi. 2. 14)

अग्न्यपनयन (agny-apanayana) *n.* taking away of fire एते हि परं विरेचनेन नाशमुपयान्त्यग्न्यपनयनेनाग्निगृहतापवत् AṣṭāSaṁ. i. 138. 11 (1. 27)

अग्न्यपादानक (agnyapādāna-ka) *adj.* being separated from fire तथाप्यग्न्यपादानकस्य तृणापचयस्य फलाभावात् TantrVā. 742. 15 (iii. 1. 14)

अग्न्यपूर्व (agny-apūrva) *n.* unseen result relating to Agni यदेतदग्न्यपूर्वं तत्संबन्धित्वेनैव चित्रिण्यादयोऽप्यप्रकरणपठितेनापि वाक्येन विनियुज्यन्ते NyāyMāVi. 186. 26 (*on* iii. 6. 12)

अग्न्यपेक्षत्व (agnyapekṣa-tva) *n.* dependence on sacred fires अग्निसाध्यकर्मणां चाग्न्यपेक्षत्वेन तद्विधीनामाधानसिद्धाग्निमन्तं प्रत्येव प्रवृत्तेः MīmāNyāPra. 241. 26.

अग्न्यपेक्षा (agny-apekṣā) *f.* [Inst.] **A** in consideration of fire, with reference to fire न त्वग्न्यपेक्षयौष्ण्यादेरभिव्यक्तस्वभावतः BṛĀraUBhVā. iv. 4. 312; **B** in comparison with Agni तन्निर्वचनमग्न्यपेक्षयापि परमेश्वरे समञ्जसतरम् S'ivārkaMaDī. i. 391. 29 (*on* i. 2. 29)

अग्न्यप्रयोजकत्व (agnyaprayojaka-tva) *n.* nature of not being a promoter of the sacred fires क्रतुविधीनामग्न्यप्रयोजकत्वस्यैव ··· तदनाक्षेपकत्वात् BhāṭṭCin. ii. 6. 1 (*on* i. 2. 1)

अग्न्यबाधित (agny-abādhita) *adj.* not afflicted by fire स नाग्न्यबाधितो जानन् लाभालाभविचित्रताम् TriṣaS'aPuC. ii. 1. 281.

अग्न्यबोधकता (agnyabodhaka-tā) *f.* absence of conveying the meaning of fire घटादेस्सत्यस्याप्यव्याप्तस्य अग्न्यबोधकता दृष्टा IṣṭaSi. 62. 23.

अग्न्यभाव (agny-abhāva) *m.* **A** absence of the sacred fires अग्न्यभावे तूदकमादित्यं वोपसमाधाय SāmaViBr. i. 3. 2; MahāBhā. xiii. 85. 55; अग्न्यभावेऽप्सु वा पुनः। पितॄन् प्रीणाति यो भक्त्या पितरः प्रीणयन्ति तम् HariVaṁ. 13. 67; अग्न्यभावे तु विप्रस्य पाणावेवोपपादयेत् ManuSm. 3. 212; LikhiSm. 29; अग्न्यभावेऽपि विप्रस्य प्रा(? पा)णावपि जलेऽथ वा MatsyaP. 15. 32; PadmP. v. 9. 60; शूद्रस्याग्न्यभावादनधिकारोऽग्निहोत्रादिष्विति S'ābaBh. 1378. 6 (*on* vi. 1. 29); अग्न्यभावेऽपि हि सामर्थ्यात् तस्यैवाग्नौकरणकल्पः BālaKrī. i. 149. 19 (*on* 1. 225); प्रणयनाभावेऽग्न्यभावेन तयोर्यागानुपपत्तेश्च GuruCandr. i. 452. 1; **B** absence of fire विधिस्तु यत्र धूमस्तत्राग्निरग्न्यभावे धूमोऽपि न भवतीति PadārthaSaṁ. 205. 10; नात्र धूमोऽग्न्यभावात् PramāMī. 45. 14 (*on* i. 2. 12); **C** loss of appetite [MW]

अग्न्यभावलिङ्ग (agnyabhāva-liṅga) *n.* sign or indication of the absence of fire येन तल्लिङ्गान्मानाभावधीस्स्यात् अग्न्यभावलिङ्गेनेव धूमाभावधीः IṣṭaSi. 304. 18.

अग्न्यभावस्मृति (agnyabhāva-smṛti) *f.* the Smṛti passage referring to the absence of the sacred fires अनग्नेर्लक्षणमुक्तम्। 'अग्न्यभावस्मृतिस्तावद्यावद्भार्या न विन्दति' इति BālamBha. i. 518. 7 (*on* 1. 236)

अग्न्यभावापत्ति (agnyabhāvāpatti) *f.* contingency of the absence of the sacred fires पितृयज्ञस्याग्न्यभावापत्तेः BhāṭṭCan. 14. 6 (*on* xiii. 2. 10)

अग्न्यभिघात (agny-abhighāta) *m.* contact with fire घटादेरामद्रव्यस्याग्निना सम्बद्धस्याग्न्यभिघातान्नोदनाद्वा तदारम्भकेष्वणुषु कर्माण्युत्पद्यन्ते Padārtha-

Saṁ. 106. 20; घटादेः: … अग्न्यभिघातान्नोदनाद्वा … कर्माण्युत्पद्यन्ते NyāySu.(Ja.) 371B. 2 (*on* ii. 2. 6)

अग्न्यभिज्वालन (agny-abhijvālana) *n.* enkindling of fire नानाविधा नैकार्था क्रिया पचतीति…तण्डुलावपनमेधोपसर्पणमग्न्यभिज्वालनम् NyāyBh. 110. 9 (*on* ii. 1. 43); NyāyVār. 257. 16 (*on* ii. 1. 40)

अग्न्यभिदग्ध (agny-abhidagdha) *adj.* burnt in fire अग्न्यभिदग्धं बीजं यथा प्ररोहासमर्थतामेति ParamāSā. 62.

अग्न्यभिधान (agny-abhidhāna) *adj.* expressive of Agni यः कश्चिद-ग्न्यभिधानो मन्त्रः प्राप्नोति S'ābaBh. 1933. 4 (*on* x. 4. 31); *n.* denotation of fire इत्यृक्सामशब्देन पृथिव्यग्न्यभिधानं च ऋक्सामाध्यासनिबन्धनम् S'rutaPra. ii. 578. 19 (*on* iv. 1. 6)

अग्न्यभिधानत्व (agnyabhidhāna-tva) *n.* the state of being expressive of Agni समुदायस्य…अग्न्यभिधानत्वं नाध्यवसीयते S'ābaBh. 1935. 23 (*on* x. 4. 35)

अग्न्यभिधानपर (agnyabhidhāna-para) *adj.* A denoting the name of Agni अग्निशब्दः…नाग्न्यभिधानपरः S'ābaBh. 1930. 1 (*on* x. 4. 25); B addressed to Agni यथा 'प्र ते यक्षि' इत्यग्न्यभिधानपरे मन्त्रे … दृष्टान्तपदम् … विध्यन्तरम्…कल्पयति BālaKrī. i. 17. 22 (*on* 1. 7)

अग्न्यभिधानशिरस्कत्व (agnyabhidhānaśiraska-tva) *n.* being headed by the name of Agni पृष्ठैरुपतिष्ठत इत्यत्रोपतिष्ठतिधातुवाच्ये समीपावस्थाने मन्त्र-करणकत्ववाचिनः … आत्मनेपदस्य निर्वाहार्थं स्वरूपेण मन्त्राकार्यस्याप्यग्निसमीपावस्थानस्य अग्न्यभिधानशिरस्कत्वविशिष्टत्वेन विशिष्टरूपेण मन्त्रकार्यत्वमुपपद्यते VidhiRa. 42 (219. 5)

अग्न्यभिधायकत्व (agnyabhidhāyaka-tva) *n.* the state of denoting Agni ननु सवित्रादिशब्दानामग्न्यभिधायकत्वं लक्षणया वाच्यम् MayūMāli. 592. 1 (*on* ix. 1. 11)

अग्न्यभिधायित्व (agnyabhidhāyi-tva) *n.* the state of denoting Agni यद्यपि प्रवरपदानाम्…अग्न्यभिधायित्वं प्रतीयते VīraMi.(Saṁskāra.) 601. 4.

अग्न्यभिमन्त्रण (agny-abhimantraṇa) *n.* reciting a *mantra* over Agni यत्तु नारदोक्तमग्न्यभिमन्त्रणं तत् विष्णुपितामहोक्तेनाग्न्यभिमन्त्रणेन विकल्प्यते SmṛtiCan. iii. 267. 16; Mitā. 205. 22 (*on* 2. 104); VyavaNi. 163. 11.

अग्न्यभिमन्त्रणमन्त्र (agnyabhimantraṇa-mantra) *m.* *mantra* to be recited over Agni त्वमग्ने सर्वभूतानामिति शोध्यस्याग्न्यभिमन्त्रणमन्त्रः Mitā. 214. 26 (*on* 2. 113)

अग्न्यभिमानिदेवता (agnyabhimāni-devatā) *f.* deity presiding over fire वैश्वानरो जाठराग्निरुत भूताग्निरुताग्न्यभिमानिदेवता VedāntKau. 70. 9 (*on* i. 2. 25)

अग्न्यभिमानिन् (agnyabhimān-in) *adj.* [*f.* -ī] presiding over fire योऽसावग्न्यभिमानी स्यात् ब्रह्मणस्तनयोऽग्रजः ViṣṇuP. i. 10. 14; अग्न्यभिमानिनी देवता वैश्वानरशब्देन न गृह्यते VedāntKau. 73. 12 (*on* i. 2. 28); अत्रापि अग्न्यभिमानिनी काचिद्देवता…अस्तु VivaPraSaṁ. 325. 9.

अग्न्यभिमुख (agny-abhimukha) *adj.* facing the fire कृत्वाग्न्यभिमुखौ पाणी स्वस्थानस्थौ सुसंयुतौ GobhiSm. 2. 77; अग्न्यभिमुखं पतनमिति बोधः La-S'abdeS'e. i. 539. 27.

अग्न्यभिमुखत्व (agnyabhimukha-tva) *n.* the state of facing the fire अग्न्यभिमुखत्वं शलभपतनस्य लोकप्रसिद्धया मनसा गृह्यते LaS'abdeS'e. i. 539. 24.

अग्न्यभियजन (agny-abhiyajana) *m.* name of a sacrifice अग्न्यभियजन उत्तरः NidāSū. 126. 11 (7. 9); 126. 19 (7. 9)

अग्न्यभिरूढ (agny-abhirūḍha) *adj.* offered in the sacred fire अग्नि-(? ग्न्य)भिरूढानां देवतामिरुपभुक्तानां क्षीरादीनामुत्क्रान्तजीवपरिष्वङ्गकत्वमयुक्तम् S'rutaPra. ii. 410. 33 (*on* iii. 1. 7)

अग्न्यभिलाष (agny-abhilāṣa) *m.* desire for fire °निकुञ्जनाग्न्यभिलाष°… °परिदेवितादिभिनुभावैरभिनयेत् NāṭyaS'ā. 7. 128(4)

अग्न्यभिषेक (agny-abhiṣeka) *m.* consecratory bath (of the sacrificer) in connection with the piling up of the fire-altar नात्राग्न्यभिषेकः BaudhS'S. ii. 223. 7.

अग्न्यभिहार (agny-abhihāra) *adj.* wherein offering is made to Agni अग्न्यभिहारौ दर्शपूर्णमासौ BaudhS'S. iii. 192. 13.

अग्न्यभीज्या (agny-abhījyā) *f.* name of a sacrifice, NidāSū. 126. 13 (7. 9); 126. 17 (7. 9)

अग्न्यभ्याश (agny-abhyāśa) *m.* [Loc.] in the vicinity of fire नाग्न्यभ्याशे…योगमाचरेत् S'ivaP. vii. 38. 48 (596B. 16)

अग्न्यर्ककल्प (agnyarka-kalpa) *adj.* resembling fire and the sun नाराचास्त्रं तनु विद्युत्प्रकाशं देहल्यां च स्थितमग्न्यर्ककल्पम् ĪśānS'iPa. ii. 12. 22.

अग्न्यर्करूपिन् (agnyarkarūp-in) *adj.* in the form of fire and the sun ह्रस्वाः स्वरा बिन्दुयुताः पुमांसोऽग्न्यर्करूपिणः ĪśānS'iPa. i. 1. 46.

अग्न्यर्कसंकाश (agnyarka-saṅkāśa) *adj.* resembling fire and the sun स तैरग्न्यर्कसंकाशैः शरैः…अभ्यर्दितो रामः MahāBhā. v. 180. 35; दह्यमानास्तु ते सर्वे शक्तैरग्निं त्ववेष्टयन् । दिव्यैरग्न्यर्कसंकाशैः शतशोऽथ सहस्रशः SkandP. v(3). 22. 26.

अग्न्यर्कसंनिभ (agnyarka-sannibha) *adj.* resembling fire and the sun तच्छ्रुत्वा ऋषिवाक्यं तु सशिष्योऽग्न्यर्कसन्निभः…व्यासः ParāSm. 1. 3.

अग्न्यर्कसमप्रभाव (agnyarkasama-prabhāva) *adj.* having the prowess like that of fire and the sun अग्न्यर्कसमप्रभावम् । … पप्रच्छ शिष्योऽत्रिजमग्निवेशः CaraS. vi. 20. 3 (1941 Ed.)

अग्न्यर्कसोमदृश् (agnyarkasoma-dṛś) *m.* name of Gaṇeśa (having the sun, the moon and fire for his eyes) जगज्जन्मलयोन्मेषनिमेषोऽग्न्यर्क-सोमदृक् (इति वैनायकं नाम्नां सहस्रमिदमीरितम्) GaṇeP. i. 46. 26.

अग्न्यर्कोपमवर्चस् (agnyarkopama-varcas) *adj.* lustrous or bright like fire and the sun रौक्मिणेयस्ततो बाणमग्न्यर्कोपमवर्चसम् । अभिमन्त्र्य महास्त्रेण संदधे शत्रुनाशनम् MahāBhā. iii. 17. 25.

अग्न्यर्चन (agny-arcana) *n.* worship of Agni विश्वानिनो दुर्गहेत्य-ग्न्यर्चनम् BālamBha. i. 350. 6 (*on* 1. 103)

अग्न्यर्चिरादिक्रम (agnyarcirādi-krama) *m.* sequential order of the deities of fire, light etc. तस्य च फलम् अग्न्यर्चिरादिक्रमेण…निर्दिष्टम् GītāBh. (S'aṅ.) 253. 2 (*on* 9. 1)

अग्न्यर्चिस् (agny-arcis) *n.* flame of fire तस्य हैतस्य पुरुषस्य रूपम् ।… यथाग्न्यर्चिः S'atBr. XIV. v. 3. 10; ता हि सर्वाः समं दुःखान्मुमुचुर्बाष्पजं जलम् । तुल्यमग्न्यर्चिषां तत्र शोकाग्निभयसंभवम् Rāmā. vii. 24. 4; प्रादेशिकः स्वेदरहितोऽग्न्यर्चिषेव दाहः प्लोषः AṣṭāSaṁ. i. 108. 5 (1. 20)

अग्न्यर्जन (agny-arjana) *n.* acquisition of the sacred fires (i. e. maintenance of the sacred fires) फलसत्त्वे एवाग्न्यर्जनम् BālamBha. iii. 128. 30 (*on* 3. 234)

अग्न्यर्थ (agny-artha) *adj.* [*f.* -ā] meant for fire गोऽग्न्यर्थे तृणमेधान्… स्ववदाददीत GautDS. ii. 3. 25; वानस्पत्यं मूलफलं दार्वग्न्यर्थं तथैव च । … अस्तेयं मनुरब्रवीत् ManuSm. 8. 339; MatsyaP. 227. 112; पवमानेष्टयो ह्यग्न्यर्थाः S'ābaBh. 1038. 2 (*on* iii. 6. 12); अग्न्यर्थं हि तद्धविः S'ābaBh. 1429. 7 (*on* vi. 4. 1); निर्मन्थनं यथारण्योरग्न्यर्थमुपपादितम् VākyaP. 2. 302; तास्तु निष्फलत्वादग्न्यर्था इत्युक्तम् TantrVā. 1085. 4 (*on* iii. 6. 12); तस्मादग्न्यर्थो यागः ṬupṬ. 185. 12 (*on* ix. 1. 6); 228. 24 (*on* ix. 4. 19); अग्न्यर्थं त्वाधानम् ManuBh. i. 238. 8 (*on* 3. 60); i. 349. 17 (*on* 4. 46); i. 511. 20 (*on* 6. 43); सामिधेन्यः … ता अप्यत्र ज्वलनद्वारेणाग्न्यर्था एव NyāyMāVi. 118. 6 (*on* iii. 1. 11); अग्न्यर्थं इष्टकानां रचनाविशेषः Prasā. ii. 546. 11; अग्निना सेवितं यदग्न्यर्थं तन्निर्वपामि MayūMāli. 593. 3 (*on* ix. 1. 12); *m.* **i** meaning 'fire-altar' कर्मण्यग्न्यर्थे S'ākaṭāVyā. iv. 3. 194; SiddhaHe. v. 1. 165; **ii** the meaning of the word *agni* अग्न्यर्थस्य देवतात्वं वदन् शब्द एव उद्देशाय शब्दमपेक्ष्यमाणः संनिहितत्वादग्निशब्दोच्चारणमपि विधत्ते MayūMāli. 706. 24 (*on* x. 4. 13)

अग्न्यर्थकार्य (agnyartha-kārya) *n.* rite meant for the sacred fires विधायाग्न्यर्थकार्यं तु योगं युञ्जीत वै ततः LakṣmīT. 28. 38.

अग्न्यर्थकाष्ठ (agnyartha-kāṣṭha) *n.* fire-wood इन्धनं तु स्याद् दीपना-ग्न्यर्थकाष्ठयोः NānārthāSaṁ. ii. 34. 12.

अग्न्यर्थकृत (agnyartha-kṛta) *adj.* made for the purpose of the sacred fires अग्न्यर्थकृतेष्टकाचये … विण्मूत्रोत्सर्गं न कदाचन कुर्यात् ManvaMu. 153. 8 (*on* 4. 46)

अग्न्यर्थचित्रिणी (agnyartha-citriṇī) *f.* brick called *citriṇī* (variegated) meant for fire (altar) अखण्डत्वादयोऽग्न्यर्थचित्रिण्यादिषु सन्ति ते NyāyMāVi. 186. 18 (*on* iii. 6. 12)

अग्न्यर्थता (agnyartha-tā) *f.* the state of being ancillary to the (sacred) fire कथं पुनरग्न्यर्थता पवमानेष्टीनाम् S'ābaBh. 1038. 4 (*on* iii. 6. 12); तस्मादग्न्यर्थता पवमानहविषाम् S'ābaBh. 738. 1 (*on* iii. 1. 22); तत्र यथा-ग्न्यर्थतयाधान विधिरवगम्यमानः … कृतार्थत्वमुपगतः NyāyMañ. ii. 93. 6; इह तूत्पत्तिवाक्य एवाग्निमेव तद्युनक्तीत्यग्न्यर्थतावगम्यते MayūMāli. 824. 5 (*on* xi. 3. 9)

अग्न्यर्थत्व (agnyartha-tva) *n.* **i** the state of being meant for the fire-altar अमूषां चेष्टकानामग्न्यर्थत्वात् S'ābaBh. 1056. 13 (*on* iii. 6. 35); सौत्रामणियागस्य अग्न्यर्थत्वम् SaṅkarKāBh. 6. 17 (*on* i. 1. 13); **ii** the state of being meant for fire तस्य ह्यग्नीनिति द्वितीयाश्रुतिगम्यमग्न्यर्थत्वम् TantrRa. 9. 14; 90. 15; अग्न्यर्थत्वात्तस्मेष्टिरग्न्यस्त्वग्निहोत्रगाः NyāyMāVi. 181. 10 (*on* iii. 6. 4); द्वितीयाश्रुत्यवगतमग्न्यर्थत्वमपि अस्ति PūrvottaVāNaMā. 296. 8; न त्वग्न्यर्थत्वं हविषां

स्यात् MayūMāli. 204. 24 (*on* iii. 1. 12); 205. 21 (*on* iii. 1. 12); 302. 1 (*on* iii. 6. 5); 432. 9 (*on* v. 3. 6)

अग्न्यर्थनिर्देश (agnyartha-nirdeśa) *m.* reference to the meaning of the word *agni* कुत: । अग्न्यर्थनिर्देशात् S'ābaBh. 1926. 1 (*on* x. 4. 23)

अग्न्यर्थम् (agny-artham) *adv.* **i** for the sake of the (sacred) fires दार्वग्न्यर्थम् ManuSm. 8. 399; इन्धनस्याचरणमग्न्यर्थे वनादिन्धनस्याहरणम् NyāyKa. 277. 2; कुर्यादुटजमग्न्यर्थम् SkandP. ii(9). 23. 4; यथा आधानमग्न्यर्थं न क्रत्वर्थं नापि पुरुषार्थम् TantrRa. 25. 9; अग्न्यर्थं वैतानिकाग्न्यर्थम् ManvaVi. 1073. 25 [*on* 8. 339) = DaṇḍaVi. 41. 17; **ii** for the sake of the (funeral) fire तमेनं मृतमित: असाद्ग्रामात् अग्नये अग्न्यर्थम् ऋत्विजो हरन्ति ChāndoUBh. 291. 14 (*on* v. 9. 2); **iii** for the sake of the (digestive) fire आहारशुद्धिरग्न्यर्थम् AgniP. 280. 24.

अग्न्यर्थाधान (agnyarthādhāna) *n.* ceremony of Ādhāna meant for (obtaining) the sacred fire एवम्…अग्न्यर्थाधानस्य च कामश्रुतिभिरनाक्षेपसंभवेनापशूद्राधिकरणविरोधाभावात् MayūMāli. 185. 18 (*on* iii. 1. 2)

अग्न्यर्थिन् (agny-arthin) *adj.* **A** desirous of (churning out) fire अग्न्यर्थी वाधरारण्यां सातत्ये प्रतिपद्यते MaYānaSū. 89. 15 (13. 27); **B** desirous of fire संनिधापिताग्निव्यतिरिक्तपाक्योपकरणमग्न्यर्थिनं प्रति यदोच्यते BrahmSi. 112. 9; अग्न्यर्थिप्रवृत्तेस्तत्र प्रसङ्गात् KhandanKhā. 651. 6; अग्न्यर्थिनो नियमेन प्रदेशविशेषे प्रवृत्त्यनुपपत्ते: NyāySu.(Ja.) 469B. 13 (*on* iii. 2. 1); **C** desirous of setting up the sacred fires तदर्थिनस्तत्राग्न्यर्थिन इवाधानेऽनुष्ठानसिद्धि: NyāyRaMā. 8. 21; S'āstrDī. 62. 14 (*on* i. 1. 5)

अग्न्यर्पित (agny-arpita) *adj.* placed in fire आदत्ते प्रातरेत्यार्क: सुखमग्न्यर्पितं मह: Kapphiṇā. 16. 21.

अग्न्यवचारण (agny-avacāraṇa) *n.* cauterization अभ्युपाय: … शस्त्रक्षाराग्न्यवचारणे शेषाङ्गरक्षणे च AṣṭāSaṁ. i. 167. 16 (1. 34)

अग्न्यवतार (agny-avatāra) *m.* incarnation as Agni इत्थमग्न्यवतारस्ते वर्णित: S'ivaP. iii. 15. 58 (314B. 7)

अग्न्यवदग्ध (agny-avadagdha) *adj.* burnt with fire, scorched with fire अनड्वान् हि वहसाग्नेयोऽग्न्यवदग्धमिव ह्यनडुहो वहो भवति S'atBr.(Kā.) I. ii. 3. 23.

अग्न्यवबोध (agny-avabodha) *m.* cognition of fire धूमाभावेऽग्न्यवबोधाभाव: TupṬ. 168. 11 (*on* viii. 1. 2); म्लेच्छदेशस्थधूमादेरपि अग्न्यवबोधशक्तत्वेन MīmāKau. i. 59. 17 (*on* i. 3. 9)

अग्न्यवभृथ (agny-avabhṛtha) *m.* the Avabhṛta-rite performed with the sacred fires(?) यदि म्रियेत प्रागवभृथादग्न्यवभृथं कुर्वीरन् ĀpaS'S. xiv. 21. 8; HirS'S. xv. 5. 29; सौमिकैश्च पात्रै: पूर्वेण सदोऽग्न्यवभृथं कुर्यु: VaikhāS'S. 21. 7.

अग्न्यवयव (agny-avayava) *m.* part of fire यदुद्वासितायास्तदग्न्यवयवा:… नाशयन्ति S'ābaBh. 1218. 14 (*on* iv. 1. 39); विस्फुलिङ्गा: त्रुटय: अग्न्यवयवा: BṛĀraUBh. 249. 3 (*on* ii. 1. 20); BrahmSūBh.(Bhā.) 195. 22 (*on* iii. 3. 52); अभिज्वलनाभावो ह्यग्न्यवयवाश्रय: S'rutaPra. ii. 595. 7 (*on* iv. 2. 3); आद्येऽग्न्यवयवानां सर्वत्र प्रवेशेनावयविनाशस्यावर्जनीयत्वम् NyāySu.(Ja.) 371B. 12 (*on* ii. 2. 6); अग्न्यवयवनाशस्य सर्वदा विद्यमानत्वात् MayūMāli. 638. 5 (*on* ix. 4. 7)

अग्न्यवयविन् (agny-avayavin) *m.* fire as a composite unit पाकामसंयोगेऽप्यस्त्यग्न्यवयवी S'āstrDī. 587. 13 (*on* ix. 1. 7); असाधु चाग्न्यवयविनोऽनुष्णत्वसाधने NyāySu.(Ja.) 79A. 13 (*on* i. 1. 1)

अग्न्यवस्कन्द (agny-avaskanda) *m.* trouble from fire याम्ये धर्मविनाश: परेऽग्न्यवस्कन्दचोक्षवधा: BṛSaṁ. 87. 43.

अग्न्यवस्थ (agny-avastha) *adj.* having the state of fire अग्न्यवस्थे तु सलिले तेजसा सर्वतो वृते ViṣṇuP. vi. 4. 18 = BrahmP. 232. 18; ब्रह्मशब्दस्याग्न्यवस्थब्रह्मपरत्वं च व्युदस्तम् S'rutaPra. ii. 185. 18 (*on* i. 4. 8)

अग्न्यविनाभाव (agny-avinābhāva) *m.* invariable relation or concomitance with fire धूमादौ महानसादिदेशेऽग्न्यविनाभावनिरूपणोत्तरकालं तत्कृतैवासौ गमकतेति Kāśi. iii. 229. 19 (*on* 5(10). 19)

अग्न्यविनाभाविन् (agny-avinābhāvin) *adj.* invariably related or concomitant with fire तदयमग्न्यविनाभावी सिद्धोऽर्थादेवाग्नेस्तत्प्रदेशायोगं व्यवच्छिनत्तीति स तथा साध्य उच्यते PramāVāSvopVṛ. 63. 7.

अग्न्यवियोग (agny-aviyoga) *m.* non-separation from the sacred fires अग्न्यवियोगस्तु सदा सति संभवे न सर्वासां तदभावे ज्येष्ठाया एव मुख्याधिकारित्वात् BālamBha. i. 267. 32 (*on* 1. 89)

अग्न्यश्ववह्नीन्दु (agnyaśvavahnīndu) *nu.* one thousand three hundred and seventy-three अग्न्यश्ववह्नीन्दुमिताब्जजात: Gurvā. 289.

अग्न्यष्टि (agnyaṣṭi) *nu.* one hundred and sixty-three अग्न्यष्टिभिरिषुमनुभि: … शीघ्रान्त्यकेन्द्रभागैर्भौमादीनां भवति वक्रम् BrāhmaSphuSi. 2. 48.

अग्न्यस् (agny-as-) II P. [P. v. 4. 50] to become fire (अभिविधौ संपदा च सातिर्वा) … अग्नीकरोति अग्नीभवति अग्नीस्यात् । पुनर्वाचवचनं वृत्ति (v. 1. च्वि) विकल्पार्थम् CāndrVṛ. *on* iv. 4. 37.

अग्न्यसंस्कृति (agny-asaṁskṛti) *f.* non-consecration of sacred fires आधानमिष्टिरन्त्य: स्यादवैधेनाग्न्यसंस्कृते: NyāyMāVi. 369. 18 (*on* vi. 8. 3)

अग्न्यसंबन्धव्यावृत्ति (agnyasambandha-vyāvṛtti) *f.* exclusion of the absence of connection with fire अयोगव्यवच्छेदे-अग्न्यसंबन्धव्यावृत्तौ Bhāsk. ii. 116. 21 (*on* ii. 3. 9)

अग्न्यस्त्र (agny-astra) *n.* a fire-missile, a fiery weapon अग्न्यस्त्रेण कुश: सर्वान्ददाह PadmP. iv. 63. 64; अग्न्यस्त्रे मोचिते तेन पर्जन्यास्त्रं च सोऽसृजत् GaṇeP. ii. 122. 46; EI. xii. 60. 17; सिन्धुरभ्यासतोऽग्न्यस्त्रं वारुणास्त्रेण शामयन् । रथं त्यक्त्वावनिं प्राप्य खड्गस्फोटकवानभूत् YogVā. iii. 50. 24.

अग्न्यस्त्रपरिमोचित (agnyastra-parimocita) *adv.* discharged from the fire-missile वह्निश्च शान्तिमगमदग्न्यस्त्रपरिमोचित: PadmP. iv. 24. 44.

अग्न्याकार (agny-ākāra) *adj.* having the form of fire (मुक्तजीव:) तथा सोऽग्न्याकारो भवति S'aṅkaVi.(Ā.) 257. 12.

अग्न्याकृति (agny-ākṛti) *f.* generic nature or class of fire धूमाकृतिरग्न्याकृत्या नियता Kāśi. iii. 19. 19 (*on* 5(4). 12)

अग्न्याकृतिज्ञान (agnyākṛti-jñāna) *n.* cognition or knowledge of the generic nature of fire धूमाकृतिदर्शनादग्न्याकृतिज्ञानम् YuktiSneha. 71. 21 (*on* i. 1. 5)

अग्न्याकृतिविज्ञान (agnyākṛti-vijñāna) *n.* cognition or knowledge of the generic nature or class of fire प्रत्यक्षतो दृष्टसंबन्धं यथा धूमाकृतिदर्शनादग्न्याकृतिविज्ञानम् S'ābaBh. 36. 3 (*on* i. 1. 5); Kāśi. iii. 82. 1 (*on* 5(4). 138); NyāyRa. 390. 12 (*on* 5(4). 138); अत: कथं धूमाकृतिदर्शनादग्न्याकृतिविज्ञाने प्रत्यक्षदृष्टसम्बन्धता TāptaṬ.(U.) 340. 22 (*on* 5(4). 146)

अग्न्याक्षेपक (agny-ākṣepaka) *adj.* pointer of fire, pointing to fire एकदेशान्तरे वाग्न्याक्षेपकस्यैकदेशस्य धूमाख्यस्य दर्शनं स्यात्, एकदेशिनि वा पर्वताख्ये TātpaṬ.(U.) 310. 21 (*on* 5(4). 23)

अग्न्याख्य (agny-ākhya) *adj.* [*f.*-ā] **1 A** called or named Agni (fire-altar) यदि चिनोतिरग्न्याख्या भवति TantrVā. 272. 2 (*on* i. 3. 26); तदेतत् अग्न्याख्यं साम एतस्यां पृथिव्याम् ऋचि अध्यूढम् अधिगतम् ChāndoUBh. 45. 9 (*on* i. 6. 1); ĪśopBh. 20. 7 (*on* 17); **B** called Agni शक्ति: …हविरित्ति तथाग्न्याख्या Lakṣmī.T. 29. 39; ततोऽयं नाग्न्याख्या देवता, न तृतीयमह्राभूतं च VedāntSā.(Rā.) 79. 2 (*on* i. 2. 28); VedāntDī. 40. 19 (*on* i. 2. 28); क्षित्यग्न्याख्यौ त्रिपुरजयिनो यज्ञसूर्यौ जलाख्यं वायुं सोमं समभिदधते व्योम चाप्यष्टमूर्ती: TantrSa. 1. 15; तव मतेऽपि अग्न्याख्ये द्रव्ये यूपैकादशिन्या अविहितत्वान्न पक्षसंमाननिन्दा MīmāKau. ii. 127. 14 (*on* ii. 4. 26); i. 196. 20 (*on* i. 4. 4); इदं पापजातं मां तत्कर्तारं चाहङ्कारम् अमृतयोनौ मोक्षकारणे अग्न्याख्ये ज्योतिषि परब्रह्मणि जुहोमि प्रक्षिपामि BālamBha. i. 91. 9 (*on* 1. 24); **2** (the plant) called Agni (=*citraka* i. e. *Plumbago zeylanica*) चित्रके…अग्न्याख्य: NighS'e. 2135.

अग्न्याख्यशक्त्यावेश (agnyākhyaśaktyāveśa) *m.* possession of the power called Agni तत्र चाग्निशब्दोऽग्न्याख्यशक्त्यावेशादेव प्रयुक्त: SāṁkhyaPraBh. 164. 15 (*on* 6. 70)

अग्न्याख्यस्थण्डिलसंज्ञा (agnyākhyasthaṇḍila-saṁjñā) *f.* name of an altar called Agni श्येनचिच्छब्दस्य कर्मवाचके श्येव(? न)पदरूपे उपपदे सति अग्न्याख्यस्थण्डिलसंज्ञायां कर्तव्यायां चिनोतेर्धातोश्चितमिति MīmāKau. i. 145. 17 (*on* i. 3. 33)

अग्न्याख्या (agny-ākhyā) *f.* name of (a particular kind of) fire-altar कर्मण्यग्न्याख्यायाम् P. iii. 2. 92 = JaineVyā. ii. 2. 79 = SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 4. 120; कर्मण्युपपदे चिनोते: कर्मण्येवार्थे क्विप् स्यात् धातूपपदप्रत्ययसमुदायेन चेदग्न्याख्या गम्यते । श्येन इव चीयते श्येनचित् । कङ्कचित् । अग्न्यर्थं इष्टकानां रचनाविशेष: Prasā. ii. 546. 10.

अग्न्यागार (agny-āgāra) *m. n.* **i** house for the sacred fires, fire-hall, sanctuary of the sacred fires आहिताग्नेर्द्विदशरात्रव्रतानि … स्वयं पादशोऽध्यक्षारलवणाग्न्यशमीधान्यं मुञ्जानोऽन्यत्र तिलेभ्य: स्वयमिध्महारोऽग्न्यागारे संविशति VaikhāS'S. 1. 16; अथ बलिं हरत्यग्नये नम: सोमाय धन्वन्तरये विश्वेभ्यो देवेभ्य: प्रजापतये अग्नये स्विष्टकृत इत्यग्न्यागार उत्तरामुत्तराम् MānGS. ii. 12. 3; GobhiGS. iii. 9. 4; अग्न्यागारस्य या भूमिस्तां प्रवक्ष्याम्यशेषत: AVPari. xxx (1). 3; xl (1). 6; अग्न्यागारैश्च बहुभि: … विभ्राजितम् (नृप: आश्रमप्रवरं ददर्श) MahāBhā. i. 64. 17; iii. 138. 7; अग्न्यागारात्स निर्याय शक्रजित्स महाबल: Rāmā. vi. 1341*(18); BṛParāSm. 11. 169; तं तूष्णीमग्न्यागारेऽवस्थितम् आचार्यजायोवाच ChāndoUBh. 234. 14 (*on* iv. 10. 3); अग्न्यागारे गवां गोष्ठे होमे जप्ये तथैव च (उपवीती भवेत्) KūrmaP. 520. 4 (2. 12); AgniP. 75. 1; (कुर्यात्) आग्नेय्यां

महानसम् । अग्न्यागारं च तत्रैव VisnuDhaP. ii. 29. 40; ii. 104. 87; ii. 151. 7; अग्न्यागारं विशन्रुद्धः शूद्रेणाशौचदूषितः DarpDa. 3. 120; तीर्थं च लभते प्राज्ञः स्नानार्थं धर्मतत्परः । अग्न्यागारे गवां स्थाने देवतायतनेषु च PadmP. ii. 14. 23; i. 51. 16; KalkiP. iii. 13. 11; **ii** store-house of fire अग्न्यागारं कलयसि पुरश्चक्रवाकीव चन्द्रम् SṛṅgāTi.(Ru.) 2. 18 = SaduktiKa. 133. 28.

अग्न्यागाराग्रतस् (agnyāgārāgra-tas) *adv.* in front of the fire-hall or house of the sacred fires रैभ्यं ततः समायातमग्न्यागाराग्रतः स्थितम् । स्नुषा प्रोवाच DarpDa. 3. 106.

अग्न्यागारादिभेदक (agnyāgārādi-bhedaka) *m.* one who breaks a fire-hall etc. द्वितीयचकारेणाग्न्यागारादिभेदकसमुच्चयः VīraMi. 726. 11 (*on* 2. 273)

अग्न्यागारान्तर (agnyāgārāntara) *n.* interior of a fire-hall अग्न्यागारान्तरे तावन्मुहूर्तं क्रियतां स्थितिः DarpDa. 4. 53.

अग्न्यागारिक (agnyāgār-ika) *adj.* which is (similar to the pillar) of the fire-hall स्फ्यो यूप इति स्फ्याकृतियूप अग्न्यागारिको वा ĀpaS'S. xix. 16. 12.

अग्न्यातपप्रताप (agnyātapa-pratāpa) *m.* excessive heat of the fire and the sun अग्न्यातपप्रतापैश्च पित्तं प्रकुपितम् ··· शोफं जनयति CaraS. i. 18. 8 (1922 Ed.)

अग्न्यातपप्रिय (agnyātapa-priya) *adj.* to whom fire and the heat of the sun are dear or agreeable यः···क्रोधनोऽग्न्यातपप्रियः । तस्योपजायते पित्ताद्विशेषेण···मदात्ययः CaraS. vi. 24. 92 (1941 Ed.)

अग्न्यात्मक (agny-ātmaka) *adj.* which is of the nature or form of Agni सोमात्मिका स्त्री अग्न्यात्मकः पुमान् S'aṅkarānanda's comm. on KausīBrU. 2. 8 (p. 50) (Ed. Cowell, 1861); अष्टदलं त्वग्न्यात्मकम् SetuBa. 260. 13.

अग्न्यात्मन् (agny-ātman) *adj.* which is of the nature of fire अग्निना भेदितो मन्त्रस्त्वग्न्यात्मा व्यवतिष्ठते AhirbuS. 19. 38; *m.* form of Agni (fire, sense-organ) अग्नौ प्रतितिष्ठति अग्न्यात्मना इमं लोकं व्याप्नोतीत्यर्थः TaiUBh. 204. 19 (*on* 1. 6); स एष परमात्मैव ··· पश्यत्यग्न्यात्मना तथा BṛĀraUBhVā. i. 3. 264.

अग्न्यादि (agny-ādi) *adj.* **1** beginning with (the establishment of) the sacred fires, fire-rite etc. अन्ते त्वग्न्यादिरुक्तः कल्पः SāmaViBr. i. 3. 9; **2** (piling up of) fire-altar and other rituals यथाग्न्यादावाधूननार्था वपनार्थाश्च मन्त्राः BhāṭṭDī. iv. 7. 7 (*on* x. 5. 5); **3** fire etc. महाजलाग्न्यादिसकुञ्जरोरगैः ···विमोहिताः समुद्रमध्येष्विव गाधकाङ्क्षिणः MatsyaP. 135. 68; मृतोऽसौ संजीवकोऽस्माभिश्चाग्न्यादिना सत्कृत इति PañcT. 1. 3 (11. 4); Tantrākhyā. 3. 24; Pañcā. 4. 11; दहने चानपेक्षित्वमग्न्यादेः Bṛha. 141. 7 (*on* i. 1. 5); स सम्यक्संपन्नमन्नम्···अग्न्यादिषु प्रागुपनीतम् ··· राजानम् ··· भोजयेत् AṣṭāSaṁ. i. 45. 5 (1. 8); अग्न्यादयो घटादीनां प्रसिद्धा ये प्रकाशकाः । न ते प्रकाश्यरूपा हि S'lokaVār. 5 (3). 65 (288. 1); 5 (11). 7 (512. 3); ननु कादाचित्कत्वमग्न्यादौ हेतुमत्त्वेन व्याप्तम् TātpaṬ.(U.) 253. 10 (*on* 5(4). 50); 307. 16 (*on* 5(5). 7); आपादयितव्यं यथा अग्न्यादि धूमादिलिङ्गेन ChāndoUBh. 170. 6 (*on* iii. 13. 7); यस्य च यो गुणो न स तम् ··· विषयीकुर्यात्, यथाग्न्यादिगुणः प्रकाशादिर्नाग्न्यादीन् IṣṭaSi. 61. 16; अस्पृश्यमग्न्यादिभिः ··· तद्वंश्यमविष्यमाहुः RāghPāṇ.(Dha.) 3. 6; यथाग्न्यादयः ··· स्थूलरूपेण दृश्यन्ते BrahmSūBh.(Ma.) 50B. 7 (*on* iii. 2. 25); अग्न्यादीनां च शपथेऽस्त्युपयोग इति व्यवहाराङ्गता Aparā. 598. 13 (*on* 2. 1); अग्न्यादीनामन्धकारस्य निरसनेन ··· परत्रोपकुर्वतां तदुपकारजननायात्मन्यग्न्यन्तरापेक्षा न विद्यते NyāyKu. 75. 9; ManvaVi. 996. 4 (*on* 8. 190); अग्न्यादयः श्राद्धस्य संपादकाः DīpKa. 26. 30 (*on* 1. 221); 76. 4 (*on* 3. 13); योगोपदेशसंस्कृतस्य वपुरग्न्यादिभिर्नोपहन्यते AṇuBh. 244. 15 (*on* iii. 3. 36); न हि दृष्टिसृष्टिपक्षे···ऊर्णनाभ्यग्न्यादितः तन्तुविष्फुलिङ्गजन्म वा ··· अस्ति Nyāyāmṛ. 294A. 1; अग्न्यादीनामौष्ण्यादिनियमः ··· एतत्सर्वं परमात्माधीनम् ManvaMu. 525. 5 (*on* 12. 122); 154. 11 (*on* 4. 52); 248. 20 (*on* 7. 7); धूमादिः सहचारिणोऽग्न्यादेर्गमको भवति YuktiSneha.62. 25 (*on* i. 1. 5); अग्न्यादौ दाहादिशक्तेर्यावद्द्रव्यभावित्वात् YogSā. 33. 6(2); दाहादिशक्तिशून्यस्याग्न्यादेः क्वाप्यदर्शनात् SāṁkhyaPraBh. 6. 27 (1. 1); आधानादीनामप्यग्न्यादीन्प्रत्यङ्गत्वेन S'ivārkaMaDī. i. 40. 25 (*on* i. 1. 1); नीवारादिनाग्न्यादीन् तर्पयेत् VīraMi. 826. 3 (*on* 3. 46); 764. 17 (*on* 3. 6); लिङ्गादिभ्यस्तु परसंबन्धिरूपेणैवाग्न्यादीनां भानादसाक्षात्त्वम् MānaMe. 23. 8; अग्न्यादेः संसर्गिद्रव्यस्य ··· भेदाभ्युपगमात् MīmāKau. i. 242. 8 (*on* i. 4. 12); iii(1). 35. 1 (*on* i. 1. 12); अस्याः स्थानान्यपि जलाग्न्यादीनि BālamBha. i. 467. 11 (*on* 1. 209); i. 461. 15 (*on* 1. 196); iii. 16. 25 (*on* 3. 6); **4** god of fire etc. पूर्वोक्तानां देवतानामग्न्यादीनां संसारित्वं दर्शयिष्यति AitUBh. 240. 5 (*on* 1. 0); अग्न्यादीन्प्रपद्ये इति तदवोचम् ChāndUBh. 182. 9 (*on* iii. 15. 6); सर्वे देवाः अग्न्यादयः BṛĀraUBh. 335. 10 (*on* ii. 5. 15); एतेनाग्न्यादयो व्याख्याताः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 203. 13 (*on* i. 3. 32); अधिदैवतमग्न्यादीनां वायुः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 687. 16 (*on* iii. 3. 43); अग्न्यादीन् ···देवान् प्रत्येकमुद्दिश्य त्यागार्थं विद्यात् य इह कश्चन SanatBh. 230. 11 (1. 37); अग्रजं ब्रह्म विज्ञानं देवा अग्न्यादयः सदा TaiUBhāVā. 105. 23(2); अग्न्यादयश्च देवता विधीयन्ते S'āstrDī. 129. 11 (*on* ii. 2. 3); TantrRa. 128. 18; (अग्निष्वात्ताः) देवानामिन्द्राग्न्यादीनां पितरस्तेषां पूज्याः CaturCin. iii(1). 56. 7; द्रव्यस्य प्रतिनिधिरस्ति देवादीनामग्न्यादीनाम्···स नास्ति NyāyMāVi. 6. 28 (*on* i. 1. 1); भवेदग्न्यादीनां केनचिद्रूपेण व्यक्तत्वम् TattvaPrakā. 157B. 12 (*on* iii. 2. 25); 41A. 2 (*on* i. 2. 28); 41A. 9 (*on* i. 2. 29); मान्त्रवर्णिकेष्वेवाग्न्यादिषु गुणविधानात् SaṅkarKāBh. 4. 4 (*on* i. 1. 5); ते वेदितात्मानः क्रमादग्न्याद्यभिमानिदेवतास्थानेषु मुक्तिमार्गेषु विश्रम्य DīpKa. 92. 4 (*on* 3. 193); ते चाग्न्यादयश्चेतना भगवदंशास्तिरोहितानन्दाः AṇuBh. 162. 14 (*on* ii. 4. 14); अग्न्यादीनां भोज्येन पुरोडाशादिना संबन्धः S'ivārkaMaDī. i. 455. 4 (*on* i. 3. 25); i. 234. 15 (*on* i. 1. 17); ज्योतिषामग्न्यादीनां स्तोमलक्षणेत्यर्थः MayūMāli. 56. 11 (*on* i. 4. 2); [as the lord of the south-east] अग्न्यादिदैवतं प्रोक्तं स्थानं द्विविधमुच्यते । शरीराश्रयसंभूतं दिगाश्रयमथापि वा NāṭyaS'ā. 14. 105; प्रपूजयेत् । पत्राग्रे लोकपालानामग्न्यादीनायुधांस्तथा BhaviP. 381A. 26 (ii (2). 20. 46); SmṛtiCan. iii. 261. 16; इन्द्राग्न्यादिदिगीशवाहनतया देवासुरायोधने याता नागवराश्च दुद्रुवुः MātaLī. 1. 24; [as a deity in a sacrifice] तत्राग्न्यादीनां विश्वैर्देवैर्विकल्पः S'ābaBh. 346. 5 (*on* i. 4. 13); [as a presiding deity of metres] गायत्र्यादीनां जगतीपर्यन्तानां यथाक्रममग्न्यादयो देवता वेदितव्याः MṛtaSaṁ. 37. 13 (*on* 3. 63); [as a Vasu] अग्न्यादयो नक्षत्रान्ता वसवः BālaKrī. i. 171. 7 (*on* 1. 265); [as presiding deity of speech] वागाद्यभिमानित्वेनाग्न्यादीनामनुगतेश्च VedāntKau. 153. 22 (*on* ii. 1. 5); 248. 19 (*on* ii. 4. 14); वागादीनां ज्योतिराद्यग्न्याद्यधिष्ठानमवश्यमङ्गीकर्तव्यम् AṇuBh. 162. 5 (*on* ii. 4. 14); एवमग्न्यादयोऽप्यस्मदादिवागाद्यभिमानिन्यो देवताः SiddhāTa. 16. 20; ऐतरेयके वागाद्यभिमानितया अग्न्यादीनामनुप्रवेशश्रवणात् GoviBh. 90. 9 (*on* ii. 1. 5); [as author of Veda] ऋग्वेद एवाग्नेरजायत ··· इत्यादेर्वाक्यादग्न्यादेरपि वेदकर्तृत्वप्रसङ्गः SarvaDaKau. 22. 13; अग्न्यादीनां च वेदकर्तृत्वं श्रूयते S'ivārkaMaDī. i. 152. 9 (*on* i. 1. 3); ऋगादयः प्रजापतिजातेभ्योऽग्न्यादिभ्यो जाताः UpaParā. 2. 1.

अग्न्यादिक (agnyādi-ka) *adj.* [*f.* -ā] **A** (digestive) fire etc. रोगं सात्म्यं च देशं च कालं देहं च बुद्धिमान् । अवेक्ष्याग्न्यादिकान् भावान् रोगवृत्तेः प्रयोजयेत् SuśruS. i. 20. 9; **B** fire etc. अर्वागपि दिवोऽवगम्यतेऽग्न्यादिकं ज्योतिरिति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 74. 20 (*on* i. 1. 24); अग्न्यादिकं च दृष्ट्वा शुध्यतीत्यर्थः VīraMi.(Āhnika.) 198. 20; **C** (sacred) fire etc. अथ चतुष्पथे क्षिपतु सर्वमग्न्यादिकम् ĪśānS'iPa. i. 24. 48; **D** fire (of ordeal) etc. पणसहस्राभियोगे एवाग्न्यादिका क्रिया DīpKa. 50. 24 (*on* 2. 99)

अग्न्यादिकर्मन् (agnyādi-karman) *n.* **1** rites like Agni (i. e. Āgneya) न चानित्यस्य कामस्य नित्यैरग्न्यादिकर्मभिः । कथंचिदपि संबन्धः TantrVā. 624. 2 (*on* ii. 3. 25); **2** action of fire etc. तथाप्यग्न्यादिकर्मण्युक्तो दोषस्तदवस्थ एव NyāyKu. 93. 20.

अग्न्यादिकार्य (agnyādi-kārya) *n.* calamity due to fire etc. दैविकमग्न्यादिकार्यम् Aparā. 662. 27 (*on* 2. 66)

अग्न्यादिकार्यत्व (agnyādikārya-tva) *f.* nature of being a product of Agni etc. त्रयीविद्याया अग्न्यादिकार्यत्वश्रुतेः ChāndoUBh. 115. 8.

अग्न्यादिकृत (agnyādi-kṛta) *adj.* caused by fire etc. अग्न्यादिकृतो विद्रवः चोरादिकृत उपघात इति त्वसत् AbhinBhā. i. 318. 10 (*on* 6. 62)

अग्न्यादिकेशर (agnyādi-keśara) *n.* lotus-filament turned towards the South-East etc. अग्न्यादिकेशरेषु चछे गायत्र्यै हृदयाय नमः TantrSā.(K.) 94. 8.

अग्न्यादिकोण (agnyādi-koṇa) *m.* South-East corner etc. न्यसेदग्न्यादिकोणेषु मध्ये पीठचतुष्टयम् BrahmāṇḍP. iii. 44. 143; पूरयेत्···अग्न्यादिकोणकुम्भांस्तु पाद्याचामार्घ्यगव्यकैः ĪśānS'iPa. ii. 50. 250; अग्न्यादिकोणे धर्मम्···पूजयित्वा ···यजेत् MahNirvāT. 6. 126; अग्न्यादिकोणेषु ओँ लक्ष्म्यै नमः TantrSā.(K.) 92. 4.

अग्न्यादिकोणग (agnyādikoṇa-ga) *adj.* [*f.* -ā] situated in the South-East and other corners कृत्तिकां भरणीमार्द्रां कलां चाग्न्यादिकोणगाः (यजेत्) ĪśānS'iPa. i. 48. 100.

अग्न्यादिकोणचतुष्टय (agnyādi-koṇacatuṣṭaya) *n.* group of four corners beginning with the South-East ततः केशरेष्वग्न्यादिकोणचतुष्टयेषु मध्ये दिक्षु च श्रीं हृदयाय नमः इत्यादिना षडङ्गानि पूजयेत् TantrSā.(K.) 92. 6.

अग्न्यादिकोणदल (agnyādikoṇa-dala) *n.* petal (situated) in the South-East and other corners सूर्यपद्मासनं विचिन्त्य तस्याग्न्यादिकोणदलेषु हृदयाद्यङ्गानि···पूजयेत् ĪśānS'iPa. ii. 12. 4(3)

अग्न्यादिकोणालय (agnyādikoṇālaya) *m.* house in the South-East and other corners वितनुयात्···सिंहोक्षद्विपकेतुयोनिविहितं चाग्न्यादिकोणालयम् S'ilpaRa. ii. 31. 62.

अग्न्यादिक्रमता (agnyādikrama-tā) *f.* the state of being in an order

beginning with the South-East ताः (देवताः) पुनः पंचधा मार्गं विभज्यारभ्य भूतलम्। अग्न्यादिक्रमतां गृह्यं (? गृह्य) ···। तिष्ठन्त्यनुग्रहाकाराः S'ivaP. vi. 21. 19 (498B. 5)

अग्न्यादिक्रिया (agnyādi-kriyā) *f.* action of fire and other elements धर्माधर्माभ्यामग्न्यादिक्रिया विशिष्यते NyāyKa. 101. 6.

अग्न्यादिक्षतगृहपर्यन्तम् (agnyādikṣatagṛha-paryantam) *adv.* from (the square of) Agni etc. upto (that of a divine being called) Kṣatagṛha (? Gṛhakṣata) महेन्द्राद्यग्न्यन्तं भक्ष्यं भोज्यं च निर्दिष्टम्। अग्न्यादिक्षतगृह (v. l. गृहक्षत) पर्यन्तं तत्र भाण्डानि MayaMa. 10. 82; cf. **अग्न्यादिगृहक्षतपर्यन्तम्.**

अग्न्यादिगत (agnyādi-gata) *n.* going into or merging in fire etc. (प्राणानाम्) अग्न्यादिगतमौपचारिकम् BrahmSūBh.(Bhā.) 153. 12 (*on.* iii. 1. 4); *adj.* existing or present in fire etc. स्थूलो वायुगत एकः। सूक्ष्मा अग्न्यादिगताश्च इत्येवं स्पर्शचतुष्टयमीकारचतुष्टयेन जातं विभावयेत् SetuBa. 247. 20.

अग्न्यादिगतत्व (agnyādigata-tva) *n.* the state of being present in the fire-altar etc. यदि तु क्रियाफलस्याग्न्यादिगतत्वात् परस्मैपदोपपत्तिरित्याशङ्कयेत BhāṭṭDī. ii. 63. 12 (*on* iii. 8. 1)

अग्न्यादिगति (agnyādi-gati) *f.* entrance into (i. e. merging in) fire etc. (प्राणानाम्) अग्न्यादिगतिः प्रत्यक्षतः श्रूयते BrahmSūBh.(Ma.) 44B. 4 (*on* iii. 1. 6); यथा खलु प्राणानामग्न्यादिगतिः साक्षाच्छ्रूयते TattvPrakā. 140A. 3 (*on* iii. 1. 6); यत्रास्य पुरुषस्य मृतस्याग्निं वागप्येति वातं प्राणः (बृ. iii. 2. 13) इत्यादिनाग्न्यादिम(? ग)तिः प्राणानां श्रूयते AṇuBh. 170. 9 (*on* iii. 1. 4)

अग्न्यादिगतिवत् (agnyādigati-vat) *adv.* like going into (i. e. merging in) fire etc. प्राणानामग्न्यादिगतिवद्भूतानां जीवेन सह गतेः प्रत्यक्षाश्रवणात् TattvPrakā. 140A. 4 (*on* iii. 1. 6)

अग्न्यादिगतिशङ्का (agnyādigati-śaṅkā) *f.* doubt regarding the entrance into (i. e. merging in) fire etc. श्रावितेऽपि स्पष्टे जीवस्य प्राणैः सह गमनेऽग्न्यादिगतिशङ्का श्रुतिविरोधोत्थापनार्था Bhām. 529. 7 (*on* iii. 1. 4)

अग्न्यादिगतिश्रुति (agnyādigati-śruti) *f.* Vedic statement regarding the merging (of speech etc. at the death of a man) in fire etc. अग्न्यादिगतिश्रुतेरिति चेन्न भाक्तत्वात् BrahmSū. iii. 1. 4; वागादीनामग्न्यादिगतिश्रुतिर्गौणी BrahmSūBh.(S'aṅ.) 531. 17 (*on* iii. 1. 4); 'यत्रास्य पुरुषस्य मृतस्याग्निं वागप्येति वातं प्राणः' इत्येवं प्राणानामग्न्यादिगतिश्रुतेर्न जीवेन सह गमनमिति चेन्न BrahmSūBh.(Bhā.) 153. 10 (*on* iii. 1. 4); VedāntSā.(Rā.) 240. 1 (*on* iii. 1. 4); वागादीनामग्न्यादिषु गतेर्लयस्य श्रवणान्न तेषां जीवेन सह गमनमिति चेन्न। अग्न्यादिगतिश्रुतेः VedāntPāSau. 257. 10 (*on* iii. 1. 4); भाक्तेयमग्न्यादिगतिश्रुतिः GoviBh. 183. 9 (*on* iii. 1. 4)

अग्न्यादिगमन (agnyādi-gamana) *n.* entering into or merging in fire etc. लोमकेशयोर्गमनस्य गौणत्वदर्शनेन इतरस्यापि वागादेः अग्न्यादिगमनं गौणमेव PrakaVi. 711. 22.

अग्न्यादिगुण (agnyādi-guṇa) *m.* quality of fire etc. यस्य च यो गुणो न स तं तद्गुणं च···विषयीकुर्यात् यथाग्न्यादिगुणः प्रकाशादिर्नाग्न्यादीन् IṣṭaSi. 61. 15; *adj.* having the qualities of fire etc. अग्न्याद्याश्रयत्वादग्न्यादिगुणा ये हुतादादिसंज्ञकाः पितरस्तांस्तेऽग्न्यादौ प्रतिपादिताः पिण्डाः ···प्रविशन्ति CaturCin. iii(1). 1506. 5.

अग्न्यादिगुणविशिष्ट (agnyādiguṇa-viśiṣṭa) *adj.* possessed of or having accessories such as fire-god etc. वैश्वदेव इत्यनेन शब्देन प्रत्यक्षमग्न्यादिगुणविशिष्टो यागगणो लक्ष्यते S'ābaBh. 347. 7 (*on* i. 4. 15)

अग्न्यादिगृहक्षतपर्यन्तम् (agnyādigṛhakṣata-paryantam) *adv.* from (the square of) Agni etc. upto (that of a divine being called) Gṛhakṣata i. e. from the South-East (corner) to the South माहेन्द्राद्यग्न्यन्तं भक्ष्यं भोज्यं च निर्दिष्टम्। अग्न्यादिगृहक्षतपर्यन्तं तत्र भाण्डानि S'ilpaRa. i. 5. 79. MayaMa. 10. 82 cf. **अग्न्यादिक्षतगृहपर्यन्तम्.**

अग्न्यादिग्रहण (agnyādi-grahaṇa) *n.* mention of the word *agni* etc. अत्राग्न्यादिग्रहणं विद्यान्तरोपलक्षणार्थम् TattvPrakā. 40B. 11 (*on* i. 2. 27)

अग्न्यादिचतुष्क (agnyādi-catuṣka) *n.* four corners beginning with the South-East अग्न्यादिचतुष्के दिक्षु च (पूजयेत्) TantrSā.(K.) 117. 31.

अग्न्यादिचेतनावद्देवता (agnyādi-cetanāvaddevatā) *f.* deities such as Agni and others possessed of consciousness तत्राग्न्यादिचेतनावद्देवताधिष्ठितत्वात् वागादीनां चेतनावत्त्वं तावत्सिद्धमागमतः ChāndoUBh. 266. 12 (*on* v. 1. 15)

अग्न्यादिजिह्व (agnyādi-jihva) *m.* name in which the word *agni* preceeds *jihva* (i. e. Agnijihva, name of an attendent deity of S'iva) अग्न्यादिजिह्वनेत्रौ तदनु विरूपाक्षको विशालाक्षः (द्वारपालाः) TantrSa. 4. 22 (comm. अग्निजिह्वः अग्निनेत्रश्च)

अग्न्यादिजीव (agnyādi-jīva) *m.* (individual) soul or self of Agni and other gods भवताप्यग्न्यादिजीवानां जीवान्तरनियामकत्वाभ्युपगमात् TattvPrakā. 36A. 12 (*on* i. 2. 17)

अग्न्यादिज्ञान (agnyādi-jñāna) *n.* knowledge of fire etc. अग्न्यादिज्ञानमनुमितिः। तत्करणं धूमादिज्ञानम् TarkBhā.(Ke.) 36. 15; धूमादिज्ञानानन्तरमग्न्यादिज्ञाने प्रवृत्तिः प्रत्यक्षमूलतया भ्रान्त्या वा युज्यते SarvaDaSaṁ. 1. 102.

अग्न्यादितेजस् (agnyādi-tejas) *n.* brilliance or power of God Agni and others रुद्रस्याग्न्यादितेजः सर्वं स्वकीयमेतत् S'aṅkaVi.(Ā.) 48. 11.

अग्न्यादित्यादि (agnyādityādi) *adj.* beginning with the fire, the sun etc. य एकैकां देवतां त्रिरूपामकरोत्स एव हि अग्न्यादित्यादीनां नामरूपकर्ता VedāntPāSau. 251. 15 (*on* ii. 4. 19); स्वेदः पार्थिवानां द्रव्याणामग्न्यादित्यादितापसंबन्धादन्तःक्लेदः ManuBh. i. 28. 19 (*on* 1. 45)

अग्न्यादिदर्शन (agnyādi-darśana) *n.* assumption as Agni and other deities वागादीनामग्न्यादिदर्शनमिह विशेषो वर्ण्यते BṛĀraUBh. 359. 14 (*on* iii. 1. 3)

अग्न्यादिदल (agnyādi-dala) *n.* petals (of a lotus in the form of a diagram) directed towards the South-East etc. अग्न्यादिदलमूलेषु शान्तिर्लक्ष्मीः सरस्वती PañcaRā.(Nā.) iii. 15. 40; v. 2. 42.

अग्न्यादिदाह (agnyādi-dāha) *m.* burning with fire etc. यस्य न कश्चित्संयोगो नाग्न्यादिदाहः ManuBh. i. 32. 17 (*on* 1. 55); BālamBha. iii. 122. 7 (*on* 3. 224)

अग्न्यादिदीप्तिवत् (agnyādidīpti-vat) *adv.* like the light of fire etc. नाग्न्यादिदीप्तिवद्दीप्तिर्भवत्यान्ध्यं यतो निशि AparoAnu. 22.

अग्न्यादिदृष्टि (agnyādi-dṛṣṭi) *f.* assumption as fire and others योषादिष्वग्न्यादिदृष्टिविधानदर्शनात् PañcPā. 93. 14 (*on* i. 1. 4)

अग्न्यादिदेव (agnyādi-deva) *m.* Agni and other deities भिन्नमेवाग्न्यादिदेवमेकैकं मन्यमाना आहुः BṛĀraUBh. 91. 8 (*on* i. 4. 6); मन्त्रो ह्ययं पूर्वमिष्टानग्न्यादिदेवाननुस्मारयति NyāyMāVi. 126. 2 (*on* iii. 2. 5); 338. 21 (*on* vi. 5. 1); S'aṅkaVi.(Ā.) 14. 9; S'ivārkaMaDī. i. 234. 9 (*on* i. 1. 17)

अग्न्यादिदेवता (agnyādi-devatā) *f.* Agni and other deities प्राणः ··· मृत्युम् अतीत्य अवहत् प्रापयत् स्वं स्वम् ··· अग्न्यादिदेवतात्मरूपम् BṛĀraUBh. 56. 11 (*on* i. 3. 11); BrahmSūBh.(S'aṅ.) 513. 2 (*on* ii. 4. 14); BṛĀraUBhVā. i. 3. 9; अग्न्यादिदेवतार्थो दर्शादियागः ManuBh. i. 261. 3 (*on* 3. 113); Bhām. 516. 21 (*on* ii. 4. 14); यागादेरग्न्यादिदेवतान्तर्यामिपरमपुरुषसमाराधनरूपता S'rīBh. 131. 16 (*on* i. 1. 1); अग्न्यादिदेवतानां संवादरूपेणोक्तमर्थमतिशयेनावधारयति KarmaNi. 3A. 11; NyāyMāVi. 52. 10 (*on* i. 4. 11); S'aṅkaVi.(Ā.) 14. 14; वागादिकरणजातमग्न्यादिदेवताप्रेरितं कार्ये प्रवर्तते VedāntPāSau. 248. 13 (*on* ii. 4. 14); Kuval. 139(5); S'ivārkaMaDī. i. 298. 10 (*on* i. 2. 1); अग्न्यादिदेवतानामनियताष्टाकपालादिद्रव्यसंबन्धिनिर्वापसंबन्धापत्तेः MīmāKau. iii(2). 224. 4 (*on* ii. 2. 18); LaCandr. 372. 36; BhāṭṭCin. ii. 15. 8 (*on* i. 2. 4); SarvaMaSaṁ. 33. 3; अग्न्यादिदेवतापनयनेन नैर्ऋतत्वरौद्रत्वविधिः MayūMāli. 264. 17 (*on* iii. 4. 7); BhāṭṭCan. 60. 5 (*on* xiv. 4. 2)

अग्न्यादिदेवताक (agnyādidevatā-ka) *adj.* having Agni and others as deities एवं सूक्तवाकेन प्रस्तरः प्रहर्तुं शक्यते यदि प्रहरतिर्यजतिरग्न्यादिदेवताकश्च S'ābaBh. 763. 2 (*on* iii. 2. 13); NyāyMāVi. 464. 28 (*on* ix. 3. 14)

अग्न्यादिदेवताकत्व (agnyādidevatāka-tva) *n.* the state of having Agni and others as deities कर्मण्यग्न्यादिदेवताकत्वाभावरूपबाधस्याभावमात्रं विनियोगेऽपेक्षितम् MayūMāli. 654. 5 (*on* x. [. 7)

अग्न्यादिदेवताप्यय (agnyādidevatāpyaya) *m.* merging with Agni and other deities अग्न्यादिदेवताप्ययलक्षणापि या गतिर्व्याख्याता ··· सापि नालं संसारदुःखोपशमाय AitUBh. 255. 13 (*on* 2. 1)

अग्न्यादिदेवताप्रकाशक (agnyādidevatā-prakāśaka) *adj.* revealing Agni and other deities अग्न्यादिदेवताप्रकाशकस्य सूक्तवाकस्य तृतीयाश्रुत्या प्रहरणाङ्गत्वं बोध्यते NyāyMāVi. 126. 6 (*on* iii. 2. 5)

अग्न्यादिदेवताभाव (agnyādidevatābhāva) *m.* absence of Agni and other deities अग्न्यादिदेवताभावेऽप्यपूर्वप्रयुक्तधर्माणामतिदेशादस्ति तत्रोहस्यावकाशः NyāyMāVi. 422. 10 (*on* ix. 1. 4)

अग्न्यादिदेवतावाचक (agnyādidevatā-vācaka) *adj.* expressive of Agni and other deities अग्न्यादिदेवतावाचकपर्यायाणामनियमप्रसक्तौ BhāṭṭCan. 106. 10 (*on* xvi. 1. 13)

अग्न्यादिदेवताविधान (agnyādidevatā-vidhāna) *n.* injunction pertaining to Agni and other deities मध्यमादिवाक्यानां देवतान्तरसंयोजनपरत्वे द्रव्येष्वग्न्यादिदेवताविधानं देवतासु दातृत्वादिगुणविधानं चेति···वाक्यभेदः VidhiRa. 40(? 41) (201. 5)

अग्न्यादिदेवतास्तावक (agnyādidevatā-stāvaka) *adj.* praising Agni and other deities अग्न्यादिदेवतास्तावका मन्त्रा ऋषीनभिष्टुवन्ति ManuBh. i. 242. 16 (*on* 3. 71)

अग्न्यादिदैवत्य (agnyādi-daivatya) *adj.* having Agni etc. as the deities स्थानक्रमेणाग्न्यादिदैवत्यानि याज्यानुवाक्यायुगलान्याम्नायन्ते TantrVā. 302. 7 (*on* i. 4. 9); तानि (मण्डलानि) चाष्टौ क्रमेणाग्न्यादिदैवत्यानि VīraMi. (Vyavahāra.) 194. 9; MīmāKau. iii(2). 195. 5 (*on* ii. 2. 13)

अग्न्यादिदेह (agnyādi-deha) *m.* body of Agni etc. वागादीनामग्न्यादिदेहस्थत्वाभावेन तैस्तासां भोक्तृत्वाप्रसङ्गात् S'rutaPra. ii. 399. 17 (*on* ii. 4. 14)

अग्न्यादिद्रव्य (agnyādi-dravya) *n.* material such as fire and the like न हि श्रौतस्याग्न्यादिद्रव्यस्य देवताभूतस्य प्रकरणं बाधकम् TantrVā. 309. 23 (*on* i. 4. 13)

अग्न्यादिद्वादशान्त (agnyādi-dvādaśānta) *adj.* starting at the letter *r* and ending with the 12th place (Mahābindu) अग्न्यादिद्वादशान्तेषु···परे स्थाने महाशून्यं विभावयेत् NityāṢoḍa. 8. 183. (comm. अग्नी रेफः। तमारभ्य गणनायां द्वादशो महाबिन्दुः। एतेषु स्थानेषु)

अग्न्यादिनक्षत्रदेवता (agnyādi-nakṣatradevatā) *f.* Agni and other deities who preside over the asterisms अग्न्यादिनक्षत्रदेवता उक्त्वा VaiyāSiMañ. 98. 28; BālamBha. i. 29. 7 (*on* 1. 11)

अग्न्यादिनिमित्त (agnyādi-nimitta) *adj.* caused by fire and the like पुररोधरणाद्यग्न्यादिनिमित्ता विद्रवास्त्रयः PratāYaBhū. 129. 3.

अग्न्यादिनियम (agnyādi-niyama) *m.* **A** rule relating to the maintenance of the sacred fires etc. 'सर्वदा' इत्यनेनाश्रमनियमोऽग्न्यादिनियमश्च निरस्तः VīraMi.(Tīrtha.) 349. 15; **B** rule of (ordeal by) fire and the like अयं च कालविशेषेऽग्न्यादिनियमः कुष्ठाद्यनुपेतविषयः BālamBha. ii. 109. 9 (*on* 2. 98)

अग्न्यादिनिवर्तन (agnyādi-nivartana) *n.* exclusion of the word *agni* and the like चतुर्थ्यादिरभावाद्यागमात्रके। विधित्सयात्र सौर्यादावर्थोऽग्न्यादिनिवर्तनम् NyāyMāVi. 486. 22 (*on* x. 1. 7)

अग्न्यादिनिषेध (agnyādi-niṣedha) *m.* prohibition of (ordeal by) fire and the like येषां तु व्याधिविशेषेणाग्न्यादिनिषेधः (दिव्ये) Mitā. 200. 5 (*on* 2. 98)

अग्न्यादिनिष्ठ (agnyādi-niṣṭha) *adj.* present in fire and the like अग्निर्हिमस्येत्यादावपि स्वभाववादादौ हिमनिवर्तकत्वादावग्न्यादिनिष्ठे विवादात् LaCandr. 424. 44.

अग्न्यादिनिष्ठत्व (agnyādiniṣṭha-tva) *n.* the state of being related to Agni and others तद्धितस्य तु हविषोऽग्न्यादिनिष्ठत्वबोधान्तरं(? °धानन्तरं) त्यागादिकल्पनात् ततो दुर्बलत्वम् BhāṭṭCin. i. 103. 13 (*on* i. 1. 4)

अग्न्यादिपञ्चक (agnyādi-pañcaka) *m.* a series of five premises beginning with that pertaining to fire अग्न्यादिपञ्चकस्य यः उपलम्भः कृतः Bhāsk. i. 362. 10 (*on* i. 7. 5) cf. इह अग्नौ प्रत्यक्षे धूमं नोपलभते, ततो धूमं प्रत्यक्षेण पश्यति, अग्निं तु यदि न उपलभते धूममपि न उपलभते- इति प्रत्यक्षाभ्याम् अनुपलम्भैश्च इति पञ्चकात् कार्यकारणभावो धूमाग्न्योः सिध्यति PratyabhiVi. i. 359. 5 (*on* i. 7. 4); अग्निः धूमाभावः धूमः अग्न्यभावः धूमाभावः इति एतानि वस्तूनि PratyabhiVi. i. 360. 5 (*on* i. 7. 4)

अग्न्यादिपद (agnyādi-pada) *n.* the word *agni* and the like दर्शपूर्णमासयोर्ये निगमाः, तेष्वग्न्यादिदेवताः किं पावकशुच्यादिना येन केनापि पर्यायेणाभिधातव्याः, किं वा ··· अग्न्यादिपदेनैव NyāyMāVi. 539. 25 (*on* x. 4. 14); चतुर्थ्यन्तानामग्न्यादिपदानाम् ··· केभ्यश्चित्सर्वैश्वर्यव्यवच्छेदे क्वचित् तत्प्रतिपादने च सामर्थ्याभावाच्च S'ivārkaMaDī. i. 321. 15 (*on* i. 2. 3); अवशिष्टैश्चाग्न्यादिपदैः आयुरादिपदैश्च स्वार्थस्य फलदेवतात्वेन संबन्धकल्पनम् MīmāKau. iii(1). 94. 14 (*on* i. 2. 45); ii. 258. 16 (*on* iii. 2. 20); MayūMāli. 654. 7 (*on* x. 1. 7)

अग्न्यादिपदप्रयोग (agnyādipada-prayoga) *m.* use of the word *agni* etc. इष्टकादिसंपादितलौकिकस्थलविशेषे अग्न्यादिपदप्रयोगाभावेन BhāṭṭDī. iii. 62. 7 (*on* ix. 1. 8)

अग्न्यादिपदसामानाधिकरण्य (agnyādipada-sāmānādhikaraṇya) *n.* the state of being in apposition to *agni* and other words न चानेकार्थविधानं दातृप्रदातृशिपिविष्टशब्दानां यौगिकानां श्रुत्यैवाग्न्यादिपदसामानाधिकरण्यात् पदद्वयप्रतिपादितं विशिष्टं देवताकारकमेकेन विधिना शक्यं विधातुम् S'āstrDī. 493. 2 (*on* vi. 5. 1); VidhiRa. 40(? 41) (201. 11) S'ivārkaMaDī. i. 314. 28 (*on* i. 2. 1)

अग्न्यादिपदार्थ (agnyādipadārtha) *m.* meaning of the word *agni* etc. सास्य देवतेत्यत्र सूक्तहविषोः षष्ठ्यन्तनिर्दिष्टत्वेन विशेषणत्वप्रतीतावपि उक्तप्रयोगेषु सामानाधिकरण्येनाग्न्यादिपदार्थविशेष्यत्वेन प्रतीतेस्तत्पदनिर्दिष्टाग्न्यादीनां देवतात्वमात्रबोधकत्वात् BhāṭṭCin. i. 102. 33 (*on* i. 1. 4)

अग्न्यादिपरत्व (agnyādipara-tva) *n.* the state of referring to Agni etc. सवित्रादिपदानामग्न्यादिपरत्वं लक्षणया अङ्गीकृत्य BhāṭṭDī. iii. 73. 14 (*on* ix. 1. 12)

अग्न्यादिपाद (agnyādi-pāda) *m.* **i** foot called Agni and the like अग्न्यादिपादांस्तु दिक्ष्वथैषां प्रपूजयेत् ĪśānS'iPa. ii. 55. 45; **ii** Agni etc. as the foot (of *ākāśa* = Brahman) आकाशस्याग्न्यादिपादव्यपदेशश्चोपासनार्थः VedāntKau. 294. 11 (*on* iii. 2. 33)

अग्न्यादिपीडित (agnyādi-pīḍita) *adj.* afflicted by fire and the like जलाग्न्यादिपीडितस्य रक्षणात् DīpKa. 96. 29 (*on* 3. 244)

अग्न्यादिपुनर्विधि (agnyādi-punarvidhi) *m.* re-injunction for (the piling up of) the fire-altar etc. 'श्येनचितं चिन्वीत स्वर्गकाम' इत्यादिवाक्यैः स्वस्वोद्देश्येषु स्वर्गादिषु श्येनाकृत्यादिगुणानां प्राप्तौ सत्यामेव स्वर्गाद्युद्देशेन तेषामनुष्ठानं वैकृतप्रयोगमध्ये परं न प्राप्तमिति विकृतिष्वग्न्यादिपुनर्विधीनां तत्प्रापणं फलम् VidhiRa. 12(85. 4)

अग्न्यादिपूर्वक (agnyādi-pūrvaka) *adj.* [*f.* -ikā] beginning with those for Agni etc. प्रधानाहुतयस्तिस्रो याः स्युरग्न्यादिपूर्विकाः BṛĀraUBhVā. vi. 4. 85.

अग्न्यादिप्रकाश (agnyādi-prakāśa) *m.* light of the fire and the like अविद्यमानं तेजोऽस्य तत् अतेजस्कम्; न हि तेजः अग्न्यादिप्रकाशवत् अस्य विद्यते BṛĀraUBh. 445. 9 (*on* iii. 8. 8); मृदादिविक्रिया अग्न्यादिप्रकाशादिवद्विषयीक्रियन्ते IṣṭaSi. 61. 18.

अग्न्यादिप्रकाशक (agnyādi-prakāśaka) *adj.* expressive of Agni and others अग्न्यादिप्रकाशकेन सूक्तवाकेन तद्रहितप्रहरणप्रकाशनासंभवात् MīmāKau. ii. 245. 19 (*on* iii. 2. 13); अग्न्यादिप्रकाशकं ऋड्मात्रम् ··· विनियुज्यते MīmāKau. ii. 260. 11 (*on* iii. 2. 21); श्रुतिप्रमाणकेऽप्यत्र विनियोगेऽङ्गतावच्छेदकस्याग्न्यादिप्रकाशकऋक्त्वस्य लिङ्गप्रमेयत्वात् MīmāKau. ii. 260. 17 (*on* iii. 2. 2); 'अग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेषम्' इत्यादिश्चाग्न्यादिप्रकाशको मन्त्रः श्रुतः BhāṭṭDī. iii. 47. 8 (*on* ix. 1. 3); अग्न्यादिप्रकाशकमन्त्रेष्वपि स्वतन्त्राग्निप्रकाशनार्थत्वस्यानुपयुक्तत्वात् BhāṭṭDī. iii. 49. 12 (*on* ix. 1. 3); कर्मणोऽग्न्यादिप्रकाशकमन्त्रान्वययोग्यताम् ··· पर्यालोच्य MayūMāli. 654. 5 (*on* x. 1. 7)

अग्न्यादिप्रक्षेपाङ्गक (agnyādiprakṣepāṅga-ka) *adj.* having the offering in fire and the like as a subsidiary ब्राह्मणप्रतिपत्तेरङ्गत्वं च क्वाचित्कं विवक्षितम्। तेनाग्न्यादिप्रक्षेपाङ्गके श्राद्धविशेषे नाव्याप्तिः VīraMi.(S'rāddha.) 4. 6.

अग्न्यादिप्रतिपादक (agnyādi-pratipādaka) *adj.* stating Agni and others न चाग्न्यादिप्रतिपादकस्य मन्त्रस्याविज्ञातदैवत्ये यागे सामर्थ्यमवगम्यते S'āstrDī. 653. 11 (*on* x. 1. 7)

अग्न्यादिप्रमिति (agnyādi-pramiti) *f.* correct knowledge about (the existence of) fire etc. धूमादेरग्न्यादिप्रमितिजनकत्वेऽपि यन्निमित्तं कश्चिदर्थोऽर्थान्तरज्ञानं न जनयति···स युक्तिदोषः NyāySu.(Ja.) 264A. 9 (*on* ii. 1. 2)

अग्न्यादिप्रमुख (agnyādi-pramukha) *adj.* [*f.* -ā] having Agni etc. as the chief, headed by Agni etc. सृष्टानामथ भूतानामग्न्यादिप्रमुखा इमाः। अनुग्रहीत्रीर्वक्ष्यामि BṛĀraUBhVā. i. 4. 125.

अग्न्यादिप्रयुक्त (agnyādi-prayukta) *adj.* occasioned by (i. e. meant for) Agni etc. तत्र स्विष्टकृत् किमुत्तरार्धपुरोडाशयोः प्रयोजकः किं वाग्न्यादिप्रयुक्तपुरोडाशोपजीवी VedāntKa. 454. 3 (*on* iii. 3. 26); 454. 6 (*on* iii. 3. 26); BhāṭṭDī. iii. 40. 4 (*on* ix. 1. 4)

अग्न्यादिप्रयोग (agnyādi-prayoga) *m.* setting fire etc., arson etc. अथ विषाग्न्यादिप्रयोगे याज्ञवल्क्यः DaṇḍaVi. 314. 18.

अग्न्यादिप्रवेश (agnyādi-praveśa) *m.* **1** entering into fire etc. (as a vow or expiation) इतिकर्तव्यबाहुल्यं महत्त्वं च तदल्पता। जलाग्न्यादिप्रवेशस्य प्रसज्येत व्रतान्तरात् PadmP. iv. 87. 20; **2** entry of Agni and other (deities) (into the sense-organs) 'अग्निर्वाग्भूत्वा मुखं प्राविशत् ··· आदित्यश्चक्षुर्भूत्वाक्षिणी प्राविशदि'त्यादिना प्रेर्यप्रेरकभावं विनाग्न्यादिप्रवेशस्य वैयर्थ्यप्रसङ्गः स्यात् VedāntKau. 249. 1 (*on* ii. 4. 14)

अग्न्यादिप्राप्ति (agnyādi-prāpti) *f.* attainment of Agni and other (deities) अग्न्यादिप्राप्तिषु सालोक्यादितारतम्यमस्ति NyāySiA. 221. 3; सूक्तादिव्यवहारस्याग्न्यादिप्राप्त्यान्यथोपपत्तिं वर्णयति TattvPrakā. 41B. 3 (*on* i. 2. 31); न विष्णूपासकस्याग्न्यादिप्राप्त्युक्तिर्युक्ता TattvPrakā. 41B. 8 (*on* i. 2. 32); 41B. 1 (*on* i. 2. 31)

अग्न्यादिबहुदेवत्य (agnyādi-bahudevatya) *adj.* having many deities like Agni and others प्रत्यृचमग्न्यादिबहुदेवत्ये च BṛSarvaAnu. 2. 10 (3. 26)

अग्न्यादिबोधकत्व (agnyādibodhaka-tva) *n.* the state of indicating (the existence of) fire etc. प्रतीतसंबन्धस्यैव हि धूमादेरग्न्यादिबोधकत्वं दृष्टम् NyāyRa. 847. 19 (*on* 7. 5)

अग्न्यादिभय (agnyādi-bhaya) *n.* fear of Agni and other (deities) (from Brahman) अहो बलमविद्याया अतिशेते न कश्चन । अग्न्यादिभयहेतोर्या ब्रह्मणोऽपि भयंकरी TaiUBhVā. 136. 2(2)

अग्न्यादिभाव (agnyādi-bhāva) *m.* state or status of Agni and other deities यजमानस्य हि अतिमुक्तिः वागादीनामग्न्यादिभावः BṛĀraUBh. 35. 11 (*on* iii. 1. 3); वागादीनामग्न्यादिभावापत्तिवचनेन एतमेवार्थं द्योतयति BrahmSūBh. (S'an.) 512. 17 (*on* ii. 4. 14); PrakaVi. 128. 19; NyāyKu. 162. 11; प्राणोत्क्रमणश्रुतिरग्न्यादिभावश्रुत्या बाध्यते AṇuBh. 170. 13 (*on* iii. 1. 4); 170. 17 (*on* iii. 1. 4); किञ्च पृथग्भोक्तॄणाम् ··· सृष्ट्यादावग्न्यादिभावं गतानां केवलवागादिरूपत्वे ···अपूर्वकल्पनाप्रसङ्गः SiddhāTa. 17. 16.

अग्न्यादिभावना (agnyādi-bhāvanā) *f.* assumption as fire etc. (असौ वाव लोको गौतमाग्निः) तयोरधिकरणः अग्निः अन्यच्च तत्संबन्धं समिदादीत्युच्यते । या च असावग्न्यादिभावना आहुत्योः सापि तथैव निर्दिश्यते ChāndoUBh. 283. 7 (*on* v. 4. 1)

अग्न्यादिभेद (agnyādi-bheda) *m.* distinction into Agni etc. अग्न्यादिभेदभिन्नानां देवतानामशेषतः । आत्माभिन्नो भवत्येषः BṛĀraUBhVā. i. 2. 227.

अग्न्यादिभ्रम (agnyādi-bhrama) *m.* erroneous knowledge as fire etc. नन्वन्यादृष्टावदृष्टेऽपि क्वचिद् भ्रमो न दृष्टः-तत्र, अन्धकारेऽन्यादृष्टावपि खद्योतादावग्न्यादिभ्रमदृष्टेः IṣṭaSi. 272. 3.

अग्न्यादिमत् (agnyādi-ma(n)t) *adj.* (one) maintaining the sacrificial fire etc. एवं चाप्रतिसमाधेयाङ्गवैकल्योऽपि अग्न्यादिमानधिक्रियत एवाधानं तु न कुर्यात् MayūMāli. 456. 3 (*on* vi. 1. 10)

अग्न्यादिमरण (agnyādi-maraṇa) *n.* death by fire etc. उपघातोऽग्न्यादिमरणम् AbhinBhā. i. 318. 10 (*on* 6. 62)

अग्न्यादियाग (agnyādi-yāga) *m.* offering to Agni etc. (i. e. Āgneya etc. in Darśapūrṇamāsa) षण्णामग्न्यादियागानाम् ··· । समानः कालसंयोग इति नेष्टावधारणा TantrVā. 464. 11 (*on* ii. 2. 3); अग्न्यादियागकालेष्वग्न्यादिशब्दपर्याया नोच्चार्यन्ते S'ivārkaMaDī. i. 455. 9 (*on* i. 3. 25)

अग्न्यादियुत (agnyādi-yuta) *adj.* connected with Agni etc. भिन्नानुमानादुपमेयमुक्ता सौर्यादिवाक्यैरसहापि दृष्टम् । सादृश्यतोऽग्न्यादियुतं कथं नु प्रत्याययेदित्युपयुज्यते नः S'lokaVār. 5(6). 52 (449. 3) (Sucaritamiśra अग्न्यादियुतमिति । अग्न्यादिना देवतयाग्नेयादि कर्म लक्ष्यति । आग्नेयादिना कर्मणा युक्तमितिकर्तव्यतामात्रमित्युक्तं भवति; Pārthasārathi अग्न्यादियुतमाग्नेयवाक्यं स्वार्थमुपस्थापयति) = NyāyMañ. i. 135. 17.

अग्न्यादिरूप (agnyādi-rūpa) *adj.* having the form of Agni and other deities देवा यजमानप्राणा अग्न्यादिरूपा अधिदैवतम् ChāndoUBh. 284. 2 (*on* v. 4. 2); Bhām. 524. 19 (*on* iii. 1. 1); राजा ··· अग्न्यादिरूपो भवति ManvaMu. 248. 22 (*on* 7. 7); MīmāKau. ii. 225. 19 (*on* iii. 2. 1]; *n.* the form of Agni etc. [Inst.] in the form of or as Agni etc. यद् वा अग्न्यादिरूपेण ईश्वर एव सर्गादौ कर्ता SarvaDaKau. 22. 18.

अग्न्यादिरूपता (agnyādirūpa-tā) *f.* the state of having the form or nature of Agni and other deities देवताः । ज्योतिषा स्वेन निर्जित्य यास्त्वन्यग्न्यादिरूपताम् BṛĀraUBhVā. i. 3. 144.

अग्न्यादिरूपत्व (agnyādirūpa-tva) *n.* the state of having the form or nature of Agni and other deities उक्तमग्न्यादिरूपत्वम् (राज्ञः) ManvaMu. 421. 6 (*on* 9. 312)

अग्न्यादिरूपिन् (agnyādirūp-in) *adj.* **i** having the form of Agni etc. वायुर्वा देवता कृत्स्ना तदन्यस्य तदात्मनः । अर्थत्वं स्यात् कनीयस्त्वाद् व्याप्यस्याग्न्यादिरूपिणः BṛĀraUBhVā. iii. 9. 25; **ii** of the form of fire etc. सामान्येतररूपत्वात् साध्यस्याग्न्यादिरूपिणः । अपि दोषद्वयं न स्यात् BṛĀraUBhVā. iv. 3. 240.

अग्न्यादिलोक (agnyādi-loka) *m.* world of Agni and other deities इति कौषीतकिश्रुतेरग्न्यादिलोकप्राप्तिवदविशेषेणैव प्रजापतिलोकप्राप्त्यनन्तरं ब्रह्मलोकप्राप्तिं दर्शयति AṇuBh. 339. 25 (*on* iv. 3. 14)

अग्न्यादिवचन (agnyādi-vacana) *adj.* referring to or denoting Agni and other deities अग्न्यादिवचना वा (शब्दाः) सवित्रादीनाम् (वाचकाः) S'ābaBh. 1681. 12 (*on* ix. 1. 36); ततोऽग्न्यादिवचनस्य मन्त्रस्यासामर्थ्यं निश्चीयेत S'āstrDī. 654. 4 (*on* x. 1. 7)

अग्न्यादिवत् (agnyādi-vat) *adv.* **A** like fire etc. अग्न्यादिवज्ज्वलनलक्षणाया दीप्तेरसंभवात् ChāndoUBh. 170. 11 (*on* iii. 13. 7); वायोः पृथग्भूतोऽयं (प्राणः) नाग्न्यादिवद्भूतान्तरम् VedāntSā.(Rā.) 228. 2 (*on* ii. 4. 9); VedāntDī. 135. 4 (*on* ii. 4. 9); BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 173. 10 (*on* ii. 4. 9); **B** like ordeal by fire etc. एवं च क्लीबस्य अग्न्यादिवत् कोशोऽपि वर्ज्यः SmṛtiCan. iii. 241. 10.

अग्न्यादिवाचक (agnyādi-vācaka) *adj.* denoting Agni and other deities नाग्न्यादयः शब्दा अग्न्यादिवाचकाः BrahmSūBh.(Ma.) 13B. 11 (*on* i. 2. 28)

अग्न्यादिवाचित्व (agnyādivāci-tva) *n.* the state of denoting Agni (fire, god of fire) etc. अग्न्यादिशब्दानामग्न्यादिवाचित्वाभावे ··· प्रसिद्धिविरोधः TattvPrakā. 40B. 12 (*on* i. 2. 28)

अग्न्यादिविज्ञान (agnyādi-vijñāna) *n.* (inferential) knowledge of (the existence of) fire etc. ज्ञातसंबन्धनियमं धूमाद्यग्न्यादिविज्ञानजनकम् VedāSaṁ. 167. 14.

अग्न्यादिविदिश् (agnyādi-vidiś) *f.* intermediate quarters beginning with the South-East अधिदेवताः । अष्टावष्टौ तु पूर्वादिदिक्ष्वग्न्यादिविदिक्षु च PāraS. 14. 307.

अग्न्यादिविधि (agnyādi-vidhi) *m.* **i** injunction about Agni and other (deities) न त्वग्न्यादिविधौ काचिल्लक्षणापेक्षा प्रकरणापेक्षा वेति वैषम्यम् TantrVā. 309. 18 (*on* i. 4. 13); **ii** injunction regarding the preparation of fire-altar etc. न च वाच्यमग्न्यादिविधिषु विधिविषयस्य प्राप्तत्वेऽपि श्येनाकृत्यादिगुणो न प्राप्त इति VidhiRa. 2(11. 1); **iii** injunction regarding the installation of the sacred fires etc. प्रागग्रताग्न्यादिविधीनां दृष्टार्थानामप्राप्तविषयत्वादपूर्वविधित्वमङ्गीकृत्य तेषु लक्षणान्याप्तिरुक्ता VidhiRa. 43 (212. 16)

अग्न्यादिविशिष्ट (agnyādi-viśiṣṭa) *adj.* characterised by fire etc. विशिष्टविषयत्वेन संप्लवाक्षेपोऽसङ्गत एव अग्न्यादिविशिष्टे पर्वतादौ प्रत्यक्षानुमानयोः संप्लवात् NyāyVārPari. 139. 3.

अग्न्यादिविषय (agnyādi-viṣaya) *adj.* [*f.* -ā] **i** relating to fire etc. अग्न्यादिविषया···अधिगतिरेवानुमानं प्रमाणम् PrakaPañ. 228. 8; **ii** relating to Agni etc. अग्न्यादिविषयत्वाभावे TattvPrakā. 39A. 10 (*on* i. 2. 24)

अग्न्यादिविषयत्व (agnyādiviṣaya-tva) *n.* the state of denoting Agni etc. न हि वैश्वानरश्रुतेरग्न्यादिविषयत्वाभावे व्यवहारस्य गत्यन्तरमस्ति TattvPrakā. 39A. 10 (*on* i. 2. 24)

अग्न्यादिव्यसन (agnyādi-vyasana) *n.* calamity such as fire etc. अभितोऽग्न्यादिव्यसनजो दोषः (अभिघातः) AbhinBhā. ii. 61. 14 (*on* 9. 149)

अग्न्यादिव्रत (agnyādi-vrata) *n.* vow or resolve taken by Agni etc. यत्तु वागादिव्रतम् अग्न्यादिव्रतं च तद्भग्नमेव BṛĀraUBh. 206. 12 (*on* i. 5. 23)

अग्न्यादिशक्ति (agnyādi-śakti) power of fire and other things न च धर्मशब्दः शक्तिमात्रवचनः अग्न्यादिशक्तावप्रयोगात् NyāyRa. 107. 14 (*on* 2. 200)

अग्न्यादिषट्कोण (agnyādi-ṣaṭkoṇa) *m.* six corners (directions) beginning with the South-East अग्न्यादिषट्कोणेषु लक्ष्म्याद्याः पूजयेत् TantrSā. (K.) 92. 9.

अग्न्यादिसमूह (agnyādi-samūha) *m.* group of Agni etc. एवमग्न्यादिसमूहो हिरण्यगर्भ इत्यपि भ्रमः SiddhāTa. 15. 5.

अग्न्यादिसंपादन (agnyādi-sampādana) *n.* assuming as fire etc. तथापि विद्यते विशेषो वाजसनेयिनाम् अग्न्यादिसंपादनप्रतीतेः इत्याशङ्क्याह PrakaVi. 810. 18.

अग्न्यादिसंप्राप्ति (agnyādi-samprāpti) *f.* attaining Agni etc. जैमिनिः सूक्तादिनियममग्न्यादिसंप्राप्त्या मन्यते BrahmSūBh.(Ma.) 14A. 6 (*on* ii. 1. 31)

अग्न्यादिसंभार (agnyādi-sambhāra) *m.* fire and (other) materials अग्न्यादिसंभारान्निधाय···विष्णुम्···अभ्यर्चयति VaikhāGS. 5. 2.

अग्न्यादिसामग्री (agnyādi-sāmagrī) *f.* (causal) aggregate of fire etc. अग्न्यादिसामग्री योगीच्छोद्भूता धूमं न जनयेत् PratyabhiVi. ii. 175. 4 (*on* ii. 4. 11)

अग्न्यादिसामन् (agnyādi-sāman) *n.* Sāman constituted by Agni etc. अग्न्यादिसाम्न आनन्तर्यं त्रयीविद्याया अग्न्यादिकार्यत्वश्रुतेः ChāndoUBh. 115. 7 (*on* ii. 21. 1)

अग्न्यादिसाहित्य (agnyādi-sāhitya) *n.* association with fire etc. तत्र सर्वत्र नियमेनाग्न्यादिसाहित्यम् NyāyRaMā. 68. 20.

अग्न्यादिसूक्तनियम (agnyādisūkta-niyama) *m.* restriction about hymns being addressed to Agni etc. अग्न्यादिषु ब्रह्मणोऽभिव्यक्तेरग्न्यादिसूक्तनियमः BrahmSūBh.(Ma.) 14A. 4 (i. 2. 29); अग्न्यादिष्वेव प्रतिपत्तव्यत्वाभिप्रायेणाग्न्यादिसूक्तनियमोपपत्तेः TattvPrakā. 41A. 12 (*on* i. 2. 30)

अग्न्यादिस्थ (agnyādi-stha) *adj.* existing or residing in fire etc. अग्न्यादिस्थस्य व्यावहारिकौष्ण्यस्य तु तात्त्विकः (अभावः) Nyāyāmṛ. 121B. 6.

अग्न्यादिस्थान (agnyādi-sthāna) *n.* **1** place of Agni etc. (in the path of Kuṇḍalinī) कुण्डलिनी अग्न्यादिस्थानमागता सती सुधावृष्टिं कुर्वती असांस्तृप्तान्करोतीत्यर्थः LalitāSaBh. 57. 6 (*on* 91); **2** place of the syllables *r* etc. (in a Tantric diagram) एकैकान्तरितमित्यपि अग्न्यादिस्थानोद्देशेनैव SetuBa.

339. 27; 340. 20.

अग्न्यादिस्वरूप (agnyādi-svarūpa) *n.* form of fire etc. ते देवा ऐक्षन्त ईक्षितवन्तः अग्न्यादिस्वरूपपरिच्छिन्नात्मवृतः KenUBh. 51. 7 (*on* 3. 1); तस्याग्न्यादिस्वरूपमात्रविषयत्वेन क्रत्वर्थत्वे प्रमाणाभावात् S'āstrDī. 723. 4 (*on* x. 5. 8); अग्न्यादिस्वरूपमात्रपर्यवसायिनामाधानादीनां क्रत्वङ्गत्वापत्तेश्च MīmāKau. ii. 134. 19 (*on* iii. 1. 2)

अग्न्यादिहोम (agnyādi-homa) *m.* offering in fire etc. तस्मादग्न्यादिहोमादुद्धृतादन्नादुद्धृतावशिष्टांस्त्रीन् पिण्डान् कृत्वा … दद्यात् ManvaMu. 129. 17 (*on* 3. 215); अग्न्यादिहोमाङ्गभूतदेवतायाः प्रसङ्गेन … उपकारकत्वोपपत्तेः BhāṭṭDī. i. 119. 13 (*on* ii. 2. 5)

अग्न्यादीशदिगन्तम् (agnyādīśadigantam) *adv.* from the South-East to the North-East direction अग्न्यादीशदिगन्तमुक्तविधिना मुष्ट्यादिभिः शोधयेत् TantrSa. 4. 29.

अग्न्यादीशानपर्यन्त (agynādīśānaparyanta) *adj.* stretched from South-East to North-East अग्न्यादीशानपर्यन्तसूत्रस्था मन्त्रदेवताः LakṣmīT. 30. 24.

अग्न्यादीशान्तम् (agnyādīśāntam) *adv.* from South-East to North-East अग्न्यादीशान्तमभितो लिखेन्नामान्यनुक्रमात् TantrRā. 28. 87.

अग्न्याद्य (agny-ādya) *adj.* [*f.* -ā] of whom Agni is the first, Agni and others अग्न्याद्या देवता एव आतिवाहिक्यो गृह्यन्ते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 818. 6 (*on* iv. 2. 21); AitUBh. 259. 6 (*on* 2. 5); BṛĀraUBh. 458. 4; न चाग्न्याद्यातिवाहिकदेवतागणयुक्तगत्यनुस्मरणम् … सम्भवति S'ivārkaMaDī. i. 470. 2 (*on* i. 3. 32)

अग्न्याद्यंश (agnyādy-aṁśa) *m.* a part of fire etc. कालाग्निखद्योतादिष्वग्न्याद्यंशेष्वंशत्वाविशेषेऽपि तद्दर्शनात् TattvPrakā. 123A. 6 (*on* ii. 3. 46); अग्न्याद्यंशसम्भवत्वात्तत्कार्यकारित्वाच्च ताद्रूप्यम् ViraMi.(Rājanīti.) 17. 19.

अग्न्याद्यधिष्ठान (agnyādy-adhiṣṭhāna) *n.* being presided over by Agni and other (gods) अभिमानिव्यपदेशस्तु विशेषानुगतिभ्यामित्यत्राग्न्याद्यधिष्ठानस्योक्तत्वात् S'rutaPra. ii. 398. 34 (*on* ii. 4. 14)

अग्न्याद्यधिष्ठितत्व (agnyādyadhiṣṭhita-tva) *n.* the state of being presided over or controlled by Agni and other (gods) तस्याग्न्याद्यधिष्ठितत्वस्य आमननात् VedāKau. 248. 22 (*on* ii. 4. 14)

अग्न्याद्यनुमान (agnyādy-anumāna) *n.* inference of (the existence of) fire etc. धूमालोकादेरग्न्याद्यनुमानम् Upask. 393. 12 (*on* ix. 2. 1); बाष्पधूमादिना अग्न्याद्यनुमानव्यवच्छेदार्थं सम्यग्ग्रहणम् SarvaMaSaṁ. 4. 17.

अग्न्याद्यनुरोध (agnyādy-anurodha) *m.* [Inst.] in accordance with sacred fire(s) as subsidiaries अग्न्याद्यनुरोधेन क्रतूनामाहिताग्निविषयत्वात् BhāṭṭDī. i. 231. 7 (*on* iii. 2. 11)

अग्न्याद्यपहृत (agnyādy-apahṛta) *adj.* lost due to fire etc. तदपि धनिकस्यादोषे पक्षद्वयविधिपरं, अन्यथा अग्न्याद्यपहृते पक्षद्वयमनेनानुक्तं स्यात् SmṛtiCan. iv. 323. 10.

अग्न्याद्यप्यय (agnyādy-apyaya) *m.* dissolution in the (element of) fire etc. तेषामग्न्याद्यप्ययश्रवणस्य कथं निर्वाहः S'ivārkaMaDī. ii. 198. 15 (*on* iii. 1. 4)

अग्न्याद्यप्ययत्व (agnyādyapyaya-tva) *n.* the state of being dissolved in the (element of) fire etc. तासामग्न्याद्यप्ययत्वेनोपचरितम् S'ivārkaMaDī. ii. 198. 24 (*on* iii. 1. 4)

अग्न्याद्यभाव (agnyādy-abhāva) *m.* absence of fire etc. ननु चाग्न्याद्यभावेऽपि धूमादिव्यतिरेकिणाम्। तद्देशागमनात्स्पष्टो व्यतिरेको न सिध्यति S'lokaVār. 5(11). 39 (460. 1); Kāśi. iii. 172. 23 (*on* 5 (11). 39)

अग्न्याद्यभिगम (agnyādy-abhigama) *m.* approaching the (element of) fire etc. इन्द्रियाणामग्न्याद्यभिगमः श्रूयते BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 198. 5 (*on* iii. 1. 4)

अग्न्याद्यभिधायित्व (agnyādyabhidhāyi-tva) *n.* the state of being expressive of Agni and others पूषेतिशब्दस्य पुष्णातीति व्युत्पत्त्या कथंचिदग्न्याद्यभिधायित्वात् MīmāNyāPra. 212. 7.

अग्न्याद्यभिधायिन् (agnyādy-abhidhāyin) *adj.* expressive of Agni and others अग्न्याद्यभिधायिनां न कश्चित्तैः संबन्धो विद्यते TantrVā. 303. 13 (*on* i. 4. 9)

अग्न्याद्यभिमानिन् (agnyādy-abhimānin) *adj.* [*f.* -ī] presiding over fire and other (elements) ज्योतिरादिभिरग्न्याद्यभिमानिनीभिर्देवताभिः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 512. 5 (*on* ii. 4. 14); तदग्न्याद्यभिमान्यत्र ब्रह्मेति व्यपदिश्यते BṛĀraUBhVā. i. 4. 1598; ते विदितात्मानः क्रमादग्न्याद्यभिमानिदेवतास्थानेषु मुक्तिमार्गभूतेषु विश्रम्य Mitā. 397. 30 (*on* 3. 193)

अग्न्याद्यभिमुख (agnyādy-abhimukha) *adj.* facing the fire etc. अग्न्यादीन्प्रति अग्न्याद्यभिमुखस्तान्पश्यन्वा न मेहेत् Aparā. 180. 6 (*on* 1. 134)

अग्न्याद्यर्थ (agnyādy-artha) *m.* objects like fire and others एवं तर्हि धूमादीनामग्न्याद्यर्थावगताविव न स्वरूपमेव कारणम् Bṛha. 138. 4 (*on* i. 1. 5); *adj.* which is for the sake of Agni and other gods नाग्न्याद्यर्थस्य हविषो देवतान्तरसङ्गतिः S'āstrDī. 360. 1 (*on* iv. 1. 13); अग्न्याद्यर्थं पुरोडाशमुपजीव्यैव वर्तताम् NyāyMāVi. 227. 24 (*on* iv. 1. 13)

अग्न्याद्यर्थत्व (agnyādyartha-tva) *n.* the state of being meant for Agni etc. एवं मन्त्रस्याप्यग्न्याद्यर्थत्वम् MayūMāli. 578. 5 (*on* ix. 1. 3)

अग्न्याद्यवरुद्ध (agnyādy-avaruddha) *adj.* secured or kept for himself by Agni and other deities (each at one time) ननु अग्न्याद्यवरुद्धेषु यागेषु देवतान्तरमनवकाशमिति चेत् S'āstrDī. 79. 2 (*on* i. 4. 11)

अग्न्याद्यस्र (agnyādy-asra) *m.* the South-East and other corners अग्न्याद्यस्रेषु विद्यादिसप्ताक्षर्यन्तरास्थितैः। तन्नामभिर्बलिं तेभ्यो दद्यात् TantrRā. 7. 23.

अग्न्याद्यात्मक (agnyādy-ātmaka) *adj.* of the nature of Agni and others किमभवन्। स्वं देवतारूपमग्न्याद्यात्मकं वक्ष्यमाणम्। पूर्वमग्न्याद्यात्मका एव सन्तः…पिण्डमात्राभिमाना आसन् BṛĀraUBh. 50. 5 (*on* i. 3. 7)

अग्न्याद्यात्मत्व (agnyādyātma-tva) *n.* the state of having the nature of Agni and other deities वागादीनामग्न्याद्यात्मत्वमुच्यते BṛĀraUBh. 56. 7 (*on* i. 3. 11)

अग्न्याद्यात्मरूप (agnyādyātma-rūpa) *adj.* intrinsically of the nature of Agni and others वागादिपञ्चकं च … अग्न्याद्यात्मरूपम् BṛĀraUBh. 76. 14 (*on* i. 3. 28)

अग्न्याद्याराधनपर (agnyādyārādhana-para) *adj.* devoted to the worship of Agni and other deities पुरुषाः…देवतान्तरपराः ब्रह्मरुद्रेन्द्राग्न्याद्याराधनपराः YatīndraDī. 76. 17.

अग्न्याद्याश्रित (agnyādy-āśrita) *adj.* abiding in the fire-altar etc. अग्न्याद्याश्रिता हि गुणकामाः श्रूयन्ते VidhiRa. 2 (7. 16); अग्न्याद्याश्रितानाम्… श्येनाद्याकारलक्षणगुणकामानां तासु विकृतिषु प्रवृत्त्यर्थः (उपदेशः) BhāṭṭDī. iv. 117. 24 (*on* x. 8. 11)

अग्न्याद्युक्ति (agnyādy-ukti) *f.* statement about fire etc. ब्रह्मात्मश्रुत्यर्पिते सान्तरस्मिन्नग्न्याद्युक्तिर्जाठरारोपितत्वात् NayaMañ. I. ii. 7. 14.

अग्न्याद्युत्पत्ति (agnyādy-utpatti) *f.* birth of fire etc. न च जीवानां वाय्वादिभ्योऽग्न्याद्युत्पत्तिभ्रमो वास्ति Nyāyāmṛ. 247B. 6; AdvaiSi. 504. 4.

अग्न्याद्युदाहरण (agnyādy-udāharaṇa) *n.* illustration of fire etc. अग्न्याद्युदाहरणेन … त्रिवृत्करणमुक्तं भवति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 520. 3 (*on* ii. 4. 20)

अग्न्याद्युद्देश (agnyādy-uddeśa) *m.* [Inst.] with reference to (i. e. intended for) Agni and others अग्न्याद्युद्देशेन हविःप्रक्षेपणानुपपत्तिश्चेति S'rutaPra. ii. 59. 10 (*on* i. 3. 25); S'ivārkaMaDī. i. 40. 20 (*on* i. 1. 1)

अग्न्याद्युपचार (agyādy-upacāra) *m.* secondary use of *agni* etc. तस्मादग्न्याद्युपचारो वागादिषु प्रकाशकत्वादिना केनचिन्निमित्तेन गमयितव्यः Bhām. 516. 17 (*on* ii. 4. 14)

अग्न्याद्युपद्रव (agnyādy-upadrava) *m.* calamity due to fire etc. नष्ट आधिर्विनष्टो वा दैविकादग्न्याद्युपद्रवाद् राजकीयाद्वा विना अधमर्णिकाय देयः BālaKrī. i. 223. 5 (*on* 2. 61)

अग्न्याद्युपप्लव (agnyādy-upaplava) *m.* disturbance due to fire etc. विद्रवैरग्न्याद्युपप्लवैः AbhinBhā. iii. 104. 15 (*on* 20. 70)

अग्न्याद्युपलक्षित (agnyādy-upalakṣita) *adj.* indicated by Agni etc. अग्न्याद्युपलक्षितप्रतिपदादिपञ्चदश्यन्ततिथिषु तत्तद्देवतानां पवित्रारोपणम् ViraMi. (Pūjā.) 341. 14.

अग्न्याद्युपसंहार (agnyādy-upasaṁhāra) *m.* tending of the sacred fires etc. तेषां (गन्धर्वादीनाम्) त्वग्न्याद्युपसंहारासामर्थ्यान्मनुष्याणामेव वा (अधिकारः) BhāṭṭDī. ii. 325. 9 (*on* vi. 7. 12)

अग्न्याधान (agny-ādhāna) *n.* 1 (rite of) installation of the (three) sacred fires पाणिग्रहणप्रभृति गृहस्थोऽपि … नित्यम(? मा)ग्न्याधानाद्विवाहाग्नावौपासने सायंप्रातः … होमं जुहुयात् VaikhāGS. 6. 15; 3. 19; अग्न्याधाने क्षौमाणि वासांसि BaudhDS. i. 6. 10; अग्न्याधानेन यज्ञेन काषायेण जटाजिनैः। लोकान्विश्वासयित्वा च ततो लुम्पेद्यथा वृकः MahāBhā. i. App. 1. 81(38); अग्न्याधान एवायं नियमपरिग्रहः NyāyVār. 269. 15 (*on* ii. 1. 58); न श्रामणकानुसारेणाग्न्याधानम् BālaKrī. ii. 21. 18 (*on* 3. 45); ViṣṇuDhaP. ii. 95. 12; ii. 97. 1; SkandP. ii(2). 17. 86; अग्न्याधानं तु येनाथ वसन्ते क्रियते नृप। तस्य श्रीः … ब्राह्मणस्य विवर्धते VṛGautaSm. 605. 15(15); अग्निहोत्रशब्दः कर्मवचनोऽपि तदर्थेऽग्न्याधाने वर्तते ManuBh. i. 280. 27 (*on* 3. 161); i. 298. 16 (*on* 3. 202);

i. 459. 13 (*on* 5. 83); अग्न्याधेयशब्देनाग्न्याधानस्याभिधानम् NyāyKa. 277. 16; PadmP. ii. 12. 63; BhaviP. 9B. 13 (i. 2. 150); ĪśānS'iPa. i. 14. 152(2); PrakaVi. 872. 11; 975. 16; अग्नीन्धनमग्न्याधानम् S'riBh. 695. 16 (*on* iii. 4. 25); NānārthāSaṁ. ii. 14. 42; ii. 65. 220; अग्न्याधानं प्रतिष्ठा च ··· त्रयोदश्यां प्रशस्यते NāraS. 4. 16; 6. 5; ManvaVi. 1007. 2 (*on* 8. 209); क्षौमे वसानावित्यत्र यत्कर्तव्यं तत्···अग्न्याधाने सहत्वेन प्राप्तया पत्न्यैव TattvCin. iv(2). 816. 16; Dīpka. 6. 5 (*on* 1. 35); VyavaNi. 283. 13; अग्न्याधानादिरपि धर्मः पत्न्या सह साधारणः ManvaMu. 380. 21 (*on* 9. 96); KośaKaTa. 1. 5592; 2. 5693; KalpaK. 79. 96; दारान्तरं परिगृह्याग्न्याधानं कार्यम् S'ivārkaMaDī. ii. 396. 14 (*on* iii. 4. 25); VīraMi. 181. 21 (*on* 1. 99); अग्न्याधाने कृतेऽपि यवाग्रयणम् कर्तव्यम् BhāṭṭCan. 73. 13 (*on* xv. 1. 13); GoviBh. 258. 12 (*on* iii. 3. 57); **2** rite of offering oblations into fire (in the morning and evening) अग्न्याधानमग्निहोत्रम् AbhidhāCin. 836; **3** rite of kindling of fire अग्न्याधानं चाप्यकुण्डे कृत्वा पूर्णां (= पूर्णाहुतिम्) प्रदापयेत् AgniP. 64. 5; अग्न्याधानादिकं तन्त्रं कृत्वा आज्योत्पवनान्तकम् VīraMi. (Saṁskāra.) 229. 20.

अग्न्याधानकर्मन् (agnyādhāna-karman) *n.* rite of installation of the (three) sacred fires सा ··· प्रशस्ता मैथुनसाध्येऽग्न्याधानकर्मपुत्रोत्पादनादौ च ManvaMu. 86. 21 (*on* 3. 5)

अग्न्याधानक्रिया (agnyadhāna-kriyā) *f.* act of installation of the (three) sacred fires अग्न्याधानक्रिया ··· क्रियते पर्वसन्धिषु VāyuP. i. 56. 34; MatsyaP. 141. 32; तच्छब्देनाग्न्याधानक्रियादिदानहोमक्रियायामेव सपिण्डानामशौचं दर्शयति HārLa. 7. 7.

अग्न्याधानग्रहण (agnyādhāna-grahaṇa) *n.* inclusion of the rite of installation of the (three) sacred fires तद्द्वारेणैवाग्न्याधानग्रहणसामर्थ्यम् TantrVā. 1084. 21 (*on* iii. 6. 11)

अग्न्याधानपर्यन्तम् (agnyādhāna-paryantam) *adv.* until the installation of the (three) sacred fires अग्न्याधानपर्यन्तं न विलम्बनीयम् S'ivārkaMaDī. ii. 392. 23 (*on* iii. 4. 20)

अग्न्याधानप्राप्ति (agnyādhāna-prāpti) *f.* contingency of the installation of the sacred fires ज्येष्ठभ्रात्रेव पित्राप्यनुज्ञातस्य पुत्रस्याग्न्याधानप्राप्तौ (नादध्यात्) BālamBha. i. 252. 25 (*on* 1. 89)

अग्न्याधानभाण्ड (agnyādhāna-bhāṇḍa) *n.* pot for placing fire सतर्कुः ···अग्न्याधानभाण्डम् Liṅgānu.(Ha.) 25. 8.

अग्न्याधानरहित (agnyādhāna-rahita) *m.* one who has not installed or maintained the sacred fires तत्सत्रमग्न्याधानरहितस्यापि संभवति NyāyMāVi. 356. 10 (*on* vi. 6. 5)

अग्न्याधानविधि (agnyādhāna-vidhi) *m.* injunction regarding the installation of the sacrificial fire स्वाध्यायाध्ययनाग्न्याधानविधिसमानयोगक्षेमत्वादात्मज्ञानविधेस्तत एवात्मज्ञानमपवर्गार्थमवगम्यते NyāyMañ. ii. 94. 1.

अग्न्याधानसमायुक्त (agnyādhāna-samāyukta) *adj.* engaged in the maintenance of the (sacred) fires तत्रासीद्ब्राह्मणश्रेष्ठः ··· । अग्न्याधानसमायुक्तश्शिवपूजारतस्सदा S'ivaP. iv. 16. 7 (366B. 11).

अग्न्याधानसाध्यकर्मन् (agnyādhānasādhya-karman) *n.* rite to be accomplished through the setting up of the sacred fires तेष्वग्नीन्धनाद्यनपेक्षा अग्न्याधानसाध्यकर्मानपेक्षा···विद्येति निश्चीयते VedāntKau. 367. 2 (*on* iii. 4. 25)

अग्न्याधानसिद्ध्यर्थम् (agnyādhānasiddhy-artham) *adv.* for the sake of the accomplishment of the installation of the sacred fires अग्न्याधानसिद्ध्यर्थं दारसंग्रहश्च कार्यः S'ivārkaMaDī. ii. 896. 18 (*on* iii. 4. 25)

अग्न्याधानाक्षेप (agnyādhānākṣepa) *m.* assumption of the rite of installation of the sacred fires अत्र पाकयज्ञविधानादग्न्याधानाक्षेपः ManuBh. ii. 367. 7 (*on* 10. 127)

अग्न्याधानाभाव (agnyādhānābhāva) *m.* absence of installation of the sacred fires अनाहिताग्निता सत्यधिकारेऽग्न्याधानाभावः VīraMi. 930. 11 (*on* 3. 234); BālamBha. iii. 128. 26 (*on* 3. 234)

अग्न्याधार (agny-ādhāra) *m.* receptacle of fire (fire-place) गार्हपत्यादिशब्दानां ··· अग्न्याधारेषु लक्षणाकल्पनायोगात् SivārkaMaDī. i. 394. 26 (*on* i. 2. 33)

अग्न्याधारता (agnyādhāra-tā) *f.* the state of being the receptacle of fire उत्तरवेदिरप्यग्न्याधारतया तदङ्गम् S'ivārkaMaDī. i. 476. 19 (*on* i. 3. 33); अग्न्युत्तरवेद्योस्साक्षादग्न्याधारतायामिव विकल्पोपपत्तिः MīmāKau. ii. 77. 2 (*on* ii. 3. 24)

अग्न्याधारत्व (agnyādhāra-tva) *n.* the state of being the receptacle of fire तस्य चाग्न्याधारत्वेनाग्निशब्दार्थत्वम् NyāyMāVi. 425. 14 (*on* ix. 1. 8); यत्र विकृतौ ··· स्थण्डिलमग्न्याधारत्वेन समाम्नातम् BhāṭṭDī. iii. 62. 18 (*on* ix. 1. 8)

अग्न्याधारभाण्ड (agnyādhāra-bhāṇḍa) *n.* pot for keeping the sacred fire तर्कुः सूत्रवेष्टनमग्न्याधारभाण्डं च Liṅgānu.(He.) 2. 16.

अग्न्याधारस्थण्डिल (agnyādhāra-sthaṇḍila) *n.* raised and levelled ground as a receptacle of the (sacred) fire अग्न्याधारस्थण्डिलरूपमग्निमाश्रित्य S'ivārkaMaDī. i. 83. 8 (*on* i. 1. 1); तस्मादनारभ्याधीतोऽप्यग्न्याधारस्थण्डिलरूपोऽग्निः प्रकरणाम्नातयोत्तरवेद्या विकल्पितः प्रकृतौ निविशते VidhiRa. 2(7. 9)

अग्न्याधारस्थल (agnyādhāra-sthala) *n.* prepared ground as a receptacle of the (sacred) fire कर्मण्युपपदे कर्मण्येव कारके चिनोतेः क्विप् स्यात् अग्न्याधारस्थलविशेषस्याख्यायाम् SiddhāKau. 501A. 2.

अग्न्या(?)धिरोहण (agnyā(?)dhirohaṇa) *n.* [*w. r.* for अश्माधिरोहण] BhikṣāKā. 40. 10.

अग्न्याधेय (agny-ādhéya) *n.* [DEBRU. p. 828] **1** setting up of the sacred fires by a married *dvija* अग्न्याधेयमथो दीक्षा ··· सत्राण्युच्छिष्टेऽधि समाहिताः AV. xi. 7. 8; AV.(P.) xvi. 82. 8; योऽग्न्याधेयेन न ऋध्नोति स पुनराधेयमाधत्ते TaiS. V. iv. 10. 4; KāṭhS. 22. 2; BaudhS'S. ii. 297. 3; BhārS'S. v. 17. 4; अग्नेर्वै विभक्त्या अश्वोऽग्न्याधेये दीयते MaiS. i. 6. 4; i. 5. 6; i. 6. 5; i. 6. 12; एष वा अहुताद्योऽलमग्न्याधेयाय सन्ननाहिताग्निः KāṭhS. 8. 11 = KapiKaS. 7. 8; VasiDS. 8. 9; रेत एव प्रसिक्तं होता प्रजनयत्यग्न्याधेये KāṭhS. 9. 15; KauṣīBr 1. 1 (2. 1); 18. 14 (84. 3); तनुवो वावैता अग्न्याधेयस्य । आग्नेयो वा अष्टाकपालोऽग्न्याधेयमिति TaiBr. I. i. 6. 3; यदहरस्य श्वोऽग्न्याधेयं स्यात् । द्विरेवाश्नीयात् S'atBr. II. i. 4. 1; II. ii. 2. 9; X. i. 5. 1; अग्न्याधेयस्योपवसथः JaimiBr. 1. 44 = BaudhS'S. i. 45. 6; अग्न्याधेयमग्निहोत्रं पौर्णमास्यमावास्ये । नवेष्टिश्चातुर्मास्यानि पशुबन्धोऽत्र सप्तमः GopBr. i. 5. 23; BaudhS'S. iii. 187. 17; LāṭyāS'S. v. 4. 23; DrāhyS'S. xiii. 4. 16; VaikhāGS. 1. 1; GautDS. i. 8. 20; AgniP. 166. 14; BhaviP. 275B. 32 (i. 186. 5); CaturCin. iv. 17. 2; Subodhi. 3. 11 (*on* 2. 4); S'ivārkaMaDī. i. 39. 31 (*on* i. 1. 1); VīraMi.(Saṁskāra.) 137. 10; सर्वाश्चेदनुगतानादित्योऽभ्युदियात्···अग्न्याधेयम् ĀśvaS'S. I. iii. 12. 29; I. i. 4. 1; I. ii. 1. 9; I. ii. 1. 17; वसन्ते ब्राह्मणस्याग्न्याधेयम् S'āṅkhāS'S. ii. 1. 1; VaitāSū. 43. 1; सर्वकामोऽग्नीनाधास्य इत्यग्न्याधेये BaudhS'S. i. 34. 12; तस्य सुभिक्षमग्न्याधेयं भवति साग्न्याधेयस्य समृद्धिः ··· नाग्न्याधेये गां कुर्वीत घोररूपम् BaudhS'S. i. 57. 12; अग्न्याधेयं पूर्वा ततिः पुनराधेयमुत्तरा ततिः BaudhS'S. iii. 188. 9; अग्न्याधेय एवर्त्विजां वरणं प्रथममुदाहरामः BaudhS'S. iii. 195. 10; लोकाग्नीन् खल्विमान् द्वितीयमग्न्याधेयं ब्रुवते BaudhS'S. iii. 222. 8; यदि···अभिनिम्रोचेत् ··· अग्न्याधेयं तत्र प्रायश्चित्तिः BaudhS'S. iii. 386. 8; विद्यते चतुर्थस्य वर्णस्याग्न्याधेयमित्येकम् । न विद्यत इत्यपरम् BhārS'S. v. 2. 9; ब्रह्माग्न्याधेये सामानि गायेत्···नाग्न्याधेये सामानि गायेदित्येकेषाम् BhārS'S. v. 10. 6; ĀpaS'S. v. 16. 6; HirS'S. iii. 4. 10; VaikhāS'S. 1. 13; पुनराधेयं व्याख्यास्यामः । तस्याग्न्याधेयेन कल्पो व्याख्यातः BhārS'S. v. 17. 2; ĀpaS'S. v. 26. 2; MānS'S. 40. 12; HirS'S. iii. 6. 1; VaikhāS'S. 1. 19; यद्यग्न्याधेये सूर्योऽनाविःस्यात् ··· आहुतीर्जुहुयात् ĀpaS'S. ix. 12. 3; यद्येनं संवत्सरेऽग्न्याधेयं नोपनमेत् ĀpaS'S. v. 7. 12 = HirS'S. iii. 2. 4; अग्न्याधेये त्रिहविरारम्भणीया चतुर्हविर्वा MānS'S. 115. 18; अग्न्याधेये वृतो ब्राह्मौदनिकस्य प्राशनं कृत्वा वसति MānS'S. 140. 13; निषादस्थपतेरिष्ट्यग्न्याधेयम् VārāS'S. I. i 1. 5; पौर्णमास्यामादधानः पूर्वां पौर्णमासीमग्न्याधेयायोपवसेत् VārāS'S. I. iv. 4. 40; अमावास्यायामग्न्याधेयम् KātyS'S. iv. 7. 1; कुरुक्षेत्रे ··· अग्न्याधेयमन्वारम्भणीयान्तं भवति KātyS'S. xxiv. 6. 34; xxii. 7. 22; क्षौमे वाससी परिदधाते यजमानः पत्नी च । ते अपवृत्तेऽग्न्याधेयेऽध्वर्यवे दत्तः HirS'S. vi. 5. 15; VaikhāS'S. 1. 11; अशूद्राणाम् ··· अग्न्याधेयं फलवन्ति च कर्माणि HirS'S. xxvi. 1. 6 = ĀpaDS. i(1). 1. 5; धर्मप्रजासंपन्ने दारे नान्यां कुर्वीत । अन्यतराभावे कार्या प्रागग्न्याधेयात् HirS'S. xxvii. 4. 28 = ĀpaDS. ii(5). 11. 13; अग्न्याधेयस्याद्वादशे-(? श)भ्यो दक्षिणा ददाति VaikhāS'S. 1. 15; अग्न्याधेये दक्षिणया द्वारा प्रपद्य चातुष्प्राश्यं निर्वप्स्यत्सु तूष्णीमुपविशेत् LāṭyS'S. iv. 9. 10 = DrāhyS'S. xii. 1. 16; न ह्यस्या अपतित्वात् पुनरग्न्याधेयं विद्यते BaudhPiMe. ii. 4. 4 = ĀgniveGS. iii. 7. 4 (158. 20); दारकर्मणि यद्यशक्त आत्मार्थमग्न्याधेयं कुर्यात् BhārPiMe. ii. 11. 8 = HirPiMe. xxix. 8. 11; अग्न्याधेयमग्निहोत्रमग्न्युपस्थानम्···इति···आग्नेयानि BaudhGS. iii. 1. 23; ĀgniveGS. i. 2. 1(13. 11); PāraGS. i. 2. 9; भार्यादिरग्निस्तस्मिन् कर्मकरणं प्रागग्न्याधेयात् BaudhDS. ii. 2. 75; VaikhāDS. ii. 4. 3; ii. 5. 6; इष्ट्यर्थमग्न्याधेयं प्रकरणात् MīmāSū. iii. 6. 11; सोमश्चैकेषामग्न्याधेयस्यर्तुनक्षत्रातिक्रमवचनात् MīmāSū. v. 4. 6; vi. 1. 26; vi. 8. 20; x. 3. 30; xi. 3. 44; प्राजापत्यमदत्त्वाश्वमग्न्याधेयस्य दक्षिणाम् । अनाहिताग्निर्भवति ManuSm. 11. 38; MahāBhā. xii. 159. 21; ViṣṇuDhaP. ii. 95. 24; अग्न्याधेयम्···। यः करोति वृतो यस्य स तस्यर्त्विगिहोच्यते ManuSm. 2. 143 = SkandP. iv. 36. 56 = BālaKrī. i. 49. 22 (*on* 1. 34) = Aparā. 66. 3 (*on* 1. 35) = SmṛtiCan. vi. 66. 9 = DīpKa. 6. 4 (*on* 1. 35) = VīraMi. 97. 2 (*on* 1. 35) = VīraMi.(Saṁskāra.) 477. 11; अग्न्याधेयं प्रतिष्ठां च···मलमासे विवर्जयेत् BṛhaspaSm. 254. 163 = SkandP. vii(1). 206. 64

=SmṛtiCan. v. 110. 5 = CaturCin. ii(1). 244. 19 = iii(2). 40. 11; जाते पुत्रे तथा कुर्यादग्न्याधेयं गृहे वसन् LaViṣṇuSm. 1. 28; PadārthaSaṁ. 273. 5; अग्न्याधेयानि…क्रतून् … ददाति MahāBhā. xii. 18. 35; अग्न्याधेयं तु येनाथ वसन्ते क्रियते नृप MahāBhā. xiv. App. I. 4. 2637; xii. 260. 37; अग्न्याधेयप्रकरणे च समाम्नानात् S'ābaBh. 737. 4 (*on* iii. 1. 22); अग्न्याधेये त्रयाणां (वर्णानां) निर्देशो भवति S'ābaBh. 1376. 11 (*on* vi. 1. 26); 1037. 4 (*on* iii. 6. 11); 1877. 26 (*on* x. 3. 30); TantrVā. 1084. 15 (*on* iii. 6. 11); शूद्रादधिगतेनार्थेन … अग्न्याधेयं न कर्तव्यम् ManuBh. ii. 379. 25 (*on* 11. 41); अग्न्याधेयशब्देनाग्न्याधानस्याभिधानं यद्ब्राह्मणेन वसन्ते क्रियते NyāyKa. 277. 16; S'āstrDī. 684. 26 (*on* x. 3. 5); 878. 17 (*on* xii. 4. 5); अग्न्याधेयसंबन्धिनामृत्विजां मध्ये यः कश्चिदग्निहोत्र ऋत्विग्भवति स क्षीरहोता Aparā. 66. 7 (*on* 1. 35); अधिकारित्वे सत्यग्न्याधेयमकुर्वतः … उपपातकव्रतम् Aparā. 1112. 21 (*on* 3. 268); अधिकार्यप्यग्रजो यदाधानविधिमतिक्रम्याग्न्याधेयं नाद्रियते तदा तदनुमतिं गृहीत्वा अनुज आधानं कुर्यात् CaturCin. iii(1). 375. 4; VīraMi.(Bhakti.) 133. 4; BhāṭṭDī. iii. 252. 9 (*on* x. 3. 5); iv. 275. 9 (*on* xii. 4. 5); MayūMāli. 519. 5 (*on* vi. 8. 3); 685. 7 (*on* x. 3. 5); BālamBha. i. 490. 12 (*on* 1. 217); **2** fruit resulting from the setting up of the sacred fires एवं सदा प्रयुञ्जानोऽग्न्याधेयमवाप्नोति SāmaViBr. i. 3. 4; **3** worship of sacred fires to be offered by one who has undergone *upanayana* अग्न्याधेयम्… । आ समावर्तनात् कुर्यात् कृतोपनयनो द्विजः Bṛhaspa-Sm. 263. 225; *m.* a Brāhmaṇa who maintains the sacred fire [APTE]

अग्न्याधेयक्रम (agnyādheya-krama) *m.* serial order in Agnyādheya गार्हपत्यादीन् … अग्न्याधेयक्रमेणाधायाहुती द्वे द्वे हुत्वा नित्यं द्विकालं वन्यैरेव जुहोति VaikhāDS. ii. 4. 3.

अग्न्याधेयचोदना (agnyādheya-codanā) *f.* injunction for Agnyādheya नन्वग्न्याधेयचोदना ब्राह्मणादिसंयुक्ता न शूद्रस्येति S'ābaBh. 1377. 6 (*on* vi. 1. 27)

अग्न्याधेयच्छन्दस् (agnyādheya-cchandas) *n. mantra* to be recited at Agnyādheya सर्वमेवाग्न्याधेयच्छन्दो याजमानमग्न्याधेये BaudhS'S. iii. 231. 11.

अग्न्याधेयदक्षिणा (agnyādheya-dakṣiṇā) *f.* fee prescribed for Agnyādheya प्रसिद्धा अग्न्याधेयदक्षिणा ददाति BaudhS'S. i. 44. 14; i. 66. 6; iii. 41. 9; S'ābaBh. 1877. 26 (*on* x. 3. 30); MayūMāli. 685. 7 (*on* x. 3. 5)

अग्न्याधेयदेवता (agnyādheya-devatā) *f.* deity of Agnyādheya उपरिष्टात्स्थालीपाकस्याग्न्याधेयदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति PāraGS. i. 2. 9.

अग्न्याधेयधर्मक (agnyādheyadharma-ka) *adj.* having the characteristics of Agnyādheya अस्ति पुनराधेयं तच्चाग्न्याधेयधर्मकं नैमित्तिकं वा S'āstrDī. 684. 26 (*on* x. 3. 5)

अग्न्याधेयनक्षत्र (agnyādheya-nakṣatra) *n.* constellation (prescribed) for (performing) Agnyādheya कृत्तिका रोहिणी मृगशीर्षम् … अग्न्याधेयनक्षत्राणि HirS'S. iii. 2. 2.

अग्न्याधेयप्रभृति (agnyādheya-prabhṛti) *adj.* commencing with Agnyādheya अग्न्याधेयप्रभृतीन्याह वैतानिकानि (कर्माणि) ĀśvaS'S. I. i. 1. 2; वरणेऽग्न्याधेयप्रभृतिषु चैषामृत्विजं स्मरेत् BaudhGS. i. 2. 64; BālamBha. i. 490. 12 (*on* 1. 217); *adv.* from Agnyādheya onwards अग्न्याधेयप्रभृत्यन्ता(? त्यात) उपांशुहविषः (इष्टयः) ĀśvaS'S. I. ii. 15. 2; अग्न्याधेयप्रभृत्यथैमान्यजस्राणि भवन्ति BaudhDS. ii. 2. 76.

अग्न्याधेयप्रभृत्यन्त (agnyādheyaprabhṛtyanta) [VIŚVA. *w. r.* for अग्न्याधेयप्रभृत्यातः] cf. **अग्न्याधेयप्रभृति** (comm. on ĀśvaS'S. I. ii. 15. 2 अग्न्याधेयं प्रभृतिं कृत्वा वैश्वानरपार्जन्यान्ता यास्ताः)

अग्न्याधेयप्रयोग (agnyādheya-prayoga) *m.* performance of Agnyādheya आद्ये अग्न्याधेयप्रयोगे तासाम् (दक्षिणानाम्)…दानेन BhāṭṭDī. iii. 252. 9 (*on* x. 3. 5)

अग्न्याधेयरूप (agnyādheya-rūpá) *n.* form of Agnyādheya अमावास्या वा अग्न्याधेयरूपं तस्मादमावास्यायामेवाग्नी आदधीत S'atBr. XI. i. 1. 7.

अग्न्याधेयवत् (agnyādheya-vat) *adv.* **i** as in Agnyādheya (ब्रह्मौदनम्) अग्न्याधेयवच्छ्रपयेत् BaudhS'S. iii. 132. 9; **ii** like Agnyādheya पुनराधेयम् व्याख्यास्यामः तस्याग्न्याधेयवत् कल्पः ĀpaS'S. v. 26. 2; KātyS'S. iv. 11. 14; xx. 1. 17.

अग्न्याधेयविधान (agnyādheya-vidhāna) *n.* procedure of Agnyādheya अग्न्याधेयविधानेन च मन्त्रैः सर्वैः सभ्याग्न्यायतने श्रामणकाग्निमाधायाहरेत् VaikhāDS. ii. 5. 6.

अग्न्याधेयशर्करा (agnyādheya-śarkarā́) *f.* gravel used at Agnyādheya कुर्यादाहिताग्नेः शर्करा इत्यु हैक आहुर्या एवामूरग्न्याधेयशर्करास्ता एता इति S'atBr. XIII. viii. 4. 11 [pl. (figuratively) bad performance of the Agnyādheya, MW]

अग्न्याधेयहविस् (agnyādheya-havís) *n.* an oblation at Agnyādheya यदुखां संभरति तान्यग्न्याधेयहवींषि S'atBr. X. i. 5. 1.

अग्न्याधेयाङ्ग (agnyādheyāṅga) *n.* a subsidiary of Agnyādheya अग्न्याधेयाङ्गानाम्…दक्षिणानामानत्यर्थत्वात् क्रयणवत् समुच्चयः S'āstrDī. 878. 17 (*on* xii. 4. 5); अग्न्याधेयाङ्गदक्षिणानाम्…विकल्प एव BhāṭṭDī. iv. 275. 9 (*on* xii. 4. 5)

अग्न्याधेयादि (agnyādheyādi) *adj.* commencing with Agnyādheya कृतदारस्य … अनुष्ठानम् … अग्न्याधेयादीनां च हविर्यज्ञसंस्थानाम् PadārthaSaṁ. 273. 5; VīraMi.(Saṁskāra.) 140. 22.

अग्न्याधेयान्त (agnyādheyānta) *m.* concluding portion of Agnyādheya अग्न्याधेयान्तान् कुर्वते पूर्णाहुतिमक्षाभिहोममिष्टीरिति LāṭyāS'S. iv. 12. 13 = DrāhyS'S. xii. 4. 18.

अग्न्याधेयिक (agnyādhey-ika) *adj.* [*f.* -ī] pertaining to Agnyādheya दक्षिणाकाले … वासो देयम् … अग्न्याधेयिक्यश्च दक्षिणाः MānS'S. 40. 17; अग्न्याधेयिकीर्दत्त्वा पौनराधेयिकीर्ददाति HirS'S. vi. 5. 17; उभयीर्दक्षिणा ददाति … अग्न्याधेयेऽग्न्याधेयिकीः S'ābaBh. 1878. 21 (*on* x. 3. 32); 1878. 3 (*on* x. 3. 30); 1879. 7 (*on* x. 3. 33); BhāṭṭDī. iii. 252. 3 (*on* x. 3. 5); MayūMāli. 685. 4 (*on* x. 3. 5); cf. **आग्न्याधेयिक.**

अग्न्याधेयी (agnyādhey-ī) *f.* topic of Agnyādheya अग्न्याधेयी समाप्ता VādhūlaS'S. iii. 18. 17.

अग्न्याधेयेष्टि (agnyādheyeṣṭi) *f.* sacrifice subsidiary to Agnyādheya अग्न्याधेयेष्टिष्वारम्भणीयानुनिर्वाप्या MānS'S. 115. 9; अग्न्याधेयेष्टिषु प्रथमायां यजुषोपविशेत् DrāhyS'S. xii. 4. 6.

अग्न्यानन (agny-ānana) *n.* mouth of fire सैवेयमग्न्यानने ज्वलति TripuTāU. 536. 9; *m.* name of an attendant of S'iva अग्न्याननं वीक्ष्य शिवो विगर्हयन्कथं त्वयैतद्गण साहसं कृतम् PadmP. iv. 107. 38.

अग्न्यानयन (agny-ānayana) *n.* bringing of fire अग्न्यानयने चोदितेऽचोदितमपि पात्रं नान्तरीयकत्वादग्न्यानयनस्योपादीयते Pradī. vii. 20. 12 (*on* viii. I. 4); ii. 386B. 19 (*on* ii. 1. 50); Bhāsk. ii. 99. 16 (*on* ii. 3. 5)

अग्न्यापत्ति (agny-āpatti) *f.* becoming a fire-altar यथा चासौ वा व लोको गौतमाग्निश्चिदित्यनन्तरे लोकम्पृणाब्राह्मणेऽग्निरिति न ह्यग्नेर्लोकापत्तिः लोकस्य चाग्न्यापत्तिः BrahmSūBh.(Bhā.) 195. 17 (*on* iii. 3. 51)

अग्न्यापःसंयोग (agnyāpaḥ-saṁyoga) *m.* conjunction of fire and water अग्न्यापःसंयोगात् सुवर्णं रजतं चोद्भूतम् ManvaMu. 217. 29 (*on* 5. 113)

अग्न्याप्ति (agny-āpti) *f.* regaining of the digestive fire, restoration of appetite or digestion स्मृतिमेधाबलाग्न्याप्तिरिन्द्रियाणां प्रसन्नता । विद्धि सम्यक्कृते नस्ये KāśyaS. 151A. 14.

अग्न्याबाध (agny-ābādha) *m.* damage to the digestive fire रूक्षाय बहुवाताय स्नेहबस्तिम्…। दद्याद्वैद्यः…अग्न्याबाधभयात् त्र्यहात् SuśruS. iv. 37. 79.

अग्न्याभ (agny-ābha) *adj.* resembling (the colour of) fire पीताभ्रकम् …अग्न्याभं सौभाञ्जनरसे क्षिपेत् Rasā. 11. 185.

अग्न्याभास (agny-ābhāsa) *m.* manifestation of fire अग्न्याभासे अग्निज्ञानं प्रमाणम् PratyabhiVi. ii. 107. 5 (ii. 3. 8); ii. 110. 8 (ii. 3. 8); ii. 116. 5 (ii. 3. 9); Bhāsk. ii. 184. 21 (*on* ii. 4. 12)

अग्न्यायतन (agny-āyatana) *n.* fire-place शकृत्पिण्डेनाग्न्यायतनानि परिलिप्य GopBr. i. 3. 13; LāṭyāS'S. iv. 9. 16; अग्न्यायतनदेशं शकलेन त्रिः प्राचीनमुल्लिखेत् BaudhGS. i. 3. 1; MānGS. ii. 1. 15; VaikhāDS. ii. 4. 1; Aparā. 572. 12 (*on* 1. 296); 572. 16 (*on* 1. 296)

अग्न्याराधन (agny-ārādhana) *n.* worshipping fire नगर्यां पुष्करावत्यामग्न्याराधनपिङ्गलः । अस्ति पिङ्गलगान्धारो नाम विद्याधरेश्वरः KathāSaSāg. xiv. 2. 73.

अग्न्यारोप (agny-āropa) *m.* superimposition of fire गुञ्जापुञ्जादावग्न्यारोपः स्यात् Nyāyāmṛ. 238A. 6.

अग्न्यारोहण (agny-ārohaṇa) *n.* ascending the fire (i. e. the funeral pyre) तदन्वारोहणं भर्तारमनु आरोहणं अग्न्यारोहणम् SmṛtiCan. iv. 597. 1.

अग्न्यालय (agny-ālaya) *m.* fire-place अग्न्यालयप्रोक्षणोल्लेखनादि कर्म कुर्यात् VaikhāDS. i. 6. 3; IśānS'iPa. ii. 19. 48; कुण्डमग्न्यालये MediK. 42. 4.

अग्न्यालिप्त (agny-ālipta) *adj.* engulfed in fire कृत्वा शत्रोर्गगनकपिलागोमयेनाथ देहं त्वग्न्यालिप्तं जपतु तपनस्योदयादार्धरात्रात् ĪśānS'iPa. i. 24. 66.

अग्न्यावर्तित (agny-āvartita) *adj.* stirred on fire अग्न्यावर्तितनागे हरबीजं निक्षिपेत्ततो द्विगुणम् RasRaSa. 11. 105.

अग्न्यावाहन (agny-āvāhana) *n.* invoking Agni ओँ अग्नये महातेजः सर्वकामप्रसाधक । कारुण्यकृतसत्वार्थं अस्मिन् सन्निहितो भव (अग्न्यावाहनमन्त्रः) HevajraT. ii. 1. 11.

अग्न्यावेक्षक (agny-āvekṣaka) *adj.* [*f.* -ikī] proportionate to the digestive fire बालस्य…अग्न्यावेक्षिकी…स्नेहमात्रा विधीयते KāśyaS. 246B. 35.

अग्न्यावेग (agny-āvega) *m.* agitation (caused) by fire अग्न्यावेगो यथा –' क्षिप्तो हस्तावलग्नः ' इत्यादि Kāvyānu.(He.) 116. 11 (comm.); RasāSu. 113. 6 (2. 37); 113. 7 (2. 37)

अग्न्यावेश (agny-āveśa) *m.* entering into fire परमं तदपि ध्येयमग्न्यावेशसमत्वतः BṛĀraUBhVā. v. 13. 4; v. 13. 5.

अग्न्याशय (agny-āśaya) *m.* receptacle of digestive fire, stomach ऊर्ध्वमग्न्याशयो नाभेर्वामभागे व्यवस्थितः S'ārṅgaS. i. 5. 8; i. 5. 30; BhāvPra. (Bhā.) 3. 215.

अग्न्याशा (agny-āśā) *f.* direction of Agni, the South-East अग्न्याशाग्रैः कुशैः कार्यं कर्षूणां स्तरणं ध(?घ)नैः GobhiSm. 2. 109; PāraS. 16. 490.

अग्न्याश्रय (agny-āśraya) *adj.* residing in fire तस्य दौरस्थ्यं प्रकटयति… अग्न्याश्रयं शैत्यम् IṣṭaSi. 35. 20; MīmāKau. ii. 231. 18 (*on* iii. 2. 3)

अग्न्याश्रित (agny-āśrita) *adj.* **i** pertaining to fire अग्न्याश्रितं यत्फलमुक्तमस्मिन्नुजातकर्मादिषु पौष्टिकेषु । यज्ञेषु सर्वेषु च वह्निकार्येष्वेवं वदेद् यस्य यथानुरूपम् YogYā. 8. 19; **ii** pertaining to the fire-altar अग्न्याश्रितानां गुणकामानाम् … विकृतिष्वपि प्रवृत्तिः S'āstrDī. 783. 7 (*on* x. 8. 11); VidhiRa. 9 (49. 6); 36 (188. 12); 36 (188. 15); अग्न्याश्रितगुणकामादिप्राप्तिः फलम् S'ivārkaMaDī. i. 144. 8 (*on* i. 1. 3)

अग्न्यासन (agny-āsana) *n.* letter 'r' as a seat आद्यामग्न्यासनस्थिताम् (comm. आद्यां बालाविद्यामग्निरूपे रेफात्मक आसने प्रतिबीजं स्थितां कृत्वा पठेत्) NityāṢoḍa. 1. 116; *adj.* having letter 'r' as a seat नेत्रमग्न्यासनम् S'āraTi. 12. 98 (comm. ब्रह्मा कः । नेत्रमिकारः । अग्न्यासनं तेन रि) 15. 81; 19. 42.

अग्न्यासादन (agny-āsādana) *n.* depositing of the fire अथातः परिस्तरणदेवताः कथ्यन्ते…अग्न्यासादने सर्वः(? र्वाः) CaturCin. ii(1). 310. 18.

अग्न्यास्पद (agny-āspada) *adj.* residing in fire अग्निरूर्ध्वं ज्वलत्येष यावत्सौम्यं परामृतम् । यावदग्न्यास्पदं सौम्यममृतं च स्रवत्यधः S'ivaP. vii(1). 28. 9 (533A. 8)

अग्न्यास्य (agny-āsya) *m.* name of one of the seventy hosts of Haranārāyaṇa in the South-East अग्निवर्णोऽग्निरग्न्यास्यो महासेनो महोदरः । … आग्नेय्यां दिशि सप्ततिः ĪśānS'iPa. ii. 54. 94.

अग्न्याहरण (agny-āharaṇa) *n.* bringing (i. e. kindling) the (sacred) fire अग्न्याहरणादिकं नास्ति अधर्मत्वात् JayaMa. 231. 1 (*on* 3. 5); 231. 10 (*on* 3. 5)

अग्न्याहरणोपदेश (agnyāharaṇopadeśa) *m.* instruction about bringing (or kindling) the sacred fire अत एव च सर्वादावग्न्याहरणोपदेशः BālaKrī. i. 93. 19 (*on* 1. 99)

अग्न्याहित (agny-āhita) *adj.* [AltGr. II. 1. p. 302; cf. **आहिताग्नि**, cf. P. ii. 2. 37 and commentaries; JaineVyā. 64. 27 (*on* i. 3. 103); CāndraVṛ. *on* ii. 2. 48] **A** one who has performed Agnyādhāna or the rite of installing the sacred fires, who has undertaken the vow of maintaining and worshipping the sacred fires अग्न्याहितश्चैव महातपाश्च वेदान्तगः कर्मसु चाग्र्यवीरः (रावणः) Rāmā. (Gorresio's Ed.) vi. 93. 30; S'iśuVa. 11. 41 = Subhāṣi. 2184; कामश्रुतितोऽग्न्याहितो नित्याननुतिष्ठति न स्वर्गादिलाभाय ManuBh. ii. 311. 18 (*on* 9. 253); ii. 406. 2 (*on* 11. 114–115); अनेन च क्रमेण प्रतिदिवसमखण्डितप्रयाणस्य … कदाचिदग्न्याहितादग्नेरिव शुष्कपादपारपारण्याश्रयिणः कदाचिदुत्तमप्रकृतेरिव महाजनपदानुसारिणः … मासाः षडतिजग्मुः TilaMañ. 201. 14; Vaija. 89. 73; अग्निहोत्र्यग्निचिच्चाहिताग्नौ (comm. अग्निं चितवानग्निचित् अग्न्याहितोऽपि) AbhidhāCin. 835; GaṇRa. 2. 90 (129); NaiṣC. 8. 71; आत्तं चतुर्हविरधिश्रयणेन पूतमग्न्याहितैर्हुतवहे जुहवांबभूवे Surath. 7. 16; CaturCin. iii(1). 487. 11; नाप्यग्न्याहितः पुनराधानमाधत्ते PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. vi. 1. 84; यस्मिन्सहस्रद्वितयं जनानामग्न्याहितानां श्रुतिपाठकानाम् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 12. 41; NāmS'il. 1822; S'abdaRa.(Su.) 3. 304; KośaKaTa. 1. 5549; अग्न्याहिताः … हविर्जुह्वति हव्यवाहे Ragh. 20. 14; **B** (place) in which the sacred fires are set up अग्न्याहितं मन्दिरमाहिताग्र्यः संप्राप्य हुत्वानलमुज्झितस्रुवः । … संध्याविरामे प्रतिनिर्गता द्विजाः Rāvaṇā. 5. 34.

अग्न्याहितजनप्रह्व (agnyāhitajana-prahva) *adj.* respectful (*lit.* bowing) towards those who maintain the sacred fires अग्न्याहितजनप्रह्वे … । कस्माद्वा नीतितीक्ष्णस्य संरम्भस्तव तापसे (रामे) Bhaṭṭi. 9. 111.

अग्न्याहिति (agny-āhiti) *f.* setting up or installation of the sacred fires, cf. **अग्न्याधान**, शास्तरि चाग्निमील इति मन्त्रोऽग्न्याहृतौ (v. l. °हितौ) व्याहृतिः TantrSa. 5. 105.

अग्न्याहुति (agny-āhuti) *f.* **A** offering (i. e. putting) the (Gārhapatya) fire (into the Āhavanīya fire) सा वा एषामृताहुतिरेव यदग्न्याहुतिरमृताहुतिरग्न्याहुतिः AitBr. 7. 4 (197) (comm. आतिथ्यकर्मसु मथितस्याग्नेराहवनीयाग्नौ प्रक्षेपरूपा येयमाहुतिः साप्यमृताहुतिः); **B** an oblation into the sacred fire द्विजातिप्रवरः … । अग्न्याहुतीर्दद्याद्भूर्भुवः स्वरिति क्रमात् BhaviP. 790A. 38 (iv. 127. 28); संपत्करी तथा ज्ञेया सायमग्न्याहुतिर्द्विजाः S'ivaP. i. 14. 7 (13B. 1)

अग्न्याहृति (agny-āhṛti) *f.* carrying forth of the sacred fires, TantrSa. 5. 105.

अग्न्याह्व (agny-āhva) *m.* the plant *Plumbago zeylanica* अग्न्याह्वः चित्रके ApūNā. 55A. 1.

अग्न्युक्थ (agny-uktha) *n.* litany in praise of the fire-altar अथ होतारमाहुरग्न्युक्थमनुजपेति KauṣīBr. 19. 4 (85. 18); दक्षिणे निकक्षे प्रजापतिहृदयमग्न्युक्थं शंसेत्याह KātyS'S. xviii. 3. 3.

अग्न्युच्छिष्ट (agny-ucchiṣṭa) *n.* ashes क्लीबे भसितभस्मनी । अग्न्युच्छिष्टम् KalpaK. 379. 23.

अग्न्युज्ज्वल (agny-ujjvala) *adj.* burning with fire न कूटैरायुधैर्हन्यायुध्यमानो रणे रिपून् । दिग्धैरग्न्युज्व(? ज्ज्व)लैर्यन्त्रैः NītiPra. 7. 45. (comm. अग्न्युज्वलैः ज्वलत्काष्ठैः)

अग्न्युत्तर (agny-uttara) *adj.* (a word) following the word *agni* अग्न्युत्तराणि चत्वारि VājaPrāti. 2. 21 (comm. अग्न्युत्तराणि चत्वार्यामन्त्रितानि पदान्याद्युदात्तानि भवन्ति । यथा - अग्ने इन्द्र वरुण मित्र देवाः)

अग्न्युत्तारण (agny-uttāraṇa) *n.* rite of consecration of an idol with the hymn '*agniḥ saptim*' etc. ततः सिंहासनसहितानां सर्वप्रतिमानामग्न्युत्तारणं विधाय ViraMi. (Rājanīti.) 382. 9; पूर्वमकृतेऽग्न्युत्तारणे अधुना वा कार्यम् । 'अग्निः सप्तिम्' इति सूक्तमग्निपदहीनं पठित्वा तत्सहितं पुनः पठेत् NirṇaSi. 247. 12.

अग्न्युत्तारित (agny-uttārita) *adj.* [*f.* –ā] (an idol) consecrated with the hymn '*agniḥ saptim*' etc. पूर्णपात्रोपरि वरुणं संपूज्य तत्राग्न्युत्तारितां प्रतिमां स्थापयेत् BālamBha. i. 18. 8 (*on* 1. 11–12)

अग्न्युत्पतन (agny-utpatana) *n.* outbreak of fire, conflagration, meteor, comet उपाहितोऽग्न्युत्पतने तथैव KośaKaTa. 2. 5625.

अग्न्युत्पत्ति (agny-utpatti) *f.* **A** generation of fire प्रतिफलिततरणिकिरणैर्मणेरेवाग्न्युत्पत्तिर्न तु मणिफूत्कारादिभ्यः TattvCin. ii(2).128. 6; **B** kindling of fire यदि रात्रौ नवनाडीमध्येऽग्न्युत्पत्तिस्तदा तदैव होमारम्भः NirṇaSi. 232. 19; विधुरधर्मानुक्त्वा तस्याग्न्युत्पत्तिप्रकारं चैवमुक्त्वा BālamBha. i. 239. 30 (*on* 1. 89); iii. 4. 33 (*on* 3. 2)

अग्न्युत्पत्त्यनुवादकता (agnyutpattyanuvādaka-tā) *f.* the characteristic of being a restatement of the production of fire वायोरग्निरिति श्रुतेः मुखाध्मानजन्यवायुनाग्न्युत्पत्त्यनुवादकतयोपपत्तेः S'rutaPra. ii. 353. 15 (*on* ii. 3. 17)

अग्न्युत्पत्त्यर्थ (agnyutpatty-artha) *adj.* meant for kindling the fire वसन्त(? °न्ते) ब्राह्मणकर्तृत्वविशिष्टमाधानमग्न्युत्पत्त्यर्थम् ṬupṬ. 98. 19 (*on* vi. 1. 26)

अग्न्युत्पत्त्यर्थत्व (agnyutpattyartha-tva) *adj.* *n.* the characteristic of being meant for kindling the fire पवमानेष्टीनाम्…तासां तु 'यदाहवनीये जुहोती'ति वचनेनाग्न्युत्पत्त्य(? °त्त्य)र्थत्वावगमात् MīmāKau. ii. 206. 21 (*on* iii. 1. 22)

अग्न्युत्पात (agny-utpāta) *m.* calamity due to fire, conflagration, meteor, fiery portent, comet श्राद्धाशने चोल्कावस्फूर्जद्भूमिचलनाग्न्युत्पातेष्वृतुसन्धिषु चाकालम् (अनध्यायः) PāraGS. ii. 11. 2; BaudhDS. i. 11. 22; नाग्न्युत्पातमभितश्चरेत् CaraS. i. 8. 19; KāmSū. 282. 4 (5. 4); अग्न्युत्पात उपाहितः AmaK. 234; अग्न्युत्पाते दह्यमानात्प्रातिवेश्यगृहाद् गृहान्तरगमनं संभवति JayaMa. 282. 11 (*on* 5. 4); रुद्र … । शिवो भवेत्यग्न्युत्पाते व्रीहिभिर्जुहुयान्नरः AgniP. 259. 35; Vaija. 11. 33; NānārthāSaṁ. iii. 34. 105; ParyāS'aRa. 1. 37; अग्न्युत्पाते तु मनुरपि (आकालिकमनध्यायमाह) SmṛtiCan. i. 150. 1; CaturCin. iii(2). 771. 3; S'abdaRa.(Vā.) 579; संगमयेदथ दूती … परिणययज्ञोत्सवे तथा व्यसने । अग्न्युत्पाते KandaCū. v. 4. 32; KalpaK. 404. 224.

अग्न्युत्पाद (agny-utpāda) *m.* production of (sacred) fire ततश्च सिद्धो निमित्तान्तराभावाद् विवाह एव पुनरग्न्युत्पादः BālaKrī. i. 92. 18 (*on* 1. 96)

अग्न्युत्पादक (agny-utpādaka) *adj.* which produces (sacred) fire इष्टिभिः समुच्चित्यैवाधानमग्न्युत्पादकम् NyāyMāVi. 292. 5 (*on* v. 3. 9)

अग्न्युत्पादकता (agnyutpādaka-tā) *f.* the state of producing (sacred) fire आधानस्यानपेक्षस्य नाग्न्युत्पादकता मता NyāyMāVi. 291. 27 (*on* v. 3. 9)

अग्न्युत्पादकत्व (agnyutpādaka-tva) *n.* the state of producing the (sacred) fire आधानस्य किमग्न्युत्पादकत्वं उत सम्मार्गादिवदग्निनिष्ठातिशयमात्रजनकत्वम् BhāṭṭDī. ii. 24. 1 (*on* iii. 6. 4)

अग्न्युत्पादकसंस्कार (agnyutpādaka-saṁskāra) *m.* rite productive

of (sacred) fire पूर्वोक्ते वह्न्यावाधानादिकमस्ति ।…नैतद्युक्तम् । आधानादिभिः संस्कृतं नित्यमग्निं बाधित्वा तस्य स्थानेऽवस्थितत्वेनाग्न्युत्पादकसंस्कारानुपयोगात् NyāyMāVi. 700. 15 (*on* xii. 4. 9)

अग्न्युत्पादकाधान (agnyutpādakādhāna) *n.* installing ceremony productive of the (sacred) fire न हि पूर्णाहुतिमग्न्युत्पादकाधानाङ्गभूतामकृत्वा अग्निसाध्येषु कर्मस्वधिकारः MīmāKau. iii(1). 12. 15 (*on* i. 2. 4)

अग्न्युत्पादनत्व (agnyutpādana-tva) *n.* the state of producing fire अरणित एव प्रतिकर्म मन्थनमिति प्राप्ते काष्ठस्याप्यग्न्युत्पादनत्वायोगेन तत्र गमनासंभवाच्छास्त्रैकसमधिगम्ये तु गमने गार्हपत्यादाहवनीयं ज्वलन्तमुद्धरति BhāṭṭCan. 79. 2 (*on* xv. 2. 7)

अग्न्युत्पादनप्रयोजन (agnyutpādana-prayojana) *n.* purpose of producing the (sacred) fire अत एवाग्न्युत्पादनप्रयोजनाभावादग्निहोत्रे हुते एतत्प्रायश्चित्तवैयर्थ्यापत्तेः अहुते अग्निहोत्र इत्यनुवादः BhāṭṭDī. iii. 175. 1 (*on* ix. 4. 5)

अग्न्युत्पादनसमर्थ (agnyutpādana-samartha) *adj.* capable of producing fire लब्धेन तेनाग्न्युत्पादनसमर्थेन (काष्ठेन) निर्मन्थं कृत्वाग्निमुत्पाद्य तेन दहेत् BālamBha. iii. 20. 12 (*on* 3. 6)

अग्न्युत्पादनसामर्थ्य (agnyutpādana-sāmarthya) *n.* capacity to produce the (sacred) fire अग्निहोत्रार्थाग्न्युत्पादनसामर्थ्यस्यैव निश्चितत्वात् MayūMāli. 638. 12 (*on* ix. 4. 7)

अग्न्युत्साद (agny-utsāda) *m.* abandonment of (the rite with) the (sacred) fire, breaking of the fire (worship) यत्तु हारीतेनोक्तम् 'संवत्सरोत्सन्ने …पुनरादद्यात्' इति । तदकामतोऽग्न्युत्सादे Aparā. 1154. 17 (*on* 3. 289)

अग्न्युत्सादन (agny-utsādana) *n.* abandonment of the (sacred) fire (worship) अग्न्युत्सादने कृच्छ्रम् LaS'ātāSm. 22; अग्न्युत्सादनदोषभाक्स्यात् परिव्रजन् ChāndoUBh. 129. 2 (*on* ii. 23. 2)

अग्न्युत्सादिन् (agny-utsādin) *adj.* who has abandoned (the worship of) the (sacred) fires अग्न्युत्सादिनिराकृत्युपपातकेषु चैवम् GautDS. iii. 4. 34 (comm. अग्निमुत्सादयितुं शीलमस्येति बुद्धिपूर्वमग्न्युत्सादी); वेदाग्न्युत्सादी … संवत्सरं सकृद्भैक्षेण वर्तेत ViṣṇuSm. 54. 13 (comm. आहितानामग्नीनाम्…त्यक्ता); वेदाग्न्युत्सादिनः…पङ्क्तिदूषकाः S'aṅkhaSm. 14. 3; अग्न्युत्सादी…ये तेषां प्रायश्चित्तानि LaS'ātāSm. 21; CaturCin. iii(1). 494. 7.

अग्न्युदकदान (agnyudaka-dāna) *n.* offering of (the funeral) fire (for cremation) and water (mixed with sesamum in obsequial rite) प्रेताभ्युदयकामनया द्वयं अग्न्युदकदानात्मकं तूष्णीं कार्यम् Mitā. 323. 11 (*on* 3. 1)

अग्न्युदकशेष (agnyudaka-śeṣa) *m.* remainder of the water intended for sprinkling the (sacred) fire (and other performances) नाग्न्युदकशेषेण…आचामेत् HirS'S. xxvi. 1. 139; नाग्न्युदकशेषेण वृथाकर्माणि कुर्वीत ĀpaDS. i(1). 4. 20 (comm. अग्निपरिचर्यायां परिसमूहने परिषेचने च यदुपयुक्तमुदकं तच्छेषेण वृथाकर्माण्यदृष्टप्रयोजनरहितानि पादप्रक्षालनादीनि न कुर्वीत); VīraMi. (Āhnika.) 71. 2.

अग्न्युदकसंयोग (agnyudaka-saṁyoga) *m.* contact with heat and water व्रीह्यादेः…अग्न्युदकसंयोगजत्वावगतेः NyāySu.(So.) 60. 3 (*on* i. 2. 10)

अग्न्युदाहरण (agny-udāharaṇa) *n.* instance or illustration of Agni (sacred fire) यदपि चाग्न्युदाहरणे अप्स्ववभृथेन चरन्तीत्यत्र … प्रयोजनमुक्तम् MīmāKau. iii(2). 86. 1 (*on* ii. 1. 12)

अग्न्युद्ग्रभण (agny-udgrabhaṇa) *n.* lifting up of the (sacred) fire प्रतिमन्त्रमग्न्युद्ग्रभणं च तस्मिंस्तस्मिन् KātyS'S. xvi. 5. 11.

अग्न्युद्दीपनभाण्ड (agnyuddīpana-bhāṇḍa) *n.* blow-pipe धमनी … अग्न्युद्दीपनं भाण्डम् AnekāK. 486 (comm. अग्न्युद्दीपनभाण्डे … मुखेनोपधमेदग्निं धमन्यन्तरितेन तु)

अग्न्युद्दीपनसमर्थ (agnyuddīpana-samartha) *adj.* capable of inflaming or stimulating fire अग्निप्राणनस्याग्न्युद्दीपनसमर्थत्वेनाञ्जलिग्रहणप्रयोजनत्वम् MayūMāli. 408. 23 (*on* v. 1. 2)

अग्न्युद्दीपनार्थ (agnyuddīpanārtha) *adj.* which is meant for inflaming fire तथाभिप्री(? प्रा)णनमपि … अग्न्युद्दीपनार्थं पूर्वमेवानुष्ठातव्यम् TantrRa. 242. 16.

अग्न्युद्देश (agny-uddeśa) *m.* reference to fire चतुर्थपक्षे…अग्न्युद्देशेन पर्वतसंयोगोपादानेन … सर्वाग्नीनां पर्वतसंबन्धोऽवगम्येत NyāyRa. 358. 14 (*on* 5(4). 43); प्राकृतनिधानमेवाग्न्युद्देशेन विधीयते GuruCandr. i. 452. 22; अग्न्युद्देशेनाधानविधिर्यदि नैव स्यात् MayūMāli. 519. 1 (*on* vi. 8. 3); 593. 8 (*on* ix. 1. 12); अग्न्युद्देशेन ब्राह्मणत्यागाभाव इति शङ्का LaS'abdaS'e. ii. 240. 4.

अग्न्युद्धरण (agny-uddharaṇa) *n.* **i** taking the (sacred) fire (from its usual place viz. the Gārhapatya to the Āhavanīya altar) एकेषां चार्थानामशक्त्या भेदेन क्रिया यथा वेदेरग्न्युद्धरणस्य व्रतोपायनस्येति S'ābaBh. 2221. 13 (*on* xii. 1. 5); अग्न्युद्धरणादयोऽपि प्राप्येरन्…अग्न्युद्धरणं तावत् होमाधिकरणभावाय BrahmSūBh.(S'aṅ.) 684. 1 (*on* iii. 3. 41); दर्शोपक्रमेऽग्न्युद्धरणे क्रियमाणे किमग्निहोत्राङ्गभूत उद्धरणमन्त्रः S'āstrDī. 639. 7 (*on* ix. 4. 9); कौण्डपायिनामग्निहोत्र इव प्राणाग्निहोत्रेऽग्न्युद्धरणादिधर्मायोगात् S'rutaPra. ii. 512. 9 (*on* iii. 3. 40); **ii** producing fire by the friction of two *araṇis* [Apte]

अग्न्युद्धरणकाल (agnyuddharaṇa-kāla) *m.* time for taking the (sacred) fire (from the Gārhapatya to the Āhavanīya) समासीतेति वचनादग्न्युद्धरणकालादासनम् BālaKrī. i. 99. 2 (*on* 1. 112)

अग्न्युद्धरणासंभव (agnyuddharaṇāsambhava) *m.* non-occurrence or absence of possibility of the taking of fire (from the Gārhapatya to the Āhavanīya) अग्न्युद्धरणासंभवं तावदाह PrakaVi. 885. 17.

अग्न्युद्भव (agny-udbhava) *adj.* born of fire, produced from fire तेषामग्न्युद्भवानां च ये भूपा राज्यसत्कृताः । तान्मे ब्रूहि BhaviP. 425A. 13 (iii(1). 7. 5)

अग्न्युद्वान (agny-udvāna) *n.* extinction of the (sacred) fire दर्शपूर्णमासार्थमुद्धृतस्याप्यग्नेः शान्तौ सेयं ज्योतिष्मतीष्टिर्भवेत् । कुतः । अग्न्युद्वानस्य निमित्तस्य सद्भावात् NyāyMāVi. 472. 1 (*on* ix. 4. 8); अग्निहोत्रहोमापवर्गात्प्रागग्न्युद्वान एव पुनर्मथनमुक्तम् BhāṭṭCan. 79. 24 (*on* xv. 2. 9);

अग्न्युद्वासन (agny-udvāsana) *n.* abandonment (non-maintenance) of the (sacred) fire अग्न्युद्वासनापवादाच्च 'वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते' इति BṛĀraUBh. 672. 1 (*on* iv. 5. 15); अग्न्युद्वासनदोषो गृहस्थविषय एव BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 390. 9 (*on* iii. 4. 19); ii. 392. 5 (*on* iii. 4. 20); अग्न्युद्वासननिन्दाविरोधेन तस्यापि विद्याप्रशंसामात्रपरत्वात् S'ivārkaMaDī. ii. 390. 24 (*on* iii. 4. 19)

अग्न्युपकरण (agny-upakaraṇa) *n.* impliments of fire-worship अग्न्युपकरणं च स्रुक्स्रुवादि गृहीत्वा…निवसेत् ManvaMu. 228. 28 (*on* 6. 4)

अग्न्युपकार (agny-upakāra) *m.* help to (the consecration of) the (sacred) fire तस्याश्चाग्न्युपकारो भाव्यः S'āstrDī. 434. 15 (*on* v. 3. 10); पृष्ठसदृशकर्मणामग्न्युपकारे करणत्वमेव विवक्षितम् MayūMāli. 544. 3 (*on* vii. 3. 14)

अग्न्युपघात (agny-upaghāta) *m.* damage to the fire एवं सर्वेष्वग्न्युपघातेषु ĀpaS'S. ix. 10. 10; इति च पूर्णाहुतिं प्रतीयादेतामग्न्युपघातेषु सर्वत्र BhārGS. 3. 21 (90. 4).

अग्न्युपचरण (agny-upacaraṇa) *n.* serving the (sacred) fire यथा चाप्रमादेनाग्न्युपचरणं तत्र यथा(? तथा) गृहार्थेषु गृहप्रयोजनेषु पाकादिष्वप्रमत्तया भाव्यम् ManvaVi. 152. 21 (*on* 2. 67)

अग्न्युपजीविन् (agny-upajīvin) *adj.* (goldsmith etc.) who lives by fire अर्धोदितोपरक्तो नैकृतिकान् हन्ति … अग्न्युपजीविगुणाधिकविप्राश्रमिणोऽयुगाभ्युदितः BṛSaṁ. 5. 28; 10. 4; पीडा स्यात्कार्तिके वर्षे रथगोऽग्न्युपजीविनाम् NāraS. 2(5). 2.

अग्न्युपदिष्ट (agny-upadiṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] taught by (the deities of the three sacred) fires अग्न्युपदिष्टस्य ब्रह्मणोऽक्षिस्थानम् … अधिकमुपदेष्टव्यम् S'ivārkaMaDī. i. 355. 20 (*on* i. 2. 13); i. 361. 2 (*on* i. 2. 16)

अग्न्युपदेश (agny-upadeśa) *m.* **i** instruction in the section dealing with the fire-altar न वाग्न्युपदेशाद्वपनानुषङ्गाच्च PāraGS. ii. 13. 5; **ii** injunction regarding the piling up of the fire-altar कासुचिद्विकृतिष्वग्न्युपदेशास्तन्नियमार्थोऽस्तु VidhiRa. 2 (8. 1)

अग्न्युपद्रव (agny-upadrava) *m.* damage or devastation from fire अग्न्युपद्रवरक्षार्थं बन्धच्छेदोपयोगिनः । पदार्थान् सन्निधौ कुर्यात् SamarāSū. 33. 38.

अग्न्युपध (agny-upadha) *adj.* having *i*, *u* as the penultimate sound अग्न्युपधसान्तैरग्न्यन्तैश्चार्थद्वयेऽपि घटमानैरग्रस्थरेफादिशब्दैर्महाद्भुतं भवति (यथा–निहतजटायूव(? र)क्षस्कन्धौ विद्याश्च तर्जय स्वमपि। अयमायातो रामः प्रभवतमुदितं रणं कर्तुम् । जटायुशब्दः सान्त उकारान्तोऽप्यस्ति) KāvyKaVṛ. 79. 12 (3. 4)

अग्न्युपयम (agny-upayama) *m.* setting up of the sacred fires (=**अग्न्याधान**) भ्रातरि चैवं ज्यायसि यवीयान्कन्याग्न्युपयमेषु GautDS. ii. 9. 18.

अग्न्युपसंहार (agny-upasaṁhāra) *m.* drawing together (i. e. tending) or setting up of sacred fires तत्र मनुष्याणां सहस्रायुष्ट्वासंभवाच्छ्रुतिबलाद्गन्धर्वाधिकारस्तेषां त्वग्न्युपसंहारासामर्थ्यान्मनुष्याणामेव रसायनलब्धसहस्रायुषाम् S'āstrDī. 516. 2 (*on* vi. 7. 13); अग्न्युपसंहारानुगुण्याद्रसायनादेस्तादृगायुःकल्पनमेव न्याय्यम् MayūMāli. 516. 2 (*on* vi. 6. 13)

अग्न्युपसमाधान (agny-upasamādhāna) *n.* adding fuel to or kindling of fire तन्मूले प्रागुदगग्न्युपसमाधानं कृत्वा पिण्डनिर्वपणम् ViṣṇuSm. 74. 3.

अग्न्युपसमिन्धन (agny-upasamindhana) *n.* [Debru p. 186] *mantra* for kindling of fire दीदिहि दीदिदासि दीदायेत्येषोऽग्न्युपसमिन्धन

आम्नात: ĀpaS'S. vi. 13. 10 (comm. सर्वेषामग्नीनामेष एवोपसमिन्धने मन्त्र:)

अग्न्युपस्थान (agny-upasthāná) *n.* [AltGr. II. 1. p. 223] **A** act of worship of Agni (at the conclusion of Agnihotra etc.) तस्मा एतद्भागधेयमकल्पयद्यदग्न्युपस्थानम् KāṭhS. 7. 5; अथैन्द्री । इन्द्रो वै यज्ञस्य देवता सेन्द्रमेवैतदग्न्युपस्थानं कुरुते S'atBr. II. iii. 4. 38; II. iv. 1. 2; अग्न्युपस्थानं व्याख्यास्याम: BhārS'S. vi. 1. 1; ĀpaS'S. vi. 16. 1; अतोऽग्न्युपस्थाने मन्त्र: श्रुत्या नियुज्यते NyāyMāVi. 122. 22 (*on* iii. 2. 2); सूक्तानां कतिपयानामग्न्युपस्थाने विनियोग: कार्य: BhāṭṭCan. 45. 23 (*on* xiv. 1. 36); न ह्यग्न्युपस्थाने ऐन्द्रकर्मणि चैन्द्रमन्त्रवदयं दक्षिणाशब्द: MayūMāli. 832. 19 (*on* xi. 4. 3); **B** *mantra* used at the time of the worship of Agni अग्न्युपस्थानस्यानर्थलुप्तं प्रवसञ्जपेत् S'āṅkhāS'S. ii. 14. 6; प्रवसन् काले विहारमभिमुखोऽग्न्युपस्थानं जपति ĀpaS'S. vi. 25. 1; vi. 15. 12.

अग्न्युपस्थानवत् (agnyupasthāna-vat) *adv.* as in the case of the act of worship of Agni अग्न्युपस्थानवदत्र समिधो दिशां चोपस्थानम् ĀpaS'S. vi. 26. 6.

अग्न्युपस्थानार्थम् (agny-upasthānārtham) *adv.* for serving the purpose of worshipping Agni आशीर्मन्त्रं च प्रवसद्यजमानाग्निहोत्रेष्वग्न्युपस्थानार्थम् दर्शयति TantrVā. 1165. 23 (*on* iii. 8. 16)

अग्न्युपस्पर्शन (agny-upasparśana) *n.* act of touching the fire अग्न्युपस्पर्शनं च शालीनादीनां नित्यवत् VīraMi.(Āhnika.) 473. 5; अग्न्युपस्पर्शनं तिलमांसादिभोजनविषयम् VīraMi.(Āhnika.) 475. 19.

अग्न्युपासक (agny-upāsaka) *adj.* worshipper of fire अग्न्युपासका ये ब्राह्मणा ब्रह्मवर्चसोपासका एव ते SāmaraU. 273. 6.

अग्न्युपासन (agny-upāsana) *n.* act of worshipping the sacred fires तस्मात् गायत्र्याग्न्युपासनं वैष्णव: कर्तुं नार्हसि त्वम् S'aṅkaVi.(Ā.) 67. 4; तस्मात्कर्माङ्गतयैवाग्न्युपासनं कृत्वा…मुक्ता भविष्यथ S'aṅkaVi.(Ā.) 93. 2.

अग्न्युपासना (agny-upāsanā) *f.* worship of the sacred fires अत्र चाग्न्युपासना पुरुषार्थत्वेन विधीयते न होमाङ्गत्वेन प्रमाणाभावात् Aparā. 890. 9 (*on* 3. 17); अग्न्युपासनानामग्निलोकप्राप्तिफलकत्वौचित्यात् S'ivārkaMaDī. i. 362. 35 (*on* i. 2. 16)

अग्न्युभयत्व (agnyubhaya-tva) *n.* duality of fires यस्योभावनुगतावग्नी अभिनिम्लोचेदभ्युदियाद्वा पुनराधेयं तस्य प्रायश्चित्तिरित्यत्र हविरार्त्यधिकरणन्यायेन श्रुतस्याग्न्युभयत्वस्याविवक्षयान्यतराग्न्यनुगमनेऽपि … आधानं सहितयोरेवाग्न्योरुत्पादनक्षमम् VidhiRa. 29 (150. 25); उद्देश्यविशेष(ण)भूतस्याप्यग्न्युभयत्वस्याधानेनाग्निद्वयोत्पादकस्वाभाव्येन … निर्णीतत्वात् S'ivārkaMaDī. i. 49. 26 (*on* i. 1. 1); ii. 422. 22 (*on* iv. 1. 1); PūrvottaVāNaMā. 313. 7; यस्योभावग्नी … इत्यादौ विधेयपुनराधेयस्याग्निद्वयजननसामर्थ्येन तदनुसारेणाग्न्युभयत्वं विवक्षितमित्युक्तं षष्ठ इति MayūMāli. 583. 3 (*on* ix. 1. 5)

अग्न्युभयत्ववत् (agnyubhayatva-vat) *adv.* like the duality of fires यस्योभावग्नी अनुगतौ … पुनराधेयं तस्य प्रायश्चित्तिरित्यत्राग्न्युभयत्ववदग्निहोत्रार्थत्वं विवक्षितमिति न दर्शार्थमग्न्युद्धाने प्रायश्चित्तमित्यर्थ: MayūMāli. 638. 14 (*on* ix. 4. 7)

अग्न्युल्कानिपात (agnyulkā-nipāta) *m.* falling of a fiery meteor दिग्दाहे अग्न्युल्कानिपाते…नाधीयीत VaikhāDS. ii. 12. 3.

अग्न्युष्णता (agny-uṣṇatā) *f.* heat of fire अग्न्युष्णतार्कांशुजयोगसिद्धा सार्कस्य रश्मे: SiddhāTaVi. 406. 18.

अग्न्युष्णत्ववत् (agnyuṣṇatva-vat) *adv.* like the heat of fire तत् सवितृप्रकाशवत् अग्न्युष्णत्ववच्च ब्रह्मस्वरूपाव्यतिरिक्तम् TaiUBh. 233. 12 (*on* 2. 1)

अग्न्युष्णत्वादिवत् (agnyuṣṇatvādi-vat) *adv.* llke the heat of fire and the like यदि हि अग्न्युष्णत्वादिवत् चैतन्यात्मस्वभाव आत्मा स: कथम् एकत्वेऽपि हि स्वभावं जह्यात् BṛĀraUBh. 577. 19 (*on* iv. 3. 22)

अग्न्युष्णत्वादिवाक्य (agnyuṣṇatvādi-vākya) *n.* statement about the heat of fire etc. बुद्धोऽसर्वज्ञ इति वचसो मदुक्तत्वं प्रत्यक्षसिद्धमसन्दिग्धमेव । दृष्टान्ते चाग्न्युष्णत्वादिवाक्ये तत् प्रत्यक्षसिद्धम् Kāśi. i. 130. 15 (*on* 2. 131)

अग्न्युष्णप्रकाशादिवत् (agnyuṣṇaprakāśādi-vat) *adv.* like the heat and light etc. of fire या तु आत्मनो दृष्टि: अग्न्युष्णप्रकाशादिवत् सा च द्रष्टु: स्वरूपत्वात् न जायते न विनश्यति च BṛĀraUBh. 404. 1 (*on* iii. 4. 2)

अग्न्युष्णवत् (agnyuṣṇa-vat) *adv.* like the heat of fire आत्मन: यदि क्षेत्रज्ञस्य अग्न्युष्णवत् स्व: धर्म: तत: न कदाचिदपि तेन वियोग: स्यात् GītāBh. (S'aṅ.) 363. 12 (*on* 13. 2); प्रमाणबद्धमूलत्वाद्:खित्वं केन वार्यते । अग्न्युष्णवन्निवृत्तिश्चेन्नैरात्म्यं ह्येति सौगतम् NaiṣkaSi. 159. 6; प्रीतिरग्न्युष्णवत्तस्मादात्मा प्रेयाननात्मन: BṛĀraUBhVā. i. 4. 1035; iv. 4. 310.

अग्न्यूर्ध्वज्वलन (agny-ūrdhvajvalana) *n.* upward burning of fire अग्न्यूर्ध्वज्वलनादौ चादृष्टं निमित्तम् NayaVi. 221. 2 (*on* i. 1. 35)

अग्न्यृत (agny-ṛta) *n.* holy order of Agni(?) प्रवर्ग्यास्तेषां प्रथमेऽग्न्यृतमभि शस्त्राणि MānS'S. 198. 21.

अग्न्येक (agny-eka) *nu.* thirteen (वृत्तानि) समयो: पदयो: पश्चात्कथ्यन्ते मन्दशीघ्रयो: । शिलीमुखाश्विनोऽग्न्येकवसवोऽष्टादशैव च । … तिथय: क्रमात् MaBhāsk. 7. 15.

अग्न्येकत्व (agnyeka-tva) *n.* sameness or oneness of fire यथा अग्ने: विस्फुलिङ्गधूमाङ्गारार्चिषां प्राग्विभागात् अग्निरेवेति भवत्यग्न्येकत्वम् BṛĀraUBh. 308. 10 (*on* ii. 4. 10)

अग्न्येकत्वदर्शन (agnyekatva-darśana) *n.* perception of being one with fire विस्फुलिङ्गस्य प्रागग्नेर्भ्रंशात् अग्न्येकत्वदर्शनात् BṛĀraUBh. 260. 13 (*on* ii. 1. 20)

अग्न्येकदेवताकत्व (agnyekadevatāka-tva) *n.* the state of having Agni alone for its deity उत्तमप्रयाजस्याग्न्येकदेवताकत्वेन …प्रयाजानूयाजदेवतानां सर्वासामभिधानम् BhāṭṭCan. 117. 23 (*on* xvi. 3. 10)

अग्न्येकदेश (agny-ekadeśa) *m.* part of fire सत्तया क्रिया निमित्तं स्यात् । अग्न्येकदेशे वर्तमानपटदाहवत् ṬupṬ. 228. 18 (*on* ix. 4. 19); न ह्यग्न्यै(? ग्न्ये)कदेशो धूम इति कस्यचित्प्रतिपत्तिरस्ति Kāśi. iii. 24. 10 (*on* 5(4). 24)

अग्न्येकशाखारहस्य (agnyekaśākhārahasya) *n.* a particular portion of the Agnirahasya (i. e. of the tenth book of S'atBr.) इह परिपठितास्ति शाण्डिल्यविद्या यदग्न्येकशाखारहस्ये तथारण्यके NayaMañ. III. iii. 10. 19.

अग्न्येध (agny-edhá) *m.* one who kindles the fire प्रभाया अग्न्येधम् VājaS. 30. 12 = VājaS.(K.) xxxiv. 2. 4; an incendiary [APTE]

अग्न्यौपानुवाक्याम्नात (agnyaupānūvākyāmnāta) *adj.* [*f.* –ā] mentioned in the ' Agnyaupānuvākya ' Kāṇḍa (i. e. in TaiS. V. vii. 3) अग्न्यौपानुवाक्याम्नाता वज्रिण्यादीष्टकाश्च MayūMāli. 432. 10 (*on* v. 3. 6)

अग्न्यौष्ण्य (agny-auṣṇya) *n.* heat of fire एवं च सति दृष्टिरेव स्वरूपमस्य अग्न्यौष्ण्यवत् BṛĀraUBh. 131. 7 (*on* i. 4. 10); BrahmSūBh.(S'aṅ.) 451. 6 (*on* ii. 3. 18); 839. 3 (*on* iv. 3. 14); स (धर्म:) चाग्न्यौष्ण(? ष्ण्य)वदव्यतिरिक्त: BrahmSūBh.(Bhā.) 169. 11 (*on* iii. 2. 23); 6. 3 (*on* i. 1. 1); अग्न्यौष्ण्यप्रत्यक्षस्य प्रामाण्यानिश्चये Nyāyāmṛ. 160B. 6; 111A. 6.

अग्न्यौष्ण्यप्रकाश (agnyauṣṇya-prakāśa) *m.* heat and light of fire तदेव चेत्परं ब्रह्म जीव: तस्माज्जीवस्यापि नित्यचैतन्यस्वरूपत्वमग्न्यौष्ण्यप्रकाशवदिति गम्यते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 451. 6 (*on* ii. 3. 18)

अग्न्यौष्ण्यप्रत्यक्ष (agnyauṣṇya-pratyakṣa) *n.* direct perception of the heat of fire अग्न्यौष्ण्यप्रत्यक्षं च तच्छैत्यानुमित्या … बाध्येत Nyāyāmṛ. 111A. 6; 160B. 6.

अग्न्यौष्ण्यवत् (agnyauṣṇya-vat) *adv.* **i** like the heat of fire अग्न्यौष्ण्यवत् स्वभावस्यापरिहार्यत्वात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 839. 3 (*on* iv. 3. 14); BṛĀraUBh. 131. 7 (*on* i. 4. 10); न च प्रत्यक्षे वस्तुनि विचिकित्सा अग्न्यौष्ण्यवत् BrahmSūBh.(Bhā.) 6. 3 (*on* i. 1. 1); **ii** like fire and heat ग्रहैक्येऽव्यभिचारत: अग्न्यौष्ण्यवत्सहोपलब्धे: IṣṭaSi. 278. 10.

अग्मन् (agman) *n.* [enumerated under *saṁgrāmanāman* DEBRU. p. 766] conflict, battle अज्म (v. l. अग्म) Nigh. 2. 17; cf. **अज्मन्**, **सग्मन्**.

अग्र (ágra) *n.* [IE origin with no ascertained root but the suffix is *ra* MAYR. DEBRU. p. 855 / Uṇā. 2. 28; अङ्गेर्नलोप: । अग्रम् SiddhāKau. 531A. 3; Prasā. ii. 634. 22; derivatives P. iv. 4. 116; iii. 2. 18; MahāBh. ii. 304. 18 (*on* P. iv. 3. 23); v. 3. 105] **A** top, summit, the highest part or point of a thing **B** tip, narrow end, pointed part, edge, the front side, the vanguard **C** the beginning, the initial or first part of a thing **D** the highest state, the best point, excellence **E i** the best part of a drink or food, the cream of a liquid or food, the first selection of food **ii** the upper surface **F i** total, sum-total, total quantity **ii** a given quantity, a given number **iii** remainder **iv** the tip of a cord **v** hypotenuse **G** East **H** limited quantity of food given as alms consisting of four mouthfuls **I** multitude, group, assemblage **J** the end, the concluding part **K** (best) fruit, result, reward **L** the topmost place, the highest place **M** the later part **N** birth, origin **O** apical meristem **P** a measure of weight **Q** object of knowledge, concentration of thought **R** trunk of the body **A** top, summit, the highest part or point of a thing (tree, mountain, pillar, etc.) उत स्म ते वनस्पते वातो वि वात्यग्रमित् ṚV. i. 28. 6; i. 164. 22; (रक्ष:) तस्य त्रीणि प्रति शृणीह्यग्रा ṚV. x. 87. 10; AV. viii. 3. 10; x. 8. 8; दिवमग्रेण मा लेखी: TaiS. I. iii. 5. 1; वृक्षस्याग्रेऽग्निं ज्वलन्तं सोऽचिकेदयं वाव सोऽग्निरिति KāṭhS. 8. 10 = KapiKaS. 7. 6; द्यामग्रेणास्पृक्ष: VājaS. 6. 2; ते वै यूपमेवाविन्दन्नवाचीनाग्रं निमितम् AitBr. 6. 1 (138); ये महावृक्षस्याग्रं गच्छन्ति क ते ततो भवन्ति PañcBr. xiv. 1. 12; यद्यपि शुष्काण्यग्राणि भवन्त्यार्द्राण्येव मूलानि भवन्ति S'atBr. I. iii. 3. 4; यद्यग्रे (उपशुष्क: स्यात्) न स्वर्गं लोकं गमिष्यति

ĀpaS'S. ix. 20.7; तस्य शैलस्य चाग्रं वै यन्त्रेणेन्द्रोऽभ्यपीडयत् MahāBhā. i. 16. 11; (रजतपर्वतस्य) तस्याग्रमधिरूढास्ते … । न पश्यन्ति स्म वैदेहीम् Rāmā. iv. 48. 18; गिरेरिवाग्रं रजसावकीर्णम् Rāmā. v. 6.6; रक्ताभिरग्रेषु च वल्लरीभिः Saund. 10. 30; मूले तरोश्छि(? दिछ)न्ने म्लायत्यग्रम् BhelaS. 24. 17 (1. 14); महतो वृक्षस्य पुरुषेण सहाग्रे संयोगः NyāyKa. 102.21; अग्रे चाग्र्यफलं ज्ञेयं मध्ये मध्यफलं मतम् YuktiKa. 164. 15; (शङ्कोः) ह्रस्वाद्ह्रस्वतरं कार्यमग्रे स्याद्यवमात्रकम् PañcaRā.(Ha.) i. 7. 10; अग्रे मुरजसंकाशो लोकः स्यादेवमाकृतिः YogS'ā. 4. 105; दिवा प्रांशोस्तरोरग्रे प्रांशुरुच्छ्रीयतां ध्वजः BṛKathāS'lo-Saṁ. 18. 315; शंभुर्वृषभात्सलीलं गिरेरिवाग्रादवतीर्य भूमिम् DarpDa. 7. 29; उन्नतस्य झगिति स्वयमग्रं केतनस्य तिमिरध्वशयिष्ट S'rīKaC. 12. 11; वंशस्य मूलं प्रविलोक्य चाग्रं तस्वान्तरं तस्य समुच्छ्रयं च । यो वेत्ति Golā. 244. 8 (29. 41); ध्वजाग्रं चैव सूर्यं च पश्यन्तो वाजिनो यदा । ह्रेषन्तो बहवो हृष्टास्तदा विद्याज्जयं विभोः AśvaVai. 3. 128; वृक्षस्था कपिसंयोगाधारताग्रेणैव … अवच्छिद्यते Nyāyāmṛ. 609A. 7; अग्रे वृक्षः कपिसंयोगी AdvaiSi. 154. 1; इक्षोरग्रात् क्रमशः पर्वणि पर्वणि यथा रसविशेषः MādhavaĀ. 19 = BhojPra. 28. 25; **B** tip, narrow end, pointed part, edge, the front side, the vanguard ऋतस्य तन्तुर्विततः पवित्र आ जिह्वाया अग्रे वरुणस्य मायया R̥V. ix. 73. 9; तर्पुरग्राभिरूर्भिः R̥V. x. 87. 23; अस्य त्रितो न्वोजसा वृधानो विपा वराहमयोअग्रया हन् R̥V. x. 99. 6; जिह्वाया अग्रे मधु मे AV. i. 34. 2; ii. 26. 2; अथ शम्या-मुदीचीनाग्रामुपदधाति S'atBr. I. ii. 1. 16; वेदतृणान्यग्रे गृहीत्वा ĀśvaS'S. I. i. 11. 9; त्रिवृद्दर्भमयं पवित्रं कृत्वा … शाखायां शिथिलमवसजति मूले मूलान्य-ग्रेऽग्राणि न ग्रन्थिं करोति ĀpaS'S. i. 6. 9; ताम् … कुशैरूर्ध्वाग्रैर्वेष्टयित्वा LāṭyāS'S. ii. 6. 2; iv. 10. 27; सम्माष्टर्यग्रैरग्राणि मूलैर्दण्डान् MānS'S. 16. 20; यावद्धि सूच्यास्तीक्ष्णाया विध्येदग्रेण … । तावदप्यपरित्याज्यं भूमेर्नः पाण्डवान् प्रति MahāBhā. v. 57. 18; viii. 2. 19; रथेन तु खरो वेगात्सैन्यस्याग्राद् विनिःसृतः Rāmā. iii. 22. 30; आपोथिताग्रं द्वौ कालौ कषायं कटुतिक्तकम् । भक्षयेद् दन्तपवनम् CaraS. i. 5. 68 (1922 Ed.); कुन्तशक्त्यृष्टिखड्गाग्रविषाणादिभिराशयः । हतः किंचित् स्रवेत् SuśruS. iv. 2. 11; बाहू चाग्रेण संस्पृशेत् DakṣaSm. 2. 25; GobhiSm. 1. 7; साधि चाग्रमोष्ठाभ्यां निष्पीड्य निष्ठीवेत् KāmSū. 169. 10 (2. 9); अग्रेण वत्सापाकरणादि करिष्यते S'ābaBh. 1231. 2 (*on* iv. 2. 8); शल्का केन्द्रात्तिर्यक् प्रसार्यते । यथाग्रेण तथा पन्थाः प्राप्यते ग्राहकस्य यः MaBhāsk. 5. 64; उद्वेजयति जिह्वाग्रं कुर्वंश्चिमिचिमां कटुः AṣṭāHr. i. 10. 5; काष्ठेष्टकातुषाङ्गारपाषाणास्थिसरी-सृपान् । हलाग्रेणोद्धृतान् दृष्ट्वा तत्र विद्यादिदं फलम् VāstuVi. 2. 36; द्वयमपि मूलमग्रं च सदैव शाखाशब्दोऽभिधत्ते S'āstrDī. 368. 4 (*on* iv. 2. 3); लोहितान्यग्रे । मधुरसुरभीणि … बदराणि SubhāRaK. 12. 12; स्यादग्रं चतुरङ्गुलायतमथो विस्तार-तस्तत्समम् IśānS'iPa. i. 7. 2; तयोरग्राणि गृह्णीत तर्जन्यग्रद्वयेन ViṣṇuDhaP. iii. 33. 29; कस्याप्यहेर्द्वे शिरसी अभूतामग्रपुच्छयोः KathāSaSāg. x. 7. 175; सूक्ष्मया च तथा रेखां सूक्ष्मां कुर्वीत कोविदः । अग्रेण चित्रको धीमान् Mānaso. iii. 1. 148; अग्रं कण्ठसमानं स्यात् SāraTi. 3. 95; निम्नं कृष्णं च दन्ताग्रं खल्लमित्यभिधीयते AśvaVai. 4. 31; पत्राण्यादायाग्रे कर्तनं कृत्वार्पितवती PurāPraSaṁ. 3. 16; क्षारेण लेपयेच्चाग्रं तेन मांसं विशुध्यति Hastyāyur. 537. 5 (3. 34); **C** the beginning, the initial or first part of a thing प्रत्यग्निरुषसामग्रमख्यत् R̥V. iv. 13. 1; बृह-स्पते प्रथमं वाचो अग्रं यत्प्रैरत नामधेयं दधानाः R̥V. x. 71. 1; क्वं स्विदग्रं क्वं बुध्न आसाम् R̥V. x. 111. 8; ततो अग्रमजायत R̥V. x. 135. 6; अन्वग्निरुषसामग्र-मख्यत् AV. vii. 82. 4; vii. 1. 1; आपो अग्रं दिव्या ओषधयः AV. viii. 7. 3; TaiS. IV. i. 2. 2; VājaS. 11. 17; अग्रमङ्गानां शिरः AitĀ. I. iv. 1. 4–5; सवर्णाग्रे द्विजातीनां प्रशस्ता दारकर्मणि ManuSm. 3. 12 (ManvaMu. प्रथमे विवाहे); नैवाग्रं नावरं यस्य तस्य मध्यं कुतो भवेत् । तस्मान्नात्रोपपद्यन्ते पूर्वापरसहक्रमाः MūlaMāKā. 11. 2; अग्रेषु पूजां लभते VarāP. 23. 30; तौ…गूढचारिणौ … । नाग्रं न मध्यमन्तं वा प्रापतुः RāmāMañ. 313. 12; मन्त्रार्णानग्रमारभ्य विलिखेदभितः शिवे TantrRā. 23. 84; त्रीण्यनीकान्यग्राण्यैन्द्रवायवशुक्राग्रयणरूपाणि यस्यां क्रियायां सा त्र्यनीका NyāyMāVi. 567. 19 (*on* x. 5. 25); **D** the highest state, the best point, excellence स बुध्न्यादाष्ट जनुषोऽभ्यग्रम् AV. iv. 1. 5; य एवं विद्वान् वाजपेयेन यजते । गच्छति स्वाराज्यम् । अग्रं समानानां पर्येति TaiBr. I. iii. 2. 3; तद्गायत्रीषु भवत्यग्रं वै छन्दसां गायत्री AitĀ. I. iv. 1. 4; स गोष्ठ्यां नरनारीणां कथास्वग्रं विगाहते KāmSū. 188. 4 (2. 10) (comm. कथासु कामसूत्रस्य । अग्रं विगाहते अग्रणीर्भवति); मा जा(? ता)त संपदामग्रमारूढोऽसीति विश्वसीः PārśvC. 2. 24; S'ārṅgaPa. 1322; Subhāṣi. 2749; जिह्वायां भावनात् सर्वगोष्ठीष्वग्रं विगाहते TantrRā. 15. 100; **E i** the best part of a drink or food, the cream of a liquid or food, the first selection of the food अग्रं पिबा मधूनाम् R̥V. iv. 46. 1; यातमर्वाक् । इदं हि वां प्रभृतं मध्वो अग्रम् R̥V. vii. 91. 5; x. 83. 7; जुहोमि ते धरुणं मध्वो अग्रम् AV. iv. 32. 7; vii. 3. 1; वायो शुक्रो अयामि ते मध्वो अग्रं दिविष्टिषु VājaS. 27. 30; TaiS. 1. vii. 12. 2; भोजनस्योपनीतस्याग्रमग्नौ जुहुयात् SāmaViBr. iii. 3. 2; तस्याग्रं प्रतिप्रस्थाताध्वर्युपात्रेऽवनीय MānS'S. 82. 8; 79. 2; अग्रं वोद्धृत्य निदध्यात् BhārGS. 3. 14 (83. 3); श्रोत्रियाय वाग्रं दद्यात् BaudhDS. ii. 3. 15; अतोऽग्रमादाय कुरुष्व भद्रे बलिं च विप्राय च देहि भिक्षाम् MahāBhā. i. 184. 4; अनिवेद्याग्रमर्हद्भ्यो नालिक्षत्किंचिदप्लुतः Saund. 2. 19; नादत्त्वाग्रमग्रये …अन्नमाददीत CaraS. i. 8. 20; सर्वतः पाकादग्रमुद्धृत्य जुहुयात् ViṣṇuSm. 67. 1; यस्य चाग्रं न दीयते । अभोज्यं तद् द्विजातीनाम् BṛParāSm. 4. 164; प्रभूतोऽपहृता-दन्नादग्रमुद्धृत्य संत्यजेत् MārkP. 35. 26; ViṣṇuP. iii. 11. 83; VāmaP. 14. 74; नादत्त्वाग्रमग्रये न गुरुभ्यो नातिथये…हितमन्नमश्नीयात् AṣṭāSaṁ. i. 65. 3 (1. 10); **E ii** the upper surface माता च ते पिता च तेऽग्रं वृक्षस्य रोहतः VājaS. 23. 24; अग्रे तप्तजला नितान्तशिशिराः…पथिकैः … आधाराः … पीयन्ते SubhāRaK. 9. 16; **F i** total, sum total, total quantity आयव्ययनीवीनामग्राणि श्रुत्वा नीवीमव-हारयेत् ArthS'ā. i. 147. 4 (2. 7); न च संख्येयाग्रेषु भेदप्रकृत्यन्तरीयेषु विगीतिः CaraS. iii. 6. 4 (1941 Ed.) (comm. संख्येयाग्रेषु संख्येयरोगपरिमाणेषु, अग्रशब्दः परिमाणे वर्तते); **F ii** a given quantity, a given number अधिकाग्रच्छेदहृत-मधिकाग्रयुतं भवत्यग्रम् BrāhmSphuSi. 18. 5; अंशोनितरूपाहतिहृतमग्रं शेषजाति-विधौ (फलम्) GaṇiSāSaṁ. 3. 4; 5. 138; **F iii** remainder शेषं तथेष्टगुणितं यथाग्रयोरन्तरेण संयुक्तम् । शुध्यति BrāhmSphuSi. 18. 4; एको हरश्चेद्गुणकौ विभिन्नौ तदा गुणैक्यं परिकल्प्य भाज्यम् । अग्रैक्यमग्रं कृत उक्तवच्चः संश्लिष्टसंज्ञः स्फुटकुट्टकोऽसौ BījGa. 5. 68; GrahaGa. 20. 21 (3. 15); **F iv** tip of the cord कर्णं प्रसार्य मध्यादग्रं कर्णेन मध्याग्रात् BrāhmSphuSi. 16. 24; 22. 9; **F v** hypotenuse (upper part) वंशाद्यदलं कोटिर्द्वितीयमग्रं भवेत् कर्णः ĀryaSi. 15. 56 (160); **G** East उत्तानानि पात्राणि पर्यावर्त्य शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे इति त्रिः प्रोक्ष्य प्रोक्षणीशेषमग्रेण गार्हपत्यं निधाय ĀpaS'S. i. 19. 3; षट्सु कोणेषु तु पुनरग्रपश्चिमयोर्लिखेत् TantrRā. 12. 92; **H** limited quantity of food given as alms (said to consist of four mouthfuls) अशक्तोऽप्यग्रं भिक्षां वा सोदकं दत्त्वा शेषं भुञ्जीत VaikhāDS. i. 4. 3; अन्नस्याग्रं तदुद्धृत्य ब्राह्मणायोपपादयेत् MārkP. 29. 34; हन्तकारमथाग्रं वा भिक्षां वा शक्तितो द्विजः । दद्यात् KūrmaP. 587. 14 (2. 18); अग्रम् अग्रं ग्रासचतुष्टयमिति प्रसिद्धम् VīraMi. (Āhnika.) 478. 8; AnekāSaṁ. 2. 382 (भिक्षाप्रकार); S'abdaBhePra.(Ma.) 4. 35 (भिक्षाभेद); AnekāK. 695; AnekāTi. 2. 10 (भिक्षाप्रकार); a fixed quantity of alms, NānārthaMa. 1482 (प्रमिताशन); **I** multitude, group, assemblage, herd गवामग्रं समीक्षस्व गाश्चैवाशु निवर्तय MahāBhā. iv. App. I. 43. (4); एतदग्रं गवां दृष्टम् MahāBhā. iv. 889*(5); ViśvaPra. 129. 53 (व्रात); S'abdaBhe-Pra.(Ma.) 4. 35; MediK. 132. 15 (समूह); ViśvaLoK. 277. 4; DharK. 2209 (गण); AnekāTi. 2. 10; **J** the end, the concluding part तैलधारामिवा-च्छिन्नं दीर्घघण्टानिनादवत् । अवाच्यं प्रणवस्याग्रम् DhyānBiU. 18; यदस्याग्रं तच्छान्तम् MaiU. 6. 23; अग्रं च मध्यं च चकारादादिश्च S'ivārkaMaDī. i. 552. 33 (*on* i. 4. 22); **K** (best) fruit, result, reward सह अग्रेण फलेन वर्तते GītāBh. (S'aṅ.) 133. 8 (*on* 4. 23); Vaija. 224. 1; अग्रमुत्कृष्टं फलं नयति S'ivārkaMaDī. i. 391. 26 (*on* i. 2. 29); संसारस्य तु किं मूलं किमग्रम् ParaS. 26. 1; **L** the topmost place, the highest place अग्रं प्रकृष्टं पदं नयति मुमुक्षून् इति अग्रणीः ViṣṇuSaBh. 62. 3 (*on* 37); क्षेत्रमध्ये च यत्राहं स्वयं भूत्वाग्रमाश्रितः । मध्यमे-श्वरमित्येवं ख्यातः LiṅgaP. i. 92. 91; **M** the later part विपरीतं यतश्चाग्रं अन्यवर्षस्य संमतम् KāliViT. 21. 15; अग्रे दृष्टैव सप्तम्यविषमगतये योज्यते चेत्… अव्याप्तिदोषः VidhiRa. 2. (5. 9); **N** birth, origin जगतोऽग्र (जगत् अग्रं) जन्म प्रापयतीत्यग्निरग्रणीः PrakaVi. 214. 19; अङ्गयति गमयति विश्वस्याग्रं जन्म प्रापयतीत्यग्निः VedāntKau. 74. 5 (*on* i. 2. 29); AbhidhāCin. 1459; ViśvaLoK. 277. 4; NānārthaRaMā. 884; **O** apical meristem (of a plant) मूलपत्र-करीराग्रफलकाण्डा विरूढकाः । त्वक्पुष्पं कवकं शाकं दशधा AbhidhāCin. 1183; अग्रं पल्लवाः CaturCin. ii(1). 47. 17; मूलकन्दकरीराग्रफलकाण्डनिरूढकैः । … शाको दशविधः स्मृतः KalpaK. 145. 112; BhojanKu. 58. 9; **P** a measure of weight (one *pala* or half a *yava*) यवार्धं चाग्रमिष्यते ParaS. 23. 39; AnekāSa. 95; Vaija. 224. 1; AnekāSaṁ. 2. 381; ViśvaPra. 129. 53; S'abda-BhePra.(Ma.) 4. 35; DharK. 2207; NānārthSaṁ. 4. 29; MediK. 132. 3; AnekāTi. 2. 10; ViśvaLoK. 277. 4; **Q** object of knowledge or concent-ration of thought (*ālambana*) समाधिश्चित्तस्यैकाग्रतेति । अग्रमालम्बनमित्येकोऽर्थः Sphuṭā. ii. 42. 25 (*on* 2. 24); अग्रम् आलम्बनं विषयः LalitāTriBh. 266. 3 (*on* 6); परद्रव्यव्यावृत्तत्वादात्मन्येवैकस्मिन्नग्रे चिन्तां निरुणद्धि TātpaVṛ. 256. 6 (*on* 2. 99); AnekāSaṁ. 2. 381; ViśvaPra. 129. 53; S'abdaBhePra.(Ma.) 4. 35; ViśvaLoK. 277. 4; MediK. 132. 3; NānārthaMa. 1482; KośaKaTa. 2. 7749; **R** trunk of the body अग्रं चरममङ्गं हृदयादिसीवन्यन्तभागः SetuBa. 16. 16.

अग्रात् (agrāt) [Abl.] from the beginning, beginning with अग्रात्प्रभृति वंशोऽयमावेदब्रह्ममूलतः BṛĀraUBhVā. ii. 6. 4; मुक्त्वाग्रात् एकैकमेकद्व्यादि लघु विद्यात् JayaChand. 8. 2; अग्राद्विलोमगास्तास्तु शक्तीः संस्थाप्य पूजयेत् TantrRā. 8. 15; अग्रात् प्रदक्षिणं तिस्रः शक्तीश्चोक्तविधानतः TantrRā. 9. 17; 11. 17; 13. 10;

17.15; 17.78. **अग्रे** (ágre) [Loc.; P. iii. 4.24 and KāśiVṛ. on it; Kātan-Vṛ. *on* iv. 6.6; S'ṛṅgāPra. 18.25; Prasā. i. 562.22] **Ai** in front, ahead, forward, before (in place) चत्वारिंशद्दशरथस्य शोणाः सहस्रस्याग्रे श्रेणिं नयन्ति ṚV. i. 126.4; एषा ··· सुगान्पथः कृण्वती यात्यग्रे ṚV. v. 80.2; दधिक्रावा प्रथमो वाज्यर्वाग्रे रथानां भवति प्रजानन् ṚV. vii. 44.4; अग्रे सिन्धूनां पवमानो अर्षत्यग्रे वाचो अग्रियो गोषु गच्छति ṚV. ix. 86.12; प्र सेनानीः शूरो अग्रे रथानां गव्यन्नेति ṚV. ix. 96.1; आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुवोऽग्रे इमं यज्ञं नयत TaiS. I. i. 5.1; वाराटं जनयाग्रेऽग्निम् TaiĀ. i. 12.1 (99.1); आवाहनादिसुन्वच्छब्दोऽग्रे यजमानशब्दात् ĀśvaS'S. I. v. 3.7; तथोदपात्रं धारय यथाग्रे ब्रह्मणस्पतिः KauśiSū. 3.2; पुरोऽग्रतोऽग्रेषु सर्तेः P. iii. 2.18; ह्रस्वादग्रे भवेद्दीर्घो दीर्घादग्रे भवेत्प्लुः YājñaS'i. 6.3; प्रतिबुद्धः स वार्ष्णेयो ददर्शाग्रे किरीटिनम् MahāBhā. v. 7.8; योऽयं मूर्धावसिक्तानामग्रे याति परन्तपः। सोऽयं पांसुषु शेतेऽद्य···दुर्योधनः MahāBhā. xi. 17.10; भगीरथोऽपि···प्रायादग्रे महातेजास्तं गङ्गा पृष्ठतोऽन्वगात् Rāmā. i. 42.21; i. 68.2; अग्रे च कियद्दूरं गत्वा तेन व्याधेन···जालं विस्तीर्णम् PañcT. 2.1 (183.22); अग्रे विकीर्णकुरबकफलजालविभुज्यमानसहकारम्। ··· ऋतोरुत्सुकयति यौवनं चेतः Mālavikā. 5.4; अग्रे यान्ति रथस्य ··· घनाः Vikramo. 1.4; अग्रे भवन्तु मुनयः KundaMā. 2.2; यस्य भृत्याः प्रयातस्य यान्त्यग्रे कुञ्जरस्थिताः MārkP. 7.50; PādaTā. 6.12; प्राच्येनाग्रे ग्रहीतुं ग्रहकुमुदवनं प्रागुदस्तोऽग्रहस्तः SūryaS'. 54; DaśKuC. 120.16; अवेक्षितानायतवल्गमग्रे तुरङ्गिभिः···निन्युर्जनन्यः पृथुकान् पथिभ्यः S'iśuVa. 3.30; भुजकोटिकृतियुतिपदं तिर्यक्कर्णोऽस्य चन्द्रोऽग्रे BrāhmSphuSi. 7.9; हन्त बीभत्समेवाग्रे वर्तते MālaMā. 5.93; UttaRāC. 3.6; एको निष्कम्प आत्मा···तिष्ठन्नग्रेऽथ पश्चात् S'atS'lo. 30; प्रायेणाग्रे तु गच्छन्ति सरबाणपरम्पराः KāvyālaṅSāSaṁ. 2.*16; 3.16; कोणेषु पश्चादग्रे च हस्तद्वयमितौ ध्वजौ YuktiKa. 220.16; अग्र एव वटी याति CaturDī. 3.9; योषितो मदनातुराः पतन्ति साधकस्याग्रे S'ivS. 5.249; येषामग्रे सरति कलिताकाण्डकोपो मनोभूः KāvyPra. 76.6; स्वयमग्रे समग्राणाम् ··· व्रजन्। पलायने पूर्वशिष्यान्पर्णोत्से तद्भटान्व्यधात् RājTa.(Ka.) 7.1300; नखांशवोऽग्रे प्रसरन्ति शोणाः RāghPāṇ.(Ka.) 2.16; वाताधिका वहेन्मध्ये त्वग्रे वहति पित्तला NāḍiVi. 17; ज(? ज्व)लज्ज्वलनभाजनम्। नोपसर्पति चेदग्रे मृतं मुञ्चति किं भिषक् LaṭaMe. 1.24; लड्डुकमेकं शुनोऽग्रे प्रक्षिप्तम् VetāPañ.(S'i.) 10.36; पतङ्गवद्दीपकस्याग्रे PraboSu. 236; स्फोटाभिव्यक्तिः ··· अग्रे अग्रे विशदा जायते VaiyāBhū. 252.22 (*on* 66); **Aii** high इत्यग्रे हरत्यथैवत्यथैवति BaudhS'S. i. 62.10; **Aiii** in the presence of, in the face of, near सोमः··· अव्यो वारं वि धावति। अग्रे वाचः पवमानः कनिक्रदत् ṚV. ix. 130.10; कथयाम्येतस्याग्र आत्मनोऽभिप्रायम् PañcT. 1.50 (34.4); भारतीमाहितभरामथ ··· उद्धवः ··· जगादाग्रे गदाग्रजम् S'iśuVa. 2.69 [Acc.]; युष्मांश्च ··· पक्षिणः सर्वे ममाग्रे स्तुवन्ति Hitopa. 1.43(3); स्वप्नान् दृष्ट्वा गुरोरग्रे श्रावयेत विचक्षणः VarāP. 99.19; शूराणामग्रेऽवाच्यवादांश्च बहून् वदिष्यन्ति GītāBh.(Rā.) 111.8 (*on* 2.36); शुकसारणाभ्यां रघुपतेरग्रे ··· यदुक्तम् AuciViCa. 22 (8); (सूना) ऊर्ध्वं तालु भवेत्तस्याः तदग्रे दन्तपीठकम् AśvaVai. 2.3; यस्याग्रे लोकोऽयं शोकपीडितः RājTa.(Ka.) 2.32; भरतः···नृत्यमग्रे शम्भोः प्रयुक्तवान् AbhiDa. 3; शकटालस्य ··· तनयः स्थूलभद्रोऽयं तवाग्रे वर्णयामि यम् PariPar. 8.187; अग्रे दृशोर्मृगदृशः कतमः कुरङ्गः PrasaRā. 1.36; अहो यदि राजा एवं करोति तदा कस्याग्रे निरूप्यते SamyaKau. 10.16; गुरोस्तपस्विनां चाग्रे प्रतिज्ञामीदृशीं व्यधात् SamarāSaṁ. 1.71; RasRaSa. 23.29; नापि स्वशास्त्रप्रमेयं प्रतिवादिनोऽग्रे समर्थयते JīvanVi. 136.3; तेनापि तचर्म दृष्ट्वा भार्याया अग्रे निवेदितम् SiṁhāDvā. App. 243.0(80); सारमुद्धृत्य देवेशि तवाग्रे कथ्यते मया MahNirvāT. 2.29; गोपायन्ती विरहजनितं दुःखमग्रे गुरूणाम् Subhāṣi. 1095; कपोतस्याग्रे कपोत्याः समर्पणम् RasGaṅ. 98.13; स्वामिनोऽग्रे प्रतिज्ञाय महत्कर्मापि मन्त्रिणः ··· समुपेक्षां चरन्ति ते ParamāKā. 32.30; तस्याग्रे कथम् ··· संदर्शयिष्ये मुखम् Jīvān. 247.2; **Bi** in the beginning, at first, first of all, on the first occasion एकायुरग्रे विश आविवाससि ṚV. i. 31.5; माता···मह्ना पितुर्दम आसिञ्चदग्रे ṚV. iii. 48.2; इन्द्रावरुणा यदृषिभ्यो मनीषां वाचो मतिं श्रुतमदत्तमग्रे ṚV. viii. 59.6; हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे ṚV. x. 121.1; अश्विना त्वाग्रे मित्रावरुणोभा विश्वे देवा मरुतस्त्वा ह्वयन्तु AV. iii. 4.4; अजो ह्यग्नेरजनिष्ट शोकात्सो अपश्यज्जनितारमग्रे AV. iv. 14.1; ऋषभः ··· अपां यो अग्रे प्रतिमा बभूव AV. ix. 4.2; देवा अग्रे न्यपद्यन्त पत्नीः AV. xiv. 2.32; देवा यं चक्रुर्भेषजमग्रे विष्कन्धदूषणम् AV. xix. 35.1; परमेष्ठिनो वा एष यज्ञोऽग्र आसीत् TaiS. I. vi. 9.2; तौ ते भक्षं चक्रतुरग्र एतम् VājaS. 8.37; मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निम् VājaS. 13.1; तस्माद्दक्षिणतोऽग्र ओषधयः पच्यमाना आयन्ति AitBr. 2.1 (35); चतुरोऽग्रे स्तनान् व्रतमुपैत्युपसत्सु AitBr. 4.8 (106); अग्नेरग्रे प्रातःसवनमासीत् KauṣīBr. 14.5 (64.22); तेऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत TaiBr. I. i. 4.5; अनो ह वा अग्रे पृश्नेव वा इदं यच्छालम् S'atBr. I. i. 2.5; ब्रह्म च वा इदमग्रे सुब्रह्म चास्ताम् ṢaḍviBr. i. 1.1; तस्य वै संभविष्यतः प्राणा अग्रे प्रविशन्ति JaimiBr. 1.17; इदमेवेदमग्रेऽन्तरिक्षमासीत् JaimiUBr. i. 20.1; ब्रह्म ह वा इदमग्र आसीत् GopBr. i. 1.1; आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत् AitĀ. II. iv. 1.1; मनसा वा अग्रे कीर्तयति तद्वाचा वदति S'āṅkhāĀ. 7.2 (26.20); मुत्खनादग्रे हरति TaiĀ. v. 7.8 (596.1); भगवन्तावग्रे वदताम् ChāndoU. i. 8.2; नैवेह किंचनाग्र आसीत् BṛĀraU. i. 2.1; एकः···ऋषिं प्रसूतं कपिलं यस्तमग्रे ज्ञानैर्बिभर्ति S'vetāU. 5.2; सर्वेषामग्रेऽग्रेऽनुवाक्यास्ततो याज्याः ĀśvaS'S. I. iii. 7.3; उक्थपात्रमग्रे भक्षयेत् ĀśvaS'S. I. v. 9.26; हृदयस्याग्रेऽवद्यति। अथ जिह्वायाः ĀpaS'S. vii. 24.2; अथासौ पच्छोऽग्रेऽन्वाह AgniveGS. i. 1.3 (10.5); अभ्यन्तरं नखानि कारयते। सव्यस्याग्रे कनिष्ठिकातः अग्रे भोजयेदतिथीन् BaudhDS. ii. 7.19; उभयमन्तरेणोभयं व्याप्तमग्रे ṚkPrāti. 1.4; पाणिधर्मो नाहुषायं न पुंभिः सेवितः पुरा। तं मे त्वमग्रहीरग्रे वृणोमि त्वामहं ततः MahāBhā. i. 76.20; कच्चिदात्मानमेवाग्रे विजित्य विजितेन्द्रियः। पराञ्जिगीषसे पार्थ MahāBhā. ii. 5.50; एतद्धि पुरुषेणाग्रे कार्यं सुनयमिच्छता MahāBhā. v. 4.3; बालानामथ वृद्धानां दासानां चैव ये नराः। अदत्त्वा भक्षयन्त्यग्रे ते वै निरयगामिनः MahāBhā. xiii. 24.80; मातुरग्रेऽधिजननं द्वितीयं मौञ्जिबन्धने। तृतीयं यज्ञदीक्षायाम् ManuSm. 2.169; विसूचिकायां तु लङ्घनमेवाग्रे CaraS. iii. 2.13 (1941 Ed.); तस्मात्तथोपचर्या स्त्री यथाग्रे प्राप्नुयाद्रतिम् KāmSū. 87.8 (2.1); स वै ध्रुवामेवाग्रेऽभिघारयति S'ābaBh. 1077.2 (*on* iii. 7.5); भुञ्जानेषु तु विप्रेषु योऽग्रे पात्रं विमुञ्चति। स मूढः ParāSm. 12.42; असाम्प्रतमविज्ञेयं नह्याग्रे समवर्तत MārkP. 45.34; अत ऊर्ध्वं प्रमाणादिपरीक्षा ··· इत्यग्रे विमर्श एव परीक्ष्यते NyāyBh. 73.4 (*on* ii. 1.1); अत्युदारव्यवहारमग्रे प्रावर्तय AvantiKa. 175.20; वावचनाल्लडादयोऽपि भवन्ति अग्रे भुङ्क्ते ततो ददाति JaineVyā. 138.29 (*on* ii. 4.10); कृत्वाग्रे शल्यशोधनम् ··· मध्यवेदिं तु कारयेत् ParaS. 7.8; कुष्ठेषु। पित्तोत्तरेषु मोक्षो रक्तस्य विरेचनं चाग्रे SiddhYo. 51.1; अहमेवासमेवाग्रे नान्यद्यत् सदसत्परम् BhāgP. ii. 9.32; न यस्य हस्ते तरमूल्यमस्ति स किं समारोहति नावमग्रे SamaMā. 5.85; नवं गृहाद्यं प्रविविक्षुरग्रे तत्साध्वलंकृत्य तु तोरणाद्यैः ĪśānS'iPa. i. 11.45; सुहृदो भृत्यान् ··· आहूय स्वोचिते स्थाने निर्वि-(? वे)श्याग्रे तु भोजयेत् Mānaso. iii. 13.1343; अग्रे मानो गतः पश्चादनुनीता प्रियेण सा Kuval. 43; **Bii** [Gen. Abl.] formerly, before, earlier to (something) चित्रभानुरुषसां भात्यग्रे ṚV. vii. 9.3; प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्या वस्तोरस्या वृज्यते अग्रे अह्नाम् AV. v. 12.4; विभात्यग्रे उषसामिधानः VājaS. 12.22; सोऽग्र एव कुमारं जन्मनोऽग्रेऽधिभावयति AitĀ. II. v. 1.6; स्तोत्रमग्रे शस्त्रात् ĀśvaS'S. I. v. 10.1; तत्रोपजनस्तार्क्ष्यवर्जमग्रे सूक्तानाम् ĀśvaS'S. II. iii. 1.15; सहामात्यः कुशली पाण्डुपुत्रो भूयश्चातो यच्च तेऽग्रे मनोऽभूत् MahāBhā. v. 32.10; भुक्त्वाग्रे भोजनस्य च। पिप्पल्यः CaraS. vi. 1 (3).33 (1941 Ed.); SaṅkarKāBh. 17.20 (*on* i. 2.17); शयनमनु विदध्यात् भर्तुरुत्थानमग्रे RatiRa. 12.6; न मर्त्यलोकस्त्रिदिवात्प्रहीयते म्रियेत नाग्रे यदि वल्लभो जनः SaraKaṇṭhā. 397.2; आहिताग्न्योर्दम्पत्योर्मध्ये यदि पुमानग्रे म्रियते HārLa. 143.19; **Biii** subsequently, in future, later on, hereafter सः ··· कुमारं जन्मनोऽग्रेऽधिभावयति AitĀ. II. v. 1.6; अग्रे तु तावद् द्रव्यमेदमभिधास्यामः CaraS. i. 26.10 (1922 Ed.); तत्कृत्वा जिह्वाग्रेण सर्वतो घट्टनमग्रे च व्यधनम् KāmSū. 169.19 (2.9); आत्मानात्मविवेकं स्फुटतरमग्रे निवेदयिष्यामः SarvaVeSāSaṁ. 430; तथाग्रे सुविचारितैः। वर्णयिष्यामः S'ivDṛ. 3.41; तन्मतमग्रे निराकरिष्यामः Kiraṇā. 7.2; तदेतदग्रे यथायथं प्रतनिष्यामः Loc. 20.13 (*on* 1.4); नमन्मुक्तः संप्रत्यहमतनुरग्रेऽप्यनतिभाक् KāvyPra. 678.4; विवर्जयेदेव तदेकशय्यां यावद्रजोदर्शनमिष्टमग्रे VasiS. 24.36; द्रष्टास्यग्रे सितमणिमयं सौधसङ्घं स्वपुर्याः NemiDū. 62; सौवर्णप्रतिमाद्वयं प्रतिपादयेदित्यग्रे वक्ष्यमाणत्वात् CaturCin. ii (1). 446.6; भवन्तमुद्दिश्य काशीश्वरो न कदाप्यागतो न वाग्रेऽप्यागमिष्यति PuruṣPa. 23.14; शाखान्तरे त्वग्र आनन्दमयस्य वक्तव्यत्वात् AṇuBh. 53.22 (*on* i. 2.1); सूत्रकारः···प्रपञ्चधर्मान्···अग्रे व्यवहरति S'ivārkaMaDi. i. 112.12 (*on* i. 1.2); स्पष्टमग्रे भविष्यति। इति पाठयता ग्रन्थे काठिन्यं कुत्र वर्तते KaliVid. 8; आत्मघातो विगलितमनसामग्र एवं बभूव ParamāKā. 16.116; **अग्रेण** (ágreṇa) [Inst.; used mostly with Acc.] in front of, before, ahead, forward तेऽग्रेण हविर्धाने समुपविश्य कामान् ध्यायन्ते KauṣiBr. 27.6 (133.7); अग्रेण शालामन्तर्वेद्युपसमायन्ति S'atBr. XIV. iii. 1.1; अग्रेण गार्हपत्यं प्राचः कुशान्त्संस्तीर्य द्वन्द्वं पात्राण्युपसादयति S'atBr. XIV. i. 3.1; अग्रेण (प्राशित्रं) परिहरति GopBr. ii. 1.4; अग्रेण यूपम्···तिष्ठन्नग्नेः शिर उपतिष्ठते AitĀ. V. i. 2.2; अग्रेण यजमानमासनम् S'āṅkhā S'S. iv. 6.4; अग्रेण वेदिं दक्षिणा तिष्ठति S'āṅkhā S'S. iii. 16.17; v. 6.4; भुवनमसीत्यग्रेण ध्रुवां जुहूं वाञ्जलिं कृत्वा जुहोतीति जुहूमादत्ते ĀpaS'S. ii. 13.2; तस्याग्रेण मध्यमं वंशं गार्हपत्यायतनं भवति ĀpaS'S. v. 4.2; अग्रेणौदुम्बरीं गत्वा LāṭyāS'S. i. 7.3; अग्रेणोत्करं प्रक्रममात्रे वेदेरुद्धत्य MānS'S. 43.16; 85.6; प्राशित्रम्···अग्रेणाध्वर्युः परिहरति VaitāS'S. 3.7; अग्रेण नाभिं पवित्रे अन्तर्धाय GobhiGS. iii. 10.28; अग्रेणाहवनीयं ब्रह्मयजमानौ प्रपद्येते BaudhDS. i. 7.21; तस्याग्रेणानुपर्येति भूमिं कृत्वा विपांसुलाम् MahāBhā. ii App. 21.468; अग्रेण पुरस्तात् VīraMi. (Saṁskāra.) i. 969.11; [Kośas add the meanings अंशु (*m.*) Vaija. 270.60; अदृष्टजस्वप्न (*m.*) Vaija. 99.198; उपरि AmaK. 2702; AnekāSaṁ. 2.381; S'abdaBhePra. (Ma.) 4.35; AnekāK. 695; NānārthMañ. 1482; ऊर्ध्व AnekāSa. 95; AnekāTi. 2.10; NānārthāSaṁ. i. 45.34; ViśvaPra. 129.53;

पर्वन् DharK. 2209; शिखा Vaija. 223. 40; 224. 1; मूर्धन् ViśvaLoK. 277. 4].

अग्र (agra) *m.* **Ai** name of an attendant of Viṣṇu चक्रोऽग्रश्च तथा वज्री··· । एते गणाश्च पश्चाशत् पश्चिमां दिशमाश्रिता: PāraS. 17. 185; **Aii** name of S'iva (the foremost) शिवाय वरदाय च । ···अग्राय चैव चोग्राय (नमः) BrahmāṇḍP. i. 25. 70; TrikāS'e. i. 1. 44; **Aiii** name of a person included in *naḍādigaṇa* on P. iv. 1. 99; JaineVyā. 165. 28 (*on* iii. 1. 88); GaṇRa. 3. 233 (274); Prasā. i. 709. 8; **B** best food अग्रश्चाहार उत्तमः ParyāS'aRa. 2. 29.

अग्र (agra) *adj.* [*f.* –ā] **i** the best, the highest अग्राख्यायामुरसः P. v. 4. 93; अक्षय्यं याः क्षरन्त्यग्रं पयो देवामृतोपमम् (गाः) HariVaṁ. 45. 25; यस्माच्च नयति ह्यग्र्यां गतिं विप्रान्···। तस्माच्च···अग्नीति चोच्यते VṛGautSm. 602. 17; तस्मादग्रमंशमुद्धृत्य देवस्य महतीं पूजां विदध्यात् ĪśānS'iPa. i. 16. 105(1); **ii** foremost, first, chief, principal स घृताच्यां स्थाल्यामिव कुलप्रदीप(दु ? मुद)पादयदुग्रतेज(सा ?)सं दशानामग्रम् AvantiKa. 147. 13; तथा च श्रुतिः–अग्नेन सौम्य शुङ्गेनापो मूलमन्विच्छ इत्यादिका । शुङ्गेनाग्रेण कार्येणेति यावत् Bhām. 303. 3 (*on* i. 4. 14); स्वपुरग्रामतायत्तं वस्त्वदिक्षज्ञजं जनम् । स्वपुरग्रा मता यत्तं भूपास्तस्याविकारिणः RāghPāṇ. (Dha.) 18. 136; वत्स सर्वेषु पदेष्वग्रमिदं पदम् PārśvC. 6. 403; अग्रिमं विशतां (v. l. अग्रमाविशतां) स्कन्धम् Yādavā. 16. 19; दैवज्ञम्···। पौलस्त्योऽपि···चकाराग्रं सभासदम् CampaS'reKa. 104; अत्राग्र इति वचनं समस्तेषु वधूवरगुणेषु कुलस्य प्राधान्यं बोधयितुम् ViraMi. (Saṁskāra.) 586. 23; **iii** additional, more, excessive योज्यत्याज्ययुतिः सरूपविषमाग्रप्नाधिता वर्गिता GaṇiSāSaṁ. 5. 275; अष्टासु वर्षशतेषु पञ्चचत्वारिंशदग्रेषु गतेषु EI. xxi. 291. 5; AmaK. 2702; AnekāSa. 95; Vaija. 224. 1; AnekāSaṁ. 2. 381; ViśvaPra. 129. 53; S'abdaBhePra. (Ma.) 4. 35; DharK. 2208; AnekāK. 695; NānārthSaṁ. 4. 29; MediK. 132. 3–4; AnekāTi. 2. 10.

अग्रक (agra-ka) *adj.* prominent, chief प्रह्लादो विरोचनोऽथ बलिर्बाणोऽथ तत्सुताः । एते चान्येऽमिषिञ्चन्तु दानवाः राक्षसास्तथा । हेतिश्चैव प्रहेतिश्च विद्युत्स्फूर्जथुरग्रकाः AgniP. 219. 40; मकरकेतनः···। रोमालिरज्जुमिलिताग्रकहाररत्नकुम्भं निरस्य रसमिच्छति नाभिकूपात् RomāS'. 10; *n.* **1** end, top ओष्ठदन्तोत्तमाङ्गास्यदोःपत्सन्ध्यग्रकेषु च ।···न्यसेन्मातृकार्णान् S'āraTi. 6. 5; तत्पादस्याग्रके कुर्यान्नासिकापञ्जरान्वितम् MānaSā. 15. 38; **2** remainder षट्त्रिंशत्सहितानि तानि कुदिनैस्तष्टानि दृष्टाग्रकाण्याचष्टे स्फुटकुट्टके पटुमतिः खेटान् दिनौघं च यः Golā. 254. 27 (31. 14).

अग्रकक्ष्याभेद (agra-kakṣyābheda) *m.* division based on the first consideration अयं चाग्रकक्ष्याभेदः AlaṅkāRa. 35 (38)

अग्रकथित (agra-kathita) *adj.* stated before अष्टादशासिन्नध्यायाः पर्वण्युक्ता महात्मना । श्लोकाग्रमग्रकथितं शतान्यष्टौ तथैव च । श्लोकाश्च सप्ततिः प्रोक्ताः MahāBhā. x. 18 colophon (p. 106 B. l. 10).

अग्रकन्या (agra-kanyā) *f.* first (i. e. elder) daughter अनंगलवणोऽग्राहि मन्दाकिन्याग्रकन्यया PadmP. (Ra.) 110. 18.

अग्रकपिश (agra-kapiśa) *adj.* [*f.* –ā] reddish brown at the tip ईषद्बद्धरजःकणाग्रकपिशा चूते नवा मञ्जरी Vikramo. 2. 7 = SūktiRa. 184. 7

अग्रकम्प (agra-kampa) *m.* movement or fluttering of the end (of a flag) राज्ञाम्···। आह्वानसंज्ञानमिवाग्रकम्पैर्दधुर्विदर्भेन्द्रपुरीपताकाः NaiṣC. 10. 7.

अग्रकर (agra-kara) *m.* [cf. KāvyālaṅSū. v. 2. 20] **1A** forepart of the trunk (of an elephant) तत्र केचिद्गजा मत्ता बलिनः शस्त्रविक्षताः । संकोच्याग्रकरान् भीताः प्रद्रवन्ति स्म वेगिताः MahāBhā. i. 63. 24; **1Bi** hand, palm बाहुमध्ये परीणाहो भवेदष्टादशाङ्गुलः । षोडशोक्तः प्रबाहुस्तु षट्कलोऽग्रकरो मतः MatsyaP. 258. 63; आलम्बताग्रकरमत्र भवो भवान्याः Kirātā. 5. 29; पिधाय भाजनं तप्तं गृहीत्वाग्रकरेण च PañcaRā. (Ha.) i. 12. 39; **1Bii** finger or finger-tip मुहुरामृशन् मृगधरोऽग्रकरैरुदशिश्वसत् कुमुदिनीवनिताम् (comm. अग्रहस्तैः) S'iśuVa. 9. 34 = Subhāṣi. 1976; शशिबिम्बः कोऽप्यदर्शि स निशाकुचकुम्भः । पीडनं निबिडमग्रकरैर्यश्चित्रमातनुत कामिजनस्य S'rīKaC. 11. 9; **1C** end or tip of a ray (of the moon) S'iśuVa. 9. 34 = Subhāṣi. 1976; S'rīKaC. 11. 9; **2A** the first hand रुचिराग्रकरश्चास्य (= कृष्णस्य) चक्रोचित इवेक्ष्यते । द्वितीय उद्यतश्चैव गदासंयोगमिच्छति HariVaṁ. 68. 26; **2Bi** the front hand पद्ममग्रकरे वामे तद्वितीये तु हेतिराट् । सव्यापसव्यहस्ताभ्यां पश्चिमाभ्यां क्रमेण तु ॥ पद्मकोशं गदां गुर्वी पद्मनाभे निबोधतु PauṣkS. 36. 164; **2Bii** the front paw तमोगजानग्रकरेण निघ्नन् । निशाकरः···सिंहदशामयासीत् Yādavā. 2. 66; **2C** the first ray (at moonrise) हिमांशोः । बिम्बम् ··· विष्णोः पदं प्रथममग्रकरैर्व्यनक्ति KāvyālaṅSū. iv. 2. 2 = SaraKaṇṭhā. 135. 10 = SubhāRaK. 29. 28 = SaduktiKa. 53. 4; Yādavā. 2. 66.

अग्रकरज (agrakara-ja) *m.* finger स्वैरमग्रकरजैर्विवृत्य च व्याकुलां समनयज्जटाटवीम् RāmC. 2. 46.

अग्रकरपुष्कर (agrakara-puṣkara) *n.* tip or end of the trunk of an elephant इदमुभयतः प्रकीर्णमग्रकरपुष्करेण क्षरति पर्यन्तवल्लिपल्लवेभ्यस्तुहिनलवनिकरहारि शीकरबिन्दुजालकम्, इति समासन्नगजगमनशंसिभिः···सैनिकानामालापैः कियन्तमपि मार्गमपिताश्वासः सकलमपि दिनमटव्यामवहत् TilaMañ. 187. 19.

अग्रकरभाज् (agrakara-bhāj) *adj.* resorting to the fore-part of the arm (i. e. placed on the palm) वलमानमग्रकरभाजि कुन्तले । सुतनोर्मुखामृतरुचेरुपेयुषो व्यथित प्रदक्षिणमिवान्तिके मधु S'rīKaC. 14. 20; Subhāṣi. 2023.

अग्रकरयुगल (agrakara-yugala) *n.* pair of the palms अग्रकरयुगलमन्योन्यमास्फालयन्तीम्···बलवता शोकवेगेन विधुरीकृतां बन्धुसुन्दरीमपश्यम् TilaMañ. 307. 12.

अग्रकलत्र (agra-kalatra) *n.* chief wife अग्र्यं विभात्यग्रकलत्रमब्धेस्त्रिमार्गगा (गङ्गा) RāmāMañ. 403. 25.

अग्रकलाशलाका (agrakalā-śalākā) *f.* probe in the form of the first digit (of the moon) विगाढदोषं तिमिरं निरस्यता क्रमेण विद्ध्वाग्रकलाशलाकया । चिकित्सकेनेव विलोकनक्षमं पुनर्नभश्चक्षुरिवेन्दुना कृतम् SaduktiKa. 52. 21.

अग्रकवेध (agraka-vedha) *m.* observation of the top (of a post) ज्ञातभूमिगुणिता किल कोटिर्बाहुना च विहृताग्रकवेधे । तत्फलं नरहगौच्चयकयुक्तं वंशमानमिति लम्बकमानात् SiddhāTaVi. 405. 10.

अग्रका (agrakā) *f.* sine of amplitude क्ष्माजे द्युरात्रसममण्डलमध्यभागजीवाग्रका भवति पूर्वपराशयोः सा Golā. 219. 7 (25. 39); GrahaGa. 72. 17 (9. 14); अग्रकैव तत्र स्फुटाख्या वलनज्यका SiddhāTaVi. 380. 1.

अग्रकांश (agrakāṁśa) *m.* degree of amplitude कुजेऽग्रकांशान्तरयोगतुल्यं याम्योत्तरे क्रान्तिलवान्तरैक्यम् SiddhāTaVi. 370. 7.

अग्रकाग्रखण्ड (agrakāgrakhaṇḍa) *n.* forepart of amplitude उद्वृत्तना कोटिरथाग्रकाग्रखण्डं भुजस्तच्छ्रवणः क्षितिज्या Golā. 220. 2 (25. 48); SiddhāTaVi. 182. 1

अग्रकाम (agra-kāma) *adj.* wishing to attain the foremost place अथैष कनिष्ठानाम् अग्रकामाणाम् JaimiBr. 2. 227.

अग्रकाय (agra-kāya) *m.* **i** upper part of the body अग्रकायोथितस्य ··· अक्षधूः स्यन्दनानां हाहाकारं प्राजितुः प्रत्यनन्दत् S'iśuVa. 18. 7; **ii** forepart of the body अग्रकायं दहेद्धोहैः AśvaVai. 14. 9.

अग्रकायसमुल्लास (agrakāya-samullāsa) *m.* raising of the forepart of the body (of a horse) वल्गितं पुनः । अग्रकायसमुल्लासात् कुञ्चितास्यं नतत्रिकम् AbhidhāCin. 1247.

अग्रकारिन् (agrakār-in) *adj.* [*f.* –ṇī] doing first अङ्गुल्यः कस्मात् ।··· अग्रकारिण्यो भवन्तीति वा Nir. 3. 8 (63. 8)

अग्रकार्य (agra-kārya) *n.* function or use of the tip (of a branch) अग्रकार्यं वत्सापाकरणादिकम् S'āstrDi. 368. 5 (*on* iv. 2. 3)

अग्रकाल (agra-kāla) *m.* time before creation तत्राग्रकाले सत्त्वं स्थितिमात्रम् GuruCandr. i. 48. 14; उक्तवाक्यं व्याकृतप्रपञ्चनिषेधमग्रकाले बोधयति LaCandr. 520. 30.

अग्रकालसत्त्व (agrakāla-sattva) *n.* existence at the time before creation अव्याकृते अग्रकालसत्त्वम् GuruCandr. i. 48. 13; इदमात्मकसतोऽग्रकालसत्त्वस्य द्वैताभाववत्त्वस्य च द्वयोर्विधाने वाक्यभेदस्येष्टत्वात् LaCandr. 9. 5.

अग्रकालानन्वय (agrakālānanvaya) *m.* absence of relation with the time before creation सदन्यनिषेधेऽद्वितीयपदेन बोध्यमानेऽग्रकालानन्वयात् GuruCandr. ii. 261. 6.

अग्रकालासत्त्व (agrakālāsattva) *n.* non-existence at the time of creation अग्रकालासत्त्वस्य···सदन्यसामान्ये बोधेऽपि न मिथ्यात्वसिद्धिः GuruCandr. ii. 260. 21; विशेष्यसङ्गतैवकारस्य···सदन्यसामान्येऽग्रकालासत्त्वबोधकत्वम् LaCandr. 524. 18.

अग्रकालीन (agrakāl-īna) *adj.* belonging to the previous time अग्रकालीननिषेधप्रतियोगित्वस्य वा सदन्यसामान्ये बोधेऽपि न मिथ्यात्वसिद्धिः GuruCandr. ii. 260. 21; अग्रकालीनाभावप्रतियोगित्वस्य वा ··· न मिथ्यात्वसिद्धिः LaCandr. 524. 20.

अग्रकिरण (agra-kiraṇa) *m.* first ray रेजुरग्रकिरणाः क्षपापतेः RāmC. 2. 89.

अग्रकीर्ति (agra-kīrti) *f.* highest fame अथाग्रकीर्तिमाध्वीकरसास्वादनलालसौ···निर्गतौ नृपौ PadmP. (Ra.) 57. 42.

अग्रकीलि (agra-kīli) *f.* pin of the axle (*lit.* pin at the end) अक्षे सुरेश्वरं देवमग्रकील्यां धनाधिपम्···अकरोत् SkandP. v(3). 28. 11.

अग्रकुकुन्दर (agra-kukundara) *n.* excellent projection of the loins नितम्बं दधतीमग्रकुकुन्दरमनोहरम्···तां दृष्ट्वा PadmP. (Ra.) 8. 60.

अग्रकुञ्ज (agra-kuñja) *m.* foremost (i. e. dense) thicket भीषयन्तेऽग्रकुञ्जैः ··· विन्ध्यपादाः SubhāRaK. 47. 11.

अग्रकुण्ड (agra-kuṇḍa) *n.* front (of the) fire-pit विष्ण्वादिदेवतानां च (होमः) अग्रकुण्डे विधीयते BhaviP. 385B. 27 (ii(2). 20. 195)

अग्रकुम्भ (agra-kumbha) *m.* moulding in the form of a jar at the top (of a column or a pillar) पादोनस्तम्भविस्तारादग्रकुम्भे समुच्छ्रितिः SamarāSū. 55. 141.

अग्रकुम्भक (agra-kumbhaka) *m.* jar-like pinnacle at the top पादोनस्तम्भविस्तारादग्रकुम्भे समुच्छ्रितिः । स्तम्भविस्तारकर्णाद्वा यद्वा पिण्डोऽग्रकुम्भके SamarāSū. 55. 141.

अग्रकुलिक (agrakul-ika) *adj.* of very prominent family [DBHS]

अग्रकृत (agra-kṛta) *adj.* placed in front पुरस्कृतम् । पूजिते स्त्रीकृते सिक्तेऽभिशस्तेऽग्रकृतेऽपि च AnekāSaṁ. 4. 124; पुरस्कृतं भवेदग्र(? ग्र)कृताभ्यर्चितयोरपि ViśvaLoK. 157. 225; पुरस्कृतः । अरिग्रस्तेऽभिशस्ते च तथैवाग्रकृतेऽपि च ŚabdaRaSaK. 163. 16.

अग्रकेश (agra-keśa) *m.* forelocks एषोऽस्य शुकपक्षतिहरितरागेणोत्तरीयांशुकप्रान्तेन बलाहकस्तुरंगखुरचलनजन्मानमालग्नमग्रकेशेषु रेणुमपहरति Kād. 86. 3.

अग्रकोटि (agra-koṭi) *f.* end of the tip, upper tip अयं प्रमाणं पयसः पयोनिधौ निमज्ज्य संदर्शयतीव भानुमान् । करेण वीचीवलयस्य मस्तके विभाव्यमानस्फुरिताग्रकोटिना JānaHa. 3. 66; आपाटला जटानामग्रकोटिभिः (तपस्विनी ··· परमुदर्गलं निर्जगाम) UdaySuKa. 69. 6.

अग्रकोण (agra-koṇa) *m.* front angle, vertex of a triangle आमोदं सिद्धिसहितमग्रकोणे समर्चयेत् ŚāraTi. 13. 46; सर्वमध्ये त्रिकोणे च पूजयेन्मूलविद्यया ।···कामेश्वरीमग्रकोणे NityāṢoḍa. 1. 197.

अग्रकोणग (agrakoṇa-ga) *adj.* existing at the corner square अग्र एव वटी याति बलं हन्त्यग्रकोणगम् CaturDī. 3. 9.

अग्रकौन्तेय (agra-kaunteya) *m.* first son of Kuntī (i. e. Karṇa) हे क्षितिरमण त्व(? त्वं) भवान् कालपृष्ठे कर्णधनुषि साक्षात् प्रत्यक्षः कर्णः अग्रकौन्तेयो भवसि YaśasCam.(comm.) i. 601. 25.

अग्रखण्ड (agra-khaṇḍa) *m. n.* front part, outermost part तस्याग्रखण्डादभवन्मयूरो मध्ये द्विवक्त्रा भुजगेन्द्रराजी MahāBhā. i. 358*(1); छिन्नं द्विधा तत् कुलिशेन पत्रं तस्याग्रखण्डादभवन् मयूराः Suparṇādhyāya. 28. 1; उद्वृत्तना कोटिरथाग्रकाग्रखण्डं भुजस्तच्छ्रवणः क्षितिज्या Golā. 220. 2 (25. 48)

अग्रखुरद्वय (agrakhura-dvaya) *adj.* pair of front hoofs व्योमाङ्गणस्थेन रराज वाजी झम्पासु तस्याग्रखुरद्वयेन VikraDeC. 16. 24.

अग्रग (agra-ga) *adj.* [*f.* -ā] **1A** going or moving in front, marching ahead, going or moving first (i. e. first), taking the lead रथाश्च मुख्या राजेन्द्र युक्ता वाजिभिरुत्तमैः (v. l. अग्रगैः) । आयान्तु पश्चात्सततं मामेव भरतर्षभ MahāBhā. viii. 22. 52; यात सेनाग्रगाः सर्वे महाबलपरिग्रहाः । सवाजिरथमातङ्गाः स कपिः शास्यतामिति Rāmā. v. 44. 4; वाहिनीं समुपयाति पृष्ठतो मांसभुक् खगगणो युयुत्सतः । यस्य तस्य बलविद्रवो महान् अग्रगैस्तु विजयो विहङ्गमैः BṛSaṁ. 47. 25; ततः सञ्ज्वलनक्रोधं महानायकमग्रहम् (v. l. अग्रगम्) । ··· प्रमृद्य MahāP. 20. 246; वामोऽङ्कभागः प्रथमोऽग्रगोऽभूत् RāghPāṇ.(Dha.) 16. 48; विद्याधराश्च बहवः ··· । ननृतुश्चाग्रगा यस्य SkandP. i(1). 35. 5; iv. 14. 66; दक्षिणाभिमुखान् कुर्यान्न सन्नाह्यान् न चाग्रगान् (अश्वान्) SamarāSū. 33. 54; प्रतिष्कशः पुमान् चूते त्रिष्वग्रगसहाययोः Vaija. 278. 14; यस्तु तेषामग्रगः तेन ब्राह्मणोऽभिहितः PañcT. 3. 57 (314. 4) = Tantrākhyā. 104. 22; प्राप्याग्रगैरुज्जयिनीमनुच्चैःकारं शनैःकृत्य किमात्थ तर्हि DvyāśraKā. 14. 28; 19. 19; अदृश्यताग्रगैस्तस्य गृहीतः पूर्ववारिधिः RājTa.(Ka.) 4. 149; युद्धकालेऽग्रगो यः स्यात्···स भवेद्राजवल्लभः Pañcā. 8. 24; दिवस्पतिः स्वभूश्चोभौ अग्रगौ योजनस्य तु BhaviP. 97B. 31 (i. 53. 13); तत्राग्रगं हंसं तदनुगो हंसः साद्भुतमभ्युवाच VedāntKau. 107. 9 (*on* i. 3. 34); ParaNā. 3238; पृष्ठाग्रगान् क्रूरवेषान् नतिनीतिविशारदान् ।···भटान् आरान्नियोजयेत् ŚukraNī. 1. 371; धूर्धरस्त्वग्रगे नरि ŚabdaRaSaK. 273. 9; **1B** foremost, chief, leading, guiding (*lit.* going or leading in front) अग्रगं धार्तराष्ट्राणां सर्वेषां शर्म वर्म च । रक्षितं वृषसेनेन सुषेणेन च धन्विना MahāBhā. viii. 46. 5; KulārT. 10. 83; अवनम्य करे दत्ते कलिङ्गैरग्रगैस्ततः । आरुरोह महेन्द्राद्रिं यशस्तस्य यशस्विनः KathāSaSāg. iii. 5. 92; प्रष्ठस्त्रिष्वग्रगे श्रेष्ठे MediK. 41. 6; BhārCam. 8. 78; **1C** going or moving quickly, swift विहगस्तु विहङ्गे स्यादग्रगे विहगस्त्रिषु ViśvaLoK. 55. 54; **2i** being or existing in front अग्रगे चक्राङ्गामे पद्मं मुख्यकरे परे PauṣkS. 36. 165; घटोऽयमग्रगः प्रत्यक्षत्वात् PratyabhiVi. i. 59. 7 (*on* i. 1. 2); गामग्रगां हत्वा नेत्रपटं प्रदर्शयतु TantrSa. 4. 77; **2ii** standing or seated in front तद्गृहे रम्भाभोजनं स्वर्णराशिं च दृष्ट्वाग्रगं वृद्धसाधुं प्राह KumāPraPra. 87. 27; पूजयामास गोविन्दम् ··· अग्रगम् YogVā. v. 41. 22; **3** placed or put at the tip विकर्त्य पार्थिवग्रन्थिं सूत्रात् कुर्यात् स्रुचोऽग्रगम् JayāS. 16. 260; **4** staying in the next (house or sign of zodiac) लग्नस्य पृष्ठाग्रगयोरसाध्वोः सा कर्तरी स्यादृजुवक्रगत्योः NāraS. 29. 42; VasiS. 32. 43; अग्रगाः पृष्ठगा वापि खेटाः संनिहिता रवेः । तदातिवृष्टिं कुर्वन्ति VasiS. 7. 15; 42. 100; **5** advanced मध्येऽग्रगे स्पष्टखगाद्गुणं तत्पृष्ठस्थिते स्वं क्रियते ततश्च (फलम्) Golā. 201. 5 (23. 17); शीघ्रेऽग्रगे युतिर्याता गम्या पृष्ठगते यतः । प्राग्गुणं तद्धनं पश्चात् क्रियते लम्बनं तिथौ Golā. 224. 2 (26. 28); **6** forthcoming, future वासनारहितं कर्म क्रियते···। केवलं नानुभूयन्ते सुखदुःखदृशोऽग्रगाः YogVā. v. 52. 60; अथेति प्रकृते छिन्न एतच्छब्दोऽग्रगं वदेत् NyāyMāVi. 87. 25 (*on* ii. 2. 8); **7** stretched forward श्लिष्ट एवाग्रगोऽङ्गुष्ठः AbhinBhā. ii. 47. 16 (*on* 9. 88); **8A** involving the gesture of the front part of the foot अग्रगः पार्ष्णिगः पादः पार्श्वगश्चापरः परैः । इति सप्तापरे प्रोक्ताः···पादास्तल्लक्षणं ब्रुवे SaṅgīRa. iv. 92. 5 (7. 314); अग्रगोऽग्रे ध्रुवं सर्पन् प्रयोज्यः पङ्क्तिलक्षितौ SaṅgīRa. iv. 95. 1 (7. 324); पुरतः स्खलितः शीघ्रमग्रगः पथि पिच्छिले NṛttaRa. 2. 333; Nṛtyā. 367; NṛtyaK. i. 1. 810; **8B** involving the gesture of the upward palm अग्रगोऽधस्तलश्चेति द्वौ त्रयश्च पुरोदिताः । तत्र त्वग्रग उत्तानोऽधोमुखोऽधस्तलः करः SaṁgīRa. iv. 182. 3 (7. 533); iv. 183. 1 (7. 536); Nṛtyā. 597; NṛtyaK. i. 4. 30.

अग्रग (agra-ga) *m.* **1** leader, guide, chief (*lit.* going in front, leading) रविदृष्टः शशिभवने विख्यातं ह्यग्रगं समूहानाम् । ··· गुरुः कुरुते Sārā. 27. 43; 29. 29; यान् न याताः पूष्णोऽश्वाः पूरयंस्तैस्तदवतु जवनैर्हुंकृतेनाग्रगो वः SūryaŚ. 61; **2** an attendant (of a king) (*lit.* one who goes before) देहिनः । कृत्वा देहान्तरं योग्यं तस्थू राज्ञोऽग्रगा इव BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1598; गिरं गभीरो गृह्णाति क्ष्माभृद्यावत्तदग्रगाः । उक्तानुवादिनस्तावद्व्यक्तं प्रतिरवा इव RājTa.(Ka.) 2. 70; 5. 197.

अग्रगजल (agraga-jala) *n.* scum of boiled rice (or of any other grain) एरण्डेऽपि च मण्डनेऽग्रगजले सारे च मण्डोऽथ सः KośaKaTa. 2. 4717.

अग्रगजेन्द्र (agra-gajendra) *m.* foremost or chief among majestic or noble elephants अये प्रमत्ताग्रगजेन्द्र शूर जयं च मे देहि शिवप्रदत्त BhaviP. 537B. 35 (iii(3). 32. 149)

अग्रगण (agra-gaṇa) *m.* best company, company of eminent (people) समाधिविक्रीडितमप्रमेयं संदर्शयत्यग्रगणस्य मध्ये । स कर्मजन्मोत्तमनिर्मितैश्च सत्त्वार्थमातिष्ठति सर्वकालम् MaYānaSū. 26. 10 (7. 6)

अग्रगणना (agra-gaṇanā) *f.* the reckoning or placing uppermost or at the top मया ··· अयमेवाग्रगणनासु त्यागिनाम् ··· आकर्णितः UdaySuKa. 83. 19.

अग्रगण्य (agra-gaṇya) *adj.* [*f.* -ā] to be regarded or counted as the foremost, to be ranked first (i. e. chief, foremost, leader, pre-eminent) समरेऽग्रगण्यः ··· भाति कर्णः KarṇaBhā. 4; अदर्शि च···अग्रगण्यमनभिरूपाणाम्··· कमपि क्षपणकम् DaśKuC. 46. 7; AvantiKa. 119. 2; अस्ति पैङ्गल्याबाधः ··· ज्ञातीनामग्रगण्यमपत्यं जनयतीति AṣṭāSaṁ i. 208. 14 (2. 3); अग्रगण्याचिन्त्यरूपा ···कात्यायनी LalitāSa. 164; देवाः ··· स्तुत्यानां गणनाप्रसङ्गसमये त्वामग्रगण्यं विदुः ŚivāL. 100; SkandP. iv. 82. 114; (नगर्याम्) तस्यामासीत् ··· अग्रगण्यः पुण्यकारिणाम्···राजा···नलो नाम NalaCam. 1. 33(11); KulārT. 13. 43; वेदार्थविदामग्रगण्यस्य भगवतः ··· सम्बन्धोऽभिमतः PrakaPañ. 305. 1; UdaySuKa. 17. 1; (सहदेवः) अवदच्च तमेतमग्रगण्यं विबुधानाम्···हरिम् Yādavā. 15. 37; YātrāPra. 2. 90(1); अग्र्योऽग्रगण्यो ग्रामण्यः श्रेष्ठः KalpaK. 220. 56; हरिण्यस्त्वरण्येऽग्रगण्यं शरण्यं नृपाणां यमालोक्य लोलाक्षिगोलाः । ··· स्मरं भावयन्ति PadyāTa. 50 = PadyaVe. 54; PadyāTa. 299; तांस्त्वम्···फलैरेणवर्गान् कुर्वस्तृप्तान्पवनपदवीं योषकेष्वग्रगण्याम् PavaDū.(Vā.) 20; अत एव साधकोत्तमश्चक्रसाधनकर्मैठेष्वग्रगण्यः संक्षोभयति स्वायत्तीकुरुते SetuBa. 108. 8; हीरनामा यवनाधिभूः ··· कृत्यविदामग्रगण्येन···तेन सह प्राज्ञेन···सन्देशहरान्···वदावदान्···प्रेषयन्···सत्वरमामूरुदुर्गमाजगाम ĀnandRa. 6. 30(2); 8. 36(3); येषामित्थं चरित्रं त इह कुलवतामग्रगण्या द्विजेन्द्राः Nāṭa. 8. 17; RasSa. 36.

अग्रगण्यता (agragaṇya-tā) *f.* the state of being pre-eminent or foremost द्वितीयव्यतिरेकोक्त्या सतः स्यादग्रगण्यता ŚatDū. 218. 24.

अग्रगण्या (agra-gaṇyā) *f.* one of the thousand names or epithets of Gaṅgā ओम् नमो गंगादेव्यै ··· अग्रगण्या ··· इति नामसहस्रं हि गङ्गायाः SkandP. iv. 29. 19.

अग्रगत (agra-gata) *adj.* [*f.* -ā] **1** standing in front दूतगणोऽतिनिन्द्यः । यो वा छिनत्ति तृणमग्रगतः KalyāKā. 1. 34; (पत्रेश्वरः) चन्द्रार्धमौलिम् ···दृष्ट्वा पपाताग्रगतं समीक्ष्य SkandP. v(3). 32. 15; इति नादेन···राममग्रगतं प्रीत्या विश्वामित्रोऽभ्यभाषत YogVā. ii. 1. 1; आहारमुष्टिं बिम्बस्य गृहे बिम्बनितम्बिनी । तस्य ··· रागिणोऽग्रगताहरत् RājTa.(Ka.) 8. 874; ज्योतीरसाश्मन इवाश्रितमीश्वरस्य निर्दग्धुमिन्धनमिवाग्रगतं न शक्ताः । ··· खला रविकरा इव RājTa.(Ka.) 8. 2028; पुरःपिण्डे अग्रगते गवादिपिण्डे Bhāsk. i. 289. 22 (*on* i. 5. 19); **2** being on the summit of, gone to the summit of तपो जुषाणः सहसा महात्मा हिमालयस्याग्रगतस्तथैव SkandP. i(1). 20. 23; **3** preceding, executed earlier सिंहविक्रीडितम् । अलातां चारीमग्रगतां द्रुतं निक्षिप्य तदनुसारेणैव च हस्तम् ··· कुर्यात्

AbhinBhā. i. 131. 17 (*on* 4. 149); **4** following, succeeding (e. g. word) भङ्गश्लेषस्तु वर्ण्यवर्ण्या(? र्णा)दिनाम्नः पूर्वगतैरधिकादिभिरग्रगैः कसदादिभिः सामान्यशब्दैरर्थे मिलति यथासंभवं कार्यः KāvyKaVr̥. 48. 9 (3. 1)

अग्रगति (agra–gati) *f.* forward movement, going ahead लघु च स्रोतः क्रमेणोर्ध्वमवस्तिर्यग्गत्या लघुसर्पानग्रगत्याभिनयेत् AbhinBhā. ii. 33. 16 (*on* 9. 31); गाढमग्रगतिनिःसहक्रमाः कापि देवकरिणोऽनुमारुतम् । सैन्यसहचारिणोऽभवन् NemiNir. 4. 34.

अग्रगत्वर (agra–gatvara) *adj.* going in front, leading [nt.]

अग्रगदृष्टिसूत्र (agraga–dr̥ṣṭisūtra) *n.* line of sight passing beyond (that) तद्वृत्तमस्तोदयजं कुजं हि । तथा ततोऽप्यग्रगदृष्टिसूत्रवशेन नीलाम्बरगोलकेऽपि । समं ततस्तद्भ्रमणेन वृत्तं यत्पूर्ववृत्तात् समसूत्रसिद्धम् SiddhāTaVi. 34. 18.

अग्रगन्ध (agra–gandha) *m.* excellent perfume अग्रमाल्याग्रगन्धैश्च भोजनार्थैस्तथैव च । गृहागतेषु वाहेषु अर्थं दद्यान्नराधिपः AśvaVai. 13. 43.

अग्रगम (agra-gama) *m.* advancing, going ahead प्रियमद इदमेतदित्यपूर्वं प्रति जनताग्रगमेन तृप्तमैच्छत् RāghPāṇ.(Dha.) 15. 4.

अग्रगमन (agra–gamana) *n.* **1** moving forward, going in front, progressing, advancing प्र वोऽच्छा जुजुषाणासो अस्थुरभूत विश्वे अग्रियोत वाजाः (R̥V. iv. 34. 3) प्रास्थुर्वो जोषयमाणा अभवत सर्वे । अग्रगमनेनेति वा Nir 6. 16 (118. 19); प्रवेशनं पार्श्वतलेनाग्रगमनात् यावत्प्रविशामीति AbhinBhā. ii. 32. 16 (*on* 9. 29); समुदायः समुदयः ···सांपरायः संपरायकमग्रगमने मतम् S'abdaRa.(Su.) 3. 291; **2** leading, excelling पुर अग्रगमने । पुरति, पुरम्, पुरी DhātuPra. 6. 65 (109. 20); **3** putting in front, placing in front (त्रिपताकस्य) मुखक्षेत्रे उत्तानस्याग्रगमनात् AbhinBhā. ii. 32. 19 (*on* 9. 29)

अग्रगमनोद्यत (agragamanodyata) *adj.* [*f.* –ā] who is about to go up, about to ascend नारीं स्फटिकसोपानानामग्रगमनोद्यताम् । व्योम्नीति विविदुः पादन्यासान्(? त्) तु पुनरन्यथा PadmP.(Ra.) 71. 31.

अग्रगरण (agra–garaṇa) *n.* swallowing first प्र वोऽच्छा जुजुषाणासो अस्थुरभूत विश्वे अग्रियोत वाजाः (R̥V iv. 34. 3) प्रास्थुर्वो जोषयमाणा अभवत सर्वे । अग्रगमनेनेति वा । [अग्रगरणेनेति वा ।] अग्रसंपादिन इति वा Nir. 6. 16 (118. 19)

अग्रगामिका (agra–gāmikā) *f.* turn of going first भवतोऽग्रगामिका Liṅgānu.(S'ā.) 127. 8 धोर्वुण् भवति स्त्रियाम् । पर्यायोऽनुक्रमः तस्मिन् । ···भवतोऽग्रगामिका JaineVyā. 128. 28 (*on* ii. 3. 92); भवत आसिका, शायिका, अग्रगामिका SiddhāKau. 576A. 16 (*on* iii. 3. 111)

अग्रगसैन्धव (agraga–saindhava) *m.* rock salt in front शिला लिहन्तोऽग्रगसैध(न्ध?)वानां वक्त्रोष्मदिग्धमा(? भित्ता) मलयन्ति वाहाः । निःश्वासवातैरिव पाणिगानादर्शान्निशाभोगवियोगिनार्याः HammīMaKā. 8. 28.

अग्रगामितक (agragāmita–ka) *n.* going ahead, advancing अग्रगामितकेन राजमन्दिरप्रवेशं नाटयित्वा MudriKu. 4. 4(1)

अग्रगामिता (agragāmi–tā) *f.* going in front (i. e. coming in the way of) वार्योऽनार्यः स निर्दोषे यः काव्याध्वनि सर्पताम् । अग्रगामितया कुर्वन्विघ्नमायाति सर्पताम् TilaMañ. 2. 10.

अग्रगामित्व (agragāmi–tva) *n.* nature of taking lead अग्रशब्दो मनसि वर्तते; अर्थग्रहणे चक्षुरादिभ्योऽग्रगामित्वात् ManuBh. i. 3. 10 (*on* 1. 1)

अग्रगामिन् (agragām–in) *adj.* [*f.* –ī] **A** going in front, going at the head, leading (e. g. the army) अङ्गुल्यः कस्मात् । अग्रगामिन्यो भवन्तीति Nir. 3. 8 (63. 7); प्रष्ठोऽग्रगामिनि P. viii. 3. 92; CāndraVyā. vi. 4. 79; S'ākaṭāVyā. ii. 2. 146; अग्रे गन्तुं शीलं यस्य सोऽग्रगामी Nyās. iii. 1088. 3 (*on* viii. 3. 92); Prasā. i. 684. 6; देवाः···अग्निं अग्रगामिनं जातवेदसं सर्वज्ञकल्पं अध्वरम् KenUBh. 52. 10 (*on* 3. 3); तेनाग्रगामिना सोऽपि···मुनिः । ··· तानुत्ससर्प वनच्छिदः PāṇḍaC. 18. 188; अयं च कः सकलसैनिकाग्रगामी PārthPa. 24(3); प्राकर्षी ··· अग्रगामी JñātāDhaṬ. 67A. 4; कवर्गवदुत्तरपदे तेषु नो नित्यं णः स्यात् । ···कथं शास्त्रवाक्यानि कुरुमुख्यानाम् प्रष्ठोऽग्रगामिनि छात्रगामिना चन्द्रगोमिनेति । क्षुभ्नादित्वात् BhāṣāVr̥. viii. 4. 13; तारिताः सुमतिनाग्रगामिना तत्र तत्र निरयस्थिता जनाः S'ivLī. 10. 40. RājTa.(Ka.) 8 627; अनुकौशिकि कौशिकाश्रमं तदनु प्रापतुरग्रगामिना मुनिना समम् (राघवौ) Rāgh. 3. 28; इदमनुचितमस्मिन्नग्रजे विद्यमाने शमगमवनयाने यद्भवानग्रगामी MahāN. 9. 68; AnekāTi. 4. 119; ViśvaLoK. 87. 7; **B** foremost, eminent स स्यात्··· गणितपटुधियामग्रगामी धरायाम् LaBhāska. 8. 18; सतीनाम[ग्र]गामिनी गौरी नाम ··· ब्राह्मणी गृहिणीपदमध्यतिष्ठत् AvantiKa. 11. 19; अग्रतः प्रववृतेऽग्रगामिनामृक्षराक्षसवनौकसां रणः RāmC. 29. 21; अग्र्योऽग्रगामी, सर्वेषु वेदेष्वृग्वेदादिषु BālaKrī. i. 145. 8 (*on* 1. 216); *m.* a leader, a chief. स विरूपाक्षयूपाक्षौ दुर्धरं चैव राक्षसम् । प्रघसं भासकर्णं च पञ्च सेनाग्रनायकान् (v. l. सेनाग्रगामिनः) । संदिदेश दशग्रीवः Rāmā. v. 44. 2.

अग्रगामिपुरुष (agragāmi–puruṣa) *m.* man going in front लगुडं गृहीत्वेति अग्रगामिपुरुषान्तरहस्तेन लगुडं गृहीत्वेत्यर्थः HārLa. 166. 3.

अग्रगालिन् (agragāl–in) *adj.* [*f.* –ī] dripping (water) through the end अङ्गुल्यः कस्मात्···अग्रगालिन्यो भवन्तीति Nir. 3. 8 (63. 8) (Durga अग्रे ह्येता गलन्ति उदकानि । Skanda–Maheśvara अग्रेण गालयन्त्युदकानि)

अग्रगेह (agra–geha) *n.* chief or principal (part of the) house एवं स्नानगृहाणां तु विस्तारः···स्नानीया अग्रगेहाद्वा दिक्त्रयेऽभिमते शुभे PāraS. 15. 122.

अग्रगोपन (agra–gopana) *n.* concealing of tips (of fingers) अग्रे सम्यक्स्थिता इति अग्रगोपनविरलत्वं च परिहरति AbhinBhā. ii. 39. 14 (*on* 9. 55)

अग्रग्रह (agra–graha) *m.* the chief planet, the sun (?) एवं श्रुत्वा शङ्कुकर्णो वचोऽग्रग्रहसंनिभः । द्रुतमेवैत्य देवेशमिदं वचनमब्रवीत् MatsyaP. 136. 48.

अग्रग्राम (agra–grāma) *m.* a chief village पङ्कः स्थूलकुकूले स्यात्कुत्स्यल्पग्रामयोः (v. l. अग्रग्रामयोः) स्त्रियाम् S'abdaRaSaK. 298. 10.

अग्रग्रास (agra–grāsa) *m.* first or excellent food or fodder भर्तृवृद्धिप्रदं स्थानमग्रग्रासस्य तद् भवेत् SamarāSū. 33. 48.

अग्रग्रासिका (agra–grāsikā) *f.* [Debru. p. 312] turn of eating first, deserving to eat first भवतोऽग्रग्रासिका KāśiVr̥. *on* P. iii. 3. 111.

अग्रग्राह (agra–grāha) *m.* (false) belief in some mean thing as the best हीने चाग्रग्राहो दृष्टिपरामर्शः AbhidhKoBh. 289. 7 (*on* 5. 16)

अग्रघात (agra–ghāta) *m.* blow with the point (of the dagger) (नृपतिः) खोऽब्धयेदग्रघातेन दीर्घशस्त्र्याम(स्व)यं मृधे:(धे) Mānaso. iv. 1. 53.

अग्रचञ्चु (agra–cañcu) *f.* tip of the beak अग्रचञ्चुनिश्चलधृताधोपयुक्तशैवलप्रवालैर्युगपदावलितकण्ठनालमाकर्णितः ···कलहंसैः ··· नूपुराणामुच्चचार झात्कारः TilaMañ. 158. 7.

अग्रचर (agra–cara) *adj.* **i** moving in front चक्रेण चक्रभृदिवाग्रचरेण धर्मचक्रेण भान् वसुमतीं विजहार नाथः TriṣaS'aPuC. ii. 3. 937; **ii** excellent, TriṣaS'aPuC. ii. 3. 937.

अग्रचरण (agra–caraṇa) *m.* **i** forefoot पादाः पञ्चनखास्त्रयोऽग्रचरणः षड्भिर्नखैर्दक्षिणः···यस्य स्यात्स करोति पोष्टुरचिरात्पुष्टां श्रियं श्वा गृहे Br̥Saṁ. 62. 1, अग्रचरणयोर्द्वयेन समागतां ककुभमधि प्रधावन्त्याः रयातिरेकमाकलय्य तुरङ्गाः UdaySuKa. 127. 30; **ii** front part of the foot–the toe उत्तरीयम्···अग्रचरणेन समुत्सार्य चन्द्रापीडः क्षितितल एव निषसाद Kād. 93. 3; मात्युच्चैर्नम कुञ्चयाग्रचरणम् KāvyMī. 38. 24; SubhāRaK. 4. 31; कार्कटकमिति कर्कटस्येव कर्म । यदग्रचरणौ तथा तिष्ठतः JayaMa. 141. 1 (*on* 2. 6)

अग्रचरणग्राहम् (agracaraṇa–grāham) *adv.* **i** by seizing the forefeet अपकृष्य वाहनं मेषमग्रचरणग्राहम् NīlaVi. 21. 19; **ii** by seizing the front part of the foot अग्रचरणग्राहमाकृष्यमाणमुनिजनशरीरसंगृष्टम्···अनुप्रविश्य नगरम् NīlaVi. 29. 20.

अग्रचरणद्वार (agracaraṇa–dvāra) *n.* opening in the form of the front foot or toe एकार्धेन वमन्तमग्रचरणद्वारेण मन्दाकिनीमन्यार्धेन च बिभ्रतं पटुरटद्वीचिं जटावल्मनि S'rīKaC. 3. 73.

अग्रचामर (agra–cāmara) *n.* excellent Chowrie नोपशल्ये किर्यो विधुधुवुरग्रचामराणि S'rīKaC. 17. 12.

अग्रचारिन् (agracār–in) *adj.* moving ahead, stepping in advance सोपानत्वं व्रज पदसुखस्पर्शमारोहणेषु (v. l. कुरु मणितटारोहणायाग्रचारी) MeghDū. 60.

अग्रचारी (agracār–ī) *f.* name of one of the female attendants of S'iva in the third enclosure in the team led by Gopā अग्रचारी···गोपाद्धि° ViraMi. (Rājanīti.) 389. 24.

अग्रचूचुक (agra–cūcuka) *adj.* having prominent nipples समौ सुसंहतौ पीनौ कोमलावग्रचूचुकौ । आभोगिनौ मण्डलिनौ स्तनौ कनकसन्निभौ ViṣṇuDhaP. i. 42. 6.

अग्रचूल (agra-cūla) *m.* name of a flag with a trident at the top स च त्रिशूलयुक्तस्तु अग्रचूलाभिधो मतः (ध्वजः) AgniP. 102. 3.

अग्रच्छद (agra–cchada) *n.* **1** fresh foliage, tender leaf समूलाग्रच्छदैरण्डक्वाथे द्विप्रास्थिकं पृथक् CaraS. vi. 29. 141 (Ed. 1941); **2** front petal (of a lotus diagram) कर्णिकादौ समारभ्य पूर्वेऽग्रच्छदात्तु वै PauṣkS. 19. 66.

अग्रच्छन्न (agra–cchanna) *adj.* covered at the end कुशैः···वाप्यग्रच्छन्नैः परस्परम् PāraS. 7. 54.

अग्रच्छाया (agra–cchāyā) *f.* shadow of the top or tip अग्रच्छाया तृणामिश्र···सर्वं बुद्बुदसंनिभम् SūktiRa. 163. 124; अग्रच्छायान्वयवशाद्वृत्ते पूर्वापरद्वये । पूर्वापराक्षयोः कृत्वा TantrRā. 29. 7.

अग्रच्छिद्र (agra–cchidra) *n.* aperture at the front part वनमुद्गमाषकलायच्छिन्नकलायकर्कंधुवाद्यग्रच्छिद्रम्···कारयेत् AṣṭāSaṁ. i. 147. 3 (1. 28)

अग्रच्छेद (agra–ccheda) *m.* cut in the front अग्रच्छेदादनुपशयः शोफलालाभिवृद्धिर्वा AṣṭāSaṁ. ii. 275. 19 (6. 26)

अग्रच्छेदन (agra-cchedana) *n.* perforation at the top आधारं प्रथमं प्राच्यां मूलाग्रच्छेदनान्वितम् MayaMa. 17. 16.

अग्रज (agra-ja) *adj.* [*f.* -ā] **A i** first born, earlier, occurring first, elder, being anterior चातुर्मास्येषु यस्येष्ट्वाग्रमश्वमेधेऽग्रजः पशुः MahāBhā. iii. 209. 3; परा भवति मे प्रीतिर्दृष्ट्वा तनयमग्रजम् Rāmā. ii. 10. 38; आसीद्दशरथो नाम राजा …। तस्याहमग्रजः पुत्रो रामः Rāmā. iii. 16. 13; आलस्यं नयने साक्षे जृम्भणम्… ज्वरलक्षणमग्रजम् CaraS. vi. 3. 29; vi. 7. 12; हत्वा वालिनमाहवे कपिवरं त्वत्कारणादग्रजम् Abhiṣe. 2. 22; भवत्या विस्मृतोऽग्निदेवादुत्पन्नोऽग्रजस्ते पुत्रः Avimā. vi. 14. (23); (प्राप्तिः) कामे रूपस्य नाग्रजा AbhidhK. 2. 39; प्रणम्यैनमाजगाम…यत्र काशिपतिर्भ्राता सुबाहुश्चास्य सोऽग्रजः MārkP. 43. 70; न जाने वै क्व गता भ्रातरोऽग्रजाः BrahmāṇḍP. ii. 35. 29; योऽसावग्न्यभिमानी स्यात् ब्रह्मणस्तनयोऽग्रजः। तस्मात्स्वाहा सुतांल्लेभे ViṣṇuP. i. 10. 14; अवन्तिवर्मणः सूनुरग्रजो ग्रहवर्मा नाम … एनां प्रार्थयते HarṣaC. 200. 8; AṣṭāHr. iii. 14. 13; स्यादग्रजं परापेक्षमुदयं प्रलयं प्रति PramāSaṁ. 3. 54; RugVi. 22. 47; पारसीकशास्त्रेण हि मृते पितरि माता प्रथममग्रजेन पुत्रेण परिणेतव्या। तदनु तदनुजेनेत्युपदिश्यते DharmoPra. 15. 18; तस्य (उत्तानपादस्य) भार्याद्वयमभूत् सुनीतिः सुरुचिस्तथा। अग्रजायामभूत्पुत्रः सुनीत्याम्…ध्रुवः LiṅgaP. i. 62. 4; अग्रजानुजयो राजपुत्रयोः सुखदुःखयोः। विपर्ययं व्यधाद्वेधाः RājTa. (S'rī.) 1(1). 70; संपातिमग्रजमभिवाद्य तातजटायुः समापतति JānaPa. 5. 37 (9); अस्मादयं पूर्वजातः अतोऽस्यायमग्रजः Bhāsk. ii. 54. 9 (*on* ii. 2. 6); **Aii** born before all (गोविन्दः) स्रष्टारं जगतश्चापि महात्मा प्रभुरव्ययः। अग्रजं सर्वभूतानां संकर्षणमकल्पयत् MahāBhā. vi. 63. 10; आदित्यसंज्ञः कपिलस्त्वग्रजोऽग्निरिति स्मृतः VāyuP. i. 5. 42; ब्रह्मणा वाग्रजेनोक्तेति ब्रह्मविद्या MuṇḍUBh. 305. 11 (*on* i. 1. 1); अग्रजं ब्रह्म विज्ञानं देवा अग्न्यादयः सदा TaiUBhVā. 105.23(2); अतद्वानग्रजोऽहं वै न तदश्नाति हि श्रुतिः TaiUBhVā 210. 6(3); अग्रजः प्रथमोद्भूतेस्तदन्यत्कार्यजन्मनः BṛĀraUBhVā. v. 4. 4; अग्रजः सर्वतत्त्वानां महान् यः परिमाणतः LiṅgaP. i. 8. 70; i. 5. 13; **B** foremost, grown in the front वामात् पृष्ठजं ततोऽग्रजमिति SuśruS. iv. 6. 4; वन्द्यैः कार्ष्णायसावैस्तु यथादौ लयमग्रजम् PauṣkS. 4. 71; दिङ्मात्रमिदमुद्दिष्टं नौकालक्षणमग्रजम् YuktiKa. 229. 3; **C** happening at a future date कथां तदीयां स निशम्य भीमः प्रभाव्यसौमित्र्यभिधानरूढः। राजाग्रजादर्शितकार्यसिद्धिरन्तर्मदोऽन्तःकुपितः करीव RāghPāṇ. (Dha.) 5. 22.

अग्रज (agra-ja) *m.* **Ai** elder brother गच्छन्नेव तु कौन्तेयो धर्मराजदिदृक्षया। सैन्यमालोकयामास नापश्यत्तत्र चाग्रजम् MahāBhā. viii. 45. 53; Rāmā. iii. 10. 70; प्रविश्य रक्षोधिपतेर्निवेशनम्। ददर्श दूरेऽग्रजमासनस्थम् Rāmā vi. 50. 4; पिता पितामहो यस्य अग्रजो वापि कस्यचित् AtriS. 107; मय्यग्रजे प्रव्रजितेऽजितात्मन् Saund. 5. 37; माधवसेनसचिवं सुमतिं ममाग्रजमवगच्छ Mālavikā. 5. 9 (54); राज्यस्य वाञ्छां कुरुतेऽग्रजोऽस्य MārkP. 37. 39; जगत्यर्थे जगन्नाथ…। अवतीर्णोऽसि…तवांशश्चाहमग्रजः ViṣṇuP. v. 7. 38; अग्रजस्य सदैवाज्ञामविलङ्घ्य मुहुर्मुहुः। त्रैलोक्यविजये लब्धं वर्धयन्तौ महद्यशः BrahmāṇḍP. iii. 21. 26; (हर्षः) निमीलितलोचनो ददर्शाग्रजम् HarṣaC. 264. 21; सानन्दं स्यन्दनाश्वत्रसनविचलिते पृष्णि दृष्टोऽग्रजेन। …प्राप्तः…मलयमहम् Nāgā. 4. 25; पुरन्दरक्षाजनितः सुतस्तदा स्वस्याग्रजं हन्ति VasiS. 32. 240; NāraS. 3. 39; अग्निमानग्रजः GobhiSm. 1. 69; अग्ना(?ग्नौ)करणहोमकम्। तदाज्ञयाग्रजः कुर्यात् LaghvāśvaSm. 24. 61; दाराग्निहोत्रसंयोगं कुरुते योऽग्रजे स्थिते। परिवेत्ता स विज्ञेयः ManuSm. 3. 171; LaS'ātāSm. 39; ManuBh. i. 280. 23 (*on* 3. 161); आहतः। सुग्रीवस्याग्रजः स्व्यर्थं जनकेन समस्तथा PadmP. (Ra.) 2. 247; अग्रजं वा दशग्रीवमनुजं वा बिभीषणम्। अन्वयव्यतिरेकाभ्यां वीरः कमभिषेक्ष्यति AnargharaRā. 6. 19; निर्वाह्य दीनमग्रजं न शोकसिन्धौ तव मज्जन क्षणः RāmC. 4. 70; पथि सोऽवरजोऽग्रजम्…वीक्ष्य तादृशम् RāghPāṇ. (Dha.)4. 51; बलभरतावरजाग्रजादिप्रादुर्भाववदुपपत्तेः ĀgaPrā. 56. 17; श्रीमद्वाक्पतिराजोऽभूदग्रजोऽस्याग्रणीः सताम् NavaSāC. 11. 92; यस्त्वयाजाग्रजं कृष्णे सापत्यमवधानिति Bhāg-P. iii. 20. 2; न मया कथितं देव्यै नाग्रजेभ्यः पुरा तव PadmP. iv. 81. 12; तदाहमन्नवं भ्रातस्त्वं मे मान्यतरोऽग्रजः ĀdiP. 27. 4; सोऽवमेनेऽग्रजं मूढो भस्मच्छन्नमिवानलम् BṛKathāMañ. ix. 1. 794; तस्याग्रजेनातिबलेन राज्यं हृतं समाकर्ण्य सः। …चकार … तन्निधने प्रतिज्ञाम् DaśāvaC. 7. 165; लक्ष्म्याः करं ग्राहयितुं तदादौ तातस्य योग्यः स्वयमग्रजो मे VikraDeC. 3. 37; वञ्चयित्वाग्रजं राज्ये तैः स्वमेवाभ्यषेचयत् RājTa. (Ka.) 5. 304; तावेतौ रामलक्ष्मणौ ययोरग्रजस्य बाणपातविलसितेन सुग्रीवपालितमधुना कपिकुलम् PrasaRā. 7. 9 (10); विवाहसमये प्राप्तमजानन्निव सोऽग्रजम्। नाकार्षीत्स्वागतमपि PariPar. 1. 296; प्रासादान्विविधानत्र पुरो यानग्रजो व्यधात् PṛthviVi. 8. 64; 'अग्रजः' ज्येष्ठभ्राता यजमानमपेक्ष्याधिकवयस्को वा ब्राह्मणो वा CaturCin. iii (1). 1486. 17; सचिन्तमग्रजं दीनं वीक्ष्य शाले: सुखार्पणे। तपसा तत्पिता प्रैषि किल देवद्विहूतये S'āliC. 3. 73; वयस्येत्युत्तमैर्हंहो मध्यैरार्येति चाग्रजः SāhiDa. 331. 9; तावता द्विनं भोक्तव्यं यावन्नैति ममाग्रजः PālaGoKa. 135; पित्रादौ मृते जीवत्यग्रजेऽनुजो गार्ग्यायणः PrakriKau. i. 703. 1 अतिष्ठदग्रजः स्वप्ने बध्वा स्त्रीयं करद्वयम् ParamāKā. 166. 71; यस्य पुमानग्रजः स पुंसा हेतुनानुज इत्यर्थः LaS'a. S'e. ii. 158. 8; मम रुचिरिह लक्ष्मणाग्रजेन प्रभवति शर्मदशास्यमर्दनेन RasiRañ. 5; **Aii** eldest brother विश्वामित्रात्मजानां तु शुनःशेपोऽग्रजः स्मृतः HariVaṁ. 23. 92; कृतवर्माग्रजस्तेषाम् HariVaṁ. 28. 5; रामस्तेष्वग्रजोऽभवत् MatsyaP. 12. 50; BrahmāṇḍP. ii. 66. 68; अग्रजो ज्येष्ठः ManuBh. ii 274. 28 (*on* 9. 114); सर्वेषामग्रजो रामो भरतस्तदनु स्मृतः PadmP. iv. 57. 34; BrahmP. 10. 64; अन्वजायन्त त्रयस्त्रेताग्नितेजसः। अग्रजस्यानुकुर्वन्तस्तैस्तैर्लोकोत्तरैर्गुणैः RāmāCam. 1. 31; CaturCin. iii(1). 1486. 17; **Bi** a Brahmin चण्डालखातवापीषु पीत्वा सलिलमग्रजः…अहोरात्रेण शुध्यति ParāSm. 6. 25; पूर्वात्रयं सानलमग्रजानाम् BṛSaṁ. 15.28; YogYā. 9. 5; फलतिद्विधिष्ण्यगुणैरग्रजानां भवेत्सदा VasiS. 37. 150; अत्रान्तरेऽन्धनगरादागच्छन्नग्रजः कश्चिदैक्ष्यत DaśKuC. 123. 15; अग्रजोऽवरजां भार्यां स्वीकुर्वन्न प्रदुष्यति BṛKathaS'loSaṁ. 17. 175; सनैवेद्यं च रजतं दातव्यं दानमग्रजे VāmaP. 16. 38; इति क्रुद्धद्विजगिरा तत्र ते प्राहुरग्रजाः BṛKathāMañ iii. 1. 207; अभूद्गृहे यस्य पवित्रसत्रमच्छिन्नमग्रासनमग्रजानाम् AuciViC. 39 (31); CaturCin. ii. (1) 850. 8; **B ii** a variety of Lāvaka (quail bird) लावकाः। तिलपुष्पोद्गमे जाता अग्रजाः परिकीर्तिताः Mānaso. 1 v. 8. 1180; **C i** name of Hiraṇyagarbha पुमान्। विरक्तश्चाग्रजाज्जातस्त्वप्रपुत्रादिलाभवत् TaiUBhVā. 41. 2(2); अतिशेते यतः सर्वानानन्दानाग्रजादधि TaiUBhVā. 149. 20(2); विरक्ताः सर्वसंसारादग्रजाद्बुद्धिशुद्धितः BṛĀraUBhVā. iv. 4. 1078; **C ii** name of Viṣṇu, HariVaṁ. S. 927 ult. [PW]; अग्रज…सहस्रसंभवविश्वं त्वामाहुः VāmaP. 26. 0(4); जगति जनिनिवारके नमोऽग्रजाय NaraP. 9. 10; सुखदो नैकजोऽग्रजः … केशवस्य … नाम्नां सहस्रम् MahāBhā. xiii. 135. 108; ViṣṇuSaBh. 115. 108; **C iii** name of a Brahmin अहं सारथिरित्युक्त्वा जग्राहाश्वांस्ततोऽग्रजः MatsyaP. 133. 51; **C iv** name of Jina अग्निमोऽग्रजः MahāP. 25. 150; **D** name of a particular pose or position of fingers संदंशस्त्रिविधो ज्ञेयस्त्वग्रजो मुखजस्तथा। तथा पार्श्वगतश्चैव NāṭyaS'ā. 9. 111; स त्रेधा स्यादग्रजश्च SaṁgiRa. iv. 50. 5 (7. 176); त्रेधा भवेत्सोऽयमग्रजो मुखजस्तथाNṛtyā. 176; [*agraja* is mentioned as a meaning or synonym of काल, पनस, वृषभ KośaKaTa. 2. 3339; ViśvaPra. 26. 29; AbhidhāMañ. 192. 5; NāmMā. 114; name of a गन्धर्व, KalpaK. 373. 37]

अग्रजगौरव (agraja-gaurava) *m.* esteem for an elder brother परं गृहाणाग्रजगौरवेण पौरन्दरीमभ्युपपत्तिमेनाम् RāmC. (App. 1) 39.8.

अग्रजङ्घा (agra-jaṅghā) *f.* forepart of the leg प्रतिजङ्घा त्वग्रजङ्घा AbhidhāCin. 615; KośaKaTa. 1. 5065.

अग्रजचरण (agraja-caraṇa) *m.* foot of an elder brother जटाभारम्… भरतम्। क्षिपन्तं दृष्ट्वाग्रजचरणयोरानतमुखौ समं जातावेतौ रजनिचरशाखामृगपती PṛthviVi. 11. 97.

अग्रजत्व (agraja-tva) *n.* the state of being an elder brother ज्येष्ठोऽग्रजत्वेन पराक्रमेण स चक्रवर्ती तव सेव्य एव KathāK. 141. 18.

अग्रजद्विष् (agraja-dviṣ) *adj.* who hates his elder brother विभीषणं विशस्यादौ सुग्रीवं चाग्रजद्विषम् RāmC. 28. 102.

अग्रजनित (agra-janita) *adj.* produced ealier प्रलयकालहुताशनस्य धूमोऽयमग्रजनितस्तिमिरच्छलेन BhikṣāKā. 31. 11.

अग्रजनिता (agrajani-tā) *f.* status as a Brahmin वर्णत्वमात्रसमतामपि यद्युपेताः। क्षत्रादयोऽग्रजनितां किमु यान्त्यतस्ते Lokokti. 83.

अग्रजनुस् (agra-janus) *m.* A elder brother पौलस्त्यमग्रजनुषं परुषं वदन्तं संत्यज्य RāmāCam. 6. 17; (अ)ग्रजनु(:) PañcTaPra. 4. 25; **B** a Brahmin पादे कङ्कणमर्पयन्ति करयोर्मञ्जीरमातन्वते। …नेपथ्यग्रहणे बताग्रजनुषामेणीदृशो भूरिशः BhāvVi. 13; अत एवायमग्रजनुरपत्रपिष्णुरपि…विष्णुरनेहोऽतिक्रमं निर्मित्सति S'ukSa. 25. 24.

अग्रजनोपशोभित (agrajanopaśobhita) *adj.* graced with prominent people तत्तस्य वेश्माथिजनो(v. l. अग्रजनो)पशोभितं विकीर्णपद्मोत्पलभूषिताजिरम् MahāBhā. i. 190. 8

अग्रजन्मगुरु (agrajanma-guru) *m* Viṣṇu, father of Brahmā (the first-born) अग्रजन्मगुरुः पूर्वम्…तमपश्यदन्तकानलः SaurP. 57. 21.

अग्रजन्मत्व (agrajanma-tva) *n.* the state of being superior in birth, the state of belonging to a higher caste सापेक्षमग्रजन्मत्वम् BālamBha. i. 202. 30(*on* 1. 62)

अग्रजन्मन् (agra-janman) *m.* **A** a Brahmin (*lit.* born first) एतद्देशप्रसूतस्य सकाशादग्रजन्मनः। स्वं स्वं चरित्रं शिक्षेरन् पृथिव्यां सर्वमानवाः ManuSm. 2. 20; 3. 13; YājñaSm. 1. 62; प्रत्यग्रहीत्सङ्गरमग्रजन्मा RaghuVa. 5. 26; तस्य … शुश्रुवान्वचनमग्रजन्मनः RaghuVa. 11. 51; नैतावग्रजन्मानौ KundaMā. 5. 14 (11); वैद्यः प्रयोगैः सुदृढं करोति राष्ट्रं तथा शान्तिभिरग्रजन्मा YogYā. 3. 23; VṛGautaSm. 599. 16 (14); आधानादष्टमे वर्षे जन्मतो वाग्रजन्मनाम् … मौञ्जीबन्धनम् NāraS. 24. 1; राजा तु … अग्रजन्मानम् … अमात्यं कुमारपालितनामानम्-

ब्रवीत् Kād. 12.23; अत्र लोकनाथेन ⋯ सकलभुवनकोशश्चाग्रजन्मनां विभक्तः HarṣaC. 139.6; ततोऽग्रजन्मा नरसिंहस्य हिरण्यकशिपोर्दैत्येश्वरस्य विदारणमभिनीय ⋯राजानमभाषत DaśKuC. 32.17; अग्रजन्मानः⋯गुरुकुलसमावृत्ताः स्नात्वा AvantiKa. 195.6; उपेयुषां द्रष्टुमाह्वनमग्रजन्मनाम् । आतिथेयम् ⋯ कर्तुम् ⋯ स नाश्रमत् S'iśuVa. 14.38; कुलमकलङ्कं न गणितमवधीरितमग्रजन्मनामुचितम् KuṭṭaMa. 412; अग्रजन्मनः ब्राह्मणस्य सकाशात् ManuBh. i. 79.9 (*on* 2.20); वेश्यागृहं विशति निस्त्रपमग्रजन्मा VasaTi. 18.21; कश्चित्सुजन्मा कंचिदग्रजन्मानं स्तौति NyāyMañ. ii. 170.26; भार्या तस्याग्रजन्मनः । विमतिर्नामतः ख्याता गन्तुमैच्छद्गृहे पितुः VāmaP. 91.86; यैर्नरैरग्रजन्मानो भोजिता विविधैः रसैः PadmP. iv. 65.38; सहस्राण्यग्रजन्मनाम् । हननान्मुच्यते जीवः SaurP. 39.18; उवाच पार्वतीयं तं सोऽग्रजन्मान्त्यजं तदा SkandP. iv. 98.62; स्यादग्रजन्मा श्रुतवान्सुशीलः IśānS'iPa. ii. 11.5; प्रासादे विहितेऽन्यस्मिन् भवेत्पीडाग्रजन्मनाम् SamarāSū. 10.135; अग्निशर्माभिधानेन जगदे सोऽग्रजन्मना KathāSaSāg. vi. 7.27; 'ब्राह्मणाः प्रव्रजन्ति' इति श्रुतेश्चाग्रजन्मन एवाधिकारः (संन्यासे), न द्विजातिमात्रस्य Mitā. 365.23 (*on* 3.56); उवाचैवमग्रणीः सोऽग्रजन्मनाम् TriṣaS'aPuC. ii. 6.276; VīraMi.(Paribhāṣā.) 56.20; ततस्ते तेऽग्रजन्मानो बाहुजाश्च सहस्रशः (आयुधः) ParamāKā. 42.8; **B** elder brother विषङ्गः ⋯। इदमाह⋯ अग्रजन्मानम् BrahmāṇḍP. iii. 21.48; दृष्ट्वा दृष्ट्वा दूयमानमानसमग्रजन्मानं समस्फुटदिवास्य सहस्रधा हृदयम् HarṣaC. 245.6; कानने सीतया साकमग्रजन्मा स्थितः सुखम् PadmP.(Ra.) 34.2; निर्णिनेज सहसा सुषुप्सतः पादपद्मयुगमग्रजन्मनः (लक्ष्मणः) RāmC. 2.44; मम पुनरग्रजन्मा गुणारामनामा राजपदभाजनम् PrasaRā. 1.4(10); स व्रजन् । निनाय सर्वं वात्सल्यादनिषिद्धोऽग्रजन्मना RājTa.(Ka.) 8.9; तदनु मया प्रोक्तोऽग्रजन्मा न युज्यते परदारापहरणं तव TīrthaKa. 63.15; तस्याग्रजन्मा भुवि राजशेखैरप्रोतभावादनपोतसंज्ञाम् । ख्यातां दधाति स्म RasāSu. 3.11 (1.17); **C** a name of Brahmā तस्मै वेदान् पुराणानि दत्तवानग्रजन्मने SaurP. 2.26; आधारः सर्वभूतानामग्रजन्मन्नमोऽस्तु ते BhaviP. 324B.30 (2(1).6.13); **D** primordial king अत्र लोकनाथेन⋯सकलभुवनकोशश्चाग्रजन्मनां विभक्तः HarṣaC. 139.6 (comm. अग्रजन्म(?न्मा)नो द्विजा आदिनृपाः ⋯ च); *n.* former birth सौधर्मेन्द्रप्रधानैर्यस्त्रिदशैरग्रजन्मनि । हेमरत्नघटैर्मेरावभिषिक्तः सुभक्तिभिः PadmP.(Ra.) 85.36.

अग्रजन्मन् (agra-janman) *adj.* **A** born in the beginning वक्ष्ये भार्याकुलं तेषां मुनीनामग्रजन्मनाम् LiṅgaP. i. 5.14; **B i** elder अग्रजन्मना । त्वदीयस्वामिना योद्धुं न वयं प्रोत्सहामहे TriṣaS'aPuC. i. 4.807; राज्यश्रीः⋯ क्षितिपतितिलकस्याग्रजन्मा तनूजः ParamāKā. 75.93; **B ii** the eldest अजीजनत् तत्र शतं तनूजान् येषां क्षितीशो भरतोऽग्रजन्मा Nāray. v. 20.6; **C** front (born first) लूनेऽग्रजन्मनि पदद्वयेऽरिणा दन्तावलस्य पततः क्षितौ किल HammīMaKā. 12.52.

अग्रजन्माग्रणी (agrajanmāgraṇī) *m.* a prominent Brahmin बलादमर्षणो रोषमग्रजन्माग्रणीर्जगौ PāṇḍaC. 11.64.

अग्रजन्मादि (agrajanmādi) *adj.* beginning with the Brahmin caste तस्य वदनभुजसक्थिचरणजाता यथाक्रममग्रजन्मादयश्चत्वारो वर्णाः Mitā. 384.7 (*on* 3.126)

अग्रजन्मान्वय (agrajanmānvaya) *m.* Brahmin-race चरमस्तत्र नृदेहस्तत्रोऽग्जन्मान्वयोत्पत्तिः (v. l. तत्राग्रजन्मान्वयोत्पत्तिः) PraboSu. 14 (S'āṅkaragranthāvali No. 10)

अग्रजन्मैकगोचर (agrajanmaikagocara) *adj.* [*f.* -ā] meant for the first-born i. e. Brahmā alone ब्रह्मविद्याविशेषतः । सर्वार्थैव समुद्दिष्टा नाग्रजन्मैकगोचरा BṛĀraUBhVā. i. 4.1196.

अग्रजन्यरसिक (agrajanya-rasika) *adj.* eager to be at the forefront of the battle अग्रजन्यरसिकाः परीयिरे पश्चिमाजिरभसैः परश्शतैः RāmC. 29.38.

अग्रजपादसेवन (agrajapāda-sevana) *n.* honouring the venerable Brahmin तदितरेषामप्यग्रजपादसेवनादिवृत्तिस्तदाचारानुसरणं च प्रशस्तम् S'aṅkaVi.(Ā.) 145.3.

अग्रजपादुका (agraja-pādukā) *f.* sandal of the elder brother न जटाबन्धं विना शोभते मेध्या मेऽग्रजपादुकेति भरतः PṛthvīVi. 11.59.

अग्रजप्रहतवर्त्मन् (agrajaprahata-vartman) *n.* path trodden by the elder brother किं प्रयाणमभिलाषुको भवानग्रजप्रहतवर्त्मना सखे Rāgh. 11.43.

अग्रजप्राप्ति (agraja-prāpti) *f.* obtainment arisen earlier निर्माणचित्तस्याग्रजप्राप्तिसद्भावात् Sphuṭā. ii. 186.27 (*on* 2.73)

अग्रजबध (agraja-badha) = **अग्रजवध**, HarṣaC. 281.9.

अग्रजभ्रातृ (agraja-bhrātṛ) *m.* elder brother (नापितः) चलितानग्रजभ्रातुः स्वावनायान्तिकं पथि । रुद्ध्वा⋯अघातयत् RājTa.(S'rī.) 2.48.

अग्रजय (agra-jaya) *m.* excellent victory संग्रामेऽग्रजयाय — या सा स्यादपराजिता तव मुहुर्जैत्राय धात्रीपते YaśasCam. i. 596.10.

अग्रजराज्य (agraja-rājya) *n.* kingdom of an elder brother अग्रजराज्यभोक्ता सानुप्लवः प्लवनमण्डलसार्वभौमः RāmāCam. 6.19.

अग्रजव (agra-java) *adj.* having great speed, swift, violent सघनागमः ⋯ समहिमोऽग्रजवः । ⋯ मरुदन्वगात्तमृतुमूर्तिरिव RāghPāṇ.(Dha.) 12.7; *m.* great speed तं सत्यकः ⋯ अग्रजवैरभीतः समेत्य नाथं प्रधनं ननाथ RāghPāṇ.(Dha.) 16.42; व्याप हृतमिव तमस्तमसा तदशेषमग्रजवपूरणोद्यतम् RāghPāṇ.(Dha.) 17.35 (comm. प्रधानवेगस्य पूरणे उद्यतमुद्यमो यस्य)

अग्रजवत् (agraja-va(n)t) *adj.* accompanied by an elder brother स खलु महेष्वासाचरफीतमहास्त्रेषु रणमहेष्वासाद्य । राज्ञः समुदग्रजवानद्रावयदर्जुनोऽथ समुदग्रजवान् YudhiVi. 1.93; (अक्रूरः) तावद्ददर्श पशुदोहविलोकलोलम्⋯। भूमन् भवन्तमयमग्रजवन्तम् Nāray. x. 72.8.

अग्रजवत् (agraja-vat) *adv.* like an elder brother न त्वमग्रजवद्वत्स मां प्रत्याख्यातुमर्हसि BhāgP. ix. 18.42.

अग्रजवध (agraja-vadha) *m.* **1** the killing of an elder brother अमरपतिरिवाग्रजब(? व)धकलङ्कप्रक्षालनाकुलः ⋯ निर्जगाम नरपतिः HarṣaC. 281.9; **2** the killing of a Brahmin, HarṣaC. 281.9.

अग्रजवपुस् (agraja-vapus) *n.* body of an elder brother इति दिग्विमूढमिव तत्र गिरिषु दरिषु स्खलत् पतत् । व्याप हृतमिव तमस्तमसा तदशेषमग्रजवपूरणोद्यतम् RāghPāṇ.(Dha.) 17.35.

अग्रजवर्ण (agraja-varṇa) *m.* colour of an elder brother मान्यमग्रजवर्णेन वसानो दिव्यमम्बरम् (खगेश्वरः) Yādavā. 16.59.

अग्रजवाच् (agraja-vāc) *f.* the words of an elder brother सरभसमग्रजवाचःश्रवणादस्म्यागता YudhiVi. 1.42.

अग्रजविरह (agraja-viraha) *m.* separation from an elder brother अग्रजविरहमविषह्यम् AvantiKa. 219.5.

अग्रजवैर (agraja-vaira) *n.* enmity with an elder brother तं सत्यकोपाहतशत्रुमुच्चैरामन्दमारम्भगभीरनादः । विभीषणः सोऽग्रजवैरभीतः समेत्य नाथं प्रधनं ननाथ RāghPāṇ.(Dha.) 16.42.

अग्रजवैरिन् (agraja-vairin) *adj.* hostile to an elder brother यत्पाणिसरसीरुहं किल रमा मेजेऽसिदम्भाच्च तां रागादन्वगमत्स्वयं हरिरभूत्सूनुः प्रतापस्तयोः । यः श्रुत्वाग्रजवैरिणं स्मररिपुं कोपात्तथातीतपत् नालं दूरयितुं यथा क्षणमपि स्वसात्स गङ्गामभूत् HammīMaKā. 3.76.

अग्रजशक्ति (agraja-śakti) *f.* power of an elder brother इयं स्वामिभक्तेरग्रजशक्तै(?क्ते)श्च जगति ज्ञापनाय विभीषणेन प्रतिष्ठापिता द्रुतापतच्छिन्नकुम्भकर्णोत्तमाङ्ग एव त्रासितस्य दाशरथेर्यैथाप्रथममायतपदान्तराप्रतीपापसर्पण सरणिः TilaMañ. 136.9.

अग्रजशासन (agraja-śāsana) *n.* the command or order of an elder brother प्रत्यग्रहीदग्रजशासनं तत् (लक्ष्मणः) RaghuVa. 14.46; अग्रजशासनादभिषिषेच शुभेऽहनि लक्ष्मणः (विभीषणम्) Rāgh. 19.65.

अग्रजशुश्रूषा (agraja-śuśrūṣā) *f.* service to the first born (i. e. a Brahmin) ब्राह्मण्यतिरिक्तस्य⋯तस्याप्यग्रजशुश्रूषयैव मुक्तिदर्शनात् S'aṅkaVi.(Ā.) 61.6.

अग्रजसंयुत (agraja-saṁyuta) *adj.* accompanied by an elder brother अग्रजेन सुरौघरोद्धारमजीधतस्त्वम् । तदीयभृत्यानपि जम्बुकत्वेनोपागतानग्रजसंयुतस्त्वम् । ⋯भगवन् निराशः Nāray. x. 53.6.

अग्रजसत्कथा (agraja-satkathā) *f.* elder brother's noble story पुण्यस्थलानि कतिचित् क्षितिभूषणानि । चारूणि योजयितुमग्रजसत्कथायां कुर्वे मतिम् YātrāPra. 1.6.

अग्रजसंभव (agraja-sambhava) *m.* son of an elder brother स्वकनिष्ठं पितृव्यं वानुजं वाग्रजसंभवम् । पुत्रं पुत्रीकृतं दत्तं यौवराज्येऽभिषेचयेत् S'ukraNi. 2.15.

अग्रजसिद्धि (agraja-siddhi) *f.* establishment of the one who appeared first तदिदं हिरण्यगर्भस्य व्यक्तीभावो महेश्वरात् । आदित्यस्येह वाक्येन वर्ण्यतेऽग्रजसिद्धये BṛĀraUBhVā. v. 5.7.

अग्रजसूनु (agraja-sūnu) *m.* son of an elder brother सुग्रीवोऽग्रजसूनुसैन्यभयतो विन्ध्यस्य मूलं गतः MahāN. 9.38.

अग्रजा (agra-jā) *adj.* (*m.*) first-born त्वष्टा॑रमग्र॒जां गो॒पां पु॑रो॒यावा॑न॒मा हु॑वे ṚV. ix. 5.9.

अग्रजा (agrajā) *f.* **1** elder sister अन्या यदि न गच्छन्ति निजकन्या निजानुजा । अग्रजा वा मातुलानी माता वा⋯पूज्या KulaCūT. 3.49; मधुपुरं गत्वा स ददर्शाग्रजां पुरः (रावणः) RāmāMañ. 453.7; अलक्ष्म्यग्रजयोर्ज्येष्ठा Vaija. 221.15; नाट्योक्तौ चाग्रजान्तिका TrikāS'e. iii. 3.3; छायेवाञ्जनशैलस्य कालियाहेरिवाग्रजा (समाजगाम चामुण्डा) Surath. 10.14; आरक्तललितपत्रं दस्वाङ्गबालिकाहस्ते । कश्चिदाह प्रापय निभृतं स्वामग्रजामेतत् S'ṛṅgāMañ.(A.) 47.9; S'abdaRaSaK. 93.10; **2** date tree खर्जूः स्त्री निःश्रेणिर्दृढकण्टका । सिंहिश्रेणी खरस्कन्धा कषायमधुराग्रजा KośaKaTa. 1.3288.

अग्रजागम (agrajāgama) *m.* arrival of an elder brother अनुजागमनत्रासाद्यथा यातोऽग्रजः पुरा । तथाग्रजागमत्रासादनुजो याति देशतः RājTa. (S'rī.) 1 (7). 79.

अग्रजाग्रम् (agrajāgram) *adv.* towards the elder brother सामात्यभृत्यो जननीजनेन सार्धं प्रतस्थे भरतोऽग्रजाग्रम् RāmāMañ. 405. 8.

अग्रजाग्रिम (agrajāgrima) *adj.* being ahead of an elder brother दाराधिगमनाधाने यः कुर्यादग्रजाग्रिमः । परिवेत्ता स विज्ञेयः GobhiSm. 1. 70.

अग्रजाचरित (agrajācarita) *n.* conduct of the elders कुलोचितं कर्म कुर्वन्नग्रजाचरितं तथा । गच्छेत् स परमं धाम (शत्रुघ्नः) PadmP. iv. 11. 60.

अग्रजाण्डज (agrajāṇḍája) *n.* first-born bird गुरूदरी···संपूर्णे कालेऽमुक्तनिरण्डजान् । आतुरा सा···क्षतं कृत्वाग्रजाण्डजे Suparṇādhyāya 3. 2.

अग्रजात (agra-jāta) *adj* [*f.* -ā] born first अग्रजातेति तां कन्यामग्र्यानुग्रहकाङ्क्षिणे । प्रददौ कुन्तिभोजाय MahāBhā. i. 104. 3; *m.* Brahmin श्राद्धं तत्रैव विप्राय कारयेत्··· । विप्रैरग्रजातैश्च वेदाभ्यसनतत्परैः SkandP. v(3). 62. 12.

अग्रजातक (agrajāta-ka) *m.* Brahmin [S'abdaKaDru.].

अग्रजाति (agra-jāti) *m.* Brahmin caste शापं च मृत्युप्रदमग्रजातेः ··· निरीक्ष्य। देव्या दोलायमानं हृदयं तदासीत् BhārCam. 1. 72; AbhidhāCin. 812; KośaKaTa. 1. 5480.

अग्रजात्मज (agrajātmaja) *m.* elder brother's son सूनुश्च सज्जलः सुज्जेः श्वेतिकश्चाग्रजात्मजः RājTa.(Ka.) 8. 2184.

अग्रजानन (agrajānana) *adj.* having the face (i. e. head) of the elder brother दैवाद्विनिमयं चक्रे मुग्धा तत्र शरीरयोः । भ्रातरं भर्तृवदनं भर्तारं चाग्रजाननम् BṛKathāMañ. ix. 2. 414.

अग्रजानन्तरज (agrajānantaraja) *adj.* born immediately next to the eldest अथाग्रजानन्तरजः ··· । ज्येष्ठं दुःशासनस्तत्र भ्राता भ्रातरमब्रवीत् MahāBhā. iv. 25. 13.

अग्रजानुवर्तिन् (agrajānuvartin) *adj.* following the elder brother विनिवर्त्य तमग्रजानुवर्ती परमेशस्स्वपुरीं पुनः प्रतस्थे Yādavā. 15. 133.

अग्रजान्तरसंगति (agrajāntara-saṅgati) *f.* meeting with the other elder brother निश्चिकाय निशाशेषे सौमनस्यमुपेयिवान् । एकाग्रजजिघांसायामग्रजान्तरसंगतिम् । (विभीषणः) RāmC. 24. 141.

अग्रजान्वित (agrajānvita) *adj.* accompanied by the elder brother अपरेद्युरिहोपसर्पतामसुरध्वंसकृदग्रजान्वितः Yādavā. 9. 11.

अग्रजारक (agrajāraka) *m.* name of a son of S'ailūṣa Gandharva वसुषेणोऽग्रजारकः । एते चान्ये च गन्धर्वाः शैलूषस्य सुताः···सभायां विविशुः Viṣṇu-DhaP. i. 210. 7.

अग्रजालोकनोत्कण्ठा (agrajālokanotkaṇṭhā) *f.* eagerness to see (i. e. meet) the elder brother अग्रजालोकनोत्कण्ठाप्रेरितः सोऽचलत्पुरः VikraDeC. 4. 88.

अग्रजिह्व (agra-jihvá) *n.* tip of the tongue सरस्वत्या अग्रजिह्वम् VājaS. 25. 1.

अग्रजिह्वा (agra-jihvā) *f.* tip of the tongue अस्पृशत्प्लवगमग्रजिह्वया जम्बुकी RāmC. 29. 33; अग्रभूता जिह्वा अग्रजिह्वा जिह्वाग्रमित्यर्थः SthānṬ. 395 A. 3.

अग्रजीवा (agra-jīvā) the following sine (i. e. the sine of the *bhuja* one degree more than the original *bhuja*) स्वगोऽङ्गेषुषडंशेन वर्जिता भुजशिञ्जिनी । कोटिज्या दशमिः क्षुण्णा त्रिसप्तेषुविभाजिता । तदैक्यमग्रजीवा स्यात् Golā. 282. 17(32. 17)

अग्रजीविन् (agrajīv-in) *m.* Brahmin द्वारादि पूर्ववन्मेरुकान्तं नामाग्रजीविनाम् MayaMa. 26. 58.

अग्रजोत्सुक (agrajotsuka) *adj.* eager about (i. e. eager to meet) the elder brother भरतोऽपि···प्रससर्पाग्रजोत्सुकः RāmāMañ. 93. 21.

अग्रजोपरोध (agrajoparodha) *m.* regard for the elder brother तदाग्रजोपरोधेन तां विमुच्य निरीयुषा ।···मया व्रतमादायि दुष्करम् PariPar. 1. 365.

अग्रज्या (agrajyā) *f.* the sine of the amplitude अर्कघ्नी विषुवच्छायाग्रज्यया गुणिता तथा । भक्ता फलाख्यम् SūrySi. 3. 30.

अग्रज्यावर्गोन (agrajyāvargona) *adj.* decreased or deficient by the square of the sine of the amplitude त्रिज्यावर्गार्धतोऽग्रज्यावर्गोनाद् द्वादशाहतात् ···लभ्यते यत् फलं बुधैः SūrySi. 3. 28.

अग्रज्वलन (agra-jvalana) *n.* **i** light or illumination (i. e. knowledge of the immediately subsequent life) at the tip (of the *nāḍī* of the heart) तदोकोऽग्रज्वलनं तत्प्रकाशितद्वारो विद्यासामर्थ्यात्तच्छेषगत्यनुस्मृतियोगाच्च हार्दानुगृहीतः शताधिकया BrahmSū. iv. 2. 17 (S'aṅ. तदग्रप्रज्वलनपूर्विका···उत्क्रान्तिः श्रूयते 'तस्य हैतस्य हृदयस्याग्रं प्रद्योतते तेन प्रद्योतेनैष आत्मा निष्क्रामति'; VedāntKa. प्रज्वलनं कर्मवशाद् भविष्यत्फलप्रकाशः; Ratnaprabhā हृदयस्याग्रं नाडीमुखं तस्य ज्वलनं भाविफलस्फुरणं प्रद्योताख्यम्; Brahmasūtravṛtti of Sadāśivabrahmendra जीवस्य ओकः आयतनं हृदयं तस्य यदग्रं तस्य ज्वलनं प्राप्तव्यज्ञानरूपं प्रद्योतनाख्यम्); **ii** light or blaze at the top (of the heart) (which illumines the path leading to the world to be attained after death) हृदयस्याग्रज्वलनं प्रकाशनं प्राप्तव्यस्य लोकस्य मार्गं प्रकाशयति BrahmSūBh.(Bhā.) 232. 1 (*on* iv. 2. 16); *adj.* having light or illumination at the top तदोकस्तस्य जीवस्य स्थानं हृदयमग्रज्वलनं भवति । अग्रे ज्वलनं प्रकाशनं यस्य तदिदमग्रज्वलनम् BrahmSūBh.(Rā.) 738. 5 (*on* iv. 2. 16); तदोको जीवस्य स्थानं हृदयमग्रज्वलनं प्रकाशिताग्रं भवति VedāntDī. 232. 23 (*on* iv. 2. 16); तस्यौको हृदयमग्रज्वलनं भवति VedāntPāSau. 406. 21 (*on* iv. 2. 16); विदुषः ओकः स्थानमग्रज्वलनं भवति अग्रे ज्वलनं प्रकाशनं यस्येत्येवमनुकूलं भवति VedāntKau. 407. 13 (*on* iv. 2. 16); जीवस्यौकः स्थानं हृदयमग्रज्वलनं प्रकाशिताग्रं भवति GoviBh. 304. 3 (*on* iv. 2. 17)

अग्रढौकित (agra-ḍhaukita) *adj.* placed in front अग्रढौकिता नव पद्मरागचषकाः सिषेविरे S'rīKaC. 14. 3.

अग्रणी (agra-ṇī) *adj.* (*n.* -ṇi) [DEBRU. p. 39; cf. P. iii. 2 61; AltGr. II. 2, p. 39; for cerebralization cf. P. v. 2. 78; viii. 4. 3; Vār. 1 on P. iii. 2. 61 (SiddhāKau. 487A. 11); for decl. cf. P. vi. 4. 82; JaineVyā. 342. 27 ff. (*on* v. 1. 53); MugdhaBo. 3. 60 (18. 17)] **i** taking the lead, foremost, first, pre-eminent, excellent, great, superior, seniormost रथातिरथसंख्यानां योऽग्रणीः शूरसंमतः MahāBhā. vii. 1. 35; अग्रणीर्यः कृतः पूर्वं वर्णावरपरिग्रहः । ब्राह्मणः सर्वविद्योऽपि राजन् नार्हति केतनम् MahāBhā. xiii. 24. 19; vii. 149. 7; viii. 20. 25; ix. 16. 27; अग्रणीर्हरः । हरिं विद्याथ HariVaṁ. 112. 16; धर्मम् ··· । प्राब्रवीत् ··· मुनीनामग्रणीर्यमः YamaSm. 1; स्वार्थो यस्य परार्थ एव स पुमानेकः सतामग्रणीः S'atTrayī. 471 = PrabaCin. 53. 11 = S'ārṅgaPa. 773 = PurāPrāSaṁ. 122. 19 = SiṁhāDvā. 6. 4; त्वम् ···धनुर्विद्याविदामग्रणीः BhāvS'a. 87; अथाङ्गिरसमग्रण्यमुदाहरणवस्तुषु । ऋषयो नोदयामासुः KumāSaṁ. 6. 65; अग्रणीर्मन्त्रकृतामृषीणाम्···गुरुस्ते RaghuVa. 5. 4; मानिनामग्रणीरस्ति ··· दशाननः JānaHa. 2. 35; 9. 42; सप्तानां चक्रवर्तिनामग्रणीः ··· सुतोऽयं देवस्य जातः HarṣaC. 184. 8; 224. 1; 233. 4; 261. 9; द्विजो जगद्गीतगुणोऽग्रणीः सताम् Kād. 3. 2; सापत्न्यकरणं नारीणां प्रधानं कोपकारणमग्रणीर्विरागहेतुः Kād. 195. 13; 6. 16; 44. 16; उचितानामग्रणीः किल कपिग्रामणीः MahāViC. App. A. (282. 29); मीमांसा हि सर्वास्तिकशास्त्राणामग्रणीः TātpaṬ.(U.) 3. 19 (*on* 1. 10); (शरराजः) चक्रवर्तिचिह्नानां स्फुटानामग्रणीः BṛKathāS'loSaṁ. 8. 54; 20. 43; प्रज्ञावतामग्रणी(ः) । आर्यासङ्गः AbhisaAlaṅĀ. 1. 11; दाता मानभृदग्रणीर्गुणवताम् EI. x. 86. 23 = xxii. 183. 22 = xxii. 106. 24; = iii. 107. 26 = xxi. 141. 20 = xxii. 82. 23; सः ···ऐक्षिष्ट मुनी गगनचारिणौ । आदित्यगतिमग्रण्यं तथारिञ्जयशब्दनम् MahāP. 5. 193; वेदविदामग्रण्या व्याससमुनिना NyāyMañ. ii. 88. 24; ii. 208. 26; अग्रणीः शिष्टाचारप्रतिपालने भाष्यकारः PañcPā. 3. 5 (*on* i. 1. 1); क्षितिपतिगणनास्वग्रणीः ··· राजा श्रीबुतुगाख्यस्समजनि EI. iii. 180. 53; S'āraTi. 9. 46; अस्ति···अग्रणीः सर्वविषयाणाम्···आर्यावर्तो नाम देशः NalaCam. 1. 25(3); 1. 33(9); 3. 12(8); TilaMañ. 266. 15; धन्विनामग्रणीरेषः BhāgP. i. 12. 21; iii. 1. 30; व्रतसमितिभृतामग्रणीः ··· अमितगतियतिः SubhāRaSaṁ. 915; 917; राजा धार्मिकेष्वग्रणीर्महान् PadmP. vi. 39. 9; SaurP. 4. 12; 7. 27; 39. 43; NavaSāC. 8. 48; 11. 92; पाञ्चालकन्यका । सतीनामग्रणीस्त्वासीत् SaraKaṇṭhā. 138. 17; धन्विनामग्रणीरग्रजन्मा गुणाढ्य इत्याप्तः सेवकः UdaySuKa. 5. 13; विवेकिनामग्रणीरालोकितो भवान् UdaySuKa. 38. 11; 150. 11; BṛKathāMañ. i. 1. 70; 11. 9; यस्त्यागिनामग्रणीः EI. xi. 150. 25 = iv. 190. 21; = ix. 97. 20; Vaija. 206. 64; सुकृतिभाजामग्रणीः SubhāRaK. 17. 31; परिणतवयसामग्रणीरत्र तातः SubhāRaK. 24. 6 = Subhāṣi. 2247 = RasGaṅ. 349. 2; AbhidhāCin. 1439; वाग्मिनामग्रणीरसि TriṣaS'aPuC. i. 5. 122; अग्रणीः सर्वदोषाणाम्···दर्पः TriṣaS'aPuC. ii. 6. 546; ii. 6. 276; iv. 1. 659; चतुर्वर्गेऽग्रणीर्मोक्षः YogS'ā. 1. 15; समरविजयिनां कोऽग्रणीः कामदेवः RāghPāṇ.(Ka.) 1. 28; यो जंगम इव मेरुर्म्महीभृतामग्रणीर्ज्जगति EI. vi. 95. 16; xviii. 131. 7; खलानामग्रणीर्निशाचरग्रामणीः PrasaRā. 4. 7(6); स्थिते तस्मिन्नग्रण्यामग्रजन्मनाम् । ···कैटभारिरभाषत PāṇḍaC. 11. 98; 5. 141; KarpūC. 7; KirātāVyā. 33(5); MohaRāPa. 1. 6; गान्धारोऽप्यग्रणीर्दिवि SaṁgīRa. i. 102. 3 (1(4). 7); EI. iii. 112. 5; तत्पुत्री ··· स्वयमपि विदुषामग्रणीरग्रगण्या EI. vi. 158. 210; KīrtiKau. 3. 52; EI. iii. 98. 38; i. 335. 13; त्वं भूभृतोऽप्यग्रणीः SūktiMu. 16. 5; निर्मलगुणश्रेणीभृतामग्रणीः ··· श्रीवासुदेवः CaturCin. ii(1). 1. 6; तेनायं तरवारिणा विनिहतः ··· स्वर्गेऽभूत्···स्वर्गिणामग्रणीः SamarāSaṁ. 5. 587; RasRaSa. 21. 49; शाखिनामग्रणीस्त्वम् S'ārṅgaPa. 1034; सः ··· प्रज्ञावतामग्रणीः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 8. 57; 14. 129; खण्डपरशुरग्रणीरेव वीतरागाणाम् PārvPa. 4. 5(5); विटानामग्रणीः S'ṛṅgāBhū. 9; भ्रातस्तिष्ठन् क्षणमिह भवेरग्रणीर्जन्मभाजाम् MayūSaṁ. 1. 61; EI. i. 193. 16) ṢaṭcakraNi. 54; रे रे दक्षिणहस्त ! साधु समये भोक्तुं भवानग्रणीः MahāN. 9. 86; 3. 28; परशुरामः···संख्यावतामग्रणीः VīraMi.(Paribhāṣā.) 6. 6; RasGaṅ. 433. 3; परं परार्ध्यं ग्रामण्यग्रण्यग्रे प्रष्ठमन्तठम् S'abdaRa.(Su.) 6. 41; पारिषदा-

नामग्रणी: कुपितो विष्वक्सेन: NilaVi. 76. 19; अग्रेसरमग्रहरं ग्रामणि चाग्रणि परं प्रबर्हं च KośaKaTa. 2. 389; **ii** preceding, appearing before पातु (अरुण:) पूष्णोऽग्रणीर्वः SūryaS'. 58; **iii** placed on the forefront (of a battle) द्वौ संमताविह मृत्यू दुरापौ यद्ब्रह्मसंधारणया जितासुः । कलेवरं योगरतो विजह्याद् यदग्रणीर्वीरशयेऽनिवृत्तः BhāgP. vi. 10. 33; यशोदेवो बलाधिप: । राज्ञां महाजनस्यापि सभायामग्रणी स्थित: EI. xi. 31. 4.

अग्रणी (agra–ṇī) *m.* **1** a leader, chief, guide, master मनो वा अग्रणीर्भवत्येषां प्राणानाम् KauṣīBr. 17. 7 (77. 12); मनोऽग्रणीर्भवत्येतेषां प्राणानाम् GopBr. ii. 5. 4; Nir. 7. 14 (139. 7); BṛDe. 2. 24; न जातु तान् शत्रुरन्य: सहेत येषां स स्यादग्रणीर्वृष्णिसिंह: MahāBhā. v. 22. 30; अग्रत: सर्वसैन्यानां यत्र शान्तनवोऽग्रणी: MahāBhā. vi. 16. 39; भीम:···। अग्रेऽग्रणीर्यास्यति न: MahāBhā. vi. 19. 9; v. 47. 39; v. 128*(2); viii. 56. 10; अस्माकं यदि न स्यास्त्वमग्रणीर्वानरेश्वर: । न कस्यचिद्वयं किंचिच्छृणुयाम परस्परम् Rāmā. iv. 1330*(7); तेषां स्कन्दोऽग्रणीरभूत् AṣṭāSaṁ. ii. 187. 8 (6. 3); MṛgendraT. i. 1. 21; अग्रणीर्मन्त्रिमण्डलस्य ··· सालङ्कायन: ··· अभाषत NalaCam. 4. 16(18); अशोक: शोकसंत्यक्तोऽनेकगोकुलनायक: । संतिष्ठतेऽग्रणीस्तत्र BṛKathāK. 21. 6; अचक्षुरन्धस्य यथाग्रणी: कृतस्तथा जनस्याविदुषोऽबुधो गुरु: BhāgP. viii. 24. 50; VāmaP. 58. 26; शिबीनां सोऽग्रणी: DvyāśraKā. 19. 94; (देव्युवाच) भगवन् न स्वतन्त्राहं पिता मे त्वग्रणीर्गृहे BrahmP. 35. 9; KalkiP. iii. 6. 20; अन्यसैन्येऽग्रणीर्यादृग् भवत्येको महाबल: TriṣaS'aPuC. i. 5. 315; RājTa.(S'rī.) 3. 347; **2** a charioteer ततस्तुराषाडिषुबद्धपञ्जराद् विनिर्गत: साश्वरथध्वजाग्रणी: BhāgP. viii. 11. 26; **3 i** name or epithet of Agni अग्निर्यच्छति भूतानि येन भूतानि नित्यदा । कर्मस्विह विचित्रेषु सोऽग्रणीर्वह्निरुच्यते MahāBhā. iii. 211. 22; cf. Nir. 7. 14 (139. 7); **3 ii** one of the 1000 names or epithets of Viṣṇu अग्रणीर्ग्रामणी: श्रीमान् ··· केशवस्य ··· नाम्नां सहस्रम् MahāBhā. xiii. 135. 37; BrahmP. 178. 150; **3 iii** one of the 1008 names or epithets of Jina त्वाम् (=जिनम्)···नाम्नामष्टसहस्रेण तोष्टुमोऽभीष्टसिद्धये।···अग्रणीर्ग्रामणीर्नेता MahāP. 25. 115; **3 iv** one of the 1000 names or epithets of S'iva लोकमायोऽग्रणीरणु:।···एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव वृषभध्वजम् (गिरिजापतिम्) LiṅgaP. i. 98. 132 = SaurP. 41. 116; **4** founder of noble path स्कन्दोऽहं सर्वसेनान्यामग्रण्यां भगवानज: BhāgP. xi. 16. 22 (comm. अग्रण्यां सन्मार्गप्रवर्तकानाम्)

अग्रणीकृत्य (agraṇī–kṛtya) *grd.* keeping in front or making (one) leader राजा च शान्तनु: तान् ब्राह्मणानग्रत:कृत्वा (v. l. अग्रणीकृत्य) ··· अग्रजस्य प्रदानाय (v. l. अग्रजराज्यप्रदानाय) अरण्यं जगाम ViṣṇuP. iv. 20. 9 (Jīvānanda Vidyāsāgara Ed. Calcutta, 1882)

अग्रणीति (ágra–ṇīti) *f.* first offering (of Soma) प्र वायवः पान्त्यग्रणीतिम् ṚV. ii. 11. 14 (Sāy. अग्रे नीयमानं सोमम्)

अग्रणीत्व (agraṇī–tva) *n.* **i** the state of one who brings about the fruits of *karma* अग्निशब्दोऽप्यग्रणीत्वादियोगाश्रयणेन परमात्मविषय एव भविष्यति BrahmSūBh.(Saṅ.) 138. 2 (*on* i. 2. 28) (Ratnaprabhā अग्रं कर्मण: फलं प्रापयतीति अग्रणी: तस्य भाव: अग्रणीत्वम्); **ii** the state of being one that leads the world to its birth (i. e. original cause of creation) पुरुषोद्देशेनाग्रणीत्वादिगुणविधानात् PrakaVi. 217. 14 (cf. अगधातोर्गत्यर्थस्य न(? नि)प्रत्ययान्तस्य रूपमग्निरित्यौणादिकम् । तत्राङ्गयति गमयति जगतोऽग्र[जगत् अग्रं] जन्म प्रापयतीत्यग्निरग्रणीरित्यर्थ: 214. 19); **iii** the state of being the chief or the foremost प्रसरदपथो न देयमग्रणीत्वमिन्द्रियगणस्येत्यपि न गणयामि TilaMañ. 176. 7; EI. iii. 113. 15.

अग्रणीधर्मन् (agraṇī–dharman) *adj.* having the character of one who is in the front (i. e. foremost) निर्भाग्याणां चाग्रणीधर्मा खल्वेष झषो यद्वक्त्रसंपातनचेतांस्यपि न शक्नोति अशितुं यादांसि YaśasCam. ii. 332. 11.

अग्रण्य (agra–ṇya) *m.* a chief, one who is in the forefront ण्य: स्मृतोऽग्रण्य: DvyakṣaNā. 2. 13.

अग्रण्यतम (agraṇya–tama) *adj.* first of the foremost आसीत् ··· वाल्मीकिरग्रण्यतमो मुनीनाम् UdaySuKa. 153. 22.

अग्रत:कृत (agrataḥ–kṛta) *adj.* placed at the head or in the front पुरस्कृत: पूजितेऽरात्यभियुक्तेऽग्रत:कृते AmaK. 2502; पुरस्कृतोऽभिशस्ते च पूजिते चाग्रत:कृते NānārthSaṁ. 60. 43; NānārāthaMa. 807.

अग्रत:पुष्कर (agrataḥ–puṣkara) *adj.* having the bowl (of the ladle) towards the top (of the handle) स ह स्माह बौधायनस्त्वक्तआसेचनानि कारयेदग्रत:पुष्कराणि BaudhS'S. iii. 33. 13.

अग्रतन (agra–tana) *adj.* following श्रेष्ठा इत्यग्रतनं सर्वत्रान्वेति VīraMī. 274. 15 (*on* 1. 199)

अग्रतनु (agra–tanu) *adj.* small in front, narrow towards the end, tapering स्निग्धोन्नताग्रतनुताम्रनखौ कुमार्या: पादौ BṛSam. 70. 1.

अग्रतर (agra–tara) *adj.* foremost, first, chief वामावर्तं च न शुभं द्वारमग्रतरं गृहे SamarāSū. 48. 67.

अग्रतरम् (agra–taram) *adv.* forward, farther स्वयं तु मन्त्रिणा सार्धं यावदग्रतरं व्रजेत् PārśvC. 2. 118.

अग्रतरु (agra–taru) *m.* **1** top of the tree ध्वस्तमग्रतरुपुष्पवितानम् RāmC. 16. 15; **2** the tree in front कृत्वा गजेन्द्रं विलिखं तटानां भूधूलिराशेर्विकिरं करेण । प्रियं प्रभो: पीतजलं ततोऽन्य: सुस्थं बबन्धाग्रतरौ क्रमेण Rāvaṇā. 9. 39.

अग्रतल (agra–tala) *n.* **1** forepart of the sole (of the foot) पार्ष्णिर्यस्य स्थिता भूमौ पादमग्रतलं तथा NāṭyaS'ā. 9. 275; पृष्ठतो ह्यञ्चितं कृत्वा पादमग्रतलेन तु NāṭyaS'ā. 10. 35; **2** name of a particular position of the hand in dance in which the palm faces forward (करप्रचार:) उत्तानोऽधस्तल: पार्श्वमुखोऽप्यग्रतलस्तथा । ···एवं पञ्चदश प्राहु: प्रचारान् केऽपि सूरय: Nṛtyā. 596.

अग्रतलपाद (agratala–pāda) *m.* name of a particular position of the feet in dance अग्रतलपादपुष्पपुटयोगादेकदेशसूचनं नामेदं तलपुष्पपुटमिति AbhinBhā. i. 95. 22 (*on* 4. 61)

अग्रतलसंचर (agratala–sañcara) *m.* name of a particular position of the feet in dance (the heels are lifted, the big toe is spread with the other toes contracted) पादोऽग्रतलसञ्चर: NāṭyaS'ā. 4. 61; 9. 265; उत्क्षिप्ता तु भवेत्पार्ष्णि: प्रसृतोऽङ्गुष्ठकस्तथा । अङ्गुल्यश्चाञ्चिता: सर्वा: पादेऽग्रतलसञ्चरे NāṭyaS'ā. 9. 274; ViṣṇuDhaP. iii. 24. 59; अग्रतलसञ्चर एवात्र पाद इति केचित् AbhinBhā. i. 97. 11 (*on* 4. 62); उत्क्षिप्तपार्ष्णि: प्रसृताङ्गुष्ठको न्यञ्चिताङ्गुलि: । य: पादोऽसावग्रतलसञ्चर: प्रेरणे भवेत् Nṛtyā. 361; NṛtyaK. i. 1. 804.

अग्रतलसंचार (agratala–sañcāra) *m.* name of a particular position of feet in dance अन्ये त्वाहु: अनेन क्रमेणाग्रतलसञ्चारो वृश्चिकहस्तपाद इति AbhinBhā. i. 137. 18 (*on* 4. 168); NṛttaRa. 2. 323.

अग्रतलसंचारिन् (agratalasañcār–in) *adj.* standing in a particular dance-position called *agratalasañcāra* स्यादग्रतलसञ्चारी सविक्षेपे निकुट्टने NṛttaRa. 2. 325.

अग्रतलस्थ (agratala–stha) *adj.* standing on the forepart of the sole (of a foot) पादेनाग्रतलस्थेन गति: कार्या NāṭyaS'ā. 12. 135.

अग्रतलाञ्चित (agratalāñcita) *m.* name of a particular position of feet in dance in which the heel is on the ground, the forepart of the foot is raised with all the toes spread (comm. अञ्चिता:···प्रसृता: *on* NāṭyaS'ā. 9. 276) पाद: समस्थितश्चैक एकश्चाग्रतलाञ्चित: NāṭyaS'ā. 12. 172.

अग्रतलैक्य (agratalaikya) *n.* sum of top and bottom (surfaces) आकृतिफलमौच्याहतमग्रतलैक्यार्धमौच्यदैर्घ्यगुणम् BrāhmSphuSi. 12. 47.

अग्रत:शर (agrataś–śara) *adj.* [for *agrataḥsara*] इत्थमुत्तेजितस्तेज:शालिनामग्रत:शर: PāṇḍaC. 7.659.

अग्रतस् (agra–tás) *adv.* **1 A** first, in the beginning, formerly **B** first, before, ahead of others (in time) **2** in front of, ahead of (others), at some distance, further (in space) **3** at the top, from the top, towards the top, at the tip or end **4 A** in front, in front of, in the presence of, before someone or something **B** in front (as mark of respect, reverence or as goal) **C** imminent **D** from the front side **E** front part, on the front side **F** from the presence of **5** next, later, in future, further **6** on toes **7** by the edge (of the sword) **1 A** first, in the beginning, formerly तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्पुरुषं जातमग्रत: ṚV. x. 90. 7 = VājaS. 31. 9; पुरा ते उग्राग्रत उपेन्द्रो वीर्यं ददौ AV. xix. 34. 8; **1 B** first, before, ahead of others (in time) यो अग्रतो रोचनानां समुद्रादधि जज्ञिषे AV. iv. 10. 2; यद्येकादशिन्यग्रत: कृताग्नीषोमीयेण संचरेण व्रजित्वा गार्हपत्ये त्वाष्ट्रेण पशुना चरन्ति ĀśvaS'S. I. vi. 14. 10; इत्युक्ते राघवायाथ मतिमानङ्गदोऽग्रत: । विभीषणपरीक्षार्थमुवाच वचनं हरि: Rāmā. vi. 11. 29; प्रथमं मरणं नार्या भर्तुर्वैगुण्यमुच्यते । सुवृत्त: साधुवृत्ताया: संवृत्तस्त्वं ममाग्रत: Rāmā. vi. 23. 9; अहमग्रतो यास्यामि Prati. 1. 28(4); आरोहाग्रत: Vikramo. 3. 5(4); 2. 4(3); BhagAjju. 33; TāpaVa. 3. 13(24); वैश्वदेवोऽग्रतश्चैव श्राद्धकाले विशेषत: BṛParāSm. 7. 83; स्वरव्यञ्जनसंयुक्तां मातृकामग्रतो यजेत् JayāS. 6. 29; योगं युञ्जीत···संवृतास्यस्तथैवोरू सम्यग्विष्टभ्य चाग्रत: MārkP. 39. 29; स च सह मेघनादेनाग्रत: पत्रलेखामित: प्रेष्य AvantiKa. 243. 14; 132. 14; PāraS. 15. 882; पुरत: अग्रत: पूर्वमेव शरीरपातादित्यर्थ: KāṭhUBh. 113. 1 (*on* 1. 18); शरीकृतस्याग्रत एव शौरे: शल्यीभवत्याहिततीव्रदाह: । ··· कृशानुराशि: HarVi. 9. 59; आरचय्य ··· विशुद्धिबलमग्रत: MahāP. 20. 233; यथा द्रवन्त्यग्रत एव नार्य: RatiRaha. 5. 1; सुवर्णादीनि बिम्बस्य द्रव्याणि कथितानि ते । शोधयित्वाग्रतस्तानि शिल्पिभि: कारयेद् दृढम् ParaS. 23. 2; यत एवमतो लोके कुमारं जातमग्रत: । जातरूपव्यवहितं लेहयन्ति घृतं जना: BṛĀraUBhVā-

i. 5.51; यो हि देशान्तरं याति मुग्धोऽपि धरणीचरः। अग्रतो भावितं देशं नाबुद्धा संप्रपद्यते BṛKathāS'loSaṁ. 16.27; BhāgP. iii. 17.18; अग्रतो मण्डपः कार्यः AgniP. 41.1; ये ध्यायन्ति हि शैलराजतनयां धन्यास्त एवाग्रतः DevīPañ. 3.4; AdhyāRā. i. 6.37; vii. 4.38; गरुडश्चैव पूजनीयस्तथाग्रतः BhaviP. 44A. 12 (i. 17.107); LiṅgaP. i. 1.17; नवनवतिरिहासीद्विक्रमादित्यकाले। जगति दशशतानामग्रतो यत्र पूर्णा El. ix. 15.23; तौ गुहचन्द्रो द्विजश्च सः। प्रत्यागत्याग्रतो गेहे पूर्ववत्तस्थतुर्निशि KathāSaSāg. iii. 3.117; कृमिकोष्ठाय दातव्यं भोजनं तावदग्रतः AśvaVai. 46.5; तस्याः किलाधररसस्य विविच्यमानं ते प्रत्युदाहरणमग्रत एव चक्रुः S'rīKaC. 14.65; अनैकान्तिकत्वमनिश्चित्याग्रत एव हेत्वाभासत्वावधारणे तत एव हेतोरसाधकत्वं सिद्धम् KhaṇḍanKhā. 875.1; तमग्रतो दर्शितविग्रहं प्रभुं कृतप्रसादं प्रणिपत्य मौलिना RāghPāṇ.(Ka.) 4.4; मिथ्यात्व यदि दुःखादेस्तद्वाक्यस्याग्रतो भवेत् AnuVyā. 2 A. 4 (*on* 1.1); नूनमिदं तस्यैव दुष्टकपेर्विजृम्भितम्। तेन तमेव तावदग्रतः पातयामि PrasaRā. 6.35(9); पठितः संतानिनामग्रतष्टङ्कोत्कीर्णनवप्रशस्तिषु जयस्तम्भेषु El. xii. 138.5; गिरिजेऽरिजेतृ तव पादपङ्कजं यदमोघदर्शनमदर्शमग्रतः Surath. 14.7; नो तथा मधुरमग्रतस्तया पीतदत्तमभवद्यथा मधु प्रत्ययादिति पपौ स्त्रियोऽधरम्…सुकृती VasaViKā. 8.54; एतेन (अधिकरणेन) वपाया अग्रतः प्रत्याहरणं व्याख्यातम् SaṅkarKā. i. 1.25 (Devasvāmin); धन्या सा योषितां मध्ये म्रियते भर्तुरग्रतः SiṁhāDvā. 211.15; PurāPraSaṁ. 11.8; RatnaCūKa. 164; TantrSa. 3.48; TantrSā.(K.) 94.16; अग्रतः कृतशिखण्डिताण्डवः … वासरोऽर्जुनविकासमासदत् Acyutarā. 4.11 (comm. अग्रतः प्रथमतः); अत्वरितत्वं व्यक्तिः समुच्चयश्चाग्रतः प्रोक्तः KandaCū. ii. 3.5; यतोऽक्षरात्स पर उदीरितोऽग्रतस्तदस्तु तज्जडमखिलस्य कारणम् NayaMañ. I. ii. 6.12; अथ वृद्धगुरोः शाखा प्रस्तुता स्तूयतेऽग्रतः Gurvā. 146; आरुह्य च स्यन्दनमग्रतस्तम्। संप्रस्थितं पार्थिवमन्वयासीत् स्रोतः Gaṅgāva. 6.25; असत्कर्तव्यस्य मुकुटभङ्गमग्रतः कृतवानयमशोकवनपादपः AdbhuDa. 6.29(5); नखशिखरविलुण्ठिताक्षवक्त्रस्फुटकमलाञ्जलिमग्रतः क्षिपामि Rāgh. 14.22; किं त्वग्रतः विशिष्टाभिधारणान्तरमेवानेन विधीयते MayūMāli. 362.2 (*on* iv. 1.14); **2** in front of, ahead of (others), at some distance, further (in space) नास्य क्षत्ता निष्कग्रीवः सूनानामेत्यग्रतः। यस्मिन् राष्ट्रे निरुध्यते ब्रह्मजाया चित्त्या AV. v. 17.14; स होतारमनूत्थाय यथेतमग्रतो व्रजेद्यदि राजानं प्रणयेत् ĀśvaS'S. I. iv. 10.7; I. iii. 12.16; I. iii. 12.17; जातरूपं च कुशे प्रबध्याग्रतो हरन्ति S'āṅkhāS'S. iii. 19.9; स तु गोवासनः शैब्यः…। पञ्चवर्णस्त्वनीकानां सर्वेषामग्रतः स्थितः MahāBhā. vi. 17.20; vi. 8.30; vi. 16.39; vi. 95.28; viii. 50.45; xii. 101.140; मन्थरे क्षौमवासिनि। अग्रतो मम गच्छन्ती राजहंसीव राजसे Rāmā. ii. 9.33; एष तारात्मजः…रक्षसां तु वधे तेषामग्रतस्ते भविष्यति Rāmā. iv. 22.11; ii. 49.8; ii. 77.2; ii. 105.2; vi. 15.28; एतत्कर्णमग्रतः कृत्वा समुत्थितं भ्रातृशतम् ŪruBha. 65(2); खररथेन वत्सराजमग्रतः कृत्वा स्वयमेवामात्यः प्राप्तः PratiYau. 2.9(4); राजा च…ब्राह्मणानग्रतः कृत्वाग्रजस्य प्रदानायारण्यं जगाम ViṣṇuP. iv. 20.23; v. 20.48; वालखिल्याः…। अरुणस्याग्रतो यान्ति परिवार्य दिवाकरम् BrahmāṇḍP. i. 11.37; iii. 25.13; ततस्तमग्रतः कृत्वा स राजा गन्तुमुद्यतः MārkP. 15.47; पूर्वमहम्…सर्वेषामग्रतो विहरामि PañcT. 2.79 (256.6); अग्रतस्तव गच्छामीति बलात्कारेण नीतो हतश्च Tantrākhyā. 129.17; अग्रतो गच्छद्भिः … कटककदम्बकैः क्रियमाणकोलाहलः … स्कन्दगुप्तो विवेश राजकुलम् HarṣaC. 266.1; 274.11; 275.8; जीवितस्य मार्गालोचनदूता इवाग्रतः प्रसर्पन्ति…पूतिगन्धयः श्वासाः AvantiKa. 42.3; सर्वेषामेव जन्तूनाम् … अग्रतः। कर्म तिष्ठति PadmP.(Ra.) 17.12; अग्रतस्ते बालोद्यानम् VeṇīSaṁ. 2.86; यस्यैते वयमग्रतः… सोऽयं त्वाम् … राजा स्वयं याचते MahāViC. 3.1(66.5); यथा चैतान्यग्रतः प्रतिभयजननान्यरण्यानि MahāViC. 5.26(7) (130.7); तेषां पततां हंसानामेकः पृष्ठतः पतन्नग्रतः पतन्तं हंसमभ्युवाद ChāndoUBh. 204.16 (*on* iv. 1.2); महिमाख्यौ ग्रहावश्वस्याग्रतः पृष्ठतश्च स्थाप्येते BṛĀraUBh. 11.12 (*on* i. 1.2); न गणस्याग्रतो गच्छेत्सिद्धे कार्ये समं फलम् Hitopa. 1.21; जातभियाविवाग्रतो रविचन्द्रावपि यस्य धावतः El. vii. 39.31; नास्ति गतिरग्रतस्तुरङ्गिणाम् TilaMañ. 188.9; (देवसेना … निज(?र्ज)गाम) अग्रतो द्वादशादित्याः VāmaP. 9.12; अग्रतः प्रकृतिर्याता मध्ये राजाथ पृष्ठतः। धर्मपत्नी GaṇeP. i. 5.13; NavaSāC. 2.14; अग्रतः शोभना यात्रा पृष्ठतो मरणं ध्रुवम् YuktiKa. 177.9; सर्वेषां देशानामग्रतः स्थितोऽसौ (सूर्यः) संनिहितवदवभासत इति S'āstrDī. 139.4 (on i. 1.6); प्रस्थितश्चाग्रतोऽकस्मात् KathāSaSāg. vi. 6.46; TriṣaS'aPuC. i. 1.221; Pañcā. 3.23; VasaViKā. 10.32; वेगाच्चाधस्तादश्वो गतोऽग्रतः PārśvC. 2.683; कुमारः प्राह तातस्यान्वेषकेषु नरेष्वहम्। इहागत्य निवृत्तेष्वग्रतो गन्तुमुत्सहे SamarāSaṁ. 7.265; मण्डलस्य मध्ये योऽधिकलाभार्थं नित्योत्साहः प्रवर्तते स विजिगीषुस्तस्याग्रतोऽरिः ManvaVi. 831.4 (*on* 7.156); व्यूहयित्वाग्रतः शूरान्स्थापयेज्जयलिप्सया S'ārṅgaPa. 1937; द्रुपदात्मजमग्रतश्च…न्यस्य। … श्वः … हन्तु मा श्वेताश्वः YudhiVi. 7.26; वंशकन्धरयोर्मध्यं ककुदं स्यात् तदग्रतः। क्रमात् त्रीण्यासनानि स्युर्मुख्यमध्याधमानि हि MātaLī. 12.14; अग्रतः खड्गहस्ताश्च नरवेषधराङ्गनाः। …लोकान्वित्रासयन्ति च CitraPaC. 83; आदिश्य च ततः शतमन्युरन्तकमग्रतः सेनामुखे NīlaVi. 19.20; 50.14; यद्यावयोरग्रतो गच्छतोः कोऽपि साक्षी नो धर्मज्जियं कथयिष्यति KathāK. 119.6; 155.27; 161.20; लक्ष्मणः … । अग्रतो रघुपतेरटति स्म Rāgh. 5.89; 11.60; वत्स जाबाले नियमगणो यमानामग्रतो भूत्वा सिद्धिमाहरतु AmṛUda. 3.18(4); **3** at the top, from the top, towards the top, at the tip or end तस्मादोषधयो मूलतो जायन्तेऽग्रतः पच्यन्ते JaimiBr. 3.307; (यूपः) अनुपूर्वोऽग्रतोऽणीयान् ĀpaS'S. vii. 3.2; अथैनमसंस्कृतेनाज्येन यजमानोऽग्रतः शकलेनानक्ति ĀpaS'S. vii. 10.2; उपलिप्याग्रतः सूत्रं वेदिकामभिमन्त्र्य च JayāS. 13.16; 8.17; 9.22; मूले म्रियते स्वामी जननी तस्याग्रतश्छिन्ने (खड्गे) YogYā. 12.8; अग्रतस्त्रिकला भवेत् PāraS. 16.319; अनिन्द्यपशुबालधिप्रतिमवर्तुलान्यग्रतः KalyāKā. 8.49; नरेन्द्रोऽपि … प्रसार्य करयुगलमग्रतस्तं (हारं) जग्राह TilaMañ. 45.11; मृत्कलाम्…। तां त्रिधा वामहस्ताग्रे मूलमध्याग्रतो न्यसेत् LakṣmīT. 34.111; प्रताप्य क्षालयित्वाथ मूलमध्याग्रतः कुशैः IśānS'iPa. i. 14.122; ii. 32.111; अर्धाङ्गुलं समुत्सेधः सर्वासामग्रतो भवेत् Mānaso. iii. 1.339; अग्रतस्तैक्ष्ण्यम्। एते दशनगुणाः स्युः KandaCū. ii. 5.3; अस्य (जाम्बवतः) हि … मूर्धा … अग्रतः कम्पते AdbhuDa. 1.11; करयोः पादयोर्मूलमध्यसन्धिष्वथाग्रतः TantrRā. 15.82; 15.16; यत्रासीदसतीजनस्य विशदं मुक्तामयं मण्डनं सङ्केतास्पदमप्यतीव धवलः (? लं) प्रासादशृङ्गाग्रतः El. iii. 352.10; **4 A** in front, in front of, in the presence of, before some one or something चतुर्णां ब्राह्मणानामग्रतः प्राश्नीयात् SāmaViBr. i. 5.15; दण्डं प्रदाय मैत्रावरुणमग्रतः कृत्वा … पश्चात् स्वस्य धिष्ण्यस्योपविशति होता ĀśvaS'S. I. iv. 11.3; अमोतं वासोऽग्रतः सहिरण्यं निदधाति KauśiSū. 62.23; न हि त्वमग्रतस्तेषां येषां लक्ष्मीः पराङ्मुखी MahāBhā. ii. 18.10; ii. 60.15; iii. 6.21; vi. 4.18; vi. 104.46; ix. 35.25; x. 7.55; रामोऽपि …। अग्रतो निषसादाथ विश्वामित्रस्य धीमतः Rāmā. i. 30.20; i. 53.7; ii. 12.7; ii. 26.11; ii. 85.43; iii. 11.19; v. 44.13; vi. 22.37; मातुर्वत्सः…कदाचिदग्रतो…भवति MahāBh. ii. 3.21 (*on* iii. 1.2); गत्वाग्रतश्चाग्र्यतमाय तस्मै नान्दीविमुक्ताय ननाम नन्दः Saund. 5.6; 4.13; अन्नाद्यं सन्नीयाप्लाव्य वारिणा। समुत्सृजेद्भुक्तवतामग्रतो विकिरन् भुवि ManuSm. 3.244; अक्षोभ्यः क्षोभितः केन लक्ष्मणो धैर्यसागरः। येन रुष्टेन पश्यामि शताकीर्णमिवाग्रतः Prati. 1.17; येन श्रीमदमोहमूढमनसां स्थित्वाग्रतो भूभृताम् … देहीति वागुच्यते S'atTrayī. 457; ग्राह्यं नाम न चान्यस्य कामुकस्य तदग्रतः ViṭVṛ. 25; स्वजनस्य हि दुःखमग्रतो विवृतद्वारमिवोपजायते KumāSaṁ. 4.26; तुरंगम् … अग्रत एव रक्षिणां जहार शक्रः किल RaghuVa. 3.39; पुत्रपौत्रदौहित्राः पृष्ठतोऽग्रतः पार्श्वयोः…भ्रमन्तस्तेनैव…रेमिरे ViṣṇuP. iv. 2.71; ततस्तद्वनमालोक्य शिशिरच्छायमग्रतः MārkP. 12.28; 43.71; अथातिथ्योपविश्रान्तं प्रणम्यासीनमग्रतः BrahmāṇḍP. ii. 50.50; i. 18.35; ii. 30.72; iii. 39.96; क ते गता इति दिशो विलोकयन्नग्रतः स्थितान्पश्यामि PañcT. 2.79 (256.11); प्रत्यर्थिनोऽग्रतो लेख्यं यथावेदितमर्थिना YājñaSm. 2.6; ऋषीणाम् … मम चाग्रतः। अग्नौ शुद्धिं गता देवी KundaMā. 1.13; 1.29; 3.0 (17); मूर्खं परोक्षे खलीकर्तुं शक्यते। न ममाग्रतः खलीकर्तुम् Mṛccha. 2.13 (22); 8.27 (9); शुक्रज्योतिःप्रभृति च जपेन्मन्त्रमस्याग्रतः YogYā. 6.7; 6.9; अग्रतः पृष्ठतो वापि ग्रहाः सूर्यावलम्बिनः BṛSaṁ. 28.22; न स राम इह क यात इत्यनुयुक्तो वनिताभिरग्रतः। निजहस्तपुटावृताननो विदधेऽलीकनिलीनमर्भकः JānaHa. 4.8; 9.26; शिवध्वजिन्यः प्रतियोधमग्रतः स्फुरन्तम्…। तमेकदेशस्थमनेकदेशगा निदध्युरर्के युगपत्प्रजा इव Kirātā. 14.58; 13.35; कुमार न कदाचिदपि शकटदासोऽमात्यस्याग्रतो मया लिखितमिति प्रतिपत्स्यते MudrāRā. 5.13(59); 6.15(2); तद् ब्रह्म…। अग्रतः पृष्ठतो नैव नोर्ध्वतः पार्श्वयोर्द्वयोः AhirbuS. 2.47; PāraS. 3.53; 6.39; 6.250; 6.366; उत्पश्यन्नहमग्रतो मुखमिदं देव्याः प्रियायास्तथा PriyDa. 3.15; मातः संहर बाष्पवेगमधुना कस्याग्रतो रुद्यते Nāgā. 4.10; Ratnā. 4.2(2); अग्रतः पठतो वन्दिनः सुभाषितम् … भावयन्तम्…युवानमद्राक्षीत् HarṣaC. 37.6; अजगणन् गणशः प्रियमग्रतः प्रणतमप्यभिमानितया न याः S'iśuVa. 6.15; 7.7; PadmP.(Ra.) 5.170; निगृह्य केशेष्वाकृष्टा कृष्णा येनाग्रतो मम Kāvyāda. 2.282; स्फूर्जद्वज्रसहस्रनिर्मितमिव प्रादुर्भवत्यग्रतो रामस्य…तेजोभिरिद्धं धनुः MahāViC. 1.53 (28.7); उत्तरापथविजिगीषोर्गुरोरग्रत एवाहवव्यापारमाचरन् EI. v. 203.24; ix. 202.22; x. 16.19; xxv. 23.20; S'lokVār. 6.168 (772.1); KenUBh. 53.4 (*on* 3.6); ChāndoUBh. 272.8 (*on* v. 2.4); अग्रतः पृष्ठतः केचित्पार्श्वयोरपि केचन। तत्त्वमीदृक् तादृगिति विवदन्ति परस्परम् KulārT. 1.99; आरचय्य तदा कृत्स्नं विशुद्धिबलमग्रतः MahāP. 20.233; अत्र पश्य क्षितिं संततानाग्रतस्तापसीदत्तमालं वनं या च ते HarVi. 5.58; 6.179; इत्यग्रतः कपिभिराहवकेलिलोलैः प्रत्याहृतेषु पुनरुक्तमुपप्लवेषु RāmC. 36.18; 4.41; काकतालीयवत्प्राप्तं दृष्ट्वापि निधिमग्रतः। न स्वयं दैवमादत्ते पुरुषार्थमपेक्षते Hitopa. 0.24; भास्वत्प्रदीपहस्तस्य ह्यन्धकार इवाग्रतः NaiṣkSi. 195.5; अपश्यं…पुष्टस्थाणुवनाकारपुलिन्दबलमग्रतः BṛKathāS'loSaṁ. 8.32; इयं मण्डलिता वेणी मया सखि तवाग्रतः BṛKathāS'loSaṁ. 14.112; SubhadrāDha. 2.8 (2); किं किं किंचु चु चुम्बनैर्मम मुधा वक्त्राम्बुजस्याग्रतः BālBhā. 1.52; NalaCam. 4.9 (53); दुराग्रहस्य हितोपदेशो बधिरस्याग्रतो गानमिव NītiVā. 11.40; 29.21; तदनुसारप्रहितदृष्टिश्चाग्रतो नातिनिकटे झगिति दत्तदर्शनाम्…श्रियमपश्यम् TilaMañ. 54.4;

36. 9; 62. 6; 69. 5; 153. 21; JayaMaṅ. 240. 5 (*on* 4. 1); 287. 14 (*on* 5. 4); यावतः कृतवान्प्रश्नान्क्षत्ता कौषारवाग्रतः BhāgP. i. 13. 2; AgniP. 31. 41; महेशं कुसुमायुधः । आरात् स्थित्वाऽग्रतो धन्वी संतापयितुमुद्यतः VāmaP. 6. 94; तवाग्रतो हास्यवचोऽभिरक्ता भवन्ति ते योगयुतास्तु ते स्युः VāmaP. 6. 53; 62. 8; 3. 47; प्रज्वलन्ति दीपास्ते लिंगमग्रतः SkandP. i(1). 13. 42; v(3). 5. 42; कुम्भं ··· । कामदेवेऽग्रतः स्थाप्य NīlaP. 657; 1203; NaraP. 1. 14; हेमाम्बुजसपत्राङ्घ्रिम् ··· । दृष्ट्वाग्रतो देववृन्दो ववन्दे चरणौ हरेः BṛNāraP. 4. 66; अग्रतः कृतपयोधरश्रिया ··· । विद्युतेव सदृशा तयाकुलस्तोऽभवत् NavasāC. 8. 18; 8. 56; 17. 72; LiṅgaP. i. 1. 15; PadmP. iv. 88. 14; ततो ययौ पुरोधाश्च ··· ब्राह्मणानग्रतः कृत्वा BrahmP. 47. 36; प्रददर्शाग्रतो वैण्यं प्रगृहीतशरासनम् BrahmP. 4. 72; 13. 97; 60. 39; शक्रस्तु शपथान्कृत्वा यथोक्तांश्च तवाग्रतः DevīBhāP. vi. 6. 20; सर्वापराधांस्ते कृष्ण वदिष्यामस्तदग्रतः ĀdiP. 23. 78; 9. 84; 13. 19; SaurP. 15. 18; GaṇeP. i. 49. 61; ii. 68. 20; ii. 102. 25; KalkiP. i. 3. 21; कौसल्याद्या राजदारा वसिष्ठप्रमुखा द्विजाः । छादयन्तो मुखं सर्वे पृष्ठतः पार्श्वतोऽग्रतः AdhyāRā. ii. 8. 13; ii. 3. 10; iii. 5. 18; अग्रतस्तमृषिं कृत्वा यान्ती किंचिदवाङ्मुखी । ··· सीता AdhyāRā. vii. 7. 25; अग्रतः संस्थितां देवीम् ··· । तां (लक्ष्मीं) शक्रश्चक्षुषा वीक्ष्य विस्मयं परमं ययौ LakṣmīT. 1. 52; 24. 33; 34. 22; RāmāCam. 6. 102(2); भ्रुकुटिरारचिता गतमग्रतो हृतमथाननमुक्तमसाधु वा SaraKaṇṭhā. 499. 5; 109. 9; 395. 2; 478. 18; अग्रतः पृष्ठतः शब्दौ द्वारेण नियतौ गृहे । यतो द्वारं तदग्रं स्यात् पृष्ठं पृष्ठमुदाहृतम् SamarāSū. 20. 1; UdaySuK. 30. 15; 92. 9; रामस्याग्रे भवद्भिर्यत्सुग्रीवस्योक्तमग्रतः । तत्सत्यः क्रियतां सत्यम् RāmāMaṅ. 354. 9; 14. 23; इच्छामात्रात्स्वयमुपनमन्त्यग्रतो यस्य भावास्तस्यापेक्षा कथमिह भवेदीश्वरस्येतरेषु EI. xxv. 179. 27; गृहमेत्याग्रतो मातुः समग्रं दर्शितं मया KathāSaSāg. i. 2. 39; MālinīT. 13. 50; परमार्थनिरूपणेषु चेष्टं खलु योगासनमग्रतो गुरुश्चित् ĪśānŚiPa. i. 5. 74; i. 23. 13; Rāvaṇā. 3. 43; EI. i. 233. 2; तत्किं रोदिषि गद्गदेन वचसा कस्याग्रतो रुद्यते SubhāRaK. 21. 19 = SāhiDa. 144. 1 = Subhāṣi. 1614; VyaktiVi. 44. 23; श्रीमद्रत्ननरेश्वरस्य सदसि ज्योतिर्विदामग्रतः ··· प्रवदता तीर्णा प्रतिज्ञानदी EI. xxii. 166. 24; ततः कर्मकरो दक्षः पाणिभ्यां धृतभक्षिकः । ··· प्रविश्य करिणोऽग्रतः । ··· दर्शयेदेकभक्षिकाम् Mānaso. ii. 3. 307; iii. 1. 798; AlaṅkāSa. 94. 15; Vāgbhaṭā. 4. 27; (दुर्जनसारमेयाः) भषन्ति यदग्रतः काव्यमलिम्लुचानाम् ŚrīkaC. 2. 22; अग्रतः पिशुनिताशिवाः शिवा वाशितानि दिवसेऽपि तेनिरे ŚrīKaC. 22. 32; 5. 11; 9. 46; 12. 9; द्विरैर्दिनैस्तस्य निर्गतस्याग्रतस्ततः । अभवन्नभयार्थिन्यः ··· स्त्रियः RājTa.(Ka.) 3. 18; 1. 63; 2. 170; 6. 103; MudriKu. 2. 19 (1); वैत्रिणांपतिः । साधून् स्वामिनि तत्कार्ये निपुणांश्चाग्रतो व्यधात् DvyāśraKā. 3. 63; AbhinDa. 4; अग्रतो भाजनमिव भोजनाय निषेदुषाम् TriṣaŚaPuC. i. 5. 531; अग्रतः पार्श्वतः पश्चात् ··· चैत्यपादपैः । ··· भूषितम् (चैत्यम्) TriṣaŚaPuC. i. 6. 627; i. 1. 283; i. 2. 845; ii. 1. 240; अखिलं कथयामास तं स्वप्नं पत्युरग्रतः PariPar. 6. 114; 8. 119; तूर्णं तावदुपैहि वत्स यवसं दत्त्वा गवामग्रतः GopālaKeli. 116. 3; त्वमग्रतो दर्शितविग्रहं प्रभुं कृतप्रसादं प्रणिपत्य मौलिना RāghPāṇ.(Ka.) 4. 4; 1. 82; PṛthvīVi. 2. 41; कपटकेलिः ज्ञानराशेरग्रतः ··· सव्रीडमुपविशति HāsyaCū. 138. 1; हसतीवाग्रतः सौधरुचिसंचयलीलया । ··· पुरी HammīMaMa. 5. 53; 5. 56(6); (मंदिरं) उच्चैर्मण्डपमग्रतो ··· बलानकं च पुरतो निष्पादयामासिवान् EI. viii. 212. 37; तां गामिवाग्रतः कृत्वा ब्राह्मणश्चलितः पथि MalliC. 1 392; PārśvC. 6. 1105; मुक्ताश्च नीलोपमाः ··· देव भवतः कीर्तेः स्फुरन्त्यग्रतः PrabhāC. 20. 7; 122. 17; Ekāv. viii. 27(32) (265. 2); अग्रतः परिजनस्य कृतां प्रतिज्ञाम् BhikṣāKā. 4. 6; MahNirvāT. 1. 15; प्रत्यादेशः सुरपतिगृहस्याग्रतः प्रेक्षणीयम् । ··· किन्नरेन्द्रस्य गेहम् HaṁsaDū.(Vā.) 77; 37; उत्क्षेपका रक्षकस्याग्रत एवात्महितस्य दृष्टिं वञ्चयित्वा उत्क्षिप्य धनापहारिणः DaṇḍaVi. 121. 10; भीषणाकृति बिभर्षि यादसां चक्रमर्णव किमर्थमग्रतः Subhāṣi. 860; CampaŚreK. 215; द्रविणमदवतां नाग्रतो वक्ति वाचः Subhāṣi. 3476; 1172; क्ष्मासुरीकाकुमित्यग्रतः शीलयन् ··· पाहि गोविन्द माम् StavMā. 201. 15; 189. 1; उपायनायावनिवल्लभस्य कृत्वाग्रतो गोरसपूर्णकुम्भान् HariVi. 4. 28; धावत्यग्रत एव शासनधरः सत्यं तदासां सरः Kuval. 171(89); VetāPañ. (Jam.) 84. 21; 114. 12; रोषादेव युधि स्थिरो यदि भवेत् कः स्यादमुष्याग्रतः VīraMi.(Saṁskāra.) 122. 14; Raghunā. 4. 12; 6. 27; Gaṅgāva. 4. 60; अग्रतः सुरगिरेरिलावृते लोहितोदमिति तच्छ्रुतं सरः ŚivLī. 10. 6; मूले वालधिमग्रतः सुरगिरेर्मौलिं च मे बध्नता कल्पे प्राचि पिनाकिना भगवताक्रुष्टोऽस्मि यल्लीलया NīlaVi. 81. 14; योऽसावग्रतो भवतः परिणाम इव करुणायाः ··· अधितिष्ठति शमवतामग्रासनं दुर्वासाः NīlaVi. 44. 12; 12. 16; 17. 12; 116. 1; ननु रिपुपुरमेतन्मृग्यमाणं चिराय त्रितयमिव पुराणां धूर्जटेरग्रतस्ते AdbhuDa. 1. 28; अग्रतः पार्श्वतः पृष्ठतो वा अनुकूलो भूत्वास्ते इत्यर्थः SiddhāKau. 585B. 9; होता तावदग्रतो गार्हपत्यस्य MayūMāli. 812. 5 (*on* xi. 2. 9); देवानामपि यद्येषा नीतिस्तत्कस्याग्रतो ब्रूमः KathāK. 17. 19; शिरोदशकमग्रतः पदचतुष्टयं चान्यतः । अभीक्ष्णय(?म)धुनीत यः JānaPa. 1. 53; वरप्रदा वरयितुमग्रतश्चिरं न हि स्फुटं प्रतिनिवसन्ति देवताः Rāgh. 16. 39; 3. 10; 9. 68; AmṛUda. 4. 80(9); 5. 11(13); ŚṛṅgāSar. 19; TantraRā. 9. 84; BālamBha. i. 504. 7 (*on* i. 226); अपि तु यौवनमदमेदुराया दृष्टेः या पुनरग्रतः स्थितमपि वस्तु न विषयीकरोति VasaTi. 10. 8; **4B** in front (as mark of respect, reverence or as goal) माता च मम कौसल्या ··· । धर्ममेवाग्रतः कृत्वा त्वत्तः संमानमर्हति Rāmā. ii. 23. 28; त्वामग्रतः पुरस्कृत्य भीष्मं पश्यामहे वयम् MahāBhā. xii. 46. 28; सम्प्रहारमकुर्वंस्ते सर्वे ··· कृत्वा मरणमग्रतः MahāBhā. vii. 164. 8; ब्रह्माणमग्रतः कृत्वा सहादित्यगणैर्विभो HariVaṁ. 7. 53; दृष्टिपरामर्शः कतमः । दृष्टिं दृष्ट्याश्रयांश्च पञ्चोपादानस्कन्धान् अग्रतः श्रेष्ठतो विशिष्टतः परमतश्च समनुपश्यतो या क्षान्ती रुचिर्मतिः प्रेक्षा दृष्टिः AbhidhSa. 7. 13; यतिस्तु सर्वविप्राणां सर्वेषामग्रतो भवेत् BrahmāṇḍP. ii. 15. 24; अग्रतः सर्वयज्ञानां त्वं प्रभुर्नामतः सदा PāraS. 13. 139; इति चिन्तयतो महीभुजः पुरतोऽभ्येत्य गणेशराउतः । प्रणनाम सनाम मन्त्रिणां गणनामेति गणेषु योऽग्रतः VīraBhā. 8. 3; **4C** imminent वत्स किं न पश्यसि ब्राह्मणजनस्य सङ्घातमृत्युमग्रतः MahāVīC. 1. 37(2) (20. 6); अहंकारो भवेद्यस्य तस्य नाशोऽतिवेगतः (v. l. स्थितोऽग्रतः) BṛNāraP. 7. 38; **4D** from the front side सन्ध्यया च परिरुद्धमग्रतो वासरस्य विगमे घनं तमः । भाति JānaHa. 8. 63; द्रुतमुपगम्याग्रतो रुणद्धि MattaVi. 11(40); अग्रतः शिखरशाखिसंहतेश्छायया ··· अपसारितः । पृष्ठतोऽतिनिभृतं महीभृतामातपः कटकमाशु नोज्झति RāmC. 2. 20; गुर्वक्षरेण संरुद्धं ग्रन्थियुक्तमिवाग्रतः (वृत्तम्) SuvṛTi. 2. 8; तूर्णं वक्त्रप्रसादप्रसरजवनिकामग्रतोऽपास्य दूरम् ŚrīKaC. 17. 67; कृत्वार्कं वामतो विद्वाञ्छृङ्गारं चाग्रतो विशेत् (गृहम्) NāraS. 34. 8; सुजातबक्षोजफलाम् ··· अग्रतः । कपिः स्पृशन्मानवतीं लताभ्रमात् VasaViKā. 7. 23; **4E** front part, on the front side तथास्य नासिका तुङ्गा अग्रतोऽधोमुखं गता MārkP. 8. 196; सीमन्ततो भ्रुवोर्मध्याद् ब्रह्मसूत्रं विनिर्गतम् । गोपयेदग्रतः कक्षामूले Mānaso. 3. 1. 481 नितम्बारोहौ स्त्रीकट्याः पश्चाज्जघनमग्रतः AbhidhāCin. 608; मन्दिरं पश्चिमो भागः कलाची जानुनोऽग्रिमः (v. l. जानुनोऽग्रतः) AśvaVai. 2. 21; **4 F** from the presence (of) रावणः –रे अपसरापसर मेऽग्रतः Dūtāṅg. 36(1); **5** next, later, in future, further विवृत्तिर्यत्र दृश्येत स्वारस्यैवाग्रतः स्थितम् । गुरुः स्वारः स विज्ञेयः NāraŚi. ii. 7. 3; यादृशा इह कूजन्ति पक्षिणो वनचारिणः । अग्रतो नो भयं प्राप्तं संशयो जीवितस्य च Rāmā. iii. 23. 6; किं वाग्रतो व्यसनमभ्युदयो नु तन्मे BālC. 2. 1; साधयामस्तावत् अग्रतस्तत्र यत्कालोचितमनुष्ठास्यावः KundaMā. 5. 8 (69); यत्र यत्र तव सिद्धिरग्रतः कः करिष्यति न ते समीहितम् RāmC. 2. 10; एकक्षणत्वं लक्ष्यस्य बहुकालस्य नार्हता । क्षणभङ्गान्न चैवं हि स निवार्य इहाग्रतः ŚivDṛ. 5. 97; 1. 47; 3. 42; MṛtaSaṁ. 54. 5 (*on* 4. 24); वासुदेवकलानन्तः सहस्रवदनः स्वराट् । अग्रतो भविता देवो हरेः प्रियचिकीर्षया BhāgP. x. 1. 24; न च शरभङ्गाश्रमगमनं तनुहोमो वाग्रतः कथाशरीरोपयोगीति निष्प्रयोजकत्वम् SaraKaṇṭhā. 36. 24; यथाग्रतो द्योतकलोप उपमायाम् SaraKaṇṭhā. 116. 22; 384. 14; निरग्रचक्रादपि कुट्टकेन वक्ष्येऽग्रतोऽग्राच्च तथाग्रयोगात् GrahaGa. 20. 21 (3. 15); स्थितिश्च मध्यपूर्वतोऽग्रतोऽपि तत्प्रमाणिका KaraṇaKu. 9. 11(33); उपकुरु कुरु प्रह्वं चेतो न वेत्सि यदग्रतो जलधर पुनः क्व त्वं कार्यं क्व ते जलबिन्दवः ŚārṅgaPa. 780; राजा प्राह शुकाधीश वृत्तान्तं कथयाग्रतः UttaKuC. 361; प्रायेण वंशाः पृथवोऽपि मूलतः परे तनुत्वं दधते पुरः पुरः । अमुष्य वंशस्तु दधौ विशालतां मूले तनीयानपि चाग्रतोऽग्रतः Gurvā. 151; राज्यं प्राप जुकारसिंहनृपतिर्यस्याग्रतो भूपतेः । तत्पुत्रोऽपि गुणार्णवः समजनि श्रीविक्रमार्को नृपः VīraMi. (Paribhāṣā.) 5. 11; पित्तोद्रेककफाढ्येषु विहितो मत्स्यः ··· । विष्टम्भं जनयेच्च शीतपवनं व्यापादयत्यग्रतः BhojanKu. 175. 15; **6** on toes (?) उत्प्लुत्य चरणौ कार्यावग्रतः स्वस्तिकस्थितौ NāṭyaŚā. 4. 136 (comm. अग्रतः अग्रदेशे); (कुञ्चितं पादमुत्क्षिप्य कुर्यादग्रस्थितं भुवि) अग्रस्थितम् = अग्रतः स्थितम् AbhinBhā. i. 127. 16 (4. 136); **7** by the edge (of the sword) खड्गाग्रतः सर्वरिपून् विजित्य स मोदते वीरविलासभूमिः EI. xv. 21. 36; xvii. 199. 33; [Lexicons give the following meanings: first, formerly, in front, in front of पुरार्थेऽग्रत इत्यपि AmaK. 2827; स्यात् पुरः पुरतोऽग्रतः AmaK. 2863; AgniP. 360. 23; Vaija. 287. 11; AbhidhāCin. 1529; पूर्वमग्रतः AnekāSa. 437; अग्रतः प्रथमाग्रयोः AnekāSaṁ. 7. 58; ViśvaPra. 191. 66; MediK. 202. 84; ViśvaLoK. 418. 74; KalpaK. 458. 10; अग्रतः occurs as the meaning of पुरस्तात् AnekāSa. 789; AgniP. 360. 7; AnekāSaṁ. 7. 55; DharK. 2892; AnekāK. 985; MediK. 197. 34; NānārthaMa. 788; ViśvaLoK. 410. 27; KośaKaTa. 2. 3025; 2. 3152.

अग्रतःकृ (agrataḥ-kṛ-) to place in front or at the head, to consider most important [PW., MW., APTE] cf. **अग्रतस्**

अग्रतस्तल (agratas-tala) *m.* name of a particular position of a hand in dance in which the palm faces forward उत्तानोऽधस्तलः पार्श्वगतो हस्तोऽग्रतस्तलः SaṁgīRa. iv. 182. 6 (7. 534); पराङ्मुखः पार्श्वतलः संमुखश्चाग्रतस्तलः । ··· प्रचाराः करसंश्रयाः NṛtyaK. i. 4. 31.

अग्रतःसर (agratas-sara) *adj.* [*f.* (–ī), –ā] [DEBRU, p. 402; P. iii. 2. 18 and commentaries; CāndraVṛ. *on* i. 2. 5; JaineVyā. 104. 4 (*on* ii. 2. 23); KātanVṛ. iv. 3. 20] **A** who goes ahead, who walks in front पयसि

भयमवेत्य योषितां दयितजनोऽभवदग्रतस्सरः RāghPāṇ.(Dha.) 15.34; Vaija. 116.145; **B** who is foremost, a leader मन्दाकिनीव सरितां सतीनामग्रतस्सरा। तस्याभूद् हृदयानन्दा पत्नी नन्देति नामतः TriṣaS'aPuC. 3.821; इत्थमुत्तेजितस्तेजःशालिनामग्रतःशरः (v. l. °सरः, Bhāvanagar Ed.) … महेन्द्रस्तं हतवान् PāṇḍaC. 7.659; **C** servant अग्रतःसरो भृत्ये S'abdaRaSaK. 293.6.

अग्रतःस्थ (agratas-stha) *adj.* [*f.* -ā] standing ahead तदुन्नतानामनुगमने खलु सम्पदोऽग्रतःस्थाः S'iśuVa. 7.27.

अग्रतः स्थापयित्वा (agrataḥ sthāpayitvā) beginning with, including [DBHS]

अग्रता (agra-tā) *f.* the state of being foremost, priority अग्रतात्र विधीयते S'ābaBh. 1970.26 (*on* x. 5.62); पूर्वाभ्यामग्रताभ्यामवरुद्धत्वात् S'āstr-Dī. 730.9 (*on* x. 5.15); गुणाधिक्यं ततोऽग्रता RasRaSa. 10.51; अत्रेतरेषां नवानामह्नामग्रतास्त्यनीका इत्युच्यन्ते VidhiRa. 2(12.3); आवृत्तिसंस्थाग्रतादीनां गुणानाम्…आश्रयत्वमुपपद्यते MayūMāli. 11.4 (*on* i. 2.2); 735.5 (*on* x. 5.23)

अग्रतानिमित्तत्व (agratānimitta-tva) *n.* the state of being based on priority कावस्य पृष्ठसंबन्धाभावादग्रतानिमित्तत्वासम्भवेऽपि…इत्युत्थितेः संगतिः MayūMāli. 731.1 (*on* x. 5.16)

अग्रताप्राप्ति (agratā-prāpti) *f.* availability of priority गणत्वसादृश्यातिदेशेनैव अग्रताप्राप्तिसम्भवे BhāṭṭDī. iv. 41.7 (*on* x. 5.25)

अग्रतामात्र (agratā-mātra) *n.* mere priority (i.e. nothing but priority) लाघवादग्रतामात्रविधिरेवायम् MayūMāli. 732.3 (*on* x. 5.17); अतो लाघवादग्रतामात्रस्यैव विधानं युक्तम् MayūMāli. 733.4 (*on* x. 5.19)

अग्रतार (agra-tāra) *n.* **1** circumference at the top शङ्क्वायामं तु हस्तं स्यात्… । अग्रतारं द्विमात्रं स्यात् MānaSā. 6.7; अग्रतारत्रिभागैकं सर्वकुड्मलविस्तृतम् MānaSā. 49.67; **2** length of the upper portion अग्रतारसमा-(मम)ग्रे तत्कर्ण(कण्ठ)माना(नम)ग्रमन्तकम् MānaSā. 15.13.

अग्रतारूपगुण (agratārūpa-guṇa) *m.* quality or characteristic of priority श्रुतं फलं किम् अग्रतारूपगुणजन्यम् BhāṭṭDī. iv. 29.6 (*on* x. 5.18)

अग्रतावचन (agratā-vacana) *adj.* denoting priority अग्रतावचनोऽनीकशब्दः MayūMāli. 734.15 (*on* x. 5.23)

अग्रताविधान (agratā-vidhāna) *n.* injunction of priority धाराग्रहादित्वस्य पूर्वमेव सिद्धौ सत्यां पुनरप्यग्रताविधानात् NyāyMāVi. 563.5 (*on* x. 5.18)

अग्रताविधि (agratā-vidhi) *m.* injunction of priority तथा सति त्यनीकाभाजोरायोरग्रताविध्योरप्राप्तिः VidhiRa. 2(11.22); 12 (85.5); अग्रताविधिरेवाभ्युपेय इत्यर्थः MayūMāli. 731.13 (*on* x. 5.17)

अग्रताविशेष (agratā-viśeṣa) *m.* a particular priority ज्योतिष्टोमस्यैवाग्रताविशेषं विधातुं बृहत्सामेति रथन्तरसामेति च निमित्ततया निर्देशः VidhiRa. 44 (221.5); मेदनरहितायां विकृतौ तद्धोमवत् नैवाग्रताविशेषः प्राप्येत MīmāKau. ii. 10.16 (*on* ii. 3.2)

अग्रतासमूह (agratā-samūha) *m.* group of priorities पूर्वोक्ताग्रतासमूहविशेषः समूहपदार्थः BhāṭṭDī. iv. 34.17 (*on* x. 5.24)

अग्रतीर्थ (agra-tīrtha) *n.* name of a prince क्षेमोऽग्रतीर्थः कुहरः कलिङ्गेषु नराधिपः MahāBhā. i. 61.60.

अग्रतेजस् (agra-tejas) *m.* name of a Nāga शितिकण्ठोऽग्रतेजास्तथा नागौ चक्रमन्दातिषण्डौ MahāBhā. xvi. 5.15.

अग्रतोनमत् (agrato-namat) *adj.* bowing or stooping forward नवाम्बुवाहच्छविरग्रतोनमत्पिशङ्गशाखामृगसिंहसंहतिः RāmC. 5.7.

अग्रतोभूय (agrato-bhūya) *ger.* having been or stood in front, having taken the front position तैः…। रथ्यैरिवाग्रतोभूय स्वयमाचक्रषे रथः PariPar. 11.77.

अग्रतोयायिन् (agratoyāy-in) *adj.* going ahead, walking in front चलितः … अग्रतोयायिना चित्रमायेन निर्दिश्यमानसरणिः (गन्धर्वकः) TilaMañ. 394.1.

[1]**अग्रतोरणशोभ** (agratoraṇa-śobha) *adj.* possessing the beauty of the arched gate or portal अग्रतोरणशोभं देवगृहम् KāvyKaVṛ. 49.3 (3.1)

[2]**अग्रतोरणशोभ** (agratoraṇa-śobha) *adj.* possessing beauty of the foremost battle field अग्रतोरणशोभं देवगृहं भटवत् KāvyKaVṛ. 49.3 (3.1)

अग्रतोरथ (agrato-ratha) *adj.* whose chariot goes ahead (of others) पुरोरथमग्रतोरथं पत्न्या सह स्वयंवरे कृणुथः कुरुथः Sāy. on ṚV. x. 39.11; [nt.]

अग्रतोवर्तिन् (agratovart-in) *adj.* [*f.* -ī] being in front तदेनामग्रतोवर्तिनीमाश्रमदीर्घिकामवगाह्य…मुहूर्तमत्र तिष्ठतु KundMā. 4.12(1)

अग्रत्याग (agra-tyaga) *m.* giving up of the first portion of the harvest अग्रोत्सर्गमग्रत्यागपूर्वकमश्वस्तनविधिना ग्रहणम् DaṇḍaVi. 44.6.

अग्रत्रिकोण (agra-trikoṇa) *m.* triangle in front प्राग्वदग्रत्रिकोणात्तु विलिखेदुदयाक्षरात् । षष्ठ्यक्षराणि क्रमतः TantrRā. 26.85.

अग्रत्व (agra-tva) *n.* the state of being the foremost स्वस्थाने प्रकरणादग्रत्वमुच्यते MīmāSū. x. 5.63; सत्वा(? त्वा)ग्रत्वं स्वभावश्च MaYānaSū. 10.7 (3.1); NyāyMāVi. 562.19 (*on* x. 5.17); BhedaDhi. 38.7; 73.2; MayūMāli. 735.1 (*on* x. 5.23)

अग्रत्वविधान (agratva-vidhāna) *n.* enjoining of priority ऐन्द्रवायवस्याग्रत्वविधानादुपांशुपूर्वमेव ग्रहणम् NyāyMāVi. 562.17 (*on* x. 5.17)

अग्रत्वविधि (agratva-vidhi) *m.* injunction of being first आद्योऽग्रत्वविधेर्मैवं धारायुक्ताग्रतोक्तितः NyāyMāVi. 562.14 (*on* x. 5.17); VidhiRa. 2 (5.11)

अग्रत्वविभाग (agratva-vibhāga) *m.* division of being the foremost अग्रत्वविभागे श्लोकः MaYānaSū. 11.1 (3.2)

अग्रत्वविशिष्ट (agratva-viśiṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] specified by priority or prominence यच्चाग्रत्वविशिष्टाया धाराया वचनं तत् पुनरुक्तम् VyaktiVi. 81.14.

अग्रत्वविशेष (agratva-viśeṣa) *m.* special feature of priority क्रमयुक्तानामग्रत्वविशेषोपेतानामह्नाम् … तथैवानुष्ठाने सति NyāyMāVi. 568.4 (*on* x. 5.25)

अग्रत्वापरपर्याय (agratvāparaparyāya) *adj.* having *agratva* as another synonym अग्रत्वापरपर्यायप्राधान्यव्यपदेशो भवत्पक्षे न युज्यते MīmāKau. iii(2) 180.21 (*on* ii. 2.7)

अग्रत्वाभावनिश्चय (agratvābhāva-niścaya) *m.* ascertainment of not being the top मूलवृक्षेऽग्रत्वाभावनिश्चयेऽपि अग्रवृक्षे मूलवृक्षभेदानिश्चयेनाभेदभ्रमदशायाम् BhedaDhi. 109.3.

अग्रथा (agrathā) *f.* name of a variety of *cārī* (movement of the parts from the waist to the foot in a particular fashion) समस्थितस्य पादस्य द्वितीयस्तलसञ्चरः । अग्रे पृष्ठे च सुश्लिष्टः क्रमात् सा चाङ्किता मता । अग्रथेति प्रसिद्धेति गुरुः कीर्तिधरोऽब्रवीत् NṛttaRa. 3.33.

अग्रथित (a-grathita) *adj.* **A** not bound, not attached चतुर्विधे नैकविधप्रसङ्गे यतोऽहमाहारविधावसक्तः । अमूर्छितश्चाग्रथितश्च तत्र त्रिभ्यो विमुक्तोऽस्मि ततो भवेभ्यः Saund. 18.18; **B** not wreathed, not tied अग्रथितकुसुमाञ्जलिसनाथैः पूर्णभाजनैः … क्रियमाणावतरणकमङ्गलाम् … विलासवतीं ददर्श Kād. 68.13; अद्याहमासां सुरकामिनीनां धम्मिल्लकांश्चाग्रथितान्करिष्ये SkandP. i(2). 16.5.

अग्रदंष्ट्र (agra-daṃṣṭra) *m.* forepart of the tusk त्वयोद्धृता देव धरा … धराधराकार धृताग्रदंष्ट्रे LiṅgaP. i. 94.15.

अग्रदंष्ट्रा (agra-daṃṣṭrā) *f.* forepart of the tusk ददर्श तत्राभिजितं धराधरं प्रोन्नीयमानावनिमग्रदंष्ट्रया BhāgP. iii. 18.2.

अग्रदग्ध (agra-dagdha) *adj.* [*f.* -ā] burnt previously or beforehand रघुपतिः … लङ्कां विभीषणदृशाविशदग्रदग्धाम् BhāgP. ix. 10.16.

अग्रदण्ड (agra-daṇḍa) *m.* top part of the neck of a lute द्युयोषितः स्कन्धलम्बिसुरवाहिनीगुणे । अग्रदण्डमणिवल्लकीचये तुन्दतामधित बिम्बमैन्दवम् VasaViKā. 8.22.

अग्रदत्त (agra-datta) *adj.* (a gift) placed in front न पश्यत्यग्रदत्तं तु जघनं च निगूहति … या सा विरक्ता तां त्यक्त्वा सानुरागां स्त्रियं भजेत् AgniP. 223.8.

अग्रदन्त (agra-danta) *m.* a (large) front tooth, tusk ततः करीन्द्राः प्रतिगर्जयन्तः … । परस्परं पादकराग्रदन्तैर्जघ्नुः सयोधाः समुपेत्य चण्डाः VarāṅgaC. 18.69; *n.* (Arch.) the front tooth (of a joint) एतत्पञ्चविधः संधिः सर्वेषां साधि(शायि)तेष्वपि । कुर्यात्कुड्यस्य चैतेषु चाग्रदन्तं बहिर्भवेत् MānaSā. 17.76.

अग्रदशन (agra-daśana) *m.* point of a tooth or front tooth आश्वपेहि मम शीधुभाजनात् यावदग्रदशनैर्न दश्यसे KāvyālaṅSū. iii. 2.8; असौ … नागवल्लीदलशकलमग्रदशनसंदंशेन शनकैरखण्डयत् TilaMañ. 278.13-14.

अग्रदातृ (agra-dātṛ) *adj.* offering at first or the best (part of the food to the gods) अग्रदाताग्रभोगी स्याद्बलवर्णसमन्वितः । तस्मादग्रं प्रयच्छेत देवेभ्यः प्रतिपूजितम् MahāBhā. xiii. 101.62.

अग्रदानार्थम् (agradānārtham) *adv.* for the offering to be made to the Pitṛs (after the Vaiśvadeva rite) अन्नं पात्रे कल्पयति…सर्वतः समवदायाग्रदानार्थं चतुर्थं BālamBha. i. 351.24 (on 1.103).

अग्रदानिद्विजान्न (agradānidvijānna) *n.* food of a degraded Brahmin who receives presents from the S'ūdras or takes things previously offered to the dead अग्रदानिद्विजान्नं च चिकित्साकारकस्य च । …अभक्षकम् BrahmVaiP. i. 27.43.

अग्रदानिन् (agradān-in) *m* Brahmin who receives presents from S'ūdras or takes things previously offered to the dead लोभी विप्रश्च शूद्राणामग्रे दानं गृहीतवान् । ग्रहणे मृतदानानामग्रदानी बभूव सः BrahmVaiP. i. 10.133;

विप्रादिस्पर्शकारी च सोऽग्रदानी भवेद्ध्रुवम् BrahmVaiP. ii. 31. 45.

अग्रदानीय (agra-dānīya) *adj* = **अग्रदानिन्** [Apte]

अग्रदारु (agra-dāru) *n.* timber of the upper part of a door-frame नक्रं नासाग्रदारुणोः AnekāSaṁ. 2. 423; नक्रः कुम्भीरके नक्रं नासायामग्रदारुणि ViśvaPra. 129. 52; MediK. 136. 52; ViśvaLoK. 285. 50; KośaKaTa. 2. 7746.

अग्रदिधिषु (agra-didhiṣú) *m.* **1** one who marries the wife of the elder brother (after his death) ते देवा आप्त्येष्वमृजत । आप्त्या अमृजत सूर्याभ्युदिते … श्यावदन्त्यग्रदिधिषौ । अग्रदिधिषुः परिवित्ते TaiBr. III. ii. 8. 12 (but comm. यस्यां ज्येष्ठायामनूढायां कनीयसी ऊढा सा अग्रदिधिषुः । तद्भर्तेत्येके); भ्रातुर्मृतस्य जायायां संसक्तो दिधिषूपतिः स तु स्यादग्रदिधिषुर्योऽनुजो रमते तया Vaija. 86. 44; **2** one who marries (for the first time) a woman who was married before कनिष्ठगा द्विरूढा च दिधिषूः पतयः क्रमात् । तासां दिधिष्वग्रदिधिष्वग्रेदिधिषवस्त्रयः S'abdaRa.(Vā.) 2446; f. **3** a married woman whose elder sister is still unmarried, comm. on TaiBr. III. ii. 8. 12; cf **अग्रेदिधिषु**.

अग्रदिवस (agra-divasa) *m.* additional day (following) the *adhikamāsa* रविमासान्तभवाः स्युस्ततोऽधिमासास्तदग्रदिवसाश्च । तैरधिमासाग्रभवैर्दिवसैर्हीनोऽर्कमासौघः ĀryaSi. 17. 46(220)

अग्रदिव्यपद (agra-divyapada) *n.* divine location in the front शश्वत्कैवल्यफलदं अग्रदिव्यपदे तु तत् (मूर्तिस्थापनम्) PāraS. 15. 718.

अग्रदुःख (agra-duḥkha) *n.* highest grief सुन्दरसेनोऽग्रदुःखानि(? न)-ल्सनुच्छिन्नैः । सान्द्रधूमैरिव ध्वान्तैर्बभूव पिहिता दिशः BṛKathāMañ. ix. 2. 1392.

अग्रदूत (agra-dūta) *m.* harbinger, forerunner, first messenger कृष्णाक्रोधाग्रदूतः … केनास्मत्सिंहनादप्रतिरसितसखो दुन्दुभिस्ताडितोऽयम् VeṇiSaṁ. 1. 22; जनितभुजविजृम्भेष्वग्रदूतेषु काल्याः प्रहरणरणकण्डूकल्पिताचार्यकेषु । … अभिससर्ज … वाचमुच्चैः सुबाहुः Kapphiṇā. 4. 4; अहम् … अग्रदूतं प्रगल्भतायाः … अङ्गीकृतवती नवयौवनावतारमङ्गैः TilaMañ. 264. 13; निःश्रेयसामृतरसागमनाग्रदूताः शुक्लाः कचा ननु तपश्चरणोपदेशाः YaśasCam. i. 255. 9; i. 619. 6; यश्चाधर्मोऽग्रदूतः स निरयाग्रेर्मुखप्रियः KathāSaSāg. xiii. 1. 119; प्रहिताग्रदूतमिव सान्द्रविदलदरविन्दबन्दिभिः । ऊर्मिपवननिवहैरथ ताः प्रययुर्निमज्जनरसेन मानसम् S'riKaC. 9. 8; मन्मथस्याग्रदूतः । … जयति जगति नादः पञ्चमश्चोपवेदः MādhavaĀ. 23.

अग्रदूतत्व (agradūta-tva) *n.* the state of being the first messenger निरायुधो राजभृत्याद्वृत्वैकस्मात्परश्वधम् । स ह्ययुद्धाग्रदूतत्वं नयन्भूरीन्यमान्तिके Rāj-Ta. (Ka.) 8. 2332.

अग्रदूतिका (agra-dūtikā) *f.* first female messenger या … आत्मनः … अग्रदूतिकाकलकण्ठिकाकलालापमाधुर्येण वचनजातम् … विधाय … रराज DaśKuC. 26. 5.

अग्रदूती (agra-dūtī) *f.* **A** first or foremost female messenger महीपतीनां प्रणयाग्रदूत्यः । … शृङ्गारचेष्टा विविधा बभूवुः RaghuVa. 6. 12 (comm. प्रथमदूतिकाः); आत्मतृष्णा … तदग्रदूती ज्ञातेच्छा जेतव्या सर्वयत्नतः । आत्मतत्त्वस्मृतिं कृत्वा प्रतीत्योत्पादचिन्तया S'ikṣāSa. 362. 1; अथागतायां रजनावग्रदूत्यामिवाययौ । सा शृङ्गोत्पादिनी तस्य निकटं तत्र यक्षिणी KathāSaSāg. vii. 3. 178; (न) अग्रदूती कृतान्तस्य … न जरा तत्र (मोक्षे) सर्वथा TrisaS'aPuC. i. 3. 571; **B** first revealer (disclosing first) जिह्वा कथं नाम खलस्य मा भूत्तामविच्छिन्नभयाग्रदूती S'riKaC. 2. 16 (comm. प्रथमव्याख्यायिका)

अग्रदृष्ट (agra-dṛṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] seen in front नष्टा दीपशिखेवैषा (अविद्या) न जाने क्व गच्छति । मिहिकेवाग्रदृष्टापि गृह्यमाणा न किंचन YogVā. iii. 113. 41; एष हि … दुःखाकरोति पुरुषं मुहुरग्रदृष्टमावर्तितैरधिकनीरसभावयुक्तैः RasSa. 231.

अग्रदृष्टि (agra-dṛṣṭi) *f.* view that (something) is the best or highest हीने अग्रदृष्टिर्दृष्टिपरामर्शः AbhidhKoBh. 282. 6 (*on* 5. 7).

अग्रदेवी (agra-devī) *f.* chief goddess अष्टानामग्रदेवीनां प्राच्यामष्टासनानि तु । सदृशाकारधारीणि सोदराणीव जज्ञिरे TrisaS'aPuC. i. 2. 372.

अग्रदेश (agra-deśa) *m.* **A** end-region or tip, top-portion (of a petal, finger, plant, pillar etc.) प्रागग्रेष्वथ दर्भेषु आद्यमामन्त्र्य पूर्ववत् । अपः क्षिपेन्मूलदेशे … । द्वितीयं च तृतीयं च मध्यदेशाग्रदेशयोः GobhiSm. 1. 44; प्रसार्य दक्षिणं पाणिं ततोऽङ्गुष्ठकनिष्ठिके । मेळ(? ल)येदग्रदेशाच्च सेतुवत्करणेन तु ।…पाशमुद्रा भवत्येषा JayāS. 8. 47; अङ्गुष्ठौ च कनिष्ठिके । संमील्य चाग्रदेशात्तु कर्णिकेव यथा द्विज । …मुद्राग्रैः संप्रकीर्तिता JayāS. 15. 225; ऐणकाहस्तमानाच्च द्विनवाङ्गुलिविस्तृताः । (ध्वजस्तंभस्य) मूलदेशेऽग्रदेशे तु चतुरङ्गुलविस्तृताः । (मसूरकाः) PāraS. 16. 405; पत्रान्तर्मन्त्रवर्णान् लिखतु गुणमितानग्रदेशेषु S'āraTi. 20. 22; गणेश्वरस्य मुद्रैषा …। संश्लिष्टौ मणिबन्धौ तु कृत्वा पाणिद्वये पुरा । संलग्नमग्रदेशात्तु प्रोन्नतं मध्यमायुगम् LakṣmīT. 34. 69; उत्क्षेपणादिषु सर्वेषु यथा कर्मप्रत्ययः चलनात्मकताप्रत्ययस्तथा तेषु गमनप्रत्ययः … मूलप्रदेशं गच्छत्यग्रदेशं गच्छतीति प्रत्ययो भवति NyāyKa. 296. 21; अग्रदेशात् पिण्डस्य मात्रा आदातव्या ManuBh. i. 303. 22 (*on* 3. 213); पिण्डस्थाने संस्तीर्णेषु प्रागग्रेषु दर्भेषु मूलमध्याग्रदेशेषु प्रथमं मातृवर्गपिण्डदानार्थमपः क्षिपेत् SmṛtiCan. v. 445. 9; सन्धिग्रन्थिस्तापयुक्तो यदि स्यात् … । पादाङ्गुष्ठस्याग्रदेशेषु रक्तस्रावं कुर्यात्तेन शीघ्रं सुखी स्यात् RasRaSa. 24. 113; कोलाकारो मधुरिपुरथस्त्वद्वपुः सोऽपि वेधा द्रष्टुं नोभौ चिरमशकतां यस्य (शिवस्य) मूलाग्रदेशौ HaṁsDū.(Vā.) 16; कन्दे स्थूलस्तदनु सरलः स्फारभूतोऽग्रदेशे … युष्मद्वक्त्रे प्रविशतु सदा स्वस्तिमान् मारदण्डः LataMe. 2. 15 (F. N. 8); **B** place or ground in front मूलमन्दिरात् । अग्रदेशे प्रकुर्वीत प्रासादं मण्डपाकृतिम् PāraS. 8. 6; सत्रतम् ।…उत्प्लुत्याग्रदेशे पादं स्वस्तिकं कुर्यात् AbhinBhā. i. 127. 12 (*on* 4. 135); 'अयं वो धूप इत्युक्त्वा तदग्रे च दहेत्ततः' अत्र तदग्रेशब्देन पूर्ववाक्यनिर्दिष्टब्राह्मणानामेवाग्रदेश उच्यते न तु देवतायाः, अमूर्तत्वाद् देशान्वयायोगात् Vīra-Mi. (S'rāddha.) 30. 16.

अग्रदेशतस् (agradeśa-tas) *adv.* from the front-region, from the top region, from the end-portion जगदाप्याय्यकृच्चन्द्रः पद्मत्वेनाग्रदेश (? शतः) PauṣkS. 29. 146 = PāraS. 7. 82; केशराख्निविधाः प्रोक्ता मूलमध्याग्रदेशतः । मूले शुक्लारुणा मध्ये पीताश्चाग्रे प्रतिष्ठिताः BhaviP. 347A. 20 (ii (2). 1. 8); मूलमध्याग्रदेशतः । सितं रक्तं तथा पीतं कार्यं केसरजालकम् MālinīT. 9. 25; इन्द्रकोष्ठं(? ष्ठं) समाविश्य क्षुरिकामुत्तराननाम् । मुष्टौ स्पृशन् जयं शंसेदितरां वाग्रदेशतः Mānaso. iv. 7. 1055.

अग्रदेशविभाग (agradeśa-vibhāga) *m.* separation from the top-portion अग्रदेशविभागमूलदेशसंयोगजनकं कर्माकुञ्चनम् Lakṣaṇā. 12. 7.

अग्रदोषन् (agra-doṣan) *n.* fore-arm कुर्यात् सागरमुद्रां तु धृतहिरण्येनाग्रदोष्णा सुधीः TantrSa. 1. 96 (comm. अग्रदोष्णा कराग्रेण)

अग्रद्योतन (agra-dyotana) *n.* light (i. e. the knowledge of the coming life) at the top (of the heart) पूर्वं यद्धृदयस्याग्रद्योतनेन प्रकाशितम् । भाविनोऽर्थस्य विज्ञानं प्रत्यभिज्ञानमुच्यते BṛĀraUBhVā. iv. 4. 95.

अग्रद्रवसंहति (agra-dravasaṁhati) *f.* thin upper layer of milk, curds etc.; cream of milk, curds etc. संतानिनी क्षीरशरश्शरोऽग्रद्रवसंहतिः Vaija. 135. 147.

अग्रद्वय (agra-dvaya) *n.* **1A** (Astron.) both the *arkāgrā* (sine amplitude of the sun) and the *śaṅkvagra* (the north-south distance of the rising point or setting point from the tip of the shadow) अर्काग्राशङ्क्वग्रे छायां च यथेष्टकालिकां कृत्वा । अग्रद्वयस्य योगस्तुल्याशस्यान्यथा विवरम् MaBhāsk. 3. 42; **1B** (Mathe.) two remainders विलिप्तिकारूपखगाववोधे सुबोधमग्रद्वयमेवमत्र SiddhāTaVi. 387. 3 (cf. S'eṣavā. 48. 19 अत्र चक्राग्रमाचसंज्ञं विकलावशेषमन्यसंज्ञं कल्पितम्) **2A** both the end-tips (of the kuśa-grass) दर्भेण गृहीत्वा तेनाग्रद्वयेन शुक्लपक्षद्वयेनाग्रेनेति कृष्णपक्षसम्पातनं घृतं त्रिभागेन विभज्य LiṅgaP. ii. 25. 87; **2B** two ends (of a line) ईशानाग्नेय्यन्ता वायव्यादिनैर्ऋत्यन्ता वा रेखा तिर्यग्रेखेत्युच्यते । तस्या एवाग्रद्वयादाकृष्टे प्रतीच्यां वा मेलिते च पार्श्वरेखे इत्युच्य(? च्ये)ते NityoNi. 64. 4.

अग्रद्वार (agra-dvāra) *n.* main gate or door आसाद्योर्वीनायकस्यौपकार्यामग्रद्वारे सोऽवरू(? रु)ह्यौपवाह्यात् । औत्सुक्येनातीतकक्ष्याविशेषस्तं प्राणंसीत्तस्थिवांसं सभायाम् Acyutarā. 7. 15.

अग्रद्वीप (agra-dvīpa) *m.* name of an island [PW]

अग्रधन्वन् (agra-dhanvan) *adj.* possessed of an excellent bow कच्चिद्भीमः कुशली पाण्डवाग्र्यो (v. l. कच्चित् कुशली पाण्डवाग्र्योऽग्रधन्वा) धनंजयः MahāBhā. v. 23. 4; *m.* name of Indra मरुत्सखः । … गोत्रभिद् । अग्रधन्वा NāmMā. 60 (comm.)

अग्रधर्म (agra-dharma) *m.* **i** [Buddh.] the highest (mundane) *dharmas* (elements) मूर्धगं स्वपराधारं सत्यज्ञानं तथा क्षमा । तथाग्रधर्मा विज्ञेयाः सत्त्वानां पाचनादिभिः AbhisAlaṅ. 4. 37; 2. 5; आयत्यां दर्शनाद्वृत्तिचेतना समतेक्षणा । अग्रधर्मेषु वृत्त्या च अग्रत्वात्मावधारणात् MaYānaSū. 74. 20 (11. 72); अग्रधर्मान् द्व्याश्रयान् लभतेऽङ्गना AbhidhK. 6. 21; 6. 19; **ii** highest vows (of a Jain monk) अणुधर्मोऽग्रधर्मश्च श्रेयसः पदवी द्वयी PadmP.(Ra.) 85. 18.

अग्रधर्मता (agradharma-tā) *f.* the characteristic of the highest or the best (mundane) elements अध्यात्मशून्यताद्यामी रूपादेरपरिग्रहात् । क्षान्ती, रूपाद्यनुत्पादाद्याकारैरग्रधर्मता AbhisaAlaṅ. 2. 10.

अग्रधर्मैकभूमिक (agradharmaikabhūmi-ka) *adj.* based on the same region as that of the highest or best elements इति षोडशचित्तोऽयं सत्यार्थसमयः त्रिधा । दर्शनालम्बकार्याख्यः सोऽग्रधर्मैकभूमिकः AbhidhK. 6. 27 (comm. यद्भूमिकोऽग्रधर्मस्तद्भूमिकान्येतानि षोडश चित्तानि)

अग्रधी (agra-dhī) *adj.* having high intelligence, most intelligent (person) क्षालितं वसनं शुष्कं ध्या(? धृ)त्वाचम्य द्विरग्रधीः PadmP. iv. 110. 284; पादौ स्थितौ वल्लभनाभिदेशे नार्या यदा कार्कटनामधेयम् । वस्तौ कटीचोदनदोलितौ तौ तदोच्यते प्रेङ्खणमग्रधीभिः NāgaSa. 28. 11.

अग्रधुरा (agra-dhurā) *f.* front pole, main yoke तस्य द्वौ च वृषभा वोढारावग्रधुरायां नन्दकसंजीवकनामानावभूताम् Tantrākhyā. 3. 17; PañcT. 1. 3 (10. 1)

अग्रधुर्य (agra-dhurya) *m.* name of S'iva (*lit.* chief of the foremosts) ध्येयोऽग्रधुर्यः ··· शर्वरीपतिः ··· एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव गिरिजापतिम् SaurP. 41. 139.

अग्रनख (agra-nakha) *m.* **1** tip of the nail यावदग्रनखं लिप्ता चन्दनेन सुगन्धिना (कुब्जा) Rāmā. ii. 9. 37 (178*); धृत्वासुरेन्द्रमसुरेन्द्रविशाल ग्रीवक्ष(:)स्थलं स्थलमिवाग्रनखैर्ददार SātvaT. 2. 29; **2** hand कुङ्कुमे स्यादग्निशिखं हस्ते त्वग्रनखः स्मृतः S'abdaRaSaK. 56. 7.

अग्रनखसंपुट (agra-nakhasampuṭa) *m.* tips of the nails joined together शक्यमोषधिपतेर्नवोदयाः कर्णपूररचनाकृते तव । ···छेत्तुमग्रनखसम्पुटैः कराः KumāSam. 8. 62 = KāvyālaṅSū. v. 2. 23 (comm.)

अग्रनत (agra-nata) *adj.* [*f.* -ā] with its tip or end bent रिपोः प्रत्यक्षस्य निर्देशे अग्रनता (प्रदेशिनी) AbhinBhā. ii. 44. 12 (*on* 9. 72)

अग्रनयन (agra-nayana) *n.* leading to the highest (good) अग्निशब्द-स्याप्यग्रनयनादिना योगेन साक्षात्परमात्मनि वृत्तौ न कश्चिद्विरोधः VedāntDī. 41. 2 (*on* i. 2. 29); VedāntSā.(Rā.) 79. 4 (*on* i. 2. 29); S'rutaPra. iB. 346. 20 (*on* i. 2. 29); BrahmSūBh.(S'rī.) i. 391. 7 (*on* i. 2. 29)

अग्रनालविशालक (agranāla-viśālaka) *n.* width of the foremost part of the channel (in a phallus) अथवा पञ्चमांशेन चाग्रनालं(? ल)विशाल-कम् MānaSā. 53. 10.

अग्रनासिका (agra-nāsikā) *f.* **A** tip of the nose घोरा शूर्पणखा चैव कृत्तकर्णाग्रनासिका Rāmā.(G.) v. 18. 32; **B** tip of the bill or beak [pw]

अग्रनाह (agra-nāha) *n.*(?) periphery of the front part दण्डस्यायामं द्वादशाङ्गुलं मूलेनाहमष्टाङ्गुलमग्रनाहं षडङ्गुलम् VaikhāS'S. 11. 7.

अग्रनिबद्धपङ्कज (agranibaddha-paṅkaja) *adj.* [*f.* -ā] with lotuses tied at the end प्रणिदधदग्रनिबद्धपङ्कजाभिः । ··· सुजलतिकाममिमीत मालिकाभिः Yādavā. 24. 52.

अग्रनिरीक्षित (agra-nirīkṣita) *adj.* viewed or seen at first ब्रह्माद्वय-स्यान्वभवत्प्रमोदं रोमाग्र एवाग्रनिरीक्षितेऽस्याः (दमयन्त्याः) NaiṣC. 7. 3 (comm. अग्रे प्रथमं निरीक्षिते)

अग्रनिरूपण (agra-nirūpaṇa) *n.* determining beforehand, prophecy; predestination, [MW, APTE]

अग्रनिर्गम (agra-nirgama) *m.* act of leading or going in front, ते ते पट्टं समासाद्य नाकुर्वन्नग्रनिर्गमम् RājTa.(Ka.) 7. 1307.

अग्रनिवेशित (agra-niveśita) *adj.* fastened or placed at the top तेषाम् (दीपवृक्षाणाम्) अग्रनिवेशितैः । वंशानुवंशबन्धाद्यैः ··· कीलयेत् तेषु कीलान् ĪśānS'iPa. ii. 61. 26.

अग्रनिषण्णमोक्ष (agraniṣaṇṇa-mokṣa) *adj.* having the place of liberation above (it) तव निकेतनमेष लोकस्त्रयनिकीर्णजठरोऽग्रनिषण्णमोक्षः YaśasCam. i. 270. 9.

अग्रनिहित (agra-nihita) *adj.* placed in front स्वच्छन्देन करेणुकाभिर-टवीमध्येषु विक्रीडितम् । सारंसारमनेकधाग्रनिहितं पुण्ड्रेक्षुकाण्डादिकं नो काङ्क्षति ··· करी MātaLī. 11. 2.

अग्रनीप्रक (agra-nīpraka) *n.* protruding margin of a cornice of a roof बोधिका(? ता) रार्थकं वाथ त्रिपादं वाग्रनीप्रकम् S'ilpaRa. i. 21. 114.

अग्रनुन्न (agra-nunna) *adj.* sent or driven ahead (of the cattle) अग्रनुन्नवत्सपालम् (अम्बुजाक्ष भो भवन्तमाश्रयामि) StavMā. 180. 14.

अग्रनैरात्म्य (agra-nairātmya) *n.* best or supreme (state of) soullessness तत्र चानास्रवे धातौ बुद्धानां परमात्मा निर्दिश्यते ।···अग्रनैरात्म्यात्मक-त्वात् MaYānaSū. 38. 1 (9. 23)

अग्रन्थ (a-grantha) *m.* **i** not a composition or literary work काव्येतिसंज्ञायामग्रन्थे APrāti. 1. 38; समुदाङ्भ्यो यमोऽग्रन्थे P. i. 3. 75; Cāndra-Vyā. i. 4. 128; JaineVyā. i. 2. 70; S'ākaṭāVyā. i. 4. 67; SiddhaHe. iii. 3. 98; MugdhaBo. 23. 58 (141. 1); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. (iv. 3. 117); Sid-dhāKau. 265A. 9; **ii** not a relevant text, improper text तत्रासङ्गतेरग्रन्थ इति व्याख्यातारः समर्थयन्ते TantrVā. 42. 8 (*on* i. 2. 23); 61. 18 (*on* i. 2. 43); अग्रन्थोऽयम् ṬupṬ. 78. 3 (*on* v. 4. 3); पूर्वापरविरोधादप्ययमग्रन्थ इत्याह Kāśi. i. 168. 7 (*on* 2. 204); किं कारणं किमेतत् इत्यादिरिहाग्रन्थः Pradī. iv. 403A. 7 (*on* v. 3. 93); iv. 111B. 3 (*on* iv. 1. 89); अग्रन्थः प्रतिभातीति मत्वा समर्थयन्ते NyāySu.(So.) 79. 17 (*on* i. 2. 23); LaS'abdeS'e. ii. 226. 12.

अग्रन्थ (a-grantha) *m.* free from the bond (Jain mendicant) वन्दित्वा जिनमग्रन्थान् BṛKathāS'loSaṁ. 24. 31.

अग्रन्थक (agrantha-ka) *adj.* without reference to a book अग्रन्थको वोपदेशः ManuBh. i. 155. 26 (*on* 2. 159); i. 361. 23 (*on* 4. 80)

अग्रन्थकम् (agranthakam) *adv.* not found in the book or text हितं च विधिरूपमग्रन्थकमुपदिशत्सु ManuBh. i. 183. 27 (*on* 2. 206)

अग्रन्थज्ञ (a-granthajña) *adj.* not understanding the text (dull, ignorant) अग्रन्थज्ञो देवानांप्रियः Bṛha. 113. 3 (*on* i. 1. 5) = Kāśi. iii. 158. 14 (*on* 5(7). 1; तद्वियमग्रन्थज्ञस्य परिचोदना TātpaṬ.(U.) 137. 21 (*on* 4. 72)

अग्रन्थता (agrantha-tā) *f.* the state of not being considered an authentic passage or statement पूर्वापरविरोधादग्रन्थतापत्तिः Kāśi. i. 114. 22 (*on* 2. 106)

अग्रन्थविषय (agrantha-viṣaya) *adj.* associated with what is not a text (i. e. composition or literary work) समुदाङ्इत्येवंपूर्वाद्यमेरग्रन्थविषये फलवति कर्तरि तङाना भवन्ति CāndraVṛ. *on* i. 4. 128.

अग्रन्थार्थ (agranthārtha) *adj.* meant for what is not a literary work अग्रन्थार्थमिदम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iv. 3. 117 = SiddhāKau. 265A. 9.

अग्रन्थि (a-granthi) *adj.* **i** not having a joint (bamboo or stick of wood) प्रजापतिर्देवेभ्य औदुम्बरीमुच्छ्रयति ··· अग्रन्थिम् ṢaḍviBr. iv. 3. 1; ऋज्व-ग्रन्थि सुभूमिजम् (भक्षयेद्दन्तधावनम्) AṣṭāSaṁ. i. 7. 22(1. 3); BhāvPra.(Bhā.) 5. 24; VāsaDa. 113. 2; **ii** free from knots (mat or thread) दर्भमयं पवित्रं करोत्यग्रन्थि VārāS'S. I. ii. 2. 6; प्रदद्यात् ··· आसनं दार्भमग्रन्थि बहुभिः कुशैः PauṣkS. 27. 39 = PāraS. 7. 271; अकेशादिमदग्रन्थि ··· सूत्रं प्रोक्ष्य MṛgendraT. ii. 7. 72; **iii** not having a boil or swelling रूढवर्त्मानमग्रन्थिमशूनमरुजं व्रणम् । ··· सम्यग्रूढं विनिर्दिशेत् SuśruS. i. 23. 20; RugVi. 42. 10; **iv** free from crookedness अग्रन्थिनापि वंशपोतेन ··· पौरजनेनानुगतम् ··· कुसुमपुरं नाम नगरम् VāsaDa. 113. 2.

अग्रन्थिक (agranthi-ka) *adj.* having no joint or knot चतुर्णां क्षीर-वृक्षाणां द्रव्यम्···पञ्चारत्निप्रमाणं स्यादग्रन्थिकमकोटरम् Hastyāyur. 670. 25 (4. 22)

अग्रन्थिकोटर (a-granthikoṭara) *adj.* having no joint and hollow सम्यङ्निपतितं दृष्ट्वा वृक्षमग्रन्थिकोटरम् । यन्त्रे निवेशयेद् वैद्यः Hastyāyur. 461. 20 (3. 11); सारवन्तमग्रन्थिकोटरम् ··· स्तम्भम् ··· चतुरो हस्तान् निया(? खा)नयेत् Hastyāyur. 617. 16 (4. 6)

अग्रन्थित (a-granthita) *adj.* having no joint or knot दन्तपवनम् ···। कनिष्ठिकापरीणाहमृज्वग्रन्थितमव्रणम् SuśruS. iv. 24. 4.

अग्रन्थिल (a-granthila) *adj.* having no knots निर्णिक्तसेनभूपकुल-मौक्तिकानामग्रन्थिलग्रथनपक्ष्मलसूत्रवल्लिः । एषा कवेः···उमापतिधरस्य कृतिः प्रशस्तिः EI. i. 311. 31.

अग्रन्यस्त (agra-nyasta) *adj.* placed in front, pointing directly towards the front अग्रन्यस्तविषाणाग्रः···। अभ्यधावत कृष्णं वृषभदानवः ViṣṇuP. v. 14. 9; BrahmP. 189. 53.

अग्रपक्ष (agra-pakṣa) *n.* fore-wing, tip of the wing हंसा बृहन्तः सुरसद्मवाहाः ···। चक्रुः···व्योम्नः परिष्वङ्गमिवाग्रपक्षैः Kirātā. 18. 19; (गरुडमूर्तेः) त्रिंशत्यंशमग्रपक्षं तस्मादूके(? दध:) पक्षैकांशहीनम् MānaSā. 61. 53.

अग्रपङ्कज (agra-paṅkaja) *adj.* [*f.* -ā] having a lotus-motif at the top कुड्यव्यासत्रिदेवांश(? °वेदांश)बहलां वाग्रपङ्कजाम् । पट्टिकां चतुरश्रां वा कुड्योपरि नियोजयेत् ĪśānS'iPa. ii. 32. 14; S'ilpaRa. i. 21. 15.

अग्रपट्ट (agra-paṭṭa) *n.* (Arch.) front or upper band or fillet (गलोर्ध्वे) अग्रपट्टं स्यात् तदूर्ध्वे वृत्तवेत्रकम् MānaSā. 45. 81; (मुकुटस्य) अध्य-र्धांशा(? °शम)ग्रपट्टम् MānaSā. 49. 49; अग्रपट्टस्य विस्तारं स्वोच्छ्रयेण समन्वितम् MayaMa. 34. 36; ĪśānS'iPa. ii. 39. 81.

अग्रपट्टक (agrapaṭṭa-ka) *n.* (Arch.) front or upper band or fillet त्रिभागे पोतिकोत्सेधे साध्यं(? र्धां)शेनाग्रपट्टकम् ĪśānS'iPa. ii. 31. 72.

अग्रपट्टिका (agra-paṭṭikā) *f.* (Arch.) front or upper band or fillet मध्यकुम्भे तु चैकांशेनाश्र(? ग्र)पट्टिका MānaSā. 45. 86; त्रिभागे बोधिकोत्सेधे सार्धांशेनाग्रपट्टिका S'ilpaRa. i. 21. 103.

अग्रपताकिनी (agra-patākinī) *f.* vanguard of an army, division of an army in the front संग्रामोऽग्रपताकिन्योः प्रावर्तत भयङ्करः PāṇḍC. 14. 64.

अग्रपति (agra-pati) *m.* (Astrol.) presiding planet of the next (to the Lagna, i. e. second) or the eleventh house in a lunar mansion क्रेता लग्नपतिर्ज्ञेयो विक्रेताग्रपतिः स्मृतः TājiNī. 3(1)(6). 183 (419) (comm. द्वितीयेशः लाभेशो वा)

अग्रपत्नी (agra-patnī) *f.* chief queen, principal wife राज्ञः श्रीद्रोणमेघस्य ···अग्रपत्न्य इमा अष्टाबुक्ताः PadmP.(Ra.) 94. 23; (महीपतेः) तस्याग्रपत्नी पुरमा-विशन्तं (तम्) ददर्श VarāṅgaC. 22. 21 (प्रभा) अग्रपत्नी समस्तानां भार्याणां

क्रियतां रवे SkandP. v(3). 98. 13; दुर्गावती नाम ततोऽग्रपत्नी…श्रीवीरसेनस्य मनो जहार Rāṣṭrau. 8. 1.

अग्रपत्त्रक (agra-pattraka) *m.* species of croton (नीलिनी) उपभूत: केशरुहः सहदेवोऽग्रपत्रकः। कीर्तनी विजया राज्ञी तथैव च जयावहा DhanvNi. 55. 7.

अग्रपत्त्राग्रक (agrapattrāgra-ka) *n.* the tip of a leaf placed in front तदन्तरष्टपत्त्राब्जं विधायात्र परां शिवाम्…पूजयेत्तां यथोदितम्। अग्रपत्त्राग्रके वृत्तमध्ये वाच्यौ पुरोदितौ (फट्कारीकिंकरौ) TantrRā. 14. 20.

अग्रपथ (agra-patha) *m.* main road इदम्…तीरशायि जलहस्तियूथमग्रपथेन पाथोनिधिमवतितीर्षति TilaMañ. 145. 12; तिलकोऽग्रपथस्थितोऽमरीषु… शरकारः कुसुमायुधस्य जज्ञे S'rīKaC. 8. 21.

अग्रपथानुवर्तिन् (agrapathānuvart-in) *adj.* (a planet) moving along the front path यदा स्थिता जीवबुधारसूर्यजाः सितस्य सर्वेऽग्रपथानुवर्तिनः। नृनागविद्याधरसङ्गरास्तदा भवन्ति BṛSaṁ. 9. 38.

अग्रपद् (agra-pad) *m.* the fore-foot (of a beast) लाङ्गूलेनाभिहत्य क्षितितलमसकृद्दारयन्नग्रपद्भ्याम्…कोपाविष्टः प्रविष्टः प्रतिवनम्… तरक्षुः SāhiDa. 615. 11.

अग्रपद (agra-pada) *n.* **1i** tip or fore part of the foot सीवन्याः पार्श्वयोर्गुल्फौ निवेश्याग्रपदे दृढम्। बद्ध्वा कराभ्यां तत्प्रोक्तं भद्रासनमघापहम् AhirbuS. 31. 41; अरान्घटीयन्त्रगतान्गतश्रमः पयःकणैरग्रपदेन पीडयन्। स यत्र कच्छीसततुः सुरालयं प्रयुज्य निःश्रेणिमिवारुरुक्षति RāghPān.(Dha.) 1. 13; ईशान्तिकव्रजनविघ्नभुवा रुषेव कस्याश्चिदग्रपदमाशु बभूव रक्तम् BhikṣāKā. 2. 4; 2. 5; **1ii** the fore-foot (of a beast) भूमण्डलीलङ्घनभूरिदर्पादुदक्षिपन्नग्रपदे तुरङ्गाः Rāṣṭrau. 9. 7; **1iii** the prominent or excellent foot-prints (of a beast) दशार्णभद्रसम्बोधसमये यानि जज्ञिरे। गजेन्द्रस्याग्रपदानि समायाते दिवस्पतौ। तथैवास्थुः PariPar. 11. 125; **2** the word *agra* सलिलादिपदेन…कालप्रापकेण पूर्वेणाग्रपदेन उत्तरेण च द्वैतवाक्येन विरोधः Nyāyāmṛ. 266B. 8; AdvaiSi. 523. 2; BhāṭṭDī. iv. 31. 8 (*on* x. 5. 19); SetuBa. 16. 20; [*pl.*] the highest, most sublime subjects (or utterances ?) [DBHS]

अग्रपर (agra-para) *adj.* signifying the upper part or tip न च मूलस्य मूलतः परिवासनं सम्भवतीत्यग्रपर एवायं शाखाशब्दः TantrRa. 123. 2.

अग्रपरग (agrapara-ga) *adj.* one who has attained the highest stage (of phenomenal existence) स्रुतास्त्रयो भवस्याग्रपरगो रूपरागहा। दृष्टधर्मशमः कायसाक्षी खड्गश्च विंशतिः AbhisaAlaṅĀ. 1. 24.

अग्रपरिधान (agra-paridhāna) *n.* the wrapping or covering of the upper part (of a sacrificial post) लोभमूलं च यत्तस्याः (यूपार्थमुदुम्बरशाखायाः) कल्प्यते सर्ववेष्टनम्। तल्लोभः सुतरां सिध्येन्मूलाग्रपरिधानयोः TantrVā. 107. 13 (*on* i. 3. 4)

अग्रपरिमेयरश्मि (agraparimeya-raśmi) *adj.* whose streaks of ray are measurable or countable subsequently or very soon दूरमग्रपरिमेयरश्मिना वारुणी दिगरुणेन भानुना भाति KumāSaṁ. 8. 40.

अग्रपर्णी (agra-parṇī) *f.* cowage, *Carpopogan pruriens* अजलोमा शिखी केशी महाह्स्वाग्रपर्ण्यपि ParyāRaMā. 408; ParyāMu. 15. 37.

अग्रपर्यन्तम् (agra-paryantam) *adv.* upto the top or end ततश्चाकुलचक्रस्य मूलमारभ्य मूलमा(ला)धारस्याग्रपर्यन्तमूर्ध्वोर्ध्वं ककाराद्यक्षरपञ्चकम्…विभाव्यम् SetuBa. 336. 29.

अग्रपर्वग (agraparva-ga) *adj.* directed towards the first joint (of the fingers) अङ्गुष्ठाग्रद्वयं कुर्यान्मध्ययोरग्रपर्वगम् LakṣmīT. 34. 13.

अग्रपर्वत (agra-parvata) *m.* best mountain हत्वा कर्माष्टकं दुष्टमग्रपर्वतमस्तके। सुर्वमित्रोऽग्निभूतिश्च संप्राप्तः सिद्धिपत्तनम् BṛKathāK 126. 204.

अग्रपर्वन् (agra-parvan) *n.* upper joint, the upper division (of the finger) अङ्गुष्ठपर्वमध्यं तु तर्जन्या सदृशं भवेत्। यवद्वयाधिकं तद्वदग्रपर्व उदाहृतम् MatsyaP. 258. 69; बिल्वादीनां तु ग्रहणे ता एवाङ्गुल्योऽग्रपर्वण्यतिकुञ्चिताश्च भवन्ति AbhinBhā. ii. 45. 20 (*on* 9. 81); LakṣmīT. 34. 13; द्विगुणं स्वनखायामादग्रपर्व पृथक् पृथक् ĪśānS'iPa. ii. 41. 79; अग्रपर्व तथा प्रोक्तं द्व्यङ्गुलं द्वियवोनकम् Mānaso. iii. 1. 364; iii. 1. 365; अग्रपर्वं(? र्व) तथा प्रोक्तं द्व्यङ्गुलं द्वियवोनितम् S'ilpaRa. ii. 8. 143; कनिष्ठाङ्गुष्ठयोरग्रपर्वणी परस्पराभिमुख्येन संमेल्य SetuBa. 125. 12; 125. 13.

अग्रपर्वाङ्गुलि (agraparvāṅguli) *f.* tip of the finger (*lit.* the fore part of the upper joint of the finger) अग्रपर्वाङ्गुलिग्राह्या चूर्णमात्रा तु पाणिना KāśyaS. 247A. 27.

अग्रपर्वायत (agraparvāyata) *n.* length of the upper joint (of the finger) नखद्विगुणमानं तदग्रपर्वायतं तथा S'ilpaRa. ii. 5. 36.

अग्रपर्वार्धतस् (agraparvārdha-tas) *adv.* to the extent of half (of the length) of the upper joint (of the fingers) (चित्रगतशरीरस्य) सर्वासां पादशाखानामग्रपर्वार्धतो नखाः Mānaso. iii. 1. 339; S'ilpaRa. ii. 8. 122.

अग्रपल्लव (agra-pallava) *m.* **1** end or border (of a garment) शक्रो गजाजिनं तस्य वसाभ्यक्ताग्रपल्लवम्। दध्रे सरभसम् MatsyaP. 154. 439; **2** sprout, tender leaf शत्रुसैन्यमवदार्य जीवतां यत् सुखं तु कथयामि तादृशम्। शृण्वतां स्वकयशोऽग्रपल्लवं दिग्वधूवदनकर्णपूरकम् YogYā. 16. 11; ज्योत्स्नाङ्कुरावलिरिवाविरभूद्युवल्ल्या रेजेऽग्रपल्लव इवातनुसान्ध्यरागः HarVi. 49. 55; मया तु करमेणेव शमीनामग्रपल्लवाः। गृहीताः BṛKathāS'loSaṁ. 10. 125; लताः कम्पैर्नृत्यन्तीवाग्रपल्लवैः PārśvC. 6. 104; **3** tip of the ear, ear-lobe नागानां मदगुरुणाग्रपल्लवेन। क्षुण्णोऽपि भ्रमरगणः स्थितोऽनुकर्णम् RāghPāṇ.(Dha.) 14. 18 (comm. अग्रपल्लवेन कर्णाग्रभागेन)

अग्रपश्चाद्भाव (agrapaścād-bhāva) *m.* **i** the state of being prior and posterior विंशतिज्ञानानामेकदानुव्यवसायासंभवात् अग्रपश्चाद्भावे विनिगमकाभावाच्च TattvCin. i(1). 782. 2; **ii** topsy-turvy nature सूतिर्वेशविपर्ययादिति स्मरणात्। वेशो गर्भकोशसंवेशः स्थितिरिति यावत्। तद्विपर्ययश्चाग्रपश्चाद्भावस्तस्मात्सूतिः प्रसूतिरित्यर्थः VīraMi.(Saṁskāra.) 161. 18.

अग्रपश्चिमम् (agra-paścimam) *adv.* ending with the tip दक्षिणाद्यनुपातेन त्वामूलादग्रपश्चिमम्। प्रमाणमेवं बुद्ध्वात्र PāraS. 23. 30.

अग्रपा (agra-pā) *adj.* drinking first मधुश्च्युतानामग्रपास्त्वम् MahāBhā. xii. App. I. 28(338)

अग्रपाक (agra-pāka) *m.* **i** cooking of the first harvest व्रीहीणामग्रपाकस्य यजते BhārS'S. vi. 15. 2; व्रीहीणां यवानां श्यामाकानामित्यग्रपाकस्य यजेत ĀpaS'S. vi. 29. 3 (Rudradatta अग्रे पच्यत इति अग्रपाकः प्रथमपक्वमन्नमिति यावत्); अग्रपाकस्येष्ट्वा नवस्याश्नीयात् MānS'S. 38. 20; VārāS'S. I. v. 5. 3; आग्रयणमैन्द्राग्नमग्रपाकस्य व्रीहीणां यवानां च KātyS'S. iv. 6. 1; अग्रपाकस्य पयसि स्थालीपाकं श्रपयित्वा तस्य जुहोति MānGS. ii. 3. 11; अग्रपाकस्य यागनिमित्तत्वात् SaṅkarKāBh. 125. 7 (*on* iii. 1. 19); 126. 3 (*on* iii. 1. 23); **ii** the first portion of the food गुरोर्दत्वा सुशिष्यकः। अग्रपाकं निवेद्याग्रे भुञ्जीयात् S'ivaP. i. 18. 89 (23B. 1)

अग्रपाकद्रव्य (agrapāka-dravya) *n.* material (i. e. grains) for the cooking of the first harvest अग्रपाकद्रव्यसाध्यमेतत् कर्म SaṅkarKāBh. 126. 6 (*on* iii. 1. 23)

अग्रपाकनिमित्त (agrapāka-nimitta) *adj.* for the purpose of the cooking of the first harvest श्यामाकानां अग्रपाकनिमित्तं वर्षासु कर्म SaṅkarKāBh. 127. 3 (*on* iii. 1. 26)

अग्रपाठ (agra-pāṭha) *m.* **i** first exposition न…पराजितिर्वा…। विद्वत्सु विस्पष्टतयाग्रपाठात्सुदुर्गमार्थादपि तर्कविद्भिः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 3. 23; **ii** exposition in the best manner, S'aṅkaDigVi.(Mā.) 3. 23.

अग्रपाणि (agra-pāṇi) *m.* **i** fore part or extremity of the hand (consisting of the tips of the fingers) ताम्…शौरिः…। उत्पाट्य तोलयामास द्व्यङ्गुलेनाग्रपाणिना ViṣṇuP. v. 20. 9; ततस्तां चिबुके शौरिः…। उद्धाप्य तोलयामास द्व्यङ्गुलेनाग्रपाणिना BrahmP. 193. 9; (जप एव हि कर्तव्यः) अग्रपाणिना पाण्यग्रेण VīraMi.(Āhnika.) 316. 12; रसादुरः…अग्रपाणिना। परामृशत् …पृथुः S'iśuVa. 17. 11; 20. 35; बालोऽपि शैलोद्धरणाग्रपाणिः KṛṣṇaKa. 2. 73; **ii** finger काचित्।…शिथिलितकुसुमाकुलाग्रपाणिः S'iśuVa. 7. 36; मृगाङ्कदत्तस्य मन्त्री…। तामुपागम्य वक्ति स दर्शयन्नग्रपाणिना KathāSaSāg. xii. 36. 59; right hand [MW]

अग्रपात (agra-pāta) *m.* **1** falling of the tip दन्तकाष्ठम्…भक्षयित्वा विनिक्षिप्य…अग्रपातं विलोक्य च। उदक्पश्चिमपैशानप्राङ्मुखं पतितं तु वा। शुभं शेषासु विप्रेन्द्र दिक्षु चाशुभमादिशेत् JayāS. 16. 191; **2** the first attack (by an enemy) बलव्यसनानि।…प्रतिहतहताग्रवेगयोः प्रतिहतम्…युध्येत न हताग्रवेगमग्रपातहतप्रवीरम् ArthS'ā. iii. 36. 4 (8. 5)

अग्रपातक (agra-pātaka) *adj.* causing (the body) to fall in front स्वनयुक्तं विहसितमुपहासस्तु कम्पकृत्। अपहासः सनीराक्षो ह्यतिहासोऽग्रपातकः SāhiSā. 5. 103.

अग्रपातभग्न (agrapāta-bhagna) *adj.* broken by the first attack (of an enemy) बलव्यसनानि।…प्रतिहतहताग्रवेगयोः प्रतिहतमग्रपातभग्नं प्रवीरपुरुषसंहतं युध्येत ArthS'ā. iii. 36. 3 (8. 5)

अग्रपातिन् (agrapāt-in) *adj.* occurring beforehand, antecedent, presaging आवेदयन्ति हि प्रत्यासन्नमानन्दमग्रपातीनि शुभानि निमित्तानि Kād. 65. 16.

अग्रपाद (agra-pāda) *m.* **i** fore part of the foot (i. e. toe) (कृष्णः… चचार तद्वनवरम्) युक्तः…। साङ्गदेनाग्रपादेन HariVaṁ. 55. 3; अग्रपादेन बाला स्फुरितनखरुचा द्वौ हन्तुमर्हत्यनेन Mālavikā. 3. 12; प्रसाधिकालम्बितमग्रपादमाक्षिप्य

काचिद्विरागमेव । … अलक्तकाङ्कां पदवीं ततान KumāSaṁ. 7. 58 = RaghuVa. 7. 7; SāhiDa. 137. 16; न्यस्तपादतलमग्रपादयोः । प्रार्थयन्त … प्रियास्तं निशात्ययविसर्गचुम्बनम् RaghuVa. 19. 29; संपृक्तमुक्तैर्हरयोऽग्रपादैः । आनिन्यिरे Bhaṭṭi. 11. 42; पाष्र्ण्यग्रपादाभ्यां द्वयोराकुञ्चितयोरन्योन्यसंपीडनं समसंस्थानम् TattvVai. 112. 19 (*on* 2. 46); (चित्रगतशरीरस्य) अग्रपादस्य चोत्सेधस्त्र्यङ्गुलः समुदाहृतः Mānaso. iii. 1. 331; विस्रंसिनीवि वसुधानिहिताग्रपादं चित्ते ममार्पितमिव स्थितमुत्पलाक्ष्याः JānaPa. 5. 33; **ii** forepart of the leg (i. e. foot) आक्रम्यैकामग्रपादेन जङ्घामन्यामुच्चैराददानः करेण । … कंचिन्मध्यात्पाटयामास दन्ती S'iśuVa. 18. 51; वामं कुम्भतटेऽग्रपादमपरं सङ्कोचयित्वा च तम् UdaySuKa. 43. 27; **iii** foreleg पादे पादे पञ्च पञ्चाग्रपादे वामे यस्याः षण्नखा मल्लिकाख्याः । … या सा राष्ट्रं कुक्कुरी पाति पोष्टुः BṛSaṁ. 62. 2; मुहुर्मुहुश्चिक्षिपुरग्रपादान् । ध्रुवं गुरून्मार्गरुधः करीन्द्रानुल्लङ्घ्य गन्तुं तुरगास्तदीषुः S'iśuVa. 3. 29; ऊरुषु च शुभावर्तौ वाजिनामग्रपादयोः S'ukraNī. 4(7). 102.

अग्रपादप (agra-pādapa) *m.* prominent or best tree केनेमौ पातितौ वृक्षौ घोरस्यैवाग्रपादपौ HariVaṁ. 51. 28.

अग्रपादपरिघट्टित (agrapāda-parighaṭṭita) *adj.* **i** struck with the first ray(s) अग्रपादपरिघट्टितैस्तमःकर्दमैरिव कलङ्किताकृतिः । अन्तरिक्षविपिनान्तरेऽचरत्तारकासुरभिशाकरः शशी Surath. 6. 53; **ii** trodden with the fore part of the foot, Surath. 6. 53.

अग्रपादस्थ (agrapāda-stha) *adj.* standing on the forepart of the foot, standing on the toes प्रवर्तितव्यमेव ब्रह्मजिज्ञासायाम् … स्पृशतेव च सुस्वादु फलमङ्गुल्यग्रेणाग्रपादस्थेन PañcPā. 64. 10 (*on* i. 1. 1)

अग्रपादस्थित (agrapāda-sthita) *adj.* [*f.* -ā] standing on the forepart of the foot, standing on the toes अग्रपादस्थितं चेमं विद्धि राजन्वधूजनम् MahāBhā. xv. 19. 17; सखि अवलम्बस्व मां यावदग्रपादस्थिता भूत्वा चूतकलिकां गृहीत्वा S'āk. [Kale] 6. 2(11)

अग्रपादाङ्गुली (agra-pādāṅgulī) *f.* toe of the foot (अस्याः) स्थितमतिचिरमुच्चैरग्रपादाङ्गुलीभिः करकलितसखीकं मां दिदृक्षोः स्मरामि ViddhaS'ā. 3. 3 = SubhāRaK. 17. 59 = SaduktiKa. 129. 21.

अग्रपानीय (agra-pānīya) *n.* blade of the sword तरवारिः एक[धारः] खड्गस्तस्य धाराजले अग्रपानीये यत् वर्तते रुधिरम् YaśasCam. (comm.) i. 144. 17.

अग्रपार्श्वनिविष्ट (agra-pārśvaniviṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] having the tip placed (i. e. held) sideways अङ्ग(ङ्क)नं मध्यया कुर्यादग्रपार्श्वनिविष्टया (लेखन्या) Mānaso. iii. 1. 147.

अग्रपिञ्छा (agra-piñchā) *f.* feather of the tail (of a peacock) नीलग्रीवाग्रपिञ्छाकलनसुविलसत्कुन्तलं भानुमन्तं देवं पीताम्बराढ्यं (जय ?यज)तु च दिनतो मध्यमह्नो रमायै S'ilpaRa. ii. 23. 38.

अग्रपिण्ड (agra-piṇḍá) *m.* first ball of cooked rice तस्मां इममग्रपिण्डं जुहोमि TaiĀ. i. 31. 6 (186. 5); अग्रपिण्डो गवादेः भोजनाय मृतस्य वा AbhinBhā. ii. 46. 13 (*on* 9. 82)

अग्रपीठ (agra-pīṭha) *n.* chief pedestal अग्रपीठोपगं भागम् … भजेत् PāraS. 15. 641.

अग्रपीठक (agrapīṭha-ka) *n.* chief pedestal प्रतिमां निखनेत् … अग्रपीठके TantrRā. 31. 70.

अग्रपुच्छ (agra-puccha) *n.* tip of the tail चकार मात्स्यं वपुरात्मनो यः …अग्रपुच्छच्छटाहवार्चिः सुरशत्रुहाद्यः VarāP. 15. 10.

अग्रपुत्र (agra-putra) *m.* eldest son आसीन्नरेन्द्रः… । इन्द्रसेनः…तस्याग्रपुत्रः…उपेन्द्रसेनो युवराड् बभूव VarāṅgaC. 16. 5; 27. 36; आनीतवत्यान्नफलानि पुंसि प्रागेकमादाय पुनस्तदर्धम् । गतेऽग्रपुत्रे च तथा जघन्यस्तत्रावशेषार्धम् (आददौ) GaṇiSāSaṁ. 5. 131.

अग्रपुद्गल (agra-pudgala) *m.* the foremost person, a Buddha [DBHS]

अग्रपुर (agra-pura) *n.* name of a monastery in Mathura [PW]; leading city [DBHS]

अग्रपुरसंस्थान (agrapura-saṁsthāna) *n.* layout of the capital कतिप्रकारं दुर्गं च दुर्गकर्मक्रमश्च कः । किमग्रपुरसंस्थानमनिन्द्यं किं च निन्दितम् SamarāSū. 3. 13.

अग्रपुरुष (agra-puruṣa) *m.* leading personage, name of a former Buddha [DBHS]

अग्रपुष्कर (agra-puṣkara) *n.* **1** blade of a sword गणेशस्येव यस्याग्रपुष्करस्य … करस्थोऽभूद् गौडो मोदकवन्नृपः KīrtiKau. 2. 37 = PrabaCin. 76. 22; **2** tip of the trunk, KīrtiKau. 2. 37 = PrabaCin. 76. 22; **3** tip of the bowl of a laddle, KīrtiKau. 2. 37.

अग्रपुष्प (agra-puṣpa) *n.* **1** flower appearing first पुण्यापुण्याग्रपुष्पश्च सुखदुःखमहाफलः (कुअज्ञानमहातरुः) MārkP. 38. 9; **2** excellent flower फलाग्रपुष्पस्तबकापिधाना । घटावली … सुवर्णकारैर्लिखिता रराज VarāṅgaC. 23. 25; अग्रपुष्पसमोपेतं नैवेद्यं प्रददौ मुनिः PadmP. iv. 110. 63; **3** flower at the top (of a tree) अधिविटपिसलीलमग्रपुष्पग्रहणपदेन चिरं विलम्ब्य काचित् S'iśuVa. 7. 35; **4** tip of a flower पुष्पाग्रमग्रपुष्पमित्यादयः प्रयोगाः कथम् KāvyālaṅSū. v. 2. 20; **5** reed वेत्राग्रपुष्पविदुलशीतवानीरवञ्जुला: ParyāMu. 8. 23.

अग्रपूजन (agra-pūjana) *n.* worship before all others अग्रभुजे च विश्वेषामग्रपूजनमेतदुचितमाचरितम् NīlaVi. 113. 6.

अग्रपूजा (agra-pūjā) *f.* **i** worship or honour before all others उवाच …रुद्रम्…हरिः । … अग्रपूजाम् … गृहाण Rāmā. i. App. 1. 8 (12); BhāgP. vii. 14. 35; उत्सवेष्वग्रपूजासंपादनेन…परसं(? स)ख्यमानेय एष ते TilaMañ. 102. 22; 50. 7; अग्रपूजादौ स्वज्ञानप्रख्यापनात् SmṛtiCan. iv. 638. 3; पश्चिमपाण्डवः …। प्रविवेश सभाम्…यदुवीरस्य विधातुमग्रपूजाम् Yādavā. 15. 36; **ii** high honour, best worship सत्त्वोपकारपरमा हि ममाग्रपूजा NāgaSa. 1. 10 (comm. श्रेष्ठपूजा)

अग्रपूज्य (agra-pūjya) *adj.* fit to be worshipped before all अग्रपूज्यम् … त्वां स्तोतुमक्षमोऽनन्तः सहस्रवदनैरपि BrahmVaiP. iii. 13. 48; सर्वेषामग्रपूज्यो यः सर्वाराध्यः स उच्यते BhaktiRaSi. ii. 1. 64; *m.* name of Gaṇeśa अग्रपूज्यश्चतुर्बाहुरेकदन्तः…नामान्येतानि…गणेशस्य BṛDharmaP. i. 60. 98.

अग्रपूति (agra-pūti) *adj.* [*v. r.* for ugrapūti] SubhāRaK. 44. 3.

अग्रपूर्वक (agrapūrva-ka) *adj.* with the tip or end towards the East दक्षिणे शयितं दारु प्रत्यङ्मूलाग्रपूर्वके MānaSā. 17. 31; 17. 33.

अग्रपेय (agra-peya) *n.* first drinking देवा वै सोमस्य राज्ञोऽग्रपेये न समपादयन् AitBr. 9. 1 (238)

अग्रप्रकॢप्ति (agra-praklpti) *f.* fashioning of the tip or end योनिम्… कुर्यात् कुण्डनतां स्वमूलपरिवृत्यग्रप्रकॢप्त्यादिना TantrSa. 12. 25; S'ilpaRa. ii. 28. 15.

अग्रप्रज्ञप्ति (agra-prajñapti) *f.* proclamation of superiority, statement that some person or thing is supreme in his or its class [DBHS]

अग्रप्रत्यग्रनयन (agrapratyagra-nayana) *m.* a name of Gaṇeśa अग्रप्रत्यग्रनयनो दिव्यास्त्राणां प्रयोगवित्…इति वैनायकं नाम्नां सहस्रम् GaṇeP. i. 46. 60.

अग्रप्रदायिन् (agra-pradāyin) *adj.* giving at the first chance तेषाम् (क्रुद्धानां गणानाम्) अग्रप्रदायी स्याः कल्योत्थायी प्रियंवदः MahāBhā. v. 133. 32.

अग्रप्रदेश (agra-pradeśa) *m.* front part पाटलपाणिपद्मं बाह्वोर्युगम् … आयताक्ष्याः । अग्रप्रदेशाहितहल्लकायाः श्रियं दधौ चम्पकमालिकायाः Nalābhyu. 1. 22.

अग्रप्रयाणक (agra-prayāṇaka) *n.* front march (of an army) अग्रप्रयाणकन्यस्ताः प्रवीराः कपिकेतवः । संग्रामधरणीं प्रापुः PadmP. (Ra.) 55. 79.

अग्रप्रयायिन् (agra-prayāyin) *adj.* going in front, marching ahead (क्रुद्धानां गणानाम्) अग्रप्रदा(v. l. °या)यी स्याः…प्रियंवदः MahāBhā. v. 133. 32.

अग्रप्रयुक्तच्छेदन (agraprayukta-cchedana) *n.* cutting done for (getting) the upper part मूलं त्वग्रप्रयुक्तच्छेदनानुनिष्पन्नं यूपशकलमिव … कपालोपधानार्थमुपादीयते TantrRa. 123. 6.

अग्रप्रशीर्ण (agra-praśīrṇá) *adj.* broken at the top स यथाग्रप्रशीर्णो वृक्षः S'atBr. XI. i. 8. 6.

अग्रप्रसारित (agra-prasārita) *adj.* stretched out in front खड्गधराख्यः …। लुलाव च करं तस्य गजेतोऽग्रप्रसारितम् ।…दन्तिनः KathāSaSāg. ix. 2. 121.

अग्रप्रसृत (agra-prasṛta) *adj.* stretched in the front द्वितीयचरणकनिष्ठाभङ्गे सार्धान्तालाह्वजङ्घः सन् पादः प्रसृतो भवति । एतत्समकालं च हस्तबाहुद्वितीयं पार्श्वक्षेत्रं किंचिदग्रप्रसृतोऽलपल्लवाकारः तदन्तर्जं(र्गं)लमर्गलयेत् AbhinBhā. i. 120. 19 (*on* 4. 118)

अग्रप्रस्थान (agra-prasthāna) *n.* going ahead, advancing, forward movement विधूय जयचन्द्रादीनग्रप्रस्थानरोधिनः ।…ते व्यगाहन्ताहवावनिम् RājTa. (Ka.) 8. 2846.

अग्रप्रस्थित (agra-prasthita) *adj.* going ahead, leading अग्रप्रस्थितं देवीवाह्यम् AvantiKa. 169. 4.

अग्रप्रहित (agra-prahita) *adj.* dispatched or sent at first त्वमग्रप्रहित(:)स्वर्गेऽपि नं कमग्रहीः AvantiKa. 70. 13.

अग्रप्रहारिन् (agra-prahārin) *adj.* striking first नाहमग्रप्रहारी रणेषु UdaySuKa. 79. 17.

अग्रप्राप्त (agra-prāpta) *adj.* reached first राजा … । दिनाष्टकेन तीर्त्वाब्धिं तीरस्थे मिलिते बले । उदारचरिते चाग्रप्राप्ते पत्त्रपुरं ययौ KathāSaSāg. ix. 1. 192.

अग्रप्रावृष् (agra-prāvṛṣ) *f.* first showers, beginning of the rainy season सा…पयःपूर्णपयोधरा । अग्रप्रावृडिवाह्लादमकरोत्तस्य भूपतेः NalaCam. 3. 23.

अग्रफल (agra-phala) *n.* **1** sharp edge of an arrow, point of an arrow स बाण: ··· । छिन्नोऽप्यग्रफलेनाशु हृदये समपद्यत (शत्रुघ्नस्य) PadmP. iv. 52. 67; **2** future result (of an act) अधर्मप्रभवाण्येव निमित्तानि गृहेषु नः । सीताहेतोः प्रदृश्यन्ते येषामग्रफलं क्षयः RāmāMañ. 319. 8.

अग्रफलसूचक (agraphala-sūcaka) *adj.* indicating the future fruit or result (of action) कार्पटिको वहिः । गत्वा राजविलासिन्यै तददाद् बीजपूरकम् । सा तस्मै राजसंमानतरुवल्लीव जङ्गमा । जातरूपं ददौ पुष्पमिवाग्रफलसूचकम् KathāSaSāg. ix. 3. 59.

अग्रबन्धन (agra-bandhana) *n.* front band कम्पाधस्तात् प्रयोज्या हि स्तम्भास्तत्रैव युक्तितः । ऊर्ध्वाधःकम्पवत् पद्मपट्टिकं चाग्रबन्धनम् MayaMa. 16. 53.

अग्रबन्धनविष्टक (agrabandhana-viṣṭaka) *n.* moulding of the front band ललाटवंशसंविद्धमध्यशूलदृढीकृता । स्तम्भविस्तारविस्तीर्णा विधातव्या कुठारिका । तत्कर्णे पत्रमकरं मण्डितं चावलम्बितम् । अर्धकर्णेन चार्धं वा यथायुक्ति यथारुचि । अन्तर्गततलपातिर्थग्रबन्धनविष्टकम् MayaMa. 18. 82.

अग्रबन्धु (agra-bandhu) *m.* best relative शुभमयसततप्रवर्धितात्मा भवति सदा जगतोऽग्रबन्धुभूतः MaYānaSū. 30. 10 (8. 11)

अग्रबहल (agra-bahala) *n.* thickness of the forepart नीप्रलोष्टस्य ··· विस्तारं द्व्यङ्गुलं कुर्याद् बहलं तारपादतः । तदर्धमग्रबाहल्यं सर्वेषां पर्वबच्छिरः । स्वस्वा(ग्र ब)हलैस्तुल्यं पर्वोचं बहलं तथा S'ilpaRa. i. 14. 124.

अग्रबाहल्य (agra-bāhalya) *n.* thickness at the forepart नीप्रपट्टयास्तु विस्तारचतुरङ्गुलसंयुतम् । आयामं नीप्रलोष्टस्य कीर्तितं लोष्टवेदिभिः । विस्तारं द्व्यङ्गुलं कुर्याद् बहलं तारपादतः । तदर्धमग्रबाहल्यम् S'ilpaRa. i. 14. 124.

अग्रबाहु (agra-bāhu) *m.* forearm आसिकान्तिजालजटिलाग्रबाहुना रणसीम्नि नाथ निहतेषु भर्तृषु । भवता NavaSāC. 10. 15.

अग्रबाहुस्थान (agrabāhu-sthāna) *n.* place of the upper part of the arm (the wrist) चूलिकेति प्रसिद्धो निकुञ्चकोऽग्रबाहुस्थाने । एतन्मणिबन्धविभूषणम् AbhinBhā. iii. 112. 10 (*on* 21. 18)

अग्रबिन्दुनिपात (agrabindu-nipāta) *m.* dropping of the first drop अग्रबिन्दुनिपातमात्रेण शास्त्रार्थस्य कृतत्वान्नाशेषहोमः (सोमे) S'āstrDī. 285. 18 (*on* iii. 5. 6); LalitāSaBh. 17. 24 (*on* 44)

अग्रबिन्दुपात (agrabindu-pāta) *m.* dropping of the first drop न चात्र ··· अग्रबिन्दुपातमात्रस्य शास्त्रार्थत्वं शङ्कनीयम् MayūMāli. 285. 19 (*on* iii. 5. 6)

अग्रबीज (agra-bīja) *n.* seed grown at the top of a plant पञ्च बीजजातानि मूलबीजादीनि । मूलबीजं फलबीजं बीजबीजमग्रबीजं स्कन्धबीजम् Sphuṭā. iii. 105. 22 (*on* 3. 100); *adj.* **i** (plant) having seeds at the top **ii** having the top for the seed (i. e. propogated by cutting) अग्रं बीजं येषां तेऽग्रबीजाः कोरिण्टकादयः । अग्रे वा बीजं येषां तेऽग्रबीजाः व्रीह्यादयः SthānṬ. 186B. 14; 187A. 1; कुरण्टाद्या अग्रबीजाः AbhidhāCin. 1200; ParaNā. 1083; KośaKaTa. 1. 4418.

अग्रबुद्धि (agra-buddhi) *adj.* possessing sharp intelligence यः कथ्यते मन्त्रविदग्र्यबुद्धि(v. l. अग्रबुद्धि)रौद्दालकिः श्वेतकेतुः MahāBhā. iii. 132. 1; विज्ञाय संसारगतं समग्रं दुःखात्मकं चैव निरात्मकं च । नोद्वेगमायाति न चापि दोषैः प्रबाध्यते कारुणिकोऽग्रबुद्धिः (बोधिसत्त्वः) MaYānaSū. 124. 25 (17. 32)

अग्रबुद्धित्व (agrabuddhi-tva) *n.* the state of having sharp intelligence बोधिसत्त्वः न दोषैर्बाध्यतेऽग्रबुद्धित्वात् MaYānaSū. 125. 1 (17. 32)

अग्रभ (agra-bha) *n.* next zodiacal sign सूर्यस्य राशिर्ज्ञेयो भससंज्ञं तु पृष्ठभम् । अग्रभं धूमसंज्ञं तु VasiS. 42. 102; शीघ्रो यदा भान्यलवस्थितः सन् मन्देऽग्रभस्थे निदधाति तेजः । स्यादित्थशालोऽयम् TājiNī. 1(2). 19(101)

अग्रभक्त (agra-bhakta) *n.* food offered first अग्रभक्तं नरो दत्त्वा नित्यमेव तथा गवाम् । मासषट्केन लभते नाकलोकं समायुतम् ViṣṇuDhaP. ii. 42. 14.

अग्रभण (a-grabhaṇá) *adj.* having no hold अनारम्भणे तदवीरयेथामनास्थाने अग्रभणे समुद्रे । यदश्विना ऊहथुर्भुज्युमस्तं शतारित्रां नावमातस्थिवांसम् RV. i. 116. 5.

अग्रभव (agra-bhava) *adj.* **A** being at the forepart अच्छिनत् । ···पादौ पुच्छमग्रभवाहू भौ । गुणेश्वरः GaṇeP. ii. 108. 13; **B** best, excellent अभूदग्रभवः कवीनां व्यासो मुनिः UdaySuKa. 153. 30; **C** topmost इक्षोरग्रभवं काण्डं प्रतप्तं दृढवह्निना BhojanKu. 158. 5; *m.* **1** Brahmin अधिगत्य कलामखिलामग्रभवाद्विङ्कटाद्रियज्वगुरोः MayūMāli. 1. 3 (*on* i. 2. 1); **2** elder brother यस्येशोऽग्रभवः (स कविः घनश्यामः) Damaru. 3.

अग्रभा (agra-bhā) *f.* shadow of the top शङ्कुं निधाय वृत्ते तदग्रभा विशति चापैति ĀryaSi. 4. 1(68)

अग्रभाग (agra-bhāga) *m.* **A** top-portion, tip तस्याग्रभागाद्दहनीलकण्ठैरनेकविश्रामविलङ्घ्यशृङ्गात् । सखा प्रकाशेतरमूर्तिना ते केनापि सत्त्वेन निगृह्य नीतः S'āk. 6. 30; JayāS. 15. 96; JānaHa. 1. 4; कोटिः संख्या प्रान्तभूमिश्च अग्रभागश्च Liṅgānu.(Ha.) 7. 7 (comm.); LaghvāśvaSm. 1. 127; TilaMañ. 300. 14; स भगवान् ··· सुरसुरभिलपनलग्नाग्रभागमिव समशिखरदेशाभोगम् ··· उद्यानमपश्यत् YaśasCam. i. 93. 45; i. 575. 1; ii. 22. 6; (इन्द्रध्वजः) मूलमध्याग्रभागे वा प्रोच्छ्रितो यदि भज्यते । पौरसेनापतिनृपान् क्रमशो हन्त्यसौ तदा SamarāSū. 17. 164; अग्रभागेऽपि वेदाश्रो भवेत् ĪśānS'iPa. ii. 31. 47; TriṣaS'aPuC. i. 5. 673; अर्गलायाः ··· अग्रभागे ··· बिडाल्यस्ति PrabaK. 4. 1; YogSā. 3. 1(1); SetuBa. 129. 30; BhāṭṭCan. 29. 12 (*on* xiii. 4. 4); **B** front part सप्तभाक्तेऽग्रभागे तु प्राग्वद्भित्तिद्वयान्तरे PāraS. 15. 661; TilaMañ. 381. 12; समुत्कर्षितसृक्कचिबुकजङ्घाग्रभागरोमलोमशम् ··· द्रामिलं बलम् YaśasCam. i. 463. 8; JayaMa. 168. 19 (*on* 2. 9); 275. 4 (*on* 5. 3); जघनो नितम्बस्याग्रभागः AbhinBhā. ii. 36. 15 (*on* 9. 45); PadmP. iv. 81. 39; खुरस्य ··· अग्रभागे नखो भवेत् AśvaVai. 2. 24; Aparā. 925. 15 (*on* 3. 29); आत्मनो अग्रभागे गोमयेन विलिप्य वर्तुलम् ···विलिख्य ParaśuKS. 7. 11 (210. 22); PurāPraSaṁ. 36. 8; पुरोभागेऽग्रभागे··· ज्ञानमण्डपस्य वक्ष्यमाणत्वात् TristhaSe. 190. 2; YātrāPra. 5. 74; शरपतने प्रथममग्रभागस्यैव पतनात् ViraMi.(Āhnika.) 240. 18; काष्ठस्याग्रभागं किंचिद्भक्षयित्वा BālamBha. iii. 207. 2 (*on* 3. 327); ब्रह्मचैतन्यं विषयसंसृष्टाया वृत्तेरग्रभागे विषयप्रकाशकं प्रतिबिम्बमर्पयति SiddhāLeSaṁ. 133. 2; **C** best part विष्णुवाक्यादिभिरग्रभागेन वैश्वदेवकर्तव्यताभिधानात् ViraMi.(Āhnika.) 396. 17; 396. 21–22; (S'rāddha.) 147. 25; ViraMi. 718. 4 (*on* 2. 265); (अग्रभागं ततस्तेभ्यो दद्यात्) श्राद्धार्हाणामग्रभागं श्राद्धम् NirṇaSi. 267. 26; **D** front point भूस्तामपीन्दुः । आधाद् रथ्यङ्गभूतो नृप पृथुपरिवेरग्रभागे AlaṅkāMañ. 150. 11; (Astrol.) degree of amplitude [APTE]

अग्रभागिन् (agrabhāg-in) *adj.* who has priority, who shares the first part भोगे पुरस्कृताः केचित्तद्भृत्याः पूर्वनिर्गताः । अमर्त्यनारीभोगेऽपि तस्यासन्नग्रभागिनः RājTa.(Ka.) 7. 1479.

अग्रभाज् (agra-bhāj) *adj.* (situated) in the front विस्रस्तः सन्कौतुकेनाग्रभाञ्जि व्यालोलाग्रः कामिनीकेशहस्तः । विस्तारत्वं वीचिजालेन नीतः पद्मानीवाजीगणन्निर्झरिण्याः HarVi. 18. 58; Yādavā. 15. 110; TantrSa. 4. 61.

अग्रभार (agra-bhāra) *m.* a measure of weight विंशतितौलिको भारः । अस्यैवाग्रभारस्य उदतौलिक इति द्वितीया संज्ञा BālamBha. i. 623. 25 (*on* 1. 365)

अग्रभाविन् (agrabhāv-in) *adj.* happening subsequently, future अग्रभाविनो विधुतभया विशिखातिपनाकिनः । ··· श्रियः पुरामचरममेव ममज्जुरम्भसि S'rīKaC. 23. 4.

अग्रभिक्षा (agra-bhikṣā) *f.* alms of the first or excellent part (of food) अग्रभिक्षां च यो दद्याद्दरिद्राय द्विजातये । ··· तस्य पुण्यफलं शृणु MahāBhā. xiv. App. I. 4(911); VṛGautaSm. 565. 2(8); NīlaVi. 127. 15.

अग्रभुज् (ágra-bhuj) *adj.* **i** enjoying before all, who has priority in eating सोऽग्रंभुविभजन् ··· कृविः TaiĀ. x. 11. 2 (827. 1); भूतानामग्रभुग्विप्रः MahāBhā. i. 24. 4; येषां नाग्रभुजो देवाः···। राक्षसानेव तान्विद्धि SūktiRa. 25. 5; स पङ्क्तिपावनश्चैव द्विजानामग्रभुग्भवेत् VāyuP. ii. 21. 74; अग्रभुजे च विशेषामग्रपूजनमेतदुचितमाचरितम् NīlaVi. 113. 6; शन्तनुर्ब्राह्मणैरुक्तः परिवेत्तायमग्रभुक् BhāgP. ix. 22. 15; **ii** foremost, enjoying priority ज्योतिषामग्रभुग्भव LiṅgaP. i. 62. 35; *m.* **A** one belonging to the Brāhmaṇa class स तानग्रभुजः ··· । सोमान्ते तर्पयामास MahāBhā. i. 169. 12; इत्थं देव्यग्रभुजा निवेदिता YudhiVi. 1. 58; **B** name of a poet वरेण्यः सोऽग्रभुङ्नामा रामानन्दमते स्थितः BhaviP. 592A. 30 (iii(4). 22. 31)

अग्रभुज (agra-bhuja) *m.* forearm प्राक् पूर्वं च तुलाग्रस्थं दद्यादग्रभुजं पुनः PauṣkS. 4. 89.

अग्रभू (agra-bhū) *adj.* first-born, senior or elder भूतानामग्रभुग्वि- (v. l. °भूर्वि)प्रः MahāBhā. i. 24. 4; *m.* **A** one belonging to the Brāhmaṇa class अग्रभूस्सर्वकर्माङ्गो मन्त्राङ्गो भद्रकृद् द्विजः AgaNi. 72; खेचरत्वं पुरा देवि ह्यासीदग्रभुवाम् SkandP. vii(1). 29. 33; **B** elder brother अग्रभुवा बहु विप्रकृत्य विधुतः स्वपुरात् । ··· अयमेति RāmC. 26. 29; *f.* region at the top यस्याग्रभूः श्यामलमेघमालासन्नद्धजाम्बूनदसानुरेति Kapphiṇā. 6. 5.

अग्रभूत (agra-bhūta) *adj.* [*f.* -ā] foremost सा जम्बुकी सकलपत्तलिवा(?का)ग्रभूता EI. ix. 325. 25.

अग्रभूतल (agra-bhūtala) *n.* foreground सुपर्णश्चक्रसंज्ञश्च···। योजनीयाः क्रमेणैव द्वाराणामग्रभूतले PāraS. 11. 296.

अग्रभूमि (agra-bhūmi) *f.* **A** ground in front अथाग्रभूमिमासिच्य MānS'S. 253. 24; भक्तायामग्रभूमाविषुभिः TantrSa. 2. 75; (अयम्) अग्रभूमौ सविनयमतिदूरं वारितामात्यभूपः KaṁVa. 7. 13; **B** park, garden विभूषणं भोजनमग्रभूमिः क्रीडारतिर्नित्यकृपात्मकानाम् MaYānaSū. 4. 25; **C** goal, final resort ततोऽग्रभूमिं व्यवसायसिद्धेः ··· सः । ··· उत्तमासिम् ··· आललम्बे Kirātā.

17. 55; उपेयुषो मोक्षपथं मनस्विनस्त्वमग्रभूमिः S'iśuVa. 1. 32; **D** place at the top or summit or extremity एषैव या नियतमस्य शिरोऽग्रभूमिः Kapphiṇā. 6. 16; (एताः) आरोपयन्ति प्रेक्षकजनस्य प्रमोदमग्रभूमिम् TilaMañ. 268. 22; **E** upper region अर्बुदो गिरिः। ... यस्याग्रभूमिर्गौरीव गुहापीतपयोधरा NavaSāC. 11. 54; यस्मिन्करमै न भवति मुदे साग्रभूमिर्धनानाम् NemiDū. 86; **F** porch अग्रभूमावुन्नयतो बद्धाभ्यामतिबन्धुरम्। सिन्धुराभ्याम्...विराजितम्...प्रासादमासदत् TriṣaS'aPuC. i. 4. 651.

अग्रभूमिज (agrabhūmi-ja) *n.* born or produced at a later stage अग्रभूमिजानीह यानि तु। स्नायुशुक्रशिराश्चैव ViṣṇuDhaP. ii. 115. 14.

अग्रभूमिता (agrabhūmi-tā) *f.* the state of the highest place or priority श्रीवीरः प्रददौ मर्त्यभवस्यैवाग्रभूमिताम् S'āliC. 4. 3.

अग्रभृत (agra-bhṛta) *adj.* [*f* -ā] collected in front (in a large vessel) संहृत्याग्रभृताप्सु दर्पणकृतच्छायाधिवास्याथवा TantrSa. 11. 113 (comm. पुरोभागगतकटाहस्थे जले)

अग्रभैक्ष (agra-bhaikṣa) *n.* excellent (or first part of) food (as alms) अर्धसंवत्सरं दद्यादग्रभैक्षमयाचते VṛGautaSm. 533. 11(6)

अग्रभोगिन् (agrabhog-in) *adj.* enjoying the best (part) अग्रदाताग्रभोगी स्याद्बलवर्णसमन्वितः MahāBhā. xiii. 101. 62.

अग्रभोजन (agra-bhojana) *adj.* eating before others मन्दाग्निश्चाग्रभोजनः...स्यात् SkandP. i(3. 2). 5. 19; *n.* priority in eating or eating first of all न हि ब्राह्मणस्याग्रभोजनादिनिमित्तं ब्राह्मण्यम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 56; अग्रभोजनं नियतं दीयतेऽस्मै आग्रभोजनिकः SiddhāKau. 274A. 17 (*on* iv. 4. 66)

अग्रभोजिन् (agrabhoj-in) *adj.* having priority in eating अग्रभोजी नृपस्यास्य...। अग्निशर्माभवद् विप्रः BṛKathāK. 57. 473; 83. 93.

अग्रभोज्य (agra-bhojya) *adj.* worthy of being fed first अग्रभोज्याः प्रसूतीनां श्रिया ब्राह्म्यानुकल्पिताः (ब्राह्मणाः) MahāBhā. xiii. 35. 9.

अग्रभ्रम (agra-bhrama) *m.* rotation of the end or top अरमध्यस्थितोऽराग्रं किंचित् त्यक्त्वाब्जपत्रवत्। अरसन्धेर्भ्रमाच्चाग्रभ्रमादब्जदलारका: Īśān-S'iPa. i. 6. 117.

अग्रम् (ágram) *adv.* **i** in front of, ahead, at the head of, forward अग्रं गच्छथो विवरे गोअर्णसः ṚV. i. 112. 18; यदासामग्रं प्रवतामिनक्षसि ṚV. x. 75. 4; देवसेनानामभिभञ्जतीनां जयन्तीनां मरुतो यन्त्वग्रम् ṚV. x. 103. 8 = VājS. 17. 40; दाक्षिणावान्...ग्रामणीरग्रमेति ṚV. x. 107. 5; अग्रं गच्छत यच्छत स्वपृतनां व्यूहक्षितिं रक्षत KaviKanṭhā. 3. 2(60); तांस्तावद्वीक्ष्याग्रमागतान्। अह्लादठक्कुरव्यूहो निरीहः समपद्यत RājTa.(S'ri.) 4. 471; पुरस्तात् MediK. 132. 3; VisvaLoK. 277. 4; VisvaPra. 129. 53; **ii** at first, before, earlier to, preceding उषर्उषो हि वसो अग्रमेषि त्वम् ṚV. x. 8. 4; अह्नां केतुरुषसामेत्यग्रम् ṚV. x. 85. 19; AV. vii. 81. 2; तेन देवा देवतामग्रमायन् VājaS. 13. 51; ब्राह्मणानां निवेद्याग्रमभुञ्जन् पुरुषर्षभाः MahāBhā. iii. 47. 4; ग्रथयित्वा ततः स्रजः। अग्रं निवेद्य देवाय गन्धर्वेभ्यस्तदा ददौ MatsyaP. 120. 2; **iii** above, over (उपरि) MediK. 132. 3.

अग्रमणि (agra-maṇi) *m.* gem at the top अग्रमणिनिपतितप्रतिमानिमेन च भग्नगतिना दिनकरेणापि सदैन्यमात्मरथप्रस्थानपथमिव प्रार्थ्यमानम् ... आयतनं ददर्श TilaMañ. 216. 2.

अग्रमणित (agra-maṇita) *adj.* accompanied by an inarticulate erotic sound परिरम्भमग्रमणितं न वधूरशकद्विधातुमपरा सुरते NemiNir. 10. 18.

अग्रमण्डन (agra-maṇḍana) *n.* architectural decoration at the top (of a pillar) भूतेभमकरैर्व्यालसंयुक्तं चाग्रमण्डनम् MayaMa. 15. 47; स्वव्यासार्धात् त्रिपादाद् वा कुर्यात् तास्वग्रमण्डनम् ĪśānS'iPa. ii. 31. 73; S'ilpaRa. i. 21. 105.

अग्रमण्डप (agra-maṇḍapa) *n.* (*m.*) front hall or pavilion पुरा गर्भगृहद्वारि तथा चैवाग्रमण्डपे।... समभ्यर्च्याध्यवारिणा PāraS. 7. 388; 11. 28; मण्डपं द्वितीयं चैतत् अ(द)ग्रमण्डप(पं) तन्मुखे MānaSā. 34. 27; सरस्वतीवाहनाय हंसायेत्यग्रमण्डपे।...प्रक्षिपेद् बलिम् ĪśānS'iPa. ii. 57. 59.

अग्रमण्डपभूमिष्ठ (agramaṇḍapabhūmi-ṣṭha) *adj.* placed on the ground of the front hall or pavilion देवम् ... यानादेरवरोप्याथ ... अग्रमण्डपभूमिष्ठे भद्रपीठे निवेश्य च। ... अभ्यर्च्य...स्वस्थाने सन्निवेशयेत् PāraS. 7. 400.

अग्रमद (agra-mada) *m.* great ecstasy शक्तिर्नारायणाख्या या स्वमूर्तिः परमेश्वरी। भूत्वा चाग्रमदे(?) भावैस्सर्वमाप्याययेज्जगत् PauṣkS. 10. 21.

अग्रमध्यपृथक्त्व (agramadhyapṛthak-tva) *n.* distinctness (in meaning) between *agra* (tip, top) and *madhya* (middle portion) अग्रमध्यशब्दौ सन्नन्येताम्, अग्रमध्यपृथक्त्वात् SaṅkarKā.(Devaśvāmin.) i. 4. 16.

अग्रमध्यम (agra-madhyama) *m.* middle part of the tip स्थापिताभ्यां च सूत्राभ्यां गदाभ्यामग्रमध्यमात्। मत्स्यवल्लाञ्छनं कुर्याद् यावन्मूलभ्रमावधि PāraS. 26. 21.

अग्रमन्दिर (agra-mandira) *adj.* [*f.* -ā] having a room in the fore-part (राज्ञां नौका) सगृहा त्रिविधा प्रोक्ता सर्वमध्याग्रमन्दिरा YuktiKa. 228. 4; अग्रतो मन्दिरं यत्र सा (= राज्ञां नौका) ज्ञेया त्वग्रमन्दिरा YuktiKa. 228. 9.

अग्रमन्दिरपर्वत (agramandira-parvata) *m.* mountain or hill called Agramandira आरूढः कूपकारोऽयमग्रमन्दिरपर्वतम् BṛKathāK. 95. 10.

अग्रमरण (agra-maraṇa) *n.* dying prematurely, committing suicide एतेऽपि वयमिह निरुपयोगमात्मानमग्रमरणेनोपयोक्ष्यामह इत्युपरचितप्रणामाञ्जलिः प्रचलच्चूडेन मस्तकेन महीं जगाम AvantiKa. 49. 2.

अग्रमसूरक (agra-masūraka) *n.* top entablature or lintel द्वितालं सार्धतालं तु एकतालं तु वा द्विज। त्यक्त्वा स्तम्भाग्रतो विप्र न्यसेदग्रमसूरकम् PāraS. 16. 406.

अग्रमहादेवी (agra-mahādevī) *f.* chief queen अस्य (नृपतेः) ... सुमञ्जरी नामाग्रमहादेवी YaśasCam. ii. 360. 22.

अग्रमहामहिषी (agra-mahāmahiṣī) *f.* chief (noble) queen, cf. **अग्रमहिषी,** नृपस्य तस्याग्रमहामहिष्या बभूव गर्भोऽनुपमाह्वदेव्याः VarāṅgaC. 28. 2.

अग्रमहिषी (agra-mahiṣī) *f.* chief queen पुत्रश्चायं वृतो राज्ये मया तस्माद् विचारितम् (v. l. त्वमग्रमहिषी मम) MahāBhā. i. 69. 41; i. App. I. 46. 19; iv. App. I. 6. 12; बह्वीनामुत्तमस्त्रीणां ममाग्रमहिषी भव Rāmā. v. 18. 16; iii. 45. 24; विक्रान्तस्याग्रमहिषी हैमिनी नाम नामतः MārkP. 76. 24 = SkandP. v(2). 33. 24; कदाचिदग्रमहिषीं वसुमतीम् ... अन्तर्वत्नीमशृणोत् Avanti-Ka. 37. 10; 137. 20; KaumuMa. 2. 9(18); त्वं वीरजननी भूत्वा ममाग्रमहिषी सती। या (? यद्) वक्षि क्लीबमेवं तत् PadmP.(Ra.) 73. 97; 53. 104; 122. 47; यशोमतिकुमारस्याग्रमहिष्याम्...मुनिकुमारकयुगलम् ... तदर्थमादिक्षत् YaśasCam. i. 135. 2; ii. 290. 1; ii. 313. 16; ii. 345. 4; ii. 353. 5; SkandP. iii(3). 14. 31; BhaviP. 796A. 29 (iv. 130. 43); 893A. 14 (iv. 204. 21); PadmP. v. 21. 4; तस्य (नरवर्मणः) भार्यासहस्राणाम्...। दशानामग्रमहिषी सुदेवी SaurP. 48. 31; S'ivaP. iii. 27. 37 (327B. 4); BṛKathāMañ. x. 1. 168; x. 15. 16; तेन राज्ञा ... (प्रमदवनम्)...रमणीयं अवलोक्य...अग्रमहिष्या सह तत्र प्रविशति स्म (? प्रविष्टः) Pañcā. 122. 15; MalliC. 3. 19; SamarāSam. 8. 218; 8. 279; PrabaCin. 113. 21; तस्याग्रमहिषी निजं सर्वस्वम्...कोटिम्बके प्रक्षिप्य स्थिता TīrthaKa. 82. 16; 83. 7; PrabaK. 76. 31; 77. 29; विराटभूपतेरग्रमहिषी पुत्रकाम्यया। ऋषिं गागलिनामानमाराधान्यदाश्रमे Dhūrtā. 36; अग्रमहिष्या च लीलादेव्यां दूतीप्रेषणमुखेनाह्वानम्... दृष्ट्वा...राजाप्यचिन्तयत् BhojPra. 69. 27; Bharat. 7A. 5; अभिषेच्या भवेत् (? द्) राज्ये ... राज्ञाग्रमहिषी कार्या सर्वलक्षणलक्षिता इति विष्णुधर्मोत्तरादिवचनै राज्ञा सहाग्रमहिषी अभिषेक्तव्या VīraMi.(Lakṣaṇa.) 200. 11; KathāK. 32. 14.

अग्रमहिषीपद (agramahiṣī-pada) *n.* status or position of the chief queen आप्तपुरुषोऽप्यग्रमहिषीपदपणबन्धेन साध्यसिद्धिं विधाय स्वामिनं तत्समागमिनमकरोत् YaśasCam. ii. 314. 8; (नृपः) तामग्रमहिषीपदे। अभिषिच्य मनोजन्मसंभोगसुभगोऽभवत् BṛKathāMañ. 15. 70; राजापि स्थापयामास तामग्रमहिषीपदे। मृगावतीम् TriṣaS'aPuC. iv. 1. 215.

अग्रमही (agra-mahī) *f.* highest place, extremity, climax स विसयस्याग्रमहीमनीयत NavaSāC. 13. 26.

अग्रमहीभृत् (agra-mahībhṛt) *m.* great king or monarch कटुकरोटककूटात्। उन्मिमेष मुखमग्रमहीभृत्तर्पितान्तकयुरुद्धरणाभम् Kapphiṇā. 17. 54.

अग्रमहोच्छ्रय (agra-mahocchraya) *adj.* having lofty peaks लोकालोकः परतरः पर्वतोऽग्रमहोच्छ्रयः BhaviP. 611B. 19 (iv. 2. 42)

अग्रमांस (agra-māṃsa) *n.* **1** heart (*lit.* best flesh) पद्मरागं पयोनिधिः। अग्रमांसमिवोद्धृत्य ददाति पिशिताशिने JānaHa. 2. 61; बुक्काग्रमांसं हृदयं हृत् AmaK. 1202 = AgniP. 363. 13; ParyāRaMā. 907; Vaija. 182. 114; S'abdaRa.(Su.) 3. 189; **2** morbid protuberance of the liver (*also* a disease of the heart) रोहितकसमायुक्तं त्रिकत्रययुतं त्वयः। प्लीहानमग्रमांसं च यकृत् हन्ति च दारुणम् RaseCin. 9. 223 (215. 16); 9. 304 (240. 26); 9. 306 (247. 29); 9. 320 (256. 4); उदरमांसवर्धनरूपरोगविशेषः S'abdaKaDru.

अग्रमांसक (agramāṃsa-ka) *n.* **1** morbid protuberance of the liver उदरामयकुम्भकेसरी रस एषः...हन्ति...यकृतं क्रिमिमग्रमांसकं कमठं प्लीहजलोदराह्वयम् RaseCin. 9. 321 (256. 24); अर्पिषं (v. l. अविषम्, अपिषम्) बालवत्साया दुग्धे स्यादग्रमांसके NānārthāSam. ii. 55. 102.

अग्रमाण्डलिक (agra-māṇḍalika) *m.* chief feudatory of a territory or province गुरुदृष्टो मीनस्थो ललितं चन्द्रोऽग्रमाण्डलिकम्। अत्याढ्यं सुकुमारम्... जनयेत् Sārā. 23. 83.

अग्रमात्र (agra-mātra) *n.* mere tip or top शाखाशब्दः समूलस्य नाग्र-

-मात्रस्य वाचकः S'āstrDī. 368.2 (*on* iv. 2.3); अग्रहस्त इत्यत्राग्रमात्रेऽवयवे हस्तः KāvyPra. 53.2 = Ekāva. 2.9(22) (71.3); Kāvyānu.(He.) 29.13 = KāvyKaVr. 45.24 (2.4); ऊर्ध्वस्थस्य गृहादिभिर्व्यवहितस्याग्रमात्रं सखे वंशस्य प्रगुणस्य यस्य सुसमे देशे समालोक्यते Golā. 246.17 (29.47) = 275.1 (31.51); 247.6 (29.49); वंशाग्रं वंशाङ्कुरः न त्वग्रमात्रम् CaturCin. iii(1). 559.10; अग्रमात्रेऽवयवभागे हस्तोऽयम् SāhiDa. 46.10; BhāṭṭDī. ii. 111.5 (*on* iv. 2.3); शिखाग्रमात्रे चूडायाम् AnekāSam. 2.27; कोटिस्तु वक्ष्यते। चापाग्रे चाग्रमात्रेऽश्रौ Nānārthā-Saṁ. i. 12.27; NānārthaMa. 218; शिखा चूडाग्रमात्रयोः AnekāTi. 2.319.

अग्रमात्रक (agramātra-ka) *n.* mere tip or end or point शिखा स्यादग्रमात्रकम् AnekāSa. 5 = DharK. 275; शिखा शिफायां चूडायां ज्वालायामग्रमात्रके ViśvaPra. 22.5; NānārthāSaṁ. i. 159.1365; MediK. 20.6; S'abdaRaSaK. 55.11.

अग्रमात्रवचनत्व (agramātravacana-tva) *n.* the state of denoting the tip or top-portion only शाखामाच्छिनत्तीति छेदनादिवाक्येषु शाखाशब्दस्य समूलवाचकत्वेऽपि…मूलस्य मूलापादानकपरिवासनासंभवादग्रमात्रवचनत्वात् परिवासनस्य तादर्थ्ये सति छेदनादीनामपि तादर्थ्यमेव MayūMāli. 368.6 (*on* iv. 2.3)

अग्रमात्रवाचित्व (agramātravāci-tva) *n.* the state of denoting the tip or top-portion only परिवासनवाक्ये शाखाशब्दस्याग्रमात्रवाचित्वेऽपि न तन्मात्रार्थत्वं परिवासनस्य MayūMāli. 368.7 (*on* iv. 2.3)

अग्रमात्रवाचिन् (agramātravāc-in) *adj.* denoting the tip or top-portion only अस्तु वा शाखाशब्दोऽग्रमात्रवाची BhāṭṭDī. ii. 111.15 (*on* iv. 2.3)

अग्रमान्य (agra-mānya) *adj.* foremost (*lit.* honoured or respected before all) गणेषु देवेषु हि मानवेषु तदग्रमान्यो भव दण्डपाणे SkandP. iv. 32.60.

अग्रमार्ग (agra-mārga) *m.* main path or road महेन्द्रः प्रत्यासन्नो विभिन्नद्विपमदसलिलैः सिच्यमानाग्रमार्गः Manmatho. 1.14 (422.27)

अग्रमाल्य (agra-mālya) *n.* excellent garland or flowers शरः सर्पमुखो विभाति सदाग्र्य(v. l. ग्र)माल्यैर्महितः MahāBhā. v. 61.10; अग्रमाल्याग्रगन्धैश्च भोजनाद्यैस्तथैव च। गृहागतेषु वाहेषु अर्घं दद्यान्नराधिपः AśvaVai. 13.43.

अग्रमाल्यसनाथ (agramālya-sanātha) *adj.* adorned with excellent flowers विशांपतिः…अग्रमाल्यसनाथमस्तकम्…हेमकूटमारुरोह AvantiKa. 78.17.

अग्रमुक्त (agra-mukta) *adj.* released at first घाताय कर्तुं द्विषतां प्रवीरैः शरोऽग्रमुक्तान् मनसो रथाच्च। प्रागभ्यमित्रोऽजनि RāghPāṇ.(Dha.) 16.22.

अग्रमूर्ति (agra-mūrti) *f.* idol placed at the tip (of the lotus-petal) भागेऽग्रमूर्तीनां निधानं स(?त)न्मयोदितम् PauṣkS. 7.157.

अग्रमूल (agra-mūla) *n.* top-portion मध्ययोनेरग्रमूले पार्श्वयोर्बहिरर्चयेत् TantrRā. 5.46.

अग्रमूलघृताक्त (agramūla-ghṛtākta) *adj.* anointed or besmeared with ghee at the top and bottom इध्ममग्रमूलघृताक्तम्… षष्ठेन जुहुयात् LiṅgaP. ii. 25.75.

अग्रमूलतस् (agramūla-tas) *adv.* from top and bottom दलाग्रसूत्रोभयपार्श्वसूत्रयोरग्रे स्थितं सूत्रमथाग्रमूलतः। दलाग्रसूत्रान्तमुपानयेत् ĪśānS'iPa. ii. 8.39.

अग्रमूलप्रदेश (agramūla-pradeśa) *m.* top and bottom parts (of any object) अन्तर्बहिश्चाग्रमूलप्रदेशे पुनरानयेत् S'ilpaRa. ii. 1.27.

अग्रमूलविभागार्थम् (agramūla-vibhāgārtham) *adv.* for differentiating between the top and bottom परिवासनमग्रमूलविभागार्थम् BhāṭṭDī. ii. 111.6 (*on* iv. 2.3)

अग्रमूलव्यपदेश (agramūla-vyapadeśa) *m.* appellation as the top and bottom अग्रमध्यमूलानि त्रयो भागाः तत्रैकमेव मुख्यमग्रं मूलं च, अन्येषां तु भागानामपेक्षाकृतोऽग्रमूलव्यपदेशः Pradī. viii. 35.8 (*on* viii. 1.12)

अग्रमूलाग्रक्षय (agramūlāgra-kṣaya) *adj.* tapering towards the tip of the bottom and towards the top(?) अग्रमूलाग्रक्षयं तारं ग्रीवस्य(?वं स्याद्) द्विवक्त्रयुक् MānaSā. 60.7.

अग्रमूलाद्यवच्छेद (agramūlādy-avaccheda) *m.* delimitation by the top, bottom etc. तथा चैकवृक्षादिनिष्ठसंयोगतदभावयोः अग्रमूलाद्यवच्छेदेनैवैकस्यां सर्वदृश्यतादात्म्यापन्नविद्यक्तौ … विलक्षणावच्छेदकत्वस्य वक्तुमशक्यत्वात् LaCaudr. 41.10.

अग्रमृत्तिका (agra-mṛttikā) *f.* excellent earth, clay गोमार्गादाहरेदग्रमृत्तिकाम् AVPari. i. 43.5.

अग्रमेलन (agra-melana) *n.* joining together of the tips (of the fingers) मध्यमानामिकाङ्गुष्ठत्रयाणामग्रमेलनात् (कृत्वा मुद्रां मृगीम्) JayāS. 31.6.

अग्रमोदक (agra-modaka) *m.* best sweetmeat ताम्रपात्र्यां कुंडकं वा कृतं दत्त्वाग्रमोदकम्। प्रदद्याद्द्विजदांपत्यं पूज्य माल्यविभूषणैः BhaviP. 782B.23 (iv. 121.165)

अग्रमौर्विका (agra-maurvikā) *f.* sine of the amplitude विषुवच्छायया-भ्यस्तः कर्णो मध्याग्रगोद्धृतः। स्वक्रान्तिज्या त्रिजीवाघ्नी लम्बज्याप्ताग्रमौर्विका SūrySi. 3.27.

अग्रयण (agrayaṇa) [also *āgrayaṇa*, in the *prajñādigaṇa*, cf. SaraKaṇṭhā.(Gr.) v. 4.45, चन्द्रस्तु। अग्रेऽयनस्य। अग्रयणम्। राजदन्तादित्वात्प्राङ्गनिपाते शकन्ध्वादित्वादकारलोपे च। अग्रयणमेव आग्रयणमित्याह GaṇRa. 3.176 (214)] *m.* (name of) a form or kind of Agni अग्निराग्रयणो (v. l. अग्रयणो) नाम भानोरेवान्वयस्तु सः MahāBhā. iii. 211.13; *n.* oblation consisting of the first fruits इन्द्रेण सहितं यस्य हविराग्रयणं (v. l. अग्रयणं) स्मृतम् MahāBhā. iii. 211.13.

अग्रयाजक (agra-yājaka) *m.* name of one of the ten sons of king Madrakeśa मद्रकेशः समायातः … राजा दशपुत्रसमन्वितः। वातवेत्रः सुवर्चाश्च नागदंतोऽग्रयाजकः BhaviP. 533A.32 (iii(3). 32.39)

अग्रयाण (agra-yāṇa) *n.* excellent or first path or vehicle (Mahāyāna or Pūrvamīmāṁsā) हेयज्ञेयाप्यपाक्यानि विज्ञेयान्यग्रयाणतः GauḍKā. 4.90 (S'aṅkara अग्रयाणतः प्रथमतः)

अग्रयात (agra-yāta) *adj.* [*f.* -ā] which has gone ahead अगमदन्तिकागतां गजोऽग्रयाताग्रकरः करेणुकाम् S'iśuVa. 12.16; अनुसरति सरागः प्रेयसीमग्रयाताम्…मरालः SaduktiKa. 282.23.

अग्रयातृ (agra-yātṛ) *adj.* taking the lead (i. e. foremost) शूराणामग्रयातॄणां सहस्राणि शतानि च Rāmā. vii. 21.28.

अग्रयान (agra-yāna) *n.* 1 the best vehicle (i. e. the Mahāyāna school of Buddhism) पिटकत्रयं सूत्रविनयाभिधर्माः। तदेव त्रयं हीनयानाग्रयानभेदेन द्वयं भवति MaYānaSū. 53.16 (11.1); बुद्धैश्च समवधानं तेभ्यः श्रवणं तथाग्रयानस्य। अधिमुक्ति सह बुद्ध्या द्वयमुखतामाशु बोधिं च MaYānaSū. 83.16 (12.23); **2A** leading vehicle यावदग्रयानं गिरिमुखसङ्कटपथेन चलितुं प्रवृत्तम् PrabaK. 95.4; **2B** advancing, going or stepping forward नासीरोऽस्त्यग्रयानं स्यात् Vaija. 120.203; नासीरमग्रयानम् Liṅgānu.(He.) 145.10; नासीरं त्वग्रयानं स्यात् AbhidhāCin. 800; KalpaK. 128.355; अग्रयाने तु नासीरम् ParaNā. 2432; *m.* name of a Bodhisattva [DBHS]; *adj.* advancing in front, taking the lead (ब्रह्मोवाच) मनोऽग्रयानं वचसानिरुक्तं नमामहे देववरं वरेण्यम् BhāgP. viii. 5.26.

अग्रयानसंभाषा (agrayāna-saṁbhāṣā) *f.* talk about the foremost vehicle (i. e. the Mahāyāna school) सत्त्वानामावरणं तत्प्रतिपक्षोऽग्रयानसंभाषा। सर्वान्तरायदोषप्रहाणमेषां ततो भवति MaYānaSū. 83.10 (12.20)

अग्रयाम (agra-yāma) *m.* first quarter (of day or night) व्रजति रतिसुखार्थं चित्रिणीमग्रयामे…दिनरजन्योः (पुरुषः) RatiRaha. 1.22 = S'ārṅgaPa. 3143.

अग्रयायिन् (agrayāy-in) *adj.* [*f.* -ī] 1 going ahead, moving in front, leading the way सोपानत्वं व्रज पदसुखस्पर्शमारोहणेषु (v. l. सोपानत्वं कुरु मणितटारोहणायाग्रयायी MeghDū. 60 = NemiDū. 64; प्रवेश्य चैनं पुरमग्रयायी … उपाचरत् RaghuVa. 5.62 (comm. अग्रयायी सेवाधर्मेण पुरो गच्छन्); अनीकिनीनां समरेऽग्रयायी तस्यापि … सुतोऽभूत् RaghuVa. 18.10; S'āk. 7.26; अग्रयायिना विनयपेशलालापेन दौवारिकजनेनागम्यमानम् … क्षितिपति(?तिः) समरकेतुमद्राक्षीत् TilaMañ. 100.14; भृत्यः स्वपादरजसामयमग्रयायी NavaSāC. 13.67; ततश्च कर्मणा स्वेन शुभेनेवाग्रयायिना। नीताभूत्निकटं देव्याः प्रतीहारेण तेन सा KathāSaSāg. iv. 1.46; viii. 3.86; ix. 1.162; ix. 4.4; Rāvaṇā. 3.32; सा चमूररुवदग्रयायिनी S'rīKaC. 22.43; तदा चानङ्गदेवस्य श्रमणैरग्रयायिभिः। दृष्टस्त्वम् SamarāSaṁ. 3.112; गूर्जरान् पारशीकांश्च प्रागेव भृतकीकृतान्। अपश्चात्पदविन्यासानकरोदग्रयायिनः Yādavā. 22.89; 11.16; फताहशाहजं खानं नाजुकं चाग्रयायिनम्। कृत्वा निविष्टाः RājTa.(Prā.) 269; **2** [with Gen. or Loc.] chief, most prominent, best त्वमग्रयायी नयपारदृश्वनाम् RāghPāṇ.(Ka.) 7.40; स्वादीयस्तु प्रियतमवपुः संगमश्चाग्रयायी MayūSaṁ. 2.61; भूदानपात्रभूताय भूमिदेवाग्रया[यि]ने श्रीमते रामचन्द्राख्यदीक्षिताय (ग्राममुत्तमम्) EI. xiv. 317.106; भक्तानामग्रयायी स च खलु मतिमानुद्धवः Nāray. x. 88.11; भवनमिदम्…विषमनरकमार्गेष्वग्रयायि SiṁhāDvā. 196.9.

अग्रयायिबल (agrayāyi-bala) *n.* advancing army or force ध्वान्ते धावति दस्यूनामग्रयायिबलोपमे। कीर्तिसेना तदालोक्य पुंवेषा सा व्यचिन्तयत् KathāSaSāg. vi. 3.108.

अग्रयावन् (agra-yāvan) *adj.* leading, going in front आ देवानामग्रयावेह यातु नराशंसः ṚV. x. 70.2.

अग्रयु (agra-yu) *adj.* going at the head, leading अरूरुचदुषसः पृश्निरग्रियः इति प्रजाकामस्य JaimiBr. 1.81.

अग्रयुक्त (agra-yukta) *adj.* having the tip दूर्वा भूस्तृणमाषाणां गृह्णीयादङ्कुराणि च।…अग्रयुक्तानि ParaS. 5.49.

अग्रयुत (agra-yuta) *adj.* along with the point (?) तिर्यङ्मूलाग्रयोगेन पार्श्वस्याग्रयुतं लिखेत् S'ilpaRa. i. 14. 136.

अग्रयुति (agra-yuti) *f.* sum of the *agras* इष्टद्युतेरतु कृत्वा दृग्ज्यां शङ्कुं तथा च शङ्कग्रम् । विश्लेषो वाग्रयुतिः MaBhāsk. 3. 47 (comm. अर्काग्राशङ्कग्रयोः योगभेदवशात्)

अग्रयोग (agra-yoga) *m.* **1** contact with the fore part (of the foot) कुञ्चितं पादमुत्क्षिप्य जानूर्ध्वं संप्रसारयेत् । पातयेच्चाग्रयोगेन सा सूची परिकीर्तिता NāṭyaS'ā. 10. 34; ऊरुपर्यन्तां जङ्घां सकलां प्रसार्याग्रयोगेनापातयेदिति । सूच्याकारत्वात् सूची AbhinBhā. ii. 103. 10 (*on* 10. 34); **2** sum of remainders यदाग्रयोगोद्भवः प्रश्नः ĀryaSi. 14. 39(138); (अहर्गणानयनम्) निरग्रचक्रादपि कुट्टकेन वक्ष्येऽग्रतोऽग्राच्च तथाग्रयोगात् GrabaGa. 20. 21.

अग्रयोगतस् (agrayoga-tas) *adv.* in contact with the top (i. e. resting on the end) पीठिका निर्गता बाहुयुग्मात् तत्राग्रयोगतः । स्तम्भिन्यौ रोपयेद् ब्राह्मं पृथक्पदयुगं श्रिते SamarāSū. i. 17. 53.

अग्रयोजिका (agra-yojikā) *f. adj.* (prob.) joining the ends बन्धार्थंतिप्रचंपट्टयुगलात् प्रणवाक्षरम् । प्रागूर्ध्वं रेखयोः प्रान्ते प्रणवस्याग्रयोजिका । रेखैका तु भवेदेव मकारस्तस्य पार्श्वतः । शिरोभागमुपक्रम्य सकोणाधः प्रलम्बिनी PadmP. iv. 100. 45.

अग्रयोधिन् (agrayodh-in) *m.* leading warrior, good fighter एष तारात्मजः ··· । रक्षसां तु वधे तेषामग्रतस्ते (v. l. अग्रयोधी) भविष्यति Rāmā. iv. 22. 11; *adj.* **A** good at fighting अयुतं रक्षसां तत्र पूर्वद्वारमुपाश्रितम् । शूलहस्ता दुराधर्षाः सर्वे एवाग्रयोधिनः Rāmā. vi. 47*(2); **B** fighting first ततोऽर्कवारे संप्राप्ते योधयेदग्रयोधिनम् ।···कुक्कुटम् Mānaso. iv. 7. 1140; सलिलस्याढकं यावन्नाडीरन्ध्रेण संश्रयेत् । मुख्यं तु योधयेत्तावत्तदर्धेनाग्रयोधिनम् Mānaso. iv. 7. 1141; iv. 7. 1143; युद्धकर्मविशारदम् । ज्यैष्ठिकं तं प्रकुर्वीत लावकं वरलक्षणम् । अन्तर्ज्येष्टि(? ष्ठि) प्रकुर्वीत ततो न्यूनं च लावकम् । ततोऽपि गुणतो हीनं विदधीती(? ता)ग्रयोधिनम् Mānaso. iv. 8. 1213; iv. 8. 1220.

अग्रयौवन (agra-yauvana) *n.* early youth प्राप्तोऽग्रयौवनघनस्तनमर्दकालः Avimā. 5. 7.

अग्ररचित (agra-racita) *adj.* [*f.* -ā] put on the peak यस्यैषा···गदा कैलासस्य गिरेरिवाग्ररचिता सोल्का महेन्द्राशनिः ŪruBha. 17.

अग्ररत्न (agra-ratna) *n.* excellent gem धन्या भवन्तो दृश्यन्ते बह्वाश्चर्याश्च भूधराः । काञ्चनस्याग्ररत्नस्य धातूनां च विशेषतः HariVaṁ. 100. 55.

अग्रराशि (agra-rāśi) *f.* known quantity, given quantity पूर्वाग्रमग्रराशौ क्षिपेत् GaṇiSāSaṁ. 3. 47.

अग्ररुचिर (agra-rucira) *adj.* [*f.* -ā] beautiful at the tip नासा ··· अग्ररुचिरा तिलपुष्पकल्पा S'ilpaRa. ii. 9. 3.

अग्ररूप (agra-rūpa) *n.* first symptom अममैगोऽल्पहेत्वग्ररूपरूपोऽनुपद्रवः ।···सुखः (गदः) AṣṭāHṛ. i. 1. 30 (comm. अग्ररूपं पूर्वरूपम् । रूपं लक्षणम्); AṣṭāSaṁ. i. 6. 13 (1. 2)

अग्रलक्षण (agra-lakṣaṇa) *adj.* having the best characteristics ऋद्धिपादाश्च चत्वारो धीराणामग्रलक्षणाः । सार्थसिद्धौ जायन्ते आत्मनश्च परस्य च MaYānaSū. 142. 13 (18. 20); कम्बुग्रीवो भवेद्राजा लम्बकण्ठोऽग्रलक्षणः BhaviP. 57B. 12 (i. 26. 20)

अग्रलम्बक (agra-lambaka) *m.* perpendicular from the tip (of a stick) लब्धोनो दृग्लम्बो दृग्लम्बाद्ग्रलम्बके हीने BrāhmSphuSi. 22. 35.

अग्रलम्बन (agra-lambana) *n.* projection of the front उत्सेधे च त्रिभागैकं तस्याधो चाग्रलम्बनम् MānaSā. 19. 85.

अग्रलोहिता (agra-lohitā) *f.* a kind of vegetable, a kind of pot-herb (red at the tip) चिल्लीशाक [S'abdaKaDru.]

अग्रवक्त्र (agra-vaktra) *n.* [w. r. for *agravakra* ?] name of a surgical instrument (with the tip shaped like a serpent's hood) तच्चूर्णमल्पमप्यवस्थितं पुनः परिवृद्धिमेति । तस्मात्समग्रामग्रवक्त्रेणाददीत (अश्मरीम्) AṣṭāSaṁ. ii. 81. 5 (4. 13) (F. N. सर्पफणवदग्रवक्रेण यन्त्रेण)

अग्रवक्तृ (agra-vaktṛ) *adj.* foremost or best among speakers, very good orator (ब्राह्मणा ऊचुः मागधाय) ब्रह्मक्षत्रवर्णयोस्त्वं वन्दी भव महामते । स्तुतिपाठी चाग्रवक्ता सर्वसद्गुणवर्णकः BṛDharmaP. ii. 14. 58.

अग्रवक्र (agra-vakra) *n.* name of a surgical instrument which is bent at the tip (used for the removal of *aśmarī*) समस्तामग्रवक्रेणाददीत (अश्मरीम्) S'uśruS. iv. 7. 33; AṣṭāSaṁ. ii. 81. 5 (4. 13)

अग्रवक्रनास (agravakra-nāsa) *adj.* having a nose with a curved tip (भवन्ति) धनिनोऽग्रवक्रनासाः BṛSaṁ. 68. 62 = VīraMi. (Lakṣaṇa.) 92. 4.

अग्रवचन (agra-vacana) *n.* statement (about filling the Soma-cup for a particular deity) as the first ऐन्द्रवायवस्याग्रवचनादादितः प्रतिकर्षः स्यात् MīmāSū. x. 5. 62; ऐन्द्रवायवस्य (ग्रहस्य) सर्वादितः प्रतिकर्ष इति । कुतः । अग्रवचनात् S'ābaBh. 1970. 26 (*on* x. 5. 62)

अग्रवत् (ágra-va(n)t) *adj.* [*f.* -tī] **i** pointed ततस्तस्य नगस्थस्य क्षुरेण निशितेन ह (v. l. क्षुरेणाग्रवता प्रभुः) । शिर उत्कृत्य तरसा पातयामास पाण्डवः MahāBhā. i. 123. 66; **ii** having the tips intact or unbroken अस्ति चात्र प्राप्तिरग्रवन्ति प्रागग्राणि उदगग्राणि वा ··· इति स्मृतेः TantrVā. 919. 11 (*on* iii. 4. 9(+5)); यानि अग्रवन्ति दर्भसमिदादीनि तान्युदगग्राणि कार्याणीति स्मृतेरित्यर्थः MayūMāli. 262. 16 (*on* iii. 4. 4); **iii** (verse) containing the word *agra* बुध्नव॑ती अग्र॑वती याज्यानुवा॒क्ये॑ अकरोद् बुध्ना॒द्वै॑नमग्रं॒ पर्यैणयत् TaiS. II. iii. 4. 3; BaudhS'S. ii. 137. 14; उपवत्यग्रवन्त्या स्तो गोसवे यदि वा न हि NyāyMāVi. 561. 17 (*on* x. 5. 16); अग्रवती बृहत्पृष्ठस्येति वाक्येनाग्रवती बृहत्साम्न्येव तस्मिन् प्राप्यते न तु रथन्तरसाम्न्यपि VidhiRa. 33 (181. 11); BhāṭṭDi. iv. 25. 23 (*on* x. 5. 16)

अग्रवत् (agra-vat) *adv.* like the top दिक्संयोगानामपि परमाणौ व्याप्यवृत्तित्वेन दिशां मूलाग्रवदव्याप्यवृत्तिसंयोगावच्छेदकत्वायोगात् S'ivārkaMaDī. ii. 67. 32 (*on* ii. 2. 10)

अग्रवयस् (agra-vayas) *adj.* young in age अग्रवयसम् दृढम् । संतोषजननं स्त्रीणां प्रज्ञावानाश्रयेद्वरम् BṛParāSm. 6. 21.

अग्रवर्ण (agra-varṇa) *adj.* **A** of excellent colour एते ··· अग्रवर्णाश्च पुष्पचित्राश्च ··· वाजिनः AvantiKa. 93. 14; **B** belonging to the higher castes सपर्यन्ति मुदिता भृत्याः स्वामिपदाम्बुजम् । हीनवर्णैरग्रवर्णो वर्ण्यते गुणगौरवैः SkandP. iv. 43. 59.

अग्रवर्णचतुष्टय (agravarṇa-catuṣṭaya) *n.* group of four Brahmins (*lit.* men of the foremost caste) श्रीहर्षस्य सुता एते भरद्वाजकुलोद्भवाः । सर्वदेशेषु विदितमग्रवर्णचतुष्टयम् Ballā 3. 7. 17.

अग्रवर्ति (agra-varti) *f.* a kind of wick (used for medicinal purposes) आरग्वधनिशाकालाचूर्णं मधुघृताप्लुतम् । अग्रवर्तिप्रणिहितं व्रणानां शोधनं हितम् SuśruS. iv. 8. 30.

अग्रवर्तिन् (agravart-in) *adj.* **1** what follows (in due order in a text) सत्यादीनां तदर्धं तु तेभ्यश्चार्धं परेऽक्षरे । अर्धमर्धांशसंयुक्तमधिकं चाग्रवर्तिनाम् (मन्त्राणाम्) । जपकाले यथा होमे कर्तव्यं सिद्धिमिच्छता JayāS. 15. 165; PāraS. 7. 166; **2** foremost, prominent विधिवद्यागपूरकम् । प्रावृट्काले प्रवृत्ते तु ··· । मनुष्यामरसिद्धानां कर्तव्यं चाग्रवर्तिनाम् PāraS. 12. 24; **3** being in front तेन व्यलोकि दिवमुत्पततताग्रवर्ति विस्पष्टलक्ष्म परिणाहि मृगाङ्कबिम्बम् HarVi. 30. 5; 13. 4; रुरुचे चषकार्पिताननाया युवतेरुत्पलषट्पदोऽग्रवर्ती Kapphiṇā. 13. 24; UdaySuKa. 131. 13; दयितेऽग्रवर्तिनि (सति) मुधैव दधौ मुकुरं करे सुरपुरंध्रिजनः S'rīKaC. 13. 17; तत्राग्रवर्तिनोऽस्त्रिव्यपदेश एव । पश्चाद्वर्तिनस्त्वरित्वेऽपि पार्ष्णिग्राहव्यपदेशः ManvaMu. 276. 6 (*on* 7. 158); **4** being at the top पक्कान्यस्य वृक्षस्याग्रवर्तीनि फलानि TātpaṬ. (Vā.) 167. 11 (*on* i. 1. 5)

अग्रवर्तुल (agra-vartula) *adj.* [*f.* -ā] circular at the end or tip चतुरस्राग्रवर्तुला । सालादिशुभकाष्ठानां हलीषा विदुषां मता BṛParāSm. 5. 70.

अग्रवर्त्मन् (agra-vartman) *n.* **A** excellent road सरसासुरसौरसंसत् । धत्तेऽब्जिनीषु च विराजितमग्रवर्त्म···सत् HarVi. 5. 72 (comm. अयं चाब्जिनीषु विभिः पक्षिभिर्विशेषेण वा राजितत्वादग्रवर्त्म सचारु वहति); **B** road in front (of something) ततः कर्तुं प्रवृत्तेषु वेश्यावेश्माग्रवर्त्मसु । विटेषु मधुलुब्धेषु निर्व्यापारं गतागतम् SamaMā. 3. 10.

अग्रवल्लभा (agra-vallabhā) *f.* most beloved wife, first wife अहं देवी महीभर्तुः शूद्रकस्याग्रवल्लभा BṛKathāMañ. ix. 2. 299.

अग्रवल्लरी (agra-vallarī) *f.* creeper at the top (of a tree) विटपवतीविकस्वरस्फुटश्रियं नमयितुमग्रवल्लरीम् । समुल्लसत्सुललितबाहुकन्दलीतरङ्गितांशुकसुखलक्षविग्रहा । ···विदग्धनायिका Kapphiṇā. 9. 19.

अग्रवल्लिका (agravalli-kā) *f.* small creeper on the upper part (of a sculptured *kalpavṛkṣa*) पत्रपुच्छा(? ष्पा)ग्रचूलं स्यात्समग्रं चाग्रवल्लिका MānaSā. 48. 24.

अग्रवस्त्र (agra-vastra) *n.* front portion of the lower garment नीवीलता ··· । स्त्रीकट्यग्रवस्त्रबन्धनवल्ली YaśasCam. (comm.) i 71. 21.

अग्रवाच् (agra-vāc) *adj.* with excellent or eloquent speech तमुदितं मुदितं ह्यनुजोऽग्रवागिति विभुं निजगौ निजगौरवात् RāghPāṇ. (Dha.) 8. 20 (Nemicandra अग्रवाक् प्रधानवचनोऽव्यभिचारिवचन इति)

अग्रवातायन (agra-vātāyana) *n.* window at the front पश्याग्रवातायनमेतदेत्य लताग्रपुष्पाण्यवचिन्वतीनाम् । नृपातिभारेण नितम्बिनीनां विमानरत्नानि पुरो नमन्ति NavaSāC. 14. 36.

अग्रवाद (agra-vāda) *m.* view maintaining the hierarchy अग्रवादः कतमः । यथापीहैकत्यः श्रमणो वा ब्राह्मणो वैवंदृष्टिर्भवत्येवंवादी । ब्राह्मणोऽग्रो

वर्णो हीनोऽन्यो वर्णः Yogācā. 155. 7.

अग्रवादिन् (agravād-in) *m.* plaintiff (*lit.* one who speaks or complains first in a law-suit) cf. **पूर्ववादिन्**, अभियोक्ताग्रवादी Aparā. 611. 11 (*on* 2. 6); तद्वादी पूर्ववादिना भावितो दैवमानुषप्रमाणबलेन प्रतिज्ञातमर्थमङ्गीकारितस्तदग्रवादिने तत्समं च राज्ञे दण्डं दद्यात् Aparā. 618. 12 (*on* 2. 11)

अग्रवाद्य (agra-vādya) *n.* musical instrument (e. g. drum) played at the commencement (of a festival) अथ (पार्वतीं) तामनुजग्मुरुन्मिषद्भिर्मणिमञ्जीररवैरुदीरयन्त्यः। मदनाभ्युदयोत्सवाग्रवाद्यं विजयाद्याः प्रमथाग्रणीरमण्यः S'rīKaC. 8. 16.

अग्रवामहस्त (agra-vāmahasta) *m.* front or upper left hand वामनस्य… । गदाग्रवामहस्ते तु PauṣkS. 36. 159.

अग्रवारणी (agra-vāraṇī) *f.* female elephant in front यथा शरत्सु महतोः क्रुद्धयोरभिषक्तयोः । न धत्ते दुर्बला वेगं हस्तिनोरग्रवारणी KāśyaS. 236B. 15.

अग्रविक्रम (agra-vikrama) *adj.* possessing highest valour अथाभवत्स दशरथोऽग्रविक्रमः … अधिपतिः RāghPāṇ.(Dha.) 2. 1.

अग्रविद्रुत (agra-vidruta) *adj.* running in front अरिबाणविली(? लू)नैराननैः क्षितिभृतामुदयद्भिः । अग्रविद्रुतसितद्युतिपृष्ठोत्पातिराहुतुलना समवापि VasaViKā. 5.89.

अग्रविन्यस्त (agra-vinyasta) *adj.* placed in front अग्रविन्यस्तसव्याङ्घ्रियुद्धोपक्रमभीषणम्…अघोरास्त्रम् (ध्यायेत्) IśānS'iPa. ii. 12. 101.

अग्रविपाक (agra-vipāka) *adj.* having further (grave) consequences इत्युग्र(v. l. इत्यग्र)विपाकमेकपाकः सुक्षेत्रप्रभवः सुपार्श्वनामा । … वर्तयतीह पर्वते माम् RāmC. 14. 72.

अग्रविपुल (agra-vipula) *n.* breadth of the forepart (of the palm) सार्धभूताङ्गुलं तत्र तलेऽग्रविपुलं भवेत् S'ilpaRa. ii. 5. 39.

अग्रविलेपन (agra-vilepana) *n.* excellent ointment or paste विशांपतिश्च…अग्रविलेपनप्रलिप्तगात्रम्…हेमकूटमारुरोह AvantiKa. 98. 17.

अग्रविवर्तन (agra-vivartana) *n.* whirling of the tip (of the hand) संदंशः पार्श्वजः पुनः … वामहस्तेन किंचिदग्रविवर्तनात् SaṃgīRa. iv. 50. 13 (7. 180)

अग्रविश (agra-viśa) *n.* [w. r. for **अग्रबिस**] tip of the tender root (of a lotus plant) अग्रविशपल्लवग्रासविशदकण्ठानाम्…राजहंसानाम्…कोलाहलैरभ्यर्थित इव TilaMañ. 206. 11.

अग्रविशाल (agra-viśāla) *n.* **A i** width of the forepart (of the arm i. e. the palm) बाहोरग्रविशालं स्याद्युगमात्रं प्रशस्यते MānaSā. 57. 18; **A ii** width of the tip (of a finger) अनामिका तर्जनीवत् कनिष्ठा षड्यवोन्मिता। तत्तन्मूलविशालस्य षोडशांशविवर्जितम् । तत्तदग्रविशालं तु S'ilpaRa. ii. 5. 34; **A iii** width of the front side (of the armpit) कक्षस्याग्रविशालं तु सप्तमात्रमुदाहृतम् S'ilpaRa. ii. 5. 96; **B** diameter of the top (of a pillar or column) स्तम्भमूलविशालं स्यादेवं सकलभूमिषु । तस्मादग्रविशालं तु कारयेत्पूर्वमुक्तवत् S'ilpaRa. i. 21. 45.

अग्रविशालक (agraviśāla-ka) *n.* **A** width of or at the top तत्तदेकाङ्गुलार्धहीनं वृक्षस्याग्रविशालकम् MānaSā. 48. 4; **B** width of the forepart or front portion जटामुकुटतुङ्गं तु…तत्सप्ताष्टनवांशैकहीनमग्रविशालकम् S'ilpaRa. ii. 16. 9.

अग्रविस्तार (agra-vistāra) *n.* **A** width or breadth of or at the tip तद् द्वयोरग्रविस्तारं द्वित्रिय(त्र्य)ङ्गुल[क]मेव च । एतद्यु(तद्धि यु)गमानं स्यान्मध्यमाग्रान्तक्षयं(य) क्रमात् MānaSā. 5. 37; **B** width of or at the top नालमूलविशाले तु भूतभागं(? ग)विभाजिते। त्र्यांशं चाग्रविस्तारं लम्बनं पञ्चभागिकम् MānaSā. 19. 86.

अग्रविस्तीर्ण (agra-vistīrṇa) *adj.* [*f.* –ā] broad at the top, of a given breadth or width at the top लुमामूलस्य स्तम्भार्धं विस्तारः परिकीर्तितः। तत्त्र्यंशादग्रविस्तीर्णा मूले साष्टांशयुग्भवेत् SamarāSū. 30. 130.

अग्रवीर (agra-vīra) *m.* foremost warrior or hero, champion अश्याहितश्चैव महातपाश्च । वेदान्तगः कर्मसु चाग्रवीरः Rāmā. (Gorresio Edn.) vi. 93. 30.

अग्रवृक्ष (agra-vṛkṣa) *m.* top (portion of a) tree अग्रवृक्षे मूलवृक्षभेदानिश्चयेनाभेदभ्रमदशायाम् BhedaDhi. 109. 3.

अग्रवृत्त (agra-vṛtta) *adj.* having a circle (circular band) at the forepart एवं तु श्रीमुखं (सिंहासनं) प्रोक्तम्…तदेव मूलभागेन चाग्रवृत्तं विनाम्बुजम MānaSā. 45. 87.

अग्रवृत्ति (agra-vṛtti) *adj.* living as a Brahmin, or having a Brahmin's livelihood अज्ञानाच्च वदेद्धर्ममग्रवृत्तिः प्रधावति BhaviP. 323B. 4 (ii(1). 5. 62)

अग्रवृषभगजविलसित (agravṛṣabhagaja-vilasita) *n.* name of a metre (*lit.* sportive movement of an excellent bull and an elephant) भ्रौ यदि नाश्च नित्यमिह विरचितचरणाः गश्च तथा च वै भवति निधनमुपगतः । स्यादपि चाष्टिमेव यदि सततमनुगतं तत्खलुवृत्तमग्रवृषभगजविलसितम् NāṭyaS'ā. 15. 96.

अग्रवेदना (agra-vedanā) *f.* first symptoms of a disease दाहो ज्वरोऽरतिः । स्वादुशीतोपशायित्वं विसर्पस्याग्रवेदना: KāśyaS. 34B. 37.

अग्रवेदि (agra-vedi) *f.* veranda or balcony on the front side (of a building) भात्यग्रवेदिस्फटिकांशुजालैर्दोधूयमानोज्ज्वलचामरेव (उज्जयिनी) NavaSāC. 1. 35.

अग्रवेदिन् (agraved-in) *adj.* belonging to the Ṛgveda महानन्दो द्विजः … । अग्रवेदी समाचारस्त्यक्ततीर्थप्रतिग्रहः SkandP. iv. 98. 40 (comm. अग्रवेदी ऋग्वेदी)

अग्रवेदी (agra-vedī) *f.* front altar, verandah ततस्तदग्रवेद्यां च लिप्तायां रक्तचन्दनैः KathāSaSāg. xii. 4. 215.

अग्रवेध (agra-vedha) *m.* **1** hole at the top शङ्कुस्तलाग्रविद्धोऽग्रवेधलम्बाद्युर्ज्ञेयः BrāhmSphuSi. 22. 39; **2** observation of the top पञ्चशराङ्गुला यष्टिरष्टषष्टिर्द्युगुच्छ्रयः। षट्कराग्रस्तलवेधे दोः … अग्रवेधे रसेशा दोः कोटिस्तुरगकुञ्जराः। वंशस्य यस्य तन्मानम्…वद Golā. 245. 19 (29. 45)

अग्रवैरल्य (agra-vairalya) *n.* state of being sparse at the top प्रतिहतालोकस्याप्यग्रवैरल्योपपत्तेः S'atDū. 125. 30.

अग्रव्यपदेश (agra-vyapadeśa) *m.* designation as 'top' अधःसंनिवेशापेक्षोऽग्रव्यपदेशः Pradī. vii. 35. 9 (*on* viii. 1. 12)

अग्रव्यास (agra-vyāsa) *n.* **i** diameter of the front part सर्वेषामपि पीठानां जन्मान्तं मूलविस्तृतम् । अग्रव्यासं महापट्टिकान्तं सम्यक् प्रकीर्तितम् MayaMa. 34. 9; **ii** diameter of the top part शृङ्गमूलविशालं तु चतुरङ्गुलमेव च । तदग्रव्यासमर्धांशं मूलादग्रं क्रमात्कृशम् S'ilpaRa. ii. 21. 5.

अग्रशरणार्थ (agraśaraṇārtha) *m.* the aim or purpose of the best or the chief refuge सिद्धो यस्मात्सत्व(? त्व)हिताधानमहार्थस्तस्मादग्रे यान इहाग्रशरणार्थः MaYānaSū. 9. 7 (2. 2)

अग्रशस् (agra-śas) *adv.* in the beginning व॒शा मा॒ता रा॑ज॒न्य॑स्य त॒था संभू॑तमग्र॒शः AV. xii. 4. 33; xix. 6. 11.

अग्रशाखा (agra-śākhā) *f.* **i** topmost branch अग्रशाखाग्रसंलीनान्पातयामास भूतले MahāBhā. i. 1306*(2); **ii** top of the branch साला इमे सामिनताग्रशाखाः Yādavā. 8. 39 (comm. अर्धावनमितशाखाग्राः)

अग्रशाखाशिखा (agraśākhā-śikhā) *f.* tip of the topmost branch सरसकरजरेखाः कामिनीनां कपोले । प्रविदधति पलाशस्याग्रशाखाशिखायामवनतमुकुलानां मञ्जरीणामभिख्याम् YaśasCam. i. 359. 9.

अग्रशाल (agra-śāla) *m.* *śāla* tree on the top अग्रशालमधिरुह्य नगस्य …घोषयत्युषसि पाण्डुकपोतः S'ṛṅgāPra. 183. 18.

अग्रशिख (agra-śikha) *adj.* having a pointed flame कालपक्वमशेषेण धक्ष्येदुग्रशिखः (v. l. अग्रशिखः) शिखी MahāBhā. iv. App. i. 45(35)

अग्रशिखर (agra-śikhara) *n.* **i** highest peak (of a mountain) निर्झरिणीभिस्तेषु नाग्रशिखरेष्वपि तस्थे RāmC. 16. 11; अत्र सिद्धानामग्रशिखरधावनेन संभ्रमः सूचितः RasāSu. 113. 5 (2. 37); **ii** highest top (of a tree) प्रस्थानवन्दनमालाकिशलयानीव गृ(? ग्र)हीतुमवनीतलादग्रशिखरेषु शाखिनामारुरुहुरातपच्छेदाः TilaMañ. 197. 17; सुकुमारप्रवालैः शोभितानि वराङ्कुराणि अग्रशिखराणि येषां ते AupaSūṬ. 13. 8 = JñātāDhaṬ. 5A. 6.

अग्रशिखरसङ्गिन् (agraśikharasaṅg-in) *adj.* which is in contact with the topmost peak (समरकेतुः) अग्रशिखरसङ्गिनो मृगाङ्कमणिकलस ज्योत्स्नापाटलपाण्डुना द्युतिमण्डलेन महत्त्वचरितार्थतापादनार्थं धृतेन धवलातपत्रेणेव विस्तारितच्छायम्…आयतनं ददर्श TilaMañ. 215. 6.

अग्रशिरस् (agra-śiras) *n.* front head, head at the front end ततस्तद्(पौच्छं शिरः) बलवन्मेने स सर्पोऽग्रशिरोजयि KathāSaSāg. x. 7. 178.

अग्रशिष्य (agra-śiṣya) *m.* chief disciple तस्याग्रशिष्यो वरदत्तनामा VarāṅgaC. 3. 2.

अग्रशुद्धिसमारोपता (agraśuddhisamāropa-tā) *f.* attribution of the highest purity (to the opinion) चतस्रः समारोपदृष्टयः। ज्ञेये स्वभावविशेषसमारोपतामुपादाय दृष्टौ चाग्रशुद्धिसमारोपतामुपादाय AbhidhSa. 7. 23.

अग्रशृङ्ग (agra-śṛṅga) *n.* tip of a horn अग्रशृङ्गयोस्तस्या (कपिलायाः) विष्णू रुद्रश्च तिष्ठतः VṛGautaSm. 578. 7(10); *adj.* having horns (elevations) in front बहुधा गृह्य(? चाग्र)शृङ्गं स्यान्नपुंसकं तमु(दु)दाहृतम् MānaSā. 52. 92.

अग्रशृङ्गभाज् (agraśṛṅga-bhāj) *adj.* found on the topmost peak यस्य सितमिदमुज्ज्वलमानने चकास्ति । उदयशिखरिणस्तमालषण्डे शशिकिरणोत्थमिवाग्रशृङ्गभाजि RāmC. 6. 72.

अग्रशेष (agra-śeṣa) *m.* first remainder in proportionate division भाज्यच्छेदाग्रशेषैः प्रथमहृतिफलं त्याज्यम् GaṇiSāSaṁ. 5. 136; 5. 130.

अग्रश्राद्धाशन (agraśrāddhāśana) *n.* partaking of food at the first annual ceremony in honour of the dead (S'rāddha) अग्रश्राद्धाशने विद्वान् मासमेकं व्रती भवेत् S'aṅkhaSm. 17. 44.

अग्रश्लेष (agra-śleṣa) *m.* first embrace संगतं मैत्रीमन्योन्यमग्रश्लेषात् AbhinBhā. ii. 49. 13 (*on* 9. 97)

अग्रसंयोग (agra-saṁyoga) *m.* **1** connection with the first place तद्देशानां वाग्रसंयोगात्तद्युक्तं कामशास्त्रं स्यात् MīmāSū. x. 5. 66; **2** conjunction of foreparts संदंशोऽग्रसंयोगः AbhinBhā. ii. 50. 16 (*on* 9. 101); **3** top joint (of wood) पूर्वे चोत्तरतो दारु अग्रं(? चाग्र) संयोगमीशके (स्यात्) MānaSā. 17. 20.

अग्रसंलग्नसेना (agrasaṁlagna-senā) *f.* army joined (in battle) in front संप्रहारो महानासीदग्रसंलग्नसेनयोः PadmP.(Ra.) 47. 104.

अग्रसंस्थ (agra-saṁstha) *adj.* [*f.* -ā] standing in front, taking a position in front तदा दद्दैर्मामपि चाग्रसंस्थाम् SaurP. 54. 5; धेनुवदग्रसंस्था। स्त्री स्यादधास्याः कटिदेशवर्ती भर्ता भजेद्वेनुकमेतदुक्तम् AnaṅgaRa. 10. 28.

अग्रसंस्थान (agra-saṁsthāna) *n.* position in the front मूलमध्याग्रसंस्थानात्तत्पुनर्द्विविधं भवेत् YuktiKa. 164. 14.

अग्रसंस्थित (agra-saṁsthita) *adj.* [*f.* -ā] **A** having tips resting (on the middle part of the palm) अङ्गुल्यो यस्य हस्तस्य तलमध्येऽग्रसंस्थिताः NātyaS'ā. 9. 55; **B** present in front or at the tip मृणालनालप्रतिमं विवरैरग्रसंस्थितैः। कङ्कोलवत्रकं प्राहुः स्वर्णकं वज्रचिन्तकाः S'ārṅgaPa. 4632; **C** standing in the front (of an army) संश्रावयेद्व्यूहसंकेतान् सैनिकान् नृपः। वामदक्षिणसंस्थो वा मध्यस्थो वाग्रसंस्थितः S'ukraNī. 4(7). 269.

अग्रसंकुचित (agra-saṅkucita) *adj.* contracted (bent) in the forepart तेन दक्षिणहस्तेन अग्रसङ्कुचितेन तु। निवेदयेत् PāraS. 6. 391.

अग्रसंख्या (agra-saṅkhyā) *f.* first rank तं पुत्रिणां पुष्करपत्रनेत्रः पुत्रः समारोपयदग्रसंख्याम् RaghuVa. 18. 30.

अग्रसंगत (agra-saṅgata) *adj.* [*f.* -ā] **1** joined at the top (अनामिकयोः) व्यस्तयोर्मध्यमाङ्गुल्यौ सार्योपर्यग्रसंगते MṛgendraT. ii. 5. 3; **2** fixed in the front (पवनः) सौरभाद्पनतैरलिचक्रैर्योऽग्रसंगतरथाङ्ग इवासीत् S'rīKaC. 12. 7.

अग्रसङ्गिन् (agra-saṅgin) *adj.* present in the front वदनं विशन् मृगदृशां सुराभरः शुशुभेऽग्रसङ्गिघनभृङ्गसंहतिः S'rīKaC. 14. 24 (comm. पुरोवर्तिनी)

अग्रसत्त्व (agra-sattva) *m.* the best being (i. e. the Buddha) शिरसि विनिहितोच्चसत्व(? त्त्व)भारः शिथिलगतिर्न हि शोभतेऽग्रसत्वः(? त्त्वः)…बोधिसत्त्वः शिथिलं पराक्रममाणो न शोभते MaYānaSū. 19. 4 (4. 28); 77. 24 (12. 4); परिग्रहं मे कुरुताग्रसत्त्वा युष्मासु दासत्वमुपैमि भक्त्या BodhiCa. 2. 8; *n.* anterior existence अद्वैतस्याग्रसत्त्वादिद्वैतसंबन्धासंभवरूपविरोधासंभवेऽपि…बोधः…न संभवति GuruCandr. ii. 259. 11.

अग्रसद्भाव (agra-sadbhāva) *m.* anterior existence विष्णुः सर्वप्रवेशनात्। भगवानग्रसद्भावात् BrahmāṇḍP. i. 4. 25.

अग्रसंदंश (agra-sandaṁśa) *m.* posture of the hand called *sandaṁśa* (in which the forefinger and the thumb are crossed) held in front पुष्पापचयग्रथने ग्रहणे तृणपर्णकेशसूत्राणाम्। … अग्रसन्दंशः NātyaS'ā. 9. 112; कण्टकोद्धरणे…। प्रयोक्तव्योऽग्रसंदंशः SaṁgiRa. iv. 50. 8 (7. 178)

अग्रसंधानी (agra-sandhānī) *f.* register of man's actions (kept by Yama) यमस्य … चित्रगुप्तस्तु लेखकः। पञ्जिका त्वग्रसन्धानी Vaija. 12. 36; TrikāS'e. i. 1. 72.

अग्रसंधि (agra-sandhi) *m.* upper joint अग्रसन्धिषु कुम्भांस्तु मध्ये दिक्षु नव न्यसेत् ĪśānS'iPa. i. 37. 60; अश्यावत्यष्टिसंख्यान्तान्यम्बुजान्यग्रसन्धिषु VāstuVi. 14. 4; S'ilpaRa. i. 22. 49.

अग्रसंध्या (agra-sandhyā) *f.* early dawn कर्कन्धूनामुपरि तुहिनं रञ्जयत्यग्रसंध्या S'āk. 4. 4.

अग्रसमन्वित (agra-samanvita) *adj.* accompanied by the tips यावत्पटसमाप्तिः स्यात्पक्षास्त्वग्रसमन्विताः PāraS. 16. 280.

अग्रसमिध् (agra-samidh) *f.* first sacrificial fire-wood जुहोति … पलाशाजाः। वितस्तिमात्राः पञ्चाग्रसमिधः ĪśānS'iPa. i. 14. 112; i. 37. 59.

अग्रसंपादिन् (agra-sampādin) *adj.* accomplishing first (of all) (अग्रियाः) अग्रसंपादिनः Nir. 6. 16 (118. 20)

अग्रसंफुल्लककुभ् (agra-samphullakakubh) *adj.* which has blossomed the quarters with its peak (नृपोत्तमः…ददर्श…नागराजानम्) अग्रसंफुल्लककुभं कैलासशिखरं यथा SkandP. ii(2). 19. 43.

अग्रसंभव (agra-sambhava) *adj.* [*f.* -ā] excellent in origin (शिवयोगिनम् … शंभुः … उद्वीक्ष्य) देवतार्चनसामग्रीं समग्रामग्रसंभवाम्। अदात् ParamāKā. 144. 18.

अग्रसंभावनाप्रदान (agrasambhāvanā-pradāna) *n.* offering honour before all कृष्णस्याग्रसंभावनाप्रदानम् MahāBhā. ii. 33 colophon.

अग्रसर (agra-sara) *adj.* [*f.* -ī] **1** moving in front or at the van गजोत्तमैश्चाग्रसरैः समन्वितम् (राक्षसानीकम्) Rāmā. vi. 954*(2); मृगाणां यूथं तदग्रसरगर्वितकृष्णसारम् RaghuVa. 9. 55; PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 2. 18; SiddhāKau. 492B. 21; महाहवे। स्वामिनोऽग्रसरो धीरो रिपुसैन्यमनीनेः (? न)शत् EI. v. 133. 29; शङ्खस्वनानुपदमुज्झितसर्वकार्यैर्निर्यद्भिरग्रसरयूथपेन्द्रैः RāmC. 25. 4; BṛDharmaP. i. 13. 23; रघूद्वहस्य प्रागेव सीता रथमारुरोह।… अहां प्रभोरग्रसरी प्रमेव RāmāCam. 2. 42; उदयावग्रसरप्रकाशभ्रश्यत्तमःस्तोकयुतान्तरिक्षे।… इन्दुः DaśāvaC. 7. 15; PañcT. 3. 61 (324. 16); Raghunā. 9. 44; **2** anterior (परमेश्वरम्) क इह नु वेद बतावरजन्मलयोऽग्रसरम् BhāgP. x. 87. 24; **3** foremost सीताम्।… प्रत्यग्रहीत् सोऽग्रसरो रघूणाम् RāmāCam. 6. 98; Yādavā. 18. 7; यशस्विनामग(? ग्र)सरस्य पार्थिवेन्दोः EI. xi. 331. 50; xii. 351. 37; xii. 173. 52; iii. 242. 46; iv. 275. 89; iii. 244. 98; दीर्घतपा इति श्रुतो व्रतिनामग्रसरोऽवसत् Rāgh. 3. 70; 9. 12.

अग्रसरता (agrasara-tā) *f.* the state of moving at the forefront आयोधनाग्रसरतां त्वयि वीर याते किं वा रिपूंस्तव गुरुः स्वयमुच्छिनत्ति RaghuVa. 5. 71.

अग्रसरत्सैन्य (agrasarat-sainya) *adj.* having an army marching ahead अक्रूरः…। अवापाग्रसरत्सैन्यः पर्यन्तग्राममेखलाम् DaśāvaC. 8. 141.

अग्रसरस् (agra-saras) *n.* lake on the top विवस्वान्…। पद्मानि यस्याग्रसरोरुहाणि प्रबोधयत्यूर्ध्वमुखैर्मयूखैः KumāSaṁ. 1. 16.

अग्रसस्य (agra-sasya) *n.* first fruit or harvest शय्यामारोप्य कान्तां सुरतसम(? मु)दयस्याग्रसस्यं गृहाण PadmPrā. 11. 22.

अग्रसाक्षिन् (agra-sākṣin) *m.* best witness, eye-witness अग्रसाक्षिसत्त्वे पूर्ववादिनः साक्षिणः प्रथमं स्वीकार्याः VīraMi.(Vyavahāra.) 133. 11.

अग्रसानु (agra-sānu) *m. n.* **i** highest or topmost peak अग्रसानुषु… भूरुहान् मृदुकरैरवलम्ब्य। अस्तशैलगहनं नु विवस्वानाविवेश Kirātā. 9. 7; (अस्त्यर्बुदो गिरिः) अधःसन्नद्धमेघेषु स्थिता यस्याग्रसानुषु।… कलापिनः NavaSāC. 11. 55; **ii** the front part of a table land [MW]

अग्रसारा (agra-sārā) *f.* **1** a high number or method of (its) calculation अतोऽप्युत्तरि अग्रसारा नाम गणना, यत्र कोटीशतं गङ्गानदीवालि(? लु)कासमा लक्षनिक्षेपाः परिक्षयं गच्छेयुः LaliVi. 12. 22 (26); **2** [अग्रं शीर्षमात्रं सारो यस्याः सा] a sprout which has tips without fruits [APTE]

अग्रसारिन् (agrasār-in) *adj.* [*f.* -ṇī] moving forwards, going in front भङ्गुल्यः कस्मात्।…अग्रसारिण्यो भवन्तीति वा Nir. 3. 8 (63. 8)

अग्रसीमक (agrasīma-ka) *n.* (Archi.) the farthest limit (end) or height (of a gable) स्वस्तूप्यग्रसमं प्रोक्तं ललाटस्याग्रसीमकम् S'ilpaRa. i. 25. 18.

अग्रसीमन् (agra-sīman) *m.* the farthest (boundary) तस्यैव पर्वणो दण्डनाथाया अग्रसीमनि। वर्तमानो महासीमः सिंहो नादैर्ध्वनन्नभः BrahmāṇḍP. iii. 20. 31.

अग्रसुण्डा (agra-suṇḍā) *f.* [Prakritization of *agra-śuṇḍā*] tip of the trunk (of an elephant) संवेल्लिता च संवेल्लन्ती सङ्कोचिता वा अग्रसुण्डा सुण्डाग्रं यस्य सः JñātāDhaT. 66B. 13.

अग्रसुप्त (agra-supta) *adj.* [*f.* -ā] who has gone to sleep earlier यदि … प्रेयसीमग्रसुप्ताम् … चुम्बति प्राणनाथः।… इदं स्याच्चुम्बनं प्रातिबोधम् RatiRaha. 7. 8.

अग्रसूत्र (agra-sūtra) *n.* string tied from the apex (of a gnomon) to the end (of the gnomon's shadow) शङ्कुः कोटिच्छाया भुजोऽनयोरग्रसूत्रमिह कर्णः ĀryaSi. 15. 54 (160)

अग्रसूनु (agra-sūnu) *m.* eldest son सोऽजीजनत् तं वृषभं महात्मा सोऽप्यग्रसूनुं मनुमादिराजम् MahāP. 3. 237; प्रतापशाहाभिधमग्रसूनुं निवेश्य शालागिरिगोपनार्थम्।…मयूरशैलं प्रति गत्वरोऽभूत् Rāṣṭrau. 9. 1.

अग्रसृष्टि (agra-sṛṣṭi) *f.* first creation त्यागेऽतिविश्वस्य विधेर्विधित्सोर्यैस्याङ्गुलीः पाणितलं नखांश्च। स्वर्गोत्तनाः स्वर्द्रुमपल्लवाः स्वर्मणिः किलाभ्यासकृतेऽग्रसृष्टिः HammīMaKā. 2. 54.

अग्रसेन (agra-sena) *m.* one of the sons of Parikṣit परीक्षितस्तु दायादो धार्मिको जनमेजयः। श्रुतसेनोऽग्रसेनश्च भीमसेनश्च नामतः BrahmP. 13. 109.

अग्रसेना (agra-senā) *f.* vanguard, front line of the army अश्वग्रीवस्याग्रसैन्यं त्रिपृष्ठस्याग्रसेनया। चक्रे पराङ्मुखम् TriṣaS'aPuC. iv. 1. 603.

अग्रसेनापति (agra-senāpati) *m.* commander of the vanguard of the

army ते सुग्रीवस्याग्रसेनापतीन्द्राः तन्द्रामीयुस्तं विलोक्यैव दूरात् RāmC. 30. 25.

अग्रसैनिक (agra–sainika) *m.* vanguard, soldier in the front line प्रेक्षस्व च क्षणात् । यमस्येवाग्रसैनिकान् TrisaS'aPuC. ii. 6. 335; मगधेश्वरशौण्डीरैर्गोविन्दस्याग्रसैनिकाः । ऊर्जस्विभिरभज्यन्त PāṇḍaC. 14. 66.

अग्रसैन्य (agra–sainya) *m. n.* **i** vanguard, leading army अग्रसैन्यैः । सिप्रापयोऽपीयत DvyāśraKā. 14. 27; भरतस्याग्रसैन्येन सार्धं युयुधिरे रयात् । म्लेच्छाः TrisaS'aPuC. i. 4. 370; जरैव ··· विधत्ते वार्धकं मृत्योरग्रसैन्यमिवोत्कटम् । विडम्ब्य विविधं जन्तून् जीवतोऽपि मृतानिव PārśvaC. 1. 751; **ii** soldier of the vanguard अग्रसैन्यैरग्रसैन्या अमिलन् सैन्ययोर्द्वयोः TrisaS'aPuC. i. 5. 431; iv. 1. 603; iv. 2. 165.

अग्रसोपान (agra–sopāna) *n.* front staircase अग्रसोपानकरणं गुह्यागुह्यमिति द्विधा ĪśānS'iPa. ii. 32. 75.

अग्रसौध (agra–saudha) *n.* top or terrace of a mansion तामासाद्य प्रवरनगरीं विश्रुतां संनिवासं कुर्याः ···। आस्तीर्णान्तर्विमलशयनेष्वग्रसौधेषु कामं नीत्वा खेदम् NemiDū. 36; ते ये चापरेऽहिंसनवादशीलाः । व्यापादयन्नुच्चतरात् प्रमत्तं मामग्रसौधाद् विनिपातभीरुम् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 7. 97 (comm. श्रेष्ठसौधात्)

अग्रसौधस्थ (agrasaudha–stha) *adj.* [*f.* –ā] standing on the top or terrace of a mansion स्नानोत्तीर्णाग्रसौधस्था हस्तन्यस्तकचावलिः । कामशासनदेवीव धृतासिः काचिदाबभौ NemiNir. 12. 54.

अग्रस्कन्ध (agra–skandha) m. vanguard, head of an army अग्रस्कन्धेन चोदाराः प्रहस्तप्रमुखा नृपाः । प्रवृत्ताः PadmP.(Ra.) 8. 461; अग्रस्कन्धेन गोकर्णं महेन्द्रमपि मूलतः । अवस्कन्द्य यदुश्रेष्ठस्स्कन्धावारं न्यवीविशत् Yādavā. 22. 205; (सेनापतिः) अश्ववारैरावेद्यमानागमनमग्रस्कन्धताडितोद्धुरसमरढक्कमढौकत (शिबिरम्) TilaMañ. 86. 22.

अग्रस्त (a–grasta) *adj.* **1** not slurred over (speech) सर्वे ऊष्माणोऽग्रस्ता अनिरस्ता विवृता वक्तव्याः ChāndoU. ii. 22. 5; स एवमुक्तो गोविन्दः प्रत्युवाच महामनाः । ··· अनम्बूकृतमग्रस्तमनिरस्तमसंकुलम् । राजीवनेत्रो राजानं हेतुमद्वाक्यमुत्तमम् MahāBhā. v. 89. 17; **2** not eclipsed, not obscured सकृदेव रविं ग्रस्तं पक्षं पश्यन्ति शशिगताः पितरः । अग्रस्तमपि च पक्षं ग्रहमध्यं पौर्णमास्यां तु PañcSi. 15. 4.

अग्रस्तत्व (agrasta–tva) *n.* the state of being unconcealed or manifest (प्रियपुत्रादेरेकघन एव हि प्रकाशः सुखम्) प्रकाशः अग्रस्तत्वेन प्रकटता Bhāsk. ii. 290. 20 (*on* iv. 1. 6)

अग्रस्तविष (agrasta–viṣa) *adj.* who has not swallowed poison मनो न विजितं राम येनासदपि दुर्धिया । तेनाग्रस्तविषेणैव म्रियते विषमूर्च्छया YogVā. v. 14. 9.

अग्रस्थ (agra–stha) *adj.* [*f.* –ā] **i** being in the front, found before one दृष्ट्वाग्रस्थं चोरसैन्यम्···दण्डाग्रस्थं तु तत्पत्रं कृत्वा दक्षिणपाणिना (भ्रामयेत्) JayāS. 28. 86; 23. 102; कुमारोऽपि तमग्रस्थं बभाषे (तारकासुरम्) MatsyaP. 160. 6; अङ्गुष्ठेन भ्रूदरं वाङ्गुलिं वा स्पृष्ट्वा पृच्छेद् गर्भचिन्ता तदा स्यात् । ···अग्रस्थैर्वा मातृधात्र्यात्मजैश्च BṛSaṁ. 51. 37; VāmaP. 53. 33; (ब्रह्मविष्णू) जग्मतुर्मातुमग्रस्थं लिङ्गमद्भुतदर्शनम् DevīBhāP. v. 33. 32; तान् दृष्ट्वा नृपतिः कोपात् ··· । अग्रस्थान् योधयन्नन्यैरेत्य पश्चादगृह्यत KathāSaSāg. ii. 4. 21; नरवाहनदत्तोऽपि···। तपसा तोषयामास तत्राग्रस्थं विनायकम् KathāSaSāg. xiv. 3. 124; DaśāvaC. 5. 34; तापस्याग्रस्थया व्यक्तमुक्तो भोजवधः RājTa.(Ka.) 7. 1670; अग्रस्थामिव चेतसः पुर इव व्यालम्बमानां दृशोः ···पश्यामः NalaCam. 7. 15; सूनुना । आदेशकाङ्क्षिणा द्वास्थेनेवाग्रस्थेन शोभितः (विमलवाहनः) TrisaS'aPuC. ii. 1. 241; i. 4. 646; अग्रस्थस्ते चरति च करी MahāN. 3. 22; इदमिति हि सत्यतयाग्रस्थवस्तुविषयम् Bhāsk. ii. 125. 16 (*on* ii. 3. 13); **ii** being in the front side of the body (of an idol) (प्रतिमायाः) क्षतमिन्द्रियचक्रस्थं कर्तुर्भवति दोषदम् । आ कर्णान्नाभिपर्यन्तमग्रस्थं पुत्रमृत्युकृत् PauṣkS. 38. 93; **iii** being at the tip (स्रुक्काष्ठस्य) कृत्वाग्रस्थं द्विधा भागं समांशेन प्रयत्नतः JayāS. 15. 91; **iv** being on the top (of a mountain or a tree) प्रौढपुष्पमिवाग्रस्थस्फुरन्नक्षत्रमण्डलैः । चरणेन···। गिरिं गौरीपतिः ···न्यपीडयत् JānaHa. 2. 47; वृक्षोच्छ्रायो विंशतिरग्रस्थः कोऽपि तत्फलं पुरुषः । कर्णाकृत्या व्यक्षिपत् GaṇiSāSaṁ. 6. 193; अग्रस्थया त्रिशीर्षाख्यगुहया ह्येष रक्ष्यते KathāSaSāg. xiv. 4. 197; **v** being in the East त्रिकोणबाह्ये पूर्वादिचतुर्दिक्षु समर्चयेत् । अग्रस्थबिल्ववृक्षाधः श्रियं श्रीपतिमर्चयेत् S'āraTi. 13. 41; **vi** following, succeeding अग्रस्थरेफादिशब्दैर्महाद्भुतं भवति KāvyKaVṛ. 79. 12 (3. 4); महस्प्रमुखसान्तशब्दैः सद्मन्प्रमुखनान्तशब्दैरग्रस्थक्रियाविशेषणस्थवरबलवाहिताद्यवमुखपदयुक्तैः पुंलिङ्गे त्रिभिर्वचनैरद्भुतं भवति KāvyKaVṛ. 80. 22 (3. 4); **vii** pointing down, pointing towards अग्रस्थमध्यचक्रस्थयोनिमध्ये निवेश्य ताम् TantrRā. 5. 39; *m.* an attendant पश्यन् प्रहारलूनाङ्गानेकाङ्गान् स पदे पदे। निवेद्यमानानग्रस्थैः···चाञ्चल्यमक्षपटलादेकाङ्गानां न्यवारयत् RājTa.(Ka.) 7. 161.

अग्रस्थत्व (agrastha–tva) *n.* the state of being first or foremost (वर्तमानत्वेन स्फुटतया अवभासनम्) अस्य लक्ष्यार्थमाह "स्फुटतया" इति । अग्रस्थत्वकृतेन सर्वधर्माभासग्रहणरूपेण स्फुटत्वेनेत्यर्थः Bhāsk. i. 196. 9 (*on* i. 5. 1)

अग्रस्थमण्टप (agrastha–maṇṭapa) *m. n.* front hall or pavilion कर्मबिम्बगतं देवमानीयाग्रस्थमण्टपे । तस्मिन् निवेदयेन्मन्त्री मूलमूर्त्यवलोकितम् PāraS. 18. 314.

अग्रस्थान (agra–sthāna) *n.* front seat नृपाग्रतः । पर्यङ्कासनबन्धी चाप्यग्रस्थानविरोधकः S'ukraNī. 4(5). 73.

अग्रस्थामलकीत्वच् (agrasthāmalakītvac) *f.* the outer bark (i. e. the upper layer of the bark) of the Emblic myrobalan tree समङ्गाधातकीपुष्पमग्रस्थामलकीत्वचम् । ···कल्कोऽयं व्रणरोपणः KāśyaS. 125B. 8.

अग्रस्थायित्व (agrasthāyi–tva) *n.* the state of being in the forefront or ahead विवादो धनसंबन्धो याचनं स्त्रीषु संगतिः । आदानमग्रस्थायित्वं मैत्रीभङ्गस्य हेतवः S'ārṅgaPa. 1469.

अग्रस्थित (agra–sthita) *adj.* **i** standing on the tip (of the toe) कुञ्चितं पादमुत्क्षिप्य कुर्यादग्रस्थितं भुवि । प्रयोगवंशगौ हस्तौ तत्सूची परिकीर्तितम् NāṭyaS'ā. 4. 137; **ii** remaining in front, being in front व्यतीत्यैव पुमांसमव्ययम् । दधानमग्रस्थितवारसुन्दरीप्रकीर्णकोत्कीर्णसमीरणेरिताम् ··· हारवल्लरीम् Kapphiṇā. 2. 11; बुभुजे तत्र चाहारान्ध्यातोपस्थापितान्शु(? न्छु)भान् । तेन राज्यधरेणाग्रस्थितेन स समन्त्रिकः KathāSaSāg. vii. 9. 63; अग्रस्थितो राजगृह्योऽलंकारः स्वल्पसैनिकः RājTa. (Ka.) 8. 2925; कैश्चिदग्रस्थितैः स्वस्वशस्त्रोल्लालनलालसैः ··· परिवारितः ··· जगत्पतिः TrisaS'aPuC. iv. 2. 113; स्पष्टमग्रस्थिते मार्गमव्यग्रं कथयत्यपि । तस्मिन् जराभराक्रान्तः पदे पदेऽस्खलत् MalliC. 8. 351; पश्चादग्रस्थिता अग्रे पश्चात्स्थाः प्रभवो ननु PrabhāC. 26. 15; **iii** facing अग्रस्थिते पद्मरागमणिदर्पणे कन्दर्पातुरे रागिणी शशिनीव करुणयार्पितच्छायाम्···दमयन्तीमद्राक्षम् NalaCam. 7. 19 (26); अहमग्रस्थितः कथयिष्यामि MudriKu. 5. 8(17); **iv** kept or placed in front शिखण्डिनं पुरस्कृत्येत्यादौ पुरःपदमग्रस्थितपरम् VyutpaVā. 175. 34; **v** succeeding, following लग्नादग्रस्थिते सन्धौ कर्णयुक्तम्···लग्नं सन्धिग्रहः स्यात् SiddhāTaVi. S'eṣavā. 45. 12; **vi** foremost अग्रस्थितमनुत्सृष्टरणद्वीणं मुनीश्वरम् YogVā. i. 33. 5; **vii** passing through the top ताभ्यां सूर्यशशाङ्कौ वेध्यावग्रस्थितेन सूत्रेण BrāhmSphuSi. 22. 25; **viii** existing at the end or tip दलाग्रसूत्रोदयपार्श्वसूत्रयोरग्रस्थितं सूत्रमथास्य मूलतः । दलाग्रसूत्रान्तमुपानयेल्लिखन्नेवं दलाग्रं तु भवेन्मनोहरम् ĪśānS'iPa. i. 6. 44.

अग्रस्थूल (agra–sthūla) *adj.* [*f.* –ā] broad at the tip प्रोक्तम्···अग्रस्थूलं कृशे (शं) मूले···नपुंसकम् MānaSā. 15. 158; स्थूलमूलेष्टका स्त्री स्यादग्रस्थूला नपुंसकम् ĪśānS'iPa. ii. 27. 68; स्थूलमूलेष्टका स्त्री स्यादग्रस्थूला नपुंसकाः । सर्वत्र समविस्तारास्तुल्याः स्युः पुरुषेष्टकाः S'ilpaRa. i. 14. 55.

अग्रस्पृश् (agra–spṛś) *adj.* touching at the top छायाग्रभ्रमरेखासूत्रयुतेर्वृत्तपरिधिरग्रस्पृक् । मध्यच्छायान्तरमुदगितरद्वा BrāhmSphuSi. 3. 3.

अग्रस्फुरत्पल्लव (agrasphurat–pallava) *adj.* having young shoots shaking or moving at the tip रम्भे नोपरि पद्मयोर्बिसलते नाग्रस्फुरत्पल्लवे SubhāRaK. 42. 54.

अग्रस्वस्थान (agra–svasthāna) *m.* name of a particular sequence of notes (*gamaka*) अग्रे गत्वा निवृत्तोऽसौ पुनः स्वस्थान उच्यते । पश्चाद्गत्वा निवृत्तोऽसावग्रस्वस्थानसंज्ञकः SaṁgīPā. 308.

अग्रस्वामिन् (agra–svāmin) *m.* former master गौरीवराटिकामात्रमग्रस्वामिने दातव्यम् VīraMi. 662. 7 (*on* 2. 182–183)

अग्रह (a–graha) *m.* **A** non–cognition, non–apprehension, absence of knowledge, nescience एकत्वे न क्रमेणेतिर्युगपन्न ग्रहाग्रहौ Viṁśa. 15; यच्च यतोऽर्थान्तरं भवति तदग्रहे तस्य ग्रहो दृष्टः NyāyVār. 77. 14 (*on* i. 1. 14); योऽग्रहः संगतेऽप्यर्थे क्वचिदासक्तचेतसः PramāVār. 3. 139; अवोचन्निपुणंमन्या विभ्रमं सम्यगग्रहम् VibhraVi. 37; 49; 74; अग्रहेऽसद्ग्रहभ्रान्तिरभावव्यवहृद्भ्रमः BrahmSi. iii. 94. 4; सदासद्व्यवहारस्स्याज्जिघृक्षाप्यग्रहेऽफला IṣṭaSi. 302. 2 254. 9 (3. 4); तद्गृह्यते द्वितीयं चेन्न सुषुप्तेऽग्रहः श्रुतेः TaiUBhāVā. 155. 9(2); विद्याविग्रहमग्रहेण पिहितं प्रत्यञ्चमुच्चैस्तराम् SaṁkṣeS'ā. 4. 53 (ii. 389. 4); अग्रहाद्भ्रान्तिरेषेति कारणस्याविशेषतः PrakaPañ. 30. 6; 45. 10; एवमन्यचित्तस्येन्द्रियार्थसंयोगेऽप्यग्रहात् तस्य NayaVi. 76. 7 (i. 1. 4); दोषवशात् तद्गतशुक्तित्वसामान्यविशेषस्याग्रहात् Bhām. 15. 10 (*on* i. 1. 1); स्वरूपं वस्तुनो भेदो यत्र तस्य ग्रहेऽग्रहः TarkAnuVyā. 30B. 10 (*on* 2. 2); अग्रहो ग्रहात् अन्यः तद्विरोधी वा TarkSaṁ.(Ā.) 82. 9; तदग्रहे च तदभावलक्षणसाध्यस्याप्यग्रहः NyāyPari. 299. 3; व्यभिचारस्याग्रहोऽपि सहचारग्रहस्तथा BhāṣāPa. 137; अन्वयव्यतिरेकयोरग्रहेण कार्यकारणभावग्रहात् AdvaiSi. 468. 16; व्यतिरेकस्याग्रहे संदिग्धानैकान्त्यम् Nyāyāmṛ. 20B. 7; संशयस्थले प्रामाण्यस्य उक्तयोग्यतासत्त्वेऽपि दोषवशेनाग्रहात् न संशयानुपपत्तिः VedāntPari. 267. 6; **B** non–acceptance, not admitting, non–reception अग्रहेऽन्तः CāndraVyā. ii. 2. 28; मितोञ्चिताभ्यनुज्ञातग्रहणान्यग्रहोऽन्यथा

MahāP. 20. 163; सापेक्षस्याग्रहस्तत्र न तु यत्रापि नास्ति तत् TantrVā. 813. 12 (*on* iii. 2. 43); तृणशलाकाया अपि स्वयमग्रहः ··· प्रजानां वर्धनोपायः NītiVā. 19. 20; अग्रहानुपदेशेऽन्तरदः SiddhaHe. iii. 1. 5; एवं कन्याया नियोगप्रकारत्वाद्विवाहस्याग्रहाच्च गमनोपदेशाद्यस्मै वाग्दत्ता तस्यैव तदपत्यं भवति ManvaMu. 376. 10 (*on* 9. 70); **C** other than a *soma*-cup or a *soma*-vessel अथ ग्रहसंबन्धेनाग्रहो विधीयते S'ābaBh. 1913. 2 (*on* x. 4. 3); संमार्गश्च श्रुतो नावघातः क्रियते ग्रहस्य श्रुतो नाग्रहस्य क्रियते TantrVā. 722. 5 (*on* iii. 1. 13); **D** non-eclipse, absence of an eclipse दिक्स्थितिविमर्दकर्णप्रमाणवेला ग्रहाग्रहाविन्दोः PañcaSi. 1. 6; **E** not a planet अग्रहेणापि काव्यजीवत्वेन VāsaDa. 113. 3; **F** non-attainment of all the notes अग्रहः सर्वस्थानानामप्राप्तिः AbhinBhā. iv. 28. 7 (*on* 28. 33 +); **G** name of S'iva सिद्धिः सर्वादिरग्रहः ··· एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव हि हरं हरिः S'ivaP. iv. 35. 39 (391B. 12); **H** forest-dweller, 'twice born' in the third stage of life वानप्रस्थो वैखानसोऽग्रहः TrikāS'e. ii. 7. 2.

अग्रह (a-graha) *adj.* **1** without the *graha*-portion of the formula त इमे चतुर्होतारः ··· । यत्राहोमार्था अग्रहा अस्वाहाकाराः ĀpaS'S. xiv. 15. 3; **2** without cognition (मनः) अमनस्तां तदा याति ग्राह्याभावे तदग्रहम् GauḍKā. 3. 32; **3** difficult to hold, hard to control नीचं जनमिवाग्रहम् (धनुः) JānaHa. 6. 46; ततः संज्वलनक्रोधं महानायकमग्रहम् MahāP. 20. 246; बद्धमावाध्यते मुक्तमग्रहं स्यात् (मनः) PārśvC. 6. 721.

अग्रह (agra-ha) *adj.* standing at the head [DEBRU. p. 79, as accurring in निरग्रहः MahāBhā. iii. 211. 14 ?]

अग्रहण (a-grahaṇa) *n.* **A** non-supply, not providing for स्थानस्याशुद्धिर्वसस्याग्रहणं स्थले शायनम् ··· इत्यत्ययस्थानानि ArthS'ā. i. 336. 1 (2. 32); **B** non-cognition, non-apprehension, non-perception, तेनैव तस्याग्रहणाच्च NyāySū. iii. 1. 71; iii. 2. 4; ग्राह्यसमानजातीयग्रहणकृतमग्रहणम् अभिभवः, यथोल्काप्रकाशस्य ग्रहणार्हस्यादित्यप्रकाशेन NyāyBh. 132. 18 (*on* ii. 2. 13); 142. 8 (*on* ii. 2. 38); नीलपीतादिवत् विशेषेभ्यः पृथक्त्वेनाग्रहणात् Bṛha. 55. 5; 69. 7; अग्रहणमविद्या BrahmSi. 9. 2; 150. 5; विद्यमानस्य चार्थस्य दृष्टमग्रहणं क्वचित् S'lokaVār. 5(15). 33 (647. 9); यथैव त्वगिन्द्रियेण स्पर्शसमानदेशानामपि रूपादीनामग्रहणम् TantrVā. 382. 1 (*on* ii. 1. 5); प्रथमग्रहणे प्रतियोगिग्रहणाभावेनानुगतप्रतिभासाभावात् जातेरग्रहणम् TātpaṬ.(U.) 176. 21 (*on* 4. 232); जन्मान्तरसंबन्धस्याग्रहणात् BṛĀraUBh. 5. 10; 116. 13 (*on* i. 4. 7); सुषुप्ते अग्रहणमपि अविद्याकृतम् TaiUBh. 275. 14 (*on* 2. 8); अग्रहणमनात्मधर्मः NaiṣkaSi. 193. 8; यत्र यस्याध्यासस्तयोर्विवेकस्याग्रहणात् ··· एकत्वभ्रमः PañcPā. 11. 21 (*on* i. 1. 1); तत्सामस्त्यस्याग्रहणादृष्टे धर्मिता कुतः S'ivDṛ. 5. 54; अतादात्म्येनाग्रहणं व्यतिरेकेणाग्रहणम् TātpaṬ.(Vā.) 232. 10 (*on* i. 1. 14); शब्दस्य प्रागुच्चारणादग्रहणम् PramāMī. 61. 29 (*on* ii. 1. 29); सर्ववित्कर्तृपूर्वकत्वादेः क्वचिदप्यग्रहणात् NyāyPari. 140. 3; अनुद्भवाद्गन्धरसस्पर्शानामग्रहणम् Upask. 202. 13 (*on* iv. 1. 9); 79. 5 (*on* ii. 1. 7); सर्वं ज्ञानं सत्यं सविशेषविषयं च । निर्विशेषवस्तुनोऽग्रहणात् YatīndraDī. 14. 3; अवैदिकप्रणीततत्त्वरूपाप्रामाण्यकारणस्याग्रहणे MīmāKau. i. 36. 16 (*on* i. 3. 7); न चाग्रहणमविद्या ग्रहणाभावस्यावस्तुत्वे बन्धहेतुत्वाभावात् BrahmSūBh.(Bhā.) 96. 1 (*on* ii. 1. 14); ब्रह्मणः सकाशात्तु चेतनाचेतनस्य सर्वस्याम्बुवत् दूरतोऽग्रहणात् VedāntKau. 284. 17 (*on* iii. 2. 19); **C** non-acceptance, not noted, non-inclusion अग्रहणं चेन्नुड्विधिलादेशविनामेष्वृकारग्रहणम् Vār. 11 (*on* P. i. 1. 0 S'ivSū.(Gr.) 3-4); वृथापराधे तद्व्यसने वालंकारस्याग्रहणमभोजनं च KāmSū. 317. 22 (6. 2); करशुल्कादेरग्रहणमात्मनो मूलच्छेदः अतिबहुग्रहणं परेषाम् ManuBh. ii. 41. 10 (*on* 7. 139); ii. 309. 15 (*on* 9. 243); कालेनाग्रहणं दृष्ट्वा पुराणस्य ततो मुनिः SkandP. v(3). 1. 26; ततोऽभिनयानामग्रहणम् AbhinBhā. i. 15. 21 (*on* 1. 17); एकस्मिन्नृणप्रयोगे दशसु रूपकेषु दत्तेषु प्रतिमासं प्रतिसंवत्सरं वा वृद्धेरग्रहणे ··· अभिवृद्धिर्जाता Subodhi. 24. 12 (*on* 2. 39); अन्यायेन परधनस्याग्रहणम् ManvaMu. 437. 21 (*on* 10. 63); दाधाशब्दयोरनर्थकयोरग्रहणमुक्तम् PariVṛ.(Sī.) 19. 7; भूषाणामग्रहणं राजभये KandCū. vi. 2. 18; इतिकर्तव्यतात्वाभावाद्व्यस्य प्रकरणादग्रहणम् MīmāNyāyPra. 197. 13; अन्यत्र प्राच्यग्रहणे भरतानामग्रहणस्य लिङ्गम् SiddhāKau. 252A. 11; नभसः तादृक्संकोचाभावेन अग्रहणम् Bhāsk. ii. 284. 20 (*on* iv. 1. 3); **D** non-mention, absence of mention or reference ऊर्ध्वमतिरात्रादग्रहणम् LāṭyāS'S. i. 4. 12; शरीरस्येह···दृष्टबीभत्सतया सुशोधत्वादग्रहणम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 233. 5 (*on* i. 4. 3); इत्येतस्य प्रसिद्धयर्थमादावग्रहणं कृतम् TaiUBhāVā. 143. 3(2); चतुष्टयमध्येऽन्तर्भ(? भा)व(? वा)द्विदिशामग्रहणम् Bhāsk. i. 224. 14 (i. 5. 6) **E** disrespect, indifference, arrogance तादृशेऽपि सुरवैरिणीदृशं स्पष्टमग्रहणमेव बिभ्रताम् । ब्रूत किं नु भवतां विभाव्यते धैर्यमेतदुत जाड्यजृम्भितम् HarVi. 14. 22 (comm. अग्रहणमवलेपः); येनाद्रुरग्रहणमार्यधियः परेषो(? परेषु) जाड्यं न धैर्यमिह शौर्यनिरर्गलेषु HarVi. 36. 56 (comm. परेष्वग्रहणमनादरः)

अग्रहण (agrahaṇa) *m.* [Sanskritization of Hindi *agahana* from Sanskrit *agrahāyaṇa*] name of the month of Mārgaśīrṣa मार्गशीर्षे अग्रहणे स्वेच्छागमनमुक्तम् RājNīRa. 35. 15.

अग्रहण (á-grahaṇa) *adj.* **1** not visited by illness, not taken ill अग्ने गृहपते···सुगृहपतिस्त्वं मया गृहपतिना भूया इत्यग्रहणौ संजीर्यतः MaiS. i. 4. 7; i. 5. 14; i. 8. 4; **2** not mentioned, not referred to यानि तद्ग्रहणानि प्रातिपदिकानि MahāBh. i. 14. 18 (*on* i. 1. 0); अथापि कश्चिदग्रहणः MahāBh. ii. 189. 18 (*on* 4. 1. 1)

अग्रहणकपक्ष (agrahaṇaka-pakṣa) *m.* view that a particular sound mentioned in a rule does not comprehend a similar sound which is in combination with another sound in a different unit as in a diphthong अग्रहणकपक्षमाश्रयतैव ग्रहणकपक्षभाविनो ये दोषास्तेषां प्रसङ्गः प्रतिक्षिप्तः Nyās. i. 16. 9 (*on* i. 1. 0)

अग्रहणकर्मन् (a-grahaṇakarman) *n.* which is not an object of cognition न ह्यग्रहणकर्मणः कस्यचित् सिद्धिरस्ति Kāśi. ii. 119. 9 (*on* 5(3). 64)

अग्रहणकारण (agrahaṇa-kāraṇa) *n.* cause of non-apprehension or non-perception तस्मात्र तेषामावरणादेरग्रहणकारणादग्रहणम् NyāyVār. 514. 1 (*on* iv. 2. 14); यत्पुनरुक्तम्···ज्ञानस्य नाग्रहणकारणमस्ति अतो ग्रहीतव्यमिति तदनुभाष्य परिहरति Kāśi. ii. 165. 21 (*on* 5(3). 181)

अग्रहणकारणता (agrahaṇakāraṇa-tā) *f.* being the cause of non-apprehension उद्भवाभिभवौ भावानां ग्रहणाग्रहणकारणतया सिद्धौ Kāśi. ii. 136. 6 (*on* 5(3). 89)

अग्रहणकाल (agrahaṇa-kāla) *m.* time of non-apprehension दुन्दुभेस्तदीयशब्दसामान्यस्याग्रहणकाले तदीयशब्दविशेषाग्रहणम् GuruCandr. ii. 276. 10; अर्थः प्रागिव अग्रहणकाले इव ग्रहणकालेऽपि अप्रकाशः स्यात् Bhāsk. i. 203. 17; (*on* i. 5. 2)

अग्रहणकीर्ण (agrahaṇa-kīrṇa) *adj.* scattered over (as a result of) not being taken (by any one) भूयश्चचार चयचत्वरमन्दिरेषु रत्नौघमग्रहणकीर्णमुदीक्षमाणः RāmC. 19. 35.

अग्रहणनिबन्धन (agrahaṇa-nibandhana) *adj.* depending on non-apprehension तस्मादग्रहणनिबन्धना एव विपर्ययाः Bṛha. 67. 5 (*on* i. 1. 5) तस्मान्नाग्रहणनिबन्धनः (व्यवहारः) इति NyāyRaMā. 94. 18; अग्रहणनिबन्धनो हि व्यवहारः NyāyRaMā. 180. 7.

अग्रहणनिमित्त (agrahaṇa-nimitta) *adj.* caused by non-apprehension भवति त्वज्ञानादेकस्मिन्नप्यग्रहणनिमित्तश्चन्द्र इव द्वित्वप्रतिभासः BālaKrī. ii. 31. 14 (*on* 3. 66)

अग्रहणनिमित्तता (agrahaṇanimitta-tā) *f.* the state of being caused by non-apprehension अग्रहणनिमित्तता च···दर्शितैव भाष्यकारेण Bṛha. 67. 8 (*on* i. 1. 5)

अग्रहणनियम (agrahaṇa-niyama) *m.* non-apprehension as a rule अज्ञाने अविषये च ज्ञानत्वविषयत्वयोरनुव्यवसायेनाग्रहणनियमात् TattvCin. i(1). 223. 5.

अग्रहणनिरूप्यता (agrahaṇanirūpya-tā) *f.* the state of being marked out by non-cognition अभिभवश्च बलवत्सजातीयग्रहणकृतमग्रहणं न तु बलवत्सजातीयसंबन्धमात्रम् । बलवत्सजातीयसंबन्धस्याप्यग्रहणनिरूप्यतया अग्रहणस्यैवोपजीव्यत्वात् Upask. 203. 9 (*on* iv. 1. 9)

अग्रहणनिवर्तकता (agrahaṇanivartaka-tā) *f.* the state of dispelling non-cognition न तावदग्रहणनिवर्तकतया बाधकत्वम् NyāySu.(Ja.) 51B. 7 (*on* i. 1. 1)

अग्रहणनिवृत्ति (agrahaṇa-nivṛtti) *f.* cessation of non-apprehension न चाग्रहणनिवृत्तिर्बाधः । सर्वग्रहणानां तथात्वेन बाधरूपत्वप्रसङ्गात् TattvPradī. (Ci.) 66. 10.

अग्रहणनिवृत्तिरूपत्व (agrahaṇanivṛttirūpa-tva) *n.* the state of being of the nature of the cessation of ignorance न च ते मोक्षप्रतिबन्धकं किंचित् ज्ञाननिवर्त्यमस्ति भ्रमस्य क्षणिकतया स्वयं निवृत्तेः ··· संस्कारस्य तत्त्वज्ञानेन सहभावदर्शनात् स्वयमग्रहणनिवृत्तिरूपत्वाच्च PrakaVi. 420. 20.

अग्रहणनिवृत्त्यर्थत्व (agrahaṇanivṛttyartha-tva) *n.* the state of being intended for the cessation of ignorance सर्वप्रमाणव्यापाराणामग्रहणनिवृत्त्यर्थत्वात् BrahmSi. 9. 3.

अग्रहणपक्ष (agrahaṇa-pakṣa) *m.* alternative of non-inclusion अग्रहणपक्षे नुडादिषु ऋकारग्रहणं कर्तव्यं भवेत् Pradī. viii. 211. 11 (*on* viii. 4. 1)

अग्रहणपूर्वक (agrahaṇapūrva-ka) *adj.* preceded by non-apprehension प्रत्ययितवचनादप्रत्ययितवचनं विवेकेनाप्रतिपद्यमान(नोऽ)प्रत्ययितवचने दृष्टमग्रहणा(ण)पूर्वकत्व(वैकल्य)व्यवहार(रं) प्रत्ययितवचने प्रवर्तयतीति न लिङ्गस्यापि व्यभिचारः TantrRaha. 37. 17.

अग्रहणप्रयोजकत्व (agrahaṇaprayojaka-tva) *n.* the state of being the cause of non-cognition न चाग्रहणप्रयोजकत्वेन बलवत्सजातीय एवोपजीव्यः Upask. 203. 10 (*on* iv. 1. 9)

अग्रहणप्रसङ्ग (agrahaṇa-prasaṅga) *m.* **A** contingency of non-cognition यदि त्वक् (एकं प्राप्यकारि इन्द्रियं) त्वचाप्राप्तानां रूपाणामग्रहणप्रसङ्गः NyāyVār. 391. 9 (*on* iii. 1. 53); समवायेनादर्शनाच्छब्दस्याग्रहणप्रसङ्गात् NyāyKuA. i. 90. 2; प्रयोजकज्ञानाभावे प्रपञ्चमिथ्यात्वस्याप्यग्रहणप्रसङ्गात् S'atDū. 180. 25; वायोस्त्वगिन्द्रियेणाग्रहणप्रसङ्गात् SiddhāMu. 29. 22 (*on* 56); **B** contingency of non-inclusion तदनुबन्धकग्रहणपरिभाषया क्सोरग्रहणप्रसङ्गः Pradī. vii. 40. 11 (*on* vii. 1. 36)

अग्रहणप्रातिपदिक (agrahaṇa-prātipadika) *adj.* non-verbal base which is not cited अग्रहणप्रातिपदिकार्थे विवृतत्वेऽवश्यचोदनीये धात्वादिस्थस्यापि संवृतस्यैव पठितस्य कार्यार्थं विवृतत्वं प्रतिज्ञेयम् Pradī. i. 90A. 11 (*on* i. 1. 0)

अग्रहणबोधन (agrahaṇa-bodhana) *n.* conveying the non-inclusion or non-consideration 'आनुनासिक्यमेषामधिको गुणः' इति भाष्येण···सूत्रे नासिकाया आस्यशब्देन तत्रत्यप्रयत्नस्य च प्रयत्नशब्देनाग्रहणबोधनात् LaS'abdeS'e. i. 30. 8.

अग्रहणमात्र (agrahaṇa-mātra) *n.* **1** mere non-perception, mere ignorance ग्राह्याभावे सत्यग्रहणमिति हेतुः न त्वग्रहणमात्रम् TātpaṬ.(Vā.) 232. 15 (*on* i. 1. 14); (अपरोक्षबुद्धिः) सा चोपनेयरहिते विषयिण्यनन्तेऽनिर्वाच्यमग्रहणमात्रमपाकरोति SaṁkṣeS'ā. 1. 342 (i. 254. 4); ग्रहणनिबन्धनौ हि चेतनस्य व्यवहारव्यपदेशौ कथमग्रहणमात्राद् भवेताम् Bhām. 16. 13 (*on* i. 1. 1); ग्रहणनिबन्धनो हि चेतनव्यवहारो नाग्रहणमात्राद्युक्तो भवितुमतिप्रसङ्गात् NyāyMa. 67. 3; **2** mere non-acceptance शतं न गृहीतमित्यस्य नाग्रहणमात्रमर्थः। शतपदानर्थक्यप्रसङ्गात् VīraMi.(Vyavahāra.) 66. 12.

अग्रहणरूप (agrahaṇa-rūpa) *adj.* [*f.* –ā] of the nature of non-cognition न खल्वसत्ख्यातिरविद्या किं त्वग्रहणरूपैवेति नयवीथ्यां साधितम् PrakaPañ. 340. 9.

अग्रहणलक्षण (agrahaṇa-lakṣaṇa) *adj.* [*f.* –ā] of the nature of non-cognition भवत्वग्रहणलक्षणाविद्याव्यावृत्तिः विद्योत्पादः BrahmSi. 32. 20; अग्रहणलक्षणाच्छादिका सुषुप्ते BrahmSi. 150. 5.

अग्रहणवाक्य (agrahaṇa-vākya) *n.* Vedic text forbidding the taking up (of Ṣoḍaśin cup) षोडशिग्रहणवाक्यादग्रहणवाक्यस्य···प्राबल्यापातेन Nyāyāmṛ. 167A. 8; अग्रहणवाक्यं च षोडशिग्रहणस्य ··· निषेधकं स्यात् Nyāyāmṛ. 491A. 7 = AdvaitSi. 717. 11; Nyāyāmṛ. 254B. 8; ग्रहणाग्रहणवाक्ययोरुभयोरपि मानान्तराप्राप्तविषयत्वेन तुल्यबलत्ववदिह सत्त्वश्रुतेः ··· तुल्यबलत्वाभावाच्च AdvaiSi. 429. 20; ग्रहणाग्रहणवाक्ययोस्तु सत्यपि समानविषयत्वे एकस्याधिकबलत्वाभावेन बाध्यबाधकभावस्यासंभावितत्वात् AdvaiSi. 717. 15; ग्रहणाग्रहणवाक्याभ्यामेकस्य विधिनिषेधसत्त्वेऽपि नैकेन तत्सत्त्वम् GuruCandr. ii. 224. 10; ग्रहणवाक्यस्य यागविषयकत्वेऽपि अग्रहणवाक्यं ग्रहणशून्यपरयागविषयकमस्तु LaCandr. 720. 28.

अग्रहणशक्ति (a-grahaṇaśakti) *f.* absence of the faculty of perception (देशाविभागतो वृत्तिर्नेत्रस्यापि रसादिषु) अथ तत्राग्रहणशक्तिवशाद्व्यवस्था सा इहापि तुल्या NyāyRa. 610. 15 (*on* 5(13). 160)

अग्रहणशास्त्र (agrahaṇa-śāstra) *n.* precept of forbidding the taking up (of the Ṣoḍaśin cup) षोडशिन इव ग्रहणाग्रहणशास्त्रयोः। न तत्रैकपरित्यागेनेतरदुपपादयितुं शक्यते Kāśi. iii. 169. 23 (*on* 5(7). 29)

अग्रहणश्रुति (agrahaṇa-śruti) *f.* **1** Vedic text that preaches non-cognition द्वयोः श्रुत्योस्तदनुरोधेनास्याग्रहणश्रुतिरापेक्षिकी, न पुनरात्मग्रहणमन्यथा व्याख्यायते इति का युक्तिः Bṛha. 245. 8 (*on* i. 1. 5); **2** Vedic text that enjoins not taking up (of the Ṣoḍaśin cup) ग्रहणाग्रहणश्रुती अपि परापरयागविषये स्याताम् Nyāyāmṛ. 489B. 12.

अग्रहणसंभव (agrahaṇa-sambhava) *m.* possibility of non-cognition युक्तं हि चक्षुरादीनां प्राप्यकारित्वादसन्निहितरजतप्राप्त्यसम्भवादग्रहणम्। अत्र तु चोदकस्य ग्रहणकारणस्य सम्भवान्नाग्रहणसम्भवः NyāyRaMā. 180. 5; सावयवे हि वस्तुनि सकलविशेषग्रहणाग्रहणसंभवात्तदपेक्षया प्रतीतिभेदो भवेत् NyāyMañ. i. 195. 13.

अग्रहणसिद्धि (agrahaṇa-siddhi) *f.* establishment of the non-apprehension प्राग्बुद्धेरग्रहणसिद्ध्यर्थं भाष्यकारेणोक्तम् ··· 'भवति हि कदाचिदेतद् यज्ज्ञातोऽर्थः सन्नज्ञात इत्युच्यते' Kāśi. ii. 134. 13 (*on* 5(3). 83)

अग्रहणात्मक (agrahaṇātma-ka) *adj.* having the form of non-perception तामसो हि प्रत्ययः···संशयोपस्थापको वा, अग्रहणात्मको वा GītāBh. (S'aṅ.) 362. 15 (*on* 13. 2)

अग्रहणादि (agrahaṇādi) *adj.* beginning with non-perception तामसे च आवरणात्मके तिमिरादिदोषे सति अग्रहणादेः अविद्यात्रयस्य उपलब्धेः GītāBh. (S'aṅ.) 362. 16 (*on* 13. 2)

अग्रहणादिश्रुति (agrahaṇādi-śruti) *f.* Vedic text conveying the non-taking etc. (of the Ṣoḍaśin cup) परस्परविरुद्धार्थकानामपि ग्रहणाग्रहणादिश्रुतीनां बहुशो दर्शनेन BhāṭṭDī. i. 38. 14 (*on* i. 3. 2)

अग्रहणाधीनव्यवहार (agrahaṇādhīna-vyavahāra) *m.* usage based on non-apprehension (of difference) अग्रहणाधीनव्यवहारासंभवादनुमानत्वेन प्रामाण्यानङ्गीकारात् NyāyRaMā. 95. 10.

अग्रहणानुपपत्ति (agrahaṇānupapatti) *f.* irrelevancy of non-comprehension देवताभ्युपगमे अग्रहणानुपपत्तेः BṛĀraUBh. 231. 17 (*on* ii. 1. 15); अत्राग्रहणानुपपत्तिद्योतकः संस्थानरूपशब्दः S'rutaPra. iA. 119. 3 (*on* i. 1. 1); योग्यस्य सन्निकृष्टगृह्यमाणसंबन्धिनः संबन्धस्याग्रहणानुपपत्तेः NyāyPari. 79. 7.

अग्रहणानुबन्ध (agrahaṇānubandha) *adj.* dependent on ignorance मायामयोऽयं गुणसंप्रवाहो न विद्यते तेऽग्रहणानुबन्धः BhāgP. x. 27. 4.

अग्रहणानुवृत्ति (agrahaṇānuvṛtti) *f.* continuation of non-comprehension संस्कारादप्यग्रहणानुवृत्तेः सम्भवात् भयानुवृत्तिवत् PañcPā. 40. 7 (*on* i. 1. 0)

अग्रहणापाय (agrahaṇāpāya) *m.* destruction of non-comprehension ननु ब्रह्मज्ञानादग्रहणापाये तन्निमित्तस्याहंकारग्रन्थेस्तत्कालमेवाभावः प्रसज्येत PañcPā. 40. 6 (*on* i. 1. 0)

अग्रहणाभिधान (agrahaṇābhidhāna) *n.* statement of non-cognition यत्प्रत्यक्षं न तद्व्यभिचरति यद्व्यभिचरति न तत्प्रत्यक्षमित्यत्र शुक्तिकारजतादिष्वग्रहणाभिधानात् NyāRaMā. 180. 2.

अग्रहणाभिमानाभाव (agrahaṇābhimānābhāva) *m.* absence of the wrong notion of non-apprehension स्मरणानुमेयस्य स्मर्यमाणत्वारोपादग्रहणाभिमानाभावः प्रत्युक्तः NyāyKu. 79. 13.

अग्रहणार्थम् (a-grahaṇārtham) *adv.* meant or intended for non-inclusion अपृक्तसंज्ञायां हल्ग्रहणं स्वादिलोपे हलोऽग्रहणार्थम् Vār. 1 (*on* P. i. 2. 41); चित्तदोषरूपत्वं यद्यपि क्रोधादीनामविशिष्टं तथाप्यन्येषामेवंजातीयकानां द्वेषादीनामग्रहणार्थम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 4. 37; संवत्सरग्रहणं परिमाणग्रहणे कालपरिमाणस्याग्रहणार्थम् SiddhāKau. 288A. 12; भरतानां प्राच्यत्वादेव सिद्धे पुनरुपादानमन्यत्र प्राच्यग्रहणे भरतानामग्रहणार्थम् LaS'abdeS'e. ii. 219. 15.

अग्रहणाविद्यात्मक (agrahaṇāvidyātmaka) *adj.* constituted by nescience which is hostile to knowledge (*lit.* absence of knowledge) विद्यत एवात्राप्यग्रहणाविद्यात्मको दोषः प्रकाशस्याच्छादकः PañcPā. 14. 16 (*on* i. 1. 0)

अग्रहणीयदूषण (agrahaṇīya-dūṣaṇa) *adj.* having unnoticeable fault or defect प्रमोदातिशयादग्रहणीयदूषणमनुभवपुनरुक्तं किमपि वदामि HammīMaMa. 3. 10(1)

अग्रहणीयरूप (agrahaṇīya-rūpa) *adj.* [*f.* –ā] of unacceptable form or nature द्रक्ष्यन्ति ये वासुदेवम् ···। ईरयन्तं भारतीम् ··· परासूनामग्रहणीयरूपाम् MahāBhā. v. 69. 2.

अग्रहणीयस्वरूप (agrahaṇīya-svarūpa) *adj.* [*f.* –ā] of unacceptable form or nature द्रक्ष्यन्ति ये वासुदेवम्···ईरयन्तं भारतीम्···परासूनामग्रहणीयरूपाम् (v. l. अग्रहणीयस्वरूपाम्) MahāBhā. v. 69. 2.

अग्रहणोपपत्ति (agrahaṇopapatti) *f.* possibility of non-cognition यदि त्वभेदो नाभ्युपेयते नायं प्रसंगो गातुं शक्यते। भिन्नत्वादेवाग्रहणोपपत्तेः Kāśi. ii. 138. 19 (*on* 5(3). 93); न त्वेतावतैव ग्रहीतव्यं भवति ग्राहकाभावेनाग्रहणोपपत्तेः Kāśi. ii. 165. 24 (*on* 5(3). 181); अयोग्यतया चक्षुषा रसस्येव प्रत्यक्षेण सतोऽप्यग्रहणोपपत्तेः NyāySu.(Ja.) 85A. 11 (*on* i. 1. 1)

अग्रहनिमित्त (agraha-nimitta) *adj.* caused by non-cognition एवमवगतदिक्कस्य दिग्भ्रमो नाग्रहनिमित्तः संभवति S'āstrDī. 59. 1 (*on* i. 1. 5)

अग्रहनिषेध (agraha-niṣedha) *m.* denial of non-cognition न चाग्रहनिषेधोऽयं सर्वज्ञानप्रसंगतः VibhraVi. 156.

अग्रहनुत्त्व (agrahanut-tva) *n.* the nature of one who removes the non-comprehension भ्रमानुत्त्वेऽप्यग्रहनुत्त्वात्तया विद्याभ्याससिद्धेश्च IṣṭaSi. 334. 14.

अग्रहप्रसङ्ग (agraha-prasaṅga) *m.* contingency of non-apprehension न चैवमपि क्रियात्वस्य धातुगर्भतया तस्य क्रियावाचकत्वगर्भस्यान्योन्याश्रयादग्रहप्रसंगः VaiyāBhū. 53. 17 (*on* 12)

अग्रहप्राधान्य (agraha-prādhānya) *n.* predominance of non-cognition अग्रहप्राधान्ये भेदाविवक्षायां निवृत्तेरपि प्रसंगात् ĀtmaTaVi. 666. 5.

अग्रहबन्धन (agraha-bandhana) *adj.* [*f.* –ā] dependent on non-cognition शब्दैकगम्य उक्तः स्यादग्रहोऽग्रहबन्धनः BrahmSi. 143. 1; विद्यमानवस्तुरूपग्रहणे प्रतिबन्धृता। दोषाणामुपपन्नेति भ्रान्तिरग्रहबन्धना PrakaPañ. 61. 4.

अग्रहमात्र (agraha-mātra) *n.* mere absence of knowledge ननु जिघृक्षिताग्रहे तदभावव्यवहारो नाग्रहमात्रे IṣṭaSi. 302. 13.

अग्रहर (agra-hara) *adj.* receiving the best portion अशेषयज्ञाग्रहरं समागतम् (कृष्णम्) ··· स दीक्षितः (जाम्बवान्)। अतोषयत् संयुगसप्ततन्तुना Yādavā. 14. 14 (comm. श्रेष्ठभागभाजम्)

अग्रहरूप (agraha-rūpa) *adj.* [*f.* -ā] of the nature of non-apprehension दोषेण प्रमाणशक्तितिरोधानादग्रहरूपभ्रमसंभवात् TattvCin. ii(1). 657. 8; अविद्या···अग्रहरूपा सा इत्युक्तम् NayaVi. 225. 4 (*on* i. 1. 5)

अग्रहसंभव (agraha-sambhava) *m.* possibility of non-cognition सामीप्यदोषादग्रहसंभवात् GuruCandr. i. 354. 12.

अग्रहस्त (agra-hasta) *m.* **1** forepart of the hand, forehand, palm प्रतिग्रहे संकुचिताग्रहस्तास्ते ब्राह्मणास्तारयितुं समर्थाः VāsiDS. 6. 25; (सः) अग्रहस्तं विधुन्वंस्तु···भ्रातरमब्रवीत् Rāmā. ii. 20. 4; ArthS'ā. i. 213. 3 (2. 13); यस्यैषा रिपुशोणितार्द्रकलिला भात्यग्रहस्ते गदा ŪruBha. 1. 17; PratiYau. 4. 3; अथाग्रहस्ते मुकुलीकृताङ्गुलौ समर्पयन्ती स्फटिकाक्षमालिकाम्। ··· अद्रेस्तनया Kumā-Saṁ. 5. 63; सलिलसंपर्कच्छीतलो मेऽग्रहस्तः Mṛcch. 3. 19(28); BṛSaṁ. 58. 26; PadmPrā. 8. 17; (सा) अवरुध्याग्रहस्तेन हृदयम् ··· धरण्यां पपात AvantiKa. 128. 18; तरुकिसलयजालमग्रहस्तैः प्रसभमनीयत भङ्गमङ्गनानाम् S'iśuVa. 7. 29; SūryaS'. 54; ParaS. 14. 10; KāvyālaṅSū. v. 2. 20; आप्तसक्तः।··· अग्रहस्तः ··· मुष्याद्दोषान् JinaS'. 2. 13; TilaMañ. 376. 22; अग्रहस्ते परीणाहो द्वादशाङ्गुल उच्यते AgniP. 44. 29; Vaija. 252. 27; अग्रहस्त इत्यत्राग्रमात्रेऽवयवे हस्तः Kāvy-Pra. 53. 2; Hastyāyur. 44. 21 (1. 5); Kāvyānu.(He.) 29. 13; DvyāśraKā. 5. 54; S'rīKaC. 8. 49; NānārthāSaṁ. ii. 38. 63; Surath. 7. 51; KāvyKaVṛ. 45. 24 (2. 4); Ekāva. 2. 9 (22) (71. 3); वधूजनः केवलमग्रहस्तैरादत्त मङ्गल्यतयात्मदर्शम् Yādavā. 11. 61; S'āntiVi. 31; अन्तर्यस्य त्रिलोकी स हरिरपि शरीभूय यस्याग्रहस्तेऽतिष्ठत् AlaṅkāMañ. 150. 9; **2i** forepart of the elephant's trunk अग्रहस्तप्रमुक्तेन शीकरेण स (नागेन्द्रः) फल्गुनम्। समुक्षत MahāBhā. xiv. 75. 7; CaraS. i. 14. 43 (1941 Ed.); HarVi. 41. 5; Hastyāyur. 188. 2 (2. 10); 525. 7 (3. 29); 625. 8 (4. 9); SūktiMu. 101. 7; अग्रहस्तः कराग्रस्योभयपार्श्वगतः प्रदेशः VīraMi.(Lakṣaṇa.) 376. 23; **2ii** elephant's trunk एतैः प्रदेशैः समन्वितोऽग्रहस्तः Hastyāyur. 525. 10 (3. 29); *adj.* whose hand is held in front, with stretched hand अग्रहस्तो गृहीत्वा च ताम्बूलम् ···सुहृद्भिरनुगम्यमानः ··दत्तवलभिकामगच्छत् (भूमिपतिः) TilaMañ. 69. 22.

अग्रहस्ताङ्गुरि,-री (agra-hastāṅguri,-ī) *f.* tip of the finger, finger-tip निन्दति यच्च मन्मथमसौ भङ्क्त्वाग्रहस्ताङ्गुरीः SubhāRaK. 18. 7.

अग्रहस्ताङ्गुलि,-ली (agra-hastāṅguli,-ī) *f.* tip of the finger निन्दति यच्च मन्मथमसौ भङ्क्त्वाग्रहस्ताङ्गुलीः ViddhaS'ā. 2. 20; (comm. हस्ताङ्गुलीनामग्राणि) SaduktiKa. 88. 19; SūktiMu. 44. 9.

अग्रहानिष्टि (agrahāniṣṭi) *f.* undesirability of non-cognition अस्त्वयमपि वो दोषः, अग्रहानिष्टेः IṣṭaSi. 278. 5; 278. 12.

अग्रहाभाव (agrahābhāva) *m.* negation of non-cognition, negation of non-comprehension अग्रहाभावे प्रकाशोऽप्यर्थस्यात्मैव स्यात् IṣṭaSi. 273. 15; 326. 5.

अग्रहायण (agra-hāyaṇa) *m.* month of Mārgaśīrṣa निगमवणिजौ गन्धर्वश्चाग्रहायणपोडतौ GaṇRa. 3. 175 (211) (comm. प्रज्ञादेरणित्यनेन प्रज्ञादेः शब्दगणादण् वा भवति स्वार्थे); मार्गोऽग्रहायणे ViśvaLoK. 49. 19. cf. **आग्रहायण.**

अग्रहायणिक (agrahāyaṇ-ika) *m.* month of Mārgaśīrṣa मार्गशीर्षो मार्गः स्यादाग्रहायणः। आग्रहायणिकः (v. l. अग्रहायणिकः) KośaKaTa. 1. 1078.

अग्रहायणी (agrahāyaṇ-ī) *f.* full-moon day of Mārgaśīrṣa अग्रहायणी नाम पौर्णमासी च पुण्यदा BṛDharmaP. i. 23. 35.

अग्रहायणेष्टि (agrahāyaṇeṣṭi) *f.* नवशस्येष्टिः [APTE]

अग्रहायण्यमावास्यान्त (agrahāyaṇy-amāvāsyānta) *m.* end of the new-moon day falling in the month of Mārgaśīrṣa वृश्चिकस्थे च अग्रहायण्यमावास्यान्ते···अस्य (चन्द्रस्य) रूपं तदनयोरमावास्ययोः प्रथम एव भवति CaturCin. iii(1). 177. 11.

अग्रहायन (agrahāyana) *m.* cf. अग्रहायण [APTE]

अग्रहार (agra-hāra) *m. n.* land or village granted to Brahmins (sometimes to Vaiśyas free from rent or tax) गवां सहस्रं दास्यामि यो वस्तावानयिष्यति। अग्रहारं च दास्यामि ग्रामम् MahāBhā. iii. 65. 3; तान्सर्वानग्रहारेण ··· यथार्हं पूजयामि स्म पानाच्छादनभोजनैः MahāBhā. iii. 222. 43 (*but* Nīla. वैश्वदेवान्ते प्रथमदेयेनान्नेन); ग्रामनगरपत्तनाधिष्ठानखेटखर्वटोद्यानाग्रहारकाननवनस्थानेष्वेक एव सिंहः स्थानीयो भवति PañcT. 1. 5 (14. 4); तदासन्नेऽग्रहारादौ शक्यं चेत्कर्तुमुत्सवम् PāraS. 19. 180; पूर्वराजानुमतांश्चात्र चातुर्विद्याग्रहारपरीहारान् वितरामः EI. xv. 42. 16; भारद्वाजसगोत्रब्राह्मणनागशर्म्मणे इयं पल्लिका···सर्व्वदिग्विष्टिपरिहीणोग्रा(?णाग्र)हारस्थित्या EI. xi. 221. 11; अम्बि(?म्बि)लग्रामाग्रहारास्तविश्वासमधिकरणा(ण)म् EI. xxiii. 54. 1; कौशिकसगोत्राय तैत्तिरीयसब्रह्मचारिणे अ(आ)चंटपुरभोगिकमातृशर्मणे···अग्रहारं कृत्वा EI. xxiii. 60. 10; (पुलिंदराजराष्ट्रे नवग्रामका(?को) नाम ग्रामः) ताम्रशासनेनाग्रा(?ग्र)हारोऽतिसृष्टः EI. xxi. 126. 13; उत्तरस्यां वटवलकाग्रहारसीमा EI. xxiii. 160. 15; भरद्वाजसगोत्राभ्यां बह्वृचहरिस्वामिवप्पस्वामिभ्याम् ··· महाप्रलयकालावस्था[प्या]ग्रहारो दत्तः EI. ix. 344. 8; मयु(यू)रशाल्मलाग्रहारक्षेत्रं राज्ञा श्रीभूतिवर्म्मणा ताम्रपट्टीकृतम् EI. xix. 118. 7; स कस्मिंश्चिदग्रहारे कालीं नामैकस्य भूसुरस्य नन्दिनीं विवाह्य DaśKuC. 10. 20; अग्रहारेष्वग्रजन्मानः ··· स्नात्वा AvantiKa. 195. 6; उपरिलिखिताग्रहारस्सर्वायसमेतः ··· भट्टवासुदेवाय शासनेन दत्तः EI. v. 211. 8; अग्रजेभ्यः [प्रादादि]ममग्रहारमपि EI. viii. 320. 6; महाराजश्रीभोजदेवः। श्रीकन्यकुब्जभुक्तौ ··· उदु(म्ब)रविषयस्(म्ब)द्धवलाकाग्रहारे··समाज्ञापयति EI. xix. 18. 7; ग्रामाग्रहारपुरपत्तनखर्वटानि। ···यः संविविश्युरवनीग्रहणं विदध्यात् MayaMa. 4. 19; 28. 36; EI. ix. 32. 42; ब्राह्मणेभ्यः षट्छतान्यग्रहाराणाम्···दत्त्वा EI. vii. 40. 47; xxiii. 107. 5; धरणीसुराणां प्रेमाग्रहारनिलयोऽस्त्यनिरुद्धनामा EI. xv. 62. 86; xiii. 116. 11; बह्वृचसब्रह्मचारिणे ब्राह्मणहरिदत्ताय ··· अग्रहारं कृत्वा EI. xii. 5. 4; मुडिनेमुनामाग्रहारमुपगम्य तद्वास्तव्येन विष्णुभट्टसोमयाजिना EI. v. 75. 13; कौत्ससगोत्राय वाजसनेयिसब्रह्मचारिणे माध्यन्दिनाय ब्राह्मणरेवतिस्वामिनेऽग्रा(?ग्र)हारोऽतिसृष्टः EI. ii. 364. 6; अस्माभिरयं ग्राम[:] ··· अग्रहारं कृत्वा··· कलिंगानगरवास्तव्येभ्यश्छन्दोगसब्रह्मचारिभ्यो(भ्यः) कृष्णात्रेयसगोत्रेभ्यः···भ्रातृभ्य[:] संप(?प्र)त्तः EI. iii. 132. 10; SkandP. i(2). 2. 87; i(3). 24. 10; ii(1). 28. 40; अस्त्यत्र गङ्गातटे हस्तिग्रामो नाम ब्राह्मणाग्रहारः S'ṛṅgāMañ.(Bho.) 30. 29; सोमदत्तः ··· त्यक्त्वाग्रहारं सुक्रोशो जग्राह कृषिजीविकाम् BṛKathāMañ. iii. 1. 323; गङ्गातीरेऽग्रहारोऽस्ति नाम्ना बहुसुवर्णकः KathāSaSāg. i. 7. 41; iv. 1. 113; ix. 6. 74; यस्योत्सङ्गे हलधरकृतास्ते जयन्त्यग्रहाराः VikraDeC. 18. 19; दत्त्वाग्रहारं लेदर्यौ लेवारं द्विजपर्षदे RājTa.(Ka.) 1. 87; 3. 481; 4. 9; 5. 23; 7. 214; अग्रहारे साधुसंसर्गाभावतस्तदा TriṣaS'aPuC. ii. 3 909; स्वेनैव कृता अग्रहारास्तटाको वा खिलो भवति CaturCin. iv. 591. 9; राज्ञा···सिंहपुरमिति ब्राह्मणानामग्रहारः स्थापितः PrabaCin. 71. 13; चतुरो ग्रामान् ···ऋग्वेदशाखाध्यायिने···अग्रहारकरणाय हस्तोदकपूर्वकं प्रादात् EI. xxv. 212. 41; अग्रहारं कमप्यत्र त्वया दापयितुं मम। प्रीतिरस्ति ततः कश्चित् ग्रामो राजन् प्रदीयताम् EI. iii. 27. 62; कश्चित्तदभ्याशगतोऽग्रहारः ··· अस्ति S'aṅkaDigVi.(Mā.) 2. 3; आभिः सीमाभिरासं हरिहयमहिमा दत्तवानग्रहारम्। विप्रेभ्यो वेदविद्भ्यः EI. iii. 39. 62; अष्टावस्याग्रहारस्य वृत्तयः परिकल्पिताः EI. iii. 39. 60; अग्रहारान्ननु क्ष्मापो द्विजेभ्यः ··· अददात् सदा RājTa.(Jo.) 1163; [*n.*] वैश्यशूद्रादीनां योग्यमग्रहारं प्रशस्तं MānaSā. 9. 108; ततो राजा तत्फलं गृहीत्वा तस्मै बहून्यग्रहाराणि दत्त्वा विससर्ज SiṁhāDvā. 6. 6(4); (केशवः) केषांचिदग्रहाराणि दापयामास ParamāKā. 152. 17.

अग्रहारक (agrahāra-ka) *m. n.* village granted to Brahmins श्रयति स्म ततोऽग्रहारकं श्रीवलिसंज्ञं सः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 12. 39; चकार···पुरं स चोडमल्लां(?ल्ला)ह्वयमग्रहारकम् EI. xix. 169. 43.

अग्रहारगण (agrahāra-gaṇa) *m.* multitude of *agrahāras* अग्रहारगणोदग्रैर्विततैर्मठसेतुभिः। पुरे परिष्कृते येन RājTa.(Ka.) 8. 2408.

अग्रहारग्रह (agrahāra-graha) *m.* (evil) planet against the *agrahāras* (अयं मन्त्री) अग्रहारग्रहः ··· भोगभुजंगमः YaśasCam. i. 458. 1.

अग्रहारत्व (agrahāra-tva) *n.* the state of being an *agrahāra* एष ग्रामः ··· °विशाखदत्तशक्तिभ्याम्···अग्रहारत्वेनातिस्(?सृ)ष्टः EI. xix. 129. 12; x. 51. 5; iv. 211. 11; सोमकुण्डकाग्रामः ··· अग्रहारत्वेन प्रतिपादितः EI. i. 73. 14 =vii. 158. 14.

अग्रहारद्विज (āgrahāra-dvija) *m.* Brahmin of an *agrahāra* प्रायाद्वारयितुं पूर्वमग्रहारद्विजान्नृपः RājTa.(Ka.) 8. 908.

अग्रहारनिकर (agrahāra-nikara) *m.* multitude of *agrahāras* तीरभूरुहततीरपकर्षन्नग्रहारनिकरैः सह पूरः। आययावधिकघोषम् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 5. 136.

अग्रहारवत् (agrahāra-vat) *adv.* [P. v. 1. 117] worthy of being given as an *agrahāra*, like an *agrahāra* राज्ञा प्रदत्ते रङ्गाय हेलग्रामेऽग्रहारवत्। लिलेख पट्टोपाध्यायो न यदा दानपट्टकम् RājTa.(Ka.) 5. 397.

अग्रहारशत (agrahāra-śata) *n.* hundred *agrahāras* काले। अग्रहारशतसंभृतशोभे ··· सः ··· अध्युवास तटमिन्दुभवायाः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 5. 134; YātrāPra. 5. 9(3)

अग्रहारहरण (agrahāra-haraṇa) *n.* confiscation of *agrahāras* (श्रीजयापीडदेवः) अग्रहारहरणादेव प्रविरतोऽभवत् RājTa.(Ka.) 4. 639.

अग्रहारिक (agrahār-ika) *adj.* resident of an *agrahāra* असिन्ग्रामेऽग्रहारिकसकाशात्क्रीत्वा ब्रह्मदेहलस्य भूः ··· ज[य]शर्मणे ··· संप्रत्ता EI. xvii. 332. 10; cf. **आग्रहारिक.**

अग्रहारिन् (agrahār-in) *adj.* possessing an *agrahāra* कुबेरः···विरूपाक्षमथाशपत्। तच्छापाद्भुवि विप्रस्य पुत्रोऽभूत्सोऽग्रहारिणा(?णः) BṛKathāMañ.

vii. 1. 550; KathāSaSāg. vi. 8. 78.

अग्रहारीकृत्य (agrahārī-kṛtya) *ger.* granting as a royal donation भवशर्मणे…अग्रहारीकृत्य ग्रामोऽयं दत्तः EI. xxiii. 98. 20; पुलोबूरन्नाम ग्रामः।…पूर्वाग्रहारिकरुद्रशर्मणे … अग्रहारीकृत्य सम्प्रत्तः EI. xix. 257. 19; vi. 95. 10; vi. 357. 86; iv. 308. 78; xii. 154. 64.

अग्रहारोपजीविन् (agrahāropajīvin) *adj.* subsisting on an *agrahāra* तद्ग्रामोत्तरनास्वादम(तन्नगरं स्यादाश्रयाद)ग्रहारोपजीविनाम् MānaSā. 10. 40.

अग्रहाशङ्का (agrahāśaṅkā) *f.* doubt about non-cognition न च दोषाभावेऽपि अग्रहाशङ्कानिवृत्तिः IṣṭaSi. 45. 5.

अग्रहासंभव (agrahāsambhava) *m.* impossibility of non-cognition अग्रहासंभवान्नैवं सर्वज्ञा देवता यतः BṛĀraUBhVā. ii. 1. 122.

अग्रहासिद्धि (agrahāsiddhi) *f.* lack of establishment of non-perception भावातिरिक्ताभावानभ्युपगमादग्रहासिद्धिरिति तु स्थूलावलोकिवचनम् NyāyKu. 43. 9.

अग्रहीन (agra-hīna) *adj.* without the top or crest (कुम्भं लशुनमूलकम्) अग्रहीनं तु लशुनं मूलोच्चं विपुलं भवेत् ĪśānŚiPa. ii. 31. 61.

अग्रहोत्थ (agrahottha) *adj.* arisen from non-perception कदाचित्कस्यचित्प्राप्तमग्रहोत्थं हि दुर्बलम्। सर्वेषां सर्वदा चैव तत्त्वग्रहणसम्भवात् NyāyKu. 56. 5.

अग्रहोत्थव्यवहृति (agrahottha-vyavahṛti) *f.* activity arisen from non-perception or non-cognition अग्रहोत्थव्यवहृतौ न सिध्येदमिसंहितम् NyāyKu. 56. 8.

अग्रहोम (agra-homa) *m.* first oblation (to the gods) सर्वहोमाग्रहोमे च समित्पालाश्यथोच्यते । एकविंशतिसंख्याकं मन्त्रेणानेन होमयेत् CaturCin. i. 195. 8.

अग्रा (agrā) *f.* **1** distance between the end of the given shadow (i. e. the extremity of the gnomon) and that of the equinoctial shadow इष्टच्छायाविषुवतोर्मध्यमग्राभिधीयते SūrySi. 3. 7; अनुपातात्तच्छङ्कोर्विषुवच्छायान्तरमिहाग्रा BrāhmSphuSi. 3. 59; 3. 52; 7. 6; 10. 58; अग्रानृतलयोर्योगः समदिक्त्वेऽन्यथान्तरम् Golā. 226. 13 (26. 66); तथैव कोटिः समवृत्तशङ्कुरग्रा भुजस्तद्धृतिरत्र कर्णः GrahaGa. 72. 18 (9. 15); छाया कुपृष्ठदेशस्था तत्राग्रा च स्फुटापमात् SiddhāTaVi. 359. 7; 179. 23; **2** sine of amplitude (the arc of the celestial horizon lying between the east point and the point where a heavenly body rises, or between the west point and the point where a heavenly body sets) स्वक्रान्तिज्या त्रिजीवाघ्नी लम्बज्याप्ताग्रमौर्विका । स्वेष्टकर्णहता भक्ता त्रिज्ययाग्राङ्गुलादिका SūrySi. 3. 28; गुणिता व्यासार्धेन स्वक्रान्तिज्यावलम्बकहृताग्रा BrāhmSphuSi. 10. 41; 11. 22; 15. 35; 21. 61; कुज्या बाहुः कोटिः क्रान्तिज्याग्रा च कर्णः स्यात् (अक्षक्षेत्रस्य) ĀryaSi. 4. 5(69); अग्राग्रयोः प्रगुणमत्र निबद्धसूत्रं यत् तद्वदन्ति गणका उदयास्तसूत्रम् Golā. 219. 8 (25. 39); 177. 34 (20. 8); 261. 10 (31. 35); परपूर्वसूत्रादस्तोदयाख्यावधि गोलदिक्षा। अग्रा तदग्रादपि शङ्कुमूलम् SiddhāTaVi. 178. 13; 181. 12; 182. 4; 190. 13.

अग्रांश (agrāṁśa) *m.* forepart, top-part सति तूपरिधारणविधौ तदवरोधाय बिलसमीपस्रुग्दण्डप्रदेशे समिधो मूलांशस्य बिलप्रदेशे चाग्रांशस्य धारणमित्येवं स्रुग्दण्डे समिधमिति वाक्यस्यार्थः कल्पयितुं शक्यते MayūMāli. 263. 14 (*on* iii. 4. 5)

अग्रांशक (agrāṁśa-ka) *m.* degree of amplitude ये खेटसमचिह्नस्थवलये सममण्डलात् । … अग्रोपवृत्तावधिका ये च तेऽग्रांशकाः सदा SiddhāTaVi. 148. 1.

अग्रांशच्छेद (agrāṁśaccheda) *m.* numerator and denominator of the first (fraction) गुणयाग्रांशच्छेदावंशयुतच्छेदहाराभ्याम् [v. l. गुणयेदग्रांशहरौ सहितांशच्छेदहाराभ्याम्] GaṇiSāSaṁ. 2. 113.

अग्रांशार्ध (agrāṁśārdha) *m.* part of the forepart सिद्धस्य शर्णीपत्रस्य (? शीर्णपत्रस्य) त्वग्रांशार्धस्य चान्तरे । कृत्वा सूत्रम् PauṣkS. 6. 40.

अग्रांशु (agrāṁśu) *m.* focal point, end of a ray of light [MW; Apte]

अग्राकार (agrākāra) *m.* shape of the upper part अग्राकारं युगाश्रं तु कुम्भमण्डिसमन्वितम् । ब्रह्मकान्तम् MayaMa. 15. 13.

अग्राकृति (agrākṛti) *f.* square of the *agrā* amplitude अग्राकृतिं द्विगुणितां त्रिगुणस्य वर्गात् । त्यक्त्वा पदं तदिह कोणनरोऽक्षभाघ्नः GrahaGa. 75. 29 (9. 30)

अग्राक्रान्तमात्र (agrākrānta-mātra) *adj.* only pressed by the forepart पुष्पापचयमत्रोच्चैश्चक्रे दामोदरो ध्रुवम् । येनाग्राक्रान्तमात्राणि पदान्यत्र महात्मनः ViṣṇuP. v. 13. 34.

अग्राक्ष (agrākṣa) *m.* end of the axle अग्राक्षान्मध्यभारो यः स चेषादण्ड इष्यते ĪśānŚiPa. ii. 48. 67.

अग्राक्षि (agrākṣi) *n.* corner of the eye सः … अग्राक्ष्णावीक्षमाणस्तु (v. l. संरम्भामर्षताम्राक्षः) तिर्यग्भ्रातरमब्रवीत् Rāmā. ii. 20. 5.

अग्राख्यमण्डल (agrākhya-maṇḍala) *n.* circle known after (or related to) the *agrā* amplitude इत्थं समग्रहाग्राख्यमण्डलैरुदितं बुधैः SiddhāTaVi. 148. 3.

अग्राख्या (agrākhyā) *f.* denoting or signifying the sense 'most excellent' अग्राख्यायाम् उरसः (टच्) P. v. 4. 93; उरोऽन्तात्तत्पुरुषाट्टच् स्यादग्राख्यायाम् PrakriKau. i. 555. 6.

अग्रागत (agrāgata) *adj.* who has come forward or first तत्र चाग्रागताः केचित्तमूचुः काष्ठभारिकाः KathāSaSāg. vii. 3. 56; अग्रागतेन स तथा शाहिना कृतसत्क्रियः । पञ्चषाणि दिनान्यासीत्तद्देशे स यदोन्मदः RājTa. (Ka.) 7. 49; किमर्थं निर्गतो वासि चिरं त्वं सुकृतं कुरु । इतीवाग्रागतो वायुः सवेगं तं न्यरुध्यत RājTa. (Śrī.) 3. 532; अग्रागतं पद्मभटं हत्वा स्वशिबिरान्तरे । तद्रक्ततिलकं चक्रुः सैदाः स्वायुधसिद्धये RājTa. (Śrī.) 4. 175.

अग्राग्र (agrāgra) *adj.* having the forepart (of the ladle) made of the upper or top part (of the branch) बाहुमात्र्योऽरत्निमात्र्यो वाग्राग्रास्त्वक्तोबिला हंसमुख्यः (स्रुचः) ĀpaŚS. i. 15. 12; HirŚS. i. 4. 32.

अग्राग्र (agrāgra) *n.* point of the *agrā* amplitude प्रतिदिनमुदयास्तमयावग्राग्रे भग्रहमुनीनाम् BrāhmSphuSi. 10. 41; अग्राग्रयोः प्रगुणमत्र निबद्धसूत्रं यत् तद्वदन्ति गणका उदयास्तसूत्रम् Golā. 219. 8 (25. 39)

अग्राग्रकसंबन्ध (agrāgraka-sambandha) *m.* relation with the points of amplitude उपवृत्तकम् । समाख्यमण्डलात्स्वस्वभुजांशान्तरितं च तत् । तत्र यत्खेटसंबन्धात् तच्च खेटोपवृत्तकम् । यच्चाग्राग्रकसंबन्धात्तदग्राग्रोपवृत्तकम् SiddhāTaVi. 147. 22.

अग्राग्रखण्डक (agrāgrakhaṇḍa-ka) *n.* second part of the amplitude बाहुरग्राग्रखण्डकम् । उन्मण्डलनरः कोटिः क्षितिज्या श्रवणस्तथा SiddhāTaVi. 179. 21; 179. 20.

अग्राग्रखण्डोन (agrāgrakhaṇḍona) *adj.* diminished or subtracted by the second part of the amplitude अग्राग्रखण्डोनयुतं तलं स्यात् SiddhāTaVi. 182. 12; 17. 10 (Śesavā.)

अग्राग्रखण्डोनित (agrāgrakhaṇḍonita) *adj.* diminished or subtracted by the second part of the amplitude अग्राग्रखण्डोनितसंयुतं यच्छङ्कोस्तलं स्याद् भुज एव सोऽत्र SiddhāTaVi. 180. 21.

अग्राग्रतस् (agrāgra-tas) *adv.* higher and higher, on and on विशालफालैः प्रसभं प्रसर्पन्नग्राग्रतो झम्पति तीव्रतेजाः । …वह्निः SamudraMa. 2. 14(? 15)

अग्राग्रम् (agrāgram) *adv.* with the top part pointed upwards (i. e. towards the head) इति स्फ्यं जुहूं दक्षिणे हस्ते निदध्यात् । …उपभृतं सव्ये । … ध्रुवामुरसि तत्रैव…अरणिमग्राग्रम् VaikhāGS. 5. 4.

अग्राग्रविपद् (agrāgra-vipad) *f.* distress or calamity one after the other जगाद रक्षःसदसि प्रहस्तः पौलस्त्यमग्राग्रविपद्विहस्तम् RāmC. 32. 73.

अग्राग्रोपवृत्तक (agrāgro'pavṛttaka) *n.* a kind of *upavṛtta* (i. e. a small circle) drawn at the points of *agrā*) तत्र यत्खेटसंबन्धात्तच्च खेटोपवृत्तकम् । यच्चाग्राग्रकसंबन्धात्तदग्राग्रोपवृत्तकम् SiddhāTaVi. 147. 22.

अग्राघटिका (agrā-ghaṭikā) *f.* *ghaṭikā* in relation to *agrā* (i. e. amplitude) दिग्भगणांशैर्मूर्धन्यग्राघटिकादिभिश्चाङ्कयम् BrāhmSphuSi. 22. 45.

अग्राङ्ग (agrāṅga) *n.* upper part आग्राणं (अग्राङ्गं) पत्रसंयुक्तं भूष्यै (°षणैः) पट्टैरलंकृतम् MānaSā. 19. 20.

अग्राङ्गतुङ्ग (agrāṅga-tuṅga) *adj.* front portion of whose body is high पश्यति तं नागम्…अग्राङ्गतुङ्गमायतवालधिम् PadmP. (Ra.) 8. 419.

अग्राङ्गुलि (agrāṅguli) *f.* [MW. *m.*] **A** the tip of the finger मुहुरङ्गुलि(v. l. °अग्राङ्गुलि)संवृताधरोष्ठं प्रतिषेधाक्षरविक्लवाभिरामम् । मुखमंसविवर्ति पक्ष्मलाक्ष्याः कथमप्युन्नमितं न चुम्बितं तत् Śāk. 3. 38; PādaTā. 46. 12; सावेगमग्राङ्गुलिरस्य तूर्णो Kirātā. 17. 38; बलं तदाग्राङ्गुलिसंश्रिताद्रेस्तावत्परिच्छिन्नमबोधि गोपैः Yādavā. 7. 74; पर्यायग्रथिताक्षसूत्रवलयप्रत्येकवी(? बी)जग्रहव्यग्राग्राङ्गुलयो हरन्ति धनिनां वित्तान्यहो दाम्भिकाः PraboCan. 2. 5 (21. 7); **B** quantity which could be held with the tips of the fingers अग्राङ्गुलिस्तु लाजानां शालीनां पञ्चकं हुनेत् (?) JayāS. 15. 183 = PāraS. 7. 187.

अग्राङ्गुलिसंगृहीत (agrāṅguli-saṅgṛhīta) *adj.* held by the tip of the finger अवज्ञयाग्राङ्गुलिसंगृहीतैः । रक्षांसि…उपास्थुः…गजेन्द्रैः Bhaṭṭi. 11. 41.

अग्राङ्गुष्ठपरिसंचित (agrāṅguṣṭha-parisañcita) *adj.* accumulated (i. e. covered) by the tip of the thumb अङ्गुल्यस्त्रयः सकौ(?)ऽस्याग्राङ्गुष्ठपरिसंचिताः ViṣṇuDhaP. iii. 33. 2.

अग्राज्ञानतस् (agrājñāna-tas) *adv.* due to the knowledge of the amplitude अग्राज्ञानतो वदति कोणनरं यः । … मन्ये भास्करादिगणकेषु वरं तम् SiddhāTaVi. 363. 15(14)

अग्राज्या (agrā-jyā) *f.* sine of the amplitude अथ परां खाभ्राष्टभू-(1800)संमिताम् । अग्राज्याप(? स)मशंकुतद्धृतियुतिं वेत्त्यक्षभाकौ च तम् Golā. 267.4 (31.44); GrahaGa. 104.12 (9.98)

अग्राटविक (agrāṭavika) *m.* name of a wood at Āṭavikā [DBHS]

अग्राणीक (agrāṇīka) *m. n.* [cf. **अग्रानीक**] vanguard [Apte]

अग्रातस् (agrā-tas) *adv.* from (the sine of) the amplitude छायातोऽग्रातो वा भानुः सक्रान्तिपात एव स्यात् Golā. 243.2 (29.39)

अग्रातिपातिसलिल (agrātipāti-salila) *adj.* [*f.* -ā] whose water is falling in front (तस्य) अग्रातिपातिसलिला सुरसिन्धुरापश्चीनांशुकोज्ज्वलतिरस्करणीविलासम् HarVi. 2.27.

अग्रादि (agrādi) *adj.* **1** (words) beginning with *agra* अग्रादिष्वप्राप्तविधेः समासप्रतिषेधः Vār. 1 (*on* P. iii. 4.24); **2** (*gaṇa*) beginning with *agra* द्वितीयतृतीयचतुर्थतुर्यतुरीयतुलाग्रादयश्च SaraKaṇṭhā.(Gr.) iii. 2.123; द्वित्रिचतुष्पूरणाग्रादयः SiddhaHe. iii. 1.56.

अग्रादिक (agrādi-ka) *adj.* **1** amplitude and others अग्रादिकानां शतशः प्रभेदैर्लम्बादयोऽपि स्युरनन्तभेदाः GrahaGa. 75.25 (9.29); **2** word *agra* etc. अग्रादिकं च न विवक्षितम् GuruCandr. i. 49.4.

अग्रादिखण्ड (agrādi-khaṇḍa) *n.* first portion of the sine of amplitude उद्वृत्तना दोरपमः श्रुतिः स्यादग्रादिखण्डं खलु तत्र कोटिः Golā. 220.1 (25.48); क्रान्तिज्याग्रादिखण्डे ये भुजघ्ने चोद्धृते क्रमात् SiddhāTaVi. 181.23(4)

अग्राद्यखण्ड (agrādyakhaṇḍa) *m.* front part of the amplitude अग्राद्यखण्डकोटेरुन्मण्डलना भुजः श्रवोऽपमजा (अक्षक्षेत्रस्य) ĀryaSi. 4.6 (69)

अग्राद्यखण्डक (agrādyakhaṇḍa-ka) *n.* first portion of the amplitude तद्वद्वाहुरग्राद्यखण्डकम् । कोटिरुद्वृत्तशङ्कुनः समशङ्कुः श्रुतिर्भवेत् । कुज्योनतद्धृतिः SiddhāTaVi. 180.1.

अग्राद्यवच्छिन्न (agrādy-avacchinna) *adj.* delimited by the top etc. अग्राद्यवच्छिन्नाभावमादाय न सिद्धसाधनम् GuruCandr. i. 70.20.

अग्राद्यवच्छिन्नत्व (agrādyavacchinna-tva) *n.* the state of being delimited by the top etc. अग्राद्यवच्छिन्नत्वेनापि ज्ञानात् GuruCandr. i. 70.21.

अग्राद्वन् (ágrādvan) *adj.* first in taking food, having precedence in eating इन्द्राविष्णू हविषा वावृधानाग्राद्वाना ... द्रविणं धत्तमस्मे ṚV. vi. 69.6 (Sāy. अग्राद्वाना सोमाग्रस्य शुक्रस्य अत्तारौ)

अग्राधर (agrādhara) *m.* front part of the lower lip तत्किं कोपनया त्वया स्वदशनैरग्राधरः खण्डितः SubhāRaK. 25.12 = SūktiMu. 48.6 = Subhāṣi. 1438.

अग्राधस् (agrādhas) *adv.* at the lower part of the top portion मूलवचाग्रमग्रे तु चाग्राधः कुड्मलान्वितम् MānaSā. 15.19.

अग्राधार (agrādhāra) *n.* top support अग्राधारं पालिकाकारम् MānaSā. 30.81.

अग्राधिकदिग्ज्यका (agrādhikadigjya-kā) *f.* sine of the *digaṁśa* which is greater than the amplitude यच्चैकदिग्भानयनं हि याम्ये कुजोर्ध्वमग्राधिकदिग्ज्यकायाम् SiddhāTaVi. 192.14.

अग्राधिकदिग्लवज्या (agrādhika-diglavajyā) *f.* sine of the degrees of direction which is greater than the amplitude यदाथवाग्राधिकदिग्लवज्या तदैकभा साधनमुक्तवत्स्यात् SiddhāTaVi. 189.9.

अग्राधिमासयोग (agrādhimāsa-yoga) *m.* sum of the number of intercalary months and the remainder अग्राधिमासयोगे दृष्टे स स्याद्गणक्षेपः ĀryaSi. 18.52 (239)

अग्रानीक (agrānīka) *n.* front part of an army, vanguard सागरौघनिभं भीममग्रानीकं महाबलाः । ... प्रकर्षन्तु Rāmā. vi. 4.11; अग्रानीके भीमसेनः MahāBhā. v. 149.50; दीर्घाहैर्धृश्चैव नरानग्रानीकेषु योजयेत् ManuSm. 7.193; इत्युदीर्य महावीर्या अग्रानीकमुपाद्रवन् । म्लेच्छराजाः TriṣaS'aPuC. ii. 4.203.

अग्रानीकभट (agrānīka-bhaṭa) *m.* warrior in the vanguard विद्याधरचमूमुचुरग्रानीकभटास्ततः PāṇḍaC. 9.30.

अग्रानुग्रह (agrānugraha) *m.* favour of (being given) the first child तां कन्यामग्रा(v. l. ग्रा)नुग्रहकाङ्क्षिणे । प्रददौ कुन्तिभोजाय MahāBhā. i. 104.3.

अग्रान्त (agrānta) *adj.* ending with the word *agra* अग्रान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहेभ्यश्च P. v. 4.145; अग्रान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहाहिमूषिकात् S'ākaṭāVyā. ii. 1.211; *m.* **1** end of the top अग्रान्ते मुकुलान्वितम् MānaSā. 15.16; **2** original number of the remainder स्वोर्ध्वोऽन्त्ययुतोऽग्रान्तो हीनाग्रच्छेदभाजितः शेषम् BrāhmSphuSi. 18.5.

अग्रान्तम् (agrāntam) *adv.* up to the end, ending with the top इध्ममूलादथाग्रान्तमिध्मेध्मोपरि संस्थितम् PāraS. 7.150; मूलाद्यग्रान्तं कवर्गादिन्यंसनीयत्वात् SetuBa. 16.24.

[1]**अग्रान्तर** (agrāntara) *n.* difference of the remainders शेषपरस्परभक्तं मतिगुणमग्रान्तरे क्षिप्तम् ĀryaBh. 2.32 (47)

[2]**अग्रान्तर** (agrāntara) *n.* distance of the amplitude तत्केन्द्रान्तरमग्रासूत्रादग्रान्तरे ततः प्राची Golā. 242.9 (29.35)

अग्रान्त्य (agrāntya) *n.* last (part) of the amplitude भुजकोटिगुणे कुज्यापमज्ये कर्णभाजिते । अग्रान्त्यादिमखण्डे स्तः SiddhāTaVi. 181.22.

अग्रान्न (agrānna) *n.* **A** first portion of food अग्रान्नं यो दिनं दद्याद्द्विजाय ... पुरन्दरपुरं व्रजेत् VṛGautaSm. 533.17(6); **B** food prepared from new crop स्यादग्रान्नं विष्णवे BhaviP. 105A.8 (i. 57.2)

अग्रापवर्तन (agrāpavartana) *n.* proportional calculation based on the amplitude भुजोऽग्राशङ्कुतलयोगान्तरवशादिलग्रापवर्तने छायाकर्णवृत्तीयाग्रा स्यात् SiddhāTaVi. (S'esavā.) 18.12.

अग्राभाव (agrābhāva) *m.* absence of remainder पूरयेत्संख्याम् । अग्राभावे केवलचालकतश्चालनादेवम् ĀryaSi. 18.47 (237)

अग्राभिमुख्य (agrābhimukhya) *n.* position facing the forepart (of the foot i. e. toes) त्र्यश्र इति किंचिदग्राभिमुख्यमस्पृशत् AbhinBhā. ii. 108.10 (*on* 10.52)

अग्राम (a-grāma) *m.* other than a village विशिष्टलिङ्गो नदीदेशोऽग्रामाः P. ii. 4.7; JaineVyā. i. 4.83; भिन्नलिङ्गानां नदीदेशवाचिनामग्रामाणामपुराणां द्वन्द्व एकवद्भवति JaineVyā. 77.15 (*on* i. 4.83); अग्रामा इति पर्युदासः LaS'abdeS'e. ii. 134.5.

अग्रामचारिन् (a-grāmacārin) *adj.* other than one roaming in a village कलविङ्क°...°कोकिलक्रव्यादा ग्रामचारिणश्चाग्रामचारिणश्चेति VasiSm. 14.37.

अग्रामणीपूर्व (a-grāmaṇīpūrva) *adj.* other than what is preceded by a word which is a name of a village leader पूगाञ्ञ्योऽग्रामणीपूर्वात् P. v. 3.112; JaineVyā. iv. 2.1 (ग्रामणीरित्यर्थनिर्देशः । ... ग्रामण्यर्थः पूर्वोऽवयवो यस्य स ग्रामणीपूर्वः । ... देवदत्तो ग्रामणीरेषां देवदत्तकाः) JaineVyā. 266.31 (*on* iv. 2.1)

अग्रामण्यवयव (a-grāmaṇyavayava) *m.* not consisting of a word denoting a village-leader अग्रामण्यवयवात् पूगवाचिनः ञ्यः स्वार्थे Prasā. i. 937.23.

अग्रामनगर (a-grāmanagara) *adj.* without villages and towns अग्रामनगरे चैव वर्णाश्रमविवर्जिते । पूर्वमन्वन्तरे VāyuP. i. 61.161 = BrahmāṇḍP. i. 35.188.

अग्रामरागमता (agrāmarāgama-tā) *f.* the fact of the arrival of prominent gods श्लाघ्ये चलन्ति न जनाश्च सजानयोऽस्मिन्नग्रामरागमतयासविकाः रहस्तः HarVi. 5.54.

अग्रामात्य (agrāmātya) *m.* chief minister खण्डोऽग्रामात्यो धर्मेण राज्यं कारयति GilMs. iii(2). 3.18; राज्ञः प्रसेनजितः कोसलस्य मृगारो नाम अग्रामात्यः GiMs. iii(2). 52.14; महामात्रः समृद्धेऽग्र(? ग्रा)मात्ये हस्तिपकाधिपे ViśvaPra. 147.271.

अग्रामादिरूप (agrāmādi-rūpa) *adj.* of the nature of what is not a village etc. ग्रामगृहादेस्तु यत् बाह्यं तत् अग्रामादिरूपं न उच्यते PratyabhiVi. i. 234.3 (*on* i. 5.9)

अग्रामावयव (a-grāmāvayava) *adj.* (a *dvandva* compound) other than that whose member does not convey the name of a village अग्रामावयवः (द्वन्द्वः) अग्राम इत्यपि द्रष्टव्यम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 4.7.

अग्रामीण (a-grāmīṇa) *adj.* not rustic, cultured, refined अग्रामीणगुणानुरागिणि ग्रामेयिके गच्छ सुगतिम् HarṣaC. (II Ed. Kane 1965) 80.3.

अग्राम्य (a-grāmya) *adj.* [*f.* -ā] **1** not belonging to a village (i. e. belonging to the forest), wild, undomesticated, uncultivated कः पुनरर्हत्यग्राम्याणां पुंसं उत्कालयितुं ये ग्रहीतुमशक्याः MahāBh. i. 252.16 (*on* P. i. 2.73); अग्राम्यमन्नं सलिले प्ररूढं यथागमं वृत्तिरियं मुनीनाम् BuddhaC. 7.14; अग्राम्यैर्वर्तयन्ति स्म रसैश्चैव स्वयंकृतैः VāyuP. i. 61.96 = BrahmāṇḍP. i. 35.106; यद्वन्यः...फलैरद्भिरग्राम्यैर्वा...जीवति PārāSū. 59.17; PadmP. v. 15.298; अग्राम्यैः क्रव्याद्भिर्वृकादिभिः ManvaVi. 1444.17 (*on* 11.199); **2** non-rustic, non-vulgar, refined, cultured जातिरग्राम्या श्लेषोऽक्लिष्टः HarṣaC. 5.1 = Subhāṣi. 137; अविनाशिनमग्राम्यमकरोत्सातवाहनः ।...कोशम् HarṣaC. 7.1; गुरूपदेशश्च ... असुवर्णविरचनमग्राम्यं कर्णाभरणम् Kād. 103.22; अग्राम्यविकल्पविभ्रमरमणीयमायतायतं सुरतमाचचार AvantiKa. 35.15; 145.18; अलंकारवदग्राम्यमर्थ्यं न्याय्यमनाकुलम् Kāvyālaṅ.(Bh.) 1.35; अग्राम्योऽर्थो रसावहः Kāvyāda. 1.64 = SaraKaṇṭhā. 555.13; KuṭṭaMa. 149; सेवित्वाहारमग्राम्यमुदतिष्ठम् BṛKathāS'loSaṁ. 16.78; युष्मान् सुमङ्गलो नाम ... । अग्राम्यः ... दिदृक्षते BṛKathāS'loSaṁ. 19.67; MahāP. 1.94; NyāyMañ. i. 392.2; रूपसंपन्नमग्राम्यम् ... कलत्रं कुत्र

लभ्यते NalaCam. 2.22; TilaMañ. 267.20; अग्राम्य इष्टजनावर्जनरूपः परिहासः नर्म Avalo. 57.22 (*on* 2.50); उज्ज्वला अग्राम्याः JayaMa. 53.17 (*on* 1.4); ग्राम्यं हि वस्तु यथास्थितमयोजितरचनाविशेषम् ... ततोऽन्यदग्राम्यम् AbhinBhā. ii. 342.19 (*on* 16.110); BṛKathāMañ. ix. 2.1366; तस्याग्राम्यस्याहं सखि वक्रस्निग्धमधुरया दृष्टया। विद्धा AryāSaS'a. 261; RasāSu. 74.18 (1.270); Yādavā. 24.86; Vaija. 202.20; NānārthāSaṁ. ii. 69.258; *m.* name of one of the ten *prāṇas* in *Elāpada* in music अग्राम्यः सुकुमारश्च ... । मान्धात्रादिपदेषु स्युः प्राणा दश दशस्विमे SaṁgiRa. 4.47; अग्राम्योऽक्षरनादानामावृत्त्या समुदाहृतः (एलापदप्राणः) SaṁgiRa. 4.50; स नादोऽग्राम्य इत्युक्तो बन्धैरग्राम्यकर्मभिः। नादाक्षरगतावृत्तिरग्राम्य इति केचन Bharatakośa p. 4.

अग्राम्यकन्द (agrāmya-kanda) *m.* a kind of wild bulbous root, a bulbous root growing uncultivated स्थलकन्दोऽग्राम्यकन्दः ParyāRaMā. 671.

अग्राम्यजन (agrāmya-jana) *m.* non-rural or urban people न ज्ञायते ग्रामेऽग्राम्यजनोपभोगसुभगं निर्व्याजरम्यं सुखम् AbhinBhā. ii. 309.19 (*on* 16.19)

अग्राम्यता (agrāmya-tā) *f.* absence of crudeness or vulgarity (sophistication, refinement) मुनिवेषस्याग्राम्यताम् ... अध्यारोपयन्ती ... अतिमुग्ध Kād. 148.4; अगृह्णाच ... अग्राम्यतया तैस्तैरतिपेशलैरालापैः सावित्रीसरस्वत्योर्मनसी HarṣaC. 54.8; वाक्यस्याग्राम्यतायोनिः माधुर्ये दर्शितो रसः Kāvyāda. 2.292; अत्र ... गौराङ्गीत्यतीवाग्राम्यतारमणीयम् VakroJi. 97.4; अग्राम्यतया। विभावानुभावादिरूपताप्रापणया(? रूपप्रापणतया)। ग्राम्योक्तिरहितयेत्यर्थः Loc. 169.24 (*on* 3.20)

अग्राम्यत्व (agrāmya-tva) *n.* absence of vulgarity, non-rusticity, (refinement) अग्राम्यत्वम् उदारता KāvyālaṅSū. iii. 2.13; AbhinBhā. ii. 342.17 (*on* 16.110); अग्राम्यत्वरूपा उदारता च KāvPra. 481.4; उदारता तु वैदग्ध्यमग्राम्यत्वात्पृथङ् मता Candrā. 4.9; NāṭaLaRaK. 1493; Kāvyānu.(Vā.) 62.3; SāhiDa. 462.4.

अग्राम्यनर्मन् (agrāmya-narman) *n.* non-vulgar (i. e. refined) humour or satire प्रवर्तय यदृच्छया सुहृज्जनेन सार्धमग्राम्यनर्मालापरहस्यगोष्ठीः TilaMañ. 61.8; अग्राम्यनर्मनिर्माणवेदिना शिङ्गभूभुजा। नर्माष्टादशधा भिन्नम् RasāSu. 81.3 (1.276)

अग्राम्यपचन (agrāmya-pacana) *n.* cooking wild corn अग्राम्यपचनं काले पितृदेवार्चनं तथा।...तस्य (वानप्रस्थस्य) धर्माः सनातनाः MahāBhā. xiii. App. I. 15(602)

अग्राम्यपद (agrāmya-pada) *n.* non-vulgar word (i. e. refined word) अब्रवीत्। वाक्यमग्राम्यपदवत् पुष्कलार्थं विभीषणः Rāmā. vi. 28.6; अयाचकत्वमग्राम्यपदालापः कथास्वपि। ... प्राप्तगिरः कवेः KaviKaṇṭhā. 2.18.

अग्राम्यपरिहास (agrāmya-parihāsa) *m.* decent or refined humour प्रभावानुरक्तहृदयैरग्राम्यपरिहासकुशलैः ... राजपुत्रैः सह ... सुखमतिचिरमुवास Kād. 7.7.

अग्राम्यपरिहासक (agrāmyaparihāsa-ka) *adj.* (jester) indulging in non-vulgar jokes विदूषकस्तु भूपानामग्राम्यपरिहासकः BhāvPra.(S'ā.) 281.19(9)

अग्राम्यपशु (agrāmya-paśu) *m.* animal which is not domesticated, wild animal अन्यत्र मधुमांसफलविक्रयेष्वग्राम्यपश्वविषयः कृच्छ्र इतरेषु VāsiDS. 14.13. F. N.; VasiSm. 14.28.

अग्राम्यबुद्धि (agrāmya-buddhi) *adj.* of elegant or refined intellect अलंचक्रुर्विहारेण ग्राममग्राम्यबुद्धयः PrabhāC. 133.16.

अग्राम्यभोजिन् (agrāmyabhoj-in) *adj.* eating or living on wild produce (fruit, root etc.) अग्राम्यभोजी। देवपितृमनुष्यभूतर्षिपूजकः GautDS. i. 3.27; BaudhDS. ii. 6.17.

अग्राम्यमण्डन (agrāmya-maṇḍana) *n.* elegent or refined decoration धूपितं धौतं वस्त्रमग्राम्यमण्डनम्। दधाना ... वक्ति भूयः प्रियान्तिके NāgaSa. 37.3.

अग्राम्यरूप (agrāmya-rūpa) *adj.* [*f.* -ā] not vulgar in nature, of an elegant nature अपारुष्यशरीरं सौकुमार्यम्, अग्राम्यरूपोदारता RasGaṅ. 79.13.

अग्राम्यललितभङ्गी (agrāmyalalita-bhaṅgī) *f.* decent and pleasant or suave manner अग्राम्यललितभङ्ग्यार्थः कथ्यः PrabaK. 1.17.

अग्राम्यवसन (agrāmya-vasana) *n.* elegant cloth प्रासादैः ... अग्राम्यसमवच्छन्नैः(v. l. °वसनच्छन्नैः)रगुरूत्तमवासितैः MahāBhā. i. 176.21.

अग्राम्यवस्त्राभरण (agrāmya-vastrābharaṇa) *adj.* wearing decent or elegant dress and ornaments सः ... अग्राम्यवसनाभरणौ ददर्श द्विजपुत्रकौ BṛKathāMañ. 11.5.

अग्राम्यविषय (agrāmya-viṣaya) *adj.* not given to vulgar subjects भवन्तौ...अग्राम्यविषयौ विष्णुपूजाध्यानैकतत्परौ AdhyāRā. i. 4.15.

अग्राम्यशब्द (agrāmya-śabda) *adj.* free from vulgar or colloquial expressions सर्गबन्धो महाकाव्यम्...। अग्राम्यशब्दमर्थ्यं च Kāvyālaṅ.(Bh.) 1.19.

अग्राम्यशब्दाभिधान (agrāmyaśabdābhidhāna) *n.* use of words other than colloquial or vulgar (i. e. use of elegant words) अग्राम्यशब्दाभिधानमौदार्यम् ArthS'ā. i. 170.2 (2.10)

अग्राम्यशूकर (agrāmya-śūkara) *m.* wild boar, cf. **अग्राम्यसूकर,** धेन्वनडुहौ मेध्यौ ... खड्गे तु विवदन्त्यग्राम्यशूकरे च VāsiDS. 14.47; ViraMi. (Āhnika.) 544.14; खड्गाग्राम्यशूकरयोः केचिन्मुनयो भक्ष्यत्वं वदन्ति केचिच्चाभक्ष्यत्वम् ViraMi.(Āhnika.) 544.16.

अग्राम्यसमवच्छन्न (agrāmya-samavacchanna) *adj.* having elegant covers प्रासादैः...सुखारोहणसोपानैर्महासनपरिच्छदैः। अग्राम्यसमवच्छन्नैरगुरूत्तमवासितैः MahāBhā. i. 176.21.

अग्राम्यसुखभोग (a-grāmyasukhabhoga) *adj.* not indulging in vulgar pleasures and enjoyments अग्राम्यसुखभोगाश्च ते नराः स्वर्गगामिनः MahāBhā. xiii. 132.13 = BrahmP. 224.12.

अग्राम्यसूकर (agrāmya-sūkara) *m.* wild boar, cf. **अग्राम्यशूकर,** धेन्वनडुहौ मेध्यौ ...। खड्गे तु विवदन्त्यग्राम्यसूकरे च VasiSm. 14.35; Aparā. 250.26 (*on* 1.177); 250.28 (*on* 1.177)

अग्राम्यहितमण्डन (agrāmyahita-maṇḍana) *adj.* [*f.* -ā] decorated in decent and appropriate (befitting) ornaments सोऽपश्यत् सुन्दरीम् ... अग्राम्यहितमण्डनाम् BṛKathāMañ. xvi. 46.

अग्राम्याकल्प (agrāmyākalpa) *m.* cultured man's (elegant) dress अत्रैतस्मिन् (मध्यमे मार्गे) केचित्...काव्यानि कुर्वन्ति।...कथम्—विदग्धनेपथ्यविधौ भुजङ्गा इव, अग्राम्याकल्पकल्पने नागरा यथा VakroJi. 71.7.

अग्राम्याकृति (a-grāymākṛti) *adj.* not having a rustic figure (handsome) अग्राम्याकृतिना ... गन्धर्वदारकेण ... अनुगम्यमाना प्रत्यूषस्येव प्रादुरासीत् (तरलिका) Kād. 179.15.

अग्राम्याभिधेयता (agrāmyābhidheya-tā) *f.* refined (*lit.* not vulgar) subject matter अग्राम्याभिधेयता तु वस्तुरसः। असभ्यार्थनिबन्धनं हि ग्राम्यता Kāvyānu.(He.) (comm.) 237.18.

अग्राम्यालंकार (agrāmyālaṅkāra) *adj.* **i** (palace) decorated with artistic architectural designs or mouldings प्रासादैरितरैश्च महापुरुषोचितैर्महापुरुषैरिव ... अग्राम्यालङ्कारैरलङ्कृता ... काञ्चीपुरं नाम राजधानी AvantiKa. 5.4; **ii** (a man) putting on decent or befitting ornaments, AvantiKa. 5.4.

अग्राम्यालापरूप (agrāmyālāparūpa) *adj.* of refined speech and form तेनोक्तं त्वादृशामेतत् ...। अग्राम्यालापरूपाणां स्वगृहं भवतामिति BṛKathāS'loSaṁ. 23.25.

अग्राम्योज्ज्वलवेष (agrāmyojjvala-veṣa) *adj.* wearing elegant and bright dress अग्राम्योज्ज्वलवेषोऽनुल्वणचेष्टः स्थिरप्रकृतिः। ... नायकः स्यातः Kāvyālaṅ.(Ru.) 12.7.

अग्रायणीय (agrāyaṇīya) *n.* title of the second of the 14 oldest Jaina sacred books called the *Pūrvas* (now lost) पूर्वाणि चतुर्दशापि पूर्वगते। उत्पादपूर्वमग्रायणीयमथ वीर्यतः प्रवादं स्यात् AbhidhāCin. 247 (comm. सर्वद्रव्याणां पर्यायाणां सर्वजीवविशेषाणां च अग्रं परिमाणं वर्ण्यते यत्र तदग्रायणीयम्)

अग्रायात (agrāyāta) *adj.* assembled before, already assembled अग्रायातैर्मल्लकोष्टजनकाद्यैः ससैनिकैः। ... अन्तीपपालः ... सुस्सलः प्राविशत् पुरम् RājTa.(Ka.) 8.945.

अग्रायाम (agrāyāma) *m.* extension from the facade अग्रायामस्य मध्ये स्यात् बलिपीठं सलक्षणम् S'ilpaRa. i. 43.3.

अग्रार्कज्ञ (agrārka-jña) *adj.* who knows the amplitude and the (positions of the) sun योऽग्रार्कज्ञो लम्बाक्षांशान् कथयति स तन्त्रज्ञः BrāhmSphuSi. 15.15.

अग्रार्चन (agrārcana) *n.* the highest act of reverence दत्तोपायनमोदकं द्विजनृपामग्रार्चनं त्वादृशाम् AdbhuDa. 1.5.

अग्रार्थ (agrārtha) *m.* foremost or primary object सर्वत्रगार्थे अग्रार्थे निष्यन्दाग्रार्थ एव च। निष्परिग्रहतार्थे च सन्तानार्थमेद एव च MadhyāVi. 2.14 (comm. येनात्मपरसमतां प्रतिलभते...तस्मात् तद्बोधिसत्त्वाभिस्समानेऽभिनिर्हारे सर्वाकारपरिशोधनाभिनिर्हार एव योगः करणीय इति); *adj.* intended for the topportion न च मूलस्य मूलतः परिवासनं सम्भवतीत्यग्रपर एवायं शाखाशब्दो मूलविशिष्टं छेदनमग्रार्थं करोति TantrRa. 123.3 (*on* iv. 2.8); 125.3 (*on* iv. 2.8); तदर्थमिदं चिन्त्यते किं मूलार्थमपि च्छेदनादिकमुताग्रार्थमेवेति S'āstrDi. 368.2 (*on* iv. 2.3); अब्जक्षेत्रे यवांशं बहिरिह परितोऽपास्य वृत्तीकृतेऽर्धे मित्रांशेऽग्रार्थमन्तः सुसममथ चतुर्धा विभक्ते दलार्धम्। ...भ्रमयतु...सूत्रम् S'ilpaRa. ii. 28.32.

अग्रार्थपरिवासन (agrārtha-parivāsana) *n.* cutting meant for (=of)

the tip (of a branch) यदिदमग्रार्थपरिवासनानुनिष्पन्नं तत्कपालोपसाधनतयावगतो॰ पवेषत्वेनोपादत्त इति S'āstrDi. 368.15 (*on* iv. 2.3)

अग्रालाभ (agrālābha) *m.* [Loc.] in the event of non-availability of the eastern region कुर्यात्⋯मण्टपम् ⋯ अग्रालाभे तदन्यत्र यथावाञ्छितदिग्गतम् PāraS. 12.45.

अग्राल्प (agrālpa) *adj.* [*f.* -ā] smaller than the amplitude आद्यप्रश्ने सौम्यगोले दिग्ज्याग्राल्पा तदा सदा। निश्चयेन द्विधा मानमुदितम् SiddhāTaVi. 372.13.

अग्राल्पक (agrālpa-ka) *adj.* [*f.* -ā] smaller than the amplitude अग्राल्पकायामपि दिग्ज्यकायामेकप्रभाया अपि संभवः स्यात् SiddhāTaVi. 191.1.

अग्राल्पकदिग्ज्यका (agrālpaka-digjyakā) *f.* sine of the *digaṁśas* smaller than the amplitude सदोत्तराग्राल्पकदिग्ज्यकायामाद्यैः कृतं भाद्वितयं स्वतन्त्रैः SiddhāTaVi. 190.23.

अग्राल्पकदिग्ज्या (agrālpaka-digjyā) *f.* sine of the *digaṁśas* smaller than the amplitude उत्तरगोलेऽग्राल्पकदिग्ज्यायाम् ⋯ दिगंशानां सौम्यत्वे SiddhāTaVi. 193.13; 193.20.

अग्रावगत (agrāvagata) *adj.* perceived previously दृशापि सालिङ्गित-मङ्गमस्य जग्राह नाग्रावगताङ्गहर्षैः NaiṣC. 8.10.

अग्रावचूलिता (agrāvacūli-tā) *f.* the state of being the crest before all तेनामलविचारस्य पदस्याग्रावचूलिता। प्रथिता येन धन्येन न त्यक्ता साधुसंगतिः YogVā. ii. 16.14 (comm. प्रथमं तत्प्राप्त्या शिरोभूषणीकरणम्)

अग्रावच्छिन्नवृक्ष (agrāvacchinna-vṛkṣa) *m.* tree delimited by its top अग्रावच्छिन्नवृक्षात् मूलावच्छिन्नवृक्षे भेदस्वीकारेण तयोरेव संयोगतदभावौ भासेते LaCandr. 154.21.

अग्रावच्छेद (agrāvaccheda) *m.* delimitation at the top or upper part यत्र घटस्य पृष्ठावच्छेदेनालोकसंयोगः चक्षुःसंयोगस्त्वग्रावच्छेदेन तत्र घटप्रत्यक्षा-भावादालोकसंयोगावच्छिन्नत्वं चक्षुःसंयोगे विशेषणं देयम् SiddhāMu. 32.22 (*on* 60); दर्पणाहतचक्षूरश्मीनामग्रावच्छेदेन संबन्धात् AdvaiSi. 847.14; घटसंयुक्ते अग्रे न घटसंयोग इत्यादौ तु अग्रावच्छेदेन उक्तविरोधस्य भानं व्युत्पत्तिवैचित्र्यात् GuruCandr. i. 89.1.

अग्रावतार (agrāvatāra) *m.* first descent or blow ननु क्षपणीय एव सर्वः परपक्षः। तदयमग्रावतारः खड्गस्य AdbhuDa. 3.10(5)

अग्रावनि (agrāvani) *f.* front region (i.e. front of army) अभ्रापगा-तनयपार्षतनन्दनाभ्यामग्रावनौ तिलकिताः ⋯ युद्धाय तस्थुरुभयेऽपि कुरुप्रवीराः BhārCam. 9.9.

अग्रावयव (agrāvayava) *m.* upper part or portion ऋजुनो द्रव्यस्याग्रा-वयवानां तद्देशैर्विभागः संयोगश्च PadārthaSaṁ. 291.21; अग्रावयवानां मूलप्रदेश-विभागादुत्तरसंयोगोत्पत्तौ सत्यामित्यर्थः NyāyKa. 292.5.

अग्रावयवव्यापिन् (agrāvayavavyāp-in) *adj.* pervading the top part महतो न्यग्रोधस्य मूलाग्रावयवव्यापिनः एकस्य मूलादग्रमग्राच्च मूलं गच्छता पुरुषेण संयोगविभागावन्यतरकर्मजौ युगपत्प्रतीयेते NyāyKa. 150.1.

अग्रावयवसंबद्ध (agrāvayava-sambaddha) *adj.* connected with the upper part तद्देशैरग्रावयवसंबद्धैराकाशादिदेशैः संजायते (विभागः संयोगश्च) NyāyKa. 292.1.

अग्रावलेहित (agrāvalehita) *adj.* **i** (food) a part of which is already tasted अन्नाद्यम् ⋯ अखिन्नं परिदग्धं च तथैवाग्रा(? ग्रा)वलेहितम्। ⋯ वर्ज्यानि श्राद्धकर्मणि BrahmāṇḍP. ii. 14.54; VāyuP. ii. 16.44; अग्रावलेहितं यदर्थमुत्पा-दितं तन्निर्वृत्तेः प्रागन्येन स्वादितम् SmṛtiCan. v. 221.21; CaturCin. iii(1). 609.14; NirṇaSi. 293.26; **ii** upper layer of which is licked अग्रावलेहितं अग्रे उपरिभागे मार्जारादिभिरवलीढम् CaturCin. iii(1). 609.14 = VīraMi. (S'rāddha.) 57.22.

[1]**अग्रावविषम** (agrāvaviṣama) *adj.* level or even at the top (राजा) ग्रावविषममग्रावविषमं च विन्ध्यस्कन्धमुल्लङ्घ्य ⋯ सह्याचलमवततार NalaCam. 6.60(6) (comm. अग्रे अवविषमं। सम् अवे इति नञर्थे)

[2]**अग्रावविषम** (a-grāvaviṣama) *adj.* not uneven with rocks, i.e. level (राजा) ग्रावविषमं अग्रावविषमं च⋯विन्ध्यस्कन्धमुल्लङ्घ्य⋯सह्याचलमवततार NalaCam. 6.60(6)

अग्रावाप्ततारक (agrāvāpta-tāraka) *adj.* having very high peaks (*lit.* touching the stars with its peaks) महीमहीनां तनुते ग्रावाग्रावाप्त-तारकः Yādavā. 6.59.

अग्रावृत्तिक (agrāvṛtti-ka) *adj.* having its end turned up अग्रावृत्तिकं च पुच्छमुद्वहत्⋯तुरंगरत्नं भद्रवाहनो नाम AvantiKa. 89.15.

अग्राव्यक्त (agrāvyakta) *adj.* (quantity) unknown at the beginning अत्राग्राव्यक्तानयनसूत्रम् GaṇiSāSaṁ. 2.121(1)

अग्राव्यक्तभाग (agrāvyakta-bhāga) *m.* fraction unknown at the beginning अत्राग्राव्यक्तभागानयनसूत्रम् GaṇiSāSaṁ. 2.131(1)

अग्राशङ्कुतलयोग (agrāśaṅkutala-yoga) *m.* the sum of the amplitude and the base of the guomon भुजोऽग्राशङ्कुतलयोगान्तरवशादित्यग्रापवर्तने छायाकर्णवृत्तीयाग्रा स्यात् SiddhāTaVi. (S'eṣaVā.) 18.11.

अग्राशङ्कुतलैक्य (agrāśaṅkutalaikya) *n.* sum of the amplitude and the base of a gnomon अग्राशङ्कुतलैक्यं तुल्यदिशोरन्तरं तथान्यदिशोः। प्राच्यपराग्राः शङ्क्वोस्तलम् BrāhmSphuSi. 10.42.

अग्राशन (agrāśana) *adj.* taking food first ब्राह्मणानां सहस्रेभ्यो योगी त्वग्राशनो यदि। यजमानम्⋯तारयेत् MārkP. 32.30.

अग्राशनब्राह्मण (agrāśana-brāhmaṇa) *m.* Brahmin worthy of being served food first सज्जीक्रियमाणेष्वग्राशनब्राह्मणेषु ⋯ सूपकारकलकलः समुच्छलस NalaCam. 7.10 (43)

अग्राशनाशिन् (agrāśanāś-in) *adj.* taking food first विप्रो नाग्राशनाशी यस्तस्य पुण्यफलं शृणु VṛGautaSm. 537.7 (6)

अग्राश्रि (agrāśri) *f.* front corner ध्येयाः षट्कोणाश्रिषु⋯। अग्राश्रावामोदः प्रमोदसुमुखौ (च) तमभितोऽश्रियुगे S'ilpaRa. ii. 25.49.

अग्रासन (agrāsana) *n.* front seat, seat of honour अनृत्विगनुपाध्यायः स चेदग्रासनं व्रजेत्। ⋯ पङ्क्त्या हरति दुष्कृतम् MahāBhā. xiii. 90.31; **xiv.** App. i. 4 (2412); उपाध्यायस्य शिष्यो याज्यकुलानि गत्वाग्रासनादीनि **लभते** MahāBh. i. 133.26 (*on* i. 1.56); श्राद्धे युष्मानग्रासनम्⋯। भविष्यति **VāyuP.** ii. 14.12; ii. 18.52; KūrmaP. 613.5 (2.22); MudrāRā. 1.12; **AuciViCa.** 39.31; नानियुक्तोऽग्रासनं गच्छेत् Aparā. 150.18 (*on* 1.106) = SmṛtiCan. **v.** 278.20; वासवः ⋯ वारणवरं ततः। अग्रासनेऽध्यारुरोह TriṣaS'aPuC. i. 3.418; स हि मया अमृतप्राशनमहोत्सवे अग्रासनार्थम् ⋯ समाहूतः SamudraMa. 2.6 (2); 2.9; SamarāSaṁ. 4.408; 9.717; यदा ह्युपाध्यायः ⋯ यज्ञार्थमुपनिमन्त्रितः स्वशिष्यमन्यं प्रेरयति तदा स तत्र गत्वाग्रासनादीन्⋯लभते PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1.56; S'aṭDū. 233.7; अधितिष्ठति शमवतामग्रासनं दुर्वासाः **NīlaVi.** 44.14; PurāPraSaṁ. 88.16; KathāK. 81.20; *adj.* entitled to a seat of honour अग्रासनः ⋯। घृताहुतिविशुद्धान्नम्⋯ग्रसेत् MahāBhā. xiii. 487*(1)

अग्रासनतस् (agrāsana-tas) *adv.* from the seat of honour मामग्रास-नतोऽवकृष्टम्⋯दृष्टवन्तः MudrāRā. 1.12.

अग्रासनपूजित (agrāsana-pūjita) *adj.* honoured with a seat of honour त्वय्यग्रासनपूजिते कुलगुरौ प्राप्नोमि नो वा सुधाम् SamudraMa. 2.9.

अग्रासनस्थ (agrāsana-stha) *adj.* seated on the seat of honour **अग्रा-**सनस्थास्तु भुञ्जानाः प्रथमं द्विजाः। तस्यां पङ्क्त्यां च ये चान्ये तान्पुनन्ति **Mahā-**Bhā. xiv. App. i. 4 (2412); नाग्रासनस्थः प्रथममश्नीयात् Aparā. 150.18 (*on* 1.106); (तेन) अग्रासनस्थविप्राम्बादत्तशेषमभुज्यत SamarāSaṁ. 4.408.

अग्रासनिक (agrāsan-ika) *adj.* having a chief seat, occupying **a** high position [DBHS]

अग्राह्यग्राहकत्व (a-grāhyagrāhakatva) *n.* absence of the nature of the knowable and the knowing factor अग्राह्य[ग्राहकत्वाच्चे]द् भिन्नजातीययोः पुमान्। अग्राहकः स्यात् सर्वस्य ततो हीयेत भोक्तृता PramāVār. 3.272.

अग्रासनिन् (agrāsan-in) *adj.* sitting on (*lit.* having) the seat of honour (ब्राह्मणानां सहस्रस्य) पङ्क्त्यग्रे आरम्भे स्थितमासनं यस्यासौ अग्रासनी (योगी⋯भोक्तॄन्⋯तारयेत्) CaturCin. iii(1). 411.12.

अग्रासनीभू (agrāsanī-bhū-) I. P. to occupy the seat of honour दैत्याचार्य⋯अग्रासनीभवामृतप्राशनमहोत्सवे SamudraMa. 2.16(? 17) (4)

अग्रासनोपविष्ट (agrāsanopaviṣṭa) *adj.* seated on the seat of honour नाग्रासनोपविष्टस्तु भुञ्जीत प्रथमं द्विजः KūrmaP. 613.5 (2.22)

अग्रासनोपवेशित (agrāsanopaveśita) *adj.* placed on the seat of honour कुमारः⋯अग्रासनोपवेशितं मुनिं भोजयामास KathāK. 81.20.

अग्रासार्थम् (a-grāsārtham) *adv.* not meant for feeding (the cattle) (तृणं च गोभ्यो ग्रासार्थमस्तेयम्) सूत्रादिगणेऽग्रासार्थं मूलफलाहरणे दण्ड उक्तः ManuBh. ii. 213.22 (*on* 8.339)

अग्रासि (agrāsi) *m.* excellent sword केचिदग्रासिना छिन्नाः पाण्डवेन MahāBhā. vi. 50.46.

अग्राह (a-grāha) *m.* complete absence of conception [nt.], false belief, attachment to an erroneous view [DBHS]

अग्राहक (a-grāhaka) *adj.* **A** incapable of deciding एषां नित्यानित्य-संयोगविरोधात् प्रकरणमग्राहकमितिकर्तव्यतायाः TantrVā. 1125.1 (*on* iii. 6.47); **Bi** non-perceiver अग्राह्यमग्राहकम् ⋯ नित्यमविनाशि MuṇḍaUBh. 309.20 (*on* i. 1.6); **Bii** not causing knowledge (इन्द्रियम्) कस्यचिदपि तादृशो द्रव्य स्याग्राहकं विवक्षितम् TarkSaṁ.(Ā.) 41.6; S'aṭDū. 88.11; SiddhāBi. 109.2;

S'ivārkaMaDī. i. 567. 34 (*on* i. 4. 27); **C** not accepting यश्च क्रयानुशयवशाददत्तमूल्यस्य पण्यस्याग्राहकः SmṛtiCan. iv. 511. 12.

अग्राहकता (agrāhaka-tā) *f.* the state of not causing knowledge सकलसंसारनिदानस्य मलावरणस्याग्राहकतया रोधशक्त्याख्यस्य ··· प्रसिद्धत्वात् S'ivārkaMaDī. i. 567. 34 (*on* i. 4. 27)

अग्राहकत्व (agrāhaka-tva) *n.* the state of not causing knowledge निमीलिताक्षस्य च सर्वस्य नीलधीः । न च सा पक्ष्मच्छायाधीः, अप्रसरतो नेत्ररश्मेरग्राहकत्वात् NayaVi. 204. 7 (*on* i. 1. 5); S'atDū. 88. 11; SiddhāBi. 109. 2.

अग्राहयत् (a-grāhayat) *adj.* **1** not causing to grasp or take (the hand in marriage) मया किलायमनन्यजन्मा क्षत्रसमुचितेन गान्धर्वेण परिणयमार्गेण तव पाणिमग्राहयन् न विरमति SubhaDha. 3. 13(15); **2** not giving rise to knowledge चाक्षुषं तेजः···तद्देशतामनभिमुखतां च मुखस्य अग्राहयत्···आभिमुख्यं च मुखस्यारोपयति Bhām. 10. 25 (*on* i. 1. 1)

अग्राहयित्वा (á-grāhayitvā) *ger.* **i** without causing to touch यत्त्वचर्मग्राहयित्वा भस्मनाभिवासयेत् MaiS. iv. 1. 9; **ii** without causing to accept गच्छ···वक्तव्या च सा···गृह्यतामियं रत्नावलीति नैनामग्राहयित्वात्रागन्तव्यम् Mṛcch. 3. 29(?30) (2); **iii** without causing to understand न हि स्वयं कृतं समयमग्राहयित्वा परो व्यवहारयितुं शक्यते ĀtmaTaVi. 204. 8; NyāyVārPari. 727. 6.

अग्राहित (agrāhita) *adj.* erected in front बिम्बमग्राहिते सम्यक्संस्कृतमण्डपेऽधिशयनं संवेश्य TantrSa. 11. 85.

अग्राहिन् (a-grāhin) *adj.* [*f.* -ṇī] **i** which cannot hold or grip अतिस्थूलम् ··· अग्राहि···वक्रम् ··· यन्त्रदोषाः SuśruS. i. 7. 19; **ii** not clasping (जलौकसः) अग्राहिण्योऽल्पपायिन्यः···न पूजिताः SuśruS. i. 13. 18.

अग्राह्य (a-grāhya) *adj.* [*f.* -ā] **A** which cannot be grasped or perceived **B** which cannot be understood or comprehended **C** unacceptable, which cannot be accepted **D** unassailable **Ei** not liable to be caught or captured **Eii** not to be arrested **Eiii** not to be seized (physically) **Eiv** which cannot be encircled **F** unattainable **G** not to be won over **A** which cannot be grasped or perceived यत्तत्···अग्राह्यम्···तदव्ययं यद्भूतयोनिं परिपश्यन्ति धीराः MuṇḍaU. i. 1. 6; अग्राह्यम्···चतुर्थं मन्यते MāṇḍūU. 7; स वा एष सूक्ष्मोऽग्राह्यः MaiU. 2. 5; अग्राह्यश्चक्षुषा सोऽपि···भूतेषु परिवर्तते MahāBhā. xii. 19. 19; GauḍKā. 3. 26; अग्राह्यानन्त चिद्रूप PauṣkS. 19. 42; अग्राह्यमपरिच्छेद्यममूर्तममलं महत् (तेजः) PāraS. 22. 25; गृह्यमाणस्य चास्तित्वं नाग्राह्यस्याप्रमाणकम् S'lokaVār. 5(3). 7 (270. 1); अग्राह्यं कर्मेन्द्रियाविषयम् MuṇḍUBh. 309. 10 (*on* i. 1. 6); Bhām. 183. 3 (*on* i. 2. 21); PrakaVi. 197. 18; द्वीन्द्रियग्राह्यमग्राह्यं विवादपदमीदृशम् TattvSaṁ. 48; स्वरूपे स्थितोऽग्राह्यः ManuBh. i. 11. 9 (*on* 1. 7); अग्राह्योऽगम्यः सर्वेषां परमात्मन आनन्दः PārāSū. 24. 11; AgniP. 1. 18; अनिन्द्रियगुणं जीवमग्राह्यं मांसचक्षुषाम् । सिद्धाः पश्यन्ति PārśvC. 3. 71; अग्राह्यसन्धानविमोक्षबाणम् । अमंसतैनम् Yādavā. 20. 46; **B** which cannot be understood or comprehended अग्राह्यं वादहेतुभिः BrahmāṇḍP. iii. 3. 104; अग्राह्यम् ··· अनुमानाद्यवेद्यम् S'rutaPra. iB. 323. 30 (*on* i. 2. 22); ग्राह्या अग्राह्या वा (शक्तिः) YuktiSneha. 100. 24 (*on* i. 1. 5); अग्राह्यमल्पमतिभिः Jīvān. 271. 3; **C** which cannot be taken, unacceptable स्वाप्रियस्याध्वर्युणैतावग्राह्यौ VaikhāS'S. 15. 11; अतिमानिनमग्राह्यमात्मसंभावितं नरम् Rāmā. iii. 31. 15; निन्द्यश्चाग्राह्य एव च CaraS. vi. 24. 51 (1941 Ed.); PadmPrā. 17. 22; अग्राह्याः खल्विमे तिलाः PañcT. 226. 32; तस्मादग्राह्यमपि तन्मणिरत्नमात्मसंशोधनाय जग्राह ViṣṇuP. iv. 13. 57; सम्भवति श्रुत्यर्थे लक्षणार्थोऽग्राह्यः S'ābaBh. 1560. 1 (*on* vii. 3. 21); PrajāSm. 49; नन्वनेनैव न्यायेन ··· शाखान्तरगतमप्यग्राह्यं स्यात् TantrVā. 114. 15 (*on* i. 3. 4); निन्दिता श्रुतिरग्राह्या PadmP. iv. 58. 10; BhaviP. 208A. 12 (i. 139. 27); PāñcaRā.(Nā.) i. 14. 115; आगमेतिहासपुराणोक्ताचारस्तु···अग्राह्य एव तत्प्रतिकूलः S'aṅkaVi.(Ā.) 68. 6; DīpKa. 25. 32 (*on* 1. 215); परस्परमयुक्तं चेदग्राह्यं साक्षिणां वचः MahNirvāT. 11. 93; GuruCandr. i. 352. 15; BhojanKu. 189. 2; **D** unassailable कारयेद् अग्राह्ये देशे प्रधानवितिकां च निष्कुहद्वारं च ArthS'ā. i. 122. 7 (2. 3); अग्राह्यो मन्त्रयन्त्राणां योगी युक्तः समाधिना HaṭPra. 4. 113; **Ei** not liable to be caught or captured अनाम्यात्रमतस्तथा (v. l. अग्राह्यान् गृह्णतस्तथा) MahāBhā. v. 37. 2; विक्रो मूढो मत्कुणः···हस्तिनी चाग्राह्याः ArthS'ā. i. 330. 6 (2. 31); भास्करः ··· राहुणा गृह्यतेऽग्राह्यस्तत्किमर्थं द्विजोत्तम BhaviP. 292A. 9 (i. 198. 22); **Eii** not to be arrested अग्राह्याः कर्मकाले कर्षका राजपुरुषाश्च ArthS'ā. ii. 67. 3 (3. 11); अग्राह्याणामुपग्राहैर्ग्राह्याणां चानभिग्रहैः ··· प्रकृतीनां क्षयो लोभो वैराग्यं चोपजायते ArthS'ā. ii. 263. 11 (7. 5); **Eiii** not to be seized (physically) अग्राह्या मूर्धजेष्वेताः स्त्रियो गुणसमन्विताः Mṛcch. 8. 21; **Eiv** which cannot be encircled अनेकनराणां प्रवरभुजैः ··· अग्राह्यः अनाश्लेष्यः यः स तथा ··· अशोकवरपादपः AupaSūṬ. 16. 2; **F** unattainable अग्राह्यमकृतार्थानामालयं चेश्वरस्य यत् BrahmāṇḍP. iii. 2. 217; **G** not to be won over ताभिश्च भृत्यसम्पद्भिरग्राह्या जनकात्मजा PadmP.(Ra.) 46. 20.

अग्राह्य (a-grāhya) *m.* **1** name of Viṣṇu अग्राह्यः शाश्वतः कृष्णः MahāBhā. xiii. 135. 20; **2** name of a god in the North-West अग्राह्यो वायुदिग्भागे PāraS. 11. 65; **3** name of Jina अग्राह्यो ज्ञाननिग्राह्यः MahāP. 25. 173; **4** name of Kārttikeya (महासेनस्य···। अष्टोत्तरशतं नाम्नाम्) अग्राह्यः कारणं कर्ता SkandP. i(2). 29. 140.

अग्राह्य (a-grāhya) *n.* [Loc.] out of reach मित्रेणाहूतश्चेच्छत्रुरग्राह्ये स्थातुमिच्छेत्, सामन्तादिभिर्मूलमस्य हारयेत् ArthS'ā. iii. 195. 8 (13. 3)

अग्राह्यक (agrāhya-ka) *adj.* **i** not to be subdued एवमग्राह्यके तस्मिन्ज्ञातिसंबन्धिमण्डले । मित्रेष्वमित्रेष्वपि च कथं भावो विभाव्यते MahāBhā. xii. 82. 1 (Nilakaṇṭha वशीकर्तुमशक्ये); **ii** incomprehensible (ब्रह्म) अग्राह्यकमनिर्देश्यं सुप्रतिष्ठं च AgniP. 381. 17.

अग्राह्यकर (agrāhya-kara) *adj.* [*f.* -ā] which is not to be taxed (*lit.* from which tax is not to be collected) अनाच्छेद्यकरा अग्राह्यकराः । अग्राह्यराजभागधेयकाः···गृहभूमीः प्रदद्यात् SmṛtiCan. iv. 521. 7.

अग्राह्यखण्ड (agrāhya-khaṇḍa) *m.* the part (of the Āgamas) which is not to be accepted आगमस्य खण्डद्वयात्मकत्वात् । ग्राह्यखण्डोऽग्राह्यखण्डश्चेति । ···निगमानुकूलखण्डस्तावद्ग्राह्यः । अग्राह्यस्तद्विरुद्धः S'aṅkaVi.(Ā.) 72. 20.

अग्राह्यग्रहण (agrāhya-grahaṇa) *n.* taking (tax) which is not to be taken अग्राह्यग्रहणात् ··· राज्ञः पौरैरसामर्थ्यं ख्याप्यते ManvaMu. 320. 21 (*on* 8. 171)

अग्राह्यता (agrāhya-tā) *f.* **i** the state of not being comprehensible ननु चात्राग्राह्यतैवोपन्यस्ता Bṛha. 245. 6 (*on* i. 1. 5); अग्राह्यता तु शब्दादेः प्रत्यक्षेण विरुध्यते S'lokaVār. 5(4). 59 (365. 1); **ii** the state of not being acceptable, the state of being shunned न कामांश्चरेत् ।···अशौचमनार्यतिं चैते पुरुषस्य जनयन्ति । तथा प्रमादं लाघवमप्रत्ययमग्राह्यतां च KāmSū. 23. 19 (1. 2); अग्राह्यतां हेयतामपूज्यवृत्तित्वात् JayaMa. 23. 21 (*on* 1. 2)

अग्राह्यतापक्ष (agrāhyatā-pakṣa) *m.* view advocating unacceptability व्रीह्यभावे तु नीवाराणामग्राह्यतापक्षः प्रत्यक्षजोपमानविरुद्धः Kāśi. iii. 51. 23 (*on* 5(4). 68$^1/_2$)

अग्राह्यत्व (agrāhya-tva) *n.* **i** the state of not being knowable स मन्त्रात्मनि संविष्टो गुणः···अग्राह्यत्वाच्च करणैः प्राक्तैर्भावनां विना JayāS. 12. 50; PāraS. 5. 114; यज्ज्ञात्वा न निवर्तन्ते क्षेत्रज्ञे तु निरञ्जने । अवाच्यं तदनाख्यानादग्राह्यत्वादहेतुनि(? हि) VāyuP. ii. 40. 126; केवलस्य तत्सामर्थ्ये व्यक्तीनां क्वचिद्प्यत्र सामर्थ्यासिद्धेरग्राह्यत्वम् PramāVāSvopVṛ. 35. 15; अग्राह्यत्वाच्च भेदेन विशेषणविशेष्ययोः S'lokaVār. 5(2). 35 (225. 9); न चात्र प्रतियोगिस्मृत्याद्यस्ति अग्राह्यत्वाद् दृशः IṣṭaSi. 7. 23; धूमात्तत्र गृहीतं किं सामान्यं नैव गृह्यते । अग्राह्यत्वात्तस्य तदा विशेषे दूरतैव ते S'ivDṛ. 5. 45; स्वरूपविपरीतस्याग्राह्यत्वात् यदाकारो हि प्रत्ययस्तदाकारमेव ग्राह्यमवस्थापयति Kāśi. ii. 154. 13 (*on* 5(3). 145); अग्राह्यत्वं ग्रहणायोग्यत्वम् अविद्यमानत्वमिति यावत् NyāyRa. 365. 10 (*on* 5(4). 59); 549. 11 (*on* 5(12). 14); अनन्तरसूत्रद्वयस्याग्राह्यत्वग्राह्यत्वपरस्याविरोधो दुर्वचः S'rutaPra. ii. 448. 10 (*on* iii. 2. 29); अग्राह्यत्वग्राह्यत्वविरोधापहारस्तु जीवसामर्थ्येश्वरेच्छाभ्यां पुरैव कृतः AṇuBh. 306. 7 (*on* iv. 1. 3); रूपातीतत्वं चास्याग्राह्यत्वात् Bhāsk. i. 323. 14 (*on* i. 6. 5); **ii** the state of not being acceptable यथा कृतककर्पूरसुवर्णादिषु दीयते । यद्वीजं तदपि व्यक्तमग्राह्यत्वात्प्रलीयते TantrVā. 127. 4 (*on* i. 3. 7); न चात्र नैवेद्यादेरग्राह्यत्वम् ViraMi.(Pūjā.) 200. 14; आचाराणां श्रुतिस्मृतिविरोधेऽग्राह्यत्वात् MīmāKau. i. 44. 2 (*on* i. 3. 7); मुख्यसामर्थ्यसंभवे गौणसामर्थ्यस्याग्राह्यत्वात् MayūMāli. 7. 13 (*on* i. 2. 1); **iii** the state of being not an object of the organs उपक्रमगतादपि लिङ्गद्वयादुपरितनानामनेकलिङ्गानां प्रबलतया तदनुसारेणैवाद्वयस्याग्राह्यत्वयोर्नेतव्यत्वात् S'ivārkaMaDī. i. 380. 21 (*on* i. 2. 22); i. 383. 7 (*on* i. 2. 22)

अग्राह्यत्वज्ञापन (agrāhyatva-jñāpana) *n.* indicating unacceptability अनैकजातग्रहणं भिन्नोदराणामेकपितृकाणामपि सपिण्डान्तरलाभदशायां भ्रातृसुतनियमो नेति ज्ञापनार्थं, न तु भ्रातृसुतस्याग्राह्यत्वज्ञापनार्थम् BālamBha. ii. 226. 5 (*on* 2. 135–136)

अग्राह्यत्वनिरूपण (agrāhyatva-nirūpaṇa) *n.* statement of unacceptability अत्र निषेधायास्समिधो ग्राह्याग्राह्यत्वनिरूपणार्थमुक्तम् SmṛtiCan. v. 320. 6.

अग्राह्यत्वहेतु (agrāhyatva-hetu) *m.* reason for the state of not being knowable अगृह्य इति प्रतिज्ञाय न हि गृह्यत इति हिशब्देनाग्राह्यत्वहेतुसाधकं दृष्टफलं श्रुत्या सूचितम् VedāntKa. 165. 8 (*on* i. 3. 22)

अग्राह्यत्वानुसार (agrāhyatvānusāra) *m.* [Inst.] in accordance with the state of not being the object of the organs उपक्रमगताद्द्वयत्वा-

ग्राह्यत्वानुसारेणागोत्रत्वादिकं प्रधाने नेतुं युक्तम् S'ivārkaMaDī. i. 380. 19 (*on* i. 2. 20)

अग्राह्यनामक (agrāhyanāma-ka) *adj.* whose name is not to be uttered अहम्…अग्राह्यनामकेभ्योऽपि प्रथमः पृथिवीतले MalliC. 7. 580.

अग्राह्यनामकता (agrāhyanāmaka-tā) *f.* the state of being one whose name is not to be uttered अग्राह्यनामकतया भुवि यः प्रसिद्धः Dhūrta-Sa. 75. 1.

अग्राह्यनामता (agrāhyanāma-tā) *f.* the state of being one whose name is not to be uttered सतां स्यादनुपालभ्यो भजेद्वैमुख्यमेव चेत् । द्रोहेच्छया स तु तया ययावग्राह्यनामताम् RājTa.(Ks.) 8. 690.

अग्राह्यनामधेय (agrāhya-nāmadheya) *adj.* whose name is not to be uttered अग्राह्यनामधेयस्य तस्य भृत्याधमस्य तत् । विचिन्त्य चरितम् PārśvC. 1. 481.

अग्राह्यनामन् (agrāhya-nāman) *adj.* whose name is not to be uttered शोच्यः पुनरसौ … पापकर्मा । अग्राह्यनामा मञ्जीरः TilaMañ. 112. 10; (पञ्चकः) अग्राह्यनामा नष्टः स चण्डकादङ्गरक्षकात् MalliC. 2. 78.

अग्राह्यप्रातिभासिक (agrāhya-prātibhāsika) *n.* apparent thing (i. e. illusory object of no real existence) which cannot be comprehended खानां विरामादग्राह्यप्रातिभासिकनिह्नवात् VedāntSiSūMañ. 2. 37.

अग्राह्यभाव (agrāhya-bhāva) *m.* the state of being beyond comprehension स एष नेति नेतीति व्याख्यातं निह्नुते यतः । सर्वमग्राह्यभावेन हेतुनाजं प्रकाशते GauḍKā. 3. 26.

अग्राह्यभावना (agrāhya-bhāvanā) *f.* the notion of unacceptability शिवभक्तः … । भक्ष्येच्छिवनैवेद्यं त्यजेदग्राह्यभावनाम् S'ivaP. i. 22. 3 (28B. 8)

अग्राह्यमत (agrāhya-mata) *n.* opinion or doctrine which is not acceptable तस्मादेतदग्राह्यमतस्य सुतरामयुक्तमेवाङ्गीकरणम् S'aṅkaVi.(Ā.) 117. 3.

अग्राह्ययाजन (agrāhya-yājana) *n.* prohibited type of priesthood उपनीतत्वेऽपि च यज्ञादियोग्यत्वं नास्त्यतोऽग्राह्ययाजनं तद्याजनम् ManvaVi. 1314. 2 (*on* 10. 68)

अग्राह्यराजभागधेयक (agrāhyarājabhāgadheya-ka) *adj.* [*f.* -ā] from which no tax is to be collected, exempted from revenue अनाच्छेद्यकरा अग्राह्यकराः । अग्राह्यराजभागधेयकाः…गृहभूमीः प्रदद्यात् SmṛtiCan. iv. 521. 7.

अग्राह्यरूपत्व (agrāhyarūpa-tva) *n.* the state of being of incomprehensible form सदप्यग्राह्यरूपत्वादसद्वत्प्रतिभाति नः S'lokaVār 5(12). 61 (562. 3)

अग्राह्यवीर्य (agrāhya-vīrya) *adj.* with vigour (i. e. heat) not felt or experienced अग्राह्यवीर्यः पूर्वाह्णे … आपाण्डुरातपः शोभते क्षितौ Rāmā. iii. 15. 19.

अग्राह्या (a-grāhyā) *f.* name of a clay or *mṛttikā* which ought not to be taken for purposes of purification [APTE]

अग्राह्याग्रहण (agrāhyāgrahaṇa) *n.* not employing an unworthy man अदण्डनमदण्ड्यानाम् … । अग्राह्याग्रहणं चैव (इतिवृत्तं महीपतेः) NītiSā. 14. 53 (comm. अग्राह्याः पूर्वविरोधिताः प्रकृतिविद्विष्टा वा)

अग्रि (agrí) one who is born first, one who is created first (identified with Agni) तस्मादग्रिर्ग्रिर्ह वै नामैतद्यदग्निरिति स जातः पूर्वः प्रे(°प्रै)याय यो वै पूर्वं एत्यग्रऽएतीति वै तमाहुः सोऽएवास्याग्निता S'atBr. II. ii. 4. 2; सोऽग्रिरसृज्यत स यदस्य सर्वस्याग्रमसृज्यत तस्मादग्रिर्ग्रिर्ह वै तमग्निरित्याचक्षते परोऽक्षं परोऽक्षकामा हि देवाः S'atBr. VI. i. 1. 11.

अग्रित्व (agri-tvá) *n.* nature of going ahead स उ जातः पूर्वः प्रेयाय तद्वेवास्य द्वितीयमग्रित्वं पूर्वं हि यन्तमाहुरग्र एतीति S'atBr.(K.) I. ii. 4. 2.

अग्रिम (agr-imá) *adj.* [*f.* -ā] [DEBRU p. 353; MahāBh. ii. 304. 18 (*on* P. iv. 3. 23) KāśiVr. *on* P. iv. 1. 76] **A** foremost, chief, best, excellent समुद्रमासामवतस्थे अग्रिमा R̥V. v. 44. 9; अग्रिमाणां क्षितिभुजामुपादानं मनोहरम् MahāBhā. xii. 40*(2); ऐलादायुरजनि … अग्रिमायां गन्धर्व्यामुर्वश्याम् AvantiKa. 146. 17; अग्रिमं पुण्यभाजाम् MahāP. 11. 220; श्रीमान् शन्तनुरग्रिमः स च सतां गङ्गाकलत्रेण यः BālBhā. 2. 23; CaturJiStu. 23; कृच्छ्राल्लङ्घितदिग्विलङ्घिशिखरग्रामोऽग्रिमः क्ष्माभृताम् TilaMañ. 5. 8; AgniP. 366. 15; अनन्तिमा तीर्थतयाग्रिमाणामपश्चिमं वारिनिधेः कलत्रम् ।… मन्दाकिनी DvyāśraKā. 16. 40; अग्रिमास्ते महात्मनाम् TriṣaS'aPuC. i. 1. 757; अग्रिमस्तत्त्वदृश्वनाम् PāṇḍaC. 1. 254; EI. ix. 76. 24; PrabhāC. 119. 31; रसबन्धनमग्रिमम् RasRaSa. 3. 138; Gurvā. 325; Yādavā. 9. 44; SāhiDa. 31. 6; **B** front, which is in front मुखं विन्यस्याग्रिमयोर्युगे चरणयोः SaraKaṇṭhā. 315. 22; अग्रिमस्य पदाङ्कस्य पाश्चात्यः पुरतो भवेत् । ज्ञेयः स उत्तमजवो वाजिनामपि घातकः Mānaso. iv. 3. 551; S'rīKaC. 5. 50; अन्यैरप्यग्रिमे द्वारे निरुद्धे RājTa.(Ka.) 8. 308; S'ārṅgaPa. 592; **C i** first अर्धे यदग्रिमे लक्षणं भवेत्केवले तु चपलायाः । मुखचपलासौ गदिता JayaChand. 4. 9; ध्यानमग्रिमम् MahāP 21. 182; न तावदग्रिमः कल्पः कल्पते ĀgaPrā. 3. 17; NyāyMa. 136. 6; मध्यमस्थानषड्जेन मूर्च्छनारभ्यतेऽग्रिमा SaṃgīRa. i. 105. 1 (1(4). 12); सामान्यस्यैव व्यावृत्तिसिद्धौ चन्द्रस्य तदसिद्धिप्रसङ्गात् VedāntKa. 55. 7 (*on* i. 1. 2); नाग्रिमः । TarkSaṃ.(Ā.) 11. 4; NyāyMāVi. 35. 10 (*on* i. 3. 8); **Cii** eldest विगणय्य तदेवमंहसो विरिरंसन्नभिषेक्तुमग्रिमम् । इति तं व्यनयत्सुतम् RaghPāṇ.(Dha.) 4. 11; **Ciii** new, fresh (अग्राह्यास्त्वग्रिमा आपो नवाः) अग्रिमा नवाः Aparā. 236. 16 (*on* 1. 159) = SmṛtiCan. ii. 340. 6; अग्रिमाः प्रथमवृष्टिसंभूताः CaturCin. iii(1). 622. 3; NāmMā. 156; **D** next, following, later, subsequent स्वसंयुक्तः गुरुर्ज्ञेयः सानुस्वारा(? रोऽ)ग्रिमः स्फुटः NāraS'i. ii. 2. 18; तदग्रिमे प्रौढिपरं च कार्यम् KāvyMī. 111. 18; अग्रिमं कर्म तु यद्यत्पच्छायायां न संभवति ManuBh. i. 322. 11 (*on* 3. 264); स्वरमग्रिममाहत्य निवृत्तत्वाद्धतो मतः SaṃgīRa. ii. 169. 15 (3. 93); SiddhāTaVi. 6. 2; अग्रिमं ज्ञानकाण्डं तूद्धरिष्यामि S'aṅkaDigVi.(Mā.) 1. 52; दर्शयिष्यामि तुभ्यमात्मानम् । किं तु तवाग्रिमे जन्मनि PurusPa. 221. 5; तदर्थस्यैवोपन्यासोऽग्रिमचर्चा क्रियते AṇuBh. 348. 2 (*on* iv. 4. 5); YuktiSneha. 130. 38 (*on* i. 1. 5); KandaCū. v. 3. 13; अग्रिमेण सहैकवाक्यत्वात् MīmāKau. ii. 243. 17 (*on* iii. 2. 12); LaCandr. 383. 34; लक्षणमग्रिमं च भ्रान्तिमतः RasGaṅ. 355. 3; तथा चाग्रिमेष्वपादानादिसंज्ञाविधिषु क्रियार्थककारकशब्दानुवृत्त्या क्रियान्वयिनामेव संज्ञा VaiyāBhū. 65. 16 (*on* 16); मृदुस्पष्टगत्यधिकपूर्वमृदुस्पष्टग्रह एवाग्रिगो (अग्रिमो BSS. 1924, p. 219. l. 13) मृदुस्पष्टग्रहोऽस्ति SiddhāTaVi. 131. 12.

अग्रिम (agrima) *m.* **1** name of Jina नाम्नामष्टसहस्रेण तोष्टुमोऽभीष्टसिद्धये । … प्राग्र्यः प्राग्रहरोऽभ्यग्रः प्रत्यग्रोऽग्र्योऽग्रिमोऽग्रजः MahāP. 25. 150; **2** elder brother स्यादग्रजवदग्रिमः NāmS'il. 1794; **3** front portion शृङ्गं तु गवलं हेमनिबद्धाग्रिमपश्चिमम् BhaktiRaSi. ii. 1. 154 (comm. अग्रिमः अग्रभागः); *n.* heart बुक्का हृद् हृदयं वृक्का सुरसं च तदग्रिमम् AbhidhāCin. 623; ParaNā. 2199; KośaKaTa. i. 5246.

अग्रिमऋग्द्वय (agrima-ṛgdvaya) *n.* the two following *ṛk* verses अन्त्याम् ऋचं पुनरुपादायाग्रिमऋग्द्वयपाठः BhāṭṭDī. iii. 111. 4 (*on* ix. 2. 6)

अग्रिमक (agrima-ka) *m.* elder brother ज्येष्ठभ्रातरि । अग्रजोऽग्रियाग्रिमकौ S'abdaRa.(Su.) 3. 144.

अग्रिमकरणार्थ (agrimakaraṇārtha) *adj.* meant for the performance of future action अत्र कृतसुकृतादिचिन्तनं तदविरोधेनाग्रिमकरणार्थम् ViraMi.(Āhnika.) 13. 9.

अग्रिमकर्महेतुत्व (agrimakarmahetu-tva) *n.* the state of being the cause of future action पूर्वकर्मणोऽग्रिमकर्महेतुत्वं दर्शयति AṇuBh. 313. 14 (*on* iv. 1. 16)

अग्रिमकल्प (agrima-kalpa) *m.* future age or period of time (*kalpa*) : नानाशरीरप्रापकप्रारब्धकर्मणाग्रिमकल्पे संसरिष्यत इन्द्रादेः LaCandr. 167. 5.

अग्रिमकाय (agrima-kāya) *m.* forepart of the body पश्चात्कायेन यो वाजी भूमिं गत्वा निषीदति । खेदश्चाग्रिमकायेन स्वस्थश्च परिवर्तते AśvaVai. 55. 10.

अग्रिमकारिका (agrima-kārikā) *f.* following verse अग्रिमकारिकायां तदसंभवस्य व्युत्पादयिष्यमाणत्वात् VaiyāBhū. 166. 18 (*on* 31)

अग्रिमकार्यकर्तृ (agrimakārya-kartṛ) *adj.* producer of the following effect प्रोक्षणसंस्कारा अपि उद्देश्यव्रीहिसहकृता एवाग्रिमकार्यकर्तारः TattvCin. ii(2). 141. 8.

अग्रिमकार्यकारिन् (agrimakāryakār-in) *adj.* producer of future (following) effect केचिदुद्देश्यसहकारिण एवाग्रिमकार्यकारिणः TattvCin. ii(2). 141. 5.

अग्रिमकाल (agrima-kāla) *m.* future time अग्रिमकाल एव सन्निधिदर्शनेन तदसिद्धत्वभावात् TattvCin. ii(2). 90. 5.

अग्रिमकूटयुग (agrima-kūṭayuga) *n.* next two groups क्रमशोऽग्रिमकूटयुगे तेन यजुःसामता सिद्धा VarivaRaha. 135.

अग्रिमक्रियापेक्षण (agrimakriyāpekṣaṇa) *n.* reference to following verb ब्रह्मेत्यस्य आततानेत्यग्रिमक्रियापेक्षणं च द्रष्टव्यम् S'ivārkaMaDī. ii. 322. 15 (*on* iii. 3. 23)

अग्रिमक्रियाविरोध (agrimakriyā-virodha) *m.* conflict with the later action अन्यथा हस्तव्यापृतत्वेनाग्रिमक्रियाविरोधात् ViraMi. 56. 11 (*on* 1. 22)

अग्रिमक्षण (agrima-kṣaṇa) *m.* next moment or instant रक्ताद्युत्पत्तेरग्रिमक्षणे परमाण्वन्तरे … कर्मचिन्तायां नवमे क्षण इति Kiraṇā. 191. 15; यस्मिन् सत्यग्रिमक्षणे यस्य सत्त्वम् TattvCin. i. 74. 1 = SiddhāLeSaṃ. 142. 1; 434. 5 = S'ivārkaMaDī. i. 110. 18 (*on* i. 1. 2); न तु प्रागसतोऽग्रिमक्षणे सत्त्वमुत्पत्तिः गौरवात् TattvCin. ii(2). 169. 4; iv(2). 95. 1; यस्य सत्त्वे अग्रिमक्षणे यत्सत्त्वम्

LaCandr. 366.22; VaiyāBhū. 85.19 (*on* 22)

अग्रिमक्षणावच्छेद (agrimakṣaṇāvaccheda) *m.* delimitation by the next instant क्वचिद्देशेऽग्रिमक्षणावच्छेदेन पटादेरवश्यं सत्त्वासत्त्वसंभवात् GuruCandr. ii. 191.5.

अग्रिमक्षय (agrima-kṣaya) next lunar month that is omitted (in the adjustment of the lunar and solar calendar) ये … स्पष्टोक्तनिर्णयप्रवृत्तास्तन्मते त्वग्रिमक्षयाधिकयोरप्यसंभवः SiddhāTaVi. (S'eṣavā.) 7.9.

अग्रिमखण्ड (agrima-khaṇḍa) *m.* next or following section सति सम्पद्य न विदुस्सत आगम्य न विदुरित्यग्रिमखण्डयोरुच्यमानस्याज्ञानस्य च तत्रानन्वयप्रसङ्गात् S'ivārkaMaDī. i. 201.21 (*on* i. 1.10)

अग्रिमग्रन्थ (agrima-grantha) *m.* following text अग्रिमग्रन्थपर्यालोचनयापीदं ब्रह्मवाक्यमेव AṇuBh. 60.15 (*on* i. 2.12); स्पष्टार्थोऽग्रिमग्रन्थः YuktiSneha. 37.2 (*on* i. 1.4) = 41.34 (*on* i. 1.4); तद्विषयतयैवाग्रिमग्रन्थप्रवृत्तेश्चेति सर्वं समञ्जसम् S'ivārkaMaDī. i. 46.30 (*on* i. 1.1); तात्पर्यमुपपादयत्यग्रिमग्रन्थसंदर्भेण S'ivārkaMaDī.i. 185.30 (*on* i. 1.4); ii. 57.14 (*on* ii. 2.1); असावित्यादिनाग्रिमग्रन्थेन वक्ष्यति MayūMāli. 653.9 (*on* x. 1.7); प्रकृतावनुपयोगात्तेनेत्याद्यग्रिमग्रन्थासंगत्यापत्तेः MayūMāli. 883.15 (*on* xii. 4.16)

अग्रिमग्रन्थासामञ्जस्य (agrimagranthāsāmañjasya) *n.* impropriety of the following text अग्रिमग्रन्थासामञ्जस्यप्रसङ्गाच्चेति ध्येयम् MayūMāli. 100.20 (*on* ii. 1.1)

अग्रिमचिन्ता (agrima-cintā) *f.* subsequent deliberation or discussion अग्रिमचिन्तापि युक्ता MayūMāli. 826.9 (*on* xi. 3.12);667.12 (*on* x. 2.13)

अग्रिमजङ्घा (agrima-jaṅghā) *f.* front shank अजीर्णेन भवेद्वाजी … । खञ्जपाणिश्च जङ्घाभ्याम् (v. l. खुन्दत्यग्रिमजङ्घाभ्याम्) AśvaVai. 41.1.

अग्रिमजन्मन् (agrima-janman) *n.* future birth तद्वासनयाग्रिमजन्मनि सदाचारयुक्त एव स्यात् AṇuBh. 173.8 (*on* iii. 1.8)

अग्रिमज्ञान (agrima-jñāna) *n.* next or subsequent knowledge अग्रिमज्ञानस्याग्राहकज्ञानोदयमवस्थानाभावात् ĀtmaSi. 43.1.

अग्रिमता (agrima-tā) *f.* excellence or prominence अतापलब्धाग्रिमतानुलोमता Kāvyāda. 3.49.

अग्रिमदर्शेष्टि (agrima-darśeṣṭi) *f.* subsequent new-moon sacrifice अग्रिमदर्शेष्ट्यङ्गतयैव पितृयज्ञानुष्ठाने न कश्चिद्विरोधः BhāṭṭDī. ii. 147.14 (*on* iv. 4.8)

अग्रिमदिनकृत्य (agrima-dinakṛtya) *n.* rite to be performed on the following day अथैतदग्रिमदिनकृत्यं वायवीये TristhaSe. 361.23.

अग्रिमदेश (agrima-deśa) *m.* next region पश्चिमाग्रिमदेशाभ्यां विश्लेषाश्लेषसंभवे । गन्तापरो वा सर्वश्च कर्माधारः प्रकल्पितः TattvSaṁ. 696; अग्रिमदेशे चोपलम्भात् Upask. 251.5 (*on* v. 2.21)

अग्रिमदेह (agrima-deha) *m.* future body यथासंकल्पमग्रिमदेहकथनाल्लोकान्तरभाविफलार्थमन्योपासनैव युक्ता AṇuBh. 54.1 (*on* i. 2.2)

अग्रिमद्रवत्व (agrima-dravatva) *n.* following fluidity द्रवत्वनाशेऽप्यग्रिमद्रवत्वेनोत्पादात् TattvCin. i(2). 759.1.

अग्रिमधर्म (agrima-dharma) *m.* **1** future merit अग्रिमधर्माधर्मयोरनुत्पादात् Upask. 279.14 (*on* vi. 2.16); **2** subsequent attribute न खलु दहरस्यान्तः कोऽपि श्रुतोऽग्रिमधर्मभाक् NayaMañ. I. iii. 5.10.

अग्रिमनन्दन (agrima-nandana) *m.* first son हठादग्रिमनन्दनेन श्रीतानदासेन गृहीतराज्यः । … गाङ्गदेवः क्षितिपं जगाद Rāṣṭrau. 13.13.

अग्रिमनियमचिन्ता (agrima-niyamacintā) *f.* next topic or section dealing with restriction स्रुगादिष्वनियमे सत्यग्रिमनियमचिन्ताविरोधः MayūMāli. 826.6 (*on* xi. 3.12)

अग्रिमनिरास (agrima-nirāsa) *m.* exclusion of the following अग्रिमनिरासाय अर्वागिति शेषव्याख्याने उक्तः BālamBha. ii. 109.25 (*on* 2.99)

अग्रिमनिशा (agrima-niśā) *f.* coming night अग्रिमनिशायां यदुचितं तत्करिष्यामि PuruṣaPa. 9.11.

अग्रिमपक्ष (agrima-pakṣa) *m.* former view अग्रिमपक्षपरिग्रहे … अङ्गीकृतमभावस्य प्रमेयत्वम् PrakaPañ. 285.15; 367.2.

अग्रिमपञ्चमी (agrima-pañcamī) *f.* next fifth lunar day पञ्चमीप्रमीतस्याग्रिमपञ्चम्यामेव मासिकम् VīraMi.(Samaya.) 210.14.

अग्रिमपदवैयर्थ्य (agrimapada-vaiyarthya) *n.* uselessness of the following word अग्रिमपदवैयर्थ्यापत्तेरिति चेत् । अत्रैवं ज्ञेयम् AṇuBh. 203.20 (*on* iii. 2.37)

अग्रिमपदार्थ (agrima-padārtha) *m.* future object इदानीमग्रिमपदार्थयोर्नानात्वादननुगमेन व्याप्त्यग्रहात् TattvCin. iv(2). 86.2.

अग्रिमपरिग्रह (agrima-parigraha) *m.* inclusion of what follows आदिनाग्रिमपरिग्रहः BālamBha. ii. 244.29 (*on* 2.137)

अग्रिमपाद (agrima-pāda) *m.* the following (i. e. the next) quarter (of a chapter) धर्माः पूर्वं तत्रा(? त्र)तत्रानुपपन्नत्वेन सूत्रिताः अग्रिमपादे च प्रपञ्चयिष्यन्ते S'ivārkaMaDī. ii. 51.11 (*on* ii. 1.36); तादृशविकृतिसाधारण्यस्याग्नीनामग्रिमपादे वक्ष्यमाणतया तद्द्वारस्याधानस्यापि तद्वदेव साधारण्यसंभवात् MayūMāli. 301.15 (*on* iii. 6.5); 802.13 (*on* xi. 1.8)

अग्रिमपादान्त (agrimapādānta) *m.* the end of the next quarter (of a chapter) मुख्यार्थासंभवात् … भागशब्दोऽयमित्यग्रिमपादान्ते वक्ष्यमाणत्वात्तत्र तद्वाक्यादेव क्रतुसंबन्धः MayūMāli. 218.17 (*on* iii. 2.7)

अग्रिमपाप (agrima-pāpa) *n.* sin arising subsequently अग्रिमपापं प्रतिसंधाय सन्तो न प्रवर्तन्ते SiddhāMu. 78.8 (*on* 151)

अग्रिमपुरुषव्यापार (agrima-puruṣavyāpāra) *m.* further or next human effort यथा कारीर्यादिकमग्रिमपुरुषव्यापारं विनैव फलहेतुः तथा मङ्गलमपि तेन विनैव हेतुः स्यात् TattvCin. i. 64.4.

अग्रिमप्रपाठक (agrima-prapāṭhaka) *m.* following or next chapter or division अग्रिमप्रपाठके भृगुणा अधीहि भगवो ब्रह्म [TaiU. 3.1] इति पृष्टो वरुणः AṇuBh. 28.18 (*on* i. 1.11); 254.25 (*on* iii. 3.47)

अग्रिमप्रश्नोत्तरवाक्य (agrimapraśnottara-vākya) *n.* following sentence consisting of question and answer विमर्शवाक्यं व्याख्यातव्यम् । अग्रिमप्रश्नोत्तरवाक्यानुसारात् S'ivārkaMaDī. i. 389.20 (*on* i. 2.27)

अग्रिमभाष्य (agrima-bhāṣya) *n.* subsequent (portion of the) commentary अत एवाग्रिमभाष्ये चेतनधर्मं ईक्षतिरित्युक्तम् S'ivārkaMaDī. i. 193.17 (*on* i. 1.5); कथं पुनरसावनर्थः हिंसा हि सा सा च प्रतिषिद्धा इत्यग्रिमभाष्यग्रन्थेन हिंसारूपस्यैनशब्दार्थविवरणात् YuktiSneha. 26.18 (*on* i. 1.2); अग्रिमभाष्यं त्वेकदेश्युक्तिः LaS'abdeS'e. ii. 509.9.

अग्रिममन्त्र (agrima-mantra) *m.* subsequent *mantra* एषोऽणुरात्मेत्यग्रिममन्त्रप्रदर्शितजीवविषयमनःप्राणाधारत्वप्रत्यभिज्ञानाद्युभ्वाद्याधारो जीवः प्रतीयते S'ivārkaMaDī. i. 404.13 (*on* i. 3.4); i. 404.18 (*on* i. 3.4); i. 449.30 (*on* i. 3.23)

अग्रिममन्त्रबल (agrimamantra-bala) *n.* strength or power of the subsequent *mantra* प्रमितस्तनुभृत् प्रथमं प्रमितस्मरणादपि चाग्रिममन्त्रबलात NayaMañ. I. iii. 7.13.

अग्रिमरसानुभव (agrima-rasānubhava) *m.* future experience of pleasure or enjoyment ज्ञानादिसर्वतिरोधानेनाग्रिमरसानुभवो न भविष्यति AṇuBh. 33.9 (*on* i. 1.11)

अग्रिमरूपाद्युत्पत्ति (agrimarūpādy-utpatti) *f.* rise of the subsequent colour etc. पीलवः परमाणव एव स्वतन्त्राः पच्यन्ते तत्रैव पूर्वरूपनाशाग्रिमरूपाद्युत्पत्तिः कारणगुणप्रक्रमेण Upask. 288.17 (*on* vii 1.6)

अग्रिमर्च् (agrimarc) *f.* following or next *ṛc* (sacred verse) ब्रह्मविदाप्नोति परम् [TaiU. 2.1] इति सामान्यतो ब्रह्मविदः परब्रह्मप्राप्तिमुक्त्वाग्रिमर्चा विशेषतो वदन् AṇuBh. 253.18 (*on* iii. 3.47)

अग्रिमलीला (agrima-līlā) *f.* future playful activity स्वप्राणादिसर्वतिरोधानेनाग्रिमलीलानुपयोगित्वं न शङ्कनीयम् AṇuBh. 251.25 (*on* iii. 3.44)

अग्रिमलीलासंबन्ध (agrimalīlā-sambandha) *m.* connection with the future sportive activity एवं सति तस्यैवाग्रिमलीलासंबन्धोऽशक्यवचनः AṇuBh. 217.13 (*on* iii. 3.10)

अग्रिमलीलासंबन्धिन् (agrimalīlā-sambandhin) *adj.* connected with the future sportive activity नित्यत्वे त्वग्रिमलीलासंबन्धिनोऽभिन्नत्वं स्यात् AṇuBh. 217.14 (*on* iii. 3.10)

अग्रिमलेख्य (agrima-lekhya) *adj.* to be written down first, to be ranked as the first दमस्वसः सेयमुपैति तृष्णा हरेर्जगत्यग्रिमलेख्यलक्ष्मीम् NaiṣC. 8.70.

अग्रिमवत् (agrima-vat) *adv.* as in the following case, like the subsequent one कर्मप्रत्ययेन तु व्याख्यानमग्रिमवदुक्तम् BālamBha. iii. 51.20 (*on* 3.17)

अग्रिमवर्णक (agrima-varṇaka) *n.* subsequent topic अग्रिमवर्णकपूर्वपक्षे वक्ष्यमाणमित्यर्थः MayūMāli. 729.16 (*on* x. 5.15)

अग्रिमवर्ष (agrima-varṣa) *n.* next year अग्रिमवर्षान्तःपातान्मलमासमारभ्यैव वर्षप्रवृत्तेः NirṇaSi. 61.16.

अग्रिमवाक्य (agrima-vākya) *n.* subsequent sentence अतः परमग्रिमवाक्यार्थे सन्देहः AṇuBh. 53.8 (*on* i. 2.1); न त्वग्रिमवाक्येनोपसंह्रियते TantrVā. 901.1 (*on* iii. 3.33); अग्रिमवाक्यपर्यालोचनया … यज्ञोपवीतशब्दस्याजिनवाससोरुपन्यासविशेषमात्रपरत्वमेव प्रतीयते MayūMāli. 30.9 (*on* i. 3.4); अग्रिमवाक्यविरोधाच्च GoviBh. 44.7 (*on* i. 3.8)

अग्रिमविचार (agrima-vicāra) *m.* subsequent deliberation अग्रिमविचारानर्थक्यमित्याशङ्क्य YuktiSneha. 161. 17 (*on* i. 1. 8); स कालः कस्येत्येवमग्रिमविचारसंभवात् MayūMāli. 490. 4 (*on* vi. 4. 12)

अग्रिमविद्या (agrima-vidyā) *f.* subsequent esoteric teaching अग्रिमविद्यासूपास्यस्य प्रणवस्य S'ivārkaMaDī. ii. 298. 7 (*on* iii. 3. 9)

अग्रिमविनाशक्षण (agrima-vināśakṣaṇa) *m.* subsequent moment of destruction तेन तेषामग्रिमविनाशक्षणे न कार्यम् TattvCin. ii(2). 43. 7.

अग्रिमविरोध (agrima-virodha) *m.* contradiction with the subsequent (text) ततः परावृत्त्यापत्त्याग्नि(? ग्रि)मविरोधादाह BālamBha. i. 167. 14 (*on* 1. 49)

अग्रिमविशेष (agrima-viśeṣa) *m.* difference mentioned subsequently तत्कथने न तात्पर्यं किंत्वग्रिमविशेषस्य तत्र कथने BālamBha. i. 197. 13 (*on* 1. 53)

अग्रिमविशेषण (agrima-viśeṣaṇa) *n.* attribute occurring subsequently अग्रिमविशेषणद्वयफले तु स्फुटे एव (स्तः) BālamBha. iii. 129. 8 (*on* 3. 234)

अग्रिमवैयर्थ्य (agrima-vaiyarthya) *n.* uselessness of the subsequent text अग्रिमवैयर्थ्यं च स्यात् AṇuBh. 15. 1 (*on* i. 1. 3)

अग्रिमव्यवस्था (agrima-vyavasthā) *f.* future state तस्याग्रिमव्यवस्था या सा च तुर्ये विविच्यते AṇuBh. 301. 3 (*on* iv. 1. 0)

अग्रिमव्यवहार (agrima-vyavahāra) *m.* subsequent usage अग्रिमव्यवहारानुसारेण तावन्मात्रपरत्वं जैमिनीयप्रयोगस्य···भ्रान्तिकृता कल्पयितुं शक्यम् PūrvottaVāNaMā. 256. 14.

अग्रिमव्याख्यान (agrima-vyākhyāna) *n.* subsequent explanation वाग्वै गायत्रीत्यग्रिमव्याख्याने ··· वाचि यौगिकत्वकीर्तनेन विरोधात् S'ivārkaMaDī. i. 277. 26 (*on* i. 1. 25); अग्रिमव्याख्यानप्रपञ्चेन विशेषणविशेष्यभावावधारणात् S'ivārkaMaDī. ii. 297. 10 (*on* iii. 3. 9)

अग्रिमशब्दारम्भ (agrimaśabdārambha) *m.* origination of the succeeding sound अग्रिमशब्दारम्भादाद्यशब्दानन्तरमचिरेणैव शब्दोपलम्भः TattvCin. i. 630. 1.

अग्रिमश्रुति (agrima-śruti) *f.* subsequent Vedic passage स वा एष इत्यनेनाग्रिमश्रुतिभिर्ब्रह्मत्वेन प्रतिपिपादयिषितमन्त्ररूपमेवोच्यते AṇuBh. 222. 5 (*on* iii. 3. 18); अग्रिमश्रुत्युक्तकर्माश्रयत्वं च तस्मिन् विरुद्धम् AṇuBh. 320. 13 (*on* iv. 2. 5)

अग्रिमश्लोक (agrima-śloka) *m.* subsequent verse अग्रिमश्लोके तत्प्रत्यभिज्ञानाच्च BrahmSūBh.(S'rī.) i. 427. 4 (*on* i. 3. 12); पिण्डार्थस्तरणकुशानामग्रिमश्लोके निषेध्यत्वात् VīraMi.(Paribhāṣā.) 102. 6; 66. 7.

अग्रिमश्लोकद्वय (agrima-ślokadvaya) *n.* following two verses यज्ञकाण्डे इत्यग्रिमश्लोकद्वयानन्वितत्वस्य स्पष्टत्वात् BālamBha. i. 256. 12 (*on* 1. 89)

अग्रिमश्लोकस्थ (agrimaśloka-stha) *adj.* occurring in the following verse चकारैश्चतुर्भिरेतच्छ्लोकस्थैरग्रिमश्लोकस्थेन चकारेण च समुच्चितानि सूक्ष्माणि तन्मात्रारूपाणि पञ्च VīraMi. 894. 8 (*on* 3. 180)

अग्रिमसंसार (agrima-saṁsāra) *m.* next or succeeding life (i. e. life after death) अग्रिमसंसारनिमित्तयोः पुण्यपापयोः स्वरूपतो नाशाभावात्तस्यैवोत्थाने न काचिदनुपपत्तिः S'ivārkaMaDī. ii. 241. 15 (*on* iii. 2. 9)

अग्रिमसंगति (agrima-saṅgati) *f.* agreement or consistency with the following (statement) अत एवाग्रिमसंगतिः BālamBha. i. 164. 6 (*on* 1. 34)

अग्रिमसंदर्भ (agrima-sandarbha) *m.* subsequent context अग्रिमसंदर्भेऽपि वाय्वादीतरभूतलयस्थानत्वतदपेक्षज्यायस्त्वादिविषयः UpaParā. 51. 4; S'ivārkaMaDī. i. 349. 27 (*on* i. 2. 11)

अग्रिमसंप्रदाय (agrima-sampradāya) *m.* succeeding tradition (of the transmission of the Vedas) सर्गान्तरोत्पन्नज्ञानवता भोगार्थं सर्गादावुत्पन्नेन मन्वादिना सर्वज्ञेश्वराभिप्रायस्थो वेदः साक्षात्कृत्यानूद्यते ततोऽग्रिमसम्प्रदायः TattvCin. ii(2). 85. 8.

अग्रिमसल्लकीकिशलय (agrima-sallakīkiśalaya) *n.* top-most (i. e. tender) sprouts of *Boswellia thurifera* उपहृतैः स्वयमग्रिमसल्लकीकिशलयप्रमुखैरनुनिन्यिरे···द्विरदनैरदनैर्गजवल्लभाः NemiNir. 6. 32.

अग्रिमसूत्र (agrima-sūtra) *n.* following aphorism अग्रिमसूत्रादात्मेति पदं लभ्यते VedāntKau. 221. 16 (*on* ii. 3. 16); छन्दोरूपगायत्र्याश्चाग्रिमसूत्रे सूत्रकृतैव वक्ष्यमाणत्वात् S'ivārkaMaDī. i. 280. 8 (*on* i. 1. 26); धर्मशब्दस्य अग्रिमसूत्रानुसारेण किंचिद्धर्मपरत्वम् PūrvottaVāNaMā. 256. 17; अग्रिमसूत्रेण नामधेयत्वं सिद्धान्तितम् MīmāKau. i. 151. 9 (*on* i. 4. 1); BhāṭṭDī. iii. 159. 20 (*on* ix. 3. 13)

अग्रिमसूत्रत्रय (agrima-sūtratraya) *n.* following three aphorisms एतत्सूत्रव्याख्यानमग्रिसूत्रत्रयव्याख्यानमुपलक्षयति Prasā. i. 703. 6.

अग्रिमसूत्रद्वय (agrima-sūtradvaya) *n.* following two aphorisms अग्रिमसूत्रद्वयवैयर्थ्यं स्यादिति चिन्त्यम् AṇuBh. 204. 22 (*on* iii. 2. 38); अक्रियार्थोपपदमेतत् इति अग्रिमसूत्रद्वयस्य प्रयोजनकथनपरसंभवादत्रापि लाघवार्थमुक्तम् Prasā. ii. 648. 15.

अग्रिमसूत्रावयव (agrimasūtrāvayava) *m.* part of the following aphorism किं त्वग्रिमसूत्रावयव एवाधिकरणान्तरत्वेन भाष्ये व्याख्यातः MayūMāli. 367. 19 (*on* iv. 2. 2)

अग्रिमसृष्टि (agrima-sṛṣṭi) *f.* subsequent creation प्रलयेऽग्रिमसृष्ट्युपयोगिनो मायाकर्मादिपाकव्यापारस्य सत्त्वात् S'ivārkaMaDī. ii. 50. 34 (*on* ii. 1. 34)

अग्रिमस्कन्ध (agrima-skandha) *m.* 1 vanguard, troops at the head (of an army) आक्रम्याजेरग्रिमस्कन्धमुच्चैरास्थायाथो वीतशङ्कं शिरश्च । ··· धामारोहन् मानभाजः सुखेन S'iśuVa. 18. 14; 2 upper part of the shoulder, S'iśuVa. 18. 14.

अग्रिमस्थानपञ्चक (agrima-sthānapañcaka) *n.* aggregate of five places that lie next अनयैव विधयाग्रिमाक्षरपञ्चकमग्रिमस्थानपञ्चके विन्यस्याद्यवर्णपञ्चकमाद्यस्थानपञ्चके न्यसेत् VīraMi.(Bhakti.) 92. 6.

अग्रिमस्फुट (agrima-sphuṭa) *adj.* (planet) rectified to the advanced position स्फुटभुक्तिः पूर्वस्फुटग्रहोनाग्रिमस्फुटग्रहरूपा । फलान्तरसंस्कृतमृदुभुक्तिसमा । तच्युतपूर्वस्पष्टोऽग्रिमस्फुटः SiddhāTaVi. 131. 15; 131. 17; 132. 2; फलान्तरोपचयात्तत्रार्कस्फुटभुक्त्युपचित्या नीचं यावदतिन्यून एवाग्रिमस्फुटः पूर्वस्फुटात् SidhāTaVi. 132. 3; 132. 7.

अग्रिमस्फुटग्रह (agrima-sphuṭagraha) *m.* rectified position of a planet at an advanced position स्फुटभुक्तिः पूर्वस्फुटग्रहोनाग्रिमस्फुटग्रहरूपा SiddhāTaVi. 131. 14.

अग्रिमा (agr-imā) *f.* 1 the *lavaṇī* fruit (*Anona reticulata*), S'abdaKaDru; 2 the big toe तर्जन्यग्रिमयोर्युग्मैर्युगयवन्यूनैः ··· आयामः TantrSa. 2. 114 (comm. तर्जन्यग्रिमयोः पादतर्जन्यङ्गुष्ठयोः)

अग्रिमांशोदयांश (agrimāṁśodayāṁśa) *m.* the point of rising (i. e. degree in the diurnal circle) in relation to the degrees of advanced position of a planet चलांशैः सुसंस्कारितस्याथ यस्याग्रिमांशोदयांशा हताः स्वीयभुक्तैः । कलाश्चक्रलिप्तायुताः स्युः स्फुटाख्या अहोरात्रलिप्ताश्च तास्तत्खगस्य SiddhāTaVi. 138. 15.

अग्रिमाक्षरपञ्चक (agrimākṣara-pañcaka) *n.* aggregate of the next five letters अग्रिमाक्षरपञ्चकं, अग्रिमस्थानपञ्चके विन्यस्य VīraMi.(Bhakti.) 92. 6.

अग्रिमाग्रिम (agrimāgrima) *adj.* each succeeding (one) अत्र मीमांसकाः यथोच्चारणपूर्वकत्वात् उच्चारणं वेदे परतन्त्रं तथा तात्पर्यमपि तात्पर्यपूर्वकमेवेति परतन्त्रं न तु कस्यापि प्रथमं तात्पर्यं अनादित्वात् पूर्वपूर्ववाक्यार्थज्ञानेच्छयोच्चारणमुपजीव्याग्रिमाग्रिमस्य तदिच्छयोच्चारणात् TattvCin. iv(1). 341. 2.

अग्रिमाधिकमासवत् (agrimādhikamāsa-vat) *adv.* like the subsequent intercalary month व्यवहितस्य शुद्धाशुद्धयोः सद्भावात् अग्रिमाधिकमासवत् तन्निर्णयोऽस्त्येव SiddhāTaVi.(S'eṣavā.) 6. 22.

अग्रिमाधिकरण (agrimādhikaraṇa) *n.* next section (in a book) अग्रिमाधिकरणे···श्रुतिसिद्धस्य परमेश्वरस्यानुमानिकत्वाङ्गीकारेऽधिष्ठातृत्वानुपपत्तिर्वक्ष्यते S'ivārkaMaDī. ii. 105. 7 (*on* ii. 3. 34); i. 97. 8 (*on* i. 1. 1); यत्र तु कारकतासंबन्धेन वृत्तिः ··· तदपि हि सम्प्रदानकारकं कर्मकारकं वेत्यग्रिमाधिकरणे वक्ष्यते MīmāKau. iii. 178. 20 (*on* ii. 2. 6); संस्थान्तराणामन्यशब्देनाभिधानस्याग्रिमाधिकरणे वक्ष्यमाणत्वेन BhāṭṭDī. ii. 202. 5 (*on* v. 3. 13); iii. 158. 18 (*on* ix. 3. 12); अत एवाग्रिमाधिकरणे···घृताघृतसमुदाये घृतशब्दस्य लक्षणाव्यवहार आकरे युज्यते MayūMāli. 90. 24 (*on* i. 4. 18); 486. 5 (*on* vi. 4. 6); 536. 9 (*on* vii. 3. 6); 633. 12 (*on* ix. 4. 2)

अग्रिमाधिकरणद्वय (agrimādhikaraṇa-dvaya) *n.* next two sections (in a book) अग्रिमाधिकरणद्वये च लिङ्गश्रुतिसंयुक्तयोरिति विवेकः BhāṭṭDī. iii. 43. 7 (*on* ix. 1. 2)

अग्रिमाधिकरणरीति (agrimādhikaraṇa-rīti) *f.* the way (of explanation) in the next section (of a book) शंय्विडान्तवचनस्याग्रिमाधिकरणरीत्या पूर्वशंय्विडाविषयत्वात् MayūMāli. 764. 4 (*on* x. 7. 12)

अग्रिमाधिकरणविरोध (agrimādhikaraṇa-virodha) *m.* contradiction with (the doctrine put forth in) the next section of a book न तु तस्य भोगाभाव एव । अग्रिमाधिकरणविरोधात् AṇuBh. 57. 1 (*on* i. 2. 8)

अग्रिमाध्याय (agrimādhyāya) *m.* next chapter अपश्यता कार्यवशादित्यग्रिमाध्याये वक्ष्यते VīraMi. 378. 9 (*on* i. 360)

अग्रिमानुरोध (agrimānurodha) *m.* [Abl., Instr.] in accordance with the next one अथवा तस्मिन् यदन्तस्तत्साधारमन्वेष्टव्यमित्यध्याहारोऽस्तु अग्रि-

-मानुरोधात् UpaParā. 49.17; अग्रिमानुरोधेनाह । श्रेष्ठा इति BālamBha. i. 465.10 (*on* 1.199)

अग्रिमानुवाक (agrimānuvāka) *m.* next section (of a Vedic text) ऋतं सत्यमित्युपास्यरूपसमर्पकेऽग्रिमानुवाके तस्यापि परब्रह्मभाव श्रूयते SʹivārkaMaDī. i. 325.21 (*on* i. 2.5); अग्रिमानुवाकश्रुतस्य विग्रहस्य पारमेश्वरत्वप्रसिद्धया Sʹivārka-MaDī. i. 328.12 (*on* i. 2.8)

अग्रिमामावास्या (agrimāmāvāsyā) *f.* next new moon day पौर्णमास्या-माधाने कृते अग्रिमामावास्यायां दर्शेष्ट्यभावात् पूर्वपक्षेऽकरणमित्युक्तम् BhāṭṭDī. ii. 147.9 (*on* iv. 4.8)

अग्रिमारम्भ (agrimārambha) *m.* beginning of the next or subsequent (creation of the creator) यश्चाग्रिमारम्भ इहान्त एव पूर्वस्य सोऽस्मादिधि-सृष्टिजादिः । ह्वेयस्तदन्तोऽपि SiddhāTaVi. 9.13.

अग्रिमाश्रय (agrimāśraya) *m.* foremost resort हरेः साधारणगुणैरुपेता-स्तस्य वल्लभाः । पृथुप्रेम्णां सुमाधुर्यसंपदां चाग्रिमाश्रयाः UjjvaNīMa. 48.11.

अग्रिमाष्टमी (agrimāṣṭamī) *f.* the following 8th day of a fortnight महालक्ष्म्यष्टमीं भाद्रपदशुक्लाष्टमीम् । महालक्ष्मीव्रतवन्तस्त्वेतदारभ्याग्रिमाष्टमीपर्यन्तं षोडशदिनानि यात्रां कुर्वन्ति TristhaSe. 236.13.

अग्रिमोदयकाल (agrimodaya-kāla) *m.* time of the subsequent rising (of a planet) अग्रिमोदयकालस्यासन्ने गत्यानया स्मृतम् । चालनम् Siddhā-TaVi. 139.17.

अग्रिमोदाहरण (agrimodāharaṇa) *n.* example that follows एव-मग्रिमोदाहरणेऽपि यत्र बाणाः संपतन्ति कुमारा विशिखा इव इति MīmāKau. i. 9.1 (*on* i 3.2)

अग्रिमोद्गम (agrimodgama) *m.* first blossom यदग्रिमोद्गमस्थूलस्तबका-भोगसंगमम् (वनम्) YaśasCam. ii. 201.3.

अग्रिमोपयोगिन् (agrimopayogin) *adj.* useful for the subsequent or following (text) अग्रिमोपयोगिनं विशेषमाह । माषश्चेति । एवमग्रे सर्वत्र बोध्यम् BālamBha. ii. 279.25 (*on* 2.159)

अग्रिय (agriyá) *adj.* [DEBRU. p. 358; P. iv. 4.117; KāśiVṛ., PrakriKau. i. 837.12; SiddhāKau. 595B.15; Prasā. ii. 720.25] **A** first, foremost इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपमुप ह्वये ṚV. i. 13.10; अग्निं देवासो अग्रिय-मिन्धते वृत्रहन्तमम् ṚV. vi. 16.48; स त्वं नः ··· वायो ··· अग्रियः । कृधि वाजाँ अपो धियः ṚV. viii. 26.25; प्र धारा मध्वो अग्रियो महीरपो वि गाहते ṚV. ix. 7.2; प्र युजो वाचो अग्रियो वृषाव चक्रदद्वने ṚV. ix. 7.3; ix. 62.25; त्वं समु-द्रिया अपोऽग्रियो वाच ईरयन् । पवस्व ṚV. ix. 62.26; अरूरुचदुषसः पृश्निरग्रियः ṚV. ix. 83.3; ix. 86.12; प्राक्रमिषमुषसामग्रियेव ṚV. x. 95.2; x. 120.8; त्वष्टारमग्रियं ब्रूमः AV. xi. 6.3; v. 2.8; xi. 8.3; अग्रियो मुख्यो भवति···य एवं वेद AitBr. 12.2 (321); यत्सर्वा (ऋचः) अग्रिया भवन्ति सर्वा मध्ये सर्वा उत्तमाः सर्वानेवैनान् समावद्भाजः करोति PañcBr. ii. 3.4; JaimiBr. 3.228; अग्रियमग्रियं पूर्णतमं योऽनु ज्येष्ठमृद्धिमिच्छेत् पुत्राणाम् ĀśvaSʹS. I. ii. 3.13; Nir. 6.16 (118.18); नमः पूर्वोऽग्रेऽश्वेभ्योऽग्रियाय TaiPrāti. 11.4; अग्रियं प्राग्रमित्यपि ParyāSʹaRa. 2; **B** excellent अयं ते स्तोमो अग्रियो हृदिस्पृगस्तु ṚV. i. 16.7; परि द्युक्षम्···मध्वः सिञ्चन्ति···। आ यस्मिन्गावः···ऊर्ध्वानि मूर्धन्छ्रीणन्त्यग्रियम् ṚV. ix. 71.4; **C** principal इष्टीश्च पिष्याणि तथाग्रियाणि MahāBhā. iii. 26.3; AmaK. 2140; **D** elder, Vaija. 201.4; **E** eldest, Vaija. 206.6; *m.* (ágriya) **A** chief नमो अग्रियाय च प्रथमाय च TaiS. IV. v. 5.2; **B** elder brother, AmaK. 1159; SʹabdaRaSaK. 2287; KośaKaTa. 1.4949; **C** eldest brother, NāmaMā.(Dha.) 43; SʹabdaRa.(Su.) 3.144.

अग्रियवत् (agriya-va(n)t) *adj.* [*f.* -tī] having the word *agriya* द्विविधमभिप्लवमेकं उपवत्यग्रियवती च व्यत्यासं प्रतिपदौ राथन्तरबार्हतानि चाज्यानि LāṭyāSʹS. iv. 5.19; तस्मात्रोपवती प्रतिपत्, नाग्रियवती । अन्यैव (ऋक्) क्रतु-निमित्ता भवितुमर्हति SʹābaBh. 1970.18 (*on* x. 5.61); ऋचं प्रतिपदम् ··· अग्रिय-वतीमग्रियशब्दयुक्तां 'प्र युजो वाचो अग्रियः' इत्येताम् MayūMāli. 731.4 (*on* x. 5.16)

अग्रियशब्दयुक्त (agriyaśabda-yukta) *adj.* [*f.* -ā] containing the word *agriya* ऋचम् ··· अग्रियवतीमग्रियशब्दयुक्ताम् MayūMāli. 731.4 (*on* x. 5.16)

अग्री (agrī) *m. f.* tip, end कीलकाग्र्याश्रिसीमासु स्यादाणिवदणिर्द्वयोः (comm. अग्रीः अग्रभागः कोटिः । आश्रिः आश्रयः) TrikāSʹe. iii. 3.120.

अग्रीभूय (agrī-bhūya) *ger.* having taken the leadership, being the head of मानसारो योद्धुमनसामग्रीभूय···मगधदेशं प्रविवेश DaśKuC. 4.8.

अग्रीय (ágrīya) *adj.* [DEBRU. p. 437, v. l. for agr(i)yá-, ágrya] MaiS. ii. 7.13.

अग्रीय (ágrīya) *adj.* [P. iv. 4.117; KāśiVṛ.; PrakriKau. etc.] chief, best, excellent मण्डलं तु ··· जनाग्रीयमसंप्रमाणमसंबाधम् SʹāṅkhāGS. vi. 2.6 (comm. जनैर्लोकैर् अग्रीयं मुख्यं स्तुत्यमित्यर्थः); पराघ्र्याग्रप्राग्रहरप्राग्र्याग्र्याग्रीयम-ग्रियम् AmaK. 2140; श्रेयान् श्रेष्ठः पुष्कलः स्यात् प्राग्र्याग्र्याग्रीयमग्रिमम् AgniP. 366.15; Vaija. 206.63; ParyāSʹaRa. 1725; SʹabdaRa.(Vā.) 3149; SʹabdaRa. (Su.) 6.40; मुख्यं प्रमुखं वर्यम्···अग्र्याग्रीयप्राग्रहराग्रियपरार्ध्यजात्यानि KośaKaTa. 2.388; KalpaK. 226.107; *m.* elder brother सहोदरः सोदरोऽपि तस्मिञ्ज्येष्ठे तु पूर्वजः । ज्यायानप्यग्रजोऽग्र्यः स्यादग्रीयः KalpaK. 29.87; प्रधानम् । इत्यमरः । अग्रजे पुं इत्यपि तट्टीकायां रमानाथः SʹabdakaIpadruma.

अग्रीयकपर्दिन् (agrīya-kapardin) *m.* the first or chief Kapardin (name of a Kolika fisherman) अग्रीयकपर्दिना सह तस्य (कपर्दिनामयक्षस्य) वर्षे 12 विग्रहः सञ्जातः PurāPraSaṁ. 101.3.

अग्रीयलेप्यमयबिम्ब (agrīya-lepyamayabimba) *n.* image in the front or the first image made of clay यावत्स्नात्रं करोति तावदग्रीयलेप्यमयबिम्बस्य नासिका गलिता PurāPraSaṁ. 101.11.

अग्रीव (a-grīvá) *adj.* neckless अन्धो मणिमविन्दत् ।···अग्रीवः प्रत्यमुञ्चत् TaiĀ. i. 11.5 (91.2); VākyaP. 5.8 (*on* 1.8)

अग्रीवकलस (agrīva-kalasa) *m.* pitcher without the neck स्तनयुगल-मग्रीवकलसौ···अस्यास्तारुण्यं भुवनविपरीतं घटयति SaduktiKa. 69.17.

अग्रीष्म (a-grīṣma) *m.* not (or opposite of) summer अवतीर्णश्च तस्मिन्···ग्रीष्ममग्रीष्मम्···अमंस्त (समरकेतुः) TilaMañ. 212.16.

अग्रु (ágru) *adj.* [MAYR. DEBRU. p. 496] unmarried वेत्यग्रुर्जनिवान्वा अतिस्पृधः ṚV. v. 44.7; जनीयन्तो न्वग्रवः ··· सखन्तं हवामहे ṚV. vii. 96.4; जनियन्ति नावग्रवः पुत्रियन्ति सुदानवः AV. xiv. 2.72; xviii. 2.47; [*f.* -ū́] maiden, spinster (*fig.* finger) तमग्रुवः केशिनीः सं हि रेभिरे ṚV. i. 140.8; सप्त स्वसारो अग्रुवः ṚV. i. 191.14; iii. 29.13; वम्रीभिः पुत्रमग्रुवो अदानम् ṚV. iv. 19.9; Nir. 3.20 (72.1); ṚV. iv. 30.16; प्राग्रुवो नभन्वो३ न वक्वा ध्वस्रा अपिन्वत् ṚV. iv. 19.7 (Sāyaṇa नदीः); दुरः ··· समग्रवो न समनेष्वञ्जन् ṚV. vii. 2.5; तमीं हिन्वन्त्यग्रुवः ṚV. ix. 1.8; मृजन्ति त्वा समग्रुवोऽव्ये जीरावधि ष्वणि ṚV. ix. 66.9; अस्या इच्छन्नग्रुवै पतिम् AV. vi. 60.1; धातास्या अग्रुवै पतिं दधातु प्रति-काम्यम् AV. vi. 60.3; दश स्वसारो अग्रुवः समीचीः । पुमांसं जातमभि सं रभन्ताम् TaitBr. I. ii. 1.19.

अग्रेकरण (agre-karaṇa) *n.* performance (of the tonsure) after (the completion of the third year) वर्षत्रयादूर्ध्वं वर्षत्रयमारभ्य उत्कर्षस्तस्याः (चूडायाः) प्रवृत्ततृतीयवर्षतः । स च द्वेधा अग्रेकरणेन प्राक्करणेन च BālamBha. iii. 3.26 (*on* iii. 1.2)

अग्रेकृत (agre-kṛta) *adj.* placed in front अग्रेकृताभ्यर्चितयोरतिशस्ते पुरस्कृतः AnekāSa. 342 = AnekāK. 352; VisvaPra. 72.202; MediK. 74.215.

अग्रेकृत्य (agre-kṛtya) *ger.* **1** placing at the front or van तत्र स्थान-स्थितान्विप्रान् ··· । अग्रेकृत्य महाराजो ययौ न्यङ्कुमतीं नदीम् SkandP. vii(1). 336.245; **2** causing to run ahead महीपतिः ··· यूथम् ···महेषुणा द्विपामग्रे-कृत्य सलीलमैक्षत Rāvaṇā. 3.40; मधुकर··· । असाद्यायाः ···अद्रिपादाद्विपादानग्रे-कृत्य ··· दक्षिणाशाम् BhramDū. 16.

अग्रेक्षण (agrekṣaṇa) *n.* first sight अशक्यदर्शनामेकदेशमग्रेक्षणात्ततः । ···संसदं निजाम् । दर्शयामास गान्धारीतनयो धर्मसूनवे PāṇḍaC. 6.896.

अग्रेग (agre-gá) *adj.* (DEBRU. p. 78] going in front अग्रेगो राजाप्यस्त-विष्यते ṚV. ix. 86.45; SV. II. vii(3). 21.3; NidāSū. 125.17 (7.8) *m.* leader [APTE]

अग्रेगत (agre-gata) *n.* going further or farther अग्रेगताधिकपरिश्रम-जातखेदाः केचित्···सरसीषु गता विमङ्क्तुम् ṢaḍṛVa. 12.

अग्रेगा (agre-gā́) *adj.* [DEBRU. p. 78; P. iii. 2.67; vi. 4.41; Kātan. iv. 3.64; MugdhaBo. 26.67 (157.1)] going in front स्वावेशोऽस्यग्रेगा नेतृणाम् TaiS. I. iii. 6.1; MaiS. i. 2.14; KāṭhS. 3.3; 26.5; KapiKaS. 2.10; 41.3; BaudhSʹS. i. 113.15; BhārSʹS. vii. 7.16; वागग्रेगा अग्र एतु TaiS. III. i. 10.2; BaudhSʹS. i. 212.17; ii. 161.2; ĀpaSʹS. xii. 17.4; MānSʹS. 76.9; VaikhāSʹS. 15.19; 16.2; 16.12; वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः साकं गन्मनसा यज्ञम् KāṭhS. 10.12; 21.14; VājaS. 27.31; VājaS.(K.) xxix. 3.3; ṚV. (Khila.) v. 6.1; KauṣīBr. 14.4 (64.9); TaiBr. II. iv. 7.6; ĀśvaSʹS. I. v. 10.4; SʹāṅkhāSʹS. vii. 10.9; KāṭhGS. i. 8.6; iv. 9.1; होता यक्षद्वायुमग्रेगाम् ṚV. (Khila.) v. 7(4).5; ĀśvaSʹS. I. v. 5.3.

अग्रेगामिका (agre-gāmikā) *f.* turn, act of going in front or first भवतोऽग्रेगामिका JaineVyā. 60.19 (*on* i. 3.78)

अग्रेगावन् (agre-gāvan) *adj.* [DEBRU. p. 894; P. iii. 2.75; JaineVyā. ii. 2.62; iv. 4.42; Kātan. iv. 1.70; SiddhaHe. iv. 2.65; v. 1.145] going in front, foremost अग्रेगावा च शूराणाम् Bhaṭṭi. 6.125; यशोऽभिध्वाव तायते ।

सातेः सन्तेः सतेश्चाग्रेगाव्ना खाव्ना द्विषां त्वया DvyāśraKā. 9. 39; अग्रेगावा शुभंयो सः (कर्णः) DvyāśraKā. 11. 103.

अग्रेगू (agre–gū́) *adj.* [Mayr; Debru. p. 471; Uṇā. 2. 68; Vār. 2 *on* P. vi. 4. 40; CāndraVyā. v. 3. 49] going in front, foremost आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुवोऽग्र इमं यज्ञं नयत TaiS. I. i. 5. 1; देवीरापोऽग्रेगुवा इति MaiS. iv. 1. 4; i. 1. 4; KāṭhS. 1. 11; 31. 10; देवीरापो अग्रेग्वः KapiKaS. 1. 11; VājaS. 1. 12; VājaS.(K.) 1. 4; TaiBr. III. ii. 5. 3; III. iii. 6. 1; S'atBr. I. i. 3. 7; BaudhS'S. i. 8. 16; i. 19. 10; पृश्न्याः पयोऽस्यग्रेगुवः MānS'S. 15. 6; VārāS'S. I. iii. 1. 24; (अहं राजधानीं प्रत्यावृते) प्रशास्तृभिरग्रेगूभिश्च ··· विशोधितमार्गः YaśasCam. i. 332. 1; रथ्यवादीदहमपि .यियासुः पोतनाश्रमम् । ततोऽन्वगात्तमग्रेगूमिव वल्कलचीर्यपि PariPar. 1. 164; तद्वन्दनार्थं यास्यामि यदि वस्तद्विवन्दिषा । त्वरध्वम् ··· तद्धर्माग्रेगूर्भवाम्यहम् PariPar. 2. 42; नरदेवः ··· । दर्श्यमानपथश्चक्रेणाग्रेगेव चचाल च TriṣaS'aPuC. i. 4. 226; अग्रेगूरिव लोकानामहो तस्य कुलीनता TriṣaS'aPuC. iv. 1. 511; ii. 3. 831; *m.* servant, Ujjva. *on* Uṇā. 2. 68.

अग्रेचर (agre–cara) *adj.* **1** moving at the van (कृष्णः) अग्रेचरो मम ··· रथयूथपानामायुः ··· आच्छैत् BhāgP. i. 15. 15; युद्धोत्सुके दैत्यपतौ प्रयाते व्यदृश्यताग्रेचरचण्डवेगः । रामः ViṣṇuDhaP. i. 46. 10; GaṇeP. ii. 101. 17; **ii** moving in front (वरमेते श्वापदाः ··· येषां न हिंसने बुद्धिः) बकोऽपि पल्वले मत्स्यान् नाश्नात्यग्रेचरानपि SkandP. iv. 3. 55.

अग्रेचलत् (agre–calat) *adj.* going in front (कृष्णम्) अग्रेचलद्गोकुलम् ··· आलम्बतां बालकमाशयो मे YātrāPra. 7. 111.

अग्रेजावन् (agre–jāvan) *adj.* born earlier, KāśiVṛ *on* P. vi. 4. 41.

अग्रेणी (agre–ṇī́) *adj.* [Debru. p. 39] going in front, leading अग्रेणे(? णी)रिव हंसानां प्रपश्यन्ती पुरष्पथम् AV.(P.) xix. 34. 2; देवीरापोऽग्रेगुवोऽग्रेणीयोऽग्रेऽस्य यज्ञस्य प्रेत MaiS. i. 1. 4; अग्रेणीरसि स्वावेश उन्नेतॄणाम् VājaS. 6. 2 = VājaS.(K.) 6. 1; S'atBr. III. vii. 1. 9; KātyS'S. vi. 2. 19.

अग्रेतन (agre–tana) *adj.* [*f.* –ā, –ī] [Debru. p. 593; P. iv. 3. 23] **1 A** occurring subsequently सर्वस्योदाहरणप्रपञ्चः । तथाग्रेतनोऽपि ManuBh. ii. 157. 30 (*on* 8. 169); एतयोरुदाहरणानि अग्रेतनसूत्रेषु द्रष्टव्यानि Uvaṭa *on* VājaPrāti. 3. 22; अग्रेतनमन्त्रः अस्यापि शेषतां वदति BrahmaSūBh.(S'rī.) i. 515. 4 (*on* i. 4. 5); KāvyKaVṛ. 48. 10 (3. 1); अपिश्च समुच्चयार्थः । अग्रेतनचकारश्च तथा SyādvāMañ. 13(20); सप्तलक्षमनुष्याः इदं प्रथमयात्राप्रमाणम् । अग्रेतना तदधिका ज्ञेया PrabaK. 129. 31; अग्रेतनौषधद्वयार्थस्य पृच्छायै ··· गतः शिष्यः, पृष्टं च ··· अग्रेतनस्य डिमसूं ठिमिरी तस्य कोऽर्थः Bharat. 17A. 1; पूर्वत्वेऽग्रेतनत्वेऽश्च संधिं व्याप्योपवर्णनम् AlaṅkāS'e. 16. (77); NayaMañ. III. i. 4. 7; S'ivārkaMaDī. i. 491. 9 (*on* i. 3. 39); VidhiRa. 2(10. 25); अग्रेतनवाक्ये विवाहस्योपनयनस्थानापत्तिविधानान्यथानुपपत्त्या इदमः संकोचः VīraMi. (Saṁskāra.) 403. 24; (Āhnika.) 73. 21; PurāPraSaṁ. 69. 8; (शिलादित्यः) दुरधिगम्यमग्रेतनं कृत्यजातमासूत्रयन् ··· चिन्तयितुमारेभे UdaySuKa. 7. 26; **1 B** former विहायाग्रेतनं श्रमम् । पुनर्नवीभूय ··· क्रोडीकुरु क्षितिम् TriṣaS'aPuC. i. 5. 612; तत् सतीमानिनीमेनामुन्मोच्याग्रेतनाम्बरम् । परिधाप्य जरद्दण्डीखण्डं दासीषु निर्दिश PāṇḍaC. 6. 988; PrabaK. 79. 2; एतानि स्नानस्थानानि ··· भवद्भिः कारितानि किं वा भवत्पूर्वजकारितानि ··· महात्मन् अग्रेतनान्यमूनि KathāK. 7. 28; **2** being in front किमु व्यावर्त्य तुरगीं पश्चाद् व्रजामि किमग्रेतनीं सुवमनुसरामि UdaySuKa. 128. 22; 64. 16; SamarāSū. 56. 264; (वानरयुवा) वानरनारीभिरपशङ्कमरंस्त सः । अग्रेतनं यूथपतिमविदन्निव दोर्मदात् PariPar. 2. 727; Pañcā. 264. 21; विक्रमः ··· अग्रेतनं नरम् । ··· दृष्ट्वा दध्यौ PārśvC. 3. 134; राजा ··· आदत्ते सर्वमग्रेतनं धनम् SamarāSaṁ. 3. 142; PurāPraSaṁ. 101. 17; KathāK. 39. 14.

अग्रेतनपाद (agretana–pāda) *m.* forefoot (of a beast) एकस्य जटिनो जटाभिरग्रेतनपादयोर्बद्धः शण्डो द्वितीयस्य तु जटाभिः पाश्चात्यपादयोः Bharat. 11B. 3.

अग्रेतनप्रदेश (agretana–pradeśa) *m.* region (lying) in front अग्रेतनप्रदेशे···कायोत्सर्गे स्थितं महामुनिं किं न पश्यसि KathāK. 39. 14.

अग्रेतनसत्यवचन (agretana–satyavacana) *n.* subsequent declaration of facts (about one's name and caste) न चायं गोत्रप्रश्नः श्रुताद् गोत्रविषयात् प्रच्याव्याश्रुतं जातिविषयं नेतुं युक्तः । न चाग्रेतनसत्यवचनकृतशूद्रत्वाभावनिर्धारणानुसारेण तथानयनम् S'ivārkaMaDī. i. 491. 9 (*on* i. 3. 39)

अग्रेतनसप्तमी (agretana–saptamī) *f.* locative (absolute) case–ending in the next passage ("विधिरत्यन्तमप्राप्ते" इत्यत्र) नन्वस्तु सतिसप्तमीति द्वितीयः पक्षः। नियमः पाक्षिके सतीत्यग्रेतनसप्तम्यवैरूप्यलाभात् VidhiRa. 2(10. 25)

अग्रेतनाक्षर (agretanākṣara) *n.* next letter भङ्गश्लेषस्तु ··· यथा कमलशब्दस्य मल इति अग्रेतनाक्षरार्थे मिलति पूर्वाक्षरकल्पोत्थते । यथा अधिकमलशाली KāvyKaVṛ. 48. 10 (3. 1)

अग्रेतनामात्य (agretanāmātya) *m.* former minister तदैवाग्रेतनामात्यमपसार्य महीपतिः । कल्पकायार्पयन्मुद्राकरेण्वादि यथोचितम् PariPar. 7. 80.

अग्रेतनीय (agretan–īya) *adj.* earlier, previous, former (resident) इतश्चाग्रेतनीयाः सर्वेऽपि तपस्विनस्तमाश्रमं विमुच्यान्यत्र गताः KathāK. 75. 21.

अग्रेतराम् (agre–tarām) *adv.* **i** first of all, at the very outset स्म गायन्तितमां तत्र मन्त्रानग्रेतरां द्विजाः DvyāśraKā. 19. 63 (comm. द्वयोरप्रकालयोर्मध्ये प्रकृष्टेऽग्रकालेऽतिप्रथममित्यर्थः); **ii** furthermore, on and on तत्र (गिरिविवरे) हि शिलामुद्घाट्य···गन्तव्यं कियतीमपि कलाम्, ··· अग्रेतरां च महत्यवकाशे ···यावद्देवीसदनं किल गन्तव्यमिति TīrthaKa. 99. 5.

अग्रेत्वन् (agrétvan) *adj.* [*f.* –varī] going ahead, leading मन्द्राग्रेत्वरी भुवनस्य गोपाः AV. xii. 1. 57.

अग्रेदधिषु (agre–dadhiṣu) *m.* cf. **अग्रेदिधिषु** [MW. *nt.*]

अग्रेदधुस् (agre–dadhús) *m.* a man who at his first marriage takes a wife that was married before or whose elder sister is still unmarried cf. **अग्रेदिधिषु,** श्यावदति श्यावदन् कुनखिनि कुनख्यग्रेदधुष्यग्रेदधुः MaiS. iv. 1. 9.

अग्रेदिधिषु (agre–didhiṣu) *m.* **1** husband of a younger sister married before her elder sister अग्रेदिधिषौ । अग्रेदिधिषुः KapKaṭhS. 47. 7; दिधिषूपतिस्तथा यः स्यादग्रेदिधिषुरेव च (पूर्वः पूर्वस्तु गर्हितः) MahāBhā. xii. 35. 4; **2** a man who at his first marriage takes a wife who was married before यश्चाग्रेदिधी(? धि)षुर्विप्रः···तयोरप्युभयोरन्नं सर्वत्रापि विवर्जयेत् VṛGautaSm. 586. 6; (न च तत्र सन्ति नास्तिकाः) नाग्रेदि(ध? धिष)वः AvantiKa. 196. 21; यस्य पुनर्भूरेव प्रधानभूता भार्या सोऽग्रेदिधिषुः VīraMi.(Āhnika.) 502. 11; Vaija. 86. 44; NānārthāSaṁ. iii. 95. 22; S'abdaRa.(Vā.) 2446; **3** one who enjoys the widow of his elder brother, NānārthāSaṁ. iii. 95. 21; *f.* a married younger sister whose elder sister is still unmarried ज्येष्ठायां विद्यमानायां कन्यायामुह्यतेऽनुजा । सा चाग्रेदिधिषुर्ज्ञेया [Devala quoted in S'abdaKaDru.]

अग्रेदिधिषुपति (agredidhiṣu–pati) *m.* husband of a younger sister who is married before her elder sister न भोजयेत् स्तेन°···°अग्रेदिधिषुदिधिषुपति° ··· प्रातिहारिकान् GautDS. ii. 6. 15 (comm. अग्रेदिधिषू इति दीर्घन्तं केचित्पठन्ति । पतिशब्दः प्रत्येकं संबध्यते । अग्रेदिधिषुपतिर्दिधिषुपतिरिति)

अग्रेदिधिषू (agre–didhiṣū) *m.* **1** husband of a younger sister married before the elder अग्रेदिधिषूर्दिधिषूपतिः ··· इत्येनस्विनः VasiDS. 1. 18 (2. 4); **2** a twice–born who at his first marriage takes a wife who was married before, AmaK. 1120; परपूर्वापतिं धीरा वदन्ति दिधिषूपतिम् । यस्त्वग्रेदिधिषूर्विप्रः सैव यस्य कुटुम्बिनी ManuBh. i. 282. 11 (*on* 3. 163); AbhidhāCin.(He.) 525; **3** who enjoys the wife of his brother still alive जीवतस्तावत् भ्रातुर्भार्यायामनुरक्तः अग्रेदिधिषूः CaturCin. iii(1). 485. 2; **4** who enjoys the widow of his elder brother, Vaija. 86. 44; NānārthāSaṁ. iii. 95. 19; *f.* **1** a married younger sister whose elder sister is still unmarried ज्येष्ठायां यद्यनूढायां कन्यायामुह्यतेऽनुजा । सा चाग्रेदिधिषूर्ज्ञेया SmṛtiCan. v. 183. 18; Aparā. 451. 28 (*on* 1. 222); VīraMi.(Āhnika.) 502. 10; CaturCin. iii(1). 485. 3; ManvaMu. 119. 11 (*on* 3. 160); Vaija. 86. 45; NānārthāSaṁ. iii. 94. 19; BālamBha. 129. 9 (*on* 3. 242); **2** a woman who is enjoyed by her husband's brother तस्या अपि स्त्रिया दिधिषूरग्रेदिधिषूर्वेति नाम ManvaVi. 385. 11 (*on* 3. 173)

अग्रेदिधिषूपति (agredihhiṣū–pati) *m.* **1** husband of a woman whose elder sister is still unmarried धनुःशराणां कर्ता च यश्चाग्रेदिधिषूपतिः । ···उन्मत्तोऽन्धश्च वर्ज्याः स्युः ManuSm. 3. 160; अग्रेदिधिषूपतिः कृच्छ्रं द्वादशरात्रं चरित्वा निविशेत तां चोपयच्छेत् VasiDS. 20. 9; Aparā. 1116. 23 (*on* 3. 268); CaturCin. iii(1). 485. 4; तत्राह वसिष्ठः – अग्रेदिधिषूपतिः कनिष्ठापतिः कृच्छ्रं कृत्वा तां ज्येष्ठाम् अन्योढां समुद्वहेत् VīraMi.(Saṁskāra.) 765. 12; **2** he whose wife dallies with another person and he who makes love to his brother's wife [Jha] (यश्चाग्रेदिधिषूपतिः) दिधिषूशब्दः काकाक्षिवदुभयेन संबध्यते । ··· न ह्यग्रेदिधिषूपतिर्नाम कश्चिदस्ति ManuBh. 277. 10 (*on* 3. 150); अग्रेदिधिषूपतिरित्यत्र दिधिषूशब्दो देहलीदीपन्यायेन उभयत्र संबध्यते । तेन अग्रेदिधिषूपतिः अग्रेदिधिषूश्चेति VīraMi.(S'rāddha.) 91. 16; अग्रेदिधिषूपतिरित्यत्र दिधिषूशब्दस्य अग्रेपदेन पतिपदेन च पृथक्संबन्धः । ततोऽग्रेदिधिषूरेकः दिधिषूपतिरन्यः CaturCin. iii(1). 484. 18; **3** husband of a remarried widow (especially her younger brother–in–law) cf. **दिधिषूपति, गोविन्दराजस्तु** 'भ्रातुर्मृतस्य भार्यायाम्' [ManuSm. 3. 173] इत्यनेनाग्रेदिधिषूपतिरेव वृत्तिवशादग्रेपदलोपेन दिधिषूपतिरिति मनुना वक्ष्यते स इह गृह्यत इत्याह ManvaMu. 119. 14 (*on* 3. 160)

अग्रेऽधिपम् (agre'dhipam) *adv.* in front of one's lord or master कोऽप्यन्तर्धनुराज्यन्तः कराग्रेऽग्रेऽधिपं शरान् । यावद्रिपु···न्यधात् DvyāśraKā. 5. 36.

अग्रेनभस् (agre-nabhas) *adv.* in the sky नाडीनामुदयक्रमेण जगतः पश्चामृताकर्षणादप्राप्तोत्पतनश्रमा विघटयन्त्यग्रेनभोऽम्भोमुचः MālaMā. v. 10.

अग्रेनृपम् (agre-nṛpam) *adv.* before or in front of a king सोऽग्रेनृपमुपाविशत् PāṇḍaC. 12. 10.

अग्रेपा (agre-pā́) *adj.* drinking first, having precedence in drinking इन्द्र … सोमम् … पाहि … । अग्रेपाभिर्ऋतुपाभिः सजोषा ग्नास्पत्नीभिः ṚV. iv. 34. 7; ते अग्रेपा ऋभवो मन्दसानाः ṚV. iv. 34. 10; [first to protect (?) (Apte)]

अग्रेपू (agre-pū́) *adj.* [Debru. p. 471, 496] purifying first, which purifies first आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुवोऽग्र इमं यज्ञं नयत TaiS. I. i. 5. 1; VājaS. 1. 12 (Mahīdhara. अग्रे पुनन्तीत्यग्रेपुवः); BhārS'S. ii. 7. 12.

अग्रेपू (agre-pū́) *adj.* drinking first, having precedence in drinking cf. **अग्रेपा,** देवीरापोऽअग्रेगुवोऽअग्रेपुव इति … ता यत् प्रथमाः सोमस्य राज्ञो भक्षयन्ति तेनाग्रेपुवः S'atBr. I. i. 3. 7.

अग्रेप्रभृति (agre-prabhṛti) *adj.* group of words beginning with *agre* (e. g. *pūrva* and *prathama*) कालादेरग्रेप्रभृतेश्चामैव तुल्यविधानत्वाभावान्न दोषः LaS'abdeS'e. ii. 69. 11 [cf. P. iii. 4. 24]

अग्रेप्राप्य (agre-prāpya) *adj.* attainable in future " भोगेन त्वितरे क्षपयित्वाथ संपद्यते " अग्रेप्राप्यालौकिकदेहाद्भिन्ने स्थूललिङ्गशरीरे क्षपयित्वा दूरीकृत्य अथ भगवल्लीलोपयोगिदेहप्राप्त्यनन्तरं भोगेन संपद्यते AṇuBh. 315. 15 (*on* iv. 1. 19)

अग्रेभक्षण (agrebha-kṣaṇa) *adj.* having festivity of (war-) elephants in the front (युद्धे) गतशङ्काबन्धेन स्थितमग्रेभक्षणेन काबन्धेन YudhiVi. 7. 13.

अग्रेभाव (agre-bhāva) *adj.* preferential (share), arising first यदत्र पुण्यं तद्भवतु[मा]तापित्रो आपायकपोषकच्चित्रस्य जंबुद्वीपस्य दर्शयितारो अग्रेभावप्रत्यंशतायास्तु EI. i. 240. 9.

अग्रेभुज् (agre-bhuj) *adj.* having precedence in partaking of a share (in a sacrifice) अग्रेभुजं सोमभुजं हुतर्चिषमुदायुधम् । आहुर्वेदविदो विप्रा यं यज्ञं शाश्वतं विभुम् । तस्य विष्णोः सुरेशस्य … । प्रादुर्भावसहस्राणि समतीतान्यनेकशः HariVaṁ. 31. 9.

अग्रेभुजिन् (agrebhuj-in) *adj.* having precedence in partaking of a share in a sacrifice अग्रेभुजी सोमभुजां यश्च त्रिषु उदाहृतः । … तस्य भानोः सुरेशस्य … । प्राहु(? दु)र्भावसहस्राणि समतीतान्यनेकशः BhaviP. 236A. 21 (i. 158. 9)

अग्रेभूय (agre-bhūya) *ger.* being in the front, moving to the front position अग्रेभूय निजावासमाययौ फल्गुरक्षितः PrabhāC. 13. 1.

अग्रेभ्रू (agre-bhrū) *adj.* wandering in front 'ऊङ् च गमादीनामिति वक्तव्यम्' । अग्रेगूः । अग्रेभ्रूः KāśiVṛ. *on* Vār. 2 *on* P. vi. 4. 40 = SiddhāKau. 498B. 3; PrakriKau. ii. 540. 8.

अग्रेय (agreya) *adj.* leading, foremost cf. **अग्रिय,** विक्रान्तचक्रायुधः समस्तराजाग्रेयः … करिकालचोळः EI. xxi. 33. 35; अग्रमग्र्यं तथाग्रोय(v. l. °ग्रेय)मग्रोयं (sic !) च प्रचक्षते DvirūK.(Ha.) 223.

अग्रेवण (agre-vaṇa) *n.* [AltGr. II. 1. p. 246] border of a forest राजदन्तादयः । राजदन्तः अग्रेवणम् GaṇPā. 194. 2; राजदन्तादिषु न्यक् परं प्रयोक्तव्यम् … वनस्याग्रे अग्रेवणम् JaineVyā. 63. 26 (*on* i. 3. 96); 412. 17 (*on* v. 4. 88); वनस्याग्रे अग्रेवणम् KāśiVṛ. *on* ii. 2. 31; *on* viii. 4. 4; खदिरवणाग्रेवणस्थपीयुक्षावणकार्श्यवणस्थितैर्नृपैर्नः । … विद्रवः किम् … चक्रे DvyāśraKā. 4. 4; GaṇRa. 1. 8(20); अग्रेवणं भृङ्गगणा विलीनाः Rāvaṇā. 5. 31; 26. 51; PariVṛ.(S'ī.) 44. 2; PrakriKau. i. 626. 3; Prasā. i. 626. 8; KośaKaTa. 1. 3004; SiddhāKau. 219A. 3; अग्रेवणशब्दस्यासंज्ञात्वात् LaS'abdeS'e. ii. 175. 7; [वनस्याग्रभागः । इति शब्दमाला S'abdaKaDru.]

अग्रेवणम् (agre-vaṇam) *adv.* in front of the forest (उपसेदुर्दशग्रीवं राक्षसाः) अग्रेवणं वर्तमाने प्रतीच्यां चन्द्रमण्डले Bhaṭṭi. 9. 93; RāmāCam. 3. 29; S'ṛṅgāPra. 62. 23.

अग्रेवध (agre-vadhá) *m.* [AltGr. II. 1. p. 210] name of S'iva (killing first) नमो अग्रेवधाय च दूरेवधाय च TaiS. IV. v. 8. 1; VājaS. 16. 40; BrahmāṇḍP. iii. 34. 41; S'ivaP. ii(2). 41. 31 (121A. 3)

अग्रेवर्तिन् (agrevart-in) *adj.* [*f.* -ī] being in the van अग्रेवर्तिनी चमूः नागच्छति BrahmāṇḍP. ii. 25. 68.

अग्रेवाटक (agre-vāṭaka) *n.* front court-yard [दोडी°]व्रा[ब्रा]ह्मवयजापुत्राय व्रा(ब्रा)ताल्हाशर्मणे…गृह(हं) अग्रेवाटक पछे वाडकखलसहितम् … धर्मेण संप्रदत्तम् EI. xxii. 194. 11.

अग्रेविट (agre-viṭa) *m.* foremost paramour ननु भवानेव तावदग्रेविटः PādaTā. 6. 12.

अग्रेशय (agre-śaya) *adj.* lying on the tip कुशकिसलयस्याच्छैरग्रेशयैरुदबिन्दुभिः ।…मुक्ताफलान्यवमेनिरे NaiṣC. 19. 6.

अग्रेसंचारिन् (agresañcār-in) *adj.* moving in front अग्रेसंचारिविस्वरकाहलाशृङ्गिडिण्डिमाम् …दण्डपाशिकाः…ऋषिदत्तां नगरमध्ये भ्रामयामासुः KathāK. 79. 21.

अग्रेसर (agre-sara) *adj.* [*f.* -ī, -ā] [P. iii. 2. 18; KāśiVṛ. (*on* P. iii. 2. 18); GaṇRa. 1. 8(20); PadaMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. (iii. 2. 18); PrakriKau. ii. 516. 2; SiddhāKau. 492B. 19; JaineVyā. ii. 2. 23 (104. 4); CāndraVyā. i. 2. 5; KātanVṛ. iv. 3. 20] **A i** moving or going in front, being in front, going ahead गवां तिस्रश्च सप्ततीः ।…वृषभं श्यावं तासामग्रेसरं पतिम् । कृत्वा BṛDe. 6. 52; तेषामग्रेसरं चैव महद्बलमसंगगम् । विधाय हरिवीराणामादिशद् दक्षिणां दिशम् Rāmā. iv. 40. 6; अग्रेसरैर्वाजिभिरुत्थितानि … रजांसि RaghuVa. 6. 33; चन्द्राकौं दीपमार्गेषु … । कृतान्तोऽग्रेसरस्तस्य MatsyaP. 148. 30; 180. 40; BrahmāṇḍP. ii. 48. 8; प्रस्थानमभवत्तस्याः तदग्रेसरलक्ष्मणम् JānaHa. 10. 51; सोऽग्रेसरेण रहितोऽन्ध इवाच्चिरेण हास्यत्वमेति YogYā. 2. 9; समग्रविग्रहाग्रे[सरः] EI. x. 16. 21; परपरिभवि तेजस्तन्वमाशु कर्तुं प्रभवति हि विपक्षोच्छेदमग्रेसरोऽपि S'iśuVa. 11. 25; तावदग्रेसराः प्राप्ता नरा इष्टनिवेदिनः PadmP. (Ra.) 101. 96; मृत्योरग्रेसरा हि ते (असद्वैद्याः) AṣṭāSaṁ. i. 6. 4 (1. 2); न्य[रुण]द्रुणाग्रेसरसम[:] EI. xviii. 41. 259; सेनेवाग्रेसरी संध्या स्फुरत्येषानुरागिणी MahāP. 12. 134; अग्रेसरं वानरवाहिनीनां विभीषणं चाथ हसन्नवादीत् RāmC. (App. ii.) 39. 28; स्वस्थाः सन्तु वसन्त ते रतिपतेरग्रेसरा वासराः VakroJī. 82. 21; अप्रार्थितोऽपि जायेत पापायाग्रेसरो जनः YaśasCam. ii. 71. 5; न पुनस्तल्लोचनपापकलङ्काग्रेसरेण केनापि भवितव्यम् EI. xii. 264. 51; यदेतदग्रेसरमम्व(म्ब)रस्य ज्योतिः EI. xxii. 164. 2; द्विषदायोधने तद्वद् यूयमग्रेसरा मम TriṣaS'aPuC. i. 5. 553; कुजज्ञजीवरविजाः शुक्रस्याग्रेसरा यदा युद्धातिवायुदुर्भिक्षं जलनाशकरास्तदा NāraS. 2(6). 8; अग्रेसरी रघुपतेः … कपिवीरसेना । निःशेषमापिबति राक्षसवीरचक्रम् PrasaRā. 7. 20; अद्राक्षुराजिहानं ते स्मरमग्रेसरं सुराः NaiṣC. 17. 4; स्वमातुरग्रेसरः कृत्वा श्रीवस्तुपालो ढिल्लीपुरं नीतः PrabaK. 120. 4; व्यवहारिसुतां तां चाग्रेसरीं भूप कारय । पाणिग्रहोत्सवे येन त्वदुक्तं सफलं भवेत् UttaKuC. 357; अथ स एव जलचरदस्युभयनिवारणाय स्वयमग्रेसरो भूत्वा CaitaCa. 217. 2; **A ii** lying or falling on the tip or in front गृह्णन्नग्रेसरं जलमुचामुदकं करेण । स्तम्बेरमः … शिरो धुनोति SūktiMu. 101. 2; कुशकिसलयस्याच्छैरग्रेसरैरुदबिन्दुभिः …मुक्ताफलान्यवमेनिरे Subhāṣi. 2193; **B** foremost, eminent स त्वम् … अग्रेसरस्तेजस्विनाम् HarṣaC. 261. 10; अग्रेसरो जघन्यानां मा भूः पूर्वसरो मम Bhaṭṭi. 5. 97; लभतामयम् …अग्रेसरं चक्रवर्तिनामत्यादित्यतेजसं तनयम् AvantiKa. 62. 17; सर्वस्याग्रेसरे प्रीतिर्यशस्यत्यन्तमुन्नता PadmP.(Ra.) 2. 57; स्त्रीणां विशुद्धवृत्तीनां बभूवाग्रेसरी सती MahāP. 24. 179; अग्रेसरास्तथा चान्या गोपकन्याः सहस्रशः PadmP. iv. 70. 11; दशरथः…दर्पवतामग्रेसरम् … भार्गवं मुनिं राममद्राक्षीत् RāmāCam. 1. 110(4); लावण्यौकसि सप्रतापगरिमण्यग्रेसरे त्यागिनाम् KāvyaPra. 735. 6; नचिकेतसास्तिकाग्रेसरेण … स्वात्मानं प्रति पितुः प्रसादो वृतः S'rīBh. 248. 1 (*on* i. 2. 12); GītāBh.(Rā.) 194. 6 (3. 20); किं जीर्णं तृणमत्ति मानमहतामग्रेसरः केसरी Subhāṣi. 614; अग्रेसरे त्यागिनां देव त्वय्यवनीभरक्षमभुजे निष्पादिते वेधसा AlaṅkāSa. 149. 8; अग्रेसरो योगिनाम् EI. iii. 197. 201; रे समुद्रदत्त मूर्खाणामग्रेसर किमपि न जानासि SamyaKau. 94. 5; पदवाक्यप्रमाणविदामग्रेसरेण … भाष्यकारेण NyāySu.(Ja.) 29B. 3 (*on* i. 1. 1); पुष्पं प्रसूते भुवि कस्तरूणामग्रेसरं केसरमन्तरेण YātrāPra. 4. 15; तथापि 'तस्यामात्मनि तिष्ठन्त्याम्' इत्यनेन शारीरप्रत्यासत्त्या सैवाग्रेसरी (दुहिता) VīraMi.(Vyavahāra.) 518. 24; AmaK. 1611; Vaija. 116. 145; AnekāSaṁ.(He.) 3. 462.

अग्रेसरता (agresara-tā) *f.* the state of going in front, leadership जामातुरग्रेसरतामुपेत्य KumāSaṁ. 7. 55; YaśasCam. i. 241. 8; S'rīKaC. 20. 63.

अग्रेसरत्व (agresara-tva) *n.* position in front वहति नयविभूतेः शक्तिरग्रेसरत्वम् Kapphiṇā. 4. 26; SmṛtiCan. iv. 672. 19.

अग्रेसरफेरव (agresara-pherava) *adj.* headed by jackals प्रतस्थिरे राक्षसवीरपुत्राः … सहस्रमग्रेसरफेरवाणाम् RāmaC. 32. 82.

अग्रेसरभट (agresara-bhaṭa) *m.* warrior moving in front जये पाणौ दत्ते रणपटुभिरग्रेसरभटैः ।स्वयं को विक्रान्तिं पुनरिह जिगीषुः प्रणयति VidaMā. 6. 17.

अग्रेसरमहारथ (agresara-mahāratha) *adj.* headed by the best charioteers अन्येऽपि दानवा वीराः…नानावाद्यपरिस्पन्दाश्चाग्रेसरमहारथाः MatsyaP. 148. 57.

अग्रेसरवेदवाद (agresara-vedavāda) *adj.* with Vedic sentences uttered first दिवौकसः … । विभूतिमग्रेसरवेदवादा व्याचख्युरस्या विविधप्रकाराम् Yādavā. 2. 34.

अग्रेसरसंपत्ति (agresara-sampatti) *f.* acquisition of a leader अथाग्रेसरसंपत्त्या रथिनो जयमाप्नुयुः MatsyaP. 153. 5; SkandP. i(2). 21. 5.

अग्रेसरारुण (agresarāruṇa) *adj.* having Aruṇa as the forerunner (i. e. charioteer) अग्रेसरारुणः सूर्यः पूज्यते ह्युदयोन्मुखः RājTa.(S'rī.) 4. 440.

अग्रेसराश्ववार (agresarāśvavāra) *m.* horseman in the front line or moving ahead अग्रेसराश्ववारदर्शनक्षुभितैः (जनैः) TilaMañ. 118. 9; अग्रेसराश्ववारैस्तौ दृष्ट्वा चक्रे जयध्वनिः PārśvC. 3. 518.

अग्रेसरिक (agresar-ika) *m.* **1** a leader स्यान्नायकाग्रेसरिकौ TrikāS'e. ii. 8. 50; **2** servant [APTE]

अग्रेसरीकृत (agresarī-kṛta) *adj.* [*f.* -ā] **A** made prominent or chief सर्वथाहमनेन त्यक्तत्रपेण निरपत्रपाणामग्रेसरीकृता Kād. 169. 12; तस्मिंश्चातिमहति दारुणे संग्रामे परापरपक्षविरोधितया पाखण्डागमैरग्रेसरीकृतं लोकायतं तन्त्रमन्योन्यसैन्यविमर्दनैर्नष्टम् PraboCan. 5. 10 (87. 16); **B** made to reach ahead, placed ahead कथं सुबाहुनाहमग्रेसरीकृतः GopākeCan. 60. 29.

अग्रेसरीभू (agresarī-bhū-) I. P. to be in the front, to be prominent अग्रेसरीभवतु काञ्चनचक्ररत्नमेष द्विपश्च धवलो दशनैश्चतुर्भिः Nāgā. 5. 37; न श्लाघ्यते जगति केन कुलार्गलासौ। अग्रेसरीभवति दुश्चरितप्रवृत्तौ या संगरव्यतिकरापसृतौ तु पश्चात् KīrtiKau. 2. 110.

अग्रेसरौघ (agresaraugha) *m.* multitude of leading soldiers, a group of leading soldiers आदायोल्काः ससुरग्रेसरौघाः। सेदुः पश्चात्प्राप्तगूढप्रहाराः RāmC. 30. 58.

अग्रेस्थायम् (agre-sthāyam) *adv.* remaining in the front अग्रे स्थित्वा विजीयेत किं दशास्येन वृत्रहा। अग्रेस्थायं न वार्येत यद्यसौ ब्रह्मणा स्वयम् Rāvaṇā. 13. 8.

अग्रेस्थित (agre-sthita) *adj.* standing in the front राजापि...तमग्रेस्थितम्...स्वागतमपृच्छत् NalaCam. 5. 7(15)

अग्रैक्य (agraikya) *n.* sum of the remainders एकौ हरश्चेद्गुणकौ विभिन्नौ तदा गुणैक्यं परिकल्प्य भाज्यम्। अग्रैक्यमग्रं कृत उक्तवद् यः संश्लिष्टसंज्ञः स्फुटकुट्टकोऽसौ BījaGa. 5. 68; Līlā. 265.

अग्रैष्म (a-graiṣma) *adj.* where (the crops) growing in summer are not found (i. e. where the crops growing only in the rainy season are found) योऽग्रैष्मसग्रैष्मकसस्यभूम्योर्विग्रैणयोर्नैशिकयोश्च यो वा। अस्यान्यशैलस्य च तं विशेषं प्रचक्षते DvyāśraKā. 16. 64 (comm. ग्रीष्म उप्तानि ग्रैष्माणि सस्यानि न विद्यन्ते ग्रैष्माण्यत्राग्रैष्मो, विरोधेऽत्र नञ्। तेन ग्रीष्मर्तुविरोधी यो वर्षर्तुस्तत्रसस्यान्वितो देशः)

अग्रोच्च (agrocca) *adj.* [*f.* -ā] high or raised at the end प्रांशूनतोर्ध्वभागानि चतुरश्राणि कारयेत्। अग्रोच्चां सुखसञ्चारां तेषु भूमिं प्रकल्पयेत् SamarāSū. 33. 23.

अग्रोच्छ्रितपाद (agrocchrita-pāda) *adj.* who has lifted his forefeet (शुचिर्भूमौ स्वपेद् रात्रौ दिवसं प्रपदैर्नयेत् (वानप्रस्थः)) प्रपदैरिति अग्रोच्छ्रितपाद इत्यर्थः BālaKrī. ii. 24. 1 (*on* 3. 51)

अग्रोतक (agrotaka) **A** name of a place तस्यां पुर्यस्ति वणिजामग्रोतकनिवासिनाम्। वंशः EI. i. 93. 7; **B** name of a family अग्रोतकान्वये गोयलगोत्रे ...°साधुश्रीहीरालालेन ... श्रीपद्मप्रभजिनदीक्षाह्वानकल्याणकक्षेत्रे श्रीजिनबिंबप्रतिष्ठा कारिता EI. ii. 244. 4.

अग्रोत्सर्गम् (agrotsargam) *adv.* leaving out or keeping aside the first portion (of the collected corn) शिल उञ्छ इत्यात्मवृत्तिभ्यां वर्तमानयो र्ब्राह्मणयोः शेषीभूतधान्यराशेर्ग्रहणम्, अग्रोत्सर्गमग्रत्यागपूर्वकमश्वस्तनविधिना ग्रहणमित्यर्थः DaṇḍaVi. 44. 5.

अग्रोन (agrona) *adj.* less by the amplitude उत्तरगोलेऽग्रोनं तदन्तरं याम्यगोलगे सूर्ये। शंकुतलं शंकुहृतं विषुवच्छाया द्विषट्कगुणम् BrāhmSphuSi. 15. 47.

अग्रोपविष्टगरुड (agropaviṣṭa-garuḍa) *adj.* with Garuḍa seated in front अग्रोपविष्टगरुडम्...हरिम्। स ददर्श KathāSaSāg. ix. 4. 26.

अग्रोपविष्टनर्तक (agropaviṣṭa-nartaka) *m.* dancer seated in front आसनमध्यास्त समरभटः। अग्रोपविष्टनर्तकवांशिकगातृप्रकाशयुवतिगणः KuṭṭaMa. 757.

अग्रोपवृत्तावधिक (agropavṛttāvadhi-ka) *adj.* lying up to the *agropavṛtta* (i. e. a small circle drawn in relation to the degrees of amplitude) ये खेटसमचिह्नस्थवलये सममण्डलात्। ग्रहोपवृत्तावधिका भुजसंज्ञांशकास्तथा। अग्रोपवृत्तावधिका ये च तेऽग्रांशकाः सदा SiddhāTaVi. 148. 1(4)

अग्रोपस्थित (agropasthita) *adj.* present in front अप्यग्रोपस्थितं किंचित्तदादेशेन ढौकयन्। ... तमैक्षिष्टानुगग्रजः RājTa.(Ka.) 8. 805; पुरः सैन्यमाचष्ट इति। अग्रोपस्थितमिव शस्त्रसैन्यं कथयति AdbhuSāg. 470. 4.

अग्रोपहरणीय (agropaharaṇ-īya) *m.* **1** name of the fifth chapter of the *sūtrasthāna* of the SuśruS. (which deals with the medical instruments and other materials which have to be collected first) अथातोऽग्रोपहरणीयमध्यायं व्याख्यास्यामः SuśruS. i. 5. 1 (comm. कर्मणोऽग्रे प्रथमतः, उपहरणं यन्त्रादिसंभारस्य तदधिकृत्य कृतोऽध्यायः अग्रोपहरणीयः); निवातातपे देशेऽसंबाधेऽग्रोपहरणीयोक्तेन विधानेनोपसंभृतसंभारम् SuśruS. i. 11. 18; i. 16. 15; iv. 7. 30; **2 A** deity of the house [Vācas.]; **2 B** a thing fit to be offered first [Vācas.]

अग्रोय (agroya) *adj.* [*w. r.* for अग्रीय and अग्रिय] foremost अग्रमग्र्यं तथाग्रो(? ग्री) यमग्रो(? ग्रि)यं च प्रचक्षते DvirūK.(Ha.) 223.

अग्रोल्लसन्मञ्जरी (agrollasan-mañjarī) *f.* creeper shining in front (of the tree) संपूर्णः पुनरभ्युदेति किरणैरिन्दुस्ततो दन्तिनः कुम्भद्वन्द्वमिदं पुनः सुरतरोरग्रोल्लसन्मञ्जरी। इत्थं यद्वदनस्तनद्वयवलद्रोमावलीषु भ्रमः क्षीराब्धेर्मथनेऽभवद्विविषदां लक्ष्मीरसावस्तु वः SubhāRaK. 6. 23 = SaduktiKa. 47. 32.

अग्रौष्ठ (agrauṣṭha) *m.* edge of the lip अग्रौष्ठाभ्यामियमथ चरितनिवृत्तिर्यदा बहिः कुरुते। अन्तःसंदंशोऽसौ KandaCū. ii. 9. 16 (F. N. चरितनिवृत्तिः = कृतनिवृत्तिः (अन्तः प्रवेशितं ध्वजं निवर्त्येत्यर्थः))

अग्र्य (agr-ya) *adj.* [*f.* -ā] [P. iv. 4. 116, included in *Śākhādigaṇa* *on* P. v. 3. 103; अग्रे साधुः अग्र्यः SiddhāKau. 276B. 3 *on* P. iv. 4. 98; SaraKaṇṭhā.(Gr.) v. 4. 109] **A i** primeval, primordial ते नििचिक्युर्ब्रह्म ... अग्र्यम् S'atBr. XIV. vii. 2. 21; तमाहुरग्र्यं पुरुषं महान्तम् S'vetāU. 3. 19; ब्रह्म ...अग्र्यम् अग्रे भवम् BṛĀraUBh. 637. 15; तमाहुरग्र्यं प्रथमं सर्वकारणत्वात् S'vetāUBh. 171. 2 (3. 19); अग्रे प्रोवाचेति तदानीं शाखान्तराभावादिदमेवाग्र्यमिति JayaMa. 4. 1 (*on* i. 1); ते...अग्रे कार्यदशायामप्यलुप्तत्वेन भवमग्र्यं ब्रह्म निश्चिक्युः VedāntKa. 208. 23; **A ii** first (in time and place) अग्र्यमिव हीदम् (आग्रयणाख्यं हविः) S'atBr. II. iv. 3. 13; गृहस्थस्य हि धर्मोऽग्र्यः संप्राप्तातिथिपूजनम् MahāBhā. xiii. 2. 68; प्रासादे मण्टपे चाग्र्ये PāraS. 19. 501; सा··· । प्रययौ मानसस्याग्र्यं तटम् BrahmāṇḍP. iii. 12. 25; पदातिरत्युग्रपराक्रमश्च पदातिमेव प्रससार चाग्र्यम् VarāP. 11. 87; वीथ्याग्र्यया विचरते नक्षत्राणि यथा शशी BhaviP. 98B. 13 (i. 53. 35); **B** foremost, chief, prominent, highest, principal [with Abl. Gen. Loc.] नमोऽग्र्याय VājaS. 16. 30; ततो वै सोऽग्र्यो मुख्यो ब्रह्मवर्चस्यभवत् JaimiBr. 3. 228; 2. 389; तस्मिन्पुत्रशते चाग्र्यः स बभूव MahāBhā. iii. 128. 8; iii. 120. 7; अथाहं पुत्रिणामग्र्यः Vikramo. 5. 14; कथ्यतां प्राप्यते यथा। स्थानमग्र्यं समस्तेभ्यः स्थानेभ्यः ViṣṇuP. i. 11. 42; कामशास्त्रमिदं चाग्र्यम् MārkP. 1. 7; सतामग्र्यस्तथा भवान् MatsyaP. 211. 11; कुक्षौ तव परिश्रम्य पश्यन्विश्वं विशाम्पतिः। विवेद त्वां विदामग्र्यः JānaHa. 2. 18; श्राद्धानि ···। फलप्रदानि सर्वाणि तेषामग्र्यो महालयः PrajāSm. 1. 37; पप्रच्छ गणिनामग्र्यं नूतनप्रश्नयान्वितः PadmP.(Ra.) 27. 1; व्रतिनः ··· तेष्वग्र्या भस्मपाण्डराः MṛgendraT. iv. 1. 3; सर्वेषामपि चैतेषामात्मज्ञानं परं स्मृतम्। तच्चाग्र्यं सर्वविद्यानाम् AgniP. 162. 6; प्रववृते गन्तुम् ··· रथेन रथिनामग्र्यः पुरीं रत्नवतीं प्रति NavaSāC. 16. 60; दशरथः···क्षितिमतामग्र्यं भवन्तं द्रष्टुमर्हति RāmāMañ. 64. 26; सर्वेषामहमेवाग्र्यो नास्ति लोकेषु मत्समः DevīBhāP. x. 2. 27; अस्ति स्वस्तिमतामग्र्यम् ··· कश्मीरमण्डलम् NarmaMā. 1. 2; उत्तिष्ठ व्रतिनामग्र्य क विपर्येति मद्वचः RājTa.(Ka.) 2. 49; 3. 63; 3. 305; विज्ञः प्रज्ञावतामग्र्यो जग्राह सकलाः कलाः PāṇḍaC. 17. 242; अग्र्याः सः पुरुषेषु Dhūrtā. 330; असिः···अग्र्यः प्रहरणानाञ्च रुद्रेणैवं समीरितः NītiPra. 3. 37; **C i** excellent, supreme, pre-eminent, great पशवो नृशंसमग्र्यं परिणयन्ति PañcaBr. 17. 2; स वसिष्ठोऽकामयत अग्र्या मे मुख्या प्रजा स्यादिति JaimiBr. 2. 217; अग्र्यमभिषिच्याकृष्टं तदाकृषेयुः PāraGS. ii. 13. 6; सुतं तेऽग्र्यं प्रदास्यामि MahāBhā. i. 114. 23; शुश्राव लोकोऽद्भुतरूपमग्र्यम् MahāBhā. iii. 18. 6; अनेन विधिना यस्तु पृथिवीं संचरिष्यति। अश्वमेधशतस्याग्र्यं फलं प्रेत्य स भोक्ष्यते MahāBhā. iii. 83. 98; ददौ ··· पानानि चाग्र्याणि MahāBhā. iii. 111. 14; निवेश्य शयने चाग्र्ये नानारत्नपरिष्कृते। ततो दशरथं पुत्रो विललाप सुदुःखितः Rāmā. ii. 70. 5; रमस्व कामं पिब चाग्र्यवारुणीम् Rāmā. vi. 51. 47; जन्म चाग्र्यमनुत्तमम् HariVaṁ. i. 1. 3; वपुषाग्र्येण यो नाम सुन्दरोपपदं दधे Saund. 2. 58; दीर्घमायुर्वयश्चाग्र्यम् CaraS. vi. 1(1). 57; इहाग्र्यां कीर्तिमाप्नोति पतिलोकं परत्र च ManuSm. 5. 166; श्वित्रापहं भ्रक्षणमेतदग्र्यम् SuśruS. iv. 9. 18; विवृत इह स धर्मः प्रीतिमग्र्यां दधाति MaYānaSū. 1. 2; आद्या तृतीया षष्ठी च प्रातिहार्याणि शासनम्। अग्र्यमव्यभिचारित्वात् AbhidhK. 7. 47; तदङ्गमग्र्यम् ··· महाक्रतोरमुं तुरङ्गं प्रतिमोक्तुमर्हसि RaghuVaṁ. 3. 46; देवमीशानं नारदः ··· तुष्टाव गीर्भिरग्र्याभिरादरात् AhirbuS. 1. 29; सौख्यमग्र्यं च कामी। प्राप्नोत्याश्रित्य वेश्म DhūrtaViSaṁ. 27. 1; एतद्बुद्ध्वा सम्यगाप्नोति यस्मादर्थं धर्मं मोक्षमग्र्यं यशश्च VasiS. 1. 7; त्वया रूपं च कृत्वाग्र्यं विधृतं भूमिमण्डलम् JayāS. 2. 11; अग्र्या स्त्री ··· इति विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3. 166; प्रतिदिशतु शरद्भवस्तः प्रीतिमग्र्याम् ṚtuSaṁ. 3. 26; प्रयुक्तपाणिग्रहणं यदन्यद् वधूवरं पुष्यति कान्तिमग्र्याम् KumāSaṁ. 7. 78; एतत्पवित्रमग्र्यं मुनिरासुरयेऽनुकम्पया प्रददौ SāṁkhyaKā. 70; तेनाग्र्याणि महार्हाणि क्षेत्राण्यपि चकार सः BrahmāṇḍP.

iii. 7. 30; ii. 23. 6; वेदाङ्गमग्र्यमखिलं ज्योतिषां गतिकारणम् SūryaSi. 1. 3; अयोग्ये न मद्विधो न्यस्यति भारमग्र्यम् BhaṭṭiKā. 1. 22; जिनवरमतमग्र्यं स्वर्गसोपानपङ्क्तिः VarāṅgaC. 19. 80; भूपभूपतिशक्त्याभमग्र्यं तत्पूर्णेन्दिलयात् । याति व्याप्तिम् S'ivDṛ. 7. 19; शान्तिमाप्नोति चैवाग्र्यां कर्मणा तेन शंतनुः BhāgP. ix. 22. 14; अरुन्धती महाभागा ख्यातिमग्र्यां जगाम ह VāmaP. 80. 35; 19. 28; असुरेन्द्रसुता चाग्र्यं वितताराङ्गुलीयकम् BṛKathāMañ. ii. 1. 81; वित्तं जीवितमग्र्यं जीवितहा- निर्धनत्यागः KalāVi. 2. 79; यश्चेदमग्र्यं शृणुयात्पुराणम् PadmP. v. 37. 110; तदङ्घ्रिविन्यासमिषेण जज्ञे भूमेस्तदाभूषणपङ्क्तिरग्र्या Yādavā. 12. 14; किंचिदग्र्यं पदार्थं पायं पायं नयनचुलुकैरेधि पात्रं स्पृहायाः HaṁsaSaṁ. 63; ताम्बूलमग्र्यं युवतेः कटाक्षा एतान्यहो शक्र न सन्ति नाके Subhāṣi. 2138; अद्रीन्द्रसुता ··· रघुनाथनेतुः शक्तिं दिशेदादिमशक्तिरग्र्याम् Raghunā. 1. 4; **CII** the best part of the food cf. **अग्र**, वैश्वदेवस्य सिद्धस्य सर्वतोऽग्र्यस्य जुहोति KāṭhGS. iv. 14. 1 (comm. अग्रे प्रथमं जुहुयात् ··· सप्तम्यर्थे व्यत्ययेन षष्ठी); **D** sharp, concentrated (intellect) गूढोऽत्मा(? गूढोत्मा) ··· । दृश्यते त्वग्र्यया बुद्ध्या KāṭhU. 3. 12; भूतात्मा ··· । दृश्यते त्वग्र्यया बुद्ध्या सूक्ष्मया ज्ञानवेदिभिः MahāBhā. iii. 203. 34; दृश्यते तु संस्कृतया अग्र्यया, अग्रमिव अग्र्या तया एकाग्रतयोपेतयेत्येतत् KāṭhUBh. 144. 14 (*on* 3. 12); बुद्धिम् ··· भोक्तर्यग्र्यायां वा बुद्धौ ··· नियच्छेत् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 229. 14 (*on* i. 4. 1); AgniP. 381. 29; BrahmP. 236. 25; S'aṅkhaSm. 7. 37; श्रीहरिः··· । स्फुटमिति मतिमग्र्यामाप्तहर्षो व्यतानीत् ĀnandRa. 6. 62; **E** well-versed, adept अग्र्याः सर्वेषु वेदेषु ManuSm. 3. 174 (Medhā. अग्र्याः उत्तमाः सर्वसंशयव्युदासेन निपुणतः स्वीकृतवेदाः); = YājñaSm. 1. 219 (BālaKrī. अग्र्यो अग्रगामी सर्वेषु वेदेष्वृग्वेदादिषु); इंदुलेखा ··· लेपस्य साधने दूतीकर्मण्यग्र्या विचक्षणा ĀdiP. 11. 58; (द्विजाश्चाग्र्याः श्राद्धकर्मसु) अग्र्याः श्रोत्रियत्वादिविशेषशालिनः CaturCin. iii(1). 1172. 21; iii(1). 396. 20; चतुर्ष्वपि वेदेषु अध्येतॄणां मध्ये मुख्योऽध्येता अग्र्यः ViraMi.(S'rāddha.) 62. 28; ViraMi. 287. 15 (*on* 1. 219); **F** first-born, eldest दत्ता प्रीतिमता मह्यम् ··· । वसुदेवस्य भगिनी सुतानां प्रवरा मम । अग्र्यमग्रे प्रतिज्ञाय तेनासि दुहिता मम MahāBhā. iii. 287. 24; **G** coming next, subsequent, following (वाक्यानि) अक्रियायां तथा तेषां श्रावयाग्र्याणि मा चिरम् ViṣṇuDhaP. i. 209. 80; द्वितीयलः सहितोऽग्र्येण VṛttaRa. 2. 16; **H** intense, great आप्रत्यूषं प्रियसहचरीविप्रयोगार्तिमग्र्यां धृत्वा चित्ते MayūSaṁ. 2. 83.

अग्र्य (agr-ya) *n.* first place (in worship) जगतोऽग्र्यस्य भाजनम् । गोपवेषधरो विष्णुः HariVaṁ. 68. 21; *m.* **i** name of one of the Rudras अग्र्यः···चतुर्विंशतिराख्याता एते रुद्रा महाबलाः BrahmāṇḍP. iii. 34. 30; **ii** name of Jina प्रत्यग्रोऽग्र्योऽग्रिमोऽग्रजः MahāP. 25. 150.

अग्र्यगीर्वाण (agrya-gīrvāṇa) *m.* chief among the gods (i. e. Indra) ननाम चरणावग्र्यगीर्वाणः BṛKathāK. 93. 191.

अग्र्यगुण (agrya-guṇa) *adj.* [*f.* -ā] possessing foremost qualities तेनार्भकेनाग्र्यगुणा सवित्री भाति स्म चन्द्रेण महीयसा द्यौः ViraBhā. 1. 89; *m.* a foremost quality समग्राग्र्यगुणाधारमपि सत्त्वं प्रलीयते । विदेहमुक्तौ AnnaU. 4. 19.

अग्र्यगोत्र (agrya-gotra) *adj.* of a noble family क्षामक्षामे मेऽत्र गात्रेऽग्र्यगोत्र प्रव्रज्याज्यं प्राज्यमुक्षेर्मुमुक्षोः Kapphiṇā. 20. 25.

अग्र्यग्रह (agrya-graha) *m.* chief planet, principal planet व्यग्रैरग्र्य- ग्रहेन्दुग्रसनगुरुभरैर्नो समग्रैरुदग्रैः ··· गोगणैर्गौरयन्गाम् । ··· ग्लपयतु गहनं स ग्रह- ग्रामणीर्वः SūryaS'. 98; 74; विभीषणाभिषेकेऽभूत् स कोऽप्यग्र्यग्रहोदयः । प्राज्यो यस्य फलं राज्यमाभूमिगिरिसागरम् RāmāMañ. 395. 21; अग्र्यग्रहपदं दत्तं तथैश्वर्यं महत्त्व S'ilpaRa. i. 7. 15.

अग्र्यचतुर्थ (agrya-caturtha) *adj.* with the first-born (i. e. Brahmin) as the fourth (i. e. all the *varṇas*) वर्णेष्वग्र्यचतुर्थेषु देवतातिथिपूजकाः । दीर्घायुषो नराः सर्वे Rāmā. i. 6. 16 (Tilaka. अग्र्यो ब्राह्मणः च चतुर्थो येषां तेषु)

अग्र्यचन्दन (agrya-candana) *n.* white sandalwood क्षणे क्षणे चाग्र्य- चन्दनप्रियङ्गुकालीयमृणालशीतवातवारिभिः···अभिप्रोक्षणम् CaraS. iii. 6. 17 (comm. धवलचन्दनम्); AṣṭāSaṁ. i. 110. 16 (1. 21); उद्धुनीयात सत्केतून् निर्हरेताग्र्य- चन्दनम् Bhaṭṭi 19. 8.

अग्र्यजन्मन् (agrya-janman) *m.* Brahmin अर्थपतिरिति नाम्ना सम- ग्राग्र(v. l. ग्र्य)जन्मचक्रचूडामणिर्महात्मा सूनुः HarṣaC. 56. 6; पाखण्डैः··· निन्दिता श्रुतिरग्राह्या भवति त्वग्र्यजन्मना PadmP. iv. 58. 10; *adj.* of noble birth तमग्र्यजन्मानं ब्राह्मणं तपोविघ्नमाचरामि ParamāKā. 154. 49(15)

अग्र्यजव (agrya-java) *adj.* of excellent or great speed अश्वैरग्र्यजवैः केचिदाप्लुत्य महतो रथान् । शिरांस्याददिरे वीराः MahāBhā. vi. 44. 22; शिखण्डि- प्रमुखा रथाः । रथैरग्र्यजवैर्युक्तैः···। आजग्मुः MahāBhā. ix. 22. 12.

अग्र्यजाति (agrya-jāti) *f.* Brahmin caste (*lit.* foremost caste) शूद्रस्त- पस्तीव्रतरं करोति शम्बूकनामा दिशि दक्षिणस्याम् । स एव वर्णाश्रमधर्मलोपः युगक्षये कारणमग्र्यजातेः DaśāvaC. 7. 283.

अग्र्यतन्त्र (agrya-tantra) *n.* best type of Tantric practice मन्त्रेण संचस्करिथाथ संचस्कर्थाग्र्यतन्त्रैः स्वमु शेकिथाश्वैः ।···त्वम् DvyāśraKā. 10. 63.

अग्र्यतपस् (agrya-tapas) *m.* name of an ascetic (*lit.* of the highest penance) तत्राग्र्यतपसं नाम मुनिं यौवनदर्पतः । तोयैर्जलस्थमसिचन्नारब्धजलकेलयः KathāSaSāg. v. 3. 57.

अग्र्यतम (agrya-tama) *adj.* best among the foremost अग्र्यतमाय तस्मै नान्दीविमुक्ताय ननाम नन्दः Saund. 5. 6.

अग्र्यता (agrya-tā) *f.* prominence, leadership, foremost status इति- हासमिमं श्रुत्वा···वेत्स्यते नृषु चाग्र्यताम् MahāBhā. iii. 78. 13.

अग्र्यतोष (agrya-toṣa) *m.* greatest joy इति करा्ग्रेणावलम्ब्य भगवद- ग्रतोऽवैयग्र्यतोऽग्र्यतोषेण समुपसर्पयति CaitaCa. 27. 6(1)

अग्र्यत्व (agrya-tva) *n.* the first place औपद्रविकं इत्येष तस्याग्र्यत्वान्नि- रुच्यते SuśruS. i. 3. 30 (comm. प्रथमत्वात्)

अग्र्यदत् (agrya-dat) *adj.* [*f.* -ī] having excellent teeth प्रिया सुपादग्र्यदती सुरूपा Rāvaṇā. 17. 77.

अग्र्यदेवी (agrya-devī) *f.* chief queen पञ्चभिश्चाग्र्यदेवीभिः (वृतः) TriṣaS'aPuC. i. 2. 447.

अग्र्यद्वार (agrya-dvāra) *n.* front or principal door रचयेद् द्वाराणि तूर्ध्वं प्रतेरग्र्यद्वारमृते धनानि कृतशोभान्यूर्ध्वतस्तोरणैः TantrSa. 2. 26 = S'ilpaRa. i. 22. 29; अग्र्यद्वारप्रततिमहिभिः संविभज्याशुगांशैः क्लृप्तव्यासं रचयतु धनद्वारमन्यत् त्रिदिक्स्थम् TantrSa. 2. 34 = S'ilpaRa. i. 22. 100.

अग्र्यधनुर्धर (agrya-dhanurdhara) *m.* excellent archer, foremost archer तत्रार्जुनस्याग्र्यधनुर्धरस्य निशम्य तत्कर्म MahāBhā. iii. 118. 5; vii. 94. 3; तस्यात्मजानामयुतं बभूव धर्मात्मनामग्र्यधनुर्धराणाम् MatsyaP. 100. 7 = BhaviP. 729A. 12 (iv. 85. 25)

अग्र्यधी (agrya-dhī) *adj.* possessing excellent intellect प्रपन्नः शासने ह्येष मदीयो गुरुरग्र्यधीः PadmP. v. 13. 379.

अग्र्यधेनु (agrya-dhenu) *adj.* having excellent cows आश्रमाः प्रवि- शदग्र्यधेनवो बिभ्रति श्रियमुदीरिताग्नयः KumāSaṁ. 8. 38.

अग्र्यनायक (agrya-nāyaka) *m.* hero of the best type अमुख्यो नायकः किञ्चिदूनवृत्तोऽग्र्यनायकात् NāṭyaDa. 198. 18 (166); अवाप्य देव्यः पतिमग्र्यनायकम् ···सुवृत्तमुक्ताफलसौम्यतां ययुः Yādavā. 14. 77.

अग्र्यपर्वन् (agrya-parvan) *n.* top-most joint (of the finger) तदर्ध- परिमाणमथाग्र्यपर्व TantrSa. 2. 98 = S'ilpaRa. ii. 9. 11.

अग्र्यपूजा (agrya-pūjā) *f.* worship before all, preferential worship ततः सवनकर्मणि प्रवरमग्र्यपूजाविधिं विचार्य···धर्मात्मजः । व्यधत्त भवते Nārāy. x. 85. 7.

अग्र्यपौरुष (agrya-pauruṣa) *adj.* of prominent valour तमेव हत्वा··· रावणमग्र्यपौरुषम् । स्वर्लोकमागच्छ Rāmā. i. 468*(2); तं वालिनमग्र्यपौरुषम् ··· प्रदीप्य···राममुपेयिवान्हरिः Rāmā. iv. 504*(1); क्षितिरिन्दुमती च भामिनी पति- मासाद्य तमग्र्यपौरुषम् । प्रथमा बहुरत्नसूरभूदपरा वीरमजीजनत्सुतम् RaghuVa. 8. 28.

अग्र्यप्राय (agrya-prāya) *adj.* consisting mostly of foremost (things) यथाग्र्यप्राये लिखितोऽग्र्य इति गम्यते S'ābaBh. 1793. 5 (*on* ix. 4. 50); 496. 5 (*on* ii. 2. 12); अग्र्यप्राये लिखितं दृष्ट्वा भवेदयमग्र्य इति बुद्धिः Bhām. 588. 18 (*on* iii. 3. 4); अग्र्यप्राये लिखितं दृष्ट्वा वदन्त्ययमग्र्य इति ViraMi.(Bhakti.) 120. 26.

अग्र्यप्रायन्याय (agryaprāya-nyāya) *m.* the maxim which suggests that whatever is included in a list consisting mostly of an excellent nature is considered as having the same nature (though factually true or not) अग्र्यप्रायन्यायात्तस्य पुरुषस्य ब्राह्मणक्षत्रिययोरन्यतरत्वम् ··· निश्चीयते S'rutaPra. ii. 80. 26 (*on* i. 3. 35); संदेहव्युदासकश्चात्राग्र्यप्रायन्यायोऽभिप्रेतः S'rutaPra. ii. 124. 30 (*on* i. 4. 12)

अग्र्यफल (agrya-phala) *n.* best fruit अग्रे चाग्र्यफलं ज्ञेयम् YuktiKa. 164. 15.

अग्र्यबुद्धि (agrya-buddhi) *adj.* possessing sharp intellect यः कथ्यते मन्त्रविदग्र्यबुद्धिः MahāBhā. iii. 132. 1; तम्···अग्र्यबुद्धिम्···आह व्याधः SkandP. ii(7). 17. 67; *f.* sharp intellect तस्यामग्र्यबुद्धौ सत्यामात्मनो यत् स्वयमेव प्रकाशनं तदुच्यते दृश्यते त्विति SiddhāSi. iii. 115. 14.

अग्र्यमति (agrya-mati) *adj.* possessed of sharp intellect योगानिमा- नग्र्यमतिर्विदध्यात् SuśruS. iv. 10. 3 (comm. कुशाग्रीयमतिः; प्रकृतिवयोबलशरीरा- दीनामवस्थान्तराणि यो जानातीत्यर्थः)

अग्र्यमन्त्रिन् (agrya-mantrin) *m.* prominent or chief minister आसन् कुमारसेनाद्यास्तस्यान्येऽप्यग्र्यमन्त्रिणः RājTa.(Ka.) 3. 382; 4. 215; 6. 194; 8. 1382.

अग्र्यमहिषी (agrya-mahiṣī) *f.* chief or principal queen अथाग्र्यमहिषी राज्ञः प्रसूतिसमये सती । पुत्रं तमोऽपहं लेभे RaguVa. 10. 66; राज्ञस्तस्याग्र्यमहिषी प्राणेभ्योऽपि गरीयसी MatsyaP. 92. 20; अस्ति वासवदत्ताख्या तस्याग्र्यमहिषी KathāSaSāg. vi. 4. 65.

अग्र्यमांस (agrya-māṁsa) *n.* best flesh अग्र्यमांसमिवोद्धृत्य ददाति पिशिताशिने JānaHa. 2. 61.

अग्र्यमाल्य (agrya-mālya) *n.* excellent flower or garland कृष्णमाराधय…तथाशनैश्चारुभिरग्र्यमाल्यैः MahāBhā. iii. 223. 5; सोऽग्र्यमाल्यविभूषितम् । ददर्श पाण्डुरं छत्रम् Rāmā. v. 8. 2.

अग्र्यमुद् (agrya-mud) *f.* greatest joy तदीयपुरंध्रिवर्गः …अग्र्यमुदं ततान BrahmāṇḍP. ii. 27. 37.

अग्र्यमूर्ति (agrya-mūrti) *f.* principal or excellent form सुललितवनमाला विश्वमूर्तेऽग्र्यमूर्तिः सततमपि दृशोर्मे सन्निधत्तां पुरस्तात् ĀnandRa. 1. 37.

अग्र्यमूल्य (agrya-mūlya) *n.* highest value, maximum price (वज्रम्) मणिशास्त्रविदो वदन्ति तस्य…रूपकलक्षणमग्र्यमूल्यम् YuktiKa. 103. 17.

अग्र्ययोनि (agrya-yoni) *adj.* one who has an excellent birth, born in the highest caste अयोनिरग्र्ययोनिर्वा यः स्यात्स कुशली भवेत् MahāBhā. xiii. 28. 19.

अग्र्ययौवन (agrya-yauvana) *adj.* possessing excellent youth तथैव दासीशतमग्र्ययौवनम् (द्रुपदो ददौ) MahāBhā. i. 190. 16.

अग्र्यरंहस् (agrya-raṁhas) *adj.* possessing highest speed तुरगैरग्र्यरंहोभिर्यात्वा भीमस्य शुष्मिणौ । अनीकं सहितौ तत्र भ्रातरौ पर्यवस्थितौ MahāBhā. viii. App. I. 18. 142; रथमारोपयदग्र्यरंहसम् Yādavā. 9. 76.

अग्र्यरथ्य (agrya-rathya) *adj.* [*f.* -ā] pertaining to the principal chariot धूर्वग्र्यरथ्या नवकन्दली च । … मनोमुखोऽभूत् DvyāśraKā. 16. 86 (comm. अग्र्यः प्रधानं यो रथस्तदीया धूरिवाभूत्)

अग्र्यरूप (agrya-rūpa) *adj.* possessing excellent form एनं शिवं सकलपूरुषमग्र्यरूपं भीमं त्रिणेत्रमपि सत्त्वपरं महेशम् । त्यक्त्वा कथं कृतविभावतरा स्थितासि BṛDharmaP. i. 41. 30.

अग्र्यलवण (agrya-lavaṇa) *n.* rock-salt कपित्थरससंयुक्तमग्र्यलवणं च CaraS. vi. 23. 96. (1941 Ed.)

अग्र्यवंश (agrya-vaṁśa) *m.* noble family अभूद्गुरुकुलतिलको ह्यन्ध्रदेशेऽग्र्यवंशे…रामचन्द्रः Prasā. i. 1. 14.

अग्र्यवस्त्रयुग्म (agryavastra-yugma) *n.* pair of excellent garments पञ्चाग्र्यवस्त्रयुग्मानि करोम्येकोऽहमन्वहम् KathāSaSāg. xii. 16. 22.

अग्र्यवाच् (agrya-vāc) *adj.* of excellent speech तमब्रवीद् भाष्यकृदग्र्यवाचम् ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 7. 5 (comm. अग्र्या पूज्या वाक्प्रश्नवाणी यस्य तम्)

अग्र्यविबुध (agrya-vibudha) *m.* chief of the gods, the foremost god (i. e. Indra) रणपण्डितोऽग्र्यविबुधारिपुरे कलहं स राममहितः कृतवान् Bhaṭṭi. 10. 2.

अग्र्यविमान (agrya-vimāna) *n.* excellent aerial car विधूतपाप्मा सह पूर्वजैः स्वैः स्वर्गं व्रजत्यग्र्यविमानसंस्थैः SkandP. ii(4). 23. 23.

अग्र्यवीर (agrya-vīra) *m.* chief hero तस्मिन् निहतेऽग्र्यवीरे Rāmā. vi. 57. 89.

अग्र्यवीर्य (agrya-vīrya) *adj.* possessed of top-most strength तस्मिन् निहतेऽग्र्यवीरे (v. l. र्ये) Rāmā. vi. 57. 89.

अग्र्यवेश (agrya-veśa) *adj.* (wearing) excellent dress तं राजवीथ्यामधिहस्ति यान्तमाधोरणालम्बितमग्र्यवेशम् । षड्वर्षदेशीयमपि प्रभुत्वात् प्रैक्षन्त पौराः RaghuVa. 18. 39.

अग्र्यवेष (agrya-veṣa) *adj.* (wearing) excellent dress तदग्र्यवेषप्रमदाजनाकुलम्…निवेशनम् । …विवेश पार्थिवः Rāmā. ii. 5. 24.

अग्र्यसंग्रह (agrya-saṅgraha) *m.* collection of excellent (remedies) अथातोऽग्र्यसंग्रहमध्यायं व्याख्यास्यामः AṣṭāSaṁ. i. 80. 9 (1. 13)

अग्र्यसर्पिस् (agrya-sarpis) *n.* excellent ghee, ghee of the best quality सहिङ्गुभिः साधितमग्र्यसर्पिः CaraS. vi. 26. 83 (1941 Ed.)

अग्र्यसैनिक (agrya-sainika) *m.* soldier going ahead राज्ञोऽग्र्यसैनिकौ (ददृशतुर्मुनिम्) PariPar. 1. 46.

अग्र्यस्नेहसंयुक्त (agryasneha-saṁyukta) *adj.* covered with the best oil तदाग्र्यस्नेहसंयुक्तं स्नेहाभ्यक्तगुदस्य च । प्रणिदध्यात्स्वयं वैद्यो गुदे नेत्रं समाहितम् Hastyāyur. 599. 8 (4. 5)

अग्र्या (agryā) *f.* solid bovine bile, DhanvNi. 98. 2.

अग्र्यादितस् (agryādi-tas) *adv.* from or beginning with the first one आधारे स्वकलादलाम्बुजदलेष्वग्र्यादितस्तैजसीः … कला न्यस्येत् TantrSa. 8. 58.

अग्र्यानुग्रह (agryānugraha) *m.* favour of (being given) the first-born (child) अग्रजातेति तां कन्यामग्र्यानुग्रहकाङ्क्षिणे । प्रददौ MahāBhā. i. 104. 3.

अग्र्यार्च (agryārca) *adj.* where important or respected persons were honoured अग्र्यार्चो दक्षिणानन्दी तत्तत्सुकृतसूचकः । बभावर्थिजनानन्दी स राज्यग्रहणोत्सवः RājTa.(Śrī.) 2. 4.

अग्र्यार्हणार्ह (agryārhaṇārha) *adj.* worthy of receiving honour before all सदस्यग्र्यार्हणार्हं वै विमृशन्तः सभासदः BhāgP. x. 74. 18.

अग्र्यासन (agryāsana) *n.* excellent seat गन्धस्रगग्र्यासनपानभोजनैरभ्यर्चिताम् (शक्तिम्) MahāBhā. ix. 16. 43; MudrāRā. 1. 12.

अग्र्यास्तरण (agryāstaraṇa) *adj.* covered with an excellent cover पर्यङ्कमग्र्यास्तरणं नानारत्नविभूषितम् Rāmā. ii. 29. 8.

अग्लपित (a-glapita) *adj.* not faded अग्लपितोष्ठ(?ष्ठ)मुद्रालक्तकैराननेन्दुभिरसंपादितमनोभवाज्ञाभिरिव ज्ञायमानाभिः प्रधानावरोधसुन्दरीभिः TilaMañ. 153. 18.

अग्लह (aglaha) *n.* a kind of game of dice(?) अग्लहं चतुरङ्गं स्यात् KalpaK. 214. 107.

अग्लान (a-glāna) *adj.* not wearied, not tired अम्लानो (v. l. अग्लानो) बलवाञ्शूरः … स राजवसतिं वसेत् MahāBhā. iv. 4. 37.

अग्लानमनस् (aglāna-manas) *adj.* not depressed in mind ऊहुरग्लानमनसश्चेकितानं हयोत्तमाः MahāBhā. vii. 22. 38.

अग्लानयान (aglāna-yāna) *adj.* whose vehicle is not slack राजा । आख्यायकेभ्यः श्रुतसूनुवृत्तिरग्लानयानो मिथिलामगच्छत् Bhaṭṭi. 2. 44.

अग्लानि (a-glāni) *adj.* not getting exhausted or wearied अग्लानिः (शिष्यः स्यात्) HirŚS. xxvi. 1. 95; *f.* **i** slight fatigue मुखस्याशुद्धिरग्लानिः प्रसङ्गी बलवाञ्ज्वरः SuśruS. vi. 39. 118 (comm. ईषच्छान्तिः); **ii** absence of lassitude अग्लानिगौरवाश्रद्धाविकृतिश्चाविशोषिते । … अतिलङ्घिते KāśyaS. 219B. 33.

अग्लानिकर (a-glānikara) *adj.* not producing exhaustion or lassitude दोषघ्नमग्लानिकरम् … भेषजम् SuśruS. i. 34. 23; SiddhYo. 82. 6; BhāvPra. (Bhā.) 6(1). 92.

अग्लास्नु (a-glāsnu) *adj.* not getting exhausted or wearied अग्लॅास्नुः ĀpaDS. i(1). 3. 22 (comm. उत्साहसंपन्नः । …तत्रानुस्वारश्छान्दसोऽपपाठो वा); अग्लास्नुभिर्यतः स्त्रीभिः क्षिप्नुभिः परितो दिशः । रेजे राजा वृतः स्वास्नुर्लताभिरिव भूधरः Rāvaṇā. 11. 23; DvyāśraKā. 12. 18; KalpaK. 60. 362.

अग्लोप (ag-lopa) *m.* elision of the vowels included in the *pratyāhāra ak* i. e. *a*, *i*, *u* *ṛ*, and *ḷ* सन्वल्लघुनि चङ्परेऽनग्लोपे P. vii. 4. 93; MahāBh. ii. 28. 5 (*on* iii. 1. 21); अको लोपोऽग्लोपः Nyās. ii. 839. 20 (*on* vii. 4. 2); PrakriKau. ii. 142. 3; अन्यथागनग्लोपेऽग्लोपव्यपदेशो न स्यात् PariVṛ.(Sī.) 155. 7; SiddhāKau. 365B. 11; Prasā. ii. 142. 11.

अग्लोपित्व (aglopi-tva) *n.* the state of having an *ak* vowel elided हलकोर्लोपेऽग्लोपित्वाश्रयणात् Pradī. i. 481A. 27 (*on* i. 1. 57); अग्लोपित्वान्न सन्वद्भावः PrakriKau. ii. 295. 1; ii. 383. 5, अग्लोपित्वाद्दीर्घसन्वद्भावौ न SiddhāKau. 419B. 22; 452A. 7; Prasā. ii. 294. 18.

अग्लोपिन् (aglop-in) *adj.* in which the (final) vowel included in the *pratyāhāra ak* is elided नाग्लोपिशास्वृदिताम् P. vii. 4. 2; तन्नाग्लोप्यङ्गं भवति MahāBh. ii. 28. 4 (*on* iii. 1. 21); CāndraVyā. vi. 1. 62; अग्लोपिग्रहणसामर्थ्यात् Pradī. vi. 239. 11 (*on* P. vii. 4. 2); SaraKaṇṭhā.(Gr.) vii. 1. 75; PariVṛ.(Sī.) 155. 3.

अघ् (agh-) x. P. [? *denom.*] to commit sin अघ पापकरणे DhātuPā. x. 392; अघ पापे KṣīraTa. x. 392; अघ पापकरणे KāvyKaVṛ. 94. 9 (3. 5)

¹अघ (agh-á) *n.* [Poko. p. 8; Mayr. 19; Yāska derives from *ā+han*-, *agham hanter nirhrasitopasarga āhantīti* Nir. 6. 11; included in the *Gaṇa arśa-ādi* GaṇRa. 7. 432; GaṇPā. 13. 9 (*on* P. v. 2. 127; KāśiVṛ. v. l. अभ्र); initial *a*- of *agha* not elided when preceded by *no* (i. e. *nas*) TaiPrāti. 11. 13; final -*a* of *agha* lengthened when followed by a term. beginning with *ya* VājaPrāti. 3. 112; P. vii. 4. 37] **1** evil, misfortune, mishap **2** sin, sinful act **3** harm, danger, grief, misery **4** offence, fault, ill-treatment **5** impurity (due to death, birth or intercourse) **6** infamy, bad name, blemish **7** demon **1** evil, misfortune, mishap यो अघस्य धाता जयेम तं दक्षिणया रथेन ṚV. i. 123. 5; अप नः शोशुचदघम् ṚV. i. 97. 1-8= AV. iv. 33. 1; न नः पश्चादघं नशत् ṚV. ii. 41. 11; ii. 29. 5; viii. 18. 14; viii. 47. 1; viii. 47. 2; viii. 47. 5; x. 102. 10; इन्द्रावरुणावभ्या तपन्ति माघान्यर्यः ṚV. vii. 83. 5; केवलाघो भवति केवलादी ṚV. x. 117. 6; नैनमंहः परि वरदघायोः ṚV. iv. 2. 9; i. 27. 3; i. 147. 4; vii. 1. 13; अघीदघमघशंसे दधात ṚV. v. 3. 7;

मा वः स्तेन ईशत माघशंसः ṚV. vi. 28.7; i. 42.4; i. 129.6; vi. 71.3; vi. 75.10; vii. 104.4; x. 87.20; x. 182.1; x. 185.2; याघं मूरमादघे । …तोकमंतु सा AV. i. 28.3; यद्वा गृहेषु निर्षितमघकृद्भिरघं कृतम् AV. xiv. 2.62; अघादघविषा भव AV. xii. 5.59; अपाघमप किल्बिषम् … सुव VājaS. 35.11; तंसादाहुरहोरात्राणि वांवांघं मर्षयन्तीति MaiS. i. 5.12; यदीदमृतुकाम्याघं रिप्रमुपेयिम। अन्धः श्लोण इव हीयतां मा नोऽन्वागादघं यतः GopBr. 2.7; माहं पुत्र्यमघं रुदम् S'āṅkhāĀ. 4.8 (15.24); न चार्मृत्युरघाहरत् TaiĀ. i. 13.1 (106.6); विर्षूतिरसि विर्धारयास्मदघा TaiĀ. vi. 9.2 (707.3); (looked upon as a weapon) अघस्यं त्वा धारया विध्यामि TaiĀ. iv. 38.1 (557.2); यथेयं स्त्री पौत्रमघं न रोदात् MantrBr. i. 1.10; i. 1.14; i. 5.10; KauṣīBrU. 2.8; न जनन्यै तथा पित्रे शशंसाघेन विप्लुता PadmP. iv. 14.54; **2** sin, sinful act भुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात् BhagGī. 3.13; तदधिगम उत्तरपूर्वाघयोरश्लेषविनाशौ BrahmSū. iv. 1.13; ManuSm. 3.118; AtriSm. 2.2; किं चित्रं यदघं प्रयाति विलयम् ViṣṇuP. vi. 8.57; i. 20.24; i. 6.14; क्रमाद् दशगुणं न्यूनमघमेषां विनिर्दिशेत् BrahmāṇḍP. iii. 8.43; CaraS. i. 21.59 (1941 Ed.); JayāS. 22.26; हरत्यघं संप्रति…। शरीरभाजां भवदीयदर्शनम् S'iśuVa. 1.26; 1.18; श्रेयान् द्विजातिरिव हन्तुमघानि दक्षम् S'iśuVa. 4.37 (comm. अघानि दुःखान्येनांसि च); मेरोर्मूर्धन्यघं वो विघटयतु रवेरेकचक्रीथी रथस्य SūryaS'. 68; अघमग्रे जाह्नवी निहुते नः AnargharaRā. 7.117; 2.82; स्वप्ने कुर्वन्नगम्यागमनमुखमघम् SatS'lo. 33; BrahmSūBh.(S'aṅ.) 787.8 (*on* 4. 1.13); हरत्यघ(? घं) नृणां याता या गङ्गेव EI. xix. 176.18; EI. iv. 341.17; EI. ix. 252.5; जित्वाघानि स्थितोऽनर्तीदमोघानि स नारदः RāghPāṇ.(Dha.) 18.99; सतां सत्कर्मसंवेगः पुराणं प्रणुदत्यघम् RāmC. 31.134; क्षीणाघाः प्रविशन्त्यक्षीणाघा न निविशन्ति PārāSū. 8.5; 88.30; NalaCam. 6.15; 6.30; आस्यं जिनस्य प्रणुदतु तदघं वः JinaS'. 3.4; विनिर्गलत्पूर्वभवाघसंघः समन्ततो भाति मधुव्रतौघः YaśasCam. ii. 212.6; वैनायकानि निघ्नन्तु निर्विघ्नं वृद्धहितान्यघम् EI. i. 354.1; ii. 227.9; xiii. 291.12; यः ख्यातिमापदिह शाम्यदघैर्गुणौघैः EI. iii. 194.138; नित्यश्रीवसतिः कृताघविहतिः स्फायद्गुणाहंकृतिः EI. ix. 324.15; [स्वः सि]न्धूदकपूरदूरगमिताशेषाघसंघोदये EI. i. 64.1; i. 143.16; मूर्त्तस्तपोराशिरिवाश्रितानामालोकमात्रेण हरन्नघानि EI. i. 282.19; viii. 213.44; xxv. 19.53; बद्धा यद्गोष्ठकोणे त्रिजगदघतमःकौमुदी कामधेनुः EI. xxv. 212.44; xiv. 93.49; कीर्तिं स्वां भ्रमयन्नघानि शमयन् … सोऽयं वेमगहीपतिर्विजयते काटावनीशात्मजः EI. ii. 52.22; EI. iv. 324.40; xviii. 293.6; xviii. 291.7; xviii. 296.5; ix. 275.7; xii. 13.1; xviii. 32.20; त्रिपुरा …छिन्द्यान्नः … अघम् DevīPañ. 1.1; तेषामुदेत्यघं काले BhāgP. vii. 5.27; अघानां कोटयस्त्वत्तः काकरूपेण निर्गताः SkandP. iii(3). 1.65; iii(3). 2.87; तानि तीर्थानि विधिना दृष्टानि प्रहरन्त्यघम् PadmP. iv. 19.18; BṛNāraP. 14.73; BhaviP. 505B.16 (iii(3). 23.73); S'ivaP. iv. 27.21 (381A.1); iv. 94.111; GaṇeP. i. 19.32; KathāSaSāg. viii. 2.400; ix. 3.127; तं शोषयेन्नाभिविनिर्गतेन ध्यात्वानिलेनाघमले च शोष्ये ĪśānS'iPa. i. 10.30; ii. 4.30; शंभोर्वक्त्रम्…हन्त्वघम् SubhāRaK. 4.11; प्रायश्चित्तमघस्य … प्रशमनोपायः Mugdhopa. 61; दहतादघानि स शूलिनो लोचनपावको वः S'rīKaC. 1.2; तनुर्वः शर्वस्य दुर्वारमघं हिनस्तु S'rīKaC. 1.10; अघं लुनीते…गौः कामधुक् कमिव नापहरत्यनर्थम् RājTa.(Ka.) 7.789; मृगयाघाय न भूभुजां व्रताम् NaiṣC. 2.10; 5.18; 5.84; 8.17; अघानि… उन्मूलयितुमात्मनः । यास्यामि गुरुपादान्ते PariPar. 8.165; पुण्याघे नादशिषाताम् DvyāśraKā. 8.7; 2.88; पिण्ड्यघम् DvyāśraKā. 1.105; 2.40; तीर्थानामथ गमनादघं नुदन्तः RāghPāṇ.(Ka.) 5.1; तदस्य सङ्गमात् प्राच्यमघम् … क्षालयिष्यामि PārśvC. 3.495; (sinful act, *also* fault, defect) व्यञ्जयन्त्यघमन्येषां खला गलनवस्त्रवत् । अधः क्षिपन्ति सन्तस्तु महाह्रदवदम्भसाम् PārśvC. 1.288; निहन्तु ते विष्णुरघानि MugdhaBo. 3.144 (33.1); 25.17 (145.12); SamarāSam. 2.201; CaturCin. i. 3.21; iii(2). 5.2; तद्वधोत्थमघं सर्वोर्वीदानेऽपि न शाम्यति YogS'ā. 2.22; 3.35; धर्मे जागरयत्यघं विघटयत्युत्थापयत्युत्पथम् SindūPra. 20; 77; अघं भित्सति SindūPra. 86; अघं हरामि KṛṣṇaKa. 2.107; (cause of sin) अघं पापहेतुम् … अन्नम् ManvaVi. on ManuSm. 3.118 (but Kullūka पापहेतुत्वात्पापमेव केवलं भुङ्क्ते नान्नम्); Yādavā. 6.4; S'aṅkaDigVi.(Mā.) 14.10; ChandoMa. 2.121; सः … कृतान्तदलनो लघयत्वघं वः Subhāṣi. 93; यद्गोविन्द स्वयमयमघं मोक्षयस्येकमेव StavMā. 180.6 (comm. Jīvadeva पक्षे पापरूपमघासुरम्); ViraBhā. 4.42; अघानां लवित्री … पवित्रीक्रियान्नो वपुर्मित्रपुत्री CaitaCa. 115.3(5); अतियजेत निजां यदि देवताम् … जुषतेऽप्यघम् Kuval. 62(32); अघानि दलयति …सतां संगतम् KaṁVa. 1.4; इह सपदि व्याहारः शिव इति हरतेऽघम् YātrāPra. 3.99; 3.169; 3.219; अघानि संक्षालयानि (अहम्) YātrāPra. 5.74; चिरंतनमघं चुलुकीकरोति। … सङ्गः सताम् RasaGam. 429.14; त्वदन्या का हन्यात् … अघम् PadyāTa. 40; उत अपि वा हन्यादघं हरिः SiddhāKau. 474B.10; LalitāSa. 249; AlaṅkāMañ. 225.10; BrahmSūBh.(Bhā.) 224.2 (*on* iv. 1.13); TantrRā. 26.36; Manmatho. 432.11; S'ukraNī. 4(5).272; VasiS. 43.116; PāraS. 19.334; 22.69; Gurvā. 243; **3** harm, danger, grief, misery नानोपायैरघं तेषु चिन्तयस्तु दुरात्मसु । अभ्यागच्छत् स धर्मात्मा…दुर्वासा नाम MahāBhā. iii. App. 25.(13) (Nila. दुःखम्); उपप्लुतमघौघेन किमात्मानं न बुध्यसे Rāmā. ii. 7.10; कश्चात्मनोऽघमेषितुमर्हति MahāBh. ii. 16.19 (*on* P. iii. 1.8); दयालुमनघस्पृष्टं पुराणमजरं विदुः RaghuVa. 10.19; अपहन्त्यघानि…। संदर्शनम् … तव Kirātā. 3.7 (comm. अघानि दुःखानि); क्रियादघानां मघवा विघातम् Kirātā. 3.52 (comm. अघानां व्यसनानाम्); 6.45; 11.80; इमे जनपदा ग्रामाः …। भ्रष्टश्रियो निरानन्दाः किमघं दर्शयन्ति नः (अघ i.e. अरिष्ट, उत्पात) BhāgP. i. 14.20; अघं व्यसनं दुःखमुच्यते Pradī. iii. 33A.3 (*on* P. iii. 1.8); हरिं जिष्णुरघानि संस्तुवन् MugdhaBo. 5.27 (51.16); अहं पौत्रं पुत्रनिमित्तमघं व्यसनं मा नियाम् मा यासिषम् VīrāMi. (Saṁskāra.) 170.23; LalitāSaBh. 194.15 (*on* 231); **4** offence, fault, ill-treatment सख्युः सखेव पितृवत्तनयस्य सर्वं सेहे महान्महितया कुमतेरघं मे BhāgP. i. 15.19; हिरण्यकशिपू राजन्नकरोदघमात्मजे BhāgP. vii. 4.43; यदात्मजाय शुद्धाय पितादात्साधवे ह्यघम् BhāgP. vii. 4.43; vii. 4.45; अघासुरो न्यरुणदघाय वर्तनीं भयानकः सपदि शयानकाकृतिः Nāray. x. 51.3 (comm. अघाय…अघमपराधं कर्तुं, परमार्थतस्तु … अघं दुरितं त्यक्तुम्); **5** impurity (due to death, birth or intercourse) दशाहमघसूतकेषु S'āṅkhāGS. iv. 7.6 (comm. अघं सपिण्डसोदकयोर्मरणम्); न राज्ञामघदोषोऽस्ति व्रतिनां न च सत्रिणाम् ManuSm. 5.93 (Medhātithi अघदोषमाशौचम्); वैजिकादभिसंबन्धादनुरुन्ध्यादघं त्र्यहम् ManuSm. 5.63; सनाभीनां दशरात्रमघं भवेत् BṛhaspaSm. 353.11; अघमाशौचं तस्य पूर्वोत्पन्नाशौचकालादधिककालत्वं वृद्धिमत्त्वम् Aparā. 898.21 (*on* 3.20); BālamBha. iii. 74.7 (*on* 3.23); संकटमघमाशौचं भवत्यशौचं तद्वदेवेह KośaKaTa. 1.6406; **6** infamy, bad name, blemish तद्बान्धवाश्च यथा कुलस्याघं परिहरन्तो दण्डभयाच्च तस्मा एवैनां दद्युस्तथा योजयेत् KāmSū. 229.2 (3.5) (comm. नायिकाबान्धवाः । नायकोपगृहीतेत्यघं दोषं परिहरन्तो यदि तस्मै न प्रतिपाद्यते तदा कुलं दुष्यत इति); **7** demon तव संप्रेरितं ज्योतिः … दहत्यशेषरक्षांसि मन्देहाख्यान्यघानि वै ViṣṇuP. ii. 8.56; Lexicons give the following meanings for *agha* *n.* sin, misery and calamity अंहोदुःखव्यसनेष्वघम् AmaK. 2389; पापव्यसनयोरघम् AnekāMañ. 191; दुःखैनोव्यसनेष्वघम् Vaija. 224.2; 97.168; अघं दुःखे व्यसनैनसोः AnekāSaṁ. 2.51; दुःखांहोव्यसनेष्वघम् AnekāK. 131; NānārthāSaṁ. i. 33.3; NānārthaMa. 340; NānārthaRaMā. 272; AgniP. 359.41; S'abdaRaSaK. 69.1; S'abdaRa. (Vā.) 566; KośaKaTa. 2.4185; AnekāSa. 369; Medi. 27.1; DharK. 360; ViśvaPra. 29.1; ViśvaLoK. 58.1; AnekāTi. 2.8; ParamāNāMā. 2589; NānārthāSaṁ. 3.25; Liṅgānu. (Vā.) 5.5; Liṅgānu. (He.) 63.16; Liṅgānu.(S'ā.) 119.14; Liṅgānu.(Ha.) 43.14; *m.* KalpaK. 466.52.

²**अघ** (agha) *n.* (Buddh.) matter as a collocation (of atoms), solid matter [sky, DBHS] स (आकाशधातुः) एव चाघसामन्तकं रूपमित्युच्यते । अघं किल चितस्थं रूपम् । अत्यर्थं घातात् । तस्य तत्सामन्तकमिति । अघं च तदन्यस्य रूपस्य तत्राप्रतिघातात्सामन्तकं चान्यस्य रूपस्येत्यपरे AbhidhKoBh. 18.16 (*on* 1.28); अत एव ज्येष्ठभूर्वादकनिष्ठा उच्यन्ते । अघनिष्ठा इत्यपरे । अघं किल चित्त(? त)स्थं रूपं तन्मात्रनिष्ठेति AbhidhKoBh. 170.24 (*on* 3.72)

³**अघ** (agha) *n.* the constellation *magha* (? *maghā*) अघं तु व्यसने मघे च KośaKaTa. 2.4185.

¹**अघ** (aghá) *m.* **1A** evil doer, wicked person यावीरघस्य चिद्द्वेषः ṚV. viii. 79.4; मा नो अघेव सृजो अघाय ṚV. i. 189.5; x. 89.14; **1B** low-form आ श्वाघान्तेवसायिभ्यः कामान् संविभजेद्यथा । अप्येकामात्मनो दारां नृणां स्वत्वग्रहो यतः BhāgP. vii. 14.11 (comm. अघाश्च पतिताः S'rīdhara, अतिपाप्मानः Vīrarāghava); **2A** name of a demon न यावदेष वर्धेत स्वां वेलां प्राप्य दारुणः । स्वां देवमायामास्थाय तावज्जह्यघमच्युत BhāgP. iii. 18.25; **2B** name of an Asura in the service of Kaṁsa अघासुरः कंसानुशिष्टः स बकीबकानुजः BhāgP. x. 12.14; स्पृशन्तं यो मेधानघमनघकर्मा तमवधीत् VidaMā. 3.31; Nāray. x. 50.9; अघो दैत्यविशेषे स्यात् S'abdaRaSaK. 69.2.

²**अघ** (agha) *m.* A name of S'iva अघाय अघर्स(? र्श)साय…नमोऽस्तु ते VāyuP. ii. 35.192; **B** name of one of the Gotrakāras in the family of Atri(?) अत्रिवंशसमुत्पन्नान् गोत्रकारान्निबोध मे ।…शैवालकी शौनवर्णिरघो(? थो) सौद्गुतयश्च ये ViṣṇuDhaP. i. 113.1.

³**अघ** (a-gha) *m.* excluding the agent sense घञलन्टोऽघे (अघे = न तु घे) MugdhaBo. 26.170 (169.3); क्तिः स्त्र्यघे MugdhaBo. 26.183 (170.17)

⁴**अघ** (a-gha) *m.* not the letter *gh* हन्तेरघः JaineVyā. v. 4.106.

⁵**अघ** (agha) *m.* letter *gh* अघो घार्णकः स्मृतः Tantrābhi. 6.42.22.

¹**अघ** (aghá) *adj.* **1** evil, malicious, harmful स नक्षासते…शंसादघादभिह्रुतः ṚV. i. 128.5; i. 166.8; इन्द्रासोमा समघशंसमभ्य१घं तपुर्ययस्तु ṚV. vii.

104. 2; vi. 59. 8; vi. 62. 8; AV. viii. 4. 2; यो नः पूषन्नघो वृको दुःशेव आदिदेशति ṚV. i. 42. 2; **2** sinful अविमृश्य गोवधसमुत्थमयमघममीमरदुषा । रिष्टम् S'is'uVa. 15. 38 + 26 (Malli. अघं पापम् , अघं पापिनम् । अधमस्यास्तीति कृत्वा); अघः पापी GaṇaRa. 7. 432.

²अघ (agha) *adj.* not much, small, little अन्यतमस्मिन्नदीतीरे उद्रद्रयं प्रतिवसति । तद्यदा जलेन गच्छति तदा मत्स्याः स्थलमभिरुहन्ति । यदा तु स्थलेन गच्छति तदा मत्स्या जले निपतन्ति । न किंचिदघं साधयन्ति GiMs. iii(2). 103. 1 (f. n. किञ्चिदल्पमपि साधयन्ति)

अघकर्मन् (agha-karman) *n.* sinful act न कदाचित्सतां चेतः प्रसरत्यघकर्मसु Subhāṣi. 305.

अघकारक (agha-kāraka) *adj.* producing sin, sinful शीलालङ्कारशालिनि । उल्लापानीदृशान् दैवाद् विशृणोम्यघकारकान् MalliC. 7. 1034.

अघकारिन् (aghakār-in) *adj.* evil-doer, sinner अविभ्रदर्यमा दण्डं यथावदघकारिषु । यावद्दधार शूद्रत्वं शापाद्वर्षशतं यमः BhāgP. i. 13. 14; साधूनाम्… । प्रसादः सर्वदा तेषामघकारिष्वपि स्फुटम् ĀdiP. 21. 43.

अघकृत् (agha-kṛt) *adj.* evil-doer, sinner यत्ते प्रजायां पशुषु यद्वा गृहेषु निष्ठितमघकृद्भिरघं कृतम् AV. xiv. 2. 62; x. 1. 5; धर्मासनस्थः श्रुतिशास्त्रदृष्टया शुभाशुभाचारविचारकृत्स्यात् । धर्म्येषु दानं त्वघकृत्सु दण्डं तदावनीशस्त्विह धर्मराजः BṛParāSm. 12. 91; दिष्टयाहितो हतः कंसः…अघकृत् BhāgP. x. 47. 39.

अघकोलाहल (agha-kolāhala) *m.* tumult or disturbance among sins कोलाहलनृसिंहोऽसि दैत्यदानवमर्दनः । मम नामसमुच्चारादघकोलाहलो यतः SkandP. iv. 61. 195.

अघक्षतदृश् (aghakṣata-dṛś) *adj.* whose vision or thinking is vitiated due to iniquity ये मे तनूर्द्विजवरान् दुहतीर्मदीया भूतान्यलब्धशरणानि च भेदबुद्धया । द्रक्ष्यन्त्यघक्षतदृशो ह्यहिमन्यवस्तान् गृध्रा रुषा मम कुषन्त्यधिदण्डनेतुः BhāgP. iii. 16. 10.

अघक्षपणदक्षिण (aghakṣapaṇa-dakṣiṇa) *adj.* [*f.* -ā] capable of destroying or removing sin कुरुष्व च गुरुष्वघक्षपणदक्षिणां दक्षिणाम् Yādavā. 6. 44.

अघक्षय (agha-kṣaya) *m.* destruction or annihilation of sins चरित्राणि वाल्मीक्याद्या महर्षयः । तदा गास्यन्ति बहुधा यच्छ्रुतेः स्यादघक्षयः SkandP. ii(9). 18. 31; iii(1). 1. 79; तच्च (फलम्) वाक्यशेषादघक्षयः S'āstrDī. 351. 8 (*on* iv. 1. 3); अथ मृत्युंजयं चाघक्षयं कृष्णतिलैर्हुतैः । … अवाप्नुयात् ĪśānS'iPa. i. 29. 51; BhāṭṭDī. ii. 88. 5 (*on* iv. 1. 3); (exhaustion of sins) स्वयं च कृमिभूतः संस्तिष्ठेद्यावदघक्षयम् SkandP. ii(1). 12. 17; *adj.* destroying sins व्रतमिन्दुमौलेः ।…इदं महापातकिनां नराणामघक्षयं वेदविदो वदन्ति PadmP. v. 24. 93.

अघक्षयकारिन् (aghakṣayakār-in) *adj.* destroying sins असहिष्णु तपस्विनां तनुतपसामपि तेजः … किमुत … भगवतामेवंविधानामघक्षयकारिणाम् Kād. 43. 17.

अघक्षयफलकत्व (aghakṣayaphalaka-tva) *n.* characteristic or state of resulting in the destruction of sins उद्यद्भिन्नादित्येक्षणस्यैवाघक्षयफलकत्वेन विधानोपपत्तेः BhāṭṭDī. ii. 88. 8 (*on* iv. 1. 3)

अघक्षयहेतुत्व (aghakṣayahetu-tva) *n.* characteristic or state of being the cause of annihilation of sins तद्विशिष्टविधाने साधनान्तरविशिष्टायास्तस्या अघक्षयहेतुत्वं न स्यात् VīraMi.(Bhakti.) 50. 11.

अघक्षयोपपत्ति (aghakṣayopapatti) *f.* possibility of annihilation of sins तादृशादित्येक्षणस्य सर्वदा जायमानत्वेनाघक्षयोपपत्तेर्विधिवैफल्याच्च BhāṭṭDī. ii. 88. 15 (*on* iv. 1. 3)

अघक्षालन (agha-kṣālana) *n.* annihilation or destruction (*lit.* washing away) of sins देवी…तीर्थगाहनबुद्धिमाशु विदधे कर्तुं त्वघक्षालनम् SkandP. i (3A). 11. 91.

अघगण (agha-gaṇa) *m.* multitude of sins विगुणविषयाप्यघगणेतरबाधितया तद् (स्तुतिपादवचः) इह तु युज्यते NayaMañ. IV. i. 9. 15.

अघगद (agha-gada) *m.* a type of smallpox or measles एते (उपचाराः) प्रथममघगदे दृश्यमाने प्रयोज्याः SiddhYo. 56. 5.

अघघातकता (aghaghātaka-tā) *f.* capacity of destroying sins बृहन्नारदीयेऽपि सकृत्स्मरणस्याघघातकतोक्ता VīraMi.(Bhakti.) 64. 3.

अघघातिन् (aghaghāt-in) *adj.* destroying sins सहस्रं तत्र तीर्थानाम्…। उभयोस्तीरयोस्तत्र स्मरणादघघातिनाम् BrahmP. 116. 25.

अघघ्न (agha-ghna) *adj.* [*f.* -ī] destroying sins, expiatory अघ्न्या-हन्तव्या भवति । अघघ्नीति वा Nir. 11. 43 (203. 7); (नारदः) स्पृष्ट्वा मूर्धन्यघघ्नेन पाणिना प्राह विस्मितः BhāgP. iv. 8. 25; iii. 20. 5; व्रतं द्वादशवार्षिकम् । अघघ्नं विश्रुतं लोके SkandP. v(2). 8. 12; v(2). 55. 20; *m.* **i** name of S'iva (*lit.* one destroying sins) (काव्यः) तुष्टुवे नीललोहितम् । नमोऽस्तु…अघघ्नाय मखघ्नाय VāyuP. ii. 35. 185; **ii** an expiator, name of Viṣṇu [MW]

अघघ्नी (agha-ghnī) *f.* name of Pārvatī (*lit.* who destroys sins) अघघ्न्यै मखघ्ने । शिवाङ्गयै शिवाङ्गाय कुर्मः…नमः S'ivBhuSt. 18.

अघंकर (aghaṅ-kara) *n.* evil omen (*lit.* what causes evil or mishap) तदैव पक्षिणः पुण्याः कुर्वन्ति परिवर्तनम् । एवं वीक्ष्यैव वैदेही प्रत्युवाचाथ देवरम् । कथं मे तापसीक्षां वै यातुमिच्छोरघंकरम् PadmP. iv. 58. 67.

अघच् (aghac) (*Gr.*) primary suffix *agha* (added to the root *sṛ*- to form *saraghā*) सर्तेरघच् SaraKaṇṭhā.(Gr.) ii. 2. 70.

अघचय (agha-caya) *m.* aggregate of sins चतुर्दशं वामनमाहुरग्र्यं श्रुते च यस्याघचयाश्च नाशम् । प्रयान्ति VāmaP. 95. 36.

अघच्छिद् (agha-cchid) *adj.* destroying sins करकं करेण बिभ्रती भृतमाकण्ठमघच्छिदामपाम् । (स्वयंप्रभा) RāmC. 12. 89; अवारणीयं रिपुभिर्वारणीयं करं नुमः । हेरम्बस्य ससिन्दूरमसिं दूरमघच्छिदम् KathāSaSāg. x. 1. 1; तस्य (श्रीकृष्णस्य) … स्पर्शः प्रजेशादिभिरीप्सितोऽभूत् । … अघच्छिदामङ्घ्रिरजःकणानाम् Yādavā. 23. 55.

अघच्छेदिन् (aghacched-in) *adj.* destroying sins यन्नाक्रामदवक्रमानसव[ब]लिव्याजप्रयोगापतत्पृथ्वीलंघनलब्ध[ब्ध]लाघवमघच्छेदी पदं वामनः EI. i. 128. 22; RāghPāṇ.(Ka.) 1. 44; तस्मिन्नघच्छेदिनि धर्मयुद्धे … । सुहृद्विषद्भेदवतां समोऽभूत् स्वर्गापवर्गान्तगतिस्सुपन्थाः Yādavā. 20. 60.

अघज (agha-ja) *adj.* caused by sin, resulting from evil deeds वृद्धकालेश्वरे लिङ्गे सेविते न दरिद्रता । … न पापं नाघजं फलम् SkandP. iv. 24. 80; अघजं फलम् , दुःखम् VīraMi.(Tīrtha.) 252. 24.

अघजनित (agha-janita) *adj.* produced by sin तत्र स्नातस्य वै पुंसः कुतोऽघजनितं भयम् SkandP. iv. 84. 48.

अघजलधि (agha-jaladhi) *m.* ocean of sins श्रितमघजलधेर्वोहित्रं चरित्रम् …भजामि…भवन्तम् StavMā. 155. 3.

अघजाल (agha-jāla) *n.* network of sins सर्वास्ववस्थास्वपि लोकनाथ भवान् प्रणूतो हरतेऽघजालम् NemiC. 6. 29; छिन्द्यात्सः … गुरु मेऽघजालम् SiPriSt. 4.

अघजितात्मन् (agha-jitātman) *adj.* whose self is conquered by sin सोऽयं स्वयंकृतोऽनर्थो जन्तोरघजितात्मनः MahāP. 10. 13.

अघञ् (a-ghañ) (*Gr.*) suffix other than *ghañ* अजेर्व्यघञपोः P. ii. 4. 56; व्यजोऽघञचोः JaineVyā. i. 4. 128; अघञ्क्यबलच्यजेर्वी SiddhaHe. iv. 4. 2; व्यजोऽरे वा त्वनवस्यघञलक्यपि MugdhaBo. 8. 59 (88. 10)

अघट् (a-ghaṭ-) I. Ā. not to suit, not to become अवक्षेपे तिङ्युपसंख्यानम् ।…हासकरमघटते नितराम् BhāṣāVṛ. vi. 3. 73.

अघट (a-ghaṭa) *m.* other than a pot, which is not a pot, non-pot एतेनाघटोऽगौरधर्मश्च व्याख्यातः VaiśeSū. ix. 1. 8; अघटेऽपि घटज्ञानदर्शनादर्थक्रियामन्तरेण तदुत्पन्नता कथमवगम्यते TātpaṬ.(U.) 65. 12 (*on* 2. 76); 258. 5 (*on* 8. 70); न ह्येकेन कृतोऽन्येषामघटः स्यात् IṣṭaSi. 213. 2; घटबोधप्रयुक्तेयमघटस्य ह्यपाक्रिया BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1665; भिन्नयोरवभासो हि स्याद्घटाघटयोर्द्वयोः ĪśvaPraSū. i. 6. 2; घटादघटाच्च घटज्ञानदर्शनात् NyāyRaMā. 36. 16; अघटः पट इत्यादौ…अभाववल्लक्षणा TattvCin. iv(2). 787. 1; अघटो घटादन्यः NyāySu.(Ja.) 167B. 6 (*on* i. 2. 6); अघटः पट इत्यत्रापि पञ्चमीप्रयोगापत्तेः Upask. 312. 5 (*on* vii. 2. 2); 376. 8 (*on* ix. 1. 4); एवमघट इत्यादावपि घटत्वाभावयुक्तं पार्थिवत्वादिकं सामान्यमेव प्रतिपाद्यते YuktiSneha. 104. 28 (*on* i. 1. 5); अघट इति समासेऽन्योन्याभाववदुपस्थित्यर्थं नञो लक्षणा BhāṭṭCin. i. 120. 6 (*on* i. 1. 4); न चाघट इतिवदभावार्थमादाय VaiyāBhū. 94. 25 (*on* 22)

अघट (a-ghaṭa) *adj.* **1** devoid of a pot विस्फारिताक्षस्य हि सहसा… अघटं वा भूतलमिति अभावविशिष्टं भूतलज्ञानं जायमानमुपलभ्यते Kāśi. iii. 199. 24 (*on* 5(8). 18); अघटं भूतलम् NyāyKa. 17. 1 = NyāyKuA. i. 94. 3; ii(1). 241. 10; एवं चोच्छिन्नमघटं भूतलमिति NyāyVārPari. 546. 3; अघटं भूतलमिति विशिष्टज्ञानस्येन्द्रियजन्यत्वावश्यम्भावात् TārkiRa. 106. 5; न ह्येकस्मिन् घटे विद्यमानेऽप्यघटं भूतलमिति व्यवहरन्ति S'atDū. 168. 22; अघटं भूतलमित्यपि ह्यपरोक्षप्रतीतिः NyāyPari. 493. 15; अघटं भूतलमितिवद्द्वितीयाभावेनैव सद्वितीयत्वापाताच्च Nyāyāmṛ. 269B. 5; अघटं भूतलमित्यादौ घटभिन्ने लक्षणा Tarkāmṛ. 24. 17; **2** which has not the shape of a pot तदघटं वृत्तरूपं स्यादुरगासनमेव हि MānaSā. App. 422A. 11.

अघट (a-ghaṭa) *adj.* **1** difficult to fashion, hard to handle दृढाङ्गं लघु यत्काष्ठमघटं क्षत्रजाति तत् YuktiKa. 224. 5; **2** difficult, impossible सुघटं यो विघटयेदघटं घटयेदिति MalliC. 1. 294; मन्त्री … । अघटं घटयत्याशु YogVā. v. 23. 7; **3** incongruous, paradoxical क्रूरं च चौर्यकर्मेदं सर्वमीक्षे तवाघटम् PārśvC. 2. 663.

अघटकत्व (aghaṭaka–tva) *n.* the state of not being a constituent or component तस्य घटकत्वाघटकत्वयोस्तुल्यसमर्थत्वात् S'aṅkaVi.(Ā.) 31. 11; इति सर्वत्रविशेषणस्य तद्व्यक्तित्वेनाघटकत्वात् GuruCandr. i. 37. 7.

अघटकारिन् (aghaṭakār–in) *adj.* who does the impossible अथवा किमसंभाव्यं दैवस्याघटकारिण: PārśvC. 7. 551.

अघटघटना (aghaṭa–ghaṭanā) *f.* accomplishment of the impossible कान्तिं पुष्णात्यघटघटनाचातुरीयं विधातु: Ekāva. iii. 1. 763 (124. 10) = viii 40. 6 (292. 14); अनाद्या अघटघटनापटीयस्या गुणमय्या मायया प्रकृत्या परियुक्तम् VedāntRaMañ. 1. 2 (20. 17); 1. 4 (44. 18); 1. 4 (61. 24); 1. 5 (70. 7); 3. 8 (112. 15)

अघटघटितत्व (aghaṭaghaṭita–tva) *n.* the state of having a non–pot (potness) as its component घटज्ञानप्रामाण्यस्याघटघटितत्ववत् सत्यभूतब्रह्मज्ञानप्रामाण्यस्यापि तदतिरिक्तघटितत्वेन मिथ्यात्वोपपत्तेश्च SiddhāLeSaṁ. 321. 3.

अघटजातीयत्व (aghaṭajātīya–tva) *n.* the state of not belonging to the category of a pot ननु प्रासादादि न तद्धेतुकं भवेत् अघटजातीयत्वात् TātpaṬ.(Vā.) 602. 20 (*on* iv. 1. 21)

अघटत्व (aghaṭa–tva) *n.* the state of not being a pot, non–potness स्वयं घटस्य घटान्तरव्यतिरेकेऽपि न ह्यघटत्वम् S'atDū. 96. 17; 220. 6; पटस्य ह्यघटत्वं घटादन्यत्वं चैकमेव NyāySu.(Ja.) 167B. 6 (*on* i. 2. 6); घटत्वाघटत्वे एकधर्मनिष्ठात्यन्ताभावप्रतियोगिनी धर्मत्वात् Vādā. 9. 3; तत्राघटत्वं घटसामान्यभिन्नत्वमिति सामान्याभ्युपगम एवापतित: SāṁkhyaPraBh. 137. 18 (*on* 5. 93)

अघटत्वप्रसङ्ग (aghaṭatva–prasaṅga) *m.* contingency of not being a pot घटस्यानुभाव्यत्वे पटवदघटत्वप्रसङ्ग: S'atDū. 109. 24 = NyāyPari. 133. 1.

अघटत्ववत् (aghaṭatva–vat) *adv.* like non–potness घटाभिन्नस्याघटत्ववद्धात्वभिन्नस्याधातुताया असंभवात् VaiyāBhū. 132. 23 (*on* 27)

अघटन (a–ghaṭana) *n.* **1** non–production तस्य च करणोपकारसाधनमन्तरेणाघटनात् NyāyRaMā. 182. 13; **2** impossibility अन्यथा व्याप्तेरघटनात् PramāMī. 46. 15 (*on* i. 2. 15); अस्य च कर्मणा भाव्यम्। निर्विषयाया ज्ञप्तेरघटनात् SyādvāMañ. 16(235); **3** impropriety तथात्वे नित्यकालमित्यघटनात् SmṛtiCan. ii. 253. 9; iv. 346. 20; iv. 370. 4; iv. 393. 11.

अघटनघटन (aghaṭana–ghaṭana) *n.* bringing about the impossible अघटनघटनपटीयानेक: किल केवलं काल: KaṁVa. 2. 2; 2. 17(2)

अघटनघटना (aghaṭana–ghaṭanā) *f.* accomplishing the impossible माया वा पेशला स्यादघटनघटनापाटवं याति यस्मात् S'atS'lo. 26.

अघटना (a–ghaṭanā) *f.* incongruity यत्र वाक्ये ··· अर्थान्तरस्याघटना TattvPrakā. 6A. 8 (*on* i. 1. 1)

अघटनिषेधकरण (aghaṭa–niṣedhakaraṇa) *n.* negation of the non–pot निषेधनलक्षण:–अघटनिषेधकरणस्वभाव: Bhāsk. i. 306. 21 (*on* i. 6. 2)

अघटनोपन्यास (aghaṭanopanyāsa) *m.* mention of impropriety अत्र प्रकृतराज्ञ: प्रतापेन सह सूर्यतुलनाया अघटनोपन्यास: समर्थनसापेक्ष: AlaṅkāMañ. 165. 11.

अघटभूत (a–ghaṭabhūta) *adj.* which has not been a pot अत एवाघटभूतमित्यनुक्ति: S'rutaPra. iA. 101. 13 (*on* i. 1. 1)

अघटमान (a–ghaṭamāna) *adj.* [*f.* –ā] **i** impossible, difficult to accomplish यदेव श्रूयते राजन्नभियोगमनुज्झताम्। कदाप्यघटमानोऽपि घटेतार्थो महानपि MahāBhā. xii. 384*(3); ग्रन्थकरणमेव अघटमानं स्यात् NyāyMañ. i. 6. 5; षण्ढादिव पुत्रजननमघटमानमेव वन्ध्यानुमानमिति NyāyMañ. i. 181. 25; लोचनगोचरेऽपि कुन्दकुसुमे तदविषयगन्धविशेषिते बाह्येन्द्रियद्वारकग्रहणमघटमानमिति मानसमेव सुरभि कुसुममिति ज्ञानम् NyāyMañ. ii. 33. 15; एवं च त्रित्वं सामाङ्गत्वेनाघटमानम् ··· स्तोत्रस्यैवाङ्गत्वेन विधीयते S'āstrDī. 603. 17 (*on* ix. 2. 3); PrakaVi. 1081. 21; तपसाप्यघटमानं सर्वं घटते KāvyKaVṛ. 152. 26 (4. 7); **ii** not befitting, improper, inappropriate, inconsistent, not applicable एवमघटमानसकलोपायसंपादितपदार्थेऽस्मिन् प्रार्थनामात्रकमेव केवलमनुरुध्यमान: शृणोतु देव: HarṣaC. 296. 1; अतोऽघटमानैवाविद्या जाघटीति। अतस्सा तथैवाश्रयणीया IṣṭaSi. 211. 19; भावितया ग्रहणमघटमानं भावित्वं हि नाम सावधि: प्रागभाव: NyāyMañ. i. 98. 22; अथाचेतनानाम् ··· स्रष्टृत्वमघटमानम् NyāyMañ. i. 177. 1; i. 220. 26; अनवगते हि कर्मणि गुणविधानमघटमानम् NyāyMañ. i. 265. 2; i. 277. 26; ii. 11. 19; यथा यथाकारा विचार्यन्ते तथा तथाघटमाना विविच्यन्ते PrakaPañ. 185. 9; 422. 16; अघटमानमाल्यवस्त्रप्रसाधनाभरणवेषग्रहणमेवंविधं विधिवशाद् विहङ्गरूपमापन्नस्य करुणानिधे: ··· भवत: ··· मादृश: किं करोत्यभ्यागतातिथ्यम् TilaMañ. 375. 14; सक्तूञ्जुहोतीत्यत्र ··· अघटमानं गुणकर्मत्वं परित्यज्य सक्तुभिरिति ··· अर्थकर्मत्वमाश्रितम् S'ivārkaMaDī. i. 185. 13 (*on* i. 1. 4); एवमुक्त आदेशो नाघटमान:। परमकारणे ज्ञाते सर्वस्य तदात्मकत्वात् सर्वं विज्ञातमेव भवति PrakaVi. 100. 25; अघटमानमजावाक्यं शक्तिद्वारा ब्रह्मणि नीतम् VedāntKau. 126. 24 (*on* i. 4. 11); 83. 12 (*on* i. 3. 9); इको धातो: समीपगतो हल् न संभवतीति हलन्ताच्चेत्येतदप्यघटमानं स्यात् Nyās. i. 148. 15 (*on* i. 2. 9); Prasā. ii. 330. 20; यत: शोकवियोगमदैर्व्याप्त: पुमानघटमानमपि जल्पति KāvyKaVṛ. 152. 9 (4. 7); अनयो: सामानाधिकरण्यानुपपत्ते: समासोऽघटमान: स्यात् PariVṛ.(Sī.) 58. 16; तेन नेर्विश [P. i. 3. 17] इत्यत्रात्मनेपदनियम उपपद्यते। अन्यथादौ साधनसंबन्धे शेषत्वेन परस्मैपदप्रसङ्गादघटमान: स्यात् PariVṛ.(Sī.) 192. 7; 33. 5; अत्र हि···भागीरथ्या उत्कर्षस्यापाततोऽघटमानस्योपपादनाय ··· श्रमाभाव: ··· सुबन्तार्थो विशेषवपुर्हेतुत्वेनोपात्त: RasGaṅ. 629. 6.

अघटमानक (aghaṭamāna–ka) *adj.* impossible कैतवमात्रकोपदर्शितप्रेमपल्लवा वल्लभतमजीविता वयमपि यावत्पश्यामस्तं तावदनपेक्षितप्राणवृत्तय: स्नेहसद्भावनया सद्भृत्या न पश्यन्तीत्यघटमानकमिदम् Kād. 328. 8.

अघटमानकल्पनात्रय (aghaṭamāna–kalpanātraya) *n.* three notions which are impossible समयान्तरेऽप्यघटमानकल्पनात्रयबाह्यवस्तुविषयावमर्दिन:। अपरे···जगत्स्थितिं सुरनाथ संविदमुशन्ति HarVi. 6. 93.

अघटमानता (aghaṭamāna–tā) *f.* impropriety, inappropriateness भेददर्शनस्याघटमानताम्···आह IṣṭaSi. 147. 11; 211. 16; परस्परविलक्षणेषु वस्तुष्वन्यस्य ज्ञानेन तदन्यविज्ञानस्याघटमानतां बुद्ध्वा परिचोदयति VedāSaṁ. 71. 3; अनवक्लृप्तिरघटमानता PrakaVi. 184. 23.

अघटमानत्व (aghaṭamāna–tva) *n.* nature of being difficult to establish, impossibility, nature of being incongruous, inappropriateness इतरत्र विप्रतिपत्त्यविरोधयोरघटमानत्वात् TantrVā. 146. 23 (*on* i. 3. 8); यत्तूक्तं दुर्घटा अविद्येति तर्त्कि दुर्घटत्वं तस्या वस्तुत्वस्य अघटमानत्वात उताविद्यात्वस्य IṣṭaSi. 211. 14; एकेन क्षणेन तेषामेककार्यनिष्पत्तेरघटमानत्वात् NyāyMañ. ii. 30. 8; ii. 110. 20; असदव्याकृतादिशब्दानां ब्रह्मण्यघटमानत्वेन पराभिमतानामुपपन्नतोक्ता S'rutaPra. ii. 132. 18 (*on* i. 4. 15); i(B). 286. 13 (*on* i. 2. 1); ii. 139. 19; तत्कल्पितवासनाया: ··· पक्षत्रयेऽप्यघटमानत्वं दर्शयन्···आह SyādvāMañ. 19(6)

अघटमानमनोरथ (aghaṭamāna–manoratha) *m.* desire which cannot be fulfilled अघटमानमनोरथमिव भवतां कुतूहलमवकल्पयामि HarṣaC. 140. 5; एवमघटमानमनोरथाकुलहृदय: ··· विभ्रंशित: स: BhāgP. v. 8. 26; अघटमानमनोरथविडम्बनामात्रमिदमलीकश्रद्धानताप्रकटनं वा NyāyMañ. ii. 82. 25.

अघटमानविधान (aghaṭamāna–vidhāna) *n.* bringing about strange things क्व तरुरेष महावनमध्यग: क्व च वयं जगतीपतिसूनव:। अघटमानविधानपटीयसो दुरवबोधमहो चरितं विधे: PrabaCin. 24. 26.

अघटयत् (a–ghaṭayat) *adj.* not bringing together तस्मादीशो विरुद्धद्वितयमघटयन् सर्वशक्ति: कथं स्यात् TattvMu. 3. 77.

अघटरूपता (aghaṭarūpa–tā) *f.* nature of being the absence of a jar 'तस्य' आलोकादे: अघटरूपतां घटाभावरूपतां 'तत्र' भूतले साधयति PratyabhiVi. i. 378. 2 (i. 7. 10)

अघटवासना (aghaṭa–vāsanā) *f.* mental impression of what is other than a jar अघटवासनापि घटे दृष्टे कथंकारं प्रबुध्यताम् PratyabhiVi. i. 308. 6 (i. 6. 3)

अघटविनाश (a–ghaṭavināśa) *m.* other than the destruction of a jar घटस्य विनाशे कृते नाघटविनाश: कुतो भवति BrahmSūBh.(Bhā.) 83. 20 (*on* i. 4. 21)

अघटविलक्षण (aghaṭa–vilakṣaṇa) *adj.* different from what is other than a jar घटविलक्षणस्याघटत्वात् अघटविलक्षणस्य च घटत्वात् S'atDū. 220. 6; 220. 4.

अघटव्यवच्छेदन (aghaṭa–vyavacchedana) *n.* elimination of what is other than a jar अतद्व्यपोहनात् अघटव्यवच्छेदनाद्धेतो: Bhāsk. i. 312. 23 (*on* i. 6. 3)

अघटव्यवहार (aghaṭa–vyavahāra) *m.* usage as non–jar घटद्वितीयभूतलेऽघटव्यवहारात् अद्वितीयमात्रेण च घटाभाववत् पटाभावव्यवहारस्यापि प्रसक्तेरविशेषात् Kiraṇā. 329. 5.

अघटव्यावृत्ति (aghaṭa–vyāvṛtti) *f.* differentiation from what is a non–jar न हि घटत्वाभावेऽप्यघटव्यावृत्तिसिद्धि: S'atDū. 166. 12; किं चान्यव्यावृत्तिशब्दस्याघटव्यावृत्तिरित्यर्थो वाच्य: SāṁkhyaPraBh. 137. 18 (*on* 5. 93)

अघटसदृश (aghaṭa–sadṛśa) *adj.* similar to what is not a jar न च घटोऽघटसदृश: प्रत्युत विलक्षण: Bhāsk. i. 308. 24 (*on* i. 6. 3)

अघटस्वरूप (aghaṭa–svarūpa) *adj.* having the nature of a non–jar न च···कुड्यस्याघटस्वरूपत्वात् तस्य पटाद्भेदो न स्यादिति युक्तम् Nyāyāmṛ. 559B. 1.

अघटात्मता (aghaṭātma–tā) *f.* being of the form of the absence of a jar किं त्वालोकचयोऽन्धस्य स्पर्शो वोष्णादिको मृदु:। तत्रास्ति साधयेत्तस्य स्वज्ञानमघटात्मताम् ĪśvaPraSū. i. 7. 10; i. 7. 8; तस्य स्थलस्याघटात्मतासिद्धि: समस्तघटादिपदार्थाभावतासिद्धि: Bhāsk. i. 373. 23 (*on* i. 7. 8)

अघटादि (aghaṭādi) *adj.* **i** (word) non-jar etc. एकशब्दत्वम् … नैवं तु सम्भवत्यघटादिषु S'lokaVār. 5 (13). 16 (570. 6); 5(13). 23 (572. 3); इदं तु प्रतीतिविरुद्धम् अघटादिषु न संभवति … साधारणशब्दत्वम् NyāyRa. 570. 19 (*on* 5(13). 16); YuktiSneha. 104. 23 (*on* i. 1. 5); S'arka. 31. 11; **ii** (thing which is) not a jar etc. अघटादेरपोहेन किं घटं प्रतिपद्यसे S'ivDṛ. 6. 78.

अघटादित्व (aghaṭādi-tva) *n.* the state of being other than jar etc. न ह्यसन् घटादिः । तथा सति घटादिर्न इत्यपि न स्यात् असतोऽघटादित्वात् KhandanKhā. 60. 7.

अघटादिनिवृत्ति (aghaṭādi-nivṛtti) *f.* negation of non-jar etc. नाघटादिनिवृत्त्यंशश्याप्तिः शब्दात् प्रतीयते S'lokaVār. 5(13). 122 (599. 2)

अघटादिव्यावृत्त (aghaṭādi-vyāvṛtta) *adj.* excluded from non-jar etc. तत्रापि … सच्छब्दः परतन्त्रो वर्तते । नासौ तद्गतमपरमघटादिव्यावृत्तं सदाक्षेप्तुं समर्थः S'arka. 60. 17.

अघटादिव्यावृत्ति (aghaṭādi-vyāvṛtti) *f.* exclusion of non-jar etc. मा नामाघटादिव्यावृत्त्यंशं सच्छब्दो व्याप्नोतु S'arka. 61. 1; तदा सच्छब्देन … नाघटादिव्यावृत्त्यंशोऽनभिधीयमानत्वाद्व्याप्यते NyāyRa. 598. 13 (*on* 5(13). 121)

अघटादिव्युदास (aghaṭādi-vyudāsa) *m.* elimination of non-pot etc. अघटादिव्युदासेन न घटार्थसंगतिः BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1663.

अघटादिशब्द (aghaṭādi-śabda) *m.* the word *aghaṭa* (non-pot) etc. वृक्षादिष्वनन्तेष्वघटादिशब्दस्य साधारणत्वं दुरधिगमम् NyāyRa. 570. 21 (*on* 5(13). 17); YuktiSneha. 104. 24 (*on* i. 1. 5)

अघटादिस्वभावक (aghaṭādisvabhāva-ka) *adj.* not possessed of the nature of pot etc. न हि…कुलालः सन्नघटादिस्वभावकम् । मृद्रव्योम घटीकुर्यात् BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 54.

अघटाद्यर्थ (aghaṭādy-artha) *m.* object other than pot etc. अप्रसिद्ध-घटाद्यर्थोऽघटाद्यर्थापनोदनम् BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1664.

अघटापोह (aghaṭāpoha) *m.* negation or exclusion of a non-jar तवापि ह्यसदपोहेनैवाघटापोहोऽस्ति S'arka. 64. 15; NyāyRa. 599. 12 (*on* 5(13). 123)

अघटाभास (aghaṭābhāsa) *m.* knowledge of non-jar अतत्प्रतिभां च अघटाभासं प्रमाता भजते PratyabhiVi. i. 309. 6 (i. 6. 3)

अघटार्थव्युदास (aghaṭārtha-vyudāsa) *m.* elimination of non-pot as an object अघटार्थव्युदासाच्च घटार्थस्यावबोधनम् BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1665.

अघटिका (a-ghaṭikā) *adj.* [*f.* of अघटक] not accompanied or equipped with a jar अनाविकानौडुवि(?पि)क्यघटिकेव ममज्ज दृक् DvyāśraKā. 17. 7.

अघटित (a-ghaṭita) *adj.* **Ai** not touched, not handled or beaten अघटितेभ्यस्तूर्येभ्यो यथा स्याच्छब्दसंभवः MaYānaSū. 37. 8 (9. 18); **Aii** not worked upon, not fashioned, not prepared (furniture, utensil, ornament) काष्ठमघटितं वंशस्तम्भादि ManuBh. ii. 420. 23 (*on* 11. 165); सुवर्णरजते घटिते अघटिते वा JayaMa. 343. 19 (*on* 6. 5); (काञ्चनम्) अकृतमघटितम् CaturCin. i. 877. 2; **Aiii** not properly made or prepared अघटितमपिहितं च भाजनं न साधयत्यन्नानि NītiVā. 25. 22; **Aiv** unconnected, irrelevant सर्वधर्मोपपत्तेश्चेति सूत्रं निर्विशेषवादेऽत्यन्तमघटितम् S'rutaPra. ii. 274. 30 (*on* ii. 1. 36); प्रकृतिचपलपीलुबीजवर्गम्… । अघटितमितरेतरेण AmṛUda. 4. 45; **Bi** not taken place, not formed, not materialised राज्यलक्ष्मीः … पद्मपत्त्रोदकमिवाघटितसंश्लेषा PañcaT. 3. 115 (367. 43); Pañcā. 227. 3; तत्र तु कथंचिद्दातुमघटिते … पितरि मृते पुत्रो न दाप्यते ManuBh. ii. 149. 24 (*on* 8. 159); स्नेहो हि वरमघटितो न वरं संजातविघटितस्नेहः BhojPra. 25. 24; अघटितं घटनां नयति ध्रुवम् SiṁhāDvā. 83. 3; **Bii** impossible, improbable न हि भगवन्नघटितमिदं त्वद्दर्शनान्नृणामखिलपापक्षयः BhāgP. vi. 16. 44 = GopāKeCan. 46. 21; अघटितं मया कथं लभ्यते SamyaKau. 95. 22.

अघटितक्लेश (aghaṭita-kleśa) *adj.* untouched with pain तिष्ठति स ते दीर्घायुरघटितक्लेशो जीवितेशः TilaMañ. 346. 22.

अघटितघटक (aghaṭita-ghaṭaka) *adj.* capable of accomplishing the incompatible or impossible things or deeds भगवानिति । अघटितघटकानन्तैश्वर्यादिगुणवानित्यर्थः NyāySu. (Ja.) 67B. 5 (*on* i. 1. 1); 304A. 8 (*on* ii. 1. 7); अघटितघटकेश्वरशक्त्या नावयविनोऽवयवत्वं विरुद्धम् TattvPrakā. 18B. 11 (*on* i. 1. 15); 118A. 1 (*on* ii. 3. 27)

अघटितघटकता (aghaṭitaghaṭaka-tā) *f.* capability of doing an unprecedented or impossible thing अघटितघटकतया धर्मिग्राहकसिद्धेः NyāySiA. 255. 17.

अघटितघटना (aghaṭita-ghaṭanā) *f.* accomplishment of the incompatible or impossible शक्तिविशेषे अघटितघटनासामर्थ्यरूपे शक्तिशब्दो वर्तते S'rutaPra. ii. 257. 22 (*on* ii. 1. 15); साघटितघटनारूपा । अस्य परात्मनः NyāySu. 510B. 5 (*on* iii. 2. 10); संपदम् … पुष्णातु चित्तयोनेरघटितघटनापटीयसी विमुता PārvPa. 1. 2; मायायाश्चाघटितघटनापटीयस्त्वेन सर्वानुपपत्तेर्भूषणत्वात् AdvaiSi. 472. 6; YatīndraDī. 60. 7; ĀnandRa. 7. 44(4)

अघटितघटयितृत्व (aghaṭitaghaṭayitṛ-tva) *n.* capacity for or ability of bringing about the impossible अघटितघटयितृत्वेन तस्यां मायात्वव्यवहारः SarvaMaSaṁ. 39. 6.

अघटितघटित (aghaṭita-ghaṭita) *n.* what is impossible to be brought about अघटितघटितं घटयति सुघटितघटितानि जर्जरीकुरुते । विधिः Pañcā. 163. 13; VetāPañ (S'i.) 48. 16; BhojPra. 28. 11; CampaS'reKa. 264.

अघटितत्व (aghaṭita-tva) *n.* **i** impossibility अघटितत्वमुपपादयति मृत्पिण्डेति S'rutaPra. iB. 205. 22 (*on* i. 1. 13); **ii** the state of not being included व्याप्यतावच्छेदकान्तरेणाघटितत्वात् LaCandr. 403. 29.

अघटितपद (aghaṭita-pada) *adj.* not consisting of words, without words अघटितपदैः किं च वाचां प्रपञ्चैः । प्रथन्ते…यस्यां सौधेष्वहमहमिका मोहनाडम्बराणाम् MayūSaṁ. 2. 10.

अघटितप्रयोजन (aghaṭita-prayojana) *adj.* [*f.* -ā] fruit of which has not been achieved कैश्चिदनिबद्धलोकलुण्ठ्यमानशाकवाटकैरघटितप्रयोजनामवनिपाशां सावज्ञमुपहसद्भिः…ग्रामेयकैः TilaMañ. 119. 15.

अघटितलिङ्ग (aghaṭita-liṅga) *n.* phallic image not (well) fixed in the pedestal चललिङ्गे अघटितलिङ्गे…सद्यः प्रतिष्ठेति ĪśānS'iPa. ii. 20. 20 + (3)

अघटितसंश्लेष (aghaṭita-saṁśleṣa) *adj.* [*f.* -ā] whose connection is not permanent, not having permanent association राज्यलक्ष्मीः … पद्मपत्त्रोदकमिवाघटितसंश्लेषा (अस्ति) PañcaT. 3. 115 (367. 43); Pañcā. 227. 3.

अघटितसंघटकता (aghaṭitasaṁghaṭaka-tā) *f.* capacity of bringing about the connection of incompatibles अघटितसंघटकतया भावार्थोऽपि विषयः करणं च नियोगं प्रतीति गीयते TattvPradī. (Ci.) 98. 3.

अघटितसरणि (aghaṭita-saraṇi) *adj.* whose syllogistic course is unjustifiable सर्वस्य केवलान्वय्यघटितसरणिः TattvMu. 4. 49.

अघटितस्थान (aghaṭita-sthāna) *n.* name of a township [pw]

अघटितोत्पादन (aghaṭitotpādana) *n.* production of an effect which is not connected (with a cause) हेतुप्राप्तिर्न पश्चाद्भवितुः अघटितोत्पादनेऽतिप्रसङ्गः TattvMu. 1. 32

अघटेश्वरी (aghaṭeśvarī) *f.* name of goddess Cāmuṇḍā देवतां चामुण्डा-मघटेश्वरीति विदिताम् … नत्वा … नरेश्वरोऽथ विदधेऽस्या मन्दिरे मण्डपम् EI. ix. 79. 47.

अघट्टक (a-ghaṭṭaka) *adj.* indifferent, untouching प्रियगतानां वाग्वेषचेष्टानां प्रियबहुमानातिशयेन न त्वघट्टकरूपेणात्मनि योजनमनुकृतिर्लीला Kāvyānu. (He.) 373. 8.

अघट्टन (a-ghaṭṭana) *adj.* not locking together (of the feet) (नियुध्येतामुभौ मल्लौ) बाहुसंघट्टनैश्च … पादैरघट्टनैः Mānaso. iv. 6. 987.

अघट्टित (a-ghaṭṭita) *adj.* [*f.* -ā] **i** not struck भेरीमुरजगोमुखाः । वाद्यमानाः प्रदृश्यन्ते … अघट्टिताः AVPari. 71(15). 6; **ii** not shaken अघट्टितं शान्तिमुपैति चेतः Saund. 14. 49; **iii** not stirred स्थाल्याम्…अघट्टितायां च न साधुपाकः YaśasCam. i. 507. 5.

अघट्टितम् (aghaṭṭitam) *adv.* without hitting कनीनकादपाङ्गं यावदञ्जनं नयेत्…अघट्टितम् AṣṭāSaṁ. i. 165. 4 (1. 32)

अघण्टापथरेणुक (aghaṇṭāpatharenu-ka) *adj.* free from the dust on the highway कुङ्कुमाम्भश्छटाच्छोटैरघण्टापथरेणुकम् (कुमारः पुरमाविशत्) PāṇḍaC. 10. 468.

अघतटिनी (agha-taṭinī) *f.* river of sins अघतटिनीरच्छा यं प्लवमेत्य तरन्ति गाङ्गनीरच्छायम् YātrāPra. 3. 83.

अघतति (agha-tati) *f.* mass of sins अद्रेः पीडितादघततिर्निभृतेव । निर्जगाम…अच्छभल्लपरिषत् RāmC. 16. 7; 19. 48.

अघतमोनाशन (aghatamo-nāśana) *n.* destruction of darkness in the form of sin श्रीभर्तुर्दन्तवासोद्युतिमणिरघतमोनाशनायास्त्वसौ नः ViṣṇuPādāSt. 35.

अघतस् (agha-tas) *adv.* from the point of view of being a sin यः… इमं प्रतीत्यसमुत्पादम् … सम्यक् प्रज्ञया…पश्यति…शल्यतः अघतः अनित्यतः समनुपश्यति ĀryaS'āS. 18. 11.

अघताप (agha-tāpa) *m.* trouble (caused) by sins श्रीसोमसुन्दरगुरुक्रमपद्माः ।…विदध्युः…शीतिमानमघतापहृतेः Gurvā. 391.

अघतारक (agha-tāraka) *adj.* rescuing from sins गीर्वाणः पाहि …. जसं स्यादघतारकम् ViṣṇuDhaP. ii. 126. 31.

अघत्व (agha-tva) *n.* state of being a sin इदं युगसहस्रस्य भविष्यद्‌भवदिनम् । तदप्यघत्वमापन्नं का कथा मरणावधेः S'ārṅgaPa. 4132.

अघदमन (agha-damana) *m.* name of Kṛṣṇa (destroyer of the demon Agha) अघदमनयशोदानन्दनौ नन्दसूनो … । प्रणतकरुणकृष्णाविलनेकस्वरूपे त्वयि मम रतिरुच्चैर्वर्धतां नामधेय StavMā. 305. 9; अघदमनवक्त्रोद्गीर्णेताम्बूलम् … आस्ये न्यस्तमस्याः UjjvaNīMa. 174. 7; 394. 6; 457. 4.

अघदर्शन (agha-darśana) *n.* consideration (of the activities) as involving sin शरीरपरिसंख्यानं प्रवृत्तिष्वघदर्शनम् (एतैरुपायैः … अमृतीभवेत्) YājñaSm. 3. 158.

अघदहन (agha-dahana) *adj.* which burns (i. e. destroys) sin त्रैलोक्यभूषाविधिरघदहनं ह्रादि वृष्टयाशु…अवतात्…अर्कतेजः SūryaS'. 30.

अघदेव (agha-deva) *m.* name of a person दूतौ टिक्कस्याघदेवतिष्टवैद्याभिधावुभौ RājTa.(Ka.) 8. 1305.

अघदोष (agha-doṣa) *m.* **A** taint of impurity न राज्ञामघदोषोऽस्ति ManuSm. 5. 93 (comm. अशौचदोषः); **B** defect (caused) by sin आयुरारोग्यदं नृणामघदोषापहं च तत् ĪśānS'iPa. i. 28. 108.

अघद्विष् (agha-dviṣ) *m.* hater of (the demon) Agha (i. e. Kṛṣṇa) मया … क्षिप्तं दृगघर्मघद्विषि UjjvNīMa. 191. 11.

अघद्विष्ट (aghá-dviṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] hated by evil अघद्विष्टा देवजाता वीरुच्छपथयोपनी । … प्राणैंक्षीत् सर्वान् मच्छपथाँ अधि AV. ii. 7. 1; AV.(P.) xix. 15. 11; KauśiSū. 26. 33; BṛSarvaAnu. 1. 15 (2. 7); AVPari. 32. 18; 32. 24; 42(1). 7.

अघधी (agha-dhī) *f.* thought of sin रिपुमुद्वाधितुम्…रामोऽघधियोद्यतः RāghPāṇ(Dha.) 9. 30.

अघध्वंस (agha-dhvaṁsa) *m.* destruction of sin (ऐन्द्रादीनि … स्नानानि) येषु स्नानादघध्वंसम्…विन्दति ĪśānS'iPa. ii. 3. 114.

अघन (a-ghana) *adj.* [*f.* -ā] **1A** not thick, thin, not solid प्रदेहा बहुशोऽघनाः CaraS. vi. 21. 99; यद्घनमयं तद्विना तु तत्कथं किल लभ्यते । काशून्यं लभ्यते व्योम काघना लभ्यते मही YogVā. 6(2). 105. 43; HarṣaC. 115. 3; 'मालिन्यलोपनाय लिपन्तमघनमभिजघनं श्वेतचीनांशुकम् … नाविकयुवानमद्राक्षम् TilaMañ. 125. 19; ĪśānS'iPa. ii. 32. 89; आत्मसौख्यमघनं घनं त्वीशमयं सुखम् BhaktiRaSi. iii. 1. 5; **1B** not hard, delicate इह नीचरते घटयत्यघनं जघनं प्रमदा RatiRaha. 10. 12; घनाघना घनाघनाङ्कुतेह शाखिसंततिः Yādavā. 6. 71; AbhidhāRaMā. 2. 120; Vaija. 211. 125; AbhidhāCin. 406; NānārthāSaṁ. ii. 195. 1696; ParaNā. 2096; **2** non-cubic (notational place) अघनाद्भजेद् द्वितीयात् त्रिगुणेन घनस्य मूलवर्गेण ĀryaBha. 2. 5(21); छेदो[ऽ]घनाद् द्वितीयाद् घनमूलकृतिस्त्रिसंगुणास्तकृतिः BrāhmSphuSi. 12. 7; GaṇiSāSaṁ. 1. 54; Līlā. 27; **3** devoid of clouds अघनेन सतारागणेनोपरिकृतेन द्वितीयाम्बरेण भुवनाभोगमिव भासमानम् … हर्षमद्राक्षीत् HarṣaC. 115. 3; अघने गगने दृष्टिः … दीयताम् Kāvyāda. 3. 88 = SaraKaṇṭhā. 269. 13; RāmC. 16. 95; **4** not euphonically combined (वृत्तयः) मिश्राः … अघनाल्पदीर्घाः कार्याः Kāvyālaṅ.(Ru.) 2. 32; **5** interior (measurement) अघनम् … विन्यासमथ वक्ष्यते (यन्मानं बहिरन्येन चूलिकामानसंमि(? यु)तम् MānaSā. 33. 145; **6** hollow (moulding) घनं वाप्यघनं वापि कुर्यात् (वृषभोत्सेधम्) MānaSā. 62. 9; 33. 297.

अघनतरतमस् (a-ghanataratamas) *adj.* not containing very dense darkness यूथैर्या संयतानां सुदृढनियमनात्…। कारागारानुकाराप्यघनतरतमा निर्भया …सिद्धगीः JinaS'. 4. 4.

अघनश् (agha-naś) *f.* destruction of sin उष्णिक्स्तुतो वोऽस्त्वघनट्कृतेऽर्कः DvyāśraKā. 2. 42.

अघनष्टि (agha-naṣṭi) *f.* destruction of sin अघनष्टये । देवताराधनपरः …स सर्वभाक् AgniP. 171. 17.

अघनहति (aghana-hati) *f.* striking mildly or softly रागोन्मेषाः प्रदीपा घनमघनहतिर्मुष्टिभिर्वत्सभागे (यत्र सोऽव्यान्मदनसुरमङ्गः) RasSa. 8.

अघनायिका (agha-nāyikā) *f.* one of the eight coverings (*āvaraṇas*) of Durgā कथितं प्रथमाव्यूहं प्रवक्ष्यामि शृणुष्व मे । घोरा घोरतरा घोरा अतिघोराघनायिका । धावनी क्रोष्टुका मुण्डा चाष्टमी परिकीर्तिता । प्रथमावरणं प्रोक्तम् … प्रथमायाः…व्यूहः LiṅgaP. ii. 27. 168; VīraMi.(Rājanīti.) 388. 6.

अघनाश (agha-nāśa) *m.* **i** destruction of sin गौरी मे प्रीयतां नित्यमघनाशाय मङ्गला MatsyaP. 64. 23; **ii** removal of impurity पिता शुचिः अघनाशात् स्पर्शयोग्यो भवति SmṛtiCan. vi. 7. 14; *adj.* expiatory, destroying sin [APTE]

अघनाशक (agha-nāśaka) *adj.* destroying sin तेषां द्विजानां मुखनिर्गतानि वचांस्यमोघान्यघनाशकानि VarāṅgaC. 25. 34; *m.* name of Viṣṇu [MW]

अघनाशकर (aghanāśa-kara) *adj.* destroying sin एतत्पवित्रमघनाशकरं विचित्रं शम्भोर्गुणानुकथनं परमं रहस्यम् SkandP. iii(3). 14. 76.

अघनाशन (agha-nāśana) *adj.* destroying sin अघनाशनम् … रामायणम् … यः … शृणुयात् क्रतुभिः किमन्यैः Rāmā. i. 53*(1); अतिथे … । संसारपङ्कमग्नं मामुद्धरस्वाघनाशन BṛParāSm. 4. 208; राजन्नुदितमेतत्ते हरेः कर्माघनाशनम् BhāgP. viii. 5. 1; SkandP. i(3A). 3. 4; एतानि … महालयानि … अघनाशनानि VāmaP. 90. 45; सः…। सम्मेदं वन्दितुं यातः स्मृतमप्यघनाशनम् PadmP.(Ra.) 106. 164; कृतेऽपि पापके कर्मण्यज्ञानादघनाशनम् । कर्तव्यमनवच्छिन्नं पूजनं सवितुः सदा BhaviP. 176B. 2 (i. 119. 19); श्रीमद्भागवतं पुण्यं सर्वदुःखाघनाशनम् DeviBhāP. i. 3. 34; PadmP. iv. 5. 9; ब्रवीमि त्वामुपायमघनाशनम् GaṇeP. i. 9. 2; i. 57. 46; वर्णये । चरितं गणनाथस्य … अघनाशनम् GaṇeP. i. 92. 52.

अघनाशन (agha-nāśana) *n.* **1A** destruction of sin नैवेद्यान्नं जगद्भर्तुः … भक्षणाच्चाघनाशनम् SkandP. ii(2). 38. 19; vi. 238. 1; लघूपायेन येनैषां भवेत्सद्योऽघनाशनम् ।…तद्वद S'ivaP. i. 1. 37 (1B. 11); **1B** destruction of misfortune अथ(? घ)नाशनं अरिष्टे ApūNā. 30B. 5; **2** name of a *stotra* यस्मादेतेन स्तोत्रेण पापं नाशमवाप्स्यति । अघनाशनमित्येव तस्मात्ख्यातिमवाप्स्यति SkandP. i(2). 42. 224; *m.* **A** one of the (thousand) names of Gaṇeśa गणाधिप नमस्तेऽस्तु उमापुत्राघनाशन SkandP. i(1). 11. 17; विघ्नराजोऽघनाशनः । भीमः प्रमोद आमोदः (इति वैनायकं नाम्नां सहस्रम्) GaṇeP. i. 46. 7; i. 46. 10; लम्बोदर नमस्तुभ्यं वक्रतुण्डाघनाशन GaṇeP. i. 69. 48; **B** name of Kṛṣṇa (*lit.* destroyer of the demon Agha) [MW.]

अघनाशनकीर्तन (aghanāśana-kīrtana) *adj.* mention of whom destroys sin (i. e. Kṛṣṇa) स विकचोत्पलचक्षुषमैक्षत … अघनाशनकीर्तनः S'iśuVa. 6. 42 (comm. अघानां नाशनम्…कीर्तनं यस्य)

अघनाशहेतु (aghanāśa-hetu) *m.* [Abl.] for warding off or averting evil or sin सूर्येन्दुपर्जन्यसमीरणानां यागस्तु कार्यो विधिवद्विजेन्द्र । धनानि गौः काञ्चनदक्षिणा च देया द्विजानामघनाशहेतोः MatsyaP. 233. 9.

अघनाशिन् (aghanāś-in) *adj.* [*f.* -ī] destroyer of sin गङ्गा भगवती नित्यं वहत्येवाघनाशिनी KūrmaP. 265. 11 (1. 25); ख्याता वेदवती पूर्वं ब्रह्मविद्याघनाशिनी SkandP. i(1). 8. 107; नमो धर्माय महते विश्वधात्रे … अघनाशिने SkandP. i(2). 58. 50; न तृप्तिमधिगच्छामः शृण्वन्तः सुखदां कथाम् । …पुण्यामादित्यस्याघनाशिनीम् BrahmP. 29. 2; 85. 13.

अघनिचय (agha-nicaya) *m.* collection or multitude of sins न बाधतेऽघनिचयः SkandP. iv. 75. 46.

अघनिबर्हण (agha-nibarhaṇa) *n.* removing or destroying sin इदानीं श्रोतुमिच्छामि…कुत्र कुत्र समर्थानि तीर्थान्यघनिबर्हणे SkandP. ii(1). 34. 3.

अघनिमित्त (agha-nimitta) *adj.* caused by sin सैव विद्या स्वोत्पत्त्युत्तरकालभाव्यघनिमित्तपरमपुरुषाप्रीत्युत्पत्तिं च प्रतिबध्नाति S'rīBh. 722. 15 (*on* iv. 1. 13)

अघनिर्माथकर्मन् (aghanirmātha-karman) *n.* act of destroying or crushing sin अथ नीलाद्रिमासाद्य कृती स कृतवन्दनः । अस्तौदित्थं जगन्नाथमघनिर्माथकर्मणे YātrāPra. 8. 46.

अघनिर्मोचन (agha-nirmocana) *n.* **A** name of one of the (twenty-five) *maṇḍalas* (Tantric diagrams) (*lit.* freeing from sin) मण्डलम् … । अघनिर्मोचनं नाम द्वितीयम् । यस्य दर्शनात् । … कल्मषं क्षयमेति च PauṣkS. 5. 2; 5. 29; जनार्दनम् । सद्ध्वदेवा धर्माख्ये अघनिर्मोचनेऽथवा । अर्थार्थी पूजयेन्नित्यं पद्मे कौमोदकीगदे PāraS. 12. 597; **B** kind of temple (probably modelled after the *aghanirmocana maṇḍala*) भवनेऽयं विधानः स्यात्… । चतुर्द्वारान्विते गेहे…अघनिर्मोचनेऽपि च PāraS. 11. 245.

अघनिर्हरण (agha-nirharaṇa) *n.* removal or dispelling of sin एतावतालमघनिर्हरणाय पुंसां संकीर्तनं भगवतो गुणकर्मनाम्नाम् BhāgP. vi. 3. 24 = PadmP. i. 31. 109.

अघनिवारण (agha-nivāraṇa) *n.* removal or dispelling of sin तिलान्दत्त्वा तिलान्भुक्त्वा कुर्वीताघनिवारणम् DevaSm. 70.

अघनिवृत्ति (agha-nivṛtti) *f.* removal of sin तस्मादघनिवृत्त्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् JayāS. 25. 131; युध्येताघ(? घ)निवृत्त्यर्थं प्रायश्चित्ताङ्क उच्यते Mānaso. iv. 5. 840; सर्वस्वं यद्यसौ दत्ते दानं ह्यघनिवृत्तये PārśvC. 3. 632.

अघनिष्कृत (agha-niṣkṛta) *n.* expiation or atonement for sin तदस्तु कामं त्वघनिष्कृताय मे BhāgP. i. 19. 2; vi. 2. 8.

अघनिष्कृति (agha-niṣkṛti) *adj.* causing expiation or atonement for sin ज्ञानं देहि महाबुद्धे तीर्थं ब्रूह्यघनिष्कृतिम् BrahmP. 163. 37.

अघनिष्ठ (agha-niṣṭha) *m.* class of gods in the highest region of the Rūpa-world cf. **अकनिष्ठ**, अघनिष्ठा इत्यपरे । अघं किल चित्त(? त)स्थं रूपं

तन्मात्रनिष्ठेति AbhidhKoBh. 170. 24 (*on* 3. 72)

अघनिसूदनी (agha-nisūdanī) *adj.* (*f.*) remover or destroyer of sin पापानां नरके घोरे पततां दुष्कृतात्मनाम्। हस्तत्राणप्रदा देवी वितस्ताघनिसूदनी NīlaP. 1382.

अघनीभूत (a-ghanībhūta) *adj.* which has not become solid, not solidified निषिक्तं रेत: प्रथमे मासि संक्लिन्नमघनीभूतं यस्य शरीरिण: स संक्लेदभूत: BālaKrī. ii. 35. 1 (*on* 3. 65(? 75)

अघनुत्ति (agha-nutti) *f.* removal or destruction of sin शतं फलानि दद्याच्च चन्दनान्यघनुत्तये S'ātāSm. 2. 55.

अघनुद् (agha-nud) *f.* removal or destruction of sin सवितुरघनुदे स्तात्प्रभातप्रभा व: SūryaS'. 27; *adj.* removing or destroying sin पातिव्रत्येन साऽघनुत् SkandP. iii(2). 7. 62.

अघनोत्थित (a-ghanotthita) *adj.* [*f.* -ā] not arising from a cloud अनभ्रे पतते विद्युद् दशर्यद्राघनोत्थिताम् AVPari. 70(3). 32. 10.

अघनोदक (agha-nodaka) *adj.* dispelling sin अघनोदकैस्सुरवधूनिवह: सघनोदकैश्च रुचिरे शिखरै:। अमरालयादिह समेत्य गिरौ Surath. 4. 50.

अघन्यकाल (a-ghanyakāla) *m.* time which is not proper for (rain) clouds (i. e. autumn) उपहसन्निवाघन्यकालजल(? जलद)वृन्दम् ... उदस्थित प्रस्थानतूर्यघोष: TilaMañ. 360. 16.

अघन्याय (agha-nyāya) *m.* principle applicable to sin (destruction of the past sin and avoidance of future sin) पुण्यस्याप्यश्लेषविनाशयोरघन्यायोऽतिदिष्ट: BrahmSūBh.(S'aṅ.) 792. 1 (*on* iv. 1. 16)

अघपङ्क (agha-paṅka) *m.* mire of sin दूरं निमज्ज पौलस्त्य काकुत्स्थशरसिन्धुषु। आचूडमघपङ्कस्य यदि क्षालनमिच्छसि RāmC. 28. 110.

अघपटल (agha-paṭala) *m.* mass of sins जयति ...। तरणिस्तरणतरण्डकमघपटलपयोनिधौ पुंसाम् NalaCam. 6. 31.

अघपथ (agha-patha) *m.* path of sin मनोजवामेऽघपथेऽतिवर्तिन:। प्रसह्य नीता गुरुभिर्महापथं नर: RāghPāṇ.(Dha.) 1. 16.

अघपरंपरा (agha-paramparā) *f.* series of faults or defects अनुमानात् प्रतीतिश्चेन्नानुमाध्यक्षपूर्विका। तदभावेऽनुमाभावे भवेदध(? घ)परंपरा PramāVāBh. 355. 5.

अघपरिणत (agha-pariṇata) *adj.* caused by sin (*lit.* resulting from sin) अघारम्भायैवास्यायुरघपरिणतं वोभयरूपं वा सोऽघायु: GītāBh.(Rā.) 190. 5 (*on* 3. 16)

अघपर्यङ्क (agha-paryaṅka) *m.* bed of sins अघपर्यङ्कममुं सहे जवाक्षम् DvyāśraKā. 4. 35 (comm. पापविश्रामस्थानम्)

अघपर्वत (agha-parvata) *m.* mountain (i. e. heap) of sins एकामहिंसामाश्रित्य य: कुर्यादघपर्वतान् PārāSū. 41. 24 = 93. 1.

अघपाश (agha-pāśa) *m.* bond or snare in the form of sin नमामि ते सर्ववरे सुखप्रदे विमोचयास्मानघपाशबद्धान् SkandP. v(3). 60. 28.

अघप्रतिदीवन् (agha-pratidīvan) *adj.* who is (as if) a day for sins (i. e. bringing about sinful deeds) राजनि धार्तराज्ञे। ... मूर्ध्ना न केऽघप्रतिदीव्नि नेमु: DvyāśraKā. 2. 75 (comm. अघस्य पापस्य प्रतिदीव्नीव दिवसतुल्ये पापैकप्रवर्तके)

अघप्रदूषण (agha-pradūṣaṇa) *adj.* who destroys sin जय...अघप्रदूषण। ...श्रीमंस्त्राहि मां शरणागतम् SkandP. ii(2). 9. 40.

अघप्रमथन (agha-pramathana) *adj.* destroying sin उच्चारितं विशल्यायाश्चरितं तैर्मनोहरम्। अघप्रमथनं नाथ पुण्यं जीवितपालनम् PadmP.(Ra.) 65. 25; 80. 13.

अघप्रस्तर (agha-prastara) *m.* mat for one who is ritually unclean स्मृत्यन्तराच्च गृहं प्रविश्याघप्रस्तरे त्र्यहमनश्नन्त एवासीरन् BālaKrī. ii. 5. 6 (*on* 3. 14); अघप्रस्तर आशौच्चिनां शयनाद्यर्थ: कट: Aparā. 885. 7 (*on* 3. 16)

अघप्राग्भार (agha-prāgbhāra) *m.* mass of sins अघप्राग्भारकूलंकष:।... पाद: स्यादमितंपच: करुणया भद्रंकर: शांकर: S'aṅkaDigVi.(Mā.) 4. 40.

अघप्लुष्टि (agha-pluṣṭi) *f.* scorching (i. e. destruction) of sin स्तात् ...अग्निरिव भवदघप्लुष्टयेऽर्कावभास: SūryaS'. 35.

अघफल (agha-phala) *n.* result or consequence of sin सोऽत्रापि दृष्ट्वाघफलं दृष्ट्वा तन्मरणं पितु: TriṣaS'aPuC. i. 1. 419; अघफलं द्विविधं लेपो विपाकश्चेति S'rutaPra. ii. 585. 1 (*on* iv. 1. 13)

अघबान्धव (agha-bāndhava) *m.* relative of (the demon) Agha जहृषुर्ये च कंसाद्या: कौणपास्त्वघबान्धवा: BhāgP. x. 12. 29.

अघबुद्धि (agha-buddhi) *adj.* evil-minded, wicked तनयभवनयाते मन्दसूनौ...अघबुद्धि: JātaPā. 9. 3.

अघभाज् (agha-bhāj) *adj.* incurring sin प्राप्तायां बृहदापदि। विप्रोऽश्नन् प्रतिगृह्णन् वा यतस्ततोऽपि नाघभाक् BṛParāSm. 6. 236.

अघभिद् (agha-bhid) *adj.* destroying or removing sin पुनाति सकलं लोकं नारायण इवाघभित् VṛHārīSm. 11. 288; सामान्यचक्षुर्विसदृशमघभिद्भास्वतस्तान्महो व: SūryaS'. 21; यन्न व्रजन्त्यघभिदो रचनानुवादाच्छृण्वन्ति येऽन्यविषया: कुकथा: BhāgP. iii. 15. 23; ix. 9. 6; x. 87. 35; तान्येव दशविस्तराद्गोचर्मो तत्प्रदोऽघभित् AgniP. 211. 14; अघभित्कृत्यविद्द्विड्जित्स: ...। सेनानीवाजियुग्मुख्यान्सम्राट् सूनावनामयत् DvyāśraKā. 11. 105; *m.* killer of (the demon) Agha (i. e. Kṛṣṇa) शय्यां कुञ्जगृहे करोत्यघभिद: कन्दर्पलीलोचिताम् UjjvaNīMa. 45. 9; 80. 8; 533. 7.

अघभी (agha-bhī) *f.* fear of sin तस्मिन् काले जरासंधो वैरामोऽघभिया युत:। चित्तस्थमनुजं पश्यन् RāghPāṇ.(Dha.) 9. 1.

अघभुज् (agha-bhuj) *adj.* sinful eater (i. e. who cooks and eats for his own sake and not for gods or manes) संप्रत्यघभुज एव (ब्राह्मणा:) NyāyKuA. i. 127. 2; शेषमभुञ्जानो भिक्षुणा गदितोऽघभुक् NītiMañ. 159.

अघभेद (agha-bheda) *m.* type of sin एवं दत्त्वा तु तं पद्मं आचार्यायातिभक्तित:। पृष्ठतस्तमनुव्रज्य ह्यघभेदाद्विमुच्यते CaturCin. i. 619. 13.

अघभोजिन् (aghabhoj-in) *adj.* sinful eater (i. e. one who cooks and eats for his own sake and not for gods, manes, guests etc. [APTE]

अघमथन (agha-mathana) *m.* killer of (the demon) Agha (i. e. Kṛṣṇa) अघमथनो मथुरायां सदा सनातनतनुर्जयति BhaktiRaSi. ii. 1. 1; व्यात्युक्षीमघमथनेन पङ्कजाक्षी कुर्वाणा ... मणिवलयं स्खलत्करान्तात् ... रुरोध नाद्य राधा UjjvaNīMa. 347. 13; *n.* destruction of sin इमं तं मामम्ब त्वम् ... पुनाना सर्वेषामघमथनदर्पं दलयसि GaṅgāL. 28; RasGaṅ. 629. 12.

अघमथनदर्प (aghamathana-darpa) *m.* pride in destroying sins इमं तं मामम्ब त्वम् ... पुनाना सर्वेषामघमथनदर्पं दलयसि GaṅgāL. 28; RasGaṅ. 629. 12.

अघमन्दतमत्व (aghamandatama-tva) *n.* the state of having least sin अघमन्दतमत्वमावहन् स (रामचन्द्र:) बघेलेश्वरवंशकेतुताम् VīraBhā. 8. 22.

अघमय (agha-maya) *adj.* full of sins, sinful शमयन् ... अघमयं स (अर्जुन:) तम:। प्रतिवासरं सुकृतिभिर्ववृधे विमल: कलाभिरिव शीतरुचि: Kirātā. 6. 20; EkīSt. 14.

अघमर्ष (agha-marṣa) *m.* **A** rite of absolving from sin (performed with a particular *mantra*) मार्जनं चाघमर्षं च कुर्यात् MṛgendraT. ii. 2. 14; **B** removal of sin अघमर्षं द्वितीयया(विद्यया) MālinīT. 8. 8; **C** name of a particular Vedic hymn (ṚV. x. 190) अघमर्षं जपंश्चैव य: करिष्यति तोयग: SkandP. vi. 190. 22; *adj.* which takes away sins यस्याघमर्षोदसरिद्वराया: पदं पदं तीर्थपद: प्रपन्ना: BhāgP. iii. 5. 40.

अघमर्षण (agha-marṣaṇá) *adj.* [*f.* -ī] removing sin, effacing sin यश्चाप्सु वरुण: स पुनात्वघमर्षण: TaiĀ. x. 1. 13 (779. 4); वरुणोऽपामघमर्षण: TaiĀ. x. 1. 15 (784. 2); निर्माय कार्मणमृचामघमर्षणीनामुन्मार्जनीर्जगदघानि तवाद्य वाच: AnarghaRā. 3. 16; य: खलु...एवमन्यैरपि तैस्तैरघमर्षणैर्गुणैस्त्रिविधस्यापि कर्मन्दिवृन्दस्योत्पादितप्रीति: YaśasCam. i. 134. 2; चरितम्...स्वर्ग्यं ध्रौव्यं सौमनस्यं प्रशस्यमघमर्षणम् BhāgP. iv. 12. 45; अन्तर्जले तथा राम प्रोक्तश्चैवाघमर्षण: ViṣṇuDhaP. ii. 124. 12; EI. xiv. 194. 20; ऋचोऽघमर्षणीर्जपन् मज्जनमकार्षीत् BhārCam. 3. 21(5); स्वर्ग्यं श्रीदं सौमनस्यं प्रशस्यमघमर्षणम्। इदं माधवमासस्य माहात्म्यम् PadmP. iv. 99. 3; तीर्थं कृशानोरघमर्षणं तत् (पुष्करम्) PṛthvīVi. 1. 58; प्रथयत्सु कथास्तथ्या नितान्तमघमर्षणी: PāṇḍaC. 4. 15; स्मरन्ती चाभि(? घ)मर्षणम्। परमेष्ठिनमस्कारमन्त्रं सा कालमत्यगात् PāṇḍaC. 6. 573; वेदावसानेषु हि तत्त्वमादिवचांसि जप्तान्यघमर्षणानि S'aṅkaDigVi.(Mā.) 8. 78; *n.* removal of sin अघमर्षणसूक्तेनाघमर्षणं कुर्यात् VaikhāDS. ii. 8. 2; पवित्रपाणि: पुण्यं च लभेत्तत्राघमर्षणम्।...अघमर्षणम् अघमर्षणजन्यं फलम्। क्वचित् जपेदिति पाठ: VīraMi.(Āhnika.) 463. 6–7; शक्तितो मूलमन्त्रेणाघमर्षणं कृत्वा VīraMi.(Bhakti.) 82. 14.

अघमर्षण (agha-marṣaṇa) *m.* name of a seer in the family of the Kuśikas, author of ṚV. x. 190 तथा विद्वान्मधुच्छन्दा ऋषिश्चान्योऽघमर्षण:। ... त्रयोदशैते विज्ञेया ब्रह्मिष्ठा: कौशिका वरा: MatsyaP. 145. 112; BrahmāṇḍP. i. 32. 117; अघमर्षणसूक्तस्य ऋषिरेवाघमर्षणम्(? ण:) AgniP. 215. 43; BrahmVaiP. iii. 6. 19; EI. ii. 360. 12; xviii. 323. 14; त्रिरात्रमुपोषितोऽन्तर्जलेऽघमर्षणेन महर्षिणा दृष्टं सूक्तमघमर्षणम् Mitā. 506. 20 (*on* 3. 301); छंद आनुष्टुभं तस्य ऋषिश्चैवाघमर्षण: S'aṅkhaSm. 9. 11; **ii** [pl] members of the Kuśika family अघमर्षणा: कुशिका: BaudhS'S. iii. 448. 6; ĀpaS'S. xxiv. 9. 12; अघमर्षणा: कुशिका: VīraMi.(Saṁskāra.) 648. 11; अथ विश्वामित्रा:। ते दश ... कुशिका: ... अघमर्षणा: NirṇaSi. 215. 10.

अघमर्षण (agha-marṣaṇa) *n.* **i** ṚV. hymn x. 190 used for removing

sin, composed by the seer Aghamarṣaṇa उपनिषदः…अघमर्षणम् …पावमानानि GautDS. iii. 1. 12; अघमर्षणेन षोडशप्राणायामान् धारयित्वा BaudhDS. ii. 10. 32; ii. 5. 12; अपि वाप्सु निमज्जेत त्रिर्जपन्नघमर्षणम् MahāBhā. xii. 148. 26; मुच्यते पातकैः सर्वैस्त्रिर्जपित्वाघमर्षणम् ManuSm. 11. 259; त्रिरघमर्षणं जपित्वोत्तीर्य गायत्र्यष्टसहस्रं जपेत् ViṣṇuSm. 22. 63; 46. 5; 51. 25; स्नात्वाघमर्षणं कुर्यात्प्राणायामांश्च संकरे BṛhaspaSm. 377. 35; चाण्डालमेदभिल्लानामभिगम्य स्त्रियं नरः । शुद्ध्यै पयोव्रतं कुर्यान्मासार्धमघमर्षणम् BṛParāSm. 8. 244; अघमर्षणमुषितकिल्बिषविषगदोल्लाघलघुषु यतिषु HarṣaC. 23. 7; सः … जपन्पवित्राण्यघमर्षणानि … उदतिष्ठत् Kād. 38. 10; अथाघमर्षणं कुर्यात्प्राणापाननिरोधतः SadācāAnu. 8; अघमर्षणादिभिः सर्वपापापनोदनमुक्तम् ManuBh. i. 119. 1 (*on* 2. 79); अन्तर्जले तथा नास्ति पापघ्नमघमर्षणात् SkandP. vii(1). 28. 62; अघमर्षणेन संयोज्य गायत्रीमुदीरयेत् ViṣṇuDhaP. iii. 99. 1; BrahmP. 60. 47; SaurP. 18. 39; प्राणानायम्य मनसा जपेत् त्रिरघमर्षणम् ĪśānS'iPa. i. 9. 164; त्रिसंध्यं तत्र विप्राणां स पश्यन्नघमर्षणम् NaiṣC. 17. 191; SmṛtiCan. ii. 492. 14; CaturCin. iii(1). 1629. 20; अघमर्षणलीनकिल्बिषः सलिले मग्नतनुर्ददर्श तौ Yādavā. 9. 118; **ii** name of a an expiatory rite तदनुजानीहि मामघमर्षणाय BālRā. 1. 28(2); पुनर्दैवं समादाय तोये कृत्वाघमर्षणम् । स्नायात् AgniP. 68. 17; 155. 9; तत्पापं कज्जलाभासं पिङ्गयारिच्य मुष्टिना । क्षिपेद्वज्रशिलायां तु तद्भवेदघमर्षणम् AgniP. 72. 37; त्र्यहं त्रिषवणस्नायी स्नाने स्नानेऽघमर्षणम् । निमग्नस्त्रिः पठेदप्सु न भुञ्जीत दिनत्रयम् । वीरासनं च तिष्ठेत गां च दद्यात् पयस्विनीम् । अघमर्षणमित्येतद्व्रतं सर्वाघनाशनम् S'aṅkhaSm. 18. 1; **iii** name of a sacred lake स तस्मिन्नघमर्षणे । आविरासीत् BhāgP. vi. 4. 35.

अघमर्षणऋच् (aghamarṣaṇa-ṛc) *f.* [pl.] Ṛgvedic stanzas or verses calculated to destroy sin (ṚV. x. 190) भूयतां भगवतः श्रुतिसारैरद्य वारिभरघमर्षणऋग्भिः NaiṣC. 5. 18.

अघमर्षणक (aghamarṣaṇa-ka) *n.* rite to be performed with the muttering of the ṚV. hymn x. 190 as a means of removing sin अघमर्षणकं कृत्वा स्नानाङ्गं तर्पणं तथा ।…जलं शिरसि सिञ्चयेत् SkandP. ii(4). 4. 13.

अघमर्षणजप (aghamarṣaṇa-japa) *m.* muttering of the hymn called Aghamarṣaṇa (ṚV. x. 190) अत्र पक्षे प्रतिस्नानं त्रिरघमर्षणजपः Aparā. 1218. 10 (*on* 3. 311); अन्तर्जले अन्तर्जलसाध्येऽघमर्षणजपादौ VīraMi. (Āhnika.) ii. 268. 23; VīraMi. 1073. 27 (*on* 3. 301)

अघमर्षणतन्त्र (aghamarṣaṇa-tantra) *adj.* having the procedure intended for removing sin वैखानस इव जपति जलजन्तूद्वेजनजनितकल्मषप्रघर्षणायाघमर्षणतन्त्रान्मन्त्रान् YaśasCam. i. 408. 5.

अघमर्षणमन्त्र (aghamarṣaṇa-mantra) *m.* sacred formula called Aghamarṣaṇa अघमर्षणमन्त्रविशेषस्तृच उक्तः ManuBh. ii. 451. 14 (*on* 11. 258); अघमर्षणमन्त्रसंततेरयमावर्तनमाचरन् सुधीः YātrāPra. 5. 5.

अघमर्षणवत् (aghamarṣaṇa-vat) *adv.* like the sage Aghamarṣaṇa कुशिकवदघमर्षणवद्विश्वामित्रवदिति ĀpaS'S. xxiv. 9. 13.

अघमर्षणसूक्त (aghamarṣaṇa-sūkta) *n.* (Ṛgvedic) hymn (x. 190) called Aghamarṣaṇa स्नात्वाघमर्षणसूक्तेनाघमर्षणं कुर्यात् VaikhāDS. ii. 8. 2; मासमभ्यस्य पूरुषः । अघमर्षणसूक्तं वा शुध्येत् YamaSm. 1. 32; अघमर्षणसूक्तस्य ऋषिरेवाघमर्षणः BṛParāSm. 2. 53; 2. 56; S'aṅkhaSm. 9. 11; अघमर्षणसूक्तेऽपि न तत्प्रतिपादनमिति वाङ्मयपुरुषप्रतिपादनमसंगतम् SrutaPra. iB. 234. 10 (*on* i. 1. 27); DīpKa. 106. 12 (*on* 3. 302); VīraMi. 48. 9 (*on* 1. 22)

अघमर्षणस्नान (aghamarṣaṇa-snāna) *n.* bath with the racitation of the hymn called Aghamarṣaṇa to remove sin ब्राह्मणपदस्य विधिवाक्ये परत्वात्तद्धेतुकमघमर्षणस्नानम् DaṇḍaVi. 245. 11; तापसराट् … अघमर्षणस्नानमना बभूव S'aṅkaDigVi.(Mā.) 7. 71.

अघमर्षिन् (aghamarṣin) *m.* name of a *pravara* of Kauśika *gotra* कौशिकवंशे ये जाताः प्रवरत्रयसंयुताः । विश्वामित्रोऽघमैषी(? घमर्षी) कौशिकश्च SkandP. iii(2). 9. 68.

अघमहोदधि (agha-mahodadhi) *m.* great ocean of sins सकृद्यत्राप्लुतो धीमान्दहेदघमहोदधिम् SkandP. iv. 83. 67.

अघमार (agha-mārá) *adj.* evil-killer यमो मृत्युरघमारो निर्ऋथो बभ्रुः शर्वोऽस्ता नीलशिखण्डः AV. vi. 93. 1.

अघमेनि (agha-meni) *f.* deadly missile or deadly curse अभि तं द्यावापृथिवी संतपतां तत्तेऽघमेनिरुच्यताम् AV.(P.) x. 12. 8.

अघमोक्ष (agha-mokṣa) *m.* **A** deliverance of (the demon) Agha अन्यावतारनिकरेष्वनिरीक्षितं ते भूमातिरेकमभिवीक्ष्य तदाघमोक्षे । ब्रह्मा परीक्षितुमनाः…परोक्षभावं निन्ये…वत्सकगणान् Nārāy. x. 52. 1; **B** release from sin, absolution from sin, Nārāy. x. 52. 1.

अघमोक्षण (agha-mokṣaṇa) *n.* absolution from sin, release from sin एवमाद्यास्सरिच्छ्रेष्ठा यत्स्नानादघमोक्षणम् BrahmāṇḍP. ii. 13. 94.

अघमोचन (agha-mocana) *adj.* freeing from sin उरुक्रमस्य चरितं श्रोतॄणामघमोचनम् BhāgP. viii. 23. 28; SkandP. iv. 29. 9; NaraP. 163. 11; StavMā. 49. 10.

अघयोग (agha-yoga) *m.* evil conjunction शुभयोगं निहन्त्याशु त्वघयोगो महाबलः VasiS. 43. 6.

अघरत (agha-rata) *adj.* intent on sin तिग्मांशुर्जनयति…नरं भौमेनाघरतम् Bṛhajjā. 14. 1.

अघराक्षस (agha-rākṣasa) *m.* sin in the form of a demon रचयताद्घराक्षसमण्डलीजयमसौ नलसेतुशिलीमुखः YātrāPra. 5. 49.

अघराशि (agha-rāśi) *m.* heap of sins, multitude of sins ऊर्ध्ववामकरात्सृष्ट्वा विष्णवार्चं षट्कमुच्यते । यस्य स्मरणमात्रेण विलीयन्तेऽघराशयः SkandP. iv. 61. 222; PadmP. ii. 86. 54; iv. 88. 3; YātrāPra. 5. 41.

अघरिका (agharikā) *f.* a kind of toy [DBHS]

अघरिपु (agha-ripu) *m.* name of Kṛṣṇa (*lit.* enemy of the demon Agha) राधा–श्लाघ्येनाहं यदघरिपुणा बाढमङ्गीकृतास्मि VidaMā. 5. 15; UjjvaNīMa. 34. 3; StavMā. 296. 22.

अघरुद् (agha-rúd) *adj.* weeping for the evil मा त्वा व्यस्तकेश्यो॒ऽ मा त्वाघरुदो रुदन् AV. viii. 1. 19; xi. 2. 11.

अघरूप (agha-rūpa) *adj.* having the nature of impurity due to the death of a close relative अघरूपाशौचं त्वस्पृश्यत्वादिहेतुभूतं स्वजात्युक्तदशद्वादशपञ्चदशाहपर्यन्तम् SmṛtiCan. vi. 6. 8; vi. 7. 8; vi. 7. 21.

अघर्म (a-gharma) *adj.* not hot, cool अघर्मघर्मोदकबिन्दुमौक्तिकैरलंचकारास्य वधूरहस्करः S'iśuVa. 1. 58.

अघर्मकाल (a-gharmakāla) *m.* season other than the summer अघर्मकालोपस्थितेन भूमिगृहेण…त्रिभुवनमलङ्घयत रजसा Kād. 116. 10.

अघर्मग्लपित (a-gharmaglapita) *adj.* not dried up by (summer) heat अघर्मग्लपितारण्यामनघां भुवमन्वभूत् Yādavā. 22. 111.

अघर्मज (a-gharmaja) *adj.* not caused by the hot season अघर्मजस्वेदकणावकीर्णाम्…विलोक्य देवीं विभुरभ्यनन्दत् Yādavā. 13. 24.

अघर्मधामन् (agharma-dhāman) *m.* the moon (*lit.* having cool splendour) उदिते दिशः प्रकटयत्यमुना यदघर्मधाम्नि धनुराचकृषे S'iśuVa. 9. 40.

अघर्मवाःकणम् (a-gharmavāḥkaṇam) *adv.* without drops of perspiration अमूर्धचाद्बल्यमघर्मवाःकणं तलोदरीर्गानपरास्तदन्तरे । प्रतिश्रुदाढ्ये Raghunā. 11. 63.

अघर्मांशु (a-gharmāṁśu) *m.* the moon, whose rays are cold [Apte]

अघल (agha-lá) *adj.* [*f.* -ā] wicked, bad मृत्योर्ये अघला दूताः AV. viii. 8. 10; नेदेतस्याघलस्य देवस्य परिप्रार्धेऽसानीति KauṣīBr. 2. 2 (4. 23); एतस्यै वाऽएतदघलायै देवतायै रूपम् S'atBr. XII. vii. 3. 20; अरण्ये वीर्याण्युपाजायन्ते अघलास् सिंहा अघलाश् शार्दूलाः JaimiBr. 2. 266.

अघलघात (aghala-ghāta) *m.* name of a situation in the game of chess बलेनैकेन हि राजन् घातद्वन्द्वं प्रवर्तते । आत्मनश्च बलस्यैवाघलघातः प्रकीर्तितः CaturDī. 16. 20; एकेन द्वौ बलौ विद्धावघलघातः प्रकीर्तितः CaturDī. 17. 2; 17. 6;

अघलूनी (agha-lūnī) *adj.* destroying sin पूर्वाचले धातुवपूंषि वप्राण्यर्वाणउद्यान्त्यघलून्युदंशोः DvyāśraKā. 2. 38.

अघवत् (agha-va(n)t) *adj.* [AltGr. III. p. 259] **A** sinful कुजे … धर्मेऽघवान्दिनकरप्रतिमोऽन्यसंस्थः Bṛhajjā. 20. 6; ĀgniveGS. ii. 7. 6 (112. 9); नीते निर्व्याजदीर्घामघवति … निद्राम् CaṇḍīS'. 40; अघवति मधुगोष्ठीं तन्वतीत्थं दशास्ये RāmC. 18. 92; अघवतेऽहितं जिनपतिमतम् … आनमत CaturJiStu. 71; अघवतामिदमेव च निष्कृतिः SkandP. i(1). 15. 13; एतत्स्थानं त्वघवतां दुष्टानां प्राणघातिनाम् PadmP. iv. 30. 44; स नीरजाः स्यादपरोऽघवान्वा Viṣāpahā. 11; भूमीभृतः समिति जिष्णुमपव्ययायं जानीहि न त्वमघवन्तममुं कथंचित् NaiṣC. 13. 6; दुनोति त्वामघवतः कीर्तनं केनचित्कृतम् Subhāṣi. 2458; **B** miserable न तरुतलिवत्सावमुष्मिन्न वशफलाघवतः HarVi. 5. 138.

अघवत् (agha-vat) *adv.* like sin पुण्यस्य काम्यकर्मणोऽपि अघवन्मुक्तिविरोधित्वात् VedāntPāSau. 392. 25 (*on* iv. 1. 14)

अघवत्ता (aghavat-tā) *f.* sinfulness अनर्घमहिमा दीर्घमघवत्ताबहिष्कृतः (नृपः) RājTa.(Ka.) 1. 91.

अघवदाह्लादन (aghavad-āhlādana) *adj.* causing delight (solace) to the sinner (सः) चरित्रं तन्वानः प्रियमघवदाह्लादनपदम् StavMā. 7. 15 (comm. अघवतां पापिनामतिदुःखयोग्यानामाह्लादनमानन्दकरं पदं स्थानमिति पतितपावनत्वमुक्तम्)

अघवर्जित (agha-varjita) *adj.* [*f.* -ā] **A** free from evil (प्रजाः) भवन्ति रुचिरा नित्यं विपाप्मानोऽघवर्जिताः BrahmāṇḍP. ii. 11. 79; VāyuP.

ii. 13. 42; **B** innocent (कः) लोके यो मे…कान्तां दर्शयेदघवर्जिताम् PadmP. (Ra.) 44. 129; **C** sinless सत्यव्रतो मुनिः। … मया दृष्टोऽघवर्जितः BṛKathāK. 56. 197.

अघवर्तिन् (aghavart-in) *adj.* inducing to commit sins सुविषमेऽघवर्तिनि विद्युद्विलास इवास्थिरे स्थितस्तारुण्ये मा स विस्मरः स्मयेन विनयम् NalaCam. 4. 16(26) (comm. अघवर्तिनि पापं कारयितरि)

अघवर्धन (agha-vardhana) *adj.* increasing distress दृष्ट्वा द्रोणम् … नरव्याघ्रं द्विषतामघवर्धनम् MahāBhā. vii. 21. 5; (गुडाकेशः) द्विषतामघवर्धनः MahāBhā. vii. 102. 36; vii. 50. 31; viii. 23. 2.

अघवावय (aghá-vāvayá) *m.* causing repeated suffering or continuous grief (पिङ्ग) … अप्रजास्त्वं मार्तवत्समाद्रोदमघमावयम्। (v. l. in Sāyaṇa, अघवाव्रयम्) … अप्रियं प्रति मुञ्च तत् AV. viii. 6. 26 (Sāyaṇa अघानां पापानां तत्फलभूतानां दुःखानां वा असकृद् वयनम्)

अघविघात (agha-vighāta) *m.* destruction or warding off of the evil (देहपातिकसंस्कारः) आत्मजेनाथ पत्न्या वा कार्यश्चादीक्षितैरपि। कृपयाघविघातार्थम् JayāS. 24. 74; (समुद्रेभ्यो नमो नमः) … भुवनत्रयजीवसंधान्। आनन्दयन्ति वसुभिश्च यतो भवन्तस्तस्मान्ममाप्यघविघातमलं दिशन्तु MatsyaP. 287. 12; निगूढं च शची देवी सिषेवे किल साप्सराः। मघोनाघविघाताय प्रहिता तां महासतीम् MahāP. 12. 266.

अघविघातकत्व (aghavighātaka-tva) *n.* the character of being the remover or destroyer of sin मोक्षशास्त्रप्रामाण्यान्यथानुपपत्त्या विद्यायाः अघविघातकत्वं शङ्कते PrakaVi. 1026. 17.

अघविघातकर्तृ (aghavighāta-kartṛ) *adj.* destroyer of sin हृदि यदि भगवाननादिरास्ते हरिः … तदघमघविघातकर्तृभिन्नं भवति कथम् ViṣṇuP. iii. 7. 27.

अघविघातवीर (aghavighāta-vīra) *adj.* strong or effective in the destruction of sin स्वःसिन्धुतीरेऽघविघातवीरे…वसन्…करोम्यधीरे न रुचिं शरीरे Subhāṣi. 3422.

अघविघातहेतु (aghavighāta-hetu) *m.* means of destroying sin ब्रह्मविद्यायाः पापक्षयाय विधानाभावान्नाघविघातहेतुर्विद्या PrakaVi. 1026. 16.

अघविजयिन् (agha-vijayin) *m.* Kṛṣṇa (*lit.* conqueror of the demon Agha) सत्यं सत्यं सुमुखि सखितासौख्यतस्ते मम स्यान्न स्वादीयानघविजयिनः केलिशय्याधिरोहः UjjvaNīMa. 217. 12.

अघविदारण (agha-vidāraṇa) *adj.* causing destruction of sin य इदमघविदारणं (व्रतं) शृणोति भक्त्या MatsyaP. 69. 64.

अघविद्विष् (agha-vidviṣ) *m.* Kṛṣṇa (*lit.* enemy of the demon Agha) यथोचितममी ज्ञेया नायकेऽप्यघविद्विषि UjjvaNīMa. 172. 7; 33. 2; क्रियासुरघविद्विषस्तव मुदं कटाक्षेषवः StavMā. 124. 10.

अघविध्वंसिन् (agha-vidhvaṁsin) *adj.* destroying sin तव प्रादक्षिण्यक्रमणमघविध्वंसि रचितं चतुर्वारं विष्णो जनिपथगतेश्चान्तविदुषा BhagaMāPū. 8; भवेदाप्लाव उत्तमः। सारस्वतोऽघविध्वंसी PadmP. i. 23. 21.

अघविनायक (agha-vināyaka) *adj.* removing or destroying sin विनायको[के]भ्यो(ऽ)घविनायकेभ्यो नमोऽस्तु VīraBhā. 1. 3.

अघविनाश (agha-vināśa) *m.* destruction of sin नामोच्चारणमात्रेण विष्णोः …। भवत्यघविनाशश्च BhaviP. 721B. 15 (iv. 82. 68); न च विद्या पूर्वोत्तराघयोः प्रायश्चित्ततया विधीयते। येन प्रायश्चित्तेनाघविनाश उच्येत S'rīBh. 721. 16 (*on* iv. 1. 13); ज्ञानादेवाघविनाशश्लेषावुक्त्वा TattvPrakā. 204A. 9 (*on* iv. 1. 14)

अघविनाशन (agha-vināśana) *adj.* destroying sin व्रतम्…कथयिष्यति वासुदेवः … अशेषाघविनाशनम् MatsyaP. 69. 17; (मारुतिः) ध्यात्वा जिनेश्वरं स्तुत्वा स्तोत्रैरघविनाशनैः PadmP.(Ra.) 112. 61; NīlaP. 1216; PadmP. iv. 103. 93; आरभ्यैकादशीं तत्र यावच्च दिनपञ्चकम्। तद्भीष्मपञ्चकं ज्ञेयं नृणामघविनाशनम् VasiS. 12. 64.

अघविनाशिन् (agha-vināśin) *adj.* [*f.* -ī] destroying sin पादोदकेन दिव्येन शिवेनाघविनाशिना। … अघमपहत्य ViṣṇuDhaP. ii. 108. 16; *f.* (-ī) name of one of the mother goddesses (created by S'iva for licking the blood-drops of the demon Andhaka) अघविनाशिनी। एताश्च … सोऽसृजन्मातरस्तदा MatsyaP. 179. 28.

अघविपर्यय (agha-viparyaya) *m.* absence of sin एवमुत्पलपत्राक्ष राघवाघविपर्यये। पदमासादयाद्वन्द्वं विशोको भव भूतये YogVā. v. 61. 1.

अघविमोचिन् (agha-vimocin) *adj.* [*f.* -ī] who liberates from sin आहूतास्तु सरिच्छ्रेष्ठा लोमशेन…कौशिकी ब्रह्मदा ज्येष्ठा सर्वस्याघविमोचिनी VāyuP. ii. 46. 81.

अघविशेष (agha-viśeṣa) *m.* especial or great sin प्राप्तेनाघविशेषेण नरकाध्यक्षतां गताः BṛNāraP. 18. 109.

अघविष (aghá-viṣa) *adj.* [*f.* -ā] having deadly poison, deadly poisonous [*lit.* having deadly sin as poison) आविष्टिताघविषा पृदाकूरिव चर्मणा AV. v. 18. 3; नमस्येभ्यो नम एभ्यः कृणोम्यन्यत्रास्मदघविषा नयन्तु AV. vi. 93. 2; vi. 93. 3; सैषा भीमा ब्रह्मगव्य्घविषा साक्षात्कृत्या AV. xii. 5. 12; xii. 5. 26; xiii. 5. 59; *m.* a poisonous serpent or snake [APTE]

अघविहति (agha-vihati) *f.* destruction of sin न सगुणविषयाघविहतिं क्षममर्पयितुं प्रबलनिषेधविध्यभिहतं स्तुतिपादवचः NayaMañ. IV. i. 9. 15.

अघवृद्धि (agha-vṛddhi) *f.* extension of the period of impurity or pollution (due to the birth or death in the family) यद्यशौचान्तदिवसे पतेदपरसूतकम्। पूर्वाशौचेन शुद्धिः स्यादघवृद्ध्या दिनद्वयम् MahāNirvāT. 12. 73; अघवृद्धौ दीर्घाशौचे परतोऽशुद्धिः परमाशौचम् NirṇaSi. 380. 9.

अघवृद्धिमत् (aghavṛddhi-ma(n)t) *adj.* having impurity or pollution for a longer period तथा सपिण्डमरणान्मातापित्रोर्मरणमघवृद्धिमत् HārLa. 64. 9; प्रक्रान्तैकरात्राशौचमध्ये प्रविष्टमघवृद्धिमदशौचं स्वकालेनैव शुध्यति SmṛtiCan. vi. 60. 21; VīraMi.(S'uddhi.) 78. 6.

अघवृद्धिमत्त्व (aghavṛddhimat-tva) *n.* the nature of having impurity for a longer period तथा चाघवृद्धिमत्त्वान्मरणाशौचं गुरु जननाशौचात् HārLa. 63. 13.

अघवृद्ध्याधिक्य (aghavṛddhy-ādhikya) *n.* addition of the impurity lasting for a longer period पश्चाद्भाविनो महागुरुमरणस्याघवृद्ध्याधिक्यात् पञ्चाहोपरि संभवे सति तेनैव शुद्धिः HārLa. 66. 14.

अघवैरिन् (agha-vairin) *m.* Kṛṣṇa (*lit.* enemy of the demon Agha) विकिरति यन्त्रैरितमघवैरिणि राधा कुङ्कुमपङ्कम् StavMā. 283. 20.

अघव्रात (agha-vrāta) *m.* mass or multitude of sins पायादायासजालादमरसरिदघव्रातजातश्रमान्नः RasGaṅ. 661. 19.

अघशंस (aghá-śaṁsa) *adj.* [अघस्य शंसितारम् Nir. 6. 11] **1** one who speaks evil, slanderer, one who mutters evil spells, wicked त्वं तस्य द्वयाविनोऽघशंसस्य कस्य चित्। पदाभि तिष्ठ तपुषिम् ṚV. i. 42. 4; मा नः स्तेन ईशत माघशंसः ṚV. ii. 42. 3; vi. 28. 7; vi. 71. 3; vi. 75. 10; AV. iv. 21. 7; vii. 75. 1; TaiS. I. i. 1. 1; I. iv. 24. 1; VājaS. 1. 1; 29. 47; यो नो दूरे अघशंसो यो अन्त्यग्ने ṚV. iv. 4. 3; TaiS. I. ii. 14. 1; VājaS. 13. 11; इन्द्रासोमा वर्तयतं दिवो वधं सं पृथिव्या अघशंसाय तर्हणम् ṚV. vii. 104. 4; AV. viii. 4. 4; मा नो मर्ताय रिपवे रक्षस्विने माघशंसाय रीरधः ṚV. viii. 60. 8; x. 87. 20; x. 185. 2; इन्द्रासोमा समघशंसमभ्य्घं तपुर्ययस्तु ṚV. vii. 104. 2; AV. viii. 4. 2; अघशंसदुःशंसाभ्यां करेणानुकरेण च। यक्ष्मं च सर्वं तेनेतो मृत्युं च निरजामसि AV. xii. 2. 2; अग्निर्मा दुरिष्टात् पातु सविताघशंसात् TaiS. I. vi. 3. 1 KapiKaS. 1. 5; न हि तेषाममा चन नाध्वसु वारणेषु। ईशे रिपुरघशंसः VājaS. 3. 32; S'atBr. II. iii. 4. 37; अपाघशंसं नुदतामरातिम् TaiBr. III. i. 1. 4; III. i. 1. 7; पातु सविताघशंसात् MānS'S. 26. 25; निष्टप्तोऽघशंसः BhārS'S. i. 12. 2; **2** portending evil or calamity यदि न वक्रेणाभिवर्तते प्रायेणाशुभग्रहोऽघशंसः (अङ्गारकः) BhāgP. v. 22. 14; **3** sin-destroying [APTE]; *m.* **1** thief, Nigh. 3. 24; AVPari. 48. 83; [a wicked man such as a thief, APTE]; **2** name of S'iva काव्यः … तुष्टुवे नीललोहितम्। नमोऽस्तु … अघाय अघसं(? शं)साय VāyuP. ii. 35. 192; **3** indication or reporting of sin [APTE]

अघशंसहन् (aghaśaṁsa-hán) *adj.* who kills the speaker of evil or the reciter of evil spells शुचिः पावक उच्यते सोमः सुतस्य मध्वः। देवावीरघशंसहा ṚV. ix. 24. 7; ix. 28. 6; ix. 61. 19.

अघशंसिन् (aghaśaṁs-in) *adj.* **1 A** portending evil or calamity भुवि यद्दिक्षु चाप्युग्रा उत्पातास्त्रासयन्ति माम्। बहुप्रकारा दृश्यन्ते सर्वे एवाघशंसिनः MahāBhā. vii. 50. 6; संध्याकाल उपस्थिते। आयातस्यात्मशिबिरं निमित्तैरघशंसिभिः MahāBhā. vii. 343*(11); **1 B** indicative of a calamity (that had occurred) महिष्यस्ताः …। ततः प्रमुमुचुः कण्ठाद्विस्वरानघशंसिनः Rāmā. ii. 1508(A)*(11); **2** reporting an evil or sinful act स तच्छ्रुत्वा वचः क्रूरं मयोक्तमघशंसिना। नाशकत्तीव्रमायासमकर्तुं भगवानृषिः Rāmā. ii. 1446*(1); **3** slanderer, wicked, reviler अघशंस्यात्मविक्रेतृहीनाङ्गभगवृत्तयः … असाक्षिणः NāraSm. 100. 183 (*but* comm. अघशंसी पापस्तेनो हिंस्रो वा); अघशंसी अभिशापकृत् (साक्ष्ये अपात्रम्) Aparā. 669. 21 (*on* 2. 70–71) अघशंसी परदोषप्रकाशकः SmṛtiCan. iii. 180. 10; अघशंसी परकीयपापप्रकाशकः VīraMi.(Vyavahāra.) 119. 1.

अघशङ्किन् (aghaśaṅk-in) *adj.* [*f.* -ī] apprehensive of calamity or danger बाढमेष दिवसेषु पार्थिवः कर्म साधयति पुत्रजन्मने। इत्यदर्शितरुजोऽस्य मन्त्रिणः शश्वदूचुरघशङ्किनीः प्रजाः RaghuVa. 19. 52; त्यजति कष्टमसावचिरादसून् विरहवेदनयेत्यघशङ्किभिः। प्रियतया गदितास्त्वयि बान्धवैरवितथा वितथाः सखि मा

गिरः S'iśuVa. 6. 18.

अघशत (agha-śata) *n.* hundred (i. e. a large number of) sins गण्डूषमिह येऽघशतमभिजयतु तव करनिकरगम्भीरतोये (गङ्गे) Gaṅgāstavaprabandha 7.

अघशतमलिन (aghaśata-malina) *adj.* tarnished with hundreds of sins अघशतमलिनैश्च सेव्यमानो भवति नृणां त्रिदिवाय वासुदेवः VisṇuDhaP. ii. 76. 23.

अघशत्रु (agha-śatru) *m.* enemy (destroyer) of sin or Agha (i. e. Kṛṣṇa) जगदिदमघशत्रोः सव्यबाहुर्धिनोतु StavMā 116. 26; सा मामव्यादखिलमुनीनां स्तव्या गव्यापूर्तिः प्रमुरघशत्रोर्मूर्तिः MukuMu. 6.

अघशब्द (agha-śabda) *m.* the word *agha* छन्दस्यघशब्दात्परेच्छायां क्यज्भवति MahāBh. ii. 16. 20 (*on* iii. 1. 8); ii. 16. 22 (*on* iii. 1. 8)

अघशब्दवैयर्थ्य (aghaśabda-vaiyarthya) *n.* uselessness of the word *agha* (ब्रह्मदर्शन उत्तराघस्याश्लेषः पूर्वस्य विनाशश्च) ननु ज्ञानिकृतपुण्यस्य पूर्वोत्तरस्य विनाशाश्लेषौ विधेते न वा । आद्येऽघशब्दवैयर्थ्यं द्वितीये मोक्षासिद्धिः TattvPrakā. 204B. 6 (*on* iv. 1. 16)

अघशान्ति (agha-śānti) *f.* **1** extinction or warding off of sin धर्मनिन्दाकरः शोणक्षेत्रे … । सत्रादिकं प्रकुर्वीत यथाशक्त्यघशान्तये SkandP. i (3[2]). 6. 16; RājTa. (Ka.) 8. 3089; **2** warding off of mischief or danger दृग्भ्यां संभ्रमदीनाभ्यामघशान्त्यै स्पृशन्निव । कर्णे सल्हणसूनुस्तान्संतर्ज्य वृजिनोऽब्रवीत् RājTa.(Ka.) 8. 3089.

अघशासन (agha-śāsana) *adj.* destroying (*lit.* commanding) sin माहात्म्यं दिव्यलिङ्गानां तीर्थानामपि नारद । … श्रूयतामघशासनम् SaurP. 66. 49.

अघशिलोच्चय (agha-śiloccaya) *m.* mountain of sins किं बिभेति नरो धीरः कृतादघशिलोच्चयात् । अविमुक्तेशलिङ्गस्य भक्तिवज्रधरो यदि SkandP. iv. 39. 91.

अघशोधन (agha-śodhana) *n.* purificatory means of sin आ ब्रह्मघातादघशोधनानि स्मरन्ति ये ते न परमर्षयोऽपि … न समरुर्दुष्कविताघ शुद्धिम् S'ivLī. 1. 50.

अघशोषण (agha-śoṣaṇa) *n.* warding off of sin अघशोषणादगणितश्रेयःपदप्रापणात् । सेव्यः श्रीपतिरेव सर्वजगतामेकान्ततः साक्षिणः … पाञ्चाल्यहल्या ध्रुवः MukuMā. 16.

अघसंश्रय (agha-saṁśraya) *adj.* having recourse to sin दण्डधरः प्रभुः … नियमयत्येव … मन्त्रचोरान् कुमन्त्रांश्च कुविद्यानघसंश्रयान् BrahmāṇḍP. iii. 33. 59.

अघसंहति (agha-saṁhati) *f.* aggregate of sin अथ तथात्वभवैरघसंहतिग्रहनिवारणयन्त्रगणैरिव । उपनतावृतिरूर्मिकदम्बकैरकृत तत्र निमज्जनमङ्गना Yātrā-Pra. 1. 39.

अघसंहर्तृ (agha-saṁhartṛ) *adj.* destroying sin तत्पश्चिमेऽघसंहर्तृ आषाढीश्वरसंज्ञितम् (सरः) SkandP. iv. 97. 177.

अघसंहारिन् (aghasaṁhār-in) *m.* destroyer of sins (i. e. Viṣṇu) बकारिरघसंहारी…इत्येतत्कथितं विप्र विष्णोर्नामसहस्रकम् SātvaT. 6. 129.

अघसंकोच (agha-saṅkoca) *m.* reduction of (the period of) polution एकाहाच्छुध्यते विप्रो योऽग्निवेदसमन्वितः । … इत्यादिषूक्तस्याग्निवेदादिनिमित्तस्याघसंकोचस्यायं प्रतिषेधः PāñcRāRa. 170. 9.

अघसंकोचन (agha-saṅkocana) *n.* reduction of (the period of) polution 'सत्रिव्रतिब्रह्मचारिदातृब्रह्मविदां तथा' इति सहपठितानां सत्रिप्रभृतीनामपि सत्रव्रतब्रह्मचर्यदानादिगुणनिमित्तम् अघसंकोचनम् PāñcRāRa. 170. 14.

अघसंक्षय (agha-saṅkṣaya) *m.* destruction of sin पद्माकूपद्मतीर्थे च… । तत्र स्नानादिकरणात्प्राप्नुयादघसंक्षयम् SkandP. iv. 84. 11; तस्मात् साधुमिमं देवं समाश्रित्य कृतोचितम् । मुनिपर्यङ्कपूतायां गुहायामघसंक्षयात् (आस्वहे) PadmP.(Ra.) 17. 289.

अघसङ्ग (agha-saṅga) *m.* contact with sin प्राज्ञादर्शननास्तिक्यप्रमादालसताक्रुधः । …अघसङ्ग इति ज्ञेया दोषा द्वादश भूपतेः KalpaK. 101. 116.

अघसङ्घ (agha-saṅgha) *n.* aggregate (or a large number of) sins द्रक्ष्ये दितिजसङ्घानां (v. l. द्रक्ष्येयमघसङ्घानाम्) मर्दनं त्रिदशेश्वरम् MahāBhā. xiii. 15. 3; अत्र ज्येष्ठेश्वरक्षेत्रे त्वल्लिङ्गं सर्वसिद्धिदम् । नाशयेदघसङ्घानि दृष्टं स्पृष्टं समर्चितम् SkandP. iv. 63. 83; सौम्यनभश्वरः … निहन्ति दोषान् । … विष्णुपादाब्जतोयं यथाघसङ्घम् VasiS. 32. 125.

अघसंघहृत् (aghasaṅgha-hṛt) *adj.* destroying a multitude of sins लम्बोदरादुदीच्यां तु वक्रतुण्डोऽघसङ्घहृत् SkandP. iv. 57. 80; नैर्ऋत्यां च गभस्तीशाच्छशाङ्केशोऽघसङ्घहृत् SkandP. iv. 97. 193.

अघसंघात (agha-saṅghāta) *m.* collection of sins विघटयतु घनं सोऽघसंघातमर्हन् JinaS'. 1. 5; अघसंघातमिव दुर्निरीक्ष्यम्…लेसिकापसदम् Yaśas-Cam. ii. 44. 3; चपलकलहंसबालकपरिप्लुतः षट्पदोऽम्बुजे भाति । यस्यां धर्मभयादिव पलायमानोऽघसंघातः (सरस्याम्) YaśasCam. ii. 211. 6; इयमाभाति शतैस्तटाकिकानाम् । उपकण्ठमुपेयुषां जनानामघसंघातमिवापसारयन्ती (यमुना) Yātrā-Pra. 7. 58.

अघसंघातघनता (aghasaṅghātaghana-tā) *f.* solidity of the heap of sins भगवन् अयं जन्तुरमोघमघसंघातघनतया पातालतलमुपनिपतन्नुद्धियतां दीक्षाप्रदानहस्तावलम्बनेन YaśasCam. ii. 263. 21.

अघसंघातहार (aghasaṅghāta-hāra) *adj.* [*f.* -ī] destroying the heap of sins कुण्डं रोहिणसंज्ञकम् । … अघसंघातहारीभिरद्भिः पूर्णम् SkandP. ii(2). 10. 17.

अघसंचय (agha-sañcaya) *m.* aggregate of sins भ्रमामि तावत्तीर्थानि क्षपयाम्यघसंचयम् KathāSaSāg. xii. 20. 25; विद्या…पूर्वकृताघसंचयजनितपरमपुरुषाप्रीतिं विनाशयति S'rīBh. 722. 14 (*on* iv. 1. 13); काशीस्थितानां जन्तूनां नाशयाम्यघसंचयम् SkandP. iv. 49. 18; रसातलभवा गङ्गा मर्त्यलोकभवा तु या । तयोश्च संगमः … । यस्यानुस्मरणादेव नाशं यान्त्यघसंचयाः BrahmP. 159. 47; एतौ कुण्डे मुक्त्वाघसंचयान् । क्षिप्यतां मृत्युलोके GaṇeP. ii. 28. 22; स्फूर्जद्धूर्जटिताण्डवे …। लालाटामृतरश्मिखण्डममकृद्व्योमस्थितेऽर्धे विधोराघातादघसंचयं दलयतु Vīra-Mi.(Āhnika.) 1. 16; ईदृशो त्रिनवस्थेऽस्मिन् (कुजे) दग्धनष्टेऽघसंचयः (भवति) TājiNī. 2(5) (10). 7 (263)

अघसंचयापह (aghasañcayāpaha) *adj.* remover of the collection of sins भव भुवनपतेऽघसंचयापहो मे VisṇuDhaP. iii. 107. 15.

अघसंज्ञा (agha-sañjñā) *f.* knowledge (i. e. consideration of something as) sin, characterising as sin तत्र मुमुक्षूणामुदयनानि व्याख्यास्यामः । … सर्वप्रवृत्तिष्वघसंज्ञा सर्वसंन्यासेषु सुखमित्यभिनिवेशः, एष मार्गोऽपवर्गाय CaraS. iv. 5. 13 (1922 Ed.)

अघसंतति (agha-santati) *f.* series of sins भैरवः । तत्रैव तस्थौ भक्तानां भक्षयन्नघसंततिम् SkandP. iv. 31. 138 = S'ivaP. iii. 9. 62 (306A. 13)

अघसंबन्ध (agha-sambandha) *m.* connection with sin or impurity सपिण्डमरणे दिनत्रयमस्पृश्यत्वात् पापमुत्पद्यते इति दर्शितम् । एवंविधे च पापे पीठादिषु नोपवेष्टव्यं किन्तु स्रस्तरे तेनाघसम्बन्धेनाभिधानात् अघस्रस्तरे इत्युच्यते HārLa. 157. 8.

अघसहस्रक (agha-sahasraka) *n.* thousand sins सूत स्कान्दमिदं श्रुत्वा काशीमाहात्म्यमुत्तमम् । नरो न निरयं याति कृत्वाप्यघसहस्रकम् SkandP. iv. 100. 106.

अघसागर (agha-sāgara) *m.* ocean of sins ताम्रवराहाख्यं तीर्थम्…। यत्र स्नानेन न मज्जेदघसागरे SkandP. iv. 84. 66.

अघसामन्तक (agha-sāmantaka) *adj.* [Vaibhāṣika description of space] **A** present in the vicinity of matter or a solid object न हि छिद्रमालोकतमोभ्यामन्यद् गृह्यते । तस्मात् किलाकाशधातुरालोकतमःस्वभावो रात्रिदिवस्वभावो वेदितव्यः । स एव चाघसामन्तकं रूपमित्युच्यते । अघं किल चितरथं रूपम् । अत्यर्थं घातात् । तस्य तत्सामन्तकमिति AbhidhKoBh. 18. 16 (*on* 1. 28); **B** not obstructing and present in the vicinity (of solid objects) अघं च तदन्यस्य रूपस्य तत्राप्रतिघातात्, सामन्तकं चान्यस्य रूपस्येत्यपरे AbhidhKoBh. 18. 16 (*on* 1. 28)

अघसेतु (agha-setu) *m.* bridge of sins (i. e. a big sinner) निजवंशधूमकेतुर्भृशमघसेतुः प्रमादचयहेतुः । …कलहाङ्कुरः Hāsyārṇa 1. 22.

अघसेवा (agha-sevā) *f.* indulging in sinful activities वयस्य कथ्यते तथ्यं माघसेवां कुरुष्व तत् KīrtiKau. 1. 13.

अघस्तनितनिस्वन (aghastanita-nisvana) *adj.* having the sound of terrible or harmful lightning कैलासशिखरे रम्ये … सौरमेयीनिनादाढ्ये अघस्तनितनिस्वने VāyuP. i. 54. 33.

अघस्तोममोक्ष (aghastoma-mokṣa) *m.* freedom from the multitude of sins आभासोऽपि श्रुतिपरिसरं तावकीनस्य नाम्नः सर्पन्नल्पं लघुतरमघस्तो(म)मोक्षं करोति StavMā. 180. 4.

अघस्थितिरिपु (aghasthiti-ripu) *m.* sinful enemy (*lit.* an enemy which is the dwelling place of sins) बीभत्सं रणरुचिरङ्गदोर्जितश्रीराशंसुर्जितपरभूमिपावनिश्च । भीमोऽघस्थितिरिपुदुर्धरं स्वरूपं पौरस्त्यां धुरि गतिमापतां ध्वजिन्याः RāghPāṇ.(Dha.) 14. 22 (comm. अघस्थितिरिपूणां पापिशत्रूणाम्)

अघस्पर्श (agha-sparśa) *m.* touch of or contact with sin विद्याधर्मयशोवतः … एतदपि कर्म कुर्वतो न अघस्पर्शः ChāndoUBh. 66. 4 (*on* i. 10. 4)

अघस्मर (a-ghasmara) *m.* name of S'iva (not consuming) जप्यो जप्यो महादेवः … अघस्मरः LiṅgaP. i. 21. 81.

अघस्रस्तर (agha-srastara) *m. n.* mat (to be used by a person during the first three days) of impurity (after the death of his near relative) सपिण्डमरणे दिनत्रयमस्पृश्यत्वात् पापमुत्पद्यते इति दर्शितम् । एवंविधे च पापे पीठादिषु नोपवेष्टव्यं किन्तु स्रस्तरे तेनाघसंबन्धेनाभिधानात् अघस्रस्तरे इत्युच्यते HārLa. 157. 8.

अघस्वन (agha-svana) *adj.* having a terrific or evil sound अनि-

न्धनोऽग्निर्दीप्येत यत्र तूर्णमघस्वनः ।…सराष्ट्रं पीडयेन्नृपम् AVPari. 70B(19). 6.

अघह (agha-ha) *adj.* destroyer of sin संगमेशं महालिंगं प्रतिष्ठाप्यादिकेशवः । दर्शनादघहं नृणां मुक्तिं मुक्तिं दिशेत्सदा SkandP. iv. 61. 6.

अघहतिदृढ (aghahati-dṛḍha) *adj.* [*f.* -ā] firm in destroying sin वन्द्या नन्द्यादघहतिदृढा ढिंपुरीतीर्थरत्नम् । यामध्यास्ते…चेल्लणः पार्श्वनाथः Tīrtha-Ka. 84. 18.

अघहन् (agha-han) *adj.* [*f.* -hā] **A** destroyer of Aghāsura (i. e. Kṛṣṇa) उपेन्द्र … भजस्वेमं पञ्चामृतफलरसाप्लावमघहन् BhagaMāPū. 3; **B** destroyer of sin, BhagaMāPū. 3; पृथक् शा(? सा)न्तपनद्रव्यैः षडहः सोपवासकः । सप्ताहेन तु कृच्छ्रोऽयं महाशा(? सा)न्तपनोऽघहा AgniP. 175. 21; गङ्गातीर्थसमुद्भूतमृद्धारी सोऽघहार्कवत् AgniP. 110. 5; अघहा च महाबाहो विद्युता रौं प्रकीर्तिता ।…इत्येता बीजरूपास्तु कथिताः BhaviP. 299A. 12 (i. 206. 23)

अघहन्तृ (agha-hantṛ) *adj.* [*f.* -trī] **A** destroyer of sin प्रीतिम्…देयास्त्वम्…मेऽघहन्तः PārśvanāSta. 3; StavMā. 267. 30; कन्यकास्ति कुटिलेति हिमाद्रेर्ज्यायसी स्मरणतोऽप्यघहन्त्री (गङ्गा) Gaṅgāva. 2. 9; **B** killer of Aghāsura (i. e. Kṛṣṇa) अयमघहन्ता (कृष्णः) StavMā. 267. 30.

अघहर (agha-hara) *adj.* **A** remover of sin, destroyer of sin तुलापुरुषमुख्यानि महादानानि षोडश । अन्नदानानि मुख्यानि सर्वाण्यघहराणि हि AgniP. 174. 16; अन्यत्ते कथयिष्यामि चरितं बालरूपिणः । गजाननस्याघहरम् GaṇeP. ii. 9. 1; संघः सोऽघहरः पुनातु चरणन्यासैः सतां मन्दिरम् SindūPra 24; स्पर्शोऽमेध्यभुजां गवामघहरः PrabhāC. 142. 19 = PrabaCin. 38. 15; **B** killer of Aghāsura (i. e. Kṛṣṇa) विष्णुदत्तो ययावेव स स्मृत्वाघहरं हरिम् KathāSaSāg. vi. 6. 50; अघहर मम गेहाद् यान्तमभ्यर्थये त्वां पुनरियमतिमुग्धा न त्वया खेदनीया UjjvaNīMa. 207. 1; 81. 2; त्वमघहर कदा मे तुष्टिमक्ष्णोर्विधत्से StavMā. 102. 20; 51. 7; 109. 5; 119. 21; विलम्बं नाकार्षीरघहर गजाजामिलकृते ManoDū. 173.

अघहरण (agha-haraṇa) *adj.* remover of sin कस्तव जन्तुर्गुणमघहरण चरण(? अघहरणचरण) प्रवितनुतां हतनतभय YaśasCam. ii. 387. 14; *n.* removal of guilt [MW]

अघहरोरस् (aghaharoras) *n.* chest of the destroyer of Aghāsura (i. e. Kṛṣṇa) ललिता … अवीजयदेनां पेतुषीमघहरोरसि राधाम् UjjvaNīMa. 231. 6.

अघहर्तृ (agha-hartṛ) *adj.* remover of sin नमाम्यहम् … अघहर्तारं नारसिंहं श्रियः प्रियम् PadmP. ii. 87. 11.

अघहानिकृत् (aghahāni-kṛt) *adj.* causing destruction of sin (काशीपुरीश्वरः) अमोघगीरघहानिकृत् MalliC. 5. 164.

अघहार (agha-hārá) *adj.* [Debru. p. 67] **i** remover of guilt मैषां मोच्यघहारैश्च नेन्द्र SV. II. ix(3). 6. 1; **ii** carrier of guilt द्रात्वैषामघहारो विविद्धः AV. vi. 66. 1; AV.(P.) xix. 11. 10; *m.* chief of robbers [PW]; noted robber [Apte]

अघहारिन् (agha-hārin) *adj.* [*f.* -ṇī] remover of sin नर्मदातीरतीर्थं तदवतीर्याघहारिणि । तत्तोये मुनिवृन्देषु गृणत्सु BrahmāṇḍP. ii. 26. 11; सन्ति नद्यः …अघहारिण्यः SkandP. iv. 92. 3; विष्णोर्नामाघहारि SkandP. ii(7). 21. 37; iv. 29. 20; प्रादुर्भावस्ते कथितः…वामनस्याघहारी VāmaP. 92. 65; 54. 78; 69. 103; ViṣṇuDhaP. i. 1. 23; NaraP. 15. 10; मन्त्रेणानेन राजानं सेचयेत् … अघहारिणा LiṅgaP. ii. 27. 239; प्रायात् … यमः । गौतम्यामघहारिण्याम् BrahmP. 131. 37; एते…दृष्टा अप्यघहारिणः PadmP. iv. 92. 48; गंगा…अघहारिणी SaurP. 27. 20; *m.* **i** name of one of the *kṣetrapāla* deities of heaven इरापतिश्चाघहारी विघ्नहारी तथान्तकः (नौमि स्वःक्षेत्रपालकान्) SkandP. i(2). 62. 27; **ii** killer of the demon Agha (i. e. Kṛṣṇa) सबलेनाघहारिणा । लीलामात्रेण निहताः प्रलम्बबकधेनुकाः KaṁVa. 2. 15.

अघहृत् (agha-hṛt) *adj.* remover of sin यत्रास्ति तीर्थमघहृत् पितृप्रीतिविवर्धनम् SkandP. iv. 78. 11; Mānaso. i. 18. 133.

अघा (aghā́) *f.* the constellation Maghā अघासु हन्यन्ते गावः ṚV. x. 85. 13 (Sāy. मघानक्षत्रेषु); cf. मघासु हन्यन्ते गावः AV. xiv. 1. 13.

अघाक (aghāka) *n.* misery brought forth by sin अघाकागाङ्ककागाङ्कगाङ्कागखगाङ्कः Yādavā. 6. 68.

अघाकर (aghākara) *m.* mine of sins पत्रिपत्रो निहन्त्वेष यौष्माकीणमघाकरम् Ḍamaru. 65.

अघाचल (aghācala) *m.* mountain of sins सोऽघाचलान् शुचीन् सर्वान् कुरुतेऽहिंसया नरः PārāSū. 93. 2.

अघाट (a-ghāṭa) *adj.* not moulded अघाटमपि कल्याणं सुघटादपि कूटतः । …प्रशस्यते PārśvC. 1. 48.

अघाटवी (aghāṭavī) *f.* forest of sins निर्दह्यते यतो नृणामस्य सङ्गादघाटवी Yātrā. vii. 164.

अघाटाल (a-ghāṭāla) *adj.* without the neck अकालिलं तमिति संप्रहरस्व …अघाटालाकाडिलैः … हतैः किमेभिः DvyāśraKā. 18. 78.

अघात (á-ghāta) *m.* **i** absence of harm सोमो वृत्रसोमपीथस्याघाताय KāṭhS. 29. 1 = KapiKaS. 45. 2; यन्मारुतो निरुप्यते … प्रजानामघाताय TaiBr. I. vi. 2. 3; अश्वम् … चतुश्शता रक्षन्ति । यज्ञस्याघाताय TaiBr. III. viii. 9. 5; I. iii. 4. 5; **ii** prohibition of slaughter (of animals) (कारयेत्) चातुर्मास्येष्वर्धमासिकमघातम् ArthŚā. iii. 210. 6 (13. 5); उपहतासु तिथिषु … अघातं घोषयेत् YaśasCam. ii. 100. 11.

अघातक (a-ghātaka) *adj.* [Debru. p. 146] non-killer अघातकोऽस्य रुद्रः पशून् भवति KāṭhS. 8. 6; अघातकेषु … घातकत्वेऽध्यारोपिते निन्दा ManuBh. i. 442. 17 (*on* 5. 51); ii. 457. 22 (*on* 12. 11); BālaKrī. ii. 88. 23 (*on* 3. 222(? 228))

अघातकत्व (aghātaka-tva) *n.* the state of not being a killer सर्वभूतेष्वघातकत्वं चावस्थितम् ManuBh. ii. 457. 22 (*on* 12. 11)

अघातयत् (a-ghātayat) *adj.* [*f.* -ntī] not killing सा ध्वजिनी … । अघातयन्ती पथि वन्यसत्त्वान्…स याति Rāvaṇā. 23. 26.

अघातान्त (aghātānta) *adj.* not pained by sins (कर्णेन) अघातान्तेन प्रोक्ते दुर्योधने YudhiVi. 8. 6 (comm. अघैः किल्बिषैः अतान्तेन अखिन्नेन)

अघातिकर्मन् (aghāti-karman) *n.* *karman* which does not destroy the essential powers of the soul वेदनीयं नामिकं गोत्रिकमायुष्कमिति चत्वार्यघातिकर्माणि BrahmSūBh.(Bhā.) 125. 27 (*on* ii. 2. 33) = VedāntKau. 204. 12 (*on* ii. 2. 33); Bhām. 456. 12 (*on* ii. 2. 33); PrakaVi. 546. 20; बन्धश्चाष्टविधो घातिकर्मचतुष्टयमघातिकर्मचतुष्टयं च ŚrīBh. 497. 17 (*on* ii. 2. 31) = ŚrīkarBh. 230. 21 (*on* ii. 2. 31); YogŚā. 11. 56; BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 101. 11 (*on* ii. 2. 31); SarvaMaSaṁ. 35. 17; 36. 4; ŚivārkaMaDī. ii. 101. 32 (*on* ii. 2. 31); GoviBh. 134. 9 (*on* ii. 2. 33)

अघातिघातिन् (aghātighāt-in) *adj.* which totally destroys sins सा …अस्य दृक्चामरैः सस्ने माघमघातिघातियमुनागङ्गौघयोगे यया NaiṣC. 15. 89.

अघातित (a-ghātita) *adj.* not killed क्षणेन नाभवत् कश्चिद्यादवानामघातितः । ऋते कृष्णम्…दारुकं च ViṣṇuP. v. 37. 53.

अघातिन् (a-ghātin) *adj.* which does not destroy the essential powers of the soul अघातीनि कर्माणि तद्यथा वेदनीयं कर्म शुक्लपुद्गलविपाकहेतुः Bhām. 456. 19 (*on* ii. 2. 33)

अघातुक (á-ghātuka) *adj.* [*f.* -ā] [Debru. p. 147, 482] not injurious, harmless अघातुकः पशुपतिः MaiS. i. 4. 7; i. 8. 5; अघातुकोऽस्य रुद्रः पशून् भवति KapiKaS. 7. 2; (aghā́tuka) अघातुकान्येनमोदकानि भवन्ति TaiĀ. i. 26. 7 (165. 2); अघातुका आपः । TaiĀ. i. 26. 7 (165. 3); Kirātā. 15. 48; BālamBha. ii. 175. 12 (*on* 2. 132)

अघातुकत्व (aghātuka-tva) *n.* harmlessness, the state of not being injurious, the state of having no cruelty आनृशंस्यमघातुकत्वं पापाजनकत्वम् BālamBha. ii. 175. 12 (*on* 2. 132)

अघातुर (aghātura) *adj.* afflicted by sin तपसाद्य निजेनाहं प्रेतमेतमघातुरम् । मामेव शरणं प्राप्तमुद्धरिष्याम्यसंशयम् SkandP. iv. 54. 54.

अघात्य (a-ghātya) *adj.* not to be killed उदतस्त्रिवृतं स्तोमं हरन्त्युदाग्नेयीं संभार्याभ्यः । तस्माद्ब्राह्मण्यो राजन्यस्याज्येयोऽमार्योऽदण्ड्योऽघात्यः JaimiBr. 2. 196; Sphuṭā. iv. 50. 10 (*on* 4. 36)

अघानिल (aghānila) *m.* sin in the form of the wind स मुष्यादघानिलान्सेतुफणाधरो नः YātrāPra. 5. 33.

अघानीक (aghānīka) *n.* army of sins, multitude of sins हन्ति … अघानीक(? कं) हरिरित्यक्षरद्वयम् VasiS. 32. 58.

अघानुपघात (aghānupaghāta) *m.* non-destruction of sins श्रद्धाविरहिणां वा अघानुपघातात् VedāntKa. 15. 14 (*on* i. 1. 1)

अघान्तक (aghāntaka) *adj.* which destroys or removes sin तीर्थम् … । भृगुतुङ्गश्च कुब्जाम्रं गङ्गोद्भेदमघान्तकम् AgniP. 109. 18; 174. 10; BrahmP. 154. 32.

अघान्तकारिन् (aghānta-kārin) *adj.* which destroys or removes sins अघान्तकारी । पञ्चाक्षरस्यैव महाप्रभावो मया…कथितः SkandP. iii(3). 1. 71.

अघापह (aghāpaha) *adj.* [*f.* -ā] which destroys sins प्राणाग्निहोत्रविधिना भुञ्जीतान्नमघापहम् BṛParāSm. 6. 85; य एवं परमं गुह्यमितिहासमघापहम् । शृणुयात् … । न वै स नरकं याति BhāgP. vi. 2. 47; VarāP. 97. 24; SkandP. ii(8). 7. 31; BṛNāraP. 9. 129; LiṅgaP. i. 95. 17; BrahmP. 60. 34; BhaviP. 568B. 34 (iii(4). 13. 16); एता नद्यो महापुण्या मूर्तिमत्यो ह्यघापहाः PadmP. ii. 90. 30; ii. 98. 67; BṛDharmaP. i. 54. 27; GaṇeP. i. 61. 34; कृच्छ्रं

कष्टेऽप्यघापहे S'abdaRaSaK. 252. 11.

अघापहा (aghāpahā) *f.* name of a river (*lit.* remover of sins) देवद्रवी वीरवाहा लक्ष्महोमाप्यघापहा।… एता नद्यो महापुण्या मूर्तिमत्यो ह्यघापहाः PadmP. ii. 90. 29.

अघापहार (aghāpahāra) *adj.* destroying sins, removing sins प्रातर्नमामि दिननाथमघापहारम् GaṇeP. i. 3. 10.

अघापहारिन् (aghāpahārin) *adj.* who removes sins (वासुदेवः) अघापहारी वरदो विदधातु श्रियं तव ViṣṇuDhaP. ii. 108. 22.

अघाभियोक्तृ (aghābhiyoktṛ) *adj.* who complains of a crime (कुलोत्तुङ्गनृपः) न निश्चिकायैकमघाभियोक्तरि द्विजे किराते च दृढं नृपोत्तरे S'ivLī. 16. 41.

अघाभिराम (aghābhirāma) *adj.* delighted with sins स तथागतः … । शमाभिरामं करुणायते जनमघाभिरामेऽन्यजने तु का कथा MaYānaSū. 36. 5 (9. 13)

अघाय (aghāyá-) *denom.* [PadaPā. aghayá-] to intend to injure जहि यो नो अघायति R̥V. i. 131. 7.

अघायत् (aghāyát) *adj.* [PadaPā. aghayát] intending to injure त्वं नः सोम विश्वतो रक्षा राजन्नघायतः R̥V. i. 91. 8; iv. 2. 6; v. 24. 3; vi. 16. 30; vi. 51. 6; vii. 15. 15; viii. 71. 7; x. 63. 12; इन्द्रो मेऽहिमघायन्तमहिं पैद्वो अरन्धयत् AV. x. 4. 10; x. 9. 1; VājaS. 3. 26; TaiĀ. vi. 2. 1 (660. 3)

अघायु (aghāy-ú) *adj.* [cf. P. vii. 4. 37; PadaPā. aghayú; TaiPrāti. 3. 2] intending to injure, malicious, harmful, wicked नैनमंहः परि वरदघायोः R̥V. iv. 2. 9; vii. 1. 13; स नः…नि मर्त्यादघायोः। पाहि R̥V. i. 27. 3; पातं नो वृकादघायोः R̥V. i. 120. 7; बृहस्पतिर्नः परि पातु … अघायोः R̥V. x 42. 11 = x. 43. 11 = x. 44. 11 = AV. vii. 51. 1 = TaiS. III. iii. 11. 1; GopBr. ii. 4. 16; R̥V. i. 147. 4; यो अद्य सेन्यो वधोऽघायूनामुदीरते AV. i. 20. 2; i. 27. 1; i. 27. 2; i. 27. 3; iv. 3. 2 = xix. 47. 8; v. 6. 10; xix. 18. 1; xix. 49. 9; अपाञ्चो यन्तु शपथा अनेनास्ता अघायुना AV.(P.) vii. 8. 7; विदन्मा त्वावृकां अघायवः TaiS. I. ii. 9. 1; KāṭhS. 2. 7 = VājaS. 4. 34 = S'atBr. III. iii. 4. 14; ये कक्षेष्वघायवस्ता ऽस्तैं दधामि जम्भयोः TaiS. IV. i. 10. 3 = MaiS. ii. 7. 7 = KāṭhS. 16. 7 = VājaS. 11. 79; TaiS. V. vii. 3. 1; परि णो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु परि त्वेषस्य दुर्मतिरघायोः TaiS. IV. v. 10. 4; VājaS. 16. 50; येन चित्तैन वेदसि प्रतिकूलमघायूनि R̥V.(Khila) iv. 5. 3; योऽद्य सौम्यो वधोऽघायूनामुदीरते विषूकुहस्य धन्वनाप तान् वरुणो धमत् PañcBr. i. 3. 3; TaiBr. II. iv. 2. 1; त्वमस्मानघायुभ्योऽन्तर्धेहि JaimiUBr. iv. 4. 2; काशानां स्तम्बमा हर रक्षसामपहत्यै। य एतस्यैं दिशः पराभवन्नघायवो यथा ते नाभवन् पुनः TaiĀr. vi. 9. 1 (705. 4); अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति BhagGī. 3. 16; अघायवो वधरताः Vaija. 83. 11.

अघायुस् (aghāyus) *adj.* living an evil or sinful life (अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति BhagGī. 3. 16) अघं पापम् आयुः जीवनं यस्य सः अघायुः, पापजीवनः GītāBh.(S'aṅ.) 91. 17 (*on* 3. 16); अघारम्भायैवास्यायुरघपरिणतं वोभयरूपं वा सोऽघायुः GītāBh.(Rā.) 190. 5 (*on* 3. 16)

अघार (aghāra) *m.* [*w. r.* for आघार] BhaviP. 375A. 33 (ii(2). 15(? 14). 11)

अघारम्भ (aghārambha) *m.* committing of sin (अघायुरिन्द्रियारामः) अघारम्भायैवास्यायुः…सोऽघायुः GītāBh.(Rā.) 190. 4 (*on* 3. 16)

अघारि (aghāri) *m.* **A** enemy (i. e. destroyer) of sin प्राप्य माघमघारिं च प्रयागेशसमीपतः। प्रातः प्रयागे संस्नान्ति सर्वतीर्थानि मामनु SkandP. iv. 61. 44; **B** destroyer of the demon Agha (i. e. Kr̥ṣṇa) फाल्गुने मासि माषाणां पूपं दद्यादघारये BrDharmaP. ii. 10. 16.

अघारिका (aghārikā) *f.* enemy of sin (i. e. sinless, faultless one) भक्तास्तस्य भक्तम्…अपरास्तु काश्चिदक्षीरा अपि क्षीरम्, अघारिका अपि घारिकाः परिवेषयामासुः NalaCam. 3. 21(10) (comm. अघस्य पापस्य अरिकाः शत्रुरूपाः); (a-ghārikā) *adj.* (*f.*) not having sweet cakes, NalaCam. 3. 21(10)

अघारिन् (a-ghārín) *adj.* [*f.* -ṇī] [AltGr. II. 1. 216] **1** not anointing अघारिणीर्विकेश्यो रुदत्यः पुरुषे हते AV. xi. 9. 14; **2** suffering from evil or calamity [Apte]

अघारिनामन् (aghāri-nāman) *n.* name of the enemy of Agha (i. e. Kr̥ṣṇa) भगवान्- किं सर्तव्यम्। रामानन्दः- अघारिनाम CaitaCa. 164. 8(7)

अघार्दन (aghārdana) *adj.* [*f.* -ā] destroying or effacing sins तीर्थं विनशनं पुण्यं नागोद्भेदमघार्दनम् AgniP. 109. 13; आश्विने शुक्ले …। अघार्दना सर्वदा वै महती नवमी स्मृता AgniP. 185. 3; *m.* Kr̥ṣṇa (*lit.* destroyer of Agha) अघार्दन तया (राधया) विना जगति कानुरूपास्ति ते UjjvaNīMa. 223. 1.

अघावह (aghāvaha) *adj.* bringing distress or misery प्रजानां तमघावहम्। शीर्षच्छेद्यं परिच्छिद्य नियन्ता शस्त्रमाददे RaghuVa. 15. 51; स्त्रीजितः परपापी च तद्दर्शनमघावहम् S'ivaP. ii(3). 35. 20 (165A. 1)

अघाविन् (aghāvin) *adj.* sinful [DBHS]

अघाश्रय (aghāśraya) *m.* abode of sin निर्ऋतिः पायोरघाश्रयः। … जज्ञे BhāgP. iii. 12. 26.

[1]**अघाश्व** (aghā́śva) *adj.* [AltGr. II. 1. p. 298] having bad or vicious horses यमश्विना ददथुः श्वेतमश्वमघाश्वाय (पेदवे) R̥V. i. 116. 6; *m.* (aghāśvá) an ill horse [Whitney] AV. x. 4. 10; cf. [2]**अघाश्व.**

[2]**अघाश्व** (aghāśvá) *m.* [agha + ā-śvas- PW] name of a king of snakes (*lit.* hissing viciously) अघाश्वस्येदं भेषजमुभयोः स्वजस्य च AV. x. 4. 10.

अघासक (aghāsa-ka) *adj.* having no fodder अपानीयमघासकम्। … प्रहर्तव्यमरेर्बलम् MahāBhā. i. App. I. 81. 157.

अघासुर (aghāsura) *m.* the demon Agha पैजवनो राजा…विश्वामित्रेणाक्रुष्टः… संक्षुब्धाचरणोऽघासुरो यातुधानोऽस्मीति शपथं गृहीतवान् ManuBh. ii. 124. 14 (*on* 8. 110); अघासुरः कंसानुशिष्टः स बकीबकानुजः BhāgP. x. 12. 14; जय … अघासुरदेहकङ्कालकाल SkandP. v(3). 28. 88; अघासुरोऽर्यमा चैव … युयुधाते परस्परम् BhaviP. 582B. 1 (iii(4). 18. 17); कंसोऽप्याहातिसान्त्वयन्।… अघासुरबकासुरौ। मम(?यै)व प्रेषिता घोषं पूतना चात्महेतवे ĀdiP. 19. 73; 18. 108; 18. 111; अनघमघासुरमकरोत् पृथुतरसुरगेश्वरं भगवान् PraboSu. 231; ĀnaMandā. 75; अघासुरो न्यरुणदघाय वर्तनीम्…भयानकाकृतिः Nārāy. x. 51. 3; DvyakṣaNā. 2. 54; 2. 110.

अघासुरनिषूदन (aghāsura-niṣūdana) *m.* the killer of the demon Agha (i. e. Kr̥ṣṇa) आहूतोऽस्मि कथं देव ह्यघासुरनिषूदन SkandP. v. 98. 11.

अघासुरवध (aghāsura-vadha) *m.* killing of the demon Agha अघासुरवधः पश्चात्ततो ब्रह्मविमोहनम्। धेनुकस्य वधः पश्चात् ĀdiP. 6. 16.

अघाह (aghāha) *m. n.* [cf. P. v. 4. 91; ii. 4. 29] day of impurity (due to the death of a near relative) नाघाहानि … वर्धयेयुरिति ह स्माह कौषीतकिः S'āṅkhāS'S. iv. 15. 7; KauśīGS. v. 4. 10; अन्येष्वघाहेषु च Agnive-GS. iii. 10. 3 (172. 7); न वर्धयेदघाहानि ManuSm. 5. 84; TantrVā. 109. 3 (*on* i. 3. 4); 109. 14 (*on* i. 3. 4); अघाहानि अशौचाहानि तेषां यदा वेदाग्निसंयोगबलासंकोचो विहितः HārLa. 25. 15.

अघाहन् (aghāhan) *n.* day of impurity [Viśva. in KauśīGS. v. 4. 10]

अघु (a-ghu) *ger.* **1** roots other than the verbal bases of the type *dā-* or *dhā-* with the exception of *dāp- lavane* to cut and *daip- śodhane* to cleanse ई हल्यघोः P. vi. 4. 113; हल्यघोरी S'ākaṭāVyā. iv. 2. 48; **2** absence of any following word as the last member (in a compound) तथाघौ येऽन्यथर्वसु। अन्तिये च दूरके MahāBh. iii. 229. 4 (*on* vi. 4. 149); औशघाविति वक्तव्यम्। किमिदमघाविति। अनुत्तरपद इति। किं प्रयोजनम्। इह मा भूत्। अष्टपुत्रः अष्टभार्य इति MahāBh. iii. 247. 19 (*on* vii. 1. 21)

अघुजिष्ठ्य (aghujiṣṭhya) *adj.* [*w. r.* for असुजिष्ठ्य] AV. xx. 128. 4 [Debru, p. 367]

अघुटित (a-ghuṭita) *adj.* unobstructed ईशश्चाघुटितः…जगाद DhātuKā. 2. 81.

अघुट्स्वर (aghuṭ-svara) *m.* vowel other than *ghuṭ* (i. e. vowel in the first five case-suffixes) अघुट्स्वरे लोपम्। पथः। पथा Kātan. ii. 2. 37; ii. 2. 46; ii. 2. 55; KātanVr̥. ii. 2. 38; ii. 2. 39; ii. 2. 55; श्वन्युवन्मघोनो ङीस्याद्यघुट्स्वरे व उः SiddhaHe. ii. 1. 106.

अघुत्व (a-ghutva) *n.* the nature of not being a root included in the technical term *ghu* दाप्दैपोरघुत्वात् दादायते इत्येव रूपम् Prasā. ii. 351. 22; अघुत्वादेत्वसिज्लुकौ न SiddhāKau. 383A. 20.

अघुष्ट (a-ghuṣṭa) *adj.* not proclaimed, not expressed in words स योऽतोऽश्रुतः … अनादिष्टोऽघुष्टः श्रोता … आदेष्टा घोष्टा … स म आत्मेति विद्यात् S'āṅkhāĀ. 8. 7 (34. 16)

अघुष्यत् (a-ghuṣyat) *adj.* not making any sound, silent पूर्वपक्षे तु स्वयमघुष्यन्नपि रथः सद्भावमात्रेण बहिर्निर्वर्तयति NyāyMāVi. 532. 15 (*on* x. 4. 2)

अघूर्ण (a-ghūrṇa) *adj.* not curved, straight समे जातम् … बहुपर्णशाखम्…अघूर्णम् (यूपम्) ĀpaS'S. vii. 1. 17.

अघृण (a-ghr̥ṇa) *adj.* [*f.* -ā] incompassionate, merciless, cruel, harsh अघृणः खल्वधृतिश्च मन्मथः Saund. 8. 53; लुब्धोऽगम्यजराङ्गनासु निरतः संत्यक्तलज्जोऽघृणः Br̥hajjā. 17. 10; 18. 17; अघृणा इव हठहूयमानकठोरस्थलकमठवसाविस्रगन्धगृध्नवः…प्रत्सद्दृयन्त दारुणा दवाग्नयः HarṣaC. 83. 5; ये निघ्नन्त्यघृणाः

पशून् MahāP. 39. 136; तन्त्रेऽस्मिन् वर्जिता ये च प्रतिष्ठां तैर्न कारयेत् ।…अघृण: PāñcaRā.(Ha.) i. 3. 8; अघृणो गन्तुं प्रवृत्त: AmaS'. 85 = SaduktiKa. 102. 26 = SūktiMu. 37. 6 = S'ārṅgaPa. 3386; स्वप्राणान्य: परप्राणै: प्रपुष्णात्यघृण: खल: BhāgP. i. 7. 37; vi. 14. 58; अघृणेनैव कर्तव्य: … निग्रह: LiṅgaP. ii. 50. 12; पिता पुत्रं बद्ध्वा यूपेऽघृण: DevīBhāP. vi. 13. 2; निद्रे किं विरतासि तावदघृणे SubhāRaK. 23. 11; अलमलमघृणस्य तस्य नाम्ना SūktiMu. 47. 3 = S'ārṅgaPa. 35. 13 = Subhāṣi. 1418; द्यूतमेतदघृणैर्निषेव्यते Yādavā. 17. 93; निर्दये त्वघृणो मत: S'abdaRaSaK. 109. 2.

अघृणघूर्णाघ्रात (aghṛṇaghūrṇāghrāta) *adj.* permeated by the merciless (i. e. painful) agitation हृदयमघृणघूर्णाघ्रातमुद्घाटयन्ती मम तनुलतिकायां कुड्मलं या तनोति UjjvaNīMa. 398. 1 (comm. अघृणा कृपारहिता पीडाकर्त्रीति यावत् तादृशी या घूर्णा व्याकुलत्वं तया घ्रातमाविष्टम्)

अघृणमनस् (aghṛṇa-manas) *adj.* of a merciless mind (कृष्णस्य) स्तन्यमघृणमनस: पिबत: किल धर्मतो भवति सा जनन्यपि S'iśuVa. 15. 36.

अघृणा (a-ghṛṇā) *f.* **i** absence of aversion (in doing a wrong thing) आलस्यं चाघृणादया । … शूद्रा ह्येते प्रकीर्तिता: MahāBhā. xiv. App. 4 (1700); निद्रां चाप्यघृणां दमम्…शूद्रा ह्येते प्रकीर्तिता: VṛGautaSm. 566. 4(8); **ii** lack of compassion or sympathy उर्वीपति: … अघृणां(?)चनादानम् … वेतालमद्राक्षीत् TilaMañ. 47. 2; तम्…पतितं सलिलेऽहसतामघृणां ह्रास एव स लिलेह सताम् YudhiVi. 3. 58.

अघृणि (á-ghṛṇi) *adj.* not burning पूषा … स्वस्तिदा अघृणि: … पुर एतु प्रविद्वान् TaiĀ. vi. 1. 1 (648. 1)

अघृणित्व (aghṛṇi-tva) *n.* tolerance (*lit.* absence of aversion) तत्र परिचारकसंपत्…अघृणित्वम् अक्षुद्रपुत्रत्वम्…चेति KāśyaS. 38B. 11.

अघृणिन् (a-ghṛṇin) *adj.* **i** incompassionate, merciless अनीर्षुर्गुप्तदार: स्याच्चोक्ष: स्यादघृणी नृप: MahāBhā. xii. 71. 8; पानपोऽघृणी तस्करो हस्ते BṛSaṁ. 101. 7; Bṛhajjā. 16. 7; अथाजगाम त्वरितो धर्मश्चाण्डालरूपधृक् । दुर्गन्धो विकृतोरस्क: श्मश्रुलो दन्तुरोऽघृणी DevīBhāP. vii. 23. 4; **ii** shameless, not contemptuous संहिताध्ययनं कुर्वन् वसन् गुरुकुले च य: ।…कीर्तयन्गुणमन्त्रानामघृणी च पुन: पुन: MahāBhā. i. 155. 18 (Nīlakaṇṭha लज्जाहीन:; Devabodha बीभत्साशून्य:)

अघृत (a-ghṛta) *adj.* **i** without clarified butter, not mixed with clarified butter न नक्तं दधि भुञ्जीत न चाप्यघृतशर्करम् CaraS. i. 7. 61; SuśruS. iv. 5. 38; HārīS. i. 8. 45; न रात्रौ दधि भुञ्जीत नाघृतं नाप्यमाक्षिकम् BhelaS. 9. 16 (1. 6); यदघृतमभोजनं तत् S'ābaBh. 363. 5 (*on* i. 4. 22); नामुद्गसूपं नाक्षौद्रं तन्नाघृतसितोपलम् AṣṭāSaṁ. i. 24. 12 (1. 6); (दधि) तन्नाघृतसितोपलम् AṣṭāHṛ. i. 5. 32; भोज्या: पुराणश्यामाककोद्रवोद्दालशालय: । … अघृतैर्मांसै: SiddhYo. 24. 4; अघृत: सघृतो वापि सदुग्धो वाप्यदुग्धवान् । एक एव बलाकाथो गर्भिणीसर्वरोगनुत् RasRaSa. 22. 100; BhāvPra.(Bhā.) 8 (25). 15; **ii** other than *ghṛta* (clarified butter) स्त्रीप्रत्ययोऽयं निमित्ताभावादघृते न प्रयोक्ष्यते TantrVā. 307. 2 (*on* i. 4. 11)

अघृतलिप्त (a-ghṛtalipta) *adj.* [*f.* -ā] not mixed with ghee समुद्रस्य वोऽक्षित्या उन्नय इत्यघृतलिप्तानां मैत्रावरुणचमसेनोन्नयति (अपाम्) HirS'S. viii. 1. 68 (792. 27)

अघृष्ट (a-ghṛṣṭa) *adj.* **i** not worn out उपक्लृप्त: पशुरकूटोऽकर्णोऽकाणोऽखञ्जोऽखण्डोऽषण्ढोऽघृष्टोऽश्लोणोऽसप्तशफ: HirS'S. iv. 3. 1 (415. 24) (comm. घृष्ट: गत्वर: स न); **ii** not ground or pulverized अघृष्टं त्रिफलाकल्कमर्धरात्रिन्दिवोषितम् । मलिनत्वं न सन्धत्ते YuktiKa. 159. 4.

अघृष्टजानु (aghṛṣṭa-jānu) *adj.* without rubbing the knees (on the floor) कालेनाल्पेन राजर्षे राम: कृष्णश्च गोकुले । अघृष्टजानुभि: पद्भिर्विचक्रमतुरञ्जसा BhāgP. x. 8. 26.

अघेन्धनेद्ध (aghendhaneddha) *adj.* kindled with the fuel of sin अनुमेयमघेन्धनेद्धमन्त:स्फुरत् तदिह नूनमनूनमर्चि: ParśvC. 7. 362.

अघैकनिलय (aghaikanilaya) *m.* only or chief dwelling place of sins स वामह्रुद्रोणोरुच्चितमुदयात्संमुखगते विधौ रागोद्रेकं धृतवति तमोऽघैकनिलय: । कथंचिच्चित्तस्य स्थितिमिव विशल्यां प्रहितवान् RāghPāṇ.(Dha.) 17. 40.

अघो (agho) (*Gr.*) **1** [abbreviated form of *aghos*] भोभगोअघोअपूर्वस्य योऽशि P. viii. 3. 17; CāndraVyā. vi. 4. 24; भो भगो अघो इत्येवंपूर्वस्य अवर्णपूर्वस्य च रो रेफस्य यकारादेशो भवति । असि(?शि) परत: KāśiVṛ. *on* P. viii. 3. 17; व्योऽश्याघोभोभगो: S'ākaṭāVyā. i. 11. 53; अवर्णभोभगोऽघोर्लुगसन्धि: SiddhaHe. i. 3. 22; अभोभगोऽघोभ्योऽबे लुप् MugdhaBo. 2. 49 (9. 20); **2** substitute *agho* for the stem *aghavat* before Voc. Sg. भगवदघवद्भवतां भगो अघो भो वा धौ MugdhaBo. 3. 149 (34. 14)

अघोच्चारण (aghoccāraṇa) *n.* utterance of the word *agha* अघोच्चारणमुच्चार्य नमस्कारं प्रकल्पयेत् S'ivaP. ii(1). 11. 77 (51B. 11)

अघोच्छेदकर (aghoccheda-kara) *adj.* destroyer or remover of sin चक्रे चक्रे हुतारातिरधिष्ठानं कुलेऽधुना । रघोरघोच्छेदकरो भगवानिति शुश्रुम RāmC. 9. 66.

अघोदक (aghodaka) *n.* water for the removal of sin or impurity परमगुरुष्वेवमघोदकमितरेषु त्रिरात्रम् ĀgniveGS. iii. 6. 2; iii. 7. 3; BaudhPiMe. i. 12. 10.

अघोद्भव (aghodbhava) *adj.* arising or springing from the death (of a relative) ततस्ते त्वरिता राजञ्श्रुत्वा शोकमघोद्भवम् । विविशु: पुत्रमादाय नगरं हृष्टमानसा: MahāBhā. xii. 149. 116.

अघोन (aghona) *adj.* [*f.* -ā] free from blemish or fault (i. e. pure) (कुन्ती) पूजामाधत्त…अघोनाम् YudhiVi. 1. 19.

अघोन्नति (aghonnati) *f.* increase of sin न दन्तिनोऽस्मिन्मुदिता नदन्ति नो वनस्थलीलास्त्विह देवनस्थली । वज्राधिपाघोन्नतितीव्रजाधिपा Yādavā. 6. 25.

अघोपघात (aghopaghāta) *adj.* destroyer or remover of sorrows अघोपघातं मघवा विभूत्यै भवोद्भवाराधनमादिदेश Kirātā. 11. 80 (comm. अघानां दु:खानामुपघातं अघोपघातम्)

अघोपेत (aghopeta) *adj.* sinful (person) महात्मान:…सद्य: पुनन्त्यघोपेतान् SkandP. iii(3). 15. 14.

अघोर (á-ghora) *adj.* [*f.* -ā] not terrible, not evil, not frightening, mild, gentle अघो॑रचक्षुरप॑तिघ्न्येधि RV. x. 85. 44; अघो॑रेण चक्षु॑षा मि॒त्रिये॑ण । गृहानैमि AV. vii. 60. 1; xiv. 2. 12; विष्णु॑पत्न्यघो॑रा … बृह॒स्पति॑: … अ॒भि नो॑ गृणन्तु TaiS. IV. iv. 12. 5; या ते॑ रुद्र शि॒वा त॒नूरघो॒राऽपा॑पकाशिनी VājaS. 16. 2; रथन्तरं नाम मे सामाघोरम् GopBr. i. 2. 18; (aghóra) अ॒घोरे॑भ्योऽथ॒ घोरे॑भ्य:…। नम॑स्ते अस्तु रु॒द्ररू॑पेभ्य: TaiĀ. x. 45. 1 (865. 4); या ते रुद्र…तनूरघोरा … तया नस्तनुवा … अभिचाकशीहि S'vetāśvU. 3. 5; अघोरा: पितर: सन्तु सन्त्वित्युक्त: पुनर्द्विजै: MatsyaP. 17. 53; PadmP. v. 9. 182; AgniP. 117. 25; अनित्यं परतोऽघोरमनालम्बमनामयम् BrahmāṇḍP. i. 19. 166; विहितानि विधानानि कल्पकृद्भि: पुरातनै: । अघोराणि LakṣmīT. 50. 20; अघोरा शिवत्वयोगेनैव सर्वहृदयंगमा BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 438. 10 (*on* iv. 1. 12)

अघोर (a-ghora) *m.* **Ai** name of S'iva अघोराय त्वा परिददामि KauśiSū. 56. 13; प्राणायामपर: श्रीमान् हृदि कृत्वा महेश्वरम् । अघोरेति ततो ब्रह्मा ब्रह्म एवानुचिन्तयत् VāyuP. i. 23. 26; अघोरं हृदि विन्यस्य BṛParāSm. 11. 118; ओंकारं शिवतत्त्वमघोरे इत्यत्र शक्तितत्त्वम् ParāTri. 123. 3; कथं वै दृष्टवान् ब्रह्मा … अघोरम् LiṅgaP. i. 11. 2; उत्पद्यते शक्तिकला विद्याघोरसमुद्भवा S'ivaP. vi. 16. 59 (492B. 5) iv. 35. 84 (392B. 13); मयाप्येतत्पुरा प्रोक्तमघोरात्परमात्मन: MālinīT. 1. 14; अघोरश्रीकण्ठशक्तिधरक्रोधत्र्यम्बक°…इति पराक्रमपादुका: ParaśuKS. 8. 26 (245. 2); इष्टार्थदायी भवदनमिमतच्छित्तये स्यादघोर: S'ilpaRa. ii. 22. 189; घोरं भवमपहातुं केचिदघोरं प्रपद्यन्ते VairāS'.(Ā.) 82; **Aii** one of the five faces of S'iva स्यादघोरं तु दक्षिणे ĪśānS'iPa. ii. 40. 7; अघोरसंज्ञमावर्तितभ्रुकुटिभीषणमाननं ते । तद्दक्षिणं पशुपते: परमं पदं मे NīlaVi. 98. 3; **Aiii** one of the forms of S'iva ईशानतत्पुरुषाघोरवामदेवसद्योजाताख्यानि पञ्च ब्रह्माणि LalitāTriBh. 275. 12(10); शिवेशानतत्पुरुषाघोरवामादिभि: पञ्चभिर्हन्मुखै: S'ivBhuSt. 1. 4; S'ivaP. iii. 1. 39 (295B. 15); ĪśānS'iPa. i. 28. 18; S'āraTi. 18. 5; KulārT. 4. 56; **B** name of a *mantra* (aghorāya phaṭ) प्रत्येकमष्टोत्तरशतमघोरेणैव होमयेत् NāraS. 41. 7; मृदमादाय … अघोरेण मन्त्रयेत् MṛgendraT. ii. 2. 7; अघोरं वा जपेन्मन्त्रम् SkandP. vii(1). 301. 7; मूलमन्त्रेण संपूज्य … अघोरेण च…प्रणिपत्य प्रसादयेत् BrahmP. 57. 7; अघोरेण ललाटे तु तेनैव हृदयेऽपि च DevīBhāP. xi. 7. 21; अघोरेणात्ममन्त्रेण बिल्वकाष्ठं प्रदाहयेत् S'ivaP. i. 18. 62; (22B. 14); अत्र सशिवाग्ने: प्रमादान्निर्वाणे सति त्रिरात्रमुपोषितो अघोरं जपेत् ĪśānS'iPa. ii. 15. 3+; ii. 4. 18; अघोरेण बलिं दद्यात् Rasā. 2. 75; RasRaSa. 7. 24; 6. 42; अघोरमन्त्रमष्टोत्तरशतं जप्त्वाग्निं प्रतिष्ठाप्याघोरेण घृतसर्षपै: सहस्रं हुत्वा NirSi. 253. 2; **C** name of a sage अघोरोऽस्य मुनि: प्रोक्त: S'āraTi. 20. 2; आङ्गिरसोऽघोरनामा ऋषि: S'ivārkaMaDī. ii. 323. 23 (*on* iii. 3. 24); **D** one of the attendants of S'iva गणान् संप्रेषयामास … अघोरम् SkandP. vi. 151. 8; अघोरो लाङ्गली मन्यु: ĪśānS'iPa. ii. 49. 154; **E** founder of a sect उग्रनाम्ना ग्रहीतव्या मुण्डव्रतनिषेविण: । अघोरभैरवाचार्यकपालशिखरादय: NāṭaLaRaK. 2219; **F** a type of householder वैवाहिक: शालीनो जायावरोऽघोरो गृहस्था: NītiVā. 5. 21.

अघोर (a-ghora) *n.* name of a weapon कालचक्रं तथाघोरं विष्णुचक्रं तथापरम् MatsyaP. 162. 19; अचिन्तयं महाशस्त्रं अघोराख्यं मनोहरम् DevīBhāP. xi. 4. 5.

अघोरकर्मन् (aghora-karman) *n.* deed which is not terrible (i. e. which is good) अथर्वणस्य दुहिते अघोरे अघोरकर्मकारिके AVPari. 35(1). 1.

अघोरकल्प (aghora-kalpa) *m.* *kalpa* called Aghora चतुर्मुखः । अघोरकल्पवृत्तान्तप्रसङ्गेन जगत्स्थितिम् । मनवे कथयामास MatsyaP. 53. 31.

अघोरकुमार (aghora-kumāra) *m.* name of a deity न्यसेत्…हृद्यघोरकुमारादिकन्दर्पं तदनन्तरम् S'āraTi. 12. 15.

अघोरघण्ट (aghora-ghaṇṭa) *m.* name of a Kāpālika अघोरघण्टस्याज्ञया …पूजासंभारो मया संनिधापनीयः MālaMā. 5. 23; अघोरघण्टे विषये प्रकृष्टमेव वाक्पारुष्यम् … जायते SaraKaṇṭhā. 590. 17; मालत्याः अघोरघण्टाद्भीः NāṭaLaRaK. 957; यथा मालत्यां माधवाघोरघण्टयोः SāhiDa. 327. 19.

अघोरघोरतर (aghora-ghoratara) *adj.* [AltGr. II. 1. p. 172] both gentle and more terrible अघोरघोरतरेभ्यश्च ।…रुद्र रूपेभ्यो नमः MaiS. ii. 9. 10.

अघोरघोररूप (aghoraghora-rūpa) *adj.* having a gentle and dreadful form अघोरघोररूपाय वामदेवाय वै नमः KūrmaP. 736. 13 (2. 38); अघोरघोररूपाय…। नमः BrahmP. 40. 24; VāmaP. 47. 88.

अघोरचक्षुस् (ághora-cakṣus) *adj.* with a non-terrible (i. e. mild) eye अघोरचक्षुरपतिघ्न्येधि R̥V. x. 85. 44; अघोरचक्षुः … सं त्वयैधिषीमहि AV. xiv. 2. 17.

अघोरज (aghora-ja) *adj.* [*f.* -ā] arising from (the deity) Aghora मृत्युं मायां भयां चैव जरां चाघोरजाः कलाः (न्यसेत्) ĪśānS'iPa. ii. 6 34.

अघोरतस् (aghora-tas) *adv.* with the *Aghora* formula (which begins with *aghorebhyaḥ*) ध्यात्वा देवमघोरतो दिशतु गन्धम् TantrSa. 4. 101; 11. 114.

अघोरता (aghora-tā) *f.* absence of ferocious nature सद्योजातस्त्वमाद्येऽभूः कल्याणे वामतामतः । प्राप्तोऽनन्तरकल्याणे धत्से संप्रत्यघोरताम् MahāP. 17. 65.

अघोरध्यान (aghora-dhyāna) *n.* meditation upon the Aghora (form of S'iva) मन्त्रभेदः प्रभोस्तस्य अघोरध्यानमेव च LiṅgaP. ii. 26. 5.

अघोरनिलय (aghora-nilaya) *m.* abode of the Aghora (form of S'iva) अघोरनिलयं पश्चात्तृतीयावरणं परम् S'ivaP. i. 17. 113 (20B. 6)

अघोरपञ्चसाहस्र (aghora-pañcasāhasra) *n.* the *Aghora* formula murmured five thousand times अघोरपञ्चसाहस्रं जपेद्धुत्वा दशांशतः ĪśānS'iPa. ii. 20. 6.

अघोरपथ (aghora-patha) *m.* Aghora sect or cult अघोरपथभैरवहनुमज्जन्म°…°वर्णनो नाम…अध्यायः BhaviP. 570. 5 (iii(4). 13 colophon)

अघोरपथिन् (aghorapath-in) *m.* a particular sect of S'aivas who eat loathsome food and are addicted to disgusting practices [MW]

अघोरप्रमाण (aghora-pramāṇa) *n.* terrific oath [MW], a terrific oath or ordeal [APTE]

अघोरबीजमन्त्र (aghora-bījamantra) *m.* mystic formula in the form of a letter of Aghora (form of S'iva) अघोरबीजमन्त्रेण करयोर्धारयेत्सुधीः S'ivaP. i. 25. 41 (33B. 13); अघोरबीजमन्त्रेण करे यो धारयेत्पुनः DevīBhāP. xi. 7. 21.

अघोरब्रह्मन् (aghora-brahman) *n.* Brahman in the form of Aghora (form of S'iva) अघोरब्रह्मणा व्याप्तमेतत्पञ्चकमञ्जितम् S'ivaP. vi. 14. 42 (489B. 15)

अघोरभैरव (aghora-bhairava) *m.* name of a deity अघोरभैरवाय शिखायै वौषट् Rasā. 2. 97(6); 2. 68.

अघोरमन्त्र (aghora-mantra) *m.* the formula beginning with *aghorebhyaḥ* अघोरमन्त्रेण ततो ग्रहहोमं च कारयेत् VasiS. 45. 20; इत्युक्तोऽघोरमन्त्रं स जपन्कल्पान्तकारकम् SkandP. vii(1). 285. 22; अघोरमन्त्र एष स्यादुक्तः षट्त्रिंशदक्षरैः ĪśānS'iPa. ii. 6. 22; अघोरमन्त्रसंयुक्तम् । यथाशक्ति जपित्वा तु Rasā. 2. 76; RasRaSa. 6. 42; अघोरमन्त्रस्तु ॐ अघोरेभ्यः … रुद्ररूपेभ्यः TantrSā.(K.) 23. 31; अघोरमन्त्रम् अष्टोत्तरशतं जप्त्वा NirṇaSi. 253. 2.

अघोरमार्ग (aghora-mārga) *m.* a particular sect of S'aivas who eat loathsome food and are addicted to disgusting practices [MW], follower of S'iva [APTE]

अघोरमुख (aghora-mukha) *n.* mouth of Aghora अघोरमुखसंयुक्तः स्वरराजः प्रकीर्तितः KālīViT. 34. 13.

अघोरमुखी (aghora-mukhī) *f.* name of a deity (one whose face is not frightful) ह्रां ओं ङ ञ ण न मे अघोरमुखि AgniP. 144. 1(3)

अघोरमूर्ति (aghora-mūrti) *adj.* **1** one whose form is not terrific नमोऽस्तु शर्व … अघोरमूर्ते VāmaP. 65. 120; नमः … अघोरमूर्तये SkandP. iv. 73. 115; अघोरमूर्तिस्तु शिवो देवता स्यात् ĪśānS'iPa. i. 30. 14.

अघोरयजन (aghora-yajana) *n.* worship of Aghora एवमावरणान्यष्टावघोरयजनेऽर्चयेत् ĪśānS'iPa. i. 30. 78.

अघोरयाग (aghora-yāga) *m.* worship of (the deity) Aghora अघोरयागः सामान्यः समासादिह कथ्यते ĪśānS'iPa. i. 30. 52.

अघोररुद्र (aghora-rudra) *m.* name of a form of S'iva regarded as the deity of the *aghorāstra mantra* अघोररुद्रः संदिष्टो देवता S'āraTi. 20. 5.

अघोररूप (aghora-rūpa) *adj.* with a most terrific form रक्षांसि चैतानि चरन्ति… । अतुल्यरूपाण्य(v. l. अघोररूपाण्य)तिघोरवन्ति विघ्नं सदा तपसश्चिन्तयन्ति MahāBhā. iii. 113. 1; *m.* name of S'iva अघोररूपाय विकटाय … ते नमः LiṅgaP. i. 95. 50.

अघोररूपरूप (aghorarūpa-rūpa) *m.* name of S'iva अघोररूपरूपाय … नमः (नाम्नामष्टसहस्रेण स्तुतवान् वृषभध्वजम्) VāyuP. i. 30. 206.

अघोररूपिन् (aghorarūp-in) *adj.* [*f.* -ī] of the form of Aghora (one of the aspects of S'iva) अष्टावघोररूपिण्यो मकारे संस्थिताः कलाः S'ivaP. vi. 3. 28 (473A. 16)

अघोरलक्षण (aghora-lakṣaṇa) *adj.* characterised by the Aghora (form of S'iva) अपूतोदकपाने तु जपेच्च शतपञ्चकम् । अघोरलक्षणं मन्त्रम् LiṅgaP. i. 89. 9.

अघोरलोचन (aghora-locana) *n.* eye of the Aghora (form of S'iva) अघोरलोचनज्योति (v. l. अघोरलोचनं ज्योति)र्मध्ये नान्यत्र कुत्रचित् MṛgendraT. ii. 4. 2.

अघोरवक्त्र (aghora-vaktra) *n.* face called Aghora (one of the five faces of S'iva) अघोरवक्त्रं त्रितयं प्रपद्ये SkandP. i(2). 40. 103.

अघोरवदनाकार (aghora-vadanākāra) *adj.* the appearance of whose face is not terrific महेश्वरसहस्रांशाद्रुद्रमूर्तिरजायत । अघोरवदनाकारः … सर्वसंहारकृत्प्रभुः S'ivaP. vi. 15. 11 (490A. 11)

अघोरवामदेव (aghora-vāmadeva) *m.* a form of S'iva (नमः) अघोरवामदेवाय सद्योजाताय शंभवे VāyuP. ii. 49. 18.

अघोरविग्रह (aghora-vigraha) *m.* body of Aghora (an aspect of S'iva) अघोरविग्रहं कृत्वा सकलीकृतविग्रहः । … सर्वकर्माणि कारयेत् LiṅgaP. ii. 50. 18.

अघोरविधि (aghora-vidhi) *m.* mode of repeating the *Aghoramantra* जपेदघोरविधिना स्तोत्रम् SkandP. vii(1). 169. 3.

अघोरशत (aghora-śata) *n.* hundred (repetitions) of the *Aghoramantra* तत्तद्द्विगुणितां पूजां कृत्वाघोरशतं जपेत् ĪśānS'iPa. ii. 63. 8.

अघोरशताहुति (aghora-śatāhuti) *f.* hundred oblations with the *Aghoramantra* भक्ष्यं च विनिवेद्यास्मै हुत्वाघोरशताहुतीः ĪśānS'iPa. ii. 22. 54.

अघोरशिव (aghora-śiva) *m.* name of a S'aiva teacher स्वीकृत्यापि मुनिर्भूयो मठं श्रीनोहलेश्वरम् । अघोरशिवशिष्यस्य साधुव्र[त]स्य दत्तवान् EI. i. 260. 22; यत्र च श्रीनोहलेश्वरमठे श्रीमदघोरशिवा[चा]र्योभूत् EI. i. 262. 32; विवृतं चाघोरशिवाचार्येण SarvaDaSaṁ. 7. 138.

अघोरसहस्रजप (aghora-sahasrajapa) *m.* thousand repetitions of the *Aghoramantra* अहोरात्रमुपोष्याघोरसहस्रजपहोमौ कृत्वा ĪśānS'iPa. ii. 15. 3 (p. 135. l. 3)

अघोरहृद् (aghora-hṛd) *adj.* with *Aghoramantra* as the heart स मन्त्रनाथोऽप्युपचारयोगात् स्वमन्त्रपञ्चात्मतनुं व्यधत्त । …ईशानमूर्धा पुरुषाख्यवक्त्रामघोरहृद् गुह्यकवामदेवाम् ĪśānS'iPa. ii. 2. 20.

अघोरहृदय (aghora-hṛdaya) *adj.* with *Aghoramantra* as the heart अघोरहृदयं हृद्यं वामगुह्यं सदाशिवम्…तुष्टाव पुनरिष्टाभिर्वाग्भिर्वरदमीश्वरम् LiṅgaP. i. 17. 90; ii. 21. 19; S'ivaP. ii(1). 8. 51 (47A. 13); शक्तिरूपैरीशानादिभिः पञ्चभिर्मन्त्रैर्मस्तकादिकल्पनायामीशानमस्तकस्तत्पुरुषवक्त्रोऽघोरहृदयः … ईश्वर इति प्रसिद्धया SarvaDaSaṁ. 7. 60; *m.* name of S'iva अघोरहृदयायेति हृदयं चाभिपूजयेत् MatsyaP. 95. 11; AgniP. 86. 3(2); ओं ह्रां अघोरहृदयाय ठठ ĪśānS'iPa. i. 14. 141; ii. 15. 3(2)

अघोरा (aghorā) *f.* **1** name of one of the nine *pīṭhaśaktis* ततः संपूजयेत् पीठं नवशक्तिसमन्वितम् । …अघोरा मङ्गला नव S'āraTi. 9. 18; अघोरायै सुमङ्गलायै । सर्वत्र प्रणवादिनमोन्तमर्चने समानम् ĪśānS'iPa. i. 21. 25(2); केशरेषु मध्येषु च पीठशक्ति(? क्ती)र्न्यसेत् । तद्यथा … अघोरा TantrSā.(K.) 84. 27; दोग्ध्रीमघोरामथ मङ्गलाम् । पीठशक्तय एताः स्युः ParamāKā. 129. 40; **2** one of the hundred names of Tārā अलम्बुषा अघोरा च…शतनाम च ते भक्तया तारायाः परिकीर्तितम् KālīViT. 12. 3; **3** name of one of the nine mother goddesses अघोरा वाराही … नव मातरो हे मम शत्रुं गृह्णत AgniP. 314. 14; **4** name of one of the eight *śaktis* of Āditya अघोरा विकृता चैव दीप्ताद्याश्चाष्टशक्तयः LiṅgaP. ii. 22. 44; **5** name of one of the *śaktis* of S'iva अम्बिका च अघोरा च वामदेवी च कीर्त्यते MālinīT. 5. 31; **6** name of one of the deities in the retinue of Gaurī जयाद्याः द्वारकुम्भगाः । जया च विजया प्राच्याम् … शौण्डी चाघोरा दक्षिणादिषु ĪśānS'iPa. ii. 56. 17; **7** name of a Vidyā अघोरामङ्कुशीं विद्यां दद्याच्छिष्याय सद्गुरुः RasRaSa. 6. 41; अघोरा राजमातङ्गी मातङ्गी हिङ्गुलाम्बिका S'aktiSaṁT. ii. 1. 51; **8** name of one of the deities

to be established in a Jayābhiṣeka °वाह्यषोडशकोष्ठेषु स्थाप्याः । ता यथा … अघोरा VīraMi.(Rājanīti.) 386. 23; 388. 6; **9** name of the 14th day of the dark half of the month of Bhādrapada भाद्रमास्यसिते पक्षेऽघोराख्या चतुर्दशी S'abdaKaDru.

अघोराक्षर (aghorākṣara) *n.* syllables of the *Aghoramantra* अघोराक्षररूपैश्च रुद्रैः शक्तिभिरावृतम् ĪśānS'iPa. i. 30. 31.

अघोराघोर (aghorāghora) *m.* name of one of the twenty Gaṇeśvaras in the upper direction सृष्टिकृद्विजयो धाता अघोराघोर एव च … ऊर्ध्वायां दिशि ĪśānS'iPa. ii. 49. 154.

अघोरादि (aghorādi) *adj.* beginning with Aghorā यत्र भगवतीनामघोरादीनां शक्तीनां स्थितिः ParāTri. 162. 15.

¹अघोराद्य (aghorādya) *adj.* [*f.* –ā] beginning with Aghorā उत्तराः … शक्तयः अघोराद्याः … यत्र न स्युः ParāTri. 24. 7.

²अघोराद्य (aghorādya) *adj.* (syllables) beginning with Aghora (i. e. *visarga*) वर्गाष्टकमिह ज्ञेयमघोराद्यमनुक्रमात् MālinīT. 3. 13; षोडशारे स्वरा ज्ञेया वाचकत्वेन सर्वतः । अघोराद्यास्तथाष्टारे MālinīT. 20. 52.

अघोरानन्दनाथ (aghorānanda–nātha) *m.* name of a S'aiva teacher अघोरानन्दनाथश्रीपादुकां पूजयामि NityoNi. 49. 11.

अघोरान्त (aghorānta) *adj.* **1** ending with the *visarga* अघोरान्तं न्यसेदादौ प्राणं बिन्दुयुतं पुनः । वामुद्रान्वितं न्यस्य पाद्यं कायेन पूर्ववत् MālinīT. 3. 51; **2** ending with *Aghora* (an aspect of S'iva) ईश्वरे पिवनाद्याः स्युरघोरान्ता महेश्वराः MālinīT. 5. 31.

अघोरायुतजापिन् (aghorāyutajāp–in) *adj.* who mutters the *mantra* for (the deity) Aghora ten thousand times हस्तान्निपतिते लिङ्गे स्पृष्टेऽन्यैर्वा …। अघोरायुतजापी स्यात् ĪśānS'iPa. ii. 20. 2.

अघोरार्चन (aghorārcana) *n.* worship of (the deity) Aghora एवम्… प्रोक्तमघोरार्चनमुत्तमम् LiṅgaP. ii. 26. 29.

अघोरार्चा (aghorārcā) *f.* worship of (the deity) Aghora अघोरार्चाविधानं च लिङ्गे वा स्थण्डिलेऽपि वा LiṅgaP. ii. 26. 26.

अघोराष्टक (aghorāṣṭaka) *n.* eight Aghoras शिवाय शिवतत्त्वाय अघोराय नमो नमः । अघोराष्टकतत्त्वाय LiṅgaP. i. 72. 124.

अघोराष्टशत (aghorāṣṭaśata) *adj.* consisting of (the repetition of the *mantra* for the deity) Aghora for a hundred and eight times अघोराष्टशतं प्रायश्चित्तं हुत्वा (शिवम् … आरोपयेत्) ĪśānS'iPa. ii. 21. 100 ab (3); *n.* (repetition of the mantra) for (the deity) Aghora one hundred and eight times कूर्चेन संस्पृशन् लिङ्गमघोराष्टशतं जपेत् ĪśānS'iPa. i. 30. 96.

अघोरासन (aghorāsana) *n.* (mystic) seat for (the deity) Aghora तामस्याद्याः कलाः शक्तीरिष्ट्वाघोरासनं स्मृतम् ĪśānS'iPa. i. 30. 43.

अघोरास्त्र (aghorāstra) *n.* (mystic) weapon (i. e. *mantra*) of Aghora शक्त्याधिकमघोरास्त्रं वर्मास्त्रान्तमुदीरितम् AhirbuS. 34. 90; कृष्णास्यं पिङ्गनयनं ज्वालाकेशोर्ध्ववन्धनम् । अघोरास्त्रमिदं प्रोक्तम् AhirbuS. 40. 22; अथाभिधास्ये विधिवदघोरास्त्रमनुत्तमम् S'āraTi. 20. 1; मण्डपे द्वारपूजादि…। कर्म निर्वर्त्याघोरास्त्रं सहस्रं विधिना यजेत् AgniP. 92. 11; 317. 6; अघोरास्त्रं च शैवानां रक्षाहेतुरनुत्तमम् S'ivaP. vii(1). 34. 47 (542B. 11); जुहुयात्…व्याहृतिभिस्तद्वदघोरास्त्रेण वै पुनः ĪśānS'iPa. i. 11. 66; चतुष्पञ्चाशदर्णं तद्घोरास्त्रमपि स्फुटम् ĪśānS'iPa. i. 30. 11; दौर्गैश्च नारसिंहाद्यैरघोरास्त्रापराजितैः । क्षुद्राभिचारशान्त्यर्थाः प्रयोगाः संप्रदर्शिताः ĪśānS'iPa. i. 47. 88; मध्ये पाशुपतास्त्रेणाप्यघोरास्त्रेण पातयेत् ĪśānS'iPa. ii. 45. 55; ii. 6. 60; ii. 12. 102; क्षेत्रपालमघोरास्त्रं न्यस्तव्यं कोष्ठके प्रिये । महापाशुपतास्त्रं तु मूषायां च नियोजयेत् Rasā. 3. 27; 12. 208; (वैरम्) स्यादघोरास्त्रस्य च चक्रतः TantrRā. 35. 83; LāṅgU. 214. 10.

अघोरास्त्रक (aghorāstra–ka) *n.* (mystic) weapon (i. e. *mantra*) of Aghora पञ्चमं पदमुच्चार्य शिवाघोरास्त्रके तथा । जातियुक्तं तदस्त्रं स्यात् ĪśānS'iPa. i. 31. 43.

अघोरास्त्रमन्त्र (aghorāstra–mantra) *m.* *mantra* known as Aghorāstra नासाध्यमस्तीह घोराघोरास्त्रमन्त्रयोः ĪśānS'iPa. i. 30. 49.

अघोरास्त्रमहामनु (aghorāstra–mahāmanu) *m.* great *mantra* called Aghorāstra एकपञ्चाशदर्णोऽयमघोरास्त्रमहामनुः S'āraTi. 20. 4.

अघोरास्त्राभिमन्त्रित (aghorāstrābhimantrita) *adj.* charged with the Aghora *mantra* भस्मादाय तदाधारादघोरास्त्राभिमन्त्रितम् । विसृज्य शक्रमुद्दिश्य ननाद स मुनिस्तदा S'ivaP. iii. 32. 40 (335A. 3); vii. 35. 30 (543B. 13)

अघोरी (aghorī) *f.* name of a deity (न्यासः) शाक्ते पक्षे च मालिन्यास्त्रिविद्यात्मा द्वितीयकः । अघोर्यष्टकरूपोऽन्यो द्वादशाङ्गश्चतुर्थकः AgniP. 145. 4; MālinīT. 8. 38; 8. 77; 20. 52.

अघोरेश (aghoreśa) *m.* **1** name of a Liṅga (at a sacred place) (तीर्थं लिङ्गमुदाहृतम्) अघोरेशो गुहाद्वारि कूपस्तस्योत्तरे SkandP. iv. 97. 86; **2** name of S'iva सर्वस्मादधिका पूजा अघोरेशस्य शूलिनः LiṅgaP. ii. 26. 4; i. 15. 31; यजमानः …। प्राप्नोत्यभिमतानर्थानघोरेशप्रसादतः ĪśānS'iPa. i. 30. 91; **3** name of a place (वेधकम्) अघोरेशे मासिकं तु सिंहद्वीपे तथा पुनः । दिनमेकं ब्रह्मगिरौ विन्ध्ये तु क्षणवेधकम् । वासरं माल्यवन्तेषु क्षणवेधि शिलोदकम् Rasā. 12. 284.

अघोरेश्वर (aghoreśvara) *m.* name of S'iva श्रीवाराणस्यां गङ्गायां स्नात्वास्माभिः …श्रीवाराणस्यामेवाघोरेश्वरपञ्चोङ्कारयोः पूर्व्वे…अवासमिदम् (? आवासमिदम्) …महत्तकश्रीदार्यास(श)र्म्मणे प्रदत्तम् EI. viii. 153. 18.

अघोरोद (aghoroda) *m.* name of a well (the waters of which are sacred to Aghora) कूपस्तस्योत्तरे शुभः । अघोरोद इति ख्यातो वाजिमेधफलप्रदः SkandP. iv. 97. 87 (comm. अघोरोदः अघोरं संसारनिवर्तकमुदकं यस्य सः)

अघोर्यष्टक (aghory–aṣṭaka) *n.* eight deities Aghorī and others cf. **अघोरी.**

अघोर्याद्य (aghory–ādya) *adj.* [*f.* –ā] (the deities) Aghorī and others षोडशारे स्वरा ज्ञेया वाचकत्वेन सर्वतः । अघोराद्यास्तथाष्टारे अघोर्याद्याश्च देवताः MālinīT. 20. 52.

अघोर्याद्यष्टक (aghoryādy–aṣṭaka) *n.* the eight deities Aghorī etc. अघोर्याद्यष्टकं न्यस्य … । ततस्त्वावाहयेच्छक्तिम् MālinīT. 8. 38; शक्रादिदिक्षु … । अघोराद्यष्टकं ध्यायेदघोर्याद्यष्टकान्वितम् MālinīT. 8. 77.

अघोष (a–ghoṣa) *adj.* **1** voiceless, unvoiced, surd वर्णानां प्रथमद्वितीयाः … श्वासानुप्रदाना अघोषाः ĀpiS'i. 4. 2; यदा श्वासोऽनुप्रदीयते तदा श्वासध्वनिसंसर्गादघोषः ĀpiS'i. 8. 14; अघोषा विवृताः स्मृताः PāṇiS'i. 20; उत्तरेऽष्टा ऊष्माणोऽन्त्याः सप्त तेषामघोषाः ṚPrāti. 1. 12; 4. 4; ऊष्मविसर्जनीयप्रथमद्वितीया अघोषाः TaiPrāti. 1. 12; नादोऽनुप्रदानं स्वरघोषवत्सु । … अघोषेषु श्वासः TaiPrāti. 2. 10; ṚTPrāti. 130; 186; अघोषश्चेत्परोऽकारान्न तादृक् पठ्यते पदम् APrāti. 98; CaturA.(S'au.) 1. 12; ह्रादाविरामे स्पर्शाघोषसंयोगेऽसंनिधानादसंहितम् Vār. 7 *on* P. i. 4. 109; ह्रादाविरामे स्पर्शानामघोषाणां संयोगेऽसंनिधानात्संहितासंज्ञा न प्राप्नोति MahāBh. i. 355. 17 (*on* i. 4. 109); तत्र वर्गाणां प्रथमद्वितीया विवृतकण्ठाः श्वासानुप्रदाना अघोषाः MahāBh. i. 61. 17 (*on* i. 1. 9); CāndraVaSū. 31; वर्गाणां प्रथमा वर्णा द्वितीया ऊष्मसंज्ञिताः । हकारवर्ज्याश्चाघोषाः S'aiśiS'i. 24; वर्गाणां प्रथमद्वितीयाः शषसाश्चाघोषाः Kātan. i. 1. 11; ii. 3. 61; iii. 3. 10; iii. 8. 9; YājñaS'i. 209; 212; अर्धचन्द्रं तदुपरि ह्यघोषाः पुरतः स्थिताः PārāS'i. 55; 53; 57; AmoghS'i. 36; कखचछटठतथपफशषसा इति वर्गेष्वघोषाः स्युः NāṭyaS'ā. 14. 14; द्वौ द्वौ वर्णौ तु वर्गाद्यौ शषसाश्च त्रयोऽपरे । अघोषाः NāṭyaS'ā. 14. 11; न विद्यते घोषो ध्वनिर्येषां तेऽघोषाः KātanVṛ. *on* ii. 5. 22; आद्यद्वितीयशषसा अघोषाः SiddhaHe. i. 1. 13; i. 3. 50; i. 3. 55; ii. 4. 4; iv. 1. 45; Prasā. ii. 37. 11; VīraMi. (Saṁskāra.) 241. 12; **2** bereft of fame, unknown श्लाघ्यघोषानघोषान्…घटयति…यस्याङ्घ्रियुग्मं विघटयतु घनं सोऽघसंपातमर्हन् JinaS'. 1. 5; **3** devoid of cowherds [APTE]

अघोष (a–ghoṣa) *m.* absence of sonance or voicing, voicelessness (one of the external efforts) द्विविधः प्रयत्नः । आभ्यन्तरा बाह्याश्च… । बाह्यास्त्वेकादश । के पुनस्ते … अघोषः Nyās. i. 56. 19 (*on* i. 1. 9); Prasā. i. 28. 14; बाह्यप्रयत्नस्त्वेकादशधा ।.. घोषोऽघोषः SiddhāKau. 5B. 10; श्वासेति विवाराघोषयोः (उपलक्षणम्) LaS'abdeS'e. i. 30. 13.

अघोषणापूर्वम् (a–ghoṣaṇāpūrvam) *adv.* without prior announcement यथाकाममथार्थिभ्यश्चिन्तामणिरिवार्थितम् । ददावघोषणापूर्वं नरेश्वरशिरोमणिः TriṣaS'aPuC. iii. 3. 57.

अघोषता (aghoṣa–tā) *f.* the state of being voiceless or surd यदा श्वासोऽनुप्रदीयते तदा श्वासध्वनिसंसर्गादघोषः । सा घोषवदघोषता ĀpiS'i. 8. 15; प्रयत्नविशेषणमास्योपादानम् । सन्ति ह्यास्याद्बाह्याः प्रयत्नाः । …के पुनस्ते…घोषवदघोषता । अल्पप्राणता महाप्राणतेति MahāBh. i. 61. 16 (*on* i. 1. 9); शब्देष्वपि उदात्तानुदात्तस्वरितविवृतसंवृतघोषवदघोषताल्पप्राणमहाप्राणतादयः … अवसेयाः SyādvāMañ. 22(31)

अघोषत्व (aghoṣa–tva) *n.* voicelessness ईषत्स्पृष्टमघोषत्वं स्वरः कम्पस्तथोष्मता S'aiśiS'i. 343.

अघोषनिभता (aghoṣanibha–tā) *f.* likeness or similarity with a voiceless sound श्वासोऽघोषनिभता वा हकारे ṚPrāti. 14. 8.

अघोषपर (aghoṣa–para) *adj.* which has a voiceless or surd letter following it (विसर्जनीयः) ऊष्मपरोऽघोषपरो लुप्यते काण्डमायनस्य TaiPrāti. 9. 1; 9. 2.

अघोषप्रदेश (aghoṣa–pradeśa) *m.* place (in a text) where the surds or voiceless sounds are discussed अघोषप्रदेशाः । अघोषे प्रथमः [Kātan. ii. 3. 61] इत्येवमादयः KātanVṛ. *on* i. 1. 11.

अघोषम् (aghoṣam) *adv.* without making sound, inaudibly तद् उ वा आहुरघोषमेव गेयम् (बहिष्पवमानम्) JaimiBr. i. 253.

अघोषमहाप्राणप्रयत्नवत् (aghoṣamahāprāṇaprayatna-va(n)t) *adj.* articulated with voicelessness and aspiration [PW Referring to P. viii. 4. 61 scholia and i. 1. 9 scholia]

अघोषरूप (aghoṣa-rūpa) *adj.* having the form of a voiceless sound, श्रीः ··· अष्टवर्गविभेदाच्च साहमष्टपदी स्मृता । अघोषरूपेणान्येन युक्ता नवपदी स्मृता LakṣmīT. 18. 32; विवृताघोषस्येति । ···अघोषरूपबाह्यप्रयत्नवतश्चेत्यर्थः LaS'abdeS'e. i. 204. 1.

[1]अघोषवत् (aghoṣa-va(n)t) *adj.* voiceless (*lit.* possessing voicelessness) प्रथमद्वितीया वर्गाणामूष्माणश्च हकारवर्जमघोषवन्तः Upalekha. 50. 12; (प्रणवः) वर्णात्मा सन्नवर्णस्तु समस्तवर्णजीवनम् । न दीर्घं नापि ह्रस्वं च न घोषं नाप्यघोषवत् BṛParāSm. 12. 175(97) अघोषवत्स्वरपरोऽपि KātanVṛ. *on* i. 5. 14.

[2]अघोषवत् (a-ghoṣava(n)t) *m.* [Dv.] the letter *a* and a voiced sound अघोषवतोश्च Kātan. i. 5. 8 (comm. अकारघोषवतोर्मध्ये विसर्जनीय उमापद्यते । को गच्छति को धावति)

अघोषविषय (aghoṣa-viṣaya) *m.* context of a voiceless (sound) पुंसोऽशिट्यघोषविषये संयोगान्तलोपस्यानित्यत्वात् यथाप्राप्तमेव । अशिटीति किम् । पुंसरः KātanVṛ. *on* i. 4. 10.

अघोषसंयोग (aghoṣa-saṁyoga) *m.* conjunction with a voiceless sound ह्रादाविरामे स्पर्शाघोषसंयोगेऽसन्निधानादसंहितम् Vār. 7 (*on* P. i. 4. 109)

अघोषसंज्ञ (aghoṣa-sañjña) *adj.* known as or called voiceless वर्गाणां प्रथमद्वितीया वर्णाः शषसाश्चाघोषसंज्ञा भवन्ति KātanVṛ. *on* i. 1. 11.

अघोषा (a-ghoṣā) *f.* name of the supreme power परा ··· अनाहता ह्यघोषा च···। एवमादीनि नामानि···मनीषिभिः। कथितानि LakṣmīT. 32. 19.

अघोषोदय (aghoṣodaya) *adj.* followed by a voiceless consonant ऊष्मण्यघोषोदये लुप्यते परे नतेऽपि ṚPrāti. 4. 12.

अघोषोष्मपर (aghoṣoṣma-para) *adj.* followed by a voiceless fricative ङकारेऽघोषोष्मपरेऽन्तरैके ककारम् ṚPrāti. 4. 6.

अघोषिन् (aghoṣ-in) *adj.* voiceless नानुत्तमा घोषिणोऽघोषिभिः सह स्पर्शैः स्पर्शाः ṚPrāti. 12. 4.

अघोस् (aghos) *ind.* [originally Voc. sg. of *aghavat*] **A** o sinner अघो ददाति KāśiVṛ. *on* P. viii. 3. 17; वकारयकारयोर्भोभगोअघोअवर्णपूर्वयोः पदान्तयोर्लघुप्रयत्नतर आदेशो भवति अशि परतः शाकटायनस्याचार्यस्य मतेन। भगोयत्र। अघोयत्र KāśiVṛ. on P. viii. 3. 18; लघुप्रयत्नतरस्तु भवत्येव यकारः। भो अत्र। भोयत्र। ··· अघो अत्र। अघोयत्र। केचित्तु सर्वमेव यकारमत्र नेच्छन्ति KāśiVṛ. *on* P. viii. 3. 20; आकारभोशब्दाभ्यां परो विसर्जनीय एवमेव भवति स्वरे परे। ··अघो अत्र। अघोयत्र KātanVṛ. i. 5. 10; आकारभोशब्दाभ्यां परो विसर्जनीयो लोपमापद्यते घोषवति परे।··· अघो यज KātanVṛ. i. 5. 11; अघो याहि PrakriKau. i. 111. 1; SiddhāKau. 37B. 3; **B** a disrespectful address अथो° ··· °अघोहंहो° ··· अत्वे(? वे)ननवः SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 1. 120 (Nārāyaṇa भो भगो अघो हंहो हो अहो इति सम्बोधनार्थाः। भो ब्राह्मणाः। भगो ब्राह्मणाः। अघो ब्राह्मणाः); कुं हं किं कद् वेदधाघो नुकं चाः GaṇRa. 1. 7(17) (comm. अघो इति भो अर्थे); अघो देवाः किमीदृशम् । पुरमस्त्येवम् DvyāśraKā. 1. 72 (comm. भो भगो अघो इत्यामन्त्रणेऽव्ययानि)

अघौघ (aghaugha) *m.* multitude of sins उपप्लुतमघौघेन किमात्मानं न बुध्यसे Rāmā. ii. 7. 10; इमामघौघपटलभीषणध्वान्तदीपिकाम् (मन्दारसप्तमीम्)। गच्छन् प्रगृह्य संसारे सर्वार्थांश्च लभेन्नरः MatsyaP. 79. 14; 283. 19; SūryaS'. 6; अघौघविध्वंसविधौ पटीयसीर्नतेन मूर्ध्ना हरिरग्रहीदपः S'iśuVa. 1. 18; गुरुर्गूढं गूढमघौघदुष्टकुधियाम् ··· सच्छिष्यावबोधाय तत्सत्यं संस्मृतवान् Prauḍhā. 1; AgniP. 174. 19; SkandP. ii(2). 20. 19; iv. 14. 62; iv. 74. 41; BhaviP. 669B. 5 (iv. 40. 13); PadmP. iv. 88. 91; iv. 97. 48; v. 21. 305; S'ivaP. ii(5). 26. 57 (252B. 4); DevīPañ. 2. 22; SaraKaṇṭhā. 237. 18; KāvyaPra. 418. 2; (द्विजः) हरत्यघौघानघमर्षणे स्थितः ĪśānS'iPa. i. 9. 33; i. 10. 32; ii. 4. 32; TriṣaS'aPuC. iii. 4. 159; S'aṅkaVi.(Ā.) 276. 7; CaitaCa. 177. 3(8); नृणामबुद्धयापि मुकुन्दकीर्तनं दहत्यघौघान् Nārāy. vi. 22. 9.

अघौघध्वंसन (aghaugha-dhvaṁsana) *adj.* destroyer of the flood of sins कार्पासाद्रे नमस्तुभ्यमघौघध्वंसनो भव MatsyaP. 88. 4; PadmP. v. 21. 164; *n.* destruction of flood of sins सेव्यमानं हि तत्सर्वं वैष्णवैरघिकारिभिः। अघौघध्वंसनायालं सोमपानमिवाध्वरे ĀgaPrā. 81. 22.

अघौघनाश (aghaugha-nāśa) *m.* destruction of the multitude of sins मे हृदयं प्रयातु धर्मैकतानत्वमघौघनाशात् MatsyaP. 281. 13; *adj.* destroyer of a multitude of sins विसृजति हृदयं न यस्य साक्षाद्धरिरवशाभिहितोऽप्यघौघनाशः BhāgP. xi. 2. 55; एतन्मया वेदपुराणगुह्यं तत्त्वं परं प्रोक्तमघौघनाशम् S'kandP. ii(9). 25. 68.

अघौघनाशन (aghaugha-nāśana) *adj.* destroyer of a multitude of sins मया···स्तवस्य माहात्म्यमघौघनाशनम् । निवेदितम् BrahmāṇḍP. i. 25. 115; ii. 37. 20; SkandP. iii(3). 19. 100; PadmP. iv. 21. 27; iv. 113. 203.

अघौघनुद् (aghaugha-nud) *adj.* destroyer of a large number of sins, removing a mass of sins चान्द्रायणं पराको वा प्राजापत्यमघौघनुत् AgniP. 174. 9.

अघौघमर्षण (aghaugha-marṣaṇa) *adj.* absolving a multitude of sins इदं पवित्रं परमीशचेष्टितं यशस्यमायुष्यमघौघमर्षणम् BhāgP. iv. 7. 61.

अघौघयातना (aghaugha-yātanā) *f.* agony resulting from a multitude of sins तेन पुण्येन महता निस्तीर्याघौघयातनाः (प्रयास्यति परं पदम्) SkandP. iii(3). 3. 126.

अघौघविघातिन् (aghaugha-vighātin) *adj.* destroying a mass of sins कथमग्निप्रवेशस्य तस्याघौघविघातिनः । पक्षियोनावभूज्जन्म KathāSaSāg. xii. 2. 158.

अघौघविच्छित्ति (aghaugha-vicchitti) *f.* destruction of a multitude of sins जपेदघौघविच्छित्त्यै तारकं दुःखतारकम् MṛgendraT. ii. 2. 13.

अघौघविध्वंस (aghaugha-vidhvaṁsa) *m.* destruction of a multitude of sins पृष्ठं धनिष्ठासु च पूजनीयमघौघविध्वंसकराय तच्च MatsyaP. 54. 13; S'iśuVa. 1. 18; BhaviP. 872B. 11 (iv. 182. 12)

अघौघविनिवारण (aghaugha-vinivāraṇa) *n.* warding off of a multitude of sins पुरोहितः। ईदृशो हि क्षमो राज्ञामघौघविनिवारणे AhirbuS. 46. 8; मार्कण्डेयं नाम तीर्थं सर्वपापविमोचनम् । सर्वक्रतुफलं पुण्यमघौघविनिवारणम् BrahmP. 145. 1.

अघौघशम (aghaugha-śama) *m.* pacification of a mass of sins त्वं छन्दसां किल जगत्यधिदेवता त्वं तेषामघौघशमहेतुरुपाजिहीथाः HarVi. 47. 110.

अघौघशमन (aghaugha-śamana) *n.* allaying a mass of sins अघौघशमनेन कुरु प्रसादम् (माधव) MātsyaP. 282. 14; *adj.* [*f.* -ā] alleviating a multitude of sins एतामघौघशमना(? नी)मनघाष्टमीम् (कुर्वन्ति) BhaviP. 689B. 1 (iv. 58. 71)

अघौघसंरोध (aghaugha-saṁrodha) *adj.* preventing a multitude of sins (सूर्य) जयस्व पापेन्धनजातवेद अघौघसंरोध नमो नमस्ते VāmaP. 76. 33.

अघौघसंक्षय (aghaugha-saṁkṣaya) *m.* destruction of a mass or multitude of sins नमो नमस्ते गोविन्द ··· अघौघसंक्षयं कृत्वा सर्वसौख्यप्रदो भव AgniP. 189. 13 = BhaviP. 711A. 36 (iv. 75. 15)

अघौघसह (aghaugha-saha) *adj.* [*f.* -ā] vanquishing a mass of sins सन्त्यन्ये ··· प्रयागादयः ··· सिद्धाश्रमाः सिद्धयः यत्राघौघसहा भवन्ति सुधियां ध्यानेश्वराणां चिरम् VijñāS'. 51.

अघौघहन्तृ (aghaugha-hantṛ) *adj.* destroying a multitude of sins मानवः···। नाम्नाप्यघौघहन्ता च BṛParāSm. 10. 41.

अघौघहार (aghaugha-hāra) *adj.* driving away a multitude of sins शालग्रामं पश्यते यो हि नित्यं स्नात्वा जले नार्मदेऽघौघहारे। स मुच्यते ब्रह्महत्यादिपापैः SkandP. v(3). 188. 12.

अघौघहारिन् (aghaughahār-in) *adj.* removing a multitude of sins नन्दी प्रतीहारो रुद्रांशमपि तं कपिम् । न च संगमयामास रुद्रेणाघौघहारिणा SkandP. v(3). 84. 6; अद्भुतानि चरित्राणि श्रुतानि ··· । ब्रह्मन्नघौघहारीणि गुणेशेन कृतानि वै GaṇeP. ii. 88. 11.

अघौघिन् (aghaugh-in) *adj.* committing a large number of sins नेक्षेन्नग्नां स्त्रियं कूपं शूनास्थानमघौघिनम् AgniP. 155. 15.

अघ्नत् (á-ghnat) *adj.* [KātanVṛ. *on* iii. 4. 92] not striking, not punishing, not killing, not destroying पुनर्ददताघ्नता जानता सं गमेमहि ṚV. v. 51. 15; वयं ते अस्यां सुमतौ चनिष्ठाः स्याम वरूथे अघ्नतो नृपीतौ ṚV. vii. 20. 8; viii. 25. 12; स्तेनः ··· राजानमियात्कर्माचक्षाणः।···अघ्नन्नेनस्वी राजा GautDS. ii. 3. 42; नाघ्नतः कीर्तिरस्तीह न वित्तं न पुनः प्रजाः। इन्द्रो वृत्रवधेनैव महेन्द्रः समपद्यत MahāBhā. xii. 15. 15; समूलघातमघ्नन्तः परान्नोद्यन्ति मानिनः S'iśuVa. 2. 33 = SūktiRa. 156. 56 = S'ārṅgaPa. 267; निःसंख्यसंख्यकुशल प्रतिपक्षपक्षमघ्नन्भवानिव न निर्वृतिमेति शुष्मी HarVi. 10. 45; तैर्हतैर्यत्पापं तदस्य भवतीत्यघ्नन्नपि हन्तीत्युच्यते ManuBh. ii. 115. 13 (*on* 8. 98); ii. 118. 15 (*on* 8. 104) अघ्नन्नवि भवेत्पापी निघ्नन्नपि न पापभाक्। अभिध्यानविशेषेण यथा धीवरकर्षकौ YaśasCam. ii. 335. 25; स्वयं मृतोऽयमिति तेष्वघ्नत्सु तिमिघातिषु KathāSaSāg. x. 4. 185; न च वधं कृतवतोऽकृतवतश्चैकमेव व्रतं युक्तम् । तेनाघ्नतः पादोनं कल्प्यम् Aparā. 1064. 15 (*on* 3. 252); बुद्ध्यैव शकटारेण वैरमुद्धृतमघ्नता PuruṣPa. 111. 19.

[1]अघ्नपान (aghna-pāna) *m.* name of a sage अघ्नपानस्तु पुंसि स्यादृषिभेदे

NānārthāSaṁ. iii. 30. 53.

²**अघ्नपान** (aghna-pāna) *m.* *n.* arm अघ्नपानस्तु … अस्त्रियां भुजे NānārthāSaṁ. iii. 30. 53.

अघ्ना (a-ghnā) *f.* cow दाक्षस्त्रिर्दक्षसम्बन्धिन्यघ्न्यायां (v. l. अघ्नायां) तु स्त्रियामियम् । कपिलायां भवेद् दाक्षी NānārthāSaṁ. i. 93. 589.

अघ्नि (a-ghni) (Gr.) abbreviated form of the word *aghniyā* अरतिम्… अघ्नि (v. l. अघ्निय) TaiPrāti. 11. 17 (comm. अरतिम्…अघ्नि इत्येतेषु ग्रहणेषु अकार एकारपूर्व ओकारपूर्वो वा न खलु लोपमापद्यते । … घ्नीत्यपदग्रहणमनेकपदार्थ-ग्रहणार्थम्)

अघ्निय (a-ghniyá) *m.* bull, cf. **अघ्न्य,** सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे । तेभिर्युज्यन्तामघ्नियाः TaiĀ. vi. 6. 1 (ASS. Ed.); विमुच्यध्वमघ्नियाः TaiĀ. vi. 6. 2 (ASS. Ed.)

अघ्निया (a-ghniyā́) *f.* cow, cf. **अघ्न्या,** आ प्यायध्वमघ्निया देवभागमूर्जस्वतीः पयस्वतीः प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्माः TaiS. I. i. 1. 1; BhārS'S. i. 2. 15; TaiS. I. ii. 8. 1; पिता वत्सानां पतिरघ्नियानाम् TaiS. III. iii. 9. 2; इडे रन्तेऽदिते …एतानि ते अघ्निये नामानि TaiS. VII. i. 6. 8; असास्वघ्निया यूयं दधाथेन्द्रियं पयः TaiBr. III. vii. 10. 1; I. iv. 3. 3; III. vii. 4. 2.

अघ्निया (á-ghniyā) *adj.* (*f.*) not to be violated, not to be injured cf. **अघ्न्या** *adj.* यदापो अघ्निया वरुणेति शपामहे ततो वरुण नो मुञ्च TaiS. I. iii. 11. 1.

अघ्न्य (á-ghnya, a-ghnyá) *m.* [हन हिंसागत्योः । अस्य नञ्पूर्वस्योपधालोपो निपात्यते । न हन्ति न हन्यते वा अघ्न्यः–धर्मः, गोपतिर्वा Daśapādyuṇādivṛtti *on* 8. 14] **1** bull (*lit.* not to be killed or injured) cf. **अघ्निय,** प्र शंसा गोष्वघ्न्यं क्रीळं यच्छर्धो मारुतम् ṚV. i. 37. 5; न्य१घ्न्यस्य मूर्धनि चक्रं रथस्य येमथुः ṚV. i. 30. 19; मादुष्कृतौ व्येनसाघ्न्यौ शूनमारताम् ṚV. iii. 33. 13; शृणोति भद्रं कर्णाभ्यां गवां यः पतिरघ्न्यः AV. ix. 4. 17; अस्मादेतमघ्न्यौ तद्वसीयो दातुः पितृष्विहभोजनौ मम AV. xviii. 4. 49; विमुच्यध्वमघ्न्या देवयाना अगन्म तमसस्पारमस्य VājaS. 12. 73; MānS'S. 148. 12; अघ्न्या इति गवां नाम क एनान्हन्तुमर्हति MahāBhā. xii. 254. 45; चतुर्थीमघ्न्य इत्येतद्गोनाम न हि हूयते GobhiSm. 3. 80; **2** Prajāpati or Dharma अघ्न्यादयश्च Uṇā. 4. 111 (Ujjvaladatta अघ्न्यः प्रजापतिः Daśapādī. 8. 14 (288. 6); अघ्न्यः – धर्मः, गोपतिर्वा); अघ्न्यः प्रजापतिः SiddhāKau. 554B. 9; हन्ति अघ्न्यो धर्मः Prasā. ii. 632. 1; अथाघ्न्यः प्रजापत्यबलार्थको ना KośaKaTa. 2. 7256; **3** a weak person, KośaKaTa. 2. 7256.

अघ्न्या (á-ghnyā, a-ghnyā́) *f.* [Debru. p. 239, 791; Nigh. 2. 11; 5. 5; अघ्न्याहन्तव्या भवति । अघघ्नीति वा Nir. 11. 43 (203. 7); but हन्तेर्यक् अडागम उपधालोपश्च SiddhāKau. 554B. 9; Ujjvaladatta on Uṇā. 4. 111] **1** a cow, a milch cow, a chosen or selected cow (*lit.* one not to be killed or injured) cf. **अघ्निया,** इन्द्र उदावत्पतिमघ्न्यानाम् ṚV. x. 102. 7; viii. 69. 2; AV. ix. 4. 2; ix. 4. 4; अभीउममघ्न्या उत श्रीणन्ति धेनवः शिशुम् ṚV. ix. 1. 9; शुचि घृतं न तप्तमघ्न्यायाः ṚV. iv. 1. 6; प्र पिन्व ऊधरघ्न्याया इन्दुः ṚV. ix. 93. 3; त्रिः सप्त नामाघ्न्या बिभर्ति ṚV. vii. 87. 4; नहि मे अस्त्यघ्न्या न स्वधितिर्वनन्वति ṚV. viii. 102. 19; viii. 75. 8; इमं त्रितो भूर्यविन्दद्दिच्छन्वैभूवसो मूर्धन्यघ्न्यायाः ṚV. x. 46. 3; यो अघ्न्याया भरति क्षीरमग्ने ṚV. x. 87. 16 = AV. viii. 3. 15; एष स्य कारुर्जरते… इषा तं वर्धदघ्न्या ṚV. vii. 68. 9; दुहामश्विभ्यां पयो अघ्न्येयम् ṚV. i. 164. 27 = AV. vii. 73. 8; यावघ्न्यामपिन्वतमपो न स्तर्यं चिच्छक्त्यश्विना शचीभिः ṚV. vii. 68. 8; सुप्रपाणं भवत्वघ्न्याभ्यः ṚV. v. 83. 8; ix. 80. 2; x. 60. 11 = AV. vi. 91. 2; अद्धि तृणमघ्न्ये विश्वदानीं पिब शुद्धमुदकमाचरन्ती ṚV. i. 164. 40 = AV. vii. 73. 11; अन्यो अन्यमभि हर्यत वत्सं जातमिवाघ्न्या AV. iii. 30. 1; पुष्टिं सो अघ्न्यानां स्वे गोष्ठेऽव पश्यते AV. ix. 4. 19; तिरश्चीनाघ्न्या रक्षतु जातवेदाः AV. xix. 16. 2; xix. 27. 15; एवा ते अघ्न्ये मनोऽधि वत्से नि हन्यताम् AV. vi. 70. 1; ब्रह्मज्यं देव्यघ्न्य आ मूलादनुसंदह AV. xii. 5. 63; अघ्न्ये पदवीर्भव ब्राह्मणस्याभिशस्त्या AV. xii. 5. 58; पक्तारमघ्न्ये मा हिंसीः AV. x. 9. 3; x. 9. 11; x. 9. 24; x. 10. 1; xviii. 3. 4; आप्यायध्वमघ्न्या इन्द्राय भागं प्रजावतीः VājaS. 1. 1; 8. 43; S'atBr. I. vii. 1. 6; MānS'S. 7. 15; 41. 4; 97. 16; पयो गृहेषु पयो अघ्न्यायां पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीति AitBr. 25. 2 (652); काम्यासि…विश्रुत एतानि तेऽघ्न्ये नामानि PañcBr. xx. 15. 15; सा या सहस्रतमी स्यात् तस्यै कर्णमाजपेत् … तेऽघ्न्ये नामानि JaimiBr. 2. 251; अघ्न्या इति गवां नाम श्रुतौ ताः पीडयेत्कथम् SkandP. i(2). 45. 28; गामघ्न्यामुदकुम्भञ्च गुरुभ्यः प्रतिपादयेत् । …गौर्वृषः अघ्न्या धेनुः, वृषधेनू प्रतिपादयेदित्यर्थः CaturCin. ii(1). 388. 18; अघ्न्या माहेयी SiddhāKau. 554B. 9; आघ्रायाघ्न्यां व्याघ्र एष प्रयाति Manmatho. 2(21). 434. 24; माहेयी सौरमेयी गौरुस्रा माता च शृङ्गिणी । अर्जुन्यघ्न्या रोहिणी स्यादुत्तमा गोषु नैचिकी AmaK. 1840; अघ्न्या गौर्माहेयी सुरभिर्बहुला च सौरमेयी च AbhidhāRaMā. 2. 113; AbhidhāCin. 1265; अघ्न्यायां तु स्त्रियामियम् । कपिलायां भवेद् दाक्षी NānārthāSaṁ. i. 93. 589; S'abdaRa.(Vā.) 1499; KośaKaTa. 1. 6758; KalpaK. 183. 454; ParyāS'aRa. 2. 496; **2** water आपो वा अघ्न्या या अग्नेर्धूमाज्जायन्ते AitĀ. I. iii. 5. 7; I. iii. 5. 8; **3** goddess देवता वाघ्न्या Prasā. ii. 632. 1.

अघ्न्या (á-ghnyā, a-ghnyā́) *adj.* **1** not to be killed or violated, inviolable (of cows, and of waters in the presence of which oaths were taken) यावतीनामोषधीनां गावः प्राश्नन्त्यघ्न्याः AV. viii. 7. 25; यदापो अघ्न्या इति वरुणेति यदूचिम ततो वरुण मुञ्च नः AV. vii. 83(88). 2; यदापो अघ्न्या इति वरुणेति यदूचिम AV. xix. 44. 9; यदाहुरघ्न्या इति वरुणेति शपामहे VājaS. 6. 22; यदापो अघ्न्या इति । वरुणेति शपामहे S'atBr. XII. ix. 2. 4; अघ्न्यानां हन्तुमयोग्यानां धेनूनां गवां पतिम् KarmaNi. 4B. 10; **2** which cannot be burnt अपाम् … अघ्न्यानां धूमरूपेणादाह्यानाम् KarmaNi. 4B. 9; **3** not decaying अघ्न्यानाम् … रेतोरूपेणाजराणां वा KarmaNi. 4B. 9; **4** eternal अघ्न्यानां नित्यानां धेनूनां धर्मार्थकाममोक्षपोषकाणां वाचाम् KarmaNi. 5A. 1.

अघ्न्यात्व (aghnyā-tvá) *n.* [Debru. p. 715] the nature of being a cow ततो यत्प्रथमं रेतः परापतत्तदग्निना पर्यैन्द्ध तदासामघ्न्यात्वम् MaiS. iv. 2. 12.

अघ्न्यास्तुति (aghnyā-stuti) *f.* praise of *aghnyā* (cow) अनेनाघ्न्यास्तुतिः BṛSarvaAnu. 5. 10 (7. 79)

अघ्न्यास्या (aghnyāsyā) *adj.* (*f.*) having a cow's mouth or face अघ्न्यास्ये घोररूपे वररूपे विनाशनि ṚV.(Khila) iv. 5. 26; iv. 5. 32.

अघ्य (a-ghya) (Gr.) other than the suffix *ghya*(*ṇ*) (= P. ण्यत्) क्षेरघ्ये S'ākaṭāVyā. iv. 1. 252 (comm. घ्यण्प्रत्ययस्यार्थो भावकर्मणी ततोऽन्यत्र; cf. iv. 3. 60)

अघ्यच् (aghy-ac) (Gr.) the vowel except (in the beginning of) the first five case suffixes (viz. *su, au, jas, am,* and *au*) अघ्यच्ताच्येप् पिः MugdhaBo. 3. 23 (12. 22)

अघ्यादि (a-ghyādi) *adj.* (suffixes) other than *ghya*(*ṇ*) etc. (see S'ākaṭāVyā. iv. 3. 60 to iv. 4. 186) न सप्तम्यघ्यादिषु S'ākaṭāVyā. i. 1. 57.

अघ्यार्थ (a-ghyārtha) *m.* meaning other than the one expressed by the *kṛt* suffix *ghya*(*ṇ*) (see SiddhaHe. v. 1. 7) क्षेः क्षी चाघ्यार्थे SiddhaHe. iv. 2. 74.

अघ्र (a-ghra) *m.* name of a son of Dyutimat (*lit.* lacking the sense of smell) तथा च द्युतिमतः सप्त पुत्राः … पीवरोऽघ्रा(? घ्रोऽ)न्धकारकमुनिः VarāP. 74. 4(24)

अघ्रत्व (aghra-tva) *n.* absence of sensitivity to smell बाधिर्यमान्ध्यमघ्रत्वम्…वृद्धाः कुर्वन्ति पीनसाः BhāvPra.(Bhā.) 8 (64) (? 65). 30 (comm. न जिघ्रतीत्यघ्रस्तस्य भावोऽघ्रत्वम्)

अघ्रा (á-ghrā) *f.* having no sense of smell अपाघ्रामप चावर्तिम् । अप देवीरितो हित TaiĀ. i. 1. 3 (7. 1) (Sāy. घ्राणादिज्ञानशक्त्यभावम्) i. 21. 2 (128. 5)

अघ्राण (a-ghrāṇa) *adj.* having no nose, noseless अघ्राणादीनां सत्त्वानामकान्तरूपत्वादकान्तात्मभावत्वादित्यर्थः Sphuṭā. ii. 2. 1 (*on* 2. 1); त्वं हि जिघ्रेरघ्राणस्त्वं व्यङ्घ्रिरायासि दूरात् SkandP. iv(1). 10. 130; *n.* **i** non-functioning of the sense of smell, loss of the sense of smell बाधिर्यमान्ध्यमघ्राणं घोरांश्च नयनामयान् । …वृद्धाः कुर्वन्ति पीनसाः SuśruS. vi. 24. 17; सर्वशोऽघ्राणमयोगः CaraS. i. 11. 37 (Ed. 1941); **ii** absence of smell, not smelling अघ्रेयं लशुनादि, मद्यं सुरा, तयोरघ्राणं कामतः ManvaVi. 1377. 11 (*on* 11. 67); ManvaMu. 463. 4 (*on* 11. 67)

अघ्राणत्व (aghrāṇa-tva) *n.* inability to smell, absence of the power of smelling चक्षुष्यरूपत्वं नासिकायामघ्राणत्वम् … इत्येकादशेन्द्रियवधाः TattvSa. (13) 132. 10; [*w. r.* for अघ्राणत्व YaśasCam. (comm.) ii. 237. 29]

अघ्रातपूर्व (aghrāta-pūrva) *adj.* having excellent fragrance (*lit.* not smelt earlier) मनसि गिरमुदारां गन्धमघ्रातपूर्वं जनयति हि सुभद्राशब्दचिन्तामणिर्मे SubhaDha. 2. 8.

अघ्रातृ (a-ghrātṛ) *adj.* who does not smell अथ न यद्यश्नाति अमन्ता …अघ्रातारसयिता भवति MaiU. 6. 11.

अघ्रि (aghri) additive quality रवेस्संक्रमणं भवेत् । …रेखान्तरेणाघ्रियुतोन पूर्वे परो(? रे)ऽथ मेषे खकृतिश्च देवे Bhāsv. 3. 18 (comm. रेखापरेणाघ्रियुतोन पूर्वे परे—अर्थात् कुरुक्षेत्रात् पूर्वे देशान्तरेण युक्तं परे हीनं पुनः स्वस्वक्षेपकाङ्केन युक्तम्)

अघ्रेय (a-ghreya) *adj.* not fit to be smelt, improper to be smelt घ्रातिरघ्रेयमद्ययोः ManuSm. 11. 67; अघ्र(? घ्रे)यमद्ययोर्घ्रातिः ViṣṇuSm. 38. 2 (comm अघ्रेयं विण्मूत्रादि); ViṣṇuDhaP. ii. 73. 64; AgniP. 168. 37; किं पुनरघ्रेयम् । …पूतिदुर्गन्धतया घ्राणं विकर(? रो)ति लशुनपलाण्डुपुरुषपुरीषादि तद्

गृह्यते । मद्यसाहचर्याच्च यदभक्ष्यं तदेव विज्ञायते । न पूतिदार्वादि ManuBh. ii. 390. 18 (*on* 11. 66); अघ्रेयं पूतिगन्धि लशुनप्रभृति Aparā. 1183. 12 (*on* 3. 289); ManvaVi. 1377. 11 (*on* 11. 67); ManvaMu. 463. 4 (*on* 11. 67); तीक्ष्णदुर्गंधविशिष्टं घ्राणविकारजनकं मद्यसाहचर्यादभक्ष्यं लशुनपुरीषादि अघ्रेयम् BālamBha iii. 130. 25 (*on* 3. 242); अघ्रेयं पूतिगन्धि BālamBha. iii. 178. 14 (*on* 3. 291); *n.* liquor [APTE]

अघ्रेयत्व (aghreya–tva) *n.* unfitness to be smelt घृतादेर्यागार्थमुपात्तस्याभक्ष्यत्वं न चाघ्रेयत्वम् ManuBh. ii. 390. 19 (*on* 11. 66)

¹अङ् (a–ṅ) (Gr.) aorist marker *a* with the indicatory letter *ṅ* added to it अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् P. iii. 1. 52; vi. 4. 34; vii. 4. 16; JaineVyā. ii. 1. 45; iv. 4. 34; v. 2. 128; CāndraVyā. i. 1. 70; S'ākaṭāVyā. iv. 1. 240; iv. 2. 7; iv. 3. 9; iv. 4. 82; SaraKaṇṭhā(Gr.) i. 3. 87; SiddhaHe. iii. 4. 60; iv. 3. 7; iv. 3. 102; iv. 4. 118; v. 3. 107; DaivaVyā. 179; अग्लुचत्··· । अङ्यस्यापि केचिदनुनासिकलोपाभावमिच्छन्ति अग्लुञ्चदिति DhātuPra. 1. 198 (22. 11); अङा साहचर्यादास उपदेशेन इत्यस्याग्रहणात् PariVṛ.(Sī.) 74. 11; SyādvāMañ. 28(41); एभ्यः परस्य च्लेरङादेशः PrakriKau. ii. 114. 7; SiddhāKau. 406A. 12.

²अङ् (a–ṅ) (Gr.) benedictive marker (Vedic) *a* with the indicatory letter *ṅ* added to it लिङ्याशिष्यङ् P. iii. 1. 86; S'ivārkaMaDī. ii. 364. 10 (*on* iii. 3. 44)

³अङ् (a–ṅ) (Gr.) *kṛt* suffix *a* with the indicatory letter *ṅ* (forming action nouns ending in *ā*) षिद्भिदादिभ्योऽङ् P. iii. 3. 104; अन्तःशब्दस्याङ्किविधिसमासणत्वेषूपसंख्यानम् Vār. *on* P. i. 4. 65; षानुबन्धभिदादिभ्यस्त्वङ् Kātan. iv. 5. 82; JaineVyā. ii. 3. 86; CāndraVyā. i. 3. 86; SaraKaṇṭhā. (Gr.) ii. 4. 139; अङ्स्थाच्छन्नादेरञ् SiddhaHe. vi. 4. 60 (comm. अङन्तात् स्थः··· तदस्य शीलमिति विषयेऽञ् स्यात् । आस्थः); अङः क्त्विन्बाधकत्वात् NyāySu.(Ja.) 514B. 3 (*on* iii. 2. 16); यदृच्छयाभिज्ञ इति पाठान्तरम् । तत्र यदृच्छया तत्पूर्वकप्राप्त्या अभिज्ञायते सार्यते स इत्यर्थः । अ(? आ)तश्चेति कर्मण्यङ् BālamBha. ii. 82. 4 (*on* 2. 68); अवसा इति अवपूर्वात्स्यतेर्भावेऽङि रूपम् Bhāsk. i. 186. 15 (*on* i. 4. 7)

⁴अङ् (a–ṅ) (Gr.) (verbal root) not having the indicatory letter *ṅ* तङ्वतो हलादेरङः CāndraVyā. i. 2. 98.

⁵अङ् (a–ṅ) (Gr.) substitute *a* (for the final long vowel *ū* of the first part of the reduplicated root *bhū*–) भुवोऽङ् ड्यां ढभावे तु वा Mugdha-Bo. 8. 33 (83. 10); 18. 2 (123. 8)

⁶अङ् (a–ṅ) (Gr.) aorist marker *a* with indicatory *ṅ* (=*caṅ* of P.) धुद्रिंष् ड्यङि MugdhaBo. 8. 31 (83. 5); 8. 86 (92. 17); 18. 2 (123. 8)

⁷अङ् (aṅ–) to go अङ्गृङ् गतौ KāvyKaVṛ. 93. 1 (3. 5)

अङ (a–ṅa) (Gr.) **i** other than the aorist marker *ṅa* (=*caṅ* of P.) स्तम्भोऽङप्रतिस्तब्धनिस्तब्धे S'ākaṭāVyā. iv. 2. 222; iv. 1. 71; SiddhaHe. ii. 3. 41; iv. 1. 34; iv. 2. 35; **ii** other than the aorist marker *ṅa* (i. e. *aṅ* of P.) हनगमजनखनघसामुङ्लोपोऽङेऽच्यणौ MugdhaBo. 3. 153 (35. 24)

अङन्त (aṅ–anta) *adj.* (verbal noun) ending in the *kṛt* suffix *aṅ* अध्यवसा इति 'आतश्चोपसर्गे' इत्यङन्तः स्त्रियाम् PratyabhiVi. i. 295. 6 (*on* i. 5. 20); comm. *on* SiddhaHe. vi. 4. 60; अतुलोपमाभ्याम् इति निपातनात् अङन्तस्य तुलाशब्दस्य सिद्धौ ततो णिच् SiddhāKau. 419B. 2.

अङपवाद (aṅ–apavāda) *m.* exception to the aorist marker *aṅ* अङपवादत्वात् SiddhāKau. 410A. 13.

अङभावपक्ष (aṅabhāva–pakṣa) *m.* alternative or choice of having no aorist marker *aṅ* अङभावपक्षे रूपम् Prasā. ii. 51. 6; ii. 74. 9.

अङसंज्ञक (aṅasaṁjña–ka) *adj.* non-nasal (*ananunāsika*) (अकारः) प्रत्येकं ङसंज्ञकोऽङसंज्ञकः JaineVyā. 2. 32 (*on* i. 1. 2)

अङादि (a–ṅādi) *adj.* except those ending in the suffixes called *ṅa* etc. (=*tarap* and *tamap* i. e. *comp.* and *superl.* suffixes) ईषदसमाप्तेऽङादेः ···देशीयर् S'ākaṭāVyā. iii. 4. 77 (comm. ङाद्यन्तवर्जितात्···अङादेरिति किम् । तमादिभ्यो न भवति)

अङि (a–ṅi) (Gr.) (meaning) other than (*bhāva* and *karman*) expressed by *ṅi* येऽङौ JaineVyā. iv. 4. 159.

अङित् (a–ṅit) *adj.* not having *ṅ* as an indicatory letter added to it. **i** (a suffix) अङितश्च P. vi. 4. 103; शिदङिदल् S'ākaṭāVyā. i. 1. 49; सिचि परस्मै समानस्याङिति SiddhaHe. iv. 3. 44; छन्दसि अङिति ह्रावकाशः PāṇiTaVāNaMā. 84. 14; **ii** (the particle *ā*) वाक्यसरणयोरङित् ('आ' निपातः) MahāBh. i. 71. 7 (*on* i. 1. 14); MugdhaBo. 2. 19 (5. 24); PrakriKau. i. 80. 2.

अङित्त्व (aṅit–tva) *n.* the state of not being characterised by the indicatory letter *ṅ* तनादिषु चाङित्त्वम् Vār. 4 *on* P. iii. 1. 83; आटोऽङित्त्वादियादेशो न PraKriKau. ii. 26. 6.

अङी (a–ṅī) (Gr.) (a nominal stem) not ending in the *feminine* suffix *ī* with the indicatory letter ṅ इको ह्रस्वोऽङ्यो गालवस्य P. vi. 3. 61; कश्च शेषः । अङी च या नदी, ङ्यन्तं च यदेकाच् MahāBh. iii. 159. 2 (*on* vi. 3. 43)

अङीषन्त (a–ṅīṣanta) *adj.* not ending in the *feminine* suffix *ṅīṣ* सखा सप्तपदा भवेति यजुश्शाखायामङीषन्तस्य सामशाखायां ङीषन्तपाठो दृश्यते S'ivārkaMaDī. i. 212. 12 (*on* i. 1. 13)

अङ्क् (aṅk–) I A [DhātuPā. अकि लक्षणे 1. 87; Nyās. ii. 978 (*on* P. viii. 2. 22); KṣīraTa. 1. 87; DhātuPra. 1. 86 (16. 6); DaivaVyā. 41; PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. viii. 2. 22; DhātuVṛ. 1. 88; forms given are अङ्कते, आनङ्के, अङ्किकिषते]

अङ्क् (aṅk–) X. U. [*denom.*] [अङ्क पदे लक्षणे च DhātuPā. 10. 382; Pradī. *on* P. viii. 2. 48; DhātuPra. 10. 371 (152. 23); PrakriKau. ii. 295. 4] **i** to mark, to brand, to stamp अङ्कयामास वत्सांश्च MahāBhā. iii. 229. 5; मासद्विमासजाता नङ्कयेत ArthS'ā. i. 314. 1 (2. 29); वृषमयस्कारस्त्वङ्कयेत् ViṣṇuSm. 86. 9; चक्रशङ्खाभ्यामङ्कयेद् भुजमूलयोः BṛBrahmS. i. 5. 42; i. 2. 87; AgniP. 211. 12; निर्माल्यचन्दनेनाङ्कमङ्कयेत्तस्य नामभिः PadmP. iv. 79. 60; कृत्वा काष्ठमयं बिम्बं मम शस्त्रैः सुचिह्नितम् । यो वा अङ्कयते देहं तत्समो नास्ति वैष्णवः SkandP. ii(5). 3. 50; नखदशनपदैस्त्वामङ्कयिष्यामि वामे RatiRaha. 11. 16; छेत्तुमिन्दौ भवद्वक्त्रबिम्बविभ्रमविभ्रमम् । शङ्के शशाङ्कमानङ्के भिन्नभिन्नविधिर्विधिः NaiṣC. 20. 20; कुकुराकारमुद्राभिः कुङ्कुमाङ्काभिरङ्कयेत् । पराजितम् Mānaso. iv. 7. 1166; टङ्कणानङ्कयामास राजाङ्केन TriṣaS'aPuC. i. 4. 269; स्वनामाङ्कितमुद्रया स्वपत्रमात्रमङ्कयेत् RājNītiRa. 7. 19; वस्त्रभाण्डादिकं क्रीतं स्वचिह्नैरङ्कयेच्चिरम् S'ukraNī. 5. 69; 2. 427; **ii** to mark with a dot or line त्रिधा विभज्य च क्षेत्रमन्तर्द्वाभ्यामथाङ्कयेत् AgniP. 29. 23; पूर्वापरसमासेन सूत्रेणोत्तरदक्षिणम् । अङ्कयेदपरादङ्कात्पूर्वादपि तथैव ते MālinīT. 9. 3; बिन्दुं विधायापरपूर्वयोस्तदधाङ्कयेत् सूत्रवशात्समानम् ĪśānS'iPa. i. 6. 5; तत्र च्छायाग्रमङ्कयेत् VāstuVi. 3. 7 (26. 26); **iii** to add words or letters वराहम् ··· व्यापिना चाङ्कयेत्ततः LakṣmīT. 33. 19; परां प्रकृतिमादाय रेफं च तदधो न्यसेत् । इष्टेनाप्यङ्कयेत्तच्च यकारं चोद्धरेत्ततः JayāS. 21. 132; **iv** to mark with a number, to count कियन्तः सिद्धाद्या मन्त्रेऽस्मिन्निति चाङ्कयेत् ĪśānS'iPa. i. 3. 85.

¹अङ्क (aṅká) *m.* [MAYR. i. 19] **1 A** hook, spike **B** sythe **C** ornament, decoration **D** duel, fight between two warriors with the same type of weapon **2 A** lap, thigh, area between the hips and the knees, the lower extremity of the body having a curved shape, chest **B** crossing of the legs **C** (animals) lap, closeness, nearness, protection **D** (inanimate objects) lap, surface, vicinity, proximity **E** body, orb, place **3** protection, control, shelter **1 A** hook, spike अङ्काः सूनाः परि भूषन्त्यश्वम् RV. i. 162. 13; VājaS. 25. 36; अयस्मयेनाङ्केन द्विषते त्वा सजामसि AV. vii. 115. 1; अङ्कान्त्समङ्कान् हविषा विधेम AV. i. 12. 2; कृष्णशकुनेः सव्यजङ्घायामङ्कमनुबध्याङ्के पुरोडाशं प्र पतेत अस्नावृतं प्रपादयति KauśiSū. 18. 16; **1 B** sythe (attached to the sides and wheels of a war chariot) अङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यौ ध्वान्तं वाताग्रमनु संचरन्तौ ··· ते नोऽग्नयः पप्रयः पारयन्तु TaiS. I. vii. 7. 2; PañcBr. i. 7. 5; TaiBr. I. iii. 5. 4; MānS'S. 162. 15; त एतानङ्कानपश्यन् JaimiBr. 3. 157; **1 C** ornament, decoration, AneKāSaṁ. 2. 1; ViśvaPra. 5. 38; MediK. 2. 16; NānārthaMa. 55; ViśvaLoK. 2. 4; AnekāTi. 2. 6; DharK. 198; **1 D** [MAYR. iii. 624] duel, fight between the warriors using the same kind of weapon, tournament के(ये)न वा युध्यते सार्धमेकः खलकधामनि । समेनास्त्रेण यस्तज्ज्ञैरङ्कः स परिकीर्तितः । अङ्काश्च त्रिविधाः प्रोक्ताः Mānaso. iv. 5. 829; ईदृशाष्टविधानङ्कान्योधयन् पृथिवीपतिः (पापं नाप्नोति) Mānaso. iv. 5. 841; iv. 5. 848; (चित्रयुद्ध) DharK. 197; S'abdaRaSaK. 3. 4; KośaKaTa. 2. 3295; ViśvaLoK. 2. 5; MediK. 2. 16; AnekāSaṁ. 2. 2; ViśvaPra. 5. 38; **2 A** lap, thigh, area between the hips and the knees, the lower extremity of the body having a curved shape, chest अथ ह शुनःशेपो विश्वामित्रस्याङ्कमाससाद AitBr. 33. 5(852); जातेऽग्निमुपसमाधाय अङ्क आधाय कंसे पृषदाज्यमानीय पृषदाज्यस्योपघातं जुहोति S'atBr. XIV. ix. 4. 23; अथातो नामकर्म···तमङ्केन वाससा समनुपरिगृह्य पिता अङ्केन आसीत JaimiGS. 1. 9 (8. 6); मातुरङ्के स्थापयित्वा VaikhGS. 3. 15 (46. 17); यदङ्कात्पतितो मातुः शिलां गात्रैरचूर्णयत् MahāBhā. i. 114. 11; iii. 7. 20; iii. 13. 83; अष्टावक्रं पितुरङ्के निषण्णम् MahāBhā. iii. 132. 16; भीमसेनस्तु ···यमावङ्केन वीर्यवान् । पार्थौ गृहीत्वा पाणिभ्याम् MahāBhā. i. 136. 18; बालश्चन्द्रं मातुरङ्के शयानो यथा कश्चित्प्रार्थयतेऽपहर्तुम् MahāBhā. viii. 27. 33; xii. 27. 4; आशीविष इवाङ्केन बाले परिधृतस्त्वया Rāmā. ii. 7. 23; अङ्केनादाय वैदेहीमपक्रम्य ततोऽब्रवीत् Rāmā. iii. 2. 10; न मन्दभाग्योऽर्हति राहुलोऽप्ययं कदाचिदङ्के

परिवर्तितुं पितुः BuddhaC. 8.67; अङ्केऽपि लक्ष्म्या न स निर्वृतः स्यात् Saund. 6.46; गच्छ पितुरङ्के विश्रमस्व ŪruBha. 41(9); Prati. 1.5 (23); आरोपितं यद्गिरिशेन पश्चादनन्यनारीकमनीयमङ्कम् KumāSaṁ. 1.37; तमङ्कमारोप्य शरीरयोगजैः सुखैर्निषिञ्चन्तमिवामृतं त्वचि RaghuVa. 3.26; अङ्के निधाय चरणावुत पद्मताम्रौ संवाहयामि S'āk. 3.25; प्रादुरासीत्प्रभोरङ्के कुमारो नीललोहितः VisnuP. i. 8.2; MārkP. 52.3; BrahmāṇḍP. i. 10.4; अङ्कमभ्यागतस्य । जनक इव शिशुत्वे Kirātā. 17.64; सुतम्… । उपनीय चिराय वर्जितं स्वयमङ्कं प्रियमाददे वचः JānaHa. 4.30; 5.4; आरोप्यान्यतरेद्युः स्वमङ्कं नाथो भुवः कृती ।… ज्यायांसं सुतमब्रवीत् JānaHa. 10.4; अङ्के मातुरुपागतं शिशुमिमम् … अक्षतः …खगाधिपस्य हृदयं वज्रेण मन्ये कृतम् Nāgā. 4.9; 4.24; शरीरपरिचारिकाणामङ्केषु सपत्नीनां तु शिरःसु पादौ चकार HarṣaC. 181.15; रमणेन रमण्यचिरांशुलतारुचिरङ्कमनीयत रागमिता S'iśuVa. 6.71; 11.22; रहसि दयितामङ्के कृत्वा AṣṭāSaṁ. ii. 54.8 (4.9); ततस्तमङ्कमारोप्य समारुह्य गजाधिपम् PadmP.(Ra.) 3.175; पतति मुहुः पर्यङ्के मुहुरङ्के परिजनस्य मुहुरवनौ KuṭṭaMa. 100; अध्यास्य चाङ्कमनघं न तथाङ्गनायाः प्राभञ्जनिस्तदवलोक्य यथा जहर्ष RāmC. 19.37; 21.73; 24.73; इन्दोरङ्कं दिशति पततो निश्चयात् पश्चिमाब्धिः Kapphiṇā. 15.19; 15.9; बालः स्खलन् मातुरङ्कात् पतनस्यानिष्टसाधनत्वमनुस्मृत्य…रुदन् TātpaṬ.(Vā.) 516.7 (*on* iii. 1.19); अहमप्यङ्कमारोप्य तातेन परिभाषितः BṛkathāS'loSaṁ. 6.22; 14.35; 18.539; अङ्कादपास्य सहसा मणिवल्लकीं च NavaSāC. 18.3; 9.11; ताः पुत्रमङ्कमारोप्य स्नेहस्नुतपयोधराः । … सिषिचुर्नेत्रजैर्जलैः BhāgP. i. 11.29; न हि विषविद्याविप्रकृष्टोऽपि वशीकृतभुजङ्गमो भुजङ्गममङ्के निधाय स्वपिति विश्रब्धः TattvVai. 118.9 (*on* 2.55); अङ्के मलयवत्यास्तु चूडारत्नमथापतत् BṛKathāMañ. ix. 2.904; vi. 1.188; इति तरुणकरुणमबला विलप्य पाशं विमुच्य यत्नेन । अङ्के धृत्वास्य मुखं चुचुम्ब जीवं क्षिपन्तीव KalāVi. 3.67; नाथ चेत् सखि तस्याङ्कं श्रये श्रीखण्डशीतलम् KathāSaSāg. vi. 5.23; भर्तुरङ्कात्समुत्थाय वस्त्रमादाय पर्यधात् DeviBhāgP. i. 12.19; अनुनीयाङ्कमारोप्य विलसस्व तया सह ĀdiP. 14.64; तत् किमन्यावपि कुमारौ दशरथस्याङ्कं भूषयतः PrasaRā. 3.28(6); स श्रीरमुर्वीन्दुरधीरलोचनामथाङ्कमारोप्य कृपार्द्रमानसः VikraDeC. 2.37; उपप्लवं म्लेच्छकृतं महीसुतस्वमातुरङ्कं विनिहन्तुमागतः PṛthvīVi. 2.8; बालेऽपि तस्मिन् कुतुकादिवाङ्कं नीते कृतान्तेन VasaViKā. 3.35; अ(? आ)नन्दाश्रुजलं पिबन्ति शकुना निःशङ्कमङ्के स्थिताः S'āntiS'. 1.5; जाते तच्चरणप्रणामसुलभे सौभाग्यभाग्योदये रङ्कस्याङ्कमनङ्कुशा निविशते देवेन्द्रलक्ष्मीरपि CaturCin. iii(2). 1.8; अङ्कमारुह्य सुप्तानां हन्तुः किं नाम पौरुषम् SiṁhāDvā. 37.14; Hitopa. 4.55; PurāPraSaṁ. 81.24; अङ्क उत्तानौ हस्तौ कृत्वा TantrSā.(K.) 71.19; अङ्केऽथ तल्पे निजसंमुखस्थां कान्तां समालिङ्गति यत्र कान्तः AnaṅgaRa. 9.9; अङ्के पितुः सुरुचिपुत्रकमुत्तमं तं दृष्ट्वा ध्रुवः Nārāy. iv. 17.2; [Kośas give the synonyms उत्सङ्ग AmaK. 2342; ViśvaLoK. 2.4; ViśvaPra. 5.38; MediK. 2.16; AnekāTi. 2.6; NānārthaRaMā. 184; NānārthaMa. 55; क्रोड AnekāSaṁ. 2.2; NānārthaSaṁ. 6.54; NānārthaMa. 55; DharK. 197; उरस Vaija. 214.6; NānārthāSaṁ. i. 21.6; AnekāNi. 40; उपस्थ AnekāSaṁ. 3.307; AnekāK. 380]; **2 B** [with *kr*–] crossing of the legs नाङ्कं कृत्वोर्ध्वज्ञुः…अधीयीत AitĀ. V. iii. 3.11 (Sāy. पद्मासनादिकमङ्ककरणम्); **2 C** (lap of animals) closeness, nearness, protection सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपम् S'atTrayī. 350 = PañcT. 1.9 (19.5) = Hitopa. 2.36 = Pañcā. 6.16 = Subhāṣi. 1025; एणम् । अपि मृगरिपुपत्नी दूरितातङ्कमङ्के कलयति करुणार्द्रा दुग्धपानोत्सवाय HammīMaMa. 5.8; सिंहस्याङ्कमुपागतं मृगमिव त्वां कः परित्रायते MahāN. 7.6; **2 D** (with inanimate objects) (lap) surface, vicinity, proximity नूनं मुक्तो वज्रभृता स नागो भ्रष्टश्चाङ्कान्(v. l. स्वर्गान्)मन्त्रविस्रस्तकायः MahāBhā. i. 51.13; (स्थानीयं निवेशयेत्) हृदस्य वा अविशोषस्याङ्के सरसस्तटाकस्य वा ArthS'ā. i. 119.8 (2.3); केसररेणुना … रचितं दधदङ्गरागमेको नवमङ्के सर रेऽणुनासनादः HarVi. 5.82 (comm. अब्जिनीनामङ्के निकटे); उद्दङ्कन्तः कुट्टितकूटैः खरटङ्कैरङ्केष्वद्रेर्द्रावितसारङ्गतुरङ्गाः Kapphiṇā. 7.9; (न्यग्रोधस्य महातरोः) अङ्के पर्यङ्कबन्धेन स्थितम्…ददर्श…बालम् DaśāvaC. 1.55; अङ्के शिखरिणः सिंहकिशोर इव भासुरः TriṣaS'aPuC. i. 2.652; पुष्पवर्षं मरुत्पर्षदुपरिष्टात्किरीटिनः । दिवोऽङ्कादमुचत् PāṇḍaC. 4.305; अङ्के वृद्धिमुपागतं शिशुतया सर्वाङ्गमालिङ्गितं मत्स्यः … । आशाभिः परिपीयमानमनिशं निःस्पन्दमिन्दिन्दिरैर्दूरादेव निमेषशून्यनयनः पद्मं समुद्वीक्षते Subhāṣi. 756; निःशङ्कमङ्के च सदा स्थितं यैः । तेऽप्यण्डजाश्चततरं तटस्थाः पश्यन्ति हारीतनिकृष्यमाणम् PadyaVe. 675; **2 E** [contamination with aṅga ?] body, orb, place, limb एतत्किं शशिबिम्बं न तदस्ति कथं कलङ्कमङ्केऽस्य Kāvyālaṅ.(Ru.) 8.62; विरुद्धवर्णो यस्याङ्के कलङ्कः क्षयकारकः YuktiKa. 122.13; मृगं मृगाङ्कः सकलं सदाङ्के बिभर्ति SaraKaṇṭhā. 439.4; तुलसीश्वरि । पवित्रीकुरु मेऽङ्कानि विष्ण्वङ्कहर्षकारिणि BṛDharmaP. i. 8.38; प्रायस्तत्कथयत्यनङ्गरचनामङ्के कृशाङ्गी स्थिताम् DhūrtaSa. 83.4; नीलोऽयं दशमुखपाणिपङ्कजानामङ्केषु भ्रमरतनुभ्रमं तनोति MahāN. 9.61; मधुव्रतौघः कुपितः … । बिम्बं समाक्रम्य बलात्सुधांशोः कलङ्कमङ्के ध्रुवमातनोति Kuval. 119(8); (कस्तूरीम्) पीयूषभानोरङ्के मूढाः कतिचन सखे तत् कलङ्कं वदन्ति BhramDū. 42; कोऽयम्… निरातङ्कः पङ्केरुहयुगलमङ्के नटयति PadyāTa. 136; [probably स्थान of the Kośas, AnekāSaṁ. 2.2; NānārthāSaṁ. i. 21.6; ViśvaPra. 5.38; MediK. 2.16; NānārthaMa. 55; ViśvaLoK. 2.5; KośaKaTa. 2.3295; AnekāTi. 2.6; = अङ्ग Hārāva. 193; MediK. 2.16]; **3** protection, shelter, control कुमारो हि विक्रमभयान्मां पिता रुणद्धीति ज्ञात्वा तमेवाङ्के कुर्यात् ArthS'ā. i. 85.1 (1.17); ii. 267.10 (7.5); अपकुर्यात् समर्थं वा नोपकुर्यात् यदापदि । उच्छिन्द्यादेव तन्मित्रं विश्रब्धस्याङ्कमुपस्थितम् ArthS'ā. ii. 366.10 (7.18); ततो दुर्योधनस्याङ्के वर्तन्तामकुतोभयाः (पाण्डवाः) MahāBhā. v.21.14; न शत्रुरङ्कमापन्नो मोक्तव्यो वध्यतां गतः MahāBhā. v. 38.26; KāmSū. 221.9 (3.4); अङ्कमभ्यागतस्य । जनक इव शिशुत्वे सुप्रियस्यैकसूनोरविनयमपि सेहे पाण्डवस्य स्मरारिः Kirātā. 17.64 (comm. अन्तिकमभ्यागतस्य उत्सङ्गमारूढस्य च); निरुत्सकानामभियोगभाजां समुत्सुकेवाङ्कमुपैति सिद्धिः Kirātā. 3.40 = KāvyPra. 368.6 = VyaktiVi. 59.24 = SāhiDa. 409.10; MahāViC. 4.1(15) (87.8); सोऽभ्येत्य प्रोवाच पृथिवीपतिम् । लोभमात्सर्ययोरङ्के पतितः पातकेच्छया DarpDa. 3.139; (बिम्बम्) संघस्याङ्के क्षिप्तमस्ति PurāPraSaṁ. 66.29; = समीप AnekāSa. 738; = अन्तिक Vaija. 214.6; AnekāSaṁ. 2.2; ViśvaPra. 5.38; NānārthSaṁ. 6.54; ViśvaLoK. 2.5.

²अङ्क (aṅka) [MAYR. i. 544] **A** act (in a drama) नायकदेवीगुरुजनपुरोहितामात्यसार्थवाहानाम् । नैकरसान्तरविहितो ह्यङ्क इति स वेदितव्यस्तु NāṭyaS'ā. 18.18; 18.19; (इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।) प्रथमोऽङ्कः Prati. 1.31(2); इल्लाखेटको नाम प्रथमोऽङ्कः S'āk. 1.33(2); इति मृच्छकटिकायामलंकारन्यासो नाम प्रथमोऽङ्कः Mṛcch. 1.58(5); यामेष्वङ्केष्विवाह्नः कृतरुचिषु चतुर्ष्वेव जातप्रतिष्ठाम् … अध्यात् प्रस्तावयन् वो जगदटनमहानाटिकां सूर्यसूतः SūryaS'. 50; इति…उत्तररामचरितनाटके संमेलनं नाम सप्तमोऽङ्कः UttaRāC. 7.20(3); अवलोकयाङ्कमेकं मा भवतु मम श्रमो वन्ध्यः KuṭṭaMa. 879; अङ्के कुनाटक इवोत्तमनायकस्य नाशं कविर्व्यधित यस्य मुरारिरित्थम् HarVi. 38.68; दृश्यमङ्कैः प्रदर्शयेत् DaśRū. 1.63; 3.28; प्रत्यक्षनेतृचरितो बिन्दुव्याप्तिपुरस्कृतः । अङ्को नानाप्रकारार्थसंविधानरसाश्रयः DaśRū. 3.31; (नाटके) पञ्चाद्या दशपर्यन्तास्तस्मिन्नङ्काः प्रकीर्तिताः Mānaso. iv. 2.139 (? 339); अङ्कश्चाख्यानग्रन्थस्य परिच्छेदयिता NāṭaLaRaK. 237; वसन्तोत्सवो नाम प्रथमोऽङ्कः EI. viii. 107.32; BhāvPra.(S'ā.) 235.4(8); PratāYaBhū. 117.3; रसालंकारवस्तूनामुपलालनकाङ्क्षिणाम् । जनकाङ्कवदाधारभूतत्वादङ्क उच्यते RasāSu. 283.20 (3.197); पञ्चादिका दशपरास्तत्राङ्काः परिकीर्तिताः SāhiDa. 273.16; 276.4; SāhiSā. 6.59; 4.1; जना नीराजनीयास्ते जानन्ति स्वयमेव ये । … अङ्कैश्च नाटकम् Gaṅgāva. 1.35; AnekāSaṁ. 2.1; ViśvaPra. 5.38; AnekāTi. 2.6; **B** type of *rūpaka* (drama) [abbr. of Utsṛṣṭikāṅka] नाटकं सप्रकरणं भाणो वीथ्यङ्क एव च NāṭyaS'ā. 13.64; 18.2; AgniP. 337.2; DaśRū. 1.8; NāṭyaDa. 26.11(4); नाटकम् … अङ्कः … दशैतानि रूपकाणि NāṭaLaRaK. 10; BhāvPra. (S'ā.) 221.5 (8); अङ्के प्रख्यातमितिवृत्तम् । प्राकृतजनो नायकः । करुणरसः प्रधानम् PratāYaBhū. 103.13; 102.2; NānārthāSaṁ. i. 21.6; MediK. 2.16; KośaKaTa. 2.3295; **C** part of dramatic preliminaries निर्वर्तित एष प्रत्याहरणादिभिरङ्कै(? कैः)रुपवृंहितः पूर्वरङ्गः AmṛUda. 1.3(2)

³अङ्क (aṅk–a) *m. n.* [MAYR. i. 544] **1 A** mark, brand **B** characteristic limb **2 A** natural mark, sign **B** spot, stain, blot, blemish **3 A** emblem, insignia **B** title, name **C** marked by, possessing, having **4 A** number, numeral **B** counting, calculation **C** number nine **1 A** mark, brand (as showing possession or punishment) संघाङ्कलक्षणेष्वप्यभिजामण् P. iv. 3.127; ददर्श स तदा गावः शतशोऽथ सहस्रशः । अङ्कैर्लक्षैश्च ताः सर्वा लक्षयामास पार्थिवः MahāBhā. iii. 229.4; अङ्कं चिह्नं वर्णं शृङ्गान्तरं च लक्षणम् एवमुपज्ञा निबन्धयेदिति व्रजपर्यग्रम् ArthS'ā. i. 314.1 (2.29); कर्णौ चर्म च … । पशुषु स्वामिनां दद्यान्मृतेष्वङ्कानि दर्शयेत् ManuSm. 8.234; कव्यां कृताङ्को निर्वास्यः ManuSm. 8.281; CāndraVyā. iii. 3.98; वधताडनबन्धाङ्कदोहनादिविधायिनः । ग्रामक्षेत्रादिसक्तस्य प्रव्रज्या का हतात्मनः PadmP.(Ra.) 105.230; अङ्कस्तु गवादिस्थोऽपि गवादीनां स्वं न भवति KāśiVṛ. *on* P. iv. 3.127; JaineVyā. iii. 3.95; शाकलात् संघघोषाङ्कलक्षणे वा S'ākaṭāVyā. iii. 1.153; अङ्कः काकपदाकारो दृश्यते यः पदोत्थितः YuktiKa. 101.16; शुनः पादेन दत्त्वाङ्कं ललाटे ताभिरेव च । नीत्वा सोऽशुचिसंपूर्णे क्षिप्तोऽभूत् खातके निशि KathāSaSāg. ii. 5.148; SiddhaHe. vi. 3.172; **1 B** characteristic limb (of the animal) अङ्काः कर्णादयः स्वामिविशेषज्ञानार्थं चिह्नानि ManuBh. ii. 181.16 (*on* 8.234); अङ्कः शृङ्गकर्णादिरूपं चिह्नम् VīraMi. (Vyavahāra.) 348.14; अङ्कांश्चेति पाठे पशुदेहस्थितान् मुद्रादिचिह्नानपि दर्शयेत् BālamBha. ii. 282.17 (*on* 2.164); **2 A** natural mark, sign (like mole, whorl etc.) लक्षणं दैविको ह्यङ्कः शरीरावयवाश्रयः MatsyaP. 154.186; जलजातपत्रचामरकलशांकुशलक्षणाङ्ककरचरणतलः EI. xxiii. 168.26; श्रीवत्समङ्कं मणिकौस्तुभं चाप्यग्रे यजेत् IśānS'iPa. i. 33.76;

RasRaSa. 7.26; वदनमरुणं कोपादुद्यन्मृगाङ्कसमप्रभं सरसिजदृशो भ्रूः फालेऽङ्कं विडम्बयितुं क्षमा S'ṛṅgāMañ.(A.) 24.10; = चिह्न AmaK. 178; ParyāRaMā. 1387; Vaija. 214.6; MediK. 2.16; AnekāTi. 2.6; लक्ष्मन् AnekāSa. 649; AnekāSaṁ. 2.1; ViśvaPra. 5.38; S'abdaRaSaK. 3.3; **2 B** spot, stain, blot, blemish एको हि दोषो गुणसंनिपाते निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः KumāSaṁ. 1.3 = VyaktiVi. 65.1 = AlaṅkāSa. 110.2; AlaṅkāRa. 12(5); अनन्यर्जुनाब्जन्मसदृक्षाङ्को वलक्षगुः Kāvyāda. 1.46; कथं मम कुले जातो विधावङ्को यथाधमः GaneP. i. 76.19; इन्दुः किं दुरतिक्रमस्य कुरुतां धातुः सुधासूतिरप्यङ्कं तन्मुखकिङ्करत्वपिशुनं धत्ते KarnaSu. 3.3; मधुकरस्तम्बेन मुखचन्द्रमस्यङ्कमुपकल्पयन्ती (युवतिराजगाम) UdaySuKa. 67.25; दुष्पुत्र-दुःखात्तर्केन्दू तापमङ्कं च मुञ्चतः PrabaCin. 126.22; अभिलषसि यदीन्दो वक्त्रलक्ष्मीं मृगाक्ष्याः पुनरपि सकृदब्धौ मज्ज संक्षालयाङ्कम् Kuval. 88(4); प्रसक्तमङ्कं विमले कथंचन प्रमार्ष्टुमीष्टे न शिवोऽपि सर्वथा S'ivLī. 11.21; किमपि निविशति प्रकाशराशौ त्वयि यमुनेव रवौ विधाविवाङ्कः AmṛUda. 4.65; तत्रोपमेय-भूतानामङ्ककिरणानामुपमानभूतदोषगुणाभिन्नत्वात् AlaṅkāKau.(Vi.) 13.4; = कलङ्क AmaK. 2342; Vaija. 240.17; AbhidhāCin. 106; AnekāTi. 3.55; KośaKaTa. 2.3295; **3 A** emblem, insignia शार्दूलश्च ध्वजस्यासीदङ्कः शत्रु-भयंकरः EI. vi. 95.7; स्थापितोऽयं त्रिशूलमुद्राङ्कः EI. iii. 5.18; **3 B** title, name समरसंसक्तसकलोत्तरापथेश्वरश्रीहर्षवर्द्धना(? न)पराजयोपात्तपरमेश्वरशब्दा-[ङ्क]स्य EI. xxv. 23.8; तदनु तदनुजः श्रीध्रुवान्को[? ङ्को]ऽधिराजः EI. iii. 271.5; श्रीपल्लवत्रिनेत्राङ्को धन्यो वेममहीपतिः EI. viii. 15.31; सोऽयं वसंतरायाङ्कः EI. iii. 289.22; तस्मिन्नुपेन्द्रत्वमनुप्रवृत्ते त्रैलोक्यरक्षाक्षमविक्रमाङ्कः EI. ii. 442.15; मूरुरायरगंडाङ्को मेरुलङ्घियशोभरः EI. iv. 15.105; ऐलावलीपुरवराधीश्वराङ्केन धीमता EI. ix. 336.114; **3 C** [at the end of a cpd. cf. धार्याद्ध्वजास्त्रपाण्यङ्क-मौलिभूषणभृन्निभाः AbhidhāCin. 6] characterised by, marked by, possessing, having महीमेकातपत्राङ्कां राजसिंहः प्रशास्तु नः SvapnVā. 6.19; चतुस्समुद्र-सीमाङ्कं यावदेतन्महीतलम् EI. i. 247.18; नेमुस्त्रिविक्रमे देवास्ताराहाराङ्कवक्षसम् JānaHa. 2.12; नवपल्लवमालाङ्का यत्र तोरणपङ्क्तयः। भान्ति YaśasCam. i. 204.7; कल्याणकृद्धोऽस्तु स कौस्तुभाङ्कः S'riKaC. 1.29; महेश्वरेति यस्यास्ति नामाङ्कं वाग्विभूषणम् Stotrā. 10.23; आराध्य तस्यालयमुद्दधार श्रीचित्रकूटे मणितोरणाङ्कम् EI. xxi. 284.26; **4 A** number, numeral (standing for its value and figure) नष्टे यावतिथं स्याद्वृत्तं संस्थापयेत्तमेवाङ्कम् JayaChand. 8.4; 8.6; द्वितीयादिकोष्ठेष्वङ्कानामुपरि गायत्र्यादिसप्तच्छन्दसां नामानि विन्यसेत् MṛtaSaṁ. 11.13 (*on* 2.3); रूपात्कटपयपूर्वा वर्णा वर्णक्रमाद् भवन्त्यङ्काः ĀryaSi. 1.2(1); 15.6(144); 15.45(157); नष्टस्य यो भवेदङ्कः VṛttaRa. 6.3; 6.4; गुण्यान्तमङ्कं गुणकेन हन्यात् Līlā. 14; एकाद्येकोत्तरा अङ्काः Līlā. 110; नष्टेऽङ्कस्य दले लः सैकस्य गः Chandonu. 8.4; अङ्कानेकादिसप्तान्तानूर्ध्वमूर्ध्वं लिखेत् क्रमात् SaṁgīRa. i. 129.1 (1(4).60); चतुर्ष्वङ्केषु त्रयोऽन्तर्भवन्ति VedāntKa. 126.23 (*on* i. 1.25); दशगुणोऽभवत्। करस्थैन पुरस्थैन बिन्दुनाङ्को यथैककः PārśvC. 6.1158; GrahaLā. 3.2; 4.11; साधकनामाद्यक्षराणि स्वरव्यञ्जन-रूपेण पृथक्कृतानि युग्माद्यैरङ्कैर्गुणयित्वा TantrSā.(K.) 12.15; एवं चाङ्कानां वामतो गतिरिति प्रकारेण मेलने VīraMi.(Samaya.) 10.7; एतेनान्यत्र सर्वत्र देयानङ्कान-नुक्रमात् TantrRā. 35.38; अबिन्दुमस्तको योऽङ्कः GoviBh. 6.9 (*on* i. 1.1); **4 B** counting, calculation हारलता बभूव···। ज्योतिर्मयी यद्भजनाय विद्या मध्येऽङ्कमङ्केन भृता विशङ्के NaiṣC. 10.79; चिकित्साराजसिद्धान्तरसवास्तूदयानि च। अङ्कशाकुनकाध्यात्मस्वप्नसामुद्रिकान्यपि PrabhāC. 185.21; **4 C** number nine (as the numerals are nine) कुद्वयघ्न्यब्धिसुताद्याङ्कान्त्याये शुक्रो न विध्यते NāraS. 12.6; गजरामाङ्कवस्वङ्कऋतुभिर्गुणितात् पदात् VasiS. 39.49; 42.36; षट्त्रिं-शत्संयुक्ता द्व्यनलाङ्कार्कत्रिवर्गगुणशून्यैः। दिवसाः PañcSi. 18.35; दशवाण्छापदमङ्क-सिन्धुरगिरिद्रव्येन्द्रियाम्भोधयः GaniSāSaṁ. 1.115; भादिः कृतघ्नोऽङ्कहृतो ग्रहस्तु Bhāsv. 4.11 (comm. अङ्कहृतो नवभिर्विभाजितः); खेषुस्वरघ्नोऽङ्कशराब्धियुक्तः (अब्दपिण्डः) Bhāsv. 2.6; 3.4; रसाङ्गान्वितात् स्वाभ्रवाङ्कांशहीनात् KaraṇaKu. 1.2(3); 8.1(30); TantrSa. 8.5; वह्न्यङ्कद्वादशे षष्ठे लग्नात्पापग्रहो यदि। हतो गदै-जैलैश्शस्त्रैः TājiNī. 3(6).63 (385); 3(7).16 (425); षट्सप्ताष्टाङ्कभागेन युतं वा हीनमेव वा S'ilpaRa. i. 17.17; i. 22.1; NirṇaSi. 49.8; **अङ्के** (aṅke) [Loc.], **अङ्केन** (aṅkena) [Inst.] in figures, in numerals देवकुटीकाष्ठपरिमितविंशति-नालुकपरिमाणा भूमिः। अङ्केनापि भूमिनालु 20, EI. vii. 92.37; पञ्चाशदधिकैकादश-शतसंवत्सरे···रविदिनेऽङ्केऽपि संवत् 1150, EI. xiv. 194.20; नालुकदशाङ्केऽपि नालुक 10, EI. v. 114.19; रविदिनेऽङ्केऽपि संवत् 1200; EI. iv. 115.20; संवत्सराणा[मेका]धिकद्वादशशतेषु···अङ्केऽपि संवत्[1] 201, EI. v. 116.16; मार्गशुदि तिथौ त्रयोदश्यां यत्राङ्केनापि संवत् 31 मार्गशुदि 13 लिखितमिदम् EI. iii. 350.45; Kośas give further meanings like अपराध NānārthāSaṁ. i. 21.6; आगस् AnekāSaṁ. 2.1; KośaKaTa. 2.3295; मति NānārthaRaMā. 183; मन्तु ViśvaPra. 5.38; ViśvaLoK. 2.5; NānārthaMa. 55; NānārthaRaMā. 183; AnekāTi. 2.6; ParaNā. 2598; युयुत्सा AnekāMañ. 120; रेखा ViśvaLoK. 2.4; MediK. 2.16; वर्मन् TrikāS'e. ii. 8.49; सर्ग KalpaK. 445.61; नाम NāmMā. 165.

⁴**अङ्क** (aṅka) *m.* [Prākritism for अर्क] a kind of jewel अङ्कः। रत्नविशेषः JñātāDhaṬ. 26A. 3.

⁵**अङ्क** (aṅka) *m.* name of a devotee of S'iva अथाङ्क इत्यखविदां पुरोगमो गुरुर्भटानां खुरलीषु विश्रुतः S'ivLī. 16.62.

⁶**अङ्क** (aṅka) (*Gr.*) [a grammatical suffix postulated to explain some words] क्रोऽङ्को रो लश्च वा SaraKaṇṭhā. (Gr.) ii. 2.30 (comm. किरते-रङ्कप्रत्ययः रेफस्य लकारादेशश्च वा भवति। करङ्कः समुद्रः। कलङ्कः लाञ्छनम्)

अङ्कक (aṅka-ka) *m.* **1** numerical figure, quantity आद्यः स्फुटाङ्को लघुना हतो यस्तेनाढ्यबाणात् क्रमशोऽथ जह्यात्। तानङ्ककान् शेषमशुद्धभक्तम् ··· पात-मध्यम् GrahaLā. 14.12; गोलक्रमाच्चरज्योनयुतः कार्योऽङ्ककस्तु सः SiddhāTaVi. 200.10; **2** the number nine भृगुतुङ्गकस्य षडङ्कका नागमिताः (गतयः) SiddhāTa. 14.22; **3** mark, mole देवद्विजप्रसादेन जिह्वां वसति शारदा। तेनाहमवगच्छामि भानुमत्या यथाङ्ककम् SiṁhāDvā. 38.19.

अङ्ककथा (aṅka-kathā) *f.* statement of a mark यदन्तरात्युत्रतधान्यकूट-मुद्रामषीमुद्रित एव चन्द्रः। कलङ्कितां याति न चेत्सुधांशौ न गन्धतोऽप्यङ्ककथा-प्रसङ्गः Raghunā. 1.37.

अङ्ककबन्ध (aṅka-kabandha) *m.* mark in the form of a headless body अङ्ककव(? ब)न्ध इति अशिरस्कपुरुषाकाररूपोऽङ्कस्तेनाङ्कयित्वा त्रैवर्णिकं निर्वासयेत् DaṇḍaVi. 176.13.

अङ्ककरण (aṅka-karaṇa) *n.* act of stamping or branding of the body (with the mark of a dog's foot etc.) कर्मवियोगविख्यापनविवासनाङ्क-करणानि GautDS. ii. 3.44; महापातकयुक्तोऽपि न विप्रो वधमर्हति। निर्वासनाङ्क-करणे मौण्ड्यं कुर्यान्नराधिपः BṛhaspaSm. 97.27; बन्धनाङ्ककरणकर्मकरणबन्धनागार-प्रवेशनताडनरूपाः शारीरदण्डभेदाः पञ्च विज्ञेयाः SmṛtiCan. iii. 293.1; iv. 528.4; अङ्ककरणं श्वपदेनांकनम् BālamBha. ii. 326.8 (*on* 2.270); अकिञ्चनस्य तु तस्य निमित्ततारतम्येन मौण्ड्याङ्ककरणगर्दभप्रयाणधिग्दण्डवाग्दण्डाः क्रमेण बोध्याः BālamBha. ii. 40.22 (*on* 2.26); ii. 40.7 (*on* 2.26); ii. 40.25 (*on* 2.26)

अङ्ककलङ्क (aṅka-kalaṅka) *m.* stain or mark on the body निर्मलं प्रियतमं हृदये मे किं करोषि कलुषं रजनीश। मुञ्च रत्नचषके मदिरां मे किं न वेत्सि निजमङ्ककलङ्कम् VikraDeC. 11.63.

अङ्ककलङ्कलेखा (aṅka-kalaṅkalekhā) *f.* linear mark on the body मन्ये विशोध्य विधिरैन्दवमेव बिम्बं श्रीनाभिपार्थिवमुवो मुखमुच्चकार। तस्य ध्रुवं तदियमंसनिवेशकेशच्छायाच्छलादपतदङ्ककलङ्कलेखा PārśvC. 7.365.

अङ्ककलिकोन (aṅkakalikona) *adj.* less by nine degrees सौरोऽर्कोऽपि विधूच्चमङ्ककलिकोनाब्जः···यान्ति दृक्तुल्यताम् GrahaLā. 1.16.

अङ्ककलोन (aṅkakalona) *adj.* less by nine degrees रवेरङ्ककलोनेषु-वह्न्यंशाः (मन्दपरिध्यंशाः) SiddhāTaVi. 111.6.

अङ्ककल्पन (aṅka-kalpana) *n.* branding of a mark चित्रा विविधोपायाः शूलारोपणं शिरश्छेदः अङ्ककल्पनं खड्गप्रहारकर्तिका इत्याद्याः ManuBh. ii. 310.10 (*on* 9.248)

अङ्ककार (aṅka-kāra) *m.* champion chosen by each side to decide a battle त्वत्काङ्ककारविजये तव राम लङ्का सीता च ते पुनरियं भवतोऽस्तु दाराः। मत्काङ्ककारविजये तु ममाधिपत्यम् BālRā. 8.2; केसरपरागोद्धतिभृतोऽङ्ककारा इव वन्न(? न)न्तः कोङ्कणीनामङ्कखलकेषु···प्रसरन्ति···गन्धवाहाः UdaySuKa. 122.1; रेवणदेवनं[क]कारपतिहिताचा[र्]यनचलितधैर्यगोत्रपवित्रम् EI. iii. 309.36; पञ्चशरीं शिरीषमृदुलैर्निर्माय यत्पल्लवैः शङ्के शंकरसंगरेऽपि चतुरो जातोऽङ्ककारः स्मरः Anyo-MuLa. 89; स त्रायतां पञ्चशरः सदैव विश्वं वृषाङ्कप्रथमाङ्ककारः S'rīKaC. 1.43; ववल्गुर्वल्गु केऽप्यङ्ककारा इव दिवौकसः TrisaS'aPuC. i. 2.559; रणरङ्गाङ्गणे लोकैः परितः परिवेष्टितौ। अङ्ककाराविवाख्यातां गान्धारेयवृकोदरौ PāṇḍaC. 13.899; *adj.* vying with स्तबकयति···तरणिस्तवायताक्षि। सरकरिकरसीकराङ्ककारैः श्रमजलबिन्दु-भिराननेन्दुबिम्बम् S'rīKaC. 7.11; पारावाराङ्ककारं तटपुटघटितोत्तालतालं तटाकं कृत्वा EI. vi. 124.199.

अङ्ककारत्व (aṅkakāra-tva) *n.* championship in a battle किं पुनरा-वयोरङ्ककारत्वमुचितं ययोरन्तरङ्गोऽभियोगः BālRā. 8.2(3)

अङ्ककाररणकर्मन् (aṅkakāra-raṇakarman) *n.* fight of a champion in a battle चारी सुचित्रपदता स्थिरता च दृष्टेः क्रान्तिर्भुवः प्रहृतियोजनवञ्चनेन। सर्वाङ्ककाररणकर्मणि मात्रिकेयमुक्तीर्य तत्र समये कथितेव ताभ्याम् BālRā. 8.7.

अङ्ककारीकृत (aṅkakārī-kṛta) *adj.* made a champion in a battle अङ्ककारीकृतः कुमारोऽङ्गदो रघूद्वहेन निजपुत्रो नरान्तकस्तु लङ्केश्वरेण BālRā. 8.2(11)

अङ्ककुरङ्ग (aṅka-kuraṅga) *m.* the deer-mark (on the moon) तत्रोच-

तरवैत्याग्रासिंहाभ्यर्णे परिभ्रमन् । त्रस्यताङ्ककुरङ्गेण यातीन्दुर्निष्कलङ्कताम् TriṣaS'aPuC. iii. 4. 19.

अङ्ककृत (aṅka-kṛta) *adj.* [*f.* -ā] made of *aṅka* (i. e. some kind of white gem) लोहिताक्षप्रतिसेकप्रान्ता अङ्ककृता दृशः (अर्हत्प्रतिमानाम्) TriṣaS'aPuC. i. 6. 602; *nu.* the number forty-nine जिनांशजीवाङ्ककृता विपादाः GrahaGa. 41. 28(8. 14)

अङ्ककृतवल्लभ (aṅkakṛta-vallabha) *adj.* having the wife seated on the lap स (चित्रकेतुः) । निःशङ्कमङ्ककृतवल्लभमङ्गजारिं तं शङ्करं परिहसन्नुमयाभिशेपे Nāräy. vi. 23. 9.

अङ्ककृतव्रण (aṅkakṛta-vraṇa) *adj.* branded with a mark ब्राह्मणं पापकर्माणमुद्घुष्याङ्ककृतव्रणम् । कुर्यान्निर्विषयं राजा वासयेदाकरेषु वा ArthS'ā. ii. 157. 6 (4. 8)

अङ्कखलक (aṅka-khalaka) m. yard in the form of the lap केसरपा(? प)रागोद्गतिभृतोऽङ्ककारा इव वन्न(? न)न्तः कोङ्कणीनामङ्कखलकेषु ···प्रसरन्ति ··· गन्धवाहाः UdaySuKa. 122. 2.

अङ्कखेलिन् (aṅkakhel-in) *adj.* playing on the lap उद्घापयामास भीमं कृत्वाङ्कखेलिनम् (कुन्ती) PāṇḍaC. 3. 62.

अङ्कग (aṅka-ga) *adj.* [*f.* -ā] **1** being on the lap (being in the protection), being very close चक्रेऽङ्कगामरनदीशुचिहारगौरकल्लोलपीवरपयोधरपृष्ठभाजः । वीचीकरैर्जलनिधिः फणिफूत्कृताग्निधूमवृच्छटासितनवाङ्गुरुपत्रवल्लीः HarVi. 22. 12; अङ्कगस्तव कृतो वनयाते बाष्पगद्गदगिरासि जनन्या । वत्स मां परिसरेऽरिनगर्या हा विहाय कथमद्य गतोऽसि RāmC. App. ii. 40. 27; सेवितः परमेश्वरः । तेन पुण्येन पुत्रोऽसावावयोरङ्कगः स्फुटम् ĀdiP. 18. 131; पितुरङ्कगः । रामो राजीवपत्राक्षस्तूष्णीमेव स तिष्ठति YogVā. i. 5. 12; अङ्कगां प्रियतमाम् ··· आश्लिष्यन् ··· पायाद्वः ··· हरिः PāñcaRā.(Nā.) v. 1. 23; अभिचिन्तयेत् ··· अच्युतम् ··· अङ्कगसुशोभनकराम्बुजद्वयम् PāñcaRā.(Nā.) v. 3. 19; निपाययन्ती स्तनमङ्कगं त्वाम् ··· । दशां यशोदा कतमां न भेजे Nāräy. x. 41. 10; स्वप्ने सिंहमङ्कगम् । भद्रे द्रक्ष्यसि PariPar. 2. 52; नखघातकलस्वनाङ्कगा परिरभ्यैकभुजेन वल्लकी । हृदि रागवती निवेशिता रमणी राममरीरमद् गुणैः VīraBhā. 8. 31; साक्षिणोऽपि जगतां तव शंभो दर्शनाय विचरन् प्रतितीर्थम् । अङ्कगात्मजगवेषणशीलं हन्त लोकमनुयामि विमूढः YātrāPra. 5. 16; **2** occupying the ninth astrological house अर्थहेतुः पथोऽङ्कगे (गुरौ) TājiNī. 2 (5. 2). 17(225)

अङ्कगत (aṅka-gata) *adj.* [*f.* -ā] **A** seated on the lap or hip, found on the lap, seated closely स्नातः कुमारः···मातुरङ्कगतः KauśīGS. i. 18. 2; अङ्कगतौ चक्रे देवकी रामकेशवौ MahāBhā. ii. App. i. 21 (1423); यस्य त्वं वशगा सुभ्रु भवेरङ्कगता सती MahāBhā. iv. 215*(6); नारायणस्याङ्कगतां ज्वलन्तीं दृष्ट्वा श्रियं पद्मसमानवक्त्राम् । ··· पप्रच्छ माता मकरध्वजस्य MahāBhā. xiii. 11. 3; आगतस्य हि रामस्य क्षिप्रमङ्कगतां सतीम् । अहं द्रक्ष्यामि ··· त्वाम् Rāmā. vi. 24. 30; नूनं निर्वासितो लङ्कां पश्यन्नेव विशीर्यसे । कामयन् पुरुषः कान्तां शूरस्याङ्कगतामिव Rāmā. vi. 1650*(2); बालस्याङ्कगतस्यालिङ्गनं चुम्बनं च करोति KāmSū. 214. 14 (3. 3); अङ्कगतस्य बालस्य लालनम् KāmSū. 266. 18 (5. 2) (comm. क्रोडस्थस्य लालनम्); अभवच्छयिता हि तत्र काचित् ··· कुपितेवाङ्कगतां विहाय वीणाम् BuddhC. 5. 48; यस्य सुव्यवहाराच्च रक्षणाच्च सुखं प्रजाः । शिशियिरे विगतोद्वेगाः पितुरङ्कगता इव Saund. 2. 7; मुदं तयोरङ्कगतस्तताम (कुमारः) KumāSaṁ. 11. 43; क्षितिभृतोऽङ्कगतां दयितामिव S'iśuVa. 6. 42; शेषस्याङ्कगतं देवं लक्ष्मीः पप्रच्छ ViṣṇuDhaP. iii. 34. 14; ततः पश्यति ··· । मातरं पितरम् ··· वध्यमानम् ··· । मुष्टिभिश्च कशाभिश्च व्यालैरङ्कगतैरपि VarāP. 200. 57; यः स्वयं प्राप्तकालः स्याज्जन्मन्यङ्कगतोऽपि सः । ह्रियते मृत्युना जीवः PadmP.(Ra.) 11. 148; कश्चिदङ्कगतां कान्तां त्यक्त्वा संनद्धमुद्यतः PadmP.(Ra.) 65. 11; पद्मस्याङ्कगता सीता सती गुणसमुत्कटा PadmP.(Ra.) 82. 5; 82. 44; रोदित्यङ्कगतां विलोक्य सुचिरं वीणामतिव्यापृता S'ṛṅgāTi.(Ru.) 2. 22; आलिङ्गति बालमङ्कगतम् Kāvyālaṅ.(Ru.) 12. 33; विभुः···प्रियामङ्कगतामभाषत HarVi. 21. 1; (यशोधरः) तातस्याङ्कगतश्च वक्षसि कुचावन्वेषते व्याकुलः YaśasCam. i. 232. 10; भारतं तु श्रुतं विप्र तातस्याङ्कगतेन तु BhaviP. 3B. 24 (i. 1. 67); स कुरङ्गदृशेव निद्रया चतुरं लोचनयोरचुम्ब्यत ।···अथ तामङ्कगतां व्यलोकयत् NavaSāC. 12. 8; वृत्ते साङ्गविवाहमङ्गलविधौ ··· विमनाः पुनातु भवती लक्ष्मीः स्मरन्ती पितुः । यामाश्वासयतीव ··· अङ्कगताम्···कौस्तुभः SaduktiKa. 50. 12; कन्यामङ्कगतां तथा । निरूप्य सहसा चिन्ताचान्तस्वान्तोऽभवद् नृपः PārśvC. 1. 222; शृङ्गकण्डूयनं पृष्ठे कुर्वद्भिर्जरठैर्मृगैः । बालैरङ्कगतैर्दृष्ट्वा मुनींस्तत्रातुषद् नृपः PārśvC. 4. 31; उदितमात्मनि देवकसंभवा दनुजभेदनमङ्कगतं दधौ Yādavā. 3. 12; S'ārṅgaPa. 3407 = Subhāṣi. 1115; अङ्कगतापि न वीणा कलमधुरमताडिता क्वणति Subhāṣi. 2852; भावादङ्कगतं शिशुमालिङ्गति RatiRaha. 13. 52; बालस्याङ्कगतस्य च परिरम्भणचुम्बने मुहुः कुरुते KandaCū. iii. 3. 31; बर्हिःपूलकम्···अङ्कगतं सव्येन संगृह्य VīraMi.(Saṁskāra.) 1005. 24; अङ्कगतं कमलाया जयति स्वपतः पदं परमपुंसः । रोमलतिकाकिसलयम् MandāMañ. 4. 1; **B** *fig.* being within one's reach, being in the grip, gained पित्रा विसृष्टां मदपेक्षया यः श्रियं युवाप्यङ्कगतामभोक्ता (भरतः) RaghuVa. 13. 67; हृतप्रवेगो यदि वा न वा (v. l. बहुना) रथो वृकोदरस्याङ्कगतः स चिन्त्यताम् PañcRā. 3. 11; मूढः स्वस्थोऽसि मिथ्यैव मृत्योरङ्कगतः कथम् RāmāMañ. 153. 12; सुरस्रवन्ती । मातेव सितकरांशुनिभैः पयोभिः प्रीताः प्रजाः सवितुरङ्कगताः करोति Surath. 4. 37; मरमीश्वरललाटलोचनप्लुष्टमङ्कगतमङ्कदम्भतः । जीवयन्निव विधुः सुधारसैराविरास तमसामसज्जनः Surath. 6 51; देवि गङ्गे । अन्ते वयस्यङ्कगताय मह्यमदेहबन्धाय पयः प्रयच्छ SaduktiKa. 28. 30; मल्लीयं न तवैव पुण्यभरतः कूले विकाशं गता । भ(? भृ)ङ्गैरङ्कगतैरनेकपथिकैः संसेव्यते सर्वदा GopāKeCan. 80. 8; अङ्कगतस्तव कुमुदिनि मत्तो मधुपः प्रसुप्त इति मन्ये । संभावयति सरोजं यत्र विनिद्रं समागत्य SundaS'. 98.

अङ्कगतमृग (aṅkagata-mṛga) *m.* a deer appearing on the body (of the moon) शशीशब्दस्याङ्कगतमृगपरत्वे सिंह्यपि ग्राह्या AlaṅkāMañ. 235. 7.

अङ्कगतोडुपरिग्रह (aṅkagatoḍu-parigraha) *adj.* accompanied by a retinue of stars विनिहितं परितापिनि चन्दनं हृदि तया धृतबुद्बुदमाबभौ । उपनमन् सुहृदं हृदयेशयं विधुरिवाङ्कगतोडुपरिग्रहः NaiṣC. 4. 28 (comm. अङ्कगतः समीपमागतः उडवो नक्षत्राण्येव परिग्रहो यस्य)

अङ्कगसुतानुन्न (aṅkagasutā-nunna) *adj.* instigated by the daughter sitting on the lap रङ्कः कङ्कसिकार्थमङ्कगसुतानुन्नोऽकरोत्पूःक्षयम् KumāDeC.(So.) 31. 33.

अङ्कगुण (aṅka-guṇa) *nu.* the number thirty-nine षष्ट्यष्टिभूपाङ्कगुणाः कुदस्रा चक्रादितः प्राक् परतोऽस्तगः स्यात् (क्षितिजादिः ग्रहः) Bhāsv. 4. 17.

अङ्कगृह (aṅka-gṛha) *n.* the ninth mansion (of a planet) ताभ्यां त्रिभे व्यस्तचलांशसंस्कारतस्त्रिभे चाङ्कगृहं क्रमेण SiddhāTaVi. 382. 6.

अङ्कग्रहण (aṅka-grahaṇa) *n.* mention of the word *aṅka* (in P. iv. 3. 80) अङ्कग्रहणेन तस्येदमर्थसामान्यं लक्ष्यते KāśiVṛ. *on* P. iv. 3. 80 = PrakriKau. i. 776. 7.

अङ्कघ्न (aṅka-ghna) *adj.* multiplied by nine पूर्वक्षेपे योऽन्यवर्णस्य वर्गस्तस्याङ्कघ्नो ज्येष्ठवर्गो विभक्तः SiddhāTaVi. 397. 21.

अङ्कचतुष्टय (aṅka-catuṣṭaya) *n.* (aggregate of) four acts (in a drama) अङ्कचतुष्टयम् । मुखप्रतिमुखगर्भनिर्वहणसंधियुक्तम् NāṭaLaRaK. 2757; 2839.

अङ्कचन्द्र (aṅka-candra) *nu.* nineteen रूपाश्विनो विंशतिरङ्कचन्द्रा अत्यष्टितिथ्यर्कनवेषुदस्राः । ज्याखण्डकानि···स्युः GrahaGa. 41. 23 (8. 13) = KaraṇaKu. 2. 6(10); द्विधाङ्कचन्द्रैः खखमैर्दिनौघादाप्तांशयोगो भवतीन्दुपातः KaraṇaKu. 1. 9(5)

अङ्कचर (aṅka-cara) *adj.* [*f.* -ī] moving or sitting on the lap मग्ना एव चिरं महोर्मिषु परं संसारवारांनिधेरेनामङ्कचरीं विधाय कमलां के नाम पारं गताः BhartṛNi. 4. 13.

अङ्कचर्मन् (aṅka-carman) *n.* hide (of a dead animal) with a brand-mark (for identification) कारणमृतस्याङ्कचर्म गोमहिषस्य, कर्णलक्षणमजाविकानां पुच्छमङ्कचर्म चाश्वखरोष्ट्राणां वालचर्मबस्तिपित्तस्नायुदन्तखुरशृङ्गास्थीनि चाहरेयुः ArthS'ā. i. 316. 3 (2. 29); i. 312. 8 (2. 29)

अङ्कचारिणिका (aṅkacāriṇ-ikā) *f.* name of a kind of musical composition, cf. **अङ्कचारिणी,** सप्तविंशतिमा (प्रबन्धिका) सा स्यादङ्कचारिणिका मता BṛDeśī. 142. 17.

अङ्कचारिणी (aṅka-cāriṇī) *f.* name of a kind of musical composition वीररौद्राश्रितैर्बद्धा बिरुदैरङ्कचारिणी । वर्ण्यनामाङ्कितभोगा तालेनेष्टेन गीयते SaṁgīRa. ii. 276. 2 (4. 200); ii. 213. 9 (4. 24); इष्टेनार्थेन तालेन रागेणाभीप्सितेन च । रच्यते बिरुदैरेव पाटेनाभिमतेन च । वर्ण्यनामसमोपेता सा भवेदङ्कचारिणी Bharatakośa,

अङ्कचिति (aṅka-citi) *m.* name of an astronomer (*lit.* one who knows i. e. is good at numbers or calculation) अङ्कचितिविजयनन्दिप्रद्युम्नादीनि पादकरणानि । यस्मात् तस्मात्तेषां न दूषणान्यत्र लिखितानि BrāhmSphuSi. 11. 58.

अङ्कचुम्बिन् (aṅkacumb-in) *adj.* being in the hollow of a vessel (*lit.* kissing the middle) अङ्कचुम्बिघनचन्दनपङ्कं यत्र गारुडशिलाजममत्रम् । प्राप केलिकवलीभवदिन्दोः सिंहिकासुतमुखस्य सुखानि NaiṣC. 21. 25.

अङ्कच्छल (aṅka-cchala) *n.* pretence of an emblem or distinctive mark प्रविश्य च स तस्यान्तः श्रीनेमेर्बिम्बमानमत् । यं श्रितोऽङ्कच्छलाच्छङ्खो वृत्तौ-उज्ज्वल्ययुतो ध्रुवम् PārśvC. 8. 57.

अङ्कच्छेद (aṅka-ccheda) *m.* break or closure of an act (in a drama) विकृष्टं यस्तु गच्छेद्धि देशं कार्यवशान्नरः । अङ्कच्छेदे (v. l. अङ्कच्छेदेन) तमन्यस्मिन्निर्दिशेद्धि प्रवेशके NāṭyaS'ā. 13. 23; 13. 24; 18. 26 = S'ṛṅgāPra. 462. 17; **अङ्कच्छेदं** कृत्वा मासकृतं वर्षसंचितं वापि । तत्सर्वं कर्तव्यं वर्षादूर्ध्वं न तु कदाचित्

NāṭyaS'ā. 18. 31 = BhāvPra.(S'ā.) 216. 3(7); NāṭyaS'ā. 22. 295; यथा सगरपुत्राणां कपिलेन वधः कृतः। प्रवेशकैः सूचितोऽङ्कच्छेदैर्गङ्गाभगीरथे (नाम रूपके) BhāvPra.(S'ā.) 252. 15(8); 283. 14(9); पूर्वोद्दिष्टस्य बीजस्य त्वङ्कच्छेदादिना तथा। नष्टस्यानुस्मृतिः शश्वत् परिसर्प इति स्मृतः RasāSu. 221. 5 (3. 42); 284. 13 (3. 205); दिनावसाने कार्यं यद्दिने नैवोपपद्यते। अर्थोपक्षेपकैर्वाच्यमङ्कच्छेदं विधाय तत् SāhiDa. 292. 14; 292. 9.

अङ्कजङ्घाद्वय (aṅkajaṅghā-dvaya) *n.* (w. r. for agrajaṅghā-dvaya) the two front legs (of a horse) अङ्कजङ्घाद्वयञ्चैव (v. l. अग्रेजङ्घाद्वयम्) वक्षोग्रीवाशिरोमुखम्। पूर्वकायः समुद्दिष्टः पृष्ठदेशस्तु मध्यमः AśvaVai. 2. 32 (cf. AśvaS'ā. 16. 13 अग्रजङ्घाद्वयं चैव etc.)

अङ्कजन्मन् (aṅka-janman) *adj.* born of the lap नाभीपङ्कजमङ्कजन्मविधिना वृद्धेन रुद्धं हरेः … तेन श्रिया शिश्रिये यत्पाणिः (वस्तुपालपाणिः) PurāPraSaṁ. 73. 10.

अङ्कजय (aṅka-jaya) *m.* victory of Aṅka (name of an archer who was a devotee of S'iva) प्रकाशयन्नङ्कजयं दिशां मुखे तिरोदधे तद्गपुरिन्दुशेखरः S'ivLī. 16. 72.

अङ्कजात (aṅka-jāta) *n.* (topic of) all the acts (in a drama) कपालकुण्डलाघोरघण्टादिकथाभिः सकलमेव कथितमङ्कजातम् NāṭaLaRaK. 412.

अङ्कजात (aṅka-jāta) *m.* god of love, cupid (*lit.* born within the body i. e. within oneself) °प्रमदवनप्रासादवेदिकादत्तसङ्केतमङ्कजातलङ्घितभामिनीभयमन्तपुन(? र)नाटकीयकन्यकाजनमभिनवरसास्वादलालसोऽभिसृत्य AvantiKa. 36. 9.

अङ्कजिन (aṅka-jina) *nu.* two hundred and forty-nine खशराः शतं खतिथ्यः सागरनन्देन्दवोऽङ्कजिनाः BrāhmSphuSi. 25. 53.

अङ्कजुष् (aṅka-juṣ) *adj.* **1** sitting on the lap वेणीं विमुञ्चतु किमङ्कजुषस्तव…पौलस्त्य एषः RāmC. 19. 81; NaiṣC. 1. 112; **2** residing on the bed (of a lake) (तडागः) तरङ्गिणीरङ्कजुषः … तरङ्गरेखा बिभरांबभूव NaiṣC. 1. 112.

अङ्कज्ञ (aṅka-jña) *adj.* expert at figures or numbers यैर्यैर्हतः शुद्धिमुपैति योऽङ्केष्वत्यल्पकः …। तमङ्कमङ्कज्ञ वद SiddhāTaVi. 405. 24.

अङ्कज्ञान (aṅka-jñāna) *n.* science of figures or numbers षट्त्रिंशद्वर्षसाहस्रैर्मानुषाब्दैः …। दिव्यं वर्षशतं बोध्यमङ्कज्ञानविशारदैः BṛDharmaP. ii. 12. 5.

अङ्कट (aṅka-ṭa) *m.* peas कलाये सतीनकः स्यात् … सतीलकसातीलकौ त्रिकटोऽङ्कटः S'abdaRa.(Su.) 4. 253.

अङ्कण (aṅkaṇa) [set up as a formant to explain मृडङ्कण child] मृडः कीकच्कङ्कणौ Uṇā. 4. 24; मृडङ्कणः शिशुः SiddhāKau. 549A. 4 (comm. मृडः कीकन्नित्युज्ज्वलदत्तादिपाठः प्रामादिकः)

अङ्कण (aṅk-aṇa) *n.* court-yard प्ररोहावंकणे वृद्धौ स्वयं तातेन भूरुहौ। सह वल्ल्या परित्यक्तौ मया दृष्टौ फलागमे Rāmā. ii. 1603*(3); अङ्कणादौ तु तस्य कुर्यान्निरोधनम् PauṣkS. 37. 20; चक्रं संस्थापयेत् … अङ्कणदेशे … शङ्खादीनि … विदध्यादङ्कणादिके PāraS. 15. 975; अङ्कणे … विष्वक्सेनं निवेश्य PāraS. 15. 856; 19. 419; 11. 285; तदिदमरुंतुदं यदुत बह्ववधाय भिया धनमदमेदुरक्षितिभृदङ्कणचङ्क्रमणम् SaṅkalpaSū. 6. 3; मध्येऽङ्कणं कुर्यात्पञ्चभागेन विस्तृतम् MānaSā. 34. 72; 34. 88; 48. 36; (स्वस्तिबन्धनम्) मध्येऽङ्कणसमायुक्तम् MayaMa. 17. 24; 25. 40; प्रचारशब्देनाङ्कणादिकमुच्यते SmṛtiCan. iv. 644. 2; स कानिच्चित्पदानि … अङ्कणे व्यतानीत् Acyutarā. 2. 36; पादुकानां बहिर्भागमङ्कणं कथ्यतेऽत्र हि। अङ्कणं ध्वजयोनिः स्यात् S'ilpaRa. ii. 31. 32; ii. 29. 22; ii. 31. 59; ii. 31. 75; Vaija. 161. 36; अङ्गणं चाङ्कणं च स्यात् DviruK.(Ha.) 194. cf. **अङ्गण.**

अङ्कणक्षेत्र (aṅkaṇa-kṣetra) *n.* area of a court-yard अङ्कणक्षेत्रं त्रिधा वा पञ्चधा भवेत् PāraS. 11. 285.

अङ्कणद्वार् (aṅkaṇa-dvār) *f.* gate of a court-yard अङ्कणद्वारि मण्टपे (संदुष्टां क्षितिं खात्वा) PāraS. 19. 419.

अङ्कणद्वार (aṅkaṇa-dvāra) *n.* gate of a court-yard आग्नेय्यामङ्कणद्वारं दक्षिणाशामुखं स्मृतम् S'ilpaRa. ii. 31. 75.

अङ्कणवेदी (aṅkaṇa-vedī) *f.* altar in the court-yard अङ्कणवेदी वसुधा कुल्या जलधिः … कृतप्रतिज्ञस्य पुरुषस्य HarṣaC. (TSS. Ed.) 307. 1 = SūktiRa. 99. 23.

अङ्कत (aṅkata) *m.* species of crow अङ्कतेभ्यः कल्पयामि। कङ्कतेभ्यः … 'आयान्तु…वायसा बलिभोजिनः' अङ्कतानावाहयामि। कङ्कतानावाहयामि ĀgniveGS. ii. 4. 8 (69. 5)

अङ्कतन्त्र (aṅka-tantra) *n.* name of a book treating of magical marks and figures [PW]; science of numbers (arithmetical or algebraical) [Apte]

अङ्कतल (aṅka-tala) *n.* surface of the lap विधातुम्…अहम्…क्षमा मितोदरीमङ्कतलेऽस्य NavaSāC. 4. 38; PṛtbvīVi. 2. 25; सोऽग्रजन्मानुजन्मानौ कृत्वाङ्कतलतल्पगौ। … खेलयामास PāṇḍaC. 1. 252; KṛṣṇaKa. 2. 104; आरोपयन्नङ्कतलं हरिस्तामाचक्षते स्वं परमं पदम् S'ivLī. 12. 7; NīlaVi. 53. 10.

अङ्कतस् (aṅka-tas) *adv.* **1 A i** from the lap कामिना समुपगुह्य बालिका …उपवेशिताप्यसौ। वाञ्छति स्म समुदेतुमङ्कतः JānaHa. 8. 2; GaṇeP. ii. 90. 16; KathāSaSāg. iv. 3. 94; फलप्रदर्शनाद्बालमानीतं मातुरङ्कतः Mānaso. iii. 12. 1269; **1 A ii** from the middle निदाघनिःशेषिततोयसंपदः समुद्धृतं वारिदिदृक्षया सुरैः। नभःस्रवन्त्या इव पङ्कमङ्कतः क्षमापतिर्बालपयोदमैक्षत VikraDeC. 13. 16; **1 B i** on the lap कुरु रमणीरत्नं प्रेमोज्ज्वलमङ्कतस्तूर्णम् KuṭṭaMa. 137; **1 B ii** at the middle अङ्कतोभूय च वारवध्वः। …अस्य (जयसिंहस्य)…अभानुपास्त्यै DvyāśraKā. 14. 30; **2 A** in numbers, numerically अङ्कतोऽपि सुविशुद्धसंवत्सरशताष्टके त्रयोद[शा]धिके EI. xii. 203. 35; iii. 54. 2; vi. 293. 65; iv. 60. 4; iii. 276. 89; iii. 274. 54; ii. 217. 2; **2 B** in integers or non-fractional numbers तुल्यभुजकोटिवर्गयोगपदरूपकर्णस्य वासनया सावयवत्वेनावगमादङ्कतस्तत्परिच्छिन्नमूलाभावात् SiddhāTaVi. 58. 13.

अङ्कता (aṅka-tā) *f.* the state of being a spot यदस्य यात्रासु बलोद्धतं रजः …। तदेव…दधाति … अङ्कतां विधौ NaiṣC. 1. 8.

अङ्कताडन (aṅka-tāḍana) *n.* stroking of the lap अन्यश्च…स्फुरणोदितम्। शुभाशुभं समाचष्टे कुशैस्तस्याङ्कताडनम् MārkP. 51. 16.

अङ्कति (aṅkati) *m.* [included in the *bahvādigaṇa*, GaṇPā. 162. 4; Uṇā. 4. 61; JaineVyā. 125. 7 (*on* iii. 1. 31); KāśiVṛ. *on* P. iv. 1. 45] **1** name of one of the seers of SV. अङ्कतेश्च वैरूपस्य साम ĀrṣeBr. v. 3. 2; **2** wind वायुः …अङ्कतिः Vaija. 13. 48; खश्वासः …धूलिध्वजः …अङ्कतिः TrikāS'e. i. 1. 75; S'eṣaNā. 1714; NānārthāSaṁ. ii. 59. 151; KośaKaTa. 2. 5553; Prasā. ii. 605. 20; **3** fire अङ्कतिर्वह्निवेधसोः AnekāSaṁ. 3. 232; ViśvaPra. 69. 155; ViśvaLoK. 132. 76; S'abdaRa.(Su.) 4. 112; Prasā. ii. 605. 20; **4** Creator, AnekāSaṁ. 3. 232; ViśvaPra. 69. 155; NānārthāSaṁ. ii. 59. 141; ViśvaLoK 132. 76; KośaKaTa. 2. 5553; Prasā. ii. 605. 20; **5** one who maintains the sacred fires अङ्कतिः … अग्निहोत्रिणि AnekāSaṁ. 3. 232; **6** Agnihotra rite अङ्कतिस्स्यादग्निहोत्रे ViśvaPra. 69. 55; **7** the sun अङ्कतिर्ब्रह्मवाय्वग्निघृणयः Prasā. ii. 605. 20.

अङ्कती (aṅkatī) *f* [*bahvādigaṇa*, GaṇPā. 162. 4] wind समीरसमिराशुगक्षिपणवोऽङ्कतीश्चाञ्चतिः KośaKaTa. 1. 517.

अङ्कतुल्य (aṅka-tulya) *adj.* thigh-deep अङ्कयित्वा तु तद्दण्डमङ्कतुल्ये जले क्षिपेत् KṛṣiPa. 49.

अङ्कतोभूय (aṅkatobhū-ya) *ger.* after having assembled at the central part अङ्कतोभूय च वारवध्वः। … नानाभावं स्थितश्रीवदभान् DvyāśraKā. 14. 30 (comm. सकलपरिच्छदस्य मध्ये भूत्वा)

अङ्कत्थपिप्पली (aṅkattha-pippalī) *f.* name of a plant(?) घोराकृतौ विघातिनि मांस्यां त्वङ्कत्थपिप्पल्याम् KośaKaTa. 2. 6777.

अङ्कत्रय (aṅka-traya) *n.* **A** three distinctive features एवमङ्कत्रयविराजमानस्य सद्ब्राह्मणस्य निरङ्कता कथम् S'aṅkaVi.(Ā.) 108. 15; **B** three acts in a drama व्यासाञ्जनेयगुरवः प्राहुरङ्कत्रयं यदा BhāvPra.(S'ā.) 251. 21(8)

अङ्कत्व (aṅka-tva) *n.* the characteristic of being a stain or spot अत्र च दोषाङ्कत्वादीनां भेदोऽस्त्येव AlaṅkāKau.(Vi.) 13. 7.

अङ्कदम्भतस् (aṅkadambha-tas) *adv.* in the guise of a spot मारमीश्वरललाटलोचनप्लुष्टमङ्कगतमङ्कदम्भतः। जीवयन्निव विधुः Surath. 6. 51.

अङ्कद (aṅka-da) *adj.* ornamenting, decorating लाटीललाटाङ्कदः। … केयूरवर्षोऽभवत् EI. i. 256. 10.

अङ्कदर्शन (aṅka-darśana) *n.* sight of a distinguishing mark अङ्कदर्शनेन हि प्रत्यभिज्ञा भवत्ययं स पशुरिति ManuBh. ii. 181. 17 (*on* 8. 234)

अङ्कदस्र (aṅka-dasra) *nu.* twenty-nine अथोत्क्रमज्या मुनयोऽङ्कदस्राः GrahaGa. 40. 2 (8. 6); SiddhāTaVi. 38. 12.

अङ्कदेश (aṅka-deśa) *m.* **i** region of the lap आग्नीध्रमङ्कदेशेन सव्येन वा ĀśvaS'S. I. i. 3. 26; प्रमदमुपगतानां योषितामङ्कदेशे। पृथुतनुभवकान्त्या लिम्पती दिक्समूहम् PadmP.(Ra.) 26. 165; गृहीत्वा भुजाभ्यामङ्कदेशे मामुपावेशयत् (मत्पिता) TilaMañ. 328. 18; उत्तमाङ्गं शत्रोः …। रणक्षितेः पातितमङ्कदेशे RāghPāṇ.(Ka.) 10. 41; उचितमुपनिवेशिताङ्कदेशे सुकृतिनि काञ्चनमालया सुता सा S'ivLī. 7. 2; **ii** (*lit.* lap) central part (the dot on the letter *va*) तस्याङ्कदेशकलितो हरिरेव पायात् ṢaṭcakraNi. 16.

अङ्कद्वय (aṅka-dvaya) *n.* **A** two distinctive marks व्यक्तमङ्कद्वयं कुर्यात् तद्वृत्तोपगमान्तरे PauṣkS. 3. 36; अङ्कद्वयेन साक्षाच्चिदम्बरेश्वर इव विराजमानः S'aṅkaVi.(Ā.) 2. 8; **B** two acts in a drama प्रवेशोऽङ्कद्वयस्यान्तः शेषार्थस्योपसूचकः DaśRū. 1. 61; विष्कम्भोऽङ्कद्वयस्यान्तर्यथायोगं प्रवेशकः BhāvPra-

(S'ā.) 215. 6(7)

अङ्कद्वयान्तर् (aṅkadvayāntar) *adv.* between two acts (of a drama) (प्रवेशकः) अङ्कद्वयान्तर्विज्ञेयः SāhiDa. 293. 9.

अङ्कद्वयान्तराल (aṅkadvayāntarāla) *n.* interval between two acts (of a drama) अङ्कद्वयान्तरालस्थः … ज्ञेयः प्रवेशकः SāhiSā. 4. 85.

अङ्कद्वि (aṅka-dvi) *nu.* twenty-nine गुरौ भागा लिप्ताश्चाङ्कद्विसंमिताः SiddhāTaVi. 111. 14.

अङ्कधरा (aṅka-dharā) *f.* one of the thousand names of the Ganges अन्तशून्या अङ्कधरा…। इमं सहस्रनामाख्यम्…गङ्गायाः …। यः पठेत् BṛDharmaP. i. 50. 171.

अङ्कधात्री (aṅka-dhātrī) *f.* nurse who puts a child to sleep on her lap, nurse who carries a baby on her hip [DBHS] अङ्कधात्र्या उत्सङ्गस्थापिकया…परिक्षिप्तो यः सः JñātāDhaṬ. 41A. 14.

अङ्कधारण (aṅka-dhāraṇa) *n.* bearing a mark तादृग्विधाङ्के न वर्तमाने पुनरङ्कधारणं पशोरिव चिह्नं भवति S'aṅkaVi.(Ā.) 108. 20.

अङ्कधारणा (aṅka-dhāraṇā) *f.* manner of holding the body (while sitting down cross-legged) (तस्य नित्याः प्राञ्चश्चेष्टाः) अङ्कधारणा च ĀśvaS'S. I. i. 1. 9.

अङ्कध्वज (aṅka-dhvaja) *m.* banner, emblem पताकाङ्कध्वजे केतौ सौभाग्ये नाटकांशके AnekāSaṁ. 3. 55.

अङ्कध्वनि (aṅka-dhvani) *m.* name of a musical mode रागमङ्कः प्रतिभागमङ्कध्वनिरसौ मतः Bharatakośa p. 5.

अङ्कन (aṅkana) *adj.* [*f.* –ā] **1** meant for marking or branding अङ्गुल्यः कस्मात् । … अङ्कना भवन्तीति वा Nir. 3. 8 (63. 9) (Skanda. and Maheśvara अङ्को लेख्यादिस्ताभिः क्रियते । धान्यराशिर्वाङ्क्यते); 3. 17 (69. 8); **2** worthless निःसारे नीचमङ्कनम् ParyāS'aRa. 2. 684; *n.* **1A** marking or branding **1 A i** of cattle to indicate the possessor स्मारणासमयः प्राप्तो वत्सानामपि चाङ्कनम् MahāBhā. iii. 228. 4; ParāSm. 9. 27; तस्मिन् हि दीयमानस्य वहनाङ्कनताडनैः । संपद्यते महादुःखम् PadmP.(Ra.) 14. 74; अङ्कनं स्थिरचिह्नकरणम् Mitā. 456. 4 (*on* 3. 264); SamarāSaṁ. 8. 546; ततोऽलङ्करणैर्वृषं भूषयित्वा…वामे रौक्मेण चक्रेणाङ्कयेत् । अभावे आयसाभ्यामुत्सर्गकाले चाङ्कनम् BālamBha. i. 584. 9 (*on* 1. 252); iii. 161. 26 (*on* 3. 263); **1 A ii** of human beings as punishment for a crime निर्वासनाङ्कने मौण्ड्यं तस्य कुर्यान्नराधिपः BṛhaspaSm. 95. 10; यदि च धनदण्डेन शुध्येयुः पुनरङ्कनमनर्थकं स्यात् ManuBh. ii 206. 30 (*on* 8. 318); ii. 308. 24 (*on* 9. 240); Mitā. 152. 23 (*on* 2. 26); नासावेधोऽङ्कनं मुष्कच्छेदनं पृष्ठगालनम् । कर्णकम्बलविच्छेदो निर्लाञ्छनमुदीरितम् YogS'ā. 3. 111; अङ्कनं च प्रायश्चित्तमनिच्छतां कार्यम् Aparā. 843. 3 (*on* 2. 270); SthānṬ. 316B. 9; SmṛtiCan. iii. 294. 13; वारं वारं सस्यनाशकत्वेन दण्डिताः अङ्कनेन धनग्रहणादिभिर्वा Subodhi. 82. 3 (*on* 2. 163); 108. 9 (*on* 2. 294); ManvaVi. 1235. 8 (*on* 9. 236); अङ्कनं ललाटादौ चौर्यचिह्नकरणम् DaṇḍaVi. 151. 15; 49. 9; 319. 13; उपायो दण्ड एव सः । …ताडनं द्रव्यहरणं पुरान्निर्वासनाङ्कने S'ukraNī. 4(1). 44; **1 A iii** of one's own body with emblems showing adherance to a particular deity तस्मात्सर्वे शुद्धया मृत्तिकयाङ्कनानि वा कुर्युः PārāSū. 45. 19; 12. 12; 63. 15; 90. 6; अङ्कनं तूर्ध्वपुण्ड्रश्च मन्त्रो नामविधारणम् PadmP. iv. 82. 19; SarvaDaSaṁ. 5. 74; लिङ्गचक्राङ्कमात्रेण स सद्यः पतितो भवेत् ।…तस्मादङ्कनं न युक्तम् S'aṅkaVi.(Ā.) 47. 9; TristhaSe. 128. 29; अङ्कनं मम चक्रस्य वत्स मत्प्रीतिकारणम् BṛBrahmaS. i. 2. 87; **1 A iv** of a literary work to indicate its authorship यान्यङ्कनानि स्वनाम्ना परनाम्ना वा कविः करोति तैर्युक्ता…चम्पूः Kāvyānu.(He.) 408. 4; अङ्कनं नाम चरमश्लोके नामप्रक्षेपः LalitāSaBh. 13. 34 (*on* 31); **1 B** drawing (outlines of a figure) putting a mark लेखनी … । स्थूला मध्या तथा सूक्ष्मा तया चित्रं विरच्यते । स्थूलया लेपनं कार्यम् … । अङ्कनं मध्यया कुर्यात्… । सूक्ष्मया च तथा रेखां सूक्ष्मां कुर्वीत कोविदः Mānaso. iii. 1. 147; TantrRā. 29. 43; **1 C** a distinctive mark, an indication यद्यसाध्यानि दुःखानि च्छेत्तुं न प्रभविष्णुता । तन्महीपाल महतां महत्त्वस्य किमङ्कनम् RājTa.(Ka.) 2. 46; 8. 2892; Acyutarā. 8. 9; वक्त्रमेतदभिवर्णयन्ति मे पूर्णचन्द्रमिति किं स भूपतिः । अङ्कनं नखमुखैरकल्पयन्मार्गनाभतिलकं मनोहरम् Raghunā. 5. 3; Kośas give अङ्कन as one of the senses of लाञ्छनं तु नपुंसकम् । अङ्कने चैव चिह्ने च NānārthāSaṁ. ii. 184. 1568; i. 139. 1129; ii. 182. 1552; लक्ष दर्शनाङ्कनयोः DhātuPra. 10. 5 (131. 15); KośaKaTa. 2. 6152; अङ्कनं चिह्नकरणेऽप्यधुना सांप्रतं मतम् S'abdaRaSaK. 190. 8; **2** the pepper shrub, nut-meg अङ्कनम् … मरिचे मतम् ParyāS'aRa. 2. 454.

अङ्कनप्रकार (aṅkana-prakāra) *m.* mode of branding अङ्कनप्रकारमाह बौधायनः – ब्राह्मणस्य भ्रु(? भ्रू)णहत्यागुरुतल्पसुवर्णस्तेयसुरापानेषु कबन्धभगाश्वपादध्वजांस्तप्तेनायसेन ललाटेऽङ्कयित्वा स्वविषयान्ते निर्वासनम् DaṇḍaVi. 47. 1.

अङ्कनप्रयोजन (aṅkana-prayojana) *n.* motive of branding ब्राह्मणव्यतिरिक्तस्यैवाङ्कनप्रयोजनं न तु ब्राह्मणानाम् । ब्राह्मणं कर्म कुर्विति तत्प्रयासस्यान्यथासिद्धत्वात् S'aṅkaVi.(Ā.) 191. 1.

अङ्कनरूप (aṅkana-rūpa) *adj.* of the form of branding शारीरो दण्डः … ब्राह्मणानामवरोधरूपः समनन्तरोक्तोऽङ्कनरूपो वा DaṇḍaVi. 46. 9.

अङ्कनसमूह (aṅkana-samūha) *m.* group of engraved letters (of names) पट्टिकायां नामावल्या अङ्कनसमूहस्य प्रशस्तिः प्रसिद्धिर्यस्य YaśasCam. (comm.) i. 403. 17.

अङ्कनशास्त्र (aṅkana-śāstra) *n.* name of a work on S'ilpa [nt.]

अङ्कनस्थान (aṅkana-sthāna) *n.* **A** brand-mark एतानि तानि खल्वङ्कनस्थानानि संसारस्य…यदपत्यत्वे समानेऽपि जातायां दुहितरि दूयन्ते सन्तः HarṣaC. 199. 18; **B** place for branding ललाटमेवाङ्कनस्थानमवगम्यते ManvaMu. 408. 10 (*on* 9. 237)

अङ्कनादि (aṅkanādi) *n.* branding and the like (शारीरं धनसंयुक्तं दण्डं धर्म्यं प्रकल्पयेत्) शरीरयुक्तमङ्कनादि ManvaVi. 1235. 7 (*on* 9. 236)

अङ्कनादिक (aṅkanādi-ka) *n.* branding and the like एवं होमं परिसमाप्य वृषस्याङ्कनादिकं कुर्यात् CaturCin. iii(1). 1625. 11.

अङ्कनादिसहित (aṅkanādi-sahita) *adj.* together with branding etc. कामतः कृते तूक्तप्रकारं प्रवासनमङ्कनादिसहितम् ManvaVi. 1237. 29 (*on* 9. 242)

अङ्कनानन्तरम् (aṅkanānantaram) *adv.* after drawing the figure (न शृङ्गास्थिकपालैश्च क्वचिद्वास्तु विलेखयेत्) अङ्कनानन्तरं यत्र हस्त्यश्वश्वापदं भवेत् । तदङ्गसंभवं विन्द्यात् तत्र शल्यं विचक्षणः MatsyaP. 256. 18.

अङ्कनामन् (aṅka-nāman) *n.* name of honour, title अनेकाङ्कनामसंभावनोद्ग्रीवाननम् … दाक्षिणात्यं बलम् (पश्य) YaśasCam. i. 462. 6 (comm. अनेकेषां नानाविधानां अङ्कनाम्नां बिरुदावल्यविधेयानां संभावने आकर्णने उद्ग्रीवं उन्नतशिरोधरं आननं मुखं यस्य तत्तथोक्तम्); UdaySuKa. 155. 24.

अङ्कनामावली (aṅkanāmāvalī) *f.* names of honour, titles यः खलु परिभ्रम्य परितोऽपि मण्डलान्तरेषु मन्त्रमालामिवाङ्कनामावलीमात्मनो भर्तुरावर्तयन् झटित्युत्तारयामास दर्पज्वरं राजचक्रस्य UdaySuKa. 155. 24.

अङ्कनार्थ (aṅkanārtha) *adj.* whose meaning is 'to mark' स्याल्लक्षयेल्लक्षयतेऽङ्कनार्थात् (लक्षधातोः) DaivaVyā. 182.

अङ्कनार्थम् (aṅkanārtham) *adv.* for branding अस्मिन्पक्षेऽङ्कनार्थं चिह्नमात्रमस्मिन्काले कार्यम् BālamBha. i. 584. 9 (*on* 1. 252)

अङ्कनिलीन (aṅka-nilīna) *adj.* hidden in the lap मां तु … कथमपि पक्षसंपुटान्तरगतं नालक्षयत् । … अहमपि…निभृतमङ्कनिलीनस्तेनैव सहापतम् Kād. 34. 7; अङ्कनिलीनगजाननशङ्काकुलबाहुलेयहृतवसनौ । … स्तनौ जयतः ĀryāSaS'a. *20; यल्लावण्यकणानवाप्नु(? प्तु)मनिशं सेवां विदध्याद्विधुर्न स्यादङ्कनिलीनरङ्कुकभवस्त्रोपरोधो यदि S'rīKaC. 1. 47.

अङ्कनिवास (aṅka-nivāsa) *m.* seat on the lap लम्भितापि चिरमङ्कनिवासम् । वार्धके युवरता गणिकेव स्थैर्यमावहति जातु न लक्ष्मीः Rāgh. 5. 12.

अङ्कनिषण्ण (aṅka-niṣaṇṇa) *adj.* [*f.* –ā] lying on the lap पतिरङ्कनिषण्णया तया … । समलक्ष्यत बिभ्रदाविलां मृगलेखामुषसीव चन्द्रमाः RaghuVa. 8. 42.

अङ्कनिहित (aṅka-nihita) *adj.* placed on or lying on the lap वर्षन्नेव समन्ततः…सौमित्रिं च विसंज्ञमङ्कनिहितं नेत्रच्युतैरम्बुभिः PrasaRā. 7. 29; वैकुण्ठस्य करङ्कमङ्कनिहितम् … बिभ्रतः … कल्पान्तेषु कपालिनो विजयते रौद्रं कपालव्रतम् SaduktiKa. 15. 12.

अङ्कनीय (aṅk-anīya) *adj.* fit to be marked, fit to be branded शास्त्रविहितं प्रायश्चित्तं पुनः कुर्वाणा ब्राह्मणादयस्त्रयो वर्णा राज्ञा ललाटेऽङ्कनीया न भवेयुः ManvaMu. 408. 26 (*on* 9. 240); अङ्क्यः स्यादङ्कनीये त्रि NānārthāSaṁ. i. 46. 45; लक्ष्यं शरव्ये क्ली … । द्रष्टव्ये त्वङ्कनीये च त्रिषु NānārthāSaṁ. i. 139. 1130.

अङ्कन्यस्त (aṅka-nyasta) *adj.* placed on the lap अङ्कन्यस्तकरद्वयामृतघटम्…देवं त्रिनेत्रं भजे S'āraTi. 23. 9; RājTa.(Ka.) 8. 1148.

अङ्कन्यस्तोत्तमाङ्ग (aṅkanyastottamāṅga) *adj.* confiding in, relying upon (*lit.* who placed or rested his head on the lap) काश्मीरिके जनेऽशेषे निराशे नितरां ततः । अङ्कन्यस्तोत्तमाङ्गोऽभूत् प्रज्जिपक्षे क्षमापतिः RājTa.(Ka.) 8. 1148.

अङ्कन्यास (aṅka-nyāsa) *m.* **1** writing of numbers (i. e. entry of figures of accounts) अङ्कन्यासैर्विषमैर्मायावनितालकावलीकुटिलैः । को नाम जगति चरितैः कायस्थैर्मोहितो न जनः KalāVi. 5. 8; SūktiRa. 115. 8; **2** placing (herself) on the lap (of the beloved), KalāVi. 5. 8; SūktiRa. 115. 8.

अङ्कपङ्क (aṅka-paṅka) *m.* mud in the form of spot व्यधित गगनगङ्गावारिणि स्नानमिन्दुः । प्रथमजलधिमध्योत्थाननीरप्रचारप्रचितमिव यदङ्गादङ्कपङ्कं मुमोच HammīMaMa. 2. 27; सीतावक्त्रादस्य येनापकर्षस्तं व्यामोहादङ्कपङ्कं

प्रमार्ष्टुम् । मज्जति (दोषाकर:) Rāgh. 10. 35.

अङ्कपत्त्र (aṅka-pattra) *n.* chart or table of numbers अत्राङ्कपत्रेऽपि कृतायनांशस्फुटार्कभुक्तालयभागसंस्थम् । भागादिकम् SiddhāTaVi. 172. 9(4)

अङ्कपत्त्रज्ञ (aṅkapattra-jña) *m.* one who knows the reading of the chart or table of numbers सारण्यामङ्कपत्रज्ञैर्ज्ञेयमित्थं स्वयुक्तितः । उपहास्योऽन्यथा चन्द्रादेशे खे निर्मले नर: SiddhāTaVi. 274. 3(8)

अङ्कपरिमाण (aṅka-parimāṇa) *n.* limit on the number of acts (in a drama) केचित्तु शरीरग्रहणेन गतार्थं तस्माल्लक्षणमित्यङ्कपरिमाणम् AbhinBhā. ii. 430. 19 (*on* 18. 47); सलक्षणमिति । लक्षणमङ्कपरिमाणम् Kāvyānu.(He.) 382. 13; 385. 18.

अङ्कपरिवर्त (aṅka-parivarta) *m.* **A** rolling on the lap (of a person) (i. e. embracing) अपि कर्णजाहविनिवेशिताननं प्रियया तदङ्ग(? तदङ्क)परिवर्तमाप्नुयाम् MālaMā. 5. 50 (comm. तस्या अङ्के क्रोडे सर्वतोभावेन वर्तनम् । हृदयालिङ्गनमित्यर्थ:); **B** turning on the other side [Apte]

अङ्कपरिवर्तन (aṅka-parivartana) *n.* **A** rolling on the lap (of a person) अङ्कमङ्कपरिवर्तनोचिते तस्य निन्यतुरशून्यतामुभे । वल्लकी च हृदयंगमस्वना वल्गुवागपि च वामलोचना RaghuVa. 19. 13 (comm. उत्सङ्गविहारार्हे); अपशङ्कमङ्कपरिवर्तनोचिताश्चलिता: पुर: पतिमुपैतुमात्मजा: । अनुरोदितीव करुणेन पत्रिणां विरुतेन वत्सलतयैष (अद्रि:) निम्नगा: S'iśuVa. 4. 47 (comm. उत्सङ्गलुण्ठनेषूचिता: परिचिता:); **B** turning the body, turning on the other side [MW]

अङ्कपरिसमाप्ति (aṅka-parisamāpti) *f.* end of an act (of a drama) इतरे – क भगवन्तौ । सुमन्त्र: – महाराजदशरथस्यान्तिके इत्यङ्कपरिसमाप्तौ SāhiDa. 294. 18.

अङ्कपर्यङ्क (aṅka-paryaṅka) *m.* couch in the form of the lap तामाम्नायदृष्टचरीमुपलभ्य भाषाविषये छन्दोमुद्रां देवी ससम्मदमङ्कपर्यङ्केनादाय तमुदलापयत् KāvyMi. 6. 6; तस्य नृपकुमारस्याङ्कपर्यङ्कादेकदेशे कमलिनीपलाशशयनस्योपाविशम् TilaMañ. 313. 18; तथा न भूषाविभवेन गेहिनी । सुतेन निर्व्याजमलीकहासिना यथाङ्कपर्यङ्कगतेन शोभते VikraDeC. 2. 32; अथाङ्कपर्यङ्ककृतास्पदां प्रियामवोचत क्ष्मातलमीनलाञ्छन: VikraDeC. 13. 17; अतुलैर्मातुलानीतैरङ्कपर्यङ्कखेलनै: । पञ्चातिक्रामयन् वर्षाण्ययमेकाहलीलया PāṇḍaC. 1. 127.

अङ्कपर्यङ्कतल (aṅkaparyaṅka-tala) *n.* surface of the couch in the form of the lap क्षणद्युतिस्ते क्षणमस्तु मान्यथा सदाङ्कपर्यङ्कतले निषीदतु । घन त्वदीयध्वनिडिण्डिमं विना पतिं लभन्ते कथमध्वगाङ्गना: VikraDeC. 13. 66.

अङ्कपल (aṅka-pala) *m.* flesh of the lap युद्धस्थलीसीमान्ते ··· अङ्कपलमुग्दंष्ट्रावलीचर्वणात्···उच्चरत्कटकटस्पष्टाक्षरश्रेणय: SaduktiKa. 214. 6.

अङ्कपल्यङ्क (aṅka-palyaṅka) *m.* bed or couch in the form of the lap गाङ्गेयस्याङ्कपल्यङ्कलालितौ बालकावत: । वधं विधित्सत: साक्षात् कथं भीमकिरीटिनौ PāṇḍaC. 13. 147.

अङ्कपल्यङ्कशय (aṅkapalyaṅka-śaya) *adj.* sleeping on the bed in the form of the lap तमङ्कपल्यङ्कशयं समुद्वहन्···दन्तावलमास्थितो हरि: NemiNir. 5. 3.

अङ्कपात (aṅka-pāta) *m.* enumerating, counting up [PW]; account, credit [pw]

अङ्कपाद (aṅka-pāda) *m.* **1** bat स्यादङ्कपाद: सुघन: पटो वा CaraS. viii. 3. 12 (1941 Ed.); बस्त्यभावे प्लवनीज(? छा)गलांकपादमधूच्छिष्टोपदिग्धघनसूक्ष्मतांतवान्यतमं निवेशयेत् AṣṭāSaṁ. i. 147. 11 (1. 28); **2** one of the (five) images or holy places of Viṣṇu शंखिनं विश्वरूपं च गोविन्दं चक्रिणं तथा । चत्वारि विष्णुक्षेत्राणि अङ्कपादस्तु पञ्चम: SkandP. v(1). 27. 111; अङ्कपादाग्रतो लिङ्गं सप्तकल्पानुगं महत् SkandP. v(2). 39. 26.

अङ्कपादव्रत (aṅkapāda-vrata) *n.* vow called Aṅkapāda, name of a *vrata* अङ्कपादव्रतं तथा ।···प्रोक्तम् BhaviP. 902A. 5 (iv. 208. 21)

अङ्कपादाख्य (aṅkapādākhya) *adj.* (place) named or called Aṅkapāda योऽवन्त्यामङ्कपादाख्ये पश्येद्रामजनार्दनौ SkandP. v(1). 27. 1; अद्यप्रभृति लोकेश देशे मच्चरणाङ्किते । अवन्त्यामङ्कपादाख्ये मृता नेक्षन्ति ते यमम् SkandP. v(1). 27. 93.

अङ्कपालि (aṅka-pāli) *m. f.* **1** embrace प्रणयिनि कुर्वति गाढमङ्कपालिम् । अभवत्···विगलितनीवि दूकूलमायताक्ष्या: Nalābhyu. 6. 35; अप्रमर्दितकुचं युवतीनामङ्कपालिमलभन्त युवान: Gaṅgāva. 2. 47; RāmBāSta. 70; आलोक्य रोदनपरं तनयं नवं स्वं का वा भवेन्न जननी जनिताङ्कपालि: ĀnandMaSt. 24; आलिङ्गनं त्वङ्कपालि: TrikāS'e. iii. 2. 4; NānārthāSaṁ. iii. 2. 8; MediK. 158. 11; S'abdaRa.(Vā.) 3462; S'abdaRa.(Su.) 6. 83; KośaKaTa. 2. 8580; स्त्रियां श्लिषाङ्कपालि: स्यात् KalpaK. 236. 17; **2** medicine गदद्रुहि । धात्र्यां पाल्यां चांकपालि: Vaija. 271. 2; **3** nurse, midwife धात्र्यां पाल्यां चांकपालि: Vaija. 271. 2; NānārthāSaṁ. iii. 2. 8; **4** edge, border गदद्रुहि । धात्र्यां पाल्यां चाङ्कपालि: Vaija. 271. 2; कोलोऽङ्कपालावुत्सङ्गे वराहे मेलकेऽपि च TrikāS'e. iii. 3. 387 (comm. अङ्कपालौ क्रोडप्रान्ते); ViśvaPra. 150. 23; अङ्कपालि: ··· पालौ NānārthāSaṁ. iii. 2. 8; ViśvaLoK. 331. 10; **5** (*kaṭadhvani ?*) अङ्कपालि: परीरम्भे पालौ धात्र्यां कटध्वनि: NānārthāSaṁ. iii. 2. 8.

अङ्कपालिका (aṅka-pālikā) *f.* embrace वल्लभस्य भुजयो: स्मरोत्सवे दित्सतो: प्रसभमङ्कपालिकाम् । एककश्चिरमरोधि बालया तल्पयन्त्रणनिरन्तरालया NaiṣC. 18. 43; जनयत्ययमङ्कपालिकाप्रणयालीननिशीथिनीधियम् MadhuVi. 7. 51; वीरव्रतस्य ददतोऽङ्कपालिकां मास्मान्तरायमिह कार्मुरेतके HammīMaKā. 12. 39.

अङ्कपालिकालम्ब (aṅkapālikālamba) *m.* support for embrace नाथ ···°योषितामङ्कपालिकालम्ब···पालय StavMā. 127. 30.

अङ्कपालिलुलित (aṅkapāli-lulita) *adj.* [*f.* -ā] rolling in embrace (सुरसंचय: ··· ऐक्षतार्णवम्) सान्द्रविद्रुमदलै: समौक्तिकै: । अङ्कपालिलुलिता: ··· भूषयन्तमिव निम्नगावधू: NemiNir. 4. 50.

अङ्कपालिवलय (aṅkapāli-valaya) *m.* circle of the embrace कुसुमशस्त्रशास्त्रवित् । आनयद् व्यवधिमानिव प्रियामङ्कपालिवलयेन संनिधिम् NaiṣC. 18. 40.

अङ्कपाली (aṅka-pālī) *f.* **1** embrace तावद्गाढं वितर सकृदप्यङ्कपालीं प्रसीद MālaMā. 8. 21; वयस्य···किमिति न मे गाढामङ्कपालीं ददासि YaśasCam. ii. 285. 6; KarṇaSu. 4. 8; दलितकुचनखाङ्कमङ्कपालीम् । रचय ममाङ्कमुपेत्य पीवरोरु PraboCan. 2. 35; S'rīkaC. 6. 73; भीमोद्भवा तां नुनुदेऽङ्कपालीं देव्या नवोढेव दृढां विवोढु: NaiṣC. 14. 39; BhikṣāKā. 39. 10; गिरिजां मुहुराहिताङ्कपालीप्रणय: स्तौति गिरा ··· कपाली YātrāPra. 3. 92; आलिङ्गनम् ··· आहु: ··· अङ्कपालीम् AbhidhāRaMā. 2. 413; आलिङ्गनमपि क्रोडीकरणं चाङ्कपाल्यपि Vaija. 172. 170; AnekāSaṁ. 2. 470; 4. 287; AbhidhāCin. 1507; अङ्कपाली परीरम्भे धात्रीवेदिकयो: स्त्रियाम् MediK. 169. 148; AnekāTi. 4. 8; अङ्कपाली परीरम्भधात्र्यो: पालिगदद्रुहो: Anekā(Pa.). 2671; ParaNā. 1697; S'abdaRa.(Su.) 6. 84; KalpaK. 236. 17; S'abdaRaSaK. 311. 11; **2** *Medicago esculenta* [PW. MW.] स्थाने स्थाने मलयमरुत: पूरयन्त्यङ्कपालीम् SūktiMu. 59. 14 = S'ārṅgaPa. 3792; **3** edge or point, border अङ्कपाली परीरम्भे स्यात् कोट्यामुपमातरि AnekāSaṁ. 4. 287; AnekāTi. 4. 8; Anekā(Pa.) 2671; **4** nurse, midwife, foster-mother अङ्कपाली···धात्रीवेदिकयो: स्त्रियाम् MediK. 169. 148 = S'abdaRaSaK. 311. 11; AnekāTi. 4. 8; Anekā(Pa.) 2671; **5** *vedikā* अङ्कपाली परीरम्भे धात्रीवेदिकयो: स्त्रियाम् MediK. 169. 148 = S'abdaRaSak. 311. 11 (वेदिकाख्यगन्धद्रव्ये Vācas.) **6** medicine (*gadadruh*) अङ्कपाली···गदद्रुहि AnekāTi. 4. 8; Anekā(Pa.) 2671.

अङ्कपालीप्रसक्त (aṅkapālī-prasakta) *adj.* sticking to the edge (of the eyes) तरलतरदृशाप्यङ्कपालीप्रसक्तं मुक्तं मुक्ताफलालीधवलरुचि तया निर्वचो लोचनाम्भ: Subhāṣi. 1376.

अङ्कपालीवश (aṅkapālī-vaśa) *m.* [Abl.] on account of close contact स्वच्छन्दारुणबन्धुजीवसुमनोगुच्छाङ्कपालीवशाद्च्छायां तु यथा सुधाकरमणावध्यस्यते शोणता YātrāPra. 6. 166.

अङ्कपालीशयालु (aṇkapālī-śayālu) *adj.* lying on the lap, slothful or sleepy on the lap अङ्कपालीशयालुशाकम्भरीभूपालकराङ्गुलीकिशलयितकूर्चकुन्तले···धनदेवनाम्नि, परां बहुमानसंपदमुद्वहन्त्यमी सभासद: MudriKu. 1. 2(3)

अङ्कपाश (aṅka-pāśa) *m.* (a peculiar) concatenation of numerals or numbers द्विद्व्येकभूपरिमितै: कतिसंख्यका: स्युस्तासां युतिश्च गणकाशु मम प्रचक्ष्व । अम्भोधिकुम्भिशरभूतशरैस्तथाङ्कैश्चेदङ्कपाशमितियुक्तिविशारदोऽसि Līlā. 271; न गुणो न हरो न कृतिर्न घन: पृष्टस्तथापि दुष्टानाम् । गर्वितगणकबहू(? दू)नां स्यात्पातोऽवश्यमङ्कपाशेऽस्मिन् Līlā. 276.

अङ्कपाशव्यवहार (aṅkapāśa-vyavahāra) *m.* use of concatenation of numerals [MW.]

अङ्कपाशाध्याय (aṅkapāśādhyāya) *m.* study of concatenation of numerals [MW.]

अङ्कपिण्ड (aṅka-piṇḍa) *m.* area outlined (for the fire-pan) आयामपरिणाहाभ्यां योऽङ्कपिण्डोऽभिजायते YuktiKa. 30. 8.

अङ्कपीठ (aṅka-pīṭha) *n.* the seat (in the form) of the lap एष प्रियातिथिरुपाहर मेऽङ्कपीठम् S'ṛṅgāSar. 93.

अङ्कपूरण (aṅka-pūraṇa) *n.* multiplication of numbers or figures [Apte]

अङ्कप्रभेदन (aṅka-prabhedana) *n.* a kind of mark, spot पालि: कर्णलताग्रेऽश्रौ पङ्क्तावङ्कप्रभेदने S'abdaRaSaK. 298. 11.

अङ्कप्रविष्ट (aṅka-praviṣṭa) *adj.* appearing in the act (of a drama) पात्रेणाङ्कप्रविष्टेन केवलं सूचितत्वत: । भवेदङ्कादबाह्यत्वमङ्कास्याङ्कावतारयो: RasāSu. 283. 10 (3. 193)

अङ्कप्रवेशकाढ्य (aṅkapraveśakāḍhya) *adj.* full of acts and introductory sections (of a drama) नानाविभूतिभिर्युतमृद्धिविलासादिभिर्गुणै: ··· । अङ्कप्रवेशकाढ्यं भवति हि तन्नाटकं नाम NāṭyaS'ā. 18. 11 = Kāvyānu.(He.)

380. 2; NāṭaLaRaK. 237.

अङ्कप्रसङ्ग (aṅka–prasaṅga) *m.* context of an act (of a drama) अङ्कप्रसङ्गाद् गर्भाङ्कलक्षणं वक्ष्यते (अङ्कस्य मध्ये योऽङ्कः स्यादयं गर्भाङ्क ईरितः) RasāSu. 284. 15 (3. 206)

अङ्कप्रस्ताव (aṅka–prastāva) *m.* context or discussion of an act (of a drama)) अङ्कप्रस्तावाद्गर्भाङ्कमाह SāhiDa. 276. 6.

अङ्कप्राप्त (aṅka–prāpta) *adj.* reaching the lap अङ्कप्राप्तेन सा तेन (तनयेन) रराज प्रमदोत्तमा PadmP.(Ra.) 3. 216.

अङ्कबन्ध (aṅka–bandha) *m.* **1** [*v. l.* for *kabandha* or *kubandha* in YājñaSm. 2. 294] branding with a mark (that resembles a headless trunk) अङ्कबन्धः अशिरस्कपुरुषाकारोऽङ्कः Vivādacintāmaṇi 115. 6; **2** forming the lap, bending the thighs into a curve and squatting down [Apte]

अङ्कबर्हिण (aṅka–barhiṇa) *m.* peacock which is the characteristic mark (of Kārttikeya) अग्निजन्मनो व्यरुचदसौ…अङ्कबर्हिणः S'rīKaC. 23. 24.

अङ्कबहिर्भाव (aṅka–bahirbhāva) *m.* presence outside an act (of a drama) एतेष्वङ्कबहिर्भावः स्याद्विष्कम्भप्रवेशयोः BhāvPra.(S'ā.) 219. 3(7)

अङ्कभक्त (aṅka–bhakta) *adj.* divided by nine (i. e. into nine parts) गर्भागारप्रताने…बिम्बद्वारोच्छ्रयः स्यात्…। उत्सेधेऽत्रैकविंशत्यतिधृतितिथिविश्वाङ्कभक्ते प्रक्लृप्ते व्यासः … क्रमात् कल्पनीयः TantrSa. 2. 27.

अङ्कभाज् (aṅka–bhāj) *adj.* **1** which is near, in or within easy reach, close at hand अविरहितमनेकेनाङ्कभाजा फलेन।…स स्वमिव पुरुषकारं शैलमभ्याससाद Kirātā. 5. 52; रथाङ्गभर्त्रेऽभिनवं वराय यस्याः पितेव प्रतिपादितायाः। प्रेम्णोपकण्ठं मुहुरङ्कभाजो रत्नावलीरम्बुधिराबबन्ध S'iśuVa. 3. 36; लक्ष्येष्वन्तर्बाह्यरूपेष्वभीक्ष्णं कुर्वाणानां संयमं तेषु तेषु। व्यक्तं ते ते योगिनामङ्कभाजामुत्पद्यन्तेऽमुष्य सिद्धेर्विशेषाः HarVi. 5. 91; **2** who is on the lap दंष्ट्राभिरुत्सृष्टसमस्तहेती रक्षः प्रतीयेष तमङ्कभाजम् (कपिम्) RāmC. 32. 64; पायाद्वः पितुरङ्कभाक् शिशुजनक्रीडोन्मुखः षण्मुखः SubhāRaK. 5. 22 = SaduktiKa. 24. 7; दिने दिने तेन तथाङ्कभाजा (? जा) नृपः सुखीभूय गुरुत्वमेति VīraBhā. 7. 96; अम्भोवाहानर्भकानङ्कभाजो हस्तेनोर्म्या शङ्खमावर्जयन्ती…यस्य वेला Acyutarā. 7. 2; **3** (an infant) carried on the hip [PW, MW, Apte]; **4** premature, early ripe (forced fruit) [MW, Apte]

अङ्कभित्ति (aṅka–bhitti) *f.* surface of the lap श्रियमङ्कभित्तौ बिभ्रत्पुनातु भवतो भगवान्नृसिंहः SaduktiKa. 33. 10.

अङ्कभू (aṅka–bhū) *f.* region or surface of the lap अरुणं तमङ्कभुवि पङ्कजेक्षणा दधती पुरंदरदिशेव सा बभौ YātrāPra. 2. 25; तस्याङ्कभुवि निषण्णाम् (अन्तः कलयामि सुन्दरीमनिशम्) LalitāStaRa. 160; (चन्द्रः) आरोप्य चाङ्कभुवि (ताराम्) … आचुम्बति स्म वदनम् TārāS'a. 171.

अङ्कभूत (aṅka–bhūta) *adj.* [*f.* –ā] who has become a blot तत्रैव तावत्तिष्ठतु रजनिचरावमर्शजातकल्मषा इक्ष्वाकुकुलस्याङ्कभूता (सीता) Abhiṣe. 6. 21(2)

अङ्कभृङ्ग (aṅka–bhṛṅga) *adj.* having a bee in the form of the mark आभाति षोडशकलादलमङ्कभृङ्गम्…शशिपुण्डरीकम् RasGaṅ. 307. 6.

अङ्कभेद (aṅka–bheda) *m.* **1** a kind of mark नीलं वृक्षाङ्कभेदयोः ViśvaLoK. 334. 31; **2** a different act (of a drama) असकृदुपरमद्भिरङ्कभेदैर्नटगणनिष्क्रमणाद्विविक्तरङ्गः। … निगमकवेस्तव नाटकप्रबन्धः AmṛUda. 1. 2.

अङ्कमध्य (aṅka–madhya) *n.* **1** middle of the lap (कामः … त्र्यम्बकं संयमिनं ददर्श) उत्तानपाणिद्वयसंनिवेशात्प्रफुल्लराजीवमिवाङ्कमध्ये KumāSaṁ. 3. 45; स चक्रे चाङ्कमध्येऽस्या उपधानम् PadmP. iv. 109. 4; दौःशील्याज्जनयति नैव जात्वसाधुर्विस्रम्भं भुजग इवाङ्कमध्यसुप्तः PañcT. 2. 17 (200. 8) = Subhāṣi. 437; Acyutarā. 2. 43; **2** middle of an act (of a drama) (चूलिका) अङ्कमध्ये यथा रत्नावल्यां द्वितीयाङ्के RasāSu. 280. 22 (3. 185)

अङ्कमल्ल (aṅka–malla) *m.* wrestler participating in a sham fight अङ्कमल्लाश्च…नराः…उपासीरन्नृपश्रेष्ठम् Mānaso. iii. 11. 1229.

अङ्कमल्लविनोद (aṅkamalla–vinoda) *m.* entertainment by sham wrestlers अङ्कमल्लविनोदेषु तथान्येषूत्सवादिषु (कुर्याद्वैरिषु घातनम्) SūktīRa. 150. 11.

अङ्कमिति (aṅka–miti) *f.* number of digits भक्तोऽङ्कमित्याङ्कसमासनिघ्नः स्थानेषु युक्तो मितिसंयुतिः स्यात् Līlā. 267.

अङ्कमिष (aṅka–miṣa) *n.* **i** guise or pretext of a dark spot चन्द्रमाः …वाहवाहनसमुत्थितं रजः सान्ध्यमङ्कमिषतो वपुष्यधात् VasaViKā. 10. 56; **ii** guise or pretext of an emblem युधि विजित्य मनोभवमग्रहीन्मकरमङ्कमिषाद् ध्वजमस्य यः CaturJiSta. 9.

अङ्कमुक्त (aṅka–mukta) *adj.* free from a blot or dark spot, spotless विलोक्य लङ्कापतिरङ्कमुक्तशशाङ्कशङ्काजननाननां ताम् DaśāvaC. 7. 23.

अङ्कमुख (aṅka–mukha) *n.* indicatory situation (at the end of an act) suggestive of the beginning of the next act (or the theme of the drama) अङ्कावतारोऽङ्कमुखमर्थोपक्षेपपञ्चकम् NāṭyaS'ā. 19. 110; विश्लिष्टमुखमङ्कस्य स्त्रिया वा पुरुषेण वा। यदुपक्षिप्यते पूर्वं तदङ्कमुखमुच्यते NāṭyaS'ā. 19. 116; AbhinBhā. ii. 421. 9 (*on* 18. 26); सूत्रणं सकलाङ्कानां ज्ञेयमङ्कमुखं बुधैः BhāvPra(S'ā.) 218. 7(7); 219. 11(7); NāṭaLaRaK. 409; SāhiDa. 292. 17; एतदङ्कावतारेण गतार्थत्वात्तु केचन। प्रथमोक्तार्थमेवेदं वदन्त्यङ्कमुखं बुधाः NāṭakaCan. 203; Kośa-KaTa. 1. 1878.

अङ्कमुखोपकरण (aṅkamukhopakaraṇa) *n.* means useful for the introductory scene in a drama स्त्रीपुरुषादेर्वाङ्कमुखोपकरणस्य … अनुवद्धोऽङ्कावतारः AbhinBhā. ii. 421. 17 (*on* 18. 28)

अङ्कमुद्रा (aṅka–mudrā) *f.* protective seal inscribed with mystic numerals अङ्कमुद्रा बीजमुद्रा बीजकाख्या तथा परा। यन्त्ररूपा नामरूपा मुद्राः पञ्चविधाः स्मृताः S'aktiSaṁT. ii. 63. 23.

अङ्कमृग (aṅka–mṛga) *m.* emblem or mark in the form of a deer गीताकर्णनमोदमुक्तयवसग्रासाभिलाषोऽधुना … अङ्कमृगः AnargharRā. 7. 79; कियन्त्यपि दिनान्येतस्य (चन्द्रमसः) वर्तिष्यते SubhāRaK. 32. 13; SaduktiKa. 224. 19; यदुच्चशृङ्गेषु मृगैश्चरद्भिर्मिलन्विधोरङ्कमृगः प्रयातः Gurvā. 49; स्वामिंस्त्वया सत्कृतम्। चन्द्रस्याङ्कमृगे यमस्य महिषे…जीवाभयं तन्वता KumāCaSaṁ. 90. 3 = PurāPraS'aṁ. 126. 14; तदिदमङ्कमृगो मघवप्रियार्पिततृणग्रसने खलु लुब्धवान् HammīMaKā. 7. 20.

अङ्कमृगार्पण (aṅkamṛgārpaṇa) *n.* placing or grafting the deer-shaped mark विरहपाण्डुकपोलतले विधुर्व्यधित भीमभुवः प्रतिबिम्बितः। अनुपलक्ष्यसितांशुतया मुखं निजसखं सुखमङ्कमृगार्पणात् NaiṣC. 4. 26.

अङ्कयम (aṅka–yama) *nu.* twenty–nine मासः स चान्द्रोऽङ्कयमाः कुराभाः Golā. 193. 30 (22. 9)

अङ्कयित्वा (aṅkayitvā) *ger.* having branded, stamped, marked ब्रह्महत्यागुरुतल्पगमनस्वर्णस्तेयसुरापानेषु कुसिन्धभगसृगालसुराध्वजांस्तप्तेनायसा ललाटेऽङ्कयित्वा BaudhDS. i. 10. 18; पारिव्राज्यं गृहीत्वा तु यः स्वधर्मे न तिष्ठति। श्वपदेनाङ्कयित्वा तं राजा शीघ्रं प्रवासयेत् DakṣaSm. 7. 33; VṛHārīSm. 2. 26; 7. 191; ManuBh. ii. 218. 24 (*on* 8. 352); BālaKrī. i. 296. 2 (*on* 2. 297); दिक्ष्वङ्कयित्वा सममिह निहितैः सूत्रकैः कोणमत्स्यान् MānaSā. App 447A. 15; KūrmaP. 641. 2 (2. 26); ViṣṇuDhaP. ii. 31. 16; PadmP. i. 57. 60; v. 14. 205; (दासीम्) अनेन विधिना दद्यादङ्कयित्वा सुरालये BhaviP. 857A. 2 (iv. 171. 20); (शिलाम्) मुखमूलशिरःपृष्ठान्यङ्कयित्वा … रथे समारोप्यालयं नयेत् ĪśānS'iPa. ii. 36. 73; Aparā. 861. 12 (*on* 2. 293); शिक्यं रज्जुश्च तत्पाण्डुलेख्येनाङ्कयित्वा … मन्त्रं पठेत् DīpKa. 51. 3 (*on* 2. 100); DaṇḍaVi. 166. 1; VīraMi. 550. 12 (*on* 2. 103); रज्जोरागमार्द्धे शङ्कुस्थानं सूत्रादिनाङ्कयित्वा VīraMi.(Saṁskāra.) 1001. 23; अङ्कयित्वा तु तद्दण्डमङ्कतुल्ये जले क्षिपेत् KṛṣiPa. 49; BālamBha. i. 584. 8 (*on* 1. 252)

अङ्कयोग (aṅka–yoga) *m.* **1** sum total of numbers कार्यः क्रमादुत्क्रमतोऽथवाङ्कयोगो यथा स्थानकमन्तरं वा Līlā. 12; नवान्वितस्थानकसंख्यकाया ऊनेऽङ्कयोगे कथितं तु वेधम् Līlā. 274; यदङ्कयोगादन्त्योऽङ्को लब्धस्तैरन्ततः क्रमात् SaṁgīRa. iii. 166. 4 (5. 322); **2** association of a stigma अन्तश्चकासदसितोत्पलमङ्कयोगात् भासोन्मदेव परिमीलिततारकार्धा। … नीहारभानुचषकं निदधाति सन्ध्या Yādavā. 19. 25.

अङ्करङ्कु (aṅka–raṅku) *m.* **A** lap–deer क्रीडाकुरङ्गककृते न ममाङ्करङ्कुं त्वं चेद्ददासि S'rīKaC. 14. 59; **B** deer in the form of dark spot यत्र साम्यमगमन्नमृतांशोरङ्करङ्कुकलुषीकृतकुक्षेः NaiṣC. 21. 26.

अङ्करत्न (aṅka–ratna) *n.* a kind of jewel, moon–gem तासां चार्हत्प्रतिमानां सर्वासामपि जज्ञिरे। … अङ्करत्नमया नखाः TriṣaS'aPuC. i. 6. 598; अङ्करत्नजनाभेयप्रतिमालङ्कृतं महत्।…चैत्यमचीकरत् TirthaKa. 1. 17.

अङ्करूप (aṅka–rūpa) *n.* form or appearance of Aṅka (a devotee of S'iva) तमङ्करूपं परिगृह्य…कृपाणपाणिर्युयुधेऽमुना हरः S'ivLī. 16. 66.

अङ्कलक्षण (aṅka–lakṣaṇa). *n.* brand–mark या फाल्गुन्या उत्तरा अमावास्या सा रेवत्या संपद्यते तस्यामङ्कलक्षणानि कारयेत् S'āṅkhāGS. iii. 10. 1.

अङ्कलक्ष्मी (aṅka–lakṣmī) *f.* **1** glory of the lap (i. e. wife or queen) अस्याङ्कलक्ष्मीर्भव दीर्घबाहोः RaghuVa. 6. 43; **2** beloved in the form of the spot न क्षामतां त्यजति पुष्यति पाण्डिमानं हृद्रूढया परिणमद्विरहोऽङ्कलक्ष्म्या S'rīKaC. 5. 30.

अङ्कलग्न (aṅka–lagna) *adj.* [*f.* –ā] **1** attached to the body (i. e. quite close) ज्योतिश्चक्रं परिचितममूमङ्गलग्नां (v. l. अङ्कलग्नां) निशां च। सन्त्यज्येन्दुः प्रवसति Kapphiṇā. 15. 12; **2** being too proximate (*lit.* touching the lap) सेवामलघ्वीं न च दीर्घदीर्घां न चाङ्कलग्नां न च दूरसंस्थः। कुर्वीत

SūktiRa. 123. 40.

अङ्कलब्ध (aṅka-labdha) *adj.* easily available, obtained near or at hand (*lit.* found on the lap) देहमध्यस्थितं देवं यो न ध्यायति मूढधीः । सोऽङ्कलब्धं मधु त्यक्त्वा क्लेशायाङ्गो गिरिं व्रजेत् BṛParāSm. 12. 153.

अङ्कलव (aṅka-lava) *m.* ninth part (of an asterism or lunar mansion) तत्सप्रमं नीचमनेन हीनो ग्रहोऽधिकश्चेद्रसभाद्विशोध्यः । चक्रात्तदंशाङ्कलवो बलं स्यात् TājiNī. i. 1. 32.

अङ्कलसारवत् (aṅkalasāra-va(n)t) *adj.* consisting of the pith of the *aṅka(o)la* plant अथ चन्द्रसमाकारमथवाङ्क(? ङ्को)लसारवत्…तदूर्ध्वे खं विराङ्गणम् PauṣkS. 4. 79; cf. अङ्कोलसार [MW]

अङ्कलालन (aṅka-lālana) *n.* fondling or caressing on the lap निदाघभानोः पितुरङ्कलालनात्कृतेव काली यमुना च दृश्यते AnargharRā. 7. 125.

अङ्कलालित (aṅka-lālita) *adj.* [*f.* -ā] fondled on the lap यदङ्गसङ्गभूतान्यङ्कलालितान्यपरित्याज्यान्यपत्यकान्यकाण्ड एवागत्यासंस्तुतैर्नीयन्ते HarṣaC. 199. 17; ध्रुवं त्वया संततमङ्कलालिता तडिन्न जानाति परव्यथामियम् VikraDeC. 13. 57; 8. 68; अत्र कुञ्जगृहासीनकेलिकाराङ्कलालिताः । विष्णोः कर्माणि गायन्ति विद्याधरमृगीदृशः YātrāPra. 6. 89.

अङ्कलाल्य (aṅka-lālya) *adj.* fit to be fondled on the lap इन्द्रस्याप्यङ्कलाल्योऽयम् … अयं विप्रेण पादेन पात्यते रङ्कवद्भुवि MalliC. 1. 397; इन्द्रस्याप्यङ्कलाल्योऽयं पदा विप्रेण हन्यते PārśvC. 3. 805.

अङ्कलीनहरिण (aṅkalīna-hariṇa) *adj.* with a deer lying on the lap (i. e. existing within the orb) निःसार…कटकादुदयाद्रेरङ्कलीनहरिणो हरिणाङ्कः SaduktiKa. 56. 26.

अङ्कलेखा (aṅka-lekhā) *f.* spot-mark, the spot (on the moon) दधन्निशाशवमिवाङ्कलेखां निशापतिः पिपतिषत्यहो चरमवार्धिम् VasaViKā. 9. 45.

अङ्कलोड्य (aṅka-loḍya) *m.* **1** the *ciñcoḍa* or *ciñcoṭaka* plant (or root) चिञ्चोटकोऽङ्कलोड्यश्च शूलघ्नं तुम्बुरु स्मृतम् ParyāRaMā. 681 [S'abdaKaDru.]; **2** ginger [MW]

अङ्कलोप (aṅka-lopa) *m.* subtraction of numbers [APTE]

अङ्कवत् (aṅka-vat) *adv.* as in the case of Aṅka (i. e. the sense 'its mark') गोत्रादङ्कवत् P. iv. 3. 80 = CāndraVyā. iii. 1. 8 = iii. 3. 54 = S'ākaṭāVyā. ii. 4. 230 = iii. 1. 165 = SiddhaHe. vi. 2. 134 = vi. 3. 155; तीयादीकन्न विद्याया गोत्रादङ्कवदिष्यते MahāBh. ii. 273. 23 (*on* iv. 2. 7); वृद्धादङ्कवत् JaineVyā. iii. 3. 54.

अङ्कवर्तिन् (aṅkavart-in) *adj.* [*f.* -ī] **Ai** present on the lap भविष्यति कदा श्लाघ्यः सुमुहूर्तोऽङ्कवर्तिनी (? नीम्) । बालामिमां प्रियः … लप्स्यति PadmP. (Ra.) 16. 33; गच्छ सुप्तामिदानीं तां स्थितां कृत्वाङ्कवर्तिनीम् ।…तामानय मदन्तिकम् KathāSaSāg. vii. 3. 222; **Aii** dwelling on the lap (i. e. slope of the mountain) मन्दरस्याङ्कवर्ति ध्नति सुरगणसैन्ये द्वीपिसिंहादिसत्त्वम् HarVi. 41. 27; **Aiii** existing in the middle अङ्कवर्तिद्विरदघटाविकटास्थिचक्रवालम् । रणमनणु … बभूव VikraDeC. 6. 89; श्रियं श्रिता काचन तारकासखी कृता शशाङ्कस्य तयाङ्कवर्तिनी NaiṣC. 15. 63; **B** present near or at hand अङ्कवर्तिनम् … कथं हन्तुमेनमुपरुद्धवानिति…पर्यतप्यत…सः VikraDeC. 5. 3.

अङ्कवासस् (aṅka-vāsas) *n.* garment on the lap ततोऽङ्गुलीयकं तस्या विससर्जाङ्कवाससि PadmP.(Ra.) 53. 26.

अङ्कविच्छित्ति (aṅka-vicchitti) *f.* close or end of an Act दिव्येन मर्त्यस्य वधः काव्यस्यावश्यभावतः । निबन्धे सूच्य एवाङ्कविच्छित्त्यैष प्रवेशकैः BhāvPra.(S'ā.) 252. 13(8)

अङ्कविजय (aṅka-vijaya) *m.* victory in the first war कथमयं कुमाराङ्कविजयप्रत्यागतोऽपि (v. l. कुमारोऽङ्कविजयप्रत्यागतोऽपि) ताडकानिग्रहेण ह्रिणीयमानः सहसा नोपतिष्ठते वत्सः AnargharRā. 2. 83(1) (comm. प्रथमयुद्धमेकतुलायुद्धं वा)

अङ्कविटङ्कबिम्ब (aṅka-viṭaṅkabimba) *n.* round outer shape of the lap (i. e. beautiful hip) लब्धा कदम्बरुचिरङ्कविटङ्कबिम्बे BhāgP. v. 2. 10 (S'rīdhara नितम्बस्य सुन्दरमण्डले)

अङ्कविद्या (aṅka-vidyā) *f.* science of numbers, arithmetic [MW]

अङ्कविधा (aṅka-vidhā) *f.* mode or manner of (the analysis of) an act संप्रत्यङ्कविधया प्रवेशकादय उच्यन्ते NāṭaLaRaK. 305.

अङ्कविधि (aṅka-vidhi) *m.* **1** rule about *aṅka* (one of the ten types of drama) वक्ष्याम्यस्याङ्कविधिं यावत्यो नाडिका यत्र NāṭyaS'ā. 18. 64; **2** act of branding (as punishment) अङ्कविधौ च न सुधाकुंकुमादिना चिह्नकरणमात्रमपि तु दण्डाख्यापनार्थम् ManuBh. ii. 194. 25 (*on* 8. 281)

अङ्कविनोद (aṅka-vinoda) *m.* amusement or diversion arising from a fight or duel between two combatants using the same weapons अधुनाङ्कविनोदोऽयं वर्ण्यते सोमभूभुजा । के(ये)न वा युध्यते सार्धमेकः खलकधामनि । समेनास्त्रेण यस्तज्ज्ञैरङ्कः स परिकीर्तितः Mānaso. iv. 5. 828.

अङ्कविन्यस्तपार्ष्णि (aṅkavinyasta-pārṣṇi) *adj.* the heel of which is placed on the lap अङ्कविन्यस्तपार्ष्णिना । स्पृशन्तं पादपद्मेन पद्मया नाभिमण्डलम् JāṇaHa. 2. 7.

अङ्कविभ्रष्ट (aṅka-vibhraṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] fallen from the lap किं हरस्याङ्कविभ्रष्टा गौरी भूयः श्रिता तपः KathāSaSāg. xii. 27. 22.

अङ्कविलसत् (aṅka-vilasa(n)t) *adj.* moving gaily on the lap (i. e. in the midst) एतस्मिन्मरुमण्डले…अङ्कविलसन्निःशङ्कमत्स्यव्रजम् । केनेदम् … चक्रे विशालं सरः S'ārṅgaPa. 1129.

अङ्कविवर्तिन् (aṅkavivart-in) *adj.* turning on the lap मधुपशावमपाययत्…अङ्कविवर्तिनम् । स्तनमिव स्तवकं व्रततिः स्रवन्निजरसम् HarVi. 3. 76.

अङ्कवृक्ष (aṅka-vṛkṣa) *m.* *Nauclea cadamba* कदम्बः … नीपः … अङ्कवृक्षः DhanvNi. 190. 19.

अङ्कवृद्धि (aṅka-vṛddhi) *adj.* multiplied by nine अङ्कवृद्धिमिनजं मन्दात्मजं योजयेत् JātaPā. 5. 67.

अङ्कव्यवहितम् (aṅka-vyavahitam) *adv.* intervened by the lap राजासनं खल्वेतत् न युक्तमध्यासितुम् । सव्यवधानं न चारित्रलोपाय तस्मादङ्कव्यवहितमध्यास्यताम् KundaMā. 5. 11(10)

अङ्कव्यामिश्रण (aṅka-vyāmiśraṇa) *n.* combination of numbers एतदङ्कव्यामिश्रणेन संख्या लभ्यते AbhinBhā. ii. 250. 12 (*on* 14. 127)

अङ्कव्रण (aṅka-vraṇa) *m.* scar on the body (नार्यः) अङ्क(? ङ्ग)व्रणशताधारा भवन्ति निशि भोजनात् PadmP.(Ra.) 14. 299.

अङ्कशङ्कित (aṅka-śaṅkita) *adj.* apprehensive of spots (of leprosy) सहक्रीडितसंवेऽस्मिन् ये तिष्ठन्त्यङ्कशङ्किताः PrabhāC. 114. 31.

अङ्कशताङ्क (aṅkaśatāṅka) *adj.* [*f.* -ā] marked with hundreds of numbers कपटतुलां कङ्कालीमङ्कशताङ्कामहं वेद्मि SamaMā. 8. 45.

अङ्कशय्या (aṅka-śayyā) *f.* bed in the form of the lap या दास्यमप्यस्य लभेत नारी सा स्यात्कृतार्था किमुताङ्कशय्याम् KumāSaṁ. 7. 65 = SaraKaṇṭhā. 653. 14; वत्स त्वं तु दुनोषि मेऽद्य हृदयं येनाङ्कशय्योचितः … दष्टोऽसि दैवाहिना CaṇḍaKau. 5. 5.

अङ्कशय्यास्थ (aṅkaśayyā-stha) *adj.* lying on the bed of the lap विप्रः शिशुम्…। अवतार्याङ्कशय्यास्थं द्वारि चक्रन्द भूपतेः RaghuVa. 15. 42.

अङ्कशर (aṅka-śara) *nu.* fifty-nine (अब्दपिण्डः) खेषुस्वरघ्नोऽङ्कशराग्नियुक्तः सितोच्चम् Bhāsv. 2. 6; अङ्कशराष्टदस्राः (क्रमज्याः) GrahaGa. 39. 27 (8. 5)

अङ्कशायिन् (aṅkaśāy-in) *adj.* lying on the lap (देवी तु यशोमती) दूयमानमानसा सरन्ती…सकलमङ्कशायिनः शैशवमस्य…प्रारोदीत् HarṣaC. 230. 7; MālaMā. 10. 39; RājTa.(Ka.) 7. 1674; त्वत्कीर्तेस्तुलनाम्…धत्ते कथं चन्द्रमाः । स्यादेवं त्वदरातिसौधशिखरप्रोद्भूतशष्पाङ्कुरग्रासव्यग्रमनाः पतेद्यदि पुनस्तस्याङ्कशायी मृगः SaduktiKa. 222. 22; SūktiMu. 97. 30; SūktiSu. 61; MahāN. 6. 64; S'ṛṅgāTi.(Rā.) 81(3)

अङ्कशिरीषिका (aṅka-śirīṣikā) *f.* name of a plant अङ्कशिरीषिका । शिरा(? री)षिकायाम् ApūNā. 12A. 2.

अङ्कशून्याङ्क (aṅkaśūnyāṅka) *nu.* nine hundred nine कुजस्याप्यङ्कशून्याङ्कषड्वेदैकसुजंगमाः (कक्षा) SūrySi. 12. 87; (कक्षाप्रमाणम्) कुजस्य तु । अङ्कशून्याङ्कषड्वेदभूनागाः SiddhāTaVi. 37. 19.

अङ्कस् (áṅk-as) *n.* [DEBRU. p. 231] curve, bend, winding क्रतुं दधिक्रा अनु…पथामङ्कांस्यन्वापनीफणत् ṚV. iv. 40. 4; TaiS. I. vii. 8. 3; MaiS. i. 11. 2; KāṭhS. 13. 14; VājaS. 9. 14; (K.) x. 3. 7; S'atBr. V. i. 5. 19; Nir. 2. 28 (57. 10); आपः…अङ्कांसि कुर्वाणाः … आवर्तान् सृजमाना यन्ति JaimiUBr. i. 2. 7.

अङ्कस (aṅkasá) *n.* [DEBRU. p. 137] trappings (of a horse) अनु वाति … । श्येनस्येव ध्रजतो अङ्कसं परि दधिक्राव्णः ṚV. iv. 40. 3; TaiS. I. vii. 8. 3; MaiS. i. 11. 2; KāṭhS. 13. 14; VājaS. 9. 15; (K.) x. 3. 8; S'atBr. V. i. 5. 20.

अङ्कसंवृद्ध (aṅka-saṁvṛddha) *adj.* grown on the lap विना पुत्रं न पश्यामि सार्केऽपि दिवसे दिशः । त्वं तस्मिन्नङ्कसंवृद्धे न मन्युं कर्तुमर्हसि RājTa.(Ka.) 7. 1590.

अङ्कसंश्रित (aṅka-saṁśrita) *adj.* [*f.* -ā] seated on the lap इत्युक्ता सा ततस्तेन…अङ्कसंश्रिता । जगाद PadmP.(Ra.) 7. 7.

अङ्कसंस्थ (aṅka-saṁstha) *adj.* [*f.* -ā] seated on the lap (ध्यात्वा… देवेन्द्रम्) तस्याङ्कसंस्थामिन्द्राणीम् S'ilpaRa. ii. 24. 49.

अङ्कसंस्थित (aṅka-saṁsthita) *adj.* [*f.* -ā] seated on the lap सा … बालां पुत्रीं कृत्वाङ्कसंस्थिताम् । उवाच DevīBhāP. iii. 19. 1.

अङ्कसंक्रमिताप्रिय (aṅkasaṅkramitā-priya) *adj.* who has brought the beloved to (his) lap अलंचक्रे स पर्यङ्कमङ्कसंक्रमिताप्रियः NaiṣC. 20. 23.

अङ्कसंख्य (aṅka-saṅkhya) *adj.* measuring nine units भूमिश्चतुर्दशमिता मुखमङ्कसंख्यं बाहू त्रयोदशदिवाकरसंमितौ च Līlā. 168; TantrSa. 2. 96; 3. 1; S'ilpaRa. ii. 9. 9.

अङ्कसंग्रह (aṅka-saṅgraha) *m.* inclusion of numerical figure तत्र वर्गाक्षरसंख्ययाङ्कसंग्रहः VīraMi.(Samaya.) 10. 5.

अङ्कसंधान (aṅka-sandhāna) *n.* junction of acts (of a drama) अर्थान्तरेणाङ्कसंधानरूपस्य प्रवेशकस्य सामान्यलक्षणं दर्शयन् आर्या पठति (भरतः) AbhinBhā. ii. 421. 11 (*on* 18. 18)

अङ्कसन्धायक (aṅka-sandhāyaka) *adj.* connecting (the plot of the preceding and following) acts (of a drama) शुद्धो विष्कम्भकस्तत्र सङ्कीर्णो नीचमध्यमैः। अङ्कसन्धायकः शक्यसन्धानातीतकालवान् NāṭyaDa. 37. 20 (24)

अङ्कसन्धि (aṅka-sandhi) *m.* junction of acts (of a drama) सदृशाभ्यां प्रयोज्यः स्यादङ्कसन्धौ प्रवेशकः BhāvPra.(S'ā.) 217. 4 (7)

अङ्कसमाप्ति (aṅka-samāpti) *f.* end of an act (of a drama) अङ्कसमाप्तिः कार्या NāṭyaS'ā. 18. 15.

अङ्कसमारोप (aṅka-samāropa) *m.* placing on the lap अङ्कादङ्कसमारोपाद् अङ्गसंगमलालसाः। सर्वे राजान एवास्य बभूवुर्बालधारकाः PārśvC. 4. 16.

अङ्कसमाश्रय (aṅka-samāśraya) *adj.* (the incidents) occurring in an act (of a drama) नोर्ध्वं वर्षात्प्रकर्तव्यं कार्यमङ्कसमाश्रयम् NāṭyaS'ā. 13. 26.

अङ्कसमास (aṅka-samāsa) *m.* sum of digits भक्तोऽङ्कमित्याङ्कसमासनिघ्नः स्थानेषु युक्तो मितिसंयुतिः स्यात् Līlā. 267.

अङ्कसंप्राप्त (aṅka-samprāpta) *adj.* [*f.* -ā] found on the lap तस्यास्तनमुवं प्राप्य मित्रमेवमभाषत। मन्यमानोऽङ्कसंप्राप्तां दयितां प्रमदान्वितः PadmP. (Ra.) 18 16.

अङ्कसंमित (aṅka-sammita) *adj.* reaching up to the lap संहतौ पाणी धारयन्नाकाशवत्यङ्गुली हृदयसम्मितावङ्कसम्मितौ वा द्यावापृथिव्योः संधिमीक्षमाणः ĀśvaS'S. I. i. 1. 23.

अङ्कसहस्राङ्क (aṅkasahasrāṅka) *adj.* [*f.* -ā] having thousands of marks (सुकुट्टनी) तुलेवाङ्कसहस्राङ्का त्रैलोक्यतुलने कलेः SamaMā. 4. 4.

अङ्कसादृश्य (aṅka-sādṛśya) *n.* similarity with the (dark) spot भालस्थमृगपदपङ्कविषयस्याङ्कामेदारोपस्याङ्कसादृश्यरूपदोषमूलकत्वादुपमात्रालङ्कारः RasGaṅ. 227. 7.

अङ्कसीमन् (aṅka-sīman) *f. n.* edge of the lap पायान्नृसिंहाकृतेर्देवस्य श्रियमङ्कसीम्नि दधतो विश्रान्तरौद्रं वपुः SaduktiKa. 32. 32; Acyutarā. 2. 26.

अङ्कसुप्त (aṅka-supta) *adj.* [*f.* -ā] sleeping on the lap इत्युत्स्वप्नायमाने भुवनभृति शिशावङ्कसुप्ते यशोदा पायात् KāvyMī. 43. 13; हत्वाङ्कसुप्तां भार्याम् KathāSaSāg. xii. 10. 45; vii. 3. 218; xii. 18. 16; DaśāvaC. 4. 24; NaiṣC. 22. 66.

अङ्कस्थ (aṅka-stha) *adj.* [*f.*-ā] sitting on the lap, placed on the lap (देवादयः) द्रक्ष्यन्त्यरिं ममाङ्कस्थम्…दशग्रीवम् Rāmā. vii. 34. 17; DūtGha. 26 (4); (सुराः) तुष्टाः संवीक्ष्य तनयमङ्कस्थं जननी तदा … अवतीर्णा सुखार्णवम् PadmP.(Ra.) 3. 214; 17. 119; 110. 48; प्रेतरङ्कः करङ्कादङ्कस्थादस्थिसंस्थं स्थपुटगतमपि क्रव्यमव्यग्रमत्ति MālaMā. 5. 97 = KāvyPra. 110. 4 = SūktiMu. 94. 1 = S'ārṅgaPa. 4075 = SāhiDa. 191. 2 = PadyāTa. 178; अङ्कस्थवधुकस्तत्र स चावोचत्कुटुम्बिनीम् BṛKathāS'loSaṁ. 22. 249; स्वस्याङ्कस्थमृगाङ्कोदिताश्रयगुणं सोमं सुधाब्धिं भजे S'āraTi. 14. 4; HarVi. 5. 25; RāmC. 11. 9; श्रीर्नाम द्विभुजस्याहमङ्कस्था वरवर्णिनी LakṣmīT. 8. 21; 38. 2; 40. 67; NavaSāC. 6. 81; महादेवः कैलासे तां नगात्मजाम्। अङ्कस्थामाह देवेशो लिङ्गार्चनविधिं क्रमात् LiṅgaP. i. 25. 2; DevīBhāP. vii. 25. 53; KarṇaSu. 4. 6; श्रियं दिशतु वः शंभोः श्यामः कण्ठो मनोभुवा। अङ्कस्थपार्वतीदृष्टिपाशैरिव विवेष्टितः KathāSaSāg. i. 1. 1; i. 3. 16; PariPar. 2. 340; आत्मैकशरणं स्वामिन् म(?मा)माद्रुत्यात्मजः कथम्। जहाति जातु नाङ्कस्थं शशमप्यादृतं शशी PāṇḍaC. 16. 275; PārśvC. 2. 54; 5. 127; SūktiMu. 0. 8; TantrSā.(K.) 111. 24; YātrāPra. 1. 76.

अङ्कस्थली (aṅka-sthalī) *f.* region of the lap तव दास्यपि भोगाढ्या किमुताङ्कस्थलीचरी SkandP. iv. 34. 92.

अङ्कस्थान (aṅka-sthāna) *n.* **1** place of a number प्रतिपादमष्टौ अङ्कस्थानानि KāvyKaVṛ. 97. 21 (3. 5); KalpaK. 473. 109; **2** place of blemish, place of blot दृष्टं वा निःशेषानन्दनिःस्यन्दिनीनामपीन्दुकरकन्दलीनां कमलवनीमीलनं कलङ्कस्थानम् (v. l. अङ्कस्थानम्) AnargharaRā. 1. 38 (4)

अङ्कस्थानीय (aṅkasthān-īya) *adj.* in place of an act (in a drama) अङ्कस्थानीयविन्यस्तचतुर्यवनिकान्तरा। प्रकृष्टप्राकृतमयी सट्टकं नामतो भवेत् BhāvPra. (S'ā.) 244. 16 (8); 269. 5 (9)

अङ्कस्थापित (aṅka-sthāpita) *adj.* placed on the lap सिंहासने जिनस्नात्रयोग्येऽङ्कस्थापितप्रभुः। न्यषीदद् वासवः PārśvC. 5. 90.

अङ्कस्थित (aṅka-sthita) *adj.* [*f.* -ā] **1** being on the lap, sitting on the lap (in the protection of) शक्तिद्वितयमादिमम्। अङ्कस्थितं तु विज्ञेयम् BrahmāṇḍP. iii. 32. 48; AhirbuS. 56. 22; एतस्य (विक्रमादित्यस्य)…राजलक्ष्मीमङ्कस्थितां कः क्षमतेऽभियोक्तुम् VikraDeC. 3. 27; LakṣmīT. 40. 66; SubhāRaK. 42. 1; सः (बालः) मातुरङ्कस्थितोऽप्युच्चै रोदिति स दिवानिशम् PariPar. 12. 28; PāṇḍaC. 1. 35; VīraMi.(Saṁskāra.) 1005. 22; **2** placed in the middle पर्यङ्कमङ्कस्थितसज्जशय्यम्। अध्यास्य NaiṣC. 22. 2.

अङ्कस्पृश् (aṅka-spṛś) *adj.* sitting or resting on the lap अङ्कस्पृशं यं परभागभङ्गीसौभाग्यहेतुं स्मरतेव बालम्। … नोत्सृज्यते चन्द्रमसा कुरङ्गः PṛthvīVi. 6. 79.

अङ्कस्वरूप (aṅka-svarūpa) *n.* nature of an act (in a drama) एवमङ्कस्वरूपमनेन निरूपितम् AbhinBhā. ii. 416. 20 (*on* 18. 14); तत्राङ्कस्वरूपं निरूप्यते। प्रत्यक्षनेतृचरितो बिन्दुव्यक्तिपुरस्कृतः। अङ्को नानाप्रकारार्थसंविधानरसाश्रयः PratāYaBhū. 117. 1.

अङ्कहरिण (aṅka-hariṇa) *m.* deer on the body or lap (of the moon) ग्रासार्तिक्षुभितोऽयमङ्कहरिणः कुर्वीत किं किं कलाकन्थामिन्दुमयीम् AnargharaRā. 7. 63.

अङ्कहारिन् (aṅka-hārin) *adj.* [*f.* -iṇī] sitting on the lap दधिवाहनभूभर्तुर्धारिणीमङ्कहारिणीम्। (कोऽप्यौष्ट्रिकोऽग्रहीत्) MalliC. 7. 1027.

अङ्कहीन (aṅka-hīna) *adj.* without a blot or dark spot शशाङ्कोऽङ्कहीनो विभात्येष राजन् SūktiSu. 35.

अङ्कहृत (aṅka-hṛta) *adj.* divided by nine भादिः कृतघ्नोऽङ्कहृतो ग्रहस्तु राश्यादिः Bhāsv. 4. 11; सत्र्यंशगुणोनितो ह(? हा)रोऽयं वेदघ्नोऽङ्कहृतः GrahaLā. 7. 16.

अङ्कांशित (aṅkāṁśita) *adj.* divided into nine parts (कुर्यात्) द्वारोत्सेधनियुक्तशेषचरणोत्सेधे शरांशीकृते द्व्यंशेनाधरपट्टिकां मितघनां सार्धेन वाङ्कांशिते TantrSa. 2. 30.

अङ्कागत (aṅkāgata) *adj.* who has come quite close कामद्विषं कोविदाः शङ्कन्ते भुवि शंकरं व्रतिकुलालंकारमङ्कागताः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 4. 109.

अङ्कागतसत्त्ववृत्ति (aṅkāgatasattva-vṛtti) *adj.* subsisting on animals that have come within one's reach व्यापारितः शूलभृता विधाय सिंहत्वमङ्कागतसत्त्ववृत्ति RaghuVa. 2. 38.

अङ्काङ्क (aṅkāṅká) **1** name of a metre अ॒ङ्का॒ङ्कं छन्दः TaiS. IV. iii. 12. 3; KapiKaS. 26. 5; VājaS. 15. 5; आ॒पो व॒ा॒ऽङ्का॒ङ्कं॒ च्छन्दः S'atBr. VIII. v. 2. 6; **2** waters अङ्के स्थले अङ्कानि गर्तपाषाणादिचिह्नानि यत्रेत्यङ्काङ्कं जलम् Mahīdhara *on* VājaS. 15. 5; **3** 'number of numbers', the number one एतेषां सर्वेषां मेलने त्र्यशीतिः तेष्वङ्काङ्कप्रक्षेपे चतुरशीतिः सम्पद्यते ParaśuKS. 15. 7 (315. 23)

अङ्काङ्कप्रक्षेप (aṅkāṅka-prakṣepa) *m.* addition of one एतेषां सर्वेषां मेलने त्र्यशीतिः तेष्वङ्काङ्कप्रक्षेपे चतुरशीतिः सम्पद्यते ParaśuKS. 15. 7(315. 23)

अङ्काङ्गीकार (aṅkāṅgīkāra) *m.* accepting or using a (sectarian) mark अङ्काङ्गीकारे महापातकमस्ति S'aṅkaVi.(Ā.) 109. 4.

अङ्कात्मक (aṅkātma-ka) *adj.* [*f.* -ikā] **1** having a distinctive mark अङ्कात्मकोऽपि(ति)मेधावी … सोऽयमुत्तमसत्त्वः … तुरङ्गमः Mānaso. iv. 4. 702; **2** of the nature of a stain भुवनम्…कमलबन्धुना भगवता विदोषं कृतम्। अतो गगनमण्डलाद् व्रजति पात्रमङ्कात्मिकामुपानहमिहानने दधदपास्तकान्तिः शशी VasaViKā. 9. 43; **3** consisting of whole numbers, represented by integers अथ वर्गाङ्कभिन्नानां सदस्त्यङ्कात्मकं पदम्। इति भ्रमो विमूढानां बहूनामस्ति तत्र तु SiddhāTaVi. 52. 15; 52. 19; 402. 4.

अङ्कात्मकमूल (aṅkātmaka-mūla) *n.* square root expressed in whole number आसन्नमूलस्य सर्वथाङ्कात्मकमूलासंभवेन तदासन्नत्वेन कथनस्याप्रमाणिकत्वेऽपि…तदानीतमिति ध्येयम् SiddhāTaVi. 57. 20.

अङ्कात्मव्यङ्ग (aṅkātma-vyaṅga) *n.* defect in the form of a spot इत्याशंसुर्नाभिगन्धं मृगाणामन्यद्रागं वीक्ष्य बालामुखस्य। नामोदो मे हा मृगस्यापि नामेरित्यङ्कात्मव्यङ्गमाधादिवेन्दुः RāghPāṇ.(Dha.) 17. 80 (comm. लाञ्छनस्वरूपकलङ्कम्)

अङ्कादिबाह्य (aṅkādi-bāhya) *adj.* outside the act etc. (of the drama) अङ्कादिबाह्यावेवाङ्कमुखाङ्कावतरौ BhāvPra.(S'ā.) 219. 13(7); BhāvPra.(S'ā.) 219. 7(7)

अङ्काधारण (aṅkādhāraṇa) *n.* holding on the lap बालानाम्…वस्त्राङ्काधारणोष्णानिलातप° … 'आदिभिः … उत्पद्यते (चर्मदलो नाम व्याधिः) KāśyaS. 331B. 24.

अङ्काधिक (aṅkādhika) *adj.* more than nine (zodiacal signs) दोस्त्रिभोनं त्रिभोर्ध्वे विशेष्यं रसैश्चक्रतोऽङ्काधिकं स्यात् GrahaLā. 2. 1.

अङ्काधिरूढ (aṅkādhirūḍha) *adj.* [*f.* -ā] seated on the lap, ascended the lap शोणदासी … अङ्काधिरूढां वल्लकीम् … कररुहैरवघट्टयन्ती … तिष्ठति PadmPrā. 20. 21; ताभ्यामङ्काधिरूढाभ्यां प्रस्नवद्भ्याम् … । गन्धोदकस्नाननिभं मूत्रस्नानममन्यत PariPar. 2. 683; अङ्काधिरूढपुरुषोत्तमकेलिहस्ताम्…विचिन्त्य…वैकुण्ठनाथरमणीम् BrBrahmaS. i. 9. 80.

अङ्काधिरोपण (aṅkādhīropaṇa) *n.* placing on the lap, taking on the lap इमे भद्रमृगाः … अङ्काधिरोपणैः … सान्वि(? न्वि)ताः । अस्माभिः MahāP. 3. 96.

अङ्काधिरोपित (aṅkādhīropita) *adj.* placed on the lap अङ्काधिरोपितमृगश्चन्द्रमा मृगलाञ्छनः S'is'uVa. 2. 53 = Kuval. 66(38) = AlaṅkāKau.(Vi.) 411. 13; रत्नसिंहासनोपरि । अङ्काधिरोपितपतिर्दिवस्पतिरुपाविशत् TrisaS'aPuC. iii. 8. 33.

अङ्कानर्ह (aṅkānarha) *adj.* not suited for an act अङ्कानर्हस्य वृत्तस्य … उक्तिः … विष्कम्भकः NāṭyaDa. 37. 17(23)

अङ्कानुग (aṅkānuga) *adj.* seeking shelter क्षताय मा यत्र रघोरितायुरङ्कानुगानन्यवयोऽयनानि RāmKṛViKā. 34 (comm. अङ्कं अनुगच्छन्ति ते अङ्कानुगाः शरणं गताः)

[1]**अङ्कान्त** (aṅkānta) *m.* end of an act (of a drama) अङ्कावतारस्त्वङ्कान्ते DaśRū. 1. 62 = BhāvPra.(S'ā.) 218. 13(7); अङ्कान्त एव पात्रमङ्कान्तपात्रम् Avalo. 32. 31 (*on* 1. 62); अङ्कान्तपात्रैरङ्कान्ते प्रविष्टैः पात्रैः SāhiDa. 294. 15; 294. 4.

[2]**अङ्कान्त** (aṅkānta) *m.* lap-region, middle ऊढा…कान्तैः स्वैरङ्कान्तैर्विलासिनीनां पङ्क्तिः YudhiVi. 2. 102.

अङ्कान्तनिष्क्रम (aṅkānta-niṣkrama) *m.* exit (of characters) at the end of an act प्रस्तुतार्थस्य निर्योगे सर्वस्याङ्कान्तनिष्क्रमे । या निष्क्रामगुणोपेता सैव नैष्क्रामिकी ध्रुवा BhāvPra.(S'ā.) 302. 16(10)

अङ्कान्तपात्र (aṅkānta-pātra) *n.* character at the end of an act अङ्कान्तपात्रैरङ्कास्यं छिन्नाङ्कस्यार्थसूचनात् DaśRū. 1. 62; BhāvPra.(S'ā.) 218. 1(7); PratāYaBhū. 116. 2; SāhiDa. 294. 14.

अङ्कान्तर (aṅkāntara) *n.* A another act (in a drama) कुशीलवाः स्वीयभूमिकापरिग्रहेण रङ्गमलङ्कुर्वाणाः नर्तकान्तरप्रयुज्यमाने … गर्भवर्तिनि अङ्कान्तरे … सामाजिकीभवन्तः … किमपि चमत्कारवैचित्र्यमासूत्रयन्ति VakroJi. 235. 12; 235. 6; B following act सोऽङ्कावतारो यत् पात्रैरङ्कान्तरसंसूचनम् NāṭyaDa. 40. 16(27)

अङ्कान्तरसंधान (aṅkāntara-sandhāna) *n.* linking with the next or following act अङ्कान्तरसन्धानहेतुषु च प्रवेशकेषु यत्प्रयोज्यमुक्तं 'दिवसावसानकार्यं यद्यङ्केनोपपद्यत' इत्यादि तत्सर्वं प्रकरणेऽपि योज्यम् AbhinBhā. ii. 430. 19. (*on* 18. 47)

अङ्कान्तरसन्धि (aṅkāntara-sandhi) *m.* juncture between acts (in a drama) अङ्कान्तरसन्धिषु च प्रवेशकास्तेषु तावन्तः NāṭyaS'ā. 18. 29; प्रवेशकेन कथासंग्रहणं कार्यम् । …स चाङ्कान्तरसंधिषु कर्तव्यः । तत्राङ्कस्यादौ न तु मध्यान्तयोरित्यर्थः NāṭaLaRaK. 332.

अङ्कान्तरसंनिधान (aṅkāntara-sannidhāna) *n.* linking with the following act अङ्कान्तरसंनिधान(? संधान)हेतुषु च प्रवेशकेषु यत्प्रयोज्यमुक्तम् … तत्सर्वं प्रकरणेऽपि योज्यम् Kāvyānu.(He.) 382. 14.

अङ्कान्तरानुसारिन् (aṅkāntarānusārin) *adj.* following or being in agreement with the next act अङ्कान्तरानुसारी संक्षेपार्थमधिकृत्य बिन्दूनाम् । प्रकरणनाटकविषये प्रवेशको नाम विज्ञेयः NāṭyaS'ā. 19. 114.

अङ्कान्तराल (aṅkāntarāla) *n.* interval between two acts (of a play) द्विविधो विष्कम्भकोऽपि कर्तव्यः । मध्यमपात्रः शुद्धः संकीर्णो नीचमध्यकृतः । अङ्कान्तरालविहितः NāṭyaS'ā. 18. 56.

अङ्कान्तसंस्थित (aṅkānta-saṁsthita) *adj.* remaining at the end of an act (of a drama) अङ्कान्तसंस्थितैः पात्रैरुत्तराङ्कार्थसूचनम् । विचित्रभणितिप्रायमङ्कास्यं कथ्यते बुधैः SāhiSā. 4. 84.

अङ्कान्त्योपान्त्ययोग (aṅkāntyopāntya-yoga) *m.* the sum of the last and penultimate numbers (of a series) अङ्कान्त्योपान्त्ययोगः परे परे मात्राणां (संख्या) Chandonu. 8. 16.

अङ्कापय् (aṅkāpay-) [caus. of *aṅk-*] to produce or cause a mark अङ्कापयति PrakriKau. ii. 298. 3; आञ्चिकपत् इत्यादि ज्ञेयम् Prasā. ii. 298. 12.

अङ्काब्धिकृत (aṅkābdhikṛta) *m.* four hundred and forty nine ज्यार्धपिण्डाः क्रमादमी । तत्त्वाश्विनोऽङ्काब्धिकृताः SūrySi. 2. 17.

अङ्काभाव (aṅkābhāva) *adj.* void of a mark अङ्काभावः पुरुषः निरावलम्ब एव भवति S'aṅkaVi.(Ā.) 108. 6.

अङ्काभेदारोप (aṅkābhedāropa) *m.* superimposition of identity with the spot (on the moon) व्यङ्ग्यालंकारोपस्कारिका (उपमा) यथा- अङ्कायमानमलिके मृगनाभिपङ्कम् … अत्र…भालस्थमृगमदपङ्कविषयकस्याङ्काभेदारोपस्याङ्कसादृश्यरूपदोषमूलकत्वादुपमालंकारः RasGaṅ. 227. 7.

अङ्काभ्यधिक (aṅkābhyadhika) *adj.* greater than nine (signs of the zodiac) केन्द्रे त्रिभाल्पे द्युगतं खगस्य षड्भाल्पके खेचरराशिशेषम् । षड्भाधिके राशिगतं तथैष्यं दिनस्य चाङ्काभ्यधिके तु नूनम् SiddhāTaVi. 265. 14.

अङ्कायमान (aṅkāyamāna) *adj.* appearing like or resembling the spot (on the moon) अङ्कायमानमलिके मृगनाभिपङ्कं पङ्केरुहाक्षि वदनं तव वीक्ष्य बिभ्रत् । …चञ्चूपुटं चपलयन्ति चकोरपोताः RasGaṅ. 227. 2; BhāmiVi. App. 9. 9.

अंकार (aṅkāra) *m.* 1 nasal sound, *anusvāra* त्रैलोक्यैश्वर्यदो व्यापी व्योमेशोऽङ्कार एव च JayāS. 6. 39 = LaksmīT. 25. 16; अंकारः सृष्टिकृत् प्रोक्तो विसर्गः परमेश्वरः AhirbuS. 17. 11; बिन्दुरंकारः अकाराद्यास्तिथयस्तदन्तो विसर्गः इत्यपि व्याचक्षते ParāTrī. 207. 5; अंकारं पादयोर्न्यस्य व्यापकान्तसमप्रभम् (विन्यसेत्) PāraS. 15. 532; 28. 136; 2 the syllable *aṁ* षट्कोणमण्डलाम्भोजे ह्रींकारेणाम्बुजं स्मरेत् । अंकारेणाक्षसोमं च ĪśānS'iPa. i. 32. 101; 3 diminution in music [MW]

अङ्कारक (aṅkāraka) *n.* a kind of seed तत्तैलसंसिक्तैर्बीजैरङ्कारकैरपि (v. l. अङ्कोलजैरपि) । …होमात्तु मासतः । वाञ्छितां वनिताम् … आनयेत् TantrRā. 9. 35.

अङ्कारता (aṅkāratā) *adj.* [*f.* -ā] sporting on the lap अगाहि भर्तुः संग्रामसदोऽङ्कारतयानया HarVi. 43. 57.

अंकारयोजित (aṅkāra-yojita) *adj.* accompanied by *aṅkāra* (i. e. the letter *am*) गदाधरं समुद्धृत्य प्रज्ञाधारेण मेदयेत् । अङ्कारयोजितं मूर्ध्नि गणाधिपतये पदम् JayāS. 7. 40.

अंकारादि (aṅkārādi) *adj.* beginning with the sound or letter *am* अङ्कारादीनि चत्वारि (नामानि ललितायाः) LalitāSaBh. 19. 19 (*on* 52); वसुकोणे अङ्कारादिटकारान्तसहितान्…विलिख्य ParaśuKS. 11. 3 (309. 15)

अंकाराभिन्न (aṅkārābhinna) *adj.* not separated from i. e. united with the sound *am* क्रोकारधकाराकाराः…तेऽङ्कुशेनोज्ज्वलाः अनुस्वारेण शोभमानाः । कौ शेत इति कुशः अङ्काराभिन्नः कुशोऽङ्कुशः LalitāSaBh. 31. 13 (54)

अङ्कारूढ (aṅkārūḍha) *adj.* ascended the lap रामपुत्रौ … । अङ्कारूढौ ततः कृत्वा सस्वजे तौ पुनः पुनः BrahmP. 154. 19; अङ्कारूढघुणायमानहरिणप्रोत्कीर्यमाणोदरश्रीखण्डद्रुमखण्डपाण्डुशशभृच्चूर्णौघकीर्णा इव । ज्योत्स्ना सा विदधे दिशो दश S'rīKaC. 10. 44; पतीन् विस्मरन्ती व्यतीतान् । अप्यङ्कारूढमत्रत्वयमिति दयितं गर्हयन्ती जनेभ्यो वारस्त्रीवैष्यदेष्यन्नवनवरमणामोदिनी मेदिनीयम् BhartṛNi. 4. 7.

अङ्कारोपण (aṅkāropaṇa) *n.* the act of making one sit on the lap बाष्पायिता प्रणामेऽङ्कारोपणेऽत्यन्तनिर्वृता । अपत्योद्वाहकल्याणसुखमित्याप धारिणी PariPar. 2. 156.

अङ्कारोपित (aṅkāropita) *adj.* [*f.* -ā] made to sit on the lap या विस्मयं स्मरभिदा चक्रेऽङ्कारोपिता नवं नारीणाम् DeviS'. 41; लब्धसंज्ञः क्षणेनाथ तामङ्कारोपितां प्रियाम् । आलिङ्गन् KathāSaSāg. xii. 28. 77; अङ्कारोपितया तया दयितया गाढं परिष्वक्तया लोलैरश्रुभिः…मन्युः समावेदितः Subhāṣi. 1587.

अङ्कारोपितप्रभु (aṅkāropita-prabhu) *adj.* holding the lord on the lap प्राप मेरावतिपाण्डुकम्बलां स क्षणाच्छिलाम् । तत्सिंहासनमध्यास्त शक्रोऽङ्कारोपितप्रभुः TrisaPuC. iii. 2. 70; iii. 7. 35.

अङ्कारोपितबाल (aṅkāropita-bāla) *adj.* [*f.* -ā] holding the young one on the lap अङ्कारोपितबालासु वानरीषु PariPar. 2. 32.

अङ्कारोहण (aṅkārohaṇa) *n.* getting on to the lap सपत्नीतनयं दृष्ट्वा तमङ्कारोहणोत्सुकम् । … सुरुचिर्वाक्यमब्रवीत् ViṣṇuP. i. 11. 6; तन्मतं यत् सुखं चित्रं यथाङ्कारोहणं पितुः PadmP. iv. 106. 17.

अङ्कार्णव (aṅkārṇava) *m.* ocean of numbers अङ्कार्णवे हि बहवो वर्गाङ्काः SiddhāTaVi. 51. 17; तमङ्कमङ्कज्ञ वद … अङ्कार्णवेऽस्मिन् निपुणोऽसि चेत्त्वम् SiddhāTaVi. 406. 1.

अङ्कार्थवाद्यघोष (aṅkārtha-vādyaghoṣa) *m.* sounding of musical instruments to indicate (the beginning of) an act उत्साहना(न)नाङ्कार्थवाद्यघोषे NānārthāSaṁ. iii. 35. 108.

अङ्कार्थसंधान (aṅkārtha-sandhāna) *n.* linking the subject-matter of the acts प्रवेशकोऽङ्कार्थसंधानाय भवति AbhinBhā. ii. 421. 21; अङ्कार्थसंधानप्रयोजनस्य प्रवेशकस्य स्थानं वाच्यम् AbhinBhā. ii. 423. 22.

अङ्कार्थसंनिवेश (aṅkārtha-sanniveśa) *m.* presentation of the subject-matter of the acts, composition or arrangement of the subject

matter of the acts अङ्कार्थसंनिवेशनिमित्तं ये प्रवेशकाः पश्चाप्युक्ताः चूलिकादयः तैर्वा अङ्काश्रयं बहुवक्तव्यम् AbhinBhā. ii. 425. 18.

अङ्कालोड्य (aṅkāloḍya) *n.* a kind of root शृङ्गारमङ्कालोड्यं च गुरु विष्टम्भि शीतलम् CaraS. i. 27. 113 (1922 Ed.)

अङ्कावङ्क (aṅkāvaṅká) *n.* name of a metre तन्द्रँ छन्दोऽङ्कावङ्कँ छन्दः MaiS. ii. 8. 7; cf. **अङ्काङ्क.**

अङ्कावतर (aṅkāvatara) *m.* transitional scene or sitaution (in which the characters of the preceding act are continued) अङ्कान्तर एवाङ्को निपतति यस्मिन्प्रयोगमासाद्य ।··· विज्ञेयोऽङ्कावतरोऽसौ AbhinBhā. ii. 421. 20 (*on* 18. 28); पूर्वाङ्कस्यावसानोक्तकथाविच्छेदपूर्वकम् । प्रवेशो भाविनोऽङ्कस्य सोऽङ्कावतर इष्यते । समाप्यमान एकस्मिन्नितराङ्कस्य सूचनम् BhāvPra.(S'ā.) 218. 15 (7); 219. 13 (7)

अङ्कावतरण (aṅkāvataraṇa) *n.* transitional scene or situation (in which the characters of the preceding act are continued) अत्र नृत्तदर्शननिश्चयान्ते प्रथमाङ्कार्थे समाप्तेऽपि तमसमाप्यैव उत्तराङ्कादौ विष्कम्भादिप्रतिपाद्यमानायाः संगीतरचनाया अत्रैव निपातनाद् अङ्कावतरणं नाम अर्थोपक्षेपकमुक्तं भवति comm. *on* Mālavikā. 1. 22; यत्र स्यादुत्तराङ्कार्थः पूर्वाङ्कार्थानुसंगतः । असूचिताङ्कपात्रं तदङ्कावतरणं मतम् PratāYaBhū. 116. 10; 200. 5; पूर्वाङ्कान्त एव प्रविष्टेन सुमन्त्रपात्रेण ··· उत्तराङ्कमुखसूचनादङ्कास्यम् ··· धनिकमतानुसारेण ··· । अन्ये तु 'अङ्कावतरणेनैवेदं गतार्थम्' इत्याहुः SāhiDa. 295. 1.

अङ्कावतार (aṅkāvatāra) *m.* **1** transitional scene or situation (in which the characters of the preceding act are continued) अङ्कान्त एव चाङ्को निपतति यस्मिन् प्रयोगमासाद्य । ··· ज्ञेयो ह्यङ्कावतारोऽसौ NāṭyaS'ā. 19. 115; 19. 110; अङ्कावतारस्त्वङ्कान्ते पातोऽङ्कस्याविभागतः DaśRū. 1. 62 = BhāvPra.(S'ā.) 218. 13(7); comm. *on* MālaMā. 1. 394; अङ्कावतारस्तु अङ्कान्ते पात्राणाम् comm. on Mālavikā. 1. 22; NāṭyaDa. 40. 16 (27ab); NāṭaLaRaK. 396; अङ्कावतारः पात्राणां पूर्वकार्यानुवर्तिनाम् । अविभागेन सर्वेषां भाविन्यङ्के प्रवेशनम् RasāSu. 283. 7 (3. 191); 283. 11 (3. 193); 279. 19 (3. 177); अङ्कान्ते सूचितः पात्रैस्तदङ्कस्याविभागतः । यत्राङ्कोऽवतरत्येषोऽङ्कावतार इति स्मृतः SāhiDa. 294. 5 = KośaKaTa. 1. 1878; अङ्कस्यान्ते समुत्पत्तिरङ्कस्यार्थविशेषतः । अङ्कावतारः कथितः SāhiSā. 4. 1; 1. 27; **2** anticipatory scene in an act (indicative of the topic of the other acts) cf. **अङ्कमुख,** यत्र त्वङ्के सर्वेषामङ्कानां योऽर्थो बीजलक्षणस्तस्य ··· संमिलितत्वेन प्राप्तिर्भवति सोऽवतराङ्कः (? ङ्कावतारः) AbhinBhā. ii. 417. 16 (*on* 18. 16); स्त्रीपुरुषादेः ··· प्रवेशविष्कम्भोपयोगिनः कथयैव परस्पराश्लिष्टयानुबद्धोऽङ्कावतारः AbhinBhā. ii. 421. 18 (*on* 18. 28); अन्ये तु यत्राङ्के अन्याङ्कानां बीजलक्षणोऽर्थोऽवतार्यते तमङ्कावतारमामनन्ति ··· अयं च गर्भाङ्कोऽप्युच्यते NāṭyaDa. 41. 3 (27ab)

अङ्कावसान (aṅkāvasāna) *n.* conclusion of the act (of a drama) द्वितीयाङ्कावतारोऽयम् । यदाह 'अङ्कावसाने यत्रैव भाविनोऽङ्कस्य सूचनम् । वस्तुबीजमुपोद्घातः सोऽङ्कावतार इष्यते comm. on MālaMā. 1. 394.

अङ्कावयव (aṅkāvayava) *m.* part of a number द्विराशेरधिकाङ्केषु त्रिराशेर्न्यूनाङ्केषु यः कश्चिदङ्कावयवः सदस्ति SiddhāTaVi. 53. 4.

अङ्कावहित (aṅkāvahita) *adj.* bent over the lap सः ··· । मोक्षाय बद्धा व्यवसायकक्षां पर्यङ्कमङ्कावहितं बबन्ध Saund. 17. 3.

अङ्काश्रय (aṅkāśraya) *m.* recourse to the lap अङ्काश्रयप्रणयिनस्तनयान्वहन्तो धन्याः S'āk. 7. 17 = SaraKaṇṭhā. 603. 4 = SūktiRa. 74. 19; *adj.* [*f.* –ā] **1** resorting to the lap देवस्याङ्काश्रयायाः कुलगिरिदुहितुर्नेत्रकोणप्रचारप्रस्तारान् पिपठिषुरिव ··· कुरङ्गः S'ivPāKeSt. 5; HarVi. 2. 14; **2** dependent on the act (of a drama) अङ्काश्रयस्य कर्तव्यो रसस्य स्थायिनोऽङ्गिनः । पोषः BhāvPra.(S'ā.) 235. 14 (8)

अङ्काश्रयण (aṅkāśrayaṇa) *adj.* [*f.* –ī] resorting to the lap अङ्काश्रयणी भवामि ते KumāSaṁ. 4. 20; *n.* recourse to the lap मधुराश्वासनमितवल्लभाशङ्केमङ्काश्रव(? य)णाय···चोरिकासुरतर[स]तृप्तिमन्वगच्छत् AvantiKa. 36. 12.

अङ्काश्रयिन् (aṅkāśray–in) *adj.* [*f.* –ṇī] resorting to the lap अङ्काश्रयिणी भवामि ते KumāSaṁ. 4. 20 (Sahitya Akademi Ed.) = SaraKaṇṭhā. 649. 8.

अङ्काश्विन् (aṅkāśvin) *nu.* twenty–nine विधौ खेन्दवोऽङ्काश्विनः पञ्च खाक्षाः (क्षेपकः) KaraṇaKu. 1. 4 (4)

अङ्कास्य (aṅkāsya) *n.* transitional scene or situation (in which the characters of the preceding act suggest the topic of the next act) cf. **अङ्कावतर,** अङ्कान्तपात्रैरङ्कास्यं छिन्नाङ्कस्यार्थसूचनात् DaśRū. 1. 62; BhāvPra.(S'ā.) 218. 1(7); SāhiDa. 294. 14; अङ्कास्यमन्तपात्रेण छिन्नाङ्कमुखयोजनम् NāṭyaDa. 39. 11 (26); पूर्वाङ्कान्तप्रविष्टैर्यदुत्तराङ्कार्थसूचनम् । पूर्वाङ्कार्थानुवृत्त्यर्थं तदङ्कास्यम् BhāvPra.(S'ā.) 217. 22 (7); PratāYaBhū. 116. 2; 175. 3; RasāSu. 283. 1 (3. 189); 279. 19 (3. 177); 283. 11 (3. 193); SāhiSā. 4. 84.

अङ्काहित (aṅkāhita) *adj.* placed on the lap अमराधीशः ··· सिंहासन उपाविक्षदङ्काहितप्रभुः TrisaS'aPuC. iv. 2. 38.

अङ्कि (aṅk–i) (Gr.) root *aṅk*– मन्दिवाशिमथिचतिचङ्क्यङ्किभ्य उरच् Uṇā. 1. 39; SaraKaṇṭhā.(Gr.) ii. 1. 223.

अङ्कित (aṅki–ta) *adj.* [*f.* –ā] **1** calculated, counted, enumerated **2A** bearing marks, marked, characterised, smeared **2 Bi** bearing scar–marks, pricked, pierced, lacerated **2 Bii** bearing marks (of nails in love play) **2 Ci** (an animal) which is branded **2 Cii** marked or engraved (with seal or name) **2 Ciii** marked by or containing (a letter, a syllable or a name) **2 Civ** (fig.) marked by a name, designated, called **2D** marked or stamped (with foot or foot–print) **2 Ei** (figure, diagram, plot) marked or drawn (with lines, geometric figures, etc.) **2 Eii** (architectural or artistic object) marked or ornamented (with designs or motifs) **2F** marked, branded or painted (with sectarian symbols) **2G** stained *m.* one of the four ways of playing on the *puṣkara* drum **1** calculated, counted, enumerated (क॒दा नः॑ शुश्रव॒द् गिर॒ इन्द्रो॑ अ॒ङ्ग) अङ्केति क्षिप्रनाम । अङ्कितमेवाङ्कितं भवति Nir. 5. 17 (103. 8); योऽन्यत् कारणमीश्वरात् प्रवदते देव्या च यन्नाङ्कितम् । त्रैलोक्ये सचराचरे स तु पुमान् बाह्यो भवेद् दुर्मतिः MahāBhā. xiii. 113*(5); **2A** bearing marks, marked, characterised, smeared स जीवः ··· । अङ्कितः स्वैः शुभैः पुण्यैः पापैर्वाप्युपपद्यते MahāBhā. xiv. 17. 28; प्रकोष्ठे हरिचन्दनाङ्किते RaghuVa. 3. 59; नयनोदबिन्दुभिः ··· अङ्कितम् । ···इदं स्तनांशुकम् Vikramo. 4. 17 = SaraKaṇṭhā. 367. 13; शक्त्या पाणितलेऽङ्कितोऽतिचपलः Bṛhajjā. 17. 1; AṣṭāHṛ. i. 3. 21; अङ्कितः शशमयेन लक्ष्मणा···निशाकरः JānaHa. 8. 90; AhirbuS. 9. 16; वलिभिर्मुखमाक्रान्तं पलितैरङ्कितं शिरः S'atTrayī. 156 = S'ārṅgaPa. 419 = PadyāTa. 291; राजा तु त्रैशङ्कवेन ज्योतिषाङ्कितां ककुभमलंकृतवान् HarṣaC. 165. 2; BrāhmSphuSi. 22. 17; कवेरभिप्रायकृतैः कथनैः कैश्चिदङ्किता (आख्यायिका) Kāvyālaṅ.(Bh.) 1. 27; मृगेक्षणाङ्कं ते वक्त्रं मृगेणैवाङ्कितः शशी Kāvyāda. 2. 35; PāraS. 6. 201; 10, 180; पार्वत्याश्चारुचामीकरवलयपदैरङ्कितं कान्तिशालि ।···दोर्मूलम् S'ivaKePāSt. 16; (सिद्धाः) शङ्खचक्रगदापद्मैरङ्किताः स्वेषु पाणिषु ParaS. 1. 23; RāmC. 16. 9; KāvyālaṅSū. iii. 2. 14; AmaS'. 17; हेमात्मतुल्यमनिसं(शं) ददता द्विजेभ्यो येनांकिता वसुमती शतस(श)स्तुलाभिः EI. ix. 304. 6 = xviii. 220. 5 = iv. 100. 5 = xix. 292. 4 = xi. 23. 5 = ii. 362. 5 = iv. 100. 5 = x. 96. 4; अन्तरान्तरा हरिचन्दनस्थासकाङ्कितपर्यन्तम् ··· यन्त्रसुन्दरमन्वदि(? वि)शम् YaśasCam. ii. 30. 3; (काचिदबला) आननेन ··· कुर्वतीव फणिलोकमङ्कितं यामिनीतिलकबिन्दुनेन्दुना NavaSāC. 8. 71; उडुभिः ··· खम् ··· । ··· स्वेदलवैरिवाङ्कितम् NavaSāC. 12. 47; LakṣmīT. 10. 14; छदानां रेखाभिरङ्कितम् ··· आमोदते कुसुमम् SaraKaṇṭhā. 76. 13; SubhāRaK. 11. 15; DevīBhāP. iii. 27. 2; शय्याचक्रोऽधिकस्तेभ्यो यो वालेनाङ्कितस्तनौ BṛKathāMañ. ix. 2. 362; अलिभिरञ्जनबिन्दुमनोहरैः ··· अङ्कितः । न खलु शोभयति स्म वनस्थलीं न तिलकस्तिलकः प्रमदामिव VyaktiVi. 91. 8 = 105. 14; अदीर्घसूत्रः प्रसरद्भिरङ्कितो गुणैः SrīKaC. 3. 51; उपभोगैः सपत्नस्य ··· सा (राजधानी) । अङ्किता मानिनस्तस्य वेश्येवोद्वेगदाभवत् RājTa. (Ka.) 8. 958; प्रासादतोरणद्वीपैः पाणी पादाविवाङ्कितौ TrisaS'aPuC. i. 2. 709; i. 6. 643; ii. 2. 31; पदं किमस्याङ्कितमूर्ध्वरेखया NaiṣC. 1. 18; इत्युक्तवान् प्रहृष्टात्मा देवपालः मुदाङ्कितः MalliC. 8. 148; SūktiMu. 1. 36; ताम्रपर्णी प्रपश्येः ···मौक्तिकैः स्थूलवृत्तैः ।···अङ्कितां सैकतेषु HaṁsSaṁ. 23; 85; यज्ञार्हाङ्घ्रिपैरङ्किता । ···वसुमती प्रीतिप्रदा TantrSa. 1. 40; = S'ilpaRa. i. 3. 7; मुनिपुरजलधींद्वंकिते ··· शकाब्दे EI. vii. 21. 36; StavMā. 82. 28; अङ्कितान्यक्षसंघातैः ··· । शरीरिणां शरीराणि कमलानि न संशयः RasGaṅ. 194. 5 = 325. 7; 232. 2; Gaṅgāva. 2. 37; मुकुरमुद्रिकया । सुप्तौ निमग्नया मम हन्त कपोलोऽङ्कितो भवति S'ṛṅgāMañ.(A.) 10. 13; JānaPa. 3. 38; तल्पेंदीवरमुद्राभिरंकितानि मृगीदृशः । सुरभिस्वेदबिंदूनि मदयंत्यंगकानि मां(? मे) EI. viii. 114. 67; **2 B i** bearing scar–marks, lacerated or pricked or pierced (with sharp objects, thorns, etc.) सर्वे बाणैरङ्किता भूमिपालाः DūtGha. 20; तदीयमङ्गं कुलिशव्रणाङ्कितम् RaghuVa. 3. 68; वनगजदन्त्य श्वाङ्कितः प्रतोदैः PādaTā. 20. 5; कुर्वाणः कौङ्कणान् बाणैरङ्कितांस्तुरगानिव । पश्चिमाम्भोनिधे रोधः क्रमेण प्राप पार्थिवः TrisaS'aPuC. ii. 4. 112; वक्षोऽङ्कितं द्विषद्दन्तिदन्ताघातकिणार्बुदैः PāṇḍaC. 4. 256; स तेऽङ्कितोऽसः किमु कण्टकाग्रैः Surath. 2. 34; **2 B ii** bearing marks (of nails in love sports) घातैर्नखैश्चाङ्कितम्···वेश्यानां धृतिधाम पुष्पधनुषः प्राप्नोति धन्यो रतम् S'ṛṅgāTi.(Ru.) 1. 127; **2 C i** (an animal) which is branded अङ्किता गाव इत्युच्यन्तेऽन्याभ्यो गोभ्यः प्रकाश्यन्ते MahāBh. iii. 408. 18 (*on* P. viii. 2. 48); **2 C ii** marked, engraved, stamped or inscribed (with seal, name, etc.) रामनामाङ्कितं चेदं प्रगृहाणाङ्गुरीयकम् Rāmā. (Gorresio) v. 32. 44; टङ्कोत्कीर्णयशोनिधानमिव यन्नामाक्षरैरङ्कितं तेनाकारि···विष्णोरिदं मन्दिरम् EI. i. 157. 7; रत्नकम्बलकं तदा । उग्रसेनस्य नाम्ने-

ममाङ्कितं ज्ञातवानसौ BṛKathāK. 106.173; समुद्रमुद्राङ्कितशासन: ··· श्रीयशोधरमहाराज: ···अचलमहीपतिमादिशति YaśasCam. i. 566.2; TilaMañ. 170.9; तया मुद्रयाङ्कितम् ··· पत्रम् ··· भागुरायणस्य हस्ते प्रविष्टं यथा स्यात् तथा कर्तव्यम् PuruṣPa. 113.24; सुवर्णे···°ग्रीवामण्डनेऽन्त्यमणिद्वये । प्रभोर्यस्याङ्कितं नाम स्तुमहे परमेश्वरम् PurāPraSaṁ. 76.13; बिरुदपदैरंकितांस्तत्र तत्र स्तंभान् जातप्रतिष्ठान् व्यतनुत EI. vii. 21.27 = xiii. 128.53 = xiv. 172.51 = iii. 153.52; तदंकितै: शासनपत्रपूगैरनारतं पुस्तकवानिवासीत् EI. xxi. 284.21; **2 C iii** marked by or containing (a letter, a syllable or a name) अकारेणाङ्कितं तं (कौस्तुभमन्त्रम्) वै तं तमूर्जेन कारयेत् JayāS. 6.155; अकारेणाङ्कितं दद्यादेफम् JayāS. 21.123; कुरुध्वमङ्कितं स्तोत्रं मम नामसहस्रकै: LalitāSa. 31; 42; मन्त्र: कालाग्निकूर्मस्य विज्ञेयोऽयं दशाक्षर: । गोपनेनाङ्कितं प्राणं (=हा) मूर्ध्नि च व्यापिना युतम् LakṣmīT. 33.33; **2 C iv** (*fig.*) marked by a name, designated, called सर्वज्ञात्मगिराङ्कितेन मुनिना व्याख्यानमेतत् कृतम् PañcPra. 27.2; SaṁkṣeŚā. 4.62 (ii. 392.13); ततो द्विखण्ड आभोगस्तृतीय: तस्य खण्डकम् । उच्चं गमकयुक्तं वा स्वनाम्ना चाङ्कितं तु तत् ŚārṅgaPa. 1968; EI. vii. 188.59; **2 D** marked or stamped (with foot-print or foot) आपृच्छस्व प्रियसखममुं तुङ्गमालिङ्ग्य शैलं वन्द्यै: पुंसां रघुपतिपदैरङ्कितं मेखलासु MeghDū. 12; KumāSaṁ. 8.23; तैरिदं भारतं वर्षं सप्तद्वीपमिहाङ्कितम् BrahmāṇḍP. i. 14.72; दिष्ट्याङ्कितां त्वत्पदकै: सुशोभनैर्द्रक्ष्याम गां च द्यां च BhāgP. x. 2.38; मेने सीता प्रियतमपदैरङ्कितान् भूमिभागान् PrasaRā. 5.27; **2 E i** (figure, diagram, plot, etc.) marked or drawn (with lines, points, etc.) चक्राधारावनिं कुर्यात् कोणेषूभयतोऽङ्किताम् PauṣkS. 29.89; गुणचक्राण्यरै: सर्वाण्यङ्कितानि त्रिभिस्त्रिभि: AhiṇbuS. 9.8; ParaS. 7.33; चतुरश्रीकृते क्षेत्रे विंशत्या सैकयाङ्किते । कोणाश्चतुष्पदा: सार्धद्व्यंशा: प्रत्यङ्गका: स्मृता: SamarāSū. 64.71; तेऽथ सूत्रमपातयन् । ··· तत्राङ्किते भूप्रदेशे नृप: पुरमकारयत् PariPar. 6.180; अङ्कितं च षष्ट्यात्र नाडीवलयं विदध्यात् Golā. 207.5 (24.5); तत्रान्यश्चाङ्कितो भुज: SiddhāTaVi. 60.22; 74.4; **2 E ii** (architectural or artistic object) marked, engraved or ornamented (with designs or motifs) तत् (पीठम्) पद्मैरङ्कितं कार्यं सिंहैरपि च मन्दिरे SamarāSū. ii. 90.15 (57); कुम्भाभ्यां पुण्डरीकाभ्यां स्थलजाभ्यामिवाङ्कितम् । ··· तच्चैत्यम् TriṣaŚaPuC. i. 6.623; विकुरुध्वं विमानानि ··· । किन्नरैर्वनलताभिस्तथा पद्मलतोच्चयै: । अङ्कितानि TriṣaŚaPuC. ii. 2.160; पार्श्वनाथस्य प्रतिमा: ··· । ··· पातालाधिपनागस्य फणै: सप्तभिरङ्किता: RauhiC. 421; सिंहासनम्···तत् । तार्क्ष्येण चित्रार्पितविग्रहेण पुरोऽङ्कितम् Vidvanmo. 8.75; **2 F** marked or branded or painted (with sectarian symbols over the body or limb) बद्धत्रिपताकोग्रभ्रुकुटिकराले ललाटफलके प्रबलभक्त्याराधितया ··· कात्यायन्या त्रिशूलेनेवाङ्कितम् ··· शबरसेनापतिमपश्यम् Kād. 30.19; यदङ्कितो भवति तत् पाप्मानं निरसति PārāSū. 45.22; 45.7; प्रात: सोऽपि शिर:शूलव्यपदेशेन वेष्टनम् । कृत्वा प्रच्छादयामास ललाटतटमङ्कितम् KathāSaSāg. ii. 5.155; ii. 5.152; भस्मत्रिपुण्ड्राङ्कितै: ··· समावृतमिदं भूतैरभूद् भूतलम् Jivān. 437.6; **2 G** stained तत् को नाम गुणो भवेत् स गुणिनां यो दुर्जनैर्नाङ्कित: ŚatTrayī. 24; SūktiMu. 8.34; Subhaṣi. 464; विधिना विधु: । बहुविधेन वियोगिवधैनसा शशमिषादथ कालिकयाङ्कित: NaiṣC. 4.73; अस्त्यात्मतत्वं विमलं द्वितीया दृष्टिरङ्किता YogVā. iii. 96.25; *m.* one of the four ways of playing on the *puṣkara*-drum चतुर्मार्गं नाम । आलिप्ताङ्कितगोमुखवितस्ताश्चत्वारो मार्गा: NāṭyaŚā. 34.40.

अङ्कितकच (aṅkita-kaca) *adj.* which has marked (i.e. decorated) the hair अङ्कितकु(क)चेन केनचिदन्धंकरणौषधेन कमलानाम् । अन्त:पुरेण शंभोरलंक्रिया कापि कल्प्यते काञ्च्या: MūkaPañ. 4.34.

अङ्किततनु (aṅkita-tanu) *adj.* whose body is marked (with lacerations or scars) अङ्किततनु: पार्थाङ्कितैर्मार्गणै: ··· । शून्येनैव रथेन याति शिबिरं शल्य: VeṇīSaṁ. 5.133.

अङ्कितत्व (aṅkita-tva) *n.* the state of being marked or characterised (कन्दर्पद्विपकर्णकम्बु मलिनैर्दानाम्बुभिर्लाञ्छितम् ··· पश्यैतच्छशिन: सुधासहचरं बिम्बं कलङ्काङ्कितम्) अत्र कलङ्कस्य दानाम्ब्वादिभि: प्रतिबिम्बनम्, लाञ्छितत्वाङ्कितत्वयो: शुद्धसामान्यरूपत्वमित्युक्तम् RasGaṅ. 301.13.

अङ्कितनामन् (aṅkita-nāman) *adj.* whose name is marked or characterised (by a particular syllable) धुन्धुकाभिधाने नगरे ··· चाच्चिगनामा व्यवहारी ··· पाहिणीनाम्नी चामुण्डागोत्रजाया आद्याक्षरेणाङ्कितनामा तयो: पुत्रश्चाङ्गदेवोऽभूत् PrabaCin. 83.6.

अङ्कितपत्त्रधर (aṅkitapattra-dhara) *adj.* having wings marked or tinged (by moon-light) खचरागमने खचरो हृष्ट: खचरेणाङ्कितपत्त्रधर: । खचरचरं खचरश्चरति खचरमुखि खचरं पश्य PrabhāC. 133.31.

अङ्कितपादत्व (aṅkitapāda-tva) *n.* the state of having feet marked or characterised (by lotus-sign) (इत्येवं पालकाप्यो मुनिरिभचरितं व्याकरोद् रोमपादाय) रोमेति नाम पद्मस्य विख्यातं पूर्वसूरिभि: । तेनैवाङ्कितपादत्वाद् रोमपाद इति स्मृत: MātaLī. 12.29.

अङ्कितपीवरप्रकोष्ठ (aṅkita-pīvaraprakoṣṭha) *adj.* whose strong forearm is marked (with scars of bow-string) राज्यवर्धनहर्षौ ···चापगुणकिणलेखयाङ्कितपीवरप्रकोष्ठम् ···कुमारगुप्तम्···ददृशतु: HarṣaC. 197.6.

अङ्कितमस्तक (aṅkita-mastaka) *adj.* (an elephant) whose head is marked or characterised (by temples) कुम्भैरङ्कितमस्तकान् ···मातङ्गकान् मारयन् । श्वेव श्वापदराट् न यस्य नृपते: शौर्ये जगामोपमाम् EI. xi. 190.5.

अङ्कितमेषवक्त्र (aṅkita-meṣavaktra) *adj.* beginning (lit. having the beginning marked) with Meṣa or the sign of Aries सृष्टयाद्यकालेऽङ्कितमेषवक्त्रं पूर्वं तु नाडीवलयस्थितं हि । ···भमण्डलम् SiddhāTaVi. 140.9.

अङ्कितमौलि (aṅkita-mauli) *adj.* (*f.*) whose crest is marked (with the digit of the moon) कलयाम्यन्त: शशधरकलयाङ्कितमौलिममलचिद्वलयाम् । ··· अम्बाम् MūkaPañ. 4.42.

अङ्कितवत् (aṅkita-va(n)t) *adj.* (*f.* -tī) who has marked or smeared तत: पद्मावती कोपान्विता सती कर्पूरेण तस्या वदनं निजदशभिरङ्गुलीभिरङ्कितवती VetāPañ (Jam.) 18.9.

अङ्कितव्य (aṅk-itavya) *adj.* fit to be marked एवं तदीया विप्राश्च क्षत्रिया वैश्यजातय: । ···लौहैरनलसंतप्तै: ··· । अङ्कितव्या: क्षणेन तु PāraS. 15.963.

अङ्कितसैकत (aṅkita-saikata) *adj.* having sand marked with something अलक्तकैरङ्कितसैकतानि । स्वैरोपभोगं सुरसुन्दरीणां विवृण्वते तीरलतागृहाणि Yādavā. 18.51.

अङ्किताङ्कभृत् (aṅkitāṅka-bhṛt) *adj.* with the lap occupied (by) प्रकृत्या परमेश्वर्या जगद्योन्याङ्किताङ्कभृत् ।···पुष्ट: कोसलजात्मज: RāmPūTāU. 3.8.

अङ्किताङ्ग (aṅkitāṅga) *adj.* bearing marks on the body निखिलसुरतचिह्नैरङ्किताङ्ग: सपत्न्या:···जीवितेश: AnaṅgaRa. 10.51.

अङ्किताङ्गुल (aṅkitāṅgula) *adj.* graduated with Aṅgulas अङ्किताङ्गुलतद्भागसमस्निग्धोरुमूर्तिना ।···कर्कटेनालिखेत् क्षितौ MaBhāsk. 5.48.

अङ्किताङ्गुलीरत्न (aṅkitāṅgulīratna) *n.* excellent inscribed ring इत्यङ्किताङ्गुलीरत्नरत्नकम्बलसंवृता । निर्विण्णया महादेव्या निक्षिप्ता यमुदा(?ना)ह्रदे BṛKathāK. 56.136.

अङ्कितानन (aṅkitānana) *adj.* with face lacerated or marked (with bruises) भिन्नोत्तमाङ्गा गणपा भिन्नपादाङ्कितानना: । विरेजुर्मुजगा मन्त्रैर्वार्यमाणा यथा तथा MatsyaP. 135.61.

अङ्किताभिध (aṅkitābhidha) *adj.* characterised (i.e. known) by nicknames ते कुम्भवादनैर्मुण्डमण्डनैश्चाङ्किताभिधा: । नियोगिनो भग्नमाना: सर्वत: ख्यातिमाययु: RājTa.(Ka.) 8.98.

अङ्कितोरस् (aṅkitoras) *adj.* (*f.*) whose bosom is characterised (by) अङ्कराभ्यां मनसिजतरोरङ्कितोरा: कुचाभ्यामन्त:काञ्चि स्फुरति जगतामादिमा कापि माता MūkaPañ. 5.79.

अङ्कितोरस्क (aṅkitoras-ka) *adj.* whose chest is marked (with) कौस्तुभेनाङ्कितोरस्कम्···वासुदेवं परात्परम् । चतुर्भुजमनुध्यायेत् PāraS. 6.211.

अङ्कित्वा (aṅk-itvā) *ger.* having put the mark वक्ष्यते स्वरवीणात्र तस्यामपि विचक्षणा: । अङ्कित्वा स्वरदेशानां भागानुद्भिन्दते श्रुती: SaṁgīRa. iii. 229.4 (6.8)

अङ्किन् (aṅk-ín) *adj.* **i** holding a hook वृक्षं पक्वं फलमङ्कीव धूनुहि ṚV. iii. 45.4; अयोजाला असुरा मायिनोऽयस्मयै: पाशैरङ्किनो ये चरन्ति AV. xix. 66.1; **ii** having a hook पाटा बिभर्त्यङ्कुशं हिरण्यवन्तमङ्किनम् AV.(P.) vii. 12.9; xvi. 150.5; *m.* a sort of drum मृदङ्गो मुरज: सोऽङ्क्याङ्लिङ्ग्यूर्ध्वक इति त्रिधा AbhidhāCin. 293 (comm. अङ्कोऽस्यास्तीति अङ्की उत्सङ्गस्थत्वात्)

अङ्किनी (aṅk-inī) *f.* [KāśiVṛ. *on* P. iv. 2.51 DEBRU. 335] a group of marks or signs [pw]; *adj.* [*f.* of अङ्किन्] a woman having marks (of branding etc.) [APTE]

अङ्किल (aṅkila) *m.* dancer नर्तका ये नृत्यन्ति अङ्किला इत्येके JñātāDhaṬ. 40A.14, cf. **अङ्किल्ल.**

अङ्किलि (aṅkili) *f.* garland स्रजि । मालाङ्किलि: Vaija 171.154.

अङ्किल्ल (aṅkilla) *m.* dancer नर्तका ये नृत्यन्ति अङ्किल्ला इत्येके AupaSūṬ. 3.13, cf. **अङ्किल.**

अङ्की (aṅk-ī) *f.* a small drum, [ŚabdaKaDru] cf. **अङ्किन्.**

अङ्कीकृत (aṅkī-kṛta) *adj.* [*f.* -ā] made to sit on the lap (स ··· । गिरिशं ददृशे) आलिङ्ग्याङ्कीकृतां देवीम् (स्थितम्) BhāgP. vi. 17.5; अङ्कीकृत इवान्तकेनाप्रतिपत्तिरासीत् (कुमार:) HarṣaC. 227.9.

अङ्कीकृत्य (aṅkīkṛ-tya) *ger.* placing on the lap (एष:) अङ्कीकृत्य स्त्रियं चास्ते गतह्री: प्राकृतो यथा BhāgP. vi. 17.7.

अङ्कील (aṅkīlla) *m.* (अङ्कोल ?) सुरसाङ्कीलजातीनां पत्राणि (पिष्ट्वा) Hastyāyur. 208. 27 (2. 16)

¹**अङ्कु** (aṅkú) *adj.* going crookedly or hurriedly, cf. **वङ्कु**, त्वेषं वयं रुद्रं यज्ञसाधमङ्कुं कविमवसे निह्वयामहे KāṭhS. 40. 11; *m.* hook (of a chariot) अङ्कन्यङ्कावभितो रथं ये ध्वान्ता वाता अग्निमभि ये संचरन्ति MānGS. i. 13. 4.

²**अङ्कु** (aṅku) (Gr.) a grammatical suffix to explain शलङ्कुः, शलेरङ्कुः SaraKaṇṭhā. (Gr.) ii. 1. 43 (TSS. Ed.)

अङ्कुट (aṅkuṭa) *m.* key अङ्कुटः ।···कुञ्चिका Vaija. 162. 48; AbhidhāCin. 1005; ParaNā. 661.

अङ्कुठ (aṅkuṭha) *n.* *Alangium hexapetalum* अङ्कुठम् । अपामार्गं तालकं च (चूर्णयित्वा) RaseCin. 9. 317 (254. 1), cf. **अङ्कोट**.

अङ्कुडक (aṅkuḍa-ka) *m.* key कूचिका···कुड्ले । कपाटाङ्कुडके क्षीरविकृतौ MediK. 7. 73.

अङ्कुप (aṅku-pá) *n.* water अङ्कुपं छन्दः TaiS. IV. iii. 12. 2 = MaiS. ii. 8. 7 = KāṭhS. 17. 6 = KapiKaS. 26. 5 = VājaS. 15. 4 (Mahīdhara अङ्कुपम् । 'अङ्क कुटिलगतौ' अङ्केन कुटिलगत्या आप्नोतीत्युदकम्) = VājaS.(K.) xvi. 1. 5 = S'atBr. VIII. v. 2. 4; VājaPrāti. 4. 86.

अङ्कुर (aṅkura–) I. P. [*denom.*] to sprout, to germinate एष विशेषः स्पष्टो वह्नेश्च त्वत्प्रतापवह्नेश्च । अङ्कुरति तेन दग्धं दग्धस्थानेन नोद्भवो भूयः KuṭṭaMa. 765 = Subhāṣi. 2529; नेक्ष्यते दिनपतिर्नलिनीनां नर्म किंचिदपि नाङ्कुरतीति Acyutarā. 8. 12; S'atDū. 211. 1.

अङ्कुर (aṅk-ura) *m.* [Mayr 1. 544; Burrow BSOAS. 12. 366; Debru. p. 487 / *tārakādigaṇa*, GaṇPā. 101. 72; Liṅgānu.(Pā.) 107. 22; DvirūK. (Pā.) 7. 2; GaṇRa. 7. 390] **1Ai** sprout, shoot, blade **ii** sprouting, germination **B** foremost part, tip **C** hair on the body **D** sprout-like growth **E** ray **2** domestic rite called aṅkurārpaṇa **3** haemorrhoid, tumour **4** a particular type of banner-cloth **5** a specific dramatic gesture **6** *Lapis lazuli* **7** blood **8** water **9** name of a Vidyādhara **10** a particular kind of woman's disease **1Ai** sprout, shoot, blade अथ ता एतस्यैवं यथैवेह बीजस्याङ्कुराः MaiU. 6. 31; 6. 35; वृक्षम्···समजीवयत् । अङ्कुरं तं स कृतवान् MahāBhā. i. 39. 10; अङ्कुरात्पर्णसंभवः MahāBhā. xiii. 36* (2); xiii. 91. 40; छिद्रकुम्भैश्च साङ्कुरैः । अङ्कुराढ्यैः शरावैश्च Rāmā. i. 1324* (8); बीजादिवाङ्कुराः Saund. 15. 6; CaraS. i. 11. 32; ऋतुक्षेत्राम्बुबीजानां सामग्र्यादङ्कुरो यथा SuśruS. iii. 2. 33; एष्येष्वेषण्यलाभे तु वालाङ्कुल्यङ्कुरा हिताः SuśruS. i. 8. 19; नापौरुषेयत्वान्नित्यत्वमराङ्कुरादिवत् SāṁkhyaPraSū. 5. 48; 6. 61; Tantrākhyā. 9. 10; PañcT. 1. 34 (29. 3); महासेनः ··· दूर्वाङ्कुरस्तिमितनीलमणिप्ररोहैः ··· परिणीवितांसः PratiYau. 2. 2; यवाङ्कुरापाण्डुकपोलशोभी मयावतंसः परिकल्पितस्ते RaghuVa. 13. 49; चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः पुंस्कोकिलः···चुकूज KumāSaṁ. 3. 32; अनेन कस्यापि कुलाङ्कुरेण S'āk. 7. 19; 2. 13; उपवनसहकारैर्दर्शितेष्वङ्कुरेषु Vikramo. 2. 6; PauṣkS. 38. 160; MatsyaP. 229. 25; KundaMā. 2. 2; परिमलभृतो वाताः शाखा नवाङ्कुरकोटयः S'atTrayī. 99; मायामयाद्बीजाज्जायते तन्मयोऽङ्कुरः GauḍKā. 4. 59; SāṁkhyaKāBh. 16. 10 (*on* 23); KāśyaS. 104B. 40; AṣṭāSaṁ. ii. 16. 19 (4. 3); अङ्कुरान् श्यामलान्···वर्जयेत् PāraS. 16. 197; बीजं हुतमुक्प्रतप्तं न कल्पते तत्पुनरङ्कुराय VarāṅgaC. 10. 25; बाह्यस्य प्रतीत्यसमुत्पादस्य हेतूपनिबन्धः कतमः । यदिदं बीजाङ्कुरः ĀryaS'āS. 4. 11; बीजं यस्य विदेहराजतनयायाच्चाङ्कुरोऽपि स्वसुर्यात्रा MahāvīC. 6. 1 (153. 4); यथा वटबीजे तत्समुचितेनैव वपुषा अङ्कुरविटपपत्रफलानि तिष्ठन्ति ParāTri. 259. 2; क्रमोत्पन्नयोरपि बीजाङ्कुरयोः तद्भावभावित्वेन कार्यकारणभावः TātpaṬ.(U.) 276. 19 (*on* 5(4). 153); अङ्कुरस्तोयादिभिर्विना न भवति TantrVā. 663. 11 (*on* iii. 1. 1); बीजोपमर्देऽङ्कुरो जायमानो दृष्टः ChāndoUBh. 344. 13 (*on* vi. 2. 2); पयः । सच्छायमभवत् कीर्णं विद्रुमाणामिवाङ्कुरैः MahāP. 13. 133; दग्धे बीजे यथात्यन्तं प्रादुर्भवति नाङ्कुरः YaśasCam. ii. 399. 9; न हि ··· अङ्कुरो जायमानो दृश्यते Kāśi. iii. 162. 24 (*on* 5(7). 3); अङ्कुरो जायते तादृग्यादृग्बीजं हि उप्यते GaṇeP. ii. 117. 16; बीजाङ्कुरन्यायेन कर्मोपाधिसंबन्धस्यानादित्वाददोषः BrahmSūBh.(Rā.) 163. 11 (*on* i. 1. 4); निर्दग्धस्यान्वयतरोरङ्कुरं सुषुवे सुतम् RājTa.(Ka.) 1. 74; क्रियाजन्यत्वाविशेषेऽपि यत्नजन्यत्वाजन्यत्वाभ्यां घटाङ्कुरयोः कृताकृतव्यवहारात् TattvCin. iv(2). 820. 11; न हि प्रलयोदकावसिक्तेष्वपि प्रस्तरेषु अङ्कुराः प्ररोहन्ति S'atDū. 208. 23; शुचिर्दर्भाङ्कुराहारः ··· लुब्धकोद्गीतलोभेन मृगो मृगयते वधम् S'ukraNī. 1. 102; AmaK. 657; TrikāS'e. iii. 3. 326; AbhidhāCin. 1118; RājNi. 325. 21; AnekāSaṁ. 3. 511; **1A ii** sprouting, germination न खलु दहनान्तर्गतं बीजम् ··· अङ्कुराय कल्पते TattvVai. 3. 18 (*on* 1. 1); NyāyKu. 161. 12; **1B** foremost part, tip प्रसह्य मणिमुद्धरेन्मकरवक्त्रदंष्ट्राङ्कुरात् S'atTrayī. 9; नृसिंहस्य नखाङ्कुराः Kād. 4. 12; हसितं किंचिद्दृष्टरदाङ्कुरे AbhidhāCin. 297; नातिप्रौढमृणालकंदलसद्दंष्ट्राङ्कुरः पातु वः EI. viii. 13. 2; दंष्ट्रा चिरं स्यूतोन्नीतमहीतलोपरितटीनिर्यातशृङ्गाङ्कुरा EI. xxi. 273. 2; xvi. 224. 3; **1C** sprout-like growth रेतः श्वे(? श्यो)तति मस्तमस्तकपदाविर्भूतनानाङ्कुरम् S'atTrayī. 2. 436; प्ररोहोऽधोमुखोऽङ्कुरः ParyāRaMā. 954; कन्दाकारमांसाङ्कुरसंभवः comm. *on* SuśruS. i. 5. 15; तृतीये त्वङ्कुराः पञ्च कराङ्घ्रिशिरसो मताः SaṁgīRa. i. 32. 5 (1(2). 24); **1D** ray उद्भ्रान्तपतत्पतङ्गपवनव्यालोलदीपाङ्कुरच्छायाचञ्चलम् S'atTrayī. 315; कुरण्टकविपाण्डुरं दधति धाम दीपाङ्कुराः ViddhaS'ā. 4. 1; उद्योतमद्दर्नि्शं विदधते रत्नः(?त्न)-प्रदीपाङ्कुराः EI. xiv. 302. 42; नम्रानेकनृपालमौलिनिकरप्रत्युप्तहीराङ्कुरश्रेणीरश्मिमिलन्नखद्युतिभरः EI. xxi. 288. 47; कामाक्षि संचिन्तये त्वन्मन्दस्मितरोचिषां त्रिभुवनक्षेमंकरानङ्कुरान् MūkaPañ. 2. 32; **1E** hair on the body (रोम्णि), TrikāS'e. iii. 3. 326; AnekāSaṁ. 3. 511; **2** domestic rite called *aṅkurārpaṇa* अङ्कुरमङ्कुरार्पणं विद्यात् कुर्यादित्यर्थः VīraMi.(Saṁskāra.) 266. 7; **3** haemorrhoid, tumour (वर्तिम्) पायौ दद्याद्विपक्वज्ज्ञो निपतन्त्यर्शसोऽङ्कुराः ĪśānS'iPa. i. 46. 46; गुदान्त्रवलिसंभूताः···। अङ्कुरा कथिताः प्राज्ञैरर्शांसीत्यभिधानतः Mānaso. i. 19. 226; DharK. 2106; **4** a particular type of banner-cloth (ध्वजस्य) अङ्कुरो द्व्यङ्गुलः प्रोक्तः BhaviP. 205A. 20 (i. 138. 24); **5** a type of dramatic gesture षडात्मकस्तु शारीरो वाक्यं सूचाङ्कुरस्तथा । शाखा नाट्यायितं चैव निवृत्त्यङ्कुर एव च NāṭyaS'ā. 22. 43; 8. 16; NāṭaLaRaK. 1435; भूतवाक्यार्थमुपजीव्य प्रवर्तितः । चित्तवृत्त्यर्पकोऽङ्गानां व्यापारोऽङ्कुर ईरितः [Bharatakośa 5; 786]; **6** *Lapis lazuli* अभ्रलोहश्चाङ्कुरे KalpaK. 199. 603; **7** blood अङ्कुरो रोम्णि रुधिरे वारिण्यभिनवोद्भिदि TrikāS'e. iii. 3. 326; AnekāSaṁ. 3. 511; **8** water TrikāS'e. iii. 3. 326; AnekāSaṁ. 3. 511; **9** name of a Vidyādhara मदनाङ्कुरसंतापप्रक्षिताक्रोशनन्दनाः (एतेषामभवत्परमं रणम्) PadmP.(Ra.) 60. 6; **10** a particular kind of woman's disease [pw.]; अङ्कुर is stated in Kośas as synonym of कलम Vaija. 240. 18; NānārthāSaṁ. ii. 16. 62; धाना Liṅgānu(He.) 47. 5; निकुरुम्ब NānārthāSaṁ. iii. 20. 25; पाद AnekāTi. 2. 177; बार्बटीर AnekāSaṁ. 4. 274; बीज TrikāS'e. iii. 3. 87; ViśvaLoK. 68. 14; यव AnekāTi. 2. 240; वैजिक AnekāSaṁ. 3. 91; स्तिहिनी (v. l. सिहिनी) NānārthāSaṁ. ii. 10. 107.

अङ्कुर (aṅkura) *n.* **1 A** a sprout सिञ्चेदङ्कुराण्यभिवृद्धये PārāS. 16. 197; दूर्वाभूस्तृणमाषाणां गृह्णीयादङ्कुराणि ParaS. 5. 49; 5. 50; PāñcRāRa. 133. 12; यद्भूमौ निहितं बीजं तस्मात्तज्जायतेऽङ्कुरम् VarāP. 125. 28; SkandP. iv. 26. 35; ParaNā. 2629; प्रवालं शृङ्गमङ्कुरम् ṢaḍrasaNi. 44. 2; **1 B** tree, AnekāTi. 3. 10; ParaNā. 2629; **1 C** hair, AnekāTi. 3. 10; ParaNā. 2629; **1 D** beginning शुद्धविद्या त्र्यक्षरो सैवाङ्कुरमारम्भः यस्याः सा LalitāSaBh. 33. 26 (*on* 61); **2** blood, NānārthāSaṁ. ii. 58. 129; ParaNā. 2629; AnekāTi. 3. 10; **3** water, S'eṣaNā. 1706; NānārthāSaṁ. ii. 58. 129; ParaNā. 2629; AnekāTi. 3. 10.

अङ्कुरक (aṅkura-ka) *m.* (bird's) nest [PW, MW, Apte], abode of birds or animals [Apte]

अङ्कुरकरण (aṅkura-karaṇa) *n.* the act of producing sprouts, the act of bringing out sprouts तेषामङ्कुरकरणकौशलमविकलम् NyāyMañ. i. 150. 21; भृष्टानामिव बीजानामङ्कुरकरणकौशलहानिः NyāyMañ. ii. 88. 28.

अङ्कुरकर्त्रभिन्न (aṅkurakartr-abhinna) *adj.* not different from (i. e. identical with) the creator of sprouts अन्ये तु क्षितिकर्ता अङ्कुरकर्त्रभिन्नः अशरीरकर्तृत्वात् TattvCin. ii(2). 79. 13.

अङ्कुरकर्मन् (aṅkura-karman) *n.* the rite (consisting of the sowing of seeds) for the sprouts (connected with marriage etc.) शालिश्यामाढकीमुद्गतिलनिष्पावसर्षपाः । कुलत्थकङ्गुमाषाश्च बीजान्यङ्कुरकर्मणि S'āraTi. 3. 40.

अङ्कुरकला (aṅkura-kalā) *f.* the sprout-like digit of the moon अन्येषां प्रथमारम्भे शुद्धभूषु विजृम्भते । सर्गः संसिक्तबीजानां कोशेऽङ्कुरकला यथा YogVā. iii. 30. 20 (comm. अङ्कुर एव शुभ्रत्वात् कला)

अङ्कुरकारक (aṅkura-kāraka) *adj.* causing or producing the sprout बीजत्वमात्रप्रयुक्तमङ्कुरकारकम् (°कारकत्वम्) NyāyKu. 28. 2.

अङ्कुरकारण (aṅkura-kāraṇa) *n.* **A** cause of the sprout यदि बीजविनाशोऽङ्कुरकारणं नाभविष्यदविनष्टेऽपि बीजेऽङ्कुरोऽभविष्यत् न चैवमस्ति तस्माद्बीजविनाशोऽङ्कुरकारणम् NyāyVār. 457. 16 (*on* iv. 1. 14–15); **B** seed (*lit.* cause of the sprout) बीजमङ्कुरकारणम् AnekāSa. 441; बीजं तु रेतसि । स्यादाधाने च तत्त्वे च···हेतावङ्कुरकारणे AnekāSaṁ. 2. 72; ViśvaPra. 32. 5 (जद्विकम्); DharK. 421; NānārthāSaṁ. i. 37. 44; MediK. 32. 16; NānārthaMa. 398; KośaKaTa. 2. 4309.

अङ्कुरकारणत्व (aṅkurakāraṇa-tva) *n.* the state of being the cause of the sprout नहि भर्जितं बीजमङ्कुरं नोत्पादयतीत्येतावता बीजस्याङ्कुरकारणत्वं नास्ति TattvPrakā. 149A. 9 (*on* iii. 2. 1)

अङ्कुरकारिन् (aṅkurakār-in) *adj.* producing a sprout कथं किञ्चिदेव बीजं स्वकार्यं कुर्यात् नापराणि। न च वस्तुमात्रं तत्कार्यम् अबीजात् तदनुत्पत्तिप्रसङ्गात्। नापि बीजमात्रमङ्कुरकारिणोऽपि तदुत्पत्तिप्रसङ्गात् ĀtmaTaVi. 100. 5.

अङ्कुरकार्य (aṅkura-kārya) *n.* seed (*lit.* having a sprout for its effect) बीजं तु रेतसि। हेतावङ्कुरकार्ये च AnekāK. 145.

अङ्कुरकोश (aṅkura-kośa) *m.* cell or sack of sprouts वसति त्रसरेण्वन्तर्ध्रियते गगनोदरे। लीयतेऽङ्कुरकोशेषु रसी भवति पल्लवे YogVā. iii. 40. 21.

अङ्कुरक्षत (aṅkura-kṣata) *n.* removal (through surgical operation) of the tumour (of piles) सप्तसप्तदिवसात्तत एकैकांकुरक्षतमिहाचरणीयम् Kalyā-Kā. 12. 111.

अङ्कुरग (aṅkura-ga) *adj.* [*f.* –ā] lying or resting on the tip (of the tusk) यद्दंष्ट्र[ां]कुरगा हि भूरिह सतां कर्माणि वेदार्थिनाम्…नमः पोत्ति(? त्रि)-णे EI. iii. 120. 9.

अङ्कुरगत (aṅkura-gata) *adj.* relating to the (mode of acting called) Aṅkura सूचासु चाङ्कुरगते च तथोपचारेष्वल्पाक्षराणि हि पदानि भवन्ति काव्ये NāṭyaS'ā. 17. 132.

अङ्कुरगर्भ (aṅkura-garbha) *adj.* having the sprout within or inside बीजमङ्कुरगर्भम् BṛBrahmaS. iv. 10. 4.

अङ्कुरगोचर (aṅkura-gocara) *adj.* reaching the stage of the sprout न्यग्रोधे फलशालिनि स्फुटरसं किंचित्फलं पच्यते बीजान्यङ्कुरगोचराणि कतिचित् सिध्यन्ति तस्मिन्नपि SubhāRaK. 33. 44; Sadukti Ka. 267. 1.

अङ्कुरगौर (aṅkura-gaura) *adj.* whitened by the sprouts सीमनि लघुपङ्कायामङ्कुरगौराणि चञ्चितोरस्काः। लघुतरमुत्प्लवमानाश्चरन्ति बीजानि कलविङ्काः SubhāRaK. 35. 34.

अङ्कुरग्रन्थि (aṅkura-granthi) *m.* knot of a sprout वामदेवः– भगवन् अद्य खलु दिलीपकुलकुशलकर्मैकल्पलतानामङ्कुरग्रन्थिभिरुदीर्यन्ते किसलयानि Anargha-Rā. 1. 24(4)

अङ्कुरग्रह (aṅkura-graha) *m.* knowledge of the sprout अथवा कृतमङ्कुरग्रहेण, बीजस्वभावत्वं क्वचित् कार्ये प्रयोजकं न वा ĀtmaTaVi. 99. 15.

अङ्कुरग्रामणी (aṅkura-grāmaṇī) *m.* chief sprout or shoot कल्पमहीरुहः स पतितो भग्नाः शतं वल्लयः। एकेभ्योऽपि पुनः प्ररोहति भृशं तस्याङ्कुरग्रामणीः SaduktiKa. 261. 9.

अङ्कुरजनक (aṅkura-janaka) *adj.* causing or producing the sprout अङ्कुरजनकं बीजं बीजकृतं न भवति NyāyKa. 77. 10; TattvPradī.(Ci.) 212. 2; यदिदमन्त्यक्षणप्राप्तं क्षितिसलिलसंयुक्तमङ्कुरजनकं तद्यदि कृषीवलप्रयत्नविरहात् कुसूलस्थमेव स्यात्तदापि किमङ्कुरं जनयति S'āstrDī. 145. 1 (*on* i. 1. 6)

अङ्कुरजनकता (aṅkurajanaka-tā) *f.* the nature of causing or producing a sprout तथापि न तुषविकलानामंशानामङ्कुरजनकतास्ति NyāySu.(Ja.) 201B. 9 (*on* i. 4. 6)

अङ्कुरजनकत्व (aṅkurajanaka-tva) *n.* the nature of causing or producing a sprout बीजत्वावच्छेदेनाङ्कुरजनकत्वे गृहीते मूषिकाघ्रातेषु तददर्शनेन कारणत्वसन्देहे मूषिकाघ्राणनाश्या व्रीहिनिष्ठा कारणशक्तिः कल्प्यते BhāṭṭCin. i. 46. 19 (*on* i. 1. 4)

अङ्कुरजनन (aṅkura-janana) *n.* production or causation of a sprout भूमिबीजोदकसामग्र्या इव अंकुरजनने ManuBh. ii. 320. 15 (*on* 9. 296) यदि कुसूलनिहितं बीजं तदानीमङ्कुरजनने समर्थम् तर्हि तदेवाङ्कुरं जनयेत् TattvPradī.(Ci.) 209. 2; कुसूले ह्यङ्कुरजननोपयोगिबीजसन्ताननिर्वर्तको बीजक्षणः VedāntKa. 276. 21; *adj.* [*f.* –ī] producing the sprout अङ्कुरजननी शक्तिः सति खलु बीजे समीक्ष्यते सकलैः SvātmNi. 77.

अङ्कुरजननयोग्य (aṅkurajanana-yogya) *adj.* capable of producing a sprout किमर्थं तर्हि कृषीवलः परिकर्मितायां भूमौ बीजमावपति उदकं चासिञ्चति परस्पराधिपत्येन तेभ्यः प्रत्येकमङ्कुरजननयोग्यक्षणजननायेति चेत् NyāyKa. 77. 22; बीजानि अङ्कुरजननयोग्यानि VīraMi. (Āhnika.) 516. 13.

अङ्कुरजननशक्ति (aṅkurajanana-śakti) *f.* power of producing a sprout एतेन बीजादिष्वङ्कुरजननशक्तिकल्पना व्याख्याता S'āstrDī. 80. 2 (*on* i. 1. 5)

अङ्कुरजननसमर्थ (aṅkurajanana-samartha) *adj.* capable of producing a sprout बीजक्रियाविधिः अङ्कुरजननसमर्थबीजकरणप्रकारः CaturCin. i. 1045. 7.

अङ्कुरजननसामर्थ्य (aṅkurajanana-sāmarthya) *n.* power or capacity of producing a sprout तर्हि तत्सन्तानवर्तिनां सर्वेषां बीजत्वाविशेषादङ्कुरजननसामर्थ्यम् TātpaṬ(Vā.) 555. 2 (*on* iii. 2. 14)

अङ्कुरजननस्वभाव (aṅkurajanana-svabhāva) *adj.* possessed of the nature (i. e. capacity) of producing a sprout किं कुसूलस्थो व्रीहिरङ्कुरजननस्वभावोऽथातत्स्वभाव इति BrahmSūBh.(Bhā.) 118. 26 (*on* ii. 2. 20); 120. 3 (*on* ii. 2. 20); न हि शालिबीजं स्वहेतोरङ्कुरजननस्वभावमुत्पन्नं सङ्केतान्तरमपेक्ष्य गर्दभं जनयितुं समर्थं स्यात् TarkBhā.(Mo.) 5. 18.

अङ्कुरजन्मन् (aṅkura-janman) *n.* germination or sprouting (of a seed) स्वभावपरिणामेन हेतुरङ्कुरजन्मनि। भूम्यादिस्तस्य संस्कारे तद्विशेषस्य दर्शनात् PramāVār. 2. 25; ये तावद्बीजावयवाः…तेऽङ्कुरेऽप्यनुवर्तन्त एव न तेषामुपमर्दोऽङ्कुरजन्मनि ChāndoUBh. 344. 16 (*on* vi. 2. 2)

अङ्कुरजन्मयोग्य (aṅkurajanma-yogya) *adj.* capable of germination or sprouting बीजानि अङ्कुरजन्मयोग्यानि BālamBha. i. 439. 1 (*on* 1. 175)

अङ्कुरजातीय (aṅkura-jātīya) *adj.* of the type or class of a sprout किमिति बीजजातीयेभ्योऽङ्कुरजातीयान्येव जायन्ते कार्याणि Bhām. 436. 18 (*on* ii. 2. 26)

अङ्कुरजातीयत्व (aṅkurajātīya-tva) *n.* the state of being of the type or class of a sprout यथाङ्कुरमात्रकारणानुगमे यवाङ्कुरस्याप्यङ्कुरजातीयत्वं न तु सर्वस्य यवाङ्कुरत्वं तत्कारणानुगमाभावादित्याशयवानाशङ्कते NyāyVārPari. 515. 10.

अङ्कुरज्ञान (aṅkura-jñāna) *n.* knowledge of the sprout असत्यपि हि मृत्सलिलच्छन्नबीजज्ञाने अङ्कुरज्ञानं दृश्यते NyāyRa. 342. 20 (*on* 5(3). 257)

अङ्कुरण (aṅkuraṇa) *n.* sprouting, manifestation in a subtle form विभावनं रत्यादेर्विशेषेणास्वादाङ्कुरणयोग्यतानयनम् (comm. अङ्कुरणम् अङ्कुरसदृशीभवनं सूक्ष्मरूपेणाविर्भावः) SāhiDa. 86. 8.

अङ्कुरत् (aṅkurat) *adj.* sprouting, growing, manifesting विष्णुप्रभृतयः सर्वे बभूवुश्चातिगर्विताः। बलानि चांकुरन्तोऽन्तरशिवमायाविमोहिताः S'ivaP. iii. 16. 17 (315A. 13); तेनैवाङ्कुरता मुखेन जगदे शेषं च लङ्कापतेः RāmāCam. 6. 85; आसीदधिष्ठानविशेषसीमा वक्षोजयोरङ्कुरतोरमुष्याः। मुकुन्दवक्षःस्थलमुद्रणार्हां भव्यामवस्थामिव भावयन्ती Yādavā. 12. 44; अङ्कुरत्यधिमनो विरहाग्नौ Raghunā. 11. 101.

अङ्कुरतस् (aṅkura-tas) *adv.* from a sprout यथेहाङ्कुरतो बीजं बीजतो वा यथाङ्कुरः SaurP. 24. 46.

अङ्कुरता (aṅkura-tā) *f.* the state of a sprout भावयन्ति चितिश्चैत्यं व्यतिरिक्तमिवात्मनः। संकल्पतामिवायाति बीजमङ्कुरतामिव MahāU. 5(180)

अङ्कुरत्पुलक (aṅkurat-pulaka) *adj.* [*f.* –ā] on whom is appearing (*lit.* sprouting) the bristling of hair, thrilled गाढमङ्कुरत्पुलकाम्। … त्वामालिङ्ग्य कृती भवाम्यहं गिरिजे PārvPa. 4. 17.

अङ्कुरदङ्ग (aṅkurad-aṅga) *adj.* with sprouting branches पिकततिरिह वादयति मृदङ्गम्। पश्यति तरुकुलमङ्कुरदङ्गम् StavMā. 283. 8.

अङ्कुरदन्तुर (aṅkura-dantura) *adj.* [*f.* –ā] uneven on account of the sprout, with (budding) teeth in the form of sprouts अङ्कुरदन्तुरा कमलिनी नायामिनी यामिनी…आयान्ति…वासराः (वसन्तस्य) SaduktiKa. 167. 34.

अङ्कुरद्वयवत् (aṅkuradvaya-va(n)t) *adj.* having two sprouts (i. e. projected parts) (जायते वृषसूनवान्) वृषस्य शृङ्गद्वयसूचकौ तद्वत्सूनावस्य वत्सस्य हन्तुः तत्स्थाने अङ्कुरद्वयवान् भवेदित्यर्थः CaturCin. iv. 90. 17.

अङ्कुरनिभ (aṅkura-nibha) *adj.* [*f.* –ā] resembling a sprout अर्चयेत्…। आधारशक्तिमङ्कुरनिभां कूर्मशिलास्थिताम् AgniP. 74. 44.

अङ्कुरनिर्गत (aṅkura-nirgata) *adj.* growing out of a shoot बीजशब्दोऽत्राङ्कुरनिर्गतव्रीह्यादिवचनो न मूलवचनः ManuBh. ii. 251. 19 (*on* 9. 37)

अङ्कुरनिर्गम (aṅkura-nirgama) *m.* manifestation of a shoot or sprout महौषधेरङ्कुरनिर्गमादिव क्षतप्रभस्तक्षकनागपुङ्गवः CaitaCa. 8. 6(1)

अङ्कुरपल्लव (aṅkura-pallava) *m.* tender sprout प्रियावगूढा दयितोपगूढा काचित्प्ररूढाङ्गरुहापि नारी। सुचारुबाष्पाङ्कुरपल्लवानां नवाम्बुसिक्ता इव भूमिरासीत् MatsyaP. 139. 35.

अङ्कुरपात्र (aṅkura-pātra) *n.* earthen pot in which sprouts have appeared (for employment in the *aṅkurārpaṇa* rite) शोभितेषु रजसाथ पदेषु स्थापयेत्तु पृथगङ्कुरपात्रम् ĪśānS'iPa. i. 12. 16 = ii. 10. 21 (cf. पालिकाङ्कुरपात्रे स्यात् NānārthaMa. 143; cf. **अङ्कुरपालिका**)

अङ्कुरपात्रक (aṅkurapātra-ka) *n.* earthen pot containing sprouts हेतीशम्…वाहयेत्…सार्धमङ्कुरपात्रकैः PāraS. 16. 110.

अङ्कुरपालिका (aṅkura-pālikā) *f.* earthen pot in which sprouts have grown (used in Tantric rites) (मण्डपस्य) द्वारेषु कलशांस्तस्य न्यसेच्चाङ्कुरपालिकाः ĪśānS'iPa. ii. 19. 48; ii. 46. 49.

अङ्कुरप्रकार (aṅkura-prakāra) *m.* a type of dramatic posture of hands called Aṅkura बहुप्रकारैः सूचाभिनयैः अङ्कुरप्रकारैश्च युक्तमित्थं काव्यं भवति AbhinBhā. ii. 399. 21 (*on* 17. 132)

अङ्कुरप्रक्रिया (aṅkura-prakriyā) *f.* process of germination महातरुर्वा भवति समूलो वा विनश्यति। नाङ्कुरप्रक्रियामेति न्यग्रोधकणिकाङ्कुरः Subhāṣi. 788.

अङ्कुरप्रयोक्तृ (aṅkura-prayoktṛ) *adj.* [*f.* -trī] causing germination तर्हि बीजस्याङ्कुरप्रयोक्त्री सत्ता … अङ्कुरान्तर्भावमात्मन्यानयति PratyabhiVi. ii. 188. 9 (*on* ii. 4. 14)

अङ्कुरप्ररोह (aṅkura-praroha) *m.* growing of a sprout यथा संस्पृष्टाग्नेर्बीजादङ्कुरप्ररोहो निवर्तते PārāSū. 31. 12.

अङ्कुरप्रसव (aṅkura-prasava) *m.* growth of a sprout, act of sprouting क्षित्यादिसहभुव एव बीजक्षणस्यातिशयोत्पादपरम्पराया अङ्कुरप्रसवसामर्थ्यात् TātpaṬ.(Vā.) 556. 23 (*on* iii. 2. 14); SāṁkhyaTaKau. 493. 5 (*on* 67); परम्परयाङ्कुरप्रसवसमर्थबीजक्षणजननादस्त्येव (बीजस्य शिलाशकलाद्विशेषः) Ātma-TaVi. 69. 1.

अङ्कुरप्रागभाव (aṅkura-prāgabhāva) *m.* antecedent non-existence of a sprout उत्पादस्य पुरस्तादखिलसामर्थ्यरहितस्याङ्कुरप्रागभावस्योपकारं किंचित्कुर्वन्तोऽपि बीजादयोऽङ्कुरमारभन्ते तदुत्पादस्यैव तत्प्रागभावनिवृत्तिरूपत्वात् TātpaṬ. (Vā.) 549. 12 (*on* iii. 2. 14)

अङ्कुरप्रादुर्भाव (aṅkura-prādurbhāva) *m.* origination or manifestation of a sprout ननु च बीजमनुपमृज्या(? द्या)ङ्कुरप्रादुर्भावो न दृश्यते Brahm-SūBh.(Bhā.) 122. 26 (*on* ii. 2. 26)

अङ्कुरभाव (aṅkura-bhāva) *m.* the state of a sprout, sprouting or developing stage अप्ररूढः बीजभावेन स्थितत्वादङ्कुरभावमगतः Bhāsk. i. 69. 11 (*on* i. 1. 3); i. 200. 17 (*on* i. 5. 2); अयमङ्कुरभाव एव तावत्कुचयोः कर्षति लोकलोचनानि S'ārṅgaPa. 3272.

अङ्कुरभ्रमप्रसङ्ग (aṅkurabhrama-prasaṅga) *m.* contingency of erroneous knowledge of a sprout गिरिशिखरगतमृत्सलिलबीजसंबन्धेन अपवरकगतस्याङ्कुरभ्रमप्रसङ्गात् S'rutaPra. iB. 81. 17 (*on* i. 1. 1)

अङ्कुरमात्र (aṅkura-mātra) *n.* sprout in general यथाङ्कुरमात्रकारणानुगमे यवाङ्कुरस्याप्यङ्कुरजातीयत्वं न तु सर्वस्य यवाङ्कुरत्वम् NyāyVārPari. 515. 10.

अङ्कुरय (aṅkuraya-) P. [*denom.*] **Ai** to cause to sprout, to cause to germinate बाणानङ्कुरयन्ति पुष्पधनुषो वीरस्य चूतद्रुमाः SūktiMu. 59. 7; तृणान्यङ्कुरयामास विपक्षनृपसद्मसु Candrā. 5. 70; क्षेत्राण्यङ्कुरयस्यमून्मुकुलयस्यह्वाय नीपद्रुमान् ।…त्वमम्बुद BhāvVi. 87; **Aii** (*fig.*) to cause to germinate, to produce, to cause to emerge श्रीमत्शङ्कर [आ ?]वि[रं]कुर[यि]तुं सत्पुण्यबीजा[न्य]भूत् EI. ii. 335. 17; अथ तत्स्पर्शसौख्येन धर्मराजो महातपाः । पुनरङ्कुरयामास तपोऽग्निज्वलितां तनुम् SkandP. iv. 79. 2; दग्धं यदा मदनमेकमनेकधा ते मुग्धः कटाक्षविधिरङ्कुरयांचकार DevīPañ. 4. 7; तत्तद्विषयविज्ञप्तिबीजान्येव वासनामङ्कुरयन्ति S'at-Dū. 85. 3; मन्त्रीश्वरो माधवः । शासत्कोंकणनीवृतं हरिहरक्षोणीपतेराज्ञया धर्मानंकुरयत्यसज्जनशिखिज्वालौघदग्धान्पुनः EI. xxi. 20. 36; **Aiii** (*fig.*) to cause to arise, to cause to develop मृगदृशां परिष्वङ्गोऽनङ्गं पुनरपि शनैरङ्कुरयति SubhāRaK. 9. 2 = SaduktiKa. 172. 3 = S'ārṅgaP. 3834 = Subhāṣi. 1714; कथमसद्व्यपदेशः स्वरूपासत्त्वशङ्कामङ्कुरयेत् S'rutaPra. ii. 227. 27 (*on* ii. 1. 12); SūktiMu. 92. 14; MahāN. 6. 39; रागमङ्कुरयत्येवं शून्यापि हि विलासभूः S'āliC. 6. 130; शङ्कामङ्कुरयन्ति शंकरकवेः सद्युक्तयः सूक्तयः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 4. 82; आनन्दमङ्कुरयति स्मरणेन कापि रम्या दशा मनसि मे मदिरेक्षणायाः BhāmiVi. 2. 3; कामाक्षि कोपरभसाद्वलमानमीनसंदेहमङ्कुरयति क्षणमक्षिपातः MūkaPañ. 1. 95; शङ्कामङ्कुरयन्ति कुङ्कुमनवक्षोदस्य वक्षोजयोः (लीलावत्याः) … बालातपाः S'ṛṅgāTi.(Rā.) 63; **B** to reveal, to cause to break प्राचीमङ्कुरयन्ति किंचन रुचो राजीवजीवातवः AnargharRā. 2. 2 = SubhāRaK. 30. 3 = Subhāṣi. 2169; **C** to put forth, to utter (words) इति शंकरस्याहंकारवादेन सातङ्कः कुरुकुलशशाङ्कः पुनरपि कामपि गिरमेवमङ्कुरयामास BhārCam. 4. 80(2); **D** to make manifest, to exhibit क्रों इति सर्वमहाङ्कुशमुद्रां अङ्कुरयेत् NityoNi. 53. 23.

अङ्कुरयाग (aṅkura-yāga) *m.* the rite called *aṅkurārpaṇa* अकृत्वाङ्कुरयागं तु तथा कौतुकबन्धनम् । स्नापितो यदि देवेशः स्नानं तन्निष्फलं भवेत् PāraS. 19. 96.

अङ्कुरयोग्य (aṅkura-yogya) *adj.* capable of sprouting or germinating, productive of अङ्कुरिणोऽङ्कुरयोग्यस्थावरबीजादेर्भक्षणे परं दोषः VīraMi.(Āhnika.) 390. 19.

अङ्कुरयोनि (aṅkura-yoni) *f.* source of the sprout, the seed मानस्यो वृत्तयो या या भोगसंकल्पविभ्रमैः । संसारविषवृक्षस्य ता एवाङ्कुरयोनयः YogVā. iii. 110. 66.

अङ्कुररस (aṅkura-rasa) *m.* juice of the sprout गायन्तो गलरागमङ्कुररसैश्चूतस्य…पुष्णन्ति पुंस्कोकिलाः SubhaDha. 2. 9.

अङ्कुररूप (aṅkura-rūpa) *n.* form of a sprout क्वचिदङ्कुररूपेण क्वचिद्बीजात्मना वटः । कार्यकारणरूपेण यथा तिष्ठत्यदस्तथा (जगत्) SarvaVeSāSaṁ. 587; *adj.* having the form of a young sprout वृक्षेष्वङ्कुररूपोऽहमाकारः सर्ववस्तुषु BrahmVaiP. iv. 73. 93; पांसुना पिहितस्येव बीजस्याङ्कुररूपमुद्घाटनम् AbhinBhā. iii. 24. 11 (*on* 19. 40)

अङ्कुररूपत्व (aṅkurarūpa-tva) *n.* the nature of having the form of a sprout अथवा मदनाङ्कुरः कामबीजम् । बीजस्याङ्कुररूपत्वात् SetuBa. 146. 25.

अङ्कुररूपिन् (aṅkurarūp-in) *adj.* [*f.* -iṇī] having the form of a sprout वृक्षाणां वृक्षरूपा त्वं सृष्टा चाङ्कुररूपिणी BrahmVaiP. iv. 88. 27.

अङ्कुररोप (aṅkura-ropa) *m.* rite called *aṅkurārpaṇa* वक्ष्ये ध्वजप्रतिष्ठामङ्कुररोपं तदर्थमत्रादौ । कृत्वा तदर्हकाले वाहनमावासयेज्जले लोहम् TantrSa. 6. 116.

अङ्कुररोपण (aṅkura-ropaṇa) *n.* rite called *aṅkurārpaṇa* पुण्यक्षणादिकं यस्मिन् दिने भवति तद्दिनात् । प्राक् सप्तमे दिने कृत्वा प्राग्वदङ्कुररोपणम् PāraS. 12. 475; 17. 86.

अङ्कुररोह (aṅkura-roha) *m.* growing sprout, fresh sprout (आरूढं च सुवेलं रामबलम्) अङ्कुररोहसमच्छविरुरुगणसंलीढतरलहरिमणिकिरणम् Bhaṭṭi. 13. 42.

अङ्कुररोहणनिमित्तक (aṅkurarohaṇanimitta-ka) *adj.* occasioned by the sprouting (of the sacrificial post) छिन्नयूपेऽङ्कुररोहणनिमित्तकं कर्म विकृतावेव प्रवर्तते BhāṭṭCan. 23. 5 (*on* xiii. 3. 10)

अङ्कुरलेपन (aṅkura-lepana) *n.* ointment applied to (a malignant) growth (in any part of the body) प्रबलकर्णवतीष्वपि शोधनैः । कृतसुवर्तिमिहाधिकभेषजैः ।…प्रशमयेदथवाङ्कुरलेपनैः KalyāKā. 17 81.

अङ्कुरवत् (aṅkura-vat) *adv.* like a shoot or sprout गरुडं भवेत् । पञ्चवर्णसमन्त्रि(? न्वि)तपक्षयुक् अङ्कुरवत्कर्णशिरावृतम् MānaSā. 61. 36; अज्ञानम्…। तदेतत्सन्न भवति नासद्वा शुक्तिरौप्यवत् । … न सावयवमन्यद्वा बीजस्याङ्कुरवत् क्वचित् SarvaVeSāSaṁ. 306; KaviKaṇṭhā. 1. 18; BṛBrahmaS. iii. 1. 26.

अङ्कुरवत् (aṅkura-va(n)t) *adj.* [*f.* -vatī] bearing sprouts or new shoots स पपात महावीर्यो दिव्यास्त्राभिहतो रणे । महाशनिविनिर्दग्धः पादपोऽङ्कुरवानिव MahāBhā. iii. 271. 17; viii. 64. 42; xii. 39. 36; यथाङ्कुरवती भूमिर्बीजगर्भा NyāySu.(Ja.) 471B. 7 (*on* iii. 2. 1); कुरवाख्यनगोऽपि तदाङ्कुरवान् Nalo. 2. 4.

अङ्कुरवर (aṅkura-vara) *m.* excellent sprout एकस्तेष्वपि कश्चिदङ्कुरवरो बध्नाति तामुन्नतिं यामध्वन्यजनः स्वमातरमिव … धावति SubhāRaK. 33. 44 = SaduktiKa. 267. 2.

अङ्कुरवासर (aṅkura-vāsara) *m.* day on which the *aṅkurāropaṇa* rite is performed अङ्कुरारोपणदिनाद्यावत्तु ध्वजवासरम् । दिनषट्केन विप्रेन्द्र प्रत्यहं व्रतमाचरेत् । द्वादशाक्षरमन्त्रेण कुर्यादङ्कुरवासरे (जपम्) PāraS. 16. 543.

अङ्कुरविरूपक (aṅkura-virūpaka) *m.* deformed sprout मधुवल्मीकजच्छत्रपत्रांकुरविरूपकाः । गृहेषु यदि जायन्ते कर्तृनाशो गृहस्य च VasiS. 45. 112.

अङ्कुरविश्रान्त (aṅkura-viśrānta) *adj.* [*f.* -ā] resulting in sprouting तर्हि बीजस्याङ्कुरप्रयोक्त्री सत्ता अङ्कुरविश्रान्ता अकुरान्तर्भावमात्मन्यानयति PratyabhiVi. ii. 188. 9 (*on* ii. 4. 14)

अङ्कुरशक्ति (aṅkura-śakti) *f.* capacity or ability to sprout अवश्यं कस्यचिच्छक्तिर्भवति बीजस्याङ्कुरशक्तिः … इति BrahmSūBh.(Bhā.) 197. 14 (*on* iii. 3. 54); यथा च बीजस्य स्वाभाविक्यप्यङ्कुरशक्तिरग्निनापनीयते SāṁkhyaPraBh. 10. 28 (*on* 1. 10)

अङ्कुरशिखा (aṅkura-śikhā) *f.* tip of a sprout देवो हरिर्जयति यज्ञवराहरूपः… । यस्योदरस्थितजगत्त्रयबीजकोशनिर्गच्छदङ्कुरशिखेव विभाति दंष्ट्रा SubhāRaK. 6. 42.

अङ्कुरश्री (aṅkura-śrī) *f.* beauty of a sprout तस्य शुष्कतरोः सर्वे प्ररूढामङ्कुरश्रियम् । वि(v. l. व्य)लोकयन् BṛKathāMañ. ix. 1. 191.

अङ्कुरश्रेणि (aṅkura-śreṇi) *f.* row or series of sprouts तन्मण्डलं चण्डरुचेः शुचं वश्छिनत्तु दैत्यारिपुरप्रतोली । यत्राङ्कुरश्रेणिनिभा विभाति भासां ततिस्तोरणमालिकेव Surath. 1. 25.

अङ्कुरसंचय (aṅkura-sañcaya) *m.* multitude of sprouts गिरिशाश्रमे । लतास्सर्वास्सुमनसो दधुरङ्कुरसंचयान् S'ivaP. ii(2). 9. 25 (77B. 9)

अङ्कुरसंतान (aṅkura-santāna) *m.* series or chain of sprouts न च बीजाङ्कुरसंतानयोरिव जीवाविद्ययोरनादित्वेन तत्परिहारः TattvPradī.(Ci.) 370. 10.

अङ्कुरसंधि (aṅkura-sandhi) *m.* sprout-like joint (i. e. joint in minute form) त्रिभिर्मासैः प्रजायन्ते सर्वे ह्यङ्कुरसंधयः । मासैश्चतुर्भिरङ्गुल्यः S'ivaP. v. 22. 19 (431A. 10)

अङ्कुरसंभव (aṅkura-sambhava) *m.* **A** manifestation of sprout-like limbs (i. e. limbs in minute form) त्रिभिर्मासैः प्रजायन्ते शतशोऽङ्कुरसंभवाः । मासैश्चतुर्भिर्जायते अङ्गुल्यादि यथाक्रमम् PadmP. ii. 66. 33; **B** coming of sprouts into existence वी(? बी)जेऽङ्कुराभावव्याप्यता न वी(? बी)जत्वेनावच्छिद्यते इतरसमवधाने सति वी(? बी)जादङ्कुरसंभवात् TattvCin. ii(2). 152. 2.

अङ्कुरसंभूत (aṅkura-sambhūta) *adj.* grown as a sprout बीजादङ्कुरसंभूतो न्यग्रोधस्तु समुत्थितः ViṣṇuP. i. 12. 66.

अङ्कुरसूचितनृत्तन्याय (aṅkurasūcitanṛtta-nyāya) *m.* principle of *nṛtta* indicated by the dramatic posture of hands नृत्तमप्यत्र वैचित्र्यकारित्वेन प्रविशत् 'नाट्यरूपगतं नृत्तम्' इत्यङ्कुरसूचितनृत्तन्यायेनानुकारधुरारोहि AbhinBhā. i. 209. 22 (*on* 5. 7)

अङ्कुरस्थ (aṅkura-stha) *adj.* [*f.* -ā] found in the sprout चरणनखमयूखैरङ्कुरस्थामवस्थाम्…प्रसवसमययोग्यामङ्गनानामपाङ्गैः रजनिकरतरुश्रीर्नीयते प्राप्तभूमिः YaśasCam. i. 611. 7; सत्यं पृथ्व्यादि चित्तस्थं न बहिष्ठं कदाचन । अङ्कुरस्थः पल्लवस्तु तस्माद्यस्मात् फलश्रियः YogVā. v. 48. 51.

अङ्कुरस्थानीय (aṅkura-sthānīya) *adj.* [*f.* -ā] similar to a sprout फलस्य हि सूक्ष्मसामर्थ्यरूपावस्थाङ्कुरस्थानीया पूर्वानुत्पन्नोत्पत्तेरपूर्वमित्युक्तं प्राक् TantrVā. 679. 8 (*on* iii. 1. 8); पश्वादेः फलस्य सूक्ष्मावस्था शक्तिरङ्कुरस्थानीयापूर्वम् NyāyRa. 107. 9 (*on* 2. 199); 683. 11 (*on* 5(16). 8)

अङ्कुरस्थिति (aṅkura-sthiti) *f.* the state or condition of sprouting यया पूर्वं वियुक्तासि तन्वा जलदरूपया ।… योगमेष्यसि भूयश्च तन्वान्तर्बीजरूपिणी । तयैव रससेकेन लतयेवाङ्कुरस्थितिः YogVā. iii. 75. 13.

अङ्कुरस्फुरणदशा (aṅkurasphuraṇa-daśā) *f.* the state or condition of sprouting न हि दोषस्यायं महिमा यत् पक्षं नाक्रामति तस्मादङ्कुरस्फुरणदशायां निश्चितव्याप्तिकेन हेतुना तत्र साध्यसिद्धेरप्रत्यूहत्वात् Upask. 95. 11 (*on* ii. 1. 19)

अङ्कुरस्वरूपायोग्य (aṅkurasvarūpāyogya) *adj.* not fit for (developing into) the form of a sprout न चैतादृशं पदजातं शिलाशकलमिवाङ्कुरस्वरूपायोग्यम् VaiyāBhū. 246. 13 (*on* 65)

अङ्कुरस्वाभाव्यापत्ति (aṅkurasvābhāvyāpatti) *f.* contingency of having the nature of a sprout किं येनैव रूपेणाङ्कुरं जनयति तेनैव तदितराण्यपि किं वा रूपान्तरेण । न तावत् तेनैव क्षित्यादीनामङ्कुरस्वाभाव्यापत्तेः TātpaṬ.(Vā.) 557. 10 (*on* iii. 2. 14)

अङ्कुरहेतु (aṅkura-hetu) *m.* cause of sprouting अन्त्या सामग्री याव्यवहिता कार्योत्पत्तेः सा फलवत्येव । सैव च तत्राङ्कुरहेतुः । अन्यस्तु पूर्वः परिणामस्तदर्थ एव PramāVāSvopVṛ. 65. 18; कृषीवलो बीजक्षणसंततिजः कोऽपि क्षणभेदोऽङ्कुरहेतुरिति ज्ञात्वा बीजं कुसूले निधत्ते NayaVi. 250. 6 (*on* i. 1. 8)

अङ्कुराकरणदर्शन (aṅkurākaraṇa-darśana) *n.* observing non-development of the sprout तादृग्व्यवहारगोचरस्यापि बीजस्याङ्कुराकरणदर्शनात् नासौ मुख्यस्तद्व्यवहारः ĀtmaTaVi. 58. 18.

अङ्कुराकारसंस्थित (aṅkurākāra-saṁsthita) *adj.* [*f.* -ā] existing in the form of a sprout चन्द्राग्निरविसंयुक्ता आद्या कुण्डलिनी मता । हृत्प्रदेशे तु सा ज्ञेया अङ्कुराकारसंस्थिता AgniP. 214. 27.

अङ्कुराकृति (aṅkurākṛti) *adj.* resembling a sprout कुरुवंशे परिक्षीणे संजातस्याङ्कुराकृतेः । परीक्षिदिति बालस्य नाम चक्रे त्रिविक्रमः DaśāvaC. 8. 835.

अङ्कुराख्य (aṅkurākhya) *adj.* called or known as a sprout अन्वयव्यतिरेकसिद्धभूम्युदकादिसहकारिणो बीजाख्ये कारणे विशेषमुच्छूनताख्यं जनयन्ति; ततस्तद्बीजमङ्कुराख्ये कार्ये शक्तम् VivaPraSaṁ. 100. 8.

अङ्कुराग्र (aṅkurāgra) *n.* tip of a sprout शाखानां विविधं कृत्वा मुक्तादामाद्यलम्बनम् । दिव्यैर्मारकतैश्चैव चाङ्कुराग्रं प्रविन्यसेत् LiṅgaP. ii. 33. 2.

अङ्कुराढ्य (aṅkurāḍhya) *adj.* furnished with sprouts वसिष्ठो भगवानृषिः । …अलंचकार तां वेदिम्…अङ्कुराढ्यैः शरावैः Rāmā. i. 1324*(9)

अङ्कुरात्मक (aṅkurātma-ka) *adj.* having the form of a sprout अंकुरात्मकजडरूपबीजाद्यर्थक्रिया बाह्या Bhāsk. ii. 312. 11 (*on* iv. 1. 17)

अङ्कुरात्मन् (aṅkurātman) *m.* form of a sprout वसुधा विभावयति बीजमुच्चकैरनघं यथाविभवमङ्कुरात्मना HarVi. 6. 85; NyāyRa. 683. 15 (*on* 5(16). 9); *adj.* having the nature of a sprout न चाङ्कुरो बीजापेक्षोऽङ्कुरात्मा PratyabhiVi. i. 200. 3 (i. 5. 2)

अङ्कुरादि (aṅkurādi) *n.* sprout etc., sprout and the like अलंकृत्य गन्धपुष्पाङ्कुरादिभिः ।… कुर्वीत…ध्यानम् ParaS. 22. 52; अङ्कुरादि मतं कार्यं नोभयत्रापि युज्यते BṛĀraUBhVā. i. 2. 38; NyāyKa. 54. 16; NyāyKuA. i(1). 40. 3; AbhinBhā. i. 176. 24 (*on* 4. 263); उत्पत्तिमत्त्वम्…चेतनकर्तृकत्वमेवाङ्कुरादीनां न साधयति ŚāstrDī. 68. 3 (*on* i. 1. 5); 185. 4 (*on* iii. 1. 2); MayaMa. 29. 3; लतागुल्माङ्कुरादीनाम्…आलोकः क इवोत्तमः YogVā. iii. 79. 7; KhaṇḍanKhā. 463. 19; 1288. 11; PrakaVi. 33. 2; अन्य एव मृद्बीजादिजन्या घटाङ्कुरादयो योगीच्छाजन्यास्त्वन्य एव SarvaDaSaṁ. 8. 106; 2. 315; NyāySu.(Ja.) 316B. 12 (*on* ii. 1. 1); न चाङ्कुरादौ सन्दिग्धानैकान्तिकत्वम् Upask. 95. 7 (*on* ii. 1. 19); TantrSa. 3. 69; Nyāyāmṛ. 612B. 7; YuktiSneha. 68. 15 (*on* i. 1. 5); अङ्कुरादौ कार्यत्वमस्ति ŚivārkaMaDī. i. 15. 7 (*on* i. 1. 1); i. 138. 27 (*on* i. 1. 3); i. 147. 16 (*on* i. 1. 3); अङ्कुरादावक्तृत्वव्यवहारात् GuruCandr. ii. 124. 17; देहाङ्कुरादावेवाशरीरमात्रकर्तृकत्वसन्देहेन घटादौ तदभावस्यासन्दिग्धतया साध्यव्यापकत्वाभावात् BhāṭṭCin. i. 33. 7 (*on* i. 1. 4); i. 35. 15 (*on* i. 1. 4); उप्त्वा बीजमथाङ्कुरादि सहसा…दर्शयते जनस्य जनयन्नानन्दमुच्चैस्तराम् RasSa. 204.

अङ्कुरादिक (aṅkurādi-ka) *n.* sprout and the like यथा लोके अङ्कुरादिकं कन्दादिनिष्ठोत्पादकशक्तिमनभिभूयैव स्वयं स्कन्धशाखापत्रपुष्पफलाद्यात्मना यथा विवर्तमानं तत्सामर्थ्यप्रकटनकारणं भवति LalitāTriBh. 322. 6 (*on* 40); Lakṣaṇā. 7. 17; NyāySiA. 255. 7.

अङ्कुरादिकारक (aṅkurādi-kāraka) *n.* instrumental cause of the sprout and the like अङ्कुरादिकारकाधिष्ठात्रापि तत्सिद्धेः ĀtmaTaVi. 850. 17.

अङ्कुरादिकारण (aṅkurādi-kāraṇa) *n.* cause of sprout and the like घटाङ्कुरादिकारणं मृद्बीजादि TaiUBh. 256. 13 (*on* 2. 6); ŚivārkaMaDī. ii. 84. 22 (*on* ii. 2. 20)

अङ्कुरादिकारणत्व (aṅkurādikāraṇa-tva) *n.* the state of being the cause of sprout etc. बीजादीनामङ्कुरादिकारणत्वमवगम्यते ŚāstrDī. 80. 5 (*on* i. 1. 5)

अङ्कुरादिकारणभाव (aṅkurādikāraṇa-bhāva) *m.* the state of being the cause of the sprout and the like बीजाद्यवयवानामङ्कुरादिकारणभावाभ्युपगमात् BrahmSūBh. (Śaṅ.) 393. 7 (*on* ii. 2. 26)

अङ्कुरादिकार्य (aṅkurādi-kārya) *n.* effect such as the sprout etc., effect in the form of the sprout etc. तां (जगतः बीजावस्थाम्) निर्दिदिक्षति अङ्कुरादिकार्यानुमितामिव वृक्षस्य BṛĀraUBh. 94. 10 (*on* i. 4. 7); NyāyMañ. ii. 65. 31; यदि नाम कैश्चिदसौ न गृहीतः तथापि बीजादिवदङ्कुरादिकार्यं संबन्धोऽप्यर्थप्रतीतिं जनयेत् Śarka. 118. 8; Kāśi. iii. 223. 10 (*on* 5(10). 6–7); VyaktiVi. 46. 20; Kāvyānu.(He.) 212. 4; व्रीह्यादिबीजम्…अङ्कुरादिकार्यं जनयति TātpaVṛ. 28. 10; PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 3. 23; SarvaDaKau. 21. 12.

अङ्कुरादिक्रम (aṅkurādi-krama) *m.* [Inst.] sequence beginning with sprout etc. बीजमङ्कुरादिक्रमेण महान्तं वृक्षमारभते ŚāstrDī. 113. 8 (*on* i. 1. 5); BhāṭṭCin. i. 39. 15 (*on* i. 1. 4)

अङ्कुरादिगोचरप्रयत्न (aṅkurādigocara-prayatna) *m.* effort perceptible in or present in a sprout etc. अङ्कुरादिगोचरप्रयत्नो न केनापि ह्युपलभ्यते NyāySiA. 230. 13.

अङ्कुरादिजनन (aṅkurādi-janana) *n.* producing sprout etc. अङ्कुरादिजननस्वभावानामपि बीजादीनां तदात्मतायामपेक्षणात् HetuBiṬ. 83. 18; 83. 25; NyāyKa. 80. 24; SarvaDaSaṁ. 2. 104; तेषां क्षित्यङ्कुरादिजननपूर्वक्षणे सद्भावमात्रं कल्पनीयम् ŚivārkaMaDī. i. 148. 6 (*on* i. 1. 3)

अङ्कुरादिद्वारकत्व (aṅkurādidvāraka-tva) *n.* the state of having the sprout etc. as the means कृष्यादेरङ्कुरादिद्वारकत्वमिवाचेतनद्वारकत्वं कर्मणः स्यात् ŚrutaPra. ii. 56. 20 (*on* i. 3. 25); ii. 211. 23 (*on* ii. 1. 1); SāṁkhyaPraBh. 154. 24 (*on* 6. 35)

अङ्कुरादिधर्म (aṅkurādi-dharma) *m.* attribute such as the sprout and the like प्रवहन्तः-संचरन्तः ये धर्मभेदाः-अङ्कुरादिधर्मविशेषाः Bhāsk. ii. 198. 13 (*on* ii. 4. 19)

अङ्कुरादिपरिणाम (aṅkurādi-pariṇāma) *m.* transformation into a sprout etc. अनवभातमपि बीजमङ्कुरादिपरिणामं भजते ŚrutaPra. ii. 350. 27 (*on* ii. 3. 17)

अङ्कुरादिपारम्पर्य (aṅkurādi-pāramparya) *n.* succession beginning with the sprout etc. लाक्षारसावसिक्तानां कार्पासबीजादीनामङ्कुरादिपारम्पर्येण कार्पासादौ रक्तिमनियमः SarvaDaSaṁ. 3. 16.

अङ्कुरादिप्रभेद (aṅkurādi-prabheda) *m.* diverse forms beginning with a sprout उप्तं बीजम्…अङ्कुरादिप्रभेदतः । फलाय कल्पते RasāSu. 210. 2 (3. 9)

अङ्कुरादिप्रादुर्भाव (aṅkurādi-prādurbhāva) *m.* manifestation of a sprout etc. (पुष्टिषु) अङ्कुरादिप्रादुर्भावेषु ManvaVi. 1134. 21 (*on* 9. 37); ManuBhāvaCan. 1135. 1 (*on* 9. 37)

अङ्कुरादिफलपर्यन्त (aṅkurādi-phalaparyanta) *adj.* beginning with the sprout and ending with the fruit अङ्कुरादिफलपर्यन्तो वृक्षविकारः PañcPā. 21. 19 (*on* i. 1. 1)

अङ्कुरादिफलान्त (aṅkurādi-phalānta) *adj.* beginning with the sprout and ending with the fruit अङ्कुरादिफलान्तावयवकं यद्रूपम् SetuBa. 139. 1.

अङ्कुरादिभाव (aṅkurādi-bhāva) *m.* the nature of a sprout etc. स रसः … अङ्कुरादिभावमापद्यते NyāyVār. 354. 17 (*on* iii. 1. 4); वटधानादीनाम्… अङ्कुरादिभावेन दर्शनगोचरतापत्तौ जन्मसंज्ञा BrahmSūBh.(Śaṅ.) 324. 2 (*on* ii. 1. 18); 433. 17 (*on* ii. 3. 7)

अङ्कुरादिवत् (aṅkurādi-vat) *adv.* like a sprout etc. नापौरुषेयत्वान्नित्यत्वमङ्कुरादिवत् SāṁkhyaPraSū. 5. 48; ŚlokaVār. 6. 24 (736. 2); TattvSaṁ. 364; वस्तुत्वं तु प्राप्नोत्युत्पत्तिमत्त्वादङ्कुरादिवत् BrahmSūBh.(Bhā.) 95. 32 (*on* ii. 1. 14)

अङ्कुरादिविचित्र (aṅkurādi-vicitra) *adj.* having diverse (forms) like a sprout etc. बीजमङ्कुरादिविचित्रमवभातम्···प्रत्यवमृश्यते PratyabhiVi. ii. 194. 10 (*on* ii. 4. 18)

अङ्कुरादिसहकारिन् (aṅkurādisahakār-in) *adj* subsidiary (causes) beginning with a sprout etc. निस्तुषबीजादिष्वङ्कुरादिसहकारिसंनिपातादर्शनात् S'atDū. 151. 25.

अङ्कुरादिसामग्री (aṅkurādi-sāmagrī) *f.* totality (of causes) producing a sprout etc. न चाङ्कुरादिसामग्र्येव भ्रमसामग्री S'rutaPra. iB. 81. 17 (*on* i. 1. 1)

अङ्कुरादिस्थानीय (aṅkurādi-sthānīya) *adj.* [*f.* -ā] corresponding to a sprout etc. स्वर्गादयोऽप्यङ्कुरादिस्थानीयां तावदपूर्वावस्थां प्रतिपद्यन्ते TantrVā. 368. 6 (*on* ii. 1. 5)

अङ्कुरादिहिंसा (aṅkurādi-hiṃsā) *f.* destruction of a sprout etc. दन्तसूना दन्तैश्चर्वणादिभिर्बीजाङ्कुरादिहिंसा VīraMi.(Āhnika.) 390. 17.

अङ्कुराद्य (aṅkurādya) *adj.* sprout etc. कृष्णाजाजी विडः ··· । अङ्कुराद्यास्तथा वर्ज्याः MahāBhā. xiii. 91. 40.

अङ्कुराद्यजनन (aṅkurādy-ajanana) *n.* non-production of the sprout etc. बीजादेरङ्कुराद्यजननेऽपि नाशाद्युपलम्भात् TattvPradī.(Ci.) 187. 9.

अङ्कुराद्यनुदय (aṅkurādy-anudaya) *m.* non-manifestation of sprout etc. तैललिप्तस्य तु शालिबीजस्य ··· अङ्कुराद्यनुदयः VedāntKa. 546. 2 (*on* iv. 3. 14); S'rutaPra. ii. 180. 8 (*on* i. 4. 28)

अङ्कुराद्यन्यतम (aṅkurādy-anyatama) *adj.* one of the things like sprout etc. नाप्यङ्कुराद्यन्यतममात्रं प्रागपि तदुत्पत्तिप्रसङ्गात् ĀtmaTaVi. 100. 6.

अङ्कुराद्यभाववत्त्व (aṅkurādyabhāvavat-tva) *n.* the state of not having a sprout etc. शिलादावङ्कुराद्यभाववत्त्वस्य जलाद्यभावप्रयुक्तत्वेनाज्ञानात् LaCandr. 455. 41.

अङ्कुराद्यभिनिष्पत्ति (aṅkurādy-abhiniṣpatti) *f.* appearance of a sprout etc. अङ्कुराद्यभिनिष्पत्तौ मुख्यता···तेजसः BrĀraUBhVā. ii. 3. 43.

अङ्कुराद्यवयव (aṅkurādy-avayava) *m.* parts like sprout etc. स्ववृत्तिसत्ताश्रयत्वादिना वा संबन्धेनाङ्कुराद्यवयवनिष्ठेनेति LaCandr. 854. 34.

अङ्कुराद्यवस्था (aṅkurādy-avasthā) *f.* the stage or state of sprout etc. वनस्पत्यादीनामङ्कुराद्यवस्थासु दृष्टानाम् Pradī. iv. 298A. 15 (*on* v. 1. 119); यथा हि वृक्षादिः प्ररूढाद्यवस्थाभिः सन्नप्यङ्कुराद्यवस्थाभिरसन् भवति Sāṃkhya-PraBh. 128. 36 (*on* 5. 56); GuruCandr. ii. 156. 13.

अङ्कुराद्यसंबन्ध (aṅkurādy-asambandha) *m.* absence of relation with sprout etc. अदृष्टस्य साक्षादङ्कुराद्यसंबन्धेनात्मद्वारा संबन्धस्य वाच्यत्वात् Nyāyāmṛ. 612B. 7.

अङ्कुराद्यात्मन् (aṅkurādy-ātman) *m.* form or nature of sprout etc. अङ्कुराद्यात्मना तद्बीजमेव तु कारणम् BrĀraUBhVā. ii. 4. 323.

अङ्कुराद्युत्पत्ति (aṅkurādy-utpatti) *f.* origination of a sprout etc. अङ्कुराद्युत्पत्तौ चेतनव्यापारानुपलम्भात् VedāntKa. 274. 13 (*on* ii. 2. 19); (अक्लिन्नः पार्थिवो धातुस्तेजसा) पच्यमानोऽङ्कुराद्युत्पत्तौ पर्याप्तः comm. *on* BrĀraUBhVā. ii. 3. 43; अनष्टाद् बीजादितोऽङ्कुराद्युत्पत्त्यदर्शनात् GoviBh. 132. 12 (*on* ii. 2. 32)

अङ्कुराद्युपपत्ति (aṅkurādy-upapatti) *f.* explicability of a sprout etc. बीजादिषु सत्स्वङ्कुराद्युपपत्तिदर्शनात् S'āstrDī. 80. 4 (on i. 1. 5)

अङ्कुराद्युपादान (aṅkurādy-upādāna) *n.* material (cause) of sprout etc. दैवाद्यागदानादिप्रभवादृष्टजन्यक्षित्यङ्कुराद्युपादानानुप्रवेशसंभवेन S'ivārkaMaDī. i. 139. 8 (*on* i. 1. 3)

अङ्कुराधार (aṅkurādhāra) *m.* substratum of the sprout अष्टिरेकाङ्कुराधारश्चाष्ट्याधारो वसुन्धरा BrahmVaiP. iv. 6. 210.

अङ्कुरानारम्भ (aṅkurānārambha) *m.* non-production of a sprout तदलाभे स्थायिनोऽपि बीजस्य प्रागङ्कुरानारम्भः S'āstrDī. 144. 24 (*on* i. 1. 6)

अङ्कुरानुकूल (aṅkurānukūla) *adj.* favourable to sprouting कुशूलस्थबीजस्याङ्कुरानुकूलः शिलाशकलात् कश्चिदस्ति विशेषः ĀtmaTaVi. 68. 16.

अङ्कुरानुत्पत्ति (aṅkurānutpatti) *f.* non-production of a sprout नन्वनपेक्षिणामपि केषांचित् कचिन्नावश्यं तद्भावः, भूमिबीजोदकसामग्र्यामपि कदाचिदङ्कुरानुत्पत्तेः PramāVāSvopVṛ. 65. 17; तस्माद्विनष्टेभ्योऽङ्कुरानुत्पत्तेरसति व्यूहे न बीजनाशः कारणमिति सूत्रार्थः TātpaṬ.(Vā.) 592. 9 (*on* iv. 1. 17); कदाचित्सहकारिसाकल्यवतोऽपि बीजादङ्कुरानुत्पत्तिप्रसङ्गात् ĀtmaTaVi. 73. 15; सत्स्वपि बीजेषु मूषिकाघ्रातेष्वङ्कुरानुत्पत्तेरकारणत्वं प्रतिभासते S'āstrDī. 80. 5 (*on* i. 1. 5); NyāyRa. 463. 12 (*on* 5(7). 48)

अङ्कुरानुत्पाद (aṅkurānutpāda) *m.* non-generation of a sprout कुशूलस्थात्तु सहस्रेणापि वर्षैरङ्कुरानुत्पादे तत्रावपतीति चेत् TātpaṬ.(Vā.) 556. 24 (*on* iii. 2. 14)

अङ्कुरानुदय (aṅkurānudaya) *m.* non-appearance or non-germination of a sprout निश्शेषसहकारिसमवधानेऽपि बीजदोषादङ्कुरानुदयस्तत्परीक्षकपरिषत्प्रसिद्धः NyāyKu. 39. 3; कार्यानुदयः संभवति तैलकलुषितशालिबीजादङ्कुरानुदयनियमवत् VedāntKa. 545. 17 (*on* iv. 3. 5)

अङ्कुरान्तर (aṅkurāntara) *n.* another sprout तथा बीजादयः प्रत्येकं समर्था अपि नाङ्कुरान्तराणि जनयन्ति BrahmSi. 53. 21; तद्बीजमपि त्वङ्कुरान्तरात् PañcPā. 12. 13 (*on* i. 1. 1); न ह्यग्निसंसृष्टस्य कलमबीजस्याङ्कुरान्तरे सामर्थ्यमस्ति NyāyKu. 42. 15; बीजान्तरादङ्कुरान्तरोत्पत्त्यादिप्रसङ्गः SiddhāLeSaṁ. 208. 8.

अङ्कुरान्तर्भाव (aṅkurāntarbhāva) *m.* inherent nature of a sprout तर्हि बीजस्याङ्कुरप्रयोक्त्री सत्ता···अङ्कुरान्तर्भावमात्मन्यानयति PratyabhiVi. ii. 188. 9 (*on* ii. 4. 14)

अङ्कुराभाव (aṅkurābhāva) *m.* absence of a sprout बीजाभावादङ्कुराभावः Upask. 47. 7 (*on* i. 2. 1); न हि शिलायामङ्कुराभावो जलाद्यभावप्रयुक्तः GuruCandr. ii. 47. 11.

अङ्कुराभावव्याप्यता (aṅkurābhāvavyāpya-tā) *f.* the state of being pervaded by the absence of a sprout बीजेऽङ्कुराभावव्याप्यता न बीजत्वेनावच्छिद्यते TattvCin. ii(2). 152. 1.

अङ्कुराभास (aṅkurābhāsa) *m.* semblance or appearance of a sprout आदिग्रहणादङ्कुराभासादिर्गृह्यते PratyabhiVi. ii. 184. 6 (*on* ii. 4. 12)

अङ्कुराभिनय (aṅkurābhinaya) *m.* gesture based on the indirect meaning of the previous passage हृदयस्थो निर्वचनैरङ्गाभिनयः कृतो निपुणसाध्यः। सूचैवोत्पत्तिकृतो विज्ञेयस्त्वङ्कुराभिनयः NāṭyaS'ā. 22. 46; अङ्कुराभिनयो यथा। वाक्यैरन्यो(? न्या)पदिष्टैर्यत्कथ्यते हृदयस्थितम्। यथावद्दर्शनायोग्यं सोऽङ्कुराभिनयः स्मृतः NāṭaLaRaK. 1447.

अङ्कुराय (aṅkurāya-) x. Ā [*denom.*] to sprout तुषेणापि परिभ्रष्टस्तण्डुलो नाङ्कुरायते Indische Sprüche 3095.

अङ्कुरायित (aṅkurāy-ita) *adj.* which looks or acts like a sprout ललाटिकालिङ्गनलीढपार्वतीकुरङ्गनाभीतिलकाङ्कुरायितम्। ··· अनेकदग्धागुरुधूमराजयो यदर्चनस्यावसरे पिनाकिनः S'rīKaC. 3. 42.

अङ्कुरारोप (aṅkurāropa) *m.* rite called *aṅkurārpaṇa* पूर्वं कृत्वाङ्कुरारो(वा)पं ततः कर्म समारभेत् PāraS. 12. 110; 16. 105.

अङ्कुरारोपण (aṅkurāropaṇa) *n.* religious rite called *aṅkurārpaṇa* अङ्कुरारोपणं चैव ध्वजारोहावरोहणे ··· समाचरेत् PāraS. 9. 127; 16. 34; 16. 542; 12. 568; तत्र समन्त्रकाः ग्रहपूजाङ्कुरारोपणप्रतिसरबन्धाद्याः Sudarśana on ĀpaGS. 2. 15; कुर्यात्···मण्डपे···अङ्कुरारोपणम् TantrSa. 3. 1; cf. **अङ्कुरार्पण.**

अङ्कुरारोपपूर्व (aṅkurāropa-pūrva) *adj.* preceded by the *aṅkurārpaṇa* rite अङ्कुरारोपपूर्वस्तु ह्येष उत्सव उच्यते PāraS. 16. 35.

अङ्कुरारोहण (aṅkurārohaṇa) *n.* raising of a sprout शरावघटिकापालीस्वङ्कुरारोहणे हिताः AgniP. 68. 4.

अङ्कुरार्थिन् (aṅkurārth-in) *adj.* desirous of a sprout अतस्तेषूपचारतः कारणव्यपदेशोऽङ्कुरार्थिभिश्चोपादानम् HetuBiṬ. 88. 8; कस्मादङ्कुरार्थिनः कृषीवला बीजमुपाददते TātpaṬ.(Vā.) 592. 1 (*on* iv. 1. 16)

अङ्कुरार्पण (aṅkurārpaṇa) *n.* a prognostic preliminary ceremony or rite in which grains of various kinds are sown and their growth is observed for forecasting favourable or unfavourable results cf. Ajitāgama 35, Prayogapārijāta 11B. 11; NirṇaSi. 230. 10; कर्तव्यं मंगलेष्वादौ मंगलेष्वंकुरार्पणम् NāraS. 23. 1; PāraS. 16. 33; सर्वमङ्गलसम्पत्त्यै विदध्यादङ्कुरार्पणम् S'āraTi. 3. 28; अङ्कुरार्पणमादौ च कारयेदधिवासनम् MānaSā. 18. 170; 37. 7; नवसप्तत्रिकपञ्चरात्रिके विधिना चाङ्कुरार्पणं कुरु MayaMa. 18. 166; तत्पूर्वमेव सप्ताहात् पञ्चाहाद्वाङ्कुरार्पणम् ĪśānS'iPa. ii. 22. 21; अङ्कुरार्पणमन्त्रस्य प्राशनं सम्यगीरितम् VīraMi.(Saṃskāra.) 125. 23; 263. 16; कृत्वाङ्कुरार्पणम्··· सिद्धः··· दीक्षाषट्कमकल्पयत् ParamāKā. 138. 58; BālamBha. i. 40. 10 (*on* 1. 11-12)

अङ्कुरार्पणक (aṅkurārpaṇa-ka) *n.* *aṅkurārpaṇa* rite कुण्डं दशकमीरितम्। भूमिं संशोध्य विधिवत्तुषकेशादिवर्जिताम्। भ्रामयेच्चोर्ध्वतस्तस्या भस्मांगाराणि यत्नतः। अंकुरार्पणकं कुर्यात्सप्ताहादेव बुद्धिमान् BhaviP. 337A. 33 (ii(1). 13. 4); 363A. 16 (ii(2). 10. 1); महोत्सवानां प्रत्येकमङ्कुरार्पणकत्रयम्। ध्वजाङ्कुरः स्यात् प्रथमो द्वितीयश्चोत्सवाङ्कुरः। तृतीयोऽवभृथार्थः स्यात् सर्वे स्युः पूर्वमर्पिताः ĪśānS'iPa. ii. 49. 8.

अङ्कुरार्पणकर्मन् (aṅkurārpaṇa-karman) *n.* procedure of the *aṅkurārpaṇa* rite पात्राणि त्रिविधान्याहुरङ्कुरार्पणकर्मसु। पालिकाः पञ्चमुख्यश्च शरावाश्च चतुःक्रमात् S'āraTi. 3. 34; अङ्कुरार्पणकर्मादौ(? दि) स्थापनान्तं यथाक्रमम्। जलाधिवासनं स्नानं कुर्यात् MānaSā. 15. 184.

अङ्कुरार्पणपूर्व (aṅkurārpaṇa-pūrva) *adj.* preceded by the rite of *aṅkurārpaṇa* एष तु त्रिविधः स्मृतः (उत्सवः) । ध्वजारोहणपूर्वस्तु देवताह्वानपूर्वकः । अङ्कुरार्पणपूर्वस्तु PāraS. 16. 29; 16. 425.

अङ्कुरार्पणपूर्वम् (aṅkurārpaṇa-pūrvam) *adv.* beginning with the rite of *aṅkurārpaṇa* अङ्कुरार्पणपूर्वं तु कुर्वैशान्यां तु मण्डपम् ĪśānS'iPa. ii. 34. 27.

अङ्कुरार्पणमात्र (aṅkurārpaṇa-mātra) *n.* material or utensils of *aṅkurārpaṇa* अङ्कुरार्पणमात्रं(? अमत्रं) तु छिन्नं भिन्नं परित्यजेत् AgniP. 174. 5.

अङ्कुरार्पणमेदिनी (aṅkurārpaṇa-medinī) *f.* place for performing the rite of *aṅkurārpaṇa* इयं हि (राजधानी) अनङ्गब्रह्मतन्त्राणामङ्कुरार्पणमेदिनी । कमलाकान्तशुद्धान्तकेलिचङ्क्रमणस्थली VasaTi. 6. 19.

अङ्कुरार्पणयाग (aṅkurārpaṇa-yāga) *m.* offering to be made in connection with the *aṅkurārpaṇa* rite चतुरस्रं भवेत् कुण्डं द्विजसंस्कारकर्मणि ··· अंकुरार्पणयागे च वैष्णवे यागकर्मणि । ··· चार्धचंद्रकम् BhaviP. 338A. 13 (ii(1). 13. 16)

अङ्कुरावस्था (aṅkurāvasthā) *f.* the sprouting or germinating state, initial state फलस्य वाङ्कुरावस्थाद्यपूर्वशब्देनाभिधीयते TātpaṬ.(U.) 94. 22 (*on* 2. 197–200); संरूढान्यङ्कुरावस्थाप्रभृत्याकणिशाग्रितः । शनैश्शनैर्विवृद्धानि क्षेत्रेष्वविरलं तदा । सस्यान्यकृष्टपच्यानि MahāP. 3. 181; यद्यपि स्वर्गादिकं स्वरूपेणान्नादिवत् तदानीं नेति तस्य त्वङ्कुरावस्था कर्तारमेतीति तद्द्वारेण फलमेवैतुमारभत इति सर्वत्र सिध्यति । फलस्यैव ह्यङ्कुरावस्थापूर्वशब्दवाच्या PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 3. 72; वृक्षादीनाम् ··· अङ्कुरावस्थायामणुमात्रस्य ··· विकारित्वम् ··· प्रसज्येत NyāySu.(Ja.) 416A. 6 (*on* ii. 2. 10); (अपूर्वम्) यागस्य फलोत्पादिका शक्तिः, आत्मनो वा फलभोगयोग्यता, फलस्य वाङ्कुरावस्थान्तरव्यापाररूप एव वा कश्चित्पदार्थः YuktiSneha. 25. 32 (*on* i. 1. 2)

अङ्कुरावापन (aṅkurāvāpana) *n.* sowing the seeds for sprouting, cf. **अङ्कुरार्पण** अङ्कुरावापनस्थानमण्टपं परिकल्प(? ल्प)येत् । प्रथमावरणे PāraS. 16. 81.

अङ्कुरावृतसर्वाङ्ग (aṅkurāvṛta-sarvāṅga) *adj.* having the entire body covered with shoots or sprouts, sprouting all over नाङ्कुरावृतसर्वाङ्गाः ··· ग्राह्याः ··· भूरुहाः MayaMa. 15. 75.

अङ्कुरास्त्र (aṅkurāstra) *adj.* (the god) having the weapon of horripilation सा पातु वस्त्र्यम्बकचुम्बितायाः कपोलपाली चिरमम्बिकायाः । प्रगल्भरोमाञ्चभरेण यस्याः पुष्पायुधोऽभूत्क्षणमङ्कुरास्त्रः KirātāVyā. 1.

अङ्कुरास्फोता (aṅkurāsphotā) *f.* name of a plant रम्भा चैवाङ्कुरास्फोता ···स गणस्तित्तसंज्ञकः । एवमादीनि चान्यानि राजा संचिनुयात् पुरे MatsyaP. 217. 73.

अङ्कुराह्वय (aṅkurāhvaya) *adj.* called Aṅkura भस्माङ्कुराह्वयौ त्याज्यौ निन्दितौ सर्वकर्मसु ĪśānS'iPa. ii. 11. 10 (22)

अङ्कुरिका (aṅkur-ikā) *f.* first shoot (ह्रींकारकन्दाङ्कुरिका) ह्रींकार एव कन्दं दृढतरबीजभावः । तस्य अङ्कुरिका आदिप्रसवः नूतनाभिव्यक्तिः LalitāTriBh. 322. 6 (*on* 40)

अङ्कुरित (aṅkur-ita) *adj.* [*f.* -ā] [Debru. p. 326; P. iii. 4. 70; v. 2. 36; GaṇRa. 7. 390(415)]; **A** sprouted माषानङ्कुरिताञ्छुद्धान् वितुषान् साजडाफलान् CaraS. vi. 2(4). 15; BṛSaṁ. 24. 11; शुष्कवृक्षे चाङ्कुरिते वृक्षहानिः VasiS. 45. 59; अङ्कुरितः कोरकितः पल्लवितः कुसुमितश्च सहकारः VyaktiVi. 130. 15; अङ्कुरिते ··· सहकारे SubhāRaK. 8. 37; बीजैरङ्कुरितम् ··· धाराधरे वर्षति SaduktiKa. 271. 24 = S'ārṅgaPa. 856; अपरं च रुदती धनत्यागामृताभिषेकेणाङ्कुरिता मे क्षेत्रावनिः MohaRāPa. 5. 0(9); सस्यम् ···अङ्कुरितं यथा । कोमलं तद्वदेवैष पेलवो जगदङ्कुरः PañcDa. 6. 203; GopāKeCan. 64. 4; Jivān. 159. 4; **B** (*fig.*) sprouted, issued forth, burst out, arisen यदयं रथसंक्षोभादंसेनांसो रथोपमश्रोण्याः । स्पृष्टः सरोमविक्रियमङ्कुरितं मनसिजेनेव Vikramo. 1. 11; रोमोद्भेदापदेशेन हर्षमङ्कुरितं हृदि JānaHa. 6. 50; यस्मिंश्च राजनि ··· यूपनिकरैरङ्कुरितमिव कृतयुगेन HarṣaC. 175. 16; DaśKuC. 105. 3; तस्या गात्रलतायामङ्कुरितं सात्त्विकैर्भावैः KuṭṭaMa. 268; सततबाष्पसलिलसङ्गादामूलमङ्कुरितमिव ··· दुःखभारमुद्वहन् TilaMañ. 190. 14; 266. 3; NavaSāC. 11. 119(? 109) तदयं योगो यमनियमादिभिः प्राप्तबीजभाव आसनप्राणायामैरङ्कुरितः ···फलिष्यति RājMār. 42. 13; समागमप्रत्याशया करुणे निवृत्ते विप्रलम्भे अङ्कुरिते Loc. 151. 25 (*on* 3. 14); सहसाङ्कुरितो लेभे मदनः कामपि श्रियम् BṛKathāMañ. xviii. 1. 7; AuciViCa. 16; KathāSaSāg. xiii. 1. 30; चेतस्यङ्कुरितम् ···मानिन्याः मानतरुणा SubhāRaK. 21. 45 = SaduktiKa. 102. 6; अङ्कुरित इव मनोभूः ĀryāSaS'a. *1 = PrabaCin. 40. 13 = PurāPraSaṁ. 120. 13; TriṣaS'aPuC. ii. 1. 89; भीमात्मजापि ··· । तस्याङ्कमङ्कुरिततत्परिस्समध्यमध्यास्त NaiṣC. 21. 121; PrabhāC. 57. 33; SūktiMu. 57. 2; BhāvPra.(S'ā.) 78. 16(4); Ekāva. 3. 1(12) (86. 8); RājTa.(Jo.) 1159; RājTa.(S'rī.) 4. 233; नयेनाङ्कुरितं शौर्यं जयाय न तु केवलम् DṛṣṭāKaS'. 53; YātrāPra. 2. 26(1); GopāKeCan. 48. 6; VasaTi. 5. 5; **C** horripilated समाधिरर्थमहिमा ··· । स्यादन्तर्विशता येन गात्रमङ्कुरितं सताम् Candrā. 4. 5; JānaPa. 3. 88; **D** become, turned into पलिताङ्कुरिताम्बरचरकामिनीकुन्तलकलापाः YaśasCam. i. 339. 2; Kośas give *aṅkurita* as one of the meanings of *saṁrūḍha* and *virūḍha*, cf. ParyāRaMā. 705; AnekāSaṁ. 3. 180; 3. 181; ViśvaPra. 47. 6; 47. 8; AnekāK. 203; MediK. 46. 9; 46. 10; ViśvaLoK. 99. 11; KośaKaTa. 2. 4794; 2. 4795; S'abdaRaSaK. 103. 2; 103. 3.

अङ्कुरितकोप (aṅkurita-kopa) *adj.* with anger (just) beginning तेनाङ्कुरितकोपोऽपि ··· स धीमांस्तानि पर्यधात् (वासांसि) PāṇḍaC. 6. 122.

अङ्कुरितता (aṅkurita-tā) *f.* the state of having sprouted, birth, manifestation निःशङ्कमङ्कुरितता रतिवल्लभस्य ··· अवलोक्य NaiṣC. 11. 91.

अङ्कुरितत्व (aṅkurita-tva) *n.* the state of having sprouted अथ शृङ्गारस्याङ्कुरितत्वकुसुमितत्वफलितत्वहेतवो द्वादशावस्था निरूप्यन्ते PratāYaBhū. 271. 1.

अङ्कुरितप्रणय (aṅkurita-praṇaya) *m.* love which has sprouted अङ्कुरितप्रणयच्छुरितः ··· जय ··· त्वम् StavMā. 238. 24.

अङ्कुरितप्रणाम (aṅkurita-praṇāma) *adj.* commencing salutation शब्दैरङ्कुरितप्रणाम इव स प्रौढिप्रबन्धोऽधिनोत् S'rīKaC. 25. 151.

अङ्कुरितप्रभ (aṅkurita-prabha) *adj.* with incipient radiance (महामेघाः) केचित्कमलपत्राभाः केचिद्धिङ्गुलकप्रभाः (v. l. अङ्कुरितप्रभाः) MahāBhā. iii. 186. 67.

अङ्कुरितप्रीति (aṅkurita-prīti) *adj.* whose affection has begun or sprouted दूरमङ्कुरितप्रीतिरभ्यधत्त युधिष्ठिरः PāṇḍaC. 12. 376.

अङ्कुरितप्रेमन् (aṅkurita-preman) *adj.* possessed of sprouting love (सः) सर्वाङ्गमप्यङ्कुरितप्रेमेव पुलकेन च TriṣaS'aPuC. iv. 4. 81.

अङ्कुरितमत्सर (aṅkurita-matsara) *adj.* in whom anger has just arisen यावदङ्कुरितमत्सरोऽभवत् तस्य सम्मुखमधिज्यकार्मुकः NavaSāC. 8. 55.

अङ्कुरितमन्दहास (aṅkurita-mandahāsa) *adj.* [*f.* -ā] exhibiting a gentle smile अङ्कुरितमन्दहासाम् ··· अन्तः कलयामि सुन्दरीमनिशम् LalitāStaRa. 162.

अङ्कुरितयौवन (aṅkurita-yauvana) *adj.* [*f.* -ā] with (just) developed (*lit.* sprouted) youth, very young तत्राङ्कुरितयौवना मुग्धा RasMañ. 3 (2)

अङ्कुरितलावण्य (aṅkurita-lāvaṇya) *adj.* [*f.* -ā] with sprouted charm (अपश्यम्) मुनिकन्यकाम् । ··· तामङ्कुरितलावण्याम् SkandP. i(2). 9. 41.

अङ्कुरितविविदिषाकत्व (aṅkuritavividiṣāka-tva) *n.* the state in which desire for knowledge has just arisen पापक्षये सत्यङ्कुरितविविदिषाकत्वादस्ति श्रद्धा LalitāSaBh. 7. 9 (*on* 11)

अङ्कुरितवैरिभाव (aṅkurita-vairibhāva) *adj.* in which enmity has sprouted अङ्कुरितवैरिभावान्तःकरणतया ··· पुरोहितसूनोः किंचिद्वक्रिमभावो विभाव्यते ParamāKā. 7. 49(2)

अङ्कुरितस्तनकोरक (aṅkurita-stanakoraka) *adj.* with sprouting breast-buds अङ्कुरितस्तनकोरकमङ्कालंकारमेकचूतपतेः । आलोकेमहि MūkaPañ. 4. 36.

अङ्कुरितस्मर (aṅkurita-smara) *adj.* in whom love has sprouted तस्मिन्काले नरो राजा ··· तस्थौ प्रागेवाङ्कुरितस्मरः RajTa.(Ka.) 1. 250.

अङ्कुरितस्मित (aṅkurita-smita) *adj.* with a sprout-like smile तस्य स्खलितमालोक्य ··· भीमसेनश्च बभूवाङ्कुरितस्मितः DaśāvaC. 8. 448.

अङ्कुरितांशु (aṅkuritāṁśu) *adj.* with sprouting rays दिनकरमङ्कुरितांशुं विकचजपापुञ्जमञ्जुलं वन्दे KaṁVa. 4. 21; PadyaVe. 51.

अङ्कुरितांशुमाल (aṅkuritāṁśumāla) *adj.* with a garland of sprouting rays प्रभातवेला सरराजपुत्री नीराजनाभाजनमर्कबिम्बम् । आयाति नीराजितुमब्धिपुत्रीं पाणी(? णौ) गृहा(? ही)त्वाङ्कुरितांशुमालम् PadyaVe. 506.

अङ्कुरिताञ्जन (aṅkuritāñjana) *adj.* [*f.* -ā] in which collyrium has been applied दिशि दिशि दृशो विन्यस्यन्त्यः श्रियाङ्कुरिताञ्जनाः ··· अभिसारिकाः Kapphiṇā. 14. 3 = SubhāRaK. 24. 30.

अङ्कुरितानय (aṅkuritānaya) *adj.* in whom bad conduct has sprouted, who has begun to show bad conduct भवन्तं मृगयासक्तं विज्ञायाङ्कुरितानयम् । मन्येऽहं प्रतिसामन्तैः किञ्चिदुच्चैः कृतं शिरः BṛKathāMañ. ii. 2. 22.

अङ्कुरितानुराग (aṅkuritānurāga) *adj.* in whom love or passion has sprouted शिवदासशर्मणः ··· पुत्रः ··· अस्यां मदनमञ्जर्यामङ्कुरितानुरागः RasSa. 121 (5)

अङ्कुरितान्तर (aṅkuritāntara) *adj.* whose heart is animated (*lit.* sprouted) किं तेन काव्यमधुना प्लाविता रसनिर्झरैः । जडात्मानोऽपि नो यस्य भवन्त्यङ्कुरितान्तराः Subhāṣi. 136.

अङ्कुरितान्धकार (aṅkuritāndhakāra) *m.* sprouting (i. e. spreading)

darkness सम्प्रत्यङ्कुरितान्धकारपटलैर्लम्बालका चौरपि SaduktiKa. 107.22; SūktiMu. 39.12; S'ārṅgaPa. 3420.

अङ्कुरितामृतबिन्दु (aṅkuritāmṛtabindu) *adj.* with sprouting drops of ambrosia मुग्धे मुखकमलं ते मौक्तिकनासाविभूषणोदारम् । अङ्कुरितामृतबिन्दोरिन्दोरिव बिम्बमातनोति मुदम् S'ṛṅgāBhū. 65.

अङ्कुरितार्गल (aṅkuritārgala) *adj.* [*f.* –ā] in which bolts have been fastened (*lit.* sprouted) विभान्ति यत्रानघदैर्घ्यसौहृदादहंयुभिर्यूपपरिग्रहैर्दिशः । कलेः प्रवेशानवकाशसिद्धये स्वयं मुखेष्वङ्कुरितार्गला इव S'rīKaC. 3.2.

अङ्कुरितोत्सव (aṅkuritotsava) *adj.* in whom gladness has sprouted, who is delighted °प्रभामण्डलान्यालोक्याङ्कुरितोत्सवैः ··· नीतो वाजिभिरुत्पथं बत रथः TripuMāPūSt.(S'aṅ.) 9; PadyaVe. 869.

अङ्कुरितोल्लास (aṅkuritollāsa) *adj.* 1 on which (new) sprouts are coming out तस्थुरङ्कुरितोल्लासाः पर्वता इव डामराः RājTa.(Ka.) 8.2517; 2 in whom (new) enthusiasm has sprouted or burst forth, RājTa.(Ka.) 8.2517.

अङ्कुरिन् (aṅkur–in) *adj.* having a sprout, capable of sprouting अङ्कुरिणोऽङ्कुरयोग्यस्थावरव्री(? बी)जादेर्भक्षणे परं दोषः VīraMi.(Āhnika.) 390.19; NānārthāSaṁ. ii. 61.164; *m.* 1 spring season; 2 a tree अङ्कुरी तु वसन्ते ना वृक्षे चाथ त्रि साङ्कुरे NānārthāSaṁ. ii. 61.164; 3 name of a king अङ्कुरी सुविशालश्च ··· । एते सहरिदत्ताद्याः सर्वे पूर्णरथा मताः KathāSaSāg. viii. 4.13; viii. 4.75.

अङ्कुरीकृत (aṅkurī–kṛta) *adj.* made to sprout or grow रमण त्वयाङ्कुरीकृतोऽनयानुरागः । स च वियोगाग्निना यथा शुष्को न भवेत्तथा विधेयमिति GopāKeCan. 131.17.

अङ्कुरीकृत्य (aṅkurīkṛ–tya) *ger.* having commenced or begun प्रयोगी प्रतिपादमङ्कुरीकृत्य पठन् मध्ये विश्राम्यति AbhinBhā. ii. 245.12 (*on* 14.104)

अङ्कुरीभाव (aṅkurī–bhāva) *m.* sprouting, germination अनुष्ठीयमानात् कर्मणश्चित्तसत्त्वे वासनारूपः संस्कारः समुत्पद्यते । स च स्वर्गनरकादीनां फलानां चाङ्कुरीभावः कर्मणां वा यागादीनां शक्तिरूपतया अवस्थानम् RājMār. 69.1.

अङ्कुरीभू (aṅkurī–bhū–) I. P. to sprout, germinate विषयाः शब्दादयः प्रवाला इव देहादिकर्मफलेभ्यः शाखाभ्यः अङ्कुरीभवन्तीव GītāBh.(S'aṅ.) 433.16 (*on* 15.2); यदा तु प्रकृतिरेव विकारात्मतामापद्यमाना विकार(? रा)मेदेन भवनक्रियायां कर्त्री विवक्ष्यते तदा च्विप्रत्ययः — अङ्कुरीभवन्ति यवाः Pradī. iv. 414B. 29 (*on* v. 4.50)

अङ्कुरीभूत (aṅkurī–bhūta) *adj.* [*f.* –ā] assuming the form of a sprout, developed into a sprout तत् सदासीत् ··· ततो लब्धपरिस्पन्दं तत् समभवत् अल्पतरनामरूपव्याकरणेन अङ्कुरीभूतमिव बीजम् ChāndoUBh. 197.12 (*on* iii. 19.1); बीजभूतं तदन्तस्थामव्यक्तव्याप्तिमनुसरेत् । बीजतश्चाङ्कुरीभूता परस्ताद्व्यक्तिमेति सा PāraS. 10.9; गतं बीजम् ··· न कुत्रचिद् गतमङ्कुरात्मना वर्तते, अङ्कुरीभूतमयमङ्कुरस्तत् PratyabhiVi. ii. 195.1 (ii. 4.18)

अङ्कुरीभूय (aṅkurībhū–ya) *ger.* having developed, having branched off सर्वत्र संवेदने सर्वा एवैताः ··· शक्तय आदिक्षान्ताः प्रोल्लाससमयेऽपि रिक्तरूपतया उद्योगावभाससंक्रामविलापनरूपेण द्वादशात्मिकां कृशरूपतामाश्रयन्त्यः तद्गृहीतप्रमदादिगतोद्योगादिकलाचतुष्टयपरिपूर्णतयापि अङ्कुरीभूय सालसं षोडशात्मकभरितपूर्णरूपतया प्रविशन्त्यः···अकारमेवादितया मध्ये च कादियोनिजातमवसाने च बिन्दुं ददती 'अहम्' इत्येवैव भगवती सृष्टिः ParāTri. (comm.) 206.3; YogKuU. 3.18.

अङ्कुरेषु (aṅkureṣu) *m.* an arrow in the form of a sprout अङ्कुरेषवः । स्फुरन्त्यमी स्मरणमुवः HarVi. 5.106.

अङ्कुरोत्कर (aṅkurotkara) *m.* multitude of sprouts उत्सेधमेति भूकोशकोटरस्थोऽङ्कुरोत्करः YogVā. iv. 36.20.

अङ्कुरोत्पत्ति (aṅkurotpatti) *f.* rise or origination of sprout, germination, development बीजतो ह्यङ्कुरोत्पत्तिरङ्कुरात्पर्णसंभवः MahāBhā. xiii. 36*(2); नाङ्कुरोत्पत्तिरबीजात् CaraS. i. 11.32; पृथिव्यामुप्तबीजानि ··· उच्छूनत्वमासाद्य ततो मूलभावः । तन्मूलादङ्कुरोत्पत्तिः BṛNāraP. 30.1(3); यथा तप्तानि बीजानि ··· मूलभावं प्रयाति(? न्ति) च । तन्मूलादङ्कुरोत्पत्तिरङ्कुरात्पर्णसंभवः PadmP. ii. 66.10; रेतः···।सप्तरात्रेण तदपि मांसपेशित्वमाप्नुयात् । ··· तस्या एवाङ्कुरोत्पत्तिः पञ्चविंशतिरात्रिषु AdhyāRā. iv. 8.24; नाभावादङ्कुरोत्पत्तिः बीजावयवेभ्यो हि अङ्कुरोत्पत्तिः ChāndoUBh. 345.4 (*on* vi. 2.2); असावन्त्यो व्रीहिक्षणो यस्मादङ्कुरोत्पत्तिरिष्यते BrahmSūBh.(Bhā.) 120.2 (*on* ii. 2.20); क्षित्युदकबीजानामेवाङ्कुरोत्पत्तौ सहकारिता NyāyKa. 77.18; न बीजावयवाः पच्यमाना अङ्कुरोत्पत्तौ परमाण्ववस्था भवन्ति TātpaṬ.(Vā.) 506.13 (*on* iii. 1.4); नूनमस्त्यतीन्द्रियमपि रूपं यद्वशात् कदाचिदङ्कुरोत्पत्तिः यस्य च मूषिकाघ्राणेन नाशात्कदाचिदनुत्पत्तिः S'āstrDī. 80.7 (*on* i. 1.5); तत्किम् ···बीजधरणीधामसलिलानीत्यकारणान्येवाङ्कुरोत्पत्तौ TattvPradī. (Ci.) 322.6; मिलितेभ्यः पृथिवीधात्वादिभ्यश्चेतनमन्तरेणैवाङ्कुरोत्पत्तिरुक्ता VedāntKa. 275.22 (*on* ii. 2.19); अङ्कुरोत्पत्तिरुच्छूनत्वजन्मपूर्विका VivaPraSaṁ. 100.14; अङ्कुरोत्पत्तौ पर्जन्यस्यास्ति पृथिव्यनु(ग्रहकारक)ग्राहकत्वम् NyāySu.(Ja.) 329B. 5 (*on* ii. 2.2); बीजसंबद्धानां जलादीनामङ्कुरोत्पत्तौ कर्षकादिद्वारवत् SāṁkhyaPraBh. 160.34 (*on* 6.61)

अङ्कुरोत्पत्तिकारण (aṅkurotpatti–kāraṇa) *n.* cause of germination अभावश्चेदङ्कुरोत्पत्तिकारणं स्यात् सर्वं सर्वस्मादुत्पद्येत NyāyVār. 459.10 (*on* iv. 1.18)

अङ्कुरोत्पत्तिदर्शन (aṅkurotpatti–darśana) *n.* observation of sprouting बीजे सत्यङ्कुरोत्पत्तिदर्शनाद् बीजकारणत्वमवगम्यते NyāyRa. 463.11 (*on* 5(7).48)

अङ्कुरोत्पत्तिसमर्थ (aṅkurotpatti–samartha) *adj.* capable of sprouting अङ्कुरोत्पत्तिसमर्थो बीजक्षणो जनयितव्यः Bhām. 422.4 (*on* ii. 2.19)

अङ्कुरोत्पत्तिहेतु (aṅkurotpatti–hetu) *m.* cause of sprouting दृश्यन्ते खल्ववयवास्तत्संयोगाश्चाङ्कुरोत्पत्तिहेतवः NyāyBh. 249.2 (*on* iv. 1.18)

अङ्कुरोत्पत्त्यदर्शन (aṅkurotpatty–adarśana) *n.* non–observation of sprouting or growth असतः शशविषाणादेरङ्कुरोत्पत्त्यदर्शनात् BrahmSūBh.(Bhā.) 122.24 (*on* ii. 2.26)

अङ्कुरोत्पत्त्यादिलक्षण (aṅkurotpattyādi–lakṣaṇa) *adj.* of the nature of sprouting etc. न हि कृशानुनाङ्कुरोत्पत्त्यादिलक्षणः संबन्धो दृश्यते BrahmSūBh.(Bhā.) 17.15 (*on* i. 1.4)

अङ्कुरोत्पाद (aṅkurotpāda) *m.* appearance of sprouts बीजविनाशानन्तर्याच्चाङ्कुरोत्पादस्य बीजविनाशकार्यत्वमित्यत आह TātpaṬ.(Vā.) 591.21 (*on* iv. 1.16); अन्तरैवाङ्कुरोत्पादात्प्रागेव ManvaVi. 1315.10 (*on* 10.71)

अङ्कुरोत्पादन (aṅkurotpādana) *n.* production of sprouts न चैतावता तस्याङ्कुरोत्पादने कादाचित्केऽपि तदुत्पादनशक्तिरपि कादाचित्की SyādvāMañ. 17(92); (बीजम्) ततो नाङ्कुरोत्पादनेऽपि शक्ष्यति VivaPraSaṁ. 100.11.

अङ्कुरोत्पादनसामर्थ्य (aṅkurotpādana–sāmarthya) *m.* ability to produce sprouts न ह्यङ्कुरमनुत्पाद्य विनष्टस्य बीजवर्गस्य अङ्कुरोत्पादनसामर्थ्यं नास्तीति शक्यते वक्तुम् NyāySiA. 208.25.

अङ्कुरोत्पादानुगुण (aṅkurotpādānuguṇa) *adj.* favourable to sprouting अङ्कुरोत्पादानुगुणसमयसम्भविना बीजेन जनितेऽङ्कुरे वर्तमानमङ्कुरत्वम् NyāyVārPari. 765.2.

अङ्कुरोदय (aṅkurodaya) *m.* appearance or rise of sprouts, sprouting स्वयं कालस्वरूपेण विदध्यादङ्कुरोदयम् SkandP. iv. 87.105; भावे सति हि दृश्यन्ते बीजादेवाङ्कुरोदयाः TattvSaṁ. 523; ओषधीनां व्रीहिप्रभृतीनां भावः प्रादुर्भावोऽङ्कुरोदयः इति यावत् Aparā. 185.25 (*on* 1.142); VīraMi. 226.10 (*on* 1.142)

अङ्कुरोद्गम (aṅkurodgama) *m.* appearance or rise of sprouts, sprouting अत्र पादाघातेनाशोकस्य पुष्पोद्गमः कविषु प्रसिद्धो न पुनरङ्कुरोद्गमः KāvyPra. 388.5; Kāvyānu.(He.) 227.5.

अङ्कुरोद्गार (aṅkurodgāra) *m.* appearance of sprouts, sprouting प्राप प्रावृड्यथाशान्तात्नीलयन्ती बलाहकैः । नूतनैरङ्कुरोद्गारैर्मेदिनीमण्डलं पुनः PāṇḍaC. 18.53.

अङ्कुरोद्भव (aṅkurodbhava) *m.* appearance of sprouts, sprouting घनः शाखाभूतां जज्ञे पत्रपुष्पाङ्कुरोद्भवः PadmP.(Ra.) 15.57.

अङ्कुरोद्भूति (aṅkurodbhūti) *f.* appearance of sprouts, sprouting न बीजादग्निसंव्याप्तादङ्कुरोद्भूतिरीक्ष्यते BṛĀraUBhVā. i. 2.43.

अङ्कुरोद्भेद (aṅkurodbheda) *m.* appearance of sprouts (i. e. mango blossoms) यदा खल्वयं द्रष्टा प्रतिपरुरङ्कुरोद्भेदपुलकिताभिः···शाखाभिः···(युक्तम्) सहकारतरुमालोक्य TātpaṬ.(Vā.) 246.22 (*on* i. 1.23)

अङ्कुरोपजनन (aṅkuropajanana) *n.* germination of a sprout कुसूलगतविमतबीजक्षणोऽङ्कुरोपजननोपयोगि (बीजसंतानानिर्वर्तकः) बीजक्षणमनपेक्षो न जनयेत् VedāntKa. 276.23 (*on* ii. 2.4); बीजं सत्यामप्यङ्कुरोपजननशक्तौ पृथिव्युदकादिसहकारिकारणकलापसमवहितमेवाङ्कुरं जनयति SyādvāMañ. 17(91)

अङ्कुरोपन्यास (aṅkuropanyāsa) *m.* use or mention of (the expression) *aṅkura* समुत्थितो वक्षसि कैटभारेः कृपाङ्कुरः कौस्तुभकैतवेन । (अत्र) अङ्कुरोपन्यासादपूर्णता RasTa. 25.5.

अङ्कुरोपम (aṅkuropama) *adj.* resembling a sprout समायान्ति यमदूताः ···दशनैरङ्कुरोपमैः (युक्ताः) BrahmP. 214.60.

अङ्कुरोपयोगिन् (aṅkuropayogin) *adj.* favourable to sprouting अङ्कुरोपयोगिबीजसन्तानानन्तःपातित्वमुपाधिः VedāntKa. 276.25 (*on* ii. 2.4)

अङ्कुरोपादान (aṅkuropādāna) *n.* material cause of the sprout मुद्गमाषादयः ··· तुषान्तरावस्थितेनैवांशेनाङ्कुरोपादानम् NyāySu.(Ja.) 201B. 8 (*on* i. 4.6)

अङ्कुल (aṅkula) *m.* sprout [DBHS]

अङ्कुली (aṅkulī) *f.* she-cat अङ्कुली पुत्रान् सन्दश्यासम्भिन्दती हरति PañcBr. vii. 9. 11 (comm. अङ्कुली मार्जारी)

अङ्कुलेश्वर (aṅkuleśvara) *n.* name of a city (in Gujrat) अन्येद्युरङ्कुलेश्वरनगरात् प्रबलेन पवनवेगेन। जाज्वल्यमान उच्चैर्वंशकटः प्राप तन्नगरे PrabhāC. 45. 20.

अङ्कुल्ल (aṅkulla) *m.* name of a tree, the tree of Pistaccio, *Alangium hexapetalum* (महाटवी) लकुचाङ्कुल्लबिल्वाद्या विचित्रा यत्र शाखिनः PārśvC. 7. 65.

अङ्कुल्लमूल (aṅkulla-mūla) *m.* root of the tree of Pistaccio or *Alangium hexapetalum* अङ्कुल्लमूले दद्याच्च पिण्डांश्चैव यथाविधि KūrmaP. 756. 9 (2. 40); अङ्कुल्लमूले यः पिण्डं पितॄनुद्दिश्य दापयेत् SkandP. v(3). 150. 45.

अङ्कुश (aṅk-uśa) *m. n.* [Debru. p. 920; Uṇā. 4. 107, included in *ardharcādigaṇa* and *pakṣādigaṇa*, P. ii. 4. 31; iv. 2. 80; vi. 2. 191; GaṇPā. 12. 112; 132. 27; GaṇaRa. 2. 69(108)] **1Ai** hook **ii** goad **Bi** hook or spike (as a weapon) **ii** the hook-like or spike-like weapon (in the hand of various deities) **iii** check, deterrant, restraint, controller, curb **iv** hook-like mark (on the body, stone or architectural design) **v** hook intended for hanging (the scale pans of a balance to the beam) **vi** a small hook, barb (at the end of the weapon *kunta*) **vii** (imaginery) hook (to attract a woman to oneself) **Ci** (in Tantra) the hook-like weapon (personified as a deity) **ii** the syllable *ṛ* **iii** the syllable *kroṁ* **iv** the letter *r* **v** the letter *ñ* **vi** the *anusvāra* **vii** a mystic formula or *mantra* **viii** a particular posture of the (fingers of the) hand, a *mudrā* **2i** name of two *sāmans* **ii** the sixth astrological house **iii** (Jain.) name of a son of Rāma **iv** name of a type of metrical composition **v** a *netra* i. e. one of the thirty aspects or features of a sword **vi** the betel leaf folded in a specific shape **vii** key (or bolt) **viii** clitoris **ix** sexual desire **x** a particular mode of wrestling; **1Ai** hook दीर्घस्ते अस्त्वङ्कुशो येना वसु प्रयच्छसि ṚV. viii. 17. 10; x. 134. 6; यस्तेऽङ्कुशो वसुदानो बृहन्निन्द्र हिरण्ययः AV. vi. 82. 3; MaiS. iv. 12. 3; KāṭhS. vi. 10; AitBr. 22. 6 (583); GopBr. ii. 6. 11; ĀśvaS'S. I. iii. 13. 14; S'āṅkhāGS. iii. 1. 11; सृणिरङ्कुशः ··· अङ्कुशोऽञ्चतेः । आकुचितो भवतीति वा Nir. 5. 28 (108. 16); कुम्भद्रोणीनिःश्रेणीपरशुशूर्पाङ्कुशकचग्रहणीदृतीनां चाकरणे (दण्डः) ArthS'ā. i. 353. 1 (2. 36); **1Aii** goad तोत्रांश्चैवाङ्कुशैः सह ··· पततः पतितांश्चैव पश्यामः सह सादिभिः MahāBhā. vi. 50. 50; ततः पाष्ण्र्यङ्कुशाङ्गुष्ठैः कृतिना चोदितो द्विपः MahāBhā. vii. 25. 48 = SūktiRa. 96. 2; अश्वानुष्ट्रान् खरान्नागाञ्जघ्नुर्दण्डकशाङ्कुशैः Rāmā. vi. 48. 38; स गृहीत्वाङ्कुशम् HariVaṁ. 556*(1); दर्पान्वितो नाग इवाङ्कुशेन Saund. 17. 64; अङ्कुशवेणुयन्त्रादिकमुपकरणम् ArthS'ā. i. 335. 1 (2. 32); SuśruS. i. 7. 10; स प्रतापं महेन्द्रस्य मूर्ध्नि तीक्ष्णं न्यवेशयत्। अङ्कुशं द्विरदस्येव RaghuVa. 4. 39; 12. 41; यथा द्विपः ··· अङ्कुशेनेव निवारितः VāyuP. i. 16. 20; ज्वलितशिखिफलाक्षतेक्षुभक्षा द्विरदधृदङ्कुशचामरायुधानि YogYā. 13. 12; मृगपतिनखकोटिभङ्गुरो गुरुरुपरि क्षमते न तेऽङ्कुशः HarṣaC. 122. 8 = Subhāṣi. 622; VyaktiVi. 96. 10; वागङ्कुशपादैरभिमुखीकृतः ··· सिवृत्त्यापाद्रवत् (गजः) DaśKuC. 81. 2; निरस्य कुण्ठं दधतान्यमङ्कुशम् । ··· अरोधि द्विरदो निषादिना S'iśuVa. 12. 11; शक्यो वारयितुम् ··· नागेन्द्रो निशिताङ्कुशेन S'atTrayī. 759 = Subhāṣi. 2943; अङ्कुशमहमखिलानां महत्तया मत्तवारणेन्द्राणाम् SvātmNi. 116; तत्र सृणिरङ्कुशः TantrVā. 65. 13 (*on* i. 2. 49); हस्तिनामिवाङ्कुशः ManuBh. i. 227. 23 (*on* 3. 44); ii. 198. 4 (*on* 8. 292); NityāṢoḍa. 1. 150; सामजा मदवशान्मतिहीना वक्रमङ्कुशमृजुं युधि चक्रुः RāghPāṇ.(Dha.) 5. 66; 12. 23; हस्ती स्थूलतनुः स चाङ्कुशवशः CāṇaNiDa. 11. 3; दमयन्त्या पुनरुक्तमिमं जल्पमरण्यकरिण्येवारुंतुदमङ्कुशमसहमानया मनाक्तरलिते शिरसि ··· प्रियंवदिका प्राह NalaCam. 7. 46 (22); उपायनीकृताङ्कुशमर्यादमदमदिरामोदास्वादोन्मदमधुकरकुलकोलाहलरवपुनरुक्तडिण्डिमाडम्बरकरिघटाः YaśasCam. i. 214. 2; उद्दामदानपङ्कलग्नानीव नोद्धर्तुमङ्कुशानि शेकुः अनेकपकपोतकूटेभ्यो निषादिनः TilaMañ. 92. 5; 186. 20; निवर्तयामि राज्येभं शीघ्रमानयताङ्कुशम् BṛKathāS'loSaṁ. 2. 41; स्वैरप्रचारः कलिकुञ्जरस्य येनाङ्कुशेनेव बलान्निरुद्धः NavaSāC. 1. 85; 14. 54; ध्वजाङ्कुशगृहच्छत्रयूपप्राकारतोरणैः । सदृशार्चिः प्रशस्तोऽग्निः SamarāSū. 17. 112; 31. 100; प्रतस्थे वेगेन सः राजा ··· करेणुकारूढो दधत्याषाढकेऽङ्कुशम् KathāSaSāg. ii. 5. 25; वनात्तेऽत्र समानीताः प्राजनैरङ्कुशैरपि Hastyāyur. 27. 22 (1. 3); 101. 14 (1. 14); 123. 16 (1. 17); 233. 26 (2. 3); 665. 26 (4. 20); 690. 22 (4. 30); 690. 25 (4. 30); दुष्टद्विपः कृष्ट इवाङ्कुशेन । दष्टाधरः ··· नोवाच सः DaśāvaC. 7. 37; भ्रमयन्नङ्कुशं दर्पाद् द्विपेन्द्रमधिरुह्य सः VikraDeC. 4. 112; (गजस्य) दोषोऽयमेकः स्यादङ्कुशं यन्न मन्यते Mānaso. ii. 3. 249; ii. 3. 320; ii. 20. 1296; iv. 3. 584; iv. 3. 590; iv. 3. 624; iv. 3. 629; अनेकशो येन धृताङ्कुशा इव ··· प्रचारशान्त्यै कलिदुष्टदन्तिनः S'rīKaC. 3. 36; अथोल्लङ्घितुमारेभे हाकारो मिथुनैः क्रमात् । स्फुरद्दन्तमदावस्थैरङ्कुशो वारणैरिव TriṣaS'aPuC. i. 2. 177; i. 6. 590; मदोन्मत्तगजः सूतः कान्तमङ्कुशमुच्यते Rasā. 6. 49 = RasRaSa. 5. 92; SaduktiKa. 256. 9; हस्तिपकः ···क्रोधादङ्कुशं तत्याज PrabaCin. 79. 15; हस्तिनां सिंहाङ्कुशवार्यालानस्तम्भादिकाः KāvyKaVṛ. 109. 32 (4. 1); अङ्कुशं प्रमददन्तिनः VasaViKā. 8. 21; EI. xix. 23. 19; vi. 264. 4; दधान इव तुण्डेन दैत्यदर्पगजाङ्कुशम् (गरुडः) Yādavā. 16. 58; संतर्जितः पट्टहस्तिसादी ··· । अङ्कुशं परितत्याज KumāCaSaṁ. 15. 34; न बिभेत्यङ्कुशादपि S'ārṅgaPa. 1580; सरत्यनेन सृणिरङ्कुशः Prasā. ii. 605. 1; शुकचञ्चुसन्निभपलाशदलत्कुसुमानि रेजुरभितोऽनुवनम् । शमदन्तिनं भृशमुपानयतो वशमङ्कुशा इव सुमेषुविभोः HammīMaKā. 5. 12; Subhāṣi. 644; प्राजनाङ्कुशदण्डेभ्यो दूरादुद्विजते हि यः MātaLī. 8. 19; 12. 4; आलानबन्धनमथाङ्कुशतीव्रपातम् ··· । कण्ठीरवो यदि सहेत Anyo. 164; सृणिः अङ्कुशः MīmāKau. iiiA. 99. 17 (*on* i. 2. 51); प्रदोषमातङ्गमनङ्गदेवस्तुङ्गं समारुह्य समागतोऽयम् । सिन्दूरिते तस्य सुधांशुकुम्भे किमङ्कुशो लक्ष्ममिषेण दत्तः PadyaVe. 583; हस्तिपकोऽङ्कुशं ददौ KathāK. 12. 10; प्रेरकाकर्षकमुखोऽङ्कुशो गजविनिग्रहे S'ukraNī. 4 (7). 170; Liṅgānu. (Pā.) 116. 9; Liṅgānu. (Va.) 62; Liṅgānu. (Ha.) 17. 4; Liṅgānu. (S'ā.) 123. 17; Liṅgānu. (He.) 100. 13; Liṅgānu. (Para.) (161)3763; AmaK. 1550; ParyāRaMā. 1448; AbhidhāRaMā. 2. 69; NāmaMāli. 471; Vaija. 111. 84; TrikāS'e. iii. 5. 9; S'abdaBhePra.(Ma.) 4. 1; AbhidhāCin. 1230; NānārthāSaṁ. i. 175. 1551; AnekāNi. 92; ParyāS'aRa. 2. 292; S'abdaRa.(Vā.) 1422; ParaNā. 1137; S'abdaRa.(Su.) 4. 296; KośaKaTa. 1. 5998; 2. 2827; 2. 4880; KalpaK. 108. 174; 482. 189; S'abdaRaSaK. 108. 6; **1B i** hook or spike (as a weapon) वैजयन्त्यङ्कुशध्वजान् (शरैः ···शात्रवाणामशातयत्) MahāBhā. vii. 35. 34; दण्डोल्मुककशाङ्कुशैः । हन्यमानैर्यमपुरं गन्तव्यं धर्मवर्जितैः MahāBhā. xiv. App. 1. 14 (654); VṛGautaSm. 523. 5(5); (बभूवायोधनं घोरम्) तोमरैरङ्कुशैः शस्त्रैः Rāmā. vi. 710*(1); vi. 464*(1); हस्तः स शिखरः···रश्मिकुशाङ्कुशधनुषां तोमरशक्तिप्रमोक्षणे NāṭyaS'ā. 9. 58; 9. 63; तोमराङ्कुशपट्टिशैः । चिक्रीडुस्ते MatsyaP. 173. 29; विशांपतिः ···अयोमयैः ···अङ्कुशैः ···उपेतम्···हेमकूटमारुरोह AvantiKa. 99. 10; मुसलाङ्कुशयष्टिपट्टसैः परिविष्टः (रावणः) RāmC. 33. 33; 34. 39; आयुधानि ब्रवीमि वः । ··· अङ्कुशं दन्तमेव च SkandP. i(1). 11. 9; iii(3). 12. 28; सर्व एव समाजघ्नुः शस्त्रैः ··· अङ्कुशैः BṛNāraP. 10. 25; अङ्कुशैः ··· भिद्यन्ते पापकारिणः BrahmP. 215. 81; (नरके) वेत्रकाष्ठादिनिगडैरङ्कुशेनाङ्गबन्धनम् PadmP. ii. 66. 190; (त्रिदशारयः) कुठारचक्रपरशुमुसलाङ्कुशलाङ्गलैः (दारयन्तो महादेवीम्) SaurP. 49. 76; °पाशाङ्कुशपावकाद्यैः । संयुध्यतोरेव तयोर्जगाम ब्राह्मं दिनम् S'ivaP. ii(5). 43. 34 (271A. 8); छिन्ने धनुषि निक्षिप्तेनाङ्कुशेन हृदि क्षतम् KathāSaSāg. viii. 7. 25; EI. v. 144. 10; xix. 298. 15; अङ्कुशः खल इवैष पयोधेर्दुष्टचेष्टितनिधिः समुपैति SamudraMa. 1. 64; मुष्टेरूर्ध्वकृतोऽङ्गुष्ठः शिखरः संप्रयुज्यते । शक्तितोमरयोर्मोक्षे धनुर्भल्लाङ्कुशग्रहे SaṁgīRa. iv. 39. 7 (7. 131); KalpaK. 124. 323; **1 B ii** the hook-like or spike--like weapon (in the hand of various deities) (जग्राह) समीरोऽङ्कुशम् MahāBhā. i. 2131*; पाशाङ्कुशाधिपद्माद्यैर्युक्तं चान्यैर्वरायुधैः PauṣkS. 36. 172; (तदा देवस्य संकल्पः सुदर्शनसमाह्वयः) आयुधादिस्वरूपेणाकारत्वं प्रतिपद्यते । ··· पाशाङ्कुशपरश्वधैः AhirbuS. 10. 43; 24. 11; 26. 7; 26. 54; 32. 67; 33. 94; 37. 13; कारयेत् । शङ्खचक्रे सकटके स्वस्तिकाङ्कुशचामरान् MatsyaP. 64. 13; अङ्कुशं च ददौ ताभ्यां विश्वकर्मा BrahmāṇḍP. iii. 15. 20; iii. 16. 7; LalitāSa. 53; अङ्कुशं दण्डखट्वाङ्गौ ··· दधती करैः । ··· कौमारी S'āraTi. 6. 21; 6. 61; 9. 27; पाशाङ्कुशौ बिभ्रतीम् । ··· ताम् ··· भावये MantrMāSta. 2; ज्वलद्बालकोदण्डपाशाङ्कुशैश्च ··· ज्वलद्भिर्लसन्तीं भजे श्रीभवानीम् BhavāBhu. 6; धनुर्बाणपाशाङ्कुशान्धारयन्तीं स्मरन्तः DevīBhuSt. 14; अङ्कुशस्तव तं हन्याद्यश्च नो द्वेषते जनः TripuVePāSt. 52; तथा चाङ्कुशं वन्दे तावकमायुधम् TripuMāPūSt.(S'aṅ.) 96; KulārT. 10. 140; (ध्यायेत्···। गजवक्त्रम्) हस्ताभ्यां दक्षिणाभ्यां तु परशुं त्वङ्कुशं तथा (दधानम्) PārāSū. 37. 3; 38. 6; पाशाङ्कुशौ च पुण्ड्रेक्षुचापम्···बिभ्रतीं करैः (अर्चयेद्देवीम्) TantrRā. 7. 11; 8. 6; 9. 9; 10. 18; 12. 7; 13. 16; 16. 9; 17. 11; 18. 7; 20. 5; 22. 98; 24. 27; 24. 57; 25. 80; 34. 18; 34. 95; (नारायणम् ··· ध्यायेत्) अङ्कुशम् ··· दधानम् LakṣmīT. 31. 49; 40. 25; पाशाङ्कुशौ च श्रीवत्सं कौस्तुभं वनमालया AgniP. 21. 22; 49. 20; 50. 41; शूलघण्टाङ्कुशकशाकपालकुलिशादिभिः । अशेषदेवतामूर्तिः ··· आपूरिता SkandP. i(3). 11. 35; ii(9). 27. 68; iii(2). 11. 8; iii(3). 18. 45; दुर्गा ··· बिभ्राणाङ्कुशशूलपाशपरशुम् ··· दैत्यान् प्रहर्तुं ययौ LiṅgaP. i. 72. 70; ii. 23. 10; (दर्शनं ददौ । ··· देवी) पाशाङ्कुशाभयवरान्दधती निजबाहुभिः DevīBhāP. vi. 8. 59; (यः) पार्श्वमध्येऽङ्कुशम् (धत्ते स भगवानजः) PadmP. iv. 80. 16; iv. 100. 56; दधार सः । अङ्कुशम् GaṇeP. ii. 12. 2; परमेश्वरम् ··· अङ्कुशं च धनुर्गदाम् (ध्यायेत्) SaurP.

13. 33; (प्रादुरासीदुमा देवी) चतुर्भिर्दधती हस्तैर्वरपाशांकुशाभयान् S'ivaP. v. 49. 24 (466B. 12); vi. 6. 23 (476B. 8); vi. 7. 16 (478A. 12); चतुर्हस्तं परे पाशाङ्कुशौ धृतौ ।…ध्यात्वा देवं विवस्वत(? न्त)म् MānaSā. 7. 84; ध्येया स्याद्दधती करैः सरसिजं पाशाङ्कुशे पुस्तकम्…भगवती संक्षोभणी ĪśānS'iPa. i. 2. 83; i. 3. 41; i. 15. 52; (ध्यायेत् पुरुषोत्तमम्) चक्रगदाङ्कुशपाशान्… । दधतम् PañcaRā.(Nā.) v. 2. 31; क्रमशो बिभर्ति दिनपः …दण्डकार्मुकतोमरकुन्तपाशाङ्कुशास्त्रशराः (? शरान्) VasiS. 19. 25; कुन्तपाशाङ्कुशास्त्रेषून्बिभर्ति करणेष्विनः NāraS. 11. 8; वामे पाशमङ्कुश-खेटकम् । … धारयन्तीं समालिखेत् Mānaso. iii. 1. 768; पाशाङ्कुशाडिडमरुककपाल-शूलैः … भवन्ति । अन्योन्यहस्तकलितैः कति मूर्तिभेदाः शम्भोः Līla. 269; कशा-ङ्कुशप्रतोदैश्च सहन्ते वेदनाममी TrisaS'aPuC. i. 1. 575 = iii. 4. 124; iv. 4. 203; अङ्कुशं चाक्षमालां च दधतीम् (महादेवीम् … पूजयेत्) Rasā. 2. 70; अङ्कुशं महायुधमादाय…प्रगल्भताम्…निरङ्कुशो गन्धवाहः SamudraMa. 3. 12(11); स्फुरति भवानि तवाङ्कुशः कराग्रे SaduktiKa. 20. 8; वामाभ्यां च फलाङ्कुशे । कराभ्यां दधती (देवी) PārśvC. 7. 830; चक्राब्जपाशाङ्कुशम् … करैश्च दधतम्…गोपालम्… अभजम् KrsnaKa. 3. 96; क्रमेण…अन्यकरे अङ्कुशम्…कल्पयामि ParaśuKS. 4. 5 (139. 11); अक्षमालाङ्कुशं दक्षे … । दधतीम् … विभावयेत् RasRaSa. 6. 25; हस्त-पद्मैर्दधानं खड्गं पाशाङ्कुशेष्टानि…भजत गणपतिम् MahNirvāT. 10. 118; 14. 36; वराङ्कुशौ…करैर्वहन्तीम्…भजेऽहमाद्यां भुवनेश्वरीम् TantrSā.(K.) 89. 19; 91. 26; 96. 17; 108. 30; 115. 10; पाशाङ्कुशौ … । करैर्दधानम् … गणाधिनाथम् … ईडे NityoNi. 26. 16; 42. 27; 82. 3; अधःकरे तूर्ध्वकरे शङ्खं चक्रं तथाङ्कुशम् S'ukraNī. 4(4). 138; **1 B iii** check, deterrant, restraint, controller, curb अङ्कुशं शौचमित्याहुरर्थानामुपधारणे MahāBhā. i. App. I. 81(40); कुशं द्विपामङ्कुशम् RaghuVa. 16. 81; त्यजति तु यदा मोहान्मार्गं तदा गुरुरङ्कुशः MudrāRā. 3. 6; ऊहः शब्दोऽध्ययनम् … सिद्धेः पूर्वोऽङ्कुशस्त्रिविधः SāṁkhyaKā. 51 (Māṭhara या ऊहाद्या अष्टधा सिद्धिस्तस्याः पूर्वो विपर्ययाशक्तितुष्टिरूपोऽङ्कुशो नियामकः); सेना-पतिः …अङ्कुशो दुर्मदानाम् HarsaC. 258. 12; जगतामङ्कुशं तत्र स वज्राङ्कुशमैक्षत NavaSāC. 16. 76; व्रजति पुरुषो यैरुन्मादं त एव तवाङ्कुशाः SaraKaṇṭhā. 682. 12; = SūktiRa. 153. 10 = Subhāṣi. 2507; अयं जनो व्रजति सुतरां दर्पं राजन् त एव तवाङ्कुशाः KāvyPra. 687. 6; AlaṅkāRa. 64. 7; अजस्रमन्यायसहस्रकारिणः स्मरस्य यत्रास्ति न कश्चिदङ्कुशः VikramāDeC. 17. 35; कश्चित्त्वेतासामष्टसिद्धीनामङ्कुशो निवारकः SāṁkhyaPraBh. 99. 33 (*on* 3. 44); स हस्तिहस्तिपकयोः शापं घोरमवासृ-जत् । वज्रं वज्रिणि दुर्वारमङ्कुशं च निरङ्कुशे S'ivLī. 4. 12; **1 B iv** hook-like mark (on the body, stone or architectural design etc.) रथाङ्गलाङ्ग-लच्छत्रस्वस्तिकाङ्कुशधारिणः । … सर्पाः SuśruS. v. 4. 22; सिंहसूकरसारङ्गश्रीवत्सा-ङ्कुशकुण्डिकाः । दृश्यन्ते यदि पाषाणे तद्भविष्यति शोभने[? नः] ParaS. 23. 11; स्रग्दामाङ्कुशशङ्खमत्स्ययुगलक्रत्वङ्गकुम्भाम्बुजैश्चिह्नैर्हंसकलस्वनः …प्रसन्नेन्द्रियः BṛSaṁ. 69. 24; ललाटेऽङ्कुशः … एवं चिह्नचिह्नितो भवेत् PāraSū. 5. 9; EI. ix. 52. 34; xxiii. 168. 26; तस्याहमब्जकुलिशाङ्कुशकेतुकेतैः श्रीमत्पदैर्भगवतः समलंकृताङ्गी BhāgP. i. 16. 33; चामराङ्कुशकोदण्डै राजपत्नी भवेत् SkandP. iv. 37. 78; चक्रस्वस्तिक-वज्रासिपूर्णकुम्भनिभाङ्कुशैः । … हस्तन्यस्तैर्नृपस्त्रियः (भवन्ति) BhaviP. 22A. 8 (i. 5. 55) शुक्तिशङ्खगदाखड्गपद्मचक्राङ्कुशोपमाः । शरासनसमाकाराः प्रशस्ताः पुण्ड्रकाः स्मृताः AśvaVai. 3. 74; पूर्णकुम्भाङ्कुशच्छत्रश्रीवृक्षादर्शचामरैः । कार्याष्टमङ्गला द्वारे SamarāSū. 34. 27; 35. 7; दामाङ्कुशध्वजाः । स्वामिनः पादयोः … विरेजिरे Trisa-S'aPuC. i. 2. 687; i. 2. 708; ध्वजवज्राङ्कुशच्छत्रशङ्खपद्मादयस्तले । पाणिपादेषु दृश्यन्ते यस्यासौ श्रीपतिः पुमान् PārśvC. 7. 611; **1 B v** hook intended for hanging (the scale-pans of a balance to the beam) शिक्याधाराव-योमयावङ्कुशौ कर्कटौ Aparā. 704. 13 (*on* 2. 102); वितानकरूपाणि वस्त्राणि तन्मध्यभाग एवाङ्कुशाः अवलम्बननिमित्तम् SthānṬ. 232B. 5; **1 B vi** a small hook, barb (at the end of the weapon *kunta*) कुन्ते…अङ्कुशेन फल-स्याधो युक्तः पृष्ठे च कर्तरी Mānaso. iv. 1. 179; iv. 1. 187; **1 B vii** (imaginary) hook (to attract a woman to oneself) देव्याः पाशेन संबद्धामाकृष्टामङ्कुशेन च । ध्यात्वाभीष्टां स्त्रियं रात्रौ पठेन्नामसहस्रकम् LalitāSa. 262; LalitāSaBh. 212. 20 (*on* 262); **1 C i** (in Tantra) the hook-like weapon (personified as a deity) त्रिपञ्चार्णो मन्त्रराडङ्कुशस्य च JayāS. 6. 183; 13. 156; 30. 102; अभ्यर्च्य…पाशाङ्कुशौ दलाग्रेषु S'āraTi. 16. 78; अर्चयेत् । पाशम-ङ्कुशम् TantrRā. 4. 88; अथैवं संप्रवक्ष्यामि चाङ्कुशं प्राणवल्लभे KālīViT. 28. 1; खड्गं पाशं तथाङ्कुशम् । तत्र तदि(? दि)कृप्र(? प)तीनां च पूजा कार्या प्रयत्नतः KulaCūT. 5. 15; अङ्कुशं मारुते भागे … यजेत् S'ivaP. vii. 30. 67 (581B. 9); पाशाङ्कुशौ गदाम् । त्रिशूलं पद्ममित्यस्त्रैः पञ्चमी तु वृतिर्भवेत् ĪśānS'iP. i. 28. 92; i. 33. 78; ततो निदध्यात् । चापस्वदन्ताम्बुरुहाङ्कुशानि दिशासु TantrSa. 1. 106; अङ्कुशाय … प्रणवादिनमोऽन्तेन पूजयेत् TantrSā.(K.) 88. 1; 98. 26; सर्वतोभद्रे देवानावाहयेत्…प्रागादि…पाशम्…अङ्कुशम् NirṇaSi. 248. 12; ओं…अङ्कुशाय नमः VīraMi.(Pūjā.) 137. 12; क्रों सर्वस्तम्भनाय अङ्कुशाय नमः NityoNi. 54. 22; **1 C ii** the syllable *ṛ* ऋकारः स तु चाङ्कुशः JayāS. 6. 35; ऋकार ऋतधामा च सत्यश्चाङ्कुश एव च AhirbuS. 17. 7; 56. 24; सत्यश्च … ऋकारः स तु चाङ्कुशः LakṣmīT. 25. 6; **1 C iii** the syllable *kroṁ* यस्य मध्ये न विद्यते । कामबीजं …शिरस्यङ्कुशमेव वा S'āraTi. 2. 74; 9. 93; 13. 64; 13. 116; 16. 48; 23. 72; 23. 83; अङ्कुशं च तथा पाशं कन्दर्पराजमीरितम् KālīViT. 21. 17; क्रोधीशरक्तभीमा-क्ष्योऽङ्कुशोऽयं नादबिन्दुमान् ॥ क्रौं ॥ Tantrābhi. iv. 28. 14; iv. 32. 1; ix. 62. 12; लक्ष्म्यङ्कुशकलाहृद्भिर्युक्तो न्यासस्तु मालिनी ĪśānS'iPa. i. 2. 85; i. 2. 86; i. 21. 109; i. 21. 129; i. 23. 22; अङ्कुशपाशस्मरवाग्भवव्लूंपदनित्यमदद्रवे वर्मे फ्रें मायेति नीलपताका ParaśuKS. 4. 9 (147. 9); अङ्कुशं दीर्घषट्केन युतम् Mah-NirvāT. 5. 199; अङ्कुशं भृगुबीजं च सुखवृत्तं सबिन्दुकम् S'aktiSaṁT. iii. 21. 22; अङ्कुशेन शिखां बद्ध्वा NityoNi. 18. 23; 36. 19; कामोऽशिव्यापकोऽङ्कुशः NityāṢoḍa. 4. 66; **1C iv** the letter *r* रोऽसुः पञ्चकसीशोऽग्निरङ्कुशं परगुर्णिणी Tantrābhi. i. 3. 14; **1C v** the letter *ñ* अङ्कुशो भिन्धि भिन्धीति AhirbuS. 34. 36; वामाङ्गुल्यग्रतः(गः) सिद्धिरङ्कुशः सर्वसंज्ञकः । ज्ञप्रियो (प्रिगो) ह्यनुनासश्च Tantrābhi. v. 37. 15; **1C vi** the *anusvāra* क्रो च धश्च आ च क्रोधाः । तदुपरि श्रूयमाणः कारप्रत्ययः…क्रोकारधकाराकारा इत्यर्थः । तेऽङ्कुशेनोज्ज्वलाः अनुस्वारेण शोभमानाः कौ शेत इति कुशः अंकाराभिन्नः कुशोऽङ्कुशः LalitāSaBh. 31. 12 (*on* 54); **1C vii** a mystic formula or *mantra* वामहस्ततले पाशमङ्कुशं दक्षिणे तथा ।… न्यसेत् JayāS. 11. 16; 16. 19; पाशेन तु समावेष्टय अङ्कुशेनापि वेष्टयेत् AhirbuS. 26. 50; **1C viii** a particular posture of the (fingers of the) hand, a *mudrā* JayāS. 8. 48; सर्वस्तम्भकरस्त्वेको मुद्राषष्ठोऽङ्कुशस्तयोः TantrRā. 4. 29; तथाह्वानेऽङ्कुशश्चापि NāgaSa. 5. 9; S'ārṅgaP. 3149; धेनुमुद्रां योनिमुद्रां दर्श-येच्चाङ्कुशेन च BṛDharmaP. i. 57. 14; देवम्…विसर्जयेद्दर्शयित्वा मुद्रां तु भरतर्षभ । अङ्कुशं नरशार्दूल BhaviP. 44B. 3 (i. 17. 111); ऋज्वीञ्च मध्यमां कृत्वा तर्जनीं मध्यपर्वणि । संयोज्याकुञ्चयेत् किञ्चिन्मुद्रैषाङ्कुशसंज्ञिका Tantrābhi. xi. 76. 3; हलं पाशाङ्कुशं घण्टा मुद्गरस्त्रिशिखोऽपरः MāliniT. 7. 3; 7. 25; उदग्रायां दक्षमध्यमायां तन्मध्यपर्वस्पर्शिमध्यपर्वणस्तर्जन्य(? आ)कुञ्चने अनामाकनिष्ठाग्रयोश्चाङ्गुष्ठाग्रनिपीड-नेऽङ्कुशः NityoNi. 73. 3; **2 i** name of two *sāmans* वसिष्ठस्याङ्कुशौ द्वौ (Sāy. प्र वो महे महेवृधे भरध्वमित्यत्र सामद्वयम्) ĀrṣeBr. iii. 10. 6; **2 ii** the sixth astrological house अङ्कुशाभ्यां तु वर्णभेदाश्रयेण JaimiUpaSū. iv. 1. 23; **2 iii** (Jain.) name of a son of Rāma क्षुल्लकः परितुष्टात्मा ददर्श लवणाङ्कुशौ PadmP. (Ra.) 100. 43; 100. 68; 102. 69; **2 iv** name of a type of metrical com-position दम्भोलिमुषलाङ्कुशाः । एते बन्धाः AgniP. 342. 64; **2 v** a *netra* i. e. one of the thirty factors or aspects of a sword धनुरङ्कुशः … त्रिंशदेतानि नेत्राणि खड्गानाम् YuktiKa. 142. 17; **2 vi** the betel leaf folded in a specific shape ताम्बूलबिटकाः पञ्च कीर्तिता नरपुङ्गवैः । कौशलाङ्कुशकन्दर्पपर्यङ्कचतुरस्रकाः NāgaSa. 9. 1; 9. 2; **2 vii** a key [or bolt, pw] पुंस्यङ्कुशो निकुञ्चः KalpaK. 17. 83; **2 viii** clitoris अथ च तनीयस्तत्र मध्यगः । स्यादङ्कुशो मणिः KalpaK. 43. 208; **2 ix** sensual desire राजीवोपमसत्पाद सन्मते कुरु शासनम् ।…मेऽङ्कुश-शातनम् AlaṅkāCin. 24. 1; **2 x** a particular mode of wrestling तोमराङ्कु-शलासनैः । गतप्रत्यागताक्षेपैः पातनोत्थानसंप्लुतैः (युयुधाते महात्मानौ) MahāBhā. vii. 942*(2) (Nīla. अङ्कुशैरवलुञ्चनैः); *adj.* **i** resembling a spike (pointed) विपिनमवजगाहे … कृतरुचिरिव वर्त्मन्यङ्कुशानां कुशानाम् … अङ्कुरे न्यङ्कुः RāmāCam. 3. 24; **ii** possessing the hook-like or spike-like weapon अङ्कुशैरङ्कुशोद्धताः (मिलिताः) YogVā. iii. 36. 16 (comm. अत्र प्रकरणे तृतीयान्तायुधनामभिः सर्वत्र तद्धारिणो लक्ष्यन्ते)

अङ्कुशक (aṅkuśa-ka) *m.* **i** a hook (used as a weapon by a divinity) दधतीं…शरमथाङ्कुशकम्…स्मरेत्…महिषमर्दनिकाम् (दुर्गाम्) ĪśānS'iPa. i. 25. 52; पाशमङ्कुशकं गदाम् ।…आयुधानि क्रमाद्विदुः S'āraTi. 4. 116; **ii** a hook (used as an instrument to pluck the flowers, leaves etc.) देवार्चनार्थं वृक्षपल्लवाकर्ष-णार्थम् अङ्कुशकाः AupaSūṬ. 180. 11; **iii** a mystic formula or *mantra* त्रिः पाशवेष्टितमथाङ्कुशकेन तद्वत् ĪśānS'iPa. i. 37. 95.

अङ्कुशकर (aṅkuśa-kara) *adj.* with a hook in one's hand दर्शयामास सेनान्ये… निजं रूपम्…पाशाङ्कुशकरम् GaṇeP. i. 87. 33.

अङ्कुशकराग्र (aṅkuśa-karāgra) *adj.* [*f.* -ā] holding *aṅkuśa* (hook) in the fingers पाशाङ्कुशकराग्रा च वाणी ध्येया विपश्चिता AhirbuS. 17. 46.

अङ्कुशकराम्बुज (aṅkuśa-karāmbuja) *adj.* holding the hook in the lotus-like hand (ध्यायेत्) कुबेरम् … । स्तुतं यक्षगणैः सर्वैः पाशाङ्कुशकराम्बुजम् MahNirvāT. 13. 94.

अङ्कुशकर्णी (aṅkuśa-karṇī) *f.* (cow) with ears marked with the figure of a goad, ṚTPrāti. v. 1. 3.

अङ्कुशकर्मन् (aṅkuśa-karman) *n.* function of a goad (i. e. driv-ing an elephant) असाराश्वगजे शान्ते वीतमङ्कुशकर्मणि AnekāSa. 358; TrikāS'e. iii. 3. 184; AnekāSaṁ. 2. 193; DharK. 849; ViśvaPra. 57. 16; AnekāK. 279; NānārthSaṁ. 67. 14; MediK. 61. 58; ViśvaLoK. 128. 55; S'abdaRa-

SaK. 133. 4.

अङ्कुशकुमार (aṅkuśa–kumāra) *m.* prince named Aṅkuśa अथाङ्कुशकुमारेण विभ्रता विभ्रमं परम् । धनुर्दण्डः सुधीरेण भ्रामितः PadmP.(Ra.) 103. 31.

अङ्कुशकेतुलाञ्छित (aṅkuśaketu–lāñchita) *adj.* (foot) having the marks of the hook and the banner पादावङ्कुशकेतुलाञ्छिततलौ ··· गुणसंपदां नृपसुतः संकेतगोष्ठीगृहम् KaumuMa. 1. 7.

अङ्कुशकेलि (aṅkuśa–keli) *f.* handling of a hook (करिपतयः) °निष्ठुराङ्कुशकेलिभिरवनतपूर्वकायैः ··· आधोरणैर्निवार्यमाणाः AvantiKa. 80. 8.

अङ्कुशक्लिष्ट (aṅkuśa–kliṣṭa) *adj.* tormented with a goad वाह्यन्ते गजभूताश्च बलीयांसोऽपि दुर्बलैः । अङ्कुशक्लिष्टमूर्धानः BuddhaC. 14. 24.

अङ्कुशक्षति (aṅkuśa–kṣati) *f.* injury with a goad अङ्कुशक्षतिः ··· आपतिता···शिरसि ते गजयूथपते Subhāṣi. 632.

अङ्कुशखेटिन् (aṅkuśakheṭ–in) *adj.* [*f.* –ī] having a hook and a shield पिङ्गाक्षी···। कौक्षेयपाशाभृद्याम्ये वामे वाङ्कुशखेटिनी CaturCin. ii(1). 93. 16.

अङ्कुशगोचर (aṅkuśa–gocara) *adj.* pertaining to Aṅkuśa (Padma's son) शृणु···वृत्तं लवणाङ्कुशगोचरम् PadmP.(Ra.) 100. 1.

अङ्कुशग्रह (aṅkuśa–graha) *m.* [Vār. *on* P. iii. 2. 9; JaineVyā. ii. 2. 13; CāndraVṛ. *on* i. 2. 3; Kātan. iv. 3. 15; SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 4. 16; SiddhaHe. v. 1. 92] **i** elephant–driver कुञ्जरस्येव संग्रामेऽपरिगृह्याङ्कुशग्रहम् । ब्राह्मणैर्विप्रहीणस्य क्षत्रस्य क्षीयते बलम् MahāBhā. iii. 27. 15; viii. 13. 5; अवमताङ्कुशग्रहः···अगमत्···गजः···करेणुकाम् S'iśuVa. 12. 16; DvyāśraKā. 11. 52; Hastyāyur. 256. 7 (2. 47); **ii** art of handling an (elephant–)goad [DBHS]

अङ्कुशग्रहण (aṅkuśa–grahaṇa) *n.* holding a goad अङ्कुशग्रहणान्नागं खलीनग्रहणाद्धयम् । प्रग्रहग्रहणाद्यानमेवमेवापरेष्वपि NāṭyaS'ā. 12. 107; ViṣṇuDhaP. iii. 29. 26.

अङ्कुशग्राह (aṅkuśa–grāha) *m.* [Kātan. iv. 3. 15] elephant–driver स मागधानां प्रवरोऽङ्कुशग्र(v. l. ग्रा)हः MahāBhā. viii. 13. 5.

अङ्कुशग्राहिन् (aṅkuśagrāh–in) *m.* elephant–driver (काली) पार्ष्णिग्राहाङ्कुशग्राहियोधघण्टासमन्वितान् ।···मुखे चिक्षेप वारणान् MārkP. 87. 9.

अङ्कुशघातन (aṅkuśa–ghātana) *m.* striking with a goad मुखोत्क्षेपाय यत्कुर्यान्निदानेऽङ्कुशघातनम् । उत्कर्णक इति ख्यातः Mānaso. iv. 3. 602.

अङ्कुशचारणा (aṅkuśa–cāraṇā) *f.* application of a goad विताने च विदुर्ग्रीवानिर्याणे मस्तके···। अवग्रहे···षड्भेदाङ्कुशचारणा MātaLī. 12. 19; 12. 6.

अङ्कुशचोदना (aṅkuśa–codanā) *f.* impelling with a goad (गतिप्रक्रियादिः) वाक्पादाङ्कुशचोदना प्रणिधिरित्युक्ता MātaLī. 12. 8.

अङ्कुशचोदित (aṅkuśa–codita) *adj.* impelled with a goad नाग इवारण्ये तोमराङ्कुशचोदितः । पपात भुवि संक्रुद्धः (नृपात्मजः) Rāmā. ii. 68. 28; (अश्विनौ) अङ्कुशचोदिताविव कुञ्जरौ ··· अमरं मे शरीरं विधत्ताम् TantrVā. 65. 22 (*on* i. 2. 49)

अङ्कुशताडन (aṅkuśa–tāḍana) *m.* **1** striking with a goad (पशुनागनिकायानां शृणु दुःखानि) प्रतोदाङ्कुशताडनम् । वेणुकुन्तादिनिगडमुद्गराङ्कुशताडनम् SkandP. i(2). 42. 141; **2** striking with a hook देवीम्···साध्यमङ्कुशताडनात् । आकर्षन्तीं स्वपादान्ते (सरन्···नरः) TantrRā. 22. 96.

अङ्कुशतोदित (aṅkuśa–todita) *adj.* hurt with a goad नाग इवारण्ये तोमराङ्कुशचो(v. l. तो)दितः Rāmā. ii. 68. 28.

अङ्कुशत्व (aṅkuśa–tva) *n.* the state of being a goad आयान्ति ··· वितस्तास्त(? त)रङ्गाः स्वेच्छाधावत्कलियुगगजाधोरणत्वेऽङ्कुशत्वम् VikraDeC. 18. 1.

अङ्कुशदर्शन (aṅkuśa–darśana) *n.* sight of Aṅkuśa (Padma's son) वरसीमन्तिनीवृन्दैर्गवाक्षाः परिपूरिताः । महाकुतूहलाकीर्णैर्लवणाङ्कुशदर्शने PadmP. (Ra.) 103. 76.

अङ्कुशदुर्धर (aṅkuśa–durdhara) *m.* restive elephant (*lit.* difficult to control with a hook) गम्भीरवेद्यङ्कुशदुर्धरः TrikāS'e. ii. 8. 35 (comm. दुर्दान्तहस्तिनः)

अङ्कुशद्वितय (aṅkuśa–dvitaya) *n.* pair of hooks अङ्कुशद्वितयं दीप्तमादिस्त्रीपुंसयोर्द्वयोः BrahmāṇḍP. iii. 37. 12.

अङ्कुशधनुर्ग्रह (aṅkuśadhanur–graha) *m.* holding a goad or bow (ऊर्ध्वाङ्गुष्ठः करः) कार्यश्चापाङ्कुशधनुर्ग्रहे ViṣṇuDhaP. iii. 26. 29.

अङ्कुशधनुर्धर (aṅkuśadhanur–dhara) *adj.* wielding a hook and bow (जित्वान्तकभटान्···क्षेत्रेशकिङ्करैः) सीरनन्दकभृग्वज्रपाशाङ्कुशधनुर्धरैः PauṣkS. 36. 37.

अङ्कुशधर (aṅkuśa–dhara) *adj.* [*f.* –ā] **1** wielding a goad द्वावङ्कुशधरौ तेषु MahāBhā. v. 152. 14; पाशाङ्कुशधरम् SkandP. i(1). 11. 13; गुह्ययोगिन्यः) पाशाङ्कुशधराः NityāṢoḍa. 8. 138; शक्तिशूलाङ्कुशधराः (यमदूताः) BrahmP. 215. 52 = S'ivaP. v. 7. 55 (414B. 8); कन्याः···सर्वाः पाशाङ्कुशधराः PadmP. v. 30. 13; GaṇeP. i. 49. 22; i. 91. 8; वामहस्तैर्धनुर्वज्रचक्राङ्कुशधरैर्युता ।···शासनदेवता TriṣaS'aPuC. i. 3. 683; iii. 2. 162; iii. 3. 249; ऐन्द्री ··· वज्राङ्कुशधरा देवी CaturCin. ii(1). 91. 3; ऐक्षिषि पाशाङ्कुशधरहस्तान्तम् ··· शूलपाणिशुद्धान्तम् MūkaPañ. 4. 55; **2** possesing the mark of a goad छत्रलाङ्गलशशाङ्कसुचक्रस्वस्तिकाङ्कुशधराः फणिनः···दर्वीकराः KalyāKā. 19. 87.

अङ्कुशधारिन् (aṅkuśadhār–in) *adj.* [*f.* –ṇī] **1** wielding a goad अङ्कुशधारिणम्···देवम्···ध्यायति GaṇU. 511. 5; (गौरी) गृहे तु रक्तमुकुटा उत्पलाङ्कुशधारिणी । ···पूजनीया सभर्तृका MatsyaP. 269. 55; (हस्तैर्वामैः) बीजपूरधरेण···अङ्कुशधारिणा । सशक्तिना शोभितोऽभूत् स्वामिनः पारिपार्श्विकः TriṣaS'aPuC. ii. 3. 844; iii. 5. 111; **2** possessing the mark of a hook ते सर्पा दर्वीकराः ···। रथाङ्गलाङ्गलच्छत्रस्वस्तिकाङ्कुशधारिणः AgniP. 293. 5; **3** *m.* keeper of an elephant [APTE]

अङ्कुशनिग्रह (aṅkuśa–nigraha) *m.* control through a goad धावतः प्लवतः ··· अङ्कुशनिग्रहात् Hastyāyur. 219. 10 (2. 22)

अङ्कुशनिनाद (aṅkuśa–nināda) *m.* sound of a hook तोत्राङ्कुशनिपाता(v. l. नादा)श्च आयुधानां च निस्वनाः । घण्टाशब्दाश्च नागानामन्योन्यमभिधावताम् MahāBhā. vi. 43. 5.

अङ्कुशनिपात (aṅkuśa–nipāta) *m.* attack with a goad तोत्राङ्कुशनिपाताश्च MahāBhā. vi. 43. 5.

अङ्कुशनेत्र (aṅkuśa–netra) *n.* type of sword खड्गमङ्कुशनेत्राख्यं भर्तुः सर्वार्थसाधक(न)म् YuktiKa. 162. 3.

अङ्कुशपाणि (aṅkuśa–pāṇi) *adj.* holding a goad in the hand पवनोऽङ्कुशपाणिस्तु विस्तारितमहाजवः MatsyaP. 148. 83; पवनोऽङ्कुशपाणिस्तु ··· सेनाग्रे समदृश्यत SkandP. i(2). 16. 55; ये गणा अङ्कुशपाणयः ··· तेभ्यः ·· नमः ĪśānS'iPa. ii. 49. 117(2)

अङ्कुशप्रहार (aṅkuśa–prahāra) *m.* stroke with a hook अङ्कुशप्रहारनिर्दयेन चेतरेण करेण हन्यमाना (महादेवी) YaśasCam. ii. 45. 6.

अङ्कुशप्रोतहस्त (aṅkuśaprota–hasta) *adj.* in whose hand a goad is held धनुर्बाणपाशाङ्कुशप्रोतहस्तम्···शङ्कराद्वैतमव्यात् DeviBhuSt. 1.

अङ्कुशबीज (aṅkuśa–bīja) *n.* mystic syllable *krom* called *aṅkuśa* यो मन्त्रस्तारसंयुतः । हृल्लेखाङ्कुशबीजाढ्यस्तं प्रध्वस्तं प्रचक्षते S'āraTi. 2. 88; एकमेव चेदमङ्कुशबीजम् SetuBa. 159. 1.

अङ्कुशभङ्गि (aṅkuśa–bhaṅgi) *f.* manner of (applying) a goad सिन्धुरान् शिक्षयेन्नृपः । ···कर्म वाक्पदाङ्कुशभङ्गिभिः MānaSo. ii. 3. 283.

अङ्कुशभिन्न (aṅkuśa–bhinna) *adj.* pierced with a goad नागैरङ्कुशभिन्नमस्तकतटैः ···। कालः क्रीडनकैरिव···क्रीडति PañcT. 1. 114 (109. 6) = Tantrākhyā. 31. 25 = Pañcā. 75. 10.

अङ्कुशभूत (aṅkuśa–bhūta) *adj.* becoming a tamer (like a goad) अङ्कुशभूत उत्तराध्यक्षोऽस्यागमिष्यति स्वामी पिता वा KāmSū. 350. 4 (6. 5) (comm. दमयिता)

अङ्कुशमुद्रा (aṅkuśa–mudrā) *f.* Tantric posture of fingers resembling a hook अग्रतस्तर्जनी कार्याकुञ्चिताङ्कुशवद्द्विज । इत्येषाङ्कुशमुद्रैव JayāS. 8. 50; 9. 47; अङ्कुशमुद्रया बाह्यसूर्यमण्डलात् तीर्थम् PārāSū. 43. 19; सारस्वतादितीर्थानामेकमङ्कुशमुद्रया । हृदाकृष्य AgniP. 72. 6; अङ्कुशमुद्रया···तीर्थमावाह्य TantrSā.(K.) 44. 27; हृन्मन्त्रेणाङ्कुशमुद्रया तीर्थमावाहयेत् VīraMi. (Bhakti.) 82. 12; SūktiSu. 3; जीवात्मानम् अङ्कुशमुद्रया ··· ब्रह्मरन्ध्रं नीत्वा BālamBha. i. 113. 21 (*on* 1. 24); अङ्कुशमुद्रया गङ्गादितीर्थान्यावाह्य NityoNi. 14. 1.

अङ्कुशमूर्ति (aṅkuśa–mūrti) *f.* form of a goad नमो भगवन्विष्णो··· अङ्कुशमूर्तिधराय AhirbuS. 19. 55.

अङ्कुशयितुम् (aṅkuśay–itum) *inf.* to use as a goad न जनो विवेकमङ्कुशयितुमधीष्टे AnargharRā. 2. 6 (35)

अङ्कुशरूप (aṅkuśa–rūpa) *adj.* [*f.* –ā] having the form of a goad ताम्रादिमयस्याङ्कुशरूपनलस्याम्बुपूर्णस्य Golā. 248. 18 (29. 53); (मध्यमातर्जनीभ्याम्) ताभ्यामङ्कुशरूपाभ्यां संश्लिष्टाकर्षणी मता TantrRā. 4. 43.

अङ्कुशरूपिन् (aṅkuśarūp–in) *adj.* [*f.* –ṇī] resembling a hook तर्जनीम् । आकुञ्चिताग्रां कृत्वा स्यान्मुद्रा चाङ्कुशरूपिणी ĪśānS'iPa. i. 38. 56.

अङ्कुशलक्षण (aṅkuśa–lakṣaṇa) *adj.* (species of snake) with a hook–mark रथाङ्गलाङ्गलच्छत्रस्वस्तिकाङ्कुशलक्षणाः । फणिनः ··· दर्वीकराभिधाः S'abdaRa.(Vā.) 601.

अङ्कुशलता (aṅkuśa–latā) *f.* creeper in the form of a goad अङ्कुशलतया चोदयमानो गजोत्तमम्···भगदत्तोऽभ्याजगाम YudhiVi. 7. 55.

अङ्कुशलसत्कर (aṅkuśalasat–kara) *adj.* [*f.* –ā] with the hand shining with a goad पुष्पबाणेक्षुकोदण्डपाशाङ्कुशलसत्कराम्···चिन्तयित्वा भगवन्तीम्

TantrSā.(K.) 70. 20.

अङ्कुशवक्र (aṅkuśa-vakra) *adj.* curved like a goad गालमङ्कुशवक्रं स्यात् यथाश्वखरच(व)क्रकम् Mānaso. iv. 14. 1420.

अङ्कुशवत् (aṅkuśa-vat) *adv.* like a hook, like a goad तत्र स्वस्तिकयन्त्राणि … मूले अङ्कुशवदावृत्तवारङ्गाणि SuśruS. i. 7. 10 (comm. अङ्कुशवदावृत्तं वक्रं वारङ्गं ग्रहणस्थानम्) = AṣṭāSaṁ. i. 167. 23 (1. 34); समवाप्य शिलामुदक्प्रवृत्तां कलिकामङ्कुशवत् त्रिलक्षजापात्। निगलस्थकरे प्रदाय मुच्येत् कुजवारे सितसिन्धुवारजाताम् ĪśānS'iPa. i. 16. 110.

अङ्कुशवदन (aṅkuśa-vadana) *adj.* having the tip like a hook शलाकायन्त्राण्यपि नानाप्रकाराणि…त्रीण्यङ्कुशवदनानि SuśruS. i. 7. 14.

अङ्कुशवर्जित (aṅkuśa-varjita) *adj.* without any control or check, free, independent (*lit.* without a goad) विपन्ने सांप्रतं भ्रातर्यहमङ्कुशवर्जितः PariPar. 1. 366.

अङ्कुशवश (aṅkuśa-vaśa) *adj.* under the control of a goad, controlled by a goad हस्ती स्थूलतनुः स चाङ्कुशवशः किं हस्तिमात्रोऽङ्कुशः CāṇaNiDa. 11. 3.

अङ्कुशवारण (aṅkuśa-vāraṇa) *n.* staff to hold the hook (*but* leading the elephant with a hook, cf. Boehtlingk & Rieu *on* AbhidhāCin. 1231) अपष्ठं त्वङ्कुशस्याग्रं यातमङ्कुशवारणम् AbhidhāCin. 1231; ParaNā. 1138; (यातम्। … हस्त्यारोहकमर्त्ये (v. l. हस्त्यारोहककृत्ये) स्यादङ्कुशस्य च वारणे NānārthāSaṁ. i. 133. 1059; वीतम्…असारहस्तितुरगे हस्त्यारोहाङ्क्रिकर्मणि। वारणे चाङ्कुशस्य स्याद् गतिकान्त्यशनादिषु NānārthāSaṁ. i. 151. 1265); धातमङ्कुशवारणम् KalpaK. 108. 175.

अङ्कुशविगम (aṅkuśa-vigama) *m.* absence of control (removal of a goad) अतिगोष्ठयङ्कुशविगमौ…। स्त्रीणां विनाशकारणमुपदिष्टम् KandaCū. v. 6. 42.

अङ्कुशविनोदन (aṅkuśa-vinodana) *n.* impelling with a hook आरोहणाङ्कुशविनोदनबन्धनादि दन्ती त्वगिन्द्रियवशः समुपैति दुःखम् SubhāRaSaṁ. 83.

अङ्कुशविहीन (aṅkuśa-vihīna) *adj.* uncontrolled, without a hook (i. e. dense) ध्वान्तमङ्कुशविहीनमभाङ्क्षीद् व्योमसीमनि गतिं नयनानाम् VikraDeC. 11. 16.

अङ्कुशशक्ति (aṅkuśa-śakti) *f.* power of the goad as a goddess क्रों सर्वस्तम्भनाय अङ्कुशाय नमः अङ्कुशशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि नमः NityoNi. 54. 22.

अङ्कुशशङ्कित (aṅkuśa-śaṅkita) *adj.* apprehensive of (the use of) a hook प्रयामि … विचिन्तयंश्चक्रधरस्य शासनं यथा गजेन्द्रोऽङ्कुशशङ्कितो बलिम् DūtGha. 33.

अङ्कुशशिखा (aṅkuśa-śikhā) *f.* point of the hook कुरु मे प्रत्ययहेतोर्धनधारणपत्रिकां विवहे (त्वम्)। विहिता सैव तवास्ते मत्तगजस्याङ्कुशशिखेव SamaMā 8. 95.

अङ्कुशशून्य (aṅkuśa-śūnya) *adj.* uncontrolled (*lit.* without a hook) शिशोरङ्कुशशून्यस्य पातितस्यापथे विटैः। …धनेन किम् DarpDa. 2. 48.

अङ्कुशसंज्ञ (aṅkuśa-saṁjña) *adj.* [*f.* -ā] called Aṅkuśa मुद्रयाङ्कुशसंज्ञया। आवाह्य तीर्थं सलिले मूलं द्वादशधा जपेत् MahNirvāT. 5. 47 (comm. अङ्कुशमुद्रा यथा ज्ञानार्णवे। दक्षमुष्टिं विधायाथ तर्जन्यङ्कुशरूपिणी। अङ्कुशाख्या महामुद्रा त्रैलोक्याकर्षणक्षमेति।)

अङ्कुशसंज्ञित (aṅkuśa-saṁjñita) *adj.* (*mantra*) called Aṅkuśa मन्त्राश्चाध्यात्मरूपा ये क्रमशः शृणु नारद। सप्ताक्षरः परो मन्त्रो ह्यध्यात्मं चैश्वरं स्मृतम्। सत्यादिपञ्चकं विद्धि प्रकृतेः परमव्ययम्। मूलमूर्तिसमेतं च बुद्धेरध्यात्ममुच्यते। … अप्तत्त्वस्य तु पाशाख्यो भूमेरङ्कुशसंज्ञितः JayāS. 16. 40.

अङ्कुशसंनिभ (aṅkuśa-sannibha) *adj.* like a hook तुण्डेनाङ्कुशसंनिभेन कनकस्तम्भश्रिया ग्रीवया…गृध्रोऽयमाक्रामति ĀścaCū. 4. 7.

अङ्कुशसमाहत (aṅkuśa-samāhata) *adj.* struck with a goad (वारणाः) तोत्राङ्कुशसमाहताः। सुप्रभिन्नाः प्रभिन्नानां संमुखाभिमुखा ययुः MahāBhā. vi. 44. 9.

अङ्कुशसंप्रहार (aṅkuśa-samprahāra) *m.* stroke with a goad आधोरणा जगृहुरङ्कुशसंप्रहारैः सेनागजान् S'ivLī. 9. 84.

अङ्कुशसंभव (aṅkuśa-sambhava) *m.* birth of Aṅkuśa (son of Rāma) लवणाङ्कुशसंभवम्…शृणुत सज्जनाः PadmP.(Ra.) 1. 95; 94. 13.

अङ्कुशसंभूति (aṅkuśa-sambhūti) *f.* birth of Aṅkuśa (son of Rāma) लवणांकुशसंभूतिं श्रुतवानथ तत्त्वतः (वायुपुत्रः) PadmP.(Ra.) 102. 169.

अङ्कुशसुरेखा (aṅkuśa-surekhā) *f.* auspicious mark of *aṅkuśa* (hook) (ध्यायेत् … रघुराजम्) चरणाभ्यां वज्ररेखायवाङ्कुशसुरेखया। युताभ्यां … विराजितम् PadmP. iv. 35. 68.

अङ्कुशस्थित (aṅkuśa-sthita) *adj.* occurring with (the letter indicated by) *aṅkuśa* i. e. *r* आदिदेवेन चाक्रान्तो मन्दरोऽथाङ्कुशस्थितः JayāS. 21. 218.

अङ्कुशहस्त (aṅkuśa-hasta) *adj.* holding a goad in the hand शक्तिपट्टिशगदाङ्कुशहस्तैः … हरिवीरैः RāmC. (App. 2) 40. 2; पवनोऽङ्कुशहस्तश्च PadmP. v. 39. 95; VaDuU. 438. 22.

अङ्कुशहस्ताब्ज (aṅkuśa-hastābja) *adj.* holding a goad in the lotus-like hand कमलाङ्कुशहस्ताब्ज जय विघ्नहराव्यय GaṇeP. ii. 103. 27.

अङ्कुशा (aṅkuśā) *f.* **1** (= *anaṅgāṅkuśā*) one of the eight subordinate deities of the goddess Lalitā, one of the eight *śaktis* (whose names begin with *anaṅga*) worshipped on the eight-petalled lotus, one of the eight *guptatara-yoginīs* रेखा वेगिन्यङ्कुशा च मालिन्यष्टौ च शक्तयः BrahmāṇḍP. iii. 36. 76; रेखावेगिन्यङ्कुशामालिनीरनङ्गपूर्वाः … गुप्ततरयोगिन्यः ParaśuKS. 5. 5 (157. 5); अङ्कुशा मालिनीति च। … स्वाग्र्यादिकोणेष्वर्च्याः TantrRā. 4. 75; **2** name of a deity associated with a Jain prophet अशोका मानवी चण्डा विदिता चाङ्कुशा तथा। … सिद्धायिका चेति जैन्यः क्रमाच्छासनदेवताः AbhidhāCin. 45.

अङ्कुशाकर्णी (aṅkuśā-karṇī) *f.* cow with ears marked with the figure of a goad अङ्कुशाकर्णी ṚTPrāti. v. 1. 3.

अङ्कुशाकर्ष (aṅkuśākarṣa) *m.* dragging or pulling with the goad निर्याणभागेष्विषुभिर्विभिन्नास्तैरङ्कुशाकर्षनिबद्धशङ्काः। परावृतन्दूरमिभाः RāghPāṇ. (Dha.) 16. 27; अङ्कुशाकर्षकषणक्लेशी वन्य इव द्विपः DaśāvaC. 4. 53; धारयेदङ्कुशाकर्षधारणं मारणोद्यतम् (गजम्) Mānaso. iv. 3. 623.

अङ्कुशाकार (aṅkuśākāra) *adj.* [*f.* -ā] of the shape of a goad or hook (curved at the tip) सा…। अङ्कुशाकारयाङ्गुल्या तावतर्जयत् RaghuVa. 12. 41; BrahmāṇḍP. iii. 42. 6; हयग्रीवोऽङ्कुशाकाररेखो नीलः सबिन्दुकः AgniP. 46. 7; PadmP. iv. 78. 37; यन्नेत्रमङ्कुशाकारं तं (तत्) विद्याद् गुणवत्तरम्। खङ्गमङ्कुशनेत्राख्यं भर्तुः सर्वार्थसाधकम् YuktiKa. 168. 2; NityāṢoḍa. 3. 8; SetuBa. 127. 26; 130. 30.

अङ्कुशाकारता (aṅkuśākāra-tā) *f.* the state of being of the shape of a goad वामा विश्वस्य वमनादङ्कुशाकारतां गता NityāṢoḍa. 6. 37; SetuBa. 210. 16; अङ्कुशाकारताक्रमेण संयोज्य निबिडाः … अङ्गुलीः कृत्वा SetuBa. 127. 5; 130. 3.

अङ्कुशाकारत्व (aṅkuśākāra-tva) *n.* the state of being of the shape of a goad वस्तुतस्त्वङ्कुशाकारत्वकथनं त्रिकोणस्य वामरेखोपलक्षकम् SetuBa. 210. 18.

अङ्कुशाकृति (aṅkuśākṛti) *adj.* of the shape of a goad पुटाकारौ करौ कृत्वा तर्जन्यावङ्कुशाकृती। … मुद्रैषोन्मादिनी BrahmāṇḍP. iii. 42. 7; NityāṢoḍa. 3. 9; 3. 13; TantrRā. 4. 47; 4. 51.

अङ्कुशाकृष्ट (aṅkuśākṛṣṭa) *adj.* dragged or pulled with a goad अङ्कुशाकृष्टशूरेशरथेभहयकेतनः (रणसंभ्रमोऽभूत्) YogVā. iii. 33. 40.

अङ्कुशाख्य (aṅkuśākhya) *adj.* [*f.* -ā] called or named *aṅkuśa* (मुद्राम्) अङ्कुशाख्यं(? ख्यां) निबोध मे JayāS. 8. 48; ĪśānS'iPa. i. 13. 70; KālīViT. 28. 2; ब्रह्मणा। सृष्टः कश्चन पूरुषः सः…भात्युद्यन्मुकुटः(? °टोऽ) कुशाङ्कितकरस्तेनाङ्कुशाख्यो ह्ययम्…षड्विधाङ्कुशचारणाः MātaLī. 12. 17.

अङ्कुशाग्र (aṅkuśāgra) *n.* tip or point of the goad पुरः सारयितुं नागमङ्कुशाग्रेण वेधनम् Mānaso. iv. 3. 599; बिल्वं पलाण्डुमरिचं च … गोमूत्रकेण परिलेपितमङ्कुशाग्रे यस्तेन चोदित इभः स वशं प्रयाति MātaLī. 12. 22; Hastyāyur. 579. 14 (4. 3); अङ्कुशाग्रमपष्ठं स्यात् ParaNā. 1138.

अङ्कुशाघात (aṅkuśāghāta) *m.* impact of a goad, stroke with a goad अङ्कुशाघातमात्रेण पतितो भुवि सोऽसुरः GaṇeP. ii. 95. 61; त्वग्भेदात् …अपि। यो न वेत्त्यङ्कुशाघातं स वै गम्भीरवेदनः MātaLī. 8. 21.

अङ्कुशाढ्य (aṅkuśāḍhya) *adj.* [*f.* -ā] formed into (the shape of) a goad पार्श्वयोस्तर्जन्यावङ्कुशाढ्ये TripuTaU. 3. 11.

अङ्कुशादि (aṅkuśādi) *adj.* goad etc. नैवं तद्धेतवः साक्षाद्ग्राह्यवत्साङ्कुशादयः TattvSaṁ. 733; विघ्नेशस्य … पाशाङ्कुशाद्यायुधानि PārāSū. 11. 9; अङ्कुशादीनि चत्वारि प्रहरणानि यस्याः LalitāSaBh. 119. 25 (*on* 157); RasGaṅ. 148. 8.

अङ्कुशादिक (aṅkuśādi-ka) *adj.* goad etc. अन्तर्मात्रासमारूढं सांवृतं त्ववलम्ब्य ते। … प्रवर्तन्तेऽङ्कुशादिकम् TattvSaṁ. 735; अङ्कुशादिकमन्यच्च ध्वजाग्रे युक्तितो न्यसेत् YuktiKa. 70. 4.

अङ्कुशादिप्रहरण (aṅkuśādi-praharaṇa) *adj.* [*f.* -ā] who has weapons like goad etc. (ललिता) अङ्कुशादिप्रहरणा LalitāSa. 157.

अङ्कुशादिप्रहार (aṅkuśādi-prahāra) *m* stroke with a goad etc. अङ्कुशादिप्रहारेण यस्य भीतिर्न जायते। स भीमोऽयं गजः YuktiKa. 201. 6.

अङ्कुशादिसंयोग (aṅkuśādi-saṁyoga) *m.* association with hook etc. (as a weapon) 'सशङ्खचक्रो हरिः' इत्यत्र शङ्खचक्रयोः संयोगो

संयोगो भगवन्मात्रनिष्ठतया प्रसिद्धो भगवति हरिशब्दस्याभिधाया नियमेनावस्थापकः। न त्वायुधत्वेनायुधसामान्यसंयोगः, पाशाङ्कुशादिसंयोगो वा, दलद्वयाभावात् RasGaṅ. 148. 1.

अङ्कुशाद्य (aṅkuśādya) *adj.* previous or earlier to *aṅkuśa* (i. e. the letter *ṛ* in Tantra) परमात्मानमुद्धृत्य अङ्कुशाद्येन संयुतम्। आवन्तिनाङ्कितं मूर्ध्ना तदन्ते योजयेन्नमः JayāS. 6. 168.

अङ्कुशाद्युक्त (aṅkuśādyukta) *adj.* [*f.* –ā] [sandhi?] having (the weapon such as) a hook etc. वल्मीकपुत्तलीम् … पाशाशक्त्यङ्कुशाद्युक्तां जपेत् ĪśānŚiPa. i. 48. 42.

अङ्कुशान्तर्विदर्भित (aṅkuśāntar–vidarbhita) *adj.* [*f.* –ā] written or enclosed within the *aṅkuśa* (*bīja* i. e. the syllable *kroṁ*) लिखेत् … प्रतिमामवनीतले। सुरूपां च सशृंगारवेषाभरणमंडिताम्। तद्भालगलहृन्नाभिजानुमंडलयोजित(?ता)म्। जन्मनाममहाविद्यामंकुशान्तर्विदर्भित(?ता)म् BrahmāṇḍP. iii. 41. 41; NityāṢoḍa. 2. 22 (comm. क्रोमित्यङ्कुशबीजविदर्भितां कृत्वा)

अङ्कुशान्वित (aṅkuśānvita) *adj.* [*f.* –ā] having the hook (as one of the weapons) विद्याम् … चापबाणपाशाङ्कुशान्विताम्। … चिन्तयित्वा भगवतीं नित्याभिः परिवारिताम् TantrSā.(K.) 70. 27.

अङ्कुशान्वितम् (aṅkuśānvitam) *adv.* along with the use of a *mantra* called *rasāṅkuśa*, सर्वमेतदघोरेण पूजयेदङ्कुशान्वितम् RasRaSa. 6. 51.

अङ्कुशाभ (aṅkuśābha) *adj.* resembling an elephant–driver's hook, possessing the mark of a hook कुलिशध्वजपद्मगदाङ्कुशाभं चरणं तव…प्रणमाम वयम् BhaviP. 561A. 17 (iii(4). 10. 27); सूक्ष्मरेखा लिखेत् तस्मिन् यवाभाश्वत्रशूलवत्। पद्माभं वाङ्कुशाभं वा यूकागाधतलान्वितम् ŚilpaRa. ii. 5. 44; विस्तीर्णानि … सुघटितैर्मूलेऽङ्कुशाभानि च। पर्यन्तेषु पुनर्मसूरसदृशाकाराणि तिष्ठन्त्यहो … यन्त्राणि घोराणि च Jīvān. 283. 3.

अङ्कुशाभिघात (aṅkuśābhighāta) *m.* striking with a hook प्रवृत्तिनिवृत्तौ। कशाङ्कुशाभिघातादिव करितुरगादेः TattvCin. iv(2). 861. 5; करितुरगयोरिव कशाङ्कुशाभिघातात्तत्तद्व्यवहारपाटवोपपत्तेः Upask. 401. 6 (*on* ix. 2. 3)

अङ्कुशाभिघातज (aṅkuśābhighāta–ja) *adj.* caused by the stroke of a goad प्राजनाङ्कुशाभिघातजाश्च विकारा न संभवन्ति Hastyāyur. 590. 1 (4. 4)

अङ्कुशाभिध (aṅkuśābhidha) *adj.* [*f.* –ā] called *aṅkuśa* (name of a *mudrā*) कनिष्ठानामिकयोः पृष्ठे स्यादङ्गुष्ठस्तु तर्जनी। कुटिला ऋजुमध्यस्था मुद्रा सावङ्कुशाभिधा TantrRā. 4. 39.

अङ्कुशायुध (aṅkuśāyudha) *adj.* armed with a goad गणस्तथा परो रौद्रो मेघनामाङ्कुशायुधः MatsyaP. 163. 91; ध्यायेत् कृष्णत्विषं वायुं मृगस्थध्वजाङ्कुशायुधम् MahNirvāT. 13. 93.

अङ्कुशारोहण (aṅkuśārohaṇa) *n.* placing a goad (on the elephant) तथा चाश्वानां बलसञ्चारो हस्तिनामङ्कुशारोहणं विक्रयविभावकम् ManuBh. ii. 176. 18 (*on* 8. 222)

अङ्कुशास्त्र (aṅkuśāstra) *n.* Tāntric *mantra* using *aṅkuśa* (i. e. the *bīja kroṁ*) अङ्कुशास्त्रम्… स्त्रीविग्रहं यजेत् ĪśānŚiPa. ii. 52. 8.

अङ्कुशाहत (aṅkuśāhata) *adj.* struck by a goad स नागराजः प्रवराङ्कुशाहतः …भयम्…रिपुषु समादधत् MahāBhā. vii. 25. 56.

अङ्कुशित (aṅkuś–ita) *adj.* urged on by a hook, goaded कामाङ्कुशाङ्कुशितकामिमतङ्गजेन्द्रे कांते वसन्ततिलकां किल तां वदन्ति ŚrutaBo. 37; *n.* defect in salutation in which the thumb is curved like a hook भालेऽङ्कुशवदङ्गुष्ठविन्यासोऽङ्कुशितं मतम् Anagāradharmāmṛta 8. 100 [JainLa.]

अङ्कुशितप्रवृत्ति (aṅkuśita–pravṛtti) *f.* conduct which is checked or controlled नित्यनिश्चलां वृत्तिमिच्छन् समितिपञ्चकाङ्कुशितप्रवृत्तिप्रवर्तितसंयमसाधनीकृतशरीरपात्रः TattvPradī.(A.) 332. 7 (*on* 3. 40)

अङ्कुशिन् (aṅkuś–in) *adj.* having or holding a hook अक्षास इदङ्कुशिनो नितोदिनः ṚV. x. 34. 7; पवनः … कृष्णाकल्पश्चतुरास्योऽङ्कुशी च दिव्याकारो युगबाहुर्ध्वजी स्यात् ĪśānŚiPa. ii. 12. 45; एतान् मन्त्रान् न्यसेत्…अङ्कुशिने विश्वायै (नमः) VīraMi. (Bhakti.) 89. 31; *m.* name of a deity (especially a *mūrti* of Viṣṇu) मुसली शूलिना पाशी तथा स्यादङ्कुशी ततः। …इति विष्णवः ĪśānŚiPa. i. 2. 19; भल्लाटे गुहः सोमे श्रीदेव्यैश्चैऽङ्कुशी स्मृतः। गणचण्डश्च तत्रैतान संपूज्य विकिरेद् बलिम् ĪśānŚiPa. ii. 52. 32; ii. 54. 77; पाशी स्यादङ्कुशी पुनः।… नृसिंहो मूर्तयो हलाम् ŚāraTi. 2. 48; अथ कथयाम्यर्णानां मूर्तीः शक्तीः … विश्वान्वितोऽङ्कुशी भूयः PañcaRā.(Nā.) iii. 2. 6; झः पाशी स्यादजेशश्च ञकारः सर्वकोऽङ्कुशी Tantrābhi. (1). 2. 19.

अङ्कुशी (aṅkuśī) *f.* **1** name of a deity associated with a Jain prophet अशोका मानवी चण्डा विदिता चाङ्कुशा (v. l. चाङ्कुशी) तथा। …इति जैन्यः क्रमाच्छासनदेवताः AbhidhāCin. 45; **2** name of a *mantra* (in Tantra) अघोरामङ्कुशीं विद्यां दद्याच्छिष्याय सद्गुरुः RasRaSa. 6. 41.

अङ्कुशीकृ (aṅkuśī–kṛ–) VIII. P. to make one act as a hook मम हि गुरुवचनश्रवणतृष्णामङ्कुशीकरोति श्रोत्रवृत्तिः…हृदयमहागजस्य AnargharRā. 1. 16(1)

अङ्कुशीभू (aṅkuśī–bhū–) I. P. to become a hook, to act as a hook कस्य नामैतादृशानि ललितान्यङ्कुशीभवन्ति हृदयस्य BhartṛNi. 5. 20(1)

अङ्कुशेरित (aṅkuśerita) *adj.* caused to move, goaded by an elephant-driver's hook इडोपहूतं क्रोशन्ति कुञ्जरा अङ्कुशेरिताः। … उद्गाता तत्र संग्रामे त्रिसामा दुन्दुभिः स्मृतः MahāBhā. xii. 99. 25.

अङ्कुशेश्वर (aṅkuśeśvara) *m.* name of a Tīrtha or a sacred place on the Narmadā ततो गच्छेत्तु राजेन्द्र ह्यङ्कुशेश्वरमुत्तमम्। दर्शनात्तस्य देवस्य मुच्यते सर्वपातकैः MatsyaP. 194. 1.

अङ्कुशोज्ज्वल (aṅkuśojjvala) *adj.* shining on account of a hook ध्यायेत्सदाशिवं साक्षात् … पिनाकनाराचघण्टापाशाङ्कुशोज्ज्वलम् ŚivaP. vi. 7. 58 (479A. 10); vii. 29. 29 (579B. 14)

अङ्कुशोत्क्षेप (aṅkuśotkṣepa) *m.* raising a goad, lifting up the goad अङ्कुशोत्क्षेपमात्रेण यो विद्यादिङ्गितं गजः। अन्तर्वेदी स विज्ञेयः Mānaso. iv. 3. 608.

अङ्कुशोत्थ (aṅkuśottha) *adj.* arising from the goad अङ्कुशोत्थप्रहारैश्च क्षतकुम्भोऽपि भूरिशः। महामात्रनिरुद्धोऽपि न स (ऐरावणः) तस्थौ कथंचन SkandP. vi. 119. 54.

अङ्कुशोद्घातन (aṅkuśodghātana) *n.* striking with the goad नो मन्ये दृढबन्धनात्क्षतमिदं नैवाङ्कुशोद्घातनम् ŚārṅgaPa. 934.

अङ्कुशोपम (aṅkuśopama) *adj.* [*f.* –ā] similar to a goad, resembling a goad (रेखाभिः) कलशमृणालपताकाङ्कुशोपमाभिर्भवन्ति निधिपालाः BṛSaṁ. 68. 46; PārśvC. 7. 599.

अङ्कूयत् (aṅkūyat) *adj.* moving tortuously यमङ्कूयन्तमानयन्नमूरं श्याव्याभ्यः ṚV. vi. 15. 17.

अङ्कूर (aṅkūra) *m.n.* **1** sprout, shoot उद्दिश्याराद्दशरथकुलाङ्कूरमाद्यं पतन्तं द्रुमं कुम्भं मृधभुवि कपिः कोऽपि मध्ये रुरोध MahāviC. 6. 45; अङ्कूरश्चाङ्कुरः प्रोक्तः AbhidhāRaMā. 2. 30; स्यादङ्कुरोऽङ्कूरमस्त्रियौ Vaija. 45. 10; ŚabdaBhePra.(Pu.) 3. 7; AnekāSaṁ. 2. 267; AbhidhāCin. 1118; DvirūK.(Ha.) 6; AnekāTi. 2. 153; 3. 51; वटविटपिनस्तस्याङ्कूरान् … भिक्षुः प्रतिक्षणमीक्षते SubhāNī. 1. 11; HariC.(Pa.) 91; प्ररोहोऽङ्कुराङ्कूरावुक्तः ParaNā. 908; अङ्कूरमङ्कूरं च नवोद्गते ParaNā. 2629; ŚabdaRa.(Su.) 4. 127; KośaKaTa. 1. 3035; 2. 8016; KalpaK. 249. 10; दूर्वाङ्कूरान्किल कवलयिष्यत्यसौ ते कुरङ्गः InduDū. 48; MūkaPañ. 5. 79; उद्भेदस्त्वङ्कूरो ज्ञेयः प्ररोहोऽङ्कूर इत्यपि RājNi. 325. 21; ŚabdaBhePra.(Ma.) 1. 6; अङ्कूरं निरयस्यापि न परं लौकिकापदाम्। शोषयिष्यति योऽस्माकं तमृते जीवनं वृथा HariC.(Pa.) 91; खर्जूरादित्वादङ्कूरोऽपि SiddhāKau. 519B. 9; **2** name of a demon अंकूरो राक्षसश्रेष्ठः कुंभस्य तनयो महान् SkandP. v(3). 168. 18; **3** blood अङ्कूरमङ्कूरं च … रक्ते ParaNā. 2629; KośaKaTa. 2. 8016; **4** water अङ्कूरमङ्कूरं च … जले ParaNā. 2629; KośaKaTa. 2. 8016; **5** tree अङ्कूरमङ्कूरं च…तरौ ParaNā. 2629; KośaKaTa. 2. 8016; **6** hair अङ्कूरमङ्कूरं च…रोम्णि ParaNā. 2629; KośaKaTa. 2. 8016.

अङ्कूरत् (aṅkūrat) *adj.* sprouting, spreading, rising up अनयोर्मध्ये संततमङ्कूरद्दिव्यकुसुमगन्धायाम्। मन्दारवाटिकायां मानसमङ्गीकरोतु मे विहृतिम् LalitāStaRa. 20; 80.

अङ्कूरय (aṅkūraya–) [*denom.*] **1 A** to sprout, to shoot जडान्यपि च बीजानि कालं संप्राप्य चात्मनः। अङ्कूरयन्ति कालाच्च पुष्पन्ति च फलन्ति च SkandP. iv. 87. 100; iv. 30. 94; **1 B** to cause to shoot, to cause to sprout त्वन्मन्दस्मितरोचिषा तनुमताम् … नववचःप्राचुर्यमङ्कूरयते MūkaPañ. 2. 72; **2** to show, to make visible क्रों इति सर्वमहाङ्कुशमुद्रां अङ्कूरयेत् (v. l. अङ्कुरयेत्) NityoNi. 53. 23.

अङ्कूरयत् (aṅkūrayat) *adj.* causing to arise, causing to sprout शङ्कामित्थं नतानाममरपरिषदामन्तरङ्कूरयत्तत्संघातं चारु जङ्घायुगमखिलपतेरंहसां संहरेन्नः ŚivaPāKeSt. 18; PārvPa. 3. 2; MūkaPañ. 2. 75.

अङ्कूररूप (aṅkūra–rūpa) *adj.* having the form of a sprout, appearing like a shoot बिभ्रत्यङ्कूररूपं कुचयुगलमिदं दृश्यते कापि योषा RasSa. 96.

अङ्कूरित (aṅkūr–ita) *adj.* sprouted त्रैलोक्यमंगलमनंगरिपोरपत्यमंकूरितैकदशनोल्लसदाननश्रीः। देवः … भूयादनेकपमुखः सुखसंपदे वः EI. i. 280. 3; अङ्कूरितस्मेरदशाविशेषैरश्रान्तहर्षामृतवर्षमक्ष्णाम्। संक्रीडतां चेतसि गोपकन्याधन्यस्तनस्वस्त्ययनं महो नः KṛṣṇaKa. 3. 44; RasāSu. 144. 6 (2. 102); Acyutarā. 2. 42; MātaLī. 5. 2; Raghunā. 7. 51.

अङ्कूरेश्वर (aṅkūreśvara) *n.* name of a holy place or *tīrtha* नर्मदादक्षिणे रोधस्यङ्कूरेश्वरमुत्तमम्। तीर्थम् SkandP. v(3). 168. 1.

अङ्कूरेश्वरनामन् (aṅkūreśvara–nāman) *adj.* named *aṅkūreśvara* यः… पूजयेत्परमेश्वरम्। अङ्कूरेश्वरनामानं सोऽश्वमेधफलं लभेत् SkandP. v(3). 168. 32;

तीर्थे … अङ्कूरेश्वरनामाख्ये मृतानां सुगतिर्भवेत् SkandP. v(3). 168.41.

अङ्कूरेश्वरसंभव (aṅkūreśvara-sambhava) *adj.* which has come into being through (god) *Aṅkūreśvara* एतत्ते कथितं राजन्नंकूरेश्वरसंभवम् । तीर्थम् SkandP. v(3). 168.42.

अङ्कूष (aṅkūṣa) *m.* mungoose पीयेरुषन् । … बाहुलकादंकेरप्यूषन् । … अंकूषो नकुल: Ujjvaladatta *on* Uṇā. 4.76.

अङ्केशय (aṅke-śaya) *adj.* sitting on the lap, lying on the lap आनन्दाश्रुजलं पिबन्ति शकुना नि:शङ्कमङ्केशया: S'atTrayī. 196; S'ārṅgaPa. 4155; MūkaPañ. 2.42; PadyāTa. 290.

अङ्कैक्य (aṅkaikya) *n.* sum of the digits निरेकमङ्कैक्यमिदं निरेकस्थानान्तमेकापचितं विभक्तम् । रूपादिभि: Līlā. 274.

अङ्कैणनाभि (aṅkaiṇa-nābhi) *adj.* **1** having the deer as a mark in the middle part अङ्कैणनाभेर्विषकृष्णकण्ठ: सुधाप्तशुद्ध: कटभस्मपाण्डु: । अर्हन्नपीन्दोर्निजमौलिधानान्मृड: कलामर्हति षोडशीं न NaiṣC. 22.64; **2** (aṅkaiṇa-nābhi) in which there is musk in the form of the stigma, NaiṣC. 22.64.

अङ्कोट (aṅkoṭa) *m.* [MAYR. 1.20] *Alangium hexapetalum* cf. **अङ्कोठ, अङ्कोल,** अङ्कोल्लसंभूत(v. l. अङ्कोटसंपूर्ण)फलकल्केन भावितम् । एतत्तैलेन वा बीजं श्लेष्मातकफलेन वा । वापितम् BṛSaṁ. 55.27; अङ्कोटनखरो बिभ्रद्दंष्ट्रां कुरबकात्मिकाम् PadmP.(Ra.) 95.15 (Ed. PANNALAL); अङ्कोटे तु निकोचक: AmaK. 706; DhanvNi. 60.4; ParyāMu. 7.7; अङ्कोठो (v. l. °टो) वामन: ParyāRaMā. 591; TrikāS'e. iii. 3.101; अङ्कोटे स्यात्पीतसारो दीर्घकीलो निकोचक: NighS'e. 2021; निरीक्ष्य पुष्पितांश्चूतान्मालितानलिमालया । अङ्कोटा: स्फुटितास्तेषु मत्सरच्छुरिता इव SamarāSaṁ. 7.192; BhāvPra.(Bhā.) 6(4). 139; BhāvPraNi. 61.141; KośaKaTa. 1.3267; S'abdaRaSaK. 38.5.

अङ्कोटक (aṅkoṭa-ka) *m.* the tree *Alangium hexapetalum* अङ्कोटक: कटुस्तीक्ष्ण: … । रेचन: क्रिमिशूलामशोफग्रहविषापहा BhāvPraNi. 61.141.

अङ्कोटकुसुम (aṅkoṭa-kusuma) *n.* flower of the tree *Alangium hexapetalum* मोरटं त्विक्षुमूले स्यादङ्कोटकुसुमेऽपि च ViśvaLoK. 83.56.

अङ्कोटपादप (aṅkoṭa-pādapa) *m.* the tree *Alangium hexapetalum* अङ्कोटपादपे छागे लम्बकर्णोऽपि रासमे KośaKaTa. 2.5051; S'abdaRaSaK. 121.8.

अङ्कोटपुष्प (aṅkoṭa-puṣpa) *n.* flower of the tree *Alangium hexapetalum* मोरटं गोर्नवे क्षीरेऽङ्कोटपुष्पेक्षुमूलयो: TrikāS'e. iii. 3.101; AnekāSaṁ. 3.158.

अङ्कोटप्रसून (aṅkoṭa-prasūna) *n.* flower of *Alangium hexapetalum* मोरटस्तु भवेदिक्षुमूलाङ्कोटप्रसूनयो: ViśvaPra. 39.45; S'abdaRaSaK. 90.6.

अङ्कोटफल (aṅkoṭa-phala) *n.* fruit of the tree *Alangium hexapetalum* श्लेष्मलं गुरु विष्टम्भि चाङ्कोटफलमग्निजित् CaraS. i. 27.154 (1922 Ed.)

अङ्कोटबीज (aṅkoṭa-bīja) *n.* seed of the tree *Alangium hexapetalum* अङ्कोटबीजकुसुमं गतिषु प्रयोज्यम् SuśruS. iv. 17.37.

अङ्कोटमूलकल्क (aṅkoṭamūla-kalka) *m.* paste (prepared out) of the root of the tree *Alangium hexapetalum* अङ्कोटमूलकल्कश्च सक्षौद्रस्तण्डुलाम्बुना । अतीसारहर: प्रोक्तस्तथा विषहर: स्मृत: S'ārṅgaS. ii. 5.23.

अङ्कोटवृक्ष (aṅkoṭa-vṛkṣa) *m.* the tree *Alangium hexapetalum* वामनोऽप्यतिखर्वे च त्रिषु पुंसि तु दिग्गजे । हरावङ्कोटवृक्षे MediK. 97.127; S'abdaRaSaK. 199.5.

अङ्कोठ (aṅkoṭha) *m.* the tree *Alangium hexapetalum* सुमनारुष्कराङ्कोठसप्तपर्णेषु साधितम् (तैलम्) SuśruS. iv. 19.14; अङ्कोटे (v. l. COLEBROOK's Ed. अङ्कोठे) तु निकोचक: AmaK. 706; अङ्कोठो (v. l. अङ्कोटो) वामनोऽङ्कोल: ParyāRaMā. 591; अङ्कोठं वरुणं शेलुम् … सलिले पाचयेत् Hastyāyur. 523 22 (3.27); वामनो दिग्गजेऽच्युते । खर्वेऽङ्कोठे AnekāSaṁ. 3.405; 4.88; DharK. 1430; (v. l. for अङ्कोट:) ParyāMu. 7.7; गन्धपुष्पस्ताम्रफलोऽप्यङ्कोठो दीर्घकीलक: ParaNā. 1037; शिलाव्योषत्रिफलाङ्कोठजीरकम् । कार्पासबीजं रजनीचूर्णं भाव्यं च वह्निना । विंशद्वारं विशोष्याथ लिह्याच्च मधुना सह RaseCin. 9.195 (202.13); ApūNā. 17.4; cf. **अङ्कोट.**

अङ्कोठक (aṅkoṭha-ka) *m.* the tree *Alangium hexapetalum* अङ्कोल्लोऽङ्कोठको रेची KalpaK. 269.187.

अङ्कोठपुष्पक (aṅkoṭhapuṣpa-ka) *m.* the tree *kṣīramoraṭa* ह्यनमूलोऽपर: क्षीरमोरटा(? टोऽ)ङ्कोठपुष्पक: KośaKaTa. 1.3937.

अङ्कोठप्रसून (aṅkoṭha-prasūna) *n.* flower of *Alangium hexapetalum* मोरटं तु भवेदिक्षुमूलाङ्कोठप्रसूनयो: MediK. 39.53.

अङ्कोठफलसार (aṅkoṭhaphala-sāra) *m.* interior of the fruit of the tree *Alangium hexapetalum* अङ्कोठफलसारं च मांसीकुष्ठमवल्गुजम् । मयूरपित्तं मज्जां च (सर्वमेतत् समालोड्य तैलं धीरो विपाचयेत्) Hastyāyur. 312.17 (2.63)

अङ्कोठमूल (aṅkoṭha-mūla) *n.* root of the tree *Alangium hexapetalum* पिप्पल्यङ्कोठमूलानि वाजिलेण्डरसं तथा । माहिषेण पिबेद् दध्ना कामलायां चिकित्सितम् KāśyaS. 96A.24.

अङ्कोठमूलनीर (aṅkoṭhamūla-nīra) *n.* juice of the root of the tree *Alangium hexapetalum* रस: सप्तोऽत्र (कुष्ठरोगे) दीयते । अङ्कोठमूलनीरेण… पेषणीयो रसो भृशम् RaseCin. 9.277 (235.20)

अङ्कोढ (aṅkoḍha) *m.* *Alangium hexapetalum* अंकोलो निचोलोंऽकोढशोधनौ Vaija. 48.41.

अङ्कोत्थ (aṅkottha) *adj.* (mark in the form of the wheel, etc.) made up of lines (on the palm) तनौ गुणोत्थमङ्कोत्थमिति सल्लक्षणं द्विधा ।… रेखामयं रथाङ्गादि स्यादङ्कोत्थं करादिषु BhaktiRaSi. ii. 1.38.

अङ्कोत्थित (aṅkotthita) *adj.* arisen from the lap or body (जलनिधेरम्भसां श्री:) शक्ता न योन्नतिकृतो वपुष: प्रमार्ष्टुमङ्कोत्थितस्य शशिनोऽपि कलङ्कलेखाम् HarVi. 11.69; 22.63.

अङ्कोदर (aṅkodara) *n.* inside an act (of a drama) अङ्कोदरप्रविष्टो यो रङ्गद्वारामुखादिमान् । अङ्कोऽपर: स गर्भाङ्क: SāhiDa. 276.7.

अङ्कोन्मुक्त (aṅkonmukta) *adj.* free from the spot, spotless अङ्कोन्मुक्तशशाङ्ककोटिसदृशीम्…वागीश्वरीमाश्रये S'āraTi. 7.15.

अङ्कोपरि (aṅkopari) *adv.* on the lap रामस्तम् (भरतम्) … अङ्कोपरि संन्यवेशयत् AdhyāRā. ii. 9.7.

अङ्कोपविष्ट (aṅkopaviṣṭa) *adj.* [*f.* -ā] seated on the lap लङ्कोपविष्टापि नरेन्द्रसूनोरङ्कोपविष्टेव सुनिर्वृणोमि Rāgh. 13.66.

अङ्कोपात्त (aṅkopātta) *adj.* [*f.* -ā] taken on the lap अथाङ्कोपात्तया साकमनङ्गप्रभया…स नभसा मर्त्यलोकमवातरत् KathāSaSāg. ix. 2.191.

अङ्कोरमहीरुह (aṅkora-mahīruha) *m.* [*w. r.* for अङ्कोटमहीरुह cf. **अङ्कोटपादप**] the tree *Alangium hexapetalum* लम्बकर्णो मतश्छागे स्यादङ्कोर-(? ट)महीरुहे ViśvaLoK. 117.106.

अङ्कोल (aṅkola) *m.* [MAYR 1. 20 under aṅkoṭaḥ] the tree *Alangium hexapetalum* cf. **अङ्कोट, अङ्कोल्ल,** उद्यानानि च रम्याणि नगरस्य समन्तत: । आम्रै: … अङ्कोलैश्च सुपुष्पितै: MahāBhā. i 199.41; (ददर्श पुण्यतोयां वै कावेरीम्) अङ्कोलै: करवीरैश्च पुंनागै: पाटलैर्वृताम् MahāBhā. ii. App. 15(21); अङ्कोलैर्भव्यतिनिशै: (एवमादिभिराकीर्ण: श्रियं पुष्यत्ययं गिरि:) Rāmā. ii. 88.8; खर्जूराश्च सुपुष्पिता: । अङ्कोलाश्च Rāmā. iv. 1.38; vi. 78*(1); पाठाङ्कोलाश्वगन्धार्कमूलयष्ट्याह्वपद्मकान् (पिष्ट्वा साध्यं घृताढकम्) CaraS. vi. 23.244 (1941 Ed.); अङ्कोलस्य फलं विस्रं गुरु श्लेष्महरम् SuśruS. i. 46.197; पिचुकाङ्कोलकतकशाकेन्दीवरजै: फलै: । चूर्णितै: सगुडं तोयं शर्कराशमनं पिबेत् SuśruS. iv. 7.17; अङ्कोलस्याथ निम्बस्य निष्पावं साधु योजयेत् BhelaS. 242.2 (8.1); अङ्कोलस्य समीपे…। स्नानं दानं च तत्रैव भोजनं पिण्डपातनम् MatsyaP. 191.118; AvantiKa. 85.1; AṣṭāSaṁ. ii. 293.7 (6.30); काननम् । माधवीसहकाराणामङ्कोलानां च वर्जय BṛKathāS'loSaṁ. 28.54; अङ्कोलं निजबीजसंतति: …। प्राप्नोतीह यथा तथा पशुपते: पादारविन्दद्वयं चेतोवृत्तिरुपेत्य तिष्ठति सदा S'ivāL. 61; निर्गुण्डी सारिवा शेलुरङ्कोलश्च विषापह: AgniP. 284.16; हरिचन्दनकर्पूरचन्दनाङ्कोलरोचना: । … सर्वं पिष्ट्वा निशारसै: । अष्टोत्तरसहस्रं तु जपित्वा तिलकक्रियाम् । कुर्वत: S'āraTi. 8.158; 8.55; प्रेतत्वं जायते पुंसो रोपयेद् यो विभीतकम् । अङ्कोले कुलवृद्धि: PadmP. v. 24.216; RāmāCam. 5.15(2); अङ्कोठो वामनोऽङ्कोल: ParyāRaMā. 591; हेमपुष्पोऽप्यथोऽङ्कोल: सिद्धौषधफलोदय: NāmaMāli. 200; Vaija. 48.41; DhanvNi. 60.6; RājNi. 60.9; अङ्कोल(? लो)गिरिका(? को)-लश्चापीतसारो निरोचक: AṣṭāNi. 22.2; ParyāMu. 7.7; कपित्थाङ्कोलयो: पत्रे शिरीषत्वग्भिरर्कजै: । पुष्पै: क्वथिततोयेन विरिक्तं स्नापयेत् तु तम् ĪśānS'iPa. i. 40.93; (भूमि:) अङ्कोलाशोकबकुलशिंशपानिम्बकिंशुकै: । … संयुक्ता (पूर्णा स्यात्) ĪśānS'iPa. ii. 23.7; i. 46.80; i. 52.162; अङ्कोलस्य तु मूलानि काञ्जिकेन प्रपेषयेत् Rasā. 7.129; (दन्तधावनेन) कुटजाङ्कोलबकुलैर्लक्ष्मीवृद्धिर्भवेत् VasiS. 33.41; अङ्कोलस्य शिफावारिपिष्टं खल्वे विमर्दयेत् RasRaSa. 11.116; अङ्कोलश्च(? श्च)श्चुबीजकम् । गोमूत्रदधिदुग्धैस्तु भावयेत् RasRaSa. 20.2; 10.75; 11.97; तिलकाम्रातकवरुणकभल्लातकबिल्वतिन्दुकाङ्कोला: ।…एतैर्यदि सुस्निग्धैर्वल्मीकै: परिवृतास्ततस्तोयम् । हस्तैस्त्रिभि: (लभ्येत) S'ārṅgaPa. 2199; TantrSa. 1.41; (वनं दिव्यम्) दाडिमीलिकुचाङ्कोलै:…उपशोभितम् BṛBrahmaS. i. 9.53; S'ilpaRa. i. 3.5; अङ्कोटो दीर्घकील: स्यादङ्कोलश्च निकोचक: BhāvPra.(Bhā.) vi. 4.139 = BhāvPraNi. 61.141; ṢaḍrasaNi. 31.11; AbhidhāMañ. 193.7; PañcTaPra. 12.8; *n.* flower of *Alangium hexapetalum* अङ्कोलं गिरिकर्णी च नीलान्येव च सर्वश: । एकवर्णानि चान्यानि सर्वाण्येव (पुष्पाणि) विवर्जयेत् MahāBhā. xiv. App. 4.1646; VṛGautaSm. 563.21(8)

अङ्कोलक (aṅkola-ka) *m.* [MAYR. 1.20 under *aṅkoṭaḥ*] **1** the tree *Alangium hexapetalum* अङ्कोटे स्यात् … अङ्कोलक: NighS'e. 2021; अङ्कोलक: कटुस्निग्धतीक्ष्णोष्णस्तुवरो लघु: । रेचन: क्रिमिशूलामशोफश्लेष्मविषापह:

MadaPāNi. 8. 130; अङ्कोलके तु मदनं ख्यातम् RājNi. 426. 16; ApūNā. 11. 4; **2** name of a place (?) (ब्रह्मोवाच) मेधके श्रुतिदाताहं प्रयागे यजुषां पतिः । ··· अङ्कोलके यज्ञगर्भो ब्रह्मवाहे सुतप्रियः । नारायणश्च गोमन्ते विदर्भायां द्विजप्रियः PadmP. v. 29. 145.

अङ्कोलज (aṅkola-ja) *adj.* produced from Aṅkola (seeds) तण्डुलीयकमूलानि फलमङ्कोलजं तथा ··· । कल्कैरेषां तथाम्लैश्च पचेत् स्नेहं चतुर्विधम् SuśruS. vi. 21. 14; आकाशगमनं वाञ्छन् तैलेनाङ्कोलजेन तु । ज्योतिष्मत्याश्च लक्षाणां त्रीणि त्रीणि जुहोति च ĪśānŚiPa. i. 35. 176.

अङ्कोलतण्डुल (aṅkola-taṇḍula) *m.* seed of the Aṅkola tree हरिद्राकन्दमङ्कोलतण्डुलं गन्धकं गुडम् । ··· नारीस्तन्येन पेषितम् RasRaSa. 18. 19.

अङ्कोलतैल (aṅkola-taila) *n.* oil produced from Aṅkola seeds जुहुयादपि । घृतेनाङ्कोलतैलेन पृथगष्टसहस्रकम् । ततः प्रत्यक्षतां याति यक्षिणीष्टं ददाति च ĪśānŚiPa. i. 32. 129; i. 37. 44; i. 51. 48; उलूकस्य वसाङ्कोलतैलं कमलतन्तवः । एतैर्विहितया वर्त्या कज्जलं परिकल्पयेत् Mānaso. ii. 3. 343; लेपो वाङ्कोलतैलेन काञ्चन्या काञ्जिकेन वा ।···श्वेतकुष्ठजित् RasRaSa. 20. 206.

अङ्कोलदल (aṅkola-dala) *n.* name of a medicinal substance शुक्तिः पुनः स्त्रियाम् । मुक्तास्फोटेऽङ्कोलदलसंज्ञमेषजवस्तुनि NānārthāSaṁ. i. 162. 1396.

अङ्कोलपत्त्रक (aṅkola-pattraka) *m.* a kind of plant सालस्तु राजनिर्यासो मोरटोऽङ्कोलपत्त्रकः ŚabdaRa.(Vā.) 984.

अङ्कोलपत्त्रधूप (aṅkolapattra-dhūpa) *m.* incense produced from the substance called *aṅkolapattra* अङ्कोलपत्त्रधूपेन यद्वा केशसमन्वितैः । सक्तुभिः कटुतैलाक्तैर्याति मत्स्यविषं क्षयम् ŚārṅgaPa. 2959.

अङ्कोलबीज (aṅkola-bīja) *n.* seed of Aṅkola tree कार्पासाङ्कोलबीजानि शिग्रुत्वग् विश्वभेषजम् । वातरोगजित् ĪśānŚiPa. i. 46. 79; अङ्कोलबीजसंभूतं चूर्णम् RasRaSa. 5. 236; वान्तिमङ्कोलबीजेन देवदालीजलेन वा (कारयेत्) RasRaSa. 21. 45.

अङ्कोलबीजक (aṅkolabīja-ka) *n.* seed of Aṅkola tree ताप्यं शुद्धं शिलाव्योषं त्रिफलाङ्कोलबीजकम् । कपित्थरजनीचूर्णम् ··· मधुयुक्तं लिहेत् RasRaSa. 17. 135.

अङ्कोलमूल (aṅkola-mūla) *n.* base of Aṅkola tree अङ्कोलमूले दत्त्वा तु पिण्डं चैव यथाविधि । तृप्यन्ति पितरस्तस्य यावच्चन्द्रदिवाकरौ MatsyaP. 191. 120.

अङ्कोलमूलिका (aṅkola-mūlikā) *f.* root of the Aṅkola tree शार्ङ्गेष्टा च···हरिद्राङ्कोलमूलिका ।··· शार्ङ्गेष्टादिकवर्गोऽयं संनिपातहरः परम् RasRaSa. 12. 92.

अङ्कोलवृक्ष (aṅkola-vṛkṣa) *m.* Aṅkola tree ना तु शोधनः । अङ्कोलवृक्षे NānārthāSaṁ. ii. 209. 1862.

अङ्कोलसारक (aṅkola-sāraka) *n.* essence of the Aṅkola tree कालकूटवत्सनाभहालाहलमेषशृङ्गमुस्ताकुष्ठमहाविषवेल्लितकगौरार्द्रबालकमार्कटहैमवतकालिङ्गकदारदकाङ्कोलसारकोष्ट्रकादीनि (विषाणि) ArthŚā. i. 248. 1 (2. 17)

अङ्कोलिका (aṅkolikā) *f.* embrace [Śabdamālā in ŚabdaKaDru., PW]

[1]**अङ्कोल्ल** (aṅkolla) *m.* the plant *Alangium hexapetalum* cf. **अङ्कोल,** शतशोऽङ्कोल्लसंभूतफलकल्केन भावितम् ।···बीजम्···वापितम्···मृदि तत्क्षणजन्मकम् BṛSaṁ. 55. 27; 55. 29; सौवीरबदराङ्कोल्लफल्गुश्लेष्मातकोद्भवम् । ··· स्वादु पाकरसम् AṣṭāHṛ. i. 6. 118; °अङ्कोल्लसुमनसं संक्षुद्य सुवर्चिकालवणाकृतम् ··· कवलान् दद्यात् Hastyāyur. 292. 25 (2. 59); अङ्कोल्लसहिता ह्येते भङ्गा वै साटरूषकाः । आसवेषु प्रशस्यन्ते Hastyāyur. 300. 14 (2. 60); 194. 13 (2. 13); अङ्कोल्लचिरबिल्वाभ्यां रसो वैशेषिको भवेत् Hastyāyur. 313. 5 (2. 63); अङ्कोल्लस्यापि तैलं स्यात् RasRaSa. 5. 239; 11. 34; 14. 64; 20. 166; अङ्कोल्लवेल्लाभ्रककान्तताप्यशिलाजतुव्योषफलत्रयाणाम् । चूर्णं मुसल्याः समभागमेतत् कुष्ठानि लीढं मधुना धुनोति RasRaSa. 28. 85; मानं प्रियत्वेन मन्यमाना तदपहारिणेऽङ्कोल्लाय कापि मानिनी कुप्यति SaraKaṇṭhā. 646. 12; अङ्कोल्लोऽङ्कोठको रेची KalpaK. 269. 187; 201. 618; ApūNā. 48. 1.

[2]**अङ्कोल्ल** (aṅkolla) *m.* a type of dancer नटाः-नाटकानां नाटयितारो नर्तका-ये नृत्यन्ति अङ्कोल्ला इत्येके JñātāDhaṬ. 2A. 13.

अङ्कोल्लक (aṅkolla-ka) *m.* the Aṅkolla tree अङ्कोल्लकस्ताम्रफलः पीतसारो निरोचकः MadaPāNi. 8. 129.

अङ्कोल्लकतीर्थ (aṅkollaka-tīrtha) *n.* name of a holy place [PW]

अङ्कोल्लक्वथित (aṅkolla-kvathita) *n.* decoction prepared out of the Aṅkolla tree कोलशोणितमेदोभ्यामङ्कोल्लक्वथितेन च । सिञ्चिता कदली सूते दाडिमीफलमुत्तमम् ŚārṅgaPa. 2303; अङ्कोल्लक्वथितं स्विन्नं नृमांसं छागदुग्धयुक् । पिण्याकसहितं मूले सहकारस्य निक्षिपेत् ŚārṅgaPa. 2305.

अङ्कोल्लक्वाथ (aṅkolla-kvātha) *m.* decoction prepared out of the Aṅkolla plant अङ्कोल्लक्वाथतोयेन मिश्रितं घृतमाक्षिकम् । ··· एतैः सिक्ता महीरुहाः (जायन्ते पुष्पपत्राढ्याः) ŚārṅgaPa. 2248.

अङ्कोल्लतैल (aṅkolla-taila) *n.* oil produced from Aṅkolla सूकरासृग्वसासिक्तमङ्कोल्लतैलभावितम् । एरण्डबीजं कारञ्जीफलं सूतेऽतिकौतुकम् ŚārṅgaPa. 2301; बीजं नरपलाङ्कोल्लतैलखिन्नं शुभं सदा ŚārṅgaPa. 2309; अङ्कोल्लतैलभावितमुषितं गोशकृति कुमुदकन्दमलम् । कारकाम्बुकर्दमभृते कलशे कुसुमं समुद्वहति ŚārṅgaPa. 2310.

अङ्कोल्लबीज (aṅkolla-bīja) *n.* seed of the Aṅkolla plant मूलान्युत्तरवारुण्या जर्जरीकृत्य काञ्जिके । क्षिपेदङ्कोल्लबीजानां पेषिकां झर्झरीकृताम् RasRaSa. 5. 232; अङ्कोल्लबीजमज्जानां सूक्ष्मचूर्णं विधीयते ŚārṅgaPa. 3003.

अङ्कोल्लमूल (aṅkolla-mūla) *n.* root of the Aṅkolla plant अङ्कोल्लमूलप्रभवा त्वचा च छायाविशुष्काथ विचूर्णिता वै RasPraSu. 8. 54.

अङ्कोल्लवृक्ष (aṅkolla-vṛkṣa) *m.* Aṅkolla tree सुवर्णारपल्लिग्रामे ··· यस्य पूर्वसंधौ अङ्कोल्लवृक्षः उत्तरतः शाकवृक्षः EI. v. 39. 11.

अङ्कोल्लसार (aṅkolla-sāra) *m.* essence of *aṅkolla* (a poison prepared from the *aṅkolla* plant) पिटिका ··· तत्र ··· अङ्कोल्लसारः AṣṭāSaṁ. ii. 364. 2 (6. 45); अङ्कोल्लसारः कालिङ्गः शृङ्गिकः (विषजातयः) AbhidhāCin. 1198; ParaNā. 1082; KośaKaTa. 1. 7223.

अङ्क्कमा (aṅkkamā) *f.* name of a queen राजेद्र(?°न्द्र)चोडः।तस्योर्वीवल्लभस्य प्रियवरललना···अङ्क्कमाख्या EI. vi. 271. 44.

अङ्क्ति (aṅk-ti) *f.* [w. r. for अक्ति] besmearing or anointing अञ्जनं कज्जले चाक्तौ (v. l. चाङ्क्तौ) ŚabdaRaSaK. 190. 2.

अङ्क्तुकाम (aṅktu-kāma) *adj.* desirous of anointing (besmearing) अङ्क्तुकामस्त्वङ्गिजिषन् KośaKaTa. 2. 241.

[1]**अङ्क्त्वा** (aṅk-tvā) *ger.* [DhātuPra. 7. 21 (120. 15); SiddhāKau. 580A. 17] having anointed or besmeared तौ जुह्वामङ्क्त्वा ताभ्यां पशुं समनक्ति BaudhŚS. i. 117. 1; i. 119. 6; BhārŚS. iii. 8. 13; अग्निहोत्रस्थाल्यां तृणमङ्क्त्वानुप्रहरति ĀpaŚS. vi. 14. 2; iii. 2. 4; iii. 9. 7; vii. 12. 14; vii. 18. 14; क्रमुकमुलिखितं घृतेनाङ्क्त्वावदधाति HirŚS. xi. 3. 5; xxiv. 5. 1; अग्निहोत्रस्थाल्यां बर्हिरङ्क्त्वा VaikhāŚS. 2. 9; ĀpaGS. iii. 7. 13; परिषिच्येध्ममङ्क्त्वाभ्यादधाति HirGS. i. 2. 11; ŚābaBh. 1213. 13 (*on* iv. 1. 27); घृतेन···अङ्क्त्वा TantrSa. 4. 72; NirṇaSi. 199. 25; तज्जलेन मुखमङ्क्त्वा(? ङ्क्त्वा) BālamBha. i. 557. 35 (*on* 1. 249), cf. [2]**अक्त्वा**.

[2]**अङ्क्त्वा** (aṅk-tvā) *ger.* having gone, DhātuVṛ. 1. 190; cf. [1]**अक्त्वा**.

अङ्क्य (aṅk-ya) *adj.* [*f.*-ā] **i** fit to be branded प्रायश्चित्तं तु कुर्वाणाः सर्ववर्णाः ··· । नाङ्क्या राज्ञा ललाटे स्युर्दाप्यास्तूत्तमसाहसम् ManuSm. 9. 240; (त्रैवर्णिकः) अन्त्याभिगमने त्वङ्क्यः YājñaSm. 2. 294; **ii** (Astron.) fit to be marked दिग्भगणांशैर्मूर्धन्यग्रा घटिकादिभिश्चाङ्क्यम् (फलकम्) BrāhmSphuSi. 22. 45; सूत्राणि केन्द्राद्दलनाग्रसक्तान्यङ्क्यानि GrahaGa. 121. 23 (11. 28); चक्रं षष्ट्या निजोदयैश्चाङ्क्यम् Golā. 234. 6 (29. 5); मध्यमखकक्षास्थितव्यासदले त्रिभज्या । अङ्क्या SiddhāTaVi. 114. 12; ज्यान्तराङ्गुलकाङ्कैश्च केन्द्रादङ्क्याथ सा SiddhāTaVi. 199. 3; 79. 19; NānārthāSaṁ. i. 46. 45; Prasā. ii. 606. 4.

अङ्क्य (aṅk-ya) *m.* variety of drum ध्वनत्सु तूर्येषु ··· अङ्क्यालिङ्ग्योर्ध्वकेष्वप्सरसः ··· ननृतुः KumāSaṁ. 11. 36; मृदङ्गा मुरजा मेदास्त्वङ्क्यालिङ्ग्योर्ध्वकास्त्रयः AmaK. 372 = AgniP. 359. 73; Vaija. 146. 129; हरीतक्याकृतिस्त्वङ्क्यः comm. *on* AbhidhāCin. 293; अङ्क्यः स्यादङ्कनीये त्रि स्यान्मृदङ्गान्तरे पुमान् NānārthāSaṁ. i. 46. 45; KośaKaTa. 1. 1678.

अङ्क्य (aṅk-ya) *ger.* having marked or branded मुद्रेण चापभेदेन पादयित्वाङ्क्य···पीठादीन् परिलो(? ले)पयेत् PauṣkS. 8. 84; ŚaṅkaVi.(Ā.) 75. 18; कामधेनौ कल्पतरौ चाङ्क्येति पठितं तत्र क्त्वाविषये ल्यप्प्रयोगः आर्षः DaṇḍaVi. 176. 17; BālamBha. ii. 342. 6 (*on* 2. 294)

अङ्क्रि (aṅk-ri) *adj.* which is fit to be marked or counted अङ्कत इति अङ्क्रिः DaśaPādī. *on* 1. 35, cf. **अक्रि.**

अङ्क्ष्यन्ती (aṅkṣyantī) *adj.* [*f.* of *अङ्क्ष्यत्] affecting (कुण्डलीशक्तिः) निरञ्जना । अङ्क्ष्यन्ती साञ्जनैस्तैस्तैः संस्कारैः समनुत्तरम् AhirbuS. 16. 58.

अङ्ख् (aṅkh-) x. v. **i** [with *pari*] to clasp, to encircle अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व ··· । नेत्त्वा ··· विधृक्ष्यन्पर्यङ्खयाते ṚV. x. 16. 7 (अग्निः) नेत्त्वा ··· विधृक्ष्यन्पर्यङ्खयातै TaiĀ. vi. 1. 4 (655. 1); BaudhPiMe. i. 10. 1; ĀgniveGS. iii. 5. 7 (147. 5); **ii** (aṅkháyat) to delay, to restrain, to linger स वा अङ्खयत्येवैवानुवाक्यामनुब्रूयात् ŚatBr. I. vii. 2. 17; [to crawl, APTE]

[1]**अङ्ग्** (aṅg-) I. P. [अगि (गत्यर्थः) DhātuPā. 1. 155; KṣīraTa. 1. 150; DhātuPra. 1. 141 (17. 23); DhātuVṛ. 1. 91; DhātuPā.(C.) 1. 38; forms quoted are आनङ्ग, आनङ्गतुः, आनङ्गुः KāśiVṛ. *on* P. vii. 4. 71; JaineVyā. 382. 33 (*on* v. 2. 171)] to go, to walk, (with *saṅgati*) to suit,

to agree जुह्वत्यङ्गन्ति जाग्रति (मानवाः) PadmP.(Ra.) 21.67; सुरागोऽङ्ग-सुरागोऽङ्ग AlaṅkāCin. 48.20 (अङ्गमेव सुरागो मेरुर्यस्य । अङ्ग गच्छ त्वम्); शिलाप्लवादर्पति(? दप्यति)विस्मयार्हं मातः कथं संगतिमङ्गतीदम् YaśasCam. ii. 123.2; किं च सौधे तवाहारग्रहः संगतिमङ्गति SamarāSaṁ. 1.93; तन्निर्मिमीष्व वेगेन यत्ते सङ्गतिमङ्गति MalliC. i. 131; अतो न…अनुभूयमानार्थप्रतीतिः कथमपि सङ्गतिमङ्गति SyādvāMañ. 16(311); यद्दर्शनं न प्रददासि तत्का तवौचिती सङ्गतिमङ्गतीयम् HammīMaKā. 8.118; सा तेऽङ्के त्वङ्गत्वासक्ता लल तत्सकाशके त्वं गत्वा Nalo. 1.23; अङ्गति हृत्पुण्डरीके ध्येयत्वेन गच्छत्याविर्भवतीत्यग्निः VedāntKau. 74.3 (*on* i. 2.29); अङ्गति गच्छत्यूर्ध्वदेशम् S'ivārkaMaDī. i. 391.29 (*on* i. 2.29); cf. **पल्यङ्**.

²**अङ्** (aṅg–) X. P. [पदे लक्षणे च DhātuPā. 10.382; KṣīraTa. 10.382; DhātuPra. 10.372 (152.24); DhātuVṛ. 10.376; forms quoted are अङ्गयति, अङ्गित, अङ्गयामास] to count पदं सङ्ख्यासंस्थानम् [S'abaKaDru.], to mark.

¹**अङ्ग** (aṅgá) *ind.* [included in *cādigaṇa* P. i. 4.57; viii. 1.33; viii. 2.96, a particle of emphasis] **1 A** verily, truly, surely, indeed; **B** alone, only **C i** why indeed, why else, why then **ii** how much rather, not to speak of, much more **D** quickly, soon **2 A** well, pray, now **B** O, well **i** (with Imper.) **ii** (with other tenses, moods and nouns) (Vedic) **1 A** (occurring after a word or words of an utterance and emphasizing it or the whole utterance or clause) verily, truly, surely, indeed (but Sāy. आमन्त्रणे, संबुद्धौ, अभिमुखीकरणे) यदङ्ग दाशुषे त्वमग्ने भद्रं करिष्यसि ṚV. i. 1.6; कुविदङ्ग नमसा ये वृधासः पुरा देवा अनवद्यास आसन् ṚV. vii. 91.1; नह्य१ङ्ग नृतो त्वदन्यं विन्दामि राधसे ṚV. viii. 24.12; त्वं ह्य१ङ्ग वरुण स्वधावन्विश्वा वेत्थ जनिमा सुप्रणीते AV. v. 11.5; त्रीणि रजांसि दिवो अङ्ग तिस्रः AV. xiii. 3.21; कुविदङ्ग यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्ति VājaS. 10.32; योऽङ्ग तत्र ब्रूयात् JaimiBr. 1.61; **1 B** (emphasizing the preceding word) alone, only (Sāy. एवार्थे) ते अङ्ग विद्रे मिथो जनित्रम् ṚV. vii. 56.2; ईशानो अप्रतिष्कुत इन्द्रो अङ्ग ṚV. i. 84.7; इह ब्रवीतु य ईमङ्ग वेद ṚV. i. 164.7; त्वमङ्ग जरितारं यविष्ठ विश्वान्यग्ने दुरिताति पर्षि ṚV. v. 3.11; अग्निरङ्ग विचेताः स प्रचेताः ṚV. x. 79.4; **1 C i** (after किम् emphasizing the question) why indeed, why else, why then (सोम) किमङ्ग नः पश्यसि निद्यमानान् ṚV. vi. 52.3; किमङ्ग रध्रचोदनः सुन्वानस्यावितेदसि ṚV. viii. 80.3; किमङ्ग त्वा मघवन्भोजमाहुः ṚV. x. 42.3; (Classical) **1 C ii** (rhetorical question with a positive answer) how much rather, not to speak of, much more द्रोणदुर्योधनकृपाः … शक्तास्त्रातुमप्यन्तकार्दितम् । किमङ्ग पुनरेकेन फल्गुनेन जिघांसता MahāBhā. vii. 52.8; (दण्डः) दुष्प्रणीतः … वानप्रस्थपरिव्राजकानपि कोपयति, किमङ्ग पुनर्गृहस्थान् ArthS'ā. i. 33.4 (1.4); अज्ञानादि त्रयं तावज्ज्ञातर्यपि न विद्यते । किमङ्ग सर्वदालुप्तचक्षुष्यात्मनि केवले TaiUBhāVā. 177.2(2); मृते भर्तरि नास्ति व्यभिचारः, किमङ्ग प्रोषिते ManuBh. ii. 264.3 (*on* 9.76); मदं विधत्ते मदिरा प्रकृत्या किमङ्ग कान्ताननसङ्गरम्या BṛKathāS'loSaṁ. 19.204; तृणेन कार्यं भवतीश्वराणां किमङ्ग वाक्पाणिवता नरेण Hitopa. 2.59; **1 D** quickly, soon अङ्गेति क्षिप्रनाम । अङ्कितमेवाञ्चितं भवति Nir. 5.17 (103.8); **2 A** (used at the beginning of a clause) well, pray, now अङ्गो न्वर्यमन्नस्या अन्याः समनमायति AV. vi. 60.2; अङ्ग नो यज्ञं व्याचक्ष्व MaiS. i. 4.12; **2 B** [According to Gr. *aṅga* followed by an accented verb conveys अप्रातिलोम्य, अनुज्ञा, अनुनय etc. (S'ṛṅgāPra. 8.26 संभ्रम) ex. अङ्ग कुरु, अङ्ग पच, without accent अमर्ष; with the *pluti* of the verb भर्त्सन, (S'ṛṅgāPra. 10.29 असूया) ex. अङ्ग कूज३, अङ्ग व्याहर३ इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म] vocative particle, term of address [संबोधनार्थे S'ṛṅgāPra. 11.11] O, well, etc. **2 B i** (with Imperative) अङ्गात्मनः कर्म निबोध राजन् MahāBhā. v. 32.15; v. 57.5; अङ्गावेक्षस्व सौमित्रे कस्यैतां मन्यसे चमूम् Rāmā. ii. 90.11; अङ्ग यजतां लप्स्यन्तेऽस्य याजकाः MahāBh. ii. 140.18 (*on* iii. 3.10); अङ्ग हि भवानग्नौ निष्टप्य घृतघटं तृणकूर्चेन प्रक्षालयतु न गंस्यते स विशेषः MahāBh. i. 364.20 (*on* ii. 1.1); i. 81.4 (*on* i. 1.23); i. 464.14 (*on* ii. 3.50); अङ्ग पच्यतामित्यध्येषणार्थम् NyāyBh. 122.16 (*on* ii. 1.66); अङ्ग कथय किमार्यः प्राप्त इति HarṣaC. 242.5; अङ्ग आचक्ष्व कुत इहास्य संभवः AvantiKa. 166.11; मम तावन्मतमिदं श्रूयतामङ्ग वामपि S'iśuVa. 2.12; अङ्गाधीष्व ओदनं ते दास्यामि KāśiVṛ. *on* P. viii. 2.96; ऊर्ध्वं मुहूर्तादहोऽङ्ग स्वामिनी स्म भव क्षितेः Bhaṭṭi. 20.17; सशब्दे वाचि लोड् भवति ।…अङ्ग स्म राजन् दानं देहि व्रतं रक्ष JaineVyā. 135.24 (ii. 3.142); अङ्ग मा पीडय ममाङ्गमङ्गेन TilaMañ. 39.5; अङ्ग साधु संबोधयात्मानम् YaśasCam. ii. 357.15; तन्नः शुश्रूषमाणानामर्हस्यङ्गानुवर्णितुम् BhāgP. i. 1.13; i. 13.44; निपीयताम् । श्रोत्रशुक्तिपुटैः स्पष्टमङ्ग राजतरङ्गिणी RājTa.(Ka.) 1.24; S'aṅkaDigVi.(Mā.) 7.107; **2 B ii** (with other tenses, moods and nouns) अये किं नु खलु मयि विज्ञापनव्यग्रे शब्द इव श्रूयते।अङ्ग पश्यामि SvapnVā. 1.1.(2); दातुमेव पदवीमपि क्षमः किं मृगेऽङ्ग विशिखं न्यवीविशः Kirātā. 13.65; अङ्ग किमस्ति कश्चिद्विमर्दको नामात्रभवत इति DaśKuC. 55.1; तदयुक्तमङ्ग तव विश्वसृजा न कृतं यदीक्षणसहस्रतयम् S'iśuVa. 9.80; AnarghRā. 7.82(5); त्वां विना न करोम्यङ्ग संहारं दुष्टचेतसाम् BṛBrahmaS. i. 2.60; चिन्तामोहमनङ्गमङ्ग तनुते विप्रेक्षितं सुभ्रुवः KāvyālaṅSū. ii. 2.11; अङ्ग…लोपामुद्रा स्त्रीस्वभावसुलभं ब्रूते BālRā. 10.65(1); वासोविलेपनैर्यानि लालितानि पुनः पुनः । तान्यङ्गान्यङ्ग लुण्ठन्ति क्रव्यादाः सर्वदेहिनाम् YogVā. i. 21.4; iii. 37.22; विनयप्रणयैककेतनं सततं योऽभवदङ्ग तादृशः KāvyPra. 325.2; तन्मन्ये क्वचिदङ्ग भृङ्गतरुणेनास्वादिता मालती GaṇRa. 1.7(18); एतेषामङ्ग शुश्रूषां स्वयं विरचयामि PāṇḍaC. 11.9; बाष्पाम्बुस्विन्ननेत्राणि मुखान्यङ्ग मृगीदृशाम् PrataYaBhū. 318.4; बालेयमङ्ग वचनैर्मृदुभिर्विधेया S'aṅkaDigVi.(Mā.) 3.63; अथ भावस्तैः सहकारिभिः सहैव कार्यं करोतीति स्वभाव इति चेत् । अङ्ग तर्हि सहकारिणो न जह्यात् SarvaDaSaṁ. 2.73; [Kośas give the meanings संबोधन, आमन्त्रण, भोऽर्थ, इष्टसम्बोधन, सम्बुद्धि AmaK. 2862; AbhidhāRaMā. 5.97; Vaija. 287.2; TrikāS'e. iii. 3.54; AnekāSaṁ. 7.19; ViśvaPra. 25.14; MediK. 195.12; KośaKaTa. 2.3020; पुनरर्थ AmaK. 2886; TrikāS'e. iii. 3.465; AnekāSaṁ. 7.19; ViśvaPra. 186.8; ViśvaLoK. 37.4; DharK. 2870; असूया MediK. 195.12; सम्भ्रम MediK. 195.12; हर्ष AnekāSaṁ. 7.19; ViśvaPra. 186.8; MediK. 195.12; प्रमोद ViśvaLoK. 47.4]

²**अङ्ग** (áṅg–a) *n.* [DEBRU. 92; MAYR. i. 21] **1 A** limb, part of the body, bodily member (of both men and animals) **B** limb (flame of fire) **C** member of a group **2A** body (of men and animals) **B** a delicate body **C** body (of an object) **3** part, portion, constituent **4** subsidiary rite, accessory, subordinate part of a thing or action **5** one of the six ancillary sciences of Veda **6 A** number six **B** number thirty **C** first house in an astrological chart **7** stem or theme of an inflected word **8** a subordinate mystic formula **9** subsidiary deity **10** assignment of mystic potency to a limb **11** material constituent **12** means, condition, cause **13** one of the twelve books of the Jain Canon **14** element of an architectural unit, moulding **1 A** limb, part of the body, bodily member (of both men and animals) स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ṚV. i. 89.8; VājaS. 25.21; TaiĀ. i. 1.1 (3.2); स्थिरेभिरङ्गैः पुरुरूप उग्रः ṚV. ii. 33.9; अमीषां चित्तं प्रतिलोभयन्ती गृहाणाङ्गान्यप्वे परेहि ṚV. x. 103.12; यस्यौषधीः प्रसर्पथाङ्गमङ्गं परुष्परुः ṚV. x. 97.12; आ च त्वामेता वृषणा वहातो हरी सखाया सुधुरा स्वङ्गा ṚV. iii. 43.4; युवं श्वेतं पेदव इन्द्रजूतमहिहनमश्विना दत्तमश्वम् । …वृषणं वीड्वङ्गम् ṚV. i. 118.9; अङ्गेअङ्गे शोचिषा शिश्रियाणं नमस्यन्तस्त्वा हविषा विधेम AV. i 12.2; प्रजानन्तः प्रति गृह्णन्तु पूर्वे प्राणमङ्गेभ्यः पर्याचरन्तम् AV. ii. 34.5; अमीषां चित्तानि प्रतिमोहयन्ती गृहाणाङ्गान्यप्वे परेहि AV. iii. 2.5; VājaS. 17.44; यास्ते शतं धमनयोऽङ्गान्यनु विष्ठिताः AV. vi. 90.2; अङ्गा पर्वाणि मज्जानं को मांसं कुत आभरत् AV. xi. 8.12; यस्य त्रयस्त्रिंशद्देवा अङ्गे गात्रा विभेजिरे AV. x. 7.27; सं ते प्राणो वायुना गच्छतां सं यजत्रैरङ्गानि TaiS. I. iii. 8.1; ऐन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे नि देध्यत् TaiS. I. iii. 10.1; अक्ष्णया पशवोऽङ्गानि प्रहरन्ति TaiS. V. ii. 10.5; मोदाः प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि VājaS. 20.6; एकेनाङ्गेन दिवो अस्य पृष्ठम् VājaS. 23.50; इत्यङ्गान्येवास्य तद्गात्राणि प्रीणाति AitBr. 6.6 (165); षड्विधो वै पुरुषः षडङ्गः AitBr. 10.7 (277); तस्माच्छिरोऽङ्गानि मेद्यन्ति नानुमेद्यति न कृश्यन्त्यनुकृश्यति PañcBr. v. 1.6; तद् यद् विमदः शस्यते मध्यतश्च होत्रासु चाङ्गादङ्गादेव तद् यजमानाः पाप्मानं विमदन्ति KauṣīBr. 22.6 (100.5); सोऽयास्य आङ्गिरसोऽङ्गानां हि रसः S'atBr. XIV. iv. 1.9; XIV. ix. 4.8; क्षुरेणाङ्गान्यवदाय SāmViBr. ii. 5.5; यथाङ्गमेवेतराण्यङ्गानि विचिन्वन्ति JaimiBr. 1.49; अथ इव वा अन्यान्यङ्गानि ṢaḍviBr. i. 3.15; ii. 6.3; ChāndoUBr. i. 5.16; तस्य (वरुणस्य) … संतप्तस्य सर्वेभ्योऽङ्गेभ्यो रसोऽक्षरत् GopBr. i. 1.7; यदेतद्रेतस्तदेतत् सर्वेभ्योऽङ्गेभ्यस्तेजः AitĀ. II. v. 1.2; II. v. 1.4; अथ … आज्यलेपेनाङ्गान्यनुविमृज्य वाचंयमोऽभिप्रव्रज्यार्थं ब्रूयात् S'āṅkhāĀ. 4.3 (14.16); 5.5 (20.18); तद् ब्रह्मांस आत्मा । अङ्गान्यन्या देवताः TaiĀ. vii. 5.1 (728.13); एतद्यज्ञायज्ञीयं अङ्गेषु प्रोतम् ChāndoU. ii. 19.1; सर्वाण्यङ्गान्यध्वर्युरभिषिञ्चति ĀpaS'S. vii. 18.7; अङ्गेषु लेखान् लिखति MānGS. ii 14.6; श्वापदोष्ट्रखराणां चाङ्गस्य (प्राशने) GautDS. iii. 5.4; अङ्गमङ्गनात् अञ्चनाद्वा Nir. 4.3 (75.19); अपघनोऽङ्गम् P. iii. 3.81; पितुराश्लिष्यतेऽङ्गानि किमिवास्त्यधिकं ततः MahāBhā. i. 68.52; अङ्गादङ्गात्संभवसि हृदयादभिजायसे । आत्मा वै पुत्रनामासि MahāBhā. i. 68.62; तत्र ताः (अप्सरसः)…संदर्शयन्त्यश्च तथैवाङ्गेषु सौष्ठवम् MahāBhā. v. 9.15; वसुमतीम्…सर्वैरङ्गैः…समाश्लिष्य प्रसुप्त इव सोऽभवत् MahāBhā. ix. 16.54; प्रसार्य च यथाङ्गानि कूर्मः संहरते पुनः MahāBhā. xii. 187.6; दृढता सौक्ष्म्यं शास्त्रेऽङ्गेषु तथा गले । उच्चत्वकारकानेतानाहुः प्राज्ञाः KauhaS'i. 3; कूर्मोऽङ्गानीव संहृत्य MāṇḍūS'i. 2.12; संवृत्याङ्गानि

सर्वाणि…कुर्यादसुनिरोधनम् BṛPārāSm. 12.67; श्लेष्मा पुष्णाति चाङ्गानि CaraS. i. 21.42 (Ed. 1941); शुक्रवत् सर्वसर्पाणां विषं सर्वशरीरगम् । क्रुद्धानामेति चाङ्गेभ्यः शुक्रं निर्मन्थनादिव SuśruS. v. 3.28; लिम्पतीव तमोऽङ्गानि BālaC. 1.15 = Mṛcch. 1.34 = Kāvyāda. 2.362 = SaraKaṇṭhā. 733.7 = KāvyPra. 587.1 = AlaṅkāSa. 58.13 = SāhiDa. 543.16 = Kuval. 33; तदङ्गं प्रक्षाल्य स्नानेन VisṇuSm. 22.78; दृष्ट्या हि सूचितो भावः पश्चादङ्गैर्विभाव्यते NāṭyaŚā. 13.36; अङ्गान्यनङ्गः प्रमदाजनस्य करोति लावण्यससंभ्रमाणि ṚtuSaṁ. 6.9; कुसुममिव लोभनीयं यौवनमङ्गेषु संनद्धम् Śāk. 1.20; 3.8; अपि व्याप्तदिगन्तानि नाङ्गानि प्रभवन्ति मे KumāSam. 6.59; रुच्यमात्मनोऽङ्गमपदेशेन प्रकाशयति KāmSū. 214.9 (3.3); अत्र गाथा महाराज्ञा पुरा गीता ययातिना । याभिः प्रत्याहरेत् कामात्कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः BrahmāṇḍP. ii. 68 96; BrahmP. 12.39; MārkP. 68.22; (जन्तुः) प्रसरणाकुञ्चनादौ नाङ्गानां प्रभुरात्मनः VisṇuP. vi. 5.12; अथवा स्पृशति यदङ्गं प्रष्टा निस्त्रिंशभृत्तदवधार्य । कोशस्थस्यादेश्यो व्रणोऽसिशास्त्रं विदित्वेदम् YogYā. 12.10; अङ्गान्यभिन्नमपि तत्त्वविदां मुनीनां रोमाञ्चमञ्चिततरं बिभराम्बभूवुः Kirātā. 15.53; न … वहाम्यङ्गैरेभिः प्रतनुमपि संस्काररचनाम् MudrāRā. 2.10; यदा सत्त्वमुत्कटं भवति तदा लघून्यङ्गानि (भवन्ति) Sāṁkhya-KāBh. 10.20 (*on* 13); MāṭhVṛ. 23.14 (*on* 13); अङ्गान्यपि नाशक्नोद् धारयितुं दूरे भूषणानि HarṣaC. 181.9; अङ्गानि त्वमनङ्गतापविधुराण्येह्येहि निर्वापय Ratnā. 3.11; अङ्गानि च साध्वसायाससंबध्यमानस्वेदपुलकानि कथंकथमपि निगृह्य DaśKuC. 94.4; विश्रान्ताङ्गानि ते कस्मान्नितान्तं तनुतां प्रिये PadmP.(Ra.) 7.4; नारी यल्लिङ्गमङ्गम् … परामृशति तल्लिङ्गमस्या गर्भमादिशेत् AṣṭāSaṁ. i. 204.14 (2.2); किमिति लोचनमयान्येव ममाङ्गानि न कृतानि विधिना VāsaDa. 158.2; अङ्गादङ्गात्सुत इव निजस्नेहसारस्य सारः UttaRāC. 6.22; यथा कूर्मः … भयात् स्वान्यङ्गानि उपसंहरति GītāBh.(Śaṅ.) 62.1 (*on* 2.58); किरन्तीमङ्गेभ्यः किरणनिकुरुम्बामृतरसं हृदि त्वामाधत्ते हिमकरशिलामूर्तिमिव यः SaundL. 20; रक्तमांसास्थिदिग्धानि करभस्य यथा वने । तथैवाङ्गानि कामिन्यास्तां प्रत्यपि हि को ग्रहः YogVā. i. 21.7; i. 25.12; हानिवदाधिक्यमप्यङ्गानां विकारः KāvyālaṅSū. v. 2.24; यत्र च दण्डविशेषो नाम्नातस्तत्र यो येनैवाङ्गेनापराद्धः स तत्रैव पीडयितव्यः ManuBh. ii. 129.13 (*on* 8.125); संस्कार्यत्वात् पशोरेवं दृष्टीरङ्गेषु योजयेत् BṛĀraUBhVā. i. 1.3; षड् दर्शनानि मेऽङ्गानि पादौ कुक्षिः करौ शिरः KulārT. 2.84; मुष्टिप्रहारादिभिरर्दितेऽङ्गे मांसं प्रदुष्टं जनयेद्धि शोथम् RugVi. 38.22; अङ्गैर्मुग्धमधूकपाण्डुभिरिमा वाराङ्गना मे पणः BālBhā. 2.17; लाक्षा … अङ्गानि कुर्यात् कुलिशोपमानि SiddhYo. 46.11; शिरः पाणिरुरः पार्श्वे कटिरङ्घ्रिरिति क्रमात् । अङ्गानि AgniP. 340.6; यथा हि कूर्मस्याङ्गानि कूर्मशरीरे निविशमानानि तिरोभवन्ति SāṁkhyaTaKau. 248.3 (*on* 9); अङ्गेनाङ्गानि बालस्य घर्षयन्तौ मुदान्वितौ DevīBhāP. i. 4.7; अङ्गानि चन्दनरजःपरिधूसराणि SaraKaṇṭhā. 618.12; अङ्गानां देशान्तरे प्रापणप्रकारोऽङ्गहारः AbhinBhā. i. 89.18 (*on* 4.19); प्लवङ्गानामङ्गेषु लाङ्गूलमेव वरम् RāmāCam. 5.53(1); प्रिये शुष्यन्त्यङ्गान्यमृतमिव ते सिञ्चतु वचः KāvyPra. 438.6; प्रसारणाकुञ्चनयोरङ्गानां कण्डरा मताः ŚārṅgaS. i. 5.40; पादयोरेवमादीनामङ्गानां छेदनं च यत् । अपराधानुसारेण क्लेशदण्डः स उच्यते Mānaso. ii. 20.1289; चक्षुषाङ्गेन हीनो न किञ्चित्करः GrahaGa. 4.2 (1.11); प्रकम्पतरलान्यङ्गान्यस्याजायन्त तत्क्षणम् TrisaŚaPuC. i. 1.612; (अर्धचन्द्रकरः) अङ्गानां स्पर्शने तथा । …अर्धचन्द्रे नियुज्यते AbhinDa. 113; 180; अङ्गानि चन्दनरसादपि शीतलानि AlaṅkāRa. 63.9; तासां भ्रुवोऽङ्गानि कुचोरुजंघा दृष्ट्वाक्षसूत्राण्य(? ण्य)पतन् मुनीनाम् EI. xix. 298.19; यावन्त्यङ्गानि समाम्नातानि SaṅkarKāBh. 74.21 (*on* ii. 1.73); अङ्गान्यत्र शिरो हस्तौ वक्षः पार्श्वे कटीतटम् । पादाविति षडुक्तानि स्कन्धावप्यपरे जगुः SaṁgīRa. iv. 15.7 (7.38); इतस्ततो वापि विधूयमानमङ्गेषु शैत्यं व्यजनं व्यनक्ति Surath. 1.49; 15.29; वैवर्ण्यं यन्मनोऽङ्गानां तदालस्यमुदाहृतम् BhāvPra.(Śā.) 279.5(9); प्रियतमकथाश्रवणावर्जितकर्णया यद्भङ्क्त्वाङ्गानि विजृम्भितं तन्मोट्टायितम् NāṭaLaRaK. 2657; सान्द्रानन्दमयीं दशामभिनयत्यङ्गैः शकाधीश्वरः Ekāva. 8.70(9) (326.9); साङ्गहारैर्मनोहरैः । अङ्गैस्तौ (दैत्येन्द्रौ) योधयामास RasāSu. 70.14 (1.252); अङ्गानि वध्वाः कुलवृद्धनार्यः प्रसाधनैरन्तरयांबभूवुः Yādavā. 13.82; अङ्गेषु नावसादो मनःप्रसादोऽस्य परिपाके RaseCin. 8.28 (87.12); पदारविन्दस्याङ्गत्वेऽपि अङ्गाङ्गिनोरभेदविवक्षया अचिन्त्यशक्त्यादिविशेषणोक्तिरविरुद्धा VedāntRaMañ. 3.8 (120.9); जडता हीनचेष्टत्वमङ्गानां मनसस्तथा SāhiDa. 171.10; छेदेऽङ्गस्य पुनर्दृष्टे पितृमातृसुतक्षयः RatnaCūKa. 37; अङ्गमर्दकैरङ्गानि टालितानि PurāPraSaṁ. 56.31; येनाङ्गेन विकृतेनाङ्गिनो विकारस्ततः तृतीया स्यात् PrakriKau. i. 409.4; अङ्गानामकठोरता यदि दृषत्प्रायैव सा मालती Kuval. 66(85); हरिशिशुरुत्पतितुं द्रागङ्गान्याकुञ्च्य लीयते निभृतम् BhāmiVi. 1.101; आसिञ्चन्नसकृत् कमण्डलुजलैरङ्गानि पर्याकुलः Jivān. 14.5; न हि निर्जीवस्याङ्गिनोऽङ्गं सजीवं दृष्टम् Bhāsk. i. 65.6 (*on* i. 1.3); इह मुकुलितत्वं पुष्पधर्मः अङ्गेषूपचरितः AlaṅkāKau.(Vi.) 38.10; [Kośas give synonyms देहावयव, गात्र, देहांश, शरीरावयव AmaK. 1213; AbhidhāRaMā. 4.59; AnekāSa. 459; Vaija. 177.55; AnekāSaṁ. 2.29; AbhidhāCin. 566; ViśvaPra. 25.14; NānārthSaṁ. 5.42; AnekāK. 112; NānārthāSaṁ. i. 45.35; MediK. 22.2; NānārthMañ. 272; ViśvaLoK. 47.4; RājNi. 395.20; KalpaK. 34.131; ŚabdaRaSaK. 59.1]; **1 B** limb (flame of fire) शुक्रेभिरङ्गै रज आततन्वान् क्रतुं पुनानः कविभिः पवित्रैः ṚV. iii. 1.5; व्यङ्गेभिर्दिद्युतानः सधस्थ एकामिव रोदसी आ विवेश ṚV. iii. 7.4; **1 C** member of a group स देवानां भवत्येकमङ्गम् ṚV. x. 109.5; AV. v. 17.5. **2 A** body (of men and animals) पतिर्यद्वध्वो३ वाससा स्वमङ्गमभिधित्सते ṚV. x. 85.30; येनाङ्गविकारः P. ii. 3.20; न मुख्या विप्रुष उच्छिष्टं कुर्वन्ति न चेदङ्गे निपतन्ति GautDS. i. 1.44; अङ्गमुपस्पृश्य सिचं वाप उपस्पृशेत् BaudhDS. i. 7.5 (107); दानवानाम् … अङ्गेषु रुधिराक्तास्ते (शराः) विविशुः शलभा इव MahāBhā. iii. 21.27; xii. 173.13; दृष्टिहृदयोपरोधो बिन्दुशतैश्चीयते चाङ्गम् CaraS. vi. 23.114 (1941 Ed.); i. 13.58; षडङ्गमङ्गं विज्ञानमिन्द्रियाण्यर्थपञ्चकम् CaraS. i. 30.4; रेवां द्रक्ष्यस्युपलविषमे विन्ध्यपादे विशीर्णां भक्तिच्छेदैरिव विरचितां भूतिमङ्गे गजस्य MeghDū. 19; 104; अङ्गमेषा त्रयी विष्णोर्ऋग्यजुःसामसंज्ञिता VisṇuP. ii. 11.11; यस्याङ्गेऽखिललोकवल्लभतमं शीलं समुन्मीलति ŚatTrayī. 324; जीर्णमङ्गे सुभाषितम् ŚatTrayī. 4; न चात्र कम्पयेत्किंचिदङ्गस्यावयवं बुधः NāraŚi. i. 6.10; अङ्गं पिशङ्गं नृपतेश्चकार JānaHa. 1.64; सकलमपि शरीरमङ्गमुच्यते AṣṭāSaṁ. i. 219.25 (2.5); अकलुषमङ्गमुद्वहन्तम् …जाबालिमपश्यम् Kād. 42.15; बभूव तनयस्तस्य … अभिरामोऽङ्गनामा(? म)भ्यां महागुणसमुच्चयः PadmP.(Ra.) 85.103; ŚiśuVa. 10.15; कुवलयदलश्यामोऽप्यङ्गं दधत्परिधूसरम् MālaMā. 5.29; त्वं कौमुदी नयनयोरमृतं त्वमङ्गे UttaRāC. 3.27; 6.4 (3); स्वप्नेऽप्यङ्गेऽनुबन्धं त्यजति न सहसा मूर्च्छितेऽप्यन्तरात्मा ŚatŚlo. 77; क्षणभङ्गुरमङ्गमङ्गिनां न गता यौवनिका निवर्तते RāghPāṇ.(Dha.) 4.6; प्रपीड्यते ततः पार्श्वे शुष्यत्यङ्गं प्रवेपते RugVi. 10.26; अङ्गेऽङ्गारसमाः पतन्ति पवनाः NalaCam. 5.18; उपजातकुतूहलः … अनुकर्तुमिव तस्य शुकविहङ्गस्याङ्गम् … अरुणतां निनाय निजमण्डलं चन्द्रभानुः TilaMañ. 350.8; न केवलमसौ नाम्ना चण्डमारीति पप्रथे । अप्यङ्गचित्तचारित्रैश्चण्डमारीति विश्रुता YaśasCam. i. 151.6; हृदयं तस्य हि ब्रह्म क्षत्रमङ्गं प्रचक्षते BhāgP. iii. 22.3; स एष येनाङ्गमनङ्गतां कृतं कन्दर्पनाम्नः कुसुमायुधस्य VāmaP. 53.31; याने तद्दर्शनं शस्तं सव्यमङ्गस्य वाप्यथ AgniP. 230.22; विपदो मुष्टिवैषम्ये तदङ्गे भङ्गमावहेत् YuktiKa. 175.9; अङ्गं संवाहयेद्देव्याः पादौ प्रक्षालयेत्तथा PadmP. ii. 25.13; स्फुरति सहजं यस्य सौन्दर्यमङ्गे EI. xxv. 179.26; यथा तैलं जले क्षिप्तं क्षणेनैव प्रसर्पति । अनुपानबलादङ्गे तथा सर्पति भेषजम् ŚārṅgaS. ii. 6.5; त्वद्भक्तानां नमत्यङ्गं भङ्गमेति भवक्रमः Candrā. 5.79; अङ्गं लिम्पति चन्दनेन मृदुभिः शीतद्युतिः स्वैः करैः PrasaRā. 7.7; अनयोः पुनरङ्गं द्वेधा मनस्त्वेकम् EI. viii. 212.32; ययौ स्वस्थानमङ्गेन हृदा तत्रैव तु स्थितः PārśvC. 7.667; अङ्गे तु वामे वृषभानुजां मुदा विराजमानामनुरूपसौभगाम् SiddhāRa. 5 (70.3); प्राप्तयौवनमङ्गं यच्छृङ्गारः स्यात्स आङ्गिकः BhāvPra.(Śā.) 64.22 (3); 305.8 (10); प्रियानुलापैश्च तथा भटानां रोमाञ्चवर्मावृतमङ्गमासीत् PratāYaBhū. 283.6; उदञ्चद्रोमाञ्चं व्रजति जडतामङ्गमखिलम् SāhiDa. 145.7; आलिङ्गसि प्रसभमङ्गमशेषमस्याः SāhiDa. 563.8; यस्तु महापातकी स्नानं करोति तस्याङ्गादतीव कृष्णमुदकं निःसरति SiṁhāDvā. 49.0 (14); विप्रे प्राहरिके नृपो निजगजस्याङ्गेऽविशङ्कियया PurāPraSaṁ. 7.1; अङ्गं गवां पूर्वमहो पवित्रम् RasGaṅ. 53.8; अत्युष्णैरुष्णरश्मौ परिमृशति करैरङ्गमाशाङ्गनानाम् RasSa. 137; अङ्गानि सन्त्यस्याङ्गं शरीरम् Prasā. i. 409.9; **2B** a delicate body अङ्गं तु कोमलम् TrikāŚe. ii. 6.20 (comm. अङ्गमित्येकं कोमलाङ्गस्य); **2C** body (of an object) श्रीमद्विताने कनकोज्ज्वलाङ्गे वैडूर्यपादे शयने शयानम् BuddhaC. 1.17; [Kośas give synonyms like शरीर, देह, वपुस्, तनु AbhidhāRaMā. 2.355; Vaija. 177.52; TrikāŚe. iii. 3.54; NānārthāSaṁ. i. 45.35; KośaKaTa. 1.5048; 2.4056; KalpK. 34.130; NāmMā. 38; AnekāTi. 2.20; RājNi. 262.10]; **3** part, portion, constituent युञ्जाथां रासभं रथे वीड्वङ्गे वृषण्वसू ṚV. viii. 85.7; ऋभू रथस्येवाङ्गानि सं दधत्परुषा परुः AV. iv. 12.7; यस्यास्ते विचृतामस्यङ्गमङ्गं परुष्परुः AV. ix. 3.10; यत्ते ग्राव्णा चिच्छिदुः सोम राजन् । प्रियाण्यङ्गानि स्वधिता परूꣳषि TaiBr. III. vii. 13.1; नाविप्रयुक्तमोषधिवनस्पतीनामङ्गमुपाददीत GautDS. i. 3.19; मामकानि विजयाङ्गानि सन्नद्धानि SvapnVā. 5.11 (8); सः (राजा) । स्वपुरे स्वयमङ्गेषु चरितं वेद सत्सु AhirbuS. 50.9; उपपन्नं ननु शिवं सप्तस्वङ्गेषु यस्य मे RaghuVa. 1.60; तदङ्गमग्र्यं मघवन्महाक्रतोरमुं तुरङ्गं प्रतिमोक्तुमर्हसि RaghuVa. 3.46; निःशेषं शकलितवल्कलाङ्गसारैः कुर्वद्भिर्भुवमभितः कषायचित्राम् । ईशानः सुकुसुमपल्लवैर्नगैस्तैरातेने बलिमिव रङ्गदेवताभ्यः Kirātā. 17.62; सुविभक्तमुखाद्यङ्गैः…नाटकैः AvantiKa. 2.7; भवन्त्यस्यैवमङ्गानि स्थास्नूनि ŚiśuVa. 2.93; यमनियमादिभिरङ्गैर्यमिनो हृदये भजन्ति स त्वं भो (?:) SuvarṇaMā. 41; कालेऽनुक्ते प्रभातं स्यादङ्गेऽनुक्ते जटा भवेत् ŚārṅgaS. i. 1.47 (comm. अङ्गे द्रव्यावयवे); मुख्यमङ्गं हि मन्त्रस्य विनिपातप्रतिक्रिया KathāSaSāg. iii. 1.113; अथ गोप्तारमङ्गानां जिष्णोर्जेतारमाहवे । संभाव्य योजयामास RāghPāṇ.(Ka.) 12.1; अङ्गमङ्गीकृतं सान्द्रैरपाटैर्व्यापकाक्षरैः SaṁgīRa. iii. 452.7 (6.1008); योगो योगस्तु विज्ञेयस्त-

स्याङ्गानि·तथाष्ट वै TantrRā. 27.53; अङ्गानि यदमात्यप्रोतान्येवेतराणि षडपि यत: । युष्मदधीना: प्राणा ममेत्युवाच नृप: HariC.(Pa.) 50; केनाङ्गेनापि कुप्येन सर्वकुप्येन वा पुन: । शेषस्य प्रतिरक्षार्थं परिक्रय उदाहृत: Hitopa. 4.125; यच्चङ्गं विहीयेत तत्संख्याद्विगुणो जप: TantrSā.(K.) 37.13; अङ्गानि राज्यस्य सुमार्गचारात्पुष्णाति शक्तित्रयसद्विवेक: VīraBhā. 5.131; योगस्यापराण्यङ्गानि Vidvanmo. 7.46 (7); सप्तसु पार्थिवानामङ्गेषु वैषम्यभरं बभार ParamāKā. 11.75; कालो मार्ग: क्रियाङ्गानि ··· तालप्राणा दश स्मृता: SaṁgīPā. 3.5; प्रदेशेऽंश उपायेऽङ्गम् Vaija. 230.3; **4** subsidiary rite, accessory, subordinate part of a thing or action यो होमकाल: सोऽङ्गानाम् ĀpaS'S. vi. 4.12; तन्त्रमङ्गानि विभवन्ति ĀpaS'S. xiv. 5.3; अङ्गं तु स्यादधिकृत्याम्नानात् LāṭyāS'S. x. 3.4; कलहरूपं सुरतमाचक्षते । ··· तस्मात्प्रहणनस्थानमङ्गम् KāmSū. 147.22 (2.7); अष्टावङ्गानि तस्याहुश्चिकित्सा येषु संश्रिता AṣṭāHr. i. 1.6; रक्षांसि वेदिं परितो निरास्थदङ्गान्ययाक्षीदभित: प्रधानम् Bhaṭṭi. 1.12; साधनाङ्गफलै: सह । यो यज्जानाति कुरुते स तदेवेति सुस्थितम् MṛgendraT. i. 5.13; iii. 1.3; तत्रायतनं कामस्य स्त्र्यधिष्ठानम् । अङ्गानि च माल्यादीनि JayaMa. 16.23 (*on* 1.2); एतस्यान्ते अभिषेको मार्जनं गन्धानुलेप: पुष्पाणि होमो ब्राह्मणभोजनं तर्पणमित्येतानि सप्ताङ्गानि भवन्ति PārāSū. 79.7; तस्याङ्गान्यभिधीयन्ते तेन सर्वाणि विस्तरात् SamarāSū. 71.13; 44.4; इज्येव ···। हिंसां यथा सैव तथाङ्गमेषा कलङ्कमेकं मलिनं बिभर्ति NaiṣC. 22.74; बद्धं धातुभिरङ्गैश्च निबद्धमभिधीयते SaṁgīRa. ii. 204.7 (4.5); मोहनं मदनयुद्धमूचिरे तस्य ताडनमिहाङ्गमिष्यते RatiRaha. 10.52; कला इहाङ्गं हि संप्रयोगस्य KandaCū. ii. 2.6; [Kośas give अप्रधान TrikāS'e. iii. 3.54; ViśvaPra. 25.14; MediK. 22.2; NānārthMañ. 272; ViśvaLoK. 47.4; S'abdaRaSaK. 59.1; उपसर्जनभूत AnekāSaṁ. 2.29; गुण *or* गौण NānārthāSaṁ. i. 45.35; KośaKaTa. 2.4056; उपकारिन् AnekāK. 112]; **5** one of the six ancillary sciences of the Vedas प्रधानं च षट्स्वङ्गेषु व्याकरणम् MahāBh. i. 1.19 (*on* i. 1.0); VasiDS. 6.3; शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दोविचितिर्ज्योतिषमिति चाङ्गानि ArthS'ā. i. 29.3 (1.3); तस्य च व्यवहारो वेदो धर्मशास्त्राण्यङ्गान्युपवेदा: पुराणम् GautDS. ii. 2.19; यो विजानाति वेदमङ्गै: समन्वितम् DakṣaSm. 6.4; °धर्मशास्त्राङ्गमिश्रिता: । वेदा: YājñaSm. 1.3; वेदस्याङ्गानि PārāS'i. 112; प्रथमं छन्दसामङ्गमाहुर्व्याकरणं बुधा: VākyaPa. 1.11; BṛPārāSm. 6.209; LaghvāśvaSm. 12.14; मीमांसते च यो वेदान् षड्भिरङ्गै: सविस्तरै: । इतिहासपुराणानि स भवेद् वेदपारग: VedavyāSm. 4.47; अङ्गानि षट् शिक्षादीनि BālaKrī. i. 9.13 (*on* 1.3); एष मे जामाता गृहीती षट्स्वङ्गेषु DaśKuC. 100.6; न च वेदोपवेदाङ्गप्रत्यङ्गार्थबोधनम् । बुद्धादेर्दृश्यते वाक्यं स सर्वज्ञ: कथं मुधा TattvSaṁ. 3146; अङ्गानि वेदाश्चत्वार: ··· त्रयीदं सर्वमुच्यते NītiS'ā. 2.13; जयत्यङ्गैरयं षड्भिर्वेदात्मा पुरुषोऽद्भुत: RāmC. 9.17; वेदवर्जितानि वा केवलान्यङ्गान्येव ManuBh. i. 149.10 (*on* 2.141); i. 184.25 (*on* 2.208); अङ्गानि व्याकरणज्योति:शिक्षाछन्दोनिरुक्तानि वेदार्थोपयोगिपदादिव्युत्पादनद्वारेण विद्यास्थानत्वं प्रतिपद्यन्ते NyāyMañ. i. 3.9; i. 234.1; NītiVā. 7.1; षड्भिरङ्गैरुपेताय विविधैरव्ययैरपि । शाश्वताय नमस्कुर्मो वेदाय च भवाय च Bhām. 1.11 (*on* i. 1.0); साङ्गस्य सेतिहासपुराणस्य सधर्मशास्त्रस्य समीमांसस्य वेदस्य S'rīBh. 263.9 (*on* i. 2.23); वेदोपवेदाङ्गपुराणधर्मशास्त्रेतिहासादिभिरुच्छ्रितश्री: PraboCan. 5.6; कल्पशब्देनेह व्याकरणादीन्यङ्गानि मीमांसान्यायविस्तराश्च प्रतिपाद्यन्ते Aparā. 65.19 (*on* 1.34); यस्तु वेदभागमङ्गानि वा वृत्त्यर्थमध्यापयति स उपाध्याय: SmṛtiCan. i. 91.2; i. 148.16; अङ्गैरित्यनेन सिद्धे: पृथक् कल्पग्रहणं कल्पस्य सम्यग्ज्ञानार्थम् HārLa. 8.16; वेदस्याङ्गान्याहुरेतानि षट् च NyāyPari. 480.17 विदिक्ष्वङ्गस्मृतिन्यायसर्वशास्त्राणि पूजयेत् S'āraTi. 15.76; एकां शाखां सकल्पां वा षड्भिरङ्गैरधीत्य च BallāC. 4.1; VīraMi. (Paribhāṣā.) 11.4; वेदस्यैव षडङ्गानि यत: शिक्षादिकानि वै Sarva-SiSaṁ. 5.17; एवमङ्गानां वेदोपकारकत्वम् BhāṭṭCin. i. 4.18 (*on* i. 1.1); शिक्षेत्यादि श्रुतेरङ्गम् AmaK. 3.18; AnekāTi. 2.20; **6A** number six (because of the six Vedāṅgas) अङ्गै रुद्रै: सिद्धैर्गजैर्यमैरर्कवत्सरान् गुणयेत् BrāhmSphuSi. 25.26; 25.28; लब्धनन्दै: शेषितमङ्गयुक्त: सूर्यादिसंवत्सरपालक: स्यात् Bhāsva. 1.5; 1.9; 3.4; KaraṇaKu. 8.1(30); RasRaSa. 26.52; त्र्येकाङ्गाब्धिनवाङ्कगोविकृतयस्तत्त्वेषुवर्गा बहिर्दिक्कोणेषु घटा हयारिकपुटक्षेत्रक्रमाच्छूलिनि TantrSa. 8.5; GrahaLā. 11.3; रामाङ्गशक्र (1463) गणिते शाके BhaktiRaSi. iv. 9.25; नेत्राङ्गक्षितिनयनेन्दुनेत्रभागैर्मासूरै: S'ilpaRa. i. 19.11; VāstuVi. 72.8; षट् त्वङ्गरसा: प्रोक्ता मनीषिभि: GaṇiNāMā. 24; **6B** number thirty लग्नेशेन युताब्दमङ्गविहृतं संक्रान्तिपूर्वं दिनम् JātaPā. 14.61; **6C** the first house in an astrological chart यमेन्दू तुङ्गेऽङ्गे सवितृशशिजौ षष्ठभवने ··· नरौ Bṛhajjā. 11.4; **7** (Gr.) stem or theme of an inflected form, predesinential form of a word यस्मात् प्रत्ययविधिस्तदादि प्रत्ययेऽङ्गम् P. i. 4.13; i. 1.63; iv. 2.72; vi. 4.1; viii. 2.27; viii. 3.78; तादृशं रञ्जयेदङ्गं सर्वं नासिक्यसंगतम् S'aiśiS'i. 223; भूतेऽङ्गस्यादितोऽकारो यत्रावर्णात् परो भवेत् APrāti. 97; विकरणान्तं चाङ्गम् MahāBh. i. 285.25 (*on* i. 3.60); अङ्गस्यादेश उच्यते MahāBh. ii. 263.8 (*on* iv. 1.155); ii. 287.18 (*on* iv. 2.72); अदिदृतदङ्गे । विभ्रमं मधुमद: प्रमदानां धातुलीनमुपसर्ग इवार्थम् S'iśuVa. 10.15; अङ्गे वृद्धिगुणाश्लिष्टा धातव: प्रत्ययैरिव । रूपाभिव्यक्तिमन्वीता विबभ्रुरसुरै: सुरा: HarVi. 43.384; प्रत्ययस्य हि पूर्वभागोऽङ्गम् Nyās. i. 121.22 (*on* i. 1.63); अनेकाचोऽङ्गस्य धातोरुवर्णस्य यण् स्यादचि सुपि PrakriKau. i. 172.2; नयन्तादङ्गाद्विहितस्य ङिद्वचनस्य आडागम: PāṇiTaVāNaMā. 12.11; अङ्गस्य गुण इति व्यवहारात्र तदङ्गस्य संज्ञा LaS'abdeS'e. i. 185.17; अङ्गम् ··· वैयाकरणसंज्ञायाम् NānārthāSaṁ. i. 45.35; **8** a subordinate mystic formula (=अङ्गमन्त्र) अङ्गं तु चक्रमयदेवसमानरूपमाचक्रपूर्वमखिलं गदितं यदादौ AhirbuS. 24.20; एकबीजेषु मन्त्रेषु तेनैवाङ्गानि कल्पयेत् ParaS. 15.18; अङ्गदिक्पालवस्त्राद्यैरर्चनास्य समीरिता PañcRā.(Nā.) iii. 14.40; iii. 15.71; तत्राङ्गशक्तिमूर्तिं चाप्यर्चयेज्जुहुयाज्जपेत् JayāS. 29.110; मूलाङ्गवैदिकैर्मन्त्रै: पञ्चगव्यादिविस्तरै: ĪśānS'iPa. i. 35.46; तारं मध्ये विलिखतु मनुं षट्सु कोणेषु सन्धिष्वङ्गं मायां स्मरमपि लिखेत् S'āraTi. 15.97; 15.87; चतुर्थांशेन चाङ्गानां कुर्यान्मूलस्य तर्पणम् PāraS. 7.224; **9** subsidiary deity अङ्गोपाङ्गादिकानां तु सर्वेषां ध्यानमुच्यते PāraS. 6.250; 8.30; एवं ध्यात्वार्चयेन्मन्त्री स्यादङ्गै: प्रथमावृति: PañcRā.(Nā.) iii. 11.22; वृत्तान्तराले त्वभितो यजेदङ्गानि षट् क्रमात् TantrRā. 8.16; 9.18; **10** assignment of mystic potency to a limb (=अङ्गन्यास) मायया पुटितं कृत्वा कुर्यादङ्गानि षट् क्रमात् TantrRā. 12.4; मूलविद्याक्षरैरङ्गान्याचरेत् पडिति क्रमात् TantrRā. 17.5; 26.57; *m.* हृदयादीन्यसेदङ्गान् हृदयादिषु कृत्स्नश: BhaviP. 44A.16 (i. 17.108); **11** material constituent अङ्गानि मैरेये P. vi. 2.70 (PadMañ. अङ्गम् आरम्भकम्); **12** means, condition, cause धर्मे ये प्रत्यये चाङ्गम् VākyaPa. 1.25; अन्तर्मध्येऽङ्गानि निमित्तानि Pradī. ii. 207A.23 (*on* i. 4.2); अङ्गम् निमित्तम् PāṇiTaVāNaMā. 42.18; अङ्गानि निमित्तानि LaS'abdeS'e. i. 65.12; **13** one of the twelve books of the Jain canon अङ्गप्रविष्टं द्वादशविधम् । तद्यथा । आचार: सूत्रकृतं स्थानं समवाय: व्याख्याप्रज्ञप्ति: ज्ञातधर्मकथा: उपासकाध्ययनदशा: अन्तकृद्दशा: अनुत्तरोपपातिकदशा: प्रश्नव्याकरणं विपाकसूत्रं दृष्टिपात इति Tattvā-Bh. 1.20; श्रुतरूपस्य परमपुरुषस्याङ्गानीवाङ्गानि द्वादशाङ्गानि आचाराङ्गादीनि यस्मिन् तत् द्वादशाङ्गम् Malayagiri on Nandisūtra 193A.11; **14** (Archi.) element of an architectural unit, particularly a moulding अङ्गमङ्गं प्रति प्राङ्गैर्वृद्धिर्हानिस्तथोच्यते MayaMa. 13.21; 13.22; अधिष्ठानादिवर्गाढ्यं प्रसादवदलङ्कृतम् । नासिकातोरणाद्यङ्गैर्युक्तं वातायनादिभि: MayaMa. 26.42; यत्नतो रक्ष्यमाणस्य शय्यास्थस्यैव वज्रिण: । तस्याङ्गान्यखिलान्येव कुट्न्यादीनि योजयेत् SamarāSū. 17.87; [Kośas give further उपाय (means of royal policy ?) AnekāSa. 459; Vaija. 230.3; TrikāS'e. iii. 3.54; AnekāSaṁ. 2.29; ViśvaPra. 25.14; NānārthSaṁ. 5.42; NānārthāSaṁ. i. 45.35; MediK. 22.2; NānārthMañ. 272; ViśvaLoK. 47.4; KośaKaTa. 2.4056; AnekāTi. 2.20; आधार AnekāTi. 2.20; ParaNā. 2619; अन्तिक AnekāSaṁ. 2.29; ViśvaPra. 25.14; MediK. 22.3; NānārthMa. 272; NānārthaRaMā. 267; ViśvaLoK. 47.3; KośaKaTa. 2.4056; S'abdaRaSaK. 59.1; AnekāTi. 2.20; ParaNā. 2618; प्रदेश Vaija. 230.3; NānārthāSaṁ. i. 45.35; (? अ)प्रधान AnekāTi. 2.20; ParaNā. 2618; प्रतीक AgniP. 363.17; AnekāSaṁ. 2.29; ViśvaPra. 25.14; NānārthaMa. 272; NānārthaRaMā. 267; MediK. 22.2; ViśvaLoK. 47.4; DharK. 337; KośaKaTa. 2.4056; S'abdaRaSaK. 59.2; (welfare) अज्यते अङ्ग: क्षेम (?:) Prasā. ii. 644.5]

³अङ्ग (áṅga) *m.* **A** name of a people **B** name of a country **Ci** a king of the Aṅgas **ii** name of Sudeṣṇā's son **iii** name of a Prajāpati **iv** son of Ūru and Āgneyī **v** descendent of Cākṣuṣa-Manu **vi** elder son of Sugrīva **vii** name of a sage **viii** name of one of the Suśarmans **ix** name of the patron of Pālakāpya **A** name of a people in the eastern part of India गन्धारिभ्यो मूजवद्भ्योऽङ्गेभ्यो मगधेभ्य:।···तक्मानं परि दद्मसि AV. v. 22.14; सुह्मानङ्गांश्च पुण्ड्रांश्च निषादान्वङ्गकीचकान् । ··· यो जित्वा समरे वीर: MahāBhā. viii. 5.19; अङ्गा वङ्गाश्च पुण्ड्राश्च MahāBhā. viii. 17.2; viii. 30.60; अङ्गा वङ्गा: कलिङ्गाश्च श्यामा: कार्यास्तु वर्णत: NāṭyaS'ā.21.112; अङ्गा वङ्गा: कलिङ्गाश्च ··· युञ्जन्तीहौड्रमागधीम् NāṭyaS'ā. 13.45; BaudhDS. i. 1.29; नानाविधक्रतुवरेषु विचित्रनानादैभन्यिङ्गवङ्गमगधा: VasiS. 6.67; तेषां च पञ्च दायादा वङ्गाङ्गा: सुह्मकास्तथा MatsyaP. 48.29; आप्येऽङ्गवङ्गकौशलगिरिव्रजा: ··· । उपतापं यान्ति जना: BṛSaṁ. 10.14; अङ्गा वङ्गा: कलिङ्गाश्च ज्ञेया मातङ्गयोधिन: ViṣṇuDhaP. ii. 177.43; SaṁgīRa. ii. 3.221; BhāvPra.(S'ā.) 309.22 (10); राज्ये कर्णस्तथाङ्गानामभिषिक्तो मयाधुना PāṇḍaC. 3.445; 6.27; PrabhāC. 186.17; अत एवाङ्गानामपत्यानि राजानो वा अङ्गा इत्युदाहरणम् TattvCin. iv(2). 807.4; अङ्गानां सङ्गरस्थलं रणाङ्गणमिवाभाति RasGaṅ. 84.2; गिरिगहनचरा अङ्गवङ्गा: । ··· तव विशिखगणै: पातिता भूमिपृष्ठे VīraBhā. 9.36; अङ्गानामधिप: श्रेष्ठ: श्रीमानिन्दुसमद्युति:

Hastyāyur. 1.14 (1.1); अङ्गाः संप्राप्तभङ्गाः EI. ii. 416.31; **B** a country in Eastern India त इम एषु कुरुपञ्चालेष्वङ्गमगधेषु काशिकौशलेषु ··· अन्नमदन्ति GopBr. i. 2.10; लोमपाद इति ख्यातो अङ्गानामीश्वरोऽभवत् MahāBhā. iii. 110.19; अङ्गा वङ्गाः कलिङ्गाश्च···। (उद्देशमात्रेण मया देशाः संकीर्तिताः प्रभो) MahāBhā. vi. 10.44; MahāBhā. xii. 122.1; अङ्गस्याङ्गोऽभवद्देशः MahāBhā. i. 1042*(3); रोमपादः प्रतापवान्। अङ्गेषु प्रथितो राजा भविष्यति महाबलः Rāmā. i. 8.11; HariVaṁ. i. 23.32; अबहुत्वे च लुग्वक्तव्यः। अतिक्रान्तोऽङ्गानत्यङ्ग इति MahāBh. i. 490.9 (*on* ii. 4.62); अङ्गानां विषयो अङ्गाः MahāBh. ii. 282.7 (*on* iv. 2.52); मगधाङ्गांस्तथैव च।···एतान् जनपदानार्यान् गङ्गा भावयते शुभान् VāyuP. i. 47.48; MatsyaP. 121.50; BrahmāṇḍP. i. 18.51; ViṣṇuDhaP. i. 22.23; विदेहेषु तथाङ्गेषु ··· लोहं प्रधानम् ViṣṇuDhaP. ii. 17.22; iii. 27.23; अङ्गेषु सूर्यो यवनेषु चन्द्रः YogYā. 3.19; मम प्राणाधिके तस्मिन्नङ्गानामीश्वरे गते VeṇīSaṁ. 5.165; स···च तमवभूतदुहितृप्रार्थनस्याङ्गराजस्योद्धरणायाङ्गानभियास्यन् DaśKuC. 36.3; 41.2; अङ्गानां राष्ट्रं अङ्गाः JaineVyā. iii. 2.45 (180.21); देशाः···कुरुकाशीकलिङ्गाङ्गवङ्गसुह्माः MahāP. 16.152; 25.287; लोमराहित्यात् (?) पूर्वेणाङ्गः JayaMa. 302.20 (*on* 5.6); KāvyMī. 8.3; 93.20; देशोऽङ्गोऽयं पुरी चम्पा BṛKathāK. 93.303; RāmāMañ. 205.10; PadmP. iv. 49.4; अयमङ्गेषु मार्गोऽयम् KathāSaSāg. ix. 6.313; अङ्गाः जनपदः स्फीतः BṛKathāS'loSaṁ. 16.36; Kāvyānu.(He.) 153.5; देशनामानि अङ्गवङ्गकलिङ्गादीनि SmṛtiCan. vi. 53.9; अङ्गानां जनपदस्य भूषायाः चम्पापुर्याः कल्पं जल्पामः ViviTīKa. 65.2; अङ्गश्चम्पाप्रदेशः VīraMi.(Paribhāṣā.) 58.19; Vaija. 230.3; TrikāS'e. iii. 3.54; VīśvaPra. 25.14; NānārthSaṁ. 5.42; MediK. 22.2; ViśvaLoK. 47.3; **Ci** a king of the Aṅgas एतेन ह वा ऐन्द्रेण महाभिषेकेणोदमय आत्रेयोऽङ्गमभिषिषेच AitBr. 39.8 (950); (a king called Aṅga) तथाङ्गवङ्गौ सह पुण्ड्रकेण पाण्ड्योड्रराजौ सह चान्ध्रकेण MahāBhā. ii. 4.21; xii. 29.81; xii. 49.72; पुत्रस्त्वङ्गस्य राज्ञस्तु रोमपाद इति श्रुतः Rāmā. i. 10.4; अङ्गवङ्गकलिङ्गैश्च सार्धम् ··· निर्ययौ चेदिराजः सः HariVaṁ. 87.50; 23.33; दायादस्तस्य चाङ्गो वै तस्मात्कर्णोऽभवन्नृपः MatsyaP. 48.102; VāyuP. ii. 8.226; असिकेशं भौजङ्गे पित्र्येऽङ्गं पाण्ड्यनाथमपि भाग्ये BṛSaṁ. 11.56; अङ्गान् मणिभिरङ्गैः ··· सोऽभ्यनन्दत् MahāP. 29.38; अङ्गाः कङ्ककलिङ्गवङ्गमगधाः सर्वेऽप्यमी पार्थिवाः NalaCam. 7.6; अङ्गद्वयं मे परिपालनीयमङ्ग त्वया शूरजनाग्रगेण BhārCam. 8.78; नाभागाङ्गाम्बरीषाद्यैश्चीर्णे त्रेतायुगादिषु। ··· एतन्महाव्रतम् BhaviP. 706B.18 (iv. 72.9); DvyāśraKā. 15.33; अङ्गाः संगरभीरवः समभवन् PratāYaBhū. 188.2; द्वारस्थाङ्गकलिङ्गगाङ्गमगधैरभ्यर्चिताङ्घ्रिश्रियम् ··· श्रीकृष्णराजो-[ऽ]भ[वत्] EI. iv. 283.23; अङ्गवङ्गकलिङ्गाद्यै राजभिस्सेव्यते च यः EI. xiv. 238.59; **Cii** name of Sudeṣṇā's son तत्राङ्गो नाम राजर्षिः सुदेष्णायामजायत MahāBhā. i. 98.32; पुत्रानुत्पादयामास पञ्च वंशकरान् भुवि। अङ्गः प्रथमतो जज्ञे HariVaṁ. 23.29; यस्य क्षेत्रे दीर्घतमसाङ्गवङ्गकलिङ्गसुह्मपौण्ड्राख्यं बालेयं क्षत्रमजन्यत ViṣṇuP. iv. 18.13; BrahmāṇḍP. ii. 74.27; MatsyaP. 48.77; VāyuP. ii. 37.85; BrahmP. 13.30; **Ciii** name of a Prajāpati अत्रिवंशसमुत्पन्नस्त्वङ्गो नाम प्रजापतिः HariVaṁ. 5.1; BrahmāṇḍP. i. 36.126; पितृकन्या सुनीथा तु वेनमङ्गादजीजनत् MatsyaP. 4.44; SkandP. v(2). 49.20; सुनीथाङ्गस्य या पत्नी सुषुवे वेनमुल्बणम् BhāgP. iv. 13.18; BrahmP. 4.28; अङ्गो नाम अयं भद्रे नन्दनं वनमागतः PadmP. ii. 34.2; ii. 29.72; जातस्य ध्रुवकुल एव तुङ्गकीर्तेरङ्गस्य व्यजनि सुतः स वेननामा Nārāy. iv. 18.1; **Civ** son of Ūru and Āgneyī ऊरोरजनयत्पुत्रान् षडाग्नेयी महाप्रभान्। अङ्गं सुमनसम् HariVaṁ. 2.18; (of Kuru) ViṣṇuP. i. 13.6; VāyuP. ii. 1.91; BrahmāṇḍP. i. 36.108; Kūrma-P. 150.15 (1.14); AgniP. 18.10; ViṣṇuDhaP. i. 108.4; BrahmP. 2.20; (of Puru) S'ivaP. 440B.5 (v. 30.16); BallāC. 58.13; **Cv** descendant of Cākṣuṣa-Manu तद्वंशजा असंख्याता अङ्गक्रतुशिवादयः SaurP. 27.6; **Cvi** elder son of Sugrīva ज्यायानङ्गोऽग्रजस्तस्य प्रथितोऽङ्गदसंज्ञया PadmP.(Ra.) 10.12; 47.67; 49.77; **Cvii** name of a sage भृगुरङ्गोऽङ्गिरा वह्निः कपिलोऽत्रिः (वल्कलतापसाः) PadmP.(Ra.) 4.126; **Cviii** name of one of the Suśarmans वर्णस्तथाप्यङ्गविश्वौ (सुशर्माणः प्रकीर्तिताः) VāyuP. ii. 38.64; **ix** name of the patron of Pālakāpya अङ्गो हि राजा चम्पायां पालकाप्यं स पृच्छति Hastyāyur. 18.18 (1.2); 27.8 (1.3); 48.9 (1.7); 97.15 (1.14)

¹अङ्ग (aṅga) *adj.* subordinate, dependent ग्रामादौ उत्सवं कुर्यात्स्वतन्त्रे वाङ्ग एव वा PāraS. 17.549.

²अङ्ग (aṅga) *adj.* possessing limbs अङ्गमस्यास्तीति अङ्गः। अर्शआदित्वादच्प्रत्ययान्तोऽङ्गशब्द उपात्त इति दर्शयति Nyās. i. 411.15 (*on* ii. 3.20); अङ्गवानङ्ग इष्यते AnekāSa. 459; अङ्गो देशेऽङ्गशालिनि Vaija. 230.3; AnekāK. 112; अङ्गशालिनि तु त्रि स्यात् NānārthāSaṁ. i. 46.37; त्रिष्वङ्गवति MediK. 22.3; त्रिष्वङ्गवति चोच्यते S'abdaRaSaK. 59.3.

¹अङ्गक (aṅga-ka) *n.* **Ai** body (in an endearing sense) पुलकिनि केवलमङ्गके विधेयाः।···प्रणिदधिरे दयितैरनङ्गलेखाः S'iśuVa. 7.39; (वधूः) हरति सुचिरं गाढाश्लेषे यदङ्गकमाकुला Kāvyālaṅ.(Ru.) 7.33; अहह सुतनोर्लीलासूत्रैः कृतं पदमङ्गके BālBhā. 1.30; 1.27; लावण्यसंवलितमङ्गकमुद्वहन्ती NavSāC. 18.36; आत्मनोऽङ्गेषु पूर्वं तां रक्षां कृत्वा तु मेऽङ्गके ĀdiP. 17.65; इति स्फुरितमङ्गके मृगदृशः स्वतो लीलया KāvyPra. 728.3; एतत्तदेव सितदेवतरुप्रसूनसौभाग्यमङ्गकमनङ्गविलासवेश्म KarṇaSu. 1.52; 3.5; त्वत्प्रत्यर्थी गिरिचरगजस्याङ्गके दत्तदृष्टिः Ekāva. vi. 2.50; अपि सोऽत्र न दुर्लभश्चिदात्माङ्गकयोः कारणकार्यभावभावात् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 15.124; दर्शयन्नङ्गकेन। नवनखपदभागां नैशसंभोगमुद्राम् S'ṛṅgāBhū. 9; पाटीरं घनसारसान्द्रविशदं बाला विलिप्याङ्गके S'ṛṅgāMañ. 38.15; **Aii** body (in a deprecatory sense), wretched body धिक् तम् ··· अङ्गकम् YogVā. v. 34.73; मरणव्यसने ऋातुरपूर्वोऽयं ममाङ्गकम्। दग्धुं शोकानलः शक्तः PadmP.(Ra.) 116.17; अङ्गकस्यास्य कृते कः पापमाचरेत् YogS'ā. 3.24; महादारिद्र्यदग्धेन किमनेनाङ्गकेन मे PārśvC. 3.157; S'āliC. 5.122; **B** limb, bodily part (implying delicateness, fragility, beauty etc.) गन्तुमल्पमपि मे नालमङ्गकानि Kād. 36.5; अङ्गकैस्तुहिनसङ्गशीतलैः पुत्रि मां प्रियसखीं च जीवय MālMā. 10.127; 1.113; अकृतमधुरैरम्बानां मे कुतूहलमङ्गकैः UttaRāC. 1.20; 1.24; अस्याः कृतावरणमङ्गलकान्यङ्गकानि यौवनस्य पन्थानमीक्षन्ते AnarghaRā. 3.4 (12); अङ्गकैः। हरवामविभागभागिनी मम लास्यैकगुरुर्गिरेः सुता RāmC. 13.21; 19.51; एताः पुण्यपुरंध्र्यो त्रिभुवनक्रीडाजडैरङ्गकैर्निर्गत्य प्रियसद्मनः स्ववसतेर्वीथीरलंकुर्वते TilaMañ. 238.15; आलिङ्ग्य निर्वापयेमान्यङ्गकानि YaśasCam. ii. 47.1; विक्षेप साक्षेपमितीव तासां पद्माकरः कुङ्कुममङ्गकेभ्यः VikraDeC. 10.77; 18.27; KarṇaSu. 1.22; सार्धमावर्त्य हेम्ना रजतमिव मृगाक्ष्याः कल्पितान्यङ्गकानि SubhāRaK. 22.20; निपीते मधुनि मधुरता याङ्गकेष्वाविरासीत् S'rīKaC. 14.67; 13.45; 15.20; अमूनि सूनैर्विदधेऽङ्गकानि चकार वाचं पिकपञ्चमेन NaiṣC. 10.130; 8.57; पश्य पश्य विरहे दहत्यसावङ्गभूरपि यदङ्गकानि मे Surath. 6.78; 14.25; KīrtiKau. 7.75; विरचय निर्वृतमेनमङ्गकैस्त्वम् UnmaRā.(Vi.) 54; यदि कोमलता तवाङ्गकानाम् RasGaṅ. 71.6; अङ्गकैरधरितानि तावकैः केलिपत्रकुसुमानि कल्पय Raghunā. 12.39; 7.1; अङ्गकान्यपिदधासि नताङ्ग्या भूषणैर्जनदुरीक्षणमीत्या Mukundā. 119; अशिशिरैरङ्गकैः पित्तला स्यात् RatiRa. 4.5; **C** part, portion देहे यथाङ्गिनोऽङ्गानि दृश्यते चित्स्वभावतः। ब्रह्मणा पद्मजत्वेन नियत्याद्यङ्गकं तथा YogVā. iii. 62.17 (comm. तथा नियत्यादिसर्गजातमङ्गकं स्वावयवभूतं दृष्टमिति शेषः); **D** ancillary (subsidiary) science विद्या ब्राह्मी तथाङ्गकम् BallāC. 76.15; **E** subsidiary *mantra* नमःस्वाहादिभिश्चायं विष्वक्सेनस्य अङ्गकः। साङ्गेनानेन मन्त्रेण प्रतिष्ठाप्यो विधानतः PāraS. 8.98; धौतदन्ता द्विजाः स्नातशुक्लाम्बरा वज्रपूतैर्जलैर्मौनिनस्तण्डुलान्। क्षालयेयुस्तथा सप्तकृत्वोऽङ्गकैः ĪśānS'iPa. i. 8.101; **F** manner, mode, procedure आरब्धा भगवदभिनतिरमुना येनाङ्गकेन मम। शम्भो Stotrā. 20.21 (comm. येनाङ्गकेन सर्वजनासंलक्ष्यप्रकारेण)

²अङ्गक (aṅga-ka) *m.* inhabitant of the Aṅga country कलिङ्गकाश्चाङ्गका मागधाश्च शिष्टान्धर्मानुपजीवन्ति वृद्धाः MahāBhā. viii. 30.75.

अङ्गकण्डूयन (aṅga-kaṇḍūyana) *n.* scratching of the limbs or body परिभ्रमन्तं गिरिमङ्ग पृष्ठतः। बिभ्रत्तदावर्तनमादिकच्छपो मेनेऽङ्गकण्डूयनमप्रमेयः BhāgP. viii. 7.10.

अङ्गकथन (aṅga-kathana) *n.* mention or enumeration of the accessories विभज्याङ्गकथनप्रत्यभिज्ञादिभिरैक्यसिद्धेः SetuBa. 200.30.

अङ्गकथंभावाकाङ्क्षा (aṅga-kathambhāvākāṅkṣā) *f.* expectancy of the subsidiary for the *modus operandi* ततश्च तत्र विनिगमनाविरहेण अङ्गकथंभावाकाङ्क्षाया विनियोजकत्वशक्तिः कुण्ठीभवति MayūMāli. 199.8 (*on* iii. 1.10)

अङ्गकभाव (aṅgaka-bhāva) *n.* posture of the body ऋज्वा (? ऋज्व)-ङ्गकभावं सामान्यमिति विद्यते MānaSā. 67.48.

अङ्गकम्प (aṅga-kampa) *m.* trembling or tremor of the body (यस्य) अङ्गकम्पो गतेर्भङ्गो मुखं वा कुङ्कुमप्रभम्।···स च याति यमालयम् HāriS. ii. 4.28; दिगालोकास्यशोषाङ्गकम्पगद्गदसम्भ्रमाः। त्रासवैवर्ण्यमोहाश्च वर्ण्यन्ते विबुधैरिह Vāgbhaṭā. 5.28; AlaṅkāS'e. 20.23; एतेन स्वेच्छामन्तरेणोत्पद्यमानैः सुखदुःखविशेषैस्तत्कार्यैश्च पुलकाङ्गकम्पादिभिः कार्यत्वहेतोर्व्यभिचारश्च परिहृतो भवति S'rutaPra. i(B). 125.16 (*on* i. 1.3)

अङ्गकम्पन (aṅga-kampana) *n.* tremor of the body रोमाञ्चदाहौ स्वेदश्च लालास्रावोऽङ्गकम्पनम्···कालदष्टस्य ĪśānS'iPa. i. 39.44.

अङ्गकम्बल (aṅga-kambala) *m.* a (fine or thin) blanket for covering the body रथवाहिन्यः ··· परिस्तोमाङ्गकम्बलैः।··· अदृश्यन्त ··· मेघानामिव वागुराः MahāBhā. vii. 73.26 (Nīlakaṇṭha सूक्ष्मकम्बल)

अङ्गकरणोपपत्ति (aṅgakaraṇopapatti) *f.* propriety of the performance of the accessory rites अस्मन्मते त्वङ्गापूर्वाणां प्रधानापूर्वोत्पत्त्यनन्तरं नाशाद्विकृत्यपूर्वसिद्ध्यर्थं पुनरङ्गकरणोपपत्तिः MīmāKau. iii. 50.20 (*on* ii. 1.6)

अङ्गकर्तन (aṅga-kartana) *n.* cutting off of a limb इहापि दृश्यते लोके तिरश्चामकृतागसाम् । नितान्तं बन्धनच्छेदतर्जनायतिदुःसहम् । कुष्ठादिव्याधिजा बाधा गुप्तिवासोऽङ्गकर्तनम् ।···नृणामपि TrisaS'aPuC. iii. 3. 113.

अङ्गकर्तव्य (aṅga-kartavya) *n.* accesories which are to be necessarily performed दृष्टान्तेन द्रढयति अङ्गकर्तव्यसम्पादनम् AbhinBhā. iii. 32. 20 (*on* 19. 53)

अङ्गकर्तृ (aṅga-kartṛ) *m.* the subordinate performer (i. e. the priest who is subordinate to the Yajamāna the principal sacrificer) अङ्गकर्तुरुपदेशः आभ्यां पुरोडाशाभ्यामृत्विग् याजयेदिति S'ābaBh. 2082. 9 (*on* x. 8. 35); 2084. 20 (*on* x. 8. 40); केवलप्रधानार्थत्वेऽप्यङ्गकर्तृभ्य ऋत्विग्भ्य एव देया न तु प्रधानकर्त्रे यजमानाय VidhiRa. 10 (71. 15); प्रधानकर्तुर्यजमानस्यैवाभ्यर्हितत्वात्संस्कारा युक्ता नाङ्गकर्तुरध्वर्य्वादेः MayūMāli. 333. 11 (*on* iii. 8. 2)

अङ्गकर्तृभूत (aṅga-kartṛbhūta) *adj.* in which the body or limb has become the agent नृत्तकर्मभूतमङ्गकर्तृभूतं यद् वाद्यं ग्राहयति नृत्तं तन्नृत्यता AbhinBhā. i. 187. 8 (*on* 4. 277)

अङ्गकर्मक (aṅgakarma-ka) *adj.* having the limbs (or the body) as the object तमःकर्तृकमङ्गकर्मकं लेपनमुत्प्रेक्ष्यते RasGaṅ. 391. 3.

अङ्गकर्मदेवता (aṅgakarma-devatā) *f.* deity of the accessory rite प्रसङ्गादङ्गकर्मदेवता अपि गृह्यन्ते S'āstrDī. 853. 6 (*on* xii. 1. 12)

अङ्गकर्मन् (aṅga-karman) *n.* **i** movement of the limbs, physical activity दारुमयी योषा ··· । ईरयत्यङ्गमङ्गानि (v. l. °कर्माणि) MahāBhā. iii. 31. 22; यजुर्वेदेऽङ्गकर्मणां प्रदक्षिणगमनादिक्रम एव प्रथमम् AbhinBhā. i. 15. 16 (*on* 1. 17); **ii** dramatic gesture अङ्गकर्माणि शेषाणि ··· निबोधत NāṭyaS'ā. 8. 178; इत्यङ्गकर्माभिहितं ब्रवीमि···उपाङ्गकर्म ViṣṇuDhaP. iii. 24. 65; **iii** supplementary sacrificial act, ancillary rite जुहोतिचोदना ये दर्शपूर्णमासयोरङ्गकर्मविशेषास्ते दर्विहोमेषु प्रवर्तेरन् S'ābaBh. 1631. 19 (*on* viii. 4. 18); केषुचिदङ्गकर्मसु प्रतिपदमन्या दक्षिणाम्नाता ManuBh. ii. 170. 16 (*on* 8. 208); प्रधानकर्मणामङ्गकर्मणां वा प्राक्करणात्स्वर्गादिप्राप्त्ययोग्याः पुरुषाः TantrVā. 365. 23 (*on* ii. 1. 5); अनेनापि वैश्वदेविकमङ्गकर्मैवेति ज्ञायते CaturCin. iii(1). 136. 5; **iv** operation of the constituent parts (of the Pratītyasamutpāda) (in the form of causes and effects) कथमङ्गकर्मव्यवस्थानतः AbhidhSa. 26. 25; *adj.* having the limbs (or the body) as the object लिम्पतिर्ध्वान्तकर्तृकः । अङ्गकर्मा च पुंसैवमुत्प्रेक्ष्यत इतीष्यताम् Kāvyāda. 2. 233.

अङ्गकर्मवाचिन् (aṅgakarmavāc-in) *adj.* expressing (i. e. denoting) a subsidiary act दीक्षणीयादिशब्दा अङ्गकर्मवाचिनः NyāyMāVi. 420. 12 (*on* ix. 1. 2)

अङ्गकर्मोल्लेख (aṅgakarmollekha) *m.* mention of an ancillary rite पूर्णाहुतौ हुतायां वरं दद्यादित्यङ्गकर्मोल्लेखेन या दक्षिणा विहिता: ताः प्रत्याह Smṛti-Can. iv. 437. 6.

अङ्गकर्षण (aṅga-karṣaṇa) *n.* rolling of the body यात्रानेहसि यस्य ··· क्षितिरजःपूरे वियच्चुम्बति । भानोर्वाजिभिरङ्गकर्षणरसानन्दः समासादितः Sadukti-Ka. 211. 25.

अङ्गकलङ्क (aṅga-kalaṅka) *m.* spot or stain on the body कृष्णतिलकृष्णजीरकसिद्धार्थजीरकैः समं पयसा । लेपः ··· अङ्गकलङ्कं च नाशयति RatiRaha. 15. 96.

अङ्गकला (aṅga-kalā) *f.* six parts or six minutes तुङ्गस्याङ्कलाः कुवेदविकलाः पातस्य रामा भवाः (गतिः) KaraṇaKu. 1. 13 (7)

अङ्गकलाप (aṅga-kalāpa) *m.* **i** aggregate or group of accessory rites or acts तदुद्देशेनाङ्गकलापविधानात् ··· स एव विधेयत्वेनोक्तः TantrVā. 611. 24 (*on* ii. 3. 19); भवेत्स्वाध्यायविध्यर्थं तावतैवाङ्गकलापानुष्ठानम् ManuBh. i. 203. 7 (*on* 3. 1); सति मेदने मेदनहोमसहितोऽङ्गकलापः करणोपकारं जनयति PrakaPañ. 484. 7; प्रयुक्तेऽङ्गकलापेऽयं प्रयोगविधिः AbhinBhā. i. 184. 20 (*on* 4. 271); उपायस्त्वङ्गकलापो दृष्टादृष्टार्थः BālaKrī. i. 12. 10 (*on* 1. 6); NyāyMāVi. 391. 22 (*on* vii. 4. 2); पशोः पर्यग्निकरणान्तमङ्गकलापं कृत्वा S'ivārkaMaDī. i. 31. 9 (*on* i. 1. 1); ii. 112. 4 (*on* ii. 2. 38); ii. 219. 4 (*on* iii. 1. 25); इदमङ्गकलापस्य तच्छेषित्वव्यावर्तनार्थम् VidhiRa. 10 (71. 5); 24 (130. 2); अत्र मात्रत्वोपसंभवादङ्गकलापाव्यापकत्वेनाप्युपपत्तौ कर्तुर्यागत्यागकलापव्यावृत्तस्यैकत्वानुपपत्तेः NirṇaSi. 446. 27; इत्युपस्थितं वैदिकमङ्गकलापं विहाय MayūMāli. 546. 28 (*on* vii. 4. 1); येषां तु गृह्ये प्रधानमात्रमुक्तं नाङ्गकलापः BālamBha. i. 100. 25 (*on* 1. 25); **ii** aggregate of (i. e. all) the constituent parts or divisions (of the *kathāśarira* or theme) तत्र अङ्गकलज(? लाप)स्योभ[य]त्रापीष्टत्वात् Kāvyānu. (He.) 405. 16.

अङ्गकलापरूप (aṅgakalāpa-rūpa) *adj.* constiting of the aggregate of accessory rites न हि ··· अङ्गकलापरूपस्य वा तस्य यागकरणत्वम् LaCandr. 376. 11.

अङ्गकलापशेषलोप (aṅgakalāpaśeṣa-lopa) *m.* the giving up (i. e. non-performance) of the remaining ones of the group of the ancillary rites दक्षिणापेक्षया इतराङ्गानामपि प्राधान्याद्दक्षिणानुसारेणाङ्गकलापशेषलोपो न युक्तः MayūMāli. 513. 6 (*on* vi. 7. 7)

अङ्गकलापसहित (aṅgakalāpa-sahita) *adj.* together with the aggregate of ancillary rites स्नानं प्रतिहोमाद्यङ्गकलापसहितमनुतिष्ठेत् BālamBha. iii. 195. 12 (*on* 3. 326)

अङ्गकल्प (aṅga-kalpa) *m.* rule or procedure of constituent divisions or parts (of *mukhasandhi* etc.) पुनरेषां तु सन्धीनामङ्गकल्पं निबोधत NāṭyaS'ā. 19. 49.

अङ्गकल्पन (aṅga-kalpana) *n.* **i** assumption as an accessory rite विद्वत्संबन्धियज्ञानुवादेन तस्य विद्वदङ्गैरङ्गकल्पनादेकवाक्यता न प्रतीयते VedāntKa. 420. 22 (*on* iii. 3. 24); **ii** procedure of (division into) the constituent parts (of the *mukhasandhi* etc.) प्रकरीनियताप्त्यानुगुण्यादत्राङ्गकल्पनम् RasāSu. 229. 7 (3. 58)

अङ्गकल्पना (aṅga-kalpanā) *f.* **i** process of placing of (the prescribed fingers) on the various parts of the body ब्रह्मरन्ध्रे भ्रुवोर्मध्ये नवरन्ध्रेषु च क्रमात् । मन्त्रवर्णान् न्यसेन् मन्त्री वाग्भवेनाङ्गकल्पना SāraTi. 7. 88; 13. 69; गणेशबीजं विज्ञेयं स्वदीर्घैर्वाङ्गकल्पना ĪśānS'iPa. ii. 6. 74; i. 28. 12; यद्वीजाद्या भवेद्विद्या यद्वीजेनाङ्गकल्पना MahNirvāT. 5. 125; **ii** assuming arrangement of the (various) limbs or parts (of the Vāstupuruṣa) सन्धयस्तत्र मर्माणि पूर्वोक्तैर्वाङ्गकल्पना ĪśānS'iPa. ii. 27. 62.

अङ्गकल्पलतिका (aṅga-kalpalatikā) *f.* wish-granting creeper in the form of the body नैवोपमुक्ता पुनः श्रोत्रैः सुन्दरि तेऽङ्गकल्पलतिकाकीर्तिजैनैर्बोधिता GopāKeCan. 135. 18.

अङ्गकषाय (aṅga-kaṣāya) *m.* essence of the body (i. e. semen virile) स त्वमङ्गकषायोऽसि S'atBr. XIV. ix. 4. 8; स त्वमङ्गकषायोऽसि दिग्धविद्धां मृगीमिव ।···पत्नीं मे वशमानय BṛĀraUBhVā. vi. 4. 40.

अङ्गकाख्यजनान्त (aṅgakākhya-janānta) *m.* country called Aṅgaka अङ्गकाख्यजनान्तेऽभूच्चम्पायां पुरि भूपतिः BṛKathāK. 56. 276; 68. 3; 93. 1; 126. 38.

अङ्गकाख्यमहादेश (aṅgakākhya-mahādeśa) *m.* vast country called Aṅgaka अङ्गकाख्यमहादेशे चम्पायां पुरि भूपतिः BṛKathāK. 56. 138; 105. 83; 105. 295; 120. 1; 127. 107.

अङ्गकाण्ड (aṅga-kāṇḍa) *m. n.* group or aggregate of subsidiary rites कर्माणि सर्वाणि···यदङ्गकाण्डैः । न सङ्गतानीह परस्परं च S'lokaVār. 5(8). 56 (491. 8); सर्वमेवाङ्गकाण्डं विकृतेः NyāyRaMā. 174. 21; निर्वापान्त्यस्याप्यन्वाधानादेरङ्गकाण्डस्यापकर्षः S'āstrDī. 808. 13 (*on* xi. 2. 3); अङ्गकाण्डस्य अङ्गकलापस्य MayūMāli. 808. 6 (xi. 2. 3); तत्र यद्येकस्मिन् ब्राह्मणादौ समग्रमप्यङ्गकाण्डमनुष्ठाय CaturCin. iii(1). 762. 10.

अङ्गकान्ति (aṅga-kānti) *f.* complexion or lustre of the body स्यादुद्वर्तनमङ्गकान्तिकरणं मेदःकफालस्यजित् YaśasCam. i. 508. 2; मुदिरमदमुदारं मर्दयन्नङ्गकान्त्या···व्रजनवयुवराजः काङ्क्षितं मे कृषीष्ट StavMā. 39. 9; विद्युत्पिङ्गैरङ्गकान्तिप्रवाहैरुल्पलोचैर्दिव्यदीव्यत् स दिव्यः Rāgh. 10. 19.

अङ्गकाम (aṅga-kāma) *m.* fruit of the accessory rites योऽङ्गकामं क्रतुकामं मन्येतापि नूनं सोऽङ्गे दुष्टे सर्वमेवापि क्रतुं दुष्टं मन्येत NidāSū. 27. 13 (2. 4); सार्वकाम्यमङ्गकामैः प्रकरणात् MīmāSū. iv. 3. 25; किमङ्गकामैरङ्गाङ्गकामैश्च सहास्यानुवादः S'ābaBh. 1259. 26 (*on* iv. 3. 25); न च 'वसन्ते ब्राह्मणोऽग्निमादधीत' इत्याधानिकस्य उपग्रहविशेषस्य अङ्गकामस्य प्रधानकामगामित्वप्रतिपादनशक्तिरस्ति SaṅkarKāBh. 203. 11 (*on* iv. 3. 7); *adj.* whose desires are fulfilled by the result of the subsidiary rites (alone) (देवाः) कथं खल्वङ्गकामा इति NidāSū. 27. 9 (2. 4)

अङ्गकाम्य (aṅga-kāmya) *n.* fruit of the subsidiary or accessory rite प्रयोगवचनगतस्यात्मनेपदस्य अङ्गकाम्यानां कर्तृगामित्वप्रतिपादनमेव विषयः SaṅkarKāBh. 204. 8 (*on* iv. 3. 7)

अङ्गकारण (aṅga-kāraṇa) *n.* cause of (being) the subsidiary rite (i. e. cause of (implying something as) subsidiary) न चानन्तर्यमङ्गकारणमसति प्रमाणे SaṅkarKāBh. 148. 12 (*on* iii. 2. 61)

अङ्गकार्य (aṅga-kārya) *n.* **1A** grammatical operation on the *aṅga* (i. e. the stem or base before a suffix which is added to it) केनेदानीमङ्गकार्यं भविष्यति MahāBh. i. 317. 12 (*on* i. 4. 13); समानजातीयतयाङ्गकार्यमेव व्यावर्त्यते PariVṛ.(Sī.) 7. 21; लुमता शब्देन लुप्ते तन्निमित्तमङ्गकार्यं न स्यात् PrakriKau. i. 160. 3; i. 219. 3; अङ्गकार्यस्यैव

तत्र निषिद्धत्वादित्यभिप्रायः Prasā. ii. 360. 12; तेन लोपात्पूर्वमपि नाङ्गकार्यम् GuruCandr. ii. 212. 15 = LaCandr. 508. 31; लुमता शब्देन लुप्ते तन्निमित्तमङ्गकार्यं न स्यात् SiddhāKau. 60B. 6; 464A. 5; **1 B** grammatical operation or rule in the section (of the Aṣṭādhyāyī) governed by the sūtra *aṅgasya* वर्णकार्यादङ्गकार्यं बलीयस्त्वाद्भवति PariVṛ.(Si.) 122. 3; 152. 2; अङ्गकार्ये वृत्ते पुनर्नाङ्गकार्यम् PrakriKau. i. 249. 3; SiddhāKau. 91B. 2; अङ्गकार्ये जाते सति पुनरुत्तरकालमन्यदङ्गकार्यं न भवति Prasā. i. 249. 10; 'प्रियस्थिर' इत्यादिना अङ्गकार्ये प्रादेशे प्रवृत्तेऽपि PāṇiTaVāNaMā. 55. 20; **2** effect in the form of subsidiary (i. e. the study of the Vedas which is subsidiary to the teaching of the Vedas which is the principal) उपायात् कार्यस्याभ्यर्हितत्वादङ्गकार्यत एव द्राक् प्रयुक्तिः NayaVi. 25. 4 (*on* i. 1. 1); **3** result of a subsidiary rite तत्पक्षे हि अङ्गकार्यनिष्पत्तिः पृथगङ्गानुष्ठानाभावप्रयोजिका MayūMāli. 847. 15 (*on* xii. 1. 2)

अङ्गकार्यत्व (aṅgakārya-tva) *n.* the state of being a grammatical operation or rule in the *aṅgādhikāra* section (in the Aṣṭādhyāyī) स्मैप्रभृतीनामङ्गकार्यत्वात् Nyās. i. 76. 24 (*on* i. 1. 29)

अङ्गकार्यत्वाभाव (aṅgakāryatvābhāva) *m.* absence of the grammatical operation on the *aṅga* (i. e. the stem before a suffix) अङ्गकार्यत्वाभावेन 'न लुमताङ्गस्य' इत्यप्रतिषेधात् PāṇiTaVāNaMā. 5. 16.

अङ्गकार्यनिषेध (aṅgakārya-niṣedha) *m.* prohibition or negation of the grammatical operation on the base or stem (before the suffix is added to it) लुमता लुप्तेऽङ्गकार्यनिषेधात् AdvaiSi. 508. 6.

अङ्गकार्यनिष्पत्ति (aṅgakārya-niṣpatti) *f.* occurence or production of the result of the subsidiary rite तत्पक्षे हि अङ्गकार्यनिष्पत्तिः पृथगङ्गानुष्ठानाभावप्रयोजिका MayūMāli. 847. 15 (*on* xii. 1. 2); 848. 1 (*on* xii. 1. 2)

अङ्गकार्यप्रतिपत्ति (aṅgakārya-pratipatti) *f.* knowledge of the grammatical operation in the *aṅgādhikāra* section अङ्गग्रहणमावर्त्तयितव्यं हल्विशेषणार्थं अङ्गकार्यप्रतिपत्त्यर्थं च KāśiVṛ. *on* vi. 4. 2; अङ्गग्रहणञ्च द्विरावर्तयिष्यामः शत्रवयवविशेषणार्थमङ्गकार्यप्रतिपत्त्यर्थं च Nyās. iii. 675. 27 (*on* vii. 1. 80)

अङ्गकार्यप्रवृत्ति (aṅgakārya-pravṛtti) *f.* application of the grammatical operation in the *aṅgādhikāra* section पुनरङ्गकार्यप्रवृत्तावविधिरविधानं भवति PariVṛ.(Si.) 152. 3.

अङ्गकार्यवृत्ति (aṅgakārya-vṛtti) *f.* application of the grammatical operation in the *aṅgādhikāra* section अङ्गकार्यवृत्तेरविधिरविधानमनिष्पत्तिः PariVṛ.(Si.) 152. 4.

अङ्गकार्यातिदेश (aṅgakāryātideśa) *m.* application by transference of the grammatical operation in the *aṅgādhikāra* section इहाङ्गकार्यातिदेशः Prasā. ii. 429. 9.

अङ्गकार्श्य (aṅga-kārśya) *n.* emaciation of the body अङ्गकार्श्याङ्गसौन्दर्यविप्लवाद्यैः स वर्ण्यते BhāvPra.(Sā.) 15. 2 (1); अङ्गकार्श्येऽग्निमान्द्ये च ... रसो ह्ययम् RasRaSa. 14. 39; 17. 27.

अङ्गकाल (aṅga-kāla) *m.* time for (the performance of) a subsidiary rite अन्यथाङ्गकालानुरोधेन प्रधानकालबाधप्रसङ्गात् CaturCin. iii(2). 332. 5; iii(2). 363. 14; अङ्गकालानुसारेण पूर्वपक्षानुस्थितिः MayūMāli. 419. 22 (*on* v. 1. 18); 865. 6 (*on* xii. 2. 9)

अङ्गकीर्तन (aṅga-kīrtana) *n.* account or description of the constituent factors आवश्यिकः किलेष्टोऽयं प्राधान्यात् त्वङ्गकीर्तनम् AbhidhK. 3. 25.

अङ्गकुञ्चन (aṅga-kuñcana) *n.* contraction of the body or limbs ईशः...अवञ्चयत्किंचिदिवाङ्गकुञ्चनैः S'ivLī. 16. 68.

अङ्गकुट्टन (aṅga-kuṭṭana) *n.* striking or pecking at a limb वाहनशाखोपानच्छत्रच्छायाङ्गकुट्टने मरणम् BṛSaṁ. 95. 14.

अङ्गकुमार (aṅga-kumāra) *m.* prince Aṅga (brother of Aṅgada) ताभ्यामङ्गकुमारेण चन्द्रोदरसुतेन च। समं लक्ष्मीधरः सेनां समाश्वासयितुं स्थितः PadmP.(Ra.) 60. 121.

अङ्गकृत (aṅga-kṛta) *adj.* [*f.*-ā] **Ai** produced by the body अङ्गकृता यथा छाया शक्रस्य परिवेष्टितुम्। आयाति तावत्सहसा इन्द्रोऽप्यप्सु न्यमज्जत SkandP. i(1). 15. 16; **Aii** performed with the body मदनेऽङ्गकृते अङ्गमोटने AbhinBhā. ii. 57. 11 (*on* 9. 134); **Bi** relating to (*lit.* made or caused by) secondary features (of the main subject matter) यानि वस्तूनि मुनयः सन्ति चाङ्गकृतानि तु। गीतानि तेषां वक्ष्यामि प्रयोगं नृत्तवाद्ययोः NāṭyaS'ā. 4. 299; **Bii** caused by an auxiliary act or material नायमङ्गकृतादेषामुपकाराद् विलक्षणः TantrVā. 666. 18 (*on* iii. 1. 1); अङ्गिनोऽङ्गकृत उपकारे साक्षादपेक्षा NyāyMāVi. 480. 7 (*on* x. 1. 1); करणं च ... एकमेवोपकारमङ्गकृतमपेक्षते NyāyMāVi. 620. 13 (*on* xi. 1. 2)

अङ्गकृताग्रकांश (aṅgakṛtāgrakāṁśa) *m.* 46 degrees of the amplitude खाङ्कात्पकास्तेऽङ्गकृताग्रकांशैर्याम्योत्तरैर्युक्तविहीनिताश्च SiddhāTaVi. 378. 19.

अङ्गकृशता (aṅga-kṛśatā) *f.* emaciation or leanness of the body or limbs बलिः स्यात् कृशरायूपश(?स)त्कुकुल्माषपायसैः। दशमेऽब्दे कलहंसी दाहोऽङ्गकृशता ज्वरः AgniP. 298. 42.

अङ्गक्लृप्ति (aṅga-klpti) *f.* **i** setting up of the (six) Aṅga-mantras (i. e. *mantras* for the heart, head, tuft, *kavaca*, eye and *astra*) and their symbolical placing on the various parts of the Sādhaka's body by touching them विचित्रानेकशब्दार्थतत्तत्संकल्पकोरका। युग्मान्तैरादिभिः षड्भिराद्यन्तस्वरषट्कयोः। अङ्गक्लृप्तिः समुद्दिष्टा शक्त्या मेलितया स्वया AhirbuS. 18. 8; अङ्गानि कल्पयेदस्य ... हृदयाद्यस्त्रपर्यन्तैस्तुर्यान्तैर्जातिभिः सह। अङ्गक्लृप्तिरियं प्रोक्ता मन्त्रस्यास्य सुलोचन PāraS. 24. 46; मुखनासाकपोलाक्षिकर्णभ्रूमध्यमूर्धसु। मन्त्राक्षराणि विन्यस्येद् देवताभावसिद्धये।...मन्त्रार्णैरङ्गक्लृप्तिः स्यात् जातियुक्तैर्यथाक्रमम् S'āraTi. 11. 69; युग्मैः स्वरैः सबिन्द्वन्तैराद्यन्तस्वरषट्कयोः। ज्ञानादिगुणषट्कान्तैरङ्गक्लृप्तिरमुष्य तु LakṣmiT. 24. 23; 33. 64; एकैनादौ त्रिभिर्द्वाभ्यां त्रिभिर्द्वाभ्यामनन्तरम्। समस्तेनास्त्रमाख्यातमङ्गक्लृप्तिरुदाहृता। एतान्यङ्गुष्ठादिषु न्यसेत् TantrSā.(K.) 112. 14; **ii** formation of the body of syllables (i. e. full form) of a *mantra* कवचं भगवांश्चण्डो मेरुः सर्गसमन्वितः। त्रिकण्टकी समाख्याता विद्या वर्णत्रयात्मिका। द्विरुक्तैर्मन्त्रवर्णैः स्यादङ्गक्लृप्तिरितीरिता S'āraTi. 10. 44.

अङ्गक्रम (aṅga-krama) *m.* **1** order of the limbs गात्राणि गोमयेनाथ लेपयेत्। मानस्तोक इति ह्युक्त्वा प्राग्वदङ्गक्रमेण तु BṛParāSm. 2. 132; **2** order of the subsidiary rites प्रधानक्रमोऽप्यङ्गक्रमे हेतुः ArthSaṁ. 83. 5 = MīmāNyāPra. 238. 17.

अङ्गक्रमनियम (aṅgakrama-niyama) *m.* regulation of the order of the subsidiary rites मुख्यक्रमादङ्गक्रमनियमः VedāntKa. 34. 12 (*on* i. 1. 1); मुख्यक्रमोऽप्यङ्गक्रमनियमे प्रमाणम् BhāṭṭDī. ii. 163. 10 (*on* v. 1. 7)

अङ्गक्रिया (aṅga-kriyā) *f.* **A i** (perfection of) the physical movements व्यायामं कारयेद् धीमान् नरमङ्गक्रियार्थिनम् NāṭyaS'ā. 10. 103; अङ्गक्रिया, अङ्गसिद्धिः AbhinBhā. ii. 117. 11 (*on* 10. 103); **A ii** (graceful) movement of the limbs (i. e. eyes, brows, face, etc. in *amour*) तत्कालिको विशेषस्तु विलासोऽङ्गक्रियादिषु DaśRū. 2. 38; प्रियसंगमकाले तु नेत्रभ्रूवक्त्रकर्मणाम्। विशेषो यस्स विज्ञेयो विलासोऽङ्गक्रियादिषु BhāvPra.(Sā.) 9. 7(1); **B** beautification of the body एष हि गणिकामातुरधिकारो यद् दुहितुर्जन्मनः प्रभृत्येवाङ्गक्रिया तेजोबलवर्णमेधासंवर्धनेन DaśKuC. 41. 20; **C** ceremony of touching certain parts of the body with the muttering of sacred formulas or syllables cf. **अङ्गक्लृप्ति, अङ्गन्यास,** (दशाक्षरस्य मन्त्रस्य) आद्यो बीजं द्विठः शक्तिः कामेनाङ्गक्रिया मता RāmRaU. 2. 42; सुब्रह्मण्यात्मको मनुः। वह्निबीजेन षड्दीर्घयुक्तेनाङ्गक्रिया मता S'āraTi. 13. 120; 9. 80; मुन्यब्धिकरणाङ्गाब्धिवर्णैरङ्गक्रिया मता PañcaRā.(Nā.) v. 1. 28; षड्दीर्घभाजा बीजेन कुर्यादङ्गक्रियां मनोः TantrSā.(K.) 85. 15; **D** supplementary sacrificial act (= **अङ्गकर्मन्**) [MW., APTE]

अङ्गक्रियात्मक (aṅgakriyātma-ka) *adj.* consisting of physical movements व्यायामं कारयेद् धीमान् नरमङ्गक्रियार्थिनम् (v. l. °क्रियात्मकम्) NāṭyaS'ā. 10. 103.

अङ्गक्रियार्थिन् (aṅgakriyārth-in) *adj.* desirous of (the perfection of) the bodily movements व्यायामं कारयेद् धीमान् नरमङ्गक्रियार्थिनम् NāṭyaS'ā. 10. 103.

अङ्गक्रीडा (aṅga-krīḍā) *f.* (graceful) movement of the limbs अङ्गक्रीडादिभिश्चेतोविकारो हासः AlaṅkāS'e. 20. 32(2)

अङ्गक्लम (aṅga-klama) *m.* physical exhaustion, fatigue निर्वृत्ते सुरतोत्सवे बहुविधे जातेऽधिकेऽङ्गक्लमे...दम्पत्योः ... भूयोऽपि जाता स्पृहा S'ārṅgaPa. 3709 = Subhāṣi. 2116.

अङ्गक्लान्ति (aṅga-klānti) *f.* physical exhaustion, lassitude कुर्वन्नङ्गक्लान्तिमर्कप्रकाशो गच्छन्तीभिर्मन्युनेवाङ्गनाभिः। ... °नेत्रच्छायापातैः खण्डशोऽथ व्यधायि HarVi. 18. 1.

अङ्गक्षति (aṅga-kṣati) *f.* deformity of the limb अङ्गक्षतिम् ... कुष्ठं दुष्टव्रणवमपि कष्टतरं करोति KalyāKā. 11. 74.

अङ्गक्षयंकर (aṅga-kṣayaṅkara) *adj.* causing physical harm दण्डः शक्रसमो बली। विहस्य त्वरजां प्राह स्वार्थमङ्गक्षयंकरम् VāmaP. 63. 63.

अङ्गक्षालक (aṅga-kṣālaka) *m.* one who washes or cleanses the body, masseur यथाङ्गक्षालकः पूर्वं मलापनयनोद्यतः। तैलचूर्णादिकं देहे नियोजयति PārśvC. 1. 203.

अङ्गक्षेप (aṅga-kṣepa) *m.* (violent) movement of the limbs अत्र कस्याश्चित् प्रेयसि सपत्नीं प्रसादयितुं गते तन्मानममृष्यमाणायाः समुत्पन्नेर्ष्या ...

भ्रूभङ्गताडनाङ्गक्षेपवेपथुस्वेदगद्गदादिभिः संसृज्यमाना प्रकृष्यते SaraKaṇṭhā. 589. 14; अङ्गक्षेपादिरनुभावः RasGaṅ. 105. 16.

अङ्गक्षेपविधायिन् (aṅgakṣepa-vidhāyin) *adj.* causing (violent) movement of the limbs अङ्गक्षेपविधायिभिर्निबिडितोत्तुङ्गप्रलापैरलम् UjjvaNīMa. 358. 14.

अङ्गक्षोभसह (aṅgakṣobha-saha) *adj.* tolerating discomfort of the body न न्यूनानां भीतिरनूनादिति तस्मात् तत् किं नान्येषामपि मान्यादियमस्ति । भृङ्गस्याङ्गक्षोभसहोऽन्यं मदमुज्झन् सर्वाङ्गीणं मुञ्चति हस्ती किमहत्वा RāghPāṇ. (Dha.)13. 25.

अङ्गग (aṅga-ga) *adj.* [*f.* –ā] **A i** sticking (i. e. applied) to the body अपास्य प्रोच्चरन् वर्मे मृल्लेपं वारिणाङ्गगम् PāraS. 2. 82; **A ii** forming a part of the body (of the Ardhanārīśvara form), clinging to the body यस्याङ्गगा भगवती जगदम्बिका च । ··· सोऽस्माकमेव गतिः SkandP. iii(3). 8. 96; **B** pertaining to the ancillaries (of a rite) (e. g. *juhū, sruva* etc.) अधिगतिरङ्गगाप्यफलवती कथम् NayaMañ. III. iv. 1. 2.

अङ्गगज (aṅga-gaja) *m.* elephant from the country of Aṅga कलिङ्गाङ्गगजाः श्रेष्ठाः ArthS'ā. i. 118. 5 (2. 2)

अङ्गगण (aṅga-gaṇa) *m.* **1** group of the *mantras* or formulas for touching the limbs of the body like heart etc. पूर्वबीजं च यच्चास्य ऊकारस्वरवर्जितम् । गणेशवच्च षड्दीर्घैर्भिन्नमङ्गगणं भवेत्(? नयेत्) JayāS. 7. 90; PāraS. 8. 97; पूर्वोपकरणेनैव युक्तमङ्गगणं तनौ । न्यस्य ··· जुहुयात् ततः JayāS. 30. 17; **2** group of subsidiary deities विन्यस्य कोटरोर्ध्वे च आदिमूर्तिं च मध्यतः । तदीयमथलाखीनं(?) स्वस्थानेऽङ्गगणान् न्यसेत् । ततः पत्राष्टके पूज्यं क्रमात् संकर्षणादिकम् PauṣkS. 19. 95; PāraS. 6. 239; cf. **अङ्गगणार्चन.**

अङ्गगणना (aṅga-gaṇanā) *f.* enumeration of the constituent parts (of the Nāṭya, viz. *pāṭhya, gīta, abhinaya* and *rasa*) इहाङ्गगणनायां ‘ जग्राह पाठ्यम् ’ इत्यादौ पाठ्यगीतयोस्तावत् सुप्रसिद्धं रूपम् AbhinBhā. i. 260. 16 (*on* 6. 1)

अङ्गगणार्चन (aṅgagaṇārcana) *n.* worship of a group of subsidiary deities व्यूहानां विभवानां प्राङ्मूलादङ्गगणार्चनम् PāraS. 6 .239.

अङ्गगत् (aṅga-gat) *adj.* [DEBRU. p. 42] going or making a journey to the country of Aṅga गमः क्वौ परतोऽनुनासिकलोपो भवति । अङ्गगत् । कलिङ्गगत् KāśiVṛ. *on* vi 4. 40; PrakriKau. ii. 540. 7; SiddhāKau. 498B. 1.

अङ्गगत (aṅga-gata) *adj.* [*f.* –ā] **i** pertaining to or found in the body, physical निद्रा तन्द्रा तथालस्यं दाहश्चाङ्गगतो भवेत् BhelaS. 166. 10 (6. 15); (तेजोवृषो द्युतिधरः) द्युतिमङ्गगतां कान्तिं धारयन् द्युतिधरः ViṣṇuSaBh. 104. 12 (*on* 94); नियतमसावेव रेखा चक्रवर्तिलक्षणमङ्गगतं मदनराजस्य UdaySuKa. 53. 11; आत्मसंस्कार एव कण्डूयनं नाङ्गसंस्कारः । अङ्गगतकण्डूनिवृत्तिश्च द्वारमात्रम् MayūMāli. 840. 15 (*on* xi. 4. 16); **ii** existing on (i. e. worn on) the body or limbs (रावणः) संतुष्टोऽङ्गगतं ताभ्यां वस्त्ररत्नादिकं ददौ PadmP.(Ra.) 53. 28; **iii** relating to a subsidiary rite, cf. **अङ्गगतोक्त.**

अङ्गगतत्व (aṅgagata-tva) *n.* the state of pertaining to the body or being physical कण्डूयनसाध्यकण्डूनिवृत्तेरङ्गगतत्वेनाङ्गसंस्कार एव कण्डूयनं नात्मसंस्कार इति भावः MayūMāli. 840. 11 (*on* xi. 4. 16)

अङ्गगति (aṅga-gati) *f.* posture of the limbs (in a painting) यस्यावलोक्यते पार्श्वं दक्षिणं सव्यमेव वा । कृत्स्नमन्यर्क्षयातं तदङ्गम् (? अङ्गम्) अङ्गगतिस्तथा ।···पार्श्वागतमिति प्रोक्तम् (प्रतिमास्थानम्) ViṣṇuDhaP. iii. 39. 18.

अङ्गगतोक्त (aṅgagatokta) *adj.* stated with respect to a subsidiary rite (*Uktha*) स्तवनमङ्गगतोक्तमवस्त्वध्यासतया रविरूप(? यूप)वत् NayaMañ. III. iv. 3. 5.

अङ्गगन्ध (aṅga-gandha) *m.* smell of the body, bodily odour पित्तविकारांश्चत्वारिंशतम्···अङ्गगन्धश्च अङ्गावदरणं च CaraS. i. 20. 14 (1941 Ed.); vi. 6. 13 (1941 Ed.); पित्तविकाराः पुनः । ओषः प्लोषः ··· अङ्गगन्धोऽवयवसदनम् AṣṭāSaṁ. i. 107. 20 (1. 20); दंशा अप्यङ्गगन्धेन ज्ञेयाः AṣṭāSaṁ. ii. 343. 8 (6. 41); स्वादितश्चाङ्गगन्धोऽन्तः पीतशक्त्यामृतं यथा YogVā. iii. 73. 16.

अङ्गगमन (aṅga-gamana) *n.* falling on the body (नोच्छिष्टं कुर्वते मुख्या विप्रुषोऽङ्गे पतन्ति याः) अङ्गगमने त्वङ्गस्य क्षालनादिनैव शुद्धिः ManvaVi. 682. 1 (*on* 5. 141)

अङ्गगायत्री (aṅga-gāyatrī) *f.* Gāyatrī *mantra* connected with (the touching of) the limbs (*aṅganyāsa*) (त्वरिताङ्गान् समाख्यास्ये) अङ्गगायत्री प्रणीता हूंकाराद्या दलाग्रके AgniP. 308. 8.

[1]**अङ्गगुण** (aṅga-guṇa) *m.* feature or quality of the subsidiary or auxiliary rite अङ्गगुणेन प्रधानगुणस्य विरोध एतस्मिन्, अङ्गगुणो बाध्येत S'ābaBh. 2248. 22 (*on* xii. 2. 25); अङ्गगुणेन प्रधानगुणबाधस्यान्याय्यत्वात् ṬupṬ. 17. 25 (*on* iv. 1. 48); अङ्गगुणोऽप्यसौ ··· बलीयान् TantrRa. 295. 18; S'ivārkaMaDī. i. 304. 19 (*on* i. 2. 1); अङ्गगुणस्यापि प्रधानोपकारकत्वाविशेषेण प्रधानगुणतुल्यत्वादनियमः MayūMāli. 865. 2 (*on* xii.2. 9)

[2]**अङ्गगुण** (aṅga-guṇa) *m.* **i** innate quality or characteristic (of S'iva) तस्मै शिवविषयान् षडङ्गगुणानापादयेत् ĪśānS'iPa. ii. 18. 120(13); **ii** excellent features of limbs अङ्गगुणानभिधातुमुपक्रमते GoviBh. 261. 9 (*on* iii. 3. 63)

[3]**अङ्गगुण** (aṅga-guṇa) *m.* multiplication by six अमुष्य विद्या···त्रयीव नीताङ्गगुणेन विस्तरम् । अगाहताष्टादशताम् NaiṣC. 1. 5.

[4]**अङ्गगुण** (aṅga-guṇa) *m.* characteristics belonging to the (eighteen) limbs अमुष्य विद्या रसनाग्रनर्तकी त्रयीव नीताङ्गगुणेन विस्तरम् NaiṣC. 1. 5 (comm. शिरोहस्तादिभिः षड्भिरङ्गैः, ग्रीवाबाह्वादिभिः षड्भिः प्रत्यङ्गैः, भ्रूनेत्रादिभिः षड्भिरुपाङ्गैः)

अङ्गगुण (aṅga-guṇa) *nu.* number thirty six बुधस्य भाग्नीषु कुसप्तषट्स्वराः ततस्त्रिपञ्चाङ्गगुणा नवेन्दवः Bhāsv. 4. 7.

अङ्गगुणध्यान (aṅgaguṇa-dhyāna) *n.* meditation on the excellent features of various limbs or parts (of the body) ‘ अथ हैवं स्तुतिभिराराधयामि तथा यूयं पञ्चपदं जपन्तः कृष्णं ध्यायन्तः संसृतिं तरिष्यथ ’ इति शिष्यान् प्रति विधिनाङ्गगुणध्यानोपदेशाच्च GoviBh. 262. 6 (*on* iii. 3. 64)

अङ्गगुणन्याय (aṅgaguṇa-nyāya) *m.* rule or maxim establishing superiority of a quality, attribute or detail of a primary rite which is in conflict with that of the subsidiary (= **अङ्गगुणविरोधन्याय**) अयं च न्यायोऽङ्गगुणन्यायाद्भिन्न एव MīmāKau. ii. 321. 3 (*on* iii. 3. 3)

अङ्गगुणविरोध (aṅgaguṇa-virodha) *m.* contradiction or conflict of the details (quality or attribute) of the subsidiary (with those of the primary) अङ्गगुणविरोधे च तादर्थ्यात् MīmāSū. xii. 2. 25; एवं पौर्वापर्या(? °र्यं)विरोधाङ्गगुणविरोधादिष्वपि श्रुतिद्वयमुदाहर्तव्यम् TantrVā. 861. 9 (*on* iii. 3. 14); S'arka. 90. 14.

अङ्गगुणविरोधन्याय (aṅgaguṇavirodha-nyāya) *m.* rule or maxim establishing the superiority of the details (attributes or qualities) relating to the primary rite in case of a conflict with the details relating to the subsidiary rite or ritual (established in MīmāSū. xii. 2. 25) अतोऽङ्गगुणविरोधन्यायात्तदपि (उखाधिश्रयणादि) आध्वर्यवमेव TantrVā. 1169. 14 (*on* iii. 8. 20); प्रधानभूतस्तुतिबाधोऽङ्गि(? ङ्ग)गुणविरोधन्यायादयुक्त इति सूचितम् NyāySu.(So.) 60. 14 (*on* i. 2. 10); न च व्रीहीणां प्रधानाङ्गत्वं येन द्रव्याङ्गभूतेभ्यः शेषकार्येभ्यः अङ्गगुणविरोधन्यायेन बलीयस्त्वं स्यात् S'āstrDī. 480. 16 (*on* vi. 3. 21); लक्षणया वेदैकदेशमन्त्रमात्रपरत्वमङ्गगुणविरोधन्यायात् GuruCandr. i. 263. 13; i. 263. 17; उभयविधमप्यङ्गजातं क्रत्वर्थमेवेति नाङ्गगुणविरोधन्यायावतारः MīmāNyāPra. 232. 4; अङ्गगुणविरोधन्यायेन लक्षणातात्पर्यग्राहकत्वाद् वेदपद एव तदेकदेशऋगादिलक्षणा BhāṭṭDī. i. 245. 10 (*on* iii. 3. 1); i. 336. 21 (*on* iii. 4. 13); गुणीभूतस्योपक्रमस्थत्वे अङ्गगुणविरोधन्यायस्य नावतारः LaCandr. 356 11; युक्तं चैतत् प्रधानभूतविध्यनुरोधेन तदनुग्राहकार्थवादश्रुतिवृत्तित्वरूपधर्मत्यागस्याङ्गगुणविरोधन्यायसिद्धत्वात् MīmāKau. i. 296. 27 (*on* i. 4. 29); ii. 316. 3 (*on* iii. 3. 2); नात्राङ्गगुणविरोधन्यायावतार इति भावः MayūMāli. 273. 6 (*on* iii. 4. 13); 870. 3 (*on* xii 3. 2); अङ्गगुणविरोधन्यायेनान्वाधान एव तद्बाधस्य युक्तत्वात् BhāṭṭCan. 16. 3 (*on* xiii. 2. 11)

अङ्गगुणविरोधाधिकरणन्याय (aṅgaguṇavirodhādhikaraṇa-nyāya) *m.* (= **अङ्गगुणविरोधन्याय**) व्रीहीणां प्रधानाङ्गतयाङ्गगुणविरोधाधिकरणन्यायेन ··· च प्राबल्यात्तद्बाधनमनुचितम् VidhiRa. 9(65. 19); MayūMāli. 365. 3 (*on* iv. 1. 17); 524. 20 (*on* vii. 1. 1)

अङ्गगुणाविरोध (aṅgaguṇāvirodha) *m.* absence of incongruity of the subordinate element of the subsidiary rite (with that of the primary) कांस्यभोजिवदमुख्येऽप्यविरोधः स्यात् किमङ्ग पुनर्यत्राङ्गगुणाविरोध एव स्पष्टः TantrVā. 1077. 11 (*on* iii. 6. 9)

अङ्गगुण्ठन (aṅga-guṇṭhana) *n.* smearing (*lit.* covering) the body (with holy ashes) तत्र स्थाने (भूतीश्वरे) तु यो भक्त्या कुरुते ह्यङ्गगुण्ठनम् । तस्य यत् फलमुद्दिष्टं तच्छृणुष्व नराधिप । यावन्तो भूतिकणिका गात्रे लग्नाः शिवालये । तावद्वर्षसहस्राणि शिवलोके महीयते SkandP. v(3). 177. 4.

[1]**अङ्गगुप्त्यर्थम्** (aṅgagupty-artham) *adv.* for the protection of the body अङ्गदेशे यशःकेतुरिति राजाभवत्पुरा । क्ष्मामाश्रितोऽङ्गगुप्त्यर्थमदग्धोऽन्य इव स्मरः KathāSaSāg. xii. 19. 4.

[2]**अङ्गगुप्त्यर्थम्** (aṅgagupty-arthaṁ) *adv.* for the protection of (the country) Aṅga, KathāSaSāg. xii. 19. 4.

अङ्गगुरुता (aṅga-gurutā) *f.* heaviness of the body ऊष्माणमङ्गगुरुताम्··· । लिङ्गं परस्य तु मदस्य वदन्ति तज्ज्ञाः SuśruS. vi. 47. 19; AṣṭāHṛ i. 8. 9; RugVi. 18. 19.

अङ्गगुहाप्रवेश (aṅgaguhā-praveśa) *m.* entrance into the cave (in the form) of the body बुद्धौ गुहायां सदसद्विलक्षणं ब्रह्मास्ति··· । तदात्मना योऽत्र वसेद्गुहायां पुनर्न तस्याङ्गगुहाप्रवेशः ViveCū. 268.

अङ्गगूहन (aṅga-gūhana) *n.* withdrawing or hiding of the body वामतां प्रातिकूल्यमङ्गगूहनेन न दर्शयेत् JayaMa. 250. 19 (*on* 4. 2)

अङ्गगौरव (aṅga-gaurava) *n.* heaviness of the body दोषैस्तत्र ··· मदो मूर्च्छाङ्गगौरवम् SuśruS. iv. 36. 43; तमोगुणोदये तन्द्री मोहो निद्राङ्गगौरवम् SarvaSiSaṁ. 9. 19; कफादरोचकश्छर्दिः कासो मूर्धाङ्गगौरवम् AṣṭāHṛ. iii. 5. 18; AṣṭāSaṁ. i. 176. 5 (1. 36); तत्पूर्वरूपं दवथुः सिरायामोऽङ्गगौरवम् RugVi. 36. 3; अन्नेन चैव संसृष्टे (बस्तौ) छर्दिर्मूर्च्छाङ्गगौरवम् Hastyāyur. 611. 10 (4. 5); स्वस्थानस्थस्य दोषस्य वृद्धिः स्यात् स्तब्धकोष्ठता । ···अङ्गगौरवम् BhāvPra. (Bhā.) 5. 341.

अङ्गग्रह (aṅga-graha) *m.* spasm of limbs (of the body) दुःशायितस्य च । बस्तिरङ्गग्रहं कुर्याद्रूक्षो मृद्वल्पभेषजः SuśruS. iv. 36. 44; CaraS. vi. 29. 138 (1941 Ed.); i. 15. 13 (1941 Ed.); कुर्यात् । रूक्षस्य वायुरङ्गग्रहम् AṣṭāSaṁ. i. 137. 17 (1. 2); अङ्गग्रहणे(? हेण) नाडीनां जायन्ते मन्थरा(:) ध्रुवाः NāḍīVi. 72; वातेऽधिके···धमन्यङ्गुलिसन्धीनां संकोचोऽङ्गग्रहोऽतिरुक् BhāvPra.- (Bhā.) 8. (28? 29). 10.

अङ्गग्रहण (aṅga-grahaṇa) *n.* use or mention of the word *aṅga* **A i** meaning a stem designated as *aṅga* अङ्गग्रहणाच्च दोषः MahāBh. iii. 445. 1; KāśiVṛ. *on* vi. 4. 2; Pradī. iv. 227B. 20 (*on* iv. 3. 155); अङ्गग्रहणं बह्वजिति तद्विशेषणं यथा स्यान्मत्वन्तविशेषणं मा भूत् SiddhāKau. 247B. 2; LaŚabdeŚe. ii. 537. 20; Prasā. i. 759. 10 **A ii** in the sense of a body or body-part अङ्गग्रहणं किम् ? इच्छावान् CāndraVṛ. *on* iv. 2. 99; असति शरीरवाचिन्यङ्गग्रहणे काणशब्दात् तृतीया स्यात् Prasā. i. 409. 18; **A iii** in the sense of a component part अङ्गग्रहणं किम् ? यथा मृत्पिण्डीभूतः स्वरं लभेत । उभयोराद्युदात्तत्वं मा भूत् KāśiVṛ. *on* ii. 1. 2; **A iv** meaning a subordinate clause अङ्गग्रहणादत्रावान्तरवाक्यान्येव तावदुपात्तानि AbhinBhā. i. 26. 7 (*on* 1. 51); **A v** meaning a constituent rite (of a main ceremony) प्रत्यब्दान्तं तिलं दद्यादिति संग्रहवचनेऽङ्गग्रहणात् BālamBha. i 342. 8 (*on* 1. 101); **B** spasm of limbs (of the body) कृताल्पवीर्यौषधबस्तिरुद्धतः करोति चाङ्गग्रहणं सुदुर्ग्रहम् KalyāKā. 22. 119.

अङ्गग्रहणप्रयोजन (aṅgagrahaṇa-prayojana) *n.* function or purpose of the use of the word *aṅga* अङ्गविकारः किमिति । अङ्गग्रहणप्रयोजनप्रश्नः LaŚabdeŚe. i. 483. 7.

अङ्गग्रहणाननुवृत्ति (aṅgagrahaṇānanuvṛtti) *f.* non-continuation or discontinuation of the word *aṅga* अङ्गग्रहणाननुवृत्तौ युट एवेण उत्तर इडिति हत्वविकल्पः सिध्यति Pradī. vii. 200. 17 (*on* viii. 3. 78)

अङ्गग्राम (aṅga-grāma) *m.* a host of subsidiary rites अथैवांस्त्वभ्यासोऽङ्गग्रामस्य ŚābaBh. 2117. 9 (*on* xi. 1. 33); विकृतिकर्मैव गृहमेधीयः आज्यभागातिरिक्तमङ्गग्रामं स्वोपकाराय नापेक्षते VedāntKa. 401. 7 (*on* iii. 3. 5)

अङ्गग्राहकता (aṅgagrāhaka-tā) *f.* inclusion of the subsidiary rites यत्त्वत्र यज्ञकर्मप्राधान्यमङ्गग्राहकतयोच्यते फलसाधनतया च SiddhāSi. i. 45. 25.

अङ्गग्राहकत्व (aṅgagrāhaka-tva) *n.* the state of including or taking up the subsidiary rites आनुष्ठानिकोपस्थितेरङ्गग्राहकत्वेऽपि प्रकरणान्तरप्रतिबन्धकत्वस्य क्वाप्यदर्शनात् BhāṭṭDī. ii. 28. 15 (*on* iii. 6. 7); ii. 55. 19 (*on* iii. 7. 20); iv. 256. 23 (*on* xii. 2. 13); iv. 257. 4 (*on* xii. 2. 13)

अङ्गग्राहित्व (aṅgagrāhi-tva) *n.* the nature of including the subsidiary rite भेदेनाङ्गग्राहित्वायोगात् व्यवस्थानुपपत्तेः MīmāKau. i. 99. 7 (*on* i. 3. 15); ii. 298. 11 (*on* iii. 2. 38); प्रयोगविधेरङ्गग्राहित्वादङ्गपौर्वापर्यमेव तदपेक्षितम् MayūMāli. 422. 6 (*on* v. 2. 2)

अङ्गग्राहिन् (aṅga-grāhin) *adj.* including the subsidiary rite यज्ञकर्म प्रधानमङ्गग्राहि न देवता VedāntKa. 181. 25 (*on* i. 3. 33)

अङ्गग्लपन (aṅga-glapana) *n.* exhaustion or fatigue of the limbs अरोचकोऽङ्गग्लपनं गोमूत्रसमगन्धता AṣṭāSaṁ. ii. 188. 25 (6. 3) = AṣṭāHṛ. vi. 3. 27.

अङ्गग्लानि (aṅga-glāni) *f.* physical fatigue, exhaustion of the body (असृक्) अङ्गग्लानौ न तु स्राव्यम् CaraS. vi. 29. 39 (1941 Ed.); यत्र स्त्रीणाम्···अङ्गग्लानिं सुरतजनिताम् ··· व्यालुम्पन्ति ··· चन्द्रकान्ताः MeghDū. 67; तथा च छाययापि पत्रपादपच्छायानामपसरति देहिनामङ्गग्लानिः TilaMañ. 148. 11; PavaDū. (Dh.) 21; अङ्गग्लानिर्मनोरुक्तिर्मनोरथविचिन्तनम् (उत्कण्ठानुभवा भावाः कथ्यन्ते) BhāvPra. (Śā.) 88. 11 (4)

अङ्गघटन (aṅga-ghaṭana) *n.* close contact or touch of the body उद्दिश्य यद्विरुधदुधममात्मयोनिर्दग्धो मयाङ्गघटनं दयितेन गौर्याः । सिद्धं तदत्र RājTa. (Ka.) 8. 3367.

अङ्गघटना (aṅga-ghaṭanā) *f.* movement of the body [*nt.*]

अङ्गघटित (aṅga-ghaṭita) *adj.* consisting of the subsidiary rite वस्तुतस्तु अङ्गापेक्षायामङ्गघटितसादृश्यस्यैव पुरस्स्फूर्तिकत्वेन ··· चोदनालिङ्गातिदेशस्य बलवत्त्वात् BhāṭṭDī. iii. 18. 17. (*on* viii. 2. 1); iii. 123. 9 (*on* ix. 2. 11)

अङ्गच् (aṅgac) (Gr.) suffix *aṅga*, Uṇā. 1. 118; पतितमितृलृभ्योऽङ्गच् SaraKaṇṭhā. (Gr.) ii. 2. 59; पत्लृ गतौ । पतेरङ्गच्प्रत्ययः । पतङ्गः DhātuPra. 1. 848 (61. 13)

अङ्गचक्र (aṅga-cakra) *n.* **A** aggregate of constituents (of a juncture in a drama) रसस्यैवायं विभावादिपरिकरो यदङ्गचक्रमिति AbhinBhā. iii. 62. 6 (*on* 19. 105); **B** aggregate of accessories सर्वाणि शस्त्राणि तवाङ्गचक्रैराविर्भवन्तु त्वयि शत्रुजैत्रे NaiṣC. 14. 80 (comm. अङ्गानां मोक्षोपसंहारादीनां मन्त्रदेवतादीनां चक्रैः समूहैः)

अङ्गचतुष्क (aṅga-catuṣka) *n.* group of four (out of six) *aṅga-mantras* (used in *ṣaḍaṅganyāsa*) क्वचिदङ्गचतुष्कस्य अन्तश्चाज(? ञ्ज)नवत्प्रभा । वर्तते मूर्धपूर्वस्य रत्नेष्विव उपाश्रयम् PauṣkS. 33. 44; शेषमङ्गचतुष्कम्··· । चक्रनेमौ तु विन्यस्य JayāS. 29. 100.

अङ्गचतुष्टय (aṅga-catuṣṭaya) *n.* **A** tetrad of the means (of royal policy) साम भेदस्तथा दानं दण्डश्चाङ्गचतुष्टयम् । नीतौ क्रमादेशकालरिपुयोग्यक्रमादिदम् MatsyaP. 148. 66; **B** tetrad of divisions (of a song) मुख्यान्यङ्गचतुष्टयविभागेन नर्तकीक्रमप्रवेशादिप्रयोगः AbhinBhā. i. 197. 7 (*on* 4. 302)

अङ्गचतुष्टयी (aṅga-catuṣṭayī) *f.* tetrad of constituents नर्मस्फञ्जनर्मगर्भनर्मस्फोटाः सनर्मकाः । कैशिक्याः शास्त्रसम्भूता सेयमङ्गचतुष्टयी SāhiSā. 2. 13; 2. 35.

अङ्गचन्द्र (aṅga-candra) *nu.* sixteen पातः शरघ्नः सांशोऽब्दवृन्दात्पुनरङ्गचन्द्रैः Bhāsv. 1. 9 (comm. अब्दपिण्डः शरघ्नः पुनरब्दपिण्डादङ्गचन्द्रैर्भक्ते यल्लब्धं तेन युतः पातध्रुवः स्यात्)

अङ्गचपल (aṅga-capala) *adj.* fickle in the (use of the) limbs न पाणिपादचपलो न नेत्रचपलो भवेत् । न च वागङ्गचपल इति शिष्टस्य गोचरः VāsiDS. 6. 42.

अङ्गचपला (aṅga-capalā) *f.* name of a celestial woman कलावती गुणवती पुष्पवती अङ्गचपला सुरतकलाकोविदा···एताश्चान्याः सस्यः तस्मिन् मण्डले स्वान् स्वान् गुणान् प्रकटीकृत्य SāmaraU. 238. 10.

अङ्गचय (aṅga-caya) *m.* **1** group of limbs विन्ध्यशैलान्तिके तस्य (कामस्य) पतितेऽङ्गचये पृथक् । स्फीतोऽभूदङ्गविषयो विषयः सर्वसंपदाम् RāmāMañ. 11. 1; **2** Perinaeum. [PW.]

अङ्गचल (aṅga-cala) *m.* throbbing of the body अग्निस्पन्देऽङ्गचले च यद्भयं यद्वाशिते यदु चेदुरुक्ते । अग्निर्यविष्ठयः प्रणुदतु तद्भयम् BaudhGS. iii. 5. 13.

अङ्गचलन (aṅga-calana) *n.* movements of the limbs अलसमेवाङ्गचलनम् । ··· अस्या मृगदृशः SaduktiKa. 144. 20; तत्र च तस्य (तत्र वातस्य) अङ्गचलनादिकार्यकरत्वाद्वाय्वात्मकत्वम् PrakaVi. 709. 18.

अङ्गचाञ्चल्य (aṅga-cāñcalya) *n.* unsteadiness or fickleness of the limbs. परिहायाङ्गचाञ्चल्यं यथासुखतया स्थितिः । तदासनं स्वस्तिकादि प्रोक्तम् SkandP. ii(9). 30. 13.

अङ्गचातुरश्र्य (aṅga-cāturaśrya) *n.* correct proportion of limbs or ancillaries (गच्छेत्सललितैः पादैः ··· । तथा सौष्ठवसंयुक्तैः) सौष्ठवेनाङ्गचातुरश्र्येण युक्तैः AbhinBhā. ii. 142. 10 (*on* 12. 43)

अङ्गचालन (aṅga-cālana) *n.* movement of the limbs अर्धासनेनावस्थानं पार्श्वत्पार्श्वेऽङ्गचालनम् । ··· एतानि गन्तुकामानां चिह्नानील्युपलक्षयेत् BhāvPra. (Śā.) 117. 2(5); 296. 18(10)

अङ्गचिकीर्षा (aṅga-cikīrṣā) *f.* desire to perform the accessories अपूर्वार्थतयाङ्गानुष्ठानेऽप्यङ्गचिकीर्षायाः फलरागाधीनत्वं न हीयते PūrvottaVāNaMā. 38. 4.

अङ्गचिन्तन (aṅga-cintana) *n.* deliberation on the accessories उपासनचिन्तानन्तरमङ्गचिन्तनं क्रियते इति पादसङ्गतिरर्थसिद्धा ŚrutaPra. ii. 536. 16 (*on* iii. 4. 1)

अङ्गचिन्ता (aṅga-cintā) *f.* **i** deliberation on the accessories अङ्गचिन्ता कृता, अङ्गिनिष्ठसिद्धिसमयो निरूप्यत इति सङ्गतिः । ŚrutaPra. ii. 567. 28 (*on* iii. 4. 50); **ii** care of the body (i. e. answering nature's call) इतः ससाध्वसायाता धनश्रीश्रेष्ठिकागृहम् । प्रविशन्त्यङ्गचिन्तार्थोत्थितयोचे भुजिष्यया SamarāSaṁ. 4. 633.

अङ्गचिमिचिमा (aṅga-cimicimā) *f.* pricking sensation in the body वैवर्ण्यभ्रमवेपथुमूर्च्छाजृम्भाङ्गचिमिचिमातमकाः (v. l. °तङ्काः) दुष्टपिशिताचृतीये (वेगे) CaraS. vi. 23. 19 (1941 Ed.)

अङ्गचुम्बिन् (aṅga-cumbin) *adj.* touching the body अङ्गचुम्बि-

चिबुकं स्थित्वा तथा मां प्रति।…प्रहिताः …द्विताः…कटाक्षच्छटाः SubhāRaK. 17.1.

अङ्गचूड (aṅga–cūḍa) *m.* name of a Yakṣa अङ्गचूडः शिखावर्तो हेमनेत्रो विभीषणः। …एते चान्ये च बहवो यक्षाः MahāBhā. ii. 10.16.

अङ्गचेष्टा (aṅga–ceṣṭā) *f.* **A** movement of the limbs यदा शिशुर्विचरति जातमात्रः …। तदङ्गचेष्टां विविधां शरीरे प्रवर्तते वायुबलेन कर्तुम् Hastyāyur. 416.12 (3.8); Vaija. 144.98; सदा प्रवृत्तिरीशस्य स्वभावादेव केवलम्। अङ्गचेष्टा यथा पुंसः काश्चिदुद्देशवर्जिताः AnuVyā. 21B.9 (*on* 2.1); जीवोऽङ्गचेष्टया मान्यः शाखाकम्पेन वायुवत् SamarāSam. 3.256; PrabhāC. 136.12; **B** physical gesture क्रमेणागता तत्र केतराङ्गचेष्टया प्रियसमागमं चिन्तयन्ती KathāK. 55.6.

अङ्गचेष्टाभङ्ग (aṅgaceṣṭā–bhaṅga) *m.* cessation or stoppage of movements of the limbs दाहो ध्माने तु सर्वगः (पित्तेन आवृते सति)। क्लमोऽङ्गचेष्टाभङ्गश्च ससंतापः सवेदनः AṣṭāSam. i. 305.9 (3.16)

अङ्गचेष्टार्पण (aṅgaceṣṭārpaṇa) *n.* giving up of the movements of the limbs मौनमुद्रा। …चित्ते तदेकतानता परिकरः। अङ्गचेष्टार्पणं बलिः DakṣiMūU. 15.

अङ्गचेष्टित (aṅga–ceṣṭita) *n.* movement of the limbs प्रभुं प्राणधनेश्वरम्। यत्नेनोपचरेन्नित्यं नाहमस्मीति मानवः। दुर्व्याहृताच्छङ्कमानः … इङ्गितादङ्गचेष्टितात् MahāBhā. xii. 83.30; S'ivaP. vii(2). 10.68 (556A.7); रतिः। सौम्यत्वादभिनेया सा वाङ्माधुर्याङ्गचेष्टितैः NāṭyaS'ā. 7.14; PadmP. iv. 12.81; BhāvPra.(S'ā.) 288.19(10); सैव (रतिः) लावण्यपीयूषभूषितैरङ्गचेष्टितैः। प्रकृष्यमाणा शृङ्गारः सरसैरिह कथ्यते SāhiSā. 5.77.

अङ्गचोदित (aṅga–codita) *adj.* asked by the ruler of Aṅga country अथाङ्गाधिपतिः … स पृच्छति। … ततोऽङ्गचोदितः प्राह पालकाप्यो महातपाः Hastyāyur. 275.12 (2.53)

अङ्गच्छद (aṅga–cchada) *m.* six petals सिन्दूरपूररुचिरारुणपद्ममन्यत् …ध्वजमूलदेशे। अङ्गच्छदैः परिवृतम् ṢaṭcakraNi. 14.

अङ्गच्छवि (aṅga–cchavi) *f.* lustre or complexion of the body आलम्बालकमालिका धवलतामालम्बतेऽङ्गच्छविः S'ṛṅgāTi.(Ru.) 2.89; किमात्मनो न पश्यसि … प्रभातप्रदीपिकामिवास्तासन्नजीवितरविमङ्गच्छविं येनाद्यापि वयोधसि वर्तमान इव चेष्टसे YaśasCam. ii. 348.20.

अङ्गच्छादक (aṅga–cchādaka) *adj.* covering the body अङ्गच्छादकादि द्वितीयं वासो भोजनकाले स्यात् ManuBh. i. 349.11 (*on* 4.45)

¹अङ्गच्छाया (aṅga–cchāyā) *f.* shadow of the body पतिव्रता गृहे यस्य सफलं तस्य जीवनम्। यस्याङ्गच्छायया तुल्या यत्कथा पुण्यकारिणी SkandP. iii(2). 7.13; पतिव्रतेयम्…लोपामुद्रा…। तवाङ्गच्छायया तुल्या यत्कथा पुण्यकारिणी SkandP. iv. 4.6.

²अङ्गच्छाया (aṅgacchāyā) *f.* a variety of iron (marked with wavy lines) अङ्गक्षया (v. l. अङ्गच्छाया) च वङ्कं च पोगरस्याभिधात्रयम्। चिकुरं भङ्गुरं लोहात्पोगरं तत्परं मतम् RasRaSa. 5.77.

अङ्गच्छेत्तृ (aṅga–cchettṛ) *adj.* who mutilates the body (of another) अङ्गच्छेदी परस्याङ्गच्छेत्ता DaṇḍaVi. 66.12.

अङ्गच्छेद (aṅga–ccheda) *m.* mutilation of a limb (as a punishment) सुवर्णशतमेकं तु वधार्हो दण्डमर्हति। अङ्गच्छेदे तदर्धं तु BṛhaspaSm. 226.3; तदङ्गच्छेद इत्युक्तो दण्ड उत्तमसाहसे NāraSm. 205.8; ManuBh. ii. 228.15 (*on* 8.381); Mitā. 288.1 (*on* 2.215); अङ्गच्छेदं दरिद्रिताम्। अदत्तात्तफलं ज्ञात्वा स्थूलस्तेयं विवर्जयेत् YogS'ā. 2.65 = TriṣaS'aPuC. i. 3.629 = KumāCaSam. 72.3; चतुर्थवारापराधे वधदण्डमङ्गच्छेदं (कुर्यात्) ManvaVi. 951.27 (*on* 8.129); 997.21 (*on* 8.193); वधस्त्रिविधः पीडनमङ्गच्छेदः प्रमापणं च DaṇḍaVi. 20.12; 63.18; अङ्गच्छेदः कर्णाद्यन्यतमच्छेदः DaṇḍaVi. 90.7; 159.19; 314.6; ManvaMu. 347.14 (*on* 8.324); अङ्गच्छेदो वधस्तथा। युद्धमेते ह्युपायाश्च दण्डस्यैव प्रभेदकाः S'ukraNi. 4(1).45; (as a calamity) छिन्नाग्रेऽङ्गच्छेदः कलहः शुष्कद्रुमस्थिते ध्वाङ्क्षे BṛSam. 95.38; (स्वप्ने) अङ्गच्छेदे पुनर्दृष्टे पितृमातृसुतव्ययः PārśvC. 2.64; (as a criminal or abominable act) अङ्गच्छेदोपतापने। दण्डपारुष्यमित्यादि हिंसानन्दः MahāP. 21.45; अत्र श्लेषोपमया … परस्परविरुद्धयोरर्थयोर्बीभत्सशृंगाराङ्गाङ्गिभावयोजनायां जम्बुकी…दत्तदन्तव्रणमधरमास्वाद्याङ्गच्छेदक्रियायामनङ्गभोगक्रियायां वा लग्ना गात्राणामूर्ध्वगतं कर्षणं रतकौशलोत्कर्षं वा प्रकाशयति AuciViCa. 18(22); क्षुद्रपशूनाम् … अङ्गच्छेदे षोडशपणः (दण्डः) Aparā. 817.27 (*on* 2.225); SmṛtiCan. iii. 293.20; अङ्गच्छेदे (कृते) विधातव्यं भूभृताङ्गनिकृन्तनम् MahNirvāT. 11.75; कन्यापक्षान्विनाश्य तेषामङ्गच्छेदं कृत्वा … कन्यां गृहादपहरति ManvaMu. 92.27 (*on* 3.33)

अङ्गच्छेदन (aṅga–cchedana) *n.* mutilation of a limb (as a crime) दुःखे च शोणितोत्पादे शाखाङ्गच्छेदने तथा। दण्डः क्षुद्रपशूनां तु द्विपणप्रभृतिः क्रमात् YājñaSm. 2.225; BālaKri. i. 280.3 (*on* 2.231); (ताडनलोहितस्रावणादिषु) 'आदिना' शाखाङ्गच्छेदनादिसंग्रहः BālamBha. ii. 309.23 (*on* 2.226); (as a punishment) हान्युद्देशेनाङ्गच्छेदनसर्वस्वहरणमरणान्युपदिष्टानि भवन्ति ManuBh. ii. 226.13 (*on* 8.374); वैश्यस्यापि क्षत्रियानन्तरभावित्वेन न्यूनत्वेनान्त्यजत्वात्…शूद्रतुल्यन्यायत्वेनायमेवाङ्गच्छेदनरूपो दण्डः Subodhi. 92.20 (*on* 2.215); DaṇḍaVi. 262.1; स चौरदण्डं प्राप्नुयात्। स च…मारणाङ्गच्छेदनधनाद्यपहाररूपो बोद्धव्यः ManvaMu. 350.14 (*on* 8.342); 352.2 (*on* 8.351); 354.23 (*on* 8.366); शारीरस्ताडनाङ्गच्छेदनरूपः (दण्डः) BālamBha. ii. 326.6 (*on* 2.270); ii. 306.21 (*on* 2.215); ii. 338.2 (*on* 2.288)

अङ्गच्छेदप्राप्ति (aṅgaccheda–prāpti) *f.* contingency of (punishment in the form of) mutilation of a limb दुष्कृतिनामङ्गच्छेदप्राप्तिः ManuBh. ii. 472.27 (*on* 12.75)

अङ्गच्छेदाभाव (aṅgacchedābhāva) *m.* absence of excision of limbs तदन्यत्र गमनेऽल्पदोषत्वेनाङ्गच्छेदाभावस्य युक्तिसिद्धत्वेनानुलोम्यगमने … उचितधनदण्डः BālamBha. ii. 336.12 (*on* 2.286)

अङ्गच्छेदार्हक (aṅgacchedārha–ka) *adj.* who deserves (the punishment of) excision of limb वधार्हकः स्वर्णशतं दमं दाप्यस्तु पूरुषः। अङ्गच्छेदार्हकस्वर्धम् BṛhaspaSm. 96.19; 382.66.

अङ्गच्छेदिन् (aṅgacched–in) *adj.* who mutilates the body (of another) अङ्गच्छेदी परस्याङ्गच्छेत्ता DaṇḍaVi. 66.12.

अङ्गच्छल (aṅgacchala) *m.* name of a Yakṣa अङ्गचूडः (v. l. अङ्गच्छलः) शिखावर्तः …एते चान्ये च बहवो यक्षाः MahāBhā. ii. 10.16.

अङ्गज (aṅga–ja) *adj.* [*f.* –ā] **i** produced along with the body तमिन्द्रो ब्राह्मणो भूत्वा पुत्रार्थे भूतभावनः। ययाचे कुण्डलं वीरं कवचं च सहाङ्गजम् (v. l. तदङ्गजम्) MahāBhā. i. 1. App. 43.34; **ii** sticking or clinging to the body ते तत्र पीत्वा पानीयं विमलं शीतमव्ययम् (v. l. रजः प्रक्षाल्य चाङ्गजम्) Rāmā. iii. 69.29; पद्मिनी पदयोर्लग्नां पुंनागः प्रसभं क्षिपेत्। विमुक्तलग्नङ्गजं पद्मं कथं गम्भीरवेद्यपि S'āliC. 3.27 (F. N. बिन्दुजालं पुनः पद्मम्); **iii** pertaining to the body, produced or grown on the body, bodily वैरूप्यमङ्गजं किंचिन्मा भून्मे देवसत्तम HariVam. 112.127; यौवने…स्त्रीणां विकाराः वक्त्रगात्रजाः। आदौ त्रयोऽङ्गजास्तेषां दश स्वाभाविकाः परे NāṭyaS'ā. 22.5; तत्र भावहावहेलास्त्रयोऽङ्गजाः (अलंकाराः) Avalo. 51.15 (*on* 2.31); Kāvyānu.(He.) 371.1; SāhiDa. 127.3; UjjvaNīMa. 299.7; S'iśuVa. 19.51; नाभसं भौममङ्गजम्। सहेतुसमधीः सर्वमन्तरायं द्युयातिगः YaśasCam. ii. 391.14; (श्रीदर्शनः…ददर्शानङ्गराजमञ्जरीम्) अङ्गजां कान्तितटिनीम् BṛKathāMañ. ix. 1.759; (नरकावनौ) संसार्य मांसलोलत्वमाश्यन्ते मांसमङ्गजम् TriṣaS'aPuC. iii. 4.96; आदौ भावफलं मध्ये राशिस्थानफलं विदुः। पाकावसानसमये चाङ्गजं दृष्टिजं फलम् JātaPā. 18.83; EI. iii. 290.47; लोमानि मूर्धजानि अङ्गजानि च सामान्येन गृह्यन्ते Prasā. ii. 568.15; **iv** produced from the body शान्त्यर्थं ब्राह्मणेभ्यस्तु तिलान् दद्याद् विचक्षणः। … कस्य(?इय)पस्याङ्गजा ह्येते BhaviP. 105B.22 (i. 57.26); **v** born of (one's own) body सुयोधन। असौ मे नाङ्गजः सूनुः यथा प्राप्तस्तथा शृणु PāṇḍaC. 3.465; वत्स! त्वं मया पालितः पुत्रः। सिन्धुलस्त्वङ्गजः PurāPraSam. 13.15; **vi** lovely, ornamental [PW, nt, MW, Apte]; **vii** produced by a supplementary rite [MW, Apte]

¹अङ्गज (aṅga–ja) *m.* **i** hair (growing on the body) स ददर्श महाकायं भुजङ्गम् …। चित्राङ्गमजिनैः (v. l. अङ्गजैः) चित्रैर्हरिद्रासदृशच्छविम् MahāBhā. iii. 175.13; कललघनाङ्कुरास्थिचर्माङ्गजचेतनताः … क्रमशो गदिताः Bṛhajjā. 4.16 = JātaPā. 4.17; तवोत्तरीयं करिचर्म साङ्गजम् Kirātā. 18.32; (सिन्धुरमेकम्…परीक्ष्य) सूक्ष्ममुखरस्निग्धाङ्गजराजिभिरुणतरबिन्दुमालाभिश्च निचितोचितप्रतीकम् YaśasCam. i. 297.6; शीतो हृष्टाङ्गजो गुरुः BhāvPra.(Bhā.) 8(23).7; **ii** son प्रजापतिस्त्वं भविता दशानामङ्गजोऽप्यलम् MatsyaP. 13.21; श्रीडेरभटस्याङ्गजः … श्रीध्रुवसेनः EI. i. 88.36 = iv. 78.35; xxii. 118.30; श्रीयज्ञवर्मनामा तदङ्गजोऽभून्महीपतिः EI. ii. 13.6; पराभिभवमात्रेण क्षत्रियाणां कृतार्थता। यतः सहस्रकिरणं ततो मुञ्च ममाङ्गजम् PadmP.(Ra.) 10.147; नाथे तथा स्थिते तस्मिन् विदेशे च गतेऽङ्गजे। … शोकं मेजेऽपराजिता PadmP.(Ra.) 32.102; MukuMā. 25; नूनं भवान्भगवतो योऽङ्गजः परमेष्ठिनः BhāgP. iv. 8.38; v. 9.1; SkandP. iv. 83.54; EI. xiv. 185.17; iv. 283.24; इमं मम धनाङ्गजस्वजनवल्लभादेहजा(:?)सुहृज्जनकमातुलप्रभृतयो भृशं वल्लभाः SubhāRaSam. 257; प्रतिपन्नसर्वाङ्गिस्तवाङ्गजो भविष्यति TilaMañ. 60.18; पुनराह शिवो शिवः। प्रसादं कुरु देवेशि तपस्विन्यङ्गजेऽत्र वै S'ivaP. ii(1). 19.28 (64B.10); EI. ii. 279.24; श्रेष्ठी श्रीधनदेव इत्यभिधया ख्यातश्च तस्याङ्गजः VairāS'.(Pa.) 102; पाणिना मृदु पस्पर्श कुन्ती प्रत्यङ्गमङ्गजान् PāṇḍaC. 8.508; 1.121; स्वीकृतेऽवनितलेऽत्र विधाता त्वत्प्रसुर्यदधिकारिणमन्यम्। नाम नामकरणं तदजातस्याङ्गजस्य पुरतः कुरुतां सः VasaViKā. 5.40; अङ्गजस्यापि ते श्रीरप्यश्रीरिव कृते श्रियः SamarāSam. 3.145; सुप्रतीके सति प्रीते प्रतीते दिग्गजेऽङ्गजे। नैशानीं यस्त्यजत्याशां सत्यं पशुपतिः स तु S'āliC. 3.7; 6.193; यथा किल कश्चिद-

विपश्चित्पुरुषः परुषाशयतया निजमङ्गजं व्यापाद्य राज्यश्रियं प्राप्तुमीहते Syādvā-Mañ. 11 (279); PrabaCin. 20. 23; EI. ix. 156. 10; PrabaK. 96. 25; सखे मह्यं वितीर्णोऽसौ महार्घोऽपि तवाङ्गजः KumāDeC.(So.) 19. 10; Dhūrta. 194; KumāPraPra. 100. 16; तदंगजावुभौ ख्यातौ । वीराख्यविजपालकौ EI. ii. 65. 17; **iii** god of love सुखार्थी कामरूपेण स्मरेदङ्गजमीश्वरम् MatsyaP. 7. 29; रागमादर्शयन्नेष वारुणीयोगवर्धितम् । तिरोभवति घर्मांशुरङ्गजस्तु विजृम्भते Kāvyāda. 2. 318; AvantiKa. 26. 9; अङ्गजं रूपतो जयेत् ··· नरः KalyāKā. 8. 65; देहे येनाङ्गजो दध्रे जाया च स जयत्यजः SaraKaṇṭhā. 223. 15; न काकुवाक्यैरतिवाममङ्गजं द्विषत्सु याचे पवनं तु दक्षिणम् NaiṣC. 9. 93; क्षपितो येनाङ्गजोऽपि चापधराद्यः YudhiVi. 1. 2; अलंकृतं साङ्ग इवाङ्गजः शनैरसावयासीदभिषेकमण्टपम् Acyutarā. 3. 34; Nāräy. iv. 16. 6; आसीदन्यादृगूष्मायितमङ्गजस्य S'ivLī. 20. 34; तदेन्द्रजालसंरम्भं समजृम्भयदङ्गजः । प्रविष्टामपि गेहं तां यन्मे प्रावेशयन्मनः Mukundā. 218; ĀnandRa. 2. 1 (6); TārāS'a. 50; EI. ix. 69. 16; मनसि नो कस्याङ्गजः क्रीडति VairāS'.(Pa.) 29; अङ्गजो मन्मथे सुते । मदे केशे AnekāSaṁ. 3. 131; **iv** feather (of a peacock) शोभिता । ··· अङ्गजेन मयूराणामङ्गदेन च भास्वता HariVaṁ. 47. 44; **v** passion सत्त्वं तिरोभवति मीतमिवाङ्गजाग्रे: YaśasCam. i. 282. 3; यत्त्वं दुहितरं गच्छेरनिगृह्याङ्गजं प्रभुः BhāgP. iii. 12. 30; [Kośas give meanings like vital airs, S'abdaRa.(Vā.) 4084; nail : NānārthaMa. 419; something produced from oneself (*svaja*), ViśvaLoK. 68. 16; inhabitant of the country of Aṅga अङ्गजं रुधिरेऽनङ्गे केशे पुत्रे मदे पुमान् । नागरे नखरेऽपि NānārthaMa. 419; elephant : KośaKaT. 2. 4371; *m., n.* disease (*roga*), Vaija. 257. 10; NānārthaSaṁ. ii. 53. 76; MediK. 32. 19; NānārthSaṁ. 4. 39; ViśvaLoK. 68. 16; *n.* **i** blood, (*rudhira*), AnekāSaṁ. 414; Vaija. 257. 10; TrikāS'e. iii. 3. 82; AnekāSaṁ. 3. 131; (*only* NānārthSaṁ. 4. 39 gives *m.*); **ii** flesh (*piśita*), DhanvNi. 264. 5.

²**अङ्गज** (aṅga–ja) *adj.* [*f.* –ā] born in the country of Aṅga (नार्यः) मनोरमाः ··· स्युरङ्गजाः AnaṅgaRa. 5. 15.

³**अङ्गज** (aṅgaja) *m.* coin equal to four *paṇas* or 320 cowries बिन्दुकोऽस्त्री तद्द्वये तु पणपाणिकपादिकाः । क्रमात्ततोऽङ्गजो रुच्यः कार्षिकश्च चतुर्गुणाः Vaija. 189. 38.

⁴**अङ्गज** (aṅgaja) *m.* name of an Asura अजक (v. l. अङ्गज) स्त्वनुजो राजन् य आसीद् वृषपर्वणः MahāBhā. i. 61. 17.

अङ्गजकृत (aṅgaja–kṛta) *adj.* caused by the god of love किमस्य सुखमादितो भवति देहिनो गर्भके ··· किमङ्गजकृतासुखव्यसनपीडिते यौवने SubhāRaSaṁ. 245.

अङ्गजकेलि (aṅgaja–keli) *f.* amorous sport एतान्यङ्गजकेलिभग्नवलयान्येषा परिष्कारभूः Mukundā. 56.

अङ्गजगण (aṅgaja–gaṇa) *m.* multitude of hair गृहीता जागर्या ··· अङ्गजगणैः UjjvaNīMa. 393. 4.

अङ्गजडिमन् (aṅga–jaḍiman) *m.* heaviness or dull state of the body तस्याः ··· ताः संतापरुजः स चाङ्गजडिमा SaduktiKa. 89. 17; दुःखत्रासापराधाचैरनौर्जित्यं तु दीनता । चाटुकृन्मान्द्यमालिन्यचिन्ताङ्गजडिमादिकृत् BhaktiRaSi. ii. 4. 12.

अङ्गजत्व (aṅgaja–tva) *n.* **i** the state of being born of the body पितृस्वत्वोपरमेऽङ्गजत्वस्य हेतुभूतेनोत्पत्तिमात्रसंबन्धेनान्यसम्बन्धाधिकेन जनकधने पुत्राणां स्वामित्वात्तद्धनं पुत्रो लभते VīraMi.(Vyavahāra.) 414. 11; **ii** the state of being produced with the body तीव्रतमसत्त्वस्याङ्गस्यैव करणत्वादङ्गजा इत्युक्ताः । एवं च परस्परसमुत्थितत्वेऽप्यमीषाम् (भावहावहेलानाम्) अङ्गजत्वमेव Kāvyānu.(He.) 371. 18.

अङ्गजन (aṅga–jana) *m.* people of the Aṅga (country) (नदीः) एताः पिबन्ति स्वेच्छया शुभाः । यस्याः···कलिङ्गवङ्गाङ्गजनास्तथैते VāmaP. 13. 36.

अङ्गजनन (aṅga–janana) *n.* creation of the body बिन्दुरूपा ह्यहं पुत्र ततः सगुणविग्रहा । अनन्तशक्तिराद्याहं सर्वदेवाधिदेवता (v. l. तेनाङ्गजननं मम) KālīViT. 24. 18.

अङ्गजनपद (aṅga–janapada) *m.* the Aṅga country चन्द्रच्छायो नाम अङ्गजनपदराजश्रम्पानिवासी SthānṬ. 401A. 6.

अङ्गजनित (aṅga–janita) *adj.* produced by a subsidiary (rite) अर्थः अङ्गजनित उपकारः S'ābaBh. 2220. 1 (*on* xii. 1. 4)

अङ्गजनुस् (aṅga–janus) *m.* **1** god of love (*lit.* born of the body) तरुणि ··· तव । अतिवल्गुसद्गुणजुषो वपुषः कुशलं किमङ्गजनुषो धनुषः Rāgh. 8. 11; [cf. KalpaK. 455. 40] **2** son [PW]

अङ्गजनोद (aṅgaja–noda) *m.* injury caused by the god of love दुःसहोऽयमङ्गजनोदः (comm. अङ्गजस्य कामस्य नोदो व्यथनम्) YudhiVi. 5. 81.

अङ्गजन्मन् (aṅgaja–janman) *n.* birth of a son कस्य वा न भवेद्धर्षस्तादृशाङ्गजजन्मनि NemiC. 7. 2.

अङ्गजन्मन् (aṅga–janman) *m.* **1** god of love फुल्लाम्भोजभ्रमाद्वा भ्रमदलिकुलयोः पादयोरङ्गजन्मन् अङ्गे त्वं पक्ष्मलाक्ष्याः पुलकिनि मनसः कापि मार्गस्व मार्गम् SubhaDha. 3. 1; मनस्तदीयम्···अङ्गजन्मा । हर्षात् ··· इषुभिर्बिभेद UdaySuKa. 99. 17; 101. 19; 123. 2; 133. 21; जातस्त्रिजगद्विजेता वधूमुखस्यन्दनमङ्गजन्मा NemiNir. 1. 52; इमाम् ··· वपुष्मतीं कीर्तिमिवाङ्गजन्मनः । ··· अमंस्त शृङ्गाररसाधिदेवताम् Nalābhyu. 4. 29; तत्रावनीन्दुस्तरलेक्षणाभिः ··· अपाङ्गैरालक्षितः साङ्ग इवाङ्गजन्मा Raghunā. 7. 61; 12. 72; **2** passion ग्राम्याग्निनेव संकारकूटिका साप्यदह्यत । सर्वंकषप्रभावेन प्रबलेनाङ्गजन्मना BṛKathāS'loSaṁ. 4. 92; **3** son आसीदुमेशवंशावतीर्णस्य महात्मनश्चण्डपतेरङ्गजन्मा सोल्लपेयो नाम UdaySuKa. 12. 6; चणी चाणक्य इत्याख्यां ददौ तस्याङ्गजन्मनः PariPar. 8. 200; विरहः सुसहः केन तादृशस्याङ्गजन्मनः PāṇḍaC. 1. 73; 1. 429; 4. 246; श्रीमन्नेमेश्वरितविशदं साङ्गणस्याङ्गजन्मा चक्रे काव्यम्···विक्रमाख्यः NemiDū. 126; S'āliC. 5. 74; श्रीमत्प्राग्वाटवंशेऽणहिलपुरसुवश्चण्डपस्याङ्गजन्मा । जज्ञे चण्डप्रसादः PurāPraSaṁ. 53. 10.

अङ्गजन्मपतंग (aṅgajanma–pataṅga) *m.* god of love in the form of the sun विषयमरुषु भ्राम्यतः कामुकजनपथिकसार्थस्य सन्तापमुत्पादयत्यङ्गजन्मपतंगः KaumuMa. 3. 1 (3)

अङ्गजन्मरिपु (aṅgajanma–ripu) *m.* S'iva (*lit.* enemy of the god of love) अनुमितकुचकाठिन्यामधिवक्षःपीठमङ्गजन्मरिपोः । आनन्ददां भजे ताम् (कामाक्षीम्) MūkaPañ. 4. 54.

अङ्गजन्मसेनापति (aṅgajanma–senāpati) *m.* chief of the army of the god of love आविर्भवत्यमृतभाजनमङ्गजन्मसेनापतिः शिशिरदीधितिरेष देवः ĀścaCū. 5. 5.

अङ्गजन्य (aṅga–janya) *adj.* arising or produced from a subsidiary (rite) तत्र साध्यसाधनांशावनपेक्षितत्वादनादृत्य तृतीयोंऽशो गृह्यते, स चाङ्गजन्योपकारसंपादनात्मा S'āstrDī. 647. 4 (*on* x. 1. 1); गृहमेधीयप्रयोगविधिरङ्गजन्योपकारमपेक्षमाणः S'ivārkaMaDī. ii. 291. 19 (*on* iii. 3. 5); तत्र प्रधानजन्यापूर्वमेव लक्ष्यते उताङ्गजन्यमपि BhāṭṭDī. iii. 45. 16 (*on* ix. 1. 2); स्वाध्यायविधिनैव षडङ्गो वेदोऽध्येतव्य इति विधिनाङ्गजन्यावगमस्याभ्युदयहेतुत्वावगमात् BhāṭṭCin. ii. 33. 2 (*on* i. 3. 6); MayūMāli. 647. 19 (*on* x. 1. 1)

अङ्गजन्यत्व (aṅgajanya–tva) *n.* the state of being produced by a subsidiary (rite) आग्नेयोत्पत्त्यपूर्वस्य प्रधानजन्यत्वेन प्रयोजकत्वशक्तियुक्तत्वेऽपि दीक्षणीयोत्पत्त्यपूर्वस्याङ्गजन्यत्वेन तदभावशङ्कोपपत्तेः MīmāKau. ii. 145. 10 (*on* iii. 1. 8)

अङ्गजन्यस्त (aṅgaja–nyasta) *adj.* found or placed in blood अध्यशेत सुभटव्रजोऽङ्गजन्यस्तनिस्सहतनुस्तमश्रितम् । ··· तन्महारणपरेतकाननम् RāmC. 29. 97.

अङ्गजपीडित (aṅgaja–pīḍita) *adj.* tormented by the god of love पद्मसम्मीलनादत्र सूचितो निशि सङ्गमः । आश्वासयितुमिच्छन्त्या प्रियमङ्गजपीडितम् Kāvyāda. 2. 262 = SaraKaṇṭhā. 379. 21.

अङ्गजप्रिय (aṅgaja–priya) *m.* friend of the god of love गुरुनितम्बिनीमुपससार चन्द्रो यदा । शनैः···किमिदमाचरस्यङ्गजप्रियेति बहुशो वदन्त्यपससार सा कामिनी TārāS'a. 65.

अङ्गजबाण (aṅgaja–bāṇa) *m.* arrow of the god of love अङ्गजबाणविभिन्नो नेह सुखी न परत्र सुखी सः SubhāRaSaṁ. 590.

अङ्गजब्रह्मविद्या (aṅgaja–brahmavidyā) *f.* knowledge of the ultimate reality in the form of the god of love तत्र द्रक्ष्यस्यलसगमनामङ्गजब्रह्मविद्याम् MayūSaṁ. 1. 24.

अङ्गजमहाराज (aṅgaja–mahārāja) *m.* great king Cupid असौ ··· अङ्गजमहाराजनियतसेवाप्रसितविदग्धविटविदूषकपीठमर्दकषायाद्यनेकयुवजनालङ्कृतवेशवाटसहस्रम्···अभिनवनगरमाससाद ĀnandRa. 3. 25 (36)

अङ्गजराग (aṅgaja–rāga) *m.* physical passion अङ्गजरागदीपनादङ्गनोपभोगशक्तिसंधुक्षणम् DaśKuC. 136. 9.

अङ्गजराजशासन (aṅgajarāja–śāsana) *n.* command of the god of love श्यामलया ··· संकीर्यमाणा मणिकङ्कणावली । ··· शङ्के ब्रवीत्यङ्गजराजशासनम् UjjvaNīMa. 167. 11.

अङ्गजराज्य (aṅgaja–rājya) *n.* kingdom of the god of love सः ··· अङ्गजराज्यसौभाग्यदेवतयेव···मेनकया···अध्यासितचरमभागः···निर्जगाम तारापथे NīlaVi. 10. 16.

अङ्गजरोमक (aṅgajaroma–ka) *n.* hair on the body यावन्ति लाङ्गलकमार्गमुखानि भूमेर्भासां पतेर्दुहितुरङ्गजरोमकाणि । तावन्ति शंकरपुरे स समा हि तिष्ठेद्भूमिप्रदानमिह यः कुरुते मनुष्यः MatsyaP. 283. 17.

अङ्गजवर्ण (aṅgaja–varṇa) *m.* colour of the body शक्त्या कृतो ह्यङ्गज-

वर्णधर्मैर्भेदः स्फुटं लक्षणतोऽत्र यद्वत् BhaviP. 79A. 29 (i. 40. 30)

अङ्गजवृत्ति (aṅgaja–vṛtti) *f.* curl of hair तोरणतरवारिनिभास्तुरगेऽङ्गजवृत्तयः श्रेष्ठाः YaśasCam. i. 314. 4.

अङ्गजवेल्लित (aṅgaja–vellita) *adj.* possessed of dangling hair वदनपङ्कजमङ्गजवेल्लितम् । विजयतां व्रजबालवधूजनस्तनतटीविलुठन्नयनं विभोः KṛṣṇaKa. 3. 54.

अङ्गजवैरिन् (aṅgaja–vairin) *m.* enemy of the god of love (i. e. S'iva) अङ्गजवैरिमेघे हृदम्बरालम्बिनि हर्षवृष्ट्यै । ... अभूषयद्गात्रमसौ विभूत्या YātrāPra. 2. 69.

अङ्गजशत्रु (aṅgaja–śatru) *m.* enemy of the god of love (i. e. S'iva) नेत्रमग्निमयमङ्गजशत्रोः संप्रतार्य सुचिराश्रयणेन । दाहशक्तिमपहृत्य तदीयां चन्द्रमा दहति नूनमयुक्तान् Mukundā. 252.

अङ्गजसंकुल (aṅgaja–saṅkula) *adj.* perplexed by love धर्माधिकानभिसृजन्नथ कर्दमं च वाणीं विधाय विधिरङ्गजसंकुलोऽभूत् Nārāy. iii. 10. 8.

अङ्गजसुख (aṅgaja–sukha) *n.* amorous enjoyment, love–sport तस्मिंश्च सम्राजि ... अङ्गजसुखमश्नुवाने AvantiKa. 24. 14.

अङ्गजा (aṅgajā) *f.* 1 daughter मदंशेनाङ्गना(? नाः) षष्टिर्भविष्यन्त्यङ्गजास्तव MatsyaP. 13. 22; 4. 1; PadmP.(Ra.) 101. 5; BṛKathāK. 105. 138; रुधिरं स्रवत् । दृष्ट्वा राज्ञोऽङ्गजा खेदं प्राप्तवती PadmP. iv. 14. 53; S'ivaP. iii. 27. 5 (326B. 12); साकं रत्नेन्दुना राजा पर्यणाययदङ्गजाम् MalliC. 1. 155; 2. 254; 2. 527; शालिभद्रस्वसा मन्ये सुभद्रा न ममाङ्गजा S'āliC. 7. 85; HammīMaKā. 13. 122; 2 name of a daughter of Brahmā कन्या च दशमी पुनः । अङ्गजा इति विख्याता दशमी ब्रह्मणः सुता MatsyaP. 3. 12; 3 *Cannabis sativa* भङ्गाङ्गजा मातुलानी मोहिनी विजया जया MadaPāNi. 20. 326.

अङ्गजागम (aṅgajāgama) *m.* science of the god of love अङ्गजागमलिपेरुडुनाम्नो व्यञ्जनाय विमलाञ्जनलेपः Acyutarā. 8. 19.

अङ्गजागमन (aṅgajā–gamana) *n.* sexual intercourse with a daughter अहो कष्टतरं चैतदङ्गजागमनं विभो MatsyaP. 4. 1.

अङ्गजाग्नि (aṅgajāgni) *m.* fire of passion याता नु सा तानवमङ्गजाग्नितप्ते चिरं तद्धृदये निवासात् JānaHa. 7. 27; YaśasCam. i. 282. 3.

अङ्गजाङ्कुश (aṅgajāṅkuśa) *m.* hook of the god of love (i. e. nail-mark) क्षतमत्र नागदमनो यदर्पय(? ये)त्परमङ्गजाङ्कुशवरेण तत्क्षमम् UjjvaNīMa. 604. 8.

अङ्गजाङ्ग (aṅgajāṅga) *n.* body of the god of love येनापादितमङ्गजाङ्गभसितं दिव्याङ्गरागैः समम् ... तस्मिन्मे हृदयं सुखेन रमतां साम्बे परब्रह्मणि DaśaS'lo. 4.

अङ्गजाड्य (aṅga–jāḍya) *n.* stiffness of the body, indolence of the body पुष्कलशुष्कचन्दनकाष्ठसंदीपितानलेषु मुहुर्मुहुर्जठरपृष्ठपरिवर्तनेन व्यपनयत्सु परुषरजनीपवनसंपर्कजनितमङ्गजाद्य(? ड्य)म् ... दुःस्थितपदातिषु TilaMañ. 141. 6; 196. 5; स्तम्भः स्थूणाङ्गजाड्ययोः AnekāSaṁ. 2. 307; BhaktiRaSi. ii. 4. 13.

अङ्गजात (aṅga–jāta) *n.* A group of limbs गर्भावक्रान्तौ ... यच्चास्य यदा संतिष्ठतेऽङ्गजातम् CaraS. iv. 6. 21; CaṇḍiS'. 92; BhaviP. 59A. 30 (i. 27. 1); B entire group of accessories विहित(? तं)कृत्स्नमङ्गजातमुपसंहर्तुमशक्तिः S'ābaBh. 640. 13 (*on* ii. 4. 21); सति चैकत्वे यदङ्गजातं क्वचिन्नोक्तं तदविरुद्धमन्यत आनेतव्यम् ManuBh. i. 87. 22 (*on* 2. 29); i. 88. 19 (*on* 2. 29); i. 146. 2 (*on* 2. 136); साधननिवेशि चाङ्गजातम् S'āstrDī. 315. 6 (*on* iii. 6. 16); यावद्धि ... अङ्गजातं निःशेषं नावगतं भवति TantrRa. 232. 11; NyāyRaMā. 120. 10; 170. 5; 171. 7; 174. 14; 211. 24; सर्वमङ्गजातम् ... विधीयेत VedāntKa. 400. 11 (*on* iii. 3. 5); यत्राङ्गजातं पूर्णमुपदिष्टम्, सा प्रकृतिः दर्शपूर्णमासादिः PadMañ. 13. 31; ManvaVi. 1379. 15 (*on* 11. 72); NyāyMāVi. 11. 5; VivaPraSaṁ 198. 22; अङ्गजातमनुष्ठातव्यम् S'ivārkaMaDī. i. 279. 9 (*on* i. 1. 26); i. 510. 9 (*on* i. 4. 1); i. 513. 9 (*on* i. 4. 1); ii. 367. 25 (*on* iii. 3. 46); अङ्गजातं श्येनयागेन समं बुध्यते GuruCandr. ii. 305. 16; VīraMi.(Āhnika.) 91. 1; सर्वं प्राकृतमङ्गजातं कार्यम् BhāṭṭDī. iv. 87. 16 (*on* x. 7. 12); MīmāKau. i. 66. 12 (*on* i. 3. 9); MīmāNyāPra. 232. 4; 232. 18; एकप्रयोगवचनप्रयोज्यमङ्गजातं नावधार्यते MayūMāli. 405. 17 (*on* v. 1. 1); 844. 18 (*on* xii. 1. 1); C group of auxiliary sciences (of the Vedas) तत्राङ्गजाते ... गुरुसुतः शिष्यस्तथापि ... वेदमध्यापयन् तत्काले गुरुवन्मान्यः ManvaVi. 248. 8 (*on* 2. 208)

अङ्गजात (aṅga–jāta) *adj.* growing on the body लोमशब्दस्याङ्गजातेष्वेव रूढत्वात् Nyās. ii. 716. 10 (*on* vii. 2. 29); NānārthāSaṁ. ii. 53. 77; *m.* god of love निटिलदृग्दग्धाङ्गजातैधसे ... सेयं नतिस्तेजसे YātrāPra. 1. 71.

अङ्ग(? ग)जानुराग (aṅga(? ga)jānurāga) *m.* love (caused by) Cupid (or of goddess Pārvatī) असौ पुनरत्र ... अङ्ग(? ग)जानुरागसागरहरिणाङ्कपरिणताननम् ... पश्यति स विश्वपतिम् YātrāPra. 9. 51(3)

अङ्गजापक (aṅga–jāpaka) *adj.* mutterer of auxiliary texts (of the Vedas) द्वारेषु जापकानष्टौ षट्सङ्ख्यानङ्गजापकान् । ... नियोजयेत् VasiS. 35. 19; 43. 15.

अङ्गजारि (aṅgajāri) *m.* enemy of the god of love (i. e. S'iva) अङ्गजारये ... ते नमः शिवाय S'ivPañNaMā. 17; Nārāy. vi. 23. 9; YātrāPra. 3. 68; 5. 130; S'ivLī. 2. 43.

अङ्गजालक (aṅgajāla–ka) *n.* multitude of bodies चित्तादिदमुदेत्युच्चैः सदसच्चाङ्गजालकम् । तथा चैतत्स्वयं स्वप्नसंभ्रमेष्वनुभूयते YogVā. v. 91. 11.

अङ्गजास्त्र (aṅgajāstra) *n.* weapon of Cupid प्रहरतु हरिणा कदम्बपुष्पम् ... यदङ्गजास्त्रम् UjjvaNīMa. 282. 2.

अङ्गजिघृक्षा (aṅga–jighṛkṣā) *f.* desire to adopt the ancillary rite अङ्गजिघृक्षा यावन्तं कालं मनसि विपरिवर्तते TantrRa. 23. 14.

अङ्गजिद्ब्राह्मण (aṅgajid–brāhmaṇa) *m.* [aṅgavid ?] Brahmin who knows the ancillary texts of the Vedas तां हाङ्गजिद्ब्राह्मणेष्वन्वियेष S'atBr. XI. iv. 3. 20 (Sāy. तां वेदाङ्गाभिज्ञेषु ब्राह्मणेषु अन्विष्टवान्)

अङ्गजोन्मथित (aṅgajonmathita) *adj.* agitated by Cupid (ध्यायेत् पुरुषोत्तमम्) अङ्गजोन्मथितम् PañcaRā.(Nā.) v. 2. 30; v. 3. 19.

अङ्गजोन्माद (aṅgajonmāda) *m.* agitation of passion आविर्भवति नारीणां वयः पर्यस्तशैशवम् । सहैव विविधैः पुंसामङ्गजोन्मादविभ्रमैः Kāvyāda. 2. 256.

अङ्गजोपवन (aṅgajopavana) *n.* garden of Cupid मृगीदृशः । ... दधुरङ्गजोपवनराजिविभ्रमम् NavaSāC. 15. 36.

अङ्गज्ञान (aṅga–jñana) *n.* knowledge of the subsidiary things द्वादशनाड्यन्तःप्रवृत्ताः प्राणा एवाङ्गानि अङ्गज्ञानं तदेव ज्ञातेति TriUBr.l.

अङ्गज्योत्स्ना (aṅga–jyotsnā) *f.* splendour (*lit.* moon-light) of the body दर्शयन्निव । अङ्गज्योत्स्नाभिरश्वत्थां चाविरासीदधीश्वरः DvyāśraKā. 15. 47.

अङ्गज्वर (aṅga–jvará) *adj.* [AltGr. II. 1. 299] limb-wasting निर्वोचमहं यक्ष्ममङ्गेभ्यो अङ्गज्वरं तव AV. v. 30. 8; v. 30. 9; ix. 8. 5; *m.* fever in the body अपां पत्युः पुष्टीकरणरसपाकः कुमुदिनीकदम्बानामङ्गज्वरहरणशीतौषधिघटः । मृगाङ्कोऽयम् VidaMā. 3. 52.

अङ्गडिगोपिनाथहरि (aṅgaḍigopināthahari) *m.* name of an image of a deity कृत्वा ग्रामवरं तटाककलितं चाप्पापुराख्यान्वितम् । प्रादादंगडिगोपिनाथहरये नार्दिङ्गुयप्पप्रभुः EI. vi. 122. 148; vi. 124. 184.

अङ्गण (aṅg–aṇa) *n.* [DhātuPra. 1. 141 (18. 12), MAYR. 1. 545] cf. **अङ्गन** 1 A vast open area रणाङ्गणं तदभवन्मृत्योराघातसंनिभम् MahāBhā. vi. 59. 15; vii. App. 1. 16(56); करोति कर्म ... दुःखात्मकं प्रेरितः ... तनुमत्संसाररङ्गाङ्गणे ... अनङ्गप्रियः VijñāS'. 77; EI. vii. 104. 6; असृङ्नदीसंनिभसंध्यम् ... समाप्तसंग्राममिवाम्बराङ्गणम् RāmC. 18. 13; RāghPāṇ.(Dha.) 11. 32; YaśasCam. i. 247. 5; संग्रामाङ्गणमागतेन भवता चापे समारोपिते देव SaraKaṇṭhā. 82. 11 = 530. 10 = KāvyPra. 350. 1 = 642. 2; SaduktiKa. 213. 9; यस्य ... संग्रामरङ्गाङ्गणे राज्यश्रीः EI. xii. 262. 10; xxv. 57. 17; रणाङ्गणेष्वगणितभीर्भीमः ... रणाङ्गणार्जितोर्जितजयश्रीवल्लभः EI. iii 308. 18; KathāSaSāg. viii. 4. 91; प्रागुत्तरदिशि सलिलं तत्क्रीडाङ्गणम् MayaMa. 29. 105; यत्र विस्तीर्णमङ्गणम् (पानतीर्थं प्रकुर्वीत मृगाणां सलिलार्थिनाम्) Mānaso. iv. 15. 1454; EI. ii. 444. 29; i. 341. 5; iii. 63. 50; श्रीकृष्णक्षितिपस्य भाति विजयस्तम्भः कलिंगांगणे EI. iv. 118. 29; vi. 234. 22; ix. 308. 2; ii. 56. 60; ii. 68. 5; 1 B open area (in front of house), court-yard महाराजाङ्गनं शूराः (v. l. °णं सर्वे) प्रविशन्तु Rāmā. ii. App. 6(31); कोष्ठकाङ्गणवर्जानाम् ... सामान्यो भोग इष्यते ArthSā. ii. 49. 9 (3. 8); (आश्रमम् ... विभूतिभेदैरविचिन्त्यरूपम्) वलभ्यलिन्दाङ्गणचारुतोरणैः BrahmāṇḍP. ii. 26. 60; ii. 21. 43; प्रमुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो नृपाङ्गणगतः खलो मनसि सप्त शल्यानि मे S'atTrayī. 10 = KāvyPra. 688. 4 = Kāvyānu.(He.) 343. 16 = AlaṅkāSa. 162. 14 = SaduktiKa. 302. 15 = S'ubhāṣi. 3458; आविशद्भिरुटजाङ्गणं मृगैः ... । आश्रमाः ... बिभ्रति श्रियम् KumāSaṁ. 8. 38; नाङ्गणे न च गोपथे (वेगोत्सर्गं समाचरेत्) ViṣṇuDhaP. ii. 88. 3; KundaMā. 2. 2; अङ्गणकदलीपलाशस्योपरि शरावद्वयं दत्तम् DaśKuC. 112. 3; EI. viii. 239. 18; शिखिनेव ... नर्तनं कृतमङ्गणे PadmP.(Ra.) 5. 349; पर्णशाला च तस्येयं यस्याः सिंहमतङ्गजौ । अङ्गणे क्रीडतः BṛKathāS'loSaṁ. 14. 49; 21. 75; RāmC. 22. 35; करकुसुमम् ... न चोज्झितमङ्गणे Kapphiṇā. 14. 16; 8. 22; TilaMañ. 11. 9; YaśasCam. ii. 353. 10; अङ्गणं तदिदमुन्मदद्विपश्रेणिशोणितविहारिणो हरेः CaurPañ.(Pariśiṣṭa 1) 31 = S'ārṅgaPa. 567; नारी वा भूमिदेवेभ्यः प्रयच्छेत्प्रयताङ्गणे । ... प्रदीपकम् BhaviP. 795A. 18 (iv. 130. 7); यानम् ... । अङ्गणे काशिराजस्य समुत्तीर्णम् GaṇeP. ii. 51. 16; AdhyāRā. i. 3. 46; ततः प्रवेशयामास जनकः शुकमङ्गणम् YogVā. ii. 1. 22; MahāU. 2. 23; 3. 29; S'ivU. 2. 13; दृश्यन्ते भवनाङ्गणे ... प्रणामार्थिन[:] EI. xix. 269. 41; NavaSāC. 12. 80; तिष्ठ द्वारि भवाङ्गणे SaraKaṇṭhā.

176.4 = 632.2; मण्डपं परितः … अङ्गणम् MayaMa. 25.120; अङ्गणं दिक्षु कर्तव्यम् MayaMa. 27.111; तत्प्राच्यामङ्गणं भवेत् । जयन्तावन्तरिक्षान्तमङ्गणं कारयेत् MayaMa. 29.123; पादुकानां बहिर्भागमङ्गणं तद्विदुः VāstuVi. 6.2; स च प्राकार इत्युक्तः कण्ठः स्यादङ्गणस्य यः SamarāSū. 18.42; 25.103; देवीभवनान्तर्गतपादङ्गणे बभूव UdaySuKa. 19.1; 18.27; स्वगृहस्याङ्गणे तेन … । कुम्भाः … निगूढाः स्थापिता भुवि KathāSaSāg. iii. 5.33; vii. 3.62; SubhāRaK. 22.19; (पारिजातः) आरोप्यतामङ्गणे PārijāHa. 39(2); अङ्गणाद्दक्षिणा शाला हस्तिनी … । अङ्गणात्पश्चिमा शाला महिषी Mānaso. iii. 1.52; NaiṣC. 17.167; यमेवागतं भिक्षुकमङ्गणे पश्यसि । तम् … हनिष्यसि Hitopa. 3.102(6); घटाः करटिनां बद्धाश्च सौधाङ्गणे EI. viii. 210.16; PārśvC. 6.20; SūktiMu. 74.15; Surath. 13.33; 14.58; S'āliC. 7.138; PrabaCin. 31.6; अङ्गणे जानुपदाग्रहस्तैश्चक्रायुधे चङ्क्रमणप्रवृत्ते Yādavā. 4.14; भवच्चरणरजोरञ्जितं ममाङ्गणम् S'iṁhāDvā. 90.7(15); UnmaRā.(Vi.) 28(2); EI. viii. 19.39; (अम्भोजबन्धुः) निशामशेषामुपभुज्य वारुणीं प्राचीमुपेत्याथ तयावधीरितः । … विनिर्याति तदङ्गणाद्बहिः KaṁVa. 4.23; CaitaCa. 253.11(10); कोटिशः करटिनस्तवाङ्गणे HariVi. 5.45; 1.5; 5.64; SvābāSu. 4(9); नवाङ्गनेवाङ्गणेऽपि गन्तुमेष प्रकम्पते RasGaṅ. 261.10; अङ्गणेऽमी महारथाः । विभान्ति ParamāKā. 114.96; PadyaVe. 387; Jīvān. 42.3; सूर्यस्यातपोऽङ्गणे आतपस्य प्रकाशो गृहान्तः स्फुरति SetuBa. 196.27; S'ṛṅgāSar. 84; BālamBha. i. 352.18 (*on* 1.103); i. 551.25 (*on* 1.249); RasSa. 42; अङ्गणं चत्वराजिरे AmaK. 618 = S'abdaRa.(Vā.) 1712 = VīraMi. (Āhnika.) 35.25; अजिरं प्राङ्गणं चत्वराङ्गने (v. l. णे) AbhidhāCin. 1004; NāmS'il. 1837; KoṣaKaTa. 1.2747; **2** spot, blemish, depravity, evil (अङ्कण ?) [DBHS.]; **3** conveyance [APTE]; **4** movement, NānārthaSaṁ. ii. 34.15.

अङ्गणक (aṅgaṇa-ka) *n.* court-yard (स्वरं बहिरुपश्रुत्य…सज्जा…तिष्ठेत्) अङ्गणके JayaMa. 235.11 (*on* 4.1); अङ्गणकवापीविशेषैर्भूषिताभिरमरमन्दिरश्रेणिभिः UdaySuKa. 20.18; समागतो वीरः स एष इति चाङ्गणकवर्त्येव दर्शितः UdaySuKa. 87.9; अवाप्य च तस्याङ्गणकवेदिकामायतनस्य UdaySuKa. 104.25; 28.15; मण्डपं परितः … अङ्गणकं भवेत् MayaMa. 25.117; तत्प्राग्दक्षिणकोणे मध्याङ्गणकान्विता सभा…तत्परदक्षिणकोणे मध्याङ्गणकादिसंयुता च सभा MayaMa. 29.106; अङ्गणकदक्षिणके सर्वद्रव्यालयान्तम् MayaMa. 29.148; प्राच्यां तु महाङ्गणकम् MayaMa. 29.155; अङ्गणकोत्तरपार्श्वे कर्तव्या सभा MayaMa. 29.159; 25.101.

अङ्गणकवर्तिन् (aṅgaṇakavart-in) *adj.* present in the court-yard अङ्गणकवर्ती यः प्रातः … मया स्फटिकसृष्टिपरिपाण्डुरो दृष्टस्तम् … अतिहरितवर्णमद्राक्षम् UdaySuKa. 28.15; 87.9.

अङ्गणक्रिया (aṅgaṇa-kriyā) *f.* construction of a court-yard ऊर्ध्वोर्ध्वमङ्गणं कुर्यात् पक्षशालासमोपरि । सभा वा मण्डपं वापि मालिका चाङ्गणक्रिया MayaMa. 26.163.

अङ्गणगत (aṅgaṇa-gata) *adj.* being in the court-yard अङ्गणगतो दृष्टस्ताभ्यां विनायकः GaṇeP. ii. 24.37.

अङ्गणगुणान्वित (aṅgaṇaguṇānvita) *adj.* associated with the advantage of a court-yard (मन्दिरम्) राज्ञामुदीरितमशीतिकरैर्विशाले … । त्रिद्वारि चाङ्गणगुणान्वितमष्टसन्धि MayaMa. 26.190.

अङ्गणतल (aṅgaṇa-tala) *n.* ground of the court-yard पतितोऽसि तद्भवा(? व)नालिङ्ग(? न्द)तोऽङ्गणतलं तदनु केनापि मृत्युमुखान्मोचितम्…आत्मानं मन्यमानः …पुनरुत्थितवानसि CaitaCa. 23.9(1)

अङ्गणत्व (aṅgaṇa-tva) *n.* the state of being a court-yard पार्श्वतः प्रथितवप्रविभ्रमास्तोयदाः शिरसि मण्डपश्रियः । अग्रतः सुरविमानसद्मनामङ्गणत्वमभजन्त संहताः NemiNir. 4.46.

अङ्गणदीर्घिका (aṅgaṇa-dīrghikā) *f.* pond or lake (constructed) in a court-yard अथ स्वरेणाङ्गणदीर्घिकाणां संवाहयन्ती कलहंसनादम् । तमित्यवन्तीश्वरमाबभाषे सा मेकलक्ष्माधरराजकन्या NavaSāC. 9.1.

अङ्गणदेव (aṅgaṇadeva) *m.* name of a man [JBBRAS. iv. 112.6]

अङ्गणदेश (aṅgaṇa-deśa) *m.* region of a court-yard एकाग्रमानसाः सर्वे वेदपाठरता द्विजाः । तेषामङ्गणदेशेषु कण्डूयन्ते कचान् मृगाः SkandP. iii(2). 39.10.

अङ्गणद्रुम (aṅgaṇa-druma) *m.* tree in a court-yard तत्र क्रीडामयूरीभिराकृष्याकृष्य लम्बितैः । हारैः कल्पद्रुमायन्ते गृहाणामङ्गणद्रुमाः TriṣaS'aPuC. iii. 2.23.

अङ्गणद्वय (aṅgaṇa-dvaya) *n.* pair of court-yards द्विपञ्चविस्तृतायामं पार्श्वयोरङ्गणद्वयम् । …सर्वालङ्कारसंयुक्तमेतदीश्वरकान्तकम् MayaMa. 25.157.

अङ्गणपादप (aṅgaṇa-pādapa) *m.* tree in a court-yard (कृष्णस्य) तलेषु तस्याङ्गणपादपानां तालानुकूलेषु गतागतेषु । व्रजस्थिताः स्वर्गसदामशृण्वन् दूरोदितान् दुन्दुभितूर्यनादान् Yādavā. 4.26.

अङ्गणप्रदेश (aṅgaṇa-pradeśa) *m.* region of a court-yard द्वारि द्वारसमीपे गृहस्याङ्गणप्रदेश इति यावत् SmṛtiCan. v. 270.19; CaturCin. iii(1). 1183.16.

अङ्गणप्रान्त (aṅgaṇa-prānta) *m. n.* border of a court-yard छिनत्ति नाङ्गणप्रान्तप्ररूढं यो विषद्रुमम् । स एव भाविनं हन्त कुलक्षयमपेक्षते PāṇḍaC. 11.168 (Bhavanagar Ed.)

अङ्गणप्रोक्षण (aṅgaṇa-prokṣaṇa) *n.* sprinkling of water on the court-yard देववेश्मनि संमार्जनोपलेनाङ्गणप्रोक्षणानि … कुर्यात् VīraMi.(Bhakti.) 83.5.

अङ्गणबालनीप (aṅgaṇa-bālanīpa) *m.* young *nīpa* tree in the court-yard अयि शंस शिखावल त्वमेव स्थितवानङ्गणबालनीपमूर्ध्नि । …क्व याता …विलासिनी मे UnmaRā.(Vi.) 36.

अङ्गणभित्ति (aṅgaṇa-bhitti) *f.* wall of a court-yard धवलगृहोपरिस्थितो गृहाङ्गणमपश्यन्नपि चतुर्षु पार्श्वेष्वङ्गणभित्तिपर्यन्तं पश्यति NyāyBiṬ. 126.5 (*on* 2.32)

अङ्गणभू (aṅgaṇa-bhū) *f.* region of a court-yard प्रणालाख्यं धाराभवनमिदमत्यद्भुततरं स्थितिं धत्ते यस्य क्षितिपतिलकस्याङ्गणभुवि SamarāSū. 31.156; कवीन्द्राणामासन् प्रथमतरमेवाङ्गणभुवश्चलभ्(? द्भ्)न्नासङ्गाकुलकरिमदामोदमधुराः Ekāva. 8.37 (285.9); Kuval. 43(4); मध्येवेश्म समुद्गता तदनु च द्वारान्तरालं गता निर्याताथ कथंचिदङ्गणभुवं प्रेयांस्तु नालोकितः SaduktiKa. 104.6; EI. ii. 414.19.

अङ्गणभूमि (aṅgaṇa-bhūmi) *f.* region of a court-yard यमलार्जुनौ तरू उन्मूल्योलूखलगतश्चिरं खिन्नौ । रिङ्गन्नङ्गणभूमौ स्वमालयं प्रापयन्नुहरिः PraboSu. 229; ये दक्षाः समरेषु वानरभटाः … । तेषामङ्गणभूमिमार्जनकृतामन्तर्गतोऽहं कियान् AlaṅkāMañ. 103.8.

अङ्गणमार्जन (aṅgaṇa-mārjana) *n.* sweeping of a court-yard स्त्रियः …निर्यान्ति नो लज्जया । गेहादङ्गणमार्जनेऽपि VijñāS'. 95.

अङ्गणमेदिनी (aṅgaṇa-medinī) *f.* region of a court-yard (बुधाः) आरुह्याङ्गणमेदिनीषु कलभान् क्रीडोत्सुकानर्भकान् । मोदन्ते यदवेक्ष्य PratāYaBhū. 467.3.

अङ्गणलग्न (aṅgaṇa-lagna) *adj.* [*f.* -ā] found in a court-yard शिवस्याङ्गणलग्ना या तस्मात्तां धारयेत् सदा (विभूतिम्) SkandP. i(1). 5.91.

अङ्गणलाभ (aṅgaṇa-lābha) *m.* acquisition of a court-yard करवालकरालिते करे युधि कस्यान्तककाङ्क्षिणः क्षणात् । दधतेऽङ्गणलाभशालितां त्रिजगद्रासमहामनोरथाः Kapphiṇā. 5.13.

अङ्गणवत् (aṅgaṇa-vat) *adv.* like a court-yard ह्रींकाराङ्गणदीपिका । अङ्गणवत् सर्वसाधारणविश्रान्तिस्थानतया ह्रींकारस्य तदुपमा तस्य दीपिका LalitāTriBh. 324.20 (*on* 41)

अङ्गणवाटिका (aṅgaṇa-vāṭikā) *f.* garden in the court-yard आलम्ब्याङ्गणवाटिकापरिसरे चूतद्रुमे मञ्जरीम् … । मन्ये (बाला) रोदिति AmaS'. 78; अङ्गणवाटिकापरिसरे स्वेच्छानतां शाखिकाम् … बाला … पन्थानं विवृताश्रुणा वदनकेनालोक्य किं वक्ष्यति SaduktiKa. 127.1.

अङ्गणवापिका (aṅgaṇa-vāpikā) *f.* well in the court-yard वेदिकाज-(? जा)लरूपाद् या निर्यूहे संप्रशस्यते । विधातव्या च सच्छत्रा निबद्धाङ्गणवापिका SamarāSū. 28.45.

अङ्गणवीथी (aṅgaṇa-vīthī) *f.* track or path in the court-yard अङ्गणवीथी वसुधा कुल्या जलधिः … । वल्मीकश्च सुमेरुः कृतप्रयत्नस्य धीरस्य Subhāṣi. 2270.

अङ्गणवेदि (aṅgaṇa-vedi) *f.* elevated piece of ground in the court-yard अङ्गणवीथी (v. l. अङ्गणवेदिर्) वसुधा…कृतप्रयत्नस्य धीरस्य Subhāṣi. 2270.

अङ्गणवेदिका (aṅgaṇa-vedikā) *f.* elevated piece of ground in the court-yard सोऽतिमात्रं तथाणिमानं प्लवगः प्रपेदे । प्रपुप्लुवे मोचितकण्ठपाशः यथा क्षणादङ्गणवेदिकायाम् RāmC. 22.34; सुरप्रसूनैः सुरभीकृतानामारोहणान्यङ्गणवेदिकानाम् Yādavā. 4.25.

अङ्गणवेदी (aṅgaṇa-vedī) *f.* elevated piece of ground in the court-yard अङ्गन(v. l. °ण)वेदी वसुधा…कृतप्रतिज्ञस्य HarṣaC. 273.2; अतीत्याङ्गणवेदीं तामिमितां ममतामपि । अन्यभिक्षाचरौन्त्विता तस्थतुः सुस्थितौ पुरः S'āliC. 6.132; S'ārṅgaPa. 230; Subhāṣi. 2270.

अङ्गणस्थित (aṅgaṇa-sthita) *adj.* [*f.* -ā] being in the court-yard अङ्गणस्थितायाः मल्लिकायाः सौरभ्यं नास्ति RasSa. 145(2)

अङ्गणाग्र (aṅgaṇāgra) *n.* end of the court-yard पित्र्यं प्रासादमासदत् । तस्याङ्गणाग्रवलभीवेद्यां पादं निवेशयन् । उत्ततार द्विपाद् वेत्रिदत्तहस्तस्ततो नृपः TriṣaS'aPuC. i. 4.658.

अङ्गणान्तर् (aṅgaṇāntar) *adv.* in the court-yard स योगशक्त्या व्योमाध्वनावातरदङ्गणान्तः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 8.9.

अङ्गणान्तिक (aṅgaṇāntika) *n.* nearness to the court-yard सशिष्यमभ्यागतमङ्गणान्तिके NavaSāC. 13. 11.

अङ्गणायात (aṅgaṇāyāta) *adj.* which has come to the court-yard कल्पद्रुरङ्गणायातोऽप्यदत्त्वा निर्गतः फलम् SamarāSaṁ. 1. 127.

अङ्गणारोपित (aṅgaṇāropita) *adj.* placed in the court-yard यथाङ्गणारोपितदीपः … वस्तुजातं प्रकाशयन् LalitāTriBh. 325. 1 (*on* 41)

अङ्गणाश्रय (aṅgaṇaśraya) *adj.* [*f.* -ā] which is in a court-yard तामङ्गणाश्रयां धनश्रियमपश्यताम् YaśasCam. ii. 339. 10.

अङ्गणोत्सङ्गभू (aṅgaṇotsaṅgabhū) *f.* central region of a court-yard तस्यैव चाङ्गणोत्सङ्गभुवि…उपाविशत् (राजा) UdaySuKa. 48. 6; 66. 1.

अङ्गणोत्सङ्गरङ्ग (aṅgaṇotsanga-raṅga) *m.* theatre at the centre of a court-yard अङ्गणोत्सङ्गरङ्गक्रीडाकुरङ्गविहङ्गम् … राजभवनमविशम् NalaCam. 7. 18(15)

अङ्गणोद्भूत (aṅgaṇodbhūta) *adj.* grown in a court-yard अङ्गणोद्भूतः कङ्केल्लिमित्र…पश्च धात्र्यस्तं पर्यलालयन् TrisaS'aPuC. iv. 2. 209.

अङ्गणोपविष्ट (aṅgaṇopaviṣṭa) *adj.* seated in a court-yard अङ्गणोपविष्टानुपश्रित्य सर्वानप्यात्मसेवकान् प्रत्येकमवदत् TilaMañ. 323. 22.

अङ्गणोपान्त (aṅgaṇopānta) *m.* border of a court-yard अङ्गणोपान्तपुञ्जीभूतभूरिभुञ्जानकलोकम्…आहारमण्डपमयासीत् (भूमिपतिः) TilaMañ. 69. 10; 370. 7.

अङ्गणोप्त (aṅgaṇopta) *adj.* sown in a court-yard अङ्गणोप्तयवव्रीहिमुद्गमाषाङ्कुरादिभिः PadmP.(Ra.) 4. 109.

अङ्गतक (aṅgataka) *m.* [pl.] name of a people तारक्षुरा ह्यङ्गतकाः … तथा पुच्छे जनाः कूर्मस्य संस्थिताः MārkP. 58. 35.

अङ्गतक्षक (aṅga-takṣaka) *adj.* who cuts the limbs (वीरभद्रः) उपेन्द्रेन्द्रयमादीनां देवानामङ्गतक्षकः S'ivaP. vii. 31. 84 (584B. 2)

अङ्गतत्त्व (aṅga-tattva) *n.* principle of bodily movements तदेवमङ्गतत्त्वविदः … व्यवहरन्ति AbhinBhā. ii. 79. 23. (*on* 9. 212)

अङ्गतनिमन् (aṅga-taniman) *m.* thinness or slenderness of the body लावण्येन पिधीयतेऽङ्गतनिमा … कुरङ्गकदृशः SubhāRaK. 18. 1 = SaduktiKa. 87. 24.

अङ्गतन्त्र (aṅga-tantra) *n.* **1** one of the sections of a Tantra text संहिता तु निरोधाख्या तत्र द्वादशधा स्मृता । अङ्गतन्त्रमथाद्यम् AhirbuS. 12. 34; **2** single performance of the subsidiaries (serving the purpose of many principals) नात्राङ्गतन्त्रं युक्तम् NyāyMāVi. 631. 3 (*on* xi. 2. 3)

अङ्गतन्त्रता (aṅgatantra-tā) principle of a single performance of subsidiaries (serving the purpose of many principals) तेन प्रधानभेदमात्रम्, अङ्गतन्त्रता न भवत्येव VīraMi. (S'rāddha.) 262. 20; तदेवमनेकेषां प्रधानानामगृह्यमाणविशेषत्वे अङ्गतन्त्रता गृह्यमाणविशेषत्वे त्वावृत्तिरित्युक्तम् BhāṭṭDī. iv. 216. 11 (*on* xii. 1. 1)

अङ्गतन्त्रत्व (aṅgatantra-tva) *n.* principle of a single performance of the subsidiaries (serving the purpose of many principals) अवेष्टावङ्गतन्त्रत्वं भेदो वा लिङ्गतोऽग्रिमः NyāyMāVi. 653. 17 (*on* xi. 4. 3)

अङ्गतस् (aṅga-tas) *adv.* **1** in respect of a limb यद्यङ्गहीनः स्यादङ्गतो वा विरुज्येत ĀpaS'S. vii. 12. 2; **2** as in the section governed by the *sūtra aṅgasya* (P. vi. 4. 1) सिद्धं त्वागमादेशानामङ्गतः स्त्रीप्रकरणे वचनात् Vār. 3 (*on* P. iv. 1. 36); **3 A** as regards the body क्लीं कृष्णायाङ्गतोऽवतु PañcaRā. (Nā.) iv. 5. 14; **3 B** [Abl.] from the body अयुध्यमानस्योत्पाद्य ब्राह्मणस्यासृगङ्गतः । दुःखं सुमहदाप्नोति ManuSm. 4. 167; निर्जगाम स रोमाञ्चस्वेदरूपी तदङ्गतः ViṣṇuP. i. 15. 48; ममाङ्गतो यथोत्पन्नस्तस्मादङ्गारको ह्ययम् BhaviP. 65B. 13 (i. 31. 19); सः … वारबाणादिमङ्गतः । अवतार्य BṛKathāS'loSaṁ. 23. 19; घनादङ्गाक्षिनिष्पत्तिः केशरोमाणि चाङ्गतः TaiUBhāVā. 77. 17(2); **3 C** from the limb प्रत्यङ्गमङ्गतस्तस्य शक्तिं तेनाक्रमेद् बुधः MālinīT. 21. 18.

अङ्गता (aṅga-tā) *f.* **A** the state of being a constituent or a subsidiary or of secondary importance अनङ्गसमाश्रितस्य स्वयमङ्गता कल्प्येत S'ābaBh. 1295. 10 (*on* v. 1. 12); कर्मण्येकत्र चाङ्गता VākyaPa. 1. 6; कथं पुनरङ्गता नास्ति Bṛha. 3. 3 (*on* i. 1. 1); अत्रापि साक्षात्करणप्रवृत्तावङ्गतेष्यताम् BrahmSi. 158. 16; वर्णेषु व्यज्यमानस्य नास्य प्रत्यायनाङ्गता TattvSaṁ. 2695; एते भवन्त्यप्रतिमास्तु पादाश्चिकित्सितस्याङ्गतया प्रतीताः KalyāKā. 7. 42; तमेतमिति वाक्यात्तु यागादेः प्रत्युताङ्गता BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 342; कथं पुनरङ्गता व्याकरणस्य NyāyMañ. i. 391. 5; उत्तरकलाश्च ताः प्रायशस्तन्त्रस्याङ्गतां प्रतिपद्यन्ते JayaMa. 32. 11 (*on* 1. 3); पुच्छस्याङ्गतया न प्राधान्यम् Bhām. 135. 14 (*on* i. 1. 12); तस्य तावत् स्वयमङ्गता कल्प्येत TantrRa. 254. 17 (*on* v. 1. 12); ब्रह्मचर्यादयः … प्रायश्चित्तानां कृच्छ्रादीनां चाङ्गतया कार्याः Aparā. 1228. 16 (*on* 3. 312); पर्यायोक्तस्य वाक्यार्थोऽप्यङ्गतयेति VakroJī. 191. 3; विषभक्षणवाक्यस्य सुहृद्वाक्यत्वेनाङ्गता कल्पनीयेति KāvyPra. 228. 4; विषभक्षणवाक्यस्य क्रु(? सुहृ)द्वाच्यत्वेनाङ्गता कल्पनीया Kāvyānu.(He.) (comm.) 33. 16; समासोक्त्यादेरनुप्राणकत्वं नाङ्गता AlaṅkāRa. 44(35); यत्र मनोविकृतिरङ्गतया भासते तत्र शृङ्गारादय एव रसाः RasTa 28. 6; प्रशंसन्ति अङ्गतया प्रशस्तानीति वदन्ति ManvaVi. 419. 27 (*on* 3. 235); न चाङ्ग्येवाङ्गतां गन्तुमुत्सहते Sarva-DaSaṁ. 15. 168; सर्वशास्त्रस्य चाङ्गतया चेष्यते NyāySu.(Ja.) 9B. 7 (*on* i. 1. 1); तेन वाच्यं सादृश्यम् … अङ्गतां नीतम् SāhiDa. 241. 5; मननस्य तु…निदिध्यासनेऽङ्गता सिद्धा Nyāyāmṛ. 616B. 5; अङ्गतां यत्र सुहृदो मुख्या गौणाश्च बिभ्रति BhaktiRaSi. iv. 8. 18; (श्रवणम्) प्रमेयावगमं प्रत्यङ्गतया … विधीयते AdvaiSi. 875. 6; उत्प्रेक्षासमासोक्त्योरङ्गता निर्बाधा Kuval. 171(252); व्रीह्यवयवानामङ्गता MayūMāli. 478. 5 (*on* vi. 3. 14); शृङ्गाररसाभासो नृपविषयककविरतेरङ्गतया निबद्धः AlaṅkāMañ. 230. 5; प्रतिपाद्येषु मुख्यत्वमङ्गतान्यच्च यद्भवेत् NityoNi. 1. 23; **B** the state of being a limb or body समुपयान्तु जगन्ति ममाङ्गताम् Stotrā. 8. 7; अङ्गतां हरिदिगङ्गनामुखे भूषणत्वमुपयाति चाद्भुतम् BhāvS'. 33; **C** state of being a base (before a suffix) अनेन न्यायेनाङ्गतया प्राप्तो नुम् LaS'abdeS'e. i. 75. 11.

अङ्गताग्राहक (aṅgatā-grāhaka) *adj.* conveying subservience न ह्यत्र शामित्रवन्मासाग्निहोत्रीयश्रपणे तस्याङ्गताग्राहकप्रमाणाभावः BhāṭṭDī. iv. 226. 18 (*on* xii. 1. 6); MīmāKau. ii. 26. 17 (*on* ii. 3. 4)

अङ्गताग्राहकत्व (aṅgatāgrāhaka-tva) *n.* the state of being an indicator of subservience आनन्तर्यस्यावर्जनीयत्वादङ्गताग्राहकत्वानुपपत्तेः BhāṭṭDī. i. 206. 21 (*on* iii. 1. 14); MīmāKau. iii(2). 264. 21 (*on* ii. 2. 23)

अङ्गताडन (aṅga-tāḍana) *n.* stroking or beating the limbs (of the body) तस्यैव (ग्रन्थेः) विदह्यमानस्य तोददाहभेदाङ्गताडनादयो वेदनाविशेषाः प्रादुर्भवन्ति Hastyāyur. 386. 3 (3. 5)

अङ्गताति (aṅga-tāti) *f.* group of limbs, body कामः कलावति जगन्ति विजेतुकामः…तव कामयतेऽङ्गतातिम् PadyaVe. 188.

अङ्गतानङ्गीकार (aṅgatānaṅgīkāra) *m.* non-acceptance of being the cause तत्सन्निधिमात्रस्याङ्गतानङ्गीकारात्परिहृतम् NyāyRaMā. 96. 10.

अङ्गतानियामकत्व (aṅgatāniyāmaka-tva) *n.* controlling the state of being expedient or subservient न चानन्तर्यस्य बहुषु पठितेषु कस्यचिदवर्जनीयत्वात् नाङ्गतानियामकत्वमिति वाच्यम् MīmāKau. ii. 214. 9 (*on* iii. 1. 24)

अङ्गताप (aṅga-tāpa) *m.* **A** sweating (warming) of the body प्रयुज्यते शयानस्य चाङ्गतापो बहुशः खादिराङ्गारैः SuśruS. iv. 32. 4; **B** heat of the body, bodily pain or affliction श्रुत्वा गुणान्भुवनसुन्दर शृण्वतां ते निर्विश्य कर्णविवरैर्हरतोऽङ्गतापम् BhāgP. x. 52. 37; नाहं दूती भवामि प्रथितपृथुगुण श्रीनृसिंहक्षितीन्द्र ब्रूमः श्रेयस्करं तेशृणु हरिणदृशो जृम्भमाणेऽङ्गतापे । उद्बुद्धं पुण्डरीकैः Ekāva. 8. 31 (12) (272. 12)

अङ्गतापकृत् (aṅgatāpa-kṛt) *adj.* which causes pain to the body (अथापस्मारः) आवेशो दुःखमोहाद्यैरपस्मारोऽङ्गतापकृत् PratāYaBhū. 255. 2.

अङ्गतापन (aṅga-tāpana) *adj.* tormenting the body तस्य भूमण्डलं सर्वं शासतः पृथिवीपतेः । एकदा तु महामोहः प्रादुरासाङ्गतापनः AhirbuS. 45. 11.

अङ्गताप्रतिपादन (aṅgatā-pratipādana) *n.* statement conveying subordinate status मनसैवेदमाप्तव्यमित्यादिश्रुतेश्चित्तैकाग्र्यस्याङ्गताप्रतिपादनपरत्वात् TattvPradī.(Ci.) 344. 1.

अङ्गताप्रापकत्व (aṅgatāprāpaka-tva) *n.* the state of leading to a subservient status तथा च परस्य पूर्वकल्पनाद्वारा साधनत्वादिबोधनेनैवाङ्गताप्रापकत्वात् LaCandr. 356. 26.

अङ्गताप्रापण (aṅgatā-prāpaṇa) *n.* leading to a subservient status पूर्वेणाङ्गताप्रापणात् शीघ्रगामित्वेन श्रुत्यादीनां लिङ्गाद्यपेक्षया प्राबल्यम् LaCandr. 356. 27.

अङ्गताबोध (aṅgatā-bodha) *m.* knowledge of the ancillary or subordinate status आकाङ्क्षां विनापि तत्राङ्गताबोधात् MīmāKau. ii. 256. 15 (*on* iii. 2. 20); ii. 258. 24 (*on* iii. 2. 20); BhāṭṭDī. ii. 125. 2 (*on* iv. 3. 3); अर्थस्याङ्गताबोधरूपस्य प्रयोजनस्य विप्रकर्षात् LaCandr. 356. 23.

अङ्गताबोधक (aṅgatā-bodhaka) *adj.* indicative of a subsidiary status तत्त्वं चाङ्गताबोधकलिङ्गादिकल्प्यश्रुतिकल्पनप्रतिबन्धकत्वम् MīmāKau. ii. 368. 4 (*on* iii. 3. 14); BhāṭṭDī. i. 258. 12 (*on* iii. 3. 7); यदेव विद्यया करोतीति वाक्यं तु अर्थज्ञानस्य नाङ्गताबोधकम् BhāṭṭCin. i. 3. 11 (*on* i. 1. 1); i. 3. 13 (*on* i. 1. 1); अङ्गताबोधको विधिर्विनियोगविधिः BhāṭṭCin. i. 75. 17 (*on* i. 1. 4); ii. 14. 7 (*on* i. 2. 4); ii. 34. 8 (*on* i. 3. 6); तत्र पूर्वपक्षः श्रुतिलिङ्गादेरङ्गताबोधकस्यादर्शनात् LalitāSaBh. 227. 3 (*on* 296)

अङ्गताबोधन (aṅgatā–bodhana) *n.* indication of the subordinate status कौतुकबन्धनस्यानुवादो नक्षत्रपूजनादावप्यङ्गताबोधनाय VīraMi.(Saṁskāra.) 287. 17; एवं च कालस्य वाक्येनैवाङ्गताबोधनेऽपि इतिकर्तव्यताकाङ्क्षालक्षण-प्रकरणापेक्षितार्थसमर्पणात् प्रकरणानुग्रहोऽपि MīmāKau. ii. 100. 7 (*on* ii. 4. 1); BhāṭṭDī. iv. 14. 7 (*on* x. 5. 9)

अङ्गतामात्र (aṅgatā–mātra) *n.* only the state of being subordinate किं तु धान्यपदयुक्तमन्त्रस्याङ्गतामात्रे MayūMāli. 593. 23 (*on* ix. 1. 12)

अङ्गतावच्छेदक (aṅgatāvacchedaka) *adj.* delimiting the subordinate status अङ्गतावच्छेदकस्याश्यादिप्रकाशकऋक्त्वस्य लिङ्गप्रमेयत्वात् MīmāKau. ii. 260. 16 (*on* iii. 2. 21)

अङ्गतावच्छेदकत्व (aṅgatāvacchedaka–tva) *n.* the nature of delimiting the subordinate status तत्तद्व्यक्तित्वस्याङ्गतावच्छेदकत्वेन बोधितस्य बाधेन BhāṭṭCan. 119. 3 (*on* xvi. 3. 12)

अङ्गताविधि (aṅgatā–vidhi) *m.* injunction pertaining to the subordinate status अङ्गताविधिकल्पनद्वारा … उभयोपपत्तिरिति सोमेश्वरः BhāṭṭCin. i. 9. 21 (*on* i. 1. 2)

अङ्गतासंबन्ध (aṅgatā–sambandha) *m.* connection as a subordinate अङ्गतासंबन्धेन होमविशिष्टदधिविधिः … निराकर्तव्यः MīmāKau. iii(2). 272. 11 (*on* ii. 2. 25); ii. 325. 14 (*on* iii. 3. 9); iii(2). 284. 9 (*on* ii. 2. 26)

अङ्गतासिद्धि (aṅgatā–siddhi) *f.* establishment of being a subordinate न च द्रव्यसम्बन्धमुखेन प्रकृताधिकारापूर्वसम्बन्धादङ्गतासिद्धिः PrakaPañ. 458. 14.

अङ्गतासिद्ध्यर्थम् (aṅgatā–siddhyartham) *adv.* in order to accomplish the subordinate status केचित्तावदधिकारापूर्वं प्रत्यङ्गतासिद्ध्यर्थमेषामधिकृताधिकारमिच्छन्ति PrakaPañ. 468. 8.

अङ्गति (aṅgati) *m.* [DEBRU. p. 642; MAYR.] **1** fire अङ्गतिः पुंस्यग्निहोतृब्रह्मवह्निषु MediK. 63. 86; **2** Agnihotrin, (a Brahmin who maintains the sacred fires), MediK. 63. 86; **3** Brahmin, MediK. 63. 86; **4** (three) sacred fires maintained in the Agnihotra rite अङ्गतिः पुनः । पुंस्यग्निहोत्रवह्निषु S'abdaRaSaK. 137. 8; **5** (also *f.*) conveyance, vehicle [Vācas., APTE]

अङ्गतीर्थ (aṅga–tīrtha) *n.* secondary holy place or holy water अङ्गतीर्थानि अङ्गेभ्यो जातान्यस्यास्तथा तथा BṛDharmaP. i. 5. 58.

अङ्गतुल्य (aṅga–tulya) *adj.* similar to an accessory अङ्गेनमङ्गतुल्यं वा धान्यैर्वाजैस्तिलैः फलैः…जुहुयात् PauṣkS. 29. 66; यद्यपि आधानं न सोमस्याङ्गम्, तथापि अङ्गभूताग्निसंस्कारत्वादङ्गतुल्यमेवेति तदीय एव कालो बाधनीयः NyāyMāVi. 299. 24 (*on* v. 4. 5)

अङ्गतुष (aṅga–tuṣa) *m.* small part of a subsidiary rite निःशेषसमाप्तिर्हि संस्था नाङ्गतुषेऽप्यवशिष्टे संभवति TantrRa. 193. 11.

अङ्गतेजःप्रसर (aṅgatejaḥ–prasara) *m.* expansion of the bodily lustre श्रियं स दद्याद्भवतां पुरारियदङ्गतेजःप्रसरे भवानी S'ārṅgaS. i. 1. 1.

अङ्गतोद (aṅga–toda) *m.* pricking pain in the body अङ्गतोदे घृतेनाङ्गं मर्दयित्वोष्णवारिणा । स्नापयेद्रोगिणं वैद्यः RasRaSa. 14. 49.

अङ्गतोय (aṅga–toya) *n.* sweat, perspiration वपुषि दयितसङ्गतोऽङ्गतोयैः सरयुवराज इवाभिषिच्यमाने HarVi. 27. 14.

अङ्गत्याग (aṅga–tyāga) *m.* giving up of the subsidiary rite or subordinate act अन्यत्र किञ्चिन्निमित्तवशात्किञ्चिदङ्गत्यागेऽप्याचमनं सिध्यति ViraMi. (Āhnika.) 100. 4.

अङ्गत्र (aṅga–tra) *n.* armour शय्यासु वृषभः शस्तः पीठे सिंहः शुभप्रदः। अंगत्रछत्रवस्त्राणां वृषभाये ध्वजेऽपि वा VasiS. 39. 183; यावत्तारेययादृच्छिकहतिशिथिलान्यम्बरस्रग्विभूषाशस्त्राङ्गत्राणि भूयाः कथमपि न समीकुर्वते शक्रजेतुः AdbhuDa. 4. 9.

अङ्गत्रय (aṅga–traya) *n.* triad of subsidiaries तथाङ्गद्वयेनाङ्गत्रयेण च S'ābaBh. 2108. 16 (*on* xi. 1. 11); संयमश्च धारणाध्यानसमाधिसमुदाय इति विभूतिसाधनतया पञ्च(? ञ्च)भ्यश्च योगाङ्गेभ्यो बहिरङ्गेभ्योऽस्याङ्गत्रयस्यान्तरङ्गतया विशेषज्ञापनार्थमत्र त्रयस्योपन्यासः TattvVai. 119. 10 (*on* 3. 1)

अङ्गत्रयवैकल्य (aṅgatraya–vaikalya) *n.* deficiency of the triad of conditions तदयुक्तं प्रत्युदाहरणम् । अङ्गत्रयवैकल्यात् Nyās. i. 494. 23 (*on* iii. 1. 7)

अङ्गत्राण (aṅga–trāṇa) *n.* coat of mail, armour अश्वाश्चैव … वायुवेगाः … । अंगत्राणसमायुक्ताः शतशोऽथ सहस्रशः SkandP. vii(3). 36. 100; अङ्गत्राणैश्च संवृतम् ।…भवेद् बलम् Mānaso. ii. 6. 563; स्नानोपविष्टस्याङ्गत्राणमध्याद् गृहीतचिन्तामणिः KathāK. 93. 28.

अङ्गत्रोटन (aṅga–troṭana) *n.* marring (*lit.* breaking) of the constituent parts अनेन प्रवेशकादौ उत्कलिकाप्रायं बहुतरसमाससङ्कीर्णमभिनयशाखाङ्गत्रोटनकारित्वात् समाससंशयेनार्थानिश्चायकत्वाच्च न कर्तव्यमित्यपि दर्शयति AbhinBhā. ii. 425. 22 (*on* 18. 36)

अङ्गत्व (aṅga–tva) *n.* **i** the state of being a subsidiary rite **ii** the state of being a subsidiary (material etc. in sacrifice) **iii** the state of being a constituent part **iv** the state of being a limb (of the body) **v** the state of being accessory, helpful or auxiliary **vi** the state of being subordinate or ancillary **vii** the state of being a pervader **viii** being a means or a cause **ix** the state of being a stem or base **i** the state of being a subsidiary rite पूर्वो वाङ्गत्वात् पिण्डपितृयज्ञः KātyS'S. iv. 1. 28; न चाविहितमङ्गं भवति । तस्मादङ्गत्वाय विधातव्यम् S'ābaBh. 941. 3 (*on* iii. 4. 13); न प्रयुक्तिरङ्गत्वे हेतुः Bṛha. 3. 4 (*on* i. 1. 1); सत्यप्यङ्गत्वे कथं न व्यवधानम् NyāyRa. 940. 15 (*on* 7. 334); अथाङ्गत्वे सति तत एव क्रतूपकारसंपत्तेरङ्गमपि चमसो नाद्रियेत TantrRa. 13. 1; 23. 3; इति भविष्यत्पुराणवचनादमावास्याश्राद्धस्याङ्गत्वमवगम्यते Aparā. 421. 22 (*on* 1. 218); देवकार्यस्याङ्गत्वात्पितृकार्यस्य प्रधानत्वादित्यभिप्रायः SmṛtiCan. v. 282. 4; अङ्गत्वेन प्रयुक्तिः, प्रयुक्तौ च तदङ्गत्वमिति परस्पराश्रयता च TattvPradī.(Ci.) 50. 5; अतो गुणकर्मत्वादङ्गत्वमेतेषाम् BrahmSūBh.(S'rī.) i. 40. 7 (*on* i. 1. 1); न प्रयुक्तिमात्रादङ्गत्वम्, अनङ्गस्याप्युपकारस्य प्रयुक्तिसंभवात् VivaPraSaṁ. 165. 7; अनेन विधिनाङ्गत्वं परोद्देशप्रवृत्तकृतिसाध्यत्वरूपं पारार्थ्यापरपर्यायं ज्ञाप्यते ArthSaṁ. 38. 4; गुणकर्मत्वस्वीकारे यज्ञादीनामङ्गत्वं स्यात् S'ivārkaMaDī. i. 40. 25 (*on* i. 1. 1); i. 40. 27 (*on* i. 1. 1); यत्कर्म प्रति अङ्गत्वमिष्यते, तत्प्रयोगाद्बहिरनुष्ठानेन फलसाधनत्वम् PūrvottaVāNaMā. 19. 2; न च…प्रायश्चित्तस्याङ्गत्वमस्ति SiddhāLeSaṁ. 256. 8; न चाङ्गत्वेन विनातिदेशः प्रधानस्यानतिदेशात् NirṇaSi. 265. 11; तत्राङ्गत्वं मन्यन्ते मीमांसकाः, संस्कारस्य तदर्थत्वात् VīraMi.(Saṁskāra.) 336. 21; मत्वर्थलक्षणायां तृतीयाश्रुतिमैत्वर्थस्यैवाङ्गत्वे मानं स्यात् MīmāNyāPra. 200. 12; चौलोपनयनयोश्चाङ्गत्वेन स्वस्तिपुण्याहवाचनं करिष्ये BālamBha. i. 43. 26 (*on* 1. 11–12); **ii** the state of being a subsidiary (material etc. in sacrifice) यस्मात्त्वं सर्वयज्ञानामङ्गत्वेन व्यवस्थितः MatsyaP. 93. 72 = AgniP. 167. 27; यस्मात्त्वं छाग यज्ञानामङ्गत्वेन व्यवस्थितः VasiS. 18. 168 = BhaviP. 816B. 25 (iv. 141. 65); अभ्युपेतव्यं विशिष्टदेशकालयोरङ्गत्वं कार्यजननाय NyāyKa. 25. 21; तत्र विभक्तिश्रुत्या अङ्गत्वं यथा ‘व्रीहिभिर्यजेते’ति ArthSaṁ. 40. 6; फलार्थस्याग्नेः प्रकृतिरूपेषु विकृतिरूपेषु च क्रतुष्वङ्गत्वमेव नास्ति VidhiRa. 32 (175. 16); द्रव्यस्य केवलमङ्गत्वात् MīmāNyāPra. 197. 12; तेषु गन्धादेः करणत्वादङ्गत्वम् LalitāSaBh. 209. 13 (*on* 255); **iii** the state of being a constituent part अपि वाङ्गानि कानिचिद्येष्वङ्गत्वेन संस्तुतिः सामान्यतो ह्यभिसंस्तवः MīmāSū. iv. 4. 30; मेदास्तस्यास्तु विज्ञेयाश्चत्वारोऽङ्गत्वमागताः NāṭyaSā. 20. 27; पश्चात्तापादिकं नैमित्तिकानां प्रायश्चित्तानामङ्गत्वेनोक्तम् Aparā. 1231. 26 (*on* 3. 313); यत्र नियमानामङ्गत्वमुक्तम् ManvaMu. 68. 20 (*on* 2. 166); **iv** the state of being a limb (of the body); एवं पदारविन्दस्याङ्गत्वेऽप्यङ्गाङ्गिनोरभेदविवक्षया चिन्त्यादिविशेषणोक्तिः VedāntRaMañ. 3. 8 (120. 9); अङ्गत्वं च अङ्गसंस्तवात् । मुखं व्याकरणं तस्य … वेदस्य हस्तौ कल्पान् प्रचक्षते PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 0; **v** the state of being accessory, helpful or auxiliary वैदिकेषु कर्मसु वेदाभ्यासादीनामङ्गत्वेनान्तर्भावः ManuBh. ii. 475. 11 (*on* 12. 86); उपकारकत्वमङ्गत्वम् Kāvyānu. (He.) 347. 2; आशौचापगमे पौर्णमास्यादिकाले कर्तव्या (जातेष्टिः) । शुद्धकालस्याप्यङ्गत्वात् Subodhi. 32A. 5 (*on* 2. 56); यदि वेदार्थज्ञाने विचारस्योपयोगः स्यादङ्गत्वेन व्याकरणस्येव विचारः श्रवणं स्यात् AṇuBh. 2. 20 (*on* i. 1. 1); अङ्गत्वानङ्गत्वाभ्यां संशयः S'ivārkaMaDī. ii. 358. 11 (*on* iii. 3. 41); मन्त्रलिङ्गाद् व्रीहिप्रयोग एवाङ्गत्वं न तु यवप्रयोग इति सिद्धान्तहानापत्तेः VaiyāBhū. 86. 20 (*on* 22); अपरे तु श्रवणं प्रधानं मनननिदिध्यासनयोस्तु श्रवणात्पराचीनयोरपि श्रवणफलब्रह्मदर्शननिर्वर्तकतया आरादुपकारकतयाङ्गत्वमित्याहुः VedāntPari. 349. 2; संन्यासस्य प्रयाजादिवदङ्गत्वमेवाश्रयणीयम् SiddhāTa. 35. 11; पाठादीनाम् … अदृष्टार्थकत्वकल्पनाया अन्याय्यत्वेनाङ्गत्वे सिद्धे अङ्गे फलश्रुतिरर्थवाद इति कल्प्यते ViraMi. (Āhnika.) 17. 11; अङ्गत्वं कार्यजनने सहकारित्वम् BhāṭṭCin. i. 2. 9 (*on* i. 1. 1); ननु मन्त्राणामङ्गत्वे सत्यं विचारः संगच्छते MayūMāli. 15. 7 (*on* i. 2. 4); **vi** the state of being subordinate or ancillary धार्यं चक्रं महात्मनः। अङ्गत्वात्सर्वधर्माणाम् VṛHārīSm. 8. 39; सत्यपि कालस्याङ्गत्वे तदभावेऽधिकारनिवृत्तेः ManuBh. i. 95. 6 (*on* 2. 38); i. 100. 7 (*on* 2. 49); i. 128. 17 (*on* 2. 101); i. 216. 15 (*on* 3. 18); भगवत्प्रभावस्य मुख्यत्वे द्वयोरप्येतयोरङ्गत्वात् भूषणत्वम् VakroJī. 163. 21; 212. 14; तदेतदङ्गत्वं किंचिद्याति AbhinBhā. iv. 2. 11 (*on* 28. 2); अङ्गिन्यङ्गत्वमाप्तौ यौ तौ न दुष्टौ परस्परम् KāvyPra. 453. 3; 685. 5; तत्र रसोपकारप्रकारानाह तत्परत्वे काले ग्रहत्यागयोर्नातिनिर्वाहे निर्वाहेऽप्यङ्गत्वे रसोपकारिणः Kāvyānu.(He.) 20. 10; 137. 7; 347. 1; अत्रारण्ये वर्णनीये रामचरितमङ्गत्वेन वर्णितम् AlaṅkāSa. 184. 13; तत्र करुणा-(? °णा)रसस्याङ्गत्वेन भासमानत्वात्तत्र करुणात्मकव्यपदेशः RasTa. 21. 3; सहभाव-

नियम एवाङ्गत्वम् S'rutaPra. ii. 533. 24 (*on* iii. 3. 63); रसभावरसाभासभावाभासभावप्रशमानामङ्गत्वमेव Ekāva. i. 13. 47 (31. 2); viii. 2. 15 (197. 6); नाटके …शृङ्गारवीररसयोरन्यतरस्य प्राधान्यमन्येषां रसानामङ्गत्वेनानुप्रवेशः PratāYaBhū. 103. 4; पोषणं प्रकृतस्येति चेदङ्गत्वं न तावता RasāSu. 201. 2 (2. 259); लक्ष्मीसुदर्शनादीन् प्रति वासुदेवादेरङ्गत्वं क्वचित् क्वचित् प्रतिपाद्यते NyāySiA. 234. 19; पुरुषस्याङ्गित्वेन शरीरस्याङ्गत्वेन च लौकिकपरीक्षकव्यवहारो न स्यात् TattvPrakā. 96B. 8 (*on* ii. 2. 8); ग्रहाणामत्र मुख्यत्वान्नाङ्गत्वेन प्रपूजनम् MahNirvāT. 13. 151; केचिद्यात्रायां संकल्पो न कार्यः अङ्गत्वेन निष्फलत्वादित्याहुः VīraMi.(Tīrtha.) 31. 21; व्यभिचार्यन्तरस्याङ्गत्वेऽपि न क्षतिः RasGaṅ. 94. 5; 116. 11; 404. 7; रसानां पुनरन्येषामङ्गत्वं प्रतिपाद्यताम् SāhiSā. 6. 10; **vii** the state of being a pervader (i. e. a *vyāpaka* in the concomitant relation) अङ्गत्वं व्यापकत्वम् TātpaT.(Vā.) 107. 19 (*on* i. 1. 2); **viii** being a means or a cause एकादिशब्दवाच्यायाः कर्मण्यङ्गत्वमिष्यते । संख्यायाः खनति द्वाभ्यामिति रूपाद्धि साश्रिता VākyaP. 3 (1). 54; अङ्गत्वे तु ज्ञापकानुप्रवेशान्नानवधारितार्थप्रतीतिसिद्धौ हेतुः SphoṭSi. 117. 1; ब्रह्मज्ञानपरिपाकाङ्गत्वाच्च पारिव्रज्यस्य न अनधिकृतविषयत्वम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 733. 15 (*on* iii. 4. 20); 794. 8 (*on* iv. 1. 18); 795. 8 (*on* iv. 1. 18); यज्ञादीनामङ्गत्वेन ब्रह्मज्ञाने विनियोगात् Bhām. 37. 19 (*on* i. 1. 1); सत्ताज्ञानस्य तत्राङ्गत्वम् KhaṇḍanKhā. 41. 4; शुद्धवैरूप्यमङ्गत्वम्…। युक्तयः पूर्वपक्षस्थाः AnuVyā. 48B. 6 (*on* 3. 3); उपायभक्तौ नित्यनैमित्तिककर्मणाम्…अङ्गत्वेनानुष्ठानम् NyāySiA. 218. 20; अङ्गत्वेनोपासनस्याभ्युपगतत्वात् TattvPrakā. 182B. 4 (*on* iii. 3. 57); अतोऽङ्गत्वेन पूर्वं सर्वनिर्णया उक्ताः AṇuBh. 55. 26 (*on* i. 2. 6); 301. 21 (*on* iv. 1. 1); 343. 20 (*on* iv. 3. 16); उपासनाविधिभिरङ्गत्वेन गृहीतज्ञानं तावत् शूद्राणां न संभवति S'ivārkaMaDī. i. 476. 10 (*on* i. 3. 33); i. 510. 12 (*on* i. 4. 1); अनुमितिं प्रति तथाविधमेव यदङ्गत्वं तदभावेऽपीत्यर्थः LaCandr. 16. 28; **ix** the state of being a stem or base एतन्न्यायाश्रयणे त्वङ्गत्वमेव दुर्लभम् LaS'abdeS'e. i. 75. 13; i. 157. 8; i. 193. 8.

अङ्गत्वकल्पना (aṅgatva-kalpanā) *f.* assumption of being a subsidiary अङ्गत्वकल्पने तूक्तयोभयाकाङ्क्षया संबन्ध इति SiddhāTa. 36. 1; यद्यप्यङ्गत्वकल्पनानुकूलैव सा MīmāKau. ii. 352. 8 (*on* iii. 3. 14)

अङ्गत्वकल्पनानुपपत्ति (aṅgatvakalpanānupapatti) *f.* impossibility or impropriety of the assumption of being a subsidiary दुर्बलप्रमाणेन अङ्गत्वकल्पनानुपत्तेः BhāṭṭDī. ii. 136. 4 (*on* iv. 3. 12)

अङ्गत्वकल्पनायोग (aṅgatvakalpanāyoga) *m.* inapplicability of the assumption of being a subsidiary अनन्यथासिद्धलिङ्गोपष्टब्धप्रकरणवशेनैव क्रत्वङ्गत्वसम्भवे वाक्येनाङ्गत्वकल्पनायोगः BhāṭṭDī. ii. 136. 10 (*on* iv. 3. 12)

अङ्गत्वकारण (aṅgatva-kāraṇa) *n.* cause of being a subsidiary वेदे च नान्यदङ्गत्वकारणं दृश्यते क्वचित् TantrVā. 665. 22 (*on* iii. 1. 2)

अङ्गत्वकृत (aṅgatva-kṛta) *adj.* caused by the subsidiary nature न चानुमेयत्वे पूर्वाह्णादिकालस्याङ्गत्वकृतः कश्चिद्विशेषोऽस्ति BālaKrī. i. 24. 6 (*on* 1. 7)

अङ्गत्वघटकीभूत (aṅgatva-ghaṭakībhūta) *adj.* included or contained in the subsidiary nature श्रुत्यादीनामङ्गत्वघटकीभूतपरोद्देश्यताकृतिकारकत्वबोधकत्वादङ्गत्वप्रामाण्यव्यवहारः MīmāKau. ii. 138. 5 (*on* iii. 1. 2); ii. 138. 7 (*on* iii. 1. 2); ii. 349. 25 (*on* iii. 3. 14); ii. 350. 10 (*on* iii. 3. 14); अङ्गत्वघटकीभूतपदार्थान्तराणां प्रमाणान्तरेण प्रसिद्धावपि BhāṭṭDī. i. 183. 2 (*on* iii. 1. 2); i. 186. 9 (*on* iii. 1. 4); i. 210. 17 (*on* iii. 2. 1); i. 244. 9 (*on* iii. 3. 1)

अङ्गत्वज्ञान (aṅgatva-jñāna) *n.* knowledge of the state of being an accessory अङ्गत्वज्ञाने तु तत्सम्भवादग्निष्टोमसामसम्बन्धः सुलभ इत्यभिप्रायः TantrVā. 568. 11 (*on* ii. 2. 27)

अङ्गत्वज्ञापक (aṅgatva-jñāpaka) *adj.* conveying the nature of being an accessory अङ्गत्वज्ञापकानि प्रमाणानि श्रुतिलिङ्गवाक्यप्रकरणस्थानसमाख्यानानि S'rutaPra. iA. 73. 21 (*on* i. 1. 1)

अङ्गत्वज्ञापन (aṅgatva-jñāpana) *n.* conveying the accessorial or subordinate character विनियोगावसेयम् । विनियोगः अङ्गत्वज्ञापनम् S'rutaPra. iA. 73. 17 (*on* i. 1. 1)

अङ्गत्वदर्शन (aṅgatva-darśana) *n.* observation of being a stem or base (of a word) निरर्थकस्याप्यङ्गत्वदर्शनेनाङ्गसञ्ज्ञायामर्थवत्परिभाषाया अप्रवृत्तेः LaS'abdeS'e. ii. 595. 20.

अङ्गत्वनिबन्धनता (aṅgatvanibandhana-tā) *f.* the state of being based on the subsidiary nature तस्याङ्गत्वनिबन्धनतया तदभावेऽप्राप्तेः BhāṭṭDī. ii. 216. 3 (*on* v. 4. 8)

अङ्गत्वनियम (aṅgatva-niyama) *m.* necessity of being a subsidiary rite गुणकर्मणामङ्गत्वनियमात् S'ivārkaMaDī. i. 40. 25 (*on* i. 1. 1)

अङ्गत्वनिराकरण (aṅgatva-nirākaraṇa) *n.* rejection of the accessory nature अङ्गत्वस्य फलमुपकारकत्वं तन्निराकरणद्वारेणाङ्गत्वनिराकरणमेवेदम् TantrRa. 23. 18; किमर्थं तस्याङ्गत्वनिराकरणम् S'āstrDī. 668. 3 (*on* x. 2. 14); संस्थासंयोगादेरङ्गत्वनिराकरणहेतोः सुपरिहरत्वाच्च MayūMāli. 747. 15 (*on* x. 6. 10)

अङ्गत्वनिरास (aṅgatva-nirāsa) *m.* refutation of being a subsidiary विद्याया अङ्गावबद्धाया अङ्गत्वनिरासेऽपि न विधेयत्वहानिः AdvaiSi. 873. 7.

अङ्गत्वनिर्णय (aṅgatva-nirṇaya) *m.* determination of being a subsidiary भाव्यान्वयात्पाश्चात्यः अङ्गत्वनिर्णयः LalitāSaBh. 227. 23 (*on* 296)

अङ्गत्वनिर्वाह (aṅgatva-nirvāha) *m.* accomplishment of the state of being a subsidiary सापदश्यवाक्ये हि अपौरुषेये तत्र मित्रविन्दाप्रकरणगतेन वाक्येनाङ्गत्वनिर्वाहे…एकवाक्यत्वमिष्यते BālamBha. i. 417. 6 (*on* 1. 156)

अङ्गत्वनिर्वाहक (aṅgatvanirvāha-ka) *adj.* accomplishing the state of being a subsidiary विघ्ननिवारणपर्यन्तः किंचित्कारो ब्रह्मविद्यां प्रत्यग्निविद्याया अङ्गत्वनिर्वाहकः S'rutaPra. iB. 310. 26 (*on* i. 2. 15)

अङ्गत्वनिर्वाहकता (aṅgatvanirvāhaka-tā) *f.* the state of accomplishing the accessory or subordinate character अङ्गत्वनिर्वाहकतया दृष्टादृष्टान्यतरप्रयोजनकल्पनेऽपि धर्मप्रमितिजनकत्वासिद्धेर्न प्रामाण्यमिति शङ्कते MayūMāli. 8. 5 (*on* i. 2. 1)

अङ्गत्वनिवृत्ति (aṅgatva-nivṛtti) *f.* cessation of the accessory or subservient nature लिङ्गादीनामप्यङ्गभावे प्रमाणत्वात्सहभावाश्रवणमात्रेण नाङ्गत्वनिवृत्तिः S'rutaPra. ii. 535. 14 (*on* iii. 3. 64)

अङ्गत्वपक्ष (aṅgatva-pakṣa) *m.* **i** view of being a means तत्त्वज्ञानं प्रत्यङ्गत्वपक्षे कर्मणां ह्यपूर्वद्वारा जनकत्वम् TattvCin. ii(2). 187. 14; **ii** view of being a subsidiary ननु संहत्यकारित्वाभावेऽपि अङ्गानुष्ठानं तन्त्रं भवति यथा धानानुष्ठानमङ्गत्वपक्षे सर्वक्रतूनाम् MayūMāli. 794. 3 (*on* xi. 1. 1)

अङ्गत्वपरिहार (aṅgatva-parihāra) *m.* rejection of being a subordinate पारार्थ्ये चोद्यवादिनोऽप्यनुमते प्रयुक्तितोऽङ्गत्वपरिहारसिद्धिः NayaVi. 26. 7 (*on* i. 1. 1)

अङ्गत्वप्रख्यापक (aṅgatva-prakhyāpaka) *adj.* which conveys the accessory character अङ्गत्वप्रख्यापकस्य कारणस्याभावात् S'ābaBh. 2001. 11 (*on* x. 6. 30)

अङ्गत्वप्रतिपत्ति (aṅgatva-pratipatti) *f.* knowledge of (something) as an accessory यत्पुनरिदमुक्तम् 'न चाविहितमङ्गं भवति' 'फलवत्सन्निधावफलं तदङ्गम्' इति च कार्ये अङ्गत्वप्रतिपत्त्यर्थोऽयं ग्रन्थः Bṛha. 5. 2 (*on* i. 1. 1); तद्बोधनार्थमेव (क्रमबोधनार्थम्) दन्तान् प्रक्षाल्येति दन्तधावनपूर्विकामिति च न तु स्नाने संध्यायां च दन्तधावनस्याङ्गत्वप्रतिपत्तये VīraMi. 178. 7 (*on* 1. 98)

अङ्गत्वप्रतिपादन (aṅgatva-pratipādana) *n.* mention of the subordinate character ध्यानस्याङ्गत्वप्रतिपादनाद्गायत्रीजप एव प्रधानम् VīraMi. (Āhnika.) 254. 21; ध्यानस्याङ्गत्वप्रतिपादनात् BālamBha. i. 94. 6 (*on* 1. 24)

अङ्गत्वप्रतीति (aṅgatva-pratīti) *f.* knowledge of being an accessory कृष्णलेष्ववघातस्य चरुषु पेषणस्य चानुष्ठानमात्रं बाध्यते । न त्वङ्गत्वप्रतीतिः TantrRaha. 3. 4; श्रुतिवाक्याभ्यामङ्गत्वप्रतीतेः BhāṭṭDī. i. 184. 11 (*on* iii. 1. 3)

अङ्गत्वप्रमाणत्व (aṅgatvapramāṇa-tva) *n.* the state of being a proof in the matter of (something) being subordinate एवं चातिदेशस्यापि अङ्गत्वप्रमाणत्वे इहानिरूपणेऽपि न क्षतिः MīmāKau. ii. 134. 10 (*on* iii. 1. 1)

अङ्गत्वप्रसङ्ग (aṅgatva-prasaṅga) *m.* contingency of being subordinate मध्ये नान्येन संलपनीयमित्यादिनियमानामप्यङ्गत्वप्रसङ्गः NyāyPari. 173. 1; प्रयाजप्रोक्षणादेः …तद्गतातिशयहेत्वभिषवग्रहणादिकं प्रत्यङ्गत्वप्रसङ्गात् Nyāyāmṛ. 615B. 8; सोमयागसहकारिभूतदीक्षणीयाद्यङ्गस्य तद्गतातिशयहेत्वभिषवग्रहणादिकं प्रत्यङ्गत्वप्रसङ्गः AdvaiSi. 861. 5; न चैतावता अङ्गत्वप्रसङ्गः तादर्थ्येन विधानाभावात् NyāySu.(So.) 77. 10 (*on* i. 2. 22)

अङ्गत्वप्रामाण्य (aṅgatva-prāmāṇya) *n.* the state of being a proof in the matter of (something) being a subsidiary तद्घटककारकत्वस्य श्रुत्यादिगम्यत्वात्तेषामङ्गत्वप्रामाण्यव्यवहारः BhāṭṭDī. i. 183. 4 (*on* iii. 1. 2); MīmāKau. ii.138. 6 (*on* iii. 1. 2)

अङ्गत्वबोध (aṅgatva-bodha) *m.* knowledge of the state of being a subsidiary श्रुत्यादीनि षट् अङ्गत्वबोधे प्रमाणानि MīmāKau. ii. 134. 8 (*on* iii. 1. 1); ii. 335. 15 (*on* iii. 3. 11); यथासंभवं लिङ्गव्यतिरिक्तैः पञ्चभिरङ्गत्वबोधस्य पूर्वपक्षेऽपि वक्तुं शक्यत्वादिति ध्येयम् MayūMāli. 15. 12 (*on* i. 2. 4)

अङ्गत्वबोधक (aṅgatvabodha-ka) *adj.* conveying the state of being a subsidiary अनुष्ठानाभावेऽप्यङ्गत्वबोधकातिदेशस्वीकारे कृष्णलेष्ववघातातिदेशापत्त्या प्राभाकरमतप्रवेशापत्तेः BhāṭṭDī. iv. 218. 15 (*on* xii. 1. 1); MayūMāli. 204. 15 (*on* iii. 1. 12)

अङ्गत्वबोधकता (aṅgatvabodhaka-tā) *f.* indication of being a subsidiary तत्र श्रुत्यादित्रिकस्य अङ्गत्वबोधकतायाः स्पष्टत्वात् MīmāKau. ii. 141. 8 (*on* iii. 1. 7)

अङ्गत्वबोधकत्व (aṅgatvabodhaka-tva) *n.* indication of subservience न नु विसर्गशब्दस्य समाप्तिवचनत्वात् कथमङ्गत्वबोधकत्वम् VedāntKa. 460.5 (*on* iii. 3.29)

अङ्गत्वभङ्ग (aṅgatva-bhaṅga) *m.* loss of the nature of being subservient यतः प्रधानाधिकारिण एवाङ्गेऽधिकारो न स्वतन्त्रः अङ्गत्वभङ्गप्रसङ्गात् (comm. अङ्गत्वभङ्गप्रसङ्गादिति वैदिकाङ्गत्वभङ्गप्रसङ्गादित्यर्थः) TattvCin. i. 38.4.

अङ्गत्वमात्र (aṅgatva-mātra) *n.* the nature of being only ancillary अङ्गत्वमात्रं चोदकेनावगम्यते न च तावन्मात्रेणानुष्ठानम् NyāyRaMā. 180.9; शक्यते ह्यत्र प्रसिद्धसौत्रामण्याद्यनुवादेनाग्निचयनादिकं प्रत्यङ्गत्वमात्रविधानम् S'ivārkaMaDī. i. 41.16 (*on* i. 1.1); अत्र तु तृतीयाविभक्त्यभावेन करणस्थानपेक्षितत्वादङ्गत्वमात्रेण विधानं नानुपपन्नम् MayūMāli. 61.17 (*on* i. 4.3)

अङ्गत्वयोग्य (aṅgatva-yogya) *adj.* fit to be a base or stem अनुवर्तमानमङ्गस्येत्यङ्गत्वयोग्यस्येत्यर्थकं बोद्धव्यम् LaS'abdeS'e. ii. 483.4.

अङ्गत्वरूप (aṅgatva-rūpa) *adj.* of the form of subservience, having the nature of a subsidiary बहुष्वपि हि लक्षणार्थेषु विवक्षितेषु क्रमवशादेकस्तावदङ्गत्वरूपः शेषः । एतल्लक्षणगोचरः परार्थत्वहेतुकः प्रतिपाद्यते TantrVā. 654.14 (*on* iii. 1.1); नैयमिकाग्निहोत्रस्य पुनर्विधानमङ्गत्वरूपप्रयोजनान्तरार्थं भवेत् Pūrvotta-VāNaMā. 16.10; लिङ्गादौ तु … अङ्गत्वरूपप्रमेयकल्पनामूलत्वाभावात् कल्पनामूलोच्छेदलक्षणाबाधप्रकारविषयत्वम् MīmāKau. i. 14.26 (*on* i. 3.3); ii. 352.10 (*on* iii. 3.14); मम तु … अङ्गत्वरूपसंबन्धविशेषसिद्ध्यर्थं तत्कल्पनमावश्यकम् BhāṭṭCin. ii. 47.16 (*on* i. 4.1)

अङ्गत्वलक्षण (aṅgatva-lakṣaṇa) *n.* definition or exclusive characteristic of subservience अङ्गत्वलक्षणं शेषपदशक्यतावच्छेदकम्…इत्यादि BhāṭṭDī. i. 181.16 (*on* iii. 1.1); अत्र च अङ्गत्वलक्षणे सकलप्रयाजादिवृत्तिलक्ष्यतावच्छेदकाननुगमेऽपि न दोषः MīmāKau. ii. 137.15 (*on* iii. 1.2)

अङ्गत्वलाभार्थम् (aṅgatvalābhārtham) *adv.* for securing subservience, for securing the nature of a subsidiary अङ्गत्वलाभार्थममीत्युक्तम् VīraMi. 441.24 (*on* 2.27)

अङ्गत्ववचन (aṅgatva-vacana) *n.* statement of being a subsidiary साग्निकस्य जीवपितृकस्य … पिण्डपितृयज्ञानधिकारात् श्राद्धानधिकारः 'पिण्डान्वाहार्यकं श्राद्धं कुर्यान्मासानुमासिकम्' इत्यङ्गत्ववचनात् BālaKrī. i. 149.16 (*on* 1.225)

अङ्गत्ववत् (aṅgatva-vat) *adv.* like the state of being subservient ग्रहणादेरविहितत्वेन चापूर्वं प्रत्यङ्गत्ववत् साधनत्वस्याप्ययोगात् MīmāKau. ii. 269.10 (*on* iii. 2.24)

अङ्गत्ववाचिन् (aṅgatvavāc-in) *adj.* expressing the state of being subservient अत एवाङ्गत्ववाचिपदकल्पनानुकूला योग्यता श्रुतपदार्थनिष्ठा लिङ्गमिष्टमित्युक्तम् MīmāKau. ii. 352.6 (*on* iii. 3.14); ii. 351.5 (*on* iii. 3.14)

अङ्गत्ववादिन् (aṅgatvavād-in) *m.* one who holds the view of something being subservient किञ्च टीकाग्रन्थविरोधश्चाङ्गत्ववादिनाम् PrakaPañ. 20.11.

अङ्गत्वविघात (aṅgatva-vighāta) *m.* contradiction with the state of being subservient यागादिनिष्ठयोग्यतासम्पादकत्वाच्च न प्राधान्यापत्तिः अङ्गत्वविघातो वा BhāṭṭDī. iii. 42.5 (*on* ix. 1.1); वाजपेयेनेष्ट्वा संस्थाप्य पौर्णमासीम् इत्यादौ तु प्रयोगसमाप्तिमात्रस्यैवोक्तेर्नाङ्गत्वविघातः BhāṭṭDī. iii. 220.9 (*on* x. 2.11)

अङ्गत्वविधान (aṅgatva-vidhāna) *n.* injunction of subservience स्वर्गस्य तु द्रव्यरूपस्य कर्मसाधनत्वेन दृष्टार्थत्वात्तन्मात्रस्य चाङ्गत्वविधाने लाघवात् NyāyRaMā. 161.6.

अङ्गत्वविधि (aṅgatva-vidhi) *m.* injunction (prescribing) subservience एवं तस्य नियामकत्वे मुहूर्तपञ्चकं वेति त्रयोदशस्य मुहूर्तस्य सायाह्नान्तःपातिनोऽङ्गत्वविधिरनुपपन्नः Aparā. 467.7 (*on* 1.227); आद्योऽङ्गत्वविधेर्भानात् प्रतिपत्तिमपेक्षते । शाखोपयुक्ता तेनान्यः प्रस्तरे प्रतिपादनात् NyāyMāVi. 337.12 (*on* vi. 4.14); शाखा वत्सापकरणादावुपयुक्ता तस्याः पुनरङ्गत्वविधिर्न संभवति NyāyMāVi. 337.17 (*on* vi. 4.14)

अङ्गत्वविरोध (aṅgatva-virodha) *m.* contradiction with the state of being subservient स्वर्गफलत्वेऽङ्गत्वविरोधात् TattvCin. ii(2). 194.5.

अङ्गत्वविरोधिन् (aṅgatva-virodhin) *adj.* contradictory to subservience गोदोहनस्य स्ववाक्ये श्रूयमाणं पृथक्फलसाधनत्वमङ्गत्वविरोधि S'rutaPra. ii. 532.24 (*on* iii. 3.59); ii. 533.24 (*on* iii. 3.63); ii. 533.29 (*on* iii. 3.63)

अङ्गत्ववेष (aṅgatva-veṣa) *m.* form of being a subservient कपालान्युपदधातीति कपालानामुपधानसंस्कार्यत्वमङ्गत्ववेषेण न कपालत्ववेषेण MayūMāli. 422.21 (*on* v. 2.2)

अङ्गत्वव्यवहार (aṅgatva-vyavahāra) *m.* usage or statement of subservience यत्रेदं न लक्षणं यथा यागादेर्भावनादिकं प्रति तत्र भाक्तोऽङ्गत्वव्यवहारश्शास्त्रे BhāṭṭDī. i. 182.21 (*on* iii. 1.2)

अङ्गत्वश्रवण (aṅgatva-śravaṇa) *n.* mention (in the Vedic texts) of being subservient ज्ञानस्य च 'यदेव विद्यया करोती'त्यङ्गत्वश्रवणात् Nyāyāmṛ. 625A.2; AdvaiSi. 873.5.

अङ्गत्वसमर्थन (aṅgatva-samarthana) *n.* establishment of subservience यत्त्विह समिदादीनामङ्गत्वसमर्थनं तत्प्रजापतिव्रतवैषम्यप्रदर्शनमात्रार्थं न तु प्रतिपाद्यतयेति मन्तव्यम् TantrRa. 37.1.

अङ्गत्वसंभव (aṅgatva-sambhava) *m.* possibility of being subservient नात्र सर्वेषामङ्गत्वसंभवः MayūMāli. 720.27 (*on* x. 5.5)

अङ्गत्वसाधन (aṅgatva-sādhana) *n.* establishment of subservience रूपकादिरलंकारवर्गस्याङ्गत्वसाधनम् Dhvanyā. 2.19; श्लोकपादेषु चतुर्षु श्लोकार्धे चाङ्गत्वसाधनमिदम् Loc. 88.18 (*on* 2.20)

अङ्गत्वसामानाधिकरण्य (aṅgatva-sāmānādhikaraṇya) *n.* coexistence with (and not pervasion of) subservience, existence on the locus of subservience अङ्गत्वसामानाधिकरण्येन हेतुतामादाय BhāṭṭDī. i. 181.10 (*on* iii. 1.1)

अङ्गत्वसिद्धि (aṅgatva-siddhi) *f.* establishment of the state of being ancillary or subservient सत्यां च तस्यां प्रकरणेन दर्शपूर्णमासयोर्विनियोगादङ्गत्वं प्रयाजादीनां सिद्ध्यति तस्मादङ्गत्वसिद्ध्यर्थमेव समिदादिषु विधिना भवितव्यम् NyāyRaMā. 142.10; प्रयाजादीनां विनियोजकप्रकरणादिप्रमाणबलादङ्गत्वसिद्धेः VivaPraSaṁ. 165.17; प्रयाजादीनां च दर्शपूर्णमासशब्देनाग्रहणात्फलसंबन्धाभावादङ्गत्वसिद्धिः समुदायद्वयकल्पने प्रयोजनम् TristhaSe. 35.18; MīmāKau. ii. 104.23 (*on* ii. 4.2); BhāṭṭCin. i. 72.23 (*on* i. 1.4); अदृष्टोपायापेक्षक्रतुसामर्थ्येन…अङ्गत्वसिद्धेः BālamBha. ii. 125.27 (*on* 2.114)

अङ्गत्वस्थैर्य (aṅgatva-sthairya) *n.* confirmation of subservience शुल्किं च ततो बद्ध्वा ततः कर्म समाचरेत् इति ब्रह्मपुराणवचनेन चाङ्गत्वस्थैर्यात् VīraMi. 88.18 (*on* 1.29)

अङ्गत्वस्वरूप (aṅgatva-svarūpa) *n.* nature of subservience वैकल्पिकान्तरस्य…विहितस्य तस्मिन्नपि प्रयोगे अङ्गत्वस्वरूपयोग्यतया मुख्यत्वेन जातिव्यक्तिसर्वावयवानामेव साधनत्वसंभवे BhāṭṭDī. ii. 264.1 (*on* vi. 3.12)

अङ्गत्वांश (aṅgatvāṁśa) *m.* aspect (i.e. property) such as the state of being ancillary मा भूदङ्गत्वांशेन विकृतौ फलपुरुषयोरप्यतिदेशात् सिद्धान्तविरोधः TantrVā. 676.6 (*on* iii. 1.6)

अङ्गत्वाख्य (aṅgatvākhya) *adj.* called (i.e. of the form of) the state of being ancillary सत्यं पौर्णमास्यादिशब्दाभ्यां प्रधानसम्बन्धिहविर्लक्षणा तथापि संबन्धो नाङ्गत्वाख्यः तथात्वे वाक्यसङ्कोचापत्तेः BhāṭṭDī. ii. 43.20 (*on* iii. 7.4)

अङ्गत्वाघटकत्व (aṅgatvāghaṭaka-tva) *n.* the state of not constituting the ancillary nature एवमप्युक्तविधेतिकर्तव्यतात्वस्याङ्गत्वाघटकत्वात् कथमङ्गत्वे प्रामाण्यं तद्घटितप्रकरणस्य MīmāKau. ii. 335.5 (*on* iii. 3.11)

अङ्गत्वाङ्गीकार (aṅgatvāṅgīkāra) *m.* acceptance of being ancillary प्रयुक्तत्वनिवृत्तौ अङ्गत्वाङ्गीकारे फलाभावात् BhāṭṭDī. ii. 44.20 (*on* iii. 7.5)

अङ्गत्वादिनिरूपण (aṅgatvādi-nirūpaṇa) *n.* explaining the state of being ancillary and the rest अङ्गत्वादिनिरूपणस्यापि प्रमाणाधीनत्वे सत्यपि भेदापेक्षत्वस्याप्यधिकत्वादयमेव भेदनिरूपणावसरः MīmāKau. iii(2). 2.6 (*on* ii. 1.1)

अङ्गत्वादिमुख (aṅgatvādi-mukha) *n.* channel or means of the state of being ancillary and the rest तत्र व्यवच्छेद्याङ्गत्वादिमुखेन संशयादयोऽपि चतुर्दश यथायथं निरुह्यन्ते NyāyPari. 30.4.

अङ्गत्वानभिधान (aṅgatvānabhidhāna) *n.* non-mention of being ancillary 'वारवन्तीयमग्निष्टोमसाम कार्यम्' इति प्राकरणिकेन वाक्येनैव गौरवभिया अङ्गत्वानभिधानात् आश्रयसमर्पणम् BhāṭṭDī. i. 135.12 (*on* ii. 2.12)

अङ्गत्वानवगति (aṅgatvānavagati) *f.* absence of the knowledge of being ancillary एवं च प्रकृतेऽप्याज्यभागान्वयात् पूर्वमन्याङ्गानन्वयात् तत्साहित्यस्याङ्गत्वानवगतेराज्यभागजन्यादृष्टत्वेन प्रकृतावाकांक्षाशामकत्वस्य क्लृप्तत्वात् BhāṭṭDī. iv. 82.22 (*on* x. 7.9)

अङ्गत्वानवगम (aṅgatvānavagama) *m.* absence of the knowledge of being ancillary कौत्सादीनां त्वनारभ्याधीतत्वेन सत्यपि वचने क्रत्वङ्गत्वावगमे तदाधारभूताया योनेः प्रकरणपाठाभावेनाङ्गत्वानवगमात् प्राकृतऋगाधारत्वस्य दशमे वक्ष्यमाणत्वात् MīmāKau. iii(1). 82.15 (*on* i. 2.44)

अङ्गत्वानवलोप (aṅgatvānavalopa) *m.* non-destruction of being ancillary किं च प्राप्त्यबाधे कुशानामलुप्तार्थानां किमित्यनुष्ठानं प्रत्याम्नानादिति चेत् न । तेनाप्यङ्गत्वानवलोपात् NyāyRaMā. 183.22.

अङ्गत्वानापत्ति (aṅgatvānāpatti) *f.* absence of (the unwanted) contingency of being ancillary अत एव 'समिधो यजति' इत्यादौ विधिश्रवणं

प्रयोगांशेऽनुवाद एव । न चैवमुत्पत्तेराख्यातान्तपदश्रवणमात्रेणापि सिद्धे लेट्श्रवण-वैयर्थ्यं, तदभावे प्रवर्तनाबोधाभावेन यागस्यैव समानपदश्रुत्या भाव्यत्वप्रसक्तौ तस्य प्रयोजनानाकाङ्क्षत्वेनाङ्गत्वानापत्तेः BhāṭṭDi. iv. 134. 20 (*on* xi. 1. 2)

अङ्गत्वानुपपत्ति (aṅgatvānupapatti) *f.* **A** impossibility of being ancillary or subsidiary नैतावतानवगतोऽर्थः शक्यते कल्पयितुं न ह्यत्र किंचिदुपकारजनकत्वे प्रमाणमस्ति । नन्वङ्गत्वानुपपत्तिरेव प्रमाणम् NyāyRaMā. 183. 17; तेषां हि स्ववाक्यैरेव विधानमसति विधानेऽङ्गत्वानुपपत्तेः S'āstrDi. 796. 11 (*on* xi. 1. 2); यदेव विद्यया करोतीति विद्याया अङ्गत्वश्रवणात् अविहितस्य चाङ्गत्वानुपपत्त्या विद्याया विधेयत्वम् AdvaiSi. 873. 5; **B** impossibility of being subordinate अङ्गाङ्गिनोः अङ्गिन्यन्यस्मिन्नङ्गयोर्वा न विरोधः, अङ्गत्वानुपपत्तिप्रसङ्गात् RasGaṅ. 59. 12.

अङ्गत्वान्यथानुपपत्ति (aṅgatvānyathānupapatti) *f.* impossibility of being ancillary in any other way व्याकरणादीनां वेदाङ्गत्वात्…पदाद्यवबोधरूपदृष्टकिंचित्कार एव स्वीकार्य इति अङ्गत्वान्यथानुपपत्त्यैव व्याकरणाद्यर्थावगमसिद्धेः S'rutaPra. iA. 35. 18 (*on* i. 1. 1); प्रकृतिप्रत्ययविभागादिज्ञानफलकस्य व्याकरणादेरङ्गत्वान्यथानुपपत्त्यैव तदध्ययनस्यार्थज्ञानपर्यन्तत्वसिद्धेः S'ivārkaMaDi. i. 29. 14 (*on* i. 1. 1)

अङ्गत्वापत्ति (aṅgatvāpatti) *f.* contingency of becoming ancillary or subsidiary ते ध्यानयोशा(? गा)नुगता अपश्यन्नित्यादिश्रुत्यन्तरे ध्यानस्य दर्शनसाधनत्वेनावगता(? त)स्याङ्गाकाङ्क्षायां प्रयाजन्यायेन श्रवन(? ण)मननयोरेवाङ्गत्वापत्तेः VedāntPari. 351. 10; असति त्वेतस्मिन् वसन्तादिवाक्ये क्लृप्तप्रवृत्तिनिमित्तत्वेनामिक्षायागस्यैव तत्रत्यवैश्वदेन(? व)पदेन कालसंबन्धापत्त्या तस्यैव फलसंबन्धापत्तेरितरेषां अङ्गत्वापत्तिः MīmāKau. i. 253. 6 (*on* i. 4. 15); अष्टानामपि यागानां वसन्ते 'वैश्वदेवेन यजेत' इति वसन्तादिसम्बन्धद्वारा चातुर्मास्यसंज्ञकत्वलाभेन फलसंबन्धसिद्धिः । इतरथा…इतरेषामङ्गत्वापत्तिः BhāṭṭDi. i. 73. 18 (*on* i. 4. 11)

अङ्गत्वापरपर्याय (aṅgatvāparaparyāya) *adj.* synonymous with subsidiariness कालस्योद्देश्यत्वेऽप्यङ्गत्वापरपर्यायस्य … विधेयत्वस्य सत्त्वेन 'अमावास्यायामपराह्णे पिण्डपितृयज्ञेन' इतिवद् वाक्यभेदानापादकत्वात् MīmāKau. iii(2). 164. 15 (*on* ii. 2. 3); अङ्गत्वापरपर्यायपदार्थत्वस्य शास्त्रैकसमधिगम्यतया तद्भेदस्य लोकानवगम्यत्वात् MayūMāli. 421. 22 (*on* v. 2. 2)

अङ्गत्वाप्रतिपत्ति (agṅatvāpratipatti) *f.* absence of fitting as a constituent part (अननुभाषणे) नञः पर्युदासवृत्तित्वाभ्युपगमात् तदित्यादिसर्वनाम्नानुवादो दूष्यैकदेशानुवादः … सर्वं चैतन्निग्रहस्थानमेव तूष्णीम्भावे दूषणाश्रयोपादानस्याङ्गत्वाप्रतिपत्तेः TārkiRa. 348. 15.

अङ्गत्वाबाध (aṅgatvābādha) *m.* absence of contradiction of being ancillary कथं तर्ह्युक्तं प्रयोगवचनेनानुपसंग्रहादननुष्ठानमिति । तदेव तु न युक्तमङ्गत्वाबाधादिति ब्रूमः NyāyRaMā. 184. 5; 184. 21; प्राकृतव्रीह्यादीनामनुष्ठानबाधेऽप्यङ्गत्वाबाधान्नाप्रामाण्यापत्तिर्न वा विकल्पः MayūMāli. 768. 2 (*on* x. 7. 17)

अङ्गत्वाभाव (aṅgatvābhāva) *m.* **1** absence of the designation *aṅga* 'नन्द् यु स्' इति स्थिते सम्बुद्धिगुणे कृतेऽकृते वा नित्यत्वादेङ्ह्रस्वात्संबुद्धेरिति लोपे कृतेऽङ्गत्वाभावादनाकाप्रसङ्गः Pradi. vi. 2. 19 (*on* vii. 1. 1); अभ्यासान्तसमुदायस्याङ्गत्वाभावात् LaS'abdeS'e. ii. 632. 2; **2 A** absence of being a part अत्र ह्यागन्तुरिकार उच्चारणार्थ इत्यङ्गत्वाभावेऽपि नुमनुषक्तपाठस्येदमेव प्रयोजनम्–धातूपदेशावस्थायामेव नुम् यथा स्यात् Pradi. vi. 58. 15 (*on* vii. 1. 59); **2 B** absence of being subsidiary यद्यपि पवमानेष्टिर्विकृतिः तथापि चोदको न तस्यां पवमानेष्टौ पवमानेष्टिमतिदेष्टुं प्रभवति । प्रकृतौ प्रयाजादिवत् पवमानेष्टेरङ्गत्वाभावात् NyāyMāVi. 183. 2 (*on* iii. 6. 6); **3** absence of being a cause न तदिति । तस्यालस्यादिनिमित्तत्वेनानुपपन्नस्य श्रुत्यनुमानेऽङ्गत्वाभावादित्यर्थः MayūMāli. 42. 4 (*on* i. 3. 8)

अङ्गत्वाभिधान (aṅgatvābhidhāna) *n.* mention (of something) as a subsidiary एवं च बहिःस्नाने द्विजातिरेवाधिकारी । तत्र गायत्रीजपस्याङ्गत्वाभिधानात् VīraMi.(Āhnika-) 142. 22.

अङ्गत्वाभिप्राय (aṅgatvābhiprāya) *m.* idea of being a subordinate (to the main sentiment) बाध्यानामिति । बाध्यत्वाभिप्रायेणाङ्गत्वाभिप्रायेणेति चेत्यर्थः Loc. 164. 22 (*on* 3. 20); *adj.* of the idea of being a subsidiary भाष्यकृता वाक्यशेषत्वे विध्येकवाक्यत्वं हेतुमनुवदता शेषशब्दः स्तुतिद्वाराङ्गत्वाभिप्रायो व्याख्यातः NyāySu.(So.) 75. 30 (*on* i. 2. 22)

अङ्गत्वाभ्युपगम (aṅgatvābhyupagama) *m.* acceptance of being ancillary अङ्गत्वाभ्युपगमेनापि शक्यत एव परिक्रयार्थता वक्तुम् S'āstrDi. 668. 4 (*on* x. 2. 14)

अङ्गत्वायोग (aṅgatvāyoga) *m.* impropriety of being a subsidiary व्याकरणादीनां वेदाङ्गत्वादकिंचित्करस्याङ्गत्वायोगात् S'rutaPra. iA. 35. 17 (*on* i. 1. 1); अनियतस्य चाङ्गत्वायोगात् NyāyPari. 171. 1; S'ivārkaMaDi. i. 29. 9 (*on* i. 1. 1) = i. 51. 2 (*on* i. 1. 1)

अङ्गत्वार्थ (aṅgatvārtha) *adj.* intended for being a subsidiary न चास्यापि प्रजापालनमदृष्टार्थमुपकुर्वतः परम्परयास्त्येवापूर्वपर्यवसानमित्यस्त्वङ्गत्वार्थ एव विधिरिति वाच्यम् VīraMi. (Vyavahāra.) 12. 11.

अङ्गत्वावगति (aṅgatvāvagati) *f.* knowledge of being a subsidiary 'बृहत्पृष्ठं भवति' 'रथन्तरं पृष्ठं भवति' इति वाक्ययोः … नापि सामविधिः । सामाधारभूतानामृचां अवान्तराधिकाराख्यप्रकरणात् अङ्गत्वावगतौ तदाधेयानां साम्नां सुतरां स्वरूपेण पृष्ठस्तोत्राङ्गत्वेन प्राप्तेः MīmāKau. i. 191. 9 (*on* i. 4. 3)

अङ्गत्वावगतिसिद्धि (aṅgatvāvagati–siddhi) *f.* establishment of the knowledge of being a subsidiary आज्यादीनां दृष्टविधया स्तोत्रोपकारकत्वाभावात् अदृष्टस्य च व्यापारविशेषं विना अनुपपत्तेः अवच्छेदकाभावेन नाङ्गत्वावगतिसिद्धिः MīmāKau. i. 186. 13 (*on* i. 4. 3); सत्यपि चोपांशुयाजादौ याज्यानुवाक्यादेरनुमन्त्रणादेश्च परिशेषसिद्धाकारेणैवाङ्गत्वावगतिसिद्धावुदाहरणान्तरत्वोपपत्तेः MīmāKau. ii. 339. 25 (*on* iii. 3. 12)

अङ्गत्वावगम (aṅgatvāvagama) *m.* **i** knowledge of being a cause य एव (क्रमः) वृद्धव्यवहारे दृष्टः स एव नियम्यते, तस्यैवार्थप्रतीतावङ्गत्वावगमात् NyāyRa. 528. 13 (*on* 5(11). 71); **ii** knowledge of being an auxiliary तच्चतुर्गृहीतं जुहोतीति विधिना चतुर्ग्रहणसंस्कृतस्याङ्गत्वावगमादिति निर्णीतं चतुर्थे VidhiRa. 9 (53. 7); एवमुपनयनोपाकरणादीनां वेदाध्ययनाङ्गत्वात् तत्तच्छाखाध्ययनस्य भेदेनेतिकर्तव्यतापेक्षायां भेदेनैव तत्तद्गृह्याम्नातोपनयनादीनां अङ्गत्वावगमेन सिद्धान्तेऽपि व्यवस्थाप्रतीतेः MīmāKau. i. 98. 14 (*on* i. 3. 15)

अङ्गत्वावधारण (aṅgatvāvadhāraṇa) *n.* determination or definite knowledge of being a subsidiary तत्र ऋचां क्रमप्रकरणाभ्यामङ्गत्वावधारणेनार्थिकत्वाभावात् MayūMāli. 714. 6 (*on* x. 4. 23)

अङ्गत्वावर्णन (aṅgatvāvarṇana) *m.* absence of a statement indicative of subservience नादत्रयस्य तु प्रातिशाख्यादौ पार्थक्येनाङ्गत्वावर्णनेऽपि बिन्दुसंनियोगशिष्टत्वाद् बिन्दुवदङ्गत्वमेव SetuBa. 241. 3.

अङ्गत्वावश्यम्भाव (aṅgatvāvaśyambhāva) *m.* necessity of being a subsidiary तस्य (विदेवनाकर्मणः) चायागत्वादेव राजसूयफलसम्बन्धे बाधितेऽङ्गत्वावश्यम्भावेन संनिधिलक्षणक्रमादभिषेचनीयमात्राङ्गत्वप्रसक्तौ प्रकरणाद्राजसूययागाङ्गत्वम् MīmāKau. ii. 363. 14 (*on* iii. 3. 14)

अङ्गत्वावसाय (aṅgatvāvasāya) *m.* determination or definite knowledge of being ancillary न हि तत्रैकहायनी उद्देश्या । … द्वारमात्रं तु सा । तृतीयया क्रयं प्रत्येवारुण्यस्य अङ्गत्वावसायात् MīmāKau. ii. 167. 19 (*on* iii. 1. 12)

अङ्गत्वाविशेष (aṅgatvāviśeṣa) *m.* non–difference (i. e. sameness) in being an ancillary न कश्चिदङ्गगुणविरोधन्यायः उभयोरङ्गत्वाविशेषात् TantrVā. 1170. 9 (*on* iii. 8. 21); कर्मधर्माश्चैते विज्ञायन्ते, तच्च कर्म शाखान्तरेष्वपि तदेवेत्यङ्गत्वाविशेषः TantrVā. 648. 14 (*on* ii. 4. 20); 683. 19 (*on* iii. 1. 11)

अङ्गत्वावेदक (aṅgatvāvedaka) *adj.* indicative of the nature of a subsidiary अङ्गत्वावेदकं तु प्रकरणमन्यदेवोभयाकाङ्क्षारूपम् SiddhāTa. 35. 16.

अङ्गत्वावेदकश्रुति (aṅgatvāvedaka–śruti) *f.* Vedic expression indicative of the nature of a subsidiary वाक्येनेति । अङ्गत्वावेदकश्रुत्यभावेऽपि न काचिद्धानिरिति भावः MayūMāli. 389. 2 (*on* iv. 3. 13); यथा विघ्नहेतुदुरितशून्येनानुष्ठितं मङ्गलं दुरितध्वंसं न जनयति स्वरूपसतो दुरितस्याङ्गस्याभावादिति । तन्न । अङ्गत्वावेदकश्रुत्याद्यभावात् TristhaSe. 319. 4.

अङ्गत्वासंभव (aṅgatvāsambhava) *m.* impossibility of being an ancillary न चापहते पापकृत्यामित्यादिना फलान्तरप्रतिपादनादङ्गत्वासंभवः S'ivārkaMaDi. i. 362. 31 (*on* i. 2. 16); न चानारभ्याधीतस्य वाक्यस्य प्रकृत्यर्थत्वादिहातिदेशेनाग्निप्राप्तावसिद्धत्वेनाङ्गत्वासम्भवेऽपि प्राधान्यकल्पनोपपत्तिः MīmāKau. ii. 207. 5 (*on* iii. 1. 22); अकिंचित्कुर्वतोऽङ्गत्वासंभवात् MayūMāli. 22. 10 (*on* i. 3. 2)

अङ्गत्वासंभवमात्र (aṅgatvāsambhava–mātra) *n.* mere impossibility of being an ancillary किं पुनरिदानीमाकृत्यधिकरणोक्तसामान्यापह्नवं भाष्यकारः करोति । नेति ब्रूमः । तस्याङ्गत्वासंभवमात्रमाहेति केचित्तदयुक्तम् TantrVā. 792. 6 (*on* iii. 2. 21)

अङ्गत्विष् (aṅga–tviṣ) *f.* complexion of the body अङ्गत्विषामञ्जनमेचकानां व्याजेन विस्तारयति स्फुटं यः । कठोरवक्षःस्थलकेलिभाजो लक्ष्म्या नवेन्दीवरपत्रशय्याम् YātrāPra. 3. 200.

अङ्गत्वोन्मज्जन (aṅgatvonmajjana) *n.* revival (i. e. occurrence) of the nature of being an ancillary विद्यानां पुनरङ्गत्वोन्मज्जने तन्निवृत्त्यर्थं आरम्भः VedāntKa. 528. 20 (*on* iv. 1. 18)

अङ्गत्वोपपत्ति (aṅgatvopapatti) *f.* propriety of being accessory or helpful संनिधानस्याङ्गतायामतन्त्रत्वेन स्मर्यमाणायास्तस्या (रतेः) अङ्गत्वोपपत्तेः RasGaṅ. 60. 14.

[1]**अङ्गद** (aṅga–da) *n.* [rarely *m.*] **i** bracelet worn on the upper arm (by both males and females), armlet कण्ठसूत्रैरङ्गदैश्च निष्कैरपि च सुप्रभैः । अन्यैश्चाभरणैश्चित्रैर्भाति भारत मेदिनी MahāBhā. vii. 123. 36; अङ्गदैर्हस्तकेयूरैः

-स्रग्भिश्च समलंकृतम् । ··· संपश्यायोधनं विभो MahāBhā. xi. 16.22; i. 110.36; सुयज्ञम् ··। जातरूपमयैर्मुख्यैरङ्गदैः कुण्डलैः शुभैः ।··· काकुत्स्थः प्रत्यपूजयत् Rāmā. ii. 29.5; अङ्गदानङ्गुलीवेष्टान् वराण्याभरणानि च । हारं च···आवबन्ध Rāmā. vi. 53.20; v. 8.31; vi. 64.5; लीलाकृताङ्गदं वीरं मदेन रुधिरेण च ।···औग्रसेनिः···। कृष्णम् ··समुदैक्षत HariVaṁ. 75.2; 112.56; (महासेनः) पीताङ्गदैः परिगतैः परिणीवितांसः PratiYau. 2.2; देवानां पार्थिवानां च पुनर्वक्ष्यामि योषिताम् ।··· अङ्गदं वलयं चैव बाहुमूलविभूषणम् NāṭyaS'ā. 21.33; 21.14; 21.19; न बाहुयुग्मेषु विलासिनीनां प्रयान्ति सङ्गं वलयाङ्गदानि ṚtuSaṁ. 4.3; 6.6; Vikramo. 1.13; यः संघट्टयन्नङ्गदमङ्गदेन ।···अर्धासनं गोत्रभिदोऽधितष्ठौ RaghuVa. 6.73; यात्यङ्गदोऽप्येष विवृद्धदीप्तिरनङ्गदत्वं न्यसनेन यत्र JānaHa. 7.12; 10.85; BṛSaṁ. 44.25; (ललिता) कनकाङ्गदकेयूरकमनीयभुजान्विता LalitāSa. 64 (but comm. अङ्गं ददातीत्यङ्गदं शरीरघटकमित्यर्थः); AvantiKa. 26.6; किरीटहाराङ्गदकुण्डलानि ··। स्त्रीपुंसयोग्यानि विभूषणानि VarāṅgaC. 7.17; PāraS. 11.192; तमङ्गदे चकासयामासतुः S'is'uVa. 3.6; Liṅgānu.(Ha.) 40.1; Liṅgānu.(S'ā.) 119.10; ViṣṇuPādāSt. 32; कटकाङ्गदकेयूरमुद्रिकादिविभूषणैः । बाहू व्यरू(? रु)चताम् MahāP. 7.235; 9.41; Kapphiṇā. 3.7; 3.11; कोटीराङ्गदहारकुण्डलकटीसूत्रादिभिर्भूषिताम् ।··· ध्यायेत् प्रियां शार्ङ्गिणः S'āraTi. 8.148; 10.7; गौरमुखि ··· दोषालयमङ्गदम्···भवद्विधानामेव राजते NalaCam. 3.17(15); YaśasCam. i. 398.3; तम्···चतुर्भुजम्···।···उद्दामकाञ्च्यङ्गदकङ्कणादिभिर्विरोचमानं वसुदेव ऐक्षत BhāgP. x. 3.10; SkandP. i(1). 23.79; v(1). 41.22; ViṣṇuDhaP. i. 217.9; iii. 38.8; VarāP. 197.20; 201.26; TantrRā. 14.7; 24.32; केयूरायितमङ्गदैः परिणतं पाण्डिम्नि गण्डत्विषा । अस्याः VakroJī. 112.17; S'āstrDī. 70.14 (on i. 1.5); (नृपतेः) तस्याङ्गदोऽस्रजा लिप्तः BhaviP. 443B.6 (iii(2). 15.31); स वै बालः ···। हारनूपुरसूत्राद्यैर्ग्रैवेयाङ्गदकङ्कणैः । विभूषितः PadmP. iv. 72.99; iv. 74.181; ते सिंहासनेऽङ्गदकिरीटभृतो रमन्ते SaurP. 50.51; बाला ··· । ताटङ्के बिभ्रती श्रुत्योः ··· अङ्गदे चारुणी बाह्वोः GaṇeP. i. 48.21; ii. 35.2; ii. 53.6; ii. 104.42; अङ्गदान् वलयानूर्मान् विश्लेष्य च पुनः पुनः । तत्स्थानात् पुनरेवासौ तत्स्थाने प्रत्ययोजयत् S'ivaP. ii(2). 21.22 (94A.16); YuktiKa. 84.7; शोभते राजा केयूराङ्गदकुण्डलैः SamarāSū. 55.116; Vaij. 170.143; नूपुरे कटिसूत्रं च क्रोडबन्धं तथाङ्गदैः । ··· उपवीतं च बिभ्राणम् ··· । अघोरास्त्रम् ĪśānS'iPa. ii. 12.100; i. 21.90; ii. 12.6 (1); DaśāvaC. 9.33; सुवर्णमणिविन्यस्तमुक्ताजालकमङ्गदम् ।···बाहुसंधिविभूषणम् Mānaso. iii. 8.1077; iii. 11.1170; TriṣaS'aPuC. i. 2.592; AbhidhāCin. 662; एतानि ··· त्रयोदश मञ्जीराणि, एते चैकविंशतिरङ्गदाः KaumuMi. 5.5 (8); RāghPāṇ.(Ka.) 7.37; NemiNir. 15.25; अनुलोमप्रतिलोमशब्दा यथा – अङ्गद वलय KāvyKaVṛ. 100.10 (3.5); VasaViKā. 10.76; SātvaT. 9.21; अङ्गदे भुजयोर्नद्धे SamarāSaṁ. 2.124; AdhyāRā. iv. 6.82; स (चिदात्मा) एवान्यतयोदेति यत्पदार्थशतभ्रमैः । कटकाङ्गदकेयूरनूपुरैरिव काञ्चनम् YogVā. iii. 9.70; iii. 63.7; KumāDeC. 1.10; EI. xxi. 282.5; तुष्टो राजा दोर्दण्डादादायाङ्गदं वलयं च तस्मै दत्तवान् BhojPra. 57.5; BallāC. 37.6; वयं भवितुमिच्छामः ··· वलयाङ्गदभृङ्गारमञ्जीररसना हरेः BṛBrahmS. i. 8.16; काञ्चीगुणत्वं हि गतोऽङ्गदोऽपि AlaṅkāMañ. 141.10; **ii** ring (around a mace) तां गदां परमाङ्गदाम् । खरश्चिक्षेप रामाय Rāmā. iii. 28.25; भीमो हेमाङ्गदया चूर्णीचक्रे चमूमिहेमां गदया YudhiVi. 5.33 (comm. हेममया अङ्गदा बन्धनविशेषा यस्याः सा तादृश्या गदया); **iii** ring (on the big toe) तदा कृष्णः···। चचार तद्वनवरम्···। श्रीवत्सेनोरसा युक्तः···। साङ्गदेनाग्रपादेन HariVaṁ. 55.3; *adj.* bestowing strong limb, forming the body ममाङ्गतो यथोत्पन्नस्तस्मादङ्गारको ह्ययम् । अङ्गदोऽङ्गोपकारश्च अङ्गानां तु प्रदो नृणाम् BhaviP. 65B.14 (i. 31.19); (कनकाङ्गदकेयूरकमनीयभुजान्विता) अङ्गं ददातीत्यङ्गदं शरीरघटकमित्यर्थः । कनकमेवाङ्गदं येषां तैः सुवर्णशरीरकैः LalitāSaBh. 34.33 (on 64)

²**अङ्गद** (aṅgada) *m.* **1** name of a monkey-chief (son of Vālin and Tārā) वालिपुत्रोऽङ्गदश्चैव ये चान्ये प्लवगर्षभाः । विचेतुं दक्षिणामाशां राजन् प्रस्थापितास्त्वया MahāBhā. iii. 266.27; प्रेषयामास दौत्येन रावणस्य ततोऽङ्गदम् MahāBhā. iii. 267.54; श्रुत्वं कथयतो वचः । अङ्गदस्य कुमारस्य Rāmā. iv. 15.14; वाली दृष्ट्वात्मजं स्थितम् ।···स्नेहादङ्गदमब्रवीत् Rāmā. iv. 22.19; ताराङ्गदादिसहितः प्लवगः पवनात्मजः । अगस्त्यचरिताम् आशाम्···।···प्रतस्थे Rāmā. iv. 44.5; युवराजो महाप्राज्ञ अङ्गदो वाक्यमब्रवीत् Rāmā. iv. 52.19; ततः प्रविशत्यङ्गदो हनूमांश्च Abhiṣe. 1.22 (8); ViṣṇuP. iv. 4.99; सुषुवे सापि (तारा) तनयमङ्गदं कनकाङ्गदम् BrahmāṇḍP. ii. 7.219; वाली । न्यक्षिपच्चाङ्गदं यत्नात् काकुत्स्थे तनयं प्रियम् Bhaṭṭi. 6.140; PadmP.(Ra.) 49.77; 54.35; MahāVīC. 5.55; 5.62; कुमारमङ्गदमभिषेक्ष्यामि AnargharRā. 5.53 (12); अङ्गदेन्द्रजयिनोरनन्तरं संगरः प्रववृते भयङ्करः RāmC. 29.76; 4.23; बीभत्सं रणरुचिरङ्गदोर्जितश्रीरांशुः RāghPāṇ. (Dha.) 14.22; नरान्तकस्यान्तकोऽभूदङ्गदः BālaRā. 9.10; 7.85; 8.6; अङ्गदेन कृतं तीर्थमस्ति सेतौ विमुक्तिदे SkandP. iii(1). 42.47; iii(1). 44.39; vi. 101.3; वालिपुत्रोऽङ्गदो नाम ViṣṇuDhaP. i. 252.12; NaraP. 50.26; प्राप रत्नवतीं पुरीम् । ··· प्रेषितः प्रभुणाविशत् । परिखार्णवमुल्लङ्घ्य स तां लङ्कामिवाङ्गदः NavaSāC. 16.67; प्रययावङ्गदो दौत्ये माघशुक्लाचवासरे PadmP. iv. 36.46; iv 11.16; KalkiP. iii. 3.43; तत्रैव (कृत्यारामायणे) अङ्गदादभिद्रूयमाणाया मन्दोदर्या भयम्, अङ्गदस्योत्साहः AbhinBhā. iii. 104.16 (on 20.70); वाली निजनन्दनं रघुनन्दने समर्प्याङ्गदम्···प्रशान्तासुरभवत् RāmāCam. 4.19 (3); 6.4 (3); मैन्दद्विविदाङ्गदाः । ··· चेरुर्नभस्तले RāmāMañ. 327.4; 195.21; 354.17; DaśāvaC. 7.167; TrikaS'e. iii. 3.202; AnekāSaṁ. 3.318; तदादिश्यतामङ्गदाय दौत्यम् Dūtāṅg. 6 (1); 2; रामायणे ··· अङ्गदेन मन्दोदरीकेशाकर्षणम् NāṭaLaRaK. 1354; (त्वम्) किं वा वालिपुत्रोऽङ्गदो रामदूत इति ख्यातः PrabaK. 83.28; AdhyāRā. iv. 2.25; शत्रुघ्नः किमु लक्ष्मणोदयभरः सुग्रीव इद्धाङ्गदः EI. ii. 415.23; न केवलं सः ··· वालिपुत्रो युवराजोऽङ्गदोऽन्यैः सैनिकाश्च JānaPa. 7.15 (47); 6.69 (4); तारायाः शुचमङ्गदस्य युवराजत्वप्रतिज्ञामुतैः ··· । नीतवा शान्तिम् ··· विभुः Rāgh. 10.86 (?87); 11.75; MahāN. 4.77 (2); 6.75; (deified) नीलं नलं चाङ्गदं च ऋषभं दिक्षु पूजयेत् VṛHārīSm. 6.275; हनूमन्तं ससुग्रीवं भरतं सविभीषणम् । लक्ष्मणाङ्गदशत्रुघ्नान् जाम्बुवन्तं दलेष्विमान् । ··· यजेत् S'āraTi. 15.88; सीतापतिं सपरिवारकमंगदेन रामं च गोपसचिवो(ऽ)कृत सुप्रतिष्ठम् EI. vi. 122.128; vi. 122.132; ओं अङ्गदाय नमः VīraMi.(Pūjā.) 137.18; (identified with Viṣṇu) दूतप्रियो दूतकारी ह्यङ्गदो गदतां वरः SkandP. v(1). 63.109; **2** name of a warrior on the side of the Kauravas in the battle of Kurukṣetra अङ्गदोऽभिमुखः शूरमुत्तमौजसमाहवे ।··· वत्सदन्तैरवारयत् MahāBhā. vii. 24.36; **3** name of the elder son of Lakṣmaṇa and Ūrmilā (his capital being at Aṅgadīya or Aṅgadā in Kārāpatha) इमौ कुमारौ सौमित्रे तव धर्मविशारदौ । अङ्गदश्चन्द्रकेतुश्च Rāmā. vii. 102.2 (Cr. Ed. vii. 92.2); अङ्गदीया पुरी रम्याप्यङ्गदस्य निवेशिता Rāmā. vii. 102.1 (Cr. Ed. vii. 92.8); अङ्गदं चन्द्रकेतुं च लक्ष्मणोऽप्यात्मसंभवौ । ··· चक्रे कारापथेश्वरौ RaghuVa. 15.90; ViṣṇuP. iv. 4.104; VāyuP. ii. 26.186–7; अङ्गदस्याङ्गदा ख्याता देशे कारवते(? कारापथे) पुरी BrahmāṇḍP. ii. 63.189; ii. 63.188; RāmāMañ. 502.2; AdhyāRā. vii. 8.6; KalpaK. 453.21; **4** name of a sage (who broke his vow of celibacy) तथाङ्गदोऽन्तं तपसोऽपि गत्वा कामाभिभूतो यमुनामगच्छत् । धीमत्तरं यत्र रथीतरं स सारङ्गजुष्टं जनयांबभूव Saund. 7.33; **5** name of a son of Gada and Bṛhatī बृहत्यां तु गदस्याहुः शैब्यायामङ्गदं सुतम् HariVaṁ. 98.15; तस्याः (बृहत्याः) पुत्रास्तु विख्यातास्त्रयः ··· । अङ्गदः कुमुदः श्वेतः VāyuP. ii. 34.237; **6** name of a son of Vikarṇa विकर्णस्य सुतस्त्वासीदङ्गदः कुलवर्धनः HariVaṁ. 357*.1; **7** name of an attendant of Viṣṇu (Vāmana) in the south-west वीरसेनोऽङ्गदश्चैव ··· । गणा एते च पञ्चाशत्नैर्ऋतिं दिशमाश्रिताः । ··· वामनस्यानुगा इमे PāraS. 17.176; **8** name of a Nāga residing in Kashmīra (नागाः कश्मीरायां कृतालयाः) सुनेत्रो बहुनेत्रश्च हनूमानङ्गदो हरः NīlaP. 906; **9** name of a Vetāla अङ्गदो नीलकर्णोऽसौ वसन्तो यावकस्तथा । घोररूपा महाकाया वेतालाश्च प्रकीर्तिताः BhaviP. 381B.9 (ii(2). 20(?19). 57); **10** name of a king अङ्गदस्तत्र संप्राप्तः ··· । ··· कलिङ्गश्च नृपः प्राप्तः BhaviP. 534A.25 (iii(3). 32.68); **11** name of a son of Ajamiśra and father of Kaliparvā °अजमिश्राङ्गभवाङ्गदस्य पुत्रीं पत्नीं स लेभे कलिपर्व्वानाम्नीम् EI. xiii. 291.15; **12** name of a person (?) कृतसाहायकोऽमात्यै राज्ञः सप्रज्जिमङ्गदम् । राज्यं प्राभ्रंशयद् भ्रातृद्रुहं पञ्चवटो(? टं) नृपम् RājTa.(Ka.) 8.3400.

³**अङ्गद** (aṅgada) *m.* [to be used in pl.(?)] name of a country (अथापरे जनपदाः) समङ्गाः कोपनाश्चैव कुकुराङ्गदमारिषाः MahāBhā. vi. 10.59.

अङ्गदकुमार (aṅgada-kumāra) *m.* prince Aṅgada ततोऽङ्गदकुमारेण तदभिज्ञेन कृच्छ्रतः । प्रबोधिताः प्रतीयं(? पं) ते पदानि निद्रुश्चिरात् PadmP. (Ra.) 71.22; वीरोऽङ्गदकुमारोऽयम् PadmP.(Ra.) 79.20; तत्राङ्गदकुमारेण···तेने हनुमतेऽर्हणा RāmC. 9.2.

अङ्गदकोटि (aṅgada-koṭi) *f.* edge of an armlet कश्चिद्विलासी गलितं लग्नमङ्गदकोटिभिः । प्रालम्बमकरोदंसे MahāBhā. i. App. I. 98.40; क्रोधः सभां न्यविशताङ्गदकोटिलग्नविस्रस्तकोमलदुकूलदशं स्मरारेः HarVi. 7.2.

अङ्गदक्षिणभाग (aṅga-dakṣiṇabhāga) *m.* right part of the body अङ्गदक्षिणभागे तु शस्तं प्रस्फुरणं भवेत् MatsyaP. 241.2.

अङ्गदक्षिणा (aṅga-dakṣiṇā) *f.* gift which is to be given in consideration of a subsidiary rite चयनाङ्गं वाविप्रतिषेधादङ्गदक्षिणा च रथन्तरे वरं ददाति इति SaṅkarKā.(Devasvāmin) i. 1.18; चयनस्य च अङ्गदक्षिणासंबन्धाविप्रतिषेधात् SaṅkarKāBh. 7.18 (on i. 1.18); एवं तावत् पुरुषविशेषसंयोगिनीनामङ्गदक्षिणानां विधिरुक्तः ManuBh. ii. 171.4 (on 8.210)

अङ्गदगत (aṅgada-gata) *adj.* sitting on (the shoulders of) Aṅgada तमङ्गदगतो रामं लक्ष्मणः शुभया गिरा । उवाचे Rāmā. vi. 4.38.

अङ्गदत्त (aṅga-datta) *adj.* applied to the body ते क्षितिभृतः ··· तान्

(श्वापदान्) कांश्चिदङ्गदत्तस्थूलकुङ्कुमस्थासकान्…एकहेलयैवोदक्राक्षुः TilaMañ. 183. 9.

अङ्गदत्व (aṅgada–tva) *n.* the state of being an armlet अङ्गदत्वं यथा हेम्नि मृगनद्यां यथा जलम् । भित्तिर्यथा स्वप्नपुरे तथा द्रष्टरि दृश्यधीः YogVā. iii. 4. 51.

अङ्गददोःपाश (aṅgada–doḥpāśa) *m.* arm-snare of Aṅgada, snare of the arms of Aṅgada प्रविष्टोऽङ्गददोःपाशं दैत्यो निष्क्रान्तलोचनः । मुमोच सार्धमसुभिर्नादं नाकिभयङ्करम् RāmC. 11. 114.

अङ्गददौत्य (aṅgada–dautya) *n.* mission of Aṅgada शक्तिहते लक्ष्मणे ओषध्यानयने गर्भस्य, अङ्गददौत्ये मन्दोदर्याक्षिपेऽवमर्शस्य (अनुसंधिः) AbhinBhā. iii. 17. 23 (*on* 19. 28)

अङ्गदद्वय (aṅgada–dvaya) *m.* pair of armlets भुजयोरङ्गदद्वयम् TriṣaS'aPuC. i. 1. 465.

अङ्गदधर (aṅgada–dhara) *adj.* wearing armlets शङ्खमुक्ताङ्गदधरो बिभ्रत्तोयमयं वपुः ।…वरुणः…तस्थिवान् MatsyaP. 174. 12.

अङ्गदनिर्विशेषम् (aṅgada–nirviśeṣam) *adv.* without difference from an armlet, as easily as (putting on) an armlet बिभ्रदङ्गदनिर्विशेषमशेषमेव महीतलम् । आरराध…मधुरेश्वरम्…राजशेखरपार्थिव: S'ivLī. 15. 88; नलो नाम…राजा । अष्टादशद्वीपवतीमशेषामधत्त गामङ्गदनिर्विशेषम् Nalābhyu. 1. 1; बाहावंगदनिर्विशेषमखिलां सर्वंसहामुद्वहन्…विजयते वीरप्रतापोव्रतः EI. xiv. 345. 81 = xiv. 221. 87 = iv. 15. 113; यस्मिन्नंगदनिर्विशेषमखिलामुर्वी भुजे बिभ्रति प्रीताः पंनगमंडलाधिपकुलक्षोणीभृतो निर्भराः EI. xii. 174. 78 = iv. 274. 72; निजेन दोष्णा निखिलां धरित्रीमसिन् (तिम्पभूपे) वहत्यङ्गदनिर्विशेषम् Acyutarā. 1. 24.

अङ्गदन्यस्तलोचन (aṅgadanyasta–locana) *adj.* with eyes fixed on Aṅgada, looking at Aṅgada प्रियाप्रलपितं शृण्वन्नङ्गदन्यस्तलोचनः । आलिङ्ग्यैवावनिं वाली ततस्तत्याज जीवितम् RāmāMañ. 187. 20.

अङ्गदपद (aṅgada–pada) *n.* position of an armlet शेषः सोऽप्यगमद्यदङ्गदपदं रुद्राय तस्मै नमः S'ārṅgaPa. 1097.

अङ्गदपरीवार (aṅgada–parīvāra) *m.* attendant or follower of Aṅgada ये त्वङ्गदपरीवारा वानरा हि महाबलाः । ते सकार्मुकमालोक्य रामं त्रस्ताः प्रदुद्रुवुः Rāmā. iv. 19. 5.

अङ्गदपर्याय (aṅgada–paryāya) *m.* modification as an armlet जात्यजाम्बूनदस्याङ्गदपर्यायेणोत्पत्तिर्दृष्टा । पूर्वव्यवस्थिताङ्गुलीयकादिपर्यायेण च विनाशः । पीततादिपर्यायेण…ध्रुवत्वम् TattvPradī.(A.) 24. 6 (*on* 1. 18)

अङ्गदपर्युप्त (aṅgada–paryupta) *adj.* set in an armlet तुङ्गैरङ्गदपर्युप्तपद्मरागमरीचिभिः RāmC. 21. 53.

अङ्गदपुरःसर (aṅgada–purassara) *adj.* led by Aṅgada वायुपुत्रः… सहाङ्गदपुरःसरैः ।…प्रययौ दक्षिणां दिशम् RāmāMañ. 207. 17.

अङ्गदपुरोग (aṅgada–puroga) *adj.* led by Aṅgada ववल्गुरङ्गदपुरोगाः प्लवगपतयः TilaMañ. 135. 18.

अङ्गदप्रतिरूप (aṅgada–pratirūpa) *adj.* resembling Aṅgada, like Aṅgada (अब्रवीदुत्तरं तारा) अङ्गदप्रतिरूपाणां पुत्राणामेकतः शतम् । हतस्याप्यस्य वीरस्य गात्रसंश्लेषणं वरम् Rāmā. iv. 21. 13.

अङ्गदप्रभ (aṅgada–prabha) *adj.* shining with armlets शुशुभे सिन्धुः (असुरः)…वीरकङ्कणशोभाढ्यः कटिसूत्राङ्गदप्रभः GaṇeP. ii. 120. 40.

अङ्गदप्रभृति (aṅgada–prabhṛti) *adj.* Aṅgada (son of Vālin) and others (अर्गलम्) परिक्रमे चैतदङ्गदप्रभृतीनां भवति AbhinBhā. i. 120. 20 (*on* 4. 118); रामायणे सुग्रीवनलनीलाङ्गदप्रभृतयो दिव्यांशवन्तः श्रूयन्ते UdaySuKa. 127. 2; द्रष्टुं समेति भवतः पदपद्मलीलां नीलाङ्गदप्रभृतिभिः सहितो हनूमान् PrasaRā. 6. 53.

अङ्गदप्रमुख (aṅgada–pramukha) *adj.* headed by Aṅgada (son of Vālin) अङ्गदप्रमुखान्वीरान्वीरः कपिगणेश्वरः ।…संदिदेश Rāmā. iv. 40. 5; सुग्रीवाङ्गदमुखान् यथोचितं संभाव्य प्रजारक्षणमवलम्बस्व MahāvīC. App. B. 7. 18 (305. 15); देवः…तवोद्यानम्…। अङ्गदप्रमुखैर्भुक्तम् RāmāMañ. 284. 7; 284. 24.

अङ्गदप्राप्ति (aṅgada–prāpti) *f.* arrival of Aṅgada (son of Vālin) जनः । लङ्कायामङ्गदप्राप्तौ यथा क्षोभमितो भयात् PadmP.(Ra.) 89. 59.

अङ्गदभुजप्रताप (aṅgadabhuja–pratāpa) *m.* valour of Aṅgada's arms अकम्पनम्…प्रजङ्घम् (च) अङ्गदभुजप्रतापानलशलभाबुभावपि निशम्य RāmāCam. 6. 66 (3)

अङ्गदभूषण (aṅgada–bhūṣaṇa) *n.* armlet and other ornaments धूपमाल्यैश्च वासोभिः सूक्ष्मैरङ्गदभूषणैः । परस्परं विनिघ्नन्त्यः शोभन्ते Rāmā. i. 309*(32); हारकुण्डलकोटीरकङ्कणाङ्गदभूषणैः । शक्रेण भूषितो भक्त्या…विभुः PārśvC. 6. 96; *adj.* adorned with an armlet ततस्तस्य मुखाम्भोजान्निर्गतस्तु पुमान् परः ।…मुकुटाङ्गदभूषणः GaṇeP. i. 44. 26.

अङ्गदभूषणाढ्य (aṅgadabhūṣaṇāḍhya) *adj.* adorned with an armlet and other ornaments केयूरहाराङ्गदभूषणाढ्यम् ।…दिननाथमीडे S'āraTi. 14. 36.

अङ्गदभूषणादि (aṅgadabhūṣaṇādi) *m.* armlet and other ornaments ऊर्मिकाङ्गदभूषणादौ मूर्ध्नि वा बिभृयात्ततः (नाम) TantrRā. 11. 100.

अङ्गदभूषित (aṅgada–bhūṣita) *adj.* adorned with an armlet (घटोत्कचः) महामायोऽङ्गदी तथा (v. l. केयूराङ्गदभूषितः) MahāBhā. vii. 150. 8; पद्मासन नमस्तेऽस्तु कुण्डलाङ्गदभूषित MatsyaP. 102. 29; दिशो दशसुजास्ते वै केयूराङ्गदभूषिताः VāyuP. i. 24. 250(? 150); गौरवर्णो भवेद्विष्णुः … केयूराङ्गदभूषितः VṛHāriSm. 2. 84; दृष्टः शिशुः … मुकुटाङ्गदभूषितः GaṇeP. ii. 132. 16; PadmP. iv. 89. 39.

अङ्गदभेद (aṅgada–bheda) *m.* Aṅgada's dissension गृहीतश्चायमङ्गदभेदप्रस्तावः AdbhuDa. 1. 26 (2)

अङ्गदमातृ (aṅgada–mātṛ) *f.* Aṅgada's mother (Tārā), TrikāS'e. iii. 3. 353.

अङ्गदमुक्त (aṅgada–mukta) *adj.* discharged by Aṅgada नगैरङ्गदमुक्तैस्तैस्तस्य लोमापि न क्षतम् RāmC. 11. 87.

अङ्गदमुख (aṅgada–mukha) *adj.* with Aṅgada as the chief, headed by Aṅgada वानरानङ्गदमुखानानयध्वं ममान्तिकम् AdhyāRā. v. 5. 32; iv. 6. 30; तम् … परिष्वज्याङ्गदमुखाः प्रीतेरन्तं न लेभिरे RāmāMañ. 280. 25; कुमुदनलनीलाङ्गदमुखाः दिशि दिशि नियुक्ताः कपिभटाः PrasaRā. 5. 51. **अङ्गदमुखात्** (aṅgada–mukhāt) [Abl.] through Aṅgada काकुत्स्थः सविशेषमङ्गदमुखादाकर्ण्य लङ्कापतेर्वृत्तम् MahāN. 8. 1.

अङ्गदमुख्य (aṅgada–mukhya) *adj.* with Aṅgada as chief सुग्रीवाङ्गदमुख्यानां प्लवगानां प्रहारिणाम् । सप्त संनिहिताः कोट्यः कपीनां तत्र राक्षसैः RāmāMañ. 366. 18.

अङ्गदमूर्धन् (aṅgada–mūrdhan) *m.* head of Aṅgada माल्यमथाङ्गदमूर्ध्नि पपात RāmC. 11. 116 = SaraKaṇṭhā. 153. 15.

अङ्गदमौक्तिक (aṅgada–mauktika) *n.* pearl of an armlet आस्ते महश्चटुलमङ्गदमौक्तिकानाम् YātrāPra. 3. 206.

अङ्गदरण (aṅga–daraṇa) *n.* breaking (of the skin) of the limbs अथ पित्तभवा रोगाः…रक्तद्रावोऽङ्गदरणम् S'ārṅgaS. i. 7. 118.

अङ्गदर्शन (aṅga–darśana) *n.* sight of the body ममाङ्गदर्शनाद्देवाः क्षुत्तृड्भ्यां च विना सदा (भवध्वम्) BhaviP. 597B. 4 (iii(4). 23. 116)

अङ्गदलक्षण (aṅgada–lakṣaṇa) *adj.* having the shape of an armlet कुण्डाः…सद्रत्नमालाश्रीवत्समकुटाङ्गदलक्षणाः PāraS. 7. 5.

अङ्गदलन (aṅga–dalana) *n.* smashing of the body देवासुराः … अन्योन्यमङ्गदलनाकुलहेतिहस्ताः । …नभसि बभ्रमुः YogVā. iv. 28. 21; Subhāṣi. 35.

अङ्गदवचन (aṅgada–vacana) *n.* speech of Aṅgada अथ हरयोऽपि … अङ्गदवचनमवधारयन्तः RāmāCam. 6. 54(7)

अङ्गदवचस् (aṅgada–vacas) *n.* speech of Aṅgada इत्यङ्गदवचः श्रुत्वा वानराः साश्रुलोचनाः RāmāMañ. 216. 17; 282. 17.

अङ्गदवर (aṅgada–vara) *adj.* of whom Aṅgada was chief इत्यङ्गदवरा वीराः … अभ्ययुः कुम्भकर्णम् RāmāMañ. 353. 11.

अङ्गदवर्तिन् (aṅgadavart–in) *adj.* contained in the armlet इदमङ्गदवर्तिना करैर्मणिना रुद्धमिवेरितं ह्रिया । न समर्थमितोपवर्तितुं वदनं ते NavaSāC. 12. 17.

अङ्गदवाक्य (aṅgada–vākya) *n.* Aṅgada's speech सुग्रीवोऽङ्गदवाक्यविद्धिततया निर्मूलकूलद्रुमः MahāN. 7. 66.

अङ्गदविभूषित (aṅgada–vibhūṣita) *adj.* adorned with an armlet सा राजकन्यका । ददर्श धर्मराजम्…अङ्गदविभूषितम् ViṣṇuDhaP. ii. 37. 40.

अङ्गदशक (aṅga–daśaka) *n.* **1** unit of ten belonging to each of the four constituents (of an army) अङ्गदशकस्यैकः पतिः पदिकः ArthS'ā. iii. 141. 6 (10. 6) ManvaMu. 281. 29 (*on* 7. 189); **2** unit of ten parts भरतमुनिना…अङ्गदशकम्…प्रयुक्तं कर्तव्यमात्रेण AbhinBhā. i. 87. 17 (*on* 4. 14)

अङ्गदश्री (aṅgada–śrī) *f.* splendour of an armlet यमंसद्वयसंसक्तचन्द्रादित्याङ्गदश्रियम् । नेमुस्त्रिविक्रमे देवाः JānaHa. 2. 12; भुजयोः काञ्चनी चाङ्गदश्रीः … वज्रवाराङ्गनानाम् SaduktiKa. 81. 22.

अङ्गदश्रेणी (aṅgada–śreṇī) *f.* range of armlets °अङ्गदश्रेणीकङ्कणसोपवीतरशनावासोऽङ्घ्रिभूषादिकम् । …रचयेत् TantrSa. 2. 116.

अङ्गदसंनद्ध (aṅgada–sannaddha) *adj.* with an armlet tied (on the arm) हरीणामुत्तमोऽङ्गदः । रराजाङ्गदसंनद्धः सधातुरिव पर्वतः Rāmā. vi. 57. 78.

अङ्गदसुन्दर (aṅgada–sundara) *m.* handsome Aṅgada अङ्गदसुंदरः … विवेश परमालयम् PadmP.(Ra.) 71. 45.

अङ्गदसू (aṅgada–sū) *adj.* who has given birth to Aṅgada रामः …। अङ्गदस्वं पुनर्हन्तुं कपिनाह्वाययद्रणे Bhaṭṭi. 6. 122; BhāṣāVṛ. iii. 2. 61; Dhātu–

Pra. 2.22 (79.9)

अङ्गदस्थान (aṅgada–sthāna) *n.* place for an armlet ते आरोपयन्तः कङ्कणान्यङ्गदस्थानम्…उन्नमयामासुरुर्वीधरं मन्दरम् NīlaVi. 73. 10.

अङ्गदहन (aṅga–dahana) *n.* burning of the body यः … अङ्गदहने सप्तार्चिषः सोदरः…स क्रोधः कुशलाभिलाषकुशलैः प्रोन्मूलमुन्मूल्यताम् SindūPra. 45.

अङ्गदा (aṅgadā) *f.* **1** name of the capital of Aṅgada (Lakṣmaṇa's son) अङ्गदीया (v. l. सांगदाख्या) पुरी रम्या अङ्गदस्य निवेशिता Rāmā. vii. 92. 8 (Baroda Ed.); (अंगदश्चंद्रकेतुश्च लक्ष्मणस्यात्मजौ) अंगदस्यांगदाख्याता … पुरी। चंद्रकेतोस्तु विख्याता चंद्रचक्रा BrahmāṇḍP. ii. 63. 189; **2** wife of Vāmadeva वामदेवः … साम्नो जज्ञेऽथ वामनः। भार्या चैवाङ्गदा तस्य VāyuP. ii. 8. 217; **3** one of Kṛṣṇa's friends अङ्गदानङ्गदा धात्री…इत्याद्या यूथमुख्याश्च यूथे लक्षाभिधे चराः ĀdiP. 11. 17; **4** name of a digit of the moon अङ्गदा … कलाः पीयूषरोचिषः BrahmāṇḍP. iii. 35. 92; अङ्गदा पूर्णा पूर्णामृता चेति चन्द्रकला अभ्यर्च्य ParaśuKS. 6. 18 (197. 17); MahNirvāT. 6. 33; TantrSa. 8. 37; TantrSā.(K.) 50. 24; NityoNi. 37. 24; TantrRā. 19. 22; KalpaK. 399. 177; **5** one of the five *kalās* of Īśāna ईश्वरः सर्वभूतानामङ्गदा तदनन्तरम् S'āraTi. 18. 61; शशिनीं चाङ्गदामिष्टां मरीचीं ज्वालिनीं तथा। ईशानस्य कलाः पञ्च न्यसेत् ĪśānS'iPa. ii. 6. 32; TantrSa. 12. 106; **6** one of the *kalās* (i. e. deities) emerging from vowels ज्योत्स्ना श्रीः प्रीतिरङ्गदा। …कामप्रदायिन्यः स्वरजाः कलाः S'āraTi. 2. 13; KulārT. 6. 37; **7** female of the elephant supporting the South TrikāS'e. iii. 3. 202; AnekāSaṁ. 3. 318; ViśvaPra. 79. 16; MediK. 80. 18; ViśvaLoK. 169. 15; KośaKaTa. 1. 6366; S'abdaRaSaK. 175. 2; woman who offers her person for use [APTE]

अङ्गदाङ्क (aṅgadāṅka) *m.* impression caused by armlet उरसि न कुचमुद्रा नाङ्गदाङ्कश्च कण्ठे प्रणयकुपितकान्तासंगमे कामुकानाम् YaśasCam. i. 620. 9.

अङ्गदाङ्गभू (aṅgadāṅgabhū) *m.* son of Aṅgada सुग्रीवोऽपि निजं राज्यमङ्गदाङ्गभुवे ददौ PadmP.(Ra.) 119. 5 (BJP. Ed.)

अङ्गदाज्ञा (aṅgadājñā) *f.* Aṅgada's command महागुहाम् … अङ्गदाज्ञया सर्वे वानरा विविशुर्द्रुतम् AdhyāRā. vi. 10. 20; यथेष्टमत्र क्रियतां मधुपानाशनोत्सवः। इत्यङ्गदाज्ञया तूर्णं विविशुः कपयः RāmāMañ. 283. 14.

अङ्गदादि (aṅgadādi) *adj.* **1** beginning with Aṅgada (Vālin's son) सम्पातिवचनं श्रुत्वा हनूमानङ्गदादयः।… अब्रुवन् ते AgniP. 9. 1; BṛDharmaP. i. 19. 70; NavaSāC. 10. 35; स्वाधीनमङ्गदादीनां कामं मधुवनं मम RāmāMañ. 284. 14; 372. 20; अङ्गदादिभिरलंकृतामथो नीलतारनयनोपशोभिताम्। संप्रगृह्य हरिवाहिनीं प्रियाम् Rāgh. 11. 61; **2** (ornaments) beginning with armlet दण्डाङ्गदादिजातीनामेकदा न हि लक्षणे। तद्वियोगेऽपि दण्ड्यादिमतिस्तेषु प्रवर्तते TattvSaṁ. 757; अङ्गदादिप्रदर्शने। … उत्सङ्गो युज्यते करः AbhinDa. 185; शब्दार्थयोः … ये धर्माः शोभातिशायिनः। रसादीनुपकुर्वन्तोऽलंकारास्तेऽङ्गदादिवत् SāhiDa. 471. 3; Rāgh. 11. 61.

अङ्गदाधिप (aṅgadādhipa) *adj.* having Aṅgada (Vālin's son) as the chief सः … दिशं प्रति प्राहिणोत् … बलम्। अङ्गदाधिपमगस्त्यलाञ्छिताम् Rāgh. 11. 69.

अङ्गदानन (aṅgadānana) *n.* Aṅgada's mouth श्रुत्वा भाषितं तस्य … अङ्गदाननात्। सञ्जीभूता रणे सर्वे PadmP. iv. 51. 1.

अङ्गदानुगत (aṅgadānugata) *adj.* who followed Aṅgada अङ्गदानुगतास्तेऽपि प्लवगा हनुमन्मुखाः (प्रापुर्विन्ध्यमुवम्) RāmāMañ. 211. 20.

अङ्गदान्तिक (aṅgadāntika) *n.* [Loc.] near or in the presence of Aṅgada एवं तत्र ब्रुवाणेषु प्लवङ्गेष्वङ्गदान्तिके RāmāMañ. 225. 11.

अङ्गदाभिख्य (aṅgadābhikhya) *adj.* named Aṅgada सुतो यस्याङ्गदाभिख्यः(? ख्यो) गुणरत्नविभूषितः PadmP.(Ra.) 47. 28.

अङ्गदारूढ (aṅgadārūḍha) *adj.* mounted on Aṅgada (son of Vālin) (राघवः पवनात्मजम्। ययौ श्रीमान्समारुह्य) लक्ष्मणोऽप्यङ्गदारूढः RāmāMañ. 287. 16.

अङ्गदार्पितरुद्राक्ष (aṅgadārpita–rudrākṣa) *adj.* who has *rudrākṣa* (? rosary) stuck to the armlet एते … बन्धवः … । अङ्गदार्पितरुद्राक्षा आहरन्त्यनलेन्धनम् YogVā. iii. 29. 24.

अङ्गदावलम्बिन् (aṅgadāvalamb–in) *adj.* [*f.* –ī] pertaining to Aṅgada देव अङ्गदावलम्बिनी च काचित्किंवदन्ती AdbhuDa. 1. 25 (5)

अङ्गदाश्लिष्टभुज (aṅgadāśliṣṭa–bhuja) *adj.* whose arms are possessed of armlets अथाङ्गदाश्लिष्टभुजं भुजिष्या हेमाङ्गदं नाम कलिङ्गनाथम्। आसेदुषीं सादितशत्रुपक्षं बालाम् … बभाषे RaghuVa. 6. 53.

अङ्गदाश्वासनकर (aṅgadāśvāsana–kara) *adj.* consoling Aṅgada (son of Vālin) अङ्गदाश्वासनकरः श्रीरामः शरणं मम BṛBrahmaS. ii. 7. 45.

अङ्गदासंघट्टन (aṅgadāsaṅghaṭṭana) *n.* removal of decorative ornaments (which produce jingling sound) विभजन्तः प्रतिसैन्यानि … आदिशन्तश्च…अङ्गदासंघट्टनमश्वोरसानाम्…दानवाः NīlaVi. 15. 12.

अङ्गदाह (aṅga–dāha) *m.* burning sensation of the body पित्तविकाराः … विदाहश्च अन्तर्दाहश्च अङ्गदाहश्च (v. l. अंसदाहश्च) CaraS. i. 20. 16 (1922 Ed.); भ्रमार्तिमूर्च्छा च तृषाङ्गदाहः पित्तातिसारस्य च लक्षणानि HāriS. iii. 3. 43; iii. 7. 6; iii. 9. 9; शूलारताध्मानगुदप्रकोपज्वराङ्गदाहश्रममोहतृष्णाः (रूपाण्यपतर्पितस्य) KāśyaS. 203B. 15; 204B. 29; (शतावरीघृतम्) अङ्गदाहं शिरोदाहम् (शमयति) SiddhYo. 63. 26; सितोपलादिकं चूर्णम् … हस्तपादाङ्गदाहजित् S'ārṅgaS. ii. 6. 136; (सूतकेन्द्रात्) मूर्च्छाङ्गदाहश्च … जायते Rasā. 11. 105; RasRaSa. 21. 188; व्याधिरोगः … अङ्गभेदः … अङ्गदाहः MahāVyu. 284. 40; वैवर्ण्यमङ्गदाहश्च …। आकस्मिकवियोगे स्युर्विकाराः BhāvPra.(S'ā.) 142. 22 (6); 90. 19 (4)

अङ्गदाहक (aṅgadāha–ka) *m.* burning sensation of the body दाहः … अन्तर्दाहः…अङ्गदाहकः (पित्तात्मः) KāśyaS. 43B. 4.

अङ्गदाहिन् (aṅgadāh–in) *adj.* burning the body सेवाम्…न चाङ्कलग्नां (? ग्नो) न च दूरसंस्थः। कुर्वीत भर्तुर्ज्वलनो हि तेषां क्लिष्टा(? ष्टो)ऽङ्गदाही विफलो विकृष्टः SūktiRa. 123. 40.

अङ्गदिका (aṅgadikā) *f.* name of a city भगवान्…अङ्गदिकामनुप्राप्तः। अङ्गदिकायामन्यतमस्मिन्प्रदेशे सितमकार्षीत् GiMs. iii(1). 66. 13; iii(1). 66. 2; अङ्गदिकायाम्…श्रीब्रह्मेन्द्रदेवतावसरः TirthaKa. 85. 16.

अङ्गदिक्पाल (aṅgadik–pāla) *m.* guardian of intermediate direction मनुं लक्षं जपेत्…अङ्गदिक्पालमध्येऽर्चयेम् PañcaRā.(Nā.) v. 1. 35; मारूढस्वैः क्रमात्। अङ्गान्यस्य मनोरङ्गदिक्पालास्त्रैः समर्चना PañcaRā.(Nā.) v. 1. 9.

अङ्गदिन् (aṅgad–in) *adj.* **1** wearing armlets आजगाम…दिवाकरः। …अङ्गदी बद्धमुकुटः MahāBhā. iii. 290. 8; अङ्गदी बद्धमुकुटः …। धार्तराष्ट्रः MahāBhā. vi. 93. 20; अङ्गदी कुण्डली किरीटी व्यूढोरस्कः … देवदत्तः MahāBh. i. 259. 21 (*on* i. 3. 2); अङ्गदी कुण्डली मौली…। चरति…नभसि SuśruS. iv. 30. 7; …अङ्गदिनम्…ध्यायेत् ViṣṇuSm. 97. 10; कुमारकौ…अङ्गदिनौ वासुदेवं किरीटिनम् HarṣaC. 179. 17; BrahmSi. 136. 12; ManuBh. i. 395. 2 (*on* 4. 195); ii. 332. 10 (*on* 10. 5); **2** (horse) having curls of hair on the front legs अङ्गदी मुषली चैव राज्यरत्नप्रदः AśvaVai. 3. 70; बाह्वोर्यस्यावर्तौ … सोऽङ्गदी हयः प्रोक्तः AśvaSā. 29. 42; KośaKaTa. 1. 6035; *m.* **1** name of a spell recited over missiles to withdraw them (अस्त्राणाम् … संहारम् … विश्वामित्रः … व्याजहार) मकरः क्रकरोऽङ्गदी Rāmā. i. 708*(6); **2** name of one among the seventy Gaṇas in the western side अङ्गदी कङ्कणी चेति वारुण्यां गणसप्ततिः ĪśānS'iPa. ii. 54. 123.

अङ्गदिन्न (aṅgadinna) *m.* [Prakrit ?] name of a king of Videha सः …ददर्श विदेहराजमङ्गदिन्नं नाम JātaMā. 192. 12 (29. 1)

अङ्गदिश् (aṅga–diś) *nu.* one hundred and six अङ्गदिशः (भञ्जवका निरुक्ताः) GrahaGa. 157. 2 (17. 1)

अङ्गदीप्ति (aṅga–dīpti) *f.* brightness or splendour of the body निशि चैष तपोधनाङ्गदीप्त्या दिनमोहादविभक्तकोकयुग्मः Yādavā. 6. 29.

अङ्गदीय (aṅgadīya) *m.* name of a region परमभट्टारकमहाराजाधिराजश्रीहर्षः अहिच्छत्राभुक्तावङ्गदीयवैषयिकपश्चिमपथकस[म्बद्ध]मर्कटसागरे [स]मुपागतान् …समाज्ञापय[ति विदित]म[स्तु] EI. iv. 211. 7.

अङ्गदीया (aṅgadīyā) *f.* name of the capital of Aṅgada (the son of Lakṣmaṇa) अङ्गदीया पुरी रम्याप्यङ्गदस्य निवेशिता। …रामेण Rāmā. vii. 102. 8; VāyuP. ii. 26. 187; RāmāMañ. 505. 3.

अङ्गदुर्गन्धिनाशन (aṅgadurgandhi–nāśana) *adj.* removing bad smell of the body प्रलेपोऽयमङ्गदुर्गन्धि(v. l. न्ध)नाशनः AnaṅgaRa. 7. 45.

अङ्गदुष्ट (aṅga–duṣṭa) *adj.* [*f.* –ā] having defective limbs स्वेदयुताङ्गदुष्टाः … स्त्रीलक्षणे याः कथिताश्च पापास्ताभिर्न कुर्यात् सह कामधर्मम् BṛSaṁ. 78. 17.

अङ्गदृष्टि (aṅga–dṛṣṭi) *f.* consideration as accessory यच्चोक्तं सप्तमीप्रयोगादनङ्गेष्वेवाङ्गदृष्टिरिति PrakaVi. 1019. 17.

अङ्गदेन्दु (aṅgadendu) *m.* moon in the form of Aṅgada अपूर्वकौमुदीसर्गप्रवीणः सोऽयमुद्गतः। अङ्गदेन्दुर्दशास्यस्य नगर्यां पश्य निर्भयः PadmP. (Ra.) 71. 14.

अङ्गदेव (aṅga–deva) *nu.* three hundred thirty and six अस्तश्च तत्र दशवह्निभिरङ्गदेवैः GrahaGa. 58. 12 (8. 43); *m.* **1** subsidiary god अङ्गदेवान् समर्चयेत् TantrSā.(K.) 58. 28; **2** name of a person धन्धुके [मोढकुले] चाचिगचाहिणिपुत्रश्चाङ्गदेवोऽष्टाब्दः श्रीदेवचन्द्रसूरिभिस्तत्रागते रममाणो दृष्टः PurāPraSaṁ. 123. 32.

अङ्गदेवता (aṅga-devatā) *f.* **A** deity of an accessory rite दीक्षणीया… । प्रधानदेवतार्था सत्यङ्गदेवतां गृह्णाति S'ābaBh. 2232. 7 (*on* xii. 1. 26); 2232. 12 (*on* xii. 1. 27); BhāṭṭDī. iv. 234. 8 (*on* xii. 1. 12) तत्परिग्रहणेनापि नाङ्गदेवतापरिग्रहसिद्धिः MayūMāli. 853. 16 (*on* xii. 1. 12); **B** auxiliary deity, secondary deity चोक्त्वा…चैवाङ्गदेवताः LaghvāśvaSm. 2. 10; S'āraTi. 5. 39; 8. 52; ParaS. 21. 21; BhaviP. 411B. 31 (ii(3). 20. 152); DevīBhāP. vii. 40. 19; NāraS. 37. 17; 39. 12; अङ्गदेवतानां यथा यथा परमेश्वराङ्गाश्रयत्वम्… तथा भावना कर्तव्या BrahmSūBh.(Ma.) 59B. 7 (*on* iii. 3. 63); 60A. 1 (*on* iii. 3. 67); PañcaRā.(Nā.) iii. 7. 29; यथायोग्यमङ्गदेवतानामुपास्यत्वात्सर्वं युक्तम् TattvPrakā. 183A. 2 (*on* iii. 3. 58); 182B. 7 (*on* iii. 3. 57); 185A. 7 (*on* iii. 3. 67); TantrSā.(K.) 58. 12; 58. 25; NirṇaSi. 68. 3; 89. 2; **C** deity presiding over a limb ध्यातव्या अङ्गदेवताः S'āraTi. 4. 111.

अङ्गदेवी (aṅga-devī) *f.* **1** female deity presiding over a limb अङ्गदेव्यंतरं प्रोक्तं हस्तविंशतिरुन्नतम् BrahmāṇḍP. iii. 37. 40; iii. 37. 45; iii. 37. 56; **2** secondary female deity पूज्या अङ्गदेव्यः ParaśuKS. 6. 20 (200. 6); प्रथमं अङ्गदेवीनित्यौघत्रयावरणदेवताचक्रेश्वरीणां एकैकामाज्याचन्यतमाहुतिमुद्देशत्यागपूर्वं कृत्वा NityoNi. 69. 24; 69. 27; 106. 30.

अङ्गदेश (aṅga-deśa) *m.* **1** part of the body, limb कृष्णसर्पैः सुप्तं चैनमदंशयत् । सर्वेष्वेवाङ्गदेशेषु न ममार च शत्रुहा (भीमसेनः) MahāBhā. i. 55. 12; iii. 13. 76; RāmC. 2. 46; PadmP. ii. 8. 58; **2** country (called) Aṅga रविरप्यधिमित्रस्थो यदि चन्द्रसमीक्षितः । अङ्गदेशाधिपं कुर्याद्धर्मार्थसहितं नृपम् Sārā. 35. 115; YaśasCam. ii. 293. 21; RāmāCam. 1. 12(2); अङ्गदेशेऽग्रहारोऽस्ति महान्वृक्षघटाभिधः KathāSaSāg. xii. 15. 3; BhaviP. 509A. 27 (iii(3). 24. 42); 535B. 15 (iii(3). 32. 106); TriṣaS'aPuC. ii. 3. 666; अङ्गदेशधराख्यातमास्ते धारापुरं पुरम् PārśvC. 2. 728; अङ्गदेशे यशःकेतुर्नाम राजा VetāPañ. 81. 14; 75. 37; KathāK. 13. 19; अङ्गदेशेष्वभूच्छ्रीमान्रोमपादो महीपतिः Hastyāyur. 1. 20 (1. 1)

अङ्गदेशज (aṅgadeśa-ja) *adj.* produced in the country of the Aṅgas वक्ष्येऽथो खड्गलक्षणम् ।…तीक्ष्णाः स्युश्चाङ्गदेशजाः AgniP. 244. 22.

अङ्गदेशीयनगर (aṅgadeśīya-nagara) *n.* city belonging to the country of the Aṅgas अङ्गदेशीयनगरे रौद्रकेतुरभूद् द्विजः GaṇeP. ii. 1. 22.

अङ्गदेशोद्भव (aṅgadeśodbhava) *adj.* made or produced in the country of the Aṅgas (खड्गाः) अङ्गदेशोद्भवास्तीक्ष्णाः सुहस्ताः सुदृढास्तथा S'ārṅgaPa. 4676.

अङ्गदोक्ति (aṅgadokti) *f.* speech or words of Aṅgada (son of Vālin) अङ्गदोक्तिपरिक्लिष्टघोररावणसैन्यजित् । … इत्येतत्कथितं विप्र विष्णोर्नामसहस्रकम् SātvaT. 6. 90.

अङ्गदोज्ज्वल (aṅgadojjvala) *adj.* brilliant due to armlets (सः) सत्सुरोऽभवत् । मौलिकुण्डलकेयूरहारतु(?मु)च(?द्रा)ङ्गदोज्ज्वलः PadmP.(Ra.) 106. 36.

अङ्गदोपम (aṅgadopama) *adj.* [*f.* -ā] resembling an armlet शक्तितोमरदण्डासिधनुश्चक्राङ्गदोपमा । यस्य हस्ते भवेद्रेखा राजानं तं विनिर्दिशेत् PārśvC. 7. 610.

अङ्गदोपशोभित (aṅgadopaśobhita) *adj.* **i** adorned with armlets वालिनमिवाङ्गदोपशोभितम् (युवानं ददर्श) VāsaDa. 149. 3; **ii** accompanied by (*lit.* shining with) Aṅgada (son of Vālin), VāsaDa. 149. 3.

अङ्गदोष (aṅga-doṣa) *m.* **i** defect of the limbs, physical defect or deformity कर्तारः पुरुषाश्चात्र येऽङ्गदोषविवर्जिताः NāṭyaS'ā. 2. 77; 27. 22; **ii** defect in the (constituent) parts तथा च लक्ष्यते सर्वमङ्गदोषविधानकम् MānaSā. 1. 19.

अङ्गदौर्गन्ध्यनाशन (aṅgadaurgandhya-nāśana) *adj.* removing bad smell of the body प्रलेपोऽयमङ्गदुर्गन्धि(v. l. °दौर्गन्ध्य)नाशनः AnaṅgaRa. 7. 45.

अङ्गदौर्बल्य (aṅga-daurbalya) *n.* weakness of the body, physical weakness अङ्गदौर्बल्यमावहन् । आविर्बभूव … तृषाज्वरः BrahmāṇḍP. iii. 28. 46; अव्यायामोऽङ्गदौर्बल्यम्…इत्यादीन्…द्यूतदोषान् प्रचक्षते NītiSā. 15. 48.

अङ्गद्युति (aṅga-dyuti) *f.* physical lustre or radiance जैनी किमङ्गद्युतिरुद्वमन्ती…। इति स शङ्कां तनुते…चामराली MahāP. 23. 51; चारुभिरङ्गहारैरङ्गद्युतिद्योतितरङ्गभूमिः । विलासिनी कापि विलासलास्यम्…चकार Surath. 13. 62.

अङ्गद्युमौर्वी (aṅgadyu-maurvī) *f.* sine of the arc of the diurnal circle in relation to the zenith ज्या वित्रिभाङ्गापमजाक्षजीवा चाङ्गद्युमौर्व्या विहृता त्रिमौर्व्या ।…गुण्या…दृक्क्षेपचापं स्वदिशि स्फुटं स्यात् SiddhāTaVi. 176. 14.

अङ्गद्रव्य (aṅga-dravya) *n.* material for a subsidiary rite प्रधाने हि श्रुतं द्रव्यं नाङ्गद्रव्यस्य बाधकम् TantrVā. 384. 14 (*on* ii. 1. 8)

अङ्गद्वन्द्व (aṅga-dvandva) *n.* pair of limbs (such as the two shoulders, etc.) अङ्गद्वन्द्वपूर्वा स्थितिरुभयकरे PañcaRā.(Nā.) iii. 3. 24.

अङ्गद्वय (aṅga-dvaya) *n.* **i** two subsidiaries (material etc.) एवं व्यापारितव्यं तथाङ्गद्वयेनाङ्गत्रयेण च S'ābaBh. 2108. 16 (*on* xi. 1. 11); अङ्गद्वयं तु पाश्चात्यं विना वा तां (पूजां) समाप्य च PāraS. 7. 432; अङ्गद्वयम्… संपादयितुं ब्राह्मणेन द्वाभ्यामाहरणीयम् ManvaMu. 452. 29 (*on* 11. 14); **ii** two units (of measurement) चतुर्भिरङ्गैरानाहम् … अङ्गद्वयेन विलिखेत्पङ्के मृगमदाकृतिम् BhaviP. 343B. 20 (ii(1)). 19. 11); **iii** two sacred texts (of Jainas) यदङ्गद्वयं मुक्त्वा नवाङ्गानां वृत्तिं कुरु PurāPraSaṁ. 95. 14; **iv** two limbs (of the body) स्वबाहुशिरस इत्येकवचनाद्धस्ताविति द्विवचनाच्च पर्यायेणाङ्गद्वयेन प्रयोगः AbhinBhā. i. 101. 18 (*on* 4. 69); अङ्गद्वये भूवलयावतंसः श्रीखण्डलीलातिलके बभार VikraDeC. 12. 41.

अङ्गद्वयपर्याय (aṅgadvaya-paryāya) *m.* successive turns of two hands तेन कुञ्चितस्य करणस्याञ्चितस्य चाङ्गद्वयपर्यायेण प्रयोज्यत्वमुक्तम् AbhinBhā. i. 143. 18 (*on* 4. 189)

अङ्गद्वयप्रयोग (aṅgadvaya-prayoga) *m.* employment of two limbs (of the body) अनेन प्रथमश्लोकेन पर्यायशोऽङ्गद्वयप्रयोगं निकुट्टकं करणमाह AbhinBhā. i. 143. 12 (*on* 4. 186)

अङ्गद्वार् (aṅga-dvār) *f.* [Inst.] through or by means of the ancillary or subsidiary rite प्रथमोपस्थितमपि मुख्यधर्मं न साक्षात्प्रयोगविधिर्गृह्णाति किन्त्वङ्गद्वारा MayūMāli. 865. 5 (*on* xii. 2. 9)

अङ्गद्वार (aṅga-dvāra) *n.* [Inst.] through or by means of a subordinate object or subsidiary rite अध्ययनमेव तु तदङ्गं न चाङ्गद्वारेण प्रधानं प्रयोक्तुं शक्यम् NyāyRaMā. 10. 19; उपकुर्वन्ति तं सन्तं येऽङ्गद्वारेण जातुचित् KāvyPra. 465. 3.

अङ्गद्वीप (aṅga-dvīpa) *m. n.* name of one of the minor mythical islands जम्बुद्वीपप्रदेशास्तु षडन्ये विविधाश्रयाः । अत्र द्वीपाः समाख्याताः…अङ्गद्वीपं यमद्वीपम् VāyuP. i. 48. 14; Vaija. 36. 14.

अङ्गधर (aṅga-dhara) *m.* name of Jina (*lit.* holder of the Aṅgas) अङ्गधराय नमः MahāP. 40. 46 (2).

अङ्गधर्म (aṅga-dharma) *m.* characteristic of a subsidiary rite अङ्गधर्मः प्रधानधर्मेण … बाध्यते TantrVā. 880. 2 (*on* iii. 3. 14); अङ्गधर्मे(र्मैं?) उच्चैस्त्वं बाधित्वा प्रधानधर्मे(र्मैं?) उपांशुत्वं कार्यम् VidhiRa. 13 (93. 21); MīmāKau. ii. 321. 1 (*on* iii. 3. 9); प्रत्यक्षश्रुतप्रधानधर्मपयोव्रतादिकमेव कर्तव्यं न त्वङ्गधर्मचोदकप्राप्तारण्याशनमित्यर्थः MayūMāli. 854. 9 (*on* xii. 1. 14); 865. 5 (*on* xii. 2. 9)

अङ्गधर्मत्व (aṅgadharma-tva) *n.* **i.** the state of being a characteristic of the subsidiary rite उभयोरप्यङ्गधर्मत्वाच्च न प्राधान्यकृतापि व्यवस्था BhāṭṭDī. iv. 253. 9 (*on* xii. 2. 11); **ii** the state of being the property of what is subsidiary समासस्वरयोरन्यतरस्यागतिकत्वे व्याख्येये अङ्गधर्मत्वात्स्वरस्यैव युक्तम् MīmāKau. ii. 278. 15 (*on* iii. 2. 27); तस्याप्यङ्गधर्मत्वेन प्रधानधर्मत्वाभावात् MayūMāli. 234. 3 (*on* iii. 3. 2)

अङ्गधातु (aṅga-dhātu) *m.* essential constituent fluid or humour of the body, NānārthaMa. 1885.

अङ्गधारण (aṅga-dhāraṇa) *n.* grasping or seizing the limbs (for training) ततोऽङ्गधारणैः शिक्ष्यः … कर्मकैः करी Mānaso. ii. 3. 316.

अङ्गधारिन् (aṅgadhār-in) *m.* a human being (*lit.* one who has assumed a body) विनयो नयस्तथा । ददाति नैतत्फलमङ्गधारिणां यदत्र सम्यक्त्वमनिन्दितं धृतम् SubhāRaSaṁ. 167.

अङ्गधूनन (aṅga-dhūnana) *n.* shaking of the body अतिक्रान्तपदैरङ्गधूननैर्व्यंजनग्रहैः । बाष्पजृम्भणनिःश्वासैरभिनेयोऽग्निसंभवः BhāvPra.(S'ā.) 21. 3(1); अश्यावेगभवाश्चेष्टा वीजनं चाङ्गधूननम् । व्यत्यस्तपदविक्षेपनेत्रसङ्कोचनादयः RasāSu. 113. 7 (2. 37); कलिताकाशमिवाङ्गधूनने (अवमत्य तुरङ्गदानवम्) Yādavā. 9. 19.

अङ्गधृष् (aṅga-dhṛṣ) *m.* name of one of the sons of Kali अङ्गधृक् शकुनिश्चैव…कुमारास्तनयास्तयोः MārkP. 51. 3.

अङ्गध्वज (aṅga-dhvaja) *m.* (∼ अङ्कध्वज) a flag with an emblem पताका वैजयन्त्यां स्यात्सौभाग्येऽङ्गध्वजेऽपि च S'abdaRaSaK. 20. 12.

अङ्गन (aṅgana) *m. n.* [TrikāS'e. iii. 5. 13 Bombay Ed. 1886 Saṁskṛtakośa p. 74. 22; Liṅgānu.(Ha.) 42. 8] (∼ अङ्गण) **1** court-yard, quadrangle or quadrangular space, area महाराजाङ्गनं शूराः प्रविशन्तु महोदयम् Rāmā. ii. App. 1. 6. 31; विमानम् … तिष्ठति तेऽङ्गने MārkP. 85. 48; अङ्गणं (v. l. अङ्गनं) चत्वराजिरे AmaK. 618; AnekāSa. 434; AbhidhāCin. 1004; AnekāSaṁ. 3. 346; ViśvaPra. 91. 74; 137. 151; अङ्गत्यस्मिन्नङ्गनं प्राङ्गणम् S'abdaBhePra.(Ma.) 1. 105; AnekāK. 184; पृष्ठाश्छित्त्वा

शिरः सुज्जेरङ्गनेऽक्षिप्यताथ तैः RājTa.(Ka.) 8. 2147; NānārthāSaṁ. ii. 52. 60; DharK. 1469; अङ्गने धावमानम्…नमत गोपबालकम् PañcaRā.(Nā.) v. 1. 60; अङ्गनं प्राङ्गने याने MediK. 89. 29; 144. 152; अश्वेन निबद्धे- नाङ्गनाद्वहिः । समभाव्यत तै राज्ञो वैरिभिर्निर्जयः कृतः RājTa.(Jo.) 454; ViśvaLoK. 189. 28; S'abdaRa.(Su.) 4. 44; KośaKaTa. 1. 2747; 2. 6360; 2. 8022; कोणे कोङ्कणकः कपाटनिकटे लाटः कलिङ्गोऽङ्गने PadyāTa. 53; S'abda- RaSaK. 190. 7; मयि दीने कुरु करुणाम् … च्चिन्तामणिभवनेऽङ्गनतिष्ठत्सुरभूपे TripuMāPūSt.(Sā.) 42; 2 place in which many ways meet, AmaK. 618; KośaKaTa. 2. 8094; 3 i act of walking or going [भावे ल्युट्] सङ्ग्रामभूमिरधुना … विस्पष्टपीतवसनादरतातिगाढरक्ताङ्गनोचितशिवाभिमतव्रजश्रीः HarVi. 13. 75 (comm. अङ्गनम् = उपसर्पणम्); ii conveyance [करणे ल्युट्] अङ्गमङ्गनादञ्चनाद्वा Nir. 4. 3 (75. 19); AnekāSaṁ. 3. 346; ViśvaPra. 91. 74; NānārthSaṁ. 14. 4; NānārthāSaṁ. ii. 52. 60; DharK. 1469; MediK. 89. 29; ViśvaLoK. 189. 28; KośaKaTa. 2. 6360; SabdaRaSaK. 190. 7; 4 marking अङ्कनं (v. l. अङ्गनं) चिह्नकरणे S'abdaRaSaK. 190. 8; 5 the sound *h* हः शिवो गगनम्…शान्तिदोऽङ्गनम् Tantrābhi. (2) 21. 16; 6 parti- cular deity ग्रहेभ्यो ह्यङ्गनाय च । तथैवाङ्गं प्रकल्पयेत् BhaviP. 412A. 5 (ii(3). 20. 158); 7 battle-field तान्युदीर्णानि नारीणां तदा वृन्दान्यनेकशः । शोका- र्तान्यद्रवन् राजन्किशोरीणामिवाङ्गने MahāBhā. xi. 9. 12; अङ्गने त्रिंशदेकाङ्गा वीरास्तुङ्गोपजीविनः । श्रेणीं बबन्धुः RājTa.(Ka.) 7. 94; मार्गेशः ससैन्योऽविशदङ्ग- नम् RājTa.(S'rī.) 3. 379; 8 i name of a people दवदास्त्वङ्गनाश्चैव … पूर्वो- त्तरं तु कूर्मस्य पादमेते समाश्रिताः MārkP. 58. 49; ii name of a city [PW]

अङ्गन (aṅgana) *adj.* [*f.* –ā] [*pāmādigaṇa.* P. v. 2. 100; GaṇPā. 139. 11] who possesses beautiful or well rounded limbs लोमादिपामादि- पिच्छादिभ्यः शनेलचः … पामादिभ्यो नः पामनः । (ग) अङ्गात्कल्याणे । अङ्गना SiddhāKau. 305A. 5.

अङ्गनकदली (aṅgana-kadalī) *f.* plantain (tree) at the court-yard कदाचिदहं भिक्षार्थमटन्ती … अङ्गनकदलीमण्डपे…स्थिताम् … तां पृष्टवती VasaTi. 28. 12.

अङ्गनग्न (aṅga-nagna) *adj.* with naked body वने कण्टकिनीवाङ्गनग्नः… समचरन्नृपः RājTa.(Jo.) 210.

अङ्गनद्वार (aṅgana-dvāra) *n.* entrance of the court-yard अपश्यच्च कुटीं कृत्स्नां वेष्टितामेत्य शस्त्रिभिः । शुश्राव चाङ्गनद्वाराद्धार्यमाणार्गलाद्ध्वनिम् RājTa.(Ka.) 7. 1700.

अङ्गनभू (aṅgana-bhū) *adj.* growing in the court-yard अहम्…अङ्गन- भुवो बालबकुलस्यालवालपरिसरे स्थितः MālaMā. 1. 202.

अङ्गनभूमि (aṅgana-bhūmi) *f.* region of the court-yard अभ्युक्षति स्म सोऽङ्गनभूमिं विद्याधराधीशः KathāSaSāg. ix. 1. 220.

अङ्गनयज्ञवेदि (aṅgana-yajñavedi) *f.* sacrificial altar in the court- yard आर्द्रप्रसूतिरियमङ्गनयज्ञवेदि(? दे)र्नेदिष्ठमेव हरिणी तृणुते तृणं च Anargha- Rā. 2. 21.

अङ्गनयन (aṅga-nayana) *n.* eye on the (whole) body (said of peacock) इन्द्रश्चापि सुहृत्तवाङ्गनयनैः SūktiMu. 16. 4; 2 adjustment of the accessories प्रधानानुरोधेनाङ्गनयनात् MayūMāli. 471. 8 (*on* vi. 3. 1)

अङ्गनवक (aṅga-navaka) *n.* nine (essential) parts भरतमुनिना प्रत्या- हाराद्यन्तर्यवनिकागतमङ्गनवकम्…प्रयुक्तम् AbhinBhā. i. 87. 17 (*on* 4. 14)

अङ्गनवीथी (aṅgana-vīthī) *f.* path in the court-yard अङ्गणवीथी (v. l. अङ्गनवीथी) वसुधा कुल्या जलधिः Subhāṣi. 2270.

अङ्गनवेदी (aṅgana-vedī) *f.* court-yard pediment अङ्गनवेदी वसुधा… कृतप्रतिज्ञस्य वीरस्य HarṣaC. 273. 2

अङ्गनसंनिभ (aṅgana-sannibha) *adj.* like a court-yard वसिष्ठस्याश्रम- पदम् … । मुहूर्तमिव निःशब्दमासीदीरिणसंनिभम् (v. l. आसीदङ्गनसंनिभम्) Rāmā. i. 54. 24.

अङ्गनस्थ (aṅgana-stha) *adj.* remaining or existing in the court-yard राजन्यकं राजकमङ्गनस्थम्…लोकः । स क्षुद्रविद्रावणमस्य मेने Rāvaṇā. 14. 48; द्वारं विवृत्याङ्गनस्थैः सज्जपालोऽग्रहीद्रणम् RājTa.(Ka.) 8. 466.

अङ्गनस्थिति (aṅgana-sthiti) *adj.* remaining in the court-yard अङ्गन- स्थितेः । तस्यानिर्गच्छतो गेहे रिल्हणोऽग्निमदापयत् RājTa.(Ka.) 8. 2173.

अङ्गना (aṅganā) *f.* [Austro-As. MAYR p. 20, DEBRU p. 734 / Jaine- Vyā. iv. 1. 27; अङ्गात्कल्याणे KāśiVṛ. *on* P. v. 2. 100 (Nyās. कल्याणानि शोभनान्यङ्गान्यस्याः सन्तीत्यङ्गना); GaṇRa. 7. 422; MugdhaBo. 7. 33 (70. 10); भिनत्त्यङ्गानि साङ्गना SāhiDa. 134. 6] 1 A woman (unspecified individual) B woman (in general), woman as such C girl, daughter D beautiful woman, charming lady, cultured woman 2 wife, spouse 3 female of a beast or bird 4 the zodiacal sign virgo 5 A name of the spouse of Vāmana elephant supporting the earth B name of the spouse of the Sārvabhauma elephant 6 name of a goddess 7 name of the 14th *kalā* produced from the vowels 8 plant *Panicum italicum* 9 number three 1 A woman (unspecified individual) न हि मामव्रतोपेता उपेयात् काचिदङ्गना MahāBhā. i. 99. 39; मेदिनी । अकम्पत…भयत्रस्तेव चाङ्गना MahāBhā. vii. 144. 31; अल्पान्तरगतानां तु श्रुत्वा वचनमङ्गना । …बभाषे Rāmā. iv. 19. 17; यशोदामूचुरङ्गनाः HariVaṁ. 51. 21; वासोऽङ्गना काचिदवासयच्च Saund. 4. 26; 8. 34; ManuSm. 10. 11; रूढव्रणश्चाङ्गनाश्वनगनागरथद्रुमान् नारोहेत वर्षम् SuśruS. iv. 7. 35; आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशो ह्यङ्गनानां सद्यःपाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि MeghDū. 10; चन्द्रो दहत्यतितरां तनुरङ्गनानाम् ṚtuSaṁ. 3. 9; कुरु…नेत्रोत्सवं पुष्पपुराङ्गनानाम् RaghuVa. 6. 24; मध्याङ्गुलिं या मणिबन्धनोत्था रेखा गता पाणितलेऽङ्गनायाः । … राज्यसुखाय सा स्यात् BṛSaṁ. 70. 12; जवेन वातायनमीयुरङ्गनाः JānaHa. 9. 52; ययाचिरे सविनय नागा- मामङ्गनास्तथा MārkP. 127. 40; दत्तातङ्कोऽङ्गनानाम् … । प्लवंगः प्रविशति नृपतेर्म- न्दिरम् Ratnā. 2. 2; आगता च काचिदङ्गना DaśKuC. 102. 21; 68. 14; काव्यम्… । आविद्वदङ्गनाबालप्रतीतार्थं प्रसादवत् Kāvyālaṅ.(Bh.) 2. 3; यत्राङ्गना दलयतः कुसुमायुधस्य भग्नैः कृपाणशकलैरिव कीर्णमासीत् HarVi. 1. 16; न्ययमयत निपत्य केशपाशस्तरलतरङ्गतुरङ्गमङ्गनायाः Kapphiṇā. 10. 29; 10. 15; यदि भवति वचश्च्युतं गुणेभ्यो वपुरिव यौवनवन्ध्यमङ्गनायाः KāvyālaṅSū. iii. 1. 2; अधिजल- मधिकुङ्कुमं बभौ करधृतमङ्गनया स्तनद्वयम् RāghPāṇ.(Dha.) 15. 39; तास्तास्तं स्नपयामासुरङ्गनाः कुम्भवारिणा NalaCam. 3. 20; केरलाङ्गनालकनृत्ताचरणचतुरे परिसरति…समीरे YaśasCam. i. 588. 6; प्रेक्षणकमङ्गनाभिः … सिद्धं तया दत्तम् EI. xxii. 124. 22; निजं तदियमङ्गना वदति नूनमुच्चैः कुलम् CaṇḍaKau. 3. 21; न चान्यां वै वरिष्याम्यहमङ्गनाम् DevīBhāP. ii. 9. 29; अपश्यदङ्गनां गङ्गातरङ्गौघहृतां पुरः BṛKathāMañ. ii. 1. 75; कुर्यादनार्द्रेषु किमङ्गनानां केशेषु कृष्णागुरुधूपवासः VikraDeC. 1. 14; विरक्ते च वरेऽङ्गनानां मिथ्यैव नेपथ्यविशेषभङ्गिः S'rīKaC. 25. 128; निरश्वसीत्कापि सबाष्पमङ्गना VasaViKā. 7. 6; अङ्गनामङ्गनामन्तरे माधवो माधवं माधवं चान्तरेणाङ्गना । इत्थमाकल्पिते मण्डले मध्यगः संजगौ वेणुना देवकीनन्दनः KṛṣṇaKa. 2. 35; परिचुम्ब्य कपोलमङ्गनां श्लथयेदाशु तिथौ मनोभुवः AnaṅgaRa. 2. 15; 1 B woman (in general), woman as such अनावृता हि सर्वेषां वर्णा- नामङ्गना भुवि MahāBhā. i. 113. 14; अङ्गनानां च सेवया ।…मदात्ययः कफप्रायः उपशाम्यति CaraS. vi. 24. 187 (1941 Ed.); आदत्ते … । अङ्गना … वित्तम् DakṣaSm. 4. 9; प्रायेणैते रमणविरहेष्वङ्गनानां विनोदाः MeghDū. 84; अग्रधर्मान् द्व्याश्रयान् लभतेऽङ्गना AbhidhK. 6. 21; YājñaSm. 1. 275; दौर्भाग्यं नाम जीवन्मरणमङ्गनानाम् DaśKuC. 113. 15; विभूषणं लज्जाङ्गनानाम् S'atTrayī. 739; AśvaCi. 7. 9; S'ārṅgaPa. 1556; मन्मथाय नमस्तस्मै यस्यायतनमङ्गनाः VitaVṛ. 1 = Subhāṣi. 10; मुनेरपि मनोऽवश्यं सरागं कुरुतेऽङ्गना NītiSā. 1. 54; 10. 42; अभिसरणमयुक्तमङ्गनानाम् ĀścaCū. 2. 3; यत्तत्प्रसिद्धावयवातिरिक्तं विभाति लावण्यमिवाङ्गनासु Dhvanyā. 1. 4; कामो वसन्तात्ययमन्दवीर्यः केशेषु लेभे बलमङ्गनानाम् VakroJī. 54. 20; या काचिदङ्गना लोके सा मातृकुलसंभवा KulārT. 11. 64; दारुणा हि परिकीर्तिताङ्गना PadmP. i. 22. 44; काव्यम्…निर्दोषलेशमपि रोहति कस्य चित्ते लावण्यहीनमिव यौवनमङ्गनानाम् KaviKaṇṭhā. 3. 2; श्रेयसी मित्रेष्वासक्ति- र्नाङ्गनासु KathāSaSāg. x. 5. 141; लावण्यमङ्गे यदि नाङ्गनानां मुधा तदा विभ्रम- वल्गितानि VairāS'.(Pa.) 88; अङ्गनानामप्सरसां च निमेषमात्रकृतो भेदः Alaṅkā- Ra. 22 (31); दुःखानां खा(? ख)निरङ्गना YogS'ā. 2. 87; Subhāṣi. 3253; 1 C i woman (as contrasted with man) भवत्यभ्यधिके शुक्रे पुरुषः शोणितेऽङ्गना BhelaS. 79. 9 (4. 3); (विशेषाख्या च या दीक्षा) कर्तव्या … अङ्गनानां तु पञ्चमी JayāS. 16. 61; कदाचिदज्ञानतयैवमङ्गना गृहीतगर्भा प्रथमे दिने भवेत् KalyāKā. 2. 46; यत्प्राप्यायुधमङ्गनापि दनुजध्वंसं चकाराम्बिका KirātaVyā. 2; त्रयोदशेन भूर्जस्थेनाशु धारणतोऽङ्गना । वन्ध्यापि लभते पुत्रम् TantrRā. 11. 94; 1 C ii girl, daughter (female child) विषमस्थितेऽर्कपुत्रे सुतस्य जन्मान्यथाङ्ग- नायाश्च HorāṢaṭPañ. 7. 1; 1 D beautiful woman, charming lady, cultured woman अपि वनान्तरम्…श्रयति पर्वत पर्वसु संनता । इदमनङ्गपरिग्रहमङ्गना पृथुनितम्ब नितम्बवती तव Vikramo. 4. 49; हंसैर्जिता सुललिता गतिरङ्गनानाम् Ṛtu- Saṁ. 3. 17; पक्षे तस्योत्सवो यौवनम्…रहस्यपेतविनयाः क्रीडन्ति येनाङ्गनाः PādaTā. 4. 24; स्तनभरनमिताङ्गीरङ्गनाः … नालं बभूव स्तिमितममरभर्तुर्द्रष्टुमक्ष्णां सहस्रम् Kirātā. 6. 47; वन्ध्योऽपि सालक्तकपादघातं लब्ध्वा रणन्नूपुरमङ्गनानाम् । उद्भूत- रोमाञ्च इवातिहर्षात् पुष्पाङ्कुरैरास नवैरशोकः JānaHa. 3. 7; 8. 11; मत्ताङ्गनापाङ्ग- भङ्गिलोलं हि जीवितम् S'atTrayī. 776; Dhvanyā. 399. 6 (*on* 3. 30); AuciViCa. 18 (8); KāvyPra. 448. 5; SubhāRaK. 48. 15; Kāvyānu. (He.) 135. 4; SūktiRa. 197. 30; Subhāṣi. 3266; S'iśuVa. 3. 15; 3. 47; S'ṛṅgāTi. (Ru.) 1. 85; स्तनजघनविमर्दमङ्गनानां सुकृतशतैरपि दुर्लभं तदाप्य । अदधत कलुषत्वमम्बु- वेगः Kapphiṇā. 10. 33; 13. 38; अशोकसप्तच्छदनागकेसरैः … । प्रयान्त्यभिज्ञातपथाः

कथंचन क्षपासु यस्यां (नगर्यां) प्रियवासमङ्गनाः RāghPāṇ.(Dha.) 1. 28; मधुः स भगवान् गुरुरङ्गनानाम् KāvyMī. 105. 26; अनङ्गमतिः ··· स्वकीयरूपातिशयसंपत्तिरस्कृतसकलभवनाङ्गनाङ्गविलासा YaśasCam. ii. 292. 18; दूरस्था एव शोभन्ते पुष्पमाला इवाङ्गनाः RāmāMañ. 117. 8; श्लथीकृताश्लेषरसे भुजङ्गे चचाल नालिङ्गनतोऽङ्गना सा KāvyPra. 658. 5; न्यस्तानि···अङ्गनाभिर्यूनां तनूषु बमुरार्द्रनखक्षतानि S'rīKaC. 15. 30; इहाङ्गनाभिः स्वमुखच्छलेन कृताम्बरे चन्द्रमयीव सृष्टिः AlaṅkāSa. 59. 3; साङ्गोकामङ्गनारत्नं पत्नीं स परिणीतवान् EI. vi. 206. 8; विरचितासीदङ्गनानामपाङ्गैर्दिवि कुवलयदामश्यामला तोरणश्रीः PratāYaBhū. 59. 8; त्वं चाङ्गनाः समुपभुज्य कलारहस्यप्रावीण्यभाजनमभूर्यतिधर्मनिष्ठः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 16. 85; तुहिनदीधितिरङ्गनानामव्याजमाननरुचिं कवलीकरोति EI. viii. 20. 76; AmaK. 1079; Vaija. 173. 5; AnekāSaṁ. 3. 346; **2** wife, spouse कामस्य तु रतिर्भार्या शमस्य प्राप्तिरङ्गना MahāBhā. i. 60. 32; वृथा श्राम्यति संप्राप्य पतिं क्लीबमिवाङ्गना MahāBhā. xiii. 6. 20; ManuSm. 9. 45; 9. 48; 11. 54; आरुह्य भर्तुश्चितिमङ्गना या प्राप्नोति मृत्युम् BṛPārāSm. 7. 376; पतिव्रता वश्यमवश्यमङ्गना करोति शीलेन गुणस्पृहं पतिम् JānaHa. 9. 7; षट्ठाष्टके मृत्युरथाङ्गनाया राशौ नृनार्योः VasiS. 32. 184; 31. 3; वि(द्वि)षदङ्गनानाम्। ··· आकम्पितो नयनपक्ष-(क्ष्म)जलेषु चन्द्रः EI. xxi. 39. 13; शिखी ··· । न चापि विप्रोषितभर्तृकाणां ततान तापान्तरमङ्गनानाम् RāmC. 22. 77; दधीत गर्भमित्येवं यामिच्छेत् पतिरङ्गनाम् BṛĀraUBhVā. vi. 4. 47; परिपीडितमुक्तमङ्गनायाः परिरम्भेषु चिरादिव प्रियेण । हृदयोच्छ्वसितोष्मणा सहैव प्रतिसर्पत्कुचयुग्ममुन्ममज्ज RāghPāṇ.(Dha.) 17. 61; यस्य प्रसादात् सुलभमायुःपुत्राम्बराङ्गनाः SkandP. iv. 24. 33; शिशिर इव दूषितद्विषदङ्गनापाङ्गपङ्कजः···क्षितिपतिः YaśasCam. i. 210. 1; i. 318. 1; भर्तारमेवं वदति काङ्गना BṛKathāS'loSaṁ. 28. 28; रत्नपुष्पाणि हारास्ताडङ्कं नूपुरस्वकनकवलयमप्यस्य भृत्याङ्गनानाम् (नेपथ्यम्) EI. i. 308. 11; प्रवासयति या कान्तं वसन्ते गृहसंस्थितम्। विना शपथदानेन पिशाची सा न चाङ्गना SaraKaṇṭhā. 16. 8; पशुरिव वक्तुं कर्तुं किंचिदयं मम पतिर्न जानाति । उक्त्वेति गृहे स्वजनं पुरुषव्यापारमङ्गना कुरुते KalāVi. 3. 18; विधाय दूरे केयूरमनङ्गाङ्गणमङ्गना । बभार कान्तेन कृतां करजोल्लेखमालिकाम् KāvyPra. 391. 4; बभूव यस्यान्यधनाङ्गनासु लुब्धा न बुद्धिः शमलब्धबुद्धेः EI. viii. 209. 6; तृणाय मन्यते कान्तं प्रेमव्याकृष्टमङ्गना NāṭaLaRaK. 2353; 2378; रामो दाशरथिर्दिवाकरकुले तस्याङ्गना जानकी MahāN. 9. 130; रमते नाकमितारं मृतमप्यन्वेति याङ्गना कमितारम् YudhiVi. 1. 25; स्मरामि सङ्गं चिरमङ्गनायाः RasGaṅ. 97. 6 = 288. 7; 359. 8; मैरालावतारस्य शिवस्याङ्गना महालसानाम्नी LalitāSaBh. 161. 26 (*on* 202); पान्थानामङ्गनाभिः ससलिलनयनं शून्यचित्ताभिरुच्चैः कष्टं दृष्टोऽस्तशैलं भृशमसजदयं मण्डलश्चण्डरश्मेः Hāsyārṇa. 1. 50; भर्तुः स्नेहवशात् प्रविश्य दहनं भस्मीभवत्यङ्गना MādhavāĀ. 83; **3** female of a beast or bird (mostly in cpd. with the word for that beast or bird) गजाङ्गना।···बाष्पं मुमोच Rāmā. ii. 27. 22; मञ्जरी···पिकाङ्गनाभिः ···आलोक्यते S'atTrayi. 271; S'āk. 1. 26; सानुसारसारङ्गाङ्गनापाङ्गकूणे···विजृम्भमाणे तमसि YaśasCam. i. 603. 6; ii. 198. 7; यस्याज्ञया···प्रस(?श)स्तिम् ···पठन्ति ···भृङ्गाङ्गनाः EI. xxii. 60. 11; **4** the zodiacal sign virgo अजवृषभमृगाङ्गनाकुलीरा झषवणिजौ च दिवाकरादितुङ्गाः BṛhaJjā. 1. 13; LaJāta. 1. 21; अर्धाङ्गुलमपच्छाया वृषयुग्माङ्गनासु ĪśānS'iPa. ii. 24. 17; अजवृषमृगाङ्गनाकर्कमीनवणिजोंऽशकेष्विनाद्युच्चाः JñātāDhaṬ. 125B. 3; GaṇiNā. 37; JyotiṣaNi.(Rāśi.) 6; **5A** name of the spouse of Vāmana (elephant supporting the quarters) साम्नो जज्ञेऽथ वामनः । भार्या चैवाङ्गना तस्य BrahmāṇḍP. ii. 7. 339; ViśvaLoK. 198. 29; **5B** name of the spouse of Sārvabhauma (elephant supporting the earth) अङ्गना चाञ्जनावती । भूमिदिक्षु करिण्यः BhaviP. 580B. 8 (iii(4). 17. 53); AmaK. 154; Vaija. 17. 9; **6** name of a goddess माता सिद्धपुरे लक्ष्मीरङ्गना भरताश्रमे MatsyaP. 13. 46; **7** name of the 14th *kalā* produced from the vowels शशिनी चन्द्रिका कान्तिर्ज्योत्स्ना श्रीः प्रीतिरङ्गना । ··· कलाः स्युः स्वरसम्भवाः ĪśānS'iPa. i. 2. 30; **8** plant *Panicum italicum* गुन्द्रा गन्धफला श्यामा विष्वक्सेनाङ्गना प्रिया BhāvPra.(Bhā.) 6(3). 102; **9** number three नित्याङ्गनाहरिमयामनुसारनीरसंख्या दिवाकरमुखादतितुङ्गभागाः JātaPā. 1. 29.

अङ्गनाकण्ठध्वनि (aṅganā-kaṇṭhadhvani) *m.* voice of a woman, female voice चित्रं साक्षादङ्गनाकण्ठध्वनिरेवायम् VidaMā. 7. 52 (45)

अङ्गनाकरविमर्दन (aṅganākara-vimardana) *n.* massage with the hand of a woman अनन्तरमङ्गनाकरविमर्दनं योजयेत् KalyāKā. 24. 6.

अङ्गनाकाक्ष (aṅganā-kākṣa) *m.* side glance of a woman अङ्गे लगन्त इषवः किमङ्गनाकाक्षाः किमङ्ग नितमां प्रियंकराः HammīMaKā. 12. 16.

अङ्गनाकुचतटी (aṅganā-kucataṭī) *f.* breast of a woman हारेणेव विनाङ्गनाकुचतटी ··· विना नृपेण न बभौ कश्मीरराज्यस्थितिः RājTa.(S'rī.) 1(7). 272.

अङ्गनाकुलगुरु (aṅganā-kulaguru) *m.* god of love (*lit.* family-teacher of women) केलिप्राङ्गणमङ्गनाकुलगुरोर्देवस्य शृङ्गारिणः।···पुरम् SamaMā. 1. 4; सिद्धक्षेत्रमिवाङ्गनाकुलगुरोः ··· वक्त्रम् KarṇaSu. 2. 10; श्रोणीमण्डलमङ्गनाकुलगुरोर्देवस्य सिंहासनम् VikraDeC. 8. 87 = SūktiMu. 50. 7.

अङ्गनाकोष (aṅganā-koṣa) *m.* treasury of beautiful women स्थापितमिवाङ्गनाकोषम्···कुमारीपुराभ्यन्तरं ददर्श Kād. 182. 11.

अङ्गनागण (aṅganā-gaṇa) *m.* group of women, women, women-folk लताङ्गनागणैर्व्याप्तमिदं तन्नन्दनं वनम् YogVā. iv. 6. 14; उपवनपवनानुपातदक्षैरलिभिरलाभि यदङ्गनाजनस्य (v. l. अलम्भि यदङ्गनागणस्य) । परिमलविषयः S'iśuVa. 7. 27.

अङ्गनागण्डमण्डल (aṅganā-gaṇḍamaṇḍala) *n.* region of the cheek of a beautiful woman मन्दानिलेन चलता अङ्गनागण्डमण्डले । लुप्तमुद्भेदि घर्माम्भः Kāvyāda. 3. 160.

अङ्गनागतिगुरु (aṅganāgati-guru) *m.* teacher of the gait of a beautiful woman किं वा हंस इवाङ्गनागतिगुरुः शारीव किं सुस्वरः SūktiMu. 17. 8; S'ārṅgaPa. 887.

अङ्गनागात्र (aṅganā-gātra) *n.* limb of a beautiful woman धर्माक्षेपोऽयमाक्षिप्तमङ्गनागात्रमार्दवम् । कामुकेन यदत्रैवं कर्मणा तद्विरोधिना Kāvyāda. 2. 128.

अङ्गनागान (aṅganā-gāna) *n.* song of a woman यत्राङ्गनागानवितीर्णकर्णैः···केलिकुरङ्गयुग्मैः । न स्वैरकान्तारविहारहेलावियोगदुःखानि विभावितानि NemiNir. 1. 40.

अङ्गनागुरु (aṅganā-guru) *m.* god of love (*lit.* teacher of ladies in the art of love) मधुधारया···। भ्रमतः स्ववर्त्मनि दधेऽङ्गनागुरोरवलम्बविद्रुमविलासयष्टिता S'rīKaC. 14. 15.

[1]अङ्गनाग्रह (aṅganā-graha) *m.* spirit bewitching women यदत्र दानवकुलावतंसाः कंसादयो राधामन्विष्यन्ति तेन कोऽप्ययमङ्गनाग्रहो बालामाविवेश VidaMā. 2. 15 (3)

[2]अङ्गनाग्रह (aṅganāgraha) *adj.* passionate towards women, VidaMā. 2. 15 (3)

अङ्गनाङ्ग (aṅganāṅga) *n.* body of a woman, limb of a woman चेतो वनिता हरन्त्यरत्ना नो रत्नानि विनाङ्गनाङ्गसङ्गात् BṛSaṁ. 74. 2; नरस्कन्धेऽङ्गनाङ्गे वा ··· प्रायशः स्नापयेच्छिशून् ViṣṇuDhaP. ii. 104. 32; ग्रीष्मः ··· अङ्गनाङ्गेऽनुपपद्यमानः···कामावस्थासुपलक्षयति SaraKaṇṭhā. 186. 23; अधिगन्तुमिवाङ्गनाङ्गसङ्गात् नवसौरभ्यमगोचरं विधातुः S'rīKaC. 8. 19; कुर्वन्तु मा रागमङ्गनाङ्गस्य संगमे MalliC. 5. 207; खानसभा तत्र व्यराजत । मुक्तालतेवाङ्गनाङ्गे RājTa.(S'rī.) 4. 550; इन्दीवरं च तुलयन्ति यदङ्गनाङ्गैः Subhāṣi. 3448.

अङ्गनाचक्र (aṅganā-cakra) *n.* circle or group of women तदङ्गनाचक्रमनङ्गलालसं मुखानि तस्यैकमहाविलासिनः । पपौ RāmC. 18. 83.

अङ्गनाचेष्टित (aṅganā-ceṣṭita) *n.* act of a woman अशक्तो वक्तुं वेधा अपि विरहजान्यङ्गनाचेष्टितानि MayūSaṁ. 2. 65.

अङ्गनाजन (aṅganā-jana) *m.* women-folk, women in general, ladies आददे वपुर्गुणोच्छ्रायमिवाङ्गनाजनः Kirātā. 8. 21; अङ्गनाजनविरुद्धेन वामपार्श्वविलम्बिना Kād. 8. 5; गतमच्युतेन सह शून्यतां गतः प्रतिपालयन्मन इवाङ्गनाजनः S'iśuVa. 13. 47; 6. 33; 7. 6; अतिविश्रब्धप्रसुप्तमङ्गनाजनमलक्षयम् DaśKuC. 92. 13; AvantiKa. 11. 9; अङ्गनाजनदृष्टीनां मनसां च महास्थिरम् । आलानमेतदासीन्मे शरीरं चारुविभ्रमम् PadmP.(Ra.) 29. 57; 38. 128; 71. 11; उपेतमङ्गनाजनैः । सदा करोतु मङ्गलम् TripuMāPūSt.(S'aṅ.) 14; अनालोचनगोचरश्चायमनुरागोऽङ्गनाजनस्य NalaCam. 7. 46 (27); 5. 54 (57); यथा हि पुरुषस्य पुरुषशक्तिरियमतीन्द्रियाप्यङ्गनाजनाङ्गसंभोगेनापत्योत्पादनेन च···निश्चेतुं शक्यते YaśasCam. ii. 323. 1; ii. 303. 13; यद्रूपलुब्धो निद्राति निशि नेहाङ्गनाजनः KathāSaSāg. viii. 2. 296; TrisaS'aPuC. i. 6. 83; Nārāy. x. 61. 10; ततो नरेन्द्रोऽपि विनोदसुंदरः··· अङ्गनाजनं घनानन्दमयं व्यलोकयत् Rāṣṭrau. 14. 38; CitraPaC. 504; परीतपार्श्वः प्रमुरङ्गनाजनैरवन्दत Raghunā. 11. 70; अङ्गनाजनस्तमीक्षितुं संनिपपात सर्वतः S'ivLī. 11. 44; ईर्ष्यायां वाङ्गनाजनैः । ऊ इत्येवानभिव्यक्तं वक्तव्यम् SābiSā. 3. 47. त्रिमधक्तैर्हुतैः सर्वान् वशयेदङ्गनाजनान् TantrRā. 32. 75.

अङ्गनाजन्मपीडर्क्ष (aṅganājanma-pīḍarkṣa) *m.* *apacaya* house of a woman's nativity अङ्गनाजन्मपीडर्क्षं याते ताराधिपे तथा । रक्तेक्षिते युते वा स्यादार्तवं गर्भधारणम् HorāSā. 4. 1.

अङ्गनाजीविन् (aṅganā-jīvin) *m.* actor (*lit.* who lives upon woman's earning) शैलूषो रङ्गाजीवोऽङ्गनाजीवी KośaKaTa. 1. 1717.

अङ्गनाडिका (aṅga-nāḍikā) *f.* loin-cloth इच्छाम्यहं भदन्त अंगनाडिकां धारयितुम् GilMs. iii(2). 94. 15 (F. N. कौपीनम्)

अङ्गनातिमङ्गल (aṅganātimaṅgala) *adj.* delighting ladies greatly, very auspicious to women हरिमङ्गनातिमङ्गलमङ्गलसचन्दनं वन्दे StavMā. 47. 14 (comm. अतिमङ्गलम् । रञ्जकमित्यर्थः); तुङ्गशृङ्गसङ्गिपाणिरङ्गनातिमङ्गलः

StavMā. 54. 13.

अङ्गनातृष्णा (aṅganā-tṛṣṇā) *f.* desire for woman रोगार्तिरङ्गनातृष्णा (?)गम्भीरमपि मानवम् । उत्तानतां नयन्त्याशु सूर्यांशव इवाम्बुजम् YogVā. i. 17. 45 (comm. स्त्रीतृष्णा)

अङ्गनात्व (aṅganā-tva) *n.* the nature of a woman, feminine nature नारीणां शुचिबाह्यानामङ्गनात्वं व्यधाद्विधिः RājTa.(Ka.) 6. 76; प्रावृषः···अङ्गनात्वसिद्धिः RasGaṅ. 513. 7.

अङ्ग[ना]त्वाध्यारोप (aṅga[nā]tvādhyāropa) *m.* super-imposition of womanhood 'निद्रां न स्पृशति त्यजत्यपि धृतिम् ··· नामापि नो सह्यते' अत्र··· स्थितिधृतिकथानिर्वृतीनां स्त्रीलिङ्गाभिधानेनाङ्ग[ना]त्वाध्यारोपेण परममौचित्यं प्रतिपादितम् AuciViCa. 21 (12)

अङ्गनाथ (aṅga-nātha) *m.* king of the Aṅgas जगाद चैनामयमङ्गनाथः सुराङ्गनाप्रार्थितयौवनश्रीः RaghuVa. 6. 27; समापतितमेवाङ्गनाथाभिसरं राजमण्डलम् DaśKuC. 64. 18.

अङ्गनादोष (aṅganā-doṣa) *m.* fault of a woman दक्षिणभुजेन हीने वास्तुनरेऽर्थक्षयोऽङ्गनादोषाः BṛSaṁ. 53. 67.

अङ्गनाद्वय (aṅganā-dvaya) *n.* pair of women ततो गृहजनस्तत्र स ददर्शाङ्गनाद्वयम् YogVā. iii. 26. 9.

अङ्गनाद्वीप (aṅganā-dvīpa) *n.* continent of women अङ्गनाद्वीपमिव ···उत्पन्नम्···कुमारीपुराभ्यन्तरं ददर्श Kād. 182. 9.

अङ्गनानयनोत्सव (aṅganānayanotsava) *m.* delight to the eyes of women वैश्रवणो जातः···अङ्गनानयनोत्सवः PadmP.(Ra.) 7. 128.

अङ्गनानिवह (aṅganā-nivaha) *m.* group of women, harem मन्दा(? न्दो)दर्या समं सर्वमङ्गनानिवहं बलः। वाग्भिश्चित्राभिरानिन्ये समाश्वासं विचक्षणः PadmP.(Ra.) 78. 7.

अङ्गनानिःसह (aṅganā-nissaha) *adj.* without strength like a woman बन्द्धुं नोरसिलैः कृषीवलजनैर्दन्तावलः पिच्छिलो दानाल्लोमशकर्कशैरपि यतः शक्योऽङ्गनानिःसहैः DvyāśraKā. 18. 79 (comm. स्त्रीवदपराक्रमैः)

अङ्गनान्तर् (aṅganāntar) *adv.* inside the court-yard परिभ्रमन्नङ्गनान्तःस्रस्तः (? त्रस्तः) स ददृशे जनैः RājTa.(Ka.) 7. 1564; 8. 1322.

अङ्गनान्तर (aṅganāntara) *n.* another court-yard चकर्ष शस्त्रं तन्मध्यात्कोऽपि नैवाङ्गनान्तरे RājTa.(S'rī.) 4. 56.

अङ्गनान्तःस्थ (aṅganāntas-stha) *adj.* being in the court-yard अङ्गनान्तःस्थे तस्मिन्···टक्कावाद्यं च शुश्रुवे RājTa.(Ka.) 8. 476.

अङ्गनापरिवार (aṅganā-parivāra) *m.* female retinue विहाय चलनस्पन्दनाढ्यभावमाङ्गिकं प्रमाणमङ्गनापरिवारसंपदं च सर्वमन्यत् संवदति TilaMañ. 251. 10.

अङ्गनापाङ्ग (aṅganāpāṅga) *m.* glance of a beautiful woman आयतान्धकाराभिरङ्गनापाङ्गपथिकाभिः AvantiKa. 202. 9; तदकारि ··· लोचनवह्निना । अङ्गनापाङ्गवसतिर्येनापाङ्गोऽभवत्स्मरः BṛKathāMañ. i. 1. 44; ix. 1. 284; योऽङ्गनापाङ्गसंयोगादनङ्गोऽपि जगज्जयी RāmāMañ. 11. 4; अङ्गनापाङ्गबाणानां यः स्वयं याति लक्ष्यताम् RāghPāṇ.(Ka.) 1. 16.

अङ्गनाप्रिय (aṅganā-priya) *adj.* dear to women शूरोऽपि चाचण्डकरः कुभर्तृप्यङ्गनाप्रियः KathāSaSāg. xviii. 1. 65; *m.* a tree or creeper (i) the Aśoka tree, ParyāRaMā. 351; (ii) the mango tree, Vaija. 47. 25; NānārthāSaṁ. iii. 94. 15; (iii) *Cathartocarpus fistula* (*karṇikāra*), ParyāMu. 14. 31; (iv) *priyaṅgu*, BhāvPraNi. 42. 1.

अङ्गनाभग (aṅganā-bhaga) *m.* vagina of a woman (रेतः) वायुर्मेहनमार्गेण पातयत्यङ्गनाभगे BhāvPra.(Bhā.) 3. 29.

अङ्गनामन् (aṅga-nāman) *adj.* **1** named *aṅga* (the son of Manu) अङ्गनामा मनोः पुत्रः MahāBhā. xiii. App. I. 16. 43; तस्य पुत्रः पुष्करिण्यामङ्गनामा बभूव ह BṛDharmaP. ii. 13. 11; **2** (country) called *aṅga* तथा हि भरते वर्षे विषयेऽप्यङ्गनामनि । चम्पा नाम पुरी तत्र भूपालो दधिवाहनः MalliC. 7. 205.

अङ्गनामनस् (aṅganā-manas) *n.* mind of a woman शिलीमुखगणोऽलभत । द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुषः कुमुदेऽङ्गनामनसि चावसरम् S'iśuVa. 9. 41.

अङ्गनामन्दिर (aṅganā-mandira) *n.* the house of Virgo कुलीरमीनादिगतौ दृगाणौ मीनाङ्गनामन्दिरमध्यगौ च।···भवन्ति षट् तोयधरा दृगाणाः JātaPā. 9. 113.

अङ्गनामुख (aṅganā-mukha) *n.* face of a woman अभितोऽङ्गनामुखमृगाङ्कमुडुनिकरकान्तिमाददे NavaSāC. 15. 20; क्षपासु यत्रैकमपास्य चुम्बति द्वितीयवातायनमङ्गनामुखे VikraDeC. 17. 30.

अङ्गनायिका (aṅga-nāyikā) *f.* a kind of plant अङ्गनायिका···एकैकमौषधीबीजं मारयेद्रसभैरवम् Rasā. 5. 12.

अङ्गनायुक्त (aṅganā-yukta) *adj.* accompanied by one's consort or wife खेचरैरङ्गनायुक्तैः PāraS. 12. 81.

अङ्गनायुत (aṅganā-yuta) *adj.* along with one's wife, accompanied by one's consort स्तुवन्तः षण्मुखं देवाः क्रीडन्तश्चाङ्गनायुताः । जग्मुः स्वानेव भवनान् MatsyaP. 160. 28; इत्युक्त्वैवार्पितसुतः खमुत्पत्याङ्गनायुतः । आगान्मतङ्गदेवोऽसौ देव त्वच्चरणान्तिकम् KathāSaSāg. xvi. 2. 199.

अङ्गनारक्त (aṅganā-rakta) *n.* blood of a woman अपूर्वमङ्गनारक्तं पिबन्तु रणपूतनाः BrahmāṇḍP. iii. 22. 81.

अङ्गनारङ्ग (aṅganā-raṅga) *m.* vulva of a woman कलां ध्यात्वाङ्गनारङ्गे जायतेऽनङ्गवत् प्रियः NityāṢoḍa. 4. 60 (S'ivānanda क्रीडद्भिः पुंभिर्यत्र रज्यते स रङ्गः)

अङ्गनारजस् (aṅganā-rajas) *n.* menstrual fluid of a woman ऋतुरंगनारजसि AbhidhāRaMā. 5. 8.

अङ्गनारति (aṅganā-rati) *f.* enjoyment of a woman क्व निद्रा क्वाङ्गनारतिः । कवित्वब्रह्मणि परं सुसक्तश्चेन्महाकविः Ḍamaru. 47.

अङ्गनारत्न (aṅganā-ratna) *n.* jewel of a woman, excellent woman तिष्ठन्त्वन्ये दृष्ट्वा सारं जगतां तदङ्गनारत्नम् । नष्टपठनावधानो भवति ब्रह्मा सनिर्वेदः KuṭṭaMa. 977; 'दुष्कुलादपि ग्राह्यमङ्गनारत्नम्' इत्याचार्यवचनं मनसि कृत्वा TilaMañ. 129. 2; UdaySuKa. 118. 25; अङ्गनारत्नयोरङ्गमङ्गरागेण ··· विलिम्पन्ति स्म तास्तयोः TriṣaS'aPuC. i. 2. 808; KośaKaTa. 2. 5719.

अङ्गनारस (aṅganā-rasa) *m.* sexual pleasure from women ऊचुरन्येऽयमद्यापि न जानात्यङ्गनारसम् PadmP.(Ra.) 15. 207.

अङ्गनाराम (aṅganā-rāma) *adj.* taking delight in women, enjoying women चकासत्यङ्गनारामाः कौतुकानन्दहेतवः। तस्य राज्ञः सुमनसो विबुधाः पार्श्ववर्तिनः KāvyPra. 536. 1.

अङ्गनारूप (aṅganā-rūpa) *n.* form or beauty of a woman अवधारितमवधिभावेनाङ्गनारूपनिर्माणकौशलं विधातुः TilaMañ. 249. 14; *adj.* assuming the form of a woman, disguised as a woman तच्छ्रुत्वा सोऽङ्गनारूपो विप्रः पुनरुवाच ताम् KathāSaSāg. xii. 22. 91.

अङ्गनालिङ्गन (aṅganāliṅgana) *n.* embrace of a woman तदङ्गनालिङ्गनलालनीयं शृङ्गारलीलायतनं क्षणेन। रक्षांसि जग्मुः परिवृत्य रूपमरातिरोषप्रतिघातहेतोः RāmC. (App. 1) 38. 69; रराज मूर्त्या कुरबः ··· । सद्योऽङ्गनालिङ्गनतः प्रसक्तकुचाग्रकस्तूरिकपङ्क्येव S'rīKaC. 6. 53; अङ्गनालिङ्गनादग्नितापादिव समन्ततः । विलीयते मनुष्याणां विवेको नवनीतवत् TriṣaS'aPuC. i. 1. 365; i. 2. 1028.

अङ्गनालोक (aṅganā-loka) *m.* women-folk गाढालिङ्गनसङ्गैस्त्वमङ्गनालोकमाकुलीचकृषे Nāray. x. 66. 6.

अङ्गनालोल (aṅganā-lola) *adj.* fond of women, addicted to women कदाचिदङ्गनालोल इति निपुणचित्रकारैः ··· उपायनीकृतानि ··· अवनिपालकन्यकानां प्रतिबिम्बानि···आलोकयत् TilaMañ. 18. 10.

अङ्गनावत् (aṅganā-vat) *adv.* like a woman अङ्गनावद्भिरोऽगण्याः प्रायेणान्यपरिग्रहात् YaśasCam. i. 9. 7.

अङ्गनावध (aṅganā-vadha) *m.* murder of a woman, death of a woman निक्षेपहरणादङ्गनावधाद् दुःखायन्त एते दुर्मतयः AvantiKa. 234. 3; (शक्रध्वजः) स्फुटेद् भज्येत वा कुष्ये योज्यमानोऽथ सर्वतः। तदा भङ्गे नृपव्याधिः स्फुटनादङ्गनावधः SamarāSū. 17. 84.

अङ्गनावल्लभ (aṅganā-vallabha) *adj.* dear to women, liked by women अङ्गनावल्लभः शूरो यो जातश्चाश्विभे नरः NāraS. 52. 1; Bṛhajjā. 17. 1.

अङ्गनावश्य (aṅganā-vaśya) *n.* gaining control over or attracting a woman, winning over of a woman प्रतिपन्नावश्यायः स्फुटं भवेद्वायुरङ्गनावश्याय YudhiVi. 2. 58 (comm. अङ्गनावशीकरणाय)

अङ्गनाविषय (aṅganā-viṣaya) *adj.* [*f.* -ā] pertaining to a woman, concerning a woman अङ्गनाविषयां सृष्टिमसर्वामिव (? अपूर्वामिव) कर्मणा । आहत्य (? आहृत्य) जगताशेषं (? जगतोऽशेषं) लावण्यमिव निर्मिताम् (मन्दोदरीम्) PadmP.(Ra.) 8. 68.

अङ्गनावेष (aṅganā-veṣa) *m.* guise of a woman (देव्यः) ज्वाला इव तु कल्पाग्नेरङ्गनावेषमाश्रिताः BrahmāṇḍP. iii. 20. 10.

अङ्गनावेषधर (aṅganāveṣa-dhara) *adj.* wearing the dress of a woman एषोऽङ्गनावेषधरः किरीटी MahāBhā. iv. 686*(3); एषोऽङ्गनावेषधरः प्रमाथी जित्वा वयं नेष्यति चाद्य गा वः S'ārṅgaPa. 531.

अङ्गनाश (aṅga-nāśa) *m.* **1** injury to or destruction of a limb षट्काचाम(न)ङ्गनाशाँश्च जानीयात्तिमिराणि च BhelaS. 42. 4 (1. 26); नन्वङ्गनाशभयात्पशोरपेषणम् । नेति ब्रूमः । अर्धपेषणे नाङ्गनाशः S'ābaBh. 887. 3 (*on* iii. 3. 43); PāṇḍaC. 13. 912; सपापे गुरौ रन्ध्रगे लग्न आरे सतन्द्रास्ति मूर्च्छाङ्गनाशः सचन्द्रे TājiNi. 2(5. 6). 7 (239) (comm. चन्द्रसहिते गुरौ रन्ध्रगे···तदाङ्गनाशः

अवयवच्छेदः भवति); **ii** destruction of the accessories (पृतनासु) अङ्गनाशरसस्थासु ··· तासु तारकसैन्यासु HarVi. 43. 85; अङ्गनाशे च प्रतिपत्तिविशेषः कर्मोपकारको भवति ManuBh. i. 109. 13 (*on* 2. 64); **iii** destruction of the body, death विना किमात्यन्तिकमङ्गनाशं श्रेयो भवेदत्र भवे विशिष्टम् RasiRañ. 31.

अङ्गनाशिन् (aṅganāś–in) *adj.* [*f.* –nī] destroying the body, bringing about death कथं त्वदुपलम्भाशाविहताविह तादृशी । अवस्था नालमारोढुमङ्गनामङ्गनाशिनी Kāvyāda. 3. 12.

अङ्गनाश्रम (aṅganāśrama) *m.* life as a householder जह्यङ्गनाश्रमम सत्तमयूथगाथं प्रीणीहि हंसशरणं विरम क्रमेण BhāgP. iv. 29. 55 (S'rīdhara अङ्गनाश्रमं गृहाश्रमं च जहि)

अङ्गनाश्रु (aṅganāśru) *n.* tear of a woman मलिनं रणरेणुभिर्मुहुर्द्विषतां क्षालितमङ्गनाश्रुभिः । नृपमौलिमरीचिवर्णकैरथ यस्याङ्घ्रियुगं विलिप्यते S'iśuVa. 16. 62.

अङ्गनाषष्टि (aṅganā–ṣaṣṭi) *f.* sixty women मदंशेनाङ्गनाषष्टिर्भविष्यन्त्यङ्गजास्तव MatsyaP. 13. 22.

अङ्गनासख (aṅganā–sakha) *adj.* accompanied by one's wife निनाय संगीतरसाच्च तां तथा निशां स गायन् स्वयमङ्गनासखः KathāSaSāg. ix. 4. 241.

अङ्गनासङ्ग (aṅganā–saṅga) *m.* cohabitation with a woman अन्नपानाङ्गनासङ्गादृते नास्तीह किंचन । शुभम् YogVā. iv. 59. 1; पुण्यायन्तेऽङ्गनासङ्गाः कौलिकानाम् KulārT. 9. 63; 9. 50; करोति मदनोज्झितो विरतिमङ्गनासङ्गतः SubhāRaSaṁ. 254.

अङ्गनासमाज (aṅganā–samāja) *m.* assembly of women तथाभूते च तस्मिन्नङ्गनासमाजे···स्थविरा कापि···अब्रूत DaśKuC. 89. 5.

अङ्गनासमूह (aṅganā–samūha) *m.* group of women प्रसरति मत्त इवाङ्गनासमूहः GopāKeCan. 92. 20.

अङ्गनासाम्य (aṅganā–sāmya) *n.* similarity with a woman सरःश्रीणां चाङ्गनासाम्यं गम्यम् SāhiDa. 517. 11.

अङ्गनासिद्धि (aṅganā–siddhi) *f.* winning over of a woman बकुलैरङ्गनासिद्ध्यै (पूजयेत्) TantrRā. 6. 87.

अङ्गनासेवन (aṅganā–sevana) *n.* enjoyment of a woman, intercourse with a woman °जलक्रीडाङ्गनासेवनम् ··· श्लेष्माणमुग्रं हरेत् BhāvPra.- (Bhā.) vii. 7. 39; viii. 28. 6.

अङ्गनास्तनयुग (aṅganā–stanayuga) *n.* two breasts of a woman अङ्गनास्तनयुगं हिमहारि विभोरभूत् MadhuVi. 5. 61.

अङ्गनास्थ (aṅganā–stha) *adj.* found in the seventh house or place (in a horoscope) लग्नाद्भ्रातृदशायशत्रुषु शशी सास्तादिषु स्वाच्छुभः भौमात्सार्थनवात्मजेषु रवितः साष्टाङ्गनास्थो गुरोः Sārā. 52. 3.

अङ्गनाहित (aṅganā–hita) *adj.* beneficial to women भवन्तम्···अङ्गनाहित नौमि माधव StavMā. 218. 12.

अङ्गनिकृन्तन (aṅga–nikṛntana) *n.* cutting of a limb अङ्गच्छेदे विधातव्यं भूभृताङ्गनिकृन्तनम् MahNirvāT. 11. 75.

अङ्गनिक्षेप (aṅga–nikṣepa) *m.* throwing down of the limbs सा··· अङ्गनिक्षेपमात्रेणैवातिसान्द्रं न्यद्रासीत् YaśasCam. ii. 51. 6.

अङ्गनिग्रह (aṅga–nigraha) *m.* suppression or restraint of a limb or organ तद्रूपरूपस्याङ्गभङ्गात्मकस्य निषेधार्थं न पुनरङ्गनिग्रहात्मकस्य (दण्डस्य) SmṛtiCan. iii. 291. 20.

अङ्गनिचय (aṅga–nicaya) *m.* multitude of subordinate (deities or *mantras*) ऊर्ध्वेऽङ्गनिचयो भवेत् JayāS. 30. 62.

अङ्गनिधि (aṅga–nidhi) *m.* an epithet of Viṣṇu स्थापयेद्धरिम् । योगेश्वरमङ्गनिधिम् BhaviP. 725B. 26 (iv. 83. 132)

अङ्गनिपतन (aṅga–nipatana) *n.* falling down of (a limb of) the body मूर्च्छादिसाक्षात्कारः शय्यायाश्चाङ्गनिपतनादिवाद्युस्तथा नृत्तकाव्येऽपि स्यात् AbhinBhā. i. 177. 3 (*on* 4. 262)

अङ्गनिपीडन (aṅga–nipīḍana) *n.* pressing of the limbs कपोलचुम्बनं चैव तथैवाङ्गनिपीडनम् । ··· एतानि चतुरशीति बन्धानि मदनस्मृतौ । प्रथितानि S'ṛṅgāDī. 3. 22.

अङ्गनिपीडित (aṅga–nipīḍita) *adj.* pressed in the limbs, with pressed limbs जन्तुः ··· । कथं वोदरमध्यस्थस्तिष्ठत्यङ्गनिपीडितः MārkP. 10. 2; *n.* (blood) pressed from the limbs दं(? द)ष्ट्वा तु सर्पो यस्तत्र पिबेदङ्गनिपीडितम् Hastyāyur. 178. 1 (2. 10)

अङ्गनिबद्ध (aṅga–nibaddha) *adj.* [*f.* –ā] connected with the ancillaries (auxiliaries) शृणुताङ्गनिबद्धानां गीतानामपि लक्षणम् NāṭyaS'ā. 4. 304; 4. 305; अङ्गनिबद्धा उपासना यदि भवन्ति यजमानकर्तृकाः NayaMañ. III. iv. 13. 25.

अङ्गनिबन्ध(? द्ध) (aṅga–nibandha(? addha)) *m.* (? *adj.*) composition of part (of a song); (connected with parts) वादिते च विशुद्धकरणायामित्यादि योजयेत् । तदेवाङ्गनिबन्धे(? द्धे)षु योजयेत् AbhinBhā. i. 194. 18 (*on* 4. 297); i. 195. 5 (*on* 4. 299); i. 163. 7 (*on* 4. 247)

अङ्गनिमित्त (aṅga–nimitta) *n.* condition for designation as *aṅga* अङ्गस्यादेश इति । अङ्गनिमित्तप्रत्ययावयवस्येत्यर्थः Pradī. iv. 148B. 30 (*on* iv. 1. 155); vi. 1. 7 (*on* vii. 1. 1); अङ्गनिमित्तस्य सुप इत्यर्थभ्रमवारणायाङ्गस्य सुप इति नोक्तम् LaS'abdeS'e. i. 526. 12.

अङ्गनियोग (aṅga–niyoga) *m.* unseen result (*apūrva*) of the accessories ये त्वधिकृताधिकाराभ्युपगमेन साधिकारतामङ्गनियोगानामाहुः PrakaPañ. 473. 18.

अङ्गनिरसन (aṅga–nirasana) *n.* removing or throwing of limbs इनङ् अङ्गनिरसनेऽपि KātanVṛ. *on* iii. 2. 9.

अङ्गनिरूपण (aṅga–nirūpaṇa) *n.* exposition of the accessories (auxiliaries) तृतीयेऽङ्गनिरूपणम् S'rutaPra. iA. 73. 21 (*on* i. 1. 1)

अङ्गनिरूपितप्रत्यासत्ति (aṅganirūpita–pratyāsatti) *f.* immediate proximity connected with auxiliaries प्रवृत्तौ अङ्गनिरूपितप्रत्यासत्त्यनुग्रहो बीजम् BhāṭṭDī. ii. 163. 15 (*on* v. 1. 7)

अङ्गनिर्णय (aṅga–nirṇaya) *m.* determination of auxiliaries न चाङ्गनिर्णयोक्त्यव निर्णयं मन्यतेऽङ्गिनः BṛĀraUBhVā. iv. 3. 968.

अङ्गनिर्देश (aṅga–nirdeśa) *m.* posture of limbs लास्ये दशविधं ह्येतदङ्गनिर्देशलक्षणम् NāṭyaS'ā. 19. 120; DaśRū. 3. 53; BhāvPra.(S'ā.) 245. 14(8)

अङ्गनिर्भोग (aṅga–nirbhoga) *m.* stretching out of limbs अनुभवदुःखमङ्गनिर्भोगैराचक्षाणम् AvantiKa. 44. 15.

अङ्गनिर्वर्त्य (aṅga–nirvartya) *adj.* to be accomplished by the limbs अङ्गनिर्वर्त्यो हारोऽङ्गहारः AbhinBhā. i. 89. 19 (*on* 4. 19)

अङ्गनिर्वाणहेतु (aṅganirvāṇa–hetu) *m.* cause of happiness or comfort to the body वियदचलधराणामङ्गनिर्वाणहेतुर्जलदविजयजन्मा जृम्भते वायुरेषः YaśasCam. i. 546. 9.

अङ्गनिर्वृत्ति (aṅga–nirvṛtti) *f.* completion of auxiliary or ancillary rites अङ्गनिर्वृत्त्यपेक्षोऽयमुपासनाविधिः BrahmSūBh.(Bhā.) 215. 9 (*on* iii. 4. 44)

अङ्गनिवासिन् (aṅganivās–in) *m.* resident of the Aṅga country खर्वमश्वकमुख्यानां खर्वमङ्गनिवासिनाम् । खर्वं च मध्यदेशानां चि(? त्रि) खर्वो जनमेजयः VāyuP. ii. 37. 249.

अङ्गनिवासिन् (aṅganivās–in) *adj.* who resides in the body अविद्ययास्य संबन्धो नातीतो नास्य नागतः । भवेद्रागेण देवस्य शम्भोरङ्गनिवासिनः LiṅgaP. ii. 9. 36.

अङ्गनिवृत्ति (aṅga–nivṛtti) *f.* cessation of auxiliary acts तत्रैव मन्त्रनिवृत्तिरनेन बोधिता न त्वङ्गनिवृत्तिः VīraMi.(Āhnika.) 135. 3.

अङ्गनिवेशन (aṅga–niveśana) *n.* demonstration of divisions (like *vividha*) वर्णानुकर्षणं तालावृत्तिर्वाङ्गनिवेशने SaṁgiRa. iii. 70. 1 (5. 115)

अङ्गनिषङ्ग (aṅga–niṣaṅga) *m.* leaning or reclining the body (on something) गुरोश्च दृष्टिगोचरे ··· न यथेष्टमासीत्(? त) पादप्रसारणाङ्गनिषङ्गादिना ManuBh. i. 180. 25 (*on* 2. 198)

अङ्गनिषङ्गिन् (aṅganiṣaṅg–in) *adj.* sticking to the limbs or the body अम्भोजगर्भरजसाङ्गनिषङ्गिणा च । क्रीडोपभोगमनुभूय सरिन्महे भावन्योन्यवस्त्रपरिवर्तमिव व्यधत्ताम् S'iśuVa. 5. 39.

अङ्गनिष्कर्षण (aṅga–niṣkarṣaṇa) *n.* scratching the body नाङ्गनिष्कर्षणार्थोऽयं यत्नः S'ābaBh. 2211. 19–20 (*on* xi. 4. 49)

अङ्गनिष्क्रान्तवेश (aṅganiṣkrānta–veśa) *m.* entrance or ingress projecting from the main structure अङ्गनिष्क्रान्तवेशान्यप्यधिष्ठान(क)वद् (भवेत्) S'ilpaRa. i. 18. 20.

अङ्गनिष्ठ (aṅga–niṣṭha) *adj.* associated with or present in the accessory यदा रसतमत्वादि नाङ्गनिष्ठमपि स्तुतिः VedāntKa. 489. 7 (*on* iv. 3. 21); लाघवस्याप्यङ्गनिष्ठस्य···अकिञ्चित्करत्वात् MīmāKau. iii. 36. 8 (*on* ii. 1. 57)

अङ्गनिष्ठत्व (aṅganiṣṭha–tva) *n.* the state of being present in the accessory ध्येया गुणा द्वेधा बोध्याः । अङ्गिनिष्ठत्वादङ्गनिष्ठत्वाच्चेति GoviBh. 220. 10 (*on* iii. 3. 1)

अङ्गनिष्पादन (aṅga–niṣpādana) *n.* creation of the body पञ्चमहाभूतमयमपहाय ··· अङ्गनिष्पादनोपकरणकलापं धवलगुणेनेव केवलेनोत्पादिताम् ··· कन्यकां ददर्श Kād. 128. 20.

अङ्गनृपति (aṅga–nṛpati) *m.* king of the Aṅga country भर्ता भूत्वा यशःकेतुनामाङ्गनृपतिर्यदा ।···तं (राक्षसं) निहनिष्यति KathāSaSāg. xii. 19. 140; अङ्गनृपतिर्वियोगचकितोऽवदत् BṛKathāMañ. ix. 2. 652; ततः श्रुत्वाङ्गनृपतेश्चतुरङ्गाधिपस्य तत् । वाक्यम्···प्रत्युवाच ततो मुनिः Hastyāyur. 166. 19 (2. 6)

अङ्गनेपथ्य (aṅga-nepathya) *n.* make-up (and costume) of body तदेवंस्थिते यद्यभिमतमङ्गनेपथ्यमनुरुध्यसे TilaMañ. 285. 6.

अङ्गनेष्ट (aṅganeṣṭa) *m.* man (*lit.* woman's desired object) नरः पुमान्पञ्चजनोऽङ्गनेष्टः KośaKaTa. 1. 4721.

अङ्गनैर्मल्य (aṅga-nairmalya) *n.* cleaning of the body दण्डवदित्यनेनाङ्गनैर्मल्यं न कार्यमित्याह SmṛtiCan. i. 117. 19; VīraMi.(Saṁskāra.) 446. 24.

अङ्गनोत्तमा (aṅganottamā) *f.* excellent woman स्तनयोः कुम्भयोरेष (पवनञ्जयः) जघने चाङ्गनोत्तमाम् । आस्फालयन्समारूढो मनोभवमहागजम् PadmP.(Ra.) 16. 194; यशोलेखेति विश्रुता । राज्ञः प्रतापसेनस्य प्राप्ता तेनाङ्गनोत्तमा KathāSaSāg. ix. 4. 232.

अङ्गनोदर (aṅganodara) *n.* woman's belly विलोक्य किं सुन्दरमङ्गनोदरं करोषि मोहं मदनज्वरातुर S'ṛṅgāVaiTa. 26.

अङ्गनोपभोग (aṅganopabhoga) *m.* enjoyment of women अङ्गरागदीपनादङ्गनोपभोगशक्तिसंधुक्षणम् DaśaKuC. 136. 9.

अङ्गनोरु (aṅganoru) *f.* woman's thigh ऊरूपगूढमपि कीर्तितमङ्गनोर्वोः पीडां यदोरुयुगुलेन करोति कान्तः NāgaSa. 24. 8.

अङ्गनौघ (aṅganaugha) *m.* group of women (केकयासुतः) सादरेणाङ्गनौघेन स समग्रमलंकृतः PadmP.(Ra.) 83. 109; भ्रेजेऽङ्गनौघः सुरयः…गच्छन् RāghPāṇ.(Dha.) 8. 40.

अङ्गन्यास (aṅga-nyāsa) *m.* **A** graceful movement of limbs, dramatic posture of limbs in acting करचरणाङ्गन्यासः सभ्रूनेत्रोष्ठसंप्रयुक्तस्तु । सुकुमारविधानेन स्त्रीभिरितीदं स्मृतं ललितम् NāṭyaS'ā. 22. 23; अलसवलितैरङ्गन्यासैर्मनोभवबन्धुभिः ।…सा पञ्चेषोः करोति सहायताम् S'ṛṅgāTi.(Ru.) 1. 73; SaraKaṇṭhā. 619. 13; मसृणोऽङ्गन्यासो ललितम् (comm. अङ्गानाम् … सुकुमारो विन्यासो ललितम्) Kāvyānu.(He.) 375. 12; SāhiDa. 112. 15; SamarāSaṁ. 8. 143; **B** touching with *mantric* syllables the main (conventionally six) parts (heart etc.) of the body (to ensure protection and sanctity) अङ्गन्यासकरन्यासौ मन्त्रवर्णैः समाचरेत् AhirbuS. 20. 15; PāraS. 4. 14; 25. 34; KulārT. 16. 15; अङ्गन्यासकरन्यासैः पूतचेता यथाक्रमम् MayaMa. 8. 17; कराङ्गन्यासपूर्वकम् …अर्ध्यमर्चयेत् AgniP. 73. 1; अङ्गन्यासससमायुक्ताः समदर्शित्वमागताः SkandP. vii(3). 36. 22; BhaviP. 64B. 12 (i. 30. 2); अङ्गन्यासकरन्यासावुच्येते मातृकाक्षरैः DevīBhāgP. xii. 6. 8; LiṅgaP. i. 85. 56; S'ivaP. vii. 22. 17 (570. 12); करन्यासं पुरा कृत्वा अङ्गन्याससमनन्तरम् Rasā. 2. 93; SmṛtiCan. ii. 381. 11; TantrRā. 19. 62; KulaCūT. 5. 67; S'ārṅgaPa. 1731; MahNirvāT. 3. 40; TantrSā.(K.) 74. 6; करशुद्धिकरी विद्या तथाङ्गन्यासकारिणी NityāṢoḍa. 1. 103; VīraMi. 73. 15 (*on* 1. 24); न्यासोक्तैरङ्गमन्त्रैः कराङ्गन्यासौ कृत्वा ध्यानम् NityoNi. 119. 30; BālamBha. i. 25. 16 (*on* 1. 11); **C** casting or moulding of limbs (at the time of the creation of the body) वपुरनुपमं नामेरूर्ध्वं विधाय मृगीदृशो ललितललितैरङ्गन्यासैः…प्रजापतिना…स्थूलस्थूला कृता जघनस्थली SūktiMu. 53. 76 = S'ārṅgaPa. 3354 = Subhāṣi. 1563.

अङ्गन्यूनत्व (aṅganyūna-tva) *n.* deficiency of ancillaries वैकल्ययोग्यतामूलमङ्गन्यूनत्वलक्षणम् MṛgendraT. ii. 8. 84; तदङ्गत्वेनेतरेषाम् … स्तोत्राणाम् …। अपाठे तु नाङ्गन्यूनत्वकृतो दोषः LalitāSaBh. 12. 10 (*on* 24)

अङ्गन्यौन्य (aṅga-nyaunya) *n.* deficiency or imperfectness of a part or item (of a rite) संभवत्यङ्गे यदङ्गन्यौन्यं तदङ्गमात्रावृत्तिरानित्यनिर्वर्तनप्रारम्भात्प्रारम्भे न्यौन्यं पूर्णे संपद्यते PārāSū. 88. 26.

अङ्गप (aṅga-pa) *m.* **1** name of o e of the sons of Viśvāmitra अङ्क्तिको (v. l. अङ्गपो) नैकभृत्यश्च MahāBhā. xiii. 4. 53; **2** king (*lit.* protector) of the Aṅga country प्रददुरथ वरं चादरादङ्गपाय MātaLī. 1. 5; 11. 5; 11. 48; महणाङ्गपः क्षितिभुजाम्मान्यो भवन्मातुलः EI. ix. 324. 9.

अङ्गपक्ष (aṅga-pakṣa) *m.* side of the body तथार्धाङ्गे श्वयथुः शोषोऽङ्गपक्षयोर्वा SuśruS. i. 32. 4.

अङ्गपञ्चक (aṅga-pañcaka) *n.* **1** a group of five limbs **A** of human body **i** probably five limbs (out of six enumerated in Āyurveda excluding the trunk) namely two legs, two arms and head अङ्गपञ्चकशैत्ये च स्यादृशाहेन पञ्चता YogS'ā. 5. 163; **ii** five limbs (namely two legs, two arms and mouth) अत्र यमः – आर्द्रपादस्तु भुञ्जीत…इति । पादग्रहणमङ्गपञ्चकोपलक्षणार्थम् । अत एव व्यासः…हस्तौ पादौ तथैवास्यमेषु पञ्चार्द्रता मता SmṛtiCan. ii. 601. 4; **iii** five limbs (out of six enumerated in Tantras excluding eyes) to be touched for assigning *mantric* syllables (aṅgamantra-nyāsa) namely heart, head, tuft, armour (i. e. flanks) and missile (i. e. palms) हृदये नतिः शिरसि पावकप्रिया । सवषट्शिखा हुमिति वर्मणि स्थितम् । सफडस्त्रमित्युदितमङ्गपञ्चकम् PañcRā.(Nā.) iii. 3. 11; iii. 4. 13; v. 1. 59; **1B** five limbs (of an idol) आसनं चैव तन्मूर्तिर्देवता चाङ्गपञ्चकम् । इत्यष्टौ पूजयेन्मन्त्रैः Īśān-S'iPa. i. 2. 118; ii. 13. 130; **1C** five limbs of a plant (root, bark, leaves, flowers and fruit) मूलत्वक्पत्रपुष्पाणि फलमित्यङ्गपञ्चकम् Mānaso. ii. 1. 22; **2** five constituent elements **2A** of तर्क, अङ्गपञ्चकसंपन्नस्तत्त्वज्ञानाय कल्पते । व्याप्तिस्तर्काप्रतिहतिरवसानं विपर्यये । अनिष्टाननुकूलत्वे इति तर्काङ्गपञ्चकम् TārkiRa. 186. 6; **2B** of political counselling मानसंरक्षकस्तस्य मन्त्रस्तर्कं इवानयः । अङ्गपञ्चकसंपत्त्या विपक्षे दण्डतां ययौ Yādavā. 10. 113 (comm. कर्मणामारम्भोपायः पुरुषद्रव्यसंपत्तिः देशकालविभागः विनिपातप्रतीकारः कार्यसिद्धिश्चेति मन्त्राङ्गपञ्चकस्य संपत्त्या); **2C** of the act of self surrender न्यासविद्या प्रपत्तिः । प्रपत्तिर्नाम–आनुकूल्यस्य संकल्पः प्रातिकूल्यस्य वर्जनम् । रक्षिष्यतीति विश्वासो गोप्तृत्ववरणं तथा । आत्मनिक्षेपकार्पण्यं इत्याद्यङ्गपञ्चकयुक्ता YatīndraDī. 64. 10.

अङ्गपञ्जर (aṅga-pañjara) *n.* cage, frame or features of the body मांसपाञ्चालिकायास्तु यन्त्रलोलेऽङ्गपञ्जरे । स्नाय्वस्थिग्रन्थिशालिन्याः स्त्रियाः किमिव शोभनम् YogVā. i. 21. 1 = PañcDa. 7. 140; कनककस्यन्दसन्दोहसुन्दरैरङ्गपञ्जरैः । स्वर्गेऽप्सरोऽम्बुजिन्याशु तोषिताः सुरषट्पदाः YogVā. iii. 27. 51.

अङ्गपट्ट (aṅga-paṭṭa) *m.* flat surface of the limb or body तान्यपि स्वानि चिह्नानि ललाटे वांसपट्टके । पृष्ठे वाप्यङ्गपट्टे PāraS. 15. 960; सा च (पूजा) पुष्पाक्षतस्तोत्ररूपा सामान्यतस्त्रिधा । श्रुते प्रोक्ता प्रभोरङ्गपट्टसद्भावगोचरा PārśvC. 7. 4.

अङ्गपतन (aṅga-patana) *n.* **1** depression of limbs विस्रो गन्धः क्लेदस्तथाङ्गपतनं च पित्तकृतम् CaraS. vi. 7. 35 (1941 Ed.); **2** falling or dropping down of the body शराचैर्मरणं जीवत्यागोऽङ्गपतनादिकृत् SāhiDa. 153. 2.

अङ्गपति (aṅga-pati) *m.* king of the Aṅga country **1** Romapāda ततोऽङ्गपतिराहूय सचिवान्मन्त्रकोविदान् । ऋष्यशृङ्गागमे यत्नमकरोत् MahāBhā. iii. 110. 28; (v. l.) iii. 113 15; अथाङ्गपतिः…भगवन्तं पालकाप्यम्…पप्रच्छ रोमपादः Hastyāyur. 194. 2 (2. 13); 230. 13 (2. 30); **2** Karṇa तदङ्गपतिना गुप्तम् … प्राच्यानामभवद्बलम् MahāBhā. vi. 17. 28; वार्तामङ्गपतेर्विलोचनजलैरावेदयन् पृच्छताम् । शून्येनैव रथेन याति शिबिरं शल्यः VeṇiSaṁ. 5. 135; तेषामंशाः क्रमाज्जाताः सुता अङ्गपतेः स्मृताः BhaviP. 533A. 4 (iii(3). 32. 24)

अङ्गपतित (aṅga-patita) *adj.* [*f.* -ā] fallen on the body or part of the body विप्रुषश्च … ताश्च अङ्गपतिता अपि रोमद्वयार्द्रीभावमापादयितुं समर्था एवाचमननिमित्तम् VīraMi.(Āhnika.) 111. 2; ते च … अङ्गपतिता अपि (बिन्दवः) आचमननिमित्तम् BālamBha. i. 456. 29 (*on* 1. 195)

अङ्गपत्त्राभिध (aṅgapattrābhidha) *adj.* named as Aṅgapattra (a kind of sword) घृष्टे यस्मिन्भवेत्खड्गे शरीरं प्रतिबिम्बितम् । अङ्गपत्त्राभिधं खड्गं प्राहुः खड्गविचक्षणाः S'ārṅgaPa. 4646.

अङ्गपथ (aṅga-patha) *m.* surface of the body अथ काचिदङ्गपथमाच्छुरयद्घुसृणेन S'rīKaC. 13. 2.

अङ्गपदार्थ (aṅga-padārtha) *m.* subsidiary item न वैकृतं कर्म प्राकृतैरङ्गपदार्थैः सहैकवाक्यतां याति S'ābaBh. 1800. 1 (*on* x. 1. 2)

अङ्गपरंपरा (aṅga-paramparā) *f.* chain of constituent factors अङ्गपरंपरां वा दर्शयितुम् AbhidhKoBh. 139. 2 (*on* 3. 28)

अङ्गपरिक्लेशन (aṅga-parikleśana) *n.* tormenting the body, causing pain to the body कोऽपि तव … शरीरमालोकयति कुलवृद्धस्तदेतदवधारयन्नङ्गपरिक्लेशनस्खलितं नितान्तमुत्कुप्यति सखीभ्यः UdaySuKa. 100. 13.

अङ्गपरिग्रह (aṅga-parigraha) *m.* **i** inclusion of the auxiliary sciences (of the Vedas) येषां तावत्कृत्स्नशब्दोऽङ्गपरिग्रहार्थस्तेषामनियतक्रमेऽध्ययने प्राप्ते क्रमो नियम्यते । प्रथमं वेदोऽध्येतव्यस्ततोऽङ्गानि ManuBh. i. 163. 3 (*on* 2. 168); कल्पसूत्रादिपरित्यागेनाङ्गपरिग्रहे पूर्वपक्षसांकर्यं हेतुमाह MayūMāli. i. 39. 1 (*on* i. 3. 7); **ii** assuming the form (of something), incarnation मत्स्याद्यङ्गपरिग्रहे विमृशतो दोषांशमं(?म)न्विच्छतः श्लाघ्यं जन्म हरेर्यं एष वपुषः स्वीकार एकादशः EI. xxv. 213. 60.

अङ्गपरिघर्षण (aṅga-parigharṣaṇa) *n.* rubbing of the body निमज्जनं च नदीतडागादावतीर्थस्नानमङ्गपरिघर्षणादिवर्जनम् ManuBh. i. 455. 7 (*on* 5. 72).

अङ्गपरिज्ञान (aṅga-parijñāna) *n.* knowledge of the auxiliary sciences (of the Vedas) बाल्यदशाधीतात् प्रागनवधृतार्थादङ्गपरिज्ञानसंस्कारात् पश्चात् स्मृतादपि वेदादर्थावगमदर्शनात् PrakaPañ. 402. 20.

अङ्गपरिपीडन (aṅga-paripīḍana) *n.* acute bodily pain (गर्भगतः) समुदितमातुरङ्गपरिपीडनमुग्रमुदीरयन् पुनः । प्रभवति KalyāKā. 2. 57.

अङ्गपरिमाण (aṅga-parimāṇa) *n.* **i** scope of the grammatical term *aṅga* (stem) अङ्गपरिमाणार्थं तु Vār. 8 *on* P. iii. 1. 7; अङ्गपरिमाणं ज्ञास्यामीति । किं पुनरत्र ज्यायः । धातुग्रहणमेव ज्यायः MahāBh. ii. 13. 15 (*on* iii. 1. 7) यदा तु साक्षात् प्रकृतिविशिष्टा निर्दिश्यते तदा अङ्गपरिमाणं ज्ञायते Pradī. iii. 26A. 27 (*on* iii. 1. 7); **2** extent of the accessories दशमेऽध्याये बाधाभ्यु-

चयचिन्तया विकृतिष्वङ्गपरिमाणं चिन्तितम् S'āstrDī. 793.9 (*on* xi. 1.1); भेदे तु स्वशाखाविहितानामङ्गानां पाठादिबोधितः क्रमः पूर्वाङ्गादिकालः अङ्गपरिमाणं चानुगृहीतं भवति MīmāKau. ii. 130.21 (*on* ii. 4.32); तथापि बाधस्याङ्गपरिमाणं फलम् MayūMāli. 793.8 (*on* xi. 1.1); 645.3 (*on* x. 1.1)

अङ्गपरिमार्जन (aṅga-parimārjana) *n.* cleansing of the body (by rubbing with a brush furnished with pointed bristles) यत्र … घुणवृत्तान्तः परिवेषोऽङ्गपरिमार्जनम् (comm. अङ्गानां कण्टकमार्जनीभिः परिमार्जनं निस्त्वचनम् इति यावत्) YogVā. ii. 12.16; गणपतिश्यामादीनाम् … एकैकोपास्तौ तु … तत्तद्यन्त्रं कुम्भे निक्षिप्य तत्तन्मन्त्रेण स्नानाङ्गपरिमार्जने कुर्यात् NityoNi. 12.4.

अङ्गपरिवर्तन (aṅga-parivartana) *n.* change of position of the limbs (in dance) परे त्वङ्गपरिवर्तनक्रमेण तत्रापि रेचितमिच्छन्तस्तदपि संगृह्णते AbhinBhā. i. 159.14 (*on* 4.240)

अङ्गपरिवृत्ति (aṅga-parivṛtti) *f.* turning the body (of an idol) from one side to another कटिदानमिति शयितस्य विष्णोरङ्गपरिवृत्तिकरणम् CaturCin. ii(2). 813.3; कटदानं शयानस्य विष्णोरङ्गपरिवृत्तिकरणम् CaturCin. iii(2). 903.17; कटिदानम् अङ्गपरिवृत्तिकरणम् VīraMi. (Samaya.) 57.25; कटदानम् विष्णोः शयानस्य VīraMi.(Bhakti.) 75.30.

अङ्गपरिस्पन्द (aṅga-parispanda) *m.* movement of the limbs यन्नाम सुषिरं स्थानं देहानां तद्गतोऽनिलः। करोत्यङ्गपरिस्पन्दं जीवतीत्युच्यते ततः YogVā. iii. 55.49.

अङ्गपरीणाह (aṅga-parīṇāha) *m.* circumference or width of the limbs तत्तदङ्गपरीणाहं सुमतिः संप्रकल्पयेत् S'ilpaRa. ii. 5.46.

अङ्गपर्याय (aṅga-paryāya) *m.* **1** option in respect of (gesticulation with) the limbs एकवचनद्विवचनाभ्यामङ्गपर्यायः सूच्यते AbhinBhā. i. 104.11 (*on* 4.74); क्रियाविशिष्टत्वाच्चाङ्गपर्यायोऽत्र लभ्यते AbhinBhā. i. 124.18 (*on* 4.128); i. 156.7 (*on* 4.231); ii. 74.10 (*on* 9.194); **2** synonym of *aṅga* (subsidiary) अङ्गपर्यायः पदार्थशब्दः तस्यैव प्रयोगविधिना विधानात् विहितस्यैवाङ्गत्वम् BhāṭṭDī. ii. 180.6 (*on* v. 2.3)

अङ्गपर्वत (aṅga-parvata) *m.* name of a mountain अस्त्यत्र लवणाम्भोधौ द्वीपे सर्वर्तुकाभिधे। … अङ्गपर्वतः PālaGoKa. 76.

अङ्गपलित (aṅga-palita) *adj.* [*f.* -ā] with gray hair on the body, old सायःसूची मनःसूच्या वलिता विजहार ह। दिक्ष्वाशेव शिलागुर्वी नावाङ्गपलिता सती YogVā. iii. 70.51 (comm. अङ्गपलितायां वृद्धायाम्)

अङ्गपवन (aṅga-pavana) *m.* wind blowing along the body or close to the body पापकारिणः। जनकस्याङ्गपवनं प्राप्य सौख्यं प्रपेदिरे PadmP. iv. 30.34.

अङ्गपा (aṅga-pā) *m.* protector or lord of the *lagnasthāna* (a zodiacal sign) मित्रदृष्ट्या मुथशिलेऽर्थाङ्गपोः सुखतो धनम् (जायते) TājiNī. 2(5). (2). 11 (223.22)

अङ्गपाक (aṅga-pāka) *m.* suppuration of a limb सन्धिशोथोऽङ्गपाकश्च विक्रमश्च गुरुर्भवेत् KāśyaS. 303A.28; शोथे दाहेऽङ्गपाके च रक्तवर्णेऽसृजः स्रुतौ रक्तस्रावः प्रशस्यते S'ārṅgaS. iii. 12.13.

अङ्गपाकता (aṅgapāka-tā) *f.* the state of having suppuration of the limbs (अथ पित्तभवा रोगाः) स्वेदस्रावोऽङ्गपाकता S'ārṅgaS. i. 7.117.

अङ्गपाट (aṅga-pāṭa) *m.* name of a particular composition (to be played on a musical instrument) अङ्गपाटश्च पैसारस्त्रिचत्वारिंशदित्यमी। उक्ताः श्रीकरणाग्रण्या प्रबन्धा वाद्यसंश्रयाः SaṁgīRa. iii. 6.950.

अङ्गपाटक (aṅgapāṭa-ka) *m.* a particular composition (to be played on a musical instrument) पाटैरेव यतिः सान्द्रैः प्राज्ञलैरङ्गपाटकः SaṁgīRa. iii. 6.1016 (comm. अङ्गसहितैः निबिडैः पाटैरुपनिबद्धा पूर्वोक्तयतिरेव अङ्गपाटकः)

अङ्गपाटन (aṅga-pāṭana) *n.* tearing of the body यमदंष्ट्राग्रतीक्ष्णेन क्रकचेनाङ्गपाटनम्। तदहं वः करिष्यामि न ह्यपेक्षास्ति कापि मे KathāSaSāg. xviii. 2.86.

अङ्गपाण्डुता (aṅgapāṇḍu-tā) *f.* paleness of the body श्रमदौर्बल्यास्यशोषतिमिरदर्शनांगपाण्डुतासदनक्लैब्यमुष्कतोदमेंढ्रधूमायनश्चिराच्च निषेकेण सरक्तनिषेकेण वा शुक्रम् (क्षीणं पीडयति) AṣṭāSaṁ. i. 102.4 (1.19)

अङ्गपातिन् (aṅgapāt-in) *adj.* falling on the body अस्माकमिषुभिस्तीक्ष्णैरदृश्यैरङ्गपातिभिः। सर्वत्र विद्धवर्माणो दुर्मदा विबुधाः कृताः BrahmāṇḍP. iii. 21.41.

अङ्गपारितोषक (aṅga-pāritoṣaka) *n.* gift (in the form of an ornament) for the body राजा - वसन्तक दापयाङ्गपारितोषकम् TāpaVa. 1.20(22)

अङ्गपारुष्य (aṅga-pāruṣya) *n.* roughness of the body स्तम्भशैत्यानियततोददाहारोचकाविपाकाङ्गपारुष्यकम्पगौरवनखनयनशौक्ल्यादिभिः पित्तम् (क्षीणं पीडयति) AṣṭāSaṁ. i. 101.20 (1.19)

अङ्गपालि (aṅga-pāli) *f.* [also *m.* PW] embrace, embracing आलिङ्गनं त्वङ्कपालिः (v. l. अङ्गपालिः) TrikāS'e. (Sārārthacandrikā) iii. 2.4; आलिङ्गनं स्त्र्यङ्कपालिः S'abdaRa.(Vā.) 1964; cf. **अङ्कपालि.**

अङ्गपालिका (aṅga-pālikā) *f.* **1** embrace, embracing [APTE]; **2** midwife, nurse [Vācas.]

अङ्गपावन (aṅga-pāvana) *adj.* purifying the body लीलावनमिव श्रीणां तौ क्रमेणाङ्गपावनम्। यौवनं च प्रपेदाते बलेन पवनोपमौ TriṣaS'aPuC. iv. 4.114.

अङ्गपिधान (aṅga-pidhāna) *n.* cover of the body यत्तन्व्याः परिरभ्यमाणमदनक्रीडाविलासालसैरङ्गैरङ्गपिधानमुत्पलदृशः कस्यापि तद्गोचरम् SūktiMu. 78.8.

अङ्गपिशङ्गता (aṅga-piśaṅgatā) *f.* tawny colour of the body भजति तमसश्चक्रे चक्रीवदङ्गपिशङ्गताम्। … मलिनविषयाकारस्पर्शं विमुञ्चति चेतना AmrUda. 3.11.

अङ्गपीठ (aṅga-pīṭha) *m.* name of a type of *pīṭha* (a royal seat, measuring eight *hastas*) दैर्घ्योन्नतिपरिणाहैरष्टहस्तमितो हि यः। अङ्गपीठो ह्ययं नाम्ना YuktiKa. 58.2.

अङ्गपीड (aṅga-pīḍa) *adj.* [*f.* -ā] who has pain in the body अवमेने स्रजं दत्तां शुभान्याभरणानि च। उत्तस्थावङ्गपीडेव पिव(? ब)तोऽस्य वरासवम् MārkP. 69.11.

अङ्गपीडन (aṅga-pīḍana) *n.* bodily pain, aching of the limbs मलवाताप्रवृत्तिश्च स्तम्भो मोहोऽङ्गपीडनम्। विदग्धे भ्रमतृण्मूर्च्छाः पित्ताच्च विविधा रुजः AṣṭāSaṁ. i. 73.1 (1.11); RugVi. 6.12.

अङ्गपीडा (aṅga-pīḍā) *f.* **A** bodily pain धमनीस्थे (शल्ये) सफेनं रक्तमीरयन्ननिलः सशब्दो निर्गच्छत्यङ्गपीडा हृल्लासश्च (भवति) AṣṭāSaṁ. i. 181.3 (1.37); नराणामङ्गपीडा वै तस्माच्छतगुणा भवेत् SkandP. v(2). 27.25; क्रूरलग्नदशाः …। अङ्गपीडां त्वपुष्टिं च कुरुते TājiNī. 2(6). 8(274); **B** bodily pain (one of the eighty diseases caused by the vitiated wind) अशीतिर्वातजा रोगाः कथ्यन्ते…अङ्गपीडा S'ārṅgaS. i. 7.110.

अङ्गपुङ्गव (aṅga-puṅgava) *m.* chief (i.e. the king) of the Aṅgas अवग्रहे तादृशि शान्तिमेषुषि प्रसाद्य सद्यः स्वयमङ्गपुङ्गवः Rāgh. 1.23.

अङ्गपुत्र (aṅga-putra) *m.* son of (the king of) Aṅgas (viz. Vena) अङ्गपुत्रो महानासीद्राजेन्द्रो दधिवाहनः HariVaṁ. 23.33 = BrahmP. 13.37 = BallāC. 59.8; अङ्गपुत्रोऽभवद्वेणः(? नः) सुनीथागर्भसम्भवः BṛDharmaP. ii. 13.11.

अङ्गपुरप्रसिद्ध (aṅgapura-prasiddha) *adj.* well-known in the city of the Aṅgas अङ्गपुरप्रसिद्धं च तस्य कीनाशस्यास्माभिः संगतम् DaśKuC. 56.8.

अङ्गपुरस्कृत (aṅga-puraskṛta) *adj.* dominated by a (specific) limb किंचिदञ्चितजङ्घं च सौष्ट(? ष्ठ)वाङ्गपुरस्कृतम् NāṭyaS'ā. 10.53; सौष्ठवे यदङ्गं वक्ष्यते तेन पुरस्कृतं पूजितं, सौष्ठव अप्रधाने वा अङ्गपुरस्कृतं प्रधानम् AbhinBhā. ii 108.11 (*on* 10.53)

अङ्गपुरःसर (aṅga-purassara) *adj.* preceded by the accessories अन्यथानवगम्यत्वाद्वाच्यव्यङ्ग्यपुरस्सरः। उपकारः प्राकृतोऽसौ विकृतौ संनिधाप्यते PrakaPañ. 492.12.

अङ्गपुरी (aṅga-purī) *f.* a city in the Aṅga country अचिरादेव शक्य आत्मा त्वदर्थसाधनक्षमः कर्तुम्। अस्यामेव तावदस्याङ्गपुर्यां चम्पायाम् DaśKuC. 45.21.

अङ्गपुरीवतंस (aṅgapurī-vataṁsa) *m.* ornament of the city of the Aṅgas काममञ्जरी नामाङ्गपुरीवतंसस्थानीया वारयुवतिः DaśKuC. 41.10.

अङ्गपुष्टि (aṅga-puṣṭi) *f.* nourishment or growth of the body क्षीरं पिबेद्वाप्यथ … एवं लभतेऽङ्गपुष्टिम् SuśruS. vi. 41.42; मृदुस्पर्शोऽङ्गपुष्टिश्च न नियतौ JīvanVi. 57.19; गव्यं क्षीरम्…बुद्धिमेधाङ्गपुष्टिं धत्ते BhojanKu. 126.8.

अङ्गपुष्टिद (aṅgapuṣṭi-da) *adj.* giving nourishment to the body, causing growth of the body असितानां तिलानां प्राक् प्रकुञ्चं शीतवार्यनु। खादतोऽर्शांसि शाम्यन्ति द्विजदार्ढ्याङ्गपुष्टिदम् SiddhYo. 5.13.

अङ्गपूजन (aṅga-pūjana) *n.* worship of the limbs (of a deity) कर्णिकायां न्यसेद्देवं ध्यात्वा वैकुण्ठवैभवम्। ततोऽङ्गपूजनं कुर्याद् भूषणायुधपूजनम्। हृदयादिमहामन्त्रैः BṛBrahmaS. iv. 2.107.

अङ्गपूजनाविधि (aṅgapūjanā-vidhi) *m.* manner of performing the worship of limbs किमङ्गपूजनाविधावजानताथवा मया … अर्चिता … त्वमम्ब … दुर्नयं क्षमस्व मे ĪśānS'iPa. i. 17.71.

अङ्गपूजा (aṅga-pūjā) *f.* subordinate worship मुद्रां प्रदर्श्य विधिवदङ्गपूजां समाचरेत् BhaviP. 397B.20 (ii(3). 4.12); त्रिविधानामङ्गपूजासु विनियोगदर्शनात् SetuBa. 63.25.

अङ्गपूर्णता (aṅga-pūrṇatā) *f.* complete growth of limbs (मासि) सप्तमे

त्वङ्गपूर्णता (सुतस्य) SamgīRa. i. 35. 3 (1(2). 34)

अङ्गपूर्ति (aṅga-pūrti) *f.* completion of the supplementary parts इयं करणपूर्तिः स्यादङ्गपूर्तिमिमां शृणु AhirbuS. 52. 13.

अङ्गपोषण (aṅga-poṣaṇa) *n.* nourishment or growth of the body गवां सर्पिः शरीरस्थं न करोत्यङ्गपोषणम् KulārT. 6. 77.

अङ्गपौर्वापर्य (aṅga-paurvāparya) *n.* sequence of the subsidiary rites प्रयोगविधेरङ्गग्राहित्वादङ्गपौर्वापर्यमेव तदपेक्षितम् MayūMāli. 422. 6 (*on* v. 2. 2)

अङ्गप्रकरण (aṅga-prakaraṇa) *n.* 1 reference to requisites त्रीणि वा द्वे वेत्यङ्गप्रकरणादङ्गानि वेदितव्यानि ManuBh. ii. 372. 29 (*on* 11. 12); 2 section governed by (the rule) *aṅgasya* (P. vi. 4. 1); अन्यथाङ्गप्रकरणे देविकादीनामादित्यस्योपस्थानादव्याप्यतिव्याप्त्योः पूर्ववदन्यतरप्रसङ्गः स्यात् Pradī. vi. 184. 17 (*on* vii. 3. 1); भपदसंज्ञाविधावङ्गप्रकरणे भस्येत्यस्य पाठेनाङ्गमित्यनुवर्त्याङ्गं सत् पदं भवति LaS'abdeS'e. i. 231. 2.

अङ्गप्रक्रम (aṅga-prakrama) *m.* gesture of limbs पुष्पाक्षेपमङ्गप्रक्रमेण प्रदर्श्येत्यर्थः AbhinBhā. i. 185. 22 (*on* 4. 275)

अङ्गप्रक्षालन (aṅga-prakṣālana) *n.* act of cleansing or washing the body तीर्थेषु कार्यं स्नानं चेत्युक्तं मुनिवरैरपि । अङ्गप्रक्षालनं स्नानमुक्तं मां निन्दसे पुनः SkandP. i(2). 64. 18; मृदालम्भनं चार्थादङ्गप्रक्षालनार्थं त्रिधाकृतमृद्ध्यतिरिक्तमृदा VīraMi.(Āhnika.) 225. 2.

अङ्गप्रग्रह (aṅga-pragraha) *m.* a kind of bodily disease, spasm वमनस्याधोगतिरूर्ध्वं विरेचनस्येति पृथक् सामान्यमुभयोः (वमनविरेचनयोः) ... विबन्धोऽङ्गप्रग्रह इति SuśruS. iv. 34. 3; घोरान् व्याधीनाप्नोति दुर्मतिः । आक्षेपकं पक्षघातमङ्गप्रग्रहमेव च SuśruS. iv. 39. 26.

अङ्गप्रचार (aṅga-pracāra) *m.* bringing-in etc. of the limbs (of the sacrificial animal) ननु पशुयागस्य वपाप्रचारेणोपक्रमादङ्गप्रचारेण चोपसंहारात् ...कथं प्रधानार्थाभिः स्रुग्भिः प्रसङ्गेनोपकारः NyāySu.(So.) 636. 1 (*on* ii. 1. 12); 60. 25 (*on* i. 2. 10); ततश्च प्रचारार्थत्वावगमबलेन प्रचारद्वारकमेवाङ्गप्रधानार्थत्वं वाच्यमित्यङ्गानामपि प्रचार एव तस्यास्तन्त्रेणोपकारकत्वं न त्वङ्गप्रचारात्पूर्वभाविनि तद्धविरासादनेऽपि इति तदर्थं प्राकृती कर्तव्येत्यर्थः MayūMāli. 848. 11 (*on* xii. 1. 3)

अङ्गप्रचारोत्कर्ष (aṅgapracārotkarṣa) *m.* postponement of the bringing-in etc. of the limbs (of a sacrificial animal) अङ्गैस्तृतीयसवन इत्यङ्गप्रचारोत्कर्षादनुयाजा उत्कृष्यन्ते TupṬ. 324. 10 (*on* xii. 2. 32); अङ्गप्रचारोत्कर्षादेव तृतीयसवनसंबन्धे प्राप्ते प्रदेशविशेषमात्रं सुखेन विधीयते S'āstrDī. 867. 3 (*on* xii. 2. 12)

अङ्गप्रणिधान (aṅga-praṇidhāna) *n.* bodily posture विषमस्खलनपतनाङ्गप्रणिधानाङ्गप्रदूषण°... शारीरो मिथ्यायोगः CaraS. i. 11. 39.

अङ्गप्रतिकर्ष (aṅga-pratikarṣa) *m.* performance of a subsidiary rite earlier (than its normal time) अङ्गप्रतिकर्षवचनादगृह्यमाणविशेषत्वाद्यूपस्य साधारण्यमुपपद्यते S'ābaBh. 2171. 13 (*on* xi. 3. 9)

अङ्गप्रतिषेध (aṅga-pratiṣedha) *m.* rejection of a constituent एवं सत्येकादिव्युदासेन प्रवर्तमानः सर्वशब्दः अङ्गप्रतिषेधादङ्गव्यतिरिक्तस्य चाङ्गिनोऽनभ्युपगमात् अनर्थकः स्यात् NyāyVār. 332. 17 (*on* ii. 2. 67)

अङ्गप्रतिसारण (aṅga-pratisāraṇa) *n.* withdrawing the limbs छिन्नम्...। अङ्गप्रतिसारणतालभञ्जनादिविषये चास्य प्रयोगः AbhinBhā. i. 116. 20 (*on* 4. 105)

अङ्गप्रतीकार (aṅga-pratīkāra) *m.* application of a remedy to the body (suffering from an ailment) तथाप्यङ्गप्रतीकारं न चक्रे स महामुनिः PārśvC. 6. 1220.

अङ्गप्रत्यङ्ग (aṅga-pratyaṅga) *n.* [rarely sg. and du.] limbs and parts of the limbs, each and every limb, major and minor limbs शिशुः...। अङ्गप्रत्यङ्गसंभूतश्चतुर्थ्यामभवद्गुहः MahāBhā. iii. 214. 18; अङ्गप्रत्यङ्गसंपन्ना चतुष्षष्टि(? ष्टि)कलान्विता ... नर्तकी स्मृता NāṭyaS'ā. 24. 48; 8. 13; तिर्यक् सर्वैरयमग(ङ्ग)प्रत्यङ्गैः...प्रतिमुग्नः शेवे(ते) BhelaS. 85. 14 (4. 4); 88. 3 (4. 5); अङ्गप्रत्यङ्गसंपूर्णे गर्भे रे(? चे)तःसमन्विते । एकैकशश्चरेत् कृच्छ्रम् YamaSm. 44; ParāSm. 9. 16; अङ्गप्रत्यङ्गवान् गर्भस्तैरेव च विचेष्टते KāśyaS. 299A. 38; स्थूलसूक्ष्मपरत्वेन देहं विद्यात्ततस्त्रिधा । अङ्गप्रत्यङ्गकोशाढ्यं प्रत्यक्षं स्थूलमुच्यते AhirbuS. 20. 31; (तारापीडः) अङ्गप्रत्यङ्गानि पाणिना स्पृष्ट्वा ... शुकनासमवादीत् Kād. 267. 14; 72. 16; अङ्गप्रत्यङ्गयोर्न्यासं मन्त्रन्यासं ततः परम् BrahmVaiP. i. 26. 94; SkandP. v(3). 159. 43; अङ्गप्रत्यङ्गवर्तिनमिव देवदत्तमनुभवेत् TattvBi. 9. 4; अङ्गप्रत्यङ्गं वा सिद्धं सर्वमेव नखक्षतस्य स्थानम् JayaMa. 117. 17 (*on* 2. 4); अङ्गप्रत्यङ्गैरुपपन्नाम्...मनोहरां भगवतो महेश्वरस्य प्रतिमामाराधयन्नेव प्रबुद्धः TattvVai. 42. 19 (*on* 1. 38); S'ivaP. v. 22. 23 (431A. 12); कदाचिदङ्गप्रत्यङ्गं यदा गच्छति मारुतः Hastyāyur. 73. 20 (1. 9); 525. 3 (3. 29); BhāvPra.(S'ā.) 16. 12 (1); अङ्गप्रत्यङ्गयुक्तं यच्छरीरं जीविनामिह LakṣmīT. 6. 24.

अङ्गप्रत्यङ्गक (aṅgapratyaṅga-ka) *n.* major and minor limbs, limb and part of the limb, each and every limb (वीरः) अदितिमुख्यानाम्... त्रोटयामास कर्णादीन्यङ्गप्रत्यङ्गकानि च SkandP. iv(2). 89. 91; प्रतिमां कुर्यात् ... अङ्गप्रत्यङ्गकोपेतामायुधैश्च समन्विताम् S'ivaP. i. 16. 7 (15B. 12); अङ्गप्रत्यङ्गकानां यः सन्निवेशो यथोचितम् ।...तत्सौन्दर्यमुदीर्यते RasāSu. 42. 5 (1. 182)

अङ्गप्रत्यङ्गकल्पना (aṅgapratyaṅga-kalpanā) *f.* arrangement of the parts (of a building) and its sub-divisions (श्रीवत्समथ वक्ष्यामः प्रासादम्) यथा मूले तथा स्कन्धेऽप्यङ्गप्रत्यङ्गकल्पना SamarāSū. ii. 107. 12.

अङ्गप्रत्यङ्गगोचर (aṅgapratyaṅga-gocara) *adj.* [*f.* -ā] connected with major and minor limbs of the body संवाहनकलामेतामङ्गप्रत्यङ्गगोचराम् । अवैदसौ PadmP.(Ra.) 24. 81.

अङ्गप्रत्यङ्गचालन (aṅgapratyaṅga-cālana) *n.* movement of the major and minor limbs घट्टनं नाम विज्ञेयमङ्गप्रत्यङ्गचालनम् MāliniT. 21. 13.

अङ्गप्रत्यङ्गज (aṅgapratyaṅga-ja) *adj.* sprung from major and minor limbs (i. e. the whole body) अङ्गप्रत्यङ्गजः पुत्रो हृदयाच्चापि जायते । तस्मात्प्रियतरो मातुः Rāmā. ii. 68. 14.

अङ्गप्रत्यङ्गतस् (aṅgapratyaṅga-tas) *adv.* of each and every limb (i. e. of the whole body), of major and minor limbs अङ्गप्रत्यङ्गतो राज्ञा यावत्तद्रूपमीक्षितम् ।...मुमूर्च्छ BṛKathāK. 14. 22.

अङ्गप्रत्यङ्गतोद (aṅgapratyaṅga-toda) *m.* pricking of each and every limb (of the body), pricking of major and minor limbs स्वापे देहपरिवर्तनादिस्त्वङ्गप्रत्यङ्गतोदात्...अत्यल्पबोधे सति भवति S'rutaPra. iA. 104. 5 (*on* i. 1. 1)

अङ्गप्रत्यङ्गदेव (aṅgapratyaṅga-deva) *adj.* having divinities associated with each and every limb or with major and minor limbs अङ्गप्रत्यङ्गदेवं च तन्त्रोक्तं पूजयेद्धरिम् BrahmaVaiP. i. 26. 99.

अङ्गप्रत्यङ्गनिर्गम (aṅgapratyaṅga-nirgama) *m.* projection of the parts with their sub-divisions (of a building) अनुसारेण वितरेदङ्गप्रत्यङ्गनिर्गमम् (नन्दिवर्धनस्य) SamarāSū. ii. 113. 4.

अङ्गप्रत्यङ्गनिर्वृत्ति (aṅgapratyaṅga-nirvṛtti) *f.* appearance or origination of each and every limb अङ्गप्रत्यङ्गनिर्वृत्तिः स्वभावादेव जायते SuśruS. iii. 3. 36.

अङ्गप्रत्यङ्गप्रसारण (aṅgapratyaṅga-prasāraṇa) *n.* stretching out all the limbs (of the body) जृम्भमाणास्येन विलम्बितं वायोरुच्छ्वसनमङ्गप्रत्यङ्गप्रसारणं वा ManuBh. i. 348. 28 (*on* 4. 43)

अङ्गप्रत्यङ्गभङ्गी (aṅgapratyaṅga-bhaṅgī) *f.* pose of the major and minor limbs देवम् । निध्याय बुद्ध्या निशिताग्रयाङ्गप्रत्यङ्गभङ्ग्या प्रकरोतु साक्षात् TantrSa. 7. 72.

अङ्गप्रत्यङ्गभाग (aṅgapratyaṅga-bhāga) *m.* i parts with their sub-divisions (of a building) अङ्गप्रत्यङ्गभागेषु केषु केषु क्व तस्थुषः । कथमेते सुराः सर्वे वास्तोरस्य व्यवस्थिताः SamarāSū. 3. 52; ii parts of the major and minor limbs तृतीये त्वङ्कुराः पञ्च कराङ्घ्रिशिरसो मताः । अङ्गप्रत्यङ्गभागाश्च सूक्ष्माः स्युर्युगपत्तदा SamgīRa. i. 33. 1 (1(2). 25)

अङ्गप्रत्यङ्गभूत (aṅgapratyaṅga-bhūta) *n.* appearance or origination of each and every limb (i. e. whole body), appearance of major and minor limbs अङ्गप्रत्यङ्गभूतेन तद्गर्भे चेतनान्विते । द्विगुणं गोव्रतं कुर्यादेषा गोघ्नस्य निष्कृतिः BṛParāSm. 8. 153.

अङ्गप्रत्यङ्गभूषण (aṅgapratyaṅga-bhūṣaṇa) *adj.* having ornaments on every limb or part of the body (सुदर्शनः) रूपमास्थाय दिव्यं तदङ्गप्रत्यङ्गभूषणम् AhirbuS. 10. 47.

अङ्गप्रत्यङ्गमान (aṅgapratyaṅga-māna) *n.* the measurement of each and every limb (of the body) अङ्गप्रत्यङ्गमानेन यथा पञ्च नराः स्मृताः । स्त्रियः पञ्च तथा ज्ञेयाः ViṣṇuDhaP. iii. 37. 1.

अङ्गप्रत्यङ्गलावण्य (aṅgapratyaṅga-lāvaṇya) *n.* beauty of each and every limb (of the body) अङ्गप्रत्यङ्गलावण्यं यदतीव मनोरमम् । ... विहाय दुष्टं देवेन्द्रं नासत्यावगमत्ततः MārkP. 5. 13; PadmP. iv. 74. 142.

अङ्गप्रत्यङ्गलीला (aṅgapratyaṅga-līlā) *f.* sportive movement of major and minor limbs अङ्गप्रत्यङ्गलीलाभिर्वाक्चेष्टाहसितेक्षितैः । नास्त्यन्यः सदृशस्तेनेत्येतत् स्याद् गुणकीर्तनम् NāṭyaS'ā. 22. 179.

अङ्गप्रत्यङ्गविक्षेप (aṅgapratyaṅga-vikṣepa) *m.* movements of the limbs and their parts अङ्गप्रत्यङ्गविक्षेपशून्यो योऽभिनयेन च । तन्नृत्तम् BhāvPra.(S'ā.) 298. 12 (10)

अङ्गप्रत्यङ्गविच्छेद (aṅgapratyaṅga-viccheda) *m.* cutting of the major and minor limbs अङ्गप्रत्यङ्गविच्छेदार्हन्ते पारदारिकाः MalliC. 7. 200.

अङ्गप्रत्यङ्गविभाग (aṅgapratyaṅga-vibhāga) *m.* distinction of major

and minor limbs चतुर्थेऽङ्गप्रत्यङ्गविभागः प्रव्यक्तो भवति AṣṭāSaṁ. i. 203. 7(2. 2)

अङ्गप्रत्यङ्गसंयोग (aṅgapratyaṅga-saṁyoga) *m.* **i** contact with each and every part (of the body) अङ्गप्रत्यङ्गसंयोगत्रिविधाश्लेषणं मुदा। ... चकार रसिकेश्वरः BrahmVaiP. iv. 14. 34; **ii** contact with major and minor divisions (of time) अङ्गप्रत्यङ्गसंयोगात् कालात्मा प्रपितामहः। ...प्रोक्तः संवत्सरश्चेति VāyuP. i. 31. 33; BrahmāṇḍP. i. 13. 121.

अङ्गप्रत्यङ्गसंश्लेष (aṅgapratyaṅga-saṁśleṣa) *m.* embracing each and every limb (of the body) अङ्गप्रत्यङ्गसंश्लेषपूर्वकं स्त्रीमनोहरम्। तत्सर्वं सुखशृङ्गारं चकार रसिकेश्वरः BrahmVaiP. ii. 16. 119.

अङ्गप्रत्यङ्गसंधि (aṅgapratyaṅga-sandhi) *m.* **A** joints between each and every limb (of the body) तथाङ्गप्रत्यङ्गसंधिबन्धनाः स्नायवो नव शतानि Mitā. 378. 8 (*on* 3. 100); **B** limbs, minor limbs and joints (i. e. the whole body) (कुमारिका) उद्भिन्नपुलकाप्यासीदङ्गप्रत्यङ्गसंधिषु SkandP. iv(2). 67. 101; **C** joints of the major limbs with the minor limbs (26 in the whole body) प्रतिपत्सु च या नारी ...। इन्धनं ब्राह्मणे दद्यात् प्रीयतां मे हुताशनः। तस्या जन्मा-(? न्म)नि षड्वि(? ड्विं)शदङ्गप्रत्यङ्गसंधिषु। न रजो नैव संतापो जायते राजवल्लभे SkandP. v(3). 26. 103.

अङ्गप्रत्यङ्गसंभव (aṅgapratyaṅga-sambhava) *m.* the origination of each and every limb (i. e. the whole body) ईश्वरः सर्वभूतानां प्रणवो योऽथ पठ्यते। आत्मवेशेन भूतानां अङ्गप्रत्यङ्गसंभवः। ...रुद्रो वत्सर उच्यते। ... कालात्मा BrahmāṇḍP. i. 13. 137; ईश्वरः सर्वभूतानां प्रणवायोपपद्यते। आत्मवेशेन भूतानां अङ्गप्रत्यङ्गसंभवः ... कालात्मा VāyuP. i. 31. 54.

अङ्गप्रत्यङ्गसंभूत (aṅgapratyaṅga-sambhūta) *adj.* born or sprung up from each and every limb (i. e. offspring) अङ्गप्रत्यङ्गसंभूतावेतौ मे हृदयोद्भवौ। दृष्ट्वा विवर्धते दुःखम् Rāmā. ii. 1761* (1); अङ्गप्रत्यङ्गसंभूतो मनोहृदयनन्दनः। मया कुपित्रा हा वत्स विक्रीतः (त्वम्) MārkP. 8. 191; अङ्गप्रत्यङ्गसंभूताः ...मया तु मात्रा हा वत्सा मारिताः SkandP. v(2). 71. 33.

अङ्गप्रत्यङ्गसौष्ठव (aṅgapratyaṅga-sauṣṭhava) *n.* well-formedness or excellence of each and every limb अस्या देव्याः (सीतायाः) यथारूपमङ्गप्रत्यङ्गसौष्ठवम् Rāmā. v. 13. 49; अन्यूनानतिरिक्तं यदङ्गप्रत्यङ्गसौष्ठवम्। ... तत्सौन्दर्यमिति स्मृतम् BhavPra.(Śā.) 73. 19(3)

अङ्गप्रत्यङ्गिक (aṅgapratyaṅg-ika) *adj.* belonging to each and every limb गृहीत्वाभरणं तस्यास्त्वङ्गप्रत्यङ्गिकं तथा SkandP. v(3). 170. 14.

अङ्गप्रदक्षिण (aṅga-pradakṣiṇa) *n.* turning one's own body to the right (clockwise) (a substitute for circumambulation) अङ्गप्रदक्षिणं कुर्वन्नष्टैश्वर्यसमन्वितः। अशेषपातकैः सद्यो विमुक्तः (भवतु) SkandP. i(3) 2. 48; अङ्गप्रदक्षिणं कुर्वन् क्षणात्स्वर्यंतनुर्भवेत् SkandP. i(3)- 9. 52.

अङ्गप्रदूषण (aṅga-pradūṣaṇa) *n.* harming the body (by excessive scratching) वेगधारणोदीरणविषमस्खलनपतनाङ्गप्रणिधानाङ्गप्रदूषणप्रहारमर्दनप्राणोपरोधसंक्लेशनादिः शारीरो मिथ्यायोगः CaraS. i. 11. 39 (1922 Ed.) (comm. अङ्गदूषणमतिकण्डूयनादिभिः)

[1]**अङ्गप्रदेश** (aṅga-pradeśa) *m.* place where the technical term *aṅga* has been used अङ्गप्रदेशा अङ्गस्येत्येवमादयः KāśiVṛ. *on* P. i. 4. 13.

[2]**अङ्गप्रदेश** (aṅga-pradeśa) *m.* region of a limb तस्य (कुष्ठस्य) पूर्वरूपाणि...स्वेदबाहुल्यमस्वेदनं वा अङ्गप्रदेशानां स्वापः SuśruS. ii. 5. 4; (मारुतः) सर्वाङ्गगतः सर्वानेवाङ्गप्रदेशानन्तर्बहिश्च प्रस्तभ्य तिष्ठति Hastyāyur. 58. 22 (1. 9)

अङ्गप्रदेशनिर्देश (aṅgapradeśa-nirdeśa) *m.* mention of the regions of the body अथाङ्गप्रदेशनिर्देशः VīraMi.(Lakṣaṇa.) 435. 1.

अङ्गप्रधान (aṅga-pradhāna) *adj.* a variety of metaphor (*rūpaka*) in which the superimposition of the parts is prominent (than that of the whole) भेदानङ्गप्रधानस्य (रूपकस्य) चतुरोऽवयवाश्रयान्।...प्रचक्षते SaraKaṇṭhā. 421. 24.

अङ्गप्रधानकर्तृ (aṅgapradhāna-kartṛ) *adj.* (the priests) performing the subsidiary and main sacrificial rites न च दक्षिणाङ्गप्रधानार्थत्वेऽङ्गप्रधानकर्तृभ्यो देया VidhiRa. 10(71. 13)

अङ्गप्रधानग (aṅgapradhāna-ga) *adj.* connected with or related to the subsidiary and the principal rites बर्हिषां धर्मा वाक्यादङ्गप्रधानगाः Śāstr-Dī. 342. 7 (*on* iii. 8. 19)

अङ्गप्रधानचिन्ता (aṅgapradhāna-cintā) *f.* discussion as regards subsidiary and principal rites अङ्गप्रधानचिन्ता सापि क्रत्वर्थपुरुषार्थजिज्ञासैव ŚābaBh. 1193. 5 (*on* iv. 1. 1); अङ्गप्रधानचिन्तेयं चतुर्थाध्यायगोचरः TantrVā. 458. 10 (*on* ii. 2. 3)

अङ्गप्रधानजिज्ञासा (aṅgapradhāna-jijñāsā) *f.* desire to know the ancillary and the primary rites नाङ्गप्रधानजिज्ञासा तावद्विदेवनादिविषया TantrRa. 5. 18.

अङ्गप्रधानता (aṅgapradhāna-tā) *f.* relation of subordinate and principal एकधातुगृहीतानां न चास्त्यङ्गप्रधानता SlokaVār. 23. 73 (866. 4)

अङ्गप्रधानत्व (aṅgapradhāna-tva) *n.* the state of being subordinate and principal (rites) पक्षे वाङ्गप्रधानत्वं विरोधान्न विकल्पते TantrVā. 464. 17 (*on* ii. 2. 3); एकप्रयोगान्तर्गतिश्चाङ्गप्रधानत्वेन ...अनुष्ठेयानां भवति ŚivārkaMaDī. i. 43. 23 (*on* i. 1. 1)

अङ्गप्रधानद्वय (aṅgapradhāna-dvaya) *n.* two things viz. the subsidiary and the principal (rite) एवं चाङ्गप्रधानद्वयस्याविधेयत्वादविषयो विधिरापद्यते Kāśi. i. 171. 19 (*on* 2. 206)

अङ्गप्रधानधर्म (aṅgapradhāna-dharma) *m.* the property of the subsidiary and principal (rites) गुणमुख्यव्यतिक्रमोऽङ्गप्रधानधर्मैर्विरोधो व्याख्यायते TantrVā. 828. 18 (*on* iii. 3. 9)

अङ्गप्रधानपर (aṅgapradhāna-para) *adj.* refering to both the subsidiary and principal (rites) यज्ञशब्दस्यात्राङ्गप्रधानपरत्वकल्पनात् MayūMāli. 823. 8 (*on* zi. 3. 9)

अङ्गप्रधानपर्याप्त (aṅgapradhāna-paryāpta) *adj.* (time) sufficient for the subsidiary and principal (rites) तदनन्तरमेवातिदेशिके प्रतिपदाद्यभागत्रयेऽङ्गप्रधानपर्याप्ते (काले) विकृत्यनुष्ठानमित्यवगन्तव्यम् CaturCin. iii(2). 375. 18; SmṛtiCan. v. 44. 21.

अङ्गप्रधानप्रत्यासत्ति (aṅgapradhāna-pratyāsatti) *f.* close connection between the subordinate and the principal (rites) यस्मिन् कस्मिंश्चित्काले चाङ्गप्रधानप्रत्यासत्त्यतिशयानुग्रहाय प्रयोगकाल एव वा निमन्त्रणे प्रसक्ते कालविशेषः प्रतिपाद्यते CaturCin. iii(1). 1130. 20; तत्राङ्गप्रधानप्रत्यासत्तिः MīmāKau. i. 32. 5 (*on* i. 3. 6)

अङ्गप्रधानप्रयोग (aṅgapradhāna-prayoga) *m.* performance of the subsidiary and the main rites कर्तुश्चाङ्गप्रधानप्रयोगाङ्गत्वेन MīmāKau. ii. 191. 20 (*on* iii. 1. 19)

अङ्गप्रधानभाव (aṅgapradhāna-bhāva) *m.* relation of being subsidiary and main (rites) न च दर्शपूर्णमासाभ्यामिष्ट्वा सोमेन यजेतेत्यत्राङ्गप्रधानभावप्रसङ्गः Bhām. 612. 8 (*on* iii. 3. 25); अङ्गप्रधानभावेन साक्षात्संबन्धिनोऽध्यापनस्य फलम् PūrvottaVāNaMā. 286. 14; MīmāKau. ii. 315. 12 (*on* iii. 3. 2)

अङ्गप्रधानभेद (aṅgapradhāna-bheda) *m.* distinction between principal and subsidiary (rites) अङ्गप्रधानभेदेन तत्तद्विषयकक्रत्वोर्भेदात् Bhāṭṭ-Dī. iii. 68. 6 (*on* ix. 1. 11)

अङ्गप्रधानमेलन (aṅgapradhāna-melana) *n.* act of bringing together subsidiary and main (rites) अपूर्वद्वारकत्वस्याङ्गप्रधानमेलनान्यथानुपपत्त्या वाक्यार्थबोधे संसर्गलभ्यत्वात् BhāṭṭCin. i. 130. 31 (*on* i. 1. 5)

अङ्गप्रधानयुक्त (aṅgapradhāna-yukta) *adj.* [*f.* -ā] consisting of the auxiliaries and primaries अङ्गप्रधानयुक्तैव च क्रियानुष्ठेया NyāyRaMā. 166. 6.

अङ्गप्रधानरूपक (aṅgapradhāna-rūpaka) *n.* metaphor in which the superimposition of the parts is prominent सहजावयवो नामायमङ्गप्रधानरूपकेष्वर्थभूयिष्ठरूपकभेदः SaraKaṇṭhā. 422. 8.

अङ्गप्रधानवत् (aṅgapradhāna-vat) *ind.* as in the case of subsidiary and main (rites) किं विद्याकर्मणोः समुच्चय आधानोत्तरक्रतुवत्। किं वाग्नेयाग्नीषोमीयादिवत्। यद्वाङ्गप्रधानवदिति विमर्शे निर्णयार्थमुक्तम् Aparā. 959. 14 (*on* 3. 57); अङ्गप्रधानवत्वेन कल्पेतात्रैकवाक्यता BṛĀraUBhVā. (Sambandha.) 832.

अङ्गप्रधानवत् (aṅgapradhāna-va(n)t) *adj.* [*f.* -ī] endowed with the subsidiary and principal (rites) स विधिरङ्गप्रधानवत्यां भावनायां पुरुषं नियोजयति TātpaṬ.(U.) 190. 19 (*on* 5(1). 15)

अङ्गप्रधानवाक्य (āṅgapradhāna-vākya) *n.* Vedic sentence enjoining subsidiary and main (rites) ततश्च यत्राङ्गप्रधानवाक्ययोरेकवेदस्थत्वम् MīmāKau. ii. 321. 11 (*on* iii. 3. 9)

अङ्गप्रधानविधानार्थत्व (aṅgapradhānavidhānārtha-tva) *n.* the state of being meant as an injunction of a principal and a subsidiary तथाग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेतेत्यादेरङ्गप्रधाना(? न)विधानार्थत्वे सौत्रामण्यादीनां क्रत्वर्थता, कालार्थे तु संयोगे पुरुषार्थता TantrRa. 5. 20.

अङ्गप्रधानविधि (aṅgapradhāna-vidhi) *m.* injunction (introducing or) teaching subsidiary and main (rites) विलम्बे ह्यङ्गप्रधानविध्येकवाक्यतावगततत्साहित्यानुपपत्तिः प्रसज्यते MīmāNyāPra. 233. 23; अङ्गप्रधानविध्येकवाक्यताबोध एव प्रयोगविधिरित्यन्ये BhāṭṭCin. i. 75. 93 (*on* i. 1 4); ArthSaṁ. 70. 6.

अङ्गप्रधानविभाग (aṅgapradhāna-vibhāga) *m.* distinction between subsidiary and principal (rites) असति ह्यङ्गप्रधानविभाग एतदेवं स्यात् Śāba-

Bh. 1428.20 (*on* vi. 3.41)

अङ्गप्रधानविषय (aṅgapradhāna-viṣaya) *adj.* relating to subsidiary and principal (rites) तच्च सामर्थ्यं काम्ये कर्मण्यङ्गप्रधानविषयम् MīmāNyāPra. 243.18.

अङ्गप्रधानवैदेश्य (aṅgapradhāna-vaideśya) *n.* the state of subsidiary and principal (rites) being in different places तत्र विना वचनेनाङ्गप्रधानवैदेश्यमापद्यमानं वैगुण्यं जनयेत् TantrVā. 994.14 (*on* iii. 4.32)

अङ्गप्रधानव्यवस्था (aṅgapradhāna-vyavasthā) *f.* determination of subsidiary and principal (rites) अतोऽवश्यमङ्गप्रधानव्यवस्थासिद्ध्यर्थमप्यपूर्वं कल्पनीयम् MīmāKau. iii(2). 51.1 (*on* ii. 1.6)

अङ्गप्रधानव्याप्ति (aṅgapradhāna-vyāpti) *f.* concomitance with subsidiary and principal (rites) प्रकृते तु तव्यप्रत्ययस्य कर्मार्थत्वादिष्टिकर्मकभावनाप्रतीतेस्तस्याश्चाङ्गप्रधानव्याप्त्यभावान्नाङ्गसाधारण्यम् MayūMāli. 342.12 (*on* iii. 8.19)

अङ्गप्रधानव्यासक्त (aṅgapradhāna-vyāsakta) *adj.* spread over or connected with subsidiary and principal (rites) स च व्यापारोऽङ्गप्रधानव्यासक्तः SāstrDī. 393.11 (*on* iv. 3.18)

अङ्गप्रधानशेष (aṅgapradhāna-śeṣa) *m.* residue of subsidiary and main rites कर्ता चाङ्गप्रधानार्थः, संस्कारा अपि तद्गता अङ्गप्रधानशेषाः स्युः SāstrDī. 317.11 (*on* iii. 7.2); आज्ये त्वङ्गप्रधानशेषप्रतिपत्त्यर्थत्वम् MayūMāli. 282.12 (*on* iii. 5.1)

अङ्गप्रधानसंयुक्त (aṅgapradhāna-saṁyukta) *adj.* [*f.* -ā] connected with subsidiary and principal (rites) प्रधानविधिवाक्यं खल्वङ्गवाक्यसमन्वितम्। अङ्गप्रधानसंयुक्तां विधत्तेऽपूर्वभावनाम् SāstrDī. 525.8 (*on* vii. 1.1)

अङ्गप्रधानसंबन्ध (aṅgapradhāna-sambandha) *m.* relation between subservient and the main (rites) विधावपि अङ्गप्रधानसंबन्धभेदात् अङ्गफलसंबन्धभेदाच्च वचनव्यक्तिभेदः SaṅkarKāBh. 23.11 (*on* i. 2.30); अङ्गप्रधानसंबन्धबोधको विधिर्विनियोगविधिः। यथा "दध्ना जुहोती"ति। स हि तृतीयया प्रतिपन्नाङ्गभावस्य दध्नो होमसंबन्धं विधत्ते दध्ना होमं भावयेदिति ArthSaṁ. 35.2; MīmāNyāPra. 206.5.

अङ्गप्रधानसाधारण (aṅgapradhāna-sādhāraṇa) *adj.* common to subsidiary and principal (rites) तत्संस्कारैश्चाङ्गप्रधानसाधारणैः … (सौमिकधर्मातिदेशः) निर्वर्तेत इति SāstrDī. 239.2 (*on* iii. 3.4); कर्तुश्चाङ्गप्रधानसाधारणस्य द्वारत्वेन प्रधानसंबन्धित्वस्यापि होमे … विवक्षितत्वात् MīmāKau. ii. 193.2 (*on* iii. 1.19); ii. 297.16 (*on* iii. 2.38); iii(2). 83.1 (*on* ii. 1.12); दर्शपूर्णमासयोर्वेदिबर्हिषी तद्धर्माश्च खननलवनादयः किं अङ्गप्रधानसाधारणहविरासादनार्थाः BhāṭṭDī. ii. 39.21 (*on* iii. 7.1); i. 207.2 (*on* iii. 1.14); न च … अङ्गप्रधानसाधारणश्रपणानुवादेन विहितशामित्रेण शालामुखीयबाधोपपत्तिः (? बाधापत्तिः) BhāṭṭDī. iv. 226.4 (*on* xii. 1.5); iv. 160.9 (*on* xi. 2.7); iv. 234.10 (*on* xii. 1.12); तच्चाङ्गप्रधानसाधारणम् (मरुतां पञ्चशारदीयदेवतात्वम्) MayūMāli. 814.2 (*on* xi. 2.12); 536.16 (*on* vii. 3.7)

अङ्गप्रधानसाधारणता (aṅgapradhānasādhāraṇa-tā) *f.* the characteristic of being common to subsidiary and principal (rites) सोमार्थस्य व्रतस्य…अङ्गप्रधानसाधारणतया इष्ट्याद्यर्थत्वस्यापि सत्त्वात् BhāṭṭDī. iv. 233.4 (*on* xii. 1.11)

अङ्गप्रधानसाधारणत्व (aṅgapradhānasādhāraṇa-tva) *n.* the characteristic of being common to subsidiary and principal (rites) बर्हिरादिशब्दानां जातिवाचित्वे प्रकृतावङ्गप्रधानसाधारणत्वात् बर्हिर्धर्माणां विकृतावङ्गतामापन्ने … बर्हिष्यप्यतिदेशेन धर्मापत्तिमाशङ्क्य … न तत्र धर्मा इति वक्ष्यते MīmāKau. i. 236.24 (*on* i. 4.10); प्रयोगस्य चाङ्गप्रधानसाधारणत्वात् … प्रधान इवाङ्गेष्वप्यग्निबाधात् BhāṭṭDī. ii. 61.12 (*on* iii. 7.24); ii. 121.20 (*on* iv. 2.11)

अङ्गप्रधानसाधारण्य (aṅgapradhāna-sādhāraṇya) *n.* commonness with reference to subsidiary and principal (rites) यच्च बर्हिस्तद्धर्माणामङ्गप्रधानसाधारण्ये लिङ्गमुक्तं तत् तत्समानन्यायस्य प्रयाजशेषाभिघारणस्य TantrRa. 95.13; स्रुवस्य तु वचनसामर्थ्याभ्यामङ्गप्रधानसाधारण्येन द्रवद्रव्यावदाने होमपात्रमनदेश इति वचने च VīraMi.(Saṁskāra.) 899.22; विशसनस्याङ्गप्रधानसाधारण्येन व्यङ्गार्थमपि प्राप्त्युपपत्तेश्च BhāṭṭDī. iii. 184.2 (*on* ix. 4.13); ii. 75.4 (*on* iii. 8.16); ii. 153.3 (*on* v. 1.1); दक्षिणया ह्यानतानां कर्तृणामङ्गप्रधानसाधारण्यात् MīmāKau. iii(2). 84.7 (*on* ii. 1.12); MayūMāli. 238.23 (*on* iii. 3.4)

अङ्गप्रधानसाहित्य (aṅgapradhāna-sāhitya) *n.* mutual association of subsidiary and principal (rites) अङ्गप्रधानसाहित्यस्यापि … प्रधानप्रयोगे वैशिष्ट्याङ्गीकारेण BhāṭṭDī. iv. 152.12 (*on* xi. 2.1)

अङ्गप्रधानहविस् (aṅgapradhāna-havis) *n.* offering of subsidiary and principal (rites) अङ्गप्रधानहविरासादनमर्थप्राप्तम् ṬupṬ. 5.21 (*on* iv. 1.7)

अङ्गप्रधानात्मक (aṅgapradhānātma-ka) *adj.* of the nature of subsidiary and principal (rites) उत्पन्नस्य अङ्गप्रधानात्मकस्य यागसमुदायस्य … प्रकरणे बर्हिरादयः शेषाः पश्चात् यथास्वमुपकाराय चोद्यन्ते SaṅkarKāBh. 79.17 (*on* ii. 2.7); जुहोत्येकवाक्यतयाङ्गप्रधानात्मकजुहोत्यन्वयमात्रम् MayūMāli. 199.20 (*on* iii. 1.10)

अङ्गप्रधानाधिकार (aṅgapradhānādhikāra) *m.* context of (dealing with both) subsidiary and principal (rites) अवान्तराधिकार एव तत्त्वेनाश्रीयते। न तु प्रधानाधिकारः अङ्गप्रधानाधिकारो वा BhāṭṭDī. i. 199.21 (*on* iii. 1.10)

अङ्गप्रधानान्वयित्व (aṅgapradhānānvayi-tva) *n.* the characteristic of being connected with both subsidiary and principal rites यथैव … अपां देशत्वादङ्गप्रधानान्वयित्वं तथा निमित्तस्यापि BhāṭṭDī. ii. 249.16 (*on* vi. 3.1)

अङ्गप्रधानापूर्व (aṅgapradhānāpūrva) *n.* unseen result (merit) of both the subsidiary and principal rites एकार्थसमवायाद् अङ्गप्रधानापूर्वाणां संबन्धः TantrVā. 373.3 (*on* ii. 1.5); MayūMāli. 811.14 (*on* xi. 2.8)

अङ्गप्रधानार्थ (aṅgapradhānārtha) *adj.* subservient to both subsidiary and principal rites ज्योतिष्टोमे केशश्मश्रुणोर्वपनं पयोव्रतानि तपश्चान्नतानि। तेषु संदेहः। किमङ्गप्रधानार्थानि उत प्रधानार्थानि SābaBh. 1077.7 (*on* iii. 7.6); 1133.2 (*on* iii. 8.30); 2175.21 (*on* xi. 3.17); स्रुच्याद्यनुवादेन शमीमय्यादिचोदितम्। ज्ञायतेऽङ्गप्रधानार्थं पूर्वसिद्धान्तपक्षयोः TantrVā. 391.12 (*on* ii. 1.12); 123.13 (*on* i. 3.7); 1129.22 (*on* iii. 7.5); अग्निश्चाङ्गप्रधानार्थः ṬupṬ. 73.21 (*on* v. 3.27); 28.20 (*on* v. 2.29); ननु यज्ञशब्दस्य यागमात्रवाचित्वात्तदनुवादेन विधीयमानानि द्रव्याणि…अङ्गप्रधानार्थानीति युक्तम् TantrRa. 41.2; SāstrDī. 823.14 (*on* xi. 3.9); दर्शपूर्णमासयोर्वेदिधर्माः … अङ्गप्रधानार्था इति पूर्वत्र निर्णीतम् NyāyMāVi. 213.26 (*on* iii. 8.17); PūrvottaVāNaMā. 36.2; होममात्रे एव विनियुक्तस्योपदिश्यमानः संस्कारो यावदङ्गप्रधानार्थद्रवद्रव्यग्रहणहोमार्थ इति भवति VīraMi.(Saṁskāra.) 899.24.

अङ्गप्रधानार्थता (aṅgapradhānārtha-tā) *f.* the state of being subservient to both subsidiary and principal (rites) वैकृतविशेषाणां केवलप्रधानार्थत्वान्नेहाङ्गप्रधानार्थता भविष्यति TantrVā. 391.23 (*on* ii. 1.12); ṬupṬ. 5.22 (*on* iv. 1.7); प्रवर्ग्यकरणकभावनायां विधीयमानस्यैवाङ्गप्रधानार्थतया (उच्चैष्ट्वस्य) UpaParā. 12.14; VidhiRa. 9 (74.1); सा वेदिर्यद्यपि देशत्वादङ्गप्रधानार्थतया प्रसज्यते तथापि दीक्षादक्षिणन्यायेनोक्तवचनात्प्रधानमात्रार्था BhāṭṭDī. ii. 42.7 (*on* iii. 7.3)

अङ्गप्रधानार्थत्व (aṅgapradhānārtha-tva) *n.* the state of being subservient to subsidiary and principal (rites) परिधयो वेदिश्चाङ्गप्रधानार्थत्वान्नारिष्ठहोमाङ्गम् SābaBh. 1632.5 (*on* viii. 4.20); अविशेषितेन वाक्येनाङ्गप्रधानार्थत्वबुद्धिर्भवति TantrVā. 1126.7 (*on* iii. 7.1); 123.20 (*on* i. 3.7); 1068.13 (*on* iii. 5.53); अग्नीषोमीयादौ दीक्षितविनियोगादङ्गप्रधानार्थत्वशङ्का SāstrDī. 319.9 (*on* iii. 7.5); VidhiRa. 9 (71.7); 9 (71.13); प्रकरणादेवाङ्गप्रधानार्थत्वसिद्धेरर्थवाद एवायम् BhāṭṭDī. ii. 43.12 (*on* iii. 7.4); MayūMāli. 198.13 (*on* iii. 1.10); 807.16 (*on* xi. 2.2)

अङ्गप्रधानासत्ति (aṅgapradhānāsatti) *f.* closeness between subsidiary and principal (rites) तथा कालस्याप्यङ्गप्रधानासत्तिरूपस्य … स्पष्ट एव पदार्थैर्विरोधः MīmāKau. i. 35.20 (*on* i. 3.7)

अङ्गप्रपूजन (aṅga-prapūjana) *n.* worship of ancillary (deities) भैरवीं भैरवात्मानं भावयेत्तदशेषतः। श्राद्धे विवाहे दाने च स्नाने चाङ्गप्रपूजने KulaCūṬ. 2.10.

अङ्गप्रबाधक (aṅga-prabādhaka) *adj.* causing pain in the body (or limbs) क्षुद्रश्वासो न सोऽत्यर्थं दुःखेनाङ्गप्रबाधकः RugVi. 12.37.

अङ्गप्रभव (aṅga-prabhava) *m.* son (*lit.* born of the body) आसांगप्रभवस्ततस्ततमतिः…श्रीचन्द्रराजाह्वयः EI. i. 342.9.

अङ्गप्रभा (aṅga-prabhā) *f.* lustre or complexion of the body अस्ति … वीरो वीरसेनो नाम। यस्य च बहुशोभयाङ्गप्रभया सह स्फुरत्युदारा मनोवृत्तिः NalaCam. 4.9 (22); 5.52; अङ्गप्रभाभिर्नीहारधवलाभिः समन्ततः। ककुभां चान्दनमिव वितन्वानो विलेपनम् (ऐरावणः) TrisaSaPuC. i. 3.403; CaitaCa. 54.16 (3); यत्रासीदियमङ्गना सतिमिरे गेहे निलीना सती तत्रापि स्मितचन्द्रिकापिशुनयत्यङ्गप्रभाप्याह ताम् SṛṅgāSar. 65; VasaTi. 13.12.

अङ्गप्रभाप्रवाह (aṅgaprabhā-pravāha) *m.* stream (or exuberance) of the bodily splendour मुहूर्तादिव … अङ्गनानामङ्गप्रभाप्रवाहेण लावण्यमयमिव नगरम्…बभूव Kād. 84.5.

अङ्गप्रभाभ्यङ्ग (aṅgaprabhābhyaṅga) *m.* suffusion with bodily lustre भर्तुरङ्गप्रभाभ्यङ्गात् सङ्क्तस्वर्णवर्मणः। पिङ्गा पुराङ्गनान्याभूद् भृष्टेव विरहाग्निना Kapphiṇā. 16.114.

अङ्गप्रभासुवर्ण (aṅgaprabhā-suvarṇa) *n.* gold in the form of bodily lustre (i. e. beautiful complexion) सा बभौ … । अङ्गप्रभासुवर्णेन सितमौक्तिकशोभिता SkandP. ii(8). 7. 92.

अङ्गप्रभास्रोतस् (aṅgaprabhā-srotas) *n.* profuseness or exuberance (*lit.* stream) of bodily splendour अङ्गानामपिधानमाकलयसे मुग्धे मुधा भूषणैर्मज्जन्त्यत्र तु भूषणानि सुतनोरङ्गप्रभास्रोतसि Mukundā. 120.

अङ्गप्रमार्जन (aṅga-pramārjana) *n.* wiping off (or drying) of the body स्नपयन्ति स्म तास्ते स्वकुलयोरिव देवते । विदधुर्गन्धकाषाय्या तयोरङ्गप्रमार्जनम् TrisaS'aPuC. i. 2. 804.

अङ्गप्रयुक्त (aṅga-prayukta) *adj.* employed for the sake of a subsidiary rite यदि वाक्यमपूर्वस्य कारणतां वदति ततोऽपूर्वप्रयुक्तम् । अथाङ्गस्य ततोऽङ्गप्रयुक्तम् S'ābaBh. 1643. 6 (*on* ix. 1. 2)

अङ्गप्रयुक्तता (aṅgaprayukta-tā) *f.* quality of being employed for the sake of a subsidiary rite तच्च (अङ्गप्रयुक्तं वाक्यम्) उक्तप्रकरणादपूर्वप्रयुक्तं स्यात् । वाक्यात्त्वङ्गप्रयुक्ततेति S'ābaBh. 1643. 7 (*on* ix. 1. 2)

अङ्गप्रयोग (aṅga-prayoga) *m.* **A** performance of subsidiary rites एकसमुदायसमीपे वाङ्गप्रयोगः TantrVā. 474. 11 (*on* ii. 2. 3); MīmāKau. ii. 338. 19 (*on* iii. 3. 12); अङ्गविधीनां प्रत्येकमङ्गप्रयोगविधिकल्पने गौरवात् BhāṭṭDī. iv. 152. 6 (*on* xi. 2. 1); iv. 151. 13 (*on* xi. 2. 1); **B** use or movement of limbs (in dance or acting), gesticulation तन्मध्ये च तदीयायुधवाहनकर्मभावाभ्य(? च)नुकारी अङ्गप्रयोगो विधेयः AbhinBhā. i. 168. 19 (*on* 4. 258); शस्त्रादियुद्धे बाहुयुद्धे चाङ्गप्रयोगसौष्ठवार्थमपि प्रयुज्यते AbhinBhā. i. 94. 15 (*on* 4. 55)

अङ्गप्रयोजकत्व (aṅgaprayojaka-tva) *n.* conduciveness to (the performance of) subsidiary rites अङ्गिभूतस्य प्रधानस्यैवाङ्गप्रयोजकत्वसम्भवे … गौरवाच्च BhāṭṭDī. iii. 192. 20 (*on* x. 1. 1)

अङ्गप्रयोजनसंबन्ध (aṅgaprayojana-sambandha) *m.* relationship between a subsidiary and its purpose किं शाखा प्रस्तरस्याङ्गभूता, अङ्गप्रयोजनसंबन्धस्तयोः S'ābaBh. 1455. 4 (*on* vi. 4. 43); 1985. 14 (*on* x. 6. 3); किं पौर्णमास्याः वैमृधस्याङ्गप्रयोजनसंबन्धः S'āstrDī. 389. 10 (*on* iv. 3. 14); 388. 9 (*on* iv. 3. 13); NyāyRaMā. 146. 19; कर्मान्तरत्वादङ्गप्रयोजनसंबन्धपरत्वम् MayūMāli. 391. 7 (*on* iv. 3. 16)

अङ्गप्रलेप (aṅga-pralepa) *m.* application of paste to the body तत्कालेऽङ्गप्रलेपेन सर्वशस्त्राणि वारयेत् ĪśānS'iPa. i. 52. 103.

अङ्गप्रवर्तन (aṅga-pravartana) *n.* movements of limbs शूलं मानाविनन्दित्वं वायोरङ्गप्रवर्तनम् Hastyāyur. 611. 12 (4. 5)

अङ्गप्रवीचार (aṅga-pravīcāra) *adj.* having sexual intercourse with the help of the body आ ऐशानात् … त्रिदिवौकसः । भवन्त्यङ्गप्रवीचारास्ते … । तीव्रानुरागाः सुरते TrisaS'aPuC. ii. 3. 793 (°प्रवीचारो नाम मैथुनविषयोपसेवनम् TattvārthaBh. 4. 8)

अङ्गप्रवृत्ति (aṅga-pravṛtti) *f.* **A** position of parts स्थितस्य पादस्याङ्गप्रवृत्तिवशतो विदुः MayaMa. 17. 7; **B** maintenance of the body आर्वा कुलपतिः प्रैषीत् … । वर्णाश्रमगुरोस्तेऽङ्गप्रवृत्तिज्ञानहेतवे SamarāSam. 1. 87.

अङ्गप्रसङ्ग (aṅga-prasaṅga) *m.* **A** context of an auxiliary act न चाङ्गप्रसङ्गतः लक्षणमस्य पश्यामो वयम् AbhinBhā. i. 226. 13 (*on* 5. 56); **B** description of constituents अङ्गप्रसङ्गो दानानां परिभाषाभिभाषणम् CaturCin. i. 4. 12; **C** connection with the bodily limbs अङ्गप्रसङ्गाद्वहिरङ्गभूतगृहाभिघातादौ दण्डोऽभिधीयते Subodhi. 93. 19 (2. 223); **D** intimate contact with the body प्रस्यन्दः पृषतामथेन्दुदृषदामङ्गप्रसङ्गस्तव BhartṛNi. 1. 8.

अङ्गप्रसाधन (aṅga-prasādhana) *n.* decoration of the body दृष्टेनापि त्वया देव दत्तमङ्गप्रसाधनम् PāṇḍaC. 8. 350; अङ्गप्रसाधनविधौ तव का प्रवीणा S'ṛṅgāMañ.(A.) 15. 25.

अङ्गप्रसारण (aṅga-prasāraṇa) *n.* stretching of the limbs तद्रूपा सा मुहुः कुर्यात् जृम्भामङ्गप्रसारणम् AṣṭāSaṁ. i. 270. 14 (3. 4)

अङ्गप्रस्फुरण (aṅga-prasphuraṇa) *n.* throbbing of a limb अङ्गप्रस्फुरणादीनि दुर्निमित्तानि सर्वशः (प्रभवन्ति) DevīBhāP. vi. 3. 16.

अङ्गप्राणसंरोध (aṅgaprāṇa-saṁrodha) *m.* control over the limbs and the vital breaths तत्राङ्गप्राणसंरोधो योगेनैव (अपेक्षितः) BṛBrahmaS. iv. 7. 52.

अङ्गप्राधान्य (aṅga-prādhānya) *n.* predominence of the bodily movements चारीमार्गौ ह्यसावङ्गप्राधान्यात् AbhinBhā. i. 167. 8 (*on* 4. 252)

अङ्गप्राप्ति (aṅga-prāpti) *f.* obtainment of accessories अङ्गप्राप्तेर्जघन्यः कालविधिर्बाध्यतामिति चेत् S'ābaBh. 1308. 18 (*on* v. 1. 33); गृहमेधीयप्रयोगविधेश्चोदकेनाङ्गप्राप्त्यनपेक्षितया S'ivārkaMaDī. i. 41. 24 (*on* i. 1. 1); तत्र हि न चोदकादङ्गप्राप्तिः MīmāNyāPra. 214. 21.

अङ्गप्रायश्चित्त (aṅga-prāyaścitta) *n.* expiation of bodily impurity, especially that arising from death in a family [MW, APTE]

अङ्गप्रावरण (aṅga-prāvaraṇa) *n.* upper garment कटिभूषणमेकं ते द्वितीयं चाङ्गप्रावरणम् SkandP. i(2). 43. 64.

अङ्गप्रिय (aṅga-priya) *n.* water coming from sky (*lit.* pleasant to the body) तोयं यद् घनमार्गतः परिपतत्तद् गाङ्गमङ्गप्रियम् AbhidhāMañ. 212. 13.

अङ्गफल (aṅga-phala) *n.* fruit of the accessory rites संस्थासु तु यद्यप्यङ्गफलं नातिदिश्यते TantrVā. 1125. 12 (*on* iii. 6. 47); तत् (फलभेदश्रवणम्)…अङ्गफलानि प्रधान एव अभ्युचिनोति BrahmSūBh. (S'aṅ.) 706. 8 (*on* iii. 3. 57)) प्रधानफलं हि यजमानो भुङ्क्ते नाङ्गफलम् S'āstrDī. 317. 17 (*on* iii. 7. 2); अङ्गफलमपि यजमानगामि VedāntKa. 501. 11 (*on* iii 4. 44); गुणफलम् अङ्गफलम् S'rutaPra. ii. 506. 31 (*on* iii. 3. 37); प्रधानस्य … अङ्गार्थत्वाभावाच्च तद्द्वाराङ्गफलार्थत्वमित्यर्थः MayūMāli. 385. 9 (*on* iv. 3. 10)

अङ्गफलसम्बन्ध (aṅgaphala-sambandha) *m.* relation between accessory rite and the fruit अङ्गफलसम्बन्धभेदाच्च वचनव्यक्तिभेदः SaṅkarKā-Bh. 23. 12 (*on* i. 2. 30)

अङ्गबद्ध (aṅga-baddha) *adj.* [*f.* -ā) related to the subsidiaries अङ्गबद्धा उपासनाः पर्णवन्नित्यार्थवादाः NayaMañ. III. iii. 27. 53.

अङ्गबन्ध (aṅga-bandha) *m.* **1** bodily pose, physical posture अङ्गबन्धम् … सरन्कृत्यबलातिमूढः । … कविर्वियोगीव जनोऽभ्यसर्पत् RāghPāṇ.(Dha.) 8. 45; **2** poetical composition forming a figure like lotus, RāghPāṇ. (Dha.) 8. 45; **3** body-build, bodily structure संहतघनाङ्गबन्धाः कृतविनयाः कामदास्तुरगाः YaśasCam. i. 315. 6.

अङ्गबन्धन (aṅga-bandhana) *n.* tying the body, capture वेत्रकाष्ठादिनिगडैरङ्कुशेनाङ्गबन्धनम् PadmP. ii. 66. 190; नार्यो नरविहङ्गानामङ्गबन्धनवागुराः YogVā. i. 21. 18.

अङ्गबन्धुर (aṅga-bandhura) *adj.* beautiful or charming in its parts एतदेव (लास्यम्) …तत्तत्पात्रगुणोत्थाङ्गचतुष्पदव्यङ्गबन्धुरम् BhāvPra.(S'ā.) 46. 5(2)

अङ्गबर्हिस् (aṅga-barhis) *n.* sacrificial grass intended for subsidiary sacrifice न चाङ्गबर्हिषां लौकिकवदानर्थक्यम् TantrVā. 1127. 17 (*on* iii. 7. 2)

अङ्गबल (aṅga-bala) *n.* physical strength दक्षिणो मारुतः श्रेष्ठो नेत्र्योऽङ्गबलवर्धनः AṣṭāSaṁ. i. 80. 1 (1. 12); ii. 166. 10 (5. 7); *m.* **i** a *vyūha* (i. e. manifestation of S'iva or Viṣṇu) अङ्गान्येव बलं येषां तेऽङ्गबला व्यूहाः LalitāSaBh. 144. 25 (*on* 186); **ii** having strength in the form of army (i. e. military array) LalitāSaBh. 144. 25 (*on* 186)

अङ्गबलिन् (aṅgabal-in) *m.* buffalo [pw]

अङ्गबलेश्वर (aṅgabaleśvara) *m.* a *vyūha* (i. e. the 4th manifestation of a divinity) अङ्गबलेश्वरशब्द एव वा व्यूहवाची LalitāSaBh. 144. 26. (*on* 186)

अङ्गबहुत्व (aṅga-bahutva) *n.* multiplicity of accessories अङ्गबहुत्वं तु द्वारकार्यभेदेनोपपद्यते NyāyMāVi. 620. 13 (*on* xi. 1. 2)

अङ्गबाहुल्य (aṅga-bāhulya) *n.* abundance of accessory rites अङ्गबाहुल्यश्रवणाच्च तत्रैव विधिः NyāyMāVi. 139. 27 (*on* iii. 3. 3); अङ्गबाहुल्येन प्रधानोत्पत्तिविधिनिर्णयः MīmāKau. ii. 327. 18 (*on* iii. 3. 10)

अङ्गबाह्य (aṅga-bāhya) *adj.* not belonging to the *Aṅgas* (works of the Jain Canon) यत्पुनः स्थविरकृतं मातृकापदत्रयव्यतिरिक्तव्याकरणनिबद्धमध्रुवश्रुतं चोत्तराध्ययनादि तदङ्गबाह्यमिति SthānT. 51B. 10.

अङ्गबिम्ब (aṅga-bimba) *n.* idol of a subordinate deity सर्वेषां कर्मबिम्बानां लक्ष्म्यादीनां तथैव च । अन्येषामङ्गबिम्बानाम् (क्रमेण भूषणं दत्त्वा) PāraS. 12. 421; 15. 924; 18. 31.

अङ्गबीज (aṅga-bīja) *n.* mystic syllable of a formula (related to the *nyāsa*) प्राणानलोपरिस्थं तु कृत्वैतत्पिण्डपञ्चकम् । हृदादिनेत्रपर्यन्तमङ्गबीजमिदं स्मरेत् LakṣmīT. 33. 3.

अङ्गभ (aṅgabha) *m.* a species of rice [pw]

अङ्गभक्त (aṅga-bhakta) *adj.* part of the grammatical base designated as *aṅga* न च शक्यते वक्तुमङ्गभक्तोऽयं मुक् । अतो नास्ति व्यवधानमिति । अङ्गभक्तो ह्ययमङ्गमेव न व्यवदध्यात् Nyās. ii. 749. 12 (*on* vii. 2. 82); मधुनि विशन्तीति अङ्गभक्तो नुम् ङेरनवयव इति निशब्दस्यानर्थक्यम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 3. 17; Prasā. ii. 58. 9.

अङ्गभक्तत्व (aṅgabhakta-tva) *n.* the state of being part of the base designated as *aṅga* अकारमात्रभक्तो ह्ययमित्यादि । मात्रशब्दोऽयमङ्गभक्तत्वव्यवच्छेदाय Nyās. ii. 749. 16 (*on* vii. 2. 82)

अङ्गभङ्ग (aṅga-bhaṅga) *m.* **1** breaking or mutilation of a limb

(बिम्बानाम्) प्राप्ते त्वाकस्मिके दोषे ह्यङ्गभङ्गादिकेऽब्जज। भक्तानामनुकम्पार्थं दिव्यै-र्मन्त्रैर्बलादिकैः।… कुरुते निष्कृतिम् PauṣkS. 38. 24; PāraS. 15. 941; 19. 346; अत्यर्थं हयविनोदोऽङ्गभङ्गमनापाद्य न तिष्ठति NītiVā. 32. 49; तस्मिन् (रूपप्रदे यौवने) मदोन्मादगदाङ्गभङ्गव्यङ्गया(? ङ्गा)दिदोषोपहते क्व रूपम् DarpDa. 4. 8; अत्र (नरके)… बन्धनयन्त्रसंवेष्टयमानविग्रहाणामङ्गभङ्गविरावबृंहितेन हाहारवेण AvantiKa. 229. 13; बहवः…एकस्याङ्गभङ्गादिकं कुर्वन्ति Mitā. 289. 12 (*on* 2. 221); Mānaso. ii. 18. 1003; SmṛtiCan. iii. 291. 20; ManvaVi. 1046. 26 (*on* 8. 287); Subodhi. 109. 8 (*on* 2. 298); DaṇḍaVi. 254. 19; VīraMi.(Vyavahāra.) 373. 20; यथा निरपराधेन मत्पुत्रं सा शशाप ह। तत्पुत्रस्याङ्गभङ्गश्च भविष्यति BrahmVaiP. iii. 12. 49; नरेन्द्रपुत्रस्य दृढप्रहारस्तस्याङ्गभङ्गं बहुशश्चकार VarāṅgaC. 14. 39; अङ्गभङ्गं गवां दृष्ट्वा गोविन्दः करुणाकुलः। त्राणाय गिरिमुद्धृत्य गोवर्धनम-धारयत् DaśāvaC. 8. 62; PrabaCin. 75. 15; PurāPraSam. 133. 15; Subhāṣi. 604; नवकुम्भिकुम्भयुगलं व्यालम्ब्य गुञ्जसि… । नो जानासि दुरन्त°…°शुण्डाभर-व्याघातोत्पतदङ्गभङ्गविकलः प्रौढव्यथाम् AnyoŚ. 5; **2** stretching or twisting of the body जृम्भितैः साङ्गभङ्गैः।… मोक्तुमिच्छोः शयनम्… निद्राच्छेदाभिताम्रा चिरमवतु हरेर्दृष्टिः MudrāRā. 3. 21; HarṣaC. 218. 11; MahāviC. 1. 39; अद्यापि ताम्…। सुप्तोत्थितां विदधतीं मुहुरङ्गभङ्गं पश्यामि CaurPañ. 110 (KM. part 13); 113 (KM. part 13); राजा साङ्गभङ्गमुत्थाय पठति ViddhaŚā. 1. 13 (7); (गुरोः अग्रे) अङ्गभङ्गाङ्गवाद्यादिकास्फालनधूननम् (नाचरेत्) KulārT. 12. 87; TilaMañ. 354. 17; DaśRū. 4. 23; Kāvyānu.(He.) 112. 3; 117. 13; इह (आलस्ये) क्रिया। अङ्गभङ्गः क्रियाद्वेषो जृम्भणाक्षिविमर्दने RasāSu. 120. 6 (2. 61); विबोधः … जृम्भाङ्गभङ्गनयनमीलनाङ्गावलोककृत् SāhiDa. 151. 4; (आलस्ये) अत्राङ्गभङ्गो जृम्भा च BhaktiRaSi. ii. 4. 45; ii. 4. 68; **3** movements of the limbs बहुविकारे विविधाङ्गभङ्गवलनायासितमध्यभागा वृथा खिद्यसे Kād. 85. 9; HarṣaC. 118. 8; (मुग्धा) चेष्टां च कुरुते रम्यामङ्गभङ्गैः शुभैः ŚṛṅgāTi.(Ru.) 106; (कन्या) चेष्टां करोति विविधाम्… अङ्गभङ्गैः Kāvyālaṅ. (Ru.) 12. 35; HarVi. 49. 36; अद्यापि ताम्…। ध्यायामि वल्गितसुजां विहिताङ्ग-भङ्गं(? ङ्ग)व्याजेन नाभिकुहरं मम दर्शयन्तीम् CaurPañ. 119 (KM. part 13); क्रमपरिणतरेखामांसलैरङ्गभङ्गैः लघुरपि लिखितेयं दृश्यते पूर्णमूर्तिः ViddhaŚā. 1. 36; अङ्गभङ्गोल्लसल्लीला तरुणी सतोरणम् Candrā. 6. 27; MahāViSt.(J.) 7; Gopā-KeCan. 118. 29; SaduktiKa. 144. 8; (गर्वः … अनुभावा भवन्त्यत्र) अवेक्षणं निजाङ्गानामङ्गभङ्गादयोऽपि च RasāSu. 107. 4 (2. 25); BhāmiVi. 2. 88; RasGaṅ. 469. 3; TārāŚa. 101; ParyāŚaRa. 1. 163; **4** pain in the limbs (*lit.* breaking sensation of limbs) मूर्च्छाङ्गभङ्गनिद्रार्तिसदनाद्याः प्रादुर्भवन्त्युपद्रवाः… इति ग्रन्थिविसर्पः CaraS. vi. 21. 39 (1941 Ed.); vi. 23. 33 (1941 Ed.); मेदःक्षये… विसंज्ञता चाङ्गभङ्गो गमनं परुषता HārīS. iii. 9. 21; iii. 52. 5; अङ्गभङ्गाश्मरीबस्ति-मेण्ढ्वङ्क्षणवेदनाः। स्युर्मूत्ररोधात्पूर्वे च प्रायो रोगाः AṣṭāSam. i. 18. 15 (1. 5) = AṣṭāHṛ. i. 4. 5; (लक्ष्मीः) मन्दरोद्धतमहासमुद्रवीचिवलयवेगास्फालनविजृम्भिताङ्ग-भङ्गज्वरे(? रा) AvantiKa. 45. 5; SiddhYo. 1. 28; RasRaSa. 30. 93; **5** destruction of the body शालग्रामशिलादानं ये कुर्वन्ति नगोत्तमे। अङ्गभङ्गम-वाप्नोति SkandP.ii(1). 40. 15; **6** perinaeum [Nighaṇṭuprakāsha in pw]

अङ्गभङ्गकर (aṅgabhaṅga-kara) *adj.* causing mutilation of a limb अङ्गभङ्गकरस्याङ्गं तदेवापहरेन्नृपः MatsyaP. 227. 87 = ViṣṇuDhaP. ii. 72. 71.

अङ्गभङ्गतस् (aṅgabhaṅga-tas) *adv.* due to physical exertion पिच्छिले पतितानां च उद्वर्तेनाङ्गभङ्गतः। प्रतिष्ठिते धर्मसेतौ धर्मो मे स्यात् BhaviP. 404B. 34 (ii(3). 16. 16)

अङ्गभङ्गता (aṅgabhaṅga-tā) *f.* the state of having fracture in the limbs मांसक्षयेऽतिकृशताचेष्टनं चाङ्गभङ्गता HārīS. iii. 9. 20.

अङ्गभङ्गि (aṅga-bhaṅgi) *f.* breaking (sensation) of limbs अङ्गभङ्गि-भ्रमिः स्फोटिः शोफः श्वासः शिरोव्यथा। दाहश्च ज्वरवक्त्राणि सप्त PārśvC. 7. 381.

अङ्गभञ्जन (aṅga-bhañjana) *n.* breaking (sensation) of limbs छादयन्नाननं वेगैरर्दयन्नङ्गभञ्जनैः। निरुच्यते छर्दिरिति दोषः SuśruS. vi. 49. 6 = RugVi. 15. 4 = BhāvPra.(Bhā.) 8. 16 (? 17). 5; शूलाङ्गभञ्जनम्… कालदष्टस्य चेष्टितम् VetāPañ.(Śi.) 12. 39.

अङ्गभद्र (aṅga-bhadra) *m.* secondary portico तमङ्गभद्रविन्यासरचना-भिरनेकधा। अपरस्परसंबाधात् संवृतैर्विवृतैरपि (गृहभेदाः) SamarāSū. 19. 39.

अङ्गभर्तृ (aṅga-bhartṛ) *m.* **1** king of the Aṅga country स्वशीर्ष-कामेन रथः सुचक्रे बन्धोऽद्य ते प्रैष्ययमङ्गभर्त्रा DvyāśraKā. 6. 16; RāghPāṇ.(Ka.) 12. 33; **2** chief of the (four) divisions (of army) अङ्गभर्तुः शिरश्छिन्नम् RāghPāṇ.(Ka.) 12. 33 (comm. अङ्गानां सेनाङ्गानां भर्तुः)

अङ्गभव (aṅga-bhava) *adj.* produced from the body सुषमामृतं यदि तवाङ्गभवं स्वदृशा रतिः स्वयमपास्यदिदम् Rāgh. 8. 18; *m.* son सुग्रीवोऽपि निजं राज्यमङ्गदाङ्गभवे ददौ PadmP.(Ra.) 119. 5; कविप्रव(? ब)र्हश्रियकुटुंव(? ब)-पल्लीकुल्याजमिश्र(? श्रा)ङ्गभवाङ्गदस्य पुत्रीम्… पत्नीं स लेभे EI. xiii. 291. 15; DaivaVa. 2. 9; यशःप्रसरवान् देवि भविताङ्गभवस्तव SamarāSam. 2. 12.

अङ्गभवा (aṅga-bhavā) *f.* daughter नत्वाथ जिनाधिनाथमित्युग्रसेनाङ्गभवा जगाद NemiC. 12. 49.

अङ्गभा (aṅga-bhā) *f.* lustre of the body अङ्गभाभिः सुरेन्द्राणां तेजोऽ-र्कस्य पराहतम् MahāP. 13. 55; DvyāśraKā. 6. 11.

अङ्गभाग (aṅga-bhāga) *m.* **1** part of the body हृन्मर्ममेदिपतदुत्कट-कङ्कपत्र° … °स्फुरदङ्गभङ्गा(v. l. °भागा) MahāviC. 1. 39; सान्द्रोल्लसत्पुलक-कञ्चुकिताङ्गभागाः।… ये संस्तवं तव विभो रचयन्ति KalyāMaSt. 43; RāghPāṇ. (Dha.) 16. 48; SubhāRaK. 4. 22; **2** part, aspect or item करणमिह लिङ्गा-देर्ज्ञानमेवाङ्गभागः SaṁkṣeŚā. 1. 389 (i. 288. 21)

अङ्गभाज् (aṅga-bhāj) *adj.* worn on the body, being connected with the body आतेनुश्चिरशवधूजनाङ्गभाजां संधानं सुरधनुषः प्रभा मणीनाम् Kirātā. 7. 16; *m.* human being, a man, a person एकस्यैवाङ्गभाजः स्युर्दुःखानि च सुखानि च PāṇḍaC. 15. 100; NemiDū. 72; सन्तो वदन्ति मधुरं विषयोपसेवाम्। आदौ विपाकसमये कटुकं नितान्तं किंपाकपाकफलभुक्तिमिवाङ्गभाजाम् SubhāRa-Saṁ. 90; 212; VasaViKā. 9. 3; SindūPra. 52; ताभ्यामसौ धर्ममणूदरीभ्यां समाचरन्संशयगोचरेषु।… श्रुतिनिर्विशेषं प्रमाणमासीत्परमङ्गभाजाम् YātrāPra. 6. 1; 7. 38; स्निग्धाश्वापः प्रसन्ना भृशगरिमभृतो याः पिबन्त्यङ्गभाजः Jivān. 230. 4.

अङ्गभाढ्य (aṅgabhāḍhya) *adj.* increased by six signs of the zodiac (i. e. by 180°) प्राग्दृक्खचराङ्गभाढ्यभान्वोरल्पोऽर्कः GrahaLā. 10. 5.

अङ्गभार (aṅga-bhāra) *m.* **A** weight of the body उल्लसितार्करोचिषम् …अङ्गभारभङ्गुरितकमठराजपृष्ठम्…मठमैक्षिष्ट (सिंहलराजपुत्रः) TilaMañ. 222. 8; 277. 12; काचित्। नायेऽङ्गभारमतनिष्ट नतभ्रुवोऽस्या वाहाधिरोहणमजायत वैभवाय Acyutarā. 10. 31; **B** burden to the body भूषा त्रपा मृगदृशः शुचि संप्रदायि पुंसः श्रुतं यदवरं परमङ्गभारः BhikṣāKā. 3. 18.

अङ्गभाव (aṅga-bhāva) *m.* the state of being auxiliary, subordinate or accessory ततोऽङ्गभावं भक्तानां नतार्थं तत्प्रयान्ति(? ति) च PauṣkS. 31. 260; 31. 297; JayāS. 13. 176; प्रमाणैः साधनोपालम्भयोश्छलजातिनिग्रहस्थानानामङ्ग-भावः स्वपक्षरक्षणार्थत्वात् NyāyBh. 59. 13 (*on* i. 2. 2); ŚābaBh. 730. 5 (*on* iii. 1. 19); 857. 5 (*on* iii. 3. 14); 1379. 6 (*on* vi. 1. 32); NyāyVār. 163. 16 (*on* i. 2. 43); 328. 4 (*on* ii. 2. 67); विवक्षापरतन्त्रत्वात् विशेषणविशेष्ययोः। यदङ्ग-भावेनोपात्तं तत्तेनैव हि गृह्यते PramāVār. 3. 227; PāraS. 6. 128; 7. 292; 10. 367; 15. 851; बोधादेव तदुत्पत्तावङ्गभावोऽस्य संमतः VibhraVi. 103; TantrVā. 778. 18 (*on* iii. 2. 13); 1059. 22 (*on* iii. 5. 45); 1099. 20 (*on* iii. 6. 22); 1176. 22 (*on* iii. 8. 26); Nyās. ii. 92. 3 (*on* v. 2. 93); न हीन्द्रादीनां स्वरूपसंनिधानेन यागाङ्गभावो दृश्यते BrahmSūBh.(Śaṅ.) 187. 18 (*on* i. 3. 27); 188. 17 (*on* i. 3. 27); Dhvanyā. 193. 7 (*on* 2. 5); कर्मणां कीदृशो मोक्षं प्रत्यङ्गभावः NyāyMañ. ii. 91. 14; BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 453; SaṁkṣeŚā. 1. 45 (i. 51. 10); भवतु शान्ते प्रत्यये जनयितव्ये रजस्तमसोरङ्गभावः TattvVai. 82. 20 (*on* 2. 18); Bhām. 37. 22 (*on* i. 1. 1); 39. 11 (*on* i. 1. 1); 236. 2 (*on* i. 3. 27); 236. 4 (*on* i. 3. 27); SaraKaṇṭhā. 339. 10; 553. 14; 733. 4; Loc. 169. 19 (*on* 3. 20); 179. 25 (*on* 3. 30); न चोपनयनस्याङ्गभावोऽस्त्यध्यापनं प्रति ŚāstrDī. 8. 8 (*on* i. 1. 1); KāvPra. 685. 2; VedāntSā.(Rā.) 334. 6 (*on* iii. 3. 60); 335. 6 (*on* iii. 3. 63); AuciViCa. 18 (11); Kāvyānu.(He.) (comm.) 140. 6; साधनं क्रियां प्रति अङ्गभावं गच्छदपि…विशेषणेन युज्यते Pradī. vii. 64. 17 (*on* viii. 1. 69); VyaktiVi. 34. 5; Aparā. 1032. 5 (*on* 3. 205); VedāntKa. 32. 12 (*on* i. 1. 1); ŚrutaPra. iA. 43. 31 (*on* i. 1. 1); ii. 535. 14 (*on* iii. 3. 64); CaturCin. iii(1). 302. 14; SarvaDaSaṁ. 1. 72; विद्यानामुद्गीथादि-वदङ्गभावः VedāntPāSau. 351. 19 (*on* iii. 3. 59); ŚaṅkaVi.(Ā.) 253. 4; 253. 7; SāhiDa. 240. 1; अङ्गभावो हि सद्भावः BrahmSūBh.(Śrī.) ii. 382. 15 (*on* iii. 3. 63); ŚivārkaMaDī. i. 183. 21 (*on* i. 1. 4); i. 509. 34 (*on* i. 4. 1); i. 510. 3 (*on* i. 4. 1); Bhāsk. i. 17. 18 (*on* i. 1. 1)

अङ्गभावना (aṅga-bhāvanā) *f.* injunction related to the accessory (of a sacrifice), injunction connected with the subsidiary एकाङ्गभावना प्रयोजनापेक्षा प्रकरणेन फलभावनाङ्गं भवति NyāyRaMā. 134. 4; ŚāstrDī. 199. 4 (*on* iii. 1. 10); अङ्गभावनासम्बन्धिप्रकरणमवान्तरप्रकरणम् ArthSaṁ. 57. 2; 58. 8; BhāṭṭDī. i. 199. 10 (*on* iii. 1. 10)

अङ्गभावनिरपेक्ष (aṅgabhāva-nirapekṣa) *adj.* [*f.* -ā] independent of subordination अङ्गभावनिरपेक्षयैव नः प्रत्ययो यदिह शब्दविद्यया। वैदिकार्थ-विषयो विधीयते तत्परास्तमितरेतराश्रयम् NyāyMañ. i. 392. 22.

अङ्गभावपर (aṅgabhāva-para) *adj.* indicative of subordination अङ्ग-भावपरसूत्रमुपादत्ते सर्वापेक्षेति ŚrutaPra. iA. 44. 10 (*on* i. 1. 1)

अङ्गभावप्रतिपत्ति (aṅgabhāva-pratipatti) *f.* attainment of the state of being subsidiary अनेकत्र कर्मणि युगपदङ्गभावप्रतिपत्तिरङ्गभावगमनम्

Bhām. 236. 2 (*on* i. 3. 27)

अङ्गभावप्रतिपादक (aṅgabhāva–pratipādaka) *adj.* stating or conveying subordination अङ्गभावप्रतिपादकवाक्यविषयसूत्रोपादानेन भास्करमतं चावलम्बितं भवति S'rutaPra. iA. 44. 12 (*on* i. 1. 1)

अङ्गभावप्राप्ति (aṅgabhāva–prāpti) *f.* attainment of the state of being a subsidiary समारोपितायामिति। अङ्गभावप्राप्ताविति शेषः Loc. 166. 18. (*on* 3. 20); Kāvyānu.(He.) 137. 3.

अङ्गभावरहितत्व (aṅgabhāvarahita–tva) *n.* the state of being without subordination स्वातन्त्र्येऽङ्गभावरहितत्वे तद्विधिः प्रायश्चित्तविधिनिष्फलोऽनुष्ठानलक्षणफलशून्यः स्यात् Aparā. 1231. 26 (*on* 3. 312)

अङ्गभावविरह (aṅgabhāva–viraha) *m.* absence of subordination अस्याङ्गभावविरहादमुना सहातो ब्रह्मात्मनोरनतिरेकमुशन्ति धीराः SaṁkṣeS'ā. 1. 311 (i. 233. 1)

अङ्गभावविरोध (aṅgabhāva–virodha) *m.* inconsistancy with subordination निर्देशाभावेऽङ्गभावविरोधः S'ābaBh. 1424. 20 (*on* vi. 3. 30)

अङ्गभावविषयता (aṅgabhāvaviṣaya–tā) *f.* the state of being related to a subsidiary सहभावश्रवणस्याङ्गभावविषयतया अन्यथासिद्धत्वात् S'rutaPra. ii. 556. 23 (*on* iii. 4. 35)

अङ्गभावसिद्धि (aṅgabhāva–siddhi) *f.* establishment of subordination एतावता न साक्षादङ्गभावसिद्धिः VedāntKa. 32. 14 (*on* i. 1. 1)

अङ्गभावाभाव (aṅgabhāvābhāva) *m.* absence of being a subsidiary उपासनानामङ्गभावाभावात् BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 382. 16 (*on* iii. 3. 63)

अङ्गभावावगम (aṅgabhāvāvagama) *m.* knowledge of subordination अवान्तरकार्यनिरपेक्षाणामेवाङ्गभावावगमात् NyāyRaMā. 182. 12.

अङ्गभावाश्रुति (aṅgabhāvāśruti) *f.* absence of a scriptural text about subordination नैतत्, अङ्गभावाश्रुतेः VedāntSā.(Rā.) 335. 6 (*on* iii. 3. 63)

अङ्गभावासंभव (aṅgabhāvāsambhava) *m.* impossibility of subordination इति फलान्तरसाधनतयावगतस्योपासनस्याङ्गभावासंभवात् VedāntSā (Rā.) 335. 7 (*on* iii. 3. 63)

अङ्गभावोपगम (aṅgabhāvopagama) *m.* acceptance of the state of being an accessory यत् साक्षान्नायिकावर्णनं तदवाच्यमेव। तत्संबंधिनामेव स्पर्शादीनामिव रम्याणामर्थानां विरहव्यतिरेकेणाङ्गभावोपगमात् VyaktiVi. 100. 27.

अङ्गभावोपपत्ति (aṅgabhāvopapatti) *f.* justification of subordination ज्ञानोत्पत्तावङ्गभावोपपत्तौ न संयोगपृथक्त्वेन साक्षादङ्गभावो युक्तः Bhām. 46. 10 (*on* i. 1. 1)

अङ्गभास् (aṅga–bhās) *n.f.* lustre of the body आनीलानामङ्गभासां विलासादचक्षाणं तत्त्वमम्बो(? म्भो)धराणाम्। ... कान्तोऽपश्यत्कौस्तुभाकोंदयाद्रिम् Acyutarā. 7. 32.

अङ्गभित्ति (aṅga–bhitti) *f.* wall-like surface of the body कदा पर्यन्ततीक्ष्णा तूलिकेव तद्दृष्टिरङ्गभित्तौ भ्रमिष्यति UdaySuKa. 119. 27.

अङ्गभिद् (aṅga–bhid) *f.* side, flank पार्श्वं कुक्ष्यङ्गभित्तथा AnekāK. 860.

अङ्गभू (aṅga–bhū) *m.* [P. iii. 2. 179] **A** offspring, son (*lit.* born of the body) सुग्रीवोऽपि निजं राज्यमङ्गदाङ्गभुवे ददौ PadmP.(Ra.) 119. 5; त्वमङ्गभूर्भुवनगुरोर्नभस्वतः RāmC. 15. 57; भूयोऽप्यङ्गभुवं राजा ब्रह्मणः ··· पर्यपृच्छत SkandP. ii(7). 1. 1; श्रीधैर्यस्याङ्गभुवा ··· व्यक्तिविवेको विदधे VyaktiVi. 137. 21; EI. i. 144. 22; TriṣaS'aPuC. ii. 1. 61; MalliC. 3. 83; तस्यांगभूर्जयति ···। सारङ्गदेवः EI. i. 281. 12; **B** love or passion पश्य पश्य विरहे दहत्यसावङ्गभूरपि यदङ्गकानि मे Surath. 6. 78; पाञ्चाली रङ्गभुवं प्राप नयन्ती नृपावलीरङ्गभुवम् YudhiVi. 1. 81.

अङ्गभू (aṅga–bhū) *adj.* coming from the body, belonging to the body कर्णनेत्रादिभूरङ्गभूश्च तेषामभून्मलः। कस्तूरिकापरिमलः TriṣaS'aPuC. i. 1. 845; रक्तबीजवियुक्तायाः पताकिन्याः सुरद्विषाम्। यदभूदङ्गभूः कम्पस्तदेतन्महदद्भुतम् Surath. 10. 101.

अङ्गभूत (aṅga–bhūta) *adj.* [*f.* –ā] **1 A** accessory, ancillary षड्ढोता पश्चिष्टिश्चाङ्गभूतेषु न विद्यते ĀpaS'S. xi. 16. 3; इष्टिरारम्भसंयोगादङ्गभूतान्निवर्तेत MīmāSū. x. 1. 4; यज्ञस्य अङ्गभूतानि सामहोममन्त्रोत्थानान्युपदिदिक्षन्नाह Chāndo-UBh. 131. 4 (*on* ii. 24. 1); Kāśi. i. 50. 8 (*on* 1. 100); Bhām. 550. 11 (*on* iii. 2. 7); श्येनादावप्यङ्गभूता हिंसा नाधर्मः NyāyRa. 125. 9 (*on* 2. 264); यद्यप्यपूर्वफलप्रदातृत्वं न देवतायास्तथापि सर्वाङ्गोपेतकर्मानुष्ठानात्फलदापूर्वोदय इति युक्ताङ्गभूतपित्रादिदेवतायाः फलहेतुत्वोक्तिः Aparā. 561. 12 (*on* 1. 269); यत्किञ्च यज्ञीयं कर्म अङ्गभूतं कर्मेत्यर्थः S'rutaPra. ii. 519. 28 (*on* iii. 3. 46); अङ्गभूतव्रीहियवानुरोधेन···अभ्यासो न युक्तः VedantKa. 367. 14 (*on* iii. 2. 7); NyāySu.(So.) 36. 7 (*on* i. 2. 7); सौत्रामणिबृहस्पतिसवादेरङ्गभूतम्···कौण्डपायिनामयनाग्निहोत्रम् ··· भिन्नम् S'ivārkaMaDī. i. 41. 6 (*on* i. 1. 1); GuruCandr. i. 333. 17; BhāṭṭDī. ii. 306. 11 (*on* vi. 5. 20); MayūMāli. 864. 17 (*on* xii. 2. 9); न··· °बृहस्पतिसवोऽङ्गभूतात्तस्माद्भिन्न एवेति वाच्यम् SetuBa. 166. 20; TantrRā. 23. 1; **1 B** subordinate, of secondary nature प्रतीयते हि संख्याख्यातवचनस्याङ्गभूता S'ābaBh. 1204. 10 (*on* iv. 1. 13); क्रिया त्वङ्गभूता NyāyVār. 315. 14 (*on* ii. 2. 60); अथाङ्गभूतान्सकलान् गणेशादीन्प्रपूजयेत् SkandP. iii(3). 7. 57; वाच्यवाचकचारुत्वहेतवो हि तस्याङ्गभूताः Dhvanyā. 107. 5 (*on* 1. 13); अन्यत्र तु प्रधाने वाक्यार्थे यत्राङ्गभूतो रसादिस्तत्र गुणीभूतव्यङ्ग्ये रसवत्प्रेयऊर्जस्विसमाहितादयोऽलङ्काराः KāvyPra. 85. 2; VyaktiVi. 34. 5; BhāvPra.(S'ā.) 173. 16(6); SāhiDa. 621. 12; अङ्गभूतासु देवतासु प्रयोजयेत् ParaS. 14. 34; ननु किमङ्गभूतायां मीमांसायां वार्त्तिकं प्रणीयते Kāśi. i. 4. 9 (*on* 0. 9); अत्र पयोधरादिशब्दश्लेषमूलातिशयोक्त्याङ्गभूतयोत्थाप्यमाना···°तादात्म्योत्प्रेक्षा Kuval. 171(231); धर्मभूता अङ्गभूता LaCandr. 359. 18; **2 A** sprung from the body गायत्री ब्रह्मणस्तद्वदङ्गभूता निगद्यते MatsyaP. 4. 7; HarṣaC. 198. 13; यस्य सर्वमजस्येदमङ्गभूतं जगत्प्रभोः MārkP. 109. 72; वेदा अङ्गभूता यस्य सः वेदाङ्गः ViṣṇuSaBh. 55. 14 (*on* 27) TaiUBh. 202. 18 (*on* 1. 5); **2 B** being a part of the body ममाङ्गभूतेन पलेन मेदसा तृप्तिं परां यास्यति भूमिनाथः PadmP. ii. 42. 24; KathāSaSāg. xii. 26. 224; **2 C** forming a part, being an element स्थित्वैवमङ्गभूतेषु प्रतितिष्ठत्यथाङ्गिनि TaiUBhāVā. 28. 5 (*on* 1. 5); प्रमेयं चेदं ममैवाङ्गभूतम् PratyabhiVi. ii. 306. 2 (*on* iv. 1. 13); अष्टौ यान्यङ्गभूतानि पदानि वाक्यं प्रति महावाक्यं प्रति वा। तानि सुप्तिङन्तान्यवान्तरवाक्यानि वेत्युभयथा AbhinBhā. i. 25. 17 (*on* 1. 57); तत्राङ्गभूतनिःसरणं प्रति प्रासाद उपात्तविषयमपादानं भवति PadMañ. *on* KāśiVr. *on* P. ii. 3. 28; यतस्तस्य सवर्णसंज्ञा अङ्गम्। तस्या अङ्गभूताया असिद्धावङ्गिनोऽपि ग्रहणकशास्त्रस्यासिद्धिः Prasā. i. 68. 22; तथा सत्यङ्गभूतेन ऋष्यादिस्मरणेन सह सर्वेषां मन्त्राणां न्यायागतानन्तर्यबाधप्रसङ्गात् ViraMi. (Āhnika.) 268. 9; तेषां या अङ्गभूता अमात्यकोशराष्ट्रदण्डदुर्गाख्याः प्रकृतयस्तासामपि प्रवृत्तिरनुसन्धेया ManvaVi. 831. 25 (*on* 7. 157); **3** being a means or condition अङ्गभूतं श्रवणादिकं च मुमुक्षुणा कार्यम् Nyāyāmr. 613A. 8.

अङ्गभूत (aṅga–bhūta) *n.* name of a *tīrtha* अङ्गभूतं च विख्यातमामर्दकमलंसुपम् MatsyaP. 22. 51.

अङ्गभूतकर्मन् (aṅgabhūta–karman) *n.* ancillary rite अङ्गभूतकर्मसमृद्धिद्वाराङ्गिनः ··· शीघ्रनिष्पादनम् S'atDū. 75. 4.

अङ्गभूतकाल (aṅgabhūta–kāla) *m.* subordinate time अङ्गभूतकालविशेषणत्वेनैवाङ्गत्वोपपत्तेः BhāṭṭDī. ii. 135. 24 (*on* iv. 3. 12); MīmāKau. ii. 110. 17 (*on* ii. 4. 7)

अङ्गभूतक्रम (aṅgabhūta–krama) *m.* subordinate order प्रयोगभेदादङ्गभूतक्रमासम्भवेऽपि MayūMāli. 418. 17 (*on* v. 1. 17)

अङ्गभूतग्रहण (aṅgabhūta–grahaṇa) *n.* taking up (of Soma-cups) which is subordinate ननु प्रदानस्य प्रधानत्वादङ्गभूतग्रहणापकर्षेऽप्यपकर्षासम्भवात्कथं पूर्वपक्षः MayūMāli. 734. 8 (*on* x. 5. 22)

अङ्गभूतत्व (aṅgabhūta–tva) *n.* **1** the state of being subordinate न वाङ्गभूतत्वात् MīmāSū. x. 1. 7; **2** the state of forming a part अपरमखिलमस्यैवाङ्गभूतत्वहेतोरिह समभिनिविष्टं तद्विरो वाच्यमासीत् SaṁkseS'ā. 3. 298 (ii. 319. 23); गङ्गाप्रतापसम्प्रतिपादोदकयोर्विशेषेण सारभूतयोरुपादानाद्धिमवतः पूतत्वे चाङ्गभूतत्वादयं विशेषतो धर्मधर्मिरूपः सारः SaraKaṇṭhā. 339. 19.

अङ्गभूतदक्षिणा (aṅgabhūta–dakṣiṇā) *f.* fee which is subsidiary दक्षिणापेक्षायां स्वप्रवृत्ताङ्गभूतदक्षिणायां चासत्याम्···सोमाङ्गदक्षिणाया एव ग्राह्यत्वात् VidhiRa. 10(72. 2)

अङ्गभूतदेवता (aṅgabhūta–devatā) *f.* subordinate deity अङ्गभूतदेवतास्मारकत्वेन च मन्त्राणां बहिरङ्गत्वान्मन्त्रपाठाद्ब्राह्मणपाठस्यैव बलीयस्त्वं स्यात MīmāNyāPra. 236. 6.

अङ्गभूतदेश (aṅgabhūta–deśa) *m.* subordinate region अपिनाङ्गभूतदेशादिपरिग्रहः BālamBha. i. 11. 18 (*on* 1. 6)

अङ्गभूतद्रव्य (aṅgabhūta–dravya) *n.* (offering-) material which is subsidiary अङ्गभूतद्रव्याजैनारम्भेऽपि प्रधानभूतयज्यनारम्भोपपत्तेः TantrRa. 19. 18.

अङ्गभूतध्यान (aṅgabhūta–dhyāna) *n.* meditation as the subordinate part (of worship) अङ्गभूतध्यानस्यैवोपासनत्वेनाभिधानम् ViraMi. (Āhnika.) 254. 23; BālamBha. i. 94. 16 (*on* 1. 24)

अङ्गभूतनायक (aṅgabhūta–nāyaka) *m.* secondary hero अङ्गभूतनायकानां नायकान्तरापेक्षया महासत्त्वादेरव्यवस्थितत्वात् Avalo. 38. 31 (*on* 2. 6)

अङ्गभूतप्रयाजादि (aṅgabhūta–prayājādi) *m. prayājas* etc. which are subordinate यदङ्गभूतप्रयाजाद्यनुष्ठानं साधारणं तदनुष्ठानतन्त्रम् SivārkaMaDī. i. 77. 26 (*on* i. 1. 1)

अङ्गभूतमन्त्र (aṅgabhūta–mantra) *m. mantra* which is subordinate

अङ्गभूतमन्त्रस्य शब्देनोपस्थितिं विना प्रधानविधिर्मन्त्रविशिष्टं प्रधानं विधातुं न क्षमते MayūMāli. 8. 8 (*on* i. 2. 1)

अङ्गभूतयूप (aṅgabhūta-yūpa) *m.* sacrificial post which is a part प्रकृतः पशुयागः ··· अङ्गभूतयूपद्वारेणाश्रयो भविष्यति NyāySu.(So.) 77. 17 (*on* i. 2. 22)

अङ्गभूतरस (aṅgabhūta-rasa) *m.* sentiment which is subservient तत्राङ्गभूतरसादिविषये रसवदाद्यलंकाराः AlaṅkāSa. 186. 6.

अङ्गभूतव्रत (aṅgabhūta-vrata) *n.* vow which is subordinate अनुव्रतानि जपयज्ञस्याङ्गभूतव्रतानि VīraMi.(Āhnika.) 316. 17.

अङ्गभूतसवन (aṅgabhūta-savana) *n.* Soma-pressing which is an accessory लाघवादङ्गभूतसवनपरत्वापत्तेः MīmāKau. ii. 279. 2 (*on* iii. 2. 27)

अङ्गभूतसुब्रह्मण्या (aṅgabhūta-subrahmaṇyā) *f.* the Subrahmaṇyā chant which is an accessory अङ्गभूतसुब्रह्मण्याया बाधस्यायुक्तत्वात् LaCandr. 359. 29.

अङ्गभूतस्तोत्र (aṅgabhūta-stotra) *n.* chant which is an accessory अङ्गभूतस्तोत्रद्वारेणाश्रयाश्रयिसम्बन्धः सेत्स्यति TantrVā. 558. 10 (*on* ii. 2. 27); क्रमोऽप्ययम्···अङ्गभूतस्तोत्रगुणभूतात्कालाद्बलीयान् TantrRa. 293. 19; S'āstrDī. 420. 3 (*on* v. 1. 18); पात्रविशेषस्य षोडश्याख्यस्य ग्रहणे अङ्गभूतस्तोत्रकालाकाङ्क्षायाम् VedāntKau. 319. 24 (*on* iii. 3. 26); BhāṭṭDī. iii. 26. 10 (*on* viii. 3. 2); MayūMāli. 155. 6 (*on* ii. 2. 12)

अङ्गभूतहोम (aṅgabhūta-homa) *m.* offering which is subordinate प्रयोजकप्रधानस्याभावादङ्गभूतहोमस्यापि निवृत्तेः SmṛtiCan. v. 324. 8.

अङ्गभूताग्नि (aṅgabhūtāgni) *m.* sacred fire which is subservient आधानं न सोमस्याङ्गम्, तथापि अङ्गभूताग्निसंस्कारत्वादङ्गतुल्यमेव NyāyMāVi. 299. 23 (*on* v. 4. 5); MīmāKau. ii. 280. 17 (*on* iii. 2. 28)

अङ्गभूतेष्टि (aṅgabhūteṣṭi) *f.* sacrifice which is an accessory नाङ्गभूतेष्टिपशुष्वातिदेशिकान्वाहार्यदक्षिणाप्राप्तिः MīmāKau. iii(2). 84. 1 (*on* ii. 1. 12)

अङ्गभूप (aṅga-bhūpa) *m.* king of the Aṅgas ततोऽङ्गभूपस्त्रिभिरेव बाणैरताडयन्मूर्ध्नि BhaviP. 535B. 24 (iii(3). 32. 110)

अङ्गभूपति (aṅga-bhūpati) *m.* king of the Aṅgas जिष्णुमार्गणैरङ्गभूपतिः । अत्रस्तु(स्तु)रस्त्रमाहेयं महीयांसमजूहवत् PāṇḍaC. 13. 722; अथानपत्यः स्वयमङ्गभूपतिः समेत्य राजानमिमामयाचत Rāgh. 1. 8.

अङ्गभूपाल (aṅga-bhūpāla) *m.* king of the Aṅgas गिराथ कुरुनाथस्य वचस्तन्मद्रभूपतेः । अङ्गीचक्रेऽङ्गभूपालः PāṇḍaC. 13. 629.

अङ्गभूमि (aṅga-bhūmi) *f.* surface of the body स्वेदाम्बुभिः क्वचन पिच्छिलमङ्गभूमौ RasMañ. 36; सुवर्णसदृशाकारा त्वङ्गभूमिः प्रतीयते S'ārṅgaPa. 4629.

अङ्गभूय (aṅga-bhūya) *n.* [P. iii. 1. 107] state of being a limb मदने मदिरेक्षणाविधेये भ्रमरादीनि बलानि यत्र तासाम् । अभजन्मणीयमङ्गभूयं प्रभुचित्तानुसृतिं भजन्ति सर्वे Raghunā. 2. 51.

अङ्गभूयस्त्व (aṅgabhūyas-tva) *n.* multitude of accessories अङ्गभूयस्त्वादिति S'ābaBh. 1561. 8 (*on* vii. 3. 24); तस्मादङ्गभूयस्त्वे फलभूयस्त्वमिति S'ābaBh. 2910. 20 (*on* xi. 1. 15); NyāyMāVi. 621. 17 (*on* xi. 1. 3); नैव हीदाङ्गभूयस्त्वमितिकर्तव्यता मता TantrVā. 829. 20 (*on* iii. 3. 10); अङ्गभूयस्त्वेनात्रैव व्यवहारविधिनिश्चयात् Aparā. 595. 9 (*on* 2. 1); न चाङ्गभूयस्त्वं प्रयोगविधिनिर्णायकम् VedāntKa. 416. 4 (*on* iii. 3. 19); VidhiRa. 9 (70. 7); MayūMāli. 56. 27 (*on* i. 4. 2)

अङ्गभूविभु (aṅgabhū-vibhu) *m.* king of the Aṅgas कौतुकान्मणिकलाञ्चिकां वहन्नङ्गभूविभुरमुं न्यषेवत Raghunā. 5. 39.

अङ्गभूष (aṅga-bhūṣa) *adj.* who has decorated his body कथयामास जामात्रे शिवायाद्भुतकर्मणे । रुक्माङ्गदधरायाङ्गभूषाय चन्द्रशोभिने PadmP. iv. 39. 36.

अङ्गभूषण (aṅga-bhūṣaṇa) *n.* **1** ornament (worn) on the body हारो माला चैवाङ्गभूषणम् NāṭyS'ā. 21. 20; दृष्ट्वा तस्याङ्गभूषणम् VarāṅgaC. 15. 16; MānaSā. 50. 23; PāṇḍaC. 6. 911; अङ्गभूषणमहो भस्मैव वेश्माटवी HammīMaMa. 5. 14; **2** beautification of the body रूपयौवनलालित्यभोगाद्यैरङ्गभूषणम् । शोभा प्रोक्ता SāhiDa. 129. 5.

अङ्गभूषा (aṅga-bhūṣā) *f.* ornaments worn on the body ता मेनिरे भारमिवाङ्गभूषाम् Kapphiṇā. 12. 37.

अङ्गभृत् (aṅga-bhṛt) *adj.* possessing limbs हरेः । जीर्णस्यापि च विन्ध्यकन्दरदरीद्वारावताराक्षमैरङ्गैरङ्गभृतो दलन्ति दरतो गन्धेन गन्धद्विपाः SaduktiKa. 252. 23.

अङ्गभेद (aṅga-bhedá) *m.* [AltGr. II. 1. 299] **1A** name of a disease causing limb-splitting ache, rheumatism अङ्गभेदो अङ्गज्वरो यश्च ते हृदयामयः AV. v. 30. 9; अङ्गभेदमङ्गज्वरं विश्वाङ्गयं विसल्पकम् । सर्वं शीर्षण्यं ते रोगं बहिर्निर्मन्त्रयामहे AV. ix. 8. 5; शीर्षण्यं रोगमनीनशोऽङ्गभेदमशीशमः AV. ix. 8. 22; xix. 44. 2; (वातजा रोगाः) अङ्गभेदोऽङ्गशोषश्च S'ārṅgaS. i. 7. 109; **1B** splitting or cracking of the limbs (in leprosy) अस्यामवस्थायामुपद्रवाः कुष्ठिनं स्पृशन्ति तद्यथा प्रस्रवणमङ्गभेदः पतनान्यवयवानाम् CaraS. ii. 5. 19 (1922 Ed.); **2A** difference in character भेषजमङ्गभेदादपि द्विविधम् CaraS. iii. 8. 87 (1941 Ed.) (comm. अङ्गं शरीरं स्वरूपमिति यावत् तेन स्वरूपभेदादित्यर्थः); **2B** variety of limbs स्वैरं जहासैव ययौ न दैन्यं स्वैरङ्गभेदैः सुभटः पतद्भिः RāmC. 32. 29; एकस्यैवात्मनो यद्वदङ्गभेदो विचित्रता S'ivDṛ. 6. 118; **3** treachery in the family कृतार्थं न्यसृजत्स्वं तु नाङ्गभेदं विवेद सः KathāSaSāg. vii. 5. 156; **4** difference in subordinate rites भिन्नत्वाच्च प्रधानानामङ्गभेदस्तदाश्रयः BālaKrī. i. 15. 7 (*on* 1. 7); ये तु तन्त्रभेदादङ्गभेदाः न ते भेदकाः SetuBa. 63. 6; [Kos'as give अङ्गभेद as the meaning of वरण्ड AnekāSaṁ. 2. 96; and आहत NānārthMañ. 734]

अङ्गभेदन (aṅga-bhedana) *m.* name of a plant called *pāṣāṇabheda*, MadaPāNi. 12. 201.

अङ्गभेदाभाव (aṅgabhedābhāva) *m.* absence of (the punishment of) the mutilation of the limbs प्रातिलोम्येन गच्छन्त्याः स्त्रियः कर्णाद्यङ्गच्छेदविधानात् प्रातिलोम्यगमनव्यतिरिक्तेन गमनेऽल्पदोषत्वेनाङ्गभेदाभावस्य युक्तिगम्यत्वात् Subodhi. 105. 24 (*on* 2. 286)

अङ्गभोग (aṅga-bhoga) *m.* ministration of the body [श्री]भान[वे] ··· अङ्गभोगे अगरुकर्पूर[कुं]कुमप्रत्यं द्र२ ··· एतत्स[र्वं] प्रतिवर्षं [दे]वेन कारापनीयम् EI. xi. 57. 12; xi. 57. 20; पूर्वपुण्योदयात्सोऽपि समभूत् सम्पदान्वितः । ··· तस्याङ्गभोगे भवति प्रत्यहं लक्ष्मीव हि CampaS'reKa. 350.

अङ्गभोगभाव (aṅgabhoga-bhāva) *m.* the state of enjoying the body स्त्र्युवाच – ममाङ्गभोगभावेन सर्वं प्राप्स्यसि दुर्लभम् PadmP. ii. 1. 37.

अङ्गभोग्य (aṅga-bhogya) *adj.* used for the ministration or decoration of the body श्रीखण्डकर्पूरविचित्रवस्त्रमाणिक्यमुक्तादि तदंगभोग्यम् । वस्तूपनेयम् EI. xv. 354. 55.

अङ्गभ्रमण (aṅga-bhramaṇa) *n.* rotation of the body वितस्त्यन्तरितौ पादौ कृत्वाङ्गभ्रमणं तथा । तिष्ठेद् यदि भवेदङ्गभ्रमरी भरतोदिता AbhinDa. 297.

अङ्गभ्रमरी (aṅga-bhramarī) *f.* circular movement of the body (in dancing) वितस्त्यन्तरितौ पादौ कृत्वाङ्गभ्रमणं तथा । तिष्ठेद् यदि भवेदङ्गभ्रमरी भरतोदिता AbhinDa. 298.

अङ्गभ्रमरिका (aṅgabhramarikā) *f.* a kind of bodily movement (in dancing) समपादे स्थितः स्थाने मध्यस्य वलनाद् भृशम् । परितो भ्रामयेत्तूर्णं पूर्वकायं करौ दधत् । प्रयोगवशगौ दण्डपक्षाख्यावव्यवस्थितौ । यस्यामभिहिता तज्ज्ञैरङ्गभ्रमरिकेति सा NṛttaRa. 5. 99.

अङ्गभ्रेष (aṅga-bhreṣa) *m.* omission of an accessory rite ऊहप्रवरनामधेयानाम्···नैषां मन्त्रत्वम् । अतश्च नैषां भ्रेषे मन्त्रभ्रेषनिमित्तं प्रायश्चित्तम् । अपि तु अङ्गभ्रेषनिमित्तकमेव BhāṭṭDī. i. 100. 8 (*on* ii. 1. 10); पूर्वपक्षे ऊहादिभ्रेषे मन्त्रभ्रेषनिमित्तं प्रायश्चित्तम् । सिद्धान्ते तु अङ्गभ्रेषनिमित्तकम् MīmāKau. iii(2). 112. 8 (*on* ii. 1. 35)

अङ्गमण्डन (aṅga-maṇḍana) *n.* decorating the body धातुभिरङ्गमण्डनमयीं नाङ्गीकरोति क्रियाम् ।···दामोदरः VidaMā. 5. 5.

अङ्गमण्डल (aṅga-maṇḍala) *n.* country of the Aṅgas, country named Aṅga अङ्गमण्डलेषु···चम्पायां पुरि···प्रियदत्तश्रेष्ठी···अनङ्गमतिमेवमपृच्छत् YaśasCam. ii. 291. 17; (ऋष्यशृङ्गस्य) यदा पदाम्भोजरजोऽङ्गमण्डले तदीयमभ्यापतदद्भुतं परम् । तदैव जीमूतघटानिरन्तरं नभो बभूव स्तनितातिभैरवम् Rāgh. 1. 21; जामातरमानयामि ते मुनीन्द्रमास्ते खलु योऽङ्गमण्डले Rāgh. 1. 34.

अङ्गमतिक्षेप (aṅgamati-kṣepa) *m.* superimposition of the idea of a subordinate अनङ्गेष्वादित्यादिष्वङ्गमतिक्षेपः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 780. 12 (*on* iv. 1. 6); सप्तमीश्रुतिबलादप्यनङ्गेष्वङ्गमतिक्षेपः PrakaVi. 1016 21.

अङ्गमतिनाशक (aṅgamati-nāśaka) *adj.* destroying the body and the mind महामोहः समुत्पन्नः···। व्यापकः सर्वलोकानां ममाङ्गमतिनाशकः PadmP. ii. 120. 6.

अङ्गमध्य (aṅga-madhya) *m. n.* middle part of the body, waist मेढ्रादुपरि विन्यस्य सव्यगुल्फमिहेतरम् । गुल्फं विन्यस्य पाणी चाप्यङ्गमध्ये निवेश्य च । मुक्तासनमिदं प्रोक्तं स्थिता यत्र मुमुक्षवः AhirbuS. 31. 44; विलग्नस्त्वङ्गमध्ये स्यात् त्रिष्वेव चाङ्गलग्नयोः VisvaLoK. 206. 128; **अङ्गमध्ये** (aṅga-madhye) [Loc.] **A** among the limbs of the body अन्त्यज इति । अङ्गमध्येऽन्त्यात् निकृष्टात्पादाज्जातः BālamBha. ii. 306. 24 (*on* 2. 215); **B** in the midst of the ancillary sciences (of the Vedas) वेदचक्षुः किलेदं स्मृतं ज्यौतिषं मुख्यता चाङ्गमध्येऽस्य तेनोच्यते GrahaGa. 4. 1 (1. 11)

अङ्गमध्यपातिन् (aṅgamadhyapāt–in) *adj.* being included among the accessory rites यत्तन्त्रिणोऽङ्गमध्यपात्यङ्गैनैकार्थं तत् प्रसज्यते S'ābaBh. 2224.14 (*on* xii. 1.8)

अङ्गमध्यवर्तिन् (aṅgamadhyavart–in) *adj.* being in the middle of an accessory अङ्गमध्यवर्तिषु प्रधानेषु…एकैकं प्रधानं स्वापूर्वं साधयति TantrVā. 373.7 (*on* ii. 1.5)

अङ्गमध्यस्थ (aṅga–madhyastha) *adj.* being amongst the parts of regal administration अङ्गेभ्यश्च तथैकस्तु द्रोहमाचरतेऽल्पधीः । एकः, अङ्गमध्यस्थः कश्चित् । वधस्तस्य तु कर्तव्यः शीघ्रमेव महीक्षिता VīraMi.(Rājanīti.) 123.15.

अङ्गमनु (aṅga–manu) *m.* *mantra* associated with a limb (of the body) वह्नेरङ्गमनून् न्यस्येत्तनावुक्तेन वर्त्मना । सहस्रार्चिः स्वस्तिपूर्ण उत्तिष्ठपुरुषः पुनः । धूमव्यापी सप्तजिह्वो धनुर्धर इति क्रमात् । षडङ्गमनवः प्रोक्ताः S'āraTi. 5.29; 9.91; ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्चापीश्वरोऽपि सदाशिवः । एते सर्वात्मने जातियुक्ताङ्गमनवः स्मृताः ĪśānS'iPa. i. 9.133; i. 15.13; अङ्गमनुमूलजपात् । स्नानम् ĪśānS'iPa. i. 19.43; इह श्रीं ह्रीं कामबीजयोगोऽङ्गमनुषु स्मृतः NityoNi. 13.9.

अङ्गमन्त्र (aṅga–mantra) *m. n.* **1** *mantra* associated with a limb मन्त्रराजस्य नारसिंहस्याङ्गमन्त्रान्नो ब्रूहि NṛsiṁPūTāU. 4.1; कुतोऽमुष्याङ्गमन्त्राणामुत्पत्तिः AhirbuS. 42.2; अङ्गमन्त्रैः प्रकल्प्यानि क्षीरान्तानि शक्रद्रसात् PāraS. 22.64; 24.159; हृदयादिषु विन्यसेदङ्गमन्त्रान् S'āraTi. 4.34; नमोन्ताः प्रणवादिकाः। अङ्गमन्त्राः समुद्दिष्टाः S'āraTi. 8.37; 13.114; प्रधानादङ्गमन्त्रेषु देशस्तु दशभागि-(? वि)कः PāraS. 15.17; अङ्गमन्त्राणि कथयामि LiṅgaP. ii. 22.11; मूलमन्त्राश्च संज्ञाभिरङ्गमन्त्राश्च कीर्तिताः BhaviP. 154B.9 (i. 102.39); प्रागङ्गमन्त्रमुच्चार्य ततोऽङ्गं सचतुर्थिकम् । नमःस्वाहादिकं पश्चाद् योजयेत् ĪśānS'iPa. i. 2.52; (मृद्भागम्) अङ्गमन्त्रैः समालभ्य … रक्षायै दश दिक्षु क्षिपेत् ĪśānS'iPa. ii. 3.22; अङ्गमन्त्राः परिवारदेवतामन्त्राः CaturCin. ii(1). 354.10; देवतां तत्रावाह्य…पुनरङ्गमन्त्रैः सकलीकृत्य…मूलमन्त्रमष्टधा जपेत् TantrSā.(K.) 47.29; सर्वेषामङ्गमन्त्राणां सिद्धादिविचारो नास्ति TantrSā.(K.) 59.1; 105.1; मूर्तिमन्त्राणामङ्गमन्त्रादिभिः सह कथितस्ते समुद्देशः LakṣmīT. 45.123; VīraMi.(Pūjā.) 289.18; प्रधानजपान्तेऽङ्गमन्त्रा अपि जप्तव्याः SetuBa. 57.9; अङ्गमन्त्रेषु फलश्रवणमपि नार्थवादः SetuBa. 166.23; NityoNi. 10.10; **2** subordinate *mantra* (used in subordinate rites) ततोऽङ्गमन्त्रजप्तं च भागं पाणितले स्थितम् । तोयेनालोड्य(?ड्य) मसृणं तापयेदर्करश्मिभिः JayāS. 9.33; PāraS. 2.80.

अङ्गमन्त्रविद् (aṅgamantra–vid) *adj.* knowing spells which are to be meditated in association with some limbs of the body मूलमन्त्रं जपेत् स्पृष्ट्वा न्यसेत्तस्याङ्गमन्त्रवित् । हृन्मन्त्रेणाभिसंपूज्य हस्ताभ्यां छादयन्नपः । जपेद्विद्याम् S'āraTi. 5.46.

अङ्गमन्त्रविधान (aṅgamantra–vidhāna) *n.* injunction of subordinate *mantras* (which are to be used in subordinate rites) यस्य कर्मणः … यस्यां शाखायां भूयसामङ्गानां विधानां भूयस्त्वेनोभयश्रुतिन्यायेन प्रधानस्यापि तत्र विधानं शाखान्तरे किंचिदङ्गमन्त्रविधानं तत्र कर्मणि … तच्छाखाध्यायिनामेवाधिकारः स्यात् S'ivārkaMaDī. i. 486.30 (*on* i. 3.39)

अङ्गमरीचि (aṅga–marīci) *f.* lustre of the body स गन्धर्वः कुर्वन्नङ्गमरीचिभिः । अकाण्डविद्युदुन्मेषमभ्रमार्गे तिरोऽभवत् Rāgh. 7.56.

अङ्गमरुत् (aṅga–marut) *m.* wind in the body धनिनाम् … नृणामसौ । क्षुधर्तं धारयामास प्राणोऽङ्गमरुतामिव TriṣaS'aPuC. i. 1.42.

अङ्गमर्द (aṅga–marda) *m.* **1 A** pain in the limbs, stiffness (of the joints) of the limbs, pain in the body, malaise अङ्गमर्दोऽग्निनाशश्च … भवेन्नृणां दिवास्वप्नस्याहितस्य निषेवणात् CaraS. i. 21.46 पर्वभेदोऽङ्गमर्दश्च … लङ्घनेऽतिकृते भवेत् CaraS. i. 22.36 (वायोः) योंऽशः शरीरसन्धीनाविशति तेनास्य जृम्भाङ्गमर्दौ ज्वरश्चोपजायते CaraS. ii. 6.4 (1941 Ed.); यदा तु …स्त्रीष्वहर्षोऽङ्गमर्दश्च…तदा तस्य विद्यादनिलपित्ततः CaraS. vi. 16.133 (1941 Ed.); i. 4.5 (1922 Ed.); i. 7.10; i. 17.58; i. 24.36; ii. 1.29 (1922 Ed.); ii. 3.8 (1922 Ed.); vi. 3.26; vi. 21.30 (1941 Ed.); आर्तवमङ्गमर्दमतिप्रवृत्तिं दौर्गन्ध्यं च SuśruS. i. 15.16; शिरोगुरुत्वम्…तथाङ्गमर्दः … नृणां प्रतिश्यायपुरःसराः स्मृताः SuśruS. vi. 24.5; vi. 39.26; (असाध्यदूष्योदरलक्षणम्) तस्याङ्गमर्दः कासश्च श्वासो हिक्का च जायते BhelaS. 166.9 (6.15); अङ्गमर्दे महत्त्वे च वेपथौ वातकण्टके । … स्वेदः पथ्यतमो नृणाम् KāśyaS. 26A.41; रोमहर्षोऽङ्गमर्दश्च वातपित्तोत्तरे ज्वरे KāśyaS. 233B.26; वातपित्ताधिको यस्य संनिपातः प्रकुप्यति । तस्य ज्वरोऽङ्गमर्दस्तृट्तालुशोषप्रमीलिकाः KāśyaS. 215A.7; ज्वराणां तु लक्षणं संप्रवक्ष्यते । विषमोष्माङ्गमर्दश्च जृम्भश्च रोमहर्षणम् KāśyaS. 308B.11; 9B.16; 22B.3; 32A.39; नाडीमपोद्धृत्य तैललवणेनाभ्यज्य व्रणविधिनोपचरेत् । सहसा हि सर्वसिन् निःस्राविते तृष्णा ज्वरोऽङ्गमर्दः … जायते AṣṭāSaṁ. ii. 100.20 (4.17); i. 70.8 (1.11); i. 101.21 (1.19); i. 136.4 (1.26); i. 302.13 (3.15); विदाहादिरयम् … । शोषगुल्माङ्गमर्दोर्ध्वश्वासकासहरो गणः AṣṭāHṛ. i. 15.10; स्वेदावरोधपरितापशिरोऽङ्गमर्दनिश्वासदेहगुरुतातिमहोष्मता च । … सोऽयं भवेज्ज्वर इति प्रतिपन्नरोगः KalyāKā. 9.51; नपुंसकेन (सर्पेण) दष्टस्य अङ्गमर्दः प्रजायते BhaviP. 74B.23 (i. 36.6); भोजनेच्छाविघातात् स्यादङ्गमर्दोऽरुचिः BhāvPra.(Bhā.) 5.109; एला । श्वासाङ्गमर्दहृल्लासमूत्रकृच्छ्रविषप्रणुत् BhojanKu. 115.11; सौवीरं तु … । उदावर्ताङ्गमर्दास्थिशूलानाहेषु शस्यते BhojanKu. 124.19; शर्करा … । श्वासाङ्गमर्दहृल्लासशैत्यशूलहरा BhojanKu. 160.9; 164.9; **1 B** pandiculation (due to loss of sleep, not taking food while one is hungry, laziness, etc.) अङ्गमर्दोऽरुचिर्भ्रमः । क्षुद्वेगनिग्रहात् CaraS. i. 7.20; i. 7.23; i. 21.46; i. 22.36; ज्वराङ्गमर्दभ्रमसादतन्द्राक्षयान्वितो लाघर(? व)कोऽलसाख्यः SuśruS. vi. 44.12; vi. 55.17; AṣṭāSaṁ. i. 19.3 (1.5); निद्रानाशादङ्गमर्दशिरोगौरवजृम्भिकाः AṣṭāSaṁ. i. 59.5 (1.9) = AṣṭāHṛ. i. 7.63; i. 4.14; SuśruS. vi. 55; **1 C** stretching and contracting of the limbs (due to coyness etc.) जृम्भा च मन्मथकृतोऽङ्गमर्दः Loc. 90.19 (*on* 2.20); मूर्च्छाङ्गमर्दतृष्णेत्रचापल्यं कुचवक्त्रयोः । स्वेदः … स्त्रीणां कामज्वरे भवेत् BhāvPra.(Bhā.) 8(1).700; **2** act of crushing the limbs of the body सन्त्यागमङ्गमर्दञ्च (गदाकर्म विजानीयात्) ViṣṇuDhaP. ii. 182.16 **3 A** a shampooer or masseur (तैलैः) अङ्गमर्दाः क्षमाभर्तुरङ्गोपाङ्गविदो व्यधुः । संवाहनाम् S'āliC. 4.149; संवाहकोऽङ्गमर्दः स्यात् NāmaMāli. 595 = AbhidhāCin. 492 = S'abdaRa.(Vā.) 3094; अङ्गमर्दे तु संवाहः ParaNā. 1951; S'abdaRaSaK. 44.1; **3 B** act of shampooing or massaging संवाहनं त्वमङ्गमर्दे वायनेऽपि नपुंसकम् S'abdaRaSaK. 207.5.

अङ्गमर्दक (aṅgamarda–ka) *m.* **1** pain in the limbs, rheumatism महत्त्वे च मुष्कयोरङ्गमर्दके…स्वेदनं हितमुच्यते CaraS. i. 14.22; दुष्प्रजातामयाः सन्ति चतुःषष्टिरिति स्थितिः … प्लीहा महोदरत्वं च शाखावातोऽङ्गमर्दकः KāśyaS. 305A.22; **2 A** a servant who shampoos or massages (his master's) body, a shampooer or masseur संवाहकोऽङ्गमर्दकः TrikāS'e. ii. 8.31; श्रीवत्सोऽथ जजल्पोच्चैः … । लक्षपाकादितैलेन कृताभ्यङ्गा(? ङ्गो ऽ)ङ्गमर्दकैः MalliC. 2.371; KāvyKaVṛ. 100.1 (3.5); अङ्गमर्दकैरङ्गानि टालितानि PurāPraSaṁ. 56.31; तत्क्षणादेवम(? देवा)ङ्गमर्दकाः समागताः । तैरङ्गमर्दकैः … सुगन्धतैलेन द्वयोः कुमारयोर्मर्दनं दत्तम् KathāK. 92.21.

अङ्गमर्दजित् (aṅgamarda–jit) *adj.* remover of the pain in the limbs or of rheumatism शणस्त्वम्लकषायश्च मलगर्भास्रपातनः । … अङ्गमर्दजित् BhojanKu. 71.10.

अङ्गमर्दन (aṅga–mardana) *n.* **1 A** massaging or shampooing the body त्वङ्मांसास्थिसुखकरणेन त्रिविधं संवाहनमङ्गमर्दनम् JayaMa. 103.7 (*on* 2.2); भोजने मज्जने कान्ता पादाभ्यङ्गेऽङ्गमर्दने Mānaso. iii. 20.1817; कार्यं युवत्या चाङ्गमर्दनम् Rasā. 18.51; उन्मदनमङ्गमर्दनम् SmṛtiCan. i. 124.1; संवाहनं तैलादिना अंगमर्दनम् DīpKa. 25.21 (*on* 1.209); संवाहनं पुनः । वाहनेऽङ्गमर्दने च AnekāSaṁ. 4.202; संवाहनं वाहनेऽपि भारादेरङ्गमर्दने ViśvaPra. 98.164; MediK. 104.217; ViśvaLoK. 221.218; **1 B** pressing the limbs (i. e. the breasts) हेलानिर्जितकामरूप सहसा कृत्वाकुलान् कुन्तलांश्चोलध्वंसनमङ्गमर्दनमपि द्रागेव संपाद्यते । … प्रियेण भवताभीकेन भूर्भुज्यते SaduktiKa. 197.2; **1 C** stretching and contracting the limbs, pandiculation अङ्गमर्दननिश्वासपादसंवाहजृम्भणैः … एतैः श्रमस्यानुभावः कथ्यते BhāvPra.(S'a.) 18.9(1); RasāSu. 104.5 (2.14); **2** defeat of (the king of) Aṅga-country, SaduktiKa. 197.2.

अङ्गमर्दनकर्मन् (aṅgamardana–karman) *n.* work or profession of shampooing or massaging the body संवाहकभावमुपजीवेदिति । लोकेऽङ्गमर्दनकर्मणा जीवेदित्यर्थः JayaMa. 167.5 (*on* 2.9)

अङ्गमर्दनकला (aṅgamardana–kalā) *f.* art of shampooing or massaging the body अङ्गमर्दनकलाकुशलो भारवाहको वा संवाहकः NītiVā. 14.34.

अङ्गमर्दनप्रवाह (aṅgamardana–pravāha) *m.* continuation or prolongation of shampooing or massaging the body, continuous or prolonged massaging अथाङ्गमर्दनप्रवाहेण शरीरे सुखप्रवाहोत्पत्तिवत् अभीष्टब्रह्मविषयस्मृतिसंतानेनापि सुखसंतानो दृष्टफलं भवेत् VivaPraSaṁ. 300.20.

अङ्गमर्दप्रशमन (aṅgamarda–praśamana) *adj.* alleviating the pain in the limbs or rheumatism दाहप्रशमनः शीतप्रशमन उदर्दप्रशमनोऽङ्गमर्दप्रशमनः शूलप्रशमन इति पञ्चकः कषायवर्गः CaraS. i. 4.5 (1922 Ed.)

अङ्गमर्दिन् (aṅgamard–in) *m.* one who shampoos or massages the body (of his master) संवाहकोऽगमर्दी स्यात् AbhidhāRaMā. 2.435 = Vaija. 137.15 = KośaKaTa. 1.5876.

अङ्गमर्मन् (aṅga–marman) *n.* vulnerable spot of the body सुतं चापि पुनः सर्पैः … दंशयामास सर्वेष्वेवाङ्गमर्मसु MahāBhā. i. 119.36; यथा दारुमयी योषा नरवीर समाहिता । ईरयत्यङ्गमङ्गानि (v. l. अङ्गमर्माणि) तथा राजन्निमाः प्रजाः MahāBhā. iii. 31.22; निद्रायमाणमन्वेयुस्तं तथैवाङ्गमर्मसु । धार्तराष्ट्रोऽपि…दन्द-

शूकैरदंशयत् PāṇḍaC. 3.205; बीभत्साचारवैरस्यात्कुष्ठाख्योऽतिजुगुप्सितः । वैरूप्यं च समायाति च्छेदेनेवाङ्गमर्मणाम् SamaMā. 5.54.

अङ्गमर्ष (aṅga-marṣa) *m.* pain in the limbs, rheumatism [MW, APTE]

अङ्गमर्षण (aṅga-marṣaṇa) *n.* close contact with a body यः पुनर्भिक्षुः ···मातृग्रामेण सार्धं ···हस्तग्रहणं वा बाहुग्रहणं वा वेणीग्रहणं वा अन्यतमान्यतमस्य वा अङ्गप्रत्यङ्गसंस्पर्शनं वा अङ्गमर्षणं स्वीकुर्यात्, संघावशेषः PrātiSū. 9.13.

अङ्गमर्षप्रशमन (aṅgamarṣa-praśamana) *n.* alleviation of rheumatism [MW]

अङ्गमल (aṅga-mala) *n.* dirt of the body अरोचके गात्रसादे वैवर्ण्येऽङ्गमलादिषु । शान्तज्वरोऽपि शोध्यः स्यात् SuśruS. vi. 39.164; SiddhYo. 1.213; न जलं ताडयेत् पद्भ्यां नाम्भस्यङ्गमलं त्यजेत् । मलं प्रक्षालयेत्तीरे LiṅgaP. i. 85.151; बोधितोऽपि महामुनिः । अनिन्दद् वस्त्राङ्गमलं दुस्त्यजा कुलवासना MalliC. 8.253; तस्य मूत्रपुरीषैस्तु श्लेष्मणाङ्गमलैस्तथा । लेपाद्धेमत्वमायान्ति पाषाणादीनि भूतले Rasā. 18.163.

अङ्गमलधारिन् (aṅgamaladhār-in) *adj.* holding the dirt of the body (i. e. sin) इमौ जनपदौ स्फीतौ ख्यातिं लोके गमिष्यतः । मलदाश्च करूषाश्च ममाङ्गमलधारिणौ Rāmā. i. 23.21.

अङ्गमलवत् (aṅgamala-vat) *adv.* like the dirt of the body त्यक्त्वाङ्गमलवद् राज्यम् ··· पृथिवीभुजः । जगृहुः ··· प्रव्रज्याम् TriṣaŚaPuC. iii. 2.114.

अङ्गमलविमोक (aṅgamala-vimoka) *m.* removal of the dirt of the body स्नानकाले···नवनीतादिदीक्षादिदृढमलाङ्गमलविमोकार्थप्राप्तधावनस्य स्वपृष्ठे स्वस्य कर्तुमशक्यत्वाद्दम्पत्यन्योन्यान्यतरकर्तृकत्वविधानादिति BālamBha. i. 323.29 (*on* 1.100)

अङ्गमहीप्रदेश (aṅga-mahīpradeśa) *m.* the region of the Aṅgas नेपालभूमिषु तथाङ्गमहीप्रदेशे । ··· शुद्धायसां कृतिवराः प्रवदन्ति जन्म YuktiKa. 170.6.

अङ्गमात्र (aṅga-mātra) *adj.* merely with the body उत्सुको गन्तुमङ्गमात्र एवागतः (अहम्) TilaMañ. 40.3; *n.* **1** mere body यस्याङ्गमात्रजयिनः प्रियसाहसस्य क्ष्मापालवेषफलमेव बभूव सैन्यम् EI. xxi. 143.37; **2** merely a subservient element नाङ्गमात्रं कालः । किं तर्हि निमित्तम् ṬupṬ. 63.10 (*on* v. 1.33); पौर्णमास्यमावास्याकालयोर्यौगपद्यासंभवेन देशवाक्यावगतसाहित्यमङ्गमात्रे च व्याख्याय तन्त्रेणानुष्ठानं प्रसज्येत MayūMāli. 807.21 (*on* xi. 2.21); **3** mere subsidiary action एतेन प्रधानमैथुनाभावेऽपि प्राप्त्याङ्गमात्रेण दोष उक्तः ManvaVi. 291.1 (*on* 3.19); तत्त्वाभ्यासाद् विवेकनिष्पत्तिः ··· इतरत् सर्वमभ्यासस्याङ्गमात्रमित्यर्थः SāṁkhyaPraBh. 106.37 (*on* 3.75)

अङ्गमात्रजयिन् (aṅgamātrajay-in) *adj.* who conquers with the help of his person alone यस्याङ्गमात्रजयिनः प्रियसाहसस्य क्ष्मापालवेषफलमेव बभूव सैन्यम् EI. xxii. 84.47.

अङ्गमात्रत्व (aṅgamātra-tva) *n.* the state of being a mere part तद्रसत्वलंकारध्वन्यभिप्रायेणाङ्गमात्रत्वमिति सिद्धसाधनम् Loc. 12.6 (*on* 1.1)

अङ्गमात्रलोप (aṅgamātra-lopa) *m.* omission or loss of merely a subsidiary rite न च तेषां (प्रधानानाम्) अङ्गवैगुण्यनिमित्तप्रायश्चित्तानुष्ठानेन समाधानम् । अङ्गमात्रलोप एव तेषां विधानात् । प्रधानलोपे तु पुनःकरणमेव LalitāSaBh. 236.13 (*on* 305)

अङ्गमात्रवचन (aṅgamātra-vacana) *adj.* denoting just a part ननु चाङ्गमात्रवचनोऽपि भागशब्दोऽस्ति Nyās. ii. 28.10 (*on* v. 1.49)

अङ्गमात्रविधि (aṅgamātra-vidhi) *m.* injunction of the accessory only एकस्य कर्मणो वेदद्वये श्रवणे सति यत्र वेदेऽङ्गभूयस्त्वं तत्र कर्मविधिरन्यत्राङ्गमात्रविधिः MayūMāli. 56.27 (*on* i. 4.2)

अङ्गमात्रविषयत्व (aṅgamātraviṣaya-tva) *n.* the state of being related to the subordinate rite alone समाख्यायाः प्रधानमात्रविषयत्वात् तस्य च···अङ्गमात्रविषयत्वकल्पने BhāṭṭDī. ii. 61.20 (*on* iii. 7.24); द्वादशाहे आर्त्विज्य एव यजमानविधेस्तस्य चाङ्गमात्रविषयत्वात् BhāṭṭDī. iii. 223.20 (*on* x. 2.14); iii. 224.11 (*on* x. 2.14)

अङ्गमात्राकाङ्क्षा (aṅgamātrākāṅkṣā) *f.* expectation of a mere accessory rite क्रमो नाम ··· अनुष्ठानसादेश्यं पाठसादेश्यं च । अन्त्यमपि द्वेधा यथाक्रमपाठसंनिधिपाठश्च । त्रयमपीदमुभयाकाङ्क्षाङ्गमात्राकाङ्क्षा चेति MīmāKau. ii. 336.11 (*on* iii. 3.12)

अङ्गमात्रार्थत्व (aṅgamātrārtha-tva) *n.* the state of being meant for a mere accessory rite न चैव तदुत्तरभाविप्रधानाङ्गत्वस्यैवाभावेन कथं प्रधानप्रकरणेनाङ्गमात्रार्थत्वम् MīmāKau. ii. 215.22 (*on* iii. 1.24)

अङ्गमात्रावृत्ति (aṅgamātrāvṛtti) *f.* repetition of merely subordinate rites यदि फलभूमानमर्थयेत, तदा साङ्गं प्रधानमावर्तनीयम् । न त्वङ्गमात्रावृत्त्या तत् सिध्यति NyāyMāVi. 624.24 (*on* xi. 1.7)

अङ्गमात्राश्रय (aṅgamātrāśraya) *adj.* added to the mere stem अङ्गमात्राश्रय इयङ् स्यात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 4.13.

अङ्गमात्रेक्षण (aṅgamātrekṣaṇa) *n.* looking at the mere body अङ्गमात्रेक्षणाकाङ्क्षैः कामिभिर्मुहुरीक्षिताः । ···राजदाराः PāṇḍaC. 12.130.

अङ्गमात्रोपकल्पना (aṅgamātropakalpanā) *f.* procuring of the whole body (i. e. procuring another image) सर्वनाशेन बिम्बानामङ्गमात्रोपकल्पना।··· बिम्बे चोरादिभिर्नष्टे सद्यः संपाद्य पूर्ववत् । स्थापयेत् PāraS. 19.348.

अङ्गमाधुर्य (aṅga-mādhurya) *n.* charm of limbs समत्वमङ्गमाधुर्यं पाठ्यं प्रकृतयो रसाः । ···एतज्ज्ञेयम् NāṭyaŚā. 27.80; (नानाचारीसमुत्थानि मण्डलानि) एतानि ··· लीलाङ्गमाधुर्यपुरस्कृतानि कार्याणि NāṭyaŚā. 11.70; (नृपतिः) अङ्गमाधुर्येण···सहृदयानां हृदयमावर्जयन्तीम् ··· मदिरावतीमद्राक्षीत् TilaMañ. 71.20; कामस्यैतत्परमिह रहो यन्मनःप्रातिकूल्यं तस्मादेष ज्वलति नितरामङ्गमाधुर्यहेतुः YaśasCam. i. 618.8.

अङ्गमान (aṅga-māna) *n.* measurement of the parts (of a building) जन्मादिस्तूपिपर्यन्तं चाङ्गमानमिहोच्यते MānaSā. 26.24.

अङ्गमानक (aṅgamāna-ka) *n.* measurement of the limbs उत्तमं दशतालेन मानयेत् त्वङ्गमानकम् MānaSā. 51.14 = 51.42.

अङ्गमान्द्य (aṅga-māndya) *n.* weakness, feeble state of the body लोमहर्षोऽङ्गमान्द्यम् ··· सामान्यमेतदुद्दिष्टं गृहीतस्य तु लक्षणम् ViṣṇuDhaP. i. 231.24.

अङ्गमार्जन (aṅga-mārjana) *n.* **1** smearing the body, unction तैलस्य ये गुणा दृष्टाः शिरस्तैलगुणाश्च ये । कर्णतैले तथाभ्यङ्गे पादाभ्यङ्गेऽङ्गमार्जने । स्नाने CaraS. i. 5.107 (1922 Ed.); नानेन वा (स्नाने तथा ?) तयोर्यत्नं विदध्यादङ्गमार्जने BhaviP. 37A. 32 (i. 15.7); **2** *adj.* that which wipes the body निर्वर्त्यैवं नृपः स्नानं परीधायाङ्गमार्जनम् । सितं सुधौतं वसनं धृतमार्द्रं परित्यजेत् Mānaso. iii. 2.952.

अङ्गमार्दव (aṅga-mārdava) *n.* softness of the body or limb त्वदङ्गमार्दवं द्रष्टुः कस्य चित्ते न भासते । मालतीशशभृल्लेखाकदलीनां कठोरता Kāvyālaṅ-SāSaṁ. 5.7(*5); असद्धनफलास्वादे हीदृक् स्यादङ्गमार्दवम् PariPar. 1.154; सक्थ्यङ्गमार्दवकरः ··· अङ्गसेकः MātaLī. 11.19.

अङ्गमार्ष्टि (aṅga-mārṣṭi) *f.* application of unguents to the body तत्राङ्गरागोऽङ्गमार्ष्टिः कुङ्कुमादिना JayaMa. 34.23 (*on* 1.3)

अङ्गमालिन्यभीति (aṅgamālinya-bhīti) *f.* fear of making the body dirty (जवं चकार चतुरं वाजी) स्फुरत्खुरपुटोड्डीनरजःसंगमपि त्यजन् । अङ्गमालिन्यभीत्येव रभसा नभसि व्रजन् MalliC. 1.35.

अङ्गमास (aṅga-māsa) *m.* [pl.] six months विश्वाश्विगन्धर्वदशाङ्गमासैश्चक्रार्धचक्रं क्षितिजादिघुम्नम् Bhāsv. 4.16.

अङ्गमिलित (aṅga-milita) *adj.* [*f.* -ā] united with the body, embracing उमापि ··· अन्धकरिपोरङ्गमिलितैवास्ते UdaySuKa. 53.17; जानीमः सहजां त्वदङ्गमिलितामालोक्य पद्मालयाम् ĀnaMandā. 48.

अङ्गमिश्रित (aṅga-miśrita) *adj.* to which are added the *aṅgas* i. e. auxiliary works (of the Vedas) पुराणन्यायमीमांसाधर्मशास्त्राङ्गमिश्रिताः । वेदाः स्थानानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्दश YājñaSm. 1.3.

अङ्गमुख (aṅga-mukha) *n.* [Inst.] through a reference to a subordinate rite तत्पावनाय तस्यानृताभिधानस्य प्रायश्चित्तेन शोधनाय निर्वाप्य इत्यङ्गमुखेन होमनिर्देशः VīraMi. 518.2 (*on* 2.83); 'त्रिषु पिण्डः प्रवर्तते' इति चाङ्गमुखेन प्रधाननिर्देशः VīraMi. (Śrāddha.) 6.11.

अङ्गमुद्रा (aṅga-mudrā) *f.* **1** particular position of the fingers अङ्गमुद्रास्तु वक्ष्यन्ते LakṣmīT. 31.39; प्रागङ्गमन्त्रमुच्चार्य ततोऽङ्गं सचतुर्थिकम् । नमःस्वाहादिकं पश्चाद्योजयेदङ्गमुद्रया ĪśānŚiPa. i. 2.53; **2** physical gesture नारीसङ्केतकं वक्ष्ये वक्रभाषाङ्गमुद्रयोः NāgaSa. 5.3.

अङ्गमूल (aṅga-mūla) *m.* name of a *yakṣa* अङ्गचूडः (v. l. °मूलः) शिखावर्तः ··· एते चान्ये च बहवो यक्षाः MahāBhā. ii. 10.16; *adj.* rooted or seated in a part of the body (लशुनैः) कटीश्रोण्यङ्गमूलानां (रोगाणाम्) न जातु वशगा भवेत् KāśyaS. 175B. 6.

अङ्गमृजा (aṅga-mṛjā) *f.* cleansing of the body मद्धर्मैपद्धतिः । सासिन्सद्यादिखण्डेऽघप्रभृति प्रचरिष्यति । ··· सम्यगङ्गमृजा स्नानं ध्यानं नेत्रनिमीलता ParamāKā. 48.92.

अङ्गमृदुता (aṅga-mṛdutā) *f.* softness of the body स्त्रीत्वमङ्गमृदुतां च तदीयां निर्घृणो गणयति स न किंचित् Surath. 11.6.

अङ्गमृदुत्व (aṅga-mṛdutva) *n.* softness of the body अङ्गमृदुत्वनिदानं स्वेदनमर्दनविवर्जनेनापि । स्निग्धीकरणमतैलं प्रकाशमानं हि तत्त्वमिदम् YogŚā. 12.37.

अङ्गमेजय (aṅgam–ejaya) *adj.* [*f.* –ā] [DEBRU. p. 82] shaking the body एजृ कम्पने इत्यस्माद् ण्यन्तात् कर्मण्युपपदे खश्प्रत्ययो भवति । खकारो मुमर्थः । शकारः सार्वधातुकसंज्ञार्थः । अङ्गमेजयति अङ्गमेजयः KāśiVr. *on* P. iii. 2. 28; DhātuPra. 1. 231 (24. 17); 1. 176 (20. 20); PadMañ. *on* KāśiVr. *on* P. iii. 2. 38; एजतेर्ण्यन्तात् खशित्ययं त्यो भवति । ···अङ्गानि एजयति अङ्गमेजयः JaineVyā. 105. 2 (*on* ii. 2. 32); CāndraVyā i. 2. 11; KātanVr. *on* iv. 1. 22; *on* iv. 3. 30; योग्यमानी ममायोग्यंमन्यस्य स्नेहतोऽसि चेत्। राजवाचंयम तथापीत्याज्ञा मेऽङ्गमेजया DvyāśraKā. 11. 78; अङ्गं तु कम्पयन्नङ्गमेजयः परिकीर्तितः KośaKaTa. 2. 296.

अङ्गमेजयत्व (aṅgamejaya–tva) *n.* trembling or shaking of the body दुःखदौर्मनस्याङ्गमेजयत्वश्वासप्रश्वासा विक्षेपसहभुवः YogSū. 1. 31; यदङ्गान्येजयति कम्पयति तदङ्गमेजयत्वम् YogBh. 36. 3 (*on* 1. 31) (comm. अङ्गकम्पः); अङ्गमेजयत्वं सर्वाङ्गिनो(? ङ्गीणो) वेपथुरासनमनःस्थैर्यस्य बाधकः RājMār. 14. 22; अस्मिश्चासनजये सति समाध्यन्तरायभूता न प्रभवन्ति अङ्गमेजयत्वादयः RājMār. 39. 16.

अङ्गमोच्य (aṅga–mocya) *adj.* to be deprived of the limb शूद्रो द्विजातीनभिसंधायाभिहत्य च वाग्दण्डपारुष्याभ्यामङ्गमोच्यो येनोपहन्यात् GautDS. ii. 3. 1.

अङ्गमोटन (aṅga–moṭana) *n.* pandiculation उत्थाय ता (नागकुमारिकाः) विनिर्माज्यं लोचने श्रुतिसंगते । अङ्गमोटनवत्यश्च SkandP. iv. 76. 102; v(2). 45. 92; कर्कटः । मदनेऽङ्गकृते अङ्गमोटने ··· सर्वदा हि जृम्भणेऽस्य प्रयोगः AbhinBhā. ii. 57. 11 (*on* 9. 134); AnekāSaṁ. 2. 304 (comm. जृम्भा जृम्भणे प्रसराङ्गमोटनयोरपि); अध्वव्यायामसेवाद्यैर्विभावैरनुभावकैः । गात्रसंवाहनैरास्यसंकोचैरङ्गमोटनैः ··· श्रमो मतः RasGaṅ. 103. 11.

अङ्गमोडन (aṅga–moḍana) *n.* stretching out (or contracting) of the limbs कथने दर्शने वा कान्तस्य यदुत्पद्यते योषितो लीलादि तद्भावभावनवशान्मदनाङ्गमर्दपर्यन्तं तदङ्गमोडनान्मोट्टायितम् AbhinBhā. iii. 161. 10. (*on* 12. 19)

अङ्गम्रदिमन् (aṅga–mradiman) *m.* tenderness or softness of the limbs अहो तपःकल्पतरुर्नलीयः ··· अङ्गम्रदिम्ना तव पुष्पितो यः NaiṣC. 3. 121.

अङ्गम्लानि (aṅga–mlāni) *f.* exhaustion of the limbs or body स्वापे बहुशो रक्तावसेचनं न त्वङ्गम्लानौ शोषभयात् AṣṭāSaṁ. ii. 125. 20 (4. 23); ii. 132. 10 (4. 24)

अङ्गय् (aṅgay–) [caus. of [1]*aṅg*–] to cause to go, to cause to attain अङ्गयति गमयति जगतो (जगत् अग्रम्) जन्म प्रापयतीत्यग्निरग्रणीः PrakaVi. 214. 18; अङ्गयति गमयति विश्वस्याग्रं जन्म प्रापयतीत्यग्निः VedāntKau. 74. 5 (*on* i. 2. 29)

अङ्गयज्ञ (aṅga–yajña) *m.* subordinate sacrifice तस्मादङ्गयज्ञप्रयुक्तमेवंजातीयकं धर्मजातम् S'ābaBh. 1646. 6 (*on* ix. 1. 3)

अङ्गयष्टि (aṅga–yaṣṭi) *f.* body (in general), slender or tender body लावाणके हुतवहेन हृताङ्गयष्टिं ताम्···चिन्तयामि SvapnVā. 5. 1; असंभृतं मण्डनमङ्गयष्टेः KumāSaṁ. 1. 31 = VakroJī. 215. 13 = SaraKaṇṭhā. 319. 8 = AlaṅkāSa. 125. 5 = SāhiDa. 129. 8; निर्भूषणावयवचारुतराङ्गयष्टिम् ··· । तामानयाम्यहम् PādaTā. 47. 17; न कनकरंग्यङ्गयष्टिः कृता S'atTrayī. 108; परिजनगात्रतिरोहिताङ्गयष्टेः । स्फुटमभिलषितं बभूव वध्वाः Kirātā. 10. 44; भूयोऽप्यापाण्डुतामङ्गयष्टिं गाम HarṣaC. 182. 5; रसकण्टकिताङ्गयष्टिर्लीलायमानां विजयलक्ष्मीं सकचग्रहं रन्तुमाकर्षति AvantiKa. 57. 14; EI. xxii. 118. 35; अधत्त पांडुतामंगयष्टिर्जनकजन्मनः PadmP.(Ra.) 100. 2; 115. 40; यावत्सान्द्रप्रतनुपुलकोद्भेदवत्यङ्गयष्टिस्तावद्गाढं वितर सकृदप्यङ्गपालीं प्रसीद MālaMā. 8. 20; कृशतामेत्यङ्गयष्टिर्नोत्कण्ठा NalaCam. 5. 20(2); सा दुग्धमुग्धमधुरच्छविरङ्गयष्टिः ··· सैवेयमिन्दुवदना ViddhaS'ā. 1. 38; निवातकवचनिचिताङ्गयष्टिभिः ···आप्तपुरुषैः ···परिवृतः (राजा) YaśasCam. i. 331. 3; अहो प्रवालतल्पदलदाहकान्तर्दवथुकदर्थिताया अपि लावण्यमङ्गयष्टेः UdaySuKa. 141. 29; सा···अङ्गयष्टिः ··· सैवेयम् ···मदनायुधाय SubhāRaK. 17. 63; एषा शाश्वतिकयङ्गयष्टिः ···किं तां धारयिष्यामि DvyāśraKā. 20. 76; स्यादङ्गयष्टिरित्येवंविधिमाभासरूपकम् Candrā. 5. 21; मध्यं तनूकृत्य यदीदमीयं वेधा न दध्यात्कमनीयमंशम् । केन स्तनौ संप्रति यौवनेऽस्याः सृजेदनन्यप्रतिमाङ्गयष्टेः NaiṣC. 7. 82; मुक्त्वावश्यककार्यान्तरं कृत्वा संविशेत्, स्वापार्थं शय्यायामङ्गयष्टिं विन्यसेत् Aparā. 157. 15 (*on* 1. 114); सा चाङ्गयष्टिर्मृदिता तरुण्याः S'ivLī. 20. 36.

अङ्गयाग (aṅga–yāga) *m.* subordinate sacrificial act तन्त्रोपाकरणाद्यङ्गयागान्तं समानम् PārāSū. 94. 17; मुख्ययागक्रमादप्यङ्गयागक्रमः SarvaDaKau. 103. 1; यज्ञशब्दो यागमात्रवचनश्चेदङ्गयागानपि ब्रवीति MīmāKau. ii. 209. 6 (*on* iii. 1. 22)

अङ्गयामिक (aṅga–yāmika) *m.* subordinate watchman द्वारपालाङ्गयामिकैरज्ञापितानाम् ··· शयनसद्मनि प्रवेशोऽत्र मनुजसीमन्तिनीनाम् UdaySuKa. 9. 26; 75. 23; ततः कलकले जाते समेता अङ्गयामिकाः SamarāSaṁ. 7. 208.

अङ्गयुक्त (aṅga–yukta) *adj.* **1** connected with the word *aṅga* (as a particle) अङ्गयुक्तं तिङाकाङ्क्षम् P. viii. 2. 96 = CāndraVyā. vi. 3. 122; **2** added by (number) six शास्त्राब्दपिण्डः ··· अङ्गयुक्तः सूर्यादिसंवत्सरपालकः स्यात् Bhāsv. 1. 5; **3** accompanied by the accessories अङ्गयुक्ते प्रधाने फलश्रुतिः YuktiSneha. 33. 38 (*on* i. 1. 2)

अङ्गयुगल (aṅga–yugala) *n.* pair of (secret) parts of the body सर्वांगेषु निकृष्टमंगयुगलं स्त्रीणाम् HammīMaKā. 8. 47.

अङ्गयुग्म (aṅga–yugma) *n.* pair or two limbs (of the body) अप्यङ्गयुग्मस्य न सङ्गचिह्नमुन्नीयते दन्तुरता यदत्र NaiṣC. 7. 13.

अङ्गयुग्मविधि (aṅgayugma–vidhi) *m.* (the prescription of) placing of the hand (with recitation of a particular *mantra*) on the two limbs (of the body forming a pair like the two hands, knees, eyes) दिग्बंधनं चाङ्गयुग्मविधियुक्तां च मातृकाम् (आचरेत्) KulārT. 4. 14.

अङ्गयुज् (aṅga–yuj) *adj.* increased by or added by (number) six अङ्गयुक्तितिथिघटीहृतबाणाङ्कतैर्वोऽङ्गुलमुखं विधुविम्बम् GrahaLā. 8. 3.

अङ्गयुद्धक (aṅgayuddha–ka) *n.* wrestling मल्लक्ष्वेडांगयुद्धकैः । ··· कृष्णो मे प्रीयताम् BhaviP. 708B. 11 (iv. 73. 15)

अङ्गयोग्य (aṅga–yogya) *adj.* properly or exactly fitting on the body गुरुपत्न्या त्वभिहितो रे त्वाष्ट्र कुरु कंचुकम् । ममांगयोग्यं नो गाढं न श्लथं च प्रयत्नतः SkandP. iv. 86. 7.

अङ्गयोनि (aṅga–yoni) *m.* Cupid or god of love (*lit.* having the body as source) मणिमयमकुटाद्यैर्दीप्तमाकल्पजालैररुणनलिनसंस्थं चिन्तयेदङ्गयोनिम् S'ilpaRa. ii. 25. 82.

अङ्गरक्त (aṅgarakta) *m.* [APTE *n.*] name of a plant [S'abdaKaDru.]

अङ्गरक्ष (aṅga–rakṣa) *m.* body-guard, police, aide-de-camp कश्चिद् राक्षसः ··· परं कृताङ्गरक्षपरिवेषां तां हर्तुं न शक्नोति Pañcā. 283. 4; अङ्गरक्षानिवास्याष्टौ कषायान्निष्पिपेष सः MahāP. 20. 245; तेज एव दुष्टप्रसरं रुरोध राज्याङ्गमङ्गरक्षाः TilaMañ. 15. 2; समारक्षणदक्षाङ्गरक्षसारः (अहम्) YaśasCam. i. 323. 6; समीरणः ··· सारस्य प्रथमोऽङ्गरक्षः S'rīKaC. 6. 42; ते···अङ्गरक्षैस्तु ··· मेरौ ··· ययुः TriṣaS'aPuC. ii. 2. 401; श्रीयकस्त्वङ्गरक्षोऽभूत् Paripar. 8. 10; एकदा ··· निखिलानङ्गरक्षांश्च समादिक्षदयो(? धो)क्षजः PāṇḍaC. 16. 77; अङ्गरक्षास्तु तिष्ठेयुः सर्वतः शस्त्रपाणयः SaṁgīRa. iv. 396. 8 (7. 1350); आहूय चण्डनामानमङ्गरक्षं निशागमे MalliC. 2. 50; कुमारः खड्गमग्रहीत् । उत्थितानङ्गरक्षांश्च स्वद्रोहेण न्यषेधयत् SamarāSaṁ. 8. 199; अङ्गरक्षै ··· सहसा सह साचालीत् PrabhāC. 43. 9; 100. 8; 200. 20; अङ्गरक्षैर्नृपस्तत्र ··· प्रदीपच्छायामाश्रितः PrabaCin. 2. 16; 26. 20; सुभटोऽङ्गरक्षः PurāPraSaṁ. 11. 2; अङ्गरक्षोऽथ सचिवमनालोक्येत्यचिन्तयत् RauhiC. 444; 447; विग्रहपालदेवः ··· समुपगताशेष[राजपुरुषान् राजा]राजन्यक° ··· °प्रान्तपालकोट्टपालाङ्गरक्षतदायुक्तविनियुक्तक°···°सेवकादीन् अन्यांश्च [कीर्तितान्··· यथार्हं मानयति बोधयति] समादिशति च EI. xv. 297. 29.

अङ्गरक्षक (aṅgarakṣa–ka) *m.* **i** body-guard, personal attendant स्वपक्षे । यथा । देवी जननी कञ्चुकिमालिक° ··· °ताम्बूलवाहकाचार्याङ्गरक्षक° ··· °विलासिन्यश्च Pañcā. 180. 5; अंतःपुरं संप्रविशेन्निग्यम्य त्वंगरक्षकान् VasiS. 33. 59; वीरभद्रः ··· देवानामङ्गरक्षकः LiṅgaP. i. 82 102; (नृपः) अङ्गरक्षान्वितः शूरैर्दृप्तः सन्नङ्गरक्षकैः ··· सुरक्षितः Mānaso. ii. 20. 1200; प्रतीर्हा निपुणास्तस्थुः श्रेण्या द्वारेऽङ्गरक्षकाः DvyāśraKā. 3. 64; ईक्ष्यमाणोऽङ्गरक्षकैः (सुवेगः) TriṣaS'aPuC. i. 5. 157; रक्षितोऽप्यङ्गरक्षकैः । ··· अयं विप्रेण पादेन पात्यते रङ्कवद्भुवि MalliC. 1. 397; 2. 78; 7. 55; प्रमादीवाङ्गरक्षकः । ···न ग्राह्यः PārśvC. 6. 372; तेऽङ्गरक्षकपदे प्रतिष्ठिताः PrabaCin. 80. 6 = KumāCaSaṁ. 53. 22; 100. 13; (राजा मुञ्जः) वत्सराजस्याकारणाय स्वमङ्गरक्षकं प्राहिणोत् BhojPra. 3. 25; 32. 26; 41. 19; चौरोऽवदन्मन्त्रिन् ··· तवाङ्गरक्षकश्चाहम् RauhiC. 3. 69; **ii** coat of mail, armour यदा वीरमो जावालिपुरोद्यानं प्राप्तस्तदा विश्राम्यन्नङ्गरक्षिकाम् (v. l. अङ्गरक्षकान्) उत्तारयन्नलसायमानः ···शरैः ···चालनीप्रायकायः कृतः मृतस्तत्र PrabaK. 125. 17.

अङ्गरक्षणी (aṅga–rakṣaṇī) *f.* coat of mail जालिका त्वङ्गरक्षणी । जालप्रायायसी स्यात् AbhidhāCin. 769.

अङ्गरक्षनिरीक्षित (aṅgarakṣa–nirīkṣita) *adj.* watched by the police or body-guard इतो नृपः शङ्कदैरमन्यङ्गरक्षनिरीक्षिते । प्रविश्य कृत्वा कायस्य स्थितिं तस्माद्विनिर्गतः SamarāSaṁ. 9. 274.

अङ्गरक्षपद (aṅgarakṣa–pada) *n.* post of a body-guard or police official कर्पका अङ्गरक्षपदे PurāPraSaṁ. 123. 23.

अङ्गरक्षा (aṅga–rakṣā) *f.* protection of the parts of the body अर्शोभगन्दरमुखस्य रुजां गणस्य क्षाराग्निशस्त्रपरियोजनमङ्गरक्षाम् । ··· कुर्वन्ति Jivān. 281. 3; personal attendance, life-protection [PW]

अङ्गरक्षाकृत् (aṅgarakṣā–kṛt) *adj.* protecting the body सतीनामङ्गरक्षाकृच्छीलमेकं यतो मतम् MalliC. 6. 163.

अङ्गरक्षाधिकार (aṅgarakṣādhikāra) *m.* duty or office of a body-

guard or an escort परिवृता ··· अङ्गरक्षाधिकारनियुक्ताभिरङ्गनाभिः ··· चक्रसेनस्य महिषी ··· तत्रैवागच्छत् TilaMañ. 341. 2.

अङ्गरक्षान्वित (aṅgarakṣānvita) *adj.* wearing armour अङ्गरक्षान्वितैः शूरैर्दृप्तः सन्नङ्गरक्षकैः ··· सुरक्षितः (महीपतिः) Mānaso. ii. 20. 1200.

अङ्गरक्षार्थम् (aṅgarakṣārtham) *adv.* for self-protection मुनीन् मुक्त्वाङ्गरक्षार्थं मठान्तः PrabhāC. 51. 9.

अङ्गरक्षाविधि (aṅgarakṣā–vidhi) *m.* **1** rite for protecting the body (of a child from evils) दिव्यमन्त्रोद्भवैस्तस्य शुभैस्ततो भूरिभिश्चाकरोन्मिश्रसिद्धार्थकैरङ्गरक्षाविधिम् MatsyaP. 154. 557; भूतिभिश्चाकरोर्मिश्रसिद्धार्थकैरंगरक्षाविधींस्तस्य तुष्टा सती SkandP. v(2). 38. 17; **2** duty of guarding the body अधिकृताभिरङ्गरक्षाविधौ ··· नभश्चरभटीभिः ··· अग्रतोऽग्रतः प्रस्तुतसमुत्सारणा ··· संनिधौ मलयसुन्दर्याः समुपाविशत् (तिलकमञ्जरी) TilaMañ. 361. 14.

अङ्गरक्षिका (aṅga–rakṣikā) *f.* coat of mail, armour (*lit.* protecting the body) वीरमः ··· अङ्गरक्षिकामुत्तारयन्नलसायमानः ··· शरैः ··· चालनीप्रायकायः कृतः मृतस्तत्र PrabaK. 125. 17.

अङ्गरक्षिणी (aṅga–rakṣiṇī) *f.* coat of mail, armour (*lit.* protecting the body) जालिका त्वङ्गरक्षणी (v. l. अङ्गरक्षिणी) AbhidhāCin. 769; जालिका त्वङ्गरक्षिणी KośaKaTa. 1. 6223; नालिका चाङ्गरक्षिणी KalpaK. 114. 230; जालिकाप्यङ्गरक्षिण्याम् S'abdaRaSaK. 16. 15.

अङ्गरङ्ग (aṅga–raṅga) *m.* **i** the stage in the form of the Aṅga country येन ··· पृथ्वी प्रिया च ··· भुक्ता ।··· यस्याः ··· नृत्यतीवाङ्गरङ्गे रमणीयतया निरुपमा नवा यौवनश्रीः NalaCam. 1. 33 (36); **ii** the stage in the form of the body, NalaCam. 1. 33 (36)

अङ्गरङ्गत्पुलक (aṅgaraṅgat–pulaka) *adj.* having horripilation on the body सः ··· अङ्गरङ्गत्पुलकः ··· बभाषे VasaViKā. 9. 15.

अङ्गरचन (aṅga–racana) *n.* make up (of the dramatic actors) by the application of colouring substances etc. to the limbs अङ्गरचनानि विभजति वर्णानामिति AbhinBhā. iii. 124. 20 (*on* 21. 95)

अङ्गरचना (aṅga–racanā) *f.* **i** make up (of the dramatic actors) by the application of colouring substances etc. to the limbs चतुर्विधं तु नेपथ्यम् ··· । तथाङ्गरचना चैव ज्ञेयं सञ्जीवमेव च NāṭyaS'a. 21. 5; हार्यम् ···। चतुर्विधं तु विज्ञेयम् ···। तथाङ्गरचना चैव ज्ञेया सञ्जीवमेव च ViṣṇuDhaP. iii. 27. 3; सितरक्तश्यामपीता वर्णास्तैरङ्गसंस्कृतिः वर्णानां संकरोद्भूता शस्ताङ्गरचना मता NṛtyaK. i.4. 12; वर्णैर्यदङ्गवर्तनं कार्यं साङ्गरचना । तस्य वर्णाः सितः नीलः पीतः रक्तः । एते प्रधानवर्णाः । संयोगजवर्णा उपवर्णा इत्युच्यन्ते BharataKośa. 6; 786; 787; **ii** placing of the hand (with various mantras) on the various parts of the body, *aṅganyāsa* मूले नवदशस्वरैः कुर्याद् दीर्घैरनृणयुगलैरङ्गरचनाम् ĪśānS'iPa. i. 4. 8; i. 16. 50; i. 18. 2.

अङ्गरजन (aṅga–rajana) *n.* application of unguent to the body क्व च मलयजेनाङ्गरजनम् Manmatho. 2(2). 434. 2; painting the body or limbs [nt.]

अङ्गरजस् (aṅga–rajas) *n.* dust on the body धन्यास्तदङ्गरजसा परुषीभवन्ति S'āk. 7. 17 = SūktiRa. 74. 19.

अङ्गरत्न (aṅga–ratna) *n.* a charming body (*lit.* jewel–like body) रत्नरत्नाङ्गरत्नस्त्रीरत्नाम्बरविभूतयः । भवन्त्यचिन्तितास्तेषामस्तेयं येषु निर्मलम् YaśasCam. ii. 344. 24.

अङ्गरस (aṅga–rasa) *m.* **1 A** sap or essence of the limbs [a folk–etymology of Aṅgiras or Āṅgirasa; see also अङ्गरसत्व] तस्य श्रान्तस्य तप्तस्य संतप्तस्य सर्वेभ्योऽङ्गेभ्यो रसोऽक्षरत् सोऽङ्गरसोऽभवत् तं वा एतमङ्गरसं सन्तमङ्गिरा इत्याचक्षते परोक्षेण GopBr. i. 1. 7; **1 B** blood (or body fluid) व्रणाननैरङ्गरसं स्रवद्भिः सुरासुरैर्नक्रतिमिङ्गिलैश्च । कृतो मुहूर्तेन समुद्रदेशः सरक्ततोयः समुदीर्णतोयः MatsyaP. 138. 22; **1 C** sweat स्वेदः सिप्रोऽङ्गरसो निदाघघर्मौ KośaKaTa. 1. 2155; **2** number sixty–six यत्राक्षोऽङ्गरसा लवा दिनमणेस्तत्रोदयं गच्छतो मेषे वा वृषभेऽपि वा GrahaGa. 125. 28 (11. 39); 153. 15 (15. 11)

अङ्गरसत्व (aṅgarasa–tva) *n.* the state of being the sap or essence of the limbs (सोऽयास्य आङ्गिरसोऽङ्गाना॰ हि रसः । कथं पुनरङ्गरसत्वम् ? तदपाये शोषप्राप्तेः BṛĀraUBh. 52. 11 (*on* i. 3. 8); प्रसिद्धमेतत् प्राणस्याङ्गरसत्वं न वागादीनाम् BṛĀraUBh. 63. 9 (*on* i. 3. 19)

अङ्गरहित (aṅga–rahita) *adj.* devoid of body or form, formless त्रिस्त्वनङ्गोऽङ्गरहिते NānārthaSaṁ. ii. 51. 59.

अङ्गराग (aṅga–rāga) *m. n.* **1A** scented cosmetic, ointment or unguent पश्यन्ति ···जनाः । अङ्गरागोच्चितां कृष्णां रक्तचन्दनसेविनीम् MahāBhā. ii. App. I. 41(18); अङ्गरागं च वैदेहि महार्हमनुलेपनम् । ··· तव गात्राणि शोभयेत् Rāmā. ii. 110. 17; स्नानानि चाङ्गरागाणि वस्त्राण्याभरणानि च Rāmā. vi. 109. 2; i. 3. 11; vi. 102. 7; नानागन्धाढ्यैर्मदनजननैरङ्गरागैश्च हृद्यैः । ··· चित्रलेखेव भासि NāṭyaS'a. 15. 118; पत्रं च दद्यान्मदयन्तिकाया लेपोङ्गरागो नरदेवयोग्यः SuśruS. iv. 25. 43; पुष्पपूगाङ्गरागं करतलधृतमेतत् HārīS. ii. 8. 14; KumāSaṁ. 5. 11; 13. 24; पुण्यगन्धेन ···अङ्गरागेण RaghuVa. 12. 27; 6. 60; 13. 57; अङ्गरागैः सितैः ··· अर्चयित्वा सुदर्शनम् AhirbuS. 29. 5; अभिरराज समन्तादङ्गराग इव लोहितरागः Kirātā. 9. 27; यत्र च प्रमदानाम् ··· उज्ज्वलतरोऽङ्गरागः HarṣaC. 149. 9; 202. 8; Kād. 32. 11; नाटयत्येष शैलः । ··· भास्मनैरङ्गरागैरधिगतधवलिम्नः शूलपाणेरभिख्याम् S'iśuVa. 4. 65; 8. 41; 8. 61; 11. 31; माल्याङ्गरागवसनैः ··· समलंकृताः PāraS. 11. 105; स्नानाङ्गरागव्यजनेन्दुपादमांसासवक्षीररसान् ··· सेवेत AṣṭāSaṁ. i. 60. 9 (1. 9); भस्माङ्गरागो गजचर्म वासः । ··· त्रिपुरान्तकस्य AnarghaRā. 2. 7; सौख्यं भाग्यम् ··· नित्यं सर्वेषामङ्गरागः करोति KalyāKā. 6. 14; BṛKathāS'loSaṁ. 13. 24; संयोगादङ्गरागस्य वस्त्रो(? स्त्रा)द्यत्कपिलं जलम् । गलितं तेन कपिला वर्णतो नामतोऽभवत् SkandP. v(3). 21. 74; ii(9). 21. 10; हरीतकी लोध्रमरिष्टपत्रं चूतत्वचो दाडिमवल्कलं च । एषोऽङ्गरागः कथितोऽङ्गनानाम् SiddhYo. 36. 19; YaśasCam. i. 362. 11; ii. 41. 1; EI. xxii. 123. 11; भूतिर्भूषणमङ्गरागरचना ··· अशिवोऽप्येवं शिवः EI. i. 149. 2; देवस्यावलेपनसन्मार्ज्जनाङ्गरागध(? धू)पप्रदीपनैवेद्यार्थम् EI. i. 173. 6; PadmP. iv. 10. 28; iv. 66. 95; अङ्गरागः क्व ते दिव्यश्चिताभस्म क्व तत्तनौ । सर्वं विरुद्धम् ··· तव देवि हरस्य च S'ivaP. ii(3). 27. 36 (155A. 9); BṛKathāMañ. ix. 1. 676; ix. 2. 943; वस्त्राङ्गरागपुष्पाद्यैरात्मानं तैरभूषयत् KathāSaSāg. ii. 4. 151; ii. 6. 60; viii. 6. 202; xii. 10. 66; xii. 11. 17; VikraDeC. 1. 3; PavaDu.(Dh.) 42; DvyāśraKā. 3. 72; 5. 106; दिशोऽपि···गृह्णते भास्मनमङ्गरागम् S'rīKaC. 1. 8; 11. 40; 19. 8; स्नपनेनाङ्गरागेण माल्यवस्त्रविभूषणैः । यदेकः पूज्यते ग्रावा पुण्यं तेन व्यधायि किम् TriṣaS'aPuC. i. 1. 335; i. 2. 587; i. 2. 808; i. 3. 313; ii. 2. 552; ii. 6. 691; तदङ्गमङ्गरागेण···। अचर्चयत् सुरभिणा चान्दनेनातनीयसा PariPar. 3. 86; 3. 221; तैस्तैः सुगन्धिभिर्द्रव्यैरङ्गरागं च पिषती । नरेन्द्रपत्न्याः सैरन्ध्री ··· मुदमातनोत् PāṇḍaC. 10. 91; 7. 252; 12. 389; अङ्गरागश्चन्दनादिः VedāntKa. 76. 25 (*on* i. 1. 4); कुमारे सानुरागत्वान्नाङ्गरागे दधौ मनः SamarāSaṁ. 2. 54; AdhyāRā. ii. 9. 89; BhāvPra.(S'ā.) 107. 12 (5); 113. 3 (5); Yādavā. 8. 114; 12. 83; 19. 16; BhikṣāKā. 21. 8; HaṁsDū.(Vā.) 71; कमलं भवनं रजोऽङ्गरागः ··· भ्रमरस्याम्भसि का न राजलीला Subhāṣi. 728; 1872; YātrāPra. 1. 35(5); 2. 17; 4. 147(3); यस्य ···। अङ्गरागं सृजत्यग्निस्तं वन्दे परमेश्वरम् RasGaṅ. 547. 13; Gaṅgāva. 4. 29; SūktiSu. 119; दिगङ्गनानामङ्गेषु निक्षिपति काम्यमिवाङ्गरागम् ।··· ज्योत्स्नाच्छलेन ···इन्दुः PadyaVe. 581; JānaPa. 2. 0(5); भस्माङ्गरागो महान् (शिवस्य) Ḍamaru. 104; भासितं सितमङ्गरागः (शिवस्य) Manmatho. 1(17). 423. 23; नमो भगवते भस्माङ्गरागाय TripuTāU. 538. 26; VaDuU. 430. 10; दिव्याङ्गरागैर्देहं भूषयेत् KāmRāU. 400. 18; SāmaraU. 240. 15; 243. 1; 264. 16; **1 B** application of unguents or cosmetics (to the body), anointing (औपयिकीं चतुःषष्टिमाह) गीतम्, वाद्यम्···दशनवसनाङ्गरागः KāmSū. 32. 16 (1. 3); (comm. अङ्गरागोऽङ्गमार्ष्टिः कुङ्कुमादिना); चन्दनेनाङ्गरागं च ···। समापय्य RaghuVa. 17. 24; AnarghaRā. 7. 124 (2); (तव) करोमि ··· देहेऽङ्गरागम् DevīCatuSt. 21; कुङ्कुमेनाङ्गरागश्चेत् सर्वाङ्गीणः प्रयुज्यते SaraKaṇṭhā. 264. 9; PariPar. 1. 313; 3. 282; शक्राश्चक्रुर्जगत्पतेः । स्नात्वाङ्गरागौ पूजां च TriṣaS'aPuC. i. 2. 572; ii. 1. 203; ii. 4. 31; ii. 6. 438; तनोरङ्गरागं विधत्ते ··· शिवः SaduktiKa. 14. 20; MalliC. 1. 559; SamarāSaṁ. 5. 101; 5. 492; PañcSā. 3. 1; SundaS'. 16; KathāK. 92. 28; गीतानि नृत्यवाद्ये ···। दशनवसनाङ्गरागा माल्यग्रथने विशेषाः···। एतास्तदङ्गविद्या ज्ञेयाः KandaCū. i. 3. 8; न गीतवाद्येन नाङ्गरागादिना हरिः । ··· विषयान् प्रति चुक्षुभे MatsyaP. 61. 23; AnekāSaṁ. 3. 293; ViśvaPra. 70. 168;; ViśvaLoK. 146. 162; **2 A** reddish colour or reddening of the body (as a symptom of a disease) ज्वरः पिपासा वदनाङ्गरागः ··· पैत्रिकगुल्मरूपम् CaraS. vi. 5. 13 (1941 Ed.) = RugVi. 28. 10; तृष्णाङ्गरागः कटुवक्त्रता च । पित्तस्य लिङ्गानि SuśruS. vi. 42. 11; स्वेदद्वेषोऽङ्गरागश्चेत्यतिस्विन्नस्य लक्षणम् BhelaS. 35. 21 (1. 22); BhāvPra. (Bhā.) 8. (31) (? 32). 12; **2 B** complexion of the body अप्यङ्गसंचा(? वा)रकमङ्गरागं स मन्यमानः कवचं प्रविष्टान् । प्रागेव मन्ये शरणं प्रविष्टान् ध्यायंस्तनुत्रं कथमाददीत RāghPāṇ.(Dha.) 16. 44 (comm. अङ्गरागमङ्गवर्णम्); अङ्गरागेण गौराङ्गी हिरण्यद्युतिहारिणी । मामग्रे रञ्जयत्येषा VidaMā. 7. 59; **3** (devotional) attachment to (god's) body or form कुब्जाम् ··· पथि पुनर्दृष्ट्वाङ्गरागे तया दत्ते साधु किलाङ्गरागमददास्तस्या महान्तं हृदि Nārāy. x. 74. 5 (comm. अङ्गे भवन्मूर्तौ रागमनुरागम्)

अङ्गरागक (aṅgarāga–ka) *n.* **i** unguent or cosmetic (शिवस्य) दिशोऽम्बरे जटा केशा भसितं चाङ्गरागकम् PadmP. iv. 110. 265; **ii** application of unguents or cosmetic, anointing of the body वीथिप्रवेशभावेऽपि समत्वे चाङ्गरागके···एवमर्थेषु युज्यन्ते पताकहस्तभावनाः AbhinDa. 96.

अङ्गरागकार्य (aṅgarāga–kārya) *n.* function of the unguent or cosmetic अत्र ··· कान्त्यैवाङ्गरागकार्यस्य भूषणस्य सिद्धत्वात् कुङ्कुमोनुलेपनेन किं प्रयोजनमिति प्रतीतिः Ekāva. 8. 62 (8) (317. 8)

अङ्गरागघुसृण (aṅgarāga–ghusṛṇa) *n.* saffron used for unguents केचिदुच्छ्वसितघर्ममार्जितैरङ्गरागघुसृणैरितस्ततः ।··· पूर्वरङ्गमसृजामिवासृजन् SrīKaC. 22. 14.

अङ्गरागच्छटा (aṅgarāga–cchaṭā) *f.* mass of lustre of unguent or cosmetic यस्याः···। गौरी कान्तिः प्रकृतिरुचिरा रम्याङ्गरागच्छटा सा कंसारेरजनि न कथं राधा मनोहारिणी ChandoMa. 2. 279.

अङ्गरागजनन (aṅgarāga–janana) *n.* production of lustre on the body भूतिः । अभ्यङ्गरागजननाय महेश्वरस्य संजायते···तपस्विनोऽपि NaiṣC. 13. 11.

अङ्गरागता (aṅgarāga–tā) *f.* the state of being unguent or cosmetic (for the body) रजः । नयनाम्भसा सरसमङ्गरागतामुपयाति पाण्डुनि पयोधरद्वये ĀścaCū. 6. 5; श्रीविष्णुस्मृत्यादिषु प्राण्यङ्गसुगन्धेषु कस्तूरीमृगमदयोरङ्गरागतया परिग्रहः PāñcRāRa. 134. 7.

अङ्गरागधर्म (aṅgarāga–dharma) *m.* the quality of cosmetics or unguents यथाङ्गरागधर्मः सुगन्धिता कामिनीनां व्यपदिश्यते Bhām. 96. 14 (*on* i. 1. 4)

अङ्गरागपरिमल (aṅgarāga–parimala) *m.* perfume of unguent or cosmetic उत्कृष्टवसनधारिणम् ··· अङ्गरागपरिमलामोदितदिगन्तम् ··· गन्धर्वकमपश्यत् TilaMañ. 222. 11.

अङ्गरागपिङ्ग (aṅgarāga–piṅga) *adj.* tawny or reddish brown due to unguent गम्भीरनाभिसरसी सुद्दशोऽङ्गरागपिङ्गैरपूर्यत रतिश्रमवारिलेशैः HarVi. 27. 69.

अङ्गरागप्रभा (aṅgarāga–prabhā) *f.* lustre of the unguent वस्त्राङ्गरागप्रभया द्योतिता सा सभोत्तमा Rāmā. ii. 1894.*

अङ्गरागभूमि (aṅgarāga–bhūmi) *f.* room for applying unguent or cosmetic, dressing-room अङ्गरागभूमौ समुपविष्टस्य ··· अन्तःपुरपरिचारिकाः ··· अङ्गरागान् ··· तस्योपतस्थुः Kād. 99. 20.

अङ्गरागरचना (aṅgarāga–racanā) *f.* application of the unguent or cosmetic कृत्वाङ्गरागरचनाम् ··· काचित् सखी प्रियसखीं विमुखीचकार Padya-Ve. 392.

अङ्गरागरञ्जित (aṅgarāga–rañjita) *adj.* coloured with the unguent श्रमजलधौताङ्गरागरञ्जितनवीनवाससा ··· अन्तःपुरिकाजनेन ··· अनुगम्यमानः शुकनासभवनं गत्वा द्विगुणतरमुत्सवमकारयत् Kād. 73. 23.

अङ्गरागरुचिर (aṅgarāga–rucira) *adj.* [*f.* –ā] charming with unguent पुष्पाङ्गरागरुचिरा तरुणी···सोत्कण्ठितेति कथिता PañcSā. 5. 30.

अङ्गरागविवर्जित (aṅgarāga–vivarjita) *adj.* [*f.* –ā] who has not applied cosmetic or unguent तां च राजेन्द्रपुत्रोऽसौ ··· अङ्गरागविवर्जिताम् । त्यक्तनीलाञ्जनापाङ्गीम्···दृष्ट्वा SkandP. iii(3). 3. 118.

अङ्गरागशेष (aṅgarāga–śeṣa) *m.* residue of the unguent or cosmetic (सः ··· आददे) दधतमरुणमङ्गरागशेषम् NavaSāC. 3. 55.

अङ्गरागसंपादन (aṅgarāga–sampādana) *n.* preparation of unguent or cosmetic (अयि कुरङ्गि) त्वरस्व देवस्याङ्गरागसम्पादनेषु YaśasCam. i. 350. 4.

अङ्गरागस्थान (aṅgarāga–sthāna) *n.* dressing-room अङ्गरागसंपूर्णमङ्गरागस्थानम् SāmaraU. 264. 13.

अङ्गरागाङ्कित (aṅgarāgāṅkita) *adj.* marked with unguent or cosmetic हारस्तस्याः स्तनकलशयोरङ्गरागाङ्कितोऽयम् JānaPa. 6. 62.

अङ्गरागादि (aṅgarāgādi) *adj.* (objects) consisting of unguent and the like न गीतवाद्येन नाङ्गरागादिना हरिः । ··· विषयान् प्रति चुक्षुभे MatsyaP. 61. 23; VetāPañ.(Si.) 60. 22; *m.* application of unguents etc. (to the body) वस्त्राभरणमाल्याङ्गरागादिषु रसधानकौशलैः ··· प्रक्षपितवीरमनन्तवर्मैकटकं जर्जरमकुर्वन् DaśKuC. 138. 4; स्वभावेनाशुचिरपि शौचमाधेयं सुगन्धितेव कामिनीनामङ्गरागादिभिः TattvVai. 62. 24 (*on* 2. 5); KathāSaSāg. ii. 4. 150; अङ्गरागादिना सज्जा प्रगुणा वासकसज्जा Kāvyānu.(He.) 368. 9.

अङ्गरागादिक (aṅgarāgādi–ka) *adj.* (objects) consisting of unguent etc. कामिनां प्रीतिजननमङ्गरागादिकं ब्रुवे AnaṅgaRa. 7. 43; 7. 42(1)

अङ्गरागाद्य (aṅgarāgādya) *adj.* **i** (objects) consisting of unguent etc. वस्त्रभूपाङ्गरागाद्यैः सर्वे ते कुमुदोपमाः PāraS. 11. 50; **ii** (duties consisting of) applying unguent etc. (दस्युर्ददर्श ताम्) स्वयं स्नानाङ्गरागाद्यं कस्याप्यत्यन्तकुष्ठिनः । ··· कुर्वतीम् PārśvC. 2. 625.

अङ्गरागाभिमुख (aṅgarāgābhimukha) *adj.* inclined to the application of unguent किमङ्गरागाभिमुखः कपाली ··· अज्ञानराशिः समुपागतोऽयम् LaṭaMe. 1. 29.

अङ्गरागारुण (aṅgarāgāruṇa) *adj.* reddish or ruddy with cosmetic or unguent तमुल्लसितडम्बरं सुरुचिराङ्गरागारुणं नमामि ··· आर्यमञ्जुश्रियम् NāgaSa. 1. 1; हृताम्भोजवनम् ··· । स्त्रीभ्यः कुङ्कुमिवाराजदङ्गरागारुणं पयः NemiNir. 8. 49.

अङ्गरागिन् (aṅgarāg–in) *adj.* who has applied unguent or cosmetic अंसलम्बिकुटजार्जुनस्रजस्तस्य नीपरजसाङ्गरागिणः । प्रावृषि प्रमदबर्हिणेष्वभूत् कृत्रिमाद्रिषु विहारविभ्रमः RaghuVa. 19. 37; VīraBhā. 3. 69.

अङ्गरागीकर्तुम् (aṅgarāgī–kartum) *inf.* to prepare cosmetic रुधिरपेषं पिष्यमाणामिवाङ्गरागीकर्तुं कालराज्या···युवतिमद्राक्षम् AvantiKa. 170. 12.

अङ्गरागोचित (aṅgarāgocita) *adj.* [*f.* –ā] worthy of the (application of) unguent पश्यन्ति ··· जनाः । अङ्गरागोचितां कृष्णां रक्तचन्दनसेविनीम् MahāBhā. ii. App. I. 41. 18; पश्यन्ति···जनाः । अङ्गरागोचितां सीतां रक्तचन्दनसेविनीम् Rāmā. ii. 30. 9.

अङ्गराज् (aṅga–rāj) *m.* name of Karṇa (*lit.* king of the Aṅgas) वपुर्लावण्यकल्लोलैर्जितानङ्गोऽयमङ्गराट् PāṇḍaC. 6. 264; AbhidhāCin. 711; ParaNā. 2318; KalpaK. 93. 36.

अङ्गराज (aṅga–rāja) *m.* (king of Aṅga) **1 A** Romapāda or Lomapāda cf. **अङ्गपति**, (विभाण्डकः) जगाम चम्पां प्रदिधक्षमाणस्तमङ्गराजं विषयं च तस्य MahāBhā. iii. 113. 15; अङ्गराजेन सख्यं च तस्य राज्ञो (दशरथस्य) भविष्यति Rāmā. i. 10. 3; ददौ ··· स (दशरथः) रोमपादाय दयालुरात्मजाम् (शान्ताम्) । स चाङ्गराजः ··· तामवीवृधत् Ragh. 1. 9; एवं पृष्टोऽङ्गराजेन पालकाप्यस्ततोऽब्रवीत् Hastyāyur. 19. 6 (1. 2) = 48. 13 (1. 7); 5. 16 (1. 1); 6. 7 (1. 1); 28. 11 (1. 3); YaśasCam. i. 349. 3; MātaLī. 1. 10; **1 B** Karṇa who was installed as a king of Aṅga by Duryodhana (MahāBhā. i. 126. 35) [cf. **अङ्गपति, अङ्गराज्, अङ्गराजन्**] अङ्गराजस्य युक्तांश्च दत्त्वा राजपरिच्छदान् (उभौ···परां मुदमवापतुः) MahāBhā. i. 1427* (1); सम्यगाह···धौतकल्मषाङ्गोऽङ्गराजः PañcRā. 1. 22(1); 2. 11; KarṇaBhā. 3(1) ViṣṇuP. v. 38. 47; अङ्गराज सेनापते जामदग्न्यशिष्य द्रोणोपहासिन् ··· रक्षैनं साम्प्रतं भीमाद् दुःशासनम् VeṇīSam. 3. 481; VakroJi. 32. 3; VyaktiVi. 45. 3; AlaṅkāSa. 95. 3; SāhiDa. 570. 2; VeṇīSam. 5. 236 = BhāvPra.(S'ā.) 231. 19(8); सखे अङ्गराज त्वं रथानां नेता भव BālBhā. 2. 20(3); 1. 39; विरमति न कथंचित् सङ्गरादङ्गराजः PārthPa. 25; 38(2); PāṇḍaC. 3. 450; KirātaVyā. 48; **1 C** Siṁhavarman वृक्षप्रांशुरङ्गराजः सिंहवर्मा नाम AvantiKa. 74. 4; अङ्गराजः सिंहवर्मा देवपादानां भक्तिमान् DaśKuC. 90. 19; 36. 2; 39. 14; 40. 4; 51. 14; 55. 22; 58. 12; 64. 12; **1 D** Kulabhūti अङ्गराजं रणे जित्वा कुलभूतिम् BṛKathāMañ. ix. 1. 324; **1 E** Yaśaḥketu (नृपोऽभूदङ्गविषये यशःकेतुरिति श्रुतः) शून्ये च स्थास्यसि चिरं भ्रष्टविद्या रसातले । अङ्गराजेन भर्त्रा ते हतो यावन्न राक्षसः BṛKathāMañ. ix. 2. 650; अङ्गराजो यशःकेतुरिति नाम्नास्ति KathāSaSāg. xii. 19. 103; **1 F** father of Candramukhī अङ्गराजस्य पुत्र्यां चन्द्रमुख्यां क्रमप्राप्तिम्···दृष्ट्वा···राजाप्यचिन्तयत् BhojPra. 69. 25; **1 G** a certain king of Aṅga पाण्ड्यं पौण्ड्रं च मात्स्यं च कलिङ्गं च··· । जघान सहितान् सर्वानङ्गराजं च माधवः MahāBhā. ii. App. I. 21. 1564; (जरासन्धम्) अन्वयुः सर्वे··· । अङ्गराजश्च बलवान् वङ्गानामधिपस्तथा HariVaṁ. 80. 12; अथाङ्गराजादवतार्यं चक्षुर्याहीति जन्यामवदत् कुमारी RaghuVa. 6. 30; VyaktiVi. 11. 2; **1 H** name of a king who was murdered by his wife विषविदूषितगण्डूषेण मणिकुण्डला महादेवी···जघान राजानमङ्गराजम् NītiVā. 24. 35; **2** name of a Prakrit poet [*vt.* cf. Hāla's *Gāthāsaptaśatī*, Verse 31]

अङ्गराजक (aṅgarāja–ka) *m.* king of Aṅga (refers to Romapāda who was instructed by Pālakāpya in the science of taming and treating elephants) cf. **अङ्गराज 1 A**, गजायुर्वेदं प्रोवाच पालकाप्योऽङ्गराजकम् AgniP. 285. 24.

अङ्गराजकन्या (aṅgarāja–kanyā) *f.* daughter of the king of the Aṅga country ऋचः खल्वाङ्गेयीमुपयेमे सुदेवां नाम तस्यां पुत्रमजनयदृक्षम् (v. l. वामदेव्यामङ्गराजकन्यायामृक्षं पुत्रमजीजनत्) MahāBhā. i. 90. 23.

अङ्गराजता (aṅgarāja–tā) *f.* status of being the king of the Aṅga country (कर्णः) नीतः ··· कौरवेणाङ्गराजताम् DaśāvaC. 8. 372.

अङ्गराजन् (aṅga–rājan) *m.* king of Aṅga (i. e. Karṇa cf. **अङ्गराज 1 B**) एवमुक्तस्तु कर्णेन राजा दुर्योधनस्तदा । उवाचावाक्शिरा राजन् (v. l. उवाच चाङ्गराजानम्) बाष्पगद्गदया गिरा MahāBhā. iii. 236. 15.

अङ्गराजनिकेतन (aṅgarāja–niketana) *n.* palace of the king of the Aṅga country (versed in training the elephants) कच्चिद्विनीयमानसारङ्गसङ्गमङ्गराजनिकेतनमिव YaśasCam. i. 349. 3.

अङ्गराजरुचि (aṅgarāja–ruci) *f.* **i** liking for the king of the Aṅga country; **ii** splendour of an excellent body (पर्वतः) दुर्योधनीयत्ययमङ्गराजरुचिं दधानः कृतभारतश्रीः Surath. 4. 44.

अङ्गराजवचस् (aṅgarāja–vacas) *n.* words of the king of the Aṅga country अङ्गराजवचः श्रुत्वा पालकाप्यस्ततोऽब्रवीत् Hastyāyur. 232. 20 (2. 31)

अङ्गराजवध (aṅgarāja-vadha) *m.* killing of the king of the Aṅgas (i. e. Karṇa) किमनेन अङ्गराजवधशंसिना वृथायौवनशस्त्रबलभरेण VeṇīSaṁ. 5. 320.

अङ्गराजविशिख (aṅgarāja-viśikha) *m.* arrow of the king of the Aṅgas (i. e. Karṇa) किमङ्गराजविशिखैरेवं यदि क्लाम्यसि VeṇīSaṁ. 2. 234 = SaraKaṇṭhā. 680. 8.

अङ्गराजसाहाय्य (aṅgarāja-sāhāyya) *n.* assistance to the king of the Aṅgas सखे त्वदादिष्टेन मार्गेण संनिपातितमेतदङ्गराजसाहाय्यदानायोपस्थितं राजकम् DaśKuC. 39. 10.

अङ्गराजसुता (aṅgarāja-sutā) *f.* daughter of the king of the Aṅgas (wife of Sāmba, a Yādava) अंगराजसुता या मे प्राणेभ्योऽपि गरीयसी। नैवंविधं रतं वेद अनया यद्विनिर्मितम् SkandP. vi. 213. 32.

अङ्गराजस्वसृ (aṅgarāja-svasṛ) *f.* sister of the king of the Aṅgas अनेकजातिः साधारणो यथा–स्नाता तिष्ठति कुन्तलेश्वरसुता वारोऽङ्गराजस्वसुः … अद्य च SaraKaṇṭhā. 681. 12 = SaduktiKa. 121. 26 = SāhiDa. 98. 18 = BhojPra. 70. 8.

अङ्गराजामात्य (aṅgarājāmātya) *m.* minister of the king of the Aṅgas इयमङ्गराजामात्यस्य कलानिधेः कलत्रं चन्द्रिका नाम Mukundā. 137(2)

अङ्गराज्य (aṅga-rājya) *n.* kingdom of the Aṅga country ततस्तस्मिन्क्षणे कर्णः …। अभिषिक्तोऽङ्गराज्ये स श्रिया युक्तो महाबलः MahāBhā. i. 126. 36; रथसारथिः। परिष्वज्य च तस्याथ मूर्धानं स्नेहविक्लवः। अङ्गराज्याभिषेकार्द्रमश्रुभिः सिषिचे पुनः MahāBhā. i. 127. 4; अङ्गराज्याभिषेकार्द्रमानन्दाश्रुकणोदकैः। पुनरुक्तं शिरः सोऽपि तनूजस्याभिषिञ्चति PāṇḍaC. 3. 457.

अङ्गराम (aṅga-rāma) *nu.* number thirty-six स्याद्धारोऽर्कसूर्यमनुधृत्युडवोऽङ्गरामाः GrahaLā. 14. 7.

अङ्गरीति (aṅga-rīti) *f.* **1** performance of the constituents शंयुरन्ते यस्या अङ्गरीतेः सा शंय्वन्ता S'ābaBh. 2044. 7 (*on* x. 7. 40); न च पर्यग्निकरणशब्दस्तदन्ताया अङ्गरीतेर्वाचकः TantrVā. 610. 18 (*on* ii. 3. 19); ṬupṬ. 303. 15 (*on* xi. 2. 50); संतिष्ठतिना हि संस्थानमुपरमो विधीयते नाङ्गरीतिः S'āstrDī. 765. 4 (*on* x. 7. 13); 170. 9 (*on* ii. 3. 8); पर्यग्निकृतोत्सर्गवाक्येन क्लृप्तोपकारप्राकृतपर्यग्निकरणान्ताङ्गरीतिर्विधीयते NyāyMāVi. 476. 23 (*on* ix. 4. 14); 476. 16 (*on* ix. 4. 14); 477. 24 (*on* ix. 4. 15)

अङ्गरीति (aṅga-rīti) *adj.* having a particular shape or having streaks on the body एते निजवर्णोपाजनितनानानामानो विविधवर्णसारमिश्रकेसराश्चाङ्गरीतयश्च सिद्धार्थकाश्चाग्रवर्णाश्च…वाजिनः AvantiKa 13. 13.

अङ्गरुचि (aṅga-ruci) *f.* **1** bodily lustre कस्य मुदं न ददाति भरतः सोऽङ्गरुचिप्रतिषिद्धसहस्रकरः ChandaśCū. ii. 196(5); अङ्गरुचिप्रपञ्चैः। कल्पद्रुमीकृत्य वनद्रुमौघं मिथ्यामृगः पञ्चवटीं प्रपेदे Rāgh. 9. 62; **2** name of a metre भीगावङ्गरुचिः Chandonu. 2. 196.

अङ्गरुची (aṅga-rucī) *f.* [m. c.] lustre of the body रंगत्तरङ्गाङ्गरुचीचयेनेव खर्वयन्तं नवहेमगर्वम् HammīMaKā. 11. 49.

अङ्गरुज् (aṅga-ruj) *f.* bodily pain मूर्च्छांगरुक्क्षयतृषावमथुज्वरार्तिश्वासैरसशूलमलमूत्रनिरोधदाहैः। … एतैरुपद्रवगणैस्सहिताश्च वर्ज्याः (ज्वराः) KalyāKā. 9. 62.

अङ्गरुजा (aṅga-rujā) *f.* bodily pain हृत्कण्ठरोगः संमोहश्छर्दिरङ्गरुजा ज्वरः। तृष्णा कासः शिरःशूलमेतद्विक्षयलक्षणम् CaraS. vi. 24. 202 (1941 Ed.)

अङ्गरुद्धकानन (aṅgaruddha-kānana) *adj.* who has surrounded the forest by his body अङ्गरुद्धकाननस्य…सर्परूपदानवस्य वीक्षया…तस्य कुक्षिमाश्रितेन वत्सपालमण्डलेन नीतखेदम्…अम्बुजाक्ष भो भवन्तमाश्रयामि StavMā. 180. 16.

अङ्गरुह (aṅga-ruha) *m. n.* **1 A** hair, hair on the body मम वर्णो मणिनिभो मृदून्यङ्गरुहाणि च Rāmā. 6. 38. 12; महीरुहास्तेंऽगरुहाः प्रभातं वसनं तव BrahmāṇḍP. iii. 13. 16; भूरेणवो नभसि नद्धपयोदचक्राश्चक्रीवदङ्गरुहधूम्ररुचो विसस्रुः S'iśuVa. 5. 8; (अमुं नारद इत्यबोधि सः) विहंगराजाङ्गरुहैरिवायतैर्हिरण्मयोर्वीरुहवल्लितन्तुभिः। कृतोपवीतम् S'iśuVa. 1. 7; महामुनिसंयमोपधिनिबन्धनाङ्गरुहसंकुले, प्रचलाकिनां कुलेऽहमवाप्तजन्मा Yaśas-Cam. ii. 178. 6; पुनरपि चर्मणा नखांगरुहोद्गम एव मासतः KalyāKā. 2. 54; तत्प्रभावेण विहायाङ्गरुहाण्यहम्। एकीभूतः पुनर्जात VarāP. 6. 36; 23. 20; वत्सीबालोऽर्भकाङ्गयोः। क्लीबे ह्रीवेरके नाङ्गरुहे गोत्रे गृहे तथा AnekāK. 807; राधा यथारङ्गरुहालिभिर्मुकुलिनीफुल्लाभिरामूलतः। श्रुत्वा ते मुरलीं तथाभवदियं राध्यते UjjvaNiMa. 341. 5; तैर्नभश्चरैः सममेषां सकलवैमानिकपरिषदङ्गरुहवितीर्णनिद्राभङ्गो महान्संगरोऽभूत् BhārCam. 5. 61(3); **1 B** down, plumage, feather ऋतुपर्यायशिथिलैर्वृत्तनृत्तसमुज्झितैः। मयूराङ्गरुहैर्भूमिर्बहुनेत्रेव लक्ष्यते HariVaṁ. 59. 43; **2** *m.* son पाहिल्लांगरुहसाधुसाल्हे[ते]नेदं(यं) प्रतिमा कारिता EI. i. 153. 28; हम्मीरादितरावपि क्षितिपतेर्जैत्रस्य पित्र्यानुजौ जज्ञातेऽङ्गरुहौ…सुरत्राणः …वीरमः HammīMaKā. 4. 159; [wool, MW.]

अङ्गरूक्षता (aṅga-rūkṣatā) *f.* roughness or dryness of the body … महागदा मुखहृदयशोषमन्यापार्श्वाक्षेपहृदयकम्पकेशमुखाङ्गरूक्षताकटिबस्तिवङ्क्षण° अतियोगादुत्पद्यन्ते KāśyaS. 156B. 7; प्लीहवृद्धिकटीस्वापसंधिशून्यतांगरूक्षताकार्श्यश्रमशोषमेदुरमांसाभिलाषैर्मांसक्षयोक्तैश्च मेदः (पीडयति) AṣṭāSaṁ. i. 102. 1 (1. 19)

अङ्गरूप (aṅga-rūpa) *n.* **1** (Gr.) form of *aṅga* सिद्धं त्वङ्गरूपग्रहणाद्यस्याङ्गस्येयुवौ तत्प्रतिषेधात् Vār. 5. *on* P. i. 4. 3; अङ्गरूपं गृह्यते MahāBh. i. 314. 14 (*on* i. 4. 3); **2** beauty of the body नैकस्त्रीनियतो मदः। तेनैकस्यां न हीच्छुः स्यात् अङ्गरूपाद्यपीति चेत् PramāVār. 2. 154.

अङ्गरूप (aṅga-rūpa) *adj.* [*f.* –ā] **1** (Gr.) having the form of *aṅga* अत्र तातङ्विभावयोर्युगपदेकस्थानिसंबन्धस्याङ्गरूपनिमित्तानन्तर्यस्य वा न सम्भव इति भाष्ये स्पष्टम् LaS'abdeS'e. i. 156. 7; **2** having the form of a part, limb, constituent or accessory (मनः) अङ्गिनामङ्गरूपं च प्रेरकं सर्वकर्मणाम् Brahm-VaiP. ii. 25. 21; द्रव्याण्येतानि पूजायाश्चाङ्गरूपाणि सुन्दरि BrahmaVaiP. iii. 4. 26; न तादात्म्यमलंकाराणां ध्वनेश्च यावत्स्वामिभृत्यवदङ्गिरूपाङ्गरूपयोर्विरोधादित्यर्थः Loc. 46. 12 (*on* 1. 16); चोदकप्राप्ताङ्गरूपा हिंसा YuktiSneha. 31. 23 (*on* i. 1. 2); एताभिरेव सप्तप्रकृतिभिरङ्गरूपाभिर्युक्तं राज्यं सप्ताङ्गमुच्यते VīraMi. 375. 8 (*on* 1. 353)

अङ्गरूपक (aṅgarūpa-ka) *n.* name of a particular composition (to be played on a musical instrument) वाद्यप्रबन्धास्तद्भेदलक्ष्माण्यभिदधेऽधुना। …खण्डहुल्लः समः पाटो ध्रुवकोऽङ्गाङ्गरूपके SaṁgīRa. iii. 428. 7 (6. 948); द्विरुद्ग्राहो ध्रुवाभोगं ध्रुवाख्यः क्रमशस्ततः। यत्राङ्गरूपकं प्राह तत्तेजोन्वयदीपकम् SaṁgīRa. iii. 452. 10 (6. 1009)

अङ्गरूपिन् (aṅgarūp-in) *adj.* [*f.* –iṇī] having a subordinate position or form, auxiliary, subservient कृत्वा तु पादपतनम् अष्टाङ्गेन तु साधकः। बिम्बात्मना प्रयातानां क्ष्मादीनामङ्गरूपिणाम्। आपादनेऽपि … आप्यायनार्थं मन्त्राणां द्रव्यैर्होमं समाचरेत् PāraS. 15. 584; पीठानामङ्गरूपिणाम्। अग्निदाहे समुत्पन्ने पुनरुत्पाद्य तानपि। सजपं शान्तिहोमं तु कुर्यात् PāraS. 19. 197; भोगमन्त्रक्रियाध्यानं मुद्राणामङ्गरूपिणाम्। … विपर्यासे PāraS. 19. 39; कार्यं सहस्रशतसंख्यया। कर्मबिम्बं विनान्येषां बिम्बानामङ्गरूपिणाम् PāraS. 22. 18; विद्यायाः पञ्चदश्याः प्रधानदेवतामन्त्रस्याङ्गरूपिणीरष्टौ विद्याः शृणु SetuBa. 57. 6.

अङ्गरूप्य (aṅga-rūpya) *adj.* coming from (i. e. belonging to) the Aṅga country अङ्गेभ्य आगतः = अङ्गरूप्यः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 4. 62.

अङ्गरूषण (aṅga-rūṣaṇa) *n.* smearing or covering the body देव त्वद्विजयप्रयाणसमये … क्षितिरजःपूरे वियच्चुम्बति। भानोर्वाजिभिरङ्गरूषणरसास्वादः समासादितः SubhāRaK. 41. 1.

अङ्गरेखा (aṅga-rekhā) *f.* outline of the body यद्यदङ्गरेखातो यद्यदङ्गमुद्धरति तत्तद्घृतेन दुग्धेन संमिश्र्य PārāSū. 93. 25; मध्यस्य चाङ्गरेखाया भवेत्त्र्यङ्गुलमन्तरम् Mānaso. iii. 1. 468.

अङ्गरोग (aṅga-roga) *m.* disease of the body कषायो रसभेदेऽङ्गरोगे च (v. l. कुष्ठेऽङ्गरोगे) S'abdaRa-Liṅgānu.(He.) 126. 11; व्याधिः कुष्ठे च रोगे च SaK. 181 13.

अङ्गरोमन् (aṅga-roman) *n.* hair on the body रिपोर्नखञ्च केशञ्च चरणोत्थं रजस्तथा। अन्यानि चाङ्गरोमाणि पुत्तल्यां योजयेन्मृतौ TantrRā. 13. 89.

अङ्गरोमपाद (aṅga-romapāda) *m.* Romapāda the king of the Aṅgas अथ भगवानुवाच पालकाप्योऽङ्गरोमपादाय Hastyāyur. 581. 14 (4. 4)

अङ्गरोममात्र (aṅgaroma-mātra) *adj.* of the size of the bodily hair (बिन्दुम्) ततोऽङ्गरोममात्रं तु …। ध्यायेत् JayāS. 33. 43.

अङ्गरोमवपन (aṅgaroma-vapana) *n.* shaving of the hair on the body पादेऽङ्गरोमवपनं द्विपादे श्मश्रुणोऽपि च। त्रिपादे तु शिखावर्जं सशिखं तु निपातने ParāSm. 9. 14; LikhiSm. 82 (186)

अङ्गरोहिन् (aṅgaroh-in) *m.* one belonging to the Niṣadha country नैषधकोंऽगरोही स्यान्निषद्धोत्थश्च गैरिकः AbhidhāMañ. 130. 5.

अङ्गरौद्र (aṅga-raudra) *m.* terrible (sentiment) in bodily appearance नेपथ्यरौद्रो विज्ञेयस्त्वङ्गरौद्रस्तथैव च। तथा स्वभावजश्चैव त्रिधा रौद्रः प्रकल्पितः NāṭyaS'ā. 12. 50; बहुबाहुर्बहुमुखो नानाप्रहरणाकुलः। स्थूलकायस्तया प्रांशुरङ्गरौद्रः प्रकीर्तितः NāṭyaS'ā. 12. 52; AbhinBhā. i. 321. 19 (*on* 6. 63)

अङ्गर्क्ष (aṅgarkṣa) *n.* constellation which is supposed to be a limb (of the *nakṣatrapuruṣa*) पादर्क्षात्प्रभृति … अङ्गर्क्षनामस्वपि कुर्यात्केशवपूजनम् BṛSaṁ. 105. 8.

अङ्गल (aṅga-la) *adj.* possessed of limbs अङ्गलमङ्गवत् Nir. 9. 4 (160. 5); *m.* name of Cāṇakya कौटिल्यश्चणकात्मजः। … विष्णुगुप्तोऽङ्गलोऽपि च KalpaK. 84. 138.

अङ्गलक्षण (aṅga-lakṣaṇa) *n.* **1 A** branding on the body तस्यामङ्-

लक्षणानि कारयेत् (गवि) KausīGS. iii. 5. 9 **1 B** mark or characteristic on the body सुतस्य···अङ्गलक्षणैः । युधिष्ठिर इति ··· नाम निर्ममे PāṇḍaC. 2. 37; 1. 550; लोकोत्तराण्यस्याङ्गलक्षणानि । ··· अयं नृपतिर्भावी PrabaCin. 78. 1; AśvaVai. 3; इत्यङ्गलक्षणाध्यायः AśvaSā. 21. 27(1); NānārthaRaMā. 1964; ViśvaLoK. 316. 235; **2** characteristic of being an accessory (in dance and music) अङ्गलक्षणसंयुक्तो विज्ञेयो वंशः NāṭyaSā. 34. 16.

अङ्गलक्ष्मी (aṅga–lakṣmī) *f.* charm of the body (तम्) अङ्गलक्ष्म्या··· मनोज्ञम्··· । प्रत्युत्थितास्ते BhāgP. i. 19. 28; तव···अङ्गलक्ष्मीः प्रतायिनी MahāP. 2. 6; TilaMañ. 24. 7; EI. xi. 143. 18.

अङ्गलग्न (aṅga–lagna) *adj.* [*f.* –ā] **i** sticking to the body, worn on the body गदा ··· । नमुचेरङ्गलग्नापि पपात वसुधातले SkandP. i(1). 17. 30; कोट्यो ब्रह्महत्यानाम् ··· । अङ्गलग्ना विनश्यन्ति वेङ्कटाचलमारुतैः SkandP. ii(1). 19. 10; कोट्यो ब्रह्महत्यानाम् ··· । अङ्गलग्नैर्विनश्यन्ति गन्धमादनमारुतैः SkandP. iii(1). 10. 11; अङ्गलग्नं तु यद्वस्त्रं कटकाभरणं तथा । तत्सर्वं मण्डले त्याज्यम् SkandP. v(3). 103. 194; VarāP. 176. 41; संतापकारिणीमङ्गलग्नां जरामिव बिभ्रत् Kād. 25. 11; HarṣaC. 228. 17; 280. 15; CaṇḍīŚ. 36; सा···अङ्गलग्नहरकोपानलस्फुलिङ्गपिङ्गलमिव संकल्पजन्मानम्···जीवितेश्वरं तदवस्थं ददर्श AvantiKa. 128. 7; (तार्क्ष्येण) शीतमरीचिबिम्बम् । निर्दुधुवेऽङ्गलग्नम् HarVi. 33. 40; अङ्गलग्नां निशां च । संत्यज्येन्दुः प्रवसति Kapphiṇā. 15. 12; RāghPāṇ.(Dha.) 16. 18; BṛKathāK. 70. 69; ममाङ्गलग्नम् ··· गन्धम् ··· । दातव्यं न च वैश्याय BhaviP. 173A. 34 (i. 117. 65); जन्तवः ··· । लिक्षाभिरङ्गलग्नाभिरुपजीव्यन्ते YogVā. v. 14. 27; iii. 10. 42; तस्य ··· अङ्गलग्नः ··· एक एवानुजन्मा UdaySuKa. 4. 5; (सः ताम्) ददर्श ··· सेव्यमानाम् ··· चन्द्रकान्त्याङ्गलग्नया KathāSaSāg. i. 3. 62; रेमे सोऽत्र प्रियाः पश्यन्नङ्गलग्नार्द्रवाससः KathāSaSāg. xiv. 4. 147; CauraPañ. 25; TriṣaŚaPuC. i. 3. 361; i. 5. 407; ii. 6. 7; SaduktiKa. 315. 1; SamarāSaṁ. 1. 177; रविर्दहति दूरस्थोऽङ्गलग्नस्तु हुताशनः Dhūrtā. 350; देवतार्चाविशिष्टं यत्सलिलम् ··· । अङ्गलग्नं मनुष्याणां ब्रह्महत्यां व्यपोहति TantrSā.(K.) 83. 32; VīraMi. 271. 6 (*on* 1. 195); VīraMi.(Āhnika.) 110. 20; Acyutarā. 7. 58; **ii** entering the body अङ्गलग्नायुधोद्धारव्यग्रार्धमृतमानवम् (रणाङ्गणम्) YogVā. iii. 38. 37; बाणेऽङ्गलग्नेऽपि ··· स्थानान्नैव पलायितम् ··· मृग्या BhojPra. 48. 13.

अङ्गलघुत्व (aṅga–laghutva) *n.* lightness of the limbs (अङ्गानि प्रतनुकानि ··· गुरूकरोति मधुमदविलासः) अङ्गलघुत्वस्य ··· निवृत्तिरभिहिता AlaṅkāRa. 74. 14.

अङ्गलता (aṅga–latā) *f.* **1A** creeper-like (i. e. slender) body कुरुभर्तुरङ्गलतया न तत्यजे विकसत्कदम्बनिकुरम्बचारुता ŚiśuVa. 13. 13; मृगीदृशामङ्गलतानुषङ्गिलावण्यलक्ष्मीपिहितप्रमेण ।···तासां स्फुटा न लेभे प्रतिकर्मणा श्रीः Kapphiṇā. 12. 36; TilaMañ. 164. 10; 248. 2; अङ्गलताविवर्तनैः ··· । क्षितिभर्तुः ···मदनाकल्पकमन्वमीयत NavaSāC. 12. 3; 12. 67; सुभ्रुवाम् ··· । रुचिमधिकामङ्गलता निन्ये स्वेदाम्भसा YudhiVi. 2. 110; मण्डनमङ्गलतायाः ··· पाण्डिमा ŚṛṅgāMañ.(A.) 11. 14; **1B** creeper-like (i. e. slender) limbs अङ्गान्यङ्गलतासु ··· समावेशयन् ··· अचिलत्युच्चैस्तवायं हयः SaduktiKa. 204. 18; **2** name of a Rāga [Bharatakośa]

अङ्गलतिका (aṅga–latikā) *f.* creeper-like (i. e. slender) body तस्याः ··· क्रव्याद्भिरङ्गलतिका नियतं विलुप्ता UttaRāC. 3. 29; यस्ते भयप्रकम्पामङ्गलतिकामकृत Loc. 20. 16 (*on* 1. 4); गाढालिङ्गननिश्चलाङ्गलतिका कान्तेन रुद्धा ··· बाला ··· जप्यं समभ्यस्यति CaturSaṁ. 3. 23; गोविन्दे ··· । स्वप्नालिङ्गनसंगतेऽङ्गलतिकाविक्षेपलक्ष्या मुहुर्मुग्धाः ··· मुञ्च ··· इत्युच्चैरुरुचैर्गिरः DaśāvaC. 8. 175; सुप्रमाणाग(? °णाङ्ग)लनि(? ति)का (एतैर्गुणैः समायुक्ता मृगीजात्योपलक्षिता) Mānaso. iii. 20. 1728; स सन्तापः क्रूरः कुसुमसुभगा साङ्गग(? साङ्ग)लतिका SūktiMu. 43. 38; उत्तंसितेन मणिना ··· । प्लाव्यमानाङ्गलतिकाम् (इन्द्राणीम्) ŚilpaRa. ii. 24. 40; ŚṛṅgāMañ.(A.) 43. 29.

अङ्गलब्धि (aṅga–labdhi) *f.* attainment of a form अपेक्षते प्रत्ययमुत्तमं त्वां (v. l. °यमङ्गलब्ध्यै) बीजाङ्कुरः···अम्भः KumāSaṁ. 3. 18 (Sahitya Akademi Ed.) = KāvyPra. 319. 8.

अङ्गलसच्चन्दन (aṅgalasac–candana) *adj.* with sandal-paste shining on the body हरिम्···अङ्गलसच्चन्दनं वन्दे StavMā. 47. 14.

अङ्गलाघव (aṅga–lāghava) *n.* lightness of the body (प्रतिश्यायेषु) पक्वलिङ्गानि तेष्वङ्गलाघवं क्षवथोः शमः । ··· ज्ञानं च रसगन्धयोः AṣṭāSaṁ. ii. 263. 23 (6. 23) = AṣṭāHṛ. vi. 19. 13; सत्त्वोदये···शान्तिर्लज्जाङ्गलाघवम् SarvaSiSaṁ. 9. 17; 11. 13; सुप्तोत्थितस्याङ्गलाघवेन्द्रियप्रसादादिना सुखानुभवोन्नयनम् ··· कथं कस्यचिदङ्गलाघवं कस्यचिन्न PañcPā. 20. 3 (*on* i. 1. 0); सुप्तोत्थितमात्रस्याङ्गलाघवप्रसन्नवदनत्वादिकम्···अङ्गलाघवादिकम्···स्वापसुखेन विना न स्यात् VivaPraSaṁ. 72. 22; HaṭPra. 1. 17; Hastyāyur. 571. 12 (4. 3); **2** parsimony of accessories व्यतिरिक्तशवशिरोध्वजधारणादिसकलधर्मनिवृत्त्यर्थत्वादस्य ग्रन्थस्य ··· इदमकामतः । अत एवाङ्गलाघवाद्युचितम् ManvaMu. 476. 25 (*on* 11. 128)

अङ्गलाभ (aṅga–lābha) *m.* attainment of accessories सौर्यश्येनादीनामप्युपदेशत एवाङ्गलाभान् नातिदेशविचार आरब्धव्यो भवति ŚāstrDī. 522. 19 (*on* vii. 1. 1)

अङ्गलालित्य (aṅga–lālitya) *n.* bodily grace (करौ) अलपल्लवौ···शिरःक्षेत्रप्राप्तौ चलितौ ललितौ चातुरश्रयेणाङ्गलालित्योपादानात् AbhinBhā. ii. 79. 14 (*on* 9. 209)

अङ्गलावण्य (aṅga–lāvaṇya) *n.* beauty of the body अङ्गलावण्यप्रभाप्रवाहेण ··· भवनमापूरयन्त्या ··· अनुगम्यमानं कन्यकया ··· कञ्चुकिनमायान्तमपश्यत् Kād. 100. 17; DaśKuC. 136. 13; पण्याङ्गनानामङ्गलावण्यसंवर्धिताभिराभरणरत्नांशुसंततिभिः स्तम्भिततिमिरोदयाः···रजनीसमारम्भाः TilaMañ. 11. 22; अङ्गलावण्यलक्ष्मीलघूकृतरतिरूपसंपत्तौ ··· महादेव्याम् ··· कन्यकारत्नमुत्पन्नम् TilaMañ. 168. 5; SaraKaṇṭhā. 467. 6; UdaySuKa. 9. 21; मलं मेऽद्य दृशोर्जितम् । दृष्ट्वा यास्यति तस्याङ्गलावण्यजलनिर्भ(? र्झ)रैः PārśvC. 4. 124; BhāvPra.(Śā.) 17. 21 (1); अन्यदेवाङ्गलावण्यमन्याः सौरभसंपदः । तस्याः SāhiDa. 549. 13; 534. 5.

अङ्गलास (aṅga–lāsa) *m.* graceful gesture of the limb (दिव्ययोषाः) अङ्गलासैः सुहासैः । ··· जगुर्द्रुरथ मनोऽस्य MahāP. 10. 206.

अङ्गलिखन (aṅga–likhana) *n.* scratching the body (शुकम्) बदरीनिकुञ्जकुहरे लीनम्···कर्षन्त्या मम तावदङ्गलिखनैरेवापदेषागता SubhāRaK. 24. 12.

अङ्गलिपि (aṅga–lipi) *f.* script of the Aṅga (country) कतमां मे···लिपिं शिक्षापयसि···अङ्गलिपिम् मगधलिपिम्···अङ्गुलीयलिपिम् LaliVi. 10. 5 (5)

अङ्गली (aṅgalī) *f.* particular part of an elephant's trunk पुष्करे राजिः । (तदुपर्यङ्गुलम्) अङ्गल्या उपरि गण्डूषः Hastyāyur. 525. 7 (3. 29)

अङ्गलीन (aṅga–līna) *adj.* [*f.* –ā] stuck or clung to the body जलार्द्रवसनं सूक्ष्ममङ्गलीनम्···। धारयन्ती जनं चक्रे काचित्तत्र समन्मथम् MatsyaP. 120. 17; ViṣṇuDhaP. i. 153. 16; तामङ्गलीनामुपदर्शयन्ती सख्याः पतिं काचिदवोचत् Rāvaṇā. 6. 36; TriṣaŚaPuC. i. 2. 799.

अङ्गलीयलिपि (aṅgalīya–lipi) *f.* kind of script [PW]

अङ्गलीला (aṅga–līlā) *f.* sportive gesture of the body प्रविचाराः प्रयोक्तव्या ह्येवमेतेऽङ्गलीलया NāṭyaSā. 10. 85; लोकवार्ताक्रियोपेतमङ्गलीलाविवर्जितम् । स्वभावाभिनयोपेतं नानास्त्रीपुरुषाश्रयम् । यदीदृशं भवेन्नाट्यं लोकधर्मी तु सा स्मृता NāṭyaSā. 13. 71; मौण्ड्यं विहारः काषायं जिनोपज्ञमिदं व्रतम् । न तु मौलिर्न यु(? शु)द्धान्तं नाङ्गलीला दुकूलिनी Kapphiṇā. 16. 81.

अङ्गलीलालक्षण (aṅgalīlā–lakṣaṇa) *adj.* characterised by sportive gestures वत्सेशस्य दृष्टेऽप्याकारे कामोऽनुत्पद्यमानोऽङ्गलीलालक्षणाद्विचेष्टितादुपजायते···यथा ··· वत्सेशस्य पद्मावतीभट्टशबरीवेषाद्याचरणरूपाल्लीलाचेष्टितात् कामावृत्तिराख्याता AbhinBhā. iii. 197. 10 (*on* 22. 158)

अङ्गलीलाविचेष्टित (aṅgalīlā–viceṣṭita) *n.* sportive activity of the limbs श्रवणाद्दर्शनाद्रूपादङ्गलीलाविचेष्टितैः । मधुरैश्च समालापैः कामः समुपजायते NāṭyaSā. 22. 158.

अङ्गलुप्त (aṅga–lupta) *m.* one of the thousand and eight names of Śiva हरस्य···अष्टोत्तरसहस्रं तु नाम्नां शृणुत सुव्रताः । ···नीलस्तथाङ्गलुप्तश्च शोभनो नरविग्रहः LiṅgaP. i. 65. 105 (comm. अङ्गं वामशरीरं लुप्तं देव्या प्रेमापहृतं यस्य)

अङ्गलुब्ध (aṅga–lubdha) *m.* one of the thousand and eight names of Śiva अष्टोत्तरसहस्रं तु नाम्नां शर्वस्य मे शृणु ।···नीलस्तथाङ्गलुब्धश्च शोभनो निरवग्रहः MahāBhā. xiii. 17. 80.

अङ्गलुलित (aṅga–lulita) *adj.* disarranged by contact with the limbs कस्या वामदृशोऽयमङ्गलुलितः कान्तः प्रवालास्तरः JānaPa. 3. 38.

अङ्गलेखक (aṅga–lekhaka) *m.* scribe तामुद्दिश्य (विज्ञप्तिम्) नृपादेशात् निदेशकरणोद्यतः । प्रकाशं वाचयामास सुविद्वानङ्गलेखकः PārśvC. 2. 870.

अङ्गलेखा (aṅga–lekhā) *f.* **i** slender body (*lit.* streak-like body) अङ्गलेखामकाश्मीरसमालम्भनपिञ्जराम् । ··· बिभ्रतीम् (भगवतीम्) KāvyālaṅSāSaṁ. 2. 9 (*11) = AlaṅkāSa. 126. 1; स्थूलबिम्बैर्नितम्बैः सम्बाधत्वं वर्त्मनः कुर्वतीभिः । मन्दं जग्मेऽथाङ्गलेखानिषण्णस्फूर्जत्कन्दर्पातिभारादिवाभिः (अङ्गनाभिः) HarVi. 18. 7; प्रियविरहमहोष्मामुर्मुरामङ्गलेखामपि हतकहिमांशो मा स्पृश ViddhaŚā. 3. 23; SubhāRaK. 22. 15; अङ्गलेखारोपितरुचिरमौक्तिकाभरणाम् (लक्ष्मीप्रतिकृतिम्) TilaMañ. 34. 17; ततः सुधासूतिमिवोज्झिताकृतिर्नवाञ्जनश्यामलयाङ्गलेखया । नृपः क्षणादेव विचित्रभूषणं पुमांसमग्रे न हरिं तमैक्षत NavaSāC. 13. 28; एणीदृशां कान्त इव प्रवृत्तः श्रमोऽयमालिङ्गितुमङ्गलेखाम् NavaSāC. 14. 71; बिभ्रतीं चाङ्गलेखाम् । मरकतरुचिम् ··· नौमि दुर्गाम् ĪśānŚiPa. i. 25. 12; दरपरिणतदूर्वादुर्बलामङ्गलेखां ग्लपयति न यदस्याः श्वासजन्मा हुताशः SaduktiKa. 88. 28; **ii** name of a metre, ĪśānŚiPa. i. 25. 12.

अङ्गलेखालावण्य (aṅgalekhā–lāvaṇya) *m.* beauty of a slender body अहमपि···तिर्यक्प्रवर्तितेन चक्षुषा तस्य···अङ्गलेखालावण्यम्···पुनःपुनरपिबम् Tila-

Mañ. 289. 8.

अङ्गलेखासंवाहन (aṅgalekhā-saṁvāhana) *n.* shampooing of the slender body आतिथ्यमेव कुरुते परमङ्गलेखासंवाहनैकचतुरो निचुलानिलस्ते NavaSāC. 4. 62.

अङ्गलेप (aṅga-lepa) *m.* anointing of the body शैलेन्द्रवेदरन्ध्रैश्च अङ्गलेपाज्जले वसेत् AgniP. 140. 13; [a scented cosmetic, APTE]

अङ्गलेपन (aṅga-lepana) *n.* scented cosmetic वस्त्राद्यलङ्कारेणाङ्गलेपनादिभिर्मण्डयितव्या: ManuBh. i. 234. 8 (*on* 3. 55); वर्णकोऽस्त्री प्रकारे स्याच्चन्दने स्त्र्यङ्गलेपने Vaija. 263. 79; देहरागोऽङ्गलेपनम् PañcTaPra. 8. 10.

अङ्गलेपन (aṅga-lepana) *adj.* who smears the body हृच्छूलश्चातिसारी वा मत्स्यगन्धा(? न्धो)ङ्गलेपन: । … कालभृङ्गारकेणापि शूद्रे सिद्धिर्न जायते HāriS. iii. 2. 233.

अङ्गलेपनतस् (aṅgalepana-tas) *adv.* by smearing the body (with) शिलागोरोचनापत्रकुङ्कुमस्य विशेषकात् । अङ्गलेपनतो नारी नरेन्द्रस्य प्रिया भवेत् S'ārṅgaPa. 3199.

अङ्गलेपा (aṅgalepā) *f.* name of a city अवन्तीमङ्गलोपां (v. l. अङ्गलेपां) च सर्वमाशु विचेतव्यं कपिभि: कामरूपिभि: Rāmā. iv. 41. 11.

अङ्गलेपित (aṅga-lepita) *adj.* applied to the body मातुलुङ्गसुवहासहाकणासप्तपर्णविजयेङ्गुदीमधु । दुग्धपिष्टमिदमङ्गलेपितं मत्तवारणवरं वशं नयेत् MātaLī. 9. 23.

अङ्गलोक (aṅga-loka) *m.* the country of Aṅgas सुवीरमङ्गलोकं च तथा कोहलमेव च । क्रमशस्तानि सर्वाणि विचेतव्यानि वानरै: … पत्तनानि Rāmā. iv. 863*(1); रुषाणांश्च कुणिन्दांश्च अङ्गलोकवराश्च ये । कृत्वा द्विधा सिन्धुमरुं सीतागात्पश्चिमोदधिम् VāyuP. i. 47. 43; *nu.* the number thirty six नखा जिना विंशतिरष्टयुक्ता रदाङ्गलोका वियदर्णवाख्या: । मेषादिमानं क्रमशो वदन्ति JātaPā. 1. 56.

अङ्गलोकिक (aṅgalok-ika) *m.* name of people in the country of Aṅgas काम्बोजा दरदाश्चैव बर्बराश्चाङ्गलोकिका: (उत्तरापथवासिन:) VāmaP. 13. 40.

अङ्गलोक्य (aṅgalokya) *m.* name of a country cf. **अङ्गलोक,** प्रसूता: सप्तनद्यस्तु शुभा बिन्दुसरोद्भवा: । तान् देशान् प्लावयन्ति स म्लेच्छप्रायांश्च सर्वश: ।…कुलत्थांश्च अङ्गलोक्यान् MatsyaP. 121. 44.

अङ्गलोड्य (aṅgaloḍya) *m.* **1** name of the plant *Amomum zingibar* [PW]; [a sort of grass, ginger or its root, MW]; **2** seed of the lotus पद्माक्षं काकोटयं भेण्डं क्रौञ्चादनं च पद्मस्य । बीजं तथाङ्गलोड्यम् AbhidhāMañ. 39. 3; cf. अङ्कलोड्य (comm. अङ्कालोडयं ह्रस्वोत्पलकन्द:) CaraS. i. 27. 117 (1941 Ed.)

अङ्गलोड्यक (aṅgaloḍya-ka) *m.* water-creeper cf. अङ्गलोड्य, पद्माक्षं पद्मकर्कटी । हठ: कुम्भी वारिपर्णी किञ्चोलस्त्वङ्गलोड्यक: Vaija. 157. 46.

अङ्गलोप (aṅga-lopa) *m.* loss of a requisite (subsidiary rite) निमित्तबलेन ह्यङ्गलोपो न्याय्य एव TantrRa. 199. 19 (*on* iv. 3. 38); 201. 5 (*on* iv. 3. 39); नित्ये विषयीभूतस्य भावार्थस्य पश्चात्करणत्वमितिकर्तव्यतासाहित्यं च तस्य प्रतीयत इति नाङ्गलोपेऽपि विषयाभाव: NyāyRaMā. 106. 14; 107. 12; 112. 25; 115. 15; प्रधानभूतश्च निर्वापोऽङ्गलोपेऽपि कर्तव्य: VedāntKa. 455. 8 (*on* iii. 3. 40); अङ्गलोपप्रतिसमाधानाय प्रायश्चित्तान्यपि तत्र तत्रैव विहितानि LalitāSaBh. 231. 28 (*on* 301)

अङ्गलोपा (aṅgalopā) *f.* name of a town (तत्र सीतां च मार्गध्वम्) अवन्तीमङ्गलोपां च Rāmā. iv. 41. 11.

अङ्गलोपाभाव (aṅgalopābhāva) *m.* non-omission of a subsidiary rite कामराजलोपामुद्राविद्ययो: किंबहुना मनुचन्द्रादिभेदभिन्नानामेकैकं पञ्चाशतोऽपि मन्त्राणामेकार्थत्वं तत्तदुपासकानामङ्गलोपाभावश्च संगच्छते SetuBa. 270. 15.

अङ्गलोमन् (aṅga-loman) *n.* hair on the body सर्वाण्यङ्गलोमानि संहारयते GobhiGS. iii. 1. 4.

अङ्गलोमा (aṅgalomā) *f.* name of a town cf. **अङ्गलोपा** (तत्र सीतां च मार्गध्वम्) अवन्तीमङ्गलोपां (v. l. अङ्गलोमां) च Rāmā. iv. 41. 11.

अङ्गलौहिक (aṅgalauhika) *m.* name of a region काम्बोजा दरदाश्चैव बर्बरा अङ्गलौहिका: । (एते देशा उदीच्या:) BrahmāṇḍP. i. 16. 49.

अङ्गव (aṅgava) *m.* dried fruit [S'abdaKaDru.]

अङ्गवंश (aṅga-vaṁśa) *m.* family (of the king) of Aṅgas शुभदर्शन: पाञ्चालो भविष्यति न संशय: । सुशान्तिरङ्गवंशे वै VarāP. 36. 5.

अङ्गवंशज (aṅgavaṁśa-ja) *adj.* born of the family (of the king) of Aṅgas एतेऽङ्गवंशजा: सर्वे राजान: कीर्तिता मया HariVaṁ. 23. 41 = VāyuP. ii. 37. 115; BrahmP. 13. 49; AgniP. 276. 16.

अङ्गवंश्य (aṅgavaṁś-ya) *adj.* belonging to the family of the kings of the Aṅgas कर्णाद्वृषसेन: । इत्येतदन्ता अङ्गवंश्या: ViṣṇuP. iv. 18. 29.

अङ्गवक्त्रादिविनियोग (aṅgavaktrādi-viniyoga) *m.* use (of the *mantras*) in *aṅganyāsa* (six limbs) and mouth etc. (?)पारमेश्वरेष्वपि एकारौकारयोरैकारौकारापेक्षया यत् ह्रस्वत्वमङ्गवक्त्रादिविनियोगे दृश्यते तदेवमेव मन्तव्यम् ParāTri. (comm.) 175. 10.

अङ्गवत् (aṅga-va(n)t) *adj.* [*f.* -tī] **1** (complete) with parts दोलाभिनयनं कुर्याद्दोलायास्तु विलोलनै: ।… यदा चांगवती डोला प्रत्यक्षा पुस्तजा भवेत् । आसनेषु प्रविष्टानां कर्तव्यं तत्र डोलनम् NāṭyaS'ā. 25. 84; **2 Ai** embodied, personified अङ्गवानिव चानङ्ग: स बभौ कान्तया श्रिया Saund. 2. 59; स चतुर्धा बभौ व्यस्त: प्रसव: पृथिवीपते: । धर्मार्थकाममोक्षाणामवतार इवाङ्गवान् RaghuVa. 10. 84; त्वम् … मधुं नयसि विदिशातीरोद्यानेष्वनङ्ग इवाङ्गवान् Mālavikā. 5. 1; सेक्षुयष्टि: सुनासीर: शरत्काल इवाङ्गवान् TriṣaS'aPuC. i. 2. 656; iii. 4. 4; iv. 1. 280; iv. 3. 21; किरीटी ददृशे साक्षाद्धनुर्वेद इवाङ्गवान् PāṇḍaC. 3. 395; 6. 889; 12. 291; असौ मुनि: । दृष्टो महारण्ये कल्पद्रुम इवाङ्गवान् MalliC. 2. 192; 6. 502; नृप: । स्वयं सुरगुरो: पार्श्वे परिव्रज्यामुपाददे … गीतार्थश्चक्रमाज्जज्ञे श्रुतस्कन्ध इवाङ्गवान् PārśvC. 2. 1044; **2 Aii** possessing a body स्वाहाङ्गवते स्वाहानङ्गकाय KāṭhS. v. 5. 3; उपायगात्रयोरङ्गमङ्गवानङ्ग इष्यते AnekāSa. 459; **2 Aiii** possessing limbs अङ्गलमङ्गवत् Nir. 9. 4 (160. 5); कल्याणानि शोभनान्यङ्गान्यस्या: सन्तीत्यङ्गना । कल्याण इति किम् अङ्गवती Nyās. ii.96. 1 (*on* v. 2. 100); JaineVyā. 249. 22 (*on* iv. 1. 27); GaṇRa. 7. 422 (446); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. v. 2. 100; AnekāK. 112; NānārthāSaṁ. i. 40. 2; MediK. 22. 3; ViśvaLoK. 47. 4; S'abdaRaSaK. 59. 3; तत्तेज: स्कन्दतां यातं सहस्राब्दैर्गतैस्तथा । चतुर्थ्यां साकृतिर्दैव पञ्चम्यामङ्गवांस्तत: ।… एष त्रैलोक्यं विजयिष्यति SaurP. 63. 8; **2B** accompanied with subsidiary rites एतैरेवाङ्गैरङ्गवानुत्स्रष्टव्य: (पशु:) S'ābaBh. 1794. 18 (*on* ix. 4. 52); 2126. 14 (*on* xi. 15. 4); कश्चित्संसा(? स्का)रोऽङ्गवान्भवति यथा पूर्णाहुत्यामाज्याधिश्रयणाद्यङ्गम् BālamBha. i. 259. 11 (*on* 1. 89); **2C** accompanied by the Aṅgamantras (भस्मनाथ यति: स्नायात्) शिवेनाङ्गवता चैतद्धृदाहृत्य निधापयेत् MṛgendraT. ii. 2. 25; स्ववर्णैरङ्गवानेष बली सौदर्शनो मनु: LakṣmīT. 29. 68; **2D** accompanied by the auxiliary sciences वेदोऽङ्गवांस्तैरखिलोऽध्यगायि Bhaṭṭi. 1. 16.

अङ्गवत् (aṅga-vat) *adv.* **A** like a limb भर्तुर्भूतपतेरङ्गमेकतो निर्विशेऽङ्गवत् MatsyaP. 157. 11; प्रबन्धोऽङ्गानि षट् तस्य स्वरश्च बिरुदं पदम् । तेनक: पाटतालौ च प्रबन्धपुरुषस्य ते । भवन्त्यङ्गवदङ्गानि मङ्गलार्थप्रकाशके SaṁgīRa. ii. 207. 1 (4. 13); **B** like a part or constituent (of a word) सुबन्तमामन्त्रिते परत: परस्याङ्गवद्भवति स्वरे स्वरलक्षणे कर्तव्ये । तादात्म्यातिदेशोऽयम् KāśiVṛ. *on* P. ii. 1. 2; **C** like a body विष्वग्व्यापी भवेदात्मा यदि व्योमवदञ्जसा । सुखदु:खादिसद्भाव: प्रीत(? प्रती)येताङ्गवद्बहि: YaśasCam. ii. 254. 3; **D** as in the case of an accessory क्रतौ फलार्थवादमङ्गवत्कार्ष्णाजिनि: MīmāSū. iv. 3. 17; v. 3. 32; xi. 1. 22; अङ्गवदङ्गाश्रयाणामुपासनानामपि कर्मसु नियमेनोपादानम् VedāntKau. 352. 24 (*on* iii. 3. 62); अङ्गवदङ्गशास्त्राणामपि विकृतिप्राप्तौ विकृतिविशेषं प्रतिपद्यमानस्यास्य विधेर्नियमविधित्वमापत्केन वार्यते VidhiRa. 10 (76. 19); MayūMāli. 556. 17 (*on* viii. 1. 13); **E** like an auxiliary science or scripture यदपि शाखिनां धारणमुपलभ्यते, तदपि स्मृतित्वेनावेदतया अङ्गवत् BālaKrī. i. 19. 2 (*on* 1. 7)

अङ्गवती (aṅgavatī) *f.* name of merchant's wife प्रियदत्तश्रेष्ठी धर्मपत्न्या … अङ्गवतीनाम्ना सह … सहस्रकूटचैत्यालयं यियासु: YaśasCam. ii. 291. 20.

अङ्गवत्ता (aṅgavat-tā) *f.* the state of being accompanied by subsidiary rite पुनरस्यैतदङ्गवत्ता श्रूयते, अङ्गान्तरपरिसंख्यार्थम् S'ābaBh. 1794. 17 (*on* ix. 4. 52); 2118. 8 (*on* xi. 1. 35)

अङ्गवन्दना (aṅgavandanā) *f.* name of the plant *Clitoria ternatea* विष्णुक्रान्तापराजिता ।…महाश्वेताङ्गवन्दना NighS'e. 2194.

अङ्गवर (aṅga-vara) *n.* principal branch (of a science) 'आयुरस्मिन् विद्यते अनेन वायुर्विन्दन्ति' इत्यायुर्वेद: । तस्याङ्गवरमाद्यं प्रत्यक्षागमानुमानोपमानैरविरुद्धमुच्यमानमुपधारय SuśruS. i. 1. 16.

अङ्गवर्ग (aṅga-varga) *m.* set or group of limbs वर्णो वा…तथा ब्रह्माङ्गवर्गस्य ह्रस्वदीर्घस्वरान्वित: MṛgendraT. ii. 1. 4; योऽन्तर्निवेशयति कूर्म इवाङ्गवर्गम् BṛBrahmaS. i. 3. 28.

अङ्गवर्जित (aṅga-varjita) *adj.* devoid of a body, bodiless एक एव हि कामोऽस्ति स्वर्गे सोऽप्यंगवर्जित: SkandP. iv. 43. 26.

अङ्गवर्ण (aṅga-varṇa) *m.* colour of the body एतेषाम् (रसानाम्) अङ्गवर्णाश्च…शृङ्गारस्तु भवेच्छ्याम: ViṣṇuDhaP. iii. 30. 3; *adj.* [*f.* -ā] having a colour resembling the body-complexion, fair गृहे गृहे पश्य तवाङ्गवर्णा मुग्धे सुवर्णावलयो लुठन्ति BhāmiVi. 2. 94; किं जल्पसि … ममाङ्गं सुवर्णवर्णमिति । तद्यदि पतति हुताशे तदा हताशे तवाङ्गवर्णं स्यात् RasGaṅ. 669. 5.

अङ्गवर्तन (aṅga-vartana) *n.* make up of the body सितो नीलश्च पीतश्च चतुर्थो रक्त एव च । एते स्वभावजा वर्णा: यै: कार्यं त्वङ्गवर्तनम् NāṭyaS'ā. 21. 79.

अङ्गवर्तित्व (aṅgavarti-tva) *n.* the state of belonging to the auxiliaries यच्च सामगतमुपांशुत्वं तदङ्गवर्तित्वादुच्चैस्त्वेन तुल्यम् TantrVā. 823.5 (*on* iii. 3.9)

अङ्गवर्धन (aṅga-vardhana) *adj.* nourishing the body (च्यवनप्राशः) बालानां चाङ्गवर्धनः CaraS. vi. 1(1).70; vi. 9.48 (1941 Ed.); AṣṭāSaṁ. ii. 214.13 (6.9); AṣṭāHṛ. vi. 6.38.

अङ्गवलन (aṅga-valana) *n.* A turning of the body, pandiculation (as an indication of waking up from sleep) (विबोधम्) तमभिनयेज्जृम्भणाक्षिपरिमर्दनशयनमोक्षणादिभिरनुभावैः (v. l. मोक्षणाङ्गवलन° ... °आदिभिरनुभावैः) NāṭyaS'ā. 7.118; JayaMa. 215.14 (*on* 3.3); Kāvyānu.(He.) 111.4; तमः। निर्ममेऽङ्गवलनान्यलिव्रजव्याजतो विकचकैरवोदरे S'rīKaC. 10.31; BhāvPra.(S'ā.) 23.12(1); अथ बोधः ... चेष्टास्तत्र ... अङ्गवलनं चैवमादयः RasāSu. 138.10 (2.93); BhaktiRaSi. ii. 4.73; (as an indication of sleeplessness) इतरा तु ... अङ्गवलनैर्विलुलितकिश(? स)लयशयनीया ... नालभत निद्राम् HarṣaC. 46.7; B graceful movement of the body सविभ्रमैरङ्गवलनैः स्नेहनिर्भराणि दधीनि बल्लवहृदयानीव निर्दयमामथ्नती(? मथ्नती)भिर्गोपललनाभिः TilaMañ. 118.6; शुद्धमेव नृत्तम् ...°कटिच्छेदाङ्गवलनमात्ररूपम् AbhinBhā. i. 182.14 (*on* 4.269); C turning or twisting of body, name of tactics used in wrestling जानुसन्धौ क्षिपेज्जङ्घां पतितः स्यादवाङ्मुखम्। उरसा पीडयेत्पादं तदङ्गवलनं भवेत् Mānaso. iv. 6.929; D movement of limbs व्यश्नुतेऽङ्गवलनादि पदेपद एषा ChandaśCū. ii. 232(5)

अङ्गवलित (aṅga-valita) *adj.* A having contraction or twisting of limbs किञ्चित्स्फारनितम्बमङ्गवलितं साकूतमेणीदृशः YaśasCam. i. 614.4; B applied to the body दृष्ट्वा चन्दनपङ्कमङ्गवलितं धत्ते मणिं गारुडम् PadyaVe. 286.

अङ्गवल्गन (aṅga-valgana) *n.* shaking or fluttering of the body आलानपादपः पुष्पैरङ्गवल्गनपातितैः। व्यभादिभेश्वरे हर्षात्पुष्पवर्षं किरन्निव PāṇḍaC. 12.234.

अङ्गवल्लि (aṅga-valli) *f.* creeper-like body निर्बलताङ्गवल्लिम् ... समारोहति S'ṛṅgāMañ.(A.) 35.8; PadyaVe. 657.

अङ्गवल्ली (aṅga-vallī) *f.* creeper-like body तवाङ्गवल्लीकुसुमैर्विलासैरवैमि कामो ह्रियमाणनेत्रः VikraDeC. 10.27; MānaMe. 306.5.

अङ्गवश (aṅga-vaśa) *m.n.* sway or force of the subsidiary भवति चाङ्गवशेनापि प्रधानसङ्कोचः BhāṭṭDī. i. 231.6 (*on* iii. 2.11)

अङ्गवस्तुक (aṅga-vastuka) *n.* subsidiary factor गायनैरङ्गवस्तुकानि यानि नाम प्रक्षिप्यन्ते S'ābaBh. 1727.20 (*on* ix. 2.35)

अङ्गवस्त्रोत्था (aṅgavastrotthā) *f.* white louse श्वेतयूकाङ्गवस्त्रोत्था RājNi. 407.9 = KalpaK. 339.193.

अङ्गवाक्य (aṅga-vākya) *n.* statement relating to a subsidiary यथैवाङ्गवाक्यानि परिपूर्णस्वार्थानि सन्ति TantrVā. 750.5 (*on* iii. 1.21); अङ्गवाक्यगतानाम् ... अर्थाभिधानं नाभ्युपगम्यते PrakaPañ. 443.5; प्रधानविधिवाक्यं खल्वङ्गवाक्यसमन्वितम् S'āstrDī. 525.7 (*on* vii. 1.1); NyāyRaMā. 208.26 TattvPradī.(Ci.) 89.5; प्रधानवाक्यस्याङ्गवाक्याकाङ्क्षामुक्त्वा VedāntKa. 430.1 (*on* iii. 3.15); NyāySu.(So.) 23.28 (*on* i. 2.7); ArthSaṁ. 70.2; TantrRa. 51.4; GuruCandr. i. 328.4; MīmāKau. ii. 321.8 (*on* iii. 3.9); BhāṭṭDī. ii. 251.10 (*on* vi. 3.1); MīmāNyāPra. 233.18; MayūMāli. 7.6 (*on* i. 2.1)

अङ्गवाचकपद (aṅgavācaka-pada) *n.* word or term expressive of a subsidiary तत्राङ्गवाचकपदाश्रवणात् BhāṭṭDī. iv. 149.19 (*on* xi. 2.1)

अङ्गवाचिन् (aṅgavāc-in) *adj.* expressive of a limb अङ्गवाचिनः प्रातिपदिकाण्णिचोऽपवादो णिङ् भवति निरसनेऽर्थे DhātuPra. 10.386 (153.26); SiddhāKau. 428B.1.

अङ्गवात (aṅga-vāta) *m.* vital air in the body हंसः सूर्यमरालयोः। कृष्णेऽङ्गवाते ViśvaLoK. 387.14.

अङ्गवादा (aṅgavādā) *f.* name of the wife of Bhava तेषां भार्याश्च ... सौवर्चलाङ्गवादा च CaturCin. i. 799.2.

अङ्गवाद्य (aṅga-vādya) *n.* A subordinate musical instrument यद्वृत्तौ (त्तो) वादनगतौ ध्रुवापादो विधीयते। तद्वृत्तं तु भवेद् वाद्यमङ्गवाद्यसमं तथा NāṭyaS'ā. 32.377; यद्वृत्तप्रभवं वाद्यमङ्गवाद्यसमं तथा BhāvPra. 303.14(10); B act of beating a limb as if it were a musical instrument अङ्गमङ्गाङ्गवाद्यादिकरास्फालनधूननम् KulārT. 12.87.

अङ्गवारम् (aṅga-vāram) *adv.* six times सुषुम्नासुष्याभाकृष्य तद्वन्ममिति परिजपन्नङ्गवारम् TantrSa. 5.5.

अङ्गवास (aṅga-vāsa) *m.* unguent अथाङ्गवासः S'ārṅgaPa. 3252.

अङ्गवासना (aṅga-vāsanā) *f.* A cosmetic रूपवेषवसनाङ्गवासनाभूषणादिषु NaiṣaC. 18.79 (comm. अङ्गवासनासु देहामोदेषु); B attachment to the body ज्ञानात्सर्वपदार्थानां मद्वाक्यं समुदेत्यलम्। ततोऽङ्गवासनानाशाद् वियोगः प्राणचेतसोः S'atTrayī. 505.

अङ्गवाहिका (aṅga-vāhikā) *f.* masseuse, a female masseur चामरग्राहिणी कीर्तिः सदा चैवाङ्गवाहिका (पुरूरवसः) MatsyaP. 24.3.

अङ्गविंशति (aṅga-viṁśati) *f.* a score of auxiliary acts दशानां स्यादनुष्ठितिः। अस्यास्तत्र प्रवेशाय द्वारत्वेऽप्यङ्गविंशतेः। त्रयं प्रधानमेवोक्तं गुरुपादाश्रयादिकम् BhaktiRaSi. i. 2.24.

अङ्गविकल (aṅga-vikala) *adj.* A crippled in a limb, maimed, having a deformed body (कटीगतः अनलः) नरं तरलपङ्गुमङ्गविकलं समापादयेत् KalyāKā. 8.18; पङ्गतेति। अङ्गाविकले(? अङ्गविकले)त्यर्थः BālamBh. i. 364.2 (*on* 1.117); अपाङ्गस्त्वङ्गविकले ViśvaLo. 52.32; B deficient in a constituent element क्रियायोगो न संभवति। संभवे वाङ्गविकलो भवति YogSā. 32.10(2); C deficient in a subsidiary अशुचिना पित्रानुध्यीयमानमङ्गविकलं भवेत् NyāyMāVi. 253.8 (*on* iv. 3.19) NyāySu.(Ja.) 169B.5 (*on* i. 2.6); प्रधानबाधायोगादङ्गविकलस्याप्यधिकारापत्तिः SiddhāTa. 43.5; D fainting, swooning [APTE]

अङ्गविकलता (aṅgavikala-tā) *f.* A bodily deformity, the state of being devoid of a limb (दोहदस्य) अप्रदानेन गर्भस्य दोषो व्याध्यादिर्विरूपताङ्गविकलता मरणं वा स्यात् Aparā. 978.5 (*on* 3.78); B the state of being deficient in a subsidiary यद्युद्रात्रपच्छेदवतः श्येनयागस्याङ्गविकलतया ... दोषः स्यात् S'ivārkaMaDī. i. 18.2 (*on* i. 1.1)

अङ्गविकल्प (aṅga-vikalpa) *m.* diversity of bodies ह्यानेनाङ्गविकल्पानां नवानां संचयेन च। हंसत्वम् BṛĀraUBhVā. iv. 3.938.

अङ्गविकल्पन (aṅga-vikalpana) *n.* arrangement of constituents पूर्वरङ्गे मया ख्यातं तथा चाङ्गविकल्पनम् NāṭyaS'ā. 5.56.

अङ्गविकल्पशस् (aṅgavikalpa-śas) *adv.* with variation of constituents एवं बलसमुदानं परसैन्यनिवारणम्। विभवेन स्वसैन्यानां कुर्यादङ्गविकल्पशः ArthS'ā. iii. 58.5 (9.2)

अङ्गविकार (aṅga-vikāra) *m.* A deformity or distortion of the body or limbs येनाङ्गविकारः P. ii. 3.20; आदिशेद् वास्तुतः शल्यं गृहिणोऽङ्गविकारतः PañcRā.(Ha.) i. 8.13 (comm. कण्डूयनादिरूपादङ्गवैकृत्यात्); AgniP. 92.22; तृतीयावाच्य एवाङ्गविकारलक्षणं यथा - स बाल आसीद्वपुषा चतुर्भुजः SaraKaṇṭhā. 324.26; 325.1; मातृदोषो गर्भविरुद्धचेष्टाकर्तृत्वम्। अङ्गविकारे काणादिदोषाणां निमित्तत्वमत्रोक्तम् Aparā. 1009.4 (*on* 3.162); AnyoS'. 37; B gesticulation, modification or movement of limbs ललितैश्चाङ्गविहारैः (v. l. °विकारैः) स्वेदाद्यैरभिनयस्तस्य NāṭyaS'ā. 7.94; 18.109; काम्येनाङ्गविकारेण ... लक्षयेन्मदनातुराम् NāṭyaS'ā. 22.164; Kāvyālaṁ.(Ru.) 13.3; (डोम्बिका) अङ्गविकारादिसंभवमप्याक्षिपति AbhinBhā. i. 176.2 (*on* 4.264)

अङ्गविकृति (aṅga-vikṛti) *f.* A distortion of the body or limbs लङ्किकम्प्योरुपतापाङ्गविकृत्योः S'ākaṭāVyā. iv. 1.222 = SiddhaHe. iv. 2.47; B epilepsy अपस्मारोऽङ्गविकृतिः KalpaK. 56.327; RājNi. 410.17; *nu.* the number 236 (*aṅga*=6 *vikṛti.*=23) अङ्गविकृती खाब्ध्यश्विनः सायनात् GrahaLā. 4.11.

अङ्गविक्रय (aṅga-vikraya) *m.* sale of the body (for sexual entertainment) काचिद्वेश्या तदाहारं भुङ्क्ते कृत्वाङ्गविक्रयम् BrahmVaiP. iv. 32.54.

अङ्गविक्रिया (aṅga-vikriyā) *f.* alteration or change in the body or limbs लज्जाद्यैर्विक्रियागुप्तावविहित्थाङ्गविक्रिया DaśRū. 4.29; मत्कथाश्रवणे नित्यं स्वरनेत्राङ्गविक्रिया। षोडशाङ्गा भक्तिरियम् BhaviP. 225B.2 (i. 151.25); भक्तिरष्टविधा ... स्वरनेत्राङ्गविक्रिया SaurP. 11.17; S'ivaP. vii. 10.69 (556.6)

अङ्गविक्षेप (aṅga-vikṣepa) *m.* A spasm, convulsion, restlessness of the limbs अङ्गविक्षेपोऽङ्गमर्दोऽरतिरौत्सुक्यं चोपजायते CaraS. vi. 21.38 (1941 Ed.); AṣṭāHṛ. vi. 2.22; फट्कारी तु ग्रही षष्ठी भयमोहप्ररोदनम्। निराहारोऽङ्गविक्षेपो हरेन्मत्स्यादिना बलिम् AgniP. 298.12; B graceful movement of limbs in dance अङ्गहारोऽङ्गविक्षेपः AmaK 393; तन्मात्रापेक्षोऽङ्गविक्षेपः Avalo. 3.13 (*on* 1.9); (डोम्बिका) तदभिनयमनाद्रियमाणा ... विक्षिप्तं तदुदितभावमेवाङ्गविक्षेपं करोति AbhinBhā. i. 176.5 (*on* 4.262); i. 191.20 (*on* 4.290) अङ्गविक्षेपमात्रं यल्लयतालसमन्वितम् BhāvPra. 298.10(10). (निद्रा) तत्र स्युरङ्गविक्षेपश्वासायासक्रियादयः SāhiSā. 5.54; नानारूपरसोपेतगीताङ्गहाराङ्गविक्षेपहस्तकादिप्रकारैर्नाटकं कृतम् Bharat. 10.6; Vaija. 144.97; S'abdaRa. 1894; C tossing of the body चपेटैरङ्गविक्षेपैरसुरान् पर्यचूर्णयत् BrahmP. 149.9.

अङ्गविक्षेपण (aṅga-vikṣepaṇa) *n.* restless movement of the body अस्थानहाससितनृत्यगीतवागङ्गविक्षेपणरोदनानि (उन्मादलिङ्गानि) CaraS. vi. 9.10 (1941 Ed.); BhāvPra. viii. 22.8; विश्रान्तानि क्रमकृशतनोरङ्गविक्षेपणानि PavaDū.(Dh.) 91.

अङ्गविक्षेपादि (aṅga-vikṣepādi) *m.* restless movement of the body and the like व्याधिः। धातुक्षोभेन शोकेन वा। तमङ्गविक्षेपादिभिः (अभिनयेत्)

NāṭaLaRaK. 2079.

अङ्गविक्षेपिताङ्गत्व (aṅgavikṣepitāṅga-tva) *n.* the state of possessing movement of the limbs अङ्गविक्षेपिताङ्गत्वं सामरस्यलयसत्त्वादिना नृत्तम् ... तत्प्रवर्त्यताम् AbhinBhā. i. 180. 7 (*on* 4. 268)

अङ्गविगम (aṅga-vigama) *m.* deficiency of a limb अङ्गविगमो विखुनादि व्यङ्गम् AbhinBhā. i. 313. 12 (*on* 6. 48)

अङ्गविचार (aṅga-vicāra) *m.* consideration of the means ततो गुणोपसंहारः । ततोऽङ्गविचारः AṇuBh. 167. 16 (*on* iii. 1. 1)

अङ्गविचालन (aṅga-vicālana) *n.* movement of the limbs गर्वः खलु नीचानां दृष्ट्यङ्गविचालनैः कार्यः NāṭyaS'ā. 7. 103.

अङ्गविचेष्टित (aṅga-viceṣṭita) *n.* **A** movement of the limbs, gesture, gesticulation श्रोतुमिच्छाम्यहं सर्वं तेषामङ्गविचेष्टितम् MahāBhā. ii. 71. 2; **B** movement of the limbs (showing uneasiness) मन्दज्वरः शोषसमो मनुष्ये शुक्रक्षये चाङ्गविचेष्टितानि HāriS. iii. 9. 24; **C** movement of the limbs (in dancing) गीतवाद्यप्रमाणेन कुर्याच्चाङ्गविचेष्टितम् NāṭyaS'ā. 34. 183.

अङ्गविज्ञान (aṅga-vijñāna) *n.* knowledge of the body (of Brahman) परस्य ब्रह्मणश्चाङ्गं पञ्चाशन्मातृकाक्षरम् । ...ब्रह्मणस्त्वङ्गविज्ञानं विना हे कमलेक्षण । यत्र यत् क्रियते कर्म व्यर्थं भवति निश्चयम् KāliViT. 28. 21.

अङ्गविद् (aṅga-vid) *adj.* well-versed in the ancillary sciences (of the Vedas) चातुर्विद्यं(? द्यो) विकल्पी च अङ्गविद्धर्मपाठकः । आश्रमस्थास्त्रयो मुख्याः पर्षदेषां दशावरा VasiSm. 3. 20; चातुर्वेद्यो विकल्पी च अङ्गविद्धर्मपाठकः ParāSm. 8. 27.

अङ्गविदार (aṅga-vidāra) *m.* cutting off or severance of the limbs सा ... अङ्गविदारविह्वलैरसुभिः ... अङ्गलग्नहरकोपानलस्फुलिङ्गपिङ्गलमिव संकल्पजन्मानम् ...जीवितेश्वरं तदवस्थं ददर्श AvantiKa. 128. 6.

अङ्गविदारण (aṅga-vidāraṇa) *n.* bursting of the body (i. e. heart) (धिगियतापि न तेऽङ्गनिगर्हणा) अङ्गविदारणम् इति पाठे हृदयस्फोटो न भवतीत्यर्थः comm. *on* NaiṣC. 4. 90.

अङ्गविदाहिता (aṅgavidāhi-tā) *f.* burning sensation all over the body एतानि पित्तज्वरलक्षणानि वमिः सतृष्णाङ्गविदाहिता च RasRaSa. 12. 10.

अङ्गविद्धविष (aṅgaviddha-viṣa) *adj.* [*f.* -ā] whose body is pervaded with poison अङ्गविद्धविषास्मीति सुस्निग्धविषगण्डकैः । सा बबन्ध गले मालां विषजाङ्गुलिकाभिधा SamaMā. 2. 101.

अङ्गविद्या (aṅga-vidyā) *f.* [*ṛgayanādi gaṇa* P. iv. 3. 73; GaṇPā. 32. 13; JaineVyā. 200. 2 (*on* iii. 3. 47); CāndraVyā. iii. 3. 45] **1** chiromancy, palmistry न नक्षत्राङ्गविद्यया । ...भिक्षां लिप्सेत कर्हिचित् VasiDS. 10. 21= ManuSm. 6. 50; अङ्गविद्या हस्तलेख्यादिलक्षणम् ManuBh. i. 513. 25 (*on* 6. 50); 'अद्याश्विनी हस्तरेखादेरीदृशं फलम्' इति नक्षत्राङ्गविद्यया ManvaMu. 237. 21 (*on* 6. 50); अङ्गविद्या हस्तलेख्यादि BālamBha. iii. 98. 4 (*on* 3. 59); **2 A** science of foretelling on the basis of touching the limbs of the person asking the question or the movements of the limbs or their classification into male etc. समेधाशास्तिभिश्चाभिगतानामङ्गविद्यया शिष्यसंज्ञाभिश्च कर्माण्यभिजनेऽवसितान्यादिशेत् ArthS'ā. i. 54. 3 (1. 11) (Nītinirṇīti); iii. 182. 1 (13. 1) (Gaṇapati S'āstrin); अङ्गविद्या पुंसंज्ञकाद्यङ्गविशेषस्य दर्शनेन भाविप्रश्नफलविशेषकथनम् VīraMi. (Lakṣaṇa.) 208. 16; **3 A** sixty-four minor arts गीतं वाद्यं नृत्यम् ... इति चतुःषष्टिरङ्गविद्याः कामसूत्रस्यावयविन्यः KāmSū. 34. 2 (1. 3); तासामङ्गविद्यानामयमुद्देशः JayaMa. 31. 13 (*on* 1. 3); 41. 14 (*on* 1. 3); सा च गोष्ठी ... अङ्गविद्यासु ... परं प्रावीण्यमागता TāpaVa. 1. 0(25) (1. 4); **3 B** science dealing with administration of justice (*daṇḍanīti*) धर्मविद्या श्रुतिः स्मृतिश्च । अर्थविद्या वार्ताशास्त्रम् । तयोरङ्गविद्या दण्डनीतिः । योगक्षेमसाधनात् JayaMa. 27. 21 (*on* 1. 3); **4** six sciences ancillary to the Vedas and their knowledge उपदेशश्चार्थवानङ्गविद्यानाम् Bṛha. 365. 2 (*on* i. 1. 24); अङ्गविद्यानामपि क्रत्वर्थपुरुषार्थप्रतिपादनं लोकवेदनपूर्वकत्वेन विवेक्तव्यम् TantrVā. 79. 13 (*on* i. 3. 2); अश्वत्थाम्नोऽथ तस्मान्निचितगुरुतपोनिर्मलादाविरासीदाम्नायादङ्गविद्याविसर इव मही [पः पङ्क्त] वाख्यः EI. xix. 113. 3; अङ्गविद्या व्याकरणादिवेदाङ्गज्ञानम् ManvaVi. 725. 4 (*on* 6. 50); **5** name of the sacred canonical texts of the Jainas अतिथिस्तेऽहमङ्गविद्योपदेशतः PrabhāC. 128. 8; 128. 12; यस्या भवन्त्यवितथा अद्याप्येकोनषोडशादेशाः । सा भगवती प्रसीदतु ममाङ्गविद्या SiddhāASta. 41; **6** meditation on the *aṅgas* (the ancillaries of a rite such as the *udgītha*, etc. of the Sāman chant) कर्माङ्गविद्यासहितं विद्याफलोत्कर्षकरम् NayaMañ. iv. 1. 13. 23; **7** subsidiary *mantra* अङ्गविद्योपास्तिकथनस्यासङ्गतत्वापत्तेस्ता इह न वर्णिताः SetuBa. 159. 25; **8** knowledge of lucky or unlucky marks on the body [MW]

अङ्गविद्याविशारद (aṅgavidyā-viśārada) *adj.* expert in the *aṅgavidyā* i. e. knowledge of the limbs classified as male etc. पार्श्वे च हृदयं तथा । नपुंसकानि जानीयुरङ्गविद्याविशारदाः ViṣṇuDhaP. ii. 165. 18.

अङ्गविद्योपास्ति (aṅgavidyopāsti) *f.* worship of the subsidiary *mantra* अङ्गविद्योपास्तिकथनस्यासङ्गतत्वापत्तेस्ता इह न वर्णिताः SetuBa. 159. 25.

अङ्गविधानज्ञ (aṅgavidhāna-jña) *adj.* knowing the *aṅganyāsa* अस्य त्वङ्गविधानज्ञाः षडङ्गानि प्रचक्षते LakṣmīT. 31. 32.

अङ्गविधायकत्व (aṅgavidhāyaka-tva) *n.* the nature of that which enjoins the subsidiary प्रधानवेदनिबन्धनो हि स्वरः प्रधानवाक्यस्याङ्गविधायकत्वे सति भवति MayūMāli. 233. 21 (*on* iii. 3. 2)

अङ्गविधायकवाक्य (aṅgavidhāyaka-vākya) *n.* sentence enjoining a subsidiary एभिरङ्गविधायकवाक्यैरपेक्षितानि विधीयन्ते इत्यर्थः S'rutaPra. iA. 30. 12 (*on* i. 1. 1)

अङ्गविधि (aṅga-vidhi) *m.* **i** injunction or the statement of injunction of the accessory अङ्गविधिर्वा निमित्तसंयोगात् MīmāSū. vi. 4. 31; x. 3. 5; सर्वत्रैव फलवत्प्रधानविधेः अङ्गविधयः TantrVā. 664. 15 (*on* iii. 1. 1); 1110. 3 (*on* iii. 6. 42); अङ्गविधीनामपि विनियोजकत्वाभ्युपगमात् TantrRa. 36. 10; कथं तर्ह्यङ्गविधीनां विनियोजकत्वम् NyāyRaMā. 208. 7; याजुर्वैदिकमाधानं तस्य सामवेदे वारवन्तीयं गायतीत्यङ्गविधिः S'āstrDī. 233. 16 (*on* iii. 3. 2); न पृथगङ्गविधयोऽधिकारप्रयोगपराः TantrRaha. 52. 12; अङ्गविधीनामपि परम्परासंबन्धोऽस्त्येव MayūMāli. 529. 1 (*on* vii. 1. 3); अङ्गविधिर्वा यथा कस्य रथस्य पुरुष इति SaṅkarKā. (Devasvāmin) iii. 3. 8; अधिकारी लभ्यते अङ्गविधिषु तु प्रकरणात् VedāntKa, 69. 11 (*on* i. 1. 4); तुशब्देन प्रकरणविच्छेदान्नाङ्गविधिरिति प्रतिवदति S'rutaPra. ii. 13. 25 (*on* i. 3. 7); न तत्र प्रधानविधयो ज्योतिष्टोमादीनां नाङ्गविधयः ManuBh. i. 202. 25 (*on* 3. 1); ii. 269. 18 (*on* 9. 94); सर्वत्रापूर्वसाधनीभूतोद्देशेनाङ्गविधावर्थादपूर्वोद्देशेनापि तद्विधानस्यावश्यकत्वात् MīmāKau. ii. 264. 18 (*on* iii. 2. 22); **ii** procedure of *aṅganyāsa* अयम् ... मानसजप्योऽङ्गविधिः स्यात् ĪśānS'iPa. i. 23. 41; **iii** rule regarding the constituent parts स्थितं प्रवृत्तं च तथा माहाजनिकमेव च । त्र्यङ्गोऽन्तः स्यादथ द्व्यङ्गो माहाजनिकवर्जितः । एकाङ्गोऽपि विघातव्यो माहाजनिकसंयुतः । एवं व्याससमासाभ्यां बहुधाङ्गविधिः स्मृतः NāṭyaS'ā. 31. 218.

अङ्गविधिकैंकर्य (aṅgavidhi-kaiṅkarya) *n.* dependence on the injunction of subsidiaries काम्यानि पुनः फलाभिसंधिरहितान्यप्यङ्गविधिकैङ्कर्यादेव क्रियन्ते VīraMi. (Bhakti.) 4. 27.

अङ्गविधित्व (aṅgavidhi-tva) *n.* the nature of being an injunction of the subsidiary तथापि विशेषणभूतामिक्षांशेन तस्य...अङ्गविधित्वोक्तिः MayūMāli. 345. 17 (*on* iv. 1. 1)

अङ्गविधिपरत्व (aṅgavidhipara-tva) *n.* the nature of having a reference to the injunction of the subsidiaries तदेव चातिदेशवाक्यस्य(? स्या)-ङ्गविधिपरत्वे लिङ्गम् BhaṭṭDī. ii. 345. 12 (*on* vii. 1. 3)

अङ्गविधिपर्यन्तत्व (aṅgavidhiparyanta-tva) *n.* the state of extending upto the injunction of the subsidiaries तथापि प्रधानापूर्वकार्यत्वस्यैवाङ्गविधिपर्यन्तत्वेन पृथक्तेषां कार्यत्वं नास्ति MayūMāli. 199. 23 (*on* iii. 1. 10)

अङ्गविधिवत् (aṅgavidhi-vat) *adv.* as in the case of the injunction of the subsidiaries अङ्गविधिवदर्थवादवाक्यानां कार्यौपयिकत्वं नास्ति NyāyMañ. i. 259. 1; तस्मिन्नेष विधिः दर्शपूर्णमासविध्यादावङ्गविधिवत् S'rutaPra. ii. 565. 5 (*on* iii. 4. 48)

अङ्गविधिवैयर्थ्य (aṅgavidhi-vaiyarthya) *n.* futility of the injunction of the subsidiaries न हि ज्वलनस्य दाहकत्वमिव काशीसंबन्धमात्रस्य पापनाशकता किन्त्वधिकारिकृतयथाविधिसंबन्धस्य । अन्यथाङ्गविधिवैयर्थ्यापातात् TristhaSe. 99. 23.

अङ्गविधुरता (aṅgavidhura-tā) *f.* absence of or deficiency in limbs, loss of a limb अङ्गविधुरतां हस्तपादाद्यङ्गवैकल्यं व्याख्याय उपदेशः BālamBha. i. 241. 19 (*on* 1. 89)

अङ्गविध्यर्थाङ्ग (aṅgavidhyarthāṅga) *n.* subsidiary or accessory which is taught by the injunction of the subsidiary प्रधानविध्यर्थप्रधानस्याङ्गविध्यर्थाङ्गं विना फलाजनकत्वरूपाकाङ्क्षा BhaṭṭCin. i. 50. 20 (*on* i. 1. 4)

अङ्गविध्युपक्रम (aṅgavidhy-upakrama) *adj.* beginning with the injunction of a subsidiary अङ्गविध्युपक्रमेषु तावद्वाक्यप्रकरणेषु ... कथंभावाकाङ्क्षायुक्तप्रधानविधिदर्शनात् TantrVā. 665. 14 (*on* iii. 1. 2)

अङ्गविध्युपेत (aṅgavidhy-upeta) *adj.* together with the injunction of the subsidiary अङ्गविध्युपेतेन प्रधानविधिनाङ्गस्वरूपम्...कथं प्रतिपन्नम् S'rutaPra. iA. 32. 6 (*on* i. 1. 1)

अङ्गविध्येकवाक्यता (aṅgavidhyekavākya-tā) *f.* the state of forming a single sentence with the statement enjoining the subsidiaries प्रधानविधेरङ्गविध्येकवाक्यतापन्नस्य साङ्गकर्मसमर्थं प्रत्येव प्रवृत्तेः MīmāNyāPra.

243. 20; प्रत्यक्षश्रुतप्रधानविधेरेव चाङ्गविध्येकवाक्यतामात्रकल्पनया प्रयोगविधिपद्व्यपदेश्यत्वात् MīmāKau. i. 31. 11 (*on* i. 3. 6)

अङ्गविनाशन (aṅga–vināśana) *n.* mutilation of the limbs राजावलीढद्रव्यं च यच्चैवाङ्गविनाशनम् । द्वाविंशतिपदान्याहुर्नृपज्ञेयानि पण्डिता: S'ukraNī. iv. 5. 85.

अङ्गविनियोग (aṅga–viniyoga) *m.* performance of the auxiliaries अन्योन्यनैरपेक्ष्येणाङ्गविनियोगे सत्यप्येकार्थानुष्ठितैरेवाङ्गैरन्यस्यापि उपकारसंपत्ते: NyāyRaMā. 209. 25; निमित्तश्रुतेरङ्गविनियोगोत्तरकालीनत्वाच्छक्त्यवच्छेदकल्पनेऽपि न दोष: BhāṭṭDī. ii. 249. 20 (*on* vi. 3. 1)

अङ्गविनिर्गत (aṅga–vinirgata) *adj.* arising from the body अस्योड्डामरवृत्तस्य कल्पान्तेऽङ्गविनिर्गतै: । प्रस्फुरत्यम्बरे मेरुर्भूर्जत्वगिव वायुभि: YogVā. i. 23. 23.

अङ्गविनिश्चय (aṅga–viniścaya) *m.* locating precisely the position of *lagna* (i. e. the rising astrological house) स्कन्धेऽस्मिन् गणितेन या ग्रहगतिस्तन्त्राभिधानस्त्वसौ । होरान्योऽङ्गविनिश्चयश्च कथित: स्कन्धस्तृतीयोऽपर: BṛSaṁ. 1. 9.

अङ्गविन्यास (aṅga–vinyāsa) *m.* **1** (graceful) movement of the limbs ललितैरङ्गविन्यासैस्तथोत्क्षिप्तपदक्रमै: । नृत्यते … नाट्यधर्मी तु सा NāṭyaS'ā. 13. 80; 22. 22; हस्तपादाङ्गविन्यासस्तरुण्या ललितं विदु: NāgaSa. 13. 35; सुकुमारोऽङ्गविन्यास: …स्त्रीणां ललितमीरितम् BhāvPra.(S'ā.) 9. 19 (1); सुकुमारोऽङ्गविन्यासो ललितं परिकीर्त्यते PratāYaBhū. 268. 9; हस्तपादाङ्गविन्यासस्तन्वङ्ग्या ललितं विदु: S'ārṅgaPa. 3187; सुकुमारोऽङ्गविन्यासो मसृणं ललितं भवेत् SāhiSā. 4. 41; **2** rite of sanctifying the (six) limbs of the body with the recitation of certain *mantras* ब्रह्मणि तथैवाङ्गविन्यासमाचरेत् KulārT. 4. 18; करदेहाङ्गविन्यासान्कृत्वा तारमनुस्मरन् । … तौ यजेत् ĪśānS'iPa. i. 14. 186; i. 34. 3; **3** placement of the subordinate deities सर्वदिव्येषु धर्मावाहनस्याङ्गविन्यासस्य च वक्ष्यमाणत्वात् SmṛtiCan. iii. 249. 14.

अङ्गविपर्यय (aṅga–viparyaya) *m.* reversal of the limb (right or left side as the case be) अङ्गुष्ठमध्ये दहेच्चाङ्गविपर्ययात् SuśruS. iv. 19. 22.

अङ्गविपर्यास (aṅga–viparyāsa) *m.* reversal or disturbance in the order of the subsidiary rites अङ्गविपर्यासो विना वचनादिति चेत् MīmāSū. xi. 3. 47; एवं चाङ्गविपर्यासो न कृतो भवति S'ābaBh. 2185. 14 (*on* xi. 3. 46)

अङ्गविप्रतिषेध (aṅga–vipratiṣedha) *m.* contradiction between subordinate rites प्रकृतौ विशिष्टधर्माणामुत्तरस्यां ततौ समवेतानामङ्गविप्रतिषेधे मुख्यत्वं बलीय: HirS'S. iii. 8. 21.

अङ्गविप्रेक्षित (aṅga–viprekṣita) *n.* turning of the body संमुखीनत्वाद्वाय्वादीनामङ्गविप्रेक्षितेनापि न मूत्रयन्पश्येत् । वायोश्चारूपत्वाद्दर्शनं तत्प्रेरितपर्णलोष्ठादिभ्रमणादवसेयम् ManuBh. i. 350. 1 (*on* 4. 48)

अङ्गविभा (aṅga–vibhā) *f.* splendour of the body रवि: … पुराणकविं समशिश्रियदङ्गविभानिभत: MahāP. 23. 68.

अङ्गविभाग (aṅga–vibhāga) *m.* **1** division (of the body) into (its) various limbs अथातोऽङ्गविभागं शारीरं व्याख्यास्याम: AṣṭāSaṁ. i. 219. 24 (2. 5) = AṣṭāHṛ. ii. 3. 1; **2 A** division into sections (of the battle array) स तूर्यघोषध्वजपताकाभि: व्यूहाङ्गानां संज्ञा: स्थापयेद् अङ्गविभागे संघाते स्थाने गमने ArthS'ā. iii. 142. 2 (10. 6); **2 B** division into various parts (of the *karaṇa* called *viṣṭi*) तन्नाडिकास्तिस्र: पुच्छान्तं मुखत: क्रमात् । विष्टेरङ्गविभागोऽयम् VasiS. 16. 17; **3** cutting or severing of the limbs (from the body) विशसिता हतस्याङ्गविभागकार: ManuBh. i. 442. 15 (*on* 5. 51); **4** various limbs (of the body) विभुरङ्गविभागेन भूषितो न यदि प्रभु: । कथं विमुक्तिर्विप्राणाम् LiṅgaP. i. 94. 31; **5** proportion of the (various) limbs (of the body) अथाङ्गुल्याङ्गविभाग: । सप्तविंशत्यङ्गुलीभि: मुखमानं विधीयते YuktiKa. 182. 17.

अङ्गविभागकार (aṅgavibhāga–kāra) *m.* divider of the limbs, ManuBh. i. 442. 15 (*on* 5. 51)

अङ्गविभाविन् (aṅgavibhāv–in) *adj.* beautifying the limbs (of the body) कर्णपूराभिधानश्चेत्यष्टावङ्गविभाविन: SamaMā. 5. 14.

अङ्गविभूषण (aṅga–vibhūṣaṇa) *n.* **i** ornament for the body स्वरूपसदृशं चैव प्रादादङ्गविभूषणम् MahāBhā. iii. 165. 13; BhasmJāU. 566. 5; **ii** beauty of the body सा शोभा रूपभोगाद्यैर्यत्स्यादङ्गविभूषणम् RasāSu. 50. 4 (1. 195); **iii** decoration of the limbs or body किं वितनोषि मुधाङ्गविभूषणकपटेनात्र विघातम् StavMā. 271. 20.

अङ्गविभूषा (aṅga–vibhūṣā) *f.* adorning or decoration of the limbs or body गर्व एवेह कथ्यते । ऐश्वर्यबललावण्यरूपेभ्यस्तत्समुद्भव: । तत्रावज्ञाविलासाङ्गविभूषालटहादय: SāhiSā. 5. 49.

अङ्गविभ्रंश (aṅga–vibhraṁśa) *m.* dislocation of joints वातजा रोगा: …अङ्गपीडाङ्गविभ्रंश: S'ārṅgaS. i. 7. 110; RugVi. App. 6; संकोचश्चाङ्गविभ्रंशो मोहश्चञ्चलचित्तता BhāvPra.(Bhā.) 8(23 ? 24). 218.

अङ्गविमर्द (aṅga–vimarda) *m.* crushing of the limbs मारुत: पित्तसहित: … दन्तिन: । करोत्यङ्गविमर्दं च बाढमुद्वेष्टनं भ्रमम् Hastyāyur. 296. 21 (2. 60)

अङ्गविमोटन (aṅga–vimoṭana) *n.* pandiculation of the limbs प्रस्वापकासाङ्गविमोटनानि । यद्याचरत्याशु तदा करोति श्वा गर्भवत्या: खलु गर्भपातम् S'ārṅgaPa. 2400.

अङ्गवियुक्त (aṅga–viyukta) *adj.* without or bereft of the accessory rites औत्पत्तिककालानुरोधे तु भेदेनाङ्गवियुक्तानां च प्रयोग: स्यात् TantrVā. 471. 9 (*on* ii. 2. 3)

अङ्गविराम (aṅga–virāma) *m.* destruction of the body (i. e. death) जातकुञ्जरतिरङ्गविरामात्पञ्चमं निरयमाप तवाम्बा YaśasCam. ii. 263. 12.

अङ्गविरूक्षण (aṅga–virūkṣaṇa) *n.* smearing of the body शिरीषकेसरोशीरलोध्रैरङ्गविरूक्षणात् । तद्रूक्षणाच्च घर्माम्बु निदाघे नैव विन्दति AnaṅgaRa. 7. 50.

अङ्गविलास (aṅga–vilāsa) *m.* graceful movement of the limbs (of the body) प्रकटमङ्गविलासमकुर्वती । …नववधूरिव शत्रुपताकिनी Subhāṣi. 2489.

अङ्गविलेपन (aṅga–vilepana) *n.* **i** anointing or smearing the body (with a fragrant substance) तेषामङ्गविलेपनं च नृपते पङ्कोपदेहै: समं येषां धूलिविधूसरात्मजरजश्चर्चा न वक्ष:स्थले YaśasCam. i. 235. 1; सकेशरोशीरशिरीषलोध्रैश्चूर्णीकृतैरङ्गविलेपनेन ग्रीष्मे नराणां न कदापि देहे घर्मस्रुति: स्यात् PañcSā. 3. 6; सा…स्वयमङ्गविलेपनस्नानमण्डनानि करोति KathāK. 63. 2; **ii** fragrant substance for anointing the body लभ्यान्यङ्गविलेपनानि सुलभास्ताम्बूलसंपत्तय: SūktiMu. 89. 4; वर्णकोऽस्त्री प्रकारे स्याच्चन्दनेऽङ्गविलेपने NānārthaMa. 166 = NānārthāSaṁ. ii. 185. 1584; वालुकासु सिकता देशेऽस्त्रियां शार्करे । ध्वाने चाङ्गविलेपने KośaKaTa. 2. 5546.

अङ्गविवर्णता (aṅga–vivarṇatā) *f.* paleness of the body सलोमहर्षाङ्गविवर्णता च सामान्यलिङ्गं श्वयथो: CaraS. vi. 12. 11 (1941 Ed.)

अङ्गविवर्तन (aṅga–vivartana) *n.* turning of the body (पाण्डु:) खट्वामङ्गविवर्तनेन लुलितक्षौमास्तरामावसन्…विवृणुते चिन्ताम् Jīvān. 84. 1.

अङ्गविवृद्धि (aṅga–vivṛddhi) *f.* prolation of a part प्लुतस्याङ्गविवृद्धिं च समाहारमचोस्तथा । व्युदस्यता VākyaPa. 2. 104.

अङ्गविशिष्ट (aṅga–viśiṣṭa) *adj.* characterised by accessories किमङ्गविशिष्टस्य विलयत्वम् NyāyRaMā. 111. 7; उत्पन्नमात्रं हि कर्म फले विधेयं नाङ्गविशिष्टम् VedāntKa. 464. 3 (*on* iii. 3. 52)

अङ्गविशेषण (aṅga–viśeṣaṇa) *n.* **1** qualification of the base (of a word) designated as *aṅga* अङ्गविशेषणे हि सतीह प्रसज्येत भिनत्ति छिनत्तीति MahāBh. i. 47. 8 (*on* i. 1. 3); सतुकेन च छकारेणाङ्गविशेषणात् Pradī. v. 283B. 33 (*on* vi. 4. 19); ग्रामग्रहणमङ्गविशेषणम् – पूर्वैषुकामशमी PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* ii. 4. 7; LaS'abdeS'e. i. 258. 4; **2** body as an attribute वराङ्गना: तासामङ्गविशेषणमुखेन रूपम् KāvyPra. 731. 3; *adj.* that which has *aṅga* as an attribute शयनमवस्थाविशेष: । अङ्गादभिन्नोऽप्यङ्गे शयनमित्यङ्गविशेषणं भवतीत्यर्थ: TattvPrakā. 159A. 7 (*on* iii. 2. 30)

अङ्गविशेषणता (aṅgaviśeṣaṇa–tā) *f.* the state of being a qualification of the base (of a word) designated as *aṅga* अत इत्यस्याङ्गविशेषणतया अदन्तादङ्गादित्यर्थ: LaS'abdeS'e. i. 207. 2; i. 318. 5; i. 344. 15.

अङ्गविशेषणत्व (aṅgaviśeṣaṇa–tva) *n.* the state of being a qualification of the base (of a word) designated as *aṅga* अङ्गविशेषणत्वं नोपपद्यते Nyās. i. 14. 16 (*on* i. 1. 3); अङ्गविशेषणत्वेऽत्राव्याप्ति: स्यात् LaS'abdeS'e. i. 279. 13.

[1]**अङ्गविषय** (aṅga–viṣaya) *m.* country called Aṅga स चाङ्गविषय: श्रीमान्यत्राङ्गं स मुमोच ह Rāmā. i. 22. 14; तस्मादेषोऽङ्गविषये मया राज्येऽभिषिच्यते MahāBhā. i. 126. 35; (अभवत्) अवृष्टिरङ्गविषये विप्रशापसमुद्भवा RāmāMañ. 5. 10; TilaMañ. 426. 12.

[2]**अङ्गविषय** (aṅga–viṣaya) *adj.* **i** referring to the Vedāṅgas अन्ये त्वङ्गविषयं कृत्स्नशब्दं वर्णयन्ति ManuBh. i. 161. 22 (*on* 2. 165); **ii** referring to subsidiaries अङ्गविषयप्रवृत्तेरपि प्रधानोद्देश्यकत्वाविघातात् BhāṭṭDī. iii. 69. 11 (*on* iv. 1. 11)

अङ्गविषयक (aṅgaviṣaya–ka) *adj.* related to the accessory or subsidiary अत्र किं तन्त्रावापचिन्तामात्रमध्यायार्थ: उताङ्गविषयकतन्त्रावापचिन्तैव MayūMāli. 793. 17 (*on* xi. 1. 1)

अङ्गविषयकत्व (aṅgaviṣayaka–tva) *n.* the state of being related to the subsidiaries समाख्याया:…अङ्गविषयकत्वस्य कल्पनीयत्वेन BhāṭṭDī. ii. 60. 15

(*on* iii. 7. 24)

अङ्गविषयत्व (aṅgaviṣaya-tva) *n.* the state of being connected with the subsidiaries तृतीयाश्रवणेऽपामप्यङ्गविषयत्वस्य कल्पनीयत्वेन BhāṭṭDī. ii. 60. 18 (*on* iii. 7. 24)

अङ्गविष्टर (aṅga-viṣṭara) *m.* seat of *darbha* grass suitable to the body नियमस्थ इति कस्यचिदङ्गविष्टरोऽन्यस्य मृगाजिनम् AbhinBhā. ii. 173. 13 (*on* 12. 222)

अङ्गविस्तर (aṅga-vistara) *m.* expansion of limbs (elements) द्वौ मार्गौ गीतकेषूक्तौ शङ्खच्छत्रकसंज्ञकौ ।··· छत्रकस्त्वङ्गविस्तरः SaṁgīRa. iii. 104. 2 (5. 179)

अङ्गविस्फोट (aṅga-visphoṭa) *m.* pandiculation भुजाक्षेपाङ्गविस्फोट-जृम्भणाक्ष्यवमर्शनैः ।···वर्ण्योऽयम् (विबोधः) BhāvPra.(S'ā.) 23. 11(1)

अङ्गविस्फोटिन् (aṅgavisphoṭ-in) *adj.* indulging in pandiculation अङ्गविस्फोटिनश्चाप्रशस्ताः KāśyaS. 48B. 5.

अङ्गविहार (aṅga-vihāra) *m.* graceful movement of limbs मधुरैश्चाङ्ग-विहारैस्तस्याभिनयः प्रयोक्तव्यः NāṭyaS'ā. 6. 55.

अङ्गविहीन (aṅga-vihīna) *adj.* **1** deficient in limbs or having deformed limbs असति योग्येऽन्यस्मिन्नङ्गविहीनोऽपि पितृपदमर्हत्यापुत्रोत्पत्तेः Nīti-Vā. 24. 70; अपाङ्गः···तिलकाङ्गविहीनयोः NānārthaMañ. 310; **2** astrological *yoga* called *aṅgavihīna* (planetary conjunction causing deficiency of limbs) दरिद्राङ्गविहीनरेकाः ।···परिकीर्तिताः (जातभङ्गाः) JātaPā. 6. 102.

अङ्गविहृत (aṅga-vihṛta) *adj.* divided by thirty लग्नेशेन युताब्दमङ्ग-विहृतं सङ्क्रान्तिपूर्वं दिनम् JātaPā. 14. 61.

अङ्गवीक्षण (aṅga-vīkṣaṇa) *n.* looking at one's own person (with admiration) गर्वः ··· सविलासाङ्गवीक्षणम् DaśRū. 4. 19.

अङ्गवीथी (aṅga-vīthī) *f.* broad body (*lit.* path of limbs) अथवा विभृहि त्वमङ्गवीथ्यामसिताकल्पम् S'rīKaC. 11. 31.

अङ्गवीर (aṅga-vīra) *m.* **1** hero of the Aṅga country राज्यलक्ष्मीम् ···अङ्गवीरस्त्वातवान् TīrthaKa. 72. 29; **2** chief or principal hero [APTE]

अङ्गवृत्त (aṅga-vṛtta) *n.* grammatical operation (of a rule) in the section governed by the rule *aṅgasya* (P. vi. 4. 1) अङ्गवृत्ते पुनर्वृत्ताव-विधिर्निष्ठितस्य KāśiVṛ. *on* vii. 1. 90; अङ्गे वृत्तं यस्य तदङ्गवृत्तं कार्यम् Nyās. ii. 639. 14 (*on* vii. 1. 30)

अङ्गवृत्ति (aṅga-vṛtti) *f.* **1** movement of (i. e. sign made by) limbs (such as hands) प्रतीतिर्यापि शब्दतः ।··· ह्यापि व्यभिचारोऽङ्गवृत्तिभिः S'loka-Vār. 5(5). 19 (411. 6); आप्तपुरुषसापेक्षत्वमङ्गवृत्तिभिरेव व्यभिचारणीयम् TātpaṬ. (U.) 354. 22 (*on* 5(6). 21); **2** operation (of a rule) governed by the rule *aṅgasya* अङ्गवृत्तेः पुनरङ्गवृत्तावविधिर्निष्ठितस्य Nyās. ii. 603. 6 (*on* vi. 4. 155); **3** commentary on the Jain Āgamas knows as *aṅgas* पुस्तकान्यङ्गवृत्तीनां वासनाविशदाशयाः PrabhāC. 165. 3.

अङ्गवृद्धि (aṅga-vṛddhi) *f.* **1** growth of the body अङ्गवृद्धिः ।··· सम्यक् ··· भुक्तवतो नरस्य KāśyaS. 204A. 11; **2** increase of the accessories तत्रापि ह्यङ्गवृद्ध्या नर्तकीवृद्धिरित्यादि सर्वमुन्नेयम् AbhinBhā. i. 197. 18 (*on* 4. 302)

अङ्गवेदचतुष्क (aṅgaveda-catuṣka) *n.* aggregate of the four Vedas along with their ancillaries (Vedāṅgas) अङ्गवेदचतुष्कं च मीमांसान्यायविस्त-रम् । धर्मशास्त्रपुराणं च विद्यास्थानान्यमूनि च BṛKathāK. 80. 29.

अङ्गवेदना (aṅga-vedanā) *f.* **A** bodily pain, body-ache अङ्गवेदना लोहितनीलपीतश्यावानामर्चिष्मतां च रूपाणां स्वप्ने दर्शनमभीक्ष्णमिति (लोहितपित्त-पूर्वरूपाणि भवन्ति) CaraS. ii. 2. 6; **B** pain in the limbs दृष्टवानसि···विव-र्णितामध्वधूलिभिरङ्गवेदनाभिश्च···योषितम् HarṣaC. 324. 3.

अङ्गवेदस्वर (aṅgaveda-svara) *m.* tone of the Veda in which the subsidiary rite is enjoined प्रधानवेदस्वरो विलम्बेनाङ्गमास्कन्दति अङ्गवेदस्वरस्तु निरपेक्षत्वात् प्रथमत एव प्रवर्तते MayūMāli. 234. 1 (*on* iii. 3. 2)

अङ्गवेदादिक (aṅgavedādi-ka) *adj.* beginning with the ancillary sciences and the Vedas विद्यास्थानानि सर्वाणि सूर्यमित्रप्रसादतः । अङ्गवेदादिका-न्याभ्यां विज्ञातानि कुतूहलात् BṛKathāK. 126. 9.

अङ्गवेश्मन् (aṅga-veśman) *n.* outer room or annexe वार्ताविशेषं भूपाय न झटित्यङ्गवेश्मनि ।··· ब्रु(? ब्रू)यात् YuktiKa. 11. 13.

अङ्गवेष्टक (aṅga-veṣṭaka) *m.* garment तडागतट उत्सृज्य भूषणान्यङ्ग-वेष्टकान् । चक्रुः SkandP. v(3). 169. 32.

अङ्गवेष्टन (aṅga-veṣṭana) *n.* physical exercise व्यायामस्त्वङ्गवेष्टनम् ParyāMu. 22. 44.

अङ्गवेष्टित (aṅga-veṣṭita) *n.* rolling of the body ममार्थे चाङ्गवेष्टितम् SaurP. 11. 17.

अङ्गवैकल्य (aṅga-vaikalya) *n.* **1** deformity or loss of limbs (of the body), bodily defect, deficiency in limb (of the body) घटमानेऽङ्गवैकल्यं जायते दौर्मनस्यकृत् PauṣkS. 38. 85; यस्य त्वप्रतिसमाधेयमङ्गवैकल्यं तं प्रति विचारः । किमधिक्रियते, नेति S'ābaBh. 1382. 16 (*on* vi. 1. 42); अङ्गवैकल्यं कर्णनासाविच्छेदः JayaMa. 353. 10 (*on* 6. 6); PrakaVi. 266. 21; अङ्गहीनः ··· । समाधायाङ्गवैकल्यं करोति NyāyMāVi. 308. 20 (*on* vi. 1. 9); 319. 22 (*on* vi. 3. 2); RājTa.(S'rī.) 3. 261; असत्यं पापसामान्याङ्गवैकल्यनीचकुलत्वाद्यभिधानमधमम् ··· वाक्पारुष्यम् (अस्ति) VīraMi. 681. 13 (*on* 2. 204–11); MayūMāli. 456. 3 (*on* vi. 1. 10); **2** deficiency in the subordinate rite or part, deficiency of the accessories नैतदेवम्, अङ्गवैकल्ये फलाभाव इति ।··· कर्मसंयोगात् । प्रधानकर्मणा हि फलं संयुक्तम् S'ābaBh. 2109. 10 (*on* xi. 1. 13); वृष्ट्याद्यनुत्पादे कारीर्या-दिष्विवात्रापि किञ्चिदङ्गवैकल्यं कल्पनीयम् VivaPraSaṁ. 111. 15; YuktiSneha. 150. 34 (*on* i. 1. 7); इष्टेः किञ्चिदङ्गवैकल्येऽपि S'ivārkaMaDī. i. 103. 20 (*on* i. 1. 2); i. 18. 5 (*on* i. 1. 1); i. 488. 6 (*on* i. 3. 39); SiddhāSi. i. 46. 5; NirṇaSi. 222. 1; **3** deficiency or absence of an element नित्यसमोत्थानप्रकाराणामङ्ग-वैकल्येन तर्काभासत्वमुक्तम् TārkiRa. 190. 1; SaptaPa. 157 (47); अङ्गवैकल्ये च तर्काभासत्वं भवति MānaMe. 36. 4; **4** deficiency or absence of a condition अङ्गवैकल्येन परिभाषाया व्यापाराभावात् PariVṛ.(Sī.) 98. 2; भृगुवत्साग्रायणेष्विति निर्देशात्कचिल्लोप्यलोपिद्वन्द्वविषये तेनैवेत्यङ्गवैकल्येऽपि प्रवृत्तिः LaS'abdeS'e. ii. 228. 10; **5** disturbance in the order or deficiency in the component parts (of an army) पश्चाद्याश्चाङ्गवैकल्यादेतेभ्यस्ते पृथक् स्मृताः NītiPra. 6. 9 (comm. अङ्गवैकल्यात् रथगजादिसेनाङ्गस्य व्यत्यासेन । राहित्याद्वा)

अङ्गवैकल्यकरण (aṅgavaikalya-karaṇa) *n.* (act of) causing deformity of body or deficiency in limbs आत्ययिकं विनाशाङ्गवैकल्यकरणं तत्रापि परिहरेत् JayaMa. 153. 25 (*on* 2. 7)

अङ्गवैकल्यनिन्दित (aṅgavaikalya-nindita) *adj.* blamed on account of the deformity of limbs अहमप्येतमात्मानमङ्गवैकल्यनिन्दितम् । प्रयागे संन्य-सिष्यामि BṛKathāS'loSaṁ. 27. 40.

अङ्गवैकल्यहेतुत्व (aṅgavaikalyahetu-tva) *n.* the state of being the cause of the deficiency in elements अङ्गवैकल्यहेतुत्वादिति चेत् NyāySu.(Ja.) 169B. 4 (*on* i. 2. 6)

अङ्गवैकल्यापत्ति (aṅgavaikalyāpatti) *f.* deformity of limbs as a consequence तेषां फलम् ··· केशानां छेदनं पातनमङ्गवैकल्यापत्तिः KāmSū. 353. 1 (6. 6)

अङ्गवैकृत (aṅga-vaikṛta) *n.* **1** physical deformity न ते श्रमो जरा चाभ्यां भविता नाङ्गवैकृतम् Rāmā. i. 621*; RasTa. 34. 6; **2** wink, nod, sign [PW, MW]; a sign, gesture or expression of the face leading to a knowledge of internal thoughts (*ākāra*) [APTE]; **3** changed bodily appearance [APTE]

अङ्गवैगुण्य (aṅga-vaiguṇya) *n.* **1** deficiency or defect in a subsidiary rite प्रयोगेऽङ्गवैगुण्यात् फलाभावप्रसङ्गः TattvCin. iv(2). 449. 1; न चास्य प्रत्यवायोऽस्ति नाङ्गवैगुण्यमेव च । महामनोः MahNirvāT. 3. 120; 10. 62; यत्र तु काम्ये अङ्गवैगुण्येऽपि कुतश्चिन्निमित्तात्संपूर्णफलताल्पफलता वा शास्त्रे देशिता VīraMi. 18. 27 (*on* 1. 6); LalitāSaBh. 236. 12 (*on* 305); **2** deficiency of means or elements जन्मान्तरीयस्य करणस्थले चाङ्गवैगुण्यस्य कल्पनया सफलत्व-निश्चयात् Upask. 4 2 (*on* i. 1. 1)

अङ्गवैधर्म्य (aṅga-vaidharmya) *n.* disparity in the subordinate rites अथ···श्राद्धद्वयं कुर्यादिकमेव वा अङ्गवैधर्म्यात्···संशयः CaturCin. iii(1). 218. 10.

अङ्गवैयर्थ्यानुपपत्ति (aṅgavaiyarthyānupapatti) *f.* inexplicability of the uselessness of a subsidiary rite अङ्गवैयर्थ्यानुपपत्त्या परमापूर्वं कल्प्येत MīmāKau. iii(2). 60. 15 (*on* ii. 1. 6)

अङ्गवैरूप्य (aṅga-vairūpya) *n.* deformity of the body तदस्य दीप्यतां शीघ्रं (लाङ्गूलम्) तेन दग्धेन गच्छतु । ततः पश्यन्त्विमं दीनमङ्गवैरूप्यकर्शितम् । समित्रा ज्ञातयः सर्वे Rāmā. v. 51. 4.

अङ्गवैलक्षण्य (aṅga-vailakṣaṇya) *n.* difference in the accessories दहरादिविद्यानामङ्गवैलक्षण्येऽप्यभेद एव हि साधितः SetuBa. 63. 10.

अङ्गवैवश्य (aṅga-vaivaśya) *n.* absence of control over limbs अत्र कम्पाङ्गवैवश्यस्वापनिश्वसितादयः UjjvaNīMa. 522. 3.

अङ्गवैशद्य (aṅga-vaiśadya) *n.* clear appearance of the body नोपलेपनमात्रं नवनीताभ्यञ्जनस्य प्रयोजनं, तथासत्यानर्थक्यात् किंत्वङ्गवैशद्यावह-स्नेहनार्थम् MayūMāli. 702. 13 (*on* x. 4. 6)

अङ्गवैशिष्ट्य (aṅga-vaiśiṣṭya) *n.* the state of being equipped with or associated with a subsidiary rite (प्रधानकरणत्वम्) तत्तु अङ्गवैशिष्ट्यं विना-

नुपपन्नम् BhāṭṭDī. ii. 60. 21 (*on* iii. 7. 24)

अङ्गव्यतिरिक्त (aṅga-vyatirikta) *adj.* different from a constituent part एवं सत्येकादिव्युदासेन प्रवर्तमानः सर्वशब्दः अङ्गप्रतिषेधादङ्गव्यतिरिक्तस्य चाङ्गिनोऽनभ्युपगमात् अनर्थकः स्यात् NyāyVār. 332. 17 (*on* ii. 2. 67); अङ्गव्यतिरिक्तस्य चाङ्गिनः सेनावनबहुत्वसंख्यादीनां भवद्भिरभ्युपगमात् TātpaṬ.(Vā.) 491. 21 (*on* ii. 2. 65)

अङ्गव्यतिरिक्तत्व (aṅgavyatirikta-tva) *n.* the state of being different from the ancillaries (of the Vedas) न चाङ्गव्यतिरिक्तत्वमपि विशेषणम् S'ivārkaMaDī. i. 156. 9 (*on* i. 1. 3)

अङ्गव्यतिषङ्गिन् (aṅgavyatiṣaṅg-in) *adj.* [*f.* -ṇī] clinging to the body अवतु स क्रीडावराहो हरिः । यस्यांगव्यतिषङ्गिणी प्रसृमरा सा कापि सप्ताण्र्णवी नव्योन्निद्रतमश्रमांबुकणिकासंदेहमभ्यस्यति EI. xiii. 200. 6.

अङ्गव्यथन (aṅga-vyathana) *n.* bodily pain, body-ache अरोगमङ्गव्यथनम् NalaCam. 5. 54(44); प्रशस्तौ वातिके क्वाथौ कम्पाङ्गव्यथने ज्वरे ĪśānS'iPa. i. 45. 86.

अङ्गव्यथा (aṅga-vyathā) *f.* bodily pain, Kṛṣisaṁgraha 6. 8 [pw]

अङ्गव्यपदेश (aṅga-vyapadeśa) *m.* designation as *aṅga* (stem) विना तेनाङ्गव्यपदेशाभावात् Nyās. ii. 217. 8 (*on* vi. 1. 17); प्रत्ययनिमित्तत्वाच्चाङ्गव्यपदेशस्य प्रत्यययोरेव ग्रहणं विज्ञायते Pradī. vi. 4. 8 (*on* vii. 1. 1); vi. 206. 25 (*on* vii. 3. 50)

अङ्गव्यपाश्रय (aṅga-vyapāśraya) *adj.* dependent upon or based on a subsidiary rite तत्र अग्निहोत्रादि कर्माङ्गव्यपाश्रयविद्यासंयुक्तं केवलं चास्ति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 793. 17 (*on* iv. 1. 18)

अङ्गव्यय (aṅga-vyaya) *m.* loss of the body सः … । अङ्गव्ययप्रार्थितकार्यसिद्धिः स्थाण्वाश्रमं हैमवतं जगाम KumāSaṁ. 3. 23; ददर्श राजतनयां तत्र रूपलतां नृपः । अङ्गव्ययादनङ्गस्य शक्तिं मूर्तिमतीमिव BṛKathāMañ. 15. 68.

अङ्गव्यवधान (aṅga-vyavadhāna) *n.* intervention by a subordinate rite तत्र च वैषम्यकारणाभावात् सर्वेषां सदृशमेवाङ्गव्यवधानम् Kāśi. ii. 30. 2 (*on* 5(2). 3)

अङ्गव्यवस्था (aṅga-vyavasthā) *f.* proper arrangement of the subsidiary rites पश्चाद्धोमं समाचरेत् । गर्भाधानादिकर्माणि यावदङ्गव्यवस्थया AgniP. (ASS. Ed.) 24. 30.

अङ्गव्यवहार (aṅga-vyavahāra) *m.* activity of the limbs लौकिककथास्विवाङ्गव्यवहारादावभिमुखीमात्रभावनयनश्चापि स्वार्थो यथावाच्यमभिनीतः AbhinBhā. i. 179. 17 (*on* 4. 267)

अङ्गव्यवाय (aṅga-vyavāya) *m.* intervention by some part (of a word) अङ्गव्यवाये चाङ्गपरः ṚTPrāti. 190 (Vivṛti अङ्गव्यवाये चाङ्गात् परो भवति सकारः । सम् अकरोत् । समस्करोत् etc.)

अङ्गव्यसनिन् (aṅga-vyasanin) *adj.* suffering from a defect in (some part of) the body अङ्गव्यसनिनं दूतम् … । संप्रेक्ष्य…न वैद्यो गन्तुमर्हति CaraS. v. 12. 17.

अङ्गव्याधिकर (aṅgavyādhi-kara) *adj.* causing bodily disease धूमं परिहरेत्तस्य अङ्गव्याधिकरं परम् Rasā. 12. 225.

अङ्गव्यापार (aṅga-vyāpāra) *m.* **1** movement of the limbs एवं गीतेन रञ्जनं प्राधान्येन विधाय तदुपयोगिनं चाङ्गिनं चाङ्गव्यापारं प्रदर्श्य…अङ्गविक्षेपं करोति AbhinBhā. i. 176. 3 (*on* 4. 263); Kavyānu.(He.) 395. 15; **2** function of a subsidiary rite ततः पूर्वापरकालवर्तिभिरङ्गव्यापारैर्विषयीकृतस्य यागस्यापूर्वसाधनत्वम् S'āstrDī. 105. 9 (*on* ii. 1. 2)

अङ्गव्यापारसमाश्रित (aṅgavyāpāra-samāśrita) *adj.* relating to the act of a subordinate rite शास्त्रस्य युक्तोऽङ्गव्यापारसमाश्रितो वाचनिकस्तावन्मात्रोऽधिकारः ManuBh. i. 439. 5 (*on* 5. 40)

अङ्गव्यायाम (aṅga-vyāyāma) *m.* physical exercise क्ष्वेडितकानि चेति येष्वङ्गव्यायामाः JayaMa. 209. 18 (*on* 3. 3)

अङ्गव्यूह (aṅga-vyūha) *m.* orderly arrangement of the parts (of a *kuṇḍa*) (कुण्डस्य) तत्साधनं विहा(धा ?)य तत् अङ्गव्यूहं प्रकल्प्य च PāraS. 26. 29.

अङ्गव्रण (aṅga-vraṇa) *m.* wound on the body भूपं प्रति मण्डलीकः । स्वतोमरेणाङ्गव्रणं प्रदाय…जगाम BhaviP. 538A. 19 (iii(3). 32. 154)

अङ्गशकुन (aṅga-śakuna) *n.* prognostic sign (noticed) on the body मिथ्यैतदिति तेनाथ कथ्यमानोऽपि पार्थिवः । श्रुतिं तामङ्गशकुनं परीक्ष्याबुद्ध नान्यथा RājTa.(Ka.) 7. 1671.

अङ्गशक्तित्व (aṅgaśakti-tva) *n.* the state of being the secondary power (of a goddess) मातङ्गकन्यकाः … अङ्गशक्तित्वमापन्नाः सेवन्ते प्रियकप्रियाम् (मातङ्गीम्) BrahmāṇḍP. iii. 31. 105.

अङ्गशब्द (aṅga-śabda) *m.* the word *aṅga* अङ्गशब्दोऽयं समुदायशब्दो येनेति च करण एषा तृतीया MahāBh. i. 453. 12 (*on* ii. 3. 20); i. 473. 18 (*on* ii. 4. 2); ṬupṬ. 275. 9 (*on* x. 7. 11); अत्राङ्गशब्दोऽवयववचनः Nyās. i. 336. 26 (*on* ii. 1. 2); ii. 363. 22 (*on* vi. 2. 70); Pradī. ii. 503A. 2 (*on* ii. 3. 20); S'rutaPra. ii. 487. 26 (*on* iii. 3. 26); PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 4. 2; अङ्गशब्देन युक्तं साकाङ्क्षं तिङन्तं भर्त्सने प्लवते Prasā. i. 74. 8; अङ्गशब्दस्य चावयवापरपर्यायैकदेशवाचित्वात् MīmāKau. i. 270. 24 (*on* i. 4. 23); MayūMāli. 757. 20 (*on* x. 7. 3); सूत्रेऽङ्गशब्दोऽर्शआद्यजन्तो व्याख्यानादिति भावः LaS'abdeS'e. i. 483. 2; ii. 131. 2.

अङ्गशल्य (aṅga-śalya) *adj.* having a point of a sword in the body स्वेनासिना बिंदुलमङ्गशल्यं कृत्वा स (भूपः) कृष्णांशमुवाच वाक्यम् BhaviP. 535B. 32 (iii(3). 32. 112)

अङ्गशस् (aṅga-śás) *adv.* **A** in each part तद्यत्समया न हरन्ति येनान्यानि हवीꣳषि हरन्ति शतꣳ सन्तं नेदङ्गशो विकृत्तेन क्रूरीकृतेन समया यज्ञं प्रसजामेति S'atBr. III. viii. 3. 10; GopBr. ii. 6. 7; KauśiSū. 47. 42; **B** limb by limb शरव्रातैस्तु भीष्मेण शतशोऽथ सहस्रशः (v. l. °शो निचितोऽगशः) । …गन्ता पार्थो यमक्षयम् MahāBhā. v. 54. 45; BrahmāṇḍP. ii. 19. 17.

अङ्गशाटिका (aṅga-śāṭikā) *f.* (piece of) cloth for wiping or drying (the limbs) दद्यात् सुधौते चाङ्गशाटिके । केशोदकापकर्षार्थमम्बरं देहवारिहृत् LakṣmīT. 39. 16 = BṛBrahmaS. i. 8. 105.

अङ्गशाल (aṅga-śāla) *n.* nest तस्याः सपत्नी शुकी निजकीयेऽङ्गशाले एकमण्डकं प्रसूता KathāK. 33. 17.

अङ्गशालिन् (aṅgaśāl-in) *adj.* [*f.* -nī] having beautiful limbs, having a beautiful body विशालाक्षास्तथा यक्षा अन्याश्चाप्सरसां गणाः । गन्धर्वाश्चाङ्गशालिन्यो यत्र तत्र मुदा युताः VāyuP. i. 41. 35; अङ्गो देशेऽङ्गशालिनि Vaija. 230. 3; NānārthSaṁ. 5. 42; NānārthāSaṁ. i. 46. 37; तुङ्गपक्षतिशताङ्गशालिनः …सैन्यतास्य (गरुडस्य) सुरसैन्ययोधिनः Yādavā. 17. 58.

अङ्गशास्त्र (aṅga-śāstra) *n.* injunction of the subsidiaries दशमाद्ये च यावच्छ्रुतानामङ्गशास्त्राणामतिदेशमाशङ्क्य प्रकृत्यन्वितानां तेन रूपेणातिदेशः सिद्धान्तितः S'āstrDī. 82. 11 (*on* i. 1. 5); 646. 4 (*on* x. 1. 1); VidhiRa. 10 (76. 19); MayūMāli. 479. 4 (*on* vi. 3. 17)

अङ्गशिखर (aṅga-śikhara) *n.* top of the body व्यालम्बैकपटान्तमंसशिखरे (v. l. **अङ्गशिखरे**) क्षिप्त्वोत्तरीयं ततः … क्वापि प्रतस्थे हरिः JānaHa. 2. 79.

अङ्गशीरण (aṅga-śīraṇa) *n.* withering of a limb त्वग्दाहः शोणितक्लेदो मांसक्लेदोऽङ्गशीर्य(र)णम्…इति प्रधानाः (पित्तविकृतयः) KāśyaS. 43B. 5.

अङ्गशुद्धि (aṅga-śuddhi) *f.* purification of the body उपासने तु विप्राणामङ्गशुद्धिश्च जायते ParāSm. 3. 3; SkandP. ii(9). 26. 17; PadmP. iv. 90. 7.

अङ्गशुश्रूषक (aṅga-śuśrūṣaka) *adj.* [*f.* -ā] personal servant, attendant on the body वयं द्वात्रिंशद्देवाङ्गनाः … श्रीपुरन्दरस्याङ्गशुश्रूषकाः SiṁhāDvā. 227. 1 (27)

अङ्गशुश्रूषा (aṅga-śuśrūṣā) *f.* care of the body (शिष्यः) अङ्गशुश्रूषया चापि धनाद्यैः … गुरुम् । … प्रपूजयेत् S'ivaP. i. 18. 93 (23B. 3); PāṇḍaC. 11. 9; MādhavāĀ. 206.

अङ्गशून्य (aṅga-śūnya) *adj.* devoid of its subsidiary constituent अङ्गशून्येनाध्ययनेनाध्यापनं न सिध्येत् NyāyRaMā. 11. 6.

अङ्गशूल (aṅga-śūla) *n.* bodily ache वातजा रोगाः … अङ्गशूलम् … RugVi. (App.) 411. 26; S'ārṅgaS. i. 7. 110; ii. 9. 139.

अङ्गशेष (aṅga-śeṣa) *m.* rest of the limbs, remaining limbs हेमेव कायप्रभयाङ्गशेषैस्तन्वी मतिं क्रामति मेनकापि NaiṣC. 10. 134; MahāN. 6. 104.

अङ्गशैत्य (aṅga-śaitya) *n.* coldness of the body घनश्यावाङ्गशैत्यं च श्लेष्मणो जायते तृषा HārīS. iii. 13. 6; iii. 13. 7; सस्रावकण्डूगुरुगात्राङ्गशैत्यं सशोफमखिलानि कफोद्भवानि KalyāKā. 11. 72.

अङ्गशैथिल्य (aṅga-śaithilya) *n.* weakness or laxity of the body विदधत्यङ्गशैथिल्यम् … हाला हालाहलोपमा YogS'ā. 3. 15; Vidvanmo. 7. 55 (14)

अङ्गशोणित (aṅga-śoṇita) *n.* blood of the body यादोऽङ्गशोणितकषायितचीवराणाम्…पावित्र्यमुत्तममहो द्विजसत्तमानाम् PurāPraSaṁ. 29. 11.

अङ्गशोधन (aṅga-śodhana) *n.* purification of the body, washing the body आर्द्रेण कपटेनाङ्गशोधनं कापिलं स्मृतम् BṛhaspaSm. 312. 19; KulārT. 4. 13; Vaija. 278. 20; NānārthāSaṁ. iii. 69. 498; BālamBha. i. 424. 2 (*on* 1. 159)

अङ्गशोभा (aṅga-śobhā) *f.* beauty of the limbs शशिरेखोपमकान्तेस्तवान्यपाणिग्रहं प्रयातायाः । मदनासिपुत्रिकाया इवाङ्गशोभां कदर्थयति ĀryāSaS'a. 585; अस्ति…अतृप्ताभिरङ्गशोभायाम्…अलंकृता वधूभिः…अयोध्येति यथार्थाभिधाना नगरी TilaMañ. 9. 13.

अङ्गशोभाकर (aṅgaśobhā–kara) *adj.* producing beauty of the limbs or the body भूषणम् । विभागतोऽभिप्रयुक्तमङ्गशोभाकरं भवेत् NāṭyaŚā. 21. 45.

अङ्गशोष (aṅga–śoṣa) *m.* withering of the body, consumption of the body वातजा रोगाः कथ्यन्ते – अङ्गभेदोऽङ्गशोषश्च SārṅgaS. i. 7. 109.

अङ्गशोषण (aṅga–śoṣaṇa) *n.* consumption of the body, withering of the body वर्चसो भेदवैवर्ण्यदौर्गन्ध्यान्यङ्गशोषणम् AṣṭāSaṁ. ii. 188. 21 (6. 3)

अङ्गशौच (aṅga–śauca) *m.* purity of the body, cleanliness of the body अयि जड यतिबन्धो किमङ्गशौचैः ChandaśCū. 2. 200(2); TriṣaŚaPuC. i. 5. 163; PurāPraSaṁ. 99. 17.

अङ्गश्यामलिमन् (aṅga–śyāmaliman) *m.* dark colour or blackness of the body अङ्गश्यामलिमच्छटाभिरभितो मन्दीकृतेन्दीवरम् … ध्यायेम दामोदरम् StavMā. 58. 27.

अङ्गश्री (aṅga–śrī) *f.* **A** beauty or charm of the body कुण्डलीभूतसर्पाणामङ्गश्रियमुपेयुषी ।…कुण्डली परदेवता ।…सूते मन्त्रमयं जगत् SāraTi. 1. 54; RāghPāṇ.(Ka.) 1. 26; PadyaVe. 76; **B** beauty of the Aṅga country कुन्तलैरुल्लसन्त्यः…अङ्गश्रीभङ्गिभाजः…सेवन्ते तम्…अबलाश्रेणयः क्षोणयश्च RāghPāṇ.(Ka.) 1. 26.

[1]**अङ्गश्रीभङ्गि** (aṅgaśrī–bhaṅgi) *f.* peculiarity of the beauty of the body अङ्गश्रीभङ्गिभाजः परिमिलदलकाः … सेवन्ते तम् … अबलाश्रेणयः क्षोणयश्च RāghPāṇ.(Ka.) 1. 26 (comm. अङ्गश्रियः अङ्गलक्ष्म्या देहलक्ष्म्या भङ्गिम् भजन्ते यास्ताः)

[2]**अङ्गश्रीभङ्गि** (aṅgaśrī–bhaṅgi) *f.* peculiarity of the beauty of the Aṅga country, RāghPāṇ.(Ka.) 1. 26 (comm. पक्षे…अङ्गो देशविशेषः)

अङ्गश्लिष्ट (aṅga–śliṣṭa) *adj.* closely joined with the limb, in close contact with the limb यत् पश्चात्स्वस्तिकाख्यं करणमुक्तं तदेव यदा पार्श्वयोरग्रे चकारात् पृष्ठे चतुर्दिङ्मुखेषु(? ष्व)त्रुटितेना(ङ्गेन) क्रियतेऽत एवाङ्गश्लिष्ट इति AbhinBhā. i. 105. 17 (*on* 4. 77)

अङ्गश्लेष (aṅga–śleṣa) *m.* bodily contact, embrace सर्वं जानामि संस्पर्शादिङ्गश्लेषादिकं नृणाम् PadmP. ii. 5. 58; तदेवाजिघ्रांक्षं मुखम् … स एवाङ्गश्लेषो मयि SārṅgaPa. 3538=Subhāṣi. 1577 (v. l. अङ्गाक्षेपः)

अङ्गषट्क (aṅga–ṣaṭka) *n.* **i** group of six Aṅga-*mantras* पूर्ववचाङ्गषट्कं तु न्यसेत् पद्मदलान्तरे PauṣkS. 8. 36; केसरेष्वङ्गषट्कं च पत्रत्रयगतं न्यसेत् JayāS. 7. 47; शक्तयश्चाङ्गषट्कं च लाञ्छनं कमलादिकम् । … सप्ताद्या मूर्तयश्चैव देहे देवस्य भाविताः JayāS. 12. 76; 7. 54; 16. 75; 23. 113; 25. 7; 29. 2; हृदयाय नमः…शिरसे च तथा स्वाहा…शिखायै वौषट्…कवचाय हुम्…नेत्राभ्यां वौषट्…अस्त्राय च फट्…। अङ्गषट्कमिदं प्रोक्तम् LakṣmīT. 33. 11; ध्यात्वा खड्गखेटकधारिणम् ।…स्वार्णैरेवाङ्गषट्कं तु फट्कारपरिदीपितम् MālinīT. 8. 95; 9. 73; वेदैस्त्रिवेदयुग्मार्णैरङ्गषट्कमिहोदितम् PañcaRā.(Nā.) iii. 15. 65; iii. 15. 18; आर्यकादिवृतमात्मसंभवम् । सन्निधाप्य मनुनामुनोदितेनाङ्गषट्कसहितं समर्चयेत् TantrSa. 1. 62; **ii** group of six limbs or requisites (of enunciation viz. *viccheda, arpaṇa, visarga, anubandha, dīpana* and *praśamana*) सूत्रस्थानीयपदरत्नानां पाठकाले त्वादावुक्ततद्धर्मषट्कमङ्गषट्कमुच्यते AbhinBhā. ii. 397. 19 (*on* 17. 130); ii. 386. 24 (*on* 17. 103); **iii** group of six aspects (of the supremacy of Śiva, viz. *sarvajñatā* omniscience, *nityatṛpti* permanent contentment, *anādibodha* beginningless knowledge, *svatantratā* independence, *nityamaluptaśakti* everlasting potency, and *anantaśakti* unlimited power) ध्यायेत सदाशिवम् … पञ्चाक्षरमयं देवं षडक्षरमयं तथा । अङ्गषट्कमयं चैव जातिषट्कसमन्वितम् ŚivaP. vi. 7. 63 (479A. 13); तच्छिवतत्त्वमेतादृशमहत्त्वात् सर्वज्ञत्वादिकमङ्गषट्कमभिधानप्रवृत्तिनिमित्तजातम् ŚivārkaMaDī. i. 129. 6 (*on* i. 1. 2); **iv** six Vedāṅgas अङ्गषट्कं तथा वेदा मीमांसान्वीक्षिकी तथा । पुराणं धर्मशास्त्रं च विद्याश्चैताश्चतुर्दश ParaNā. 431.

अङ्गषोढा (aṅga–ṣoḍhā) *f.* name of a deity पुटिति छिन्नाकल्पामुग्रायामङ्गषोढां न्यसेत् ṢoU. 473. 1.

अङ्गस् (aṅgas) *n.* [Uṇā. 4. 215; Debru. p. 222] bird अङ्गः पक्षी ।…इमानि स्वभावान्नपुंसकानि comm. on Uṇā. 4. 215; अङ्गः पक्षी SiddhāKau. 561B. 7.

अङ्गसंयुक्त (aṅga–saṁyukta) *adj.* **1** combined with the subsidiary rites प्रधानं त्वङ्गसंयुक्तं तथाभूतमपूर्वं स्यात् MīmāSū. x. 3. 4; **2** associated with (the eight principles, viz. the fine gross elements and *manas, ahaṅkāra* and *buddhi*, represented by eight) subsidiary structures तस्मात्तत्तदङ्गभूतेषु प्राकारेष्वष्टसु क्रमात् । पृथ्व्यादिबुद्धिनिष्ठं तु बाह्यं तत्त्वाष्टकं न्यसेत् । प्रासादश्चाङ्गसंयुक्तः प्रकृतिस्त्रिगुणात्मिका । तद्गता प्रतिमा जीवस्तद्गतः परमः पुमान् PāraS. 11. 239.

अङ्गसंयुत (aṅga–saṁyuta) *adj.* [*f.* –ā] **i** accompanied by subsidiary deities नृसिंहकपिलक्रोडहंसवागीश्वरादयः ।…केवला वाङ्गसंयुताः (पूजिताः) PāraS. 19. 542; **ii** accompanied by subsidiary *mantra* ओं दुर्गे दुर्गे रक्षणि स्वाहा । रक्षाकरीयमुदिता जयदुर्गाङ्गसंयुता AgniP. 307. 22; **iii** accompanied by (gestures of) the limbs देशजातिकुलादीनामाक्रोशत्यङ्गसंयुतम् । यद् वचः प्रतिकूलार्थं वाक्पारुष्यं तदुच्यते AgniP. 252. 27.

अङ्गसंयोग (aṅga–saṁyoga) *m.* **i** association or connection with the subsidiary rite उभयोश्चाङ्गसंयोगः MīmāSū. xii. 2. 29; SaṅkarKāBh. 80. 15 (*on* ii. 2. 10); **ii** association or connection with the limbs इष्टका: प्रकृत्य कठाः समामनन्ति व्यतिषक्तमुपदधाति इति । व्यतिषङ्गश्चाङ्गसंयोगे सत्युपपद्यते – आत्मनि शिरसि च व्यतिषक्तमिति ब्रुवन् शिरसद्भावं दर्शयति SaṅkarKāBh. 74. 16 (*on* ii. 1. 72)

अङ्गसंलग्न (aṅga–saṁlagna) *adj.* [*f.* –ā] **i** clung to the body धूमालीवाङ्गसंलग्ना दाहखेदप्रदायिनी । गर्भीकृतरसाक्रम्य जगन्ति परिवर्तते YogVā. iii. 113. 37; **ii** worn on the limb or body भीमः समागतस्तत्र…। नृपस्तस्याङ्गसंलग्नं दत्त्वाभरणमुद्धसन् । … पुरःशोभामकारयत् PārśvC. 2. 430; **iii** attached to his person धनैः । पदातीनङ्गसंलग्नान् ग्रैवेयकटकैः स्वकान् । स्वयं राजा तोषयेत् स जनान् भृत्यान् पृथक् पृथक् BhaviP. 813B. 27 (iv. 140. 36)

अङ्गसंवरण (aṅga–saṁvaraṇa) *n.* covering the body (संवीताङ्गः समाहितः । प्रणम्य लोकपालेभ्यः कार्यदर्शनमारभेत्) कार्यदर्शनमारभेतेत्यदृष्टार्थमेतद् द्वयं अङ्गसंवरणं लोकपालप्रणामं च ManuBh. ii. 82. 26 (*on* 8. 23)

अङ्गसंवारक (aṅga–saṁvāraka) *adj.* shielding the body (an armour) अप्यङ्गसंचा(? वा)रकमङ्गरागं स मन्यमानः कवचं प्रविष्टान् । प्रागेव मन्ये शरणं प्रविष्टान् ध्यायंस्तनुत्रं कथमाददीत RāghPāṇ.(Dha.) 16. 44.

अङ्गसंवाह (aṅga–saṁvāha) *m.* shampooing or massaging of the body तं तथा व्याधितं भार्या पतिं देवमिवार्चयत् । पादाभ्यङ्गाङ्गसंवाहस्नानाच्छादनभोजनैः MārkP. 16. 15.

अङ्गसंवाहन (aṅga–saṁvāhana) *n.* shampooing or massaging of the body प्रयोज्यायां च (कन्यायाम्) तस्याङ्गसंवाहने शिरसः कण्डूयने पिटकभेदने व्याकुलीकरणे भीषणेन प्रयोगः KāmSū. 119. 19 (2. 4); तैलाभ्यङ्गो बान्धवानामङ्गसंवाहनं च यत् । तेन चाप्याय्यते जन्तुः MārkP. 10. 73; HārLa. 160. 11; YaśasCam. ii. 295. 18; अङ्गसंवाहनं तस्य न कृतं हि मया कदा PadmP. ii. 47. 33; अङ्गसंवाहनाचाथ (पित्रोः) अश्वमेधफलं लभेत् PadmP. ii. 84. 8; (सिद्धस्य) अङ्गसंवाहनं कृत्वा नाशितः श्रम एव च PadmP. ii. 86. 31; ii. 17. 8; ii. 52. 12; गङ्गावातः…पौराङ्गनानां सम्भोगान्ते सपदि वितनोत्यङ्गसंवाहनानि PavaDū.(Dh.) 36; PariPar. 1. 127; त्रिरात्रं कर्मोपरमणमिति अङ्गसंवाहनतैलाभ्यङ्गमार्जनादिकर्मत्यागो दिनत्रयम् HārLa. 155. 13; स्वैरं कुर्वति तल्पपार्श्वनिभृते धूर्तेऽङ्गसंवाहनम् SūktiMu. 58. 5=SārṅgaPa. 35. 76=Subhāṣi. 2083; अङ्गसंवाहनादिदासकर्मजीवनम् …सैरिन्ध्रनामानम् … दस्युः … जनयति ManvaMu. 432. 28 (*on* 10. 32); अङ्गसंवाहनं माल्यगुम्फनं वीजनादयः । एताः साधारणा दासैर्वयस्यानां क्रिया मताः BhaktiRaSi. iii. 3. 51.

अङ्गसंविद् (aṅga–saṁvid) *f.* knowledge of the body जहाविन्द्रियतन्मात्राजालं खग इवानिलः । ततोऽङ्गसंविदं स्वच्छां प्रतिभासमुपागताम् AnnaU. 3. 15.

अङ्गसंशुद्धि (aṅga–saṁśuddhi) *f.* cleansing of the body मार्जारीयोऽङ्गसंशुद्धौ तथा मार्जारसंगते ŚabdaRaSaK. 248. 8.

अङ्गसंशोष (aṅga–saṁśoṣa) *m.* drying up or withering of the body or limbs पक्षाघातोऽङ्गसंशोषः पङ्गुत्वं खुडवातता CaraS. vi. 28. 73 (1941 Ed.)

अङ्गसंश्रय (aṅga–saṁśraya) *adj.* [*f.* –ā] **i** clinging to the body नेमं विरिञ्चो न भवो न श्रीरप्यङ्गसंश्रया । प्रसादं लेभिरे BhāgP. x. 9. 20; **ii** pertaining to the body, physical रूपोपभोगतारुण्यैर्योऽलंकारोऽङ्गसंश्रयः । सा शोभा सैव कान्तिः स्यात् BhāvPra.(Śā.) 8. 15(1)

अङ्गसंश्लेष (aṅga–saṁśleṣa) *m.* **i** physical contact, embrace कृतकृत्योऽसि … । यदङ्गसंश्लेषमितस्तव देवस्य मानुषः MārkP. 24. 17; विष्णुस्तदङ्गसंश्लेषाद् बुबुधे न दिवानिशम् DeviBhāP. ix. 9. 32; **ii** compactness of the body or form (उन्मानमानगतिसंहतिसारवर्णस्नेहस्वरप्रकृतिसत्त्वमनूकमादौ । … अवलोक्य सामुद्रविद् वदति यातमनागतं च) गतिर्गमनम् । संहतिरङ्गसंश्लेषः ViraMi. (Lakṣaṇa.) 23. 24.

अङ्गसंसङ्गिनीत्व (aṅgasaṁsaṅginī–tva) *n.* **A** the state of clinging or being close to the body अङ्गसंसङ्गिनीत्वं नीत्वा कामं गौरवेणावनद्धा । नीता हस्तं वञ्चयित्वा परेण द्रोहं चक्रे कस्यचित् स्वा कृपाणी ŚiśuVa. 18. 19; **B** the state of being a wife, ŚiśuVa. 18. 19.

अङ्गसंसर्ग (aṅga–saṁsarga) *m.* **i** embrace काले धूपाधिवासितः । पीनाङ्गनाङ्गसंसर्गनिवारितहिमानिलः AṣṭāSaṁ. i. 15.21 (1.4); **ii** physical contact or association गन्धरोगः फिरङ्गोऽयं जायते देहिनां ध्रुवम् । फिरङ्गिणोऽङ्गसंसर्गात् फिरङ्गिण्याः प्रसङ्गतः RugVi. 71. 2.

अङ्गसंस्कार (aṅga–saṁskāra) *m.* **1** embellishment of the body (by

bathing, perfuming, adorning) परिकर्माङ्गसंस्कार: AmaK. 1315 = Vaija. 167. 112 = KalpaK. 61. 366 = ParyāMu. 22. 7; संनिधौ। गुरोर्न कुर्यात्… । उद्वर्तनाङ्गसंस्कारजृम्भणासना(? न)संस्थिती(? तिः) MṛgendraT. iv. 1. 69; स्नानगन्धाङ्गसंस्कारभूषायोषाविषक्तधीः । … संयमतत्परः YaśasCam. ii. 402. 12; विश्वकर्माङ्गसंस्कारे तेन (रावणेन) शिल्पी नियोजितः SkandP. vii(1). 58. 32; अङ्गसंस्कारो लोकव्यवहारो न कामोद्गारः KaumuMi. 10. 3(41); BhāvPra.(S'ā.) 66. 20(3); 104. 3(5); **2** treatment for giving relief to the body कण्डूयनसाध्यकण्डूनिवृत्तेरङ्गगतत्वेनाङ्गसंस्कार एव कण्डूयनं नात्मसंस्कारः MayūMāli. 840. 11 (*on* xi. 4. 16); **3** treatment of a (dead) body, cremation शक्रश्चक्रेऽङ्गसंस्कारं स्वामिनो व्रतिनामपि । दंष्ट्रारदास्थि जगृहुः पूजनाय सुरासुराः TriṣaS'aPuC. iii. 2. 176; iv. 1. 898; [one who decorates or embellishes the person, APTE]

अङ्गसंस्कारकर्मन् (aṅgasaṁskāra-karman) *n.* act of embellishing the body सापि…प्रहसितवदनाङ्गसंस्कारकर्म कुर्वाणा कथंचिद् दिनम् अत्यवाहयत् Pañcā. 210. 18.

अङ्गसंस्कारादिक (aṅgasaṁskārādi-ka) *adj.* consisting of cremation etc. वृद्धैः प्रबोधितः सोऽथ … । अनुजस्याङ्गसंस्कारादिकं कर्म समापयत् TriṣaS'aPuC. iv. 1. 898.

अङ्गसंस्कृति (aṅga-saṁskṛti) *f.* embellishment of one's person सितरक्तश्यामपीता वर्णास्तैरङ्गसंस्कृतिः NṛtyaK. i. 4. 12; कर्म व्याप्ये क्रियायां च परे स्यादङ्गसंस्कृतौ ViśvaLoK. 192. 47.

अङ्गसंस्क्रिया (aṅga-saṁskriyā) *f.* embellishment of one's person परिकर्माङ्गसंस्क्रिया AbhidhāCin. 635 = KośaKaTa. 1. 5396.

अङ्गसंस्तुत (aṅga-saṁstuta) *adj.* eulogised as a subsidiary यदि चाङ्गानि तानि संस्तुतानि, ततः संस्तवोऽर्थवान् भवति । तस्मादङ्गसंस्तुतान्यङ्गानीति S'ābaBh. 1282. 19 (*on* iv. 4. 30)

अङ्गसंस्तुति (aṅga-saṁstuti) *f.* eulogy as a subsidiary आघारादेश्च मुख्यत्वं न वाग्नेयादिवत् तु तत् । षण्मुख्या नामतः सिद्धा शेषा अन्येऽङ्गसंस्तुतेः NyāyMāVi. 262. 4 (*on* iv. 4. 11)

अङ्गसंस्थ (aṅga-saṁstha) *adj.* **i** worn (*lit.* resting) on the body or limbs (e. g. an ornament) नानारत्नाढ्यैर्बहुभिरधिकं भूषणैरङ्गसंस्थैः … कान्ते… चित्रलेखेव भासि NāṭyaS'ā. 15. 118; यान्येतान्यङ्गसंस्थानि भूषणानि बिभर्षि च । नैतानि तव भूषायै PadmP. v. 16. 151; **ii** ending with the six *aṅga-mantras* आचक्राद्यैरङ्गसंस्थैर्दिक्पालास्त्रैः प्रपूजनम् PañcaRā.(Nā.) v. 1. 18.

अङ्गसंस्था (aṅga-saṁsthā) *f.* position of the limbs न च मोहविरामवेदनावलनव्याकुलयाङ्गसंस्थया । … न च वेपथुभिः पृथुस्तनी हनुमन्तं विनयादपातयत् RāmC. 12. 75; पदसंघटना रीतिरङ्गसंस्थाविशेषवत् SāhiDa. 466. 4.

अङ्गसंस्थिति (aṅga-saṁsthiti) *f.* arrangement or placing of the limbs (of the body) ओतप्रोतात्मकत्वं तु पटे देहेऽङ्गसंस्थितिः AnuVyā. 31B. 7 (*on* 2. 2); अङ्गसंस्थितिः । करचरणाद्यङ्गानां संनिवेशविशेषः NyāySu(Ja.). 414B. 9 (*on* ii. 2. 10)

अङ्गसंस्पर्श (aṅga-saṁsparśa) *m.* contact with or touch of the body or limbs, bodily contact अन्योन्यस्याङ्गसंस्पर्शात् प्रीयमाणाः सुमध्यमाः । … सुषुपुस्तत्र योषितः Rāmā. v. 7. 59; शङ्करस्याङ्गसंस्पर्शात् … । द्विगुणं पवित्रसलिला सर्वलोके महानदी VāyuP. i. 42. 37; चतुर्थेऽह्नि च कर्तव्यं तस्यास्थिचयनं नृप । तदूर्ध्वमङ्गसंस्पर्शस्सपिण्डानामपीष्यते ViṣṇuP. iii. 13. 14; येन (करतलेन) … लब्धः तवाङ्गसंस्पर्शः TilaMañ. 338. 19; (शंकरः) ततस्तस्याङ्गसंस्पर्शान्मुक्त्वा व्याघ्रतनुं च ताम् । दधार…तनुं चन्द्रविभूषिताम् SkandP. vi. 95. 72; S'ṛṅgāSar. 68; 'तदेतद् व्रतं भस्मनाङ्गानि संस्पृशेत् …' इति अथर्वशिर उपनिषत् पाशुपतशास्त्रार्थानुष्ठापकत्वे लिङ्गं भस्मनाङ्गसंस्पर्शमात्रस्य नियमस्यात्र श्रवणात् Aparā. 18. 11 (*on* 1. 7); आलिङ्गनाङ्गसंस्पर्शशिरश्चुम्बनमीक्षणम् । पुलकानन्दबाष्पाद्या अनुभावाः प्रकीर्तिताः SāhiDa. 195. 2.

अङ्गसंस्पर्शन (aṅga-saṁsparśana) *n.* touch of the body or limbs कफेन सह संयुतस्तनुमिहानिल(? लः) स्तंभयेद्वेदनमलेपनानिभृतमङ्गसंस्पर्शनम् KalyāKā. 8. 9.

अङ्गसंस्पर्शरस (aṅgasaṁsparśa-rasa) *m.* joy or pleasure of contact of the body or limbs रम्याणि रत्नानि … तदङ्गसंस्पर्शरसात्प्रकामं रोमाञ्चितान्यंशुगणैरभूवन् Yādavā. 4. 10.

अङ्गसंस्यूत (aṅga-saṁsyūta) *adj.* sticking or clinging to the body निरुष्णीषोऽङ्गसंस्यूतक्नूतवासाः स्खलन् नृपः । स ताम् … प्रापितः कुटीम् RājTa. (Ka.) 7. 1640.

अङ्गसंहति (aṅga-saṁhati) *f.* compactness of the limbs or the body (i. e. a compact body) दुरात्मा … । गिरिपृष्ठे पतत्वस्मिन् शिलाभिन्नाङ्गसंहतिः ViṣṇuP. i. 19. 11; को न्विमं हरितुरङ्गमायुधस्थेयसीं दधतमङ्गसंहतिम् । … हन्तुमर्हति Kirātā. 13. 50 (comm. अवयवसंघातम्); [strength of the body, APTE]

अङ्गसंहिता (aṅga-saṁhitā) *f.* syllabication-text पदसंहिताक्षरसंहिता वर्णसंहिताङ्गसंहिता चेति TaiPrāti. 24. 2 (Tribhāṣyaratna व्यंजनं स्वराङ्गम् इत्येकविंशोऽङ्गसंहिता)

अङ्गसखी (aṅga-sakhī) *f.* lady-companion, female friend आराधयेत्ततो मायामङ्गसख्यादिसंयुताम् LakṣmīT. 49. 4.

अङ्गसंकेतमय (aṅgasaṅketa-maya) *adj.* consisting of gestures of the limbs यदङ्गसंकेतमयैरव्यक्तैर्नासिकाक्षरैः । कृतमोष्ठपुटैर्बद्धैर्मौनं तत् सिद्धिहानिकृत् PāraS. 3. 76 = 7. 337.

अङ्गसंकोच (aṅga-saṅkoca) *m.* **1 A** cramping of the limbs (अतः परं ज्वराणां तु लक्षणं संप्रवक्ष्यते) आध्मानमङ्गसंकोचो वातज्वरनिदर्शनम् KāśyaS. 308B. 14; ओष्ठदंशाङ्गसंकोचस्तम्भवस्ताभ(? म)गन्धताः (नैगमेषग्रहाकृतिः) Aṣṭā-Saṁ. ii. 188. 7 (6. 3) = AṣṭāHṛ. vi. 3. 13; BhāvPra.(Bhā.) 6 (8). 131; **1 B** (intentional) contraction of the limbs कुट्टमितमाचरन्ती जनयिष्यसि किञ्चिदङ्गसंकोचम् KuṭṭaMa. 152; आकर्षति पुनस्तस्मिन् रतानीकरते प्रिये । जनयेदङ्गसंकोचम् NāgaSa. 37. 5; अङ्गसंकोचाद्यनुभावाः … जुगुप्सा बीभत्सः Kāvyānu.(He.) 95. 2; BhāvPra.(S'ā.) 23. 20(1); छत्रग्रहोऽङ्गसंकोचो बाहुस्वस्तिकधावने । वर्षावेगभवाः क्रियाः RasāSu. 112. 21(2. 36); **2** curtailment or reduction of subsidiary rites फलसाधनत्वावश्यंभावश्चाङ्गसंकोचनिमित्तम् NyāyRaMā. 115. 11; 104. 4.

अङ्गसंकोचन (aṅga-saṅkocana) *n.* contraction of the (limbs of the) body अग्निकृतं नाम धूमाकुलनेत्रताङ्गसंकोचनविधूननातिक्रान्तापक्रान्तादिभिः NāṭyaS'ā. 7. 95.

अङ्गसंक्षेप (aṅga-saṅkṣepa) *m.* **1** contraction of the limbs of the body निर्घातादेस्त्रासोऽङ्गसंक्षेपादिकृत् … सोऽङ्गसंक्षेपस्तम्भरोमोद्गम° … °निःस्यन्दवीक्षितैर्वर्ण्यः Kāvyānu.(He.) 114. 6; **2** condensation of the integral parts (of a musical composition) शङ्खमार्गोऽङ्गसंक्षेपः SaṁgīRa. iii. 104. 2 (5. 179)

अङ्गसंख्य (aṅga-saṅkhya) *adj.* numbering six अङ्गुष्ठादिषु तत्ततिर्नेवनगाद्यद्यङ्गसंख्यैर्यैवैः TantrSa. 2. 113; 2. 114.

[1]**अङ्गसंङ्ग** (aṅga-saṅga) *m.* **1** contact with the body लिङ्गाङ्गसंगस्तत्र जन्मान्तदीक्षा SiddhāS'ikhU. 381. 9; (भगवद्वासुदेवांशः) अप्यङ्गमेतद्भगवत्प्रसादात्तदङ्गसंङ्गे फलवन्मम स्यात् ViṣṇuP. v. 17. 27; S'āk. 3. 24; PāraS. 13. 122; उत्तमश्च ध्रुवश्चोभावान्योन्यं प्रेमविह्वलौ । अङ्गसङ्गादुत्पुलकौ अस्रौघं मुहुरूहतुः । BhāgP. iv. 9. 48; साधवः । हरन्त्यघं तेऽङ्गसङ्गात् तेष्वास्ते ह्यघभिद्धरिः BhāgP. ix. 9. 6; अयि काशि मुदा कदा पुनस्तव लप्स्ये सुखमङ्गसङ्गजम् SkandP. iv. 44. 17; ii(4). 30. 31; HarṣaC. 199. 16; श्रोतद्भिः समधिकमात्तमङ्गसङ्गाल्लावण्यं तनुमदिवाम्बु वाससोऽन्तैः । उत्तेरे S'iśuVa. 8. 63; 10. 41; दृष्टप्रयोजनत्वाच्च यष्ट्यादीनां सर्वदाङ्गसङ्गः ManuBh. i. 345. 18 (*on* 4. 36); तस्याङ्गसङ्गे पुनः कोऽयं कास्मि रतं नु वा कथमपि स्वल्पापि मे न स्मृतिः AmaS'. 101 = KāvyMī. 67. 9 = Avalo. 46. 1 (*on* 2. 18) = SaraKaṇṭhā. 587. 10 = SubhāRaK. 19. 14 = Kāvyānu.(He.) 113. 8 = SaduktiKa. 159. 18 = SūktiMu. 86. 17 = S'ārṅgaPa. 3747; VetāPañ.(S'i.) 49. 6 = Subhāṣi. 2147; (समरकेतुः) अङ्गसङ्गवेल्लितलताखण्डोड्डीनैराबद्धमण्डलं ध्वनद्भिरारभ्यमाणब्रह्मघोष इव मधुकरैः TilaMañ. 209. 19; यात्रोत्सवादौ तिमिरे घने वा यदृच्छतोः स्याच्चिरमङ्गसङ्गः । उद्धृष्टकं तत् (आलिङ्गनम्) RatiRaha. 6. 3; JayaMa. 180. 18 (*on* 2. 10); PadmP. v. 15. 383; यदङ्गसङ्गाद्बालानां मरणं विधिनिर्मितम् । भवत्यवश्यं सा (पूतना) ĀdiP. 19. 64; आत्माङ्गसङ्गरहितो देहदुःखैर्न दह्यते YogVā. v. 67. 25; S'rīKaC. 24. 23; ChandaśCū. 2. 164(3); DhūrtaSa. 87. 16; पर्यङ्कोऽपि तवाङ्गसङ्गसुभगः SārṅgaPa. 3478; UjjvaNīMa. 426. 3; VīraBhā. 11. 32; अस्पृशत् प्रथममम्बुवधूनामङ्गसंङ्गचपलं जघनानि HammīMaKā. 6. 17; BṛBrahmaS. i. 3. 28; **2** sexual intercourse प्रोवाच भगवान् स्वयम् अङ्गसङ्गं करिष्यामि भवद्वाक्यं करोम्यहम् KṛṣṇaU. 2; यस्तेऽभ्यधायि समयः सकृदङ्गसङ्गो भूयात् BhāgP. iii. 23. 10; SaduktiKa. 197. 16; ततः प्रभृति मामुच्चैः पञ्चबाणो विबाधते) रक्ष सर्वाङ्गचङ्गत्वमङ्गसङ्गेन मामतः Samarā-Saṁ. 5. 107; जन्मान्तरीणरमणस्याङ्गसंगसमुत्सुका । … पातु नः पार्वती सदा SāhiDa. 620. 6; देवीविरोधमनुशङ्क्य तवाङ्गसंङ्गसौख्यं चिराभिलषितं कथमुज्जहामि MadaKeC. 41.

[2]**अङ्गसङ्ग** (aṅga-saṅga) *m.* treaty with the Aṅga country त्वं चोलोल्लोललीलां कलयसि कुरुषे कर्षणं कुन्तलानां त्वं काञ्चि(? ञ्ची)न्यञ्चनाय प्रभवसि रभसादङ्गसङ्गं करोषि । इत्थं राजेन्द्र बन्दिस्तुतिभिरुपहितोत्कम्पम् … नारीणामप्यरीणां हृदयमुदयते त्वत्पदाराधनाय SaduktiKa. 197. 16.

अङ्गसङ्गत (aṅga-saṅgata) *adj.* connected with the subsidiary rite (प्रतिग्रहः) मन्त्रवान्नियमैर्युक्तः कर्ममध्येऽङ्गसङ्गतः । क्रियमाणः कथं नाम विधिना नावगम्यते TantrVā. 998. 26 (*on* iii. 4. 34)

अङ्गसङ्गतस् (aṅgasaṅga-tas) *adv.* due to contact with the body

एकासनादेकयानान्निःश्वासस्याङ्गसङ्गतः । षडंशं फलभागी स्यान्नियतं पुण्यपापयोः SkandP. ii(4). 30. 31; BhaviP. 394B. 8 (ii(3). 1. 44); अन्तर्मनसि मां ये च चिन्तयेयुः । तेषां मुक्तिर्भवेदेव किं पुनर्मेऽङ्गसङ्गतः ĀdiP. 17. 72; YogVā. iii. 48. 73.

अङ्गसङ्गति (aṅga–saṅgati) *f.* **1** contact with the body लिङ्गात्मा पुरुषो ज्ञेयस्तस्यैवेहाङ्गसङ्गतेः BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1939; (रघूद्वहः) अङ्गसङ्गतिभियापसृत्वरीम् । …मैथिलीमनुसरन् स पातु वः YātrāPra. 8. 121.

अङ्गसङ्गभूत (aṅgasaṅga–bhūta) *adj.* produced by cohabitation एवागत्या-स्थितिरियं जगतो यदङ्गसङ्गभूतान्यङ्कलालितान्यपरित्याज्यान्यपत्यकान्यकाण्ड संस्तुतैर्नीयन्ते HarṣaC. 199. 16.

अङ्गसङ्गम (aṅga–saṅgama) *adj.* spreading over the whole body मुकुन्दलिङ्गालयदर्शने दृशौ तद्भृत्यगात्रस्पर्शेऽङ्गसंगमम् (स अम्बरीषः चकार) BhāgP. ix. 4. 19; (comm. सकलाङ्गव्यापि त्वगिन्द्रियम्); *m.* contact with (the limbs of) the body तस्य (अश्वस्य) अङ्गसङ्गमसुखानुभवोत्सुकायाः । … जगाम रजः पृथिव्याः S'iśuVa. 5. 54; SaraKaṇṭhā. 378. 20; अङ्गसंगमलालसाः । सर्वे राजान एवास्य बभूवुर्बालधारकाः PārśvC. 4. 16; RājTa.(Jo.) 64; युद्ध-मिषात्सहरङ्गे श्रीरङ्गेनाङ्गसंगमं प्राप्य । मुष्टिकचाणूराख्यौ ययतुर्निःश्रेयसम् PraboSu. 237; (भोगवती) तं सर्पम् … । खेलयामास … अङ्गसंगमैः BrahmP. 111. 67; वत्से विदग्धपुंगवस्याङ्गसंगमलक्ष्माणि राधिकायामभिलक्ष्य मन्युमानभिमन्युः संप्रति मधुपुर्यां सकुटुम्बो वस्तुमुत्कण्ठते VidaMā. 5. 2(4)

अङ्गसङ्गमृष्ट (aṅgasaṅga–mṛṣṭa) *adj.* wiped by the contact of the body तवाङ्गसङ्गमृष्टे (v. l. सृष्टे) । कुसुमास्तरणे क्लमापहं मे सुजनत्वाद-नुमन्यसेऽवकाशम् S'āk. 3. 24.

अङ्गसङ्गसृष्ट (aṅgasaṅga–sṛṣṭa) *adj.* produced by the contact of the body अपराधमिमं ततः सहिष्ये यदि रम्भोरु तवाङ्गसङ्गसृष्टे । कुसुमास्तरणे क्लमापहं मे सुजनत्वादनुमन्यसेऽवकाशम् S'āk. 3. 24.

अङ्गसङ्गिन् (aṅgasaṅg–in) *adj.* [*f.* –inī] having contact with the body वायवीयत्वं चास्य (त्वगिन्द्रियस्य) रूपादिषु मध्ये स्पर्शस्यैवाभिव्यञ्जकत्वात् अङ्गसङ्गिसलिलशैत्याभिव्यञ्जकसमीरणवत् NyāyKa. 45. 20; वाली … अङ्गसङ्गिनीं कांचन काञ्चनस्रजम् … सुग्रीवाय दत्त्वा … प्रशान्तासुरभूत् RāmāCam. 4. 19(3); अङ्गसङ्गी मृगाक्षीणां प्रियोऽजायत मारुतः NemiNir. 8. 20; (दुःशा-सनस्य) असृग्बिन्दुसंदोहैरङ्गसङ्गिभिः । निर्ववौ …भीमः PāṇḍaC. 13. 607; सततम् … अङ्गसङ्गिनी । कान्ता कुमारदेवीति तस्य (अभवत्) KīrtiKau. 3. 22; TarkBhā. (Ke.) 59. 13; तं रङ्गेशयमङ्गसङ्गिकमलालक्ष्येश्वरप्रक्रियं शान्तावद्यमनन्तमङ्गलगुणं देवं प्रपद्येमहि S'atDū. 182. 13; 198. 15; Upask. 218. 8 (*on* iv. 2. 11); Siddhā-Mu. 21. 15 (*on* 43) यमुनातटरेणुरेव पुंसामलमंहो विनिहन्तुमङ्गसङ्गी YātrāPra. 7. 119; MānaMe. 9. 10; राम राम तव नाम जपन्तः पामरा अपि तरन्ति भवाब्धिम् । अङ्गसङ्गिभवदङ्गुलिमुद्रः किन्तु चित्रमतरत् कपिरब्धिम् MahāN. 6. 17.

अङ्गसंग्रह (aṅga–saṅgraha) *m.* group of ancillaries स जात्युपपदो मन्त्रो वर्णः साधारणोऽपि वा । तदाद्यमक्षरं दीर्घस्वरमिष्टोऽङ्गसंग्रहः MṛgendraT. ii. 1. 10.

अङ्गसंघ (aṅga–saṅgha) *m.* group of limbs तृतीये मासि प्रादुर्भूतस्याङ्ग-सङ्घस्य चतुर्थे मासि स्थैर्यं स्थेमा भवति Mitā. 373. 27 (*on* 3. 80)

अङ्गसंचय (aṅga–sañcaya) *m.* collection of limbs दृश्यतां यत्र यत्रैव पतिता अङ्गसंचयाः । महापीठाश्च ते भूताः कामरूपादयो हर BṛDharmaP. i. 40. 48.

अङ्गसंचार (aṅga–sañcāra) *m.* movement of the limbs करपादाङ्ग-संचाराः स्त्रीणां तु ललिताः स्मृताः NatyaS'ā. 25. 50; प्रत्याहृत्य ततश्चेतो ह्रियमाणं बलात्तया । मनो नेत्राङ्गसंचारैरनाहार्यैरचिन्तयम् BṛKathāS'loSaṁ. 11. 8.

[1]**अङ्गसंज्ञ** (aṅga–sañjña) *adj.* which is called an accessory (of a *dhruvā*) ध्रुवाणामङ्गसंज्ञानि पञ्चानामपि नित्यशः NāṭyaS'ā. 32. 6.

[2]**अङ्गसंज्ञ** (aṅga–sañjña) *adj.* called Aṅga तस्मादमुं जनपदं विदुरङ्ग-संज्ञम् RamāCam. 1. 38.

[3]**अङ्गसंज्ञ** (aṅga–sañjña) *adj.* having the technical name *aṅga* (Gr.) यस्मात्प्रत्ययो विधीयते धातोर्वा प्रातिपदिकाद्वा तदादि शब्दरूपं प्रत्यये परतोऽङ्गसंज्ञं भवति KāśiVṛ. *on* P. i. 4. 13; PrakriKau. i. 219. 6; SiddhāKau. 45B. 4; LaS'abdeS'e. i. 252. 4.

अङ्गसंज्ञक (aṅga–sañjñaka) *adj.* which has the designation *aṅga* क्रोष्टुशब्दः प्रत्ययेऽङ्गसंज्ञो भवति । अङ्गसंज्ञकस्य च तस्य तृज्वत्त्वं स्त्रियामित्येवार्थः LaS'ābdeS'e. i. 252. 4; एवं चाङ्गसंज्ञकैकाच्कर्मके ये द्वे उच्चारणे तयोः पूर्वोऽभ्यास-संज्ञकः LaS'abdeS'e. ii. 514. 11.

अङ्गसंज्ञा (aṅga–sañjñā) *f.* **i.** technical term *aṅga* (base of a word) अङ्गसंज्ञायां तदादिवचनं स्यादिनुमर्थम् Vār. 1 *on* P. i. 4. 13; Vār. 5 *on* P. iii. 1. 9; अङ्गसंज्ञा तद्धनिमित्तं स्यात् MahāBh. i. 99. 3; तस्याप्यङ्गसंज्ञापूर्विके भपद-संज्ञे MahāBh. i. 297. 6; न चाङ्गसंज्ञाङ्गस्य कार्यमिति प्रतिषेधाभावः Pradī. vi. 3. 10 (*on* vii. 1. 1); भिशब्दस्याङ्गसंज्ञानिबन्धनो गुणो मा भूत् Pradī. iii. 110A. 36 (*on* iii. 1. 78); नन्वङ्गसंज्ञा धातुसंज्ञा च कंसविशिष्टस्य प्राप्ता SiddhāKau. 427A. 9; 45B. 5; न हि … अदन्तस्याङ्गसंज्ञेत्युक्तमस्ति LaS'abdeS'e. i. 194. 13; अङ्गसंज्ञा-द्वारास्य परनिमित्तत्वम् LaS'abdeS'e. ii. 468. 12; ii. 453. 16; **ii** designation as *aṅga* (a limb) श्रोत्रत्वगादिनाड्यश्च प्रोच्यन्तेऽत्राङ्गसंज्ञया BṛĀraUBhVā. iv. 3. 1940.

अङ्गसंज्ञानिमित्त (aṅgasañjñā–nimitta) *n.* condition for the designation *aṅga* एवं तुटिकृते समुदायोऽङ्गसंज्ञानिमित्तम् Pradī. iv. 199A. 31–32 (*on* iv. 3. 15); iv. 201B. 20 (*on* iv. 3. 23); अङ्गसंज्ञानिमित्तस्यान्यस्यासंभवात् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. vii. 1. 33; अङ्गसंज्ञानिमित्तयोर्यकारवकारयोर्ग्रहणेऽनु-नासिकयोर्यकारवकारयोर्ग्रहणमनर्थकमेव PariVṛ.(Sī.). 99. 11; अङ्गसंज्ञानिमित्तं यच्च-ह्परं णिरिति यावत् SiddhāKau. 365B. 9; अकारात्परेषामङ्गसंज्ञनिमित्तटादीना-मित्यर्थः LaS'abdeS'e. i. 193. 13; i. 200. 6; i. 207. 5; i. 285. 9; ii. 264. 3; ii. 264. 6; ii. 537. 20.

अङ्गसंज्ञानुवृत्ति (aṅgasañjñānuvṛtti) *f.* continuation of the designation *aṅga* इह तु अङ्गसंज्ञानुवृत्तौ पर्याय उक्त इति विरोधः Pradī. ii. 193A. 34 (*on* i. 4. 1)

अङ्गसंज्ञाभाव (aṅgasañjñābhāva) *m.* absence of the technical term *aṅga* अनधिकारे ह्यङ्गसंज्ञाभावः Vār. 9 (*on* iii. 1. 91)

अङ्गसंज्ञासूत्र (aṅgsañjñā–sūtra) *n.* aphorism enjoining the term *aṅga* अङ्गसंज्ञासूत्रमित्यर्थः Pradī. ii. 228B. 25 (*on* i. 4. 13) तत्र हि पक्षे उरदित्यत्राङ्ग-संज्ञासूत्रोपस्थानात् संनिहितः प्रत्ययः Pradī. vi. 3. 16 (*on* vii. 1. 1); अङ्गसंज्ञासूत्रे च भाष्ये उक्ततया LaS'abdeS'e. i. 76. 5; i. 168. 5.

अङ्गसदन (aṅga–sadana) *n.* exhaustion of the body दाहाङ्गसदनं मूर्च्छा शिरोरुक् क्लमदीनता ।…सविशेषौषधाकृतिः HāriS. iii. 2. 58; पित्तास्रकोप-तृण्मूर्च्छास्वरांगसदनभ्रमाः । … तत्र स्तम्भनमौषधम् AṣṭāSaṁ. i. 135. 16 (1. 26); i. 291. 11 (3. 12); क्लमो दाहोऽङ्गसदनम् … सावशेषौषधाकृतिः SiddhYo. 1. 85; 75. 36.

अङ्गसंतति (aṅga–santati) *f.* chain or series of *aṅgamantras* इति षाड्गुण्यरूपेयं दर्शिता तेऽङ्गसंततिः AhirbuS. 19. 34.

अङ्गसंताप (aṅga–santāpa) *m.* torment of the body ननु लज्जापङ्कनि-मज्जनमनुभवन्त्या मेऽर्धावलम्बनोऽयमङ्गसन्ताप इति PrasaRā. 5. 0 (33)

अङ्गसंदंश (aṅga–sandaṁśa) *m.* compression by the limbs (thighs) अङ्गसंदंशेन च पीडितं चिरादपनयति KāmSū. 274. 14 (5. 3) (अङ्गसंदंशेन चेत्यूरुद्वयसंदंशेन नायकेन पीडितं चिरादपनयति JayaMa. 275. 6)

अङ्गसंधान (aṅga–sandhāna) *n.* joint of the limbs of the body सन्धयश्चाङ्गसंधानाद्देहे प्रोक्ताः कफान्विताः S'ārṅgaS. i. 5. 37.

अङ्गसंधि (aṅga–sandhi) *m.* joint of the limbs of the body सर्पैः … कुपितैर्दंशयामास सर्वेष्वेवाङ्गमर्मसु (v. l. अङ्गसन्धिषु) MahāBhā. i. 119. 36; स्तनोरबाहु° … अंसाङ्गसन्धिषु । … यत् स्थितम् । तदापो घ्नन्तु दौर्भाग्यम् BṛParāSm. 11. 20; अङ्गसन्धिषु । जृम्भणानि … उपलक्षयेत् ParaS. 11. 11; अङ्गसन्धिषु सर्वेषु निष्पीड्य बहुलं तथा । प्रसारयेदङ्गसंधीन्न च क्षेपेण चाक्रमात् AgniP. 280. 29; जानुजङ्घोरु°…अङ्गसन्धिषु । निस्तोदः RugVi. 23. 6; तुकारं सर्वसन्धिषु (v. l. चाङ्ग-सन्धिषु)…विन्यसेत् BhaviP. 43A. 23 (i. 17. 79); (*f.*) अङ्गसन्धिषु सर्वासु पलत्वं चान्तरङ्गतः PadmP. ii. 53. 85; श्रीकण्ठं हृदि विन्यस्य हां पृष्ठे चाङ्गसन्धिषु Īśān-S'iPa. i. 39. 127; वंशो नतः सपदि सर्वनरेश्वराणां तेनाङ्गसन्धिषु न स क्वचनापि भग्नः UdaySuKa. 41. 30; उदानः…आस्ते…अङ्गसन्धिषु SaṁgīRa. i. 42. 3 (1(2). 66); अङ्गसंधौ करं न्यसेच्छस्त्रे संधानमुच्यताम् S'ilpaRa. ii. 35. 11.

अङ्गसंधेय (aṅga–sandheya) *adj.* to be executed with limbs शिरः-प्रभृतिपादान्ते (यानि) अङ्गसंधेयानि कर्माण्युक्तानि AbhinBhā. ii. 129. 14 (*on* 12. 1)

अङ्गसंनिवेश (aṅga–sanniveśa) *m.* position or structure of the limbs अथाङ्गसंनिवेशादि सर्वमूह्यं स्वबुद्धितः S'ilpaRa. i. 46. 74.

अङ्गसंनिहित (aṅga–sannihita) *adj.* associated with a (sacrificial) accessory अङ्गसंनिहितपश्वादिद्रव्यसिद्ध्यर्थमपि तत्परिक्रयप्रसङ्गात् VedāntKa. 502. 15 (*on* iii. 4. 44)

अङ्गसप्तक (aṅga–saptaka) *n.* group of seven constituents (of government) अङ्गसप्तकसम्पत्त्या जयत द्वीपसप्तकम् Yādavā. 22. 29; (of a variety of drama) भाणिका … अत्राङ्गसप्तकम् । उपन्यासोऽथ विन्यासो विबोधः साध्वसं तथा । समर्पणं निवृत्तिश्च संहारः SāhiDa. 370. 13.

अङ्गसभा (aṅga–sabhā) *f.* minor hall पुरः पृष्ठे सभा मत्तवारणं मण्डपः…। चतस्रोऽङ्गसभाः कार्याः ĪśānS'iPa. ii. 29. 71.

अङ्गसम (aṅga–sama) *adj.* synchronising with features (of vocal music) ध्रुवाणां ग्रहमोक्षेषु कलान्तरकलासु च । यदङ्गं क्रियते वाद्यं तदङ्गसममुच्यते

NāṭyaS'ā. 34.141; गीतस्य ग्रहमोक्षादीन्यङ्गान्यत्र···तदङ्गसमम् SaṁgīRa. iii. 497.9 (6.1211) (comm. गीतस्य अङ्गानि ग्रहमोक्षादीनि यदनुगच्छति तदङ्गसमम्)

अङ्गसमन्वय (aṅga-samanvaya) *m.* combination of the (five) types of *prahāṇas* शुभाचयोऽथाश्रययत्नयोग्यता विवेकतोदग्रशुभाभिरामता। जिनात्मजे ह्यङ्गसमन्वये पुनर्मतं हि सम्यक्परिपाकलक्षणम् MaYānaSū. 30.5 (8.10)

अङ्गसमन्वित (aṅga-samanvita) *adj.* accompanied by subordinate (*mantra*) आरम्भसन्ध्यालोपेषु मूलमङ्गसमन्वितम् (जपेत्) JayāS. 25.4; MālinīT. 8.48.

अङ्गसमर्थ (aṅga-samartha) *adj.* competent to perform subsidiaries प्रकृतेऽप्यङ्गसमर्थमातुरं प्रति ··· अप्रवृत्तेः। यथाहुः स्यादित्यादिवाक्यमङ्गसमर्थस्यातुरपदवाच्यस्य संन्यासस्य कर्तव्यताविधायकं तावदेषितव्यम् SiddhāTa. 43.7.

अङ्गसमर्पक (aṅga-samarpaka) *adj.* conveying (the sense of) subsidiaries न हि स्वर्गकामवाक्ययोरङ्गसंबन्धबोधकत्वमपि तदुचितशब्दकल्पनां विना सम्भवति तयोरङ्गसमर्पकशब्दाभावात् VidhiRa. 7 (34.22)

अङ्गसमर्पण (aṅga-samarpaṇa) *n.* **i** offering the body अवचनं वचनं प्रियसंनिधौ ··· । अवयवावरणं च ··· तर(? द)ङ्गसमर्पणम् S'aṭTrayī. 384; SubhāRaK. 17.38; SaduktiKa. 73.9; SūktiMu. 88.18; Subhāṣi. 2052; (जाया) विदधानाङ्गसमर्पणम् KuṭṭaMa. 443; **ii** resting a limb against (another's limb) (स्त्रियो जातानुरागाया नायके) आलिङ्गनं मुहुः सख्यास्तदङ्गेऽङ्गसमर्पणम् BhāvPra.(S'ā.) 113.21 (5)

अङ्गसमाख्या (aṅga-samākhyā) *f.* designation as *aṅga* (auxiliary science) अङ्गानि व्याकरणज्योतिःशिक्षाछन्दोनिरुक्तानि ··· तेषामङ्गसमाख्या NyāyMañ. i. 3.10.

अङ्गसमाख्यायम् (aṅga-samākhyāyam) *ger.* by enumerating the limbs अक्षी इव कर्णाविव नासे वेत्यङ्गसमाख्यायमेवास्मिंस्तदिन्द्रियाणि दधाति AitBr. 4.4 (89)

अङ्गसमाप्ति (aṅga-samāpti) *f.* **i** conclusion of the body (of *jāti*) न्यासोऽङ्गसमाप्तौ स चैकविंशतिसंख्यः NāṭyaS'ā. 28.72 (comm. अस्यां जातिशरीरसमाप्तौ); **ii** conclusion of an accessory rite कालसंबन्धस्य वैमृधेतराङ्गसमाप्त्युत्तरकालत्वाभिप्रायेण नेयत्वात् MayūMāli. 389.17 (*on* iv. 3.14)

अङ्गसमायुक्त (aṅga-samāyukta) *adj.* [*f.* -ā] **i** connected with limbs (चार्यः) यस्मादङ्गसमायुक्तास्तस्माद् व्यायाम उच्यते NāṭyaS'ā. 10.2; **ii** endowed with the constituents or accessories अङ्गसमायुक्तः समाधिः AbhidhKoBh. 433.9(*on* 8.1)

अङ्गसमालम्भन (aṅga-samālambhana) *n.* anointing of the limbs अनुलेपने अङ्गसमालम्भने AbhinBhā. ii. 51.18 (*on* 9.108)

अङ्गसमाश्रित (aṅga-samāśrita) *adj.* abiding in the body प्रकुपिता दोषास्त्रयस्त्वङ्गसमाश्रिताः। रक्तेन सह संसृष्टाः BhelaS. 175.26 (6.17)

अङ्गसमुच्चय (aṅga-samuccaya) *m.* aggregate of accessories प्रयोगविध्यैक्यमादायैवाङ्गसमुच्चय उपपादनीयः BhāṭṭDī. iv. 134.14 (*on* xi. 1.2)

अङ्गसमुदाय (aṅga-samudāya) *m.* **i** aggregate of limbs अङ्गशब्दोऽत्राङ्गसमुदाये शरीरे वर्तते KāśiVṛ. *on* ii. 3.20; **ii** aggregate of accessories तदङ्गिरूपमुताङ्गसमुदायमात्रं नाट्यम् AbhinBhā. i. 7.14 (*on* 1.5); प्रत्येकमाधिक्याभावेऽप्यङ्गसमुदायस्याधिक्यसद्भावात् MayūMāli. 185.9 (*on* iii. 1.2)

अङ्गसमुद्भव (aṅga-samudbhava) *adj.* [*f.* -ā] arising from (gestures of) limbs सिद्धिस्तु द्विविधा ज्ञेया वाङ्मनोऽङ्गसमुद्भवा NāṭyaS'ā. 27.2; वाक्सत्त्वाङ्गसमुद्भवैरभिनयैः ··· वामाङ्गाः प्रणयन्ति ··· मदनक्रीडामहानाटकम् BālRā. 10.70 = SaduktiKa. 289.17.

अङ्गसमेत (aṅga-sameta) *adj.* associated with subsidiary deities मुद्राश्चाङ्गसमेतानां देवानाम्···दर्शयेत् LakṣmīT. 45.94.

अङ्गसंपत्ति (aṅga-sampatti) *f.* accomplishment of accessories अङ्गसंपत्त्यर्थमेवोत्कर्षस्य वक्तुं शक्यत्वात् NyāyRaMā. 113.8.

अङ्गसंपद् (aṅga-sampad) *f.* perfection of a limb लक्षणम् ··· मुद्राङ्गसंपदोः Vaija. 252.28; NānārthāSaṁ. ii. 182.1551.

अङ्गसंपन्न (aṅga-sampanna) *adj.* perfect in (all) parts चतुर्वृत्त्यङ्गसंपन्नम्···को न प्रबन्धं बान्धवीयति SaraKaṇṭhā. 569.9.

अङ्गसंपादन (aṅga-sampādana) *n.* performance of subsidiaries or obtainment of materials अङ्गसम्पादनासम्भवेऽपि स्मृत्यन्तरोक्तम् SmṛtiCan. v. 420.7.

अङ्गसंपूर्ति (aṅga-sampūrti) *f.* fulfilment of the remnant मुज्यते यत्सुखम्···गृहाश्रमे। स्वर्गस्तस्याङ्गसंपूर्तिः SabhāS'. 98.

अङ्गसंप्रयोग (aṅga-samprayoga) *m.* association (of the sense organs) with (their) objects यश्च बुद्धीन्द्रियाणां यथास्वमङ्गैः संप्रयोगः सोऽङ्गसंप्रयोगः···इन्द्रियार्थसंनिकर्षलक्षणः JayaMa. 17.5 (*on* 1.2)

अङ्गसंबद्ध (aṅga-sambaddha) *adj.* connected with accessories क्वचिदङ्गसंबद्धे स्वर्गो लोक इत्यादौ स्तुतिरुपलभ्यते ··· अङ्गसंबद्धविधिपदशून्यवाक्यस्य स्तुतित्वदर्शनात्···स्तुतित्वम् PrakaVi. 958.20.

अङ्गसंबन्ध (aṅga-sambandha) *m.* connection (of the principal) with the accessory अङ्गिसंबन्धे लक्षणा अङ्गसंबन्धे तु श्रुतिः ṬupṬ. 183.10 (*on* ix. 1.3); BālaKrī. i. 23.5 (*on* 1.7); प्रकरणस्यैवाङ्गसंबन्धप्रतिपादकत्वात् Bhām. 619.7(*on* iii. 3.25); अङ्गसंबन्धात्तु प्राग्विषयाभावेनाप्रतिपन्ने नियोगे सर्वमिदमजातपुत्रक्रीडनकमापद्यते NyāyRaMā. 111.19; PrasthāBhe. 4.1; स्वर्गसंबन्धस्याङ्गसंबन्धस्य चान्यलभ्यत्वेऽपि ··· स्वर्गकामवाक्ययोः ··· अङ्गसंबन्धबोधनार्थत्वमित्याहुः VidhiRa. 7 (36.18); 7 (34.19); 7 (35.4); उत्पत्तिविनियोगाङ्गसंबन्धादौ ··· विधेर्व्यापाराभावात् BhāṭṭDī. i. 286.4 (*on* iii. 3.14); पौर्णमासस्य संस्थोत्तरकालमङ्गसंबन्धासंभवात् कथमुभयार्थता ··· अङ्गसंबन्धश्च प्रयोजनान्वयानन्तर्भा(? रभा)वित्वेन कालान्वयात् प्रागेव वैमृधस्य प्रयोजनाकाङ्क्षायां प्रकरणादुभयार्थत्वे सति MayūMāli. 389.15 (*on* iv. 3.14); BālamBha. i. 347.22 (*on* 1.3); *adj.* which has connection with the accessory अङ्गसंबन्धे पर्णमयीत्वादौ विधिरुपलभ्यते PrakaVi. 958.18.

अङ्गसंबन्धबोधक (aṅgasambandha-bodhaka) *adj.* conveying the connection (of the principal) with the accessory अङ्गसंबन्धबोधको विधिर्विनियोगविधिः PrasthāBhe. 4.1; VidhiRa. 7 (34.20); अङ्गसंबन्धबोधकरूपविनियोगविधिरप्याद्य एव BālamBha. i. 347.22 (*on* 1.103)

अङ्गसंबन्धबोधकत्व (aṅgasambandhabodhaka-tva) *n.* the nature of indicating the connection (of the principal) with the accessory सर्वकामवाक्ययोरङ्गसंबन्धबोधकत्वानङ्गीकारेण प्रकरणबलात्तद्बोधकं वाक्यं कल्पयितुं शक्यम् VidhiRa. 7 (36.7); 7 (34.20); 7 (35.4)

अङ्गसंबन्धबोधन (aṅgasambandha-bodhana) *n.* indication of the connection (of the principal) with the accessory इदं वाक्यद्वयम्···नापि अङ्गसंबन्धबोधनार्थं प्रकरणकल्प्येन वाक्येन तत्प्राप्तिसंभवात् VidhiRa. 7(34.19); 7(36.21)

[1]अङ्गसंबन्धिन् (aṅga-sambandhin) *adj.* **1** related to the constituent part of a state or government अन्यस्याङ्गसंबन्धिनमपकारमन्यदङ्गं कर्तुं न शक्नोति ManvaMu. 418.12 (*on* 9.296); **2** related to the stem (in Gr.) अङ्गवृत्तपरिभाषया वारणमपि चिन्त्यं तस्या अङ्गसंबन्धिकार्यविषयत्वात् LaS'abdeS'e. i. 328.14.

[2]अङ्गसंबन्धिन् (aṅga-sambandhin) *adj.* related to the Aṅga country न ह्यङ्गसम्बन्धिनिवासत्वेन अङ्गाः इत्यादितो बोधः LaS'abdeS'e. ii. 252.12.

अङ्गसंभव (aṅga-sambhava) *adj.* [*f.* -ā] **1** produced by the movements of the limbs एवमेते ह्यभिनया वाङ्नेपथ्याङ्गसम्भवाः। प्रयोगज्ञेन कर्तव्या नाटके सिद्धिमिच्छता NāṭyaS'ā. 25.125; **2** born of the body ममाङ्गसंभवा राधा त्रिपुरा KālīViT. 28.14; 28.41; तद्वदेव कृता वृत्तिर्धात्रा तस्याङ्गसंभवा RasāSu. 71.9 (1.259); तवाङ्गसंभवो देव पुत्रोऽहं वल्लभस्तव। यत्करोति महादेव पिता पुत्रस्य तत्कुरु BhaviP. 232B.32 (i. 155.60); वर्षे वर्षे तु ते सप्त भविष्यन्त्यङ्गसंभवाः। कुमाराः कौरवांशाश्च द्रौपदंशाः सुता नृप BhaviP. 491A.8 (iii(3). 17.3)

अङ्गसंभव (aṅga-sambhava) *m.* **1** (*mantra*) related to the limb (heart etc.) विधाय सूत्रैः संवेष्ट्य पूजयित्वाङ्गसंभवैः। रक्षार्थं जगदीशाय भक्तिनम्रः समर्पयेत् AgniP. 78.65; **2** son योऽसौ प्रजापतिस्त्वन्यो दक्षनामाङ्गसंभवः NaraP. 4.5; **3** production of the blade(?) of a sword गजशुण्डाकृतिर्भूमौ कृष्णायामङ्गसंभवः। गजवज्रमिति प्राहुः YuktiKa. 144.4.

अङ्गसंभार (aṅga-sambhāra) *m.* equipment of the ancillary factors आनुकूल्यान्निपकस्याङ्गसंभारैः शैक्षस्यार्याष्टाङ्गमार्गानुकूल्यात् MaYānaSū. 79.12 (12.8)

अङ्गसंभूत (aṅga-sambhūta) *adj.* born of the body (देवी पार्वती) यस्याः सर्वम्··· । ब्रह्माण्डमङ्गसंभूतं सदेवासुरमानुषम् SkandP. vi. 62.73.

अङ्गसंभोगसंस्थ (aṅgasambhoga-saṁstha) *adj.* worn for the delight (or enjoyment) of the body नानारत्नैः कनकखचितैरङ्गसंभोगसंस्थैः ···श्रीधरेवातिभासि NāṭyaS'ā. 15.119.

अङ्गसंमत (aṅga-sammata) *adj.* acceptable or agreeable to the body नान्यलेपः प्रशस्यो हि स विष्णोरङ्गसंमतः SkandP. ii(2). 38.108.

अङ्गसंमर्द (aṅga-sammarda) *m.* crushing of the body बहुतरशारीरव्यापारजन्मा निःश्वासाङ्गसंमर्दनिद्रादिकारणीभूतः खेदविशेषः श्रमः RasGaṅ. 103.7.

अङ्गसंमर्दन (aṅga-sammardana) *n.* pressing of the body सुखोष्णतोयेन··· । अङ्गसंमर्दनं पथ्यं निद्राव्यायामवर्जितम् HārīS. iii. 2.51.

अङ्गसरस् (aṅga-saras) *n.* body in the form of a lake लावण्यजल-

सम्पूर्णे तस्याङ्गसरसि स्थिते । सन्नेत्रपत्रे वक्त्राब्जे स्त्रीदृग्भृङ्गा न केऽपतन् PārśvC. 5. 143.

अङ्गसर्वस्वसहित (aṅgasarvasva-sahita) *adj.* together with the limb and property अङ्गसर्वस्वसहितो हीयते तेन येनाङ्गेनापराध्यते तेन सर्वस्वेन च हीयते DaṇḍaVi. 172. 16.

अङ्गसर्वस्विन् (aṅgasarvasv-in) *adj.* characterised by a limb and property को दण्ड इति चेत् अगुप्तां चेद् गच्छत्यङ्गसर्वस्वी हीयते, अङ्गं च सर्वस्वं तद्वान् ManuBh. ii. 226. 10 (*on* 8. 374); अङ्गसर्वस्वीति व्याख्येयम् – तथा कर्तव्यं यथाङ्गं सर्वस्वं च तस्य दण्डो भवति ManuBh. ii. 227. 5 (*on* 8. 376); तत्र गुप्तायां सङ्गहे तावदङ्गसर्वस्वी ताभ्यां हीयते SmṛtiCan. iv. 746. 20.

अङ्गसहित (aṅga-sahita) *adj.* together with a subsidiary तेषां च करणत्वम् ···इतरेतरयुक्तानामङ्गसहितानां चावगतमिति तादृशानां तदनुपादेयं कालं प्रत्युपादीयमानत्वात् TantrVā. 471. 4 (*on* ii. 2. 3); मा भूद्वाक्यद्वयसामर्थ्यात् समुच्चय: अङ्गसहितप्रधानानुष्ठापकप्रयोगवचनो व्रीहियवौ समुच्चाययतु VedāntKa. 367. 7 (*on* iii. 2. 7)

अङ्गसाकल्य (aṅga-sākalya) *n.* 1 totality or completeness of the limbs न हि···प्रपञ्चं दर्शयतोऽङ्गसाकल्यवैकल्यविभागेन रागद्वेषविभाग: BrahmSi. 11. 1; मायाकारस्येवाङ्गसाकल्यवैकल्यभेदेन विचित्रान्प्राणिनो दर्शयतो न वैषम्यदोष: Bhām. 375. 12 (*on* ii. 1. 34); 2 totality or completeness of the subsidiaries अतोऽङ्गसाकल्यालोचनया सहप्रयोगमध्यवस्याम: S'āstrDī. 450. 14 (*on* vi. 1. 4); काम्ये तेनाङ्गसाकल्यमाहुर्नित्ये विपर्ययम् NyāyRaMā. 104. 13; 103. 2; अङ्गसाकल्यार्थं सहैव प्रयोग: BhāṭṭDī. ii. 223. 17 (*on* vi. 1. 4)

अङ्गसाचिव्य (aṅga-sācivya) *n.* accompaniment of the subsidiaries प्रथमत: फलापूर्वमेव कल्प्यं न तु उत्पत्त्यपूर्वम् । तत्तूक्तरीत्या अङ्गसाचिव्यनिर्वाहार्थं पश्चादेव कल्प्यम् MayūMāli. 105. 10 (*on* ii. 1. 2)

अङ्गसाद (aṅga-sāda) *m.* exhaustion or fatigue of the body शङ्खी-विषेणाङ्गसाददाहोदरविवृद्धय: (जायन्ते) SuśruS. v. 2. 15; छर्द्यङ्गसादज्वरगौर-वार्तम् ··· विलङ्घनै: ··· उपाचरेत् SuśruS. vi. 24. 23; vi. 39. 34; vi. 39. 50(3); शोषाङ्गसादबाधिर्यसंमोहभ्रमहृद्गदा: । तृष्णाया निग्रहात् AṣṭāHṛ. i. 4. 11; Aṣṭā-Saṁ. i. 18. 23 (1. 5); श्लेष्मा तु छर्द्यरोचकप्रसेकाङ्गसादाविपाकशीतज्वरगात्रगौरवाणि (करोति) AṣṭāSaṁ. i. 70. 11 (1. 11); i. 101. 6 (1. 19); भृशमङ्गसादम् ··· अविशददृश: ···अपास्य मदं विदधुस्तदीयगुणमात्मना शुच: S'iśuVa. 15. 82; 10. 30; मन:क्षोभपूर्वकोऽङ्गसाद:, साध्व-गृहेऽङ्गसादे सदनम् ParyāRaMā. 1527; सम्, तदभाव: प्रागल्भ्यम् Avalo. 53. 21 (*on* 3. 36) = Kāvyānu(He.) 378. 14; अत्र मालत्या: पुष्पावचयजन्मा श्रम: माधवावलोकनजा च रति: स्वेदगद्गदाङ्गसाद-नयनमुकुलैस्तुल्यधर्मिणौ मिथ: संकीर्येते SaraKaṇṭhā. 593. 4; अङ्गसादेऽपि सदनम् Hārāva. 268; °विभाव्यमानस्तम्भसम्भ्रमाङ्गसादादिभावै: सम्भोगशृङ्गार: प्रकाश्यते BhāvPra.(S'ā.) 306. 2(10); 307. 6(10); अङ्गसादश्च चिन्ता च जाड्यं शय्यारति-स्सदा । एवं प्रोषितनाथाया विक्रिया: कथिता बुधै: BhāvPra.(S'ā.) 100. 7(4)

अङ्गसादन (aṅga-sādana) *n.* exhaustion or weariness of the body अस्यास्तु (विरहोत्कण्ठिताया:) चेष्टा हृत्तापो वेपथुश्चाङ्गसादनम् RasāSu. 32. 3 (1. 129)

अङ्गसादप्रकथन (aṅgasāda-prakathana) *n.* proclaiming the fatigue of the body अङ्गसादप्रकथनं दूतादीनामनुत्तरम् । एवमादीनि चिह्नानि दूरस्थानां तु योषिताम् BhāvPra.(S'a.) 116. 1(5)

अङ्गसादादिक (aṅgasādādi-ka) *n.* exhaustion of the body etc. अङ्ग-सादादिकं तत्र यक्षिणी बाधते शिशुम् ĪśānS'iPa. i. 41. 86.

अङ्गसाद्गुण्य (aṅga-sādguṇya) *n.* fruitfulness of the subsidiaries तत्र ' य इष्टया ' इत्यादिवाक्येन विहितपर्वकालविरोधे प्रधानस्यैव धर्मानुग्रह: अङ्गानां तु प्रधानसाद्गुण्यार्थत्वेन तद्विरोधेऽङ्गसाद्गुण्यस्याकिञ्चित्करत्वात् BhāṭṭDī. iv. 252. 7 (*on* xii. 2. 9); GuruCandr. i. 282. 23.

अङ्गसाधन (aṅga-sādhana) *n.* capturing the (opponent's) body सुमुखी नाम विज्ञानं संकोचादङ्गसाधनम् Mānaso. iv. 6. 924.

अङ्गसाधर्म्य (aṅga-sādharmya) *n.* similarity in respect of the limbs ऋतवोऽङ्गानि, संवत्सरावयवत्वादङ्गसाधर्म्यात् BṛĀraUBh. 10. 3 (*on* i. 1. 1)

अङ्गसाधारण (aṅga-sādhāraṇa) *adj.* common to (all) the auxiliary sciences (of the Veda) न च नित्याध्ययनविषयत्वं वेदत्वमिह विवक्षितमिति वाच्यम् । अङ्गसाधारणस्य तस्य वेदत्वरूपत्वाभावात् S'ivārkaMaDī. i. 156. 9 (*on* i. 1. 3)

अङ्गसाधारणत्व (aṅgasādhāraṇa-tva) *n.* the state of being in common with the subsidiaries दीक्षा: सोमस्य इति वचनेन ··· दीक्षाया: प्रधान-मात्रार्थत्वेनाङ्गसाधारणत्वाभावात् BhāṭṭDī. iv. 233. 8 (*on* xii. 1. 11)

अङ्गसाधारण्य (aṅga-sādhāraṇya) *n.* the state of being in common with the subsidiaries न च दक्षिणा सोमस्य इत्यङ्गसाधारण्यनिवर्तकत्वम् प्रसङ्ग-निवर्तकत्वमपि शङ्क्यम् BhāṭṭDī. iv. 236. 18 (*on* xii. 1. 16); iv. 236. 23 (*on* xii. 1. 16)

अङ्गसामग्री (aṅga-sāmagrī) *f.* all the requisites or means of the subsidiaries अङ्गसामग्र्यसंपत्तेरशक्तेरपि कर्मणाम् । ···उपाया नैव सिध्यन्ति LakṣmīT. 17. 68.

अङ्गसामान्य (aṅga-sāmānya) *n.* similarity or commonness of constituents धेन्वै वा एतद्रेतो यदाज्यं पयो वानडुहस्तण्डुला इति गौरेवाङ्गसामान्यात् BaudhS'S. i 44. 1.

अङ्गसाम्य (aṅga-sāmya) *n.* **i** consonance with the movements or gestures (of the limbs) तच्च गानं स्वरवर्णालंकारलक्षणमाभिमुख्यमङ्गसाम्यं नेयम् AbhinBhā. i. 186. 11 (*on* 4. 276); **ii** similarity with a subsidiary rite नर्तूनित्याहिते कालो बाध्य: सोमस्य वाग्रिम: । अङ्गसाम्यात्पुरैवास्य बाधात्सोमीय-बाधनम् NyāyMāVi. 299. 16 (*on* v. 4. 5)

अङ्गसाम्राज्य (aṅga-sāmrājya) *n.* kingship of the country of Aṅgas कर्णम् ··· । स्वभुक्ते सो(दुर्योधन:)ऽङ्गसाम्राज्येऽभ्यषिञ्चत्तीर्थवारिभि: PāṇḍaC. 3. 447; 3. 461.

अङ्गसार (aṅga-sāra) *m.* the tree *Delbergia sissoo* गुरुसारोऽङ्गसारश्च कृष्णसारो निगद्यते AbhidhāMañ. 70. 10.

अङ्गसारका (aṅga-sārakā) *f.* the tree *Delbergia sissoo* कृष्णसारा सैवाङ्गसारका S'abdaRa.(Vā.) 938.

अङ्गसावर्ण्य (aṅga-sāvarṇya) *n.* similarity with the bodily complexion भ्रक्षणादङ्गसावर्ण्यं श्वित्रिणां जनयेन्नृणाम् SuśruS. iv. 9. 38.

अङ्गसाहित्य (aṅga-sāhitya) *n.* togetherness of or combination with the subsidiaries तत्र ह्युभे कुर्यादित्यङ्गसाहित्यश्रवणात् VedāntKa. 367. 16 (*on* iii. 2. 7); ननु चैवं सति समुदायद्वयस्येतरेतरयुक्तस्य करणत्वान्न अङ्गसाहित्यवत् न परस्पर-तद्विवक्षापि TantrVā. 471. 11 (*on* ii. 2. 3); तदेवं महाप्रयोगवचन: सर्वेषां प्रधाना-नामङ्गसाहित्यं बोधयत् ··· एकैकस्य प्रधानस्य स्वस्वाङ्गसाहित्यं ब्रूते CaturCin. iii(1). 761. 22; असमर्थं प्रति प्रवृत्तौ प्रधानविधेरङ्गवाक्यैकवाक्यतया प्रतिपन्नस्याङ्गसाहित्यस्य बाधापत्ते: MīmāNyāPra. 243. 26; MīmāKau. iii(2). 170. 21 (*on* ii. 2. 3); अङ्ग-साहित्यवेषेण स्वरसंपत्त्यर्थमङ्गेष्वपि तत्स्वरानुष्ठानमात्रम् MayūMāli. 234. 12 (*on* iii. 3. 2); 106. 5 (*on* ii. 1. 2); 577. 26 (*on* ix. 1. 2); अङ्गसाहित्यानुरोधेन ···युगपदुप-कर्तव्यत्वावगते: BhāṭṭDī. ii. 161. 13 (*on* v. 1. 5)

अङ्गसिद्धि (aṅga-siddhi) *f.* **i** accomplishment of a subsidiary कुर्वीत यद्यदङ्गं विहीयेत तत्संख्याद्वि-चाङ्गसिद्ध्यर्थं तदशक्तौ स भक्तित: KulārT. 15. 10; यद्यदङ्गं विहीयेत तत्संख्याद्वि-गुणो जप: । कर्तव्यश्चाङ्गसिद्ध्यर्थं तदशक्तेन भक्तित: TantrSā.(K.) 37. 14; **ii** control over the limbs, perfection of the limbs अङ्गक्रिया अङ्गसिद्धि: AbhinBhā. ii. 117. 11 (*on* 10. 103); **iii** establishment of being an auxiliary science (of the Veda) व्याकरणस्य शास्त्रत्वानुपपत्तेरङ्गसिद्धेश्च वैदिकविध्य-पेक्षितार्थसंपर्कित्वं नूतनमस्येषितव्यम् NyāyMañ. i. 375. 1; **iv** accomplishment of the mystic formula (*aṅgamantra*) स्वनाम्न: पूर्ववर्णं च मात्राव्यञ्जन-वर्जितम् । आङ्गिको लाञ्छनचय: स्वस्वसंज्ञादयस्तु षट् । साधार(? सामान्य) मेतत्सर्वेषां नवानामङ्गसिद्धये JayāS. 30. 3; अथास्या अङ्गसिद्ध्यर्थमेकमङ्गं निशामय AhirbuS. 18. 41; **v** accomplishment of the minor divinities क्रमादष्टपीठ-स्थिता देवताश्चाङ्गसिद्धिर्वृतिस्था ĪśānS'iPa. i. 17. 41.

अङ्गसुख (aṅga-sukha) *adj.* comfortable or pleasant to the body पुष्पास्तरांस्तेऽङ्गसुखानतन्वन् Bhaṭṭi. 10. 22.

अङ्गसुख (aṅga-sukha) *n.* comfort or pleasure of the body अङ्गसुखदो महोदय: । ··· हूयतेऽल्पतपसां न हव्यभुक् YogYā. 8. 14; बस्तिदानात्परं नास्ति चिकित्साङ्गसुखावहा KāśyaS. 277A. 16.

अङ्गसुखदायिन् (aṅgasukhadāy-in) *adj.* giving delight to the body मन्दिरमत्यमृतमङ्गसुखदायि शोभायमानमभ्येति SāmaraU. 264. 13.

अङ्गसुगन्धि (aṅga-sugandhi) *adj.* having fragrant parts (root, leaf, flower etc.) अङ्गसुगन्धिभि: ··· शाखिभि: ··· अखण्डिताभोगशोभम् ··· विलासोद्यानं ददर्श UdaySuKa. 46. 29.

अङ्गसुन्दरिका (aṅga-sundarikā) *f.* name of a minor deity अङ्गसुन्द-रिका पश्चात्तथा सौभाग्यदायिनी । दशैता: शक्तय: पूज्या: TantrRā. 4. 83.

अङ्गसुन्दरी (aṅga-sundarī) *f.* name of one of the minor divinities (called *kulottīrṇayoginīs*) सिद्धिप्रदा° ··· °अङ्गसुन्दरीसौभाग्यदायिनी: ··· सम्पूज्यैता: कुलोत्तीर्णयोगिन्य: ParaśuKS. 5. 7 (158. 10)

अङ्गसूति (aṅga-sūti) *adj.* born of the body अङ्गसूते: । बालस्य संदर्शनकाम्ययेन्दोर्या साधुदुग्धाब्धिमिवोज्जिहानम् Kapphiṇā. 6. 3.

अङ्गसूत्र (aṅga-sūtra) *n.* string or thread for subdivision अङ्गसूत्राणि संगृह्य विधिना पृथगेव तु LiṅgaP. ii. 27. 16 (comm. अवान्तरसूत्राणीत्यर्थ:)

अङ्गसेचन (aṅga-secana) *adj.* sprinkling the body काञ्चित्कण्ठश्रिता

पत्युर्युयुत्सोरश्रुवारिभिः । साञ्जनैर्लोहवर्मैव पिननाहाङ्गसेचनैः Kapphiṇā. 16. 113.

अङ्गसेना (aṅga–senā) *f.* **i** name of a woman (wife of king Ripu-tāpa) आनेतुमुदकं ययौ ।…रिपुतापोऽङ्गसेनया PadmP. iv. 67. 39; **ii** name of a courtezan पणाङ्गनाङ्गसेनाख्या ।…तदा तत्र समागता UttaKuC. 372.

अङ्गसेवक (aṅga–sevaka) *m.* personal attendant, body-guard [APTE]

अङ्गसेवा (aṅga–sevā) *f.* service of the body, personal attendance अङ्गसेवां चन्दनादिग्रहणम् … ब्रह्मचारी न कुर्यात् BṛDharmaP. ii. 5. 5; आसेव्यमानास्तस्याङ्गसेवार्थमनुकर्षितम् । करिण्यः … क्रीडां नरेन्द्रस्येव कुर्वते Hastyāyur. 203. 1 (2. 13); राजादेशप्रमुदितेन तेन ' अङ्गसेवा सदैवास्तु ' इति प्रार्थिते Praba-Cin. 113. 27.

अङ्गसौकुमार्य (aṅga–saukumārya) *n.* delicateness of the body अङ्गसौकुमार्यजितं शिरीषकुसुमं वनेऽयाचितवृत्ति कुरुते KāvyKaVṛ. 131. 13 (4. 5)

अङ्गसौख्य (aṅga–saukhya) *n.* comfort or pleasure of the body अच्छं विलेपनं रम्यमङ्गसौख्यप्रदायकम् । ततः समाचरेद्धूपः Mānaso. iii. 5. 980.

अङ्गसौगन्ध्य (aṅga–saugandhya) *n.* fragrance of the body भृङ्गत्रातैरङ्गसौगन्ध्यलुब्धैः कृष्णा तन्वी दृश्यमाना लतेव । सा तं भेजे RāghPāṇ.(Ka.) 2. 30.

अङ्गसौन्दर्य (aṅga–saundarya) *n.* beauty of the body, physical charm (पथिकदारकः) निर्दिष्टसमुचितासनोपविष्टश्च दृष्ट्वा राजसूनोः…अङ्गसौन्दर्यम् …परितोषमुदवहत् TilaMañ. 165. 17.

अङ्गसौभाग्य (aṅga–saubhāgya) *n.* beauty of the body बालाभिरङ्गसौभाग्यविशेषवलितेक्षणम् । वीक्षितोऽनुक्षणं नेमिः प्रतस्थे स्यन्दनस्थितः PāṇḍaC. 12. 115.

अङ्गसौरभ (aṅga–saurabha) *n.* fragrance of the body चूर्णं कुष्ठमुरा-नागकेसराणां घृतान्वितम् । मधु पीतं करोत्यङ्गसौरभं सततं नृणाम् S'ārṅgaPa. 3253; (उद्दीपनाः) सिताङ्गसौरभे वंशश्चङ्गनूपुरकम्बवः । पदाङ्कः क्षेत्रतुलसीभक्तत-द्वासरादयः BhaktiRaSi. ii. 1. 115.

अङ्गसौरभ्य (aṅga–saurabhya) *n.* **i** bodily fragrance भृङ्गत्रातैरङ्ग-सौगन्ध्य(v. l. °सौरभ्य)लुब्धैः कृष्णा तन्वी दृश्यमाना लतेव । सा तं भेजे Rāgh-Pāṇ.(Ka.) 2. 30; **ii** perfume applied to the body कीचकोऽपि…वासयन्नङ्ग-सौरभ्यैर्दिशस्तस्मिन्नुपागमत् PāṇḍaC. 10. 160.

अङ्गसौष्ठव (aṅga–sauṣṭhava) *n.* **i** excellence of the body विरहे सीतायाः कीदृशमङ्गसौष्ठवम् MahāN. 6. 13 (1); **ii** charm (i. e. graceful movements or gestures) of the limbs तत्र ताः (अप्सरसः)…नृत्यं संदर्शयन्त्यश्च तथैवाङ्गेषु सौष्ठवम् (v. l. अङ्गसौष्ठवमुत्तमम्) MahāBhā. v. 9. 15; अङ्ग-सौष्ठवसंपन्नैरङ्गहारैर्विभूषितम् NāṭyaS'ā. 10. 88; नृत्ये प्रथममङ्गसौष्ठवं प्रधानम् SiṁhāDvā. 15. 0 (23)

अङ्गस्कन्ध (aṅga–skandha) *m.* subdivision of a science [MW, APTE]

अङ्गस्तम्भन (aṅga–stambhana) *n.* motionless state of the body न्यवर्तत बुभुक्षा च तस्याङ्गस्तम्भनं तथा S'ivaP. vii. 25. 15 (530B. 2)

अङ्गस्तुति (aṅga–stuti) *f.* praise or eulogy of the subsidiary rite एवं चाभीषू वा एतावित्याद्यङ्गस्तुतिः TantrRa. 224. 11; अङ्गस्तुतिरप्यङ्गिन एव VedāntKa. 490. 13 (*on* iii. 4. 21)

अङ्गस्थ (aṅga–stha) *adj.* [*f.* –ā] **1** pertaining to a subsidiary rite तेनेयमङ्गस्थापि हिंसा श्येनतुल्यत्वात् प्रतिषेधविषयः ManuBh. ii. 205. 15 (*on* 8. 316); तेनाङ्गस्थोऽप्यसौ प्रधानधर्मः S'āstrDī. 234. 2 (*on* iii. 3. 2); **2A** put on or worn on the body भूषणवाससामङ्गस्थानाम् ManvaVi. 1083. 20 (*on* 8. 357); अङ्गस्थभूषणमणिप्रकराः परन्तु तासां वृथा विदधते बत चेष्टितं तत् Hari-Vi. 5. 5; **2B** taken in a limb अङ्गस्थैर्न तिलैः कुर्याद्देवतापितृतर्पणम् BrahmP. 60. 58; **2C** being in the body (residing in the body) अ(? अं)गस्थोऽङ्गारकान्तिश्च … तस्मादङ्गारकः स्मृतः BhaviP. 658A. 23 (iv. 31. 6); BrahmāṇḍP. iii. 36. 13; *m.* type of semi-divine being (यान्ति सिद्धाः) गन्धर्वाप्सरसाङ्गस्थाः किन्नराश्चारणोरगाः PauṣkS. 19. 136.

अङ्गस्थल (aṅga–sthala) *m.* name of a Yakṣa. अङ्गचूडः (v. l. अङ्ग-स्थलः) शिखावर्तो हेमनेत्रो विभीषणः (यक्षाः) MahāBhā. ii. 10. 16.

अङ्गस्थली (aṅga–sthalī) *f.* place in the form of body लावण्या-मृतनिर्झरेण सुदृशः सिक्ताखिलाङ्गस्थली S'ārṅgaPa. 3284.

अङ्गस्थित (aṅga–sthita) *adj.* found on the body साष्टाङ्गं नमस्कृत्य तदनन्तरं वनपालस्याङ्गस्थितानि वस्त्राभरणानि परमप्रीत्या दत्तानि श्रेणिकेनातिसंतुष्टेन SamyaKau. 2. 14.

अङ्गस्पर्श (aṅga–sparśa) *m.* touch or contact with the body चतुर्थेऽहनि कर्तव्यमस्थिसंचयनं द्विजैः । ततः संचयनादूर्ध्वमङ्गस्पर्शो विधीयते S'aṁvaSm. 39; यदङ्घ्रियुगलं तव । मच्चूडामणिना स्पृष्टं यच्चाङ्गस्पर्शमाप्तवान् MārkP. 24. 13; 35. 43; MatsyaP. 18. 4; AgniP. 157. 42; क्षणं क्षणं समालोक्यमङ्गस्पर्शेक्षणं क्षणम् SkandP. iv. 93. 19; VāmaP. 14. 98; ManuBh. i. 449. 15 (*on* 5. 60); अङ्गस्पर्शमप्रत्यनीकम् । … जनयति हि सुभद्राशब्दचिन्तामणिर्मे SubhaDha. 2. 8; BrahmP. 221. 151; स्नुषायाः शिष्ययोषितः । श्वश्र्वाश्च … । त्वङ्कारमङ्गस्पर्शञ्च … नासां कुर्यात् कदाचन BṛDharmaP. ii. 1. 44; तत्रान्धकारे शोचन्तीमङ्गस्पर्शेन तां ध्रुवम् । स्वभार्यामेव निश्चित्य स वैराग्यमगाच्छशी KathāSa-Sāg. x. 8. 147; मुनिवेषेण गत्वाङ्गस्पर्शैर्नवनवोक्तिभिः । प्रलोभ्य खाण्डैश्च फलैरिहानयत मेऽनुजम् PariPar. 1. 143; त्र्यहैकाहाद्यशौचिनामपि चतुर्थाह एवाङ्गस्पर्शोऽवगम्यते HārLa. 12. 9; तत्स्थैश्च गुणैर्न तु तद्विशेषणैः (समासः) । … गुणेनेति निषेधं वक्ष्यति । तस्यायमपकर्षः । ब्राह्मणवर्णः । चन्दनगन्धः । कपित्थरसः । पटहध्वनिः । अङ्गस्पर्शः BhāṣāVṛ. ii. 2. 8; अङ्गस्पर्शे तु स्पर्शनिमित्तमाचमनं भवत्येव SmṛtiCan. ii. 265. 17; फलतु कृशाङ्गि तवाङ्गस्पर्शेन मनोरथोऽस्माकम् S'ārṅgaPa. 3555; धिगस्य दुरात्मनो दुराचारस्य पापराशेरङ्गस्पर्शमारुतादपि जुगुप्सते मे हृदयं किं पुनरङ्गस्पर्शात् AdbhuDa. 8. 26 (7)

अङ्गस्पर्शकम्पित (aṅgasparśa–kampita) *adj.* shaken by the touch of the body भ्रूलतां लिखतः प्रजापतेरङ्गस्पर्शकम्पितात्करतलाद्गलितभाजनस्रस्तेन मषीदलेनेव प्लाविते:…कुरुलैस्त्रैलोक्यमपि मोहयन्ती … युवतिराजगाम UdaySuKa. 67. 16; 77. 3.

अङ्गस्पर्शन (aṅga–sparśana) *n.* touch of the body एतच्च यत्रैव शावाशौचे चतुर्णामपि वर्णानामङ्गस्पर्शनकालावधिविशेषो न श्रूयते । तत्र सर्वत्र बोद्धव्यम् HārLa. 14. 4; तव…अङ्गस्पर्शनसौरमे च सुतरां त्वग्घ्राणसंतर्पणे S'ṛṅgāMañ.(A.) 16. 10.

अङ्गस्पर्शनवत् (aṅgasparśana–vat) *adv.* like touching the body वस्त्र-संस्पर्शने तस्य (म्लेच्छस्य) सचैलाङ्गावगाहनम् । अङ्गस्पर्शनवत्तस्य वदन्ति द्विज-सत्तमाः BṛParāSm. 8. 311.

अङ्गस्पर्शप्रतिषेध (aṅgasparśa–pratiṣedha) *m.* prohibition of bodily touch यत्तु ' सूतकं मातुरेव स्यादि 'ति तदङ्गस्पर्शप्रतिषेधार्थमिति व्याख्यातमेव BālaKrī. ii. 14. 9 (*on* 3. 30)

अङ्गस्पर्शमारुत (aṅgasparśa–māruta) *m.* wind touching the body धिगस्य दुरात्मनो दुराचारस्य पापराशेरङ्गस्पर्शमारुतादपि जुगुप्सते मे हृदयम् AdbhuDa. 8. 26(6)

अङ्गस्पर्शसंयोग (aṅgasparśa–saṁyoga) *m.* contact through touch of the body (इन्द्रस्य) अस्याङ्गस्पर्शसंयोगान्न वाये(यो) बहु मन्यसे PadmP. v. 16. 175.

अङ्गस्पर्शानर्ह (aṅgasparśānarha) *adj.* not fit for bodily touch, unfit to be touched आशौचिनोऽङ्गस्पर्शानर्हाः BālaKrī ii. 11. 4 (*on* 3. 30)

अङ्गस्पर्शाभाव (aṅgasparśābhāva) *m.* absence (i. e. prohibition) of the bodily touch वाशब्दात् पञ्चरात्रं चतूरात्रं वैश्यराजन्ययोः शववदङ्गस्पर्शाभावेनाशौचमुच्यते BālaKrī. ii. 7. 6 (*on* 3. 18); ii. 10. 19 (*on* 3. 29)

अङ्गस्पर्शाभिप्राय (aṅgasparśābhiprāya) *adj.* intending or indicating the touch of the body पारस्करीयं तु ' द्विवर्षे प्रेते मातापित्रोरेवाशौचम् ' इति तदनुगमनाङ्गत्वादङ्गस्पर्शाभिप्रायं द्रष्टव्यम् BālaKrī. ii. 2. 5 (*on* 3. 1)

अङ्गस्पर्शायोग्यत्व (aṅgasparśāyogya–tva) *n.* the state of being unfit to touch the body मातापित्रोर्बीजशोणितसम्बन्धादङ्गस्पर्शायोग्यत्वकरं सूतकम् BālaKrī. ii. 10. 14 (*on* 3. 29)

अङ्गस्पर्शावधि (aṅgasparśāvadhi) *m.* time-limit for (not) touching the body अयमङ्गस्पर्शावधिविधानार्थः श्लोकः BālaKrī. ii. 7. 3 (*on* 3. 18)

अङ्गस्पृश् (aṅga–spṛś) *adj.* touching the body, worn on the body काकुत्स्थनन्दनः । अङ्गस्पृशं ददौ सर्वं सादरं रत्नकेशिने PadmP.(Ra.) 48. 96.

अङ्गस्पृष्ट (aṅga–spṛṣṭa) *adj.* **i** touched by the body, worn on the body अङ्गस्पृष्टं समाघ्रातं (पुष्पम्) त्यजेत् SāraTi. 4. 105; विलिप्तशेषं चन्दनमङ्गस्पृष्टे(? ष्ट) च वाससी … प्राहिणोत् HarṣaC. 293. 14; समरकेतुः … दत्त्वा … सकलमङ्गस्पृष्टमात्मीयभूषणगणम् TilaMañ. 195. 20; **ii** touched by the lips आचमनबिन्दवस्त्वङ्गस्पृष्टा अपि मेध्या नोच्छिष्टं कुर्वन्ति SmṛtiCan. ii. 266. 1; *n.* what is touched by the body (i. e. what is worn on the body i. e. ornaments etc.) सोमशर्मवचः श्रुत्वा सिद्धार्थः पुलकाचितः । अङ्गस्पृष्टं प्रदायास्मै ददौ ग्रामशतं पुनः BṛKathāK. 127. 34.

अङ्गस्पृष्टक (aṅgaspṛṣṭa–ka) *n.* thing touching the body (i. e. ornament etc.) विश्राण्य च पञ्चाङ्गलयनाधिकमङ्गस्पृष्टकम् YaśasCam. i. 316. 3 (comm. अङ्गस्पृष्टकं निजशरीरलग्नं वस्तु)

अङ्गस्पृहा (aṅga–spṛhā) *f.* longing for a bodily form अनङ्गस्य नाङ्गस्पृहा DaśāvaC. 7. 59.

अङ्गस्फुट (aṅga–sphuṭa) *adj.* seen or visible on the body ज्वलदङ्गस्फुटविस्फुलिङ्गकम् (अवमत्य तुरङ्गदानवम्) Yādavā. 9. 14.

अङ्गस्फुरण (aṅga-sphuraṇa) *n.* throbbing of the limbs प्रभञ्जनप्रकोप-प्रभवानामङ्गस्फुरणानां शुभाशुभोदर्केषु को नाम विश्रम्भः KaumuMi. 5.3(1); अथाङ्गस्फुरणम् S'ārṅgaPa. 2541(1)

अङ्गस्फोटन (aṅga-sphoṭana) *n.* crackling (the joints of) the limbs (such as fingers etc.) वर्जयेत् संनिधौ (गुरोः) नित्यमङ्गस्फोटनम् PadmP. i. 53.12.

अङ्गस्रुच् (aṅga-sruc) *f.* subsidiary (sacrificial) ladle तत्र यावता कालेन प्रधानस्रुगादीनि प्राप्नुवन्ति तावतैवाङ्गस्रुगादीन्यपीत्यविशेषः TantrVā. 392.12 (*on* ii. 1.12)

अङ्गस्वभावाख्यातत्व (aṅgasvabhāvākhyāta-tva) *n.* being spoken of as having the nature of an ancillary व्याकरणस्य तु स्वतस्तदुपदेशसामर्थ्या-संभवादङ्गस्वभावाख्यातत्वाच्च न तत्प्रयोजनता (धर्मप्रयोजनता) युक्ता NyāyMañ. i. 379.8.

अङ्गस्वरूप (aṅga-svarūpa) *n.* the nature or form as ancillary न चाङ्ग-स्वरूपं प्रत्यक्षादिगम्यं किन्तु वाचनिकम् TantrRa. 304.4; अङ्गस्वरूपसंबन्धप्रमाणं सप्रकारकम् । ...कथ्यते NyāyRaMā. 120.1; अङ्गविधयो नाङ्गस्वरूपकर्तव्यतामात्र-पर्यवसिताः MayūMāli. 315.11 (*on* iii. 6.16)

अङ्गस्वरूपसंस्पर्श (aṅgasvarūpa-saṁsparśa) *m.* connection with the nature as an ancillary साङ्गस्यैवोपांशुत्वमित्यवधारणादस्त्येवाङ्गस्वरूपसंस्पर्शः TantrVā. 823.17 (*on* iii. 3.9)

अङ्गस्वरूपानुष्ठान (aṅgasvarūpānuṣṭhāna) *n.* performance of the subsidiary rites अङ्गविधयो नाङ्गस्वरूपकर्तव्यतामात्रपर्यवसिताः स्वातन्त्र्येणाङ्ग-स्वरूपानुष्ठाने प्रयोजनाभावेनानर्थक्यापत्तेः MayūMāli. 315.12 (*on* iii. 6.16)

अङ्गस्वेद (aṅga-sveda) *m.* sweating of the body पित्तविकाराः ... अङ्ग-स्वेदश्च अङ्गगन्धश्च CaraS. i. 20.16 (1922 Ed.); पूज्यक्रोधे तु चेष्टाः स्युः ... । अनुत्तरप्रदानाङ्गस्वेदगद्गदिकादयः RasāSu. 159.22 (2.135); अङ्गस्वेदः श्लथत्वं च ... । जाते च्युतिसुखे नार्या विरामेच्छा च जायते AnaṅgaRa. 10. (Additional) 38.

अङ्गहरण (aṅga-haraṇa) *n.* [अङ्गहार? cf. Bharatakośa pp. 6–7] posture of body (in a dance) करणस्तु वैश्यवृषलीपुत्रे च काये कृतौ । क्षेत्रे साधन इन्द्रियेऽङ्गहरणे क्षेत्रे च गीते तथा KośaKaTa. 2.4893.

अङ्गहर्ष (aṅga-harṣa) *m.* shivering of the body रोमहर्षोऽङ्गहर्षश्च मूत्रकाले च वेदना । मूत्रकृच्छ्रे KāśyaS. 34B.6; किंचिदुत्सेधेनोर्ध्वाधोदन्तमांस-संघट्टनादङ्गहर्षो जायते AṣṭāSaṁ. ii. 179.21 (6.2)

अङ्गहर्षिन् (aṅgaharṣ-in) *adj.* causing shivering of the body सोऽङ्ग-हर्षी (वातः) कफं शुष्कं कृच्छ्रान्मुक्त्वाल्पतां व्रजेत् AṣṭāSaṁ. i. 268.5 (3.3)

अङ्गहविरासादन (aṅgahavir-āsādana) *n.* placing of the oblation of the subsidiary rites एवमङ्गहविरासादनमपि तत्रान्तर्गतं साङ्गस्य प्रधानस्यैक-प्रयोगत्वात् TantrVā. 1128.22 (*on* iii. 7.4); 1129.3 (*on* iii. 7.4)

अङ्गहविष्ट्व (aṅga-haviṣṭva) *n.* the nature of (individual) limbs being considered as oblations किं कृत्स्नः पशुरेकं हविरुत प्रत्यङ्गं हविर्भेद इति । ... अङ्गहविष्ट्वे पशुशब्दे लक्षणा स्यात् S'ābaBh. 2021.9 (*on* x. 7.1)

अङ्गहविस् (aṅga-havis) *n.* oblation in the subsidiary rite पौर्ण-मासीशब्दस्यामावास्याशब्दस्य च ... अङ्गहविषामप्यभिमर्शनं स्यात् S'ābaBh. 1080.4 (*on* iii. 7.10); अङ्गहविरपि प्रधानस्योपकारकमेव S'āstrDī. 316.15 (*on* iii. 7.1); विभक्तिव्यत्यये मन्त्रो मुख्याङ्गहविषोर्द्वयोः शब्दस्य कर्मवाचित्वात्तत्र मर्शनवर्जनात् । NyāyMāVi. 192.23 (*on* iii. 7.4); अतः अङ्गहविषामपि संग्रहः MīmāKau. ii. 195.1 (*on* iii. 1.20); अङ्गहविषां तदानीमप्राप्तेः BhāṭṭDī. iv. 192.2 (*on* xi. 3.14)

अङ्गहविःसंबन्ध (aṅgahavis-sambandha) *m.* relation with the oblation of the subsidiary rite तथाङ्गहविःसंबन्धं बर्हिर्न प्रतिपद्यते TantrVā. 1129.1 (*on* iii. 7.4)

अङ्गहान (aṅga-hāna) *n.* **i** deformity of limbs कालकर्मात्मबीजानां दोषैर्मातुस्तथैव च । गर्भस्य वैकृतं दृष्टमङ्गहीनादि जन्मनः (v. l. in Trivandrum 1924 Ed. नाङ्गहानं हि जन्मतः) YājñaSm. 3.163; एवमादिभिर्दोषैर्गर्भविक्रिया वैरूप्यं न तु जन्मतः स्वभावतोऽङ्गहानमित्यभिप्रायः BālaKrī. ii. 59.12 (*on* 3.153 (? 163)); **ii** loss of the subsidiary ननु तत्र निमित्तश्रवणबलादङ्गहानं स्यात् NyāyRaMā. 113.11; अतस्सिद्धं निमित्तश्रुत्यनुरोधेन यथाशक्त्यङ्गही(? हा)नेनापि प्रयोग इति BhāṭṭDī. ii. 251.19 (*on* vi. 3.1)

अङ्गहानि (aṅga-hāni) *f.* **1 A** weakness or slackness of the limbs (of the body) स्वराङ्गहानिर्वैह्वल्यमतिस्विन्नस्य लक्षणम् KāśyaS. 25B.2; **1 B** loss of limbs (of the body) नास्त्यङ्गहानिरस्माकं वृते चास्मिन्न वञ्चना RājTa.(Ka.) 2.109; **2 A** deficiency of factors कः पुनर्विशेषोऽङ्गाधिक्यमङ्गहानिश्चेति NyāyVār. 20.13 (*on* i. 1.1); **2 B** deficiency (due to non-performance) of accessories कदाचिदङ्गहानिस्तु न च व्यक्तिः कदाचन । (वरं पूजा न कर्तव्या न च व्यक्तिः कदाचन) KulaCūT. 7.61; द्रव्याण्येतानि पूजायाश्चाङ्गरूपाणि सुन्दरि । देवि किंचिद्विहीनेन चाङ्गहानिः प्रजायते । अङ्गहीनं च यत्कर्म चाङ्गहीनो यथा नरः BrahmVaiP. iii. 4.26; अङ्गहानिस्त्वन्तरङ्गं विरुणद्धीति विशेषाशङ्का S'āstrDī. 455.17 (*on* vi. 1.9); मन्त्रः पठनीयः तदसंभवेऽपि किञ्चिदङ्गहान्या नित्यं कार्य-मेवेति वदन्ति VīraMi. (Āhnika.) 123.7; न हि द्रव्यहानेरङ्गहानेश्च प्रतिसमा-धानमनपेक्ष्यास्माभिः प्राभाकरवदनुष्ठानमिष्यत इति परिहारः MayūMāli. 455.19 (*on* vi. 1.9); दैवाद् भ्रमात् प्रमादाच्चेदङ्गहानिः प्रजायते । स्मरणादेव तद्विष्णोः संपूर्णं स्यादिति श्रुतिः [APTE]

अङ्गहार (aṅga-hāra) *m.* **A** composition of the movements of limbs or poses (in dance) तौ संधिषु व्यञ्जितवृत्तिभेदं रसान्तरेषु प्रतिबद्धरागम् । अपश्य-तामप्सरसां मुहूर्तं प्रयोगमाद्यं ललिताङ्गहारम् KumāSaṁ. 7.91; अङ्गहारोऽङ्गविक्षेपः AmaK. 393; PadmP.(Ra.) 3.181; MahāP. 13.179; तस्याङ्गहारकरणक्रम-कम्पिमूर्ध्नः HarVi. 2.27 (comm. अङ्गहाराः स्थिरहस्तादयो द्वात्रिंशद्विशिष्टकरण-निष्पाद्याः); 2.41; RāmC. 22.37; 36.26; AbhidhāRaMā. 1.94; करणैरङ्ग-हारैश्च संयुक्ताः ... । आनन्दनाटकं खेटाः प्रनटन्ति जिनाग्रतः BṛKathāK. 12.140; TilaMañ. 270.13; मयापीदं स्मृतं नृत्यम् ... । नानाकरणसंयुक्तैरङ्गहारैर्विभूषितम् NāṭyaS'ā. 4.13; 4.17; 4.19; 4.27; 4.29; 4.31; 4.257; 4.266; 5.159; 6.51; 10.75; 12.201; 13.87; 20.13; Avalo. 1.25 (*on* 1.4); रूपयौवनलावण्यगर्विता गणिकास्ततः । लयतानाङ्गहारैश्च सुशुद्धैर्ननृतुः पुरः SkandP. ii(2). 11.108; iv. 33.14; iv. 54.11; स्थिरहस्तोऽङ्गहारस्तु तथैवाक्षिप्तकः स्मृतः ViṣṇuDhaP. iii. 20.29; iii. 20.39; iii. 34.16; अङ्गानां देशान्तरे प्रापणप्रकारोऽङ्गहारः । हरस्य चायं हारः प्रयोगः । अङ्गनिर्वर्त्यो हारोऽङ्गहारः AbhinBhā.i. 89.18–19 (*on* 4.19); i. 21.21 (*on* 1.44); i. 87.21 (*on* 4.14); i. 163.21 (*on* 4.248); i. 219.11 (*on* 5.27); iv. 120.13 (*on* 29.112); Vaija. 144.97; ननर्त स ततः क्षिप्र-मङ्गहारैर्यथोचितैः KathāSaSāg. xii. 30.33; AbhidhāCin. 282; NānārthāSaṁ. iii. 9.31; TriṣaS'aPuC. i. 6.712; अङ्गुल्यादिविन्यासे त्वङ्गहार इतीष्यते ParyāS'aRa. 1.162; करणैरङ्गहारैश्च साधितं नृत्तमुच्यते SaṁgīRa. iv. 15.5 (7.37); iv. 258.6 (7.805); iv. 360.2 (7.1206); चेतोहरं चारुभिरङ्गहारैः...विलासलास्यम् Surath. 13.62; हरणादन्तरङ्गाणामङ्गहारस्तदा मतः NṛttaRa. 6.151; 4.247; 4.249; 4.252; Bharat. 10B.6; उद्धतैः करणैरङ्गहारैर्निर्वर्तितम्...तत्ताण्डवं विदुः BhāvPra.(S'ā.) 45.18 (2); 46.1 (2); 46.12 (2); 198.19 (7); 198.21 (7); 296.20 (10); 299.6 (10); S'abdaRa.(Vā.) 1894; Nṛtyā. 1402; 1654; ViśvaLoK. 106.43; KośaKaTa. 1.1910; 2.5589; S'abdaRaSaK. 285.1; श्रीमद्भिर्नियमितकं धरापरान्तैः संसक्तैरगुरुवनेषु साङ्गहारम् । संप्राप्ते ... गजेन्द्रः प्रस्यन्दिप्रचलितगण्ड-शैलशोभा Kirātā. 7.37; KuṭṭaMa. 577; 962; AnargharRā. 7.71; वाहाश्च ते बर्हिरुचः प्रकामं तमूहुरावल्गिभिरङ्गहारैः RāmC.(App. 1) 39.36; ViṣṇuDhaP. iii. 34.9; तवाङ्गहारे रुचिमेति नायकः NaiṣC. 9.118; LaṭaMe. 2.21; RasāSu. 70.19 (1.254); 71.3 (1.256); सुराङ्गनाः ... । शुच्यङ्गहाराः NemiC. 12.31; AdbhuDa. 1.8 (11); अस्माकं तु...रङ्ग एवाङ्गहारः MadaKeC. 3; तन्व्याः केवल-मङ्गहारमधुना मन्ये परं भूषणम् VasaTi. 13.13; **B** dancer अद्राक्षीत्काले ... । स पौरानङ्गहारांश्च RāghPāṇ.(Dha.) 18.142 (comm. अङ्गहारान् नर्तकान्); **C** particular part of notes स्वराणामङ्गहारैर्यत एवासरितक्रमैः BṛDeśī. 65.13; **D** necklace on the body नेतुर्न ते नेतुमलं सुराङ्गना मनोविकारम् ... । शुच्यङ्ग-हाराः NemiC. 12.31; MadaKeC. 3.

अङ्गहारक्रिया (aṅgahāra-kriyā) *f.* **1** act of moving the body or limbs (in dance) नानाविचित्रकरणावङ्गहारक्रियासु तौ । ... नाट्यप्रवृत्ताविव रेजतुः KathāSaSāg. xv. 1.132; **2** act of the removal of the limbs, KathāSaSāg. xv. 1.132.

अङ्गहारता (aṅgahāra-tā) *f.* being in or assuming the pose (in dance) called *aṅgahāra* अङ्गहारतया हारलता तस्याः स्तनाग्रतः । रराज बिस-वल्लीव चक्रचञ्चवग्रसंस्थिता HammīMaKā. 13.24.

अङ्गहारप्रकार (aṅgahāra-prakāra) *m.* mode of the composite movements of the limbs (in dance) अङ्गहारप्रकारैश्च ... । तत्र नर्नर्ति लास्येन ताण्ड-वेन च नर्तकी PrabhāC. 152.24.

अङ्गहारप्रयोग (aṅgahāra-prayoga) *m.* performance of the movements of limbs (in dance) अङ्गहारप्रयोगेषु कर्तव्येषु यानि करणानि AbhinBhā. i. 90.11 (*on* 4.28); i. 164.22 (*on* 4.253); i. 169.11 (*on* 4.259); i. 183.24 (*on* 4.270); नानाभिनय-अङ्गहारप्रयोगे तु भाण्डवाद्यं प्रयोजयेत् BhāvPra.(S'ā.) 199.6 (7); नानाभिनय-कोविदैः । अङ्गहारप्रयोगज्ञैः ... । नाट्यस्य कुतपः पात्रैः SaṁgīRa. ii. 200.1 (3.222)

अङ्गहारमनोहर (aṅgahāra-manohara) *adj.* beautiful with the necklace on the body नित्यमङ्गहारमनोहरम्...तं (विष्णुम्) दृष्ट्वा तौ द्विजबाहुजौ । बभूवतुः क्षणात्सर्वविद्यानां पारगौ SkandP. ii(2). 5.19.

अङ्गहारलक्षण (aṅgahāra-lakṣaṇa) *n.* definition of the movements of

limbs (in dance) अङ्गहारलक्षणम् (प्रतिपाद्यते) AbhinBhā. i. 138. 17 (*on* 4. 174); [cf. Bharatakośa]

अङ्गहारललित (aṅgahāra-lalita) *m.* graceful gesture (in dance) लास्यं चारुभिरङ्गहारललितैराविष्करिष्यामि PratāYaBhū. 137. 5 (comm. ललितादिसुकुमाराङ्गहारैः)

अङ्गहारविकल्पन (aṅgahāra-vikalpana) *n.* different kinds of gestures (in dance) अष्टोत्तरशतं ह्येतत् करणानां मयोदितम्। अतः परं प्रवक्ष्यामि ह्यङ्गहारविकल्पनम् NāṭyaS'ā. 4. 174.

अङ्गहारविधि (aṅgahāra-vidhi) *m.* performing (graceful) gestures (in dance) अङ्गहारविधौ सुरवध्वा प्रस्तुते ··· कोऽस्य नैव तटो मणिरङ्गः NemiNir. 7. 13; अङ्गहारविधयः स्फुटतत्प्रपञ्चयोगाञ्चितस्थितिभृतः स्थिरहस्तमुख्याः HarVi. 2. 59 (comm. अङ्गहारविधयो विधीयमाना अङ्गहाराः); 'पराङ्मुखविधिर्भूय एवमेव भवेत्' इत्यङ्गहारविधावित्यर्थयोगात् AbhinBhā. i. 140. 14 (*on* 4. 177)

अङ्गहारविनिष्पन्न (aṅgahāra-viniṣpanna) *adj.* produced with gestures अङ्गहारविनिष्पन्नं नृत्तं तु करणाश्रयम् NāṭyaS'ā. 8. 16.

अङ्गहारविषय (aṅgahāra-viṣaya) *m.* subject or topic of gestures (in dance) अङ्गहारविषये वक्तव्ये पूर्वं किं निरूपणार्हमित्याह AbhinBhā. i. 90. 14 (*on* 4. 28)

अङ्गहारव्यामिश्र (aṅgahāra-vyāmiśra) *m.* mixing of gestures (in dance) ततः शुद्धादुत्कृष्टं चित्रं कृत्वाङ्गहारव्यामिश्रेण प्रयोक्तव्यम् AbhinBhā. i. 245. 16 (*on* 5. 155)

अङ्गहारषोडशक (aṅgahāra-ṣoḍaśaka) *n.* (a collection of) sixteen kinds of gestures (in dance) अङ्गहारषोडशकमेव त्र्यश्रेऽपीति AbhinBhā. i. 246. 14 (*on* 5. 158)

अङ्गहारसमासङ्ग (aṅgahāra-samāsaṅga) *adj.* attached to gestures (i. e. exhibiting gestures) रणरङ्गान्तरे स्फुरन्। सोऽङ्गहारसमासङ्गो नाटयभङ्गिमदर्शयत् RājTa.(S'rī.) 4. 282.

अङ्गहारसम्पन्न (aṅgahāra-sampanna) *adj.* [*f.* -ā] rich in or full of gestures (in dance) नृत्ताङ्गहारसम्पन्ना···कैशिकी NāṭyaS'ā. 1. 44.

अङ्गहारसामान्यलक्षण (aṅgahāra-sāmānyalakṣaṇa) *n.* common feature of gestures नृत्तमातृकालक्षणेनाङ्गहारसामान्यलक्षणेन च करणद्वयम् ··· प्रयोज्यानुजानीते AbhinBhā. i. 91. 15 (*on* 4. 31)

अङ्गहारात्मकत्व (aṅgahārātmaka-tva) *n.* the state of consisting of gestures (in dance) नृत्तं वाङ्गहारात्मकत्वं च तच्चारीभिः प्रसृतम् AbhinBhā. ii. 94. 21 (*on* 10. 5)

अङ्गहाराभिध (aṅgahārābhidha) *adj.* called *aṅgahāra* कदाचिन्मत्तबर्हिणम्। अङ्गहाराभिधं बाला करतालैरनर्तयम् BṛKathāMañ. 13. 45.

अङ्गहाराश्रय (aṅgahārāśraya) *adj.* based on gestures अङ्गहाराश्रयं नृत्तं तथाभिनयसंश्रयम्। व्यायामिकं च PadmP.(Ra.) 24. 6.

अङ्गहारि (aṅga-hāri) *m. f.* **1** gesture (in dance) [comm. on AmaK. 393 in S'abdaKaDru.] cf. नाटयं नटनमङ्गविक्षेपेऽङ्गाद् हारिहारकौ S'abdaRa(Su.) 2. 112; अङ्गहारोऽङ्गविक्षेपोऽङ्गा(? ङ्ग)हारिस्तु स्त्रियां भवेत् KośaKaTa. 1. 1910; *n.* (?) अङ्गहार्यङ्गविक्षेपश्चाङ्गभङ्ग इति त्रयम् ParyāS'aRa. 1. 163; **2** stage, dancing hall [Apte]

अङ्गहारिणी (aṅgahāriṇī) *f.* **1** name of Rādhā (देवी राधा परा प्रोक्ता) अङ्गहारिणी। कारणी सर्वभूतानाम् PañcaRā.(Nā.) v. 5. 100; **2** (female) dancer भाण इहैकाकिन्या नार्या हार्योऽङ्गहारिण्या NāṭaLaRaK. 2845.

अङ्गहारिन् (aṅgahār-in) *m.* name of S'iva (*lit.* one who dances (शिवाय···नमः) अरूपाय सुरूपाय अनङ्गायाङ्गहारिणे LiṅgaP. i. 18. 12.

अङ्गहारोद्देश (aṅgahāroddeśa) *m.* enumeration of gestures (in dance) तत्राङ्गहारोद्देशमाह स्थिरहस्त इत्यादिना AbhinBhā. i. 89. 15 (*on* 4. 19)

अङ्गहारोपयोगित्व (aṅgahāropayogi-tva) *n.* the state of being useful for gestures (in dance) अष्टाधिकं शतमुक्तं यदङ्गहारोपयोगित्वे नियतसमप्रत्यस्तमयमिति AbhinBhā. i. 94. 13 (*on* 4. 55); i. 95. 8 (*on* 4. 59)

अङ्गहास्य (aṅga-hāsya) *n.* laughter due to (defective) limbs दन्तुरः खलतिः कुब्जः ··· यदीदृशः प्रवेशः स्यादङ्गहास्यं तु तद्भवेत् NāṭyaS'ā. 12. 139; *m.* laughter due to gestures यदा तु बकवद्गच्छेदुल्लोकितविलोकितैः। अत्यायतपदत्वाच्च अङ्गहास्यो भवेत्तु सः NāṭyaS'ā. 12. 140.

अङ्गहिंसा (aṅga-hiṁsā) *f.* killing as an accessory अङ्गहिंसात्वफलसाधनत्वाद् असत्यां फलप्रयुक्तौ विधिनैव अनुष्ठाप्यते Kāśi. i. 169. 26 (*on* 2. 206); i. 190. 10 (*on* 2. 260); श्येनादिग्रहणं नाङ्गहिंसालक्षणार्थमित्याह NyāyRa. 125. 11 (*on* 2. 264); किं चाङ्गहिंसायां पुरुषार्थत्वे सिद्धे YuktiSneha. 31. 18 (*on* i. 1. 2)

अङ्गहीन (aṅga-hīna) *adj.* [*f.* -ā] **A** lacking in a limb, defective in a limb, crippled पशुं स्नपयन्ति कूटकर्णकाणखण्डबण्डश्लोणसप्तशफवर्जम्। यद्यङ्गहीनः स्यादङ्गतो वा विरुज्येत ĀpaS'S. vii. 12. 2; अङ्गहीनाश्रोत्रियषण्ढशूद्रवर्जम् KātyS'S. i. 1. 5; तदेतेन वेदितव्यमङ्गहीनो हि साङ्गं जनयतीति BaudhDS. ii. 1. 49; कच्चिद् ···। अङ्गहीनान् कृपणान् वामनांश्च आनृशंस्याद्धृतराष्ट्रो बिभर्ति MahāBhā. v. 30. 38; न दद्याद्यशसे दानम् ··· नाङ्गहीने न वामने MahāBhā. xii. 37. 30; कुलेषु पापरक्षांसि जायन्ते वर्णसंकरात्। अपुमांसोऽङ्गहीनाश्च MahāBhā. xii. 91. 31; ये पुरा मनुजा देवि लोभमोहसमावृताः। प्राणिनां प्राणहिंसार्थमङ्गहीनं प्रकुर्वते MahāBhā. xiii. App. I. 15. 1851; धान्यचौरोऽङ्गहीनः ViṣṇuSm. 45. 9; कालकर्मात्मबीजानां दोषैर्मातुस्तथैव च। गर्भस्य वैकृतं दृष्टमङ्गहीनादि जन्मनः (v. l °तः) YājñaSm. 3. 163; तत्र केतुना अङ्गहीनश्च JaimiUpaSū. iii. 3. 95; iii. 4. 53; शीतगौ। ··· क्षुद्रोऽङ्गहीने व्यये Bṛhajjā. 20. 5; बुद्धगङ्गहीनमलसं वानस्पत्यं वदेदृजुम् KāśyaS. 54A. 2; अङ्गहीनश्च तद्धर्मा Mīmā-Sū. vi. 1. 41; अग्निहोत्रादिष्वेवाङ्गहीनं प्रति सन्देहः S'ābaBh. 1382. 10 (*on* vi. 1. 41); अङ्गहीनं ददर्शासौ नरम् BrahmāṇḍP. ii. 38. 32; क्षुद्रा अङ्गहीना CāndraVṛ. *on* ii. 4. 63; भूकम्पे ग्रहणे यो हि करोति खननं भुवः। जन्मान्तरे महापापी सोऽङ्गहीनो भवेद् ध्रुवम् BrahmVaiP. ii. 9. 28; पङ्गुलायाङ्गहीनाय···। ब्रह्महत्यां लभेत्सोऽपि यः स्वकन्यां ददाति च BrahmVaiP. ii. 16. 95; ii. 30. 30; दुर्बलं पीड्यमानं यो बलवान् समुपेक्षते। अङ्गहीनः स च भवेत् SkandP. i(2). 51. 16; यज्ञाय···। अङ्गहीनः कृष्णवर्णो मूर्खो योग्यो भवेन्न हि PadmP. iii. 12. 10; GaṇeP. i. 72. 39; (गुरवः) संन्यासिनोऽङ्गहीनाश्च विरूपा मठभोजनाः। ··· निन्दिताः ĪśānS'iPa. ii. 11. 27; NyāyRaMā. 103. 21; S'āstrDī. 455. 17 (*on* vi. 1. 9); NyāyMāVi. 308. 19 (*on* vi. 1. 9); (क्षुद्रशब्दः) अस्त्यङ्गहीने शीलहीने च PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 4. 8; अपाङ्गः ··· अङ्गहीने AnekāSaṁ. 3. 107; ViśvaPra. 27. 44; MediK. 24. 28; NanārthMañ. 1585; (sight of a crippled person as inauspicious) (प्रतिबन्ध(बिम्ब)म्) यः पश्येत् ··· अङ्गहीनम् (द्वादशाहेन तस्यापि मृत्य(? त्यु)कालः) ParaS. 11. 58; °मत्तोन्मत्तपग्व(? ङ्गु)ङ्गहीनैः। ··· अखिलफलविनाशः VasiS. 37. 51; क्षयरोगं चा(गिनम)ङ्गहीनम्···मार्गे (तु) संमुखं दृष्ट्वा त्वमङ्गलमिति स्मृतम् MānaSā. 15. 132; **B i** defective in some part, which has lost some part स्थाने मनुजनिर्मिते। अजीर्णे नाङ्गहीने वा धाम्नि बिम्बेऽथवा द्विज। प्राक्स्थितस्योपमर्देन कुर्याद्धामान्तरं न च PāraS. 15. 933; वास्तुवस्तु···तस्याङ्गानां (नि)न पीडयेत्। अज्ञानादङ्गहीनं च (चेत्) कर्ता चैव विनश्यति MānaSā. 7. 134; जीर्णोद्धारविधिं वक्ष्ये लिङ्गप्रासादयोः ···। दग्धे जीर्णेऽङ्गहीने च सगर्भे वा क्षते च्युते। अज्ञानादधिके वोनमाने लिङ्गे तु मानुषे। ···त्यजन्ति मन्त्रास्तल्लिङ्गम् ĪśānS'iPa. ii. 64. 2; **B ii** defective in its aspect or nature यस्मात् सत्तया पदार्थो विशिष्यते अङ्गहीने प्रत्ययनिवृत्तेः यत्र तदङ्गं सत्तादिकं नास्ति न तत्र सदिति प्रत्ययः NyāyVār. 328. 7 (*on* ii. 2. 67); **C** (sacrifice or ritual) deficient in (because of non-performance of) some subsidiary राष्ट्रं हन्यादङ्गहीनो मन्त्रहीव(? न)स्तु ऋत्विजः। अदक्षिणो यजमानं नास्ति यज्ञसमो रिपुः BhaviP. 818A. 11 (141. 112); पुंसः प्रधानसिद्ध्यर्थमङ्गस्याश्रयणं ध्रुवम्। कर्तव्यमङ्गहीनं चेत् प्रधानं नैव सिद्ध्यति SarvaVeSāSaṁ. 207; कामार्थेषु तु यागेषु विस्तारः सर्व इष्यते। सर्वेष्वप्यङ्गहीनोऽयं विधिरिष्टं न साधयेत् ParaS. 29. 69; **D** (literary work) deficient in some constituent part अङ्गहीनो नरो यद्वन्नैवारंभक्षमो भवेत्। अङ्गहीनं तथा काव्यं न प्रयोगक्षमं भवेत् NāṭyaS'ā. 19. 53 = BhāvPra.(S'ā.) 213. 17(7) = SāhiDa. 322. 8; AgniP. 337. 25; **E** (*mantra* that is) defective in form (in not having the required number of syllables) षड्विंशत्यक्षरो मन्त्रः षट्त्रिंशद्वर्णकस्तथा। त्रिंशदेकोनवर्णो वाप्यङ्गहीनोऽभिधीयते S'āraTi. 2. 100; 2. 69; अङ्गहीनस्य मन्त्रस्य स्वेनैवाङ्गानि कल्पयेत् S'āraTi. 4. 37 (comm. अङ्गहीनत्वं नारायणाष्टाक्षरादिवत् मन्त्रोद्धाराभावः); खण्डीभूतास्त्वंशजापादङ्गहीनास्त्वसंवृताः। ··· हीनवीर्यास्तु ते मताः (मन्त्राः) TantrRā. 1. 79; **F** (good faith) without the (seven) constituent elements सम्यक्त्वं नाङ्गहीनं स्याद्राज्यवत्प्राज्यभूतये YaśasCam. ii. 324. 7; **G** (royalty) without its (seven) constituent elements, YaśasCam. ii. 324. 7; *m.* name of Kāmadeva [S'abdaKaDru.]

अङ्गहीनक (aṅgahīna-ka) *adj.* **i** defective in (some) limb, crippled कर्मणा गुणवन्तश्च कर्मणा चाङ्गहीनकाः BrahmVaiP. ii. 43. 30; शालग्रामशिलातोयं भूमौ त्यक्त्वा व्रजेदधः।··· अङ्गहीनकः (भवेत्) BrahmVaiP. iv. 75. 80; अपाङ्गः ··· अङ्गहीनके NānārthSaṁ. 6. 44; **ii** (*mantra*) lacking in (some) element ऋणक्लिष्टोऽप्यङ्गहीनकः ··· षष्टयेतान् मन्त्रदोषांश्च योऽज्ञात्वा प्रजपेन्मनुम् KulārT. 15. 69.

अङ्गहीनक्षेप (aṅgahīna-kṣepa) *m.* abuse of one who is physically defective तत्र सत्येनाङ्गहीनक्षेपो यथा - पादहीनं प्रति कुण्ठस्त्वमित्यादिः Aparā. 806. 29 (*on* 2. 204)

अङ्गहीनता (aṅgahīna-tā) *f.* lack of constituent rites प्रतिषेधातिक्रमे हि ज्योतिष्टोमादेरङ्गहीनता भवति ManuBh. i. 409. 26 (*on* 4. 246)

अङ्गहीनत्व (aṅgahīna-tva) *n.* deficiency in some limbs, deformity प्राप्नुवन्ति दुरात्मानो नरा रूपविपर्ययम्। ··· धान्यचौरोऽङ्गहीनत्वम् ManuSm.

11. 50; (लमेत्तरः) कर्मणा चाङ्गहीनत्वम् BrahmVaiP. ii. 24. 29; एतेन दृष्टादृष्ट- स्वरूपेण कारणकलापेन गर्भस्याङ्गहीनत्वादिविकारः … दृष्टः Mitā. 391. 18 (*on* 3. 163); मातू रजस्वलासमये नेत्राञ्जनादिकमङ्गहीनत्वादिहेतुमन्तरा अयोनिजशरीरे तदसंभवात् VīraMi. 887. 13 (*on* 3. 163)

अङ्गहीनमन्त्र (aṅgahīna-mantra) *m. mantra* without its subsidiary parts अङ्गहीनमन्त्रस्य त्वे (? त्वने) नैवाङ्गा न (? नि) कल्पयेत् TantrSā.(K.) 80. 7.

अङ्गहीनादि (aṅgahīnādi) *adj.* deficient in limbs etc. गर्भस्य वैकृतं दृष्टमङ्गहीनादि जन्मतः YājñaSm. 3. 163; अङ्गहीनादीनां पूर्वपापसंबन्धित्वं ज्ञाप्यते ManuBh. i. 463. 2 (*on* 5. 88); DīpKa. 89. 21 (*on* 3. 163); अङ्गहीनादि हीनाङ्ग- त्वादि VīraMi. 887. 17 (*on* 3. 163)

अङ्गहृत (aṅga-hṛta) *adj.* [*f.* -ā] divided by six द्विगुणैकोनपदोत्तर- कृतिहतिरेकोनपदहताङ्गहृता । व्येकपदार्धचयाहतिमुखकृतियुक्ता पदाहता सारम् GaṇiSāSaṁ. 5. 299; साङ्कांशका दशहताङ्गहृताः कुभक्ता वक्राद्यमाप्तदिवसैः क्रमशो गतैष्यम् GrahaLā. 3. 18.

अङ्गहोम (aṅga-homá) *m.* 1 offerings to be made to the limbs (with the formulas given in TaiS. VII. iii. 16 i. e. the formulas pertaining to the various limbs of the horse) दुद्भ्यः स्वाहा हनूभ्याँ स्वाहे- त्यङ्गहोमाञ्जुहोति TaiBr. III. viii. 17. 4; ĀpaS'S. xx. 11. 12; VādhūlaS'S. 3. 78 (Acta Orientalia iv. p. 1851. 22); दद्भ्यः स्वाहा हनूभ्यां स्वाहेत्यङ्गहोममतो देवादींश्च हुत्वा पुरुषसूक्तं जपन्सुवर्णेनाक्ष्युन्मेषणं करोति VaikhāGS. 4. 10; 6. 2; 6. 3; अङ्गहोमसमित्तन्त्रसोष्पा(ष्य)न्त्याख्येषु कर्मसु GobhiSm. 1. 120; 2 sub- ordinate offering न चाङ्गहोमा स्युः PauṣkS. 42. 46.

अङ्गहोमक (aṅgahoma-ka) *m.* subordinate offering आज्येन तर्पयेन्मूर्ते- र्दशांशेनाङ्गहोमकम् AgniP. 24. 41.

अङ्गांश (aṅgāṁśa) *m.* 1 limb or part of the body दिगाद्यङ्गा(? ङ्गां)- शाद्यः S'ākaṭāVyā. iii. 1. 113 (comm. दिगादिभ्यो अंगांशाच्छरीरावयववचनाच्च डेर्भ- वेऽर्थे यो भवति । दिशि भवो दिश्यः); 2 aspect of the subsidiary rite अङ्गांशे यथाशक्ति कतिपयानुष्ठानेऽपि कृतः SmṛtiCan. v. 422. 1; 3 base-part (*aṅga*) यजादिप्रत्ययस्याङ्गांशे उत्थिताकाङ्क्षतया तेनानो विशेषणायोगाच्च LaS'abdeS'e. i. 341. 13.

अङ्गांशु (aṅgāṁśu) *m.* (lustrous) ray of the body अङ्गांशुनिर्जितैः सर्वज्योतिष्काणामिवांशुभिः । लग्नैश्चरणपद्मेषु शोभिता रत्ननूपुरैः TriṣaS'aPuC. ii. 2. 138.

अङ्गाकाङ्क्ष (aṅgākāṅkṣa) *adj.* requiring the subsidiary प्रधानस्याङ्गा- काङ्क्षस्य वचनं प्रकरणम् VedāntKa. 188. 9 (*on* i. 3. 39)

अङ्गाकाङ्क्षा (aṅgākāṅkṣā) *f.* 1 expectancy for the requisites तत्रांगा- कांक्षायां तदर्थमुत्तरारंभः Subodhi. 1. 18 (*on* 2. 0); 2 expectancy of the subsidiary rite ते ध्यानयोशा(? गा)नुगता अपश्यन्नित्यादि श्रुत्यन्तरे ध्यानस्य दर्श- नसाधनत्वेनावगतस्याङ्गाकाङ्क्षायां प्रयाजन्यायेन श्रवणमननयोरेवाङ्गत्वापत्तेः Vedānt- Pari. 351. 9; MīmāKau. ii. 193. 19 (*on* iii. 1. 9); प्रयाजादीनामाकाङ्क्षासद्भावादे- वाङ्गाकाङ्क्षालक्षणमवान्तरप्रकरणमस्माभिरिष्यते MayūMāli. 238. 19 (*on* iii. 3. 4); उद्दि(°पदि)ष्टेषु त्वङ्गेषु प्रधानस्य प्राकृताङ्गैरेव निराकाङ्क्षतयाङ्गाकाङ्क्षावशादेवान्वयः TantrRaha. 53. 2.

अङ्गाकृष्टदुकूल (aṅgākṛṣṭa-dukūla) *adj.* [*f.* -ā] one whose garment is taken off from the body अङ्गाकृष्टदुकूलया सरभसं गूढौ भुजाभ्यां स्तनावाकृष्टे जघनांशुके कृतमधःसंसक्तमूरुद्वयम् SubhāRaK. 19. 12 = SūktiMu. 77. 9.

अङ्गाकृष्टि (aṅgākṛṣṭi) *f.* 1 amorous gesture of the body यार्थेन प्रण- यिनी करोति चाङ्गाकृष्टिं सा किं भार्या NītiVā. 27. 7; 2 stretching out of one's limbs अंगाकृष्टिरक्षिमर्दनं च पुरुषैरिच्छया विधीयते परित्यज्यते च RasTa. 69. 4; 69. 1; 69. 3; 96. 6; अरतिसन्तापजृम्भाङ्गाकृष्टिकपटरुदितस्वावस्थाकथनादयः RasMañ. (58). 5.

अङ्गाक्षर (aṅgākṣara) *adj.* consisting of six syllables अस्त्रे शक्ति- भरार्ययोः स्वलिपिक्लृप्ताङ्गे तथाङ्गाक्षरे TantrSa. 3. 56.

अङ्गाक्षिप्त (aṅgākṣipta) *adj.* implied by the stem (designated as *aṅga*) अङ्गाक्षिप्तश्च प्रत्यय औकारेण विशेष्यते Pradī. vi. 23. 11 (*on* vii. 1. 13); योगविभागात्सिद्धम्- 'मृजेर्वृद्धिरचः' मृजेरचो वृद्धिर्भवति अङ्गाक्षिप्तेन प्रत्ययेनाचो विशेषणात् 'न्यमार्ट्' अटो न भविष्यति PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 3; vi. 4. 15; vi. 4. 34; अङ्गाक्षिप्तप्रत्ययनिमित्तं लुकि भवत्येवेति तु भ्रुवे हितं भ्रूहितमित्यादा- बुवङापत्त्या चिन्त्यम् LaS'abdeS'e. i. 252. 9.

अङ्गाक्षेप (aṅgākṣepa) *m.* 1 A convulsion of the body श्वासाङ्गाक्षेप- कूजनम् । … हिध्मा च मज्जगे (ज्वरे) AṣṭāSaṁ. i. 265. 24 (3. 2); 1 B (act of) shrugging the body तदेवाजिह्माक्षं मुखमविषदास्ता गिर इमाः स एवाङ्गाक्षेपो मयि सरसमाश्लिष्यति तनुम् SubhāRaK. 21. 3; Subhāṣi. 1577; 2 implication of the stem (designated as *aṅga*) परिभाषोपस्थित्या समाहितं भाष्ये न त्वङ्गाक्षेपेण LaS'abdeS'e. i. 186. 12; i. 284. 3; i. 363. 11.

अङ्गाख्य (aṅgākhya) *adj.* named or called Aṅga किमङ्गाख्येन देशेन किं चम्पाख्यपुरापि वा BṛKathāK. 56. 288.

अङ्गाख्यमण्डल (aṅgākhya-maṇḍala) *n.* country called Aṅga जिनो- त्तमः । कथयंस्तावदायातो यावदङ्गाख्यमण्डलम् BṛKathāK. 57. 11.

अङ्गाख्यमहादेश (aṅgākhya-mahādeśa) *m.* great country called Aṅga अथाङ्गाख्यमहादेशे काम्पिल्यनगरं परम् BṛKathāK. 33. 1; 56. 206; 60. 1.

अङ्गाख्यविषय (aṅgākhya-viṣaya) *m.* country called Aṅga अङ्गाख्य- विषयेऽस्तीह चम्पाख्या नगरी श्रुता BṛKathāK. 51. 7.

अङ्गाग (aṅgāga) *nu.* seventy-six अष्टार्णवाः शून्यकृताः पञ्चषष्टिर्नगेषवः। अष्टार्था अब्धयोऽष्टागा अङ्गागा मनवस्तथा (भोगकलाः) SūrySi. 8. 2.

अङ्गाग्निसंख्य (aṅgāgni-saṅkhya) *adj.* numbering thirty-six तिग्मां- शोरुदयः … क्षुण्णः पञ्चगुणैः शरैश्च विशिखैरङ्गाग्निसंख्यैः क्रमात् भक्तः स्वेन च भोदयेन KaraṇaKu. 6. 4(26)

अङ्गाङ्ग (aṅgāṅga) *n.* 1 subsidiary of a subsidiary अङ्गाङ्गमपि च तस्येति शक्यते वक्तुम् S'ābaBh. 1589 (? 1591). 3 (*on* viii. 1. 10); 2232. 3 (*on* xii. 1. 25); किमतो यद्येवमित्यङ्गाङ्गमप्यन्यथानुपपत्त्या शक्यमाक्षेप्तुमिति मन्यते TantrVā. 597. 17 (*on* ii. 3. 4); 666. 8 (*on* iii. 1. 1); स एषोऽङ्गाङ्गेन प्रधान- बाधः ṬupṬ. 20. 17 (*on* iv. 2. 3); 36. 3 (*on* iv. 3. 26); NyāyRaMā. 126. 8; अङ्गाङ्गानामप्यङ्गिप्रयुक्तत्वमस्ति S'ivārkaMaDī. i. 43. 32 (*on* i. 1. 1); BhāṭṭDī. iv. 223. 18 (*on* xii. 1. 3); संनिपत्योपकारकं त्वङ्गाङ्गम्, कर्माङ्गव्रीह्याद्युद्देशेन विधानात् MīmāNyāPra. 231. 12; न च दर्शपूर्णमासविधेः स्वाङ्गेष्वेवापेक्षा नाङ्गा- ङ्गेषु MayūMāli. 302. 12 (*on* iii. 6. 6); 365. 3 (*on* iv. 1. 17); 2 each and every limb, limb to limb अङ्गाङ्गेषु सुवृद्धेषु प्रतिमूलेषु धातुषु । शुक्रम् … प्रतिपद्यते BhelaS. 77. 11 (4. 2); अङ्गाङ्गेष्वपि नखादिषु यस्या वैकल्यं नास्ति ManvaVi. 283. 22 (*on* 3. 10); अम्बडस्तमङ्गाङ्गेन युद्ध्वा शिरः पातयत् PurāPraSaṁ. 39. 31.

अङ्गाङ्गकाम (aṅgāṅga-kāma) *m.* fruit or result of the subsidiary of a subsidiary (rite) किमङ्गकामैरङ्गाङ्गकामैश्च सहास्यानुवादः, अथवा विधिः S'āba- Bh. 1259. 26 (*on* iv. 3. 25); तस्मादङ्गाङ्गकामानपेक्ष्य सर्वेभ्यो ज्योतिष्टोम इत्यनुवादः ṬupṬ. 36. 1 (*on* iv. 3. 25)

अङ्गाङ्गता (aṅgāṅga-tā) *f.* the state of being the subsidiary of a sub- sidiary (rite) यथैव हि प्रधानहविरासादनमङ्गतया संबध्यते तथाङ्गहविरासादनमपि अङ्गाङ्गतया संभन्त्स्यते TantrVā. 1129. 4 (*on* iii. 7. 4)

अङ्गाङ्गत्व (aṅgāṅga-tva) *n.* the state of being the subsidiary of a subsidiary (rite) अवान्तरप्रकरणेन बलवताङ्गाङ्गत्वमेव BhāṭṭDī. i. 199. 18 (*on* iii. 1. 10); ii. 177. 4 (*on* v. 1. 18); चक्रसाधने तस्याङ्गाङ्गत्वं वचनबलात् SetuBa. 103. 14.

अङ्गाङ्गपरिक्रम (aṅgāṅga-parikrama) *m-* turn which is subsidiary to a subsidiary तस्मादङ्गाङ्गपरिक्रमे यदेव तालानुसरणं चतुर्षु च मुखेषु गतिपरि- समापनम् … रसांशेतराङ्गत्वादतिशयेन रसोपयोगीति तत् स्वीकृतम् AbhinBhā. iii. 73. 12 (*on* 19. 133)

अङ्गाङ्गमिलन (aṅgāṅga-milana) *n.* contact of limbs with limbs किं ब्रूथ 'तर्हि सहैव गच्छामः' इति । (सहर्षम्) हे सुन्दर्यः प्रियं मे । … न पश्येयं गत्यामभिमतमतो वः सह खलु प्रयाणं यत्र स्यादपि सुलभमङ्गाङ्गमिलनम् RasSa. 192.

अङ्गाङ्गराग (aṅgāṅgarāga) *m.* unction or unguent for the body तमसि वयस्यानुगच्छति श्यामाम् । अङ्गाङ्गरागमृगमदपरिमलपूरप्रदर्शितेन पथा S'ṛṅgāMañ. (A.) 38. 22.

अङ्गाङ्गसंविद् (aṅgāṅga-saṁvid) *f.* consciousness pervading all the limbs चिन्तयेच्छिवम् । निष्कलं सकलं चैव देहस्थं व्योमचारिणम् । अरञ्जितं रञ्जितं च नित्यमङ्गाङ्गसंविदम् YogVā. vi(1). 39. 13.

अङ्गाङ्गसङ्ग (aṅgāṅga-saṅga) *m.* close contact with each and every part (of the body) अङ्गाङ्गसङ्गपरिचुम्बनजातमोहां तां जीवनौषधिमिव प्रमदां स्मरामि CaurPañ. 47.

अङ्गाङ्गानुरोध (aṅgāṅgānurodha) *m.* [Inst.] in accordance with a subordinate which is itself a subordinate to another स धर्मोऽभ्युप- गन्तव्यो यः प्रधानं न बाधते । न ह्यङ्गाङ्गानुरोधेन प्रधानफलबाधनम् S'lokaVār. 6. 240 (791. 2); यत्र पुनरङ्गाङ्गानुरोधेन प्रधानबाध आपद्यते तदत्यन्तमयुक्तियुक्त- मित्याह S'arka. 90. 14; पुरोडाशाङ्गं ह्यधिश्रयणादयः संस्काराः तदङ्गं क्रमः पदार्था- नुसमयरूपः । तदाश्रयेण च पुरोडाशबाधप्रसङ्गः । न चाङ्गाङ्गानुरोधेन प्रधानबाधो युक्तः TantrRa. 302. 15.

अङ्गाङ्गापेक्षा (aṅgāṅgāpekṣā) *f.* [Inst.] in comparison with a sub- sidiary to another subsidiary अङ्गाङ्गापेक्षया च साक्षादङ्गं बलीयः MīmāNyāPra. 231. 13.

अङ्गाङ्गार (aṅgāṅgāra) *m.* limb in the form of a live coal यदङ्गाङ्गाराणां प्रथ(? श)मपिशुना नाभिकुहरे । शिखा धूमस्येयं परिणमति रोमावलिवपुः KāvyPra. 608. 9 = AlaṅkāSa. 52. 16.

अङ्गाङ्गावयव (aṅgāṅgāvayava) *m.* parts of the limbs of the body अङ्गाङ्गावयवैश्छिन्नैर्व्यायुधास्तेऽपतन्क्षितौ MahāBhā. viii. 40. 102.

अङ्गाङ्गासंभव (aṅgāṅgāsambhava) *m.* impossibility of being a subordinate to a subordinate अङ्गाङ्गासम्भवाच्चापि या प्रधाननिराक्रिया । सायुक्तैवानुमानेन प्रत्यक्षज्ञानबाधनात् S'lokaVār. 5(14). 41 (623. 7)

अङ्गाङ्गि (aṅgāṅgi) *adv.* in a manner in which limbs are interlocked with limbs अङ्गाङ्गि समभूद् युद्धम् PārśvC. 6. 1150; [jointly or reciprocally related as one limb to another or to the body, MW]

अङ्गाङ्गिकभाव (aṅgāṅgika–bhāva) *m.* relation of part and whole, relation of subordinate and principal तदाङ्गाङ्गिकभावस्य च तन्त्रता न किं स्यात् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 15. 123.

अङ्गाङ्गिकल्पन (aṅgāṅgi–kalpana) *n.* concept of subsidiary and principal तस्मात्कालार्थ एवायं संयोगोऽङ्गाङ्गिकल्पनात् TantrVā. 756. 19 (*on* iii. 1. 23)

अङ्गाङ्गिकल्पना (aṅgāṅgi–kalpanā) *f.* idea of subordinate and principal शिष्टे विकरणादौ तु यथेष्टाङ्गाङ्गिकल्पना S'lokaVār. 7. 200 (901. 6)

अङ्गाङ्गिता (aṅgāṅgi–tā) *f.* relationship of subordinate and principal भेदसामान्ययोर्धर्ममेदादङ्गाङ्गिता ततः । यथानित्यः प्रयत्नोत्थः प्रयत्नोत्थतया ध्वनिः PramāVār. 4. 186; अन्यथा फलवदफलवतोः संनिहितयोरङ्गाङ्गितया जामितैव स्यात् ĪśopBh. 15. 16 (*on* 10); तदभावे (उपकार्योपकारकभावाभावे) च कथमङ्गाङ्गितेत्यपि येषां मतं तैरपि कस्यचिद्रसस्य प्रकृष्टत्वं भूयःप्रबन्धस्य व्यापकत्वमन्येषां चाल्पप्रबन्धगामित्वमभ्युपगन्तव्यम् Loc. 174. 16 (*on* 3. 24); 175. 18 (*on* 3. 24); तेषामङ्गाङ्गितापत्तेरव्यवस्था प्रसज्यते S'āstrDī. 198. 7 (*on* iii. 1. 10); उक्तं हि प्राक् कर्मज्ञानयोरङ्गाङ्गितया मोक्षोपयोगित्वम् S'ivārkaMaDī. i. 44. 26 (*on* i. 1. 1); LaCandr. 859. 18.

अङ्गाङ्गित्व (aṅgāṅgi–tva) *n.* relationship between the subordinate and the principal न तु प्रयोजनसदसद्भावेनाङ्गाङ्गित्वमिति विवेकः TantrVā. 391. 9 (*on* ii. 1. 12); ṬupṬ. 37. 19 (*on* iv. 3. 30); नीलोत्पलादिवन्नानयोर्नाङ्गाङ्गित्वम् NyāyRa. 925. 7 (*on* 7. 286); प्रज्ञातफलयोर्नैव मिथोऽङ्गाङ्गित्वसंभवः S'āstrDī. 388. 11 (*on* iv. 3. 13); अविश्रान्तिजुषामात्मन्यङ्गाङ्गित्वं तु संकरः KāvyPra. 754. 1; वाजपेयपशुयागयोरङ्गाङ्गित्वेन ··· भेदात् VedāntKa. 314. 8 (*on* ii. 3. 10); BhāvPra.(S'ā.) 173. 20(6); आग्नेयादीनां षण्णां यागानां अङ्गाङ्गित्वादिपूर्वोक्तत्रैविध्याभावेऽपि फलैक्यात् कर्त्रैक्यं क्रमश्च VivaPraSaṁ. 211. 6; SāhiDa. 623. 1; AṇuBh. 131. 14 (*on* ii. 2. 8); एवं सति कथमनयोः अङ्गाङ्गित्वं परस्परं घटते SvātmNi. 68; एकपीठे पृथक् पूजां विना यन्त्रं करोति यः । अङ्गाङ्गित्वं परित्यज्य देवताशापमाप्नुयात् KulārT. 6. 89; तयोरङ्गाङ्गित्वाद्यन्यतमरूपवत्त्वे श्रुत्यादिसद्भावप्रतिज्ञा न संगच्छते S'ivārkaMaDī. i. 46. 7 (i. 1. 1); i. 43. 26 (i. 1. 1); परस्परं आग्नेयामिश्रायागानामङ्गाङ्गित्वसम्बन्धासिद्धिरेवास्य प्रयोजनम् MīmāKau. i. 252. 23 (*on* i. 4. 15)

अङ्गाङ्गित्वापेक्षा (aṅgāṅgitvāpekṣā) *f.* need for the relation of subordinate and principal सामिधेनीनां पुनः···क्लृप्तं प्रयोजनमिति नास्त्यङ्गाङ्गित्वापेक्षा TantrVā. 1137. 7 (*on* iii. 7. 16); तेषां तु निर्ज्ञातप्रयोजनानामङ्गाङ्गित्वापेक्षाभावात् कालार्थः संयोगः S'āstrDī. 390. 10 (*on* iv. 3. 15); MayūMāli. 216. 1 (*on* iii. 2. 5)

अङ्गाङ्गित्वाभाव (aṅgāṅgitvābhāva) *m.* absence of the relation of subsidiary and principal or part and whole अङ्गाङ्गित्वाभावाच्च ··· होता वषट्कृत्य भक्षयेत् TantrVā. 1059. 10 (*on* iii. 5. 44); अङ्गाङ्गित्वाभावः प्रतिसंधानव्यवहारलोपश्च देवदत्तदृष्ट इव यज्ञदत्तादेः ĀtmaSi. 11. 17; अङ्गाङ्गित्वाभावे तु समानकर्तृकत्वम् ···उपपादनीयं स्यात् MayūMāli. 389. 4 (*on* iv. 3. 13)

अङ्गाङ्गिन् (aṅgāṅgin) *adj.* [Dv. Cpd.] subsidiary and principal क्रमाम्नातानामङ्गाङ्गिनाम्···विनियोगव्यवस्था TantrVā. 33. 9 (*on* i. 2. 17); सोऽतो वेद इति अङ्गाङ्गिनोरभेदविवक्षया TātpaṬ.(Vā.) 61. 23 (*on* i. 1. 1)

अङ्गाङ्गिभाव (aṅgāṅgi–bhāva) *m.* relationship of subordinate and principal (based on part and whole, contributing and contributed to, qualifying and qualified etc.) भेदेनाङ्गाङ्गिभावोऽस्य···विकल्प्यते VākyaP. 2. 87; सत्त्वं रजस्तमसी आश्रित्य स्वेन रूपेणाङ्गाङ्गिभावं गच्छति MāṭhVṛ. 24. 3 (*on* 13); अन्ये तु सन्ध्ययोरित्यङ्गाङ्गिभावं मन्यन्ते BālaKrī. i. 43. 20 (*on* 1. 25); अङ्गाङ्गिभावस्तु कैश्चिदिष्टो विकल्पतः S'lokaVār. 5(4). 34 (356. 6); विभक्तिभिरेवाङ्गाङ्गिभावेऽभिधीयमाने TantrVā. 391. 7 (*on* ii. 1. 12); 419. 10 (*on* ii. 1. 34); 1135. 13 (*on* iii. 7. 14); सत्त्वरजस्तमसामङ्गाङ्गिभावरूपापत्तिः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 352. 11 (*on* ii. 2. 2); कर्मणोऽङ्गाङ्गिभावेन स्वप्रधानतयाथवा । संबन्धस्येह संसिद्धेः NaiṣkaSi. 15. 2; उदकक्रियानिषेधेन श्राद्धनिषेधः सिद्धः अङ्गाङ्गिभावात् ManuBh. i. 453. 17 (*on* 5. 68); अङ्गाङ्गिभावेन च विना एकप्रयोगत्वानुपपत्तेः PrakaPañ. 15. 2; न च द्वयोरपि व्यङ्ग्यत्वम् , अङ्गाङ्गिभावस्यानुपपत्तेः VakroJī. 165. 19; अत एव चेतिवृत्तमात्रवर्णनप्राधान्येऽङ्गाङ्गिभावरहितरसभावनिबन्धेन च कवीनामेवंविधानि स्खलितानि भवन्ति Dhvanyā. 363. 11 (*on* 3. 19) (Loc. अङ्गाङ्गिभावरहितानाम-विचारितगुणप्रधानभावानाम्); तथा किं नियतेनैवाङ्गाङ्गिभावेन प्रयोग उतानियतेनेति···प्रश्नः पञ्चमः AbhinBhā. i. 7. 24 (*on* 1. 5); i. 16. 17 (*on* 1. 18); श्लेषरूपकोपमार्थश्लेषाणाम्···समाधलंकारे व्यक्ताव्यक्तरूपोऽङ्गाङ्गिभावः SaraKaṇṭhā. 554. 8; कृतार्था गुणाः सत्त्वरजस्तमांसि तेषां परिणाम आपुरुषार्थसमाप्तेरानुलोम्येन प्रातिलोम्येनाङ्गाङ्गिभावः क्षितिलक्षणस्तस्य योऽसौ क्रमः RājMār. 82. 2; 2. 21; 71. 11; प्राक्प्रतिपादितस्य रसस्य रसान्तरेण न विरोधः नाप्यङ्गाङ्गिभावो भवति इति रसशब्देनात्र स्थायिभाव उपलक्ष्यते KāvyPra. 460. 4; गुणानामुत्कर्षनिकर्षनिबन्धनाङ्गाङ्गिभावाद्धि जगत्प्रवृत्तिः ··· अभ्युपगम्यते BrahmSūBh.(Rā.) 475. 4 (*on* ii. 2. 6); अङ्गाङ्गिभावस्त्वेकप्रयोगतावशात् कल्पनीयः S'āstrDī. 8. 24 (*on* i. 1. 1); 125. 15 (*on* ii. 2. 3); नाप्यङ्गाङ्गिभावेन विधिनिषेधयोस्साक्षात्तदसंभवात् VyaktiVi. 113. 15; तदाश्रयेण चातिशयोक्तिश्चमत्कारहेतुरित्यवयवयोरङ्गाङ्गिभावः Kāvyānu.(He.) 348. 15; मिश्रत्वमङ्गाङ्गिभावेन संशयेन एकवाचकानुप्रवेशेन च त्रिधा भवत् संकरं त्रिभेदमुत्थापयति AlaṅkāSa. 198. 1; Aparā. 890. 15 (*on* 3. 17); एतेषामङ्गाङ्गिभावापन्नानां रससंकरः RasTa. 169. 10; एषां ध्वनिभेदानामङ्गाङ्गिभावेन ··· संकरस्त्रिविधो भवति Ekāva. 3. 1. (519) (129. 7); समप्राधान्यशङ्कायां तृतीये श्रुतिलिङ्गादिप्रमाणैरङ्गाङ्गिभाव उक्तः VivaPraSaṁ. 138. 11; निसर्गवैरिणोरङ्गाङ्गिभावात् स्वादाभावो यथा RasāSu. 201. 8 (2. 262); नाप्यङ्गाङ्गिभावः द्वयोरपि पूर्णतया स्वातन्त्र्येण विश्रान्तेः SāhiDa. 446. 1; कर्मणामङ्गाङ्गिभावे निश्चिते साङ्गं प्रधानं युगपत् कुर्यात् SarvaDaKau. 102. 13; त्रयाणामपि शब्दं प्रति फलोपकार्यङ्गत्वे कथं परस्परमङ्गाङ्गिभावः Nyāyāmṛ. 615B. 12; विनियोगो नाम अङ्गाङ्गिभावावगमः TantrRaha. 51. 30; अङ्गाङ्गिभावमज्ञात्वा कथं सामर्थ्यनिर्णयः Hitopa. 2. 137; न चानयोरङ्गाङ्गिभावः एकस्यान्यानुपजीवकत्वात् AlaṅkāKau.(Vi.). 415. 23; गुणानामुत्कर्षापकर्षभावोऽङ्गाङ्गिभावः BrahmSūBh.(S'ri.) ii. 60. 1 (*on* ii. 2. 6); वेदान्तसूत्रे चाङ्गाङ्गिभावेन ज्ञानकर्मणोः सहकारित्वावधारणात् SāṁkhyaPraBh. 26. 23 (*on* 1. 56); 94. 27 (*on* 3. 25); यत्र तु प्रयोजनं साकाङ्क्षं सन्निराकाङ्क्षस्य संनिधौ पठ्यते तत्रैव क्त्वादेरङ्गाङ्गिभावे पर्यवसानम् VīraMi. 178. 20 (*on* 1. 98); द्रव्यकर्मणोर्मिथोऽङ्गाङ्गिभावे BhāṭṭDī. i. 181. 10 (*on* iii. 1. 1); ii. 94. 7 (*on* iv. 1. 8); अत एव जपपाठयोर्न परस्परमङ्गाङ्गिभावोऽपि LalitāSaBh. 202. 28 (*on* 240)

अङ्गाङ्गिभावपरम्परा (aṅgāṅgibhāva–paramparā) *f.* name of a variety of *padayukti* a *śabdālaṅkāra* based on a series of subordinate and principal relationship योगकारणपर्यायाङ्गाङ्गिभावपरम्पराः । पदयुक्तेर्निमित्तं स्युः SaraKaṇṭhā. 172. 25; नभःकटाहकुहरक्रोडमित्यङ्गाङ्गिभावपरम्परा च परिस्फुरन्ती दृश्यते SaraKaṇṭhā. 174. 8.

अङ्गाङ्गिभाववैचित्र्य (aṅgāṅgibhāva–vaicitrya) *n.* variety in the relationship of subordinate and principal सत्त्वादीनां चाङ्गाङ्गिभाववैचित्र्यस्यानन्त्याद् रत्यादित्वेनास्वादगणना न युक्ता Loc. 70. 18 (*on* 2. 4)

अङ्गाङ्गिभावसंकर (aṅgāṅgibhāva–saṅkara) *m.* amalgamation of poetic figures (variety of the poetic figure called *saṅkara* in which one figure is subordinated to the other) शब्दालङ्कारविषयेऽङ्गाङ्गिभावसंकरो नाङ्गीक्रियते SāhiDa. 496. 11; अङ्गाङ्गिभावसंकरो यथा - तलेष्ववेपन्त महीरुहाणां छायास्तदा मारुतकम्पितानाम् । शशाङ्कसिंहेन तमोगजानां लूनाङ्कलीनामिव गात्रखण्डाः Kuval. 171 (206); AlaṅkāMañ. 235. 3.

अङ्गाङ्गिभावसंबन्ध (aṅgāṅgibhāva–sambandha) *m.* relation between the subordinate and the principal अङ्गाङ्गिभावसंबन्धो ह्येकजातिशरीरवान् ।··· सुसंमतः ĪśānS'iPa. ii. 1. 51; सोमयागस्यापि यद्यप्यनेनैव न्यायेनाङ्गाङ्गिभावसंबन्धः स्तोत्रैरसिद्ध एव S'āstrDī. 404. 13 (*on* iv. 4. 12); न च प्रातिपदिकमात्रमङ्गाङ्गिभावसंबन्धं बोधयितुमलम् VivaPraSaṁ. 187. 10 षष्ठ्या अङ्गाङ्गिभावसंबन्धपरत्वावसायात् BhāṭṭDī. i. 294. 8 (*on* iii. 4. 1)

अङ्गाङ्गिभावानिष्पत्ति (aṅgāṅgibhāvāniṣpatti) *f.* non-realisation of the relationship between the subordinate and the principal स्तोत्राणां च निष्फलत्वाविशेषेणाङ्गाङ्गिभावानिष्पत्तेः S'āstrDī. 404. 11 (*on* iv. 4. 12)

अङ्गाङ्गिभावानुपपत्ति (aṅgāṅgibhāvānupapatti) *f.* impropriety or impossibility of the relationship between the subordinate and principal परस्परं प्रत्यङ्गाङ्गिभावानुपपत्तेः ··· महदाद्युत्पादो न स्यात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 359. 6 (*on* ii. 2. 8); तदा स्वार्थप्रवृत्तानां तेषामन्योन्यमङ्गाङ्गिभावानुपपत्तौ संघातापत्त्यभावप्रसङ्गात् VivaPraSaṁ. 235. 1; सर्वथा अन्योन्यासंस्पर्शे अङ्गाङ्गिभावानुपपत्तेः NyāySu.(Ja.) 91A. 5 (*on* i. 1. 1)

अङ्गाङ्गिभावापेक्षा (aṅgāṅgibhāvāpekṣā) *f.* reference to the relation between the subordinate and the principal अङ्गाङ्गिभावापेक्षया गुणगुणि-

-व्यवहार: TantrVā. 702. 13 (*on* iii. 1. 8); 775. 3 (*on* iii. 2. 11)

अङ्गाङ्गिभावाभाव (aṅgāṅgibhāvābhāva) *m.* absence of the relation between the subordinate and the principal अत्राप्यधिकारांशो न भिद्यत इति चेन्न अङ्गाङ्गिभावाभावात् Bṛha. 3. 1 (*on* i. 1. 1); धर्माणां बृहद्रथन्तरशब्दवाच्यऋगक्षराभिव्यञ्जकगीत्यर्थत्वेन तेषामुक्तरूपगीत्यङ्गस्तोमानां च ··· अङ्गाङ्गिभावाभावात् VidhiRa. 29 (165. 22); विनियोजकानामभावेन परस्परमङ्गाङ्गिभावाभावात् ViraMi.(Pūjā.) 33. 2; परस्परमङ्गाङ्गिभावाभावाद्वैपरीत्यप्रसङ्गात् MayūMāli. 712. 14 (*on* x. 4. 20)

अङ्गाङ्गिभावावस्थान (aṅgāṅgibhāvāvasthāna) *n.* presence of the relation between the subordinate and the principal अङ्गाङ्गिभावावस्थानं सर्वेषां समकक्षता । इत्यलंकारसंसृष्टेर्लक्षणीया द्वयी गति: Kāvyāda. 2. 360; SaraKaṇṭhā. 732. 16.

अङ्गाङ्गिभूत (aṅgāṅgi-bhūta) *adj.* which have become the subordinate and principal ब्रह्मज्ञानकर्मणी नाङ्गाङ्गिभूते PrakaVi. 938. 19; चेतोविकारैरङ्गाङ्गिभूताष्टरसयोगत: BhāvPra.(S'ā.) 222. 3 (8)

अङ्गाङ्गिविपर्यास (aṅgāṅgi-viparyāsa) *m.* reversal of the subordinate and the principal तर्कमभिधाय प्रयोगेऽङ्गाङ्गिविपर्यास: NyāyPari. 195. 9.

अङ्गाङ्गिव्यतिकर (aṅgāṅgi-vyatikara) *m.* confusion between the subordinate and the principal अङ्गाङ्गिव्यतिकरदु:स्थितं मतं ते S'ivLī. 6. 49.

अङ्गाङ्गिसंकर (aṅgāṅgi-saṅkara) *m.* amalgamation of the subordinate and the principal (figures of speech) अत्र यमकानुलोमयो: शब्दालंकारयो: परस्परापेक्षत्वेनाङ्गाङ्गिसंकर इति AlaṅkāSa. 199. 10.

अङ्गाङ्गिसंबन्ध (aṅgāṅgi-sambandha) *m.* relation between the subordinate and the principal अन्यैरङ्गाङ्गिसंबन्ध: MīmāSū. iv. 4. 36; अङ्गाङ्गिसंबन्धस्तु क्रतुकथंभावग्रहणात्स्यात् TantrVā. 568. 14 (*on* ii. 2. 27); किं स्वर्दृक्शब्दस्य वीक्षणस्य च कालार्थ: संयोग: उताङ्गाङ्गिसंबन्ध इति S'āstrDī. 741. 8 (*on* x. 6. 2); अङ्गाङ्गिसंबन्धबोधकत्वादुत्पत्तिविधिरेव विनियोगविधि: संपद्यते VivaPraSaṁ. 148. 21; 137. 17; कुर्यादङ्गाङ्गिसंबन्धं कन्यकामदनोदयम् SāhiSā. 4. 18.

अङ्गाङ्गुलान्ततस् (aṅgāṅgulānta-tas) *adv.* in such a manner as to end in (i. e. upto) six aṅgulas (in measurement) तथा वेदाङ्गुलादित: । मध्यानि नव लिङ्गानि तथैवाङ्गाङ्गुलान्तत: S'ilpaRa. ii. 2. 28.

अङ्गाङ्गोपदेश (aṅgāṅgopadeśa) *m.* prescription of a subsidiary of a subsidiary तथा चाङ्गाङ्गोपदेशदशायामपि स्वाङ्गोपदेशमात्रेण तद्विधेर्लब्धात्मकत्वसंभवान्न प्रयाजाद्यतिदेशानुपपत्ति: MayūMāli. 651. 17 (*on* x. 1. 4)

अङ्गाङ्ग्यपेक्षा (aṅgāṅgy-apekṣā) *f.* expectancy of the relationship between the subsidiary and the principal (मन्त्रप्रधानकर्मणो:) तयोश्चाङ्गाङ्ग्यपेक्षावेलायां यथासंख्यन्यायेन समानदेशत्वाद् बुद्धौ संनिधानं भवति TantrVā. 832. 23 (*on* iii. 3. 12)

अङ्गाचार (aṅgācāra) *m.* performance of subservient rites विधायान्यत: पुष्पगन्धाक्षताद्यम् ···स्वतोऽङ्गाचारसाधनं चादधीत PañcaRā.(Nā.) iii. 7. 10.

अङ्गाणु (aṅgāṇu) *m.* *mantras* relatiag to *aṅganyāsa* दशांशमङ्गाणुभिरेकश: परैर्निजावृतिव्याहृतितारकै: क्रमात् TantrSa. 7. 114; cf. **अङ्गमन्त्र**.

अङ्गातिदेशक (aṅgātideśa-ka) *adj.* which extends the subsidiary analogically, which causes extended application of the subsidiary (फलातिदेश:) अङ्गातिदेशकेन प्रकृतिवच्छब्देन भवेत् भिन्नेन वा BhāṭṭDī. iii. 7. 8 (*on* viii. 1. 4)

अङ्गातिभार (aṅgātibhāra) *m.* excessive weight of the body तदाहं (कृष्ण:) मातुरङ्कस्थ: ···। अङ्गातिभारं कृतवान् ĀdiP. 20. 31.

अङ्गातिरिक्त (aṅgātirikta) *adj.* **1** having a limb in excess विपरीतं हीनाङ्गाङ्गातिरिक्तम् (एतेषां किंचिद्दृष्ट्वा न गच्छेत्) AVPari. 1(32). 5; **2** other than the joint or seam अङ्गातिरिक्तं खड्गादि(? ङ्गे हि) यच्छुद्धत्वा(? त्वो)पसूचकम् । तदरिष्टमिति प्राहु: YuktiKa. 141. 7; 141. 5.

अङ्गातिविस्तर (aṅgātivistara) *m.* excessive elaboration of a subservient sentiment अकाण्डप्रथाच्छेदाङ्गातिविस्तराङ्ग्यननुसंधान°···°प्रकृतिव्यत्ययाश्च। एते चाष्टौ रसस्य दोषा: Kāvyānu.(He.) 142. 2; अङ्गस्याप्रधानस्यातिविस्तरेण वर्णनमङ्गातिविस्तर: Kāvyānu.(Vā.) 68. 3.

अङ्गातिशय (aṅgātiśaya) *m.* excellence produced by constituents (of Yoga) द्रव्यक्रियाहेत्वयनेशकर्तृभिर्मायागुणैर्वस्तुनिरीक्षितात्मने । अन्वीक्षयाङ्गातिशयात्मबुद्धिभिर्निरस्तमायाकृतये नमो नम: BhāgP. v. 18. 37; (S'rīdhara अन्वीक्षया विचारेणाङ्गैर्यमनियमादिभिरतिशयात्मा निश्चयवती बुद्धिर्येषां तै:)

अङ्गात्मन् (aṅgātman) *m.* nature or form of a *mantra* for *aṅganyāsa* हृदि मूर्ध्नि शिखायां च···षड्वर्णास्त्वाङ्गिका मता: ···प्रबुद्धं भास्वरं नित्यं ज्ञानम्···। स्वस्य शक्तिसमूहस्य··· । उदयस्थितिसंहारकारणेऽङ्गात्मना पुन: । विशेषतां समायाति स्वरूपमपि चात्यजन् PauṣkS. 33. 35; cf. **अङ्गमन्त्र.**

अङ्गादर (aṅgādara) *m.* regard or care for the subordinate rites नन्वेवं समर्थस्यापि नाङ्गादर: स्यात् MayūMāli. 471. 9 (*on* vi. 4. 1)

[1]**अङ्गादि** (aṅgādi) *adj.* (countries) beginning with Aṅga अङ्गादयो जनपदा: AVPari. 1(8). 5.

[2]**अङ्गादि** (aṅgādi) *adj.* **1** (words) beginning with *aṅga* नोऽङ्गादे: S'ākaṭāVyā. iii. 3. 126 = SiddhaHe. vii. 2. 29; **2 A** subordinate deities etc. न्यासक्रमेण··· । अभ्यर्च्य देवीं गन्धाद्यैरङ्गादीन् पूजयेत् तत: S'āraTi. 4. 99; SaubhāLaU. 654. 6; **2 B** auxiliaries (of the Vedas) etc. अत एव शङ्ख: न वेदमनधीत्यान्यां विद्यामधीयीतान्यत्र वेदाङ्गस्मृतिभ्य: इति । अङ्गादेरपि तदर्थपरिज्ञानार्थत्वादित्यभिप्राय: SmṛtiCan. i. 130. 3; **2 C** subsidiary rites etc. इतिकर्तव्यतेति । ···स्वरूपप्रकारेतिकर्तव्यताकलाप इत्यर्थ: । अङ्गादिकलाप इत्यर्थो वा BālamBha. ii. 1. 11 (*on* 2. 1); **3** gestures with limbs etc. नटैरङ्गादिभी रामयुधिष्ठिरादीनामवस्थानुकरणमभिनय: SāhiDa. 272. 12.

अङ्गादिक (aṅgādi-ka) *adj.* **1** subordinate deities etc. सपद्मं मण्डलं कृत्वा तन्मध्ये ह्यवतार्य च । शेषमङ्गादिकं प्राग्वन्न्यस्य JayāS. 29. 70; सकलीकृत्य देवेशं तं ध्यायेद् व्यक्ततां गतम् । प्राग्वदङ्गादिकांस्तत्र तत्तन्मन्त्रैस्तु निक्षिपेत् PāraS. 6. 235; **2** (rites) such as *ṣaḍaṅganyāsa* ऋष्यादि चाङ्गादिकमप्यशेषमेकाक्षरप्रोक्तविधानत: स्यात् ĪśānS'iPa. i. 16. 86; **3** the body (limbs) etc. यथेति पूर्वा अनुमांश्च जीवस्वरूपमङ्गादिकमावयन्ति । न ब्रह्मरूपत्वममुष्य देहिनो मुक्तावपि स्यात्प्रमया कथंचित् AnuVyā. 71A. 8 (*on* 4. 2)

अङ्गादिकल्पना (aṅgādi-kalpanā) *f.* idea of the *aṅgamantra* etc. पूर्वं बीजं परा शक्तिर्बीजेन मूर्तिकल्पना । षड्दीर्घभाजा बीजेन कुर्यादङ्गादिकल्पना(? °नाम्) KulaCūT. 5. 58.

अङ्गादिग्रन्थ (aṅgādi-grantha) *m.* texts such as the auxiliaries (of the Vedas) तेनैवं कथंचिदङ्गादिग्रन्थार्थान् य: प्रवक्ति तस्मिन्नयमहार्विधि: ManuBh. i. 458. 1 (*on* 5. 81)

अङ्गादिच्छेद (aṅgādi-ccheda) *m.* mutilation of limbs etc. वधोऽङ्गादिच्छेदरूप: मारणरूपश्च VīraMi. 383. 12 (*on* 1. 367)

अङ्गादिजनपद (aṅgādi-janapada) *m.* Aṅga and other countries समरकेतोश्च सर्वदायसहितानङ्गजीवानङ्गादिजनपदान् प्रायच्छत् (सुदृष्टिनामाक्षपटलिक:) TilaMañ. 103. 16.

अङ्गादिधर्म (aṅgādi-dharma) *m.* duty regarding the (seven) elements (of polity) सर्वेष्वङ्गादिधर्मेषु भवत: किमनामयम् AhirbuS. 33. 59.

अङ्गादिधारण (aṅgādi-dhāraṇa) *n.* supporting the blade etc. (of the sword) भूमिरङ्गादिधारणम् YuktiKa. 141. 8.

अङ्गादिनवान्तिम (aṅgādi-navāntima) *adj.* beginning from six and ending in nine, from six to nine मासूरके सोच्छ्रयं भङ्क्त्वाङ्गादिनवान्तिमैर्विरहयेद् वांशं यथोक्तोच्छ्रयात् TantrSa. 2. 9.

अङ्गादिपरिपूर्ति (aṅgādi-paripūrti) *f.* fulfilment of the ancillary rites etc. कलिप्रयुक्तो दोष: स्वस्वधर्मसमनुष्ठानवैकल्यं तस्य निवृत्तयेऽङ्गादिपरिपूर्तये LalitāSaBh. 236. 5 (*on* 305)

अङ्गादिविलेखन (aṅgādi-vilekhana) *n.* pecking or scratching on the body or limbs and the like (वायस: मोषकृत् स्वविलेखने) विलेखनमङ्गादिविलेखनम् AdbhuSāg. 689. 7.

अङ्गादिवैकृत्य (aṅgādi-vaikṛtya) *n.* unnatural postures of the limbs and the like अङ्गादिवैकृत्यैर्हास्यकारी विदूषक: RasMañ. 231. 1.

अङ्गादिव्यपदेश (aṅgādi-vyapadeśa) *m.* designation as accessory etc. अतो नाट्यं संस्कारकं नृत्तस्येत्यङ्गादिव्यपदेश इत्युपचारादुच्यते AbhinBhā. i. 176. 11 (*on* 4. 263)

अङ्गादिसंयुत (aṅgādi-saṁyuta) *adj.* accompanied by subsidiaries etc. अर्घ्यालभनमाल्यैश्च धूपैरङ्गादिसंयुतम् । तत्सर्वं योग्यमाहर्तुं पूजान्तरनिवेदितम् PāraS. 12. 244.

अङ्गादिसंग्रह (aṅgādi-saṅgraha) *m.* inclusion of the auxiliary texts (of the Veda) etc. (v. l. वेदाथर्वपुराणेतिहासादीनि) अङ्गादिसंग्रहायाह । आदीनि(? नी)ति BālamBha. i. 332. 9 (1. 101)

अङ्गादिसंबन्धिन् (aṅgādisambandh-in) *adj.* associated with the Aṅga country etc. अङ्गादिसंबन्धिनो निवासरूपत्वं विषयरूपत्वं चास्ति Pradī. iv. 173B. 24 (*on* iv. 2. 52)

अङ्गादेश (aṅgādeśa) *m.* substitute for a base (*aṅga*) अङ्गादेशोऽङ्गवद् भवति KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 56.

अङ्गाद्य (aṅgādya) *adj.* **A** beginning with the Aṅga country अङ्गाद्यान् विषयान् जित्वा प्रतापी मथुरां श्रित: PadmP.(Ra.) 91. 34; **B** (numbers) six etc. अङ्गाद्यैरुदयोत्तरान्तरगतोन्मानं विभज्य क्रमात् TantrSa. 2. 9.

अङ्गाद्यनुष्ठान (aṅgādy-anuṣṭhāna) *n.* performance of subsidiaries

etc. तन्त्रं नाम साधारणमङ्गाद्यनुष्ठानम् NyāyRaMā. 193. 2.

अङ्गाद्यभिनय (aṅgādy-abhinaya) *m.* dramatic representation through gestures etc. (i. e. *āṅgika, vācika, āhārya* and *sāttvika*) योऽयं स्वभावो लोकस्य सुखदुःखसमन्वितः । सोऽङ्गाद्यभिनयोपेतो नाट्यमित्यभिधीयते NāṭyaS'ā. 1. 122 (AbhinBhā. अङ्गादीति । अङ्गादिषु येऽभिनयाः आङ्गिकादयः); 19. 144; अरंस्त तां च गायन्तीं नृत्यन्तीं च विलोकयन् । पठन्तीमिव कामाज्ञामङ्गाद्यभिनयैर्वृताम् KathāSaSāg. vi. 8. 164.

अङ्गाद्यावरणान्त (aṅgādy-āvaraṇānta) *adj.* from Aṅga (deities) to Āvaraṇa (deities) अङ्गाद्यावरणान्तानां अर्चनप्रकारस्तु देव्यर्चनोक्त एव NityoNi. 140. 2.

अङ्गाधःकोटर (aṅgādhaḥkoṭara) *n.* armpit अङ्गाधःकोटरे कक्षा ParyāRaMā. 65. 1571.

अङ्गाधार (aṅgādhāra) *m.* sustenance of the body, subsistance ततोऽङ्गाधारमात्रीयप्रान्ताहारेच्छुरप्यहम् PāṇḍaC. 18. 200.

अङ्गाधिकार (aṅgādhikāra) *m.* **1** section of Pāṇinian grammar beginning with *aṅgasya* (P. vi. 4. 1); अङ्गाधिकार इटो विधिप्रतिषेधौ Vār. 11 (*on* P. i. 1. 63); न लुमता लुप्तेऽङ्गाधिकारः प्रतिनिर्दिश्यते MahāBh. i. 54. 27 (*on* i. 1. 5); अङ्गाधिकारविहितं कार्यमिहातिदिश्यते KāśiVṛ. *on* P. vi. 4. 62; *on* P. vii. 3. 30; Nyās. i. 121. 9 (*on* i. 1. 63); Pradī. i. 223A. 11 (*on* i. 1. 6); यथा प्रागभ्यासविकारेभ्योऽङ्गाधिकारः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 3. 11; PariVṛ. (Sī.) 16. 18; Prasā. i. 142. 18; PāṇiTaVāNaMā. 14. 3; PariVṛ.(Nī.) 17. 1; LaS'abdeS'e. i. 169. 6; i. 266. 11; ii. 525. 3; **2** context dealing with the subsidiary अङ्गाधिकारस्याप्यपूर्वसाधनत्वलक्षणातात्पर्यग्राहकत्वावसायात् MīmāKau. ii. 193. 6 (*on* iii. 1. 19); तथा दुर्बलेनाप्यङ्गाधिकाराख्यतत्प्रकरणेनापि (तात्पर्यग्रहः) BhāṭṭDī. ii. 40. 9 (*on* iii. 7. 1)

अङ्गाधिकारिन् (aṅgādhikār-in) *m.* officer in charge of the constituents of a kingdom or royal power अङ्गाधिकारिणः केचित् Mānaso. iii. 11. 1214.

अङ्गाधिक्य (aṅgādhikya) *n.* **A** excess of a factor or factors तद्विशेषौ जल्पवितण्डे इति । कः पुनर्विशेषोऽङ्गाधिक्यमङ्गहानिश्चेति NyāyVār. 20. 13 (*on* i. 1. 1); **B** excess of accessories अङ्गाधिक्यात् फलाधिक्यं युक्तम् VedāntKa. 458. 1 (*on* iii. 3. 42); **C** excess of a limb अतिरिक्तमङ्गाधिक्यम् ManvaVi. 1368. 4 (*on* 11. 50) (Rāmacandra अङ्गाधिक्यं षडङ्गुल्यादि)

अङ्गाधिप (aṅgādhipa) *m.* king of the Aṅgas त्रपावनतवदनोऽङ्गाधिपः शनैरवदत् TilaMañ. 421. 19; CitraPaC. 207; (R(L)omapāda) एवमङ्गाधिपेनैव गणिकाभिर्ऋषेः सुतः । आनीतः Rāmā. i. 8. 21; i. 322*(6); MātaLī. 1. 20; (Vinayandhara) अङ्गाधिपस्य प्रियकारिणीति बभूव पुत्री विनयंधरस्य VarāṅgaC. 2. 62; ['lord of a *lagna*', the planet presiding over it (अङ्गाधिपे बलिनि सर्वविभूतिसम्पत्) Apte]

अङ्गाधिपति (aṅgādhipati) *m.* king of the Aṅgas विजयस्याग्रतो गत्वा त्वमङ्गाधिपतिं रिपुम् KathāSaSāg. xii. 4. 106; (Romapāda) (मुनिमृश्यशृङ्गम्) प्रवेश्य योगेन विमुच्य नावम् ।…आजग्मुरङ्गाधिपतेः समीपम् MahāBhā. iii. 113. 8; Hastyāyur. 30. 26 (i. 4); 75. 11 (1. 10); (Dṛḍhavarman) अङ्गाधिपतेर्दृढवर्मणः कञ्चुकिनो भूमिकां कृत्वा PriyaDa. i. 3(2); (Karṇa) अवाप्य भङ्गं नितान्तमङ्गाधिपतेरमङ्गलम् RasGaṅ. 109. 20.

अङ्गाधिराज (aṅgādhirāja) *m.* king of the Aṅgas (Karṇa) परिवदति समक्षं मित्रमङ्गाधिराजम् VeṇīSaṁ. 5. 344; (Romapāda) आसीदङ्गाधिराजः …रोमपादः MātaLī. 1. 4.

अङ्गाधिरूढ (aṅgādhirūḍha) *adj.* mounted on the body तयोरङ्गाधिरूढोऽभूत्पुंनारीवाहनः स्मरः PariPar. 2. 247.

अङ्गाधिष्ठितदेवता (aṅgādhiṣṭhita-devatā) *f.* divinity presiding over each of the parts or limbs or constituents वाय्वग्निनाकभूमीनामङ्गाधिष्ठितदेवता । निरूप्यते ब्रह्मणोऽपि तथा गोविन्दविग्रहः PadmP. iv. 77. 41.

अङ्गाधीश (aṅgādhīśa) *m.* king of the Aṅgas, Karṇa, [Apte]; lord of the *lagna*, the planet presiding over the *lagna* अङ्गाधीशः स्वगेहे बुधगुरुकविभिः संयुतो वीक्षितो वा Jyotiṣa. [Apte]

अङ्गाधीश्वर (aṅgādhīśvara) *m.* Karṇa [Apte]

अङ्गाध्ययन (aṅgādhyayana) *n.* study of the auxiliary texts (of the Veda) काममिति वदन्नङ्गाध्ययनमनध्यायेऽप्यविरुद्धमित्याह SmṛtiCan. i. 148. 12; वेदाङ्गानि च सर्वाणि कृष्णपक्षेषु संपठेत् इत्यादिवचनैरङ्गाध्ययनस्य कालो दर्शितः S'rutaPra iA. 30. 8 (*on* i. 1. 1); न हि स्वशाखैकदेशाध्यायिनोऽर्थज्ञानसंभवः । अङ्गाध्ययनस्य पृथगुपादानेन तद्विरहेऽर्थज्ञानप्रसङ्गाभावात् S'rutaPra. iA. 34. 3 (*on* i. 1. 1); एवं चाङ्गाध्ययनं स्वाध्यायादापाततो ज्ञानस्य तन्निर्णय एव पुरुषार्थावगतेश्चोत्पादनेन तन्निर्णिनीषामुत्पादयति S'ivārkaMaDī. i. 51. 3 (*on* i. 1. 1); वेदार्थज्ञानार्थस्याङ्गाध्ययनस्य…अर्थज्ञानफलकत्वमभ्युपगन्तव्यम् PūrvottaVāNaMā. 277. 6; अङ्गाध्ययनस्यार्थज्ञानपर्यन्ततायाः क्लृप्तत्वन्यायेन वेदाध्ययनमपि अर्थज्ञानपर्यन्तं स्यात् PūrvottaVāNaMā. 277. 19.

अङ्गाध्ययनकर्तव्यता (aṅgādhyayanakartavya-tā) *f.* duty of studying the auxiliary texts (of the Veda) वेदाध्ययनकाल एवाङ्गाध्ययनकर्तव्यताविधेः दारपरिग्रहप्रभृति निरन्तरसंतन्यमानकर्मानुष्ठानोपयोग्यर्थज्ञानेच्छासंपादकापातज्ञानजननार्थत्वेनान्यथासिद्धेः PūrvottaVāNaMā. 277. 12.

अङ्गाध्ययनप्राप्ति (aṅgādhyayana-prāpti) *f.* inclusion of the study of the auxiliary texts (of the Veda) कृत्स्नशब्दोऽङ्गाध्ययनप्राप्त्यर्थः । तथा च स्मृत्यन्तरम् । ब्राह्मणेन निष्कारणो धर्मः षडङ्गो वेदोऽध्येय इति ManuBh. i. 161. 24 (*on* 2. 165)

अङ्गाध्ययनवत् (aṅgādhyayana-vat) *adv.* like the study of the auxiliary texts (of the Veda) वेदाध्ययनमिष्टजनकदृष्टार्थकमर्थवद्विषयकविहिताध्ययनत्वात् अङ्गाध्ययनवत् BhāṭṭCin. i. 2. 12 (*on* i. 1. 1); अर्थवद्वेदभागाध्ययनम् अर्थज्ञानफलकमर्थवद्विषयविहिताध्ययनत्वात् अङ्गाध्ययनवत् PūrvottaVāNaMā. 259. 13.

अङ्गाध्ययनविधि (aṅgādhyayana-vidhi) *m.* injunction of the study of the auxiliary texts (of the Veda) येषां मन्त्रब्राह्मणयोरेव वेदत्वं तेषामङ्गाध्ययनविधिः पृथगपेक्षितः VīraMi.(Saṁskāra.) 507. 19.

अङ्गाध्ययनसंस्कृत (aṅgādhyayana-saṁskṛta) *adj.* **A** well-versed in the study of the auxiliary sciences (of the Veda) अध्ययने क्रियमाणेऽङ्गाध्ययनसंस्कृतस्य वेदवाक्यादर्थावगमो जायते PrakaPañ. 24. 8; **B** accomplished by the study of the auxiliary texts (of the Veda) अङ्गाध्ययनसंस्कृतात् स्वाध्यायादापाततः पदार्थवाक्यार्थप्रतीतावपि न्यायानवधारणात् संशये तन्निर्णयार्थं मीमांसाविषया (जिज्ञासा) TantrRaha. 68. 20; 72. 21.

अङ्गाध्यायिन् (aṅgādhyāy-in) *m.* one who studies the auxiliary sciences (of the Veda) अङ्गाध्यायी अनूचानः S'rutaPra. iA. 33. 24 (*on* i. 1. 1)

अङ्गानङ्ग (aṅgānaṅga) *n.* type of dance where the features of Lāsya and Tāṇḍava are utilised simultaneously अङ्गं लास्याङ्गमादिष्टं अनङ्गं ताण्डवं स्मृतम् । यत्र नृत्येऽनयोर्योगस्तदङ्गानङ्गमीरितम् Nṛtyā. 1561.

अङ्गानङ्गकारित (aṅgānaṅga-kārita) *adj.* caused by being a part or not a part रूपाभेदेऽपि हिंसादेर्भेदोऽङ्गानङ्गकारितः S'lokaVār. 2. 258 (123. 7)

अङ्गानङ्गत्वकृत (aṅgānaṅgatva-kṛta) *adj.* caused by the nature of what is a part and what is not a part अथ तत्र भोजनस्यैकत्वेऽपि उपाधिकृतभेदादेव शक्तिव्यवस्था तथा हिंसाया अपि अङ्गानङ्गत्वकृतभेदाश्रयणात् तुल्या NyāyRa. 123. 17 (*on* 2. 258)

अङ्गानङ्गसमभिव्याहार (aṅgānaṅga-samabhivyāhāra) *m.* simultaneous expression as a subsidiary and as not a subsidiary अङ्गानङ्गसमभिव्याहारवतीनां विद्यानामङ्गेष्वनङ्गदृष्टिरूपत्वे प्रधानकर्मप्रयुक्ताङ्गाश्रयत्वात् स्वतन्त्रफलानामपि तासां पृथक्प्रयुक्तिर्न कल्प्या S'ivārkaMaDī. ii. 434. 16 (*on* iv. 1. 6)

अङ्गाननुष्ठान (aṅgānanuṣṭhāna) *n.* non-performance of the subsidiary rite निषेधात् किंचित्प्रधानाननुष्ठानेऽपि फलनिष्पत्तौ ततोऽङ्गाननुष्ठाने फलनिष्पत्तिरिति किमु वक्तव्यम् S'ivārkaMaDī. i. 492. 16 (*on* i. 3. 39); असंभवादिनाङ्गाननुष्ठानस्य विध्यनुमतत्वात् SmṛtiCan. v. 132. 11.

अङ्गानपाय (aṅgānapāya) *m.* non-deprival of (the nature of) a subsidiary प्रदानकाले हविर्विभागात् सति च विभागेऽङ्गानपायात् प्रयोक्तव्यो मन्त्रः SaṅkarKāBh. 40. 7 (*on* i. 3. 59)

अङ्गानपेक्षत्व (aṅgānapekṣa-tva) *n.* the state of not being in the requirement of a stem अङ्गानपेक्षत्वादसति बहिरङ्गत्वे परत्वान्नित्यत्वाच्च कृतेष्वायन्नादिषु प्रत्ययाद्युदात्तत्वं भवति Pradī. vi. 11. 20 (*on* P. vii. 1. 2); अङ्गानपेक्षत्वेनान्तरङ्गत्वादादेशात् पूर्वमकच् LaS'abdeS'e. i. 305. 3.

अङ्गानर्थक्य (aṅgānarthakya) *n.* futility of being a subsidiary rite निवृत्तस्य कर्मणोऽङ्गानर्थक्यादङ्गविधिरनुपपन्नः MayūMāli. 488. 31 (*on* vi. 4. 10)

अङ्गानाश्रित (aṅgānāśrita) *adj.* not based on the limbs of the body अङ्गानाश्रितोपासनेष्वासननियम उक्ते तद्वद्दिगादिनियमशङ्कोत्थानात् संगतिः VedāntKa. 521. 17 (*on* iv. 1. 11)

अङ्गानिवृत्ति (aṅgānivṛtti) *f.* non-cessation (i. e. continuation) of the subsidiary प्रत्याम्नायप्रतिषेधार्थलोपैरङ्गानिवृत्तिः सामान्यादर्थात्स्वाश्रुत्यादिति VārāS'S. I. i. 1. 67.

अङ्गानिष्पत्ति (aṅgāniṣpatti) *f.* non-completion of a subsidiary rite प्रधाननिष्पत्तावङ्गानिष्पत्तावपि न प्रधानावृत्तिः BālamBha. iii. 121. 23 (*on* 3. 220)

अङ्गानुकूल (aṅgānukūla) *adj.* agreeable or pleasant to the body यत्र स्त्रीणां हरति सुरतग्लानिमङ्गानुकूलः सिप्रावातः प्रियतम इव प्रार्थनाचाटुकारः MeghDū. 31; अङ्गानुकूलो हृद्यस्पर्शः हृदयान्तर्भूतश्च Loc. 229. 13 (*on* 3. 44); स्वामिन्नङ्गानुकूलानि दुकूलानि पवित्रय TriṣaS'aPuC. i. 3. 256; अङ्गानुकूलमनु

रागवशं कलत्रम् S'ārṅgaPa. 3940.

अङ्गानुपसंहार (aṅgānupasaṁhāra) *m.* non-inclusion of the subsidiary rite निमित्तवतश्च केवलभावार्थविषय एवाधिकार इत्यङ्गानुपसंहारेऽपि विषयाप्रमोषान्नाधिकारावगमः PrakaPañ. 483. 16; अलसतया क्रियमाणेषु कर्मसु शक्त्याङ्गानुपसंहारात् ManvaVi. 586. 29 (*on* 5. 4)

अङ्गानुपादान (aṅgānupādāna) *n.* non-mention of the subsidiary rites व्रीह्यादिवाक्ये यागानां करणत्वानुपादानात् कर्मत्वेनैवोद्देश्यत्वात् युक्ता तत्साहित्याविवक्षा अङ्गानुपादानाच्च नाङ्गेषु व्रीह्यादिप्राप्तिः BhāṭṭDī. iv. 149. 24 (*on* xi. 2. 1)

अङ्गानुरक्त (aṅgānurakta) *adj.* to which subsidiary rites are attached सत्यमङ्गैरक्रियमाणैरङ्गानुरक्तं प्रधानमेव कर्तुमशक्यम् BrahmSūBh.(Bhā.) 215. 6 (*on* iii. 4. 44)

अङ्गानुरोध (aṅgānurodha) *m.* **अङ्गानुरोधात्** (aṅgānurodhāt) [Abl.] in accordance with subsidiary rites न हि प्रधानवाक्येन सर्वेषामधिकारो निश्चितः सामान्येन त्वसाववगम्यते तत्रासति विशेषप्रमाणे सर्वेषां स्यात् । अङ्गानुरोधात्तु विशेषावगमान्न सर्वेषामसौ भवति NyāyRaMā. 168. 7; **अङ्गानुरोधेन** (aṅgānurodhena) [Inst.] in accordance with or in confirmity with subsidiary rites नाङ्गानुरोधेन प्रधानस्य गुणो बाधितव्यः S'ābaBh. 1428. 16 (*on* vi. 3. 41); नाङ्गानुरोधेन प्रधानमावर्तनीयम् ManuBh. i. 75. 7 (*on* 2. 14); Bhām. 550. 9 (*on* iii. 2. 7); तत्र निमित्तं वाङ्गानुरोधेन किञ्चिद्बाध्यते अङ्गानि वा निमित्तानुरोधेन NyāyRaMā. 116. 21; साहित्याश्रवणेऽप्यङ्गानुरोधेन प्रधानाभ्यासो दृश्यते यथा सोमेन यजेतेति श्रुतस्य सोमयागस्यैन्द्रवायवं गृह्णाति ··· इत्यादिग्रहणरूपाङ्गानुरोधेनावृत्तिरिति VedāntKa. 367. 21 (*on* iii. 2. 2); अङ्गानुरोधेनाधिकारसंकोचदर्शनात् S'ivārkaMaDī. ii. 281. 30 (*on* iii. 3. 1); अङ्गानुरोधेन प्रधानबाधायोगात् SiddhāTa. 43. 5; MīmāKau. ii. 298. 20 (*on* iii. 2. 38); NirṇaSi. 312. 10; S'arka. 90. 13.

अङ्गानुलेप (aṅgānulepa) *m.* unguent, fragrant substance to anoint the body (राजार्थौपयिकम्) राजशेषभूतस्याङ्गानुलेपस्यौपयिकमित्यर्थः NyāySu. (So.) 606. 3 (*on* ii. 1. 5)

अङ्गानुलेपन (aṅgānulepana) *n.* **A** anointing of the body भगवन्, यद्यस्या गाढोऽनुरागबन्धस्तार्हि स्वहस्तेनैव युवयोरङ्गानुलेपनं करोतु KaṁVa. 5. 35 (10); **B** unguent पुष्पादीति । आदिनाङ्गानुलेपनादिपरिग्रहः BālamBha. i. 230. 21 (*on* 1. 82)

अङ्गानुवाद (aṅgānuvāda) *m.* restatement of the parts of the body अङ्गैः स्विष्टकृतं यजतीत्यत्र पशौ चोदकप्राप्तः स्विष्टकृत्प्रधानहविर्भ्यो हृदयादिभ्य एकादशभ्योऽपि कर्तव्यत्वेन प्राप्त इति त्र्यङ्गैरिति वचनमङ्गानुवादेन त्रित्वविधानार्थम् VaiyāBhū. 166. 11 (*on* 31); 167. 15 (*on* 31)

अङ्गानुवृत्ति (aṅgānuvṛtti) *f.* continuation of the word *aṅga* (in the following Sūtras) अङ्गानुवृत्तिः किमर्थम् Prasā. i. 163. 18.

अङ्गानुषङ्ग (aṅgānuṣaṅga) *m.* **i** association of the ancillaries अङ्गानुषङ्गव्यतिक्रमे समस्ताङ्गजन्याङ्गोपकारस्यासंपत्तेः NyāyRaMā. 105. 21; **ii** contact with the body अङ्गानुषङ्गपावितनरास्थिलेश···विजयी भव NīlaVi. 103. 17.

अङ्गानुष्ठान (aṅgānuṣṭhāna) *n.* **i** performance of a subsidiary rite अननुष्ठाने त्वतिपातने संभवत्यङ्गानुष्ठानेऽपि प्रधानाननुष्ठानमिति TantrRa. 20. 6; अङ्गानुष्ठानं तर्हि किमर्थमत आह VedāntKa. 390. 3 (*on* iii. 2. 41); 517. 8 (*on* iv. 1. 5); हविषां मारुत्याश्चाङ्गानुष्ठानं भिद्यते S'ivārkaMaDī. i. 77. 31 (*on* i. 1. 1); ii. 408. 18 (*on* iii. 4. 44); iii. 388. 32 (*on* iii. 4. 15); अपूर्वार्थितया अङ्गानुष्ठानेऽपि अङ्गचिकीर्षायाः फलरागाधीनत्वं न हीयते PūrvottaVāNaMā. 38. 3; प्रधानस्याङ्गानुष्ठाने निमित्ततया ··· तदुपपत्तेः MayūMāli. 160. 11 (*on* ii. 3. 1); 393. 6 (*on* iv. 3. 18); **ii** performance of what is helpful यत्तु श्रवणमापातिकमङ्गानुष्ठानात्प्राक् परोक्षज्ञानमप्रतिष्ठितापरोक्षज्ञानं वा जनयति VivaPraSaṁ. 129. 7.

अङ्गानुष्ठानतन्त्र (aṅgānuṣṭhāna–tantra) *n.* performing once a single subsidiary rite with reference to two or more principal rites वस्तुतस्त्वङ्गानुष्ठानतन्त्रमात्रस्याध्यायार्थत्वे द्वितीयपादे···°तन्त्रविचारस्यासाङ्गत्यं स्यात् MayūMāli. 794. 19 (*on* xi. 1. 1)

अङ्गानुष्ठानतन्त्रता (aṅgānuṣṭhānatantra–tā) *f.* the state of performing once a single subsidiary rite with reference to two or more principal rites द्वादशानामपि कर्मणां संहत्यकारित्वादङ्गानुष्ठानतन्त्रतायां द्वादशसंख्यायाः प्रत्येकमङ्गत्वेऽपि सर्वार्थं दीक्षोपसदां सकृदेवानुष्ठानम् MayūMāli. 834. 18 (*on* xi. 4. 5); 808. 37 (*on* xi. 2. 3)

अङ्गानुष्ठानप्रकार (aṅgānuṣṭhāna–prakāra) *m.* method or way of performing the subsidiaries कथमपूर्वं क्रियत इत्यपेक्षायामङ्गानुष्ठानप्रकारेणेति S'āstrDī. 105. 8 (*on* ii. 1. 2); स एव धर्म इतिकर्तव्यता । स चाङ्गानुष्ठानप्रकारः BālamBha. ii. 2. 1 (*on* 2. 1); इतिकर्तव्यता नामाङ्गानुष्ठानप्रकारः Subodhi. 1. 26 (*on* 2. 1)

अङ्गानुष्ठानरहित (aṅgānuṣṭhāna–rahita) *adj.* (deities) in regard to which subsidiaries have not been performed अङ्गानुष्ठानरहितानां देवतानां प्रधाने नाधिकारः S'ivārkaMaDī. i. 469. 29 (*on* i. 3. 32)

अङ्गानुष्ठानसमय (aṅgānuṣṭhāna–samaya) *m.* time (prescribed) for the performance of the subsidiary rite तदा अङ्गानुष्ठानसमये प्रसज्येतारम्भणीया MayūMāli. 650. 11 (*on* x. 1. 2)

अङ्गानुष्ठानसिद्धि (aṅgānuṣṭhāna–siddhi) *f.* accomplishment of the performance of the subsidiaries प्रधानार्थैरेव पात्रैः प्रसङ्गादङ्गानुष्ठानसिद्ध्या MayūMāli. 823. 9 (*on* xi. 3. 9)

अङ्गानुष्ठानावृत्ति (aṅgānuṣṭhānāvṛtti) *f.* repetition of the performance of the subsidiary rites प्रतिप्रधानमङ्गानुष्ठानावृत्तिलक्षण आवापः S'ivārkaMaDī. i. 77. 27 (*on* i. 1. 1); i. 78. 2 (*on* i. 1. 1); अङ्गानुष्ठानावृत्तेरेकादशे व्यवस्थापितत्वात् MayūMāli. 852. 2 (*on* xii. 1. 9)

अङ्गानुष्ठापक (aṅgānuṣṭhāpaka) *adj.* which leads to the performance of the subsidiaries विष्ण्वावाहनस्य प्रयोजको वैष्णवयागविधिः स च निमित्तनिश्चयदशायामेव प्रधानं प्रयोजयन्नङ्गानुष्ठापकः MayūMāli. 649. 13 (*on* x. 1. 1)

अङ्गानुसार (aṅgānusāra) *m.* **1** accord or conformity with the subsidiary अङ्गानुसारेण कथं प्रधानस्य सोमस्येन्द्रविषयतया संकोचः MayūMāli. 224. 18 (*on* iii. 2. 11); 448. 2 (*on* vi. 1. 2); **2** accord or conformity with (the movement or gesture of) the limbs अङ्गानुसारायातचारीपरम्परात्मनां मण्डलात्मनामसङ्ख्येयत्वं सूत्रयन् AbhinBhā. ii. 117. 12 (*on* 10. 104); ii. 129. 20 (*on* 12. 2)

अङ्गानुसारतस् (aṅgānusāra–tas) *adv.* according to the subsidiary rites नामान्तं व्रतबन्धान्तम्···कुर्यादङ्गानुसारतः AgniP. 24. 31.

अङ्गानुसारित्व (aṅgānusāri–tva) *n.* the state of being in accord with (gestures of) the limbs नाट्य एवाङ्गानुसारित्वेन लयादि । न तु नृत्त एव AbhinBhā. i. 165. 17 (*on* 4. 252)

अङ्गानुसारिन् (aṅgānusār–in) *adj.* attendant on, attached or conforming to the limbs (of the body) [DBHS]

अङ्गान्त (aṅgānta) *m.* last of the *aṅga*(*nyāsas*) अ(? श)स्त्रादौ(? स्त्रे) फट् छोटिका स्यादङ्गान्तः सुरवाचकः Tantrābhi. ii. 23. 18.

अङ्गान्तद्वन्द्व (aṅgānta–dvandva) *m.* copulative or coordinate compound ending with *aṅga* अङ्गान्तद्वन्द्वेन तत्पुरुषः BālamBha. i. 9. 2 (*on* 1. 3)

अङ्गान्तर (aṅgāntara) *n.* **i** another ancillary (rite, etc.) अङ्गान्तरेणानुग्रहं ब्रुवन् वनस्पतीज्याया अभावं दर्शयति S'ābaBh. 1797. 11 (*on* ix. 4. 59); प्रधानं नीयमानं हि तत्राङ्गान्यपि कर्षति । अङ्गमाकृष्यमाणं तु नाङ्गान्तरमसंगतेः TantrVā. 477. 19 (*on* ii. 2. 6); एवं हि सन्याज्यभागरहितैरप्यङ्गान्तरैराज्यभागसाध्यः क्रतूपकारो विज्ञायते Bhām. 540. 23 (*on* iii. 1. 24); नन्वेवमङ्गान्तरेऽपि किमिति जीवनं नोपसंह्रियते NyāyRaMā. 116. 18; किमर्थं तर्हि अङ्गान्तरम् TantrRa. 202. 7; अङ्गस्याङ्गान्तरे ··· अभ्युपगम्यमाने तस्यापि तथेत्यनवस्था ग्राह्या NyāyPari. 345. 11; द्विरात्रादिषु चोदकेन प्राप्तानामङ्गान्तराणां निवृत्त्यर्थम् ··· परिसंख्याविधिरस्तु VidhiRa. 2(8. 19); चोदकतोऽङ्गान्तरैस्सह व्रीहीणां प्रकृतिद्रव्यतयोपादानमपि प्राप्नुयात् S'ivārkaMaDī. i. 65. 15 (*on* i. 1. 1); ii. 291. 21 (*on* iii. 3. 5); न च सन्निपातिनोऽङ्गस्याङ्गान्तरं विप्रतिषिद्धं रथन्तराङ्गस्य वरदानस्य दर्शनात् BhāṭṭCan. 5. 2 (*on* xiii. 1. 6); इह परिसंख्ययाङ्गान्तराणां बाधः MayūMāli. 734. 14 (*on* x. 5. 23); **ii** another part (of meaning) तत्त्वंपदयोः एकांशपरित्यागेनांशान्तरे (v. l. अङ्गान्तरे) वृत्तिसंभवात् PañcPra. 11. 1; **iii** another ancillary science (of the Veda) अतो नाङ्गान्तराणि स्पर्धितुमर्हति व्याकरणम् NyāyMañ. i. 378. 16; **iv** another limb मुखं न कामयन्ते, अङ्गान्तरं तु जरत्याः कामयन्ते Pradī. iv. 91A. 10 (*on* iv. 1. 78); अङ्गान्तरेऽनन्तरमीक्षिते तु निवृत्य सस्मार न पूर्वदृष्टम् NaiṣC. 8. 10; उपाङ्गानि द्वादशैव शिरस्यङ्गान्तरेषु च AbhinDa. 46; हस्तग्रहणमङ्गान्तरस्यापि प्रदर्शनार्थम् SmṛtiCan. ii. 266. 16; पाणिपादादीनां पुरुषांशतया भेदे सत्यपि अभिन्नत्वप्रतिपत्त्या हि पन्नगदष्टपादस्य पुरुषस्य अङ्गान्तरेषु प्रदाहो भवति S'rutaPra. ii. 177. 11 (*on* i. 4. 28); तत्रस्थास्तु तेनैवाङ्गेन स्पृश्यमाना न दोषाय अङ्गान्तरेणाकर्षे देहाच्च्युतेरप्यावश्यकत्वात् ManvaVi. 676. 9 (*on* 5. 132); 682. 24 (*on* 5. 145); हस्तेनेत्यङ्गान्तरस्याप्युपलक्षणम् VīraMi. (Āhnika.) 111. 7; 113. 26; एकस्मिन्नङ्गे कण्डूत्यपनयेऽपि अङ्गान्तरे तत्सत्त्वे चित्तविक्षेपतादवस्थ्यात् MayūMāli. 840. 13 (*on* xi. 4. 16); **v** other elements एतानि चाङ्गानि उक्तेनैव पौर्वापर्येण भवन्ति । अङ्गान्तराणि त्वन्यथापि SāhiDa. 303. 4.

अङ्गान्तरगणना (aṅgāntara–gaṇanā) *f.* counting of other constituent parts (i. e. subdivisions) अत एवा(ङ्गा)न्तरगणनया षोडशैवाङ्गहाराः AbhinBhā. i. 246. 11 (*on* 5. 158)

अङ्गान्तरग्रहण (aṅgāntara–grahaṇa) *n.* acceptance of another sub-

sidiary (rite) न चोदकेनाङ्गान्तरग्रहणम् S'āstrDī. 813. 3 (*on* xi. 2. 11)

अङ्गान्तरग्राहिन् (aṅgāntaragrāh-in) *adj.* assuming a different form मदनोऽङ्गान्तरग्राही…अलक्षि कर्णभूः DvyāśraKā. 11. 27.

अङ्गान्तरङ्गस्थ (aṅgāntaraṅga-stha) *adj.* being the basic or essential part of the body (i. e. the figure) लेप्यबिम्बे प्रकर्तव्ये कारयेच्छूलमादितः। तत्तदङ्गान्तरङ्गस्थमस्थिवच्छूलमेव च S'ilpaRa. ii. 17. 1.

अङ्गान्तरच्छेदन (aṅgāntara-cchedana) *n.* cutting or severing of other limbs (of a person) समापराधानामङ्गान्तरछे(? च्छे)दनभेदनकर्तृणाम् DaṇḍaVi. 256. 21.

अङ्गान्तरजन्यत्व (aṅgāntarajanya-tva) *n.* the nature of arising out of another subsidiary (rite) क्रतुसाद्गुण्यस्याङ्गान्तरजन्यत्वेऽपि BhāṭṭDī. ii. 83. 2 (*on* iv. 1. 2)

अङ्गान्तरजात (aṅgāntara-jāta) *adj.* grown on other limbs (i. e. places other than the head) मूर्धजाः केशाः, अङ्गान्तरजातानि लोमानीति भेदं मत्वा आह Pradī. vi. 123. 24 (*on* vii. 2. 22)

अङ्गान्तरदर्शन (aṅgāntara-darśana) *n.* seeing or observing other parts of the body न त्वङ्गान्तरदर्शनाय विदधे साह्यम्…विधिः JānaPa. 2. 31.

अङ्गान्तरनिरपेक्ष (aṅgāntara-nirapekṣa) *adj.* not in need of other subsidiaries (गृहमेधीयः) एवमङ्गान्तरनिरपेक्षोऽपि सन्निध्याम्नातान्यप्राकृतानि वैशेषिकाङ्गानि तद्वैयर्थ्यपरिहारार्थं गृह्णाति S'ivārkaMaDī. ii. 291. 22 (*on* iii. 3. 5)

अङ्गान्तरनिवृत्ति (aṅgāntara-nivṛtti) *f.* exclusion of the other subsidiary अतो वैकृताग्निश्रवणस्य … अङ्गान्तरनिवृत्तिरूपपरार्थलक्षकत्वं चाङ्गीकरणीयम् VidhiRa. 2 (9. 14)

अङ्गान्तरपरित्याग (aṅgāntara-parityāga) *m.* exclusion of other accessories त्र्यार्षेयस्य सतोऽङ्गान्तरपरित्यागेनाधिकारः MayūMāli. 467. 15 (*on* vi. 2. 7)

अङ्गान्तरपरिसंख्या (aṅgāntara-parisaṅkhyā) *f.* exclusion of other subsidiaries किमयमतिदेशप्राप्तयोराज्यभागयोरनुवाद उताङ्गान्तरपरिसंख्या VedāntaKa. 400. 19 (*on* iii. 3. 5); न तावदङ्गान्तरपरिसंख्योपपद्यते VidhiRa. 2 (9. 3); न चायम्…नियमोऽङ्गान्तरपरिसंख्या वा BhāṭṭCin. i. 72. 3 (*on* i. 1. 4)

अङ्गान्तरपरिसंख्यार्थम् (aṅgāntaraparisaṅkhyārtham) *adv.* in order to exclude other subsidiaries पुनरस्यैतदङ्गवत्ता श्रूयते, अङ्गान्तरपरिसंख्यार्थम् S'abaBh. 1794. 18 (*on* ix. 4. 52); तस्मादङ्गपरिसंख्यार्थम् S'āstrDī. 735. 2 (*on* x. 5. 23); अङ्गान्तरपरिसंख्यार्थं स इति चेत् VīraMi. (S'rāddha.) 124. 17; अङ्गान्तरपरिसंख्यार्थमित्याद्यः पक्षः BhāṭṭDī. iv. 33. 15 (*on* x. 5. 23)

अङ्गान्तरपातिता (aṅgāntarapāti-tā) *f.* the nature of falling within the accessories इत्येषां च न युक्ता स्याद् भक्त्यङ्गान्तरपातिता BhaktiRaSi. i. 2. 58.

अङ्गान्तरप्रतिषेध (aṅgāntara-pratiṣedha) *m.* prohibition or negation of other subsidiaries अङ्गान्तरप्रतिषेधस्य च वाक्यादप्रतीतेः VedāntKa. 400. 24 (*on* iii. 3. 5); आर्थिकोऽङ्गान्तरप्रतिषेध इत्यर्थः MayūMāli. 813. 4 (*on* xi. 2. 11); 643. 4 (*on* ix. 4. 14)

अङ्गान्तरभुक्तिसीमा (aṅgāntarabhukti-sīmā) *f.* the limit of enjoying (by observing the beauty) of other parts or limbs (of the body) हित्वैकमस्यापघनं विशन्ती तद्दृष्टिरङ्गान्तरभुक्तिसीमाम्। चिरं चकारोभयलाभलोभात्स्वभावलोला गतमागतं च NaiṣC. 8. 11.

अङ्गान्तरयुक्त (aṅgāntara-yukta) *adj.* [*f.* -ā] possessing or connected with other subsidiaries प्रयोगवचनः … अङ्गान्तरयुक्तां विदधाति (भावनाम्) S'āstrDī. 847. 7 (*on* xii. 1. 2)

अङ्गान्तरलोप (aṅgāntara-lopa) *m.* loss of other subsidiaries सर्वकरणे काललोपात्तत्कालकरणे चाङ्गान्तरलोपात् TantrVā. 610. 24 (*on* ii. 3. 19)

अङ्गान्तरवत् (aṅgāntara-vat) *adv.* **i** as in the case of other subsidiaries अनारभ्याधीतान्यपि हि एतानि … क्रतुप्रयोगवचनेनैव अङ्गान्तरवत् संस्पृश्यन्ते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 685. 7 (*on* iii. 3. 42); तेन सहाङ्गान्तरवत् प्रयोगो युक्तः TantrRa. 202. 1; अङ्गान्तरवत्तु अर्थकल्पितश्रुत्या विनियोगः BhāṭṭDī. ii. 158. 6 (*on* v. 1. 5); कालस्य यद्यप्यङ्गत्वं तथापि नाङ्गान्तरवद्विधिबलादुपादेयत्वम् MayūMāli. 639. 14 (*on* ix. 4. 9); 830. 14 (*on* xi. 4. 2); उद्गीथाद्युपासनानामपि …क्रतुप्रयोगमध्येऽङ्गान्तरवदनिबन्धनेन … न क्रत्वर्थत्वम् SetuBa. 200. 8; **ii** as in the case of the other limbs (of the body) अशक्यमङ्गान्तरवद्विभक्तुमणुप्रमाणं करणं यदन्तः S'ivLī. 1. 2.

अङ्गान्तरविधान (aṅgāntara-vidhāna) *n.* injunction of another accessory गत्यनुवादस्य प्रयोजनं त्वपुनरावृत्तिविधानमित्युक्तम्, न त्वङ्गान्तरविधानम् S'rutaPra. iB. 316. 31 (*on* i. 2. 18)

अङ्गान्तरविधायकत्व (aṅgāntaravidhāyaka-tva) *n.* the nature of enjoining another part of the body (of the sacrificial animal) अङ्गान्तरविधायकत्वोपपत्त्या हृदयादिषु त्रित्वविधेः पर्यवसाययितुमशक्यत्वात् MayūMāli. 757. 17 (*on* x. 7. 3)

अङ्गान्तरविधि (aṅgāntara-vidhi) *m.* performance of another ancillary rite यथोक्ताङ्गसहितप्रयोगसमाप्तिमात्रेणापि तदुपपत्तेरङ्गान्तरविधिर्नानुपपन्नः MayūMāli. 666. 20 (*on* x. 2. 12)

अङ्गान्तरविषय (aṅgāntara-viṣaya) *m.* the subject of another subsidiary वरणेषु तद्व्यतिरिक्ताङ्गेषु च चोदकेन प्रसक्तिसाधारण्ये सति वरणपर्युदासेनाङ्गान्तरविषये चोदको व्यवस्थाप्यते NyāyMāVi. 601. 16 (*on* x. 8. 2)

अङ्गान्तरवैकल्य (aṅgāntara-vaikalya) *n.* the state of being bereft of other subsidiary rites प्रयाजादिभिरङ्गैस्तदनुष्ठानानंतरमेव प्रसादे सति प्रधानानुष्ठानेऽपि अंगान्तरकैव(? °वैक)ल्येऽपि फलनिष्पत्तिप्रसंगाच्च S'ivārkaMaDī. ii. 273. 25 (*on* iii. 2. 37)

अङ्गान्तरहरण (aṅgāntara-haraṇa) *n.* omission of other parts (of a rite) आपन्नः आपद्ग्रस्तः। तं प्रति अग्निस्मृतौ अङ्गान्तरहरणेऽपि अर्घ्यस्यावश्यकतोक्ता BālamBha. i. 90. 27 (*on* 1. 24)

अङ्गान्तरागम (aṅgāntarāgama) *m.* incorporation of a different accessory सर्वशक्त्यधिकरणेऽशक्याङ्गत्याग उक्तः न पुनरङ्गान्तरागमः S'āstrDī. 472. 20 (*on* vi. 3. 4)

अङ्गान्तरानपेक्ष (aṅgāntarānapekṣa) *adj.* not expecting the other subsidiaries उपकारः स आज्यभागाभ्यामेवाङ्गान्तरानपेक्षाभ्यां भवति VedāntKa. 400. 21 (*on* iii. 3. 5)

अङ्गान्तरानभिधान (aṅgāntarānabhidhāna) *n.* non-mention of other subsidiary parts बृहस्पतिना चाङ्गान्तरानभिधानादेतावतैव स्नानाङ्गं सिध्यति VīraMi.(Āhnika.) 137. 20.

अङ्गान्तरानुष्ठान (aṅgāntarānuṣṭhāna) *n.* performance of another accessory rite अङ्गान्तरानुष्ठानाय तेनैव प्रधानेन चोद्यमाने कर्तरि Kāśi. ii. 30. 3 (*on* 5(2). 3)

अङ्गान्तरापेक्ष (aṅgāntarāpekṣa) *adj.* requiring other accomplishing factors or materials एताः श्राद्धे संपत्तय इत्यभिधानादङ्गान्तरापेक्षं प्रकृष्टत्वमेषां बोधितम् ManvaMu. 136. 29 (*on* 3. 255)

अङ्गान्तराभाव (aṅgāntarābhāva) *m.* absence of any other subsidiary न हि दर्शादेः श्रुत्यादिचोदिताङ्गातिरेकेणाङ्गान्तराभावे…अन्यत्…प्रमाणमस्ति NyāyRa. 491. 20 (*on* 5(8). 56)

अङ्गान्तराभिगम (aṅgāntarābhigama) *m.* sexual act in a limb other than (the female organ), sodomy तयोरङ्गान्तराभिगमे दण्डमाह DaṇḍaVi. 192. 3.

अङ्गान्तरारम्भ (aṅgāntarārambha) *m.* beginning of another subsidiary rite कर्तुरशा(? श)क्तिर्यदि संभवेत्। अङ्गादङ्गान्तरारम्भे … शेषमन्येन कर्तव्यम् PāraS. 17. 492.

अङ्गान्तरार्चनविधि (aṅgāntarārcanavidhi) *m.* performance of worship of another limb अङ्गान्न(? न्त)रार्चनविधेरपि ते गरीयः पादारविन्दपरिपूजनमेव शम्भो YātrāPra. 6. 118.

अङ्गान्तरार्थम् (aṅgāntarārtham) *adv.* for the sake of another accessory विकृतिषु अङ्गान्तरार्थमवश्यकल्पनीयेनातिदेशेन खादिरत्वाद्यपि प्राप्नोति TantrVā. 1072. 4 (*on* iii. 6. 2)

अङ्गान्तरेफ (aṅgānta-repha) *m.* *r* which is at the end of a stem or base (before the addition of a suffix) अङ्गान्तरेफलकारसमीपस्याकारस्य वृद्धिः Pradī. vi. 94. 20 (*on* vii. 2. 2)

अङ्गान्तरोपचय (aṅgāntaropacaya) *m.* increase of any other constituent part (such as cavalry, infantry etc.) अङ्गान्तरोपचयप्रत्ययक्रमेण महती महत्तरा सेनेत्यादिव्यवहारानुपपत्तेश्च Kiraṇā. 204. 4.

अङ्गान्तरोपदेश (aṅgāntaropadeśa) *m.* teaching of other constituent parts तस्योपनिषदहः … अहम् इति च अङ्गान्तरोपदेशस्य स्तावकमिदं फलान्तरश्रवणम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 679. 6 (*on* iii. 3. 38); तस्योपनिषदहरहमिति च सर्वनाम्नाङ्गान्तरोपदेशः BrahmSūBh.(Bhā.) 190. 11 (*on* iii. 3. 38)

अङ्गान्तरोपस्पर्शन (aṅgāntaropasparśana) *n.* touching of other limbs यत्र पुनः कतिपयाङ्गोपस्पर्शनमुक्तं तत्राविरोधाद्वचनानुसाराद्वाङ्गान्तरोपस्पर्शनमस्तीत्यवगन्तव्यम् SmṛtiCan. ii. 259. 13.

अङ्गान्त्य (aṅgāntya) *adj.* occurring at the end of a stem or base (before the addition of a suffix) आकारस्याङ्गान्त्यस्य वृद्धिविधावभावात् Pradī. i. 175A. 4 (*on* i. 1. 3); अङ्गान्त्यस्येको गुणो भवति PāṇiTaVāNaMā. 113. 8; अत्राङ्गान्त्येऽकारासंभवाद्धलादेरिति सामर्थ्याच्चाङ्गस्याकार इति वैयधिकरण्येनान्वयः LaS'abdeS'e. ii. 490. 7.

अङ्गान्त्यकार्य (aṅgāntya-kārya) *n.* grammatical operation on the final of a base or stem (before the addition of a suffix) क्वचित्तु अङ्गान्त्य- लोपे पुनर्नाङ्गान्त्यकार्यमिति पाठः Prasā. i. 249. 13.

अङ्गान्त्यरेफ (aṅgāntya-repha) *m.* *r* at the end of a base or stem (before the addition of a suffix) अङ्गान्त्यरेफस्यातः समीपत्वाभावान्न वृद्धिः SiddhāKau. 369B. 6.

अङ्गान्त्यलोप (aṅgāntya-lopa) *m.* elision of the final of a base or stem (before the addition of a suffix) क्वचित्तु अङ्गान्त्यलोपे पुनर्नाङ्गान्त्यकार्य- मिति पाठः Prasā. i. 249. 12.

अङ्गान्यतमवैकल्य (aṅgānyatama-vaikalya) *n.* deficiency or absence of one of the members (of Tarka) अङ्गान्यतमवैकल्ये तर्कस्याभासता भवेत् TārkiRa. 188. 4.

अङ्गान्यत्व (aṅgānya-tva) *n.* nature of another base सूर्यादीनाम- णन्तेऽप्रसिद्धिरङ्गान्यत्वात् Vār. 1 *on* P. vi. 4. 149; हेश्वङि प्रतिषेधानर्थक्यमङ्गान्य- त्वात् Vār. 1 *on* P. vii. 3. 56; अङ्गान्यत्वाद्वा सिद्धम् Vār. 4 *on* P. vii. 4. 93.

अङ्गान्वय (aṅgānvaya) *m.* relation of the subsidiary अङ्गान्वय- प्रकारस्तूक्त एव BālaKrī. i. 23. 23 (*on* 1. 7); NayaVi. 17. 8 (*on* i. 1. 1); 18. 1 (*on* i. 1. 1); तदुपपत्तये चाङ्गान्वयः प्रतीयते NyāyRaMā. 107. 11.

अङ्गान्वयाङ्गीकार (aṅgānvayāṅgīkāra) *m.* acceptance of association or connection with the subsidiary विशेषावगमोत्तरम्…अङ्गान्वयाङ्गीकारेण तत्रैव शक्त्यवच्छेदोपपत्तेः BhāṭṭDī. ii. 251. 10 (*on* vi. 3. 1)

अङ्गान्वयाभाव (aṅgānvayābhāva) *m.* absence of connection of the subsidiaries तस्यां चाङ्गान्वयाभावेन प्रधान एव प्राकृतस्वरादिबाधकत्वम् BhāṭṭDī. ii. 61. 16 (*on* iii. 7. 24)

अङ्गापकर्ष (aṅgāpakarṣa) *m.* shifting of the subsidiary अङ्गापकर्षस्य न्याय्यत्वात् SaṅkarKāBh. 39. 2 (*on* i. 3. 53)

अङ्गापकर्षण (aṅgāpakarṣaṇa) *n.* shifting of the subsidiary उपस्यशेष- निर्वापात्तद्वदङ्गापकर्षणात् । प्रातर्निर्वापवैशेष्यान्मुख्यकालाय भिन्नता NyāyMāVi. 632. 1 (*on* xi. 2. 4)

अङ्गापकर्षित (aṅgāpakarṣita) *adj.* [*f.* -ā] removed from the body तुलसीकल्पितां मालां विष्णोरंगापकर्षिताम् । धारयेन्मूर्ध्नि SkandP. ii(2). 38. 122.

अङ्गापचार (aṅgāpacāra) *m.* deficiency in a subsidiary अतो निमन्त्र- णात्प्रभृति तेषां शौचादिगुणलोपेऽङ्गापचाराच्छ्राद्धवैगुण्यं ज्ञेयम् CaturCin. iii(1). 1131. 14; यस्यैवाङ्गिनोऽङ्गापचारस्तस्यैवावृत्तिर्युक्तरूपा BālamBha. i. 259. 12 (*on* 1. 89)

अङ्गापरपर्याय (aṅgāparaparyāya) *m.* synonym of the word *aṅga* (secondary, subsidiary) (गुणविधयः इत्यत्र) गुणशब्दः अङ्गापरपर्यायः MīmāKau. i. 158. 21 (*on* i. 4. 2)

अङ्गापरुस् (áṅgā-párus) *n.* [pl. AltGr. II. 1. 156] limbs and joints ए॒ताति॒ वा अ॒ङ्गा॒प॒रूꣳषि संवत्स॒रस्य॒ यद् द॑र्शपूर्ण॒मा॑सौ य ए॒वं वि॒द्वान् द॑र्शपूर्ण॒मा॒सौ यज॒तेऽङ्गा॒प॒रूꣳष्ये॒व सं॑वत्स॒रस्य॒ प्रति॑दधाति TaiS. II. v. 6. 1.

अङ्गापवर्तन (aṅgāpavartana) *n.* falling off of the parts of the body छिन्नं विच्छिन्नमुत्स्(? त्कृ)ष्टमवकृष्टं सदारितम् । तत्र च्छिन्नमिति ज्ञेयं सर्वशोऽङ्गाप- वर्तनम् Hastyāyur. 351. 21 (3. 1)

अङ्गापूर्व (aṅgāpūrva) *n.* unforeseen merit or consequence of an ancillary rite प्रागग्नीषोमीयात्, यान्यङ्गापूर्वाण्यारादुपकारकाणि, यच्च प्रधानद्रव्य- संस्कारकं, तत्प्रयुक्तोऽयं धर्मः S'ābaBh. 1663. 2 (*on* ix. 1. 20); 2033. 5 (*on* x. 7. 23); 2054. 17 (*on* x. 7. 72); एवमङ्गापूर्वाण्यपि निराकर्तव्यानि TantrVā. 364. 17 (*on* ii. 1. 5); तत्र यान्यङ्गापूर्वाणि, तानि सम्भूय प्रधानोत्पत्त्यपूर्वेषूपकुर्वन्ति PrakaPañ. 444. 7; परमापूर्वे कर्तव्ये उत्पत्त्यपूर्वाणामङ्गापूर्वाणां चोपयोगः Bhām. 578. 14 (*on* iii. 2. 41); NyāyRaMā. 138. 13; 203. 24; TantrRa. 286. 14; अकृतप्रधानेन कृत- प्रधानेन चाङ्गापूर्वेण व्यभिचाराच्च तस्य प्रधानयागादिनाश्यत्वात् TattvCin ii(2). 194. 1; NyāyMāVi. 65. 27 (*on* ii. 1. 2); ननु सर्वत्राङ्गापूर्वैः प्रधानापूर्वं जनयि- तव्यम् VīraMi. (Vyavahāra.) 203. 2; MīmāKau. iii(2). 50. 19 (*on* ii. 1. 6); BhāṭṭDī. iii. 46. 3 (*on* ix. 1. 2); एवं दर्शजन्यमङ्गापूर्वसहितमुत्पत्त्यपूर्वत्रयम् BhāṭṭCin. ii. 82. 5 (*on* ii. 1. 3); MayūMāli. 355. 7 (*on* iv. 1. 7); BālamBha. iii. 136. 21 (*on* 3. 243)

अङ्गापूर्वत्व (aṅgāpūrva-tva) *n.* the state of being the unforeseen merit or consequence of an ancillary rite दीक्षणीयापूर्वस्य तु अङ्गापूर्वत्वात् न प्रयोजकत्वम् MayūMāli. 189. 6 (*on* iii. 1. 4)

अङ्गापेक्ष (aṅgāpekṣa) *adj.* **i** (Gr.) with reference to the base (called *aṅga*) तत्र सिचोऽङ्गापेक्षं परत्वम् । परस्मैपदानां तु सिजपेक्षम् Nyās. iii. 688. 3 (*on* vii. 2. 1); Prasā. ii. 79. 14; **ii** (Philo.) requiring or expectant of the subsidiary ननु वैदिकस्याङ्गापेक्षस्यान्यत्र निबद्धमपि वैदिकमेवाङ्गजातं ग्राह्यं न त्वनि- बद्धमप्यवैदिकम् S'ivārkaMaDī. i. 510. 9 (*on* i. 4. 1)

अङ्गापेक्षत्व (aṅgāpekṣa-tva) *n.* (Gr.) expectancy of the base वला- द्यार्धधातुकापेक्षणादङ्गापेक्षत्वाच्च बहिरङ्ग इडागमः Pradī. iii. 279A. 25 (*on* P. iii. 4. 79); प्रत्ययस्योत्पत्तावङ्गापेक्षत्वेऽपि ज्ञाने तदपेक्षत्वाभावेन शास्त्रे तदाक्षेपे माना- भावः LaS'abdeS'e. i. 186. 8.

अङ्गापेक्षा (aṅgāpekṣā) *f.* expectancy of the subsidiary अङ्गापेक्षा च क्रतोरुपकाराय VedāntKa. 36. 8 (*on* i. 1. 1); दुष्टादुष्टपरिज्ञानस्य तु तदभावान्नाङ्गा- पेक्षेति वैषम्यम् VīraMi. (Vyavahāra.) 12. 10.

अङ्गापेक्षित्व (aṅgāpekṣi-tva) *n.* **i** (Gr.) expectancy of the base वृद्धिरङ्गापेक्षित्वात् प्रत्ययविशेषापेक्षत्वाच्च बहिरङ्गा Pradī. vi. 93. 12 (*on* P. vii. 2. 1); **ii** (Philo.) expectancy of the subsidiary फलवाक्ये सहितानां फला- न्वयेऽपि यथा प्रत्येकमेवाङ्गापेक्षित्वं तथा एकादशे उपपादयिष्यामः MayūMāli. 216. 21 (*on* iii. 2. 6)

अङ्गापेक्षिन् (aṅgāpekṣ-in) *adj.* expectant of the subsidiary rites अङ्गापेक्षिणां बहूनां (प्रधानानाम्) प्रस्तुतत्वं संनिध्यपेक्षया प्रबलम् MayūMāli. 802. 10 (*on* xi. 1. 8)

अङ्गाप्त (aṅgāpta) *adj.* worn (*lit.* got) on the body अङ्गाप्तरत्नप्रभा- भातपादाजितानन्तशक्ते । … त्राहि विष्णो KalkiP. iii. 19. 10.

अङ्गाप्राप्ति (aṅgāprāpti) *f.* absence of a subsidiary or ancillary rite चोदकाद् यत्राङ्गाप्राप्तिस्तत् कर्म प्रकृतिशब्देन विवक्षितम् MīmāNyāPra. 214. 19.

अङ्गाबाध (aṅgābādha) *m.* non-annulment of a subsidiary or an- cillary rite बहुविषयेषु यागरूपेषु अङ्गाबाधो न्यायसिद्धः LaCandr. 359. 31.

अङ्गाभाव (aṅgābhāva) *m.* absence of an ancillary or subsidiary अङ्गा- भावे विषयविलयः प्रसज्येत NyāyRaMā. 107. 15; न हि … अग्निहोत्रस्यासमर्थं प्रति अङ्गाभावबोधकं वचनान्तरमपेक्षितम् SiddhāTa. 42. 26; 43. 10.

अङ्गाभिनय (aṅgābhinaya) *m.* histrionic representation with gestures of the limbs, acting with bodily gestures (one of the four modes of dramatic acting) cf. **आङ्गिकाभिनय,** रङ्गद्वारमतो ज्ञेयं वागङ्गाभिनया- त्मकम् NāṭyaS'ā. 5. 27 = SāhiDa. 279. 10; अङ्गाभिनयमेवादौ गदतो मे निबोधत NāṭyaS'ā. 8. 11; योऽयं स्वभावो लोकस्य सुखदुःखक्रियात्मकः । सोऽङ्गाभिनयसंयुक्तो नाट्यधर्मी प्रकीर्तिता NāṭyaS'ā. 13. 81 (*but* AbhinBhā. अङ्गैरातोद्यादिभिर- भिनयैश्च); न ह्यङ्गाभिनयात् किंचिदृते रागः प्रवर्तते NāṭyaS'ā. 13. 84 (*but* AbhinBhā. अङ्गानि गीतातोद्यान्यभिनयाश्चेति द्वन्द्वसमाहारः); नाट्यवेदसमुत्पन्ना वागङ्गाभिनयात्मिका । मया काव्यक्रियाहेतोः प्रक्षिप्ता (वृत्तिः) द्रुहिणाज्ञया NāṭyaS'ā. 20. 24; प्राधान्यादङ्गाभिनयप्रश्नान्तर्भूतमप्येतत् पुनः प्रश्नितम् AbhinBhā. i. 261. 15 (*on* 6. 2)

अङ्गाभिनिर्वृत्ति (aṅgābhinirvṛtti) *f.* emergence of limbs पेश्यास्त्वङ्गा- भिनिर्वृत्तिर्नखरोमाणि चाङ्गतः MahāBhā. xii. 308. 117.

अङ्गाभिनिष्पत्ति (aṅgābhiniṣpatti) *f.* emergence of limbs घनादङ्गाभि- निष्पत्तिः केशरोमाणि चाङ्गतः TaiUBhāVā. 77. 17(2)

अङ्गाभिमर्श (aṅgābhimarśa) *m.* touching of the body प्रस्विन्नेन ततः करेण कथमप्यङ्गाभिमर्शः कृतः S'ṛṅgāTi.(Rā.) 26.

अङ्गाभिमार्जन (aṅgābhimārjana) *n.* caressing the body or limbs (वात्सल्यरसस्य) अनुभावाः शिरोघ्राणं करेणाङ्गाभिमार्जनम् BhaktiRaSi. iii. 4. 20.

अङ्गाभिरदन (aṅgābhiradana) *n.* wounding (*lit.* scratching with nails) of a limb तेषाम् (मातापित्रादीनाम्) आक्रोशे जिह्वाच्छेदः । अङ्गाभिरदने तदङ्गान्मोच्यः ArthS'ā. ii. 169. 9 (4. 11); (comm. नखादिना मात्राद्यङ्गविलेखने)

अङ्गाभोग (aṅgābhoga) *m.* expansion of limbs (breast and hips due to pregnancy) तत्र मुनिगुप्तभगवान् किल केवलखलिस्नानपरुषमुद्वमनीयसंगताङ्गा- भोगत्विषम् … धनश्रियं निध्याय…अभाषत YaśasCam. ii. 339. 11.

अङ्गाभ्यङ्ग (aṅgābhyaṅga) *m.* massaging or smearing the body with oil (वृद्धिका) तत्राकरोदखेदं मामङ्गाभ्यङ्गाशनादिभिः BṛKathāS'loSaṁ. 18. 218; न भवद्भिरङ्गाभ्यङ्गार्थं भवनमुपप्रोतव्यम् YaśasCam. ii. 368. 22.

अङ्गाभ्यस्त (aṅgābhyasta) *n.* recitation of or muttering the *aṅga- mantras* अङ्गाभ्यस्तार्कदीप्तेन शिष्टभागेन (मृदः) विग्रहम् । सर्वमालिप्य तत् तीर्थं (शिवतीर्थम्) स्वनाम्नावाह्य पूजयेत् ĪśānS'iPa. i. 9. 29.

अङ्गाभ्यास (aṅgābhyāsa) *m.* repetition of a subsidiary rite अङ्गाभ्या- सस्य शास्त्रीयत्वं विना पुनःप्रयोगो न निर्वहति MayūMāli. 800. 4 (*on* xi. 1. 5)

अङ्गामोद (aṅgāmoda) *m.* fragrance of the body अङ्गामोदसमोच्छलद्- घ्रुणिपतद्भृङ्गावलीमालितस्फूर्जल्लाञ्छनसूत्रगुम्फितमिलन्नीलोत्पलश्रीरिव । … स्मर्यतां मञ्जुश्रीः SubhāRaK. 3. 1.

अङ्गार (aṅgāra) *m.* (*n.*) [MAYR. 1. 21; 3. 624; DEBRU. p. 287 / अङ्गिमदिमन्दिभ्य आरन् Uṇā. 3. 134; DhātuPra. 1. 141 (18. 13); Prasā. ii. 636. 5; SiddhāKau. 545B. 13; अङ्गति गच्छति निर्धूमकालाग्नितामिति । अङ्गारो

वह्निदग्धकाष्ठम् GaṇRa. 2. 68 (107); in *bhikṣādigaṇa* (P. iv. 2. 38); GaṇPā. 170. 5; CāndrVyā. iii. 1. 44; JaineVyā. 179. 6 (*on* iii. 2. 33); KāśiVṛ. *on* iv. 2. 38; GaṇRa. 4. 257 (304); in *pāśādigaṇa* (P. iv. 2. 49); GaṇPā. 141. 5; CāndraVyā. iii. 1. 56; JaineVyā. 180. 9 (*on* iii. 2. 41); KāśiVṛ. *on* iv. 2. 49; GaṇRa. 4. 259 (307); Prasā. i. 752. 9; in *tārakādigaṇa* CāndraVyā. iv. 2. 37; GaṇRa. 7. 391 (415); Prasā. i. 871. 12; in *kacchādigaṇa* GaṇRa. 5. 328 (366)] **1A** burning or hot charcoal **B** spark of fire **2A** charcoal (not burning, not hot) **B** small piece of charcoal **3** heat, temperature **4** kind of love **5** portable fire-place, pot to hold fire **6** planet Mars **7A** name of a people or country **B** name of a king **C** name of a year **D** name of a quarter **E** name of one of the eight deities belonging to the first cover of the Vaśitvavyūha **F** name of a Gaṇeśvara of S'iva **G** name of a plant **H** kind of remedy **I** red colour **1 A** burning or hot charcoal अङ्गारा एव प्रतिवेष्टमाना अमित्राणामस्य सेनां प्रतिवेष्टयन्ति TaiS. III. iv. 8. 4; VI. iii. 9. 5; येऽङ्गारा आसन् तेऽङ्गिरसोऽभवन् यदङ्गाराः पुनरवशान्ता उददीप्यन्त तद् बृहस्पतिरभवत् AitBr. 13. 10 (378); उपवेषेण दक्षिणतोऽङ्गारानुपस्पृशति KausiBr. 2. 1 (4. 7); 2. 2 (4. 21); उदीचोऽङ्गारान्निरूह्याधिश्रयति TaiBr. II. i. 3. 1; असौ वै लोकोऽग्निर्गौतम । तस्यादित्य एव समित्…अङ्गारा नक्षत्राणि S'atBr. XIV. ix. 1. 12; I. ii. 1. 4; प्रज्वलन्त्यश्वानां च वालधीष्वङ्गाराः ṢadviBr. V (vi). 10. 2; विष्फुलिङ्गाभ्य एवाजाश्चैणेयाश्चासृज्यन्त अङ्गारेभ्योऽङ्गिरसः JaimiBr. 3. 263; 1. 1; शवादङ्गारमाहृत्य चतुष्पथे बाधकमिध्ममुपसमाधाय…जुहुयात् SāmaViBr. ii. 6. 16; iii. 4. 10; अश्वस्य … रोमसमरेभ्योऽङ्गारा आशीर्यन्त GopBr. i. 2. 18; i. 3. 13; तस्य प्राण एवाहवनीयः…अङ्गाराः श्रद्धा S'āṅkhāĀ. 10. 8 (39. 11); TaiĀ. i. 27. 6 (173. 2); यथाङ्गारानपोह्य भस्मनि जुहुयात् ChāndoU. ii. 12. 1; v. 4. 1; v. 24. 1; असौ वै लोकोऽग्निर्गौतम । तस्यादित्य एव समित्…रश्मयो धूमः । अहरर्चिः । दिशोऽङ्गाराः BṛĀraU. vi. 2. 9; पश्चाद्गार्हपत्यस्योपविश्योदङ्ङङ्गारानपोहेत् ĀśvaS'S. I. ii. 2. 15; उपवेषेणोदीचोऽङ्गारान्गार्हपत्यान्निरूह्य S'āṅkhāS'S. ii. 8. 8; उपवेषेणोदीचोऽङ्गारान्निरूहति BaudhS'S. i. 4. 7; BhārS'S. vi. 10. 5; गार्हपत्यादुदीचोऽङ्गारान् निरूह्य ĀpaS'S. i. 12. 1; i. 12. 3; MānS'S. 14. 12; KātyS'S. ii. 4. 26; आग्नीध्रीयादङ्गारान्मार्जालीयं हृत्वा पृथक् स्थालीपाकान् श्रपयित्वा पितृयज्ञान् कुर्वीरन् LāṭyāS'S. x. 11. 10; दक्षिणतो भस्ममिश्रानङ्गारान्निरूह्य तेषु जुहुयात् BaudhGS. iii. 12. 7; चरमेऽङ्गारे वपां निगृह्यान्तरा शाखाभ्री हृत्वाभिघार्य श्रपयति KāṭhGS. iv. 11. 11; HirGS. i. 1. 27; VaikhāGS. 1. 12; KauśiSū. 15. 13; 44. 38; अङ्गारेष्वङ्गिराः Nir. 3. 17 (69. 8); गृहद्वार्यङ्गारमुदकमिति संस्पृश्याक्षारलवणाशिनो दशाहं कटमासीरन् BaudhDS. i. 5. 110; तस्य कण्ठमनुप्राप्तो ब्राह्मणः…दहन् दीप्त इवाङ्गारः MahāBhā. i. 25. 1; भृगित्येव भृगुः पूर्वमङ्गारेभ्योऽङ्गिराभवत् MahāBhā. xiii. 85. 15; अङ्गारमुपगूह्य स पिता मे नावबुद्धवान् Rāmā. ii. 67. 4; आतुरः सर्वशरीरमङ्गारैरिवाकीर्यमाणं मन्यते CaraS. vi. 21. 36 (1941 Ed.); i. 14. 50 (1922 Ed.); BhelaS. 151. 8 (6. 8); HāriS. i. 23. 25; घृतकुम्भसमा नारी तप्ताङ्गारसमः पुमान् Hitopa. 1. 90; महतामप्यहो दैवाद्वरा नीचसंगतिः । कर्पूरस्य कथं न(? नु) स्यादङ्गारेण समं रतिः KathāK. 121. 10; अङ्गारेभ्यः समुत्पन्ना ज्योतिषो दिव्यमानुषाः VāyuP. ii. 4. 61 = BrahmāṇḍP. ii. 1. 62; द्वितीयं च ततः शुक्रमङ्गारेष्वजुहोत्प्रभुः BrahmāṇḍP. ii. 1. 39; MaṭhVṛ. 39. 18 (*on* 23); अथ भण्डिः … शोकदहनदह्यमानस्य हृदयस्याङ्गारेणेव … अधरेण शुष्यता … राजद्वारमाजगाम HarṣaC. 302. 6; प्रशान्ताङ्गारनिष्प्रभः प्रभाकरः … रिपुणा स्वर्भानुनाभ्यसूयत AvantiKa. 54. 11; (वर्तिम्) स्नेहाक्तामङ्गारेषु प्रदीप्य … मानायोपनयेत् AṣṭāSaṁ. 1. 30 (150. 17); 4. 2 (12. 5); 4. 17 (96. 4); अङ्गारे वाङ्क्षिणाक्रान्ते जायते विकलं मनः MahāvīC. 6. 12 (298. 4); अर्चिषो हि प्रशमेऽङ्गारा अभिव्यज्यन्ते ChāndoUBh. 283. 14 (*on* v. 4. 1); यथाग्नेः विस्फुलिङ्गधूमाङ्गारार्चिषां प्राग्विभागादग्निरेवेति भवत्यग्न्येकत्वम् BṛĀraUBh. 308. 9 (*on* ii. 4. 10); 469. 5 (*on* iii. 9. 18); NītiSā. 19. 69; (हे सिन्धुर) ज्वलदनङ्गाङ्गारचुम्बनच्युतचित्तप्रसत्तीनामप्सरसाम् … प्रावृषेण्यपर्जन्य YaśasCam. i. 490. 5; i. 119. 8; ii. 226. 6; न मृतेषु रोदितव्यमश्रुपातसमा हि किल पतन्ति तेषां हृदयेष्वङ्गाराः NītiVā. 26. 26; दाहशक्तिर्यथाङ्गारे स्वाश्रयं व्याप्य तिष्ठति BṛNāraP. 3. 12; VarāP. 200. 43; 202. 69; ततो महाघना व्योम्नि…अङ्गारान्मुमुचुः BhāgP. viii. 10. 49; अङ्गारागुरुधूमादीनां वास्यवासकभावदर्शनादिति NyāyRa. 261. 15 (*on* 5(2). 182); करैरसुखयद्यो मां सोऽयमिन्दुस्त्वया विना ।…तुदति…। प्रज्वलद्भिरिवाङ्गारैर्विषदिग्धैरिवाशुगैः KathāSaSāg. xii. 20. 16; शिशिरे यस्य नाङ्गारं प्रददुः प्रातिवेश्मिनः NarmaMā. 1. 105; करम्भवालुका नाम नरकं योजनायुतम् । कूपाकारं वृतं दीप्तैर्वालुकाङ्गारकण्टकैः BrahmP. 215. 108; 144. 5; भस्ममिश्रांस्तथाङ्गारान् ग्राहयेच्छकलेन वै LiṅgaP. ii. 25. 19; BhaviP. 733A. 2 (iv. 89. 16); श्रपयित्वोत्तरेऽङ्गारे त्रिरभिद्योत्य तं कुशैः ĪśānS'iPa. i. 14. 193; S'ārṅgaS. iii. 2. 15; दूरमुत्क्षिप्य यः पादांस्तप्ताङ्गारान् स्पृशन्निव । पुलं याति सुसंहृष्टो वाजी AśvaVai. 3. 93; अपनीय ततोऽङ्गारानग्निवर्णान् Hastyāyur. 227. 1 (2. 28); SubhāRaK. 21. 25; सूर्ये ज्वाला ततो धूमः पश्चादङ्गारसम्भवः Mānaso. ii. 13. 834; शूलप्रोतानि कृत्वा तान्यङ्गारेषु प्रतापयेत् Mānaso. iii. 13. 1464; चुम्ब्यमान इवाङ्गारैः प्रत्यहं दाहविह्वलः । … भूपतिः TriṣaS'aPuC. i. 1. 417; भक्षयाम्यहमङ्गारान् खादिरानपि सक्तुवत् TriṣaS'aPuC. ii. 6. 254; यत् तु त्वयैष शष्पभोजी स्वामिना सह संयोजितः । तत् स्वहस्तेनाङ्गाराः कर्षिताः Pañcā. 22. 25; RasPraSu. 5. 41; समाकृष्टा ह्येते विरहदहनोद्गामरशिखाः । स्वहस्तेनाङ्गाराः SaduktiKa. 96. 26; SūktiMu. 56. 9; रथाङ्गानङ्गारैरिव हिमकरो नक्तमसिचन्मयूखैः HammīMaMa. 3. 10; वर्ण्यं यशस्तस्योपमानं कर्पूरः कर्पूराधारः समुद्गकः परिवारोऽङ्गारः KāvyaKaVṛ. 118. 29 (4. 2); कर्पूरस्य कथं न (? नु) स्यादङ्गारेण समं रतिः PārśvC. 1. 326; 1. 588; सर्वाः संविदोऽङ्गारादर्चिषा इव ·· पुरुषाद्विभज्यन्ते तेन संयुज्यन्ते च S'rutaPra. ii. 367. 6 (*on* ii. 3. 32); पूर्णतरघटखर्परमध्येऽङ्गारैः खदिरकोलभवः…रसो जरति RasRaSa. 9. 23; 9. 89; तेषु कपालेषु पुरोडाशमवस्थाप्योपर्यङ्गारैरधिवासने कृते NyāyMāVi. 332. 4 (*on* vi. 4. 5); अङ्गाररक्तोल्मुककर्पराणि दृष्ट्वा वदेत्…भयाय S'ārṅgaPa. 2483; SamyaKau. 61. 19; HaṁsDū. (Vā.) 99; कुटिलिका … काकमुखे वक्रगा लोहयष्टिः । … कौटिलिकः कर्मकरः । स हि तयाङ्गारान्हरति Prasā. i. 825. 8; नेन्धनं विद्यते यस्य (अग्नेः) नाङ्गारो यस्य दृश्यते RājTa.(Prā.) 849; जलमध्ये क्षिप्तस्याङ्गारस्य प्रकाशादिवृत्तिलयः BrahmSūBh.(S'ri.) ii. 451. 6 (*on* iv. 2. 1–2); VīraMi.(Saṁskāra.) 939. 22; दहनश्च धूमादन्यत्रापि वर्ततेऽङ्गारावस्थायामिति तस्य व्यापकत्वमेव MānaMe. 26. 2; BhojanKu. 12. 15; 35. 2; MayūMāli. 658. 12 (*on* x. 1. 12); NityoNi. 43. 24; **1 B** sparks of fire अङ्गारा लघुतराग्निकणास्तत्सहस्राणि प्रविकिरन्ति SthānṬ. 420A. 2; अङ्गारो विज्वालोऽग्निकणः JñātāDhaṬ. 204B. 12; **2 A** charcoal (not burning, not hot) दिव्या अङ्गारा इरिणे न्युप्ताः शीताः सन्तो हृदयं निर्दहन्ति ṚV. x. 34. 9; पुष्पं पुष्पं विचिन्वीत मूलच्छेदं न कारयेत् । मालाकार इवारामे न यथाङ्गारकारकः MahāBhā. v. 34. 18; अङ्गारकुशमुञ्जानाम् … कारयेत च संचयान् MahāBhā. xii. 69. 55; xii. 87. 13; खदिराश्मन्तकाङ्गारैर्गोशकृद्भिरथापि वा SuśruS. vi. 18. 87; अश्मनोऽस्थीनि…। करीषमिष्टकाङ्गारांश्छर्करा वालुकास्तथा । यानि चैवंप्रकाराणि कालाद् भूमिर्न भक्षयेत् ManuSm. 8. 250; अङ्गारतुषभस्मानि … आजीवपुररक्षार्थाः कार्याः कुप्योपजीविना ArthS'ā. i. 249. 2 (2. 17); i. 239. 4 (2. 15); i. 261. 1 (2. 19); ii. 137. 4 (4. 4); ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय मूत्रपुरीषोत्सर्गं कुर्यात् … नाङ्गारे ViṣṇuSm. 60. 17; 6. 16; 63. 24; 63. 37; आचाममण्डतुषकणकुट्यङ्गाराणामुपयोजनम्…विद्यात् KāmSū. 238. 20 (4. 1); भस्मना कलहो ध्रुवः । अङ्गारैर्वह्निना बाथो (? बाधो) भग्ने भङ्गस्तु विग्रहे PāraS. 18. 154; चर्माङ्गारतुषाग्निभिः (दृष्टैः) । … प्रयाणसमये लग्ने दृष्टे सिद्धिर्न जायते NāraS. 33. 85, VasiS. 37. 10; KāśyaS. 36A. 42; चिरकालस्थायितुषाङ्गारादि(दी)ना(म्)चिह्नैश्चातुर्दिशो नियम्य दास्यथ EI. xxi. 82. 19; xxiii. 55. 14; भचारासनचर्माङ्गारकिण्वक्रेणिखानक[:] EI. xv. 42. 17; xxiii. 87. 32; सीम्नो विवादे क्षेत्रस्य सामन्ताः …नयेयुरेते सीमानं स्थलाङ्गारतुषद्रुमैः…उपलक्षिताम् YājñaSm. 2. 151 (comm. अङ्गारोऽग्नेरुच्छिष्टम्); AgniP. 256. 2; विलिखेन्न नखैर्भूमिं नाङ्गारेण न भस्मना MatsyaP. 7. 40; 256. 14; भस्माङ्गारांश्च केशांश्च नदीं शुष्कां भुजङ्गमान् । पश्येद्यो दशरात्रं तु न स जीवेत तादृशः VāyuP. i. 19. 16; MārkP. 34. 25; 43. 19; BhaviP. 895A. 36 (iv. 205. 47); YogYā. 13. 14; BṛSaṁ. 45. 12; BālaKrī. i. 109. 13; (*on* 1. 138); तदेव काष्ठादिकं विनाश्यम् अङ्गारादिकमवस्थान्तरम् HetuBiṬ. 77. 23; न ह्यग्निविगमेऽङ्गारेभ्यः पुनः काष्ठसन्ततिप्रवृत्तिः BrahmSi. 37. 8; घृष्यमाणो हि नाङ्गारः शुक्लतामेति जातुचित् PramāVāBh. 150. 14; नास्य ज्ञाततां कुर्यादङ्गारस्येव शौक्ल्यम् IṣṭaSi. 212. 8; मधुकरकुलैः …खादिरैरिवाङ्गारैः सर्वतः कर्बुरीकृतोपहारपुष्पप्रकरस्य TilaMañ. 304. 21; घृष्यमाणो यथाङ्गारः शुक्लतां नैति जातुचित् YaśasCam. ii. 250. 25; ii. 180 2; केशाङ्गारैस्तथा भस्मभुजंगैर्निर्जलां नदीम् । एषामन्यतमैः पूर्णां दृष्ट्वा स्वप्ने न जीवति SkandP. i(2). 55. 77; iii(2). 5. 49; iii(2). 6. 75; iv. 35. 66; तुषाङ्गारकपालेषु जलमध्ये तथैव च … मलमूत्रं न कारयेत् BṛNāraP. 25. 7; मेदिनी । भस्माङ्गारतुषास्थिकेशवल्मीकादिभिः संयुता वर्ज्या MānaSā. 446A. 14; अनुमीयते खल्वङ्गारेभ्यो भूतोऽग्नीन्धनसंयोगः Kāśi. i. 64. 20 (*on* 2. 18); कणाचामतुषाङ्गारान्यत्नेन परिरक्षसि DarpDa. 2. 36; काष्ठिकेभ्यस्ततोऽङ्गारान्दृष्ट्वापि क्रीणतो जनान् । स कालागुरु दग्ध्वा तदङ्गारानकरोज्जडः KathāSaSāg. x. 5. 5; काष्ठस्य तु प्रकृतेर्विकृतिरङ्गार इति कुतो निश्चितं भवता ĀtmaTaVi. 762. 1; SamarāSū. 8. 53; Mitā. 65. 5; (*on* 1. 188); अग्नौ चैव श्मशाने च विण्मूत्रं न समाचरेत् ।… तुषाङ्गारकपालेषु राजमार्गे तथैव च PadmP. i. 52. 40; घृष्यमाण इवाङ्गारो निर्मलत्वं न गच्छति PadmP. ii. 66. 72; SūktiRa. 32. 7 = VetāPañ.(S'i.) 47. 12; PadmP. i. 55. 76; iii. 9. 13; v. 7. 43; (स्वप्ने) भस्माङ्गारांश्च केशांश्च … । पश्येद्यो दशरात्रं तु न स जीवति तादृशः LiṅgaP. i. 91. 19; SaurP. 17. 26; BhaviP. 337A. 32 (ii(1). 13. 4); सह पर्यग्निकृत्वाग्नौ दर्भाङ्गारान् विनिक्षिपेत् ĪśānS'iPa. i. 14. 39; अङ्गारेणाश्विवृक्षस्य तस्यैव फलकोपरि । यमराजाह्वयं चक्रं लिखित्वा ĪśānS'iPa. i. 47. 123; भस्मतुषाङ्गारादीनि पक्षिणां प्रवेशान्निर्दिशेत् ĪśānS'iPā. ii. 26. 91 (12); i. 5. 43; i. 14. 18; ii. 33. 37; तथा हि कश्चिदङ्गारकारकोऽगान्महाटवीम् । अङ्गारान्कर्तुमुष्णर्तौ PariPar. 2. 432; TriṣaS'aPuC. i. 4. 836; क्षीरक्षालनमङ्गार इवाज्ञानप्रकाशनम् SamarāSaṁ. 4. 473; लिखेदष्टविषाङ्गारनिम्बनिर्या-

सकज्जलैः S'āraTi. 24.263; लोहाङ्गारस्नायुविषाणवेणिवन्धनैर्युक्तम् । ... दुर्गमिष्टं स्यात् MayaMa. 10.47; Rasā. 4.5; उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः कृष्णायते करम् Hitopa.(NSEd.) 1.80 (p. 21); अङ्गारा दग्धकाष्ठावयवाः शान्ताग्नयः Smṛti-Can. iv. 535.6; तस्याः पादद्वयाङ्गुष्ठसंपदः पुरतस्तव । इदमन्तःपुरं सर्वमङ्गारादपि हीयते MalliC. 5.139; PārśvC. 2.908; पावकोच्छिष्टा अङ्गाराः कोकिला मताः । कोकिलाश्चेतिताङ्गारा निर्वाणाः पयसा विना RasRaSa. 7.16; 6.52; 10.13; अङ्गाररज्ज्वन्धनकर्पराणि । वक्त्रे समासाद्य च याति यातुर्दृग्गोचरे भूरिभयावहः श्वा S'ārṅgaPa. 2623, 2629; अङ्गारैः शाकवृक्षस्य चूर्णितैः सघृतैस्त्र्यहम् । दत्तैर्नश्यत्य-तीसारस्त्र्यहं पानीयवारणात् S'ārṅgaPa. 2850; RaseCin. 9.80 (149.18); PurāPra-Saṁ. 26.15; नाङ्गारः शुभ्रतामेति RājTa.(Jo.) 20; TantrSa. 1.31; VāstuVi. 2.36; °पक्वेष्टकाङ्गारपाषाणकर्परसिकताः ... यानि चिरकालेनापि भूमिरात्मसान्न करोति ManvaMu. 334.27 (*on* 8.250); SiṁhāDvā. 176.0 (21); अङ्गारको यथा समूलं वृक्षमुत्पाट्य तत्राग्निं दत्त्वा अङ्गारान् करोति VīraMi.(Rājanīti.) 478.1; **2 B** small piece of charcoal दत्त्वा बहुशः सलिलं प्रक्षाल्याङ्गारमुद्धृत्य । तदयः केवलमग्नौ शुष्कीकृत्यातपेऽथवा पश्चात् । लोहशिलायां पिंष्यात् RaseCin. 8.32 (90.23); **3** heat, temperature संज्ञानाशस्खलनपतनविलपनतृष्णाहिक्काश्वासप्रस्वेदाङ्गारपरि-कर्तिकाभिरभीक्ष्णं बाध्यते KāśyaS. 106B.32; **4** kind of love (inflamed by being insulted by a woman) अङ्गारः स्त्रीजनावज्ञाज्वलितो लोहितानन: SamaMā. 5.29; **5** *n.* portable fire-place, pot to hold fire अङ्गारमङ्गारपूर्णपात्रं हसन्त्यादि BhojanKu. 55.14; **6** planet Mars षट्त्रिस्थानगताः शस्ता मन्दा-ङ्गारार्ककेतवः AgniP. 95.8; स्वात्यां गृहीत्वा चाङ्गारं सप्तनक्त्यार्तिवर्जितः AgniP. 195.4; त्रिविप्रान् भोजयेद् दद्याद्दक्षिणां लोहितं तथा । स्वर्णमङ्गारमुद्दिश्य ततः शान्तिः प्रजायते BhaviP. 408B.7 (ii(3) 20.37); **7 A** name of a people and country in the south अथापरे जनपदा दक्षिणाः -- समङ्गाः कोपनाश्चैव कुकुराङ्गदमारिषाः (v. l. कुकुराङ्गारमारिषाः) MahāBhā. vi. 10.59; कोंकणाः कुन्तलाश्चान्ध्राः कुलिन्दाङ्गारमारिषाः । दाक्षिणाश्चैव ये देशाः BrahmāṇḍP. i.16.59; अथापरे जनपदा दक्षिणा मुनिपुङ्गवाः । द्रविडाः केरलाः ... तथा चोलाः कोकणा मणिवालवाः । समङ्गाः कनकाश्चैव कुकुराङ्गारमारिषाः PadmP. i. 6.55; **7 B** name of a king, son of Setu, called the lord of the Maruts य आङ्गारं (v. l. यश्चाङ्गारम्) हि नृपतिं मरुत्तमसितं गयम् । अङ्गं बृहद्रथं चैव मान्धाता समरेऽजयत् । यौवनाश्वो यदाङ्गारं समरे समयोधयत् । विस्फारैर्धनुषो देवा द्यौरभेदीति मेनिरे MahāBhā. xii. 29.81; द्रुह्योस्तु तनयो राजन् बभ्रुसेनश्च पार्थिवः । अङ्गारसेतु-स्तत्पुत्रो (v. l. अङ्गारः सेतुपुत्रश्च) मरुतां पतिरुच्यते HariVaṁ. 23.130; अङ्गा-रस्य तु दायादो गान्धारो नाम पार्थिवः । ख्यायते यस्य नाम्ना वै गान्धारविषयो महान् HariVaṁ. 23.132; **7 C** name of a year in the Jupiter's cycle भाग्ये युगे ... उद्गारिसंज्ञं (v. l. अङ्गारसंज्ञम्) तदनु क्षयाय नरेश्वराणां विषमा च वृष्टिः (अब्दम्) BṛSaṁ. 8.50; **7 D** name of a quarter मुक्तप्राप्तैष्यदर्कासु फलं दिक्षु तथाविधम् । अङ्गारि(v. l. अङ्गार) दीप्तधूमिन्यस्ताश्च शान्तास्ततोऽपरा(? राः) BṛSaṁ. 86.12; **7 E** name of one of the eight deities belonging to the first cover (*prathamāvaraṇa*) of the *Vaśitvavyūha* वशित्वं पुनरुच्यते । ...महा-जयस्तथाङ्गारो व्यङ्गारश्च महायशाः । प्रथमावरणे प्रोक्ताः LiṅgaP. ii. 27.123; गगनः भवनः ... अङ्गारः व्यंगारः महायशाः वशित्वप्रथमावरणम् VīraMi. (Rājanīti.) 386.5; **7 F** name of a Gaṇeśvara of S'iva अघोरो लाङ्गली मन्युरङ्गारः शिखि-भूषणः ...ऊर्ध्वायां दिशि कोटीशा विंशतिः प्रमथेश्वराः ĪśānS'iPa. ii. 49.154; अरुणो लाङ्गलो मन्युरङ्गारः शिवभूषणः ।...गणाधिपाः शिवस्यैते ऊर्ध्वरूपा नमो नमः TantrSa. 9.180; **7 G** name of a plant चूर्णस्य तैलकबलमङ्गारस्य निशारसः ĪśānS'iPa. i. 40.156; **7 H** kind of remedy [pw]; **7 I** *n.* red colour [APTE]; *adj.* red, of a red colour [APTE]; [Kośas give the following meanings for aṅgāra (*m. n.*) 1 *alāta* 2 *ulmuka* 3 *bhūmiputra* (only *m.*) 4 *uṣṇaguṇa* 5 *uṣṇaguṇavat* (*adj.*) अङ्गारोऽलातमुल्मुकम् AmaK. 1766; ParyāRaMā. 35.738; भूमिपुत्रे चाङ्गारः ParyāRaMā. 1476; अलातमुल्मुकम् । अङ्गारोऽस्त्री Vaija. 11.32; 19.31; अलातेऽस्त्री कुजेऽङ्गारः TrikāS'e. iii. 3.329; i. 1.69; अङ्गारोऽ-लातभौमयोः AnekāSaṁ. 3.512; 3.137; ParyāMu. 22.38; ViśvaPra. 140.182; 34.21; DharK. 2004; ParyāS'aRa. 2.444; MediK. 33.27; 141.108; S'abdaRa. (Vā.) 220; ParaNā. 316; ViśvaLoK. 294.103; 66.4; KośaKaTa. 1.465; 2.4366; तत्सामिज्वलिते काष्ठे सधूमेऽथ विधूमके । अङ्गारेऽङ्गालौ निर्वाणे KalpaK. 143.100; 379.21; 402.200; S'abdaRaSa. 263.11; 263.12; अङ्गारस्तु पुमान्भौमे स्यादुष्णगुण एव च । त्रिस्तु तद्वति निर्वाणज्वाले त्वग्नौ नृशण्डयोः । निर्वाणाग्नाविन्धने च स्यात् NānārthāSaṁ. ii. 54.83; *m.* or *n.* given in Trikāśe. iii. 5.13; Liṅgānu.(Va.) 71; Liṅgānu.(S'ā.) 123.7; Liṅgānu.(He.) 128.4; KalpaK. 481.178; KośaKaTa. 2.2796; *aṅgāra* is given as the meaning of श्लेष (श्लेषः स्यादुभयार्थे च अलाताङ्गारयोः पुमान्) NānārthaMa. 1843; of त्र (त्रो नरो नरकोऽङ्गारः) EkārthaNā. 2.81; (त्रं गृहं नरकोऽङ्गारम्) EkārthaNā. 2.81; of ष्ट (ष्टः षष्ठोऽनुखरोऽङ्गारः) EkārthaNā. 2.110]

अङ्गारक (aṅgāra-ka) *m.* **1 A** planet Mars **B** house of Mars **C** deity Mars **D** world of Mars **E** role of Mars (in a play) **F** idol of Mars **2** Tuesday **3 A** burning charcoal **B** extinguished charcoal **4 A** name of a son of Sarva **B** name of one of the eleven Rudras (son of Vinatā) **C** name of one of the eleven Rudras (son of Surabhi) **D** name of one of the attendants of Skanda **E** name of a son of Vivasvat **F** one of the names of the sun **G** name of a king of Vidyādharas **H** one of the lords of the Nāgas **I** name of a host of Piśācas **J** name of an Asura **K** name of a ṛṣi **L** name of a Sauvīraka prince **M** name of a king **N** name of an ascetic **O** name of a person **5** a particular male bird **6 A** name of a white or yellow plant *Amaranth* **B** *Eclypta prostrata* or *Virbasina prostrata* **C** *Terminalia catappa* **7** name of one of the Saṁvatsaras **1 A** planet Mars अवष्टब्धं च मे राम नक्षत्रं दारुणैर्ग्रहैः । आवेदयन्ति दैवज्ञाः सूर्याङ्गारकराहुभिः Rāmā. ii. 4.18; 2.960*(1); ततः सुतुमुलं युद्धं वालिसुग्रीवयोरभूत् । गगने ग्रहयोर्घोरं बुधाङ्गारकयोरिव Rāmā. iv. 12.17; ददर्श (सः सीताम्)... ग्रहेणाङ्गार-केणैव पीडितामिव रोहिणीम् Rāmā. v. 13.21; Rāmā. vi. 90.30; 6.614*(3); कृत्वा चाङ्गारको वक्रं ज्येष्ठायां मधुसूदन । अनुराधां प्रार्थयते MahāBhā. v. 141.8; मघास्वङ्गारको वक्रः MahāBhā. vi. 3.13; vi. 43.38; vi. 43.54; प्रत्यागत्य पुन-र्जिष्णुरहन्संशप्तकान् बहून् । वक्रानुवक्रगमनादङ्गारक इव ग्रहः MahāBhā. viii. 14.1; सुरसेनापतिः स्कन्दः पठ्यतेऽङ्गारको ग्रहः VāyuP. i. 53.31 = BrahmāṇḍP. i. 24.48; अङ्गारकोऽपि शुक्रस्य तत्प्रमाणे व्यवस्थितः ViṣṇuP. ii. 7.8; MatsyaP. 72.16; BrahmP. 23.8; जातः...। अङ्गारकस्तूज्जयिन्याम् Sārā. 7.15; पक्षाद्भानोः सोमस्य मासिकोऽङ्गारकस्य वक्रोक्तः । आ दर्शनाच्च पाको बुधस्य जीवस्य वर्षेण BṛSaṁ. 97.1; नक्षत्राणामिव ग्रहं अंगारकम् (नगराधिपतिं कुर्याद्राजा) ManuBh. ii. 37.27 (*on* 7.121); अत ऊर्ध्वमङ्गारकोऽपि ... त्रिभिस्त्रिभिः पक्षैरेकैकशो राशीन् द्वादशानुभुङ्क्ते BhāgP. v. 22.14; LiṅgaP. ii. 50.31; अङ्गारनिकटस्थत्वान्नाम्ना चाङ्गारकः कृतः ViṣṇuDhaP. i. 106.42; अङ्गारको दीप्तआरः...इत्येकविंशतिं नाम्नां मङ्गलस्य तु यः पठेत् BṛDharmaP. ii. 11.42; ममाङ्गतो यथोत्पन्नस्तस्मादङ्गारको ह्ययम् । अङ्गदोऽ-ङ्गोपकारश्च अङ्गानां तु प्रदो नृणाम् । सौभाग्यादिकरो यस्मात्तस्मादङ्गारको मतः BhaviP. 65B.13 (i. 31.19); बृहस्पतेः पादहीनः शुक्रोऽङ्गारक एव हि BhaviP. 187A.22 (i. 125.51); शिवाङ्गाद्भसा जातस्तेनाङ्गारक उच्यते BhaviP. 658A.22 (iv. 31.6); सौभाग्यारोग्यकृद्यस्मात्तस्मादङ्गारकः स्मृतः BhaviP. 658A.24 (iv. 31.7); अङ्गारकेन ज्येष्ठाख्ये राघवर्क्षे निपीडिते RāmāMañ. 387.17; सिंहस्थेऽङ्गारके विष्टयां क्षेत्रे तदुदये खनेत् ĪśānS'iPa. i. 37.83; अङ्गारकादयोऽष्टाशीतिर्ग्रहाः सूत्रसिद्धाः SthānṬ. 78B.11; (अनुलोमप्रतिलोमशब्दा यथा) अङ्गारक उशनाः KāvyKaVṛ. 99.28 (3.5); अङ्गारकोऽसौ धिषणेन युक्तः साक्षादिवोद्वेजितजीवलोकः HariC.(Pa.) 130; ब्रह्मा ... मन एव चन्द्रं सत्त्वमङ्गारकम्...चकार S'aṅkaVi.(Ā.) 28.11; आरोवक्रक्षितिजरुधिराङ्गारकक्रूरनेत्राः ... वदन्ति तज्ज्ञाः JātaPā. 2.3; चलत्यङ्गारके वृष्टिर्ध्रुवा KṛṣiPa. 71; लोहितोऽङ्गारकः VīraMi.(Saṁskāra.) 365.4; भाति ... कौस्तुभो मणिः । अङ्गारक इव RasGaṅ. 256.16; AmaK. 195; AṣṭāNi. 36.17; ṢaḍrasaNi. 47.16; AnekāSaṁ. 4.1; AbhidhāCin. 116; DharK. 243; MediK. 15.74; ViśvaPra. 17.190; ViśvaLoK. 30.176; **1 B** house of Mars (Astrol.) रवी रविगुणश्चाङ्गारकोऽङ्गाहतः Golā. 251.31 (31.7); **1C** deity Mars अङ्गारकं तर्पयामि BaudhDS. ii. 5.23; अग्निर्मूर्धेति ... देवताङ्गारकोऽस्य च VasiS. 18.50; Aparā. 574.2 (*on* 1.299); अङ्गारकमगस्तिं च पावकं सूर्यमश्विनौ । पञ्चै-तान्संस्मरेन्नित्यम् BhāvPra.(Bhā.) 5.175; BhojanKu. 219.1; अग्निर्मूर्धा° विरूपोऽ-ङ्गारको गायत्री°...अङ्गारकप्री(त्यर्थे विनियोगः) BālamBha. i. 23.25 (*on* 1.11–12); **1D** world of Mars नरोत्तमाः । तेऽस्मिन्नङ्गारके लोके वसन्ति परमर्द्धयः SkandP. iv. 17.21; **1E** role of Mars (in a play) रक्तमङ्गारकं विद्यात् पीतौ बुधहुताशनौ NāṭyaS'ā. 21.98; **1F** idol of Mars पितृन् स्वर्गं नयेन्नत्वा संगमेऽङ्गारकेश्वरौ VāyuP. ii. 50.52; सोमोऽङ्गारकोऽथ बुधो जीवः शुक्रः शनिः क्रमात्...संक्षेपादथ पूजनम् AgniP. 21.18; अङ्गारकं तु सौवर्णं स्थापयेत्ताम्रभाजने । दापयेद् ब्राह्मणायाय PadmP. v. 31.88; सोममङ्गारकं चैव ... समन्ततो यजेदेतां-स्तृतीयावरणे क्रमात् S'ivaP. vii(2). 30.32 (580B.15); आदित्यं च तथा सोम-मङ्गारकबुधावपि...इति नवग्रहान्...तर्पयेत् ĪśānS'iPa. ii. 3.86; रक्तचन्दनादङ्गार-कस्य(प्रतिमा कार्या) Aparā. 569.4 (*on* 1.296); रामेश्वरस्याङ्गारकस्य च नमस्कारः प्रत्येकं पितृस्वर्गफलकः VīraMi.(Tīrtha.) 428.4; आग्नेयदलादिषु अङ्गारकबुधराहु-गुरुमन्देन्दुकेतून् क्रमेण स्थापयेत् BālamBha. iii. 215.17 (*on* 3.327); **2** *n.* Tuesday अङ्गारकेन संयुक्ता चतुर्थी लभ्यते यदि । उपरागसमं पर्व तत् SkandP. iv. 17.16; प्रौष्ठपद्यसिते पक्षे षष्ठ्यामङ्गारको यदि । व्यतीपातश्च रोहिण्यां सा षष्ठी कपिला स्मृता SkandP. vii(1). 343.9; आयुरङ्गारके हन्ति TantrSā.(K.) 14.8; **3A** burning charcoal स्वेदोऽथ वाङ्गारकैः SiddhYo. 72.1; गारा दग्धा

तुषा दग्धा दग्धा वाचीकमृत्तिका । चीरमङ्गारकः किट्टं वज्रेणापि न भिद्यते Rasā. 4. 35; आर्य, अनुपपन्नमिदं यत्किल तरुशिखरमङ्गारकमुद्गिरतीति PrasaRā. 6. 38; गवलश्यामलो विभ्रदङ्गारसदृशौ दृशौ । जहास प्रलयाकाशमुदिताङ्गारकद्वयम् PāṇḍaC. 7. 18; हस्ते गृहीत्वाङ्गारकं च तत् । क्रव्यादेभ्यो नम इति ··· विन्यसेत् TantrRā. 29. 88; AnekāSaṁ. 4. 1; MediK. 15. 74; DharK. 243; ViśvaPra. 17. 190; अस्त्री त्वङ्गारकोङ्गारे पुंसि भौमे कुरण्टके ViśvaLoK. 30. 176; **3 B** extinguished charcoal जनाश्च तद्दृशिरे रक्षः कौतूहलान्विताः । यदृच्छया निपतितं भूमावङ्गारकं यथा MahāBhā. vii. 84. 27; को भवेद् जिनरूपस्य निपुणो वर्णनं प्रति । देवदेहा अपि बभुर्यत्पुरोऽङ्गारका इव MalliC. 4. 206; **4A** name of a son of S'arva (from his wife Vikeśi) शर्वस्य या तृतीया तु नाम भूमिस्तनुः स्मृता । पत्नी तस्य विकेशीति पुत्रश्चाङ्गारकः स्मृतः VāyuP. i. 27. 51; **4 B** name of one of the eleven Rudras विनता जनयामास रुद्रान् ···। अङ्गारकं तथा सूर्यम् ··· एकादशैते कथिताः ··· रुद्राः ViṣṇuDhaP. i. 128. 41; NīlaP. 609; **4 C** name of one of the eleven Rudras (sons of Kaśyapa and Surabhī) कश्यपाद्रुद्रानेकादश ··· अङ्गारकं तथा सर्पम् ··· सुरभी तानजीजनत् VāyuP. ii. 5. 69; BrahmāṇḍP. ii. 3. 70; **4 D** name of one of the attendants of Skanda कालकश्च प्रहासश्च तथाङ्गारकवह्निकौ (कुमारमुपतस्थिरे) MahāBhā. ix. 264*(2); **4 E** name of a son of Vivasvat सविता च ऋचीकोऽर्को भानुराशावहो (v. l. °रंगारको) रविः । पुत्रा विवस्वतः सर्वे MahāBhā. i. 1. 40; **4 F** one of the 108 names of the sun सोमो बृहस्पतिः शुक्रो बुधोऽङ्गारक एव च । ··· एतद्वै कीर्तनीयस्य सूर्यस्यैव महात्मनः । नाम्नामष्टशतम् MahāBhā. iii. 3. 19; BrahmP. 33. 35; **4 G** name of a king of the Vidyādharas दुष्टस्त्वंगारको नाम तापं धत्ते विशेषतः PadmP.(Ra.) 51. 28; अथाभ्यधावतां तद्वदङ्गारकविजृम्भकौ KathāSaSāg. viii. 3. 69; **4 H** one of the lords of the Nāgas अङ्गारकः शनैश्चारी नागः ··· एते प्राधान्यतो राजन् नागेशाः कीर्तिता मया NīlaP. 940; **4 I** name of a host of the Piśācas पिशाचास्ते ···। युग्मानि षोडशायानि ···। नामतस्तान्प्रवक्ष्यामि ··· ज्वाला चाङ्गारकस्तथा BrahmāṇḍP. ii. 7. 377; ViṣṇuDhaP. ii. 22. 82; **4 J** name of an Asura अङ्गारकोऽपतद्भूमौ निर्यज्जीवो जगाद च KathāSaSāg. ii. 3. 71; अस्तीहाङ्गारको नाम पातालनिलयोऽसुरः KathāSaSāg. xvi. 2. 34; **4 K** name of a Ṛṣi-family अङ्गारकाः ··· इत्यादयः शारद्वन्ता गौतमाः ViraMi.(Saṁskāra.) 627. 10; **4 L** name of a Sauvīraka prince सौवीरका द्वादश राजपुत्राः । ··· अङ्गारकः कुञ्जरगुप्तकश्च MahāBhā. iii. 249. 10; **4 M** son of S'iva ममाङ्गाद्रजसा जातस्तेनाङ्गारक उच्यसे SkandP. v(2). 43. 13; **4 N** name of an ascetic अङ्गारकोऽवोचत् TirthaKa. 74. 2; **4 O** name of a person मम त्वङ्गारको नाम व्यालकश्चाभवत्सुहृत् BṛKathāS'loSaṁ. 9. 92; व्यालकाङ्गारकौ चास्य भ्रातरौ परिचारकौ BṛKathāS'loSaṁ. 20. 125; **5** a particular male bird सर्वस्य स्त्रीशब्दस्य पुंशब्दातिदेशः प्राप्नोति । अस्यापि प्राप्नोति । अङ्गारका नाम शकुनयः । तेषां कालिकाः स्त्रियः कालिकावृन्दारिकाः । अङ्गारकवृन्दारिकाः प्राप्नुवन्ति MahāBh. iii. 152. 10 (*on* vi. 3. 34); KāśiVṛ. *on* vi. 3. 34; PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. vi. 3. 34; JaineVyā. 305. 1 (*on* iv. 3. 146); NānārthāSaṁ. iii. 29. 45; **6 A** name of a plant, Amaranth (Kuruṇṭaka, Kuruṇṭa, Kuranṭaka, Karuṭaka) अङ्गारकः ··· कुरुण्टके MediK. 15. 74; AnekāSaṁ. 4. 1; ViśvaPra. 17. 190; S'abdaRaSaK. 31. 9; AnekāTi. 4. 6; ParaNā. 2669; ViśvaLoK. 30. 176; ApūNā. 11A. 4; **6 B** name of a the plant *Eclypta prostrata* or *Virbasina prostrata* (bhṛṅgarāja) अङ्गारकः केशराजो भृङ्गारः केशरञ्जनः BhāvPra.(Bhā.) 6(4). 238; ṢaḍrasaNi. 19. 13; MadaPāNi. 14. 229; KośaKaTa. 1. 4127; KalpaK. 306. 507; **6 C** name of the plant *Terminalia catappa* (*iṅgudī*) S'abdaRa.(Vā.) 968; 1214; **7** name of one of the Saṁvatsaras दुन्दुभ्यङ्गारकौ रक्तः क्रोधश्चापि क्षयस्तथा । भाग्ये पञ्च शुभाः सर्वे विशेषेण तु पञ्चमः ViṣṇuDhaP. i. 82. 20; ApūNā. 11A. 4; [mentioned as a meaning of *āra, karṣaka, dhiṣṇya, raktāṅga, rudhira, vakra,* NānārthāSaṁ. i. 48. 66; i. 98. 646; ii. 80. 389; ii. 179. 1517; i. 144. 1191; AnekāK. 119; S'abdaRaSaK. 279. 3]

अङ्गारक (aṅgāraka) *n.* **1** medicated oil मूर्वा लाक्षा हरिद्रे द्वे मञ्जिष्ठा सेन्द्रवारुणी । बृहती सैन्धवं कुष्ठं रास्ना मांसी शतावरी । आरनालाढकेनैवं तैलं प्रस्थं विपाचयेत् । तैलमङ्गारकं नाम सर्वज्वरविमोक्षणम् SiddhYo. 1. 271 = S'ārṅgaS. ii. 9. 100; **2** name of a holy place (पुण्यतीर्थं च शाश्वतम्) अङ्गारकं च विख्यातम् PadmP. v. 11. 44; तत्रैवाङ्गारकं तीर्थं कुण्डं चाङ्गारनिर्मलम् SkandP. iv. 97. 67.

अङ्गारककर (aṅgāraka-kara) *m.* Mars's hand (a dramatic or gesticulatory representation of the planet) वामे करे तु सूची स्यान्मुष्टिहस्तस्तु दक्षिणे । धृतश्चेन्नाट्यशास्त्रज्ञैरङ्गारककरः स्मृतः AbhinDa. 252.

अङ्गारककुण्ड (aṅgāraka-kuṇḍa) *n.* name of a Tīrtha or place of pilgrimage अङ्गारकचतुर्थ्यामेवाङ्गारककुण्डे स्नात्वाङ्गारकेशपूजा कार्या TristhaSe. 231. 1.

अङ्गारकचतुर्थी (aṅgāraka-caturthī) *f.* **1** fourth day of the dark half of a lunar month falling on Tuesday अङ्गारकचतुर्थ्यां तु स्नानं तत्र (अङ्गारेशतीर्थे) समाचरेत् MatsyaP. 191. 60 = PadmP. i. 18. 57; SkandP. iv. 17. 15; अङ्गारकचतुर्थ्यास्तु महिमानं महीपते । शृणुष्व GaṇeP. i. 60. 1; i. 59. 41; i. 68. 28; तत्र भाद्रपदशुक्लचतुर्थ्यङ्गारकचतुर्थ्यादीनामपि सुतरां तोषकत्वाद् भवत्पक्षे ··· बाधे गौरवम् CaturCin. iii(2). 79. 12; अङ्गारकचतुर्थ्यामेवाङ्गारककुण्डे स्नात्वाङ्गारकेशपूजा कार्या पीडानिवृत्तये TristhaSe. 231. 1; **ii** religious observance (*vrata*) to be performed on an Aṅgāraka-caturthī day अङ्गारकचतुर्थीं ये करिष्यन्ति नरा भुवि । तेषामब्दसमं पुण्यं संकष्टीव्रतसंभवम् GaṇeP. i. 60. 33.

अङ्गारकचतुर्थ्यष्टक (aṅgārakacaturthy-aṣṭaka) *n.* religious observances on eight Aṅgāraka-caturthī days कुर्यादेवमङ्गारकाष्टकम् । अङ्गारकाष्टकमिति अङ्गारकचतुर्थ्यष्टकम् CaturCin. ii(1). 509. 19.

अङ्गारकण (aṅgāra-kaṇa) *m.* piece of live coal, ember महतः पावकात् ··· शक्तिर्दहनलक्षणा । अङ्गारकणमाश्रित्य बाह्यमायाति पौष्कर PauṣkS. 27. 278; कृत्वाङ्गारकणं चैव शतं जप्तं तु नारद । क्षिपेत्सलिलमध्ये तु ज्वलन्तं (? प्रज्वलत्) तत्प्रदृश्यते JayāS. 27. 197; कृत्वाङ्गारकणं चैव शतं जप्तं समाहितः । क्षिपेत् सलिलमध्ये तु ज्वलत्तद् दृश्यते जलम् LakṣmīT. 49. 35.

अङ्गारकतीर्थ (aṅgāraka-tīrtha) *n.* name of a Tīrtha स्नात्वाङ्गारकतीर्थे तु भवेद् भूयो न गर्भभाक् SkandP. iv. 97. 68.

अङ्गारकदिन (aṅgāraka-dina) *n.* day sacred to Mars, Tuesday अङ्गारकदिने प्राप्ते कृष्णपक्षे चतुर्दशी । ··· यमाय धर्मराजाय ··· एकैकस्य तिला(? लो)न्मिश्रान् दद्यात् त्रीनष्ट वाञ्जलीन् DakṣaSm. 2. 52; ये मां संपूजयिष्यन्ति ह्यङ्गारकदिने नराः । कलौ युगे कृतार्थास्ते SkandP. v(2). 43. 35; चतुर्थ्यङ्गारकदिने यदा भवति दानव । मृदा स्नानं तदा कुर्यात् MatsyaP. 72. 27; अङ्गारकदिने प्राप्ते चतुर्थ्यां तु विशेषतः । पूजयेत्तु शिवं भक्त्या MatsyaP. 193. 8; KūrmaP. 759. 16 (2. 40); PadmP. i. 20. 8; अङ्गारकदिने प्राप्ते चतुर्थ्यां नवमीषु च । स्नानं करोति पुरुषो भक्त्योपोष्य वराङ्गना SkandP. v(3). 175. 15; तिथिं चतुर्थीं नवमीं वर्जयेच्च चतुर्दशीम् । अङ्गारकदिनं राम करणं विष्टिसंज्ञितम् ViṣṇuDhaP. ii. 29. 65; कृष्यारम्भे ··· अङ्गारकदिनं वर्ज्यं दिवसं सूर्यजस्य च ViṣṇuDhaP. ii. 82. 15; ii. 85. 7.

अङ्गारकनवमी (aṅgāraka-navamī) *f.* ninth day of a fortnight falling on Tuesday अङ्गारकनवम्यां तु अमायां च विशेषतः । (शिवम्) स्नापयेत्तत्र यत्नेन रूपवान्सुभगो भवेत् MatsyaP. 193. 9; KūrmaP. 760. 3 (2. 40); PadmP. i. 20. 9.

अङ्गारकनिभाकृति (aṅgārakanibhākṛti) *adj.* having the appearance (i. e. colour) of a live coal दत्तकण्टकनामा तु लोह-कण्टकदेहवान् । अग्रे पृथुस्सूक्ष्मपुच्छश्चाङ्गारकनिभाकृतिः NītiPra. 4. 49 (comm. अनेन ज्ञायते ताम्रफलक इति)

अङ्गारकपाल (aṅgāra-kapāla) *n.* potsherd containing live coal चतुष्पथे च शिरसि दर्भेण्ड्वेऽङ्गारकपालेऽन्वक्तानि KauśiSū. 26. 30; अङ्गारकपाले शिग्रुशर्करा जुहोति KauśiSū. 38. 5.

अङ्गारकपुर (aṅgāraka-pura) *n.* abode of the planet Mars अकामो वा सकामो वा तत्र तीर्थे मृतो नरः । अङ्गारकपुरं याति देवगन्धर्वपूजितः SkandP. v(3). 148. 24.

अङ्गारकपूर्व (aṅgāraka-pūrva) *adj.* (planet) preceded by Mars चन्द्रेऽङ्गारकपूर्वैः कूटज्ञं प्रसूतं कुलाभ्यधिकम् (करोति) LaJāta. 10(3). 2.

अङ्गारकप्रसिद्धि (aṅgāraka-prasiddhi) *f.* fame or celebrity of the planet Mars आगमेषु चाङ्गारकप्रसिद्धिर्वर्तते S'aṅkaVi.(Ā.) 210. 5.

अङ्गारकप्रीत्यर्थम् (aṅgārakaprīty-artham) *adv.* in order to please the planet Mars अग्निर्मूर्धा °विरूपोऽङ्गारको गायत्री° अङ्गारकप्री(त्यर्थं बलिदाने विनियोगः) BālamBha. i. 23. 26 (*on* i. 11–12)

अङ्गारकफल (aṅgāraka-phala) *n.* influence of Mars अङ्गारकफलं केतो राहोरप्यर्कजस्य वै HorāSā. 31. 10.

अङ्गारकमणि (aṅgāraka-maṇi) *m.* coral प्रवालोऽङ्गारकमणिर्विद्रुमोऽम्भोधिपल्लवः RājNi. 219. 8.

अङ्गारकमुख्य (aṅgāraka-mukhya) *adj.* headed by the planet Mars व्याधिपीडा न तत्रास्ति नास्ति चोरभयं तथा । शन्यंगारकमुख्यानां ग्रहाणां नास्ति पीडनम् SkandP. iii(1). 52. 213.

अङ्गारकर (aṅgāra-kara) *adj.* holding or having charcoal in hand कपालोपलभस्मास्थितुषाङ्गारकराश्च ये । ··· वैद्यं य उपसर्पन्ति दूतास्ते चापि गर्हिताः SiddhYo. 80. 9.

अङ्गारकराशि (aṅgāraka-rāśi) *m.* heap of burning coals गवाक्षस्थेन श्रेष्ठिना तन्निशम्य क्षुल्लकमाहूय अङ्गारकराशौ करो दापितः । तत्सर्वं स्वर्णं जातम् KumāCaSaṁ. 87. 30.

अङ्गारकर्कटी (aṅgāra-karkaṭī) *f.* dish prepared with the lump of

dough baked on smokeless fire मण्डकः सूचितः सूक्ष्मः कर्पू(? र्प)रादिषु पाचितः। स एव किञ्चिच्छूलस्तु बुधैः पूपलिका मता। अंगारकर्कटी सैव विज्ञेयाङ्गारपाचिता: MadaPāNi. 69.47; अङ्गारकर्कटी बल्या बृंहणी शुक्रला लघुः। ...पोली MadaPāNi. 69.49; अथाङ्गारेषु संपक्वः सूक्ष्मः सोऽङ्गारमण्डकः। अङ्गारकर्कटी स्थूलाथाप्यपक्वे तु पोलिका KalpaK. 161.260; शुष्कगोधूमचूर्णं तु साम्बु गाढं विमर्दयेत्। विधाय वटकाकारं निर्धूमेऽग्नौ शनैः पचेत्। अङ्गारकर्कटी ह्येषा बृंहणी शुक्रला लघुः Bhāv-Pra.(Bhā.) 6(12).34; BhojanKu. 35.9; 49.1; 49.6.

अङ्गारकर्करी (aṅgāra-karkarī) *f.* pot containing live charcoal(?) अङ्गारकर्करी अंगाकडि ApūNā. 42.3.

अङ्गारकर्मन् (aṅgāra-karman) *m.* blacksmith (who works with the burning charcoal) स गत्वाङ्गारकर्मान्तं गृहीत्वाग्निमथागमत् MahāBhā. xii. 142.30 (but Nīlakaṇṭha कर्मारगृहान्तम्); Pañcā. 203.3; *n.* act of burning by means of live charcoal (or fire) कर्मतोऽङ्गारकर्म च। ... धर्मार्थी वर्जयेन्नित्यम् MalliC. 7.648; अङ्गारकर्मवनकर्मशकटभाटकस्फोटकदन्तवाणिज्यलाक्षारस-केशविषयन्त्रपीडानिर्लाञ्छनअसतीपोषदवदानसरःशोषः इति कर्मादानानि वर्जयेत् KumāCaSaṁ. 75.1.

अङ्गारकर्मान्त (aṅgāra-karmānta) *m. n.* charcoal-kiln, blacksmith's shop पक्षी पर्णान्यास्तीर्य भूतले। ...स गत्वाङ्गारकर्मान्तं गृहीत्वाग्निमथागमत् MahāBhā. xii. 142.30; Pāncā. 203.3.

अङ्गारकर्षू (aṅgāra-karṣū) *f.* trench of live charcoals अङ्गारकर्षूपमं सूत्रं तर्हि परिहार्यम् AbhidhKoBh. 376.20 (*on* 6.58)

अङ्गारकलग्न (aṅgāraka-lagna) *n.* rising zodiacal sign relating to the planet Mars रविरङ्गारकलग्ने भवति यदा पापवीक्ष्यमाणश्च। अथशरीराभावं प्रश्ने ब्रूयात्तदा नियतम् HāsyCū. 129.17.

अङ्गारकलङ्कित (aṅgāra-kalaṅkita) *adj.* having a dark spot made with charcoal चन्द्रच्छद्म समाश्रितः पुनरयं चण्डांशुरेवोद्गतः। ... मध्येऽङ्गारकलङ्कितो विरहिणां दग्धुं मनांस्युद्गतः Subhāṣi. 2000.

अङ्गारकलाप (aṅgāra-kalāpa) *m.* mass of charcoal यथामुना रत्नवरेण हीनः। न शोभतेऽङ्गारकलाप एषः। त्वया विनेदं भुवनं तथैव PadmP.(Ra.) 21.154.

अङ्गारकलिका (aṅgāra-kalikā) *f.* name of a *surāṅganā* (statue in the *Siṁhāsanadvātriṁśikā*) [*nt*]

अङ्गारकल्प (aṅgāra-kalpa) *adj.* like charcoal चन्दनद्रुमसंकाशकायोऽयमधुना मम। जराज्वलननिर्दग्धोऽङ्गारकल्पो भविष्यति PadmP.(Ra.) 22.108.

अङ्गारकवत् (aṅgāraka-va(n)t) *adj.* possessing Mars दुष्टग्रहेण गेहिनि तेन कुपुत्रेण किं प्रजातेन। भौमेनेव निजं कुलमङ्गारकवत्कृतं येन ĀryāSaS'a. 293.

अङ्गारकवत् (aṅgāraka-vat) *adv.* like live or burning charcoal ĀryāSaS'a. 293.

अङ्गारकवर्जित (aṅgāraka-varjita) *adj.* excluding Tuesday त्रयोदश्यां सौम्यदिने सूर्याङ्गारकवर्जितः (? ते)। मम नाम्ना द्विजान् ... समाह्वयेत् BhaviP. 733A.23 (iv. 89.25)

अङ्गारकवर्ष (aṅgāraka-varṣa) *m. n.* shower of embers or live charcoal ततोऽस्माकं वधं कर्तुमेता दश दिशः क्षणात्। धूमाङ्गारकवर्षेण वह्निना पिञ्जरीकृताः PadmP.(Ra.) 51.39.

अङ्गारकवासर (aṅgāraka-vāsara) *m.* Tuesday [APTE]

अङ्गारकविधि (aṅgāraka-vidhi) *m.* rite (for the appeasement) of the planet Mars एतन्मे वद देवेश अङ्गारकविधिं शुभम् BhaviP. 658A.29 (iv. 31.9)

अङ्गारकविरुद्ध (aṅgāraka-viruddha) *adj.* opposed to the planet Mars अङ्गारकविरुद्धस्य प्रक्षीणस्य बृहस्पतेः। ग्रहोऽयमपरः पार्श्वे धूमकेतुरिवोत्थितः Mṛcch. 9.33.

अङ्गारकवृन्दारिका (aṅgāraka-vṛndārikā) *f.* excellent female Aṅgāraka bird अङ्गारका नाम शकुनयः। तेषां कालिकाः स्त्रियः। कालिकावृन्दारिकाः। अङ्गारकवृन्दारिका; प्राप्नुवन्ति MahāBh. iii. 152.11 (*on* vi. 3.34); iii. 152.26 (*on* vi. 3.34); ततश्चैतदङ्गारकवृन्दारिका इति हि स्यात् Nyās. ii. 438.19 (*on* vi. 3.34)

अङ्गारकशुद्धि (aṅgāraka-śuddhi) *f.* avoidance of the bad influence of Mars अङ्गारकशुद्धेरपि चापेक्षितत्वात्तद्राशिभोगेऽपि चान्द्रमासग्रहणमेव CaturCin. iii(2). 25.2.

अङ्गारकसंयुक्त (aṅgāraka-saṁyukta) *adj.* [*f.* -ā] falling on a Tuesday शुक्लाङ्गारकसंयुक्ता चतुर्थी जायते यदा। श्रद्धया श्राद्धकृन्मर्त्यो न प्रेतो जायते नरः PadmP. v. 27.44.

अङ्गारकसंयुत (aṅgāraka-saṁyuta) *adj.* [*f.* -ā] falling on Tuesday चतुर्थी सा चतुर्थी तु यदाङ्गारकसंयुता। उपोष्या तत्र तत्रैव प्रदेयो विधिवद्गुडः BhaviP. 66B.19 (i. 13.51)

अङ्गारकसमद्युति (aṅgārakasama-dyuti) *adj.* having (red) lustre like burning charcoal धरापुत्रस्य वक्ष्यामि लक्षणं चित्रकर्मणि। चतुर्भुजो मेषगमश्चाङ्गारकसमद्युतिः S'ilpaRa. ii. 25.144.

अङ्गारकसमन्वित (aṅgāraka-samanvita) *adj.* along with the planet Mars संक्षरेद्रक्तमाद्यिमङ्गारकसमन्वितम् MatsyaP. 93.17.

अङ्गारकसमप्रभ (aṅgārakasama-prabha) *adj.* shining (red) like hot charcoal एहि मे भगवन्भौम अङ्गारकसमप्रभ ViṣṇuDhaP. iii. 104.29.

अङ्गारकसमान (aṅgāraka-samāna) *adj.* [*f.* -ā] resembling burning or live charcoal (i. e. reddish) अङ्गारकसमानानां भीमानां भीमकर्मणाम्। विन्ध्याद्रावनरकोटीनां सहस्राण्यपतन् द्रुतम् Rāmā. iv. 36.24.

अङ्गारका (aṅgāra-kā) *f.* name of a demoness (living in the southern ocean and procuring her victims by drawing them through their shadows) दक्षिणस्य समुद्रस्य मध्ये तस्य तु राक्षसी। अङ्गारकेति विख्याता छायामाक्षिप्य भोजनी Rāmā. iv. 40.26; अङ्गारकेति विख्याता राक्षसी कान्दिगता SkandP. iii(1). 39.55; [AnekāTi. 4.6 gives the meanings इक्षुकाण्ड (sugar-cane) and किंशुकस्य कोरक (the bud of Palāśa tree)]

अङ्गारकान्ति (aṅgāra-kānti) *adj.* brilliant or glowing like burning charcoal अङ्गारकान्तिश्च···यस्मात्तस्मादङ्गारकः स्मृतः BhaviP. 658A.23 (iv. 31.6)

अङ्गारकार (aṅgāra-kāra) *m.* charcoal-burner अङ्गारकारकव्याध-(v. l. अङ्गारकारव्याधानाम्) काष्ठयन्त्रोपजीविनाम्। योज्या शकारभाषा तु किंचिद्वानौकसी तथा NāṭyaS'ā. 17.55; अङ्गारकारहस्ते चन्दन पतितोऽसि धिग्दैवम् S'ṛṅgāPra. 233.6; किं मुग्ध दग्धमकरोः सुरमेरुगारमङ्गारकार सहकारमकारणेन AnyoMuLa. 32; कल्याणं नः किमधिकमितो जीवनार्थे यदस्माल्लूत्वा वृक्षानहह दहसि भ्रातरङ्गारकार SubhāRaK. 33.21; SaduktiKa. 266.29; SūktiMu. 33.6; उद्यानमण्डनतरो सहकार स त्वमङ्गारकारकरगोचरतां गतोऽसि SūktiMu. 33.16 = S'ārṅgaPa. 1017; आमूलपुष्पितमवेक्ष्य पलाशमन्या ··· इमं शशाप। अङ्गारकारकरगोचर एव पूर्वं पश्चात्त्वमेवमरुणच्छविराशु भूयाः BhikṣāKā. 26.20; तथैवाङ्गारकारादौ पैशाची स्यात् पिशाचवाक् SāhiDa. 333.14; अङ्गारको(? का)राश्च तथा लुब्धका ये···अनुयान्तु कुमारं मे भरतम् ViṣṇuDhaP. i. 203.15.

अङ्गारकारक (aṅgāra-kāraka) *m.* charcoal-burner पुष्पं पुष्पं विचिन्वीत मूलच्छेदं न कारयेत्। मालाकार इवारामे न यथाङ्गारकारकः MahāBhā. v. 34.18; ParāSm. 1.62; SūktiRa. 157.2; अङ्गारकारकव्याधकाष्ठयन्त्रोपजीविनाम्। योज्या शकारभाषा तु किंचिद्वानौकसी तथा NāṭyaS'ā. 17.55; अङ्गारकारकः कश्चिदादाय पयसो दृतिम्। जगाम कर्तुमङ्गारानरण्ये TriṣaS'aPuC. i. 4.836; PariPar. 2.431; अङ्गारकारको यथा समूलं वृक्षमुत्पाट्य तत्राग्निं दत्वा अङ्गारान् करोति ViraMi.(Rājanīti.) 477.25.

अङ्गारकारवत् (aṅgārakāra-vat) *adv.* like a charcoal-burner हरेच्च कर्षकाद्भागं यथा नष्टो भवेन्न सः। मालाकार इव ग्राह्यो भागो नाङ्गारकारवत् S'ukraNī. 4(2).111.

अङ्गारकाराय (aṅgārakārāya-) [*denom.*] to act or behave like a charcoal-burner तापस्तत्क्षणमाहितासु बिसिनीष्वङ्गारकारायते SubhāRaK. 22.1.

अङ्गारकारिन् (aṅgārakār-in) *m.* charcoal-burner वृक्षानङ्गारकारीव मैनान्धाक्षीः समूलकान् MahāBhā. ii. 55.16; जलेन निखिलेनापि तस्य ह्यङ्गारकारिणः। तृषाग्नितैलवत्रैव प्रशशाम मनागपि PariPar. 2.435.

अङ्गारकार्ष्ण्य (aṅgāra-kārṣṇya) *n.* blackness of the charcoal किन्त्वसद्भूत एवैष (संकल्पः) सुचिकित्स्यस्तदा भवेत्। अकृत्रिमं चेत्संसारमलमङ्गारकार्ष्ण्यवत् YogVā. iv. 54.34.

अङ्गारकाल (aṅgāra-kāla) *adj.* [*f.* -ī] dark like charcoal (कंसारातेः) आस्वाद्यासुं (वक्त्रेन्दुं) त्वमपि विषमाभङ्गुराङ्गारकाली तुङ्गं शृङ्गि ध्वनसि यदिदं तत्तु दुःखाकरोति UjjvaNīMa. 284.11.

अङ्गारकावाहन (aṅgārakāvāhana) *n.* invocation of the (planet) Mars अग्निर्मूर्धा विरूपोऽङ्गारको गायत्री अङ्गारकावाहने विनियोगः BālamBha. i. 611.27 (*on* 1.308)

अङ्गारकाशन (aṅgārakāśana) *m.* name of a leader of the Gaṇas अङ्गारकाशनः (इत्याद्याः ··· वृन्दशस्तं समावृत्य जग्मुः सोमं गणैर्वृताः) LiṅgaP. i. 72.81.

अङ्गारकाष्टक (aṅgārakāṣṭaka) *n.* peformance of the Aṅgāraka-vrata for eight times भक्त्या यस्तु पुनः कुर्यादेवमङ्गारकाष्टकम्। चतुरो वाथ वा तस्य यत्पुण्यं तद्वदामि ते MatsyaP. 72.41; CaturCin. ii(1). 509.19.

अङ्गारकाष्टमी (aṅgārakāṣṭamī) *f.* eighth lunar day falling on Tuesday अङ्गारकाष्टम्यामङ्गारकुण्डे स्नात्वा मङ्गलेशदर्शनम् ViraMi.(Tīrtha.) 289.15.

अङ्गारकाष्ठ (aṅgāra-kāṣṭha) *n.* burnt wood अङ्गारकाष्ठपर्यन्तं वनान्तादुपयुज्यते PauṣkS. 38.80; (दधानाम्) अङ्गारकाष्ठेन समानां च महातनुम्। ··· ताम् (राक्षसीम्) अवेक्ष्य YogVā. iii. 78.20.

अङ्गारकासुर (aṅgārakāsura) *m.* demon Aṅgāraka किं चाङ्गारवतीं नाम कन्यां त्रैलोक्यसुन्दरीम् । अङ्गारकासुरसुतां शीघ्रं भार्यामवाप्स्यसि KathāSaSāg. ii. 3. 39.

अङ्गारकित (aṅgārak-ita) *adj.* [DEBRU. 326; GaṇPā. 101. 33] glowing like (*lit.* having) live charcoal अङ्गारकितमिव पुष्परागरश्मिभिः ... राजद्वारमगात् HarṣaC. 96. 7; मतङ्गजस्याङ्गमङ्गारकितमिव शी(नश ?)नैरसृग्भिः ... श्रवणपल्लवमस्रोप(?पा)लक्षयम् AvantiKa. 170. 20; किंचिदङ्गारकिततनुतया प्रथमाभिलक्ष्यधूमादनन्तरमुद्यदल्पाल्पमदनदहनज्वालेष्विव किंशुकवनेषु S'ṛṅgāMañ.(Bho.) 20. 23; अङ्गारकितः पलाशः GaṇRa. 7. 390 (414)

अङ्गारकीर्ति (aṅgāra-kīrti) *f.* name of a demoness राक्षसी । अङ्गारकेति (v. l. अङ्गारकीर्ति) विख्याता Rāmā. iv. 40. 26.

अङ्गारकुण्ड (aṅgāra-kuṇḍa) *n.* name of a holy reservoir of water अङ्गाराष्टम्यामङ्गारकुण्डे स्नात्वा मङ्गलेशो द्रष्टव्यः TristhaSe. 235. 14; VīraMi. (Tīrtha.) 289. 15.

अङ्गारकुण्डवत् (aṅgārakuṇḍa-vat) *adv.* like the fire-place (i. e. reddish) (महागृध्रः) अङ्गारकुण्डवच्चक्षुं विदार्याभक्षयच्चमूम् BrahmāṇḍP. iii. 24. 41.

अङ्गारकुष्ठक (aṅgārakuṣṭha-ka) *m.* medicinal plant called Himāvalī हिमावली च हृद्धात्री कुष्ठघ्नो रङ्गकुष्ठकः (v. l. °गा(? ङ्गा)रकुष्ठकः) RājNi. 346. 17.

अङ्गारकूट (aṅgāra-kūṭa) *m.* heap of burning charcoals एवमेकत्र संयोज्यमूर्ध्वमङ्गारकूटवत् । साङ्गं पाणितले न्यस्य PauṣkS. 32. 75.

अङ्गारकृत् (aṅgāra-kṛt) *m.* charcoal-burner तज्जीवोऽङ्गारकृत्तुल्यो वाप्यादिजलसन्निभाः ।···भोगाः PariPar. 2. 442.

अङ्गारकेतु (aṅgāra-ketu) *m.* name of a Vidyādhara अंगारकेतुना तेन वीक्षिताश्च दुरात्मना PadmP.(Ra.) 51. 38.

अङ्गारकेतुक (aṅgāraketu-ka) *m.* name of a Vidyādhara तदासद्दुःखचिन्तास्य: संजातोऽङ्गारकेतुकः PadmP.(Ra.) 51. 34.

अङ्गारकेश (aṅgārakeśa) *m.* name of a S'ivaliṅga installed by Mars ग्रहपीडाभावकामस्तु गङ्गायां स्नात्वाङ्गारकेशमर्चयेत् TristhaSe. 231. 12.

अङ्गारकेशान (aṅgārakeśāna) *m.* name of a S'ivaliṅga installed by Mars अंगारकचतुर्थ्यां ये स्नात्वोत्तरवहांभसि । अभ्यर्च्यांगारकेशानं नमस्यंति नरोत्तमाः । न तेषां ग्रहपीडा च कदाचित्क्वापि जायते SkandP. iv. 17. 15.

अङ्गारकेशाभरण (aṅgāra-keśābharaṇa) *adj.* having hair-ornaments (brilliant) like burning charcoal माद्रीपुत्रौ महारथौ । शृङ्गारवेषाभरणौ (v. l. अंगारकेशाभरणौ) MahāBhā. iv. 66. 7.

अङ्गारकेश्वर (aṅgārakeśvara) *m.* name of a S'ivaliṅga installed by Mars प्रणम्याङ्गारकेश्वरम् AgniP. 116. 29; संस्थाप्य लिङ्गं विधिना स्वनाम्नाङ्गारकेश्वरम् SkandP. iv. 17. 12; v (2). 43 colophon; रामेश्वरस्याङ्गारकेश्वरस्य च नमस्कारे प्रत्येकं पितृस्वर्गनयनं फलम् ViraMi.(Tīrtha.) 448. 23.

अङ्गारकेश्वरतीर्थ (aṅgārakeśvara-tīrtha) *n.* name of a Tīrtha [PW]

अङ्गारकोटर (aṅgāra-koṭara) *n.* cavity in a charcoal (बभ्रूवासितयामिनी) अङ्गारकोटरघना सौषुप्तपदसुन्दरी YogVā. iii. 77. 15.

अङ्गारकोष्ठक (aṅgāra-koṣṭhaka) *adj.* having a cavity for charcoal अङ्गारकोष्ठकस्तम्भं सपिधानं कारयेत् CaraS. i. 14. 46; AṣṭāSaṁ. i. 134. 13 (1. 26)

अङ्गारकोष्ठिका (aṅgāra-koṣṭhikā) *f.* kind of closed (furnance-like) fire-vessel useful for alchemic processes अङ्गारकोष्ठिका नाम राजहस्तप्रमाणका । द्वादशाङ्गुलविस्तारा चतुरस्रा प्रकीर्तिता RasPraSu. 10. 30.

अङ्गारकोष्ठी (aṅgāra-koṣṭhī) *f.* kind of closed (furnance-like) fire-vessel useful for alchemic processes भवेदङ्गारकोष्ठीयं खराणां सत्त्वपातनी RasRaSa. 10. 39.

अङ्गारक्षयार्थिन् (aṅgārakṣayārth-in) *adj.* desirous of extinguishing fire प्रयच्छत्युत्तमानन्दं क्षीयमाणं मनः क्रमात् । काष्ठक्षीणाङ्गकाङ्गारो यथाङ्गारक्षयार्थिनः (पुरुषस्य) YogVā. iii. 111. 43.

अङ्गारक्षेत्र (aṅgāra-kṣetra) *n.* region of Mars आदित्यस्योच्चः तस्यैव दशमे भागेऽत्युच्चः अङ्गारक्षेत्रम् ViṣṇuDhaP. ii. 167 (292B. 13)

अङ्गारखण्ड (aṅgāra-khaṇḍa) *m. n.* piece of live charcoal सीता । अङ्गारखण्डं हस्तेनादत्ते PrasaRā. 6. 38 (1)

अङ्गारखण्डक (aṅgārakhaṇḍa-ka) *m. n.* piece of live charcoal आर्य, अनुपपन्नमिदं यत्किल तरुशिखरमङ्गारक(v. l. खण्डक)मुद्गिरति PrasaRā. 6. 38A (1)

अङ्गारगन्धर्व (aṅgāra-gandharva) *m.* name of a Gandharva अङ्गारपर्णं गन्धर्वम् (v. l. अद्यमंगारगंधर्वः) MahāBhā. i. 158. 12.

अङ्गारगर्ता (aṅgāra-gartā) *f.* name of a river [PW]

अङ्गारगर्भ (aṅgāra-garbha) *adj.* containing burning charcoal अङ्गारगर्भकरमिन्दुमिमं पिधाय यादृच्छिकानुगमने···कुरु मेघ रक्षाम् BhikṣāKā. 33. 8.

अङ्गारगर्भित (aṅgāra-garbhita) *adj.* laden with burning charcoals खगो वापि मृगो वापि सरन्ध्रः संपुटात्मकः । अङ्गारगर्भिते(तः) पिण्डेनान्वितो धूपमुद्गिरेत् Mānaso. iii. 19. 1703.

अङ्गारग्रन्थि (aṅgāra-granthi) *m.* plant called Himāvalī हिमावली···। ग्रन्थिलोऽङ्गारग्रन्थिः स्यात् KalpaK. 178. 410.

अङ्गारग्रन्थिक (aṅgāragranthi-ka) *m.* plant called Himāvalī हिमावली च···। अङ्गारग्रन्थिको ग्रन्थी ग्रन्थीलो वसुसंज्ञकः RājNi. 346. 17.

अङ्गारग्रसन (aṅgāra-grasana) *n.* swallowing of burning charcoals (अस्याः) दृशं दृष्ट्वा प्राणेष्वपि विगततृष्णैरविरतं चकोरैरङ्गारग्रसननियमः सोऽपि विधृतः TārāS'a. 43.

अङ्गारचक्र (aṅgāra-cakra) *n.* fire-disc, circle of fire आलोचयामि ··· । अङ्गारचक्रमुपशान्तकरालम् BhikṣāKā. 33. 9.

अङ्गारचतुर्थी (aṅgāra-caturthī) *f.* fourth lunar day (in the dark half) falling on Tuesday अङ्गारतीर्थं तत्रैव ··· तत्राङ्गारचतुर्थ्यां तु स्नात्वा निष्पापतामियात् SkandP. iv. 84. 74.

अङ्गारचय (aṅgāra-caya) *m.* mass of cinders or embers ज्वलद्भिरङ्गारचयैर्नभस्तलं ववर्ष गाढं सह शोणितास्थिभिः KumāSaṁ. 15. 21; रौरवो हि ··· तत्राङ्गारचयोपेतं कृतं च धरणीसमम् MārkP. 10. 82; PadmP.(Ra.) 21. 153; RāmC. 18. 28.

अङ्गारचित (aṅgāra-cita) *adj.* A filled with charcoals यस्योष्णमङ्गारचितं यथैव दह्येत धूप्येत शिरोऽक्षिनासम् SuśruS. vi. 25. 6; RugVi. 60. 3; अश्वत्थपत्रखल्लम् ··· । अङ्गारचितं निदध्याच्छ्रवणोपरि (गृह्णाति वेदनाम्) SiddhYo. 59. 7; B containing pieces of charcoal इष्टकाः···अस्थ्यङ्गारचिताश्च PañcaRā. (Ha.) i. 11. 22.

अङ्गारचुम्बित (aṅgāra-cumbita) *adj.* kissed (touched) by live charcoal तत्संनिधौ तदधुना हृदयं मदीयमङ्गारचुम्बितमिव व्यथमानमास्ते MālaMā. 1. 174 = AlaṅkāSa. 145. 12.

अङ्गारचूडक (aṅgāra-cūḍaka) *m.* sparrow or dove (*lit.* a bird having crest like a live charcoal) चटकोऽङ्गारचूडकः CaraS. i. 27. 52 (1941 Ed.); कपोतोऽङ्गारचूडकः । ··· प्रतुदा द्विजाः AṣṭāSaṁ. i. 33. 18 (1. 7); दार्वाघाटो भरद्वाजो व्याघाटस्ताम्रमस्तकः । प्रतुदेशस्तीक्ष्णतुण्डः कथ्यतेऽङ्गारचूडकः AbhidhāMañ. 166. 2.

अङ्गारचूर्ण (aṅgāra-cūrṇa) *n.* A (black) charcoal powder अङ्गारचूर्णोत्करसंनिकाशैः फलैः ··· जम्बुद्रुमाणां प्रविभान्ति शाखा निलीयमाना इव षट्पदौघैः Rāmā. iv. 27. 27; अङ्गारचूर्णेन लोहचूर्णेन वा राक्षसाणां निपातनम् IśānS'iPa. i. 43. 82(5); B powder of burning charcoal अङ्गारचूर्णनिकरोपमैर्दिनकरकिरणैर्दह्यमानशरीरेषूदकमभिलषत्सु ··· हस्तिनः ··· विचरन्ति Hastyāyur. 195. 27 (2. 13)

अङ्गारज (aṅgāra-ja) *adj.* born in the Aṅgāra country ददुरस्मै नृपाः प्राच्यकलिङ्गाङ्गारजान् गजान् MahāP. 29. 43.

अङ्गारज (aṅgāraja) *m.* name of one of the territories in Ketumāla Varṣa धूमजन्म अङ्गारज जीवलौकिताः ··· एते जनपदास्तत्पर्वतस्था नदीः पिबन्ति VarāP. 83 (361. 5)

अङ्गारजन्य (aṅgāra-janya) *adj.* produced from cinders or live charcoals अङ्गारजन्यमौष्ण्यं शान्तेष्वप्यङ्गारेषु जलेऽनुवर्तते NyāyMāVi. 65. 15 (*on* ii. 1. 2)

अङ्गारजीविका (aṅgāra-jīvikā) *f.* means of subsistence depending on fire or live charcoals ठठारत्वेष्टकापाकाविति ह्यङ्गारजीविका YogS'a. 3. 101.

अङ्गारतप्त (aṅgāra-tapta) *adj.* heated on live charcoals विधूमाङ्गारतप्तेषु स्वभ्यक्तः स्विद्यते सुखम् CaraS. i. 14. 28 (1941 Ed.); शूल्यमङ्गारतप्तं च मांसं श्लेष्मामये हितम् KāśyaS. 360A. 8.

अङ्गारता (aṅgāra-tā) *f.* A the state of being a charcoal प्राप्तान्यङ्गारतां दृष्ट्वा रत्नानि नरनायकः BṛKathāK. 56. 45; काष्ठस्याङ्गारता नाम्नेः S'ivaP. vii. 31. 48 (536B. 9); PārśvC. 6. 181; B the state of being a live charcoal (हर्षः) अन्तर्गतेन शोकशिखिनाङ्गारतामिव नीयमानम् ··· कुरङ्गमद्राक्षीत् HarṣaC. 212. 2; पतितः प्लवङ्ग सोऽङ्गारतां प्राप्य तदैव शान्तः RāmC. 23. 20; HariVi. 4. 39.

अङ्गारताप (aṅgāra-tāpa) *m.* heat of live coals अङ्गारतापसंतप्तगर्भभूवेश्मचारिणः । ··· न दोषः ···जायते AṣṭāHṛ. i. 3. 16.

अङ्गारतापित (aṅgāra-tāpita) *adj.* heated on embers यत्तैलं च्यवते तस्मात्खल्वादङ्गारतापितात् SiddhYo. 59. 8.

अङ्गारतीर्थ (aṅgāra-tīrtha) *n.* name of a Tīrtha अङ्गारतीर्थं तत्रैव अङ्गारेश्वरसंनिधौ SkandP. iv. 84. 74.

अङ्गारत्व (aṅgāra-tva) *n.* the state of being a burning charcoal प्रकृतेऽप्यङ्गारत्वाचन्द्रमसः कथमाहुतिफलम् AṇuBh. 172. 13 (*on* iii. 1. 7)

अङ्गारदग्ध (aṅgāra-dagdha) *adj.* roasted or heated on charcoal (fire) अङ्गारदग्धं सुगतं सिन्धुमुष्णाम्बुना पिबेत् AgniP. 282. 30.

अङ्गारदाहन्याय (aṅgāradāha-nyāya) *m.* the manner of burning wood for charcoal अवशिष्टं शरीरशेषं ज्वलद्दारुमध्ये निक्षिप्य वर्धक्यादिकृताङ्गार-दाहन्यायेन मृद्भिराच्छाद्यागन्तव्यम् HārLa. 144. 11.

अङ्गारदाहिन् (aṅgāradāh-in) *adj.* who burns (something) with burning coals आगारदाही [v. l. अङ्गारदाही] गरदः कुण्डाशी सोमविक्रयी VāyuP. ii. 21. 33.

अङ्गारदेव (aṅgāra-deva) *m.* name of a goldsmith अङ्गारदेवनामास्य कलादः कुशलः क्षितौ BṛKathāK. 105. 265.

अङ्गारदेश (aṅgāra-deśa) *m.* birth-place of Mars विन्ध्य अङ्गारदेशो मध्यदेशो बुधः स्मृतः JaimiGS. ii. 9. 19.

अङ्गारदोष (aṅgāra-doṣa) *m.* (Jain) fault of eating food with avidity (as it acts like ember to good conduct) [JainLa.]

अङ्गारधानिका (aṅgāra-dhānikā) *f.* brazier, portable fire-pan अङ्गारधानिकाङ्गारशकट्यपि हसन्त्यपि AmaK. 1765; DharK. 711; 1417; ParyāS'aRa. 2. 444.

अङ्गारधानी (aṅgāra-dhānī) *f.* brazier, portable fire-pan तस्मिन् ... निर्विशङ्कसमालिङ्ग्यमानाङ्गारधानीतनूनपादि परिणमति पयोधरसमये GadyCin. 106. 4; ParyāRaMā. 1383; VisvaPra. 70. 175; MediK. 70. 175.

अङ्गारधारण (aṅgāra-dhāraṇa) *n.* (a vow involving) carrying live coals (on the head) 'तेषामेवैताम्' इति वाक्यं शिरसि अङ्गारधारणरूपमुण्डका-ध्ययनाङ्गभूतव्रतमाचष्टे PūrvottaVāNaMā. 312. 5; 316. 5; 323. 1.

अङ्गारधारिका (aṅgāra-dhārikā) *f.* brazier, portable fire-place [PW]

अङ्गारधूप (aṅgāra-dhūpa) *m.* aromatic smoke proceeding from (incense on) live coals युक्तमङ्गारधूपेन हृद्येन सुरभीकृतम् AṣṭāHṛ. iv. 8. 83.

अङ्गारनदी (aṅgāra-nadī) *f.* river of live coals अधुना परिमुच्य तां मदात् कथमङ्गारनदीं विगाहसे PraboCan. 6. 7; अङ्गारनद्याम् ... दूतैर्यमस्य क्रिय-माणबाधनं विचार्य को वा विरतिं न याति SarvaVeSāSaṁ. 34.

अङ्गारनामन् (aṅgāra-nāman) *n.* name Aṅgāra ततोऽङ्गारनाम्ना स सर्वलोकेषु गीयते SkandP. iv. 17. 14.

अङ्गारनिकर (aṅgāra-nikara) *m.* heap of burning coals निदाघे चण्डांशौ किरति परितोऽङ्गारनिकरान् BhāmiVi. 1. 41.

अङ्गारनिचय (aṅgāra-nicaya) *m.* **1** heap of embers ददर्शाङ्गारनिचयं रुरोद भृशदुःखितः PadmP. iii. 11. 70; iv. 110. 109; **2** name of one of the eleven hells of the *kumbhīpāka* type तद्वत्कुम्भीपाकाङ्गारनिचयश्वभक्षणासृक्पूय-पङ्कक्रकचपाटनतप्तलोहतप्तवालुकास्थिभङ्गसूकरस्वमांसभक्षणावाङ्मुखलम्बनानि कुम्भी-पाकप्रधानान्येकादश (नरकाणि) ĪśānS'iPa. ii. 17. 19(3)

अङ्गारनिभ (aṅgāra-nibha) *adj.* like burning coal प्रतिमासमागताङ्गार-निभनेत्रनिकरः YaśasCam. i. 161. 3; कृष्णोऽङ्गारनिभो धूम्रः सोमाद्याः स्युर्नवग्रहाः ĪśānS'iPa. i. 27. 39.

अङ्गारनिरूहण (aṅgāra-nirūhaṇa) *n.* taking aside the live coals आदेवयज्ञं वह इत्यङ्गारनिरूहणम् BhaṭṭDī. iii. 208. 11 (*on* x. 1. 10)

अङ्गारनिर्मल (aṅgāra-nirmala) *adj.* pure like burning coal तत्रै-वाङ्गारकं तीर्थं कुण्डं चाङ्गारनिर्मलम् SkandP. iv. 97. 67.

अङ्गारपक्व (aṅgāra-pakva) *adj.* cooked on coals अङ्गारपक्वास्तु हसन्त्यादौ पक्वाः BhojanKu. 55. 17.

अङ्गारपतन (aṅgāra-patana) *n.* shower of burning charcoals कुनी-तिस्त्वत्तश्चेन्न किमु शशिनोऽङ्गारपतनम् MohaRāPa. 3. 16.

अङ्गारपरिपाचित (aṅgāra-paripācita) *adj.* roasted on burning charcoals (मांसम्) तदेव शूलिकाप्रोतमङ्गारपरिपाचितम् SuśruS. i. 46. 355.

अङ्गारपर्ण (aṅgāra-parṇa) *m.* name of a Gandharva (also called Citraratha) अङ्गारपर्णं निर्जित्य गङ्गाकूलेऽर्जुनस्तदा MahāBhā. i. 2. 86; i. 158. 12; ViṣṇuDhaP. i. 83. 51; *n.* name of a forest (so called after a Gandharva of that name) अङ्गारपर्णमिति च ख्यातं वनमिदं मम MahāBhā. i. 158. 13.

अङ्गारपर्णक (aṅgāraparṇa-ka) *m.* name of a demon ययौ शुक्रं बृह-स्पतिः । अश्विनौ संयतौ तत्र दैत्यमङ्गारपर्णकम् PadmP. vi. 6. 67.

अङ्गारपर्णता (aṅgāraparṇa-tā) *f.* the state of being (called) Aṅgāra-parṇa जितोऽहं पूर्वकं नाम मुञ्चाम्यङ्गारपर्णताम् MahāBhā. i. 158. 35.

अङ्गारपर्णी (aṅgāra-parṇī) *f.* name of a plant *Cleodendron siphonanthus* फञ्जिकाङ्गारपर्ण्यपि ParyāMu. 15. 20; स्यात् ब्राह्मण्यंगारपर्ण्यपि AbhidhāMañ. 93. 10.

अङ्गारपांशुवर्ष (aṅgārapāṁśu-varṣa) *n.* shower of burning charcoals and dust अङ्गारपांशुवर्षं च शस्त्रवर्षं च भारत MahāBhā. iii. 84*; MatsyaP. 233. 3.

अङ्गारपांसुवर्ष (aṅgārapāṁsu-varṣa) *n.* shower of burning charcoals and dust अङ्गारपांसुवर्षेण नगरं तद्विनश्यति ViṣṇuDhaP. ii. 138. 3.

अङ्गारपांसुवृष्टि (aṅgārapāṁsu-vṛṣṭi) *f.* shower of burning charcoals and dust अङ्गारपांसुवृष्टेस्तु नगरं तद् विनश्यति AVPari. 70[2). 18. 3.

अङ्गारपाचित (aṅgāra-pācita) *adj.* cooked or roasted on charcoal fire तावद्गर्गोऽत्र भक्ष्याणां ख(? स्व)दते श्लाघ्यतेऽपि च । उष्णोष्णाः सर्पिषि स्नाता यावन्नाङ्गारपाचिताः YaśasCam. i. 517. 4.

अङ्गारपाटलाक्ष (aṅgārapāṭalākṣa) *adj.* having reddish eyes like burning charcoals (भण्डः) अङ्गारपाटलाक्षश्च BrahmāṇḍP. iii. 29. 9.

अङ्गारपातन (aṅgāra-pātana) *m.* name of a hell (दण्डधरः) श्रीदेवी-समयद्रुहः ... अङ्गारपातने । ...पातयत्वाज्ञया तस्याः BrahmāṇḍP. iii. 33. 61.

अङ्गारपात्र (aṅgāra-pātra) *n.* portable fire-vessel हसन्ती शाकिनी-भेदे मल्लिकाङ्गारपात्रयोः AnekāTi. 3. 279.

अङ्गारपात्रधारण (aṅgārapātra-dhāraṇa) *n.* carrying a vessel containing live charcoal (on the head) शिरस्यङ्गारपात्रधारणं शिरोव्रतम् VedāntKa. 397. 21 (*on* iii. 3. 3); VedāntKau. 300. 18 (*on* iii. 3. 3); S'ivārkaMaDī. ii. 285. 8 (*on* iii. 3. 3)

अङ्गारपात्रिका (aṅgāra-pātrikā) *f.* portable fire-vessel हसन्त्यङ्गार-पात्रिका ParaNā. 688; KośaKaTa. 1. 6558.

अङ्गारपुञ्ज (aṅgāra-puñja) *m.* heap of burning charcoals भृज्ये(ज्जे)-दङ्गारपुञ्जेषु शुण्ठकानमृतोपमान् Mānaso. iii. 13. 1435.

अङ्गारपुञ्जक (aṅgārapuñja-ka) *m.* heap of burning charcoals (खण्डानि) एकद्वित्रिदिनान्तेषु भृष्टान्यङ्गारपुञ्जके Mānaso. iii. 13. 1514.

अङ्गारपुञ्जाभ (aṅgārapuñjābha) *adj.* resembling (in brilliance) a heap of burning charcoals तस्मादङ्गारपुञ्जाभो बालकः समजायत VāmaP. 70. 40.

अङ्गारपुञ्जायित (aṅgārapuñjāy-ita) *adj.* acting like a heap of live charcoals यत्रार्कायितमिन्दुना सरसिजैरङ्गारपुञ्जायितम् S'ṛṅgāTi.(Ru.) 1. 67= SūktiMu. 57. 28.

अङ्गारपुष्प (aṅgāra-puṣpa) *m.* *Terminalia catappa* [PW], the plant *Iṅgudī* [MW]

अङ्गारपूर (aṅgāra-pūra) *m.* flood of burning coals प्रत्यग्रोत्पातवाता-स्त्वचि मुमुचुरिवापारमङ्गारपूरम् S'rīKaC. 19. 59.

अङ्गारपूरिका (aṅgāra-pūrikā) *f.* small cake baked directly on fire [PW]

अङ्गारपूर्ण (aṅgāra-pūrṇa) *adj.* [*f.* -ā] filled with burning coals (शय्याम्) हसन्तिकाभिरङ्गारपूर्णाभिस्तां च ... । परिवार्य CaraS. i. 14. 54 (1941 Ed.); (जीवाः) अधोमुखा गर्तायामङ्गारपूर्णायां निखाता दावाग्निना यत्रोपज्वाल्यन्ते सोऽवीचिः BālaKrī. ii. 85. 19 (*on* 3. 220(? 226)); Rāvaṇā. 8. 11; शिरस्यङ्गार-पूर्णपात्रधारणं शिरोव्रतम् VedāntKa. 399. 26 (*on* iii. 3. 4); BhojanKu. 55. 14.

अङ्गारपोलिका (aṅgāra-polikā) *f.* cake baked on burning coals अङ्गारपोलिकाः शस्ताः किञ्चित्कृष्णत्वमागताः Mānaso. iii. 13. 1382; अङ्गारपोळी-(? लि)काः शस्ताः(? स्ता) विधूमाङ्गारपाचिताः BhojanKu. 35. 12; 35. 15.

अङ्गारप्रकर (aṅgāra-prakara) *m.* mass of burning coals अङ्गारप्रकरान् किरन्निव रविर्ग्रीष्मे तपत्यम्बरे SārṅgaPa. 776.

अङ्गारप्रखर (aṅgāra-prakhara) *adj.* hot like burning coals अङ्गार-प्रखरैः करैः कवलयन्नेतन्महीमण्डलं मार्तण्डोऽयमुदेति BhāmiVi. 2. 75; RasGaṅ. 368. 1.

अङ्गारप्रदग्ध (aṅgāra-pradagdha) *adj.* scorched by burning coals एते...अङ्गारप्रदग्धाश्च यमदूतैश्च ताडिताः BrahmVaiP. ii. 31. 41.

अङ्गारप्रभ (aṅgāra-prabha) *m.* name of a king of Madra मद्रेषु ... । चन्द्रप्रभाख्यस्तत्रासीद्राजाङ्गारप्रभात्मजः KathāSaSāg. viii. 1. 17.

अङ्गारप्रमुख (aṅgāra-pramukha) *adj.* headed by (substance like) extinguished charcoal (रेखा) चिताभस्मेष्टकाङ्गारप्रमुखैश्चाभिचारके (कार्या) MṛgendraT. ii. 8. 40.

अङ्गारप्रवर्षण (aṅgāra-pravarṣaṇa) *n.* shower of burning coals (असौ न्यग्रोधस्यान्तिकं ययौ) न कालाग्निभयं तत्र न चाङ्गारप्रवर्षणम् BrahmP. 52. 19.

अङ्गारप्राय (aṅgāra-prāya) *adj.* mostly consisting of burning coals महति गर्ते...भगवानङ्गारप्रायः...हव्यवाहनः JānaPa. 3. 52 (27)

अङ्गारप्रासन (aṅgāra-prāsana) *n.* putting of burning coals गृहपत्या-हवनीयेऽङ्गारप्रासनम् KātyS'S. xii. 1. 16.

अङ्गारभक्ष (aṅgāra-bhakṣa) *m.* *Cakora* bird (*lit.* eater of burning coal) चकोरः...अङ्गारभक्षः KalpaK. 333. 145.

अङ्गारभक्षक (aṅgārabhakṣa-ka) *m.* *Cakora* bird [PW]

अङ्गारभाव (aṅgāra-bhāva) *m.* the state of being burning coals अङ्गारभावः अग्नेरुपशमकारणम् BṛĀraUBh. 775. 2 (*on* vi. 2. 13)

अङ्गारभूय (aṅgāra-bhūya) *n.* the state of being burning coals पच्यन्ते स्खलचारिणः क्षितिरजस्यङ्गारभूयं गते SūktiMu. 60. 9.

अङ्गारभृष्ट (aṅgāra-bhṛṣṭa) *adj.* roasted on burning coals अङ्गारभृष्टकणिशगलिता धान्यकणाः पृथुकाः CaturCin. iii(1). 604. 16; BhojanKu. 37. 1.

अङ्गारभृष्टक (aṅgārabhṛṣṭa-ka) *adj.* roasted on burning coals अङ्गारभृष्टकं मांसं शुद्धे पट्टे निधापयेत् Mānaso. iii. 13. 1476.

अङ्गारभोजिन् (aṅgārabhoj-in) *m.* *Cakora* bird (*lit.* eater of burning coal) चकोरः···अङ्गारभोजी KośaKaTa. 1. 4650.

अङ्गारमञ्जरी (aṅgāra-mañjarī) *f.* the plant *Cesalpinia banducella* [S'abdaKaDru.]

अङ्गारमञ्जी (aṅgāra-mañjī) *f.* the plant *Cesalpinia banducella* [S'abdaKaDru.]

अङ्गारमणि (aṅgāra-maṇi) *m.* coral प्रवालः ··· अङ्गारमणिः KalpaK. 199. 597.

अङ्गारमण्डक (aṅgāra-maṇḍaka) *m.* pastry baked on burning coals अङ्गारमण्डको ग्राही लघुदो(? र्दो)षत्रयापहः MadaPāNi. 69. 48; अङ्गारेषु संपक्वः सूक्ष्मः सोऽङ्गारमण्डकः KalpaK. 161. 260.

अङ्गारमण्डलस्थान (aṅgāramaṇḍala-sthāna) *n.* region called *aṅgāramaṇḍala* (होमयेत्) कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां समारभ्य ··· । अष्टम्यन्तं तथाङ्गार मण्डलस्थानवर्जितः LiṅgaP. ii. 50. 37.

अङ्गारमन्दिर (aṅgāra-mandira) *n.* house on fire हा हा हा गच्छ ते शीघ्रमेतदङ्गारमन्दिरम् । इतः प्रवृत्तं पतितुम् YogVā. iii. 43. 35.

अङ्गारमय (aṅgāra-maya) *adj.* [*f.* -ī] **i** consisting of burning coals (नरके) अङ्गारमयैः पुञ्जैरावृता भूः समन्ततः SkandP. vi. 226. 66; **ii** of the nature of fire, of fiery nature तत्क्षणं च जलनिधिः ··· भार्गवतीक्ष्णपरशोः···अङ्गारमयं शरवरं निमिषमपि न विषेहे RāmāCam. 6. 24 (3); विरहेष्वङ्गारमयः शृङ्गारमयश्च संगमेऽपि त्वम् । नितरामङ्गारमयस्तत्र पुनः सङ्गमेऽपि चित्रमिदम् Nārāy. x. 66. 9; अङ्गारको यदा सिंहे तदाङ्गारमयी मही KṛṣiPa. 77.

अङ्गारमर्दक (aṅgāra-mardaka) *m.* a crusher of burning coals, (another name of Rudradeva, a Jaina preceptor) अङ्गारमर्दको द्रव्याचार्यः PramāMī. 18. 16 (*on* i. 1. 22)

अङ्गारमलिन (aṅgāra-malina) *adj.* **i** dark like (extinguished) charcoal निसर्गादङ्गारमलिने हि मनसि न भवति···सुधासंबन्धोऽपि शुद्धये YaśasCam. ii. 106. 1; **ii** spoilt by extinguished charcoal प्रातश्च वीक्षते यावत्··· अङ्गारमलिने तोये दृष्टे तस्याभवन्मुखम् । तादृगेव KathāSaSāg. x. 5. 13.

अङ्गारमषी (aṅgāra-maṣī) *f.* soot of cinders दीयतेऽस्मै ततोऽङ्गारमषी तत्क्षणनिर्मिता BṛKathāK. 24. 19; कृष्णाङ्गारमषी वह्नी ··· । व्यञ्जनानि प्रशस्तानि BṛKathāK. 24. 27; 24. 29.

अङ्गारमिश्र (aṅgāra-miśra) *adj.* [*f.* -ā] mixed with embers or burning coals अङ्गारमिश्राद् भसनस्तिस्रो वशा असृज्यन्त JaimiBr. 3. 264; (कुम्भकर्णस्य) अङ्गारमिश्राः क्रुद्धस्य मुखान्निश्चेरुरर्चिषः Rāmā. vi. 55. 79.

अङ्गारमुख (aṅgāra-mukha) *m.* name of a person अङ्गारमुखोऽवादीत् MalliC. 1. 276 = 1. 311 = 1. 325 = PārśvC. 3. 630.

अङ्गारमूल्य (aṅgāra-mūlya) *n.* price of charcoal काष्ठिकेभ्यस्ततोऽङ्गारान्दृष्ट्वापि क्रीणतो जनान् । स कालागुरु दग्ध्वा तदङ्गारानकरोज्जडः । विक्रीयाङ्गारमूल्येन···ययौ लोकहास्यताम् KathāSaSāg. x. 5. 6.

अङ्गारमेचक (aṅgāra-mecaka) *adj.* dark due to (extinguished) charcoal निशीथमिव नाराश्रितारमङ्गारमेचकम् (सशानम्) BṛKathāMañ. 3. 211.

अङ्गारम्भ (aṅgārambha) *m.* commencement of subordinate rites अङ्गारम्भेणैव प्रधानस्यारब्धत्वादतिपादनाभावः TupṬ. 2. 23 (*on* iv. 1. 2)

अङ्गारयान (aṅgāra-yāna) *n.* portable fire-place साङ्गारयाने ··· शयीत गर्भगृहोदरे SuśruS. vi. 64. 25; हिमे भजेत्···साङ्गारयानां शय्याम् AṣṭāSaṁ. i. 15. 19 (1. 4)

अङ्गारराजि (aṅgāra-rāji) *f.* mass of burning coals अङ्गारराजिरिति भस्मपरम्परेति । दृष्टिर्विचित्रमतिमादधती विहाय वस्तुक्रमं युगपदुल्लिखति प्रकारान् AmṛUda. 2. 21.

अङ्गारराशि (aṅgāra-rāśi) *m.* **i** heap of burning coals दह्यन्ते करुणं केचिद्दीप्तेष्वङ्गारराशिषु BuddhaC. 14. 13; साधयेत् तैलमेतेन पादावभ्यज्य निर्मलौ । अङ्गारराशौ विचरेद् यथा कुसुमसंचये ArthS'ā. iii. 225. 9 (14. 2); गिरिकूटनिभास्तत्र दृश्यन्तेऽङ्गारराशयः MatsyaP. 188. 24 = PadmP. i. 15. 25; अङ्गारराशौ क्षिप्यन्ते मातृपुत्र्यादिगामिनः AgniP. 203. 22; BṛNāraP. 29. 10; अङ्गारराशिनिपतन्नरनार्युग्ररोदनम् (महापुरम्) YogVā. iii. 43. 23; तदपिष्टं कदलीदले । विन्यस्याङ्गारराशौ तु पाचयेन्मोदकं यथा S'ilpaRa. ii. 3. 50; **ii** mass of (extinguished) charcoals भिन्नाञ्जनचूर्णभृङ्गाङ्गारराशिस्त्रीकेशपाशपरभृततुल्यच्छविं तं दरीद्वारगतं वायसं दृष्ट्वाब्रवीत् Tantrākhyā. 57. 20.

अङ्गारराशिभवन (aṅgārarāśi-bhavana) *n.* name of one of the 140 hells अङ्गारराशिभवनम् ··· । चत्वारिंशच्छतं प्रोक्तं महानरकमण्डलम् S'ivaP. v. 8. 29 (415B. 4)

अङ्गारराशिमध्यस्थ (aṅgārarāśi-madhyastha) *adj.* standing in the heap of coals अङ्गारराशिमध्यस्थास्तिष्ठन्त्याजानुदाहिनः MārkP. 14. 60.

अङ्गारराशिसंकाश (aṅgārarāśi-saṅkāśa) *adj.* resembling the heap of coals शरीरम्···। अङ्गारराशिसंकाशं तत्क्षणेन बभूव तत् BṛKathāK. 22. 48.

अङ्गाररूक्षस्तनयित्नु (aṅgārarūkṣa-stanayitnu) *m.* cloud rough like a charcoal अङ्गाररूक्षस्तनयित्नुपूर्णात्···विहायसो नूनमभूद्विलीनात्···वृष्टिरवारणीया Yādavā. 7. 27.

अङ्गाररूढ (aṅgāra-rūḍha) *adj.* laden with burning coals °वनस्थलीनितम्बपार्श्वविश्वविश्वंभराङ्गाररूढसरसः···वासराः AvantiKa. 30. 10.

अङ्गाररूप (aṅgāra-rūpa) *adj.* of the form of burning coal अङ्गाररूपे किं वह्नौ वह्निता न क्रियात्मके S'ivDṛ. 3. 57; तद्गृहेशोऽपि निधानद्रव्यमङ्गाररूपं त्यजन् पूर्णचन्द्रेणोक्तः PurāPraSaṁ. 26. 15.

अङ्गाररोपण (aṅgāra-ropaṇa) *n.* putting burning coals सेतुं कृत्वा दक्षिणतः पश्चिमेऽङ्गाररोपणम् । उत्तरे खानयेत् कूपम् BhaviP. 395A. 9 (ii(3). 2. 10)

अङ्गाररोहित (aṅgāra-rohita) *adj.* red like burning coals ननु पृथिव्या अपि नैव कृष्णत्वनियमोऽस्ति, पयःपाण्डुरस्याङ्गाररोहितस्य च क्षेत्रस्य दर्शनात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 440. 17 (*on* ii. 3. 12)

अङ्गारलिखित (aṅgāra-likhita) *adj.* drawn with charcoal निद्रायन्तम्···अङ्गारलिखितैकरेखासमानभ्रूकम्···लेसिकापसदम् YaśasCam. ii. 42. 9.

अङ्गारलेखा (aṅgāra-lekhā) *f.* row of charcoals तिमिरततिः···निर्वाणाङ्गारलेखा दिवसहुतभुजः SaduktiKa. 164. 22.

अङ्गारलेपन (aṅgāra-lepana) *n.* besmearing with charcoal प्रकाशायां प्रकुर्वीत यदि वाङ्गारलेपनम् Rasā. 4. 47.

अङ्गारवक्त्र (aṅgāra-vaktra) *m.* name of a person भवानङ्गारवक्त्रोऽपि सुधावक्त्रो ममाभवत् MalliC. 1. 279; सोपहासमुवाचाथाङ्गारवक्त्रः PārśvC. 3. 682; *adj.* of a fiery mouth, MalliC. 1. 279.

अङ्गारवत् (aṅgāra-vat) *adv.* like burning coal यस्ते कण्ठमनुप्राप्तः ··· दहेदङ्गारवत्पुत्र तं विद्याद् ब्राह्मणर्षभम् MahāBhā. i. 24. 6; YaśasCam. ii. 122. 3; तस्ताराङ्गारवत् ··· नवनलिनानि वसन्तः YudhiVi. 2. 44; सापश्यन्ननु पद्मरागरचितं शृङ्गारमङ्गारवत् S'ṛṅgāMañ.(A.) 22. 24.

अङ्गारवती (aṅgāra-vatī) *f.* name of a number of women एषा तत्रभवत्यङ्गारवती शोकाभिभूतहृदया प्रासादाच्छरीरं विमोक्तुकामा PratiYau. 4. 23(3); SvapnVā. 6. 0(8); आख्यदङ्गारवत्यै स तत्रसुवृत्तमीदृशम् BṛKathāS'loSaṁ. 3. 27; 3. 34; 3. 39; हत्वा स दैत्यं क्रोडरूपिणम् । अङ्गारकाख्यम् ··· प्राप तदात्मजाम् । तामङ्गारवतीम् ··· । गोपालपालकौ पुत्रौ तस्यां प्राप । पुत्री वासवदत्ताख्या BṛKathāMañ. ii. 2. 28; किं चाङ्गारवतीं नाम कन्यां त्रैलोक्यसुन्दरीम् । अङ्गारकासुरसुतां शीघ्रं भार्यामिवाप्स्यसि KathāSaSāg. ii. 3. 39; ii. 3. 58; xvi. 2. 28.

अङ्गारवर्ण (aṅgāra-varṇa) *m.* **1** colour of burning coal मुखमङ्गारवर्णेन शुक्लेन च विभूषितम् BrahmāṇḍP. i. 27. 12; **2** name of Citraratha, the chief of the Gandharvas अङ्गारप(v. l. °व)र्णं निर्जित्य गङ्गाकूलेऽर्जुनस्तदा । ···ययौ MahāBhā. i. 2. 86; अङ्गारप(v. l. °व)र्णं गन्धर्वं वित्त मां स्वबलाश्रयम् MahāBhā. i. 158. 12; मार्गेष्वथो दीर्घतमः सुतस्य ··· अङ्गारवर्णस्य ··· असौ चकार तोषं नरदेवजन्मा RāghPāṇ.(Ka.) 2. 2; *n.* name of a forest अङ्गारप(v. l. °व)र्णमिति च ख्यातं वनमिदं मम MahāBhā. i. 158. 13.

अङ्गारवर्ण (aṅgāra-varṇa) *adj.* [*f.* -ā] of the colour of burning coal, appearing like burning coal अङ्गारवर्णां च मृदं दृष्ट्वा वह्नेः समुद्धरेत् S'ārṅgaS. ii. 1. 26; मार्गेष्वथो दीर्घतमः सुतस्य ··· अङ्गारवर्णस्य···असौ चकार तोषं नरदेवजन्मा RāghPāṇ.(Ka.) 2. 2 (comm. अतितेजस्वित्वाज्ज्वलिताङ्गारसदृशस्य)

अङ्गारवर्णता (aṅgāravarṇa-tā) *f.* **1** the state of being Aṅgāravarṇa (by name) जितोऽहं पूर्वकं नाम मुञ्चाम्यङ्गारप(v. l. °व)र्णताम् MahāBhā. i. 158. 35; **2** the state of being of the colour of burning coal पुटपाकस्य मात्रैयं लेपस्याङ्गारवर्णता S'ārṅgaS. ii. 1. 22.

अङ्गारवर्णा (aṅgāra-varṇā) *f.* the plant *Dalbergia sissoo* कृष्णसाराङ्गारवर्णा गुरुरूपा तु शिंशपा NighS'e. 1958.

अङ्गारवर्त्मन् (aṅgāra-vartman) *n.* path full of burning coals दुष्यन्ति देहिनः । उत्तानाः कण्टकपथा क्वचिदङ्गारवर्त्मना S'ivaP. v. 7. 33 (414A. 7)

अङ्गारवर्ष (aṅgāra–varṣa) *n.* shower of fiery sparks आदित्य इव ⋯ बभौ । अङ्गारवर्षं मुञ्चन्ती MahāBhā. i. 165. 34; vi. 3. 39; तथा भीमेन शल्यस्य ताडिता गदया गदा । अङ्गारवर्षं मुमुचे तदद्भुतमिवाभवत् MahāBhā. ix. 11. 13; ix. App. I. 3(10); कश्चिज्ज्वलन्नर्क इवोदितः स्वादङ्गारवर्षं महदुत्ससर्ज BuddhaC. 13. 41; 13. 42; सामान्योऽपि तावच्छोकः⋯निर्ज्योतिरङ्गारवर्षमशकलीकरणं क्रकचदारणमन्नणो वज्रसूचीपातः HarṣaC. 221. 7; अङ्गारवर्षमङ्गे च चन्दनैरपि लेपनम् KathāSaSāg. xii. 34. 127; Subhāṣi. 790; *m.* name of a person स्थूणमङ्गारवर्षं च राजवधायोपजप्य DaśKuC. 86. 14.

अङ्गारवर्षण (aṅgāra–varṣaṇa) *n.* shower of embers (ज्वलन्ते) हस्त्यश्वानां च पुच्छानि, वर्षत्यङ्गारवर्षणम् AVPari. 67 (4). 3.

अङ्गारवर्षप्रथा (aṅgāravarṣa–prathā) *f.* celebrity of the shower of burning coals ये (वायवः) गात्रे ययुरध्वगोत्पलदृशामङ्गारवर्षप्रथाम् SrīKaC. 6. 65 = Subhāṣi. 1663.

अङ्गारवर्षभीत (aṅgāravarṣa–bhīta) *adj.* frightened by the shower of burning coals अङ्गारवर्षभीतं च त्राहि मां पुरुषोत्तम BrahmP. 55. 12.

अङ्गारवर्षिन् (aṅgāravarṣ–in) *adj.* [*f* –ṇī] showering burning coals उल्काश्चाङ्गारवर्षिण्यः प्रपेतुर्गगनाद्भुवि MahāBhā. xvi. 1. 3.

अङ्गारवली (aṅgāra–valī) *f.* [*w. r.* for *aṅgāravallī*] *Galedupa arborea* अङ्गारवल्यां शार्ङ्गेष्ठा, कासघ्नी करतालिका NighS'e. 2034.

अङ्गारवल्लरी (aṅgāra–vallarī) *f.* 1 the plant *Galedupa piscidia* (species of *Caesalpinia bonducella*) (करञ्जभेदाः) षड्ग्रंथो मर्कट्यङ्गारवल्लरी AmaK. 745; प्रकीर्यः पूतिकरजो मर्कट्यङ्गारवल्लरी AgniP. 362. 27; करञ्जी काकतिक्ता च वयस्यङ्गारवल्लरी MadaPāNi. 37. 66; तत्रैव पूतिकरजो मेदास्त्वङ्गारवल्लरी S'abdaRa.(Vā.) 1003; अङ्गारवल्लरीयुक्ता मर्कट्यां शब्दवेदिभिः S'abdaRaSaK. 295. 1; 2 the plant *Clerodendrum siphonantus* तोयवृत्तिः शोषहारी भार्गी त्वङ्गारवल्लरी KośaKaTa. 1. 3988; वालेयस्तु गर्दभे । वलयर्थे कोमलेऽङ्गारवल्लर्याम् AnekāSaṁ. 3. 496; भार्गी गर्दभवल्ली स्यात् फञ्जिकाङ्गारवल्लरी KalpaK. 176. 391; 3 the plant *Abrus precatorius* (रक्ता गुञ्जा) काकादनी काकपीलुः सा स्मृताङ्गारवल्लरी BhāvPraNi. 59. 128; दन्तधावनकोऽङ्गारवल्लरी मर्कटी तथा KośaKaTa. 1. 3364.

अङ्गारवल्लिका (aṅgāra–vallikā) *f.* 1 the plant *Clerodendrum siphonantus* भार्ग्या वर्वरकः पद्मा वन्दकोऽङ्गारवल्लिका NighS'e. 2160; 2 the plant *Galedupa piscidia* अङ्गारवल्लिकाम्बष्ठा काकघ्नी काकभाण्डिका DhanvNi. 191. 26.

अङ्गारवल्ली (aṅgāra–vallī) *f.* i the plant *Clerodendrum siphonantus* अङ्गारवल्ली बालेयशाकवर्वरवर्द्धकाः AmaK. 828; पद्मा गन्धर्वशाका च फञ्जी चाङ्गारवल्ल्यपि ParyāRaMā. 85; अङ्गारवल्ली भार्ङ्गीति प्रसिद्धे भेषजान्तरे NānārthāSaṁ. iii. 87. 1; ब्राह्मण्यङ्गारवल्ली च खरशाकश्च हञ्जिका BhāvPra.(Bhā.) 6(2). 184; अङ्गारवल्ली काकघ्नी मधुमत्ता वसादिनी अङ्गारवल्ली भार्ङ्गी BhāvPraNi. 198. 6; अङ्गारवल्ली काकघ्नी मधुमत्ता वसादिनी KalpaK. 269. 185; ii the plant *Galedupa piscidia* अङ्गारवल्ली ⋯। करञ्जानां च भेदेषु क्वचित् NānārthāSaṁ. iii. 87. 1; अंगारवल्ली ⋯ करंजे च ApūNā. 48A. 3; अंगारवल्ली कथिता भार्गीकण्टककरंजयोः AbhidhāMañ. 256. 5; iii the plant *Abrus precatorious* अङ्गारवल्ली ⋯ गुञ्जा च BhāvPra.(Bhā.) 6 (24) (202. 15) = RājNi. 438. 3.

अङ्गारवह्नि (aṅgāra–vahni) *m.* charcoal-fire भेदज्ञानेऽपि चाङ्गारवह्निवत् ⋯ भवन्ति व्यवहाराश्च AnuVyā. 40B. 9 (*on* 3. 2); अङ्गारवह्निवदिति । अङ्गारव्याप्तवह्नावित्यर्थः NyāySu.(Ja.) 491A. 10 (*on* iii. 2. 1)

अङ्गारवातक (aṅgāra–vātaka) *m.* name of a musical mode अनन्तस्य ⋯वाद्यं गांधारताराख्यं रागश्चाङ्गारवातकः BhaviP. 390B. 16 (ii(2). 21. 53)

अङ्गारवार (aṅgāra–vāra) *m.* Tuesday अङ्गारवारयुक्तायां चतुर्थ्यां स्नाति यो नरः SkandP. iv. 97. 68; चतुर्थ्यङ्गारवारे च अष्टमी गुरुवासरे BrDharmaP. i. 24. 6; तथैवाङ्गारवारेषु सायं पूर्वोक्तमार्गतः । बलियात्रां विधाय IśānS'iPa. ii. 59. 166; अङ्गारवारयुक्तायाम्⋯शुक्लकृष्णचतुर्थ्याम्⋯ढुण्ढिपूजा कार्या TristhaSe. 230. 22; अङ्गारवारे क्षौद्राक्तैर्वह्नेर्होमाच्छ्रियं लभेत् TantrRā. 32. 24.

अङ्गारवासर (aṅgāra–vāsara) *m.* Tuesday शुचिस्तत्र च यः स्नाति नरो ह्यङ्गारवासरे SkandP. v(1). 37. 43; तथा तामनुभाण्डे तु निवेश्याङ्गारवासरे TantrRā. 31. 82.

अङ्गारवाहन (aṅgāra–vāhana) *adj.* carrying or possessing fire भवेत्तदङ्गवातेन तीर्थमङ्गारवाहनम् BrahmVaiP. ii. 52. 31.

अङ्गारवाहिका (aṅgāra–vāhikā) *f.* name of a river अङ्गारवाहिका तद्वन्नदौ तौ शोणघर्घरौ MatsyaP. 22. 35.

अङ्गारवाहिनी (aṅgāra–vāhinī) *f.* name of a river ते च देशा एता नदीः पिबन्ति तद्यथा सीता⋯अङ्गारवाहिनी VarāP. 82 (360. 2)

अङ्गारविक्रय (aṅgāra–vikraya) *m.* sale of charcoal सोऽविद्वांश्चन्दनं दग्ध्वा कुर्यादङ्गारविक्रयम् BrParāSm. 7. 297.

अङ्गारविवर्जित (aṅgāra–vivarjita) *adj.* devoid of charcoal भूमितले तुषाङ्गारविवर्जिते ।⋯मण्डपं रचयेत् S'āraTi. 3. 19; भूमौ वा सुसमे शुद्धे लोष्टाङ्गारविवर्जिते । देवीमावाह्य TantrRā. 20. 52.

अङ्गारविहीन (aṅgāra–vihīna) *adj.* devoid (of bits) of charcoal तण्डुलांस्तु प्रगृह्णीयात्⋯भस्माङ्गारविहीनान् PāraS. 18. 152; BrBrahmS. iii. 10. 173.

अङ्गारवृक्ष (aṅgāra–vṛkṣa) *m.* the tree *Terminalia catappa* पूतिपुष्पोऽङ्गारवृक्ष इङ्गुदी तापसप्रियः ParyāRaMā. 350; इङ्गुदोऽङ्गारवृक्षश्च तिक्तकस्तापसद्रुमः BhāvPra.(Bhā.) 6 (6). 41; भल्लकोऽङ्गारवृक्षश्च तिक्ताह्वो वृद्धकण्टकः KośaKaTa. 1. 3422.

अङ्गारवृष्टि (aṅgāra–vṛṣṭi) *f.* shower of embers क्षणमङ्गारवृष्टिश्च ⋯ भवेच्च नगरे मम BrahmVaiP. iv. 63. 12; कथमङ्गारवृष्टिश्च कथं नो वा महाध्वनिः PadmP. iv. 110. 372; अङ्गादङ्गारवृष्टिं यदि सृजति (इन्दुः) HammīMaMa. 2. 39; चन्द्रादङ्गारवृष्टिः किम् PālaGoKa. 45.

अङ्गारवृष्टिसृष्टि (aṅgravṛṣṭi–sṛṣṭi) *f.* creation of a shower of embers कथं सुधांशोरङ्गारवृष्टिसृष्टिः कदाचन SamarāSaṁ. 1. 108.

अङ्गारवेणु (aṅgāra–veṇu) *m.* [DEBRU. p. 117] name of a person अङ्गारवेणुर्नाम कश्चित् । तस्यापत्यम् आङ्गारवैणवः KāśiVr. *on* P. vii. 3. 20; GaṇRa. 3. 164 (199)

अङ्गारव्याप्तवह्नि (aṅgāravyāpta–vahni) *m.* fire pervaded by burning coals अङ्गारवह्निवदिति । अङ्गारव्याप्तवह्नावित्यर्थः NyāySu.(Ja.) 491A. 11 (*on* iii. 2. 1)

अङ्गारव्रत (aṅgāra–vrata) *n.* vow in honour of the deity Mars अङ्गारव्रतमित्येतत्स वक्ष्यति महीपतेः MatsyaP. 72. 5.

अङ्गारशकटि (aṅgāra–śakaṭi) *f.* portable fire-pan स्त्री तु हसनी परिकीर्तिता । अङ्गारशकटी NānārthāSaṁ. ii. 224. 2029.

अङ्गारशकटिका (aṅgāra–śakaṭikā) *f.* cart full of charcoal अङ्गाराणां भृता शकटिका गन्त्री अङ्गारशकटिका JñātāDhaṬ. 76B. 8.

अङ्गारशकटी (aṅgāra–śakaṭī) *f.* 1 portable fire-pan राजा ⋯ पुस्तकं तन्यधादसौ अङ्गारशकटीवह्नौ PrabhāC. 146. 8; अङ्गारधानिकाङ्गारशकट्यपि हसन्त्यपि AmaK. 1765; Vaija. 163. 55; हसनी अङ्गारशकटी Liṅgānu.(He.) 58. 14; NānārthāSaṁ. i. 178. 1589; MediK. 11. 23; S'abdaRa.(Vā.) 18. 4; अङ्गारशकट्यादिकं न कुर्यात् ManvaMu. 154. 24 (*on* 4. 54); KośaKaTa. 1. 6558; 2 name of the daughter of Padmādevī अङ्गारशकटीत्युच्चैस्तस्याः नाम व्यजृम्भत MalliC. 7. 101.

अङ्गारशयन (aṅgara–śayana) *n.* lying on burning coals अङ्गारशयनं चैव⋯एवमाद्याः ⋯ यातनाः BrNāraP. 14. 10; अङ्गारशयनं प्रेप्सुर्थेत्वं मज्जयमीहसे KāvyKaVr. 23. 21 (1. 4)

अङ्गारशय्याभ्रमण (aṅgāraśayyā–bhramaṇa) *n.* name of a hell (*lit.* rolling on a bed of burning coals) अङ्गारशय्याभ्रमणम् (सेतुस्नायी न पश्यति) SkandP. iii(1). 1. 36; iii(1). 36. 109.

अङ्गारशाकट (aṅgāra–śākaṭa) *adj.* who lies near a portable fire-pan तथैव स्यात् खण्डिलश औलूकोऽगारशाकटे Vaija. 94. 132.

अङ्गारशिखिराकीर्ण (aṅgāraśikhirākīrṇa) *adj.* being consumed (*lit.* covered with) fire of burning coals वातायनाद्देव्यौ मन्त्री राजा विदूरथः । ददृशुः ⋯ महापुरम् । ⋯अङ्गारशिखिराकीर्णसमस्तवसुधातलम् YogVā. iii. 43 24.

अङ्गारशूल्य (aṅgāra–śūlya) *adj.* pierced with a spit and roasted on live coals भासमङ्गारशूल्यं नाश्नीयात् SuśruS. i. 20. 14; iv. 11. 11; AṣṭāSaṁ. i. 56. 14 (1. 9); अङ्गारशूल्यो भासश्चेति विरुद्धानि CaraS. i. 26. 84 (1941 Ed.)

अङ्गारशेष (aṅgāra–śeṣa) *adj.* having charcoals as the remains रेणुः ⋯ । अङ्गारशेषस्य हुताशनस्य पूर्वोत्थितो धूम इवाबभासे RaghuVa. 7. 43; RāghPāṇ(Ka.) 13. 1; *m.* charcoals as the remains अङ्गारशेषविभवामवलोक्य लङ्काम् RāmāCam. 5. 62.

अङ्गारश्री (aṅgāra–śrī) *f.* beauty of burning coals अङ्गारश्रियमातनोति नितरामापाटलं पल्लवम् VasaTi. 6. 2.

अङ्गारसंश्रय (aṅgāra–saṁśraya) *m.* resorting to burning coals अङ्गारसंश्रयाच्चैव कविरित्यपरोऽभवत् MahāBhā. xiii. 85. 16.

अङ्गारसंस्थ (aṅgāra–saṁstha) *adj.* placed on burning coals सुवर्णपत्रम्⋯अङ्गारसंस्थं प्रहरार्धमानं ध्मानेन तस्यात्वनु वर्णपूर्णम् RasRaSa. 5. 12.

अङ्गारसंकुल (aṅgāra–saṅkula) *adj.* filled with charcoals दग्धं सर्वाश्रमं भस्मपूर्णमङ्गारसङ्कुलम् । ⋯पश्यामि BrahmVaiP. iv. 63. 26.

अङ्गारसंघात (aṅgāra–saṅghāta) *m.* heap of charcoals अङ्गारसंघातः कृष्णवर्णो बभूव सः BrKathāK. 66. 44.

अङ्गारसंचय (aṅgāra–sañcaya) *m.* heap of burning coals सोऽपि ⋯ निशाचरः । ⋯ प्राह विसृजन्मुखादङ्गारसञ्चयम् BrNāraP. 9. 68; PadmP. ii.

52. 18; BhiksāKā. 26. 15; *adj.* having collection of embers (प्राणी…यमदूतैः) अङ्गारसञ्चये मार्गे कृष्यमाणो हि नीयते PadmP. ii. 15. 20.

अङ्गारसदन (aṅgāra-sadana) *n.* brazier, pan for holding burning coals [pw]

अङ्गारसदृश् (aṅgāra-sadṛś) *adj.* resembling burning coals (किर्मीरराक्षसः) बिभ्रदङ्गारसदृशौ दृशौ PāṇḍaC. 7. 18.

अङ्गारसदृश (aṅgāra-sadṛśa) *adj.* [*f.* -ā, -ī] resembling burning coals केचिदङ्गारसदृशाः (अब्रुवन्मधुरभाषिणः) Rāmā. i. 713*(1); SkandP. v(2). 43. 2; vi. 44. 8; Mānaso. iii. 1. 827; अङ्गारसदृशी नारी घृतकुम्भसमः पुमान् LiṅgaP. i. 1. 23; PadmP. iii. 18. 18.

अङ्गारसंतति (aṅgāra-santati) *f.* a series of embers भवति ह्यग्निसंबन्धात्काष्ठादङ्गारसंततिः TattvSaṁ. 2325 = S'lokaVār. 736. 4 (*on* 6. 25)

अङ्गारसंनिभ (aṅgāra-sannibha) *adj.* similar to burning coal, resembling burning coal शुष्काशनिरिदं प्रोक्तमस्त्रमङ्गारसंनिभम् AhirbuS. 40. 25; LiṅgaP. i. 8. 98.

अङ्गारसम (aṅgāra-sama) *adj.* resembling burning coal, similar to burning coal अङ्गेऽङ्गारसमाः पतन्ति पवनाः NalaCam. 5. 18; PārśvC. 1. 105; Subhāṣi. 1918.

अङ्गारसमान (aṅgāra-samāna) *adj.* similar to burning coal शूद्रा न चाङ्गारसमानवर्णाः VarāṅgaC. 25. 7 = BhaviP. 81B. 16 (i. 41. 41)

अङ्गारसंभव (aṅgāra-sambhava) *m.* production of burning coal सूर्ये ज्वाला ततो धूमः पश्चादङ्गारसंभवः Mānaso. ii. 13. 834.

अङ्गारसात्कृत्य (aṅgārasāt-kṛtya) *ger.* placing on lighted coal अपूपं पक्त्वाङ्गारसात्कृत्य comm. *on* ĀpaS'S. xiii. 24. 18.

अङ्गारसार (aṅgāra-sāra) *m. Dalbergia sissoo* Roxb. [pw]

अङ्गारसेतु (aṅgāra-setu) *m.* name of a son of Babbhrusena द्रुह्योस्तु तनयो राजन्बभ्रुसेनश्च पार्थिवः । अङ्गारसेतुस्तत्पुत्रो मरुतां पतिरुच्यते HariVaṁ. 23. 130; BrahmP. 13. 149.

अङ्गारसोदर (aṅgāra-sodara) *adj.* similar to burning coal पूर्वकर्मवशात्तस्याः स्पर्शमङ्गारसोदरम् । आसाद्य सागरस्तस्थौ PāṇḍaC. 4. 359.

अङ्गारस्थापन (aṅgāra-sthāpana) *n.* placing of burning coals बाध्यास्तु…स्थाल्या उपरि अङ्गारस्थापनम् BhaṭṭDī. iii. 209. 1 (*on* x. 1. 10)

अङ्गारस्फुलिङ्ग (aṅgāra-sphuliṅga) *m.* spark of burning coal कोकिलाः । येषामक्षिनिभेन भान्ति भगवद्भूतेशनेत्रानलज्वालाजालकरालितासमशराङ्गारस्फुलिङ्गा इमे SubhāRaK. 8. 20.

अङ्गारखातिका (aṅgāra-khātikā) *f.* trench filled with burning coals गज इति श्रुत्वा स्कन्धात्कुमारावुत्तार्याङ्गारस्वा(? खा)तिकायां पतित्वा मृतः KathāK. 132. 16.

अङ्गारहासिन् (aṅgārahās-in) *adj.* having a furnace with lighted coals, having a portable fire-vessel with burning coals अङ्गारहासिषु विलासगृहोदरेषु…शान्तिं जगाम शिशिरस्य तुषारगर्वः VikraDeC. 16. 49; SūktiMu. 64. 3.

अङ्गाराकर्षण (aṅgārākarṣaṇa) *n.* drawing live coals यस्त्वां हतवृत्तिर्देव नृपतिरायोधनवद्धमतिः प्रयाति । स करेणाङ्गाराकर्षणानि (कर्तुं वाञ्छति) Yaśas-Cam. i. 185. 1.

अङ्गाराग्नि (aṅgārāgni) *m.* charcoal-fire मेलयति सप्तधातूनंगाराग्नौ तु धमनेन RaseCin. 4. 5 (39. 17)

अङ्गाराङ्कित (aṅgārāṅkita) *adj.* **A** impregnated with fire तस्यैकमपि चैतन्यं बहुधा प्रविभज्यते । अङ्गाराङ्कितमुत्पाते वारिराशेरिवोदकम् VākyaP. (DCP(R)I. 1966) 12. 1; BṛĀraUBhVā. iii. 5. 45; **B** marked with live coals (सः) अङ्गारकित(v. l. अङ्गाराङ्कित)मिव पुष्परागरश्मिभिः … राजद्वारमगात् HarṣaC. 96. 7.

अङ्गारादि (aṅgārādi) *adj.* charcoal and other things तुषाङ्गारादीनि प्रच्छन्नचिह्नानि BālaKri. i. 257. 4 (*on* 2. 155); AgniP. 92. 9; NyāySiA. 199. 30; DīpKa. 59. 20 (*on* 2. 151); PāṇiTaVāNaMā. 23. 7; VīraMi. 627. 7 (*on* 2. 151); स्थलाङ्गारादि व्याचष्टे BālamBha. ii. 274. 18 (*on* 2. 151)

अङ्गारादिक्रिया (aṅgārādi-kriyā) *f.* action like making charcoals अङ्गारादिक्रिया चैवाशुभस्य नाम्न आश्रवाः TriṣaS'aPuC. iii. 7. 123.

अङ्गारादिजन्मन् (aṅgārādi-janman) *n.* production of live coals and the like अग्निसंयोगादयोऽङ्ग(ङ्गा)रादिजन्मनि व्याप्(प्रि)यन्ते HetuBiṬ. 78. 18.

अङ्गारादिलिङ्ग (aṅgārādi-liṅga) *n.* probans like burning coal and the like अङ्गारादिलिङ्गदर्शनेन दग्धमिति ज्ञानं जायते S'rutaPra. i(A). 51. 14 (*on* i. 1. 1)

अङ्गारादिवर्जित (aṅgārādi-varjita) *adj.* free from charcoal etc. रम्ये परिष्कृते देशे तुषाङ्गारादिवर्जिते । … स्थण्डिलं रचयेत् सुधीः MahNirvāT. 9. 15.

अङ्गाराद्यनुपहत (aṅgārādy-anupahata) *adj.* not soiled by charcoal etc. (शुचिम्) अस्थ्यङ्गाराद्यनुपहतं देशम्…गोमयेनोपलेपयेत् ManvaMu. 127. 29 (*on* 3. 206)

अङ्गाराद्युत्पत्ति (aṅgārādy-utpatti) *f.* production of charcoal etc. यथाग्निसंयोगात् प्रागिन्धनादेरुपलब्धिः अन्या च तत्साध्यार्थक्रिया तथाङ्गाराद्युत्पत्तावप्युपलब्ध्यादेः प्रसङ्गः HetuBiṬ. 78. 23.

अङ्गाराधन (aṅgārādhana) *n.* worship of the secondary deities एवं प्रधानाराधनेऽङ्गाराधनानाम्…उपयोगः Bhām. 578. 14 (*on* iii. 2. 41)

अङ्गाराधिकरणता (aṅgārādhikaraṇa-tā) *f.* the state of being a receptacle of live coal or fire बहुजलप्रक्षिप्तेऽप्यग्नौ तच्छान्तिहेतुरेव जलम्, न त्वग्निज्वलनाभावाधिकरणम् । बहुसलिलस्याङ्गाराधिकरणतया विवेकाभावात् निरिन्धनोऽप्सु शाम्यतीति व्यवहारः S'rutaPra. ii. 595. 9 (*on* iv. 2. 3)

अङ्गाराधिवर्तन (aṅgārādhivartana) *n.* placing of (a layer of) live charcoal (for heating a potsherd) य एवैषोऽङ्गाराधिवर्ततो (v. l. °वर्तने) मन्त्रस्तं प्रथमं कपालोपधानानां कुर्यादथ तूष्णीमङ्गारमधिवर्तयेत् BaudhS'S. iii. 19. 11; तस्य तस्याङ्गुल्याभिनिधानमङ्गाराधिवर्तनं च वाजसनेयिनः समामनन्ति ĀpaS'S. i. 23. 4; *adj.* (a *mantra*) prescribed at the placing of (a layer of) live coals (for heating a potsherd) य एवैषोऽङ्गाराधिवर्ततो (v. l. °वर्तन-) मन्त्रस्तं प्रथमं कपालोपधानानां कुर्यात् BaudhS'S. iii. 19. 11.

अङ्गाराध्यूहन (aṅgārādhyūhana) *n.* placing of (a layer of) live coal (for heating a potsherd) न चाङ्गाराध्यूहनादिविधिमिस्तत्सिद्धिः VidhiRa. 10 (58. 20)

अङ्गारानल (aṅgārānala) *m.* charcoal-fire, fire of charcoal अङ्गारानलतप्तसूतरसवद् दृष्ट्वा श्रियोऽप्यस्थिरा निष्क्रम्यात्र सुबुद्धयो वरतपः कर्तुं वनान्तं गताः SubhāRaSaṁ. 323; सोऽङ्गारानलसंतापात्… । उद्भूतया तृषाक्रान्तः TriṣaS'aPuC. i. 4. 837.

अङ्गारानुमान (aṅgārānumāna) *n.* inference about (the existence of) live coal बाष्पं धूमतया बुद्ध्वा तत्राङ्गारानुमानतः । वह्निर्यदृच्छया लब्धः स संवादिभ्रमो मतः PañcDa. 9. 7.

अङ्गारान्तर् (aṅgārāntar) *adv.* amidst live coals दूषयन्ति च ये शास्त्रं काव्यं विप्रं च कन्यकाम् । अङ्गारान्तः स्थितास्तेऽत्र भ्रियन्ते मानवा द्विज SkandP. vi. 26. 43.

अङ्गारापोहन (aṅgārāpohana) *n.* removal of live coals अपि चाङ्गारापोहनादीनि प्रतिप्रधानं भिद्यन्ते S'ābaBh. 3027 (? 2127). 8 (*on* xi. 1. 55); यदेवाङ्गारापोहनक्षमं द्रव्यं स एवोपवेषः TantrVā. 1147. 25 (*on* iii. 7. 33)

अङ्गाराभाव (aṅgārābhāva) *m.* absence of embers, lack of burning coal इन्धनाभावे भस्मोपाद्यङ्गारेऽङ्गाराभावे जले वा जुहोति VaikhāGS. vi. 18. 4.

अङ्गारार्चिस् (aṅgārārcis) *f.* flame of live coal or ember तदस्य मत्कृते दग्धस्याङ्गारार्चिषि शाल्मलेः । क्षिपाम्यभव्यमात्मानम् KathāSaSāg. xii. 4. 185.

अङ्गारार्थ (aṅgārārtha) *adj.* (wood) meant for charcoal अङ्गाराणामिमानि अङ्गारार्थानि काष्ठानि अङ्गारीयाणि JaineVyā. 221. 30 (*on* iii. 4. 11)

अङ्गारार्थिन् (aṅgārārth-in) *adj.* seeking live coal or fire ततस्तस्या देवरस्तदेव गृहं गृहीतधूमवर्तिरङ्गारार्थी प्रविश्य समुपविश्य…किंचिदुल्मुकमुज्ज्वलयन् … अगारतिमिरनिकरम् … अपसारयति Mukundā. 185 (1)

अङ्गारालिङ्गित (aṅgārāliṅgita) *adj.* embraced by live coal निश्चितच्यवनाश्चिह्नैर्लभन्ते न रतिं क्वचित् । विमाने नन्दने वाप्यामङ्गारालिङ्गिता इव TriṣaS'aPuC. iii. 4. 165.

अङ्गारावक्षयण (aṅgārāvakṣayaṇa) *n.* pair of tongs for taking out live coals (for extinguishing them) त्वा॒ ३ स्विदि॒मे ब्रा॒ह्म॒णा॒ अ॒ङ्गा॒रा॒व॒क्ष॒य॒ण॒मक्रता३ इति S'atBr. XIV. vi. 9. 19 (BṛĀraU. iii. 9. 18); अङ्गारा अवक्षीयन्ते यस्मिन् संदंशादौ तत् अङ्गारावक्षयणम् BṛĀraUBh. 469. 5 (*on* iii. 9. 18); अङ्गारावक्षयणोक्त्या विद्वान् किं ब्रह्म श्रेयसः । अत्यवादीस्त्वमज्ञः सन् का विद्या फलिनी तव BṛĀraUBhVā. iii. 9. 66.

अङ्गारावक्षेपण (aṅgārāvakṣepaṇa) *n.* pair of tongs for taking out live coals (for extinguishing them) (खजं (v. l. खजां) च दर्वी च करेण धारयन्नसिं च) खजां मन्थनदण्डमङ्गारावक्षेपणं वा BhārBhāDī. *on* MahāBhā. iv. 7. 1.

अङ्गारावर्तन (aṅgārāvartana) *n.* rolling on embers अग्निना दाहो हिमसेचनमिवाङ्गारावर्तनं चन्दनचर्चेव (भवति) MahāU. 4. 26.

अङ्गारावस्थ (aṅgārāvastha) *adj.* being in the state of live coal or ember अङ्गारावस्थादप्यग्नेर्धूमो जायेत VivaPraSaṁ. 101. 10.

अङ्गारावस्थत्व (aṅgārāvastha-tva) *n.* the state of being live coal or ember काष्ठादिष्वपि दह्यमानस्यांशस्याङ्गारावस्थत्वेन प्रकाशरूपात् दहनादभिन्न-

त्वम् MānaMe. 194. 4.

अङ्गारावस्था (aṅgārāvasthā) *f.* the state of being a live coal or ember दहनश्च धूमादन्यत्रापि वर्ततेऽङ्गारावस्थायाम् MānaMe. 26. 2.

अङ्गारावस्थापन (aṅgārāvasthāpana) *n.* placing of live coal (for heating potsherds) तत्राङ्गारावस्थापनेन पूर्वपदार्थेनानन्तरभावि प्रथमकपालोपधानमेव बुद्धावुपस्थाप्यते NyāyMāVi. 550. 9 (*on* x. 5. 1)

अङ्गाराष्टमी (aṅgārāṣṭamī) *f.* the eighth day (in the dark half) of a lunar month falling on Tuesday अङ्गाराष्टम्यामङ्गारकुण्डे स्नात्वा मङ्गलेशो द्रष्टव्यः TristhaSe. 235. 14.

अङ्गारासार (aṅgārāsāra) *m.* shower of sparks from live coal घोरघृणिघनघर्माङ्गारासारगृष्टभूगोलस्पर्शप्रकुपितेनोर्ध्वचलितदृशा दन्दशूकेश्वरेण Yaśas-Cam. i. 66. 3.

अङ्गाराहितचेतस् (aṅgārāhita-cetas) *adj.* having the mind intent on charcoals गोशीर्षं चन्दनं दग्धमंगाराहितचेतसा PadmP.(Ra.) 106. 216.

अङ्गारि (aṅgāri) *f.* [Debru. p. 304] a portable fire-pan, brazier [S'abdaKaDru.]

अङ्गारिका (aṅgāri-kā) *f.* **1** portable fire-pan, brazier कपालिकां शर्करां वा भिनत्त्यङ्गारिकामपि । आतुरस्य यदा दूतः प्रत्याख्येयस्तथाविधः BhelaS. 107. 15 (5. 8); अङ्गारिकाङ्गारधान्याम् S'abdaRaSaK. 31. 10; **2** stalk of the sugar-cane अङ्गारिका त्विक्षुकाण्डे AnekāSaṁ. 4. 1 = ViśvaLoK. 30. 176; ViśvaPra. 17. 191; DharK. 244; MediK. 15. 74; S'abdaRaSaK. 31. 11; **3** bud of the tree *Butea frondosa* अङ्गारिका ··· किंशुकस्य च कोरके AnekāSaṁ. 4. 1; ViśvaPra. 17. 191; अङ्गारिकेक्षुकाण्डेषु पलाशकलिकासु च DharK. 244; MediK. 15. 74; ViśvaLoK. 30. 176; KośaKaTa. 2. 3796; S'abdaRaSaK. 31. 10.

अङ्गारिणी (aṅgāriṇ-ī) *f.* **1** quarter from which the sun's rays have just departed, region heated by the sun though no longer exposed to its rays अङ्गारिणी दिग् रविणा प्रमुक्ता YogYā. 14. 10 (cf. BṛSaṁ. 86. 12); भास्करः । यस्यां स्थितः सा ज्वलिता मुक्ता चाङ्गारिणी मता AgniP. 230. 6 = ViṣṇuDhaP. ii. 164. 6; TrikāS'e. i. 3. 15; Hārāva. 43; अङ्गारिणी पुनः । भास्करत्यक्तदिक्चुल्ल्योः AnekāSaṁ. 4. 73; अङ्गारिणी हसन्त्यां च भास्करत्यक्तदिश्यपि ViśvaPra. 55. 103 = MediK. 54. 90; DharK. 7. 11; AnekāTi. 4. 7; अङ्गारिणी···सूर्यत्यक्तदिगन्तरे ParaNā. 2670; ViśvaLoK. 114. 88 = S'abdaRaSaK. 118. 2; KośaKaTa. 1. 614; 2. 5068; अङ्गारिणी च सा । मुक्तोज्झिता (सूर्येण) KalpaK. 376. 59; **2** portable fire-pan, brazier अङ्गारिणी पुनः । भास्करत्यक्तदिक्चुल्ल्योः AnekāSaṁ. 4. 73; ViśvaPra. 55. 103 = MediK. 54. 90; अङ्गारिणी···स्यादङ्गारधानिका DharaK. 711; अङ्गारिणी हसन्त्यां च AnekāTi. 4. 7; ViśvaLoK. 114. 88 = S'abdaRaSaK. 118. 2; KośaKaTa. 2. 5068; अङ्गारिणी शकट्यां स्यात् ParaNā. 2670; **3** a creeper in general अङ्गारिणी पुनः । भास्करत्यक्तदिक्चुल्ल्योः(v. l. in Calcutta ed. °वल्लयोः) AnekāSaṁ. 4. 73; **4** Arabian jasmine अङ्गारिणी हसन्त्यां च ViśvaPra. 55. 103 = MediK. 54. 90; AnekāTi. 4. 7; अङ्गारिणी हसन्त्यां स्यात् ViśvaLoK. 114. 88 = S'abdaRaSaK. 118. 2; KośaKaTa. 2. 5068.

अङ्गारित (aṅgār-ita) *adj.* [Debru. p. 324] [*f.* -ā] **A** burnt, roasted अङ्गारितं तु भसिते AnekāSaṁ. 4. 96; अङ्गारितं पलाशीयकलिकोद्गमदग्धयोः ViśvaPra. 71. 179; DharaK. 1010; अङ्गारितं तु दग्धे स्यात् MediK. 71. 179 = ViśvaLoK. 151. 190 = S'abdaRaSaK. 159. 9; KośaKaTa. 2. 5620; [said of food, S'īlāṅka. 1. 371. nt.]; **B** (fig.) inflamed, stimulated, HarVi. 37. 55; **C** turned into (i. e. glowing like) burning coal (said of the tree *Butea frondosa*) नीरन्ध्रैर्गृहवाटिकापरिसरेष्वङ्गारितैः किंशुकैः । प्रारब्धे तिमिरे ··· धृतेव कलिकादीपावलिश्चम्पकैः SubhāRaK. 8. 12; एते किंशुकशाखिनोऽपि मलिनैरङ्गारिताः कुड्मलैः SubhāRaK. 23. 8 = SaduktiKa. 134. 1; **D** abounding in or glowing with sparks (of falling meteors) अङ्गारितमिवोत्पाते (गगनम्) GaṇRa. 7. 390 (414)

अङ्गारित (aṅgār-ita) *n.* blossoming of the buds of *Butea frondosa* अङ्गारितं पलाशानां कलिकोद्गमने स्मृतम् TrikāS'e. iii. 2. 2; अङ्गारितं तु भसिते पलाशकलिकोद्भेदे AnekāSaṁ. 4. 96; ViśvaPra. 71. 179; DharaK. 1010; Med. 71. 179 = ViśvaLoK. 151. 190 = S'abdaRaSaK. 159. 9; अङ्गारितं दग्धपलाशकल्युद्गत्योः KośaKaTa. 2. 5620.

अङ्गारितमीनकेतु (aṅgārita-mīnaketu) *adj.* who has burnt the god of love (रावणेन) तेनोपनीतैर्घनसारधूपैः स्वमङ्गमङ्गारितमीनकेतुः ।···विस्मं सुरमीचकार (शिवः) KīrtiKau. 9. 72.

अङ्गारिता (aṅgār-itā) *f.* **1** bud उत्कलिकाङ्गारिते समे TrikāS'e. ii. 4. 4; **2** portable fire-pan अङ्गारितं तु दग्धे स्यात् ··· । हसन्त्यां च लतामात्रे नदीभेदे च योषिति MediK. 71. 180; **3** the creeper Arabian jasmine, MediK. 71. 180; **4** name of a particular river, MediK. 71. 180; **5** region heated by the sun though no longer exposed to its rays स्याद् भसितायां न भयं न हानिरङ्गारितायां (शिवारुते) स्वजनक्षयः स्यात् S'ārṅgaPa. 2447.

अङ्गारिताङ्ग (aṅgāritāṅga) *adj.* which has inflamed or stimulated the body अङ्गारिताङ्गमसुरायुधविस्फुलिङ्गम्···रणमस्तु चण्डम् HarVi. 37. 55.

अङ्गारिन् (aṅgār-in) *adj.* [*f.* -iṇī] **1i** roasted on coal पेड्योऽवदानस्थाने अङ्गारिणीः कुर्यात् KāṭhGS. v. 8. 3 (comm. अङ्गारेषु पचेन्न स्थाल्याम्); **1ii** full of embers दैवेन तीर्थेन च हूयते हविः स्वङ्गारिणि स्वर्चिषि तच्च पावके GobhiSm. 1. 132; **1iii** (a plot of land) abounding in charcoal कर्पूराङ्गारिणीं दुष्टसत्त्वानार्यजनां त्यजेत् (भूमिम्) SamarāSū. 48. 5; **2** name of a year in Jupiter's cycle उद्गारिसंज्ञे(v. l. अङ्गारि°) (अब्दम्) तदनु क्षयाय नरेश्वराणां विषमा च वृष्टिः BṛSaṁ. 8. 50; **3** (region) heated by the sun though no longer exposed to its rays मुक्तप्राप्तैष्यदर्कासु फलं दिक्षु तथाविधम् । अङ्गारि(v. l. अङ्गार°)-दीप्तधूमिन्यस्ताश्च BṛSaṁ. 86. 12; [red, DBHS]

अङ्गारिष्ठ (aṅgāriṣṭha) *m.* name of a king अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् । कामन्दस्य च संवादमङ्गारिष्ठस्य चोभयोः MahāBhā. xii. 123. 10; कामन्दमृषिमासीनमभिवाद्य नराधिपः । अङ्गारिष्ठोऽथ पप्रच्छ कृत्वा समयपर्ययम् MahāBhā. xii. 123. 11.

अङ्गारीकृ (aṅgārī-kṛ-) I. Ā. (pass.) to be burnt or made into charcoal यो हि स्थावरः फलं न ददाति स परिशोष्यते । न चेत् परिशुष्यति सर्वतो व्याप्तदेशत्वाच्छित्त्वाङ्गारीक्रियते ManuBh. ii. 5. 12 (*on* 7. 15)

अङ्गारीकृतविग्रह (aṅgārīkṛta-vigraha) *adj.* with a charred body (पराङ्गनारताः) निपतन्ति महीरङ्गे तेऽङ्गारीकृतविग्रहाः MahāP. 10. 51.

अङ्गारीभू (aṅgārī-bhū-') I. P. to become burnt, to become reduced to coals कदा नः कालिन्दीसलिलशबलैरम्बरसरित्तरङ्गैरङ्गारीभवति भवबन्धेन्धनचयः Subhāṣi. 3418.

अङ्गारीभूत (aṅgārī-bhūta) *adj.* transformed into charcoal अभाग्यवशेन···निधानगतमपि स्वर्णमङ्गारीभूतं राशीकृतमस्ति KumāCaSaṁ. 87. 29.

अङ्गारीय (aṅgārīya-) I. P. [*Denom.*] to behave like live charcoal अङ्गारीयति हारोऽयं हिमांशुस्तपनीयति PāṇḍaC. 4. 129.

अङ्गारीय (aṅgār-īya) *adj.* fit for making charcoal अङ्गारेभ्यः काष्ठानि, अङ्गारीयाणि CāndraVṛ. iv. 1. 16 = JaineVyā. 221. 25 (*on* iii. 4. 11); अङ्गारेभ्यो हितानि एतानि काष्ठानि, अङ्गारीयाणि काष्ठानि KāśiVṛ. *on* P. v. 1. 12; क्वचिदन्यत्र ग्राह्यन्तमिवाङ्गारीयदारुसङ्कहदाहिभिर्व्योकारैः ··· उपेतं वनग्रामकं ददर्श HarṣaC. 304. 22; KātanVṛ. *on* ii. 6. 11; S'ṛṅgāPra. 52. 17; अङ्गारीयकाष्ठार्थो वृक्षोऽप्यङ्गारीय एव Pradī. iv. 244B. 36 (*on* v. 1. 2); अङ्गं विरहिणीनां दार्वङ्गारीयमिवादहत् । ···स्मरः DvyāśraKā. 17. 132; SiddhāKau. 279B. 2.

अङ्गारेश (aṅgāreśa) *m.* **i** name of a Tīrtha अङ्गारेशं ततो गच्छेत्स्नानं तत्र समाचरेत् MatsyaP. 191. 59; **ii** name of a S'ivaliṅga (in the city of Vārāṇasī) अंगारेशादुदीच्यां ये त्वलिंगस्य समर्चकाः । तेषां मनोरथावाप्तिर्भविष्यति पदे पदे SkandP. iv. 86. 103.

अङ्गारेश्वर (aṅgāreśvara) *m.* **i** name of a Tīrtha ततोऽङ्गारेश्वरं गच्छेन्नियतो नियताशनः । ···रुद्रलोके स गच्छति MatsyaP. 190. 9; SkandP. v(1). 36. 3; PadmP. i. 17. 6; i. 18. 56; **ii** name of a S'ivaliṅga अंगारेश्वरभक्ता ये वाराणस्यां नरोत्तमाः । तेऽस्मिन्नंगारके लोके वसन्ति SkandP. iv. 17. 21; iv. 84. 74; v(2). 42. 41; v(2). 43. 33.

अङ्गारोग्य (aṅgārogya) *n.* well-being of the body अङ्गारोग्यं तथा पृष्टमाख्यं नम्रशिरा अहम् SamarāSaṁ. 4. 296.

अङ्गारोपचय (aṅgāropacaya) *n.* name of a hell (*lit.* mass of burning charcoals) अङ्गारोपचयं नाम दीप्ताङ्गारसमुज्ज्वलम् । दह्यते तत्र (नरके) येनोक्तं दानं विप्राय नार्पितम् BrahmP. 215. 117.

अङ्गार्चन (aṅgārcana) *n.* worship of the subordinate deity अङ्गार्चनं केसरेषु S'āraTi. 10. 60.

अङ्गार्ण (aṅgārṇa) *n.* mystic or sacred syllable (used in Nyāsa) तारादीनि फडन्तानि मूलाङ्गार्णान्युदीर्य तु । त्रिवारं जुहुयादाज्यम् ĪśānS'iPa. ii. 18. 7.

अङ्गार्थ (aṅgārtha) *adj.* [*f.* -ā] meant for a subsidiary, relating to an ancillary तस्मात्साङ्गप्रधानार्थेयमित्यवधारणादङ्गार्थापि स्यादेवं च सत्यग्नीषोमीयादिविकारेषु निरूढपश्वादिषु कर्तव्या TantrVā. 1132. 4 (*on* iii. 7. 9); यदि हि विशेषेणाङ्गमुद्दिश्य विधीयेरंस्ततोऽङ्गार्थानि स्युः TantrRa. 43. 5; SaṅkarKāBh. 144. 13 (*on* iii. 2. 45); *m.* purpose of an accessory स एव च परमोपकारः सर्वाङ्गापूर्वैरेव परस्परं संहितैर्जायते इत्येतावदङ्गार्थः MayūMāli. 106. 15 (*on* ii. 1. 2)

अङ्गार्थत्व (aṅgārtha-tva) *n.* the state of being meant for or relating to a subsidiary प्रत्येकं धर्मसंबन्धे सत्यङ्गार्थत्वमपि ज्ञायमानं प्रकरणानुरोधेन व्यावर्त्यते TantrVā. 1127. 11 (*on* iii. 7. 2); प्रधानस्य त्वङ्गोपकारकत्वेऽप्यङ्गार्थत्वाभावान्न तद्द्वाराङ्गफलार्थत्वम् MayūMāli. 385. 8 (*on* iv. 3. 10)

अङ्गार्थसंग्रह (aṅgārtha-saṅgraha) *m.* compendium of the meaning of the Aṅga-books पूजाराध्याख्यया ख्याता क्रियास्य स्यादतः परा। पूजोपवाससम्पत्त्या शृण्वतोऽङ्गार्थसंङ्ग्रहम् MahāP. 39. 49.

अङ्गार्ध (aṅgārdha) *n.* half of the body स्वाधीनतां तव निनाय शशाङ्कमौलेरङ्गार्धराज्यसुखलाभमपाङ्गवीरः MūkaPañ. 1. 69.

अङ्गार्धनिपीडित (aṅgārdha-nipīḍita) *n.* name of a posture in sexual union अङ्गार्धनिपीडितमेकपदप्रसृतौ RatiRaha. 10. 22; (comm. एकपदस्य प्रसृतौ सत्यां नायिका एकं पदं नायकोरसि प्रसार्य शेते चेदङ्गार्धनिपीडितं करणं भवति)

अङ्गार्धहरा (aṅgārdha-harā) *adj.* (*f.*) occupying or sharing half of the the body (of S'iva) धन्यास्मि…येनाहं मर्त्यजा देव तवांगार्धहराभवम् SkandP. ii(4). 13. 3.

अङ्गार्पण (aṅgārpaṇa) *n.* **i A** pressing with the limbs अङ्गार्पणैर्व्यञ्जयति स्वैरं मुग्धे पितुः पितुः। मरुत्पतेः परिष्वङ्गं वर्तमानमिवाङ्गदे (जगाम राघवाभ्याशम्…विभीषणः) RāmC. (App. 1) 40. 4; **i B** presentation of the body परिणतवया लज्जते बलात्परपुरुषाणामङ्गार्पणेन JayaMa. 258. 23 (*on* 5. 1); 356. 22 (*on* 6. 6); एताश्चत्वारि यौवनान्यनुभवन्ति … बिभेत्यङ्गार्पणे NāṭaLaRaK. 2345; **ii** laying the body (on the bed, etc.) शय्या पुष्पमयी परागमयतामङ्गार्पणादश्नुते S'ārṅgaPa. 3412.

अङ्गार्पणानुकूल्य (aṅgārpaṇānukūlya) *n.* willingness in offering the body दन्तक्षतादिष्वङ्गार्पणानुकूल्येन व्यलीकस्मरणाद्यभावः ताभ्यामुपरूढवैभवः सम्पद्यते RasāSu. 192. 4 (2. 225)

अङ्गार्पणोपाय (aṅgārpaṇopāya) *m.* means of (inciting for) the offering of the body (ज्ञातिदायमपि तस्या अविदितं नोपयुञ्जीत) अङ्गार्पणोपाय एषः JayaMa. 245. 16 (*on* 4. 2)

अङ्गार्य (aṅgār-ya) *m.* [DEBRU. p. 841] heap of charcoal अङ्गति।… अङ्गारः। अङ्गारसमूहे पाशादिभ्यो यः [P. iv. 2. 49] अङ्गार्यः DhātuPra. 1. 141 (18. 14)

अङ्गार्या (aṅgār-yā) *f.* heap of charcoal पाशादिपाठात् अङ्गार्या GaṇRa. 4. 257 (305); 4. 259 (307)

अङ्गाल (aṅgāla) *m.* charcoal, cf. **अङ्गार**; निजस्य तेजःशिखिनः परश्शता वितेनुरिङ्गाल(v. l. °रङ्गाल)मिवायशः परे NaiṣC. 1. 9.

अङ्गालब्ध (aṅgālabdha) *adj.* seized with the *aṅgamantras* अङ्गालब्धार्कदीप्तेन शिष्टभागेन विग्रहम्। सर्वमालिप्य तत्तीर्थं स्वनाम्नावाह्य पूजयेत् ĪśānS'iPa. ii. 3. 24.

अङ्गालभन (aṅgālabhana) *n.* touching a limb लग्नत्रिकोणोत्तमवीर्ययुक्तं संप्रोच्यतेऽङ्गालभनादिभिर्वा Bṛhajjā. 26. 5.

अङ्गालयमूर्ति (aṅgālaya-mūrti) *f.* idol in a subordinate temple विभवव्यूहबिम्बेषु तथाङ्गालयमूर्तिषु। … निवेदनार्थं नादद्यात् द्वारबाह्ये प्रतिष्ठितम् PāraS. 18. 305.

अङ्गाल्पत्व (aṅgālpa-tva) *n.* the state of having a small number of subsidiaries अङ्गाल्पत्वात्तु तत्र नाङ्गनिबन्धव्यपदेशः AbhinBhā. i. 195. 4 (*on* 4. 299)

अङ्गावकर्तन (aṅgāvakartana) *n.* mutilation of limbs यत्र … हिमावसेकोऽङ्गावकर्तनं चन्दनचर्चा तरुवनानि YogVā. ii. 12. 16.

अङ्गावगति (aṅgāvagati) *f.* knowledge of subsidiaries प्रधानप्रत्यासत्तिश्चाङ्गावगत्यनन्तरं कल्प्यते MayūMāli. 413. 7 (*on* v. 1. 8)

अङ्गावगमक (aṅgāvagamaka) *adj.* denoting the subsidiary अङ्गावगमकशब्दधर्मतया प्रत्यक्षेण झटित्यवगमात् MayūMāli. 413. 10 (*on* v. 1. 8)

अङ्गावगाह (aṅgāvagāha) *m.* immersion of the body सिन्धुष्वङ्गावगाहः खुरकुहरगलत्तुच्छतोयेषु नाप्तः VakroJī. 19. 11; SubhāRaK. 6. 31 = SaduktiKa. 30. 16.

अङ्गावतार (aṅgāvatāra) *m.* introduction of the subsidiary साक्षात्प्रधानार्थत्वासंभवादङ्गावतारेण सर्वाङ्गार्थत्वमेव प्रकरणाल्लभ्यते MayūMāli. 208. 2 (*on* iii. 1. 14)

अङ्गावतारन्याय (aṅgāvatāra-nyāya) *m.* maxim of the introduction of a subsidiary to connect a feature with the principal अथाव्यापाररूपत्वात्प्रवृत्त्यविषयत्वतः। फलस्य साधनेऽङ्गावतारन्यायात्प्रवर्तते NyāySu.(So.) 28. 19 (*on* i. 2. 7); 879. 10 (*on* ii. 2. 29); TristhaSe. 4. 16; अङ्गावतारन्यायेन पावमानेष्टिमात्राङ्गता स्यात् S'ivārkaMaDī. ii. 373. 12 (*on* iii. 3. 54)

अङ्गावती (aṅgāvatī) *f.* name of a divine cow (सुरभिः) सुषुवे चरमं भूयो दिव्या गोमातरः … अङ्गावतीम् MahāBhā. xiii. App. I. 9. 82.

अङ्गावतीर्ण (aṅgāvatīrṇa) *adj.* introduced into a subsidiary उपांशुत्वं प्रधानधर्मत्वाद्बलीयः प्रधाने साक्षान्निवेशमलभमानतयाङ्गावतीर्णमपि हि तत्प्रधानस्यैव धर्मः VidhiRa. 13 (93. 20)

अङ्गावदरण (aṅgāvadaraṇa) *n.* cracking pain in the body पित्तविकाराः…अङ्गगन्धश्च, अङ्गावदरणं च…व्याख्याताः CaraS. i. 20. 16 (1922 Ed.)

अङ्गावनीश्वर (aṅgāvanīśvara) *m.* king of the Aṅga country (i. e. Karṇa) अहंकारझंकारिगिरमङ्गावनीश्वरम्। …अत्रोचदर्जुनः PāṇḍaC. 13. 691.

अङ्गावपीडन (aṅgāvapīḍana) *n.* injury to or breaking of the limbs अङ्गावपीडनमङ्गभङ्गः ManvaVi. 1046. 26 (*on* 8. 287)

अङ्गावपीडना (aṅgāvapīḍanā) *f.* injury to the body or limbs अङ्गावपीडनायां च व्रणशोणितयोस्तथा। समुत्थानव्ययं दाप्यः ManuSm. 8. 287.

अङ्गावपूर्णा (aṅgāvapūrṇā) *f.* one of the thousand names of the cowherdess Rādhā अङ्गावपूर्णा…इत्येतत्कथितम्…राधानामसहस्रकम् PañcaRā. (Nā.) v. 5. 76.

अङ्गावबद्ध (aṅgāvabaddha) *adj.* [*f.* –ā] associated with a subsidiary अङ्गावबद्धास्तु न शाखासु BrahmSū. iii. 3. 55; अङ्गावबद्धेषु उपासनेषु संशयः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 779. 7 (*on* iv. 1. 6); न ह्युद्गीथाद्यङ्गावबद्धा उपासनास्तास्वेव शाखासु व्यवतिष्ठेरन् S'rīBh. 669. 15 (*on* iii. 3. 53); न त्वङ्गावबद्धा उपासनास्तासु व्यवस्थिताः VedāntDī. 197. 6 (*on* iii. 3. 53); विद्याया अङ्गावबद्धाया अङ्गत्वनिरासेऽपि न विधेयत्वहानिः AdvaiSi. 873. 7; अङ्गावबद्धानामुद्गीथाद्युपासनानामपि…अङ्गान्तरवदनिबन्धनेन SetuBa. 200. 7.

अङ्गावबद्धत्व (aṅgāvabaddha-tva) *n.* the state of being associated with a subsidiary अङ्गावबद्धत्वादासामुपास्तीनां कर्मसमृद्धिफलेऽवगते VedāntKa. 518. 25 (*on* iv. 1. 6)

अङ्गावबद्धोपासन (aṅgāvabaddhopāsana) *n.* meditation associated with a subsidiary अङ्गावबद्धोपासनचिन्तनसमनन्तरम्…विषयं परिशिनष्टि VedāntKa. 521. 2 (*on* iv. 1. 6)

अङ्गावबद्धोपासना (aṅgāvabaddhopāsanā) *f.* meditation associated with a subsidiary अङ्गावबद्धोपासनानाम् … फलाकाङ्क्षाशान्तेरिति निरस्तम् S'ivārkaMaDī. ii. 297. 32 (*on* iii. 3. 9); ii. 359. 10 (*on* iii. 3. 41); ii. 435. 21 (*on* iv. 1. 7); विद्यायुक्तेति। अङ्गावबद्धोपासनायुक्तेत्यर्थः LaCandr. 865. 30.

अङ्गावबद्धोपास्ति (aṅgāvabaddhopāsti) *f.* meditation associated with a subsidiary पूर्वोक्ताग्निहोत्रादिष्वेवाङ्गावबद्धोपास्तिसाहित्यानियम इह चिन्त्यते VedāntKa. 528. 15 (*on* iv. 1. 18)

अङ्गावयव (aṅgāvayava) *m.* **A** limb of the body स्वेदयेत्…शेषमङ्गावयवमिष्टतः CaraS. i. 14. 10; ii. 5. 11 (1941 Ed.); तदङ्गुलं तु बिम्बस्य तेनाङ्गावयवास्ततः। दर्शनीयाश्च गुरुणा शिल्पिकस्य समासतः JayāS. 20. 10; मुक्तामयाङ्गावयवाः … युवत्यः JānaHa. 1. 8; स्वयमपि च शल्यम् … नयनादिभ्योऽङ्गावयवेभ्यः पतति AṣṭāSaṁ. i. 183. 17 (1. 37); i. 205. 22 (2. 2); क्रमेण शैशवमतिक्रामतोऽस्य सेवकैरिवाङ्गावयवैरप्यनुवृत्तिः कृता NalaCam. 4. 14 (1); 2. 28 (13); मुखमिवाङ्गावयवेषु…अस्ति…प्रतिष्ठानं नाम नगरम् UdaySuKa. 20. 8; स्वमांसमङ्गावयवादुत्कृत्यारोपितम् Tantrākhyā. 109. 15; समं ववृधिरे सर्वेऽप्यङ्गेऽङ्गावयवा इव TriṣaS'aPuC. i. 1. 725; i. 6. 219; **B** (Gr.) part of a base or stem तत्रेह प्रत्यासत्तेरङ्गावयवो गृह्यते Nyās. iii. 686. 26 (*on* vii. 1. 102); तेनाङ्गावयवस्याप्रसङ्गः Pradī. vi. 206. 25 (*on* vii. 3. 50); अङ्गावयवाद्धलः परं यत्संप्रसारणं तदन्तस्याङ्गस्य दीर्घः स्यात् PrakriKau. ii. 288. 9 = SiddhāKau. 416A. 13; अङ्गावयवः … योऽन् तस्याकारस्य लोपः स्यात् SiddhāKau. 54B. 11; अङ्गावयवस्येक इत्यर्थः LaS'abdeS'e. ii. 444. 5.

अङ्गावयवत्व (aṅgāvayava-tva) *n.* (Gr.) the state of being a part of a base or stem अकारस्याङ्गावयवत्वात् Nyās. ii. 503. 1 (*on* vi. 4. 10)

अङ्गावयवपल्लव (aṅgāvayava-pallava) *m.* leaf in the form of a limb of the body क्रमेण च प्रचुरामृतसंसिक्ता इव सुकुमाराः प्रसर्तुमारभन्ताङ्गावयवपल्लवाः NalaCam. 3. 26 (4)

अङ्गावयवराजत्व (aṅgāvayavarāja-tva) *n.* mastery over the limbs of the body अङ्गावयवराजत्वं प्रत्यपद्यन्त नो दृशः TriṣaS'aPuC. iv. 3. 194.

अङ्गावयववर्जितम् (aṅgāvayava-varjitam) *adv.* excluding the limbs of the body कृत्वैवं मार्जयेत्पश्चादङ्गावयववर्जितम् PauṣkS. 16. 41.

अङ्गावयवशाड्वला (aṅgāvayava-śāḍvalā) *adj.* (*f.*) having limbs of the body forming patches of green grass भिन्नकायशिरोमीनामङ्गावयवशाड्वलाम्। …युद्धभूमिमयीम्…तेरुस्तां दुस्तरां नदीम् Rāmā. vi. 46. 26.

अङ्गावयवसंभवा (aṅgāvayava-sambhavā) *adj.* (*f.*) arising out of (the relative positions of) the limbs of the body क्षयवृद्धिरुदाहृता। स्थानानां बहुसंस्थत्वादङ्गावयवसम्भवा ViṣṇuDhaP. iii. 39. 40.

अङ्गावयवाकार (aṅgāvayavākāra) *m.* (Gr.) form of part of a

base or a stem हल: परस्याङ्गावयवाकारस्येत्यर्थेन सिद्धे आदिग्रहणं स्पष्टार्थम् LaS'abdeS'e. ii. 490. 9.

अङ्गावयवौष्ठ्य (aṅgāvayavauṣṭhya) *n.* (Gr.) labial (consonant) forming part of a stem अङ्गावयवौष्ठ्यपूर्वो य ऋत् तदन्तस्याङ्गस्य उत् स्यात् Siddhā-Kau. 400A. 13; LaS'abdeS'e. ii. 579. 12.

अङ्गावर (aṅgāvara) *m.* son अङ्गावर:(?) पुत्र: JñānDī. *on* v. 70. 55.

अङ्गावरण (aṅgāvaraṇa) *n.* **A** enclosure made of the subordinate (deities) अङ्गावरणमाराध्य पत्रेषु प्रयजेत् प्रिया: SāraTi. 17. 91; **B** covering the limbs अङ्गावरणवैवर्ण्यसाचीकृतमुखादय: । अमर्षोऽभिहित: SāhiSā. 5. 45; **C** protection of the body (with *mantras*) तन्त्रज्ञानां निजाङ्गावरणकृतधियां साहसैकाग्र्यभाजाम्…समितौ धूननान्यश्रुवाना ।…कृपाणी KhaḍgaS'. 90; **D** protection of the constituents (of the kingdom), KhaḍgaS'. 90.

अङ्गावरणतर्पण (aṅgāvaraṇa-tarpaṇa) *n.* offering of libations to Aṅga (deities) and Āvaraṇa (deities) शक्तिपात्रामृतैस्तद्वदङ्गावरणतर्पणम् Mah-NirvāT. 6. 52.

अङ्गावरणसंयुक्त (aṅgāvaraṇa-saṁyukta) *adj.* [*f.* -ā] associated with Aṅga (deities) and Āvaraṇa (deities) अङ्गावरणसंयुक्ताम्…। पूजयेत्परया भक्त्या महालक्ष्मीम् BṛBrahmaS. i. 8. 66.

अङ्गावरणसंयुत (aṅgāvaraṇa-saṁyuta) *adj.* accompanied by the Aṅga (deities) and Āvaraṇa (deities) आवाह्य पूजयेत् तस्यामङ्गावरणसंयुतम् (हेरम्बम्) S'āraTi. 13. 110.

अङ्गावलोक (aṅgāvaloka) *m.* looking at the body or limbs विबोधश्वेतनागम: । जृम्भाङ्गभङ्गनयनमीलनाङ्गावलोककृत् SāhiDa. 151. 4.

अङ्गावलोकन (aṅgāvalokana) *n.* looking at the limbs (arms or shoulders) (गर्वस्य) तस्यासूयावज्ञाधर्षणानुत्तरदानासम्भाषणाङ्गावलोकन°…°वचनविच्छेदादिभिरनुभावैरभिनय: प्रयोक्तव्य: NāṭyaS'ā. 7. 102; (गर्व:) आश्रितेष्वप्यवज्ञानाद्दोर्द्वयाङ्गावलोकनात् BhāvPra.(S'ā.) 22. 8 (1)

अङ्गावसाद (aṅgāvasāda) *m.* **A** necrosis कफपित्तात्…अंगावसादविक्षेपप्रलापारोचकभ्रमा: AṣṭāSaṁ. i. 296. 5 (3. 13) = AṣṭāHṛ. iii. 13. 60; RugVi. 52. 18; **B** lassitude of the body अध्येतॄणां दधानं भृशमलसदृशां किंचिदङ्गावसादं देवस्य…भवतु समुचितश्रेयसे मध्यमह्न: SubhāRaK. 31. 6.

अङ्गावसादन (aṅgāvasādana) *n.* necrosis तमकं छर्दिं क्लैब्यमङ्गावसादनम् (जयेच्छीघ्रं हरीतकी) CaraS. vi. 1(1). 33.

अङ्गावसानक (aṅgāvasānaka) *n.* end of a part or constituent उपर्युपरि पीठानां सन्धिरङ्गावसानके ।… सन्धिर्न शस्यते ĪśānS'iPa. ii. 39. 86.

अङ्गावस्थित (aṅgāvasthita) *adj.* existent in the part सङ्घातसामान्यात्त्रिवृत्त्वं पुनरङ्गावस्थितम् ṬupṬ. 175. 13 (*on* viii. 3. 4)

अङ्गावाप्ति (aṅgāvāpti) *f.* obtainment or regaining of the body तामनङ्गस्याङ्गावाप्तौ पुनरिव नवां सिद्धिमालेखयामि KarṇaSu. 1. 22.

अङ्गाविशेष (aṅgāviśeṣa) *m.* [Inst.] without making any distinction among the limbs सुवर्णकारम् … हेमादिचौर्ये … अङ्गाविशेषेण सर्वदेहं वा खण्डशश्छेदयेत् ManvaMu. 417. 17 (*on* 9. 292)

अङ्गावृति (aṅgāvṛti) *f.* **1** enclosure made of subordinate (deities) around (the principal deity) देवीं संपूजयेत् तस्यामङ्गाद्यावरणै: सह । आदावङ्गावृति: S'āraTi. 7. 24; 11. 11; 16. 52; अङ्गावृतेस्तु परतोऽष्टगणेशयुक्त:…अभिपूज्य: ĪśānS'iPa. i. 16. 54; यजेत् । अङ्गावृत्तिं(? तिं) मध्ययोनावन्तरे त्वायुधावृतिम् Tantr-Rā. 25. 82; **2** covering of the body (चित्तस्य संभ्रमो य: स्यादावेगोऽयं स चाष्टधा) वातजेऽङ्गावृतिक्षिप्रगतिदृग्व्याजेनादय: BhaktiRaSi. ii. 4. 27.

अङ्गावृत्ति (aṅgāvṛtti) *f.* repeated performance of the subsidiary rites न हि प्रत्यधिकारमङ्गावृत्ति: CaturCin. iii(1). 113. 2; प्रतिप्रधानमङ्गावृत्तिरिति न्यायाच्च भेदेन संमार्ग: VīraMi.(Saṁskāra.) 977. 14; न तावत्प्रयोगविधिभेदादङ्गावृत्ति: BhāṭṭDī. iv. 145. 2 (*on* xi. 1. 8); iv. 153. 14 (*on* xi. 2. 1); यथा च सवनीये नाङ्गावृत्ति: MīmāKau. iii(2). 170. 12 (*on* ii. 2. 3); पर्वद्वयेऽपि साङ्गत्रिकद्वयविधानेनाङ्गावृत्तिपरमेवेदमवश्यं स्वीकार्यम् MayūMāli. 807. 15 (*on* xi. 2. 2)

अङ्गावृत्तिन्याय (aṅgāvṛtti-nyāya) *m.* maxim of repeated performance of the subsidiary rites (for each principal rite) तथा सति हि प्रतिप्रधानमङ्गावृत्तिन्यायात्प्रत्येकमुपधानं सिध्यति VidhiRa. 10 (47. 14)

अङ्गावृत्तिलक्षण (aṅgāvṛtti-lakṣaṇa) *adj.* of the nature of (i. e. consisting of) the repetition of the subsidiary rites (for each principal rite) उपकारभूयस्त्वमङ्गावृत्तिलक्षणं फलभूयस्त्वे पर्यवस्यति । यथा सस्यादिषु कर्षणावृत्तिकृतो भूयानुपकार: फलं वर्धयति तद्वत् NyāyMāVi. 625. 1 (*on* xi. 1. 7)

अङ्गावृत्त्युपपत्ति (aṅgāvṛtty-upapatti) *f.* reasonableness of the repetition of the subsidiary rites दर्शपूर्णमाससंज्ञयो: कर्मणोर्भेदेन तत्राङ्गावृत्त्युपपत्तावपि MīmāKau. iii(2). 200. 1 (*on* ii. 2. 16)

अङ्गाशौच (aṅgāśauca) *n.* physical impurity or pollution कदलीपत्रादिष्वपि भोजनं नास्तीति दर्शयति । अङ्गाशौचपर्यन्तमेतत् HārLa. 159. 3; शावमाशौचमङ्गाशौचमस्पृश्यताहेतु(? तु:) ManvaVi. 627. 11 (*on* 5. 62); सूतकवदङ्गाशौचवदित्यर्थ: । सूतकनिमित्तं त्वस्पृश्यत्वं दशरात्रं मातुरेव DīpKa. 77. 15 (*on* 3. 18)

अङ्गाश्रय (aṅgāśraya) *adj.* **1** (Gr.) relating to the base or stem (before the addition of a suffix) अङ्गाश्रये चैकशेषवचनम् Vār. 7 (*on* P. i. 2. 64); अङ्गाश्रये च कार्ये एकशेषो वक्तव्य: MahāBh. i. 235. 9 (*on* i. 2. 64); किम: कादेशे कृतेऽङ्गाश्रया इनदीर्घत्वैस्भावा भवन्ति KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 56; यस्माद्बहिरङ्गात्वैचौ । तद्धिताश्रयत्वादङ्गाश्रयत्वाच्च Nyās. i. 106. 9 (*on* i. 1. 57); स्मायादिकं तावदङ्गाश्रयम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. i. 1. 28; **2** relating to the subsidiary (rite) अङ्गाश्रयो हि नियमो भवितुमर्हति S'ābaBh. 1295. 9 (*on* v. 1. 12); **3** related to the accessory part (like *Udgītha* etc.) 'य एवं विद्वान्साम गायति' इति च अङ्गाश्रयमेव विज्ञानमुपसंहरति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 782. 2 (*on* iv. 1. 6); न च गोदोहनादिवदङ्गाश्रयत्वेन यजमानकर्तृकत्वासंभव: BrahmSūBh. (Rā.) 706. 5 (*on* iii. 4. 44); अङ्गाश्रयमुपासनमङ्गिनिरपेक्षम् VedāntKau. 339. 4 (*on* iii. 3. 42); 353. 1 (*on* iii. 3. 62)

अङ्गाश्रयसद्मन् (aṅgāśraya-sadman) *n.* temple of a subordinate deity तथाङ्गाश्रयसद्मानि (प्रकुर्वन्ति ये) PāraS. 8. 179.

अङ्गाश्रयविज्ञान (aṅgāśraya-vijñāna) *n.* meditation (as something else) on what is an auxiliary part 'य एवं विद्वान् साम गायति' इत्यङ्गाश्रयविज्ञानमुपसंहृतम् S'rutaPra. ii. 579. 7 (*on* iv. 1. 6)

अङ्गाश्रयोपासन (aṅgāśrayopasāna) *n.* meditation (as something else) on what is an auxiliary part यज्ञस्यैव ह्यङ्गाश्रयोपासनं न दानादे: S'ruta-Pra. ii. 590. 4 (*on* iv. 1. 18)

अङ्गाश्रित (aṅgāśrita) *adj.* [*f.* -ā] **1** related to or dependent on the subsidiary येषां पदार्थानामङ्गत्वं नावगतं तेषामङ्गता निष्प्रमाणिका कल्प्येत । अङ्गाश्रितश्च क्रम: ṬupṬ. 52. 18 (*on* v. 1. 12) अङ्गाश्रितान्युपासनानि स्वामिनो यजमानस्य कर्तव्यानि किं वा ऋत्विज: BrahmSūBh.(Bhā.) 214. 24 (*on* iii. 4. 43); अङ्गाश्रितमुपासनं ऋत्विज: कर्म VedāntKau. 377. 23 (*on* iii. 4. 44); अङ्गस्य हि सतश्चोदकात् कथंभावाकाङ्क्षया कल्प्यात्प्राप्ति: न त्वङ्गाश्रितानां फलार्थगुणानाम् S'ivārkaMaDī. i. 144. 10 (*on* i. 1. 3); VidhiRa. 2 (7. 19); न च होमाङ्गभूतचतुस्सङ्ख्याया: प्रधानाश्रितत्वादङ्गाश्रितया ग्रहणाङ्गभूतयाष्टसङ्ख्यया बाधासंभव: BhāṭṭDī. ii. 106. 16 (*on* iv. 1. 17); वचनानि तानि गोदोहनवदङ्गाश्रितगुणफलसंबन्धविधानार्थानि LalitāSaBh. 209. 10 (*on* 255); **2** related to or dependent on the body (of poetry) अङ्गाश्रितास्त्वलङ्कारा: Dhvanyā. 2. 6; अङ्गाश्रिता अलङ्कारा: । रसस्याङ्गिनो यदङ्गं शब्दार्थौ तदाश्रिता अलङ्कारा: Kāvyānu.(He.) 20. 5; **3** dependent on (i. e. connected with) a limb of the body यद्यदङ्गाश्रितं चास्थि यद्यद्रूपमगान्मुने: तत्तदस्थ्युद्भूतं शस्त्रं तत्तदाकारकं ह्यभूत् NītiPra. 2. 57.

अङ्गाश्रितत्व (aṅgāśrita-tva) *n.* **1** dependence on or being related to the subsidiary part (न) अङ्गावबद्धान्युपासनानि समुच्चित्यानुष्ठेयानि अङ्गाश्रितत्वेऽपि भिन्नफलत्वात् PrakaVi. 925. 24; **2** dependence on or being related to the limbs (of the body) निरधिकारित्वादङ्गाश्रितत्वेन देवतोपासनं न कार्यम् TattvPrakā. 184B. 5 (*on* iii. 3. 63); 185A. 2 (iii. 3. 66); 201B. 11 (*on* iv. 1. 6)

अङ्गाश्रितोपाङ्गवत् (aṅgāśritopāṅga-vat) *adv.* like a subsidiary dependent on or relating to its subsidiary अङ्गाश्रितोपासनानि नियमेन क्रतौ समुच्चित्यानुष्ठेयानि नियमेन समुच्चीयमानाङ्गव्यपाश्रयत्वात् अङ्गाश्रितोपाङ्गवत् Praka-Vi. 923. 20.

अङ्गाश्रितोपासन (aṅgāśritopāsana) *n.* worship that is dependent on or relating to the accessory (of a sacrifice) अङ्गाश्रितोपासनानि नियमेन क्रतौ समुच्चित्यानुष्ठेयानि PrakaVi. 923. 19; 'य एवासौ तपति तमुद्गीथमुपासीत' इत्यादीन्यङ्गाश्रितोपासनानि श्रूयन्ते VedāntKau. 388. 24 (*on* iv. 1. 6)

अङ्गाश्रितोपासना (aṅgāśritopāsanā) *f.* worship that is dependent on or relating to the accessory (of a sacrifice) अङ्गाश्रितोपासनया…दासीनतां नापेक्षते NayaMañ. IV. i. 6. 10.

अङ्गाश्रितोपास्ति (aṅgāśritopāsti) *f.* worship that is dependent on or relating to the aceessory (of a sacrifice) अङ्गाश्रितोपास्तीनां याजमानत्वे विप्रतिपन्नं प्रति तदर्थमृत्विक्परिक्रयस्यासिद्धे: VedāntKa. 502. 12 (*on* iii. 4. 44)

अङ्गाश्लेष (aṅgāśleṣa) *m.* embracing of the body न मणितपदैर्नाङ्गाश्लेषै: … अलभ्यत तत्सुखम् Kapphiṇā. 14. 18.

अङ्गाष्टक (aṅgāṣṭaka) *n.* aggregate of eight kinds of medical treatment अङ्गाष्टकं च हारीते उक्तम् 'शल्यं शालाक्यमगदं कुमारभरणं तथा । कायभूतक्रिया वाजीकरणं च रसायनम्' । इति VīraMi. (Lakṣaṇa.) 212. 11.

अङ्गासक्ति (aṅgāsakti) *f.* devotion to the (six) ancillary sciences

(of the Vedas) ग्रामे मनसा अरण्ये ··· तिष्ठन् व्रजन्नासीनः शयानो वा सर्वथा स्वाध्यायमधीयीत न त्वङ्गासक्त्या प्रधानत्यागः BālamBha. i. 343. 23 (*on* 1. 10)

अङ्गासङ्गा (aṅgāsaṅgā) *adj.* (*f.*) clinging to the body अङ्गासङ्गा सदा श्रीः ··· ते ··· मुरहर Nārāy. i. 1. 10.

अङ्गासङ्गिन् (aṅgāsaṅg-in) *adj.* sticking to the body, remaining on the body अङ्गासङ्गिमृणालकाण्डमयते भृङ्गावलीनां रुचम् Kuval. 67 (54)

अङ्गासमर्थ (aṅgāsamartha) *adj.* who is not able to perform the subsidiary rite न त्वङ्गासमर्थः प्रधानमात्रसमर्थः काम्ये कर्मण्यधिकारी MīmāNyāPra. 243. 18.

अङ्गासंभव (aṅgāsambhava) *m.* impossibility of (the occurrence of) a subsidiary संस्थासंयोगात्संस्थितस्य पुनरङ्गासंभवान्नाङ्गप्रयोजनसंबन्धः S'āstrDī. 389. 12 (*on* iv. 3. 14)

अङ्गासौष्ठव (aṅgāsauṣṭhava) *n.* absence of beauty of body अङ्गासौष्ठवादीनामपि दशानामुभयेषामप्युभयत्र संभवेऽपि चिरंतनप्रसिद्ध्या विविच्य प्रतिपादनम् SāhiDa. 180. 4.

अङ्गास्त (aṅgāsta) *n.* the seventh zodiacal sign from the tenth sign शरामेन्दुबिम्बत्रिभोनाङ्गसक्तकदम्बोत्थवृत्तान्तरं यद् भवृत्ते । परं तत्ततोऽङ्गास्तबिम्बीयवृत्ते तयोरल्पमप्यन्तरं कल्पयित्वा ··· चलेषुः कृतः SiddhāTaVi. 327. 7.

अङ्गास्पर्श (aṅgāsparśa) *m.* **1** (impurity or pollution) involving absence of touching of the body अतिक्रान्तदशाहं सपिण्डमरणं श्रुत्वा सचेलस्नानमात्रेणाङ्गास्पर्शनिवृत्त्या स्पृश्यो भवति HārLa. 33. 8; दशाहाशौचव्यपगमे कर्मानर्हत्वलक्षणस्य त्र्यहाशौचस्योक्तत्वात्तदङ्गास्पर्शविषयम् ManvaMu. 210. 1 (*on* 5. 77); **2** absence of contact with the body आपस्तम्बस्त्वङ्गास्पर्शेऽप्याचमनमाह SmṛtiCan. ii. 265. 18.

अङ्गास्फालन (aṅgāsphālana) *n.* striking on the limbs or the body पयोबिन्दवः । ··· अङ्गास्फालनभग्ननिद्रगृहिणीचित्तव्यथादायिनः KāvyālaṅSū. iv. 2. 10.

अङ्गाहत (aṅgāhata) *adj.* mutiplied by six क्षित्यर्धमङ्गाहतमिन्दुखण्डं खपक्षयुक् खण्डफलं विमर्दम् Bhāsv. 6. 3; रवी रविगुणाचाङ्गारकोऽङ्गाहतः Golā. 251. 31 (31. 7)

अङ्गाहुति (aṅgāhuti) *f.* subsidiary offering नाङ्गाहुतिमन्तर्हिताम् दद्यात् Atharvaprāyaścitta. 4. 2 (JAOS. xxxiii. 113)

अङ्गाहृता (aṅgāhṛtā) *adj.* (*f.*) divided by six द्विगुणैकोनपदोत्तरकृतिहतिरङ्गाहृता चयार्धयुता । ··· चितिचितिका GaṇiSāSam. 5. 305.

अङ्गाह्लादकर (aṅgāhlāda-kara) *adj.* giving pleasure to the body अङ्गाह्लादकरो वायुरुष्णान्नमुदकं शुचि MārkP. 61. 57.

अङ्गि (aṅg-i) (*Gr.*) the root *aṅg-* अंगिमदिमंदिभ्य आरन् Uṇā. 3. 134; अङ्गिजसिसहिभ्य उरिन् SaraKaṇṭhā. (Gr.) ii. 1. 230; ii. 2. 124; ii. 3. 40.

अङ्गिका (aṅg-ikā) *f.* **1** bodice or jacket अङ्गिका च ··· विविधाकृतिः Mānaso. iii. 6. 1032; चोलः कञ्चुलिका कूर्पासकोऽङ्गिका च कञ्चुके AbhidhāCin. 674; कूर्पासेऽप्यङ्गिका NāmS'il. 1805; चोलोऽङ्गिका कञ्चुलिका KośaKaTa. 1. 5377; KalpaK. 52. 293; ParaNā. 2276; **2** name of a woman स्त्रावस्त्यामङ्गिकागर्भे कम्पनापोभिधोऽभवत् PadmP.(Ra.) 91. 23; *adj.* having subsidiary parts प्रमाणेन विधातव्या (खकारा ?) भूमिरङ्गिका SamarāSū. 63. 47.

अङ्गिकाल (aṅgi-kāla) *m.* prescribed time (for the performance) of the principal (sacrifice) अग्निं चित्वा यजेत्सौत्रामण्येत्यङ्गेष्टिरीदृशी । अङ्गिकाले स्वकाले वा NyāyMāVi. 253. 16 (*on* iv. 3. 20); तच्चाङ्गमङ्गिकाले अङ्गिना सह प्रयोक्तव्यम् VīraMi. (Vyavahāra.) 202. 22.

अङ्गिगण (aṅgi-gaṇa) *m.* human beings तदिह दूषणमङ्गिगणस्य नो विषमरिर्भुजगो धरणीपतिः । यदसुखं व्यसनभ्रमकारणं वितनुते मदिरा गुणिनिन्दिता SubhāRaSam. 517.

अङ्गिगुणध्यान (aṅgiguṇa-dhyāna) *n.* meditation on the attributes of (the Lord) having a body एवमङ्गिगुणध्यानमभिधायेदानीमङ्गगुणानभिधातुमुपक्रमते GoviBh. 261. 9 (*on* iii. 3. 63)

अङ्गिता (aṅgi-tā) *f.* the state of being the principal स्थायी यो रसस्तस्य ··· रसान्तरैः ··· समावेशो यः स नाङ्गितामुपहन्ति Dhvanyā. 379. 1 (*on* 3. 22); बलीयस्त्वेनेह प्राधान्यमभिमतं न त्वङ्गितया TattvVai. 73. 22 (*on* 2. 13); निरोधः प्रकृष्टसत्त्वस्याङ्गितया चेतसः परिणामः RājMār. 45. 1; न पोषक इति । अपि त्वङ्गितयैव प्रतिभासते Kāvyānu.(He.) 141. 19; 'सकृन्महालये श्वः स्यादष्टकास्वन्त एव हि' अत्र सप्तमीनिर्देशात् अङ्गिता स्फुटैव NirṇaSi. 345. 8.

अङ्गिताबोधवत् (aṅgitābodha-vat) *adv.* as in the case of conveying the state of something being the principal प्रकरणाभावेऽपि तैत्तिरीयशाखास्थवाक्येन ज्योतिष्टोमस्याङ्गिताबोधवदुपपादकताबोधस्याप्युपपत्तौ ग्रहणे देवतासंयोगस्योपपत्तेः MīmāKau. ii. 62. 9 (*on* ii. 3. 20)

अङ्गितावच्छेदक (aṅgitāvaccheda-ka) *adj.* delimiting (factor) of (something) being the principal अङ्गितावच्छेदकसद्भावेऽपि निमित्ताभावात् ··· विकृतौ ··· नैवाग्रतावाविशेषः प्राप्येत MīmāKau. ii. 10. 15 (*on* ii. 3. 2); ii. 142. 18 (*on* iii. 1. 7); ii. 332. 20 (*on* iii. 3. 11)

अङ्गित्व (aṅgi-tva) *n.* **1 A** the state of being the chief or the main thing स चाङ्गित्वेनावभासमानो ध्वनेरात्मा Dhvanyā. 180. 1 (*on* 2. 3); अथ व्यापकत्वाङ्गित्वे तस्योपगम्येते Loc. 39. 22 (*on* 1. 13); 65. 4 (*on* 2. 3); मुख्ये रसेऽपि तेऽङ्गित्वं प्राप्नुवन्ति कदाचन KāvyPra. 127. 3; न च तस्य तदङ्गभावो भणितुं युज्यते अङ्गित्वेनेष्टत्वात् VyaktiVi. 21. 16; द्वयोर्विरुद्धयोरङ्गित्वे दोषः नाङ्गभावप्राप्तौ Kavyānu.(He.) 137. 3; न समालङ्कार एव किन्तु कणनासामर्थ्यस्य वाक्यार्थत्वेन प्राधान्यात्तदुपाकृतस्याशक्यालङ्कारस्याङ्गित्वम् AlaṅkāRa. 65(32); भावशान्त्यादयोऽङ्गित्वं रसे मुख्ये प्रयान्ति च BhāvPra.(Sā.) 173. 18(6); रसस्य मुख्यत्वे सत्यपि ··· कदाचिदङ्गित्वमनुभवन्ति भावशान्त्यादयः Ekāva. 3. 1(247) (107. 12); 4. 2(9) (132. 2); 8. 29(20) (269. 3); रसस्याङ्गित्वमाप्तस्य धर्माः शौर्यादयो यथा । गुणाः SāhiDa. 449. 2; 496 9; अथाङ्गित्वं प्रथमतो मुख्यानामिह लिख्यते BhaktiRaSi. iv. 8. 18; **1 B** state of being the chief or main (for which subordinate factors are enjoined) द्वितीयया तु साक्षादङ्गित्वमेवोच्यते S'āstrDī. 9. 1 (*on* i. 1. 1); उपनयनं प्रत्यङ्गित्वेनोद्देश्यस्याध्यापनस्य कर्तृगतत्वेऽपि S'ivārkaMaDī. i. 25. 11 (*on* i. 1. 1); अङ्गित्वं तु अङ्गत्वघटकीभूतोद्देश्यताशालित्वरूपम् MīmāKau. ii. 138. 7 (*on* iii. 1. 2); ii. 142. 20 (*on* iii. 1. 7); ii. 253. 1 (*on* iii. 2. 19); **1 C** state of being the chief or main (as a suppport) तस्याङ्गित्वं बलिष्ठत्वमाधारत्वं तथैव च VāstuVi. 8. 48; **2** state of being possessed of a body तेन निर्दग्धकायेन चाराध्य परमेश्वरम् । अनङ्गेन ततः प्राप्तमङ्गित्वं नर्मदातटे SkandP. v(3). 150. 4; **3** state of being predominant यदापि च रजस्तमसोरङ्गित्वं तदापि शान्त एव प्रत्ययः उदीयेत TattvVai. 82. 17 (*on* 2. 18); सत्त्वादीनां साम्येनावस्थितिः प्रधानावस्था । तस्यां च निरपेक्षस्वरूपाणां तेषां कस्यचिदेकस्याङ्गित्वं नोपपद्यते GoviBh. 118. 8 (*on* ii. 2. 8); **4** the state of being the chief (controller) शरीरप्रवृत्तौ पुरुषस्याङ्गित्वात् BrahmSūBh.(Ma.) 29A. 6 (*on* ii. 2. 8); अङ्गित्वं पुरुषस्यैव सर्वैरेवानुभूयते AnuVyā. 24A. 3 (*on* 2. 2); 24A. 5 (*on* 2. 2); पुरुषस्याङ्गित्वेन शरीरस्याङ्गत्वेन च लौकिकपरीक्षकव्यवहारो न स्यात् TattvPrakā. 96B. 7 (*on* ii. 2. 8); अङ्गित्वं प्रधानत्वं शरीरं प्रतीतिशेषः NyāySu.(Ja.) 334B. 10 (*on* ii. 2. 4); 335A. 7 (*on* ii. 2. 5); **5** the state of being the Supreme पुरुषस्याङ्गित्वे ब्रह्मवादप्रवेशो मतहानिश्च AṇuBh. 131. 15 (*on* ii. 2. 8); **6** the state of being the prime or chief cause जनकदृष्टान्तेन कर्मणोऽङ्गित्वं ज्ञानस्य तदङ्गत्वम् AṇuBh. 280. 2 (*on* iii. 4. 19); **7** the state of being the prime factor एतेषु षट्सु आत्मनिक्षेप एवाङ्गित्वान्मुख्यः VedāntRaMañ. 3. 8 (102. 3)

अङ्गित्वनिर्णय (aṅgitva-nirṇaya) *m.* determination of being the chief or principal (object) विचारस्य ··· अङ्गित्वनिर्णयात् AdvaiSi. 859. 7.

अङ्गित्वबोध (aṅgitva-bodha) *m.* knowledge of the nature of being principal सप्तम्या 'तत्र जयान् जुहुया' दित्यत्रेव अङ्गित्वबोधः LalitāSaBh. 11. 33 (*on* 24)

अङ्गित्वव्यवहार (aṅgitva-vyavahāra) *m.* usage as being principal अङ्गित्वव्यवहारोऽनुपपन्नः BrahmSūBh.(Ma.) 29A. 7 (*on* ii. 2. 8)

अङ्गित्वसंभव (aṅgitva-sambhava) *m.* possibility of being the principal अववातादेश्चाङ्गित्वसंभवात् LaCandr. 860. 43.

अङ्गित्वाङ्गीकार (aṅgitvāṅgīkāra) *m.* acceptance of being the main or principal संसारनिवर्तकब्रह्मतत्त्वापरोक्षज्ञानजनकश्रवणस्यैवाङ्गित्वाङ्गीकारात् VivaPraSam. 129. 10.

अङ्गित्वानुपपत्ति (aṅgitvānupapatti) *f.* unreasonableness or impossibility of the nature of being principal अङ्गित्वानुपपत्तेश्च BrahmSū. ii. 2. 8; अङ्गित्वानुपपत्तिलक्षणो दोषस्तावन्न भवद्भिः शक्यः परिहर्तुम् Bhām. 389. 15 (*on* ii. 2. 9); TattvPrakā. 96B. 13 (*on* ii. 2. 9); VedāntKau. 182. 24 (*on* ii. 2. 8); MīmāKau. ii. 274. 10 (*on* iii. 2. 26)

अङ्गित्वाभाव (aṅgitvābhāva) *m.* absence of being the principal आह । मात्रशब्देनाङ्गित्वाभावम् Loc. 48. 19 (*on* 1. 16)

अङ्गिन् (aṅg-in) *adj.* [*f.* -ī] **i** possessed of limbs, composite य एवमेतद्यज्ञायज्ञीयमङ्गेषु प्रोतं वेद । अङ्गी भवति ChāndoU. ii. 19. 2; हृदाद्यङ्गाङ्गतो योऽयमङ्गि पूर्ववदब्जज PauṣkS. 27. 126; तेजोरूपेण शार्वेण हृदा गुप्तं स्वसंश्रये । संनिधायाङ्गिनं कृत्वा पूजयेदुक्तवर्त्मना MṛgendraT. ii. 4. 4; ii. 7. 23; तदङ्गं निष्कृतेरस्या यतोऽसावुदिताङ्गिनी MṛgendraT. ii. 8. 100; **ii** principal, chief मह इति अङ्गिनि चतुर्थव्याहृत्यात्मनि ब्रह्मणि प्रतितिष्ठति TaiUBh. 204. 21 (*on* 1. 6); अङ्गिनि हि गृहीतेऽङ्गानि गृहीतान्येव भवन्ति KenUBh. 61. 19 (*on* 4. 8); उपकारि सिद्धमङ्गम् । साध्योऽनुपकारकस्त्वङ्गीति Nyās. ii. 409. 19 (*on* vi. 2. 155); यत्र यस्या-

मङ्गी रसो यः प्राणरूपः VakroJī. 232. 11; अङ्गिन आनन्दमयस्यैव ब्रह्मणः प्राधान्यम् Bhām. 135. 14 (*on* i. 1. 12); ननु समाधिरपि वक्ष्यमाणस्याङ्गिनो योगस्याङ्गम् TattvVai. 2. 22 (*on* 1. 1); 2. 26 (*on* 1. 1); MayaMa. 2. 6; एवम्…तदुपयोगिनं चाङ्गिनं चाङ्गव्यापारं प्रदर्श्य…अङ्गविक्षेपं करोति AbhinBhā. i. 176. 3 (*on* 4. 262); NānārthaSaṁ. i. 40. 2; एषामङ्गिनो विद्यामयक्रतोः … तदङ्गभूतविद्यामयक्रतुप्रतीतेः VedāntPāSau. 342. 10 (*on* iii 3. 46); अङ्गिनि रसे स्थिता ये बिभ्रत्युत्कर्षहेतुतां सततम् । आत्मनि शौर्यादय इव ते नामैते गुणाः कथिताः Ekāva. 5. 1; उपकार्यस्य फलहेतोरङ्गिनः स्वाङ्गेन सह समुच्चयायोगात् S'atDū. 60. 7; तत्साक्षात्काराय श्रवणमङ्गि AdvaiSi. 859. 1; एक एव भवेदङ्गी शृङ्गारो वीर एव वा SāhiDa. 274. 1; 354. 8; समीहितमङ्गि TantrRaha. 51. 30; Nyāyāmṛ. 615A. 2; अङ्गिन्यन्यस्मिन्नङ्गयोर्वा न विरोधः RasGaṅ. 59. 12; अग्निष्टुन्मात्रं विषयः अङ्गि LaCandr. 359. 19; **iii** possessed of elements (of royal power) व्यायामे वृद्धिरङ्गिनाम् S'isuVa. 2. 94; **iv** corporeal, incarnate, embodied अर्थशास्त्रैरिवाङ्गिभिः … मन्त्रिभिर्वृतः (बाहुबलिः) TriṣaS'aPuC. i. 3. 346; तत्रानुगोकुलं गावः प्लावयन्ति महीतलम् । क्षीरनद्य इवाङ्गिन्यः TriṣaS'aPuC. ii. 1. 12; तस्यासीन्मङ्गला नाम … पत्नी कुललक्ष्मीरिवाङ्गिनी TriṣaS'aPuC. iii. 3. 133; iv. 1. 166; साभात्तस्य करगता गार्हस्थ्यश्रीरिवाङ्गिनी PariPar. 1. 194; अङ्गिनीव जये तस्मिन् … अश्वत्थामा चिरं तस्थौ PāṇḍaC. 13. 564; अपश्यत्तपसा क्षामं मुनिं शममिवाङ्गिनम् MalliC. 7. 209; शिखण्डिनः स्मयमिवाङ्गिनम् … अत्यजन्निजतनूरुतनूरुहकैतवात् VasaViKā. 6. 31; आवृतं साधुवर्गेण साधुधर्ममिवाङ्गिनम् SamarāSaṁ. 2. 149; तमुपासत तत्रत्या मुनयो त्रिनयोज्ज्वलम् । तपसामात्मतप्तानां फलोदयमिवाङ्गिनम् (रामम्) Rāgh. 7. 6.

अङ्गिन् (aṅg-ín) *m.* **A** creature, embodied being, human being अङ्गिने स्वाहा TaiS. VII. v. 12. 2; आक्रान्तौ … अङ्गिनां तमसेवोभौ गुणौ प्रथममध्यमौ RaghuVa. 10. 38; व्यायामे वृद्धिरङ्गिनाम् S'isuVa. 2. 94; तुष्येदङ्गीव साक्षात्तरुरिव सकलो मूलसंतर्पणेन S'atS'lo. 85; शुक्लध्यानमितो वक्ष्ये साक्षान्मुक्त्यङ्गमङ्गिनाम् MahāP. 21. 165; क्षणभङ्गुरमङ्गमङ्गिनां न गता यौवनिका निवर्तते RāghPāṇ.(Dha.) 4. 6; हितयाङ्गिनाम् । अर्धमागधया वाण्या धर्मं कथयति स यः BṛKathāK. 51. 10; उपहारायोपनीतानामङ्गिनाम् YaśasCam. i. 146. 4; भूमौ जन्मेति रत्नानां यथा सर्वत्र नोद्भवः । तथात्मजमिति ध्यानं सर्वत्राङ्गिनि नोद्भवेत् YaśasCam. ii. 392. 12; आदौ मध्वमधु प्रान्ते सर्वमिन्द्रियजं सुखम् । प्रातःस्नायिषु हेमन्ते तोयमुष्णमिवाङ्गिषु YaśasCam. ii. 395. 14; न पुनरिह समर्था ध्वंसितुं दुःखमेते तदपि बत विधत्ते पापमङ्गी तदर्थम् SubhāRaSaṁ. 8; अङ्गिभिः । परिष्वङ्गोऽपि रामाणां सौख्याय पुलकाय च SkandP. vi. 144. 145; अङ्गविकारैः अङ्गिनो विकृतिर्लक्ष्यते SaraKaṇṭhā. 325. 1; Vaija. 173. 1; विभेदैरान्तरैर्भिन्नो नवधा योनिरङ्गिनाम् TriṣaS'aPuC. iv. 4. 242; विश्वामित्रे जगन्नेत्रे परलोकमुपेयुषि । तमोभिः पर्यपूर्यन्त लोचनानि तदाङ्गिनाम् MalliC. 1. 86; अहो सुपात्रदानस्य यत्फलं जायतेऽङ्गिनाम् । वागीशोऽपि गिरां गुम्फैस्तद्वर्णयितुमक्षमः MalliC. 2. 200; त्वामुपासते स्मानिशमङ्गिनः VasaViKā. 9. 9; भिल्लः…आस्तां हस्तेन दृष्ट्यापि संहरन् वर्ततेऽङ्गिनः PārśvC. 3. 1096; न हि अविकृतमङ्गमङ्गिनो विकारं प्रति हेतुः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. ii. 3. 20; PrakriKau. i. 409. 4; SiddhāKau. 142B. 7; अणूनि गुणरूपाणि शिक्षारूपाणि चाङ्गिनाम् SamarāSaṁ. 1. 291; मांसाहाराच्च तेष्वङ्गिनः पतन्ति TīrthaKa. 68. 6; नीरन्ध्रप्रसृतैर्बाणैः कल्पिते मेघमण्डले । युक्तमेवोदडीयन्त हंसा हृत्सरसोऽङ्गिनाम् HammīMaKā. 9. 123; परिवृत्य दिनक्षपे इव ध्रुवमेतोऽङ्गिनि संपदापदौ NemiC. 11. 17; Jīvān. 98. 3; न हि निर्जीवस्याङ्गिनोऽङ्गं सजीवं दृष्टम् Bhāsk. i. 65. 6 (*on* i. 1. 3); **B** principal, chief अद्धा(? र्धा)ङ्गिनोर्भेदफलं विस्तीर्णं निरपेक्षकम् PañcaRā.(Nā.) i. 15. 21; संमार्गे त्वङ्गिनां पुनः । निर्देशं प्रति या संख्या सा कथं स्याद्विवक्षिता VākyaP. 3. 59; न चाङ्गनिर्णयोक्त्यैव निर्णयं मन्यतेऽङ्गिनः BṛĀraUBhVā. iv. 3. 968; स्थित्वैवमङ्गभूतेषु प्रतितिष्ठत्यथाङ्गिनि TaiUBhVā. 28. 5(1); यतः काव्यविशेषोऽङ्गी ध्वनिरिति कथितः Dhvanyā. 131. 3 (*on* 1. 13); कर्तव्यमङ्गिनः परिपोषणम् DaśRū. 3. 32; अविभिन्नस्वभावानां यदभिन्नं प्रयोजनम् । अङ्गानामङ्गिना सार्धममृतीकरणं हि तत् ĪśānS'iPa. i. 8. 20. अङ्गिनोऽननुसन्धानम् … रसे दोषाः स्युरीदृशाः KāvyPra. 434. 3; न च भर्तुरशक्त्या पत्न्यपि प्रवर्ततामिति युक्तम्, पत्नीशब्दस्य स्वामिवचनत्वाद् अङ्गिनि द्वादशवार्षिके तस्या अनधिकारात् BālaKrī. ii. 108. 18 (*on* 3. 244); यस्याङ्गिनस्ते दोषास्तदभावे न दोषाः Kāvyānu.(He.) 20. 2; प्रख्यातो धीरललितः शृङ्गारोऽङ्गी सलक्षणः BhāvPra.(S'ā.) 243. 19 (8); पदारविन्दस्याङ्गत्वेऽप्यङ्गाङ्गिनोरभेदविवक्षया VedāntRaMañ. 3. 8 (120. 9); भवेद्विरोधो नान्योन्यमङ्गिन्यङ्गत्वमाप्तयोः SāhiDa. 443. 2; न चाङ्गयेवाङ्गतां गन्तुमुत्सहते SarvaDaSaṁ. 15. 168; अङ्गाङ्गिनोः, अङ्गिन्यन्यस्मिन्नङ्गयोर्वा न विरोधः RasGaṅ. 59. 11; अङ्गिनामङ्गयोश्च विभागे सति BhāṭṭCin. 9. 13 (*on* xiii. 2. 3); **C** composite entity, one possessed of constituent parts, whole अङ्गाद्विकृतात्तद्विकारतश्चेदङ्गिनो वचनम् Vār. (*on* P. ii. 3. 20); येनावयवेन समुदायोऽङ्गी द्योत्यते तस्मिन्भवितव्यम् MahāBh. i. 453. 13 (*on* P. ii. 3. 20); प्राणायामः प्रत्याहारो धारणा ध्यानवीक्षणे । जपः समाधिरित्यङ्गान्यङ्गी योगोऽष्टमः स्वयम् MṛgendraT. iii. 1. 3; एकाद्यसर्वमिति चेदर्थापोहः प्रसज्यते । अङ्गानां प्रतिषिद्धत्वादनिष्टेश्चाङ्गिनः पृथक् TattvSaṁ. 983; तस्याः (i. e. सवर्णसंज्ञायाः) अङ्गभूताया असिद्धावङ्गिनोऽपि ग्रहणकशास्त्रस्यासिद्धिः Prasā. i. 69. 5.

अङ्गिनिरपेक्ष (aṅgi-nirapekṣa) *adj.* independent of the principal अङ्गाश्रयमुपासनमङ्गिनिरपेक्षम् VedāntKau. 339. 4 (*on* iii. 3. 42)

अङ्गिनिरूपण (aṅgi-nirūpaṇa) *n.* expounding of the principal अङ्गत्वे निरूपिते तस्याङ्गिनिरूपणाधीननिरूपणीयत्वात् MīmāKau. ii. 142. 20 (*on* iii. 1. 7)

अङ्गिनिवृत्ति (aṅgi-nivṛtti) *f.* disappearance of the principal उताङ्गिनिवृत्तेरेवार्थात्तदङ्गस्यापि निवृत्तेः S'atDū. 225. 6.

अङ्गिनिष्ठत्व (aṅginiṣṭha-tva) *n.* the state of residing in the principal ध्येया गुणा द्वेधा बोध्याः । अङ्गिनिष्ठत्वादङ्गनिष्ठत्वाच्चेति स्फुटीभावि GoviBh. 220. 10 (*on* iii. 3. 0)

अङ्गिनिष्ठा (aṅgi-niṣṭhā) *f.* principal meditation अङ्गचिन्ता कृता अङ्गिनिष्ठासिद्धिसमयो निरूप्यते S'rutaPra. ii. 567. 28 (*on* iii. 4. 50)

अङ्गिनी (aṅgin-ī) *f.* **A** woman, wife त्वम् … असंख्यगुणलाभार्थमङ्गिनी मङ्गिनीव मे S'āliC. 3. 18; श्रुत्वेत्याह कुमारोऽपि मङ्गिनीमङ्गिनीं दिश PrabhāC. 22. 24; **B** one of the sixteen *śaktis* belonging to the second *āvaraṇa* of S'auṇḍā बिम्बा वर्णिनी चामलाङ्गिनी । द्रविणी द्राविणी चैव शक्तयः षोडशैव तु । कथितं हि … शौण्डाया व्यूहमुत्तमम् LiṅgaP. ii. 27. 162; **C** name of a plant अङ्गिनीपलासप्रकरनीलाः पयोमुचः TilaMañ. 179. 15.

अङ्गिनीपलास (aṅginī-palāsa) *m.* leaf of the *aṅginī* plant अङ्गिनीपलासप्रकरनीलाः पयोमुचः TilaMañ. 179. 15.

अङ्गिपोषिन् (aṅgipoṣ-in) *adj.* strengthening the principal स एवाङ्गं भवेदङ्गिपोषी संचारितां व्रजन् BhaktiRaSi. iv. 8. 22.

अङ्गिप्रधान (aṅgi-pradhāna) *adj.* in which the whole is principal चतुर्धाङ्गिप्रधानं स्यादर्थभूयिष्ठरूपकम् SaraKaṇṭhā. 418. 25; 420. 10.

अङ्गिप्रधानरूपक (aṅgipradhāna-rūpaka) *n.* metaphor in which the whole is principal समस्तं नाम रूपकमिदमङ्गिप्रधानरूपकेष्वर्थभूयिष्ठरूपकभेदः SaraKaṇṭhā. 419. 7; 421. 16.

अङ्गिप्रयुक्तत्व (aṅgiprayukta-tva) *n.* the state of being caused by the principal अङ्गाङ्गानामप्यङ्गिप्रयुक्तत्वमस्ति S'ivārkaMaDī. i. 43. 32 (*on* i. 1. 1)

अङ्गिप्रयोजक (aṅgi-prayojaka) *adj.* which causes (the performance of) the main rite साङ्गस्य हि फलसाधनस्य विषयत्वोपगमे तादृशस्यैव फलप्रयुक्तस्योपजीवनादङ्ग(? ङ्गि) प्रयोजको विधिरङ्गानामपि स्यात् NyāyRaMā. 112. 4.

अङ्गिफल (aṅgi-phala) *n.* fruit of the principal (rite) अङ्गानामप्यङ्गिफलाविरुद्धफलमुपपद्यते S'rutaPra. iB. 309. 28 (*on* i. 2. 15); iB. 349. 26 (*on* i. 2. 33); 'तमेव विदित्वाति मृत्युमेति' इत्यादिश्चाङ्गिफलेनाङ्गस्तुतिमात्रम् SiddhāSi. iii. 57. 18; i. 130. 5.

अङ्गिबुद्ध्युदय (aṅgibuddhy-udaya) *m.* rise of the knowledge of the principal (state) पञ्चदश्यो दशाः क्रमभाविन्यः, आद्यास्तावद्दशानामङ्गत्वेन वर्ण्यन्ते । अङ्गिबुद्ध्युदयात् AbhinBhā. iii. 35. 11 (*on* 19. 59)

अङ्गिभाव (aṅgi-bhāva) *m.* status of being the principal ध्वनेरात्माङ्गिभावेन भासमानो व्यवस्थितः Dhvanyā. 2. 3.

अङ्गिभावत्व (aṅgibhāva-tva) *n.* nature of having the status of a principal एवं प्रतिपाद्योऽर्थोऽङ्गिभावत्वेन व्याख्येयः Loc. 90. 27 (*on* 2. 20)

अङ्गिभावोचित (aṅgibhāvocita) *adj.* which deserves to be the main अङ्गिभावोचितस्य रसस्य रसान्तरैः…यः समावेशः…तस्य नाङ्गितामुपहन्ति Loc. 171. 9 (*on* 3. 22)

अङ्गिभिद् (aṅgi-bhid) *m.* one of the faults of aesthetic sentiment (*lit.* break with the principal) अपोषोऽत्युक्तिरङ्गिभित् NāṭyaDa. 173. 24 (125) (comm. बहुरसे प्रबन्धे अवयवभूतरसापेक्षयाङ्गिनोऽवयविभूतस्य रसस्य भिदननुसंधानं दोषः)

अङ्गिभूत (aṅgi-bhūta) *adj.* [*f.* -ā] **A** possessing a body, embodied अङ्गिभूतस्य नाशत्वमनङ्गस्य तु मे वद SkandP. v(3). 150. 15; **B** which has become principal मुखचुम्बनादिक्रिया प्रधानमङ्गिभूता प्रतीयते SaraKaṇṭhā. 468. 12; NyāyMāVi. 483. 7 (*on* i. 1. 3); महापुरुषाणामुदात्तचरितानाम् अङ्गिभूतवस्त्वन्तराङ्गभावेनोपनिबध्यमानं चरितं चोदात्तम् AlaṅkāSa. 184. 8; अङ्गिभूतानां ग्रहणानां विकल्पे प्रमिते MīmāKau. iii(2) 214. 9 (*on* ii. 2. 17)

अङ्गिमात्रानुष्ठान (aṅgimātrānuṣṭhāna) *n.* performance of the principal alone स्वोपनीतस्याध्यापनात् प्रागेव मृतावङ्गिमात्रानुष्ठानाय माणवकान्तरस्वीकारः VivaPraSaṁ. 190. 12.

अङ्गियागविधान (aṅgiyāga-vidhāna) *n.* injunction of the principal sacrifice अङ्गियागविधानाद्धि तदयत्नेन कल्प्यते TantrVā. 362. 18 (*on* ii. 1. 5)

अङ्गिर् (aṅgir) *m.* name of a sage अथर्वा पुरोवाचाङ्गिरे ब्रह्मविद्याम् MuṇḍU. i. 1. 2 (comm. अङ्गिरे अङ्गिर्नाम्ने)

अङ्गिर (áṅgira) *m.* (pl.) name of a group of sages, name of a sage आदङ्गिराः प्रथमं दधिरे वयं इद्धाग्नयः R̥V. i. 83.4; येना नवग्वे अङ्गिरे ··· रेवती रेवदूष R̥V. iv. 51.4; TaiPrāti. 11.17; भृग्वङ्गिरादिभिर्भूयस्तपसोत्थापितस्तदा MahāBhā. iii. 212.15; मन्वत्रिविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्योशनोऽङ्गिराः YājñaSm. 1.4 (*but* Mitā. उशनःशब्दपर्यन्तो द्वन्द्वैकवद्भावः); पुरोधाश्चैव यस्यासावङ्गिरः प्रपितामहः AnargharRā. 3.12 (comm. अङ्गिरामुनिः प्रपितामहो यस्य सः); LiṅgaP. i. 39.64.

अङ्गिरःपुत्र (aṅgiraḥ-putra) *m.* Br̥haspati, the son of Aṅgiras °श्रीभवभूत्यङ्गिरःपुत्रव्यासगुणाढ्यबाणसुकविश्रीभर्तृमेण्ठांशभृत् ।···कविः Damaru. 9.

अङ्गिरःप्रभृति (aṅgiraḥ-prabhr̥ti) *adj.* Aṅgiras and other (sages) न केवलमङ्गिरःप्रभृतय उपासांचक्रिरे ChāndoUBh. 28.3 (*on* i. 2.13)

अङ्गिरःप्रमुख (aṅgiraḥ-pramukha) *adj.* headed by Aṅgiras अङ्गिरःप्रमुखाश्चैव तथा ब्रह्मर्षयोऽपरे MahāBhā. iii. 83.67; MatsyaP. 106.17; BrahmP. 39.10; PadmP. i. 43.17.

अङ्गिरःप्रवर (aṅgiraḥ-pravara) *adj.* the foremost of Aṅgirases तदनुचराः···अङ्गिरःप्रवरसुतमपश्यन् BhāgP. v. 9.13.

अङ्गिरःशिष्य (aṅgiraḥ-śiṣya) *m.* disciple of Aṅgiras स इयायाङ्गिरःशिष्यशतमन्युवनाश्रमम् PadmP.(Ra.) 8.300.

अङ्गिरस् (áṅgiras) *m.* [MAYR; DEBRU. p. 50 / अङ्गतेरसिरिडागमश्च Ujjvaladatta *on* Uṇā. 4.235; येऽङ्गारा आसन् तेऽङ्गिरसोऽभवन् AitBr. 10.13 (378); अङ्गारेष्वङ्गिरा जातः MatsyaP. 195.9; अङ्गारेभ्यः सुतोऽङ्गिरा मुनिः Prasā. ii. 644.25; तं वा एतमङ्गरसं सन्तमङ्गिरा इत्याचक्षते परोक्षेण GopBr. i. 1.7; तं हाङ्गिरा उद्गीथमुपासांचक्र एतमु एवाङ्गिरसं मन्यन्तेऽङ्गानां यद्रसः ChāndoU. i. 2.10] (Pl.) **1 A** name of a semi-divine clan of fire-worshippers **B** name of a class of Pitr̥s **C i** name of the Atharvaveda **ii** Aṅgirases with Atharvans as the Atharvaveda **iii** *mantras* composed by the Aṅgirases **D** name of a Kṣatriya family **E** name of a clan comprising of fifteen or sixteen groups **F** name of a group of gods **G** name of a *gotra* (Sg.) **2 A** eponymous hero identified with fire **B** one of the functionaries at the sacrifice **C i** name of the solar deity of the last watch of the night **ii** name of the creator (variously called Prajāpati, Prajeśa or Prajādhyakṣa) **iii** epithet of Yama **iv** name of S'iva **v** Soma's father **D i** name of a seer **ii** a seer who performed the function of Agni **iii** father of Br̥haspati **iv** one of the sons of Brahmā **v** name of a deity abiding in the sun **vi** a sage said to be the father of some well-burnt bricks **vii** husband of Ātreyī **viii** founder of a *gotra* **ix** name of a *pravara* of Gārgya, Kautsa etc. **x** a *pravara* of Tittiri, Kapibhūmi etc. **xi** name of Br̥haspati **xii** name of the seer of the seventh *vyāhr̥ti* i. e. *satyam* **xiii** a sage to be placed in the south as āvaraṇadevatā **E i** the planet Jupiter **ii** first of the five years' cycle of Jupiter **iii** sixth year of the Jupiter's cycle of sixty years **iv** the constellation Puṣya **v** name of one of the Saptarṣis **F i** name of a compiler of a Smr̥ti **ii** name of a seer of a Kalpa **iii** one of the founders of Astronomy **iv** author of the Pāvaka Tantra **v** author of the Agnipurāṇa **G i** Droṇa **ii** father of Sudhanvan **iii** husband of Smr̥ti **iv** husband of Surūpā **v** an attendant of Viṣṇu **vi** one of the Vyāsas **vii** seer of the fourth syllable of the *mantra, namaḥ śivāya* **viii** name of a sage **H** son of Āgneyī and Ūru or Kuru or Pūru **I** father of a class of Pitr̥s called Upahūtas **J** name of a pure *tāna* of five notes **K** name of a Gandharva **1 A** name of a semi-divine clan of fire-worshippers नक्षद्दभमतुरं पूर्व्यं राट् तुरो विशामङ्गिरसामनु द्यून् R̥V. i. 121.3; यजिष्ठं त्वा यजमाना हुवेम ज्येष्ठमङ्गिरसाम् R̥V. i. 127.2; त्वामग्ने अङ्गिरसः ··· अन्वविन्दन् R̥V. v. 11.6; अङ्गिरसो वा एतमग्रे देवतानां ··· समभरन् (अग्निम्) TaiS. V. i. 2.4; त्वामग्ने अङ्गिरसो गुहा हितमन्वविन्दन् VājaS. 15.28; अङ्गिरसो धिष्णियैरग्निभिः TaiĀ. iii. 8.1 (296.2); रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि TaiĀ. iv. 38.1 (557.1); नः ··· दीप्तिरङ्गिरसामिव HariVaṁ. 65.18; (their cattle were enclosed by Vala, but they got them back through Indra's help) अङ्गिरसो गा अविन्दन् R̥V. i. 62.2; सं यद् गोभिरङ्गिरसो नवन्त R̥V. v. 45.8; तत्रैः प्रत्नं सख्यमस्तु युष्मे इत्था वदद्भिर्वलमङ्गिरोभिः । हन् R̥V. vi. 18.5; इद्रा हि तं उषो अद्रिसानो गोत्रा गवामङ्गिरसो गृणन्ति R̥V. vi. 65.5; उद्गा आजदङ्गिरोभ्य आविष्कृण्वन् गुहा सतीः । अर्वाञ्चं नुनुदे वलम् R̥V. viii. 14.8; अङ्गिरोभ्य इन्द्रो गा अवृणोरप R̥V. viii. 63.3; त्वं गोत्रमङ्गिरोभ्योऽवृणोरप R̥V. i. 51.3; इन्द्रस्याङ्गिरसां चेष्टौ विदत्सरमा तनयाय धासिम् R̥V. i. 62.3; (with their loud cry, the strong ramparts of stone were broken down) वीळु चिद्दृळ्हा पितरो न उक्थैरद्रिं रुजन्नङ्गिरसो रवेण R̥V. i. 71.2; दिवस्पुत्रा अङ्गिरसो भवेमाद्रिं रुजेम R̥V. iv. 2.15; (their poetry) अङ्गिरसामुचथा जुजुष्वान् ··· इन्द्रः R̥V. ii. 20.5; अङ्गिरोभिर्गृणानः R̥V. i. 16.8; श्रवद्गिरो अङ्गिरसां तुरण्यन् R̥V. i. 121.1; उप नो देवा अवसा गमन्त्वङ्गिरसां सामभिः स्तूयमानाः R̥V. i. 107.2; वैश्वानरोऽङ्गिरसां स्तोममुक्थम् AV. vi. 35.3; (twenty-fold Aṅgirases as seers of AV. consisting of twenty Kāṇḍas) तस्माच्छ्रान्तात् (अङ्गिरसः) ··· विंशिनोऽङ्गिरस ऋषीन्निरमिमीत तान्विंशिनोऽङ्गिरस ऋषीनभ्यश्राम्यत् ··· तेभ्यः ··· यान्मन्त्रानपश्यत्स आङ्गिरसो वेदः GopBr. i. 1.8; (performing sacrificial session) अङ्गिरस इमे सत्रमासते TaiS. III. i. 9.4; अङ्गिरसो वै सत्रमासत TaiS. VII. i. 4.1; अथ यत्र ह तन्नाभानेदिष्ठो मानवोऽङ्गिरःसूपहवमीषे स एतामच्छावाकीयां होत्रां ददर्श KauṣīBr. 28.4 (135.24); अङ्गिरसां वै सत्रमासीनानां शर्करा अक्षिष्वजायन्त JaimiBr. 1.168; (their rivalry with Ādityas) आदित्याश्च ह वा अङ्गिरसश्च स्वर्गे लोकेऽस्पर्धन्त वयं पूर्वमेष्यामो वयमिति AitBr. 18.3 (484); KauṣīBr. 30.6 (144.14); (their close association with Bhr̥gus) भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वम् TaiS. I. i. 7.2; VājaS. 1.18; S'atBr. I. ii. 1.13; भृगूणां त्वाङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृगवङ्गिरसामादध्यात् TaiBr. I. i. 4.9; अवशिष्टा भृगवोऽङ्गिरसो वा BaudhS'S. i. 36.11; लोमशश्चास्य आचख्यौ ··· भृगूनङ्गिरसश्चैव वासिष्ठानथ काश्यपान् MahāBhā. iii. 115.2; vii. 164.88; BrhaspaSm. 280.355; भृगवोऽङ्गिरसोऽत्रयः ··· राज्ञोऽर्घ्या अभवन् भृशम् DvyāśraKā. 15.30; (going to heaven) अङ्गिरसो वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन् TaiS. II. vi. 3.2; अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यतः पुरोडाशः कूर्मो भूत्वानु प्रासर्पत् TaiS. V. ii. 8.4; अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तो या यज्ञस्य निष्कृतिरासीत्तामृषिभ्यः प्रत्यौहन् TaiS. V. iv. 2.3; SV. I. ii. 5.2; येनायन्नुत्तमं स्वर्देवा अङ्गिरसो दिवम् S'āṅkhāS'S. i. 6.3; (associated with *abhicārakarman*) सोऽङ्गिरसां पाशान्मा मोचि AV. xvi. 8.11; (*janat* is their *vyāhr̥ti*) ब्रह्मा ··· तस्य वकारमात्रया···जनदित्यङ्गिरसाम्···अन्वभवत् GopBr. i. 1.20; i. 1.8; **1 B** name of a class of Pitr̥s (invoked with Yama) इमं यम प्रस्तरमा हि सीदाङ्गिरोभिः पितृभिः संविदानः R̥V. x. 14.4; अङ्गिरोभिरा गहि यज्ञियेभिर्यम R̥V. x. 14.5; अङ्गिरसो नः पितरः R̥V. x. 14.6; VājaS. 19.50; अङ्गिरसः पितरः सोम्यासः पापमार्छन्त्वपकामस्य कर्ता AV. ii. 12.5; मारीचा भार्गवाश्चैव तथैवाङ्गिरसोऽपरे ··· गणाः प्रोक्ताः पितृणां लोकविश्रुताः VāyuP. ii. 4.50; **1 C i** name of the Atharvaveda ऋग्भ्यः स्वाहा यजुर्भ्यः स्वाहा सामभ्यः स्वाहाङ्गिरोभ्यः स्वाहा TaiS. VII. v. 11.2; **1 C ii** Aṅgirases along with Atharvans indicate Atharvaveda तद्विज्ञानमयं शास्त्रम् ··· ऋग्यजुःसामभिर्जुष्टमङ्गिरोभिरथर्वभिः AhirbuS. 11.20; ऋचो यजूंषि सामानि ह्यथर्वाङ्गिरसस्तथा AhirbuS. 12.6; **1 C iii** *mantras* composed by the Aṅgirases तस्मादङ्गिरसोऽधीयान ऊर्ध्वस्तिष्ठति GopBr. i. 1.9; ब्रह्मा हैकं ब्राह्मणाच्छंसिनः सह पोतान्नेध्रो निहितं पादमेकम् । अथर्वभिरङ्गिरोभिश्च गुप्तोऽप्सु चन्द्रं पादं ब्रह्मणा धारयन्ति GopBr. i. 5.24; विंशिनोऽङ्गिरसः MahāBh. ii. 378.11; (*on* P. v. 2.37); **1 D** name of a Kṣatriya family पृषदश्वो विरूपस्य तस्य पुत्रो रथीतरः । एते क्षत्रप्रसूता वै पुनश्चाङ्गिरसः स्मृताः । रथीतराणां प्रवराः BrahmāṇḍP. ii. 63.7; **1 E** name of a clan comprising of fifteen or sixteen groups तथा रूक्षभरद्वाजा आर्षभाः कितवस्तथा । एते चांगिरसां पक्षा विज्ञेया दश पंच च BrahmāṇḍP. ii. 1.112; वंशा निर्णीताः । अङ्गिरसां षोडश BālamBha. i. 179.25 (*on* 1.53); **1 F** name of a group of gods इत्येतेऽङ्गिरसो नाम देवा वै सोमपीथिनः ViṣṇuDhaP. i. 112.3; i. 182.5; **1 G** name of a *gotra* भृग्वङ्गिरसो भिन्नविवाहं कुर्वते VīraMi.(Saṁskāra.) 595.3; 593.21; 605.7; 626.22; (Sg.) **2 A** eponymous hero identified with fire त्वमग्ने प्रथमो अङ्गिरा ऋषिर्देवो देवानामभवः R̥V. i. 31.1; i. 1.6; मनुष्वदग्ने अङ्गिरस्वदङ्गिरः ··· अच्छ याहि R̥V. i. 31.17; तमित्सुहव्यमङ्गिरः ··· । जना आहुः सुबर्हिषम् R̥V. i. 74.5; एभिर्भव सुमना अग्ने ··· ब्रह्माण्यङ्गिरो जुषस्व R̥V. iv. 3.15; iv. 9.7; v. 10.7; v. 11.6; सप्रथो विदथे कृणु जुषस्व हव्यमङ्गिरः R̥V. vi. 2.10; तं त्वा समिद्भिरङ्गिरो घृतेन वर्धयामसि R̥V. vi. 16.11; कया ते अग्ने अङ्गिर ऊर्जो नपादुपस्तुतिम् । वराय देव मन्यवे R̥V. viii. 84.4; तं त्वाजनन्त मातरः कविं देवासो अङ्गिरः । हव्यवाहममर्त्यम् R̥V. viii. 102.17; अग्ने अङ्गिरो यो द्वितीयस्यां तृतीयस्यां पृथिव्यामस्यायुषा नाम्नेहि TaiS. I. ii. 12.1; VājaS. 5.9; शिवो भव प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः TaiS. IV. i. 4.3; VājaS. 11.45; अग्ने अङ्गिरः शतं ते सन्त्वावृतः सहस्रं त उपावृतः TaiS. IV. ii. 1.3; त्वमग्ने प्रथमो अङ्गिरा ऋषिः VājaS. 34.12; **2 B** one of the functionaries at the sacrifice अष्टादशी दीक्षिता दीक्षितानां यज्ञे पत्नी श्रद्धयानेह युक्ता । एकोनविंशः शमिता बभूव विंशो यज्ञे गृहपतिरेव सुन्वन् । एकविंशतिरेवैषां संस्थायामङ्गिरो वह GopBr. i. 5.24; **2 C i** name of solar deity of the last watch of the night व्युषि सविता भवस्युदेष्यन् विष्णुरुद्यन् पुरुषः ··· विरात्रे भवो भवस्यपररात्रेऽङ्गिरा अग्निहोत्रवेलायां भृगुः JaimiUBr. iv. 5.3; **2 C ii** name of creator (variously called as Prajāpati, Prajeśa or Prajādhyakṣa) ये प्रजापतयोऽभवन् । ··· पुलस्त्यश्चाङ्गिराश्चैव Rāmā. iii. 13.8; ब्रह्मा स्थाणुः ··· अङ्गिराः (प्रजानां पतयः)

SkandP. ii(9). 3. 26; मरीचिश्च तथाङ्गिराः । …प्रजानां पतयस्त्विमे S'ivaP. vii(2). 30. 43 (581A. 7); अङ्गिराः पुलहः क्रतुः । … प्रजानां पतयः स्थिताः ĪśānS'iPa. ii. 57. 80; प्रजेशान् सोऽसृजत् … दक्षमङ्गिरसं तथा SkandP. ii(9). 24. 37; भगवानपि चाङ्गिराः ।… एते प्रजाध्यक्षाः VisnuDhaP. ii. 22. 8; **2 Ciii** epithet of Yama यमायाङ्गिरसे स्वधा नमः VisnuSm. 21. 8; **2 Civ** name of S'iva अङ्गिरा मुनिरात्रेयो विमलो विश्ववाहनः (एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव वृषभध्वजम्) LiṅgaP. i. 98. 108; अङ्गिरा गुरुरात्रेयो विमलः (एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव हि हरं हरिः) S'ivaP. iv. 35. 82 (392B. 12); **2 Cv** Soma's father तारा सोमस्य चेष्टितम् । बुद्ध्वा … प्राह … मुनेरङ्गिरसः पुत्रस्त्वं सौम्योऽसि सोमराट् BhaviP. 746A. 30 (iv. 99. 10); **2 Di** name of a seer (proclaiming some lore to his disciples) तद्धैतदहरिन्द्रोऽङ्गिरसे प्रोवाचाङ्गिरा दीर्घतमसे S'āṅkhāĀ. 2. 17 (9. 22); तं ह हाङ्गिरा उद्गीथमुपासांचक्रे ChāndoU. i. 2. 10; शौनको ह वै महाशालोऽङ्गिरसं भगवन्तं पिप्पलादमपृच्छत् BrahmaU. 167. 5; ब्रह्मविद्याम्…प्राह भारद्वाजोऽङ्गिरसे MundaU. i. 1. 2; भारद्वाजः अङ्गिरसे स्वशिष्याय पुत्राय वा परावराम्…प्राह MundUBh. 306. 6 (*on* i. 1. 2); अङ्गिरसश्च सकाशादुपलब्धविद्यो भगवान्रुद्रो बृहस्पतेः साहाय्यमकरोत् VisnuP. iv. 6. 13; ऐश्वरं ज्ञानं अङ्गिरा वेदविदुषे भारद्वाजाय दत्तवान् KūrmaP. 516. 2 (2. 11); विद्यां चतुर्मुखाथर्वादिगुरुपरंपरयाङ्गिरसा प्राप्ताम् … शौनकः … अङ्गिरसम् … पप्रच्छ S'rīBh. 262. 12 (*on* i. 2. 23); **2 Dii** name of a seer who performed the function of Agni when the latter had disappeared कथं चाप्यङ्गिराः पुरा … हव्यमवहदग्निर्भूत्वा MahāBhā. iii. 207. 2; **2 Diii** father of Bṛhaspati (preceptor of gods) यस्याङ्गिरा वृद्धतमः पितामहो बृहस्पतिश्चापि पिता MahāBhā. i. 71. 37; v. 11. 22; बृहत्तेजाः स्मृतो देवो देवाचार्योऽङ्गिरस्सुतः BrahmāndP. i. 24. 89; अङ्गिराश्च भृगुश्चैव ऋषी परमधार्मिकौ । तयोः पुत्रौ … जीवः कविरिति ख्यातौ BrahmP. 95. 2; **2 Div** name of one of the sons of Brahmā (born of mind) ब्रह्मणो मानसाः पुत्रा विदिताः षण्महर्षयः । मरीचिरत्र्यङ्गिरसौ MahāBhā. i. 59. 10; अङ्गिरा अत्रिः … षडेते ब्रह्मणः पुत्राः MahāBhā. i. 60. 4; अङ्गिरा रागपरीतचेताः सरस्वतीं ब्रह्मसुतः सिषेवे Saund. 7. 31; अन्यान् मानसान् पुत्रान् …असृजत् । … क्रतुमङ्गिरसं तथा MārkP. 50. 5; अङ्गिराः पुलहः क्रतुः ।… ब्रह्मणो मानसा ह्येते उत्पन्नाः स्वयमीश्वराः MatsyaP. 145. 90; VisnuP. i. 7. 5; BrahmāndP. i. 9. 18; iii. 1. 63; मरीचिरङ्गिरात्रिश्च … सप्तैते मानसाः सुताः DevīBhāP. vii. 1. 10; (born of head) जज्ञे ऋषिः सलिलयोनिनः (? तः) शिरसश्चाङ्गिराश्चैव BrahmāndP. i. 5. 75; शिरसोऽङ्गिरसं चैव श्रोत्रादत्रिं तथैव (जज्ञे) BrahmāndP. i. 9. 23; प्रधानाङ्गं मुखं धातुस्ततो जातश्च बालकः । इरस्तेजस्विवचनोऽप्यङ्गिरास्तेन कीर्तितः BrahmVaiP. i. 22. 8; i. 8. 25; KūrmaP. 62. 11 (1. 7); 62. 14 (1. 7); **2 Dv** name of a deity abiding in the sun in the month of S'rāvana एलापुत्रस्तथाङ्गिराः । प्रम्लोचा च नभस्येते सर्पिश्चार्के वसन्ति वै VisnuP. ii. 10. 9; इन्द्रश्चैव विवस्वांश्च अङ्गिरा भृगुरेव च । … नभस्यनभसोरेतैर्वसन्तश्च दिवाकरे MatsyaP. 126. 10; अङ्गिरा भृगुरेव च । … नभोनभस्ययोरेष गणो वसति भास्करे BrahmāndP. i. 23. 9; अङ्गिरा भृगुरेव च । …एते नभोनभस्यौ च निवसन्ति दिवाकरे BhaviP. 96A. 34 (i. 52. 37); **2 Dvi** name of a sage said to be the father of some bricks मुनेरङ्गिरसः सुते । इष्टके त्वं प्रयच्छेष्टम् PañcaRā.(Ha.) i. 12. 8; i. 12. 47; AgniP. 41. 17; 65. 22; **2 Dvii** name of the husband of Ātreyī (अत्रिः) कन्यां च जनयामास शुभात्रेयीति नामतः।… अग्नेरङ्गिरसो जातो ह्यङ्गारैरङ्गिरा यतः । तस्मादङ्गिरसे प्रादादात्रेयीमतिरोचिषम् BrahmP. 144. 5; **2 Dviii** name of the founder of a *gotra* तासां च स्वपतिभ्यो वै सुताः षोडश षोडश । ते तु गोत्रकरा ज्ञेयास्तेषां नामानि…अत्रिर्भृगुश्चाङ्गिरास्तथा BhaviP. 589A. 33 (iii(4). 21. 14); **2 Dix** name of a *pravara* of *Gārgya*, *Kautsa* and *Haritaka gotras* गार्ग्यस्य गोत्रे ये जातास्तेषां तु प्रवरास्त्रयः । अङ्गिराश्चाम्बरीषश्च यौवनाश्वस्तृतीयकः SkandP. iii(2). 9. 40; हरितकगोत्रः … युवनश्ववदम्बर्षवदङ्गिरोवत् (युवनाश्ववदम्बरीषवदङ्गिरस्वत्) वामणस्य नप्ता EI. iii. 45. 39; एकः कौच्छ(त्स)गोत्रः अङ्गिरसवर्ष(read अङ्गिरसाम्बरीष)यो(यौ)वनाश्वप्रवरः युवनश्वदंबरिषदङ्गिरानुप्रवरः (read युवनाश्ववद्-अम्बरीषवद्-अङ्गिरावद्) EI. iii. 342. 10; **2 Dx** name of a *pravara* of the *gotras Tittiri*, *Kapibhūmi* etc. न विवाहः … तित्तिरिकपिभूमिस्वन्दितखण्डितानां गोत्राणामङ्गिरसवैन्यगार्ग्येति अङ्गिरास्तित्तिरिः कपिभूमिरिति चेति गोत्रैक्येऽपि वैकल्पिकप्रवरभेदे ViraMi. (Saṁskāra) 590. 25; **2 Dxi** name of Bṛhaspati देवगणाः सर्वे गत्वाङ्गिरसमब्रुवन् । … धिषणस्तान् सुरानाह PadmP. v. 13. 284; देवानपि तथा युद्धे तत्राजीवयदङ्गिराः S'ivaP. ii(5). 15. 48 (237B. 14); एषां फलं वक्तुमनीश्वराः स्मो जडा यदत्राङ्गिरसोऽपि वाचः NemiC. 3. 19; **2 Dxii** name of the seer of the seventh Vyāhṛti, viz. *satyam* (व्याहृतिसप्तकस्य ऋषीन् प्राहुः) गौतमकाश्यपावपि पुनस्त्राङ्गिराः सप्तमः ĪśānS'iPa. i. 9. 97; **2 Dxiii** name of a sage, to be placed in the south as *āvaranadevatā* around Rādhākṛṣṇa अग्राणामन्तरालेषु महर्षींश्च समोषितः । विन्यसेत् पठतो वेदान् पूर्वाग्नेयाद्यनुक्रमात् । …श्रद्धयाङ्गिरसम् SkandP. ii(9). 27. 64; **2 Ei** the planet Jupiter ग्रहाः … सौरोऽङ्गिराश्च वक्रश्च ज्ञेया मन्दविचारिणः BrahmāndP. i. 24. 110; Bṛhajjā. 2. 3; 9. 5; जीवोऽङ्गिराः सुरगुरुः HorāSā. 2. 37; दोषाणां शतकं हन्ति … बुधः … लक्षमङ्गिराः NāraS. 29. 108; तुलयोद्धृतवस्तुचयं दुर्लभमखिलं तुलागतेऽङ्गिरसि VasiS. 6. 95; अङ्गिराः सौम्यमुखः …जीवः VasiS. 18. 57; KūrmaP. 370. 4 (1. 41); सितासितार्काङ्गिरसां नखांशकास्त्रिकोणमादौ परतः स्वमन्दिरम् JātaPā. 1. 26; TājiNī. 1(1). 30(46); सौराङ्गिरसोः पश्येदेकोऽपि वा स्थिरं समुचन्तम् DaivaVa. 4. 5; **2 Eii** first year of the five years' cycle of the planet Jupiter प्रजापतौ प्रवृद्धिः स्तादङ्गिरा भोगवर्धनः AgniP. 139. 2; अङ्गिरा श्रीमुखो भावो युवा धाता तथैव च । अब्दा जीवयुगे पञ्च येषामाद्यस्तु भास्वयः VisnuDhaP. i. 82. 10; **2 Eiii** sixth year of the Jupiter's cycle of sixty years गुरुचारेण संभूताः षष्ट्यब्दाः प्रभवादयः । … अङ्गिराः श्रीमुखः NāraS. 3. 8; VasiS. 6. 21; **2 Eiv** the constellation Pusya अदितिश्चाङ्गिराः … °अहिर्बुध्न्यपूषाभिधाः VasiS. 14. 1; **2 Ev** name of one of the *saptarsis* (i. e. the stars of the constellation Ursa Major) युगादौ विष्णुतारायाः क्रतुर्भाचे व्यवस्थितः । प्राच्यां त्रिभागैः पुलहः पुलस्त्योऽतो दं(? द)शांशकैः । अत्रिस्ततस्त्रिभिर्भागै(? गैः) अङ्गिरा अष्टभिस्ततः SiddhāTaVi. 350. 9; **2 Fi** name of the compiler of a Smṛti, quoted in the texts on Dharmaśāstra अमितौजा महाद्युतिः । भारद्वाजादिभिः पृष्टः प्राब्रवीदेतदङ्गिराः AṅgiSm. 1; भगवानङ्गिराब्रवीत् ĀpaSm. 5. 9; हारीतोऽत्रिर्यमोऽङ्गिराः … धर्ममेते यथाब्रुवन् । तथा वक्ष्ये AgniP. 162. 1; याज्ञवल्क्योऽशनोऽङ्गिराः … धर्मशास्त्रप्रयोजकाः SkandP. i(2). 40. 209; **2 Fii** name of a seer of the Kalpa, prevalent amongst Atharvans चतुर्थोऽङ्गिरसः कल्पः … श्रेष्ठास्त्वथर्वणामेते संहितानां विकल्पकाः BrahmāndP. i. 35. 62; **2 Fiii** name of one of the eighteen propagators of the science of astronomy अङ्गिराः … अष्टादशैते गम्भीरा ज्योतिःशास्त्रप्रवर्तकाः NāraS. 1. 2; **2 Fiv** name of the compiler of *Pāvaka Tantra* अङ्गिराः श्रावयामास पावकं तन्त्रमुत्तमम् LaksmīT. 57. 30; **2 Fv** name of the compiler of Agnipurāna आग्नेयमङ्गिराश्चैव जनयामास BhaviP. 519A. 30 (iii(3). 28. 14). **2 Gi** Drona इदमङ्गिरसे प्रादाद्देवेशो वर्म MahāBhā. vii. 78. 19; **2 Gii** father of Sudhanvan प्रह्लादः पुत्रमब्रवीत् । श्रेयान् सुधन्वा त्वत्तो वै मत्तः श्रेयांस्तथाङ्गिराः । माता सुधन्वनश्चापि श्रेयसी मातृतस्तव MahāBhā. ii. 61. 77; **2 Giii** name of the husband of Smṛti (=Dakṣa's daughter who brought forth four daughters viz. Rākā, Anumati, Sinīvālī and Kuhū) ख्यातिः सत्यथ संभूतिः स्मृतिः … । भृगुर्भवो मरीचिश्च तथा चैवाङ्गिरा मुनिः । … ख्यात्याद्या जगृहुः कन्याः VisnuP. i. 7. 26; दक्षः … स्मृतिमङ्गिरसे ददौ BrahmāndP. i. 9. 55; स्मृत(? ति)स्त्वङ्गिरसः पत्नी जज्ञे सा ह्यात्मसंभवान् । पुत्रौ कन्याश्चतस्रश्च पुण्यास्ता लोकविश्रुताः । सिनीवाली कुहूश्चैव राका चानुमतिस्तथा । तथैव भरताग्निं च कीर्तिमन्तं च तावुभौ BrahmāndP. i. 11. 17; i. 37. 45; स्मृतिश्चाङ्गिरसः पत्नी MārkP. 52. 20; AgniP. 20. 11; **2 Giv** husband of Surūpā who was a daughter of Marīci मरीचितनया राजन् सुरूपा नाम विश्रुता । भार्या चाङ्गिरसः MatsyaP. 196. 1; **2 Gv** name of an attendant of Visnu, who is in the group of Pṛśnigarbha मरीचिरङ्गिराश्चैव पुलहः क्रतुरेव च । …गणाः पञ्चाशदेते तु व्योमसिद्धगृहान्विताः । प्रदद्यात् पृश्निगर्भाय सार्धमेभिर्बलिं द्विज PāraS. 17. 211; **2 G vi** name of one of the Vyāsas अस्मिन् वाराहकल्पे च व्यासानाकर्णयस्व च । … अङ्गिराः सविता तथा SkandP. i(2). 40. 203; LiṅgaP. i. 7. 14; चतुर्थे द्वापरे चैव यदा व्यासोऽङ्गिराः स्मृतः LiṅgaP. i. 24. 23; S'ivaP. iii. 4. 17 (297B. 12); vii. 8. 44 (553B. 8); **2 G vii** name of the seer of the fourth syllable of the mantra *namaḥ śivāya* विश्वामित्रस्तथाङ्गिराः । … वर्णानां क्रमशश्चर्षयः स्मृताः S'ivaP. vii. 13. 47 (559B. 4); **2 G viii** name of a sage, marrying the daughter of Aṣṭāvakra अष्टावक्रस्य तनयां सावित्रीमङ्गिराः पुरा । धर्मपत्नीमवाप्यासीत् BṛKathāMañ. 13. 9; KathāSaSāg. xiv. 1. 22; BṛKathāS'loSaṁ. 12. 41; **2 H** name of a son of Āgneyī and Ūru or Kuru or Pūru ऊरोरजनयत् षडाग्नेयी महाप्रभान् । …क्रतुमङ्गिरसं शिवम् HariVaṁ. 2. 11; VāyuP. ii. 1. 91; MatsyaP. 4. 43; AgniP. 18. 10; BallāC. 47. 14; कुरोरजनयत् पुत्रान् षडाग्नेयी…क्रतुमङ्गिरसं शिविम् VisnuP. i. 13. 6; पूरोरजनयत् पुत्रान् षडाग्नेयी महाप्रभान् । सतिमङ्गिरसं गयम् S'ivaP. v. 30. 16 (440B. 5); **2 I** name of the father of the class of Pitṛs called Upahūtas क्रव्यादांश्चोपहूतांश्च अ(? आ)ज्यपांश्च सुकालिनः । ब्राह्मणान् क्षत्रियान् वैश्यान् भावयन्त्यन्त्यजांस्तथा । कवेरा(? र)ङ्गिरसश्चैव कर्दमस्य प्रजापतेः । वसिष्ठस्य तथा पुत्राः क्रमेणैते प्रकीर्तिताः VisnuDhaP. i. 138. 10; **2 J** name of a pure *tāna* of five notes without *sa* and *pa* अङ्गिराः … सपद्दीनाभिधाः (षाड्जग्रामिक औडुवः तानः) SaṁgīRa. i. 144. 2 (1(4). 83); **2 K** name of a Gandharva अथापि गान्धर्वको गणः । … चित्रसेनोऽङ्गिराः कविः KalpaK. 373. 37.

¹अङ्गिरस (aṅgirasa) *m.* name of a sage पालितो गुरुपुत्रेण भार्गवोऽङ्गिर-

सेन वै HariVaṁ. 65. 39; अन्यैश्च बहुभिः सार्धमत्र्यङ्गिरसभार्गवैः BhaviP. 47B. 15 (i. 19. 61); S'ivārkaMaDī. ii. 374. 11 (*on* iii. 3. 54); EI. xviii. 295. 19.

²अङ्गिरस (aṅgi-rasa) *m.* principal sentiment अथान्यस्त्री कन्यकोढा च नान्योढाङ्गिरसे क्वचित् DaśRū. 2. 20 (comm. इयं त्वङ्गिनि प्रधाने रसे)

अङ्गिरसजातीनिषेध (aṅgirasa-jātīniṣedha) *m.* forbiddance of Jasmine flower by Aṅgirasa अङ्गिरसजातीनिषेधस्तु पिण्डपूजाविषयः BālamBha. i. 511. 24 (*on* 1. 231)

अङ्गिरसदायादा (aṅgirasa-dāyādā) *f.* earth (an earthen brick) (*lit.* daughter of the sage Aṅgirasa) पूर्णेऽङ्गिरसदायादे पूर्णकामं कुरुष्व माम् । ··· (मुनेरङ्गिरसः सुते । इष्टके त्वं प्रयच्छेष्टं प्रतिष्ठां कारयाम्यहम्) AgniP. 246. 17; PañcaRā. (Ha.) i. 12. 43.

अङ्गिरसनिष्यन्द (aṅgirasa-niṣyanda) *m.* flow of the principal sentiment यत्राङ्गिरसनिष्यन्दनिकषः कोऽपि लक्ष्यते । पूर्वोत्तरैरसंपाद्यः साङ्गादेः कापि वक्रता VakroJī. 232. 7.

अङ्गिरसभूत (aṅgirasa-bhūta) *adj.* which has been the vital essence of the body ऋषीणां चक्षुरादीनां प्राणानामथर्वाङ्गिरसाम् अङ्गिरसभूतानामथर्वणाम् PraśnaUBh. 256. 12 (*on* 2. 8)

अङ्गिरसवंशज (aṅgirasavaṁśa-ja) *m.* descendant of the family of Aṅgirasa ततो महर्षयः क्रुद्धा भृग्वङ्गिरसवंशजाः Rāmā. vii. 36. 32.

अङ्गिरसविभाव (aṅgirasa-vibhāva) *m.* determinant of the principal sentiment अङ्गिरसविभावानुभावैरुपबृंहणीयम् Loc. 174. 11 (*on* 3. 24)

अङ्गिरसविरोधिन् (aṅgirasa-virodhin) *adj.* opposed to the principal sentiment अङ्गिरसविरोधिनां निमेषण(? निवेशन)मेव वा न कार्यम् Loc. 174. 11 (*on* 3. 24)

अङ्गिरसव्याहृत (aṅgirasa-vyāhṛta) *adj.* [*f.* -ā] (*rc*) uttered by Aṅgirasa (i. e. Atharva-*mantra*) हंसः शुचिषदित्यङ्गिरसव्याहृतया (ऋचा स्नानं कार्यम्) BālamBha. iii. 163. 10 (*on* 3. 265)

अङ्गिरसां कल्प (aṅgirasāṁ kalpa) *m.* an Atharvanic Kalpa current amongst Aṅgirases नक्षत्रकल्पो वैतानस्तृतीयः संहिताविधिः । चतुर्थोऽङ्गिरसां कल्पः शान्तिकल्पस्तु पञ्चमः ViṣṇuDhaP. ii. 5. 4.

अङ्गिरसां द्विरात्र (aṅgirasāṁ dvirātra) *m.* name of a sacrifice अस्ति अङ्गिरसां द्विरात्रः S'ābaBh. 1965. 14 (*on* x. 5. 53); ṬupṬ. 267. 21 (*on* x. 5. 54); S'āstrDī. 726. 14 (*on* x. 5. 13); NyāyMāVi. 558. 21 (*on* x. 5. 13); VidhiRa. 26 (136. 18); 30 (170. 2); UpaPārā. 30. 9; PūrvottaVāNaMā. 149. 5; S'ivārkaMaDī. ii. 215. 18 (*on* iii. 1. 23); BhāṭṭDī. iv. 21. 1 (*on* x. 5. 13)

अङ्गिरसां निवेष्ट (aṅgirasāṁ niveṣṭa) *m.* name of a Sāman (envelope of Aṅgirases) अथाङ्गिरसां निवेष्टः JaimiBr. 3. 250.

अङ्गिरसां संक्रोश (aṅgirasāṁ saṅkrośa) *m.* name of a Sāman (united yell of Aṅgirases) अङ्गिरसां संक्रोशो भवति । एतेन वा अङ्गिरसः संक्रोशमानाः स्वर्गं लोकमायन् PañcBr. xii. 3. 22; अङ्गिरसां संक्रोशोऽन्त्यः MaśaKa. i. 4. 15.

अङ्गिरसापेक्षा (aṅgirasāpekṣā) *f.* [Instr.] in preference to the principal sentiment अङ्गिरसापेक्षया यस्य रसान्तरस्योत्कर्षो निबध्यते Loc. 172. 22 (*on* 3. 24)

अङ्गिरसामयन (áṅgirasām-áyana) *n.* **i** name of a sacrificial session प्रायणीयोऽतिरात्रश्चतुर्विंश उक्थ्यः सर्वे पृष्ठ्याः षळहा आक्षन्त्यन्यान्यहानि तदङ्गिरसामयनम् AitBr. 18. 3 (485); आदित्यानामयनेनाङ्गिरसामयनं व्याख्यातम् ĀśvaS'S. II. vi. 2. 1; अङ्गिरसामयने । त्रिवृद्भिष्वस्तोमः S'āṅkhāS'S. xiii. 22. 1; BaudhS'S. ii. 262. 13; ĀpaS'S. xxiii. 9. 16; MānS'S. 210. 5; KātyS'S. xxiv. 4. 11; **ii** course of Aṅgirases, (sacrificial) procedure adopted by Aṅgirases एतानेव चतुरः प्रयाजानपबर्हिषो यजेद् द्वावाज्यभागौ वरुणमग्नीवरुणौ द्वावनुयाजावपबर्हिषौ तद्दश दशाक्षरा वै विराड् विराड्वै यज्ञस्तद्विराजमेवैतद्यज्ञमभिसंपादयति । एतदङ्गिरसामयनम् S'atBr. IV. iv. 5. 20.

अङ्गिरसेश (aṅgiraseśa) *m.* chief of the Aṅgirases तत्पश्चिमे नैर्ऋतेशोऽङ्गिरसेशस्ततो यमे SkandP. iv. 97. 249.

अङ्गिरसोक्त (aṅgirasokta) *adj.* mentioned or told by Aṅgirasa क्षत्रियवैश्ययोस्तु अङ्गिरसोक्तं द्रष्टव्यम् (उपनयनम्) SmṛtiCan. i. 68. 20.

अङ्गिरसोमुख (aṅgiraso-mukha) *adj.* with the Aṅgirases as first, led by the Aṅgirases ककुभमभ्यक्रन्दत् । ततस्सर्पानसृजताङ्गिरसोमुखान् JaimiBr. 3. 381.

अङ्गिरस्तम (áṅgiras-tama) *adj.* [*f.* -ā] **1** the best of the Aṅgirases (mostly said of Agni and Uṣas, also of Indra and Soma) त्वम॑ग्ने प्रथ॒मो आङ्गि॑रस्तमः R̥V. i. 31. 2; i. 75. 2; (Indra) सो आङ्गि॑रोभि॒रङ्गि॑रस्तमो भूत् R̥V. i. 100. 4; उ॒षाः ··· आङ्गि॑रस्तमा पृथ्या॑ अजीगः R̥V. vii. 75. 1; अच्छा॑ नो॒ आङ्गि॑रस्तमं य॒ज्ञासो॑ यन्तु सं॒यतः॑ R̥V. viii. 23. 10; तुभ्यं॒ ता आङ्गि॑रस्तम॒ विश्वाः॑ सुक्षि॒तयः॒ पृथ॑क् । अग्ने॒ कामा॑य येमिरे R̥V. viii. 43. 18 = TaiS. I. iii. 14. 3 = KāṭhS. 35. 17 = KapiKaS. 48. 15 = VājaS. 12. 116 = VājaS. (K.) xiii. 7. 15 = TaiBr. III. vii. 1. 1 = MānS'S. 37. 12; यं त्वा॒ जना॑स इन्ध॒ते म॑नुष्वद॑ङ्गिरस्तम । अग्ने॒ स बो॑धि॒ मे वचः॑ R̥V. viii. 43. 27; viii. 44. 8; (Soma) त्वं॑ विप्रो॑ अभवोऽङ्गि॑रस्तमः R̥V. ix. 107. 6; x. 62. 6; TaiBr. III. xii. 1. 1; S'atBr. VII. iii. 2. 8; ĀśvaS'S. I. ii. 10. 12; I. iii. 10. 4; S'āṅkhāS'S. ix. 23. 12; BaudhS'S. ii. 122. 8; iii. 382. 5; BhārS'S. ix. 1. 8; ĀpaS'S. ix. 1. 8 = HirS'S. xv. 1. 8; xxii. 2. 14; VaikhāS'S. 20. 2; very rapid in devouring food [APTE]

अङ्गिरस्पति (aṅgiras-pati) *m.* lord of the Aṅgirases यमाय चाङ्गिरस्पतये स्वधा नमः स्वाहेति जुहोति VaikhāGS. 4. 5; 2. 2; 5. 14.

अङ्गिरस्य (aṅgiras-ya) *m.* son of the seer Aṅgiras अङ्गिरस्या ह वै नामर्षीणां पुत्रा आसुः JaimiBr. 3. 237.

अङ्गिरस्यानां सामन् (aṅgirasyānāṁ sāman) *n.* (other) name of the Maidhātitha Sāman तद्वैवाचक्षतेऽङ्गिरस्यानां सामेति JaimiBr. 3. 237.

अङ्गिरस्वत् (áṅgiras-va(n)t) *adj.* **i.** accompanied by Aṅgirases (Indra) भि॒नद्व॒लमिन्द्रो॒ आङ्गि॑रस्वान् R̥V. ii. 11. 20; औ॒र्णोर्दुर॑ उ॒स्रिया॑भ्यो वि दृ॒ळ्होदूर्वा॒द्वा अ॑सृजो॒ आङ्गि॑रस्वान् R̥V. vi. 17. 6; (Aśvins) अङ्गि॑रस्वन्ता उ॒त विष्णु॑वन्ता ···च॒रितु॑र्गच्छथो॒ हव॑म् R̥V. viii. 35. 14; (Yama) य॒माय॒ त्वाङ्गि॑रस्वते पि॒तृम॑ते॒ स्वाहा॑ VājaS. 38. 9; S'atBr. xiv. ii. 2. 11; TaiĀ. iv. 9. 2 (475. 2); प्रा॒णो वै य॒मोऽङ्गि॑रस्वान् पि॒तृमा॑न् TaiĀ. v. 7. 11 (622. 13); S'āṅkhāS'S. iv. 4. 1; पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो धाना अग्नये कव्यवाहनाय यमाय वा मन्थं यमायाङ्गिरस्वते पितृमते ĀpaS'S. viii. 13. 16; यमायाङ्गिरस्वते पितृमते स्वधा नमस्स्वाहा BaudhDS. ii. 8. 7; सोमः पितृमान् यमोऽङ्गिरस्वानग्निः कव्यवाहनादयो ये पितरः तान् पितॄन् स्वधा नमस्तर्पयामि ĪśānS'iPa. ii. 3. 86(4); ii. 15. 6(621); अग्नये···सोमाय··· यमायाङ्गिरस्वत इति तिस्र आहुतयः ManvaVi. 406. 17 (*on* 3. 211); **ii** associated with Aṅgirases (gharma) हुतं हविर्मधु हविरिन्द्रतमेऽग्नावश्याम ते देव घर्म । मधुमतः पितुमतो वाजवतोऽङ्गिरस्वतः AitBr. 4. 5(96) (Sāy. अङ्गिरोभिर्महर्षिभिरनुष्ठानकाले भक्षितत्वेन तद्युक्तस्य); TaiĀ. iv. 10. 5 (494. 2) (Sāy. 'अङ्गिरस्वतः' अङ्गसौष्ठवहेतोः); *m.* name of the Pitṛs सोमश्च पितृमांस्तद्वद् यमः पितृगणेश्वरः । अङ्गिरस्वांस्तथा चाग्निः सप्तमः कव्यवाहनः । पितरः पितामहास्त्यास्तथैव प्रपितामहाः । दशैते पितरः ख्याताः ĪśānS'iPa. ii. 57. 74.

अङ्गिरस्वत् (aṅgiras-vát) *adv.* [नभोऽङ्गिरोमनुषां वत्युपसंख्यानं कर्तव्यम् (भसंज्ञायाः)। नभस्वत् अङ्गिरस्वत् मनुष्वत् MahāBh. i. 320. 11 (*on* P. i. 4. 18); JaineVyā. 37. 1 (*on* i. 2. 107); अङ्गिरा इव अङ्गिरस्वत् KāśiVr. *on* P. i. 4. 18; Nyās. i. 273. 13 (*on* i. 4. 18); नभसा तुल्यं नभस्वत् । अङ्गिरस्वत् Prasā. i. 118. 20] as in the case of Aṅgiras, like Aṅgiras, in the manner of Aṅgiras म॒नु॒ष्वद॑ङ्गिर॒स्वद॑ङ्गिरो ययाति॒वत्सद॑ने··· । अच्छ॑ याहि R̥V. i. 31. 17; प्रि॒य॒मे॒ध॒वद॑त्रि॒वज्जा॒तवे॑दो विरू॒प॒वत् । अ॒ङ्गि॒र॒स्वन्म॑हिव्रत॒ प्रस्क॑ण्वस्य श्रुधी॒ हव॑म् R̥V. i. 45. 3; प्र म॑न्महे शवसा॒नाय॑ शू॒षमा॑ङ्गू॒षं गिर्व॑णसे अङ्गि॒र॒स्वत् R̥V. i. 62. 1; तद॑स्मै॒ नव्य॑मङ्गिर॒स्वद॑र्चत R̥V. ii. 17. 1; त॒म॑ङ्गिर॒स्वन्नम॑सा सप॒र्यन्नव्यं॑ कृणोमि॒ सन्य॑से पु॒रा॒जाम् R̥V. iii. 31. 19; उ॒त त्वा॑ भृगु॒वच्छु॑चे मनु॒ष्वद॑ग्न आहुत । अ॒ङ्गि॒र॒स्वद्ध॑वामहे R̥V. viii. 43. 13; दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे···आ द॑देऽङ्गिरस्वत् TaiS. IV. i. 1. 3; अ॒ग्निं पु॑री॒ष्य॑मङ्गि॒र॒स्वदा भ॑र VājaS. 11. 9; 11. 10; 11. 11; 11. 16; वस॑वस्त्वा कृण्वन्तु गाय॒त्रेण॒ छन्द॑साङ्गिर॒स्वत् VājaS. 11. 58; 11. 60; अदि॑तिष्ट्वा दे॒वी ··· पृ॒थि॒व्याः स॒धस्थे॑ अङ्गि॒र॒स्वत् ख॑नत्ववट VājaS. 11. 61; वस॑वस्त्वाच्छृ॒न्दन्तु गाय॒त्रेण॒ छन्द॑साङ्गिर॒स्वत् VājaS. 11. 65; MānS'S. 142. 8.

अङ्गिरःसम (aṅgiras-sama) *adj.* like Aṅgiras स प्रातिष्ठत ··· । भृग्वङ्गिरःसमं दीप्त्या त्रिजटं जनसंसदि Rāmā. ii. 763*(8)

अङ्गिरःसुत (aṅgiras-suta) *m.* **i** son of Aṅgiras सः (सोमः)··· ताराम् । जहार तरसा सर्वानवमत्याङ्गिरःसुतान् HariVaṁ. 20. 29; VāyuP. ii. 28. 28; BrahmāṇḍP. ii. 65. 29; (as gods) भृगोस्तु भृगवो देवा ह्यङ्गिरसोऽङ्गिरःसुताः BrahmāṇḍP. i. 34. 4; AgniP. 247. 9; (as Pitṛs called Haviṣma(n)t) हविष्मानङ्गिरःसुतः । ··· चाक्षुषेऽन्तरे BrahmāṇḍP. i. 36. 77; PadmP. v. 9. 44; तेभ्यः पितृगणा जाताः ··· हविष्मन्तोऽङ्गिरःसुताः S'ivaP. iii(2). 3. 57 (70B. 3) **ii** Bṛhaspati, Jupiter बृहस्पतिर्बृहत्तेजा देवाचार्योऽङ्गिरःसुतः MatsyaP. 128. 48; इति स्तुत्वा महादेवं विररामाङ्गिरःसुतः SkandP. iv. 17. 42.

अङ्गिरःसुता (aṅgiras-sutā) *f.* daughter of Aṅgiras एकानंशेति यामाहुः कुहूमङ्गिरसः सुताम् (v. l. चतुर्थीमङ्गिरःसुताम्) MahāBhā. iii. 208. 8.

अङ्गिरा (aṅgirā) *f.* name of a S'akti शशिनी चाङ्गिरा छाया ततः सम्पूर्णमण्डला TantrRā. 7. 20.

अङ्गिराद्य (aṅgirādya) *adj.* [DEBRU. p. 225] (the seer) Aṅgira (= Aṅgiras) and others अत्रिभृग्वङ्गिराद्याश्च ऋषयः ··· । पितॄंस्त्वपूजयन् सर्वे VāyuP. ii. 11. 103; BrahmāṇḍP. ii. 10. 111.

अङ्गिराब्द (aṅgirābda) *m.* the year called Aṅgirā (= Aṅgiras) पेपीयन्ते कामिनीभिरङ्गिराब्दे निरन्तरम् NāraS. 3.22.

अङ्गिरावृत (aṅgirāvṛta) *m.* name of one of the sons of Danu मरीचिरक्षकश्चैव महागार्ग्योऽङ्गिरावृतः ।···इति पुत्रा दनोर्वंशाः VāyuP. ii. 7.5.

अङ्गिरासंवत्सर (aṅgirā-saṁvatsara) *m.* the year called Aṅgirā (= Aṅgiras) ओं स्वस्ति श्रीशाके 1194 अङ्गिरासंवत्सरे EI. iii. 200.1.

अङ्गिरासुत (aṅgirā-suta) *m.* name of Jupiter (*lit.* son of Aṅgiras) बृहत्तेजाः स्मृतो देवो देवाचार्योऽङ्गिरासुतः LiṅgaP. i. 61.18; GaṇiNā. 69.

अङ्गिरासूनु (aṅgirā-sūnu) *m.* son of Aṅgiras (i. e. Bṛhaspati) देवानाहाङ्गिरासूनुः DevīBhāP. vi. 8.2.

अङ्गिरूप (aṅgi-rūpa) *adj.* **i** of the nature of the principal वाच्यवाचकचारुत्वहेतवो हि तस्याङ्गभूताः स त्वङ्गिरूप एव Dhvanyā. 107.5 (*on* 1.13); स्वामिभृत्यवदङ्गिरूपाङ्गरूपयोर्विरोधादित्यर्थः Loc. 46.12 (*on* 1.16); **ii** of the nature of the whole किञ्च तदङ्गिरूपमुताङ्गसमुदायमात्रं नाट्यमिति तृतीयः प्रश्नः AbhinBhā. i. 7.14 (*on* 1.5)

अङ्गिरूपफल (aṅgirūpa-phala) *n.* fruit or result which is the principal अङ्गस्याङ्गिरूपफलेच्छाधीनचिकीर्षाजन्यकृतिसाध्यत्वात् LaCandr. 859.16.

अङ्गिरोगण (aṅgiro-gaṇa) *m.* the Aṅgiras clan तथाप्यङ्गिरोगणस्थत्वात्रैकमात्रप्रवरसाम्येनाविवाहप्रयोजकं सप्रवरत्वं भवति VīraMi.(Saṁskāra.) 608.22; यथैवाङ्गिरसः ··· श्रुतः कविः । इत्यङ्गिरोगणस्थत्वेन भार्गवजामदग्न्यत्वस्मृतेर्हरिवंशादिस्मृतेश्च बाधात् NirṇaSi. 218.7.

अङ्गिरोगणत्व (aṅgirogaṇa-tva) *n.* the state of being the Aṅgiras clan तेषामेकप्रवरसाम्येऽप्यङ्गिरोगणत्वेनापेक्षितद्वित्रिप्रवरसाम्याभावात् BālamBha. i. 185.32 (*on* 1.53); i. 176.22 (*on* 1.53)

अङ्गिरोगोत्र (aṅgiro-gotra) *n.* family of the Aṅgiras उभयत्राङ्गिरस इत्यस्याङ्गिरोगोत्रोत्पन्न इत्यर्थः BālamBha. i. 188.6 (*on* 1.53); *adj.* belonging to the family of Aṅgiras अङ्गिरोगोत्रः सन् तत्परित्यागेन तव पुत्रत्वं येनैव प्रकारेणोपेयां तथैवानुगृह्णाणेति शेषः BālamBha. i. 188.8 (*on* 1.53)

अङ्गिरोऽङ्ग (aṅgiro'ṅga) *n.* limb of the sage Aṅgiras अङ्गारेष्वङ्गिरोऽङ्गानि संहृतानि ततोऽङ्गिराः। संभूतिं तस्य तां दृष्ट्वा वह्निर्ब्रह्माणमब्रवीत् BrahmāṇḍP. ii. 1.40.

अङ्गिरोदिन (aṅgiro-dina) *n.* Thursday (presided over by Aṅgiras) ज्ञानलब्धिकरमङ्गिरोदिने···नवाम्बरम् BṛSaṁ. 71.14(3)

अङ्गिरोधामन् (áṅgiro-dhāman) *adj.* being in the abode of the Aṅgiras आदित्यधामानो वा उत्तरे प्राणा अङ्गिरोधामानोऽधरे MaiS. iii. 2.9; आदित्यधामानो वा अन्ये प्राणा अङ्गिरोधामानोऽन्ये KapiKaS. 31.13.

अङ्गिरोधाम्नी (aṅgiro-dhāmnī) *f.* name of a brick (in the fire-altar) (*lit.* seat of Aṅgiras) अङ्गिरोधाम्नीः सप्त पश्चात् (इष्टका उपदधाति) MānS'S. 152.12.

अङ्गिरोनामन् (aṅgiro-nāman) *n.* name or authority of Aṅgiras अङ्गिरोनाम्ना पठन्ति च ' उत्थाय पश्चिमे यामे···हरिं स्मरेत् ' इति VīraMi.(Āhnika.) 19.22.

अङ्गिरोमत (aṅgiro-mata) *n.* view of Aṅgiras इदं यश्चापि शृणुयाद्रहस्यं त्वङ्गिरोमतम् । उत्तमे च कुले जन्म लभेज्जातिं च संस्मरेत् MahāBhā. xiii. 26.66.

अङ्गिरोमुख (aṅgiro-mukha) *adj.* headed by Aṅgiras ततस् सर्पान् असृजताङ्गिरसो(? रो)मुखान् JaimiBr. 3.381; तं सर्पा अन्वैच्छन् अङ्गिरोमुखाः JaimiBr. 3.382.

अङ्गिरोवंश (aṅgiro-vaṁśa) *m.* family of Aṅgiras पितामहेन प्रजापतिना संपादितात्तन्तोः संतानादङ्गिरोवंशा(? शो)दयगतो मा भवेत्यर्थः BālamBha. i. 188.7 (*on* 1.53)

अङ्गिरोवंश्य (aṅgirovaṁś-ya) *adj.* born in the family of Aṅgiras इति अङ्गिरोवंश्यैर्गौतमादिभिरपि भरद्वाजानां विवाहो न स्यात् VīraMi.(Saṁskāra.) 610.7.

अङ्गिरोवचन (aṅgiro-vacana) *n.* statement of Aṅgiras, text of Aṅgiras एवञ्चाङ्गिरोवचने पश्चात्पदोपादानेऽप्ययमेवार्थो बोद्धव्यः HārLa. 63.7; यत्पुनरङ्गिरोवचनम् - शुद्धा भर्तुश्चतुर्थेऽह्नि स्नाता नारी रजस्वला SmṛtiCan. ii. 309.1; ManvaVi. 626.22 (*on* 5.61); DīpKa. 98.15 (*on* 3.255); अङ्गिरोवचने ष्ठीवनोच्छ्वासवर्जित इत्यत्र ··· साङ्गिकोच्छ्वासवर्जनमेव विधीयते VīraMi.(Āhnika.) 25.13; 55.16; 393.14; 492.8; विवाहितस्य तु षष्ठवर्षारम्भानन्तरं मरणे पूर्णाशौचमित्यङ्गिरोवचने स्पष्टम् VīraMi. 781.8 (*on* 3.18); 917.2 (*on* 3.226)

अङ्गिरोवत् (aṅgiro-vat) *adv.* like the sage Aṅgiras तेषां त्र्यार्षेयः ··· गोतमवदयास्यवदङ्गिरोवदिति ĀpaS'S. xxiv. 6.11; तेषां (भरद्वाजानाम्) पञ्चार्षेयः । आङ्गिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजकात्यात्कीलेति । अत्कीलवत्कतवद्भरद्वाजवद्बृहस्पतिवदङ्गिरोवदिति ĀpaS'S. xxiv. 7.4; xxiv. 8.1; युवनश्ववदम्बरीषवदङ्गिरोवद् वामणस्य नप्ता EI. iii. 45.39; आग्नास्यवदङ्गिरोवदित्यध्वर्युः VīraMi.(Saṁskāra.) 627.4; 627.21.

अङ्गिरोवर (aṅgiro-vara) *m.* epithet of Bṛhaspati (*lit.* foremost in the family of Aṅgiras) अस्माकं यान्यमोघानि आयुधान्यङ्गिरोवर । तानि मोघानि जायन्ते प्रभावादमरद्विषः LiṅgaP. i. 101.20.

अङ्गिरोव्रत (aṅgiro-vrata) *n.* vow of Aṅgiras तत्र महाव्याहृतय आहवनीयप्रधानपर्यन्तं प्रजापतेरङ्गिरोव्रतमादित्यव्रतमङ्गिरसामादित्यानां च Cārāyaṇīya-ārṣādhyāya 8.

अङ्गिरोवाक्य (aṅgiro-vākya) *n.* statement of Aṅgiras अत्र उपस्पर्शनपदं स्नानपरम् । अङ्गिरोवाक्यैकवाक्यत्वात् VīraMi.(Āhnika.) 203.12; स्वकालं यावदनुवर्तमानस्यैव तस्यास्पृश्यत्वादिस्वधर्मप्रयोजकत्वमात्रेण गरीयसा शावेन स्वधर्मप्रयोजकनिवृत्तिमात्रम् । अङ्गिरोवाक्यात् BālamBha. iii. 62.9 (*on* 3.20)

अङ्गिरौद्ररसोपेत (aṅgi-raudrarasopeta) *m.* having horror as the principal sentiment (अथ डिमलक्षणम्) अङ्गिरौद्ररसोपेतो बीभत्सादिनिरन्तरः BhāvPra.(S'ā.) 247.21 (8)

अङ्गिर्नामन् (aṅgir-nāman) *adj.* named Aṅgir अथर्वा पुरा ··· उक्तवान् अङ्गिरे अङ्गिर्नाम्ने ब्रह्मविद्याम् MuṇḍUBh. 306.4 (*on* i. 1.2)

अङ्गिलक्षण (aṅgi-lakṣaṇa) *adj.* characterised as the principal sentiment (नाटके) रसं च न तिरोदध्यात् वस्त्वलङ्कारलक्षणैः । शृङ्गारोऽप्यथवा वीरः कर्तव्यो वाङ्गिलक्षणः SāhiSā. 6.9.

अङ्गिवध (aṅgi-vadha) *m.* slaughter of living beings शास्त्रेषु येष्वङ्गिवधः प्रवृत्तः वक्रोक्तशास्त्राणि यथा न तानि । प्रमाणमिच्छन्ति विबुद्धतत्त्वाः संसारकान्तारविनिन्दनीयाः SubhāRaSaṁ. 545.

अङ्गिवर्ग (aṅgi-varga) *m.* group of living beings तथा दीप इव समस्तवस्तुप्रकाशकत्वात् द्वीपो वा संसारसागरान्तर्गताङ्गिवर्गस्य नानाविधदुःखकल्लोलाभिघातदुःस्थितस्याश्वासहेतुत्वात् AupaSūṬ. 27.12; न हि भवति विधेया सर्वथास्मिन्नुपेक्षा दयितजिनमतानां तायिनां चाङ्गिवर्गे JñātāDhaṬ. 253B. 11.

अङ्गिवर्जित (aṅgi-varjita) *adj.* deserted by living beings सविस्तरे धरणितले विरोधके निरीक्ष्य ते परजनताविनाकृते । त्यजन्ति ये तनुमलमङ्गिवर्जिते यतीश्वरा मम गुरवो भवन्तु ते SubhāRaSaṁ. 677.

अङ्गिवाक्य (aṅgi-vākya) *n.* statement indicating the principal rite प्रकरणे हि स्वार्थपरिपूर्णानामङ्गाङ्गिवाक्यानामुपकार्योपकारकत्वाकाङ्क्षामात्रं दृश्यते वाक्ये तु प्रत्यक्षः संबन्धः TantrVā. 850.21 (*on* iii. 3.14)

अङ्गिविकार (aṅgi-vikāra) *m.* deformity of the body येनाङ्गिविकारेत्थम्भावौ JaineVyā. i. 4.31.

अङ्गिविशेष्यकबोध (aṅgiviśeṣyaka-bodha) *m.* knowledge of the principal rite as the qualified thing अङ्गिविशेष्यकबोधस्य न्याय्यत्वात् गृह्णीयादिति वा हेतुमति लिङ् MīmāKau. ii. 8.7 (*on* ii. 3.1)

अङ्गिव्यवधिकल्पना (aṅgivyavadhi-kalpanā) *f.* hypothesis of the interruption of (connection among) the principals (by a subsidiary) अङ्गत्वात्तु पदैर्न स्यादङ्गिव्यवधिकल्पना S'lokaVār. 7.334 (940.3)

अङ्गिष (aṅg-iṣa) *m.* finger(?) (because of being used in counting or marking) अङ्ग्यतेऽनेनेत्यङ्गिषः Prasā. ii. 646.10.

अङ्गिसमुच्चय (aṅgi-samuccaya) *m.* combination with the whole तद्विशेषेऽङ्गभूयस्त्वात् फलभूयस्त्वमित्यतः । समुच्चयो न तस्य स्याच्चाङ्गेनाङ्गिसमुच्चयः BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 361.

अङ्गिसंबन्ध (aṅgi-sambandha) *m.* [Loc.] with reference to the main or principal अथवाङ्गसम्बन्धादङ्गिनं शक्नोति लक्षयितुम् । तेनाङ्गिसम्बन्धे लक्षणा । अङ्गसम्बन्धे तु श्रुतिः ṬupṬ. 183.10 (*on* ix. 1.3)

अङ्गिसापेक्षत्व (aṅgisāpekṣa-tva) *n.* dependence on the principal (अङ्के तु वामे···विराजमानाम्···।···स्मरेम देवीम्) अङ्गस्याङ्गिसापेक्षत्वात् श्रीभगवतो वामाङ्के विराजमानाम् VedāntRaMañ. 1.5 (71.23)

अङ्गिस्वरूप (aṅgi-svarūpa) *n.* true nature of the main or principal (object) न च वाच्यम् अङ्गत्वेऽपि न प्रोक्षणादिवत् संस्कारकर्मैतयाङ्गता ··· इति, अङ्गिस्वरूपनिष्पादकतया संनिपत्योपकारिणः संस्कारस्याभ्यर्हितत्वात् VivaPraSaṁ. 186.23.

अङ्गी (aṅgī) *f.* **i** name of a mind-born daughter of the Somapapitṛs and wife of S'ukra पितॄणां मानसी कन्या सोमपानां यशस्विनी । शुक्रस्य भार्याङ्गी नाम विजज्ञे चतुरः सुतान् VāyuP. ii. 4.75; **ii** name of a maid-servant of Subāhu सुबाहुर्नाम कन्यका ।···अङ्गीवङ्गीप्रभृतिभिश्चेटीभिः परिवारिता । प्रणन्तुं जनकं प्राप सभामण्डपमुत्तमम् MalliC. 5.80.

अङ्गीकरण (aṅgī-karaṇa) *n.* **A** promise, promising येषां निःसङ्गताङ्गीकरणपरिणतिः स्वात्मसंतोषिणस्ते धन्याः S'atTrayī. 269; SaduktiKa. 321.26; अङ्गीकरणमप्यारम्भ एव प्रक्रमते शुश्रूषाम् CāndraVṛ. *on* i. 4.88; **B i** agreeing,

admitting, approval, consent (an opinion, view, standpoint) उभयोः पक्षे विरुद्धं च यत् तस्याङ्गीकरणेन वादिन इव स्यात् स्वामिनो निग्रहः MudrāRā. 5. 10; विद्युतां बहुत्वस्याङ्गीकरणात् आत्मनि प्रजायां च फलबाहुल्यम् BrĀraUBh. 221. 12 (*on* ii. 1. 4); परपक्षनिषेधमाचरन् क्वचिदङ्गीकरणं करोति सः SaṁkṣeŚā. 2. 78 (ii. 51. 2); Loc. 194. 25 (*on* 3. 33); TarkSaṁ.(Ā.) 114. 9; तस्मादेतद्ब्राह्मतस्य सुतरामयुक्तमेवाङ्गीकरणम् ŚaṅkaVi.(Ā.) 117. 4; VedāntSā.(Sa.) 23. 16; मनसश्चेदमस्त्वित्यङ्गीकरणमिति SāṁkhyaPraBh. 83. 5 (*on* 2. 30); AdvaiSi. 380. 1; सावज्ञमङ्गीकरणे तज्ज्ञैरामेति कथ्यते SāhiSā. 3. 72; **B ii** abiding by (an advice, etc.) गुरूक्तस्यार्थस्याङ्गीकरणमाचारः SarvaDaSaṁ. 2. 176; **C** acceptance (of one seeking shelter), giving shelter यश्च महीभृतामाञ्जनेय इवोन्मूलने, नल इव प्रतिष्ठापने, पयोधिरिवाङ्गीकरणे ··· प्रभुरभूत् UdaySuKa. 24. 30; अभ्युपपत्तिः परित्राणायार्थिनोऽङ्गीकरणम् Kāvyānu.(He.) 358. 6; **D** absorbing, absorption (ब्रह्मणा) अङ्गीकरणात् पूर्वं कमाश्रिता माया VedāntTaSā. 17. 1; **E** accepting, receiving तस्याङ्गीकरणे मन्त्रस्तेषामासीद् दुरासदः। तमस्युद्योत(?ति) को रत्नमाप्य माध्यस्थमाचरेत् PrabhāC. 124. 20; **F** appropriation, accepting (of an object) श्रीमता धनपालेन दीनाराणां शतं ददे। अङ्गीकरणतोऽमीषाम् (ते चेलुर्गूर्जरावनौ) PrabhāC. 159. 14.

अङ्गीकरणीय (aṅgī-karaṇīya) *adj.* [*f.* -ā] fit or liable to be accepted or admitted, acceptable, admissible सर्वपुरुषाणां तावद् वृद्धव्यवहारे एव प्रथमं शब्दानां व्युत्पत्तिरङ्गीकरणीया PrakāPañ. 240. 9; 94. 4; 280. 16; NyāyKuA. i. 26. 8; तर्हीन्द्रियाणामुपकारकतमत्वेनाप्रकाशितार्थप्रकाशकत्वमङ्गीकरणीयम् ŚrīBh. 92. 17 (*on* i. 1. 1); परमसूक्ष्माः परमाणवो विजातीयपरमाण्वन्तरिता अनुभवविषया इति व्याहतमङ्गीकरणीयम् TattvaVai. 48. 19; NītiMā. 3. 15; मनुस्तु कुटुम्बार्थे भृत्यादिकृतक्रियादिरपि कुटुम्बिनाङ्गीकरणीय इत्याह SmṛtiCan. iv. 410. 2; वैनाशिकैरप्यवश्यमङ्गीकरणीयः साक्षी PrakaVi. 541. 13; विरोधस्य परिहाराय··· नियमेन भङ्गिरङ्गीकरणीया Ekāva. 8. 36AB(5) (279. 6); TarkBhā.(Ke.) 51. 1; न ··· अहंप्रत्ययप्रामाण्यायात्मनो देहपरिमाणत्वमङ्गीकरणीयमिति सांप्रतम् SarvaDaSaṁ. 16. 207; ज्ञानस्य तत्तद्विषयाकारत्वमवश्यमङ्गीकरणीयम् VedāntKau. 200. 1 (*on* ii. 2. 28); ŚaṅkaVi.(Ā.) 151. 15; 265. 15; VidhiRa. 2 (9. 15); ŚivārkaMaDī. i. 355. 4 (*on* i. 2. 3); PūrvottaVāNaMā. 24. 14; गौत्वभानमवश्यमङ्गीकरणीयम् ŚaktiVā. 77. 22; अन्यथा ··· वाच्यार्थबोधोपपत्तये व्यञ्जनाङ्गीकरणीया स्यात् RasGaṅ. 144. 2; SiddhāTaVi. 39. 13; SetuBa. 318. 10.

अङ्गीकरणीयता (aṅgīkaraṇīya-tā) *f.* acceptability, admissibility ततः ···सत्त्वस्याङ्गीकरणीयतया तादृशसत्त्वं जडवैलक्षण्यञ्च स्वयंप्रकाशमानानन्दात्मन एव ŚaṅkaVi.(Ā.) 85. 14.

अङ्गीकरणीयत्व (aṅgīkaraṇīya-tva) *n.* acceptability, admissibility सायुज्यस्यापि तद्रूपतया अङ्गीकरणीयत्वाच्च चन्द्रमसः सायुज्यमित्यादौ···सायुज्यशब्दस्तावद् विभक्तत्वाभावाभिप्रायकः AdvaiSi. 895. 2; त्वदीयो हेतुः ··· असिद्ध एव। मदीयस्तु नाप्रयोजकः, संख्यानतिरेकार्थमारुण्यस्य एकहायनत्वसमत्वेन अवश्यमङ्गीकरणीयत्वादिति PūrvottaVāNaMā. 145. 17.

अङ्गीकर्तव्य (aṅgī-kartavya) *adj.* [*f.* -ā] **i** fit to be accepted or appropriated (an object, thing etc.) साधुसेवाप्रसादेन फलमेतदुपागतम्। अङ्गीकर्तव्यमस्माभिः PadmP.(Ra.) 39. 232; लिङ्गत्रिशूलडमरुधारणं निर्मूलत्वान्नाङ्गीकर्तव्यम् ŚaṅkaVi.(Ā.) 47. 14; अङ्गीकर्तव्यमिति च युवराजो लिखेत् स्वयम् ŚukraNī. 2. 369; **ii** fit to be admitted or agreed upon or approved (an opinion, view, standpoint) अन्यपराणामपि मन्त्रार्थवादानां प्रामाण्यमङ्गीकर्तव्यम् ViṣṇuSaBh. 24. 10 (*on* 10); द्विरूपमेव वस्त्वङ्गीकर्तव्यम् Śarka. 2. 13; जातिरङ्गीकर्तव्या Śarka 5. 21; BrĀraUBhVā. i. 2. 78; चिद्रूपत्वमात्मन इच्छद्भिर्न साक्षात्कर्तृत्वमङ्गीकर्तव्यम् RājMār. 86. 20; NyāyRaMā. 99. 22; TantrRa. 12. 9; प्रसिद्धाकाशश्चाङ्गीकर्तव्यः BrahmSūBh.(Ma.) 19B. 8 (*on* i. 3. 41); तनुपरिमाण एवात्माङ्गीकर्तव्यो न व्यापकः SyādvāMañ. 9 (137); 14 (87); आवरणस्य अनिर्वाच्यविद्यारूपत्वमङ्गीकर्तव्यम् VivaPraSaṁ. 24. 23; 148. 15; प्रस्तुतरसानुरोधेनैव वृत्तिविशेषनिर्धारणमप्यङ्गीकर्तव्यमेव RasāSu. 86. 11 (1. 287); अवश्यं स्फोटोऽङ्गीकर्तव्यः Upask. 125. 9 (*on* ii. 2. 21); 244. 15 (*on* v. 2. 14); SarvaDaKau. 135. 25; कदाचिदुत्तमाधिकारिविषये ब्रह्मप्राकट्यमित्यङ्गीकर्तव्यम् AṇuBh. 49. 10 (*on* i. 1. 29); 13. 9 (*on* i. 1. 3); PūrvottaVāNaMā. 10. 3; ŚivārkaMaDī. i. 22. 29 (*on* i. 1. 1); षत्वाभावोऽप्यङ्गीकर्तव्यः PāṇiTaVāNaMā. 36. 15; अविद्याया नानात्वमङ्गीकर्तव्यमित्याहुः VedāntPari. 366. 2; यदा तु भावनायां धात्वर्थस्य करणत्वेनान्वयस्तदान्वयानुपपत्त्या साङ्गीकर्तव्या MīmāNyāPra. 198. 20; MīmāKau. iiiA. 13. 14 (*on* i. 2. 5); VaiyāBhū. 66. 7 (*on* 16); न्यूनाधिकगुणानां च सावर्ण्याभावोऽवश्यमेवाङ्गीकर्तव्यः PariVṛ.(Si.) 34. 16; LaŚabdeŚe. i. 109. 4.

अङ्गीकर्तव्यता (aṅgīkartavya-tā) *f.* the state of being fit to be accepted or admitted, admissibility 'तद्विजिज्ञासस्व' इत्यादिषु समानप्रकरणेषु श्रुत्यन्तरेषु श्रवणस्य अवश्यं वाक्यभेदेन विधेरङ्गीकर्तव्यतया त्वदपरितोषस्य निरवकाशत्वात् VivaPraSaṁ. 6. 9.

अङ्गीकर्तव्यत्व (aṅgīkartavya-tva) *n.* the state of being fit to be accepted or admitted, admissibility सर्वत्रापसिद्धान्तोदाहरणे व्याघातामिधानस्यैवमङ्गीकर्तव्यत्वात् KhaṇḍanKhā. 1015. 22; मासश्रुत्यवैयर्थ्याय प्रत्यभिज्ञापकवाक्य एव मासमुद्दिश्य होमविधानस्यापि अङ्गीकर्तव्यत्वात् PūrvottaVāNaMā. 23. 16; 361. 4; उत्प्रेक्षायां वाच्यगम्यभेदवदिहापि द्विविधोदाहरणदर्शनेन वाच्यगम्यभेदेन द्वैविध्यस्याङ्गीकर्तव्यत्वात् CitraMī. 61. 24; ताल्वादिव्यापारपूर्वापरकालयोर्गकारादेः श्रवणेनोत्पादविनाशयोरङ्गीकर्तव्यत्वात् BhāṭṭDī. i. 9. 23 (*on* i. 1. 5)

अङ्गीकर्तुम् (aṅgī-kartum) *inf.* **i** to undertake, to undergo पालनाय क्षितेः क्लेशमङ्गीकर्तुमिहार्हसि MārkP. 130. 36; **ii** to admit, to accept, to approve तस्माद् बाह्योऽर्थोऽप्यङ्गीकर्तुमुचितः PrakaPañ. 177. 11; एतेषु करणेषु ··· योजना च सा अंशश्च स्वरूपतत्त्वविदा स्वयमङ्गीकर्तुं शक्यः AbhinBhā. i. 142. 15 (*on* 4. 182); TantrRa. 32. 20; KhaṇḍanKhā. 35. 18; इह भवान्तरे वानुष्ठितं कर्म सत्त्वशुद्धिद्वारेण ज्ञानोत्पत्तिहेतुरिति पक्षमङ्गीकर्तुं शङ्कते VedāntKa. 31. 19 (*on* i. 1. 1); न हि गोत्वं व्यक्तिमात्रव्यञ्ज्यं अङ्गीकर्तुं युक्तम् TarkSaṁ.(Ā.) 27. 20; 2. 16; SāhiDa. 566. 9; समवायो नाङ्गीकर्तुं शक्यः AṇuBh. 132. 19 (*on* ii. 2. 13); PūrvottaVāNaMā. 11. 13; ŚivārkaMaDī. i. 106. 6 (*on* i. 1. 2); PāṇiTaVāNaMā. 21. 18; ŚukraNī. 2. 368.

अङ्गीकर्तुमनस् (aṅgīkartu-manas) *adj.* desirous of promising, willing to promise सर्वसङ्गपरित्यागमङ्गीकर्तुमना अपि। कलाः पवनवेगेन मातुलेनासि शिक्षितः PāṇḍaC. 13. 203.

अङ्गीकर्तृ (aṅgī-kartṛ) *adj.* **i** who has approved (i. e. passed orders to a particular effect) याः पूर्वैर्निरमीयन्त यशःसुकृतलब्धये। अङ्गीकर्तासि मे देवप्रतिमास्ता विभङ्गुर RājTa.(Jo.) 500; **ii** who admits (a particular view or theory) ईश्वरेच्छारूपस्य संकेतस्य शक्तित्वमङ्गीकर्तृसिद्धान्तपक्षे पुष्पवन्तपदाच्चन्द्रत्वावच्छिन्नविषयकसूर्यत्वावच्छिन्नविषयकशाब्दबोधो भवत्वित्याकारक एव तादृशपदे भगवत्संकेतः ŚaktiVā. 92. 14.

अङ्गीकार (aṅgī-kāra) *m.* **A i** acceptance (of a person) as one's own **ii** acceptance (of a girl) in marriage **iii** acceptance (of wealth etc.) **B** consent, assent, acceding (to a request etc.) **C** undertaking (of some act) **D** admitting, conceding, accepting (as valid or true) **E** agreement or contract **F** standpoint **G** proposal, condition **H** promise, assurance **A i** acceptance (of a person) as one's own अङ्गीकारेण ज्ञानिनां ब्राह्मणानुग्रहेण च। पूयन्ते तत्र पापिष्ठाः AtriS. 276. **F. N.**; (भर्तारम्) भार्यापि श्वपचं दृष्ट्वा नाङ्गीकारं करिष्यति DevīBhāP. vii. 12. 39; ŚivaP. vii(1). 23. 33 (528A. 6); **A ii** acceptance (of a girl) in marriage श्रीकर्णः स्वप्रधानैः स्वसुताया मयणल्लदेव्या अङ्गीकारं याचते स्म PrabaCin. 54. 16; तस्याः स्वरूपावबोधाय तथाङ्गीकाराय च परमरसिको भाग्यसौभाग्यादि तदङ्गीकारेण कृतार्थं कर्तुकामः ··· तस्याः स्वरूपं पप्रच्छ PrabaCin. 126. 14; **A iii** acceptance (of wealth, etc.) रत्नानि वाहनानि परिजनः ··· प्राणाः सर्वमेव त्वदीयमेतदारोपय स्वेनाङ्गीकारेण गौरवम् TilaMañ. 129. 2; **B** consent, assent, acceding (to a request, etc.) AmaK. 287= AgniP. 359. 49; (नले) अङ्गीकारं गतेऽस्मिन्नमरपरिवृढः संभृतानन्दमूचे NaiṣC. 5. 137; इत्थं गुरोरङ्गीकारे ··· वयं पादचारेण सञ्चरन्तः पुण्यफलमुपलभामहे KumāCaSaṁ. 62. 3; अङ्गीकारे प्रयोक्तव्यमुक्षिप्तं नाम शीर्षकम् AbhinDa. 64; SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 1. 133; Prasā. i. 304. 18; i. 516. 20; **C** undertaking (of some act) कृतमद्यामुना तपः। अयं च तस्याङ्गीकारे विधिः PārśvC. 7. 25; **D** admitting, conceding, accepting (as valid or true), agreeing (with views or statements) प्रकाश एव वस्तुस्वरूपमित्यङ्गीकारे तिरोधानाभावः स्वरूपनाशो वा स्यात् BrahmSūBh.(Rā.) 380. 7 (*on* i. 4. 22) = VedāntTaSā. 33. 5; TārkiRa. 97. 10; BrahmSūBh.(Ma.) 24A. 10 (*on* ii. 1. 8); सर्वस्यैव विभ्रमस्य अविभ्रमस्य च स्वारस्येन परं अङ्गीकारात् TarkSaṁ.(Ā.) 6. 16; 11. 17; 111. 25; शब्दपौनरुक्त्यस्य न दोषत्वम्। तस्यानुप्रासाद्यलंकारत्वेनाङ्गीकारात् Ekāva. 6. 5(2) (178. 3); 3. 1(199) (103. 9); कार्य सति हेतौ उत्पद्यते इत्यङ्गीकारे यौगपद्यं स्यात् VedāntKau. 195. 16 (*on* ii. 2. 21); RasāSu. 226. 2 (3. 52); AdvaiSi. 120. 2; SarvaDaSaṁ. 3. 27; SāhiDa. 462. 6; 604. 12; वाक्यार्थत्वाङ्गीकारे प्रत्यक्षादिप्रमाणविरोधाद् वाक्यार्थो न सङ्गच्छते VedāntSā.(Sa.) 24. 2; मया ज्ञातृत्वमात्मत्वमित्यङ्गीकारात्। तस्मान्न चतुर्थः (पक्षः) Nyāyāmṛ. 75B. 9; 199A. 8; AṇuBh. 235. 6 (*on* iii. 3. 29); श्रुतिकृतस्यैवात्रानन्तर्यस्याङ्गीकारात् Prasā. i. 227. 5; GuruCandr. i. 7. 6; i. 9. 14; MīmāKau. iii. 57. 18 (*on* i. 2. 33); YatīndraDī. 15. 1; तत्राप्यदृष्टस्याङ्गीकारे प्रागपि ताभ्यां (व्युत्पत्त्यभ्यासाभ्याम्) तस्याः (प्रतिभायाः) प्रसक्तेः RasGaṅ. 10. 8; 250. 1; SiddhāTaVi. 16. 15; आदैचो वृद्धिपदाभिन्ना इति वाक्यार्थः, पदपदार्थयोस्तादात्म्यस्याङ्गीकारात् LaŚabdeŚe. i. 42. 4; i. 250. 6; न चात्र मानाभावः प्रामाणिकैर्बहुशोऽङ्गीकारात् AlaṅkāKau.(Vi.) 66. 6; **E** agreement or contract (binding

on two parties) तथा विवादिनोः कथंचिद् दैवमानुषयोरन्यतरत् प्रमाणमन्यतरेण वादिना कृतं निर्णायकमित्यङ्गीकारेऽपि मानुषसंभवे तदेव निर्णायकं न दैविकम् SmṛtiCan. iii. 116. 19; निष्काणां शतस्य निष्कद्वि(? द्व)यं वृद्धिरिति प्रथमं गृहीत्वा कालान्तरे स्वकार्यवशात् तस्यैव निष्कशतस्य निष्कत्रयं वृद्धिरित्यङ्गीकारे तदेव परं बलवत् Subodhi. 12. 14 (*on* 2. 23); BālamBha. ii. 293. 3 (*on* 2. 185); **F** standpoint अङ्गीकारं तयोः श्रुत्वा विचारे मुमुहुश्च ते । एकत्र दुःप्रतीकारा माता पुत्रं प्रयाचति । अन्यत्र संघः श्रीतीर्थनाथैरपि निषेवितः PrabhāC. 4. 27; **G** proposal, condition यस्मिन् प्रासादे प्रथमं कलशध्वजाधिरोपो भवति तस्मिन्नुत्सवेऽपरेण नरेन्द्रेण त्यक्तच्छत्रचामरेण···समागन्तव्यम् । इत्थं भोजस्य यथारुच्या(? च्य)ङ्गीकारे कर्णगोचरं गते श्रीकर्णस्तेषु सामर्षः PrabaCin. 51. 3; **H** promise, assurance गतिर्यः पौण्ड्राणाम् ··· । पुनात्यङ्गीकाराद् भुवि परमहंसाश्रमपदं स देवश्चैतन्याकृतिरतितरां नः कृपयतु StavMā. 8. 29; AmaK. 287 = AgniP. 359. 49; Vaija. 195. 37; AbhidhāCin. 27. 8; ParyāSaRa. 1. 151 [Kośas give अभ्युपगम, प्रतिश्रव, समाधि, संश्रव, प्रतिज्ञा, संविद्, आगुर् etc. as synonyms of अङ्गीकार AmaK. 287; AgniP. 359. 49; Vaija. 195. 37; AbhidhāCin. 278; ParyāSaRa. 1. 151; SabdaRa (Vā.) 534; ParaNā. 479 etc.]

अङ्गीकारगौरव (aṅgīkāra–gaurava) *n.* honour shown by accepting as one's own यदिदं देवदेवानां कृतमन्तुषु दूषणम् । तदिदं भूषणं मन्ये त अङ्गीकारगौरवात् SivaP. vii(1). 23. 33 (528A. 6)

अङ्गीकारत्याग (aṅgīkāra–tyāga) *m.* breach of agreement or contract (Mitā. संप्रति संविद्व्यतिक्रमः कथ्यते) संप्रतीति । अङ्गीकारत्यागस्य पूर्वत्र सत्त्वेन तत्प्रसङ्गादिति भावः BālamBha. ii. 293. 3 (*on* 2. 185)

अङ्गीकारपदवी (aṅgīkāra–padavī) *f.* stage or path of acceptance भृशमुद्विग्नमाश्रितदोहकीर्तनात् । तमङ्गीकारपदवीं धूर्ता निन्युः शनैर्हरिम् BṛKathāMañ. 16. 321 = PañcT. 1. 117 (116. 39)

अङ्गीकारपरायण (aṅgīkāra–parāyaṇa) *adj.* intent on accepting यदि मया समुदीर्यमाणवचनं भवान् अङ्गीकरोति तदा मदीया सिद्धिर्महती भवति ··· इति श्रुत्वा ··· नृपतिनाङ्गीकारपरायणेनाभूयत VetāPañ.(Jam.) 8. 24.

अङ्गीकारप्रकार (aṅgīkāra–prakāra) *m.* method of acceptance चतुःप्रकारप्रतिभुवामङ्गीकारप्रकारोऽपि तेनैव दर्शितः SmṛtiCan. iv. 346. 7.

अङ्गीकारम् (aṅgī–kāram) *adv.* making a part of oneself, accepting as one's own अङ्गीकारं समीपं स्वमागतं निखिलं जगत् । नयत्यात्मानमित्येवमग्निशब्दो निरुच्यते AhirbuS. 57. 44.

अङ्गीकारय (aṅgī–kāraya–) [*Caus.* of aṅgīkṛ–] to cause to accept (परप्रेष्यभावः) अङ्गीकारयति कार्पण्यम् NalaCam. 7. 44(4); **शिशुः** ··· अङ्गीकारयामास पितरौ स्वमनीषितम् KathāSaSāg. xii. 27. 109; यदि हि विनैव प्रमाणसत्तां प्रमाणसत्तां परोऽङ्गीकार्येत तदा घटसत्तामपि तथैवाङ्गीकार्यताम् KhaṇḍanKhā. 90. 12; PrabaCin. 50. 28; भेदवादिना ··· विशेषमंगीकारयति NyāySu.(Ja.) 170A. 7 (*on* i. 2. 6); 106A. 7 (*on* i. 1. 2); ओंकारयत्यङ्गीकारयति ग्राहयतीत्यर्थः TristhaSe. 291. 16; एकत्वेन आयातं सर्वागुरुकत्वमङ्गीकारयति Bhāsk. i. 140. 16 (*on* i. 3. 7)

अङ्गीकारयितव्य (aṅgī–kārayitavya) *adj.* should be or fit to be caused to accept स्फुरित एव ज्ञानं प्रवर्तयतीति गले पादुकयाप्यङ्गीकारयितव्यो गत्यन्तराभावात् ĀtmaTaVi. 374. 10; बौद्धोऽपि युगपत् ज्ञानानुपपत्त्या मनोऽधिकमिन्द्रियमङ्गीकारयितव्यः Kiraṇā. 276. 19; कर्मजनितविभागजविभागपरंपरया निःक्रियसंयोगपरंपरा विनाश्यत इति अनिच्छन्नपि गले पादुकयाङ्गीकारयितव्यः Kiraṇā. 232. 8; SyādvāMañ. 20(35); एते ··· व्यवहारेक्षणे च नाङ्गीकारयितव्याः ManvaMu. 320. 9 (*on* 8. 169); BālamBha. ii. 85. 16 (*on* 2. 72)

अङ्गीकारयितुम् (aṅgī–kārayitum) *inf.* to cause to accept स्वाभिप्रेतभेदाभेदस्याद्वादमकामयमानानपि तानङ्गीकारयितुमाह SyādvāMañ. 19 (7)

अङ्गीकारयित्वा (aṅgī–kārayitvā) *ger.* having caused to accept अद्वैतवादिना विशेषमंगीकारयित्वान्यानप्यङ्गीकारयति NyāySu.(Ja.) 106A. 7 (*on* i. 1. 2)

अङ्गीकाररूप (aṅgīkāra–rūpa) *adj.* of the form of acceptance भक्तिमार्गे यद्वरणं स्वीयत्वेनाङ्गीकाररूपम् AṇuBh. 253. 23 (*on* iii. 3. 47)

अङ्गीकारवचन (aṅgīkāra–vacana) *n.* statement of acceptance (ब्रह्म) अथ मायात्मकं तर्ह्यङ्गीकारवचनं निरर्थकम् VedāntTaSā. 2. 4; Mukundā. 128 (8)

अङ्गीकारवचस् (aṅgīkāra–vacas) *n.* word or statement of acceptance अङ्गीकारवचः पराम्बुजदृशां केन श्रुतम् Mukundā. 129.

अङ्गीकारवश (aṅgīkāra–vaśa) *m.* [Abl.] by reason of acceptance या वृद्धिः प्रागुक्ता सा ब्राह्मणाधमर्णके कथंचिदङ्गीकारवशात् गृह्यमाणा संवत्सरं यावद् ग्रहीतव्या SmṛtiCan. iv. 368. 4; iv. 369. 15; iv. 381. 2.

अङ्गीकारवाचक (aṅgīkāra–vācaka) *adj.* expressive of acceptance अङ्गीकारवाचकं 'सत्यम्' इति पदं प्रत्युक्तम् Bhāsk. ii. 284. 14 (*on* iv. 1. 3)

अङ्गीकारवाचकत्व (aṅgīkāravācaka–tva) *n.* the nature of being expressive of acceptance अस्य पदस्याङ्गीकारवाचकत्वात् Bhāsk. i. 124. 11 (*on* i. 3. 1)

अङ्गीकारवाद (aṅgīkāra–vāda) *m.* statement of acceptance अपिशब्देनांगीकारवादोऽयमिति सूचयति NyāySu.(Ja.) 19A. 1 (*on* i. 1. 1)

अङ्गीकारवादत्व (aṅgīkāravāda–tva) *n.* the nature of being a statement of acceptance उत्तरसूत्रे चास्यांगीकारवादत्वं स्फुटीभविष्यति NyāySu.(Ja.) 335A. 1 (*on* ii. 2. 4); VivaPraSaṁ. 78. 16.

अङ्गीकारविषयत्व (aṅgīkāraviṣaya–tva) *n.* the state of being an object of acceptance प्रथमद्वितीयपक्षयोरेव ··· अङ्गीकारविषयत्वात् AdvaiSi. 617. 4.

अङ्गीकारसूचक (aṅgīkāra–sūcaka) *adj.* indicative of acceptance (श्राद्धे) क्षणपदेन शास्त्रानुमतश्राद्धविरोधिव्यापारराहित्यमङ्गीकारसूचकोऽयमिति वचनम् BālamBha. i. 498. 12 (*on* 1. 225)

अङ्गीकाराकाङ्क्षिन् (aṅgīkārākāṅkṣ–in) *adj.* expectant of acceptance or inclusion अङ्गीकाराकाङ्क्षिणामक्षपादीयमप्यसदुक्तैकान्ततया स्यास्यते NyāyPari. 14. 1.

अङ्गीकारात्मक (aṅgīkārātma–ka) *adj.* of the nature of acceptance संप्रतिपत्तेरङ्गीकारात्मकत्वेन तदभावादनुत्तरत्वमेव Subodhi. 6. 18 (*on* 2. 7); आत्मीयत्वेनाङ्गीकारात्मकवरणस्य भक्तिमार्गीयत्वात् AṇuBh. 233. 20 (*on* iii. 3. 29)

अङ्गीकाराधिकारिणी (aṅgīkārādhikār–iṇī) *adj.* (*f.*) worthy of being accepted, worthy of acceptance ननु कथं सत्यता जगतोऽङ्गीकाराधिकारिणी Vādā. 1. 3.

अङ्गीकारानर्ह (aṅgīkārānarha) *adj.* unfit for acceptance अयं दुर्घटंरंगीकारानर्हैर्भूषणैः ··· अलंकृतः स्यात् NyāySu.(Ja.) 117B. 6 (*on* i. 1. 5)

अङ्गीकारापादन (aṅgīkārāpādana) *n.* causing acceptance सत्यत्वाङ्गीकारापादने त्विष्टापादनं स्यात् NyāySu.(Ja.) 207B. 4 (*on* i. 2. 6)

अङ्गीकाराभाव (aṅgīkārābhāva) *m.* absence of acceptance इत्यभिप्रायेण यदृच्छया ज्ञातदोषस्यापि प्रयोगस्य सम्भवात् तत्रानुमानवादिना पक्षत्वाङ्गीकाराभावेन···'अव्यापकमिदं लक्षणं स्यात् KhaṇḍanKhā. 942. 1; तत्पुरुषोपपत्तौ बहुव्रीहेरङ्गीकाराभावात् MīmāKau. ii. 277. 10 (*on* iii. 2. 27)

अङ्गीकाराभिधान (aṅgīkārābhidhāna) *n.* mention of acceptance अर्थवादे च ऋक्कूलक्षणस्त्रियाः सामपुरुषेण एकां द्वे च प्रत्याख्याय तिसृणामृचामङ्गीकाराभिधानेन MayūMāli. 741. 5 (*on* x. 6. 1)

अङ्गीकारायोग (aṅgīkārāyoga) *m.* non-conformity of acceptance स्थानगुणविध्यङ्गीकारायोगात् SivārkaMaDī. i. 355. 31 (*on* i. 2. 13)

अङ्गीकारार्थत्व (aṅgīkārārtha–tva) *n.* the state of conveying acceptance अवद्यंशब्दस्याङ्गीकारार्थत्वस्य ··· असंभवेन BālamBha. ii. 233. 31 (*on* 2. 135)

अङ्गीकारार्ह (aṅgīkārārha) *adj.* [*f.* –ā] fit to be accepted प्रमाणसत्तापि ··· न प्रामाणिकस्याङ्गीकारार्हा KhaṇḍanKhā. 90. 8; यदि ··· समवायः ··· नांगीकारार्हस्तदा गुणगुणिनोरेव स कश्चित् तादृशः स्वभावभेद इत्यंगीकरणीयम् NyāySu.(Ja.) 107B. 1 (*on* i. 1. 2)

अङ्गीकारित (aṅgī–kārita) *adj.* **i** made to accept, कथं तपनतनयस्य राज्यमङ्गीकारिता वयं वयस्येन AnargharRā. 5. 34(1); मन्त्रिणा ··· भूपो मेघचन्द्रकुमाराय राज्यदानमङ्गीकारितः PrabaK. 57. 20; **ii** made to admit or confess भावितोऽङ्गीकारितः Mitā. 139. 20 (*on* 2. 11); Aparā. 618. 12 (*on* 2. 11); DaṇḍaVi. 350. 14; SmṛtiCan. iii. 282. 17; VīraMi. 418. 20 (*on* 2. 11); BālamBha. ii. 19. 6 (*on* 2. 11); **iii** made to accept, receive or possess अङ्गीकारितसुरतरसायाः ··· अधररसामृतपानमस्माभिर्विधेयम् Kāvyānu. (He.) 22. 22; तेनाङ्गीकारितो गर्भः ···कन्यकार्पणम् RājTa.(Ka.) 8. 441; भाविता अङ्गीकारितदोषाः साक्षिणो वर्ज्याः Aparā. 672. 24 (*on* 2. 72); एतावन्तं कालमहं तव दास इत्यङ्गीकारितः BālamBha ii. 291. 4 (*on* 2. 182); **iv** made to agree अयमनुमानं हठादङ्गीकारितः SyādvāMañ. 20(35); TīrthaKa. 69. 23; NyāySu. (Ja.) 107A. 6 (*on* i. 1. 2)

अङ्गीकारित्व (aṅgīkāri–tva) *n.* the state of being one which has been accepted प्रमितिकरणत्वादिनोपादानस्यैव प्रमाणाद्यंगीकारित्वात् NyāySu. (Ja.) 210B. 9 (*on* i. 2. 6)

अङ्गीकारोपपत्ति (aṅgīkāropapatti) *f.* possibility of acceptance अपूर्वस्य ··· परमेश्वरभोगार्थत्वस्याप्यङ्गीकारोपपत्तेः SivārkaMaDī. i. 538. 8 (*on* i. 4. 16)

अङ्गीकार्य (aṅgī–kārya) *adj.* [*f.* –ā] **i** fit to be accepted (as authority) अङ्गीकार्यं श्रुतेर्वचः SarvaVeSāSaṁ. 726; **ii** fit to be admitted

or agreed to (as a view or theory) एकत्वात् सर्वो वेद्यराशिः तेन क्रोडीकृतः इत्येतदपि अनिच्छता अङ्गीकार्यम् PratyabhiVi. i. 140.5 (i. 3.7); Loc. 171.17 (*on* 3.23); प्राप्तिस्तावदङ्गीकार्या NyāySu.(So.) 18.2 (*on* i. 2.5); उपपत्तेश्च व्याप्त्यपेक्षा सर्वथांगीकार्या PramāLa. 2B.8; VisṇuTaNi. 2B.6; वेदानामंगीकार्या हि नित्यता AnuVyā. 3B.10 (*on* 1.1); 12A.3 (*on* 1.2); 24A.8 (*on* 2.2); VedāntKau. 172.11 (*on* ii. 1.28); 187.14 (*on* ii. 2.12); उपमेयस्योपमानादेकांशेन सधर्मता। अङ्गीकार्या YogVā. ii. 18.64; स्वयंवेदनं तावदङ्गीकार्यम् SarvaDaSaṁ. 2.181; अङ्गीकार्या तुर्या वृत्तिर्बोधे रसादीनाम् SāhiDa. 251.4; 496.6; 621.9; अप्रतीतेऽप्यभावे स्वरूपमात्रप्रतीतिरङ्गीकार्या TantrRaha. 15.30; 3.23; AdvaiSi. 701.14; फलोत्प्रेक्षामवधीर्य हेतूत्प्रेक्षाङ्गीकार्या CitraMī. 95.7; Kuval. 61 (44); संकेतोऽङ्गीकार्यः S'aktiVā. 105.16; 73.9; 177.21; LaCandr. 435.37; SiddhāTaVi. 400.11; VaiyāBhū. 119.12 (*on* 25); AlaṅkāMañ. 169.2; उक्तकार्यकारणभावश्च नाङ्गीकार्यः AlaṅkāKau.(Vi.) 92.1. **iii** fit to be accepted (as one's own) त्वया त्रैलोक्यनाथेन ··· । अङ्गीकार्यौ सुतौ राम PadmP. iv. 66.49; न दृश्यो हि सखीभर्ता नाङ्गीकार्यः कथंचन KathāSaSāg. vi. 30.67; **iv** fit to be accepted or adopted (as a state or condition) पराजितैः श्वेताम्बरैर्दिगम्बरत्वमङ्गीकार्यम् PrabaCin. 68.7.

अङ्गीकार्यतम (aṅgīkārya-tama) *adj.* most acceptable हरिः। अंगीकार्यतमो नित्यः AnuVyā. 24A.8 (*on* 2.2)

अङ्गीकार्यता (aṅgīkārya-tā) *f.* acceptability कतिपयाभावमात्रगोचरप्रतीतेरप्यङ्गीकार्यतया तादृशनियमस्य दूरपराहतत्वात् S'aktiVā. 186.1.

अङ्गीकार्यत्व (aṅgīkārya-tva) *n.* acceptability परमार्थरजतार्थिप्रवृत्तिदर्शनेन परमार्थरजतत्वस्य सामान्योपाधौ प्रसक्तेरङ्गीकार्यत्वात् VivaPraSaṁ. 32.9.

अङ्गीकुर्वत् (aṅgī-kurvat) *adj.* [*f.* -ī] **A** admitting (a theory or view) तत्रैवकारार्थविधिमङ्गीकुर्वतस्तत्र विकल्पापत्तिः BhāṭṭDī. iii. 169.21 (*on* ix. 4.2); Loc. 44.9 (*on* 1.13); तत्सिद्धिमङ्गीकुर्वता ··· तद्विशेषणमभ्युपगन्तव्यम् NyāyRaMā. 194.6; ब्रह्मैव तत्त्वमित्यङ्गीकुर्वतोऽपि सर्वम् अतत्तुल्यम् इति चेत् TarkSaṁ.(Ā.) 7.12; संपूर्णार्थविनिश्चायिनः स्याद्वादमङ्गीकुर्वतस्तत्र तत्र विजयः SarvaDaSaṁ. 3.403; कल्पितत्वमङ्गीकुर्वतामस्माकमिदमनिष्टम् AdvaiSi. 395.15; सामान्यविशेषयोर्बाध्यबाधकभावमङ्गीकुर्वतस्तवापि PāṇiTaVāNaMā. 79.7; **B** assuming (a form) मैनं महः किंचन दिव्यमङ्गीकुर्वन् विभुर्मे कुशलानि कुर्यात् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 12.9; विष्णवादीनाम् ··· लीलाविग्रहमङ्गीकुर्वतां रामकृष्णादिपदवाच्यत्वम् SiddhāTa. 49.16; **C** accepting (a proposal or duty) अस्मत्कार्यमप्यङ्गीकुर्वतीव ··· पार्वती ··· इन्दुशेखरं परिचरति PārvPa. 2.4(5); **D** accepting (a material thing) ताम्बूलम् ··· अङ्गीकुर्वतीम् ··· कपोलपालीमचुम्बम् S'ṛṅgāTi.(Rā.) 197 (1)

अङ्गीकुर्वाण (aṅgī-kurvāṇa) *adj.* [*f.* -ā] **A** admitting (a theory or view) केचित् ··· इति सत्तात्रैविध्यमङ्गीकुर्वाणाः NyāyMa. 119.2; तत्त्वद्वैविध्यमङ्गीकुर्वाणा अपि सांख्यादयः TattvSaṁkhyā. 19.3; प्रमाणभावमङ्गीकुर्वाणस्य तस्य ··· सम्यग्वादित्वमपहरति SyādvāMañ. 17.(18); ज्ञानानाम् ··· अयथार्थव्यवहारकारणत्वमङ्गीकुर्वाणो भवानेव पर्यनुयोज्यो भवति SarvaDaSaṁ. 16 565; ब्रह्मादिशब्दं जीवादिविषयमङ्गीकुर्वाणेनापि ··· किंचिदभिधेयं मुख्यमङ्गीकरणीयम् NyāySu.(Ja.) 14B.7 (*on* i. 1.1); **B** assuming (a posture or appearance) (सः) कुसुमधनुषः स्थानकमङ्गीकुर्वाणम् ··· वैमानिकमपश्यत् TilaMañ. 37.7; सारङ्गाङ्गनाभङ्गीमङ्गीकुर्वाणा ··· जनकनन्दिनी चिन्तामेवमकरोत् RāmāCam. 5.21(7)

अङ्गीकृ (aṅgī-kṛ-) VIII. U. **1 Ai** to accept, to receive (a material thing) **ii** to accept, to take up, to possess, to adopt (a quality, a state) **iii** to accept, to receive (actions, events etc.) **iv** to choose, to select, to adopt **B** to accept, to heed, to receive (advice, words) **C** to undertake (as a duty, work) to promise, to adopt **D** to accept as true, to regard as valid, to agree to, to admit **E** to own, to claim as one's own, to possess, to have control over **2** to assume, to possess, to have, to include (with inanimate subject) **1 Ai** to accept, to receive (a material thing) स्निग्धाम्बरप्रोञ्छनं द्रागङ्गीकुरु TripuMāPūSt.(S'aṅ.) 27; अङ्गीकुरुत तनुत्राणि गृहीतशस्त्राणि TilaMañ. 84.16; 44.10; यावत्पदं पदसरोजयुगं त्वदीयं नाङ्गीकरोति हृदयेषु जगच्छरण्ये DevīPañ. 4.27; अङ्गीकरोतु ··· पाशं च वरुणः SamudraMa. 3.12(9); इदं राज्यमिदं गेहमयं परिजनो जनः। सर्वमङ्गीकुरुष्वेदम् PārśvC. 1.509; अङ्गीकुरुष्व प्राज्यं राज्यम् NemiDū. 23; अङ्गीकरोमि गरलं कुलयोः कलङ्कः MahāN. 4.51; गृहं ते विनिवेदितम्। अङ्गीकुरु MahNirvāT. 13.245; ततस्तद्विगुणं मूल्यमपरोऽपि ददौ वणिक्। नाङ्गीचकार तत्किंचित् KathāKau. 11.52; **1 Aii** to accept, to take up, to possess, to adopt (a quality, a state) गच्छ त्वं यद् ब्रवीषि तत्सर्वमनुष्ठीयत इति पारतन्त्र्यं वाङ्गीकुर्वन्ति ManuBh. ii. 152.7 (*on* 8.163); तत्र कः प्रथममेव तत्प्रतिपादनक्लेशमङ्गीकुर्यात् TantrVā. 10.19 (*on* i. 2.7); यदा मायागुणान् प्रभो। लीलयाङ्गीकरोषि त्वम् AdhyāRā. vi. 3.74; कुमुदचन्द्र मा तन्द्रामङ्गीकृथाः MudriKu. 5.8 (17); ज्ञात्वा दुरन्तान्विषयान कथमङ्गीकरोम्यहम् PariPar. 12.300; पापस्थानानि संत्यज्याङ्गीकुरुध्वं गुणव्रजम् SamarāSaṁ. 7.537; 5.310; स्थाता मे निलये तत्कः क्लेशोऽङ्गीक्रियतेऽस्य तु PrabhāC. 205.20; न कोऽपि तत् साहसमङ्गीकरोति SiṁhāDvā. 85.3(18); स एष पुरुषश्रेष्ठः ··· गर्वं नाङ्गीकरोति यः PurusPa. 165.18; 145.20; **1 Aiii** to accept, to receive (actions, events etc.) स्नानं ते परिकल्पयामि जननि स्नेहात्त्वमङ्गीकुरु DevīCatuSt. 14 = TripuMāPūSt.(S'aṅ.) 35; विगलितधिषणोऽसौ ··· परयुवतिमुपास्ते सङ्गमङ्गीकरोति SubhāRaSaṁ. 696 [Schmidt]; S'rīKaC. 17.67; PrasaRā. 6.7; बन्धनमपि ··· । अङ्गीकरोति कुलटा Pañcā. 27.16; यथासौ स्वयमेव देहदानमङ्गीकरोति Hitopa. 4.61(2); बद्धस्पर्धः ··· लोचनैरङ्गनानामङ्गीचक्रे तुहिनकिरणोत्सङ्गसङ्गं कुरङ्गः HammīMaMa. 2.26; किं च सत्पुरुषा मृत्युमप्यङ्गीकुर्वतेतराम् PārśvC. 6. 785; गुणवतां सङ्गं तदङ्गीकुरु SindūPra. 67; PrabhāC. 36.31 यवनेश्वरः ··· तेन समं संग्राममङ्गीचकार PurusPa. 30.7; चञ्चद्विपञ्चीकलनादभङ्गीसङ्गीतमङ्गीकुरुते स भृङ्गी SāhiDa. 201.15; नीलकण्ठः ··· नाट्यमङ्गीचकार HariVi. 3.51; अये विशाखेऽयमतिलोभी दध्नः। चपेटामङ्गीकरोति GopāKeCan. 87.29; अङ्गीकरोषि किमपार्थममुं प्रहारम् S'ivLī. 21.94; नवप्रसङ्गं दयितस्य लोभादङ्गीकरोति स्म यदा नताङ्गी RasGaṅ. 664.22; **1 Aiv** to choose, to select, to adopt अत्रान्तरे पातालस्वामी ··· शातक्रतवीमाशामङ्गीचकार कर्णतालः HarsaC. 165.1; नाङ्गीकरोति निर्व्याबाधनित्यसुखमपवर्गस्थानमात्मा TilaMañ. 244.22; अङ्गीकुरु मञ्जुकुञ्जवसतेरलमङ्कम् StavMā. 267.3; **1 B** to accept, to heed, to receive (advice, words) एतावदेव च शुभे त्वयाङ्गीक्रियतां वचः YogVā. iii. 82.14; तदिदमेवमङ्गीकरोमि ··· उपदेशवचनम् TilaMañ. 29.1; अङ्गीकुरुष्व मद्वाक्यम् AdhyāRā, vi. 4.55; तं दिवसं स्नानादिभिर्नाङ्गीकुर्युः JayaMa. 196.8 (*on* 3.1); नाङ्गीचक्रुर्मतं तस्या नागाः SkandP. iii(1). 38.14; एतन्मयासुराच्छ्रुत्वा तथेत्यङ्गीचकार सः KathāSaSāg. viii. 2.54; सोऽप्यङ्गीचक्रे तद्वचनं मुदा PāṇḍaC. 6.704; गिरमङ्गीकुरुते न भाषितापि RasGaṅ. 110.20 = BhāmiVi. 3.18; **1 C** to undertake (as a duty, work), to promise, to adopt मच्चेतो मणिपादुकाविहरणं शंभो सदाङ्गीकुरु S'ivāL. 64; वयमप्यन्त्याश्रमे समाश्रयणम्। अङ्गीकुर्मोऽविद्याप्रहाणसंसिद्धये नियतम् KuṭṭaMa. 495; चेतः स्वर्गतरङ्गिणीतटभुवामासङ्गमङ्गीकुरु S'atTrayī. 182; यथानुरागविवशा भार्यात्वं तस्य तत्क्षणम्। अङ्गीचकार वीरस्य KathāSaSāg. xii. 19.110; सोमपालाय तद्राज्यं सोऽङ्गीचक्रेऽवमानितः RājTa.(Ka.) 8.1643; मात्सर्यादितदङ्गीकरोत्ययम्। विचार्येत्युपयोगेन ज्ञात्वा च गुरुरादिशत् PariPar. 8.142; त्रिदशवेश्यात्वमङ्गीचकारोर्वशी ChandaśCū. ii. 194.5; श्रुत्वेत्यङ्गीचकाराथ कार्यं दुष्करमप्यदः PrabhāC. 164.21; तदा चिन्तायकत्वमङ्गीकरोमीत्यभिहिते PrabaCin. 18.19; 11.25; मुनिभिश्चात्र किमङ्गयकारि मौनम् Yādavā. 15.99; वायुपुत्रः ··· चण्डोड्डीनमङ्गीचकार MahāN. 5.33; तदनु श्रावकत्वं सम्यगङ्गीचक्रे KumāDePra. 112+5.19; न खल्वयम् ··· विपाकदारुणं दूत्यकर्माङ्गीकुर्यात् KaṁVa. 4.9(11); तृतीयमेव क्षितिनायकोऽसौ पुमर्थमङ्गीकुरुते स्म सङ्गी Rāṣṭrau. 8.7; मन्त्रिपुत्रो बभाषे तं मित्र माङ्गीकृथा वृथा। ··· एतत्कार्यं हि दुष्करम् ChitraPaC. 57. नयतत्वमद्य। ··· अङ्गीकुरुष्वावनिलोकचन्द्र Raghunā. 8.37; अन्यांश्च मन्वादिभिरुक्तान् एतदविरुद्धान् आचारान् अङ्गीकुर्यात् NityoNi. 11.9; **1 D** to accept as true, to regard as valid, to agree to, to admit विकल्पेषु च सर्वेषु स्वयमेकैकमादितः। अङ्गीकरोति यं कर्ता स विधिस्तस्य नेतरः BṛParāSm. 7.353; अथ नाङ्गीक्रियेतेदं वस्तुत्वं शक्तिलक्षणम् TattvSaṁ. 417; ज्ञानज्ञेययोरुभयोरपि प्रकाशनादुभयमङ्गीक्रियताम् TātpaṬ.(U.) 241.13 (*on* 5(4).6); भानौ तमःप्रकाशत्वं नाङ्गीकुर्वन्ति सज्जनाः SvātmPra. 53; योगशास्त्रेऽपि सम्यग्दर्शनाभ्युपायत्वेनैव योगोऽङ्गीक्रियते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 287.18 (*on* ii. 1.3); न हि प्रमाणान्तरबाधितस्य याथार्थ्यमङ्गीक्रियते SarvaVeSāSaṁ. 580; किं च नाङ्गीकरोषि त्वमात्मानं पारलौकिकम् NyāyMañ. ii. 37.7; अत्र केचित् ··· सत्ताजातिमङ्गीकुर्वन्ति PrakaPañ. 97.2; न्यायपरिशुद्धमर्थमङ्गीकुर्मः NyāyMa. 236.6; वेगादीनि तदङ्गान्यप्यङ्गीकुर्वते द्विधा वृद्धाः RatiRa. 14.3; न च प्रमातृत्वमात्मनस्तैरङ्गीक्रियते Tattvo. 2B.5; अपरे तु सत्कार्यवादिनः अनित्यं नाङ्गीकुर्वन्ति TattvSaṁkhyā. 46.5; न हि 'भिन्ने जुहोति स्कन्ने जुहोति' इत्यादौ भेदनादिना प्रयुज्यमानो होमस्तदङ्गमङ्गीक्रियते TattvPradī.(Ci.) 50.5; न च पटस्य तन्तुसंयोगासमवायिकारणजन्यत्वं तैरङ्गीक्रियते TarkSaṁ.(Ā.) 3.28; अङ्गीकरोति यः काव्यं शब्दार्थावनलङ्कृती Candrā. 1.8; स्तुत्या स उन्नेयः। न चात्र स्तुतिमङ्गीकरोषि NyāyMāVi. 24.17 (*on* i. 2.2); अथ कथंचिदेतदधिकरणं प्रभाकरो नाङ्गीकुर्यात् VivaPraSaṁ. 5.17; 112.4; यदि कश्चित्प्रामाण्यमनुमानस्य नाङ्गीकुर्यात्तं प्रति ब्रूयात् SarvaDaSaṁ. 2.25; 3.365; वेदनित्यत्वमेवांगीक्रियताम् TattvPrakā. 55A.12 (*on* i. 3.28); कलहनिवारणसमर्थः सन्नपि यः कलहमीदृशस्थले अनिवारयन् साक्ष्यमंगीकरोति तस्यापि दण्डः Subodhi. 95.24 (*on* 2.239); विशेषणविशेष्यभावश्चागत्या अभावेऽङ्गीक्रियते SarvaDaKau. 63.8; न हि तन्मते पुरुषभेदो ह्यङ्गीक्रियते AṇuBh. 66.21 (*on* i. 2.22); सच्छब्देनाचेतनं प्रधानं गृहीत्वा तस्मिन् गौणमीक्षणं चाङ्गीक्रियते VedāntKau. 24.19 (*on* i. 1.6); अभावाख्यं षष्ठं प्रमाणमभावग्रहणाय कैश्चिदङ्गीक्रियते TantrRaha.

AdbhuSāg. 213.25; BrahmSūBh.(Ma.) 23B.5 (*on* ii. 1.2); विज्ञानार्थत्वतः सर्वशब्दानां नास्ति दूषणम्। अङ्गीकृतेऽपि नैवास्ति दोषो वाक्यसमन्वये AnuVyā 13B.8 (*on* 1.4); VisṇuTaNi. 1B.11; बौद्धपक्ष एव नामान्तरेणाङ्गीकृतः PrakaVi. 541.22; तत्रापि पाकस्य सत्त्वात् तदङ्गीकारे तज्जन्यरसादिमत्त्वस्य निरस्तत्वाविशेषात् अङ्गीकृते तेनैव पृथिवीत्वप्रयुक्तव्यवहारसंभवात् TarkSaṁ.(Ā.) 27.12; ननु घटपटादीनां व्यावहारिकसत्यत्वमङ्गीकृतमेवेति चेन्न VedāntTaSā. 39.3; तत्रैकान्तानित्यतया परैरङ्गीकृतस्य प्रदीपस्य तावन्नित्यानित्यत्वव्यवस्थापने दिङ्मात्रमुच्यते SyādvāMañ. 5(18); 11(162); अनिराकृतोंऽशोऽप्रतिषिद्धमनुमतं भवतीत्यनेन न्यायेनाङ्गीकृतः स्यात् NyāySu.(So.) 72.8 (*on* i. 2.19); न च प्रस्तुते शब्दार्थ-

NānārthaMa. 10; 1584.

अङ्गीकृतकरपत्र (aṅgīkṛta-karapattra) *adj.* holding a sword अङ्गीकृतकरपत्रो यस्तव हस्तग्रहं कुरुते ĀryāSaS'a. 268.

अङ्गीकृतकर्मन् (aṅgīkṛta-karman) *n.* accepted work or responsibility विघ्नाचरणमङ्गीकृतकर्माकरणमेवात्र विवक्षितम् SmṛtiCan. iv. 476.4; अङ्गीकृतकर्माकरणस्यापि यदा सहायान्तरलाभेन प(? प्र)स्थानविघ्नानापादकत्वम् VīraMi. (Vyavahāra.) 327.29.

अङ्गीकृतकलकल (aṅgīkṛta-kalakala) *adj.* [*f.* -ā] making a tinkling sound यस्मिन्नङ्गीकृतकलकला मेखलाः कामिनीनां पृष्ठे लग्नं कुसुमधनुषस्त्र्यक्षम-

14.9; गुणान्वयानुपपत्त्या हि मत्वर्थलक्षणाङ्गीक्रियते MīmāNyāPra. 198.18; दैवमात्राधीनं फलमित्यङ्गीकुर्वन्ति VīraMi. 373.13 (*on* 1.350); यथाकथंचिदङ्गीकुरु वात्र व्यञ्जनाव्यापारम् RasGaṅ. 18.1; अजद्रव्यसंयोगः श्रुत्याङ्गीक्रियते Yatīndra-Dī. 96.2; **1 E** to own, to claim as one's, to possess, to have control over अंगीकुरुष्व कंदर्पम् BrahmāṇḍP. iii. 40.39; शिवः। अङ्गीचकार तां भार्याम् BrahmāṇḍP. iii. 30.94; तां मुक्त्वा गजगामिनीम्। काञ्चिन्नाङ्गीकरिष्यामि MārkP. 23.21; वलीपलितनिर्मुक्तं पूर्वभार्याप्सराः सती। अङ्गीकरोति भर्तारं परिज्ञाय रणे हतम् YogVā. iii. 34.20; महापापिनं मत्वा न मामङ्गीकुर्यात् (रामः) MahāViC. 5.51 (288.6); ततो नारायणः। … लक्ष्मीमङ्गीचकार ह PadmP. iii. 10.14; कश्चित् … देवकन्याम् … नांगीचकार चतुरो व्रतनाशभीतः DevīBhāP. iii. 15.15; इत्युक्ता तेन सा राज्ञा तथेत्यङ्गीचकार तम् KathāSaSāg. ii. 3.61; अङ्गीकरोति तन्वङ्गी सा विलासमयं वयः VikraDeC. 8.5; अङ्गीकरोषि यदि तत्तव नन्दनाद्यैर्लब्धान्वयं स्वमपि नन्वयमातनोतु NaiṣC. 11.45; या तुभ्यं रोचते तामङ्गीकुरु MādhavāĀ. 217 (3); एनं पुरः कातरं कल्याणीभिरलं कृशोदरि दृशोर्भङ्गीभिरङ्गीकुरु UjjvaNīMa. 200.7; नवोढा न वोढारमङ्गीकरोति PadyāTa. 125; कथमिह कनकनिभाङ्गीमेनामङ्गीकरोमि तन्वङ्गीम् VasaTi. 16.12; **2** to assume, to possess, to have, to include (with inanimate subject) आकारवर्णावयवैः संसृष्टेषु गवादिषु। शब्दः प्रवर्तमानोऽपि न तानङ्गीकरोत्यसौ VākyaPa. 2.156; न्यग्रोधपत्रसमताम् … अङ्गीचकार पुनरप्युदरं कृशाङ्ग्याः RāmāCam. 1.27; तपोभङ्गश्चिरमङ्गीचकार (विश्वामित्रम्) RāmāCam. 1.97 (8); रे रे भुजाः … अङ्गीकुरुध्वमचिराच्च विदेहपुत्रीवक्षोजचन्दनरजःपरिधूसरत्वम् PrasaRā. 1.54; अङ्गीकरोति प्रतिबिम्बिताङ्गः शालो यदीयः परिखापयोऽन्तः। … वार्द्धिभ्रमेणाहिपतेरभिक्षम् VasaViKā. 2.44; कान्तः कान्तकरः परः प्रकृतिमप्यङ्गीकरोत्येष यः (तिलकः) BhāvŚ. 39; वेणी…अङ्गीकरोति गुणमैन्दवमास्यमस्याः ŚārṅgaPa. 3378; वक्त्रारविन्दं तव … मम हृदयतडागे सङ्गमङ्गीकरोतु StavMā. 136.22; अङ्गीकुर्वन्ति भङ्गीमखिलगिरिगणास्तप्तजाम्बूनदीयाम् PadyāTa. 23; चन्दनविटपी। कालभुजङ्गमसङ्गी सौरभमङ्गीकरोति न किम् PadyaVe. 747.

अङ्गीकृत (aṅgī-kṛta) *adj.* [*f.* -ā] **1 Ai** accepted, received (material thing, as a gift etc.) **ii** accepted, received, assumed (a state, a quality etc.) **B** accepted (words), agreed to, consented, acceded to (a request, advice, opinion) **C** accepted, undertaken (duty, promise, responsibility, liability) **D** accepted (as valid or useful) **E** owned, possessed (with animate object) **F** taken recourse to, chosen, taken up, put on **2** possessed (with inanimate subject) **1 Ai** accepted, received (material thing, as a gift etc.) स्ववाचा पुरतस्तासामनेनाङ्गीकृतं धनम् KathāSaSāg. i. 4.75; व्याधः समर्पयतु नाम विलीढशेषं मांसं विवेकविरहेण मनोभवारे। अङ्गीकृतं कथमिदं भवता YātrāPra. 6.119; **1 Aii** accepted, received, assumed (a state, a quality etc.) मातर्मातङ्गिकेऽगीकृतस्त्वयापि मृत्युः HarṣaC. 328.6; या चा[ङ्गीकृतानङ्गभा]वयोग्याभिः…वेशविलासिनीभिः…आदर्शयति दिव्यसीमन्तिनीजनम् AvantiKa. 7.1; तत्र महानध्ययनप्रत्यूह इत्येष दीर्घप्रवासोऽङ्गीकृतः UttaRāC. 2.3 (3); मरणं मया। अङ्गीकृतम् BṛKathāŚloSaṁ. 20.410; पल्लवसुकुमारहृदयस्य हस्तचरणैरपि पल्लवसौकुमार्यमङ्गीकृतम् NalaCam. 4.14 (13); शौचाशौचपराङ्मुखं न च भिया पैशाच्यमङ्गीकृतं त्यागेनासमसाहसैश्च भुवने यः साहसाङ्कोऽभवत् EI. vii. 38.27; अङ्गीकृतः कालमियन्तमेतावानयं क्लेशः TilaMañ. 231.21; क्रौर्यं सुखेन संरम्भशरवर्षि निनादि च। अङ्गीकृतं निदाघान्ते नभसेवासिताम्बुदः YogVā. iii. 107.39; नाप्यङ्गीक्री(? कृ)तकोल एष जगतः पाते चिरं शत्रुभिः सोऽयं राजितराजराजिविजयी जीयान्महीवल्लभः EI. iii. 309.26; जल्पन्त्यैव मुहुर्न नेति निभृतं प्रध्वस्तचारित्रया निःशेषेण समापितो रतविधिर्वाचा तु नाङ्गीकृतः SubhāRaK. 19.35; तदङ्गीकृत एवायं त्वत्पणेन पणो मया DvyāśraKā. 13.66; त्वया हि सत्प्रीतिपरायणत्वादङ्गीकृता साधुजनप्रवृत्तिः RāghPāṇ.(Ka.) 7.25; त्यक्ता मानकथा कृताञ्जलिरसावङ्गीकृतं लाघवम् KarpūC. 13; अङ्गीकृतमनेनापि सत्यंकारो मयार्पितः MalliC. 7.780; अङ्गीकृता ग्लानिः न दोषाय PūrvottaVāNaMā. 58.12; मधुपैः संगीतमङ्गीकृतम् Manmatho. 4(4) (643.6); **1 B** accepted (the words), agreed to, consented, acceded to (a request, opinion, advice) सुक्षेत्रवापितं ह्येतदखिलार्थस्य मेऽखिलम्। फलिष्यत्यमृतत्वेन ज्ञात्वैवं हि पुरा मया। अङ्गीकृतं गुरुमुखात् PauṣkS. 30.144; PāraS. 12.382; तथा जानेऽङ्गीकृतमेवास्मत्समीहितमनया TāpaVa. 1.10 (5); अंगीकृतं च तद्राज्ञा कामिन्या भाषितं तु यत् DevīBhāP. i. 13.11; i. 18.7; याचितः पुत्रभावाय तथेत्यङ्गीकृतं मया AdhyāRā. i. 2.26; देवि स्वभण्डपादेव जीवो भर्तुर्मृतस्य मे। मयासीदित्यतस्तस्याः स एवाङ्गीकृतो मया YogVā. iii. 19.18; सा प्राह पूर्ववरणद्रोहकाङ्गीकृतेप्सितम् BṛKathāMañ. ix. 2.523; त्वदिच्छाङ्गीकृतास्माभिः KathāSaSāg. iii. 2.63; क्षन्तव्यं मयि सर्वमित्यपि भवेदङ्गीकृतोऽयं विधिः KarṇaSu. 3.32; व्यामोहोन्मथनाय सद्गुरुगिरां तत्त्वं न चाङ्गीकृतम् VairāŚ.(Pa.) 43; धर्माधिकारिणि प्राड्विवाके प्रतिपन्नः प्रतिवादित्वेन स्वयं ब्रादिनाङ्गीकृतः Aparā. 639.11 (*on* 2.32); तथेत्यङ्गीकृते तेन गत्वा भीष्मान्तिकं कृपः PāṇḍaC. 3.263; अर्थिना वा स्वयमेव यः प्रतिपन्नः प्रतिवादित्वेनाङ्गीकृतः SmṛtiCan. iii. 73.10; iv. 370.13; तदप्यङ्गीकृतं तेन गर्वबाधितबुद्धिना Surath. 3.67; शिक्षायामिति…जैत्रेण…अङ्गीकृतायामथ। मन्त्री…जगाद VasaViKā. 14.44; अमर्षाच्च कुमारेण तदप्यङ्गीकृतं वचः PārśvC. 1.191; 1.582; 3.660; गर्भक्रूरस्वभावत्वादनयाङ्गीकृते सति। नृपकुक्षौ शशान्त्राणि कृत्वा वस्त्रावृतान्ययम् SamarāSaṁ. 2.383; 4.394; अभिषेकेण तेषां गीर्मुत्कला च व्यधीयत। पृष्टा अङ्गीकृतं तैश्च PrabhāC. 35.22; 85.27; 198.29; तत्सन्तोषपरितुष्टेन राज्ञा तदङ्गीकृतम् PrabaCin. 7.12; तैरपि कार्यातुरैः सर्वमप्यङ्गीकृतम् PrabaK. 9.10; 36.16; 57.11; मयाप्यङ्गीकृतमेव त्वद्वचनम् SiṁhāDvā. 62.4; 167.4; तेनापि तस्या वचोऽङ्गीकृतम् Bharaṭ. 26B.9; अङ्गीकृतं तमादेशं निजभर्तुः स्त्रिया तया CampaŚreKa. 278; सखिस्नेहवशादङ्गीकृतं मनसः पारतन्त्र्यकरणम् Jīvān. 262.3; अंगीकृतमिति लिखेन्मुद्रयेच्च ततो नृपः ŚukraNī. 2.370; **1 C** accepted, undertaken (as duty, promise, responsibility, liability) पूर्वमङ्गीकृतं विप्रे दानं भूमिस्तथा भृतिः। यस्तु संध्यातिपापस्तद्यस्यार्योऽनुमते गतः Rāmā. ii. 1800*(1); अङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ŚatTrayī. 202; 232; CaurPañ. 50 = ŚārṅgaPa. 246 = SiṁhāDvā. 179.10; यावज्जीवाधिकारं तु यदेभ्योऽभिमतं हि यत्। प्रीत्यर्थं परमेशाय अङ्गीकृतमखेदम् PauṣkS. 31.205; अङ्गीकृतमाश्रुतं प्रतिज्ञातम् AmaK. 2241; किं त्वङ्गीकृतमुत्सृजन्कृपणवच्छ्लाघ्यो जनो लज्जते MudrāRā. 2.18; वत्स त्वया सीदता भक्त्या मे…अङ्गीकृता दासता VeṇīSaṁ. 6.303; अथेतरः…भङ्गीकृतकर्तृत्वाद्यशेषकर्माधिकारकारणः…कर्मसु प्रवर्तमानः NaiṣkaSi. 27.6; गुरोराज्ञामयं प्राप्य प्रतिष्ठासोः शिवालयम्। यथा प्रारब्धकार्याणामंगीकृतभरोऽभवत् EI. ii. 123.27; (वटुवामनेन) भूतले बलेर्दौवारिकत्वमङ्गीकृतम् KalkiP. ii. 3.25; अंगीकृते तदा कार्ये मुनिना कुम्भजन्मना DevīBhāP. x. 7.2; अङ्गीकृतमिदं पूर्वं मया चिन्ता तवात्र का KathāSaSāg. v. 1.166; एतदस्माभिः स्वयमपि लोहमयमंगीकृतं निर्गमनीयं च EI. xi. 40.18; अङ्गीकृतं प्रतिज्ञातम् AbhidhāCin. 1488; तथा – इदं ते दास्यामीति यत्प्रतिश्रुतमङ्गीकृतं तद्दातव्यं दत्तं च नापहार्यम् Aparā. 783.9 (*on* 2.176); प्रलयेऽपि न मुञ्चन्ति महान्तोऽङ्गीकृतं व्रतम् PārśvC. 1.130; ततो मयि निधीयतां वसु पुरा यदङ्गीकृतम् RasMañ. 48; अङ्गीकृते गृहोद्धारे भवता भवतानवम्। दृष्टवन्तो वयं दध्मो वानप्रस्थाश्रमे मनः PrabhāC. 13.12; यन्महत् पुरुषेणाङ्गीकृतं तन्न त्यजति SamyaKau. 73.8; गतप्रत्यागता तु पित्रान्यस्मा अङ्गीकृता स्वेच्छया परिणयार्थमन्यं प्रति गत्वा तेन परिणीता पुनः पित्रभिमतं वरं प्रत्यागता ManvaVi. 1205.8 (*on* 9.176); परमहंसाश्रमस्वीकारः किमर्थमङ्गीकृतो भगवद्भिः ŚaṅkaVi.(Ā.) 18.3; अत्र च व(? ब)कुलावलिकया मालविकाग्निमित्रयोर्घटने सहकारित्वमङ्गीकृतमिति दूत्यम् RasāSu. 245.20 (3.90); भटैरङ्गीकृतं युद्धम् PuruṣPa. 19.16; 123.16; भर्त्रा ऋणदाने नियुक्तया भार्यया यत्प्रतिपन्नमङ्गीकृतं तद्देयम् Subodhi. 26.3 (*on* 2.49); रक्षन्नङ्गीकृतं धर्मं पुत्रवत् पालयेत् प्रजाः MahNirvāT. 8.118; घट्टादिभ्यो देयत्वेन पित्राङ्गीकृतम् (ऋणम्) DīpKa. 44.2 (*on* 2.47); तन्नागरीनयन्न(न)नीरतरंगिणीनामंगीकृतं किमु समुत्तरणं तुरंगैः। श्रीकुम्भकर्णनृपतिः प्रवितीर्णझम्पैरालोडयद् गिरिपुरं यदमीभिरुग्रः EI. xxi. 288.49; प्रतिज्ञातोरु(? र)रीकृते। संश्रुताङ्गीकृते चाप्यूरीकृतम् ParaNā. 1578; मया स्वस्वामिसूनोर्वात्सल्याङ्गीकृतमस्ति PurāPraSaṁ. 67.3; आर्या गुरोरिह लघोरथवा निकाममङ्गीकृतस्य परिपालनमाद्रियन्ते YātrāPra. 6.195; आश्रुतं प्रतिज्ञातम्। अङ्गीकृतम् KośaKaTa. 2.601; अङ्गीकृतं प्रतिज्ञातमाश्रुतं चोररीकृतम् KalpaK. 233.178; प्रलयेऽपि न मुञ्चन्ति महान्तोऽङ्गीकृतं व्रतम् KathāK. 118.10; अन्यस्मै यत्प्रतिश्रुतं दातुमङ्गीकृतं तत्तदतिरिक्ताय न देयम् VīraMi. 652.2 (*on* 2.175); **1 D** accepted (as valid or useful) न च हेत्वन्तरेऽत्यन्तासत्तयाङ्गीकृते प्रकारोऽयं संभवति HetuBiṬ. 6.11; द्रव्येषु नियमाद्युक्तो न संयोगो न चापरः। समवायोऽस्ति नान्यश्च संबन्धोऽङ्गीकृतः परैः TattvSaṁ. 575; मूर्तानित्यत्वयुक्तेऽपि तस्मादङ्गीकृते घटे। …न दृष्टान्तत्वमिष्यते ŚlokaVār. 5(4). 130 (387.4); TantrVā. 34.5 (*on* i. 2.19); 551.6 (*on* ii. 2.26); त्वयाप्यथशब्दस्यार्थविधानमङ्गीकृतमेवादृष्टार्थत्वभयेन TātpaṬ.(U.) 20.10 (*on* 1.86); धूमेनाग्न्यनुमानं तु त्वयाप्यङ्गीकृतं ननु SarvaSiSaṁ. 3.5; ततस्तेषां रजोंऽशेभ्यो जनिरङ्गीकृता बुधैः SarvaVeSāSaṁ. 379; सांख्यमते…ईश्वर एव नास्तीत्यङ्गीकृतम् LalitāTriBh. 263.14 (*on* 5); स्थेमा प्रबोधविषयो विषयत्वमेतीत्यङ्गीकृतं ननु मितेऽपि घटादिकेऽर्थे SaṁkṣeŚā. 1.48 (i. 52.12); 2.234 (ii. 137.5); गौणी प्रत्यगात्मनि वृत्तिरङ्गीकृतैव PañcPra. 10.4; शक्तेश्च कार्यत्वे कार्यादेव कार्योत्पादोऽङ्गीकृतः स्यात् NyāyMañ. ii. 65.20; प्रमेयान्तरमेवात्र तावताङ्गीकृतं भवेत् PrakaPañ. 107.9; 211.9; 288.16; 395.6; न हि पञ्चरात्रशास्त्रेषु जीवोत्पत्तिरङ्गीकृता ĀgamPrā. 55.2; YogVā. iii. 113.2; सात्त्विकोऽप्यङ्गीकृत एव कोहलाद्यैः AbhinBhā. i. 171.18 (*on* 4.260); यदि हि तत्काव्यस्यानुप्राणकं तेनाङ्गीकृतं पूर्वपक्षवादिना Loc. 7.21 (*on* 1.1); 15.18 (*on* 1.4); 26.15 (*on* 1.4); एवं सति … तत्साधनतैव प्रवृत्तिकारणमङ्गीकृतं स्यात् NyāyRaMā. 42.25; ŚrīBh. 92.17 (*on* i. 1.1); त्यागसंन्यासशब्दयोरेकार्थत्वमङ्गीकृतम् GītāBh.(Rā.) 624.18 (*on* 18.2); रसचर्वणात्मा भोगापरपर्यायो व्यापारः प्राधान्येन विश्रान्तिस्थानतयाङ्गीकृतः AlaṅkāSa. 9.4; 48.5; इत्यष्टधा गुणीभूतव्यङ्ग्यमङ्गीकृतं बुधैः Candrā. 8.10; वृद्धगर्गेणापि भौमादिपञ्चकस्यैव युद्धमङ्गीकृतम्

AdbhuSāg. 213.25; BrahmSūBh.(Ma.) 23B.5 (*on* ii. 1.2); विज्ञानार्थत्वतः सर्वशब्दानां नास्ति दूषणम् । अङ्गीकृतेऽपि नैवास्ति दोषो वाक्यसमन्वये AnuVyā 13B.8 (*on* 1.4); VisnuTaNi. 1B.11; बौद्धपक्ष एव नामान्तरेणाङ्गीकृतः PrakaVi. 541.22; तत्रापि पाकस्य सत्त्वात् तदङ्गीकारे तज्जन्यरसादिमत्त्वस्य निरस्तत्वाविशेषात् अङ्गीकृते तेनैव पृथिवीत्वप्रयुक्तव्यवहारसंभवात् TarkSam.(Ā.) 27.12; ननु घटपटादीनां व्यावहारिकसत्यत्वमङ्गीकृतमेवेति चेन्न VedāntTaSā. 39.3; तत्रैकान्तानित्यतया परैरङ्गीकृतस्य प्रदीपस्य तावन्नित्यानित्यत्वव्यवस्थापने दिङ्मात्रमुच्यते SyādvāMañ. 5(18); 11(162); अनिराकृतोंऽशोऽप्रतिषिद्धमनुमतं भवतीत्यनेन न्यायेनाङ्गीकृतः स्यात् NyāySu.(So.) 72.8 (*on* i. 2.19); न च प्रस्तुते शब्दार्थयोरनुमानवादिना लिङ्गत्वेनाङ्गीकृतयोः प्रतीयमानाज्जायमानत्वमनुमतम् Ekāva. 1.13 (81) (35.4); अध्ययने नियमविधिस्तावदङ्गीकृत एव VivaPraSam. 4.5; 9.3; गुरूक्तं भावनाचतुष्टयं बाह्यार्थस्य शून्यत्वं चाङ्गीकृत्यान्तरस्य शून्यत्वं चाङ्गीकृतं कथमिति पर्यनुयोगस्य करणात्केषांचिद्योगाचारप्रथा SarvaDaSam. 2.180; (विशेषे) अङ्गीकृते च तन्निवृत्तिः NyāySu.(Ja.) 170B.13 (*on* i. 2.6); ध्वनि(सत्)त्वेनोत्तमकाव्यतास्याङ्गीकृता SāhiDa. 8.1; 252.7; 459.8; ईश्वरः प्रकृतिजीवनियमार्थमङ्गीकृतः AnuBh. 138.12 (*on* ii. 2.41); 235.6 (*on* iii. 3.29); HammīMaKā 1.99; द्वितीये त्वभावाख्यं प्रमेयमङ्गीकृतं स्यात् TantrRaha. 14.21; 33.21; Nyāyāmr. 29A.7; 625A.8; तर्ह्यङ्गीकृतोऽभेदवादः YuktiSneha. 39.31 (*on* i. 1.4); वैदिकानां रूढानां व्युत्पाद्यत्वमन्यैरप्यङ्गीकृतम् Prasā. ii. 600.7; परैरनिषेध्यरूपत्वेनाङ्गीकृतस्य वियदादेरुत्पत्त्याद्यनङ्गीकारात् AdvaiSi. 122.1; आज्यभागयोः ··· पुनःश्रवणम् ··· गृहमेधीयस्य प्रकृतिराहित्यरूपापूर्वतापरमित्यङ्गीकृतम् VidhiRa. 2 (10.1); 9 (75.8); PūrvottaVāNaMā. 11.13; 54.19; शब्देतरविशेषणम्··· सार्थकं नैयायिकैरङ्गीकृतम् S'ivārkaMaDī. i. 114.24 (*on* i. 1.2); अलङ्कारसर्वस्वकारेणैव रूपकमङ्गीकृतम् CitraMī. 54.7; अलङ्कारसर्वस्वकृतापि पर्यायोक्तस्य ··· इदमेव लक्षणमङ्गीकृतम् Kuval. 68 (23); वसिष्ठाद्यैः ··· । अङ्गीकृतान्यासनानि कथ्यन्ते कानिचिन्मया HaṭPra. 1.18; विवक्षितवाक्यार्थश्च विनैव मत्वर्थलक्षणयाङ्गीकृतः स्यात् MīmāNyāPra. 200.33; SiddhāTaVi. 66.15; अत्रामोदकाराः मदनविजितलज्जाकत्वं प्रगल्भात्वम् इति लक्षणमाहुः । तदेवास्माभिरङ्गीकृतम् S'ṛṅgāMañ.(A.) 5.18; 'विद्या धनमिवार्जिता' इत्यस्यापि दण्डिनादोषेणाङ्गीकृतस्य दुष्टत्वप्रसङ्गाच्च AlaṅkāKau.(Vi.) 53.7; तस्यास्तत्क्षणहासरोषपुलकस्वेदादिकं केवलं मत्वा तद्ग्रहविक्रियामपि जनैर्माहात्म्यमङ्गीकृतम् VasaTi. 30.6; अङ्गीकृतं यथार्थं यद् वाद्युक्तं प्रतिवादिना । सत्योत्तरं तु तज्ज्ञेयम् S'ukraNī. 4(5).145; **1 E** owned, possessed (with animate object) (यक्षिणी) कामं ददाति विविधम्··· । जायात्वेन द्विजश्रेष्ठ यदा चाङ्गीकृता पुरा JayāS. 26.83 अथ देवा महेन्द्राद्या विष्णुना प्रभविष्णुना । अङ्गीकृता महाधीराः प्रमोदं परमं ययुः BrahmāṇḍP. iii. 10.1; त्वदङ्गीकृताः शर्व सर्वेऽपि धन्याः S'ivBhuSt. 12; एषणारहिताः ··· संन्यासिनः तैः ··· आदृता अङ्गीकृता LalitāTriBh. 267.19 (*on* 6); 337.3 (*on* 47); इत्याशया मया भर्ता स त्वमङ्गीकृतः पुरा PadmP. ii. 81.11; विसृष्टान्तःपुरं(? रे) राज्ञा सा (ब्राह्मणी) कृपापूर्णचेतसा । न्यस्तेव संपदामङ्गीकृता वासवदत्तया BṛKathāMañ. iv. 1.13; SūktiMu. 28.9; (तस्मिन्) प्रिययाङ्गीकृते युग्मं प्रणिधाय पपात तत् । आख्यच्च लीलारतये सप्रियः खेन सोऽगमत SamarāSam. 2.184; काममङ्गीकृतमपि परिक्षीणधनं नरम् । मात्रा निःसारयेत् SāhiDa. 118.3; अलक्तकलसछा(च्छा)यमङ्गीकृतमनोभवम् । जा(अ)मृतांशुकलाचूडमव्यात्त्वां शांकरं महः EI. xviii. 144.89; स्वयमेव तु मातापितृविहीनः पुत्रत्वेनाङ्गीकृतः कृत्रिमः BālaKrī. i. 248.13 (*on* 2.135); मां परित्यज्य पितान्योऽङ्गीकृतस्त्वया RājTa.(S'rī.) 1(7).96; **1 F** taken recourse to, chosen, taken up, put on सर्वं येन परित्यज्य वनमङ्गीकृतं शुचा TāpaVa. 4.15; येनाङ्गीकृतमच्युतस्य नयनं पूजारविन्दैः समम् DaśS'lo. 4; अग्रे ते विनिवेद्य सर्वममितं नैवेद्यमङ्गीकृतं ज्ञात्वा TripuMāPūSt.(S'aṅ.) 110; कञ्चुकी परमा दिव्या ··· । अङ्गीकृता तदा देव्या रराज SkandP. i(1). 25.11; **2** possessed (with inanimate subject) रत्नाकरे परिहृता वसतिः किमन्यदङ्गीकृतः कठिनवेधनदुःखभारः । ···किं किं न तेन विहितं बत मौक्तिकेन S'atTrayī. 705; अङ्गीकृतां विपत्त्या ··· । हारलताम् ··· जहुः प्राणाः KuṭṭaMa. 471; नाङ्गीकृतः कृतघ्नतया ··· तरुणार्कमण्डलमध्यान्मुनिरवातरत् NalaCam. 4.6(39); अङ्गीकृता युगपदुत्थितैः साध्वसप्रमोदविस्मयादिभिर्भावैः स्तम्भितेव ··· अतिष्ठम् TilaMañ. 265.10; अनङ्गरङ्गप्रतिमं तदङ्गं भङ्गीभिरङ्गीकृतमानताङ्ग्याः KāvyPra. 485.1; रुन्धन्ति वनिताव्याधाः सङ्गैरङ्गीकृतं नरम् YogS'ā. 2.111; अङ्गैरङ्गीकृता यत्र षड्भिः सप्तभिरष्टभिः । त्रयी च राज्यलक्ष्मीश्च योगविद्या च दीव्यति PrasaRā. 3.7; अङ्गीकृतः प्रदीपौघैर्दर्शोऽपि हि महोत्सवः PāṇḍaC. 11.218; कार्पासेन परार्थसाधनधिया किं किं न चाङ्गीकृतम् SūktiMu. 33.56 = S'ārṅgaPa. 1055; कुन्दोद्दामसदातिमञ्जुलवलद्भङ्गीभिरङ्गीकृते । हेमन्ते ··· श्यामाहर्निशमाश्रिता PadyaVe. 658; **3** utilized सूर्यादिग्रहचारेषु ग्रहणे ग्रहसंयुतौ । त्रिप्रश्ने चन्द्रवृत्तौ च सर्वत्राङ्गीकृतं हि तत् GaṇiSāSam. 0.12; *n.* acceptance न विद्यतेऽङ्गीकृतमङ्गीकारो यस्येत्यनङ्गीकृतः NyāySu.(Ja.) उररीकृतमप्यूरीकृतमङ्गीकृतं तथा NāmMā. 196 (comm. त्रयोऽङ्गीकारे); उररी चोररी चोरी विस्तारेऽङ्गीकृतेऽव्ययम् NānārthSam. 16.23; 210A.10 (*on* i. 4.6); NānārthaMa. 10; 1584.

अङ्गीकृतकरपत्त्र (aṅgīkṛta-karapattra) *adj.* holding a sword अङ्गीकृतकरपत्त्रो यस्तव हस्तग्रहं कुरुते ĀryāSaS'a. 268.

अङ्गीकृतकर्मन् (aṅgīkṛta-karman) *n.* accepted work or responsibility विघ्नाचरणमङ्गीकृतकर्माकरणमेवात्र विवक्षितम् SmṛtiCan. iv. 476.4; अङ्गीकृतकर्माकरणस्यापि यदा सहायान्तरलाभेन प(? प्र)स्थानविघ्नानापादकत्वम् VīraMi. (Vyavahāra.) 327.29.

अङ्गीकृतकलकल (aṅgīkṛta-kalakala) *adj.* [*f.* -ā] making a tinkling sound यस्मिन्नङ्गीकृतकलकला मेखलाः कामिनीनां पृष्ठे लग्नं कुसुमधनुषस्त्यक्षमप्याक्षिपन्ति VikraDeC. 18.21.

अङ्गीकृतकाल (aṅgīkṛta-kāla) *m.* specified or accepted time अङ्गीकृतकालविधिषु विकारेषु SaṅkarKāBh. 31.11 (*on* i. 3.23); इत्येवमङ्गीकृतकालैरवधृत इति YogSā. 42.3(2)

अङ्गीकृतकुत्स (aṅgīkṛta-kutsa) *adj.* which possesses the sense of contempt यदा तु अङ्गीकृतकुत्सपदान्तराप्रयोगः, तदा तेभ्य एवाश्रितकुत्सेभ्यः प्रत्ययो भवति Pradī iv. 398B.22 (*on* v. 3.74); विशेषणत्वे तु अङ्गीकृतकुत्सात् प्रत्ययः PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. v. 3.74.

अङ्गीकृतकेतन (aṅgīkṛta-ketana) *adj.* who has accepted an invitation तदेतदङ्गीकृतकेतनस्य भोजनसमर्थस्य निवारणे सति द्रष्टव्यम् SmṛtiCan. v. 198.1; CaturCin. iii(1). 1012.9.

अङ्गीकृतगुण (aṅgīkṛta-guṇa) *adj.* who values virtues योऽङ्गीकृतगुणैः श्लाघ्यः सविस्मयमुदाहृतः Kirātā. 11.72 (comm. गुणपक्षपातिभिर्यः पुमान् स्तुत्यः)

अङ्गीकृतग्लानि (aṅgīkṛta-glāni) *adj.* who is possessed of lassitude वमनं च···इन्द्रियवीर्यापचयाविनाभूतमित्यङ्गीकृतग्लानित्वात् UpaParā. 26.24.

अङ्गीकृतजगत्कार्य (aṅgīkṛta-jagatkārya) *adj.* who has accepted the responsibility of (upholding) the world अङ्गीकृतजगत्कार्यस्तिर्यक्त्वमपि गच्छति (रामः) RāmC. 9.36.

अङ्गीकृतजङ्गमविग्रह (aṅgīkṛta-jaṅgamavigraha) *adj.* who has assumed a moving body (अयम्) विश्वंभराधरमिवाङ्गीकृतजङ्गमविग्रहमग्रत एवैनमभिगच्छति RasSa. 114.4.

अङ्गीकृतजडरीति (aṅgīkṛta-jaḍarīti) *adj.* **A** possessing channels of water (तिरुवेङ्कटनृपालः) महोन्नतमपि अङ्गीकृतजडरीतिम् ··· नारायणशिलोच्चयं व्यलोकयत् ĀnandRa. 2.43(32); **B** who has accepted the behaviour of a dull person, ĀnandRa. 2.43(32)

अङ्गीकृतजल (aṅgīkṛta-jala) *adj.* which possesses water उदितस्वेदबिन्दूनि तदङ्गानि विरेजिरे । अङ्गीकृतजलानीव रोषाग्निप्लोषशङ्कया Surath. 9.3.

अङ्गीकृततितिक्ष (aṅgīkṛta-titikṣa) *adj.* **A** having the meaning 'to tolerate' अङ्गीकृततितिक्षः सेड्गुणी निष्ठापरो यथा । मृषिस्तथा विजयते श्रीरामः PadyāTa. 45; **B** having patience, PadyāTa. 45.

अङ्गीकृततुल्यभाव (aṅgīkṛta-tulyabhāva) *m.* equal status to the accepted one अङ्गीकृततुल्यभावेन तु बाधे बाधितसम उदाह्रियते NyāyPari. 241.4.

अङ्गीकृतत्व (aṅgīkṛta-tva) *n.* the state of being accepted or agreed to महाकविभिरङ्गीकृतत्वाद्गुणत्वम् SaraKaṇṭhā. 97.23; एवं तर्ह्यभेदस्याङ्गीकृतत्वात NyāyRa. 181.10 (*on* 4.149); अस्मत्पक्षे विशेषस्य सर्वत्राङ्गीकृतत्वतः AnuVyā. 27A.10 (*on* 2.2); TattvSaṁkhyāṬ. 33.1; गिरापदस्थाननियमस्याङ्गीकृतत्वात PūrvottaVāNaMā. 148.7; विशिष्टोद्देशस्य स्वयमेवाङ्गीकृतत्वात् MīmāKau. ii. 190.8 (*on* iii. 1.18)

अङ्गीकृतदण्ड (aṅgīkṛta-daṇḍa) *m.* accepted or stipulated fine व्यवहारसमाप्तेरन्यथात्वासंभवात् पुनर्न्यायानन्तरमपि प्राङ्न्यायपराजित एवाङ्गीकृतदण्डेन दण्ड्यः SmṛtiCan. iii. 303.13.

अङ्गीकृतदण्डन (aṅgīkṛta-daṇḍana) *n.* accepted punishment अङ्गीकृतदण्डनं न जहाति BālamBha. ii. 103.28 (*on* 2.95)

अङ्गीकृतदीक्ष (aṅgīkṛta-dīkṣa) *adj.* who has undergone (the rite of) initiation अत्रोपचारानन्ङ्गीकृतशैवदीक्षश्चेद्वैदिकैः पौराणमन्त्रैर्वा कुर्यात् । अङ्गीकृतदीक्षश्चेच्छैवागमोक्तमार्गेण···कुर्यात् TristhaSe. 207.21.

अङ्गीकृतधनादि (aṅgīkṛta-dhanādi) *n.* accepted money etc. ब्राह्मणरक्षार्थमङ्गीकृतधनादौ वृथा शपथे पापं न भवति ManvaMu. 309.24 (*on* 8.112)

अङ्गीकृतनराकार (aṅgīkṛta-narākāra) *adj.* who has assumed human form शिखिपिच्छविभूषणम् । अङ्गीकृतनराकारमाश्रये KṛṣṇaKa. 1.91; UjjvaNīMa. 30.3.

अङ्गीकृतनवसंगीतक (aṅgīkṛta-navasaṅgītaka) *adj.* who has taken to singing new songs जय ··· मुदितकुरङ्गीदृगुदितभङ्गीमृ(? म्र)दिमभिरङ्गीकृतनवसंगीतक···रङ्के कृपय···मयि StavMā. 130.30; 157.21.

अङ्गीकृतनिमन्त्रण (aṅgīkṛta-nimantraṇa) *adj.* who has accepted an invitation (for a śrāddha etc.) 'केतितस्तु यथान्यायं हव्यकव्ये द्विजोत्तमः । कथंचिदप्यतिक्रामन् पापः सूकरतां व्रजेत्' अङ्गीकृतनिमन्त्रणस्यैतत् Aparā. 457. 5 (*on* 1. 225); अङ्गीकृतनिमन्त्रणस्याङ्गीकारात्पश्चादपि भोक्तुमसामर्थ्ये सत्यतिक्रमो युक्तः SmṛtiCan. v. 197. 8; अङ्गीकृतनिमन्त्रणस्याङ्गीकारादूर्ध्वमपि भोक्तुमसामर्थ्ये सत्यतिक्रमो न युक्त इत्यर्थात् ज्ञापयितुमाह स एव । विधिवत् केतनं प्रतिगृह्य शक्तः सन्नापक्रामेदिति CaturCin. iii(1). 100i. 13.

अङ्गीकृतनिर्वाह (aṅgīkṛta-nirvāha) *m.* accomplishment of what has been undertaken ममाङ्गीकृतनिर्वाहव्रतचर्याविकीर्णिनः । युष्मानेवायशः कामं नन्विदं लज्जयिष्यति PāṇḍaC. 5. 54.

अङ्गीकृतनिर्वाहक (aṅgīkṛta-nirvāhaka) *adj.* who carries out or accomplishes (the task) undertaken दृढव्रतः अङ्गीकृतनिर्वाहकः Avalo. 37. 12 (*on* 2. 5); Kāvyānu.(He.) 359. 11; SāhiDa. 97. 20.

अङ्गीकृतनिषेधोल्लङ्घन (aṅgīkṛtaniṣedhollaṅghana) *adj.* who has violated the accepted rule prohibiting (falsehood) अभ्युपगम्यते हि कर्त्रधिकरणे व्युत्पादितं पुरुषार्थे अनृतवदननिषेधे सत्यपि दर्शपूर्णमासमध्ये कुतश्चिद्वेतोरङ्गीकृतनिषेधोल्लङ्घनस्याविकलां क्रतुसिद्धिं कामयमानस्यानृतवदने प्रवृत्तिः स्याद् इति SiddhāLeSaṁ. 19. 8.

अङ्गीकृतपक्ष (aṅgīkṛta-pakṣa) *m.* accepted alternative चतुर्थकालिको वा स्यात्स्याद्वाप्यष्टमकालिकः । शक्त्यपेक्षो विकल्पः । अङ्गीकृतपक्षश्च यावदाश्रमसमाप्ति निर्वाह्यः Aparā. 943. 9 (*on* 3. 49); जीवतस्तस्य…अङ्गीकृतपक्षान्यतमसङ्ख्यसरग्रन्थिकं एकग्रन्थिकं वा NityoNi. 109. 4.

अङ्गीकृतपरार्थ (aṅgīkṛta-parārtha) *adj.* who has undertaken (to accomplish) the aim of others अङ्गीकृतपरार्थेनात्यर्थमानन्दिताहं त्वया स्वकीयसच्चरितेन TilaMañ. 400. 20.

अङ्गीकृतपरिष्वङ्गा (aṅgīkṛta-pariṣvaṅgā) *adj.* (*f.*) who has accepted an embrace अङ्गीकृतपरिष्वङ्गायाश्च वदनेन ताम्बूलदानम् KāmSū. 200. 21 (3. 2)

अङ्गीकृतपुरुषता (aṅgīkṛta-puruṣatā) *f.* acceptance of the role of a man, manly behaviour अङ्गानि क्षेममङ्गीकृतपुरुषतया मोहने मोहनाङ्ग्या प्रक्रान्तानि क्रियासुर्जलनिधिजनुषा लुप्तकल्पान्तराणि । नाभीगम्भीरकूपोदरकुहरविशन्निःसरद्ब्रह्ममौलिप्रत्युप्तानेकरत्नाङ्कुरनिकरसमाकृष्टरोमावलीनि RasSa. 6.

अङ्गीकृतपुष्पवदाकृति (aṅgīkṛta-puṣpavadākṛti) *adj.* **i** which has assumed the form of having flowers (and fruits) तवोद्योगविधावङ्गीकृतपुष्पवदाकृतिः । उच्चै रथदशामेति … सर्वेयमुर्वरी S'rīKaC. 19. 34 (comm. अङ्गीकृता पुष्पवती पुष्पवत्त्वोपलक्षितफलयुक्ताकृतिः); **ii** which has assumed the sun and the moon (as wheels of chariot), S'rīKaC. 19. 34 (comm. अङ्गीकृता अङ्गं कृता रथाङ्गतया संपादिता पुष्पवतोरर्केन्द्वोः संबन्धिन्याकृतिर्यया सा)

अङ्गीकृतप्रतिज्ञातार्थ (aṅgīkṛta-pratijñātārtha) *m.* the statement or evidence (of the plaintiff) deposed and admitted (by the court) अन्यद्वृत्तरमङ्गीकृतप्रतिज्ञातार्थोपमर्दनक्षमं कारणम्…यदि प्रत्यर्थी ब्रूयात् SmṛtiCan. iii. 120. 2.

अङ्गीकृतप्रवृत्तिनिमित्त (aṅgīkṛta-pravṛttinimitta) *adj.* [*f.* -ā] which possesses the cause of usage (अन्वर्थसंज्ञा) अर्थमनुगता अर्थेन वा अनुगता अङ्गीकृतप्रवृत्तिनिमित्ता या संज्ञा सा अन्वर्थसंज्ञा Pradī. ii. 291B. 7 (*on* i. 4. 82)

अङ्गीकृतप्रागल्भ्य (aṅgīkṛta-prāgalbhya) *adj.* [*f.* -ā] possessing boldness किमङ्गीकृतप्रागल्भ्यया…तत्कालमहमपि न जानामि कीदृश्या दृशा तमद्राक्षम् TilaMañ. 277. 22.

अङ्गीकृतभङ्ग (aṅgīkṛta-bhaṅga) *adj.* who has accepted defeat राधे…सिद्ध पिञ्छमुकुटमङ्गीकृतभङ्गम् । अस्य पश्य फुल्लकुसुमरचितोज्ज्वलचूडा मीतिभिरतिनीलनिबिडकुन्तलमनुगूढा StavMā. 284. 18 (comm. अङ्गीकृतो भङ्गः पलायनं येन तं पिञ्छमुकुटं कृष्णं सिद्ध)

अङ्गीकृतभर (aṅgīkṛta-bhara) *adj.* who has accepted the responsibility रुमण्वान्–त्वयि चाङ्गीकृतभरे परतो निर्वर्तिष्येऽहं प्रस्तुतसिद्धये TāpaVa. 2. 24 (3)

अङ्गीकृतभेद (aṅgīkṛta-bheda) *adj.* who has accepted the difference कथं पक्षावस्थायामङ्गीकृतभेदो हेत्वस्थायामनन्यत्वं ब्रूयात् S'arka. 18. 2.

अङ्गीकृतमरण (aṅgīkṛta-maraṇa) *adj.* who has accepted death मरणकाम इत्यङ्गीकृतमरण इत्यर्थः S'āstrDī. 673. 5 (*on* x. 2. 23); BhāṭṭDī. iii. 232. 18 (*on* x. 2. 22)

अङ्गीकृतमात्र (aṅgīkṛta-mātra) *adj.* just accepted उररीकृतमङ्गीकृतमात्रेऽपि च वाच्यलिङ्गं तत् S'abdaRaSaK. 166. 9.

अङ्गीकृतमौनव्रत (aṅgīkṛta-maunavrata) *adj.* who has undertaken the vow of silence आसीच्च तयोः … अङ्गीकृतमौनव्रतयोरपि वियोग एव न योगः NalaCam. 5. 21 (3)

अङ्गीकृतयौवराज्य (aṅgīkṛta-yauvarājya) *adj.* who has accepted the status of a crown-prince धत्से जगद्रक्षणयामिकत्वं न चेत्त्वमङ्गीकृतयौवराज्यः । मौर्वीरवापूरितदिक्त्रुखस्य क्वान्तिः कथं शाम्यतु मद्भुजस्य VikraDeC. 3. 32.

अङ्गीकृतलतारूप (aṅgīkṛta-latārūpa) *adj.* who has assumed the form of a creeper अत्राङ्गीकृतलतारूपोर्वशीपरिष्वङ्गसुखनिमीलिताक्षस्य पुरूरवसः …नयनयोरनुन्मीलनबुद्धिः सेयं तत्त्वेऽप्यतत्त्वरूपोपादानहेतुर्भ्रान्तिः SaraKaṇṭhā. 365. 22.

अङ्गीकृतवचस् (aṅgīkṛta-vacas) *adj.* whose words have been agreed to इत्युक्त्वा राजतनयामङ्गीकृतवचास्तया । तामामन्त्र्य स सन्मन्त्री द्रुतं लावाणकं ययौ KathāSaSāg. iii. 2. 24.

अङ्गीकृतवत् (aṅgīkṛta-va(n)t) *adj.* [*f.* -vati] who has accepted or admitted तन्निराकृतय इदम् अथातः इति पदद्वयमङ्गीकृतवान् सूत्रकारः Bṛha. 5. 9 (*on* i. 1. 1); तत्र चक्रवृद्धिमधमर्णः समारूढः प्रतिपन्नोऽङ्गीकृतवानिति यावत् ManuBh. ii. 148. 12 (*on* 8. 156); उदीरितोत्कलिकासहस्रं प्रलयकालं रागजलधेरङ्गीकृतवती नवयौवनावतारमङ्गैः TilaMañ. 264. 14; तमर्थमङ्गीकृतवान्न कोऽपि NavaSāC. 9. 45; अङ्गीकृतवन्तौ तौ मद्भर्तुर्भृत्यताम् BṛKathāS'loSaṁ. 28. 70; युद्धमङ्गीकृतवन्तं कदाचिद् गरुडारूढं मां पश्यन्तो वासुदेवं मत्वा शत्रवः प्रपलायन्ते Pañcā. 55. 3; पुनरपि शबरवागुरामवतीर्णायाः कुरङ्गवध्वा भङ्गीमङ्गीकृतवती जानकी PrasaRā. 6. 36(?35). (4); आत्मविशेषगुणोच्छेदस्वरूपां च मुक्तिमज्ञानादङ्गीकृतवतः परानुपहसन्नाह SyādvāMañ. 7 (80); अत्र शृङ्गाररसाङ्गतामङ्गीकृतवता बीभत्सेनाङ्गिनोऽपि विच्छेदाय मूले कुठारो व्यापारितः RasāSu. 201. 13 (2. 262); रत्नचूडस्तु तुर्येण तथा प्रोत्साहितस्तदा । समुद्रनीरप्रमिति यथाङ्गीकृतवानयम् RatnaCūK. 189; 503; सर्वमिदं रसपर्यन्तं चेतनाचेतनात्मकमङ्गीकृतवान् VedāntKau. 50. 10 (*on* i. 2. 2); रशनादानमन्त्रपरिसंख्यामङ्गीकृतवतापि भाष्यकारेण षोडशयुत्तर इत्यत्र वृत्तिकाराभिमता परिसंख्या … प्रतिक्षिप्ता VidhiRa. 30 (170. 13); दुहितुरुदीरितवचनमङ्गीकृतवान् राजा VetāPañ.(Jam.) 64. 10; सौत्रान्तिको हि…परमाणुसंघातमेवार्थमङ्गीकृतवान् GuruCandr. i. 502. 14; LaCandr. 435. 36; स्त्रियोऽपि द्वेताद्वयो मैथुनार्थिन्यो यद् भ्रूणहत्याभागमपि तदर्थमङ्गीकृतवत्यः ViraMi. 144. 23 (*on* i. 81); (रथो गच्छति–इत्यादौ उपचारं केचित् प्रतिपन्नाः) प्रतिपन्नाः अङ्गीकृतवन्तः Bhāsk. i. 60. 16 (*on* i. 1. 3)

अङ्गीकृतवस्तुनिर्वहण (aṅgīkṛtavastu-nirvahaṇa) *n.* carrying out or accomplishing a thing undertaken व्रतमेतदुन्नतधियामङ्गीकृतवस्तुनिर्वहणम् YaśasCam. ii. 158. 8 = ii. 355. 15; ii. 332. 2.

अङ्गीकृतवस्तुनिर्वाह (aṅgīkṛtavastu-nirvāha) *m.* accomplishing or carrying out an undertaking भवति विपद्यपि महतामङ्गीकृतवस्तुनिर्वाहः SubhāRaK. 40. 44 = S'ārṅgaPa. 480.

अङ्गीकृतविजययात्र (aṅgīkṛta-vijayayātra) *adj.* who has undertaken an expedition for conquest साकेतनगरादङ्गीकृतविजययात्रस्य तव कल्याणराशेरशेषदुरितोपद्रवनिवारणाय देवेन कोशलाधिपतिना समर्पितो मे…दिव्यहारः TilaMañ. 395. 8.

अङ्गीकृतविमानाकार (aṅgīkṛta-vimānākāra) *adj.* **i** which has the shape of a *vimāna* अङ्गीकृतविमानाकारमपि सर्वतोभद्रम्…आयतनं ददर्श (समरकेतुः) TilaMañ. 216. 1; **ii** possessing a disproportionate shape, TilaMañ. 216. 1.

अङ्गीकृतविमुखभाव (aṅgīkṛta-vimukhabhāva) *adj.* who has adopted an adverse attitude सरोषमपहाय चतुर्मुखमपि अङ्गीकृतविमुखभावम् … सरस्वती … प्रहृष्टमनाः सुतरामुपतस्थे (इमं राजशेखरम्) ĀnandRa. 8. 36 (14)

अङ्गीकृतविशेष (aṅgīkṛta-viśeṣa) *adj.* which admits or allows an addition (of purpose) पुनरुक्तं नाम तस्यैवार्थस्यानङ्गीकृतविशेषस्य सतः पुनर्वचनम् । अनुवादस्तु पुनः श्रुतिसामान्यादङ्गीकृतविशेषस्यानुवादः NyāyVār. 270. 12 (*on* ii. 1. 59-60)

अङ्गीकृतवृद्धिसिद्धि (aṅgīkṛtavṛddhi-siddhi) *f.* justification of the interest (on borrowed money) agreed upon or promised आधिभोगमात्रार्थं प्रयुक्तधनस्यात्मापराधादितो भोगालाभे लाभहानिरेव न पुनरङ्गीकृतवृद्धिसिद्धिः SmṛtiCan. iv. 325. 10.

अङ्गीकृतवैरतस् (aṅgīkṛtavaira-tas) *adv.* due to accepted enmity अधिष्ठाता तु दुर्गस्य यक्षोऽङ्गीकृतवैरतः । आमाधिष्ठायिकैः क्रुष्टः PrabhāC. 107. 23.

अङ्गीकृतवैवर्ण्या (aṅgīkṛta-vaivarṇyā) *adj.* (*f.*) who has incurred paleness (i. e. has turned pale) गच्छतु च्छायां कण्ठावलम्बिनी चम्पकमालेयमितीवाङ्गीकृतवैवर्ण्या…सा क्षणमभूत् NalaCam. 7. 22(30)

अङ्गीकृतशर (aṅgīkṛta-śara) *adj.* who has taken up his arrows (ready to shoot) असौ दृग्भङ्गीभिः कुसुमशरमङ्गीकृतशरं सृजन्ती VidaMā. 2. 49.

अङ्गीकृतशिव (aṅgīkṛta-śiva) *adj.* [*f.* -ā] who has accepted all

auspicious things अङ्गीकृतशिवा । ··· ममापर्णा पूर्णा निरवधिसुखैरस्तु सुमुखी ĀnandL. 5.

अङ्गीकृतशून्यता (aṅgīkṛta-śūnyatā) *adj.* who has chosen or resorted to solitude इतो रत्नवती गाढोद्विग्नाङ्गीकृतशून्यता । स्मरज्वरभराक्रान्ता Samarā-Saṁ. 8. 147.

अङ्गीकृतषडानना (aṅgīkṛta-ṣaḍānanā) *f.* name of Ganges (who has accepted Kārttikeya as a son) अंशुमाला ह्यंशुमती त्वङ्गीकृतषडानना ··· इति नामसहस्रं हि गंगायाः कलशोद्भव SkandP. iv. 29. 39.

अङ्गीकृतसंसार (aṅgīkṛta-saṁsāra) *adj.* who has chosen transmigration or the cycle of worldly existence पुनरपि मृत्योर्वशतां यान्ति···नित्यं भेदधियोऽङ्गीकृतसंसाराः S'aṅkaVi.(Ā.) 277. 18.

अङ्गीकृतसंस्त्यान (aṅgīkṛta-saṁstyāna) *adj.* which has taken the form (of a woman) स्त्रीत्वयुक्तेऽर्थेऽङ्गीकृतसंस्त्याने वर्तमानात् (प्रातिपदिकात्) स्वार्थे टाबादयः Pradī. iv. 28B. 2 (*on* iv. 1. 3)

अङ्गीकृतसंग्रामदीक्ष (aṅgīkṛta-saṅgrāmadīkṣa) *adj.* who has undergone initiation for battle (i. e. who has decided to fight) अङ्गीकृतसङ्ग्रामदीक्षो निजसौधाद् राज्ञः परिग्रह निजभटवातेन तुषनिकरमिव विकिरन् घटिकागृहे प्राप्तः PrabaCin. 97. 8.

अङ्गीकृतसतीव्रत (aṅgīkṛta-satīvrata) *adj.* [*f.* -ā] who has taken the vow of (living the life of) a chaste wife अस्ति ··· अङ्गीकृतसतीव्रताभिरप्यसतीव्रताभिः ·· अलंकृता वधूभिः ··· अयोध्येति यथार्थाभिधाना नगरी TilaMañ. 9. 11.

अङ्गीकृतसत्त (aṅgīkṛta-satta) *adj.* having inherently the meaning 'existence' तस्मादङ्गीकृतसत्तः प्रकृत्यर्थः प्रत्ययार्थमवच्छिनत्ति Pradī. iv. 342B. 14 (*on* v. 2. 94)

अङ्गीकृतसन्तानोच्छेद (aṅgīkṛta-santānoccheda) *m.* destruction of the stream (of consciousness) which is accepted or postulated तथा तायिनां चाङ्गीकृतसन्तानोच्छेदः PrakaPañ. 318. 3.

अङ्गीकृतसर्वमङ्गल (aṅgīkṛta-sarvamaṅgala) *adj.* having all auspicious marks (on the body) भगवन्नभवोऽपि वर्तसे कथमङ्गीकृतसर्वमङ्गलः GotaSt. 18.

अङ्गीकृतसाक्षिभाव (aṅgīkṛta-sākṣibhāva) *adj.* who has consented to be a witness (साक्ष्यम्) श्रावित इति वचनादङ्गीकृतसाक्षिभावोऽसाविति गम्यते Aparā. 681. 8 (*on* 2. 82)

अङ्गीकृतसामन् (aṅgīkṛta-sāman) *adj.* who has accepted or agreed to negotiations प्रवृत्तायां विभावर्यां दूतैः कृतगतागतैः । तस्याङ्गीकृतसामापि गर्गो द्रोग्धा व्यघीयत RājTa.(Ka.) 8. 391.

अङ्गीकृतसाहस (aṅgīkṛta-sāhasa) *adj.* who has undertaken a bold act अङ्गीकृतसाहसानां न किञ्चिदपि दुष्करम् PrabaK. 50. 25.

अङ्गीकृतसिद्धान्त (aṅgīkṛta-siddhānta) *adj.* who has accepted a dogma स्वयमेवाङ्गीकृतसिद्धान्तस्य शिष्यस्य शङ्कितं चोद्यमेव स्वामीष्टसाधकत्वेनाश्रयति Bhāsk. i. 51. 11 (*on* i. 1. 1)

अङ्गीकृतस्त्रीत्व (aṅgīkṛta-strītva) *adj.* having the characteristic of the feminine meaning (inherent in it) यदा तु स्त्रीत्वयुक्तं द्रव्यं स्त्रीशब्देनोच्यते तदा परं पक्षद्वयं संभवति - स्त्रीत्वमुपलक्षणं विशेषणं वेति । ···द्वितीये तु स्त्रीत्वयुक्तद्रव्यवाचिनोऽङ्गीकृतस्त्रीत्वात् प्रातिपदिकादिति प्रकृत्यर्थविशेषणं स्त्रीत्वम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iv. 1. 3.

अङ्गीकृतस्नेह (aṅgīkṛta-sneha) *adj.* [*f.* -ā] who has developed affection इयं सा मत्तनुर्यस्याः कर्पूरागुरुचन्दनैः । अङ्गमङ्गीकृतस्नेहा धात्री चिरमलेपयत् YogVā. iv. 15. 5.

अङ्गीकृतस्वैरभाव (aṅgīkṛta-svairabhāva) *adj.* [*f.* -ā] who has adopted wanton behaviour परलोकभीतामप्यङ्गीकृतस्वैरभावाम् , तामेव कान्तामपश्यम् Mukundā. 186(21)

अङ्गीकृताकार (aṅgīkṛtākāra) *adj.* [*f.* -ā] which possesses an *akāra* (the negative prefix) अविद्या विद्यमानैव नष्टप्रज्ञेषु दृश्यते । नाम्नैवाङ्गीकृताकारा सम्यक्प्रज्ञस्य सा कुतः MahāU. 4. 112.

अङ्गीकृताखिलविभूति (aṅgīkṛtākhilavibhūti) *adj.* which possesses all supernatural powers अङ्गीकृताखिलविभूतिरपाङ्गलीला माङ्गल्यदास्तु मम मङ्गलदेवतायाः KanDhāSt. 1.

अङ्गीकृतादेश (aṅgīkṛtādeśa) *adj.* whose order has been accepted 'तथा' इति तेनाङ्गीकृतादेशश्चोत्थाय तैः प्रधानराजलोकैः परिवृतः ··· राजकुलमव्रजत् (पार्थिवः) TilaMañ. 63. 18.

अङ्गीकृताधिकार (aṅgīkṛtādhikāra) *adj.* who has promised an (administrative) office (to some one) भूभृत्पितृद्रुहः कार्यवशेन स्वोपवेशने । अङ्गीकृताधिकारस्तु धीमांष्टिकस्य लक्ष्मकः RājTa.(Ka.) 8. 1692.

अङ्गीकृतापराध (aṅgīkṛtāparādha) *m.* admitted guilt अङ्गीकृतापराधेन सेवादाननतिस्तवैः । ···दिव्यैर्विश्वासयेत् परं क्षुरधारेण मनसा रिपोश्छिद्रं सुलक्षयेत् S'ukraNi. 4(7). 364.

अङ्गीकृतारण्यवास (aṅgīkṛtāraṇyavāsa) *adj.* who has accepted living in a forest सिद्धिनिमित्तमङ्गीकृतारण्यवासैः ··· नानाविधाविद्याधरैरध्यासिताम् ···एकशृङ्गवैताढ्यपर्वतान्तरालाटवीं वीक्षमाणः TilaMañ. 235. 23.

अङ्गीकृतार्थ (aṅgīkṛtārtha) *m.* **A** thing or sum of money agreed upon or promised अङ्गीकृतार्थमददत् क इवास्ति लोके दोषेण संक्षयकरेण न युज्यते यः YogVā. iii. 78. 44; अधमर्णेऽङ्गीकृतार्थादानरूपापराधरूपस्य दृष्टहेतोः संभवेन BālamBha. ii. 58. 27 (*on* 2. 42); Subodhi. 25. 7 (*on* 2. 42); **B** staked money, wager तेषां च (अक्षधूर्तानाम्) ··· सभिकप्रत्ययव्यवहारान्न्यायबलप्रतापप्रायानङ्गीकृतार्थसाधनक्षमान्···अनुभवन्न तृप्तिमध्यगच्छम् DaśKuC. 47. 22.

अङ्गीकृतावयवभेद (aṅgīkṛtāvayavabheda) *adj.* wherein distinction of constituents is admitted पञ्चकाः शकुनय इति पञ्च परिमाणमेषामित्यङ्गीकृतावयवभेदः समुदायः प्रकृत्यर्थः तद्विशिष्टाः समुदायिनः कशब्दस्यार्थः CāndraVṛ. *on* iv. 1. 62.

अङ्गीकृति (aṅgī-kṛti) *f.* **A** acceptance (as valid), admission, agreement (with a view, opinion etc.) उपात्तादिमहाभूतहेतुत्वाङ्गीकृतेर्ध्वनेः । सिद्धा एवाश्रिताः शब्दाः TattvSaṁ. 627; अङ्गीकृतावुपगमः AnekāSa. 362 = TrikāS'e. iii. 3. 292; NānārthāSaṁ. iii. 9. 37; VisvaLoK. 252. 64; **B** gesture of acceptance or assent (i. e. nodding) अन्धानां वाक् प्रमाणं स्यात् ·· । मूकानामेडमूकानां शिरसाङ्गीकृतिर्लिपिः MahNirvāT. 11. 94; **C** acceptance (of a person), owning (as one's own) पुष्टिमार्गेऽङ्गीकृतेस्त्वनुग्रहसाध्यत्वात् तत्र च पापादेरप्रतिबन्धत्वाच्छ्रवणादिरूपा प्रेमरूपा च ··· भवत्येव (प्रवृत्तिः) AṇuBh. 235. 10 (*on* iii. 3. 29); **D** acceptance (of a duty, responsibility), undertaking ऊरर्यूरी चोररी च विस्तारेऽङ्गीकृतौ त्रयम् AmaK. 2843; AbhidhāRaMā. 5. 99; AgniP. 360. 15; Vaija. 285. 17; AnekāSaṁ. 7. 42; MediK. 201. 66; S'abdaRa.(Vā.) 4539; VisvaLoK. 417. 63; [Kośas give *aṅgīkṛti* as one of the meanings of नाम AnekāSa. 786; ओम् AnekāSaṁ. 7. 6; तुम् (? हुम्) VisvaPra. 189. 45; संगर 137. 154; उम् DharK. 2932; MediK. 199. 50; अथ किम् S'abdaRa.(Vā.) 4610; तथा S'abdaRaSaK. 168. 16; 266. 4; आश्रव TrikāS'e. iii. 3. 413; NānārthāSaṁ. ii. 61. 172; MediK. 173. 32; S'abdaRaSaK. 319. 5; उप AnekāK. 992]

अङ्गीकृतेच्छ (aṅgīkṛteccha) *adj.* whose wish is accepted घटेनाङ्गीकृतेच्छोऽथ संज्ञयैव स कर्परः । ··· वधकैरवशो हतः KathāSaSāg. x. 8. 53.

अङ्गीकृतेप्सा (aṅgīkṛtepsā) *f.* desire for acceptance योऽयं शुद्धिविधिः प्रोक्तो गुरोरङ्गीकृतेप्सया SaurP. 52. 55.

अङ्गीकृतेप्सित (aṅgīkṛtepsita) *adj.* whose desire or longing has been accepted वह्निर्वदन्नर्थी ताभ्यामङ्गीकृतेप्सितः । धनुः पार्थाय गाण्डीवं ददौ चक्रं च चक्रिणे DaśāvaC. 8. 424.

अङ्गीकृतैश्वर्यदान (aṅgīkṛtaiśvaryadāna) *adj.* who has agreed to the grant of a big reward स हि भिक्षाचरं टिक्कमथ व्यापादयेत्यमुम् । जगादाङ्गीकृतैश्वर्यदानः RājaT.(Ka.) 8. 1248.

अङ्गीकृत्य (aṅgīkṛt-ya) *ger.* **Ai** having accepted, having received (a material thing) **ii** having accepted as one's own (an animate object) **iii** having accepted, having admitted, having taken up, having possessed (a quality, state, action etc.) **B** having chosen (a direction) **C** having agreed to, having acceded to (a request, advice) **D** having taken up, having possessed (inanimate subject) **E** having undertaken (a duty, responsibility, liability) **F** having taken (as valid), having accepted (as true), having assumed. **A i** having accepted, having received (a material thing) संश्रुत्य च (v. l. अङ्गीकृत्य) तपस्विभ्यः सत्रे वै यज्ञदक्षिणाम् Rāmā. ii. 69. 19; तत्राङ्गीकृत्य भूपस्य भागं संवत्सरावधि । खाते खनन् क्षितिं रत्नं नैकमप्यसि लब्धवान् KathāSaSāg. vii. 2. 77; लक्ष्मीधरमुखेनैव प्रार्थनां हन्तुमुचलम् । चक्रे संग्रामपालस्य सोऽङ्गीकृत्य धनं ततः RājTa.(Ka.) 7. 1258; अमुं ग्रन्थं ग्रहणकेऽङ्गीकृत्य लक्षत्रयं द्रम्माणां ददत PurāPraSaṁ. 17. 34; **A ii** having accepted as one's own (an animate object) अङ्गीकृत्य तदा गौरी(? रीम्) वैवाहिकविधानतः । आदाय वृषमारुह्य कैलासशिखरं ययौ (शिवः) BrahmāṇḍP. iii. 40. 45; यावदसौ मलयकेतुमङ्गीकृत्यासदुच्छेदाय विपुलतरं प्रयत्नमुपदर्शयत्येव MudrāRā. 1. 13 (7); ये (भोगिनः) महेश्वरेणात्मनोऽलंकार इत्यङ्गीकृत्य गौरविताः UdaySuKa. 93. 30; स्वकदनकथयाङ्गीकृत्य मूर्ध्नी विशाखां कृतचटुललितां तु प्रार्थयन् प्रौढशीलाम् ।··· प्रणयतु मम नेत्राभीष्टसिद्धिं मुकुन्दः StavMā. 38. 12; **A iii** having accepted, having admitted, having taken up, having possessed (quality, state, action, etc.) अङ्गीकृत्य पदन्यासं इह्योक्तं द्विविधं तु वै

PauskS. 19.91; वामदेवः … तेन (कुमारनिकरेण) तां कृतां परिचर्यामङ्गीकृत्य DaśKuC. 12.4; 23.2; प्रवृत्तौ निवृत्तौ वा मानसव्यापारमङ्गीकृत्य प्रवर्तते निवर्तते वा ṬupṬ. 5.2 (*on* iv. 1.3); अङ्गीकृत्य मनोभवमुरसि तथा लालितोऽपि हतहारः। तापयति सखीम् KuṭṭaMa. 297; अङ्गीकृत्य नागरकवृत्तम् … हेमन्तयामिनीं क्षिप्रमक्षपयम् TilaMañ. 357.17; अङ्गीकृत्य च तृप्तिमत्र यदमुं प्रोद्धर्तुमेवाग्रहः SūktiMu. 36.22; अतीतां भाविनीं वा चेष्टामङ्गीकृत्य SyādvāMañ. 28.135; अस्ति पञ्चमोऽपि … नयश्छलो नाम। तमङ्गीकृत्य … तद्विजयाय (परिभवाय च) प्रयतिष्ये PañcT. 3.56 (313.3); उषस्येव त्वदन्वेषणाय भ्रमणमङ्गीकृत्य UdaySuKa 136.3; कैश्चित् क्षितिभुजा वैरमङ्गीकृत्यापि तत्क्षणम्। यैर्नाशि श्वपचोच्छिष्टं तेऽभूवन् सोमपैः समाः RājTa.(Ka.) 5.393; अहं मरणमङ्गीकृत्य याचकजनवाञ्छापूरणकामो निजमांसैर्भगवतीमर्चितवानस्मि PurusPa. 9.4; 16.12; शिरच्छेदमङ्गीकृत्यार्जितं द्रव्यं निखिलमपि कथं दीयेत BhojPra. 21.12; अङ्गीकृत्य सन्मङ्गलानि KaṁVa. 4.22; **B** having chosen (a direction) एकस्मिन्नहनि दक्षिणं दिग्भागमङ्गीकृत्य निर्गतो नगरात् (कुमारकेसरी) UdaySuKa. 86.5; **C** having agreed to, having acceded to (a request, advice) अङ्गीकृत्य निमन्त्रणमभ्युपगम्य श्राद्धभोजनम् ManuBh. i. 288.6 (*on* 3.180); मारीचः…तदभ्यर्थनामङ्गीकृत्य…जातरूपमयमृगरूपं गृहीत्वा … पञ्चवटीमव(? वा)गाहत RāmāCam. 3.23 (4); 5.53 (1); अङ्गीकृत्य गुरोर्वाक्यं तौ च मामित्यवोचताम् KathāSaSāg. i. 4.94; iii. 4.123; सुग्रीववचनं श्रुत्वा भक्तिवीर्यसमन्वितम्। अङ्गीकृत्याब्रवीद्रामो हनूमन्तम् AdhyāRā. vi. 1.14; अत एव सूत्रकारोऽपि प्रतिवादिनः पक्षपरिग्रहमङ्गीकृत्य तस्य स्थापनामात्रं निराचष्टे TārkiRa. 215.6; अथाङ्गीकृत्य तत् (वचनम्) तस्थौ हिडिम्बा वनमेत्य सा PāṇḍaC. 7.408; अभ्यर्थनां प्रधानानामङ्गीकृत्य स कृत्यवित्। दवदन्त्या सहारुह्य रथं राजपथेऽचलत् MalliC. 6.135; तातस्तं बहुमानेन प्राह …। अप्रमादवता भाव्यं धर्मरत्नेऽत्र दुर्लभे इत्यङ्गीकृत्य च तस्मिन् गते SamarāSaṁ. 7.90; सूरिश्छन्नं जगौ पुरः। विज्ञवाक्पतिराजस्य यदादिष्टं गिरा तदा। इत्यङ्गीकृत्य तेन … सभा सर्वा वक्त्रशुद्धिं व्यधाप्यत PrabhāC. 97.22; उपरुद्धः…एकेन हायनेन हीनमधिकं वा वर्षशतं कारयेति। स तदङ्गीकृत्य भूयोऽभ्युपेतः PrabaCin. 3.2; नृपेण तद्वचनमङ्गीकृत्य ग्रासो निषिद्धः PurāPraSaṁ. 13.22; तस्य वचनं श्रुत्वा राजा अङ्गीकृत्य वसन्तपूजासामग्रीसंपादने तमेवादिष्टवान् SiṁhāDvā. 133.2 (5); ऊरीकृत्याज्ञां याति। अङ्गीकृत्येत्यर्थः Prasā. i. 313.18; **D** having taken up, having possessed (inanimate subject) हृष्यन्त्युच्चरोमाञ्चमुञ्चि किमङ्गीकृत्याङ्गानि HarṣaC. 329.13; **E** having undertaken (a duty, responsibility, liability) अङ्गीकृत्यात्मनिक्षेपं पञ्चाङ्गानि समर्पयेत् BrahmāṇḍP. iii. 41.77; किं वाङ्गीकृत्य कार्यमार्यस्तेन क्षुद्रेणानुप्रविश्य … क्षयमुपनीतः HarṣaC. 256.14; निवर्तते नगरसंमुखमखिलोऽपि तत्तत्कार्यमङ्गीकृत्य प्रवर्तितः प्रस्थानकाले अनुपयुक्तः सेनापरिच्छदः TilaMañ. 131.7; ब्रह्मचारिसपिण्डस्य यावत्कालमशौचं स्वजातिविहितं तावत्कालमशौचमङ्गीकृत्य HārLa. 178.14; 181.2; मयाङ्गीकृत्य सम्यक्त्वं कुसंसर्गेण दूषितम् PārśvC. 2.378; नृपेण धनुर्बाणभङ्गमङ्गीकृत्य आजीवितान्तं संन्यस्तमृगयाव्यसनेन पुरं प्रति प्रत्यागच्छता PrabaCin. 37.23; भवान् श्रीचन्द्रगुप्तस्य राज्ञो मन्त्रितामङ्गीकृत्य खड्गं गृह्णातु PurusPa. 117.20; 119.21; **F** having taken (as valid), having accepted (as true), having assumed तस्य तु तद्वचनमङ्गीकृत्य साध्वनेनाभिहितमिति मत्वाब्रुवन् Tantrākhyā. 103.2; निक्षेपधारी यदि प्रतिपद्येत बाढमस्ति गृहाणेत्यङ्गीकृत्य दद्यात् ManuBh. ii. 162.23 (*on* 8.183); केचिन्महर्षयः विशेषमात्रमङ्गीकृत्य सामान्यापह्नवं कृतवन्तः S'arka. 2.10; 18.9; अमुमेवार्थमङ्गीकृत्य 'वृद्धिरादैच्' इति नियमार्थं व्याख्यातम् TātpaṬ.(U.) 175.20 (*on* 4.228); 86.12 (*on* 2.168); श्रुतयः स्मृतिवादाश्च कर्मप्राधान्यमेव तु। अङ्गीकृत्य प्रदृश्यन्ते प्रवृत्ताः सर्व एव हि BṛĀraUBhVā. i. 4.1488; ii. 3.242; PañcPā. 4.15 (*on* i. 1.0); PañcPra. 13.6; बाह्याभ्यन्तरकृतं भेदमङ्गीकृत्योपपत्तेः BrahmSūBh.(Bhā.) 56.16 (*on* i. 3.14); ग्रामः…अदृष्टफलमङ्गीकृत्य…प्रतिपादितः EI. xix. 243B.21; नापि यत्र तत्र समर्थोत्पत्तिमङ्गीकृत्य येन विकलेभ्योऽपि कदाचित्कार्यजन्मसंभावनायां प्रत्यक्षानुपलम्भविरोधः स्यात् ĀtmaTaVi. 75.14; अस्मदभिप्रेतस्य चाभावादेरनुग्राहकत्वमङ्गीकृत्य निःसाधना मीमांसका अपि न विप्रतिपत्तुमर्हन्ति NyāyKuA. i(1). 46.6; EI. xi. 183.19; xviii. 323.16; प्रमाणत्वाग्रहणमङ्गीकृत्यैव दोषप्रसङ्गं समाधत्ते NyāyRaMā. 32.22; केचित्पुनराचार्यकरणविधिप्रयुक्तत्वमध्ययनस्याङ्गीकृत्य S'āstrDī. 7.4 (*on* i. 1.1); व्युत्पत्तिदशायां योग्यान्वितस्वार्थे पदसामर्थ्यमङ्गीकृत्य PramāMā. 17.25; ज्ञानस्यैव स्वविषयावरणनिरसनपूर्वप्रकाशकत्वमङ्गीकृत्येति चेत् न BrahmSūBh.(Rā.) 92.14 (*on* i. 1.1); न वयमभेदग्रह(? हं) व्यवहारेऽङ्गमङ्गीकृत्य सारूप्याद्विभ्रमो व्यवहारयतीत्याचक्ष्महे Kiraṇā. 268.11; EI. iii. 49.16; i. 317.7; xx. 106.10; xi. 310.16; इत्थंभावलक्षणे तृतीयान्तत्वमङ्गीकृत्य तर्कव्यापारनिर्देश इति केचित् TārkiRa. 192.7; EI. ix. 69.23; अथैकेन सत्त्वमपरेण चासत्त्वमङ्गीकृत्य KhaṇḍanKhā. 21.13; पूर्वं प्रतिज्ञावादिनोक्तं प्रपद्य अङ्गीकृत्य अन्यद्दुरुत्तरम्…कारणम्…प्रत्यर्थी ब्रूयात् SmṛtiCan. iii. 120.2; EI. ix. 109.22; अङ्गीकृत्य हि भेदग्राहिमानस्य प्रामाण्यं भेदाभेदयो रूपभेदेन विरोधः परिहृतः VedāntKa. 236.9 (*on* ii. 1.14); 155.21 (*on* i. 3.13); 19.6 (*on* i. 1.0); अङ्गीकृत्य मुनिख्यातं जिनधर्मं तदादितः। कारयामास सचैत्यजिनबिम्बान्यनेकशः PārśvC. 7.743; EI. ix. 122.27; अत्र च पूर्वक्षण उपादानकारणं उत्तरक्षण उपादेयं इति पराभिप्रायमङ्गीकृत्याह SyādvāMañ. 16 (94); केचित् अभिलाषात् पूर्वतनं इच्छोत्कण्ठालक्षणमवस्थाद्वयमङ्गीकृत्य द्वादशावस्था इति वर्णयन्ति RasāSu. 180.22 (2.201); अतोऽसमर्थयोर्विनियोगासंभवादगत्या लक्षणामप्यङ्गीकृत्य कालो विधीयते NyāyMāVi. 125.7 (*on* iii. 2.4); 177.24 (*on* iii. 5.19); गुरूक्तं भावनाचतुष्टयं बाह्यार्थस्य शून्यत्वं चाङ्गीकृत्य SarvaDaSaṁ. 2.179; अपरे तु तत् (वेदप्रामाण्यम्) अङ्गीकृत्यापि तद्वाचिनां पदानां जीवादिविषयतां व्याकुर्वन्तस्तदभावमास्थिताः NyāySu.(Ja.) 16A.12 (*on* i. 1.1); इदमिति निर्देशस्य लाक्षणिकत्वमङ्गीकृत्यापि किमन्नमयादीनां विष्णुत्वग्रहणेन TattvPrakā. 19B.7 (*on* i. 1.16); सत्यपि पुत्रे पितृद्रव्यस्यान्यगामित्वमङ्गीकृत्यापि दोषमाह Subodhi. 27.22 (*on* 2.51); इममेव श्रुत्यभिप्रायमङ्गीकृत्य सर्वत्र ब्रह्मवाक्यनिर्णयमाह सूत्रकारः AṇuBh. 40.18 (*on* i. 1.19); 98.15 (*on* i. 3.42); तत्र परमात्मनोऽन्यं चेतनमङ्गीकृत्य तस्यार्तियुक्तत्वेनास्वातन्त्र्यस्यैवोक्तेः Nyāyāmṛ. 602A.1; अन्यथाख्यातिवादिनापि भवता प्रथमं ग्रहणस्मरणे अङ्गीकृत्यैव ताभ्यां विपर्ययो जायत इत्यभ्युपगतम् TantrRaha. 3.18; नन्वङ्गीकृत्यापि सामान्यं तस्य तुल्याकारजननशक्तिरङ्गीकर्तव्या YuktiSneha. 100.22 (*on* i. 1.5); विद्यानाथेन पुनर्द्रव्यस्य हेतुफलोत्प्रेक्षणमङ्गीकृत्य … अन्यथा विभागो दर्शितः CitraMī. 84.20; Kuval. 68 (30); इयं वृत्तिः … प्रत्ययपक्षमसमस्ततां पर्युदासं वाङ्गीकृत्य प्रवृत्तेति मन्दमतीनां भ्रमो भवति Prasā. i. 582.6; अत्र सूत्रे भाष्यान्तरप्रदर्शितं वर्णकान्तरमङ्गीकृत्य तदुपपादयितुमुपक्रमते S'ivārkaMaDī. i. 151.15 (*on* i. 1.3); i. 157.21 (*on* i. 1.3); i. 372.7 (*on* i. 2.20); अन्ये तु सुषुप्तावप्यविद्याद्यनुसंधानसिद्धये कल्पितामविद्यावृत्तिमहमाकारामङ्गीकृत्याहमर्थे संस्कारमुपपादयन्ति SiddhāLeSaṁ. 183.1; 219.1; अविद्यातादात्म्यमपि घटादावङ्गीकृत्य स्वाश्रयतादात्म्यसंबन्धेन सत्तातादात्म्यं सन् घट इत्यादौ भातीति मयोच्यते GuruCandr. i. 9.10; i. 235.5; प्रेत्यभावमङ्गीकृत्यापि यस्तदनुकूलं न चेष्टते VīraMi.(Āhnika.) 502.4; VīraMi.(Samaya.) 267.23; प्रायश्चित्तप्राप्तिं च तद्विषयामङ्गीकृत्य MīmāKau. iii. 91.19 (*on* i. 2.44); ii. 139.16 (*on* iii. 1.3); वयं त्वङ्गीकृत्यापि विकृत्यर्थत्वं ब्रूमः MīmāNyāPra. 222.15; न तावत् शब्दस्यैव देवतात्वं तद्धि अर्थमनङ्गीकृत्य अङ्गीकृत्य वोच्यते BhāṭṭDī. iii. 288.19 (*on* x. 4.13); तत् (पूर्वपक्षिवचनम्) अङ्गीकृत्यैव LaS'abdeS'e. i. 408.12; i. 529.9; BālamBha. i. 71.22 (*on* 1.14); सर्वोर्ध्वशक्तिविस्तारेण शक्त्यन्तरं कुर्यादित्यर्थमङ्गीकृत्य शक्तिपदस्य वारद्वयमन्वयस्तु न दुष्यत्येव SetuBa. 29.7; विष्णोः प्रकृतराज्ञश्चाभेदमङ्गीकृत्येदं पद्यम् AlaṅkāMañ. 102.4.

अङ्गीक्रियमाण (aṅgī-kriyamāṇa) *adj.* [*f.* -ā] **i** being accepted (as valid or true) संस्थानरूपे सामान्येऽङ्गीक्रियमाणे दर्शनहानिश्च प्राप्नोति S'arka. 82.15; आत्मनो 'भिन्नेषु धर्मेषु' अङ्गीक्रियमाणेषु तेषु सत्स्वपि, आत्मनः 'स्वरूपे' विशेषाभावात् PratyabhiVi. i. 101.1 (i. 2.6); अङ्गीक्रियमाणे च विशेषे SaṅkarKāBh. 75.14 (*on* ii. 1.75); नियतसंबन्धिसंबन्धे चाङ्गीक्रियमाणे तत्कृत उपकारोऽस्य समवायस्याभ्युपगन्तव्यः SyādvāMañ. 5(130); 6.(123); 7(7); अङ्गतयाङ्गीक्रियमाणमपि संनिपत्योपकारकत्वे नेदमभिमतमारादुपकारकत्वेन वा Ekāva. 1.1(2) (3.2); एतस्मिन् पक्षेऽङ्गीक्रियमाणे SarvaDaKau. 142.10; 102.18; यद्यपि प्रधानकारणवादे फलपर्यन्तमङ्गीक्रियमाणे न किंचिद्दूषणम् AṇuBh. 130.6 (*on* ii. 2.2); आदिमशरीराद्युत्पत्तौ अङ्गीक्रियमाणायाम् … अकृताभ्यागमप्रसङ्गश्च स्यात् LalitāTriBh. 308.7 (*on* 32); **ii** being received अरण्ये कान्तारे वा रक्षा चौरादिभ्योऽङ्गीक्रियमाणा न दोषाय ManuBh. i. 413.2 (*on* 4.247)

अङ्गीक्रियमाणत्व (aṅgīkriyamāṇa-tva) *n.* the nature of being accepted (as true or valid) न च कयापि युक्त्या मानेन वा भेदनिराकरणं भवति। अङ्गीक्रियमाणत्वात् Tattvodyo. 2A.9; 3A.6; नित्यानित्यपक्षविलक्षणस्य पक्षान्तरस्याङ्गीक्रियमाणत्वात् SyādvāMañ. 5 (177); 13 (8); तत्तांशस्पर्शिज्ञानरूपतया स्मरणस्याङ्गीक्रियमाणत्वात् Ekāva. 8.9(3) (225.5)

अङ्गीचिकीर्षितत्व (aṅgīcikīrṣita-tva) *n.* the state of having a desire to admit, the state of being intended to be admitted परेणाङ्गीचिकीर्षितत्वेन प्राधान्यान्मिथ्यात्वविकल्पः प्रथमं प्रश्नावसरे निर्दिष्टः NyāySu.(Ja.) 28B.6 (*on* i. 1.1)

अङ्गीभू (aṅgī-bhū-) I. P. to become a subordinate factor, to become accessory ननु सद्योऽविनीतस्य दृश्यते कर्मणः फलम्। कालोऽप्यङ्गीभवत्यत्र सस्यानामिव पक्तये Rāmā. iii. 47.26; अर्थाभिधानेन मन्त्रोऽङ्गीभवति S'ābaBh. 2266.15 (*on* xii. 3.30)

अङ्गीभूत (aṅgī-bhūta) *adj.* **i** which has become an accessory or subordinate तदेवमङ्गीभूतानां छलादीनामुपादानं जल्पे, न स्वतन्त्राणां साधनभावः NyāyBh. 59.19 (*on* i. 2.2); अतः अङ्गीभूतेषु तेष्वङ्गाश्रितश्च क्रमः कल्प्यः TantrRa. 254.14; रूपकेणाङ्गीभूतेन संकीर्णा (उत्प्रेक्षा) AlaṅkāMañ. 47.9; **ii** [*w. r.* for अङ्गिभूत] which has become the principal or main ब्रह्मणः साक्षात्कारायाङ्गीभूतं (? अङ्गिभूतं) निदिध्यासनमङ्गभूतं श्रवणादिकं च मुमुक्षुणा कार्यम् Nyāyāmṛ. 613A.8; सौमिकप्रणयनाङ्गभूताया उत्तरवेदेः प्रथमोत्तमयोः

पर्युदासबलादङ्गी(? ङ्गि)भूतं प्रणयनमपि तद्विषयमिति निश्चीयते MayūMāli. 540. 6 (*on* vii. 3. 9)

अङ्गीय (aṅg-īya) *adj.* [*gahādigaṇa*] **i** relating to the Aṅga country, P. iv. 2. 138; GaṇPā. 74. 7; GaṇRa. 5. 317 (356); **ii** pertaining to the body [APTE]

अङ्गु (aṅgu) *m.* **1** (Gr.) base of the word अङ्गुष्ठ, अम्बाम्बगोभूमिसव्यापद्वित्रिकुशेकुशङ्क्वङ्गुमञ्जिपुञ्जिपरमेबर्हिर्दिव्यग्निभ्यः स्थः P. viii. 3. 97; CāndraVyā. vi. 4. 84; JaineVyā. v. 4. 71; SākaṭāVyā. ii. 2. 145; **2** bird पतंगः पतगः प्लावी पतत्र्यंगुपतत्त्रयः Vaija. 26. 1; **3** hand [APTE]

अङ्गुणी (aṅguṇī) *f.* name of a plant (?) स्वादुवाताङ्गुणी चैव काम्भोजा च बहुप्रजा ṢaḍrasaNi. 40. 1.

¹अङ्गुर (aṅgura) *n.* [Pers.] grape रजन्यामंगुरं प्राश्य सिद्धियुक्तं तु पूजयेत् SkandP. vii(1). 25. 26.

²अङ्गुर (aṅgura) *n.* finger करस्याङ्गुलिः कराङ्गुलिः। एवमङ्गुरम् Amarakīrti *on* NāmMā. 101.

अङ्गुरि (aṅgúri) *f.* [aṅgurí (?) DEBRU. p. 488] cf. **अङ्गुलि**, finger, toe यश्चकार न शशाक कर्तुं शश्रे पादमङ्गुरिम् AV. iv. 18. 6 = v. 31. 11; रलयोः समानवृत्तित्वात्। ... अङ्गुरिः अङ्गुलिः SābaBh. 1778. 8 (*on* ix. 4. 22); विभाषेति योगविभागादिष्टे कपिलकादौ विकल्पः। ... अङ्गुरिः। अङ्गुलिः JaineVyā. 392. 7 (*on* v. 3. 39); AbhidhāCin. 592; GaṇRa. 8. 446 (472); SabdaRa.(Su.) 3. 170.

अङ्गुरी (aṅgurī) *f.* cf. **अङ्गुली**, finger अङ्गुली करशाखाङ्गुरी ParaNā. 2148; Amarakīrti *on* NāmMā. 101; SabdaRa.(Su.) 3. 170.

अङ्गुरीय (aṅgurīya) *n.* finger-ring ददौ तस्य ततः...अङ्गुली(*v. l.* री)यमभिज्ञानं राजपुत्र्याः Rāmā. iv. 43. 11.

अङ्गुरीयक (aṅgurīya-ka) *n.* finger-ring रामनामाङ्कितं चेदं प्रगृह्याणाङ्गुरीयकम् Rāmā. v. 32. 44 [GORR. Ed.]; इत्यङ्गुरीयकं ददाति Sāk. 1. 29(1); इदं तत्सुलभस्थानभ्रंशि...अङ्गुरीयकम् Sāk. 6. 11(3); सुवर्णस्याङ्गुरीयकम् NyāyVār. 81. 13 (*on* i. 1. 14); BṛDharmaP. i. 19. 71; MahāN. 5. 59.

अङ्गुरीयकदर्शन (aṅgurīyaka-darśana) *n.* sight of the finger-ring यदैवाङ्गुरीयकदर्शनादनुस्मृतं देवेन सत्यमूढपूर्वा रहसि मया तत्रभवती शकुन्तला Sāk. 6. 4(13); 7. 30(4); 7. 31(6)

अङ्गुरीयकमणि (aṅgurīyaka-maṇi) *m.* jewel set on a finger-ring अङ्गुरीयकमणौ प्रतिबिम्बमासीत् रामस्य MahāN. 5. 63.

अङ्गुरीयकरत्न (aṅgurīyaka-ratna) *n.* jewel of a finger-ring अङ्गुरीयकरत्नानि समस्तास्वङ्गुलीषु च। विश्वकर्मा ददौ तस्यै MārkP. 82. 26.

अङ्गुरीयकोपलम्भ (aṅgurīyakopalambha) *m.* finding of the finger-ring अस्मादङ्गुलीयकोपलम्भान्मया (*v. l.* अङ्गुरीयकोपलम्भान्मया) स्मृतिरुपलब्धा Sāk. 7. 25(3)

अङ्गुल (aṅgula) *n.* [AltGr. II. 1. 118; DEBRU. p. 488; TURN. p. 134] **1A** measure of length variously defined as **i** six *yavas* **ii** seven *yavas* **iii** eight *yavas* **iv** eleven *yavas* **v** three *vrīhis* **vi** finger's breadth **vii** middle section of the third finger **viii** length of a section of the thumb **ix** one-fourth of a closed fist **x** (Silpa) one-twelfth of the ninth part of the total height (of an idol) **xi** (unspecified measure) **1Bi** (Astron.) measure, digit **ii** a part, degree (*aṁśa*) **iii** a point **2** finger **3** tip of the elephant's trunk **4** young grass **5** sound *h* **1A** measure of length variously defined as: **1Ai** six *yavas* यवुरुतन्तुः केशो वा स्तृतः सर्षपो यवश्चैव षड्गुणितः षड्गुणितो भवति नरस्याङ्गुलम् MānSS. 224. 23; तिर्यग्यवोदरैः षड्भिर्निस्तुषैः स्यादिहाङ्गुलम् SaṁgīRa. iii. 288. 6 (6. 280); iii. 340. 3 (6. 626); **1Aii** seven *yavas* अष्टाभिः सप्तभिः षड्भिरङ्गुलानि यवोदरैः SamarāSū. 9. 5; **1Aiii** eight *yavas* अष्टौ यवमध्या अङ्गुलम् ArthSā. i. 263. 3 (2. 20); यवास्त्वष्टौ तथाङ्गुलम् NāṭyaSā. 2. 18; यूकाष्टकं यवं प्राहुरङ्गुलं तु यवाष्टकम् VāyuP. ii. 39. 121 = BrahmāṇḍP. iii. 2. 121; परमाणुरजोवालाग्रलिक्षयूका यवोऽङ्गुलं चेति। अष्टगुणानि यथोत्तरमङ्गुलमेकं भवति BṛSaṁ. 58. 2; अङ्गुलमष्टौ यवाः Jānāśra. 6. 28 (5); ViṣṇuDhaP. i. 4. 3; AgniP. 39. 21; Vaija. 39. 52; यवाष्टकमथाङ्गुलम् Mānaso. iii. 1. 195; Līlā. 5; **1Aiv** eleven *yavas* यूकां चाथ यवोदरम्। एकादशगुणं तेषां यवमध्यं तथाङ्गुलम् MārkP. 49. 38; **1Av** three *vrīhis* अथ व्रीहित्रयं मानमङ्गुलस्य निगद्यते SārṅgaPa. 1631; **1Avi** finger's breadth अङ्गुल्या संमितमङ्गुलम् Jānāśra. 1. 17 (1); **1Avii** middle section of the third finger मध्यमस्य पुरुषस्य मध्यमाया अङ्गुल्या मध्यप्रकर्षो वाङ्गुलम् ArthSā. i. 263. 4 (2. 20); मध्यमाङ्गुलिमध्यमपर्वमितमङ्गुलम् VīraMi. (Saṁskāra.) 262. 10; अङ्गुलं तु ... स्वमध्यमामध्यपर्वमितं वा ज्ञेयम् NityoNi. 131. 23; **1Aviii** length of a section of the thumb अङ्गुष्ठपर्वदैर्घ्यं स्यादङ्गुलम् SaṁgīRa. iii. 233. 7 (6. 28); **1Aix** one-fourth of a closed fist स्वस्वमुष्टेश्चतुर्थोऽशो ह्यङ्गुलं परिकीर्तितम् SukraNī. 4(4). 85; **1Ax** (Silpa) one-twelfth of the ninth part (i. e. 1/108) of the total height (of an idol) बिम्बमानं तु नवधा प्रोच्छ्रयात्संविभज्य च। भागं भागं तु तं भूयो भजेद् द्वादशधा मुने। तदङ्गुलं तु बिम्बस्य तेनाङ्गावयवास्ततः। दर्शनीयाः JayāS. 20. 10; **1Axi** (unspecified measure) न ह्यविद्धं तयोर्गात्रं बभूवाङ्गुलमन्तरम् Rāmā. vi. 35. 20; हरिम् ... दशमं चाङ्गुलं व्याप्य चाशाबाह्यं व्यवस्थितम् MahāBhā. vi. App. I. 3 (28); दशोत्तराणि पञ्चैव ह्यङ्गुलानां शतानि वै ViṣṇuP. ii. 4. 92; VāyuP. i. 59. 6; चतुर्भिरङ्गुलैरूना मिथुने द्व्यङ्गुला भवेत् PauṣkS. 3. 26; कृत्वा ... अङ्गुलानि चतुर्दैर्घ्यात् घृताक्तं वर्तिपञ्चकम्। सषडङ्गेन मन्त्रेण ज्वालयित्वा जपेन्मुने JayāS. 30. 9; चत्वारि त्रीणि चाप्येवं प्रमितान्यङ्गुलानि वै Jānāśra. 6. 28 (4); चतुर्दश चाङ्गुलानि CāndraVṛ. *on* iv. 4. 74; योजनानां सहस्राणि निगडैः पूरितो व्रजेत्। शक्तो नाङ्गुलमप्येकं बद्धः स्नेहेन मानवः BṛParāSm. 5. 61; PāraS. 7. 13; अमीष्वेकमार्गस्य। षण्णवतिरङ्गुलानामायामः GaṇiSāSaṁ. 7. 67; EI. xx. 157. 78; RatiRa. 3. 30; AgniP. 24. 1; अङ्गुलैस्तु मिते क्षेत्रे SamarāSū. 26. 15; ĪśānSiPa. i. 7. 5; Mānaso. iii. 1. 184 = iii. 1. 417; iii. 1. 225; iii. 1. 504; iii. 1. 634; EI. v. 94. 278; SārṅgaPa. 4679; TantrSa. 2. 86; VīraMi. (Saṁskāra.) 1002. 13; **1Bi** (Astro.) measure, digit चित्रार्धाष्टमभागे दक्षिणतः संस्थिते त्रिभिर्हस्तैः। विक्षेपकलान्तादङ्गुलानि मध्याच्छशाङ्कस्य PañcSi. 14. 37; YogYā. 10. 21; 12. 11; छिन्द्याद् विक्षेपमानानि तान्येषामङ्गुलानि तु SūrySi. 4. 26; बिम्बादौ परिलेखेऽङ्गुलानि लिप्तासमान्यत्र ĀryaSi. 8. 12 (105); GrahaGa. 94. 12 (9. 75); SiddhāTaVi.(SeṣaVā.) 22. 19; शेषाणामङ्गुलानां च फलानि स्युर्यथाक्रमम् NāraS. 25. 10; **1Bii** a part, degree (*aṁśa*) cf. द्व्यङ्गुल, चतुरङ्गुल, षडङ्गुल etc. MānaSā. 6. 17; **1Biii** point तत्सूत्रात्पूर्वदिग्देशे नीत्वा चोत्तरतो दिशि। एवं मीनविवृद्धिः स्यात् पुरतोऽङ्गुलमेव च MānaSā. 6. 22; **2** finger वर्तमाननराणामङ्गुलमात्माङ्गुलं भवेत् GaṇiSāSaṁ. 0. 28; **3** name of a particular part of the trunk of an elephant ततः स्रोतसी। एतयोरन्तरं श्रोत्रान्तरम्। तस्मात्पुष्करम्। पुष्करे राजिः। तदुपर्यङ्गुलम् Hastyāyur. 525. 67 (3. 29); **4** young grass अथ बालतृणे शष्पं शुकं शालिकमङ्गुलम् NighSe. 2262; **5** the sound *h* हकारो नकुलीशोऽपि हंसः प्राणोऽङ्गुलं प्रिये Tantrābhi. i. 3. 21; *m.* **1A** finger **B** thumb **2** name of Aśvattha (*Ficus religiosa*) **3** name of the sage Vātsyāyana or Kauṭilya **4** the syllable *ha* **1A** finger विषमच्छेदरचितैरनुलिप्तमिवाङ्गुलैः। विमलैर्धातुविच्छेदैः काञ्चनाञ्जनराजतैः MahāBhā. iii. 146. 24; अङ्गुलैर्हासनं चैव भूतानां यच्च चोच्यते BrahmāṇḍP. i. 1. 99; MārkP. 49. 36; ĪśānSiPa. ii. 3. 9; EI. xiii. 49. 87; NānārthāSaṁ. ii. 53. 81; त्यजेत्तदङ्गुलमिव ह्युरगक्षतदूषितम् VasiS. 29. 66; मध्याङ्गुलं विना शेषा अङ्गुला मुलिकान्विताः SilpaRa. ii. 16. 26; स्मृतिमभिनीय स्वनासापुटेऽङ्गुलं प्रदाय ... आह Hāsyārṇa. 1. 40 (28); SabdaRa.(Su.) 3. 170; **1B** thumb गोपुच्छसदृशः कार्या अङ्गुल्योऽङ्गुलमानतः। पादहीना कनिष्ठा स्यात्सपादश्चाङ्गुलोऽङ्गुलाः(? लः) JayāS. 20. 59; अङ्गुष्ठस्त्वङ्गुलः Vaija. 179. 74; AbhidhāCin. 592; KalpaK. 39. 173; **2** name of Aśvattha (*Ficus religiosa*) श्रीवृक्षः श्यामलोऽश्वत्थः प्लक्षश्चलदलोऽङ्गुलः NāmaMāli. 192; Vaija. 47. 27; NānārthāSaṁ. ii. 53. 8; **3** name of the sage Vātsyāyana or Kauṭilya वात्स्यायने मल्लनागः कौटिल्यश्चणकात्मजः। द्रामिलः पक्षिलस्वामी विष्णुगुप्तोऽङ्गुलश्च सः AbhidhāCin. 854; NāmaMāli. 416; वात्स्यायनस्तु कौटिल्यो विष्णुगुप्तो वराणकः। द्राविलः पक्षिलः स्वामी मल्लनागोऽङ्गुलोऽपि च Vaija. 96. 159; NānārthāSaṁ. ii. 53. 81; **4** the syllable *ha* हः शिवः...परमात्मात्मजो जीवो यवाकः शान्तिदोऽङ्गनम् (*v. l.* अङ्गुलः) Tantrābhi. ii. 21. 16; *adj.* measuring an *aṅgula* गोपुच्छसदृशः कार्या अङ्गुल्योऽङ्गुलमानतः। पादहीना कनिष्ठा स्यात्सपादश्चाङ्गुलोऽङ्गुलाः(? लः) JayāS. 20. 59; तत्सन्धिश्चाङ्गुलो भवेत् PāraS. 16. 62; अङ्गुला कर्णिका वासातां (? वा स्यात्) BhelaS. 257. 18 (8. 6); (चित्रगतहयस्य) वर्तुलं मस्तकं कार्यम् ...अङ्गुलं कर्णमूलान्तदु(? मु)त्सेधेन व्यवस्थितम् Mānaso. iii. 1. 839.

अङ्गुलक (aṅgula-ka) *n.* measure called *aṅgula* षोडशाङ्गुलकं ज्ञेयं मण्डलम् YājñaSm. 2. 106; Tantrākhyā. 67. 2; ĪśānSiPa. ii. 24. 33; SilpaRa. ii. 31. 74; *m.* *Beninkasa cerifera* लट्वाकः कूहळश्च कूश्माण्डी। अंगुलको वृत्तफलः AbhidhāMañ. 184. 9.

अङ्गुलकला (aṅgula-kalā) *f.* defined portion of an *aṅgula* अङ्गुलकलाभिरेवं शशिसितपरिलेखसूत्राणाम् BrāhmSphuSi. 16. 13.

अङ्गुलकाष्ठ (aṅgula-kāṣṭha) *n.* piece of wood (measuring) an *aṅgula* एलादिना...अङ्गुलकाष्ठमाना। प्रायोगिके वर्तिः SiddhYo. 77. 1.

अङ्गुलकोत्सेध (aṅgulakotsedha) *m.* height of an *aṅgula* कुर्वीताङ्गुलकोत्सेधम् (त्रियवान्वितमङ्गुलम्) SamarāSū. 76. 34.

अङ्गुलखाता (aṅgula-khātā) *adj.* (*f.*) dug out as deep as an *aṅgula* समचतुरश्रा वापी नवहस्तघना नगस्य तले। अङ्गुलविस्ताराङ्गुलखाताङ्गुलयुगलदीर्घजलधारा। पतिता GaṇiSāSaṁ. 7. 42.

अङ्गुलगूहित (aṅgula-gūhita) *adj.* covered upto an *aṅgula* परस्थ-मूरुमूलं तु कुर्यादङ्गुलगूहितम् । पूर्वस्थितोरुमूलेन Mānaso. iii. 1. 409.

अङ्गुलघन (aṅgula-ghana) *adj.* as thick as an *aṅgula* तच्छिखराज्जल-धारा पतिताङ्गुलघनत्रिकोणा सा GaṇiSāSaṁ. 7. 40; MayaMa. 31. 34.

अङ्गुलचतुर्थभाग (aṅgula-caturthabhāga) *m.* fourth part of an *aṅgula* अङ्गुलचतुर्थभागं प्रयाति कीटो दिनाष्टभागेन GaṇiSāSaṁ. 4. 5.

अङ्गुलचतुष्क (aṅgula-catuṣka) *n.* four *aṅgulas* in measure भ्रूमध्यं द्व्यङ्गुलकं भ्रूदैर्घ्येणाङ्गुलचतुष्कम् (प्रतिमायाः) BṛSaṁ. 58. 12; 58. 25; हस्तो दीर्घो व्याससस्तदर्धमङ्गुलचतुष्कयुत्सेधः GaṇiSāSaṁ. 7. 44; पादपादोऽङ्गुलचतुष्कम् VīraMi.(Pūjā.) 276. 25.

अङ्गुलचतुष्टय (aṅgula-catuṣṭaya) *n.* four *aṅgulas* पुष्करः सूदहस्तश्च वृत्तोऽङ्गुलचतुष्टयात् SamarāSū. 29. 37; MāliniT. 9. 29; TīrthaKa. 61. 6.

अङ्गुलचर्वण (aṅgula-carvaṇa) *n.* biting the finger त्रासादङ्गुल-चर्वणे । ... दृश्या दशनच्छदगूहिताः (दशनाः) Mānaso. iii. 1. 278.

अङ्गुलतस् (aṅgula-tas) *adv.* by the measure of an *aṅgula* (चित्र-गतशरीरस्य) शिरसः पृष्ठकूर्मस्य प्रोष्ट(? छ)मङ्गुलतो व्रजेत् Mānaso. iii. 1. 208; iii. 1. 492; पश्चाद्भागे नितम्बस्य स्त्रीणामङ्गुलतोऽधिकः (उत्सेधः) S'ukraNī. 4(4). 121.

अङ्गुलतुल्य (aṅgula-tulya) *adj.* equal to (one) *aṅgula* उच्छ्रयोऽङ्गुल-तुल्यः BṛSaṁ. 53. 24.

अङ्गुलत्र (aṅgula-tra) *n.* covering for a finger अङ्गुलत्रे कपिः पुमान् NāmaMāli. 510.

अङ्गुलत्रय (aṅgula-traya) *n.* three *aṅgulas* घटिकाः समुदाहृताः । अंगुलत्रयहीनाः PāraS. 16. 64; 16. 67; बाहल्यमुत्पलस्य स्यादुत्तमस्याङ्गुलत्रयम् SamarāSū. 29. 14; 29. 49; 54. 81; 81. 21; षडंगुलस्तु विस्तारस्तुल्यांगुष्ठोऽगुल-त्रयम् BhaviP. 337A. 5 (ii(1). 12. 10); AśvaVai. 53. 4; (चित्रगतशरीरस्य) ततस्तु जानुनी कार्ये ... । अङ्गुलत्रयविस्तारे Mānaso. iii. 1. 321; iii. 1. 332; VasiS. 18. 25; SaṁgīRa. iii. 294. 4 (6. 318); ग्रीवा तालद्वयायता । अङ्गुलत्रय-विस्तारा कार्या S'ilpaRa. ii. 21. 27.

अङ्गुलत्रितय (aṅgula-tritaya) *adj.* [*f.* -ā] measuring three *aṅgulas* or digits पद्माख्यानिर्गमं कुर्यादङ्गुलत्रितयम् SamarāSū. 62. 131; अङ्गुलत्रितया मुष्टिः S'ilpaRa. i. 2. 9; *n.* three *aṅgulas*, three digits अङ्गुलत्रितयं सार्धं-मायामेन (चित्रगतशरीरस्य भुजस्य) कनिष्ठिका Mānaso. iii. 1. 358; iii. 1. 447; SiddhāTaVi. 202. 11.

अङ्गुलदल (aṅgula-dala) *n.* half an *aṅgula* दश मूलसिरा ओजोवाहिन्यो हृदयाश्रयाः । व्यङ्गुलं चाङ्गुलदलं यवं यवदलं तथा SaṁgīRa. i. 49. 2 (1. 102)

अङ्गुलदलप्रमाण (aṅguladala-pramāṇa) *adj.* measuring half an *aṅgula* शेषाणि (मर्माणि) ... अंगुलदलप्रमाणानि AṣṭāSaṁ. i. 236. 14 (2. 7)

अङ्गुलदातृ (aṅgula-dātṛ) *adj.* donor of (land measuring) one *aṅgula* भूमेरंगुलदाता च स कथं पुण्यमाचरेत् SkandP. iii(2). 34. 31.

अङ्गुलद्वन्द्व (aṅgula-dvandva) *n.* measure of a pair of *aṅgulas* हस्ते हस्तेऽङ्गुलद्वन्द्वमायतः सम्यगुच्छ्रयात् SamarāSū. 10. 29; अङ्गुलद्वन्द्वपरिधिः प्राग्वद् ग्रन्थ्यादिवर्जितः SaṁgīRa. iii. 282. 3 (6. 242)

अङ्गुलद्वय (aṅgula-dvaya) *n.* measure of two *aṅgulas* एकीकृत्य कचान् सर्वान्छेदयेदङ्गुलद्वयम् AṅgiSm. 163; BṛYamaSm. 4. 17; सर्वान् केशान् समुद्धृत्य छेदयेदङ्गुलद्वयम् ParāSm. 9. 54; ĀpaSm. 1. 53; AgniP. 24. 2; ततोऽङ्गुलद्वये सूत्रं नासाग्रेण कपोलयोः Mānaso. iii. 1. 212; iii. 1. 238.

अङ्गुलद्वयविस्तार (aṅguladvaya-vistāra) *adj.* measuring two *aṅgulas* in breadth (आलापिनीवीणायाः) श्लक्ष्णः समः सुवृत्तश्च दण्डः स्यात् ककुभं दधत् । अङ्गुलद्वयविस्तारम् SaṁgīRa. iii. 282. 5 (6. 243)

अङ्गुलद्वयहीन (aṅguladvaya-hīna) *adj.* measuring less by two *aṅgulas* द्व्यङ्गुलेन हीन इति स एव परिणाहः । क्रमहान्या अग्रे अङ्गुलद्वयहीनः सम्पादनीयः (तुलायाः स्तम्भस्य) CaturCin. i. 190. 20; द्वात्रिंशदङ्गुलं वक्त्रमु-त्तमाश्वस्य कीर्तितम् । ... अङ्गुलद्वयहीनं तु मुखादि मध्यमाधमम् (अश्वस्य) Aśva-Vai. 3. 188; S'ārṅgaPa. 1632.

अङ्गुलद्वयी (aṅgula-dvayī) *f.* two *aṅgulas* द्वादशाङ्गुलशङ्कोर्युदलच्छा-याङ्गुलद्वयी । इष्टच्छायाष्टाङ्गुलिका दिनांशः को गतः स्थितः GaṇiSāSaṁ. 8. 17.

अङ्गुलद्वादशक (aṅguladvādaśa-ka) *n.* (the distance of) twelve *aṅgulas* कादङ्गुलद्वादशके त्वसौम्यं शुक्लं सहस्रच्छदपुण्डरीकम् । ... अभ्युपेयम् ĪśānS'iPa. i. 10. 8; ii. 4. 8.

अङ्गुलद्वादशभागिका (aṅguladvādaśabhāg-ikā) *adj.* (*f.*) measuring one-twelfth of an *aṅgula* अर्धाङ्गुलोच्छ्रिता दन्ताः । अङ्गुलद्वादशभागिका दंष्ट्रा । अङ्गुलविस्तृता ViṣṇuDhaP. iii. 36. 1.

अङ्गुलद्वितय (aṅgula-dvitaya) *n.* two *aṅgulas* विश्वमूर्तौ (वंशे) स्यात् सप्तत्रिंशदङ्गुलम् । दण्डमानम् ... । प्रत्येकमन्तरालेषु त्वङ्गुलद्वितयं मतम् । यवस्य सार्ध-पादेनाभ्यधिकम् SaṁgīRa. iii. 355. 5 (6. 641); (शय्यायाम्) बाहल्यमुत्पलस्य स्यादुत्तमस्याङ्गुलत्रयम् । अङ्गुलद्वितयं सार्धं मध्यस्य द्वे कनीयसः SamarāSū. 29. 14; (स्थानकेऽर्धर्जुसंज्ञिते) अङ्गुलद्वितयं सार्धं पूर्वभागे तु वङ्क्षणः Mānaso. iii. 1. 408; *adj.* measuring two *aṅgulas* षोडशाङ्गुलवृत्तं तु स्थूलं लक्ष्यमुदाहृतम् । अङ्गुल-द्वितयं सूक्ष्मम् Mānaso. iv. 1. 150.

अङ्गुलनालका (aṅgula-nālakā) *f.* pipe measuring an *aṅgula* योनिम् ...आम्नायाङ्गुलनालकां सशुषिरां स्वाख्यानयोग्याकृतिं कुर्यात् कुण्डनतां स्वमूलपरि-वृत्त्याग्रप्रकृत्यादिना S'ilpaRa. ii. 28. 15.

अङ्गुलनाह (aṅgula-nāha) *adj.* having the circumference measuring one *aṅgula* (आधारौ) अङ्गुलनाहचतुःच्छिद्रप्रोतचतुर्वलयान्वितौ यजमानद्रव्यधारा-धारकौ कार्यौ CaturCin. i. 194. 2.

अङ्गुलनिम्नमूला (aṅgulanimna-mūlā) *adj.* (*f.*) having the base depressed by one *aṅgula* (बिम्बस्य) नासा पदद्वयतताङ्गुलनिम्नमूला (स्यात्) TantrSa. 2. 90.

अङ्गुलनिवेशन (aṅgula-niveśana) *n.* placing of the thumb अङ्गुल-निवेशनलोपः (श्राद्धे ब्राह्मणाभावे) VīraMi. (S'rāddha.) 337. 9.

अङ्गुलपञ्चक (aṅgula-pañcaka) *n.* five *aṅgulas* विस्तारस्त्रिकलो बाह्वोः कूर्परेऽङ्गुलपञ्चकम् Mānaso. iii. 1. 346; iii. 1. 349; S'ilpaRa. ii. 8. 129.

अङ्गुलपरिमाण (aṅgula-parimāṇa) *n.* measurement of *aṅgulas* चतुर्विंशतिराख्याता भूमेस्तु परिकल्पनेति कल्पतरूक्तपाठेऽपि आयमवस्थानमण्डलं विहायाङ्गुलपरिमाणं योज्यम् BālamBha. ii. 116. 32 (*on* 2. 106)

अङ्गुलपर्याय (aṅgula-paryāya) *adj.* having *aṅgula* for a synonym (योनिः ... अङ्गुष्ठमानोष्ठकण्ठा) अङ्गुष्ठशब्दः अङ्गुलपर्यायः CaturCin. i. 136. 18.

अङ्गुलपर्वन् (aṅgula-parvan) *n.* finger-joint, a particular measure रत्निरङ्गुलपर्वाणि संख्यया त्वेकविंशतिः VāyuP. i. 8. 99; ii. 39. 122; BrahmāṇḍP. i. 7. 98; यया(? वा)ङ्गुलप्रदेशांस्त्रीन् हस्तः किष्कुं धनूंषि च । दश त्वङ्गुलपर्वाणि प्रादेश इति संज्ञितः BrahmāṇḍP. i. 7. 96; Hastyāyur. 634. 10 (4. 13)

अङ्गुलपर्वाग्रम् (aṅgulaparvāgram) *adv.* upto the tip of a finger (दन्तयोः) उत्सेधे सप्तकोऽरत्निरायामे नवको भवेत् । ... कृत्वारत्निसमुच्चयम् । एत-दङ्गुलपर्वाग्रं मित्वा सूत्रेण तत्त्वतः Hastyāyur. 629. 15 (4. 10)

अङ्गुलपाद (aṅgula-pāda) *m.* one-fourth of an *aṅgula* अङ्गुलेन मित-मङ्गुलपादेनोच्छ्रितं द्विपुटकं तनुवृत्तम् । संविधेयम् SamarāSū. 31. 89.

अङ्गुलपूर्वक (aṅgulapūrva-ka) *adj.* [*f.* -ā] beginning with the number of *aṅgulas* दशयुतं पलकर्णहतं हतिर्हरहृता श्रवणोऽङ्गुलपूर्वकः KaraṇaKu. 3. 10(14); नतांशजीवार्कलवान्विताष्टहृन्नतांशदिकाङ्गुलपूर्वका नतिः KaraṇaKu. 5. 3 (23); भवति क्ष्माभाविम्बं किलाङ्गुलपूर्वकम् GrahaLā. 5. 3; 8. 4.

अङ्गुलप्रमाण (aṅgula-pramāṇa) *n.* measure of an *aṅgula* अथाङ्गुल-प्रमाणम् । चतुर्दशाणवः BaudhS'uS. 1. 3; स्वेनाङ्गुलप्रमाणेन निष्पन्नेन च पौष्टि-कात् । एतत् स्वाभाविकं तेषां प्रमाणमिति कुर्वते BrahmāṇḍP. i. 32. 4; अङ्गुलशब्दो वा प्रमाणवाची प्रकृत्यन्तरम् । यथा स्वेनाङ्गुलप्रमाणेनाङ्गुलानां शतं पूर्णम् CāndraVṛ. *on* iv. 4. 74; BṛSaṁ. 58. 4; *adj.* [*f.* -ā] measuring an *aṅgula* अधरोऽङ्गुल-प्रमाणस्तस्यार्धेनोत्तरोष्ठश्च (प्रतिमायाः) BṛSaṁ. 58. 8; लुब्धकोऽपि ... पश्यति (अङ्गुलप्रमाणां खण्डशश्) छिन्नां (बन्धन)रज्जुम् PañcT. 2. 95 (269. 7); Tantrākhyā. 89. 19.

अङ्गुलप्रमित (aṅgula-pramita) *adj.* measuring an *aṅgula* नेत्रान्ते करवीरकसुमन्यसेदङ्गुलप्रमितम् BṛSaṁ. 58. 13.

अङ्गुलप्रमुख (aṅgula-pramukha) *adj.* led by the Aṅgulas अङ्गुलप्रमु-खाश्चापि वसन्ति शतशो जनाः MārkP. 59. 14 (*v. l.* in Wai Ed. अङ्गुलप्रमुखाः)

अङ्गुलमयशर (aṅgulamaya-śara) *m.* latitude of a planet expressed in *aṅgulas* जिनाप्तोऽक्षमान्तोऽङ्गुलमयशराः GrahaLā. 10. 2.

अङ्गुलमात्र (aṅgula-mātra) *n.* space measuring only an *aṅgula* यदूर्ध्वं चषालस्याङ्गुलमात्रं कार्ये तत्साध्यानां देवानाम् ṢaḍviBr. iv. 4. 16; गृह्णाति शोणितम् ... । पदमङ्गुलमात्रस्य सिरा सर्वाङ्गगामिनी S'ārṅgaS. iii. 12. 26; *adj.* measuring one *aṅgula* अङ्गुलमात्रे विरते रक्तः शशिमण्डले भवेद्वर्णः Brāhm-SphuSi. 5. 26.

अङ्गुलमात्रक (aṅgulamātra-ka) *n.* space measuring only an *aṅgula* न तस्यासीदनिर्भिन्नं गात्रेष्वङ्गुलमात्रकम् MahāBhā. vi. 114. 80; *adj.* [*f.* -ikā] measuring one *aṅgula* only भूमिमङ्गुलमात्रिकाम् ।...हृत्वा सृष्टवन्तं नरकं वसेत् BṛParāSm. 5. 127; अनन्तं पूजयेत्पूर्वं मानेनाङ्गुलमात्रकम् BhaviP. 391A. 9 (ii(2). 21. 68); शलाकाङ्गुलमात्रिका Mānaso. ii. 4. 461; ब्रह्मसूत्रात्परे भागे नाभि-रङ्गुलमात्रिका Mānaso. iii. 1. 493.

अङ्गुलमात्रप्रमाण (aṅgulamātra-pramāṇa) *n.* measurement of only an *aṅgula* पश्यति च तत्राङ्गुलमात्रप्रमाणेन शतशश्छिन्नां बन्धनरज्जुम् Pañcā. 173. 6.

अङ्गुलमात्रम् (aṅgula-mātram) *adv.* for a single *aṅgula* ममा(च) ··· (अङ्गुलमात्रमप्यु)त्पतने शक्तिर्नास्ति PañcT. 2. 30 (231. 3); अहं तानङ्गुलमात्रमपि चालयितुमशक्तः PañcT. 3. 75 (343. 7); Tantrākhyā. 112. 20; ममाथाङ्गुलमात्रमपि न कूर्दने शक्तिरस्ति Pañcā. 143. 7.

अङ्गुलमान (aṅgula-māna) *n.* A measurement of a (given) finger स्वेने(? नै)वाङ्गुलमानेन शतमष्टाधिकं भवेत् । प्रमाणं नृप हंसस्य ViṣṇuDhaP. iii. 35. 9; नेत्रं तु···क्रमादानुराङ्गुलमानेन ··· °चतुर्विंशत्यङ्गुलं कुर्यात् AṣṭāSaṁ. i. 159. 9 (1. 30); B number of *aṅgulas*, measurement in *aṅgulas* विक्षेपात् सप्तदशापनीय तिथिसंगुणात् कृताग्न्यंशः । विद्यादङ्गुलमानं कालं दिनभोगविवरेण PañcSi. 14. 38; ऊरू चाङ्गुलमानैश्चतुर्युता विंशतिः (प्रतिमायाः) BṛSaṁ. 58. 17; 50. 1; 56. 29; खड्गः । अङ्गुलमानाज्ज्ञेयः समाङ्गुलस्थो व्रणः शुभदः YogYā. 12. 1; व्यासाङ्गुलार्धदलमङ्गुलमानमिष्टं सर्वत्र शङ्कुपरिकल्पनमेवमेव VasiS. 32. 140; *adj.* measuring one *aṅgula* तेषां विटपकक्षाधृगूर्ध्वैः कूर्चसिरांसि च । द्वादशाङ्गुलमानानि AṣṭāHṛ. ii. 4. 60.

अङ्गुलमानतस् (aṅgulamāna-tas) *adv.* with the measurement of an *aṅgula* गोपुच्छसदृशः कार्या अङ्गुल्योऽङ्गुलमानतः (बिम्बस्य) JayāS. 20. 58; नाभिनेम्यन्तरे लेखाः सिताश्चाङ्गुलमानतः (सूर्यचक्रस्य) BhaviP. 221B. 20 (i. 149. 8); ज्या(ना)लायाः श्लक्ष्णभागस्तु मेयस्त्वङ्गुलमानतः Mānaso. iv. 7. 1139.

अङ्गुलमित (aṅgula-mita) *adj.* measuring one *aṅgula* कण्ठो गोलकविस्तृतोऽङ्गुलमितः ĪśānŚiPa. ii. 9. 2; दण्डाग्रं परिणाहतोऽङ्गुलमितं मूलं ततोऽध्यर्धतः ĪśānŚiPa. ii. 9. 6.

अङ्गुलमुख (aṅgula-mukha) *adj.* [*f.* -ā] beginning with (the number of) *aṅgulas* अङ्गयुक्तिथिघटीहृतवाणाङ्कतैवोऽङ्गुलमुखं विधुबिम्बम् । दिग्वियुक्तिथिघटीहृतदृग्दृक्त्रीन्दवोऽङ्गुलमुखा क्षितिभा स्यात् GrahaLā. 8. 3 (comm. अङ्गुलादिकम्)

अङ्गुलमुद्रा (aṅgula-mudrā) *f.* seal-ring, signet-ring cf. **अङ्गुलिमुद्रा,** वेदिरङ्गुलमुद्रायां बुधेऽलङ्कृतभूतले ViśvaPra. 78. 11.

अङ्गुलयुगल (aṅgula-yugala) *n.* (a measure of) two *aṅgulas* वापी पयःपूर्णा दशदण्डसमुच्छ्रिताब्जमिह जातम् । अङ्गुलयुगलं सदलं प्रवर्धते सार्धदिवसेन GaṇiSāSaṁ. 4. 28; समचतुरश्रा वापा(? पी) नवहस्तघना नगस्य तले । अङ्गुलविस्ताराङ्गुलखाताङ्गुलयुगलदीर्घजलधारा । पतिता GaṇiSāSaṁ. 7. 41.

अङ्गुलयुग्म (aṅgula-yugma) *n.* (measure of) two *aṅgulas* ह्रासादङ्गुलयुग्मस्य यावद्वै षोडशाङ्गुलम् । स्यात् ··· कुण्डम् PāraS. 15. 118.

अङ्गुलराजि (aṅgula-rāji) *m.* species of snake (with *aṅgula*-long lines on the skin) नकुलाकुलिता बाला वारिविप्रहताः कृशाः । वृद्धा मुक्तत्वचो भीताः सर्पास्त्वल्पविषाः स्मृता । तत्र···राजिमन्तस्तु – पुण्डरीको राजिचित्रोऽङ्गुलराजिः SuśruS. v. 4. 33 (3)

अङ्गुलराशि (aṅgula-rāśi) *m.* group of fingers वरयेदङ्गुलं चैकं पादयोर्वा प्रयत्नतः । नूनमङ्गुलराशेर्वै शुभऋक्षाय सिद्धये PauṣkS. 43. 14.

अङ्गुलरेखा (aṅgula-rekhā) *f.* line (marking the division into) *aṅgulas* करस्यार्धं चतुःपर्व शेषं स्याद् भक्तमङ्गुलैः । तत्राग्रे पर्वरेखाः स्युस्तिस्रः पुष्पकभूषिताः । शेषास्वङ्गुलरेखासु पुष्पाणि विदधीत न SamarāSū. 9. 7.

अङ्गुललिप्ता (aṅgula-liptā) *f.* (number of) minutes within an *aṅgula* (of a planet's orb) त्रिज्यार्धमधिकमङ्गुललिप्ताक्षिगृहज्यया भक्तम् BrāhmSphuSi. 16. 11.

अङ्गुललिप्तिका (aṅgula-liptikā) *f.* (number of) minutes within an *aṅgula* (of a planet's orb) त्रिज्योद्धृतस्तत्समयोत्थशङ्कुः सार्धद्वि (2/30) युक्तोऽङ्गुललिप्तिका स्युः GrahaGa. 120. 19 (11. 24)

अङ्गुलवदन (aṅgula-vadana) *adj.* cf. **अङ्गुलमुख** beginning with (the number of) *aṅgulas* ताराषड्यगतिथियातगम्यनाडीयोगाप्ता व्यगुरविदोर्लवोनितास्ते । संयुक्ता निजदलभूपभागकाभ्यां छन्नं वाङ्गुलवदनं भवेत् सुधांशोः GrahaLā. 8. 2 (comm. अङ्गुलवदनं अङ्गुलाद्यं, छन्नं ग्रासः)

अङ्गुलवर्ग (aṅgula-varga) *m.* square of (the number of) *aṅgulas* फलमेकभवं द्व्यादिगुणितं द्व्यादिहस्तजम् । न हि द्व्यादिकराणाङ्गुलवर्गसमं हि तत् SiddhāTaVi. 92. 21.

अङ्गुलवर्धन (aṅgula-vardhana) *n.* increasing by an *aṅgula* वंशस्य मुखरन्ध्रस्यताररन्ध्रस्य चान्तरे । एकैकाङ्गुलवृद्ध्या स्युरन्ये वंशाश्चतुर्दश । आष्टादशाङ्गुलाद्वंशादेतदङ्गुलवर्धनम् SaṁgīRa. iii. 321. 3 (6. 433)

अङ्गुलविनिःसृत (aṅgula-vinissṛta) *adj.* extending to one *aṅgula* द्व्येकाङ्गुलायततदर्धतताधरोत्तरोष्ठान्ततोऽङ्गुलविनिस्सृतसृक्कयुग्मम् । ··· प्रकरोतु TantrSa. 2. 93; ŚilpaRa. ii. 9. 6.

अङ्गुलविस्तार (aṅgula-vistāra) *adj.* [*f.* -ā] extending to one *aṅgula* in width समचतुरश्रा वापी नवहस्तघना नगस्य तले । अङ्गुलविस्ताराङ्गुलखाताङ्गुलयुगलदीर्घजलधारा । पतिताग्रे GaṇiSāSaṁ. 7. 41; (चित्रगतशरीरस्य) नाभिरङ्गुलविस्तारा वर्तुलार्धाङ्गुलावटा Mānaso. iii. 1. 298; अग्रे त्वङ्गुलविस्तारा कार्या केन्द्राच्च लम्बवत् (यष्टिका) SiddhāTaVi. 199. 1.

अङ्गुलविस्तृत (aṅgula-vistṛta) *adj.* [*f.* -ā] one *aṅgula* broad or wide, extending to one *aṅgula* अङ्गुलद्वादशभागिका दंष्ट्रा । अङ्गुलविस्तृता ViṣṇuDhaP. 3. 36 (332A. 6); (चित्रगतशरीरस्य) ओष्ठौ(ष्ठौ) तत्र प्रकर्तव्यौ तिर्यगङ्गुलविस्तृतौ Mānaso. iii. 1. 661; मध्यव्यासं चतुर्मात्रमग्रमङ्गुलविस्तृतम् ŚilpaRa. ii. 21. 10; अङ्गुलविस्तृतस्य ललाटस्योर्ध्वप्रदेशो द्वादशान्तपदेनोच्यते SetuBa. 290. 21.

अङ्गुलवृद्धि (aṅgula-vṛddhi) *f.* increasing by one *aṅgula* द्विपट्टकाङ्गुलमानाच्च द्विहस्तान्तं महामते । कुर्यादङ्गुलवृद्ध्या तु भद्रपीठगणं शुभम् PauṣkS. 40. 74; एवमङ्गुलवृद्ध्या तु यववृद्ध्या तदूर्ध्वतः VāstuVi. 11. 47.

अङ्गुलशत (aṅgula-śata) *n.* (a measure of) hundred *aṅgulas* अङ्गुलशतं नृपाणां महती शय्या जयाय कृता BṛSaṁ. 79. 8.

अङ्गुलशतार्ध (aṅgulaśatārdha) *n.* half of a hundred *aṅgulas* (i. e. fifty *aṅgulas*) अङ्गुलशतार्धमुत्तम ऊनः स्यात्पञ्चविंशतिः खड्गः BṛSaṁ. 50. 1; YogYā. 12. 1.

अङ्गुलशृङ्ग (aṅgula-śṛṅga) *adj.* (of an age indicated by) having a horn of one *aṅgula* (in length) (शृङ्गमवस्थायां च P. vi. 2. 115); उद्गतशृङ्गः । द्व्यङ्गुलशृङ्गः । अङ्गुलशृङ्गः । अत्र शृङ्गोद्गमनादिकृतो गवादेर्वयोविशेषोऽवस्था KāśiVṛ. *on* P. vi. 2. 115.

अङ्गुलषट्क (aṅgula-ṣaṭka) *n.* aggregate of six *aṅgulas* वक्त्रमङ्गुलषट्केन तत्रास्यं त्र्यङ्गुलं स्मृतम् PauṣkS. 42. 134.

अङ्गुलषड्विंशति (aṅgula-ṣaḍviṁśati) *f.* twenty six *aṅgulas* युक्ता यवेन सार्धेनाङ्गुलषड्विंशतिर्भवेत् । प्रमाणं मुनिदण्डस्य SaṁgīRa. iii. 332. 15 (6. 479); सपादयवसंयुक्ताङ्गुलषड्विंशतिर्भवेत् । मानं नाथेन्द्रदण्डस्य SaṁgīRa. iii. 354. 5 (6. 633)

अङ्गुलसंख्या (aṅgula-saṅkhyā) *f.* number of *aṅgulas* अष्टशतं षण्णवतिः परिमाणं चतुरशीतिरिति पुंसाम् । उत्तमसमहीनानामङ्गुलसंख्यास्वमानेन BṛSaṁ. 68. 105; व्यासोद्भयमार्गाणामङ्गुलसंख्या परस्परघ्नाप्ता···क्राकचिके पट्टिकाप्रमाण(?णा)स्यात् GaṇiSāSaṁ. 7. 64; साक्षादष्टधा हयलक्षणे च संस्थाने तावदुच्छ्रायः··· यथाङ्गुलसंख्यया प्रधानमानोचितप्रमितिरूकृष्टैव UdaySuKa. 125. 7.

अङ्गुलसंतति (aṅgula-santati) *f.* series of *aṅgulas*, number of *aṅgulas* विस्तारायामयोश्चैव आदायाङ्गुलसंततिम् । शुभाय ऋक्षलाभार्थं गुणयेच्च परस्परम् PauṣkS. 43. 10.

अङ्गुलसप्तति (aṅgula-saptati) *f.* seventy *aṅgulas* विप्राणां शस्यते शय्या दैर्घ्येणाङ्गुलसप्ततिः SamarāSū. 29. 13.

अङ्गुलसम (aṅgula-sama) *adj.* **i** equal to an *aṅgula* बिम्बस्य ··· अङ्गावयवाः ··· भ्रूसंधिरङ्गुलसमः JayāS. 20. 16 (? 17); **ii** of (a diameter of) one *aṅgula* वापी समचतुरश्रा नवहस्तघना नगस्य तले । अङ्गुलसमवृत्तघना जलधारा निपतिता च तच्छिखरात् GaṇiSāSaṁ. 7. 37.

अङ्गुलसंमित (aṅgula-sammita) *adj.* [*f.* -ā] measuring an *aṅgula* (चित्रगतशरीरस्य नेत्रयोः) निमीलनार्धवर्त्मा च (दूर्ध्ववर्त्म) भवेदङ्गुलसम्मितम् Mānaso. iii. 1. 258; कर्णौ मात्रामितावत्र शङ्खावङ्गुलसम्मितौ Mānaso. iii. 1. 380; पाल्यौ चाङ्गुलसम्मिते Mānaso. iii. 1. 585; iii. 1. 492; iii. 1. 590; भूमौ तत्केन्द्रयोरन्तः क्रमज्याङ्गुलसंमिता SiddhāTaVi. 198. 16; तस्य (वंशस्य) ··· फूत्कारसुषिरं कार्यमङ्गुलसम्मितम् SaṁgīRa. iii. 319. 7 (6. 424)

अङ्गुलसंमिति (aṅgula-sammiti) *f.* measure in terms of *aṅgulas* सर्ववंशेषु तारस्य मुखरन्ध्रस्य चान्तरे । एकवीरादिसंज्ञाभिर्विज्ञेयाङ्गुलसंमितिः SaṁgīRa. iii. 352. 12 (6. 621)

अङ्गुलसहस्र (aṅgula-sahasra) *n.* a thousand (square) *aṅgulas* नवाङ्गुलसहस्राणि द्वे शते MānŚS. 222. 9.

अङ्गुलसुषिर (aṅgula-suṣira) *adj.* having a cavity measuring one *aṅgula* कर्णव्यधनं त्र्यङ्गुलायतमङ्गुलसुषिरं घनं वा AṣṭāSaṁ. i. 171. 23 (1. 34)

अङ्गुलस्थूल (aṅgula-sthūla) *adj.* one *aṅgula* broad कर्ण्याः प्रथयः क्रमात् । (चक्रम्) अङ्गुलस्थूलमूलं स्यादग्रं त्रिगुणं ततः BhaviP. 221A. 32 (i. 149. 6)

अङ्गुलहर्तृ (aṅgula-hartṛ) *adj.* robbing an area measuring one *aṅgula* भूमेरङ्गुलहर्ता हि स कथं पापमाचरेत् । ··· भूमेरङ्गुलमेकं तु ये हरंति खला नराः ।···कृष्णसर्पाः प्रजायंते SkandP. iii(2). 34. 31.

अङ्गुलाकर्ण (aṅgulā-karṇa) *adj.* (an animal) branded with finger-mark on the ear अङ्गुलाकर्णः KāśiVṛ. *on* P. vi. 3. 115.

अङ्गुलाग्र (aṅgulāgra) *n.* tip of the finger तिलोदनेनाङ्गुलाग्रेषु सूक्ष्मं पिण्डं कृत्वा VaikhāGS. 5. 13; तर्पयेद्विधिनानेन देवांश्चैवाङ्गुलाग्रतः LaghvāśvaSm. 1. 94.

अङ्गुलाग्रसमस्थूला (aṅgulāgrasama-sthūlā) *adj.* (*f.*) thick as

the tip of the finger (रज्जुः) अङ्गुलाग्रसमस्थूला त्रिवर्तिर्ग्रन्थिवार्जिता । देवद्विज-महीपानां शेषयोश्च द्विवर्तिका MayaMa. 6. 15.

अङ्गुलाग्रोच्च (aṅgūlāgrocca) *n.* height of the finger-top नखमानं स्वतारार्धमित्याद्युक्तप्रकारतः । ··· त्रिभागमङ्गुलाग्रोच्चमशेषं वा नखेतरे S'ilpaRa. ii. 5. 27.

अङ्गुलाङ्गुलम् (aṅgulāṅgulam) *adv.* at a distance of one *aṅgula* each (कलशम्) सूत्रेण वेष्टयेद्यत्नादङ्गुलाङ्गुलमन्तरम् PāraS. 14. 54.

अङ्गुलाङ्गुलवर्धन (aṅgulāṅgula-vardhana) *n.* increase of one *aṅgula* at a time षडङ्गुलात् समारभ्य वाङ्गुलाङ्गुलवर्धनात् । विंशन्मात्रावधिर्यावत् पादविष्क-म्भमिष्यते MayaMa. 23. 66.

अङ्गुलात्मक (aṅgulātma-ka) *adj.* measured in *aṅgulas* पिण्डयोगदल-मग्रमूलयोः दैर्घ्यसंगुणितमङ्गुलात्मकम् । दारु Līlā. 228; आसन्नमूलग्रहणाद्धस्तकुण्डे भुजस्त्वयम् व्यासोऽङ्गुलात्मकश्चायं सम्यक् शिल्पविदोदितः SiddhāTaVi. 94. 13.

अङ्गुलादि (aṅgulādi) *adj.* represented in terms of *aṅgulas* etc. त्रिज्या । द्वादशभिः सङ्गुणिताङ्गुलादि लब्धं द्युदलकर्णः KhaṇḍKhā. 3. 9; शरोऽ-ङ्गुलादिः KaraṇaKu. 4. 5 (19); खण्डानि तैः क्रान्तिवदत्र साध्यो वाणः कलादिस्त्रि-हृतोऽङ्गुलादिः KaraṇaKu. 4. 7 (20); तेंऽशा निघ्नाः शङ्कुैः शैलभक्ता व्यग्वर्काशः स्यात्पृषत्कोऽङ्गुलादिः GrahaLā. 5. 2; स्वदिगिति नतिरेतत्संस्कृतः सोऽङ्गुलादिः स्फुट इषुः GrahaLā. 6. 4.

अङ्गुलादिक (aṅgulādi-ka) *adj.* [*f.* -ā] represented in terms of *aṅgulas* etc. स्वेष्टकर्णहृता भक्ता त्रिज्यययाग्राङ्गुलादिका SūrySi. 3. 28; कर्णोऽङ्गुला-दिक इहेष्टहराप्तभाज्यः GrahaLā. 4. 9; विमनूडुघटीहृताः शराक्षद्विभुवः स्यात् क्षितिभाङ्गुलादिका वा GrahaLā. 8. 5; 9. 15; कुण्डेऽङ्गुलादिको व्यासश्चासन्नपदतः किल SiddhāTaVi. 93. 19.

अङ्गुलादिविभाग (aṅgulādi-vibhāga) *m.* division in terms of *aṅgula* and the like अङ्गुलादिविभागेन विशेषमवधारय PāraS. 16. 258.

अङ्गुलाद्य (aṅgulādya) *adj.* measured in terms of *aṅgula* or digits and the like मानं शरादेः ··· शेषहृताङ्गुलाद्याः Bhāsv. 8. 1; एकान्यदिशोस्तयोश्च (वलनयोः) योगान्तरज्याहतमानयोगखण्डं त्रिभज्याहृतमङ्गुलाद्यम् । स्फुटं भवेत्तद्वलनं रवीन्द्वोः KaraṇaKu. 4. 16 (22); स्यादङ्गुलाद्यः शरः KaraṇaKu. 10. 1 (34); 6. 9 (27); क्षुण्णं स्वश्रवणेन लम्बकहृतं स्यादङ्गुलाद्यं फलम् S'ilpaRa. i. 11. 5; अक्ष-च्छायावर्गतत्वांशयुक्ता मार्तण्डाः स्यादङ्गुलाद्योऽक्षकर्णः GrahaLā. 4. 7; 7. 13; 12. 3; कुण्डे भुजव्यासौ कृतावङ्गुलाद्यौ SiddhāTaVi.(S'eṣavā.) 10. 17; अङ्गुलाद्यं स्मृतं मानमुन्मानं तु तुला स्मृता S'ukraNī. 2. 355.

अङ्गुलाधिक (aṅgulādhika) *adj.* [*f.* -ā] longer by one *aṅgula* अङ्गुलैर्द्वादशैर्युक्तं वितस्तिः परिकीर्तितम् (ता) । वितस्तियुग्मं किष्कुः स्यात्प्राजापत्योऽ-ङ्गुलाधिकम् [कः] MānaSā. 2. 25; भाजनाय बलिं दत्त्वा पश्चात्सर्वं निधापयेत् । अङ्गुलाधिकविस्तीर्णमायामं द्वादशाङ्गुलम् MayaMa. 9. 120; अङ्गुष्ठकाद्रकमात् (?) प्रदेशिन्यङ्गुलाधिका SamarāSū. 79. 79; (चित्रगतशरीरस्य भित्तिकस्थाने) घटिका जानुसन्धौ तु जंघा स्यादङ्गुलाधिका Mānaso. iii. 1. 560; (दण्डः···भवेत्) दधानः ककुभम्···अङ्गुलाधिकपार्श्वम् (एकतन्त्र्या वीणायाः) SaṁgīRa. iii. 234. 3 (6. 33); शफोच्चं त्र्यङ्गुलं ज्ञेयं मणिबंधोऽङ्गुलाधिकः S'ukraNī. 4 (7). 48.

अङ्गुलान्त (aṅgulānta) *m.* end (of the line of shadow) measured in *aṅgulas* छायायां बिन्दुवामे (तु) दक्षिणे चोक्ताङ्गुलं न्यसेत् । अङ्गुलान्ते तु यच्छुद्धं प्राचीसूत्रं प्रयोजयेत् MānaSā. 6. 19.

अङ्गुलान्तम् (aṅgulāntam) *adv.* up to one *aṅgula* (i. e. eight *yavas*) (चित्रगतशरीरस्य साचिस्थाने) शक्रबस्तौ ब्रह्मसूत्रं तलं त्यक्त्वा प्रगच्छति । यवत्रयादङ्गुलान्तं पादपृष्ठे च तिष्ठते Mānaso. iii. 1. 458.

अङ्गुलान्तर (aṅgulāntara) *n.* distance of one *aṅgula* तिस्र एव वलयास्तु गुदोष्टा(? ष्ठा)दंगुलान्तरनिवेशितसंस्थाः KalyāKā. 12. 88; (चित्रगतशरीरस्य भुजस्य) कनिष्ठामूलरेखाया अधस्तादङ्गुलान्तरे । ··· आयुर्लेखा भवेत् Mānaso. iii. 1. 351 = S'ilpaRa. ii. 8. 133; (चित्रगतशरीरस्य शीर्षस्य गर्तः) कर्णाग्रसन्धौ संलग्नः कर्ण-पृष्ठेऽङ्गुलान्तरम् Mānaso. iii. 1. 238; वामे वा दक्षिणे वापि देशे चैवाङ्गुलान्तरे । अग्रे वलित्रयं त्यक्त्वा वेधव्या तालुकी शिरा AśvaVai. 15. 12.

अङ्गुलान्तरतस् (aṅgulāntara-tas) *adv.* at a distance of one *aṅgula* (चित्रगतशरीरस्य साचिस्थानगतवृत्तौ) गण्डप्रान्तस्य हन्वाश्च सन्धिः स्यातपक्षसूत्रतः । अङ्गुलान्तरतः कार्यो यवेनैकेन वाधिकः Mānaso. iii. 1. 628.

अङ्गुलान्तरविन्यस्त (aṅgulāntara-vinyasta) *adj.* placed between the fingers (i. e. brought under control) येनेह भरतक्षेत्रे खण्डत्रयमखण्डितम् । अङ्गुलान्तरविन्यस्तमिव वश्यत्वमाहृतम् PadmP.(Ra.) 106. 177.

अङ्गुलान्तरित (aṅgulāntar-ita) *adj.* [*f.* -ā] separated by a distance of one *aṅgula*, having space of one *aṅgula* in between अङ्गुलान्तरितं कार्यं कण्ठे सूत्रचतुष्टयम् PāraS. 18. 173; मणिबन्धोपरिष्टाद्वा कुर्याद्रेखात्रयं भिषक् । अङ्गु-लान्तरितं सम्यगपचीनां प्रशान्तये SiddhYo. 41. 50; (चित्रगतशरीरस्य द्व्यर्धाक्षि-वृत्तौ) पूर्वाङ्गुष्ठनखादूर्ध्वं कल्प्यते च प्रदेशिनी । अङ्गुलान्तरिता कार्या पराङ्गुष्ठेन गूहिता Mānaso. iii. 1. 684; (एकवीरो वंशः) तारन्ध्रं ततोऽधस्तादङ्गुलान्तरितं मतम् SaṁgīRa. iii. 341. 2 (6. 530)

अङ्गुलाप्त (aṅgulāpta) *adj.* obtained in terms of *aṅgulas* द्वादशभिर्गु-णिताया दृग्ज्याया इष्टमङ्गुलाप्तं यत् । तत् प्रग्रहणे छाया स्फुटा विधोरन्यथासन्ना BrāhmSphuSi. 8. 7.

अङ्गुलायत (aṅgulāyata) *adj.* one *aṅgula* in length दर्भाग्रद्वयमङ्गुलाय-तमथात्रार्काङ्गुलं प्रस्तरे ĪśānS'iPa. i. 7. 16.

अङ्गुलार्ध (aṅgulārdha) *n.* half an *aṅgula* कार्या तु केशरेखा भ्रूबन्ध-समाङ्गुलार्धविस्तीर्णा (प्रतिमायाः) BṛSaṁ. 58. 13; मूलविस्तृतिरायामादङ्गुलार्धं करे करे SamarāSū. 17. 24; पूर्वाङ्घ्रिकूर्चदेशस्य पराङ्घ्रेर्नखसन्धितः । समग्रं दृश्यते बाह्य-मङ्गुलार्धम् Mānaso. iii. 1. 646.

अङ्गुलार्धायत (aṅgulārdhāyata) *adj.* half an *aṅgula* long (आला-पिनी वीणा) दण्डः स्यात् ककुभं दधत् । अङ्गुलद्वयविस्तारमङ्गुलार्धायतं तथा Saṁgī-Ra. iii. 282. 5 (6. 243)

अङ्गुलार्धार्ध (aṅgulārdhārdha) *n.* one fourth *aṅgula* मर्दयेत्तेन कल्केन ताम्रपत्रोदरं लिपेत् । अङ्गुलार्धार्धमानेन तं पचेत्सिकताह्वये । यन्त्रे RasRaSa. 12. 27.

अङ्गुलाल (aṅgulāla) *m.* kind of bdellium वृकधूपोंऽगुलालस्तु महिषाक्षः पलङ्कष: Vaija. 132. 112.

अङ्गुलाल्प (aṅgulālpa) *adj.* smaller than an *aṅgula* ग्रासो नादेश्योऽङ्गु-लाल्पो रवीन्द्वोः GrahaLā. 6. 6.

अङ्गुलाष्टक (aṅgulāṣṭaka) *adj.* measuring eight *aṅgulas* (in size) (पादुकस्य निष्क्रमप्रमाणमाह) पत्रमानमिति प्रोक्तमुत्तराज्जन्मनिष्क्रमः । समं तत् परितः कुर्याद् दिग्विदिक्ष्वङ्गुलाष्टकम् VāstuVi. 13. 18.

अङ्गुलाष्टशत (aṅgulāṣṭaśata) *n.* eight hundred *aṅgulas* अङ्गुलाष्टशतं पूर्णमुत्सेधः करिणां स्मृतः VāyuP. i. 59. 11 = BrahmāṇḍP. i. 32. 12.

अङ्गुलाष्टांश (aṅgulāṣṭāṁśa) *m.* one eighth part of an *aṅgula* (i. e. one *yava*) अङ्गुष्ठं त्र्यङ्गुलं सार्धं अन्याङ्गुलयः क्रमात् । अङ्गुलाष्टांशहीनाः स्युः PāraS. 16. 306.

अङ्गुलाष्टांशक (aṅgulāṣṭāṁśa-ka) *adj.* measuring one eighth part of an *aṅgula* (i. e. one *yava*) विदिताद्यङ्गुलं मानमङ्गुलाष्टांशकं यवम् S'ilpaRa. ii. 4. 51.

अङ्गुलाष्टाविंशति (aṅgulāṣṭāviṁśati) *f.* twenty eight *aṅgulas* वसुवंशे तु दण्डस्याङ्गुलाष्टाविंशतिर्मितिः SaṁgīRa. ii.. 333. 4 (6. 481)

अङ्गुलि (aṅgúli) *f.* [MAYR. TURN. 135/Uṇā. 4. 2; Prasā. ii. 606. 14; Liṅgānu.(Ha.) 6. 6; JaineVyā. ii. 4. 39] **A i** finger, forefinger, toe दश हस्त्या अङ्गुल्यो दश पद्याः TaiS. VI. i. 1. 8; AitBr. 4. 2(85); S'atBr. III. i. 4. 23; III. viii. 4. 1; AitĀ. I. i. 2. 11; I. i. 4. 22; I. iii. 5. 13; I. iii. 8. 5; विद्याद् विंशतिरङ्गुलीः KāśyaS. 77A. 3; अङ्गुलौ सर्पदष्टायां न हि नासा निकृत्यते YaśasCam. ii. 281. 19; विंशती रावणभुजाङ्गुलयः AlaṅkāS'e. 18. 1(29); (finger) यक्ष्मं पाणिभ्यामङ्गुलिभ्यो नखेभ्यो वि वृहामि ते AV. ii. 33. 6; पञ्चौदनं पञ्चभि-रङ्गुलिभिर्दर्व्योद्धर AV. iv. 14. 7; x. 2. 1; द्यौश्च मे शक्वरीरङ्गुलयो दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् TaiS. IV. vii. 9. 1; VI. i. 9. 5; VājaS. 18. 22; 20. 6; अथास्य सर्पिष्यात्मानं पर्यवेक्ष्याङ्गुलिभ्यां सर्पिरुपस्पृशति KauṣīBr. 16. 5 (71. 17); अङ्गुलि-प्रणेजनमाप्त्येभ्यो निनयति S'atBr. I. ii. 2. 18; I. i. 2. 16; III. i. 3. 25; III. ii. 1. 36; III. vi. 3. 21; प्रत्यचत्यङ्गुलीः JaimiUBr. iii. 9. 4; AitĀ. I. ii. 2. 29; III. ii. 5. 10; अयमङ्गुष्ठः सर्वा अङ्गुलीः प्रत्येति S'āṅkhāĀ. 2. 5 (7. 1); 8. 9 (35. 5); शर्या अङ्गुलयो भवन्ति Nir. 5. 4 (94. 15); अन्तरेणाङ्गुष्ठमङ्गुलीश्च स्वयं द्वितीयमाददीत ĀśvaS'S. I. i. 7. 4; तेषां दक्षिणत उत्ताना अङ्गुलीः करोति ĀśvaS'S. I. ii. 3. 21; अप्रसारिताभिरङ्गुलिभिरमुष्टिकृताभिः । स्वयं पञ्चममादाय S'āṅkhāS'S. i. 10. 5; अङ्गुष्ठेनोपमध्यमया चाङ्गुल्या व्यूह्य ĀpaS'S. iii. 1. 2; अङ्गुष्ठेन कनिष्ठिकया चाङ्गुल्यां-शून् संगृह्य ĀpaS'S. x. 24. 8; चमसं पूर्णमङ्गुलिपर्वणा मौल्येन सर्वतः प्रमितम् KātyS'S. xxii. 8. 16; v. 4. 33; अङ्गुलीरेव स्त्रीकामः ĀśvaGS. i. 7. 4; JaimiGS. 1. 21 (21. 1); उपस्तीर्याज्यं संहताभ्यामङ्गुलिभ्याम् KauśiSū. 4. 4; 22. 5; तयोरेव पञ्चभिः पञ्चभिरङ्गुलीः GautPiMe. ii. 1. 12; MāṇḍūS'i. 2. 7; S'aiśiS'i. 176; YājñaS'i. 49; प्रसार्य चाङ्गुलीः सर्वा रोपयेत् स्वरमण्डलम् । न चाङ्गुलिभिरङ्गुष्ठमङ्गुष्ठे-नाङ्गुलीः स्पृशेत् NāraS'i. i. 6. 5; प्रचयं मध्यतोऽङ्गुलिम् PāṇiS'i. 44; PārāS'i. 26; कनिष्ठिका(? क)याप्यङ्गुल्या भ्रातुर्मम स राक्षसः । दुःखं कर्तुमपर्याप्तः Rāmā. iii. 823*(5); समाश्वाङ्गुलयो मम Rāmā. vi. 31. 10; अङ्गुल्या दन्तकाष्ठं च AtriS. 317; सुपरिलिखितनखाभ्यामङ्गुलिभ्याम् CaraS. i. 15. 12; KāśyaS. 153A. 37; SuśruS. iv. 1. 41; अङ्गुल्यां यः पवित्राणि कृत्वा गन्धान्समर्चे(? र्प)येत् । पितृणां नोपतिष्ठेत BṛYamaSm. 3. 32; ततः शनकैरेकैकामङ्गुलिमभिस्पृशेत् KāmSū. 218. 3 (3. 4); मध्यमस्य पुरुषस्य मध्यमाया अङ्गुल्या मध्यप्रकर्षो वाङ्गुलम् ArthS'ā. i. 263. 4 (2. 20); अथेमां नाममुद्रामङ्गुल्यां निवेशयता मया (प्रिया) प्रत्यभिहिता

S'āk. 6.12(9); अथाङ्गुलिभ्यां हरितालमार्द्रम् ··· आदाय KumāSam. 7.23; यावन्तोऽङ्गुलिभिर्ग्राह्यास्तिलास्तावद्भिराहुतिम् (वदन्ति) BṛParāSm. 11.69; चतुष्कमङ्गुलीनां च अङ्गुष्ठाग्रेण संस्पृशेत् JayāS. 14.50; न सर्पायाङ्गुलिं दद्यात् S'ābaBh. 1402.1 (*on* vi. 2.20); 1778.8 (*on* ix. 4.22); अङ्गुष्ठौ चोपरि न्यस्तौ जान्वोरग्रे तथाङ्गुली। एवं वृद्धिं क्रमाद्याति जन्तुः स्त्रीगर्भसंस्थितः MārkP. 11.7; अङ्गुल्यां दुहितुः शोकं (वदेत्) BṛSaṁ. 51.11; 51.37; प्रत्यक्षा दिक् अङ्गुल्या व्यपदेशाच्चन्द्रवदिति NyāyVār. 51.10 (*on* i. 1.5); श्रोतविदाघसलिलाङ्गुलिना करेण Kirātā. 5.29; पौरैरङ्गुलिभिर्नवेन्दुवदहं निर्दिश्यमानः शनैः MudrāRā. 6.10; PramāVār. 2.98; अङ्गुल्या कतिचित्सलिलबिन्दूनपाययत् Kād. 38.7; अङ्गुलीः स्फोटयति AṣṭāSaṁ. i. 46.2 (1.8); आक्रन्दतामन्ये अयःसूचिभिरङ्गुलीः। ··· खण्डशः कल्पयन्ति VarāṅgaC. 5.56; लिलेख लज्जयाङ्गुल्या कन्याङ्गिनखम् PadmP.(Ra.) 15.152; ईषत्संमीलितेऽङ्गुल्या यथा चक्षुषि गृह्यते। पृथगेकोऽपि भिन्नत्वाच्चक्षुर्वृत्तेस्तथैव नः TattvSaṁ. 2218; 2592; पुरुषः ··· कर्णौ ··· अङ्गुलिभ्यां प्रोर्णुत्य ··· शृणोति ChāndoUBh. 172.6 (*on* iii. 13.8); करचरणाङ्गुलिवदने स्विद्यति संमार्ष्टि भुजवल्ल्या (अनुरक्ता) RatiRaha. 13.60; स्थूलास्तथाङ्गुलिनखाननननासिकाः स्युः (तस्य दीर्घमायुः) KalyāKā. 1.43; क्रियाविशेषग्रहणाच्च तस्मादाकुञ्चितत्वावगमोऽङ्गुलीनाम् NyāyMañ. i. 60.18; चक्षुरेकं सव्येन नासावंशेनावपीडितं ततोऽङ्गुल्यावपीडितं यथैकं भिन्नमिवावभासयति TātpaṬ.(Vā.) 510.14 (*on* iii. 1.11); संयुतासंयुतसंबन्धा ··· क्रिया ··· जलधारासु अधोगमनमङ्गुलीनाम् AbhinBhā. ii. 30.7 (*on* 9.20); वर्तिवत्स्नेहकल्कः स्याद्यदाङ्गुल्या विमर्दितः S'ārṅgaS. ii. 9.12; वह्निकणं गृह्णन् दग्धा इवाङ्गुलीः ··· शोचिष्यसि RājTa.(Ka.) 4.299; टिक्कः स्वं वीक्ष्य वलितं निचकर्ताङ्गुलिं भयात् RājTa.(Ka.) 8.1738; असौ मेरुमङ्गुल्योद्धर्तुमिच्छति TriṣaS'aPuC. i. 5.276; यस्तु कन्याया अङ्गुल्या योनिक्षतं कृत्वा दूषणं करोति Aparā. 858.11 (*on* 2.288); Rasā. 11.114; अङ्गुलीर्वदने दैन्यात् प्रक्षिपन्त्या मुहुर्मुहुः PāṇḍaC. 5.94; निष्क्रामोऽधस्तलस्य स्यादङ्गुलीनां प्रसारणम् SaṁgīRa. iii. 5.3 (5.7); छिन्नायामङ्गुलौ चन्दनलिप्तायाम् ··· सुखदुःखे पुरुषस्य न भवतः S'rutaPra. ii. 177.12 (*on* i. 4.28); स्पृष्टोऽङ्गुल्यापि मातङ्गः किं न मालिन्यकारकः PārśvC. 2.613; दशानामङ्गुलीनामूर्ध्वकरणेन Upask. 401.12 (*on* ix. 2.3); अङ्गुल्या कः कवाटे प्रहरति Subhāṣi. 130; (नाडी) कन्देन स्पन्दते नित्यं पुनर्लगति चाङ्गुलौ NāḍīVi. 38; आवृणोति। अङ्गुलिरिव नयनपुरःस्थिता सूर्यमण्डलम् SiddhāBi. 54.4; न्यूनाप्यङ्गुलिरधिकमाच्छादयति AdvaiSi. 592.8; मणिबन्धौ तले हस्तौ तयोश्चाङ्गुलयो दश BhāvPra.(Bhā.) 3.72; अङ्गुलीनां द्वादश पर्वाणि यया पूर्यन्ते तावत्परिमाणा VīraMi. (Paribhāṣā.) 112.17; अङ्गुलिं प्रसार्येदमिति···ब्रवीति NyāySu.(Ja.) 400A.6 (*on* ii. 2.7); दक्षवामकरतलयोः अङ्गुलीनां मिथो मणिबन्धसंबन्धे चतुरस्रम् NityoNi. 71.11; चौरोऽपि दन्तैरङ्गुलीर्गृहीत्वा दवदन्तीं भणति KathāK. 157.11; कलहवाक्यमातन्वती···मोटयत्यङ्गुलीः PadyaVe. 387; (fore-finger) अभिनिहितमेव सव्यस्य पाणेरङ्गुल्या भवति S'atBr. I. ii. 1.7; (कृष्णाजिनं) तस्य शुक्लकृष्णे संमृशति शुक्लेऽङ्गुष्ठे भवति कृष्णेऽङ्गुलिः BaudhS'S. i. 160.12; त्रिरङ्गुल्या निर्दिश्याग्निमभिमन्त्रयते ĀpaS'S. iii. 7.6; BaudhDS. i. 5.13; अङ्गुल्यालभ्य पृथिवीं जपेत् BhārGS. 3.17 (85.14); शकुन्तला सखीमङ्गुल्या तर्जयति S'āk. 1.25(4); काञ्चनमाला (अङ्गुल्या दर्शयन्ती) Ratnā. 3.9(18); Nāgā. 2.4(9); कृतमुखभङ्गो दूरात्करोति निर्देशमङ्गुल्या KuṭṭaMa. 434; अङ्गुल्या निर्दिशन् ···इतो दीयतां दृष्टिः BālRā. 4.12(2); S'rīBh. 127.7 (*on* i. 1.1); एनमवेहि इममवगच्छ इत्यभिप्रायेणाङ्गुल्या(?ल्या) निर्दिश्य NītiMā. 9.13; संनिवेशः पटे कोऽयमङ्गुल्या दर्शय स्वयम् TriṣaS'aPuC. i. 1.660; न च पित्रादिभिर्बाला अङ्गुल्या शब्दान्निर्दिश्य व्युत्पाद्यन्ते NyāyKu. 3.15; पश्चाद्दन्ते अङ्गुलिं कृत्वा भणितम् VetāPañ.(S'i.) 2.44; सा सुतद्वयमादाय एकं कट्यां कृत्वापरमङ्गुल्यां निःसृता PurāPraSaṁ. 98.2; अङ्गुल्या कंचिदेकमर्थं निर्दिश्य YuktiSneha. 147.13 (*on* i. 1.6); यत्र कश्चित् कंचित् प्रत्यङ्गुल्या निर्दिश्य हस्तिनि पीलुशब्दं प्रयुङ्क्ते MayūMāli. 33.11 (*on* i. 3.5); (toe) चरणाम्बुजद्वयम् ···। समस्तसामन्तकिरीटवेदिकाविटङ्कपीठोल्लुठितारुणाङ्गुलि Kād. 1.16; पर्वत्रयं तु (चित्रगतशरीरस्य पादस्य) सर्वासामङ्गुलीनां प्रकीर्तितम् Mānaso. iii. 1.338; अनेकविपादिकाविलविरलवक्राङ्गुलिस्फुटत्कपाटम YaśasCam. ii. 44.3; दिवाकराणामपि तेजसाङ्गुलीः कराङ्गुलीभिर्नखा च VāmaP. 18.11; **A ii** finger-breadth; गुलिकासा(नां) तु नेत्रं स्यादनूनद्वादशाङ्गुलिम् (? °लि) BhelaS. 257.17 (8.6); इत्यश्चाङ्गुलिविभागः YuktiKā. 182.17; भाजितं गजसंख्यैश्च ह्यङ्गुलीः परिकल्पयेत् NāraS. 25.7; मानं तुलाङ्गुलिप्रस्थैर्गुञ्जाः पञ्चाद्यमाषकः AgniP. 365.36; अङ्गुल्या एकया सहितमष्टाङ्गुलम् VīraMi. (Rājanīti.) 54.19; **B** tip of elephant's trunk °ग्रीवाङ्गुलिलाङ्गूलेषु··· मण्डलानि प्रादुर्भवन्ति Hastyāyur. 70.4 (1.9); अङ्गुल्या घट्टयेच्चापि तं विद्याद्दन्तरोगिणम् Hastyāyur. 267.4 (2.50); अङ्गुल्या वाल्पकाष्ठेन कवलेन च घर्षति Hastyāyur. 312.1 (2.63); 477.9 (3.15); 521.8 (3.26); 525.5 (3.29); मृदुदीर्घविस्तृताङ्गुलिना करेण YaśasCam. i. 295.1; Vaija. 179.74; AbhidhāCin. 1224; AnekāSaṁ. 3.618; NānārthāSaṁ. ii. 1.6; S'abdaRaSaK. 301.17; S'abdaRa(Su.) 3.170; KośaKaTa. 1.5128; 2.4650; KalpaK. 39.173; NānārthaMa. 1229; [Kośas give *aṅguli* as one of the synonyms of the following words **i** NānārthāSaṁ. अण्वी (i. 47.56); अभीशु (ii. 60.155); ऋच्छरा (ii. 2.15); कक्ष्या (i. 11.19); जामि (i. 83.476); दीधिति (i. 4.37); धीति (i. 14.53); धुर् (i. 6.55)) योक्त्र (i. 37.48); रशना (ii. 7.72); रोहित् (i. 139.1123); शाखा (i. 158.1349); सनाभि (ii. 216.1931); स्वसृ (i. 19.113); हरित् (i. 178.1586); **ii** AbhidhāMañ. कर्कोटक (180.10)]; the thumb, great toe [APTE], penis(?) [APTE]

अङ्गुलिकनिष्ठिका (aṅguli-kaniṣṭhikā) *f.* the little finger अङ्गुलिकनिष्ठिकामूले दैवं तीर्थम् VāsiDS. 3.64.

अङ्गुलिकर्मन् (aṅguli-karman) *n.* **i** action of the finger तमपेक्षमाणादात्माङ्गुलिसंयोगादङ्गुलिकर्म तस्माच्चाङ्गुलिविभागः PadārthaSaṁ. 302.1; NyāyKa. 302.25; याः स्त्रियः ··· आन्तरैश्चाङ्गुलिकर्मादिभिरुपसृज्यन्ते ताः शीघ्रतरं प्रीतिं प्राप्नुवन्ति JayaMa. 91.19 (*on* 2.1); विभागः क्रियते अङ्गुलिकर्मणा ··· कुड्यावयवविभागवत् Kiraṇā. 246.6; अङ्गुलिकर्मणाङ्गुलेरङ्गुल्यन्तरादेव विभागः NyāySu. (Ja.) 366A.13 (*on* ii. 2.6); यस्त्वङ्गुलिकर्मानन्तरमङ्गुलितरुविभागः ··· दृश्यते TātpaṬ.(Vā.) 251.6 (*on* i. 1.23); **ii** operation of the fingers (in demonstration of *Tāla*) पादभागा विहायार्था शम्यामङ्गुलिकर्मणि SaṁgīRa. iii. 111.2 (5.190)

अङ्गुलिकलना (aṅguli-kalanā) *f.* touching the toe पादाङ्गुष्ठाङ्गुलिकलनया दासदासीजनः स्यात् BṛSaṁ. 51.25.

अङ्गुलिकल्पना (aṅguli-kalpanā) *f.* estimation by means of finger-breadths संवत्सराख्यचक्रस्येत्येषाङ्गुलिकल्पना PauṣkS. 8.66.

अङ्गुलिका (aṅgulikā) *f.* **A** a species of ant ब्राह्मणिका अङ्गुलिका कपिलिका ··· ताभिः ··· दाहशोफौ भवतः SuśruS. v. 8.34; **B i** finger संवेष्ट्य यत्राङ्गुलिकां कचेन वदन्ति तद्वेष्टितकं मुनीन्द्राः NāgaSa. 35.1; संस्फोटयेदङ्गुलिकाः सजृम्भम् AnaṅgaRa. 8.21; हिक्कासमं समुन्नम्य···तद्धस्ततलमध्ये वा मध्यमाङ्गुलिकाग्रके S'ilpaRa. ii. 22.34; **B ii** measure of a finger गुडचूर्णं शिलाचूर्णं लिम्पेदङ्गुलिकाघनम् RasRaSa. 15.44; **C** tip of elephant's trunk हस्तिहस्तशिखरमङ्गुलिकाम् DharK. 219.

अङ्गुलिकाघनम् (aṅgulikā-ghanam) *adv.* one *aṅguli* thick गुडचूर्णं शिलाचूर्णं लिम्पेदङ्गुलिकाघनम् RasRaSa. 15.44.

अङ्गुलिकाण्ड (aṅguli-kāṇḍá) *n.* joint of a finger यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं तावदतिरेचयेत् KapiKaS. 41.2; यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा संमितम् TaiBr. III. xii. 5.12; BaudhS'S. ii. 417.8; ĀpaS'S. vii. 3.6; xxii. 9.14.

अङ्गुलिकात्रय (aṅgulikā-traya) *n.* three fingers सव्येन ··· पीड्याथ दक्षिणकराङ्गुलिकात्रयेण···नाडीम्···परीक्षेत् NāḍīVi. 11.

अङ्गुलिकान्तिमत् (aṅgulikānti-ma(n)t) *adj.* possessed of the splendour of fingers, having lustrous fingers पत्तनेश्वरः ··· कचिदङ्गुलिकान्तिमान् SkandP. v(2). 32.26.

अङ्गुलिकुञ्चन (aṅguli-kuñcana) *n.* contraction of fingers आवापस्तत्र हस्तस्योत्तानस्याङ्गुलिकुञ्चनम् SaṁgīRa. iii. 5.2 (5.7)

अङ्गुलिकुञ्जन (aṅguli-kuñjana) *n.* [*w.r.* for °कुञ्चन] contraction of fingers, SaṁgīRa. iii. 5.5 (5.8)

अङ्गुलिकुल (aṅguli-kula) *n.* group of fingers अङ्गुलिकुलव्यस्तहस्तद्वयम् ··· किंचित्···अङ्गवलितं साकूतमेणीदृशः YaśasCam. i. 614.1.

अङ्गुलिकोटि (aṅguli-koṭi) *f.* tip of the finger मा भवानभूतार्थं वाक्यं वादीः 'अङ्गुलिकोटौ करिघटाशतमास्ते' इति NyāyMañ. i. 145.15; अत्यगात्तमगमङ्गुलिकोट्या मारुतिः प्रियगिरं परिरभ्य RāmC. 16.87.

अङ्गुलिकोटिभाग (aṅgulikoṭi-bhāga) *m.* tip-portion of a finger चामुण्डाङ्गुलिकोटिभागमलनात्तद्वीर्यबीजाङ्कुरान्···सरभसं चक्रे प्रतिच्छन्दकान् HarVi. 50.88.

अङ्गुलिकोशक (aṅguli-kośaka) *n.* plectrum for the finger शृङ्गदार्वाद्यन्यतरमयेनाङ्गुलिकोशकेनाहतायास्तन्त्र्याः स्वरप्रकारः SthānṬ. 396B.12.

अङ्गुलिक्रिया (aṅguli-kriyā) *f.* movement of the finger बाहुलग्नत्वादङ्गुलिक्रियायास्तद्भेदानाह तिर्यक्तथोर्ध्वसंस्थ इत्यादि AbhinBhā. ii. 81.16 (*on* 9.220)

अङ्गुलिक्षेप (aṅguli-kṣepa) *m.* **A** putting-in a finger बभौ मुखेऽङ्गुलिक्षेपः पुरो मातुः पुनः पुनः PāṇḍaC. 8.8; **B** movement of the finger अनुस्वारेऽङ्गुलिक्षेपः YājñaS'i. 56; कार्याणि रोषजानि स्त्रीवचनान्यङ्गुलिक्षेपैः Nāṭya-S'ā. 9.89.

अङ्गुलिखण्डन (aṅguli-khaṇḍana) *n.* cracking of the fingers भवद्गुणकथाश्रुतेरमर्षात्···महीश···विदधत्यङ्गुलिखण्डनं त्वदग्रे ChandaśCū. 3.57 (7)

अङ्गुलिगण (aṅguli-gaṇa) *m.* group of fingers प्रोत्तानं दक्षिणं पार्ष्णि कृत्वाङ्गुलिगणं ततः। संलग्नं कुञ्चयेत् JayāS. 8.90 (?99)

अङ्गुलिग्रन्थि (aṅguli-granthi) *m.* joint of the finger पर्वलेखाङ्गुलि-ग्रन्थिः PañcTaPra. 7.24.

अङ्गुलिग्रहण (aṅguli-grahaṇa) *n.* picking the middle finger from among all the fingers jumbled together अङ्गुलिग्रहणम् । … कुर्यादनया च चेटीभिः KandaCū. iii. 3.5 [cf. KāmSū. 209.2 (3.3) मध्यमाङ्गुलिग्रहणम् (comm. अङ्गुलिविपर्यासेन गोपितुर्मध्यमाङ्गुलेर्ग्रहणम्)]

अङ्गुलिग्राहिता (aṅguligrāhi-tā) *f.* the state of seizing the finger नाङ्गुलिग्राहिता कल्के AṣṭāHṛ. v. 6.17.

अङ्गुलिघृष्यमाण (aṅguli-ghṛṣyamāṇa) *adj.* in which the fingers are rubbed against each other (कपोतकः) अङ्गुलिपरिघृष्यमाणावयत्वात् अङ्गुलिघृष्य-माणस्संमुखः AbhinBhā. ii. 56.20 (*on* 9.132)

अङ्गुलिचतुष्टय (aṅguli-catuṣṭaya) *n.* quartette of fingers, set of four fingers प्रथमाक्षसन्निपाते एवाङ्गुलिचतुष्टयमवलोक्यमानमन्योन्यमनुगामिना च विभ-क्तेन च रूपेणावगम्यते NyāyMañ. i. 283.6; ii. 96.21; वामाचिह्नस्याङ्गुलिचतुष्टय-वक्रत्वस्य…प्रदर्शनमुपपद्यते SetuBa. 218.19.

अङ्गुलिचय (aṅguli-caya) *n.* multitude of fingers स्त्रियां भ्रनासास्फिग्व-लिकटिसुलेखाङ्गुलिचयम् BṛSaṁ. 51.8.

अङ्गुलिचालन (aṅguli-cālana) *n.* manipulation or dextrous movement of fingers (on the flute) (वंशे वलिता गतिः) भवेत्संचारिनिष्पत्तौ वलि-ताङ्गुलिचालनम् SaṁgīRa. iii. 328.9 (6.458)

अङ्गुलिचालनादि (aṅguli-cālanādi) *adj.* consisting of movement etc. of fingers अङ्गुलिचालनादयः अनायाससाध्याः क्रियाः S'ivārkaMaDī. ii. 44.30 (*on* ii. 1.33); ii. 44.20 (*on* ii. 1.33)

अङ्गुलिचालनादिका (aṅgulicālanādi-kā) *adj.* (*f.*) consisting of movement etc. of the fingers काश्चिद्व्याख्यानादावङ्गुलिचालनादिकाः NyāySu. (Ja.) 308A.13 (*on* ii. 1.9)

अङ्गुलिचूर्णन (aṅguli-cūrṇana) *n.* crushing of fingers घ्नन् पाणिना वेगादवापाङ्गुलिचूर्णनम् PadmP.(Ra.) 71.36.

अङ्गुलिच्छेद (aṅguli-ccheda) *m.* **1** cutting off of fingers सकामां दूषयंस्तुल्यो नाङ्गुलिच्छेदमाप्नुयात् ManuSm. 8.368; ManuBh. ii. 224.21 (*on* 8.370); शूद्रस्य … अङ्गुलिच्छेदादिकं कारयितव्यम् CaturCin. iv. 65.2; (छेदने कर्णनासयोः । … तथा) तथापदेनाङ्गुलिच्छेदसंग्रहः VīraMi. 691.21 (*on* 2.219); NilaVi. 29.17; **2** fraction of the width of a finger (as measure) द्वार-व्यासोच्चमखिलमङ्गुलिच्छेदवर्जितम् ।… आयः स्यात् ĪśānS'iPa. ii. 31.107.

अङ्गुलिज (aṅguli-ja) *m.* finger-nail [pw]

अङ्गुलितरुविभाग (aṅgulitaru-vibhāga) *m.* disjunction of the fingers and a tree यस्त्वङ्गुलिकर्मानन्तरमङ्गुलितरुविभागः (दृश्यते) TātpaṬ.(Vā.) 251.6 (*on* i. 1.23)

अङ्गुलितरुसंयोग (aṅgulitaru-saṁyoga) *m.* contact of the fingers and a tree अङ्गुलितरुसंयोगाद्धस्ततरुसंयोगः Upask. 325.3 (*on* vii. 2.9)

अङ्गुलितर्जन (aṅguli-tarjana) *n.* **i** striking or scratching with the fingers अङ्गुलितर्जनजर्जरिताङ्गम्…कृतं कमलम् BṛKathāK. 157.64; **ii** threatening with the forefinger शिरःकम्पाक्षिविक्षेपभर्त्सनाङ्गुलितर्जनैः । क्रोधोऽभिनेयः BhāvPra.(S'ā.) 71.18 (3)

अङ्गुलितल (aṅguli-tala) *n.* surface of a finger उत्तानानि संधिसंली-नानि बद्धान्यङ्गुलितलानि ययोः करयोः SmṛtiCan. ii. 389.2.

अङ्गुलितस् (aṅguli-tas) *adv.* from the finger क्व सा मम शुभोर्मिका । अंगोद्वर्तनकाले या त्वया मेंऽगुलितो हृता SkandP. iv. 13.78; S'ivaP. ii(1). 17.48 (62A.4)

अङ्गुलिताडितका (aṅgulitāḍita-kā) *f.* game in which a blind-folded person has to guess who strikes his forehead with fingers क्ष्वेडितकानि … अङ्गुलिताडितकां सखीभिरन्यानि च देश्यानि KāmSū. 209.2 (3.3) (comm. एकं निमीलितनेत्रमन्यैर्ललाटे आहत्य केनाभिहतोऽसीति प्रश्नः)

अङ्गुलिताडिता (aṅguli-tāḍitā) *adj.* (*f.*) struck with the fingers नेत्रद्वयं हरविलोकनलाभधन्यम् … । स्पर्शं न वेत्सि मुहुरङ्गुलिताडितापि BhikṣāKā. 13.9.

अङ्गुलिताडिता (aṅguli-tāḍitā) *f.* game in which a blind-folded person is to guess who strikes his forehead with fingers अनिलाङ्गुलिताडितया सारसगोधूमपुञ्जित(क)या । अन्याः क्रीडा देश्याः प्रीत्यै कुर्यात् KandaCū. iii. 3.7.

अङ्गुलितिरोहिता (aṅguli-tirohitā) *adj.* (*f.*) concealed behind the fingers (राक्षसी) रजस्तिरोहिता भूमौ हस्तेऽङ्गुलितिरोहिता YogVā. iii. 70.38.

अङ्गुलितुलन (aṅguli-tulana) *n.* entwining of the fingers येनाङ्गुलितु-(? व)लनक्रियाविशेषेण स्वसमाप्तौ निराकाङ्क्षायां स (अभिनयः) करणम् AbhinBhā. ii. 79.21 (*on* 9.212)

अङ्गुलितोय (aṅguli-toya) *n.* water (offered) through fingers उप-विश्य ब्रह्मयज्ञं कर्तुमशक्तस्तु किञ्चिदङ्गुलितोयेन यथाशक्ति कुर्यात् BālamBha. i. 333.25 (*on* 1.101)

अङ्गुलितोरण (aṅguli-toraṇa) *n.* **i** a semicircle or claw-like shape made by the thumb and forefinger (for seizing a person by the neck) अर्धचन्द्रं कर्करेटं विदुरंगुलितोरणम् Hārāva. 114 = KośaKaTa. 1.5143; **ii** semi-circular mark on the forehead with sandal-paste [S'abdaKaDru., Apte]

अङ्गुलित्र (aṅguli-tra) *n. m.* [Debru. p. 77; Liṅgānu.(Pā.) 108.1; JaineVyā. 102.11 (*on* ii. 2.3); KāśiVṛ. *on* iii. 2.3; KātanVṛ. (*on* iv. 3.4)] leather-glove to protect the fingers अङ्गुलित्रैः सकेयूरैः (संछन्ना पृथिवी रेजे) MahāBhā. vii. App. I. 21.20; i. 212.5; i. 216.16; iii. 18.3; vi. 102.22; ददर्श … पर्णशालाम् … शोभिताम् । गोधाङ्गुलित्रैरासक्तैः Rāmā. ii. 93.22; बद्ध-गोधाङ्गुलित्राणः (v. l. °त्रश्च) … धनुरादाय तिष्ठन्सः (इन्द्रजित्) Rāmā. vi. App. I. 9.12; ii. 81.22; HariVaṁ. 108.54; SkandP. v(1). 3.24; शूराः …। बबन्धु-रङ्गुलित्राणि Bhaṭṭi. 14.7; 1.26; गोधाङ्गुलित्रपदवीषु धृतव्रणेन ।…रामो वेणीं करेण तव मोक्ष्यति देवि देवः ĀścaCū. 6.21.

अङ्गुलित्रक (aṅgulitra-ka) *n.* leather-glove to protect the fingers बद्धगोधाङ्गुलित्रवान् (v. l. °त्रकः) । आरुरोह रथं पार्थः MahāBhā. i. 216.16.

अङ्गुलित्रय (aṅguli-traya) *n.* **1** triad of fingers उत्ताने दक्षिणे वामे कुञ्चयित्वाङ्गुलित्रयम् । प्रसारयेच्च तिर्यग्वै JayāS. 8.24; नामयित्वाङ्गुलित्रयम् AgniP. 26.4; PādaTā. 40.2; एकस्यामेव निर्विकल्पकायां संविदि भेदस्य भेदिनोश्च युग-पदङ्गुलित्रयवदवभासे सत्येकं भेदिनमवधिं कृत्वेतरस्मादयं भिन्न इति सविकल्पकबोधो-पपत्तेः NyāyMa. 50.7; TattvPradī.(Ci.) 172.1; Vādā. 101.4; तेनांगुलित्रय-मूर्ध्वीकृतम् । राज्ञा चिन्तितम् – किमनेनाङ्गुलित्रयेण का संज्ञा विहिता PurāPraSaṁ. 22.7; **2** width of three fingers (as a measure) विधवानां वपनमस्त्येव । नाङ्गुलित्रयप्रमाणेन छेदः BālamBha. iii. 201.1 (*on* 3.327)

अङ्गुलित्रवत् (aṅgulitra-va(n)t) *adj.* wearing a leather-glove for protecting fingers (प्रययौ भरतर्षभः) बद्धगोधाङ्गुलित्रवान् MahāBhā. i. 212.5; i. 216.16; iii. 18.3; x. 7.50; तलाङ्गुलित्रवान् … लक्ष्मणो निशामतिष्ठत्परितोऽस्य केवलम् Rāmā. ii. 81.22; SkandP. v(1). 3.24; PadmP. v. 14.25.

अङ्गुलित्राण (aṅguli-trāṇa) *m. n.* [KāśiVṛ. *on* P. vi. 3.12; CāndraVyā. v. 2.11; SaraKaṇṭhā.(Gr.) vi. 2.15] leather-glove for protecting fingers अङ्गुलित्रैश्च ध्वजै (v. l. °त्राणैर्ध्वजै)श्च … समास्तीर्यत मेदिनी MahāBhā. vi. 102.22; i. 125.8; iii. 143.1; iii. 267.17; iv. 5.1; vii. 35.23; vii. 772*(2); (रामः सौमित्रिश्च) विश्वामित्रम् … । अनुजग्मतुः … । बद्धगोधाङ्गुलित्राणौ Rāmā. i. 21.8; ii. 20.30; vi. App. 9(12); बद्धगोधाङ्गुलित्रैश्च (v. l. °त्राणो) बाहुभिः … शुशुभे दानवोत्तमः HariVaṁ. 108.54; अङ्गुलीस्त्रायन्त इत्यङ्गुलित्राणि अङ्गुलित्राणानि comm. *on* Bhaṭṭi. 14.7; *on* 1.26.

अङ्गुलित्राणक (aṅgulitrāṇa-ka) *n.* leather-glove for protecting fingers अङ्गुलित्राणकम् … आस्यविस्रावणे योज्यम् AṣṭāSaṁ. i. 169.2 (1.34); अंगुलि-त्राणकम् … वक्त्रविवृतौ सुखम् AṣṭāHṛ. i. 25.21 (comm. अंगुलेर्दंतेभ्यो रक्षणा-र्थत्वादंगुलित्राणमिति नाम)

अङ्गुलित्रितय (aṅguli-tritaya) *n.* triad of fingers करद्वयेन बध्नीया-ल्लग्नमुष्टिद्वयं पुरा । अङ्गुलित्रितयेनैव JayāS. 8.68.

अङ्गुलित्रोटन (aṅguli-troṭana) *n.* cracking the finger joints (विबोधः) तमभिनयेज्जृम्भणाक्षिपरिमर्दनशयनमोक्षणादिभिः (v. l. °मोक्षणाङ्गवलनभुजविक्षे-पाङ्गुलित्रोटनादिभिः) NāṭyaS'ā. 7.118.

अङ्गुलिदघ्न (aṅguli-daghna) *adj.* finger-deep अङ्गुलिः प्रमाणमस्य … अङ्गुलिदघ्नम् KātanVṛ. *on* ii. 6.41.

अङ्गुलिदण्ड (aṅguli-daṇḍa) *m.* straight finger अयमेक एव नः प्रभुरि-त्याख्यातुं बिडौजसोन्नमितः । अङ्गुलिदण्ड इवोच्चैश्चकास्ति रत्नध्वजस्तस्य YogS'ā. 11.41.

अङ्गुलिदल (aṅguli-dala) *n.* petal like finger (कीर्तिः) मुद्रिकाम् … अङ्गुलिदले योजयितुं प्रवृत्ता GopāKeCan. 140.2; CaitaCa. 250.15(10); अङ्गुलि-दलापदेशाद्भान्ति भवच्चरणकिरणनिष्यन्दाः YātrāPra. 5.115.

अङ्गुलिदान (aṅguli-dāna) *n.* offering a finger यो हि मोहात् सर्पाया-ङ्गुलिदानमुद्दिश्य प्रवर्तमानः NyāyRaMā. 41.20; निहितार्धलोचनायास्त्वं तस्या हरसि हृदयपर्यन्तम् । न सुभग समुचितमीदृशमङ्गुलिदाने भुजं गिलसि ĀryāSaS'a. 339.

अङ्गुलिदाह (aṅguli-dāha) *m.* burning sensation of fingers सुप्त्यङ्गुलि-दाहतोदनखभेदाः CaraS. vi. 23.112 (1941 Ed.)

अङ्गुलिद्रव्य (aṅguli-dravya) *n.* finger as a substance ऋजुवक्रतादि-भेदे यथाङ्गुलिद्रव्यं न भिद्यते NyāyVār. 358.16 (*on* iii. 1.5); अङ्गुलिद्रव्ये … वक्रपरिमाणस्योत्पादः … तस्यैवाङ्गुलिद्रव्यस्य पूर्वर्जुपर्यायेण प्रध्वंसः TātpaVṛ. 201.19

(*on* 2. 50); 141. 13 (*on* 2. 10); 203. 16 (*on* 2. 51)

अङ्गुलिद्वय (aṅguli-dvaya) *n.* a pair of fingers सुश्लिष्टमग्रतः कृत्वा न्यसेत्तच्चाङ्गुलिद्वयम् JayāS. 8. 44; उन्नामनं चिबुकादौ लालनेनोत्तानेनाङ्गुलिद्वयेन AbhinBhā. ii. 32. 16 (*on* 9. 29); SmṛtiCan. ii. 387. 13; यो बलात्कारेण … कन्याम्…योनौ क्षतवर्ती कुर्यात् तस्याङ्गुलिद्वयं छेत्तव्यम् Subodhi. 106. 5 (*on* 2. 288); BālamBha. ii. 337. 15 (*on* 2. 288); PurāPraSaṁ. 22. 8.

अङ्गुलिद्वयक्षेप (aṅgulidvaya-kṣepa) *m.* stretching out two of the fingers विसर्जनमनादरकृतमधस्तलकृतेन बहिरङ्गुलिद्वयक्षेपात् AbhinBhā. ii. 32. 14 (*on* 9. 29)

अङ्गुलिद्वयचलन (aṅgulidvaya-calana) *n.* movement of two fingers वारणं 'मा कार्षी' रिति प्राङ्मुखेनाङ्गुलिद्वयचलनात् AbhinBhā. ii. 32. 15 (*on* 9. 29)

अङ्गुलिद्वयच्छेद (aṅgulidvaya-ccheda) *m.* cutting off two fingers यो मनुष्यः प्रसह्य बलात्कारेण समानजातीयां गमनवर्जमहंकारेणाङ्गुलिप्रक्षेपमात्रेणैव नाशयेत्तस्य शीघ्रमेवाङ्गुलिद्वयच्छेदः कर्तव्यः ManvaMu. 354. 29 (*on* 8. 367)

अङ्गुलिद्वयन्याय (aṅgulidvaya-nyāya) *m.* the principle of two fingers (being simultaneously perceived) अङ्गुलिद्वयवत् अङ्गुलिद्वयन्यायेन, युगपत्प्रकाशोऽध्यवसायश्च इति योज्यम् Bhāsk. 92. 18 (*on* i. 2. 3)

अङ्गुलिद्वयवत् (aṅgulidvaya-vat) *adv.* as in the case of (the simultaneous perception of) two fingers स्मृतौ न अर्थस्य प्रकाशः, न अध्यवसायः, नापि अनुभवस्य अर्थस्य च अङ्गुलिद्वयवत् PratyabhiVi. 93. 1 (*on* i. 2. 3)

अङ्गुलिद्वयविस्तीर्णा (aṅgulidvaya-vistīrṇā) *adj.* (*f.*) two *angulis* broad अङ्गुलिद्वयविस्तीर्णा ह्यासन्नरिपुघातिनी। … प्रोच्यते खङ्गपुत्रिका NītiPra. 5. 16.

अङ्गुलिद्वयव्यापार (aṅgulidvaya-vyāpāra) *m.* use (*lit.* action) of the two fingers विदग्धत्वादेवाङ्गुलिद्वयव्यापार इत्याह BālamBha. ii. 337. 28 (*on* 2. 288)

अङ्गुलिद्वयस (aṅguli-dvayasa) *adj.* of the measure of an *aṅguli* संख्याव्ययाद्यङ्गुलिः। … तमादिविहिताः प्रमाणे द्वयसद्दघ्नद्मात्रट्प्रत्यया न भवन्त्युक्तार्थत्वात्। यथा अङ्गुलिः प्रमाणमस्य। अङ्गुलिद्वयसम् KātanVṛ. *on* ii. 6. 41.

अङ्गुलिद्वयसंबन्ध (aṅgulidvaya-sambandha) *m.* contact between two fingers अङ्गुलिद्वयसंबन्धस्येव वृत्तिनियामकत्वाभावात् BhāṭṭCan. 105. 15 (*on* xvi. 1. 11)

अङ्गुलिद्वयसाध्य (aṅgulidvaya-sādhya) *adj.* attainable by (the use of) two fingers इदमप्यङ्गुलिद्वयसाध्यमैथुनविषयम् DaṇḍaVi. 182. 4.

अङ्गुलिद्वितयोन (aṅgulidvitayona) *adj.* short by two *aṅgulis* मदनसदनादात्मीयादङ्गुलिद्वितयोनसन्मनुजविभुना सेयं कान्ता श्रयेत रार्ति यदि S'ṛṅgāDī. 3. 37.

अङ्गुलिनमन (aṅguli-namana) *n.* bending the fingers (towards the palm for counting) (अभावे त्वक्षमालायाः कुशग्रन्थ्याग्रपाणिना। जप एव हि कर्तव्यः) अग्रपाणिना अङ्गुलिनमनैर्वक्ष्यमाणक्रमेण अङ्गुलिपर्वभिर्वा VīraMi. (Āhnika.) 316. 13.

अङ्गुलिनर्तक (aṅguli-nartaka) *adj.* which causes the movement of fingers तर्को विचारः संदेहाद्भ्रूशिरोऽङ्गुलिनर्तकः DaśRū. 4. 29 = SāhiDa. 163. 5

अङ्गुलिनर्तन (aṅguli-nartana) *n.* movement of fingers भ्रूक्षेपशिरोऽङ्गुलिनर्तनमाक्षिप्तमनुभावः RasGaṅ. 111. 14.

अङ्गुलिनामन् (aṅguli-nāman) *n.* synonym of finger अङ्गुलिनामान्युत्तराणि द्वाविंशतिः Nir. 3. 8 (63. 7)

अङ्गुलिनामन (aṅguli-nāmana) *n.* bending a finger inwards ककारान्ते टकारान्ते ङणे चाङ्गुलिनामनम्। पञ्चाङ्गुल्यं पकारे YājñaS'i. 57.

अङ्गुलिनाल (aṅguli-nāla) *n.* finger in the form of a lotus-stalk ततस्तदुर्वीन्द्रगुणाद्भुतादिव स्ववक्त्रपद्मेऽङ्गुलिनालदायिनी। विधीयतामाननमुद्रणेति सा जगाद NaiṣC. 12. 31.

अङ्गुलिनिकोटम् (aṅguli-nikoṭam) *adv.* bending a finger अघ्रुवं स्वाङ्गम्। तस्मिन्निबन्ते वाचि धोर्णम् भवति। …अङ्गुलिनिकोटं जल्पति JaineVyā. 142. 3 (*on* ii. 4. 39)

अङ्गुलिनिग्रहा (aṅguli-nigrahā) *adj.* (*f.*) having finger-catches तद् यथास्या (दैव्यै वीणायै) अङ्गुलिनिग्रहा उपस्तरणानीत्येवममुष्याः (मानुष्याः वीणायाः) पर्वाणि S'āṅkhāĀ. 8. 9 (35. 4)

अङ्गुलिनिचय (aṅguli-nicaya) *m.* collection of fingers बन्धनमङ्गुलिनिचये (जातः पिटकः करोति) BṛSaṁ. 52. 8.

अङ्गुलिनिपीडितदृष्टि (aṅgulinipīḍita-dṛṣṭi) *adj.* whose eyes are pressed with the finger को हि नामाङ्गुलिनिपीडितदृष्टिश्चन्द्रद्वित्वं न प्रकाशत इति ब्रूयात् S'āstrDī. 58. 11 (*on* i. 1. 5)

अङ्गुलिनिम्नमूला (aṅgulinimna-mūlā) *adj.* (*f.*) the base of which is one finger deep अतोऽङ्घ्रिपदायता स्यात्। नासा पदद्वयतताङ्गुलिनिम्नमूला व्यासोच्छ्रिताग्ररुचिरा तिलपुष्पकल्पा S'ilpaRa. ii. 9. 3.

अङ्गुलिनियम (aṅguli-niyama) *m.* the rule about (the use of the various) fingers अत्राङ्गुलिनियमो मत्स्यपुराणे दर्शितः—धार्योऽनामिकया दर्भो ज्येष्ठानामिकयापि वा। उभयानामिकाभ्यां तु धार्ये दर्भपवित्रके SmṛtiCan. ii. 285. 14; CaturCin. iii(1). 635. 10; कामनाभेदे तु अङ्गुलिनियमः तथा च गौतमीये – तर्जन्यङ्गुष्ठयोगेन शत्रूच्चाटनकारकम्। अङ्गुष्ठमध्यमायोगान्मन्त्रसिद्धिस्सुनिश्चिता TantrSā.(K.) 25. 10; तत्राङ्गुलिनियमस्तन्त्रे – ललाटे(?ऽ)नामिकामध्ये विन्यसेन्मुखपङ्कजे। तर्जनी मध्यमानामा वृद्धानामा च नेत्रयोः TantrSā.(K.) 75. 28.

अङ्गुलिनिरन्तर (aṅguli-nirantara) *adj.* having no gap between the fingers (i. e. having the fingers close together) (हस्तः) यस्तु सर्पशिराः प्रोक्तस्तस्याङ्गुलिनिरन्तरः। द्वितीयः पार्श्वसंश्लिष्टः स तु पुष्पपुटः स्मृतः NāṭyaS'ā. 9. 150.

अङ्गुलिनिर्दिष्ट (aṅguli-nirdiṣṭa) *n.* pointing out with the finger (as a gesture of insult) न सदश्वाः कशाघातं न सिंहा घनगर्जितम्। परैरङ्गुलिनिर्दिष्टं न सहन्ते मनस्विनः Subhāṣi. 2265.

अङ्गुलिनिर्देश (aṅguli-nirdeśa) *m.* pointing out with the finger आश्चर्यवन्तस्तत्रत्या यात्रायां मिलिता जनाः। ऊचुरङ्गुलिनिर्देशैरहो पश्यत पश्यत SkandP. iv. 68. 55; (as a gesture of insult) परैरङ्गुलिनिर्दिष्टं (v. l. °निर्देशं) न सहन्ते मनस्विनः Subhāṣi. 2265; एतादृश आत्माङ्गुलिनिर्देशेनैव प्रतिपाद्यताम् SiddhāBi. 151. 3; एवमपि रूप्यस्य कथमज्ञानमुपादानम्। तदनुविद्धतया अप्रतीतेः इदमंशानुविद्धतया प्रतीतेरङ्गुलिनिर्देशाच्चेलाञ्चलबन्धनादितश्चेदमंश एव सत्यविकाराविरोधेन मिथ्याविकारात्मना विवर्तेत इत्यङ्गीक्रियताम् AdvaiSi. 649. 15; S'ivārkaMaDī. i. 176. 6 (*on* i. 1. 4); i. 176. 17 (*on* i. 1. 4)

अङ्गुलिनिर्देशगोचरता (aṅgulinirdeśagocara-tā) *f.* the state of being an object which can be pointed out with the finger सा (साहित्यविवक्षा) त्वङ्गुलिनिर्देशगोचरतामेव शब्दस्यावहेत् NyāyKu. 4. 2.

अङ्गुलिनिर्देशपुरःसरम् (aṅgulinirdeśa-purassaram) *adv.* preceded by being pointed out with the finger इदं रजतमिति…अङ्गुलिनिर्देशपुरःसरमादानादिव्यवहारदर्शनात् TattvPradī.(Ci.) 65. 7.

अङ्गुलिनिर्देशपूर्वकम् (aṅgulinirdeśa-pūrvakam) *adv.* preceded by being pointed out with the finger इदं रजतमिति सामानाधिकरण्येन पुरोवर्तिन्यङ्गुलिनिर्देशपूर्वकमुपादानादिव्यवहारदर्शनात् SarvaDaSaṁ. 16. 553.

अङ्गुलिनिर्देशपूर्वम् (aṅgulinirdeśa-pūrvam) *adv.* preceded by pointing out with the finger व्युत्पादकोऽस्यायं पिता … इति शब्दानङ्गुलिनिर्देशपूर्वमभिधत्ते NyāyKu. 5. 9.

अङ्गुलिनिर्देशविषयत्व (aṅgulinirdeśaviṣaya-tva) *n.* the nature of being an object which is being pointed out with the finger न हि प्रतीतमिति सर्वं निर्देष्टुमपि शक्यम्। सर्वलौकिकपरीक्षकव्यवहृतस्य घटस्यापि पृथुबुध्नादिमत्त्वाङ्गुलिनिर्देशविषयत्वादेः साधारणत्वात् NyāyPari. 144. 5.

अङ्गुलिनिर्देशादि (aṅgulinirdeśādi) *adj.* pointing out etc. with the finger शब्दार्थसंबन्धानभिज्ञान् प्रति अङ्गुलिनिर्देशादिचेष्टाविशेषसहितशब्दप्रयोगो वाच्यवाचकभावसंबन्धप्रत्यायनार्थः S'ivārkaMaDī. i. 176. 26 (*on* i. 1. 4)

अङ्गुलिनिर्देशादिक (aṅgulinirdeśādi-ka) *adj.* pointing out etc. with the finger कार्यकारणयोरभेदादङ्गुलिनिर्देशादिकमप्युपपद्यते AdvaiSi. 650. 1.

अङ्गुलिनिर्देशादिप्रख्य (aṅgulinirdeśādi-prakhya) *adj.* similar to pointing out etc. with the finger इह तावत् चैतन्यस्य आत्मभूतोऽङ्गुलिनिर्देशादिप्रख्योऽभिलापयोगः PratyabhiVi. i. 284. 5 (*on* i. 5. 19); ते एते उभयात्मानोऽप्यर्थाः …इदंभावेन सहजपरामर्शरूपेणाङ्गुलिनिर्देशादिप्रख्येन गोचरीकार्याः PratyabhiVi. ii. 293. 1 (*on* iv. 1. 7)

अङ्गुलिनिर्देशासंभव (aṅgulinirdeśāsambhava) *m.* impossibility of pointing out with the finger संबन्धस्य कृतकत्वेऽङ्गुल्या कंचिदेकमर्थं निर्दिश्य संबन्धः क्रियेत। अनेकव्यक्तिष्वङ्गुलिनिर्देशासंभवात् YuktiSneha. 147. 14 (*on* i. 1. 6)

अङ्गुलिन्यास (aṅguli-nyāsa) *m.* placement or use of the finger(s) सूत्रक्रीडेति। नालिकासंचारनालादिसूत्राणामन्यथान्यथा दर्शनम्। छित्त्वा दग्ध्वा च पुनरच्छित्त्वादग्ध्वा दर्शनम्। तच्चाङ्गुलिन्यासात् JayaMa. 37. 1 (*on* 1. 3); ताडनैर्जानुभागस्थां कलां संपीडयेत् सुधीः। चुम्बनैरङ्गुलिन्यासैः पेषणैर्नखलेखनैः। जघने या कला तिष्ठेत्तामेतैः परिपीडयेत् S'ṛṅgāDī. 2. 91.

अङ्गुलिपञ्चक (aṅguli-pañcaka) *n.* five fingers, all the five fingers together दक्षिणस्य तु हस्तस्य अग्रतोऽङ्गुलिपञ्चकम्। परस्परं स्पृशेत् JayāS. 8. 51; दक्षिणाङ्गुष्ठादारभ्याङ्गुलिपञ्चके। तत्तलान्तं तु ताराद्यं वर्णषट्कं तु विन्यसेत्

PāraS. 4. 10; रचयतु करद्वन्द्वेऽङ्गुलिपञ्चकेष्वङ्गपञ्चकम् PañcaRā.(Nā.) iii. 4. 13; विटैर्नारीणां कुचचिबुकादिस्थानेषु अङ्गुलिपञ्चकेन समं सशब्दं नखस्पर्शने कामसूत्रेष्वाच्छुरितकमिति तद्विटचुम्बनम् AbhinBhā. ii. 53. 17 (*on* 9. 118); रज्यन्नखस्याङ्गुलिपञ्चकस्य मिषादसौ … अस्ति … प्रियाकरे पञ्चशरी सरस्य NaiṣC. 7. 70; श्रीवीसलदेवस्याग्रेऽवसरे जायमाने रागानभिज्ञस्य राज्ञो रागसंकेताः कृताः संति श्रीनागलदेव्या । श्रीरागस्य शरीरम् … पञ्चमस्याङ्गुलिपञ्चकम् … एवम् PurāPraSaṁ. 79. 2.

अङ्गुलिपतन (aṅguli-patana) *n.* decay of the fingers or toes कुष्ठेषु … पाकावदरणाङ्गुलिपतनकर्णनासाभङ्गाक्षिरागसत्त्वोत्पत्तयः पित्तेन SuśruS. ii. 5. 18.

अङ्गुलिपत्त्र (aṅguli-pattra) *n.* petal-like toe पादाम्बुजं तेऽङ्गुलिपत्रचित्रितं वरं मरालक्वणनूपुरावृतम् । कामाद्दिदृष्टस्य ममास्तु शान्तये हृदि स्थितं सद्मघने सुशोभने KalkiP. ii. 2. 32.

अङ्गुलिपद (aṅguli-pada) *n.* the word *aṅguli* अङ्गुलिपदं कनिष्ठापरम् … अग्र इत्यङ्गुली(? लि)पदमन्वीयते तच्च सर्वाङ्गुलिपरम् ManvaVi. 146. 16 (*on* 2. 59); अत्राङ्गुलिपदमनामिकाङ्गुष्ठाभिन्नाङ्गुलिपरम् VīraMi.(Āhnika.) 128. 14.

अङ्गुलिपरिग्रह (aṅguli-parigraha) *m.* holding of the finger यजमानस्याङ्गुलिपरिग्रहो रशनाबन्धने MānŚS. 177. 18.

अङ्गुलिपरिणाह (aṅguli-pariṇāha) *adj.* as thick as the little finger शरकाण्डमङ्गुलिपरिणाहं क्षौमेणाष्टाङ्गुलं वेष्टयित्वा लेपयेत् SuśruS. iv. 40. 4 (comm. कनिष्ठिकाङ्गुलिसमस्थौल्यम्)

अङ्गुलिपरु (aṅguli-paru) *n.* finger-joint, knuckle चेष्यमाण उपकल्पयते पञ्चाशीतिशतं हिरण्येष्टका यावदुत्तममङ्गुलिपरु तावतीः शर्कराः ĀpaŚS. xix. 11. 3 = HirŚS. xxiii. 2. 3; यावन्मन्त्रं हिरण्येष्टका यावदुत्तममङ्गुलिपरु तावतीः शर्कराः HirŚS. xxiii. 3. 23.

अङ्गुलिपर्वन् (aṅguli-parvan) *n.* **A** finger-joint, knuckle (यष्टिम्) प्रमिणुयादङ्गुलिपर्वभिः SāmaViBr. iii. 4. 7; होतुरङ्गुलिपर्वणी अनक्ति BhārŚS. iii. 1. 10; ĀpaŚS. iii. 2. 3; iii. 9. 7; MānŚS. 22. 3; VārāŚS. I. iii. 5. 7; I. iii. 7. 10; KātyŚS. iii. 4. 9; HirŚS. ii. 3. 16; ii. 5. 12; VaikhāŚS. 7. 9; न शुल्बमङ्गुलिपर्वभिर्मिमीते MānŚS. 177. 19; 218. 15; चमसं पूर्णमङ्गुलिपर्वणा मौल्येन सर्वतः प्रमितमाद्यायामुपसदि KātyŚS. xxii. 8. 16; उत्तरेणोत्तरेण काण्डेनोपैतीति पृथगुपसत्स्वङ्गुलिपर्वभिः प्रतिलोमैः प्राश्नीयादिति धानञ्जय्यः LāṭyāŚS. viii. 9. 9; रत्निश्चाङ्गुलिपर्वाणि विज्ञेयो ह्येकविंशतिः BrahmāṇḍP. iii. 2. 122; सूक्ष्मानि(? णि) पञ्च दशनाङ्गुलिपर्वकेशाः साकं त्वचा कररुहाश्च न दुःखितानाम् BṛSaṁ. 68. 87; VetāPañ.(Śi.) 50. 3; AgniP. 242. 17; SkandP. ii(5). 10. 7; RāghPāṇ.(Dha.) 7. 68; समरेखा यवा यासामङ्गुष्ठाङ्गुलिपर्वसु । तासां हि विपुलं सौख्यम् BhaviP. 22A. 3 (i. 5. 53); तारायन्तपुटं स्वार्णं न्यसेदङ्गुलिपर्वसु ĪśānŚiPa. i. 28. 30; i. 32. 72; VīraMi.(Āhnika.) 316. 13; **B** finger-tip (*lit.* finger-joint) इति भ्रमादङ्गुलिपर्वणापि स्पृश्येत नो दीप इवावनीपः PrabaCin. 79. 5; KumāPraPra. 52. 28; PurāPraSaṁ. 123. 20.

अङ्गुलिपर्वन्यास (aṅguliparva-nyāsa) *m.* assigning (the deities) to the finger-joints अथाङ्गुलिपर्वन्यासः BālamBha. i. 138. 10 (*on* 1. 24)

अङ्गुलिपर्वमात्र (aṅguliparva-mātra) *adj.* of the measure of only a finger-joint यस्तस्योपरितनोऽङ्गुलिपर्वमात्रोऽवयवः सोऽवदातव्यः ŚāstrDī. 481. 15 (*on* vi. 4. 1)

अङ्गुलिपर्वरूप (aṅguliparva-rūpa) *adj.* having the form of a finger-joint पाण्यग्रं चाङ्गुलिपर्वरूपम् VīraMi.(Āhnika.) 327. 25.

अङ्गुलिपल्लव (aṅguli-pallava) *m. n.* foliage-like finger (i. e. tender finger) (देवी अङ्गुलीयम्) प्रत्येकमर्पयति चाङ्गुलिपल्लवेषु ĀścaCū. 6. 14.

अङ्गुलिपवित्र (aṅguli-pavitra) *n.* finger-ring of the *pavitra* pattern (made of gold) दद्यात्…कर्णाङ्गुलिपवित्राणि कण्ठसूत्राणि शक्तिमान् MatsyaP. 93. 108; दद्यादृत्विग्भ्यः … अङ्गुलिपवित्राणि BhaviP. 862A. 17 (iv. 175. 66); PadmP. v. 24. 147.

अङ्गुलिपार्ष्णिभाग (aṅgulipārṣṇi-bhāga) *m.* region of the toe and the heel उद्वेजयत्यङ्गुलिपार्ष्णिभागान् मार्गे शिलीभूतहिमेऽपि यत्र KumāSaṁ. 1. 11.

अङ्गुलिपीडन (aṅguli-pīḍana) *n.* **1** pressing together of the fingers(?) पान्ते त्वङ्गुलिपीडनम् MāṇḍūŚi. 4. 11; **2** a kind of coitus [*nt.*]

अङ्गुलिपीडित (aṅguli-pīḍita) *adj.* pressed by the fingers बस्ताविवाम्बुसंचारः स्याच्छोथेऽङ्गुलिपीडिते RugVi. 41. 10.

अङ्गुलिपुटतस् (aṅguliputa-tas) *adv.* from the cavity of the finger आदायाङ्गुलिपुटतो यत्रोष्ठं चारु जिह्वयाग्रेण । घट्टयति KandaCū. ii. 3. 13.

अङ्गुलिपूर्वभाग (aṅguli-pūrvabhāga) *m.* front part of a finger पुनर्वसावङ्गुलिपूर्वभागाः साम्नामधीशाय नमोऽभिपूज्यः MatsyaP. 54. 14.

अङ्गुलिपृष्ठ (aṅguli-pṛṣṭha) *n.* back of the finger (of the hand) (कर्कटः) हनुधारणेऽङ्गुलिपृष्ठप्रतिष्ठापितहनुदेशः AbhinBhā. ii. 57. 13 (*on* 9. 135)

अङ्गुलिप्रक्षालन (aṅguli-prakṣālana) *n.* (water used for) washing the fingers अथाङ्गुलिप्रक्षालनं पात्रीनिर्णेजनमित्युल्मुकेनाभितप्य BhārŚS. i. 26. 10; ĀpaŚS. i. 25. 14; HirŚS. i. 6. 56; VaikhāŚS. 4. 10.

अङ्गुलिप्रक्षेप (aṅguli-prakṣepa) *m.* insertion of a finger अङ्गुलिप्रक्षेपादिना योनिक्षतं कुर्वन् दूषयति Subodhi. 106. 6 (*on* 2. 288); समानजातीयासु कन्यासु गमनवर्ज्यं अहंकारेणाङ्गुलिप्रक्षेपमात्रदूषणे हस्तच्छेदः DīpKa. 72. 30 (*on* 2. 288); दूषणं द्विविधमभिगमोऽङ्गुलिप्रक्षेप इति DaṇḍaVi. 181. 3; या कन्यैव परामङ्गुलिप्रक्षेपेण नाशयेत् तस्याः द्विशतो दण्डः ManvaMu. 355. 7 (*on* 8. 369); 354. 29 (*on* 8. 367); प्रकुर्यादङ्गुलिप्रक्षेपेण दूषयेत् VīraMi. 738. 3 (*on* 2. 288); पूर्ववत् अङ्गुलिप्रक्षेपादिमात्रेण योनिक्षतकरणेन BālamBha. ii. 337. 17 (*on* 2. 288)

अङ्गुलिप्रणयिन् (aṅgulipraṇay-in) *adj.* applied to the finger अङ्गुलिप्रणयिपद्मरागोर्मिकारागसंवर्धितप्रभासमृद्धिभिः … कन्यकामद्राक्षम् TilaMañ. 160. 2.

अङ्गुलिप्रणेजन (aṅguli-praṇéjana) *n.* wash-water of the fingers अङ्गुलिप्रणेजनमाप्त्येभ्यो निनयति ŚatBr. I. ii. 2. 18; ŚatBr.(K.) II. ii. 1. 15; यदेभ्यः पात्रीनिर्णेजनमङ्गुलिप्रणेजनं निनयन्ति ŚatBr. I. ii. 3. 3; ŚatBr.(K.) II. ii. 1. 17.

अङ्गुलिप्रत्राय (aṅguli-pratrāya) *m.* protection for the finger, finger-cover, thimble दा ज्ञा इत्येताभ्यामेव प्रपूर्वाभ्यां कर्मणि को भवति । धर्मप्रदः । … नियमादिह न भवति । अङ्गुलिप्रत्रायः JaineVyā. 102. 18 (*on* ii. 2. 5)

अङ्गुलिप्रमाण (aṅguli-pramāṇa) *n.* measure of a finger-breadth अङ्गुलिप्रमाणं च VyavaNi. 157. 17.

अङ्गुलिप्रवेशन (aṅguli-praveśana) *n.* insertion of a finger कन्याया योनावङ्गुलिप्रवेशनेन दूषणे तु दूषयितुः करच्छेदः कार्यः VīraMi. 737. 21 (*on* 2. 288)

अङ्गुलिप्रवेशन (aṅguli-praveśaṇa) *adj.* in which a finger can be inserted तथांगुलित्राणकमंगुलिप्रवेशनं किंचित्स्थूलवृत्तौष्ठमूर्ध्वाधच्छिद्रम् AṣṭāSaṁ. i. 169. 2 (1. 34)

अङ्गुलिप्रसारण (aṅguli-prasāraṇa) *n.* stretching out of a finger इयं मातायं पितेत्यादावंगुलिप्रसारणादिपूर्वकनिर्देशेनैव हि तज्जानाति ViṣṇuTaNi. 3A. 11; आदिग्रहणेनांगुलिप्रसारणभ्रूविक्षेपछोटिकावादनादिकमुच्यते NyāySu.(Ja.) 70B. 13 (*on* i. 1. 1)

अङ्गुलिप्रहरण (aṅguli-praharaṇa) *n.* striking with the fingers, stroke of the fingers आप्ताः … वशाः पञ्चषाः … गजभटाः … आराद्यूथमथाङ्गुलिप्रहरणैः प्रापय्य ताः … बध्नीयुश्च गजान् MātaLī. 10. 7.

अङ्गुलिप्रान्त (aṅguli-prānta) *m. n.* tip of a finger, finger-tip मेरुमूलेऽङ्गुलिप्रान्तं शिष्टं कृत्वा शनैश्शनैः । अङ्गुष्ठस्य भ्रमं कुर्यात् JayāS. 14. 74.

अङ्गुलिप्राशन (aṅguli-prāśana) *n.* eating with the fingers द्विः प्राश्नातीत्यङ्गुलिप्राशनम् Haradatta *on* ĀpaGS. i. 2. 11 (अङ्गुल्यादाय प्राश्य – Sudarśana)

अङ्गुलिफणिन् (aṅguli-phaṇin) *m.* serpent in the form of a toe अङ्गुष्ठाङ्गुलिफणिनां फणामणिनिभा नखाः TriṣaŚaPuC. i. 2. 693.

अङ्गुलिभङ्ग (aṅguli-bhaṅga) *m.* bending or curling of the finger अवहित्थवीक्षणाद्वा अङ्गुलिभङ्गेन तर्जनैर्ललितैः । एभिर्भावविशेषैरनुनयनेष्वभिनयः कार्यः NāṭyaŚā. 22. 279; 25. 56; एवमङ्गुलिभङ्गेन विचार्यालोकपण्डितः BṛKathāŚloSaṁ. 11. 26; SaṁviSi. 82. 21; सोऽयमसुरः … निवसति … गलपत्राङ्गुलिभङ्गे छात्राणाम् KalāVi. 6. 31; वसिष्ठवचसामर्थं विचारयति सादरम् । लसदङ्गुलिभङ्गेन मुनिसार्थे स्फुरद्भुवि YogVā. vi (1). 1. 4.

अङ्गुलिभङ्गपात्र (aṅgulibhaṅga-pātra) *n.* fit to be slighted (cracking of fingers as a mark of disrespect) परेण सामान्यकवेर्वचस्तद्विधीयतामङ्गुलिभङ्गपात्रम् ŚrīKaC. 2. 26 (comm. अङ्गुलिभङ्गानां तर्जनानां पात्रम्)

अङ्गुलिभङ्गविकल्पन (aṅgulibhaṅga-vikalpana) *n.* (different) alternatives indicated by bending the fingers अङ्गुलिभङ्गविकल्पनविविधविवादप्रवृत्तपाण्डित्यः…दाम्भिकः KalāVi. 1. 52 = ŚārṅgaPa. 4029.

अङ्गुलिभव (aṅguli-bhava) *adj.* existing or being on the finger अङ्गुलीयं तूर्मिकाख्ये क्लीबमङ्गुलिभूषणे । स्यादङ्गुलिभवे तु त्रिः NānārthāSaṁ. iii. 29. 46.

अङ्गुलिभूपाल (aṅguli-bhūpāla) *m.* thumb, chief among the fingers अङ्गुष्ठोऽङ्गुलिभूपालः PañcTaPra. 7. 11.

अङ्गुलिभेद (aṅguli-bheda) *m.* one of the fingers मध्यमः … स्त्रियां दृष्टरजोनार्यां कर्णिकाङ्गुलिभेदयोः MediK. 119. 50; ŚabdaRaSaK. 229. 13.

अङ्गुलिभ्रमण (aṅguli-bhramaṇa) *n.* movement of a finger, waving the fingers तस्य (अद्भुतस्य) नयनविस्तारानिमेषप्रेक्षण°…°चेलांगुलिभ्रमणादिभिरनुभावैरभिनयः प्रयोक्तव्यः NāṭyaŚā. 6. 94; Kāvyānu.(He.) 96. 1.

अङ्गुलिमण्डल (aṅguli-maṇḍala) *n.* group of fingers तद्विनाशेनेतराङ्गुलीनां संयोगात्तिर्यक्संयुज्यमानमग्रं ययोस्तथा संयुक्तमङ्गुलिमण्डलं च ययोस्तौ हस्तौ षण्मुखं नाम मुद्रा SmṛtiCan. ii. 388. 5.

अङ्गुलिमध्य (aṅguli-madhya) *m. n.* middle region of the finger अङ्गुलिमध्यादिना मार्जनं मध्येऽनुज्ञातं भवति VīraMi.(Āhnika.) 87. 10.

अङ्गुलिमर्दित (aṅguli-mardita) *adj.* squeezed by the fingers, crushed by the fingers रसम्…अङ्गुलिमर्दितम् । पचेत्कच्छपयन्त्रस्थम् RasRaSa. 30. 3.

अङ्गुलिमात्र (aṅguli-mātrá) *adj.* of the size of the breadth of a finger (देवानाम्) तेषा ऽर्वा एतंयदुपरिष्टाचषालस्याङ्गुलिमात्रं कार्यम् MaiS. iii. 9. 4; KātanVṛ. *on* ii. 6. 41; एकेनांगुलिमात्रेण प्रवर्तमानोऽपि पूर्णप्रवृत्तिः स्यात् BrahmSūBh.(Ma.) 26B. 10 (*on* ii. 1. 27); TattvPrakā. 90A. 4 (*on* ii. 1. 27); *n.* only the word *aṅguli* अङ्गुलिमात्रं श्रुतम् ManvaMu. 46. 6 (*on* 2. 59)

अङ्गुलिमात्रपरिमित (aṅgulimātra-parimita) *adj.* having the size just suitable to the finger, of just the size of a finger मणिमालामय्यूर्मिका तावदङ्गुलिमात्रपरिमितत्वात्सूक्ष्मा Kuval. 97 (1)

अङ्गुलिमान (aṅguli-māna) *n.* measure equal to a finger, measurement of the finger-breadth अङ्गुष्ठाङ्गुलिमानं तु यत्र यत्रोपदिश्यते । तत्र तत्र बृहत्पर्वग्रन्थिभिर्मिनुयात्सदा GobhiSm. 1. 89; अङ्गुलिमानं तु स्वमध्यमाङ्गुलिमध्यपर्वमितं ग्राह्यम् VīraMi.(Lakṣaṇa.) 24. 18; *adj.* having the measurement of (the breadth of) a finger पुण्ड्रमङ्गुलिमानम् (धारयेत्) KalkiP. i. 4. 20.

अङ्गुलिमाल (aṅguli-māla) *m.* name of a brigand converted by Buddha [DBHS]

अङ्गुलिमालिन् (aṅgulimālin) *m.* name of a person [PW]

अङ्गुलिमालिन् (aṅgulimāl-in) *adj.* having a neck-lace (made) of fingers [PW]

अङ्गुलिमुख (aṅguli-mukha) *n.* tip of the finger तव सा कथासु परिघट्टयति श्रवणं यदङ्गुलिमुखेन मुहुः S'iśuVa. 9. 64 = SaraKaṇṭhā. 619. 5; अभिकृष्णमङ्गुलिमुखेन काचन द्रुतमेककर्णविवरं व्यघट्टयत् S'iśuVa. 13. 41.

अङ्गुलिमुद्रक (aṅgulimudra-ka) *n.* signet-ring राज्ञा तस्यापि अङ्गुलिमुद्रकश्चित्रा च विरली दत्ता GiMs. iii(2). 23. 15.

अङ्गुलिमुद्रा (aṅguli-mudrā) *f.* **A** ring, finger-ring अङ्गुलिमुद्रामञ्जनं च दत्त्वा GautPiMe. ii. 6. 12; वेति(? दि)काङ्गुलिमुद्रा च स्यादङ्गुलिविभूषणम् NāṭyaS'ā. 21. 17; AbhinBhā. iii. 111. 18 (*on* 21. 17); **B** signet-ring उपहितस्मृतिरङ्गुलिमुद्रया प्रियतमामनिमित्तनिराकृताम् । … अनुरोदिमि S'āk. 6. 9; अङ्गुलीयकमूर्मिका साक्षराङ्गुलिमुद्रा स्यात् AmaK. 1289; अङ्गुलिमुद्राधिगमं विस्तरेण श्रोतुमिच्छामि MudrāRā. 1. 19 (47); NalaCam. 6. 42 (5); अङ्गुल्याभरणं प्रोक्तमङ्गुलीयकमूर्मिका। कथ्यतेऽङ्गुलिमुद्रा च भवेद्या लिखिताक्षरा AbhidhāRaMā. 2. 404; 5. 37; Vaija. 170. 145; AnekāSaṁ. 2. 231; AbhidhāCin. 664; वेदिका । … अङ्गुलिमुद्रायाम् NānārthāSaṁ. ii. 8. 89; वेदिरङ्गुलिमुद्रायाम् AnekāTi. 2. 300; ViśvaLoK. 168. 9; KalpaK. 49. 265; ParyāMu. 22. 22; MediK. 79. 15; S'abdaRaSaK. 174. 10; **C** mark of the finger, imprint of the finger प्रजापतेः स्पृशतः सौकुमार्यादङ्गुलिमुद्रामिव निमग्नां नाभिमण्डलीमावर्तिनीमुद्वहन्तीम् … कादम्बरीं ददर्श (चन्द्रापीडः) Kād. 187. 9; **D** pointing out by finger नैकैकश्येन शब्देषु व्युत्पादोऽङ्गुलिमुद्रया NyāyKu. 3. 12.

अङ्गुलिमुद्रिका (aṅguli-mudrikā) *f.* **i** ring पातु त्वां चरणौ हरेः क्रमविधौ यस्याधिकं द्योतते । दूरादङ्गुलिमुद्रिकामणिरिव स्फारांशुजालो रविः SaduktiKa. 34. 10; **ii** signet-ring वेदिरङ्गुलिमुद्रिका DharK. 1185; KośaKaTa. 2. 5874.

अङ्गुलिमूर्धन् (aṅguli-mūrdhan) *m.* tip of the finger पञ्च तीर्थानि विप्रस्य करे तिष्ठन्ति दक्षिणे ।…दैवं ह्यङ्गुलिमूर्धनि BṛParāSm. 2. 221 = BṛBrahmaS. iii. 10. 46.

अङ्गुलिमूल (aṅguli-mūla) *n.* **1** root of the finger अङ्गुलिमूलमार्षम् BaudhDS. i. 5. 13; तीर्थं प्रचक्षते । कायमङ्गुलिमूले ManuSm. 2. 59; मणेरङ्गुलिमूलान्तं विद्धि सप्ताङ्गुलं सदा JayāS. 20. 54; KuṭṭaMa. 29; SkandP. iv. 35. 178; Mitā. 375. 8 (*on* 3. 85); घं अङ्गुलिमूले (न्यसेत्) TantrSā.(K.) 76. 15; VīraMi.-(Bhakti.) 89. 4; BālamBha. i. 115. 29 (*on* 1. 24); **2** letter *ḍha* दायादोऽङ्गुलिमूलञ्च ढश्च सङ्कोचकारकः Tantrābhi. (5). 38. 2.

अङ्गुलिमूलक (aṅgulimūla-ka) *n.* root of the finger (तीर्थम्) ब्राह्ममङ्गुलिमूलके ViṣṇuDhaP. ii. 88. 9.

अङ्गुलिमूलग (aṅgulimūla-ga) *adj.* existing near the root of the finger आर्षमङ्गुलिमूलगम् SkandP. iii (2). 5. 110.

अङ्गुलिमोक्षण (aṅguli-mokṣaṇa) *n.* releasing or stretching the fingers ऊष्मान्तेऽङ्गुलिमोक्षणम् YājñaS'i. 56.

अङ्गुलिमोटन (aṅguli-moṭana) *n.* snapping the (joints of) the fingers, cracking the fingers पुच्छत्यङ्गुलिमोटनम् TrikāS'e. ii. 6. 27; स्थानम्… स्यात् … अभिलाषेर्ष्याप्रभवेऽङ्गुलिमोटने SaṁgīRa. iv. 326. 4 (7. 1058); RasāSu. 138. 9 (2. 92)

अङ्गुलियन्त्रणा (aṅguli-yantraṇā) *f.* impression of a finger धृत्युद्भवा यच्चिबुके चकास्ति निम्ने मनागङ्गुलियन्त्रणेव NaiṣC. 7. 51; PadyaVe. 218.

अङ्गुलियुग (aṅguli-yuga) *n.* a pair of fingers विविधं विचित्रमिदं वा स्यादिदं वेत्यादि अङ्गुलियुगनामोन्नामात् AbhinBhā. ii. 32. 19 (*on* 9. 29); चित्राय त्वयि चिन्तिते तनुभुवा सज्यं वितेने धनुर्वर्ति धर्तुमुपागतेऽङ्गुलियुगे बाणा गुणे योजिताः SūktiMu. 44. 21.

अङ्गुलियुग्म (aṅguli-yugma) *n.* a pair of fingers क्षिप्तमङ्गुलियुग्मं तु मुष्टिभ्यामन्तरे द्विज JayāS. 8. 59.

अङ्गुलिरुद्धकर्णा (aṅguli-ruddhakarṇā) *adj.* (*f.*) who has shut her ears with fingers अभूदपर्णाङ्गुलिरुद्धकर्णा कदा न कण्डूयनकैतवेन NaiṣC. 3. 29.

अङ्गुलिरूप (aṅguli-rūpa) *n.* form of a finger वयं तु व्याप्तिमङ्गुलिरूपस्याश्रयोपलब्धावुपलब्धि ब्रूमः NyāyVār. 298. 15 (*on* ii. 2. 18)

अङ्गुलिरूपिणी (aṅgulirūp-iṇī) *adj.* (*f.*) of a finger's size ततः प्रादेशमात्रा सा ततोऽप्यङ्गुलिरूपिणी (बभूव) YogVā. iii. 70. 3.

अङ्गुलिरोग (aṅguli-roga) *m.* finger-disease तनुविक्रमाभ्यामङ्गुलिरोगः JaimiSū. iii. 3. 94.

अङ्गुलिरोमन् (aṅguli-roman) *n.* hair on the fingers विलोमो विपरीतेऽपि भुजङ्गेऽङ्गुलिरोमनि ViśvaLoK. 251. 58.

अङ्गुलिलक्षण (aṅguli-lakṣaṇa) *n.* feature of fingers अथाङ्गुलिलक्षणम् । भविष्ये VīraMi.(Lakṣaṇa.) 46. 7.

अङ्गुलिलङ्गिमन् (aṅguli-laṅgiman) *m.* charm or beauty of the fingers कियदवयवैरेषामालिङ्गिताङ्गुलिलङ्गिमा NaiṣC. 19. 53 (comm. अङ्गुलिवल्गुङ्गिमा माङ्गिमा । … अङ्गुलिचारुता)

अङ्गुलिलालित (aṅguli-lālita) *adj.* fondled with the fingers मात्रा चाङ्गुलिलालितस्य चिबुके स्मेरायमाणे मुखे विष्णोः…दन्तद्युतिः पातु S'ārṅgaPa. 115 = PadyāTa. 14.

अङ्गुलिवादन (aṅguli-vādana) *n.* playing with the fingers स्याच्चित्रा चाङ्गुलिवादनात् NāṭyaS'ā. 29. 118.

अङ्गुलिविंशति (aṅguli-viṁśati) *f.* twenty fingers (एषः) वपुः पश्यति…। युक्तमङ्गुलिविंशत्या YogVā. iv. 44. 40.

अङ्गुलिविच्छेद (aṅguli-viccheda) *m.* cutting off a finger अन्यथा त्वङ्गुलिविच्छेदः स्मृत्यन्तरानुसारात् BālaKrī. i. 294. 18 (*on* 2. 292); *n.* reduction by a finger's breadth नेष्टमङ्गुलिविच्छेदं गुणविस्तारकल्पने S'ilpaRa. ii. 31. 44.

अङ्गुलिविन्यास (aṅguli-vinyāsa) *m.* arrangement or position of the fingers अत एव द्वित्वोपस्थित्यर्थं अङ्गुलिविन्यासोऽप्यनाशङ्क्यः BhāṭṭDī. iii. 146. 11 (*on* ix. 3. 4); तन्त्रभेदेनाङ्गुलिविन्यासवैलक्षण्यस्य बहुलमुपलम्भात् SetuBa. 217. 15.

अङ्गुलिविपर्यास (aṅguli-viparyāsa) *m.* transposition of fingers मध्यमाङ्गुलिग्रहणमिति अङ्गुलिविपर्यासेन गोपितुर्मध्यमाङ्गुलेर्ग्रहणम् JayaMa. 209. 12 (*on* 3. 3)

अङ्गुलिविभाग (aṅguli-vibhāga) *m.* separation or disjunction of fingers न त्वङ्गुलिविभागः कुण्डबदरसंयोगोपमर्दाय प्रभवति NyāyMañ. ii. 122. 25; अङ्गुलिविभागवत्पद्मपत्रक्रियाजनितो विभागो न द्रव्यारम्भकसंयोगविरोधी Tattv-Pradī.(Ci.) 189. 9.

अङ्गुलिविभूषण (aṅguli-vibhūṣaṇa) *n.* ornament of a finger वेति(? दि)काङ्गुलिमुद्रा च स्यादङ्गुलिविभूषणम् NāṭyaS'ā. 21. 17.

अङ्गुलिविभ्रम (aṅguli-vibhrama) *m.* (graceful) movement of fingers (सा) सलयाङ्गुलिविभ्रमेण विभ्रमेण…विलोकयन्ती VāsaDa. 206. 1.

अङ्गुलिविरलीकरण (aṅguli-viralīkaraṇa) *n.* making the fingers separate or disjoined धारातनूकरणाङ्गुलिविरलीकरणयोः कर्तृभ्याम् …प्रयुक्तयोस्तत्रैवोपयोगश्चमत्कारी RasGaṅ. 614. 3.

अङ्गुलिविलास (aṅguli-vilāsa) *m.* sportive movement of fingers इति मामङ्गुलिविलासेन ख्यातवत्यः Ekāva. ii. 3. 27 (60. 2)

अङ्गुलिविवर (aṅguli-vivara) *n.* interstice between fingers आचमयितुर्हस्तादधोऽङ्गुलिविवरेभ्यः पतद्भिरुदबिन्दुभिः ManuBh. i. 487. 8 (*on* 5. 140); अङ्गुलिविवरविगलिता इव तत्कणाः क नामास्मामिरप्याचम्यन्ते CaitaCa. 22. 1(1)

अङ्गुलिविसर्ग (aṅguli-visarga) *m.* release of fingers वाग्विसर्गाङ्गुलिविसर्गपूर्वभावियावत्पदार्थत्वम् MīmāKau. ii. 213. 23 (*on* iii. 1. 24)

अङ्गुलिविस्फोट (aṅguli-visphoṭa) *m.* snapping the fingers कुर्यादङ्गुलिविस्फोटं सा मात्रा परिकीर्तिता PāraS. 3. 121.

अङ्गुलिविस्फोटन (aṅguli-visphoṭana) *n.* snapping or cracking the fingers गूढस्थानप्रकटनमङ्गुलिविस्फोटनं स्मितं सुभगम् KuṭṭaMa. 692.

अङ्गुलिवेष्टक (aṅguli-veṣṭaka) *m.* a glove (?) [MW]

अङ्गुलिवेष्टन (aṅguli-veṣṭana) *n.* finger-ring (बभौ भारतमेदिनी) वलयैः …अङ्गुलिवेष्टनैः MahāBhā. vii. 891*(1); a glove(?) [MW] *adj.* [*f.* -ā] having a finger-ring अङ्गुलिवेष्टना। …गौर्यास्तु प्रतिमा भवेत् ĪśānSiPa. ii. 56. 10.

अङ्गुलिव्यङ्ग (aṅguli-vyaṅga) *adj.* devoid of fingers तिलङ्गानङ्गुलिव्यङ्गान् कुर्वाणः स रणे शरैः PāṇḍaC. 6. 31.

अङ्गुलिव्रण (aṅguli-vraṇa) *adj.* having a wound on the finger अकामे … इत्यत्र … अङ्गुल इत्येव अङ्गुलिव्रणः JaineVyā. 302. 35 (*on* iv. 3. 131)

अङ्गुलिशस्त्र (aṅguli-śastra) *n.* a surgical instrument called *aṅguli* (resembling a finger) स्त्रियमाश्वास्य मण्डलाग्रेणाङ्गुलिशस्त्रेण वा विदार्य AṣṭāSaṁ. i. 218. 6 (2. 4); मण्डलाङ्गुलिशस्त्राभ्यां तत्र कर्म प्रशस्यते AṣṭāHṛ. ii. 2. 30 (comm. ते नामनी ययोः शस्त्रयोस्ते मंडलांगुलिशस्त्रे)

अङ्गुलिशस्त्रक (aṅguliśastra-ka) *n.* a surgical instrument called *aṅguli* वातरोहिणिकाम् … स्विन्नामङ्गुलिशस्त्रकेण … विस्राव्य तीक्ष्णैः प्रतिसारयेत AṣṭāSaṁ. ii. 276. 10 (6. 26)

अङ्गुलिशिखर (aṅguli-śikhara) *n.* finger-tip अत एवाङ्गुलिशिखराधिकरणकरेणुशतवचसि NyāyMañ. i. 146. 5.

अङ्गुलिशैथिल्य (aṅguli-śaithilya) *n.* looseness of fingers करणक्रियायामङ्गुलिशैथिल्यलक्षणायाम् AbhinBhā. ii. 61. 11 (*on* 9. 148)

अङ्गुलिश्रेणि (aṅguli-śreṇi) *f.* row of fingers (पादाख्यः अवयवी) अङ्गुलिश्रेणिनखदीधितिभिः … सामस्त्येन रूपितः SaraKaṇṭhā. 419. 5.

अङ्गुलिषङ्ग (aṅguli-ṣaṅga) *m.* contact with finger अङ्गुलिषङ्गो दृढः JaineVyā. 408. 25 (*on* v. 4. 62); अङ्गुलेः सङ्गः अङ्गुलिषङ्गः KāśiVṛ. *on* viii. 3. 80; गतमङ्गुलिषङ्गं त्वाम् … खादिष्यामः BhaṭṭiKā. 9. 78; अधिरोप्य बालकं विधाय वक्त्रेऽङ्गुलिषङ्गमङ्गना। प्रवेशयामास RāghPāṇ.(Dha.) 6. 38; *adj.* [*f.* -ā] having contact with fingers अङ्गुलिषङ्गा यवागूः KāśiVṛ. *on* viii. 3. 80; JaineVyā. 408. 25 (*on* v. 4. 62)

अङ्गुलिषट्क (aṅguli-ṣaṭka) *n.* aggregate of six *aṅgulis* (a unit of measurement) तद्दलम्…ततमङ्गुलिषट्केन तत्रास्यं त्र्यङ्गुलं स्मृतम् PāraS. 14. 46.

अङ्गुलिसंयुता (aṅguli-saṁyutā) *adj.* (*f.*) meeting the toes बहिर्गता मिथोयुक्ता वियुक्ताङ्गुलिसंयुता …पार्ष्णिः NṛtyaK. i. 3. 151.

अङ्गुलिसंवृत (aṅguli-saṁvṛta) *adj.* covered with a finger मुहुरङ्गुलिसंवृताधरोष्ठम्…मुखमंसविवर्ति पक्ष्मलाक्ष्याः S'āk. 3. 38; VakroJī. 131. 1; SāhiDa. 231. 9; Subhāṣi. 1273.

अङ्गुलिसंस्फोट (aṅguli-saṁsphoṭa) *m.* cracking of the fingers क्रोशनेऽङ्गुलिसंस्फोटे स्त्रीभिस्तु शिखरद्वयम्। संयुतं तद्विधातव्यम् Nṛtyā. 63.

अङ्गुलिसंकोच (aṅguli-saṅkoca) *m.* contraction of the fingers इयं मुष्टिः अयं मुष्टिः अङ्गुलिसंकोचः Liṅgānu.(Vā.) 18. 8.

अङ्गुलिसंख्या (aṅguli-saṅkhyā) *f.* number of *aṅgulis* (i. e. of finger-breadth) षोडश द्वादश तथा मानमङ्गुलिसंख्यया TantrRā. 31. 24.

अङ्गुलिसंख्यात (aṅguli-saṅkhyāta) *n.* [w. r. for *aṅgulisaṅghāta*] multitude or cluster of fingers ग्रस्तमङ्गुलिसंख्या(? घा)तं कृत्वा पाणिद्वयेन तु JayāS. 8. 81.

अङ्गुलिसंग (aṅguli-saṅga) *m.* contact with the fingers नाङ्गुलिसङ्ग इति मूर्धन्यविधेः। म्लायन्त्यङ्गुलिसंगेऽपि कोमलाः कुसुमस्रजः KāvyālaṅSū. v. 2. 90.

अङ्गुलिसंगता (aṅguli-saṅgatā) *adj.* (*f.*) meeting the toes अङ्गुलिसंगता पार्ष्णिः SaṁgīRa. iv. 178. 2 (7. 518); Nṛtyā. 584.

अङ्गुलिसंग्रह (aṅguli-saṅgraha) *m.* holding the finger यदुत्थितः सोऽङ्गुलिसंग्रहेण यत्किञ्चिदव्यक्तमवोचतापि VikraDeC. 3. 8.

अङ्गुलिसंघात (aṅguli-saṅghāta) *m.* collection of fingers ग्रस्तमङ्गुलिसंघातं कृत्वा LakṣmīT. 34. 57.

अङ्गुलिसंचालन (aṅguli-sañcālana) *n.* movement of fingers वितर्कस्तूह उच्यते। एष भ्रूक्षेपणशिरोऽङ्गुलिसंचालनादिकृत् BhaktiRaSi. ii. 4. 55.

अङ्गुलिसंज्ञा (aṅguli-saṁjñā) *f.* sign made with the finger(s) नन्दी…मुखार्पितैकाङ्गुलिसंज्ञयैव। मा चापलायेति गणान्व्यनैषीत् KumāSaṁ. 3. 41; SkandP. iv. 98. 50; DaśāvaC. 5. 26; कल्पको मन्त्री तमूचेऽङ्गुलिसंज्ञया PariPar. 7. 119.

अङ्गुलिसदृश (aṅguli-sadṛśa) *adj.* resembling the fingers अङ्गुलिसदृशावयवं धान्यादीनां विक्षेपककाष्ठमुच्यते CāndraVṛ. iv. 4. 97; KāśiVṛ. *on* v. 4. 114 = PrakriKau. i. 601. 3 = SiddhāKau. 197A. 12; अङ्गुलिसदृशेषु अङ्गुलिशब्दो वर्तमान इहाश्रीयते Prasā. i. 601. 8.

अङ्गुलिसंदंश (aṅguli-sandaṁśa) *m.* pinch, pressing with fingers चरणाम्बुजयोरङ्गुलिसंदे(दं)शपीडने रचयेत् KandaCū. iii. 4. 9.

अङ्गुलिसंदेश (aṅguli-sandeśa) *m.* snapping or pressing together of fingers as a sign स्वच्छटयंगुलिसंदेशः Hārāva. 203.

अङ्गुलिसंधि (aṅguli-sandhi) *m.* finger joint, knuckle, toe-joint सूक्ष्मानि(? णि) पञ्च दशनाङ्गुलिपर्व(v. l. °संधि)केशाः BṛSaṁ. 68. 87; (अक्षराणि …न्यसेत्) कट्यां गुह्ये चोरुजान्वोर्नलकाङ्गुलिसंधिषु ĪśānSiPa. i. 29. 92.

अङ्गुलिसंनिवेश (aṅguli-sanniveśa) *m.* putting together of fingers मुष्टिरङ्गुलिसंनिवेशः KāśiVṛ. *on* iii. 3. 36.

अङ्गुलिसमुद्भूत (aṅguli-samudbhūta) *adj.* sprung or emerged from the finger तदाङ्गुलिसमुद्भूतं बहु सुस्राव शोणितम् SkandP. v(1). 49. 17.

अङ्गुलिसंपुट (aṅguli-sampuṭa) *m.* fold made with fingers (forefinger and the thumb) अङ्गुलिसंपुटेन पिण्डीकृत्य निर्दशनमोष्ठपुटेनावपीडयेत् KāmSū. 108. 9 (2. 3) (JayaMa. तर्जन्यङ्गुष्ठसंपुटेन); अलके चुम्बनार्थमेनां निर्दयमवलम्बेत्। हनुदेशे चाङ्गुलिसंपुटेन KāmSū. 159. 2 (2. 8)

अङ्गुलिसंपुटक (aṅguli-sampuṭaka) *m.* fold made with fingers एनामवलम्बेत…अङ्गुलिसंपुटकेन च हनुदेशे प्रस्फुरन्मदनाम् KandaCū. ii. 8. 15.

अङ्गुलिसंभूत (aṅguli-sambhūta) *m.* nail (*lit.* born of fingers) नखाः पाणिजाङ्गुलिसंभूताः RājNi. 397. 23.

अङ्गुलिसंमित (aṅguli-sammita) *adj.* measuring one *aṅguli* कर्णनासामितावत्र शङ्खावङ्गुलिसंमितौ S'ilpaRa. i. 46. 67.

अङ्गुलिस्थान (aṅguli-sthāna) *n.* region of the fingers अङ्गुलिस्थाने निरन्तरं बाढमपि संमुखत्वं मा भूदित्याह AbhinBhā. ii. 61. 15 (*on* 9. 150)

अङ्गुलिस्थिति (aṅguli-sthiti) *f.* remainder of the (total) *aṅgulis*, remaining *aṅgulis* शोधयेद्राथ लाभार्थं मुष्टिभिश्चाङ्गुलिस्थितिः PauṣkS. 43. 11.

अङ्गुलिस्पर्श (aṅguli-sparśa) *m.* touch of the fingers यस्याङ्गुलिस्पर्शहताखिलाघैरवाप्यते सिद्धिरपास्तदोषा ViṣṇuP. v. 17. 28; BrahmP. 191. 28; पृष्ठभागेऽप्यनेनोपस्पृष्टो देवदत्तो विशेषेण जानाति हस्तस्पर्शोऽयमङ्गुलिस्पर्शोऽयमिति JīvanVi. 60. 15; RasSa. 223(5).

अङ्गुलिस्फोट (aṅguli-sphoṭa) *m.* snapping of fingers कालो मात्रा स त्वक्षिनिमेषः अङ्गुलिस्फोटो वा Jānāśra. 1. 11(2); अङ्गुलिस्फोटेन संज्ञामवघाट्य निष्क्रान्तः KaumuMa. 4. 13(2); शिखरद्वन्द्वसंयोगात्करो द्विशिखरो मतः। शयनार्थेऽङ्गुलिस्फोटे स्त्रीणामनुनये तथा SaṁgīRa. iv. 81. 1 (7. 284); BhāvPra.(S'ā.) 117. 5(5); पर्यवसायितुमिव भूधरानङ्गुलिस्फोटेन NīlaVi. 15. 19; 70. 10; JānaPa. 4. 44(1)

अङ्गुलिस्फोटक (aṅguli-sphoṭaka) *n.* snapping of fingers (व्यञ्जनानि) भक्षितानि तकैस्तुष्टैरङ्गुलिस्फोटकादिभिः BṛKathāK. 68. 44.

अङ्गुलिस्फोटन (aṅguli-sphoṭana) *n.* snapping or cracking of fingers विनिद्रत्वं प्रबोधः। स च जृम्भणाक्षिमर्दनभुजक्षेपाङ्गुलिस्फोटनशय्यात्यागग्रीवाङ्गवलनादिभिर्वर्ण्यते Kāvyānu.(He.) 111. 3; UjjvaNīMa. 163. 12.

अङ्गुलिहार्य (aṅguli-hārya) *adj.* (possible) to be taken with a finger बीजकस्य रसमङ्गुलिहार्यं शर्करामधुघृतम् AṣṭāSaṁ. ii. 406. 7 (6. 49)

अङ्गुलिहीनक (aṅgulihīna-ka) *adj.* deficient in a finger, lacking a finger दुष्टोऽप्यङ्गुलिहीनकः…भवेत् BrahmVaiP. iv. 85. 123.

अङ्गुली (aṅgulī) *f.* [इतः प्राण्यङ्गात्। अङ्गुली। अङ्गुलिः PrakriKau. i. 359. 1; Prasā. i. 937. 15; GaṇRa. 3. 192 (235)] **A i** finger, forefinger, toe दश हि हस्त्या अङ्गुल्यो दश पाद्याः PañcBr. xxiii. 14. 5; अङ्गुल्यः पञ्चमे मासे दृष्टिकुक्षौ च षष्ठमे। संचारः सप्तमे मासे अष्टमे नयनेषु च S'atTrayī. 355; अङ्गुल्यो हस्तपादेषु मुहूर्ताः ParaS. 2. 74; जायते … अङ्गुल्यश्चरणौ चैव VarāP. 125. 16; S'ivaP. 431A. 10 (v. 22. 20); पार्ष्णिगुल्फौ तथाङ्गुल्यः करयोः पादयोस्तले। एतानि पूर्वशास्त्रानुसारेणोक्तानि वै मया AbhinDa. 47; कथमङ्गुलीषु विंशतिः क्रियाः TattvCin. i. 781. 14; (finger) AV.(P.) xvi. 98. 10; अङ्गुल्यः कस्मात् Nir. 3. 8 (63. 7); आकाशवतीभिरङ्गुलीभिरपिदध्यात् ĀśvaS'S. I. v. 5. 9; I. v. 6. 10; असंभिन्दन् मांससंहिताभ्यामङ्गुलीभ्यामङ्गुष्ठेन च पुरोडाशस्यावद्यति ĀpaS'S. ii. 18. 10; xxiv. 14. 14; बाह्वोस्तु शतं दद्यादङ्गुलीषु दशैव तु MānS'S. 181. 22; BaudhDS. i. 5. 14; ii. 3. 21; ज्वालाङ्गुलीभिर्भगवान् विष्टभ्य स हुताशनः Rāmā. v. App. 14 (18); भग्नां वा सन्धिमुक्तां वा स्थापयित्वाङ्गुलीं समाम्। अणुनावेष्ट्य पट्टेन घृतसेकं प्रदापयेत् SuśruS. iv. 3. 24; दक्षिणे पाणौ चतसृणामङ्गुलीनामङ्गुष्ठ आधिपत्यं कुरुते KāśyaS. 61B. 38; अङ्गुलीवोरगक्षता RaghuVa. 1. 28; अरुणनखमनोहरासु तस्याश्च्युतमसि लब्धपदं यदङ्गुलीषु S'āk. 6. 12; अङ्गुलीभिरिव केशसञ्चयं सन्निगृह्य KumāSaṁ. 8. 63; VakroJī. 176. 17; SuvṛTi. 3. 18 (2); प्रसार्य वाममुत्तानमङ्गुल्यो विरलाः स्थिताः JayāS. 8. 9; KundaMā. 4. 24; ParāSm. 5. 16; MārkP. 82. 15; यज्ञोपवीतेनाङ्गुलीं बद्ध्वा Mṛcch. 3. 17 (3); अङ्गुलीषु परिगृह्य राघवे वेधयति JānaHa. 8. 4; मृजेत् … पाणितलद्वन्द्वमङ्गुलीष्वथ विन्यसेत् AhirbuS. 20. 16; तांस्तण्डुलान्…खादिरेण मुसलेन …असकृदङ्गुलीभिरुद्धृत्यावहत्य…प्राक्षिपत् DaśKuC. 111. 15; VṛHārīSm. 6. 226; शलाकाः पंच कनकरजतताम्रलोहोद्भवा अंगुली च AṣṭāSaṁ. i. 164. 13 (1. 32); श्वेताब्जसुकुमाराभिरंगुलीभिः शिरोरुहान्। निराचकार काकुत्स्थः पर्यंकासनमास्थितः PadmP.(Ra.) 119. 27; अङ्गुल्यः पल्लवान्यासन् कुसुमानि नखार्चिषः Kāvyāda. 2. 67;

SaraKaṇṭhā. 415. 7; S'āraTi. 20. 47; KulārT. 15. 52; इति निर्दिश्यमानोऽहमङ्गुलीभिरितस्ततः BṛKathāS'loSam. 17. 57; 20. 289; RatiRaha. 7. 5; कर्णाविपिधाय अङ्गुलीभ्यामपिधानं कृत्वा शृणोति BṛĀraUBh. 714. 14 (*on* v. 9. 1); TripuMāPūSt. (S'aṅ.) 54; तेषां प्रथमायां प्रवृत्तावङ्गुलीनां छेदः ManuBh. ii. 315. 11 (*on* 9. 277); वसूनां तेजसांगुल्यो रक्तवर्णास्तथाभवन् DevīBhāP. v. 8. 70; GaṇeP. ii. 92. 12; SaurP. 17. 23; प्रसाधनी दिङ्नवनागसप्तसङ्ख्याभिरुक्ताङ्गुलीभिः क्रमेण YuktiKa. 78. 16; 93. 7; विज्ञाननाडीद्वितयमङ्गुलीभ्यां निरोधयेत् S'ivS. 5. 55; ततोऽस्य राजन्नङ्गुल्यावेते द्वे दर्शिते मया KathāSaSāg. i. 5. 12; VikraDeC. 8. 60; पादौ भागमितौ द्वयावङ्गुल्यश्च त्रिभागिकाः। ऋजुस्थानमिदं प्रोक्तम् Mānaso. iii. 1. 381; AbhinDa. 93; संयुता वियुता वक्रा वलिताः पतितास्तथा। कुञ्चन्मूलाः करेऽङ्गुल्यः प्रसृताश्चेति सप्तधा SaṁgiRa. iv. 178. 7 (7. 520); अङ्गुलीभिर्गणयतस्तत्पारणकवासरः। गुणसेनमहीभर्तुः सुमुहूर्तं इवागमत् SamarāSaṁ. 1. 146; यत्राङ्गुलीहस्तभुजशरीराणां स्वस्वकर्मणा तरुसंयोगः Upask. 329. 3 (*on* vii. 2. 10); सन्देहश्चेन्मदुक्तौ तव किमु न करोष्यङ्गुलीमङ्ग मौलौ Nārāy. x. 89. 6; (forefinger) तयोरियत्र्याङ्गुल्यौ प्रकृते तत्र चाङ्गुली तर्जनी देशिनी याज्ञवल्क्यवचनात् ManvaVi. 146. 17 (*on* 2. 59); ययौ तदीयामवलम्ब्य चाङ्गुलीम् SāhiDa. 195. 7; तर्जनान्यङ्गुलीभिः ··· दण्डः प्रणयकलहे दीयते वल्लभानाम् HaṁsDū.(Vā.) 67; (toe) तस्य चरणौ ··· मृदुरक्ताभिरङ्गुलीभिरलंकृतौ MahāBhā. iii. 186. 119; अङ्गुलीनखपादैर्दीर्घैर्दीर्घायुषः (भवन्ति) KāśyaS. 47B. 1; चरणयुगम् ··· अङ्गुलीषु चक्रमौलिस्रक्च्युतमकरन्दरेणुगौरम् RaghuVa. 4. 88; पादे तथाङ्गुलीष्वपि च। षड्विंशादिषु यावत् त्रिंशदिति मतेन गर्गस्य YogYā. 12. 15; ब्रह्मणस्तेजसा पादौ तदङ्गुल्योऽर्कतेजसा MārkP. 82. 15; स राजा ··· अङ्गुलीभिरुपेतेन ··· चरणद्वयेन द्योतमानम् ··· वैमानिकमपश्यत् TilaMañ. 36. 10; SkandP. iv. 37. 4; Mānaso. iii. 1. 415; सुसंहताः – सुष्ठु अविरला अङ्गुल्यः पादाग्रावयवाः AupaSūṬ. 38. 4; प्रभोः···अङ्गुल्यो दलानीव पदाब्जयोः TriṣaS'aPuC. i. 2. 690; **A ii** finger-breadth शरीरं सर्वजन्तूनामङ्गुलीभिः ··· स्वाभिः ··· षण्णवत्यङ्गुलात्मकम् AhirbuS. 32. 3; त्रिकराद्यङ्गुलीषट्कं वर्धमानं ततस्ततः VāstuVi. 6. 6; 9. 2; द्रोणाढकाङ्गुलीहस्तकुडवादि तथैव च। माषतोलकवृद्ध्यर्थं मानं कुर्यात् पृथक् पृथक् BṛDharmaP. ii. 4. 11; खड्गः···यः···भर्तुर्भवेत् प्रसरतोऽपि षडंगुलीभिः YuktiKa. 173. 11; 175. 14; **A iii** ring तथाङ्गुल्यः पवित्राणि वासांसि विविधानि च MatsyaP. 58. 17; **B** tip of the elephant's trunk अङ्गुली(? ली)-भिस्त्रिभागतः संस्तुताभिः कालिकाभिः AvantiKa. 104. 10; अङ्गुली वर्तुला दीर्घा ···। शुभं लक्षणमेतत् स्याद् गजानाम् Mānaso. ii. 3. 228; AmaK. 1237; MediK. 162. 59; ViśvaPra. 159. 129; KośaKaTa. 1. 5985; 2. 2360; ViśvaLoK. 339. 58; KalpaK. 461. 2; 39. 173; [Kośas give *aṅguli* as one of the meanings of the following words अवनि NānārthāSaṁ. ii. 1. 6; मर्कटी Ṣaḍ-rasaNi. 3. 5; विश् NānārthāSaṁ. i. 9. 19]

अङ्गुलीक (aṅgulī-ka) *m.* **A** finger-ring करारोटोऽङ्गुलीकः स्यात् Trikā-S'e. ii. 6. 63; **B** unit of measurement called *aṅgula* or *aṅguli* उक्षाणो लिङ्गमीषद्विततनवमितैरङ्गुलीकैर्वहन्ति PañcSā. 2. 9.

अङ्गुलीकथन (aṅgulī-kathana) *n.* indicating with the pointing finger ब्रूत नूतनकूष्माण्डफलानां के भवन्त्यमी। अङ्गुलीकथनादेव यत्र जीवन्ति मानिनः SubhāRaK. 37. 36.

अङ्गुलीकद्वय (aṅgulīka-dvaya) *n.* two fingers ललाटेऽङ्गुरेखा ··· मध्यमां वर्जयित्वा तु अङ्गुलीकद्वयेन च। एवं त्रिरेखासंयुक्तः ···। स शैवः SkandP. i(1). 13. 59.

अङ्गुलीकरसंख्यात (aṅgulīkara-saṅkhyāta) *adj.* counted in terms of fingers and cubits अङ्गुलीकरसंख्यातैर्विधेयो रथनिर्गमः SamarāSū. 55. 70.

अङ्गुलीकर्मन् (aṅgulī-karman) *n.* action of the finger अङ्गुलीकर्मणश्च व्यधिकरणत्वात् Kiraṇā. 232. 3 = Upask. 329. 6 (*on* vii. 2. 10)

अङ्गुलीकिसलय (aṅgulī-kisalaya) *n.* sprout-like finger अङ्गुलीकिसलयाग्रतर्जनम् ···वल्लयन्प्रणयिनीरवाप सः RaghuVa. 19. 17 = SūktiRa. 195. 12 = S'ārṅgaPa. 3566; विमलसंज्ञितो गिरिः। अङ्गुलीकिसलयाग्रसंज्ञया दर्शितो विजयसेनसूरिभिः VasaViKā. 10. 43.

अङ्गुलीकृत्य (aṅgulīkṛ-tya) *ger.* having measured in terms of *aṅgulis* द्वारव्यासोच्चम् ···। अङ्गुलीकृत्य वसुभिर्वृद्धम् ĪśānSiPa. ii. 31. 108.

अङ्गुलीक्षरण (aṅgulī-kṣaraṇa) *n.* perspiration of the fingers वर्तते स्म स कथंचिदालिखन्नङ्गुलीक्षरणसन्नवर्तिकः RaghuVa. 19. 19.

अङ्गुलीखण्ड (aṅgulī-khaṇḍa) *n.* (amputated) piece of a finger अङ्गुलीखण्डं दर्शितं सागरपोतस्य (चण्डालेन) KathāK. 125. 14.

अङ्गुलीगणन (aṅgulī-gaṇana) *n.* counting with fingers (बहिर्जापे) अङ्गुलीगणनादेकं पर्वणाष्टगुणं (फलं) भवेत् TantrSā.(K.) 19. 29.

अङ्गुलीगलित (aṅgulī-galita) *adj.* dropped from the fingers अङ्गुलीगलितस्वेदपरामर्शभीतेव चिन्तया लिलेख न चित्रतूलिकया Kād. 198. 17.

अङ्गुलीग्रन्थि (aṅgulī-granthi) *m.* finger-joint [PW]

अङ्गुलीचतुष्टय (aṅgulī-catuṣṭaya) *n.* **i** group of four fingers तदाङ्गुलीचतुष्टयं भिन्नस्वभावमिति भिन्नकालं भवेत् PratyabhiVi. ii. 14. 7 (ii. 1. 4); अङ्गुलीचतुष्टयस्य ऋजुत्वात् SetuBa. 218. 6; **ii** measure of four fingers केनापि वीरेणाङ्गुलीचतुष्टयम् ··· शिला भूमित उत्पाटिता PrabaK. 68. 23.

अङ्गुलीचलन (aṅgulī-calana) *n.* movement of a finger अङ्गुलीचलनलोचनभङ्गिभ्रूतरङ्गविनिवेदितदानम् NaiṣC. 21. 4.

अङ्गुलीच्छेद (aṅgulī-ccheda) *m.* cutting of a finger अभिपद्य करणे पूर्वे दण्डः, अप्रकाशं चौर्यवद् द्विशतोऽङ्गुलीच्छेदवर्जितः ManuBh. ii. 224. 8 (*on* 8. 368); मौण्ड्यं ब्राह्मणी।···इतरे अङ्गुलीच्छेदम् ManvaVi. 1090. 21 (*on* 8. 370)

अङ्गुलीजपसंख्यान (aṅgulī-japasaṅkhyāna) *n.* counting on the fingers the mutterings of a *mantra* अङ्गुलीजपसंख्यानमेकमेकं शुभानने। रेखैरष्टगुणं प्रोक्तं पुत्रजीवफलैर्दश LiṅgaP. i. 85. 109.

अङ्गुलीट (aṅgulīṭa) *m.* finger-ring (करारोटोऽङ्गुलीकः) करारोटः अङ्गुलीकः 'अङ्गुलीटः' इति द्वे अङ्गुलीयकस्य (comm. *on*) TrikāS'e. ii. 6. 33.

अङ्गुलीतरुविभाग (aṅgulītaru-vibhāga) *m.* disjunction between the finger and the tree अङ्गुलीतरुविभागाद्धस्ततरुविभागः Upask. 328. 4 (*on* vii. 2. 10); अङ्गुलीतरुविभागेन हस्ततरुविभागो जनितो हस्ततरुसंयोगनाशकः Upask. 329. 9 (*on* vii. 2. 10); कथम्···अङ्गुलीतरुविभागे सति अङ्गुलीतरुसंयोगनाशे सत्यपि हस्ततरुसंयोगादीनां नाशः Upask. 330. 6 (*on* vii. 2. 10)

अङ्गुलीतरुसंयोग (aṅgulītaru-saṁyoga) *m.* contact between the finger and the tree अङ्गुल्यामुत्पन्नेन कर्मणा अङ्गुलीतरुसंयोगनाशेऽपि हस्ततरुशरीरतरुसंयोगनाशो न स्यात् Kiraṇā. 232. 1; अङ्गुलीमात्रे समुत्पन्नेन कर्मणाङ्गुलीतरुसंयोगनाशसंभवेऽपि Upask. 329. 4 (*on* vii. 2. 10); 330. 6 (*on* vii. 2. 10)

अङ्गुलीतल (aṅgulī-tala) *m.* surface of the finger सर्वेषामङ्गुलीतलानां तु शिरसि (समुपस्पृशेत्) ĀgniveGS. ii. 6. 1 (94. 2)

अङ्गुलीतस् (aṅgulī-tas) *adv.* from the finger अथ मन्यसे ऋजुवक्रतादिभेदे यथाङ्गुलिद्रव्यं न भिद्यते न चाङ्गुलीतोऽन्ये ते तथावस्थाभेदे बुद्धेरभेद इति NyāyVār. 358. 16 (*on* iii. 1. 5); अङ्गुलीतश्च्युतं प्राप्तं त्वया स्यादङ्गुलीयकम् PadmP.(Ra.) 53. 68.

अङ्गुलीतिथि (aṅgulī-tithi) *f.* lunar day represented by (the joints of) the fingers उद्घाटितकराम्भोजस्ततो यत्राङ्गुलीतिथौ। वीक्ष्यते कालबिन्दुः स काल इत्यत्र कीर्त्यते YogS'ā. 5. 134.

अङ्गुलीत्रयकर्तन (aṅgulītraya-kartana) *m.* cutting off of three fingers षट्शतस्याधिकत्वेऽपि अङ्गुलीत्रयकर्तनाभावे साम्यात् VīraMi. 737. 26 (*on* 2. 288)

अङ्गुलीत्रितय (aṅgulī-tritaya) *n.* group of three fingers अङ्गुलीत्रितयेनैवं मुष्टिं बद्ध्वा तु पूर्ववत् JayāS. 8. 109; 13. 82; अङ्गुलीत्रितयेनैव अङ्गुष्ठौ तर्जनीद्वयम्। प्रान्तलग्नं तु तत् कुर्यात्त्रयं मेलयेत् पुनः LakṣmīT. 34. 45; अङ्गुलीत्रितयेनैव मुष्टिं बद्ध्वा तु पूर्ववत्। तर्जनीं द्विगुणीकृत्य त्वङ्गुलाग्रे नियोजयेत् LakṣmīT. 34. 83; अङ्गुष्ठपीडितं कुर्यात्तर्जनीनखरं तले। अङ्गुलीत्रितयं स्थाप्यं मुष्टिः स्यात्सिंहकर्णिका(कः) Mānaso. iv. 1. 116.

अङ्गुलीदर्शन (aṅgulī-darśana) *n.* pointing out with the (index) finger अङ्गुलीदर्शनात् शोषं याति कूष्माण्डकं यतः MalliC. 7. 1037; ब्रूत नूतनकूष्माण्डफलानां के भवन्त्यमी। अङ्गुलीदर्शनाद्येन न जीवन्ति मनस्विनः SūktiMu. 7. 3; S'ārṅgaPa. 262.

अङ्गुलीदल (aṅgulī-dala) *n.* petal-like finger दृश्यमानः स्मेरनेत्रैर्दर्श्यमानोऽङ्गुलीदलैः।···स्वामी सहस्राम्रवणं ययौ TriṣaS'aPuC. iii. 1. 279; इयं देव्या एवाङ्गुलीदलयोग्येति मुद्रामर्पयामास PuruṣPa. 206. 21.

अङ्गुलीदलविलास (aṅgulīdala-vilāsa) *m.* graceful gesture of a petal-like finger ता: ··· अत्रैव कोऽपि कस्यापि तिष्ठतीति मामङ्गुलीदलविलासेनाख्यातवत्यः MālaMā. 1. 244.

अङ्गुलीदीपिका (aṅgulī-dīpikā) *f.* hand-lamp, portable lamp तस्मादलमङ्गुलीदीपिकया ध्वान्तध्वंसविधिमनुष्ठाय ĀtmaTaVi. 425. 4.

अङ्गुलीद्वय (aṅgulī-dvaya) *n.* two fingers नासिकाद्वयमङ्गुलीद्वयेन पिधाय PadmPrā. 10. 16; अङ्गुलीद्वयमुत्क्षिप्य जातः पूर्वोदितोऽसुरः BṛKathāK. 118. 49.

अङ्गुलीद्वयरेख (aṅgulīdvaya-rekha) *adj.* having a border-line two fingers in breadth कृतानुलेपो राजेन्द्रो वस्त्रभाण्डाधिकारिणम्। आनेतुमादिशेद्वस्त्राण्युत्तमानि बहूनि च।··· अङ्गुल्यायतरेखाणि सूक्ष्मरेखाणि मध्यतः। अङ्गुलीद्वयरेखाणि वृत्तरेखाणि कुत्रचित् Mānaso. iii. 6. 1025.

अङ्गुलीद्वयवत् (aṅgulīdvaya-vat) *adv.* like two fingers अङ्गुलीद्वयवद्भेदेनानुपलम्भात् NyāySu.(Ja.) 106A. 8 (*on* i. 1. 2)

अङ्गुलीनखमयूख (aṅgulīnakha-mayūkha) *m.* lustre of the nails

of the fingers अङ्गुलीनखमयूखजितेन्दुकराङ्कुरम् । … त्रिदशनाथमनारतमाश्रये SilpaRa. ii. 25. 9.

अङ्गुलीनखराहत (aṅgulīnakharāhata) *n.* striking with the finger and the nail समत्वं पाटवर्णानामङ्गुलीनखराहते । दृश्यते यत्र तं प्राहुः पाटं समनखाभिधम् SaṁgīRa. iii. 410. 16 (6. 878) (comm. अङ्गुलीभिर्नखैश्च संघातात्)

अङ्गुलीनमन (aṅgulī–namana) *n.* bending the fingers (in counting) हस्तोपयामैर्वा गणयेत् – हस्तोपयामः अङ्गुलीनमनमिति कल्पतरुः VīraMi.(Āhnika.) 313. 17.

अङ्गुलीनिक्षेप (aṅgulī–nikṣepa) *m.* inserting or thrusting of the finger(s) (into the throat) पीतं चेत्किमित्यङ्गुलीनिक्षेपेण नोद्वान्तम् UdaySuKa. 136. 22.

अङ्गुलीनिपीडितलोचन (aṅgulīnipīḍita–locana) *adj.* with the eyes pressed with fingers प्रागेकश्चन्द्रोऽवधारितः संप्रत्यङ्गुलीनिपीडितलोचनो द्वौ पश्यति Kāśi. ii. 23. 8 (*on* 5. 25)

अङ्गुलीनियम (aṅgulī–niyama) *m.* stipulation about the (use of specific) fingers दक्षाद्युक्तश्चाङ्गुलीनियमोऽनुरोद्धव्यः BālaKrī. i. 39. 15 (*on* 1. 20)

अङ्गुलीनिर्देश (aṅgulī–nirdeśa) *m.* pointing out with the (index) finger चलन्तीं पताकामुपलभ्यायं वायुर्वातीति अङ्गुलीनिर्देशस्याचाक्षुषे वायावपि गतत्वेन व्यभिचारस्यापि संभवात् NyāyVārPari. 744. 2; अङ्गुलीनिर्देशेन 'अयं चन्द्रशब्दवाच्य' इति बोधितस्य प्रयोजनान्तराथं प्रकृष्टप्रकाशवाक्यापेक्षा न दृश्यते SivārkaMaDī. i. 105. 15 (*on* i. 1. 2); 'अयम्' इति योऽङ्गुलीनिर्देशेनावभासः तत्र तु स्वलक्षणस्य स्फुटमेव ग्रहणम् Bhāsk. ii. 76. 7 (*on* ii. 3. 2); शुद्धविमर्शविषयीभाव्याः – अङ्गुलीनिर्देशप्रख्येदन्ताविमर्शविषयीभावयोग्याः Bhāsk. ii. 295. 22 (*on* iv. 1. 8)

अङ्गुलीनिर्मित (aṅgulī–nirmita) *adj.* constructed with the *aṅgulī*-measurement गृहे त्वात्मार्थबिम्बानां मानं मात्राङ्गुलेन तु । कर्तव्यमन्यथा चेत्तु वक्तव्यं कर्तृनाशनम् । अङ्गुलैर्निर्मितं बिम्बं सहजात्यैर्हकं शुभम् । अङ्गुलीनिर्मिते बिम्बे जात्यंशं नातिरोपयेत् SilpaRa. ii. 4. 20.

अङ्गुलीन्यास (aṅgulī–nyāsa) *m.* placing specific *mantras* on the fingers cf. करन्यास, महाकालभैरवाय हृदयाय नमः … एवमङ्गन्यासाः । एवमङ्गुलीन्यासान् कुर्यादादौ Rasā. 2. 97 (8)

अङ्गुलीपञ्चक (aṅgulī–pañcaka) *n.* group of five fingers अङ्गुलीपञ्चकं चैव मेलयित्वा प्रदर्शने । मुकुलाभिधहस्तोऽयं कीर्त्यते भरतागमे AbhinDa. 161; यदाङ्गुलीपञ्चकेन सशब्दं नखलेखनम् । कुचादौ कामसूत्रज्ञास्तदाच्छुरितकं विदुः SaṁgīRa. iv. 49. 7 (7. 172)

अङ्गुलीपर्वन् (aṅgulī–parvan) *n.* **i** finger-joint इडां प्रतिगृह्य होतुरङ्गुलीपर्वणी अनक्ति KātySS. iii. 4. 9; प्रत्यक्षतस्तु खलु रोगतत्त्वं बुभुत्सुः सर्वैरिन्द्रियैः सर्वानिन्द्रियार्थानातुरशरीरगतान् परीक्षेत, अन्यत्र रसज्ञानात्, तद्यथा – अन्त्रकूजनं सन्धिस्फुटनमङ्गुलीपर्वणां च CaraS. iii. 4. 7 (1941 Ed.); तत्र (बन्धविशेषं) कोशमङ्गुलीपर्वसु विदध्यात् AṣṭāSaṁ. i. 188. 8 (1. 38); उपायनैर्वाजिमतङ्गजानां विजघ्नुरेके रणकेलिमस्य । स्थि(छि)त्वाङ्गुलीपर्व च कुर्वते स शेषाङ्गरक्षामपरे नरेन्द्राः Surath. 1. 92; **ii** a measure of length परमाणुस्तथा । लोहाग्रशशा विगोच्छिद्ररजोलिक्षास्तदुद्भवाः । यवस्तथाङ्गुलीपर्व ज्ञेयं सप्तगुणोत्तरम् AbhidhK. 3. 86 (Bhāṣya. सप्त यूका यवः । सप्त यवा अङ्गुलीपर्व । त्रीणि पर्वाण्यङ्गुलीति प्रसिद्धमेवेति नोक्तम्)

अङ्गुलीपर्वसंस्पर्श (aṅgulīparva–saṁsparśa) *m.* touching the joints of the fingers (with the thumb) अङ्गुलीपर्वसंस्पर्शादपि वा गणयेज्जपम् TantrRā. 1. 65.

अङ्गुलीपर्वसंधि (aṅgulīparva–sandhi) *m.* articulation of the joints of fingers ऋषीणां तु समग्रेषु अङ्गुलीपर्वसंधिषु AgniP. 72. 33.

अङ्गुलीपर्वस्फोटन (aṅguliparva–sphoṭana) *n.* cracking of the finger-joints (जृम्भणं गात्रभङ्गं च पर्वस्फोटं विवर्जयेत्) पर्वस्फोटमङ्गुलीपर्वस्फोटनम् RājNiRa. 48. 14.

अङ्गुलीपल्लव (aṅgulī–pallava) *m.* delicate finger (*lit.* sprout-like finger) मातः । अस्या एव चातुर्यमङ्गुलीपल्लवानामिति GopāKeCan. 139. 36; बाहुद्वयं कान्तिविसारि वारिजातं मृणालद्वितयं प्रतीमः । यदङ्गुलीपल्लवशोभमाने(? नौ) करौ सरोजे विधिराततान PadyāTa. 144.

अङ्गुलीपवित्र (aṅgulī–pavitra) *n.* a type of finger-ring कर्णाङ्गुलीपवित्राणि भक्तिमान्प्रतिपादयेत् BhaviP. 818A. 6 (iv. 141. 109)

अङ्गुलीपुटसंस्थान (aṅgulīputa–saṁsthāna) *adj.* having the shape of folded fingers कुम्भः कुम्भाकृतिस्तद्वद् भूमिकानवकोच्छ्रयः । अङ्गुलीपुटसंस्थानः पद्माण्डकविभूषितः MatsyaP. 269. 37.

अङ्गुलीपृष्ठ (aṅgulī–pṛṣṭha) *n.* back side of the finger(s) अङ्गुलीपृष्ठविन्यस्तदेवशीर्षधरं भुजम् । एकं वै देवदेवस्य MatsyaP. 119. 31; ब्राह्मणः । निःशब्दं भोजनं कुर्यान्नाङ्गुलीपृष्ठमालिहेत् BṛDharmaP. ii. 5. 46.

अङ्गुलीपृष्ठग (aṅgulīpṛṣṭha–ga) *adj.* (position of the foot in dancing etc.) in which it is resting on all the toes तिष्ठन् सर्वाङ्गुलीपृष्ठैः अङ्गुलीपृष्ठगो भवेत् । स्फुरितायां तथा स्थाने बुधैर्नृत्ये विधीयते NṛttaRa. 2. 336.

अङ्गुलीप्रक्षेप (aṅgulī–prakṣepa) *m.* **i** insertion of the finger अभिषह्य प्रसह्य कन्यां कुर्यात् योनावङ्गुलीप्रक्षेपेण विवृतयोनिं कुर्यात् ManvaVi. 1089. 5 (*on* 8. 367); ManvaMu. 462. 12 (*on* 11. 61); **ii** placing or putting the finger यशोदाः – ऊर्ध्वोष्ठेऽङ्गुलीप्रक्षेपं कृत्वा सहासम् । अरे देवदत्त जयन्त किं कृतं त्वया GopāKeCan. 114. 31.

अङ्गुलीप्रचलन (aṅgulī–pracalana) *n.* movement of the fingers समहस्तनिपातादङ्गुलीप्रचलनो(? ना)र्धवामैकयोः समस्तहस्तनिपातप्रदेशिनी तद्वद् डलानां योगः ViṣṇuDhaP. iii. 19 (315B. 14)

अङ्गुलीप्रयोग (aṅgulī–prayoga) *m.* employing the finger (in pointing to a thing) यदा हि न कश्चिदपि शब्दः केनचिदप्यर्थेन संबद्धः तदाङ्गुल्यार्थे निर्दिश्य संबन्धः क्रियते, अङ्गुलीप्रयोगश्चैकव्यक्तिनिष्ठः NyāyRa. 821. 19 (*on* 6. 359)

अङ्गुलीप्रसारण (aṅgulī–prasāraṇa) *n.* stretching out of the fingers अब्युत्पन्नममिमुखीकृत्यापूपानदन्तं तद्भ्रातरमङ्गुलीप्रसारणादिना प्रदर्श्य देवदत्त तव भ्रातायं अपूपानत्तीति वाक्ये प्रयुक्ते अपूपादिपदार्थानाम्…प्रत्यक्षत्वोपपत्तेः NyāySū. (Ja.) 71A. 1 (*on* i. 1. 1)

अङ्गुलीफणहस्तक (aṅgulīphaṇahasta–ka) *adj.* having a hand with fingers (round and awkward) like a snake's hood [DBHS]

अङ्गुलीफला (aṅgulī–phalā) *f.* a variety of beans [PW] (निष्पात्री) अन्याङ्गुलीफला चैव नखनिष्पाविका स्मृता RājNi. 356. 4.

अङ्गुलीबिल (aṅgulī–bila) *n.* hand hollowed to hold water अमुं गलत्तिमिकुलमङ्गुलीबिलैः मुनिः क्षणात् करगतमाचचाम च (सागरम्) RāmC. 15. 30.

अङ्गुलीभङ्ग (aṅgulī–bhaṅga) *m.* **i** snapping the fingers (ननान्दा) दृष्ट्वा चैवाङ्गुलीभङ्गं सदाकालं करोति माम् MatsyaP. 187. 42; **ii** bending of the finger तां (स्मृतिं) भ्रूक्षेपशिरःकम्पमुखोन्नमनशून्यावलोकनाङ्गुलीभङ्गादिभिर्वर्णयेत् Kāvyānu.(He.) 105. 5.

अङ्गुलीभङ्गतस् (aṅgulībhaṅga–tas) *adv.* by snapping the fingers काप्यङ्गुलीभङ्गतस्त्वङ्गद्भ्रूदर्शनैर्विदश्य दशनान् कंसं शपति … राधा UjjvaNīMa. 358. 8.

अङ्गुलीभञ्जन (aṅgulī–bhañjana) *n.* snapping the fingers नाङ्गुलीभञ्जनं कुर्यात् MahāP. 1. 131.

अङ्गुलीभव (aṅgulī–bhava) *m.* finger-nail [PW]

अङ्गुलीभस्ममुद्रा (aṅgulībhasma–mudrā) *f.* impression or mark of the ashes (sticking to) the fingers कालाञ्जनपरिचितं वीक्ष्य जामातुरोष्ठं कन्यायाश्च स्तनमुकुलयोरङ्गुलीभस्ममुद्राः । प्रेमोल्लासाज्जयति … वधूभिर्गौरीमातुः किमपि किमपि व्याहृतं कर्णमूले SubhāRaK. 5. 10; SūktiMu. 1. 22.

अङ्गुलीभूषण (aṅgulī–bhūṣaṇa) *n.* ornament of the finger (i. e. a finger-ring) अङ्गुलीभूषणञ्चैव मणिबन्धस्य भूषणम् ।…पाशुपतव्रतायाथ…प्रदापयेत LiṅgaP. ii. 28. 80; अङ्गुलीभूषणं चैव सिद्धियोगे प्रकारयेत् VasiS. 15. 24.

अङ्गुलीभेद (aṅgulī–bheda) *m.* **i** a specific or a particular finger (i. e. the thumb) ज्येष्ठा तु तारके । मुसल्यामङ्गुलीभेदे ViśvaLoK. 86. 5; (the ring-finger) अनामिकाङ्गुलीभेदे SabdaRaSaK. 31. 15; **ii** difference between fingers (i. e. different fingers) (धातुभेदः) अङ्गुलीभेदमात्रेण व्यञ्जनस्तच्छिदां ब्रुवे । अङ्गुष्ठाभ्यां कनीयस्या तन्त्रीरेका निहन्यते SaṁgīRa. iii. 259. 1 (6. 154)

अङ्गुलीभ्रमण (aṅgulī–bhramaṇa) *n.* movement of the fingers प्रस्फुरिताक्षिरोमाञ्चैरङ्गुलीभ्रमणादिभिः ।… अभिनेयः स्यादद्भुतस्तु तथा रसः ViṣṇuDhaP. iii. 30. 27.

अङ्गुलीमथ्यमान (aṅgulī–mathyamāna) *adj.* being churned with fingers तेनाङ्गुलीमथ्यमानात् सलिलमभवत् GāyaRaU. 405. 5.

अङ्गुलीमध्यपर्वक (aṅgulīmadhyaparva–ka) *m.* symbol for the letter or sound *jha* झः …अङ्गुलीमध्यपर्वकः Tantrābhi. (2) 13. 19.

अङ्गुलीमात्र (aṅgulī–mātra) *n.* merely the finger, only the finger चित्रायामङ्गुलीमात्रं विपञ्च्यामुभयं परे SaṁgīRa. iii. 248. 9 (6. 112); नेत्रसमीपे धृतेनाङ्गुलीमात्रेण महत आदित्यादेरपि तिरोधानदर्शनात् VivaPraSaṁ. 90. 8; तत्राङ्गुलीमात्रे समुत्पन्नेन कर्मणाङ्गुलीतरुसंयोगनाशसंभवेऽपि Upask. 329. 4 (*on* vii. 2. 10)

अङ्गुलीमात्रोत्पन्नकर्मन् (aṅgulīmātrotpanna–karman) *n.* activity arising only in the finger अङ्गुलीमात्रोत्पन्नकर्मणाङ्गुलीतरुविभागे सति Upask. 330. 5 (*on* vii. 2. 10)

अङ्गुलीमानवैषम्य (aṅgulīmāna–vaiṣamya) *n.* odd number of *aṅguli*

units तन्मानं (बाणमानम्) विदुषा कार्यमङ्गुलीभिर्यथोदितम् । अङ्गुलीमानवैषम्ये विजयो जायते रणे YuktiKa. 175. 15.

अङ्गुलीमानसाम्य (aṅgulīmāna-sāmya) *n.* even number of *aṅguli* units अङ्गुलीमानसाम्ये तु भङ्ग एवोपजायते YuktiKa. 175. 16.

अङ्गुलीमाल (aṅgulī-māla) *n.* name of a brigand (converted by the Buddha) दुर्दमानामपि केषांचित् पुरुषदम्यानाम् ··· आर्यसुन्दरानन्दाङ्गुलीमालोरुवि-(? बि)ल्वाकाश्यपमहाराजकप्फिणप्रभृतीनां विनायक इति प्रदर्शनार्थम् AbhiSa-AlaṅĀ. 162. 5.

अङ्गुलीमुक्त (aṅgulī-mukta) *adj.* released by the fingers (from being closed) (वंशे मुक्ता गतिः) रन्ध्रेऽखिलेऽङ्गुलीमुक्ते मुक्ता स्यान्मुक्तशब्दकृत् SaṁgīRa. iii. 329. 1 (6. 458)

अङ्गुलीमुख (aṅgulī-mukha) *n.* tip of the finger दूरमुज्जागरौजस्का वज्रमप्यङ्गुलीमुखे । सा तदा पक्ककर्पूरकणचूरमचूरयत् PāṇḍaC. 3. 10; कृतविस्मयाथ गिरिशे तिरोहिते परिकल्प्य तां प्रतिकृतिं हिरण्मयीम् । अवलम्ब्य गण्डतलमङ्गुलीमुखैः परिचुम्बति स गणिकातिसुन्दरम् S'ivLī. 18. 6.

अङ्गुलीमुखसंयोग (aṅgulīmukha-saṁyoga) *m.* contact between the finger and the mouth अङ्गुलीमुखसंयोगविशेषेण पिपासाबुभुक्षाद्यनुमानम् Sarva-DaKau. 55. 26.

अङ्गुलीमुद्रा (aṅgulī-mudrā) *f.* closing with the finger अङ्गुलीमुद्रा-सूचितहास्यमास्यम् S'ārṅgPa. 3280; finger-print [PW]; seal-ring [MW]

अङ्गुलीमूर्धन् (aṅgulī-mūrdhan) *m.* uppermost division of the finger अङ्गुलीमूर्द्धसु विभोः सर्वसम्पत्तिशंसिनः । दधुः प्रदक्षिणावर्ता दक्षिणावर्तशङ्खताम् TriṣaS'aPuC. i. 2. 712.

अङ्गुलीमूल (aṅgulī-mūla) *n.* root (i. e. the base) of the finger (स्वरानेष्वेव विन्यसेत्) अङ्गुलीमूलमणिबन्धयोर्दोष्णोश्च पादयोः BrahmāṇḍP. iii. 44. 25; हस्तमध्येऽङ्गुलीमूले दण्डरेखाया ऊर्ध्वं कायम् VīraMi.(Āhnika.) 78. 1; घ अङ्गुलीमूले ··· न्यसेत् VīraMi.(Pūjā.) 130. 18; *adj.* forming the base of a finger पाण्यादिशलाका अङ्गुलीमूलान्यस्थीनि BālaKrī. ii. 37. 16 (*on* 3. 75(?85))

अङ्गुलीमूलग (aṅgulīmūla-ga) *m.* **i** the sound *gha* अङ्गुलीमूलगो मेघो मुषली च शिवोत्तमः । ··· घार्णकः स्मृतः Tantrābhi. (6) 42. 21; **ii** the sound *jha* अङ्गुलीमूलगः खण्डः···झार्णको मतः Tantrābhi. (6) 45. 9.

अङ्गुलीमूलदेशतस् (aṅgulīmūladeśa-tas) *adv.* from the region of the base or root of the toes अंगुलीमूलदेशतः। चरणस्य तु विस्तारः सार्धपञ्चां-गुलो भवेत् PāraS. 16. 308.

अङ्गुलीमोडन (aṅgulī-moḍana) *n.* cracking of the finger-joints अनुभावा अङ्गाकृष्टिज(? जृ)म्भाक्षिमर्दनांगुलीमोडनादयः RasTa. 96. 6.

अङ्गुलीय (aṅgul-īya) *adj.* [P. iv. 3. 62] pertaining to the finger एवं तर्हि 'तत्र भव' इति प्रकृत्य 'जिह्वामूलाङ्गुलेश्छो विधीयते । स यथा तस्मिन्दृष्टा-पचारे अङ्गुलीयमिति भवत्येवं प्रायभवेऽपि भविष्यति MahāBh. ii. 308. 19 (*on* iv. 3. 39); जिह्वामूल अङ्गुलिशब्दाभ्यां छो भवति ··· अङ्गुलीयः JaineVyā. 198. 34 (*on* iii. 3. 38); KāśiVṛ. *on* P. iv. 3. 62; Prasā. i. 773. 18; SiddhāKau. 260A. 18; अङ्गुलीयम्···अङ्गुलिभवे तु त्रिः NānārthāSaṁ. iii. 29. 46.

अङ्गुलीय (aṅgulīya) *n.* [DEBRU. p. 437] **A** finger-ring, signet-ring वासोऽङ्गुली(? ली)यं च दक्षिणां दद्यात् ĀgniveGS. iii. 11. 4 (179. 20); अङ्गुलीयेन शुक्रस्य रक्षां प्रविदधे नृपः MahāBhā. i. 517*; Rāmā. iv. 43. 11; दृश्यतामङ्गुलीयम् Avimā. 4. 12 (43); राजा ··· तदहमेनामनृणां करोमि । इत्यङ्गुरीयकं (v. l. °लीयं Böhtlingk's Ed.) ददाति S'āk. 1. 29 (1); ParaS. 20. 34; कुण्डले चाङ्गुलीयं च गृहस्थस्य विधीयते PārāSū. 44. 3; आकृष्य मणिकरण्डकात्साकमङ्गुलीयेन तमुदक्षिपत् TilaMañ. 395. 13; कुण्डलवलयाङ्गुलीयादिपरिग्रहः किल श्रेयान् TattvPradī.(A.) 283. 4 (*on* 3. 8); सामिज्ञानं चाङ्गुलीयं रामदत्तं गृहाण वै AgniP. 9. 9; कङ्कणकाङ्गुलीयैः । इत्थं विभूषितः शिवः PadmP. iv. 110. 193; तद्धस्ते भगवाञ्शंभुरङ्गुलीयं प्र(न्य)वेशयत् SaurP. 58. 14; GaṇeP. i. 1. 34; अङ्गुलीयं विषघ्नं च सास्मै दैत्यसुता ददौ KathāSaSāg. ii. 2. 50; तथाङ्गुलीयैः कटकैश्च भूषिताम् (विचिन्त्य) ĪśānS'iPa. i. 17. 24; i. 35. 21; ii. 45. 47; अङ्गुलीये च बिभ्राणः (बाहुबलिः) TriṣaS'aPuC. i. 3. 360; i. 6. 720; कृष्णोऽङ्गुलीयमन्वेष-माणां प्रियाम् ··· ददर्श GopāKeCan. 125. 28; 130. 7; 140. 13; अङ्गुलीयम् । ··· हृतं तदपि चौरेण PārśvC. 2. 747; नाङ्गुलीयैर्न केयूरैर्न ग्रैवेयैर्न कङ्कणैः । तथा भाति यथा विद्वान् कण्ठसङ्गतयानया SūktiMu. 0. 41; 39. 8; गलितेनाङ्गुलीयेन··· नरेन्द्रः प्राप जिह्मताम् S'āliC. 4. 153; तासाम् ··· दर्शयेदेव । ··· अञ्जनमङ्गुलीयं च KandaCū. v. 4. 27; सन्देशं चाङ्गुलीयं पवनसुतकरे प्रादिशो मोदशाली Nārāy. ix. 35. 2; Vaija. 252. 31; ParyāMu. 22. 21; ऊर्मिका चाङ्गुलीये स्याद्वस्त्रभङ्ग-तरङ्गयोः ViśvaPra. 16. 176; NānārthSaṁ. 66. 4; NānārthāSaṁ. i. 129. 1008; MediK. 5. 52; ViśvaLoK. 8. 42; **B** toe-ring (सुधर्मा ··· बिभ्रती) अङ्गुली-यानि ··· करपादाङ्गुलीषु GaṇeP. i. 1. 34; *m.* name of a pupil of Kṛta in the line of teachers of Sāmaveda कृत(? तः) शिष्यः ··· चतुर्विंशत्संहिताः ··· प्रोवाच चैव शिष्येभ्यो येभ्यस्तांश्च निबोधत ।···अङ्गुलीयश्च कौशिकः ···इति क्रान्तास्तु सामगाः VāyuP. i. 61. 46; BrahmāṇḍP. i. 35. 53.

अङ्गुलीयक (aṅgulīya-ka) *n. m.* **i** finger-ring इदं ब्रह्म पुनीमह इत्यङ्गुलीयकं गृहीत्वा VaikhāGS. 2. 15; वस्त्रयुग्मं कुण्डलमङ्गुलीयकं च दत्त्वा ĀgniveGS. iii. 3. 2 (133. 15); तेषां संक्रीडमानानामुदपानेऽङ्गुलीयकम् । पपात MahāBhā. i. 1358*; रामनामाङ्कितं चेदं पश्य देव्यङ्गुलीयकम् Rāmā. v. 34. 2; वस्त्राङ्गुलीयकभूषणदानैः (नायिकां रञ्जयेत्) KāmSū. 211. 11 (3. 3); 215. 1 (3. 3); 269. 9 (5. 2); 281. 12 (5. 4); राजा । भवतु उपालप्स्ये तावदिदमङ्गुरी(v. l. °ली Böhtlingk's Ed.)यकम् S'āk. 6. 13 (9); सौदर्शनमहायन्त्रघटितं चाङ्गुलीयकम् । धारय AhirbuS. 48. 58; अङ्गुलीयकनूपुरैः । संपूज्य परया भक्त्या···विभुम् PauṣkS. 19. 116; कृत्वा आसनस्थं द्विजोत्तमम् । ··· भूषणैस्त्वङ्गुलीयकैः । ऋङ्मन्त्रान् पाठयेत् JayāS. 20. 261; तदास्मात् पुत्र निष्कृष्य मद्दत्तादङ्गुलीयकात् । वाच्यं ते शासनं पट्टे MārkP. 36. 8; आहूय द्विजदाम्पत्यं हेमसूत्राङ्गुलीयकैः । ··· अभिपूजयेत् MatsyaP. 283. 9; तद्गृह्यतां पारितोषिकमिदमङ्गुलीयकम् Mṛcch. 5. 39 (13); राज्ञा द्यूतं ततः कृत्वा निर्जितः सोऽङ्गुलीयकम् PadmP.(Ra.) 5. 40; 49. 108; एष विषहरो हरिन्मणिः पवित्रतमश्च बन्धयाम्येनमस्मिन्नङ्गुलीयके AvantiKa. 61. 8; मैथिल्यभिज्ञानं काकुत्स्थस्याङ्गुलीयकम्(v. l. °कः) Bhaṭṭi. 8. 118; हस्ताभ्यां दश शाखाभ्यामित्यृचा चाङ्गुलीयकम् (दद्यात्) VṛHārīSm. 11. 41; एषा ते माता न स्नेहवती द्वितीये पुत्रेऽत्यन्ततृष्णावती कनकमयमङ्गुलीयकं रहसि तस्मै दत्तवती ManuBh. ii. 192. 29 (*on* 8. 275); (सीता) प्रियनामचिह्नमवलोक्य ··· अङ्गुलीयकम् । प्रमिमील RāmC. 20. 12; दक्षानामिकायामङ्गुलीयकम् PārāSū. 5. 18; भट्ट विचिक्रीषुरेवैनं यदि भवानिदं मे प्रसादीकरोत्यङ्गुलीयकम् YaśasCam. ii. 131. 10; तं त्रिदशादासादितं दिव्यहारमङ्गुलीयकं चादर्शयत् (पार्थिवः) TilaMañ. 63. 2; अङ्गुलीयकं विस्मृत्या-गतोऽस्मि JayaMa. 230. 18 (*on* 3. 5); (जाम्बूनदस्य) पूर्वव्यवस्थिताङ्गुलीय-कादिपर्यायेण च विनाशः TattvPradī.(A.) 24. 6 (*on* 1. 18); (चतुर्भुजम् ··· स्मरन्ति) विभूषितं मेखलयाङ्गुलीयकैः BhāgP. ii. 2. 11; भूषितं च तथा देवमङ्गदैरङ्गुलीयकैः । ··· दृष्ट्वा ववन्दे सः ViṣṇuDhaP. i. 152. 35; एकैकाय ··· दद्यात् ··· । एकैकं वस्त्रयुग्मं च अङ्गुलीयकमेव च VarāP. 55. 13; रामः ··· । अङ्गुलीयकमुन्मुच्य दत्तवान् रामचिह्नितम् NaraP. 50. 118; दत्त्वाङ्गुलीयकं राजन्पितृ-दत्तं तु वाचके BhaviP. 169A. 18 (i. 116. 61); 296B. 10 (i. 203. 12); 767B. 20 (iv. 112. 1); 786B. 8 (iv. 124. 17); 840A. 21 (iv. 159. 20); जनार्दनः ··· । केयूरहारकटककटिसूत्राङ्गुलीयकैः । विराजते PadmP. iv. 84. 95; विश्वासार्थं ददौ तस्यै रामस्यैवाङ्गुलीयकम् SaurP. 30. 60; विधिमाधवौ ··· देवम्···पूजयामासतुः ··· यज्ञसूत्रोत्तरीयस्रक्क्षौममाल्याङ्गुलीयकैः S'ivaP. i. 9. 4 (7A. 10); अभिज्ञानार्थमेतन्मे ह्यङ्गुलीयकमुत्तमम् AdhyāRā. iv. 6. 28; v. 3. 34; पवनतनयः ··· अङ्गुलीयकमस्यै प्रायच्छत् RāmāCam. 5. 29(3); BṛKathāMañ. ii. 1. 81; ix. 1. 483; ix. 3. 36; स तस्मै निजनामाङ्कम् ··· वितताराङ्गुलीयकम् RāmāMañ. 207. 15; 260. 18; तत्संयुक्ते चाङ्गदेऽङ्गुलीयके च ··· कर्मोत्पद्यते S'āstrDī. 70. 14 (*on* i. 1. 5); 85. 29 (*on* i. 1. 5); खङ्गाङ्गुलीयके पश्यन्पातालादुत्थितोऽथ सः KathāSaSāg. ii. 2. 53; ii. 2. 97; हसन्प्रत्यर्थिनो हस्तादुपादत्ताङ्गुलीयकम् RājTa.(Ka.) 6. 33; 7. 785; अङ्गुल्या एकतमस्या निपपाताङ्गुलीयकम् TriṣaS'aPuC. i. 6. 719; द्विहीरकमिति ख्यातमङ्गुलीयकमुत्तमम् Mānaso. iii. 8. 1080; iii. 8. 1086; पिनद्धानि···ग्रैवेय-काङ्गुलीयकानि JñātāDhaṬ. 23A. 3; इत्यङ्गुलीयकेन पुस्तकं पूजयति HāsyCū. 129. 9; गच्छतोऽस्य तपःसूनुरङ्गुलीयकमङ्गुलौ । तातख्यापितमाहात्म्यं बलादेव न्यवेशयत् PāṇḍaC. 8. 199; तया···नृपकरान्नामाङ्कितमङ्गुलीयकं निजाङ्गुल्यां न्यधायि PrabaCin. 55. 1; कथमङ्गुलीयकमिदं केयूरितं ते सखि PratāYaBhū. 275. 4; मन्त्रिपुत्रेण तस्य अङ्गुलीयकं दत्त्वा राजकुमारो हट्टे विक्रेतुं प्रेषितः VetāPañ. (S'i.) 11. 10; अभ्यर्थितासुनापि च कर्णाभरणाङ्गुलीयके मालाम् (सख्या हस्ते) यच्छति KandaCū. iii. 3. 36; वररत्नमयाङ्गुलीयकावलिशोभामिलिताङ्गुलीगणैः । मुहुराकुलितेन वेणुना वशयत्प्राणभृतां मनःश्रुतीः (वपुः ···ईश तावकम्) KaruṇāL. 47; ते ··· परिहरन्तोऽङ्गुलीयकानि ··· उन्नमयामासुरुर्वीधरं मन्दरम् NīlaVi. 73. 9; 84. 2; तमसि भ्रष्टमन्विष्यन् कराभ्यामङ्गुलीयकम् । सर्वोर्वीस्पर्शसन्देहादभावेऽप्येति संशयम् MānaMe. 134. 3; Jīvān. 71. 3; इदम् ··· अदात् सः ··· अङ्गुलीयकम् Rāgh. 11. 73; हिरण्यगर्भसंभूतं सौवर्णं चाङ्गुलीयकम् । धर्मप्रदं प्रयच्छामि प्रीयतां कमलापतिः BālamBha. i. 480. 19 (*on* 1. 216); रत्नमयैरप्यङ्गुलीयकैः । विराज-मानास्ताः (ध्यायेत्) TantrRā. 24. 32; AmaK. 1288; Vaija. 170. 144; Hārāva. 173; ViśvaPra. 8. 76; AbhidhāCin. 663; Liṅgānu.(He.) 43. 4; 110. 16; AnekāSaṁ. 3. 11; NānarthāSaṁ. ii. 193. 1668; MediK. 11. 30; S'abdaRa.(Vā.) 2333; ParaNā. 2259; ViśvaLoK. 22. 127; S'abdaRa.(Su.) 3. 215; PañcTaPra. 7. 24; KośaKaTa. 2. 3753; KalpaK. 49. 265; S'abdaRa-SaK. 27. 16; **ii** toe-ring (योषिताम्) जङ्घयोः पादपत्रं स्यादङ्गुलीष्वङ्गुलीयकम् NāṭyaS'ā. 21. 40.

अङ्गुलीयकत्वप्रहाण (aṅgulīyakatva-prahāṇa) *n.* loss of the nature

of being a ring अङ्गुलीयकत्वप्रहाणेऽपि कनकं प्रतिसंधीयते इति चेत् S'rutaPra. iB. 54. 6 (*on* i. 1. 1)

अङ्गुलीयकदान (aṅgulīyaka-dāna) *n.* handing over of a ring अङ्गुलीयकदानं च ऋक्षस्य बिलदर्शनम्। (तच्चकारोत्तरे काव्ये वाल्मीकिर्भगवानृषिः) Rāmā. i. 3. 18; स्वकरादङ्गुलीयकदानं यत् कृतं तच्चतुर्थेऽङ्के VakroJi. 226. 9.

अङ्गुलीयकनिबद्ध (aṅgulīyaka-nibaddha) *adj.* set on a ring सोऽयमायुष्करो मरकतमणिरङ्गुलीयकनिबद्धो (धा)र्यः AvāntiKa. 185. 9.

अङ्गुलीयकनिर्माण (aṅgulīyaka-nirmāṇa) *n.* production of a ring भ्रान्तवत् सम्यग्रजतेऽप्यरजतत्वाङ्गुलीयकनिर्माणानर्हत्वप्रसङ्गः SrutaPra. iA. 159. 15 (*on* i. 1. 1)

अङ्गुलीयकपर्यन्त (aṅgulīyaka-paryanta) *adj.* ending with the finger-ring अङ्गुलीयकपर्यन्तं भूषणं कटकादिकम्। ... चक्रादिलाञ्छितं कुर्यात् PāraS. 15. 968.

अङ्गुलीयकप्रेषण (aṅgulīyaka-preṣaṇa) *n.* sending a ring अवनिपालस्तु संस्मृतवचनेन तस्याः पूर्ववृत्तमङ्गुलीयकप्रेषणवृत्तान्तमधिगतप्रीतिः 'प्रवेशय' इति तां सादरमवदत् TilMañ. 80. 18.

अङ्गुलीयकबुभुत्सा (aṅgulīyaka-bubhutsā) *f.* desire to find the ring तथाहि योऽङ्गुलीयकबुभुत्सया ससंतमसावपवरकदेशं हस्ताभ्यां सर्वतः परामृष्टवान् S'āstrDī. 85. 26 (*on* i. 1. 5)

अङ्गुलीयकभूषित (aṅgulīyaka-bhūṣita) *adj.* decked with a ring अङ्गुलीयकभूषिताः। ... समाजग्मुः प्रहर्षिताः (ब्रह्मवादिनः) SkandP. iii(2) 38. 2.

अङ्गुलीयकमयूख (aṅgulīyaka-mayūkha) *m.* radiance or lustre of the finger-ring अङ्गुलिविवरविनिःसृतमरकताङ्गुलीयकमयूखलेखः ... करः ... मुखमुत्ससर्प Kād. 191. 22.

अङ्गुलीयकमाहात्म्य (aṅgulīyaka-māhātmya) *n.* greatness (i. e. potency) of the ring अङ्गुलीयकमाहात्म्यान्नृपः स्वस्थानमाययौ PāṇḍaC. 1. 542.

अङ्गुलीयकरत्न (aṅgulīyaka-ratna) *n.* **i** jewel of a ring, excellent ring ददौ...मञ्जीरयुग्मं च स्वाहायाश्च हृतं च यत्। केयूरयुग्मं छायाया रोहिण्याश्चैव कुण्डलम्। अङ्गुलीयकरत्नानि रत्याश्च वरभूषणम् BrahmVaiP. ii. 16. 136; हरिम्...भूषयामास चेन्दिरा। अङ्गुलीयकरत्नानि सर्वास्वेवाङ्गुलीषु च SkandP. ii(1). 8. 12; ददौ तस्यै (देव्यै) महार्णवः। अङ्गुलीयकरत्नानि DevīBhāP. v. 9. 6; इत्युदीर्य ... अनेकमहाप्रभावमाणिक्यखचितमुद्रसं(म)ङ्गुलीयकरत्नमग्रतो दर्शयन् ... ज्वलनप्रभदेववृत्तान्तम् ... अकथयत् TilMañ. 98. 14; **ii** jewel set in a finger-ring पथिकदारकः ... नीलपीतपाटलैरुल्लसद्भिरङ्गुलीयकरत्नरागैरनुरागवृद्धये राजसूनोरपरमिव चित्रकर्मनर्मनिर्माणमम्बरे कुर्वाणः ...प्रणाममकरोत् TilMañ. 164. 18.

अङ्गुलीयकविनिमय (aṅgulīyaka-vinimaya) *m.* exchange of rings अङ्गुलीयकविनिमयं च कृत्वा कथंकथमपि निरगाम् DaśkuC. 63. 8.

अङ्गुलीयकशत (aṅgulīyaka-śata) *n.* hundreds (i. e. a large number) of finger-rings सोऽप्यङ्गुलीयकशतं तस्या दृष्ट्वा पराञ्चले BṛKathāMañ. 16. 611.

अङ्गुलीयकसंयुता (aṅgulīyaka-saṁyutā) *adj.* (*f.*) decked with a ring अङ्गुलीयकसंयुताम् ... लिखित्वा भुवनेश्वरीम् ... प्रपूजयेत् SkandP. iii(2). 18. 42.

अङ्गुलीयकस्पर्शन (aṅgulīyaka-sparśana) *n.* touching of the ring तां (व्रीडाम्) निगूढवदनाधोमुखविचिन्तनोर्वीलेखनवस्त्राङ्गुलीयकस्पर्शननखनिकृन्तनादिभिरनुभावैरभिनयेत् NāṭyaS'ā. 7. 87.

अङ्गुलीयकहस्त (aṅgulīyaka-hasta) *adj.* holding a ring in the hand ततः प्रविशति हनूमानङ्गुलीयकहस्तः Abhiṣe. 2. 1(17)=ĀścaCū. 6. 0(2)

अङ्गुलीयकाङ्क (aṅgulīyakāṅka) *adj.* having the seal of a signet-ring राज्ञस्ताभ्यां प्रहितमङ्गुलीयकाङ्कम् ... निवेदयेयुः KāmSū. 252. 12 (4. 2); वासकपाल्यः ... अङ्गुलीयकाङ्कमिति मुद्रितम् (निवेदयेयुः) JayMa. 252. 17 (*on* 4. 2)

अङ्गुलीयकादि (aṅgulīyakādi) *adj.* finger-ring and other (ornaments) अलंकारोऽङ्गुलीयकादिः ManuBh. ii. 305. 1 (*on* 9. 219); हिरण्यं कङ्कणद्वारेणाभिनीयतेऽङ्गुलीयकादीनां तु मोचने AbhinBhā. ii. 54. 11 (*on* 9. 119); क्रयविक्रयादिव्यवस्थानिर्वाहाय यदङ्गुलीयकादि परहस्ते कृतम् Mitā. 176. 6 (*on* 2. 61); अङ्गुलीयकादि शुल्कं वरेण दत्तम् Mitā. 253. 15 (*on* 2. 146); अङ्गुलीयकादीनि भूषणानि...अर्पयेत् CaturCin. iii(1). 1249. 12; साक्षाद्रजतजनितव्यवहारेण रजतजातीयमङ्गुलीयकादि जायमानमुपलब्धम् NyāyKu. 51. 1; 51. 4; न शुक्तिरङ्गुलीयकादिकार्यकरी भवतीत्यर्थः S'rutaPra. ii. 297. 30 (*on* ii. 2. 18)

अङ्गुलीयकाद्य (aṅgulīyakādya) *adj.* beginning with a ring क्रीडामात्रं किमित्यादौ पत्रपूगादिकः पणः। ततोऽङ्गुलीयकाद्योऽभूत् द्यूते वृद्धिमुपेयुषि PāṇḍaC. 6. 904; वलयाङ्गुलीयकाद्यानुज्ज्वलयन्तं स्वलंकारान् (हरिं सरत) PraboSu. 187.

अङ्गुलीयकान्वेषण (aṅgulīyakānveṣaṇa) *n.* search for the ring अङ्गुलीयकान्वेषणाय तस्मिन्नेव लतावलय आगमिष्यति GopāKeCan. 120. 36.

अङ्गुलीयकाभरण (aṅgulīyakābharaṇa) *n.* finger-ring as an ornament अङ्गुलीयकाभरणम्। ...तव करकमले चिरं लगतु NalaCam. 6. 39.

अङ्गुलीयकार्हद्रव्य (aṅgulīyakārha-dravya) *n.* material or substance proper for a ring अस्ति मे तत् अङ्गुलीयकार्हद्रव्यमिति NyāyPari. 356. 4.

अङ्गुलीयता (aṅgulīya-tā) *f.* the state of being a finger-ring न हि देवदत्तस्याङ्गुलीयतया परिणतः कनकांशो यज्ञदत्तं प्रति न तथा परिणमतीति S'ruta-Pra. ii. 607. 15 (*on* iv. 2. 15)

अङ्गुलीयन्त्रण (aṅgulī-yantraṇa) *n.* (the act of) controlling with fingers महासुराः ... विघूर्णयन्तो मतङ्गजानङ्गुलीयन्त्रणेन NīlaVi. 21. 10.

अङ्गुलीयपवित्र (aṅgulīya-pavitra) *n.* a special type of finger-ring दद्याद्विग्भ्यो हेमभूषणम्। कुण्डलानि च हैमानि ... अङ्गुलीयपवित्राणि MatsyaP. 274. 55.

अङ्गुलीयपवित्रक (aṅgulīyapavitra-ka) *n.* a special type of finger-ring यजमानोऽभिपूजयेत्। ... ऋत्विजस्तान् ... हेमसूत्रैः सकटकैरङ्गुलीयपवित्रकैः MatsyaP. 59. 14.

अङ्गुलीयप्रतिमा (aṅgulīya-pratimā) *f.* idol set in the ring अप्यङ्गुलीयप्रतिमां जपेच्च ViṣṇuDhaP. ii. 180. 22.

अङ्गुलीयप्रभा (aṅgulīya-prabhā) *f.* lustre of the finger-ring खचितनखमयूखैरङ्गुलीयप्रभाभिः ... पाणिभिः सुन्दरीणाम्। सुचिरमनभिमृष्टान् धारयत्येष केशान् PādaTā. 48. 6.

अङ्गुलीयप्रभृति (aṅgulīya-prabhṛti) *adj.* ring and other ornaments प्रपूजयेत्। अङ्गुलीयप्रभृतिभिर्मूर्तिपान् वलयादिभिः AgniP. 56. 6.

अङ्गुलीयमान (aṅgulīya-māna) *n.* measure of an *aṅguli* (breadth of a finger) अङ्गुलः अङ्गुलीयमानम् Liṅgānu.(He.) 132. 5.

अङ्गुलीयवत् (aṅgulīya-va(n)t) *adj.* having a ring उपरि भ्राजमानं च... । पद्मरागाश्मकुम्भेन माणिक्येनाङ्गुलीयवत् (...तच्चैत्यम् ... व्यधीयत) TriṢa-S'aPuC. i. 6. 619.

अङ्गुलीयवत् (aṅgulīya-vat) *adv.* like a ring अङ्गुलीयवत् ... क्वापि विभान्ति वीच्यः DvyāśraKā. 16. 66.

अङ्गुलीयशत (aṅgulīya-śata) *n.* hundred (i. e. large number of) rings त्वादृशानां शतैनाहं संगता किं भयं तव। न चेत्प्रत्येषि पश्यैतदङ्गुलीयशतं मम KathāSaSāg. x. 7. 30

अङ्गुलीयादि (aṅgulīyādi) *adj.* ring etc. यथा सुवर्णतत्त्वं कटकाङ्गुलीयादिविशेषोपसंहारेण निरूप्यमाणं तत्सामान्यमिति BrahmSi. 37. 23; एकसुवर्णपिण्डादल्पपरिमाणादङ्गुलीयाद्यनेककार्यारम्भदर्शनात् NītiMā. 43. 8; अलङ्कारोऽङ्गुलीयादि ManvaVi. 1227. 27 (*on* 9. 219); ManvaMu. 391. 29 (*on* 9. 150)

अङ्गुलीयाद्य (aṅgulīyādya) *adj.* ring etc. (आचार्यः) भूषितश्चाङ्गुलीयाद्यैः क्षालिताङ्घ्रिकरद्वयः ĪśānS'iPa. ii. 50. 117.

अङ्गुलीयार्पण (aṅgulīyārpaṇa) *n.* handing over the ring ततो भावनिका नाम राजपुत्र्याः प्रिया सखी। अङ्गुलीयार्पणव्याजात्तस्यान्तिकमुपाययौ KathāSaSāg. ii. 2. 102.

अङ्गुलीयुगल (aṅgulī-yugala) *n.* a pair of fingers उदरममें पीडयत्यस्य निबिडमङ्गुलीयुगलेन TilaMañ. 139. 23; अङ्गुलीयुगलं नभसि प्रसार्य निरूप्यतां किमेकं क्षेत्रं किमनेकम् TattvPradi.(A.) 198. 9 (*on* 2. 48)

अङ्गुलीयोग (aṅgulī-yoga) *m.* indication by a finger तत्तद्वाच्येषु शब्देर्हितविदभिहितैरङ्गुलीयोगपूर्वम् TattvMu. 4. 74.

अङ्गुलीयोपलक्षित (aṅgulīyopalakṣita) *adj.* marked by the ring इतोऽप्याप्य करं पत्युरङ्गुलीयोपलक्षितम् PāṇḍaC. 13. 1096.

अङ्गुलीयोपशोभित (aṅgulīyopaśobhita) *adj.* adorned with a toe-ring अङ्गुलीयोपशोभितपादमध्याङ्गुलिकम् ...रामं कुमारं राजा दशरथो दृष्ट्वा PadmP. iv. 112. 12(57)

अङ्गुलीरत (aṅgulī-rata) *n.* a mode of coitus तृप्तिमेति यदि नैवमप्यसावाचरेद् गदितमङ्गुलीरतम् RatiRaha. 10. 50.

अङ्गुलीरत्न (aṅgulī-ratna) *n.* excellent finger-ring इत्यङ्किताङ्गुलीरत्नरत्नकम्बलसंवृता (सुता)। निर्विण्णया महादेव्या निक्षिप्ता यमुना(?ना)ह्रदे BṛKathāK. 56. 136; नामाङ्किताङ्गुलीरत्नं रत्नकम्बलकोऽप्ययम् BṛKathāK. 56. 149.

अङ्गुलीरत्नाङ्गुलीयका (aṅgulīratnāṅgulīya-kā) *adj.* (*f.*) having jewel-rings on toes (सावित्रीं दशतालेन कारयेत्) पादनूपुरसंयुक्ताङ्गुलीरत्नाङ्गुलीयक(का)म् MānaSā. 54. 29.

अङ्गुलीरन्ध्रभाग (aṅgulī-randhrabhāga) *m.* interstice between the toes चूडारत्नांशुगर्भास्तव चरणयुगस्याङ्गुलीरन्ध्रभागाः MudrāRā. 3. 19.

अङ्गुलीरहित (aṅgulī-rahita) *adj.* without the fingers प्रबाहोस्तु

परीणाहो भवति द्वादशाङ्गुलः । … अङ्गुलीरहितः प्राज्ञो(? ज्ञैः) सप्ताङ्गुल उदाहृतः SamarāSū. 76.46.

अङ्गुलीरूप (aṅgulī-rūpa) *n.* shape of the fingers and toes शिरो मासद्वयेन स्यात्पाणिपादं त्रिमासकैः । कटयुदराङ्गुलीरूपं तुर्ये मास्यभिजायते ĀdiP. 7.39.

अङ्गुलीलक्षण (aṅgulī-lakṣaṇa) *n.* characteristics (indicated) by fingers अथाङ्गुलीलक्षणं भविष्ये - विरलाङ्गुल्यो ये तु तान् दरिद्रान् प्रचक्षते VīraMi. (Lakṣaṇa) 78.19.

अङ्गुलीलग्न (aṅgulī-lagna) *adj.* 1 (something) sticking to the fingers अपश्यं च मांसलामोदतर्पितप्राणमङ्गुलीलग्नमार्द्रमेव चन्दनपङ्कम् TilaMañ. 292.18; 2 (someone) clinging to the finger राज्ञस्तावङ्गुलीलग्नावुभयोरपि पार्श्वयोः । विचरन्तौ विरेजाते मेरोरिव दिवाकरौ TriṣaS'aPuC. ii. 3.18.

अङ्गुलीलिखित (aṅgulī-likhita) *adj.* [*f.* -ā] A scratched with toes (विश्रान्तः) कैश्चिदङ्गुलीलिखितायाः क्षितेर्विकीर्यमाणकरनखकिरणकदम्बव्याजेन सेवाचामराणीवार्पयद्भिः … शत्रुमहासामन्तैः समन्तादासेव्यमानम् … राजद्वारमगात् HarṣaC. 96.9; B scratched with the tip of the trunk (वारणेन्द्रम्) आरोहाधिरूढपरिभवेन लज्जमानमिवाङ्गुलीलिखितमहीतलम् … दर्पशातमपश्यत् HarṣaC. 106.6 (comm. करिकराग्रावयवः)

अङ्गुलीवक्रता (aṅgulī-vakratā) *f.* crookedness of fingers (वातरक्तम्) अङ्गुलीवक्रतास्फोटदाहमर्मग्रहार्बुदाः । एतैरुपद्रवैर्वर्ज्यम् … साध्यं स्यात् RugVi. 23.17 = BhāvPra.(Bhā.) 8(28 (? 29)).16.

अङ्गुलीवर्धित (aṅgulī-vardhita) *adj.* who has been fed with fingers महर्षिणयामिरुयो मेदः स्वाङ्गुलीं भगवदुद्देशेन कृन्तवान् - किलाहमस्य भगवतोऽङ्गुलीवर्धितः सेवक इति । भगवद्विलेपनचन्दनलगनाच्च तस्याङ्गुलिः पुनर्नवीबभूव TīrthaKa. 58.19.

अङ्गुलीवलय (aṅgulī-valaya) *n.* ring यत्तु नागफणाकारं वा(ब)हुरत्नविभूषितम् । अङ्गुलीवलये(यं) वज्रैर्वेष्टिते(तं) शक्तिमुद्रिका Mānaso. iii. 8.1089.

अङ्गुलीवादन (aṅgulī-vādana) *n.* 1 playing (on the flute) with the fingers (स्वराणां च श्रुतिकृतं चतुर्द्विस्त्रिवं(स्व)लक्षणम्) अङ्गुलीवादनकृतं तच्च मे सन्निबोधत NāṭyaSā. 30.4; 2 snapping of fingers (निद्रालुठक्कुरः) जृम्भारम्भसमुद्घूर्णवदनाम्बुजसौरभः । अङ्गुलीवादनव्यग्रो जननिष्कृतसम्भ्रमः Nāṭa. 18.12.

अङ्गुलीविंशतिक्रिया (aṅgulī-viṁśatikriyā) *f.* twenty actions of (twenty) fingers and toes (together) अङ्गुलीविंशतिक्रियायां चिकीर्षा TattvCin. i. 782.14.

अङ्गुलीविक्षेपम् (aṅgulī-vikṣepam) *adv.* moving the fingers तदुपश्रुत्य सौदासः साधु साध्विति स्वशिरः प्रकम्प्याङ्गुलीविक्षेपं बोधिसत्त्वमुवाच JātaMā. 220.20 (31.71(1))

अङ्गुलीविचलन (aṅgulī-vicalana) *n.* movement of fingers तत्राङ्गुलीविचलनभ्रूशिरोवक्रतादयः । अनिरूपितकारित्वमुन्मादः परिकीर्तितः SāhiSā. 5.34.

अङ्गुलीविभ्रमा (aṅgulī-vibhramā) *adj.* (*f.*) with movements like those of fingers या … प्रतिभवनमुच्छ्रितानामनङ्गध्वजानामङ्गुलीविभ्रमाभिरालोहितांशुकवैजयन्तीभिः … अलकापुरीमिव तर्जयन्ती मधुसमये संलक्ष्यते TilaMañ. 12.1.

अङ्गुलीविवर (aṅgulī-vivara) *n.* space between fingers तेन … राघवः … । अङ्गुलीविवरचारिणं शरं कुर्वता निजगदे RaghuVa. 11.70.

अङ्गुलीविसर्जन (aṅgulī-visarjana) *n.* releasing or unfolding the fingers (of the fist) शतपथे तु दीक्षितस्याङ्गुलीविसर्जनात् पूर्वमभोज्यान्नत्वम् … उक्तम् CaturCin. iii(1). 772.3.

अङ्गुलीविस्तार (aṅgulī-vistāra) *adj.* one *aṅgulī* broad नासापुटावङ्गुलीविस्तारौ द्विगुणद्विगुणायामौ ViṣṇuDhaP. iii. 36.1.

अङ्गुलीवेणुदण्डिका (aṅgulī-veṇudaṇḍikā) *f.* finger in the form of a bamboo-stick उर्वीपतिः … अङ्गुलीवेणुदण्डिकाभिः परिगृहीतैः कुटिलतीक्ष्णायताग्रकोटिभिः कररुहकुद्दालैः … कृतोद्यमम् … वेतालमद्राक्षीत् TilaMañ. 47.21.

अङ्गुलीवेत्रवल्लीक (aṅgulīvetravallī-ka) *adj.* having fingers in the form of cane-creepers अङ्गुलीवेत्रवल्लीके पाटलाधरविद्रुमे । … समुद्रसदृशे तस्मिन् कला नद्य इवाविशन् PārśvC. 4.17.

अङ्गुलीवेल्लन (aṅgulī-vellana) *n.* bending or closing the fingers पुष्यत्कौतुकपद्मसंभवकरद्वन्द्वाङ्गुलीवेल्लनद्राङ्निष्पीडितचन्द्रमण्डलगलत्पीयूषधारासखैः । वाग्गुम्भैः (? °म्फैः) … कवयत्यानन्दरायाध्वरी Jīvān. 13.5 (comm. वेल्लनेन दृढाकुञ्चनेन)

अङ्गुलीवेष्ट (aṅgulī-veṣṭa) *m.* cover for fingers, finger-guard आबबन्ध महातेजाः कुम्भकर्णस्य रावणः । अङ्गदानङ्गुलीवेष्टान् Rāmā. vi. 53.20.

अङ्गुलीवेष्टक (aṅgulī-veṣṭaka) *n.* finger-ring अङ्गुलीवेष्टकं वज्रैर्वेष्टितं वज्रवेष्टकम् Mānaso. iii. 8.1086; *m.* a disease of fingers (चिप्पम्) काश्मर्याः सप्तभिः पत्रैः कोमलैः परिवेष्टितः । अङ्गुलीवेष्टकः पुंसां ध्रुवमाशु प्रशाम्यति BhāvPra. (Bhā.) 8.60(? 61).76.

अङ्गुलीव्यपदेश (aṅgulī-vyapadeśa) *m.* indication by fingers दिशः सामानाधिकरण्यं त्वङ्गुलीव्यपदेशस्य न तदधिकरणतासाधनम् NyāyVārPari. 743.8; इदमा च बुद्धिसिद्धत्वेन तदेवाङ्गुलीव्यपदेशयोग्यमिव दर्शयति DharmoPra. 8.20.

अङ्गुलीशत (aṅgulī-śata) *n.* a hundred fingers तेनाङ्गुलीशतनिघृष्टकुबेरशैलकण्ठोक्तदोःकुलिशकन्दलविक्रमेण । … दशकन्धरेण कर्मेदृशं कथमनार्यमधिक्रियेत AnarghaRā. 3.46.

अङ्गुलीशरीरान्तराल (aṅgulīśarīrāntarāla) *n.* [Loc.] in between the fingers and the body अङ्गुलीशरीरान्तराले च हस्ताद्युपलब्धेः Kiraṇā. 247.23.

अङ्गुलीशस्त्र (aṅgulī-śastra) *n.* a surgical instrument (put on the middle finger and the thumb) ततः क्रियमाणस्य मण्डलाग्रेणाङ्गुलीशस्त्रेण वा शिरो विदार्य SuśruS. iv. 15.12.

अङ्गुलीशस्त्रक (aṅgulī-śastraka) *n.* a kind of surgical instrument (placed on the forefinger) अङ्गुलीशस्त्रकं मुद्रिकानिर्गतमुखं वृद्धिपत्रमंडलाग्रान्तर्धारान्यतमतुल्याधाँगुलायतधारं प्रदेशिनीप्रथमपर्वप्रमाणार्पणवृत्तमुद्रिकं दृढसूत्रप्रतिबद्धं कंठरोगेषु प्रयुज्यते AṣṭāSaṁ. i. 171.11 (1.34); AṣṭāHṛ. i. 26.13.

अङ्गुलीसंकोच (aṅgulī-saṅkoca) *m.* bending or contraction of the fingers हस्तेनापि अङ्गुलीसंकोचेन द्रवावदानम् MīmāKau. i. 299.15 (*on* i. 4.30)

अङ्गुलीसंगताङ्गुष्ठ (aṅgulīsaṅgatāṅguṣṭha) *m.* thumb joined with the (other) fingers (सदा कार्यम्) साङ्गुष्ठेन अङ्गुलीसंगताङ्गुष्ठेन CaturCin. ii(1). 38.13.

अङ्गुलीसंज्ञा (aṅgulī-sañjñā) *f.* sign made by the finger चणिप्रसूः । अङ्गुलीसंज्ञया तस्य हुंकुर्वन्वार्यदर्शयत् PariPar. 8.266.

अङ्गुलीसदृशी (aṅgulī-sadṛśī) *adj.* (*f.*) resembling the fingers अङ्गुलीसदृशीभिर्मरीचिभिः केशसंचयसदृशस्य तिमिरस्य ग्रहणात्स्वमात्रधर्मादेव शशिनश्चुम्बनमुत्प्रेक्षितम् CitraMī. 76.23.

अङ्गुलीसंधि (aṅgulī-sandhi) *m.* finger-joint परुः स्यादङ्गुलीसन्धिः RājNi. 397.20.

अङ्गुलीसंधिरेखा (aṅgulīsandhi-rekhā) *f.* line of the fingers joined together यस्मादत्र त्रिभुवनवशीकारमुद्रानुकारास्तिस्रो भान्ति त्रिवलिकपटादङ्गुलीसन्धिरेखाः PrasaRā. 2.17.

अङ्गुलीसंभूत (aṅgulī-sambhūta) *adj.* produced on the finger [PW. Apte]; *m.* finger-nail [PW. pw. MW. Apte]

अङ्गुलीसहिताङ्गुष्ठ (aṅgulīsahitāṅguṣṭha) *m.* thumb with the fingers साङ्गुष्ठेन अङ्गुलीसहिताङ्गुष्ठेन VīraMi. (Paribhāṣā.) 93.11.

अङ्गुलीसारणाभ्यास (aṅgulīsāraṇābhyāsa) *m.* practice of moving the fingers (on the flute) (वंशः … वांशिकगुणाः) अङ्गुलीसारणाभ्यासः सुस्थानत्वं सुरागता SaṁgīRa. iii. 359.1 (6.663)

अङ्गुलीसूत्रनिर्देशम् (aṅgulī-sūtranirdeśam) *adv.* giving order by means of the finger अङ्गुलीसूत्रनिर्देशं स्थापिते भूपतौ ततः RājTa.(Prā.) 152.

अङ्गुलीस्थ (aṅgulī-stha) *adj.* being on the fingers ततः करशरीरेषु मन्त्रन्यासं समाचरेत् । अङ्गुष्ठादिकनिष्ठान्तमङ्गुलीस्थेषु पर्वसु LakṣmīT. 54.26.

अङ्गुलीस्पर्श (aṅgulī-sparśa) *m.* touch of the fingers अङ्गुलीस्पर्शेन … उत्कण्टकितं ददन्त्या वपुः KathāK. 166.2.

अङ्गुलीस्फोटन (aṅgulī-sphoṭana) *n.* snapping or cracking of the fingers जानुं प्रदक्षिणीकृत्य न द्रुतं न विलम्बितम् । अङ्गुलीस्फोटनं कुर्यात्सा मात्रेति प्रकीर्तिता S'ivaP. vii(B). 37.31 (594B.16)

अङ्गुलीस्फोटशीला (aṅgulīsphoṭa-śīlā) *adj.* (*f.*) having the habit of cracking the fingers अङ्गुलीस्फोटशीलाया जातः पुत्रो न जीवति KāśyaS. 303A.34.

अङ्गुलीस्वेद (aṅgulī-sveda) *m.* sweat on the fingers वयस्य अङ्गुलीस्वेदेन … दूष्येरन्नक्षराणि Vikramo. 2.13 (2)

अङ्गुलैकविंशति (aṅgulaikaviṁśati) *f.* (measure of) 21 *aṅgulas* (पञ्चवक्त्रवंशः) सद्वात्रिंशांशपादोनद्वियवाधिकया मितः । दण्डोऽङ्गुलैकविंशत्या पञ्चवक्त्रस्य कीर्तितः SaṁgīRa. iii. 346.10 (6.572)

अङ्गुलोच्चा (aṅguloccā) *adj.* (*f.*) one *aṅgula* high योनिः…। विस्तारतः स्यात्क्रमशोऽङ्गुलोच्चा द्राङ् निर्गताग्रापि च रत्निकुण्डे ĪśānS'iPa. i. 6.21; ii. 8.18.

अङ्गुलोच्छ्रयसंयुक्त (aṅgulocchraya-saṁyukta) *adj.* having the height of an *aṅgula* अङ्गुलोच्छ्रयसंयुक्तं वप्रद्वयमथोपरि MatsyaP. 93.96.

अङ्गुलोच्छ्राया (aṅgulocchrayā) *adj.* (*f.*) one *aṅgula* high गर्तस्य परितः कुर्यात् पालिकामङ्गुलोच्छ्रयाम् RasRaSa. 9.54.

अङ्गुलोच्छ्रित (aṅgulocchrita) *adj.* [*f.* -ā] elevated or raised by one *aṅgula* योनिः स्यात् … पार्श्वतश्चाङ्गुलोच्छ्रिता BṛParāSm. 11.277; चलकेतुः शिखया … अङ्गुलोच्छ्रितया । गच्छेद्यथा यथोदक् तथा तथा दैर्घ्यमायाति BṛSaṁ.

11. 33; (अथ नाभियन्त्रम्) गर्तस्य परितः कुडवं प्रकुर्यादङ्गुलोच्छ्रितम् RasRaSa. 9. 60.

अङ्गुलोत्सेध (aṅgulotsedha) *adj.* [*f.* -ā] **A** having the height of one *aṅgula*, elevated by one *aṅgula* प्रदेशिन्यङ्गुलोत्सेधा हीना(:) शेषा यथाक्रमम् SamarāSū. 76. 35; (लक्ष्मी किंनरी) अङ्गुलात् । अधस्तादङ्गुलोत्सेधं मेढकं बाणपुङ्खवत् । कृत्वा ··· शङ्कुं विवेशयेत् SaṁgiRa. iii. 286. 11 (6. 269); S'aktiSaṁT. i. 3. 20; स्थण्डिलं चतुरस्रमङ्गुलोत्सेधं चतुरङ्गुलोत्सेधं वा NityoNi. 131. 28; **B** having thickness of one *aṅgula*, one *aṅgula* in thickness बिलिम्पेदभितः कूपीमङ्गुलोत्सेधया मृदा RasRaSa. 22. 7.

अङ्गुलोत्सेधसंयुक्त (aṅgulotsedha-saṁyukta) *adj.* having the height of one *aṅgula* अङ्गुलोत्सेधसंयुक्तं चतुरस्रम् (स्थण्डिलम्) S'āraTi. 3. 91.

अङ्गुलोन (aṅgulona) *adj.* [*f.* -ā] less by one *aṅgula* ज्येष्ठाङ्गुलानि बहुलो दशषट्सुतानि मध्यस्तु पञ्चदशकान्यसकोऽङ्गुलोनः YogYā. 10. 21; कनिष्ठिकानामिकातोऽङ्गुलोना च प्रकीर्तिता S'ukraNī. 4 (4). 103.

अङ्गुलोनद्विहस्तक (aṅgulonadvihasta-ka) *adj.* with two *hastas* less by one *aṅgula* कनिष्ठमुत्तरं तारमङ्गुलोनद्विहस्तकम् VāstuVi. 7. 25.

अङ्गुलोन्नता (aṅgulonnatā) *adj.* (*f.*) which is one *aṅgula* high रेखाङ्गुलोन्नता पृथ्वी प्राक् MṛgendraT. ii. 8. 41.

अङ्गुलोन्मितम् (aṅgulonmitam) *adv.* as thick as one *aṅgula* तत्कल्केन बहिर्गोलं लेपयेदङ्गुलोन्मितम् S'ārṅgaS. ii. 11. 31.

अङ्गुल्फम् (aṅgulpham) *adv.* upto the ankle अङ्गुल्फं (? आगुल्फं) तच्चतुर्भागं पादोच्छ्रायः प्रकीर्तितः ViṣṇuDhaP. iii. 35. 12.

अङ्गुल्य (aṅgulya) *n.* finger वनिष्ठुर्हृदयं वृक्कौ चाङ्गुल्यानि दक्षिणो बाहुराग्नीध्रस्य GopBr. i. 3. 18; अथ चतुर्थे मासेऽङ्गुल्यजठरकटिप्रदेशो भवति GarbhU. 3; उत्थाने तु नवाङ्गुल्यमेतत्स्वारस्य लक्षणम् YājñaS'i. 52; 57; *adj.* pertaining to the finger तीर्थम् । अङ्गुल्यमृषीणाम् VāsiDS. 3. 65.

अङ्गुल्यग्र (aṅguly-agrá) *n.* **i** finger-tip, tip of the finger प्राणो हापानो भूत्वाङ्गुल्यग्रेभ्य इति संचरति S'atBr. VIII. i. 3. 8; VIII. i. 3. 9; अशान्ति वेहत्यङ्गुल्यग्राण्यवकृष्य, जातवेदो रमया पशून्मयीति प्रतिसन्दध्यात् ĀśvaS'S. i. 2. 1; ĀgniveGS. ii. 6. 1 (93. 7); अङ्गुल्यग्रं दैवम् (तीर्थम्) BaudhDS. i. 5. 13; ViṣṇuSm. 62. 3; अङ्गुल्यग्रेषु मानुषम् (तीर्थम्) VāsiDS. 3. 66; धनुषा बलिना तदा । ··· अङ्गुल्यग्रे स ताडितः MahāBhā. i. 1833*(14); एवमुक्त्वा नरश्रेष्ठ महादेवेन धीमता । अङ्गुल्यग्रेण राजेन्द्र स्वाङ्गुष्ठस्ताडितोऽनघ MahāBhā. iii. 81. 106; ix. 37. 41; xi. 15. 6; कः कृष्णसर्पमासीनमाशीविषमनागसम् । तुदत्यभिसमापन्नमङ्गुल्यग्रेण लीलया Rāmā. iii. 326*(4); vi. 12. 10; अंसौ च ह्यङ्गुल्यग्रैश्च संस्पृशेत् BṛParāSm. 2. 34; MārkP. 34. 106; अङ्गुल्यग्रे हस्तियूथमस्ति Bṛha. 24. 6 (*on* i. 1. 2); 24. 12 (*on* i. 1. 2); Nāgā. 1. 12 (5); VibhraVi. 136; अङ्गुल्यग्रे स्मृतं दैवम् (तीर्थम्) KūrmaP. 530. 7 (2. 13); अङ्गुल्यग्रैस्तथा स्कन्धौ साम्बु सर्वत्र संस्पृशेत् SkandP. iii (2). 5. 54 = iv. 35. 73; v (2). 2. 21; vii (1). 270. 14; अङ्गुल्यग्रे भवेद्दैवम् (तीर्थम्) ViṣṇuDhaP. ii. 88. 9; VāmaP. 38. 15; BṛNāraP. 25. 22; अङ्गुल्यग्रं तु दैविकम् ··· तीर्थम् PāraS. 2. 90; VasiSm. 3. 59; अङ्गुल्यग्रे करिशतम् KātanVṛ. *on* ii. 4. 11; प्रवर्तितव्यमेव । ब्रह्मजिज्ञासायाम् ··· स्पृशतेव ··· फलमङ्गुल्यग्रेणाग्रपादस्येन PañcPā. 64. 10 (*on* i. 1. 1); NyāyMañ. i. 225. 21; अङ्गुल्यग्रेण वा दन्तान् घर्षयेत् स्यात् स विस्वरः Gītālaṅ. 2. 14; अङ्गुल्यग्रेऽस्ति करिणां यूथम् PrakaPañ. 30. 4; Kāśi. i. 66. 9 (*on* 2. 21); ĀgaPrā. 33. 8; प्राप्तिः = अङ्गुल्यग्रेण स्पृशति चन्द्रमसम् SāṁkhyaTaKau. 344. 4 (*on* 23); अङ्गुल्यग्राभ्यां मृग्यमानस्यादर्शनम् । सूक्ष्मतयाप्युपपद्यते TātpaṬ.(Vā.) 392. 3 (*on* ii. 1. 33); 400. 11 (*on* ii. 1. 36); अङ्गुल्यग्रेण वै धीमांस्तर्पयेद्देवतर्पणम् LiṅgaP. i. 26. 13; BrahmP. 221. 97; अङ्गुल्यग्रे तु दैवतम् (तीर्थम्) BhaviP. 12B. 12 (i. 3. 64); अङ्गुल्यग्रेण राजेन्द्र स्वाङ्गुष्ठस्ताडितोऽनघ PadmP. i. 27. 14; i. 52. 18; ii. 103. 79; v. 18. 142; गरिमा गुरुत्वप्राप्तिः (? गुरुत्वं प्राप्तिः) अङ्गुल्यग्रेण चन्द्रादिस्पर्शनशक्तिः RājMār. 60. 5; अङ्गुल्यग्राणां हस्तद्वयगतानां स्वस्तिकाकारेण यद्योजनं तेनोपलक्षितेन परिमण्डलम् ··· कौतुकविवाहयोगेऽभिनेयः AbhinBhā. ii. 37. 16 (*on* 9. 49); NyāyRa. 288. 8 (*on* 5(3). 64); RāmāMañ. 231. 12; अङ्गुल्यग्रे दैवमङ्गुष्ठमूले ब्राह्मं तीर्थं पर्वसन्धिष्वथार्षम् ĪśānS'iPa. i. 9. 47 = ii. 3. 43; S'aṅkhaSm. 10. 2; (चित्रगतशरीरस्य) अङ्गुल्यग्रे यवाग्रं स्यात् Mānaso. iii. 1. 369; प्राप्तिशक्तिरभूतेषां भूस्थानां स्पर्शनं यथा । अङ्गुल्यग्रेण मेर्वग्रग्रहादेर्वृक्षपत्रवत् TriṣaS'aPuC. i. 1. 856; iv. 1. 604; दैवं तीर्थमङ्गुल्यग्रम् SmṛtiCan. ii. 613. 8; ii. 359. 14; अङ्गुल्यग्रैः पीडयित्वाङ्गुष्ठेन परिघट्टनात् । वामेन पीडनाद्यत्र दण्डहस्तोऽभिजायते SaṁgiRa. iii. 410. 12 (6. 877); VedāntKa. 168. 9 (*on* i. 3. 26); पाणितले निषेधादङ्गुल्यग्रेण ग्रासो ग्राह्यः CaturCin. iii(1). 1021. 21; KṛṣṇaKa. 2. 5; न हि 'अङ्गुल्यग्रे हस्तियूथशतमास्ते' इत्यादिशब्दैः कश्चिदर्थः प्रमीयते VivaPraSaṁ. 295. 12; NyāySu.(Ja.) 55A. 9 (*on* i. 1. 1); पुत्रः शाहावदीनस्य सोऽयमित्यन्यमण्डले । अङ्गुल्यग्रेण निर्देशः प्राकृतस्येव मास्तु ते RājTa.(Jo.) 569; SiṁhāDvā. 49. 1; अङ्गुल्यग्रे करिणां यूथशतमास्ते TantrRaha. 36. 14; Nyāyāmṛ. 34A. 7; जठरानलयोर्न्यस्येन्मा(? न्मा)तृकार्णान् यथा क्रमात् । तद्यथा···ॐ अङ्गुल्यग्रे TantrSā.(K.) 76. 15; 54. 4; VīraMi.(Āhnika.) 86. 11; 348. 14; अङ्गुल्यग्रस्य दैवमानुषार्षतीर्थसंज्ञा: VīraMi.(Paribhāṣā.) 76. 25; PadyaVe. 370; ततोऽङ्गुल्यग्रेण वेश्यया रत्नमञ्जरीमन्दिरं दर्शितम् KathāK. 111. 1; तर्जनीरहितैः कुर्यादङ्गुल्यग्रैर्जपक्रियाम् TantrRā. 1. 65; **ii** tip of the toe आकुञ्चिताभ्यां पादाभ्यामङ्गुल्यग्रैः(:) स्पृशन् महीम् । बाकोटीं गतिमास्थाय सञ्चरेत्क्षुरिकाकरः Mānaso. iv. 1. 40.

अङ्गुल्यग्रगलित (aṅgulyagra-galita) *adj.* trickling or dripping down from finger-ends आचान्तोऽङ्गुल्यग्रगलिताम्बुपरिषिक्तनेत्रस्ताम्बूलादिकृतवदनवैशद्यः···वामपार्श्वेन संविशेत् AṣṭāSaṁ. i. 68. 2 (1. 10)

अङ्गुल्यग्रगृहीत (aṅgulyagra-gṛhīta) *adj.* taken on the tip of the fingers चूर्णम् ··· त्रिविधं प्रतिसारणम् । अङ्गुल्यग्रगृहीतं च यथास्वं मुखरोगिणम् S'ārṅgaS. iii. 10. 17.

अङ्गुल्यग्रचोद्य (aṅgulyagra-codya) *adj.* to be directed with the finger-tip अङ्गुल्यग्रचोद्यस्य कर्मत्वाधनभ्युपगमेन परिहृतत्वाच्च NyāySiA. 239. 5.

अङ्गुल्यग्रजलकण (aṅgulyagra-jalakaṇa) *m.* water-drops on the finger-tip अङ्गुल्यग्रजलकणैः शूद्रस्याचमनं स्मृतम् BṛDharmaP. ii. 4. 35.

अङ्गुल्यग्रतत (aṅgulyagra-tata) *adj.* which is dropped over the finger-tip अङ्गुल्यग्रततेऽह्यंशे द्वयंशव्यासा नखाः पृथक् ĪśānS'iPa. ii. 41. 78.

अङ्गुल्यग्रदर्शन (aṅgulyagra-darśana) *n.* observation of the finger-tip अङ्गुल्यग्रदर्शनेऽपि स्थूलोपलम्भप्रसङ्गः Kāśi. ii. 101. 1 (*on* 5(3). 20)

अङ्गुल्यग्रनख (aṅguly-agranakha) *m.* tip of the finger-nail अङ्गुल्यग्रनखेन बाष्पसलिलं विक्षिप्य विक्षिप्य किं तूष्णीं रोदिषि कोपने AmaS'. 5; SūktiMu. 56. 7; ब्रह्मणस्तु शिरश्छिन्नमङ्गुल्यग्रनखेन ह SkandP. iv. 31. 84.

अङ्गुल्यग्रनखांशु (aṅgulyagranakhāṁśu) *m.* beam of the tip of the finger-nail अङ्गुल्यग्रनखांशुभिः प्रविगलल्लावण्यपूर्णाम्बरा भाग्याद्भूपतिकन्यकानयनयोः सौभाग्यमालम्बते PadyaVe. 179.

अङ्गुल्यग्रनिघात (aṅgulyagra-nighāta) *m.* striking with the tip of the toe अङ्गुल्यग्रनिघातेन भूमेः सर्वत्र कम्पनम् । ··· वातैश्वर्यं स्मृतं बुधैः LiṅgaP. i. 9. 41.

अङ्गुल्यग्रनिपात (aṅgulyagra-nipāta) *m.* act of pressing (the earth) with the tip of the toe अङ्गुल्यग्रनिपातेन भूमेः सर्वत्र कम्पनम् । (गान्धर्वं वा(? स)न्ति सिद्धयः) SkandP. i(2). 55. 104; अङ्गुल्यग्रनिपातायैर्भूमेरपि च कम्पनम् ।···ऐश्वर्यं मारुतं कवयो विदुः S'ivaP. vii(2). 38. 28 (596B. 1)

अङ्गुल्यग्रनिरोध (aṅgulyagra-nirodha) *m.* covering (of the mouth of a waterpot) by the tips of the fingers अङ्गुल्यग्रनिरोधतस्तनुतरां धारामियं कुर्वती करकर्या न परं पयो निपुणिका दातुं प्रपापालिका S'ārṅgaPa. 3858 = Subhāṣi. 1711; SūktiMu. 60. 30.

अङ्गुल्यग्रनिर्देश (aṅgulyagra-nirdeśa) *m.* act of pointing out (an object) with the finger-tip अङ्गुल्यग्रनिर्देशाद्योऽप्यनुकूलिताः स्युः NyāySu.(Ja.) 55B. 3 (*on* i. 1. 1); रूप्यं प्रत्यप्यङ्गुल्यग्रनिर्देशाच्चेलाञ्चलबन्धनादिना शुक्तेरेवाधिष्ठानत्वेन तदवच्छिन्नचैतन्यस्यानधिष्ठानत्वाच्च Nyāyāmṛ. 425B. 12.

अङ्गुल्यग्रप्रकुञ्चन (aṅgulyagra-prakuñcana) *n.* bending of the finger-tip कटान्तयोस्तु कर्तव्यमङ्गुल्यग्रप्रकुञ्चनम् MāṇḍūS'i. 4. 11.

अङ्गुल्यग्रप्रणीत (aṅgulyagra-praṇīta) *adj.* taken with the tip of a finger अङ्गुल्यग्रप्रणीतं (भेषजम्) तु यथास्वं मुखरोगिणाम् SuśruS. iv. 40. 70 = SiddhYo. 79. 10.

अङ्गुल्यग्ररूपा (aṅgulyagra-rūpā) *adj.* (*f.*) (a sentence) beginning with (*lit.* having the form of) (the word) *aṅgulyagra* (i. e. a false statement) (अङ्गुल्यग्रे हस्तियूथशतमस्ति) तदन्यत्वे तदैक्ये वा तदङ्गुल्यग्ररूपया वाक्यगत्यात्र सत्यत्वम् S'ivDṛ. 2. 58.

अङ्गुल्यग्रलग्न (aṅgulyagra-lagna) *adj.* placed or put on the finger-tip दृश्यशिखरौ कनीयस्यङ्गुल्यग्रलग्नौ । संहताङ्गुष्ठः शंखः । अंःकारौ संहतौ स्पष्टाङ्गुलौ पद्मः ViṣṇuDhaP. iii. 32 (328A. 5)

अङ्गुल्यग्रवाक्य (aṅgulyagra-vākya) *n.* a sentence beginning with the word *aṅgulyagra* (i. e. a false statement) तत्र अङ्गुल्यग्रवाक्येऽपि शाब्दोऽस्त्येव समन्वयः NyāyMañ. i. 369. 1; अङ्गुल्यग्रवाक्यादौ मिथ्यार्थत्वमुक्तम् Loc. 198. 27 (*on* 3. 33)

अङ्गुल्यग्रविस्तार (aṅgulyagra-vistāra) *adj.* which has the breadth of the top of a finger मूलेऽङ्गुल्यग्रविस्तारमग्रे त्र्यंशेन चार्धतः AgniP. 53. 22.

अङ्गुल्यग्रस्थित (aṅgulyagra-sthita) *adj.* standing (vertically) on the tip of a finger अङ्गुल्यग्रस्थितो दण्ड इव स्थैर्यं मनः श्रयेत् PārśvC. 6. 722.

अङ्गुल्यग्रस्वस्तिक (aṅgulyagra-svastika) *n.* the posture or form of

svastika formed by the tips of the fingers of both the hands कौतुकविवाहयोग: प्रदक्षिणेनैव संप्रयोगं च। अङ्गुल्यग्रस्वस्तिकयोगात्परिमण्डलेनैव NāṭyaS'ā. 9. 49; संप्रयोग: संश्लेषमात्रस्तु अङ्गुल्यग्रस्वस्तिकयोगादेव केवलात् AbhinBhā. ii. 37. 19 (*on* 9. 49)

अङ्गुल्यग्रादिवाक्य (aṅgulyagrādi-vākya) *n.* sentence beginning with the word *aṅgulyagra* (i. e. a false statement) शब्देऽपि वक्तृदोषा: संक्रान्ता विपर्ययस्य कारणमिति चेन्न आप्तप्रयुक्तादप्यङ्गुल्यग्रादिवाक्यात् प्रत्ययोत्पत्त्यविशेषात् TātpaṬ.(U.) 60. 13 (*on* 2. 61); (अङ्गुल्यग्रे हस्तियूथशतमास्ते) असत्यपि पुरुषहृदयकालुष्ये यथा प्रयुज्यमानान्यङ्गुल्यग्रादिवाक्यानि विप्लवमावहन्ति NyāyMañ. i. 144. 31; अङ्गुल्यग्रादिवाक्येषु कथं तव समन्वय: NyāyMañ. i. 368. 11.

अङ्गुल्यग्राधिकरण (aṅgulyagrādhikaraṇa) *n.* support in the form of the finger-tip न ह्यङ्गुल्यग्राधिकरणादौ हस्तियूथशतावगतिरर्थान्तरं कल्पयति TātpaṬ.(U.) 387. 14 (*on* 5(8). 1)

अङ्गुल्यग्राधिकरणा (aṅgulyagrādhikaraṇā) *adj.* (*f.*) situated at the tip of a finger न ह्यङ्गुल्यग्राधिकरणा हस्तियूथशतानुगतिरर्थान्तरं कल्पयति YuktiSneha. 76. 20 (*on* i. 1. 2)

अङ्गुल्यग्रासङ्गिन् (aṅgulyagrāsaṅg-in) *adj.* clinging to the finger-tips सोऽयम् ···प्रत्यगच्छद्योगीशानम् ···अङ्गुल्यग्रासङ्गिरुद्राक्षमालाम् ···भ्रामयन्तम् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 16. 35.

अङ्गुल्यङ्गुष्ठश्लिष्ट (aṅgulyaṅguṣṭha-śliṣṭa) *adj.* (a posture) formed by the fingers clinging to the thumb चत्वारोऽङ्गुल्यङ्गुष्ठश्लिष्टत्वेन सन्त्यस्मिन्निति अच्प्रत्ययाकारान्तश्चतुरशब्द: AbhinBhā. ii. 48. 17 (*on* 9. 93)

अङ्गुल्यङ्गुष्ठात्मक (aṅgulyaṅguṣṭhātma-ka) *adj.* made up of the fingers and the thumb (held together) संदंशोऽत्राङ्गुल्यङ्गुष्ठात्मक: परवस्त्रादानहेतुर्विवक्षित: SmṛtiCan. iv. 738. 4.

अङ्गुल्यनुपपात (aṅguly-anupapāta) *m.* avoidance of hitting the fingers (in a feat in archery) अर्धचन्द्राकृती कृत्वा तर्जन्यङ्गुष्ठकौ तत:। तृणकाण्डं तयोरग्रे धारितं चतुरङ्गुलम्। अङ्गुल्यनुपपातेन तद्विध्यन् पृथिवीपति:। अर्धचन्द्राह्वयं चित्रं दर्शयेत् Mānaso. iv. 1. 167.

अङ्गुल्यन्त (aṅguly-anta) *adj.* **i** (a compound) having *aṅguli* as the last member अङ्गुल्यन्ताद्बहुव्रीहे: षच् स्यात दारुण्यर्थे PrakriKau. i. 601. 2; संख्याव्ययादेरङ्गुल्यन्तस्य तत्पुरुषस्य समासान्तोऽच् स्यात् SiddhāKau. 184A. 11; 197A. 10; **ii** reaching the end of the (mid-) finger चतुस्तालात्मकौ बाहू ह्यङ्गुल्यन्तावुदाहृतौ S'ukraNi. 4(4). 99.

अङ्गुल्यन्तर (aṅguly-antara) *n.* **i** space between two fingers अङ्गुल्यन्तरेषु द्वौ द्वौ कुरुते KātyS'S. ix. 4. 11; **ii** another or different finger दधार तं महादेव: कृत्वाङ्गुल्यन्तरान्तरे SkandP. v(1). 4. 8; चकारेणान्वाचयकृतमङ्गुल्यन्तरस्य अधोमुखादिरूपत्वमनुजानाति AbhinBhā. ii. 33. 13 (*on* 9. 31); अङ्गुलिकर्मणाङ्गुलेरङ्गुल्यन्तरादेव विभागो भवति NyāySu.(Ja.) 366A. 13 (*on* ii. 2. 6); Upask. 330. 13 (*on* vii. 2. 10)

अङ्गुल्यन्तरनि:सृता (aṅgulyantara-nissṛtā) *adj.* (*f.*) protruding from the space between (i. e. interlocked with) the fingers of the other hand अङ्गुल्यो यस्य हस्तस्य अङ्गुल्यन्तरनि:सृता:। स कर्कट इति ज्ञेय: कर्तव्यस्तु विजृम्भिते ViṣṇuDhaP. iii. 26. 56.

अङ्गुल्यन्तरपर्वन् (aṅgulyantara-parvan) *n.* joint of the other fingers न्यसेद्वर्णांस्तृतीयादीनङ्गुल्यन्तरपर्वसु AhirbuS. 20. 18.

अङ्गुल्यन्तरित (aṅguly-antarita) *adj.* separated by one *aṅguli* (finger-breadth) कुर्याद्रेखात्रयं भिषक् अङ्गुल्यन्तरितं सम्यक् SuśruS. iv. 18. 27.

अङ्गुल्यर्धतस् (aṅgulyardha-tas) *adv.* in the sense of half finger-breadth गण्डुषोऽपि च गण्डूषोऽप्यङ्गुल्यर्धत एव च DharK. 2667.

अङ्गुल्यर्धप्रमाण (aṅgulyardha-pramāṇa) *n.* measure of half an *aṅguli* अङ्गुल्यर्धप्रमाणेन ततो रुद्ध्वा च तन्मुखम् S'ārṅgaS. ii. 12. 46; RaseCin. 9. 16 (114. 18)

अङ्गुल्यर्धार्ध (aṅgulyardhārdha) *n.* one-fourth of an *aṅguli* (as a measure) सुरोत्तमा:। अङ्गुल्यर्धार्धमात्रं तु गङ्गातीरं समाश्रिता: BrahmP. 110. 146.

अङ्गुल्यवच्छेद (aṅguly-avaccheda) *m.* limitation by the measure of one *aṅguli* अत एवाल्पान्तरत्वेऽङ्गुल्यर्धाङ्गुल्यवच्छेदं विना न ह्रस्वदीर्घशब्द: NayaVi. 168. 3 (*on* i. 1. 5)

अङ्गुल्यवपीडित (aṅguly-avapīḍita) *adj.* pressed by a finger अङ्गुल्यवपीडितमुक्ते प्रत्युन्नमनम्। बस्ताविवोदकस्य पूयस्य संचरणम् AṣṭāSaṁ. i. 184. 22 (1. 38); अङ्गुल्यवपीडितेन चक्षुषा दृष्टान्तेन विरोधादित्यर्थ: TātpaṬ.(Vā.) 510. 18 (*on* iii. 1. 11)

अङ्गुल्यवष्टब्ध (aṅguly-avaṣṭabdha) *adj.* obstructed by a finger यथाङ्गुल्यवष्टब्धनयनाद्युपाधिवशादविद्यमान एव द्वितीयश्चन्द्रोऽधिगम्यते NyāySu. (Ja.) 378A. 3 (*on* ii. 2. 6); इतरथा हि चन्द्रैकत्वापरोक्ष्यानन्तरं अङ्गुल्यवष्टब्धचक्षुष: चन्द्रद्वित्वं न प्रतीयेत NyāyKu. 65. 22.

अङ्गुल्यवष्टम्भ (aṅguly-avaṣṭambha) *m.* obstruction with a finger न चायं दोषो बाधकात्प्रागङ्गुल्यवष्टम्भादिव निरूपयितुं शक्यते NyāyRaMā. 188. 18; द्विचन्द्रज्ञानादावप्यङ्गुल्यवष्टम्भतिमिरादिभिर्नायनतेजोगतिभेदेन ··· चन्द्रग्रहणद्वयहेतुर्भवति S'rīBh. 99. 19 (*on* i. 1. 1); न हि स्वप्ने द्विचन्द्रज्ञानहेतुभूतोऽङ्गुल्यवष्टम्भ: स्वकल्पने दोषनिरपेक्ष: S'rutaPra. iB. 19. 24 (*on* i. 1. 1); द्विचन्द्रादौ तु अङ्गुल्यवष्टम्भतिमिरादिदोषस्य चन्द्रैकत्वज्ञानविषयत्वात् S'atDū. 63. 13; नेत्रस्याङ्गुल्यवष्टम्भेन द्विचन्द्रभ्रमोत्पत्ते: VivaPraSaṁ. 45. 9; YatīndraDī. 13. 9.

अङ्गुल्यवष्टम्भादि (aṅguly-avaṣṭambhādi) *m.* obstruction or impediment etc. by the finger चन्द्रैकत्वे प्रत्यक्षेऽपि अङ्गुल्यवष्टम्भादिना भ्रान्त्यनुवृत्तिवत् S'atDū. 62. 21; प्रत्यक्षबलादेकश्चन्द्र इत्युक्ते अङ्गुल्यवष्टम्भादिसहकृतप्रत्यक्षेणानेक: किं न स्यात् NyāyPari. 238. 8; द्विचन्द्रज्ञानेऽप्यङ्गुल्यवष्टम्भादिदोषाद्द्विधा: प्रविभक्तो नायनरश्मिरेकस्मिंश्चन्द्रमसि द्वित्वं जनयति TantrRaha. 4. 3.

अङ्गुल्यसंख्येयविभागतस् (aṅgulyasaṁkhyeyavibhāga-tas) *adv.* to the extent of an innumerable part of an *aṅguli* अङ्गुल्यसंख्येयविभागतोऽन्ते प्रहीयते सा(भूमि:) खलु सर्वदिग्भ्य: VarāṅgaC. 10. 3.

अङ्गुल्यस्थि (aṅguly-asthi) *n.* phalanx or bone of finger (षष्टिरङ्गुल्यस्थीनि) द्वे पार्ष्णी(ष्ण्यौ:) BhelaS. 92. 6 (4. 7)

अङ्गुल्याकाशविभाग (aṅgulyākāśa-vibhāga) *m.* disjunction between finger and space अङ्गुल्याकाशविभागाच्छरीराकाशविभागवत् तस्मिन्नेव काले कर्म संयोगं कृत्वा विनश्यतीत्यदोष: PadārthaSaṁ. 154. 6; तदपि यद्यप्यङ्गुल्याकाशविभागजहस्ताकाशविभागासमवायिकारणे कायाकाशविभागेऽस्ति TātpaṬ.(Vā.) 252. 2 (*on* i. 1. 23); 252. 5 (*on* i. 1. 23); कारणाकारणविभागपूर्वकस्त्वङ्गुल्याकाशविभागाद्धस्ताकाशविभाग: NyāyMañ. ii. 122. 1; अङ्गुल्याकाशविभागाच्छरीराकाशविभागवत् NyāyKa. 162. 24; अङ्गुल्याकाशविभागादिव शरीराकाशविभाग इति निदर्शनम् Kiraṇā. 246. 8; 247. 21.

अङ्गुल्याकाशसंयोग (aṅgulyākāśa-saṁyoga) *m.* conjunction between finger and space नन्वङ्गुल्याकाशसंयोगाच्छरीराकाशसंयोगवत् तन्त्ववयवाकाशसंयोगादेव तन्त्वाकाशसंयोगोपपत्तेर्नायं दोष: TattvPradī.(Ci.) 191. 14.

अङ्गुल्यादि (aṅguly-ādi) *adj.* **i** (Gaṇa) beginning with *aṅguli* अङ्गुल्यादिभ्यष्ठक् P. v. 3. 108 = CāndraVyā. iv. 3. 85; भरूजाशब्दोऽङ्गुल्यादिषु पच(? ठ्य)ते MahāBh. i. 115. 11 (*on* i. 1. 47); अङ्गुल्यादेष्ठण् JaineVyā. iv. 1. 162; अङ्गुल्यादेष्ठणित्यनेनाङ्गुल्यादिगणादिवार्थे ठण् भवति GaṇRa. 3. 192 (235); एकशालाशब्दस्याङ्गुल्यादिषु पाठादिति भाव: LaS'abdeS'e. ii. 383. 15; **ii** finger etc. प्रकाश: सौरश्चान्द्रमसो वा ··· अङ्गुल्याद्युपाधिसंबन्धात् तेषु ऋजुवक्रादिभावेषु प्रतिपद्यमानेषु तद्भावमिव प्रतिपद्यते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 585. 15 (*on* iii. 2. 15); अङ्गुल्यादिना पुरोऽवस्थितमर्थं निर्दिश्य NyāyMañ. i. 266. 29; अवश्यमेकस्मादेवाङ्गुल्यादेरवयवाद्धोतव्या: (लोमादय:) BālaKrī. ii. 100. 3 (*on* 3. 238 (? 244)); NyāyKa. 163. 5; रजतमिदमित्यनुभवन्ननुभविता पुरोवर्ति वस्तु अङ्गुल्यादिना निर्दिशति Bhām. 18. 5 (*on* i. 1. 1); (गर्भस्य) मासैश्चतुर्भिर्जायन्ते अङ्गुल्यादि यथाक्रमम् PadmP. ii. 66. 33; कन्यादूष्यङ्गुल्यादिना कन्यायोनिक्षतकारी Aparā. 1120. 22 (*on* 3. 268); 445. 11 (*on* 1. 223); 859. 12 (*on* 2. 288); 1051. 13 (*on* 3. 238); कन्यादूषक: कन्याया अङ्गुल्यादिनाकन्यात्वापादक: ManvaVi. 380. 14 (*on* 3. 164); बाला मात्रादिभिश्शिशुपशुप्रभृतीनर्थानङ्गुल्यादिना निर्दिश्य ··· शिक्षिता: BrahmSūBh.(S'rī.) i. 176. 1 (*on* i. 1. 4); मातापित्रादयो हि बालान् शब्दार्थसंबंधं जिग्राहयिषव: ··· अर्थानङ्गुल्यादिभिर्निर्दिश्य तत्तद्वाचकशब्दान् प्रयुञ्जते S'ivārkaMaDī. i. 176. 4 (*on* i. 1. 4); ii. 66. 30 (*on* ii. 2. 10); कन्याया: कुमार्या: संदूषणमङ्गुल्यादिना योनिविदारणम् VīraMi. 930. 27 (*on* 3. 238); MayūMāli. 368. 14 (*on* iv. 2. 3); न च सा शक्या वक्तुमगु(? ङ्गु)ल्यादिना तृणोत्तोलनादौ तदननुभवात् GoviBh. 105. 4 (*on* ii. 1. 26); यस्या अङ्गेषु अङ्ग(? ङ्गु)ल्यादिष्वपि वैगुण्यं नास्ति सा अव्यङ्गाङ्गी BālamBha. i. 169. 26 (*on* 1. 52); **iii** (breadth of) a finger etc. यूपमूलस्य स्थौल्यमङ्गुल्यादिभिर्मातव्यम् NyāyMāVi. 194. 11 (*on* iii. 7. 6)

अङ्गुल्यादिगण (aṅgulyādi-gaṇa) *m.* (Gr.) word-class beginning with *aṅguli* अङ्गुल्यादेष्ठणित्यनेनाङ्गुल्यादिगणादिवार्थे ठण् भवति GaṇRa. 3. 192 (235)

अङ्गुल्यादिनिर्देश (aṅgulyādi-nirdeśa) *m.* indication by a finger etc. एवमङ्गुल्यादिनिर्देशेऽभिप्रायधियानुमोत्पादसिद्धि: NayaVi. 139. 3 (*on* i. 1. 5); 244. 7 (*on* i. 1. 8); दुश्चेष्टितं नखपदादि संसूच्याङ्गुल्यादिनिर्देशेन Loc. 93. 20 (*on* 2. 20)

अङ्गुल्यादिपरिच्छेद (aṅgulyādi-paricheda) *m.* mutilation of a finger etc. अङ्गुल्यादिपरिच्छेदे बन्धनं शस्यते बुधै: S'ilpaRa. ii. 29. 32.

अङ्गुल्यादिप्रवेश (aṅgulyādi-praveśa) *m.* insertion of a finger etc. कन्यादूषणमङ्गुल्यादिप्रवेशेन कन्याया अकन्यात्वकरणम् ManvaVi. 1374. 5 (*on*

11. 61)

अङ्गुल्यादिवाक्य (aṅgulyādi-vākya) *n.* sentence or statement beginning with *aṅguli* सत्यपि बाधकज्ञाने लौकिकेषु वाक्येषु शब्दादेव ज्ञानमुत्पद्यते अङ्गुल्यादिवाक्येभ्य इति Kāśi. i. 66. 25 (*on* 2. 21)

अङ्गुल्यादिविकल (aṅgulyādi-vikala) *adj.* deficient in or destitute of a finger etc. प्रधानस्य विशेष्यांशस्यावर्जनादप्रधानविशेषणत्यागेऽप्यङ्गुल्यादिविकले पुरुषशब्दस्येव न लक्षणेति भाव: S'rutaPra. iB. 207. 10 (*on* i. 1. 13)

अङ्गुल्यादिविन्यास (aṅgulyādi-vinyāsa) *m.* movement or gesture by fingers etc. अङ्गुल्यादिविन्यासे त्वङ्गहार इतीष्यते ParyāS'aRa. 1. 162.

अङ्गुल्यादिवृत्ति (aṅgulyādi-vṛtti) *adj.* present in the fingers etc. शिल्पादिकरणमिन्द्रियं पाणि: । स च मनुष्यादीनामङ्गुल्यादिवृत्ति: NyāySiA. 196. 2 = YatīndraDī. 39. 1.

अङ्गुल्यादिसंधि (aṅgulyādi-sandhi) *m.* joint of the fingers etc. प्रत्यक्षतस्त्वातुरस्य …अंगुल्यादिसंविस्फुटनम् AstāSaṁ. i. 118. 12 (1. 22)

अङ्गुल्यादिसंनिवेश (aṅgulyādi-sanniveśa) *m.* position of the fingers etc. न हि हस्तादिसंनिवेशा: …अर्थैर्व्याप्ता: ।…किंतु अङ्गुल्यादिसन्निवेशात् सङ्केतकालभाविशब्दस्मरणेनार्थं प्रतिपद्यमाना: शब्दादेव प्रतिपद्यन्ते Kāṣi. iii. 110. 8 (*on* 5 (5). 20); Kāśi. iii. 110. 10 (*on* 5 (5). 20)

अङ्गुल्यादिसंपृक्त (aṅgulyādi-sampṛkta) *adj.* connected with the fingers etc. अङ्गुल्यादिसंपृक्त: प्रकाशांश: …ऋजुवक्रादिभावं मिथ्यैवापद्यते PrakaVi. 653. 25.

अङ्गुल्याद्य (aṅguly-ādya) *adj.* beginning with fingers बाधे कारणसम्भवात् । अङ्गुल्याद्यैर्भवद्भ्रान्तिरुपष्टम्भनहेतुभि: S'atDū. 70. 16.

अङ्गुल्याद्यनादेश्य (aṅgulyādy-anādeśya) *adj.* which should not be pointed out with a finger etc. अङ्गुल्याद्यनादेश्यग्रहव्यावृत्त्या वा दर्शनस्यार्थवत्त्वम् NirṇaSi. 52. 14.

अङ्गुल्याद्यभिधान (aṅgulyādy-abhidhāna) *n.* speaking or naming of fingers etc. अङ्गुल्याद्यभिधानोक्तौ न हि तद्वान्प्रबुध्यते BṛĀraUBhVā. ii. 1. 124.

अङ्गुल्याद्युपाधि (aṅgulyādy-upādhi) *m.* delimiting adjunct in the form of a finger etc. प्रकाश: सौरश्चान्द्रमसो वा … अङ्गुल्याद्युपाधिसंबन्धात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 482. 7 (*on* ii. 3. 46); 585. 15 (*on* iii. 2. 15); व्यापकोऽपि सूर्यादिप्रकाशोऽङ्गुल्याद्युपाधिसंबन्धादृजुवक्रादिभावमापद्यते S'rutaPra. ii. 445. 16 (*on* iii. 2. 29); ii. 446 7 (*on* iii. 2. 29)

अङ्गुल्याभरण (aṅguly-ābharaṇa) *n.* ornament of the finger (i. e. a ring) सन्ति मे…अङ्गुल्याभरणस्यास्य प्रभावानुभवा मुहु: PāṇḍaC. 8. 284.

अङ्गुल्यामोटन (aṅguly-āmoṭana) *n.* pressure of a finger (on another) करस्फोटो भवेन्मुद्रा अङ्गुल्यामोटनं तथा HevajraT. i. 5. 20.

अङ्गुल्यायतरेख (aṅgulyāyata-rekha) *adj.* having stripes of the breadth of a finger वसनानि…अङ्गुल्यायतरेखाणि Mānaso. iii. 6. 1025.

अङ्गुल्यायाम (aṅguly-āyām) *m.* length of a finger तर्जन्यादिकनिष्ठान्तमङ्गुल्यायाम ईरित: ĪśānS'iP. ii. 41. 73.

अङ्गुल्यावलि (aṅguly-āvali) *f.* row of fingers ददर्श शङ्खचूडश्च कन्याम् … रत्नाङ्गुलीयकैर्दिव्यैरङ्गुल्यावलिभिर्युताम् BrahmVaiP. ii. 16. 34.

अङ्गुल्याश्रया (aṅguly-āśrayā) *adj.* (*f.*) abiding in or resting with the fingers तत्राङ्गुलितरुविभागमङ्गुल्याश्रया क्रिया करोतु TātpaṬ.(Vā.) 251. 8 (*on* i. 1. 23)

अङ्गुल्याहार (aṅguly-āhāra) *n.* nourishment by sucking the thumb यत्रोत्पन्नवतां दिव्यमङ्गुल्याहारमुद्रसम् । वदन्त्युत्तानशय्यायामा सप्ताहव्यतिक्रमात् MahāP. 9. 63.

अङ्गुल्युपष्टम्भ (aṅguly-upaṣṭambha) *m.* pressure of the finger अङ्गुल्युपष्टम्भोपाधिकल्पितेन भेदेन दीपे पाश्चात्यपौरस्त्यादिधर्माणां च व्यवस्थासंप्रतिपत्ते: SiddhāLeSaṁ. 328. 5.

अङ्गुष (aṅguṣa) *m.* **A** name of a species of birds पुमांसमङ्गुषस्तु द्वे पक्षिजातौ च हस्तिनि NānārthāSaṁ. iii. 55. 104; **B** elephant, NānārthāSaṁ. ii. 55. 104; **C** hand अङ्गुष: … । धनञ्जयस्त्विमं प्राह पुमांसं हस्तवाचकम् NānārthāSaṁ. ii. 55. 104.

अङ्गुष्ठ (aṅguṣṭhá) *m.* [DEBRU. p. 548/ अङ्गुष्ठोदकबकवशानां छन्दस्यन्त: (उदात्त:) PhitSū. 14; Prasā. ii. 749. 25; SiddhāKau. 625A. 8; but aṅgúṣṭha, S'atBr. P. viii. 3. 97; JaineVyā.v. 4. 71 (409. 29); Gaṇa. *karṇādi.* on P. v. 4. 24] **1 A** thumb य: कुमारी पिङ्गलिका वसन्तं पीवरी भवेत् । तैलकुण्डमिवाङ्गुष्ठं रोदन्तं शुदमुद्धरेत् AV. xx. 136. 16; सर्वास्वङ्गुष्ठमुप नि गृह्णाति तस्मात् समावद्वीर्या: (अङ्गुलय:) TaiS. VI. i. 9. 5; MaiS. iv. 5. 8; KāṭhS. 13. 7; स वै नखान्येवाग्रे निकृन्तते … अङ्गुष्ठयोरेवाग्रे S'atBr. III. i. 2. 4; अङ्गुष्ठा इति पुमांस: । अङ्गुलय इति स्त्रिय: S'atBr. X. i. 1. 8; अनामिकाङ्गुष्ठाभ्यामादायान्तरेण स्तनौ वा भ्रुवौ वा निमृञ्ज्यात् S'atBr. XIV. ix. 4. 5; BṛĀraU. vi. 4. 5 (निमृज्यात्); सोऽयमङ्गुष्ठस्तस्मादयमङ्गुष्ठ: सर्वा अङ्गुली: प्रत्येति S'āṅkhāĀ. 2. 5 (7. 1); अङ्गुष्ठमात्र: पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रित: । ईश: सर्वस्य जगत: TaiĀ. x. 38. 1 (858. 1); अङ्गुष्ठमात्र: पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठति KāṭhU. 4. 12; 6. 17 = S'vetāU. 3. 13; अन्तरेणाङ्गुष्ठमङ्गुलीश्च स्वयं द्वितीयमाददीत ĀśvaS'S. I. i. 7. 4; I. i. 7. 5; उपकनिष्ठिकयाङ्गुष्ठेन च प्राशित्रं गृहीत्वा…प्राश्यासंखादन् S'āṅkhāS'S. iv. 7. 7; iv. 21. 8; असंभिन्दन् मांससंहिताभ्यामङ्गुलिभ्यामङ्गुष्ठेन च पुरोडाशस्यावद्यति ĀpaS'S. ii. 18. 10; iii. 1. 2; iii. 19. 7; तस्मिन् हिरण्यपाणिरङ्गुष्ठेन कनिष्ठिकया चाङ्गुल्यांशून् संगृह्य ĀpaS'S. x. 24. 8; x. 24. 10; xv. 2. 14; xvi. 4. 4; xviii. 8. 17; MānS'S. 140. 8; अङ्गुष्ठपर्वमात्रमवदानम् KātyS'S. i. 9. 6; i. 3. 38; ii. 2. 18; vii. 7. 15; तस्मिन्नङ्गुष्ठानामिके अवधायाक्षिणी विमार्जीत LāṭyāS'S. ii. 10. 11; iv. 11. 13; VaitāSū. 3. 11; प्रादेशमात्रौ कुशा(? शौ) नानान्तयोर्गृहीत्वाङ्गुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यामुत्तानाभ्यां पाणिभ्याम् ĀśvaGS. i. 3. 3; BaudhGS. i. 2. 36; उत्तरेण यजुषाङ्गुष्ठेन दक्षिणे नासिकाछिद्रेऽपि नयति ĀpaGS. vi. 14. 11; अस्य हस्तं दक्षिणेन दक्षिणमुत्तानमभीवाङ्गुष्ठम् … गृह्णीयात् VārāGS. 5. 19; अङ्गुल्यङ्गुष्ठयोर्वा मध्यं पित्र्यम् BaudhDS. i. 5. 13; ii. 7. 10; बाह्याङ्गुष्ठं तु क्रुष्टं स्यादङ्गुष्ठे मध्यम: स्वर: MāṇḍūS'i. 2. 1; अङ्गुष्ठस्योत्तरे पूर्वे यवस्योपरि यद्भवेत MāṇḍūS'i. 2. 10; तर्जन्यङ्गुष्ठयो: स्पर्शे उदात्तं प्रतिचक्षते YājñaS'i. 64; अङ्गुष्ठस्योत्तमे क्रुष्टो ह्यङ्गुष्ठे प्रथम: स्वर: NāraS'i. i. 7. 3; गात्रवीणा तु सा प्रोक्ता यस्यां गायन्ति सामगा: । स्वरव्यञ्जनसंयुक्ता अङ्गुल्यङ्गुष्ठरञ्जिता NāraS'i. i. 6. 2; प्रसार्य चाङ्गुली: सर्वा रोपयेत् स्वरमण्डलम् । न चाङ्गुलिभिरङ्गुष्ठमङ्गुष्ठेनाङ्गुली: स्पृशेत् NāraS'i. i. 6. 5; अणुमेकमङ्गुष्ठे तु प्रदेशिन्यां तथैव च LomS'i. 5. 7; 5. 8; तमब्रवीत्त्वयाङ्गुष्ठो दक्षिणो दीयतां मम MahāBhā. i. 123. 35; दक्षस्त्वजायताङ्गुष्ठाद्दक्षिणात् … ब्रह्मण: MahāBhā. i. 60. 9; vii. 156. 17; xii. 200. 19; i. 898*(1); HariVaṁ. 2. 51; एवमुक्त्वा स नागेन्द्रो बभूवाङ्गुष्ठमात्रक: Mahābhā. iii. 63. 8; वर्तिम् … अङ्गुष्ठसंमितां कुर्यात् CaraS. i. 5. 20 (1922 Ed.); मध्यमाप्रदेशिन्यङ्गुष्ठै: बस्तेर्मुखं संकोच्य SuśruS. iv. 38. 3; iv. 18. 12; अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां च चक्षु:श्रोत्रे पुन: पुन: (उपस्पृशेत्) DakṣaSm. 2. 24; लालापानमिवाङ्गुष्ठे बालानां स्तन्यविभ्रम: S'atTrayī. 391; NāgaSa. 6. 3; अङ्गुष्ठमुभयं कृत्वा मुद्रेयं तु जया स्मृता JayāS. 8. 7; 8. 26; 8. 46; अङ्गुष्ठस्य प्रदेशिन्या व्यास: प्रादेश उच्यते VāyuP. i. 8. 98; अङ्गुष्ठाद्दक्षिणाद्दक्ष: प्रजापतिरजायत MatsyaP. 3. 9; MārkP. 101. 9; BhāgP. iii. 12. 23; BrahmP. 2. 52; लोपामुद्रापतेऽङ्गुष्ठौ कारयेत्सकलावपि । इयं तु खेचरी नाम मुद्रा सर्वोत्तमोत्तमा BrahmāṇḍP. iii. 42. 14; तर्जन्यङ्गुष्ठयोरन्त: पैत्र्यं तीर्थमुदाहृतम् MārkP. 34. 105; SkandP. iii(2). 5. 111; iv. 35. 179; BṛParāSm. 2. 222; BrahmP. 221. 96; BhaviP. 12B. 13 (i. 3. 65); PadmP. i. 52. 17; अङ्गुल्यङ्गुष्ठयोर्नाद: क्षण: स्यात् तद्द्वयं त्रुटि: BṛParāSm. 12. 185 (p. 263); 2. 33; 6. 119; 6. 120; अङ्गुष्ठेन भ्रूदरं वाङ्गुलिं वा स्पृष्ट्वा पृच्छेद्गर्भचिन्ता तदा स्यात् BṛSaṁ. 51. 37; 51. 8; PadmP.(Ra.) 2. 77; दक्षिणे पाणौ चतसृणामङ्गुलीनामङ्गुष्ठ आधिपत्यं कुरुते KāśyaS. 61B. 38; नाडीव्रणप्रक्षालनाभ्यञ्जनयन्त्रे… मूलनुखयोरङ्गुष्ठकलायप्रवेशस्रोतसी AṣṭāSaṁ. i. 169. 8 (1. 34); AṣṭāHṛ. i. 25. 24; GobhiSm. 1. 6; VṛHārīSm. 8. 264; इदं विष्णुरनेनान्ने द्विजाङ्गुष्ठं निवेद(श)येत् LaghvāśvSm. 23. 56; S'aṅkhaSm. 10. 8; BālaKrī. i. 38. 23 (*on* 1. 19); PāraS. 3. 13; 7. 22; 16. 316; S'āraTi. 5. 49; अङ्गुष्ठो भैरवो देवो मध्यमा चण्डिका प्रिये । KulārT. 6. 97; अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां च वश्यकर्मणि तर्पयेत् KulārT. 6. 98; KālīVi. 18. 10; ParaS. 14. 6; उत्ताने दक्षिणे पाणावग्रेऽङ्गुष्ठकनिष्ठयो: । मेलयेत् सेतुवच्छिष्टं सुसंश्लिष्टं लतात्रयम् LakṣmīT. 34. 37; 31. 38; तर्जन्यादियुते तते । अङ्गुष्ठे सकनिष्ठे स्याद् वितस्तिर्द्वादशाङ्गुल: AgniP. 363. 22; अङ्गुष्ठ: पुष्टिद: प्रोक्तस्तर्जनी मोक्षदायिनी SkandP. ii(5). 3. 19; शुभद: सरलोऽङ्गुष्ठ: SkandP. iv. 35. 72; VāmaP. 91. 34; अङ्गुष्ठावुच्छ्रितौ कृत्वा दीपमुद्रा प्रकीर्तिता ViṣṇuDhaP. iii. 33. 46; VarāP. 2. 19; NaraP. 58. 75; PārāSū. 44. 27; हस्तं द्वितीयं पुनर्लीलाङ्गुष्ठनिवेशिताक्षवलयम् … । बिभ्राणा … देवी … पुष्याद्व: YaśasCam. i. 475. 2; ii. 400. 14; शलाकाङ्गुष्ठदेशिन्या न चान्तर्नयनं स्पृशेत् SiddhYo. 61. 17; Kāśi. ii. 117. 7 (*on* 5 (3). 59); S'ivS. 2. 30; घृष्टाङ्गुष्ठप्रकोष्ठप्रकटितपटिमाटा(टो)पकुष्ठप्रदुष्टा(ष्टा:) । दृष्ट्वा नश्यन्त्यनिष्टा[:] EI. i. 149. 5; अङ्गुष्ठं मोक्षदं विद्यात्तर्जनी शत्रुनाशिनी LiṅgaP. i. 85. 114; ii. 22. 16; S'ivaP. vii(2). 14. 39 (560B. 11); BrahmP. 60. 36; BhaviP. 13A. 12 (i. 3. 81); (राधिकाम्) अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां च निजप्रियमुखाम्बुजे । अर्पयन्तीं पूगफलीम् PadmP. iv. 81. 46; v. 57. 14; BṛDharmaP. i. 46. 53; ii. 4. 42; SaurP. 17. 21; 17. 22; कृत्वाङ्गुष्ठौ कनिष्ठास्थौ ऋजू कुर्याच्च तर्जनी TantrRā. 4. 41; 4. 46; कपित्थाकारेऽस्मिन् अङ्गुष्ठतर्जन्यावङ्गुली AbhinBhā. ii. 40. 16 (*on* 9. 59); i. 118. 12 (*on* 4. 110); बद्धेऽङ्गुष्ठे सलिले पश्यति विविधं जनभ्रमं कन्या । न प्राप्यते च चोर: KalāVi. 9. 17; प्रसार्याङ्गुष्ठतर्जनी ।…मोहनी भवेत् (मुद्रा) ĪśānS'iPa. i. 21. 156; i. 14. 28; अङ्गुष्ठं वाममुद्दण्डितमितरकराङ्गुष्ठकेनाथ बद्ध्वा…गाढं हृदि स्थापयतु विमलधी: PañcaRā.(Nā.) iii. 4. 20; iv. 3. 8; (चित्रगतशरीरस्य भुजस्य) अङ्गुष्ठस्य तथा दैर्घ्यं चतुरङ्गुलसंमि-

तम् Mānaso. iii. 1. 359; iv. 1. 112; RājTa.(Ka.) 8. 2325; VasiS. 37. 8; DvyāśraKā. 19. 76; विद्यया दर्पणाङ्गुष्ठकुड्यासिष्ववतारिता । विधिना देवता पृष्टा ब्रूते कालस्य निर्णयम् YogS'ā. 5. 173; HārLa. 185. 6; SmṛtiCan. iii. 278. 16; iv. 738. 19; PaṇḍaC. 3. 317; मेलनादङ्गुलीनाञ्च कुञ्चितानां तलान्तरे । अङ्गुष्ठश्रोपरियुतो मुष्टिहस्तोऽयमीर्यते AbhinDa. 117; 199; संक्रमय्यामृतं स्तन्यार्थायाङ्गुष्ठे हरिः प्रभोः ।…ययौ PārśvC. 5. 116; स्पर्शोऽङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यामर्धचन्द्रोऽभिधीयते SaṃgiRa. iii. 243. 9 (6. 86); CaturCin. iii(1). 994. 12; अग्रं करस्य वेति वचनात्तयोरित्यत्राङ्गुष्ठाङ्गुल्यौ ManvaVi. 146. 17 (on 2. 59); अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां गा घ्राणे संगृह्य नामयेत् । मन्त्रेणानेन वश्याः स्युः पशवः S'ārṅgaPa. 2857; ताम्बूलव्यसनाच्चैषोऽङ्गुष्ठश्चूर्णेन चर्चितः KumāDeC. 4. 8; अङ्गुष्ठस्य तु मूले या सा नाडी जीवसाक्षिणी NāḍīVi. 14; MahNirvāT. 3. 41; अत्र द्वादशतूर्यवादकानां मध्ये यः पूर्वोऽभिमुखो मृदङ्गं वादयति तस्याङ्गुष्ठो नास्ति । तेन शब्दस्त्रुटति MādhavaĀ. 34(11); TantrSa. 2. 101; सन्दंशस्तर्जन्यङ्गुष्ठौ मिलितौ DaṇḍaVi. 21. 5; 108. 17; 132. 20; ManvaMu. 46. 5 (on 2. 59); क्रोशत्यार्तस्वरैरास्ये न्यस्याङ्गुष्ठमसौ जनः StavMā. 89. 22; मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैरङ्गुल्यग्रेण पार्वति । दद्याच्च विमलं गन्धं मूलमन्त्रेण साधकः TantrSā.(K.) 54. 4; 74. 6; 75. 30; तत्र परमेश्वरस्याङ्गुष्ठे संनिधानमुक्तम् । इह तु मुखे S'ivārkaMaDī. i. 394. 14 (on i. 2. 33); अङ्गुष्ठं तु द्विपर्वाढ्यं शेषास्त्रिपर्वसंयुताः S'ilpaRa. ii. 5. 39; ii. 9. 14; NirṇaSi. 250. 13; इष्टकालोष्ठ(? ष्ट)पाषाणैरितराङ्गुलिभिस्तथा । मुक्त्वा चानामिकाङ्गुष्ठौ वर्जयेद्दन्तधावनम् SmṛtiCan. ii. 281. 15 = VīraMi. (Āhnika.) 128. 18; अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां ऋग्वेदी उत्तरीत्या नासापुटद्वयं गृह्णीयात् VīraMi. (Āhnika.) 275. 23; 76. 2; परिविष्टेऽन्ने द्विजस्य … अङ्गुष्ठं 'इदं विष्णुः' इति मन्त्रेण निवेशयेत् VīraMi. 302. 7 (on 1. 338(? 238)); अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यामधरं धृत्वा विलोकयत्यबला Mukundā. 48; अङ्गुष्ठस्य तु ताभिः सह सन्धिबन्धैक्यं नास्ति Bhāsk. ii. 15. 6 (on ii. 1. 4); अनिरुद्ध पुरुषोत्तम अक्षिणी अङ्गुष्ठमध्यमया स्पृशेत् BālamBha. i. 77. 4 (on 1. 21); i. 77. 12 (on 1. 22); रुद्राक्षग्रथिताक्षसूत्रमिलितोऽङ्गुष्ठोऽप्यलं चञ्चलः Manmatho. 2. 10 (429. 19); सार्धत्रयाङ्गुलोऽङ्गुष्ठस्तर्जनीमूलभाक् S'ukraNī. 4(4). 101; [Lexicons give only the meaning 'thumb' (m.) अङ्गुल्यः करशाखाः स्युः पुंस्यङ्गुष्ठः AmaK. 1237; ParyāRaMā. 901; अङ्गुष्ठस्त्वङ्गुलः Vaija. 179. 74; AbhidhāCin. 592; RājNi. 397. 21; S'abdaRa. 2147; ParaNā. 2148; 3421; अङ्गुष्ठोऽङ्गुलिभूपालः PañcTaPra. 7. 11; KalpaK. 39. 173; 467. 53; Liṅgānu. (He.) 16. 15; KośaKaTa. 2. 2304; m. and n. अस्त्री स्यादङ्गुलोऽङ्गुष्ठः KośaKaTa. 1. 5131; अङ्गुष्ठ is given as the meaning of अङ्गुल NānārthāSaṃ. ii. 53. 82; of करवीर, AnekāTi. 4. 45;] **1B** great or big toe यं द्विष्यात्तमङ्गुष्ठाभ्यामवबाधेत S'atBr. I. iii. 5. 7 (comm. पादाङ्गुष्ठाभ्याम्); प्राग्घोमादङ्गुष्ठेनाङ्गुलिमवगृह्णीयात् … । यदि वापरोऽङ्गुल्याङ्गुष्ठम् ĀpaS'S. xii. 21. 1; xii. 22. 7; अङ्गुष्ठाभ्यामुत्तरवेदिमाक्रामतः MānS'S. 79. 21; अङ्गुष्ठाभ्यां चावबाधते पाद्याभ्यां वा … द्वेष्यम् KātyS'S. iii. 1. 7; भ्रुकुटीं न च कुर्वीत न चाङ्गुष्ठैर्लिखेन्महीम् । … जातु राज्ञः समीपतः MahāBhā. iv. 120*(101); अथाङ्गुष्ठेनावमृद्नादङ्गुष्ठं तस्य धर्मराट् । प्रबोधनभयाद्राजन्भीमस्य प्रत्यषेधयत् MahāBhā. iv. 15. 12; ततः पाष्णर्यङ्कुशाङ्गुष्ठैः कृतिना चोदितो द्विपः । … प्रायात् … द्रुतम् MahāBhā. vii. 25. 48; vii. 64. 60; viii. 17. 5; ix. 18. 9; Rāmā. iv. 11. 50; BhelaS. 41. 17 (1. 25); अभ्युन्नताङ्गुष्ठनखप्रभाभिर्निक्षेपणाद्रागमिवोद्गिरन्तौ ।…तच्चरणौ KumāSaṃ. 1. 33; चतुरङ्गुलदैर्घ्येण अङ्गुष्ठं द्व्यङ्गुलं ततः JayāS. 20. 42; गताथवाङ्गुष्ठमतीत्य यस्याः प्रदेशिनी सा कुलटातिपापा BṛSaṃ. 70. 16; ब्राह्मणसूनोरङ्गुष्ठो मया दष्टः Tantrākhyā. 116. 7; PañcTa. 3. 93 (357. 2); KathāSaSāg. x. 6. 155; Pañcā. 222. 7; रावणनमिताङ्गुष्ठो रुद्रस्य सदार्चितः पादः BhagAjju. 1(1); यस्याङ्गुष्ठभराक्रान्तः कैलासः सदशाननः । पातालमगमत् EI. x. 11. 3; x. 8. 3; अङ्गुष्ठगुल्फजङ्घासु (विन्यसेद्वर्णान्) S'āraTi. 21. 34; 22. 135; 25. 24; KulārT. 4. 92; वामपादस्याङ्गुष्ठं तावत्समच्छिनत् BṛKathāK. 81. 37; कराभ्यां धारयेत्पश्चादङ्गुष्ठौ दृढबन्धवित् SkandP. iv. 41. 63; iv. 37. 4; दन्ताभ्यां तस्य वै ग्रीवामङ्गुष्ठेनाहनद्धरिः VāmaP. 31. 66; हेलाङ्गुष्ठाग्रपीडाभरनमदचलोत्सङ्गसम्भार° … °दलितमणिफणामण्डले भोगिराजे EI. i. 77. 1; अङ्गुष्ठे … मृगदृशामङ्गेष्वनङ्गस्थितीरूर्ध्वाधोगमनेन वामपदतः पक्षद्वये लक्षयेत् RatiRaha. 2. 1; 13. 35; पादाङ्गुष्ठचुम्बनं तु पादावाकृष्य संवाहयन्त्या बुद्धिकारितमपि न दोषाय । मुखाङ्गुष्ठयोस्तदानीं परस्पराश्लेषसंभवात् JayaMa. 115. 8 (on 2. 3); शिराम् … विध्येदङ्गुष्ठे श्लेष्मश्लीपदे SiddhYo. 42. 9; EI. iii. 297. 1; दृष्टेऽङ्गुष्ठे दुष्टबुद्ध्या वीर्यं सुस्राव मे तदा BrahmP. 72. 18; अङ्गुष्ठौ पृथुलौ येषां ते नरा भाग्यवर्जिताः BhaviP. 54B. 26 (i. 24. 22); यस्य प्रदेशिनी दीर्घा अङ्गुष्ठं या अतिक्रमेत् । स्त्रीभोगं लभते नित्यम् BhaviP. 55A. 1 (i. 24. 25); 43A. 28 (i. 17. 81); मनःस्थैर्यं भवेद्वत्स त्रिषु स्थानेषु धारणात् । अङ्गुष्ठनाभिनासाग्रे SaurP. 12. 37; सः … एकाङ्गुष्ठेन भूमिष्ठः ऊर्ध्वबाहू रविं स्मरन् GaṇeP. ii. 74. 28; S'ivaP. ii(3). 15. 24 (139A. 15); AbhinBhā. i. 118. 12 (on 4. 110); अङ्गुष्ठोर्ध्वपदाङ्घ्रिसन्धिषु तथा जानौ च गुह्ये ततः … प्रोक्तामृताख्या कला ĪśānS'iPa. i. 39. 151; (चित्रगतशरीरस्य) अङ्गुष्ठस्य परीणाहो भवेत्पञ्चभिरङ्गुलैः । द्विपर्वाङ्गुष्ठमुद्दिष्टम् Mānaso. iii. 1. 333; iii. 1. 415; iii. 1. 480; iii. 1. 502; संचारयेत्ततो वीथ्यामङ्गुष्ठाभ्यां नुदन् गजम् Mānaso. ii. 2. 328; पृष्ठे वज्राकृतीभूते दोर्भ्यां वीरासने सति । गृह्णीयात्पादयोर्यत्राङ्गुष्ठौ वज्रासनं तु तत् YogS'ā. 4. 127; साङ्गुष्ठेन विनम्रास्या विलिलेख महीतलम् MalliC. 1. 152; अङ्गुष्ठैर्विपुलैर्दुःखं सदाध्वगमनं नृणाम् PārśvC. 7. 600; अङ्गुष्ठे चरणे च गुल्फवलये जानुद्वये … वामभ्रुवामूर्ध्वाधश्चलनक्रमेण कथिताश्चान्द्रीकलाः पक्षयोः' PañcSā. 1. 11; 1. 12; RatiMañ. 14; अङ्गुष्ठेनालिखन् भूपाः पादपीठीं नताननाः PratāYaBhū. 55. 3; अङ्गुष्ठमारभ्य समीरणं नयन् करन्ध्रमार्गाद्बहिरेत्य योगवित् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 9. 105; अङ्गुष्ठे पदगुल्फजानुजघने …। शुक्लाशुक्लविभागतो मृगदृशामङ्गेष्वनङ्गस्थितीः … लक्षयेत् S'ārṅgaPa. 3191; 3193; S'ṛṅgāDī. 2. 48; TantrSa. 2. 105; अहिदष्टो यथाङ्गुष्ठः छेद्यो जिह्वापि किं तथा HammīMaKā. 13. 120; अङ्गुष्ठादधिका भवेत्तदुपगा पादे … दुःशीला च विवाहकर्मणि सदा त्याज्याबला पण्डितैः AnaṅgaRa. 8. 5; 2. 3; MātaLī. 12. 12; Nārāy. ix. 35. 1; धृत्वा कराभ्यां दृढम् । अङ्गुष्ठौ हृदये निधाय चिबुकं नासाग्रमालोकयेत् HaṭPra. 1. 44; ParamāKā. 163. 39; अङ्गुष्ठाद्ब्रह्मरन्ध्रान्तं तेषु तेषु स्थलेषु यत् । धारणं प्राणवातस्य धारणेयमुदाहृता Vidvanmo. 7. 52; TantrRā. 26. 59; 27. 45; 31. 17; पादाग्रं प्रपदं क्षिप्रं त्वङ्गुष्ठाङ्गुलिमध्यतः AbhidhāCin. 617; **1C** a measure equal to the the thumb तत्र पूजामण्टपस्य ईशानभागे … अङ्गुष्ठोन्नतं स्थण्डिलं कृत्वा NityoNi. 67. 15; (equal to six *yavas*) षड्भिर्यवैः स्यादङ्गुष्ठः TrikāS'e. ii. 1. 22; **2** clan of ṛṣis [pl.] रथीतरा हस्तिदासिका हायनाः…विरूपा अङ्गुष्ठाः…इत्यादयो रथीतराः VīraMi.(Saṃskāra.) 645. 19; **3** the syllable *ā* (आकारः) … हृदयमङ्गुष्ठो भगमालिनी Tantrābhi. ii. 6. 7; *adj.* measuring one *aṅguṣṭha* (thumb-breadth) तदपि … । अङ्गुष्ठे परमात्मनि लीनं प्रविधायान्तः परिपूर्णमजम् S'aṅkaVi.(Ā.) 278. 5; अथोर्वोरन्तरे चिह्नमङ्गुष्ठम् S'ukraNī. 4 (7). 58.

[2]**अङ्गुष्ठ** (aṅguṣṭha) *m.* [*w. r.* for अम्बष्ठ] (son of a Brāhmaṇa from a Vaiśya woman) ? अङ्गु(? म्ब)ष्ठेनाभिचारिणीं प्रत्यबुद्धिपूर्वके गमने कल्प्यं परिषदा प्रायश्चित्तमित्यर्थः Aparā. 1126. 8 (on 3. 268)

अङ्गुष्ठक (aṅguṣṭha-ka) *m.* **1** thumb द्विपर्वाङ्गुष्ठकः प्रोक्तः MatsyaP. 258. 50; तर्जनीं स्फोटयेद्दिक्षु दशस्वङ्गुष्ठकेन तु JayāS. 8. 22; कुर्याद्रेखां गृहारम्भे । अङ्गुष्ठकेन कुर्यात् BṛSaṃ. 53. 101; द्विपर्वोऽङ्गुष्ठकः कार्यः AgniP. 44. 32; विम्लापनार्थं मृद्नीयात्तलेनाङ्गुष्ठकेन वा SiddhYo. 44. 11; उभौ चाङ्गुष्ठकौ चोर्ध्वौ संलग्नौ मूर्ध्नि संस्थितौ BhaviP. 309A. 22 (i. 214. 26); तर्जन्यङ्गुष्ठकौ लग्नौ उच्छ्रितौ योगकर्मणि MālinīT. 7. 35; अर्धचन्द्राकृतीं(? ती) कृत्वा तर्जन्यङ्गुष्ठकौ ततः Mānaso. iv. 1. 166; कनिष्ठाङ्गुष्ठको(? कौ) नसि (न्यसेत्) TantrSā.(K.) 75. 30; **2** great toe (प्रतिमायाः) सचतुर्थभागमङ्गुलमुत्सेधोऽङ्गुष्ठकस्योक्तः BṛSaṃ. 58. 19; अङ्गुष्ठके रसमितैः परिधिः…स्यात् TantrSa. 2. 106.

अङ्गुष्ठकद्वय (aṅguṣṭhaka-dvaya) *n.* a pair of thumbs अङ्गुष्ठकद्वये न्यस्य वासुदेवम् AgniP. 23. 21; 25. 32.

अङ्गुष्ठकनख (aṅguṣṭhaka-nakha) *n.* nail of the thumb स्तनमुखस्याधस्तादङ्गुष्ठकनखं विन्यस्य…चूचुकस्याभिमुखमाकर्षयेत् JayaMa. 120. 23 (on 2. 4)

अङ्गुष्ठकवदना (aṅguṣṭhaka-vadanā) *adj.* (*f.*) (fist) with the thumb forming its pointed end तर्जनीमध्यमयोर्मध्यमानामिकयोर्वा मध्येनाङ्गुष्ठं निष्कास्य बद्धा मुष्टिर्विद्धा । तयाङ्गुष्ठकवदनया कपोलयोर्घनमेव ताडनम् JayaMa. 153. 10 (on 2. 7)

अङ्गुष्ठकसंश्रित (aṅguṣṭhaka-saṃśrita) *adj.* reaching up to the great toe जानुमध्यात् पार्श्वसूत्रमूलेऽङ्गुष्ठकसंश्रितम् । सीमन्ततो भ्रुवोर्मध्याद् ब्रह्मसूत्रं विनिर्गतम् S'ilpaRa. i. 46. 86.

अङ्गुष्ठकसमा (aṅguṣṭhaka-samā) *adj.* (*f.*) of the size or measure of the thumb or big toe अङ्गुष्ठकसमा तद्वदायामा स्यात्प्रदेशिनी MatsyaP. 258. 48.

अङ्गुष्ठकसमायत (aṅguṣṭhaka-samāyata) *adj.* having the length of the thumb कण्ठं त्रिभागविस्तारमङ्गुष्ठकसमायतम् AgniP. 24. 13.

अङ्गुष्ठकान्तर (aṅguṣṭhakāntara) *n.* area covered by (the tips of) the thumb (and the middle finger joined together) कूर्चेस्त्वंगुष्ठकान्तरम् Vaija. 177. 57.

अङ्गुष्ठकृति (aṅguṣṭha-kṛti) *f.* action of the great toe (i. e. thrusting down) अङ्गुष्ठकृत्यैव रसातलादधोगतस्य तस्यैव दशाननस्य । आलूनकायस्य गिरं निशम्य BrahmP. 110. 102; 143. 12.

अङ्गुष्ठकेतरा (aṅguṣṭhaketarā) *adj.* (*f.*) other than the thumb स्वपर्वकुञ्चिताः कर्मपाण्योरङ्गुष्ठकेतराः । कृतेन शाखामुद्रेयं कर्षणी सर्वकृष्टिषु MṛgendraT. ii. 5. 15.

अङ्गुष्ठकेशपर्यन्तम् (aṅguṣṭhakeśa-paryantam) *adv.* from the great toe to the hair (on the head) अङ्गुष्ठकेशपर्यन्तं पीत्वापि च न शाम्यति KulaCūT. 4. 33.

अङ्गुष्ठकोटि (aṅguṣṭha-koṭi) *f.* **A** tip of the thumb तर्जन्यङ्गुष्ठकोट्या

च प्राणरन्ध्रे (उपस्पृशेत्) SkandP. iv. 35. 71; **B** tip of the great toe निष्ठ्यूतोऽङ्गुष्ठकोट्या ··· दैत्याधीशः CaṇḍiS'. 7; टांकारयन्विकटकुट्टिमपट्टपृष्ठमङ्गुष्ठकोटिदृढटङ्ककठोरघातैः (अग्निदंष्ट्रः) HarVi. 34. 20; (कैकसी) तस्थावधोमुखी भूमिं लिखन्त्यङ्गुष्ठकोटिना SkandP. iii(1). 47. 21.

अङ्गुष्ठग (aṅguṣṭha-ga) *adj.* [*f.* -ā] **A** belonging to the thumb पर्वाण्यङ्गुष्ठगानि ··· कल्पयेत् YogS'ā. 5. 131; **B** reaching the thumb भागद्वयस्य व्यत्यासादर्शान्तेऽङ्गुष्ट(? ष्ठ)गा क्रमात् TantrRā. 26. 61.

अङ्गुष्ठगर्भक (aṅguṣṭhagarbha-ka) *adj.* having the thumb inside अङ्गुष्ठगर्भकौ पाणी पङ्कजं विस्तृताङ्गुलि MṛgendraT. ii. 5. 7.

अङ्गुष्ठगर्भग (aṅguṣṭhagarbha-ga) *adj.* having the thumb inside मुष्टी ··· अङ्गुष्ठगर्भगौ MṛgendraT. ii. 5. 13; मुष्टिर्दक्षिणोऽङ्गुष्ठगर्भगः MāliniT. 7. 10.

अङ्गुष्ठग्रहण (aṅguṣṭha-grahaṇa) *n.* taking hold of the thumb 'इदं विष्णुः' इत्यङ्गुष्ठग्रहणमन्त्रस्थाने मन्त्रान्तरमुक्तम् SmṛtiCan. V. 443. 9.

अङ्गुष्ठघात (aṅguṣṭha-ghāta) *m.* stroke with the thumb अङ्गुष्ठघातैर्वामेन पीडनात् खण्डकर्तरी SaṃgīRa. iii. 410. 9 (6. 877)

अङ्गुष्ठचालन (aṅguṣṭha-cālana) *n.* movement of the thumb संस्तम्भयादित्रीण्युक्त्या स्यात् स्तम्भोऽङ्गुष्ठचालनात् ĪśānS'iPa. i. 39. 109.

अङ्गुष्ठच्छेद (aṅguṣṭha-ccheda) *m.* chopping of the thumb द्वितीयकालदोषधुरङ्गुष्ठच्छेदो दण्डः ArthS'ā. i. 317. 1 (2. 29)

अङ्गुष्ठज (aṅguṣṭha-ja) *adj.* grown on the thumb अङ्गुष्ठजं नखमधो विनिवेश्य RatiRaha. 8. 5; 8. 3.

अङ्गुष्ठतर्जनी (aṅguṣṭha-tarjanī) *f.* fore-finger along with the thumb (अक्षम् ··· कर्षयेत्) मोक्षायाङ्गुष्ठतर्जन्या ĪśānS'iPa. ii. 13. 120.

अङ्गुष्ठतल (aṅguṣṭha-tala) *n.* surface of the thumb (मुखम्) प्रमृज्यादङ्गुष्ठतलेन ManvaVi. 680. 15 (*on* 5. 139); अङ्गुष्ठतलसन्धौ तु पुंरेखा संव्यवस्थिता S'ilpaRa. ii. 8. 140; अङ्गुष्ठतलमूले च ब्राह्मं तीर्थमवस्थितम् S'ivU. 5. 45.

अङ्गुष्ठतस् (aṅguṣṭha-tas) *adv.* **i.** with the thumb अग्रे तस्याः सदा कार्या(? र्यो) नृभिरङ्गुष्ठतो ध्वनिः SkandP. ii(8). 8. 31; **ii** out of the thumb पश्य मेऽङ्गुष्ठतो ब्रह्मन् भूरि भस्म विनिर्गतम् SkandP. v(2). 2. 23; **iii** beginning with the thumb तत्त्वरूपाण्यङ्गुलयो भूतान्यङ्गुष्ठतः क्रमात् TantrRā. 4. 56.

अङ्गुष्ठतिलक (aṅguṣṭha-tilaka) *m.* ornamental painting on the great toe अङ्गुष्ठतिलकाश्चैव पादयोश्च विभूषणम् NāṭyaS'ā. 21. 41.

अङ्गुष्ठत्व (aṅguṣṭha-tva) *n.* the state of being of the size of the thumb मनुष्याणां हृदयस्याङ्गुष्ठत्वात् AṇuBh. 87. 20 (*on* i. 3. 25)

अङ्गुष्ठदण्ड (aṅguṣṭha-daṇḍa) *adj.* having a handle as thick as the thumb अङ्गुष्ठदण्डो हस्तायतिः स्रुवः MṛgendraT. ii. 6. 35.

अङ्गुष्ठदीर्घक (aṅguṣṭha-dīrghaka) *n.* length of the thumb वेदांशमङ्गुष्ठदीर्घकम् MānaSā. 59. 20.

अङ्गुष्ठदैर्घ्य (aṅguṣṭha-dairghya) *n.* length of the great toe (चित्रगतशरीरस्य पादयोः) अङ्गुष्ठदैर्घ्यमुद्दिष्टमङ्गुलद्व(? त्र)यसंमितम् Mānaso. iii. 1. 332.

अङ्गुष्ठद्वय (aṅguṣṭha-dvaya) *n.* **1 A** pair of thumbs न्यसेत् ··· नवात्मा करयोस्तदङ्गुष्ठद्वयेऽच्युतः PauṣkS. 27. 259; MṛgendraT. ii. 3. 3; अङ्गुष्ठद्वयेन तु। स्वां स्वां कनिष्ठिकां मृज्यात् LakṣmīT. 38. 10; 34. 57; अङ्गुष्ठद्वयमध्ये तु कृत्वा दर्भान् SkandP. iv. 35. 172; S'ivaP. vi. 6. 63 (477B. 5); SmṛtiCan. ii. 387. 18; वामदक्षकरतलयुगमधरोत्तरं विधायाङ्गुष्ठद्वयचालने मत्स्यः NityoNi. 71. 16; **1 B** pair of great toes पद्मासनं सुसंस्थाप्य तदङ्गुष्ठद्वयं पुनः। व्युत्क्रमेणैव हस्ताभ्यां बद्धपद्मासनं भवेत् TriBrU. 40; अङ्गुष्ठद्वयस्याग्रात्समारभ्य ···। यावच्छिखावसानं तु सूत्रमानं समाहरेत् JayāS. 16. 129; Mānaso. iii. 1. 543; पादाङ्गुष्ठपदम् ··· अङ्गुष्ठद्वयपरम् SetuBa. 290. 26; **2** breadth of two thumbs अद्रेरङ्गुष्ठद्वयमानके। ··· पूजयेत् (धात्रादीन्) BhaviP. 390A. 22 (ii(2). 21 (? 20). 42); (द्व्यङ्गुष्ठपरिमण्डलम्) अङ्गुष्ठद्वयमितं वर्तुलं चेत्यर्थः VīraMi. (Paribhāṣā.) 107. 2; 107. 16; (Saṃskāra.) 936. 18.

अङ्गुष्ठद्वितय (aṅguṣṭha-dvitaya) *n.* **A** pair of thumbs (वागीश्वरीमुद्रा) सुविरलं कुर्यादङ्गुष्ठद्वितयम् JayāS. 8. 96 = LakṣmīT. 34. 71; 38. 13; **B** pair of great toes सूत्रम् ··· । प्रसारयेच्छिखाप्रान्तादङ्गुष्ठद्वितयावधि MṛgendraT. ii. 7. 73.

अङ्गुष्ठद्वितीया (aṅguṣṭha-dvitīyā) *adj.* (*f.*) (finger) accompanied by the thumb (having the thumb as the second) मधुपर्कस्य चतुष्प्राश्नात्यङ्गुष्ठद्वितीयाभिः KāṭhGS. ii. 12. 13.

अङ्गुष्ठनख (aṅguṣṭha-nakha) *m.* **A** nail of the great toe (गङ्गाम्) वामपादाम्बुजाङ्गुष्ठनखस्रोतोविनिर्गताम्। विष्णोर्बिभर्ति ··· शिरसा ··· ध्रुवः ViṣṇuP. ii. 8. 109; (पादौ त्रिकायताङ्गुष्ठौ) अङ्गुष्ठनखः कथितश्चतुर्थभागोनमङ्गुलम् BṛSaṃ. 58. 20; ViṣṇuDhaP. iii. 36. 1 (332A. 13); (देवस्य) अङ्गुष्ठनखाग्रे स्युर्ब्रह्माण्डानां हि कोटयः GaṇeP. ii. 74. 45; PāraS. 16. 307; PṛthvīVi. 2. 31; (समौ) पूर्णेन्दुनाङ्गुष्ठनखौ ··· यशः पदाङ्गुष्ठनखौ मुखं च बिभर्ति पूर्णेन्दुचतुष्टयं या AlaṅkāS'e. 13. 14; अङ्गुष्ठनखदम्भेन पादयोः पतितः किमु। ··· वक्त्रविजितः शशी PadyaVe. 191; **B** nail of the thumb अङ्गुष्ठनखेन प्रतिनखस्फालनादर्धमानचटचटाशब्दं यदेवंविधं कर्म तदाच्छुरितकम् JayaMa. 119. 13 (*on* 2. 4); अङ्गुष्ठनखपृष्ठे च तर्जनीनखरो भवेत् Mānaso. iv. 1. 118; अङ्गुष्ठनखनिर्घर्षनर्तितानामिकोर्मिकः (लोकमहासयत्) RājTa.(Ka.) 8. 2371; अङ्गुष्ठनखमूले तु तर्जन्यग्रं सुसंस्थितम्। मत्सरी सा च विज्ञेया चित्रलक्ष्यस्य वेधने S'ārṅgaPa. 1800.

अङ्गुष्ठनिपीडन (aṅguṣṭha-nipīḍana) *n.* pressing of the great toes उपविश्य तु विष्टरेऽथ जान्वोर्विवरेऽङ्गुष्ठनिपीडनं विधाय। ··· स्वस्तिकमासनं निविष्टम् ĪśānS'iPa. i. 5. 65.

अङ्गुष्ठनिवेशन (aṅguṣṭha-niveśana) *n.* placing the (right) thumb (on the food) पुनरन्नवचनमङ्गीकरणशेष एवाङ्गुष्ठनिवेशनार्थम् BālaKrī. i. 157. 21 (*on* 1. 234); अङ्गुष्ठनिवेशनं पश्चात्पूर्वमन्नसंकल्पः ··· अङ्गुष्ठनिवेशनान्नसंकल्पयोः पौर्वापर्ये विकल्पः Aparā. 495. 20 (*on* 1. 237); यमस्तु सार्थवादमङ्गुष्ठनिवेशनविधिं वदन् SmṛtiCan. v. 343. 13; v. 344. 3; पात्रालम्भनाङ्गुष्ठनिवेशनान्नत्यागभोजनप्रैषा वैश्वदेविके सव्येन CaturCin. iii(1). 1122. 14; iii(1). 1374. 18.

अङ्गुष्ठनिष्टब्धा (aṅguṣṭha-niṣṭabdhā) *adj.* (*f.*) pressed with the thumb वैद्योऽङ्गुष्ठनिष्टब्धया मध्यमाङ्गुल्या सिरां ताडयेत् AṣṭāSaṃ. i. 178. 1 (1. 36)

अङ्गुष्ठनिष्ठ्यूत (aṅguṣṭha-niṣṭhyūta) *adj.* sent forth from the great toe भाति स दामाप्रपदीनमस्य। अङ्गुष्ठनिष्ठ्यूतमिवोर्ध्वमुच्चैस्त्रिस्रोतसः संततधारमम्भः S'iśuVa. 3. 10.

अङ्गुष्ठनिष्पीडित (aṅguṣṭha-niṣpīḍita) *adj.* pressed with the great toe कथमङ्गुष्ठनिष्पीडितभूमिभागसमरेखीकृतानेकेन शरेण युगपदार्यो विदारयति JānaPa. 6. 55(18)

अङ्गुष्ठपरिणाह (aṅguṣṭha-pariṇāha) *m.* circumference of the thumb (करयोः) अङ्गुष्ठपरिणाहस्तु विज्ञेयश्चतुरङ्गुलः MatsyaP. 258. 66; *adj.* having the circumference of a thumb धूमनेत्रं तु कनिष्ठिकापरिणाहमग्रे मूलेऽङ्गुष्ठपरिणाहम् SuśruS. iv. 40. 5.

अङ्गुष्ठपरिपीडिता (aṅguṣṭha-paripīḍitā) *adj.* (*f.*) pressed by the thumb अनामिकामध्यगते ··· कनिष्ठिके। सर्वा एकत्र संयोज्य चाङ्गुष्ठपरिपीडिताः BrahmāṇḍP. iii. 42. 18; NityāṢoḍa. 3. 27.

अङ्गुष्ठपरिमण्डला (aṅguṣṭha-parimaṇḍalā) *adj.* (*f.*) having a circumference equal to the thumb (कुर्यात् पुष्करिणीम्) अङ्गुष्ठपरिमण्डलाम् BhaviP. 387B. 31 (ii(2). 20(? 19). 257)

अङ्गुष्ठपरिमाण (aṅguṣṭha-parimāṇa) *adj.* [*f.* -ā] having the size of the thumb हृदयम् ··· अङ्गुष्ठपरिमाणसुषिरयुताधोभागकर्णिकामध्यं दृश्यते LalitāTriBh. 335. 13 (*on* 47); KāṭhUBh. 157. 1 (*on* 4. 12); BrahmSūBh.(S'aṅ.) 184. 7 (*on* i. 3. 24); पारुष्यहृलैश्च हृदयमनुगानाम्। कृपति ··· मन्त्री मुखं तु नाङ्गुष्ठपरिमाणाम् YaśasCam i. 449. 3; अङ्गुष्ठपरिमाणं तु लिङ्गं कुर्यात् BṛDharmaP. i. 57. 34; (पुरुषः) अङ्गुष्ठपरिमाण इत्यर्थलक्षणापत्तेरिति चेन्मैवम्। अङ्गुष्ठपरिमाणत्वस्य जीवेश्वरयोरुभयोरपि बाधितत्वेन S'ivārkaMaDī. i. 450. 24 (*on* i. 3. 23); S'rīkarBh. 148. 12 (*on* i. 3. 25); *n.* size of the thumb (लिङ्गस्य) अङ्गुष्ठपरिमाणं तु न्यूनत्वावधिः BṛDharmaP. i. 57. 36; नाप्यङ्गुष्ठमात्रत्वं तल्लिङ्गम्। अतिसूक्ष्मत्वात् तस्मिन्नङ्गुष्ठपरिमाणाभावात् ··· अङ्गुष्ठमात्रशब्देन ··· न त्वङ्गुष्ठपरिमाणमपि विधीयते S'ivārkaMaDī. i. 450. 12 (*on* i. 3. 23)

अङ्गुष्ठपरिमाणक (aṅguṣṭhaparimāṇa-ka) *adj.* having the size of the thumb नासाविवरात् ···। वराहतोको निरगादङ्गुष्ठपरिमाणकः BhāgP. iii. 13. 18; VedāntPāSau. 96. 11 (*on* i. 3. 24); VedāntKau. 111. 9 (*on* i. 3. 40); चिन्तयेत्पापपुरुषम्। वामकुक्षिस्थितं कृष्णमङ्गुष्ठपरिमाणकम् DevīBhāP. xi. 8. 10; MahNirvāT. 5. 99.

अङ्गुष्ठपरिमाणत्व (aṅguṣṭhaparimāṇa-tva) *n.* the state of having the size of the thumb न ह्यनन्तायामविस्तारस्य परमात्मनोऽङ्गुष्ठपरिमाणत्वमुपपद्यते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 184. 7 (*on* i. 3. 24); अङ्गुष्ठपरिमाणरूपमुपास्यगतं तद्रूपावच्छेदेनाङ्गुष्ठसमाश्रयणमङ्गुष्ठपरिमाणत्वं चोपपद्यते S'ivārkaMaDī. i. 365. 33 (*on* i. 2. 18); नन्वङ्गुष्ठपरिमाणत्वं सकलशरीरव्यापिनि प्राणेऽपि न संभवति S'ivārkaMaDī. i. 364. 15 (*on* i. 2. 18); i. 444. 16 (*on* i. 3. 20); i. 450. 25 (*on* i. 3. 23)

अङ्गुष्ठपरिमाणवत्त्व (aṅguṣṭhaparimāṇavat-tva) *n.* state of having the size of the thumb ततोऽङ्गुष्ठपरिमाणवत्त्वप्रसक्तौ ··· आराग्राधिकपरिमाणव्यवच्छेदः S'ivārkaMaDī. i. 450. 30 (*on* i. 3. 23)

अङ्गुष्ठपरिमित (aṅguṣṭha-parimita) *adj.* of the size of the thumb अङ्गुष्ठमात्रोऽङ्गुष्ठपरिमितहृदयसुषिरापेक्षया S'vetāUBh. 212. 9 (*on* 5. 8) अङ्गुष्ठपरि-

मितः परमेश्वरः S'ivārkaMaDī. i. 451. 5 (*on* i. 3. 23); GoviBh. 50. 12 (*on* i. 3. 26); अङ्गुष्ठपरिमितं गोमयम्…आदाय BālamBha. iii. 213. 1 (*on* 3. 327)

अङ्गुष्ठपरिमितत्व (aṅguṣṭhaparimita-tva) *n.* the state of having the size of the thumb ब्रह्मणोऽङ्गुष्ठपरिमितत्वसिद्धये तदावेदकं शास्त्रं मनुष्याधिकारमित्युक्तम् GoviBh. 50. 12 (*on* i. 3. 26)

अङ्गुष्ठपरुस् (aṅguṣṭha-parus) *n.* division of the thumb अङ्गुष्ठपरुषा संमितो (प्रस्तरः) ग्रहि(? ही)तव्यः BaudhS'S. iii. 210. 2.

अङ्गुष्ठपर्व (aṅguṣṭha-parva) *n.* joint of the thumb अङ्गुष्ठपर्वादारभ्य वितस्तिर्यावदेव तु। गृहेषु प्रतिमा कार्या नाधिका शस्यते बुधैः MatsyaP. 258. 22.

अङ्गुष्ठपर्वक (aṅguṣṭhaparva-ka) *adj.* of the size of the joint of the thumb वालखिल्याख्या ऋषयोऽङ्गुष्ठपर्वकाः DeviBhāP. viii. 15. 41.

अङ्गुष्ठपर्वग (aṅguṣṭhaparva-ga) *adj.* resting on the joint of the thumb सुश्लिष्टमूलावङ्गुष्ठौ तर्जन्यङ्गुष्ठपर्वगौ घटमुद्रा समाख्याता MṛgendraT. ii. 5. 16.

अङ्गुष्ठपर्वदैर्घ्य (aṅguṣṭhaparva-dairghya) *adj.* which has the length equal to the joint of the thumb अङ्गुष्ठपर्वदैर्घ्यं स्यादङ्गुलम् SaṃgiRa. iii. 233. 7 (6. 28)

अङ्गुष्ठपर्वद्वय (aṅguṣṭhaparva-dvaya) *n.* two joints of the thumb तत्कंदः (कंचुकीकन्दः) शीतले स्थितः। अंगुष्ठपर्वद्वयसंपिष्टः AṣṭāSaṃ. ii. 397. 25 (6. 49); हविषः सकाशादङ्गुष्ठपर्वद्वयमात्रं खण्डयित्वा त्यक्तव्यम् NyāyMāVi. 165. 11 (*on* iii. 4. 18)

अङ्गुष्ठपर्वन् (aṅguṣṭha-parvan) *n.* **i** joint of the thumb प्रणवाद्यन्तगं सोमं मध्यमेऽङ्गुष्ठपर्वणि। सबिन्दुं विन्यसेत् AhirbuS. 20. 17; यवाः स्पष्टमशोभन्त स्वामिनोऽङ्गुष्ठपर्वसु TriṣaS'aPuC. i. 2. 711; **ii** the division or section of the thumb मध्यमेनाङ्गुष्ठपर्वणोदुम्बरं चमसं मितं घृतस्य व्रतयेत् S'āṅkhāS'S. xiv. 16. 3; तेन कल्केन मतिमाञ्शलाकाग्रं प्रलिप्य च। उत्थाप्य चोत्तरं वर्त्म वामेनाङ्गुष्ठपर्वणा। वर्त्मशुक्लान्तरे चाल्पं(ल्पां) शलाकां सुप्रवर्तयेत् SiddhYo. 61. 16; **iii** joint of the big-toe (अच्युतः) भोगसंपन्न(न्म)यं धत्ते यवमङ्गुष्ठपर्वणि PadmP. iv. 80. 17.

अङ्गुष्ठपर्वन्यून (aṅguṣṭhaparva-nyūna) *adj.* less than (the size of) one division of the thumb अङ्गुष्ठपर्वन्यूनावर्जनीयातिरिक्तावयवनाशे तु भवत्येवाज्येन यागः BhāṭṭDī. ii. 269. 14 (*on* vi. 4. 1)

अङ्गुष्ठपर्वपृथुमात्री (aṅguṣṭhaparvapṛthu-mātrī) *adj.* (*f.*) thick or broad as that of the joint of the thumb प्रादेशमात्रीः कुशाः पृष्ठास्त्वक्ताः समा मज्जतोऽङ्गुष्ठपर्वपृथुमात्रीः प्रज्ञाताग्राः कारयित्वा LāṭyāS'S. ii. 6. 1.

अङ्गुष्ठपर्वप्रभृति (aṅguṣṭhaparva-prabhṛti) *adj.* from (the size of) the joint of the thumb अश्रूयमाणपरिमाणानां प्रतिमानामङ्गुष्ठपर्वप्रभृतिवितस्तिपर्यन्तं यथाशक्ति परिमाणं कल्पनीयम् CaturCin. i. 238. 13.

अङ्गुष्ठपर्वमध्य (aṅguṣṭha-parvamadhya) *n.* middle (i. e. the lower) part or joint of the thumb अङ्गुष्ठपर्वमध्यं तु तर्जन्या सदृशं भवेत् MatsyaP. 258. 68.

अङ्गुष्ठपर्वमात्र (aṅguṣṭhaparva-mātra) *adj.* of the measure of the division or joint of the thumb आग्नेयस्य पुरोडाशस्य मध्यादङ्गुष्ठपर्वमात्रमवदानम् ĀpaS'S. ii. 18. 9; xviii. 10. 16; मध्यात्पूर्वार्धाच्चासम्भिन्दन्नङ्गुष्ठपर्वमात्रमवदानम् KātyS'S. i. 9. 6; अङ्गुष्ठपर्वमात्राण्यवदानान्यवद्यति MānS'S. 21. 4; 39. 4; 186. 1; VārāS'S. I. i. 1. 37; अष्टौला अभवच्छतधा तदा। अङ्गुष्ठपर्वमात्राणां गर्भाणां पृथगेव तु MahāBhā. i. 107. 19; क्रतोश्च सन्ततिर्भार्या वालखिल्यानसूयत। षष्टिपुत्रसहस्राणि मुनीनामूर्ध्वरेतसाम्। अङ्गुष्ठपर्वमात्राणाम् ViṣṇuP. i. 10. 11; अङ्गुष्ठपर्वमात्रमवदानं भवति TantrVā. 1017. 11 (*on* iii. 4. 44); प्रमाणवेलायां यावद्भिरङ्गुष्ठपर्वमात्रैरुपलक्षितः स यागसाधनम् ṬupṬ. 124. 16 (*on* vi. 4. 2); सन्नत्याश्च क्रतोरासन् वालिखिल्या महौजसः। अङ्गुष्ठपर्वमात्रास्ते ये हि षष्टिसहस्रिणः AgniP. 20. 14; तत्क्षणात्सोऽथ गृह्णाति शरीरं चातिवाहिकम्। अङ्गुष्ठपर्वमात्रं तु स्वप्राणैरेव निर्मितम् SkandP. i(2). 50. 62; अङ्गुष्ठपर्वमात्रास्ते कर्तव्याः (मणयः) ViṣṇuDhaP. ii. 109. 6; कुर्याद्गणपतिं बुधः। अङ्गुष्ठपर्वमात्रम् BhaviP. 62A. 18 (i. 29. 3); 63A. 23 (i. 30. 0); ये केचनात्मानमङ्गुष्ठपर्वमात्रम् … मन्यन्ते TātpaVṛ. 35. 9 (*on* 1. 25); SmṛtiCan. ii. 247. 5; अङ्गुष्ठपर्वमात्रावदानद्वयेन वानावृत्तेनाश्वशफमात्रस्य पुरोडाशस्य कृत्स्नस्य व्याप्त्यशक्तेः NyāySu.(So.) 1519. 27 (*on* iii. 4. 43); अवदेयं चाङ्गुष्ठपर्वमात्रम् NyāyMāVi. 165. 9 (*on* iii. 4. 18); अङ्गुष्ठपर्वमात्रमेकैकमवदानम् VīraMi.(Saṃskāra.) 899. 1; अङ्गुष्ठपर्वमात्रमवदाय हस्तेनैव जुहोति BālamBha. i. 552. 16 (*on* 1. 249); i. 351. 28 (*on* 1. 103)

अङ्गुष्ठपर्वमात्रमुख (aṅguṣṭhaparvamātra-mukha) *adj.* having the mouth of the size (i. e. width) of the division or joint of the thumb ततः समन्ततोऽङ्गुष्ठपर्वमात्रमुखेन तु। आयसेन स्रुवेणायःपात्रे कल्कीकृतम् RasRaSa. 28. 94.

अङ्गुष्ठपर्वमात्राणि (aṅguṣṭhaparvamātrāṇi) *adj.* having the projection at the top which is of the measure of a section of the thumb ततोऽङ्गुष्ठपर्वमात्राणिरेतदाकारा गदा वासुदेवस्य PārāSū. 39. 2.

अङ्गुष्ठपर्वमान (aṅguṣṭhaparva-māna) *adj.* having the size of a division of the thumb क्रतोस्तु सन्ततिर्भार्या वालखिल्यानसूयत। षष्टि(? ष्टिं) तानि सहस्राणि ऋषीणामूर्ध्वरेतसाम्। अङ्गुष्ठपर्वमानानाम् AgniP. App. 4. 36; *n.* size of the section of the thumb अङ्गुष्ठपर्वमानेन माननीयासिधेनुका Mānaso. iv. 1. 17.

अङ्गुष्ठपर्ववृत्तपुष्कर (aṅguṣṭhaparvavṛtta-puṣkara) *adj.* having a circular bowl (with the radius) equal to the size of the joint of the thumb अरत्निमात्रः स्रुवोऽङ्गुष्ठपर्ववृत्तपुष्करः KātyS'S. i. 3. 38; अङ्गुष्ठपर्वमात्रमेकैकमवदानं तयोर्द्वयोरङ्गुष्ठपर्ववृत्तपुष्करेणैकेन स्रुवेणैकदा कथं होमः VīraMi.(Saṃskāra.) 899. 1.

अङ्गुष्ठपर्वसंकाश (aṅguṣṭhaparva-saṅkāśa) *adj.* resembling a joint of the thumb अङ्गुष्ठपर्वसङ्काशः छागशृङ्गोपमस्तथा … शृङ्गी वाहः स कीर्तितः AśvaVai. 3. 142.

अङ्गुष्ठपर्वसमिता (aṅguṣṭhaparva-samitā) *adj.* (*f.*) having the measure of a section or joint of the thumb अङ्गुष्ठपर्वसमिता वक्त्रयोर्मुकुलाकृतिः। ताम्रायसी शातकुम्भी शलाका स्यात् SuśruS. vi. 17. 84.

अङ्गुष्ठपर्वसुमित (aṅguṣṭhaparva-sumita) *adj.* measuring a section or joint of the thumb अङ्गुष्ठपर्वसुमितान् श्रमणान् द्विजाग्र्यान्दृष्ट्वा SātvaT. 2. 44.

अङ्गुष्ठपर्वाग्रमुख (aṅguṣṭhaparvāgramukha) *adj.* the front opening of which is of the size of a joint of a thumb अङ्गुष्ठपर्वाग्रमुखं दर्व्याकृति तु मेक्षणम् AVPari. 23(4). 5.

अङ्गुष्ठपर्वार्ध (aṅguṣṭhaparvārdha) *n.* a measure equal to half of a section or joint of the thumb (कण्टकिक्षीरवृक्षोत्थं द्वादशाङ्गुलसंमितम्। कनिष्ठिकाग्रवत्स्थूलं पर्वार्धकृतकूर्चकम्। दन्तधावनमुद्दिष्टम्) पू(? प)र्वार्धमङ्गुष्ठपर्वार्धम् BālamBha. i. 319. 9 (*on* 1. 98); VīraMi. (Āhnika.) 130. 9.

अङ्गुष्ठपान (aṅguṣṭha-pāna) *n.* sucking the big toe मुकुन्दः …न्यग्रोधपत्रपुटकोषशयान आसीदङ्गुष्ठपानपरमः शिशुरप्रमेयः SātvaT. 2. 42.

अङ्गुष्ठपानावस्था (aṅguṣṭhapānāvasthā) *f.* the stage of sucking the thumb अङ्गुष्ठपानावस्थायाः परस्तात् वयसि स्थिताः। गृहवासेऽपरेऽर्हन्तः सिद्धमन्नं हि भुञ्जते TriṣaS'aPuC. i. 2. 683.

अङ्गुष्ठपार्श्वगा (aṅguṣṭhapārśva-gā) *adj.* (*f.*) passing by the side of the thumb (चित्रगतशरीरस्य) अङ्गुष्ठपार्श्वगा रेखा ब्रह्मसूत्राद्दशाङ्गुले Mānaso. iii. 1. 454.

अङ्गुष्ठपाश (aṅguṣṭha-pāśa) *m.* noose binding the thumbs and the big toes अङ्गुष्ठपाशौ छित्वा GautPiMe. i. 3. 10.

अङ्गुष्ठपीडन (aṅguṣṭha-pīḍana) *n.* pressing with the thumb अङ्गुष्ठपीडनं तु मध्यमामध्यपर्वणोरिति सिध्यति SetuBa. 131. 2.

अङ्गुष्ठपीडिता (aṅguṣṭha-pīḍitā) *adj.* (*f.*) pressed with the thumb तिस्रोऽङ्गुल्यः मध्यमाद्याः शिरस्यङ्गुष्ठपीडिताः। तर्जनी प्रसृता सोऽयं सूचीहस्तः प्रकीर्तितः AbhinDa. 128 (v. 1.); अङ्गुल्यस्तु समाश्वापे यस्मिन्नङ्गुष्ठपीडिताः। सम-मुष्टिः स विज्ञेयो दृढघाते प्रशस्यते Mānaso. iv. 1. 114; iv. 1. 116.

अङ्गुष्ठपुरुष (aṅguṣṭha-puruṣa) *m.* soul of the size of the thumb ततः … आचार्यः … चिन्मात्रो भूत्वा अङ्गुष्ठपुरुषस्तदुपरि … सर्वजगद्व्यापकं चैतन्यमभवत् S'aṅkaVi.(Ā.) 280. 5.

अङ्गुष्ठपूर्व (aṅguṣṭha-pūrva) *adj.* beginning with the thumb (साधकः) पुष्पम्…। गृहीत्वाङ्गुष्ठपूर्वेण अङ्गुलीत्रितयेन तु। अभिमन्त्र्य…चक्रं तदुपरि सरेत् JayāS. 13. 82; PāraS. 6. 134.

अङ्गुष्ठपृथ्वग्र (aṅguṣṭhapṛthv-agra) *adj.* having the tip or end as thick as the thumb इध्मजातीयमिध्मार्धप्रमाणं मेक्षणं भवेत्। वृत्तं चाङ्गुष्ठपृथ्वग्रमवदानक्रियाक्षमम् GobhiSm. 2. 74.

अङ्गुष्ठपृष्ठतस् (aṅguṣṭhapṛṣṭha-tas) *adv.* from the back of the thumb पुरा सिसृक्षतः सृष्टिं स्रष्टुरङ्गुष्ठपृष्ठतः।…दक्षो जातः SkandP. iv. 15. 3.

अङ्गुष्ठप्रथम (aṅguṣṭha-prathama) *adj.* the first (i. e. bottom section) of the thumb अङ्गुष्ठप्रथमं पर्व द्व्यङ्गुलं द्वियवाधिकम् Mānaso. iii. 1. 363; S'ilpaRa. ii. 8. 143.

अङ्गुष्ठप्रभृति (aṅguṣṭha-prabhṛti) *adj.* (*f.*) commencing with the thumb अङ्गुष्ठप्रभृतयस्तिस्र उच्छ्रयेत् GopBr. i. 3. 21.

अङ्गुष्ठप्रमाण (aṅguṣṭha-pramāṇa) *adj.* [*f.* -ā] of the size of the thumb यस्याङ्गुष्ठप्रमाणापि जैनेन्द्री प्रतियातना। गृहे तस्य न मारी स्यात् PadmP.

(Ra.) 92. 76; येनाङ्गुष्ठप्रमाणार्चा जैनेन्द्री क्रियतेऽङ्गिना। तस्याप्यनश्वरी लक्ष्मीः SubhāRaSaṁ. 876; अङ्गुष्ठप्रमाणस्य दहरस्य तु एतदाश्रयत्वमात्रेण हृदयत्वात् Bhāsk. i.265. 12 (*on* i. 5. 14); *n.* the measure or size of the thumb, cf. **अङ्गुष्ठप्रमाणतस्**.

अङ्गुष्ठप्रमाणतस् (aṅguṣṭhapramāṇa-tas) *adv.* with the size of the thumb पुरुषोऽसि पुरे शेषे त्वमङ्गुष्ठप्रमाणतः। आश्रितश्चैव चाङ्गुष्ठमीशः परमकारणम् LiṅgaP. i. 88. 88.

अङ्गुष्ठप्रमित (aṅguṣṭha-pramita) *adj.* of the size of the thumb अत्राङ्गुष्ठप्रमितो जीवात्मा VedāntDī. 53. 16 (*on* i. 3. 23); 54. 2 (*on* i. 3. 23); 62. 11 (*on* i. 3. 40); अङ्गुष्ठप्रमितः परमात्मा VedāntSā.(Rā.) 99. 2 (*on* i. 3. 23); अङ्गुष्ठप्रमितः परमेश्वरः S'ivārkaMaDī. i. 80. 11 (*on* i. 1. 1); i. 504. 17 (*on* i. 3. 42); अङ्गुष्ठप्रमितः श्रीविष्णुरेव GoviBh. 50. 2 (*on* i. 3. 24)

अङ्गुष्ठप्रमितत्व (aṅguṣṭhapramita-tva) *n.* the state of having the size of the thumb कथमनवच्छिन्नस्य परमात्मनोऽङ्गुष्ठप्रमितत्वम् VedāntDī. 54. 4 (*on* i. 3. 24); यदपेक्षया परस्याङ्गुष्ठप्रमितत्वव्यवहारः S'rutaPra. ii. 51. 19 (*on* i. 3. 24); ईशानशब्दस्य…वस्तुतोऽङ्गुष्ठप्रमितत्वेन पर्यवसास्यतो धर्मिमात्रस्य ज्ञापने नैरपेक्ष्यमस्ति S'ivārkaMaDī. i. 80. 13 (*on* i. 1. 1)

अङ्गुष्ठप्रमितपुरुष (aṅguṣṭhapramita-puruṣa) *m.* the soul which is of the size of the thumb अङ्गुष्ठप्रमितपुरुषप्रकरणे कठवल्लीषु श्रूयते BrahmSūBh. (S'rī.) i. 494. 4 (*on* i. 3. 40); अङ्गुष्ठप्रमितपुरुषविचारे प्रसङ्गात्प्राप्तमधिकारविचारं समाप्य VedāntKau. 111. 4 (*on* i. 3. 40); 111. 16 (*on* i. 3. 41)

अङ्गुष्ठप्रमितप्रकरण (aṅguṣṭhapramita-prakaraṇa) *n.* section (of the Upaniṣad speaking of the soul) as having the size of the thumb अङ्गुष्ठप्रमितप्रकरणमध्ये 'यदिदं किं च जगत्सर्वं प्राण एजति निःसृतम्' इत्यादिना … परमपुरुष इति निश्चीयते VedāntSā.(Rā.) 112. 8 (*on* i. 3. 40); अङ्गुष्ठप्रमितप्रकरणमध्ये…परमात्मैवेति निश्चीयते VedāntDī. 62. 8 (*on* i. 3. 40)

अङ्गुष्ठप्रसारण (aṅguṣṭha-prasāraṇa) *n.* stretching out of the thumb द्वाभ्यां त्वित्यङ्गुष्ठप्रसारणे सति आकुञ्चनादित्यर्थः AbhinBhā. ii. 44. 19 (*on* 9. 75)

अङ्गुष्ठप्रान्तदेश (aṅguṣṭha-prāntadeśa) *m.* extremity (i. e. the end) of the big toe दक्षिणाङ्घ्रेरथाङ्गुष्ठप्रान्तदेशे शिखाक्षरम्। ध्यात्वा PáraS. 3. 194.

अङ्गुष्ठबन्ध (aṅguṣṭha-bandha) *m.* tying together of the (two) thumbs and the (two) big toes अङ्गू(?ङ्गु)ष्ठबन्धं करोति BaudhPiMe. iii. 2. 2; iii. 4. 11; हिरण्यशकलमास्ये प्रत्यस्य अङ्गुष्ठबन्धं प्रबध्य ĀgniveGS. iii. 4. 1 (134. 14)

अङ्गुष्ठबन्धन (aṅguṣṭha-bandhana) *adj.* having the thumb closed within the other fingers (*lit.* binding the thumb) ऊर्ध्वोऽङ्गुष्ठो वाममुष्टिर्दक्षिणोऽङ्गुष्ठबन्धनः ViṣṇuDhaP. iii. 33. 116.

अङ्गुष्ठबन्धाञ्चित (aṅguṣṭhabandhāñcita) *n.* name of a type of *utplutikaraṇa* in *deśinṛtta* अङ्गुल्यङ्गुष्ठमध्याभ्यां संयुक्ता(?)पादयोर्मिथः। कृत्वाञ्चितं विधीयेताङ्गुष्ठबन्धाञ्चिताभिधम्। (अङ्गुष्ठबन्धाञ्चितम्) NṛttaRa. 5. 59.

अङ्गुष्ठबिल (aṅguṣṭha-bila) *adj.* (sacrificial ladle *sruva*) having the bowl of the measure of a thumb स्रुवादीनि तु पात्राणि स्रुवोऽङ्गुष्ठबिलो नरि। स्रुक् स्त्रियाम् KośaKaTa. 1. 5620.

अङ्गुष्ठभव (aṅguṣṭha-bhava) *m.* thumb-nail सर्वाङ्गुलिक्रूरनखैः स्तनान्तः पश्चादथाङ्गुष्ठभवेन रेखा। व्यक्तीकृता या मुनयस्तदेतन्मयूरपादं समुदीरयन्ति PañcSā. 4. 51.

अङ्गुष्ठभागपार्श्व (aṅguṣṭhabhāga-pārśva) *n.* side of the part of the thumb अङ्गुष्ठभागपार्श्वे तु तर्जन्या सङ्गते शरे। चापमुष्टौ समे पुङ्खे समसन्धानमुच्यते Mānaso. iv. 1. 147.

अङ्गुष्ठभिन्नपर (aṅguṣṭhabhinna-para) *adj.* referring to (the fingers) other than the thumb अङ्गुलीपदमनामिकाङ्गुष्ठभिन्नपरम् BālamBha. i. 319. 12 (*on* 1. 98)

अङ्गुष्ठभिन्नाङ्गुलिपर (aṅguṣṭhabhinnāṅguli-para) *adj.* referring to the fingers other than the thumb अङ्गुलिपदमनामिकाङ्गुष्ठभिन्नाङ्गुलिपरम् ViraMi. (Āhnika.) 128. 14.

अङ्गुष्ठभूमिसंश्लेष (aṅguṣṭhabhūmi-saṁśleṣa) *m.* contact of the big toe with the ground गृध्रावलीनकम्। पार्श्वात्प्रसारिपादोऽङ्गुष्ठभूमिसंश्लेषादञ्चितजानुकः AbhinBhā. i. 126. 19 (*on* 4. 134)

अङ्गुष्ठमध्यतस् (aṅguṣṭhamadhya-tas) *adv.* with the middle of the thumb आकुञ्च्याथ कनिष्ठाग्रमाक्रम्याङ्गुष्ठमध्यतः। ऋज्वायतास्तु शेषाः स्युरङ्गुल्यः शक्तिसंज्ञिता (मुद्रा) ĪśānS'iPa. ii. 7. 13.

अङ्गुष्ठमध्यप्रतिम (aṅguṣṭhamadhya-pratima) *adj.* like the middle of the thumb (i. e. equal to the middle of the thumb in size) अङ्गुष्ठमध्यप्रतिमं होमस्थानं स्रुवस्य तु ViṣṇuDhaP. i. 92. 33.

अङ्गुष्ठमध्यमाख्यामित (aṅguṣṭhamadhyamākhyā-mita) *adj.* measured by the thumb and the middle finger तालः करतलेऽङ्गुष्ठमध्यमाख्यामिते तथा AnekāSa. 40.

अङ्गुष्ठमध्यमामान (aṅguṣṭhamadhyamā-māna) *n.* a measure of length (i. e. a span) with the thumb and the middle finger तालः कालक्रियामाने तृणराजाख्यपादपे। अङ्गुष्ठमध्यमामाने NānārthāSaṁ. i. 87. 521.

अङ्गुष्ठमध्यमायोग (aṅguṣṭhamadhyamā-yoga) *m.* joining the thumb and the middle finger सत्यस्यैषा भवेन् मुद्रा … अङ्गुष्ठमध्यमायोगात्तृतीयस्य प्रकीर्तिता JayāS. 8. 53.

अङ्गुष्ठमन्त्र (aṅguṣṭha-mantra) *m.* **i** Upaniṣadic verse beginning with *aṅguṣṭhamātraḥ puruṣaḥ* [KāṭhU. 4. 12; 4. 13; S'vetāU. 3. 13] कथम् अङ्गुष्ठमन्त्रस्य जीवपरत्वम् S'ivārkaMaDī. i. 452. 9 (*on* i. 3. 24); **ii** *mantra* (assigning a deity to) the thumb in the *aṅgulinyāsa* or *karanyāsa* नम इत्यङ्गुष्ठमन्त्रमुच्चार्य NityoNi. 18. 23; 36. 19; 113. 9.

अङ्गुष्ठमात्र (aṅguṣṭha-mātra) *adj.* [*f.* -ā, -ī] of the size of the thumb, having the measure of the thumb अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः TaiĀ. x. 38. 1 (858. 1); अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठति KāṭhU. 4. 12; 4. 13; अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽन्तरात्मा सदा जनानां हृदये संनिविष्टः S'vetāU. 3. 13 = MahāBhā. v. 300*(1); हृत्पद्मकर्णिकामध्ये … अङ्गुष्ठमात्रमचलं ध्यायेदोंकारमीश्वरम् DhyānBiU. 19; ततः सत्यवतः कायात् … अङ्गुष्ठमात्रं पुरुषं निश्चकर्ष यमो बलात् MahāBhā. iii. 281. 16; तस्य संस्मयतः शौरेर्विद्युद्रूपा महात्मनः। अङ्गुष्ठमात्रास्त्रिदशा मुमुचुः पावकार्चिषः MahāBhā. v. 129. 4; v. 45. 24; अङ्गुष्ठमात्रो भूत्वा च पुनरेव स राक्षसः। … तिर्यगूर्ध्वमवर्तत MahāBhā. vii. 150. 59; HariVaṁ. 12. 6; अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषस्सर्वदेहेषु तिष्ठति JayāS. 12. 26; येऽङ्गुष्ठमात्राः पुरुषा देहस्थाः सर्वदेहिनाम्। रक्षन्तु ते हि माम् VāyuP. i. 30. 275; अङ्गुष्ठमात्रं पुरुषं तथैव सौवर्णमेवायतबाहुदण्डम्। चतुर्मुखं कुम्भमुखे निधाय … दद्याद्द्विजपुंगवाय MatsyaP. 61. 46; कृत्वा तु काञ्चनीं गौरीम् … हैमीमङ्गुष्ठमात्रां च दद्यात् MatsyaP. 63. 24; 210. 8; अङ्गुष्ठमात्रः अङ्गुष्ठपरिमाणः। (पुरुषः) मध्ये आत्मनि शरीरे तिष्ठति KāṭhUBh. 157. 1 (*on* 4. 12); अङ्गुष्ठमात्रोऽभिव्यक्तिस्थानहृदयसुषिरपरिमाणापेक्षया पुरुषः…सर्वस्यान्तरात्मभूतः स्थितः S'vetāUBh. 164. 12 (*on* 3. 13); अङ्गुष्ठमात्रोऽङ्गुष्ठपरिमितहृदयसुषिरापेक्षया S'vetāUBh. 212. 8 (*on* 5. 8); योऽयमङ्गुष्ठमात्रः पुरुषः श्रूयते स किं विज्ञानात्मा BrahmSūBh.(S'aṅ.) 184. 4 (*on* i. 3. 24); तत्र संसारी अङ्गुष्ठमात्रो निश्चितः BrahmSūBh.(S'aṅ.) 184. 12 (*on* i. 3. 24); 184. 15 (*on* i. 3. 25); 185. 17 (*on* i. 3. 25); 185. 19 (*on* i. 3. 25); स एव … अङ्गुष्ठमात्रः अङ्गुष्ठमात्रपरिमाणपरिच्छिन्नः सन् याति SanatBh. 300. 5 (*on* 4. 12); अन्तःशरीरमङ्गुष्ठमात्रः पुरुषस्तिष्ठति … अतस्तदीयधर्मा अन्तरात्मन उपचर्यन्ते ManuBh. i. 517. 7 (*on* 6. 63); S'āraTi. 25. 58; अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो देहोपाधिषु संस्थितः AgniP. 60. 22; तन्मध्येऽङ्गुष्ठमात्रस्तु पुरुषो दृश्यते जनैः SkandP. vi. 45. 38; vii(1). 166. 59; VāmaP. 47. 156; ViṣṇuDhaP. i. 65. 23; ii. 37. 42; स राजा … तत्रापश्यद्धृत्पद्मम् …। तत्र चाङ्गुष्ठमात्रं तु स्थितं पुरुषसत्तमम् VarāP. 62. 10; NaraP. 64. 75; हृत्कमलकोशश्च मनुष्याणामङ्गुष्ठमात्रः Bhām. 229. 9 (*on* i. 3. 24); अतिकारुणिकतयाङ्गुष्ठमात्रीमपि धरित्रीं न कर्षयति YaśasCam. i. 407. 6; लिङ्गं कृत्वा … सर्वलक्षणसंयुतम्। अङ्गुष्ठमात्रं सुशुभं सुवृत्तम् LiṅgaP. i. 31. 32; BrahmP. 40. 90; अङ्गुष्ठमात्रं रक्तेन नागं ता(?तो)लकमात्रकम्।…पुनर्यजेत् BhaviP. 391A. 16 (ii(2). 21(?20). 71); अङ्गुष्ठमात्रो भगवान् महेन्द्रो वज्रसंयुतः। कुक्षिमध्ये समागम्य चक्रे गर्भं स सप्तधा BhaviP. 579A. 27 (iii(4). 17. 12); 732A. 31 (iv. 89. 6); PadmP. v. 22. 52; अङ्गुष्ठमात्रः समभूल्लिङ्गरूपी महेश्वरः BṛDharmaP. i. 31. 34; मुनयः … माने त्वङ्गुष्ठमात्रास्तु जाता ह्यथ सुवर्चसः SaurP. 59. 60; तद्दृष्ट्वाङ्गुष्ठमात्रोऽभूत्क्षणेन पवनात्मजः RāmāMañ. 232. 8; अङ्गुष्ठमात्राः समिधोऽथ जुहुत् सौवर्णमत्तस्य नरेन्द्रवश्ये ĪśānS'iPa. i. 16. 77; रेखास्तु सर्वाः सर्वत्र शुक्लाः स्युर्मध्यमामिताः। द्विहस्तेऽङ्गुष्ठमात्रा वा हस्ते वानामिकासमाः। … कर्णिका पीतवर्णा स्यात् ĪśānS'iPa. ii. 8. 49; हृत्पुण्डरीककुहरे ज्योतिर्लिङ्गे सदाशिवम्। अङ्गुष्ठमात्रं मनसा सिद्धैर्द्रव्यैर्यथाक्रमम्। पूजयेत् ĪśānS'iPa. ii. 13 38; i. 35. 37; PañcaRā. (Nā.) v. 11. 26; परमेश्वर एवाङ्गुष्ठमात्र इति युक्तम् BrahmSūBh.(S'rī.) i. 450. 1 (*on* i. 3. 23); परिमाणमपि जैवमैश्वरं वेति संशयेऽङ्गुष्ठमात्रं निश्चकर्षेति निर्णीतार्थस्मृत्या जैवमिति प्रत्यवस्थानात् VedāntKa. 165. 21 (*on* i. 3. 24); 'अङ्गुष्ठमात्रो रवितुल्यरूपः' इत्यादिराकारश्च शास्त्रोपदिष्टः S'rutaPra. ii. 524. 9 (*on* ii. 3. 52); शुद्धं मनस्तु … अङ्गुष्ठमात्रं सर्वजगत्प्रभुं मनोन्मनाख्यमधिगच्छति S'aṅkaVi.(Ā.) 155. 20; तदा सदसदात्मके अङ्गुष्ठमात्रे पुरुषे लीनं मनो भवति S'aṅkaVi.(Ā.) 201. 21; VedāntKau. 95. 17 (*on* i. 3. 24); 111. 20 (*on* i. 3. 41); (विष्णोः रूपं) भूतेषु पञ्चधा। उदरेऽङ्गुष्ठमात्रः। हृदये प्रादेशः AṇuBh. 71. 1 (*on* i. 2. 28); हृद्यङ्गुष्ठमात्रं निरूप्यते AṇuBh. 87. 16 (*on* i. 3. 25) परमेश्वर एवाङ्गुष्ठमात्रः स्यादित्याशङ्क्याह S'ivārkaMaDī. i. 449. 32 (*on* i. 3. 23); i. 364. 14 (*on* i. 2. 18); विशत्युत्तरागर्भमस्त्रे। रक्षन्नङ्गुष्ठमात्रः किल जठरमगाश्चक्रपाणिर्विभो त्वम् Nārāy. x. 86. 10;

GoviBh. 49. 15 (*on* i. 3. 24)

अङ्गुष्ठमात्र (aṅguṣṭha-mātra) *m.* **1** name of one of the Rudra-deities (called *maṇḍalādhipa* or *sthaleśvara*) भुवनेशमहादेववामदेवभवोद्भवाः । एकपिङ्गेक्षणेशानाङ्गुष्ठमात्राश्च भास्वराः । … मण्डलाधिपाः MṛgendraT. i. 13 151; एवं जगति सर्वत्र रुद्राणां योग्यतावशात् । अङ्गुष्ठमात्रपूर्वाणां शतमष्टादशोत्तरम् । अनुगृह्य शिवः साक्षान्मन्त्रेशत्वे नियुक्तवान् MālinīT. 1. 37; 5. 29; अङ्गुष्ठमात्र इति चाप्यष्टावेते स्थलेश्वराः ĪśānŚiPa. ii. 17. 213; **2** the *mantra* beginning with *aṅguṣṭhamātraḥ* (TaiĀ. x. 38. 1 (858. 1) अङ्गुष्ठमात्रेण पादाङ्गुष्ठेन दक्षिणे निस्रावयेद्धस्तजलम् KūrmaP. 590. 5 (2. 19)

अङ्गुष्ठमात्रक (aṅguṣṭhamātra-ka) *adj.* of the size of the thumb, of the measure of the thumb अथापश्यद्दृषीन् ह्रस्वानङ्गुष्ठोदरपर्वणः (v. l. सर्वानङ्गुष्ठमात्रकान्) … पुरंदरः MahāBhā. i. 27. 8; एवमुक्त्वा स नागेन्द्रो बभूवाङ्गुष्ठमात्रकः MahāBhā. iii. 63. 8; तस्मिन् मुहूर्ते हनुमान्बभूवाङ्गुष्ठमात्रकः Rāmā. v. 1. 151; वालखिल्यान् … अङ्गुष्ठमात्रकान् ।…दृष्ट्वा हसितवान् भवान् SkandP. iii(1). 38. 73; भविष्यन्ति युगस्यान्ते नरा अङ्गुष्ठमात्रकाः SkandP. vi. 272. 49; देवदेवो महेश्वरः । अङ्गुष्ठमात्रको भूत्वा गङ्गातोये न्यमज्जत ViṣṇuDhaP. i. 29. 2; दुर्दर्शो निर्गुणः सूक्ष्मः केवलोऽङ्गुष्ठमात्रकः । … कृष्णस्त्रैलोक्यमोहनः SamudraMa. 1. 5; लेपं च द्व्यङ्गुलं स्थूलं कुर्याद्वाङ्गुष्ठमात्रकम् SārṅgaS. ii. 1. 22.

अङ्गुष्ठमात्रतनु (aṅguṣṭhamātra-tanu) *adj.* having a body of the size of the thumb एष देवः … । अङ्गुष्ठमात्रतनुः … ध्यातश्च मृत्युमपि हन्ति ĪśānŚiPa. i. 15. 135; मनोन्मनमङ्गुष्ठमात्रतनुं ध्यात्वा … परमात्मानं यो वा वेद सोऽविद्याविमुक्तो भवति SaṅkaVi.(Ā.) 250. 7.

अङ्गुष्ठमात्रता (aṅguṣṭhamātra-tā) *f.* the nature of having the size of the thumb अङ्गुष्ठमात्रतया श्रूयमाणः पुरुषः परमेश्वरो जीवो वेति संदेहः BrahmSūBh.(Śrī.) i. 449. 4 (*on* i. 3. 23); अङ्गुष्ठमात्रता चात्र प्रतीयते AṇuBh. 87. 2 (*on* i. 3. 24)

अङ्गुष्ठमात्रत्व (aṅguṣṭhamātra-tva) *n.* the nature of having the size of the thumb विज्ञानात्मनस्तूपाधिमत्त्वात्संभवति कयाचित्कल्पनयाङ्गुष्ठमात्रत्वम् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 184. 8 (*on* i. 3. 24); परमात्मनो हृदयेऽवस्थानमपेक्ष्याङ्गुष्ठमात्रत्वमिदमुच्यते BrahmSūBh.(Śaṅ.) 185. 5 (*on* i. 3. 25); 186. 3 (*on* i. 3. 25); अङ्गुष्ठमात्रं पुरुषं निश्चकर्ष यमो बलात् …अङ्गुष्ठमात्रत्वं सूक्ष्मतामुपलक्षयति SāṃkhyaTaKau. 400. 1 (*on* 41); परमेश्वरस्याङ्गुष्ठमात्रत्वमुपासकहृदयापेक्षया BrahmSūBh.(Śrī.) i. 451. 3 (*on* i. 3. 24); 'स विश्वरूपः … । अङ्गुष्ठमात्रो रवितुल्यरूपः संकल्पाहंकारसमन्वितो यः' इति तस्याङ्गुष्ठमात्रत्वप्रसिद्धेः BrahmSūBh.(Śrī.) i. 449. 8 (*on* i. 3. 23); i. 364. 4 (*on* i. 2. 18); सर्वगतस्यापि तस्याङ्गुष्ठमात्रत्वम्…युज्यते BrahmSūBh.(Ma.) 17B. 8 (*on* i. 3. 25); ननु जीवस्यापि आराग्रमात्रस्याङ्गुष्ठमात्रत्वममुख्यम् ŚrutaPra. ii. 50. 29 (*on* i. 3. 23); न च विष्णोरङ्गुष्ठमात्रत्वं युक्तम् । सर्वगतत्वात् TattvPrakā. 52B. 11 (*on* i. 3. 25); 53A. 3 (*on* i. 3. 25); 58A. 7 (*on* i. 3. 34); इदानीमङ्गुष्ठमात्रत्वेन ब्रह्मोपासनीयम् VedāntKau. 25. 13 (*on* i. 3. 24); न हि लिङ्गशरीरस्य सकलशरीरव्यापिनः स्वतोऽङ्गुष्ठमात्रत्वं संभवति । अत आधारस्याङ्गुष्ठमात्रत्वमर्थात् सिध्यति SāṃkhyaPraBh. 140. 9 (*on* 5. 103); तेन करितुरगादिहृदामङ्गुष्ठ(? मनङ्गुष्ठ)मात्रत्वेऽपि न विरोधः GoviBh. 50. 10 (*on* i. 3. 25)

अङ्गुष्ठमात्रत्वश्रवण (aṅguṣṭhamātratva-śravaṇa) *n.* Vedic statement of (the Brahman) having the size of the thumb सोऽपि मन्त्रोऽङ्गुष्ठमात्रत्वश्रवणादेव जीवपर इत्याक्षिप्यते ŚivārkaMaDī. i. 442. 21 (*on* i. 3. 23); सर्वेषां स्वस्वाङ्गुष्ठपरिमितं हृदयमस्तीति अङ्गुष्ठमात्रत्वश्रवणस्य न काचिदनुपपत्तिः ŚivārkaMaDī. i. 494. 14 (*on* i. 3. 40); i. 449. 22 (*on* i. 3. 23)

अङ्गुष्ठमात्रत्वश्रुति (aṅguṣṭhamātratva-śruti) *f.* Vedic statement of (the Brahman) having the size of the thumb जीवस्यान्यत्राङ्गुष्ठमात्रत्वश्रुतेः BrahmSūBh.(Rā.) 310. 9 (*on* i. 3. 23)

अङ्गुष्ठमात्रत्वायोग (aṅguṣṭhamātratvāyoga) *m.* inapplicability of having the size of the thumb पश्वादीनामङ्गुष्ठाभावेन तदन्तर्गतविष्णोरङ्गुष्ठमात्रत्वायोगात् TattvPrakā. 53A. 4 (*on* i. 3. 25)

अङ्गुष्ठमात्रत्वासंभव (aṅguṣṭhamātratvāsambhava) *m.* impossibility of having the size of the thumb जीवस्य स्वरूपतोऽणुपरिमाणस्याङ्गुष्ठमात्रत्वासंभवात् VedāntKau. 95. 25 (*on* i. 3. 24)

अङ्गुष्ठमात्रत्वोक्ति (aṅguṣṭhamātratvokti) *f.* statement of having the size of the thumb कथमीशानो विष्णुर्भवेत् । अङ्गुष्ठमात्रत्वोक्तेः TattvPrakā. 52B. 11 (*on* i. 3. 25); 53A. 7 (*on* i. 3. 25)

अङ्गुष्ठमात्रपरिमाण (aṅguṣṭhamātra-parimāṇa) *n.* size or measure of just a thumb स एव…अन्तरात्मा … अङ्गुष्ठमात्रः अङ्गुष्ठमात्रपरिमाणपरिच्छिन्नः सन् याति संसरति SanatBh. 300. 5 (*on* 4. 12); सर्वगतस्याप्यङ्गुष्ठमात्रपरिमाणं च…हृदयापेक्षया तु सङ्गच्छते VedāntKau. 96. 18 (*on* i. 3. 25); *adj.* of the measure of just a thumb अङ्गुष्ठमात्रपरिमाणेन हृदयकमलमुकुलेनोपलभ्यत्वात् तत्परिमाणापेक्षया व्यपदेशो न विरुध्यते BrahmSūBh.(Bhā.) 60. 6 (*on* i. 3. 25); (पुरुषस्य) अङ्गुष्ठमात्रपरिमाणस्योपास्यत्वात् BrahmSūBh.(Śrī.) i. 365. 3 (*on* i. 2. 18); अङ्गुष्ठमात्रपरिमाण इत्यर्थलाभायाङ्गुष्ठशब्दस्याङ्गुष्ठपरिमाण इत्यर्थलक्षणापत्तेः ŚivārkaMaDī. i. 450. 24 (*on* i. 3. 23)

अङ्गुष्ठमात्रपरिमित (aṅguṣṭhamātra-parimita) *adj.* limited to the measure of the thumb परमात्मैवायमङ्गुष्ठमात्रपरिमितः पुरुषो भवितुमर्हति BrahmSūBh.(Śaṅ.) 184. 13 (*on* i. 3. 24)

अङ्गुष्ठमात्रपर्यन्त (aṅguṣṭhamātra-paryanta) *adj.* extending upto the measure of the thumb मायान्तमन्तरिक्षं तु ह्यमरेशादिभिः क्रमात् । अङ्गुष्ठमात्रपर्यन्तैस्समन्तात् संततं ततम् ŚivaP. vii. 31. 77 (537A. 16)

अङ्गुष्ठमात्रपुरुष (aṅguṣṭhamātra-puruṣa) *m.* the Supreme Being who is of the size of the thumb तत्र यावत्क्षणं चैकं तिष्ठामि परमेश्वरम् । अङ्गुष्ठमात्रपुरुषं ध्यायन् VarāP. 73. 3; मनसोऽपि विश्वकारणे अङ्गुष्ठमात्रपुरुषे विलापं संपाद्य तदुपर्यभिन्नब्रह्म भूत्वा मुक्ता भवथ SaṅkaVi(Ā.) 263. 5.

अङ्गुष्ठमात्रपूर्व (aṅguṣṭhamātra-pūrva) *adj.* the *Rudras* called *Aṅguṣṭhamātra* and others (*lit.* preceded by *Aṅguṣṭhamātra*) एवं जगति सर्वत्र रुद्राणां योग्यतावशात् । अङ्गुष्ठमात्रपूर्वाणां शतमष्टादशोत्तरम् । अनुगृह्य शिवः साक्षान्मन्त्रेशत्वे नियुक्तवान् MālinīT. 1. 37.

अङ्गुष्ठमात्रप्रमित (aṅguṣṭhamātra-pramita) *adj.* limited to the measure of the thumb तत्र संदिह्यते…अङ्गुष्ठमात्रप्रमितः प्रत्यगात्मोत परमात्मेति BrahmSūBh.(Rā.) 310. 7 (*on* i. 3. 23)

अङ्गुष्ठमात्रब्रह्मन् (aṅguṣṭhamātra-brahman) *n.* the Supreme Being (i. e. the personal Brahman) of the size of the thumb विश्वतैजसप्राज्ञातीतपरमाङ्गुष्ठमात्रब्रह्मद्वारा मनोलयानन्तरम्…शुद्धं ब्रह्म प्राप्य मुक्ता भवथ SaṅkaVi.(Ā.) 186. 6.

अङ्गुष्ठमात्रलक्षण (aṅguṣṭhamātra-lakṣaṇa) *adj.* who is characterised by the size of the thumb, who is of the size of the thumb तत्र देवगृहे श्रीमदाचार्यः … मनोन्मनाख्यमङ्गुष्ठमात्रलक्षणम् … परमात्मानं समीक्ष्य SaṅkaVi. (Ā.) 164. 7.

अङ्गुष्ठमात्रवपुस् (aṅguṣṭhamātra-vapus) *adj.* whose body has the measure of just one thumb अङ्गुष्ठमात्रवपुरुत्पतितः पुरस्ताद् भूयोऽथ कुम्भिसदृशः समजृम्भथास्त्वम् Nārāy. iii. 12. 4.

अङ्गुष्ठमात्रश्रुति (aṅguṣṭhamātra-śruti) *f.* Vedic statement (about Brahman) measuring just one thumb अङ्गुष्ठमात्रश्रुतिर्मनुष्यहृदयापेक्षा मनुष्याधिकारत्वाच्छास्त्रस्येत्युक्तम् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 186. 9 (*on* i. 3. 26); Bhām. 228. 14 (*on* i. 3. 244); अङ्गुष्ठमात्रश्रुतिर्ब्रह्मणि नीता VedāntKau. 112. 3 (*on* i. 3. 42); न च श्रुत्युक्त्योरसाम्यादसंदेहबीजत्वम् । उक्तैरप्यङ्गुष्ठमात्रश्रुतिमूलत्वात् TattvPrakā. 53A. 12 (*on* i. 3. 26); GoviBh. 54. 7 (*on* i. 3. 30)

अङ्गुष्ठमात्रसहित (aṅguṣṭhamātra-sahita) *adj.* accompanied by the (*Rudra*) called *Aṅguṣṭhamātra* एकपिङ्गेक्षणेशानभुवनेशपुरःसराः । अङ्गुष्ठमात्रसहिताः कालानलसमत्विषः MālinīT. 5. 29.

अङ्गुष्ठमात्रस्थूल (aṅguṣṭhamātra-sthūla) *adj.* having the thickness of the thumb अङ्गुष्ठमात्रस्थूलस्तु बाहुमात्रप्रमाणकः । सार्द्रश्च सपलाशश्च गोदण्डः परिकीर्तितः YamaSm. 1. 41; ParāSm. 9. 10.

अङ्गुष्ठमान (aṅguṣṭha-māna) *adj.* of the size of the thumb अङ्गुष्ठमानो भुवनेश ईशः स्यात् ĪśānŚiPa. ii. 46. 73.

अङ्गुष्ठमानिका (aṅguṣṭhamān-ikā) *adj.* (*f.*) having the measure of the thumb शस्ता स्त्री चारुसर्वाङ्गी…नाभिरङ्गुष्ठमानिका AgniP. 243. 3 = BallāC. 70. 7.

अङ्गुष्ठमार्ग (aṅguṣṭha-mārga) *m.* [Inst.] along the crease of the thumb प्रमार्ज्य हस्ताम्बुरुहद्वयेन अर्घ्यं च वामाग्रकरे निधाय । अङ्गुष्ठमार्गेण निपात्य तोयम्…धीमान् । …मूर्ध्नां(v. l. र्धा)भिषेकं मुदितः प्रचक्रे VarāṅgaC. 23. 62.

अङ्गुष्ठमित (aṅguṣṭha-mita) *adj.* [*f.* –ā] **A** measuring one thumb (in thickness) पाविका वैणवी कार्या द्वादशाङ्गुलदैर्घ्यभाक् । स्थौल्येऽङ्गुष्ठमिता Saṃgī-Ra. iii. 387. 5 (6. 784); पाविकाख्यो भवेद्वेणुः … स्थौल्येऽङ्गुष्ठमितः BhaktiRaSi. ii. 1. 147; **B** of the size of the thumb तत्राङ्गुष्ठमिताद्युतिरुत कथिता ह्यत्रस्य शाल्यादिषु ĪśānŚiPa. i. 7. 24; i. 16. 65; कृत्वाङ्गुष्ठमितां वर्तिं स्थौल्यादायामतश्च ताम् ĪśānŚiPa. i. 46. 45; ii. 8. 61.

अङ्गुष्ठमिलिता (aṅguṣṭha-militā) *adj.* (*f.*) joined to the thumb अङ्गुष्ठमिलितया अनामिकया तत्तदङ्गस्पर्शे न्यासमुद्रा NityoNi. 72. 26.

अङ्गुष्ठमूर्धन् (aṅguṣṭha-mūrdhan) *m.* tip of the thumb स्पृशेत् कनिष्ठोपकनिष्ठिके द्वे साङ्गुष्ठमूर्ध्ना प्रथमेह मुद्रा PañcaRā.(Nā.) iii. 8. 18; Abhin-Da. 121; अङ्गुष्ठमूर्ध्ना विनिपीडिताग्रा मध्येन भागेन च मध्यमायाः । आस्फोटि भैमीमवलोक्य तत्र न तर्जनी केन जनेन नाम NaiṣC. 10. 110.

अङ्गुष्ठमूल (aṅguṣṭha-mūla) *n.* **A** root or base of the thumb अङ्गुष्ठमूलं

ब्राह्मं तीर्थम् BaudhDS. i. 5. 12; VāsiDS. 3. 26; अङ्गुष्ठमूलस्योत्तरतो रेखा ब्राह्मं तीर्थम् VasiSm. 3. 29; अङ्गुष्ठमूलस्य तले ब्राह्मं तीर्थं प्रचक्षते ManuSm. 2. 59; VisnuSm. 62. 2; कनिष्ठादेशिन्यङ्गुष्ठमूलान्यग्रं करस्य च । प्रजापति-पितृ-ब्रह्मदेव-तीर्थान्यनुक्रमात् YājñaSm. 1. 19; DakṣaSm. 2. 18; अर्पाचिता ... गलन्ती । कस्याश्चिदासीद्रसना तदानीमङ्गुष्ठमूलार्पितसूत्रशेषा KumāSaṁ. 7. 61 = RaghuVa. 7. 10; अङ्गुष्ठमूले प्रसवस्य रेखाः पुत्रा बृहत्यः प्रमदास्तु तन्व्यः BṛSaṁ. 70. 14; PāraS. 2. 90; अङ्गुष्ठमूलेन विलोममथरमोष्ठं द्विरुन्मृज्य ... इत्याचमनम् PārāSū. 44. 26; अङ्गुष्ठमूलान्निर्गत्य रेखा याति कनिष्ठिकाम् । यदि सा पतिहन्त्री स्यात् SkandP. iv. 37. 78; BṛDharmaP. ii. 4. 41; ईषदङ्गुष्ठमूले तु मणिबन्धं करद्वयात् । कुर्याद्विकसितम् LakṣmīT. 45. 109; AbhinBhā. ii. 39. 13 (*on* 9. 55); Mitā. 8. 4 (*on* 1. 20); अस्त्रेणाङ्गुष्ठमूलात्तु वह्निमुत्थाप्य निर्दहेत् । स्वतनुम् MāliniT. 8. 14; IśānŚiPa. i. 9. 47; करस्याङ्गुष्ठमूले या धमनी जीवसाक्षिणी SārṅgaS. i. 3. 1; SaṅkhaSm. 10. 2; अङ्गुष्ठमूलतर्जन्योस्त्वङ्गुलान्तरमध्यगा । शक्तिरेखा प्रकल्प्या स्यात् Mānaso. iii. 1. 353 = SilpaRa. ii. 8. 135; अङ्गुष्ठमूलतो बाह्ये द्व्यङ्गुले यदि नाडिका । प्रहरार्धाद्विमृत्युं जानीयाच्च विचक्षणः NāḍiVi. 41; 11; SmṛtiCan. ii. 257. 1; DīpKa. 4. 11 (*on* 1. 20); अङ्गुष्ठमूलात्तर्जन्या मूलं सार्धत्रिभागतः SilpaRa. ii. 5. 40; अङ्गुष्ठमूलम् (अङ्गुष्ठस्य) अधोभागः ViraMi. (Āhnika.) 77. 24; (Paribhāṣā.) 77. 1; BālamBha. i. 78. 9 (*on* 1. 22); न्यसेदङ्गुष्ठमूलादि कनिष्ठाग्रान्तमूर्ध्वगम् TantrRā. 9. 5; **B** root of the big toe अङ्गुष्ठमूलात्प्रभृति क्रमेण यावच्छिखामूलमुपैति कामः NāgaSa. 17. 3; 18. 4; (चित्रगतशरीरस्य) पूर्वभागेऽङ्गुष्ठमूलं परपार्ष्णिसमं लिखेत् Mānaso. iii. 1. 412; (चित्रगतशरीरस्य अर्धर्जुस्थानके साचिसूत्रम्) परभागगते पादे कल्पि(ल्प्य)तेऽङ्गुष्ठमूलतः Mānaso. iii. 1. 385.

अङ्गुष्ठमूलक (aṅguṣṭhamūla-ka) *n.* (region of) the root of the thumb एवं नो शान्तिर्यदि वा दहेल्लोहशलाकया । पादौ दग्धे न चेच्छैत्यं दहेद्वाङ्गुष्ठमूलके HāriS. iii. 2. 146.

अङ्गुष्ठमूलग (aṅguṣṭhamūla-ga) *adj.* [*f.* –ā] **A** existing in or near the root of the thumb सुतवन्तोऽङ्गुष्ठमूलगैश्च यवैः BṛSaṁ. 68. 42; पुंसो दक्षिणहस्तस्य स्त्रियो वामकरस्य तु । अङ्गुष्ठमूलगां नाडीं परीक्षेत भिषग्वरः BhāvPra. (Bhā.) 7(7). 11; **B** going over the root of the thumb अजल्पन्नुत्तरासंगी स्वच्छैरंगुष्ठमूलगैः (जलैराचामेत्) AṣṭāSaṁ. i. 7. 17 (1. 3)

अङ्गुष्ठमूलगता (aṅguṣṭhamūla-gatā) *adj.* (*f.*) placed at or touching the root of the thumb अथातो मुद्राहस्तान् व्याख्यास्यामः ... अः मुकुलविशेषः अङ्गुष्ठमूलगतया परहस्ततर्जन्या क्रमात्कवर्गः VisnuDhaP. iii. 32. 0 (328A. 1)

अङ्गुष्ठमूलज (aṅguṣṭhamūla-ja) *adj.* formed at the root of the thumb सुतवन्तोऽङ्गुष्ठमूलगै(v. l. जै)श्च यवैः BṛSaṁ. (Bangalore Ed.) 68. 42; अङ्गुष्ठेषु यवैर्भाग्यं विद्या चाङ्गुष्ठमूलजैः PārśvC. 7. 614.

अङ्गुष्ठमूलदेश (aṅguṣṭhamūla-deśa) *m.* **A** region at the root of the thumb अंगुष्ठमूलदेशेन ह्यधरोष्ठौ परिमृजेत् SkandP. iii(2). 5. 53; iv. 35. 70; **B** region at the root of the big toe (चित्रगतशरीरस्य) अङ्गुष्ठमूलदेशस्य नव(ख)सन्धेर्यदन्तरम् । तत्कालमात्रकं कार्यं चित्रकर्मविशारदैः Mānaso. iii. 1. 614; iii. 1. 329; iii. 1. 331; अग्रपादस्य चोत्सेधस्त्र्यङ्गुलः समुदाहृतः । अङ्गुष्ठमूलदेशे तु द्व्यङ्गुलः स्यात् समुच्छ्रयः SilpaRa. ii. 8. 114; ii. 8. 112.

अङ्गुष्ठमूलपर्व (aṅguṣṭhamūla-parva) *n.* section of the thumb near its root अङ्गुष्ठमूलपर्वस्य दीर्घं सप्तदशैर्यवैः SilpaRa. ii. 5. 36.

अङ्गुष्ठमूलरेखा (aṅguṣṭhamūla-rekhā) *f.* line at the root of the thumb अङ्गुष्ठमूलरेखाः पुत्राः स्युर्दारिकाः सूक्ष्माः BṛSaṁ. 68. 49; अङ्गुष्ठमूलरेखायां तीर्थं ब्राह्ममिहोच्यते KūrmaP. 530. 4 (2. 13); Mānaso. iii. 1. 350; अङ्गुष्ठमूलरेखा तु भ्रातृभाण्डानि शंसति PārśvC. 7. 613; अङ्गुष्ठमूलरेखायास्तर्जन्याश्च तथैव च । मध्यभागप्रमाणं स्यादङ्गुलत्रयसम्मितम् SilpaRa. ii. 8. 132; ii. 26. 65.

अङ्गुष्ठमूलविस्तार (aṅguṣṭhamūla-vistāra) *m.* width of the root of the thumb अङ्गुष्ठमूलविस्तारं सपादांशमुदाहृतम् SilpaRa. ii. 5. 32.

अङ्गुष्ठमूलस्थल (aṅguṣṭhamūla-sthala) *n.* region at the root of the thumb दक्षिण एवाङ्गुष्ठमूलस्थल इति करस्याधोभागमध्यमभिप्रैति ManvaVi. 146. 15 (*on* 2. 59)

अङ्गुष्ठमूलान्तरतस् (aṅguṣṭhamūlāntara-tas) *adv.* at the root of the thumb अङ्गुष्ठमूलान्तरतो रेखायां ब्राह्ममुच्यते (तीर्थम्) PadmP. i. 52. 16.

अङ्गुष्ठमूलोत्तरतस् (aṅguṣṭhamūlottara-tas) *adv.* above the root of the thumb अंगुष्ठमूलोत्तरतो येयं रेखा महीपते । ब्राह्मं तीर्थं वदन्त्येतद्वसिष्ठाद्या द्विजोत्तमाः BhaviP. 12B. 10 (i. 3. 63)

अङ्गुष्ठमेखला (aṅguṣṭha-mekhalā) *f.* girdle measuring one thumb (अङ्गुष्ठमेखलायुक्ता) अङ्गुष्ठमेखलेनेति(? °लेति), एकाङ्गुलमानया मेखलया परिवेष्टितेत्यर्थः CaturCin. i. 137. 15.

अङ्गुष्ठमोक्ष (aṅguṣṭha-mokṣa) *m.* stretching the thumb सूच्यामङ्गुष्ठमोक्षे तु करश्चन्द्रकला भवेत् AbhinDa. 132.

अङ्गुष्ठमोक्षतस् (aṅguṣṭhamokṣa-tas) *adv.* by releasing or stretching the thumb चतुरे चतुरं न्यस्य तर्जन्यङ्गुष्ठमोक्षतः । खड्गहस्तो भवेदेषः AbhinDa. 202.

अङ्गुष्ठमोटन (aṅguṣṭha-moṭana) *n.* cracking (the joint of) the thumb, snapping with the thumb अङ्गुष्ठमोटनाचक्रे निद्राच्छेदमुष्य सा MalliC. 7. 563; कुब्जिकयांगुष्ठमोटनेन जागरितः (राजा) PurāPraSaṁ. 87. 26.

अङ्गुष्ठमौद्रिक (aṅguṣṭha-maudrika) *n.* ring for the big toe पादाटनोऽग्निवलयम् । ... नवटोऽङ्गुष्ठमौद्रिकम् PañcTaPra. 8. 1.

अङ्गुष्ठयव (aṅguṣṭha-yava) *m.* (form of) a barley-grain on the thumb अङ्गुष्ठयवैराढ्याः सुतवन्तः BṛSaṁ. 68. 42.

अङ्गुष्ठयुक्त (aṅguṣṭha-yukta) *adj.* joined with or touching the thumb बाहुं मुखे हस्तिकरोपमानम् । विन्यस्य सङ्कुचितमध्यमाग्रमङ्गुष्ठयुक्तं गणराजमुद्राः (प्रदर्श्याः) IśānŚiPa. i. 15. 89.

अङ्गुष्ठयुगल (aṅguṣṭha-yugala) *n.* a pair of thumbs प्रत्येकबन्धे संलग्नमङ्गुष्ठयुगलं न्यसेत् JayāS. 8. 74; अङ्गुष्ठयुगलं तत्तदङ्गुलीमुखयोर्न्यसेत् LakṣmīT. 34. 50; SetuBa. 124. 20.

अङ्गुष्ठयुग्मक (aṅguṣṭha-yugmaka) *n.* a pair of thumbs अधोर्ध्वमासां (= कनिष्ठानामिकामध्यमानाम्) संसक्ते तर्जन्यङ्गुष्ठयुग्मके । षण्णां सुगेषा जातस्य मुद्रा शक्तिप्ररोचनी MṛgendraT. ii. 5. 4.

अङ्गुष्ठयुज् (aṅguṣṭha-yuj) *adj.* (*f.*) joined to the thumb प्रीणात्यर्कमनामिका नयनयोः स्पर्शात् तथाङ्गुष्ठयुक् IśānŚiPa. i. 9. 53.

अङ्गुष्ठयोग (aṅguṣṭha-yoga) *m.* joining (of a finger) with the thumb तर्जन्यंगुष्ठयोगे व्याकरणम् VisnuDhaP. iii. 32. 0 (328A. 16); तर्जन्यङ्गुष्ठयोगेन नासारन्ध्रद्वयं स्पृशेत् BṛNāraP. 25. 21; PadmP. i. 52. 22; पद्ममुष्टिस्य प्रथमं कर्णिकां तदनन्तरम् । ... तर्जन्यंगुष्ठयोगैर्वा तृणमारभ्य यद्भवेत् BhaviP. 349A. 22 (ii(2). 2. 44); अनामायामङ्गुष्ठयोगो वचनान्तरोपसंहारसिद्धः SetuBa. 225. 21; *adj.* joined with the thumb हविष्यमन्नं हस्तेनाङ्गुष्ठयोगेनादाय BālamBha. i. 350. 27 (*on* 1. 103); [Inst.] by means of the thumb वामेनाङ्गुष्ठयोगेन दक्षिणेन निवर्तयेत् ... कुञ्जरम् Mānaso. iv. 3. 605.

अङ्गुष्ठयोगतस् (aṅguṣṭhayoga-tas) *adv.* by joining or locking the two thumbs together तिर्यक्तलस्थितावर्धचन्द्रावङ्गुष्ठयोगतः । गरुडहस्तो हस्तः AbhinDa. 200.

अङ्गुष्ठरहित (aṅguṣṭha-rahita) *adj.* excluding the thumb आचक्राय स्वाहा हृदयाय नमः । इति अङ्गुष्ठरहितावक्रकराङ्गुलिभिर्हृदि ... इति पञ्चाङ्गन्यासं कृत्वा ViraMi. (Bhakti.) 87. 7.

अङ्गुष्ठरेखा (aṅguṣṭha-rekhā) *f.* line or sectarian mark drawn with the (tip of the) thumb ललाटेऽङ्गुष्ठरेखा च आदौ भाव्या प्रयत्नतः SkandP. i(1). 13. 58.

अङ्गुष्ठरेखामध्य (aṅguṣṭha-rekhāmadhya) *n.* central part of the lines on the thumb (called *yava*) यवो धान्येऽङ्कुरेऽङ्गुष्ठरेखामध्ये कलान्तरे AnekāTi. 2. 240.

अङ्गुष्ठलक्षण (aṅguṣṭha-lakṣaṇa) *n.* (auspicious or inauspicious) characteristics of the thumb अङ्गुष्ठलक्षणमुक्तम् भविष्ये वृत्तैस्ताम्रनखै रक्तैरङ्गुष्ठै राज्यभागिनः । अङ्गुष्ठाः पृथुला येषां ते नरा भाग्यवर्जिताः ViraMi. (Lakṣaṇa.) 45. 20; 78. 14.

अङ्गुष्ठलता (aṅguṣṭha-latā) *f.* delicate (*lit.* creeper-like) thumb अक्षसूत्रमङ्गुष्ठलतया मन्त्रपाठपरिसमाप्तौ दक्षिणाग्रकरपरिगृहीतमावर्तयन्तीम् ... तापसकन्यकां व्यलोकयम् TilaMañ. 255. 19.

अङ्गुष्ठवत् (aṅguṣṭha-vat) *adv.* like the thumb or the big toe जातिर्जातिमतो भिन्ना न वेत्यत्र विचार्यते । भिन्ना चेत् सा च गृह्येत व्यक्तिभ्योऽङ्गुष्ठवत् पृथक् SarvaSiSaṁ. 4(1). 11.

अङ्गुष्ठवर्जिता (aṅguṣṭha-varjitā) *adj.* (*f.*) excluding the thumb सव्यस्य पाणेरङ्गुष्ठप्रदेशिन्योस्तु मध्यतः । दक्षिणस्याङ्गुलीर्न्यस्य चतस्रोऽङ्गुष्ठवर्जिताः । तथा सव्यकराङ्गुष्ठं दक्षिणाङ्गुष्ठवेष्टितम् । संबद्धमेवं कुर्वीत LaghvāśvaSm. 1. 84.

अङ्गुष्ठवर्ज्य (aṅguṣṭha-varjya) *adj.* excluding the thumb करशाखाचतुष्टयम् । भज्यतेऽङ्गुष्ठवर्ज्यं तद् विज्ञानं चतुरङ्गुलम् Mānaso. iv. 6. 931.

अङ्गुष्ठविभेदिक (aṅguṣṭha-vibhedika) *n.* 'thumb-separater' presumably a glove or mitten with separate hole for thumb but not for the other fingers [DBHS]

अङ्गुष्ठविष्टब्धा (aṅguṣṭha-viṣṭabdhā) *adj.* (*f.*) supported by the thumb कुठारिकां वामहस्तन्यस्तामितरहस्तमध्यमाङ्गुल्याङ्गुष्ठविष्टब्धयाभिहन्यात् SuśruS. i. 8. 5 (comm. अङ्गुष्ठविष्टब्धयेति अङ्गुष्ठाग्रे विष्टम्भितवेगया)

अङ्गुष्ठविस्तरोत्सेधा (aṅguṣṭha-vistarotsedhā) *adj.* (*f.*) as high as

the length of the thumb ततः सुगन्धरजसा सितेन सुसमा द्विज । अङ्गुष्ठविस्तरोत्सेधा ऋज्वी रेखास्तु कल्पयेत् PāraS. 14. 369.

अङ्गुष्ठव्यतिरिक्त (aṅguṣṭha-vyatirikta) *adj.* excluding the thumb, with the thumb left out एतत् तु निमन्त्रणं ब्राह्मणहस्तमङ्गुष्ठव्यतिरिक्तं गृहीत्वा कर्तव्यम् SmṛtiCan. v. 284. 4.

अङ्गुष्ठशिरस् (aṅguṣṭha-śiras) *n.* upper part or tip of the thumb दृष्टोऽङ्गुष्ठशिरोमात्रः क्षणाद् गण्डशिलासमः । अपिस्विद् भगवानेष यज्ञो मे खेदयन् मनः BhāgP. iii. 13. 22; DevīBhāP. viii. 2. 6.

अङ्गुष्ठश्रुति (aṅguṣṭha-śruti) *f.* Vedic passage having the word *aṅguṣṭha* अङ्गुष्ठश्रुतिर्गौणी ईशानश्रुतिर्मुख्या BrahmSūBh.(Bhā.) 60. 7. (*on* i. 3. 25); अङ्गुष्ठश्रुत्यनुरोधेनेशानश्रुतिर्नेतव्या Bhām. 228. 18 (*on* i. 3. 24); मनुष्यहृदयानुगुणतयाङ्गुष्ठश्रुत्यर्थोपपत्तिरस्ति VedāntKau. 96. 25 (*on* i. 3. 25)

अङ्गुष्ठसंयुता (aṅguṣṭha-saṁyutā) *adj.* (*f.*) being in contact with the big toe (पादाङ्गुल्यः) अङ्गुष्ठसंयुताः प्रोक्ताः सहाङ्गुष्ठा मिथः श्रिताः । अङ्गैः स्तम्बेरमस्येव रज्जुगर्भप्रवेशने । आमुक्तौ नूपुरादीनां दूरस्थाकर्षणेऽपि च NṛttaRa. 2. 343.

अङ्गुष्ठसंश्लिष्ट (aṅguṣṭha-saṁśliṣṭa) *adj.* being in contact with the big toe, touched by the big toe गुल्फावङ्गुष्ठसंश्लिष्टावन्तर्यातौ बहिर्मुखौ । मिथोयुक्तौ वियुक्तौ च पञ्चधा स्थानकादिषु SaṁgiRa. iv. 178. 4 (7. 519); NṛtyaK. i. 3. 152.

अङ्गुष्ठसद्भाव (aṅguṣṭha-sadbhāva) *m.* the state of having the thumb वेदविद्यासु मनुष्याणामधिकृतत्वात् तेषां चाङ्गुष्ठसद्भावाद् युक्तं तान् प्रति विष्णोरङ्गुष्ठमात्रत्वाभिधानम् TattvPrakā. 58A. 6 (*on* i. 3. 34)

अङ्गुष्ठसंदंश (aṅguṣṭha-sandaṁśa) *m.* cutting of the tips of the thumb and the middle finger गृहीत्वा वेतनं कर्माकुर्वत्या अङ्गुष्ठसंदंशं दापयेत् ArthŚā. i. 281. 3 (2. 23) (comm. दक्षिणाङ्गुष्ठतन्मध्यमाङ्गुल्यग्रयोश्छेदोऽङ्गुष्ठसंदंशः)

अङ्गुष्ठसंनिभ (aṅguṣṭha-sannibha) *adj.* resembling a thumb in size हनूमांस्तु बभूवाङ्गुष्ठसंनिभः AdhyāRā. v. 1. 21.

अङ्गुष्ठसंनिवेश (aṅguṣṭha-sanniveśa) *m.* positioning of the thumb (कुञ्चितश्च तथाङ्गुष्ठः स पताक इति स्मृतः) कुञ्चितत्वं पादस्य वक्ष्यते तल्लक्षणोपजीवनेनाङ्गुष्ठसंनिवेशः कार्यः AbhinBhā. ii. 28. 19 (*on* 9. 18)

अङ्गुष्ठसम (aṅguṣṭha-sama) *adj.* equal to a thumb (in size) यमस्तज्जीवपुरुषं बद्ध्वाङ्गुष्ठसमं मुने । गृहीत्वा गमनं चक्रे BrahmVaiP. ii. 24. 12.

अङ्गुष्ठसमप्रमाण (aṅguṣṭhasama-pramāṇa) *adj.* equal to a thumb in size (आत्मा) न चाणुमात्रो न कणप्रमाणो नाप्येवमङ्गुष्ठसमप्रमाणः KalyāKā. 7. 5.

अङ्गुष्ठसमानाकारत्व (aṅguṣṭhasamānākāra-tva) *n.* the state of being equal to a thumb in size (शिवस्य) अङ्गुष्ठसमानाकारत्वं लिङ्गभाव एव सम्भवति । ŚivārkaMaDī. i. 452. 6 (*on* i. 3. 24)

अङ्गुष्ठसमाश्रयण (aṅguṣṭha-samāśrayaṇa) *n.* resorting to the thumb अङ्गुष्ठपरिमाणरूपमुपास्यगतं तद्रूपावच्छेदेनाङ्गुष्ठसमाश्रयणमङ्गुष्ठपरिमाणत्वं चोपपद्यते ŚivārkaMaDī. i. 365. 33 (*on* i. 2. 18); परमेश्वरस्याङ्गुष्ठसमाश्रयणेनोपासकनेदिष्ठत्वमुक्तम् ŚivārkaMaDī. i. 386. 11 (*on* i. 2. 25); i. 364. 16 (*on* i. 2. 18)

अङ्गुष्ठसंपुट (aṅguṣṭha-sampuṭa) *m.* fold of the thumb अधरोष्ठविमर्दनमङ्गुष्ठसंपुटेन परिघर्षणम् JayaMa. 267. 2 (*on* 5. 2)

अङ्गुष्ठसंभव (aṅguṣṭha-sambhava) *adj.* arising or sprung from the thumb पूर्वं प्रजापतिर्दक्षो ब्रह्मणोऽङ्गुष्ठसंभवः SkandP. vi. 245. 5.

अङ्गुष्ठसंमित (aṅguṣṭha-sammita) *adj.* [*f.* -ā] **i** measuring the (length of the) thumb ह्रस्वं ह्यकरवं वपुः । तस्मिन् मुहूर्ते च पुनर्बभूवाङ्गुष्ठसंमितः Rāmā. v. 56. 30; **ii** measuring the thickness of a thumb शरेषीकां तां वर्तिं यवसन्निभाम् । अङ्गुष्ठसंमितां कुर्यादष्टाङ्गुलसमां भिषक् CaraS. i. 5. 24 (1941 Ed.); वर्तिं कुर्यात् तत्समुडेन तु । दैर्घ्यमष्टाङ्गुलं तस्याः स्थौल्यं चाङ्गुष्ठसम्मितम् AśvaVai. 43. 9; मधुनि गुडे वा पक्वैर्विहिता साङ्गुष्ठसम्मिता विज्ञैः । वर्तिरियं दृष्टफला BhāvPra.(Bhā.) 8(30? 31). 47.

अङ्गुष्ठसारण (aṅguṣṭha-sāraṇa) *n.* stretching out the thumb अर्धचन्द्रकरः सोऽयं पताकेऽङ्गुष्ठसारणात् AbhinDa. 111.

अङ्गुष्ठसीमन् (aṅguṣṭha-sīman) *m.* extreme end or tip of the big toe (प्रतिमायाः) पदतलेऽर्कमितैश्च दैर्घ्यम् । अङ्गुष्ठसीम्नि कलयोन्नतिः TantrSa. 2. 104 = ŚilpaRa. ii. 9. 17.

अङ्गुष्ठस्था (aṅguṣṭha-sthā) *adj.* (*f.*) present in the thumb अङ्गुष्ठस्थां पपौ स्वामी शक्रसंक्रमितां सुधाम् । उदयेऽपि क्षुधः स्तन्यं न पिबन्ति जिनेश्वराः MalliC. 4. 190.

अङ्गुष्ठस्थूल (aṅguṣṭha-sthūla) *adj.* [*f.* -ā] as thick as the thumb अङ्गुष्ठस्थूलाम् ··· वर्तिं कृत्वा···यथार्हं पानायोपनयेत् AṣṭāSaṁ. i. 159. 16 (1. 30); वलयमङ्गुष्ठस्थूलं नियोजयेत् CaturCin. i. 193. 18.

अङ्गुष्ठस्पृष्टभू (aṅguṣṭhaspṛṣṭa-bhū) *adj.* (*f.*) who has touched the earth with the big toe(s) (i. e. standing on the big toe(s) only) ततोऽदितिस्तपश्चेरे··· । वायुमात्राशना चोर्ध्वं तिष्ठत्यङ्गुष्ठस्पृष्टभूः BṛDharmaP. i. 45. 29.

अङ्गुष्ठहीन (aṅguṣṭha-hīna) *adj.* deprived of the thumb वस्त्रबद्धसुवर्णादिकमुन्मोच्यापहरन्तं तर्जन्यङ्गुष्ठहीनम्···कुर्यात् VīraMi. 725. 23 (*on* 2. 274)

अङ्गुष्ठाकर्षण (aṅguṣṭhākarṣaṇa) *n.* rolling or turning (of the rosary-beads) by the thumb अङ्गुष्ठाकर्षणम्—मध्यमाकर्षणं तस्य (= अक्षसूत्रकस्य) सर्वसिद्धिप्रदायकम् । नान्याङ्गुलिभिराकर्षेत् SmṛtiCan. ii. 401. 14.

अङ्गुष्ठाकारमात्र (aṅguṣṭhākāra-mātra) *adj.* of the size of a mere thumb अङ्गुष्ठाकारमात्रं तु पुरा पाषाणमाहरेत् LakṣmīT. 46. 30.

अङ्गुष्ठाकुञ्चन (aṅguṣṭhākuñcana) *n.* bending or contraction of the thumb अङ्गुष्ठाकुञ्चनं लघावनुस्वारे YājñaŚi. 62.

अङ्गुष्ठाक्रम (aṅguṣṭhākrama) *m.* overlapping or pressing (of the fingers) by the thumb अङ्गुष्ठाक्रमवक्रिताङ्गुलिः ··· गां दोग्धि गोपालकः SubhāRaK. 35. 10.

अङ्गुष्ठाग्र (aṅguṣṭhāgra) *n.* **A** tip of the great toe तस्य (= ऋषेः) चरणाधोमुखी स्थिता । विलिखन्ती मुहुर्भूमिमङ्गुष्ठाग्रेण भामिनी Rāmā. vii. 146*(1); चतुर्दशाङ्गुलौ पादावङ्गुष्ठौ तु त्रि(? द्वि)रङ्गुलौ । पञ्चाङ्गुलपरीणाहमङ्गुष्ठाग्रं तथोन्नतम् MatsyaP. 258. 47; सोऽब्रवीन्नीचकैस्त्रासादङ्गुष्ठाग्रेण गां लिखन् BṛKathāŚloSaṁ. 4. 124; 14. 48; पादाग्रेणाथ संभिन्ने ब्रह्माण्डे निर्मलं जलम् । अङ्गुष्ठाग्रेण संप्राप्तम् SkandP. vi. 24. 10; केचिदूर्ध्वभुजास्तत्र अङ्गुष्ठाग्रैः स्थिताः परे PadmP. vi. 20. 7; वायुम् ··· । अङ्गुष्ठाग्रात् समारभ्य ब्रह्मरन्ध्रेण मोचयेत् SauraP. 12. 31; (पादरेचक एकः स्यात्) पादयोरेव चलनम् ··· (न) गमनमङ्गुष्ठाग्रस्य च AbhinBhā. i. 163. 13 (*on* 4. 248); अस्त्रमन्त्रेण ··· । अङ्गुष्ठाग्रात् तनुं दग्धां सबाह्याभ्यन्तरां स्मरेत् MālinīT. 8. 19; चरणपतितोऽङ्गुष्ठाग्रेणाप्ययं न हतो जनः SubhāRaK. 21. 53 = SaduktiKa. 96. 33; (नृपः) अङ्गुष्ठाग्रेण संपीड्य पादाधारयुगं दृढम् । ··· पार्ष्णिभ्यां ताडयेद्वयम् Mānaso. iv. 4. 819; अङ्गुष्ठाग्रेण (भूमिम्) लिखति सकटाक्षं निरीक्षते SāhiDa. 140. 6; अङ्गुष्ठाग्रात् तु पार्ष्ण्यन्तं तलं सप्तदशाङ्गुलम् ŚilpaRa. ii. 5. 8; **B** tip of the thumb तर्जन्यौ द्वे प्रसार्य च । ···अङ्गुष्ठाग्रे नियोजयेत् JayāS. 8. 32; 8. 38; 8. 70; 8. 109; 14. 50 कनिष्ठिकानामिका च मध्यमा च प्रदेशिनी । नीचस्वारधृतोदात्तानङ्गुष्ठाग्रेण निर्दिशेत् KauhaŚi. 38; NāraŚi. i. 6. 6; हस्ताबुभौ परावृत्तावङ्गुष्ठाग्रौ समावधः ParaS. 14. 25; ViṣṇuDhaP. iii. 33. 47; LakṣmīT. 34. 33; 34. 47; BhaviP. 309A. 30 (i. 214. 30); बद्धमुष्टिनिसृष्टेन त्वङ्गुष्ठाग्रेण वै शिखाम् (स्पृशेत्) ĪśānŚiPa. i. 2. 54; ii. 24. 30; RājTa.(Ka.) 7. 1604; °रुद्राक्षमालामङ्गुष्ठाग्रेणासकृद् भ्रामयन्तम् ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 16. 35; ŚārṅgaPa. 1801; ŚilpaRa. i. 2. 16; ओं अङ्गुष्ठाग्रे गोविन्दाय नमः VīraMi.(Pūjā.) 131. 4; वामकनिष्ठां दक्षिणया धृत्वा अङ्गुष्ठाग्रयोः मध्यमापुरोमध्यपर्वद्वयसंबन्धे योनिः (मुद्रा) NityoNi. 71. 14; 95. 4.

अङ्गुष्ठाग्रग्रह (aṅguṣṭhāgra-graha) *m.* seizing or clasping the tip of the thumb अङ्गुष्ठाग्रग्रहं सदा । कृत्वा धुर्यस्य विप्रस्य प्रणम्यानुव्रजेत् ततः MānSŚ. 254. 2.

अङ्गुष्ठाग्रचुम्बित (aṅguṣṭhāgra-cumbita) *adj.* touched or contacted by the thumb वाममुष्टेरङ्गुष्ठाग्रचुम्बितमूलपर्वणि तर्जन्यामीषदधोमुखप्रसृत(? ता)यां नाराचः (मुद्रा) NityoNi. 72. 17.

अङ्गुष्ठाग्रचूलीयोग (aṅguṣṭhāgra-cūlīyoga) *m.* contact of the tip of the thumb with the tuft of hair अङ्गुष्ठाग्रचूलीयोगे शिखा (मुद्रा) NityoNi. 72. 24.

अङ्गुष्ठाग्रद्वय (aṅguṣṭhāgra-dvaya) *n.* the two thumb-tips अनामामूलदेशाभ्यामङ्गुष्ठाग्रद्वयं न्यसेत् JayāS. 8. 43; LakṣmīT. 34. 13.

अङ्गुष्ठाग्रनख (aṅguṣṭhāgra-nakha) *n.* nail on the tip of the thumb अङ्गुष्ठाग्रनखाश्लिष्टकनिष्ठामध्यमुष्टिकौ । करौ TantrRā. 4. 35.

अङ्गुष्ठाग्रनिपीडन (aṅguṣṭhāgra-nipīḍana) *n.* pressing with the tip of the thumb अनामाकनिष्ठाग्रयोश्चाङ्गुष्ठाग्रनिपीडने अङ्कुशः NityoNi. 73. 3.

अङ्गुष्ठाग्रनिपीडिता (aṅguṣṭhāgra-nipīḍitā) *adj.* (*f.*) pressed by the tip of the big toe सोऽङ्गुष्ठाग्रनिपीडिताम् । कृत्वा वसुमतीं राम संवत्सरमुपासत Rāmā. i. 42. 1.

अङ्गुष्ठाग्रपद (aṅguṣṭhāgra-pada) *n.* position (of standing) on the tip of the big toe (ब्रह्मा) तपस्तप्तुमुपाक्रमत् । अङ्गुष्ठा(? ष्ठा)ग्रपदात्तिष्ठन्निरुद्धश्वासचेष्टितः JayāS. 1. (addn.) 31.

अङ्गुष्ठाग्रप्रकुञ्चन (aṅguṣṭhāgra-prakuñcana) *n.* bending of the tip of the thumb ह्रस्वानुस्वारकरणे त्वङ्गुष्ठाग्रप्रकुञ्चनम् MāṇḍuŚi. 4. 13.

अङ्गुष्ठाग्रप्रमाण (aṅguṣṭhāgra-pramāṇa) *n.* measure of the tip of

the thumb (for *sruva*) अङ्गुष्ठाग्रप्रमाणेन निम्नं शिरसि खानयेत् AVPari. 27(2). 4.

अङ्गुष्ठाग्रमित (aṅguṣṭhāgra-mita) *adj.* of the measure of the tip of the thumb महेश्वरः ··· अङ्गुष्ठाग्रमितम् ··· स्वमात्मानं व्यलोकयत् SkandP. vi. 89. 30.

अङ्गुष्ठाग्रयुग्म (aṅguṣṭhāgra-yugma) *n.* both the thumb-tips अङ्गुष्ठाग्रयुग्मेन कनिष्टा(? ष्ठा)मूलयोः स्पृशेत् । मुद्रेयं योनिसंज्ञा स्यात् ĪśānS'iPa. i. 17. 75; i. 21. 161.

अङ्गुष्ठाग्रविच्यव (aṅguṣṭhāgra-vicyava) *m.* letting down with the tip of the thumb मध्याङ्गुल्यङ्गुष्ठाग्रविच्यवात् NāṭyaS'ā. 22. 277.

अङ्गुष्ठाग्रविलिखन (aṅguṣṭhāgra-vilikhana) *n.* scratching (the ground) with the tip of the big toe अङ्गुष्ठाग्रविलिखनैः ··· एवंविधैर्भावैर्लक्ष-येन्मदनातुराम् NāṭyaS'ā. 22. 165.

अङ्गुष्ठाग्रविलेखन (aṅguṣṭhāgra-vilekhana) *n.* scratching (the ground) with the tip of the big toe विलोकनं च सव्रीलमङ्गुष्ठाग्रविलेखनम् BhāvPra. (S'ā.) 114. 6(5)

अङ्गुष्ठाग्रसंबन्ध (aṅguṣṭhāgra-sambandha) *m.* connection of the tip of the thumb स्वस्वकनिष्ठोपर्यङ्गुष्ठाग्रसंबन्धे सर्वसंक्षोभिणी (मुद्रा) NityoNi. 72. 5.

अङ्गुष्ठाग्राङ्गुलि (aṅguṣṭhāgrāṅguli) *adj.* index finger accompanied by the thumb मुद्राहस्तान् व्याख्यास्यामः ··· अङ्गुष्ठाग्राङ्गुलिर्नखपरिमार्जितोऽग्निः VisṇuDhaP. iii. 32. 0 (328A. 12)

अङ्गुष्ठाग्रादि (aṅguṣṭhāgrādi) *adj.* tip of the big toe, etc. स्थानमङ्गुष्ठा-ग्रादिना नियतमूर्ध्वविस्थानम् BālamBha. i. 167. 25 (*on* i. 49–50)

अङ्गुष्ठाग्रान्त (aṅguṣṭhāgrānta) *m.* end of the thumb-tip काचित्संवि-त्तिरिष्यते । ··· योगवित् ··· पतन्तीं तेन मार्गेण ह्यङ्गुष्ठाग्रान्तमागताम् । ··· ध्यायेत् MālinīT. 18. 61.

अङ्गुष्ठाग्रावधि (aṅguṣṭhāgrāvadhi) *m.* upper limit of the tip of the toe अङ्गुष्ठाग्रावधिर्या(? धि या)वत् पाष्ण्योः प्रभृति तत्र तत् PāraS. 16. 305.

अङ्गुष्ठाग्रावसानक (aṅguṣṭhāgrāvasāna-ka) *adj.* ending at the tip of the big toe सप्ताङ्गुलं तलायाममङ्गुष्ठाग्रावसानकम् S'ilpaRa. ii. 14. 4.

अङ्गुष्ठाग्र्य (aṅguṣṭhāgr-ya) *adj.* pertaining to the tip of the thumb अङ्गुष्ठाग्र्यं पित्र्यम् (तीर्थम्) BaudhāDS. i. 5. 13.

अङ्गुष्ठाङ्गुलिपर्वन् (aṅguṣṭhāṅguli-parvan) *n.* joint of the thumb and other fingers तत्र कोशमङ्गुष्ठाङ्गुलिपर्वसु विदध्यात् SuśruS. i. 18. 18.

अङ्गुष्ठाङ्गुलिपीडन (aṅguṣṭhāṅguli-pīḍana) *n.* pressing of the finger with the thumb कण्ठसंवाहनव्याजादङ्गुष्ठाङ्गुलिपीडनैः । जहार जीवितम् Samarā-Saṁ. 4. 343.

अङ्गुष्ठाङ्गुलिपीडिता (aṅguṣṭhāṅguli-pīḍitā) *adj.* (*f.*) pressed by the thumb and a finger सा दधाना ततं सूत्रमङ्गुष्ठाङ्गुलिपीडिता YogVā. iii. 70. 63.

अङ्गुष्ठाङ्गुलिप्रान्त (aṅguṣṭhāṅguli-prānta) *m.* tip of the thumb and the fore-finger तथान्यः संदंशः ··· अङ्गुष्ठाङ्गुलिप्रान्तसमागमाकृतिः AṣṭāSaṁ. i. 168. 5 (1. 34)

अङ्गुष्ठाङ्गुलिभिन्न (aṅguṣṭhāṅguli-bhinna) *adj.* separated with the help of the thumb and the finger अङ्गुष्ठाङ्गुलिभिन्नपक्ष्मपुटके किञ्चिद्दृशौ पश्यतः HammīMaMa. 5. 1.

अङ्गुष्ठाङ्गुलिमध्यस्थ (aṅguṣṭhāṅgulimadhya-stha) *adj.* situated in between the thumb and the forefinger अङ्गुष्ठाङ्गुलिमध्यस्थं क्षिप्रमाक्षेपमारणम् AṣṭāHṛ. ii. 4. 3.

अङ्गुष्ठाङ्गुलियोग (aṅguṣṭhāṅguli-yoga) *m.* combination of the thumb with one or more fingers अङ्गुष्ठाङ्गुलियोगेन ··· उत्पाट्यन्ते यके केशाः पुरुषैः BṛKathāK. 16. 32; अङ्गुष्ठाङ्गुलियोगेन तप्तमाषं समुद्धरेत् SkandP. i(2). 44. 68; SmṛtiCan. iii. 278. 15; तत्र पितामहः ··· अङ्गुष्ठाङ्गुलियोगेन तप्तमाषकमुद्ध-रेत् ··· अङ्गुष्ठतर्जनीमध्यमाभिरित्यर्थः VīraMi. (Vyavahāra.) 216. 29.

अङ्गुष्ठाङ्गुलिवर्जित (aṅguṣṭhāṅguli-varjita) *adj.* devoid of the thumb and fingers तले केचिदिह प्राहुरङ्गुष्ठाङ्गुलिवर्जिते SaṁgīRa. 6. 870.

अङ्गुष्ठाङ्गुलिसंघात (aṅguṣṭhāṅguli-saṅghāta) *m.* combination of the thumb and fingers अङ्गुष्ठाङ्गुलिसंघातौ हस्तयोर्युगपद्यदा SaṁgīRa. 6. 865.

अङ्गुष्ठाङ्गुलिसंदंश (aṅguṣṭhāṅguli-sandaṁśa) *m.* tongs in the form of the thumb and the forefinger अङ्गुष्ठाङ्गुलिसंदंशेनाकृष्य गलशुण्डिकाम् । छेदयेत् SuśruS. iv. 22. 49.

अङ्गुष्ठाङ्गुलिसंमुख (aṅguṣṭhāṅguli-sammukha) *adj.* having the thumb and fingers face to face (opposed to each other) अङ्गुष्ठाङ्गुलिसंमुखम् । हस्तद्वयं मृगाक्षीणां बहुभोगाय जायते SkandP. iv. 37. 69.

अङ्गुष्ठाङ्गुलीछेद (aṅguṣṭhāṅgulī-cheda) *m.* amputation of the thumb and the forefinger संदंशश्छेदोऽङ्गुष्ठाङ्गुलीछेदः Aparā. 802. 24.

अङ्गुष्ठादि (aṅguṣṭhādi) *adj.* **A** thumb etc. ईशानादिकान् न्यसेत् । अङ्गुष्ठादिषु MṛgendraT. ii. 3. 3 (comm. अङ्गुष्ठादिकनिष्ठान्तास्वङ्गुलीषु); कन्याया दूषणं ने(? इ)यं कन्या पुरुषेणोपभुक्तेत्यध्यवसायेन प्रतिपादनम् । अङ्गुष्ठादिना वा प्रजननं धर्मभेदो मैथुनधर्मवर्जम् ManuBh. ii. 388. 1 (*on* 11. 60); S'ivP. i. 11. 34; ĪśānS'iPa. i. 21. 145(2); TantrSā(K.) 112. 15; षडङ्गमन्त्रानङ्गुष्ठादिषु हृदयादिषु च न्यस्य NityoNi. 19. 9; 26. 2; अङ्गुष्ठादिकनिष्ठिकान्तकराङ्ग(? ङ्गु)लिषु न्यसेत् NityoNi. 76. 11; **B** big toe etc. अङ्गुष्ठादिकनिष्ठान्तपादाङ्गुलिविशालकम् S'ilpaRa. ii. 14. 23; ManuBh. ii. 388. 1 (*on* 11. 60)

अङ्गुष्ठादि (aṅguṣṭhādi) *adv.* beginning with the thumb हस्तौ विन्यस्य चाङ्गेषु ह्यङ्गुष्ठादि तलावधि BrahmāṇḍP. iii. 44. 14; अङ्गुष्ठादि कनिष्ठान्तं वामपाणौ लतात्रयम् PāraS. 8. 123; 25. 21; अङ्गुष्ठादि कनिष्ठिकान्तं ईशानाद्यं जप्त्वा LiṅgaP. ii. 24. 2; LakṣmīT. 54. 26; ĪśānS'iPa. i. 15. 13; i. 28. 25; i. 35. 12; न्यसेत् । अङ्गुष्ठादि तलान्तं षट् ĪśānS'iPa. i. 37. 7; ParaśuKS. 193. 22; 209. 28; इति मन्त्रेण ··· अङ्गुष्ठादि करतलान्तम् ··· विन्यस्य NityoNi. 18. 26; 34. 13.

अङ्गुष्ठादिक्रम (aṅguṣṭhādi-krama) *m.* order beginning with the thumb तद्वन्द्वा(? द्वा)मे तृतीयं हि त्वङ्गुष्ठादिक्रमेण तु ··· (न्यसेत्) PauṣkS. 27. 257.

अङ्गुष्ठादिद्वय (aṅguṣṭhādi-dvaya) *n.* a pair (of *mantras*) pertaining to the thumb etc. अङ्गुष्ठादिद्वयं पठित्वा S'etuBa. 74. 12.

अङ्गुष्ठादिनिवेशन (aṅguṣṭhādi-niveśana) *n.* adjusting the thumb etc. (in the prescribed posture) मातृवर्गेभ्यः पितृवर्गेभ्यः यथालिङ्गं अङ्गुष्ठादि-निवेशनान्तं सर्वं कुर्यात् BalamBha. i. 579. 9 (*on* 1. 250)

अङ्गुष्ठादिमूर्धान्तम् (aṅguṣṭhādi-mūrdhāntam) *adv.* from the big toe to the head इत्याद्यङ्गुष्ठादिमूर्धान्तं षोडश कला विन्यस्य ĪśānS'iPa. ii. 4. 39.

अङ्गुष्ठाद्यङ्गुलि (aṅguṣṭhādy-aṅguli) *f.* fingers beginning with the thumb, thumb and fingers शिष्यदक्षिणपाणिस्था अङ्गुष्ठाद्यङ्गुलीः क्रमात् । लाञ्छये-दुपबद्धाय दग्धदर्भाग्रिशम्बरैः AgniP. 90. 15; ĪśanS'iPa. i. 39. 107; ii. 42. 44.

अङ्गुष्ठाद्या (aṅguṣṭhādyā) *adj.* (*f.*) having the thumb as the first करमध्यगतासु सर्वास्वंगुलीषु क्रमात्कुञ्जीकृतास्वङ्गुष्ठाद्यासु अ इ उ ए ओ प्रसारितासु VisṇuDhaP. iii. 32 (328A. 1)

अङ्गुष्ठाधिक (aṅguṣṭhādhika) *adj.* [*f.* –ā] **A** thicker (in size) than the thumb नाङ्गुष्ठाधिक(का) ग्राह्या समित्स्थूलतया क्वचित् GobhiSm. 1. 114; PañcSā. 4. 5; **B** more than (the size of) the thumb अङ्गुष्ठमात्रशब्देन हि अङ्गुष्ठाधिकपरिमाणव्यवच्छेदः क्रियते S'ivārkaMaDī. i. 450. 11 (*on* i. 3. 23); i. 450. 29 (*on* i. 3. 23); i. 450. 32 (*on* i. 3. 23) i. 452. 21 (*on* i. 3. 24).

अङ्गुष्ठाधिकरण (aṅguṣṭhādhikaraṇa) *n.* topic or section pertaining to (the Supreme Being) measuring one thumb अङ्गुष्ठाधिकरणेन सङ्गतिः S'ivārkaMaDī. i. 386. 9 (*on* i. 2. 25); i. 386. 16 (*on* i. 2. 25); i. 386. 19 (*on* i. 2. 25); i. 394. 8 (*on* i. 2. 33); i. 473. 7; (*on* i. 3. 33)

अङ्गुष्ठानन्तर (aṅguṣṭhānantara) *adj.* [*f.* –ā] immediately close to the thumb, immediately adjoining the thumb देशिन्यङ्गुष्ठानन्तराङ्गुलिः Bāla-Krī. i. 38. 22 (*on* 1. 19); अङ्गुष्ठानन्तरा देशिनी Aparā. 41. 4 (*on* 1. 21)

अङ्गुष्ठानामिका (aṅguṣṭhānāmikā) ring-finger joined to the thumb अङ्गुष्ठानामिकां कृत्वा PāraS. 2. 93.

अङ्गुष्ठानामिकोन्मान (aṅguṣṭhānāmikonmāna) *n.* span, height from the tip of the thumb to that of the ring-finger गोकर्णः ··· अङ्गुष्ठानामिकोन्माने ViśvaPra. 53. 71; DharK. 74. 2; MediK. 50. 47; TrikāS'e. iii. 3. 126; AnekāSaṁ. 3. 193; ViśvaLoK. 108. 50; S'abdaRaSaK. 111. 2.

अङ्गुष्ठान्त (aṅguṣṭhānta) *m.* end of the thumb कर्णे पुत्रान् पञ्च हस्ते त्रयं च । अङ्गुष्ठान्ते पञ्चकं चानुपूर्व्या पादाङ्गुष्ठे पार्ष्णियुग्मे च कन्याम् BṛSaṁ. 51. 40.

अङ्गुष्ठान्तद्वन्द्व (aṅguṣṭhānta-dvandva) *m.* copulative compound ending in the word *aṅguṣṭha* अङ्गुष्ठान्तद्वन्द्वेन मूलशब्दस्य प(? ष)ष्ठीसमा-सात्तस्य प्रत्येकं संबन्ध इत्याह । कनिष्ठाया इति BālamBha. i. 74. 8 (*on* 1. 19)

अङ्गुष्ठान्तम् (aṅguṣṭhāntam) *adv.* up to the thumb लावण्याद्यांश्च चतुरो ह्यनामादि करद्वये । अङ्गुष्ठान्तं च विन्यस्य LakṣmīT. 46. 7.

अङ्गुष्ठान्तर (aṅguṣṭhāntara) *n.* middle of the thumb हस्तेऽङ्गुष्ठान्तर-लोलगा । अक्षमाला PāraS. 11. 45.

अङ्गुष्ठापीडन (aṅguṣṭhāpīḍana) *n.* pressing with the thumb गूढ-बहलत्वक्प्रतिच्छन्नायामङ्गुष्ठापीडनादुन्नमनमुपलक्षयेत् AṣṭāSaṁ. i. 178. 5 (1. 36)

अङ्गुष्ठाब्ज (aṅguṣṭhābja) *n.* lotus-like thumb पादौ पञ्चमनृत्तस्य विधिवत् तद् विधीयते ··· उद्धृतं दक्षिणं पादमङ्गुष्ठाब्जाग्रसीमकम् S'ilpaRa. ii. 22. 59.

अङ्गुष्ठाभ (aṅguṣṭhābha) *adj.* resembling the thumb, like the thumb सितवर्णं जलं ज्ञेयमङ्गुष्ठाभं(? भो) भवेत्क्रमि: BhaviP. 195B.26 (i. 131.43); ततो जातं स्वयं लिंगमंगुष्ठाभं सनातनम् BhaviP. 472A. 3 (iii(3). 7.14)

अङ्गुष्ठाभाव (aṅguṣṭhābhāva) *m.* absence of the thumb इतरप्राणिनामङ्गुष्ठाभावेऽपि मनुष्याधिकारत्वान्न विरोध: BrahmSūBh.(Ma.) 17B. 9 (*on* i. 3.25); TattvPrakā. 53A. 4 (*on* i. 3.25); S'ivārkaMaDī. i. 451. 34 (*on* i. 3.24)

अङ्गुष्ठार्ध (aṅguṣṭhārdha) *adj.* having the measurement of half the thumb, of the measurement of half the thumb दद्यादङ्गुष्ठार्धं तु गोमयम् ParāSm. 11.30; BṛParāSm. 9.26; VṛS'ātāSm. 6; *n.* half the thumb अङ्गुष्ठार्धप्रमितगोमयद्विगुणपरिमाणं गोमूत्रम् (ग्राह्यम्) BālamBha. iii. 208.24 (*on* 3.327); iii. 208.28 (*on* 3.327)

अङ्गुष्ठावगाह (aṅguṣṭhāvagāha) *m.* plunging the thumb, dipping the thumb inside अवगाहोऽङ्गुष्ठावगाह: BālamBha. i. 549.22 (*on* 1.249)

अङ्गुष्ठावच्छेद (aṅguṣṭhāvaccheda) *m.* delimitation by the thumb अङ्गुष्ठावच्छेदोपाधिकस्य तस्य ब्रह्मणि संभवेऽपि S'ivārkaMaDī. i. 364.17 (*on* i. 2.18)

अङ्गुष्ठावधि (aṅguṣṭhāvadhi) *adv.* upto the thumb (गोमुखं तत्प्रचक्षते) अङ्गुष्ठावधि गृह्णीयाद्धस्ताभ्यां व्युत्क्रमेण तु JābālaDaU. 3.4.

अङ्गुष्ठावबाधन (aṅguṣṭhāvabādhana) *n.* pressing of the thumb by means of the finger यो नो मित्रावरुणावभिदासतीत्यङ्गुष्ठावबाधनम् VaikhāS'S. 15.27.

अङ्गुष्ठाव्यतिरेकिणी (aṅguṣṭhāvyatirekiṇī) *adj.* (*f.*) not separated from the thumb, joined to the thumb प्रदेशिनी भवेद्यस्या अङ्गुष्ठाव्यतिरेकिणी SkandP. iv. 37.22.

अङ्गुष्ठिकपुष्पिका (aṅguṣṭhika-puṣpikā) *adj.* (*f.*) resembling the flower of 'aṅguṣṭhika' creeper भृङ्गोपमाङ्गुष्ठिकपुष्पिका ··· शिला वितोया BṛSaṁ. 54.109.

अङ्गुष्ठिका (aṅguṣṭh-ikā) *f.* 1 thumb अनामिकाङ्गुष्ठिकाभ्यां नासिकामालभेन्नृप BhaviP. 13A. 13 (i. 3.82); 2 name of a shrub [PW, MW]

अङ्गुष्ठोच्चालन (aṅguṣṭhoccālana) *n.* upward movement of the thumb (मुद्रा) अङ्गुलीनामग्रेऽङ्गुष्ठोच्चालनान्निष्ठुरा स्यात् IśānS'iPa. i. 27.47 = ii. 7.3.

अङ्गुष्ठोत्तरतस् (aṅguṣṭhottara-tas) *adv.* towards the north (i. e. bottom) of the thumb अङ्गुष्ठोत्तरतो रेखा पाणेर्या दक्षिणस्य तु । एतद्ब्राह्ममिति ख्यातं तीर्थमाचमनाय वै MārkP. 34.104; BrahmP. 221.95.

अङ्गुष्ठोत्थित (aṅguṣṭhotthita) *adj.* risen from the thumb प्रभासं हि विनिर्भिद्य शिलाङ्गुष्ठो विनिर्गत: । अङ्गुष्ठोत्थित ईशोऽपि प्रभासेश: प्रकीर्तित: VāyuP. ii. 46.14.

अङ्गुष्ठोदक (aṅguṣṭhodaka) *n.* water as deep as the thumb (i. e. water sufficient for dipping the thumb) अङ्गुष्ठोदकमात्रेण स(? श)फरी फर्फरायते NītiRa. 10.

अङ्गुष्ठोदर (aṅguṣṭhodara) *n.* middle part of the thumb अथाप्युपदृषीन्हस्वानङ्गुष्ठोदरपर्वण: (v. l. °वर्ष्मण:) MahāBhā. i. 27.8; PauṣkS. 29.75; (साधक:) अङ्गुष्ठोदरमात्रं तु पुरा पाषाणमाहरेत् JayāS. 27.46; PāraS. 22.108; छिद्रं तु त्र्यंगुलायतमंगुष्ठोदरविस्तारम् AṣṭāSaṁ. i. 168.20 (1.34); i. 178.4 (1.36); i. 241.10 (2.8); PañcT. 1.43 (31.6)

अङ्गुष्ठोन्नत (aṅguṣṭhonnata) *adj.* one *aṅguṣṭha* high हस्तायाममङ्गुष्ठोन्नतं स्थण्डिलं कृत्वा ParaśuKS. 9.2 (246.10) = NityoNi. 67.15; स्थण्डिलमेव । तच्च अष्टादशाङ्गुलप्रमाणं परित: अङ्गुष्ठोन्नतम् NityoNi. 131.19.

अङ्गुष्ठोन्नतपर्वन् (aṅguṣṭhonnata-parvan) *adj.* with the joints of the toes higher than the great toe अङ्गुष्ठोन्नतपर्वाणस्तुङ्गाग्रा: ··· रत्नकाञ्चनलाभाय BhaviP. 20B. 35 (i. 5.17)

अङ्गुष्ठोपान्तदेश (aṅguṣṭhopānta-deśa) *m.* region near the great toe (ब्रह्मसूत्रम्) लिङ्गपार्श्वविषाणि(णिदेश)त: । अङ्गुष्ठोपान्तदेशाच्च पूर्वमध्याङ्गुलीं व्रजेत् Mānaso. iii. 1.482; (ब्रह्मसूत्रम्) अङ्गुलं नाभितस्त्यक्त्वा लिङ्गपार्श्वात्तथागित: । अङ्गुष्ठोपान्तदेशाच्च पूर्वसंध्यङ्गुलीं व्रजेत् S'ilpaRa. i. 46.88.

अङ्गुष्ठोल्क (aṅguṣṭholka) *m.* having fiery or fire-brand-like thumb (a mystic word used for the *āvāhana* rite for Gaṇeśa) ओम् अङ्गुष्ठोल्काय स्वाहा आवाहनम् BhaviP. 64A. 25 (i. 30.0)

अङ्गुष्ठ्य (aṅguṣṭh-ya) *adj.* belonging to the thumb (i. e. thumbnail) नापित उपतिष्ठति नखानि निकृन्तत्यङ्गुष्ठ्यप्रभृतीनि दक्षिणहस्तस्य प्रथमम् KātyS'S. vii. 2.8.

अङ्गूष (aṅgūṣa) *m.* [MAYR. 1.22. *N.* 624] elephant अङ्गत्यङ्गूषो गजबाणवेगा: Daśapādī. 9.19; Prasā. ii. 641.15; arrow, Prasā. ii. 641.15; speed, Prasā. ii. 641.15; ichneumon अङ्गति गच्छति अगि + ऊषन् नकुल: । बाण: । इत्युणादिकोष: [S'abdaKaDru.]

अङ्गेन्द्र (aṅgendra) *m.* king of the Aṅga country पुष्पाणि तानि दृष्ट्वाथ तदाङ्गेन्द्रवराङ्गना । भगिनीं चोदयामास MahāBhā. xiii. 42.10; का त्वं कांचीनृपतिवनिता का त्वमन्ध्राधिपस्त्री का त्वं राढापरिवृढवधू: का त्वमंगेन्द्रपत्नी । इत्यालापा: ··· यस्य ··· कारागारे ··· व(ब)भूवु: EI. i. 145.24.

अङ्गेय (aṅgeya) *m.* (pl.) people of the Aṅga country (?) तथा प्रवङ्गा वाङ्गेया: मांसादा बलदन्तिका: । ब्रह्मोत्तरा प्रावि(? ग्वि)जया भार्गवाङ्गेयमर्षका: (प्राच्या जनपदास्त्विमे) VāmaP. 13.45.

अङ्गेयत्ता (aṅgeyattā) *f.* extent of the subsidiary rites विश्वजिदादिफलस्याङ्गेयत्तायाश्चावधारणेऽस्त्युपयोग: NyāyRa. 408.10 (*on* 5(5).9); कर्मणामङ्गेयत्ताया: ··· परिच्छिन्नत्वेन ··· आनन्त्यासिद्धे: S'ivārkaMaDī. ii. 291.16 (*on* iii. 3.5)

अङ्गेश (aṅgeśa) *m.* 1 king of the Aṅga country (Karṇa) तस्मादलयदिष्वासमङ्गेश: सारथिं कृप: PāṇḍaC. 13.366; 13.421; 13.460; KośaKaTa. 1.5836; (Romapāda) अङ्गेशाय निवेदितं तदखिलं भृत्यै: MātaLī. 1.7; 2 (Astron.) lord of the first house देहाम्बुगौ सुखाङ्गेशौ चतुष्पाज्जननं भवेत् JātaPā. 3.5.

अङ्गेशी (aṅgeśī) *f.* a subsidiary deity फलकं सदा शिवमयं प्रणौमि सिन्दूररेणुकिरणाभम् । आरभ्याङ्गेशीनां सदनात्कलितं च रत्नसोपानम् LalitāStaRa. 152.

अङ्गेश्वर (aṅgeśvara) *m.* 1 king of the Aṅga country प्रभावती । भार्या चित्ररथस्याथ बभूवाङ्गेश्वरस्य वै MahāBhā. xiii. 42.8; (Romapāda) अङ्गेश्वरं महाभागं रोमपादम् ··· तमानय Rāmā. i. 12.22; इति पृष्टोऽब्रवीत् प्रश्नं मुनिरङ्गेश्वरं तथा Hastyāyur. 492.9 (17.3); (Karṇa) भो भो निवेद्यतां महाराजायाङ्गेश्वराय KarṇaBhā. 1(4); तदैव द्रुतमास्थाय रथमङ्गेश्वरोऽपरम् PāṇḍaC. 13.423; अन्येद्युरङ्गेश्वरसौबलाभ्यामास्थाय गोष्ठीमधिप: कुरूणाम् । ··· एवं गिरमाबभाषे BhārCam. 6.83; (Siṁhavarman) प्रियसखेन सिंहवर्मनाम्ना(व ? अ)ङ्गेश्वरेण साकम् AvantiKa. 172.4; कोङ्कणपते दूरे भवाङ्गेश्वर प्रान्तं संश्रय ··· वीररुद्रनृपति: सर्वान् क्रमादीक्षते PratāYaBhū. 210.13; 2 name of a person जटेश्वराङ्गेश्वराभ्यां अंश: EI. xix. 119.34.

अङ्गेष्टि (aṅgeṣṭi) *f.* subsidiary sacrifice or rite तद्यथा दशमुष्टीर्मिमीत इत्यत्र सोममानादन्येषामप्यङ्गेष्टिनिर्वापमुष्टीनां दशसंख्यत्वप्रसङ्ग: TantrVā. 705.14 (*on* iii. 1.8); सोमे प्रसक्तिरङ्गेष्टावविकल्पाय मध्यम: NyāyMāVi. 600.28 (*on* x. 8.2)

अङ्गेष्ठा (aṅge-ṣṭhá) *adj.* [AltGr. II. 1.210] situated in the limbs of the body अस्थिस्रंसं परुःस्रंसमास्थितं हृदयामयम् । बलासं सर्वं नाशयाङ्गेष्ठा यश्च पर्वसु AV. vi. 14.1.

अङ्गेसला (aṅgesalā) *f.* nest(?) अन्यदा मातृपित्रोर्वने गतयोरङ्गेसलामध्याच्छुको नि:सृत: KathāK. 121.28.

अङ्गैकदेश (aṅgaikadeśa) *m.* i part of the stem designated as 'aṅga' (नुम्) यदापि पूर्वान्तस्तदाप्यङ्गैकदेशत्वात् नोपधाया इत्यनुवर्तमाने सर्वनामस्थाने चासंबुद्धाविति दीर्घत्वं सिद्धम् Nyās. i. 270.14 (*on* i. 4.13); अङ्गैकदेशाजादेशो णौ कृतं स्थानिवदिति PariVṛ.(Si.) 159.1; ii a part of the auxiliary अङ्गैकदेशवैकल्यमप्रामाण्यम् NyāyKu. 39.11; अङ्गैकदेशयुक्तस्यापि प्रधानस्य प्रयोगो वक्ष्यते MayūMāli. 392.27 (*on* iv. 3.17)

अङ्गैकादशक (aṅgaikādaśaka) *n.* a group of eleven sacred texts (of the Jainas) अङ्गैकादशकेऽधीती छेदमौलेषु निष्ठित: PrabhāC. 118.25.

अङ्गो (aṅgo) *ind.* a vocative particle अङ्गो निर्गलगते लवङ्गि मा गा: सखीभि: सह सङ्गम् YaśasCam. i. 350.1.

अङ्गोक (aṅgoka) *m.* name of a poet दातैष विश्वविदित: ··· ददातु तावत् । अङ्गोकस्य SubhāRaK. 41.68.

अङ्गोक्ति (aṅgokti) *f.* sentence stating or enjoining the accessory प्रधानवाक्यमङ्गोक्त्याकाङ्क्षं प्रकरणं मतम् VedāntaKa. 434.21 (*on* iii. 3.25)

अङ्गोच्चता (aṅgocca-tā) *f.* height or length of the (male) limb अङ्गोच्चताधमत्वे रतयोस्ताद्कुच(त्व)कारणे यद्वत् । तत्साम्येन समत्वम् KandaCū. ii. 1.18.

अङ्गोच्छास (aṅgocchvāsa) *m.* swelling of the body अङ्गोच्छ्वासासक्तुत्स्यक्तसर्वसैन्नाहजालिका: । द्वयो: संवर्मयामासु: सैनिका: TriṣaS'aPuC. iv. 2.248.

अङ्गोछ (aṅgocha) *m.* a towel स्नानेऽङ्गप्रोञ्छने पोत्रमंगोछोंऽगोछनं च षण KalpaK. 52.286.

अङ्गोछन (aṅgochana) *n.* a towel, KalpaK. 52.286.

अङ्गोञ्छ (aṅgoñcha) *m.* a towel [PW]

अङ्गोत्कर्ष (aṅgotkarṣa) *m.* shifting of the accessory यत: एकोत्कर्षे अपरोत्कर्षो द्वेधा संभवति प्रधानोत्कर्षे अङ्गोत्कर्षाद्वा MayūMāli. 306.25 (*on* iii. 6.7)

अङ्गोत्तम (aṅgottama) *m.* name of a former Buddha [DBHS.]

अङ्गोत्तापभीता (aṅgottāpa-bhītā) *adj.* (*f.*) afraid of the great heat of the body जाह्नवी ··· यत्राङ्गोत्तापभीता पदमपि न जटाजूटतोऽधः प्रपेदे (शंभोः) BhartṛNi. 1. 1.

अङ्गोत्तीर्णविलेपन (aṅgottīrṇa-vilepana) *n.* unguent thrown off from the body अङ्गोत्तीर्णविलेपनं यदि समाकृष्टिक्रियायां मणिर्मन्त्रो हन्त मुहुर्वशीकृतिविधौ नामास्य वंशीपतेः VidaMā. 2. 42.

अङ्गोत्थ (aṅgottha) *adj.* arising from the body सा···जीवाजीवादिपदार्थान् सर्वानपि ··· । वैद्यो दोषानिवाङ्गोत्थान् यथावत् प्रत्यपद्यत TriṣaS'aPuC. ii. 3. 876.

अङ्गोत्पत्ति (aṅgotpatti) *f.* origin of a subsidiary प्रधानविधिरप्यङ्गोत्पत्तेरङ्गानां स्वशेषतया विनियोगस्य चाङ्गविधिभिरेव सिद्धत्वात् तदुपजीव्य स्वयं प्रयोगाधिकारमात्रपरः TantrRaha. 52. 12.

अङ्गोत्पत्तिनियोग (aṅgotpatti-niyoga) *m.* injunction of a subsidiary rite अङ्गोत्पत्तिनियोगा अपि विनियुक्तप्रयाजादिविषयत्वादधिकारनियोगाङ्गतयैव सिध्यन्ति PrakaPañ. 442. 13; 444. 5; TantrRaha. 60. 21.

अङ्गोत्पत्त्यपूर्व (aṅgotpatty-apūrva) *n.* unseen merit resulting from the performance of a subsidiary rite विषयान्वयस्तु नियत एव । अधिकारापूर्वप्रधानाङ्गोत्पत्त्यपूर्वाणां विषयनियतत्वात् TantrRaha. 60. 26.

अङ्गोत्सादनद्रव्य (aṅgotsādana-dravya) *n.* material used for rubbing or cleansing the body (नाक्रामेद्रक्तविण्मूत्रष्ठीवनोद्वर्तनानि च) उद्वर्तनमङ्गोत्सादनद्रव्यम् (नाक्रामेत्) Aparā. 193. 17 (*on* 1. 152)

अङ्गोदाहरणादि (aṅgodāharaṇādi) *adj.* movement of the limbs (in dance) etc. न्यायशब्दस्यार्थं दर्शयति न्यायेनाङ्गौचित्येन यान्यङ्गोदाहरणादि न्यायादेव च परबन्धनस्वभाविताप्तिरूपात् प्रवर्तितानि तैः यत एतयोः क्रिया अतो न्यायाख्याः AbhinBhā. ii. 112. 17 (*on* 10. 75)

अङ्गोदितस्वर (aṅgodita-svara) *m.* vowel uttered with reference to (six) limbs षोढानन्तेशमादाय प्रधानोपरिसंस्थितम् । धरेशं तदधो दद्यात्संयोज्याङ्गोदितस्वरैः JayāS. 29. 111.

अङ्गोद्देश्यकप्रवृत्ति (aṅgoddeśyaka-pravṛtti) *f.* effort made in respect of the subsidiary ततश्च प्रधानस्याङ्गोद्देश्यकप्रवृत्त्यगोचरत्वान्नातिप्रसङ्गः MayūMāli. 185. 24 (*on* iii. 1. 2)

अङ्गोध्दूलनरूप (aṅgoddhūlana-rūpa) *adj.* having the form of sprinkling or smearing the body (with ashes) भस्मनाङ्गोध्दूलनरूपमाग्नेयम् (स्नानम्) VīraMi.(Āhnika.) 193. 21.

अङ्गोद्भव (aṅgodbhava) *adj.* **A** born of the body सुताङ्गोद्भवो मेऽसि जीवेति षड्धा जपन्मन्त्रमीशो मुदा जिघ्रते यान् । तेभ्यः ··· नमो मस्तकेभ्यः Subrahma. 16; **B** appearing on the body, produced on the body चिकित्स्यते हि निपुणैरङ्गोद्भवमपि व्रणम् TriṣaS'aPuC. ii. 1. 27; **C** produced by the limbs भावहावौ च हेला च क्षीणामङ्गोद्भवाश्रयः SāhiSā. 4. 29; *m.* rise of the body (i. e. reincarnation) व्यसृजदनिजमङ्गं भंगमङ्गोद्भवस्य ग्रथितुमिव समूलं भावयन् भावनाभिः EI. iii. 197. 208.

अङ्गोद्भूत (aṅgodbhūta) *adj.* born from the body कृत्तिकायाश्च रुद्रस्य चांभो(चाङ्गो)द्भूतः ··· । कार्तिकेयः ··· शान्तिं करोतु ते नित्यम् BhaviP. 262A. 15 (i. 178. 2)

अङ्गोद्वर्तन (aṅgodvartana) *n.* rubbing the body (with fragrant substances) मां चादरेणाङ्गोद्वर्तनस्नानभोजनगन्धधूपालंकारवासोविशेषैः ··· अतर्पयत् Tantrākhyā. 85. 3; PañcT. 2. 79 (257. 4); नैवाङ्गोद्वर्तनं कार्यं स्त्रिया विधवया क्वचित् । गंधद्रव्यस्य संभोगो नैव कार्यस्तया क्वचित् SkandP. iii(2). 7. 68 = iv. 4. 79; तेन वयजलदेवेन प्रतिदिनमङ्गोद्वर्तनाय जात्यघुसृणस्याष्टौ पलानि ··· यदा ददासि तदा PrabaCin. 18. 17; *adj.* used for rubbing on the body गृहाण चन्दनं चारु कराङ्गोद्वर्तनं शुभम् GaneP. i. 49. 57.

अङ्गोद्वर्तनबन्धुर (aṅgodvartana-bandhura) *adj.* good for rubbing or massaging the body अङ्गोद्वर्तनबन्धुरः ··· चेतस्ते हरते गुणो मृगदृशाम् MudriKu. 3. 12.

अङ्गोद्वेगतस् (aṅgodvega-tas) *adv.* through affliction to the body अहो विवेकशून्यानामात्मानर्थाश्रयाः क्रियाः । न ह्यङ्गोद्वेगतो मुक्तिर्नृणां मरुकुरङ्गवत् YaśasCam. ii. 250. 12.

अङ्गोद्वेष्टन (aṅgodveṣṭana) *n.* binding or bandage of the body अङ्गोद्वेष्टनप्रसुप्तिः स्फुरणतोदार्तिभेदादीन्विशेषाञ्जनयतीत्यनशनशूलत्रयरूढव्रणमपि परिषेचयेत् Hastyāyur. 332. 5–6 (2. 69)

अङ्गोन (aṅgona) *adj.* less by a part अंशोनमंशतुल्यं वा (v. l. अङ्गोनमङ्गतुल्यं वा) धान्यैर्बीजैस्तिलैः फलैः । ··· जुहुयात् PauṣkS. 29. 66.

अङ्गोपकल्पन (aṅgopakalpana) *n.* setting forth the (required) subdivisions गर्भस्तु दृष्टनष्टस्य बीजस्यान्वेषणं मुहुः । अस्याप्त्याशापताकानुगुण्येनाङ्गोपकल्पनम् । पताकाप्राप्त्याशानुगुण्येन गर्भसंधेरङ्गानि कल्पनीयानि PratāYaBhū. 110. 15.

अङ्गोपकार (aṅgopakāra) *m.* assistance by the subsidiary rite तेषां चाङ्गोपकारमन्तरेणानिष्पत्तेरङ्गानां चानेकक्षणवर्तिनां संघातासंभवादङ्गापूर्वाणि कल्पनीयानि NyāyMāVi. 65. 26 (*on* ii. 1. 2); *adj.* giving or causing benefit to the body अङ्गदोऽङ्गोपकारश्च अंगानां तु प्रदो नृणाम् । ··· तस्मादङ्गारको मतः BhaviP. 65B. 14 (i. 31. 19)

अङ्गोपकारकत्व (aṅgopakāraka-tva) *n.* the state of being helpful to the subsidiary rite प्रधानस्य त्वङ्गोपकारकत्वेऽप्यङ्गार्थत्वाभावान्न तद्द्वाराङ्गफलार्थत्वम् MayūMāli. 385. 8 (*on* iv. 3. 10)

अङ्गोपकारसिद्धि (aṅgopakāra-siddhi) *f.* achievement of being helpful to the subsidiary उभयोरेकार्थत्वे प्रधानार्थेन सौमिकवरणेनैव प्रसङ्गादङ्गोपकारसिद्धेः MayūMāli. 824. 20 (*on* xi. 3. 9)

अङ्गोपकृत (aṅgopakṛta) *adj.* assisted by the accessory ततोऽपूर्वार्थत्वादङ्गानामङ्गोपकृतेभ्यो यागेभ्योऽपूर्वसिद्धयै पुनरपि षडपूर्वाणि कल्प्यानि स्युः S'āstrDī. 105. 13 (*on* ii. 1. 2); NyāyMāVi. 624. 23 (*on* xi. 1. 7)

अङ्गोपघात (aṅgopaghāta) *m.* injury to or destruction of a limb यश्चात्मनोऽङ्गोपघातं शिरश्छेदादि वा करोति NyāyVār. 464. 1 (*on* iv. 1. 21)

अङ्गोपचय (aṅgopacaya) *m.* **1** growth of the body (or limbs) अङ्गोपचयः महाकायो महाबलश्च भवति ManuBh. i. 104. 9 (*on* 2. 55); **2** accumulation of the accessories क्रतोरङ्गोपचयात् फलोपचयवदित्यन्ये S'rutaPra. ii. 528. 22 (*on* iii. 3. 55)

अङ्गोपचार (aṅgopacāra) *m.* **1** assistance given by a subsidiary न ह्येषां प्रतिनिधिता संभवति प्रारब्धस्य कर्मणोऽङ्गोपचारप्रतिनिधेः ManuBh. ii. 294. 19 (*on* 9. 166); **2** adornment of the body, decorating the body वेत्त्यनङ्गगृहिणी नाङ्गोपचारक्रियाम् BālRā. 5. 47.

अङ्गोपदेश (aṅgopadeśa) *m.* **1** referrence to the limbs उत्पत्तावभिसंबन्धस्तस्मादङ्गोपदेशः स्यात् MīmāSū. iv. 4. 37; **2** injunction about (the performance of) an accessory यावज्जीवं कर्तव्यत्वादङ्गोपदेशयुक्तत्वाच्च प्रबला प्रकृतिर्दर्शपूर्णमासेष्टिस्तन्त्रिणी NyāyMāVi. 684. 9 (*on* xii. 2. 13); अङ्गोपदेशनिमित्तोभयपर्यालोचनया यदा यावन्त्यङ्गानि संपादयितुं शक्नोति तदा तावद्भिरङ्गैरुपेतं प्रधानमेनः क्षपयतीति MayūMāli. 471. 9 (*on* vi. 3. 1)

अङ्गोपबृंहित (aṅgopabṛṁhita) *adj.* supplemented by the auxiliary sciences भार्गवाद्च्यवनाच्चापि वेदानङ्गोपबृंहितान् । प्रतिपेदे महाबुद्धिः MahāBhā. xii. 38. 11.

अङ्गोपमा (aṅgopamā) *f.* subordinate simile राज्ञो जलधेरुपमा···अङ्गोपमाभिराक्षिप्ता प्रतीयते, इत्येकदेशविवर्तनादेकदेशविवर्तिनी RasGaṅ. 242. 7.

अङ्गोपमार्जन (aṅgopamārjana) *adj.* (a piece of cloth) which is used for wiping the body प्रोक्षयेत्प्रणवेनैव वस्त्रमङ्गोपमार्जनम् S'ivaP. vi. 4. 17 (474B. 13); *n.* wiping the body अङ्गोपमार्जनं कृत्वा सुस्नायाद् भस्मना ततः S'ivaP. vi. 20. 26 (497B. 13)

अङ्गोपयोगिन् (aṅgopayog-in) *adj.* useful for the (gracefulness) of the limbs तथा हि करकरणचारीमण्डलादि यत् तत्राङ्गोपयोगि तत्स्वरूपेण लयादिव्यवस्थया चानियतमेव Kāvyānu.(He.) 393. 9.

अङ्गोपलक्षण (aṅgopalakṣaṇa) *n.* implication of Vedāṅgas यज्ञकर्मविषयकग्रन्थकल्पोपदर्शनेनाङ्गोपलक्षणम् ManvaVi. 248. 7 (*on* 2. 208)

अङ्गोपलक्षित (aṅgopalakṣita) *adj.* implied by the accessory rite अङ्गोपलक्षितस्य यागस्वरूपस्य तर्हि ··· नास्त्यङ्गलोपे विषयविलयः NyāyRaMā. 111. 12.

अङ्गोपसंहार (aṅgopasaṁhāra) *m.* bringing together all the accessory rites विप्रकीर्णानां मन्वादयोऽङ्गोपसंहारं सुखावबोधार्थं चक्रुः ManuBh. i. 63. 15 (*on* 2. 6); न ह्यङ्गोपसंहारसमर्थं आतुरः शक्यो वक्तुम् SiddhāTa. 43. 11; अस्ति चात्र विशेषोऽङ्गोपसंहारसामर्थ्यम् S'āstrDī. 448. 21 (*on* vi. 1. 2); निमित्तवाक्ये सर्वेषामधिकारावगमात् तदनुसारेणाङ्गोपसंहारः NyāyRaMā. 104. 1; 168. 9; कर्मैक्येऽङ्गोपसंहारश्च युक्त एव S'ivārkaMaDī. ii. 291. 34 (*on* iii. 3. 5)

अङ्गोपसंग्रह (aṅgopasaṅgraha) *m.* compendium of the subsidiaries निमित्तस्वरसात्प्राप्तिर्या तावत्सा निवारिता । प्रयोजनविरोधेन तस्मादङ्गोपसंग्रहः S'āstrDī. 392. 13 (*on* iv. 3. 17)

अङ्गोपस्कार (aṅgopaskāra) *m.* trading of the human body वेशेनाङ्गोपस्कारेण ManvaVi. 498. 5 (*on* 4. 84)

अङ्गोपस्थिति (aṅgopasthiti) *f.* presence or knowledge of the subsidiaries एवमपि स्वातन्त्र्येणाङ्गोपस्थित्यभावात् MayūMāli. 647. 5 (*on* x. 1. 1);

कालस्य प्रधानमात्रान्वयासंभवेनाङ्गोपस्थितिमपि प्रतीक्ष्य साङ्गप्रधानार्थत्वस्यैव वक्तव्यत्वात् MayūMāli. 806. 14 (*on* xi. 2. 1)

अङ्गोपस्पर्शन (aṅgopasparśana) *n.* touching the limbs (of the body) येषां तु शाखिनामङ्गोपस्पर्शनमनाख्यातं तेषां विकल्प एव SmṛtiCan. ii. 259. 11.

अङ्गोपाङ्ग (aṅgopāṅga) *n.* [mostly *pl.*; rarely *sg.*] **A** major and minor limbs रामलक्ष्मणयोर्दृष्ट्वा शरीरे सायकैश्चिते । सर्वाणि चाङ्गोपाङ्गानि सुग्रीवं भयमाविशत् Rāmā. vi. 36. 24; अङ्गोपाङ्गमयी व्याप्तिः स्मर्तव्या वान्यलक्षणा PauṣkS. 33. 60; अलंकारस्तु विज्ञेयो माल्याभरणवाससाम् । नानाविधः समायोगे ह्यङ्गोपाङ्गविनिर्गतः ViṣṇuDhaP. iii. 27. 6; स्थूला चादितनुर्येयमङ्गोपाङ्गविभेदिनी । लक्ष्मीनारायणस्यैषा मूर्तिः LakṣmīT. 36. 48; 33. 14; वयमेकाकिनः सर्वे तमेकं पुरुषं विना । लोचनं हि विना सर्वमङ्गोपाङ्गं हि पङ्गुवत् MalliC. 2. 142; अङ्गोपाङ्गानि भग्नानि PārśvC. 7. 214; 2. 601; SamarāSaṁ. 1. 8; 6. 412; S'āliC. 4. 149; कालेन वर्धितो गर्भो यथाङ्गोपाङ्गसंयुतः BhāvPr.(Bhā.) 3. 64; पुरुषादिवर्णनायामङ्गोपाङ्गनामश्लेषो यथा उच्चैरङ्गमनोहरो, नाटयवत् KāvyaKaVṛ. 65. 33 (3. 2); **Bi** subsidiary and lesser rites न च 'दर्शपूर्णमासाभ्यां स्वर्गकामो यजेत' इति विधानात् स्वर्ग एव प्राप्तो न तु कामान्तरम् इति वाच्यम् । अङ्गोपाङ्गकामानामपि प्राप्तत्वात् NyāyMāVi. 247. 6 (*on* iv. 3. 10); **Bii** (Tantra.) (*mantras* pertaining to) the major and minor limbs एवं विन्यस्य तन्मन्त्रमङ्गोपाङ्गसमन्वितम् LakṣmīT. 24. 24; **C** literary texts or sacred books **i** (Vedic) 6 Vedāṅgas and 4 Upāṅgas (Purāṇas, Nyāya, Mīmāṁsā and Dharmaśāstra) विधातुस्तस्य लोकानामङ्गोपाङ्गनिबन्धनाः । विद्याभेदाः प्रतायन्ते ज्ञानसंस्कारहेतवः VākyaP. 1. 10; (फलिष्यति) अध्ययनसमयगृहीत इव वेदराशिरङ्गोपाङ्गपर्यवदातस्य कालान्तरे Kiraṇā. 322. 18; NyāyKuA. ii(1). 199. 5; **ii** (Jain.) 12 *aṅgas* and 12 *upāṅgas* अङ्गोपाङ्गप्रकीर्णादिबहुभेदापगाम्बुधि TriṣaS'aPuC. ii. 3. 446; स्फुरत्प्रकीर्णकामङ्गोपाङ्गपूर्णां गिरं स्तुवे SamarāSaṁ. 1. 8; S'āliC. 4. 149; PrabhāC. 17. 4; अङ्गोपाङ्गादिकाः सर्वे लेखिताः श्रीजिनागमाः UttaKuC. 272; अन्ये तु अङ्गोपाङ्गादिपरिज्ञानमेव श्रुतज्ञानम् । अन्यच्च मतिज्ञानमिति JñānBiPra. 16. 9.

अङ्गोपाङ्गक (aṅgopāṅga-ka) *adj.* of the major and minor limbs वक्ष्यते चाङ्गोपाङ्गकशारीराभिनयलक्षणविधौ AbhinBhā. i. 171. 10 (*on* 4. 261)

अङ्गोपाङ्गकाम (aṅgopāṅga-kāma) *m.* motive (expected to be fulfilled by observance) of the auxiliary rites and their subsidiaries न च 'दर्शपूर्णमासाभ्यां स्वर्गकामो यजेत' इति विधानात् स्वर्ग एव प्राप्तो न तु कामान्तरमिति वाच्यम् । अङ्गोपाङ्गकामानामपि प्राप्तत्वात् NyāyMāVi. 247. 6 (*on* iv. 3. 10)

अङ्गोपाङ्गक्रम (aṅgopāṅga-krama) *m.* **i** due order of the major and minor limbs समुदीर्य धिया चार्घ्यमङ्गोपाङ्गक्रमेण तु PauṣkS. 31. 11; PāraS. 13. 71; **ii** order of (*mantras* pertaining to) the major and minor limbs अङ्गोपाङ्गक्रमोपेतां स्थूलसूक्ष्मपरात्मिकाम् । मां (वैष्णवीं शक्तिम्) ध्यायेत् तारिकाकाराम् LakṣmīT. 40. 7.

अङ्गोपाङ्गच्यावन (aṅgopāṅga-cyāvana) *n.* cutting off (*lit.* causing to fall down) the major and minor limbs अङ्गोपाङ्गच्यावनानि यन्त्रपञ्जरकर्म च । …अशुभस्य नाम्न आश्रवाः TriṣaS'aPuC. iii. 7. 119.

अङ्गोपाङ्गनामन् (aṅgopāṅga-nāman) *n.* (Jain.) (*karman*) which is responsible for the development of the major and minor limbs of the bodies अङ्गोपाङ्गनाम त्रिविधम् TattvāBh. (*on* 8. 12); यदुदयादङ्गोपाङ्गविवेकस्तदङ्गोपाङ्गनाम । यस्योदयाच्छिरःपृष्ठोरुबाहूदरनलकपाणिपादानामष्टानामङ्गानां तद्भेदानां च ललाटनासिकादीनामुपाङ्गानां विवेको भवति तदङ्गोपाङ्गनाम TattvāRāVār. viii. 11. 4.

अङ्गोपाङ्गनिबन्धन (aṅgopāṅga-nibandhana) *adj.* based on the Vedāṅgas and Upāṅgas विधातुस्तस्य लोकानामङ्गोपाङ्गनिबन्धनाः । विद्याभेदाः प्रतायन्ते ज्ञानसंस्कारहेतवः VākyaP. 1. 10.

अङ्गोपाङ्गपरिक्षेप (aṅgopāṅga-parikṣepa) *m.* movements of the major and minor limbs लोकेऽपि सौमनस्याभावादङ्गोपाङ्गपरिक्षेपानुयातस्य वाक्या(? क्यो)दीरितस्य दृष्टत्वात् AbhinBhā. i. 175. 4 (*on* 4. 263)

अङ्गोपाङ्गपर्यवदात (aṅgopāṅga-paryavadāta) *adj.* ennobled by (knowledge of) the Vedāṅgas and Upāṅgas (फलिष्यति) अध्ययनसमयगृहीत इव वेदराशिरङ्गोपाङ्गपर्यवदातस्य कालान्तरे Kiraṇā. 322. 18 = NyāyKuA. ii(1). 199. 5.

अङ्गोपाङ्गमुख (aṅgopāṅga-mukha) *n.* (Buddh.) means (of exposition) with major and minor factors (one of the 14 types of Vyākhyāviniścaya) अपि खलु चतुर्दश मुखानि व्याख्याविनिश्चयस्य । कतमानि चतुर्दश ।… अङ्गोपाङ्गमुखम् उत्तरोत्तरनिर्हारमुखम्…अभिनिर्हारमुखं च AbhidhSa. 103. 12.

अङ्गोपाङ्गस्थिति (aṅgopāṅga-sthiti) *f.* placement of (the syllables of) *aṅgamantra* and *upāṅgamantra* अङ्गोपाङ्गस्थितिं कुर्यात् स्थानेषु हृदयादिषु PauṣkS. 33. 30.

अङ्गोपाङ्गादिमन्त्र (aṅgopāṅgādi-mantra) *m.* (Tantra) *mantras* pertaining to major and minor limbs of the body अङ्गोपाङ्गादिमन्त्राणां मन्त्रकोशः प्रकाशितः LakṣmīT. 33. 122.

अङ्गोपाङ्गादिमान (aṅgopāṅgādi-māna) *n.* measurement of the major and minor limbs etc. त्रिद्व्येकतालमेयानां प्रतिमानां विचक्षणः । अङ्गोपाङ्गादिमानानि प्रोक्तयेत् पूर्वशास्त्रतः S'ilpaRa. ii. 15. 16.

अङ्गोपाङ्गादिवाक्य (aṅgopāṅgādi-vākya) *n.* statement of the auxiliary rite and its subsidiaries etc. प्रवृत्तौ रुचिमुत्पादयन्त्यर्थवादवाक्यान्यङ्गोपाङ्गादिवाक्यवदितिकर्तव्यताभावमनुभवन्ति MānaMe. 274. 1.

अङ्गोपाङ्गादिवैचित्र्य (aṅgopāṅgādi-vaicitrya) *n.* variety in the major and minor limbs etc. of the body अङ्गोपाङ्गादिवैचित्र्यमङ्गिनां संगिरावहे MahāP. 4. 35.

अङ्गोपाङ्गादिसंयुक्ता (aṅgopāṅgādi-saṁyuktā) *adj.* (*f.*) together with (the *mantras*) of the major and minor limbs etc. अङ्गोपाङ्गादिसंयुक्तां तारिकां मनसा गृणन् । अभिषिञ्चेद्गुरुः शिष्यम् LakṣmīT. 41. 60.

अङ्गोपाङ्गोदित (aṅgopāṅgodita) *adj.* stated in the ancillary and minor rites अङ्गोपाङ्गोदितः कामो विध्यभावादनूद्यते NyāyMāVi. 246. 23 (*on* iv. 3. 10)

अङ्गोपाङ्गोपशोभिता (aṅgopāṅgopaśobhitā) *adj.* (*f.*) adorned with the major and minor limbs ततो द्रव्यमयी सार्चा यथा मदननिर्मिता । जायते तादृशी साक्षादङ्गोपाङ्गोपशोभिता Mānaso. i. 11. 96.

अङ्गोपादान (aṅgopādāna) *n.* inclusion of the ancillaries न चैवमङ्गोपादानपरित्यागाभ्यां वैरूप्यं प्रसज्यते NyāyRaMā. 115. 23.

अङ्गोपासन (aṅgopāsana) *n.* auxiliary meditation or worship दहरवाक्ये जीवप्रस्तावः … । नाप्यङ्गोपासनविषयतया S'rutaPra. ii. 46. 30 (*on* i. 3. 19)

अङ्गोपास्ति (aṅgopāsti) *f.* auxiliary meditation यदुक्तमङ्गोपास्त्यतिरिक्तोपास्तिदिगादिनियममपेक्षते VedāntKa. 521. 24 (*on* iv. 1. 11)

अङ्गोपेत (aṅgopeta) *adj.* accompanied by the ancillaries अङ्गोपेतस्यैव फलसाधनत्वम् NyāyRaMā. 167. 10.

अङ्गोषिन् (aṅgoṣin) *adj.* resonant(?), praiseworthy(?), name of the Soma [PW, MW] अभि त्रिपृष्ठं वृषणं वयोधामङ्गोषिणमवावशंत वाणीः SV. I. vi. 1. 4. 6; अंगोषिणं पवमानं सखायो दुर्मर्षं वाणं प्र वदन्ति साकम् SV. II. iv. 2. 1. 2.

अङ्गोष्मन् (aṅgoṣman) *m.* bodily heat सुभगं कं दृशापास्त्वम्… । अङ्गोष्माश्रूण्यधासीत् DvyāśraKā. 9. 146.

अङ्गौग्र्य (aṅgaugrya) *n.* excessiveness of the subsidiary (sentiment) रसदोषानाह – दोषोऽनौचित्यमङ्गौग्र्यमपोषोऽत्युक्तिरङ्गिभित् NāṭyaDa. 173. 24.

अङ्गौचित्य (aṅgaucitya) *n.* appropriateness or propriety of limbs न्यायशब्दस्यार्थं दर्शयति न्यायेनाङ्गौचित्येन AbhinBhā. ii. 112. 17 (*on* 10. 76)

अङ्ग्य (áṅg-ya) *adj.* [DEBRU. p. 811] pertaining to the limbs ये अंस्या ये अङ्ग्याः ṚV. i. 191. 7; यो अङ्ग्यो यः कर्ण्यो यो अक्ष्योर्विसल्पकः AV. vi. 127. 3.

अङ्ग्यङ्गभाव (aṅgyaṅga-bhāva) *m.* relation of the principal and subsidiary तत्प्रयोजकस्य अङ्ग्यङ्गभावप्रयोजकस्य LaCandr. 861. 39.

अङ्ग्यननुसंधान (aṅgy-ananusandhāna) *n.* lack of connection with the principal (sentiment) अकाण्डप्रथाच्छेदाङ्गातिविस्तराङ्ग्यननुसंधानानङ्गाभिधानप्रकृतिव्यत्ययाश्च Kāvyānu.(He.) 142. 2.

अङ्ग्यनुसारतस् (aṅgyanusāra-tas) *adv.* according to the principal rite अयुतादि प्रत्यहं स्यात्सकृद्वाङ्ग्यनुसारतः NyāyMāVi. 580. 21 (*on* x. 6. 17)

अङ्ग्यभाव (aṅgy-abhāva) *m.* absence of the principal rite अत्राङ्ग्यभावान्मन्त्रो निवर्तत इति S'aṅkarKāBh. 40. 11 (*on* i. 3. 60)

अङ्ग्यर्थवाक्य (aṅgyartha-vākya) *n.* statement meant for (i. e. subordinate to) the principal योगारूढस्य कर्मच्यवनमपि तदा सह्यमङ्ग्यर्थवाक्यैः TattvMu. 2. 36.

अङ्ग्यावृत्ति (aṅgy-āvṛtti) *f.* repetition of the principal rite (having ancillaries) अङ्गेऽभ्यासो न वा भून्नाभ्यासो नाङ्गे पृथक्फलम् । अङ्ग्यावृत्त्यैव भूमातः प्रयोगेऽङ्गं सकृद्भवेत् NyāyMāVi. 624. 20 (*on* xi. 1. 7)

अङ्ग्रहण (aṅ-grahaṇa) *n.* mention (in the Sūtra) of (the suffix) *aṅ* अङ्ग्रहणे चङ्ग्रहणं मा भूत् MahāBh. ii. 208. 9 (*on* iv. 1. 15)

अङ्घ् (aṅgh-) I Ā. [अघि वघि मघि गत्याक्षेपे DhātuPā. I. 109; गत्याक्षेपो वेगगतिर्गमनारम्भो वा KṣīraTa. I. 105; आक्षेपो निन्दा । गतौ DhātuVṛ. I. 109; अङ्घते निन्द्यगत्याम् KośaKaTa. 2. 1330] to go, to set out, to hasten, to blame तद्ध्वस्वनात् प्रबुध्य सिंहैः पुनरङ्घितं तदा DhātuKā. 1. 15; X. P. [variants

for अङ्क्, अङ्ग्] अङ्घेत्येके । अञ्चिघयिषति KsīraTa. x. 382.

अङ्घ (aṅgha) *m.* sin, evil किल्बिषं पापमङ्घः KośaKaTa. 1. 83; folded hands अङ्घोऽहसि स्याकरसंपुटे च KośaKaTa. 2. 4194.

अङ्घस् (aṅgh-as) *n.* sin दत्तार्घाः सिद्धसंघैर्विदधतु घृणयः शीघ्रमङ्घो(v. l. अंहो)विघातम् SūryaS'. 6.

अङ्घःसङ्घ (aṅghas-saṅgha) *m.* collection of sins अङ्घःसङ्घमिवोचकैस्तनुरुहस्तोमं दधत् पीवरम् । …क्रोडोऽयम्…धावति KirātāVyā. 27.

अङ्घारि (áṅghāri) *m.* name of a divine guardian of Soma, one of the seven *dhiṣṇyas* (fire-places), considered as a *gandharva-gaṇa* (*lit.* enemy of evil or sin) स्वानभ्राजाङ्घारे बम्भारे हस्त सुहस्त कृशानवेते वः सोमक्रयणाः TaiS. I. ii. 7. 1; VājaS. 4. 27; S'atBr. III. iii. 3. 11; अङ्घारिरसि बम्भारिः TaiS. I. iii. 3. 1; MaiS. i. 2. 10; तुथोऽसि विश्ववेदा उशिगसि कविरङ्घारिरसि PañcBr. i. 4. 7; अङ्घारिर्बम्भारिः । … कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः TaiĀ. i. 9. 3 (65. 2); BhārS'S. xii. 14. 9.

अङ्घि (aṅghi) *m.* [w. r. for *aṅghri*] [PW]

अङ्घि (aṅghi) (Gr.) the root *aṅgh-* अङ्घि वङ्घि मङ्घयङ्घिसवशूभ्यो रिः SaraKaṇṭhā.(Gr.) ii. 1. 223.

अङ्घृणि (áṅghṛṇi) *adj.* shining with ointment(?) पूष्णेऽङ्घृणये स्वाहा TaiĀ. iv. 16. 1 (529. 2) (Sāy. अञ्जनेन दीप्यमानः)

अङ्घो (aṅgho) *ind.* [variant of अंहो] word of exclamation, oh, hallo, etc. अंघो न प्रयच्छसि द्वारम् DhūrtaviSaṁ. 13. 12; अंघो दर्दरक किमत्र हास्यस्थानम् PadmaPrā. 6. 5; 10. 20; अंघो वेशविसवनैकचक्रवाक कुतो भवान् PādaTā. 14. 6; 30. 2.

अङ्घ्रि (áṅgh-ri) *m.* [MAYR. i. 22; i. 545; iii. 624; DEBRU. p. 859; Uṇā. 4. 66; SiddhāKau. 551B. 6] cf. **अंह्रि** : **1 A** foot, leg (of men) **B** foot, leg (of animals, birds) **C** bottom, lower end (of an *araṇi*) **2** ray **3** one-fourth, a quarter **4** foot of a stanza (one of the four lines) **5 A** (Arch.) small pillar, pillar constructed on a larger pillar, subordinate pillar **B** level of a pillar **C** newel of stairs **D** mullion (median axis of a window made of a small pillar) **E** pilaster **6** chapter, section, fourth part of an *adhyāya* **7** root of a tree **1 A** foot, leg (of men) अङ्घ्रिणा विष्णू मा वामवक्रमिषम् KapiKS. 1. 12; KāṭhS. 1. 12; अङ्घ्रिणा विष्णो मा त्वावक्रमिषमिति S'atBr. I. iv. 5. 2; प्रक्षालिताङ्घ्रिपाणिं च कृतासनपरिग्रहम् । उवाच स द्विजश्रेष्ठः ViṣṇuP. ii. 15. 10; MārkP. 59. 11; त्वमप्रमादं कुरु नूपुराङ्घ्रौ भर क्षणं काञ्चि नितम्बभारम् JānaHa. 3. 16; देव्या न्यस्तो वो मूर्ध्नि मुष्यान् मरुदसुहृदसून् संहरन्नङ्घ्रिरंहः CaṇḍīS'. 1; शिरसौघमधत्त शंकरः सुरसिन्धोर्भुजित्तमङ्घ्रिणा S'iśuVa. 16. 46; 14. 76; दक्षिणेनाङ्घ्रिणा पूर्वं कृतोच्चालः स्वभावतः PadmP.(Ra.) 16. 82; तस्याभवत्त्रयपराक्रमशीलशाली राजेन्द्रमौलिशतदुर्ललिताङ्घ्रियुग्मः सूनुः EI. xvii. 323. 55; पुष्पाञ्जलिं बिल्वदलैस्तुलस्या मृत्युंजयाङ्घ्रौ विनिवेशयामि MṛtyuMāPūSt. 40; कृत्वैकं मणिपीठाग्रादङ्घ्रिमूरुनिवेशिनम् RāmC. 28. 79; 15. 23; संन्यस्ताभ्यामधोऽङ्घ्रिभ्यामूर्वोरुपरि युक्तितः । भवेच्च समगुल्फाभ्यां पद्मवीरसुखासनम् YaśasCam. ii. 400. 11; श्रीत्रिविक्रमभट्टेन नेमादित्यस्य सूनुना कृता शस्ता प्रशस्तेयमिन्द्रराजाङ्घ्रिसेविना EI. ix. 37. 64; प्रेक्ष्य प्राप्तिप्रेप्सितार्थैर्भुवि बलवदवाकल्पवृक्षाः किमेवं विद्धाङ्घ्रिः शङ्कयतेऽङ्घ्रीनतुलफलयुजो यस्य सोऽर्हन् मुदेऽस्तु JinaS'. 8; कंसारिरादिपुरुषः स्वयमेव जन्म जग्राह यत्र सुरदानववन्दिताङ्घ्रिः EI. xxii. 123. 4; आ चाङ्घ्रेर्जानुपर्यन्तं स्पृष्ट्वाज्यं होमयेत्पुरा PāraS. 15. 587; अङ्घ्रिपृष्ठौ स्फिचौ कट्यां यथायोगं प्रकल्पयेत् AgniP. 45. 12; अर्भकः । मृत्योः कृत्वैव मूर्ध्न्यङ्घ्रिमारुरोह हरेः पदम् BhāgP. iii. 14. 5; ii. 5. 31; (हरेः) बलिबन्धनघोरोऽङ्घ्रिरंहःसङ्घं निहन्तु वः SaraKaṇṭhā. 232. 3; तत्र तेनाद्भुताकारो दृष्टोऽङ्घ्रिः केवलं स्त्रियः KathāSaSāg. xiv. 2. 65; क्रन्दमाने द्विजे तस्मिन् हस्ताङ्घ्री प्रकृतिं गतौ BhaviP. 560B. 2 (iii. 49. 64); (अजायत) कर्मेन्द्रियाणि वाक्पाणिपायूपस्थाङ्घ्रयः क्रमात् MāliniT. 1. 32; स्वार्णान् … हृन्नाभिगुह्योरुजानुजङ्घाङ्घ्रिषु विन्यसेत् ĪśānS'iPa. i. 22. 12(2); समग्रो दृश्यते चाङ्घ्रिः पूर्वभागसमाश्रितः Mānaso. iii. 1. 677; iii. 1. 411; हठताडितमूर्तिरङ्घ्रिणाग्रे … अशोकः … पुपोष कुड्मलानि S'rīKaC. 8. 27; अधितोऽप्यतिथितामनुमेने नैव तत्पतिभिरङ्घ्रिविनम्रैः NaiṣC. 5. 4; प्रायश्चित्तमिवाङ्घ्रिवारिजरजःस्नानं च यस्याचरत् EI. iii. 191. 49; RāghPāṇ.(Ka.) 13. 57; मूर्धास्यवक्षोगुह्याङ्घ्रौ पञ्चवीजानि विन्यसेत् S'āraTi. 8. 50; सक्थ्नो जघनस्याङ्घ्रेः पादस्य वा भङ्गे मध्यमसाहस एव दण्डः Aparā. 815. 27 (*on* 2. 220); संपन्नाष्टाङ्गभक्तिक्रमविहितशिवाङ्घ्रिद्वयांभोजपूजः EI. xix. 23. 28; रमणचरणमेकेनाङ्घ्रिणाक्रम्य RatiRaha. 6. 6; षट् कूर्चाः करयोरङ्घ्र्योः कन्धरायां च मेहने SaṁgīRa. i. 47. 5 (1(2). 88); दृष्टौ कष्टेन यस्याङ्घ्री सेवायातैर्नृपैरपि PāṇḍaC. 7. 253; न्यस्यैकमङ्घ्रिं कटके तथैकमुद्धृत्य…आसादयत्सादिजनस्तुरङ्गान् VasaViKā. 11. 25; ययाङ्घ्रिमुखवक्षोजैः पद्मेन्दुकलशा जिताः SamarāSaṁ. 4. 404; तीर्थं तदाप्लुत्य ननाम शंभोरङ्घ्रिं जितात्मा S'aṅkaDigVi.(Mā.) 14. 70; 4. 82; विन्यस्तपाण्यङ्घ्रियुगा धरण्यामधोमुखी धेनुवदग्रसंस्था AnaṅgRa. 10. 28; मधुप कितवबन्धो मा स्पृशाङ्घ्रिं सपत्न्याः कुचविलुलितमालाकुङ्कुमश्मश्रुभिर्नः UjjvaNīMa. 485. 14; अङ्घ्र्योर्भ्रमादञ्जनमञ्चिताक्षी प्रादाद् ध्रुवं दृग्द्वितयं विहाय Acyutarā. 12. 7; रक्तौ तवाङ्घ्री मृदुलौ भुवि विक्षेपणाद् ध्रुवम् Kuval. 34; अतः कथंचिदाक्रामदङ्घ्रिभ्यामेव सा भुवम् Gaṅgāva. 4. 44; तस्य त्वदङ्घ्रिकमलस्य निषेवया त्वां पूतो यथा पुनरथेऽपि तथा प्रसीद VarṇaMāSt. 18; (स्तम्भननटाः) अध्वन्यधे धृतश्च्यं धनुरिव तनुमावर्ज्य सज्जीकृतानां वारं वारं वधूनामुदरमभिमृशन्तोऽङ्घ्रिणा लङ्घयन्ते S'ṛṅgāSar. 129 [= पाद AmaK. 1216; ParyāRaMā. 41. 898; Vaija. 177. 56; TrikāS'e. 3. 330; VisvaPra. 29. 2; Medik. 132. 6; VisvaLoK. 279. 13; KośaKaTa. 2. 7854; = पद RājNi. 390. 3; = चरण AbhidhāCin. 616; NānārthāSaṁ. i. 21. 9; S'abdaRa.(Su.) 3. 186; NāmaMā. 103; = जन्तोरङ्ग AnekāSa. 325]; **1 B** foot, leg (of animals, birds) पश्चादङ्घ्रिं प्रसार्य त्रिकनतिविततं द्राघयित्वाङ्गमुच्चैः … तुरङ्गो मन्दं शब्दायमानो विलिखति शयनादुत्थितः क्ष्मां खुरेण HarṣaC. 142. 7; Subhāṣi. 2420; SūktiMu. 102. 4; न निघर्षमकार्पुरङ्घ्रिभिश्चटुलैर्यं (अश्वाः) क्वचिदेव वर्त्मनि VikraDeC. 15. 35; कूर्मौपम्यं व्यक्तमन्तर्नदीनामंभः प्रापन्नङ्घ्र्योऽसृक्ष्ययीणाम् S'iśuVa. 18. 71; (शिलीमुखः) दधन्मधुव्यतिकरलग्नमङ्घ्रिणा विसर्पति त्वरितमुपोढबन्धनः HarVi. 29. 41; व्यायतान् नूनमङ्घ्रीनधा नावक्षिपन्ति SubhaDha. 4. 7; शुकः प्राह निजपक्षाङ्घ्रिभिर्मुहुः । कुर्वन्मरकताबद्धमिव काञ्चनपञ्जरम् BṛKathāMañ. ix. 2. 188; अयमेकतमेन पक्षतेरधिमध्योर्ध्वगजङ्घमङ्घ्रिणा । स्खलनक्षण एव शिश्रिये द्रुतकण्डूयितमौलिरालयम् NaiṣC. 2. 3; HammīMaMa. 4. 12; तावद् गृहीत्वास्य तुरङ्गमङ्घ्र्योरास्फालयामास गजस्तमुर्व्याम् MadhuVi. 9. 5; S'ārṅgaPa. 2660; आजानेयस्याङ्घ्रिनिर्घातधारापातक्षुण्णैः पांसुभिर्धूसराङ्गम् Acyutarā. 7. 57; अङ्घ्रिप्रभिन्नतटहाटकशैलशृङ्गरिङ्गद्रजोनिचयकुङ्कुमलिप्तगात्रः । पायात् (वराहः) YātrāPra. 6. 96; **1 C** bottom, lower end (of an *araṇi*) नाहोऽस्यास्तु षडङ्गुलेन तु शिरो मूलेऽङ्घ्रिरग्रे स्मृतः ĪśānS'iPa. i. 7. 7; **2** ray प्रमार्जयन्ति शीतांशोस्तमःकाण्डमिवाङ्घ्रयः YogVā. v. 4. 7; अङ्घ्रिस्थारुणिमेष्टकाविसरणैः शोणे कृपाणः स्फुटं कालोऽयं विधिना रथाङ्गमिथुनं विच्छेत्तुमन्विच्छता । … भानुशाणवलये संसज्य किं निज्यते NaiṣC. 21. 148; **3** one-fourth, a quarter साङ्घ्रिद्वयं त्रयं व्यङ्घ्रि कीदृग् ब्रूहि सवर्णितम् Līlā. 34; अङ्घ्रिः स्वत्र्यंशयुक्तः Līlā. 35; स्वस्वाधिकारोक्तबलं सुहृदमे पादोनमर्थं सममेऽरिमेऽङ्घ्रिः TājiNī. i(1). 40; द्वारोत्सेधसमं तदङ्घ्रिरहितं द्वारेऽखिले चोनिते S'ilpaRa. ii. 4. 1; अथ भृगोस्तद्वद् द्विमास्या ततोऽष्टाभिर्व्यङ्घ्रिभुवाङ्घ्रिणा विचरणैकेनाष्टमासैः क्रमात् GrahaLā. 3. 19; **4** foot of a stanza (one of the four lines) अङ्घ्रौ खण्डद्वयं सानुप्रासमेकेन धातुना SaṁgīRa. i. 215. 2 (4. 33); **5 A** (Arch.) small pillar, pillar constructed on a larger pillar, subordinate pillar नानाधिष्ठानाङ्घ्रिवेद्यादियोगं धाम प्रोक्तं तैतिलानां मयेह MayaMa. 19. 49; 20. 37; 21. 85; ऊर्ध्वांशे चतुरश्रोऽङ्घ्रिश्चित्रखण्डाह्वयः स्मृतः ĪśānS'iPa. ii. 31. 30; ii. 31. 19; VāstuVi. 15. 5; प्रासादः सकलोऽङ्घ्रितोरणचतुर्द्वारान्वितः TantrSa. 2. 38; 2. 57; **5 B** level of a pillar (जङ्घावर्गः) भागत्रयं वितर्थ्यङ्घ्रिप्रस्तरग्रीवमस्तकम् MayaMa. 20. 11; **5 C** newel of stairs अश्मपादोपरि स्थिलारोहणं दक्षिणाङ्घ्रिणा MayaMa. 21. 89; **5 D** mullion (median axis of a window made of a small pillar) त्यक्त्वा मध्याङ्घ्रिरन्ध्रकम् MayaMa. 16. 55; **5 E** pilaster फालकं फलकोपेतं भित्तिमध्येऽङ्घ्रिसंयुतम् MayaMa. 16. 64; सर्वासां वेदिकानां तु गलमङ्घ्रिविभूषितम् S'ilpaRa. i. 21. 34; **6** chapter, section, fourth part of an *adhyāya* प्रथमाध्याये चतुर्थोऽङ्घ्रिः MīmāKau. i. 301. 18 (*on* i. 4. 30); iii(2). 301. 10 (*on* ii. 2. 28); तद्ग्रन्थे प्रथमादिमोऽङ्घ्रिरगमच्छ्रीभाट्टचिन्तामणौ BhāṭṭCin. i. 141. 15 (*on* i. 1. 8); **7** root of a tree पुनर्नवाङ्घ्रिप्रभवैः ससैन्धवैः रसैर्निषिञ्चेत् कफरुद्धलोचनम् KalyāKā. 15. 149; 12. 64; [= मूल, द्रुमूल, पादपमूल, वृक्षमूल AmaK. 672; AnekāSa. 325; ParyāRaMā. 43. 951; TrikāS'e. 3. 330; AbhidhāCin. 1121; VisvaPra. 29. 2; AnekāK. 703; NānārthāSaṁ. i. 21. 9; MediK. 132. 6; VisvaLoK. 58. 2; RājNi. 12. 14; = वुघ्न VisvaPra. 131. 8; VisvaLoK. 279. 13; S'abdaRaSaK. gives the meaning अश्र, आश्र or अंश ? त्वङ्घ्रिः पादाशयोरपि 250. 7]

अङ्घ्रिक (aṅghri-ka) *m.* **i** name of a son of Viśvāmitra अङ्घ्रिको नैकभृच्चैव शिलायूपः सितः शुचिः (विश्वामित्रात्मजाः सर्वे) MahāBhā. xiii. 4. 53; *m. n.* **ii** pillar, column जंघां च चरणं चैव स्तली स्तम्भमङ्घ्रिकम् । …धारणं द्वादशं नाम पर्यायोक्तं पुरातनैः MānaSā. 15. 2; दण्डमध्ये तु ते सर्वे युग्मा चाङ्घ्रिकवारिका MānaSā. 50. 42; स्थाणुः स्थूणश्च पादश्च जङ्घा च चरणोऽङ्घ्रिकः । स्तम्भश्च तलिपः कम्पः पर्यायवचनानि हि MayaMa. 15. 2; S'ilpaRa. i. 37. 46; *m.* **iii** letter *ta* हस्तश्चतरलोऽङ्घ्रिकः …तार्णको मतः Tantrābhi. vi. 44. 1.

अङ्घ्रिकटक (aṅghri-kaṭaka) *m. n.* anklet भात्यद्रौ न तथा रत्नमप्यङ्घ्रिकटके यथा TriṣaS'aPuC. iii. 7. 42.

अङ्घ्रिकपट्टिका (aṅghrika-paṭṭikā) *f.* panel on either side of a pillar एकद्वित्रिचतुःपञ्चमात्रैरङ्घ्रिकपट्टिका MānaSā. 33. 296.

अङ्घ्रिकमध्यम (aṅghrika-madhyama) *n.* central part of a pillar पीठतारार्धभागे तु मध्ये चाङ्घ्रिकमध्यमम् MānaSā. 46. 3.

अङ्घ्रिकमल (aṅghri-kamala) *n.* lotus-like foot यस्याङ्घ्रिकमलयुगलारुणविशदनखमणिषण्डमण्डलेष्वङ्घिपतयः ··· विलोकयन्ति BhāgP. v. 25. 4; यस्याङ्घ्रिकमलद्वन्द्वशोणाच्छनखमण्डले DevīBhāP. viii. 20. 24; देवेश ··· तवाङ्घ्रिकमले नोऽस्तु भक्तिः GaneP. i. 13. 20; ii. 23. 12; ii. 93. 24; अङ्घ्रिकमलक्षिप्यद्विसांशद्युतिम् S'rīKaC. 1. 52; अस्यायमङ्घ्रिकमलाश्रयहानिदोषादद्यापि हन्त कृश एव कपर्दचन्द्रः BhikṣāKā. 7. 3; हन्यादङ्घ्रिकमलतो बाह्वोः पृष्ठे KandaCū. ii. 10. 39; vi. 3. 27.

अङ्घ्रिकरक (aṅghri-karaka) *m. Carissa carandas* [pw.]

अङ्घ्रिकर्षण (aṅghri-karṣaṇa) *n.* pulling of the feet आगते त्वयि ··· अङ्घ्रिकर्षणमहं वितनोमि VasaViKā. 5. 46.

अङ्घ्रिकवच (aṅghri-kavaca) *n.* shoe [pw.]

अङ्घ्रिकाण्ड (aṅghri-kāṇḍa) *m. n.* upright leg आलम्ब्यायतपृथुशुण्डयाङ्घ्रिकाण्डे वेतण्डोद्धृतनरविप्लुताजिशौण्डम् Achyutarā. 11. 35.

अङ्घ्रिकान्तक (aṅghrikāntaka) *n.* intercolumniation सार्धहस्तं समारभ्य षट्षडङ्गुलवर्धनात् । पञ्चहस्तावधिर्यावत् त्रिःपञ्चैवाङ्घ्रिकान्तकम् MayaMa. 25. 13.

अङ्घ्रिकान्तर (aṅghrikāntara) *n.* space between two pillars तद्भुवालिन्द्र(न्द)कं(के) युक्त्या जालकाना(कम)ङ्घ्रिकान्तरे MānaSā. 33. 182; 44. 15.

अङ्घ्रिकान्वित (aṅghrikānvita) *adj.* having a small pillar, supported on small pillars अन्तस्त्वलिन्द्र(द)कं वापि भित्तिकं वाङ्घ्रिकान्वितम् MānaSā. 33. 182.

अङ्घ्रिकायाम (aṅghrikāyāma) *n.* height of the pillar अङ्घ्रिकायाममानेन वेदिकादीनि विन्यसेत् MānaSā. 15. 20; 15. 6; प्राग्वदेवाङ्घ्रिकायामं चतुःषडष्टदशाङ्गुलम् MayaMa. 25. 28.

अङ्घ्रिकोत्तुङ्ग (aṅghrikottuṅga) *n.* height of a pillar द्विभागं चाङ्घ्रिकोत्तुङ्गं मञ्चमेकेन कारयेत् MānaSā. 19. 11.

अङ्घ्रिक्षम (aṅghri-kṣama) *adj.* fit for the feet, fit for stepping (प्राङ्गणम्) संमार्ज्य पुष्पपातैः कुरुते तेऽङ्घ्रिक्षमं भूयः GopāKeCan. 73. 15.

अङ्घ्रिक्षालन (aṅghri-kṣālana) *n.* (cerimonial) act of washing the feet [JainL.]

अङ्घ्रिक्षेप (aṅghri-kṣepa) *m.* stamping with the foot, foot-step अङ्घ्रिक्षेपैरजस्रं धरणिधरभृतां कम्पयन् भूतधात्रीम् SubhaDha. 4. 5.

अङ्घ्रिखण्ड (aṅghri-khaṇḍa) *m.* half of a metrical line षडक्षरादङ्घ्रिखण्डादेकोनत्रिंशदक्षरम् । यावदेकैकवृद्ध्यैवाश्चतुर्विंशतिरीरिता: SaṁgīRa. ii. 244. 4 (4. 106); गणादिनियमस्त्वासामङ्घ्रिखण्डद्वयाश्रयः SaṁgīRa. ii. 230. 6 (4. 68)

अङ्घ्रिग (aṅghri-ga) *adj.* found on the foot (of the Vāstupuruṣa) द्वास्थसुग्रीवपुष्पाख्याः संश्रिताः पितरोऽङ्घ्रि(? ङ्घ्रि)गाः SamarāSū. 14. 10; GaneP. i. 1. 34; *m.* foot-soldier (अभ्यपतत्) पत्तिरङ्घ्रिगान् समप्रतिद्वन्द्विकलिर्महानभूत् S'ivaP. v. 48. 22 (415A. 11)

अङ्घ्रिगत (aṅghri-gata) *adj.* situated on the foot हृदये ब्रह्मा पिताङ्घ्रिगतः (पुरुषस्य) BṛSaṁ. 53. 54; करावङ्घ्रिगतौ कृत्वा देवदेवस्य देशिकः PāraS. 15. 375.

अङ्घ्रिगोचर (aṅghri-gocara) *n.* region of the foot तृप्तये वासुदेवाद्यामूर्ध्नस्त्वङ्घ्रिगोचरम् । चत्वारश्चानिरुद्धान्ता योक्तव्याः PauṣkS. 27. 238; आ चाङ्घ्रिगोचरात् सर्वो यस्य देहस्तु पौरुषः PāraS. 8. 41; 10. 94.

अङ्घ्रिग्रन्थिक (aṅghri-granthika) *n.* root of the long pepper [pw.]

अङ्घ्रिघात (aṅghri-ghāta) *m.* stamping by the foot अपनेतुमिवाङ्घ्रिघातहेलाविनयातिक्रमजं क्रुधः प्रबन्धम् S'rīKaC. 8. 31.

अङ्घ्रिघातन (aṅghri-ghātana) *n.* stroke with the foot स्कन्धकूर्परशिरोऽङ्घ्रिघातनैः पृष्ठमुष्टिकटिकुट्टनैस्तथा । किंशुकाविव वसंतकालिकौ राजतः करजदीर्णविग्रहैः Manmatho. 3(27). 638. 13.

अङ्घ्रिचतुष्क (aṅghri-catuṣka) *n.* four legs कर्णेब्वङ्घ्रिचतुष्कास्यैः संप्लुता चैवमष्टधा । गजारोहोऽनुधावङ्घ्रिः पृष्ठतः सा तु संप्लुतिः MātaLi. 12. 26.

अङ्घ्रिचर्या (aṅghri-caryā) *f.* walking on foot षड्योजनोर्ध्वशिखरिणि यतीश्वरौ तिष्ठतस्तत्र । एकोऽङ्घ्रिचर्ययागात् GaṇiSāSaṁ. 6. 200.

अङ्घ्रिच्छाय (aṅghri-cchāya) *n.* (red) complexion of the feet मुग्धवाचामङ्घ्रिच्छायैर्भृतकिसलयाः क्वापि यस्यां (पुरि) विभागाः MayūSaṁ. 2. 13.

अङ्घ्रिच्छाया (aṅghri-cchāyā) *f.* shade (i. e. protection) of the feet भगवंस्तवाङ्घ्रिच्छायां सविद्यामत आश्रयेम BhāgP. iii. 5. 39.

अङ्घ्रिज (aṅghri-ja) *m.* planet *ketu*, KośaKaTa. 1. 713.

अङ्घ्रिण (aṅghriṇa) *n.* measure of a foot प्रतेरुपरि वेदिः स्यात् सार्धद्विव्यङ्घ्रिणोदयम् MayaMa. 16. 51.

अङ्घ्रितल (aṅghri-tala) *n.* sole of the foot बभूव सोपानविमर्दसंभवः स्वराग एवाङ्घ्रितलस्य यावकः JānaHa. 9. 55; पृष्ठतः पारावारपुलिने···अङ्घ्रितलताडितानाम् ··· शुक्तिकानामारवेण ··· वालुकारणितमशृणवम् TilaMañ. 333. 32; रसामचष्टाङ्घ्रितलेऽथ पादयोर्महीम् BhāgP. viii. 20. 23; बाणेनाङ्घ्रितले बाढं निर्घृणो निजघान माम् PāṇḍaC. 17. 251; 17. 354; ऊरुपाशपरिवेष्टितप्रियश्रोणिरङ्घ्रितलताडनाश्रया । दोलति श्वसिति सीत्कृताकुला योषिदेवमवलम्बितं मतम् RatiRa. 10. 36; दशांशोऽङ्घ्रितलायामो बाहुमैन्वंशकं स्मृतम् S'ilpaRa. ii. 15. 4.

अङ्घ्रिताडन (aṅghri-tāḍana) *n.* kick with the foot नलकूबरः । गृहीतः कूबरं भंक्त्वा स्पंदनस्यांघ्रिताडनात् PadmP.(Ra.) 12. 143.

अङ्घ्रिताडिता (aṅghri-tāḍitā) *f.* one of the aerial Deśī *cāris* (in dance) विस्तार्याङ्घ्री प्लुतं कृत्वा गमनं(? गगने) ताडयेन्मिथः । यदा पादतलद्वन्द्वं तदा चार्यङ्घ्रिताडिता SaṁgīRa. iv. 310. 2 (7. 1008); वैशाखस्थानके क्षिप्रमुत्प्लुत्य दिवि पादयोः । तलाभ्यां तालिका दद्यादत्रोक्ता साङ्घ्रिताडिता NṛttaRa. 6. 96; Nṛtyā. 1088; NṛtyaK. ii. 3. 49.

अङ्घ्रितार (aṅghri-tāra) *m. n.* breadth of the pillar द्वित्रिघ्नेनाङ्घ्रितारेण च भवतु समोऽभ्युच्छ्रयो वेदिकायाः TantrSa. 2. 37; S'ilpaRa. i. 21. 18.

अङ्घ्रितुङ्ग (aṅghri-tuṅga) *n.* height of the pillar तद्द्वयं चाङ्घ्रितुङ्गं तु स्यादेकांशं प्रस्तरान्वितम् MānaSā. 12. 18.

अङ्घ्रितुङ्गक (aṅghri-tuṅgaka) *n.* height of the pillar सार्धद्विहस्तमारभ्य षट्षडङ्गुलवर्धनात् । अष्टहस्तावसानं स्याचतुर्थांश(द्वादशम)ङ्घ्रितुङ्गकम् MānaSā. 15. 7; 33. 83.

अङ्घ्रितुङ्गता (aṅghri-tuṅgatā) *f.* height of the pillar पञ्जरोच्चे शरांशे तु सपादांशोऽङ्घ्रितुङ्गता IśānS'iPa. ii. 32. 47.

अङ्घ्रितुला (aṅghri-tulā) *f.* comparison with the foot जलमिन्दुमणिं स्त्रवेद्यदि ··· तदमुष्याङ्घ्रितुलामवाप्नुयात् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 4. 37.

अङ्घ्रित्रय (aṅghri-traya) *n.* i three steps विष्णोर्वीर्याणि को वा कथयतु ··· यस्यैवाङ्घ्रित्रयेण त्रिजगदभिमितम् Nārāy. xii. 99. 1; ii three quarters युगानि वै भमितानि तथा चाङ्घ्रित्रयं तद्दलकेर्गताः SiddhāTaVi. 6. 12.

अङ्घ्रित्राण (aṅghri-trāṇa) *n.* foot-wear, shoe अमुष्यान्तः किं किं न सुखमिति किङ्किण्यनुरणत्कृतैरङ्घ्रित्राणं भणति धरिणीनन्दिनि तव JānaCaCā. 63.

अङ्घ्रिदण्ड (aṅghri-daṇḍa) *m.* shaft-like leg ज्योतिश्चक्राक्षदण्डस्त्रिभुवनविजयस्तम्भदण्डोऽङ्घ्रिदण्डः श्रेयस्त्रैविक्रमस्ते वितरतु विबुधद्वेषिणां कालदण्डः DaśKuC. 1. 4 = SaraKaṇṭhā. 262. 22; S'ārṅgaPa. 127; SaduktiKa. 34. 4; अङ्घ्रिदण्डो हरेरूर्ध्वमुक्षिप्तो बलिनिग्रहे । विधिविष्टरपद्मस्य नालदण्डो मुदेऽस्तु वः Kuval. 54 (27); अङ्घ्रिदण्डनालदण्डयोर्न बिम्बप्रतिबिम्बविशिष्टता CitraMī. 48. 24.

अङ्घ्रिदर्दर (aṅghri-dardara) *m.* stroke with the foot कूर्दमाना केऽपि मेरुशिखराण्यङ्घ्रिदर्दरैः । अकम्पयन् भृशम् (अमराः) TriṣaS'aPuC. i. 2. 562.

अङ्घ्रिदृषद् (aṅghri-dṛṣad) *f.* stone used as a base भङ्क्त्वा त्रिधाङ्घ्रिदृषदुच्छ्रयमेकमंशं पीठे द्विभागमुपवेशयतूर्ध्वरायाम् TantrSa. 2. 136; S'ilpaRa. ii. 27. 63.

अङ्घ्रिदेश (aṅghri-deśa) *m.* region of the foot तेनाङ्घ्रिदेशादारभ्य तं पिण्डं ज्वलितं स्मरेत् JayāS. 10. 75 = PāraS. 3. 194.

अङ्घ्रिदैर्घ्य (aṅghri-dairghya) *n.* length of the foot विज्ञेयास्त्वङ्घ्रिदैर्घ्या(च) यवोनाङ्गुलयः क्रमात् PāraS. 16. 267.

अङ्घ्रिद्वन्द्व (aṅghri-dvandva) *n.* a pair of feet लब्धाशिषः पुनरवेक्ष्य तदीयमङ्घ्रिद्वन्द्वम्···निदध्युः BhāgP. iii. 15. 44.

अङ्घ्रिद्वय (aṅghri-dvaya) *n.* a pair of feet कालाङ्गानि वस्तिर्व्यञ्जनमूरुजानुयुगले जंघे ततोऽङ्घ्रिद्वयम् Bṛhajjā. 1. 4; पौलस्त्यस्य सुरासुरेन्द्रशिरसां निर्माल्यमङ्घ्रिद्वयं कुर्वाणेन रघूद्वहेन AnargharRā. 6. 11; लक्ष्मीं तनोतु नितरामितरानपेक्षमङ्घ्रिद्वयं निगमशाखिशिखाप्रवालम् । हैरम्बम् RāmāCam. 1. 1; भृङ्गायन्ते यदङ्घ्रिद्वयसरसिरुहे KṛṣṇaKa. 2. 95; नो चेत्त्यक्तमदा यदीयमखिलाः सेवध्वमङ्घ्रिद्वयम् Gurvā. 223; योगक्षेमभरः समस्तजगतां न्यस्तस्तवाङ्घ्रिद्वये S'ivLī. 21. 82.

अङ्घ्रिद्वितय (aṅghri-dvitaya) *n.* a pair of feet तस्याङ्घ्रिद्वितयं नमन्ति मुनयोऽसावेकक: सर्ववित् तं मृत्युञ्जयमामनन्ति विबुधाः सोऽप्यपाणिग्रहः NāgaSa. 7. 28; S'ārṅgaPa. 3180; जिता यदङ्घ्रिद्वितयेन पद्मिनी PadyāTa. 158.

अङ्घ्रिनख (aṅghri-nakha) *n.* nail of the foot (-toe) पश्य मेंऽङ्घ्रिनखे वक्त्रमथवा खड्गदर्पणे PadmP.(Ra.) 9. 63; 15. 152; यस्याङ्घ्रिनखनक्षत्रविजृम्भाय नभस्यते । नमज्जगत्त्रयीपालकुन्तलाभोगडम्बरः YaśasCam. i. 2. 3; TilaMañ. 160. 4; SaduktiKa. 193. 17; अभ्युन्नतेवाङ्घ्रिनखाङ्कुराणां द्युतिर्विरेजे हरिणीदृशोऽस्याः PadyāTa. 159.

अङ्घ्रिनलिन (aṅghri-nalina) *n.* lotus-like foot आज्ञापयाङ्घ्रिनलिनद्वयचिन्तनेऽद्य सान्द्रानुवर्धितसुखार्णवमज्जनं मे SkandP. ii(2). 5. 35.

अङ्घ्रिनिकुट्टन (aṅghri-nikuṭṭana) *n.* pounding with the feet प्राणाः फणेऽभवंश्चास्य (कालियस्य) कृष्णस्याङ्घ्रिनिकुट्टनैः ViṣṇuP. v. 7. 45.

अङ्घ्रिनिषेवण (aṅghri-niṣevaṇa) *n.* service of the feet अन्तरेण नृणां सम्यग्भवदङ्घ्रिनिषेवणम् KathāKau. 15. 24.

अङ्घ्रिन्यास (aṅghri-nyāsa) *m.* placing of the foot आसीचालक्तकाङ्केव

तस्याङ्घ्रिन्यासपद्धतिः TrisaS'aPuC. i. 6. 467; iv. 4. 67; भगवन्तम्…तीरेऽङ्घ्रिन्यास-माशास्य हस्तं दत्त्वोपवेशयेत् ViraMi.(Bhakti.) 71. 1; NānārthaSaṁ. i. 36. 37.

अङ्घ्रिप (aṅghri-pa) *m.* tree परस्पराश्लिष्टशाखैः पादपैः (v. l. अङ्घ्रिपैः) कुसुमाचितैः। अशोभत वनं तत्तैः MahāBhā. i. 64. 12; बिल्वार्जुनकरञ्जाम्रबीज-पूराङ्घ्रिपैरपि BrahmāṇḍP. ii. 22. 37; भटा युयुधिरे भृशम्।…अङ्घ्रिपैः PadmP.(Ra.) 12. 257; 20. 59; अभ्यवहरणादन्यत्र न भवति। भोग्या अङ्घ्रि(? ङ्घ्रि)पाः पालनीयाः इत्यर्थः JaineVyā. 370. 2 (*on* v. 2. 68); एकरूपापि तद्भाषा … । भेजे नानात्मतां कुल्याजलस्रुतिरिवाङ्घ्रिपान् MahāP. 1. 187; नात्यादरेण जगृहे फलमङ्घ्रिपाणाम् RāmC. 25. 24; 13. 45; 36. 58; किम्…दिशन्ति भिक्षां नैवाङ्घ्रिपाः…कस्माद् भजन्ति कवयो धनदुर्मदान्धान् BhāgP. ii. 2. 5; ix. 15. 34; अङ्घ्रिपैरपि परस्परसंवलितशाखैरभि-लषितनिरन्तरशरीराश्लेषैरिव परीतम्…जलमण्डपमगच्छत् TilaMañ. 106. 22; 230. 2; गृहयोग्यं परीक्षेत न्यस्तशस्त्रस्ततोऽङ्घ्रिपम् SamarāSū. 16. 4; ततः फलौघनमितैर्मञ्जु-गुञ्जद्विहङ्गमैः। पदे पदे सप्रणामं स्तूयमान इवाङ्घ्रिपैः KathāSaSāg. xii. 26. 85; वरं तीव्राशनिध्वस्तो भवेच्छैलोऽङ्घ्रिपोऽपि वा PañcT. 3. 96 (360. 9); Tantrākhyā. 117. 11; ततो द्वितीयस्तस्याङ्घ्रिरङ्घ्रिपस्य प्रकाण्डवत्। खड्गदण्डेन निष्कृत्य तवाग्रे परिपातितः TriṣaS'aPuC. ii. 6. 482; iv. 1. 179; ParyāRaMā. 541; Vaija. 45. 4; NāmMā. 11; AgaNi. 55.

अङ्घ्रिपङ्कज (aṅghri-paṅkaja) *n.* lotus-like foot नताः स्म ते नाथ सदाङ्घ्रिपङ्कजम् BhāgP. i. 11. 6; SkandP. i(1). 34. 34; तवाङ्घ्रिपङ्कजरजोरागिणीं भक्तिमुत्तमाम् (देहि) PañcaRā.(Nā.) iv. 4. 1; तस्याङ्घ्रिपङ्कजमपोह्य कमाश्रयामः BṛBrahmaS. iii. 5. 31; नमोऽस्तु ते राम तवाङ्घ्रिपङ्कजं श्रिया धृतं वक्षसि Adhyā-Rā. i. 5. 51; अङ्घ्रिपङ्कजयुग्मदीधितिनिर्जितस्थलपङ्कजाम् (प्रकृतिं वदन्ति) Īśān-S'iPa. i. 15. 60; RājTa.(Ka.) 8. 2653; KṛṣṇaKa. 2. 83; यस्मान् निदानमस्याः (कीर्तेः) लोकनमस्याङ्घ्रिपङ्कजो हि भवान् Prāṇābha. 42.

अङ्घ्रिपङ्केरुह (aṅghri-paṅkeruha) *n.* lotus-like foot विष्णोस्तेभ्यो महद्भ्यः सततमपि नमोऽस्त्वङ्घ्रिपङ्केरुहेभ्यः ViṣṇuPādāSt. 14; YātrāPra. 2. 92(6)

अङ्घ्रिपङ्क्ति (aṅghri-paṅkti) *f.* row of feet अङ्घ्रिपङ्क्तिरपनूपुरनादा। लक्ष्यते स्म YātrāPra. 6. 20.

अङ्घ्रिपचर (aṅghripa-cara) *m.* monkey, NāmMā. 12.

अङ्घ्रिपतन (aṅghri-patana) *n.* foot step, step ससंरम्भन्यासस्फुरदुरु-रवैरङ्घ्रिपतनैः…किराताः साशङ्कं सुरसदनमप्याशु दधते KirātāVyā. 37.

अङ्घ्रिपतित (aṅghri-patita) *adj.* fallen at the feet (सः) उपेत्य चाङ्घ्रिपतितः पर्यायलिङ्गितस्तयोः KathāSaSāg. vii. 8. 149.

अङ्घ्रिपद्म (aṅghri-padma) *m. n.* lotus-like foot हरिममरवरार्चिताङ्घ्रि-पद्मं प्रणमति यः ViṣṇuP. iii. 7. 18; अङ्घ्रिपद्मम्। अभिनम्य जिनेश्वरस्य KalyāMaSt. 1; HarVi. 38. 73; मनश्चेन्न लग्नं गुरोरङ्घ्रिपद्मे ततः किम् GuruA. 1; VākyaVṛ. 2; S'ivPāKeSt 3; ViṣṇuPādāSt. 10; RāmC. 8. 50; मूर्ध्ना स्पृष्टा मुदितमनसोरार्य-योरङ्घ्रिपद्माः SubhaDha. 5. 15; अम्ब तवाङ्घ्रिपद्मं विद्योतमानं विबुधा भजन्ते S'aṅka-DigVi.(Mā.) 12. 31; क्वचिच्छिरोभिः क्वचिदङ्घ्रिपद्मैः … । आरेचिता सङ्गरभूः HammīMaKā. 10. 55; अङ्घ्रिपद्मसुधाः प्रेमरूपास्तस्य प्रियाजनाः BhaktiRaSi. i. 2. 68; तस्याङ्घ्रिपद्मे भ्रमरीबभूवुर्भृङ्गच्छिरांसि प्रणतेष्टकर्तुः VīraBhā. 1. 49; Yātrā-Pra. 1. 63; VajrapañU. 312. 19.

अङ्घ्रिपर्णिका (aṅghri-parṇikā) *f.* *Hemionitis cordifolia*, BhāvPra-Ni. 49. 33.

अङ्घ्रिपर्णी (aṅghri-parṇī) *f.* *Hedysarum lagopodioides*, NighS'e. 2087; ApūNā. 21A. 4; S'abdaRaSaK. 117. 16.

अङ्घ्रिपर्यन्तम् (aṅghri-paryantam) *adv.* upto the feet, reaching the feet ललाटादङ्घ्रिपर्यन्तं स्थानभेदेन नारद। व्यापकत्वेन वै तत्त्वं सर्वेषां च लयं गतम् JayāS. 16. 146; नाभितश्चाङ्घ्रिपर्यन्तं नामेरा मूर्धतस्तथा। न्यस्य संधिषु मद्बीजम् LakṣmīT. 54. 27.

अङ्घ्रिपल्लव (aṅghri-pallava) *m. n.* sprout-like foot अन्तरेणापि तापमङ्घ्रिपल्लवतले रत्नदर्पणं दापयन्ती TilaMañ. 368. 18; मनःकुम्भे साम्ब तवाङ्घ्रि-पल्लवयुगं संस्थाप्य S'ivāL. 36; 86; अङ्घ्रिपल्लवरुचानुरञ्जिताः … मुरद्विषः। … सितो-पलाः पद्मरागपदवीं प्रपेदिरे HariVi. 1. 5.

अङ्घ्रिपवन (aṅghripa-vana) *n.* forest of trees सुखयति स्म विकम्पित-चम्पकोऽङ्घ्रि(? काङ्घ्रि)पवनः पवनः प्रमदाजनम् VasaViKā. 6. 3.

अङ्घ्रिपांसु (aṅghri-pāṁsu) *m.* dust of the foot उच्चाटोऽश्विदलैः स्वयं निपातितैर्हुत्वाङ्घ्रिपांसुप्लुतैः ĪśānS'iPa. i. 25. 25; i. 48. 4.

अङ्घ्रिपात (aṅghri-pāta) *m.* stamping with the foot यस्याङ्घ्रिपातं रण-भूर्न सेहे BhāgP. iii. 1. 37; HarVi. 18. 96; अश्वानाम् … । अङ्घ्रिपातभवो रेणु-र्व्यानशे रोदसी क्षणात् GaṇeP. i. 47. 15.

अङ्घ्रिपान (aṅghri-pāna) *adj.* sucking the foot or toe शेते स्म माया-शिशुरङ्घ्रिपानः BhāgP. iii. 33. 4.

अङ्घ्रिपायिन् (aṅghripāy-in) *m.* tree (*lit.* drinking with the roots) स्वस्थो भूत्वाङ्घ्रिपायी कुसुमफलभराण्यातनोति प्रकामम् S'ārṅgaPa. 2267.

अङ्घ्रिपार्श्व (aṅghri-pārśva) *m.* heel (*lit.* the rear part of the foot) जानुसंध्यङ्घ्रिपार्श्वेषु तथाङ्गुष्ठे च दक्षिणे TantrRā. 31. 17; पार्ष्णिः…सेनापृष्ठा(? ष्ठ)-ङ्घ्रिपार्श्वयोः DharK. 652.

अङ्घ्रिपाशनरिपुघ्नसुतारिसाह्व (aṅghripāśana-ripughnasutārisāhva) *m.* tree called Arjuna (*lit.* having the same name as that of the enemy of the son of the killer of the enemy of the eater of wood) अङ्घ्रिपाशनरिपु-घ्नसुतारिसाह्वमारुह्य तिष्ठति … भुजंगमारिः RākṣaKā 13 (comm. अङ्घ्रिपाः वृक्षाः तान् अश्नातीति … अग्निः)

अङ्घ्रिपिच्छ (aṅghri-piccha) *m.* cuckoo अंह्रि(v. l. अङ्घ्रि)पिच्छः कलरवः KalpaK. 332. 133; pigeon, dove [PW.]

अङ्घ्रिपीठ (aṅghri-pīṭha) *n.* foot-stool त्रिजगदधिपतेरङ्घ्रिपीठानुषक्तौ …। पातां पादौ S'ivPāKeSt. 16; अनिमेषविद्याधरपरिषदवलोकितश्च निश्चलमवस्थाप्य ललाटमङ्घ्रिपीठे TilaMañ. 404. 9; 375. 12; सुधापात्रकराः काश्चिदङ्घ्रिपीठकराः पराः BrahmVaiP. iv. 3. 54; एते नीराजयन्ति तव देव पुरोऽङ्घ्रिपीठम् S'rīKaC. 16. 49; 5. 2; तत्राङ्घ्रिपीठन्यस्ताङ्घ्रिः (जगत्पतिः) TriṣaS'aPuC. iv. 2. 112; MahāViSt. 2(H.) 12; यस्याङ्घ्रिपीठसंघर्षरेखालाञ्छितमौलयः। आशास्वरिनृपा एव जयस्तम्भ-तया स्थिताः MadhuVi. 1. 38.

अङ्घ्रिपीडा (aṅghri-pīḍā) *f.* pain in the leg or foot अन्येद्युः सोऽपरः शिष्यः प्राप्तो ग्रामाद्विलोक्य ताम्। अङ्घ्रिपीडां गुरोः KathāSaSāg. x. 7. 170; कथमपि शनकैरङ्घ्रिपीडां नियम्य … द्विजभवनमनु स्नातकः सायमेति SubhāRaK. 35. 23.

अङ्घ्रिपूजा (aṅghri-pūjā) *f.* worship of the feet तवाङ्घ्रिपूजानिर्माल्य-तुलसीमालया विभो। स्पर्धते वक्षसि पदं लब्धापि श्रीः AdhyāRā. i. 2. 19.

अङ्घ्रिपूरण (aṅghri-pūraṇa) *n.* filler of a metrical line घ हिंसाप्राति-लोम्यङ्घ्रि[पू]रणेषु प्रकीर्तितम् KośaKaTa. 2. 3132.

अङ्घ्रिपूर्ति (aṅghri-pūrti) *f.* completion of a metrical line or verse यदेकस्य द्वयोरङ्घ्र्योस्त्रयाणां चान्ततः कृतम्। अङ्घ्रिपूर्त्यै SaṁgīRa. ii. 248. 5 (4. 126); पृच्छागर्हणयोस्तु किं स तु गते कालेऽङ्घ्रिपूर्तावपि KośaKaTa. 2. 3199.

अङ्घ्रिप्रणाम (aṅghri-praṇāma) *m.* salutation to the feet, bowing down at the feet अङ्घ्रिप्रणामयोग्यं मां समालिङ्गन् भुजोरसा। यं प्रसादं व्यधास्तस्य भविष्याम्यनृणः कुतः HammīMaMa. 5. 50.

अङ्घ्रिप्रदेश (aṅghri-pradeśa) *m.* region of the foot स भवति दृढरोगः श्लीपदाख्यो नराणामनुदिनमतिसम्यक्संचिताङ्घ्रिप्रदेशे KalyāKā. 14. 12.

अङ्घ्रिप्रहार (aṅghri-prahāra) *m.* kick or stroke with the foot इत्यु-क्त्वाङ्घ्रिप्रहारेण भङ्क्त्वा मुकुटमुद्भटम् PāṇḍaC. 2. 423; 17. 296; (पवनगतिः) अङ्घ्रिप्रहारतो दन्तान् पातयन्नुत्पपात खे SamarāSaṁ. 5. 428.

अङ्घ्रिबला (aṅghri-balā) *f.* plant *Hemionitis cordifolia* शृगालविन्ना-ङ्घ्रिबला पर्णी क्रोष्टुकपुच्छिका DhanvNi. 23. 25.

अङ्घ्रिभव (aṅghri-bhava) *m.* low-caste man (*lit.* born of the feet) शूद्रोऽन्त्यवर्णोऽङ्घ्रिभवः PañcTaPra. 6. 12.

अङ्घ्रिभा (aṅghri-bhā) *f.* shadow of the foot पुरुषोन्नतिसप्तांशस्तत्पुरुषा-ङ्घ्रेस्तु दैर्घ्यं स्यात्। यद्येवं चेत्पुरुषः स भाग्यवानङ्घ्रिभा स्पष्टा GaṇiSāSaṁ. 8. 20.

अङ्घ्रिभित्तिक (aṅghribhitti-ka) *adj.* surrounded with a wall with pilasters (मण्डपम्…योजनीयम्) संवृतं विवृतमङ्घ्रिभित्तिकम् MayaMa. 25. 177.

अङ्घ्रिमानतस् (aṅghrimāna-tas) *adv.* in accordance with the measurements of the pillar अथाधिष्ठानमानेन एवमेवाङ्घ्रिमानतः S'ilpaRa. ii. 4. 8.

अङ्घ्रिमुद्रा (aṅghri-mudrā) *f.* mark on the foot बालस्यैवाङ्घ्रिमुद्रास्य वैरं पितृपितृव्ययोः। निवारयन्ती विदधे सुस्थितं मण्डलद्वयम् RājTa.(Ka.) 8. 242.

अङ्घ्रिमूल (aṅghri-mūla) *n.* **1** base of the foot एष ते देव देवानामङ्घ्रि-मूलमुपेयुषाम्। …आगस्कृत् BhāgP. iii. 18. 22; अङ्घ्रिमूलाक्रान्तभोगनालोऽपि न दशति दन्दशूकः TilaMañ. 376. 10; काचिद् बभार…स्वेदोदकद्रवदलक्तकमङ्घ्रिमूलम् S'rīKaC. 15. 39; पवनतनयः … रघुकुलपतेरङ्घ्रिमूले पपात BhramDū. 3; तत्र प्रसीद वृजिनार्दन तेऽङ्घ्रिमूलं प्राप्ता विसृज्य वसतीः GopāKeCan. 150. 2; **2** foot of a mountain अङ्घ्रिमूले निलीनमिव मध्यमं भुवनम्…मन्यमानः … तम् (पर्वतम्) अवलोकितवान् TilaMañ. 239. 2; **3** heel (सिद्धासनम्) योनिस्थानकमङ्घ्रिमूल-घटितं कृत्वा दृढं विन्यसेन्मेण्ढ्रे पादमथैकमेव HaṭPra. 1. 35; NānārthSaṁ. 59. 30; **4** base of the pilaster तां (भित्तिम्) भूषयेद् वेदिकयाङ्घ्रिमूले TantraSa. 2. 36; S'ilpaRa. i. 21. 16.

अङ्घ्रिमूलक (aṅghrimūla-ka) *n.* base of the pillar (विधातव्यं गर्भम्) वास्तुमण्डपमध्यस्य दक्षिणे वाङ्घ्रिमूलके MayaMa. 27. 65.

अङ्घ्रिमूल्य (aṅghri-mūlya) *n.* one fourth of the price दन्तद्वन्द्वप्रहीणा-दिकमिभवरमप्यङ्घ्रिमूल्येन गृह्णात् MātaLī. 7. 2.

अङ्घ्रियन्त्र (aṅghri-yantra) *n.* quadrant अवश्यं ज्ञायते वासनाङ्घ्रियन्त्रे SiddhāTaVi. 204. 3; 202. 15; 204. 7.

अङ्घ्रियुग (aṅghri-yuga) *n.* a pair of feet प्रह्वीभवन्नन्तरेण मूर्ध्ना नमश्चकाराङ्घ्रियुगं स्वमातुः KumāSaṁ. 13. 3; समेतजानिर्जनकस्य राज्ञो वन्दिस्तु-तस्याङ्घ्रियुगं ववन्दे JānaHa. 7. 57; नृपमौलिमरीचिवर्णकैरथ यस्याङ्घ्रियुगं विलिप्यते S'iśuVa. 16. 62; तथापि तस्याङ्घ्रियुगं नवं नवम् BhāgP. i. 11. 33; अद्य धन्यं मम जनुस्तपो धन्यतरं च मे । यत्तवाङ्घ्रियुगं दृष्टम् GaṇeP. i. 88. 40; क्षिप्त्वा गृहीत्वाङ्घ्रि-युगे भ्रामयित्वा नभस्तले । नरवाहनदत्तोऽसौ तं शिलायामचूर्णयत् KathāSaSāg. xiv. 4. 111; कमलोपमादपि तवाङ्घ्रियुगात् प्रणिपत्य तां पुनरवापुरमी PṛthvīVi. 3. 9; CitraMī. 55. 16; GopāKeCan. 149. 6; S'ṛṅgāMañ.(A.) 54. 20.

अङ्घ्रियुगल (aṅghri-yugala) *n.* a pair of feet तत्सर्वमिह संप्राप्तं यदङ्घ्रियुगलं तव MārkP. 24. 13; सः ··· भगवत आदिपुरुषस्याङ्घ्रियुगलानवरत-ध्यानानुभावेन···महीतलमनुशशास BhāgP. v. 1. 23; क्षणे च तस्मिन् मुमुचे तदङ्घ्रि-युगलं रजतशृङ्खलया DaśKuC. 37. 6; प्रविवेशमञ्जलेन प्रस्फोटनमङ्घ्रियुगलस्य Kuṭṭa-Ma. 139; अरुणायतेऽङ्घ्रियुगलं यस्य स जीयाज्जिनो देवः YaśasCam. ii. 386. 27; मातस्तवाङ्घ्रियुगलं विमलं हृदिस्थं यस्यास्ति तस्य भुवनं सकलं करस्थम् SkandP. iv. 49. 60; VāmaP. 61. 63; KālīViT. 5. 24; सत्यं कौमुदचन्द्रमङ्घ्रियुगलं रात्रिदिवं ध्यायत PrabaCin. 67. 10; PurāPraSaṁ. 27. 22.

अङ्घ्रियुगली (aṅghri-yugalī) *f.* a pair of feet अङ्घ्रियुगलीपुरन्ध्री ते मातः स्वयमभिसरत्येव हृदयम् MūkaPañ. 3. 37.

अङ्घ्रियुग्म (aṅghri-yugma) *n.* a pair of feet अर्घ्यपात्रोदकेन तु । सिञ्चेत् क्रमेणाङ्घ्रियुग्मम् JayāS. 23. 29; अङ्घ्रियुग्ममनुलिम्पतः स्वयं कुङ्कुमेन तरुणार्क-रोचिषा । आरुरोह करयुग्ममस्य तद्रमेव परिवृद्धवेपथु JānaHa. 8. 36; MukuMā. 26; HarVi. 1. 63; 2. 16; श्लाघ्यं यस्याङ्घ्रियुग्मं विघटयतु घनं सोऽघसंघातमर्हन् JinaS'. 1. 5; त्वदीये मनः स्थापयेदङ्घ्रियुग्मे जनो विघ्नसंघात्न पीडां लभेत GaṇeP. i. 13. 13; KathāSaSāg. ix. 5. 50; S'rīKaC. 11. 13; याङ्घ्रियुग्मपतितेऽपि न तुष्टा S'ārṅgaPa. 3650; Subhāṣi. 2014; सुधया क्षालयत्यङ्घ्रियुग्मम् ··· त्वत्कीर्तिः SūktiSu. 59.

अङ्घ्रियुज् (aṅghri-yuj) *n.* a pair of pillars तोरणान् । योगेयोगेऽक-चाङ्घ्रियुग्भिरपि देवस्येति शूलैः सुयोज्योत्तिष्ठेत्यधिदैवनामभिरपि न्यस्येच्छिवे मन्त्रवित् TantrSa. 4. 6; (comm. अङ्घ्रियुग्भिः पादद्वयैः)

अङ्घ्रिरजस् (aṅghri-rajas) *n.* dust of the foot क्रान्तां शिरस्त्रजमिवाङ्घ्रि-रजःकणाभिः । तत्रागतः परिगतां रजनीचरीभिः नारीं निरायतविपद्विधुरां ददर्श RāmC. 19. 48; तस्या अङ्घ्रिरजःस्पर्शात् कोटिविष्णुः प्रजायते PadmP. iv. 69. 118; स्पर्शः ··· अभूत् । ··· अयच्छिदामङ्घ्रिरजःकणानाम् Yādavā. 23. 55; अनुग्रहस्य संप्राप्तिस्तस्याङ्घ्रिरजसां तथा BhaktiRaSi. iii. 2. 30.

अङ्घ्रिराजीव (aṅghri-rājīva) *n.* lotus-like foot तवाङ्घ्रिराजीवमपास्य ये जनाः । शरण्यमन्यन्मृगयन्ति KaruṇāL. 5.

अङ्घ्रिरेणु (aṅghri-reṇu) *m.* dust from the foot अहमङ्घ्रिरेणुरपि कान-नौकसां न भवामि रामपरिपार्श्ववर्तिनाम् RāmC. 20. 59; हित्वेतरान् प्रार्थयतो विभूतिर्यस्याङ्घ्रिरेणुं जुषतेऽनभीप्सोः BhāgP. i. 18. 20.

अङ्घ्रिरोग (aṅghri-roga) *m.* disease of the foot गुदघ्राणाङ्घ्रिरोगांश्च कुष्ठरोगांस्तथा क्षयम् AgniP. 31. 21.

अङ्घ्रिलग्न (aṅghri-lagna) *adj.* [*f.* -ā] clinging to the feet दधुः सरोजश्रियमङ्घ्रिलग्नां नार्यो नवालक्तकविग्रहेण Kapphiṇā. 12. 35; दृष्ट्वाङ्घ्रिलग्नौ सचिवौ पूर्णान्मेने मनोरथान् KathāSaSāg. xii. 34. 372; xviii. 2. 209.

अङ्घ्रिलेप (aṅghri-lepa) *m.* anointing of the feet अङ्घ्रिलेपमात्रप्रवर्तिता-निलवर्त्मगमनाभिः ··· ओषधीभिरवन्ध्याम् ··· एकशृङ्गवैताढ्यपर्वतान्तरालाटवीं वीक्ष-माणः TilaMañ. 234. 22.

अङ्घ्रिलेपन (aṅghri-lepana) *n.* anointing the feet स्नुह्यजादुग्धपिष्टं लज्जालोर्मूलमङ्घ्रिलेपनतः । ···च्युतिजयिनो योगा ह्येते न संदेहः RatiRaha. 15. 25; S'ārṅgaPa. 3223.

अङ्घ्रिवल्लि (aṅghri-valli) *f.* *Hedysarum lagopodioides*=चित्रपर्णीवृक्षः [S'abdaKaDru.]

अङ्घ्रिवल्लिका (aṅghri-vallikā) *f.* *Hedysarum lagopodioides* पृश्निपर्णी पृथक्पर्णी चित्रपर्ण्यङ्घ्रिवल्लिका AmaK. 833.

अङ्घ्रिवल्ली (aṅghri-vallī) *f.* *Hedysarum lagopodioides* [PW.]

अङ्घ्रिविकुट्टन (aṅghri-vikuṭṭana) *n.* pounding with the foot व्रणाः फणेऽभवंस्तस्य कृष्णस्याङ्घ्रिविकुट्टनैः BrahmP. 185. 36.

अङ्घ्रिविघात (aṅghri-vighāta) *m.* stroke of the foot तद्देहं शतधा कृत्वा चुचूर्णाङ्घ्रिविघाततः GaṇeP. ii. 92. 35.

अङ्घ्रिविन्यास (aṅghri-vinyāsa) *m.* foot-step अङ्घ्रिविन्यासशब्देऽपि साप-राधसौविदल्लजनम्···आगत्य पुनर्नगरम् NīlaVi. 14. 17.

अङ्घ्रिवृत्ति (aṅghri-vṛtti) *adj.* residing or found in the foot विहरण-क्रियासाधारणकारणमिन्द्रियं पादः । मनुष्यादीनामङ्घ्रिवृत्तिः VedāntRaMañ. 1. 3 (27. 7)

अङ्घ्रिव्रण (aṅghri-vraṇa) *m.* wound on the foot संप्रत्यङ्घ्रिव्रणादस्मान्मृत्युः श्रद्धीयतां कथम् PāṇḍaC. 18. 40.

अङ्घ्रिशाखा (aṅghri-śākhā) *f.* toe अङ्घ्रिशाखाविभूषाभिः क्वणन्तीभिः पदेपदे (भूषिता नृपयोषितः) Mānaso. iii. 11. 1173.

अङ्घ्रिशूल (aṅghri-śūla) *n.* shaft of the pillar सन्धि विनाङ्घ्रिशूलं तु एक एव विधीयते S'ilpaRa. ii. 17. 22.

अङ्घ्रिशृङ्खला (aṅghri-śṛṅkhalā) *f.* chain or fetters on the foot मूढासि न हि मैमीव भवत्यप्यङ्घ्रिशृङ्खला PāṇḍaC. 6. 396.

अङ्घ्रिशोभा (aṅghri-śobhā) *adj.* (*f.*) 1 which is rendered beautiful because of (praising) the feet (of the Lord) वाचश्च नस्तुलसिवद् यदि तेऽङ्घ्रि-शोभाः BhāgP. iii. 15. 49 (S'rīdhara अङ्घ्रिभ्यां शोभा यासाम्); 2 beautifying (i. e. praising) the feet (of the Lord) BhāgP. iii. 15. 49 (Vīrarāghava अङ्घ्री शोभयन्तीत्यङ्घ्रिशोभाः, स्तुतिपराः ··· इत्यर्थः)

अङ्घ्रिशौच (aṅghri-śauca) *n.* cleansing or washing the feet निष्पा-दिताङ्घ्रिशौचस्तु पादावभ्युक्ष्य तैः पुनः ViṣṇuP. iii. 11. 20.

अङ्घ्रिशौचज (aṅghriśauca-ja) *adj.* produced by washing the feet ये चादन्ताः कुले बालाः क्रियायोगाद्बहिष्कृताः । विपन्नाः ··· यज्जलं चाङ्घ्रिशौचजम् । ब्राह्मणानां तथैवान्यत्तेन तृप्तिं प्रयान्ति वै BrahmP. 220. 94.

अङ्घ्रिसंधि (aṅghri-sandhi) *m.* joint of the foot, ankle अङ्गुष्ठोर्ध्व-पदाङ्घ्रिसंधिषु तथा जानौ च गुह्ये ततो नाभौ ··· पूर्वपक्षतिथिषु प्रोक्तामृताख्या कला ĪśānS'iPa. i. 39. 151.

अङ्घ्रिसंनिधि (aṅghri-sannidhi) *f.* vicinity of the feet, closeness to the feet वरुणोऽयमस्ति निभृतोऽङ्घ्रिसंनिधौ (रावणस्य) RāmC. 20. 93; चित्रा तस्य तवाङ्घ्रिसंनिधिजुषां किं वा फलाप्तिर्नृणाम् StavMā. 111. 20.

अङ्घ्रिसमीप (aṅghri-samīpa) *n.* [loc.] close to the feet इत्येवमुक्त्वा स तु भार्गवो मुदा पपात तस्याङ्घ्रिसमीप आतुरः BrahmāṇḍP. ii. 32. 33.

अङ्घ्रिसरोज (aṅghri-saroja) *n.* lotus-like foot परागमद्रीन्द्रसुते तवाङ्घ्रि-सरोजयोरम्ब दधामि मूर्ध्ना TripuVePāSt. 31; को वा अमुष्याङ्घ्रिसरोजरेणुं विस्मर्तु-मीशीत BhāgP. iii. 2. 18; iii. 5. 41; x. 87. 23; ये वै प्रदोषसमये परमेश्वरस्य कुर्वन्त्यनन्यमनसोऽङ्घ्रिसरोजपूजाम् SkandP. iii(3). 6. 75; भवानि नम्रीभवानि घन-मङ्घ्रिसरोजयोस्ते KhaṇḍanKhā. 8. 10; अपि त्रिलोकीममिमीत यस्त्रिधा समाहितैरङ्घ्रि-सरोजविक्रमैः YātrāPra. 7. 79.

अङ्घ्रिसरोरुह (aṅghri-saroruha) *n.* lotus-like foot निवेदयेदङ्घ्रिसरो-रुहेऽस्य क्रमेण मन्त्रैरिह वक्ष्यमाणैः ĪśānS'iPa. i. 15. 90; ते धर्मघोषमुनीश्वरम् । व्यज्ञापयन्निति प्रीत्या निपत्याङ्घ्रिसरोरुहे PāṇḍaC. 18. 227; द्वैतिप्रवीराः ··· । मुदा चलत्यङ्घ्रिसरोरुहाभ्यां दिशः पलायन्त दशापि सद्यः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 2. 87; अङ्घ्रिसरोरुहे भगवतामीषां शिरःस्वर्पिते CaitaCa. 20. 9(1); संभूय यस्याङ्घ्रिसरोरुहाग्र-नखापदेशान्निवसन्ति ताराः Raghunā. 7. 33.

अङ्घ्रिसर्व (aṅghri-sarva) *n.* foot and all अकूपार ··· करशीर्षाङ्घ्रिसर्वेषु तथाष्टबाहुपञ्जरम् । कृत्वा रक्षस्व मां देव VāmaP. 17. 36.

अङ्घ्रिसविध (aṅghri-savidha) *n.* [loc.] near the feet, at the feet कामेश्वरीप्रभृतिभिः ··· अङ्घ्रिसविधे समुपास्यमाना BrahmāṇḍP. iii. 18. 10.

अङ्घ्रिसानुजा (aṅghri-sānujā) *f.* the plant *Thalictrum foliolosum* कृतत्राणाङ्घ्रिसानुजा NighS'e. 2112.

अङ्घ्रिसारस (aṅghri-sārasa) *n.* lotus-like foot अङ्घ्रिसारसाय नमस्ते YātrāPra. 3. 193; 3. 86.

अङ्घ्रिसूत्र (aṅghri-sūtra) *n.* string tied to the foot आच्छिद्य कङ्कण-नियन्त्रितमङ्घ्रिसूत्रं यातः क्व वा शुक इतीह कयाचिदूचे Acyutarā. 10. 38.

अङ्घ्रिसेचन (aṅghri-secana) *n.* sprinkling the feet ये वा दग्धाः कुले बालाः ··· विपन्नास्ते ··· । भुक्त्वा चाचामतां यच्च जलं यच्चाङ्घ्रिसेचने ब्राह्मणानाम् ··· तेन तृप्तिं प्रयान्ति MārkP. 31. 13.

अङ्घ्रिसेवन (aṅghri-sevana) *n.* serving the feet, taking resort to the feet श्रद्धाविशेषतः प्रीतेः श्रीमूर्तेरङ्घ्रिसेवनम् BhaktiRaSi. i. 2. 24 (48. 8)

अङ्घ्रिसेवा (aṅghri-sevā) *f.* service of the feet अहमप्यङ्घ्रिसेवानु-भावादुत्तसत्वं प्रयातः ··· चन्द्रमौले S'ivPāKeSt. 34; करिष्यत्य(? न्त्य)ङ्घ्रिसेवां ते शिशोरस्य मुनीश्वराः GaṇeP. ii. 83. 11; अम्बिकारमणस्याङ्घ्रिसेवा व्यर्था भवेत् कथम् PratāYaBhū. 301. 5.

अङ्घ्रिस्कन्ध (aṅghri-skandha) *m.* the upper surface of the foot अङ्घ्रिस्कन्धः कूर्चशिरः KośaKaTa. 1. 5061.

अङ्घ्रिस्खलन (aṅghri-skhalana) *n.* tripping अङ्घ्रिस्खलने ··· उद्घातः KośaKaTa. 2. 5392.

अङ्घ्रिस्थ (aṅghri-stha) *adj.* 1 present in the ray (of the sun) अङ्घ्रि-

अचक् (acak) (Gr.) [DEBRU. p. 151] suffix set up to derive the word *kavaca* from the root *kav-* कवेरचच्(? क्) SaraKaṇṭhā.(Gr.) ii. 2. 75 (कवेर-चक् प्रत्ययो भवति । कवचः सन्नाहः)

अचकासत् (a-cakāsat) *adj.* not appearing, not manifesting itself तत्···निर्विकल्पकेऽचकासदपि सविकल्पके भाति NyāySu.(Ja.) 51A. 8 (*on* i. 1. 1)

अचकित (a-cakita) *adj.* [*f.* -ā] not startled, fearless विस्रब्धं हरि-णाश्चरन्त्यचकिताः SvapnVā. 1. 12; °अचकितचकोरचुम्बितमरिचाङ्कुरैः ··· पादपैः परिवृतम् ··· सिद्धायतनमपश्यत् Kād. 126. 21; बध्नीत व्रजमिश्राः कवचमचकिताः CaṇḍiS'. 38; तस्य च शिखरिणः ··· अचकितैः ··· तापसकुमारकैः प्रकटितातिभीषण-

revolving of a (potter's) wheel यच्चक्रवृत्तं तदसुर्यं यदचक्रवृत्तं तद्देवमात्रं तस्माद-चक्रवृत्तामिहोत्रतपनीं कुर्वीत KāṭhS. 6. 3; यदचक्रवृत्तं तद्देवपात्रम् KapiKaS. 4. 2.

अचक्राकार (a-cakrākāra) *adj.* not having the form of a wheel, not circular पूर्वप्रवृत्तमचक्राकारतदलातपरिच्छेदि प्रत्यक्षं बाधकम् NyāyMañ. ii. 165. 22.

अचक्राङ्क (a-cakrāṅka) *adj.* who does not have the brand of the discus of Viṣṇu (on the body) हविः ··· अचक्राङ्कैः ··· वैष्णवैरपि नेक्षितम् BṛBrahmaS. iv. 2. 149.

अचक्रु (a-cakru) *adj.* [DEBRU. p. 473] who has not performed (the

स्थाणुणिमेष्टकाविसरणैः शोणे कृपाणः स्फुटं कालोऽयं विधिना रथाङ्गमिथुनं विच्छेत्तुमन्विच्छता। ··· भानुशाणवलये संसज्य किं निज्यते NaiṣC. 21.148; **ii** present in the leg (of the throne) सोपपीठमिहाङ्घ्रिश्रिसिंहसिंहासनं स्मृतम् S'ilpaRa. ii. 27.78.

अङ्घ्रिस्थान (aṅghri-sthāna) *n.* place of the foot (विदधे) रत्नपीठं सुनन्देन चाङ्घ्रिस्थाने जगद्गुरोः TriṣaS'aPuC. iv. 2.128.

अङ्घ्रिस्पर्शन (aṅghri-sparśana) *n.* touch of the foot तस्याङ्घ्रिस्पर्शनेनैव सद्यः पूता वसुंधरा BrahmVaiP. iv. 85.159; कुशलं मम राष्ट्रं च भवतामङ्घ्रिस्पर्शनात् SkandP. iii(2). 1.96; तस्याङ्घ्रिस्पर्शनादेव स्वं रूपं प्रतिपत्स्यसे GaṇeP. i. 31.15.

अङ्घ्रिस्पर्शमिता (aṅghrisparśa-mitā) *adj.* (*f.*) measured by the touch of the foot अङ्घ्रिस्पर्शमिता मही···ध्वान्तैकार्णवतां गते त्रिभुवने HammīMaMa. 2.7.

अङ्घ्रिहीन (aṅghri-hīna) *adj.* **i** less by one-fourth द्वारविस्तारम्। तारद्विगुणोत्सेधं चाध्यर्धं वाङ्घ्रिहीनं तत् MayaMa. 9.60; **ii** without feet, lame अन्धाङ्घ्रिहीनहतवाञ्छितमानसानां दृष्टा न जातु हितवृत्तिरनन्तराया YaśasCam. i. 276.3.

अङ्घ्रीप (aṅghrī-pa) *m.* tree समुन्मूल्यैकमङ्घ्रीपम् TriṣaS'aPuC. iv. 7.195.

अङ्घ्रीश (aṅghrīśa) *m.* the vowel *ū* वह्निस्ततो भुजङ्गः स्यादङ्घ्रीशेन च संयुतः (शिरोन्त एष मन्त्रस्तु घोरमस्त्रमुदीरितम्) AhirbuS. 34.86; 17.32.

अङ्घ्र्य (aṅghrya) *m.* ankle [PW]

अङ्घ्र्यंशक (aṅghryaṁśa-ka) *m.* one-fourth अर्धं द्वौ त्र्यंशौ च त्रीन् पादांशांश्च संगृह्य। विक्रीय क्रीतवान्ते पञ्चभिरङ्घ्र्यंशकैस्समानधनाः GaṇiSāSaṁ. 5.110; अङ्घ्र्यंशककमकृतहसनेन भूयो द्वे चैकमप्यनुविलोमकुलोत्थयोः स्युः TantrSa. 2.120 = S'ilpaRa. ii. 2.19.

अङ्घ्र्यङ्गुलीयिका (aṅghry-aṅgulīyikā) *f.* toe-ring षड्मुद्राङ्घ्र्यंगुलीयिका PañcTaPra. 8.2.

अङ्घ्र्यङ्गुष्ठ (aṅghry-aṅguṣṭha) *m.* big toe of the foot चुम्बनमूरुपदोत्तरमङ्घ्र्यङ्गुष्ठस्य चैवं स्यात् KandaCū. ii. 3.34.

अङ्घ्र्यनुसारतस् (aṅghryanusāra-tas) *adv.* according to the foot विस्तारोऽङ्घ्र्यनुसारतः SamarāSū. 29.49.

अङ्घ्र्यन्त (aṅghry-anta) *m.* end of a metrical line तोटकच्छन्दसा न्यस्तस्वरोऽङ्घ्र्यन्ते तु तोटकः SaṁgīRa. ii. 299.2 (4.244)

अङ्घ्र्यन्तकम् (aṅghry-antakam) *adv.* ending with the foot ईशादिकानि ब्रह्माणि मूर्धाद्यङ्घ्र्यन्तकं न्यसेत् ĪśānS'iPa. ii. 54.9.

अङ्घ्र्यन्तिम (aṅghry-antima) *adj.* ending with a quarter, ending with one-fourth अंशद्व्यर्धमध्यमादिकविधिर्व्यासाधितोऽङ्घ्र्यन्तिमश्चोत्सेधश्च (नपुंसकशिलायाः) TantrSa. 2.137.

अङ्घ्र्यब्ज (aṅghry-abja) *n.* lotus-like foot तावकाङ्घ्र्यब्जदिव्यप्रसादाद् भवानीपते निर्भयोऽहम् S'ivBhuSt. 30.

अङ्घ्र्यवनेजनत्व (aṅghryavanejana-tva) *n.* work of washing the feet यो मां स्वयंवर उपेत्य विजित्य भूपान्निन्ये श्वयूथगमिवात्मबलिं द्विपारिः। भ्रातॄंश्च मेऽपकुरुतः स्वपुरं श्रियौकस्तस्यास्तु मेऽनुभवमङ्घ्र्यवनेजनत्वम् BhāgP. x. 83.12.

अङ्घ्र्यवनेजनी (aṅghry-avanejanī) *adj.* (*f.*) serving for washing of the feet आपस्तेऽङ्घ्र्यवनेजन्यस्त्रीँल्लोँकान् शुचयोऽपुनन्। शिरसाधत्त याः शर्वः स्वर्याताः सगरात्मजाः BhāgP. x. 41.15.

अङ्घ्र्यवयव (aṅghry-avayava) *m.* member (toe) of the foot शाखा··· हस्तद्वाराङ्घ्र्यवयवे AnekāK. 98.

अङ्घ्र्युच्च (aṅghry-ucca) *n.* height of a pillar अष्टहस्तान्तमङ्घ्र्य(?यु)च्चं त्रयोविंशत्प्रमाणकम् ĪśānS'iPa. ii. 32.108.

अङ्घ्र्युच्छ्रय (aṅghry-ucchraya) *m* height of a pillar कुर्यात् सर्वसुरेषु शैलवसुनन्दांशांशितेऽङ्घ्र्युच्छ्रये द्वारोत्सेधमिहैकभागरहितम् TantrSa. 2.29.

अङ्घ्र्यून (aṅghry-ūna) *adj.* less by one-fourth (कुर्वीत) उदधिततां दण्डते(?तो)ऽङ्घ्र्यूनतीव्राम्। मण्डिम् TantrSa. 2.25; S'ilpaRa. i. 21.75; i. 37.63.

अङ्प्रत्यय (aṅ-pratyaya) *m.* the *kṛt* suffix *aṅ* (P. iii. 3.104) अङ्प्रत्ययगतमार्धधातुकसामान्यम् Pradī. iii. 94A. 32 (*on* iii. 1.43); तुलाशब्दस्याङ्प्रत्ययान्तत्वेऽपि मायाशब्दस्य तथात्वे मानाभावात् LaCandr. 571.27.

अङ्यन्त (a-ṅyanta) *adj.* not ending in *ṅī* (feminine suffix) लक्ष्मीः अङ्यन्तत्वान्न सुलोपः PrakriKau. i. 187.7; अङ्यन्तस्येको ह्रस्वो वा PrakriKau. i. 656.6; i. 928.2; अङ्यन्तनद्या ङ्यन्तस्यैकाचश्च घादिषु ह्रस्वो वा स्यात् SiddhāKau. 214A. 20; 72B. 10.

अङ्विधान (aṅ-vidhāna) *n.* **i** enjoining of the suffix *aṅ* (aorist) अङ्विधाने च क्षिपोऽनालिङ्गने Vār. 3 *on* P. iii. 1.46; **ii** enjoining of the *kṛt* suffix *aṅ* सिद्धं त्वङ्विधाने स्यादिप्रतिषेधात् Vār. 2 *on* P. iii. 3.95; DhātuPra. x. 2 (131.10)

अङ्विधि (aṅ-vidhi) *m.* (Gr.) rule enjoining the suffix *aṅ* (of the aorist formation, a substitute for *cli*) ऊष्मान्तान् परस्मैपदिनः परिसमाप्य अङ्विधौ संकलिता द्युतादयः आत्मनेपदिन उपदिश्यन्ते DhātuPra. i. 743 (52.9); अङ्विधौ दैवादिकस्य ग्रहणान्नाङ् SiddhāKau. 372B. 8; 457A. 15; पञ्चषष्टिरिमे ज्ञेयाः पुषाद्या अङ्विधौ बुधैः Prasā. ii. 122.11.

अच् (ac-) I. U. [DhātuPās do not set up such a root but others like अचि, अञ्च्; but know of it अचु इत्येके KṣīraTa. 1.915; DhātuPra. 1.865 (63.8); DhātuVṛ. 1.915 quoting Maitreya; 'यः पूर्णादुदचति', 'अवीरघ्नीमुदचन्त्वापः' इत्यादिदर्शनात् 'अच इत्येके' इत्याभरणोक्तं युक्तम् DhātuVṛ. 1.205; P. vi. 4.138; vii. 1.70 cite अच् (taken as अञ्च्) अयमञ्चतिर्लुप्तनकारो गृह्यते KāśiVṛ. *on* P. vi. 4.138; set up to include forms अचति, अचते, अचन्ति, अचथः, अच, अचस्व, अचेत्, अच्यते, अच्यसे, अच्यन्त, अचन्, अच्यमान, अचित, अक्त, अक्र, -अच्य others under अञ्च्; all Vedic, used with अप + आ, उद्, उप, नि, वि and सम्] **1** to bend, to curve तत्प्रजामुपैति सन्तरामङ्गुलीरचते S'atBr. III. iv. 3.5; पराञ्चैनरचितः Nir. 11.25 (Durga गतः); स्वाहा यज्ञम् इत्यङ्गुली अचते नाना हस्तयोः KātyS'S. vii. 3.7; **2** [with अप] to turn away अपामित्राँ अपाचितो अचेतः ṚV. ix. 97.54; **3** [with आ] to bend ततो देवा यज्ञोपवीतिनो भूत्वा दक्षिणं जान्वाच्योपासीदन् S'atBr. II. iv. 2.1; प्राङ् जान्वाक्र उपविशति S'atBr. III. ii. 1.5; दक्षिणं जान्वाच्य ĀśvaGS. i. 21.4; **4** [with उद्] to lift up, to draw up महान्तं कोशमुदचा नि षिञ्च ṚV. v. 83.8; AV. iv. 15.16; पूर्णात् पूर्णमुदचति पूर्णं पूर्णेन सिच्यते AV. x. 8.29; यो भद्रो रोचनस्तमुदचामि AV. xiv. 1.38; VS. 10.19; एकैकमेव पादमुदच्य तिष्ठति S'atBr. v. i. 4.5; पूर्णात् पूर्णमुदच्यते BṛĀraU. 5.1; उदक्तमुदकं कूपात् KāśiVṛ. *on* P. vii. 2.53; **5** [with उप] to draw towards अञ्जलिनाप उपाचति S'atBr. XIII. viii. 4.5; **6** [with नि] to bend down तस्मादमुत्रैवाङ्गुलीर्न्यचेदमुत्र वाचं यच्छेत् S'atBr. III. ii. 1.36; III. iii. 2.14; **7** [with वि] to draw up, to bend asunder, to extend, to widen मायाभिरश्विना युवं वृक्षं सं च वि चाचथः ṚV. v. 78.6; अग्ने व्यचस्व रोदसी उरूची AV. iii. 3.1; उत्समक्षितं व्यचन्ति ये सदा AV. iv. 27.2; मेष इव वै सं च वि चोर्वच्यसे AV. vi. 49.2; उत्समक्षितं व्यच्यमानं सलिलस्य पृष्ठे AV. xviii. 4.36; **8** [with सम्] to bend together, to press together समच्यन्त वृजनातित्विषन्त यत् ṚV. v. 54.12; युवं वृक्षं सं च वि चाचथः ṚV. v. 78.6.

अच् (a-c) (Gr.) except *c* प्रथमोत्तमाः पादान्तीया अच्ञौ VājaPrāti. i. 85 (Anantabhaṭṭa वर्गप्रथमोत्तमाः पादान्तीयसंज्ञा स्युः चकारञकारौ वर्जयित्वा)

अच् (ac) (Gr.) an accented *á* as a *kṛt* suffix expressing agent with roots ending in consonants and action with roots ending in -*i* (Pāṇini) and also in-*u* (Jainendra, S'ākaṭāyana) नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः P. iii. 1.134; कर्तरि ण्वुल् तृजचः CāndraVyā. i. 1.139; नन्दिग्रहिपचिभ्यो ल्युणिन्यचः JaineVyā. ii. 1.107; ण्वुतृज् लिहादिभ्यश्च S'ākaṭāVyā. iv. 3.85; अच् SiddhaHe. v. 1.49; कर्तरि ण्वुलतृजचश्च SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 3.187; ह्रतेरनुद्यमनेऽच् P. iii. 2.9 (upto 15); एरच् P. iii. 3.56; ग्रहवृदृनिश्चिगमोऽच् JaineVyā. ii. 3.52; S'ākaṭāVyā. iv. 4.14; SaraKaṇṭhā.(Gr.) ii. 4.75; (feminine) P. iv. 1.4; (accent) P. vi. 2.144; vi. 2.157; JaineVyā. i. 4.128; S'ākaṭāVyā. iv. 2.130; JaineVyā. i. 4.111; S'ākaṭāVyā. iv. 4.7; SiddhaHe. iv. 4.17; S'ākaṭāVyā. iv. 1.83.

अच् (ac) (Gr.) *taddhita* suffix *á* meaning 'possessing' [set up to explain the adjectival meaning of a word, originally an *á* suffix after words ending in -*as*. cf. DEBRU. p. 136; यत्राभिन्नरूपेण शब्देन तद्वतोऽभिधानं तत्सर्वमिह द्रष्टव्यम् CāndraVṛ. iv. 2.147 = KāśiVṛ. *on* P. v. 2.127] अर्शआदिभ्योऽच् P. v. 2.127 = CāndraVyā. iv. 2.147; अ JaineVyā. iv. 1.50; S'ākaṭāVyā. iii. 3.142; SiddhaHe. vii. 2.46; मत्वर्थीयोऽच् ManvaMu. 297.4 (*on* 8.45); SetuBa. 17.20; BālamBha. 56.7 (*on* 1.14)

अच् (ac) (Gr.) [IE. *ó* AltGr. II. 1.108–121] *samāsānta á* suffix mostly after nouns ending in -*i*, -*an*, -*as* etc. in Bahuvrīhi, Tatpuruṣa and Dvandva अच् प्रत्यन्ववपूर्वात्सामलोम्नः P. v. 4.75 (upto 87); अज्नासिकायाः संज्ञायां नसं चास्थूलात् P. v. 4.118–121; समासान्तेऽचि कृते चित्त्वादेवान्तोदात्तत्वं सिद्धम् PariVṛ.(Sī.) 118.2.

अच् (ac) (Gr.) [a technical term (Pratyāhāra) standing for the vowels of Sanskrit, collectively or individually, based on the first four S'ivasūtras formed according to P. i. 1.71] *m.* vowel ऊकालोऽज्झ्रस्वदीर्घप्लुतः P. i. 2.27; उपदेशेऽजनुनासिक इत् P. i. 3.2; प्लुतप्रगृह्या अचि नित्यम् P. vi. 1.125; सोऽचिलोपे चेत्पादपूरणम् P. vi. 1.134; तद्धितेष्वचामादेः P. vii. 2.117; अचो रहाभ्यां द्वे P. viii. 4.46; दीर्घास्तु संहिताकाले अचो व्यञ्जनपूर्वकाः। पदकाले

प्रपद्यन्ते ह्रस्वताम् LaRkTanSaṁ. 1; 78; स्वराद्धित्वमवाप्नोति व्यञ्जनं व्यञ्जने परे। हरौ न यद्यचः पूर्वौ निमित्तं व्यञ्जनस्य च MādhyaS'i. 1. 2; प्लुतस्याङ्गविवृद्धिं च समाहारमचोस्तथा VākyaPa. 2. 104; हृत्यचामादेः JaineVyā. v. 2. 5; अचो रहाद् द्वे JaineVyā. v. 4. 126; आद्यादचः CāndraVyā. v. 1. 3; किति चापत्यादावचामादेः CāndraVyā. vi. 1. 11; मिदचोऽन्त्यात् S'ākaṭāVyā. i. 1. 45; एचोऽच्ययवायाव् S'ākaṭāVyā. i. 1. 71; iii. 4. 94; अक्ष्वप्येवं परोपाधिर्द्वितादिप्रत्ययो यथा S'lokaVār. 15. 31 (517. 5); 22. 206 (782. 8); अनञ्झलिव सोञ्हल्भ्यां धर्मार्थाभ्यां युतो जनः। निरीक्ष्यतेऽत्र निष्पापं चेष्टयन् DvyāśraKā. 1. 42; अज्मात्रिको ह्रस्वः SaraKaṇṭhā. (Gr.) i. 1. 90; i. 1. 83; अच आर् आल् ऐज् त्रिः MugdhaBo. 1. 7 (2. 9); अत एव च अचां हलां च मध्ये द्व्यात्मकस्य तस्य पाठः NyāySiA. 250. 21; अच् पूर्वापरषट्कयुग्लयवरान् व्योमासनानर्गलेष्वालिख्येत् S'āraTi. 9. 91; अचां द्वन्द्वैः स्फुरत्केशरम्…पद्मं कल्पितमत्र S'āraTi. 6. 10; स्पर्शतृतीयं गणपे प्रथमेन चतुर्दशेन वाचाढ्यम् Tantr-Sa. 12. 66; अक्षरमित्यचोऽभिधानम् ViraMi.(Saṁskāra.) 452. 21; अथ मुवि विलिखन्त्यचं तुरीयम् … मुनेः पुरः कुमारी सदयमुपदिदेश S'ivLī. 7. 24; कहयोर्लसयोरर्थौ शिवशक्ती शुद्धयोरचोः शक्तिः VarivaRaha. 119; AnekāSaṁ. 2. 454; KośaKaTa. 1. 1317; 2. 7586; *adj.* **i** [Loc.] (grammatical element) beginning with a vowel गोत्रेऽलुगचि P. iv. 1. 89; स्वपादिर्हिंसामच्यनिटि P. vi. 1. 188; दीङो युडचि क्ङिति P. vi. 4. 63; अचि विभाषा P. viii. 2. 21; यण् स्यादचि सुपि PrakriKau. i. 172. 2; दीङोऽचि क्ङिति युट् JaineVyā. iv. 4. 62; गोरचि यत् CāndraVyā. ii. 4. 15; कोः कद्च्युत्तरार्थे CāndraVyā. v. 2. 119; अशोऽचि सुपि CāndraVyā. v. 4. 29; अशोऽचि नट् S'ākaṭāVyā. ii. 2. 64; गोहोऽचि S'ākaṭāVyā. iv. 1. 219; **ii** [Abl.] (grammatical element) ending in a vowel अचः कर्मकर्तरि P. iii. 1. 62; अचः कर्तृयकि P. vi. 1. 195; अज्झनगमां सनि P. vi. 4. 16; अच उपसर्गात्तः P. vii. 4. 47; हनिङ्म्यचां सनि JaineVyā. iv. 4. 14; अज्झनोः सनि झलि CāndraVyā. v. 3. 13; नपोऽचो ह्रस्वः S'ākaṭāVyā. i. 2. 1; इतोऽच उपसर्गात् S'ākaṭāVyā. iv. 2. 113.

अचक् (acak) (Gr.) [DEBRU. p. 151] suffix set up to derive the word *kavaca* from the root *kav*- कवेरचच्(? क्) SaraKaṇṭhā.(Gr.) ii. 2. 75 (कवेरचक् प्रत्ययो भवति।कवचः सन्नाहः)

अचकासत् (a-cakāsat) *adj.* not appearing, not manifesting itself तत्…निर्विकल्पकेऽचकासदपि सविकल्पके भाति NyāySu.(Ja.) 51A. 8 (*on* i. 1. 1)

अचकित (a-cakita) *adj.* [*f.* -ā] not startled, fearless विस्रब्धं हरिणाश्चरन्त्यचकिताः SvapnVā. 1. 12; °अचकितचकोरचुम्बितमरिचाङ्कुरैः … पादपैः परिवृतम् … सिद्धायतनमपश्यत् Kād. 126. 21; बध्नीत त्रपमिश्राः कवचमचकिताः CaṇḍiS'. 38; तस्य च शिखरिणः … अचकितैः … तापसकुमारकैः प्रकटितातिभीषणसौराज्येषु … तटवनेषु … विचरन् TilaMañ. 135. 9; पिशाचेभ्योऽप्यचकितमार्यपुत्रं तरस्विनम्। … नागपाशैर्बबन्ध सः TriṣaS'aPuC. iv. 7. 203; अक्षुब्धा स्यादचकिता वीरा युद्धप्रहर्षणी BhāvPra.(S'ā.) 125. 17 (5)

अचकितम् (a-cakitam) *adv.* fearlessly कोऽयं दर्पो यदन्यावासमध्येनाचकितं गम्यते AvantiKa. 70. 9; अचकितमवसुप्तं पाण्डवानामनीकम्…द्रोणसूनुर्जघान NitiSā. 19. 71 (comm. विस्रब्धं सुप्तम्); भानोर्वाहा भजेरन्नचकितमृजुना वर्त्मना मन्दराद्रिम् ĀścaCū. 7. 4; भवद्भिरप्यचकितमद्य लङ्घ्यतामयं पुरः प्रधिरिव राशिरम्भसाम् RāmC. 15. 31.

अचकितमनस् (acakita-manas) *adj.* with fearless mind किमेषः … शुकशकुन्तिर्येन ते वचनमुच्चरितमात्रमेवावधार्य बुद्धिमानिव पुमानचकितमनाः समागत्य निकटोद्देशमादेशमुपयाचितवान् TilaMañ. 349. 21.

अचकितमुक्त (acakita-mukta) *adj.* released without fear, freely released स्वमुखानेकवारोदीरितमधुरशात्कृतिग्राहिणीनां शुकश्रेणीनामचकितमुक्तमङ्गलप्रतिशात्कारशासितास्वनुमन्यमानकलमकणिशभङ्गासु कलमगोपिकासु AvantiKa. 32. 10.

अचकिताकारम् (a-cakitākāram) *adv.* without being frightened, in a state of fearlessness, with a form without fear पुरोऽप्यचकिताकारं स्थिते विस्मितम् … त्वयि PārthPa. 59.

अचकृवस् (á-cakṛvas) *adj.* [DEBRU. p. 479] who has not made or performed, not guilty of a kṛtyā [PW] न त्वामचकृवे वयं वधाय सं शिशीमहि AV. v. 14. 9; य एवं विद्वाननुस्तरणीं करोति तस्मा एवं विदुषेऽनुस्तरणीं कुर्वन्ति नाचकृवान् मन्यते PañcBr. xxi. 1. 8.

अचकोरता (acakora-tā) *f.* the nature of not being a *cakora* bird तुल्यजातावदृष्टत्वात्साधयत्यचकोरताम् Kāvyālaṅ.(Bh.) 5. 55.

अचक्र (a-cakrá) *adj.* [*f.* -ā] **i** not having wheels, wheelless (i. e. moving by itself) अनु त्वा मही पाजसी अचक्रे द्यावाक्षामा मदतामिन्द्र कर्मन् ṚV. i. 121. 11 (Sāy. अचक्रे अचङ्क्रमणे सर्वत्र व्याप्य वर्तमाने); अचक्रया यत्स्वधया सुपर्णो हव्यं भरन्मनवे देवजुष्टम् ṚV. iv. 26. 4; अचक्रेभिस्तं मरुतो नि यात ṚV. v. 42. 10; x. 27. 19; x. 135. 3; नाचक्रो वर्तते रथः Rāmā. ii. 34. 35 = Siṁhā-Dvā. 211. 12; **ii** not deceitful, without gile सुदर्शनेनाप्यचक्रेण…पौरजनेनानुगतम् … कुसुमपुरं नाम नगरम् VāsaDa. 112. 2 (comm. अदम्भेन); **iii** not wavering, immovable [APTE]

अचक्र (a-cakra) *n.* **i** not a circular weapon (the discus of Viṣṇu) सुदर्शनेनाप्यचक्रेण … पौरजनेनानुगतम् … कुसुमपुरं नाम नगरम् VāsaDa. 112. 2; **ii** not a circle अलातादावचक्रेऽपि चक्रप्रत्ययः PramāMī. 5. 21 (*on* i. 1. 7); **iii** the word other than *cakra* वर्मणोऽचक्रात् S'ākaṭāVyā. ii. 4. 23 = Siddha-He. vi. 1. 33; अङ्गन्यासकरन्यासावचक्राद्यैः प्रकल्पयेत् BṛBrahmS. ii. 5. 20.

अचक्रखुरा (a-cakrakhurā) *adj.* (*f.*) free from imprint made by wheels and hoofs of beasts निरुत्खातिन्यचक्रखुरानक्षग्राहिणी … रथभूमिः Arth-S'ā. iii. 121. 6 (10. 4)

अचक्रधारिन् (a-cakradhārin) *adj.* who does not have the mark of the discus of Viṣṇu (branded on his body) अचक्रधारी नैवार्हो भगवत्पात्रशोधने BṛBrahmaS. iii. 10. 157; अचक्रधारी यो विप्रः … । स जीवन्नेव चाण्डालः VṛHāriSm. 1. 27; 2. 29; 4. 28.

अचक्रवर्ता (a-cakravartā) *adj.* (*f.*) not requiring the revolving of a (potter's) wheel (i. e. not prepared by using a potter's wheel) प्रसूताकृतिरार्यकृताग्निहोत्रस्थाल्यूर्ध्वकपालाचक्रवर्ता भवति ĀpaS'S. vi. 3. 7.

अचक्रवर्तिचिह्न (a-cakravarticihna) *adj.* without the marks distinctive of an emperor अचक्रवर्तिचिह्नांस्तान्हित्वा तल्लक्षणान्वितम्। दृष्ट्वा सूर्यप्रभं सा तमुपागान्मध्यशायिनम् KathāSaSāg. viii. 2. 188.

अचक्रवर्तिन् (a-cakravartin) *m.* not an emperor नाचक्रवर्तिनः स्नानं सिध्यत्यत्र KathāSaSāg. xiv. 4. 145.

अचक्रवाक (a-cakravāka) *adj.* not having *cakravāka* birds अचक्रवाकम्…कालेन जातं सरः SubhāRaK. 9. 18.

अचक्रवृत्त (a-cakravṛtta) *adj.* [*f.* -ā] which is not prepared with the revolving of a (potter's) wheel यचक्रवृत्तं तदसुर्यं यदचक्रवृत्तं तद्देवमात्रं तस्मादचक्रवृत्तामग्निहोत्रतपनीं कुर्वीत KāṭhS. 6. 3; यदचक्रवृत्तं तद्देवपात्रम् KapiKaS. 4. 2.

अचक्राकार (a-cakrākāra) *adj.* not having the form of a wheel, not circular पूर्वप्रवृत्तमचक्राकारतदलातपरिच्छेदि प्रत्यक्षं बाधकम् NyāyMañ. ii. 165. 22.

अचक्राङ्क (a-cakrāṅka) *adj.* who does not have the brand of the discus of Viṣṇu (on the body) हविः … अचक्राङ्कैः … वैष्णवैरपि नेक्षितम् BṛBrahmaS. iv. 2. 149.

अचक्रु (a-cakru) *adj.* [DEBRU. p. 473] who has not performed (the worship) तृतीयेन च ह वै तस्यै तृतीयेन च सहस्रस्य सह सानुस्तरणी कृता भवति नो हाचक्रुरिव मन्येत JaimiBr. 2. 250.

अचक्षाण (a-cakṣāṇa) *adj.* **A** not seeing, not perceiving आत्मेश्वरमचक्षाणो न प्रत्याहातिपीडितः BhāgP. i. 13. 33; i. 18. 25; x. 43. 7; गौतमस्तमचक्षाणो गृहे (ध्यानेन बुबुधे तम्) GaṇeP. i. 31. 19; ii. 55. 2; **B** not speaking संविग्नात्मा कुमारस्तूपायं तद्बोधहेतवे। ध्यायन्नस्थादचक्षाणो वचनं तद्विरोधकृत् SamarāSaṁ. 9. 36.

अचक्षुःपर्याय (a-cakṣuḥparyāya) *adj.* not a synonym of the word *cakṣus* (eye) i. e. not having the sense of *cakṣus* (i. e. eye) अचक्षुःपर्यायादक्ष्णोऽच् स्यात् समासे PrakriKau. i. 648. 3; SiddhāKau. 210A. 17.

अचक्षुरादिवेद्य (a-cakṣurādivedya) *adj.* not knowable by the visual organ etc. (i. e. by perception) स्वप्नार्थजातमपि प्रातिभासिकमबाह्यमचक्षुरादिवेद्यं च S'ivārkaMaDī. ii. 231. 14 (*on* iii. 2. 6)

अचक्षुर्गोचर (a-cakṣurgocara) *adj.* which is beyond the range of the eyes अन्यद्विश्वमयं रूपम्…अचक्षुर्गोचरं स्वतः AhirbuS. 44. 31; अचक्षुर्गोचरमरण्यादिदेशं दुर्गं नाक्रामेत् ManvaMu. 158. 24 (*on* 4. 77)

अचक्षुर्गोचरीभूत (a-cakṣurgocarībhūta) *adj.* which is beyond the range of visual perception अचक्षुर्गोचरीभूतं न प्रतीयन्ति पण्डिताः BṛDharmaP. i. 5. 32.

अचक्षुर्ग्राह्य (a-cakṣurgrāhya) *adj.* which is not discernible to the eye or visual sense व्याधिं चैकम् … अचक्षुर्ग्राह्यम् … ख्यापयेत् KāmSū. 315. 8 (6. 2); को नामायमचक्षुर्ग्राह्यो गूढवेदनः …व्याधिः PadmPrā. 24. 20; शब्दस्पर्शरसो गन्धः शीतोष्णे वायुरेव च। अचक्षुर्ग्राह्यभावेन सूक्ष्मस्थूलं तु तादृशम् VarāṅgaC. 26. 19; इति प्रबोधितो विधिः … अचक्षुर्ग्राह्यम् … अधिगन्तुमिव भगवतो रूपम् … इत्थमस्तावीत् NīlaVi. 52. 14.

अचक्षुर्दर्शन (acakṣur-darśana) *n.* awareness due to the senses other than the sense of sight and due to mind दर्शनं त्रिभेदं चक्षुर्दर्शनमचक्षुर्दर्शनमवधिदर्शनमिति TattvāBh. (*on* 2. 5); दर्शनोपयोगश्चतुर्भेदः । तद्यथा चक्षुर्दर्शनोपयोगोऽचक्षुर्दर्शनोपयोगोऽवधिदर्शनोपयोगः केवलदर्शनोपयोग इति Tattvā-

Bh. (*on* 2.9) (Siddhasena चक्षुर्दर्शनवदचक्षुर्दर्शनं वाच्यं शेषेन्द्रियविषयम् । अथवेन्द्रियनिरपेक्षमेव तत् कस्यचिद् भवेत्); चक्षुर्दर्शनावरणं, अचक्षुर्दर्शनावरणं, अवधिदर्शनावरणं, केवलदर्शनावरणम्…इति दर्शनावरणं नवभेदं भवति TattvāBh. *on* 8.8; दर्शनं त्रिविधं क्षायोपशमिकं चक्षुर्दर्शनमचक्षुर्दर्शनमवधिदर्शनं चेति TattvāRāVār. ii. 5.7; बाह्यार्थानुमाननिमित्तकमेव हि तत्र मानसमचक्षुर्दर्शनमङ्गीक्रियते JñānBiPra. 18.10; 46.3.

अचक्षुर्विषय (a–cakṣurviṣaya) *m.* not an object of sight, object outside the range of vision अथान्धकारे त्वश्रौषं जले कुम्भस्य पूर्यतः । अचक्षुर्विषये घोषम् Rāmā. ii. 57.16; vi. 67.21; विभक्तमुख्यामचक्षुर्विषये मोक्षयित्वा सेनां सेनापतिनायकौ व्यूहेयाताम् ArthS'ā. iii. 127.4 (10.5); अचक्षुर्विषयं दुर्गं न प्रपद्येत कर्हिचित् ManuSm. 4.77; अचक्षुर्विषये वर्तमानमक्षि राजादि भवति … गवाक्षः KātanVṛ. ii. 6.41; मृतं शरीरं हि नृणां सूक्ष्ममव्यक्ततां गतम् । अचक्षुर्विषयं प्राप्तं कथं धर्मोऽनुगच्छति BrahmP. 217.13; दुर्गं दुर्गत्वेन श्रुतमचक्षुर्विषयम् … न गच्छेत् ManvaVi. 493.1 (*on* 4.77); अप्रत्यक्षमचक्षुर्विषयम् (यो भाषते … अप्रत्यक्षं सभां गतः) ManvaVi. 930.8 (*on* 8.95); *adj.* अचक्षुर्विषयश्चन्द्रः कां प्रीतिं जनयिष्यति Rāmā. vi. 2028*.

अचक्षुःश्रोत्र (a–cakṣuśśrotra) *adj.* without the visual and auditory senses, devoid of sense of sight and hearing अचक्षुःश्रोत्रं तदपाणिपादम् । … तदव्ययं यद्भूतयोनिं परिपश्यन्ति धीराः MuṇḍaU. i. 1.6; अचक्षुःश्रोत्रं चक्षुश्च श्रोत्रं च नामरूपविषये करणे सर्वजन्तूनां ते अविद्यमाने यस्य तत् MuṇḍUBh. 309.14 (*on* i. 1.6); अचक्षुःश्रोत्रमचलम् … तद्विष्णोः परमं पदम् ViṣṇuP. i. 14.40; अचक्षुःश्रोत्रम् … अक्षरं सर्वभूतस्थम् AhirbuS. 31.8; अचक्षुःश्रोत्रं न विद्येते चक्षुःश्रोत्रे अस्येति PrakaVi. 197.19; अचक्षुःश्रोत्रं इन्द्रियाधीनज्ञानं न भवति S'rutaPra. iA. 188.5 (*on* i. 1.1)

अचक्षुष्क (acakṣuṣ–ka) *adj.* [AltGr. II. 1.103 *N.* 33] not having the visual sense, blind एतद्वै तदक्षरं गार्गि ब्राह्मणा अभिवदन्ति … अचक्षुष्कम् S'atBr. XIV. vi. 8.8; BṛĀraU. iii. 8.8; न हि चक्षुरस्य करणं विद्यते अतोऽचक्षुष्कम् BṛĀraUBh. 445.5 (*on* iii. 8.8); अन्धेनैव अचक्षुष्केणैव नीयमानाः प्रदर्श्यमानमार्गाः MuṇḍUBh. 319.1 (*on* i. 2.8); यतोऽचक्षुष्कमक्षरम् BṛĀraUBhVā. iii. 8.98.

अचक्षुष्ट्व (acakṣuṣ–tva) *n.* the state of not possessing the sense of sight धृतराष्ट्रस्त्वचक्षुष्ट्वाद्राज्यं न प्रत्यपद्यत MahāBhā. i. 102.23; अचक्षुष्ट्वान्न दृष्टिर्मे UpadeSā. 201.1; अचक्षुष्ट्वाप्राणत्वादिभिरिन्द्रियाधीनज्ञानप्राणायत्तचेष्टितजीवव्यावृत्तिः S'rutaPra. ii. 499.28 (*on* iii. 3.33)

अचक्षुष्मत् (a–cakṣuṣma(n)t) *adj.* having no eye-sight, blind प्रज्ञाचक्षुरचक्षुष्ट्वात् (v. l. °ष्मान्) … स कथं नृपतिर्भवेत् MahāBhā. i. 129.5; i. 1106*(7); कललाद्यवस्थायां तथा क्रमेण मरणस्याचक्षुष्मन्मरणस्य च काले चक्षुर्धातुनासमन्वागतः Sphuṭā. 84.9 (*on* 1.38); अचक्षुष्मतस्तु तद्विध्यभावात्तद्रहितमेव फलसाधनम् S'āstrDī. 448.11 (*on* vi. 1.2)

अचक्षुष्य (a–cakṣuṣya) *adj.* **A** not pleasing to the eyes, ugly-looking, repulsive in appearance उग्रगन्धमचक्षुष्यं श्मशानमिव दारुणम् । तं प्रविश्य महावृक्षम् MahāBhā. i. App. I. 92.34; अचक्षुष्यौ जनात्स्निग्धौ गिरमप्यापतुर्न यौ RājTa.(Ka.) 8.2595; चलन्तस्ते हि चक्षुष्या अचक्षुष्याः स्थिताः पुनः PrabhāC. 140.24; शहमेरः … । अचक्षुष्यः क्षमाभर्तुः पुत्रप्रेमभरादभूत् RājTa.(Jo.) 277; **B** not wholesome or beneficial to eyes or eyesight दीपनीयमचक्षुष्यं वाडवं दधि वातलम् SuśruS. i. 45.72; i. 45.119; सर्वं मद्यमचक्षुष्यम् BhelaS. 32.11 (1.19); प्रायो लवणमचक्षुष्यम् AṣṭāSaṁ. i. 99.16 (1.18); ii. 220.13 (6.11); तैलं स्वयोनिवत्तत्र … । त्वग्दोषकृदचक्षुष्यम् AṣṭāHṛ. i. 5.55 (comm. चक्षुषे हितं न भवति); BhojanKu. 151.20; शिरःस्नानमचक्षुष्यमत्युष्णेनाम्बुना सदा BhāvPra.(Bhā.) 5.84; स सौवीरमचक्षुष्यं गजस्थः कर्परोद्धृतम् । पीत्वा…चक्रे प्राक्पाटवार्जनम् Kapphiṇā. 18.43.

अचक्षुस् (a–cakṣus) *adj.* **A** not possessing the physical organ of vision, eyeless पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः S'vetāU. 3.19; परिपश्यसि त्वमचक्षुरेको बहुरूपरूपः ViṣṇuP. v. 1.41; BrahmVaiP. iv. 5.102; SkandP. v(1). 4.41; Liṅga. P. i. 86.54; सः … अचक्षुः पश्यति स्वयम् BhaviP. 578A.17 (iii(4).16.62); परमार्थविवेकतोऽचक्षुरपि बाधितानुवृत्त्या सचक्षुरिव VedāntKa. 100.18 (*on* i. 1.4); पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः । सः … जिनः PrabhāC. 162.29; पश्यत्यचक्षुरिति विरोध इत्याशङ्क्य परिहरति AṇuBh. 192.12 (*on* iii. 2.16); S'ivārkaMaDī. i. 370.17 (*on* i 2.19); **B** blind, bereft of eyesight पन्था देयो ब्राह्मणाय गवे राज्ञे ह्यचक्षुषे BaudhDS. ii. 3.50; KūrmaP. 525.10 (2.12); (धृतराष्ट्रः) अहं त्वचक्षुः कार्पण्यात् पुत्रप्रीत्या सहामि तत् MahāBhā. i. 1.98; iii. 119.11; सचक्षुर्वाप्यचक्षुर्वा स नो राजा भवत्विति MahāBhā. iii. 283.5; v. 62.25; पाणिचाराद्यथाचक्षुः … अज्ञो भिषक्चरति कर्मसु CaraS. i. 9.14 (1922 Ed.); दवाग्नेरपसर्तुकामो धावंस्तु तत्रैव पतत्यचक्षुः VarāṅgaC. 3.59; BṛKathāS'loSaṁ. 18.472; BhāgP. viii. 24.50; धृतराष्ट्रेण…ह्यचक्षुषा । धर्मस्त्यक्तः S'ivaP. iii. 37.40 (341B.5); KathāSa. Sāg. xii. 7.5; केवलं कर्म यो वेत्ति शास्त्रार्थं नाधिगच्छति । सोऽचक्षुरिव नीयेत विवशोऽन्येन वर्त्मसु SamarāSū. 44.10; ManvaMu. 119.20 (*on* 3.161); **C** (fig.) blind, lacking insight, ignorant, having no understanding, helpless नाचक्षुर्वेत्ति पन्थानं नाचक्षुर्विन्दते दिशः MahāBhā. i. 133.21 (JñānDī. अप्रज्ञावान्); चक्षुरासीदचक्षुषाम् MahāBhā. vii. 58*(1); लोकस्य मिथ्याभिमतेरचक्षुषः…त्वमाविरासीः किल योगभास्करः BhāgP. iii. 29.5; SiṁhāDvā. 96.4; पश्यन्तोऽप्यचक्षुषः NīlaVi. 25.6; *n.* **A** other than the eye (i.e. not used in the sense of eye) अक्ष्णोऽचक्षुषः CāndraVyā. iv. 4.61 (comm. लवणाक्षः गवाक्षः । अचक्षुष इति किम् ब्राह्मणाक्षि) = SaraKaṇṭhā.(Gr.) v. 4.91; MugdhaBo. 6.77 (63.11); **B** unpleasant or harsh eye असौम्यं यद् भवेच्चक्षुरचक्षुस्तत्प्रचक्षते AbhidhāRaMā. 4.87.

अचक्षुःस्पर्श (a–cakṣusparśa) *adj.* not touching or reaching the eye or eyesight (i.e. darkness) पुरतः अग्रतः प्रपातो गर्तः पृष्ठतो हस्तिभयं 'दुहओ'त्ति उभयतः अचक्षुःस्पर्शः अन्धकारं मध्ये मध्यभागे यत्र वयमास्महे तत्र शरा बाणा निपतन्ति JñātāDhaṬ. 192A.12.

अचङ् (a–caṅ) (Gr.) other than *caṅ* हेरचङि P. vii. 3.56 = CāndraVyā. vi. 1.87; द्वित्वहेतावचङि परतो हिनोतेः कुत्वं भवति । … अचङीति किम् । प्राजीहयत् CāndraVṛ. *on* vi. 1.87; PariVṛ.(Sī.) 151.20; PrakriKau. ii. 255.7.

अचङ्क्रमण (a–caṅkramaṇa) *n.* [Inst.] without walking तव प्रभावेनैव निर्वाहितवर्त्मसौकर्या अचङ्क्रमणेनैव सर्वे गतवन्तः CaitaCa. 215.13(9)

अचङ्क्रमणता (acaṅkramaṇa–tā) *f.* inability or incapacity to walk अचङ्क्रमणतां प्राप्तो लुम्पाधीशो वराननेे SkandP. v(2). 41.18.

अचङ्क्रमणशील (a–caṅkramaṇaśīla) *adj.* not having the habit of walking अचङ्क्रमणशीलानां कुप्यते वातशोणितम् CaraS. vi. 29.8 (1941 Ed.); (कुष्ठरोगातुरः) अचङ्क्रमणशीलोऽपि स कदाचिद्द्विजोत्तमः । प्राह भार्यां नयस्वेति MārkP. 16.19.

अचङ्क्रमणशीलिन् (a–caṅkramaṇaśilin) *adj.* not having the habit of walking प्रायेण सुकुमाराणामचंक्रमणशीलिनाम् । … वायुर्वृद्धः क्रुद्धो विमार्गगः AṣṭāSaṁ. i. 303.3 (3.16) = AṣṭāHṛ. iii. 16.2.

अचञ्चत् (a–cañcat) *adj.* not moving अचञ्चन्नपि यश्चञ्चन्निव लक्ष्यते स चञ्चलः । यथा मणिः स्यन्दमानप्रभत्वात् Pradī. iv. 406A.29 (*on* v. 4.3); AlaṅkāKau.(Vi.) 116.6.

अचञ्चल (a–cañcala) *adj.* [*f.* –ā] **i** not shaking, not fickle, steady, firm, stationary (physical) अचञ्चलमकुब्जं च … सौष्ठवाङ्गं प्रयोजयेत् NāṭyaS'ā. 10.91; मौनिन्यधोमुखी चक्षुष्पाणिपद्भिरचञ्चला । अश्नीयात् केवलं भक्तं नक्तं मृन्मयभाजने VedaVyāSm. 2.39; भज निजासनमेतदचञ्चलम् RāmC. App. 1.37.8; SkandP. i(3). 1.63; YogVā. ii. 18.22; SaṁgīRa. iv. 137.7 (7.388); SaduktiKa. 68.2; अचञ्चलाङ्गसत्ताकश्चलाचलघनाततः । अचलः Yādavā. 6.66; BṛBrahmaS. ii. 2.11; Gaṅgāva. 3.12; **ii** not fickle, constant, steadfast, tranquil, firm (mental) स्वधीवृत्तिरचञ्चला । … स्वप्नसुप्तिरितीर्यते SarvaVeSāSaṁ. 954; BhāgP. iii. 28.9; हरिभक्तिरचञ्चला । अत्यन्तदुर्लभा नृणाम् BṛNāraP. 6.23; BrahmVaiP. i. 17.8; PadmP. iv. 32.2; अचञ्चलम् … मोक्षमुदाहरन्ति VarāṅgaC. 10.7; AdhyāRā. iv. 1.82; LakṣmīT. 15.31; MālinīT. 16.50; Aparā. 577.19 (*on* 1.310); S'ārṅgaPa. 4498; इत्यचञ्चलनिर्णीते कुतो मनसि वासना PañcDa. 9.104; Subodhi. 2.10 (*on* 2.2); SāhiDa. 131.4; Subhāṣi. 3513; StavMā. 30.7; S'ivLī. 19.22; *m.* one of the thousand names of S'iva आत्मज्योतिरचञ्चलः । एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव LiṅgaP. i. 98.93; S'ivaP. iv. 36.66 (392A.1)

अचञ्चलत्व (acañcala–tva) *n.* steadiness उत्तानत्र्यश्रचञ्चलाचञ्चलत्वादिविभाग उत्प्रेक्षणीयः AbhinBhā. ii. 29.16 (*on* 9.19)

अचञ्चलमनस् (acañcala–manas) *adj.* having a firm mind अचञ्चलमनाश्चैव यथावल्लिङ्गमाश्रितः NāṭyaS'ā. 12.81.

अचञ्चलश्री (acañcala–śrī) *f.* **A** constant lustre (कुमारम्) अचञ्चलश्रीतटिदभ्रलेखां श्रीवत्समुद्रामुरसा दधानम् MadhuVi. 2.29; (comm. स्थिरा न तु क्षणिका अङ्गलक्ष्मगता शोभा); **B** unshakable (i.e. inseparable) goddess of wealth (Lakṣmī), MadhuVi. 2.29 (comm. नित्यानपायिनी श्रीः लक्ष्मीः विष्णुप्रिया)

अचञ्चलस्थिति (acañcala–sthiti) *f.* steady position अचञ्चलस्थितिकृते तेषां किमम्भोजभूः । क्षोणीमण्डलभारमेव सततं कुम्भस्थलीषु न्यधात् YātrāPra. 6.67.

अचञ्चलावस्थान (acañcalāvasthāna) *adj.* having a stable position अवनीश्वरः … अचञ्चलावस्थानैः … मङ्गलप्रदीपैः प्रकाशिताभ्यन्तरम् … प्रसूतिगृहमविशत् TilaMañ. 77.14.

अचटन (a-caṭana) *adj.* causing no splitting (of hair) ततोऽप्यचटनं हैमं राजतं दारुजं तु वा। केशप्रसादकृत्कूर्चम् PāraS. 6. 345.

अचटुल (a-caṭula) *adj.* not moving, firm, steady अचटुलपटीराचलमरुत्रिपीतस्वेदाम्बुः ... तेने हरिमनसि राधा मनसिजम् UjjvaNīMa. 304. 17; अचटुलगोकुलकुलजाधैर्याम्बुधिपानकुम्भजो जयति StavMā. 118. 8; 299. 13.

अचण्ड (a-caṇḍa) *adj.* not fierce, mild, moderate स एष रामः सौम्यत्वादचण्डश्चण्डविक्रमः MahāViC. 4. 24; स्वामिधैः ... अचण्डः JinaS'. 3. 15; SkandP. ii(8). 7. 9; Kauntey. 1. 45; रागाधिक्ये विलेखनं नखतः ... नित्यमचण्डे वेगे यूनोरेतन्न संभवति KandaCū. ii. 4. 4.

अचण्डकर (acaṇḍa-kara) *adj.* A whose rays are not hot सः ... । शूरोऽपि चाचण्डकरः कुभर्ताप्यङ्गनाप्रियः KathāSaSāg. xviii. 1. 65; B whose taxes are not severe, KathāSaSāg. xviii. 1. 65; *m* who is not the sun बालकमवलोक्य ... अचण्डकरमप्युग्रविषम् YaśasCam. ii. 310. 27.

अचण्डकर (acaṇḍa-kara) *m.* moon (*lit.* whose rays are not hot i. e. cool) अचण्डकरमाधुरीपटलदण्डितुण्डश्रियम् ... त्वां भजे StavMā. 203. 28.

अचण्डकरता (acaṇḍakara-tā) *f.* A the state of not levying severe taxes प्रतापविसरैराक्रान्तदिङ्मण्डलश्चण्डांशोः सद्वंशोऽप्यचण्डकरताप्रह्लादितक्ष्मातलः EI. vi. 243. 5 = xxiii. 218. 6; B the state of not having severe (i. e. hot) rays, EI. vi. 243. 5 = xxiii. 218. 6.

अचण्डगति (acaṇḍa-gati) *adj.* having gentle speed अचण्डगतिं किरता सुगन्धिमभितः पवनम् ... सः (अर्जुनः) ... अनुजगृहे तपसा Kirātā. 6. 25.

अचण्डद्युति (acaṇḍa-dyuti) *m.* moon (*lit.* one having no fierce rays) रमयत्यखिलामुर्वीमचण्डद्युतिमण्डले KīrtiKau. 7. 42.

अचण्डधामन् (acaṇḍa-dhāman) *m.* the moon (whose rays are not hot) विलासवापीषु पीडयति कमलषण्डमचण्डधामासौ UdaySuKa. 84. 17.

अचण्डप्रताप (acaṇḍa-pratāpa) *adj.* whose valour is not fierce अचण्डप्रतापैः । ... अरामाभिधेयैरलं दैवतैनः S'rīRāmaBhuSt. 23.

अचण्डमरीचि (acaṇḍa-marīci) *m.* moon (cool-rayed) अयमचण्डमरीचिरुदञ्चति NaiṣC. 4. 105.

अचण्डरश्मि (acaṇḍa-raśmi) *m.* moon (cool-rayed) अस्तं गते मार्तण्डमण्डले ... अचण्डरश्मिमण्डलमाखण्डलदिशि अवलोक्य लक्ष्मणं प्रति रामः MahāN. 4. 35(2)

अचण्डरोचिस् (acaṇḍa-rocis) *m.* moon (cool-rayed) चञ्चन्तो च्येताचण्डरोचीरुचिरुचिरुचिर्यस्य वाचां प्रपञ्चैः । ... चरणगुणचयः ... चेतःशौचं चिनोतु ... जिनो वः JinaS'. 1. 17; UdaySuKa. 73. 29.

अचण्डवात (acaṇḍa-vāta) *adj.* having no strong wind (वृन्दावनम्) अतीक्ष्णसूर्यं तदचण्डवातम् । ... प्रौढे निदाघेऽपि बभूव भोग्यम् Yādavā. 4. 77.

अचण्डवीरव्रतिन् (acaṇḍa-vīravratin) *adj.* not fierce but of heroic vows अचण्डवीरव्रतिना शमिना समवर्तिना। त्वया काममकुत्स्यन्त कुटिलाः कर्मकण्टकाः TriṣaS'aPuC. iii. 1. 344 = Vītarā. 13. 3.

अचण्डवेग (acaṇḍa-vega) *adj.* having mild or moderate passion तस्य (नखविलेखनस्य) प्रथमसमागमे ... प्रयोगः । न नित्यमचण्डवेगयोः KāmSū. 116. 17 (2. 4)

अचण्डसंचार (acaṇḍa-sañcāra) *adj.* whose movement is slow, having slow movement (कपिसंघा आरूढा अम्बरम्) चारुकलहंससङ्कुलमचण्डसंचारसारसाबद्धरवम् Bhaṭṭi. 13. 24.

अचण्डस्थिति (acaṇḍa-sthiti) *adj.* having a gentle posture देवी ... गुरुजनसम्भावनार्थं चोत्थिता ... अचण्डस्थि(कि ? ति)रभवत् AvantiKa. 158. 17.

अचण्डाल (a-caṇḍāla) *m.* not a low-caste man S'atBr.(K.) XVI. vi. 3. 22 cf. **अचाण्डाल.**

अचण्डालभाव (a-caṇḍālabhāva) *adj.* not having a cruel nature राज्ञोक्तं तव किं कुर्वे, स प्रोचे कुरु वाञ्छितम् । चण्डालनाम्नोऽचण्डालभावस्य वधकारिणः SamarāSaṁ. 4. 151.

अचण्डाशनि (acaṇḍāśani) *adj.* not having terrible thunderbolts अचण्डाशनयश्चासन् ... घनाः SamarāSū. 6. 10.

अचण्डिक (acaṇḍika) *m.* vulture (born on the mountain *Gandhamādana*) गृध्राः ... अचण्डिकाः कंविकाश्च ... गन्धमादनसंभवाः KalpaK. 327. 91.

अचण्डी (acaṇḍī) *f.* docile cow गौः ... स्यादचण्डी तु सुकरा AmaK. 847; AbhidhāRaMā. 2. 115; AbhidhāCin. 1271; KośaKaTa. 1. 6770; KalpaK. 183. 458.

अचत् (ac-at) *adj.* flying भृङ्गैरचद्भिः ... या (यमुना) ... चाद्यं जलं प्रोथति दातुम् DhātuKā. 2. 25.

अचतुर् (a-catur) *nu.* 1 not four इहोभयं (विभक्तिस्वरनञ्स्वरौ) प्राप्नोति । अचत्वारः अनड्वाहः MahāBh. iii. 100. 24 (*on* vi. 1. 158); विभक्तिनिमित्तस्वराच्च नञ्स्वरो बलीयानिति वक्तव्यम् । अचत्वारः अ(न)नड्वाह इति KāśiVṛ. *on* P. vi. 1. 158; न चत्वारोऽचत्वारः Prasā. i. 649. 12; 2 other than the four (castes) अचतुर्ष्वशनस्य वारणात् स्वयमेवास्य चतुर्षु भोजनम् SaṁkṣeS'ā. 1. 81 (i. 78. 24)

अचतुर (a-catura) *adj.* [*f.* -ā] [MAYR. 1. p. 370; AltGr. III. 399] 1 A not skilful, not skilled, not dexterous न नञ्पूर्वात्तत्पुरुषादचतुरसंगतलवणवटबुधकतरसलसेभ्यः P. v. 1. 121; स्तुतिनटनहास्येष्वचतुरः S'ivāL. 5; SkandP. vii(2). 9. 111; SūktiRa. 124. 17; 1 B not reasonable, not proper, improper पत्यादिशब्दानां शाखान्तरप्रसिद्ध्या परमात्मसाधकत्वोक्तिरचतुरा S'rutaPra. ii. 96. 9 (*on* i. 3. 44); ii. 616. 24 (*on* iv. 3. 2); 2 A not seeing (i. e. knowing) the four (throws of dice) अचतुरविचतुरसुचतुरस्त्रीपुंस° 'गोष्ठश्वाः P. v. 4. 77; आद्यास्त्रयो बहुव्रीहयः। अद्रष्टा चतुर्णामचतुरः MahāBh. ii. 440. 13; 2 B not having four, without four, नास्य चत्वार्यक्षीणि विषयीभवन्ति अचतुरः CāndraVyā. iv. 4. 103; KāśiVṛ. *on* P. v. 4. 77; एभ्यश्चत्वार्शब्दो राजादिर्भवति। अचतुरः KātanVṛ. *on* ii. 6. 41; S'ākaṭāVyā. ii. 1. 190; समप्रथत सोऽचतुरः कषायैः DvyāśraKā. 20. 4; MugdhaBo. 6. 29 (57. 1); KośaKaTa. 1. 6878.

अचतुरता (acatura-tā) *f.* the state of not being dexterous or clever चतुरादिभ्यो नञ्पूर्वेभ्यो भावे त्वतलौ वा भवतः ... अचतुरता CāndraVṛ. *on* iv. 1. 138.

अचतुरत्व (acatura-tva) *n.* the state of not being dexterous or clever चतुरादिभ्यो नञ्पूर्वेभ्यो भावे त्वतलौ वा भवतः ... अचतुरत्वम् CāndraVṛ. *on* iv. 1. 138.

अचतुरप्रिय (acatura-priya) *adj.* dear to the unskilled (स्थायः) छान्दसोऽचतुरप्रियः SaṁgīRa. ii. 185. 8 (3. 169)

अचतुरंमन्य (acaturam-manya) *adj.* regarding oneself unskilful (पुष्पकम्) तल्लाघवं धत्ते येन बिभेति सोऽप्यचतुरंमन्यः खगानां पतिः PṛthvīVi. 11. 90.

अचतुरश्र (a-caturaśra) *adj.* inappropriate, unreasonable (*lit.* not square) कार्यवत्त्वैव कार्यवत्त्वावगम्यत इत्यचतुरश्रम् BrahmSi. 90. 24; NyāyMañ. i. 223. 20; TattvBi. 88. 1.

अचतुरस्र (a-caturasra) *adj.* inappropriate, unreasonable (*lit.* not square) अप्रामाणिकानेककल्पना न दोषमावहतीत्यचतुरस्रम् TattvBi. 26. 12; TātpaṬ.(Vā.) 414. 13 (*on* ii. 1. 52); Subodhi. 73. 17 (*on* 2. 135-136)

अचतुर्गुण (a-caturguṇa) *adj.* not four-fold अचतुर्गुणशौचवारणात् स्वयमेवास्य चतुर्गुणं भवेत् SaṁkṣeS'ā. 1. 81 (i. 78. 23)

अचतुर्थ (a-caturtha) *adj.* other than (i. e. preceding) the fourth मनुते प्रथमं न चेदुपायं पुरुदर्पाप्यचतुर्थमाश्रयेथाः Surath. 8. 75.

अचतुर्बाहु (a-caturbāhu) *adj.* not having four arms, not four-armed अचतुर्बाहुरच्युतः । ... श्रीगुरुः परिकीर्तितः BrahmāṇḍP. iii. 43. 70; KulārT. 13. 57.

अचतुर्वदन (a-caturvadana) *adj.* not having four faces, not four-faced अचतुर्वदनो ब्रह्मा श्रीगुरुः परिकीर्तितः BrahmāṇḍP. iii. 43. 70; KulārT. 13. 57; Kuval. 20 (43)

अचतुर्वेद (a-caturveda) *adj.* who has not studied the four Vedas अचतुर्वेदाय 'चतुर्वेदोऽहम्' इत्युक्तवते दत्तम् Mitā. 270. 2 (*on* 2. 176)

अचतुष्पदा (a-catuṣpadā) *adj.* (*f.*) not having four quarters सर्वाश्चैवाचतुष्पदाः ĀśvS'S. I. v. 14. 10.

अचतुष्पादर्थ (a-catuṣpādartha) *adj.* intended for or applicable to the non-four-footed (animal) गृष्टि इत्येवमादिभ्योऽपत्ये ढञ् भवति। अचतुष्पादर्थं वचनम् । गार्ष्टेयः CāndraVṛ. *on* ii. 4. 77; अचतुष्पादर्थं वचनम् KāśiVṛ. *on* iv. 1. 136.

अचन्दन (a-candana) *adj.* without sandal, not prepared from sandal इदं तत्स्नेहसर्वस्वं सममाढ्यदरिद्रयोः । अचन्दनमनौशीरं हृदयस्यानुलेपनम् Mṛcch. 10. 23; *m.* (that which is) not sandal न हि चन्दनः कदाचिदचन्दनः Bhām. 380. 22 (*on* ii. 2. 1); SarvaDaSaṁ. 16. 8.

अचन्द्र (a-candra) *m.* A absence of the moon, (where there is) no moon (इन्द्रः) असूर्ये च भवेत्सूर्यस्तथाचन्द्रे च चन्द्रमाः MahāBhā. iii. 218. 11; B not the moon, non-moon चन्द्रत्वेनापदिष्टत्वान्नाचन्द्रः शशलाञ्छनः । इति द्विलक्षणो हेतुरयं चापर उच्यते TattvSaṁ. 1372; नन्वचन्द्रः शशीतिवदेतल्लौकिकविरुद्धमनुमानम् TantrVā. 966. 8 (*on* iii. 4. 13); Kāśi. iii. 196. 24 (*on* 5 (8). 8); अचन्द्रः शशीति यदि चन्द्रे शशिशब्दवाच्यत्वं निषिद्ध्यते TātpaṬ.(Vā.) 271. 7 (*on* i. 1. 33); VedāntKa. 55. 10 (*on* i. 1. 2); S'ivārkaMaDī. i. 105. 6 (*on* i. 1. 2); *adj.* [*f.* -ā] moonless, without the moon (वैदेहीम्) रजसा महता छन्नामचन्द्रां रजनीमिव । ददर्श Rāmā. ii. 855*(2); (महाप्रलयकाले ...

आसीत्तमोमयं सर्वम्) अचन्द्रम् SkandP. iv. 26. 9; S'ivaP. ii(1). 6. 5 (43A. 11); न…पञ्चदश्यामचन्द्रायां परोक्षे वा गुरोः पठेत् AṣṭāSaṁ. i. 5. 6 (1. 2); अचन्द्राया रजन्येव किं ते राज्येन तां विना TriṣaS'aPuC. iv. 2. 149; PrabhāC. 83. 1; अचन्द्रा किल चन्द्रिका।…ममाकस्मात् विजृम्भते S'āliC. 1. 89.

अचन्द्रचूड (a-candracūḍa) *adj.* not having the moon on the crest सरामि … । अचन्द्रचूडमीशानम् RāmāMañ. 224. 20.

अचन्द्रजा (a-candrajā) *adj.* (*f.*) not produced by the moon अचन्द्रजा नेत्रचकोरवृत्तिः … विद्याधरराजकन्या VikraDeC. 9. 27.

अचन्द्रत्वाभाव (acandratvābhāva) *m.* absence of being a non-moon कल्पितचन्द्रत्वादिजातेः…अचन्द्रत्वाभाववत् AdvaiSi. 784. 13.

अचन्द्रपादा (a-candrapādā) *adj.* (*f.*) having no rays of the moon अचन्द्रपादामिव यामिनीं त्वामभूषणामेवमवेक्ष्य दूये Rāgh. 13. 28.

अचन्द्ररूपा (a-candrarūpā) *adj.* (*f.*) not being of the moon-form अचन्द्ररूपापि शाखा चन्द्रतयोच्यते NyāySu.(Ja.) 142B. 1 (*on* i. 1. 6)

अचन्द्रशशिवाक्यवत् (acandraśaśivākya-vat) *adv.* like a sentence or statement '(the word) *śaśin* means other than the moon' तत्प्रसिद्धिविरुद्धं स्यादचन्द्रशशिवाक्यवत् TantrVā. 236. 11 (*on* i. 3. 25)

अचन्द्रसूर्य (a-candrasūrya) *adj.* devoid of the moon and the sun तद्बिलं सर्वे विविशुस्तिमिरावृतम् । अचन्द्रसूर्यं हरयो ददृशू रोमहर्षणम् Rāmā. iv. 49. 15.

अचन्द्रा (a-candrā) *f.* new-moon day (*lit.* devoid of the moon) श्राद्धं वृद्धावचन्द्रेभच्छायाग्रहणसङ्क्रमे (स्यात्) BṛParāSm. 7. 1.

अचन्द्राकार (a-candrākāra) *adj.* which is not of the nature of the moon तस्य खद्योतादावप्यचन्द्राकारे सम्भवात् NyāyMa. 261. 8.

अचन्द्रार्कग्रहा (a-candrārkagrahā) *adj.* (*f.*) devoid of the moon, the sun and the planets अचन्द्रार्कग्रहा भूमिर्भवेदपि न संशयः HariVaṁ. 114. 18; अचन्द्रार्कग्रहा भूमिर्भवेदत्र न संशयः BrahmP. 13. 121 (5); 13. 140.

अचन्द्रार्धचूड (a-candrārdhacūḍa) *adj.* not having the half-moon on the crest अचन्द्रार्धचूडैरलं दैवतैर्नः S'ivBhuSt. 34.

अचन्द्रिक (a-candrika) *adj.* [*f.* -ā] devoid of the moon-light ततः संकल्पयन्नेवमचन्द्रिकमिवाम्बरम् । कान्तामातुर्गृहं कान्तं कान्ताशून्यमुपागमम् BṛKathāS'loSaṁ. 12. 61; EI. xviii. 350. 17.

अचपल (a-capala) *adj.* [*f.* -ā] **i** not fickle, steady, firm अल्पमिच्छन्नचपलो मृदुः … त्वद्विधो नैव मुह्यति MahāBhā. xii. 105. 48; अन्तर्गतैरचपलैर्वशस्थायिभिरिन्द्रियैः । अविक्षिप्तेन मनसा चंक्रम्यस्वास्व वा निशि Saund. 14. 25; EI. viii. 45. 19; गुरुरचपलाय दद्याच्छिष्यायैतान्यवाप्य शिष्योऽपि । पुत्रेणाप्यज्ञातं बीजं संयोजयेद्यन्त्रे PañcSi. 14. 28; यद्यपि च … कपिरचपलः … जगति दुर्लभः HarṣaC. 249. 11; MīnāSt. 2; KulārT. 9. 85; स्मितभाषिणी ह्यचपलापरुषा निभृतापवादविमुखी सततम् । अपि कस्यचिद्युवतिरस्ति सुखा प्रमिताक्षरा स हि पुमान् जयति NāṭyaS'ā. 15. 64; SkandP. iv. 3. 32; स्यादनिलोऽचपलः … न तु मैत्रीस्थो नियोगस्थः YaśasCam. i. 421. 10; RāmāMañ. 94. 21; EI. xiv. 300. 37; Mānaso. iii. 20. 1767; अचपलाश्चपला इत्यपाकृताः GaṇRa. 2. 109 (153); RasaCin. 8. 36 (92. 29); आबिभ्राणः श्रियमपच(? चप)लामादृतो हंसयूथैः Haṁs-Saṁ. 65; VetāPañ.(S'i.) 24. 31; **ii** not desirous of or not attached to (something) युक्त आत्मव्यतिरिक्तफलेष्वचपलः … केवलात्मशुद्धये … नैष्ठिकीं शान्तिमाप्नोति GītāBh.(Rā.) 298. 3 (*on* 5. 12)

अचपलचित्त (acapala-citta) *adj.* not fickle-minded सुसंयतोऽचपलचित्तः ManvaVi. 240. 9 (*on* 2. 193)

अचपलत्व (acapala-tva) *n.* steadiness, non-fickleness अचापलं स्पृहणीयविषयसंनिधावचपलत्वम् GītāBh.(Rā.) 608. 6 (*on* 16. 2); NāṭaLaRaK. 2053; धृतिरिष्टवियोगानिष्टप्राप्तौ चित्तस्याचपलत्वम् ViraMi. 842. 6 (*on* 3. 66)

अचपलनायक (acapala-nāyaka) *adj.* **1** having a permanent master वातोदवसितमिवाप्यचपलनायकम् (राजसदनमासादयामास मां वैतालिकः) YaśasCam. i. 346. 1 (comm. स्थिरस्वामिकम्); **2** having a chief who is not ill-mannered, YaśasCam. i. 346. 1 (comm. अचपलनायकं अचपलनायकाः परधनकलत्रग्रहणरहिता नायकाः सामन्तादयो यत्र तदचपलनायकम्)

अचपलमृगगण (acapala-mṛgagaṇa) *adj.* full of herds of deer (or animals) not running away (out of fear) अचलमृगगणम् (v. l. अचपलमृगगणम्)…रामाश्रमं भरतः ससंभ्रममभजत RāmāCam. 2. 76 (4)

अचपललक्ष्मी (acapala-lakṣmī) *f.* non-fickle Lakṣmī (goddess of fortune and glory) रक्ष अचपललक्ष्मि, मनःप्रसादनपद्मालये Kāvyānu.(He.) 280. 17.

अचमत्कार (a-camatkāra) *m.* **1** absence of charm or strikingness सर्वतो हि अचमत्कारे जडतैव अधिकचमत्कारावेश एव वीर्यक्षोभात्मा सहृदयता उच्यते ParāTri. 49. 3; **2** absence of astonishement or wonder अचमत्कारमन्येषु भूमिभागेष्वधत्त सः Yādavā. 22. 172 (comm. अन्येषु भूमिभागेषु काश्मीरादिषु । अचमत्कारं अविस्मयं अधत्त)

अचमत्कारक (a-camatkāraka) *adj.* not charming व्यतिरेके … चमत्कारिणो निषेधस्य निरूपणाय प्रतियोगिनः सादृश्यस्य निरूपणमचमत्कारकमेव RasGaṅ. 204. 13.

अचमत्कारिता (acamatkāri-tā) *f.* the state of not producing charm or strikingness अचमत्कारिता वा स्यादुक्तान्तर्भाव एव च । अलङ्क्रियाणामन्यासामनिबन्धे निबन्धनम् Vāgbhaṭa. 4. 148; अनन्वये … सादृश्यस्य द्वितीयसब्रह्मचारिनिवर्तनमात्रार्थमुपात्तत्वेन स्वयमप्रतिष्ठानादचमत्कारितैव RasGaṅ. 204. 10.

अचमत्कारित्व (acamatkāri-tva) *n.* being destitute of charm or strikingness, not being charming चुम्बनेच्छावदचमत्कारित्वाच्च RasGaṅ. 13. 3; रसस्तु…अचमत्कारित्वात् ध्वनिव्यपदेशहेतुः RasGaṅ. 92. 5; 211. 4; 398. 9; अभेदस्यात्र विरोधोत्थापनार्थमुपात्तस्याचमत्कारित्वाद्रूपकालंकारत्वमयुक्तम् RasGaṅ. 576. 9.

अचमत्कारिन् (a-camatkārin) *adj.* [*f.* -ṇī] not charming, not striking श्रोतुः शक्तिविशेषो व्यक्तेरुल्लासे हेतुः, स च फलबलाचमत्कारिण्येवार्थे व्यक्तिमुल्लासयति, नाचमत्कारिणि RasGaṅ. 142. 5; यद्वा अस्त्वत्र प्रतिवस्तूपमा । परं त्वसंधुलतारूपस्य वाक्यार्थसामान्यदोषस्य सत्त्वादचमत्कारिणी RasGaṅ. 450. 8.

अचमत्कृत (a-camatkṛta) *adj.* **1** unimpressed अतोऽचमत्कृतेन राज्ञा किञ्चिन्न दत्त्वा विसर्जितः PrabaCin. 50. 7; अचमत्कृतपञ्चवक्त्रकम् … । अवमत्य तुरङ्गदानवम् Yādavā. 9. 25 (comm. अविगणितसिंहम्); **2** not poetically charming or wondrous अचमत्कृतसंदर्भमर्थं नैवाद्रियामहे Gaṅgāva. 1. 14.

अचमत्क्रिया (a-camatkriyā) *f.* **1** absence of power or efficiency अमर्षवेगादचमत्क्रियोत्थाज् जिघ्क्षता वज्रमकुण्ठवीर्यम् । अलघि जीमूतरथे मघोना मोघक्रियो मुक्त इवेन्द्रचापः Yādavā. 7. 20; वृत्रहन्तुरचमत्क्रियामिमां विश्वविस्त्वविषये विभावयन् Yādavā. 17. 56; **2** irreverence or displeasing act धनबन्धुवयःक्रियादिमात्रैरधिकेष्वप्यचमत्क्रिया विहत्यै Yādavā. 15. 67.

अचमस (a-camasa) *adj.* **A** (priest) to whom a *camasa* (Soma cup) is not assigned मुख्यचमसादचमसाः ĀśvaS'S. I. v. 6. 20; अथैमावध्वर्यू अचमसौ भवतः BaudhS'S. iii. 250. 10; **B** (sacrifice) which has been rendered without a *camasa* (Soma cup) यः किल दाक्षं विद्रुतसोमं क्रतुवरमचमसमपगतकलशं पातितयूपम् … चकार NāṭyaS'ā. 15. 147.

अचमान (acamāna) *m.* name of a disease afflicting birds मृगेषु मृगरोगः स्यात्…अचमानः पक्षिषु स्यात् KalpaK. 54. 308.

अचय (a-cayá) *m.* not piling up of the fire-altar मा तें अग्नेऽचुयेन मारिंचुयेनायुराव्रृंक्षि TaiBr. III. x. 3. 1 (comm अचयेन अशक्तेन चयनेन अचयनेन वा)

अचयन (á-cayana) *n.* absence of the building of the fire-altar इति नु चुयनस्याधातोऽचयनस्य S'atBr. IX. v. 2. 11; अचयनं वा परस्मै KātyS'S. xvi. 6. 14.

अचया (a-cayā) *adj.* (*f.*) unwithering याचे जरसानेता ताने सारजलेऽचया । … सा वनमालिका Yādavā. 6. 76 (comm. अचया अनपायिनी । चयतेर्गत्यर्थात्पचाद्यच् । नञ्समासः)

अचयोग (a-cayoga) *m.* absence of the combination of the particle *ca* कर्तुश्च लक्षणयोः पर्यायेणाचयोगे Vār. 2 *on* P. iii. 2. 126.

अचर (a-cara) *adj.* **A** unshakable देवं नारायणं प्रभुम् । धातारमज(v. l. च)रं नित्यं तमाहुः परमव्ययम् MahāBhā. i. 57. 86; बहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च । सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् BhagGī. 13. 15 = ViṣṇuSm. 97. 18; शृणु तत्परं सूक्ष्मम्…असक्तमचरं शान्तम् AhirbuS. 31. 9; **B** immovable, not moving ब्रह्मादेवर्षयो वा । चरमचरमपीदं यत्परं चापि तस्मात् तदपि मम रिपुं तं रक्षितुं नैव शक्ताः MahāBhā. vii. 51. 38; ये चरा ह्यचरानद्युरदंष्ट्रान् दंष्ट्रिणस्तथा MahāBhā. xii. 90. 20; चराणामचरा ह्यन्नमदंष्ट्रा दंष्ट्रिणामपि MahāBhā. xii. 100. 15; चराणामन्नमचराः ManuSm. 5. 29; S'ukraNī. 4(7). 315; अचरांश्च चरांश्चैव द्विपदोऽथ चतुष्पदः । स सृष्ट्वा मनसा दक्षः HariVaṁ. 2. 46; VāyuP. ii. 2. 40; BrahmāṇḍP. i. 37. 43; AgniP. 18. 28 = BrahmP. 2. 47; अचरश्च चरश्चैव समुत्पन्नौ तथैकतः BrahmP. 240. 22; अचरा बहुधा भिन्ना गिरिवृक्षादिभेदतः SāraTi. 1. 27; न तत् अस्ति भूतं चराचरं चरमचरं वा मया विना यत् स्यात् GītāBh.(S'aṅ.) 297. 1 (*on* 10. 39); S'atS'lo. 38; GaurīDa. 8; ViṣṇuPādāSt. 9; S'rīRāmaBhuSt. 11; त्रिस्थानतादियुतमादिविरामशून्यं विश्वस्य नाभिरचरम् HarVi. 47. 91; बिभ्राणः … चरमचरम् … पायाद्वः शार्ङ्गधन्वा ĀścaCū. 1. 1; यतश्चाभूद्विश्वं चरमचरमुच्चावचमिदम् Bhām. 1. 7 (*on* i. 1. 1); न तद्विरहितं किञ्चिदचरेषु चरेषु च DaśāvaC. 4. 69; **C** not transportable अखण्डं तु चरं लिङ्गं द्विखण्डमचरं स्मृतम् S'ivaP. i. 19. 30 (25B. 8); ĪśānS'iPa. ii. 20. 20ab (2); **D** (Astrol.) performance under which gives perpetual result (करणानि) किंस्तुघ्नमेतान्यचराणि कृष्णचतुर्दशीपश्चिमभागतः स्युः VasiS. 16. 2.

अचर (a-cara) *m.* mountain (*lit.* immovable) चिरोच्चरोच्चिरचरो रुचिरो रुचिराचरः Yādavā. 6. 78 (comm. अचरः अचलः)

अचरगत (acara-gata) *adj.* belonging to the immovable यद्वा लोकत्रयान्तर्गतं सौभाग्यं चरगतमचरगतं वा अस्या एव रूपमिति सुभगा LalitāSaBh. 155. 18 (*on* 197)

अचरटर्किराज (acaraṭarkirāja) *m.* one of the 10 *krodhas* [DBHS]

अचरण (á-caraṇa) *n.* non-performance यदु चैवास्यात्रात्मनोऽचरणेन हन्यते ··· तदु चैवास्यैतेन पुनराप्यायते SatBr. II. vi. 1. 3; मैक्ष्यस्याचरणे दोषः पावकस्यासमिन्धने KāṭhGS. i. 1. 32; तत्त्यागो न व्रतादीनां चरणाचरणं च यत् MāliniT. 18. 76; श्रुत्याद्युक्तानामनुष्ठेयानां मध्ये ··· केषांचिदचरणम् TattvPrakā. 190A. 12 (*on* iii. 4. 20); *adj.* not possessed of good conduct एते नु ह्यनुविच यजन्ते यान् (? अन्) ऊचाना बन्धुमन्तश्चरणवन्तः संशितव्रता याजयन्ति अथ हैतेऽननुविच यजन्ते या[न]ननूचाना अबन्धवोऽचरणा असंशितव्रता याजयन्ति VādhūlaSS. iv. 18. 25.

अचरणा (acaraṇā) *f.* (woman) whose private part is afflicted with itching worms, Colpitis mycotica योन्यामधावनात् कण्डूं जाताः कुर्वन्ति जन्तवः । सा स्यादचरणा CaraS. vi. 30. 18 (1941 Ed.); i. 19. 13 (1922 Ed.); SuśruS. vi. 38. 16; RugVi. 62. 9.

अचरणी (acaraṇī) *f.* (woman) whose private part is afflicted with itching worms मैथुनेऽचरणा (v. l. °णी) पूर्वं पुरुषादतिरिच्यते SuśruS. vi. 38. 16.

अचरणीय (a-caraṇīya) *adj.* (act) which should not be performed (which is forbidden) यद्यचरणीयान् वाचरेदनाक्रोश्यान् वाक्रोशेदभोज्यस्य वान्नमश्नीयात् ··· एताभ्यामेव मन्त्राभ्यामाहुतीर्जुहुयात् MānGS. i. 3. 4; अचरणीयेन वा चरति । तत्र प्रायश्चित्तं कुर्यात् BaudhDS. iii. 10. 3.

अचरत् (á-carat) *adj.* [*f.* -ntī] **A** not moving षड् भाराँ एको अचरन् बिभर्ति ṚV. iii. 56. 2; भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तं पद्वन्तं गर्भमपदी दधाते ।··· द्यावा रक्षतं पृथिवी नः ṚV. i. 185. 2; MaiS. iv. 18. 7; TaiBr. II. viii. 4. 8; **B** not grazing (अयोध्यां भरतः क्षिप्रं प्रविवेश) गोष्ठमध्ये स्थितामार्तामचरन्तीं नवं तृणम् । गोवृषेण परित्यक्तां गवां पत्नीमिवोत्सुकाम् Rāmā. ii. 106. 9.

अचरत्व (acara-tva) *n.* immovability किङ्किणीनां स्वरैस्तथा । चराणामचरत्वं च स्थावराणां च वै गतिः । आसीत् ĀdiP. 13. 9.

अचरम (á-carama) *adj.* [*f.* -ā] **1A** non-final, not last (medial or initial in time) अराइवेदचरमा अहेव प्रप्र जायन्ते···मरुतः ṚV. v. 58. 5; MaiS. iv. 14. 18; AitBr. 32. 8 (824); TaiBr. II. viii. 5. 7; ĀśvaSS. I. iii. 7. 12; वयस्यचरम इति वक्तव्यम् Vār. (?) *on* P. iv. 1. 20; CāndraVyā. ii. 3. 22; SaraKaṇṭhā.(Gr.) iii. 4. 37; एतस्यां तनावचरमे वयसि तावतो गुणसमाहारस्य संनिवेशः कथमिवाभूत् MālaMā. 9. 240; UttaRāC. 5. 12; AnargharRā. 3. 21; प्रतिभाप्रथमोद्भेदसमये । प्रतिभायाः कविशक्तेरचरमोल्लेखावसरे VakroJī. 58. 13; आस्थानीमचरमसांध्यकर्मसिद्धेः (देवः ··· विवेश) SrīKaC. 17. 2; नेतुं दैत्योत्करमचरमन्यादताम् SrīKaC. 24. 13; TātpaVṛ. 266. 13 (*on* 2. 107); अचरमास्तु येषां भव्यत्वे सत्यपि चरमो भवो न भविष्यति SthānT. 93B. 5; 61A. 4; Subhāṣi. 1365; **1B** not the last, foremost (in order or quality) त्वां वेदान्तेष्वचरम ऋषिभिः सूर्यशिष्यः शशास MahāvīC. 3. 26 (77. 3); सति सतीनामचरमे (देवि) SaundL. 96; क्ष्माभर्तुरस्य कटकः ··· । लक्ष्मीं विकासघटनां नयति ··· अचरमागधराजितश्रीः HarVi. 5. 75; Kappbhiṇā. 14. 35; अचरमश्चातुर्याचार्याणाम् ··· राजा ··· नलो नाम NalaCam. 1. 33 (12); 7. 10 (28); खरवधपरिशुद्धे दण्डकारण्यभागे मुनिभिरभिहितानामाशिषाम् ··· अचरमपात्रम् ··· मन्थराभूत् तदनु मनुकुलेन्दुः RāmāCam. 3. 21; 3. 37; अचरमपरमात्मज्ञानभीष्मादमुष्मात् ··· अभवत् ···हेमन्तसेनः EI. i. 308. 9; i. 307. 3; पतिमनुदद्दुशुस्तम् ··· अचरमदेवमनन्यदेवतास्ताः Yadavā. 24. 19; BhārCam. 6. 102; अचरममिषुं दीनं मीनध्वजस्य मुखश्रिया ··· वितन्वती सा MūkaPañ. 5. 27; KhadgaS. 25; **2** not western, eastern चेष्टन्तां निचितानामुचितमचरमा श्चण्डरोचीरुचो वः SūryaS. 12; MayūSaṁ. 2. 47; RasiJī. 120; (रामः) आरूढस्तदनु हनूमतोंऽसपीठं बभ्राजे···अचरममंशुमानिवाद्रिम् Rāgh. 18. 35; आलोकैरतिपाटलैरचरमां विस्तारयद्भिर्दिशं नक्षत्रद्युतिमाक्षिपद्भिरचिरादाशङ्कय सूर्योदयम् Mukundā. 32.

अचरमक्ष्माभृत् (acarama-kṣmābhṛt) *m.* the eastern mountain (*lit.* not western) स्थालीभूयं दधदचरमक्ष्माभृतः शृङ्गरङ्गत्प्रालेयांशोः श्रियमविकलां यः पुरा स्वीचकार MayūSaṁ. 2. 47.

अचरमग्रह (acarama-graha) *m.* *ketu* (*lit.* the planet which has no other following as the last) विकचोऽचरमग्रहः DharK. 384.

अचरमतर (acarama-tara) *adj.* more excellent अचरमतरं शृङ्गाराङ्गं प्रसाधनमक्षयं प्रियचटुविधिः स्त्रीणामेकोऽप्यनेक इवाभवत् Kapphiṇā. 14. 35.

अचरमत्व (acarama-tva) *n.* the state of being in the non-final stage of existence चरमदण्डके येषां स नारकादिभवश्चरमः पुनस्तेनैव नोत्पत्स्यन्ते सिद्धिगमनात् ते चरमाः अन्ये त्वचरमाः···प्राग्वैमानिकाश्चरमाचरमत्वेनोक्ताः SthānT. 61A. 4.

अचरमदेह (acarama-deha) *adj.* whose body is not the last one (not in the last stage of existence) जिनाः ··· अनेन मार्गेण सिद्धा जाताः ··· शेषा अचरमदेहश्रमणाश्च TātpaVṛ. 266. 13 (*on* 2. 107)

अचरमभव (a-caramabhava) *adj.* not the last-born (i. e. first-born). चत्वारः···जज्ञिरे राजपुत्राः । रामस्तेषामचरमभवः AnargharRā. 3. 21.

अचरमवयस् (acarama-vayas) *n.* youth पदातावत्रैकस्मिन्···अचरमवयःकाम्यकाये भवद्भिर्योऽयं बद्धो युधि परिकरः UttaRāC. 5. 12.

अचरमशरीर (acarama-śarīra) *adj.* whose body is not the last one (who is not in the last stage of existence) सर्वे एव सामान्यचरमशरीरास्तीर्थंकराः अचरमशरीरा मुमुक्षवश्च TattvPradī.(A.) 265. 9 (*on* 2. 107)

अचरर्क्ष (acararkṣa) *n.* static constellation (which yields eternal result to a rite performed under it) अचरर्क्षे मन्दा (संक्रान्तिः) VasiS. 19. 3.

अचरविष (acara-viṣa) *n.* poison produced from non-living substances डाकिनीभूतसंवेशचराचरविषं जयेत् ।···सुमुद्रिका RasPraSu. 5. 78.

अचराचरा (a-carācarā) *adj.* (*f.*) not wavering, firm यदि कामयेत चिरं मा सजाता एयुश्चिरं पुनः परेयुरित्येवमिव हीयं ध्रुवेव प्रतिष्ठितेवाचराचरेव KāṭhS. 12. 2.

अचरित (a-carita) *n.* unbecoming behaviour, sinful act अहो दुश्चरितम् (अचरितम्) ब्राह्मणस्य (v. l. for न त्वया स्प्रष्टव्या वयमिति) PañcT. 3. 57 (316. 15)

अचरित (a-carita) *adj.* [*f.* -ā] **1** not practised, not observed अचरितमानाप्यमावर्हन्ति GiMs. iii(2). 209. 15; पूर्वजन्मकृतैश्चाचरितप्रायश्चित्तैः ··· दुराचारात्मानः ··· श्यावदन्तादिकं प्राप्नुवन्तीत्यर्थः BālaKrī. ii. 74. 17 (*on* 3. 200 (? 210)); **ii** not occupied, not cultivated न चाप्यचरितां भूमिमसंदिष्टो महीपतेः । उपसेवेत मेधावी MahāBhā. iv. 120*(89)

अचरितप्रायश्चित्त (acarita-prāyaścitta) *adj.* for which no expiation has been performed पूर्वजन्मकृतैश्चाचरितप्रायश्चित्तैः ··· दुराचारात्मानः ··· श्यावदन्तादिकं प्राप्नुवन्ति BālaKrī. ii. 74. 17 (*on* 3. 200 (? 210))

अचरितमानाप्य (acarita-mānāpya) *adj.* who has not performed the expiation called *mānāpya* (to make himself agreeable to monastic community by performing penance) अचरितमानाप्यमावर्हन्ति GiMs. iii(2). 209. 15.

अचरितवत् (a-caritava(n)t) *adj.* who has not observed (the religious rites) समिद्धैक्षे सप्तरात्रमचरितवान् ब्रह्मचारी पुनरुपनेयो भवति GopBr. i. 2. 6.

अचरितव्रत (acarita-vrata) *adj.* who has not observed the religious rites or rules (of conduct) सवर्णासु चैषामचरितव्रतेभ्यो जाता व्रात्याः ArthSā. ii. 42. 7 (3. 7); न एतद् ग्रन्थरूपं अचीर्णव्रतः अचरितव्रतोऽपि अधीते MuṇḍUBh. 361. 4 (*on* iii. 2. 11)

अचरितार्थ (a-caritārtha) *adj.* [*f.* -ā] **A** whose object is not accomplished चरितार्थानामचरितार्थानां च भूतानां पुनरारम्भदर्शनात् NyāyVār. 446. 12 (*on* iii. 2. 69); **B** whose purpose is not served, not serving any purpose अचरितार्थं च प्रमाणम् । अतस्तदेवोपलब्धिसाधनम् NyāyVār. 6. 9 (*on* i. 1. 1); साधिकारेऽचरितार्थे । एवं हि चरितार्थं चेतः स्याद्यदि विवेकख्यातिमपि जनयेत् TattvVai. 24. 9 (*on* 1. 19); कारकान्तरेऽचरितार्थस्य हेतुत्वमेव करणत्वमिति करणलक्षणं दर्शयता कर्तृव्यापारगोचरः करणमित्यपि करणलक्षणं सूचितम् NyāyVārPari. 186. 1; यद्यपि सप्तमी अचरितार्था Pradī. v. 338A. 16 (*on* vi. 4. 101); छलजातिनिग्रहस्थानभूयस्त्वयोगादचरितार्थः PramāMī. 64. 6 (*on* ii. 1. 30); ननु कारकान्तरेऽचरितार्थस्य हेतुत्वं करणत्वम् KhaṇḍanKhā. 451. 24; अचरितार्था च पञ्चमी PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. vi. 1. 75; यत्र चावयवे कृतं लिङ्गमचरितार्थं तत्र समुदायस्य विशेषकं भवति PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1. 22; हिंलस्तु लित्करणमचरितार्थम् Prasā. i. 905. 23; ताद्दृशादिकिन्नन्तविषये लक्षणमचरितार्थमिति भावः LaSabdeSe. i. 346. 15; ii. 452. 8; ii. 614. 7.

अचरितार्थता (acaritārtha-tā) *f.* the state of not having served one's purpose करणस्य तु फलेन विना अपर्यवसानमचरितार्थतेत्यर्थः NyāyVārPari. 181. 9; तद्धि अवयवेऽचरितार्थतया समुदायोपकारकम् LaSabdeSe. i. 385. 4.

अचरितार्थत्व (acaritārtha-tva) *n.* the state of not having fulfilled one's purpose, purposelessness योगर्द्धानीन्द्रियाणि सुखदुःखसमुत्पादप्रयोजनानि, सुखदुःखतद्योधान्यत्वे सति अन्यत्र अचरितार्थत्वात् NyāyVārPari. 530. 2; TattvVai. 32. 10 (1. 25); तेनाभिधैव मुख्येऽर्थे बाधकेन प्रविविक्षु(? क्षु)र्निरुध्यमाना सती अचरितार्थत्वादन्यत्र प्रसरति Loc. 55. 14 (*on* 1. 20); KāvyaKaVṛ. 44. 17 (2. 4); वस्तुतो बाधप्रयोजके परत्वे सति तेनैव भाव्यतया अभिमानमात्रेण अचरितार्थत्वात् सन्नन्तात्तङ् SiddhāKau. 386B. 6; 419A. 11.

अचरितिन् (acarit-in) *adj.* of improper or wrong behaviour यद्वै यज्ञेऽकुशला ऋत्विजो भवन्त्यचरितिनो ब्रह्मचर्यमपराग्या(? ध्या) वा तद्वै यज्ञस्य विरिष्टमित्याचक्षते GopBr. i. 1. 13.

अचरित्र (a-caritra) *adj.* lacking in good conduct, not observing the rigid duties (of a Jain monk) यतिनेवाचरित्रेण सैन्येनेवापशस्त्रिणा । मुखेनेवाक्षिहीनेन निर्धर्मेण नरेण किम् TriṣaS'aPuC. i. 1. 310.

अचरित्वा (a-caritvā) *ger.* without performing, without observing चरित्वा वाचरित्वा वा सौम्येनाङ्गारैश्चतुर्धिष्णियान् विहरेत् BaudhS'S. iii. 111. 17; उत्क्रान्ते यजमाने पापकृतोऽभ्यवयन्त्यचरित्वा व्रतानि KātyS'S. xx. 8. 17.

अचरिष्यत् (a-cariṣyat) *adj.* not observing (vows) नाचरिष्यन्तं संवत्सरमुपनयेत् GobhiGS. iii. 1. 13 (comm. संवत्सरमपि यो न व्रतं चरिष्यति तं नोपनयेदित्याचार्यस्यायं नियमश्चोद्यते)

अचरु (a-caru) *m.* other than the cooked rice for offering an oblation (*lit.* not a *caru*) चरुशब्दोऽचरौ चरुधर्मविधानार्थः S'āstrDī. 648. 13 (*on* x. 1. 1); चरुशब्दोऽयमचरावेव अग्निसंयोगरूपश्रपणवत्त्वसादृश्याद्गौणः BhāṭṭDī. iii. 190. 21 (*on* x. 1. 1)

अचरुत्व (acaru-tva) *n.* the state of not being a *caru* (i. e. cooked rice for oblation) तत्पाकप्रतीक्षणेऽपि वा पिष्टस्य विलपनादचरुत्वं स्यात् TantrVā. 905. 6 (*on* iii. 3. 40)

अचर्चरु (a-carcaru) *adj.* free from the fear of wild animals or beasts of prey चारुचीरीरुचा रोची रुरुचारैरचर्चरुः Yādavā. 6. 78 (comm. न विद्यते चर्चेभ्यो हिंस्रेभ्यो रुः भयं यस्मिन्सः)

अचर्मक (acarmá-ka) *adj.* having no skin, skinless अ॒च॒र्म॒का॑य॒ स्वाहा॑ TS. VII. v. 12. 1.

अचर्मन् (a-carman) *n.* other than the word *carman* अचर्मणो मनोऽपत्ये SiddhaHe. vii. 4. 59 (comm. चर्मन्वर्जमन्नन्तस्यापत्यार्थे)

अचर्मन् (a-carman) *adj.* who is leprous or has bad skin काणाः कुब्जाश्च खञ्जाश्चाप्यचर्माणः कचैर्विना । सर्वे श्राद्धे नियोक्तव्या मिश्रिता वेदपारगैः । अचर्माणः शिपिविष्टाः (अचर्माणः श्राद्धे न योक्तव्याः) Aparā. 449. 1 (*on* 1. 222); SmṛtiCan. v. 189. 2; 'अचर्माणः' दुश्चर्माणः । 'कचैर्विना' खलतय इत्यर्थः CaturCin. iii(1). 460. 20.

अचर्य (a-carya) *adj.* impassable द्वौ हैव समुद्रावचर्यौ अहश्चैव रात्रिश्च JaimiBr. 1. 5; द्वौ समुद्रावचर्यौ विततौ महान्तौ आवरीवर्तेते चर्येव पादौ JaimiBr. 1. 5.

अचर्वणक्षम (a-carvaṇakṣama) *adj.* incapable of (aesthetic) enjoyment बुद्ध्या त्यजन्त्यनासाद्य मूर्खाश्चाचर्वणक्षमाः BṛKathāMañ. i. 3. 88.

अचर्वयत् (a-carvayat) *adj.* not chewing or masticating [*nt.*]

अचर्वितखण्डस्वाद (acarvita-khaṇḍasvāda) *adj.* who has not tasted the sweetness of sugar-candy न ह्यचर्वितखण्डस्वादानां लेशतस्तत्स्वादोपलब्धिरन्यत्र स्तोकं मधुरेषु वस्तुषु युज्यते Bhāsk. i. 327. 14 (*on* i. 6. 6)

अचल (a-cala) *adj.* [*f.* -ā] **i** immovable, which cannot be moved or does not move from its place, steady, fixed, stationary **ii** unshakable, fixed, firm, not wavering, long-lasting (of abstract ideas) **iii** not changing, steady in its own form, immutable, motionless, inactive **iv** firm, steady, not swerving from one's path or determination **v** not moving away, bound (to a rope) **vi** permanent **vii** immovable, fixed, firm, that cannot be disturbed **viii** stiff, not moving easily **ix** tight, not loose **x** perfect, proficient **xi** immovable (property) **xii** fixed, which cannot be changed **xiii** unhindered, uninterrupted **xiv** permanent (work) **xv** (Astron.) related to apogee; **i** immovable, which cannot be moved or does not move from its place, steady, fixed, stationary अचलानि चलन्ति ṢaḍviBr. v(6). 11. 2; AVPari. 64(3). 4; 70B(2). 2; 70B(23). 5; इमां महीम् ··· । त्वं शेष ··· संगृह्य तिष्ठस्व यथाचला स्यात् MahāBhā. i. 32. 19; सैवमुक्ता ··· दुःखेन तस्थौ स्थाणुरिवाचला MahāBhā. i. 68. 20; तस्थौ गिरिरिवाचलः MahāBhā. iii. 11. 23; iii. 40. 27; vi. 59. 8; xii. 120. 23; रथिनो हस्तियन्तारः ··· । अवैक्षन्ताचलैर्नेत्रैः परिवार्य रथर्षभौ MahāBhā. vii. 73. 23; स्थानं च प्रतिपन्नोऽसि ··· । अचलं शाश्वतम् MahāBhā. v. 121. 9; HariVaṁ. 2. 11; आससाद ततो रामं स्थितं शैलमिवाचलम् Rāmā. vi. 87. 18; vii. 8. 14; अचलं चाप्यकम्प्यं च तथैवाचलितं पुनः । स्य(? स्त)म्भस्योत्थापने सम्यग्दोषा ह्येते प्रकल्पिताः NāṭyaS'ā. 2. 61; 2. 68; तुण्डाभ्यां सुनिघृष्टतीक्ष्णमचलः संवेष्टनं चेष्टते Prati. 6. 3; चित्रन्यस्तमिवाचलं हयशिरस्यायामवच्चामरम् Vikramo. 1. 4; यत्र स्थाणुरिवाचलो मुनिरसौ ··· स्थितः S'āk. 7. 11; प्रतिमानामतो मानं सांप्रतं चावधारय ।···अचलानां द्विजार्चानां द्व्यङ्गुलद्व्यङ्गुलं क्रमात् PauṣkS. 40. 53; 4. 77; JayāS. 8. 95; 13. 60; स्थापयेज्जिह्वामचलां षोडशाङ्गुलाम् PāraS. 20. 37; 6. 172; 22. 26; निषक्ता यत्र यत्रासंस्तत्र तत्राचलाभवन् (शैलाः) MārkP. 47. 13; 15. 57; MatsyaP. 4. 37; आपश्चैवाथ पार्थिवाः । शरमाणा व्रजन्त्येव सलिलाख्यास्तथाचलाः BrahmāṇḍP. i. 5. 131; अनुलोमगतिर्नौस्थः पश्यत्यचलं विलोमगं यद्वत् Āryabh. 4. 9(76); EI. xvii. 324. 65; सीदन्त्यज्ञानिनो यस्यां पङ्के गाव इवाचलाः MṛgendraT. i. 13. 155; GītāBh.(S'aṅ.) 190. 17 (*on* 6. 11); सम्पूर्णकुम्भवत्स्थानादचलस्स तु कुम्भकः SarvaSiSaṁ. 10. 36; दृश्यदृष्टयोरभावेऽपि दृष्टिरस्त्यात्मनोऽचला IṣṭaSi. 147. 15; SaṁkṣeS'ā. 3. 28 (ii. 166. 2); तरलं लोचनयुगलं कुवलयमचलं किमेतयोः साम्यम् Kāvyālaṅ.(Ru.) 7. 88; JinaS'. 2. 25; AgniP. 67. 1; 372. 3; अचलोऽहं विपक्षश्च किं कार्यं करवाणि वः SkandP. i(1). 20. 51; VāmaP. 90. 36; TattvVai. 205. 19 (*on* 4 22); ĀtmaTaVi. 595. 10; 598. 1; LiṅgaP. ii. 48. 39; BrahmP. 2. 11; 238. 15; BhaviP. 301B. 25 (i. 208. 25); 466B. 2 (iii(3). 2. 29); विष्णुवल्लभे । यथा त्वमचला कृष्णे तथा भव मयि स्थिता PadmP. iii. 11. 37; ii. 18. 22; BṛDharmaP. i. 40. 24; i. 44. 91; YogVā. iii. 11. 31; प्रतापहीनो निःस्पन्दश्चित्रन्यस्त इवाचलः RāmāMañ. 51. 7; गिरयोऽप्यनुन्नतियुजो मरुदप्यचलोऽब्धयोऽप्यगम्भीराः KāvyPra. 665. 1; GītāBh.(Rā.) 337. 1 (*on* 6. 19); पुरम् । नभोऽध्वखेदविश्रान्तमर्कबिम्बमिवाचलम् KathāSaSāg. v. 2. 207; अचलं च चलं चैव द्विधा सोपानमीरितम् MānaSā. 30. 45; ĪśānS'iPa. ii. 36. 1; KīcaVa. 1. 26; Mānaso. iii. 1. 190; छायाग्रह इवाचलः RājTa.(Ka.) 3. 154; PrabaCin. 54. 21; PañcDa. 10. 18; Yādavā. 14. 56; ईशलिङ्गस्य ··· । अचलस्य प्रतिष्ठायां किं फलम् MahNirvāT. 14. 2; RājTa. (S'rī.) 4. 487; SidddhāTaVi. 3. 21; 140. 6; **ii** unshakable, fixed, firm, not wavering, steady, long-lasting (said of abstract things) अचलमैश्वर्यं यत्पापं तत्प्रतिहतम् VaikhāGS. 1. 7; अचलमनिधनं शिवं विशोकम् ··· व्रतमिदमाजगरं शुचिश्चरामि MahāBhā. xii. 172. 25; यदा स्थास्यति निश्चला । समाधावचला बुद्धिः MahāBhā. vi. 24. 53; अचला च शिवे भक्तिर्विभवैः किं प्रयोजनम् S'atTrayī. 630; अचलं बोधसंमुखम् । यत्तच्चित्तमिवा(मथा)पन्नः पुमांश्चैतन्यलक्षणः JayāS. 5. 16; इति मतिरचला भवत्यनन्ते ViṣṇuP. iii. 7. 32; iv. 2. 127; MārkP. 3. 25; 24. 40; अचला श्रीर्भवेत्तस्य BrahmāṇḍP. iii. 15. 57; Kirātā. 6. 18; तस्याचलो न क्रोधः VāsaDa. 25. 1; BṛKathāS'loSaṁ. 18. 605; तस्मिन्संकेतसापेक्षा शक्तिश्चेत्परिकल्प्यते । ननूपकार्यपेक्ष्येत नोपकार्या च साचला TattvSaṁ. 2657; ध्यानं नाम शास्त्रोक्तदेवताद्यालम्बनेष्वचलः ··· प्रत्ययसंतानः एकाग्रतेति यमाहुः ChāndoUBh. 431. 17 (*on* vii. 6. 1); तेनानन्दरसानुभूतिरचला ब्राह्मी सदा योगिनः ViveCū. 370; लक्ष्मी(म)प्यचलां चकार विलत्स(स)त्सच्चामरग्राहिणीम् EI. xxi. 142. 32; अचलाचारचार्वि(र्वी)विसे(शे)षनिर्जितोर्वि(र्वी)मण्डलोत्सवोत्पादनपरः EI. iv. 340. 3; xxii. 83. 39; vi. 289. 26; व्यसनमचलं यत्राचार्यो व्रतं विषयार्द्रता Kapphiṇā. 14. 33 = Subhāṣi. 2101; पुरमेव गच्छति चितिस्त्वचला SaṁkṣeS'ā. 3. 29 (ii. 166. 14); JinaS'. 1. 17; YaśasCam. ii. 398. 19; यावत् स्थितिं दधति तोयधयः समस्ताः स्तादेव तावदचला भुवि कीर्तिरेषा EI. i. 80. 22; xv. 63. 117; भगवत्यचलो भावो जीवन्नेव समश्नुवेऽहमचलाः सिद्धीस्त्वदर्चापरः Stotrā. 11. 14; यद्भागवतसङ्गतः BhāgP. ii. 3. 11; स त्वमस्माकमचलं संशयं छेत्तुमर्हसि KūrmaP. 449. 7 (2. 1); 517. 5 (2. 11); SkandP. ii(8). 1. 92; लब्धं देव्याः प्रसादेन सौभाग्यमचलं दिवि BhaviP. 50B. 20 (i. 21. 22); 53B. 34 (i. 23. 28); अद्याप्यास्ते स राजर्षिः पदवीमचलां श्रितः DevīBhāP. viii. 7. 17; i. 12. 51; iii. 13. 7; यदि निष्ठाचलं तपः PadmP. ii. 2. 4; ii. 53. 6; ii. 62. 22; ĀdiP. 13. 23; GaṇeP. ii. 138. 52; YogVā. iii. 111. 21; परिनिष्ठितोऽचलः अर्थविषये···उन्मेषो यस्याः (दृष्टेः) Loc. 227. 19 (*on* 3. 44); CaurPañ. 33; कल्पान्तेऽप्यचलं कुलाद्रिविजयि स्थैर्यं हि धीरात्मनाम् KathāSaSāg. xii. 30. 48; EI. xiii. 291. 15; Kāvyānu.(He.) 269. 17; AupaSūṬ. 28. 11; PañcaRā.(Nā.) iii. 5. 35; यतस्तालादिलयभंगभयात्तदनुगतं चित्तमचलं भवतीति DīpKa. 85. 33 (*on* 3. 115); VedāntSā.(Sa.) 32. 7; EI. xviii. 349. 2; xxi. 283. 18; S'ilpaRa. i. 4. 25; LalitāStaRa. 61; SṛṅgāTi. 234; JānaPa. 7. 62; TantrRā. 14. 32; 32. 8; **iii** not changing, steady in its own form, immutable, motionless, inactive (said of *ātman*, *paramātman*, and other gods like Dhātṛ, Nārāyaṇa, Vāsudeva, Viṣṇu, Jina etc.) स वा एष आत्मा···स्थिरोऽचलः MaiU. 2. 7; 6. 23; नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः MahāBhā. vi. 24. 24; vi. 34. 3; को ह्येवमन्तरात्मानं ब्राह्मणो हन्तुमर्हति । निर्लिङ्गमचलं शुद्धम् MahāBhā. v. 251*(1); अनन्तमचलं देवं हंसं नारायणं प्रभुम् । ··· आहुः MahāBhā. i. 57. 86; ViṣṇuSm. 20. 52; (ब्रह्मपदानां च लक्षणम्) शाश्वताचल सर्वेश निर्विकार निरञ्जन PauṣkS. 19. 40; जीवमात्मानमात्मना । इक्षते(? ईक्षेत)···अचलं सूर्यवर्चसम् JayāS. 10. 60; 16. 11; ध्रुवमचलम् वासुदेवम् ViṣṇuP. ii. 12. 47; रूपमैश्वरम् ··· । आनन्दमात्रमचलम् BrahmāṇḍP. ii. 22. 80; PāraS. 3. 181; अचलस्य परमात्मनः कर्मफलदेशसंसरणानुपपत्तिः BṛĀraUBh. 257. 10 (*on* ii. 1. 20); 335. 18 (*on* ii. 5. 15); UpadeSā. 107. 8; अमृत्यवे नमस्तुभ्यमचलायाक्षरात्मने MahāP. 25. 97; 25. 128; S'ivDṛ. 6. 48; TattvPradī.(A.) 257. 9 (*on* 2. 100); VarāP. 186. 22

(1); VisnuDhaP. ii. 78. 32; यत्तत्सूक्ष्ममविज्ञेयमव्यक्तमचलं ध्रुवम् BrahmP. 30. 58; PadmP. ii. 18. 63; AdhyāRā. i. 1. 43; YogVā. iii. 14. 60; iii. 62. 15; Kiranā. 127. 11; निर्विकल्पात्मकं ब्र(ह्म) ··· । शिवं तदचलम् ĪśānS'iPa.. i. 1. 26; अचलम् ··· स्वस्वरूपे निश्चलं स्थिरम् TātpaVr. 257. 17 (*on* 2. 100); VedāntKau. 230. 10 (*on* ii. 3. 31); JīvanVi. 151. 21; Tattv-Prakā. 66B. 3 (*on* i. 4. 1); यन्मुक्तैः पदमुत्तमं यदचलं यद् व्यापि यद् योगिनां ध्येयम् EI. xviii. 120. 3; **iv** firm, steady, not swerving from the path or determination (said of sages or high-souled persons) धर्मेषु निरतान्साधूनचलानचलानिव । सहायान् ··· कुर्याद्राजा MahāBhā. xii. 57. 24; xiii. 151*(14); राजा दशरथो नाम धर्मसेतुरिवाचलः Rāmā. iii. 54. 2; (राजपुत्रौ) हिमवद्विन्ध्याविवाचलौ HarsaC. 193. 9; कृतयुगचरितेष्वचलो यश्च स्थैर्यादिगुणसाम्यात् EI. i. 13. 7; स्थिरमतिरचलो निर्गताशेषमोहः S'atS'lo. 96; इयं हि वीतरागादीन् मुनीनपि निरीक्षिता ।···चालयेदचलानपि BrKathāS'loSam. 3. 18; TilaMañ. 9. 23; कर्णम् ··· नामन्यत स चाचलः DaśāvaC. 639; ऋज्वायततनुरचलः संयतचित्तः स्वयं भवति ĪśānS'iPa. i. 19. 10; ĀryāSaS'a. 117; BhāmiVi. 1. 92; RasGan. 626. 20; **v** not moving away, bound (to a rope)? एकरूपासु स्तुवन्ति । तस्मादारण्याः पशव एकरूपाः ।···तस्मादेकैकोऽन्योऽचलो ग्रामेऽधिगम्यते JaimiBr. 1. 89; **vi** permanent गां त्यक्त्वा मानवा विप्र दिवि तिष्ठन्ति तेऽचलाः MahāBhā. xiii. 27. 28; **vii** immovable, fixed, firm, that cannot be disturbed एष व्यूहामि ते राजन् व्यूहम्···। अचलं नाम वज्राख्यम् MahāBhā. vi. 19. 7; **viii** stiff, not moving easily ग्रन्थिः···अचलः । ··· गुल्म इति कीर्तितः SuśruS. vi. 42. 4 (comm. अचल एकस्थानशायी, वायोरल्पत्वात्); वायुः ··· । अष्ठीलावद्घनं ग्रन्थिं करोत्यचलमुन्नतम् SuśruS. vi. 58. 7 (comm. अचलम् ईषच्चलम्); अचलेषु मांसवत्सु च प्रदेशेषु (व्रणाः सीव्याः) AstāSam. i. 188. 4 (1. 38); AstāHr. i. 29. 51; **x** tight, not loose अविह्वलमचलबंधमचलम् AvantiKa. 39. 5; **ix** perfect, proficient अचलैर्मधुरैर्गात्रैश्चतुरश्रेण वक्षसा । व्यायामं कारयेद्धीमान् NātyaS'ā. 10. 102 (comm. अचलैरिति यत्र यत्र क्रियायां योज्यते तत्र तत्रैव प्राप्तपरिणतिभिरित्यर्थः); **xi** immovable (property)? कितवोऽयमिदं लक्ष्मचलं दाप्यताम् BrKathāS'lo-Sam. 23. 65; **xii** fixed, which cannot be changed नीरन्ध्रसन्धिघटितैरचलैर्वचोभिर्ये विस्तृतं विरचयन्ति रसप्रबन्धम् UdaySuKa. 1. 19; **xiii** unhindered, uninterrupted अचलां निर्विघ्नाम् GitāBh.(Rā.) 396. 7 (*on* 7. 21); **xiv** permanent (work) साधारणवृन्दोक्तं यत् कर्माद्यं क्रूरभे सदा कार्यम् । ध्रुवमचलम् ··· मैत्रमृदुसंज्ञे VasiS. 14. 39; **xv** (Astron.) related to apogee (i. e. the farthest point from the earth in a planet's orbit) किमु केन्द्रं किमु केन्द्रजं किमु चलं किं वाचलं तत्फलम् Golā. 177. 17 (20. 4); [अचल given as the meanings of स्थिर *adj.* अचले त्रिषु MediK. 140. 97; स्थिर *m.*, S'abdaRaSaK. 262. 4; निश्चल, NānārthāSam. ii. 50. 37; स्तिमित, KosaKaTa. 2. 5407]

अचल (a-cala) *m.* [AltGr. II. 1. 2] **1** mountain **2 i** name of S'iva **ii** name of Visnu **iii** name of one of the soldiers of Skanda **iv** name of Jina **v** name of an attendant of Visnu **vi** name of one of the Bhairavas **vii** name of one of the Batukas **viii** name of the son of the king of Gandhāra **ix** name of a companion of Mūladeva **x** name of a scribe **xi** the first Baladeva in Jain mythology **xii** a prince of Kashmir **xiii** name of a number of kings and princes **xiv** name of a poet **xv** name of a lexicographer **3** a kind of battle array **4** name of one of the eight types of bedstead **5** name of some *rāśis* **6** name of a fort **7** name of a place **8** number seven **9** name of a Devarsi **1** mountion शस्त्रविषरज्जुजलाचल° ··· हुताशनानुच्छ्वासनादिना मृतानां शरीरसंस्कारं वर्जयेत् BaudhPiMe. iii. 7. 1; स पपात महाबाहुर्वज्राहत इवाचलः MahāBhā. ii 42. 21; viii. 8. 44; viii. 9. 32; विराटो भगदत्तेन शरवर्षेण ताडितः । अभ्यवर्षत् ··· मेघो वृष्ट्या इवाचलम् MahāBhā. vi. 43. 47; iii. 40. 37; vi. 43. 59; नाकम्पयत शैनेयं शीघ्रो वायुरिवाचलम् MahāBhā. vii. 13. 34; v. 19. 19; vii. 90. 16; रुधिरेणावसिक्ताङ्गं प्रस्रवन्तं यथाचलम् MahāBhā. xiii. 1. 4; धर्मेषु निरतान्साधूनचलानचलानिव MahāBhā. xii. 57. 24; vi. 19. 24; viii. 55. 8; (चित्रकूटम्) पश्येममचलं भद्रे Rāmā. ii. 88. 4; माल्यवन्तमिवाचलम् । निशाचरा आश्रयन्ति Rāmā. vii. 6. 60; i. 497*(1); HariVam. 110. 45; SuśruS. iv. 4. 21; किरातसंघाः···गुहाभ्यो निष्पेतुरुद्गार इवाचलस्य Saund. 10. 12; त्वय्यारूढे शिखरमचलः स्निग्धवेणीसवर्णे MeghDū. 18; 52; RaghuVa. 1. 68; स्थितास्तस्मिन्नचले धर्मपक्षिणः MārkP. 3. 84; 4. 1; स्कन्धाचलत्वादचलाः पर्वभिः पर्वताः स्मृताः BrahmāndP. i. 7. 11; Tantrākhyā. 112. 21; PañcT. 3. 75 (11) (344. 1); BrSam. 32. 4; धृतिमाततान तनयस्य हरेस्तपसेऽधिवस्तुमचलामचलः Kirātā. 6. 18; राजपुत्रौ ··· हिमवद्विन्ध्याविवाचलौ ··· प्रकाशतां जग्मतुः HarsaC. 193. 9; 197. 15; 258. 8; 265. 3; AvantiKa. 4. 9; 11. 6; अचल एष भवानिव राजते स हरितालसमाननवांशुकः S'iśuVa. 4. 21; 5. 2; PadmP.(Ra.) 54. 70; महाह्रदानम्बु(म्बु)निधीनकल्पयत्सुराधिवासानलांश्च कोटिशः EI. i. 181. 6; प्राचि प्रागाचरन्त्योऽनतिचिरमचले चारुचूडामणित्वम् SūryS'. 12; 75; AhirbuS. 1. 24; PāraS. 12. 80; महान्तोऽपि हि भिद्यन्ते स्त्रीभिरद्रिरिवाचलाः NītiSā. 1. 55; BrKathāS'loSam. 18. 311; शुण्डारः कलमेन यद्वदचले वत्सेन दोर्दण्डकस्तस्मिन्नाहित एव MahāviC. 1. 53 (28. 10); 4. 60 (5) (119. 4); शम्भोराधारमचलमुत्क्षेप्तुं भुजकौतुकी । माहेश्वरो धनुः क्रष्टुमहो ते दशकन्धरः AnargharRā. 3. 50; 5. 2; 5. 24 (2); प्राक्पुण्याचलमार्गदर्शितसुधामूर्तिः ··· सोमः S'ivāL. 38; 6; अचलैरिव जङ्गमैर्यदीयैर्विचलद्भिर्द्विरदैः कदर्थ्यमाना EI. xvii. 319. 9; HarVi. 32. 56; नाचला न तरवश्चकाशिरे ।··· उद्भावेकमेव तिमिरं विभूतिमत् RāmC. 2. 58; 5. 59; 26. 53; Kapphinā. 6. 60; तत्प्राच्यामाधारः स्तम्भवदचलोऽस्ति मन्दरो नाम ĀryaSi. 16. 25 (189); अन्य एवाचलः कश्चिदेष नूनं महीपतिः । प्रबभूव परं यस्मात्लक्ष्म्या सह सरस्वती Yaśas-Cam. i. 220. 1; i. 97. 8; i. 164. 1; TilaMañ. 243. 8; हेलाङ्गुष्ठाग्रपीडाभरनमदचलोत्संगसम्भारदूरभ्रश्यद्ब्रह्मभारतिर्यग्दलितमणिफणामण्डले भोगिराजे EI. i. 77. 1; NavaSāC. 5. 41; SkandP. i(3). 6. 91; VāmaP. 5. 18; LiṅgaP. i. 70. 135; BrahmP. 20. 44; 21. 17; DevīBhāP. vi. 4. 50; PadmP. ii. 115. 42; ii. 121. 51; (*n.*) दिदृक्षुः राघवो लङ्कामारुरोहाचलं महत् AdhyāRā. vi. 4. 9; तस्याः स्पर्शेन तेनासौ दुःखदौर्भाग्यसंकटम् । जहौ प्रावृड्घनासङ्गाद्ग्रीष्मतापमिवाचलः YogVā. iii. 26. 41; iv. 28. 27; iv. 55. 15; अचलमथ सलीलमोषधीनां हरति हनूमति जाम्बवन्नियोगात् RāmāCam. 6. 66; 6. 47; RāmāMañ. 31. 2; BrKathāMañ. 3. 87; EkiSt. 18; ĪśānS'iPa. i. 5. 24; न स्यात्कः पतितेऽनिमित्तमचले सन्देहवान् देहवान् KīcaVa. 3. 50; ĀryāSaS'a. 117; वज्राश्मभग्नशृङ्गान्तः श्वोतद्धातुरिवाचलः RājTa. (Ka.) 7. 854; 1. 276; 4. 41; 4. 176; आजानु मग्नो मेदिन्यामवगाढ इवाचलः TrisaS'aPuC. i. 5. 684; i. 5. 664; उदक्षुद्रागिभूद्राजा सनिर्झर इवाचलः PariPar. 1. 138; 1. 20; 2. 158; Kāvyānu.(He.) 279. 19; तं तरुण्यः ··· निरराजयन् । दीपैर्विद्युत्कलापेन मेघमाला इवाचलम् RāghPāṇ.(Ka.) 13. 46; PrthvīVi. 9. 17; अचलसहसा दोर्दण्डेन प्रमथ्य यशःसुधां य इह करिभिर्लक्ष्मीं लेभेऽपरः पुरुषो[त्त]मः EI. i. 222. 15; PāndaC. 17. 137; शातक्रतवमचलं चुम्बति शशी SaduktiKa. 110. 2; क्षितिपतेः सुतः । प्रचचालाचलं प्रीत इतश्चास्तमगाद्रविः MalliC. 1. 83; VasaViKā. 12. 14; ददर्श रुधिरार्द्रं तं ज्वलद्वमिवाचलम् PārśvC. 3. 587; सुरनदी च सुरौघसमाश्रिता निकटतोऽस्य वहत्यचलस्य सा EI. xxv. 17. 40; iv. 147. 4; iv. 149. 3; यास्यल्लक्ष्णोर्विषयमचलो मादनो गन्धपूर्वः NemiDū. 53; TīrthaKa. 31. 24; Yādavā. 6. 66; 6. 76; अवाकिरन् अम्भसां बिन्दुभिः शुभ्रैरभ्रमाला इवाचलम् MadhuVi. 4. 33; S'ārṅgaPa. 1070; अचला अबला वा स्युः सेव्या ब्रूत मनीषिणः SāhiDa. 416. 3; प्रालेयानां प्रभवमचलं प्रांशुशृङ्गं प्रयायाः HamsDū.(Vā.) 54; PārvPa. 1. 9; RājTa.(Jo.) 267; RājTa.(Prā.) 820; माद्यत्कुम्भिसपक्षखेलदचलं सत्पत्तिमीलज्जलम्···योऽशेषादपिव(ब)त् शकार्ण्णवम् EI. xxi. 282. 11; स जयतु ··· यावन्मेरुर्भवेदचलः CampaS'reKa. 475; Acyutarā. 8. 26; BhāvPra.(Bhā.) 6(2). 138; कालिन्दीं विगाहन्ते स हस्तिनः । ··· छिन्नपक्षा इवाचलाः VīraBhā. 3. 74; 10. 12; PurāPraSam. 52. 9; YātrāPra. 6. 76; RasGan. 376. 3; NīlaVi. 72. 18; 81. 22; 82. 9; 109. 16; Jīvān. 136. 5; रामलक्ष्मणयोर्बाणौ युगपद्विनिपेततुः । तस्मिन् ··· वह्निनाताविवाचले Rāgh. 7. 46; Damaru. 25; AlaṅkāKau.(Vi.) 245. 27; MahāN. 1. 31; 3. 16; AmaK. 635; AnekāSa. 531; ParyāRaMā. 542; AbhidhāRaMā. 2. 10; Vaija. 41. 1; ParyāMu. 21. 20; TrikāS'e. iii. 3. 381; AbhidhāCin. 1027; AnekāSam. 3. 617; ViśvaPra. 158. 120; DharK. 2369; AnekāK. 835; NānārthSam. 7. 60; NānārthāSam. ii. 50. 37; NāmMā. 8; MediK. 162. 59; NānārthaMa 1680; S'abdaRa.(Vā.) 808; AgaNi. 52; ParaNā. 700; ViśvaLoK. 339. 58; PañcTaPra. 9. 2; KosaKaTa. 1. 2795; KalpaK. 340. 1; S'abdaRaSaK. 301. 13; **2 i** name of S'iva अष्टोत्तरसहस्रं तु नाम्नां शर्वस्य मे शृणु ··· मधुर्मधुकरोऽचलः MahāBhā. xiii. 17. 71; अचलः···एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव वृषभध्वजम् LiṅgaP. i. 98. 103; S'ivaP. iv. 35. 77 (392B. 9); SaurP. 41. 40; 41. 47; 41. 77; अङ्गीकृताचलपदो वृषभासितोऽसि EI. ix. 155. 1; **2 ii** name of Visnu घृताशीरचलश्चलः MahāBhā. xiii. 135. 92; श्रीपतिम् ··· तुष्टाव नरवाहनः ।··· अचलः ··· इति स्तुत्वा हृषीकेशम् BrKathāMañ. 15. 198 (2); PañcaRā.(Nā.) iv. 3. 13; याचले जरसानेता ताने सारजलेऽचया । ··· माया सा वनमालिका Yādavā. 6. 76; NānārthāSam. ii. 50. 37; **2 iii** name of one of the soldiers of Skanda येऽन्ये स्कन्दस्य सैनिकाः ।···अचलः कनकाक्षश्च MahāBhā. ix. 44. 69; **2 iv** name of Jina परमजाताय नमः ··· । अचलाय नमः MahāP. 40. 13; **2 v** name of an attendant of Visnu राजसस्तामसोऽचलः PāraS. 17. 218; 17. 189; **2 vi** name of one of the Bhairavas °भीमरूपहाटकेशाचलाः दश भैरवाः ParaśuKS. 7. 32 (221. 18); **vii** one of the Batukas बटुकान् दशदिक्ष्वर्चेत्···अचलं हाटकेश्वरम् S'āraTi. 20. 72; **viii** name of a son of the king of Gāndhāra (a partizan of the Kauravas) अचलो वृषकश्चैव भ्रातरौ सहितावुभौ । ··· शत्रून् विध्वंसयिष्यतः MahāBhā. v. 165. 1; इयालौ तव महाराज राजानौ वृषकाचलौ

णोढा गुरुरपि भुवो यास्य गुरुणा MudrāRā. 3. 3.

अचलतटी (acala-taṭī) *f.* slope of the mountain अचलतटीतिरोहिततयोन्मुखभावभृतामुपरि रुचां गता विततता स्थिरसान्ध्यरुचिः Kapphinā. 11. 19.

अचलतनया (acala-tanayā) *f.* Pārvatī (daughter of the mountain) समुत्तस्थौ तस्मादचलतनये धूमलतिका SaundL. 76; EI. xxi. 163. 2; द्रक्ष्यस्यारादचलतनयाचित्तचन्द्रोपलेन्दोर्दिक्षु ख्यातं सकलसुमनःसेवितं धाम शम्भोः MayūSam. 1. 75; YātrāPra. 3. 63.

अचलतनु (acala-tanu) *adj.* possessing mountain-like body प्राभृवन्नचलतनोस्ततः प्रपातप्रोद्भिन्नप्रणुदितवेणयोऽस्रनद्यः RāmC. 34. 50.

अचलतपस् (acala-tapas) *n.* penance of the mountain (Himālaya)

मयाद्य···ज्ञातानि तानि परिरम्भसुखानि किं वा । अचलदासस्य SaduktiKa. 159. 33.

अचलदीप (acala-dīpa) *m.* steadily burning lamp सञ्चिन्त्य नारायणमूर्तिमेवं हृत्पङ्कजे स्वेऽचलदीपकल्पम् ĪśānS'iPa. i. 33. 68.

अचलदुर्ग (acala-durga) *n. m.* hill-fort, mountain-fort अचलदुर्गमलङ्घ्यमाश्रितः प्रतीक्षस्व कालम् AvantiKa. 48. 9.

अचलदुहितृ (acala-duhitṛ) *f.* daughter of the mountain (Himālaya) (Pārvatī) अचलदुहितृपतिम् ··· पशुपतिं प्रपन्नोऽन्यदेवताशून्यममन्यत त्रैलोक्यम् HarsaC. 151. 8; स न्युत्पतिम् ··· देवः प्रेयानचलदुहितुर्निश्चलं वः करोतु Vikra-DeC. 18. 108; यदा शम्भुश्चम्बत्यचलदुहितुर्वक्त्रकमलम् SubhāRaK. 4. 33; मुखर-

MahāBhā. viii. 4. 39; vii. 29. 2; xi. 26. 35; **ix** name of a companion of Mūladeva मूलदेवेन सख्युरचलस्य कृते निवेशितमचलपुरम् AvantiKa. 9. 13; करण्टको धौर्त्यमार्गस्तेयशास्त्रप्रवर्तकः । भ्राता शशोऽस्य भृत्यस्तु विपुलश्चाचलस्तथा KalpaK. 208. 53; **x** name of a scribe मद्वचनात्कायस्थमचलं ब्रूहि MudrāRā. 3. 24(3); **xi** the first Baladeva in Jain mythology गुणैरुपेतो विजयोऽचलश्च VarāngaC. 27. 43; प्रथमो बलदेवस्तु तत्र भद्रासुतोऽचलः TrisaS'aPuC. i. 6. 358; चकाराचल इत्याख्यां तस्य सूनोर्महीपतिः । Trisa S'āPuC. iv. 1. 178; iv. 1. 208; iv. 1. 235; बलास्त्वमी । अचलो विजयो भद्रः AbhidhāCin. 698; **xii** son of Rawan Chand and brother of Koṭādevī of Kashmir कश्मीरानचलोऽविक्षत् RājTa.(Jo.) 266; 270; **xiii** name of a number of kings and princes (पुत्रः) प्रत्यूषस्याचलः स्मृतः VāyuP. i. 61. 84; मित्रश्च कुक्षिमित्रस्तथाचलः ··· मदिरायाः सुता ह्येते VāyuP. ii. 34. 159; द्वात्रिंशत्तु समा राजा ह्यचलस्तु भविष्यति MatsyaP. 271. 28; मथुरायां तथा भावी तव पुत्रोऽचलो नृपः ViṣṇuDhaP. i. 80. 13; अचलो नाम विख्यातो वाणारस्यां महीपतिः PadmP.(Ra.)

अचलकर्णिन् (acalakarṇ-in) *m.* one of the names of Gaṇapati (*lit.* with the ears not moving) गणस्य पञ्च बीजानि ··· गणंजयाय नम एकदंष्ट्राय अचलकर्णिने । गजवक्त्राय महोदराय AgniP. 300. 3; ĪśānS'iPa. i 16. 35(1)

अचलकार्य (acala-kārya) *n.* deed of Acala स्थित्यै प्रकल्प्य चक्रस्य स्वस्य चक्रधरातलम् । शह्मेरोऽचलकार्याणि जनस्य समदर्शयत् RājTa.(Jo.) 289.

अचलकीला (acala-kīlā) *f.* the earth, (*lit.* having the mountain Meru as a pin or peg) S'abdaratnāvalī in S'abdaKaDru. [PW]

अचलकुमार (acala-kumāra) *m.* prince Acala अथाचलकुमारोऽसौ नितान्तं दयितः पितुः PadmP.(Ra.) 91. 25.

अचलकुल (acala-kula) *n.* a group of mountains योऽचलकुलमवति चलं दूरसमुन्मुक्तशुक्तिमीनां कान्तः KāvyālaṅSū. iv. 1. 7; अचलकुलस्थितिविहितसंनिवेशान्···लोकानिव त्रीन् तनूजानजीजनत् AvantiKa. 11. 6.

अचलकुलस्थिति (acalakula-sthiti) *adj.* **1** promoting continuous lineage पाशपतस्यैक एवाभद भभार इवाचलकुलस्थितिः ··· सूनुः HarṣC.

अचलदोर्मित (acalador-mita) *adj.* which is of the size of seven cubits अचलदोर्मितपत्रभु मण्डपं मसृणवेदिकमारचयेत्ततः PañcaRā.(Nā.) iii. 7. 5.

अचलद्बुद्धि (acaladbuddhi) *m.* name of a minister (of Sūryaprabha) तद्दृष्ट्वा रभसात्सूर्यप्रभोऽत्र प्राहिणोत्तयोः । महाबुद्ध्यचलद्बुद्धी सारथित्वे स्वमन्त्रिणौ KathāSaSāg. viii. 6. 85.

अचलद्रुम (acala-druma) *adj.* having unshakable trees सिंहशार्दूलवान्शैलः संचचालाचलद्रुमः Rāmā. vi. 91. 2.

अचलद्वय (acala-dvaya) *n.* two hills अचलद्वयमध्यप्रवृत्तगङ्गाप्रवाहामिव मेदिनीं···मातरं ननाम Kād. 93. 20.

अचलद्विष् (acala-dviṣ) *m.* enemy of mountains (an epithet of Indra who clipped the wings of mountains) [APTE]

अचलधनुर्धर (acaladhanur-dhara) *adj.* who wields the mountain (Meru) as his bow अचलधनुर्धराय···नमो भवते NīlaVi. 71. 8.

अचलधनुस् (acala-dhanus) *m.* name of S'iva (who has the mountain (Meru) as his bow) अश्मव्रातैरचलधनुषो लिङ्गभूतरभूतां (? तैः प्रभूता) मज्जन्नानामनुजपटलीशर्मदा नर्मदा मे YātrāPra. 7. 21.

अचलधर (acala-dhara) *m.* name of Viṣṇu [लक्ष्मीः श्रीर्गोमिनीन्दिरा । तत्पतिः शैलभूम्यादिधरश्चक्रधरस्तथा] NāmMā.(Dhanañjaya) 76 (Amarakīrti शैलभूम्यादिधरः पर्वतधरः । शैलधरः । दरीभृद्धरः । अचलधरः । शृङ्गिधरः)

अचलधारिणी (acala-dhāriṇī) *f.* the earth (*lit.* supporting the mountains) हतश्च हरिणा युद्धे स मधुर्बलिनां वरः । मेदसा तस्य वसुधा रञ्जिता सकला तदा । मेदिनीति ततः संज्ञामवापाचलधारिणी BhaviP. 889A. 30 (iv. 199. 7)

अचलधीमत् (acaladhī-ma(n)t) *adj.* of unwavering intellect सकलमकललिङ्गं मिश्रकं वा विधिज्ञः । स्थपतिरचलधीमान् स्थापयेत् सावधानः MayaMa. 34. 72.

अचलधृति (acala-dhṛti) *adj.* **i** of immovable steadfastness, of firm will उपविश्य तत्र (तरुतले) कृतबुद्धिरचलधृतिरद्रिराजवत् मारबलमजयदुग्रम् Saund. 3. 7; कमिवायं विरहविष्यति(? विरहयिष्यति) पितरमद्य सुरसभायां राजर्षी रिपुं(? पून्) जयता(? तः) खलु राजहंसादचलधृतेः AvantiKa. 206. 14; मुररिपुरभिनवजलधररुचितनुः अचलधृतिरुदयति सुकृति हृदि खलु ChandoMa. 2. 256; **ii** holding firmly the mountain (Govardhana), ChandoMa. 2. 256 (comm. अचला धृतिः सन्तोषो यस्य तथाभूतो वा अचले पर्वते गोवर्धने धृतिर्धारणं यस्य तथाविधमुररिपुः कृष्णः); **iii** with unshakable concentration विलसति तव सखि सुरतमचलधृति ChandaśCū. ii. 269. 5 (comm. अचला स्थिरा धृतिः समाधिर्यत्र)

अचलधृति (acala-dhṛti) *f.* name of a metre (with 16 short syllables in each Pāda) द्विकविहतवसुलघुरचलधृतिरिह JayaChand. 4. 23; 4. 31; VṛttaRa. 2. 31; नुलावचलधृतिः Chandonu. 2. 269; ChandoMa. 2. 255.

अचलन (a-calana) *adj.* not shaking, non-flickering आत्मविद्याप्रदीपेन स्वस्थेनाचलनेन तु। ···तमो निहत्य पुरुषः पश्यति ह्यात्मनीश्वरम् LiṅgaP. i. 9. 64.

अचलन (a-calana) *n.* absence of movement, firmness, absence of deviation तस्याचलनाच्च धूसरकः क्षुत्क्षामकण्ठो दौर्बल्यं गतः PañcT. 4. 17 (386. 3 F. N); KāśiVṛ. *on* P. v. 4. 46; KātanVṛ. *on* iv. 5. 37; यत्र कुत्राप्यचलनं संनिरोधनमीरितम् KulārT. 17. 91; व्यवसायादचलनं स्थैर्यं विघ्नकुलादपि DaśRū. 2. 13; यदा तु शरीरस्यापि चलनकारणं भवेत् तदा शरीरं चलत्येव । नास्याचलनमस्तीति कुतो विरोधः NyāyK. 42. 3; AbhinBhā. i. 325. 11 (*on* 6. 67); एतदेव महत्त्वं च महतामुच्यते बुधैः । प्रतिपन्नादचलनं प्राणानामत्ययेऽपि यत् KathāSaSāg. xii. 32. 8; स्थैर्यं धैर्यवत् । धमार्थकामव्यवसायादचलनम् । अतिजितकाशित्वम् NāṭaLaRaK. 1410; SāhiDa. 106. 14; धर्म्यान्न्याया- (? य्या)च्च मार्गान्मुनिवदचलनं मण्डनं पण्डितानाम् Subhāṣi. 3477; साधुमार्गादचलनं मर्यादेत्युदितं बुधैः UjjvaNīMa. 79. 2; BhaktiRaSi. ii. 1. 97; SiddhāKau. 324A. 13; स्थैर्येणाचलनेन प्रतिज्ञास्थैर्येण वा AlaṅkāMañ. 62. 15 (F. N.); SāhiSā. 4. 58.

अचलनचक्षुस् (acalana-cakṣus) *n.* steady eye (i. e. fixed on certain point) द्रव्यत्वे चाविशिष्टत्वे(? ष्टे) व्यवधानाद्यनुपपत्तौ अचलनचक्षुषोपलब्धावनुपलभ्यमानत्वाद्देशान्तरप्राप्तिमनुमाय तया गतिरनुमीयते Kiraṇā. 282. 12.

अचलनयन (acala-nayana) *adj.* with motionless eyes (तिलोत्तमां द्रष्टुम्) बहुवदनमचलनयनं शिरः कृतवान् हरिः NāṭyaS'ā. 15. 152.

अचलनस्वभावा (acalana-svabhāvā) *adj.* (*f.*) of firm, immovable or unshakable nature (समा स्थिरा तु कठिना कृष्णा गौरी च या भवेत् । भूमिः) स्थिरा अचलनस्वभावा AbhinBhā. i. 55. 12 (*on* 2. 25)

अचलनात्मकत्व (acalanātmaka-tva) *n.* the state of not being of the nature of motion यागप्रस्तावे च सति तस्याचलनात्मकत्वाद्यदाश्रयं देशान्तरं प्रापयतीत्यसम्बद्धम् TantrVā. 375. 21 (*on* ii. 1. 5); गुणस्तु गुणत्वजातियोगी जातिमत्त्वे सत्यचलनात्मकत्वे सति समवायिकारणरहितश्चेति SaptaPa. 68 (22)

अचलनामवत् (acalanāma-va(n)t) *adj.* who has Acala as his name (one of the ten Bhairavas) (महान्तो भैरवश्रेष्ठाः) हेतुकः ··· अचलनामवान् (एते दशैव विख्याताः) BrahmāṇḍP. iii. 20. 82.

अचलनार्थ (a-calanārtha) *adj.* not expressing motion or movement एभ्यो णेः पूर्वमचित्तवत्कर्तृकेभ्योऽचलनार्थेभ्योऽपि ण्यन्तेभ्यः परस्मैपदं स्यात् PrakriKau. ii. 394. 2; प्रुङ्द्रुस्रुवः चलनार्था अपि । तेषां 'निगरण-'इत्येव सिद्धे यदा अचलनार्थास्तदर्थं वचनम् Prasā. ii. 394. 14.

अचलनितम्ब (acala-nitamba) *m.* ridge or slope of a mountain युधि स्थवीयसीरचलनितम्बनिर्भराः । अदंशयन्नरहितशौर्यदंशनास्तनूरयं नय इति वृष्णिभूभृतः S'iśuVa. 17. 21; अथाचलनितम्बाभात्स्वनितम्बाद्विमुच्य सा । आमुचन्मेखलामेनां मन्नितम्बे लघीयसि BṛKathāS'loSaṁ. 28. 83; जनितनिकामपरिश्रमोऽधिशेते । अयमचलनितम्बभिन्नवेण्णातटविपिनानि वनौकसामधीशः RāmC. 6. 50; अचलनितम्बनिर्गतोदकपरिपूरिताम् ··· अटवीमासाद्य ··· संजीवको युगभङ्गं कृत्वा निषसाद Pañcā. 4. 1.

अचलनिपात (acala-nipāta) *m.* throwing of the mountain (into the sea) तम् (विश्वंभरम्) ··· विधिरर्धपथे समेत्य सह महर्षिभिर्विविक्तसेवावसरलाभविसयानन्दमन्थरः पश्यन्तमचलनिपातकौतुकं परिवार्य केवलमवतस्थे NīlaVi. 77. 11.

अचलनिश्चय (acala-niścaya) *adj.* of firm decision ओजस्विभिरुदस्त्रैः स्वैरेकवीरमयीमिव । स वीरै रचयन्नुर्वीं चचालाचलनिश्चयः TriṣaS'aPuC. i. 5. 291.

अचलनृसिंह (acala-nṛsiṁha) *adj.* name of a poet विषं चन्द्रालोकः कुमुदवनवातः···विपरीतप्रकृतयः । अचलनृसिंहस्य SaduktiKa. 92. 5.

अचलन्तिचेली (acalanti-celī) *adj.* (*f.*) going quickly नैतच्चलच्चेलि दिनं चलन्तीचेल्या भवोच्चैरचलन्तिचेली DvyāśraKā. 6. 53.

अचलन्मति (acalan-mati) *adj.* with unchanging thought, of resolute or firm opinion वाक्सेतोरचलन्मतिर्दिशिदिशि प्रख्यातमानोन्नतिः ··· विन्ध्यो बंधुरबंधुतां वितनुते यस्योपपन्नश्रियः EI. ii. 411. 4.

अचलपति (acala-pati) *m.* king or lord of the mountains (i. e. Himālaya) अचलपतेरस्योपकण्ठावनौ ··· देवानुजः स्वाख्यया । तेजःपालपुरं पुरं विरचयाञ्चक्रे VasaViKā. 12. 48; Ekāva. 6. 1 (73) (157. 7); विश्वेशस्तनयामिवाचलपतेर्भागीरथीशेखरः कल्याणीमुदुवाह भूधरपतिः EI. xv. 61. 66; iii. 43. 4; एतैर्व्यापारजातैरचलपतिसुते नित्यमावर्त्यमानैरङ्घ्रिद्वन्द्वं भवत्या मुहुरहह वयं घस्रा विसरामः YātrāPra. 8. 24.

अचलपरिसर (acala-parisara) *m.* surrounding region of a mountain इह करालकरिकुम्भास्थिकूटस्थपुटिततलायामचलपरिसरप्रान्तसीमनि···प्रापितः प्रेतनगरमुत्तरदिगन्तदण्डनायकेन नीतिवर्मणा हूणपतिः TilaMañ. 182. 4.

अचलपात (acala-pāta) *m.* fall of the mountain यम् ··· अचलपातदलितशङ्खकुलशकलतारकितशिलातलात् ··· आ सेतुबन्धात् ··· प्रणेमुरवनिपाः Kād. 54. 20.

अचलपुर (acala-pura) *n.* name of a city (Ellichpur) ओम् । स्वस्त्यच[ल]पुर[ा] तद् विस्त[ई]र्णे स्थितिपालनाप्तयशसि श्रीराष्ट्रकूटान्वये···श्रीदुर्गराजा[जो]नृपः EI. xi. 279. 1; मूलदेवेन सख्युरचलस्य कृते निवेशितमचलपुरं नाम AvantiKa. 9. 14; प्राप्तोऽचलपुरं नाम नगरं दयितासखः KathāSaSāg. xiii. 1. 149; नीत्वाचलपुरद्वारि क्रमाच्चैनां मुमोच सः PāṇḍaC. 6. 658; सार्थनाथोऽवददहं गन्ताचलपुरे वरे MalliC. 6. 297; धरणस्तु ससार्थोऽपि प्रापाचलपुरं पुरम् SamarāSaṁ. 6. 80; 6. 330; KathāK. 156. 7; 156. 25.

अचलपुरविषय (acalapura-viṣaya) *m.* country called Acalapura इतोऽपि चाचलपुरविषये श्रीविभूषणे । कन्या पूर्णा चेति नद्यौ विद्येते प्रथिताभिधे PariPar. 12. 69.

अचलपुरी (acala-purī) *f.* name of a city राघवाय गणिते शकव[र्षे]राघवाय रचिताचलपुर्याम् । वप्रगोपुरमयैर्नव[ह]र्म्यैर्गोपमंत्रितिलकेन सपर्याः EI. vi. 121. 118; vi. 236. 91.

अचलप्रकाश (acala-prakāśa) *adj.* of constant brilliance योगेन पश्येत्न च चक्षुषा पुनर्निरिन्द्रियं पुरुषं रुक्मवर्णम् । ···पश्यन्ति युक्त्या ह्यचलप्रकाशम् LiṅgaP. i. 88. 40.

अचलप्रख्य (acala-prakhya) *adj.* appearing like a mountain हनूमानचलप्रख्यो नवतिं योजनोच्छ्रितः । चकार सुरसा वक्त्रं शतयोजनमायतम् Rāmā. v. 1. 149; सुशीघ्रमचलप्रख्यं कर्म दग्ध्वा शुभाशुभम् । उत्तमं योगमास्थाय यदीच्छति

वार्तिककार: NyāyVārPari. 497. 5.

अचलचञ्चुपुट (acalacañcu-puṭa) *m. n.* fold of the motionless beak निशि वियोगवत: पतत: स्थिता बिसलताचलचञ्चुपुटे बभौ HammīMaKā. 7. 13.

अचलचामरांशुका (acalacāmarāṁśukā) *adj.* (*f.*) clothed with a permanent chowrie गुणेषु राग: ··· यस्य भूपते: । चिरं स मुक्तेऽचलचामरांशुकाम् ···नृपश्रियम् PañcT. 3. 115 (367. 8)

अचलचारुसौख्य (acalacāru-saukhya) *adj.* possessing unchanging and sweet happiness अर्हन्त एवाचलचारुसौख्या: VarāṅgaC. 25. 90.

अचलचित्त (acala-citta) *adj.* having unmoved (i. e. firm) mind स्थिरारम्भमचलचित्तम् (लघुमित्रं प्रशस्यते) ManvaVi. 859. 25 (*on* 7. 209)

अचलचेतस् (acala-cetas) *adj.* having an attentive or steady mind अचलचेतस: । चक्राजिनप्रतिमानां तद्दिक्पाला महोत्सवम् TrisaS'aPuC. i. 2. 642; आख्यायमानं चरितं शृण्वन्त्यचलचेतस: BṛKathāS'loSaṁ. 4. 13

अचलच्चूडेन्दु (acalac-cūḍendu) *adj.* who has the unchanging or fixed moon on the head अचलच्चूडेन्दुरुग्याकुलत्व:सिन्धु: ···पायात्त्रिलोकीं शिव: SaduktiKa. 5. 32.

अचलच्छाया (acalac-chāyā) *f.* steady (*lit.* unchanging) lustre or beauty अचलच्छाययासाभिर्विज्ञात: पुण्यपूरुष: PrabhāC. 81. 21.

अचलच्युत (acala-cyuta) *adj.* rolling down from the mountain अचलच्युतचन्द्रकान्तजलधाराधौते इव ध्वस्ते ध्वान्ते ··· सावित्री ··· सरस्वतीमवादीत् HarṣaC. 25. 8.

अचलज (acala-ja) *adj.* mountain-born [Apte]

अचलजलनिधि (acala-jalanidhi) *m.* unmoving (i. e. calm) ocean यथा व्यपगतघनपटलमचलजलनिधिसदृशमम्बरमञ्जनचूर्णपुञ्जश्यामं शार्वरं तम: PadārthaSaṁ. 177. 15.

अचलजा (acala-jā) *f.* Pārvatī (daughter of Himālaya) यस्या: श्रियं विचार्य गुणचातुरीमचलजा च लज्जां गता UjjvaNīMa. 222. 13; StavMā. 143. 20.

अचलजात (acala-jāta) *adj.* mountain-born [Apte]

अचलजाता (acala-jātā) *f.* Pārvatī [Apte]

अचलत् (a-calat) *adj.* **i** not moving स्वस्थानादचलन्नपि गत्वेव पुन: प्रतिनिवृत्त: S'āk. 1. 28 = SaraKaṇṭhā. 615. 18; या चेयमचलति चलतीति बुद्धि: NyāyVār. 224. 20 (*on* ii. 1. 31); अन्यत्र वर्तमानस्य ततो[ऽन्यस्थानजन्मनि । स्वस्थानादचलतोऽन्यत्र वृत्तिर्]युक्तिमत् (? वृत्तिरित्यतियुक्तिमत्) PramāVār. 1. 156; तस्मादचलतोऽपि स्याच्चलने कर्तृतात्मन: S'lokaVār. 5(17). 87 (710. 9); उत्क्रान्ति: कदाचिदचलतोऽपि ग्रामस्वाम्यनिवृत्तिवद्देहस्वाम्यनिवृत्त्या कर्मक्षयेणावकल्पेत BrahmSūBh.(S'aṅ.) 453. 5 (*on* ii. 3. 20); न च 'अयं चलति' इति प्रत्यय: संयोगविभागमात्रालम्बन: संयोगविभागव्यतिरेकेणान्यस्यापि प्रतिभासनात् अचलतोऽपि चलति इति प्रत्ययप्रसङ्गात् TātpaṬ(U.) 339. 8 (*on* 5(5). 138); स्वस्थानादचलदपि क्षणेन तत्तद्विस्रम्भातिशयमनोज्ञमाचरद्भि: । यत्तासां हृदयमगृह्यतानुरागि प्रेयोभि: HarVi. 27. 104; उत्क्रमणं हि मरणे निरूढम् । तच्चाचलतोऽपि तत्र सतो देहस्वाम्यनिवृत्त्योपपद्यते Bhām. 485. 17 (*on* ii. 3. 20); अचलत्यपि तत्र कार्यसिद्धिं प्रति विश्वासमियाय मैथिलीश: RāmC. 8. 2; एतेन अचलति शरीरे अचलत्वं व्याख्यातम् PrakaPañ. 325. 3; (निश्चक्राम जयन्ताह्व: पादात्) तदा पङ्कमुमं प्राहुर्न देह: पतितस्तदा । शृण्वन्पिबन्वदञ्जिघ्रन्पश्यन्नास्तेऽचलन्नपि SkandP. ii(7). 19. 38; SarvaDaSaṁ. 2. 135; अचलन्नपि । प्रमादश्छलयत्येवानवधानं पिशाचवत् PārśvC. 1. 93; अचलति त्वयि देव पदात् पदम् Nārāy. x. 63. 8; विभोरचलतोऽप्युत्क्रान्तिर्देहाभिमाननिवृत्तिमात्रेण ··· संभाव्येत GoviBh. 153. 1 (*on* ii. 3. 19); **ii** unflinching, unswerving अचलन्तं प्रतिज्ञाया: मर्यादाया इवार्णवम् । चन्द्रगुप्तगुरुं ज्ञात्वा बिन्दुसारो ययौ गृहम् PariPar. 8. 462; **iii** not performing the prescribed rites न हि अचलत: शुद्धिरस्ति ChāndoUBh. 249. 15 (*on* iv. 16. 1) (Ānandagiri अचलतो विहितक्रियामननुतिष्ठत:); **iv** not stumbling सुविश्रब्धैरङ्गै: पथिषु विषमेष्वप्यचलता चिरं धुर्येणोढा गुरुरपि भुवो यास्य गुरुणा MudrāRā. 3. 3.

अचलतटी (acala-taṭī) *f.* slope of the mountain अचलतटीतिरोहिततयोन्मुखभावभृतामुपरि रुचां गता विततता स्थिरसान्ध्यरुचि: Kapphiṇā. 11. 19.

अचलतनया (acala-tanayā) *f.* Pārvatī (daughter of the mountain) समुत्तस्थौ तस्मादचलतनये धूमलतिका SaundL. 76; EI. xxi. 163. 2; द्रक्ष्यस्याराद्चलतनयाचित्तचन्द्रोपलेन्दोर्दिक्षु ख्यातं सकलसुमन:सेवितं धाम शम्भो: MayūSaṁ. 1. 75; YātrāPra. 3. 63.

अचलतनु (acala-tanu) *adj.* possessing mountain-like body प्राभुवन्नचलतनोस्तत: प्रपातप्रोद्भिन्नप्रणुदितवेणयोऽस्रनद्य: RāmC. 34. 50.

अचलतपस् (acala-tapas) *n.* penance of the mountain (Himālaya) विजृम्भते···अचलतपसामेक: पाक ··· नारीकुलैकशिखामणि: Mūkapañ. 5. 22.

अचलतस् (acala-tas) *adv.* from the mountain यो जग्राह हिमांशो: प्रसन्नमूर्तित्वमचलत: स्थैर्यम् KuṭṭaMa. 206.

अचलता (acala-tā) *f.* **i** fixedness, motionlessness यावन्मौलौ श्लथमचलतां भूषणं ते नयामि VakroJī. 122. 2; स्वचलताशाली स्वकीया चलता पक्षे सुष्ठु अचलता KāvyKaVr. 74. 15 (3. 3); **ii** unchanging state, permanence असावचलतां याति ख्यातिर्या गुरुभि: कृता PrabhāC. 8. 5; **iii** inactivity यावत्त्वचलतां सर्वे प्राप्नुवन्ति नराधिपा: । तावदेव व्यवस्याम: पाण्डवानां वधं प्रति MahāBhā. i. App. I. 103(17)); **iv** firmness (of one's own nature) अचलप्रतिष्ठम् अचलतया प्रतिष्ठा अवस्थिति: यस्य तम् GītāBh.(S'aṅ.) 70. 10 (*on* 2. 70)

अचलत्कर्णम् (acalat-karṇam) *adv.* with steady ears कोऽपि घनाघनध्वनिघन: पारीन्द्रगुञ्जारव: शुष्यद्गण्डमलोलशुण्डमचलत्कर्णं गजैर्य: श्रुत: S'ārṅgaPa. 913.

अचलत्पुलक (acalat-pulaka) *adj.* [*f.* -ā] **i** having steady (*lit.* not vanishing) horripilation श्यामलाभिरचलत्पुलकाभि: पण्डिताभिरिव मोहनकृत्ये । प्रेयसीभिरिव वभ्रुरशून्यं पार्श्वमाहवभटा: छुरिकाभि: Kapphiṇā. 17. 8; **ii** having the lustre or shine with fixed *pulaka* jewels, Kapphiṇā. 17. 8.

अचलत्व (acala-tva) *n.* **i** the state of not moving, motionlessness, steadiness, fixed state अचलत्वं चापेक्ष्य BrahmSū. iv. 1. 9; 'ध्यायतीव पृथिवी' इत्यत्र पृथिव्यादिषु अचलत्वमेवापेक्ष्य ध्यायतिवादो भवति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 783. 18 (*on* iv. 1. 9); छायैव तम:, सा च चलत्वाचलत्वमहत्त्वाल्पत्वदूरत्वासन्नत्वादिगुणयोगिनी वस्तुभूतेति PrakaPañ. 322. 9; 323. 4; अस्ति चावयविनि तद्देशत्वातद्देशत्वावृतत्वानावृतत्वरक्तत्वारक्तत्वचलत्वाचलत्वलक्षणो विरुद्धधर्मसंसर्ग: TattvVai. 47. 27 (*on* 1. 43); पृथिव्यादीनामचलत्वमपेक्ष्य 'ध्यायतीव पृथिवी ···' इत्यादिप्रयोगाच्च BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 436. 6 (*on* iv. 1. 9); अचलत्वमासीनस्यैव संभवति VedāntDī. 223. 14 (*on* iv. 1. 9); पृथिव्यादेरचलत्वं चापेक्ष्य 'ध्यायतीव पृथिवी' इति प्रयोगात् VedāntSā.(Rā.) 371. 2 (*on* iv. 1. 9); अपगतस्फुरणत्वेन सोमं गृभायत । अचलत्वेन मनो वा KarmaNi. 6A. 7; अप्रवर्तितत्वमचलत्वं स्थिरत्वम् S'rutaPra. iB. 261. 15 (*on* i. 1. 26); iB. 264. 11 (*on* i. 1. 27); शरीराचलत्वं चापेक्ष्य TattvPrakā. 202B. 9 (*on* iv. 1. 9); 'ध्यायतीव पृथिवी' त्यत्राचलत्वमपेक्ष्य ध्यायतिप्रयोगो वर्तते VedāntPāSau. 390. 1 (*on* iv. 1. 9); पृथिव्यादीनामचलत्वमपेक्ष्य ध्यायतिप्रयोगो वर्तते VedāntKau. 390. 5 (*on* iv. 1. 9); मेदस्तूक्तप्रत्यक्षेण न्यूनाधिकपरिमाणत्वचलत्वाचलत्वोपाधिसंयुक्तत्वासंयुक्तत्वत्वगादिग्राह्यत्वाग्राह्यत्वप्रत्यक्प्राङ्मुखत्वरूपेण Nyāyāmṛ. 608B. 4; हृद्याकाशनिविष्टं यदचलत्वं प्रयाति चेत् BṛParāSm. 12. 175 (+98); **ii** the state of being not fit for removal अचलत्वात्तथा देव लिङ्गानाम् ··· उत्पाटनाय च नैव कुर्मः SkandP. vi. 106. 22; **iii** unchangeability or immutability (of one's own nature) ब्रह्मणोऽचलत्वादचलप्रतिष्ठा S'vetāUBh. 92. 14 (*on* 1. 7); तच्च ज्ञानात्मकत्वाद्दर्शनभूतत्वात् ···अचलत्वादनालम्बत्वाच्च तत्र ज्ञानमेवात्मनि बिभ्रत: ··· चास्यैकत्वम् TattvPradī.(A.) 257. 5 (*on* 2. 100); **iv** the state of not being transported अचलत्वेन सम्मन्त्रैश्चलभावेन वा पुन: । ··· आराधनार्थं हृदयान्यस्तं तद्धृदये पुन: PāraS. 15. 38; **v** the state of not changing from लीलानाविष्करणमाविष्करणं चापि तदिच्छयैवेत्याह । ··· भक्तेच्छामपेक्ष्याचलत्वं चकार AṇuBh. 309. 4 (*on* iv. 1. 9); **vi** the state of being a mountain सतारकायं कटकं वहन्तं यातं हिरण्याक्षमिवाचलत्वम् DaśāvaC. 7. 48.

अचलत्विष् (acala-tviṣ) *adj.* of fixed or permanent lustre or colour [Apte]; *f.* permanent colour [Apte]; *m.* Kokila or Indian cuckoo, *Caculus indicus* [S'abdaKaDru.]

अचलदत्त (acala-datta) *m.* proper name of a scribe or writer मद्वचनात् कायस्थमचलं (v. l. अचलदत्तम्) ब्रूहि MudrāRā. 3. 24 (3) [*nt.*]

अचलदरी (acala-darī) *f.* mountain-cavern or cave यस्य च ··· अचलदरीसंदोहवदमृतापगाप्रवाहापहसितयश:फेनपटलपाण्डुरोपलान्तरालदेशादा सेतुबन्धमेखलाकुलकुहरात्···गायन्ति गुणविजृम्भितानि जनपदगोप्य: YaśasCam. i. 87. 4.

अचलदास (acala-dāsa) *m.* name of a poet हर्षाश्रुपूरितविलोचनया मयाद्य···ज्ञातानि तानि परिरम्भसुखानि किं वा । अचलदासस्य SaduktiKa. 159. 33.

अचलदीप (acala-dīpa) *m.* steadily burning lamp सञ्चिन्त्य नारायणमूर्तिमेवं हृत्पङ्कजे स्वेऽचलदीपकल्पम् ĪśānS'iPa. i. 33. 68.

अचलदुर्ग (acala-durga) *n. m.* hill-fort, mountain-fort अचलदुर्गमलङ्घ्यमाश्रित: प्रतीक्षस्व कालम् AvantiKa. 48. 9.

अचलदुहितृ (acala-duhitṛ) *f.* daughter of the mountain (Himālaya) (Pārvatī) अचलदुहितृपतिम् ··· पशुपतिं प्रपन्नोऽन्यदेवताशून्यममन्यत त्रैलोक्यम् HarṣaC. 151. 8; स व्युत्पत्तिम् ··· देव: प्रेयानचलदुहितुर्निश्चलां व: करोतु VikraDeC. 18. 108; यदा शम्भुश्चुम्बत्यचलदुहितुर्वक्त्रकमलम् SubhāRaK. 4. 33; मुखरस्तरङ्गनिकर:···। किंस्विदचलदुहितुर्व्यतनोदभिषेककेलिशुभशङ्खवादनम् S'rīKaC. 9. 18.

अचलदृश् (acala-dṛś) *f.* steady look स्थाणु: संयमितेन्द्रियोऽचलदृशा पश्येद् भ्रुवोरन्तरम् HaṭPra. 1. 35.

अचलदेव (acala-deva) *m.* name of a Bodhisattva [DBHS]

अचलदोर्मित (acalador-mita) *adj.* which is of the size of seven cubits अचलदोर्मितपत्रम् मण्डपं मसृणवेदिकमारचयेत्ततः PañcaRā.(Nā.) iii. 7. 5.

अचलद्बुद्धि (acaladbuddhi) *m.* name of a minister (of Sūryaprabha) तद्दृष्ट्वा रभसात्सूर्यप्रभोऽत्र प्राहिणोत्तयोः । महाबुद्धयचलद्बुद्धी सारथित्वे स्वमन्त्रिणौ KathāSaSāg. viii. 6. 85.

अचलद्रुम (acala-druma) *adj.* having unshakable trees सिंहशार्दूलवान्शैलः संचचालाचलद्रुमः Rāmā. vi. 91. 2.

अचलद्वय (acala-dvaya) *n.* two hills अचलद्वयमध्यप्रवृत्तगङ्गाप्रवाहामिव मेदिनीं…मातरं ननाम Kād. 93. 20.

अचलद्विष् (acala-dviṣ) *m.* enemy of mountains (an epithet of Indra who clipped the wings of mountains) [APTE]

अचलधनुर्धर (acaladhanur-dhara) *adj.* who wields the mountain (Meru) as his bow अचलधनुर्धराय…नमो भवते NīlaVi. 71. 8.

अचलधनुस् (acala-dhanus) *m.* name of S'iva (who has the mountain (Meru) as his bow) अद्यमन्नातैरचलधनुषो लिङ्गभूतरभूतां (? तैः प्रभूता) मज्जन्नानामनुजपटलीशर्मदा नर्मदा मे YātrāPra. 7. 21.

अचलधर (acala-dhara) *m.* name of Viṣṇu [लक्ष्मीः श्रीर्गोमिनीन्दिरा । तत्पतिः शैलभूम्यादिधरश्चक्रधरस्तथा] NāmMā.(Dhanañjaya) 76 (Amarakīrti शैलभूम्यादिधरः पर्वतधरः । शैलधरः । दरीभृद्धरः । अचलधरः । शृङ्गिधरः)

अचलधारिणी (acala-dhāriṇī) *f.* the earth (*lit.* supporting the mountains) हतश्च हरिणा युद्धे स मधुर्बलिनां वरः । मेदसा तस्य वसुधा रञ्जिता सकला तदा । मेदिनीति ततः संज्ञामवापाचलधारिणी BhaviP. 889A. 30 (iv. 199. 7)

अचलधीमत् (acaladhī-ma(n)t) *adj.* of unwavering intellect सकलमकललिङ्गं मिश्रकं वा विधिज्ञः । स्थपतिरचलधीमान् स्थापयेत् सावधानः MayaMa. 34. 72.

अचलधृति (acala-dhṛti) *adj.* **i** of immovable steadfastness, of firm will उपविश्य तत्र (तरुतले) कृतबुद्धिरचलधृतिरद्रिराजवत् मारबलमजयदुग्रम् Saund. 3. 7; कमिवायं विरहविष्यति(? विरहयिष्यति) पितरमद्य सुरसभायां राजर्षी रिपुं(? पून्) जयता(? तः) खलु राजहंसादचलधृतेः AvantiKa. 206. 14; मुररिपुरभिनवजलधररुचितनुः अचलधृतिरुदयति सुकृति हृदि खलु ChandoMa. 2. 256; **ii** holding firmly the mountain (Govardhana), ChandoMa. 2. 256 (comm. अचला धृतिः सन्तोषो यस्य तथाभूतो वा अचले पर्वते गोवर्धने धृतिर्धारणं यस्य तथाविधमुररिपुः कृष्णः); **iii** with unshakable concentration विलसति तव सखि सुरतमचलधृति ChandaśCū. ii. 269. 5 (comm. अचला स्थिरा धृतिः समाधिर्यत्र)

अचलधृति (acala-dhṛti) *f.* name of a metre (with 16 short syllables in each Pāda) द्विकविहतवसुलघुरचलधृतिरिह JayaChand. 4. 23; 4. 31; VṛttaRa. 2. 31; नुलावचलधृतिः Chandonu. 2. 269; ChandoMa. 2. 255.

अचलन (a-calana) *adj.* not shaking, non-flickering आत्मविद्याप्रदीपेन स्वस्थेनाचलनेन तु। …तमो निहत्य पुरुषः पश्यति ह्यात्मनीश्वरम् LiṅgaP. i. 9. 64.

अचलन (a-calana) *n.* absence of movement, firmness, absence of deviation तस्याचलनाच्च धूसरकः क्षुत्क्षामकण्ठो दौर्बल्यं गतः PañcT. 4. 17 (386. 3 F. N); KāśiVṛ. *on* P. v. 4. 46; KātanVṛ. *on* iv. 5. 37; यत्र कुत्राप्यचलनं संनिरोधनमीरितम् KulārT. 17. 91; व्यवसायादचलनं स्थैर्यं विघ्नकुलादपि DaśRū. 2. 13; यदा तु शरीरस्यापि चलनकारणं भवेत् तदा शरीरं चलत्येव । नास्याचलनमस्तीति कुतो विरोधः NyāyK. 42. 3; AbhinBhā. i. 325. 11 (*on* 6. 67); एतदेव महत्त्वं च महतामुच्यते बुधैः । प्रतिपन्नादचलनं प्राणानामत्ययेऽपि यत् KathāSaSāg. xii. 32. 8; स्थैर्यं धैर्यवत् । धर्मार्थकामव्यवसायादचलनम् । अतिजितकाशित्वम् NāṭaLaRaK. 1410; SāhiDa. 106. 14; धर्म्यान्न्याया-(? य्या)च्च मार्गान्मुनिवदचलनं मण्डनं पण्डितानाम् Subhāṣi. 3477; साधुमार्गादचलनं मर्यादेत्युदितं बुधैः UjjvaNīMa. 79. 2; BhaktiRaSi. ii. 1. 97; SiddhāKau. 324A. 13; स्थैर्येणाचलनेन प्रतिज्ञास्थैर्येण वा AlaṅkāMañ. 62. 15 (F. N.); SāhiSā. 4. 58.

अचलनचक्षुस् (acalana-cakṣus) *n.* steady eye (i. e. fixed on certain point) द्रव्यत्वे चाविशिष्टत्वे(? ष्टे) व्यवधानाद्यनुपपत्तौ अचलनचक्षुषोपलब्धावनुपलभ्यमानत्वाद्देशान्तरप्राप्तिमनुमाय तया गतिरनुमीयते Kiraṇā. 282. 12.

अचलनयन (acala-nayana) *adj.* with motionless eyes (तिलोत्तमां द्रष्टुम्) बहुवदनमचलनयनं शिरः कृतवान् हरिः NāṭyaS'ā. 15. 152.

अचलनस्वभावा (acalana-svabhāvā) *adj.* (*f.*) of firm, immovable or unshakable nature (समा स्थिरा तु कठिना कृष्णा गौरी च या भवेत् । भूमिः) स्थिरा अचलनस्वभावा AbhinBhā. i. 55. 12 (*on* 2. 25)

अचलनात्मक (acalanātma-ka) *adj.* of the nature of what is not motion or movement एतेन सामान्यवान् अचलनात्मकः संयोगविभागयोर्न कारणं गुणः इति निरस्तम् TarkSaṁ.(Ā.) 56. 15.

अचलनात्मकत्व (acalanātmaka-tva) *n.* the state of not being of the nature of motion यागप्रस्तावे च सति तस्याचलनात्मकत्वाद्यदाश्रयं देशान्तरं प्रापयतीत्यसम्बद्धम् TantrVā. 375. 21 (*on* ii. 1. 5); गुणस्तु गुणत्वजातियोगी जातिमत्त्वे सत्यचलनात्मकत्वे सति समवायिकारणरहितश्चेति SaptaPa. 68 (22)

अचलनामवत् (acalanāma-va(n)t) *adj.* who has Acala as his name (one of the ten Bhairavas) (महान्तो भैरवश्रेष्ठाः) हेतुकः … अचलनामवान् (एते दशैव विख्याताः) BrahmāṇḍP. iii. 20. 82.

अचलनार्थ (a-calanārtha) *adj.* not expressing motion or movement एभ्यो णेः पूर्वमचित्तवत्कर्तृकेभ्योऽचलनार्थेभ्योऽपि ण्यन्तेभ्यः परस्मैपदं स्यात् PrakriKau. ii. 394. 2; द्रुद्रुद्रुवः चलनार्था अपि । तेषां 'निगरण-'इत्येव सिद्धे यदा अचलनार्थास्तदर्थं वचनम् Prasā. ii. 394. 14.

अचलनितम्ब (acala-nitamba) *m.* ridge or slope of a mountain युधि स्थवीयसीरचलनितम्बनिर्भराः । अदंशयन्नरहितशौर्यदंशनास्तनूरयं नय इति वृष्णिभूभृतः S'iśuVa. 17. 21; अथाचलनितम्बाभात्स्वनितम्बाद्विमुच्य सा । आमुचन्मेखलामेनां मन्त्रितम्बे लघीयसि BṛKathāS'loSaṁ. 28. 83; जनितनिकामपरिश्रमोऽधिशेते । अयमचलनितम्बभिन्नवेणातटविपिनानि वनौकसामधीशः RāmC. 6. 50; अचलनितम्बनिर्गतोदकपरिपूरिताम् … अटवीमासाद्य … संजीवको युगभङ्गं कृत्वा निषसाद Pañcā. 4. 1.

अचलनिपात (acala-nipāta) *m.* throwing of the mountain (into the sea) तम् (विश्वंभरम्) … विधिरर्थपथे समेत्य सह महर्षिभिर्विविक्तसेवावसरलाभविसयानन्दमन्थरः पश्यन्तमचलनिपातकौतुकं परिवार्य केवलमवतस्थे NīlaVi. 77. 11.

अचलनिश्चय (acala-niścaya) *adj.* of firm decision ओजस्विभिरुदक्षैः स्वैरेकवीरमयीमिव । स वीरै रचयन्नुर्वी चचालाचलनिश्चयः TriṣaS'aPuC. i. 5. 291.

अचलनृसिंह (acala-nṛsiṁha) *adj.* name of a poet विषं चन्द्रालोकः कुमुदवनवातः…विपरीतप्रकृतयः । अचलनृसिंहस्य SaduktiKa. 92. 5.

अचलन्तिचेली (acalanti-celī) *adj.* (*f.*) going quickly नैतचलच्चेलि दिनं चलन्तीचेल्या भवोचैरचलन्तिचेली DvyāśraKā. 6. 53.

अचलन्मति (acalan-mati) *adj.* with unchanging thought, of resolute or firm opinion वाक्सेतोरचलन्मतिर्दिशिदिशि प्रख्यातमानोन्नतिः … विन्ध्यो बंधुरबंधुतां वितनुते यस्योपपन्नश्रियः EI. ii. 411. 4.

अचलपति (acala-pati) *m.* king or lord of the mountains (i. e. Himālaya) अचलपतेरस्योपकण्ठावनौ … देवानुजः स्वाख्यया । तेजःपालपुरं पुरं विरचयाञ्चक्रे VasaViKā. 12. 48; Ekāva. 6. 1 (73) (157. 7); विश्वेशस्तनयामिवाचलपतेर्भागीरथीशेखरः कल्याणीमुदुवाह भूधरपतिः EI. xv. 61. 66; iii. 43. 4; एतैर्व्यापारजातैरचलपतिसुते नित्यमावर्त्यमानैरङ्घ्रिद्वन्द्वं भवत्या मुहुरहह वयं घस्रा विस्रामाः YātrāPra. 8. 24.

अचलपरिसर (acala-parisara) *m.* surrounding region of a mountain इह करालकरिकुम्भास्थिकूटस्थपुटिततलायामचलपरिसरप्रान्तसीमनि…प्रापितः प्रेतनगरमुत्तरदिगन्तदण्डनायकेन नीतिवर्मणा हूणपतिः TilaMañ. 182. 4.

अचलपात (acala-pāta) *m.* fall of the mountain यम् … अचलपातदलितशङ्खकुलशकलतारकितशिलातलात् … आ सेतुबन्धात् … प्रणेमुरवनिपाः Kād. 54. 20.

अचलपुर (acala-pura) *n.* name of a city (Ellichpur) ओम् । स्वस्त्यच[ल]पुर[ा] तद् विस्त[ई]र्णे स्थितिपालनात्तयशसि श्रीराष्ट्रकूटान्वये…श्रीदुर्गराजा[जो]नृपः EI. xi. 279. 1; मूलदेवेन सख्युरचलस्य कृते निवेशितमचलपुरं नाम AvantiKa. 9. 14; प्राप्तोऽचलपुरं नाम नगरं दयितासखः KathāSaSāg. xiii. 1. 149; नीत्वाचलपुरद्वारि क्रमाच्चैनां मुमोच सः PāṇḍaC. 6. 658; सार्थनाथोऽवददहं गन्ताचलपुरे वरे MalliC. 6. 297; धरणस्तु ससार्थोऽपि प्रापाचलपुरं पुरम् SamarāSaṁ. 6. 80; 6. 330; KathāK. 156. 7; 156. 25.

अचलपुरविषय (acalapura-viṣaya) *m.* country called Acalapura इतोऽपि चाचलपुरविषये श्रीविभूषणे । कन्या पूर्णा चेति नद्यौ विद्येते प्रथिताभिधे PariPar. 12. 69.

अचलपुरी (acala-purī) *f.* name of a city राघवाय गणिते शकव[र्षे]-राघवाय रचिताचलपुर्याम् । वप्रगोपुरमयैनेव[ह]र्म्यैर्गोपमंत्रितिलकेन सपर्याः EI. vi. 121. 118; vi. 236. 91.

अचलप्रकाश (acala-prakāśa) *adj.* of constant brilliance योगेन पश्येन्न च चक्षुषा पुनर्निरिन्द्रियं पुरुषं रुक्मवर्णम् । …पश्यन्ति युक्त्या ह्यचलप्रकाशम् LiṅgaP. i. 88. 40.

अचलप्रख्य (acala-prakhya) *adj.* appearing like a mountain हनूमानचलप्रख्यो नवतिं योजनोच्छ्रितः । चकार सुरसा वक्त्रं शतयोजनमायतम् Rāmā. v. 1. 149; सुशीघ्रमचलप्रख्यं कर्म दग्ध्वा शुभाशुभम् । उत्तमं योगमास्थाय यदीच्छति विमुच्यते BrahmP. 238. 41.

अचलप्रतिष्ठ (acala-pratiṣṭha) *adj.* of a stable position आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत् MahāBhā. xii. 243. 9 = ViṣṇuSm.

72.7; आपूर्यमाणमद्भिरचलप्रतिष्ठम् अचलतया प्रतिष्ठा अवस्थितिर्यस्य तम् ... समुद्रम् आपः सर्वतो गताः प्रविशन्ति GitāBh.(S'aṅ.) 70.10 (*on* 2.70); प्रविशन्तीभिरद्भिरापूर्यमाणमपि अचलप्रतिष्ठमनुद्रिक्तं वृद्धिहीनत्वात्। एवं निर्गच्छन्तीभिरद्भी रिच्यमानमप्यचलप्रतिष्ठमरिक्तं ह्रासहीनत्वात् Nilakaṇṭha *on* MahāBhā. vi. 24.70.

अचलप्रतिष्ठा (acala-pratiṣṭhā) *f.* fixed or unchangeable state ब्रह्मणोऽचलत्वादत्राचलप्रतिष्ठा S'vetāUBh. 92.14 (*on* 1.7)

अचलप्रदेश (acala-pradeśa) *m.* mountainous region साध्यविपर्ययस्य व्याप्यत्वाद् व्यापकनिवृत्तौ च व्याप्यं निवर्तते यथा वृक्षत्वनिवृत्तौ शिंशपात्वमारादुपलभ्यमानादेकशिलामयादचलप्रदेशात् TātpaT.(Vā.) 283.7 (*on* i. 1.35)

अचलप्रभ (acala-prabha) *adj.* appearing like a mountain, resembling a mountain करेणुयूथैः सह यूथपानां मदोत्कटानामचलप्रभाणाम्। महान्ति यूथानि महाद्विपानां तस्मिन् वने राष्ट्रपतिर्ददर्श MahāBhā. iii. 25.19.

अचलप्रभा (acala-prabhā) *f.* name of the queen of king Candrākṣa तस्यां (तक्षशिलायाम्) चन्द्राक्षनामाभूनृपतिर्धर्मभूषणः। मतिक्षीणः क्षमेवासीत्प्रिया तस्याचलप्रभा BṛKathāMañ. ix. 1.119.

अचलप्राणिन् (acala-prāṇin) *m.* animal which is not moving चिन्तयित्वेति मदनो भूतभर्तुस्तदाश्रमम्। जगाम जगतीसारं सरलद्रुमवेदिकम्। शान्तसत्त्वसमाकीर्णमचलप्राणिसंकुलम् MatsyaP. 154.228.

अचलप्रान्त (acala-prānta) *m.* ridge of a hill or mountain किं क्षिप्तमचलप्रान्तादन्तःसुप्तशिवाशतम्। निर्देशपुरुषेणेव कङ्कालं दुन्दुमेर्मया RāmC. 1.98.

'अचलबल (acala-bala) *adj.* **i** with unshakable vigour or strength अचलबलमतिप्रकाशधैर्यो ह्यचलबलाश्रयमाश्रयो बलानाम्। अचलबलसमः कथान्तरे तं वचनमिदं स जगाद देवशत्रुः Rāmā. iii. 647*(1); **ii** possessed of strength like that of a mountain, Rāmā. iii. 647*(1)

अचलबलाश्रय (acalabalāśraya) *m.* seat of unassailable power or strength अचलबलाश्रयमाश्रयो बलानाम्। ... तं वचनमिदं स जगाद देवशत्रुः Rāmā. iii. 647*(2)

अचलभक्ति (acala-bhakti) *f.* firm or unflinching devotion ते (शिवस्य) वपुः पूजयन्त्यचलभक्तिशालिनः Stotrā. 13.14.

अचलभर्तृ (acala-bhartṛ) *m.* lord of mountains (Govardhana) इदं तावत् सत्यं यदिह पशवो नः कुलधनं तदाजीव्यायासौ बलिरचलभर्त्रे समुचितः Nārāy. x. 62.4; (Suvela) मुक्तासरैर्यत्र (लङ्कायाम्) च सप्तभूमप्रासादवातायनलम्बमानैः। अन्वक्रियन्ताचलभर्तुरग्राद्विनिष्पतन्तोऽम्बुकृणा द्युसिन्धोः Rāgh. 17.19.

अचलभिद् (acala-bhid) *m.* name of Indra (*lit.* cleaver of mountains) वाचां वाचस्पतेरप्यचलभिदुचिताचार्यकाणां प्रपञ्चैः ... उच्येतार्चासु...चरितं यस्य (सूर्यस्य) न SūryaS'. 40.

अचलभू (acala-bhū) *adj.* rising from the mountain सम्पर्कादचलभुवां समीरणानामस्वेदग्लपितवधूकपोलरेखाम्। ... (हनूमान्) अद्राक्षीदमरविरोधिराजधानीम् Rāgh. 12.54; *f.* name of Pārvatī (daughter of Himālaya) अचलभुवे वारयन्त्यै निवेशम्। प्रायुङ्क्तेवाशिषो यः S'ivaKePāSt. 15; प्रसरमवसरस्य तस्य...। प्रमुरचलभुवः स(?स) तत्र नेत्रैश्चुलकयति स S'rīKaC. 7.4.

अचलभूति (acala-bhūti) *adj.* possessing everlasting fortune or prosperity आदिपूरुष इवाचलभूतिः। वनचरो गिरितटेषु चरन्तीर्वेणुनाह्वयति गाः (कृष्णः) BhāgP. x. 35.8.

अचलभूपति (acala-bhūpati) *m.* king Acala स्रावस्तीं जन्मभूमिकाम्। कृतापरंगसंज्ञाय ददावचलभूपतिः PadmP.(Ra.) 91.40.

अचलभूमि (acala-bhūmi) *f.* hilly or mountainous tract उपरि मिहिरः क्रूरः क्रूरास्तलेऽचलभूमयः ... न जहत्येते प्राणान् ... महीरुहः SaduktiKa. 265.22.

अचलभेद (acala-bheda) *m.* a specific mountain (अरिष्टं सूतिकागारे तक्रेऽपि च) अपिशब्दात् निपुणे वृषभासुरेऽचलभेदे ... मद्ये च अरिष्टम् TrikāS'e. (comm.) iii. 3.90.

अचलभोग (acala-bhoga) *m.* expanse or slope of a hill (कृष्णः) व्यचरदचलभोगे चारयन्धेनुचक्रम् Yādavā. 7.107.

अचलभैरवक्षेत्रपाल (acalabhairava-kṣetrapāla) *m.* tutelary deity named Acalabhairava (one of the ten Kṣetrapālas) अचलभैरवक्षेत्रपालाय नमः NityoNi. 142.17.

अचलभ्रातृ (acala-bhrātṛ) *m.* name of one of the eleven Gaṇādhipas of the Jainas एकादश गणाधिपाः। ... अचलभ्राता मेतार्यः प्रभासश्च पृथक्कुलाः AbhidhāCin. 32.

अचलम् (acalam) *adv.* **i** steadily, in a steady manner आनम्रमूर्धमचलं प्रजपेत्प्राङ्मुखो द्विजः BrahmVaiP. ii. 23.18; भ्रुकुटीकुटिलललाटः कण्टकिताङ्गः कटाक्षविकटाक्षः। कवलयति पृथुलकवलैरोदनमचलं द्विजः क्रुद्धः PadyaVe. 801; त्यक्त्वा भूभारखेदं प(?फ)णिपतिरचलं पाति पातालोकम् EI. v. 79.64; **ii** firmly, tightly रोद्धुं प्रणालमचलं प्रचुराभिमानाः स्थानान्निजादुदचलन् वरवारणाः ParamāKā. 36.43; प्रोद्धृत्य कृष्णमचलं शनकैर्भुजाभ्यां प्रातिष्ठिपत् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 5.79.

अचलमङ्गल (acala-maṅgala) *m.* name of a king of tha Dards तेनानीतो दरद्राजो यत्नादचलमङ्गलः RājTa.(Ka.) 7.167.

अचलमति (acala-mati) *m.* name of a son of Māra (favourable to the Bodhisattva) दक्षिणेऽचलमतिर्नाम मारपुत्रः LaliVi. 21.55(1); *adj.* steady-minded, of firm resolve अचलमतिरमर्षी सिंहघोषो धनाढ्यः ... स यक्षजातिर्नृपलिङ्गलिङ्गः S'ārṅgaPa. 3115.

अचलमह (acala-maha) *m.* festival in honour of a holy hill or mountain किमिवात्र चित्रमयमन्नमचलमहकल्पितं यदि। प्राश निखिलम् S'iśuVa. 15.38 + 29.

अचलमानस (acala-mānasa) *adj.* steady-minded, unperturbed स निरीक्ष्य तपोधनान् ... अचलमानसान्। प्रणम्योपाविशत् तत्र SkandP. iv. 74.11; क्षुत्तृट्तापादिदुःखेऽपि भावादचलमानसः PārśvC. 6.1333; तं नमस्कर्तुमुर्वीशश्चचालाचलमानसः MalliC. 2.11; मूलमन्त्रं च मतिमाञ्जपेदचलमानसः BṛBrahmaS. i. 12.40.

अचलमृगगण (acala-mṛgagaṇa) *adj.* full of herds of deer or animals not running away (out of fear) अचलमृगगणम् ... अपहसितसाकेतरामणीयकं रामाश्रमं भरतः ससंभ्रममभजत RāmāCam. 2.76(4)

अचलमेखला (acala-mekhalā) *f.* slope of a hill or mountain शीलयन्त्यचलमेखलास्वमी शीतलासु रुरवः ...सुखासिकाम् RāmC. 2.37.

अचलराज् (acala-rāj) *m.* lord of the mountains, any high mountain तया (गदया) हतस्ततो दैत्यश्चकम्पेऽचलराडिव MatsyaP. 160.11; विशाम्पतिश्च... 'कम्बलस्थगितरज्जुग्रन्थिग्रन्थमवत(?)धातुरागव्यतिकीर्णपृष्ठमचलराजमिव राजानुभावाद् वाहनीभूतम् ... हेमकूटमारुरोह AvantiKa. 99.2; (Suvela) सुवेलनामानमचलराजमव्रजम् TilaMañ. 134.21; (Himālaya or Meru) (पृथुः) समुद्र इव दुर्बोधः सत्त्वेनाचलराडिव BhāgP. iv. 22.58 (comm. अचलराट् मेरुः); मां माठरायणि मठरपुत्रं सत्यलोकादचलराजं प्रत्यागतं जानीहि...तदिदानीं हिमालयालयमार्गमादिशय Manmatho. 2.10 (430.3)

अचलराज (acala-rāja) *m.* lord of the mountains, any high mountain अचलराजशिलातलविशालम् ... शयनतलमधिशयानाम् ... विलासवती ददर्श Kād. 68.10; TilaMañ. 134.21; Manmatho. 2.10 (430.3)

अचलराजकन्यका (acalarāja-kanyakā) *f.* daughter of the lord of the mountains or Himālaya, epithet of Pārvatī अचलराजकन्यकाकेशपाशमिव नीलकण्ठचन्द्रकाभरणम् ... मातङ्गकनामानं शबरसेनापतिमपश्यम् Kād. 31.14; DaśKuC. 125.11.

अचलराजकन्या (acalarāja-kanyā) *f.* daughter of Himālaya, epithet of Pārvatī अचलराजकन्यया ... व्यजीयताशेषनितम्बिनीजनः HarVi. 21.47; भगवानथ स्वयमुपेत्य सममचलराजकन्यया। ... कमलाकरस्य पुलिनं व्यमण्डयत् S'rīKaC. 9.45.

अचलराजन्यतनया (acalarājanya-tanayā) *f.* daughter of the lord of mountains or Himālaya, epithet of Pārvatī (Kāmākṣī) निरस्ता शोणिम्ना चरणकिरणानां तव शिवे समिन्धाना सन्ध्यारुचिरचलराजन्यतनये MūkaPañ. 3.70.

अचलराजसुता (acalarāja-sutā) *f.* **1** daughter of king (Tejala) of Acala (-garh) (i.e. princess Karpūradevī) देवी व्यराजत कुमारविनायकाभ्यां कर्पूरदेव्यचलराजसुता सुताभ्याम् PṛthviVi. 9.87; **2** daughter of Himālaya (i.e. Pārvatī), PṛthvīVi. 9.87.

अचलराज्य (acala-rājya) *n.* hilly territory or kingdom वैताढ्यपर्वतादनतिविप्रकृष्टम्...अष्टापदाभिधानमचलराज्यमव्रजम् TilaMañ. 405.21.

अचलरिपु (acala-ripu) *m.* epithet of Indra (*lit.* enemy of the mountains) श्रुत्वेत्थं वचनं तेषां वज्राहत इवाचलः। चकम्पे चाचलरिपुः GaṇeP. i. 39.21.

अचलरूप (acala-rūpa) *n.* motionless form or nature, motionlessness जलधरशिखरिणोश्चलाचलरूपेण प्रतीतेरिति चेत् तर्हि सिद्धं नः समीहितम् NyāySiA. 264.15.

अचलरूपता (acalarūpa-tā) *f.* the state of being like a mountain विशांपतिश्च ... अचलरूपतयेवानेकानेकदो(? नौकद्दौ)पधिसमधिष्ठितमद्रिशृङ्गावतीर्णाम्भुतजलधरमिव...हेमकूटमारुरोह AvantiKa. 99.15.

अचलरूपिन् (acalarūp-in) *adj.* assuming or appearing in the form of a mountain तयाशन्या पतितया दैत्यस्याचलरूपिणः। कन्दराणि व्यशीर्यन्त समन्तान्निर्झराणि च SkandP. i(2). 21.105.

अचलरेचक (acala-recaka) *m. n.* rotation or spinning movement of a mountain (during the mythological churning of the ocean) अचलरेचकव(? च)क्रीकृतक्षीरोदावर्तपाण्डुरेण … आतपत्रेण निवार्यमाणातपो निर्गन्तुमारेभे Kād. 112. 7.

अचललोचन (acala-locana) *adj.* having steady or unwinking eyes निःश्वासोच्छ्वासयुक्तो(? °मुक्तो) वा निस्पन्दोऽचललोचनः । शिवध्यायी सुलीनश्च स समाधिस्थ उच्यते S'ārṅgaPa. 4489.

अचलवत् (acala-vat) *adv.* (steady) like a mountain मनश्च मे शत्रुनिवारणे ध्रुवं स्वरक्षणे चाचलवद् व्यवस्थितम् MahāBhā. vii. 2. 18; यच्च रूप्यपरं पुण्यं तैस्तदचलवद् ध्रुवम् VrGautaSm. 500. 24(1); देवर्षिषु प्रयातेषु बाले चाचलवत् स्थिते । किमासीत् कौतुकं तत्र GaṇeP. i. 64. 1.

अचलवनस्थली (acala-vanasthalī) *f.* forest-region on a mountain (श्रीध्रुवसेनः) [के]सरीन्द्रशिशुरिव राजलक्ष्मीमचलवनस्थलीमिवालङ्कुर्वाणः EI. iv. 79. 50; xxii. 118. 43.

अचलवर (acala-vara) *m.* principal or great mountain (the Kulācalas or Meru) यः स्रष्टाणां पुरस्तादचलवरसमभ्युन्नतेर्हेतुरेकः SūryaS'. 93; (Kailāsa) याः … प्राक्रोशयन् प्राङ्निजमचलवरं चालयन्तं दशास्यम् । पादाङ्गुल्यो दिशन्तु द्रुतमयुगदृशः … कल्याणम् … वः S'ivaKePāSt. 25; (Govindakūṭa) विद्याधरतरुणौ… । गोविन्दकूटसंज्ञकमचलवरं भ्रातरौ ययतुः KathāSaSāg. v. 2. 293.

अचलवारि (acala-vāri) *adj.* having calm or still waters आस्ते सः … साक्षाद्विमुक्तोऽचलवारिसिन्धुवत् AdhyāRā. vii. 5. 52.

अचलविक्रम (acala-vikrama) *adj.* possessed of steady or unfleeting courage or valour भूपस्तद्वचनं श्रुत्वा … । तेन सार्धं विमानस्थश्चाचालचलविक्रमः CitraPaC. 444.

अचलवृक्षखण्ड (acala-vṛkṣakhaṇḍa) *m.* a cluster of mountain-trees पक्षिस्वनैः … अचलवृक्षखण्डश्चण्डच्युतेरुदयतः स्तुतिमातताना Surath. 7. 13.

अचलवृत्ति (acala-vṛtti) *adj.* **i** of steady nature or disposition सत्समचलवृत्तेरप्युदग्रस्यापि भूभृतोऽस्याः समुद्भवे द्विजिह्वसंवेष्टनमतिघोरा च भ्रान्तिरासीत् AvantiKa. 45. 13; **ii** motionless by nature, AvantiKa. 45. 13.

अचलशिख (acala-śikha) *adj.* having a steady flame तत्र गत्वाद्भुतं तात पश्यामः किल पावकौ । दीपाविवाचलशिखौ BhaviP. 46A. 12 (i. 19. 12)

अचलशिखर (acala-śikhara) *m. n.* mountain-peak अचलशिखरस्थितकेसरी(? रि)कराकृष्टपतनविशीर्णमिव कालमेघपटलम् … शबरसैन्यमद्राक्षम् Kād. 29. 16; अचलशिखरप्रस्तरप्रतिहतगतिप्रसरः … स्वयमेव विहस्याचिन्तयत् Kād. 120. 3; श्रीमान् योगादचलशिखरे केवलज्ञानमस्मिन् … अधिगम्य । …भोगानिष्टानविरतसुखं भोजयामास शश्वत् NemiDū. 125; सद्यस्तस्मिन्नचलशिखरे चित्रकूटाभिधाने तस्मै रामो गमनसरणिं तत्क्रमादादिदेश BhramDū. 15.

अचलशिखाकूट (acala-śikhākūṭa) *m. n.* range of mountain-peaks अचलशिखाकूटविकटमांसला(? ला)सपीठाः … धरणिभुजः AvantiKa. 48. 3.

अचलशिरस् (acala-śiras) *n.* mountain-peak किमचलशिरोऽतिमहदिति वज्रमणीयो न दारयति SūktiRa. 99. 22; Subhāṣi. 2865.

अचलशिला (acala-śilā) *f.* mountain-rock युद्धे वैश्रवणालयेऽचलशिलावेगप्रतिस्फालिना । भीमेनाद्य … भो राम नाहं जितः ŪruBha. 34.

अचलशृङ्ग (acala-śṛṅga) *n.* mountain-peak महाभ्रकूटाचलशृङ्गसंनिभैर्गजैरनेकैरिव वज्रपातितैः MahāBhā. vii. 48. 43; Rāmā. vi. 48. 49; Kapphiṇā. 8. 31; गोपवृद्धा निदध्युः … पुरुषमचलशृङ्गे Yādavā. 6. 109.

अचलशृङ्गकल्प (acalaśṛṅga-kalpa) *adj.* [*f.* -ā] resembling a mountain-peak पाञ्चालराजः …गदां प्रगृह्याचलशृङ्गकल्पाम् । … अनुससार नागम् MahāBhā. ix. 19. 22; स नागभोगाचलशृङ्गकल्पौ विक्षिप्य बाहू … विकृतं जजृम्भे Rāmā. vi. 48. 49.

अचलशृङ्गजुष् (acalaśṛṅga-juṣ) *adj.* clinging to a mountain-peak अचलशृङ्गजुषस्तडितो दधुस्तरलिता रसना इव ये घनाः । … तैरसितैमहिषायितम् Kapphiṇā. 8. 31.

अचलशृङ्गसंनिभ (acalaśṛṅga-sannibha) *adj.* resembling a mountain-peak महाभ्रकूटाचलशृङ्गसंनिभैर्गजैरनेकैः … निघ्नतीव गौश्रिता MahāBhā. vii. 48. 43.

अचलशेमुषी (acala-śemuṣī) *adj.* (*f.*) having a firm or unwavering resolve प्रमीतभर्तृकोत्पन्नमृतापत्येव सा तदा । अदूयत निजैः सर्वैश्चिरस्याचलशेमुषी RājTa.(Jo.) 273.

अचलश्रवणाञ्चल (acala-śravaṇāñcala) *adj.* having the ends of ears unmoving आकर्ण्य गीतमचलश्रवणाञ्चलानाम् । आरभ्यते करटभित्तिषु कुञ्जराणां निर्विघ्नमेव मधुपैर्मदपानगोष्ठी NemiNir. 3. 21.

अचलश्री (acala-śrī) *f.* name of a Kinnara maid [DBHS]

अचलश्रेणिवृष्टि (acalaśreṇi-vṛṣṭi) *f.* shower of rows of hills वेपते स दिवि देवसंहतिस्तेन तेन करणेन रावणेः । तेन वालितनयस्य चाचलश्रेणिवृष्टिरभसेन पिप्रिये RāmC. 29. 78.

अचलश्रेष्ठ (acala-śreṣṭha) *adj.* greatest of the mountains भगवन्नचलश्रेष्ठ…नमस्तेऽस्तु महीधर MahāBhā. iii. 61. 39; ix. 53. 33; स सह्यमचलश्रेष्ठमवतीर्य भृगूद्वहः BrahmāṇḍP. ii. 57. 27; ii. 22. 7; ii. 57. 2.

अचलसंयुता (acala-saṁyutā) *adj.* (*f.*) along with the mountains आययौ सोऽनलासुरः । तस्मिन्क्षणेऽचला वा (? चा)पि चचालाचलसंयुता GaṇeP. i. 64. 4.

अचलसंस्तव (acala-saṁstava) *adj.* **A** continuously praising श्रीवस्तुपालो जगदेकवीरः श्रीवस्तुपालो जगदे कवीरः । वैतालिकेनाचलसंस्तवेन वैतालिकेनाचलसंस्तवेन VasaViKā. 12. 13; **B** praising the mountain, VasaViKā. 12. 13.

अचलसंस्थित (acala-saṁsthita) *adj.* standing firm ऐरावते चतुर्दन्ते मातङ्गेऽचलसंस्थिते । … शतक्रतुः । तस्थौ हिमगिरेः शृङ्गे भानुमानिव दीप्तिमान् MatsyaP. 153. 22.

अचलसकलधर्म (acala-sakaladharma) *adj.* steadfast in all acts (or practices) of righteousness अचलसकलधर्मो नित्ययुक्तो महात्मा शमदमसहधर्मात्मा सदा मां जुगोप PadmP. ii. 58. 27.

अचलसंकाश (acala-saṅkāśa) *adj.* resembling a mountain सुरं चाचलसंकाशमवधीत्पुष्करेक्षणः MahāBhā. vii. 10. 5; xv. 30. 9; ते गजाचलसंकाशाः … क्षिप्रमेवाभिजज्ञिरे (वीराः) Rāmā. i. 16. 10; i. 742* (33); गजैश्चाचलसंकाशैः … विराजते (गिरिः) PadmP. ii. 31. 11.

अचलसंचलनाहरण (acalasañcalanāharaṇa) *adj.* causing a quake or tremor to the mountain (Himālaya) प्रववृतेऽथ महाहवमल्लयोरचलसंचलनाहरणो रणः Kirātā. 18. 8.

अचलसंधि (acala-sandhi) *m.* space between two mountains, a pass रथ्या राजहंसं रणाङ्गणादपोढुः । …गहनाद् गहनम्…अचलसंधिमाप(पन्त? त)न्तः … जहुरसून् AvantiKa. 115. 17.

अचलसंनिकाश (acala-sannikāśa) *adj.* resembling a mountain नात्यम्बुदा जलमुचोऽचलसन्निकाशाः BṛSaṁ. 19. 2.

अचलसंनिभ (acala-sannibha) *adj.* resembling a mountain स विद्धः सहदेवेन रराजाचलसंनिभः (दुर्योधनः) MahāBhā. viii. App. I. 18(26); ix. 17. 2; नित्यमत्तैः सदा पूर्णा नागैरचलसंनिभैः (अयोध्या) Rāmā. i. 6. 23; MatsyaP. 150. 187; 150. 200; नीत्वा विहायसा दूरं स तामचलसन्निभः (पक्षी) । तत्याज मोहविवशामुदयाचलकंदरे SkandP. iii(1). 5. 113 = BṛKathāMañ. ii. 1. 44; दृष्टोऽङ्गुष्ठशिरोमात्रः क्षणाच्छैलेन्द्रसन्निभः । … वराहरूपो भगवाञ्जगर्जाचलसन्निभः DevīBhāP. viii. 2. 7; SaurP. 49. 74.

अचलसप्तमी (acala-saptamī) *f.* name of a *tithi*, a vow observed on that day स्नपनव्रतसप्तम्यौ तथैवाचलसप्तमी BhaviP. 901B. 19 (iv. 208. 13)

अचलसमुदय (acala-samudaya) *m.* **1** rise (of the sun) on the mountain आशापूर्तिं प्रकुर्वन् करवितरणतः पद्मिनीप्राणबन्धुः … । जम्भारातेर्दिहोच्चैरचलसमुदयात्सुप्रभातप्रकाशी … रचयति सुदिनं विक्रमादित्य एव ViraMi.(Saṁskāra.) 122. 21; **2** steady prosperity, ViraMi. (Saṁskāra.) 122. 21.

अचलसरोरक्षा (acalasaro-rakṣā) *f.* (natural) defence provided by hills and lakes नृपः … यत्राचलसरोरक्षा वृक्षरक्षा तु यत्र च । वासं तत्र विधायैव रात्रौ रक्षेत् स्वकं बलम् BṛParāSm. 12. 27.

अचलसानु (acala-sānu) *m.* summit of a mountain इति चालयन्नचलसानुवनगहनजानुमापतिः Kirātā. 12. 52; (हरिवाहनः) मुहुर्निशावृत्तं गजगमनवृत्तान्तमावेदयता … मुहुश्चिह्नीकृतैरचलसानुभिः … यातव्यदेशमुपदर्शयता सहप्रस्थायिना महामात्रवर्गेण सूच्यमानमार्गोऽभिजवेनाटवीमगच्छत् TilaMañ. 184. 22.

अचलसाम्राज्यच्छत्र (acalasāmrājya-cchatra) *n.* parasol to mark sovereignty (of Kailāsa) over (other) mountains निशासु शिखरप्रान्तवर्(? व)तिना स शिलोच्चयः । चन्द्रेणाचलसाम्राज्यच्छत्रेणेव विराजते S'ivaP. vii(1). 24. 11 (529A. 3)

अचलसार (acala-sāra) *adj.* having the strength of a mountain वैधसमस्त्रमुपाददे । अचलसारमदः समधादथो धनुषि माधवते मनुवंशजः Rāgh. 19. 47.

अचलसारणा (acala-sāraṇā) *adj.* (*vīṇā*) having immovable frets स्वराणां कस्यचिदपि वैलक्षण्यं यस्य प्रतिभासनात् तत्रैका ध्रुवकस्थानीया अचलसारणा वीणायामपरस्यां पञ्चमतन्त्री श्रुतिमात्रं शिथिलीकार्या । तदा मध्यमग्रामो जायते AbhinBhā. iv. 23. 1 (*on* 28. 26)

अचलसार्थवाह (acala-sārthavāha) *m.* a trader named Acala मूलदेवः सकलकलाकलापज्ञः, अचलसार्थवाहो महाधनी, देवदत्ता च गणिक्यमाणिक्यं तत्रैव प्रागवसन् TīrthaKa. 69. 7.

अचलसिंह (acala-siṁha) *m.* **i** a great (lofty) mountain चिच्छेद रणमध्ये च पपाताचलसिंहवत् BrahmVaiP. iv. 120. 61; **ii** name of a poet अचलसिंहस्य SubhāRaK. 5. 30; 16. 25; 21. 13; SaduktiKa. 260. 30.

अचलसुता (acala-sutā) *f.* daughter of the mountain (Himālaya), Pārvatī देवः···अचलसुतापाणिपद्मावलम्बी···वीक्षते निश्चलाक्षः BālRā. 4. 18.

अचलसुमनस् (acala-sumanas) *m.* name of a Bodhisattva [DBHS]

अचलसोपान (acala-sopāna) *n.* a stationary staircase त्रिहस्तादिपञ्चहस्तान्तं षट्षडङ्गुलवर्धनात्। एतदचलसोपानं विस्तारं नवधा भवेत् MānaSā. 30. 67.

अचलस्कन्ध (acala-skandha) *m.* name of a Bodhisattva [DBHS]

अचलस्थापन (acala-sthāpana) *adj.* having a firm foundation अभ्रंलिहं जिनाधीशमन्दिरम् ··· । अचलस्थापनं तच्च ··· तादृक् प्रतिष्ठा हि शक्रेणापि न चाल्यते PrabhāC. 60. 18.

अचलस्थिति (acala-sthiti) *adj.* **A** having an immutable state सः ··· अमूर्तोऽप्यचलस्थितिः MahāP. 21. 118; अचलस्थितिरक्षोभ्यः कूटस्थः स्थाणुरक्षयः (भवान्) MahāP. 25. 114; **B** constantly present ये रसस्याङ्गिनो धर्माः शौर्यादय इवात्मनः। उत्कर्षहेतवस्ते स्युरचलस्थितयो गुणाः KāvyPra. 462. 3; *f.* steady position अचलस्थितिविद्योती सदा स्थिरचितद्युतिः KāvyKaVṛ. 65. 9 (3. 2)

अचलस्थितिता (acalasthiti-tā) *f.* unshaken or unperturbed state अचलस्थितितोदारा प्रकटाभोगतेजसा। तेन निष्कामतोदेति YogVā. ii. 14. 29.

अचलस्थिर (acala-sthira) *adj.* steady or firm like a mountain अपि निशिततराः शराः सुरारेर्वपुषि हरेरचलस्थिरे पतन्तः। नयवति कुनया इवाधमस्य ··· निवृत्ताः Rāgh. 14. 14.

अचलस्वरूपा (acala-svarūpā) *adj.* (*f.*) of immutable nature, everlasting शिवामचलस्वरूपां प्रापतुर्मोक्षसंपदम् MalliC. 8. 368.

अचलस्वान्त (acala-svānta) *adj.* having a firm mind or thought किं कारणमयं योगी पर्वतेऽत्र समुन्नते। संतिष्ठतेऽचलस्वान्तो दिवाकरकराहतः BṛKathāK. 139. 162.

अचलहत (acala-hata) *adj.* multiplied by seven अचलहतनवांशा लिप्तिका रुद्रनिघ्ने गगनरसविभक्ते लिप्तिकास्ता विपूर्वाः MaBhāsk. 1. 34.

अचला (a-calā) *f.* **1** the earth श्राम्यते व्यक्तमेवेयं पार्थिवौघप्रपीडिता। सहजां यां क्षमां त्यक्त्वा चलत्वमचला गता HariVaṁ. 41. 26; कथं ममेयमचला मत्पुत्रस्य कथं मही। मद्वंश्यस्येति चिन्तार्ता जग्मुरन्तमिमे नृपाः VisṇuP. iv. 24. 124; प्रियसुहृदचलामार्यकः शास्ति राजा Mṛcch. 10. 59; (वसुधा ··· पितामहमाह) भगवन्नाम ममैतत्त्वया कृतं यदचलेति BṛSaṁ. 32. 4; GaṇeP. i. 83. 24; प्रचचालाचलां सैन्यैः साचलां चलयन्निव TriṣaS'aPuC. ii. 4. 84; सप्ताश्वसप्तयः। नमयन्तो भुवं भीमाः ··· चलयद्भी रणारम्भेष्वचलामचलैस्सह EI. vi. 150. 35; अचलाचलसद(? दृ)शांबुदनिकरैः संपूर्णवारिमयी VasiS. 6. 97; S'aṅkaDigVi. (Mā.) 2. 89; सशैलामचलांस्तत्र(? लां तत्र) चापे चिक्षेप केशवः Dhūrtā. 132; यस्यैकलिंगनिजसेवक इत्युदारा कीर्तिप्रशस्तिरचलां सुरभीकरोति EI. xxi. 286. 36; KathāKau. 10. 77; AmaK. 560; AnekāSa. 531; AbhidhāRaMā. 2. 1; Vaija. 35. 4; TrikāS'e. iii. 3. 381; RājNi. 291. 10; AṣṭāNi. 36. 3; AgaNi. 48; AbhidhāCin. 936; AnekāSaṁ. 3. 617; ViśvaPra. 158. 120; AnekāK. 835; NānārthSaṁ. 7. 60; NānārthāSaṁ. ii. 50. 37; comm. *on* NāmMā. 6; ParyāS'aRa. 2. 2; MediK. 161. 59; DharK. 2368; NānārthaMa. 1680; S'abdaRa. (Vā.) 726; ParaNā. 546; Anekā.(Pa.) 2930; ViśvaLoK. 339. 58; KośaKaTa. 1. 2469; KalpaK. 2. 15; S'abdaRaSaK. 301. 13; **2 i** name of one of the 'mothers' attending on Skanda लम्बसी केतकी चैव चित्रसेना तथा बला (v. l. तथाचला) MahāBhā. ix. 45. 14; **2 ii** name of a river इक्षुदा त्रिदिवाचला ··· महेन्द्रतनयाः सर्वाः MatsyaP. 114. 31; **2 iii** name of one of the stages (*bhūmis*) of spiritual development of a Bodhisattva सा चेयमचलादिभूमित्रये चतुर्धा वशिता वेदितव्या। एकस्यामचलायां भूमौ द्विविधा MaYānaSū. 66. 14 (11. 46); द्वयसंज्ञाविचलनादचला च निरुच्यते MaYānaSū. 182. 22 (20. 37); AbhisaAlaṅĀ. 99. 18; **2 iv** one of the names of Parameśvarī नाम्नामष्टसहस्रेण तुष्टाव परमेश्वरीम्···अनादिरव्यया शुद्धा देवात्मा सर्वगाचला KūrmaP. 108. 15 (1. 12); **2 v** name of one of the cowherdesses एषा चन्द्रप्रभा चन्द्रकलेयमब(v. l. च)ला स्मृता PadmP. iv. 74. 124; **2 vi** another name of the metre Suvaktrā सुवक्त्रा। अचलेत्यन्ये ChandaśCū. ii. 195. 6; **2 vii** name of a *naya* or a subdivision of the Rājagṛhaviṣaya राजगृहविषयान्तःपाति···अचलानयप्रतिव(ब)द्धह[स्ति]ग्राम EI. xvii. 321. 27; **2 viii** name of a rākṣasī [PW, DBHS]; **2 ix** name of a female lay-disciple [DBHS]; **3** red arsenic ससारा वैष्णवीसेना अचला कादिकं कणा RasRaSa. 12. 98; **4** bolt or pin अचलः पर्वते वृक्षे कीलावसुधयोः स्त्रियाम् NānārthaMa. 1680.

अचलाकृति (acalākṛti) *adj.* **1** with unmoving form (i. e. body) प्रशमितकरणः समाहितात्मा क्वचिदचलाकृतिरात्मनिष्ठितोऽभूत् ViveCū. 481 = SarvaVeSāSaṁ. 924; **2** assuming the form of a mountain अचलाकृतिराशु नैष गोप्ता वृषसेनासु सदा न वासुदेवः Yādavā. 6. 30 (comm. सर्वदाप्यस्माकमयमेव पर्वतरूपधारी भगवान् रक्षकः ··· इत्यर्थः।)

अचलाग्र (acalāgra) *n.* peak of a mountain, mountain-top गजयोधिनः। अदृश्यन्ताचलाग्रेषु द्रुमा भग्नशिखा इव MahāBhā. vi. 58. 40; vi. 81. 35; स भीमसेनस्य रथं हताश्वो माद्रीसुतः ··· आपुप्लुवे सिंह इवाचलाग्रम् MahāBhā. viii. 62. 31; vii. 26. 22; सुपर्णपक्षानिलनुन्नपक्षं भ्रमत्पताकं प्रविकीर्णशस्त्रम्। चचाल तद्राक्षसराजसैन्यं चलोपलं नीलमिवाचलाग्रम् Rāmā. vii. 6. 69; BṛKathāS'loSaṁ. 18. 438.

अचलाङ्ग (acalāṅga) *adj.* keeping the body steady द्विजः। बद्धासनोऽचलाङ्गस्तु कुर्यादसुनिरोधनम् BṛParāSm. 12. 175 (+67)

अचलाङ्गण (acalāṅgaṇa) *n.* region of the mountain (Raivataka) प्रथमबिन्दुभिरम्बुमुचोऽम्भसाम्। प्रविरलैरचलाङ्गन(v. l. °ण)मङ्गनाजनसुगं न सुगन्धि न चक्रिरे S'iśuVa. 6. 33.

अचलाङ्गन (acalāṅgana) *n.* region of the mountain (Raivataka), S'iśuVa. 6. 33.

अचलाङ्गुलि (acalāṅguli) *adj.* (the Tripatākā posture of the hand) having the (three) fingers steady or unmoving (while the thumb and ring-finger are bent) अचलाङ्गुलिरप्येष लघुपक्षिनिरूपणे (करः) ViṣṇuDhaP. iii. 26. 18.

अचलाचल (acalācala) *m.* an epithet of S'iva (*lit.* steadfast like a mountain) आश्रमः क्षपणः क्षामो ज्ञानवानचलाचलः। (एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव वृषभध्वजम्) LiṅgaP. i. 98. 55; *adj.* immovable as a mountain [DBHS]

अचलाचला (acalācalā) *adj.* (*f.*) stable or firm like a mountain श्रियं मानसवेगोऽपि कदलीदलचञ्चलाम्। शक्तित्रयप्रयोगज्ञः कृतवानचलाचलाम् BṛKathāS'loSaṁ. 14. 29; *f.* **A** one of the sixteen S'aktis belonging to the second *āvaraṇa* द्वितीयावरणं शृणु रुद्रवत्यचलाचला LiṅgaP. ii. 27. 170; **B** name of a goddess of the second *āvaraṇa* of Pramathāyī अचलाचला ··· प्रमथायीद्वितीयावरणम् VīraMi.(Rājanīti.) 388. 8.

अचलाटवी (acalāṭavī) *f.* thicket or forest on a mountain अन्विष्य दिनमखिलमचलाटवीमध्यादुपागतमदृष्टस्वामिदुःखक्षाममक्षमम् ··· कुमारपरिचारकगणं प्रणम्य TilaMañ. 415. 3.

अचलातल (acalā-tala) *n.* surface of the earth स्वयमवनेर्विवरं प्रविश्य येन। प्रकटितमचलातले सयोगं जगदुपकारपरेण शब्दभाष्यम्। तम् ··· अहं त्वाम् (पतञ्जलिम्)···प्रापम् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 5. 96.

अचलात्मक (acalātmaka) **1** *adj.* **A** of immutable nature अन्यस्यान्यो विनाशः किम्, किन्न स्यादचलात्मकः NyāyVi. 2. 260; **B** not involving motion अचलात्मकक्रियात्मकत्वाद् ध्रौव्यार्था अकर्मका उच्यन्ते KātanVṛ. *on* iv. 6. 53; **2** having a particular measure of time ततो हस्तप्रहेलितम्। अचलात्मकमित्येवंप्रकारः कालपर्ययः MahāP. 3. 227.

अचलात्मकत्व (acalātmaka-tva) *n.* the state of being motionless 'अहं गच्छामि'···अत्र हि अहंप्रत्ययोऽपि व्यभिचार्येवोपलभ्यते, अचलात्मकत्वादात्मनः Bṛha. 238. 5 (*on* i. 1. 5)

अचलात्मजा (acalātmajā) *f.* daughter of the mountain (Himālaya), Pārvatī तवोदरेऽवतारं तु करिष्याम्यचलात्मजे GaṇeP. ii. 80. 27; प्राग्जन्मन्यचलात्मजे कृतभवत्पादापराधा वयम् YātrāPra. 8. 20.

अचलात्मन् (acalātman) *adj.* unshakable or immovable by nature मुमोह वोध्योर्ह्यचलात्मनो मनः Saund. 10. 56; शुभाश्रयः स चित्तस्य सर्वगस्याचलात्मनः ViṣṇuP. vi. 7. 76; अन्यथानिश्चितं सत्त्वं विरुद्धमचलात्मनि PramāSaṁ. 3. 40.

अचलाधिकलक्ष्मी (acalādhika-lakṣmī) *adj.* **A** possessing plenty of permanent or steady wealth सः मित्रोदयहेतुः काञ्चन(-)शोभां बिभ्रदचलाधिकलक्ष्मीः सुमेरुरिव VāsaDa. 27. 1; **B** most beautiful of mountains, VāsaDa. 27. 1.

अचलाधित्यका (acalādhityakā) *f.* table-land of a mountain मेघपङ्क्तयः। अचलाधित्यकोत्सङ्गमिमाः समधिशेरते Kāvyāda. 1. 98.

अचलाधिप (acalādhipa) *m.* chief of mountains (Himālaya) महामुनिः शाण्डिल्यदर्शनाकाङ्क्षी संचचाराचलाधिपम् PāraS. 1. 24; घनवर्त्म सहस्रधेव कुर्वन् हिमगौरैरचलाधिपः शिरोभिः Kirātā. 5. 17; ववृधे अचलाधिपं दलयतेव जवाच्छरजन्मना युधि रवेण तदा HarVi. 42. 39.

अचलाधिपति (acalādhipati) *m.* lord of mountains (Suvela) रेजे स राक्षसपतिः ··· न्यक्कृत्य नक्तमचलाधिपतिं सुवेलम् RāmC. 19. 55.

अचलाधिराजतनया (acalādhirāja-tanayā) *f.* daughter of the lord of mountains (Himālaya), Pārvatī लभ्येत वायं मया प्रेयानित्यचलाधिराजतनया-

चिन्ता चिरं पातु वः AlaṅkāKau.(Vi.) 418.19.

अचलाधीश (acalādhīśa) *m.* lord of the earth, king संचचालाचलाधीशः प्राप चास्य जिनालयम् PrabhāC. 199.18; संचचालाचलाधीशः ससैन्यः स्वपुरं प्रति CitraPaC. 492.

अचलानाथ (acalā–nātha) *m.* king, lord of the earth प्राचालीदचलानाथस्तीर्थेनाथमनूत्सुकः PariPar. 1.44.

अचलानिमेषदृश् (acalānimeṣa–dṛś) *adj.* whose eyes are steady and unwinking बालामचलानिमेषदृशम्। दूत्यवदत् S'ṛṅgāMañ.(A.) 49.11.

अचलानुज (acalānuja) *m.* younger brother of Acala सर्वेऽप्युपेत्य शिरसा प्रणेमुरचलानुजम् TrisaS'aPuC. iv. 1.756; iv. 1.679.

अचलान्त (acalānta) *adj.* A ending with the earth ईश्वरादचलान्ताच साधिभूताधिदैवताम्। तत्त्वमालां स्मरेत् JayāS. 18.29; B ending with Acala Bhairava हेतुकादिभ्योऽचलान्तेभ्यो दशभ्यः … दश पिण्डान् … दत्त्वा NityoNi. 142.27.

अचलान्यात्मता (acalānyātma–tā) *f.* the state of being of the nature of another immutable (object) अप्यन्यथा भवन्नन्यो नाचलान्यात्मतामियात् IṣṭaSi. 232.17.

अचलापति (acalā–pati) *m.* lord of the earth, king अचलापतिरपि स मारिदत्तः … मुनिकुमारकयुगलस्य विलोकनात् … नितरां प्रससाद चेतसि Yaśas-Cam. i. 154.8; तं वन्दितुमथानन्दादचालीदचलापतिः TrisaS'aPuC. ii. 1.69; श्रुत्वेति मुदितो नन्तुं प्राचालीदचलापतिः SamarāSam. 7.19; 9.438.

अचलापाल (acalā–pāla) *m.* protector of the earth, king इत्याकर्ण्याचलापालः … प्राह PrabhāC. 94.1.

अचलाभ (acalābha) *adj.* resembling a mountain क्रौञ्चबर्हिणवीणानां भूषणानां च निस्वनैः। नादितान्यचलाभानि वेश्मान्यग्निर्ददाह सः Rāmā. vi. 62.14; तपसश्चास्य व्यथमानः पुरंदरः। आसनेनाचलाभेन चलता चलितः BṛKathā-S'loSaṁ. 18.544.

अचलाभिध (acalābhidha) *adj.* called Acala आगत्यर्तुं विमानात्स तस्यां जातोऽचलाभिधः PadmP.(Ra.) 91.21; निर्जनामटवीं त्यक्त्वा पुरं प्राप्तोऽचलाभिधम् BṛKathāMañ. 11.65; हिरण्यैः पूरयामास बलदेवोऽचलाभिधः TrisaS'aPuC. iv. 1.210.

अचलायुध (acalāyudha) *adj.* having a mountain for weapon वालिसूनुरचलायुधो बली दुर्जयः RāmC. 29.77; इत्यङ्गदवरा वीराः … । अभ्ययुः कुम्भकर्णं ते सालतालाचलायुधाः RāmāMañ. 353.12.

अचलारि (acalāri) *m.* Indra (*lit.* enemy of mountains) अथ तस्य मुनेरहल्यया प्रियया भूदचलारिरुत्सुकः Rāgh. 3.71.

अचलाली (acalālī) *f.* row of mountains तस्याचलालीरन्वेति चित्रा नागचमूर्ध्वजैः KīcaVa. 1.20.

अचलालोकन (acalālokana) *n.* looking at the mountain अथाचलालोकनलोललोचनं विलोक्य विश्रम्भमुवं सुवः पतिम्। जगे वचः … विचित्रबाहुना Kapphiṇā. 6.11.

अचलावबोध (acalāvabodha) *adj.* having firm knowledge यस्तु प्रशक्यतितरामचलावबोधः सैवासि मुक्तिरपरा प्रणमामि तुभ्यम् BṛDharmaP. i. 41.21.

अचलावस्थ (acalāvastha) *adj.* who is in an immobile or stationary state तमच(ना? ला)वस्थं पार्थिवं तोयद इव पादपम् … आह्लादय(न्व? च) AvantiKa. 206.7.

अचलाशय (acalāśaya) *adj.* inflexible in mind or intention राजापि तं समालम्ब्य प्रययावचलाशयः BṛkathāMañ. ix. 2.716; असौ वारांनिधेस्तीरमचालीदचलाशयः MalliC. 8.28.

अचलासप्तमी (acalā–saptamī) *f.* seventh day of the bright-half of Āśvina, also called *Bhāskarasaptamī* श्रूयतां पाण्डवश्रेष्ठ…यन्मया कस्यचिन्नोक्तमचलासप्तमीव्रतम् BhaviP. 679A.16 (iv. 53.6); 680.19 (iv. 53 colophon)

अचलासप्तमीस्नान (acalāsaptamī–snāna) *n.* bath on the *Acalāsaptami* day अचलासप्तमीस्नानं कथितं च विशांपते BhaviP. 679B.27 (iv. 53.28)

अचलास्थिरत्वहेतु (acalāsthiratva–hetu) *m.* cause of the steadiness of the earth न धरणिरुपरि प्रयाति नाथः … अपि च भवानचलास्थिरत्वहेतुः AmṛUda. 4.56.

अचलास्पन्दा (acalāspandā) *adj.* (*f.*) motionless like a mountain ताः सर्वाः … । बभूवुरचलास्पन्दाः पुलकाञ्चितविग्रहाः BrahmVaiP. iv. 28.105.

अचलाहता (acalāhatā) *adj.* (*f.*) struck (i. e. blocked) by a mountain अभिचाराः परकृताश्चैनमप्राप्य भीषिताः। प्रविशन्ति प्रयोक्तारमापगेवाचलाहता AhirbuS. 26.89.

अचलित (a–calita) *adj.* i not moved, unshaken ध्यायन्बोधैरवाप्तो न चलित इति (v. l. ध्यायन्यो योगपीठादचलित इति) वः पातु दृष्टो मुनीन्द्रः Nāgā. 1.2; भ्रुशुण्डौ चलिते पृथ्वी कदाप्यचलिते मुनौ। चचाल GaṇeP. ii. 17.13; श्लाघ्यस्त्वं मय सत्पथादचलितो यः सर्वविद्यास्पदम् KathāSaSāg. viii. 2.373; ii steady, constant सः (भास्करवर्मा) … अचलितनिरन्तरप्रणयरसभराकृष्टकामरूपलक्ष्मीः EI. xii. 75.44.

अचलितचारित्रा (acalita–cāritrā) *adj.* (*f.*) who has not swayed or swerved from good conduct दृश्यन्ते ह्यचलितचारित्राणामपि युवतीनामेवंविधाः सद्भावगर्भाः भणितयः VyaktiVi. 115.9.

अचलितत्व (acalita–tva) *n.* immovability, immobility जीवस्य लोकालोकसीम्नोऽचलितत्वादाकाशस्य … असंभवद्धर्ममधिगमयति TattvPradi.(A.) 189.5 (*on* 2.41)

अचलितधैर्य (acalita–dhairya) *adj.* of unshaken boldness or courage अचलितधैर्यं गोत्रपवित्रम्…तस्याशीर्व्वचनमिदम् EI. iii. 309.37.

अचलितपक्ष्ममालम् (acalita–pakṣmamālam) *adv.* with the rows of motionless eyelashes (i. e. without blinking the eyes) अचलितपक्ष्ममालम् अस्मै प्रणाममकरवम् Kād. 142.21.

अचलितम् (a–calitam) *adv.* without shaking स्त(? स्त)म्भानुत्थापयेत्ततः। …तथैवाचलितं पुनः NāṭyaS'ā. 2.58 (? 61)

अचलितमति (acalita–mati) *adj.* firm in mind अचलितमतिः … व्रतमिदमाजगरं शुचिश्चरामि MahāBhā. xii. 172.26.

अचलितवपुस् (acalita–vapus) *adj.* whose body is in a steady position समं स्थित्वा गात्रैरचलितवपुः … श्रुतियुगमिदं हर्षय गज YaśasCam. i. 486.7.

अचलितवलयस्रज् (acalita–valayasraj) *adj.* having bracelets and garlands not moving अचलितवलयस्रज्ञि…अकृत यः शात्रवान्तःपुराणि SaduktiKa. 217.13.

अचलितवीर्य (acalita–vīrya) *adj.* of undaunted valour अचलितवीर्यः …राजमकरध्वजः … करिकालचोळः EI. xxi. 33.27.

अचलितवृत्ता (acalita–vṛttā) *adj.* (*f.*) not straying from good conduct या अप्यचलितवृत्ताः … प्रमदाः KuṭṭaMa. 510.

अचलिताक्षम् (acalitākṣam) *adv.* with motionless eyes परिपीडितसकलाङ्गमचलिताक्षमत्याग्रुग्नगात्रम् … अनत्युचमजिह्वा इवापोषन्न(?) AvantiKa. 65.20.

अचलितात्मता (acalitātma–tā) *f.* firm resolve प्राणिना हि नियमेन किमप्यचलितात्मतया व्रतमुपात्तं भवति YaśasCam. ii. 284.9.

अचलितार्गल (acalitārgala) *adj.* the bolt of which is unmoved (i. e. not pushed) तथा च मुष्यमाणेऽपि रात्रिष्वचलितार्गले। निर्मूषके राजगञ्जे KathāSaSāg. vii. 9.30.

अचलितावस्था (acalitāvasthā) *f.* unchanging state किं पुनरचलितावस्थास्वभावानामकृतकानां कथंचित्स्थितानां पूर्वावस्थात्यागमन्तरेणान्यथाभावायोगात् PramāVāSvopVṛ. 90.18.

अचलीकृ (acalī–kṛ–) VIII. U. to make firm or steady स्थाने निवेशादचलीचकार च्छत्राचलं शौरिरखिन्नबाहुः Yādavā. 7.86.

अचलीभाव (acalī–bhāva) *m.* the state of not drifting away, steadiness, concentration संनिरुद्धं मनो हृदि। यदा यात्यचलीभावं तदा तत्परमं पदम् PuruṣPa. 218.27.

अचलेन्दु (acalendu) *m.* mount Meru (*lit.* moon among the mountains) ज्योतिर्गणैरिन्दुरिवाचलेन्दुं (v. l. °न्द्रम्) प्रदक्षिणीकृत्य वसुन्धरेन्द्रः। … ननाम पादावृषिसत्तमस्य VarāṅgaC. 3.34.

अचलेन्द्र (acalendra) *m.* chief of mountains, lordly mountain तैः … वज्रापविद्धैरिव चाचलेन्द्रैः … मही महावैतरणीव दुर्दृशा MahāBhā. viii. 68.16; जह्नुश्च गङ्गां नृपतिर्भुजाभ्यां रुरोध मैनाक इवाचलेन्द्रः Saund. 7.40; वज्रपातोऽचलेन्द्राणाम् MadhyaVyā. 1.7. BrahmāṇḍP. ii. 22.60; KathāSaSāg. x. 9.221; गोवर्धनमचलेन्द्रम् … अतुलयत् RukmiHa. 1.10; Yādavā. 4.106; (Citrakūṭa) विराजन्तेऽचलेन्द्रस्य देशा धातुविभूषिताः Rāmā. ii. 88.6; (Himālaya) चरणास्कन्दननामिताचलेन्द्रः। … शंभुः Kirātā. 13.18; Surath. 8.74; (Meru) अचलेन्द्रादधः सप्त ऊर्ध्वं सप्त विभाजिताः VarāṅgaC. 5.4.

अचलेन्द्रकन्दर (acalendra–kandara) *n.* cave of a lordly mountain स हुताशने प्रविष्टः। निरगमदचलेन्द्रकन्दरान्तात् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 10.60.

अचलेन्द्रकन्या (acalendra–kanyā) *f.* daughter of the lord of mountains, Pārvatī अव्यात् स वः शशी …। श्रुतावशोकाङ्कुरकौतुकेन यं कर्तुमिच्छत्यचलेन्द्रकन्या NavaSāC. 1.2; YātrāPra. 3.139.

अचलेन्द्रगुहा (acalendra–guhā) *f.* cave of a lordly mountain अच-

लेन्द्रगुहासु लीयते शनकैः संकुचितं पुनस्तनः(? मः) NavaSāC. 12. 55.

अचलेन्द्रनिभ (acalendra-nibha) *adj.* resembling a lordly mountain अचलेन्द्रनिभः MaYānaSū. 16. 8 (4. 16) (ध्यानपारमितासहगतः पर्वतराजोपमः चित्तोत्पादः)

अचलेन्द्रमन्थ (acalendra-mantha) *m.* churning rod in the form of a lordly mountain (i. e. Mandara) अचलेन्द्रमन्थसंक्षुब्धदुग्धमयसागरगर्भगौरैः । ... तव यशोभिरशोभि विश्वम् AnarghaRā. 1. 35 = SubhāRaK. 32. 8.

अचलेन्द्रराज (acalendra-rāja) *m.* name of a Bodhisattva [DBHS]

अचलेन्द्रवक्षस् (acalendra-vakṣas) *n.* chest (i. e. the table-land) of the lord of mountains चुम्बति काञ्चनाचलमुखं कण्ठं क्षमाबन्दिनां नो मुञ्चत्यचलेन्द्रवक्षसि चिरं लीलां समालम्बते । ... कीर्तिर्मानमपास्य ... तरुणी AlaṅkāRa. 39 (21)

अचलेन्द्रसुता (acalendra-sutā) *f.* daughter of the lord of mountains, Pārvatī शशलाञ्छनत्विषा सतमः पश्य महेन्द्रदिङ्मुखम् । अचलेन्द्रसुतास्मितच्छविच्छुरितं कण्ठमुमापतेरिव NavaSāC. 12. 48; व्रजामः क्षेत्रं यथार्थमचलेन्द्रसुतापतेस्तम् KathāSaSāg. xvii. 1. 140; आश्चर्यमेतदचलेन्द्रसुताभयेन यत्सुप्तयैव विदधे रसचौर्यमेव BhiksāKā. 38. 12.

अचलेन्द्राङ्गजा (acalendrāṅgajā) *f.* daughter of the lord of mountains (Himālaya), Pārvatī अचलेन्द्राङ्गजे यावस्तत्प्रासादविलोकने SkandP. iv. 66. 133.

अचलेन्द्राभ (acalendrābha) *adj.* looking like the chief of mountains तस्य कबन्धं रणमूर्धनि । पतितं ह्यचलेन्द्राभं प्राकम्पयत मेदिनीम् Rāmā. iii. 509*(2)

अचलेन्द्रिय (acalendriya) *adj.* whose sense-organs are undisturbed संस्थाप्य शांभवं लिङ्गं पतत्त्रीन्द्रोऽचलेन्द्रियः (तपस्तेपे) SkandP. iv. 50. 138.

अचलेश (acaleśa) *m.* **A** lord of mountains प्राकारवर्यस्त्रिपुरे च सोऽथ । ... सहस्रशृङ्गैर्भवनैर्यदासीत् सहस्रशृङ्गः स इवाचलेशः MatsyaP. 140. 74; **B** name of a S'ivaliṅga फाल्गुनान्तचतुर्दश्यां नैवेद्यं नूतनैर्यवैः । यो ददात्यचलेशाय स भूयो नेह जायते SkandP. vii(3). 39. 47; S'ivaP. iii. 28. 32 (329A. 10); iv. 2. 26 (351B. 8)

अचलेश्वर (acaleśvara) *m.* **A** one of the thousand names of S'iva यथा दीपो निवातस्थः ... । तथान्तर्वायुरोधेन न चचालाचलेश्वरः BrahmāṇḍP. iii. 40. 64; ज्ञानवानचलेश्वरः ... एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव हि हरं हरिः S'ivaP. iv. 35. 29 (391B. 4); **B** lord of the mountains (Meru) हरिपतिरचलेश्वरस्य मेरोः सदृशशिराः श्वशुरोऽस्ति मे सुषेणः RāmC. 6. 16; (Himālaya) अचलेश्वरमीश्वरोऽपि सान्द्रेभचर्मवसनावरणोऽधिशेते S'iśuVa. 4. 64; VāmaP. 52. 24; SkandP. iv. 66. 62; सुतां दृष्ट्वा ... रुदन्तीं शंभुविरहादाससादाचलेश्वरः S'ivaP. ii(3). 21. 8 (145B. 5); **C i** name of a S'ivaliṅga enshrined on mount Arbuda (Abu) अचलं भेदयित्वा तु यस्मान्मे लिङ्गमुद्गतम् । अचलेश्वरनाम्नैव लोके ख्यातिं गमिष्यति SkandP. vii(3). 4. 20; पूजा प्रगेतन्यचलेश्वरस्य । ... क्रियतेऽत्र ... विविधप्रसूनैः DvyāśraKā. 16. 48 (comm. अर्बुदे ... अचलेश्वराख्यशम्भोः); भगवतः श्रीमदचलेश्वरदेवस्य पवित्रकारोपणपर्वणि केनापि रूपकेणाद्य प्रमोदनीयाः सभासदः PārthPa. 3(1); अमुमेव मौलिविभूषणतया विभूषयति भगवानचलेश्वरः HammīMaMa. 5. 5 (? 6) (1); (हम्मीरः) अपूजयज्जगत्पूज्यमथासावचलेश्वरम् HammīMaKā. 9. 37; श्रीमाताचलेश्वरश्च वसिष्ठाश्रम एव च । अत्रामी लौकिकास्तीर्थाः TīrthaKa. 16. 4; अचलेश्वरनालिमण्डपं रचयामासतुरेनमर्बुदे PurāPraSaṁ. 63. 12; **C ii** name of a S'ivaliṅga installed by mount Himālaya तत्र पित्रा सुशैलेन स्थापितं त्वचलेश्वरम् (लिङ्गम्) । अलङ्कृतं मया LiṅgaP. i. 92. 165.

अचलेश्वरमाहात्म्य (acaleśvara-māhātmya) *n.* greatness of the god Acaleśvara अचलेश्वरमाहात्म्यात्तस्मिन् क्षेत्रे नरा द्रुतम् । वाञ्छितम् ... लभन्ते SkandP. vi. 13. 32.

अचलेश्वररूप (acaleśvara-rūpa) *n.* [Instr.] in the form of the S'ivaliṅga named Acaleśvara एवं स भगवांस्तत्र सर्वदैव व्यवस्थितः । अचलेश्वररूपेण SkandP. vi. 13. 28.

अचलेश्वरलिङ्ग (acaleśvara-liṅga) *n.* S'ivaliṅga named Acaleśvara (on mount Abu) पुण्ये चाप्यर्बुदारण्ये ... अचलेश्वरलिङ्गं तु वर्तते SkandP. 1(2). 29. 68.

अचलेश्वरसांनिध्य (acaleśvara-sānnidhya) *n.* [Loc.] in the presence of the god Acaleśvara अचलेश्वरसांनिध्ये ददौ सक्तून् SkandP. vii(3). 39. 59.

अचलोत्तम (acalottama) *m.* highest, loftiest or topmost among mountains सः ... श्लथहस्तगाण्डिवः । चचाल ... । क्षितेः प्रकम्पे च यथाचलोत्तमः MahāBhā. viii. App. I. 42. 16; xii. 59. 121; हिमवत्यचलोत्तमे । ... भूमिदानं प्रचक्रिरे MahāBhā. xiii. 65. 24; शंकरश्वशुरो नाम हिमवानचलोत्तमः Rāmā. i. 38. 4; अचलोत्तमः । ... विन्ध्यशैलो न वर्धते Rāmā. iii. 10. 83; v. 45. 18; पञ्चशैलोऽथ कैलासो हिमवांश्चाचलोत्तमः MārkP. 55. 8 = VāyuP. i. 36. 24 = KūrmP. 392. 10 (1. 45); MatsyaP. 154. 108; महेन्द्रादचलोत्तमात् । भवन्तमागतो द्रष्टुम् BrahmāṇḍP. ii. 58. 6; MṛgendraT. i. 13. 64; ViṣṇuDhaP. i. 36. 18; LiṅgaP. i. 49. 41; तीर्थानि सन्ति पुण्यानि ...। तथा च पर्वतश्रेष्ठे हिमवत्यचलोत्तमे NīlaP. 102.

अचलोदग्र (acalodagra) *adj.* towering like a mountain महद्भिरचलोदग्रैः ... घनाघनैः ... विष्वगारुद्धमेखलम् MahāP. 18. 152.

अचलोद्भव (acalodbhava) *adj.* mountain-born, arising from a mountain अचलोद्भवम् ... अधिकाञ्चि तत्किमपि रत्नमुद्द्योतते MūkaPañ. 5. 89.

अचलोद्भवा (acalodbhavā) *f.* Pārvatī (mountain-born) तेऽकथयन्नचलोद्भवाम् GaṇeP. ii. 90. 41.

अचलोन्नता (acalonnatā) *adj.* (*f.*) having a stiff projection (रोहिणी) स्रोतोनिरोधिन्यपि मन्दपाका (v. l. °विरोधिन्यचलोन्नता च)। गुर्वी स्थिरा सा कफसंभवा वै SuśruS. ii. 16. 49.

अचलोपकण्ठ (acalopakaṇṭha) *n.* vicinity or proximity of a mountain सिंहः सुखं निवसतादचलोपकण्ठे YaśasCam. ii. 192. 3.

अचलोपप्लव (acalopaplava) *m.* revolt raised by Acala अचलोपप्लवातङ्कभयाल्लोकैः समाश्रितः । शह्वेरः RājTa.(Jo.) 279.

अचलोपम (acalopama) *adj.* mountain-like, comparable to a mountain (in size) अथ वासौ मया जातो विहगो मद्बलोपमः (v. l. राक्षसो ह्यचलोपमः) । वहेदनघ सर्वान्नः MahāBhā. iii. 144. 24; iv. 158*(1); v. 9. 24; स चचालाचलोपमः (भीमः) MahāBhā. xi. 56. 58; xii. 120. 12; महान्तमचलोपमम् । दिशागजं सौमनसं ददृशुस्ते Rāmā. i. 39. 19; vi. 73. 24; आहोस्विदस्त्यनन्तात्मा जीवपिण्डोऽचलोपमः YogVā. iii. 14. 15; RāmāMañ. 176. 7; तेनैव प्रभुणा यदि । जीयते तत्सुजेयोऽसावन्यथा त्वचलोपमः YogVā. v. 23. 22; *m.* one of the thousand and eight names of S'iva पण्डितो ह्यचलोपमः MahāBhā. xiii. 17. 123; LiṅgaP. i. 65. 148.

अचलोपयुक्तशिलाजतु (acalopayukta-śilājatu) *adj.* **A** (wild fire) which has used up the bitumen in the mountain क्वचिदचलोपयुक्तशिलाजतवः क्षयिणः...प्रत्यदृश्यन्त दारुणा दावाग्नयः HarsaC. 82. 5; **B** (tubercular patient) who has consumed bitumen (as medicine) without break, HarṣaC. 82. 5 (comm. अचलमविच्छिन्नम्)

अचलोपल (acalopala) *m.* mountain-rock तत्रासिताक्षयक्षेण चालयन्नचलोपलान् । ... मुमुचेऽनिलः PārśvC. 6. 1092.

अचलोपान्त (acalopānta) *m.* proximity or edge of a mountain तामतीत्याचलोपान्ते पल्लीपतिमुदारधीः । पुलिन्दकाभिधं प्राप BṛKathāMañ. ii. 2. 62.

अचलोष्ठम् (acaloṣṭham) *adv.* with motionless lips जपं कुर्यात् ... अचलोष्ठं तु मानसम् BṛParāSm. 4. 60.

अचलौघ (acalaugha) *m.* multitude of mountains इन्द्रनप्तुरचलौघमिन्द्रजित्तूलवत्तमधुनाद्धनुर्धरः RāmC. 29. 80.

अचषाल (a-caṣāla) *adj.* [*f.* -ā] having no *caṣāla* (a wooden ring at the top of a Yūpa) यूपः । अचषालः ĀśvaS'S. II. iii. 7. 17; BaudhāS'S. xx. 25. 12; पात्नीवतं मिनोत्यधोनाभिम्...अचषालम् ĀpaS'S. xiv. 7. 12; अचषालं यूपं संमिनोति MānS'S. 137. 19; अचषालो यूप स्फ्याग्रः LāṭyāS'S. viii. 5. 7; अचषालो यूपः KātyS'S. xxii. 3. 7.

अचस्खलिवस् (a-caskhalivas) *adj.* not faltering विशृङ्खलमचस्खलुषां च तेषाम् । प्रावर्तत ... रणसंप्रहारः HarVi. 44. 42.

अचाक्रिक (a-cākrika) *adj.* without companions in a plot [nt.]

अचाक्रिकता (acākrika-tā) *f.* **A** the state of not being given to intrigues ज्येष्ठोऽप्यचाक्रिकतया योऽभूद्राज्यविवर्जितः RājTa.(Ka.) 4. 689; **B** absence of companions in a plot [nt.]

अचाक्षुष (a-cākṣuṣa) *adj.* **1** not an object of sight, not produced from sight, invisible व्यपत्रपन्ते ... मनःप्रचारैरशुभैः प्रवृत्तैः । ... अचाक्षुषैरप्रयतैर्विषक्तैः Saund. 16. 76; तथा तत्कार्यप्रतिषेधेनाप्यचाक्षुषः शब्दोऽनित्योऽनात्मा वेति PramāVāSvopVṛ. 44. 33; वाततरुसंयोगोऽचाक्षुषः NayaVi. 206. 6 (*on* i. 1. 5); न चायमचाक्षुषः प्रत्ययः Kiraṇā. 17. 9; अचाक्षुषो घटः PramāMī. 46. 4 (*on* i. 2. 14); आकाशोऽचाक्षुषः PrakaVi. 15. 9; अचाक्षुषाणां प्रतिबिंबाभावात् S'rutaPra. ii. 386. 11 (*on* ii. 3. 52); कथमचाक्षुषयोर्बिम्बाधिकरणयोश्छायापत्तिः NyāySiA. 212. 17; ग्रहणविषयत्वं तदप्यचाक्षुषम् UpasK. 285. 10 (*on* vii. 1. 6); अचाक्षुषस्य चैतन्यस्य ... प्रतिबिम्बनानर्हत्वात् Nyāyāmṛ. 343A. 8; अचाक्षुषाणामनुमानेन सिद्धिरुक्ता SāṁkhyaPraBh. 36. 18 (*on* 1. 67); **2** belonging to a blind person न भुञ्जीत ... दासान्नमुग्रान्नं चाप्यचाक्षुषम् ViṣṇuDhaP. ii. 73. 11.

अचाक्षुषचैतन्य (acākṣuṣa-caitanya) *n.* sentience which is not perceptible with the eye अचाक्षुषचैतन्यस्य...अयोगात् AdvaiSi. 484. 17.

अचाक्षुषज्ञान (acākṣuṣa-jñāna) *n.* non-visual cognition अचाक्षुषज्ञानार्थैर्धातुभिर्योगे नैते स्युः PrakriKau. i. 260. 4 (*on* viii. 1. 25); माधवमतेऽचाक्षुषज्ञाने मित्त्वाभावात् SiddhāKau. 377A. 2 (*on* vii. 4. 68)

अचाक्षुषत्व (acākṣuṣa-tva) *n.* invisibility अचाक्षुषत्वात्कोष्ठस्य ···औषधम् ···याति न सिद्धिम् BhelaS. 39. 9 (1. 25); नन्वयमसाधारण एवाचाक्षुषत्वप्रत्यक्षत्ववत् संहतयोरन्यतरपक्षासंभवात् PadārthaSaṁ. 239. 2; अचाक्षुषत्वे सत्येषामिन्द्रियग्राह्यत्वेक्षणात् MahāP. 24. 151; NyāyMañ. i. 48. 28; नापि नभोनभस्वतोः तद्गुणानामचाक्षुषत्वात् TātpaṬ.(Vā.) 345. 8 (*on* i. 2. 8); अस्ति अचाक्षुषत्वं बाधकम् Kiraṇā. 83. 3; कालाकाशदिशाम् ··· अचाक्षुषत्वस्य ·· व्यवस्थितत्वात् TārkiRa. 47. 2; न च निमीलितनयनस्य लोचनव्यापाराभावेऽपि तमस उपलम्भादचाक्षुषत्वम् TattvPradi.(Ci.) 29. 8; अचाक्षुषत्वात्तस्य न रूपवत्त्वम् TarkSaṁ (Ā.) 39. 26; वाय्वादीनाम् ···रूपानुद्भवादचाक्षुषत्वम् NyāySiA. 180. 18; NyāySu.(Ja.) 268B. 9 (*on* ii. 1. 2); तथा सति नीरूपस्य स्फटिकस्याचाक्षुषत्वप्रसङ्गात् VivaPraSaṁ. 78. 11; अचाक्षुषत्वं प्रगतांस्तनुत्वात् HammiMaKā. 11. 94; चित्प्रतिबिम्बम् ··· चितोऽचाक्षुषत्वेऽपि च नापलापार्हम् GuruCandr. ii. 140. 18; LaCandr. 793. 15.

अचाक्षुषत्वापत्ति (acākṣuṣatv-āpatti) *f.* contingency of being non-visible चाक्षुषाचाक्षुषद्रव्यारब्धस्य ···अचाक्षुषत्वापत्तेः PrakaPañ. 320. 10; अचाक्षुषत्वापत्त्या न मनुष्यत्वादेरात्मवृत्तित्वमुक्तम् LaCandr. 835. 36.

अचाक्षुषत्वापात (acākṣuṣatv-āpāta) *m.* contingency of not being a visual perception प्रत्यभिज्ञाया अचाक्षुषत्वापातात् KhaṇḍanKhā. 289. 8.

अचाक्षुषत्वोपपत्ति (acākṣuṣatvopapatti) *f.* justification for invisibility परमाण्वादेरचाक्षुषत्वोपपत्त्या महत्त्वस्य तद्हेतुत्वात् GuruCandr. i. 95. 5.

अचाक्षुषप्रत्यक्षत्व (acākṣuṣapratyakṣa-tva) *n.* the state of being a non-visual perception अनित्यत्वे सत्यचाक्षुषप्रत्यक्षत्वात् गुणभावः NyāyVār. 423. 9 (*on* iii. 2. 18); NyāyMañ. ii. 8. 15; अचाक्षुषप्रत्यक्षत्वादित्यत्रापि कार्यत्वे सतीति विशेषणमनुषञ्जनीयम् TātpaṬ.(Vā.) 588. 8 (*on* iv. 1. 2)

अचाक्षुषप्रमितित्व (acākṣuṣapramiti-tva) *n.* the state of being a valid knowledge of what is not visible शब्दरसगन्धादिबुद्धिरनुमा अचाक्षुषप्रमितित्वात् NyāyPari. 364. 5.

अचाक्षुषारब्ध (a-cākṣuṣārabdha) *adj.* produced from what is invisible अचाक्षुषारब्धोऽपि चाक्षुषो युक्तः NayaVi. 206. 7 (*on* i. 1. 5)

अचाक्षुष्य (a-cākṣuṣya) *adj.* [*w. r.* for अचक्षुष्य] not fit for the eyes, not fit to be looked at यच्छन्नमपि जलदो वल्लभतामेति लोकस्य । नित्यं प्रसारितकरः सवितापि भवत्यचक्षुष्यः (v. l. अचाक्षुष्यः) Subhāṣi. 518.

अचाञ्चल्य (a-cāñcalya) *n.* absence of fickleness, steadiness; अचाञ्चल्यं श्रद्धा चोभे ··· गुरौ S'vetāUBh. 250. 14 (*on* 6. 23)

अचाटभटप्रवेश (a-cāṭabhaṭapraveśa) *adj.* [*f.* -ā] not to be entered by *cāṭas* and regular soldiers नन्दपुरं नाम ग्राम (ग्रामम्) अचाटभटप्रवेशम् EI. xxii. 95. 11; iii. 301. 51; xii. 264. 45; गोरसत्तविषयोऽयम् ··· अचट्टभट्टाप्र[वे]सो (read अचाटभटप्रवेशो) EI. xi. 151. 55; भूमिरियम् ···अचाटभटप्रवेशा xii. 139. 25; vii. 92. 38; xii. 41. 40; xiv. 327. 44; *m.* denial of entry to *cāṭas* and regular soldiers अ(आ)चन्द्रार्कतारा(रं)यावत् अचाटभटप्रवेशेन सर्व्ववाधापरिहारेणाकरत्वेन मुञ्जद्भिर्धर्मगौरवात् न केनचिद् व्याघातनीयम् ··· दानमिदम् EI. xviii. 294. 26; xviii. 296. 21.

अचाटभटप्रवेश्य (a-cāṭabhaṭapraveśya) *adj.* [*f.* -ā] not to be entered by *cāṭas* and regular soldiers एष ग्रामः ··· अचाटभटप्रावेश्यः EI. vi. 298. 21; xxv. 30. 18; viii. 187. 41; xxii. 185. 45; xx. 124. 5; (ढाखुवापी) एवमियं चतुराघाटोपलक्षिता सधान्यहिरण्यादेया अचाटभटप्रवेश्यः (read प्रवेश्या) EI. xxi. 144. 48; ब्राह्मणानां ग्रामो दत्तः ··· अचाटभटप्रवेश्यः EI. xviii. 250. 67; xiv. 150. 28.

अचाटभटप्रावेश्य (a-cāṭabhaṭaprāveśya) *adj.* [*f.* -ā] not to be entered by *cāṭas* and regular soldiers एष ग्रामः ··· अचाटभटप्रावेश्यः EI. xix. 129. 9; xxi. 126. 8; अचाटभटप्रावश्यौ (read प्रावेश्यौ) ··· अग्रहारौ अतिसृष्टौ EI. viii. 287. 17; भूमेर्निवर्त्त(? र्त)नशतम् ··· अचाटभटप्रावेश्यम् ··· अतिसृष्टम् EI. ix. 298. 20; अयं ग्रामः ··· अचाटभटप्रावेश्यसर्वकरविसर्जितः ··· अस्माभिरनुमोदितः EI. ix. 283. 7; इयं पल्लिका ··· अचाटभटप्रावेश्या EI. xi. 221. 10.

अचाटुकार (a-cāṭukāra) *adj.* not given to flattery गाथाकारैः शब्दकारैरचाटुकारवृत्तिभिः । मुनिभिः ··· कीर्तिता । वृत्तिः ··· मत्पूर्वजन्मनाम् DvyāśraKā. 11. 68.

अचाण्डाल (á-cāṇḍāla) *m.* not a Cāṇḍāla अत्र ··· भवति ··· चाण्डालोऽचाण्डालः S'atBr. XIV. vii. 1. 22.

अचातुर्मास्य (a-cāturmāsya) *adj.* without the (sacrifice called) *Cāturmāsyas* यस्याग्निहोत्रम् ··· अचातुर्मास्यम् ··· आसप्तमांस्तस्य लोकान् हिनस्ति MuṇḍaU. i. 2. 3; अचातुर्मास्यं चातुर्मास्यकर्मविवर्जितम् MuṇḍUBh. 315. 11 (*on* i. 2. 3)

अचातुर्य (a-cāturya) *n.* lack of skill अचातुर्यविशदीकरणाभिसंध्यादिभिरस्योत्थानम् NyāyPari. 204. 10.

अचात्वाल (a-cātvāla) *adj.* (ritual) in which a *cātvāl* (pit) is not required अन्तरेण चात्वालोत्करौ यज्ञस्य तीर्थम् । अचात्वाल आहवनीयोत्करौ BaudhDS. i. 7. 16 (comm. अचात्वाले चात्वालादन्ये दर्शपूर्णमासादौ)

अचादि (a-cādi) *adj.* (words) other than the group of words beginning with *ca* चादीनामपि निपातोपसर्गाणामर्थं प्रतिपादयतां तद्व्यतिरेकिणो न अचादयो नाम ग्रहीतुं शक्यन्ते यद्व्यवच्छेदेनापोहो भविष्यति S'arka. 67. 14.

अचादियोग (a-cādīyoga) *m.* absence of the usage of the group of words beginning with *ca* अचादियोगे किम् ? तुभ्यं मह्यं च दद्यात्स्वं गोविन्दः MugdhaBo. 3. 143 (33. 9)

अचान्दन (a-cāndana) *adj.* not prepared from sandalwood इदं तत्स्नेहसर्वस्वम् ··· । अचन्दन(v. l. अचान्दन)मनौशीरं हृदयस्यानुलेपनम् Mṛcch. 10. 23.

अचापल (a-cāpala) *n.* absence of fickleness, steadiness, the state of being undisturbed आकिंचन्यं सुसंतोषो निराशित्वमचापलम् । एतदेव परं ज्ञानम् MahāBhā. iii. 203. 46; xii. 316. 19; दयाभूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम् MahāBhā. vi. 38. 2; अचापलम् असति प्रयोजने वाक्पाणिपादादीनाम् अव्यापारयितृत्वम् GītāBh.(S'aṅ.) 453. 2 (*on* 16. 2); स्पृहणीयविषयसंनिधावचपलत्वम् GītāBh.(Rā.) 608. 6 (*on* 16. 2); मार्दवं ह्रीरचापलम् । धनं धर्मप्रधानेष्टं मनुः स्वायंभुवोऽब्रवीत् MahāBhā. xii. 21. 11; (तस्य लिङ्गानि वक्ष्यामि येषां समुदयो दमः) मार्दवं ह्रीरचापलम् MahāBhā. xii. 154. 15; शरणागतवात्सल्यममर्षित्वमचापलम् । ··· प्रकृतिरफीतता चेति विजिगीषोर्गुणोदयः NītiSā. 8. 10; अचपलस्येदम् अचापलम् JaineVyā. 364. 18 (*on* v. 2. 34); क्षोणीमण्डलमण्डनं नृपतयस्तेषां श्रियो भूषणं ताः शोभां गमयत्यचापलमिदं प्रागल्भ्यतो राजते VakroJī. 182. 11; सौजन्यमनसूया च क्षान्तिर्धैर्यमचापलम् । इत्येष विदुषामग्रे गुणमानसमुच्चयः RāmāMañ. 69. 17; KalāVi. 10. 19; अचापलेनैष जयन्नचापलं क्षितेः ···ययौ सः DvyāśraKā. 20. 42 (comm. आचापलेन स्थिरचित्ततया ··· पृथ्व्या अचापलं स्थिरतां जयन्); धैर्यं कल्पय कज्जले कपिकुलेष्वारोपयाचापलम् Mugdhopa. 6; GaṇRa. 7. 405 (429); SarvaSiSaṁ. 11. 13; *adj.* [*f.* -ā] devoid of fickleness, steady आबाल्याद्ब्रह्मचारी च श्रोत्रियः पाठकोऽलसः । एकान्त एक एवास्तेऽजिह्मवृत्तिरचापलः YogVā. vi(2). 64. 42; तनुताम् ···अचापला रोहिणी···मयि···ईहितम्···हितम् CaturJiStu. 52.

अचापलता (acāpala-tā) *f.* absence of fickleness, steadiness, calmness स्फुटमन्तरचापलतां दधतः ··· तस्यावरजाः ··· द्रुतमनुजग्मुः ··· तम् YudhiVi. 3. 94; पशुपतिचापलतायाः पाटयिता जयति पद्मचापलतायाः YātrāPra. 3. 222.

अचापलबल (acāpala-bala) *n.* [Abl.] because of the strength of steadiness तेनास्याः (comm. तव महिष्याः) ··· त्वद्रूपमानोज्ञक्रमेस्थैर्यमयादचापलबलाचापल्यवार्तोद्भूत् Nāray. i. 2. 4.

अचापल्य (a-cāpalya) *n.* absence of fickle-mindedness or temptation steadiness, calmness (परीक्षेत) संवासिभ्यः ··· अस्तम्भमचापल्यं च ArthS'ā. i. 46. 3 (1. 9); (अमात्यानाम्) अस्तब्धतामचापल्यं वैराणां चाप्यकर्तृताम् । प्रत्यक्षतो विजानीयात् NītiSā. 4. 37; AgniP. 238. 22; GaneP. ii. 32. 6; अचापल्यं भयं लज्जा (एते योषितां प्रवरा गुणाः) Mānaso. iii. 20. 1713; Hitopa. 1. 73.

अचामर (a-cāmara) *adj.* without a chowrie [वास्तुः] नाचामरो नामणिश्च नापताका(को ?)पि नाध्वजः YuktiKa. 45. 4; अचामरोऽप्येष सतेव वीज्यते विलासबालव्यजनेन कोऽप्ययम् AlaṅkāSa. 182. 14; SāhiDa. 617. 10.

अचायम् (acāyam) [*w. r.* for आचायम्] BaudhS'S. xv. 19. 4.

अचार (a-cāra) *m.* not a path [pw.] *adj.* unchanging, constant [DBHS]

अचारासनचर्माङ्गार (acārāsanacarmāṅgāra) *adj.* yielding no (royalty on) pasturage, hides and charcoal अकरदायिनौ···अवा(चा)रासनचर्म्माङ्गारौ (भूमिखण्डौ) EI. iii. 262. 20; एष ग्रामः ···अचारासनचर्माङ्गारकिण्वक्रेणिखानक[ः] EI. xv. 42. 17; कोशम्बखण्डं नाम ग्रामः ···अचारासनचर्माङ्गारः EI. xxii. 173. 21; EI. xxiii. 87. 32.

अचारित (a-cārita) *adj.* (army) which is not spied on प्रविष्टमात्रे ज्ञातोऽहं बले तस्मिन्नचारिते । बलाद् गृहीतो बहुभिर्बद्धुधास्मि विदारितः Rāmā. vi. 21. 7.

अचारितार्थ्य (acāritārthya) *n.* purposelessness, state of not serving its purpose व्यक्तौ पदार्थे प्रतिलक्ष्यं लक्षणभेदादुभयोरपि शास्त्रयोस्तत्तल्लक्ष्यविषययोरचारितार्थ्येन पर्यायप्रसङ्गे नियमार्थं 'विप्रतिषेधे परम्' इति सूत्रमिति पक्ष इदम्

PariVṛ(Nī.) 13. 1; अचारितार्थ्यं हि बाधकत्वे बीजम् LaS'abdeS'e. i. 135. 13; ii. 44. 11.

अचारिताथ्याभाव (acāritārthyābhāva) *m.* absence of being without purpose, absence of purposelessness अचारितार्थ्याभावेऽपि तस्य प्रथमं बुद्ध्यारोहेण प्रथमं प्रवृत्तो नियामकत्वमस्ति LaS'abdeS'e. ii. 25. 1.

अचारित्र (a-cāritra) *adj.* wanting in good conduct अचारित्रः पुनर्घोरे नरके पच्यते चिरम् VarāṅgaC. 4. 82; *n.* bad conduct अचारित्रगुणाख्यानं तथा चारित्रदूषणम्। ··· चारित्रमोहनीयस्य सामान्येनाश्रवा अमी TriṣaS'aPuC. iii. 7. 104.

अचारु (a-cāru) *adj.* [चार्वादयश्च नञ उत्तरेऽन्तोदात्ता भवन्ति। ··· अचारुः। असाधुः KāśiVṛ. *on* P. vi. 2. 160; Prasā. ii. 780. 17; SiddhāKau. 652B. 12] **1 A** not proper, unacceptable, objectionable यदप्युच्यते 'विदुषां वाच्यो हेतुरेव केवल' इति, तदप्यचारु NyāyMañ. ii. 142. 28; NyāyMa. 19. 6; यदुच्यते ··· एकस्य भिन्नाभिन्नत्वमविरुद्धमिति। तदप्यचारु NītiMā. 29. 8; PrakaVi. 568. 12; त्वदसूयुदृष्टमिति पाठेऽपि न किंचिदचारु। असूयुशब्दस्य ···मत्सरिणि प्रयोगात् SyādvāMañ. 17(35); ननु सत्त्वासत्त्वे घटस्य धर्माविति चेत् तदचारु SarvaDaSaṁ. 14. 62; SarvaMaSaṁ. 38. 8; **1 B** unsuitable स्रक्चन्दनादयः शब्दाः शृङ्गारे चारवो बीभत्से त्वचारवः Loc. 160. 13 (*on* 3. 16); क्षीरादसुं न स्वमचारु मेने यदाप दाम प्रमदा नतातः RāmKṛViKā. 17 (comm. अचारु कार्यक्षमं न भवतीति मेने। अतः दामपूरणहेतोर्नता नम्रा) **2 A** unfavourable, unpleasant (mentally) अचारु चारु सुखिनां चारु दुःखाय दुःखिनाम्। भव्यः स्वभावो भावानाम् RāmāMañ. 169. 19; इत्युच्चारावस्य ब्रुवतो विदिते मनस्यचारावस्य (शल्यस्य)। क्रोधात्···कर्णेन जगदे वादः YudhiVi. 8. 16; धियात्मनस्तावदचारु नाचरम् NaiṣC. 9. 124 (comm. अहम्···अचारु इन्द्रादिप्रतिकूलम्··· न कृतवान्); **2 B** unpleasant (to the eye), ungainly, unattractive, ugly, fierce नेत्राणि चैषां खरधूसराणि वृत्तान्यचारूणि मृतोपमानि BhāvPra.(Bhā.) 4. 64; भ्राजिष्णुजिष्णुस्तमचारुचापध(?घ)नं विनिन्दन् स वपुःश्रिया तत्। चकर्ष हर्षं जनयञ्जनानां बभञ्ज भञ्जन्दशमौलिमानम् (रामः) SītāSva. 100.

अचारुकासन् (ácārukāsan) *n.* inelegant mouth योऽचा॑रुका॒स्ना॒पिब॑त्सु॒तस्य॑ AV. xx. 34. 12 [text based on Sāy. RW. read योनावृतस्यापिबत्]

अचारुचक्षुस् (acāru-cakṣus) *n.* indiscriminating eye (आधिपत्यमदमोहितः) वीक्षते क्षणमचारुचक्षुषा घातितेन विपदः पदेन च SkandP. iv. 15. 34 (comm. अचारुचक्षुषाविवेकात्मकेन नेत्रेण)

अचारुत्व (acāru-tva) *n.* **i** absence of suitability or poetic charm न चाचारुत्वं सहृदयहृदयसंवेद्यमस्ति Dhvanyā. 316. 1 (*on* 3. 6); प्रयोजनं यद्यगूढं स्वशब्देनोच्यते किमचारुत्वं स्यात् Loc. 52. 15 (*on* 1. 17); 129. 25 (*on* 3. 1); 206. 15 (*on* 3. 25); अलंकारप्रस्तावे केवलं स्वरपौनरुक्त्यमचारुत्वान्न गण्यते AlaṅkāSa. 19. 12; Kāvyānu.(He.) 246. 12; एकविषये शृङ्खलाया अचारुत्वात् तदनुप्राणितः सारो न चारुतां धत्ते RasGaṅ. 627. 7; **ii** absence of (physical) charm अचारुत्वं कठिनाभिजठरकुचयुगलेषु···इति कन्यादोषाः NītiVā. 31. 14.

अचारुबद्धवसति (acārubaddha-vasati) *adj.* whose dwelling is not well-built मुक्त्वा मुक्तिपथं हहा प्रविशति भ्रान्त्या स दुर्गं वनम्। तच्चात्यन्तमचारुबद्धवसतिर्येनात्र रागादिभिश्चौरैर्धर्मधनापहारकरणात् कष्टं न किं प्राप्यते S'ṛṅgāVaiTa. 11. (comm. न चारुरचारुः बद्धा वसतिर्येन सः)

अचार्थ (a-cārtha) *m.* not the sense of the word *ca* (i. e. and) गोरक्ष्यचार्थे CāndraVyā. iv. 4. 77; गोशब्दादलुग्विषयाट्टज् भवति, न चेचार्थे समासः। ··· अचार्थ इति किम्। अजाश्वगावः CāndraVṛ. *on* iv. 4. 77.

अचार्मण (a-cārmaṇa) *adj.* not made of skin (i. e. not physical but divine) नेत्रे कवित्वपाण्डित्यमये दधदचार्मणे। योऽक्लेशादखिलं वर्त्म सारस्वतमवैक्षत S'rīKaC. 25. 129 (comm. दिव्ये)

अचाल (a-cāla) *adj.* not moving तद्रेश्माभाचलाचालैर्बन्धुभिर्ज्वलभूषणैः DvyāśraKā. 11. 32.

अचालन (a-cālana) *n.* not swerving, persevering शुभेऽशुभेऽर्थे तद्धैर्यं व्यवसायादचालनम् BhāvPra.(S'ā.) 10. 6(1)

अचालयत् (a-cālayat) *adj.* not allowing to move away or shake, not moving वैद्यो बस्तिमुखं दक्षिणहस्तांगुष्ठप्रदेशिनीभ्याममुञ्चन् नेत्रमचालयन् हस्तद्वयेन···न शनैरवेगमनुपीडयेत् AṣṭāSaṁ. i. 148. 24 (1. 28); (वायुः) पदार्थान्तराण्यचालयन् स्थिर इव भवति NyāyRa. 761. 18 (*on* 6. 123); YuktiSneha. 137. 21 (*on* i. 1. 6)

अचालयित्वा (a-cālayitvā) *ger.* without shifting or displacing अचालयित्वा पात्रं तु स्वस्ति कुर्वन्ति ये द्विजाः। वत्सरं पितरस्तेषां भवन्त्युच्छिष्टभोजिनः BṛNāraP. 26. 76.

अचालिनी (acālinī) *f.* heaven अमराचालिनी मेषा दुर्गाभारी मुदा परा ParyāS'aRa. 1. 64.

अचाल्य (a-cālya) *adj.* **i** which cannot be moved or shaken (physically) अशक्यं स्प्रष्टुमाकाशमचाल्यो हिमवान् गिरिः MahāBhā. xiii. 35. 20; यावत्कफेन परिवेष्टितमौषधं स्यात्तावन्मुखं च परिपूर्णमचाल्यमेतत् KalyāKā. 23. 52; गात्रस्तम्भोऽभवत्तस्य न चचाल पथि स्थितः। हेमकूट इवाचाल्यो बभूव हयसत्तमः PadmP. iv. 47. 9; अचरं ब्रह्मक्षत्ररूपं कस्याप्यचाल्यम् AṇuBh. 57. 21 (*on* i. 2. 9); **ii** hard, rigid मांसार्बुदं त्वेतदसाध्यमुक्तं साध्येष्वपीमानि विवर्जयेत्तु। संप्रस्रुतं मर्मणि यच्च जातं स्रोतःसु वा यच्च भवेदचाल्यम् SuśruS. ii. 11. 19; RugVi. 38. 24; BhāvPra.(Bhā.) 8 (43(?44)). 25; **iii** who cannot be made to swerve मनुष्यकीटको धर्मादचाल्यस्त्रिदशैरपि। अवोचद् यद्वचः शक्रस्तदद्यालीकयाम्यहम् MalliC. 5. 36; PārśvC. 3. 1015; **iv** who cannot be made to tremble तं द्रोणमुपयान्तम्···क्रोधेनाराचाल्यः सत्यजित् YudhiVi. 7. 49.

अचाल्यत्व (acālya-tva) *n.* the state of not being changed, permanence अचाल्यत्वेन यत् किञ्चित् तद् दानं शासनं स्मृतम् Mānaso. ii. 19. 1017.

अचाल्यमान (a-cālyamāna) *adj.* who is not being shaken, firm ज्ञानिनां तु गुणैरचाल्यमानानां स्वतश्चलनाभावात् कर्मयोगो नोपपद्यते GītāBh.(S'aṅ.) 86. 9 (*on* 3. 5)

अचाल्यवत्सा (acālya-vatsā) *adj.* (*f.*) without the calf moving अचाल्यवत्साः पुरगोपुरेषु भ्रमन्ति गावः कृतरौद्रशब्दाः (भयानि राज्ञः प्रतिवेदयन्ति) AVPari. 70(3). 32. 20.

अचाहमाना (a-cāhamānā) *adj.* (*f.*) without (the king) Cāhamāna अचाहमानापि रराज मेदिनी विगाहमाना रुचिरं तदन्वयम् PṛthviVi. 2. 70.

अचिकित्वस् (á-cikitvas) *adj.* not knowing, ignorant अचि॑कित्वान्··· क॒वीन्पृ॑च्छामि ṚV. i. 164. 6.

अचिकित्स (a-cikitsa) *adj.* which has no remedy, incurable अथवा राजनाशः स्यादचिकित्सो गदो भवेत् VasiS. 45. 105.

अचिकित्सक (a-cikitsaka) *adj.* **i** who does not prevent or cure निरस्य मूलदिविरं चौर्याणामचिकित्सकम्। चकार दारिकं सोऽथ चिकित्साचतुरं परम् NarmaMā. 1. 128; **ii** who does not cure disease चिकित्सकोऽर्थप्राणानां व्याधीनामचिकित्सकः। आजीवमीश्वरः शूली येन न त्यज्यते जनः। स वैद्यः NarmaMā. 2. 71.

अचिकित्सकम् (a-cikitsakam) *adv.* without cure, incurably तव सुतः ··· मध्याह्ने मृतकल्पो वै जायते ह्यचिकित्सकम् VarāP. 122. 53.

अचिकित्सनीय (a-cikitsanīya) *adj.* incurable अरोगिणीं अचिकित्सनीयव्याध्यनुपसृष्टाम् Mitā. 16. 9 (*on* 1. 53); 166. 18 (*on* 2. 50); तापं सरोरुहदृशामचिकित्सनीयं विज्ञाय BhikṣāKā. 30. 1; अरोगिणीं अचिकित्सनीयव्याध्यनभिभूताम् VīraMi.(Saṁskāra.) 745. 24; यदि पिता···अचिकित्सनीयव्याध्याद्यभिभूतो वा तदा तत्कृतमृणं पुत्रेण···देयमित्यर्थः VīraMi. (Vyavahāra.) 264. 28.

अचिकित्सा (a-cikitsā) *f.* absence of medical treatment or cure औद्दायनान्मेदिनीपतेः सद्दर्शनशरीरगदचिकित्सायामचिकित्सायामपरः कोऽपि···नास्ति YaśasCam. ii. 294. 21.

अचिकित्सागदा (acikitsāgadā) *f.* a *duryoga* in which incurable disease arises कुजार्क्योः सप्तमी षष्ठी चन्द्रे भानौ चतुर्थिका। द्वितीया ज्ञेऽष्टमी जीवे नवमी शुक्रवासरे। अचिकित्सागदा योगा मङ्गलेष्वपि निन्दिताः VasiS. 42. 12; cf. अचिकित्सगदायोगः शङ्खयोगं निहन्ति वै VasiS. 43. 38.

अचिकित्सित (a-cikitsita) *adj.* **i** incurable, not possible to be treated with medicine सर्वानेतान् विजानीयादुन्मादानचिकित्सितान् BhelaS. 63. 6 (2. 7); अचिकित्सितव्याध्याद्युद्भवेऽपराजितामैशानीं दिशमाश्रित्य ··· गच्छेत् ManvaMu. 233. 22 (*on* 6. 31); **ii** which is not removed अचिकित्सितशङ्कस्य शास्त्रेऽनधिकारात् NyāySu.(Ja.) 314A. 13 (*on* ii. 2. 1); जन्मन्येकत्र दुःखाय ··· रिपुर्विषम्। अपि जन्मसहस्रेषु मिथ्यात्वमचिकित्सितम् KumāPraPra. 71. 20; **iii** which is not cured नाचिकित्सितगदेन रोगिणा। ···प्रत्यगामि तदुपेयुषा सदः S'iśuVā. 14. 49.

अचिकित्सितव्याधि (acikitsita-vyādhi) *m.* incurable disease अचिकित्सितव्याध्याद्युद्भवेऽपराजितामैशानीं दिशमाश्रित्य ··· गच्छेत् ManvaMu. 233. 22 (*on* 6. 31)

अचिकित्सितोग्रशूल (acikitsitograśūla) *adj.* **i** whose acute pain has not been cured त्यजति जगति केवलं न संप्रत्यसुरजयी भगवान् गदानुबन्धम्। स च परमचिकित्सितोग्रशूलो भुवनगुरुर्भिषजोऽस्य वीक्षितेन RāmC. 6. 21; **ii** whose terrific trident is irresistible, RāmC. 6. 21.

अचिकित्सु (a-cikitsu) *adj.* incapable of curing (a disease) अचिकित्सुभिषक् AvantiKa. 73. 10.

अचिकित्स्य (a-cikitsya) *adj.* [*f.* –ā] **A** incurable, impossible of medical cure or treatment (said of disease or affliction) इमां मनोभवरुजमचिकित्स्यां स धूर्जटिः। अवलोक्य BrahmāṇḍP. iii. 30. 84; पतितक्लीबाचिकित्स्यरोगविकलास्त्वभागहारिणः ViṣṇuSm. 15. 32; वृद्धानामचिकित्स्यमहाव्याधीनां च

मिषक्प्रत्याख्यातानामिष्यत एव (उदकक्रिया) ManuBh. i. 462. 2 (*on* 5. 88); अचिकित्स्येन रोगेण गृहीतं स्वगृहे पशुम्। चिकित्स्यं न त्यजेत् ViṣṇuDhaP. iii. 270. 11; यक्ष्माख्यो दारुणो गदः। अचिकित्स्योऽपि देवानाम् SkandP. vi. 190. 62; न चेतरे शक्याः। मत्सरपित्तनिबन्धनमचिकित्स्यमरोचकं येषाम् Bhām. 701. 17 (*on* iv. 1. 1); अपि दैवतवैद्याभ्यामचिकित्स्यमरोचकम् चक्रे शक्रादिनेत्राणां सारः पीतनलश्रियाम्। NaiṣC. 17. 18; अचिकित्स्या त्रिदोषता KhaṇḍanKhā. 207. 2; सनिदानौ हि तौ अयमनिदानश्चाचिकित्स्यश्चेति Hastyāyur. 69. 23 (1. 9); 354. 20 (3. 1); अचिकित्स्यक्लैब्यवैकल्यादिशालिनोऽप्यभागहरा इति दर्शयति SmṛtiCan. iv. 630. 1; मत्सर एव पित्तं हृदयतापकत्वात् तन्निमित्तमचिकित्स्यं चिकित्सानर्हमरोचकम् VedāntKa. 508. 13 (*on* iv. 1. 1); श्रीवीरधवलोऽचिकित्स्येन व्याधिना जग्रसे PrabaK. 124. 28; अथाचिकित्स्ये। प्रबले सति हा भगंदराख्ये सरति स सरशासनं मुनीन्द्रः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 16. 28; 16. 3; यादृशश्चाचिकित्स्योऽपि वक्ष्यमाणो निशम्यताम् BhāvPra. (Bhā.) 6 (1). 38; आदिना…अचिकित्स्यकुष्ठक्षयादिमहाव्याधिग्रस्तलुप्तभिषक्क्रियपरिग्रहः BālamBha. iii. 16. 24 (*on* 3. 6); (said of persons) चतुर्दशविधः शास्त्रे षण्ढो दृष्टो मनीषिभिः। चिकित्स्यश्चाचिकित्स्यश्च NāraSm. 174. 11; अचिकित्स्यः क्लीबः ManvaVi. 1217. 28 (*on* 9. 201); आर्यपुत्र स्फुटीभूतमुन्मत्तत्वं प्रियस्य वः। अचिकित्स्यश्च संवृत्तः BṛKathāS'loSaṁ. 7. 51; (who stands in no need of cure) सर्वदृष्टिकृतानां हि काश्यप शून्यता निःसरणम्। यस्य खलु पुनः शून्यतैव दृष्टिस्तमहमचिकित्स्यमिति वदामि PrasaPa. 248. 11; **B** not modifiable (said of Īśvara) तेषामपि तदुद्भूतौ विफला सांधनाभिधा। नित्यत्वादचिकित्स्यस्य नैव सा सहकारिणी TattvSaṁ. 89; **C** irrefutable, irremediable (defect) अचिकित्स्यदोषदुष्टान् खनिदुर्गसेतुबन्धाकरकर्मान्तरेषु क्लेशयेत् NītiVā. 10. 166; KhaṇḍanKhā. 207. 2; **D** impossible to overcome, unavoidable दयितवहनेन वक्षसि यदि भारस्तदिदमचिकित्स्यम् ĀryāSaS'a. 167; अचिकित्स्यः कर्मराशिः TriṣaS'aPuC. i. 1. 824; **E** unjustifiable तेन त्वया ज्ञातो मयार्चित इत्यार्चाचिकित्स्यमिति भागवृत्तिः BhāṣāVṛ. *on* iii. 2. 188; DurghVṛ. *on* iii. 2. 188; **F** unopposable, irresistible अतितिक्षित न स्थानं विचिकित्सुः स्वजीविते। अचिकित्स्ये तदा कापि शीर्शासति शरान्स्मरे DvyāśraKā. 7. 80; *m.* incorrigible (wicked) person न निःशेषेण मन्तव्यमचिकित्स्येन वा पुनः। न जातु नाहमस्मीति प्रसक्तव्यमसाधुषु MahāBhā. xii. 148. 21.

अचिकित्स्यतम (acikitsya-tama) *adj.* absolutely incurable अचिकित्स्यतमो भिषग्भिरस्मादजनिष्टास्य भगंदराख्यरोगः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 16. 2.

अचिकित्स्यत्व (acikitsya-tva) *n.* incurable nature अचिकित्स्यत्वे दत्त्वाच्छिद्यान्यस्मै देया Aparā. 87. 2 (*on* 1. 55); यत्राचिकित्स्यत्वं तत्रैवानंशत्वम् BālamBha. ii. 251. 8 (*on* 2. 140)

अचिकित्स्यरोग (acikitsya-roga) *adj.* [*f.* -ā] who is suffering from an incurable disease पतितक्लीबाचिकित्स्यरोगविकलास्त्वभागहारिणः ViṣṇuSm. 15. 32; अन्धोऽचिकित्स्यरोगाद्या भर्तव्याः स्युर्निरंशकाः Yājñasm. 2. 140; AgniP. 255. 27; अचिकित्स्यरोगोऽत्यजेत् … अचिकित्स्यरोगाम् (कन्याम्) SkandP. iii(2). 21. 6; अचिकित्स्यरोग इति वदन् … प्रतिसमाधेयव्याधिः Aparā. 749. 21 (*on* 2. 140); अचिकित्स्यरोग इति वदन्… अभागहरा इति दर्शयति SmṛtiCan. iv. 630. 1; 'रोगी' अचिकित्स्यरोगः CaturCin. iii(1). 373. 1; *m.* incurable disease अनिच्छत्यपि पितरि … अचिकित्स्यरोगग्रस्ते … यदि पुत्रेच्छा Subodhi. 48. 32 (*on* 2. 114); अचिकित्स्यरोगाद्युपहतिव-(? म)तः … पातकिनो वात्राधिकारो न तु समर्थशरीरादेः TristhaSe. 54. 3; अत्रोक्तवक्ष्यमाणवचोनिचयात् प्रयागातिरिक्तेऽचिकित्स्यरोगाद्युपहतानामधिकारः NirṇaSi. 390. 6.

अचिकित्स्यरोगिन् (acikitsyarog-in) *adj.* who has an incurable disease कुष्ठाद्यसमाधेयपापरोगग्रस्तोऽचिकित्स्यरोगी BālaKrī. i. 253. 10 (*on* 2. 144)

अचिकित्स्यव्याधि (acikitsya-vyādhi) *m.* incurable disease जराजर्जरिततयाचिकित्स्यव्याधिगृहीततत्वात् ग्लानेन्द्रियग्रामा ये न भवन्ति ते HārLa. 210. 8; अचिकित्स्यव्याध्युपहतो वाय्वाहार ऐशानीं दिशमा शरीरपातादृच्छेत् DīpKa. 81. 14 (*on* 3. 55); अचिकित्स्यव्याधिना वासन्नमृत्युर्भवति ManvaMu. 423. 1 (*on* 9. 323); इदं चाग्निप्रवेशप्रायोपवेशनात्मकमात्महननमचिकित्स्यव्याध्यादिना नित्यनैमित्तिककर्मलोपवतः…पापिनश्च ब्राह्मणादेः सर्वस्याभ्यनुज्ञायते TristhaSe. 293. 27; अचिकित्स्यव्याध्यादिभिरभिप्लुते … पितरि VīraMi. 471. 9 (*on* 2. 50)

अचिकिन (a-cikina) *adj.* having no flatness of the nose अतिचिक्कतेऽप्यचिकिना वासिनो धुनिबिडं ममाजिमवलोक्य भाविनः DvyāśraKā. 18. 36.

अचिकीर्षत् (a-cikīrṣat) *adj.* [*f.* -ntī] not desiring to act न कर्ता एवमभिज्ञोऽप्यचिकीर्षन् TātpaT.(Vā.) 509. 15 (*on* iii. 1. 6); एतच्च दण्डोत्तरकालं प्रायश्चित्तमचिकीर्षतो द्रष्टव्यम् Mitā. 305. 16 (*on* 2. 270); तासां प्रायश्चित्तमचिकीर्षन्तीनां मध्ये चतसृणामेव…त्यागं कुर्यात् Mitā. 504. 6 (*on* 3. 297)

अचिकीर्षित (a-cikīrṣita) *adj.* which is not desired to be done or accomplished अचिकीर्षितान्यप्यङ्गानि क्रियन्ते S'ābaBh. 1079. 4 (*on* iii. 7. 7); 1701. 26 (*on* ix. 2. 1); अचिकीर्षितमप्यवदानं बलाद्भवति TantrVā. 1040. 3 (*on* iii. 5. 11); अप्रमितिसत एकस्मिन्निष्टं यात्यचिकीर्षिते BṛĀraUBhVā. ii. 3. 200; अङ्गानां चाचिकीर्षितानामपि चिकीर्षितप्रधानार्थत्वेनैवानुष्ठानात् BhāṭṭDī. ii. 42. 9 (*on* iii. 7. 3)

अचिकीर्षितत्व (acikīrṣita-tva) *n.* the state of not being desired to be done or accomplished अचिकीर्षितत्वे सति चिकीर्षितसिद्ध्यर्थत्वेन करणात् TantrVā. 1131. 15 (*on* iii. 7. 7); श्रमस्तु भोजनादिक्रियासाध्यो न तत्कृतिसाध्यः अचिकीर्षितत्वात्कृतेः TattvCin. iv(2). 51. 2; न चिकीर्षाङ्गप्रधानार्था अङ्गानामीप्सितफलसाधनत्वाभावेनाचिकीर्षितत्वादिति पूर्वपक्षं कृत्वा S'ivārkaMaDī. ii. 218. 35 (*on* iii. 1. 25); PūrvottaVāNaMā. 36. 3.

अचिकीर्षितात्मिका (acikīrṣitātm-ikā) *adj.* (*f.*) of the nature of not desired to be performed विवक्षाविवक्षे विधित्सिताविधित्सितचिकीर्षिताचिकीर्षितात्मिके भवतः TantrVā. 716. 5 (*on* iii. 1. 13)

अचिकृत्सु (a-cikṛtsu) *adj.* not willing to cut चिकर्तिषूनप्यचिकृत्सुम्… इत्यमुं द्राक्। उक्त्वा…काचिद्विलक्षाब्जदलान्यकर्तीत् DvyāśraKā. 10. 47.

अचिक्कण (a-cikkaṇa) *adj.* not greasy, not smooth, hard रूक्षस्त्वप्रेम्ण्यचिक्कणे AmaK. 2786; Vaija. 229. 13; ViśvaPra. 183. 12; AnekāK. 971; रूक्षवाक्। निश्शरे दधनि क्लीबमप्रेम्णि त्वप्य(? च्य)चिक्कणे। त्रिषु NānārthaSaṁ. i. 138. 1119; MediK. 181. 23; DharK. 2834; NānārthaMa. 2003.

अचिक्षमाण (acikṣa-māṇa) *adj.* desiring to eat अचिक्षमाणा इति तु षष्ठीपक्षे प्राप्नोति (fr. *aś*-) Pradī. v. 25A. 29 (*on* vi. 1. 9)

अचिखल्ल (a-cikhalla) *adj.* [Prakrit?] without mud भगवन् इदमुदकमचिखल्ले तल्ले समास्ते YaśasCaṁ. ii. 298. 19.

अचिच्चक्र (acic-cakra) *n.* multitude of insentient or non-conscious things वस्तु …। यत्संसरति चिच्चक्रमचिच्चक्रसमन्वितम् S'ivaP. vii(2). 4. 6 (548A. 1)

अचिच्छक्ति (acic-chakti) *f.* insentient power अचिच्छक्तिर्जडाप्येवमशुद्धा परिणामिनी। त्रिगुणापि ममैवेदं स्वाच्छन्द्यात् प्रविजृम्भितम् LakṣmīT. 3. 27; (अक्षरः) स एव चिदचिच्छक्तिभ्यामन्तर्यामिरूपेण च स्थितः VedāntKau. 69. 10 (*on* i. 2. 24)

अचिच्छक्तिमत् (acicchakti-ma(n)t) *adj.* possessed of the power of of insentience योऽयं भूतयोन्यक्षरः सर्वकारणकारणः चिदचिच्छक्तिमान् VedāntKau. 69. 9 (*on* i. 2. 24); विदचिच्छक्तिमति … ब्रह्मणि श्रुतीनां समन्वयो दर्शितः VedāntKau. 114. 17 (*on* i. 4. 1); 290. 15 (*on* iii. 2. 27)

अचिच्छक्तिरूप (acicchakti-rūpa) *n.* form of the power of insentience (व्यापिका तु परा शक्तिः) अचिच्छक्तिरूपेण सकला NyāySiA. 255. 19.

अचिच्छब्दवाच्य (acicchabda-vācya) *adj.* to be expressed or signified by the word *acit* अचिच्छब्दवाच्यं दृश्यं जडं जगत् SarvaDaSaṁ. 4. 229.

अचिच्छर्दिषु (a-cicchardiṣu) *adj.* unwilling to play अचिच्छर्दिषुमित्यमुं द्राक्। उक्त्वा … काचिद्विलक्षाब्जदलान्यकर्तीत् DvyāśraKā. 10. 47 (comm. जितरागत्वात्क्रीडितुमनिच्छुम्)

अचिच्छौजस् (a-cicchaujas) *adj.* destitute of the power of destroying knowledge कः खगौघाङचिच्छौजाः SaraKaṇṭhā. 267. 8 (comm. चितं संविदं छयति छिनत्तीति चिच्छं यदोजस्तन्नास्ति यस्यासावचिच्छौजाः)

अचिच्यावयिषत् (a-cicyāvayiṣat) *adj.* not wishing to make (something) fall off पुरस्तादापन्नानि वैश्वजितान्यचिच्यावयिषन्नचिच्यावयिषन् NīdāSū. 107. 17 (6. 9)

अचिज्जातीयत्व (acijjātīya-tva) *n.* the state of being possessed of the generic properties of insentient matter ब्रह्मणोऽचिज्जातीयत्वजीवजातीयत्वशङ्कावतिष्ठते S'rutaPra. iB. 113. 22 (*on* i. 1. 2)

अचिज्जीवविशिष्ट (acij-jīvaviśiṣṭa) *adj.* qualified by or associated with the individual Self along with the insentient matter सर्वे वाचकाः शब्दा अचिज्जीवविशिष्टपरमात्मन एव वाचकाः S'rīBh. 120. 5 (*on* i. 1. 1); GītāBh.(Rā.) 573. 10 (*on* 13. 2); नैवं सर्वे शब्दा अचिज्जीवविशिष्टस्य परमात्मनो वाचका इत्युक्तम् VedāSaṁ. 83. 9.

अचिण् (a-ciṇ) (Gr.) other than the aorist marker *ciṇ* (*i*) हनस्तोऽचिण्णलोः P. vii. 3. 32 = CāndryVyā. vi. 1. 40 = SaraKaṇṭhā.(Gr.) vii. 1. 51.

अचिण्विषय (a-ciṇviṣaya) *adj.* what is not the sphere of operation of the (substitute) *ciṇ* (*i*) सिद्धं तु छिष आलिङ्गनेऽचिण्विषये Vār. 2 (*on* P. iii. 1. 46)

अचित् (a-cít) *adj.* [AltGr. II. 1. 25] ignorant, not knowing, devoid of understanding, unsuspecting विश्वावृषणौ … न वां निण्यान्यचिते अभूवन् ṚV. vii. 61. 5; अचेतयदचितो देवो अर्यः ṚV. vii. 86. 7; इन्द्रासोमा … परा शृणीतमचितः ṚV. vii. 104. 1 = AV. viii. 4. 1; अपामित्रौं अपाचितो अचेतः ṚV. ix. 97. 54 (Sāy. अचितः अग्निचयनमकुर्वतो नास्तिकांश्च); तदग्ने … अथर्व-

वज्ज्योतिषा दैव्येन सत्यं धूर्वन्तमचितं न्योष R̥V. x. 87. 12 = AV. viii. 3. 21.

अचित् (a-cit) *n.* non-conscious or inanimate (object) चिद्रूपमात्मतत्त्वं यदभिन्नं ब्रह्मणि स्थितम् । तेनैतच्छुरितं भाति अचिच्चिन्मयवद्द्विज JayāS. 3. 14; MrgendraT. i. 9. 6; ParaS. 2. 24; किं चिदेव, उत अचिदेव, अथ उभयम्, एको वाचिद्रूप: IṣṭaSi. 244. 20; कपिलो यदि वाञ्छति वित्तिमचिति सुरगुरुगीर्गुम्फेष्वेव पतति YaśasCam. ii. 388. 1; ईशितव्यं तु विज्ञेयं चिदचिच्च पुरंदर LakṣmīT. 3. 14; SaraKaṇṭhā. 293. 1; प्रकाशश्च चिदचिदशेषपदार्थसाधारणं व्यवहारानुगुण्यम् S'rīBh. 38. 15 (*on* i. 1. 1); सर्वावस्थावस्थितयोश्चिदचितो: परमपुरुषशरीरतया … परमपुरुषस्य चात्मत्वमाहु: GītāBh.(Rā.) 571. 29 (*on* 13. 2); 437. 12 (*on* 8. 22); 573. 14 (*on* 13. 2); षडर्थसंक्षेपे ह्यचितो जीवेश्वरयोर्देहत्वात् NyāySiA. 210. 30; TattvMu. 2. 1; चिदचिदीश्वराणां स्वरूपस्वभाववैलक्षण्यादसंकराच्च भेद: SarvaDaSaṁ. 4. 194; VedāntKau. 11. 10 (*on* i. 1. 1); स्वं रूपं चिदचिद्भिरेभिरभितो व्यञ्जन्स्वयं निर्मितैर्यस्योन्मीलति देशकालकलनानिष्कीलितं तन्मह: RājTa.(Jo.) 350; जीवानामचितां चैव नात्मनो न परस्परम् BhedaDhi. 8. 2; प्राकृताप्राकृतेष्वेवं चिदचित्सु निरन्तरम् । भगवन्तम्…भज BrBrahmaS. i. 4. 52; i. 12. 8; iv. 1. 104.

[1]**अचित** (á-cita) *adj.* not piled up or heaped up यत्तेऽचितं यदु चितं ते अग्ने TaiBr. III. xi. 6. 1; BaudhS'S. ii. 421. 5 = ĀpaS'S. xvi. 34. 4 = HirS'S. xi. 8. 15 = VaikhāS'S. 18. 21; युच्चितो गार्हपत्यो भवत्युचित आहवनीय: S'atBr. VII. ii. 1. 15; तद्धतदेव चितस्य चाचितस्य च विज्ञानमेवमेव चित इतरथाचित: S'atBr. VIII. vii. 2. 10; VII. iii. 1. 1; VII. iii. 1. 2; KalpaK. 232. 167; 233. 170.

[2]**अचित** (ac-ita) *adj* worshipped, respected (??) [against P. vi. 4. 30; DEBRU. p. 555] अथ नमस्यित: । अपाचितो नमसितोऽचित (? अर्चित) आचित इत्यपि KalpaK. 221. 65; *m.* name of a dance called *dhāvanalāga* जोडे यदि भवेत्तिर्यक् संमुखं निपतेद्भुवि । विरलेनाङ्घ्रियुग्मेन कथित: सोऽचितो बुधै: Bharatakośa.

[3]**अचित** (ac-ita) *adj.* [fr. *ac-*] gone [MW]

अचिति (a-citi) *f.* insentience, non-consciousness साक्ष्यार्थानभिसंबन्धात्तस्मिन्सत्यपि नाचिते: BrĀraUBhVā. iii. 4. 89.

अचितित्व (aciti-tva) *n.* the state of being insentient or non-conscious नाचितित्वादहङ्कर्तु: कस्य संसारिता भवेत् UpadeSā. 367. 44.

अचितित्वतस् (acititva-tas) *adv.* on account of the state of insentience or non-consciousness मिथोऽयुक्तं तदर्थत्वं प्रधानस्याचितित्वत: UpadeSā. 289. 49.

अचितिमत् (aciti-ma(n)t) *adj.* insentient, non-conscious (*lit.* possessed of insentience or non-consciousness) न हि वायोरचितिमत: स्वत: प्रवृत्ति: सिद्धा KenUVāBh. 88. 1 (*on* 3. 1)

अचितिमत्त्व (acitimat-tva) *n.* the state of being insentient or non-conscious न तर्हि अचितिमत्त्वात् स्वार्थ: त्वम् UpadeSā. 69. 67; तयोरचितिमत्त्वाच्च चैतन्ये कल्प्यते फलम् UpadeSā. 395. 107.

अचितिमदर्थत्व (acitimadartha-tva) *n.* the state of being meant for the insentient (object) नापि अचितिमदर्थत्वं चितिमतो भवति UpadeSā. 71. 6.

अचितीक (a-citīka) *adj.* devoid of the piling up of the fire-altar एवमचितीक:, सुचितीक:, बहुचितीक इति 'चिते: कपि' इति दीर्घत्वे कृते 'ह्रस्वान्तेऽन्त्यात्पूर्वम्' इति स्थान्यलाश्रय: स्वरोऽस्माद्वचनाद्भवति Pradī. i. 464A. 5 (*on* i. 1. 57); PadMañ. *on* KāśiVr̥. *on* P. i. 1. 57.

अचितोपचित (acitopacita) *adj.* not heaped up as well as heaped up GaṇPā. 178. 74; KāśiVr̥. *on* P. ii. 1. 72.

अचित्क (acit-ka) *adj.* insentient कूटस्थात्कथमुत्पत्तिरचित्कं चेतनात्कथम् BrĀraUBhVā. ii. 1. 388; ii. 3. 66; यत्संबन्धादचित्कोऽपि जीवतीत्यभिधीयते BrĀraUBhVā. iii. 2. 33.

अचित्कत्व (acitka-tva) *n.* the state of being insentient अचित्कत्वात्प्रधानादि पुंसो न स्थानमिष्यते BrĀraUBhVā. iii. 2. 142.

अचित्कल्प (acit-kalpa) *adj.* almost or similar to insentient न च जीवानां कर्तृत्वकल्पनं युक्तम्, तेषां प्रतिसर्गावस्थायां प्रलीनकरणकळेबरतया अचित्कल्पानां ज्ञानशक्तिवैकल्येन विचित्रजगन्निर्मातृ(? तृ)त्वानुपपत्ते: NitiMā. 10. 6.

अचित्कल्पत्व (acitkalpa-tva) *n.* the state of being similar to or almost insentient तथा सतीश्वरस्य कदाचित् अचित्कल्पत्वादिप्रसङ्गात् S'atDū. 159. 18.

अचित्खचित (acit-khacita) *adj.* full of insentient objects चिदचित्खचितं विश्वम्…स्वस्य देहे ज्ञानमये दधत् । …एष देव: संकर्षण: AhirbuS. 4. 64.

अचित्त (a-cítta) *adj.* [*f.* -ā] [AltGr. II. 1. 226] **1** unknown, unexpected अचित्तं ब्रह्म जुजुषुर्युवान: R̥V. i. 152. 5; चिकितानो अचित्तान् R̥V. iii. 18. 2; अग्निं पुरा तनयित्नोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसे कृणुध्वम् R̥V. iv. 3. 1; vi. 46. 12; TaiS. I. iii. 14. 1; (a-cittá) मा वोच आथर्वण यद् ब्रवीमि मधु तेऽन्यैर्वीरतैररचित्तम् Khila. i. 9. 4; **2** one who has not thought of, without thought यद्यपि बहुविदचित्तो भवति ChāndoU. vii. 5. 2; बहूनामप्यचित्तानामेको भवति चित्तवान् MahāBh. i. 281. 8 (*on* i. 3. 25); **3** inanimate, without life or consciousness अचित्तादेशकालाट्ठक् P. iv. 3. 96; iv. 2. 47; अचित्ताट्ठक्छाद्भवति विप्रतिषेधेन । ठकोऽवकाश: । आपूपिक: MahāBh. ii. 296. 6 (*on* iv. 2. 104); CāndraVyā. iii. 1. 48; iii. 3. 64; अत्रामित्यादि । अजन्तानां धातूनामचित्तकर्तृकाणां प्रतिषिद्धानां णिनिर्भवति । अविद्यमानं चित्तमस्येति अचित्त: Nyās. i. 583. 16 (*on* iii. 1. 134); अचित्तहस्तिधेनोष्ठण् JaineVyā. iii. 2. 39 क्वचिद्धस्त्यचित्ताच्च ठण् S'ākaṭāVyā. ii. 4. 132; iii. 1. 193; iv. 3. 90; अचित्ते ठक् SiddhaHe. v. 1. 83; vi. 2. 14; vi. 3. 206; अकृताकारिताचित्तमन्नाद्युपकरोति न: TriṣaS'aPuC. i. 1. 135; PariPar. 6. 158; 12. 36; सचित्ताचित्तयोर्येन यावती विरति: कृता । तावती तेन पाल्यैव नोल्लङ्घ्या मूलमार्गवत् MalliC. 7. 416; सचित्ता शिष्यादिका अचित्ता वस्त्रादिका SthānṬ. 173A. 8; 252A. 7; PārśvC. 2. 78; न विद्यते चित्तमस्येत्यचित्त: स कर्ता येषां ते तथोक्ता: (अचित्तकर्तृका:) PadMañ. on KāśiVr̥. *on* P. iii. 1. 134; यत्राध्वनि अप्कायोऽचित्त एवासीत् तेनैवायासिषमहम् TīrthaKa. 68. 15; Prasā. i. 748. 14; **4** without mind, without feeling, without discrimination न चिन्तयत्येष तमेव बाणं किं स्यादचित्तो न शर: स एष: BuddhaC. 13. 16; स्वव्यापारामक्षमां तामचित्तामात्मनि द्विज: । (श्वेतकेतो: … मातरं … जग्राह … पाणौ) MahāBhā. i. (App.) 64. 27; अचित्तोऽनुपलम्भोऽसौ ज्ञानं लोकोत्तरं च तत् Triṁśi. 29; व्यपगतसुखदु:खसंनिपातो विधिविधुरेष्वपि संकटेष्वचित्त: । विलसतु सदने पुरोत्तमे वा YogVā. v. 74. 91; iii. 96. 57.

अचित्तक (acitta-ka) *adj.* [*f.* -ikā] without mental activity, whose mind is inactive (i. e. who is under *asamprajñātasamādhi*) विक्षिप्ताचित्तकस्यापि योऽनुबन्ध: शुभाशुभ: । महाभूतान्युपादाय स ह्यविज्ञप्तिरुच्यते AbhidhK. 1. 11; अचित्तकस्यापीत्यसंज्ञिनिरोधसमापत्तिसमापन्नस्यापि AbhidhKoBh. 8. 3 (*on* 1. 11); मनोविज्ञानसंभूति: सर्वदासंज्ञिकादृते । समापत्तिद्वयान्मिद्धान्मूर्छनादप्यचित्तकात् Triṁśi. 16; आगन्तुनाभिघातेन वातपित्तश्लेष्मवैषम्येण वा यदाश्रयवैषम्यं मनोविज्ञानप्रवृत्तिविरुद्धम् तत्राचित्तिका मूर्च्छोपचर्यते Sthiramati *on* VijñaMāSi. 78. 15 (*on* 16); *n.* lack of attention, inattentiveness उत्थानसंज्ञी आलोकसंज्ञी शयित: नाचित्तकमिद्धावष्टब्ध: BodhiCaPañ. 75. 2.

अचित्तकर्तृक (acittakartr̥-ka) *adj.* having an inanimate thing as the (grammatical) subject अचामचित्तकर्तृकाणाम्…अकारी घर्मस्य बालातप: CāndraVr̥. *on* i. 1. 140 = KāśiVr̥. *on* P. iii. 1. 134; अजन्तानां धातूनामचित्तकर्तृकाणां प्रतिषिद्धानां णिनिर्भवति । अविद्यमानं चित्तमस्येति अचित्त: । स कर्ता येषां ते तथोक्ता: Nyās. i. 583. 15 (*on* iii. 1. 134); Prasā. ii. 498. 16. नञ्पूर्वादेव स्यादचश्च धातोरचित्तकर्तृकत: । अभिवेर्भुवस्तु भूते विशयी विषयी च देशे स्यात् GaṇRa. 8. 459 (479)

अचित्तकर्तृकत्व (acittākartr̥ka-tva) *n.* the state of having an inanimate as (grammatical) subject अर्थस्य हि अचित्तकर्तृकत्वात् तदभिधायिनो धातव उपचारेण तथोच्यन्ते Nyās. i. 583. 17 (*on* iii. 1. 134)

अचित्तकसंतान (acittaka-santāna) *n.* series of moments without thoughts (अविज्ञप्ति:) सापि हि यद्यपि विक्षिप्तचित्ताचित्तकसंतानं वानुबध्नाति Sphuṭā i. 35. 14 (*on* 1. 11)

अचित्तज्ञ (a-cittajña) *adj.* not knowing the mind or intention स: … मनसैवाचित्तज्ञ इत्यवज्ञातवान् DaśKuC. 134. 8; विपश्चिदप्यचित्तज्ञो बालिशोऽपि तु भाववित् । अतिप्रियोऽपि द्वेष्योऽपि यात्याशु विपरीतताम् AṣṭāSaṁ. i. 54. 20 (1. 8) = SūktiRa. 123. 20; सुहृदर्पितभावोऽचित्तज्ञ इति खेद: । …इच्छायामपि सत्यां स्त्रीणां व्यावृत्तिकारणान्याहु: RatiRaha. 13. 21.

अचित्ततस् (acitta-tas) *adv.* due to lack of mind (as internal organ) स पुन: सिद्धिवाञ्छायां कथमर्हत्यचित्तत: VarāU. 3. 30.

अचित्तता (acitta-tā) *f.* **1** absenee of life, state of lifelessness अचित्ततायामपि नाम युक्तामनूर्ध्वतां प्राप्य तदीयकृच्छ्रे । महीं गतौ ताविषुधी Kirātā. 17. 47 (comm. अचेतनत्वेऽपि); **2** absence of thought or consideration युवराजो युवा विद्वान्कृतास्त्रो मन्दकौतुक: । … कथं यायादचित्तताम् BrKathāS'loSaṁ 7. 73; **3** absence of mental activity नूनं दैवमनादृत्य मूढसंकल्पकल्पितम् । पुरुषार्थेन संवित्त्या नय चित्तमचित्तताम् YogVā. iii. 111. 17.

अचित्तत्व (acitta-tva) *n.* **1** inanimate nature ग्रामादचित्तत्वात् ठकि… प्राप्ते Prasā. i. 750. 12; केशादचित्तत्वेन ठक्, अश्वादणित्यर्थ: LaS'abdeS'e. ii. 245. 17; **2** absence of mental activity परस्य पुंस: संकल्पमयत्वं चित्तमुच्यते । अचित्तत्वमसंकल्पान्मोक्षस्तेनाभिजायते YogVā. v. 13. 80.

अचित्तपाजस् (ácitta-pājas) *m.* name of a *r̥ṣi*,; अचित्तपाजा अग्नीत् MaiS. i. 9. 5 = KapiKaS. 8. 12; KāṭhS. 9. 12; S'āṅkhāS'S. x. 18. 4.

अचित्तमनस् (ácitta-manas) *m.* name of a *r̥ṣi* अचित्तमना उपवक्ता,

MaiS. i. 9. 5 = KapiKaS. 8. 12; S'āṅkhāS'S. x. 18. 4.

अचित्तयोनिक (acittayoni-ka) *adj.* born of an inanimate source देवाश्च नारकाश्चाचित्तयोनिकाः तेषां हि योनिरुपपादप्रदेशपुद्गलप्रचयोऽचित्तः Tattvā-RāVār. 2. 32. 18.

अचित्तवत् (a-cittava(n)t) *adj.* inanimate, lifeless अचित्तवति च SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 4. 78.

अचित्तवत्कर्तृक (acittavatkartṛ-ka) *adj.* possessing an inanimate (grammatical) subject अचोऽचित्तवत्कर्तृकात् SaraKaṇṭhā (Gr.) i. 3. 203; एभ्यो णेः पूर्वमचित्तवत्कर्तृकेभ्योऽचलनार्थेभ्योऽपि ण्यन्तेभ्यः परस्मैपदं स्यात् । बोधयति पद्मम् । योधयति काष्ठम् PrakriKau. ii. 394. 2.

अचित्तवत्कर्तृकार्थ (acittavatkartṛkārtha) *adj.* meant for the root which has an inanimate agent बुधादिषु येऽकर्मकास्तेषां ग्रहणं किमर्थम् । सकर्मकार्थमचित्तवत्कर्तृकार्थं वा MahāBh. i. 294. 21 (*on* i. 3. 86); KāśiVṛ. *on* P. 1. 3. 86; Prasā. ii. 394. 20 तदर्थमचित्तवत्कर्तृकार्थं चाकर्मकग्रहणम् LaS'abdeS'e. ii. 704. 4.

अचित्तवृत्तित्व (acittavṛtti-tva) *n.* the state of not being a mental function or activity चारीमण्डलप्रसङ्गस्याचित्तवृत्तित्वाद्गतिविनियोगमेव प्रतिजानीते AbhinBhā ii. 129. 16 (*on* 12. 1)

अचित्तानुपरिवर्तनीयत्व (acittānuparivartanīya-tva) *n.* the state of following the moment without thought प्रातिमोक्षसंवरे त्वन्यान्यानीति । अचित्तानुपरिवर्तनीयत्वात् Sphuṭā. iv. 19. 10 (*on* 4. 6)

अचित्तापकाय (acittāpkāya) *adj.* having inanimate water-body अचित्तापकायमध्वानं कथं वेत्सीति सूरिणा । उदिते PariPar. 6. 159.

अचित्तार्थ (acittārtha) *adj.* denoting an inanimate object अचित्तार्थेभ्यो हस्तिधेनुभ्यां च ठक् स्यात्समूहे PrakriKau. i. 751. 2.

अचित्ताहार (acittāhāra) *m.* vegetarian or lifeless food अचित्ताहार-पञ्चेष्टनमस्कारपरोऽभवत् PārśvC. 6. 155.

अचित्ति (á-citti) *f.* [AltGr. III. 145] absence or want of sense, ignorance, thoughtlessness, absence of intention, bad intention चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वान् Ṛ̣V. iv. 2. 11 (Sāy. अनुपादेयत्वेनाचेतनीयं पापम्; यद्वा ··· अज्ञानम्); यच्चिद्धि ते पुरुषत्रा यविष्ठा चित्तिभिश्चकृमा कच्चिदागः Ṛ̣V. iv. 12. 4; आचित्ती यच्चकृमा दैव्ये जने Ṛ̣V. iv. 54. 3 (Sāy. अचित्ती अप्रज्ञया); न स स्वो दक्षो वरुण ध्रुतिः सा ··· अचित्तिः Ṛ̣V. vii. 86. 6; यत्किंचेदं वरुण ··· अचित्ती यत्तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः Ṛ̣V. vii. 89. 5; अति निहो अति स्त्रिधोऽत्यचित्तीरति द्विषः । विश्वा ह्यग्ने दुरिता तर त्वम् AV. ii. 6. 5; यस्मिन्राष्ट्रे निरुध्यते ब्रह्मजायाचित्त्या AV. v. 17. 12; यद्द्रोहिथ शेपिषे स्त्रियै पुंसे अचित्त्या । उन्मोचनप्रमोचने उभे वाचा वदामि ते AV. v. 30. 3; अधीरो मर्याधीरेभ्यः सं जभाराचित्त्या AV. v. 31. 10; अचित्त्या चेत्तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः AV. vi. 51. 3; इन्द्रस्य मन्यवे जाल्मा आ वृश्चन्ते अचित्त्या AV. xii. 4. 51; रुद्रस्यास्तां ते हेतिं परि यन्त्यचित्त्या AV. xii. 4. 52; अति निहो अति स्त्रिधोऽत्यचित्तिमत्यरातिमग्ने । विश्वा ह्यग्ने दुरिता सहस्व TaiS. IV. i. 7. 3; VājaS. 27. 6.

अचित्तिका (acitt-ikā) *f.* name of the ninth of the seventeen mental stages (Yogācārabhūmis) wherein the mind is free from thought योगाचारभूमिः कतमा । ··· अचित्तिका भूमिः । ··· इत्येताः सप्तदश भूमयः समासतो योगाचारभूमिरित्युच्यते Yogācā. 3. 9.

अचित्तिकावस्था (acittikāvasthā) *f.* the state of being without thought अन्यस्यासावाश्रयो यस्य तदव्यवहितम् । अत एवाचित्तिकावस्थायां चिरातीतमपि समापत्तिप्रवेशचित्तं व्युत्थानचित्तस्याश्रयो भवति Sphuṭā. i. 44. 11 (*on* 1. 17)

अचित्त्व (acit-tva) *n.* state of being insentient, insentience कार्योऽप्यचित्त्वादान्यार्थ्यं सुतरां प्रतिपद्यते MṛgendraT. i. 6. 4; तदचेतनमेव स्यात्कार्यस्याचित्त्वदर्शनात् MṛgendraT. i. 9. 4; अचित्त्वप्रतिबद्धश्च सर्वोऽपीन्द्रियगोचरः Siddhi-Tra.(ĀtmaSi.) 42. 6; तस्याचित्त्वव्यपदेशश्चैतन्यस्य नित्यतिरोहिततया वेदितव्यः NītiMā. 27. 22; अविलक्षणत्वे परमात्मनोऽचित्त्वं तत्प्रयुक्ताश्च दोषाः प्रसज्येरन् NītiMā. 35. 15; जडत्वं ज्ञानव्यतिरिक्तत्वं अचित्त्वमित्यर्थः S'rutaPra. iA. 101. 27 (*on* i. 1. 1); सर्वथा साधर्म्याभ्युपगमे हि आत्मनोऽचित्त्वाकाशकार्यत्वादिकमपि स्यात् S'rutaPra. iA. 242. 27 (*on* i. 1. 1); नोपाधिर्जीवतामप्यनुभवितुमलं ब्रह्मरूपोऽप्यचित्त्वात् TattvMu. 3. 32.

अचित्पदार्थ (acit-padārtha) *m.* insentient matter अचित्पदार्थस्त्रिविधः प्राकृताप्राकृतकालभेदात् VedāntKau. 8. 24 (*on* i. 1. 1); प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपीति चिदचित्पदार्थयोः परमकारणशक्तिभूतयोरनादित्वं चोपलभ्यते VedāntKau. 176. 10 (*on* ii. 1. 34)

अचित्परिणाम (acit-pariṇāma) *m.* transformation of the insentient ज्ञानैकाकारस्यात्मनो देवादिविविधाकारानुभवे अचित्परिणामे च हेतुर्वस्तुयाथात्म्यज्ञानविरोधि क्षेत्रज्ञानां कर्मैवेति प्रतिपादनात् BrahmSūBh.(Rā.) 108. 5 (*on* i. 1. 1); तत्र तावत् ··· °अक्षराख्यविभूतिं च वक्तुं छेद्यरूपबन्धाकारेण विततमचित्परिणामविशेषमश्वत्थवृक्षाकारं कल्पयन् श्रीभगवानुवाच GītāBh.(Rā.) 598. 3 (*on* 15. 1); स तु ··· अचित्परिणामविशेषब्रह्मादिदेहसाधारणो न भवतीति कूटस्थ इत्युच्यते GītāBh.(Rā.) 605. 4 (*on* 15. 16); अचित्परिणामविशेषभूतमादित्यानां ज्योतिष्मतां ज्योतिरपि भगवद्विभूतिः GītāBh.(Rā.) 602. 25 (*on* 15. 12); अचिदनुबन्धीति अचित्परिणामेत्यर्थः GuruCandr. iii. 57. 7.

अचित्प्रकारता (acitprakāra-tā) *f.* the state of having the insentient (matter) as adjunct परब्रह्मणः ··· कार्यकारणोभयावस्थायामपि स्वशरीरभूतचिदचित्प्रकारतयाऽवस्थितस्यैकस्यैव निमित्तत्वमुपादानत्वं चाविरुद्धम् VedāntDī. 77. 4 (*on* i. 4. 23)

अचित्प्रकृति (acit-prakṛti) *f.* insentient prime cause, insentient as the original cause अचित्प्रकृतेर्वानन्दमयत्वप्राप्तिः TattvPrakā. 16B. 7 (*on* i. 1. 12); विकारात्मकत्वादचित्प्रकृतेः TattvPrakā. 17A. 5 (*on* i. 1. 13); चिदचित्प्रकृतौ यद्यप्यन्तर्यामितया स्थितः । लीलार्थमवतारादौ यद्यप्यनुकरोम्यहम् । अनुग्र-(? गृ)हीता जानन्ति मामेकं ज्ञानविग्रहम् । मलिनं मां विजानन्ति मलिना मम मायया BṛBrahmaS. ii. 2. 37.

अचित्प्रपञ्च (acit-prapañca) *m.* insentient manifestation मूर्तामूर्तात्मकस्याचित्प्रपञ्चस्य ब्रह्मणो रूपत्वं 'द्वे वा ब्रह्मणो रूपे' इत्यादिनोपदिश्यते BrahmSūBh.(Rā.) 602. 9 (*on* iii. 2. 26); तत्र तृतीये पादे चिदचित्प्रत(? प)ञ्चस्य ब्रह्मकार्यत्त्वे सत्यपि VedāntDī. 9. 3 (*on* i. 1. 1); चिदचिदात्मकप्रपञ्चकथनेऽचित्प्रपञ्चोऽपि कथितः स्यात् S'rutaPra. ii. 442. 27 (*on* iii. 2. 26); अचित्प्रपञ्चस्यापि तथात्वं (अंशत्वं) सिध्यति S'ivārkaMaDī. ii. 258. 28 (*on* iii. 2. 26); न तस्याचित्प्रपञ्चदृष्टान्तेनापह्नवः कर्तुं शक्यते S'ivārkaMaDī. ii. 39. 28 (*on* ii. 1. 28)

अचित्प्रपञ्चोपादान (acitprapañcopādāna) *n.* mention of the insentient universe सङ्गत्युपयोगित्वेनाचित्प्रपञ्चोपादानं कृतम् S'rutaPra. ii. 442. 28 (*on* iii. 2. 26)

अचित्र (a-citrá) *adj.* [*f.* -ā] [AltGr. II. 1. 239] **i** unillumined, dark, not good-looking, unknowable अचित्रे अन्तः पणयः ससन्तु Ṛ̣V. iv. 51. 3 (Sāy. अचायनीये तमसो विमध्ये । अत्यन्तगाढान्धकारे इत्यर्थः); अचित्रं चिद्धि जिन्वथा वृधन्तः Ṛ̣V. vi. 49. 11 (Sāy. ओषधिवनस्पतिभिर्निबिडो देशश्चित्रम् । तद्विलक्षणम् ओषध्यादिभिर्वियुक्तमपि देशम्); **ii** not speckled (with curds) चित्रमचित्रं वाज्यमाज्यशब्देनाभिधीयत एवेति S'ābaBh. 1946. 18 (*on* x. 4. 59); **iii** not variegated अचित्रास्तन्तवः पटमात्रमारभन्ते NyāyVār. 510. 16 (*on* iv. 2. 12); अथानेकमचित्रं चित्रमित्युच्यते NyāyVār. 511. 10 (*on* iv. 2. 12); अचित्रे पार्श्वे पटस्येव तदाश्रयस्य चित्ररूपस्य ग्रहणप्रसङ्गः NyāyKa. 30. 18; नैयायिकैः किलाचित्रैस्तन्तुभिश्चित्रः पट आरभ्यत इत्यभ्युपेयते TātpaṬ.(Vā.) 644. 19 (*on* iv. 2. 11); नीलपीतादि° ··· °अवयवारब्धपटादिषु चित्राः । अन्यत्राचित्राः TarkaKau. 5. 2; **iv** which is not manifold or multiple सर्वत्र बालाः शृण्वन्ति धर्मं तेभ्यः प्रतिश्रुत्वा । आदिमध्यान्तनिर्मुक्तं भावाभावविवर्जितम् । व्यापिनमचलं शुद्धमचित्रं चित्रसंभवम् LaṅkāvaSū. 110. 4 (10. 41); तादृशस्य हरेर्विष्णोः स्वरूपमखिलात्मनः । तस्याचित्रैकरूपस्य विकल्पपदवीजुषः । अचित्राहं तदाकारा सर्वतः समतां गता LakṣmīT. 4. 3; **v** not picturesque (i. e. not decorated with carvings and ornamental designs) नाचित्रो नातिचित्रधृक् । ···नियमस्तु महीन्द्राणां सर्वसम्पत्तिहेतवे YuktiKa. 45. 5; *n.* what is not a (painted or drawn) picture, an idol अचित्रं स्थापयेत् कृत्वा काष्ठेन शिलयापि वा ParaS. 23. 25.

अचित्रता (acitra-tā) *f.* **i** absence of diversity or multiplicity मुक्तेषु निर्विशेषत्वात् केनैक्यं तत्र वार्यते । युगपत्सर्वकार्याद्वा संमतत्वादमत्सरात् । तावता विश्वसम्पत्तेः सर्वज्ञत्वादचित्रता S'ivDṛ. 6. 124; **ii** absence of picturesqueness दिनेन्धनवने नित्यं दह्यमानेऽर्कवह्निना । नीयते कालधूमेन रूपचित्रमचित्रताम् DarpaDa. 4. 61.

अचित्रत्व (acitra-tva) *n.* the state of not being striking शब्दार्थचित्रं यत्पूर्वं काव्यद्वयमुदाहृतम् । गुणप्राधान्यतस्तत्र स्थितिश्चित्रार्थशब्दयोः । न तु शब्दचित्रेऽर्थस्याचित्रत्वम् अर्थचित्रे वा शब्दस्य KāvyPra. 258. 1.

अचित्रवस्त्र (a-citravastra) *adj.* without brilliant clothes अचित्रवस्त्रो निर्हेमभूषणोऽल्पपरिच्छदः । ददृशे विगतोष्णीषो न कश्चिद्राजमन्दिरे RājTa. (Ka.) 7. 881.

अचित्रीकारविषयालम्बनतस् (acitrīkāraviṣayālambana-tas) *adv.* due to the support of cognition which is of a non-variegated nature अचित्रीकारविषयालम्बनतोऽपि···आलम्बनप्रत्ययो द्रष्टव्यः AbhidhSa. 29. 11.

अचित्रैकरूप (acitraikarupa) *adj.* whose nature is without diversity and uniform तस्याचित्रैकरूपस्य विकल्पपदवीजुषः । अचित्राहं तदाकारा सर्वतः समतां गता LakṣmīT. 4. 3.

अचित्वा (a-citvā) *ger.* without piling up अधिज्यं कृत्वा सञ्चितिमचित्वा

संशीर्यानु प्रहरेत् ĀśvGS. iv. 2. 22.

अचित्संसर्ग (acit-saṁsarga) *m.* association with insentient matter एवं सर्गादौ प्राचीनकर्मवशादचित्संसर्गेण देवादियोनिषु ··· देवादिभावेन जन्महेतुमाह GitāBh.(Rā.) 590. 1 (*on* 14. 5); अत्राचित्संसर्गरूपैकोपाधिना पुरुष इत्येकत्वनिर्देशः GitāBh.(Rā.) 605. 2 (*on* 15. 16); अशरीरस्य कथं संसारित्वमिति चेत्···तदानीमप्युत्तरशरीरारम्भयोग्यसूक्ष्माचित्संसर्गादिति चेत् अस्याप्यचित्संसर्गोऽभ्युपगन्तव्य एव NyāySiA. 223. 9.

अचित्संसर्गाभाव (acitsaṁsargābhāva) *m.* absence of contact with insentient matter स (मुक्तात्मा) त्वचित्संसर्गाभावादचित्परिणामविशेषब्रह्मादिदेहसाधारणो न भवतीति कूटस्थ इत्युच्यते GitāBh.(Rā.) 605. 4 (*on* 15. 16)

अचित्संसृष्ट (acit-saṁsṛṣṭa) *adj.* associated with insentient matter जगत् पुरुषेणाचित्संसृष्टेन तद्वियुक्तेन वा स्वरूपेणावस्थितेन चैक्यमुपगच्छति BrahmSūBh.(Rā.) 375. 3 (*on* i. 4. 19); अचित्संसृष्टा जन्तवोऽनादिकालप्रवृत्तवासनामेव यान्ति GitāBh.(Rā.) 210. 10 (*on* 3. 33)

अचित्संसृष्टता (acitsaṁsṛṣṭa-tā) *f.* association with insentient matter उपासकस्वरूपस्य अचित्संसृष्टतया प्रत्यस्तमितभेदत्वायोगाच S'rutaPra. iA. 221. 14 (*on* i. 1. 1)

अचित्संसृष्टावस्था (acitsaṁsṛṣṭāvasthā) *f.* the state of being associated with insentient matter (i. e. the state of worldly existence) सर्वेषु वियदादिभूतेषु सकारणेषु सकार्येषु विनश्यत्सु तत्र तत्र स्थितोऽपि न विनश्यतीत्युक्तम्। तदप्यचित्संसृष्टावस्थाविषयम् NyāySiA. 222. 22.

अचित्सङ्ग (acit-saṅga) *m.* association with insentient matter न ह्यचित्सङ्गोऽस्य स्वरूपतिरोधानकृद्भवति S'rutaPra. ii. 156. 19 (*on* i. 4. 22)

अचित्सजातीय (acit-sajātīya) *adj.* belonging to the class of non-sentient कृत्स्नप्रसक्त्यादिदोषो निरवयवेऽचित्सजातीये प्रधान एव VedāntSā.(Rā.) 158. 6 (*on* ii. 1. 29); BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 39. 14 (*on* ii. 1. 29)

अचित्समष्टि (acit-samaṣṭi) *f.* entirety of non-sentient things अचित्समष्टिरूपमहाभूतसूक्ष्मवस्तु भोक्तृवर्गसमूहं च स्वस्मिन् प्रलीनं स्वयमेव विभज्य ···बहुप्रकारमवतिष्ठते VedāSaṁ. 169. 20; S'rutaPra. iB. 248. 13 (*on* i. 1. 22)

अचित्संबन्ध (acit-sambandha) *m.* contact with non-sentient matter ईश्वरः ··· अचित्संबन्धयोग्यतया पूर्वसंबन्धिनो मुक्ताच्चार्थान्तरभूतः GitāBh.(Rā.) 605. 19 (*on* 15. 17)

अचित्संबन्धन (acit-sambandhana) *n.* contact with non-sentient matter आत्मनश्चाचित्संबन्धनहेतुः ··· उच्यते GitāBh.(Rā.) 568. 4 (*on* 13. 1)

अचित्संबन्धिता (acitsambandhi-tā) *f.* the state of being related to non-sentient matter वाक्यद्वयगतमीक्षणमचित्संबन्धितया प्रतीयते S'rutaPra. iB. 177. 13 (*on* i. 1. 5)

अचित्सामानाधिकरण्य (acit-sāmānādhikaraṇya) *n.* the state of having a common locus with non-sentient matter अचित्सामानाधिकरण्यं बाधार्थम् S'rutaPra. ii. 359. 20 (*on* ii. 3. 18)

अचित्स्वभाव (acit-svabhāva) *adj.* of non-sentient nature आकाशादिवदचित्स्वभावम् (आत्मानमाचक्षते) ĀtmaSi. 2. 9.

अचित्स्वभावत्व (acitsvabhāva-tva) *n.* the state of having a non-sentient nature तयोस्तस्य स्वत एव सिद्धत्वादचित्स्वभावत्वात् IṣṭaSi. 205. 2; 193. 9; इदमंशो बुद्धिरात्मसंवित्संभेदादवभासते अचित्स्वभावत्वात् SarvaMaSaṁ. 2. 22.

अचित्स्वरूप (acit-svarūpa) *adj.* of a non-sentient nature संधिबन्धनमिदं चिदचित्स्वरूपम् SaṁkṣeS'ā. 1. 198 (i. 156); अचित्स्वरूपमेवागन्तुकचैतन्यगुणकम् (आत्मनः स्वरूपम्) BrahmSūBh.(Rā.) 524. 19 (*on* ii. 3. 19)

अचिदंश (acid-aṁśa) *m.* non-sentient portion (अंशेन) अचिदंशेन जीवात्मा यश्चिदंशोऽधिरोहति (तस्य···नानाबन्धक्षये सति। अमृतत्वम्) AhirbuS. 59. 26; अचिदंशव्यपोहेन चिदेकपरिशेषता SaṁviSi. 86. 7; VedāntDī. 9. 3 (*on* i. 1. 1); NītiMā. 35. 14; अचिदंशमात्रपक्षीकारे हेतोः ··· अनैकान्तिकत्वम् S'rutaPra. iA. 131. 23 (*on* i. 1. 1); iB. 46. 21 (*on* i. 1. 1); iB. 104. 2 (*on* i. 1. 2); ii. 165. 16 (*on* i. 4. 23); चेतनाचेतनात्मकसर्वप्रपञ्चनिर्देशेन ब्रह्मत्वोक्तौ चिदंशे तादात्म्यमचिदंशे बाधः S'atDū. 140. 6; अचिदंशोऽपि राजेन्द्र भगवत्येव तिष्ठति BṛBrahmaS. iv. 10. 36; चिदंशश्चिदचिन्मिश्रोऽचिदंशश्चेति तेषां रूपाणि LalitāSaBh. 99. 10 (*on* 132)

अचिदङ्क (acid-aṅka) *adj.* with non-sentient as the mark चिदिन्दोरचिदङ्कस्य कलास्ताः AhirbuS. 4. 66.

अचिदतिरिक्त (acid-atirikta) *adj.* other than the non-sentient अचिदतिरिक्तवस्तुनि वेदान्तवाक्यानां सामञ्जस्याभावेन अमानतया S'rutaPra. ii. 129. 12 (*on* i. 4. 14)

अचिदनपेक्षत्व (acidanapekṣa-tva) *n.* the state of being independent of a non-sentient object अत्यन्तमचिदनपेक्षत्वे स्वरूपपरिणामप्रसङ्गः। देहातिरिक्ताचिदनपेक्षत्वं देवादिसृष्टौ चतुर्मुखादीनामप्यस्ति S'rutaPra. iB. 234. 18 (*on* i. 1. 19)

अचिदन्तःकरण (acid-antaḥkaraṇa) *n.* non-sentient internal organ अप्रकाशप्रकाशरूपार्थपरच्छायातपशब्दाभ्यामचिदन्तःकरणचेतनोपस्थापनं युक्तम् S'rutaPra. iB. 303. 15 (*on* i. 2. 11)

अचिदपेक्षा (acid-apekṣā) *f.* dependence on non-sentient matter न चेत्कर्तृत्वादेः कथमचिदपेक्षोपपन्ना NayaMañ. II. iii. 15. 30.

अचिदवस्थाविशेष (acid-avasthāviśeṣa) *m.* particular state of the non-sentient one तत्र तावत् कौमारिलाभिमतविभुशब्दाख्यद्रव्यवादः शब्दस्याचिदवस्थाविशेषत्वेन श्रुत्यादिसिद्धत्वान्निराकार्यः NyāyPari. 505. 21; परब्रह्मेतरविषयस्याक्षरशब्दस्याचिदवस्थाविशेषेऽपि शक्तिकल्पनोपपद्यते NyāySiA. 193. 5.

अचिदसाधारण (acid-asādhāraṇa) *adj.* relating exclusively to the non-sentient वस्त्वस्तीत्यादि सार्धश्लोकद्वयमचिदसाधारणम् S'rutaPra. iB. 49. 12 (*on* i. 1. 1)

अचिदाकृति (acid-ākṛti) *adj.* having the form of non-sentient अभिदाकृतिर्भिदाकृतिरचिदाकृतिरपि चिदाकृतिः ··· भ्रमयसि कामाक्षि विश्वम् MūkaPañ. 4. 47.

अचिदात्मक (acidātma-ka) *adj.* of the nature of non-sentient matter अचिदात्मकेऽप्यात्मनि आत्मत्वजातिनियमाद् ज्ञानसमवायस्य नियमो भविष्यति NyāyKa. 97. 22.

अचिदात्मन् (acid-ātman) *m.* non-sentient nature or form वर्तेऽहमचिदात्मना LakṣmīT. 3. 29; *adj.* possessed of non-sentient nature पुरुषप्रत्ययस्त्वचिदात्मा कथं चिदात्मानं प्रकाशयेत् TattvVai. 159. 23 (*on* 3. 35); अचिदात्मघटादीनां यत्स्वरूपं जडं हि तत् PañcDa. 6. 127.

अचिदाधारत्व (acidādhāra-tva) *n.* the state of having non-sentient matter as the substratum निषिध्यमानदृश्यत्वस्याचिदाधारत्वेन अचेतने प्रतिपन्ने S'rutaPra. iB. 325. 16 (*on* i. 2. 22)

अचिदाश्रय (acid-āśraya) *m.* substratum of non-sentient matter ऊर्णनाभिदृष्टान्तस्य च अचिदाश्रयोपस्थापकतोपबृंहकतया S'rutaPra. iB. 324. 12 (*on* i. 2. 22)

अचिदुपधि (acid-upadhi) *m.* adventitious condition in the form of non-sentient अहंकारादीनप्यचिदुपधिभेदान् S'atDū. 121. 23.

अचिदुपस्थापक (acid-upasthāpaka) *adj.* which puts up the non-sentient matter निषिध्यमानं दृश्यत्वादिकमचिदुपस्थापकम् S'rutaPra. iB. 324. 13 (*on* i. 2. 22)

अचिदुपादान (acid-upādāna) *n.* acceptance of the non-sentient matter अचिदुपादानं दृष्टान्ततया S'rutaPra. iA. 256. 30 (*on* i. 1. 1)

अचिदुपाधि (acid-upādhi) *m.* non-sentient as limiting condition ब्रह्मस्वरूपमेव परिणमतीत्यत्र किमीश्वरो ब्रह्मशब्दवाच्यः उत तदंशभूतः सूक्ष्मोऽचिदुपाधिः S'atDū. 205. 19.

अचिदैक्य (acid-aikya) *n.* identity with the non-sentient अचिदैक्यमपि हि तेनैव प्रतीयते S'atDū. 154. 2.

अचिद्गत (acid-gata) *adj.* belonging to the non-sentient (निखिलहेयप्रत्यनीकस्वरूपात्) निखिलशब्देन आ(? अ)चिद्गतहेयाः षड्भावविकाराः चिद्गतहेयाः क्लेशकर्मविपाकाशयाश्च विवक्षिताः S'rutaPra. iB. 104. 21 (*on* i. 1. 2); समस्तशब्देन चिद्गतमचिद्गतं च हेयं विवक्षितम् S'rutaPra. ii. 97. 14 (*on* i. 4. 1); iB. 177. 14 (*on* i. 1. 5); ii. 265. 28 (*on* ii. 1. 23)

अचिद्गति (acid-gati) *f.* non-conscious state भजे साहमचिद्गतिम् LakṣmīT. 3. 28.

अचिद्गामित्व (acidgāmi-tva) *n.* the state of being in a non-sentient thing न हि स्वारसिकात्मशब्दैकार्थ्ये प्रतिपन्ने सति निरतिशयबृहत्त्वस्याचिद्गामित्वसंदेहः S'rutaPra. iB. 135. 2 (*on* i. 1. 4)

अचिद्द्रव्य (acid-dravya) *n.* non-sentient entity or matter स च परमात्मनो विभक्तस्य शक्तिलक्षणस्याचिद्द्रव्यस्य ··· विसर्पणमिव मणेः प्रभायाः NītiMā. 32. 11; अथाचिद्द्रव्यविशेषगुणान् पश्यामः NyāyPari. 505. 9.

अचिद्घन (acid-ghana) *m.* solid form of the non-sentient matter देहो दृश्यते सः अप्रकाशः तमोऽचिद्घनः SanatBh. 199. 13 (*on* 1. 14)

अचिद्धर्म (acid-dharma) *m.* property of non-sentient matter अचिद्धर्माध्यासवियुक्तपुरुषस्वरूपयाथात्म्यविज्ञानमेवामृतत्वहेतुत्वेनोच्यते BrahmSūBh. (Rā.) 372. 22 (*on* i. 4. 19); 604. 14 (*on* iii. 2. 29); VedāntSā.(Rā.) 158. 2 (*on* ii. 1. 28); 276. 2 (*on* iii. 2. 29); VedāntDī. 162. 7 (*on* iii. 2. 29); चेतनेष्वचिद्धर्मबुद्धिः···भ्रमः S'rutaPra. iA. 256. 28 (*on* i. 1. 1); ii. 443. 22 (*on* iii. 2. 26); ii. 448. 24 (*on* iii. 2. 29); ii. 479. 23 (*on* iii. 3. 17); जीवात्मनि च अचिद्धर्मैविरोधि-

चिद्धर्मैर्योगोऽपि···भवति BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 39. 10 (*on* ii. 1. 28)

अचिद्ध्वान्त (acid-dhvānta) *m.* darkness in the form of insentient matter जयांबिके···जयाचिद्ध्वांतभंजिके S'ivaP. vii(2). 31. 15 (582B. 14)

अचिद्धेतु (acid-dhetu) *m.* non-intelligent cause वृक्षादीनां हि संस्थानमचिद्धेतुसमन्वयि । तथा घटादि तद्वत् स्यात् प्रधानाद्यप्रवर्तितम् PramāVāBh. 38. 8.

अचिद्भाव (acid-bhāva) *m.* non-intelligent nature कार्यं क्षित्यादि कर्तृशास्तत्कर्तुर्नोपयुज्यते । न स्वार्थमप्यचिद्भावात् MṛgendraT. i. 6. 2.

अचिद्भूत (acid-bhūta) *n.* non-intelligent element चिदचिद्भूतसंघस्थं सर्वेषां स (आत्मा) हि कारणम् BṛBrahmaS. iii. 8. 16.

अचिद्भेद (acid-bheda) *m.* a type of insentient thing स ह्यचिद्भेद इष्टः सूक्ष्माकारस्तु सोऽर्थं न गमयति TattvMu. 4. 89.

अचिद्युक्त (acid-yukta) *adj.* conjoined with non-intelligent (matter) अचिद्युक्तजीवस्य ब्रह्मशरीरतया सूक्ष्मरूपेणावस्थानमवश्याभ्युपगन्तव्यम् BrahmSūBh.(Rā.) 455. 5 (*on* ii. 1. 23); BṛBrahmaS. i. 6. 40.

अचिद्रूप (acid-rūpa) *n.* insentient form सदसच्चिदचिद्रूपैर्यैर्त विश्वं प्रकाशते । तस्मिन्नुपरते···अलक्ष्या कार्यतः शक्तिः AhirbuS. 4. 74; ब्रह्मस्वरूपस्यैवाचिद्रूपेण परिणामात् VedāntDī. 161. 2 (*on* iii. 2. 26); NītiMā. 27. 19.

अचिद्रूप (acid-rūpa) *adj.* of non-sentient form, of unconscious nature अन्ये पुनरिहात्मानमिच्छादीनां समाश्रयम् । स्वतोऽचिद्रूपमिच्छन्ति नित्यं सर्वगतं तथा TattvSaṁ. 171; IṣṭaSi. 244. 21; न हि जातुचिदचिद्रूपोऽयमात्मा लोष्टादिवददृष्टचरः ĀtmaSi. 54. 23; BrahmSūBh.(Rā.) 69. 13 (*on* i. 1. 1); NītiMā. 35. 12; 70. 2; विना जीवमचिद्रूपा अकर्तारश्च ते मताः TrisaS'aPuC. iv. 4. 264; त्वं चिद्रूपशिरोमणिः परमचिद्रूपः स कल्पद्रुमः VasaViKā. 14. 12; PañcDa. 6. 87; ब्रह्मणः एकदेशश्चिद्रूपोऽचिद्रूपश्च प्रतीकः S'ivārkaMaDī. ii. 477. 29 (*on* iv. 3. 14)

अचिद्रूपता (acidrūpa-tā) *f.* the state of having an insentient nature वस्तुत्वात् मृद्वत् अचिद्रूपता च प्राप्ता TaiUBh. 230. 18 (*on* 2. 1); 232. 1 (*on* 2. 1); IṣṭaSi. 245. 1; पुरुषसमारोपः ··· प्राकृतत्वेनाचिद्रूपतयानुभाव्यः TattvVai. 8. 21 (*on* 1. 4); भावेषु यदचिद्रूपतया भेदप्रकाशनलक्षणं स्वातन्त्र्यम् PratyabhiVi. ii. 229. 4 (*on* iii. 1. 6); ii. 234. 2 (*on* iii. 1. 8); स्वरूपस्य चिन्मात्राख्यस्य निजरूपस्य यः अन्यथाभावः अचिद्रूपतासादनम् Bhāsk. i. 390. 20 (*on* i. 7. 14); ii. 229. 16 (*on* iii. 1. 6); ii. 229. 20 (*on* iii. 1. 6)

अचिद्रूपतादात्म्य (acidrūpa-tādātmya) *n.* identity with insentient matter अचिद्रूपतादात्म्येन जडत्वमाह TattvVai. 159. 55 (*on* 3. 35)

अचिद्रूपत्व (acidrūpa-tva) *n.* the nature of being insentient शब्दोपलब्धृरूपतयावभासकत्वं न स्वतः श्रोत्रस्य, अचिद्रूपत्वात् KenUVāBh. 71. 8 (*on* 1. 2); JñānBiPra. 2. 8.

अचिद्वर्ग (acid-varga) *m.* the class of the insentient शृणु नारद तत्त्वेन विष्णोः ··· । भूतेः परिणतिं चित्रां चिदचिद्वर्गसंकुलाम् AhirbuS. 6. 20; अचिद्वर्गं स्वात्मनो भोग्यत्वेन हरतीति भोक्ता हर इत्युच्यते VedāntSā.(Rā.) 9. 3 (*on* i. 1. 1); तत्राचिद्वर्गभिन्नो ज्ञानस्वरूपः ··· चित्पदार्थः VedāntKau. 7. 11 (*on* i. 1. 1); 13. 14 (*on* i. 1. 2); 28. 18 (*on* i. 1. 13); 165. 16 (*on* ii. 1. 21); PūrvottaVāNaMā. 231. 8.

अचिद्वस्तु (acid-vastu) *n.* non-intelligent matter, non-sentient thing विविक्ते चिदचिद्वस्तुनी त्याज्यतया प्राप्यतया च तत्त्व इत्थं विदुस्तेऽर्चिरादिना गच्छन्ति न च पुनरावर्तन्त इत्युक्तमिति गम्यते GitāBh.(Rā.) 438. 1 (*on* 8. 22); 570. 16 (*on* 13. 2); अचिद्वस्तुनः ···अत्यन्तविलक्षणः ···चेतनः प्रत्यगात्मा VedāntDī. 1. 9 (*on* i. 1. 1); 46. 6 (*on* i. 3. 9); 84. 14 (*on* ii. 1. 9); 161. 24 (*on* iii. 2. 28); ब्रह्मात्मकजीवानुप्रवेशादेव कृत्स्नस्याचिद्वस्तुनः पदार्थत्वम् VedāSaṁ. 80. 15; अचिद्वस्तुशरीरस्य ब्रह्मणः ··· त्रिगुणावस्थायाः कार्यत्वात् BrahmSūBh.(Rā.) 387. 8 (*on* i. 4. 23); 390. 14 (*on* i. 4. 27); अचिद्वस्तु(? स्तु) त्रिविधम् कालोऽव्यक्तं परम(? मा)काशश्चेति NītiMā. 39. 8; 44. 23; अचिद्वस्तूनां तु भोग्यभूतानामचेतनत्वमपुरुषार्थत्वं विकारास्पदत्वमित्यादयः (स्वभावाः) SarvaDaSaṁ. 4. 198; चिदचिद्वस्तुनो ब्रह्मात्मकत्वानुसन्धानवशाद्ब्रह्मैवेदं सर्वम् ··· इति मन्यते VedāntKau. 43. 15 (*on* i. 1. 29); अचिद्वस्तुरूपा मायापि सूक्ष्मरूपेण···तिष्ठति BrahmSūBh.(S'rī.) i. 524. 1 (*on* i. 4. 10); i. 551. 3 (*on* i. 4. 22); ii. 11. 2 (*on* ii. 1. 5)

अचिद्वाचक (acid-vācaka) *adj.* expressing an insentient thing रक्तः पट इति पदद्वयमचिद्वाचकम् S'rutaPra. iB. 215. 11 (*on* i. 1. 13); °कालाकाशप्राणाद्यचिद्वाचकशब्दानां शरीरिणि परमात्मनि श्रीनारायणे पर्यवसानमुपपादयन्त्याचार्याः YatīndraDī. 33. 5.

अचिद्विकारत्व (acidvikāra-tva) *n.* the state of being a modification of insentient matter प्रसिद्धमनोवाक्प्राणानामचिद्विकारत्वान्नेश्वरव्यूहत्वममृतत्वं च संभवति S'rutaPra. iB. 265. 2 (*on* i. 1. 27)

अचिद्विकारविशेष (acidvikāra-viśeṣa) *m.* a particular modification of insentient matter अचिद्विकारविशेषस्यान्तःकरणस्य ··· विश्वनिलयनत्वायोगात् S'rutaPra. iB. 201. 17 (*on* i. 1. 13)

अचिद्विध (acid-vidha) *adj.* belonging to the class of insentient things हरिः ··· । प्रविश्यान्तर्यमयति सर्वभूतानि सर्वतः । स्वव्याप्यैस्तैरविज्ञातः शरीरैश्चिदचिद्विधैः BṛBrahmS. iii. 8. 30.

अचिद्वियुक्त (acid-viyukta) *adj.* devoid of insentient matter अचिद्वियुक्तमात्मवस्तु ब्रह्मात्मकतया ब्रह्मशेषतैकरसम् GitāBh.(Rā.) 438. 4 (*on* 8. 22); अचिद्वियुक्तब्रह्मात्मकात्मस्वरूपोपासनं विवक्षितम् VedāntDī. 241. 23 (*on* iv. 3. 15); अचिद्वियुक्तमात्मानं ब्रह्मात्मकमुपासीना गृह्यन्ते SiddhāSi. iv. 117. 9.

अचिद्वियुक्तस्वरूप (acidviyukta-svarūpa) *adj.* of the form of what is devoid of insentient matter (ब्रह्मविदाप्नोति परम् इति वाक्यस्य) अचिद्वियुक्तस्वरूपप्राप्त्यतापरत्वं कल्प्यमित्यर्थः S'rutaPra. iB. 193. 13 (*on* i. 1. 13)

अचिद्वियोग (acid-viyoga) *m.* separation from insentient matter कूटस्थोऽचित्संसर्गवियुक्तः ···अत्राप्येकत्वनिर्देशोऽचिद्वियोगरूपैकोपाधिनाभिहितः GitāBh.(Rā.) 605. 5 (*on* 15. 16)

अचिद्विलक्षण (acid-vilakṣaṇa) *adj.* distinct from insentient matter तच्च (ब्रह्म) प्रलयवेलायां शान्ताशेषसुखदुःखानुभवविशेषं स्वप्रकाशमपि सुषुप्तात्मवदचिद्विलक्षणमवस्थितं सृष्टिवेलायाम् ··· अंशत्रयावस्थमवतिष्ठते S'rīBh. 445. 8 (*on* ii. 1. 15); अक्षरं ब्रह्म तत्संबन्धिन्यश्चिदचिद्विलक्षणतत्स्वरूपप्रतिपत्त्यर्थाः अस्थूलत्वाणुत्वादिबुद्धयः VedāntKau. 328. 3 (*on* iii. 3. 33); चिदचिद्विलक्षणब्रह्मामननमाभिमुख्येन तच्चिन्तनं भवति VedāntKau. 329. 7 (*on* iii. 3. 34)

अचिद्विशिष्ट (acid-viśiṣṭa) *adj.* accompanied by insentient matter न हि निष्कृष्टात्मनः केवलस्य शरीरस्य वा हिंस्यत्वम् । अपि त्वचिद्विशिष्टस्यैव चेतनस्य S'rutaPra. ii. 11. 17 (*on* i. 3. 7)

अचिद्विशिष्टजीव (acidviśiṣṭa-jīva) *m.* the soul which is accompanied by insentient matter (as its body) तत्समानाधिकरणं त्वंपदं चाचिद्विशिष्टजीवशरीरकं ब्रह्म प्रतिपादयति S'rīBh. 110. 14 (*on* i. 1. 1); त्वंपदं चाचिद्विशिष्टजीवशरीरकं ब्रह्माचष्टे SarvaDaSaṁ. 4. 124.

अचिद्विशिष्टब्रह्मन् (acidviśiṣṭa-brahman) *n. brahman* (i. e. supreme being) who is accompanied by insentient matter (as its body) ऊर्णनणा-(? ऊर्णना)भिदृष्टान्तस्याचिद्विशिष्टब्रह्मकारणत्वेऽप्युपपत्तेः S'rutaPra. iB. 326. 7 (*on* i. 2. 22)

अचिद्विशिष्टवाचिन् (acidviśiṣṭavāc-in) *adj.* expressing one who is accompanied by insentient matter (as his body) अचिद्विशिष्टवाचिश्लोकानन्तर्यादस्य श्लोकस्य कालपरत्वमनुचितम् S'rutaPra. iA. 236. 28 (*on* i. 1. 1)

अचिद्विशिष्टानुसंधान (acidviśiṣṭānusandhāna) *n.* contemplation of one as characterised by insentient matter 'आनन्दोऽजरोऽमृतः' इति स्वेन रूपेणानुसंधानम्, प्राणोऽस्मीत्यचिद्विशिष्टानुसंधानम्, 'मामुपास्व' इति चिद्विशिष्टानुसंधानम् S'rutaPra. iB. 281. 18 (*on* i. 1. 32)

अचिद्विशेष (acid-viśeṣa) *m.* type of insentient matter अग्निजलादयोऽप्यचिद्विशेषा अन्योन्यविलक्षणशक्तयो दृश्यन्ते विचित्रा एव BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 39. 11 (*on* ii. 1. 28); अश्मकाष्ठलोष्टतृणादीनामत्यन्तहेयानाम् ···अचिद्विशेषाणाम् ···°ब्रह्मस्वरूपैक्यं यथा नोपपद्यते S'rīBh. 454. 13 (*on* ii. 1. 23); अग्निजलादयोऽप्यचिद्विशेषा अन्योन्यविलक्षणा नियतशक्तयो विचित्रा दृश्यन्ते VedāntSā.(Rā.) 158. 3 (*on* ii. 1. 28); अथाचिद्विशेषः कालो निरूप्यते YatīndraDī. 49. 11.

अचिद्विशेषत्व (acidviśeṣa-tva) *n.* the state of being a type of insentient matter अत इन्द्रियाश्रयत्वाभावस्येव ज्ञातृत्वाभावस्याप्यचेतनत्वादिकमप्रयोजकम् । अचिद्विशेषत्वमेव प्रयोजकम् S'rutaPra. iA. 158. 24 (*on* i. 1. 1)

अचिद्विशेषवाचिन् (acidviśeṣavāc-in) *adj.* expressing a type of insentient matter चिदचिद्विशेषवाचिशब्देष्वेकैकस्येश्वरवाचिपदसामानाधिकरण्यमयुक्तं स्यात् S'rutaPra. iB. 73. 3 (*on* i. 1. 1)

अचिद्विशेषविशिष्टत्व (acidviśeṣaviśiṣṭa-tva) *n.* the state of being characterised by a type of insentient matter त्रिविधानुसन्धाने कर्तव्येऽप्यत्र चिद्विशेषाचिद्विशेषविशिष्टत्वोक्तिः कथम् S'rutaPra. iB. 281. 19 (*on* i. 1. 32)

अचिद्विषय (acid-viṣaya) *m.* insentient object अचिद्वस्तु किञ्चिदिति भाष्ये च अचिद्विषय(ये ?)वस्तुशब्दप्रयोगात् S'rutaPra. iB. 47. 23 (*on* i. 1. 1)

अचिद्विषयत्व (acidviṣaya-tva) *n.* the state of being concerned with insentient matter सेयं देवतेति देवताशब्दोऽप्यनेनैव न्यायेन ··· अचिद्विषयत्वौचित्यात् न गौणत्वबाधकः S'rutaPra. iB. 179. 14 (*on* i. 1. 6)

अचिद्वैषम्य (acidvaiṣamya) *n.* difference from or dissimilarity to insentient matter विज्ञानमित्यादि व्याचष्टे आत्मा त्विति । तुशब्दोऽचिद्वैषम्यपरः S'rutaPra. iB. 48. 11 (*on* i. 1. 1); (अहमर्थस्य) स्वरूपान्यथाभावाभावान्नित्यत्वमित्यचिद्वैषम्यमास्थेयम् S'rutaPra. ii. 367. 23 (*on* ii. 3. 32)

अचिद्व्यष्टि (acid-vyaṣṭi) *f.* individual insentient object सदसच्छब्दौ चिदचिद्व्यष्टिविषयौ BrahmSūBh.(Rā.) 101. 17 (*on* i. 1. 1); उत्पत्तिश्च चिद-

चिद्वयष्टयोः श्रुतिसिद्धा S'rutaPra. iB. 39.14 (*on* i. 1.1)

अचिद्व्यापक (acid-vyāpaka) *adj.* pervading the insentient object चिदचिद्व्यापकं ब्रह्म परमात्मेति कथ्यते BṛBrahmaS. iii. 10.137.

अचिद्व्यापकता (acidvyāpaka-tā) *f.* the state of pervading the insentient object सर्वावस्थचिदचिद्व्यापकतया ⋯ अत्यन्तविलक्षणः परमात्मा (प्रत्यगात्मनः) VedāntDī. 1.12 (*on* i. 1.0)

अचिद्व्यावर्तकता (acidvyāvartaka-tā) *f.* the state of excluding insentient matter 'गौणश्चेन्नात्मशब्दात्' इत्यत्र आत्मशब्दस्याचिद्व्यावर्तकतोपपादनाच्च अचेतनशङ्कोत्थानासम्भवात् S'rutaPra. ii. 8.10 (*on* i. 3.6)

अचिद्व्यावर्तन (acid-vyāvartana) *n.* exclusion of insentient matter स्वरूपपर आत्मशब्दः सापेक्षः, जीववाचिपदसमभिव्याहारेण विना तस्याचिद्व्यावर्तनासामर्थ्यात् S'rutaPra. iB. 190.8 (*on* i. 1.12)

अचिद्व्यावृत्त (acid-vyāvṛtta) *adj.* distinct from insentient matter सद्ब्रह्मशब्दयोरीक्षणान्वयलिङ्गादचिद्व्यावृत्तवस्तुपरत्वेऽपि तयोः शब्दयोः साधारणतया शब्दसामर्थ्यादचिद्व्यावृत्तिनिश्चयस्तत्र नास्ति S'rutaPra. iB. 134.22 (*on* i. 1.4)

अचिद्व्यावृत्ति (acid-vyāvṛtti) *f.* distinction from insentient matter अदृश्य इत्यचिद्व्यावृत्तिः S'rutaPra. iA. 208.15 (*on* i. 1.1); सद्ब्रह्मशब्दयोः ⋯ साधारणतया शब्दसामर्थ्यादचिद्व्यावृत्तिनिश्चयस्तत्र नास्ति S'rutaPra. iB. 134.23 (*on* i. 1.4)

अचिन्त (a-cinta) *adj.* thoughtless, inconsiderate, careless स्वं दुःखमुद्वोढुमिहासमर्थो लोकः कुतः पिण्डितमन्यदुःखम् । जन्मैकमालोकयते त्वचिन्तो विपर्ययात्तस्य तु बोधिसत्वः(?त्त्वः) MaYānaSū. 95.20 (14.40); यो राज्यमासाद्य भवत्यचिन्तः समुद्‌ रतारम्भरतः सदैव । समुद्रतारं भरतः स दैवप्रमाणमारभ्य पयस्युदास्ते Kāvyālaṅ.(Ru.) 3.8.

अचिन्तन (a-cintana) *n.* **i** lack of mental exercise अत्यादानं गुरुस्निग्धमचिन्तनमचेष्टनम् । निद्रासुखं चाप्यधिकं कफहृद्रोगकारणम् CaraS. i. 17.34; अतिस्थौल्यम् ⋯ हर्षनित्यत्वादचिन्तनात् ⋯ उपजायते CaraS. i. 21.4; **ii** absence of anxiety अचिन्तनाच्च कार्याणां ध्रुवं संतर्पणेन च । स्वप्नप्रसङ्गाच्च नरो वराह इव पुष्यति CaraS. i. 21.34; प्राग्वातसेवा शीतौ च देशकालावचिन्तनम् । श्लैष्मिकाणां समुद्दिष्टमेतत् कारणमर्शसाम् CaraS. vi. 14.19; RugVi. 5.8; **iii** absence of thought मैथुनस्यासमाचारो ह्यचिन्तनमकल्पनम् । निवृत्तिर्ब्रह्मचर्यं तदच्छिद्रं दम उच्यते VāyuP. i. 59.46; अचिन्तनमकृत्यानां यत् तच्छौचं तु मानसम् ĪśānS'iPa. ii. 66.21; **iv** absence of recollection ज्ञात्वापि यस्य बहुकालमचिन्तनेन व्याख्यातुमक्षमतया परितापि चेतः । तस्योपतापहरणाय मयेह भाष्ये प्रारभ्यते विवरणं प्रकटार्थमेतत् PrakaVi. 1.7; *m.* one of the 1008 epithets of S'iva (अष्टोत्तरसहस्रं तु नाम्नां शर्वस्य मे शृणु) भूतालयो भूतपतिरहो(रात्र)मनिन्दितः (v. l. अचिन्तनः) MahāBhā. xiii. 17.110.

अचिन्तनीय (a-cintanīya) *adj.* [*f.* -ā] unimaginable, not to be considered, not to be pondered over, beyond thought अचिन्तनीयं परिवर्जनीयम् ⋯ । प्राप्तोऽसि पाप्मानमिमं नरेन्द्र भ्रातुर्वधात् Rāmā. iv. App. I. 14.43; कुलं च शीलं च⋯। एतान् गुणान् सप्त विचिन्त्य देया कन्या बुधैः शेषमचिन्तनीयम् Pañcā. 214.20; अचिन्तनीयस्तु तव प्रभावो मनीषितं चौरपि येन दुग्धा RaghuVa. 5.33; अचिन्तनीयं मनसापि लब्धुम् KaumuMa. 3.1; क रामः क च रावणः । अचिन्तनीया नियतिर्ययेदं द्वन्द्वमाहितम् RāmC. 31.128; अहो तु खल्वचिन्तनीयोऽयमर्जुनस्य प्रभावः SubhaDha. 5.7 (4); अचिन्तनीयं तुहिनद्रवाणां श्रीखण्डवापीपयसामसाध्यम् । असूत्रयत्पञ्चिषु पारसीकतैलाग्निमेतस्य परं मनोभूः VikraDeC. 9.20; कश्चिदेवेह मूर्छादावन्ते प्रत्ययमेद आविरस्ति, यः परस्तान्मूर्छोच्छेदे नीलाद्याकारप्रत्ययमुपजनयति । स तस्यायमचिन्तनीयो महिमा कार्यदर्शनप्रमाणको न मीमांस्यते Kāśi. ii. 114.6 (*on* 5(3).50); बभूव पानान्मधुनो वधूनामचिन्तनीयो हि सुरानुभावः Vāgbhaṭā. 4.92; निर्माणज्ञानरूपा कला उपादानादिकारणविरहे न हि भवति तेन तस्या एव निमित्तमचिन्तनीयम् AlaṅkāRa. 53 (22); न च रूपं न च ऋद्धिः ⋯ तथापि कस्यापि कोऽपि जनो वल्लभो भवति । अत्र रूपाद्यभावेऽपि वल्लभत्वस्य निमित्तत्वमचिन्तनीयम् AlaṅkāRa. 53 (32); तस्य पुनरचिन्तनीयम् ⋯ आत्मानमवाप्तेन चक्षुषा साक्षात्कुर्वतः ⋯ चन्द्रमौले: कियद्रशीकरणं गौरीपरिचरणम् PārvPa. 2.5 (1); अचिन्तनीयं त्वद्विलसितम् Jīvān. 336.2; अचिन्तनीयानि तव स्वन्तदुरन्तसर्गप्रलयविलसितानि AmṛUda. 1.20 (4)

अचिन्तनीयत्व (acintanīya-tva) *n.* the state of being not worth consideration कार्यस्य कारणस्य चाचिन्तनीयस्वभावत्वादचिन्त्यम् । अचिन्तनीयत्वं चाविचार्यम् AlaṅkāRa. 58 (3); उपायनवाचोयुक्तिस्तत्सौहार्दशात्रवाभ्यां जनितत्वादौपचारिकीति चेन्न । हानौ तूपायनशब्दशेषत्वादित्यादिसूत्रभाष्यादिविरोधादचिन्तनीयत्वप्रसङ्गाच्च NyāySiA. 219.21.

अचिन्तनीयपराक्रम (acintanīya-parākrama) *adj.* of unimaginable valour अभवन् दनुपुत्रास्तु ⋯ । विप्रचित्तिप्रधानास्तेऽचिन्तनीयपराक्रमाः BrahmāṇḍP. ii. 6.1.

अचिन्तनीयप्रभाव (acintanīya-prabhāva) *adj.* of unimaginable power अचिन्तनीयप्रभावमपि चिन्तनीयमखिललोकस्य ⋯ साक्षाचकार दाक्षायणीरमणम् NīlaVi. 96.13.

अचिन्तनीयशक्ति (acintanīya-śakti) *f.* unimaginable power (ऋषयः) अचिन्तनीयशक्तिविभवमिदमभिधास्यमानमूचिवांसः Mitā. 527.10 (*on* 3.328)

अचिन्तयत् (a-cintayat) *adj.* [*f.* -ntī] **A** not caring for, not heeding, disregarding सुखं वने निवत्स्यामि यथैव भवने पितुः । अचिन्तयन्ती त्रींल्लोकांश्चिन्तयन्ती पतिव्रतम् Rāmā. ii. 24.9; अस्ति कश्चिद्विशिष्टो वा मद्विधो वा भवेद्युधि । ⋯ इति ब्रुवन्नन्वचरत् स राजा पृथिवीमिमाम् । दर्पेण महता मत्तः कंचिदन्यमचिन्तयन् MahāBhā. v. 94.8; v. 129.20; vi. 73.13; Ānand-Ra. 7.35; **B** not giving a thought to, not caring for (physical things) तं प्रहारमचिन्तयन् । धूम्राक्षस्य शिरोमध्ये गिरिशृङ्गमपातयत् Rāmā. vi 42.34; vi. 48.48; दारुकस्य सुतस्तं तु बाणवेगमचिन्तयन् । भूय एव ⋯ प्रययौ MahāBhā. iii. 20.13; iii. 21.20; यश्च गाण्डीवमुक्तानां स्पर्शमुग्रमचिन्तयन् । ⋯ पार्थानवैक्षत MahāBhā. viii. 5.80; NāṭyaS'ā. 15.82; (abstract things) योऽसौ गच्छति तेजस्वी बहून्क्लेशानचिन्तयन् । भवान्नियोगाद् बीभत्सुस्ततो दुःखतरं नु किम् MahāBhā. iii. 49.7; vi. 15.57; वीरासनेन तिष्ठेद्वा क्लेशमात्मन्यचिन्तयन् LaViṣṇuSm. 3.9; त्वं (शक्रः) प्रविश्यैव तां साध्वीं (अहल्याम्) हृतशीलमहानिधिम् ।⋯भवदुःखमचिन्तयन् RāmāMañ. 459.12; **C** not noticing, not knowing सा (प्रमदा) ⋯सोपानकुक्षिं प्रससार हर्षाद् भ्रष्टं दुकूलान्तमचिन्तयन्ती Saund. 6.8; पुमानेषां च कार्येण युक्तायुक्तमचिन्तयन् ।⋯नानापापानि विदधाति हि TriṣaS'aPuC. ii. 3.128; VidvanMo. 7.20; **D** lacking in thought अचिन्तयतो दिवास्वप्नपरस्यालसस्य श्लेष्मा कोपमापद्यते CaraS. vi. 19.9 (1922 Ed.)

अचिन्तयित्वा (a-cintayitvā) *ger.* **A** without giving a thought to, not caring for (physical things) सः⋯अचिन्तयित्वा बाणांस्तान्राक्षसं समभिद्रवत् Rāmā. iii. 49.10; vi. 44.12; अचिन्तयित्वा स शरान् ⋯ वृकोदरः MahāBhā. vi. 81.31; vi. 112.85; vii. 91.34; vii. 114.33; ज्वलन्तमप्यग्निमचिन्तयित्वा ŪruBha. 1.47; MatsyaP. 150.40; (abstract things) (सीता) अचिन्तयित्वा दुःखानि प्रविष्टा निर्जनं वनम् Rāmā. v. 14.19; अचिन्तयित्वात्मगतं परिश्रमम् Saund. 18.56; **B** not heeding, disregarding मधून्यचिन्तयित्वेमान् भक्षयन्ति पिबन्ति च Rāmā. v. 61.5; वैचित्रवीर्यं तमचिन्तयित्वा । उवाच कर्णः MahāBhā. v. 61.1; क्रीडामयूरमिव शत्रुमचिन्तयित्वा Prati. 6.4; **C** without thinking, without reflecting about अचिन्तयित्वा तच्छापं प्रहर्षः समजायत MahāBhā. i. 1258*(2); कृताकृतं सर्वमचिन्तयित्वा ⋯। गतागतं वारिणि तत्र चक्रुः Rāvaṇā. 4.47; **D** not taking into account जामातृसंपत्तिमचिन्तयित्वा पित्रा तु दत्ता स्वमनोऽभिलाषात् Avimā. 1.3; अर्थकार्श्यमचिन्तयित्वा गुरुणाहमुक्तः RaghuVa. 5.21.

अचिन्ता (a-cintā) *f.* **A** unmindfulness, lack of care तस्येमानि पूर्वरूपाणि भवन्ति ⋯ स्वधर्मेष्वचिन्ता CaraS. ii. 1.29 (1922 Ed.); **B** absence of worry अचिन्तया हर्षणेन ध्रुवं सन्तर्पणेन च । ⋯ कृशो वराह इव पुष्यति AṣṭāHṛ. i. 14.34 = AṣṭāSaṁ. i. 127.4 (1.24); आध्यात्मिकादि यद्दुःखं प्राप्तं प्रारब्धवेगतः । अचिन्तया तत्सहनं तितिक्षेति निगद्यते SarvaVeSāSaṁ. 137; अचिन्तैव परं ध्यानम् KulārT. 9.38; गाढशोकप्रहाराणामचिन्तैव महौषधम् Hitopa. 4.86 = SūktiRa. 200.15.

अचिन्तात्मन् (acintātman) *adj.* [*v. r.* for अचिन्त्यात्मन् ?] whose nature is beyond thought नारायणो ह्यचिन्ता(?न्त्या)त्मा यत्र सर्वं प्रतिष्ठितम् MārkP. 58.74.

अचिन्तिक (a-cintika) *adj.* unthinkable, incomprehensible [DBHS]

अचिन्तिकमध्यबुद्धिविक्रीडित (acintikamadhyabuddhi-vikrīḍita) *m.* name of a Bodhisattva [DBHS]

अचिन्तित (a-cintita) *adj.* [*f.* -ā] **A** not duly thought of, not duly considered प्रथमं वै महाराज कृत्यमेतदचिन्तितम् Rāmā. vi. 51.4; vi. 610*(6); **B** inconceivable, unexpected, unimagined, unsolicited अचिन्तितमनुद्दिष्टमसंकल्पितमेव च । रसं गृद्धयाभिभूता वै प्रशंसन्ति फलार्थिनः MahāBhā. xiii. 115.14; सुखमापुर्मुहूर्तं ते ह्यतर्कितमचिन्तितम् Rāmā. vii. 21.23; अकार्यं कारितो येन बलादहमचिन्तितम् MārkP. 3.76; चिन्तयाचिन्तितं भूयो दत्तस्ते रावण क्षणः RāmC. 28.14; तेनैतदचिन्तितं भोजनं (समु)पस्थितम् PañcT. 2.28 (20) (222.7); Pañcā. 139.1; अचिन्तितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनाम् Hitopa. 1.125 = S'ārṅgaPa. 313; अपि चिन्तामणिश्चिन्तापरिश्रममपेक्षते । इदं त्वचिन्तितं मन्ये कृतमाश्चर्यमार्यया MālaMā. 10.162; TilaMañ. 149.4; 320.6; NayaVi. 105.3 (*on* i. 1.5); त्वं ममेहाश्रमं प्राप्तः क्षुत्क्लान्तोऽचिन्तितोऽतिथिः KathāSaSāg. xii. 25.33; PariPar. 3.18; PāṇḍaC. 18.203; S'āliC. 1.83; इरावतीसंकेतं गच्छतो राज्ञो मालविकादर्शनसिद्धिरचिन्तिता सिद्धिः RasāSu. 252.6 (3.107); ततश्च भाष्यकारेण यदिहोक्तमचिन्तितम् TantrVā. 731.3 (*on* iii. 1.14); न कदापीशजन्यं यज्जगदेतदचिन्तितम् DevīBhāP. iii. 1.42; **C** not

discussed or deliberated लिङ्गिनो लिङ्गमित्यत्र चिन्त्यते प्रागचिन्तितम् Bhām. 157. 3 (*on* i. 1. 28)

अचिन्तित (a-cintita) *m.* name of a Brahmin अचिन्तितपुत्रेण दत(त्ता) द्रम्मं(म्म)विंशति(ती) EI. xi. 304. 9.

अचिन्तितक्षपान्ता (acintita-kṣapāntā) *adj.* (*f.*) who did not notice the end of night (i. e. dawn) ऊचे युवतिरचिन्तितक्षपान्ता नाकाल: प्रियजनसंगमस्य कश्चित् Rāvaṇā. 6. 81.

अचिन्तितगमागम (acintita-gamāgama) *adj.* of unexpected advent and departure अप्रियैश्च प्रियैश्चैव अचिन्तितगमागमैः । संयोजयति भूतानि वियोजयति चेश्वरः S'ivaP. vii(1). 7. 16 (510A. 12)

अचिन्तितदर्शन (acintita-darśana) *adj.* [*f.* -ā] seen unexpectedly, whose appearance was unexpected तथा चासंभावितागमस्याचिन्तितदर्शनस्य सहसा प्राप्तस्य भ्रातुः स्वप्नदृष्टदर्शनस्येव कण्ठे समाश्लिष्य HarṣaC. 330. 7; इति हृदि यदा स्वप्नश्रेणीमचिन्तितदर्शिनां कलयति किल क्षोणीभर्तुः प्रिया NemiNir. 2. 60.

अचिन्तितपूर्वा (acintita-pūrvā) *adj.* (*f.*) unpremeditated, not thought of beforehand सङ्गतिश्चिरमचिन्तितपूर्वा निर्वृतिप्रणयिनी मिथुनानाम् KaumuMa. 4. 17.

अचिन्तितप्राप्त (acintita-prāpta) *adj.* obtained unexpectedly चिन्तयन्ती च तदचिन्तितप्राप्तम् ··· तदङ्कशय्यावस्थानमात्मनो दूरारूढगर्वा TilaMañ. 312. 18.

अचिन्तितबाधा (acintita-bādhā) *f.* unexpected hindrance गतः प्रान्तदशामाम्रभटोऽचिन्तितबाधया KumāDeC.(So.) 27. 24.

अचिन्तितम् (a-cintitam) *adv.* unexpectedly, all of a sudden तीर्थं व्रजेदेव त्वचिन्तितम् BṛParāSm. 2. 103; इत्थं वृते तेन वरे वरेण्ये देवोऽप्यथाचिन्तितमव्ययात्मा । तस्थौ स्वरूपेण VāmaP. 93. 11; पश्याचिन्तितमेवाप्तं त्वया यौधिष्ठिरं धनम् BṛKathāMañ. iii. 1. 283; अचिन्तितमिवाकस्माद्बभूव सफलं वनम् PārśvC. 7. 577; अचिन्तितमवादीच्च काव्यं सारस्वतोदयात् PrabhāC. 147. 13.

अचिन्तितमहिमन् (acintita-mahiman) *adj.* whose power or greatness is inconceivable विष्णोरवतारः खल्वयं वीररुद्रोऽप्यचिन्तितमहिमा PratāYaBhū. 159. 10.

अचिन्तितसिद्ध (acintita-siddha) *adj.* established without deliberation प्रतिपत्त्यर्थं धारणमिति मुख्यसिद्धान्ते स्थिते पवमानहविःप्रभृतिधारणमचिन्तितसिद्धम् MayūMāli. 827. 6 (*on* xi. 3. 13)

अचिन्तितागत (acintitāgata) *adj.* arrived unexpectedly समानग्रामवासिनोऽचिन्तितागतस्याप्यतिथिसंज्ञकत्वं नास्तीत्युक्तम् CaturCin. iii(1). 429. 22.

अचिन्तितागतत्व (acintitāgata-tva) *n.* the state of having come unexpectedly अचिन्तितागतत्वादिलक्षणकस्यास्य श्राद्धकालोपस्थितस्य नामान्तरमप्युक्तं पैठीनसिना CaturCin. iii(1). 429. 16.

अचिन्तितातीतयामा (acintitātīta-yāmā) *adj.* (*f.*) in which the hours have passed unnoticed इति चिन्तयन्नचिन्तितातीतयामामायामिनीमपि हेमन्तयामिनीं क्षिप्रमक्षपयम् TilaMañ. 357. 20.

अचिन्तितान्यदर्प (acintitānyadarpa) *adj.* who has no thought of the pride of others अचिन्तितान्यदर्पस्य लज्जाब्धेरपि टिट्टिभात् BṛKathāMañ. xvi. 327.

अचिन्तितापात (acintitāpāta) *adj.* who makes an unexpected attack अचिन्तितापातकिरातभीतां मृगीमिवालम्ब्य बलेन पाणौ । स तां बभाषे DaśāvaC. 7. 24.

अचिन्तितावाप्त (acintitāvāpta) *adj.* got unexpectedly अचिन्तितावाप्तगृहिणीत्वयंग्रहाश्लेषविभ्रमैः सहर्षक्षोभमीक्षितः TilaMañ. 353. 20.

अचिन्तितोदय (acintitodaya) *adj.* whose rise was unexpected वैरिक्षोणिपतिप्रियाः ··· । दृष्ट्वाकाण्डमचिन्तितोदयरविं यस्य प्रतापं पुरः प्रातःकालधिया ···त्रस्ता निशीथे बभुः PadyaVe. 71.

अचिन्तितोन्नति (acintitonnati) *adj.* (*f.*) of unexpected prosperity अचिरस्थायिनी राज्ञस्तस्याज्ञाचिन्तितोन्नतिः । वन्ध्या नवेन्दुलेखेव पार्थिवानामजायत RājTa.(Ka.) 7. 130.

अचिन्तितोपगता (acintitopagatā) *adj.* (*f.*) accruing suddenly or unexpectedly सोऽप्यचिन्तितोपगतया नभश्चरचक्रवर्तिलक्ष्म्या समुपगूढमुद्वीक्ष्य माम् ···प्रणाममकरोत् TilaMañ. 404. 4.

अचिन्तितोपगामिनी (acintitopagāminī) *adj.* (*f.*) accruing unexpectedly यशोवर्मा··· । अचिन्तितोपगामिन्या तस्थौ भोगश्रिया सुखम् KathāSaSāg. ix. 4. 209.

अचिन्तितोपनत (acintitopanata) *adj.* appearing or accruing unexpectedly रूपमचिन्तितोपनतमिदं दृक्पथमुपगतम् HarṣaC. 319. 12; दृष्ट्वा च झटिति प्रनष्टचेष्टामिमामचिन्तितोपनतकष्टेष्टविरहव्याकुलीकृता ··· विलपितुमारब्धा TilaMañ. 379. 21.

अचिन्तितोपनतत्व (acintitopanata-tva) *n.* the state of appearing all of a sudden अर्थस्य फलस्य सहसैवाचिन्तितोपनतत्वेन भवति सम्पत्तिः तद् प्रथमम् ··· पताकास्थानम् AbhinBhā. iii. 19. 19 (*on* 19. 31)

अचिन्तितोपलम्भ (acintitopalambha) *adj.* got or obtained unexpectedly अचिन्तितोपलम्भेन स्पर्शेन पदयोस्तव । त्वद्गुणे रक्तधातोर्मे कल्या कल्याणताजनि S'āliC. 1. 101.

अचिन्तितोपस्थित (acintitopasthita) *adj.* appearing unexpectedly or suddenly अचिन्तितोपस्थितोऽर्थसंबन्धो दैवायत्तः NītiVā. 29. 7; अचिन्तितोपस्थितजीवनानाम् ··· । तोयाशयानां परिवाहजन्या स्वगुणिस्न्योपचयप्रदाभूत् Yādavā. 5. 45.

अचिन्तेन्द्रवर (acintendravara) *m.* name of a person (a poet during the rule of King Rudradeva of the Kākatīya dynasty) श्रीरामेश(? शव)रो जनयिता यस्य क्षितावग्रणीः । सो(ऽ)चितेंद्रवरो(ऽ)द्वयामृतयतेः शिष्यो यतः श्रद्धया श्रीमद्रुद्रनरेश्वरस्य सुमतेर्वंशावलिं वर्णये Inscr. of Rudradeva (JBBRAS. x. 54. 16)

अचिन्त्य (a-cintya) *adj.* [*f.* -ā] [DEBRU. p. 791] **A** inconceivable, indiscernible, unthinkable, unimaginable, beyond thought अचिन्त्यमव्यपदेश्यम् ···अद्वैतं चतुर्थं मन्यन्ते MāṇḍūU. 7; अचित्तं चित्तमध्यस्थमचिन्त्यं गुह्यमुत्तमम् MaiU. 6. 19; नैव चिन्त्यं न चाचिन्त्यमचिन्त्यं चिन्त्यमेव च । ··· ब्रह्म BrahmBiU. 6; BrahmViU. 81; 83; अद्भुतं चाप्यचिन्त्यं च सर्वत्र समतां गतम् MahāBhā. i. 1. 29; ददर्श तं पिता···विहंगमम् । ··· अचिन्त्यमनभिज्ञेयम् MahāBhā. i. 26. 7; i. 73. 36; अचिन्त्यानद्भुतान् भावान् ददर्श सुबहून्नृपः MahāBhā. iii. 109. 2; अचिन्त्या विविधास्तत्र द्रुमाः परमशोभनाः MahāBhā. iii. 157. 37; अचिन्त्याः खलु ये भावा न तांस्तर्केण साधयेत् MahāBhā. vi. 6. 11; vii. 113. 24; कर्णस्य निधनम् ··· संशोषणमिवाचिन्त्यं समुद्रस्याक्षयाम्भसः MahāBhā. viii. 5. 5; द्वन्द्वान्यासन् ··· संयुगे । विस्मापनान्यचिन्त्यानि MahāBhā. viii. 19. 47; विश्वामित्रम् ··· अनुजग्मतुरक्षुद्रौ ··· स्थाणुं देवमिवाचिन्त्यं कुमाराविव पावकी Rāmā. i. 21. 8; विष्णोरचिन्त्यं स्वं भागमात्मानं प्रत्यनुस्मरत् Rāmā. vi. 47. 104; ददर्श हनुमान् पुरीम् । ··· अचिन्त्यां सुकृतां स्पष्टाम् Rāmā. v. 2. 20; न तु चिन्तयतोऽचिन्त्यं जनस्य प्राज्ञमानिनः BuddhaC. 4. 52; अचिन्त्या मनसा लङ्का सहितैः सुरदानवैः Abhiṣe. 3. 11; त्वमेको ह्यस्य सर्वस्य विधानस्य स्वयम्भुवः । अचिन्त्यस्याप्रमेयस्य कार्यतत्त्वार्थवित्प्रभो ManuSm. 1. 3; 1. 7; मणीनां धारणीयानां कर्म यद्विविधात्मकम् । तत् प्रभावकृतं तेषां प्रभावोऽचिन्त्य उच्यते CaraS. i. 26. 72 (1922 Ed.); अमीमांस्यान्यचिन्त्यानि प्रसिद्धानि स्वभावतः । ··· भेषजानि SuśruS. i. 40. 19; iii. 3. 4; अचिन्त्यं दैवमिति (कर्म) ArthS'ā. 231. 4 (6. 2); स हि धर्मः ··· साध्यं व्युत्पाद्यं चिन्त्यमचिन्त्यम् ··· बोधिपक्षस्वभावम् MaYānaSū. 2. 8; 19. 45; क्षेत्रज्ञं तु शाश्वतमचिन्त्यमात्मानम् KāśyaS. 67A. 35; स एवानास्रवो धातुरचिन्त्यः कुशलो ध्रुवः Triṁśi. 30; अहो विधातुरचिन्त्यः प्रभावः Tantrākhyā. 121. 26; नव प्रकृतयस्त्वेताः शक्तित्वेन व्यवस्थिताः । अचिन्त्यस्य···परमात्मनः PauṣkS. 10. 6; 19. 39; (परमात्मा) इयत्तयाप्यचिन्त्यत्वादचिन्त्यः परिकीर्तितः AhirbuS. 2. 35; शक्तयः सर्वभावानामचिन्त्या अपृथक्स्थिताः । स्वरूपे नैव दृश्यन्ते दृश्यन्ते कार्यतस्तु ताः AhirbuS. 3. 2; पुरुषभाग्यानामचिन्त्याः खलु व्यापाराः Mṛcch. 10. 4(2); ये तुष्टुवुः सुराः ···श्रीपतिमचिन्त्यम् विष्णुम् BṛSaṁ. 43. 4; (आभासाः) न निर्गतास्ते···यतोऽचिन्त्याः सदैव ते GauḍKā. 4. 52; 4. 41; शक्तयः सर्वभावानामचिन्त्यज्ञानगोचराः ViṣṇuP. i. 3. 2; v. 37. 74; किं वर्णयाम तव रूपमचिन्त्यमेतत् MārkP. 84. 5; प्रकृतिभ्यः परं यच्च तदचिन्त्यं प्रचक्षते BrahmāṇḍP. i. 15. 8; एतद्धि देवसामर्थ्यमचिन्त्यम् BrahmāṇḍP. ii. 58. 31; अचिन्त्यो हि मणिमन्त्रौषधीनां प्रभावः Ratnā. 2. 4(5); अथ तेन भ्रातुः ··· वमतेव पारिहार्यमणीनामचिन्त्यं प्रभावम् ··· हस्तसंस्पर्शेन ··· चक्षुः समुन्मिमील राज्यश्रीः HarṣaC. 330. 2; अजमजरमचिन्त्यं चिन्तयित्वा भवन्तम् VeṇiSaṁ. 6. 644; AṣṭāSaṁ. i. 96. 13 (1. 17); अचिन्त्यो ज्ञातविज्ञेयस्तथापि जगते हितः (त्वं जिनोत्तम) PadmP.(Ra.) 5. 145; PāraS. 10. 122; रूपादेश्चेतसश्चैवमविशुद्धधियं प्रति । ग्राह्यलक्षणचिन्तेयमचिन्त्या योगिनां गतिः PramāVār. 3. 532; अचिन्त्या भावशक्तयः NyāyVi. 2. 40; 2. 81; एकस्यैवैष कोऽप्यचिन्त्यः सामर्थ्यातिशयो निखिलभेदप्रपञ्चसंपादनायै प्रभुः BrahmSi. 54. 24; अनयोः कोऽप्यचिन्त्यः प्रभावः MahāviC. 185. 8 (6. 61); App. B(286. 14); सत्यमचिन्त:(? न्त्यः) ··· रघुकुलकुटुम्बकानामनुभावः AnarghaRā. 3. 31(2); अचिन्त्यं च··· । यद्धि करणगोचरं तत् मनसापि चिन्त्यम्, तद्विपरीतत्वादचिन्त्यम् GītāBh.(S'aṅ.) 342. 1 (*on* 12. 3); अचिन्त्यम् ··· नमामि···जिनवर्धमानम् GaṇiSāSaṁ. 7. 1; KalyāKā. 10. 24; अचिन्त्या चाप्रतर्क्या च प्राणभावेन च स्थिता ··· देवता BṛĀraUBhVā. iii. 6. 27; i. 4. 1475; स्वयमेवेश्वरः प्राह ··· । पुराणः शाश्वतोऽचिन्त्यः सर्वभूतानुकम्पया BṛĀraUBhVā. iv. 4. 1288; अनन्ता हि तस्य शक्तयोऽचिन्त्याश्च BrahmSūBh.(Bhā.) 85. 13 (*on* i. 4. 25); नृप तदलमचिन्त्यैर्नीतिचिन्तान्तरायैः Kapphiṇā. 4. 22; तयोर्दैवपुरुषकारयोर्दैवमेवाचिन्त्यम्

ManuBh. ii. 63.7 (*on* 7.202); LakṣmīT. 36 39; विधेरिव वामभ्रुवामचिन्त्यानि चरितानि भवन्ति NalaCam. 5.54 (78); पुण्यायाभिभवेद्दुःखं पापायाभिभवेत् सुखम्। स्वस्मिन्नन्यत्र वा नीतमचिन्त्यं चित्तचेष्टितम् YaśasCam. ii. 325.10; अनादिनिधनोऽचिन्त्यो लोकानामीश्वरो महान् KūrmaP. 81.12 (1.9); ऐरावतमिवाचिन्त्यं कृत्वा वै गरुडं हरिः। स्वयं शक्र इवासीनः LiṅgaP. ii. 5.26; शत्रुघ्नश्च्यवनस्याथ दृष्ट्वाचिन्त्यं तपोबलम् PadmP. iv. 17.1; iv. 71.55; अचिन्त्याः सिद्धयस्तेन साध्यन्ते साधकोत्तमैः ParaS. 16.51; ये मूढा नार्चयन्त्यार्या पार्वतीं परमेश्वरीम्। अचिन्त्याम् SaurP. 50.23; तैः ···तन्मयीभावापन्नप्रमातृभूम्यभेदमुपसम्प्राप्ता अचिन्त्याः स्थायिनः AbhinBhā. i. 290.19 (*on* 6.33); अचिन्त्यश्च सर्ववस्तुविजातीयत्वेन तत्तत्स्वभावयुक्ततया चिन्तयितुमपि नार्हः GītāBh.(Rā.) 93.1 (*on* 2.25); 562.4 (*on* 12.3); अचिन्त्यो हि तेजसो लाघवातिशयेन वेगातिशयः Kiraṇā. 74.17; अचिन्त्यं शीलगुप्तानां चरितं कुलयोषिताम् KathāSaSāg. i. 4.83; xii. 7.205; पदार्थसामर्थ्यमचिन्त्यमीदृशं यदत्र विश्राम्यति निर्भरं मनः VikraDeC. 2.33; तपोविभूतयोऽचिन्त्या द्विजानामुग्रतेजसाम् RājTa.(Ka.) 1.16; जगतः उत्पादः ···। निमित्तं चात्र···शूलिनोऽचिन्त्यम् AlaṅkāRa. 53.20; जीवः सूक्ष्मपरो धातुरचिन्त्यः प्रभुरीश्वरः Hastyāyur. 439.14 (3.9); प्रकृतिभ्यः प्रत्यक्षदृष्टपदार्थस्वभावेभ्यः परं विलक्षणं यदाचार्याद्युपदेशगम्यं तदचिन्त्यमुच्यते PrakaVi. 455.21; PañcDa. 2.30; 6.525; अत्र ··· बलाहरणे निमित्तमचिन्त्यम् SāhiDa. 590.9; VedāntKau. 5.6 (*on* i. 1.1); VedāntRaMañ. 1.1 (2.3); NyāySu.(Ja.) 19A.10 (*on* i. 1.1); चिन्त्यमचिन्त्यं चेति द्विप्रकारकमपि निमित्तं यत्र नोक्तं सानुक्तनिमित्ता (विशेषोक्तिः) RasGaṅ. 588.2; अचिन्त्यं तद्विष्णोः पदम् ··· ददाना ··· त्वम् GaṅgāL. 11; अचिन्त्यमाहुर्भवतो विचेष्टितं हिनस्ति हिंसापि न यद् द्विजव्रतम् Rāgh. 4.74; तदैव सः। निर्विषो जायतेऽचिन्त्याः मन्त्राणां शक्तयः शिवे TantrRā. 10.80; मुच्यन्ते प्राणिनोऽचिन्त्याः शक्तयो मन्त्रतन्त्रयोः TantrRā. 13.51; **B** not to be considered, not worthy of thought, not to be cared लौकिकस्य तु पितृयज्ञनिषेधात् भावाभावावचिन्त्यौ ManuBh. i. 297.21 (*on* 3.202); कोऽपि क्षोभीभूतलङ्केशवारी राजन्नासीद्व्याप्तवानित्यचिन्त्यम् RāghPāṇ.(Dha.) 11.28; ग्रीष्मं द्विपन्तु जलदागममर्थयन्ताम्···तडागाः। ···अब्धेस्तु···द्वयमप्यचिन्त्यम् AuciViCa. 23 (19); Subhāṣi. 863; साधूनां लुब्धता काचिदचिन्त्यैव KīrtiKau. 1.31; *m.* **A** a name of Śiva नमोऽस्तु···अचिन्त्यायाम्बिकाभर्त्रे MahāBhā. vii. 57.53; अष्टोत्तरसहस्रं तु नाम्नां शर्वस्य मे शृणु ··· सर्वदेवमयोऽचिन्त्यः MahāBhā. xiii. 17.144; अचिन्त्याय ··· नमः BrahmāṇḍP. i. 25.72; अचिन्त्यः ··· एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव गिरिजापतिम् SaurP. 41.101; देवदेवोऽनयोऽचिन्त्यः ··· एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव हि हरं हरिः ŚivaP. iv. 35.92 (393A.3); LiṅgaP. i. 65.162; i. 65.167; उग्राय च त्रिनेत्राय हिरण्यवसुरेतसे। अचिन्त्यायाम्बिकाभर्त्रे ··· नमः PadmP. v. 35.144; जय रुद्र विरूपाक्ष जयाचिन्त्य निरञ्जन SkandP. iii(3). 7.63; v(3). 3.39; **B** a name of Viṣṇu नमस्ते ··· अचिन्त्य ViṣṇuSm. 1.53; वासुदेवः ··· अचिन्त्यः ··· इत्येतद्वासुदेवस्य विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3.13; iv. 3.64; ViṣṇuSaBh. 110.102; धन्वन्तरिरुवाच – जय विष्णो जयाचिन्त्य BrahmP. 122.29; SkandP. v(i). 63.142; BṛKathāMañ. xv. 198; **C** one of the 108 names of Kārttikeya विश्वामित्रः ···। स्तवं दिव्यं संप्रचक्रे महासेनस्य ···। अष्टोत्तरशतं नाम्नाम् ··· अचिन्त्यः सर्वभूतात्मा SkandP. i(2). 29.141; **D** a name of Jina सर्वयोगीश्वरोऽचिन्त्यः MahāP. 25.164; *n.* **1** name of a particular figure of speech अविलक्षणाद्विलक्षणकार्योत्पत्तिश्चाचिन्त्यम् AlaṅkāRa. 58; **2** name of one of the ten Śaiva Āgama texts शैवागमस्य भेदाः स्युः प्रथमं कामिकादयः। ··· कामिकं योगजाचिन्त्यकारणान्यजितं तथा ĪśānŚiPa. ii. 1.49 (6)

अचिन्त्य (a-cintya) *ger.* [Epics and Purāṇas; DEBRU. p. 788] disregarding, without caring for अचिन्त्य शरवर्षं तु गन्धर्वास्तस्य तं रथम् ··· पर्यवारयन् MahāBhā. iii. 231.4; केनास्येवं कृता भद्रे मामचिन्त्यावमन्य च MahāBhā. iii. 261.47; तमचिन्त्य प्रहारं स बलवान् वालिनः सुतः। ससर्ज ·· शालस्कन्धम् MahāBhā. iii. 272.17; अचिन्त्य पाण्डवान् कामाद्यथेष्टं कृतवानसि MahāBhā. vi. 75.6; ततोऽचिन्त्य महावेगान् कर्णकार्मुकनिःसृतान् ··· इषून् MahāBhā. vii. 106.34; गदाप्रहारं तं घोरमचिन्त्य प्लवगोत्तमः। तां शिलां पातयामास तस्योरसि Rāmā. vi. 33.40; तानुत्पातानचिन्त्यैव निर्जगाम रणाजिरम् Rāmā. vi. 43.9; अचिन्त्य निर्गताः सर्वे यत्र तौ रामलक्ष्मणौ Rāmā. vi. 65.20; तत्प्रहारमचिन्त्यैव विष्णुस्तस्मिन् महाहवे। जघान पञ्चभिर्बाणैर्मार्जितैश्च शिलाशितैः MatsyaP. 152.10; स तानचिन्त्य दैत्येन्द्रो देवबाणक्षतान् हृदि SkandP. i(2). 21.171.

अचिन्त्यक (acintya-ka) *n.* name of one of the 28 Śaiva Āgama texts शैवानां कामिकं पूर्वं योगोद्भवमचिन्त्यकम् MṛgendraT. iv. 1.43; *adj.* inconceivable इदं दृश्यं यदा नासीत् सदसदात्मकं च यत्। तदाक्षरमयं तेजो व्याप्तरूपमचिन्त्यकम् BhaviP. 570A.12 (iii(4). 14.1)

अचिन्त्यकर्तृत्व (acintyakartṛ-tva) *n.* ability to perform unimaginable feats अचिन्त्यकर्तृत्वं मनुष्यगन्धर्वैः सेव्यत्वं देवैर्वेत्येके PārāSū. 85.15.

अचिन्त्यकर्मन् (acintya-karman) *adj.* performing inconceivable or extraordinary acts or feats स (पार्थः) तामुपादाय (कृष्णाम्) ···। रङ्गान्निरक्रामदचिन्त्यकर्मा MahāBhā. i. 179.23; भीमो महाबाहुरचिन्त्यकर्मा MahāBhā. i. 182.8 = viii. App. I. 31.4; viii. App. I. 19.8; xiv. 10.4; अचिन्त्यकर्मा तपसा···। विश्वामित्रो महातेजाः Rāmā. i. 50.14; दशग्रीवं हतं दृष्ट्वा रामेणाचिन्त्यकर्मणा। पतिं मन्दोदरी तत्र कृपणा पर्यदेवयत् Rāmā. vi. 99.2; अम्बरम्। ननु त्वया (शाक्यभिक्षुणा) नीतमचिन्त्यकर्मणा तदेव बालारुणरागताम्रताम् MattaVi. 15.

अचिन्त्यकर्मन् (acintya-karman) *m.* one of the thousand names of Viṣṇu अचिन्त्यकर्मा नृपतिः प्राप्तसिंहासनोदयः। ··· विष्णोर्नामसहस्रकम् SātvaT. 6.93.

अचिन्त्यकर्मसामर्थ्य (acintya-karmasāmarthya) *n.* inconceivable power of Karman तस्य···पश्यतो जनकादिकम्। अचिन्त्यकर्मसामर्थ्याज्जाता जातिस्मृतिः पुनः SamarāSaṁ. 6.373.

अचिन्त्यकल्प (acintya-kalpa) *adj.* almost inconceivable (रामः) अचिन्त्यकल्पं हि पितुस्तं शोकमुपधारयन्। बभूव संरब्धतरः Rāmā. ii. 16.7.

अचिन्त्यकल्पना (acintya-kalpanā) *f.* imagining of (something) inconceivable प्रधानवादिनोऽपि सर्वपरिणामसावयवत्व(? त्वा)नित्यत्वादिदोषो दुष्परिहरः। युक्तिमूलत्वाच्च तस्य। अचिन्त्यकल्पनायां प्रमाणाभावाच्च AṇuBh. 127.24 (*on* ii. 1.29)

अचिन्त्यकारित (acintya-kārita) *n.* thoughtless act विषवृक्षोऽपि संवर्ध्य स्वयं छेत्तुं न युज्यते। पीयूषवृक्षः किं त्वेष धिग् ममाचिन्त्यकारितम् PārśvC. 1.453.

अचिन्त्यकृत् (acintya-kṛt) *adj.* (weapon) achieving unthought-of results क्व भूधरचरैः स्पर्धा वसुधातलचारिणाम्। तथापि पृतनायन्त्रानन्त्यं चिन्त्यमचिन्त्यकृत् RājTa.(Ka.) 8.2558.

अचिन्त्यकृतकारिन् (acintyakṛtakār-in) *adj.* doing extraordinary deeds सामान्यकुलजोऽप्येषः···। अचिन्त्यकृतकार्यासीत् RājTa.(Śrī.) 3.322.

अचिन्त्यकृत्यकारिन् (acintyakṛtyakār-in) *adj.* doing extraordinary deeds सोऽधिकारभाक्। अचिन्त्यकृत्यकार्यासीत् RājTa.(Ka.) 8.2366.

अचिन्त्यकृत्यानुष्ठान (acintyakṛtyānuṣṭhāna) *n.* execution of extraordinary deeds इत्यमेयपरावृत्तावमेयविभुता मता। अचिन्त्यकृत्यानुष्ठानाद् बुद्धानाममलाश्रये MaYānaSū. 42.7 (9.48)

अचिन्त्यगति (acintya-gati) *adj.* whose ways are incomprehensible केशवः प्रभुः। तत्राजगाम त्वरितो ह्यचिन्त्यगतिरीश्वरः MahāBhā. iii. App. I. 25.93; वाञ्छन्त्यचिन्त्यगतयश्च सुरा अपि त्वाम् KathāSaSāg. vi. 6.191; नमस्तस्मै भगवते···। अचिन्त्यगतये KathāKau. 15.10; *m.* name of a celestial singer or a wandering bard अचिन्त्यगतिर्मनोर्ग(? ग)तिश्चेति चारणयुगलं तत्र सिद्धकूटचैत्यालये समागतम् SamyaKau. 100.19.

अचिन्त्यगुणविस्तर (acintyaguṇa-vistara) *adj.* possessed of many incomprehensible attributes जयति···। अचिन्त्यगुणविस्तरः···हरिः NalaCam. 6.9.

अचिन्त्यगुणस्वरूप (acintyaguṇa-svarūpa) *adj.* whose nature consists of incomprehensible attributes अचिन्त्यगुणस्वरूपं गोविन्दम् ··· अहं भजामि BrahmS. 5.47.

अचिन्त्यघटना (acintya-ghaṭanā) *f.* unimaginable event कुत्र वासाद्यते तादृशं कन्यकारत्नम्।··· निश्चितमचिन्त्यघटनापटीयानेष विधिः UdaySuKa. 71.22.

अचिन्त्यघटित (acintya-ghaṭita) *adj.* happening unexpectedly उदयसुन्दरी चिरादचिन्त्यघटितसङ्गमप्रमोदोल्लोलतरलिताम् ··· तारावलीम् ··· प्रगाढमालिङ्ग्य ··· अब्रवीत् UdaySuKa. 134.8.

अचिन्त्यचरित (acintya-carita) *adj.* [*f.* -ā] of incomprehensible act or behaviour देवी शक्तिरनुत्तमा। अचिन्त्यचरिता कापि दुर्ज्ञेया दैवतैरपि DevīBhāP. v. 30.47; भगवानचिन्त्यचरितो वत्स TripuḌi. 4.5; राजर्षीया अचिन्त्यचरितः पुरुषोत्तमस्त्वम् Subhāṣi. 2528.

अचिन्त्यचिन्तामणि (acintya-cintāmaṇi) *m.* inconceivable desire-fulfilling gem अचिन्त्यचिन्तामणिकुट्टिमोदराः प्रविश्य हैमीः कुतुकेन कन्दराः। सुपर्वयुग्मानि मनःसु मेनिरे विमानवासव्यसनेन वञ्चनाम् NemiNir. 5.48; मोहं हित्वा पदं ध्यात्वाचिन्त्यचिन्तामणिप्रभे। उपादेये जिनप्रोक्ते धर्ममित्रेऽत्र भिद्यते SamarāSaṁ. 9.91; अचिन्त्यचिन्तामणिप्रतिमं च तत् (स्तवनम्) PrabaK. 4.25.

अचिन्त्यचिन्तारत्न (acintya-cintāratna) *n.* inconceivable desire-fulfilling gem अचिन्त्यचिन्तारत्ने च त्वय्यात्मायं मयार्पितः TriṣaŚaPuC. iii. 1.348.

अचिन्त्यचेष्टित (acintya-ceṣṭita) *adj.* of incomprehensible activity or behaviour चिरं ददौ युद्धमचिन्त्यचेष्टितो मनस्विनस्तस्य मधुप्रभञ्जनः Yādavā. 14.11.

अचिन्त्यज (acintya-ja) *m.* quicksilver, mercury पारदो रसराजश्च ···। रुद्रजो हरतेजश्च रसधातुरचिन्त्यजः RājNi. 214.9.

अचिन्त्यज्ञान (acintya-jñāna) *n.* extraordinary or supernatural

knowledge शक्तयः सर्वभावानामचिन्त्यज्ञानगोचराः । यत्ततो ब्रह्मणस्तास्तु सर्गाद्या भावशक्तयः PadmP. v. 3. 2; अचिन्त्यज्ञानगोचराः–अतर्क्यप्रमितिसिद्धाः S'rutaPra. iA. 238. 13 (*on* i. 1. 1)

अचिन्त्यतत्त्व (acintya-tattva) *adj.* whose real nature is incomprehensible यं नास्पृशं श्चित्त्यमचिन्त्यतत्त्वं दुरन्तधामानमतत्स्वरूपम् । मनोवचोवृत्तय आत्मभाजां स एष पूज्यः परमः शिवो नः SkandP. iii(3). 8. 93.

अचिन्त्यतपस् (acintya-tapas) *adj.* practising extraordinary penances विधिविहितमशक्यमन्यथा हि कर्तुं यदृषिरचिन्त्यतपाः पुराब्रवीत् सः HariVaṁ. 118. 42.

अचिन्त्यतमा (acintya-tamā) *adj.* (*f.*) highly inconceivable, most extraordinary तामचिन्त्यतमां लोके ... सुदेष्णा पर्यपृच्छत् MahāBhā. iv. App. I. 6. (40)

अचिन्त्यता (acintya-tā) *f.* incomprehensibility, the state of being outside the scope of imagination, inconceivability अचिन्त्यता नाम न वस्तुधर्मः AlaṅkāRa. 54 (30)

अचिन्त्यतेजस् (acintya-tejas) *adj.* possessed of inconceivable prowess नमः ... शिवायाचिन्त्यतेजसे BrahmaṇḍP. ii. 25. 14; न हि दुःसाधमचिन्त्यतेजसः Yādavā. 9. 49; *n.* inconceivable prowess (सा शक्तिरम्बिका प्रोक्ता) अचिन्त्यतेजसा युक्ता S'ivaP. ii(1). 6. 24 (43B. 9)

अचिन्त्यत्व (acintya-tva) *n.* inconceivability अचिन्त्यत्वाद्धि चित्तानाम् ... । चित्तवैकल्यमासाद्य सा सा बुद्धिः प्रजायते MahāBhā. x. 3. 8; Rāmā. ii. App. 18(64); VāyuP. ii. 40. 127; BrahmāṇḍP. iii. 3. 105; रूपादिभिर्विज्ञानात् तदचिन्त्यत्वमिष्यते AbhisaAlaṅ. 3. 6; AhirbuS. 2. 35; अथवा संभवत्यपि भावानां क्षणिकानामन्योन्योपकारः । अचिन्त्यत्वाद्धेतुप्रत्ययसामर्थ्यस्यासर्वविदा PramāVāSvopVṛ. 87. 15; SadācāAnu. 19; शब्दशक्तेरचिन्त्यत्वाद्विद्वांस्तं मोहहानतः BṛĀraUBhVā. i. 4. 860; iv. 4. 698; TaiUBhāVā. 164. 2(2); ManuBh. ii. 63. 13 (*on* 7. 205); (विशेषोक्तिः) अचिन्त्यनिमित्ता त्वनुक्तनिमित्तैव । अनुक्तस्य च चिन्त्याचिन्त्यत्वेन द्वैविध्यात् AlaṅkāSa. 127. 2; AlaṅkāRa. 53(7); AnuVyā. 41B. 10 (*on* 3. 2); जीवकर्तृकतया चिन्तयितुमशक्यत्वमचिन्त्यत्वम् S'rutaPra. iB. 104. 2 (*on* i. 1. 2); VedāntRaMañ. 1. 4 (59. 23); अचिन्त्यत्वे ज्ञानानुदयः AṇuBh. 189. 26 (*on* iii. 2. 11); तर्कः ...ब्रह्मणि...नापेक्ष्यते अचिन्त्यत्वेन तदनर्हत्वात् GoviBh. 94. 11 (*on* ii. 1. 11); 152. 16 (*on* ii. 3. 18); 200. 5 (*on* iii. 2. 11); TantrRā. 26. 15.

अचिन्त्यदर्शन (acintya-darśana) *adj.* whose appearance cannot be thought of विचिन्त्य राजानमचिन्त्यदर्शनम् Rāmā. ii. 63. 18.

अचिन्त्यधर्म (acintya-dharma) *m.* unthinkable element (बुद्धस्य ... वाक्) आज्ञापनीया अचिन्त्यधर्मसम्यग्दर्शिकत्वात् । विज्ञापनीयाचिन्त्यधर्मसम्यग्देशिकत्वात् MaYānaSū. 80. 15 (12. 9)

अचिन्त्यधर्मन् (acintya-dharman) *adj.* possessed of inconceivable characteristics अचिन्त्यकर्मा तपसा (v. l. अचिन्त्यधर्मकर्मार्थ) ब्रह्मर्षिः Rāmā. i. 50. 14.

अचिन्त्यधामन् (acintya-dhāman) *adj.* possessed of inconceivable prowess (तस्मै) अचिन्त्यधाम्ने...नमः SkandP. ii(8). 6. 35; समुच्छिनत्सि त्वमचिन्त्यधामा कर्माणि Kirātā. 18. 29; अचिन्त्यधाम्नां विपत्तिरप्यस्ति परोपकारः Ragh. 13. 54.

अचिन्त्यधृति (acintya-dhṛti) *adj.* whose courage is inconceivable सौख्यैरगात् धृतिमचिन्त्यधृतिः स धीरः MahāP. 16. 270.

अचिन्त्यनवसंगम (acintya-navasaṅgama) *adj.* possessed of inconceivably novel union (सूर्यप्रभः) सह च पातालकन्यया मर्त्यदुर्लभम् । भेजे सुरतसंभोगमचिन्त्यनवसंगमम् KathāSaSāg. viii. 2. 218.

अचिन्त्यनिजमाया (acintya-nijamāyā) *f.* one's own inconceivable supernatural power (परमेश्वरो यत्) स्वेच्छावतारचरितैरचिन्त्यनिजमायया । करिष्यत्युत्तमश्लोकस्तद्ध्यायेत् BhāgP. iv. 8. 57.

अचिन्त्यनिमित्तत्व (acintyanimitta-tva) *n.* state of possessing an inconceivable cause अचिन्त्यनिमित्तत्वं चानुक्तनिमित्तस्यैव भेदः SāhiDa. 590. 5; (विशेषोक्तिः) अनुक्तोक्ताचिन्त्यनिमित्तत्वात् त्रिधा AlaṅkāKau. (Ka.) 313. 3.

अचिन्त्यनिमित्ता (acintya-nimittā) *adj.* (*f.*) where the cause is inconceivable (विशेषोक्तिः) अचिन्त्यनिमित्तेति नास्यां व्यङ्ग्यस्य सद्भावः Loc. 38. 17 (*on* 1. 13); KāvyPra. 658. 3; AlaṅkāSa. 127. 2; RasGaṅ. 587. 11; AlaṅkāKau. (Vi.) 315. 25.

अचिन्त्यपथ (acintya-patha) *adj.* (drama) whose course is inconceivable (सः) अचिन्त्यपथं प्रेक्षणकमालोकयन् ... कालमतिवाहयाञ्चक्रे UdaySuKa. 25. 19.

अचिन्त्यपद (acintya-pada) *n.* inconceivable abode अस्ति मे परमं रूपमचिन्त्यपदसौख्यदम् ĀdiP. 9. 43.

अचिन्त्यपराक्रम (acintya-parākrama) *adj.* [*f.* -ā] possessed of inconceivable valour (एताः ... मातरः) अचिन्त्यपराक्रमाः MahāBhā. ix. 273*(3); (पम्पाम्) सोऽभ्यतिक्रामत्...अचिन्त्यपराक्रमः Rāmā. vi. 65*(2); vi. 23. 12; स सृष्ट्वेदं मां चाचिन्त्यपराक्रमः । आत्मन्यन्तर्दधे ManuSm. 1. 51.

अचिन्त्यपरिणामिकी (acintyapariṇām-ikī) *adj.* (*f.*) having a consequence which is not amenable to thought तौ च लब्धार्थमार्गस्य भवेषु परिणामनात् । अचिन्त्यपरिणामिक्या उपपत्त्या समन्वितौ MaYānaSū. 69. 14 (11. 56)

अचिन्त्यपरिवर्त (acintya-parivarta) *m.* square (*varga*) of *acintya* (a high number) [DBHS]

अचिन्त्यपौरुष (acintya-pauruṣa) *adj.* of inconceivable valour भयं महत्तद्धृदयान्न याति मे विचिन्त्य राजानमचिन्त्यदर्शन(v. l. पौरुष)म् Rāmā. ii. 63. 18.

अचिन्त्यप्रभाव (acintya-prabhāva) *adj.* possessed of inconceivable prowess नामानि...तस्याचिन्त्यप्रभावस्य तानि वक्ष्यामि ViṣṇuSaBh. 29. 8 (*on* 13) अचिन्त्यप्रभावो धर्म उपचीयते NyāyKa. 196. 14; तव सुतेऽचिन्त्यप्रभावे स्निग्धमानसाः । तरिष्यन्ति PadmP. iv. 71. 12; अचिन्त्यप्रभावाः प्रभवः TriṣaS'aPuC. i. 3. 294; अचिन्त्यप्रभावो हि योगजो धर्मः Upask. 358. 4 (*on* viii. 1. 2)

अचिन्त्यप्रभावत्व (acintyaprabhāva-tva) *n.* possession of inconceivable power तत्र नित्यसर्वज्ञकर्तृकम् किं तर्हि कर्मण एव । तस्याचिन्त्यप्रभावत्वात् KenUBh. 87. 5 (*on* 3. 1); अचिन्त्यप्रभावत्वाद्विनैवोपभोगं कर्माशयान् प्रक्षयिष्यति TātpaṬ. (Vā.) 72. 2 (*on* i. 1. 1); वैदिकमन्त्राणामचिन्त्यप्रभावत्वात् ... संभवत्येव स्वर्गप्राप्तिः SyādvāMañ. 11(99)

अचिन्त्यप्रमाण (acintya-pramāṇa) *n.* inconceivable measure (of time) तत्रादियुगदेवयुगेऽचिन्त्यप्र(परि)माणोद्भवे कर्मभोजनपानगतिवीर्यायुषि अनिर्देश्ये KāśyaS. 65B. 18.

अचिन्त्यफल (acintya-phala) *n.* inconceivable result अचिन्त्यफलसंपादनक्षमाम् । ...जपेद्विद्याम् YogS'ā. 8. 63; ChandaśCū. 2. 263(4)

अचिन्त्यबल (acintya-bala) *adj.* of inconceivable strength इमान् ... अचिन्त्यबलपौरुषान् । ...रणे दृष्ट्वा न व्यथेदिह कः पुमान् MahāBhā. v. 78. 10; ताञ्यवारयत् ... सात्यकिः । ... सोऽचिन्त्यबलविक्रमः MahāBhā. vii. 116. 10; (एताः ... मातरः) अचिन्त्यबलवीर्याः MahāBhā. ix. 273*(3); हन्ता परबलौघानामचिन्त्यबलपौरुषः । ... राघवः Rāmā. vi. 24. 11; तम् ... अचिन्त्यबलपौरुषम् । ... ददर्श हनुमान् Rāmā. v. 16. 17.

अचिन्त्यबहुकीट (acintyabahu-kīṭa) *m.* inconceivably many insects यान्यचिन्त्यबहुकीटशरीराण्येव तानि शवरूपविषाणि KalyāKā. 19. 75.

अचिन्त्यबुद्धमाहात्म्य (acintya-buddhamāhātmya) *n.* inconceivable greatness or magnanimity of the Buddha अचिन्त्यबुद्धमाहात्म्यं च देशयन्ति ते बुद्धा भगवन्तः LaṅkāSū. 4. 0 (86. 23)

अचिन्त्यबुद्धि (acintya-buddhi) *adj.* possessed of inconceivable intellect सा ... अचिन्त्यबुद्धिम् । ददर्श ... वातात्मजम् Rāmā. v. 29. 12.

अचिन्त्यबुद्धिसार (acintya-buddhisāra) *adj.* possessed of inconceivable essence of intellect अचिन्त्यबुद्धिसारो बिन्दुसारः कारयिता राज्यम् AvantiKa. 184. 1.

अचिन्त्यभाग (acintya-bhāga) *m.* inconceivable part (देवदेवेश) विष्णोरचिन्त्यभागोऽसि प्रजासंहरणे कृते ViṣṇuDhaP. i. 28. 10.

अचिन्त्यभाग्य (acintya-bhāgya) *n.* inconceivable luck हरिवल्लभा । केनाप्यचिन्त्यभाग्येन तव दृष्टिपथं गता PadmP. iv. 71. 74.

अचिन्त्यभूमन् (acintya-bhūman) *adj.* possessed of inconceivable greatness अचिन्त्यभूम्नस्तव संनिधानात् ... भजन्ते सुभ्रातृतां केसरिदन्तिपोताः Yādavā. 8. 17; 11. 52; 18. 98; 20. 33.

अचिन्त्यमहिमत्व (acintyamahima-tva) *n.* possession of inconceivable greatness न हि वयं शास्त्रं पर्यनुयोक्तुं प्रभवामः शास्त्रस्याचिन्त्यमहिमत्वात् VivaPraSaṁ. 325. 1.

अचिन्त्यमहिमन् (acintya-mahiman) *adj.* possessed of inconceivable greatness अचिन्त्यमहिम्ने परमात्मने । ... नमः ViṣṇuP. v. 18. 48 = BrahmP. 192. 48; तं मुनिः प्राह अचिन्त्यमहिमा गुरुः SkandP. ii(2). 18. 33; ii(2). 27. 26; iii(1). 49. 78; अहो दुरुच्छेदः किल स्नेहपाशः यस्तावदेवंविधानचिन्त्यमहिमानो- (? म्नो) महात्मनोऽपि विधेयीकरोति MahāvīC. 5. 46 (284. 28); KalyāMaSt. 7; RāmC. 25. 66; भगवतः ... अचिन्त्यमहिमलीलैकप्रयोजनस्य ĀgaPrā. 56. 19; न ज्वलत्यनलस्तिर्यग् यदूर्ध्वं वाति नानिलः । अचिन्त्यमहिमा तत्र धर्म एव निबन्धनम् YogS'ā. 4. 97; TriṣaS'aPuC. ii. 3. 188; अग्निष्वात्तादयो वस्त्रादयश्च देवताविशेषत्वादचिन्त्यमहिमानः CaturCin. iii(1). 19. 4; Nārāy. iii. 12. 5; अचिन्त्यमहिमानः खलु महर्षयः JānaPa. 2. 34(4); Manmatho. 3. 13. (634. 13); *m.* inconcei-

vable greatness अयमचिन्त्यमहिमप्रथिमा प्राभञ्जनिः MahāvīC. 6.50(3) (181.8) विकारानविकारस्य विष्णोः शृणु…अचिन्त्यमहिमोज्ज्वलान् LakṣmīT. 10.9; शृणु… ममाचिन्त्यमहिमानम् GītāBh.(Rā.) 450.5 (*on* 9.4)

अचिन्त्यमान (a–cintyamāna) *adj.* not being thought of अचिन्त्यमानस्फटिकाङ्गणोर्वीपुष्पोपहारस्खलनव्यथानि । … कामाक्षि नः पान्तु गतागतानि YātrāPra. 3.145.

अचिन्त्यमाय (acintya–māya) *m.* one of the thousand names of Viṣṇu अचिन्त्यमायोऽखिलेष्टदः … इति … विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3.76.

अचिन्त्यमाहात्म्य (acintya–māhātmya) *adj.* [*f.* –ā] whose greatness is inconceivable रराजाचिन्त्यमाहात्म्या चिद्रूपा परमेश्वरी SaurP. 49.141; असावचिन्त्यमाहात्म्यः प्रह्वीकृतजगत्त्रयः PāṇḍaC. 3.365; SamarāSaṁ. 9.529; RasGaṅ. 630.2; *n.* inconceivable greatness अचिन्त्यमाहात्म्यनिधिः सुविधिर्बोधयेऽस्तु वः TriṣaS'aPuC. i. 1.11; कर्मणोऽचिन्त्यमाहात्म्यात् क्षेत्रपालोऽत्र चाययौ SamarāSaṁ. 7.96.

अचिन्त्यमाहात्म्यता (acintyamāhātmya–tā) *f.* the state of being of inconceivable greatness अचिन्त्यमाहात्म्यतायाः पुराणप्रसिद्धत्वात् RasGaṅ. 168.12.

अचिन्त्यमूर्ति (acintya–mūrti) *adj.* of inconceivable form अमूर्तमचिन्त्यमूर्तिं कस्त्वाम्…वेत्ति SkandP. iv. 60.33; AdhyāRā. i. 1.2.

अचिन्त्ययोग (acintya–yoga) *adj.* of inconceivable yogic power अचिन्त्ययोगं योगीश्वरं जगदुपास्यमुपास्महे MahāP. 23.158.

अचिन्त्यरचन (acintya–racana) *adj.* [*f.* –ā] of unthinkable or inconceivable creation यस्मादीश्वरात् … अस्य जगतः … अचिन्त्यरचनस्य सृष्टिस्थितिप्रलयाः प्रवर्तन्ते BrahmSūBh.(Bhā.) 8.15 (*on* i. 1.2); न चासदादेर्मनसाप्यचिन्त्यरचनस्य…°प्रपञ्चस्य प्रादेशिकशरीरकः … अलं निर्माणाय ĪśvaSi.(Yā.) 78.15; चिदप्यचिन्त्यरचना यदि तर्ह्यस्तु PañcDa. 6.253.

अचिन्त्यरचना (acintya–racanā) *f.* unthinkable creation or arrangement मनसाप्यचिन्त्यरचनारूपस्य (जगतः) BrahmSūBh.(S'aṅ.) 10.7 (*on* i. 1.2); अचिन्त्यरचनारूपं मायैव सकलं जगत् PañcDa. 6.246; 6.151; VivaPraSaṁ. 257.3.

अचिन्त्यरचनात्व (acintyaracanā–tva) *n.* the state of being an unthinkable creation or arrangement विवेके द्वैतमिथ्यात्वं युक्त्यैवेति न भण्यताम् । अचिन्त्यरचनात्वस्यानुभूतिर्हि स्वसाक्षिकी PañcDa. 6.252; इन्द्रजालमिदं द्वैतमचिन्त्यरचनात्वतः PañcDa. 7.174.

अचिन्त्यरत्नमाहात्म्य (acintya–ratnamāhātmya) *n.* inconceivable greatness or efficacy of the jewel अचिन्त्यरत्नमाहात्म्याच्छान्ते शूलशिरोव्यथे । घटिताः सन्धयः सर्वे दन्ता निश्चलतामिताः SamarāSaṁ. 7.416.

अचिन्त्यरसा (acintya–rasā) *adj.* (*f.*) of inconceivable pleasure प्राप्नोषि निर्वृतिमचिन्त्यरसां सुभद्राम् SubhaDha. 2.7.

अचिन्त्यरूप (acintya–rūpa) *adj.* [*f.* –ā] of inconceivable form or nature बृहच्च तद्दिव्यमचिन्त्यरूपम् … विभाति MuṇḍU. iii. 1.7; प्रमाथिता द्रौपदी राजपुत्री । अनिन्द्य(v. l. अचिंत्य)रूपा सुविशालनेत्रा MahāBhā. iii. 253.11; सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् BhagGī. 8.9 = MahāBhā. vi. 30.9; खेऽन्तर्दधे त्मानमचिन्त्यरूपः Rāmā. vi. 60.28; vi. 1519*(11); ViṣṇuP. iv. 2.126; MārkP. 99.62; क्वासौ प्रज्वलनो हुताशनः । तदवस्थमेतदन्तःपुरम् । कथमचिंत्यरूपमेवम् Ratnā. 4. 18(2); GaṇePañ. 5; PañcPā. 74.13 (*on* i. 1.1); S'kandP. iv. 60.36; शंभुम् … नमामि कल्याणमचिन्त्यरूपम् BrahmP. 123.197; 130.29; GaṇeP. i. 13.6; ii. 40.13; DaśāvaC. 7.74; अचिन्त्यरूपस्य विश्वस्य सृष्टिस्थितिलयाः … भगवतो भवन्ति VedāntPāSau. 12.10 (*on* i. 1.2); तस्मिन्सभा काचिदचिन्त्यरूपा ।…विद्योतते Vidvanmo. 8.68; *n.* inconceivable form or figure अचिन्त्यरूपमेवान्ते रात्रौ स्वप्ने विलोकितम् । यथा तथोक्तम् ĀdiP. 17.21.

अचिन्त्यरूपधृक् (acintyarūpa–dhṛk) *adj.* [AltGr. 1.303] bearing an incomprehensible form ददातु शं विष्णुरचिन्त्यरूपधृक् VarāP. 8.49.

अचिन्त्यरूपवती (acintyarūpavat–ī) *adj.* (*f.*) possessing inconceivable beauty अचिन्त्यरूपवतीं योषितं ददर्श (राजा) UdaySuKa. 9.22.

अचिन्त्यरूपा (acintya–rūpā) *f.* one of the thousand names of Lalitā अग्रगण्याचिन्त्यरूपा कलिकल्मषनाशिनी LalitāSa. 164.

अचिन्त्यर्द्धि (acintyarddhi) *m.* one of the names of Jina (*lit.* possessing prosperity beyond thought) अचिन्त्यर्द्धिः समग्रधीः MahāP. 25.150.

अचिन्त्यलील (acintya–līla) *adj.* indulging in inconceivable sports यः … अचिन्त्यलीलः … वैराजसंज्ञः पुरुषो बभूव BṛBrahmaS. i. 1.12.

अचिन्त्यवस्तुस्वभाव (acintya–vastusvabhāva) *m.* inconceivable nature of an object अचिन्त्यवस्तुस्वभावस्य तदेकगम्यत्वात् GoviBh. 107.8 (*on* ii. 1.28)

अचिन्त्यविक्रम (acintya–vikrama) *adj.* possessing inconceivable valour धनंजयः । प्रतिज्ञामात्मनो रक्षन्मुमोहाचिन्त्यविक्रमः MahāBhā. vii. 57.1; vii. 67.66; VāyuP. i. 24.30; रसां गतामेवमचिन्त्यविक्रमः सुरोत्तमः … समुद्धरद्धरणिम् MatsyaP. 248.79.

अचिन्त्यविभव (acintya–vibhava) *adj.* [*f.* –ā] of unthinkable power अनन्ताचिन्त्यविभवाः सर्वभूतसमाश्रयाः (गणाः) PāraS. 11.228; ज्ञानादिषाड्गुण्यनिधेरचिन्त्यविभवस्य ताः । विष्णोर्विभूतिमहिमसमुद्रद्रप्सविप्रुषः SaṁviSi. 82.19; SamarāSū. 14.13; अचिन्त्यविभवा शक्तिर्दृष्टा तव RāmāMañ. 314.8.

अचिन्त्यविषयत्व (acintyaviṣaya–tva) *n.* the state of having inconceivable objects or sphere (of cognition) योगिधर्माणां चाचिन्त्यविषयत्वात् NyāyVār. 367.15 (*on* iii. 1.18)

अचिन्त्यवीर्य (acintya–vīrya) *adj.* having unthinkable power or efficacy स्वयंभूरेष भगवान् वायुरित्यभिशब्दितः । … अचिन्त्यवीर्यो दोषाणां नेता रोगसमूहराट् SuśruS. ii. 1.8; किञ्चिदचिन्त्यवीर्यं भेषजमुपनीय भोजनान्तर्देयमिति भाषमाणः स गतः PrabaCin. 70.14; KumāPraPra. 41.17; अचिन्त्यवीर्यं गुणतः सर्वरोगप्रणाशनम् । … गुणैरेतैर्युतं मधु Hastyāyur. 675.20 (4.23); *n.* incomprehensible power अचिंत्यवीर्यप्रभावतया चास्मिन्नूहासंभवान्निरूहः AṣṭāSaṁ. i. 145.3 (1.28); व्यचीचरद् यः कृपया मदाशये । अचिन्त्यवीर्येण सुवासनासुधाम् … नमोऽस्तु तस्मै हरिभद्रसूरये PrabhāC. 125.9.

अचिन्त्यवृत्ति (acintya–vṛtti) *adj.* of inconceivable character जहौ … । अचिन्त्यवृत्तिर्मधुरामनिन्द्याम् Yādavā. 11.11 (comm. अतर्कणीयचरितः कृष्णः)

अचिन्त्यवैभव (acintya–vaibhava) *adj.* [*f.* –ā] of inconceivable glory, of unimaginable power अतुलोऽचिन्त्यवैभवः MahāP. 25.140; अचिन्त्यवैभवः । ललिताङ्ग इति ख्यातः स यथार्थाभिधोऽभवत् TriṣaS'aPuC. i. 1.464; स कन्यकारत्नमचिन्त्यवैभवं वदान्यरत्नं च समं समर्पयन् । … पूर्णमनोरथोऽभवत् Yādavā. 14.55; अचिन्त्यवैभवा रक्ता दशमी परिकीर्तिता TantrRā. 11.20; 15.57.

अचिन्त्यशक्ति (acintya–śakti) *adj.* whose power is inconceivable or beyond imagination अहमचिन्त्यशक्तिः KaivaU. 21; साम्नां च यो योनिरचिन्त्यशक्तिः । … तम् … नमस्ये भास्वन्तम् MārkP. 103.6; सर्गस्थितिप्रलयहेतुमचिन्त्यशक्तिं विश्वेश्वरं विदितविश्वमनन्तमूर्तिम् । … नमामि VākyaVṛ. 1; नमामि तां वाचमचिन्त्यशक्तिम् SaṁkṣeS'ā. 1.4 (i. 10.17); श्वेताश्वतरा अपीश्वरमचिन्त्यशक्तिमामनन्ति BrahmSūBh.(Bhā.) 97.25 (*on* ii. 1.14); (जीवः) मन्त्रवन्नियतोऽप्येषोऽचिन्त्यशक्तिः स्वभावतः YaśasCam. ii. 279.21; अचिन्त्यशक्तिः (गङ्गा) SkandP. iv. 29.20; मुह्यन्ते चात्र विद्वांसोऽचिन्त्यशक्तिहरेः कृतौ PadmP. iv. 87.4; जानामि … अचिन्त्यशक्तिम्…त्वां राम AdhyāRā. vii. 1.63; पृष्ठे ब्रह्माण्डमन्यत्पृथुतरमकरोत्कूर्मरूपः कवाटं यस्तस्याचिन्त्यशक्तेर्वदति मितमतिः कः स्तुतिं कश्च निन्दाम् DaśāvaC. 4.45; श्रियः पतिः … स्वानुरूपासंख्येयाचिन्त्यशक्तिनित्यनिरवद्यनिरतिशयकल्याणदिव्यायुधः GītāBh.(Rā.) 7.1 (*on* 1.0); 538.7 (*on* 10.41); मणिमन्त्रमहौषध्यः सन्त्येवाचिन्त्यशक्तयः PārśvC. 1.230; आख्या भवनदेवीति कृता तस्यास्तदत्र च । अचिन्त्यशक्तिरद्यापि पूजां प्राप्नोति PrabhāC. 50.30; 51.8; अचिन्त्यशक्तेरकुमारयूनः कौमारलीलाकवचेन गुप्तम् । बलम्…अबोधि गोपैः Yādavā. 7.74; अस्यैवाचिन्त्यशक्तेः … स्यादुपादानभावः TattvMu. 3.25; नान्या गतिः कृष्णपदारविन्दात्…अचिन्त्यशक्तेः SiddhāRa. 8 (97.17); न चिन्त्या तर्कगोचरा शक्तिर्यस्य सोऽचिन्त्यशक्तिः VedāntRaMañ. 3.8 (112.12); पदारविन्दस्याङ्गत्वेऽप्यङ्गाङ्गिनोरभेदविवक्षयाचिन्त्यशक्त्यादिविशेषणोक्तिरविरुद्धा VedāntRaMañ. 3.8 (120.10); स प्रजापतिरचिन्त्यशक्तिरात्मनि शरीरत्यागरूपमन्तर्धानं कृतवान् ManvaMu. 17.29 (*on* 1.51); यत्तु गौण्यसंभवाच्छब्दाच्चेत्युक्तं तन्न अचिन्त्यशक्तेरुत्पादकसामग्र्याः श्रवणात् GoviBh. 144.11 (*on* ii. 3.6); 195.5 (*on* iii. 2.1); *f.* inconceivable or unimaginable power यदचिन्त्यशक्तिकलिताः किलौषधीः परिकीर्तयन्ति कृतिनस्तथैव तत् NemiNir. 9.14; अचिन्त्यशक्तिसंयुक्तं शिवसौख्यस्य साधकम् । … परमेष्ठिमयं मन्त्रं गृहाण SamarāSaṁ. 8.436; उत्क्रान्तिगत्यागतीनामित्याद्यागामिसूत्रेणाचिन्त्यशक्तेः सर्वगतत्वस्य च विरुद्धत्वात् NyāySu.(Ja.) 280B.9 (*on* ii. 1.3); (दोषाः) तेऽचिन्त्यशक्त्यादिना गुणा एव कल्पनीयाः TattvPrakā. 91A.6 (*on* ii. 1.30); येऽमी श्रौतप्रसिद्धानहह भगवतोऽचिन्त्यशक्त्याद्यशेषान् । प्रत्याख्यान्तो विशेषान् CaitaCa. 31.1(2); एकमेव स्वरूपमचिन्त्यशक्त्या युगपत्सर्वत्रावभाति GoviBh. 200.12 (*on* iii. 2.11); 303.5 (*on* iv. 2.16)

अचिन्त्यशक्तिक (acintyaśakti–ka) *adj.* possessed of inconceivable power यदुक्तं समसमयसमुत्पाद इति तदप्ययुक्तम् । अचिन्त्यशक्तिकस्य परमेश्वरस्येच्छानुविधायिन्या अव्याहतक्रियाशक्त्या कार्यकारित्वाभ्युपगमात् SarvaDaSaṁ. 6.119.

अचिन्त्यशक्तिता (acintyaśakti-tā) *f.* the state of being endowed with inconceivable power सर्वभूतानि युद्धक्रीडादिषु सर्वत्राचिन्त्यशक्तितया जयतीति अनन्तजित् VisṇuSaBh. 68. 17 (*on* 46); मन्त्राणामचिन्त्यशक्तिता Paraśu-KS. 1. 8 (27. 13); दिव्यस्वर्गादिकर्तृत्वं ब्रह्मरुद्रादिमोहनम् । भक्तप्रारब्धविध्वंस इत्याद्याचिन्त्यशक्तिता BhaktiRaSi. ii. 1. 71.

अचिन्त्यशक्तित्व (acintyaśakti-tva) *n.* the state of being possessed of inconceivable power ईश्वरस्याचिन्त्यशक्तित्वाद्विघ्नकरणे प्रभुत्वम् BṛĀraUBh. 135. 5 (*on* i. 4. 10); यत एकमेव सदैकरसमात्मानम्…°उपाधिभेदवशेन…बहुधा…यः करोति स्वात्मसत्तामात्रेणाचिन्त्यशक्तित्वात् KāṭhUBh. 166. 13 (*on* 5. 12); कर्मणोऽचिन्त्यशक्तित्वात् BṛĀraUBhVā. i. 4. 1679; ब्रह्मणः … अचिन्त्यशक्तित्वात् … सर्वमुपपन्नम् VedāntDī. 97. 9 (*on* ii. 1. 36); ईशस्याचिन्त्यशक्तित्वान्नाशक्यं क्वापि विद्यते AnuVyā. 43B. 6 (*on* 3. 2); न चेश्वरस्याप्येतदशक्यं तस्याचिन्त्यशक्तित्वात TattvPrakā. 118A. 8 (*on* ii. 3. 27); (तौ) कर्मणोऽचिन्त्यशक्तित्वाद्धौतकुङ्कुमवर्गकौ…मिलितौ SamarāSaṁ. 5. 497; ईश्वरस्याचिन्त्यशक्तित्वात् जीवादृष्टभोगादेर्नेश्वरे आपत्तिः LaCandr. 854. 32.

अचिन्त्यशक्तिप्रसक्ति (acintyaśakti-prasakti) *f.* occurrence of unthinkable power तथा च कथमचिन्त्यशक्तिप्रसक्तिः (जीवस्य) NyāySu.(Ja.) 304A. 10 (*on* ii. 1. 7)

अचिन्त्यशक्तिभृत् (acintyaśakti-bhṛt) *adj.* who has unimaginable power उवाच च महाराजाचिन्त्यशक्तिभृतो ह्यमी । महाप्रभावा मुनयो न प्रहेयाः PrabhāC. 193. 1.

अचिन्त्यशक्तिमत् (acintyaśakti-ma(n)t) *adj.* who possesses inconceivable power सदैव मुक्तोऽहमचिन्त्यशक्तिमान् AdhyāRā. vii. 5. 44.

अचिन्त्यशक्तिमत्ता (acintyaśaktimat-tā) *f.* the state of possessing inconceivable power यदि … परमात्मनोऽचिन्त्यशक्तिमत्तारूपेशता स्यात् NyāySu. (Ja.) 510B. 5 (*on* iii. 2. 10)

अचिन्त्यशक्तियोग (acintyaśakti-yoga) *m.* association or connection with inconceivable power परमपुरुषस्य अचिन्त्यशक्तियोगात् … विचित्रचिदचिन्मिश्रजगत्सृष्टिः संभाव्येत BrahmaSūBh.(Rā.) 462. 19 (*on* ii. 1. 34); सर्वमिदम् …अचिन्त्यशक्तियोगात्स्वाभाविकम् S'ivārkaMaDī. i. 302. 20 (*on* i. 2. 1); विभुत्वे सत्यप्यणुत्वादिकमचिन्त्यशक्तियोगात् GoviBh. 31. 4 (*on* i. 2. 7); 40. 6 (*on* i. 2. 32)

अचिन्त्यशक्तियोगिन् (acintyaśaktiyog-in) *adj.* possessing unthinkable power विभोः … अणुत्वं … तस्य … अचिन्त्यशक्तियोगिनः तथा तथाभिव्यक्तेः GoviBh. 31. 3 (*on* i. 2. 7)

अचिन्त्यशक्तिसद्भाव (acintyaśakti-sadbhāva) *m.* existence of inconceivable power विद्यायाः …अचिन्त्यशक्तिसद्भावात् PrakaVi. 1099. 19.

अचिन्त्यशक्त्यनङ्गीकार (acintyaśakty-anaṅgīkāra) *m.* non-acceptance of the inconceivable power ईश्वरमभ्युपगच्छता तस्याचिन्त्यशक्त्यनङ्गीकारात् TattvPrakā. 98B. 6 (*on* ii. 2. 12)

अचिन्त्यशान्ततादर्शिन् (acintyaśāntatādarś-in) *adj.* revealing the unthinkability (of the *skandhas* in their true nature) and (their basic) quiescence अचिन्त्यशान्ततादार्शि(? दर्शि) लोकसंज्ञानिरोधि च । ज्ञानलक्षणमित्युक्तं सर्वाकारज्ञतानये AbhisaAlaṅ. 4. 22.

अचिन्त्यश्री (acintya-śrī) *m.* name of a Bodhisattva [DBHS]

अचिन्त्यसंज्ञक (acintyasaṁjña-ka) *adj.* called or named *acintya* (the inconceivable) ऋं ॠं ऌं सुतलश्चातिगुह्यं चाचिन्त्यसंज्ञकम् … प्रोच्य KulārT. 4. 39.

अचिन्त्यसमृद्धि (acintya-samṛddhi) *adj.* possessing inconceivable prosperity अचिन्त्यसमृद्धयस्तपसां विशेषाः MahāviC. 5. 39(6)

अचिन्त्यसामर्थ्य (acintya-sāmarthya) *n.* incomprehensible capacity अथवा कारण एव रूपमरूपं चावच्छेदभेदेनाचिन्त्यसामर्थ्याद्वा AṇuBh. 189. 22 (*on* iii. 2. 11)

अचिन्त्यसामर्थ्यातिशय (acintyasāmarthyātiśaya) *adj.* possessing excess of inscrutable power अचिन्त्यसामर्थ्यातिशयो हि समाधिः TātpaṬ.(Vā.) 9. 13 (*on* i. 1. 1)

अचिन्त्यसार (acintya-sāra) *adj.* whose essential nature is unimaginable, whose strength is incomprehensible अचिन्त्यसार विश्वात्मन् प्रसीद परमेश्वर PañcaRā.(Nā.) iv. 4. 5; तस्माद् बुधाः कुरुत धर्ममवाप्तुकामाः स्वर्गापवर्गसुखमग्र्यमचिन्त्यसारम् MahāP. 16. 273.

अचिन्त्यसिद्धि (acintya-siddhi) *f.* inconceivable success or achievement अचिन्त्यसिद्धेश्च साधकं कवीनामिन्द्रपदस्य रागिणम् … प्रतानं कविपुङ्गवानामपश्यत् UdaySuKa. 156. 14.

अचिन्त्यस्वभाव (acintya-svabhāva) *adj.* whose real nature is inconceivable किमुताचिन्त्यस्वभावस्य ब्रह्मणो रूपं विना शब्देन न निरूप्येत BrahmSūBh.(S'aṅ.) 335. 7 (*on* ii. 1. 27)

अचिन्त्यहेतु (acintya-hetu) *adj.* the cause of which is unthinkable तयोः … आसेदुषोः सख्यमचिन्त्यहेतु RaghuVa. 5. 60.

अचिन्त्यहेतुक (acintyahetu-ka) *adj.* the cause or motive of which cannot be thought of अलोकसामान्यमचिन्त्यहेतुकं द्विषन्ति मन्दाश्चरितं महात्मनाम् KumāSaṁ. 5. 75.

अचिन्त्यहेतुत्व (acintyahetu-tva) *n.* the state of having an unthinkable or unaccountable cause or motive अचिन्त्यहेतुत्वं मुनिचरितानामिति भावः Loc. 164. 20 (*on* 3. 19)

अचिन्त्या (a-cintyā) *f.* **i** name of Durgā अचिन्त्यानन्तविभवा भूलेखा कनकप्रभा KūrmaP. 119. 5 (1. 12); **ii** name of one of the S'aktis अचिन्त्यामप्रमेयां च…बहिर्द्वारेषु कोणेषु…प्रपूजयेत् TantrRā. 20. 11.

अचिन्त्याकार (acintyākāra) *adj.* of unthinkable form अचिन्त्याकारमीश्वरम् । … प्रणनाम महामुनिः SkandP. iii(3). 16. 27.

अचिन्त्याचरित (acintyācarita) *adj.* of inexplicable or incomprehensible behaviour परैरचिन्त्याचरितं समुच्चलन्नराधिपं पावनमाससाद सः Rāgh-Pāṇ.(Ka.) 5. 49.

अचिन्त्यात्मन् (acintyātman) *adj.* whose nature is inconceivable इच्छन्प्रभुरचिन्त्यात्मा गोविन्दः पुरुषोत्तमः । स्थितः प्रियहिते जिष्णोः MahāBhā. xii. 111. 25; iii. 42. 10; iii. 160. 20 (v. l.); स च श्रीमानचिन्त्यात्मा रामो दशरथात्मजः। सूतं संचोदयामास त्वरितं वाह्यतामिति Rāmā. ii. 940*(1); अव्यक्तादिरचिन्त्यात्मा लोकसंरक्षणोद्यतः । एकोऽनेकवपुः श्रीमान्द्विषद्बलनिषूदनः DūtVā. 43; संस्थितः … अचिन्त्यात्माथ भगवान् पर्वते गन्धमादने PauṣkS. 36. 356; तैस्तैः रूपैरचिन्त्यात्मा करोत्यव्याहतो विभुः VisṇuP. i. 7. 40; v. 7. 37; सर्वहेतुरचिन्त्यात्मा परः कोऽप्यपरक्रियः MārkP. 46. 8; सोऽचिन्त्यात्मा सर्वभूतप्रसूतिः VāyuP. i. 9. 112; सोऽचिन्त्यात्मा सर्वभूतप्रणेता BrahmāṇḍP. i. 5. 107; वायुमूर्तिरचिन्त्यात्मा सोऽनिरुद्धः स्वयं प्रभुः VisṇuDhaP. ii. 108. 15; ii. 108. 19; योऽसौ…विगतकल्मषः …अचिन्त्यात्मा नारायणः VarāP. 74. 4(2); विष्णुर्विभुरचिन्त्यात्मा नित्यः सदसदात्मकः NaraP. 64. 70; ब्रूहि मे त्वमचिन्त्यात्मन् कन्यां तां चित्तहारिणीम् SkandP. ii(1). 5. 15; i(2). 43. 18; एष विष्णुरचिन्त्यात्मा ब्रह्मा चैष पितामहः BhaviP. 189B. 14 (i. 127. 11); यज्ञवाटमचिन्त्यात्मा देवस्तत्र पितामहः PadmP. v. 18. 42; *m.* one of the thousand names of Jina अनन्तजिदचिन्त्यात्मा भव्यबन्धुरबन्धनः MahāP. 25. 104.

अचिन्त्याद्भुतप्रभाव (acintyādbhuta-prabhāva) *adj.* who has inconceivable and wonderful power अचिन्त्याद्भुतप्रभावं ब्रह्मर्षिसिद्धचारणानुचरितम्…हिमवन्तम्…जग्मुः CaraS. vi. 1(4). 3 (1922 Ed.)

अचिन्त्याद्भुतविस्तार (acintyādbhuta-vistāra) *m.* one of the thousand names of Visṇu (*lit.* having inconceivable and wonderful expansion) अचिन्त्याद्भुतविस्तारः ... इति … विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3. 81.

अचिन्त्याद्भुतस्रष्टृ (acintyādbhuta-sraṣṭṛ) *adj.* who is the creator of inconceivable and wonderful things ब्रह्मा अचिन्त्याद्भुतस्रष्टा AbhinBhā. i. 299. 16 (6. 45)

अचिन्त्याध्यवसायम् (acintyādhyavasāyam) *adv.* involving inconceivable determination किमेतत् … अचिन्त्याध्यवसायम् … अध्यवसितं देव्या UdaySuKa. 102. 19.

अचिन्त्यानन्तशक्ति (acintyānanta-śakti) *f.* inconceivable and infinite power माहात्म्यमस्य को वक्तुं शक्नुयात् … अचिन्त्यानन्तशक्तीनामधिपस्य SkandP. ii(9). 19. 20; अचिन्त्यानन्तशक्तिमत्या देवतायाः बुद्ध्यादिसंबन्धः … अनेकविकल्पप्रत्ययहेतुः ChāndoUBh. 354. 11 (*on* vi. 3. 12); अचिन्त्यानन्तशक्तिमति सर्वभवनसमर्थे ब्रह्मणि विरोधाभावाच्च AṇuBh. 2. 13 (*on* i. 1. 1); अचिन्त्यानन्तशक्तिमत्त्वेन भगवत्स्वरूपस्यैव परमफलत्वं प्रदर्श्यते AṇuBh. 359. 2 (*on* iv. 4. 20); *adj.* possessed of inconceivable and infinite power सत्यसंकल्पस्याचिन्त्यानन्तशक्तेरप्रच्युतस्वभावस्य … कृत्स्नप्रसक्त्यादिदोषा न सन्ति VedāntKau. 170. 15 (*on* ii. 1. 27); अचिन्त्यानन्तशक्तेर्भगवतः का वा कार्याक्षमता AṇuBh. 355. 16 (*on* iv. 4. 16); विषयः …अचिन्त्यानन्तशक्तिः … पुरुषोत्तमः GoviBh. 3. 8 (*on* i. 1. 1); 84. 3 (*on* i. 1. 1)

अचिन्त्यानुभाव (acintyānubhāva) *adj.* having inconceivable power दिव्यौषध्या जयति महिमा कोऽप्यचिन्त्यानुभावः MahāviC. 6. 53; भगवन् अचिन्त्यानुभावं भवन्तमनुगतानां नास्ति कृतान्तादपि भयशङ्का KaṁVa. 5. 35(5)

अचिन्त्यापातदुर्धर (acintyāpāta-durdhara) *adj.* hard to bear due to unexpected appearance तदेतत्…अचिन्त्यापातदुर्द्ध(? र्ध)रं किंचन पुराकृतमुपस्थितं कर्म UdaySuKa. 64. 6.

अचिन्त्यार्हत्प्रभाव (acintyārhatprabhāva) *m.* inconceivable power of the *Arhat* सूत्रमपि चाचिन्त्यार्हत्प्रभावादेव गणधरैर्ग्रथ्यते ChandaśCū. 1. 1(9)

अचिन्त्याव्यक्तरूप (acintyāvyakta-rūpa) *adj.* [*f.* -ā] having an inconceivable and unmanifest form अचिन्त्याव्यक्तरूपाय निर्गुणाय गुणात्मने। समस्तजगदाधारमूर्तये ब्रह्मणे नमः SūrySi. 1.1; जगन्मातुर्विचेष्टितम्। अचिन्त्याव्यक्तरूपाया विचित्रं मोक्षदायकम् DevīBhāP. x. 13. 35.

अचिन्त्याश्चर्यबृंहित (acintyāścarya-bṛṁhita) *adj.* full of inconceivable wonders मन्त्रनाथः ··· कामधुक्साधकेन्द्राणामचिन्त्याश्चर्यबृंहितः AhirbuS. 22. 2.

अचिन्त्येष्टार्थ (acintyeṣṭārtha) *m.* desired object which is beyond imagination हर्षः ··· अचिन्त्येष्टार्थसम्पत्तेर्जायते सर्वदा नृणाम् BhāvPra.(S'ā.) 20. 7(1)

अचिन्त्यैश्वर्य (acintyaiśvarya) *adj.* possessing inconceivable power (परमात्मा) अचिन्त्यैश्वर्यः सर्वतः PārāSū. 22. 12; 83. 21; 31. 21; *n.* inconceivable power or greatness अभिन्नेऽपि भेदव्यपदेशोऽचिन्त्यैश्वर्यात् TattvPrakā. 154A. 6 (*on* iii. 2. 13); अचिन्त्यैश्वर्यं सर्वतः परमात्मनः PārāSū. 29. 9.

अचिन्त्यैश्वर्यत्व (acintyaiśvarya-tva) *n.* the state of possessing inconceivable power ईश्वरस्य नित्यदेहस्था(? स्था)व्यक्तत्वमचिन्त्यैश्वर्यत्वात् PārāSū. 39. 24; 27. 23.

अचिन्त्यैश्वर्यबल (acintyaiśvaryabala) *n.* inconceivable strength of superhuman power पूर्णानन्दस्याप्यचिन्त्यैश्वर्यबलेन सुखभोगोपपत्तिः TattvPrakā. 33A. 13 (*on* i. 2. 11)

अचिन्त्यैश्वर्यवत् (acintyaiśvarya-va(n)t) *adj.* possessed of inconceivable power or sovereignty जगतः कर्तृ···सर्वभावसमर्थत्वादचिन्त्यैश्वर्यवद् ब्रह्त् AṇuBh. 9. 20 (*on* i. 1. 2)

अचिन्त्योदारचरिता (acintyodāra-caritā) *adj.* (*f.*) of inconceivable noble conduct अचिन्त्योदारचरिता येन (विधिना) सृष्टा प्रभावती KathāSaSāg. xiv. 2. 104.

अचिन्त्योपनति (acintyopanati) *adj.* of unexpected occurrence, which has unexpectedly happened अचिन्त्योपनतिः श्लाघ्या भोगश्रीर्भोगवर्मणः KathāSaSāg. ix. 4. 205.

अचिन्त्योपनमद्भोग (acintyopanamad-bhoga) *adj.* offering inconceivable enjoyments विद्याधरेन्द्राणां चित्राः सिद्धिविभूतयः। अचिन्त्योपनमद्भोगं येषामुद्यानमीदृशम् KathāSaSāg. xvii. 4. 87.

अचिन्त्यौषध (acintyauṣadha) *n.* inconceivable medicine (i. e. medicine of inconceivable curative property) वशीकरणायाभ्यर्थितगौडदेशीयेनोक्तम्। रश्मिवद्धां गामिव तव पतिं करोमीत्युक्त्वाचिन्त्यौषधं दत्त्वाहारान्तर्देयम्। तथा कृते पतिर्गौः। PurāPraSaṁ. 132. 14.

अचिन्त्यौषधिमाहात्म्य (acintyauṣadhimāhātmya) *n.* inconceivable power or efficacy of medicament अचिन्त्यौषधिमाहात्म्यात्सज्जशीर्षः स उत्थितः SamarāSaṁ. 6. 69.

अचिन्मयताज्ञान (acinmayatā-jñāna) *n.* knowledge of non-sentiency विपर्यासे चिन्मयेष्वप्यचिन्मयताज्ञानरूपे Bhāsk. ii. 230. 24 (iii. 1. 7)

अचिन्मात्र (acin-mātra) *n.* A only insentient जगत्कारणत्ववादिवाक्यविशेषेषु···केचिदचिन्मात्रासाधारणशब्दान्विताः S'rutaPra. ii. 182. 14 (*on* i. 4. 29); अचिन्मात्रमन्तःकरणम् AdvaiSi. 603. 8; B entirety of the insentients चिद्विषयत्वमचिन्मात्रस्यावश्यकम् GuruCandr. i. 139. 7.

अचिन्मिश्र (acin-miśra) *adj.* mixed with the non-sentient (matter) मत्कृताचिदचित्संसर्गात् ··· अचिन्मिश्राणां सर्वभूतानां संभवो भवतीत्यर्थः S'rīBh. 118. 5 (*on* i. 1. 1) = GītāBh.(Rā.) 571. 25 (*on* 13. 2); S'rīBh. 107. 16 (*on* i. 1. 1) अचिन्मिश्रं केवलं वा चिद्वस्तु···तद्वस्तु य उपासते प्रतीकालम्बनाः VedāntDī. 240. 17 (*on* iv. 3. 14)

अचिन्मिश्रता (acinmiśra-tā) *f.* the state of being mixed up with the insentient तद्विभूतिभूतस्य चिद्वस्तुनः स्वरूपेणावस्थितिमचिन्मिश्रतया क्षेत्रज्ञरूपेणावस्थितिं चोक्त्वा S'rīBh. 69. 11 (*on* i. 1. 1)

अचिन्मिश्रोपासन (acinmiśropāsana) *n.* meditation on that which is mixed with the non-sentient नामादिप्राणपर्यन्तप्रतीकालम्बनानां तु ··· अचिन्मिश्रोपासने तत्क्रतुन्यायाच्च···गतिर्ब्रह्मप्राप्तिश्च न विद्यते S'rīBh. 755. 17 (*on* iv. 3. 14)

अचिन्मुद्रिकाढ्य (a-cinmudrikāḍhya) *adj.* not having (the hand in) the *cinmudrā* posture (also called *jñānamudrā*) अचिन्मुद्रिकाढ्यैः ··· अरामाभिधेयैरलं दैवतैर्नः S'rīRāmaBhuSt. 24.

अचिपिट (a-cipiṭa) *adj.* having no snub nose, happy आश्वचिपिटाश्च वन्दिनः ··· ममाजिमवलोक्य DvyāśraKā. 18. 36.

अचिर (a-cira) *adj.* not of long duration, brief, recent, immediate, new तन्त्रादचिरापहृते P. v. 2. 70 (KāśiVṛ. स्तोककालापहृत इत्यर्थः); प्रथमोऽचिरोपसंपत्तौ P. vi. 2. 56 (KāśiVṛ. अचिरोपसंपत्तिः अभिनवत्वम्); अचिरेणैव कालेन तं तं निघ्नन्ति पाण्डवाः MahāBhā. ix. 2. 52; अचिरेणैव कालेन परिवाहान् बहूदकान्। चक्रुर्बहुविधाकारान् Rāmā. ii. 74. 11; अचिरेणैव कालेन भरतेनाच सञ्चितम् (यशस्) Prati. 4. 26; अचिरेणैव कालेन मेदिनी मेदिनीपते। भविष्यति जले मग्ना MatsyaP. 1. 29; अचिरे मासत्रयादर्वाक् गर्भस्रावे उत्तमे ब्राह्मणजातौ त्रिरात्रमित्यर्थः Mitā. 338. 19 (*on* 3. 20); HārLa. 70. 7; SmṛtiCan. vi. 2. 7; अचिरेणैव कालेन विनाशं यान्ति (रोगाः) RaseCin. 9. 277; अचिरे त्रिमासमध्ये (गर्भस्रावे) NirṇaSi. 362. 13; तेषां गुणानामचिरस्य चायुषः प्रमोदखेदाश्रुभरः स्मृतेर्मम Gurvā. 343; **अचिरस्य** (a-cirasya) [Gen.] immediately बभूव दुःखाभिहतश्चिरस्य प्लवंगमो मन्द इवाचिरस्य Rāmā. v. 4. 24; **अचिरात्** (a-cirāt) [Abl.] soon, immediately, without delay or loss of time, at once, before long, quickly एतत्कलियुगं नाम अचिराद्यत्प्रवर्तते MahāBhā. iii. 148. 37; उत्थानस्य फलं सम्यक्तदा स लभतेऽचिरात् MahāBhā. x. 2. 23; नरो यानेन यः स्वप्ने खरयुक्तेन याति हि। अचिरात्तस्य धूमाग्रं चितायां संप्रदृश्यते Rāmā. ii. 63. 16; स्वास्तीर्णं शयनं वेश्म सुखं कालस्तथोचितः। आनयन्त्यचिरान्निद्रां प्रनष्टा या निमित्ततः CaraS. i. 21. 54; अनुभवन्त्वचिरादमृताशिनः फलमतो निजशाठ्यसमुद्भवम् Abhiṣe. 3. 4; BālC. 2. 9; DūtaVā. 24; तनयमचिरात्प्राचीवार्कं प्रसूय च पावनम् S'āk. 4. 21; MeghDū. 91; एवं मन्त्रव्रतपरो यमाचरति साधकः। अचिरात् सिद्धिमाप्नोति PauṣkS. 20. 105; PāraS. 7. 180; ParaS. 16. 3; मानं मानिनि मुञ्च सर्वमचिरादत्यायतं छिद्यते Padm-Prā. 7. 22; वयमचिरादधिगतनन्दैश्वर्याः ··· नन्दकुलानुरक्तानां प्रकृतीनामविश्वास्या एव भवामः MudrāRā. 3. 24(53); YogYā. 11. 14; VasiS. 32. 38; NāraS. 2(1). 20; साधु रमण्वन् साधु। अचिरान्महत्प्रयोजनमनुष्ठितम् Ratnā. 4. 4(14); अचिराच्च प्रशान्ते तस्मिन् मृगयाकलकले···तामेव दिशं चक्षुः प्राहिणवम् Kād. 29. 2; HarṣaC. 185. 3; तामप्यचिरादयुग्मशरः शरशयने शाययिष्यति DaśKuC. 53. 13; अचिरादस्तदोषानुषङ्गः ··· अचिःप्रचारः SūryS'. 32; त्यजति कष्टमसावचिरादसून् S'iśuVa. 6. 18; यः कश्चिद्गर्भदोहदोऽस्या भवति सोऽवश्यमचिरान्मानयितव्यः UttaRāC. 1. 10(2); MahāvīC. 6. 1(1); AnarghaRā. 5. 26(6); वाञ्छस्यचिराद्यदि विष्णुत्वम् MohaMu. 25; देवि क्षमस्व दिवसानयमेति रामः पश्याचिरात् पुरमिमां कपिभिः परीताम् RāmC. 19. 52; प्रियतमादभविष्यत चेत् पृथक् तदचिरादमरिष्यत निश्चितम् Kapphiṇā. 8. 27; TāpaVa. 3. 7(3); पुत्रोऽचिरात्तव भविष्यति YaśasCam. i. 225. 4; अचिरादेषा लब्धविद्या गमिष्यति BṛKathāS'loSaṁ. 14. 62; TilaMañ. 57. 18; वैराग्येण निवृत्तिः स्यात्संसारे योगिनोऽचिरात् SarvaSiSaṁ. 10. 67 यस्ते प्रियतयाभीष्टः सोऽचिराद्दुःखकृद्भवेत् BṛĀraUBhāVā. i. 4. 1048; सर्पिरेतत् प्रयुञ्जीत स्त्री गर्भं लभतेऽचिरात् SiddhYo. 33. 20; असत्यं सत्यसंकाशमचिराद्विप्रलम्भदम्। स्वप्नाङ्गनासङ्गसमं यौवनं मे न रोचते YogVā. i. 20. 10; तस्मात्त्वद्देहमचिराद्रुद्रो भस्मीकरिष्यति MatsyaP. 4. 12; दुरात्मन्, अचिराद् द्रक्ष्यामि ते शौण्डीर्यम् CaṇḍKau. 2. 33(6); RāmāCam. 2. 5; KathāSaSāg. i. 4. 116; MūkaPañ. 1. 19; सोऽचिरादेव श्रद्धापूतो जीवन्मुक्तोऽभवत् PārāSū. 95. 6; PrasaRā. 1. 54; अचिरादस्माद् वायसादहं विनाशं पश्यामि PañcTa. 3. 76 (346. 6); Tantrākhyā. 113. 13; अचिरात्तव नन्दनस्य भोज्या निखिला भूः PṛthviVi. 7. 34; अचिरादेव शिवत्वं निजहृदयावेशमभ्येति ParamāSā. 104; SātvaT. 5. 29; KulārT. 2. 41; तुभ्यमचिरादेव कम्बलमानीय दास्यामि PuruṣPa. 170. 12; अचिरात् सुखप्रसूतिर्मूढगर्भापि RatiRaha. 15. 71; तदाचिरादर्भकनायकत्वात्तद्भर्मराज्यं शिथिलाङ्गमासीत् Rāṣṭrau. 3. 43; अचिरात्सा पुरी दग्धा नवीकृतगृहा बभौ RājTa. (S'rī.) 3. 296; सितार्कं प्लक्षजं हुत्वा रोगान्मुक्तो नरोऽचिरात् TantrRā. 14. 31; **अचिराय** (a-cirāya) [Dat.] immediately श्रुतमप्यधिगम्य ये रिपून् विनयन्ते न शरीरजन्मनः। जनयन्त्यचिराय सम्पदामयशस्ते खलु चापलाश्रयम् Kirātā. 2. 41; अचिराय त्वरस्व देवस्याङ्गरागसंपादनेषु YaśasCaṁ. i. 350. 4; जलधिः ··· निर्गच्छन्नचिराय निर्झरपयःपूरैः पुपूरे पुनः RāmāCam. 6. 26; **अचिरेण** (a-cireṇa) [Inst.] immediately अचिरेणैव मे पुत्रा भस्मीभूता जनार्दन MahāBhā. xi. 25. 33; iii. 127. 19; आरोग्यमाप्नोति हि सोऽचिरेण Saund. 16. 40; अचिरेण सौवीरराजो विसृज्यतां स्वदेशगमनाय Avimā. 6. 20(5); यो गुग्गुलुं पिबति मेदसि संप्रवृद्धे तस्य क्षयं व्रजति चण्ड्यचिरेण मेदः PādaTā. 27. 15; JayāS. 11. 42; अचिरेण स दुर्बुद्धिः पश्चात्तापेन युज्यते YogVā. i. 20. 40; BrahmāṇḍP. ii. 30. 46; सज्जीकुरुत नागाश्वमचिरेण ससारथिम् MārkP. 125. 17; पुनरपि तव प्रियया सह संगमो भविष्यत्यचिरेण VāsDa. 280. 3; आर्य कस्य हेतोरचिरेणैव प्रत्यागतोऽसि DaśKuC. 98. 16; MālaMā. 1. 392; प्रत्यक्षदृष्टिपथमापतितोऽचिरेण SaṁkṣeS'ā. 1. 337 (i. 250. 3); आयाचितमियं तुभ्यमचिरेणैव दास्यति BṛKathāSloSaṁ. 12. 80; ParaS. 24. 38; 31. 67; वधूस्त्वाचिरेणात्र भविष्यति शशिप्रभा NavaSāC. 11. 117; YogVā. i. 20. 40; जगदेकार्णवीभूतमचिरेण भविष्यति DaśāvaC. 1. 31; अचिरेण ऋणी स्वापराधादिनान्याक्रान्तं यदि नाधिमर्पयति SmṛtiCan. iv. 350. 1; यस्मिन्वंशे समुत्पन्नस्तमेव निजचेष्टितैः। दूषयत्यचिरेणैव घुणकीट इवाधमः S'ārṅgaPa. 363; अचिरेणैव संसक्तश्चिरादपि न नश्यति। ··· माञ्जिष्ठो राग उच्यते RasāSu. 154. 10 (2. 119); उत्पत्स्यत्यचिरेणाथ गजबन्धुर्महामुनिः Hastyāyur. 8. 23 (1. 1); शोषयत्य-

चिरेणैव प्रान्तरस्थमलं पयः DrstāKaS'. 51; किंचिदुदञ्चय चञ्चलमञ्चलमचिरेण लोचनांशुकयोः SundaS'. 43; पार्थिवो विदलयत्यचिरेण विरोधिनः Raghunā. 8.39; अचिरेणायमादेशोऽभवद् राष्ट्रे प्रचारितः BallāC. 108.12.

अचिरकान्ति (acira-kānti) *f.* lightning इयमेव दशनपङ्क्ती रुचिराचिरकान्तिदामसमकान्तिः। ...तव KuttaMa. 47.

अचिरकाल (a-cirakāla) *adj.* **i** not of ancient times, of recent times, याज्ञवल्क्यादयोऽचिरकाला इत्याख्यानेषु वार्ता। तया व्यवहरति सूत्रकारः KāśiVr. *on* P. iv. 3.105; **ii** not continuing for a long time, of a short duration सुषुप्तं तु देहाद्यनादरकृतमचिरकालं च PratyabhiVi. ii. 265.7 (iii. 2.15)

अचिरकालेन (acira-kālena) *adv.* [Inst.] very soon, after a short period तुराषाडपि वैभवम्। प्राप्स्यत्यचिरकालेन DevīBhāP. vi. 8.45; योगसिद्धिरपि मृदुमध्यतीव्रैः संवेगैश्चिरमध्याचिरकालेन भवति Vidvanmo. 7.57(1)

अचिरकालकृत (acirakāla-kṛta) *adj.* prepared or fashioned recently अचिरकालकृतः कुशूलः स्वयमेव भिद्यते MahāBh. ii. 67.17 (*on* iii. 1.87)

अचिरकालजात (acirakāla-jāta) *adj.* **i** recently occurring (not chronic) (अर्शांसि) अचिरकालजातान्यल्पदोषलिङ्गोपद्रवाणि भेषजसाध्यानि SuśruS. iv. 6.3; **ii** younger यवीयान् कनीयानचिरकालजातः ManuBh. i. 141.5 (*on* 2.128)

अचिरकालतस् (acirakāla-tas) *adv.* very soon भवतोऽचिरकालतः। ज्ञानं सपरिवारस्योत्पत्स्यते केवलम् TriṣaS'aPuC. i. 6.427.

अचिरकालता (acirakāla-tā) *f.* the state of continuing for a short period of time व्रीह्यादिभावादूर्ध्वं दुःखतरं निःसरणमिति ब्रुवन् पूर्वत्राचिरकालतां दर्शयति BrahmSūBh.(Bhā.) 158.21 (*on* iii. 1.23)

अचिरकालपीत (acirakāla-pīta) *adj.* just drunk, recently drunk चरणाब्जयुगेनाचिरकालपीतं लाक्षारागरसम् ... उद्गिरन्तीम् ... बालिकामपश्यत् TilaMañ. 246.9.

अचिरकालप्रत्यापत्ति (acirakāla-pratyāpatti) *f.* coming back (to the original state) immediately मरणमचिरकालप्रत्यापत्तिमयमत्र मन्तव्यम्। येन शोकोऽवस्थानमेव न लभते AbhinBhā. i. 307.13 (*on* 6.45); Kāvyānu(He.) 85.18.

अचिरकालप्रवृत्त (acirakāla-pravṛtta) *adj.* belonging to recent times याज्ञवल्क्यादयो हि अचिरकालप्रवृत्ता इत्याख्यानेषु वार्ता PadMañ. (*on* KāśiVr. iv. 2.66)

अचिरकालभावित (acirakāla-bhāvita) *adj.* considered as taking place soon अचिरकालभावित एव भगवता तेन ... ज्ञानचक्षुषा प्रत्यक्षीकृतोऽस्या एव मलयसुन्दर्या विवाहसमयः TilaMañ. 274.6.

अचिरकालभाविन् (acirakālabhāv-in) *adj.* which will take place soon, occurring in the near future चम्पेश्वरोऽपि...धारापतीनामचिरकालभाविन्यपि संनिधावदत्तापेक्षः साक्षादिवावलेपः ... प्रतिबलं प्रतिजग्राह DaśKuC. 36.6; अचिरकालभाविनि गमने कार्यसिद्धिर्निष्पद्यते Nyās. ii. 332.16 (*on* vi. 2.6); ii. 898.18 (*on* viii. 1.7); ii. 925.23 (*on* viii. 1.42); इदं चारिष्टम्...तस्य...अचिरकालभाविनं विनाशमवश्यतया निवेदयति TilaMañ. 41.17.

अचिरकालम् (acirakāla-m) *adv.* soon, for a short while तद्विचारयेयं तावदचिरकालम् ... एतत्क्रीडाव्याजेन मन्त्रेरन्तःकरणम् YaśasCam. ii. 347.17; यस्त्वामति(? मि)तगुणं जिन कश्चित्सावधिबोधः स्तौति विपश्चित्। नूनमसौ ननु काञ्चनशैलं तुलयति हस्तेनाचिरकालम् YaśasCam. ii. 387.7.

अचिरकालसंबन्ध (acirakāla-sambandha) *m.* association for a short time (only) अचिरोपश्लेष इति अचिरकालसंबन्ध इत्यर्थः Nyās. ii. 356.24 (*on* vi. 2.56)

अचिरकालिक (acirakāl-ika) *adj.* related to or lasting for a short time व्रीह्यादिभावाद् दुःखतरनिःसरणवाक्यं पूर्वत्राचिरकालिकमवस्थानं द्योतयति VedāntPāSau. 269.2 (*on* iii. 1.23)

अचिरकृत (acira-kṛta) *adj.* [*f.* -ā] **i** recently built विभाषा दिक्समासे बहुव्रीहौ। दक्षिणपूर्वस्यां शालायाम्। अचिरकृतायां संप्रत्ययः स्यात् MahāBh. i. 102.14 (*on* i. 1.44; Vār. 4); **ii** recently performed अचिरकृताग्निकार्यम् ... कुमारो भवनं जगाम Kād. 96.16.

अचिरकृतोपभोगा (acirakṛtopabhogā) *adj.* (*f.*) who had sexual intercourse (only) a short while ago (स्त्रियं नेक्षेत) संसृष्टमैथुनां अचिरकृतोपभोगाम् VīraMi. 221.11 (*on* 1.135)

अचिरक्रिय (acira-kriya) *adj.* acting quickly, not tarrying अचिरक्रियः अदीर्घसूत्रः इत्यादिलक्षणं प्रशंसापरम् RājNīRa. 3.8; अदीर्घसूत्रोऽचिरक्रियः DīpKa. 32.27 (*on* 1.310); शूरोऽचिरक्रियः। ... वणिक्पुत्रो भवेन्मन्त्री KumāPraPra. 53.11; अदीर्घसूत्रः अचिरक्रियः अवश्यकार्याणां कर्मणां प्रारम्भे प्रारब्धानां च परिसमाप्तौ यो न विलम्बते VīraMi. (Rājanīti.) 116.20.

अचिरक्षुण्ण (acira-kṣuṇṇa) *adj.* which is pounded recently अचिरक्षुण्णवल्कलरसपाटलभूतलम्...आश्रमपदमपश्यम् Kād. 39.16.

अचिरखण्डित (acira-khaṇḍita) *adj.* cut off recently उर्वीपतिः ... अचिरखण्डितं मन्त्रसाधकमुण्डम् ... अपहरन्तम् ... वेतालमद्राक्षीत् TilaMañ. 47.8; (अयम् ... अवलोकयति स्म) अचिरखण्डितग्राहरुधिराङ्गमिव रथाङ्गमपि हस्तारविन्दयुगलेन संदधानम् ... अनिमेषपतिम् YātrāPra. 3.199.

अचिरगत (acira-gata) *adj.* [*f.* -ā] gone not long ago (शकुन्तला) अनया बालपादपवीथ्या सुतनुरचिरगतेति तर्कयामि S'āk. 3.6(5); अचिरगते तस्मिन् परिव्राड्ब्रह्मचारिणौ ... तस्मिन्नेव न्यसी(? पी)दताम् BṛKathāS'loSam. 21.30; 20.413.

अचिरगमन (acira-gamana) *n.* going (from one state to another) quickly 'अतो वै खलु दुर्निष्प्र(? ष्प्र)तरम्' इति विशिष्य चिरेण गमनवचनं ततः प्राचीनेष्वचिरगमनं द्योतयति VedāntDī. 149.11 (*on* iii. 1.23)

अचिरगर्भस्राव (acira-garbhasrāva) *m.* recent miscarriage अचिरगर्भस्रावे मातुरेवाशौचं न पित्रादिसपिण्डानाम् SmṛtiCan. vi. 2.19.

अचिरगोरोचनाभङ्ग (acira-gorocanābhaṅga) *m.* fresh (i.e. recently cut) piece of cow's bile अचिरगोचरोना(? अचिरगोरोचना)भङ्गरागपिङ्गलाम्बकपरिकल्पितभालसरःस्वर्णसरोजाकरम्...अहिर्बुध्नावतारनिधानमाकारमनुकृत्य स विद्याधरः समस्तमपि नगरं क्षोभयामास YaśasCam. ii. 300.14.

अचिरग्रहण (acira-grahaṇa) *n.* use of (the word) *acira* अचिरनिर्मथितेनादूरनिर्मथितेनानन्यकर्तृनिर्मथितेनेति वक्तव्ये प्रदर्शनार्थमचिरग्रहणम् TantrVā. 308.1 (*on* i. 4.12)

अचिरज (acira-ja) *adj.* which has taken place recently एतस्या हरिणीदृशः पुलकिता स्विन्ना च गण्डस्थली लोलं नीविदुकूलमप्यचिरजं व्याख्याति वीरायितम् S'ṛṅgāTi.(Rā.) 39.

अचिरजात (acira-jāta) *adj.* [*f.* -ā] **i** prematurely born ये ह्यस्य कुक्षौ वृद्धिहेतुसमाख्याता भावास्तेषां विपर्ययादुदरे विनाशमापद्यतेऽथवाप्यचिरजातः (गर्भः) CaraS. iv. 4.29; **ii** born not long ago (i.e. young in age) अनुपतति...रजनिमचिरजाता पूर्वसंध्या सुतेव S'iśuVa. 11.40.

अचिरजातप्रसवा (acirajāta-prasavā) *adj.* (*f.*) that has recently brought forth (a young one) अचिरजातप्रसवाभिः अश्वीनाभिश्च गोभिरशून्यपर्यन्तैः ... समाकुलैर्गोकुलैरधिष्ठितकक्षोपकण्ठां नगरसीमामलङ्घयम् TilaMañ. 118.2.

अचिरजाति (acira-jāti) *adj.* of recent birth or production रूढिर्योगो योगरूढिर्वा निर्मन्थ्यस्य वर्तनम्। आद्यौ पूर्ववदन्त्योऽचिरजातेर्नावनीतवत् NyāyMāVi. 51.5 (*on* i. 4.10)

अचिरजीवित्व (acirajīvi-tva) *n.* **i** the state of having a short life पुरुषं कृष्णं कृष्णदन्तं पश्यति स एनं हन्ति इत्येवमादिभिः स्वप्नैरचिरजीवित्वमावेद्यते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 565.16 (*on* iii. 2.4); **ii** the state of not lasting long कर्मणोऽचिरजीवित्वात्तद्विनाशकेन संयोगेन भवितव्यम् NyāyMañ. ii. 122.19.

अचिरज्वरित (acira-jvarita) *adj.* having fever recently (औषधम्) अचिरज्वरितस्यापि देयं स्याद्दोषपाकतः SuśruS. vi. 39.121; vi. 39.124; अचिरज्वरितस्यापि भेषजं कारयेत्तदा AṣṭāHṛ. iv. 1.45 (comm. अनतिक्रान्तषडा(? ड)हस्य); AṣṭāSaṁ. ii. 3.24 (4.1)

अचिरंज्योतिस् (aciraṁ-jyotis) *n.* lightning तया। स्फुरच्चण्डाचिरंज्योतिः शीतधारान्धकारितः। घनकालोऽपि निस्तीर्णः PadmP.(Ra.) 64.73.

अचिरतस् (acira-tas) *adv.* immediately, soon परिमोह्यमाणमाशयं व्यसनाम्भोधिमिवोत्तरंस्तमः। सुखरोचिरतः सलक्ष्मणः क्षणमुल्लाघ इवोदतिष्ठत RāghPāṇ.(Dha.) 17.42; तदनुग्रहो मे यत्कल्पतामचिरतो भृतयोर्विवासः BhāgP. iii. 16.12; BṛDharmaP. i. 20.60; तुरगखरखुराग्रोत्खात[धात्री]समुत्थं स्थगयदहिमरश्मे(रश्मे)र्मण्डलं यत्प्रयाणे। प्रचुरतररजोन्याशेषतेजस्वितेजो हृतिमचिरत एवा[शं] सतीवानिवारम् EI. ii. 238.20; तस्मै...प्रादुर्भवन्नचिरतो नुतिभिः प्रसन्नो दत्त्वात्मतत्त्वमनुगृह्य तिरोदधाथ Nārāy. vi. 23.7.

अचिरत्न (acira-tna) *adj.* **i** not late, immediate, quick ननु भवादृशोऽपि जनो जातजीवितामृतानिषेकाय अचिरत्नं यत्नं कर्तुमर्हति YaśasCam. ii. 362.2; **ii** new? [nt. YaśasCam. ii. 262(? 362).2]

अचिरदर्शन (acira-darśana) *n.* seeing soon अचिरदर्शनप्रत्याशानुवृत्तप्रमोदेन विरहधर्मस्याश्रुपातादेरसंभवः RasTa. 139.9.

अचिरदीधिति (acira-dīdhiti) *f.* lightning वघेलवंशस्य विकासनाय हासास्पदं यद्यपि मे प्रयासः। अखण्डभूमण्डलमण्डनार्कसन्दीपनायाचिरदीधितेर्वा[वा] VīraBhā. 1.4.

अचिरदुःख (acira-duḥkha) *n.* pain of a short duration चिरोपचितदुरावारग्रहस्य स तवाचिरदुःखदायिपरिग्रहोऽनुग्रहोऽनुग्रह इव YaśasCam. ii. 348.22.

अचिरदुग्ध (acira-dugdha) *adj.* freshly milked गोक्षीरमिति त्वचिरदुग्धोपादानार्थम् BālaKrī. ii. 175.25 (*on* 3.310(? 318))

अचिरदृष्टा (acira–dṛṣṭā) *adj.* (*f*) recently seen बभूवाचिरदृष्टा हि तेन सा जनकात्मजा Rāmā. vi. 37*(1)

अचिरद्युति (acira–dyuti) *f.* [*adj.* PW] **A** lightning अमियौ स हिमाचलम् ··· विरहितैरचिरद्युतितेजसा । उदितपक्षमिव ··· अम्बुदैः Kirātā. 5. 6; लक्ष्मीः ··· प्रावृडिवाचिरद्युतिकारिणी Kād. 105. 6; S'isuVa. 6. 40; NyāyMañ. i. 194. 7; BṛKathāS'loSaṁ. 18. 518; PratyabhiVi. i. 327. 2 (i. 6. 6); सौदाम्नी त्वशनिर्विद्युदणुभा वाचिरद्युतिः TrikāS'e. i. 3. 3; NānārthSaṁ. 36. 4; Yādavā. 15. 119; 22. 224; JānaPa. 5. 21; अचिरद्युतिचञ्चला हि लक्ष्मीः Rāgh. 15. 53; **B** short-lived pomp or grandeur, Kād. 105. 6; Yādavā. 15. 119.

अचिरधवल (acira–dhavala) *adj.* which has become white recently भूयोऽवयवशैथिल्यादचिरधवलरोमजालशबलायाः शयनैकरसायाः कम्बल इव (ल)म्बते चर्मसञ्चयः AvantiKa. 41. 17.

अचिरधौत (acira–dhauta) *adj.* recently cleaned, recently washed अयमचिरधौतराजपट्टरुचिरमांसलच्छविर्नवजलधरः ··· प्रियवयस्यं मे जीवयति MālaMā. 9. 133; TilaMañ. 77. 4.

अचिरनिरुद्ध (acira–niruddha) *adj.* which is destroyed in a short time तस्माद्विनाशग्रस्तत्वमचिरनिरुद्धत्वं निरुध्यमानत्वं वक्तव्यम् Bhām. 425. 7 (*on* ii. 2. 20); VedāntKa. 278. 5 (*on* ii. 2. 20)

अचिरनिभृत (acira–nibhṛta) *adj.* recently collected गण्डोपान्तेष्वचिरनिसृतं (v. l. भृतं) वारि मत्तद्विपानाम् PañcT. 1. 111 (108. 1)

अचिरनिर्गत (acira–nirgata) *adj.* who has recently left अचिरनिर्गतानां ये पुत्रादयः तेषु प्राच्यशब्दप्रयोगोऽस्ति MīmāKau. i. 105. 14 (*on* i. 3. 21)

अचिरनिर्दग्ध (acira–nirdagdha) *adj.* freshly boiled, freshly clarified इत्यचिरनिर्दग्धेनेति गम्यते S'ābaBh. 345. 8 (*on* i. 4. 12); TantrVā. 307. 11 (*on* i. 4. 12)

अचिरनिर्मथित (acira–nirmathita) *adj.* recently churned out अचिरनिर्मथितेन यथा नावनीतेन भुङ्क्ते S'ābaBh. 345. 7 (*on* i. 4. 12); निर्मन्थ्यशब्दः ··· कथमचिरनिर्मथितविषयः कल्प्यते TantrVā. 307. 15 (*on* i. 4. 12); 307. 23 (*on* i. 4. 12); NyāyMāVi. 51. 11 (*on* i. 4. 10); MīmāKau. i. 243. 25 (*on* i. 4. 12); अचिरनिर्मथितत्वलाभो न स्यात् MayūMāli. 77. 21 (*on* i. 4. 10); 77. 25 (*on* i. 4. 10); 78. 12 (*on* i. 4. 10); BālamBha. i. 192. 14 (*on* 1. 53)

अचिरनिर्मित (acira–nirmita) *adj.* recently produced किं तद्विस्मृतं भवत्या, यदचिरनिर्मितं जानकीपरिणयं नाम रूपकमध्यापितासि JānaPa. 1. 7 (3)

अचिरनिर्वर्तित (acira–nirvartita) *adj.* recently performed, recently completed अचिरनिव(? र्व)र्तितस्नानाभिः ··· अन्तःपुरिकाभिरागत्यागत्य···अभ्यर्च्य ··· भगवन्तं प्रद्युम्नम् TilaMañ. 300. 22; अहमचिरनिर्वर्तितप्रदोषकृत्याम् ··· मलयसुन्दरीमुपगम्योपाविशम् TilaMañ. 352. 8.

अचिरनिर्वापित (acira–nirvāpita) *adj.* just extinguished, recently put out अचिरनिर्वापितारोपितेषु एकवर्तिभागवर्तिषु बहुषु दीपेषु तद्भेदादर्शिनः ··· स एवायमिति स्मृतिरुपजायते ĀtmaSi. 34. 21; S'rutaPra. iA. 174. 15 (*on* i. 1. 1); S'atDū. 132. 1.

अचिरनिर्वृत्त (acira–nirvṛtta) *adj.* performed or completed not long ago, taking place recently अस्ति ··· अचिरनिर्वृत्तविवाहभूमिरिव हरितकुशसमित्कुसुमशमीपलाशशोभिता ··· विन्ध्याटवी Kād. 20. 5; ManuBh. i. 258. 2 (*on* 3. 109); NyāyMañ. i. 363. 31; अचिरनिर्वृत्तयात्रोत्सवं हीदमुद्भाव्यते लिङ्गैः TilaMañ. 157. 15; अचिरनिवृ(? र्वृ)त्तसमावर्तनस्य ··· पन्थास्त्यक्तव्यः ManvaMu. 63. 13 (*on* 2. 138)

अचिरनिसृत (acira–nisṛta) *adj.* freshly flowing गण्डोपान्तेष्वचिरनिसृतं वारि मत्तद्विपानाम् PañcT. 1. 111 (108. 1)

अचिरन्तनभोग (acirantana–bhoga) *m.* enjoyment of not long duration पुत्रपौत्रयोश्चाचिरन्तनभोगे तु भोगसाधननान्तरीयकतयापीत्यवगन्तव्यम् SmṛtiCan. iii. 165. 6.

अचिरपतित (acira–patita) *adj.* recently aborted आमगर्भे वाप्यचिरपतिते···क्षिप्रं वातः प्रकोपमापद्यते CaraS. ii. 3. 13 (1941 Ed.)

अचिरपरिगृहीत (acira–parigṛhīta) *adj.* recently acquired, lately obtained (मत्तद्विपः) अचिरपरिगृहीतविजयेन्दिरापरिरम्भसंभृतकुचकुङ्कुमक्षोदैरिव सेनारजोभिरभिरञ्जिताः NīlaVi. 30. 9.

अचिरपरिचित (acira–paricita) *adj.* acquainted with recently अचिरपरिचितो हरेः समूलं हरसि विशेषगुणव्रजं परस्य AmṛUda. 4. 17.

अचिरपरिणता (acira–pariṇatā) *adj.* (*f.*) recently developed एकदा च राजा ··· अचिरपरिणतामङ्गलक्ष्मीं दधानम्···विद्याधरमुनिमपश्यत् TilaMañ. 24. 7.

अचिरपरिणीता (acira–pariṇītā) *adj.* (*f.*) recently married (वधूः) धन्यानचिरपरिणीता रमयति SaduktiKa. 74. 2.

अचिरपाक (acira–pāka) *adj.* developing quickly स्फोटाः···भवन्त्यचिरपाकाः RugVi. 54. 7.

अचिरपीत (acira–pīta) *adj.* recently drunk इन्द्र(? न्दु)मृगमिवाचिरपीतप्राकृतामृतमन्दतृष्णम् ··· वामदेव इति प्रकाशपुण्यशब्द(? ब्दं) तपोराशिं ददर्श AvantiKa. 142. 15.

अचिरप्रच्युत (acira–pracyuta) *adj.* recently aborted अचिरप्रच्य(? च्यु)ते गर्भे सूतिकायास्तथाचिरात् ··· रक्तमाध्मापयेत् BhelaS. 55. 28 (2. 3)

अचिरप्रजाता (acira–prajātā) *adj.* (*f.*) who has recently brought forth, who has lately delivered अचिरप्रजातायाः ··· क्षिप्रं वातः प्रकोपमापद्यते CaraS. ii. 3. 19 (1922 Ed.)

अचिरप्रताप (acira–pratāpa) *m.* recent heating अचिरप्रतापात्सुमृष्टपाकैरविशल्यशङ्कम् । मांसैः ··· नन्दस्य भृत्या विपिने ननन्दुः Yādavā. 5. 30.

अचिरप्रत्यापत्ति (acira–pratyāpatti) *f.* immediate restoration युद्धमेव यन्निर्वाहयन्तं यावन्मरणमेव यदचिरप्रत्यापत्तिर्न(? त्ति न) भवति तत्र प्रत्यक्षेण प्रयोज्यम् AbhinBhā. ii. 427. 9 (*on* 18. 39)

अचिरप्रभ (acira–prabha) *adj.* possessed of momentary light [PW]

अचिरप्रभा (acira–prabhā) *f.* lightning (*lit.* having transient lustre) अचिरप्रभाविलसितैः पताकिना ··· । गमितेन खेलगमने विमानतां नय मां नवेन वसतिं पयोमुचा Vikramo. 4. 74; NyāyVār. 49. 19 (*on* i. 1. 5); इयं हि मम आविर्भवन्ती प्रथमं प्रियायाः सोच्छ्वासमन्तःकरणं करोति । संतापदग्धस्य शिखण्डियूनो वृष्टेः पुरस्तादचिरप्रभेव MālaMā. 3. 51; SaraKaṇṭhā. 385. 8; AlaṅkāKau. (Vi.) 102. 7; BṛKathāS'loSaṁ. 5. 298; Bhaṭṭi. 2. 47; अनित्यत्वं प्रयत्नानन्तरीयकत्वमन्तरेणाचिरप्रभादौ दृश्यमानमनियतम् DharmoPra. 244. 12; अम्बुदेन ··· ईरिता ··· अचिरप्रभा RāghPāṇ.(Ka.) 5. 59 = PadyaVe. 632; Rāgh. 8. 3; Kiraṇā. 77. 3; AbhidhāCin. 1104; ParaNā. 404.

अचिरप्रभावत्त्व (aciraprabhāvat–tva) *n.* the state of possessing lightning वृष्टिमन्त एते मेघाः गम्भीरध्वानवत्त्वे सति ··· अचिरप्रभावत्त्वे सति उन्नतिमत्त्वात् वृष्टिमन्मेघवदिति NyāyVār. 49. 19 (*on* i. 1. 5)

अचिरप्रमीत (acira–pramīta) *adj.* recently dead अचिरप्रमीतप्रेतीभूतमनुष्योद्देशेनैकोद्दिष्टविधिना ··· ब्राह्मणभोजनेऽनुष्ठीयमाने CaturCin. iii(1). 1636. 14.

अचिरप्रमृष्ट (acira–pramṛṣṭa) *adj.* recently cleansed सा ··· अचिरप्रमृष्टकुट्टिमशुचौ शयनशालायाम् ··· मम अतिथिपूजामकरोत् TilaMañ. 256. 19.

अचिरप्ररूढा (acira–prarūḍhā) *adj.* (*f.*) recently grown अचिरप्ररूढायाः स्थलकमलिन्याः ··· पलाशैरुपरचितातपत्रकृत्याया अध्यास्य मध्यभागम् Kād. 231. 3.

अचिरप्ररोह (acira–praroha) *m.* recent sprouting तीक्ष्णारुणाग्राण्यचिरप्ररोहाच्चकाशिरे चम्पककुड्मलानि Yādavā. 8. 7.

अचिरप्रलापिन् (acira–pralāpin) *adj.* prattling constantly उद्धस्तः कृशपरुषोऽचिरप्रलापी···भ्रमति रुदन् पिशाचजुष्टः RugVi. 20. 25.

अचिरप्रवृत्त (acira–pravṛtta) *adj.* which has recently taken place or commenced अचिरप्रवृत्तम्···ग्रीष्मसमयमधिकृत्य गीयताम् S'āk. 1. 2(5) (Böhtlingk's Ed.); अचिरप्रवृत्ततत्तद्विषयानुभवकल्पितस्य तदैव ध्वंसानाशङ्कनात् करणस्य कारणसाकल्यनिश्चयः PratyabhiVi. i. 379. 4 (*on* i. 7. 10); KaṁVa. 1. 25 (3)

अचिरप्रव्रजित (acira–pravrajita) *adj.* who has recently become a mendicant अनेनाचिरप्रव्रजितेन भवितव्यम् ··· नाभ्यस्ता च कषायवस्त्ररचना Mṛcch. 8. 4 (21); GiMs. iii(1). 285. 10.

अचिरप्रसूत (acira–prasūta) *adj.* [*f.* –ā] **i** recently born (पुष्यस्नानं नृपतेः कर्तव्यम्) अचिरप्रसूतहुंकृतवल्गितवत्सोत्सवे गोष्ठे BṛSaṁ. 48. 11; **ii** who has recently given birth (नारीं योजयेत्पुरुषायिते) न प्रसूतामचिरप्रसूताम् JayaMa. 165. 10 (*on* 2. 8); DaṇḍaVi. 275. 15; दशधेनूरचिरप्रसूताः सवत्सा दद्यात् Mitā. 466. 14 (*on* 3. 266); VīraMi. 1010. 28 (*on* 3. 266); तैरश्चीनेश्वकौशिकसिंहाचिरप्रसूतगवादिकाः SthānT. 281B. 6.

अचिरप्रसृत (acira–prasṛta) *adj.* spread out in a short time इत्थमिदमचिरप्रसृतं रहस्यम् DaśKuC. 77. 22.

अचिरप्रस्तुत (acira–prastuta) *adj.* which has recently happened, which has taken place shortly अचिरप्रस्तुतोद्वाहा भग्ने प्रवहणे विभो । तीरेऽसिन्सलिलैः क्षिप्ता जीवामि BṛKathāMañ. ix. 2. 1332.

अचिरप्रहत (acira–prahata) *adj.* recently killed अचिरप्रहतगजकपोलगृहीतेन मदेन कृताङ्गरागम् ··· शबरसेनापतिमपश्यम् Kād. 30. 5.

अचिरप्राप्त (acira–prāpta) *adj.* recently attained नरेन्द्रतनयः ··· अचिरप्राप्तयौवनाम्···चित्रपुत्रिकां ददर्श TilaMañ. 162. 6.

अचिरप्राप्यता (aciraprāpya–tā) *f.* quickly attainable nature अचिरप्राप्यता मोक्षस्योच्यते ManuBh. i. 512. 7 (*on* 6. 44)

अचिरप्रोषित (acira–proṣita) *adj.* who has recently gone away अचिरप्रोषितं रामं चिरविप्रोषितं यथा । द्रष्टुकामो जनः सर्वो जगाम सहसाश्रमम्

Rāmā. ii. 95. 38; अचिरप्रोषिते सवितरि Kād. 48. 5.

अचिरफलित (acira-phalita) *adj.* which has recently borne fruit (हरिवाहनः) प्रविश्य … अचिरफलितजलजम्बूनिकुरुम्बम् … सरय्वास्तीरपरिसरमुपासरत् TilaMañ. 105. 22.

अचिरभा (acira-bhā) *f.* lightning (*lit.* of transient lustre) व्यालम्बिपीतान्तपटश्चकाशे घनो यथा खेऽचिरभापिनद्धः MahāBhā. vi. 55. 88.

अचिरभाविन् (acirabhāv-in) *adj.* [*f.* -nī] which is to take place shortly or soon (सिंहनरेन्द्रसूनुः) सख्या सह समागमप्राप्तिमचिरभाविनीं निरचैषीत् TilaMañ. 208. 2; 144. 18; अत्र कविप्रौढोक्तिमात्रनिष्पन्नशरीरे सुरभिमाससंभवानाम् … तरूणामचिरभावियुवतिजनमदनोन्माददायित्वमनुमेयम् VyaktiVi. 134. 25.

अचिरभास् (acira-bhās) *adj.* possessed of instantaneous light [PW]; *f.* lightning (*lit.* of transient lustre) हरिभिरचिरभासां तेजसा चानुलिप्तैः। गतमुपरि घनानाम् …पिशुनयति रथस्ते S'āk. 7. 7; केचिदचिरभास इव पूर्वगात्रास्थिताकाशाः AvantiKa. 66. 17.

अचिरभुक्त (acira-bhukta) *adj.* who has just dined अचिरभुक्तः … सुदृष्टिराजगाम HarṣaC. 131. 4.

अचिरम् (a-ciram) *adv.* recently, not long ago, without delay, soon, not for a long time युधिष्ठिरे। अपश्याम श्रियं राजन्नचिरं शोककर्शिताः। सा तु बुद्धिबलेनेयं राज्ञस्तस्माद्युधिष्ठिरात्। त्वयाक्षिप्ता MahāBhā. iii. 226. 5; आर्य, अचिरमिदानीमभिवादयितुमिच्छामि Prati. 4. 10 (3); PañcRā.(Nā.) i. 2. 46; अचिरं रुचिरभाषणो भवान् DaśKuC. 31. 18; युधिष्ठिरः … भवन्तमचिरमालिङ्ग्य … प्रार्थयते VeṇīSaṁ. 6. 402; व्यक्तं शंसत्यचिरमनयोर्दृष्टमाकेकराक्षम् MālaMā. 4. 70; अचिरमुत्पत्स्यमानस्य वर्षस्य न कार्यम् TātpaṬ.(Vā.) 402. 15 (*on* ii. 1. 37); यावदचिरमेव हुताशनप्रवेशने तस्याः सहचरीभवामि PraboCan. 3. 2 (43. 13); 3. 22 (63. 7); कति न कथितमिदमनुपदमचिरम् GītGo. ix. 18 (3); चिरमचिरं युगपदित्यादिप्रत्ययव्यवहारयोर्निमित्तं कालः TārkiRa. 138. 1; अचिरमेव … बाणासुरः इन्दुमौलिम् … ऊचिवान् PrasaRā. 1. 23 (22); का त्वां प्रोज्झ्य चलेत्खलेयमचिरं श्वश्रूर्न चेदाह्वयेत् UjjvaNīMa. 127. 9; रागात् प्रयोगसाम्याद् भवति व्यत्यास एतयोः क्वापि। अचिरं प्रान्ते तस्य प्रकृतिर्भवतीति शास्त्रार्थः KandaCū. ii. 7. 21; Rāgh. 12. 26.

अचिरमज्जन (acira-majjana) *n.* recent bath अचिरमज्जनविशेषस्निग्धसुकुमारवपुषम् …नाविकयुवानमद्राक्षम् TilaMañ. 125. 1.

अचिरमरण (acira-maraṇa) *n.* recent death अचिरमरणे प्रेतप्रयोगं दर्शयति ManuBh. i. 312. 8 (*on* 3. 238)

अचिरमात्रम् (acira-mātram) *adv.* immediately बर्हिणां यः। कोलाहलो विरमतेऽचिरमात्रमुच्चैः भृङ्गाधिपे हरिकथामिव गायमाने BhāgP. iii. 15. 18.

अचिरमुक्ता (acira-muktā) *f.* new pearl तदीयम् … अचिरमुक्तामरीचिसंचयस्वच्छमतिशीतलं सलिलमापूर्णकण्ठम् … अस्मि पीतवती UdaySuKa. 136. 16.

अचिरमृत (acira-mṛta) *adj.* recently dead अचिरमृतस्य द्विजातेश्च वैश्वदेवब्राह्मणभोजनरहितं श्राद्धार्थमन्नं ब्राह्मणं भोजयेत्, एकं च पिण्डं दद्यात् ManvaMu. 135. 4 (*on* 3. 247)

अचिरमृदित (acira-mṛdita) *adj.* recently crushed or killed अथ प्रतीहारी … अचिरमृदितमधुकैटभरुधिरारुणेन हरिमिवोरुयुगलेन विराजमानम् … राजानमद्राक्षीत् Kād. 9. 7; 11. 3.

अचिरयन्त्रनिर्मुक्त (acira-yantranirmukta) *adj.* produced recently from a machine or a contrivance यन्त्रनिर्मुक्तमिति अचिरयन्त्रनिर्मुक्तमित्यर्थः VīraMi.(Āhnika.) 246. 3.

अचिरयानसंप्रस्थित (acira-yānasaṁprasthita) *adj.* newly entered upon the Vehicle, (a Bodhisattva) that is in the early stages of the (Mahā-)yāna [DBHS]

अचिरयौवना (acira-yauvanā) *adj.* (*f.*) with prosperity not lasting long, having transient existence (*lit.* having temporary youth) नद्यश्च खलमैत्री च लक्ष्मीश्च नयविद्विषाम्। सुकुमाराश्च वनिता राजन्नचिरयौवनाः MahāN. 8. 10.

अचिररुच् (acira-ruc) *f.* lightning (*lit.* having momentary lustre) संस्फोटविस्फुटरसस्फुटितव्रणोत्थरक्तच्छटाचिररुचो गजगण्डमेघाः। मुञ्चन्तु दानजलवृष्टिम् HarVi. 11. 37.

अचिररुचि (acira-ruci) *f.* lightning (*lit.* having momentary lustre) यत्र दधति सुरयुवतयः श्रियम् …। व्यूढसलिलभरजलदमण्डलप्रेङ्खदचिररुचिरुचिरविभ्रमाः HarVi. 31. 54; अचिररुचिवत्तस्माद् बुद्धिर्निसर्गविनश्वरी। भवति जनकः स्वात्मा तस्याः NyāyMañ. ii. 67. 7; CaturJiStu. 73; SubhāRaSaṁ. 123; अचिररुचिलताभां त्रोतलाख्यां स्मरति यदि सुजातां कुण्डलिन्याः ĪśānS'iPa. i. 22. 76; i. 23. 51; चक्षुःकर्माणि चूषत्यचिररुचिरुचां वञ्चकोऽस्यासिरुच्चैः KhaḍgaS'. 5; Manmatho. iii. 633. 7.

अचिररोचिस् (acira-rocis) *f.* lightning (*lit.* having a momentary flash of light) विराजमानं शरदभ्रखण्डं परिस्फुरन्त्याचिररोचिषेव KumāSaṁ. 12. 18; नभस्तरोरचिररोचिररोचत वारिदैः S'iśuVa. 6. 28; उर्वीपतिः … त्रिभुवनोदरचारिणीनामचिररोचिषामारब्धसंज्ञासमाह्वानेनेव क्षयानलवर्चसा। कूर्चकचकलापेन … कवलितम् … प्रलम्बपृथुलं चिबुकमुद्वहन्तम् … वेतालमद्राक्षीत् TilaMañ. 47. 19; वारिवाहनिवहे क्षणलक्ष्यश्रीररोचत किलाचिररोचिः S'aṅkaDigVi.(Mā.) 5. 120; अमृतमचिररोचिर्दक्षकन्ये जलं च त्रिदशपुरवधूनां जन्मनः कारणानि S'abdaRa.(Vā.) 172.

अचिरलभ्यत्व (aciralabhya-tva) *n.* the state of being immediately obtainable अतोऽतिशयितपुरुषार्थत्वात्सुलभत्वादचिरलभ्यत्वाच्च मय्येव मन आधत्स्व GītāBh.(Rā.) 563. 16 (*on* 12. 8)

अचिरवचन (acira-vacana) *n.* quick or fast pronunciation सिद्धं त्ववस्थिता वर्णा वक्तुश्चिराचिरवचनाद्वृत्तयो विशिष्यन्ते Vār. 5 (*on* P. i. 1. 70)

अचिरवासिन् (aciravās-in) *adj.* not staying (with the teacher) for a long time सुपरीक्षितशिष्याय दातव्यं ज्ञानमुत्तमम्। अन्यथात्र गुरुद्वेषिकृतघ्नाचिरवासिनाम्। अवश्यमायुसुकृतक्षयः स्यात् SiddhāTaVi. 409. 3.

अचिरविकच (acira-vikaca) *adj.* recently blossomed अचिरविकचानामजिराशिरीषशाखिनाम् … प्रसूनस्तबकैः … अनुसृतपुरोभागम् … जलमण्डपमगच्छत् (हरिवाहनः) TilaMañ. 106. 11.

अचिरविकस्वर (acira-vikasvara) *adj.* recently blossomed मिलति वनमाली।…अचिरविकस्वरलसदिन्दीवरमण्डलसुन्दरधामा StavMā. 273. 27.

अचिरविनश्वर (acira-vinaśvara) *adj.* perishable in a short time जलबुद्बुदवदचिरविनश्वरे संसारे सारस्य स्थिरस्य मार्गणमन्वेषणं यः करोति Mitā. 329. 12 (*on* 3. 8)

अचिरविनश्वरता (aciravinaśvara-tā) *f.* the state of being perishable in a short time तद्वचनानामचिरविनश्वरतामात्रप्रतिपादनपरत्वात् TattvPradī. (Ci.) 359. 9.

अचिरविनाशिन् (aciravināś-in) *adj.* disappearing or coming to an end in a short time अपि नदथ निकामं दर्दुराः किं सुवर्णद्युतिभरमुपनीता नूतनैर्वारिपूरैः। अयमचिरविनाशी शोचनीयस्तु भावी स चिरमवटसीम्नि प्राच्य एव क्रमो वः SaduktiKa. 243. 26.

अचिरविरह (acira-viraha) *m.* recent separation अचिरविरहखिन्नेव … प्रस्थानप्रभृति भवतो नन्दवसतिः KaṁVa. 4. 35.

अचिरविरूढ (acira-virūḍha) *adj.* recently grown or developed क्वचिदचिरविरूढबालस्तनी कन्यकेवोद्गतैः श्यामलैः कुड्मलैः पद्मिनी शोभते Padm-Prā. 2. 20.

अचिरव्यतिवृत्त (acira-vyativṛtta) *adj.* recently turned up धर्मता ह्येषा अचिरव्यतिवृत्ते लोकसन्निवेशे तिर्यञ्चोऽपि वाक्प्रव्याहरणसमर्था भवन्ति GiMs. iii(2). 134. 6.

अचिरव्यपरोपित (acira-vyaparopita) *adj.* planted recently ताभ्यामेव च विषमसेविताभ्यां जातः सद्य उपहन्यते (गर्भः) तरुरिवाचिरव्यपरोपितः CaraS. iv. 6. 26 (1941 Ed.) (comm. अदीर्घकालारोपितः)

अचिरव्युप्तसस्य (aciravyupta-sasya) *adj.* in which corn is recently sown यथा क्वचिदचिरव्युप्तसस्ये…केदारे तदुपद्रवो द्रुतगामिनः … चतुष्पदाद् द्विपदाद्वाभिशङ्क्यते NyāyMañ. ii. 175. 10.

अचिरव्यूढा (acira-vyūḍhā) *adj.* (*f.*) bride (*lit.* recently married) अचिरव्यूढा तु वधूः पतिंवरा तु स्वयंवरा वर्या Vaija. 173. 7.

अचिरश्राद्ध (acira-śrāddha) *n.* the S'rāddha-rite to be performed within a short time प्रतिप्रयोगं नैताः (क्रियाः) स्युर्म(र)चिरश्राद्ध एव च Gobhi-Sm. 1. 58.

अचिरश्रुत (acira-śruta) *adj.* recently heard (हर्षः) अचिरश्रुतपितृमरणमहाशोकाग्निदग्धमिव श्रवणप्रदेशमुद्वहन्तम् … ज्येष्ठं भ्रातरमपश्यत् HarṣaC. 243. 10.

अचिरसंस्थित (acira-saṁsthita) *adj.* remaining (in the sky) for a short time अचिरसंस्थितः शुक्रः।…सुभिक्षसौख्यावहः केतुः BṛSaṁ. 11. 8.

अचिरसमाजम् (acirasamā-jam) *adv.* with a recent birth प्रयुक्तलोकायतमतधर्मा अचिरसमाजं नभश्चरपदावाप्तिशर्मा चण्डकर्मापि … प्रविचचार खेचरनिवेशं देशम् YaśasCam. ii. 259. 9.

अचिरसमावृत्त (acira-samāvṛtta) *adj.* who has recently returned (home after completing the studies of the Vedas) ऋत्विगाचार्ययोः स्नातकोपादानेनैव ग्रहणसिद्धौ पृथगुपादानात्स्नातकशब्दोऽचिरसमावृत्ते वर्तते Aparā. 193. 15 (*on* 1. 152)

अचिरसमुन्मृष्ट (acira-samunmṛṣṭa) *adj.* erased recently अभ्यग्रनखपदाङ्कितमचिरसमुन्मृष्टपत्रमकरीकम्। अद्यतनसुरतविह्वलमङ्गं भवदीयमङ्कके जयतु

S'ṛṅgāSar. 53.

अचिरसंपादनीय (acira-sampādanīya) *adj.* to be fulfilled without delay अचिरसंपादनीयो दोहद इति संप्रत्येव गुरुभिः संदिष्टम् UttaRāC. 133 (14)

अचिरसंभाविन् (acirasambhāv-in) *adj.* imminent, occurring or taking place soon सर्वमुचितमाचरितमेतद्वत्सया यदचिरसंभाविनं विनाशवृत्तान्तमसहमानया श्रोतुमग्रत एव कर्तुमध्यवसितः स्वदेहत्यागः TilaMañ. 417. 4.

अचिरसौरभसंगतस् (acirasaurabhasaṅga-tas) *adv.* on account of recent contact with fragrance कलरवैर्भ्रमरः सुरभेरिव स्तवकरोऽचिरसौरभसंगतः HarVi. 5. 95.

अचिरस्थ (acira-stha) *adj.* not staying long, temporary असंशयं स सायुज्यं ब्रह्मणा लभते नरः । क्व दुःखायासबहुलमनायासविनश्वरम् ॥ अचिरस्थं क्षुद्रफलं पुनरावृत्तिलक्षणम् SkandP. ii(2). 21. 18.

अचिरस्थापित (acira-sthāpita) *adj.* recently arranged (बालिका) अचिरस्थापितस्फीतभङ्गुरस्निग्धमूर्धजा । ··· तन्वी चूतलतेव सा BṛKathāS'loSaṁ. 7. 11.

अचिरस्थायिता (acirasthāyi-tā) *f.* the state of not lasting long अथ वासनादौर्बल्यादचिरस्थायितासाधारणोपलम्भो दौर्बल्यलक्षणोऽसत्त्वम् PramāVāBh. 72. 11; शबलग्रहणेनाचिरस्थायिता फलस्योच्यते ManuBh. i. 406. 8 (*on* 4. 226)

अचिरस्थायित्व (acirasthāyi-tva) *n.* the state of not lasting long पवनसंयोगविभागानामचिरस्थायित्वात् NyāyMañ. i. 189. 13; रमणीयानामचिरस्थायित्वस्योत्सर्गतः सिद्धेस्तस्य च स्वाभिलषितानानुगुणत्वाच्छल्यत्वप्रयोजकत्वम् RasGaṅ. 664. 1.

अचिरस्थायिन् (acirasthāy-in) *adj.* [*f.* -inī] short-lived, not staying for long विशेषेणाचिरस्थायिप्रकाशप्रविलायिनी । संध्याविद्युच्च लक्ष्मीश्च दृष्टा कुत्र कदा स्थिरा KathāSaSāg. xii. 23. 19; अचिरस्थायिनो राज्ञः (हरिराजस्य) तस्याज्ञाचिन्तितोन्नतिः । वन्ध्या नवेन्दुलेखेव पार्थिवानामजायत RājTa.(Ka.) 7. 130.

अचिरस्थित (acira-sthita) *adj.* [*f.* -ā] not kept or stored for long, obtained recently काममुत्पाद्य कृष्यां तु स्वयमेव कृषीवलः । विक्रीणीत तिलान् शुद्धान् धर्मार्थमचिरस्थितान् ManuSm. 10. 90; शुद्धानचिरस्थितानिति च स्वरूपविशेषः । ··· अचिरस्थिताः । अर्थादिकं लाभमनपेक्ष्य स्वल्पं मूल्यमथ कालान्तरे चागामिनि बहुमूल्यं लभेयेत्येवं न प्रतीक्षितव्यम् ManuBh. ii. 356. 28 (*on* 10. 90); अचिरस्थितान् लवनानन्तरमेव न तु लाभार्थं चिरं स्थापयित्वा ManvaVi. 1324. 6 (*on* 10. 90); (गुग्गुलुद्रव्यम्) अचिरस्थितम् ··· अङ्गारवर्जितमभिसंवीक्ष्य Hastyāyur. 666. 2 (4. 20); हेमन्ते स्थलजं दद्यात् प्रसन्नं चाचिरस्थिताम् Hastyāyur. 621. 9 (4. 7); BālamBha. i. 373. 14 (*on* 1. 119)

अचिरस्थिति (acira-sthiti) *adj.* existing for a short period, of transient existence मिथ्या पत्नी तवेयं च क्षणात्तेन गताधुना । न हि सत्यमदृश्यं च मिथ्या यत्राचिरस्थितिः BrahmVaiP. iv. 24. 80; *f.* existence for a short time अत्र नैवादृढत्वेन प्रवाहस्याचिरस्थितेः SiddhāTaVi. 46. 17.

अचिरस्थितिक (acirasthiti-ka) *adj.* possessed of existence for a short period, of transient existence यागाद्यसत्त्वमचिरस्थितिकं च यस्याः संबन्धतः फलमुवः फलदायि जातम् BhāṭṭCin. i. 86. 27 (*on* i. 1. 4)

अचिरस्थितिकता (acirasthitika-tā) *f.* transitoriness [DBHS]

अचिरस्थिर (acira-sthira) *adj.* lasting for a short time अग्निदग्धनिभैः स्फोटैः समन्तादचिरस्थिरैः । श्वयथुस्तस्य नागस्य विसर्पति समन्ततः Hastyāyur. 128. 28 (1. 17)

अचिरस्नात (acira-snāta) *adj.* who has recently bathed राजा (स्वगतं) यद्येवमचिरस्नात एवाहं, किममुना भूयः स्नानान्तरेण TāpaVa. 6. 5 (26); महीपतिः ··· अचिरस्नातमपि मार्गवातातपप्रुष्टगात्रत्वक्तया मलिनमिव ··· राजकुलमाकलयन्तम् ··· विजयवेगमपश्यत् TilaMañ. 80. 22.

अचिरस्नान (acira-snāna) *n.* recent bath अचिरस्नानावस्थितविरलवारिकणतया···जटाभिरुद्भासितशिरोभागाम्···कन्यकां ददर्श Kād. 130. 1.

अचिरस्नापित (acira-snāpita) *adj.* recently bathed अचिरस्नापितस्य ··· युगादिजिनबिम्बस्य पुरतः ··· समुपविष्टाम्···तापसकन्यकां व्यलोकयत् TilaMañ. 255. 5.

अचिरहत (acira-hata) *adj.* recently killed ततः प्रथमतरमचिरहतमतङ्गजरुधिरजलजडिमानमुपनेतुमिच्छुना करिवैरिकिशोरकेण मण्डलितसटाचक्रवालहारिणि···कुमुदचक्षुषि YaśasCam. ii. 13. 7.

अचिरहितपार्श्व (acirahita-pārśva) *adj.* whose sides are supported immediately कमठधरणपद्मापार्श्वयक्षैश्चिराय त्वमचिरहितपार्श्वः पार्श्वतीर्थेश नन्द्याः PārśvSta. 10.

अचिरा (acirā) *f.* name of the mother of the Jain prophet S'ānti नन्दा विष्णुर्जया श्यामा सुयशाः सुव्रताचिरा AbhidhāCin. 40.

अचिरांशु (acirāṁśu) *f.* 1 lightning अचिरांशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीः फलमानुषङ्गिकम् Kirātā. 2. 19 = SūktiMu. 7. 9 = SūktiRa. 102. 14; अचिरांशुरिवालक्ष्यो लक्ष्योऽथ भगवान्हरिः । आबभाषे SkandP. i(2). 32. 126; गत्वरीभिरचिरांशुभिरेव । अंशुमालिनि विशत्यपराद्रिं केचिदस्य किरणास्सविलम्बाः Acyutarā. 8. 27; सौदामिन्यचिरांशुः AbhidhāRaMā. 1. 60; S'abdaRa.(Vā.) 431; NāmMā. (comm.) 19; 2 transitory lustre, short gleam [APTE]

अचिरांशुचञ्चल (acirāṁśu-cañcala) *adj.* unsteady like lightning आयुरैश्वर्यादीनां विलसितमचिरांशुचञ्चलमवगच्छद्भिः···परिपालनीयम् EI. v. 205. 70.

अचिरांशुतपनीयमेखला (acirāṁśu-tapanīyamekhalā) *adj.* (*f.*) having the golden girdle of lightning साचिरांशुतपनीयमेखला ··· संहतिर्जलमुचां तिरोदधे NavaSāC. 8. 13.

अचिरांशुतेजस् (acirāṁśu-tejas) *n.* lustre of lightning अचिरांशुतेजःस्तबकचन्द्रकितैरिन्द्रनीलकान्तिभिः तरुणजलदैरध्यासितोर्ध्वकदलिकाशिखरेषु ··· निद्रायमाणकुमारम् ··· खेचरनरेन्द्रवृन्दमद्राक्षम् TilaMañ. 153. 5.

अचिरांशुलता (acirāṁśu-latā) *f.* creeper-like lightning रमणेन रमण्यचिरांशुलतातरुचिरङ्कमनीयत S'iśuVa. 6. 71 (comm. अचिरांशुलतेवाचिरांशुलता विद्युल्लता)

अचिरांशुवर्तन (acirāṁśu-vartana) *n.* presence of lightning किमुत श्रुतं किमुत वीक्षितं कुतोऽप्यपहाय मेघमचिरांशुवर्तनम् Acyutarā. 9. 34.

अचिरांशुविलास (acirāṁśu-vilāsa) *m.* display of lightning अचिरांशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीः Kirātā. 2. 19 (comm. अचिरांशवो यस्याः साचिरांशुर्विद्युत् तस्या विलासः स्फुरणम्); SūktiMu. 7. 9; SūktiRa. 102. 14.

अचिरांशुसमान (acirāṁśu-samāna) *adj.* resembling lightning यज्जीवितं चाचिरांशुसमानक्षणभङ्गुरम् SkandP. i(2). 1. 20.

अचिरागत (acirāgata) *adj.* who has come recently अचिरागतस्तावद्वसन्तस्तव शरीरे संनिविष्टो ननु PadmPrā. 16. 12.

अचिरागतश्रीक (acirāgataśrī-ka) *adj.* who has recently or newly attained beauty or wealth अचिरागतश्रीकः ··· आज्ञापितवानसि BṛKathāS'loSaṁ. 26. 13.

अचिराढ्य (acirāḍhya) *adj.* newly rich, who has recently become rich नीचाचिराढ्यनृपवल्लभतस्करेभ्यो राष्ट्रं नृपेण परिरक्ष्यम् YogYā. 1. 18; तीक्ष्णं रविस्तपति नीच इवाचिराढ्यः KāvyMī. 102. 7 = SubhāRaK. 11. 11 = Kāvyānu-(He.) 157. 15 = SaduktiKa. 178. 14 = Subhāṣi. 1821.

अचिरातिक्रान्तत्व (acirātikrānta-tva) *n.* the state of having vanished recently तथापि वक्तव्यं कथं वर्णेभ्यो वाक्यार्थप्रमितिरिति, उच्यते चिरातिक्रान्तत्वमचिरातिक्रान्तत्वं वा न स्मृतिकारणम् NyāyMañ. i. 363. 14.

अचिरातीत (acirātīta) *adj.* recently dead अचिरातीतदै(? दे)वत्यमेकोद्दिष्टम् Aparā. 531. 16 (*on* 1. 253); 531. 1 (*on* 1. 253)

अचिरादेवी (acirā-devī) *f.* queen Acirā विश्वसेनकुलोत्तंसाचिरादेवीतनूद्भव । श्रीशान्तिनाथ भगवन् भव नः कर्मशान्तये TriṣaS'aPuC. i. 6. 669.

अचिराधिकार (acirādhikāra) *adj.* having a short tenure of office अचिराधिकारा मघवादयोऽधिकारान्ते चिराधिकारं ब्रह्माणं गच्छन्ति GoviBh. 240. 10 (*on* iii. 3. 33)

अचिराधिष्ठितराज्य (acirādhiṣṭhita-rājya) *adj.* who is recently crowned as king, who has recently obtained sovereignty अचिराधिष्ठितराज्यः शत्रुः ··· सुकरः समुद्धर्तुम् Mālavikā. 1. 8.

अचिराधिष्ठिताधिकार (acirādhiṣṭhitādhikāra) *adj.* who has recently occupied the office अचिराधिष्ठिताधिकारः ··· कान्तको नाम नागरिकः किंचिदिव भर्त्सयित्वा समभ्यधत्त DaśKuC. 58. 15.

अचिराध्युषित (acirādhyuṣita) *adj.* who has stayed for a short time गुह्यं शिष्याय नैतदचिराध्युषिताय दद्याः YogYā. 4. 3.

अचिरापनीत (acirāpanīta) *adj.* removed recently अचिरापनीतपारिजातकुसुमकर्णपूरतया···मधुकरकुलेन सनीलोत्पलमिव···श्रवणदेशं दधानम्···तमहमद्राक्षम् Kād. 153. 13.

अचिरापहृत (acirāpahṛta) *adj.* recently taken out or carried off तन्त्रादचिरापहृते P. v. 2. 70; तन्त्रात्पञ्चम्यन्तादचिरापहृते कन् भवति । तन्त्रकः पटः CāndraVṛ. *on* iv. 2. 75; *on* iv. 4. 148; अचिरापहृतस्तोककालापहृत इत्यर्थः KāśiVṛ. *on* v. 2. 70; अचिरः कालोऽपहृतस्य PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. v. 2. 70; कन् । तन्त्रादचिरापहृतस्तन्त्रकः पटः Prasā. i. 881. 16.

अचिरापाय (acirāpāya) *adj.* of quick end कायोऽयमचिरापायो बुद्बुदोऽम्बुनिधाविव YogVā. i. 18. 59.

अचिराभ (acirābha) *adj.* having a short gleam [PW]

अचिराभा (acirābhā) *f.* lightning अचिराभाः सुतरां स्फुरन्ति VāmaP. 1. 21; VidaMuMa. 3. 22; अचिराभामिव विघनाम् KuṭṭaMa. 258; Hārāva. 58.

अचिराभागुण (acirābhā-guṇa) *m.* streak of lightning पयोधरैश्च्युताचिरा-

भागुणहेमदामभिः। इयं कदम्बानिलभर्तुरत्यये न दिग्वधूनां कृशता न राजते Kirātā. 4. 24 (comm. अचिराभागुणा विद्युल्लता एव हेमदामानि सुवर्णसूत्राभरणानि येभ्यस्तं पयोधरैरम्भोदैः, अन्यत्र, स्तनैः। ... दिश एव वध्वस्तासामियं कृशता न राजत इति न, किंतु राजत एव भर्तृवियुक्तत्वात्)

अचिराभाचल (acirābhā-cala) *adj.* as fickle as lightning अवभज्य हृषीकाणां प्रसरं निजगोचरे। अचिराभाचलं चित्तं कृत्वा दासमिवाश्रवम् PadmP. (Ra.) 7. 311.

अचिराभिवृद्धि (acirābhivṛddhi) *adj.* growing or swelling quickly पीताक्षिविण्मूत्रनखाननस्य पित्तोदरं तत्त्वचिराभिवृद्धि SuśruS. ii. 7. 10.

अचिराभिषेक (acirābhiṣeka) *m.* recent consecration अचिराभिषेकनिष्पङ्कपरिकर्माचरणम् ... भगवतो महावीरजिनवरस्य ... बिम्बमद्राक्षम् TilaMañ. 275. 10.

अचिराभिसंबुद्ध (acirābhisambuddha) *adj.* who is recently enlightened अथ भगवतोऽचिराभिसंबुद्धस्यैतदभवत्। अधिगतो मे धर्मो गम्भीरो गम्भीरावभासो दुर्दर्शो दुरवबोधोऽतर्क्योऽतर्कावचरः सूक्ष्मो निपुणः पण्डितविज्ञवेदनीयः Sphuṭā. ii. 13. 3 (on 2. 9)

अचिराभ्यक्त (acirābhyakta) *adj.* which has been just given an oil-bath सवितुः परिभावुकैर्मरीचीननिचिराभ्यक्तमतङ्गजाङ्गभासिः। जलदैरभितः स्फुरद्भिरुच्चैर्विदधे केतनतेव धूमकेतोः S'iśuVa. 20. 69.

अचिरार्चिस् (acirārcis) *f.* lightning विकटमेकलहेमलतास्पदं रुचिरतामचिरार्चिरचूचुरत् HarVi. 3. 48; रैचारुता चित्रतराचिरार्चीरीति रतारैरुरुचौरोरैः ĪśvaS'. 17.

अचिरार्दित (acirārdita) *adj.* afflicted recently or suffering (from a disease) for a short period साध्यं चिकित्सेदचिरार्दितम् SuśruS. vi. 27. 18.

अचिरावतीर्ण (acirāvatīrṇa) *adj.* just entered in (a pond or lake) अचिरावतीर्णेन ... यौवनवनगजेनेव दूरविक्षिप्तस्य लावण्यपयसो वीचिवलयैरिव ... कनककङ्कणैरधिष्ठितकोमलप्रकोष्ठकन्दलाम् ... कन्यकामद्राक्षम् TilaMañ. 160. 18.

अचिरावसन्न (acirāvasanna) *adj.* uncultivated or lying idle for a short period कृष्यमाणे अचिरावसन्ने क्षेत्रे स्वीकृत्योपेक्षिते त्वष्टमं भागम् ... दाप्य इत्यर्थः SmṛtiCan. iv. 559. 17 = VīraMi. (Vyavahāra.) 368. 21.

अचिरावस्थान (acirāvasthāna) *n.* staying or existing for a short period न च व्रीह्यादिषु चिरावस्थानप्रतिपादनादेवाकाशादिष्वचिरावस्थानमवगम्यत इति वाच्यम् S'ivārkaMaDī. ii. 215. 13 (on iii. 1. 23)

अचिरावाप्त (acirāvāpta) *adj.* attained or acquired recently अलकालिकुलां लीलावल्लरीं पाणिपल्लवाम्। पेशलामचिरावाप्तविप्रयोगविपल्लवाम् BṛKathāMañ. ix. 1. 401; एवं निर्वास्य विज्जादीनचिरावाप्तवैभवः। क्षिप्रं सूर्यमतीशापाज्जयानन्दः क्षयं ययौ RājTa. (Ka.) 7. 562; 7. 564.

अचिरावासित (acirāvāsita) *adj.* recently accommodated नवपल्लवकान्तिना किमप्यचिरावासितपुष्पकेतुना। ललितामधरेण बिभ्रतीं मुखचन्द्रांशुसटां स्मितच्छटाम् NavaSāC. 12. 11.

अचिरावासिन् (acirāvās-in) *adj.* staying (at the residence of his teacher) for a short time दिव्यं ज्ञानम् ... यदृषिभिः ... पारंपर्यवशाद्रहस्यमवनीं नीतं प्रकाश्यं ततः। नैतद्वेषिकृतघ्नदुर्जनदुराचाराचिरावासिनाम् Golā. 200. 1 (23. 9)

अचिराहृत (acirāhṛta) *adj.* recently brought (home), recently married अतृप्तं वा चित्तमचिराहृते कळ(? ल)त्रे AvantiKa. 73. 18.

अचिरिन् (acir-in) *m.* name of Viṣṇu (*lit.* executing all activities within a very short period of time) (विष्णुसहस्रनामानि) लोमशो निर्मलोऽलोमी दीर्घायुश्च चिरोऽचिरी SkandP. v(1). 63. 191.

अचिरेन्दु (acirendu) *m.* the new moon (i. e. crescent moon), प्रथमपथिकमस्मिन् कानने रामभद्रं तदनुचरणचारिण्येवमेकाकिनी सा। दुरितमगणयन्ती पर्यटन्ती दिगन्तान् कृशरुचिमचिरेन्दुं रोहिणीवान्वियाय MahāN. 3. 21.

अचिरेश्वर (acireśvara) *m.* newly crowned king अकरोदचिरेश्वरः क्षितौ द्विषदारम्भफलानि भस्मसात् RaghuVa. 8. 20.

अचिरोज्झित (acirojjhita) *adj.* recently cast-off (slough) अथ तं कलधौतकोशतः सा करलग्नसरुरुच्चखान खड्गम्। अचिरोज्झितकञ्चुकानुबन्धस्फुटकालोरगभोगसाम्यभाजम् MadhuVi. 8. 18.

अचिरोढता (aciroḍha-tā) *f.* the state of being recently married भीता वधूरभिमुखं न शशाक भर्तुरुद्वीक्षितुं यदचिरोढतया कथंचित् HarVi. 23. 53.

अचिरोढा (aciroḍhā) *adj.* (*f.*) newly or recently married भिन्नशंखवलयं परिणेत्रा पर्थरम्भि रभसादचिरोढा S'iśuVa. 10. 43; 15. 86; VyaktiVi. 81. 21; सव्रीडा नखरदनार्पणेषु कुपिता प्रगाढमचिरोढा ĀryāSaS'a. 661; उत्प्रेक्षा हरति स्वान्तमचिरोढास्मितादिव AlaṅkāS'e. 13. 0(10); अचिरोढा वधूर्नवा KalpaK. 22. 18.

अचिरोत्थ (acirottha) *adj.* recently risen बालः शिशौ स्यात् त्रिषु चाचिरोत्थे KośaKaTa. 2. 8572.

अचिरोत्थित (acirotthita) *adj.* [*f.* -ā] **i** recently developed, newly erupted तस्मादचिरोत्थितां विद्रधीं शस्त्रसर्पविद्युदग्नितुल्यां स्नेहविरेचनैराश्वेवोपक्रमेत् CaraS. i. 17. 101 (1922 Ed.); अश्मर्याममप्यचिरोत्थितायां वातबस्त्यादिषु च यथादोषमिदमेव चाचरेत् AṣṭāSaṁ. ii. 78. 15 (4. 13); मधूकसारमधुकविषक्षीरजलैर्घृतम्। पक्वं संतर्पणं श्रेष्ठं नक्तान्ध्ये त्वचिरोत्थिते RasRaSa. 29. 110; **ii** just appeared उर्वीधराभमचिरोत्थितमम्बरं खे दृष्ट्वाहिहा प्रमुदितो हिमहाह्वयानः RākṣaKā. 10.

अचिरोत्पतित (acirotpatita) *adj.* newly or recently erupted or started अचिरोत्पतिते शोफे कुर्याच्छोणितमोक्षणम् SuśruS. iv. 1. 28; एवमाद्यैः क्रियायोगैरचिरोत्पतितं सुखम्। वातासृक् साध्यते वैद्यैः SuśruS. iv. 5. 14.

अचिरोत्पन्नकेवल (acirotpanna-kevala) *adj.* who has newly acquired omniscience आत्तदीक्षश्च भगवानचिरोत्पन्नकेवलः। उद्दिधीर्षुर्भवाम्भोधेर्धर्मं प्रावर्तयज्जगत् TriṣaS'aPuC. i. 6. 687.

अचिरोत्सन्न (acirotsanna) *adj.* recently deserted, just fallen into disuse इदमाश्रमपदमचिरोत्सन्नमिव दृश्यते ĀścaCū. 3. 1(3)

अचिरोदित (acirodita) *adj.* just risen, just appeared (on the horizon) अभ्यागतोऽस्माननलंकृतोऽपि सन् (विराटः) विरोचते भानुरिवाचिरोदितः MahāBhā. iv. 180*(32); तथा समालक्ष्यत चारुदर्शनः (सहदेवः) प्रकाशवान् सूर्य इवाचिरोदितः MahāBhā. iv. App. i. 8(4); श्राद्धं न कुर्वीत ... सूर्ये चैवाचिरोदिते ManuSm. 3. 280 (ManvaVi. सङ्गवाख्यषण्मुहूर्तमध्ये) = LaHārīSm. 102; प्रजास्तमन्वरज्यन्त बालमप्यमितौजसम्। नवं च शुक्लपक्षादौ शीतांशुमचिरोदितम् BrahmāṇḍP. ii. 55. 24; कुमारवृषसेन ... पर्याप्तनेत्रमचिरोदितचन्द्रकान्तम् ... आननपङ्कजं ते VeṇīSaṁ. 4. 296; अचिरोदिततिग्मांशुदीप्तं कान्त्या समं विधोः ... शरीरं लभ्यते धर्मात् प्राणिभिः PadmP. (Ra.) 14. 134; शाक्यपक्षेऽपि स्वभावकार्ययोरेवान्वयलाभेन हेतुत्वान्न कृत्तिकोदयादचिरोदितरोहिणीप्रतिपत्तिः सिद्ध्येत् NyāyRaMā. 56. 21; CaturCin. iii. 329. 17; अचिरोदितादित्यकालश्चापेक्षायां त्रिमुहूर्तः प्रातःकालो ग्राह्यः ManvaMu. 141. 10 (on 3. 280); अतिप्रगे अचिरोदितसूर्ये ... न भुञ्जीत VīraMi. (Āhnika.) 476. 2.

अचिरोद्गत (acirodgata) *adj.* [*f.* -ā] newly sprouted, recently blossomed, recently appeared कान्तामुखद्युतिजुषामपि चोद्गतानाम् (v. l. अचिरोद्गतानाम्) शोभां परां कुरबकद्रुममञ्जरीणाम्। दृष्ट्वा प्रिये सहृदयस्य भवेन्न कस्य कन्दर्पबाणपतनव्यथितं हि चेतः ṚtuSaṁ. 6. 18; अयमचिरोद्गतपल्लवमुपनीतं प्रियतमाग्रहस्तेन। अभिलषतु तावदासवसुरभिरसं सल्लकीभङ्गम् Vikramo. 4. 44; एते लूनशिखास्तस्य (एणस्य) दशनैरचिरोद्गतैः। कुशाः काशा विराजन्ते बटवः सामगा इव ViṣṇuP. ii. 13. 27; का(? अका)र्यकारणभूतानामपि कृत्तिकादीनामचिरोद्गतरोहिण्यादिप्रतिपत्तिहेतुत्वदर्शनात् TantrVā. 44. 5 (on i. 2. 26); अयमचिरोद्गतमुग्धलोलबर्हः। ... कदम्बे नदति स एष वधूसखः शिखण्डी UttaRāC. 3. 19; नृपेण दूराददर्शि फणिराजसुता ... अचिरोद्गतयवाङ्कुरकर्णपूरं मुक्तोज्ज्वलम् ... वेषं विवाहसमयोचितमुद्वहन्तीम् NavaSāC. 18. 34.

अचिरोद्धृत (aciroddhṛta) *adj.* [*f.* -ā] just plucked, uprooted, taken out कृतार्थोऽस्म्यद्य दृष्ट्वेमाम् (भैमीम्) ... । दह्यमानामिवोष्णेन मृणालीमचिरोद्धृताम् MahāBhā. iii. 65. 15; (दशग्रीवस्तु वैदेहीम् ... ददर्श) तप्यमानामिवोष्णेन मृणालीमचिरोद्धृताम् Rāmā. v. 17. 16; तन्त्रादचिरोद्धृते SiddhaHe. vii. 1. 183 (तन्त्रात् पञ्चम्यन्तादचिरोद्धृतेऽर्थे कः स्यात्। तन्त्रकः पटः)

अचिरोपद्रव (aciropadrava) *m.* ailment or trouble of recent origin अल्पोपद्रवसंयुक्तमचिरोपद्रवोत्थितम्। द्रव्यवन्तं वयस्थं च प्रत्याख्येयं न वै विदुः BhelaS. 126. 22 (6. 4)

अचिरोपनत (aciropanata) *adj.* [*f.* -ā] which has recently occurred, attained recently अत्राचिरोपनताख्यस्य संबन्धस्य संयोगादिरूपगुणमध्यपाठाभावाद्धर्ममात्रस्य नवपाणिग्रहणामित्यनेन पृथङ्निर्दिष्टस्य बुभुज इति क्रियाकर्मत्वस्य च साधारण्यम्। द्वयोरपि अचिरोपनतत्वात्प्राकरणिकत्वम् AlaṅkāRa. 7(48); अवलोक्य ससौख्यमचिरोपनतविजयलक्ष्मीकपोलतलमिव निर्मलमादर्शमण्डलम् ... प्रसन्नधीः ... वेत्रपुरमेदनाधीशतिरुवेङ्कटनृपतिनन्दनः ĀnandaRa. 8. 0(2)

अचिरोपनीत (aciropanīta) *adj.* **i** recently put, recently studded or fixed अभौमसम्भाव्यविभूतियोगं हैमं सुरत्नैरचिरोपनीतैः। अनुत्तमादुत्तरमार्यधाम्नः ख्यातं त्वया गेहमिदं मदीयम् Yādavā. 18. 124 (comm. अचिरोपनीतैः प्रत्यग्रप्रयुक्तैः); **ii** just initiated, whose sacred-thread ceremony has been recently performed तद्ग्रहणाद्यष्टनामष्टवर्षादीनामचिरोपनीतानामनुष्ठानार्थमनुष्ठेयार्थज्ञानप्रवृत्तानाम् बोधो बुद्धिः BālamBha. i. 2. 18 (on 1. 1)

अचिरोपपन्न (aciropapanna) *adj.* recently born तत्र ये सत्त्वा आभास्वरे देवनिकायेऽचिरोपपन्नाः भवन्ति नैव संवर्तनीकुशलाः AbhidhKoBh. 116. 17 (on 3. 5); अचिरोपपन्नस्य देवपुत्रस्य त्रीणि चित्तानि समुदाचरन्ति कुतोऽहं च्युतः कुत्रोपपन्नः केन कर्मणेति Sphuṭā. iv. 85. 8 (on 4. 79); द्वितीयध्यान आगमव्यपगमसंज्ञित्वात्। अचिरोपपन्नानामागमसंज्ञित्वाचिरोपपन्नानां व्यपगमसंज्ञित्वात्

Sphuṭā. iii. 11. 26 (*on* 3. 5)

अचिरोपरूढयौवना (aciroparuḍha-yauvanā) *adj.* (*f.*) who has just or recently reached youth अवनिपतिस्तु ... ताम् ... अचिरोपरूढयौवनामतिशयरूपाकृतिमनिमेषलोचनो ददर्श Kād. 11. 19.

अचिरोपलिप्ता (aciropaliptā) *adj.* (*f.*) recently smeared (with cow-dung) कदाचिदचिरोपलिप्तासु पर्णशालाङ्गणवितर्दिकासु ... स्वस्तिकानभिलिखन्ती ... कंचित्कालमनयम् TilaMañ. 331. 5.

अचिरोपसंपत्ति (aciropasampatti) *f.* recent acquaintance (with any branch of knowledge), novicehood प्रथमोऽचिरोपसंपत्तौ P. vi. 2. 56; अचिरोपसंपत्तिरचिरोपश्लेषोऽभिनवत्वम् । KāśiVṛ. *on* vi. 2. 56; अचिरोपसंपत्तौ किम् । प्रथमवैयाकरण: Prasā. ii. 768. 3; LaŚabdeŚe. ii. 1051. 2.

अचिरोपहृत (acirópahṛta) *adj.* recently taken out (from a loom) निर्गता प्रवाणी अस्य निष्प्रवाणि: पट: । तुर्यादिभ्योऽचिरोपहृत इत्यर्थ: Prasā. i. 617. 19.

अचिरोषित (aciroṣita) *adj.* [*f.* -ā] **i** who has stayed for a short time only (i. e. who has just arrived) पांशुरपादमिति अचिरोषितम् । अत एवाप्रकरणज्ञम् Pradī. 1. 305B (*on* i. 1. 23); **ii** which lasted for a short time अहो रमयतितरां प्राभातिकी तरणितनयातीरशोभा अचिरोषिताभिर्वर्षाभि: कृतोपद्रवापि पुन: प्रकृतिमापन्ना KaṁVa. 5. 8(6)

अचिलकदेव (acilaka-deva) *m.* name of a Brāhmaṇa (son of Nimbāditya) ब्राह्मण अचिलकं (? ब्राह्मणाचिलक) [दे][व]सुवक:(? °कौ) [नि][म्बा]दित्यपुत्रैर्दत्त [? °पुत्रौ । एतैर्दत्ता] [द्र] म्मा [:] EI. xi. 304. 12.

अचिष्ट (ác-iṣṭa) *adj.* [w. r. for **अचिष्टु** ?] going or moving (everywhere) होता यक्षत्त्वष्टारमचिष्टमपाकम् ṚV. (Khila) v. 7(1). 10.

अचिष्टु (ác-iṣṭu) *adj.* [Debrü. 668] going or moving (everywhere) त्वष्टा दधदिन्द्राय शुष्ममपाकोऽचिष्टुर्यशसे(? यशसे) पुरूणि MaiS. iii. 11. 1; KāṭhS. 38. 6; VājaS. 20. 44; VājaS.(K.) xxii. 4. 9; होता यक्षत्त्वष्टारमचिष्टुमपाकम् MaiS. iv. 13. 2; KāṭhS. 15. 13; TaiBr. III. vi. 2. 6.

अचिष्णु (ac-iṣṇu) *adj.* [hyper-Sanskritization of **अचिष्टु**] going everywhere, all-pervading [Apte]

अचिह्नित (a-cihnita) *adj.* not marked or distinguished तस्य यत्सममापूर्णं शुद्धं सत्त्वमचिह्नितम् । तद्विदामप्यनिर्देश्यं तच्छान्तं परमं पदम् YogVā. iii. 64. 5; (अप्रमत्तश्चरेद् भैक्षं सायाह्नेऽनभिलक्षित:) अनभिलक्षित: ज्योतिर्विज्ञानोपदेशादिना अचिह्नित: Mitā. 367. 22 (*on* 3. 59)

अचीकत् (a-cīkat) *adj.* not enduring or tolerating क्रूण: ... प्रोथितवानशीकितमति भूमावचीकन्नमुम् DhātuKā. 3. 50.

अचीकमतभाषिन् (acīkamatabhāṣ-in) *adj.* uttering the form acīkamata (derived from *kam-*) नाकमिष्टसुखं यान्ति सुयुक्तैर्वडवारथै: । अथ पत्काषिणो यान्ति येऽचीकमतभाषिण: MahāBh. ii. 55. 5 (*on* iii. 1. 48).

अचीरम् (a-círam) *adv.* [accent shows that the vocable should be **चीर**] without delay आवहन्ती वितन्वाना । कुर्वाणाचीरमात्मन: (v. l. कुर्वाणा चीरम्) । वासांसि मम गावश्च । ... ततो मे श्रियमावह TaiĀ. vii. 4. 2 (727. 13) = TaiU. i. 4 (अचीरं अचिरं क्षिप्रमेव । छान्दसो दीर्घ: TaiUBh. 198. 10)

अचीर्णप्रायश्चित्त (acīrṇa-prāyaścitta) *adj.* who has not performed the expiatory rites अचीर्णप्रायश्चित्तानाम् ... यदि कदाचिन्मानुष्यं भवति तदैतच्चिह्नाङ्कितशरीरा जायन्ते AtriSm. 4. 1; इह प्रच्छन्नपापानां शास्ता वैवस्वतो यम: । अचीर्णप्रायश्चित्तानां यमलोके ह्यनेकधा SkandP. v(3). 159. 9.

अचीर्णप्रायश्चित्तकर्मत्व (acīrṇaprāyaścittakarma-tva) *n.* the state of being an (evil) act for which no expiation has been performed विवादाध्यासितानि कर्माणि भोगादेव क्षीयन्ते अचीर्णप्रायश्चित्तकर्मत्वात् आरब्धशरीरकर्मवत् NyāyVārPari. 377. 7.

अचीर्णप्रायश्चित्तकर्मन् (acīrṇaprāyaścitta-karman) *n.* (sinful) act for which no expiation has been performed नापि शरीरेन्द्रियबुद्धयादितन्निदानधर्माधर्मध्वंस: । अचीर्णप्रायश्चित्तकर्मणां भोगैकनाश्यत्वेन तत्त्वज्ञानानाश्यत्वात् भोगद्वारा तन्नाशस्य चापुरुषार्थत्वादिति TattvCin. ii(2). 171. 10.

अचीर्णब्रह्मचर्य (acīrṇa-brahmacarya) *adj.* who has not observed continence or celibacy अचीर्णब्रह्मचर्यो य: सद्भावर्तयते पुन: । तदस्त्रं सानुबन्धस्य मूर्धानं तस्य कृन्तति MahāBhā. x. 15. 8.

अचीर्णवेदव्रत (acīrṇa-vedavrata) *adj.* who has not performed the rites or rituals prescribed for the study of the Vedas (अव्रतानाममन्त्राणाम्) अव्रतानामचीर्णवेदव्रतानाम् ManvaVi. 1534. 23 (*on* 12. 114)

अचीर्णव्रत (acīrṇa-vrata) *adj.* who has not performed the (proper) rites prescribed for the study of a particular Veda तदेतत्सत्यमृषिरङ्गिरा: पुरोवाच नैतदचीर्णव्रतोऽधीते । MuṇḍaU. iii. 2. 11; MuṇḍaUBh. 361. 4 (*on* iii. 2. 11); BrahmSūBh.(Bhā.) 176. 13 (*on* iii. 3. 3); अचीर्णव्रतस्याध्ययनाभावदर्शनादुपासनाभाव: Bhām. 586. 11 (*on* iii. 3. 1); 586. 12 (*on* iii. 3. 1); PrakaVi. 811. 17; अचीर्णव्रतस्याध्ययननिषेधसामर्थ्यात् शिरोव्रताचरणमध्ययनाङ्गम् ŚivārkaMaDī. ii. 281. 6 (*on* iii. 3. 1); ii. 285. 3 (*on* iii. 3. 3); ii. 285. 4 (*on* iii. 3. 3)

अचीर्णशिरोव्रत (acīrṇa-śirovrata) *adj.* who has not performed the Śirovrata rite सैव विद्या नाचीर्णशिरोव्रतानां फलदा Bhām. 588. 7 (*on* iii. 3. 3); यस्मादेषा ब्रह्मविषया विद्या तस्मादचीर्णशिरोव्रताय न प्रदेया ŚivārkaMaDī. ii. 286. 22 (*on* iii. 3. 3); PūrvottaVāNaMā. 318. 13.

अचीवर (acīvara) *n.* name of one of the 140 hells(?) एकपादस्त्रिपादश्च तीव्रश्चाचीवरं तम: । ... चत्वारिंशच्छतं प्रोक्तं महानरकमण्डलम् ŚivaP. v. 8. 42 (415B. 13)

अचुक (acuka) *m.* the tree *Dalbergia oujeinensis* अक्षीकश्चाक्षुकोऽच्छुक: (v. l. अचुक:) ParyāMu. 15. 34.

अचुंकारिकभट्टा (acuṅkārika-bhaṭṭā) *f.* another name of the woman Cuṅkārikā न मां चुंकारिकां वक्ति ... । अतो लोकेन मन्नाम द्वितीयं विहितं बुधै: । अचुंकारिकभट्टेति प्रसिद्धं जनविश्रुतम् BṛKathāK. 102(1). 54.

अचुण्ड (a-cuṇḍ) *adj.* not becoming small अचुन्न(? ण्ण)नुन्मुण्डितपुण्डरीकभृत्सर:श्रियो रुण्डकलुण्डनोज्झितान् । अस्फोटदन्त्यस्फटिकादिभाजनान्पाठोत्सुकैश्चावठरैर्लसन्मठान् DhātuKā. 1. 43 (comm. चुडि अल्पीभावे । क्विप्)

अचुम्ब (a-cumba) *adj.* very tall or long अचुम्बस्त्वतिदीर्घे स्यात् ŚabdaRaSaK. 216. 15.

अचुम्बित (a-cumbita) *adj.* [*f.* -ā] **A** not kissed or enjoyed स सदायति: । लक्ष्मीमचुम्बितामन्यैर्बताचुम्बद् द्विषां बलात् RājTa.(Jo.) 740; अचुम्बितं त्वमसि रे चाम्पेय पुष्पन्धयै: PadyaVe. 669; **B i** untouched, not affected तीव्रा नारकवेदना: । स तत्रानुभवंस्तस्थौ सुखांशेनाप्यचुम्बित: PārśvC. 2. 10. 64; **B ii** not touched, not dealt with (in a literary composition) निषिद्धै: संयोगाद्यैरचुम्बिता ... रचना ... माधुर्यस्य व्यञ्जिका RasGaṅ. 80. 9; पुरा कविभिरचुम्बितम् ... किमपि निबन्धनं निरूप्यताम् Ḍamaru. 2(5); कैश्चिदपि प्रामाणिकैर्निबन्धकारैरचुम्बितेऽस्मिन् विषये मम तावदेवं प्रतिभा BālamBha. iii. 41. 1 (*on* 3. 16)

अचुम्बितमति (acumbita-mati) *adj.* whose mind has not been touched by (i. e. is not engrossed in) यस्य श्रीमगधेश्वरो [नयवशा]न्नीतिप्रयोगार्थ [ख]लप्राग्भा[रा]नुभवैरचुम्बि(? म्बि)तमतिर्व्यासाभिधानं व्यधात् EI. ii. 335. 14.

अचुम्बितान्तःकरण (acumbitāntaḥkaraṇa) *adj.* whose heart is not touched or affected परोपसर्पणानन्तचिन्तानलशिखाशतै: । अचुम्बितान्त:करणा: साधु जीवन्ति पादपा: BhāmiVi. 1. 84 = RasGaṅ. 561. 9.

अचुम्बितार्थ (acumbitārtha) *m.* untouched or fresh idea (in a literary composition) अचुम्बितार्थप्रति[भान]भानुर्वल्मीकजन्मा कवितावता[र:] । (स पातु व:) PṛthvīVi. 1. 2; अचुम्बितार्थसंपत्तिरर्थस्फुरणमुच्यते PratāYaBhū. 39. 12.

अचुम्बितावगाहिन् (acumbitāvagāhin) *adj.* referring to what is not (yet) experienced तत् किं चिन्तास्वप्न इति संभावयसि । नहि नहि । चिन्तास्वप्नोऽपि नैवमचुम्बितावगाही भवति PrasaRā. 6. 20(14)

अचुम्बितोल्लेख (acumbitollekha) *m.* delineation of untouched or fresh topic (in a literary composition) अचुम्बितोल्लेखपथप्रवृत्तानसंप्रदायेन कवीन् क्षिपन्ति ... मूर्खा: ŚivLī. 1. 59.

अचुरादित्व (acurādi-tva) *n.* the state of not belonging to the *cur*-class or 10th conjugation एतच्चात्मनेपदिनोऽस्याचुरादित्वपक्षे प्रक्रियाविशेषकथनायोक्तम् Prasā. ii. 16. 17.

अचुल्लत् (a-cullat) *adj.* who does not disclose one's intention (ददर्श स ईश्वरम्) अचुल्लताम् ... हृदि बद्धखेलनम् DhātuKā. 1. 68 (comm. अनाविष्कृताभिप्रायाणाम्)

अचुल्लीपाक (a-cullīpāka) *adj.* lacking in food cooked on a fire-place अचुल्लीपाकमस्मेरम् ... तत्कदर्यगृहं विदु: Deśopa. 2. 28.

अचूड (a-cūḍa) *adj.* without a tuft of hair (i. e. whose *cūḍākaraṇa* is not performed) अचूडोऽनुपनीतश्च वेदसंध्याविहीनक: BrahmVaiP. iv. 130. 27; NirṇaSi. 277. 28; *m.* name of a person पराशरमचूडं च ... दृष्ट्वैव—राजा विस्मयमागत: Hastyāyur. 3. 14 (1. 1)

अचूडक (acūḍa-ka) *adj.* whose tonsure ceremony is not performed मृदुकोमलकं देवि चूडकं वाप्यचूडकम् ŚaktiSa. ii. 20. 23; चूडोपनयनैर्हीनं मृतं वाचूडकं विदु: ŚaktiSa. ii. 67. 7.

अचूडाल (a–cūḍāla) *adj.* having no tuft of hair कांश्चिदस्त्रैरकम्भाचूडालादन्तूलाललाटूलकांश्च ।··· (सः) द्विट्पतींश्चक्रे DvyāśraKā. 18. 75.

अचूर्ण (a–cūrṇa) *adj.* devoid of fragrant powder शरैर्विधातुं द्विषतोऽपि चूर्णास्तत्सुभ्रुवामप्यलकानचूर्णान् BhārCam. 2. 106.

अचूलिक (a–cūlika) *adj.* having no tuft of hair अचूलिकः अशिखः VīraMi. (Lakṣaṇa.) 139. 14.

अचेतत् (a–cetat) *adj.* who is ignorant, who does not know युष्मानचेतन् क्षयवायुकल्पान् Bhaṭṭi. 10. 35; निजाजीवनपरैरपायेषु नीयमानस्याप्यरण्यवारणस्येवाचेततः (मारिदत्तस्य) YaśasCam. i. 43. 6.

अचेतत्व (aceta–tva) *n.* the state of being insentient अचेतत्वाद्धि विषयस्तद्धि धर्मविभुः स्मृतः VāyuP. ii. 40. 114.

अचेतन (a–cetana) *adj.* [*f.* –ā] **A i** without consciousness, without awareness, non–sentient सचेतनं (v. l. अचेतनं) जीवगुणं वदन्ति MahāBhā. iii. 203. 33; सेन्द्रियं चेतनं द्रव्यं निरिन्द्रियमचेतनम् CaraS. i. 1. 48; i. 25. 23; तत्र सर्व एवाचेतन एष वर्गः SuśruS. iii. 1. 8; iii. 1. 9; सूक्ष्ममलिङ्गमचेतनमनादिनिधनम् (अव्यक्तम्) TattvSa. 118. 17; 130. 10; त्रिगुणमविवेकि विषयः सामान्यमचेतनं प्रसवधर्मि SāṁkhyaKā. 11; तस्मात् तत्संयोगादचेतनं चेतनावदिव लिङ्गम् SāṁkhyaKā. 20; न चासावचेतना शक्या प्रतिपादयितुम् S'ābaBh. 148. 6 (*on* i. 2. 32); वनस्पतयो नामाचेतना इदं सत्रमुपासितवन्तः S'ābaBh. 104. 4 (*on* i. 1. 32); 1355. 7 (*on* vi. 1. 4); 1356. 22 (*on* vi. 1. 5); एवम्···अचेतनानाम्···देवतात्वं भविष्यति S'ābaBh. 1927. 22 (*on* x. 4. 23); अचेतनस्य करणस्य बुद्धेर्ज्ञानं वृत्तिः NyāyBh. 28. 2 (*on* i. 1. 14); अव्यक्ता ये विशेषास्ते विकारेऽस्मिन्नचेतने BrahmāṇḍP. i. 32. 59; अचेतनं चेतनमिवाभाति SāṁkhyaKāBh. 5. 19 (*on* 6); 8. 25(*on* 11); एवं महदादिलिङ्गमचेतनमपि भूत्वा चेतनावद्भवति MāṭhVr. 34. 3 (*on* 20); अचेतनाः सुखादय इति साध्य उत्पत्तिमत्त्वम् NyāyBi. 3. 60; सर्वथाचेतना वृक्षाः BṛKathāS'loSaṁ. 12. 73; मनआदीनां चाचेतनानां प्रवृत्तिर्दृश्यते KenUBh. 70. 5 (*on* 1. 1); दृष्टश्च लोके अचेतने चेतनवदुपचारः ChāndoUBh. 351. 1 (*on* vi. 2. 4); न च ··· प्रधानादचेतनात् ··· उत्पत्त्यादि संभावयितुं शक्यम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 10. 15 (*on* i. 1. 2); न सांख्यपरिकल्पितमचेतनम्···जगतः कारणम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 36. 11 (*on* i. 1. 5); विद्वानसि दशग्रीव रामे किमपराध्यसि । अचेतनोऽपि नमति पश्य स्रोतसि वेतसः RāmC. 21. 116; यथा क्षीरमचेतनं मण्डकावस्थाभिर्दधीभवति ManuBh. i. 14. 4 (*on* 1. 11); नाचेतनस्य घटतेऽधिकृतिः कदाचित् SaṁkṣeS'ā. 1. 555 (i. 394. 1); मृदाद्यवस्थायामचेतनान्यपि भूतानि ··· स्प्रक्ष्यन्ति NyāyMañ. ii. 3. 13; तदा स्तभ्नाति तेनोरू स्तब्धौ शीतावचेतनौ RugVi. 24. 3; यत्राचेतनस्यापि पदार्थस्य चेतनत्वाध्यारोपेण VakroJī. 38. 16; चेतनो जीवः ··· ब्रह्मणा सद्वितीयः प्रतीयते न त्वचेतनया Bhām. 170. 15 (*on* i. 2. 11); भूतकार्यं च शरीरं तस्मादेतदप्यचेतनम् NyāyKa. 72. 10; आदिकारणं प्रकृतिरचेतना NyāyKuA. i. 50. 2; निर्गुणां प्रकृतिं वेद गुणयुक्तामचेतनाम् BrahmP. 244. 13; प्रकृतिद्रव्यं भोग्यम् । तस्मिन्ब्रह्मगुणाः प्रायेण तिरोहिताः । अत एवाचेतनमित्युच्यते NītiMā. 32. 4; तमाहुः पुरुषस्यैव गेहं यत्राविशत्स्वयम् । यतोऽचेतनमेवासीत् केवलं सर्वविस्तरम् SātvaT. 1. 33; पुद्गलद्रव्यप्रमुखमचेतनं भवति TātpaVṛ. 180. 13 (*on* 2. 35); अचेतना सा न च वाचमर्हेद्वक्ता तु वक्त्रश्रमकर्म भुङ्क्ते NaiṣC. 6. 103; अचेतनापि प्रकृतिः पुरुषसंबन्धात् प्रवर्तते BrahmSūBh.(Ma.) 29A. 5 (*on* ii. 2. 7); अप्राकृतं प्राकृतरूपकं च कालस्वरूपं तदचेतनं मतम् SiddhāRa. 3 (23. 18); उन्मादः । इष्टवियोगादिभिः । तमचेतनमुधाभ्रमणैः (अभिनयेत्) NāṭaLaRaK. 2080; न हि जातुचित्स्वयमचेतनोऽहं चेतनायोगाच्चेतनः ···इति प्रतीतिरस्ति SyādvāMañ. 8 (224); तेन चेतनाचेतनयोर्धात्वर्थानुकूलव्यापारस्य सत्त्वादाख्यातप्रयोगो मुख्य एव TattvCin. iv(2). 825. 6; कुरवकः कुसुमेषुमचेतनेष्वपि विशृङ्खलवृत्तिमसूचयत् MadhuVi. 5. 68; अचेतने प्रधाने चेतनस्य लयो न युक्तः BrahmSūBh.(S'rī.) i. 201. 1 (*on* i. 1. 10); तस्मात्तत्संयोगादचेतनं चेतनावदिव लिङ्गम् । गुणकर्तृत्वे च तथा कर्तेव भवत्युदासीनः SāṁkhyaPraBh. 14. 7 (*on* 1. 19); अचेतनयोस्तु तद्भोक्त्रदृष्टवैषम्यकृतमिति विशेषः S'ivārkaMaDī. i. 112. 26 (*on* i. 1. 2); राजन्, अचेतनः खल्वयं तरुः प्रेक्षणकं चेदम् JānaPa. 6. 17 (1); **A ii** thoughtless, silly, bewildered मुह्यन्तं चानुमुह्यामि दुर्योधनमचेतनम् MahāBhā. i. 1. 98; ii. 63. 8; परित्यक्तुं न शक्नोमि दुर्योधनमचेतनम् MahāBhā. iii. 10. 3; दीर्घसूत्रस्तु मन्दात्मा हीनबुद्धिरचेतनः । मरणं प्राप्तवान् MahāBhā. xii. 135. 16; xii. 229. 3; एतच्छ्रुत्वा नरश्रेष्ठ चिरं ध्यात्वा त्वचेतनः । संजयं योजयेत्युक्त्वा विदुरं प्रत्यभाषत MahāBhā. xi. 9. 2; भरतस्यापि वा पक्षं यो गृह्णीयादचेतनः । तम् ··· प्रेषयिष्यामि यमक्षयम् Rāmā. ii. 451*(2); मत्तः प्रमत्त उन्मत्तश्चेतनो वाप्यचेतनः । ··· दण्डैर्हन्यात्··· । प्रहृता वा मृता वापि तद्धि हेतुर्निपातने ParāSm. 9. 8; सस्यान्यन्यानि वा हृत्वा मोहाज्जन्तुरचेतनः । सञ्जायते महावक्त्रो मूषिको बभ्रुसन्निभः MārkP. 15. 8; यावन्नोपैति चरणौ तवाज्ञानविघातिनः । तावद् भ्रमति संसारे पण्डितोऽचेतनोऽपि वा BrāhmāṇḍP. ii. 25. 27; मनुष्यभावसुकरं प्रमत्तेन मया पुरा । विवेकिनापि न कृतं तपो धिग्मामचेतनम् PadmP.(Ra.) 41. 34; तादृशानामेव वैदिकेषु कर्मस्वधिकारो नाचेतनानाम् TantrVā. 931. 4 (*on* iii. 4. 12); बधिरोऽन्धस्त्वचेतनः । ···षष्टयेतान् मन्त्रदोषांश्च योऽज्ञात्वा प्रजपेन्मनुम् । सिद्धिर्न जायते तस्य KulārT. 15. 66; कालाकालविदाशून्यां चेतनां धिगचेतनाम् BṛKathāS'loSaṁ. 18. 339; रतारम्भेऽप्यचेतना DaśRū. 2. 18; स एव दुष्कृतिर्मूढः कोऽन्यस्तस्मादचेतनः BṛNāraP. 3. 68; 3. 71; स्वकर्मफलयोगेन प्राप्य दुःखमचेतनः । निमित्तकारणे वैरं करोत्यल्पमतिः किल DevīBhāP. iii. 20. 44; निमज्जज्जगदालोक्य निरालम्बमचेतनम् । पृच्छामस्त्वां महाभागम् BrahmP. 26. 21; 57. 3; अचेतनेन लिखितं यावत्कालं प्रवर्तते । यावदक्षरसंस्थानं तावत्स्वर्गे महीयते BhaviP. 328A. 8 (ii(1). 7. 95); त्यक्त्वा मोक्षमचेतनाः । ···स्वर्गमसाधयन् SkandP. i(2). 40. 194; स्वकाले यदकुर्वंस्तु करोत्यन्यदचेतनः NayaVi. 135. 6 (*on* i. 1. 5); किमिति विषहामि विरहानलमचेतना GītGo. vii. 13. 3; मार्गकृत्यमुरीकृत्य पथि यानहमानयम् । तानद्यैव समस्मार्षं किमकार्षमचेतनः TriṣaS'aPuC. i. 1. 113; जीर्णकूपो मनुष्यत्वं, सर्पाः क्रोधादयो मताः । यैर्दष्टो मनुजः कृत्याकृत्येषु स्यादचेतनः SamarāSaṁ. 2. 342; सालङ्कारमचेतनस्य पुरतो या पठ्यते भारती MādhavāĀ. 81; **A iii** unconscious, without sensation विनदन्तं महानादं भिन्नभेरीसमस्वनम् । भ्रामयामास सुचिरं विस्फुरन्तमचेतसम् (v. l. अचेतनम्) MahāBhā. iii. 12. 62; भ्रामयित्वा शतगुणं गतसत्त्वमचेतनम् । प्रत्यपिंषन्महाबाहुर्मह्यां भुवि वृकोदरः MahāBhā. iv. 12. 23; भजस्व मामद्य शुभेन चेतसा यथा न शुष्ये न पताम्यचेतनः MahāBhā. iv. App. 13(24); न्यस्तशस्त्रमचेतनम् । हन्यान्मां युधि MahāBhā. vi. 41. 60; vi. 75. 18; उक्षाणमिव सिंहेन पात्यमानमचेतनम् MahāBhā. vii. 13. 55; ततस्तु सारथिर्ज्ञात्वा द्रोणपुत्रमचेतनम् MahāBhā. viii. 11. 40; viii. 932* (7); ओजो विस्रंसते यस्य पित्तानिलसमुच्छ्रयात् । स गात्रस्तम्भशीताभ्यां शयनेप्सुरचेतनः SuśruS. vi. 39. 43; मारुतः । ··· (कुरुतेऽसंज्ञकं भीरुं) मुहुर्मुहुरचेतनम् BhelaS. 18. 15 (1. 10); खड्गेन कङ्कं चिच्छेद राक्षसः । क्षरत्क्षतजबीभत्सं विस्फुरन्तमचेतनम् MārkP. 2. 9; 9. 19; सुप्ता जागरिकाः क्षितौ । कक्षारक्षास्तमद्राक्षुर्न निर्यान्तमचेतनाः BṛKathāS'loSaṁ. 20. 34; 20. 384; हन्यमानमचेतनम् । निरीक्ष्य BhāgP. x. 25. 14; सोऽपि तं मुनिमायान्तं प्लवमानमचेतनम् । दृष्ट्वा ··· प्रोवाच BrahmP. 55. 4; कुतुकः ··· तत्सैन्यं मोहयामास शिलाभूतमचेतनम् BhaviP. 506B. 5 (iii(3). 23. 101); समुद्रेऽहम् ··· गतः । ···मां प्रतुदन्ति जलेचराः ··· अचेतनम् KalkiP. ii. 4. 34; धरायामचेतनः पपात हरिकुलपतिः RāmāCam. 5. 56(4); ददृशुरचेतनमप्रभं जनास्तम् KicaVa. 3. 47; राजनन्दनः । उद्याने भोगिना दष्टः क्षणेनाभूदचेतनः SamarāSaṁ. 4. 144; भरतः ···अचेतनस्य अनिलवेगसुभटस्य शिरश्चक्रेण चिच्छेद KathāK. 142. 10; **B** inanimate, lifeless आशङ्कायामचेतनेषूपसंख्यानम् Vār. 12 (*on* iii. 1. 7); एवं तावच्चेतनावत्सु । अचेतनेष्वपि MahāBh. i. 123. 11 (*on* i. 1. 50); कूलं चाचेतनम् MahāBh. ii. 14. 15 (*on* iii. 1. 7); अयसा चाप्ययश्छिन्द्यान्निर्विचेष्टमचेतनम् MahāBhā. iii. 31. 34; xii. 68. 24; xii. 204. 4; xiv. 45. 4; पपात च महाकायः क्षितौ पञ्चत्वमागतः । तं तोलयित्वा बाहुभ्यां गतसत्त्वमचेतनम् Rāmā. iv. 11. 40; ततो वर्षशतान्यष्टौ द्वे च तिष्ठत्यचेतनः AtriSm. 8. 21; सर्वं द्रव्यं पाञ्चभौतिकमस्मिन्नेवार्थे तच्चेतनावदचेतनं च CaraS. (1922 Ed.) i. 26. 11; शरीरं हि गते तस्मिन् शून्यागारमचेतनम् CaraS. (1941 Ed.) iv. 1. 74; यदचेतनोऽपि पादैः स्पृष्टः प्रज्वलति सवितुरिनकान्तः S'atTrayī. 65; कामार्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु MeghDū. 5; अनेन लीलाभरणेन···जनः समाश्वासित एषः··· अचेतनेनापि सता S'āk. 3. 32; अचेतनेऽर्थबन्धनात् MīmāSū. i. 2. 31; S'ābaBh. 148. 4 (*on* i. 2. 31); यज्ञाङ्गैश्चाचेतनैः संलापे न कश्चिद्यज्ञस्योपकारः S'ābaBh. 150. 4 (*on* i. 2. 32); पादोनं व्रतमुद्दिष्टं हत्वा गर्भमचेतनम् ParāSm. 9. 13; BṛParāSm. 8. 152; बीजं ह्यचेतनं यद्वत्तथा व्रीहिकणो द्विज JayāS. 3. 11; 3. 12; 4. 93; एते विहरणीयेषु चेतनाचेतनेषु वै । स्थानाभिमानिनो लोके प्रागासन् हव्यवाहनाः BrahmāṇḍP. i. 12. 46; MatsyaP. 51. 41; अव्यक्तादिविशेषान्तमविकारमचेतनम् ··· त्वया ज्ञेयम् MārkP. 44. 24; न तदस्ति जगत्यस्मिन् वस्तु किञ्चिदचेतनम् । यन्न व्याप्तं गुणैः MṛgendraT. i. 10. 22; देहो नाहमचेतनोऽयमनिशं कुड्यादिवन्निश्चितः Prauḍhā. 3; अचेतनैरलं पुण्यैः BṛKathāS'loSaṁ. 10. 81; अचेतनं प्रतिपद्यते किमिव वस्तु कर्तृताम् HarVi. 6. 87; यथा स्वप्ने ब्रह्मादिस्थावरान्तं चेतनाचेतनभेदजातं त्वन्मोहेनैव ते भाति IṣṭaSi. 333. 9 लोभोऽचेतनेष्वपि धनादिषु स्पृहा ManuBh. i. 52. 20 (*on* 2. 1); अचेतनस्य तु द्रव्यस्य प्रोक्षणम् (शौचम्) BālaKrī. i. 134. 3 (*on* 1. 195); अचेतनः कथं भावस्तदिच्छामनुवर्तते NyāyMañ. i. 185. 29; अवतस्थे सा ··· । अचेतनेव शून्येव सुप्तेवालिखितेव च NavaSāC. 6. 48; युक्तेभ्योऽण्डमचेतनम् । उत्थितम् BhāgP. iii. 26. 51; ज्वलन्ति पादपास्तत्र पतन्ति शिखराणि च । संवर्तव्याकुलीभूतं हाहाकारमचेतनम् PadmP. i. 15. 16; ज्योतिर्गणस्य सर्वस्य स्थावरास्थावरस्य च । चेतनाचेतनस्यापि सर्वात्मा यः प्रकीर्तितः BhaviP. 223B. 9 (i. 149. 58); कर्म तत्क्षणिकं वा स्यात् परतन्त्रमचेतनम् ĪśānS'iP. ii. 1. 32; तथा ह्यचेतनं शवशरीरं कुण्डलाद्युपेतमपि न भाति Loc. 75. 5 (*on* 2. 6); अचेतनस्य चेतनाध्यारोपेण मेघस्य दौत्ययोग्यताधानाय AuciViCa. 13(8); अत्राचेतनस्य तमसस्तात्वि(? त्त्वि)केन रूपेण दिवाकरात् त्रास एव न संभवति Kāvyānu.(He.) 201. 11; किञ्च पिष्टोदकादिभ्यो, मदशक्तिरचेतना TriṣaS'aPuC. i. 1. 361; कथमचेतना मञ्चाः क्रोशन्ति PramāMī. 63. 2 (*on* ii. 1. 29); अचेतनोऽपि किं नात्र दत्ते चिन्तामणिः फलम्

PārśvC. 3.1067; यजमानकार्ये जपादौ प्रस्तरस्याचेतनस्य सामर्थ्याभावाद्गुणत्वं नास्ति NyāyMāVi. 54.22 (*on* i. 4.13); अहो कथमचेतनानि भाण्डान्येकस्याः पुष्करिण्या निस्सृत्यापरां पुष्करिणीं गच्छन्ति PurusPa. 184.14; मृतं शरीरम् ··· अचेतनं भूमौ त्यक्त्वा ··· बान्धवा यान्ति ManvaMu. 189.10 (*on* 4.241); अचेतनानि काष्ठानि विकसन्ति स्तुतान्यपि NītiMañ. 87A; अचेतने मन्थाचले ज्ञानस्य बाधितत्वेन··· संस्पर्शमात्रस्य विवक्षितत्वात् Kuval. 52(12); रथस्याचेतनस्यापि लक्षितः किं नु निस्वनः AdbhuDa. 9.10.

अचेतन (a-cetana) *n.* **1** insentient matter, inanimate object, lifeless thing यथो एतच्चेतनावद्वद्धि स्तुतयो भवन्तीत्यचेतनान्यप्येवं स्तूयन्ते Nir. 7.7 (136.4); अचेतनं नाम गुणं न वीक्षते S'āk. 6.14; अचेतनानामपि प्रवृत्तिर्दृष्टा निवृत्तिश्च SāṁkhyaKāBh. 31.11 (*on* 57); अचेतने प्रयोगस्य प्राचुर्यान्नोपचारधीः BhāvanāVi. 166.4; सोऽपि न स्वत एव स्यादपि योग्यस्य वस्तुनः। सर्वथा सर्वदा यस्माच्चित्प्रयोज्यमचेतनम् MṛgendraT. i. 7.17; विज्ञानं चेतनं विद्यादविज्ञानमचेतनम् TaiUBhāVā. 123.13(2); तथा चाचेतनानामपि भावः स्वभावसंवादिभावान्तरसन्निधानमाहात्म्यादभिव्यक्तिमासादयति VakroJī. 47.17; चेतनादन्यत्स्वभावान्तरमेवाचेतनमित्युच्यते NyāyVārPari. 717.8; स्तम्भपुलकाद्यचेतनमपि वर्ण्यमानमनुभावत्वाच्चेतनमाक्षिपत्येव Loc. 78.12 (*on* 2.6); 75.25 (*on* 2.6); धिक् सामान्यमचेतनं प्रभुमिवानामृष्टतत्त्वान्तरम् VyaktiVi. 104.10; तेन विकारास्पदमचेतनं तत्संसृष्टचेतनश्च व्यावृत्तः S'rīBh. 135.7 (*on* i. 1.2); GītāBh.(Rā.) 499.2 (*on* 10.3); अचेतनस्य स्वतःप्रवृत्त्यनुपपत्तेः BrahmSūBh.(Ma.) 28B.1 (*on* ii. 2.1); नित्यानित्यविभागेन त्रिधैवाचेतनं मतम् TattvSaṁkhyā. 45.3; TattvSaṁkhyāṬ. 46.3; ग्रावद्भ्यः(? भ्यः) स्वाहेत्यादिष्वचेतनस्यापि देवतात्वदर्शनात् CaturCin. iii(1). 23.13; अचेतनानामाक्रोशासंभवात् PratāYaBhū. 49.6; अचेतनं चेतनाधिष्ठितमेव प्रवर्तते NyāySiA. 231.17; उन्मादश्चापरिच्छेदश्चेतनाचेतनेष्वपि SāhiDa. 171.7; 356.18; चिदचिदर्थान्तरमिति विशेषणेन चेतनाचेतनेष्वतिव्याप्तिनिरासात् S'ivārkaMaDī. i. 246.22 (*on* i. 1.21); अप्राकृतं प्राकृतरूपकं च कालस्वरूपं तदचेतनं मतम् VedāntRaMañ. 1.3 (23.18); **2** one of the names of Gaṇeśa सचेतनमचेतनम् ··· इति वैनायकं नाम्नां सहस्रम् GaṇeP. i. 46.134; *m.* **1 i** unintelligent person, fool बुद्धिशतमचेतने नष्टम् PañcT. 1.102 (105.10); Hitopa. 2.148; Pañcā. 60.19; दुग्धा सेयमचेतनेन जरती दुग्धाशया गर्दभी। कष्टं यत्···नीचो जनः सेवितः SaduktiKa. 307.3; **1 ii** insentient object, inanimate object अचेतनानामपि मैत्री समुचितपक्षे निक्षिप्ता VāsaDa. 79.4; विषयस्त्रिधा चेतनः तिर्यग् अचेतनश्च SaraKaṇṭhā. 610.3; क्व सीतेति स पप्रच्छ चेतनाचेतनान्वने RāmāMañ. 156.21; सहसासनकम्पोऽभूत्तदानीं च दिवस्पतेः। महद्भ्यो महतामृद्धिमपि शंसन्त्यचेतनाः TriṣaS'aPuC. i. 6.739; अचेतना अपि प्रायो मैत्रीमेवानुबध्यते (?) SūktiRa. 88.21; **2** one of the names of S'iva शिवाय···नमः ··· अचेतनाय LiṅgaP. i. 18.12.

अचेतनकर्तृक (acetanakartṛ-ka) *adj.* whose agent is insentient अयं चोल्लेखो वर्ण्यगुणोत्कर्षख्यापनायाचेतनकर्तृकोऽपि निबध्यते CitraMī. 68.6.

अचेतनकर्तृकत्व (acetanakartṛka-tva) *n.* the state of having an insentient agent घटादीनां जीवकर्तृत्वाभावे न चेतनकर्तृकत्वे दृष्टान्तोऽचेतनकर्तृकत्वनिषेधार्थम् TattvPrakā. 85B.2 (*on* ii. 1.13)

अचेतनकारण (acetana-kāraṇa) *n.* insentient (matter) as the cause (of the universe) अचेतनकारणनिराकरणमुक्तम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 51.7 (*on* i. 1.12); नाचेतनकारणपरतया वाक्यानि योजयितुं शक्यन्ते PrakaVi. 102.24; *adj.* having the insentient as the cause विप्रतिपन्नम् (जगत्) ··· अचेतनकारणम् ··· कार्यत्वात् TattvPrakā. 85A.8 (*on* ii. 1.13)

अचेतनकारणत्व (acetanakāraṇa-tva) *n.* the state of having an insentient cause मृत्पिण्डाद्यचेतनदृष्टान्तास्तावदचेतनकारणत्वकल्पनानुगुणाः S'ivārkaMaDī. i. 191.27 (*on* i. 1.5); ii. 57.16 (*on* ii. 2.1)

अचेतनकारणवाद (acetanakāraṇa-vāda) *m.* theory of the causality of the insentient (matter) तद्विरुद्धत्वादचेतनकारणवादाभ्युपगमस्य VedāntKau. 183.22 (*on* ii. 2.10); सर्वविज्ञानप्रतिज्ञाविरोधादपि नाचेतनकारणवादः साधुः VedāntPāSau. 26.17 (*on* i. 1.9)

अचेतनकार्यकारित्व (acetana-kāryakāritva) *n.* causation of an insentient object अचेतनकार्यकारित्वं हि कादाचित्कत्वात् सनिमित्तम् PratyabhiVi. ii. 166.3 (*on* ii. 4.9)

अचेतनकार्यत्व (acetanakārya-tva) *n.* the state of being an effect of an insentient object तासां क्रियाणाम् अचेतनकार्यत्वायोगेन LalitāTriBh. 311.19 (*on* 34)

अचेतनक्रिया (acetana-kriyā) *f.* activity (found) in an insentient object अचेतनक्रियायाश्चेतनाधिष्ठानकार्यत्वावधारणात् NyāyKuA. ii. 52.1.

अचेतनगतत्व (acetanagata-tva) *n.* the state of being present in an insentient thing यत्र सचेतनधर्मस्याचेतनगतत्वेनारोपणात् सादृश्यं प्रतीयते Ekāva. 8.12 (41) (235.11)

अचेतनगतेक्षणादि (acetanagatekṣaṇādi) *adj.* thinking etc. attributed to an insentient thing अभिमानिव्यपदेशस्त्वित्यत्राचेतनगतेक्षणादीनामभिमानिचेतनानुप्रवेशनिबन्धनत्वस्योक्तत्वात् S'rutaPra. ii. 351.16 (*on* ii. 3.17)

अचेतनगुणत्रय (acetanaguṇa-traya) *n.* triad of insentient Guṇas (qualities) अचेतनगुणत्रयमात्रस्योत्तमसात्त्विकगतित्वानुपपत्तेः ManvaMu. 511.24 (*on* 12.50)

अचेतनगोचर (acetana-gocara) *adj.* referring to an insentient object ज्ञानविषयीकारश्च साधनविषयायत्तत्वेन नियत इति न स्वाभाविकत्वसंभवः। अचेतनगोचर एव तथा नियमः SiddhiTra.(ĀtmaSi.) 58.21.

अचेतनग्रहण (acetana-grahaṇa) *n.* **i** understanding (a word as referring to) an insentient object सच्छब्देनाचेतनग्रहणे चेतनकारणाभिधायिवाक्यकदम्बविरोधः स्यात् VedāntKau. 27.21 (*on* i. 1.11); **ii** use of the word *acetana* (in the Sūtra) आशङ्कायामचेतनेषूपसंख्यानं कर्तव्यम्। अश्मा लुलुठिषते। कूलं पिपतिषति। ··· एवं मन्यते चेतनावत एतद्भवतीच्छेति। कूलं चाचेतनम्। अचेतनग्रहणेन नार्थः MahāBh. ii. 14.16 (*on* iii. 1.7)

अचेतनघटादि (acetanaghaṭādi) *m.* insentient things like pot etc. यस्यैवान्यापेक्षयाख्यातोपात्तव्यापारसमवायः स कर्तेत्युक्तत्वादचेतनघटादेरपि कर्तृत्वमिति तन्न VaiyāBhū. 46.9 (*on* 9)

अचेतनचेतनाध्यारोप (acetana-cetanādhyāropa) *m.* superimposition of the sentient on the insentient अचेतनचेतनाध्यारोपपरिचयो यथा ··· इह विकसदशोकास्तोकपुष्पोपकारैरयमतिशयरक्तः सक्तसुस्निग्धभावः। त्रिभुवनजयसज्जः प्राज्यसाम्राज्यभाजः प्रथयति पृथुमैत्रीं पुष्पचापस्य चैत्रः KaviKaṇṭhā. 5.1 (106)

अचेतनजात (acetana-jāta) *n.* all the insentient objects सूक्ष्मं च वासनारूपं यत्किञ्चिदचेतनजातमनात्मरूपं पर्युदस्य शुद्धमात्मरूपमुपदिष्टं भवति BrahmSūBh.(Bhā.) 168.20 (*on* iii. 2.23)

अचेतनता (acetana-tā) *f.* **i** the nature of being inanimate or insentient शब्द एव 'विज्ञानं चाविज्ञानं च'ति कस्यचिद्विभागस्याचेतनतां श्रावयंश्चेतनाद्ब्रह्मणो विलक्षणमचेतनं जगच्छ्रावयति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 292.10 (*on* ii. 1.4); अस्माकं तु सर्वविषयमपि (मनः) अचेतनतया न विचारकम् TātpaṬ.(Vā.) 143.4 (*on* i. 1.4); किमचेतनतोत चेतनत्वं वद तेषाम् S'aṅkaDigVi.(Mā.) 15.149; कुन्तादिभिश्चाचेतनतया ··· कर्तृतयान्वयमलभमानैरेतत्सिद्धये ··· पुरुषादयश्चाक्षिप्यन्ते SāhiDa. 43.1; अदृष्टस्याप्यचेतनतया कर्मबोधकत्वासंभवाच्च VedāntKau. 187.13 (*on* ii. 2.12); बिम्बप्रतिबिम्बयोर्भेदे प्रतिबिम्बस्याचेतनतया भोक्तृत्वबन्धमोक्षाद्यनुपपत्तिः SāṁkhyaPraBh. 68.11 (*on* 1.151); **ii** (a-cetanatā) absence of consciousness (state of swoon) यस्त्वचेतनतां याति संनिपाती कथंचन। तस्य नातिप्रयोक्तव्यो रसो यत्नाद्भिषग्वरैः RasRaSa. 18.94; मरणसुषुप्त्यादिकं हि देहस्याचेतनता SāṁkhyaPraBh. 93.20 (*on* 3.21); **iii** stupidity, foolishness, thoughtlessness परित्यजन्ती ··· ईदृशं पुरुषम् ··· लोके च लघुतां वक्रतां कठोरतामूर्ध्वमुखतामकुलीनतामचेतनतां प्रकाशयिष्यसि TilaMañ. 284.11; (क्रोधः) – अन्धीकरोमि भुवनं बधिरीकरोमि धीरं सचेतनमचेतनतां नयामि PraboCan. 2.29 (34.17) = SūktiRa. 59.15.

अचेतनतादात्म्य (acatana-tādātmya) *n.* identity with insentient things चेतनवदचेतनेऽप्यैक्यव्यपदेशबाहुल्यात् अचेतनतादात्म्यमपीश्वरस्य दुर्वारम् S'atDū. 153.20.

अचेतनतुल्यत्व (acetanatulya-tva) *n.* the state of being similar to insentient things अचेतनतुल्यत्वात् (अक्षरस्य) AṇuBh. 77.19 (*on* i. 3.10)

अचेतनत्व (acetana-tva) *n.* **i** the state of lacking consciousness or the power of cognition अथ मन्यसे शरीरेऽप्यचेतनत्वं नाम गुणान्तरमिति NyāyVār. 438.14 (*on* iii. 2.50); वश्यं मनोऽचेतनत्वात् घ्राणादिवदिति NyāyVār. 424.13 (*on* iii. 2.19); गुणानामचेतनत्वान्न प्रवर्तते SāṁkhyaKāBh. 18.58 (*on* 27); अचेतनत्वान्नान्यस्माद्धेत्वभेदात् सहस्थितिः। अक्षवद्रूपरसवदर्थद्वारेण विक्रिया PramāVār. 2.48; अचेतनत्वाद्देहस्य स्वर्गकामाद्यसंभवात् SarvaSiSaṁ. 57.4 (*on* 12.34; 19.15 (*on* 5.7); कः पुनरत्र पुरुषोऽभिप्रेतः। यदि तावल्लौकिकः कायः, तदा तस्याचेतनत्वात् कथं बुद्धिजन्म TātpaṬ.(U.) 132.12 (*on* 4.52); 151.17 (*on* 4.121); 210.17 (*on* 5(3).67); ननु चान्योन्यव्याहत एवायं चेतनाचेतनत्वेनैकबहुत्वानुसारी परावररूपः परमार्थान्वेषणेनात्मप्रत्ययः BālaKrī. ii. 55.4 (*on* 3.148); ब्रह्मविलक्षणत्वं चास्य जगतोऽशुद्ध्यचेतनत्वदर्शनादवगन्तव्यम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 290.16 (*on* ii. 1.4); 42.10 (*on* i. 1.6); 111.14 (*on* i. 2.12); 161.10 (*on* i. 3.12); 292.3 (*on* ii. 1.4); 826.16 (*on* iv. 3.4); न चार्थोऽर्थान्तरमाकाङ्क्षति अचेतनत्वात् NyāyMañ. i. 301.8; i. 24.9; ii. 4.11; ii. 61.1; ii. 62.8; न त्विह प्रतिपत्तव्याः करणस्थानगोचराः। पारार्थ्याचेतनत्वाभ्यां मर्त्यत्वाच्चापि कारणात् BṛĀraUBhVā. i. 3.134; तत्र सर्वशरीराणामचेतनत्वम् ManuBh. ii. 467.25 (*on* 12.49); अमीषां चाचेतनत्वमेव प्रागुपन्यस्तम् MāṭhVṛ. 33.16 (*on* 20); देहस्येव

अचेतनत्वपरिणामित्वजडत्वपरार्थत्वादिहेतुभिस्तदनुपपत्तेः SiddhiTra.(Ātmasiddhi.) 26.24; न च शरीरं चेतयते भौतिकत्वाद् भूतानां चाचेतनत्वात् Kāśi. ii. 128.10 (*on* 5 (3).70); i. 228.5 (*on* 4.52); NyāyKa. 71.21; एकान्तेन ज्ञानमात्मेति ज्ञानस्याभावोऽचेतनत्वमात्मनो विशेषगुणाभावादभावो वा स्यात् TattvPradī.(A.) 37.4 (*on* 1.27); 85.3 (*on* 1.65); ये पुनः सत्त्वादयः···तेषां कुतस्त्यम्···सामान्यत्व-मचेतनत्वं प्रसवधर्मित्वं च SāṁkhyaTaKau. 291.3 (*on* 14); तत्र च (छायापुरुषे) ··· अभयत्वमचेतनत्वात् Bhām. 173.5 (*on* i. 2.13); अदृष्टमणुद्वयसंयोगहेतुकर्मकरं चेतनाधिष्ठितम् अचेतनत्वात् NayaVi. 189.2 (*on* i. 1.5); इन्द्रियाणां त्वचेतनत्वाद् बुद्धिजन्मानुपपत्तेः NyāyRa. 150.8 (*on* 4.52); 233.17 (*on* 5(2).67); न ह्यन्तःकरणं सुखदुःखे अनुभवति अचेतनत्वात् S'āstrDī. 112.27 (*on* i. 1.5); अचेतनत्वादपर्यनुयोग इति चेन्मुक्तानपि कदाचिद् बध्नीयात् NyāyMa. 288.1; एवमात्मानं विहाय परार्थत्वमचेतनत्वम् Kiraṇā. 40.3; देहः पुनरचेतनत्वात् सुखं न भवति TātpaVṛ. 85.18 (*on* 1.66); श्रोत्रादीनामचेतनत्वात् तद्वृत्तेः सुतरामचैतन्य-मिति कथं प्रमाणत्वम् PramāMī. 24.14 (*on* i. 1.29); मानमदयोश्चाचेतनत्वेन प्रतीत्यभावात् AlaṅkāRa. 46 (41); न च देहश्चेतयते तदारम्भकद्रव्याणामचेतनत्वात् Aparā. 1005.13 (*on* 3.149); 975.2 (*on* 3.68); तेन ··· अभावस्याचेतनत्वं च ज्ञातव्यम् TattvSaṁkhyā. 37.5; 28.1; प्रधानं कारणं न भवति । तस्याचेतनत्वेन प्रवृत्तिप्रयोजनासंभवात् VedāntPāSau. 181.7 (*on* ii. 2.6); अचेतनत्वसृजमान-पदस्वारस्याभ्यां संशयः S'rutaPra. ii. 115.16 (*on* i. 4.8); ii. 161.23 (*on* i. 4.23); न च ईश्वरो जीवश्च इति भेदः ··· चेतनाचेतनत्वयोः अतद्भेदकत्वात् TarkSaṁ.(Ā.) 86.11; 4.18; 8.12; 51.25; नन्वचेतनत्वान्नामादीनां कथं हव्यकव्यप्रापकत्वमित्या-शङ्क्योक्तम् CaturCin. iii(1). 16.12; ननु न जातिरर्थः ··· कर्तृव्यापारानाश्रयत्वात् अचेतनत्वात्···च TattvCin. iv(2). 568.7; कालजीवावनित्यावचेतनत्वात् पृथिव्या-दिवदिति NyāyPari. 288.2; 296.1; न च प्रधानस्य स्वतःप्रवृत्तिर्युक्ता अचेतनत्वात् TattvPrakā. 94B.3 (*on* ii. 2.1); 22B.10 (*on* i. 1.22); 151A.3 (*on* iii. 2.5); एतेनाचेतनत्वं जडत्वमिति निरस्तम् Vādā. 52.1; इन्द्रियमनसोरत्व-चेतनत्वान्न वाक्यार्थसंगतिः AṇuBh. 59.13 (*on* i. 2.11); 121.10 (*on* ii. 1.4); 337.6 (*on* iv. 3.6); यथोष्ट्रस्य कुङ्कुमवहनं स्वाम्यर्थम् । कुतः? अभोक्तृत्वाद-चेतनत्वेन भोगापवर्गासंभवात् SāṁkhyaPraBh. 102.36 (*on* 3.58); नाचेतनत्वादेव कार्योत्पत्तेरनुपपत्तिः GuruCandr. i. 50.10; शक्तिस्तु परतन्त्रा न कर्त्री अचेतनत्वात् VīraMi. 845.8 (*on* 3.69); तदप्राप्तिर्जगदात्मकसमुदायासिद्धिः । समुदायिनामचेत-नत्वात् GoviBh. 124.11 (*on* ii. 2.18); **ii** the characteristic of lacking life, lifelessness, inanimate nature अचेतनत्वाच्च मनः क्रियावदपि नोच्यते CaraS. iv. 1.74 (1922 Ed.); अचेतनत्वेऽपि क्षीरवच्चेष्टितं प्रधानस्य SāṁkhyaPraSū. 3.59; अचेतनत्वकार्यत्वविनाशित्वादिहेतुतः । वास्यादिवदतस्स्पष्टं तस्य सर्वं प्रतीयते Tattv-Saṁ. 53; सुखदुःखमहंभावाद् भोज्यमित्यभिधीयते । अचेतनत्वादिभिर्यस्तद्धिधर्मा विभुः स्मृतः BrahmāṇḍP. iii. 3.93; योऽयं महदादिसंघातः स पुरुषार्थ इत्यनु-मीयते । अचेतनत्वात् पर्यङ्कवत् SāṁkhyaKāBh. 13.5 (*on* 17); दृश्यते···उत्पत्तिः, अचेतनत्वेन च प्रसिद्धेभ्यो गोमयादिभ्यो वृश्चिकादीनाम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 294.9 (*on* ii. 1.6); संहतत्वाचेतनत्वादीन् प्राणस्य स्वातन्त्र्यनिराकरणहेतून् दर्शयति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 508.7 (*on* ii. 4.10); भूतकर्मणोश्चाचेतनत्वात् स्वतःप्रवृत्त्यनुप-पत्तिः KenUBh. 87.20 (*on* 3.6); न चापि केवलं कर्म पुंसः स्यादाश्रयो यतः । अचेतनत्वानित्यत्वदोषदुष्टं पुरोदितम् BṛĀraUBhVā. iii. 2.147; यद्यपि अचेतन-त्वाल्लिङादिष्वेवंविधं प्रयोजकत्वं न संभवति TantrVā. 14.1 (i. 2.7); यद्यप्यचेतन-त्वाद्वक्तुमशक्तस्सुरालयस्तदपि EI. i. 112.6; नदी कूलं कर्षतीत्यादौ कथं कर्मसंज्ञा··· नद्यादेरचेतनत्वात् Nyās. i. 294.13 (*on* i. 4.49); न चानात्मनो ब्रह्मत्वं युक्तम्, घटादिवदचेतनत्वात् IṣṭaSi. 175.14; परमाणवः ··· कार्यसिद्धये न पर्याप्नुयुरचेतन-त्वात् NyāyMañ. ii. 73.5; न चादृष्टमलब्धस्ववृत्ति कार्याय पर्याप्तम् अचेतनत्वात् वासीवत् PrakaPañ. 302.18; पुरुषाः क्रोशन्ति न मञ्चास्तेषामचेतनत्वात् NyāySā. 17.11; परमाण्वादि प्रेक्षावत्प्रेरितं चेष्टते अचेतनत्वात् ĪśvaSi.(Yā.) 80.5; चेतनाया अभावाद्वहिरन्तश्चाचेतनत्वमवतीर्णं प्रतिभाति सोऽजीवः TattvPradī.(A.) 180.2 (*on* 2.35); 179.6 (*on* 2.35); परमाण्वादयो हि चेतनायोजिताः प्रवर्तन्ते अचेतन-त्वात् वास्यादिवत् NyāyKuA. ii(2). 51.13; नटादेश्चेतनत्वेन चित्रस्याचेतनत्वतः BhāvPra.(S'ā.) 51.19(2); प्रकृतिः ··· । तस्यैवैवंस्वरूपत्वात् अचेतनत्वाच्च Syādvā-Mañ. 15(128); अतोऽचेतनत्वजडत्वादिस्वभावविरोधान्नाहंकारस्य ज्ञातृत्वम् S'ruta-Pra. iA. 159.5 (*on* i. 1.1); NyāyKu. 87.16; ततः कालात्मानौ परिशिष्येते । तत्रापि चेतनानां न कालतत्त्वमात्मतया भाति क्षणलवाद्यवस्थापरंपरायोगित्वपराक्त्वा-चेतनत्वादिभिरेव तस्मात्स्वेषां स्वेभ्यश्च तस्य व्यावृत्तधीसंभवात् NyāyPari. 498.4; स्वभावाः । अचिद्वस्तूनां तु ··· अचेतनत्वमपुरुषार्थत्वम् ··· इत्यादयः SarvaDaSaṁ. 4.198; ततोऽस्याचेतनत्वस्थूलत्वादिना विसदृशत्वात् VedāntKau. 152.16 (*on* ii. 1.4); पाषाणकाष्ठादावचेतनत्वस्थूलत्वादेः प्रत्यक्षप्रमाणगोचरत्वात् VedāntKau. 152.21 (*on* ii. 1.4); 155.20 (*on* ii. 1.8); 246.20 (*on* ii. 4.10); अचेतनत्वं च चेतनविजातीयत्वम् ज्ञातृत्वाद्यनधिकरणत्वं च VedāntRaMañ. 1.3 (23.22); तत्र प्रस्तरैककपालयोरचेतनत्वेन MīmāKau. i. 269.7 (*on* i. 4.23); अत्र···रूपकं कुमुदविकासादिना ध्वन्यते । न तु भ्रान्तिमान् । कुमुदानां हरितां चाचेतनत्वात् RasGaṅ. 327.18; अत्र कूलस्याचेतनत्वादिच्छा न संभवति Prasā. ii. 342.9; अनेन बाह्यस्याचेतनत्वम् ··· बोधितम् LaS'abdeS'e. ii. 176.16; पूर्वत्राचेतनत्वादिना यमनियमाद्यसंभवः MayūMāli. 671.7 (*on* x. 2.19)

अचेतनत्वप्रसङ्ग (acetanatva-prasaṅga) *m.* contingency of being insentient or inanimate द्वितीयेऽपि सङ्घातापत्तिः किं शरीरोपाधिकी स्वाभाविकी यादृच्छिकी वा । ··· न तृतीयः । संश्लेषविश्लेषस्यापि यादृच्छिकत्वेन सुखेन वसताम-कस्मादचेतनत्वप्रसङ्गात् SarvaDaSaṁ. 16.217; पारमेश्वरी तु स्वयमपि चेतनेति कथं तदीयेनेक्षणेन परमेश्वरस्येक्षणवत्त्वम् । तथा सति जीवचिच्छक्तेरिव तस्या अप्यचेतनत्व-प्रसङ्गात् S'ivārkaMaDī. i. 196.25 (*on* i. 1.6).

अचेतनत्वलक्षण (acetanatva-lakṣaṇa) *adj.* consisting of insentience अयमेवाचेतनत्वलक्षणो हेतुः क्षीरान्न निवर्तते TātpaṬ.(Vā.) 596.19 (*on* iv. 1.21)

अचेतनत्वश्रवण (acetanatva-śravaṇa) *n.* Vedic statement of insentient nature जगतोऽचेतनत्वश्रवणमपि चैतन्यानभिव्यक्तिपरम् VedāntKa. 232.25 (*on* ii. 1.4)

अचेतनत्वसाम्य (acetanatva-sāmya) *n.* similarity with the insentience धर्मादेरपि प्रधानविकारतया तत्रैवान्तर्भूतस्याचेतनत्वसाम्यात् न स्वातन्त्र्येण प्रधानप्रवर्तकत्वम् PrakaVi. 477.18.

अचेतनत्वस्वभाव (acetanatva-svabhāva) *m.* nature consisting of insentience यो हि नाम नैवं प्रतिनियतचेतनाचेतनत्वस्वभावेन जीवपुद्गलयोः स्वपर-विभागं पश्यति TattvPradī.(A.) 246.9 (*on* 2.91)

अचेतनत्वहेतु (acetanatva-hetu) *m.* insentience as the (inferential) reason पयोऽम्ब्वादिप्रवृत्तावपीश्वरनिमित्तत्वाभिधायकश्रुतिसद्भावेनाचेतनत्वहेतोर्व्यभि-चाराभावात् TattvPrakā. 94B.13 (*on* ii. 2.3); एतेन···अचेतनत्वहेतुरपि निरस्तः Nyāyāmṛ. 76A.5.

अचेतनत्वादिग्राहकत्व (acetanatvādigrāhaka-tva) *n.* the nature of causing to know insentience etc. आदिशब्दस्य चाचेतनत्वादिग्राहकत्वादपि विशिष्याभिधानपरत्वमुचितम् S'rutaPra. ii. 396.19 (*on* ii. 4.11)

अचेतनत्वादिप्रयोज्यत्व (acetanatvādiprayojya-tva) *n.* the state of being caused by insentience etc. द्रष्टृत्वाभावस्याचेतनत्वादिप्रयोज्यत्वे मृषावाद्य-साधारणप्रतिबन्दीमाह S'rutaPra. iA. 159.5 (*on* i. 1.1)

अचेतनत्वादिप्राप्ति (acetanatvādi-prāpti) *f.* occurrence of the nature of being insentient etc. प्रलयसमये कार्यवत्कारणस्याप्यचेतनत्वादिप्राप्तिप्रसङ्गात् VedāntPāSau. 155.13 (*on* ii. 1.8)

अचेतनत्वादिभाव (acetanatvādi-bhāva) *m.* idea or notion of being insentient etc. भगवदर्चाविग्रहेषु ··· पाषाणलोहमयत्वानीशत्वाचेतनत्वादिभावः VedāntRaMañ. 4.10 (135.2)

अचेतनत्वादिमत् (acetanatvādi-ma(n)t) *adj.* possessing insentience etc. प्रलयवेलायाम् अचेतनत्वादिमज्जगत् ··· चेतनत्वादिगुणके ब्रह्मणि लीयमानम्··· स्वधर्मैर्ब्रह्म दूषयेत् VedāntKau. 155.21 (*on* ii. 1.8)

अचेतनत्वानुगुण (acetanatvānuguṇa) *adj.* suitable to the non-sentient nature (ईक्षणम्) प्रधानगतं अचेतनत्वानुगुणमित्यर्थः S'rutaPra. iB. 179.2 (*on* i. 1.6)

अचेतनत्वानुमान (acetanatvānumāna) *n.* inference of insentient nature स (न?) च संघातत्वादिना परार्थ्यानुमानमचेतनत्वानुमानं वा, कालात्ययापदेशात् NyāyKu. 108.1.

अचेतनत्वानुवृत्ति (acetanatvānuvṛtti) *f.* continuance of insentience कार्येऽप्यचिदंशे अचेतनत्वानुवृत्तिवत् चिदंशे चेतनत्वानुवृत्तिरपि विद्यते S'rutaPra. ii. 218.6 (*on* ii. 1.6)

अचेतनत्वापत्ति (acetanatvāpatti) *f.* contingency of being non-sentient न हि तस्य (आत्मनः) चेतनत्वेन भेदः प्रतियोगिनोऽचेतनत्वापत्तेः, नापि अचेतनत्वेन भेदः, प्रतियोगिन एव चेतनत्वप्रसङ्गात् TarkS'aṁ.(Ā.) 51.25; चेतनादन्यत्वेन परमेश्वरस्याचेतनत्वापत्तेः ···परमाणुकारणवादस्य···अविचारितरमणीय-त्वम् SarvaMaSaṁ. 27.15.

अचेतनत्वापरिहार (acetanatvāparihāra) *m.* unavoidability of non-sentiency आत्मनोऽहंप्रत्ययवेद्यत्वे घटवदचेतनत्वापरिहारात् SarvaMaS'aṁ. 27.17.

अचेतनत्वापात (acetanatvāpāta) *m.* contingency of being non-sentient न च तदनुमन्तुमुचितम् (धर्मजातमात्मनि) अचेतनत्वापातात् ĀtmaSi. 50.2; एकस्मिन्नवयवे छिन्ने चिदात्मनोऽप्यवयवच्छिन्न इत्यचेतनत्वापातात् SarvaDa-Saṁ. 16.215.

अचेतनत्वापेक्षा (acetanatvāpekṣā) *f.* [Inst.] in relation to (or in comparison with) non-sentiency चेतनत्वमचेतनत्वापेक्षयेति VakroJī. 100.17.

अचेतनत्वाभाव (acetanatvābhāva) *m.* absence of non-sentient nature अज्ञानरूपत्वे चास्यात्मधर्मत्वं न स्यात्, (संस्कारस्य) चेतनधर्मस्याचेतनत्वा-

भावात् PramāMī. 22. 8 (*on* i. 1. 29)

अचेतनत्वाभिमत (acetanatvābhimata) *adj.* conceived (generally) as insentiate चेतनत्वमपि क्वचिदचेतनत्वाभिमतानां भूतेन्द्रियाणां श्रूयते BrahmSūBh.(S'aṅ.) 292. 12 (*on* ii. 1. 4)

अचेतनत्वाभ्युपगम (acetanatvābhyupagama) *m.* admission of (something) having insentient nature अतश्च न प्रधानं सांख्यपरिकल्पितं जगत्कारणम्, प्रधानस्याचेतनत्वाभ्युपगमात् ChāndoUBh. 348. 1 (*on* iv. 2. 3); (अन्यत्रान्यधर्मानुसंधानरूपोऽध्यासः) नापि प्रकृतेः । तस्या अचेतनत्वाभ्युपगमात् S'ivārkaMaDī. ii. 14. 29 (*on* ii. 1. 10)

अचेतनत्वावगम (acetanatvāvagama) *m.* knowledge of insentient nature न च ज्योतिर्मण्डलस्य हृदयादिना विग्रहेण ··· योगोऽवगन्तुं शक्यते, मृदादिवदचेतनत्वावगमात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 203. 12 (*on* i. 3. 32)

अचेतनत्वावश्यंभाव (acetanatvāvaśyambhāva) *m.* inevitability of insentient nature एकस्मिन् ब्राह्मणादिशरीरे मुख्यभोक्तृत्वादियुक्तचेतनद्वयासंभवेन जीवद्वितीयस्याचेतनत्वावश्यम्भावात् बुद्धिरेव तद्द्वितीया S'ivārkaMaDī. i. 349. 26 (*on* i. 2. 11)

अचेतनदेवता (acetana-devatā) *f.* insentient deity अचेतनदेवतापक्षे च यथार्थप्रतिष्ठितप्रत्यभिज्ञानस्यास्पृश्यस्पर्शादिविरहसहकृतस्य (प्रतिमादेः) तथात्वम् (= देवतात्वम्) TattvCin. ii(2). 144. 1; S'ivārkaMaDī. ii. 275. 29 (*on* iii. 2. 39); अचेतनदेवतायाः पानासंभवात् पिबतिर्दानलक्षणार्थे इति वार्त्तिके स्पष्टमेव VaiyāBhū. 181. 15 (*on* 33)

अचेतनदेहधर्म (acetanadeha-dharma) *m.* nature or characteristic of the insentient body नित्यत्वादपरिणामित्वादात्मनो जन्ममरणादयः सर्व एवाचेतनदेहधर्मा न सन्ति GītāBh.(Rā.) 87. 5 (*on* 2. 19)

अचेतनद्रव्य (acetana-dravya) *n.* non-sentient or inert matter ततश्चासिततन्त्वारब्धः पटो यथा न सितः तद्वदचेतनद्रव्यारब्धो देहोऽप्यचेतनः Aparā. 1005. 15 (*on* 3. 148); चेतनमप्यचेतनद्रव्यस्योपादानं दृष्टम् PrakaVi. 494. 22; प्राकृताप्राकृतोभयभिन्नत्वे सत्यचेतनद्रव्यविशेषः कालशब्दवाच्यः VedāntRaMañ. 1. 3 (37. 20)

अचेतनद्वारकत्व (acetanadvāraka-tva) *n.* the state of having an insentient entity as an intermediary कृष्यादेरङ्कुरादिद्वारकत्वमिवाचेतनद्वारकत्वं कर्मणः स्यात् S'rutaPra. ii. 56. 20 (*on* i. 3. 25)

अचेतनधर्मत्व (acetanadharma-tva) *n.* the state of being the property of an insentient thing संघातविशेषरूपताख्या देहरूपा यावस्था न तन्निमित्ततोऽपि पुरुषस्य बन्धः । कुतः । तस्या अवस्थाया देहधर्मत्वात् । अचेतनधर्मत्वादित्यर्थः SāṁkhyaPraBh. 11. 31 (*on* 1. 14)

अचेतनधर्मत्वोपचार (acetanadharmatvopacāra) *m.* figurative usage expressing the property of (a sentient entity as being that of) an insentient entity (ईक्षतेः) चेतनधर्मस्याचेतनधर्मत्वोपचाराश्रयणे तत्प्रायपाठभङ्गप्रसङ्गात् S'ivārkaMaDī. i. 195. 24 (*on* i. 1. 6)

अचेतनधर्मविशिष्टत्व (acetanadharmaviśiṣṭa-tva) *n.* being qualified or accompanied by qualities of an insentient entity ब्रह्मण उपासना ··· क्वचिदचेतनधर्मविशिष्टत्वेन यथा पुरुषेऽन्तःप्रतिष्ठितं वेदेत्यत्र S'ivārkaMaDī. i. 291. 15 (*on* i. 1. 32)

अचेतनधर्माप्रसक्ति (acetanadharmāprasakti) *f.* non-contingency of the property of insentient matter जीवात्मन्यचेतनधर्माप्रसक्तिश्चैवं अचेतनविसजातीयत्वादेवेत्यर्थः VedāntDī. 93. 21 (*on* ii. 1. 28)

अचेतननिष्ठ (acetana-niṣṭha) *adj.* devoted to an insentient entity न ह्यचेतननिष्ठस्य मोक्षो युक्तः NyāySu.(Ja.) 119B. 4 (*on* i. 1. 5)

अचेतननिष्ठक्रिया (acetananiṣṭha-kriyā) *f.* action existing in insentient entities न चात्मनिष्ठप्रयत्नोत्पादनं विनेच्छायाः कार्यजनकत्वम् । अचेतननिष्ठक्रियादिजनकत्वं च नानुभूतपूर्वम् (इच्छायाः) BhāṭṭCin. i. 35. 28 (*on* i. 1. 4)

अचेतनपर (acetana-para) *adj.* referring to an insentient entity देवतापदविषयस्याचेतनपरदेवतापदप्रायपाठस्य नासिद्धिः S'ivārkaMaDī. i. 197. 6 (*on* i. 1. 6)

अचेतनपरिग्रहण (acetana-parigrahaṇa) *n.* acceptance of a non-sentient thing विभवमूर्तयः मत्स्याद्याः चेतने मत्स्याद्यवतारात्मके नारायणे विद्यमाने अचेतनयोः शङ्खचक्रयोश्चिह्नं किमर्थं कर्तव्यम् । चेतनपरित्यागे अचेतनपरिग्रहणे मानाभावात् S'aṅkaVi.(Ā.) 57. 4.

अचेतनपरिणाम (acetana-pariṇāma) *m.* modification of insentient matter अनेनाचेतनपरिणामारम्भादिवादाः ··· निरस्ता वेदितव्याः LalitāTriBh. 319. 15 (*on* 38)

अचेतनपूर्वकत्व (acetanapūrvaka-tva) *n.* the state of having a non-intelligent principle as an antecedent न कार्यकारणभावाद् बाह्याध्यात्मिकानां भेदानामचेतनपूर्वकत्वं शक्यं कल्पयितुम् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 352. 7 (*on* ii. 2. 1); चेष्टमानशरीरहेतुकस्यापि (भावस्य) कस्यचिदचेतनपूर्वकत्वप्रसङ्गात् ĀtmaTaVi. 843. 2.

अचेतनपृथिव्यादिपारार्थ्य (acetanapṛthivyādi-pārārthya) *n.* subservience to the insentient earth and the like परमात्मनस्सर्वज्ञस्य नियन्तुरमृतस्याचेतनपृथिव्यादिपारार्थ्ययोगात् पृथिव्यादेरेव तं प्रति पारार्थ्यमित्यवसीयते NyāyKu. 190. 19.

अचेतनप्रकृति (acetana-prakṛti) *f.* A non-sentient primeval matter अचेतनप्रकृतिरेकं नियमनस्थानम् (मम) GītāBh.(Rā.) 435. 5 (*on* 8. 21); अविकृतिरित्यचेतनप्रकृतिं व्यावर्तयति TattvPrakā. 176A. 10 (*on* iii. 3. 40); B insensate nature अचेतनप्रकृत्या भोगक्षेत्रभूतया भोक्तृवर्गपुञ्जभूतां चेतनप्रकृतिं संयोजयामीत्यर्थः GītāBh.(Rā.) 589. 18 (*on* 14. 3)

अचेतनप्रकृतिक (acetanaprakṛti-ka) *adj.* having insentient matter as its material cause विमतमचेतनप्रकृतिकं तदन्वितत्वाद्वा संप्रतिपन्नवत् PrakaVi. 85. 24.

अचेतनप्रकृतिबद्धत्व (acetanaprakṛtibaddha-tva) *n.* the state of being bound by insentient matter अचेतनप्रकृतिबद्धत्वमौपाधिकदुःखावहमिति ··· तन्निवृत्तिर्नापुमर्थः S'rutaPra. iB. 169. 15 (*on* i. 1. 4)

अचेतनप्रकृतिरूप (acetanaprakṛti-rūpa) *adj.* of the nature of insentient primeval matter अव्यक्तादचेतनप्रकृतिरूपात् पुरुषार्थतया परः भावोऽन्यः ···न व्यज्यत इत्यव्यक्तः GītāBh.(Rā.) 434. 3 (*on* 8. 20)

अचेतनप्रधान (acetana-pradhāna) *n.* non-sentient primeval matter स्मार्तं प्रधानं इह न ग्राह्यम् । कुतः, अतच्छब्दात् अचेतनप्रधानवाचकशब्दाभावात् GoviBh. 41. 9 (*on* i. 3. 3)

अचेतनप्रधानकारणवादिन् (acetanapradhānakāraṇavād-in) *adj.* one holding the tenet of insentient primordial matter as the (material) cause (of the universe) अचेतनप्रधानकारणवादिनां तु दुर्योजमेतत् Bhām. 339. 18 (*on* ii. 1. 6)

अचेतनप्रधानत्व (acetanapradhāna-tva) *n.* the state of being (identical with) insentient primeval matter यदि (स्वमपीतो भवतीत्यत्र) स्वशब्द आत्मवचनस्तथापि चेतनस्य पुरुषस्याचेतनप्रधानत्वानुपपत्तिः Bhām. 131. 14 (*on* i. 1. 8)

अचेतनप्रधानप्रवर्तकत्व (acetanapradhānapravartaka-tva) *n.* the nature of activating the insentient primordial matter चेतनस्य निर्व्यापारस्यापि संनिधानमात्रेणाचेतनप्रधानप्रवर्तकत्वोपपत्तेश्च S'ivārkaMaDī. ii. 56. 29 (*on* ii. 2. 1)

अचेतनप्रपञ्च (acetana-prapañca) *m.* non-sentient universe आद्यं तत्त्वमचेतनं यतः सर्वोऽयमाकाशादिरचेतनप्रपञ्चो जायते BrahmSūBh.(Bhā.) 72. 24 (*on* i. 4. 2); S'rīBh. 374. 19 (*on* i. 4. 19); अचेतनप्रपञ्चस्य ब्रह्मानन्यत्वं नाम बाधितत्वं विवक्षितं परस्य, तच्च प्रमाणविरुद्धम् TattvPrakā. 87B. 9 (*on* ii. 1. 18)

अचेतनप्रवृत्ति (acetana-pravṛtti) *f.* activity or functioning of insentient matter अचेतनप्रवृत्तेः पराधिष्ठानकार्यत्वनियमात् Kiraṇā. 89. 14; सर्वप्रवृत्तीनामीश्वरनिमित्तत्वस्य श्रुतिसिद्धत्वान्न कुत्राप्युक्तहेतोर्व्यभिचारो नाप्यचेतनप्रवृत्तौ निदर्शनम् TattvPrakā. 95A. 5 (*on* ii. 2. 4)

अचेतनप्रवृत्तिमत (acetanapravṛtti-mata) *n.* the view that the activity of insentient matter (is spontaneous) अचेतनप्रवृत्तिमतं प्रथमतो निराकरोति BrahmSūBh.(Ma.) 110A. 10 (*on* ii. 2. 1); स्वतोऽचेतनप्रवृत्तिमतमनपेक्षितमेव प्रेक्षावताम् TattvPrakā. 95A. 5 (*on* ii. 2. 4)

अचेतनप्राणादि (acetana-prāṇādi) *m.* the vital breath etc. which (by nature) are insentient अचेतनप्राणादिवक्ष्यमाणकार्यसारूप्यश्रवणाच्च तथावगतेः S'ivārkaMaDī. i. 377. 32 (*on* i. 2. 22)

अचेतनप्रैषप्रदर्शन (acetanapraiṣa-pradarśana) *n.* displaying of a command to an inanimate object अतश्चैवम् (= अविवक्षितार्था मन्त्राः) अचेतनप्रैषप्रदर्शनाद् ओषधे त्रायस्वैनमिति, न ह्योषधिर्बुध्यते त्राणाय नियुक्तास्मीति NyāyMañ. i. 262. 2.

अचेतनेक्षणप्रायपाठ (acetanekṣaṇa-prāyapāṭha) *m.* statement of 'thinking' with reference to the majority of insentient things अचेतनेक्षणप्रायपाठोऽप्यसिद्ध इत्याह – तेजःप्रभृतिष्विति S'ivārkaMaDī. i. 196. 10 (i. 1. 6)

अचेतनभाग (acetana-bhāga) *m.* non-sentient part यो ह्येकस्य चेतनस्य बुद्ध्यादिरचेतनभागः स एवान्यस्य चेतनस्योपकरोति BrahmSūBh.(S'aṅ.) 291. 5 (*on* ii. 1. 4)

अचेतनभाव (acetana-bhāva) *m.* the state of being non-sentient

चेतनस्याचेतनभावो नोपपद्यते, विलक्षणत्वात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 296.19 (*on* ii. 1.6)

अचेतनभूत (acetana-bhūta) *adj.* [*f.* -ā] which has been non-sentient अव्ययस्वभावो हि व्ययस्वभावादचेतनभूतात्···अर्थान्तरभूत एव GitāBh.(Rā.) 605.18 (*on* 15.17); प्रकृतिरचेतनभूतैव VedāntDī. 101.4 (*on* ii. 2.9); *n.* non-sentient element (इन्द्रियाणि) अचेतनभूतारब्धानां तेषामात्मत्वं निराकरणीयम् MānaMe. 198.1.

अचेतनमनस् (acetana-manas) *n.* non-sentient mind अचेतनमनः-प्रभृतेरुपास्यत्वासम्भवोऽभिमानिदेवतोपास्यत्वेन परिहृत इति भावः S'rutaPra. ii. 577.9 (*on* iv. 1.5)

अचेतनमात्र (acetana-mātra) *n.* A all that is non-sentient न चैतावतैव क्रियामात्रं प्रत्यचेतनमात्रस्य चेतनाधिष्ठानेन व्याप्तिरपसार्यते NyāyKuA. ii(1). 53.8; आत्मनोऽकर्तृत्वेऽचेतनमात्राव्यतिरिक्तकर्तृकसमाध्यभावप्रसङ्गात् VedāntPāSau. 233.8 (*on* ii. 3.38); B only the non-sentient अचेतनमात्रमुपादानमनुमीयते PrakaVi. 471.18; सर्वशब्दो नाचेतनमात्रपरः S'rutaPra. iB. 58.18 (*on* i. 1.1)

अचेतनमात्रैकायतन (acetanamātraikāyatana) *n.* one unique abode of only that which is non-sentient एकविज्ञानेन सर्वविज्ञानापेक्षणं सर्वात्मके ब्रह्मणि विवक्ष्यमाणेऽवकल्पते नाचेतनमात्रैकायतने प्रधाने BrahmSūBh.(S'aṅ.) 126.8 (*on* i. 2.21)

अचेतनमुखादिक (acetana-mukhādika) *adj.* whose face and other (limbs) are as good as dead (i. e. lifeless) सर्वतो हस्तमात्रोऽहमचेतनमुखादिकः BṛKathāS'loSaṁ. 10.116.

अचेतनमृत्पिण्ड (acetana-mṛtpiṇḍa) *m.* non-sentient lump of clay अचेतनमृत्पिण्डलोहमण्यादिदृष्टान्तश्चेतनकारणस्य दार्ष्टान्तिकत्वे न संगच्छते S'ruta-Pra. iB. 176.5 (*on* i. 1.5)

अचेतनयज्ञैक्य (acetanayajñaikya) *n.* oneness with the non-sentient sacrifice विद्वान् हि चेतनस्तस्याचेतनयज्ञैक्यायोग इत्यर्थः VedāntKa. 420.15 (*on* iii. 3.24)

अचेतनयोनि (acetana-yoni) *m.f.* origin of non-sentient (things) अचेतनयोनिभूते महति ब्रह्मणि चेतनपुञ्जरूपं गर्भं दधामि GitāBh.(Rā.) 589.18 (*on* 14.3)

अचेतनवचन (acetana-vacana) *adj.* expressive of non-sentient (thing) तत्र स एव सत् ईक्षिता प्रधानलक्षण आत्मेति सदादिपदानामचेतनवचनानां भिन्नार्थानां परमेश्वरवाचकस्यात्मपदस्य भिन्नार्थस्य च सामानाधिकरण्यं विरुद्धमापद्येत VedāntKau. 24.22 (*on* i. 1.6)

अचेतनवर्ग (acetana-varga) *m.* category of non-sentient things अचेतनवर्गस्य तु भूतेन्द्रियविषयसंज्ञस्य तद्विकारत्वेनानन्यत्वम् BrahmSūBh.(Bhā.) 146.2 (*on* ii. 4.4); हन्तैवमचेतनवर्गोऽपि किं न कल्प्यते S'atDū. 153.1; भवत्व-चेतनवर्गस्य ब्रह्मणा सह भेदाभेदसंबन्धः VedāntKau. 290.24 (*on* iii. 2.28); AdvaiSi. 842.8; इहात्मशब्दस्य···स्वभावपरत्वकल्पनायामचेतनवर्गमात्रेणान्वयस्य ··· प्रसङ्गेन S'ivārkaMaDī. i. 196.5 (*on* i. 1.6); नन्वचेतनवर्गस्येयं वार्ता भवतु Bhāsk. i. 251.12 (*on* i. 5.13)

अचेतनवर्णन (acetana-varṇana) *n.* description of an inanimate thing नन्वचेतनवर्णनं विषय इत्युक्तमित्याशङ्क्य हेतुमाह Loc. 76.13 (*on* 2.6)

अचेतनवश (acetana-vaśa) *adj.* (whose origin is) dependent on (under the control of) a non-sentient thing इदं नाचेतनवशं वस्तुत्वात् प्रतिपन्नवत् AnuVyā. 23A.1 (*on* 2.2); अचेतनवशं स्वतन्त्राचेतनाधीनोत्पत्तिकम् NyāySu.(Ja.) 321B.13 (*on* ii. 2.1)

अचेतनवस्तु (acetana-vastu) *n.* non-sentient or inanimate thing अचेतनवस्तुवृत्ते वाक्यार्थीभूते पुनश्चेतनवस्तुवृत्तान्तयोजनया यथाकथञ्चिद्भवितव्यम् Dhvanyā. 200.1 (*on* 2.5); यतः शेषसमस्ताचेतनवस्तुसमवायसम्बन्धनिरुत्सुकतया-नाद्यनन्तस्वभावसिद्धसमवायसम्बन्धमेकमात्मानमाभिमुख्येनावलम्ब्य TattvPradī.(A.) 36.11 (*on* 1.27)

अचेतनवाचक (acetana-vācaka) *adj.* expressive of an inanimate thing एवमप्यचेतनवाचकानां मध्वादिशब्दानां मक्षिकादौ पुंनपुंसकत्वं वसन्तादौ शुद्धपुंस्त्वमिति व्यवस्था न स्यात् VaiyāBhū. 123.6 (*on* 25)

अचेतनवादिन् (acetanavād-in) *adj.* who propounds the theory that (the source of the world) is non-sentient अनपेक्षितमेवाचेतनवादिमतम् BrahmSūBh.(Ma.) 28B.6 (*on* ii. 2.4)

अचेतनविकार (acetana-vikāra) *m.* modification or product of a non-sentient thing नाचेतनविकारोऽपि चेतनः स्यात्कदाचन AnuVyā. 15B.5 (*on* 1.4)

अचेतनविभाग (acetana-vibhāga) *m.* division of the non-sentient अचेतनविभागमाह TattvSaṁkhyā. 45.7.

अचेतनविलक्षणत्व (acetanavilakṣaṇa-tva) *n.* the state of being distinct from non-sentient things अचेतनविलक्षणत्वं तु तस्य श्रुतिसिद्धम् SiddhāBi. 25.3.

अचेतनविशेष (acetana-viśeṣa) *m.* a specific non-sentient thing एवं च तज्ज्ञानहेतुभावेनाचेतनविशेषे चेतनाधिष्ठानं वार्यते NayaVi. 195.2 (*on* i. 1.5)

अचेतनविषय (acetana-viṣaya) *adj.* [Loc.] concerning the non-sentient एवम् अचेतनविषये कार्यकारणभावे अनुपपन्ने सति Bhāsk. ii. 215.12 (*on* iii. 1.1)

अचेतनविषयत्व (acetanaviṣaya-tva) *n.* the state of being something concerning a non-sentient thing पशुशब्दोक्तचेतनविषयत्वमैश्वर्यस्य सिध्यति न त्वचेतनविषयत्वमपि S'ivārkaMaDī. i. 127.10 (*on* i. 1.2); तयोरपि ··· अचेतनविषयत्वपर्यवसानात् S'ivārkaMaDī. i. 195.33 (*on* i. 1.6)

अचेतनविसजातीयत्व (acetanavisajātīya-tva) *n.* the state of belonging to a class different from that of non-sentient things आत्मनि चैवं जीवात्मन्यचेतनधर्मप्रसक्तिश्चैवमचेतनविसजातीयत्वादेवेत्यर्थः VedāntDī. 93.21 (*on* ii. 1.28)

अचेतनवृत्तित्व (acetanavṛtti-tva) *n.* the state of existing in an insentient thing अदृष्टस्याचेतनवृत्तित्वासम्भवात् VedāntKau. 187.12 (*on* ii. 2.12)

अचेतनवेद (acetana-veda) *m.* non-sentient Veda अभिधाया अचेतन-वेदरूपकर्तृशक्तित्वेन तस्यां व्युत्पत्त्यसंभवः BhāṭṭCin. i. 68.24 (*on* i. 1.4)

अचेतनव्यवहार (acetana-vyavahāra) *m.* activity of a non-sentient thing किमयं प्रयोज्यश्चेतनव्यवहारात् व्युत्पन्नोऽचेतनव्यवहाराद्वेति TattvCin. ii(2). 87.2; अमुयैव दिशा अचेतनव्यवहारे प्रकृते चेतनव्यवहारसम्बन्धिस्वरूपहेतु-फलोत्प्रेक्षायाम्···समासोक्तिरेव मूलम् RasGaṅ. 516.17.

अचेतनव्यष्टिरूप (acetana-vyaṣṭirūpa) *adj.* of the form of the individual non-sentient object न चाचेतनव्यष्टिरूपतृणकाष्ठादीनां समष्टिरूपस्य भूतसूक्ष्मस्य चेन्द्रियाश्रयत्वादि संभवति BrahmSūBh.(Rā.) 409.17 (*on* ii. 1.8)

अचेतनव्यापार (acetana-vyāpāra) *m.* function or activity of a non-sentient thing अत एवाचेतनव्यापारे वर्तमानापदेशादीनां प्रयोगः PrakaPañ. 456.4; चेतनस्य कदाचिदचेतनव्यापारं प्रति सामर्थ्यदर्शनात् NyāyKa. 56.21; अचेतनव्यापारे निरूढलक्षणैव VyutpaVā. 159.9.

अचेतनव्यावृत्त (acetana-vyāvṛtta) *adj.* excluded from non-sentient things (देवतात्वम्) नाप्यचेतनव्यावृत्तम् S'ivārkaMaDī. i. 268.32 (*on* i. 1.23)

अचेतनशक्ति (acetana-śakti) *f.* non-sentient power एवमचेतन-शक्तेर्जडत्वपरिणामित्वादयोऽसाधारणधर्माः VedāntKau. 67.2 (*on* i. 2.21)

अचेतनशङ्कोत्थान (acetanaśaṅkotthāna) *n.* rise of doubt regarding insentiency आत्मशब्दस्याचिद्व्यावर्तकतोपपादनाच्च अचेतनशङ्कोत्थानासंभवात् S'rutaPra. ii. 8.11 (*on* i. 3.6)

अचेतनशरीर (acetana-śarīra) *n.* non-sentient body अचेतनशरीराणि स्वकर्मफलभाञ्जि च AṇuVyā. 206A.8 (*on* 3.2)

अचेतनशरीरत्व (acetanaśarīra-tva) *n.* the state of non-sentient body ममाशरीरचैतन्यचमत्कारपरिणतत्वेन सर्वदैवाचेतनशरीरत्वविरोधादिति TātpaVṛ. 233.14 (*on* 2.79)

अचेतनसंयुक्त (acetana-saṁyukta) *adj.* connected with the non-sentient thing न त्वचेतनसंयुक्तस्य चेतनस्य प्रवृत्तिर्दृष्टा BrahmSūBh.(S'aṅ.) 353.1 (*on* ii. 2.2); चेतनस्याप्यचेतनसंयुक्तस्यैव प्रवृत्तिर्न शुद्धस्य PrakaVi. 473.21.

अचेतनसमालीढ (acetana-samālīḍha) *adj.* embraced by (i. e. along with) the non-sentient यावन्तश्चेतना भावाः प्रसिद्धवन्त्यादिसंभवे। अचेतन-समालीढाः प्रलीयन्ते BṛBrahmaS. ii. 1.77.

अचेतनसंपत्ति (acetana-sampatti) *f.* attainment of non-sentient status यदि च प्रधानमचेतनं कारणमुपदिश्येत तदा तदात्मकत्वानुसंधानस्य मोक्ष-साधनत्वोपदेशो नोपपद्येत। ···तन्निष्ठस्याचेतनसम्पत्तिरेव स्यात् BrahmSūBh.(Rā.) 174.4 (*on* i. 1.7) (S'rutaPra. अचेतनसंपत्तिः अचित्प्राप्तिः संसारित्वम्)

अचेतनसाधारण्य (acetana-sādhāraṇya) *n.* common quality of the non-sentient (अक्षरस्य) तत्राचेतनसाधारण्याद् वर्णतुल्यत्वादाकाशवदस्याप्यब्रह्मत्व-मेव AṇuBh. 77.17 (*on* i. 3.10)

अचेतनसामान्य (acetana-sāmānya) *n.* insentient in general अचेतन-सामान्ये चेतनाधिष्ठानं विशेषानुमाबाधितम् NayaVi. 195.2 (*on* i. 1.5)

अचेतनस्थान (acetana-sthāna) *n.* place of inanimate beings किमर्थं तर्हि ··· पुराणेष्वचेतनस्थाने भूतानां परिगणनम् S'ivārkaMaDī. i. 309.31 (*on* i. 2.1)

अचेतनस्वभाव (acetana-svabhāva) *m.* the nature of the non-sentient अचेतनस्वभावस्तु विवरादिः कथं ततः AnuVyā. 10A. 11 (*on* 1. 1)

अचेतनहेतुकत्व (acetanahetuka-tva) *n.* the state of having non-sentient as cause अचेतनहेतुकत्वाचेतनाधिष्ठितहेतुकमपीति को विरोधः NyāyKu-A. ii(2). 42. 6.

अचेतना (a-cetanā) *f.* **i** absence of intelligence न ह्यचेतना नाम चेतनाविरोधी कश्चिद्गुणोऽस्ति चेतनाप्रतिषेधमात्रत्वात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 365. 19 (*on* ii. 2. 11); **2** name of the wife of Manu इन्द्रो मनुपत्नीमचेतनाम् । ग्रहेण मोचयित्वा BrahmāṇḍP. ii. 1. 82.

अचेतनांश (acetanāṁśa) *m.* insentient part स्वामिभृत्ययोरप्यचेतनांशस्यैव चेतनं प्रत्युपकारकत्वात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 291. 4 (*on* ii. 1. 4); देवदत्तस्याचेतनांशस्यैव प्रतिबिम्बत्वात् PañcPā. 23. 11 (*on* i. 1. 1); अचेतनांशप्राधान्यात्कार्यकारणतोच्यते BṛĀraUBhVā. ii. 5. 23; अचेतनांशस्य सृष्टयादौ रूपान्तरभावे मुख्यता VedāntKau. 13. 12 (*on* i. 1. 2); कारणकोटावप्यस्य-चेतनांशानुप्रवेशः S'ivārkaMaDī. ii. 12. 14 (*on* ii. 1. 7)

अचेतनाकार्यत्व (acetanā-kāryatva) *n.* the state of being a non-sentient effect अचेतनाकार्यत्वं बाधकम् NyāyKuA. i. 53. 8.

अचेतनात्मक (acetanātma-ka) *adj.* [*f.* -ikā] non-sentient by nature दिदृक्षाद्यानुकूल्येन प्रधानं संप्रवर्तते । विचित्ररचनाभेदे कथं वाचेतनात्मकम् TattvSaṁ. 299; अचेतनात्मिका बुद्धिः शब्दगन्धरसादिवत् TattvSaṁ. 303; न हि घटादिरचेतनात्मको ज्ञाताहमिति प्रत्येति SyādvāMañ. 8. 233; अचेतनात्मकोऽस्मीति ध्यानेन मोक्षाद्धि व्याहन्येत VedāntKau. 25. 19 (*on* i. 1. 7)

अचेतनात्मन् (acetanātman) *adj.* of the nature of insentient न पुनर्येरचेतनात्मैवाध्यवसाय इति NyāyVā. 404. 18 (*on* iii. 2. 3); VedāntRaMañ. 1. 1 (12. 21)

अचेतनादि (acetanādi) *adj.* insentient etc. (*lit.* beginning with insentient) यदि पुनरचेतनादिनात्यन्तासंभाव्यमानतदर्थविशेषणेनाप्रस्तुतेन वर्णितेन Loc. 43. 21 (*on* 1. 13); कर्तृपदमपि व्यापारादिमत्स्वचेतनादौ भाक्तमेव VyutpaVā. 158. 8; अचेतनादिचैतन्ययोगेन परमात्मनः । अकरोद्विश्वमखिलमनित्यं नाटकाकृति (प्रकृतिः) S'ārṅgaS. i. 5. 56 (comm. अचेतनमव्यक्तमादिर्यस्य तदचेतनादि)

अचेतनाभेद (acetanābheda) *m.* non-difference from (or identity with) the non-sentient objects (i. e. the world) सर्वं खल्विदं ब्रह्म ... इत्यादिश्रुत्यनुसारेण ब्रह्मण्यचेतनाभेदस्यापि शङ्कितुं शक्यत्वात् S'ivārkaMaDī. ii. 32. 21 (*on* ii. 1. 23)

अचेतनारब्ध (acetanārabdha) *adj.* produced by the non-sentient चेतना ज्ञानमचेतनारब्धाच्छरीरादन्यश्चे(? न्यं चे)तनं गमयति Aparā. 1014. 14 (*on* 3. 176)

अचेतनारब्धत्व (acetanārabdha-tva) *n.* the state of being produced by the non-sentient अचेतनारब्धत्वं जगतश्चैकचेतनाधीनत्वेन व्याप्तम् BrahmSū-Bh.(Rā.) 137. 15 (*on* i. 1. 3)

अचेतनार्थ (acetanārtha) *m.* non-sentient object मा मा हिंसीः ...इत्यादीनि ... अचेतनार्थबन्धनादित्यत्राप्युदाहरणम् TantrVā. 55. 1 (*on* i. 2. 34); 57. 17 (*on* i. 2. 40); 'ओषधे त्रायस्वैनम्' इत्यादावचेतनार्थसंबोधनात् GuruCandr. i. 306. 22; युष्मदस्मदोश्चेतनार्थकतयाचेतनार्थेऽनुपपत्तिः BhāṭṭCin. i. 81. 14 (*on* i. 1. 4)

अचेतनावत् (acetanā-va(n)t) *adj.* insentient, inanimate अचेतनावन्त्येतान्यस्थीनि S'ābaBh. 1851. 22 (*on* x. 2. 54)

अचेतनावयव (acetanāvayava) *adj.* having insentient parts अतोऽचेतनावयवस्यात्मन एव चैतन्यमास्थेयम् NyāyMa. 14. 4.

अचेतनाश्रयता (acetanāśraya-tā) *f.* the state of having an insentient abode कर्मफलसाक्षात्कारलक्षणभोगस्य अचेतनाश्रयतानाश्रयणात् TarkSaṁ.(Ā.) 31. 25.

अचेतनाश्रया (acetanāśrayā) *adj.* (*f.*) dependent on an insentient object अचेतनाश्रयैव सर्वा प्रवृत्तिर्दृश्यते Bhām. 383. 2 (*on* ii. 2. 2); प्रशंसा तु द्विधा ज्ञेया चेतनाचेतनाश्रया RasāSu. 266. 20 (3. 142)

अचेतनाश्रयोपस्थापकत्व (acetanāśrayopasthāpaka-tva) *n.* the state of being that which presents an insentient thing as the substratum किमूर्णनाभिदृष्टान्तोपादानमचेतनाश्रयोपस्थापकत्वमुपबृंहयति उत नेति S'rutaPra. iB. 324. 10 (*on* i. 2. 22)

अचेतनाश्रितत्व (acetānāśrita-tva) *n.* the state of existing in the insentient object आकाशादिशब्दप्रवृत्तिनिमित्तम्...न ... परमेश्वरायत्तम् । अचेतनाश्रितत्वात् NyāySu.(Ja.) 148A. 12 (*on* i. 1. 8)

अचेतनासङ्ग (acetanāsaṅga) *m.* association with the insentient चेतनाचेतनासंगाद् द्विधा बाह्यपरिग्रहः YaśasCam. ii. 367. 2.

अचेतनीभूता (acetanī-bhūtā) *adj.* (*f.*) who has become unconscious किं किं किमिवाचेतनीभूतासि UdaySuKa. 137. 5.

अचेतनेक्षणप्रायपाठ (acetanekṣaṇa-prāyapāṭha) *m.* mention among the majority of insentient objects which are said to know तयोरप्यचेतनेक्षणप्रायपाठानुसारेण ... अचेतनविषयत्वपर्यवसानात् S'ivārkaMaDī. i. 195. 31 (*on* i. 1. 6); i. 196. 10 (*on* i. 1. 6); i. 196. 33 (*on* i. 1. 6)

अचेतनेच्छा (acetanecchā) *f.* will of the insentient अचेतनेच्छापगता यदि भेदाग्रहोऽत्र च AnuVyā. 23A. 4 (*on* 2. 2)

अचेतनैकनीडत्व (acetanaikanīḍa-tva) *n.* the state of having the insentient as the unique dwelling place अचेतनैकनीडत्वं मयापीह प्रसाध्यते BṛĀraUBhVā. iv. 4. 477.

अचेतनैकपूर्वकत्व (acetanaikapūrvaka-tva) *n.* the state of having only the insentient as the cause यद्यचेतनैकपूर्वकत्वं तदा शयनादिष्वनैकान्तिकत्वम् PrakaVi. 473. 14.

अचेतनैकान्तिकधर्म (acetanaikāntika-dharma) *m.* property existing only in the insentient object अचेतनैकान्तिकधर्मस्य जीवभेदकत्वं न संभवति S'ivārkaMaDī. i. 505. 15 (*on* i. 3. 43)

अचेतनैक्यबोधन (acetanaikya-bodhana) *n.* teaching of the oneness or identity with the insentient न हि चेतनस्य श्वेतकेतोरचेतनैक्यबोधनमुपपन्नम् NyāySu.(Ja.) 119B. 1 (*on* i. 1. 5)

अचेतनोत्पत्ति (acetanotpatti) *f.* origin of the insentient चेतनादचेतनोत्पत्तिनिषेधे तदंशस्यैव निषेधः AṇuBh. 122. 3 (*on* ii. 1. 6)

अचेतनोपमान (acetanopamāna) *n.* insentient standard of comparison अचेतनोपमानेन चेतनश्चोपमीयते GopāKeCan. 55. 13.

अचेतनोपसर्जन (acetanopasarjana) *adj.* which has the insentient object as its subordinate विमता प्रवृत्तिरचेतनोपसर्जनपुरुषाधीना प्रवृत्तित्वाद-श्मानयनादिप्रवृत्तिवत् TattvPrakā. 96B. 13 (*on* ii. 2. 9)

अचेतनोपस्थापकत्व (acetanopasthāpaka-tva) *n.* the state of presenting or bringing in the insentient matter अचेतनोपस्थापकत्वे सति ऊर्णनाभिदृष्टान्तस्य...दृश्यत्वादिकमचिदुपस्थापकम् S'rutaPra. iB. 324. 12 (*on* i. 2. 22)

अचेतनोपादान (acetanopādāna) *adj.* having the insentient matter as the material cause न चैतदेव चेतनोपादानमचेतनोपादानं चेति समुच्चेतुं शक्यम् Bhām. 378. 1 (*on* ii. 2. 1)

अचेतनोपादानक (acetanopādāna-ka) *adj.* having the insentient matter as the material cause यदुत्पत्तिमदचेतनोपादानकं वा तत्सर्वमुपादानाभिज्ञपूर्वकम् TātpaṬ.(Vā.) 598. 25 (*on* iv. 1. 21); अचेतनोपादानकमपि ज्ञानमवान्तरजातीयं स्यात् ĀtmaTaVi. 768. 6; विमतमचेतनोपादानकं कार्यद्रव्यत्वात् VedāntKa. 259. 5 (*on* ii. 2. 11); विमतकार्यजातमचेतनोपादानकं कार्यत्वे सत्यचेतनत्वात् SarvaDaKau. 107. 21.

अचेतनोपादानत्व (acetanopādāna-tva) *n.* the state of having the insentient as the material cause कार्यत्वादचेतनोपादानत्वाद्वा इति तु नोक्तम् NayaVi. 192. 1 (*on* i. 1. 5); तनुतरुमहीधरादय उपादानाभिज्ञकर्तृकाः ...अचेतनोपादानत्वात् TātpaṬ.(Vā.) 598. 25 (*on* iv. 1. 21); अचेतनोपादानत्वे जगतः सिद्धे ...किं दूषणमुक्तं भवति VedāntKa. 251. 11 (*on* ii. 2. 1)

अचेतनोपालम्भ (acetanopālambha) *m.* censure of an insentient object न ह्यचेतनोपालम्भवदसंभाव्यमानोऽयमर्थः Loc. 43. 20 (*on* 1. 13) = Kāvyānu.(He.) 310. 18.

अचेतयत् (a-cetayat) *adj.* [*f.* -ntī] **i** not knowing अचेतयन्नेव हि सुषुप्त इत्युच्यते S'ābaBh. 30. 5 (*on* i. 1. 5) = TātpaṬ.(Vā.) 240. 2 (*on* i. 1. 22) = NyāyKuA. ii(2). 18. 6; यथायमचेतयन्नेव वाल्मीकेराश्रममनुप्राप्नोति KundaMā. 3. 2(5); अचेतयन्ती स्पर्शम् ... तत्कालमहमपि न जानामि कीदृश्या दृशा तमद्राक्षम् TilaMañ. 277. 16; स्वव्याघातमप्यचेतयन्तं प्रति ... उच्यमानत्वात् NyāySu.(Ja.) 34A. 8 (*on* i. 1. 1); **ii** insentient न ह्यचेतयतः कश्चिद्द्रोहो नाम NyāyKuA. i. 119. 5.

अचेतयमान (a-cetayamāna) *adj.* [*f.* -ā] **i** not thinking, foolish अचेतयमानस्य तत्प्रमत्तस्य भवति Nir. 3. 1. (59. 9); **ii** not knowing, not aware of आविष्टेवात्मानमप्यचेतयमाना...अवदम् Kād. 311. 9; तत्रासौ प्रद्वेषप्रकर्षात्सुगतमतापातमचेतयमानो वृथैव प्रागल्भ्याद्वल्ग PrakaVi. 10. 11; लोको हरेर्बलमचेतयमानः ... अमन्त्रैतैवम् DhātuKā. 3. 33; स्वयं बाधमचेतयमानानामपि ... बाधसन्तानोऽनुवर्तेत एव TantrVā. 96. 19 (*on* i. 3. 3); **iii** not conscious तदा खल्वयमचेतयमानोऽभावं प्राप्त इव भवति Bhām. 219. 15 (*on* i. 3. 19)

अचेतयमानता (acetayamāna-tā) *f.* the state of not being cognisant विषयाभावादियमचेतयमानता न चैतन्याभावात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 451. 18 (*on* ii. 3. 18); अन्तःकरणवृत्तियुक्ता रूपादयः चैतन्यस्य विषया भवन्ति तदभावाद-

चेतयमानं (मानता न) तु चैतन्य(? न्या)भावात् PrakaVi. 616. 25.

अचेतयमानत्व (acetayamāna–tva) *n.* the state of not being conscious मुग्धः ··· जाग्रदपि नान्यान्विषयानीक्षत इति न, अचेतयमानत्वात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 579. 15 (*on* iii. 2. 10)

अचेतयितव्य (a–cetayitavya) *adj.* not thinkable, not conceivable [pw]

अचेतस् (a–cetás) *adj.* **i** lacking in thought, lacking in discrimination, ignorant, unwise, foolish विद्वांसाविद्दुरः पृच्छेदविद्वानित्थापरो अचेताः ṚV. i. 120. 2; दुराध्यो३ अदितिं स्रेवयन्तोऽचेतसो वि जगृभ्रे परुष्णीम् ṚV. vii. 18. 8; इमे मित्रो वरुणो दूळभासोऽचेतसं चिच्चितयन्ति दक्षैः ṚV. vii. 60. 6; vii. 60. 7; पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः अचेता यश्च चेतनः TaiĀ. i. 11. 6 (94. 2); यत्कुमारा-(? :)कुमार्यश्च वैरं कुर्युरचेतसः MahāBhā. i. 74. 7; iii. 29. 11; मोघमन्नं विन्दति चाप्यचेताः स्वर्गाल्लोकाद् भ्रश्यति नष्टचेष्टः MahāBhā. v. 12. 20; अप्लववन्तो हि किं करिष्यन्त्यचेतसः MahāBhā. xii. 227. 17; xiii. 16. 27; ज्ञात्वा च ते महादेवं ततो भ्रान्ता ह्यचेतसः । आराधयन् प्रसादार्थम् BrahmāṇḍP. i. 27. 3; रिपुरुन्नतधीरचेतसः सततव्याधिरनीतिरस्तु ते S'iśuVa. 16. 11; अचेतसः अविवेकिनः GītāBh.(S'aṅ.) 440. 5 (*on* 15. 11); 473. 12 (*on* 17. 6); अहो विदग्धः सुग्रीवो यस्त्वामित्थमचेतसम् । अङ्कुरं वालिनोऽस्माभिरुन्मूलयितुमिच्छति RāmC. 28. 84; तत्कर्मसंकरभयादव्यापित्वं च ते जगुः । सामान्येतरसंबन्धज्ञानाभावादचेतसः MṛgendraT. i. 2. 20 (comm. दुर्बुद्धयः); चतुर्भिरुह्यते यत्तत्सर्वशक्त्या शरीरकम् । तूलायते तदेवाहंधियाघ्रातमचेतसाम् NaiṣkaSi. 65. 4; त एवं शंसतो धर्मं वचः पत्युरचेतसः । नैवागृह्णन् BhāgP. vi. 11. 1; घनतामुपयातं हि प्रज्ञामान्द्यमचेतसाम् । याति स्थावरतामम्बु जाड्यात् पाषाणतामिव YogVā. ii. 11. 63; चेतःकार्यं हि वस्तुयाथात्म्यनिश्चयः । तदभावादचेतसः GītāBh.(Rā.) 209. 11 (*on* 3. 32); अत्राचेतसः प्रभोरप्रस्तुतविशिष्टसामान्यद्वारेणाभिव्यक्तेः प्रमुमिवेत्यधिकम् Kāvyānu.(He.) 171. 6; TriṣaS'a. PuC. i. 2. 73; धातूनामिव कोपेषु प्रकृतीनामचेतसाम् । पातुमर्हथ पर्याप्तं प्रसादनरसायनम् Yādavā. 22. 21; RājTa.(Ka.) 8. 2374; SāhiDa. 429. 10; **ii** with loss of consciousness, unconscious (वृकोदरः) भ्रामयामास सुचिरं विस्फुरन्तमचेतसम् (राक्षसम्) MahāBhā. iii. 12. 62; तं भग्नसक्थं राजेन्द्र कृच्छ्रप्राणमचेतसम् । ··· अपश्यन् वसुधातले MahāBhā. x. 9. 3; x. 9. 46; तत्र ··· वेदनाभिरत्यर्थं पीड्यमानः ··· प्रताम्यत्यचेताश्च भवति SuśruS. iv. 34. 19; (कल्याणकमिदं सर्पिः) भूतोपहतचित्तानां गद्गदानामचेतसाम् । शस्तं स्त्रीणां च वन्ध्यानाम् CaraS. vi. 9. 51 (1922 Ed.); **iii** lifeless, inanimate आपूपिकं शाष्कुलिकमेवमाद्यमचेतसाम् (वृन्दम्) AmaK. 2329; AbhidhāCin. 1418; अचेतसामपि तदा कामासक्तिरभून्मुने । सुचेतसां हि जीवानां सेति किं वर्ण्यते कथा S'ivaP. ii(3). 18. 11 (142B. 6); आलिङ्गति लता सालम् ··· । अप्यादत्ते नवौत्सुक्यं चैत्रश्चित्रमचेतसाम् RāmāMañ. 171. 2; **iv** without the (organ of) mind विदेहोऽनङ्गो मन्मथः । अनङ्गत्वादचेताः LalitāSaBh. 126. 24 (*on* 169); [अचेतस w. r. for प्राचेतस AnekāNi. 70]

अचेतस्य (a–cetasya) *adj.* not thinking, not intelligent, not thoughtful अचेतस्यो हि पुरुषः BṛKathāS'loSaṁ. 10. 34; 10. 36; 10. 47; 10. 51.

अचेतान (á–cetāna) *adj.* [Debru. p. 273] thoughtless न शेषो अग्ने··· अचेतानस्य मा पथो वि दुक्षः ṚV. vii. 4. 7.

अचेतित (a–cetita) *adj.* [*f.* –ā] unnoticed, unknown, not cared for अचेतितक्षुत्पिपासातपश्रमोज्जागरव्यथो दिवा रात्रौ चावहत् Kād. 301. 10; 336. 10; अचेतितैवास्माभिः प्रभातप्राया रजनी Kād. 348. 11; द्रष्टुं त्वामुपाक्रंस्यचेतितः Bhaṭṭi. 8. 112; ते ··· अगच्छन्कंचिदध्वानमचेतितपथक्रमम् BṛKathāS'loSaṁ. 18. 184; 19. 149.

अचेत्य (a–cetya) *adj.* **1** inconceivable, not knowable, not known (as object) अचेत्यचित्प्रकाशात्मा विज्ञानात्मा (comm. निर्विषयः) YogVā. ii. 17. 42; अचेत्यचित्स्वरूपात्मा यत्र यत्रैव तिष्ठति । द्रष्टा तत्रास्य दृश्यश्रीः समुदेत्यप्यणूदरे YogVā. iii. 1. 27; iii. 7. 12 (comm. बोद्धुमशक्यः) iii. 18. 12; iii. 21. 28; iii. 42. 9; v. 70. 21; **2** devoid of object, without object, destitute of object सर्वं प्रशान्तमजमेकमनादिमध्यमाभास्वरं स्वदनमात्रमचेत्यचिह्नम् । सर्वं प्रशान्तमिति शब्दमयी तु दृष्टिर्बोधार्थमेव हि मुधैव तदोमितीदम् YogVā. v. 57. 27 (comm. चेत्यैः विषयैः चिह्नेन स्वव्यावर्तकधर्मेण च रहितम्)

अचेत्यमान (a–cetyamāna) *adj.* not being known, not being understood अचेत्यमानो मेदोऽपि चकास्तीत्यतिसाहसम् BrahmSi. 70. 25.

अचेत्यमानता (acetyamāna–tā) *f.* the nature of not being known यत् यत् किल सुखं तत् महानन्दनिर्वृतिपरमधाम्नि विसर्गशक्तौ अनुप्रवेशात् तथाचेत्यमानतया कियद्रूपतां प्राप्तम् ParāTri. comm. 69. 3.

अचेल (a–cela) *adj.* having no garment, without a garment, nude अचेलस्यासहायस्य कीदृशं हितमात्मनः PadmP.(Ra.) 33. 90; SthānṬ. 315B. 2; PrabhāC. 112. 25.

अचेलक (acela–ka) *adj.* [*f.* –ikā] naked, without a garment यः पुनर्भिक्षुरचेलकाय वा अचेलिका[यै वा] परिव्राजकाय वा स्वहस्तं खादनीयभोजनीयं दद्यात् पायन्तिका PrātiSū. 23. 20; न विद्यन्ते चेलानि वासांसि यस्यासावचेलकः SthānṬ. 343A. 3; *n.* nakedness, being without garment अचेलकास्नानक्षितिशयनादन्तधावनस्थितिभोजनैकभक्तानि एते खलु स्फुटं अष्टाविंशतिमूलगुणाः TātpaVṛ. 282. 12 (*on* 3. 8–9)

अचेलक्य (acelak–ya) *n.* being without clothes, the state of having no garments, nudity, nakedness षट्तयमावश्यकमचेलक्यमस्नानम् ··· एते ··· श्रमणानां मूलगुणा एव TattvPradī.(A.) 283. 1 (*on* 3. 8–9)

अचेलत्व (acela–tva) *n.* nakedness, nudity, being without clothes अचेलत्वमथास्नानं क्षितिभोजनमप्यदः । एकमुक्तं च तस्यासन् गुणा मौलाः पदातयः MahāP. 18. 71; SthānṬ. 168A. 2; 342B. 12.

अचेष्ट (a–ceṣṭa) *adj.* passive, motionless, actionless अचेष्टेषु···पाण्डुषु । त्राहि मामिति गोविन्द मनसा काङ्क्षितोऽसि मे MahāBhā. v. 80. 26; अचेष्टाः प्रलापाः ··· उपलक्षयितुं न शक्याः AvantiKa. 216. 8; AṣṭāSaṁ. ii. 170. 9 (6. 1); Bhaṭṭi. 7. 84; BṛĀraUBhVā. iv. 4. 135; BrahmVaiP. ii. 17. 86; स बलिनस्तस्य दोष्पञ्जरान्तरे । तस्थावचेष्टः RājTa.(Ka.) 8. 2314; *n.* motionlessness, inaction वैवर्ण्यं चाचेष्टं विभ्रमितत्वं स्मृतिप्रमोहश्च ··· एते त्वात्मसमुत्था घाता ज्ञेया(? :) प्रयोगज्ञैः NāṭyaS'ā. 27. 21.

अचेष्टता (aceṣṭa–tā) *f.* loss of consciousness, fainting (*lit.* being motionless) प्रलयस्त्वचेष्टता AbhidhāCin. 307.

अचेष्टत्व (aceṣṭa–tva) *n.* being motionless, the state of being inactive भोजनादेरचेष्टत्वे व्यवहारविलोपिता S'ivDṛ. 5. 66.

अचेष्टन (a–ceṣṭana) *n.* inactivity, absence of movement अचिन्तनमचेष्टनम् । ··· कफहृद्रोगकारणम् CaraS. i. 17. 34; शीतं गुरु स्निग्धमचेष्टनं च ··· गुल्मस्य हेतुः कफसंभवस्य CaraS. vi. 5. 14 (1941 Ed.); HārīS. iii. 9. 20; RugVi. 28. 11.

अचेष्टमान (a–ceṣṭamāna) *adj.* not making effort, not moving, not exerting, inert अचेष्टमानमासीनं श्रीः कंचिदुपतिष्ठति MahāBhā. iii. 200. 11; सीदमानो विवृत्ताङ्गोऽचेष्टमानो गतः क्षयम् Rāmā. ii. 1415*(6); ManvaVi. 464. 19 (*on* 4. 22); Yādavā. 20. 82; ManvaMu. 148. 12 (*on* 4. 22); अचेष्टमानस्य कथं स्वयं मुखे पतेयुरन्धःकवलाः शुभेक्षणे TārāS'a. 129.

अचेष्टमानत्व (aceṣṭamāna–tva) *n.* the state of being functionless, the nature of having no function सुषुप्तौ चेष्टमानेऽपि प्राणे मनसोऽचेष्टमानत्वात् JīvanVi. 90. 12.

अचेष्टवृत्ति (aceṣṭa–vṛtti) *adj.* having no motion or activity पादेन वा पङ्गुरचेष्टवृत्तिश्चन्द्रोदयेऽप्यास्त विहंगसंघः Rāvaṇā. 6. 25.

अचेष्टा (a–ceṣṭā) *f.* absence of movement, inaction, inactivity, not movement, not motion अर्शांस्यचेष्टा न च देहशुद्धिः ··· निजस्य हेतुः श्वयथोः प्रदिष्टः CaraS. vi. 12. 6; (1941 Ed.); अचेष्टया च प्रादोषाद् गरीयः स्मृतमौषसम् (पयः) AṣṭāSaṁ. i. 24. 6 (1. 6); i. 174. 9 (1. 35); RugVi. 36. 5.

अचेष्टारूपा (a–ceṣṭārūpā) *adj.* (*f.*) not having the form of bodily action or motion, of the form of what is different from bodily action or motion अचेष्टारूपा तु क्रिया ··· नास्माभिरनुमानतया वर्ण्यते NyāyKu. 114. 10.

अचेष्टित (a–ceṣṭita) *n.* wrong action घातांस्तांस्तान् प्रवक्ष्यामि । वैलक्ष्ण्यमचेष्टितविभूमिकत्वं स्मृतिप्रमोषश्च NāṭyaS'ā. 27. 26; *adj.* without activity, not having movements तस्यैवं कुर्वतो राज्यमव्याहतमचेष्टितम् ··· विप्रः ··· आजगाम ··· राज्ञः पार्श्वम् BhaviP. 850A. 4 (iv. 167. 7)

अचैतन्य (a–caitanya) *n.* **A** non-cognizance, non-consciousness ग्रहणात्सुखदुःखस्य छिन्नस्य च विरोहणात् । जीवं पश्यामि वृक्षाणामचैतन्यं न विद्यते MahāBhā. xii. 177. 17; तेषां वायुर्गतिमत्त्वात् प्रसरणहेतुः सत्यप्यचैतन्ये SuśruS. i. 21. 28; iii. 1. 8; पुरुषे चाप्यकर्तृता । अचैतन्यं प्रधाने च SkandP. v(1). 7. 23; एतेन कापिलादीनामचैतन्यादि चिन्तितम् PramāVā. 2. 17; देहधर्मः ज्ञेयोऽपि ज्ञातुरात्मनः भवतीति चेत् न अचैतन्यादिप्रसङ्गात् GītāBh.(S'aṅ.) 361. 12 (*on* 13. 2); UpadeSā. 74. 6; BrahmSūBh.(S'aṅ.) 358. 16 (*on* ii. 2. 7); SarvaSiSaṁ. 6. 18; (अनेकान्तेऽपि दुर्लभैव दृष्टिरिति चेत्) अदृष्टिकल्पनायां स्यादचैतन्यमयोगिनाम् NyāyVi. 2. 205; अचैतन्यकारणं पुंसाम् । ··· लक्ष्मीः Kāvyālaṅ.(Ru.) 9. 21; ManuBh. i. 439. 3 (*on* 5. 40); ii. 468. 22 (*on* 12. 50); NaiṣkaSi. 182. 1; BrahmSūBh.(Bhā.) 197. 1 (*on* iii. 3. 54); घटादेर्भवता ज्ञातमा(? म)चैतन्यं कथं यदि । चेष्टोन्मेषाद्यभावात्तन्मूर्छिते किं करिष्यसि S'ivDṛ. 5. 18; अचैतन्यमात्रमुपादानानुगतं हेतोः प्रयोजकम् Bhām. 380. 6 (*on* ii. 2. 1); 169. 7 (*on* i. 2. 11); अचैतन्यनिवृत्तिरेव हि चैतन्यं ज्ञानम् NyāyKuA. ii(2). 18. 7; ĀtmaTaVi. 181. 4; 858. 19; 861. 6; इदमेव प्रकृतेर्भोग्यत्वयोग्यत्वं यदचैतन्यम् NyāyRa. 668. 17 (*on* 5(15). 100); परमेश्वराधिष्ठानेनाचैतन्य(? न्या)प्रवृत्तिचैतन्यप्रवृत्तिनियमौ च समञ्जसयेत् Kiraṇā. 97. 7; 89. 13; (कफस्य···रोगाः) अचैतन्यं च

गदिता: … श्लेष्मजा गदा: S'ārṅgaS. i. 7. 125; 'श्रोत्रादिवृत्तिरविकल्पिका प्रत्यक्षम्' इति वृद्धसाङ्ख्या: । अत्र श्रोत्रादीनामचेतनत्वात्तद्वृत्ते: सुतरामचैतन्यम् PramāMī. 24. 14 (*on* i. 1. 29); स्वस्थानामेवाकस्मादचैतन्यापत्ति: VedāntKa. 9. 16 (*on* i. 1. 1); न च ज्ञानं प्राप्यकारि । तस्यात्मधर्मत्वेन बहिर्निर्गमाभावात् । बहिर्निर्गमे चात्मनोऽचैतन्यापत्त्याजीवत्वप्रसङ्ग: SyādvāMañ. 6(136); 15(106); SarvaDaSaṁ. 7. 10; मूर्च्छितस्य जीवतोऽचैतन्येऽपि वायुकृतं चलनं द्रष्टव्यम् Upask. 228. 15 (*on* v. 1. 13); SāṁkhyaPraBh. 44. 30 (*on* 1. 87); VetāPañ.(Jam.) 38. 6; **B** lifelessness, death (बाला मूर्च्छालतामगात्) यावत्किंचिदुपक्रान्तं प्रचण्डैराहितुण्डिकै: । तावत्तेषामचैतन्यं पश्यतामेव साभ्यगात् PāṇḍaC. 5. 260.

अचैतन्य (a-caitanya) *adj.* [*f.* -ā] **A** without sentience, insentience मुक्त: … । नि:संबन्धो ह्यचैतन्य: स्वात्मन्येवावतिष्ठते VāyuP. ii. 40. 77 = BrahmāṇḍP. iii. 3. 56; कथं बुद्धिमान् सर्वसुखोच्छेदमचैतन्यममुमपवर्गं रोचयेत् NyāyBh. 8. 14 (*on* i. 1. 2); ज्योतिरात्मा जडाद्देहात्तस्याचैतन्यरूपत: BṛĀraUBhVā. iv. 3. 309; i. 4. 1630; प्रेरकत्वाद्धि प्रयोजकमुच्यते । तच्चाचैतन्यस्य वायुजलादेरग्निकाष्ठादौ सुतरां दृश्यते ManuBh. ii. 118. 27 (*on* 8. 104); आकाशवायुतेजांसि पानीयं वसुधा तथा । एता वै रात्रय: ख्याता ह्यचैतन्या: PañcaRā.(Ha.) i. 4. 2; AgniP. 39. 8; अचैतन्यं यदि गृहे विद्यतेऽन्नम् … तदानीमस्मि संभोक्ता VarāP. 8. 27; LakṣmīT. 19. 40; NyāyMāVi. 504. 26 (*on* x. 2. 19); अचैतन्यज्ञानस्य स्वप्रकाशत्वाभावात् NyāySu.(Ja.) 486A. 3 (*on* iii. 2. 1); 257A. 7 (*on* ii. 1. 2); **B** senseless राज्ञी…मूर्च्छामवाप…अचैतन्या पूर्वभवस्मरणादेनां गाथां पुन: पुन: पठति…मूर्च्छा भग्ना KathāK. 4. 7.

अचैतन्यधर्मक (acaitanyadharma-ka) *adj.* possessed of the attribute of insentience भजते कारणत्वं तत्तथाचैतन्यधर्मकम् TaiUBhāVā. 52. 2(2)

अचैतन्यभृत् (a-caitanyabhṛt) *adj.* other than one possessed of sentience नन्दन्त्येव हि ते न विस्मयपदं ये बिभ्रते चेतनाम्…अचैतन्यभृतोऽपि यत्र दधते वृक्षा विकासम् EI. iii. 13. 15.

अचैत्य (a-caitya) *adj.* [*f.* -ā] not an object of consciousness or knowledge सर्वं प्रशान्तमजमेकमनादिमध्यमाभास्वरम् … स्वदनमात्रमचैत्यचिद्हम् MahāU. 4(9); चिच्चैत्यकलितो बन्धस्तन्मुक्तौ मुक्तिरुच्यते । चिदचैत्या किलात्मेति सर्वसिद्धान्तसंग्रह: MahāU. 6(77)

अचैत्रभानव (a-caitrabhānava) *adj.* not belonging to fire अनैन्दवममार्तण्डीयमचैत्रभानवं च ज्योतिरुदजृम्भत BālRā. 3. 2(11)

अचैदिका (a-caidikā) *adj.* (*f.*) not befitting the Cedi country (i. e. ill-behaved, mean) वञ्चित: … । तां चैदिकीं दर्शयताशु भक्तिमचैदिकामद्य च तेन तात: DvyāśraKā. 16. 19.

अचैल (a-caila) *adj.* without clothes क्रव्यादश्वखरोष्ट्रैश्च स्पर्शे व्यवहिते द्विज: । अचैलं वा सचैलं वा स्नानं कृत्वा विशुध्यति Aparā. 1196. 6 (*on* 3. 292)

अचोक्ष (a-cokṣa) *adj.* [*f.* -ā] impure, unclean, dirty लोलामचोक्षामवलेहिनीं च व्यपेतधैर्याम्…सततं शयानाम्…स्त्रीं परिवर्जयामि MahāBhā. xiii. 11. 12; अचोक्षं दुष्टमुत्सृष्टम् … व्युषितमस्वादु पूति चान्नं विवर्जयेत् SuśruS. i. 46. 476; अचोक्षं स्वरूपेणादुष्टमपि तु मलाद्युपहतम् AbhinBhā. i. 328. 21 (*on* 6. 73); JnātāDhaṬ. 161A. 4.

अचोक्ष्य (a-cokṣya) *adj.* impure, unclean, dirty बीभत्स: … अहृद्या[प्रशस्ता]प्रियाचोक्ष्यानिष्टश्रवणदर्शनोद्वेजन[परि]कीर्तनादिभिर्विभावैरुत्पद्यते NāṭyaS'ā. 6. 90.

अचोदक (a-codaka) *adj.* not enjoining अचोदकाश्च संस्कारा: MīmāSū. ii. 2. 18.

अचोदत् (a-codát) *adj.* [AltGr. III. p. 17] not impelling, not stimulating, not stroking श्रिये सुदृशीरुपरस्य या: स्वर्विरोचमान: ककुभामचोदते ṚV. v. 44. 2; Khila. iv. 9. 5.

अचोदन (a-codana) *n.* absence of an injunction पौष्णं पेषणं विकृतौ प्रतीयेताचोदनात्प्रकृतौ MīmāSū. iii. 3. 34; कर्तृदेशकालानामचोदनं प्रयोगे नित्यसमवायात् MīmāSū. iv. 2. 23; ix. 1. 13; x. 2. 46; ये हि दर्विहोमा: … । तेष्वेवाहवनीय: स्यान्न यागेष्वप्यचोदनात् TantrVā. 1152. 15 (*on* iii. 7. 39); परामर्शं जैमिनिरचोदनाच्चापवदति हि BrahmSū. iii. 4. 18 (as read by S'rīkaṇṭha, Nimbārka, Rāmānuja and S'rīkara); 'त्रयो धर्मस्कन्धा:' इत्यादौ चतुर्थाश्रमाचोदनात् BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 390. 2 (*on* iii. 4. 18); *adj.* not having (i. e. not caused by) Vedic injunction न चातीन्द्रियदृक्केषामिष्ट एकोऽपि मानव: । स्वर्गयागादिसम्बन्धज्ञानं नैव ह्यचोदनम् TattvSaṁ. 2372.

अचोदना (a-codanā) *f.* **i** absence of an injunction स्तुतिस्तु शब्दपूर्वत्वादचोदना च तस्य MīmāSū. i. 2. 27; iii. 6. 27; v. 3. 16; vi. 4. 38; xi. 2. 36; परामर्शं जैमिनिरचोदना चापवदति हि BrahmSū. iii. 4. 18; विरोधाद्यजमानस्य प्रस्तरादेरचोदना TantrVā. 319. 3 (*on* i. 4. 22); **ii** non-injunction आनन्तर्यमचोदना MīmāSū. iii. 1. 24.

अचोदनात्मक (a-codanātmaka) *adj.* not of the nature of an injunction अचोदनात्मकोऽपि वेदभागोऽभिप्रेत: PañcPā. 49. 11 (*on* i. 1. 1)

अचोदनाभिधानत्व (acodanābhidhāna-tva) *n.* the state of not conveying an injunction न नाम्ना स्यादचोदनाभिधानत्वात् MīmāSū. ii. 4. 10.

अचोदनार्थ (a-codanārtha) *m.* not the meaning of an injunction नासौ चोदनार्थ: । अचोदनार्थश्च न विचारमर्हति S'āstrDī. 184. 6 (*on* iii. 1. 1)

अचोदनार्ह (a-codanārha) *adj.* not fit for an objection अचोदनार्हं वस्तु त्वया अहं चोद्य इत्यर्थ: Pradī. ii. 562B. 17 (*on* ii. 4. 62)

अचोदनालक्षण (a-codanālakṣaṇa) *adj.* [*f.* -ā] not characterised by or not having the injunction (as the means of knowledge) गुण: स ह्यचोदनालक्षण एव स्यात् TantrVā. 604. 12 (*on* ii. 3. 13); BṛĀraUBhVā. i. 3. 69; अतोऽविधेय एव क्रम: । अथ च नाचोदनालक्षण: । विध्यनुमतत्वात् Kāśi. i. 169. 13 (*on* 2. 206); i. 197. 13 (*on* 2. 279); नन्वेवमर्थो धर्म इत्यत्राचोदनालक्षणस्यापि धर्मत्वं चोदनालक्षणो धर्म इत्यत्रानर्थस्यापि स्यात् NyāyRa. 129. 13 (*on* 2. 279); YuktiSneha. 29. 17 (*on* i. 1. 2)

अचोदनालक्षणत्व (acodanālakṣaṇa-tva) *n.* the state of not being characterised by or not having the injunction (as the means of knowledge) ब्रह्मविज्ञानस्य अचोदनालक्षणत्वात् BrahmSūBh.(S'aṅ.) 617. 14 (*on* iii. 3. 1): BrahmSūBh.(Bhā.) 174. 9 (*on* iii. 3. 1); न चापीहागमाभासोऽचोदनालक्षणत्वत: BṛĀraUBhVā. i. 3. 69; अनर्थानामप्रवर्तकवाक्यलक्षितानामचोदनालक्षणत्वात् YuktiSneha. 29. 17 (*on* i. 1. 2); तस्य (ऊहशब्दस्य) चाचोदनालक्षणत्वेन धर्मत्वाभावाच्छास्त्रे व्युत्पाद्यत्वमयुक्तम् MayūMāli. 572. 5 (*on* ix. 1. 1)

अचोदनीय (a-codanīya) *adj.* not fit for questioning न हि कर्मकाण्डे क्वचित्कस्यचिदनाम्नानमुपासनार्थम्, नाप्यज्ञानादिनिबन्धनम् । किंनिबन्धनमिति चाचोदनीयम् S'rutaPra. ii. 495. 22 (*on* iii. 3. 31)

अचोदस् (a-codás) *adj.* [Debru. p. 234] not goaded, not impelled अचोदसो नो धन्वन्त्विन्दव: प्र सुवानासो बृहद्दिवेषु हरय: ṚV. ix. 79. 1.

अचोदित (a-codita) *adj.* [*f.* -ā] **1** not commanded, not directed, not instigated, not impelled कृत्येष्वचोदित: पित्रा सर्वस्यान्त:पुरस्य च । गतिर्य: … स रामोऽद्य प्रवत्स्यति Rāmā. ii. 403*(3); प्राणात्यये तथाज्ञानादाचरन्मदिरामपि । अचोदितो धर्मपर: पुन: संस्कारमर्हति MahaBhā. xii. 35. 20; स्वयं वावा-(?व)निमध्यात्तु स्वसामर्थ्येन चोदयेत् । कुर्वन्नम्बुनिधेर्थद्वदम्बुदौघमचोदितम् PauṣkS. 36. 20; उवाच यक्षस्तमचोदितोऽपि गां नहीङ्गितज्ञोऽवसरेऽवसीदति Kirātā. 4. 20; स्वयमुपक्रमे त्वचोदितैव … लिङ्गस्याग्रमन्त: प्रवेश्य JayaMa. 169. 6 (*on* 2. 9); VyaktiVi. 74. 13; नाचोदिता वाक्चरतीत्याप्तेभ्य: श्रुतवान्नृप: RājTa.(Ka.) 2. 73; ManvaVi. 239. 15 (*on* 2. 191); BhaviP. 18B. 6 (i. 4. 162); **2** not enjoined (by the *śruti*) त्रिकोटिशुद्धमांसं वै अकल्पितमयाचितम् । अचोदितं च नैवास्ति LaṅkāSū. 8. 12 (105. 2); संस्कारकत्वादचोदिते न स्यात् MīmāSū. iii. 2. 2; अचोदितं च कर्मभेदात् MīmāSū. iii. 4. 30; फलसंयोगस्त्वचोदिते न स्यादशेषभूतत्वात् MīmāSū. iv. 3. 38; v. 2. 17; ix. 1. 19; एवं सति न द्वितीयादौ संमार्गादि क्रियमाणमचोदितं भवति S'ābaBh. 714. 6 (*on* iii. 1. 14); 816. 2 (*on* iii. 3. 10); 964. 2 (*on* iii. 4. 30); चोदिता हि देवता भवति, नाचोदिता S'ābaBh. 1419. 14 (*on* vi. 3. 19); तद्वत्यचोदिते शक्तेऽशक्ता: किं तदुपाधय: NyāyVi. 2. 191; यो ह्यर्थात्प्राप्नोतीत्यचोदित: सन् सामर्थ्येन लौकिकप्रयोजनेन वा य: प्राप्नोति स तद्वशेन व्यवतिष्ठते TantrVā. 680. 1 (*on* iii. 1. 8); 866. 21 (iii. 3. 14); 214. 3 (*on* i. 3. 18); चित्रादिनिष्फलत्वेऽपि यदुक्तं साधनद्वयम् । तत्र हेतोरसिद्धत्वमानन्तर्यं ह्यचोदितम् S'lokaVār. 5 (16). 1 (681. 2); वृथापशुघ्न: श्रुतिस्मृत्योरचोदितं पशुवधं य: करोति ManuBh. i. 438. 7 (*on* 5. 38); मानाभावे ह्यसौ मानमानन्तर्यं त्वचोदितम् BṛĀraUBhVā.(Sambandha.) 538; एकत्वात्कर्मणोऽचोदितमपि तत्, अर्थात्संपन्नम् PrakaPañ. 265. 1; यावतोऽश्वान्प्रतिगृह्णीयादिति प्रतिग्रहीतृश्रवणादचोदितमिष्टिकर्म दातु: अत: प्रतिग्रहीतु: ऋत्विज इष्टिरिति प्राप्ते Kāśi. i. 25. 13 (*on* 1. 56); BrahmSūBh.(S'rī.) ii. 290. 9 (*on* iii. 3. 5); यस्मिन्नेव वाससि सोमो मीयते तेनैवोपावह्रियत इत्यचोदितमपि वासस एकत्वमर्थात्संपन्नम् TantrRaha. 41. 17; YuktiSneha. 118. 16 (*on* i. 1. 5); MayūMāli. 592. 18 (*on* ix. 1. 11); BālaKrī. i. 171. 16 (*on* i. 265)

अचोदितकरण (acodita-karaṇa) *n.* doing what has not been enjoined तत्रापि चोदितहान्यचोदितकरणापत्ते: TantrVā. 739. 15 (*on* iii. 1. 14); द्वितीयकल्पे तु चोदितहानिरचोदितकरणं चेत्याह NyāySu.(So.) 1035. 17 (*on* iii. 1. 14)

अचोदितकृत्त्व (acoditakṛt-tva) *n.* the state of being the performer of what is not enjoined प्रकाशनं तु कुर्वन्तोऽचोदितकृत्त्वाददृष्टार्था भवेयु: TantrVā. 409. 18 (*on* ii. 1. 24)

अचोदितता (acodita-tā) *f.* the state of what has not been enjoined

संख्यायास्त्वचोदिततया तत्प्रकाशनमदृष्टार्थं स्यात् MayūMāli. 632. 11 (*on* ix. 4. 1)

अचोदितत्व (acodita-tva) *n.* the state of what has not been enjoined न वाचोदितत्वात् KātyS'S. i. 8. 33; द्रव्ये चाचोदितत्वाद्विधीनामव्यवस्था स्यात् MīmāSū. ii. 4. 26; iii. 3. 44; iii. 7. 31; vi. 8. 34; vi. 8. 42; ix. 1. 25; ix. 2. 60; ix. 3. 13; द्रव्ये चाम्नावचोदितत्वादेकादशिन्या: संमानपरिमाणं प्रति नैषा व्यवस्था स्यात् S'ābaBh. 643. 3 (*on* ii. 4. 26); 2115. 19 (*on* xi. 1. 28); यानि··· कार्याणि प्रा(?प्रो)क्तानि साध्यसाधनभावेनाचोदितत्वात्···°व्यापारमात्रतया मन्तव्यानि TantrVā. 12. 18 (*on* i. 2. 7); स्तुतिप्रयोगसन्निधिस्थापनभावना करिष्यत इति चेत् न। अचोदितत्वात् TantrVā. 293. 16 (*on* i. 4. 3); 364. 14 (*on* ii. 1. 5); 1181. 1 (*on* iii. 8. 35); एवं चेदचोदितत्वाद्यागे कथं तस्य संख्या विवक्ष्येत ṬupṬ. 105. 17 (*on* vi. 2. 3); 186. 11 (*on* ix. 1. 9); 257. 9 (*on* x. 4. 3); उत्पत्तौ श्राद्धस्य हिंसाया अचोदितत्वात् ManuBh. i. 439. 25 (*on* 5. 41); TantrRa. 66. 2; Saṅkar-KāBh. 46. 10 (*on* i. 4. 23); 103. 9 (*on* ii. 4. 3); NyāySu.(So.) 22. 32 (*on* i. 2. 7); अत एवं सूत्रं-अग्निप्रकरणे अन्तरालस्याचोदितत्वात् तद्विधेर्न प्रकरणे व्यवस्थिति: स्यात्। वेदिसम्मानस्यैव तु पठितत्वात् सा भवेत् MīmāKau. ii. 128. 12 (*on* ii. 4. 26); त्यागांशस्याचोदितत्वेन पृथक्फलापेक्षाविरहान्न तस्यादृष्टफलकत्वमित्यर्थ: MāyūMāli. 354. 18 (*on* iv. 1. 7); 669. 23 (*on* x. 2. 16)

अचोदितद्रव्य (acodita-dravya) *adj.* in which unprescribed material is used असृष्टान्नमचोदितद्रव्यम्। ··· यज्ञं तामसं परिचक्षते GītāBh.(Rā.) 618. 24 (*on* 17. 13)

अचोदितप्रकाशन (acodita-prakāśana) *n.* expression of what is not enjoined तथाप्यचोदितप्रकाशने न किंचित्फलम् TantrVā. 798. 20 (*on* iii. 2. 25)

अचोदितार्थ (acoditārtha) *m.* sense or thing which is not enjoined शब्देनाचोदितार्थस्य युक्त्या विमृश्य च स्थापनमूह: JayaMa. 29. 4 (*on* 1. 3)

अचोदितार्थक (acoditārtha-ka) *adj.* having a sense which is different from what is enjoined तत्रोत्तरमचोदितमचोदितार्थकं सवित्रादि ऊहमप्राप्तं मन्त्रस्य चोदिताभिधायकत्वात् MayūMāli. 592. 18 (*on* ix. 1. 11)

अचोदितालंकरण (acoditālaṅkaraṇa) *n.* act of doing (architectural) ornamentation which is not prescribed अचोदितालङ्करणमन्यच्चानिष्टदु:खदम् ĪśānS'iPa. ii. 35. 32.

अचोदितदेशोपादान (acoditadeśopādāna) *n.* choice or use of a place which is not enjoined चोदितदेशेनैव यागनिष्पत्तेरचोदितदेशोपादानेन यथाशास्त्रं यागो नानुष्ठित: स्यादिति Mitā. 25. 15 (*on* 1. 81)

अचोद्य (a-codya) *adj.* [*f.* -ā] **i** not requiring to be commanded, (i. e. doing of one's own accord) आहूताध्यायी गुरुकर्मस्वचोद्य: पूर्वोत्थायी चरमं चोपशायी। ··· सिध्यति ब्रह्मचारी MahāBhā. i. 86. 2; नीवारमूलेङ्गुदशाकवृत्ति: ··· अग्निकार्येष्वचोद्य:। ··· एष तापस: MahāBhā. v. 38. 7 (MahāBhāraDī. अप्रेष्य:; Sarvajñanārāyaṇa अन्येनाप्रवर्त्य:); लोलामचोक्षा(v. l. अचोद्या)मवलेहिनीं च···। ···एवंविधां स्त्रीं परिवर्जयामि MahāBhā. xiii. 11. 12; **ii** not to be questioned, not to be objected to अतश्च तत्प्रतीतिरचोद्या TantrVā. 271. 2 (*on* i. 3. 26); तद्वेदमूलतयैवास्य शास्त्रस्य नियम्यमानत्वादचोद्यम् BālaKrī. i. 4. 13 (*on* 0. 0); कथं हि स्वकर्मानुसारादनेकविधयोनिगतपितृतुष्ट्युपपत्ति:। शास्त्रप्रमाणकत्वादस्यार्थस्याचोद्यमेतत् BālaKrī. i. 171. 4 (*on* 1. 265); **iii** not to be impelled or incited [nt.]; *n.* not a proper question, not a proper objection यदि सर्वाणि द्वन्द्वे बह्वर्थान्यहमपीदमचोद्यं चोद्ये द्वन्द्वेऽबहुषु लुग्वचनमिति MahāBh. i. 491. 17 (*on* ii. 4. 62); i. 491. 21; (*on* ii. 4. 62); वाक्यार्थस्यैवान्यपरत्वे सत्यनन्वितपदार्थत्वमचोद्यम् TātpaṬ.(U.) 7. 12 (*on* 1. 11); 304. 8 (*on* 5(5). 2); तस्मादाद्य: अन्त्य: संतत: असंततश्चेत्यचोद्यमेतत् BṛĀraUBh. 138. 9 (*on* i. 4. 10); अतो विशेषवाचिनामेव धातूनां कर्मशब्दत्वग्रहणादचोद्यमेतत् TantrVā. 356. 22 (*on* ii. 1. 1); 584. 12 (*on* ii. 3. 2); 625. 12 (*on* ii. 3. 26); तत: संख्यापि तथैव व्यवस्थास्यत इत्यचोद्यमेतत् TantrVā. 943. 23 (*on* iii. 4. 13);S'arka. 8. 17; तल्लिङ्गेन प्रकरणस्य बाध्यमानत्वादचोद्यम् BālaKrī. i. 25. 4 (*on* 1. 7); i. 33. 2 (*on* 1. 13); अथ चान्द्रायणादिषु प्रवृत्तस्य कथं भार्याया जीवनमिति चेत्। अचोद्यमेतद्विद्यमानत्वात् अतिथ्यादिशिष्टमशिष्यत इति ManuBh. i. 333. 10 (*on* 4. 10); i. 361. 16 (*on* 4. 80); केचिदाहु:। प्रत्यवायपर्यन्तो विधिर्विषभक्षणवन्निषेधशास्त्रार्थ:। तेषामचोद्यमेतत् ManuBh. ii. 383. 7 (*on* 11. 45); MṛtaSaṁ. 5. 12 (*on* 1. 10); तस्मादनाक्षेप इति अचोद्यं विसृष्टिप्रभवस्य भावस्य संतानेन प्रवृत्तस्यावस्थान्तरमनुपपन्नम् JayaMa. 83. 11 (*on* 2. 1); अतन्निग्रहसंप्राप्तं तन्निग्रहनिमित्तत:। निगृह्णतो निग्रह: स्यादचोद्यस्यानुयोगत: TārkiRa. 356. 8; अष्टावेव रसा नाट्येष्विति केचिदचूचुदन्। तदचोद्यम् SaṁgīRa. iv. 401. 1 (7. 1360); तस्मात् कथमनिष्टभावैर्युज्यत इत्यचोद्यम् DīpKa. 87. 27 (*on* 3. 140); तदपि मात्रंशे विशेषणासम्बन्धेऽपि योग्यतया पित्रंशे सम्बन्धादचोद्यम् VīraMi. (Vyavahāra.) 512. 6.

अचोद्यत्व (acodya-tva) *n.* the state of not being a valid or suitable objection यच्चैतदनवस्थानं त्वया मां प्रति चोद्यते। भवतोऽपि तदस्त्येव तेनाचोद्यत्वमेकत: TantrVā. 96. 14 (*on* i. 3. 3); मायामय्यां प्रवृत्तावचोद्यत्वात् VedāntKa. 305. 6 (*on* ii. 2. 37)

अचोद्यमान (a-codyamāna) *adj.* **1** not being urged (to do a particular thing) अचोद्यमानानि यथा पुष्पाणि च फलानि च। स्वकालं नातिवर्तन्ते तथा कर्म पुराकृतम् MahāBhā. xii. 174. 12 = xiii. 7. 23; Subhāṣi. 3082; अचोद्यमान: सततं च संमुखं तथागतैर्धर्मसुखे व्यवस्थित: MaYānaSū. 96. 26 (*on* 14. 48); **2** not being enjoined सर्वानचोद्यमानानधर्मा(? र्म्या)न् यथा सिद्धार्थतिलपाषाणलवणपशुमनुष्यान् न विक्रीणीत ManvaMu. 442. 14 (*on* 10. 86)

अचोद्यस्वाभाव्य (acodya-svābhāvya) *n.* the state of having the nature of what cannot be enjoined अकारकब्रह्मात्मनि परिसमाप्तावबोधस्याशेषकर्मचोदनानामचोद्यस्वाभाव्यात् कुण्ठता NaiṣkaSi. 35. 1.

अचोद्यानुयोग (acodyānuyoga) *m.* question in respect of what is not to be objected to तत्राचोद्यानुयोगं द्विविधम् ··· अवोचन् TattvMu. 4. 64.

अचोपचादि (acopacādi) *adj.* compound words like *acopaca* (moving towards and upwards) (moving or moving towards?) अचोपचादीनि (v. l. आचोपचादीनि) पृषोदरादिषु द्रष्टव्यानि CāndraVṛ. *on* ii. 2. 18.

अचोपता (acopa-tā) *f.* stillness, absence of movement तथा च दृश्यते लोके स्पन्दशान्तौ दृढा स्थिति:। दारूणामिव धीराणां शवाङ्गानामचोपता YogVā. v. 89. 60 (comm. अकम्पता)

अचोर (a-cora) *m.* non-thief, one who is not a thief शूले प्रोत: पुराणर्षिरचोरश्चोरशङ्कया। अणीमाण्डव्य इति वै विख्यात: MahāBhā. i. 57. 77; अचोरं चोर इत्यभिव्याहरतश्चोरसमो दण्ड: ArthS'ā. ii. 153. 9 (4. 8); तद्यथासावचोरस्तत्संसर्गदोषेण चौरतया प्रतीतस्तै: MāṭhVṛ. 34. 10 (*on* 20); चोरमतिक्रम्याचोरमेवान्यं चोरेति वदत: पञ्चशतो दम: BālaKrī. i. 297. 21 (*on* 2. 304)

अचोरता (acora-tā) *f.* non-stealing, non-theft तस्यै प्रोवाच सम्यग्गृहिधर्ममेव। स्थूलामहिंसामपि सत्यवाक्यमचोरतादाररतिंव्रतं च। ···गृहस्थधर्मस्य हि सार एष: VarāṅgaC. 22. 29.

अचोरत्व (acora-tva) *n.* the state of not being a thief यद्यप्युभयव्यतिरिक्तपुरुषचोरत्वाभावे तयोरन्यतरस्याचोरत्वे वा तात्पर्यान्निर्णयगर्भत्वम् NyāyPari. 66. 1.

अचोरभयोद्भव (a-corabhayodbhava) *adj.* free from occurrence of fear from thieves प्रचुरदुग्धमचोरभयोद्भवं व्रजम् ··· विभु: ··· अकल्पयत् Yādavā. 3. 62.

अचोरयित्वा (a-corayitvā) *ger.* not having stolen अचोरयित्वा कनकम् ···दोषैर्लिप्यते स: विमूढधी: SkandP. iii(1). 36. 116.

अचोराख्य (a-corākhya) *adj.* not called a thief (i. e. not designated as thief) एवं चोरानचोराख्यान् वणिक्कारुकुशीलवान्। भिक्षुकान् कुहकांश्चान्यान् वारयेद्देशपीडनात् ArthS'ā. ii. 123. 4 (4. 1)

अचोष्य (a-coṣya) *adj.* which should not be sucked सायंप्रातरधीयान: ··· अचोष्यचोषणात्पूतो भवति DevīBhāP. xii. 4. 9.

अचौक्ष (a-caukṣa) *adj.* [*f.* -ā] dirty, impure अचौक्षसलिलप्रक्षालितयोनिमप्रक्षालितयोनिं वा नारीमत्यर्थमुपसेवमानस्य ··· प्रकुपिता दोषा: ··· श्वयथुमुपजनयन्ति SuśruS. ii. 12. 7; vi. 60. 54; यदा वा स्त्री प्रथमगर्भिणी ··· अन्याभिरचौक्षाभि: ··· संयोगमुपैति KāśyaS. 189B. 36.

अचौक्ष्य (a-caukṣya) *adj.* unclean, impure [nt.]

अचौर (a-caura) *m.* non-thief, one who is not a thief अचौरश्चौरशङ्कायां शूले भिन्नो ह्यहं यदा MahāBhā. xiii. 18. 33; यात्यचौरोऽपि चौरत्वं चौरश्चायात्यचौरताम् NāraSm. 17. 42; पथि शूले तथा प्रोतमचौरं चौरशङ्कया। माण्डव्यम् MārkP. 16. 27; यथाचौरश्चौरै: सह गृहीतश्चौर इत्यवगम्यते Sāṁkhya-KāBh. 14. 27 (*on* 20); अचौरा: प्रगृहीताश्च चौरा: संरक्षिता: सदा SkandP. vi. 83. 10; अचौरं चौरवत्पश्येच्चौरं वाचौररूपिणम्। अविचार्य नृपस्तस्माद्घातयन्नरकं व्रजेत् S'ivaP. v. 6. 45 (413A. 3); अचौरं चौरवद्यश्च चौरं चाचौरवत्पुन:। अविचार्य नृप: कुर्यात्सोऽपि वै नरकं व्रजेत् PadmP. ii. 67. 91; नास्त्यचौर: कविजन: KāvyMī. 61. 25. माण्डव्य: शूललीनोऽभूदचौरश्चौरशङ्कया CāruCaS'. 9; तदचौरमिमं राजन्वणिजं मुञ्च धार्मिकम् KathāSaSāg. ix. 4. 120; अचौरानपि यच्चौरानेतान्वदसि कद्रद: SamarāSaṁ. 4. 196; 4. 198; निश्चितचौर्यादन्यतो हृतद्रव्ये लब्धे पूर्वं गृहीतं द्विगुणं कृत्वा चौरग्राहकसकाशादचौराय दद्यात् DaṇḍaVi. 85. 2; भक्तावस्थानस्थल° ··· °मार्गव्ययानामन्यतमं दत्त्वा संप्रदानं चौरत्वेन न जानतोऽचौरस्यापि उत्तम: चौरसदृश एव दण्ड: VīraMi. 726. 20 (*on* 2. 276)

अचौरता (a-cauratā) *f.* the state of not being a thief यात्यचौरोऽपि चौरत्वं चौरश्चायात्यचौरताम् NāraSm. 17. 42.

अचौरत्व (acaura-tva) *n.* the state of not being a thief स्वाम्यायुक्तानां चौरतां वेत्त्वचौरत्वं वा DvyāśraKā. 18. 16; शङ्कया विषयीकृतश्च यदि···नात्मानमचौरत्वेन निश्री(? श्रा)ययति VīraMi. 720. 25 (*on* 2. 266)

अचौररूपवत् (acaurarūpa-vat) *adv.* as a non-thief, as one who is not having the character of a thief अचौरं चौरवत्पश्येच्चोरं वाचौररूपवत् । अविचार्य नृपस्तस्माद्घातयन्नरकं व्रजेत् BhaviP. 621A. 23 (iv. 5. 70)

अचौररूपिन् (acaura-rūpin) *adj.* who has not the appearance of a thief (i. e. who is not a thief) अचौरं चौरवत्पश्येच्चौरं वाचौररूपिणम् । ··· राजा ···नरकं व्रजेत् SkandP. i(2). 41. 74.

अचौरशङ्का (a-cauraśaṅkā) *f.* absence of suspicion as a thief अचौरशङ्कया च दत्तं किल तेन तस्मै न स्वयं हृतं कथमयं चौरः स्यात् ManuBh. ii 172. 21 (*on* 8. 213)

अचौरा (a-caurā) *adj.* (*f.*) free from thieves or robbers अचौराभूत्तथा भूमिर्यथा रात्रौ वणिक्पथाः RājTa.(Ka.) 6. 7.

अचौरादिक (a-caurādika) *adj.* not belonging to the tenth class of roots (beginning with *cur-* to steal) मी गतौ ···अचौरादिकैः साहचर्यान् मिमीषति DhātuPra. 10. 266 (145. 16)

अचौराशङ्का (a-caurāśaṅkā) *f.* idea or thought as not being a thief अस्वतन्त्रैषा स्त्री किं ददाति किं वा भुंक्ते वयमत्र स्वामिन इति अचौराशंकया चौरदण्डो विधीयते ManuBh. ii. 86. 2 (*on* 8. 29)

अचौर्य (a-caurya) *adj.* free from stealing (i. e. who has not stolen) अचौर्यस्यापि लोप्त्रादिलिङ्गसंबन्धसंभवात् Mitā. 304. 17 (*on* 2. 268); *n.* non-stealing अस्तेयः अचौर्यमात्मनो द्रव्यस्य वा SanatBh. 256. 2 (*on* 2. 28); अस्तेयमचौर्यम् Aparā. 972. 19 (*on* 3. 65)

अचौर्यकुसुमावचय (a-cauryakusumāvacaya) *adj.* in which there is no plucking of flowers by stealth अचौर्यकुसुमावचये वने तैः । ···ऋषिभिर्विहितातिथेयः स्थित्वा नृपो निजनिकायमगात्सुकायः DvyāśraKā. 12. 81.

अच्कार्य (ac-kārya) *n.* grammatical operation pertaining to a vowel तस्यासिद्धत्वादृकारस्यैवाच्कार्याणि भविष्यन्ति MahāBh. i. 19. 14 (*on* i. 1. 0); ऌकारस्याच्कार्यप्रतिपत्त्यर्थमुपदेशः क्रियते CāndraVṛ. *on* Pratyāhārasūtra 2; अच्कार्याणि भविष्यन्ति KāśiVṛ. *on* S'ivSū.(Gr.) 2; अणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्ययः (P. i. 1. 69) इत्यनेनानचोऽपि सतोऽच्कार्यकरणात् Nyās. i. 137. 12 (*on* i. 1. 73); प्राग् अच्कार्याद् अचि द्विः MugdhaBo. 8. 10 (80. 9); 'पूर्वत्रासिद्धम्' इति ऌत्वस्यासिद्धत्वादृकार एवाच्कार्याणि स्युः Prasā. i. 12. 11; अच्कार्यं ल्युट्शास्त्रेण बाध्यते PariVṛ.(Si.) 81. 10; न ह्यत्र ककारे परेऽच्कार्यं दृश्यते SiddhāKau. 3B. 3.

अच्काल (ac-kāla) *m.* time required for the utterance of a vowel अच्कालव्यतिरेकेण व्यञ्जनानि कालान्तरं नाक्षिपन्ति Pradī. vi. 63. 17 (*on* vii. 1. 72)

अच्चपेरुंपेडु (accaperumpeḍu) *n.* name of a village in the Conjeevaram Taluk of the Chingleput District अच्चपेरुंपेडु-ह[? ह्व]दोत्तरम् । ग्रामम् EI. iv. 17. 162; ग्राममच्चंपेरुंपेट(डु) नामानमपि विश्रुतम् EI. iv. 16. 143–144.

अच्चान (accāna) *m.* name of a Brahmin याजुषः पेर्यपेरूमाळा(त्म)जः कश्यपान्वयः अच्चानाख्यश्च पादोनवृत्तिद्वयमिहाश्नुते EI. iii. 156. 146.

अच्चिपोटि (accipoṭi) *f.* name of a queen भूमिः ···आचन्द्रार्कप्रतिष्ठाङ्कृत्वा अम्बअच्चिपोटिभट्टारिकायाः पुण्याभिवृद्धये सूर्योपरागे स्कन्दशर्मणे सम्प्रत्ता EI. xviii. 309. 14.

अच्छ (accha) *adj.* [*f.* -ā] **1** pure, clear, transparent, bright, liquid, clean संस्थानवानच्छः ··· इति मणिगुणाः ArthS'ā. i. 184. 1 (2. 11); अच्छः ··· मणिधातुः ArthS'ā. i. 203. 8 (2. 12); स्निग्धा सिताच्छहरिता नयनाभिरामा सौभाग्यमार्दवसुखाभ्युदयान् करोति । ··· आप्या छाया HorāSā. 16. 26; अच्छान्यनलसंपन्नान्यनुपानेऽपि योजयेत् AṣṭāSaṁ. ii. 6. 21 (4. 1); AṣṭāHṛ. iv. 1. 78; iii. 9. 10; RugVi. 32. 5; तन्व्याः शशाङ्कशकलं प्रतिबिम्बितं सदच्छे कपोलफलके विदधार लक्ष्मीम् HarVi. 24. 48; तथा तमःसंभवमच्छमन्तः ··· । जगत् SaṁkṣeS'ā. 3. 65 (ii. 186. 16); निकाममच्छैः प्रमदाकपोलैर्यत्रेन्दुबिम्बाकृतिभिः क्रियन्ते । स्ववक्त्रसौन्दर्यविलोकनेषु विलासिनो दर्पणनिर्व्यपेक्षाः NavaSāC. 1. 38; अच्छः कच्छेषु पङ्कः सुखयति सरितामातपादुक्षपालम् SubhāRaK. 11. 17; अच्छः स्यात्प्रथमो लेपः ··· कृतशोषणः Mānaso. i. 11. 83; iii. 5. 980; S'rīKaC. 8. 12; जलधिजच्छायाच्छकण्ठच्छविः RājTa.(Ka.) 1. 2; जपापुष्पाधरामच्छां कपोलयोः (तपस्विकन्यकामेकाम्···व्यलोकयम्) SamarāSaṁ. 5. 169; वृत्तिं दृष्टेर्निं(? र्न)रुन्धे विरलपटनयादम्बुकाचादिरच्छः TattvMu. 1. 40; पत्नीभिः ··· कटाक्षैः सरसनृपममुं कम्पयन्तीभिरच्छैः VīraBhā. 6. 43; आनीतां करपल्लवैरपनयन्नच्छां तमःकञ्चुलीम् ··· शशी । ···आलिङ्गति ··· रजनीम् VasaTi. 46. 5; अच्छायां तु यथा सुधाकरमणावध्यस्यते शोणता YātrāPra. 6. 166; **ii** white, pellucid, clear वेष्टयेदुदरं महताच्छेन वाससा CaraS. iv. 8. 48 (1941 Ed.); पतदच्छमौक्तिकमणिप्रकरा ··· शुक्तिवधूः Kirātā. 6. 12; अच्छेनाभरणदीधितीनां निवहेन ··· अनुबध्यमानम् ··· युवानमद्राक्षीत् HarṣaC. 34. 1; श्च्योतन्ति···अच्छा धाराः HarṣaC. 289. 18; सत्त्वगुणमिव···अच्छसितचन्द्रिकाच्छलेन दर्शयन् AvantiKa. 39. 15; शीतकिरणः । ··· किरन् ज्योत्स्नामच्छाम् ViddhaS'ā. 1. 31; SubhāRaK. 16. 64; SaraKaṇṭhā. 463. 10; Kuval. 36(16); SūktiMu. 49. 13; स्तनतटे कार्पूरमच्छं रजः ViddhaS'ā. 3. 16 = SubhāRaK. 16. 2; BālBhā. 1. 27; रक्ताच्छपीतास्त्वरुणशुकनिभाः ··· ते । ··· भैरवाः स्युः ĪśānS'iPa. i. 15. 44; अच्छश्चेदुज्ज्वलो वर्णो घनः श्यामलतां व्रजेत् Mānaso. iii. 1. 154; मुखमात्रेण काव्यस्य करोत्यहृदयो जनः । छायामच्छामपि श्यामां राहुस्तारापतेरिव S'ārṅgaPa. 160 = Subhāṣi. 138; करवालकालभुजगी ···भिन्नेभकपोललोलविगलन्मुक्ताकलापच्छलादच्छामण्डपरम्परामधिरणं सूते SūktiSu. 134 = PadyāTa. 85; अच्छे पटे च संघृष्टा···नाम्ना शिखरिणी मता BhojanKu. 142. 1; **iii** pure, unmixed, clean (अवगाह्य···ह्रदान्) स्वच्छतोयान् सुखप्लवान् Rāmā. ii. 2038*(1); अच्छं लघु च हृद्यं च तोयं गुणवदुच्यते SuśruS. i. 45. 20; अच्छमेव पिबेत्स्नेहम् SuśruS. iv. 31. 21 = SiddhYo. 71. 3; अच्छं च पाययेत्सर्पिः SuśruS. vi. 26. 19 = SiddhYo. 62. 16; पित्तमच्छमुदीर्यते CaraS. vi. 15. 10 (1941 Ed.); iii. 8. 96 (1941 Ed.); अस्याच्छमम्भः प्रलयप्रवृद्धम् RaghuVa. 13. 8; ViṣṇuP. iii. 11. 19; MārkP. 34. 64; अच्छैः कालिन्दीजलच्छेदैरिव विरचितच्छदस्य ··· तमालविटपिनो मूलदेशमविशम् Kād. 34. 16; अम्भश्छायामच्छामृच्छति नीलीसलिलस्य S'iśuVa. 4. 44; समुपाह्रियतामच्छा बाढं कादम्बरी वरा PadmP (Ra.) 118. 11; निर्द्वन्द्वशान्तमतिरेकमनेकमच्छमाभासरूपमजमेकविकासमास्ते YogVā. iii. 80. 62; ज्योत्स्नाभिन्नाच्छधारं न पिबति सलिलं शारदं मन्दभाग्यः S'atTrayī. 143; स्नेहोऽच्छः शुद्धये बहुः AṣṭāSaṁ. i. 129. 11 (1. 25); सलिलोपममच्छम् ··· आमम् ··· अतिसार्यते AṣṭāSaṁ. ii. 179. 1 (6. 2); i. 113. 22 (1. 21); ii. 91. 19 (4. 16); शीघ्रं सृजत्यतिविभिन्नपुरीषमच्छं पित्तातिसार इति तं मुनयो वदन्ति KalyāKā. 9. 85; 12. 34; मलयजोदकमच्छमेकं वासश्च वासवरिपुर्ममृषे RāmC. 19. 58; 18. 25; HarVi. 18. 47; कलकूजितराजहंसमच्छं सुधासरसशीतलभूरिवारि । ··· सरो विकचवारिजमाससाद KathāSaSāg. vii. 8. 224; तयोः खरतरैः शरैर्गगनमच्छमाच्छादितम् KalkiP. iii. 3. 47; कुम्भभवेन···पीतजला इवाच्छाः पत्न्यः पयोधेः कृशतामुदूहुः RāghPāṇ.(Ka.) 5. 82; अयच्छन् अच्छा(? च्छो) नैर्मल्यं नाम गुणो यस्य तस्मिन् Kāvyānu.(He.) 261. 14; मेघावृतिव्यपगमे गगनं यथाच्छम् Jīvān. 478. 4; स्नेहमच्छं तु पिबतो लवणं न प्रदापयेत् Hastyāyur. 555. 7 (4. 2); = प्रसन्न, निर्मल, अमल, स्वच्छ AmaK. 2393A; 495; AnekāSaṁ. 2. 60; AbhidhāCin. 1071; ViśvaPra. 31. 1; AnekāK. 143; MediK. 30. 1; NānārthaMa. 376; NānārthaRaMā. 298; ViśvaLoK. 65. 1; KośaKaTa. 2. 4282; **iv** pure, guileless, clean दुर्योधनो न हि स्वच्छः MahāBhā. i. App. I. 73. 105 (add.); अभूद् वृषस्कन्धधरो महेऽच्छः स वर्तितो वर्तिकयेव धात्रा RāghPāṇ.(Dha.) 3. 28 (comm. अच्छोऽविकलहृदयः); इदं प्रथममेवाच्छे कथमात्मनि संस्थितम् YogVā. iv. 57. 7; राज्ञे स त्वच्छाय स्वयमदिशन्मन्त्रम् YudhiVi. 4. 47 (comm. अच्छाय निर्मलाय शुचये); 1. 66; यथेच्छमच्छैः सुमनोविचारैर्विचक्षणाः पल्लवयन्तु भूयः RaseCin. 2. 12 (10. 17); YātrāPra. 3. 83; किं रत्नमच्छा मतिः RasGaṅ. 652. 1; **v** small अच्छो निर्मलेऽल्पके AnekāK. 143 (comm. उभयत्रापि । प्रातरच्छजलबिन्दुवारिभिः)

[1]अच्छ (accha) *m.* crystal (स्फटिक) AnekāSaṁ. 2. 60; ViśvaPra. 31. 1; MediK. 30. 1; NānārthaRaMā. 298; ViśvaLoK. 65. 1; (निर्मलग्रावन्) KośaKaTa. 2. 2286; (सितग्रावन्) KośaKaTa. 2. 4282; KalpaK. 469. 70.

[2]अच्छ (accha) *m.* the planet Venus कोणोदयेऽस्तगेऽब्जेऽच्छे वा वन्ध्यापतिर्जातः HorāSā. 24. 40; शुक्रः काव्यः सितभृगुसुताच्छास्फुजिद्दानवेज्याः JātaPā. 2. 4.

[3]अच्छ (accha) *m.* [Prakritism for *ṛkṣa*] bear **भल्लुक** or **भालूक** AmaK. 2393A; ParyāRaMā. 741; AnekāSaṁ. 2. 60; S'abdaBhePra.(Ma.) 1. 115; DharK. 405; MediK. 30. 1; NānārthaMa. 376; NānārthaRaMā. 298; ParaNā. 1237; ViśvaLoK. 65. 1; KośaKaTa. 2. 4282; S'abdaRaSaK. 74. 4.

[4]अच्छ (accha) *m.* name of a plant [PW]

[1]अच्छ (accha) *n.* name of a rite of worshipping fire यथाग्निहोत्रं प्रथितं द्विजानां तथाध्वहोत्रं विहितं मगानाम् । अच्छं च नामेति तदध्वरस्य BhaviP. 211B. 31 (i. 140. 49)

[2]अच्छ (accha) *n.* palliative treatment अच्छे संशोधने चैव स्नेहे CaraS. i. 13. 7 (1922 Ed.) (comm. अच्छ इति पृथङ्निर्देशात् गोबलीवर्दन्यायेन संशमन इति भवति)

अच्छ (áccha) *ind.* [originally *ácchā* DEBRU. p.547; MAYR. i. 22 / PadaPā. and Prāti. take it as a case of final lengthening Tai-Prāti. 3. 9; VājaPrāti. 3. 124; P. vi. 3. 136; in Saṁhitās short ending only at the end of a *pāda* but short in ṚV. ix. 106. 1; i. 31. 17; Brāhmaṇas onwards *accha* (except quotations); called *gati* with verbs meaning movement or speech P. i. 4. 69; CāndraVyā. ii. 2. 31; JaineVyā. i. 2. 138; S'ākaṭāVyā. i. 1. 30; SaraKaṇṭhā. (Gr.) i. 1. 147; SiddhaHe. iii. 1. 8; MugdhaBo. 8. 44 (85. 18); included in the *cādigaṇa*

P. i. 1.47; Nigh. 4.2; अच्छाभेराप्तुमिति शाकपूणि: Nir. 5.28 (108.13); with noun in the Acc. (rarely Loc. ṚV. i. 173.11; iv. 24.8; SV. I. vi. 1.5.11); used as both adnominal and adverbial with many doubtful cases] **A** [adnominal] to, towards, addressed to, directed towards, intended for [the noun precedes] वायं उक्थेभिर्जरन्ते त्वामच्छा जरितार: ṚV. i. 2.2; सत्तो होता मनुष्वदा देवाँ अच्छा विदुष्टर: ṚV. i. 105.14; निधिमन्तमच्छ ṚV. ii. 39.1; देवाँ अच्छा दीद्यान: सुमेधा: ṚV. iii. 15.5; iii. 55.3; नू मन्वान एषां देवाँ अच्छा न वक्षणा ṚV. v. 52.15; कमच्छा युञ्जाथे रथम् ṚV. v. 74.3; गन्ता यज्ञं परावतश्चिदच्छा ṚV. vi. 44.15; स न: पृथु श्रवाय्यमच्छा देव विवाससि ṚV. vi. 16.12; प्र वोऽच्छा रिरिचे देवयुष्पदम् ṚV. x. 32.5; उखामच्छ गच्छताम् ĀpaS'S. xiv. 8.6 (comm. उखामच्छ प्राप्तुं मृत्खननार्थं गच्छताम्); फणिपतिरिव कामं कर्तुकामोऽस्य दास्यं निखिलभुवनरक्षामच्छ पूर्वोदितस्य। ... समजनि सहज: श्रीवेङ्कटाख्य: क्षमावान् ĀnandRa. 3.17, [अभिमुख AnekāSaṁ. 2.60; आभिमुख्य Vis'vaPra. 31.1; DharK. 405; S'abdaRaSaK. 74.5]; **B** [the noun follows] त्वं वृथा नद्य इन्द्र सर्तवेऽच्छा समुद्रमसृज: ṚV. i. 130.5; अच्छा नमोभिर्वृषभं वन्दध्यै ṚV. iii. 4.3; अच्छा न हूत उदरम् ṚV. iv. 15.7; अच्छा वो अग्निमवसे देवं गासि ṚV. v. 25.1; नायमच्छा मघवा शृणवद्गिर: ṚV. viii. 33.13; v. 52.14; अच्छा न इन्द्रं यशसं यशोभिर्यशस्विनं नमसाना विधेम AV. vi. 39.2; **C** [with a verb, particularly with one or two preverbs already used, *acchā* can be taken better as an adnominal than as adverbial] to, towards, directed at [*as'*- with *ud*] एष स्तोमो मारुतं शर्धो अच्छा रुद्रस्य सूनूँर्युवन्यूँरुदश्या: ṚV. v. 42.15; [*i*- with *pra*] प्र ते धारा असश्चतो दिवो न यन्ति वृष्टय:। अच्छा वाजं सहस्रिणम् ṚV. ix. 57.1; [*i*- with *parā*] ता अध्वर्यो अपो अच्छा परेहि ṚV. x. 30.5; [*īr*- with *pra*) स माहिन इन्द्रो अर्णो अपां प्रैरयदहिहाच्छा समुद्रम् ṚV. ii. 19.3; [*ṛ*- with *pra*] प्र ते अग्ने हविष्मतीमियर्म्यच्छा सुद्युम्नां रातिनीं घृताचीम् ṚV. iii. 19.2; [*ṛṣ*- with *abhi*] सातिमच्छेन्द्रस्य वायोरभि वीतिमर्ष ṚV. ix. 97.25; [*kṛ*-- with *ā*] तीर्थे नाच्छा तातृषाणमोको दीर्घो न सिध्रमा कृणोत्यध्वा ṚV. i. 173.11; [*kram*- with *pra*] प्र यद्वयो न स्वसराण्यच्छा प्रयांसि च नदीनां चक्रमन्त ṚV. ii. 19.2; [*gam*- with *pra*] प्रैयमगाद्धिषणा बर्हिरच्छ मनुना कृता स्वधया वितष्टा TaiS. I. i. 2.1; [*car*- with *saṁ*] अग्निमच्छा देवयतां मनांसि ... सं चरन्ति ṚV. v. 1.4; [*dhāv*- with *ā*] अस्माँ अच्छा सुमतिर्वां शुभस्पती आ धेनुरिव धावतु ṚV. viii. 22.4; [*nī*- with *pra*] प्र तं नय प्रतरं वस्यो अच्छाभि सुम्नं देवभक्तं यविष्ठ ṚV. x. 45.9; [*yā*-with *upa*] इमं यज्ञमुप नो यातमच्छ ṚV. iv. 14.1; [*vah*- with *ā*] एह वां प्रुषितप्सवो वयो वहन्तु पर्णिन:। अच्छा स्वध्वरं जनम् ṚV. viii. 5.33; [*sṛ*- with *pra*] प्र भानव: सिस्रते नाकमच्छ ṚV. v. 1.1; [*sṛj*- with *ava*] अवासृजो अपो अच्छा समुद्रम् ṚV. vi. 30.4; [*sthā*- with *pra*] प्र वोऽच्छा जुजुषाणासो अस्थु: ṚV. iv. 34.3.

अच्छंवषट्कारम् (a-cchaṁvaṣaṭkāram) *adv.* cf. **अछम्बट्कारम्** KapiKaS. 35.7; TaiĀ. v. 2.8 (596.2)

अच्छक (accha-ka) *adj.* bright सप्त प्रकृतयो मीना(?:) सप्तधा तेन मौक्तिकम्। ... पित्तश्लेष्मजमच्छकम् YuktiKa. 110.3; केकिनां कलितकेकमुच्चकैर्बर्हभारमवतत्य नृत्यताम्। चन्द्रकैर्विचकसेऽभ्रमण्डलं द्रष्टुमक्षिनिकरैरिवाच्छकै: Rāgh-Pāṇ.(Ka.) 5.61; *m.* *Dalbergia ujjeinensis* स्यन्दनस्तिनिसो नेमि(र्)अक्षीकश्चाक्षुकोऽच्छुक: (v. l. च्छक:) ParyāMu. 15.34.

अच्छकपोलक (acchakapola-ka) *adj.* having bright cheeks स्निग्धोन्नतसुर्चाव(? सुचार्व)ङ्गनासमच्छकपोलकम्। ...शरणं त्वां प्रपन्नोऽस्मि PadmP. iv. 101.195.

अच्छकपोलकान्ति (acchakapola-kānti) *adj.* lustrous with bright cheeks कलङ्कमिन्दाववलोक्य कश्चित्प्रियामुखं चाच्छकपोलकान्ति। दूरं स मेनेऽभ्यधिकं ततस्तद्गुणान्तरज्ञे न हि पक्षपात: Rāvaṇā. 6.46; *f.* lustre of the bright cheeks सदनवनविहारचकोरकवलितचन्द्रिकातुच्छप्रदेशानच्छकपोलकान्तिपूरैरापूरयन्तीम् ... तामेव कान्तामपश्यम् Mukundā. 186 (7)

अच्छकपोलबिम्ब (accha-kapolabimba) *m.* *n.* bright round cheek अवैमि गीतेन हृते कुरङ्गे पुरन्ध्रिभि: सौधतलस्थिताभि:। श्यामासु यस्यां लभते तदच्छकपोलबिम्बानुकृतिं मृगाङ्क: NavaSāC. 1.42.

अच्छकपोलभाग (accha-kapolabhāga) *m.* the region of bright cheek मधुना तदाथ पीतेन पक्ष्मलदृशोऽच्छकपोलभागे। आसीन्मद: प्रकटितारुणराग एव HarVi. 26.41.

अच्छकपोलभित्ति (acchakapola-bhitti) *f.* surface of the clear cheek चारुभ्रुव: प्रतिमितोऽच्छकपोलभित्तिभागे गभस्तिभिरितीव जहास चन्द्र: HarVi. 23.42.

अच्छकपोलमण्डल (accha-kapolamaṇḍala) *n.* circular bright cheek इदमुद्गतमिन्दुमण्डलं दिगियं पश्य बिभर्ति लक्ष्मवत्। त्वमिवाच्छकपोलमण्डलस्फुटकालागरुपत्रमाननम् NavaSāC. 12.52.

अच्छकपोलमूल (acchakapola-mūla) *n.* *m.* lower part of the bright cheek सा पत्यु: प्रथमेऽपराधसमये ...। स्वच्छैरच्छकपोलमूलगलितै: पर्यस्तनेत्रोत्पला बाला केवलमेव रोदिति ... अश्रुभि: AmaS'. 29; KāvyPra. 104.6; SaduktiKa. 71.3; SāhiDa. 109.9; Subhāṣi. 1586.

अच्छकर्ण (accha-karṇa) *m.* hare (*lit.* having white ears) समानौ बभ्रुनकुलावच्छकर्णशशौ समौ S'abdaRa.(Vā.) 1388.

अच्छकल्क (accha-kalka) *m.* clear paste रजनितगरुकुष्ठानां प्रयोगेऽच्छकल्कैर्युतमपि हि तदानीं निक्षिपेद्धेमपात्रै: MayaMa. 28.9.

अच्छकान्ति (accha-kānti) *adj.* having bright complexion एकदा च स: (हरिवाहन:) ... निर्वर्तितस्नानभोजनादिविधि: ... उद्वहन् भूषणकलापम्। अच्छकान्तिरथ ...बाह्योद्यानमगच्छत् TilaMañ. 105.7.

अच्छकुङ्कुमरस (acchakuṅkuma-rasa) *m.* fluid of pure saffron अच्छकुङ्कुमरसपिञ्जरेण मसृणमाणिक्यवलयश्रेणिना जङ्घाकाण्डयुगलेन ... अनङ्गकरिकलभदन्तद्वितयमाक्षिपन्तीम् ...कन्यकामद्राक्षम् TilaMañ. 160.6.

अच्छग (accha-ga) *adj.* lustrous or clear प्राकारं यत्र मेतार्य: शातकौम्भमचीकरत् (चैत्ये गुणशिले)। सुरेण प्राच्यसुहृदा मणींश्चाजीह(र)दच्छगम् (? गान्) TīrthaKa. 22.21.

अच्छगण्डफलक (accha-gaṇḍaphalaka) *adj.* possessing bright cheeks अच्छगण्डफलकम् ... बिभर्ति स या ... वपु: TilaMañ. 23.2.

अच्छगण्डभाग (acchagaṇḍa-bhāga) *m.* region of the bright cheek परिपाण्डुत्वमिवाच्छगण्डभागात्। ... आददे ... यस्यारिनितम्बिनीवपुर्भि: HarVi. 15.16.

अच्छगण्डस्थला (acchagaṇḍa-sthalā) *adj.* (*f.*) possessing region of bright cheeks तन्वी ...। अच्छगण्डस्थला स्निग्धघननीलशिरोरुहा। ...नागांशकसमुद्भवा Mānaso. iii. 20.1797.

अच्छगत (accha-gata) *adj.* gone towards अच्छशब्दोऽव्ययमभिशब्दस्यार्थे वर्तते। स गत्यर्थेषु धातुषु वदतौ च गतिसंज्ञो भवति। अच्छगत्य। अच्छगतम्। यदच्छगच्छति KāsiVṛ. *on* P. i. 4.69.

अच्छगत्य (acchagat-ya) *ger.* having gone towards अच्छगत्य। अच्छगम्य। ...अच्छशब्दो दृढार्थे आभिमुख्ये च वर्तते JaineVyā. 43.25 (*on* i. 2.138); अच्छशब्दो गत्यर्थैर्वदिना च सुबन्तैरेकार्थो भवति। अच्छगत्य CāndraVṛ. *on* ii. 2.31; नञोऽन्यस्याव्ययस्य क्त्वान्तेनैव समासे भाविनि क्त्वाप्रत्ययस्य यबादेशो भवति। ...अच्छगत्य KātanVṛ. *on* iv. 6.55; PrakriKau. i. 519.2; अच्छगत्य। अच्छोद्य। अभिमुखं गत्वा उक्त्वा चेत्यर्थ: SiddhāKau. 181B. 8.

अच्छगम् (accha-gam-) I. P. to go towards अच्छगच्छति KāsiVṛ. *on* i. 4.69; PrakriKau. i. 519.2.

अच्छगम्य (acchagam-ya) *ger.* having gone towards, JaineVyā. 43.25 (*on* i. 2.138)

अच्छगलद्वसन (accha-galadvasana) *n.* white slipping garment स: ...ऐक्षत क्षितिभृतोऽङ्कगतां दयितामिव। शरदमच्छगलद्वसनोपमाक्षमघनाम् S'is'uVa. 6.42.

अच्छगला (accha-galā) *f.* the plant *Argyreia argenteia* ऋक्षगन्धा त्वच्छगला S'abdaRa.(Vā.) 1081.

अच्छगुच्छ (accha-guccha) *m.* bright bunch of flowers दूरादापतिता स्फुरत्सरसिजभ्रान्त्या द्विरेफावली कान्तानां वदनेषु ...। आक्षिप्तापि तत: करैर्नवदलप्रख्यैर्लताविभ्रमाद्वक्षोजद्वयमच्छगुच्छरुचिरं मुग्धा मुहुर्धावति PadyaVe. 523.

अच्छघन (accha-ghana) *m.* white cloud विहायसीवाच्छघनानुकारि तदव्रणं साध्यतमं वदन्ति (शुक्रम्) Sus'ruS. vi. 5.8 (comm. प्रतनुमेघखण्डानुकारि)

अच्छचन्दनरस (acchacandana-rasa) *m.* fluid of white sandal तत्र च ... जलदेवतासमूहै: ... अच्छचन्दनरसच्छटाभिरिव दृष्टिभिराहन्यमान: स्नानमकरोत् (सिंहलेन्द्रसूनु:) TilaMañ. 206.18.

अच्छचन्द्रातप (accha-candrātapa) *m.* bright moon-light (अहम्) उपर्यच्छचन्द्रातपच्छेदकल्पं शुक्लांशुकवितानमैक्षिषि Das'KuC. 92.11.

अच्छचर्मन् (accha-carman) *n.* clear or thin membrane चक्षुरिन्द्रियपरमाणवस्तावदक्षितारकायामजाजीपुष्पवदवस्थिता:। अच्छचर्मावच्छादितास्तु न विकीर्यन्ते AbhidhKoBh. 33.16 (*on* 1.44)

अच्छचूर्ण (accha-cūrṇa) *n.* clean powder सिता: सर्वरेखास्त्वनामासमानाश्छन्दान्यच्छचूर्णैश्च रक्तानि च स्यु: ĪsānS'iPa. i. 13.11.

अच्छचोली (acchacolī) *f.* name of a place आद्येऽह्नि करौटग्रामे उषित्वा जातलङ्घनौ। अच्छचोल्यां द्वितीयेऽह्नि प्रयातौ प्रहरद्वये KumāDeC. 3.2.

अच्छच्छगणशालिन् (acchacchagaṇa-śālin) *adj.* possessing pure dung अकारादय: शब्दा: कादिशब्दानामादौ वर्णाकर्षणाय प्रयोज्या:; श्लेषो भवति।

यथा … अच्छच्छगणशाली, पक्षे गणशाली KāvyKaVr. 53.6 (3.1)

अच्छच्छटा (accha-cchaṭā) *f.* bright lustre ताडङ्कोपान्तकान्तग्रथितमणिगणोद्गच्छदच्छच्छटाभिः(? भिर्) व्यक्ताङ्गास्तुङ्गकम्पा जघनगिरिदरीमाश्रयं ते श्रयन्ते MahāN. 2.52 (comm. अच्छा निर्मला: छटा: दीप्तयः प्रभा इत्यर्थः)

अच्छच्छविशालिन् (acchacchavi-śālin) *adj.* having white lustre अभ्रकान्तः पुटमये इवाच्छच्छविशालिनी । वाससी देवदूष्ये ते भूमुजा पर्यधापयन् TriṣaŚaPuC. i. 4.695.

अच्छजल (accha-jala) *adj.* [*f.* -ā] containing clear water, having clear water संचरन्स ददर्शैकं महदच्छजलं सर: KathāSaSāg. xii. 2.4; xii. 34.222; छायाछलादच्छजले पयोधौ प्रचेतसा या लिखितेव रेजे NemiNir. 1.38; विभाति गुहा । … सरसी च तत्परिसरेऽच्छजला ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 9.102; *n.* clear water अच्छजललवस्राविणा सुधाधवलेन जाह्नवीपुलिनमिव फेनपुञ्जेन…शयनमध्यासीन: … चिन्तितवान् (क्षितिपतितनय:) TilaMañ. 174.18.

अच्छजह्नुसुता (accha-jahnusutā) *f.* clear Ganges अच्छजह्नुसुतया विलसन्तं मु(? सु)च्छविं नगमित्र…तं विधातृसदृशं भुवि मेने ŚaṅkaDigVi.(Mā.) 5.21.

अच्छटशब्द (acchaṭa-śabda) *m.* sound produced by a snap of the fingers यथापि तत्र त्रिदण्डिन् एके श्रमणब्राह्मणाः श्रद्धादेयं परिभुज्य विविधशब्दश्रवणसमारम्भानुयोगयुक्ता विहरन्ति तद् यथा … शय्याशब्दे अच्छटशब्दे पाणिस्वरे Sphuṭā. iv. 95.8 (*on* 4.86)

अच्छटादि (acchaṭādi) *adj.* snapping of the fingers and the like अच्छटादि तु कर्तव्यमन्यथा स्यादसंवृतः BodhiCa. 5.95.

अच्छटाशब्द (acchaṭā-śabda) *m.* snapping of the fingers [DBHS]

अच्छटासंघात (acchaṭā-saṅghāta) *m.* series of snappings of the fingers दिवसपर्यवसानेनाप्यन्तशोऽच्छटासंघातमात्रकमित्यर्थ: AbhisaAlanĀ. 504.6.

अच्छण्डीद्वीप (acchaṇḍī-dvīpa) *m. n.* island abounding in the *acchaṇḍī* plants or reeds (?) अच्छण्डीद्वीपवन्दीभवदखिलचलत्कान्दिशीकोग्रनक्रा कालिन्दी वोऽस्तु संदीपितसुकृतचयोद्रेकमन्दीकृतैना: PadyaVe. 875.

अच्छतमा (accha-tamā) *adj.* (*f.*) clearest or most transparent काचवटी गदिताच्छतमेह VidaMuMa. 2.14.

अच्छतर (accha-tara) *adj.* [*f.* -ā] very clear or pellucid or transparent श्रीमज्जिनाधिपतिसद्वदनारविन्दमुद्गच्छदच्छतरवो(बो)धसमृद्धगन्धम् … जयतु सु(श्रु)तदेवता सा EI. ii. 237.9; निर्धूयते न रविरच्छतराभिरद्भिः AmṛUda. 3.33.

[1]**अच्छतरवारिज** (acchataravāri-ja) *adj.* born of very pure water or crystal clear water यशोभिरिन्दुशुचिभिर्यस्याच्छतरवारिजैः । अपूर्वतेयं ब्रह्माण्डशुक्तिर्मुक्ताफलैरिव NavaSāC. 11.95.

[2]**अच्छतरवारिज** (acchataravāri-ja) *adj.* brought forth by a bright sword, NavaSāC. 11.95.

[1]**अच्छतरवारिसुन्दर** (acchataravāri-sundara) *adj.* beautiful with very pure or crystal clear water अच्छतरवारिसुन्दर: ।… कलयांचकार जलधिर्नभस्तुलाम् NemiNir. 9.4.

[2]**अच्छतरवारिसुन्दर** (acchataravāri-sundara) *adj.* beautiful like a bright sword, NemiNir. 9.4.

अच्छतस् (accha-tas) *adv.* from pure (blood) देहोष्मणा पच्यमानस्य शोणितस्याच्छतो जायते यकृत्प्लीहा च AṣṭāSaṁ. i. 222.24 (2.5)

अच्छता (accha-tā) *f.* **i** purity, cleanness, clearness यथैव तोये लुति(? लि)ते प्रसादिते न जायते सा पुनरच्छतान्यत: । मलापकर्षस्तु स तत्र केवल: स्वचित्तशुद्धौ विधिरेष एव हि MaYānaSū. 88.7 (13.18); दिक्केलीमुकुरे निकाममुदभूत्तस्मिन्सरस्यच्छता ŚrīKaC. 9.56; **ii** transparency उत्तरीयांशुकस्याच्छतया दृश्यमानमदनबाणव्रणकिणानुकारिकस्तूरिकापङ्कपत्रलताङ्कितकुचकलशश्रियम् … उद्वहन्तीम् … दमयन्तीमद्राक्षम् NalaCam. 7.19(9); SaduktiKa. 286.25; **iii** whiteness, brightness, fairness वक्षःस्थलार्धमभृतोन्नतमिन्दुमौलि: । …°गौरीपयोधरमिवाच्छतया परीतम् HarVi. 21.54; दन्तच्छेदच्छविमनुवदत्यच्छता गण्डभित्तेः TilaMañ. 256.1; गूढग्रन्थिरहर्निशं हि सकले गात्रे वहत्यच्छताम् … । सौराष्ट्री PañcSā. 2.17; स्नैग्ध्यं महत्त्वं समताच्छता च (हीरकाणां गुणा:) NāgaSa. 3.3.

अच्छताजुष् (acchatā-juṣ) *adj.* pure (*lit.* delighting in purity) चेतांसीहाच्छताजुंषि पुंसां स्वःसिन्धुवारिवत् DvyāśraKā. 1.96.

अच्छतापहस्तित (acchatāpahastita) *adj.* set aside by whiteness अच्छतापहस्तितशरच्छशधरगभस्तिभिः स्वहस्तपर्यामितैरमलमणिकलशवारिभिः कृताभिषेकमभ्यर्च्य…परमगुरुम् (देवी) TilaMañ. 416.8.

अच्छताम्र (accha-tāmra) *adj.* of bright copper-colour या पत्नी ददते भर्तुः… । करकेणाच्छताम्रेण तोयं मुक्ता दिवं व्रजेत् PadmP. v. 19.50.

अच्छतायुक्त (acchatā-yukta) *adj.* clear, pure (*lit.* consisting of purity) पानकम् । नितान्तमच्छतायुक्तं सौरभाकृष्टषट्पदम् PadmP.(Ra.) 33.203.

अच्छत्त्र (a-cchattra) *adj.* who does not have an umbrella अच्छा-(? च्छ)त्राणां छत्रिपदेनैव प्राणनाम्ना लक्षणीयत्वप्रतिपादनपरं योज्यम् ŚivārkaMaDī. ii. 182.32 (*on* ii. 4.16)

अच्छत्त्रकदण्ड (acchattraka-daṇḍa) *m.* staff without the umbrella मृषं किमच्छत्त्रकदण्डताण्डवं भुजाभुजि क्षोणिभुजां दिदृक्षसे NaiṣC. 9.79.

अच्छत्त्रचामर (a-cchattracāmara) *adj.* devoid of the (royal) umbrella and chowrie भूमौ निविष्टं संविग्नं तं वीक्ष्याच्छत्रचामरम् । उवाचान्तःपुरं देव किमुद्विग्न इवेक्ष्यसे SamarāSaṁ. 4.504; RājTa.(Jo.) 885; यो व्यूह: …निर्मित: । अच्छत्रचामरैरश्वशूरैर्मुण्डानीकं स चोच्यते NītiPra. 6.87.

अच्छत्त्रद (a-cchattrada) *adj.* not giving or donating an umbrella अच्छत्रदो नरो यस्तु वैशाखे … पिशाचो जायते भुवि SkandP. ii(7). 2.27.

अच्छत्त्रिन् (a-cchattrin) *adj.* not possessing an umbrella छत्रिणो गच्छन्तीत्येकेनापि च्छत्रिणा बहूनामच्छत्रिणां छत्रित्वोपचारदर्शनात् BrahmSūBh.(Śaṅ.) 107.13 (*on* i. 2.11); छत्रिणो यान्ति … इत्यत्राजहत्स्वार्थलक्षणायामपि छत्रिणस्तत्समूहानन्तर्गतेनाच्छत्रिणाप्यविनाभाव एव TattvCin. iv(2). 689.11.

अच्छत्त्रोपानहा (a-cchattropānahā) *adj.* (*f.*) without umbrella and shoes छत्रोपानहमुत्सृज्य युवराजेऽभिधाविनि । अच्छत्रोपानहा पर्षत् तच्छायैवान्वधावत TriṣaŚaPuC. i. 3.278.

अच्छत्त्र्यादिसाधारण (acchattryādi-sādhāraṇa) *adj.* common to those not having an umbrella etc. अच्छत्र्यादिसाधारणरूपेण छत्र्यादे: … लक्ष्यार्थान्वयिक्रियाविशेषणत्वात् VaiyāSiMañ. 123.16.

अच्छत्व (accha-tva) *n.* **i** transparency, purity, whiteness अच्छत्वात् क्षीरसच्छाया…भवेच्छाया सौगन्धिकमणेरियम् Mānaso. ii. 4.490; वृत्तत्वं स्निग्धताच्छत्वं (? त्वं) शंखस्येति गुणत्रयम् YuktiKa. 139.1. **ii** purity (of mind) (दलेषु षोडशस्वस्य कला: षोडश संस्थिता:) अच्छत्वमौदार्यैकाग्रते क्रमात् SaṁgīRa. i. 56.5 (1(2).138) (comm. अच्छत्वमकलुषमनस्त्वम्)

अच्छदन्त (accha-danta) *m.* name of a son of Dhṛtarāṣṭra अच्छदन्ताभिधानोऽत्र धृतराष्ट्रात्मजो नृप: PāṇḍaC. 17.325; सैन्योदन्वानरौत्सीन्मामच्छदन्त: PāṇḍaC. 17.336.

अच्छदया (accha-dayā) *f.* pure kindness अच्छदयाश्रियाश्रिते । बभार… मन: पिता प्ररोहदानन्दमपूर्वनन्दने ŚrīKaC. 3.32.

अच्छदर्पण (accha-darpaṇa) *m.* clean mirror पीयूषद्युतिरच्छदर्पणतुलामारोहति प्रस्थित: SaduktiKa. 161.7.

अच्छदिर्दर्श (a-cchadirdarśa) *adj.* cf. **अछदिर्दर्श**.

अच्छदिव्यमणि (accha-divyamaṇi) *m.* bright divine jewel वपुरिदमच्छदिव(? व्य)मणिदीप्रं त्वमसि ततोऽधिदेवपदभागी MahāP. 23.134.

अच्छद्मन् (a-cchadman) *n.* absence of deceit, straightforward manner अच्छद्मनामायया च मृगाणां वध इष्यते MahāBhā. i. 109.13; अमायया अच्छद्मना । वर्तेत, अमात्यादिष्विति शेष: । अहितेषु तु क्वचिच्छद्मापि विहितमेव VīraMi.(Rājanīti.) 134.15.

अच्छद्ममधुरा (acchadma-madhurā) *adj.* (*f.*) sweet because of absence of deceit, guileless and sweet स्पष्टार्थहृदयानुगा अच्छद्ममधुरा वाणी RājNīRa. 44.20.

अच्छद्मसद्मन् (acchadma-sadman) *n.* abode of absence of deceit, abode of guileless nature अहो नूतनस्य सम्यक्त्वरत्नस्याच्छद्मसद्मपथ पद्मरथ YaśasCam. ii. 289.1.

अच्छद्मिता (a-cchadmitā) *adj.* (*f.*) not cheated or deceived बालां विलोक्य विबुधैरपि मायिभिस्तैरच्छद्मितामियमलीकनलीकृतस्वैः । आह स्म तां भगवती NaiṣC. 13.27.

अच्छद्रव्य (accha-dravya) *n.* clean substance ज्ञानस्य क्रियात्वाभावेन तदाश्रयस्य कर्तृत्वाभावात् । तत्प्रभावादच्छद्रव्यं यावदात्मभाविधर्मत्वेन तस्य गुण इत्युच्यते NītiMā. 49.20.

अच्छधवल (accha-dhavala) *adj.* clean and white (नृपतिः) अच्छधवलं दिव्यदुकूलम् … उद्वहन्तीम् … श्रियमपश्यत् TilaMañ. 54.10; (भूमिपति:) अच्छधवलधौतपट्टांशुकपटाच्छादितं दन्तपटमध्यास्त TilaMañ. 69.1.

अच्छधान्याम्ल (accha-dhānyāmla) *n.* clear gruel of rice भल्लातकचित्रकविडंगवृद्धत्रीफलानि पृथग्द्विप्रस्थांशान्यच्छधान्याम्लद्रोणे गोमयाग्निना त्रिभागशेषमवतारयेत् AṣṭāSaṁ. ii. 108.3 (4.19)

अच्छधार (accha-dhāra) *adj.* having a bright edge (राजा) अच्छधारेण धौतासिना सीमन्तयन्निव निशाम् … वेगेनोत्पपात HarṣaC. 179.3.

अच्छधी (accha-dhī) *adj.* having pure thoughts, having a clear

mind भगवन् ··· स्वच्छन्दमागच्छद्भिरच्छधीभिः के के वाश्रमा गतश्रमा विश्रमाद- क्रियन्त KaviKaLa. 166. 9.

अच्छधूम (accha–dhūma) *m.* bright smoke विरचयन्नच्छधूमच्छटाभिः कस्तूरीपत्रमायां मयनगरवधूवर्गवक्षोरुहेषु ।··· अन्धकारं हरतु हरशरोद्गारजन्मानलो वः SaduktiKa. 13. 32; अच्छधूमसममादितस्ततो नीलनीरदसमाजमांसलम् । ···तदनू- त्थितं तमः Surath. 6. 29.

अच्छध्वनिका (accha–dhvanikā) *f.* pure musical note युक्तं लयान्तैर- च्छध्वनिकास्थाननिर्मितैर्भवति । काव्यं विचित्ररागं चित्रमिति तदुच्यते कविभिः BhāvPra.(S'ā.) 265. 21(9)

अच्छनागवल्लीद्रव (accha–nāgavallīdrava) *m.* pure juice of betel- leaves सिद्धप्राणेश्वरः सूतः प्राणिनां प्राणदायकः । माषैकं भक्षयेदच्छनागवल्लीद्रवैर्यु- तम् RasaCin. 9. 17 (115. 5)

अच्छनिर्झरजल (accha–nirjharajala) *n.* clear water of a stream अच्छनिर्झरजलधौततारकासार्थात्···आ मन्दराचलात्···प्रणेमुरवनिपाः Kād. 54. 21; 126. 13.

अच्छनेत्रपट (accha–netrapaṭa) *m.* pure silk cloth यत्र प्रिये पार्वती । आर्द्रभन्वचमच्छनेत्रपटवद्वीवोरगं हारवद्भूतिं चन्दनधूलिवत्तिलकवद्बालेक्षणं वीक्षते UdaySuKa. 65. 27.

अच्छन्द (a–cchanda) *adj.* one without zeal नाच्छन्दो न च लुब्धहस्व- हृदयो न क्रोधनो नालसः MaYānaSū. 180. 22 (xx-xxi. 29); *m.* [Inst.] against the will, without permission भर्तुरछन्देन नारीणां तपो वा व्रतकानि वा । निष्फलं खलु यद्भर्तुरच्छन्देन क्रियेत यत् HariVaṁ. App. I. 29. 229; अवध्यतां स देवेभ्यो वव्रे दानवसत्तमः । पुरं वज्रपुरं चैव सर्वरत्नमयं शुभम् । स्वच्छन्देन (v. l. अच्छन्देन) प्रवेशश्च न वायोरपि भारत HariVaṁ. App. I. 29F. 15; [Abl.] involuntarily उवाचेदं वचः स्निग्धमत्रिपत्नी तपस्विनी । र(? व्य)क्ताक्षरपदं चित्रमच्छन्दादिव भाषितम् । त्वया मम प्रीतिकरं कथितं पुत्रि पुष्कलम् Rāmā. (GORR.) iii. 5. 2.

अच्छन्दगामिन् (a–cchandagāmin) *adj.* not going after whims or desires [DBHS]

अच्छन्दतस् (acchanda–tas) *adv.* against or without the will or consent मया परिगतं सर्वं कथमच्छन्दतो मम । प्रतिपत्स्यन्ति भूतानि शुभं वा यदि वाशुभम् VāyuP. ii. 6. 19; BrahmāṇḍP. ii. 4. 14; स्थाने तिष्ठेत् सुविदितो स्नेहा- भ्यक्ततलो गजः । अदूरपरिसर्पेश्च गच्छत्यच्छन्दतो गजः Hastyāyur. 226. 11 (2. 28)

अच्छन्दस् (a–cchandas) *adj.* **i** without (the part containing) the word *chandas* (चमसस्य भक्ष्यः) अछन्दसा वा LāṭyāS'S. iii. 1. 31; **ii** not metrical अर्थव्यवस्थितपादा ऋचः । ताः सगीतयः सामानि । अच्छन्दांस्यगीतानि यजूंषि KāvyMī. 2. 22; छन्दोनिबद्धमच्छन्द इति तद्वाङ्मयं द्विधा । पद्यमाद्यं तदन्यच्च गद्यम् Vāgbhaṭā. 2. 4; **iii** not studying the Vedas (as a boy before the *muñja* (initiation) ceremony); not entitled to study the Vedas (as a S'ūdra) [APTE] **iv** without fancy or whim [APTE]

अच्छन्दस् (a–cchandas) *n.* **i** not the Vedas प्रागेकादशभ्योऽच्छन्दसि P. v. 3. 49; अन्प्रकरणे ग्रीष्मादच्छन्दसि Vār 1 (*on* P. iv. 1. 86); KāśiVṛ. *on* v. 3. 49; **ii** non-Vedic song [pw]

अच्छन्दसम् (a–cchandasam) *adv.* without the word *chandas* अच्छन्दसमेके KātyāS'S. xxv. 12. 8 (comm. छन्दःशब्दमेके न कुर्वन्ति)

अच्छन्दस्क (acchandás–ka) *adj.* without Vedic metres लोकं स्वर्गं एतच्छन्दांसि यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते लोकमेनमछन्दस्कमकः MaiS. iv. 7. 5.

अच्छन्दस्कृत (a–cchandaskṛta) *adj.* not composed in metre स वा अच्छन्दस्कृतो भवति द्वयं वा इदं सर्वं छन्दस्कृतं चाच्छन्दस्कृतं च KausīBr. 3. 2 (9. 19)

अच्छन्दोम (a–cchandoma) *adj.* without *Chandoma* अपशव्यं वा एतत् सत्रं यदच्छन्दोमम् PañcBr. xxiii. 19. 8; अथेदं संसदामयनमच्छन्दोमं भवति BaudhS'S. iii. 302. 2.

अच्छन्दोमक (acchandoma–ka) *adj.* without the *Chandomas* छन्दो- मवन्ति प्रशंसितुमच्छन्दोमकानि निन्दन्ते S'ābaBh. 363. 5 (*on* i. 4. 22)

अच्छन्दोऽर्थ (a–cchando'rtha) *adj.* not intended for the Vedic usage कद्रुकमण्डलुशब्दाभ्यां संज्ञायां विषये स्त्रियामूङ् प्रत्ययो भवति । अच्छन्दोऽर्थं वचनम् KāśiVṛ. *on* iv. 1. 72; PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. (v. 4. 143); SiddhāKau. 129B. 9; Prasā. i. 375. 17; पॄ पालनपूरणयोः । अच्छन्दोऽर्थं वच- नम् । छन्दसि तु 'बहुलं छन्दसि' इत्युत्तरसूत्रेण सिद्धत्वात् Prasā. ii. 227. 16.

अच्छन्न (a–cchanna) *adj.* **A i** (said of Bahiṣpavamāna-stotra) un- hidden तैरच्छन्नैः प्रत्यक्षं निरुक्तैरुद्गायेत् । अच्छन्ना इव हि प्रत्यक्षं निरुक्ता इव मनुष्याः JaimiBr. 1. 274; **A ii** not secret, not private तस्मात्साक्षिमदच्छन्नं कुर्यात् सम्यग्विभाषितम् । स्वे परे वा जने कार्ये देशकालाद्यवर्णतः ArthS'ā. ii. 79. 2 (3. 12); **A iii** obvious अच्छ(? च्छि)न्नं समरच्छिन्नैरचलं वीचिचञ्चलैः ।··· असुभिर्लभन्ते सुभटा यशः RāmāMañ. 328. 9; **A iv** not concealed (i. e. acces- sible to all) गोपुरमण्डपयुक्तं सोपानच्छ(? नं छ)न्नमच्छन्नम् MayaMa. 10. 40; S'ilpaRa. i. 5. 19; **B** other than the word *channa* वाच्छन्नाज्जातेः Mugdha- Bo. 4. 21 (43. 17) (comm. आच्छादनजातिवर्जाज्जातिवाचिनः परात् हे स्थितात् क्ताद् ईप् स्याद्वा । इक्षुभक्षिती इक्षुभक्षिता । छन्नात्तु वस्त्रच्छन्ना)

अच्छन्नकुतूहला (acchanna–kutūhalā) *adj.* (*f.*) whose curiosity was not concealed, with evident curiosity अपृच्छदच्छन्नकुतूहला सा NavaSāC. 8. 80.

अच्छन्नम् (a–cchannam) *adv.* openly, publicly, not secretly ततस्त्व- मच्छन्नमदस्तपूर्णबलिमैया स्पाशित एव मन्ये DvyāśraKā. 10. 57.

अच्छन्नरूप (acchanna–rūpa) *adj.* having an unconcealed form, whose form is manifest कृपार्द्रहृदयत्वेन खण्डशो देहमर्पयन् । कृष्णायाच्छन्नरूपाय दयावीर इहोच्यते BhaktiRaSi. iv. 3. 29.

अच्छन्नवस्त्रा (acchanna–vastrā) *adj.* (*f.*) not clad or covered in garments अच्छन्नवस्त्रां विवृतां स्त्रियं न पश्येत् VārāGS. 6. 20.

अच्छपक्ष (accha–pakṣa) *adj.* having white wings कारण्डवः स्यान्म- रुतोऽच्छपक्षः KośaKaTa. i. 4598.

अच्छपटी (accha–paṭī) *f.* a piece of white cloth उत्कील्याच्छपटीं द्विः स कृत्वा तस्य श्रुती प्यधात् PrabhāC. 201. 31.

अच्छपयस् (accha–payas) *n.* pure or clean water कश्चिदच्छपयः- पानैः···धिनोति स वधूर्धुनी PāṇḍaC. 12. 250.

अच्छपयोऽब्धि (acchapayo'bdhi) *m.* ocean of clear water or milk संसारिशाखामृगान्पुष्णन्त्यच्छपयोऽब्धिवीचिवदलंकाराः कटाक्षाङ्कुराः S'aṅkaDigVi. (Mā.) 4. 56.

अच्छपर्वन् (accha–parvan) *n.* eighth or fifteenth day of the bright fortnight लभतेऽच्छपर्वणि कुलोद्गतां श्रियम् ĪśānS'iPa. i. 20. 27.

अच्छपल्ययनच्छद (acchapalyayana–cchada) *adj.* covered with a white saddle (धारितः ··· तुरगपुंगवः) मुखलीनखलीनाहिरच्छपल्ययनच्छदः (comm. पल्ययनम् पर्याणम् अश्वानां पर्यस्तिका) MadhuVi. 4. 25.

अच्छपातक (accha–pātaka) *n.* a variety of the front elevation of the stage (Raṅgaśiras) पार्श्वद्वयोर्ध्वाधरदारुमण्डितं स्तम्भद्वयोपेतमिहाच्छपातकम् AbhinBhā. i. 62. 17 (*on* 2. 69)

अच्छपान (accha–pāna) *n.* drink consisting of pure or unmixed (unctuous substance) स्रोतोविशुद्धये युञ्ज्यादच्छपानं ततो घृतम् AṣṭāHṛ. iv. 21. 26 (comm. ततोऽनन्तरमच्छपानं घृतं युञ्जीत); ये च स्निग्धास्त्वच्छपानेन ··· त्रिसप्तपञ्चरात्रैः AṣṭāSaṁ. i. 141. 22 (1. 27); i. 158. 6 (1. 29); नरः···अतिशीतले । पिबेद्दृतौ केवलमेव तद् घृतं सदाच्छपानं हि हितं हितैषिणाम् KalyāKā. 22. 9; अच्छमेव पिबेत्स्नेहमच्छपानं च शोभनम् SiddhYo. 71. 3; शस्तमेतेन विधिना ··· अच्छपानं च Hastyāyur. 273. 24 (2. 52); अच्छपानं च पिबतः कोष्ठो यस्य न भिद्यते । रूक्षं तु तस्य तं विद्यात्कोष्ठं मारुतपीडितम् Hastyāyur. 554. 25 (4. 2)

अच्छपुष्प (accha–puṣpa) *n.* white flower दृष्टवांस्तमहं वृक्षम् ··· अच्छ- पुष्पपूरैः प्रपूरितम् YogVā. iv. 55. 10; पञ्चम्यां वा पुण्डरीकाच्छपुष्पैः । ··· हुत्वा ··· स्याद्धनेशः ĪśānS'iPa. i. 15. 98.

अच्छपेय (accha–peya) *adj.* to be drunk in a pure or unmixed form अच्छपेयस्तु यः स्नेहो न तामाहुर्विचारणाम् CaraS. i. 13. 26 (1922 Ed.); *m.* unmixed or pure drink यथोक्तहेत्वभावाच नाच्छपेयो विचारणा । स्नेहस्य कल्पः स श्रेष्ठः AṣṭāSaṁ. i. 128. 25 (1. 25)

अच्छभल्ल (accha–bhalla) *m.* [Prakritism for ऋक्षभल्ल] bear व्याघ्र- केतुः ··· अच्छवल(v. l. भल्ल)चर्मे[म]येन ··· भस्त्राभरणेन पल्लवितमिव कार्श्यमुप- दर्शयन्तम् ··· शबरयुवानमादायाजगाम HarṣaC. 310. 12; भो भो वानराच्छभल्ल- गोलाङ्गूलयूथपतयः AnargharRā. 5. 53 (9); 6. 83 (3); वप्रे यूथं चरति करिणां कन्दरास्वच्छभल्लाः BālRā. 6. 45; 7. 63; RāmC. 16. 7; TilaMañ. 200. 21; त्रयोदशेऽहं नकुलो वायसश्च चतुर्दशे । अच्छभल्लः पञ्चदशे ··· भवे SkandP. iii(3). 15. 43; RāmāCam. 1. 22 (10); VikraDeC. 13. 23; तत्काथेन ··· अच्छभल्लस्य वसया मिश्रितेन ··· शूलं पीतेन हन्यते Mānaso. i. 19. 242; ii. 6. 618; अच्छभल्ल इवातुच्छप्रविकीर्णशिरोरुहः TriṣaS'aPuC. ii. 6. 72; अच्छभल्लवदत्यन्तविसंस्थुलशिरो- रुहम् । ··· वपुः TriṣaS'aPuC. iv. 7. 31; VasaViKā. 12. 7; SūktiMu. 96. 8; Anyo. 519; S'ivLī. 9. 68; ĀnandRa. 2. 43 (28); अथ भल्लूके । ऋक्षाच्छभल्ल- भल्लूकाः AmaK. 995; Vaija. 65. 7; AbhiCin. 1289.

अच्छभल्लुक (accha–bhalluka) *m.* bear दीर्घरोमा च भल्लूको विक- रालोऽच्छभल्लुकः NāmaMāli. 266.

अच्छभस्मन् (accha–bhasman) *n.* white ashes बहिर्निर्गच्छताच्छभस्मानु- लेपेन ··· आपाण्डुरितदेहः NalaCam. 3. 6 (46)

अच्छभाव (accha-bhāva) *m.* pure intention रे पद्मिनीपत्र ··· । त्वं पङ्कजन्मापि यदच्छभावादपि स्पृशस्यम्बु न पङ्कसङ्गि PadyaVe. 735.

अच्छभास् (accha-bhās) *adj.* having bright or pure lustre हृदि सरसीवानिशं युष्मदीये शर्वस्य क्रीडतां तौ प्रपदवरबृहत्कच्छपावच्छभासौ S'ivaKePāSt. 24.

अच्छम् (accham) *adv.* towards अच्छः स्फटिकभल्लूकनिर्मलेष्वच्छमव्ययम् ViśvaPra. 31. 1 = MediK. 30. 1.

अच्छमणि (accha-maṇi) *m.* bright or white crystal or gem आत्मवक्त्रेन्दुमच्छमणिदर्पणे इत्यपश्यत् HarVi. 26. 54; अच्छमणिवालुकापुलिनशङ्कया निशि ललाटमध्यमधिशयितस्य हिमकरकुरङ्गस्य TilaMañ. 247. 14; प्रापुरतिपृथुदृशां सहसा हृदयानि चाच्छमणिभाजनानि च NavaSāC. 15. 63; KalkiP. ii. 1. 19; S'rīKaC. 13. 46; गौरीबालं गलेऽच्छमणिमालम् ··· सरामि AlaṅkāMañ. 1. 6.

अच्छमण्ड (accha-maṇḍa) *m.* clear scum of boiled rice पेयं पातव्यपयसोः पेया श्राणाच्छमण्डयोः MediK. 123. 39 = ViśvaLoK. 259. 37 = S'abdaRaSaK. 237. 18.

अच्छमण्डक (acchamaṇḍaka) [nt.]

अच्छमति (accha-mati) *m.* man of pure or unbiased mind इत्यनिच्छताप्यच्छमतिनाभ्युपेतव्यम् PramāMā. 3. 10; SarvaDaSaṁ. 2. 273; 16. 527.

अच्छमरीचि (accha-marīci) *f.* bright mirage उपसर्पद्वधूमविभ्रमभृतः किं च प्रतीचीरपः कुर्वन्त्यच्छमरीचिवी[चि]निचयभ्रान्त्या हृदान्ते मृगाः SubhāRaK. 31. 13.

अच्छमल (accha-mala) *m.* bear [nt.]

अच्छमल्ल (accha-malla) *m.* [w. r. for अच्छभल्ल] bear अवनौ भूमौ ऋक्षाः अच्छम(? भ)ल्लाः दुद्रुवुर्व्यथन् YudhiVi. 1. 46 (comm.)

अच्छमहस् (accha-mahas) *adj.* possessing bright splendour, spotless महाभारतीते महाभारतीते । त्वयि द्योततेऽच्छमहा भारती ते AlaṅkāCin. 48. 17; पुष्णाति ते श्रियमसावुदरप्रदेशः । ··· अर्जितस्य व्यञ्जन्निवाच्छमहसो यशसस्तरङ्गान् S'rīKaC. 11. 47.

अच्छमा (acchamā) *f.* name of a village (modern Ammo in the Birbhum District of West Bengal) पश्चिमे अच्छमागोपथः सीमा उत्तरे मोरनदी सीमा EI. xxi. 218. 29.

अच्छमाणिक्यशोभ (acchamāṇikya-śobha) *adj.* shining like bright rubies गुच्छान् पौष्पानच्छमाणिक्यशोभान् ··· वीक्ष्य ··· । इन्द्रोद्याने स्थापितः ··· पलाशः PadyāTa. 239.

अच्छमानस (accha-mānasa) *n.* **A** clear mind or spirit (of Brahmā) यस्याच्छमानसपथे विजिहीर्षयेव याता विमानपदवीं कति नो मरालाः S'rīKaC. 16. 30; **B** clear or bright Mānasa lake, S'rīKaC. 16. 30.

अच्छमाला (accha-mālā) *f.* white garland ध्यायेत् ··· प्रातर्ब्राह्मीं रक्तवर्णाम् ···। कमण्डलुं तीर्थपूर्णमच्छमालां च बिभ्रतीम् MahNirvāT. 5. 56.

अच्छमुक्ताफल (accha-muktāphala) *n.* white pearl अच्छमुक्ताफलस्तम्बमुभयश्रवणशिखरावलम्बिनं बिभ्राणाम् ··· कन्यकामद्राक्षम् TilaMañ. 160. 23; स्वाभाव्यादच्छमुक्ताफलरचितलसद्गुच्छसच्छायकाया ···अमरसरित् RasGaṅ. 661. 18.

अच्छमौक्तिक (accha-mauktika) *n.* white pearl उद्गच्छत्ययमच्छमौक्तिकलताप्रालम्बलम्बैः करैः ···शशी ViddhaS'ā. 3. 11.

अच्छमौक्तिकनिभ (acchamauktika-nibha) *m. n.* guise or pretext of white pearls यस्याच्छमौक्तिकनिभेन वहन्ति सिन्धुवेलावनानि फलितामिव कीर्तिवल्लीम् HarVi. 16. 23.

अच्छमौक्तिकमणि (accha-mauktikamaṇi) *m.* white or pure pearl उद्गच्छत्ययमच्छमौक्तिकमणिप्रालम्बलम्बैः करैः ··· शशी SubhāRaK. 29. 12 = SaduktiKa. 54. 10.

अच्छम्बट्कारम् (a-cchambaṭkāram) *adv.* cf. **अछम्बट्कारम्** KāṭhS. xii. 4; xiii. 10; xxiii. 1.

अच्छम्बट्कारिन् (a-cchambaṭkārin) *adj.* unfailing (*lit.* not uttering the exclamation छम्बट् indicative of loss or failure) किं सोऽभिचरेत्···य एतं त्रिवृतं वज्रं त्रिभृष्टिमच्छिद्रमच्छम्बट्कारिणम्···वेद JaimiBr. 1. 248.

अच्छरत्न (accha-ratna) *n.* pure crystal (*lit.* transparent gem) देवगणाः ··· विलोक्य करभं मुक्तम् ··· अच्छरत्नसमूहेन मुकुटेनोज्ज्वलत्विषा । भासन्तम् SkandP. v(2). 73. 50.

अच्छरत्नशिवलिङ्ग (accharatna-śivaliṅga) *n.* S'iva-liṅga made of white or pure crystal तत् साध्वकारयदथाधिगतप्रतिष्ठं तत्राच्छरत्नशिवलिङ्गमनर्घशीलः NavaSāC. 18. 64.

अच्छरत्नशुक्ति (accharatna-śukti) *f.* drinking cup made of clear crystal शोभां बभार मधुपाटलयाच्छरत्नशुक्त्या वधूर्ललिततारकया दृशा च HarVi. 26. 35.

अच्छरत्नात्मदर्श (accharatnātmadarśa) *m.* mirror made of pure crystal अपरस्याः पादमूले सलीलम् । न्यपतदथ कराग्रादच्छरत्नात्मदर्शः HarVi. 23. 65 = SaduktiKa. 143. 19.

अच्छरम्पशर्मन् (accharampa-śarman) *m.* name of a Brāhmaṇa अस्माभिरयं ग्राम[ः] ··· अच्छरम्पशर्म्म-भर्वशर्म्म-शिवशर्म्म-विष्णुशर्म्म-सोमशर्म्म-कुमारशर्म्म(? र्म्मै)भ्यो भ्रातृभ्य[ः] सम्पत्तः (? सम्प्रत्तः) EI. iii. 132. 12.

अच्छरसकयूष (accha-rasakayūṣa) *m. n.* clear meat-soup जलानुपानं वा खण्डखाद्यकमन्यद्वा ··· उभावप्युपयुञ्जीयाताम्, अच्छरसकयूषमम्लयवागूं भृष्टमांसोपदंशानि पानकानि KāmSū. 179. 8 (2. 10) (comm. यूषं द्विविधं मांसनिर्यूहं व्रीहिनिर्यूहं च । बृंहणीयत्वान् मांसनिर्यूहं रसकयूषमच्छमुपयुञ्जीयाताम्)

अच्छरा (accharā) *f.* [Prakritism for *ṛkṣarā] flesh from the part of an animal's leg between the fetlock joint and the hoof, cf. **अच्छला** कूर्माञ्छिफैरच्छराभिः कपिञ्जलान् KāṭhS. v. 13. 3.

अच्छरुच् (accha-ruc) *adj.* of bright lustre प्रातःश्रिया रचितमच्छरुचो [ऽम्बर]स्य··· । पूर्वाचले समुदभूत् ··· °तिलकचिह्नमिवार्कबिम्बम् UdaySuKa. 115. 12.

अच्छरुचि (accha-ruci) *f.* bright or white lustre or splendour दम्पत्योर्वदनेन्दुसंगममिषात् तथ्यं मिथश्चुम्बने । किं नैवाभ्युदगच्छदच्छरुचिभृत् सद्यः शशाङ्कद्वयम् HammīMaKā. 7. 117.

अच्छरूप (accha-rūpa) *adj.* of pure nature तथा विराजन्ति सुसंस्कृतायां (तटाकिन्याम्) महीरुहो[हा ?] यस्य सुदीर्घशाखाः । तापप्रपञ्चप्रविदारणाद्यैः पुत्रैः समाः कर्मभिरच्छरूपैः VīraBhā. 1. 28.

अच्छर्दनीय (a-cchardanīya) *adj.* who should not be made to vomit (as a medical treatment) अच्छर्दनीयास्तावत् क्षतक्षीणातिस्थूलकृश° ··· °कर्णाक्षिपार्श्वशूलार्ताः CaraS. viii. 2. 6 (1922 Ed.)

अच्छर्दयत् (a-cchardayat) *adj.* not vomiting तथा त्वच्छर्दयन्तमतिलीनदोषं (आमरोगिणम्) कृष्णानागदन्तीकल्कयुक्तं पाययेत् AṣṭāSaṁ. i. 70. 24 (1. 11)

अच्छल (a-cchala) *n.* **i** absence of concealment, deceit or fraud, sincerity अच्छद्मनामायया च (v. l. अमायया ह्यच्छलेन) मृगाणां वध इष्यते MahāBhā. i. 109. 13; अच्छलेनैव चान्विच्छेत् तमर्थं प्रीतिपूर्वकम् ManuSm. 8. 187; आचार्यमाश्रयेच्छिष्यः ··· । अच्छलेन यथावत् स्वकृताकृतनिवेदकः AhirbuS. 20. 9; देहि चाच्छलमथो अवेहि DvyāśraKā. 8. 53; (अच्छलेनैव चान्विच्छेत्तमर्थम्) तदच्छलेनैव भूतानुसारेणैव कार्यं न छलानुसारेणेव SmṛtiCan. iv. 424. 16; भद्र कदागम, अच्छलं भवतो विज्ञपय यथावृत्तम् MohaRāPa. 5. 54 (2); **ii** clearance from the charge of deception चन्द्रगुप्ते राजन्यपरिग्रहः छलानाम् । तत् समर्पय राक्षसस्य गृहजनम् । अच्छलं भवतु भवतः MudrāRā. 1. 20 (113)

अच्छल (a-cchala) *adj.* [*f.* -ā] **A** free from deceit or fraud or concealment अद्य देवाः संप्रयाताः समैर्वर्त्मभिरच्छलैः (v. l. समं धर्मिमिरच्छलैः) MahāBhā. ii. 68. 4; आत्मसाक्षिकमच्छलम् । सर्वलोकहितं धर्मं क्षत्रियेषु प्रतिष्ठितम् MahāBhā. xii. 64. 5; अच्छलं मित्रत्वं नाम Avimā. 4. 12 (33); जानाम्यहं भवतोऽच्छलां बुद्धिम् Avimā. 4. 17(1); अच्छलो हि स्नेहो नाम Avimā. 5. 4(10); अच्छलो धर्मः PañcRā. 1. 46(1); (अभवदभङ्गोऽमायो रणोत्सवः) अमायः अच्छलः comm. *on* YudhiVi. 7. 125; स्वात्मनोऽप्यधिकं प्रेम कुर्वाणान्योन्यमच्छलम् । ···सखी मता UjjvaNīMa. 178. 4; **B** free from blame or fault, flawless अच्छलं मित्रभावेन सतां दारावलोकनम् Rāmā. iv. App. 1. 17 (100); बाध्यानामङ्गभावं वा प्राप्तानामुक्तिरच्छला Dhvanyā 3. 20 (vṛtti अदोषा; Loc. अच्छला निर्दोषेत्यर्थः); **C** appropriate or befitting, natural वसन्तकालोऽयमच्छलः परभृतप्रलापानाम् PadmPrā. 6. 12.

अच्छलदर्शिन् (a-cchaladarśin) *adj.* not resorting to deceit, free from fraud एवं कार्याणि धर्मस्थाः कुर्युरच्छलदर्शिनः । समाः सर्वेषु भावेषु विश्वास्या लोकसंप्रियाः ArthS'ā. ii. 115. 6 (3. 20)

अच्छललाट (accha-lalāṭa) *n.* bright forehead अच्छललाटलावण्यलीनमतिमहाभोगमपि भगवतो युगादिजिनस्य बिम्बम् ··· उत्तमाङ्गेनोद्वहन्तीम् ··· तापसकन्यां व्यलोकयम् TilaMañ. 255. 12.

अच्छलवण (accha-lavaṇa) *m. n.* clear rock-salt रक्तवस्त्रेऽच्छलवणनिर्मितां साध्यपुत्तलीम् । ··· जुहुयात् ĪśānS'iPa. i. 48. 27.

अच्छलवादिन् (a-cchalavādin) *adj.* not speaking deceitfully, speaking the truth, truthful शिष्यायाच्छलवादिने । -- वदेद् विद्याम् AhirbuS. 20 11; ब्रह्मणो नियतं कर्म प्रभावेण प्रचोदितम् । प्रवर्तमानं भावेन शश्वदच्छलवादिनाम् HariVaṁ. 11638 (Calcutta Edn.); आश्रुतं प्रथमतो वरयुग्मं यच्छ मे त्वरितमच्छलवादिन् Raghu. 5. 35.

अच्छलविलोकन (acchala-vilokana) *n.* guileless look अव्याजं तदिति

प्रादुर्यदच्छलविलोकनम् BhāvPra.(S'ā.) 124. 5(5)

अच्छला (acchálā) *f.* [Prākritism for *ṛkṣálā*] flesh from the part of an animal's leg between the fetlock joint and the hoof, cf. **अच्छरा,** कूर्मांच्छफैरच्छलाभिः कपिञ्जलान् TaiS. V. vii. 13. 1 (comm. अच्छलाः शफलमांसानि)

अच्छलादानपूर्वकम् (a-cchalādānapūrvakam) *adv.* without having recourse to any deception or guile, with all sincerity ते च राज्ञे व्यज्ञपयन्नच्छलादानपूर्वकम्। आशङ्कास्माकमस्त्यन्तःपुरे परपुमानिति PariPar. 3. 253.

अच्छलावण्य (accha-lāvaṇya) *n.* radiant beauty अस्यन्दिष्टेवाच्छलावण्यवृष्टिं पीनोत्तुङ्गः सुन्दरीणां स्तनौघः HarVi. 18. 68; अच्छलावण्यदीप्तदिग्मुखेन प्रेङ्खता सललितं पदक्षेपेषु … ऊरुदण्डयुगलेन … प्रचलितेन्द्रनीलशिलानागरमिव … नाविकयुवानमद्राक्षम् TilaMañ. 125. 19.

अच्छलाहव (acchalāhava) *m.* honest battle अच्छलाहवसंमर्दप्रासशूलेषुवर्षिणः। योधान् योद्धुं वरं सायं(? सोऽयम्) मानवान् नूनमिच्छति RājTa. (Ka.) 8. 2293.

अच्छलित (a-cchalita) *adj.* not (likely to be) cheated or deceived ईशानभूतिसंचय इव संध्योऽच्छलितः (तस्य तनयः) VāsaDa. 32. 2; (मुण्डः पृच्छति … कोऽतिगहनः संबोधयावञ्चितम्) विकचवारिजराजिसमुद्भवोऽच्छलितभूरिपरागविराजितम् VidaMuMa. 3. 7(2)

अच्छलेख (accha-lekha) *adj.* possessing bright digits or streaks आपातजर्जरितजह्नुसुताजलौघनिर्मृष्टलाञ्छनकलङ्क इवाच्छलेखः। …हरस्य … किरीटचन्द्रः HarVi. 35. 41.

अच्छवना (accha-vanā) *f.* pure essence ने(मे)कराजस्य पत्राणि बिल्वस्याच्छवनां तथा। सुराग्रमण्डसंपिष्टं श्रेष्ठमाश्चोतनं मतम् KāśyaS. 320A. 37.

अच्छवर्ण (accha-varṇa) *m.* white colour ईशानाद्याः श्वेतकृष्णौ च शुक्लः श्यामो रक्तः श्यामकृष्णाच्छवर्णाः S'ilpaRa. i. 7. 42.

अच्छवर्णा (accha-varṇā) *adj.* (*f.*) having white complexion अच्छवर्णाम्। … नमत मुनिनतां भारतीं पद्मसंस्थाम् S'ilpaRa. ii. 24. 5.

अच्छवर्तिका (accha-vartikā) *f.* white wick अथ तैलं समासिच्य वर्धमानेऽच्छवर्तिकाम्। विन्यस्य प्रज्वलेद् दीपम् S'ilpaRa. i. 46. 47.

अच्छवल (accha-vala) *m.* [w. r. for अच्छभल्ल] HarṣaC. 310. 12.

अच्छवली (accha-valī) *f.* name of a village श्रीमद्गोविन्दचन्द्रदेवः … अच्छवलीग्रामनिवासिनो निखिलजनपदानुपगतानपि च … समाज्ञापयति EI. iv. 106. 12.

अच्छवस्त्र (accha-vastra) *n.* clean cloth, white garment राजा … तत्राच्छवस्त्रपरिवृताम् … रत्नमञ्जरीं विलोकितवान् KathāK. 111. 28.

अच्छवारुणी (accha-vāruṇī) *f.* pure wine, pure liquor (पिबेत्) पित्तादिषु विशेषेण मध्वरिष्टाच्छवारुणीः AṣṭāSaṁ. ii. 37. 12 (4. 7); ii. 49. 6 (4. 9)

अच्छवालुक (accha-vāluka) *adj.* with white sand, having white sand हिमवालुकयाच्छवालुकः पटु दध्वान यदापणार्णवः NaiṣC. 2. 88.

अच्छवासस् (accha-vāsas) *n.* clean garment, white cloth विपुलेनाच्छवाससा। कलहंसकुलालीढपुलिनेनेव निम्नगाम्। राजन्तीम् (देवीं स्वयंप्रभां नाम … ददर्श श्रीप्रभप्रभुः) TriṣaS'aPuC. i. 1. 501; तस्य वसानस्याच्छवाससी। लवणोत्तारणं चक्रे…पृथा PāṇḍaC. 14. 295; PārśvC. 6. 473.

अच्छवि (a-cchavi) *adj.* without body, bodiless छविः शरीरं तदभावात्कायोगनिरोधे सति अच्छविर्भवति SthānṬ. 337B. 1.

¹**अच्छविकर्णा** (accha-vikarṇā) *adj.* (*f.*) having guileless Vikarṇa, in which Vikarṇa is pure or honest अभूत् …। केवलमच्छविकर्णा … समेयम YudhiVi. 3. 80 (comm. अच्छो निर्मलचित्तः)

²**अच्छविकर्णा** (acchavi-karṇā) *adj.* (*f.*) in which is Karṇa of evil mind अभूदशोभना … समेयमच्छविकर्णा YudhiVi. 3. 80 (comm. अच्छविः कलुषचित्तः)

अच्छविमल (accha-vimala) *adj.* excessively clean or white or pure आरोप्य सत्वरमुरसिजद्वयस्योपरि हरिचन्दनद्रवार्द्रमच्छविमलं जलार्द्रांशुकम् TilaMañ. 419. 24.

अच्छविषय (accha-viṣaya) *m.* clean or pure object कदर्थयन्ति … विकारा इमे। यच्चक्षुर्न निरीक्षतेऽच्छविषयम् SaduktiKa. 50. 29.

अच्छवृक्ष (accha-vṛkṣa) *m.* the tree *Moringa peterygosperma* मधुशिग्रुः सितमरिचः…। स एवाच्छवृक्षः AbhidhāMañ. 29. 5.

अच्छवैडूर्य (accha-vaiḍūrya) *n.* clear or transparent cat's eye gem अच्छवैडूर्यमय्या दृष्टयायं दण्डकायां भुवि वनहरिणोऽभ्येति BālRā. 6. 60; NavaSāC. 1. 37.

अच्छव्रज्य (accha-vrajya) *ger.* having gone in front अच्छशब्दो गत्यर्थैर्वदिना च सुबन्तैरेकार्थो भवति। … अच्छव्रज्य CāndraVyā. ii. 2. 31; KātanVr. *on* iv. 6. 55; अच्छव्रज्य गुरोः पादौ प्रणताः MahāP. 18. 34.

अच्छशब्द (accha-śabda) *m.* the word *accha*, the term *accha* अच्छशब्दो हि आप्तुमिलस्यार्थे वर्तते S'ābaBh. 1807. 21 (*on* x. 1. 9); अच्छशब्दो गत्यर्थैर्वदिना च सुबन्तैरेकार्थो भवति CāndraVyā. ii. 2. 31; KāśiVr. *on* P. i. 4. 69; LaS'abdeS'e. i. 136. 22.

अच्छशिरोग (accha-śiroga) *adj.* present on the pure head मणिमच्छशिरोगं द्रौणिः … प्रददौ भीमाय जीवनैषी YudhiVi. 8. 89 (comm. निर्मलोत्तमाङ्गगतम्)

अच्छशिशिर (accha-śiśira) *adj.* clean and cool अच्छशिशिरेण शैलेन्द्रमिव हिमद्रवेण … दिव्यचन्दनेनापादमनुलिप्तम् … हरिवाहनमद्राक्षीत् (समरकेतुः) TilaMañ. 229. 7; 257. 16; 337. 6.

अच्छश्रमजल (accha-śramajala) *n.* clear water of perspiration स राजा … अच्छश्रमजलकणिकालुलितगोरोचनातिलकपत्रभङ्गम् … सुरतमाततान Kād. 57. 12; MayūSaṁ. 1. 33.

अच्छश्वसन (accha-śvasana) *m.* pure breath अच्छश्वसनाशनं च…नीत्वा शमं राम मनोमहाहिम् YogVā. v. 50. 72 (comm. अच्छः श्रमादिदोषापरामृष्टः श्वसनः प्राणवायुः)

अच्छसच्चित्तत्व (acchasaccitta-tva) *n.* the state of having pure and good mind उदितः सच्चित्तत्वं ब्रह्मेति दधद्भिरच्छसच्चित्तत्वम् YudhiVi. 4. 77.

अच्छसलिल (accha-salila) *n.* pure water, clean water बाहुलतिकायामच्छसलिलस्रोतसि प्रसृतायां मृणालिकायामिव जलाहतिश्यामारुणतामरसमिवाननमुपावेश्य तूष्णीमुत्कीर्णेव तस्थौ Kād. 242. 23; TilaMañ. 352. 9; TantrSa. 4. 92.

अच्छसिध् (accha-sidh-) I. P. to go in front, to go near गत्यर्थे वदे च धौ परदे(? परे) व्यस्याच्छस्य सः स्यात्। अच्छसेधति MugdhaBo. 8. 44 (85. 19)

अच्छसुरा (accha-surā) *f.* froth or scum of beer गौडमच्छसुराम् … भजेत् AṣṭāHr. i. 3. 12; अच्छसुरां त्रिरात्रं पञ्चरात्रं…वा पिबेत् AṣṭāSaṁ. i. 215. 25 (2. 4); ii. 65. 8 (4. 10)

अच्छफेन (accha-phena) *m.* white or bright foam विशाम्पतिः … अच्छसे(? फे)नपटलविधुरितविद्रुमलतास्तम्बमम्बुराशिमिव…हेमकूटमारुरोह AvantiKa. 99. 17.

अच्छसौधावत् (acchasaudhā-va(n)t) *adj.* covered with bright stucco ततः संजातं प्रातरवगत्य वणिग्गणाधीशगृहानगच्छत् अच्छसौधा(? ध)वतः S'ukSa. 19. 19.

अच्छस्थ (accha-stha) *adj.* remaining in the pure (self, i. e. without the veil of nescience रागद्वेषभयादीनामनुरूपं चरन्नपि। योऽन्तर्व्योमवदच्छस्थः स जीवन्मुक्त उच्यते YogVā. iii. 9. 8.

अच्छस्थाल (accha-sthāla) *n.* bright plate दिवसश्रीविजयमरुन्मणिमयनीराजनाच्छमच्छस्थालम्। दिनकरमङ्कुरितांशुम्…वन्दे PadyaVe. 51.

अच्छस्फटिककिरण (acchasphaṭika-kiraṇa) *m.* ray of a pure crystal क्वचिद्रक्ताम्भोजप्रकरखचितैर्गारुडमणिप्रभाभिः क्वाप्यच्छस्फटिककिरणैः श्वेतकमला। …विचित्रा सा दृष्टा नृपतितनयेनाद्भुतसभा ManoDū. 16.

अच्छस्फटिकद्रव (acchasphaṭika-drava) *m.* pure crystal in liquid form पयोभिरच्छस्फटिकद्रवाभैः दवीयसां दर्शनमादधानैः। सुधाधिकस्वादुरसैरविन्दन्स्वान्तोपमां यत्र सतां सरस्यः Yādavā. 11. 66.

अच्छस्फटिकमणि (accha-sphaṭikamaṇi) *m.* pure crystal अच्छस्फटिकमणिविभासि श्रीजिनस्याङ्घ्रमीडे MahāP. 23. 172.

अच्छस्फटिकविशद (acchasphaṭika-viśada) *adj.* clear like a pure crystal तस्याः पातुं सुरगज इव व्योम्नि … त्वं चेदच्छस्फटिकविशदं तर्कयेस्तिर्यगम्भः MeghDū. 51 = SaraKaṇṭhā. 344. 8.

अच्छस्फटिकाक्षमाला (acchasphaṭikākṣa-mālā) *f.* a rosary made of pure crystals विभान्तमच्छस्फटिकाक्षमालया (नारदं ददर्श) S'iśuVa. 1. 9.

अच्छस्फटिकाञ्चित (acchasphaṭikāñcita) *adj.* studded with pure crystals यत्राच्छस्फटिकाञ्चितोभयतटैः … वनितागेहेषु वातायनैः। … उत्पश्यन्ति सदातिथीन् प्रतिपथं दानोपभोग्याः श्रियः UdaySuKa. 55. 8.

अच्छस्फाटिककटक (acchasphāṭika-kaṭaka) *m. n.* bracelet of pure crystal अथ मरुत्पथादवतरन्त्या विभावर्या निजप्रभाजालनिह्नुतच्छिद्रमच्छा(? च्छ)स्फाटिककटकमिवोन्मुक्तकरमिन्दुमण्डलं पपात TilaMañ. 357. 22.

अच्छस्वेदबिन्दु (accha-svedabindu) *m.* clear drop(s) of sweat अच्छस्वेदबिन्दुजर्जरकपोलम् … यूनां प्रावर्तत क्रीडारूपद्वन्द्वयुद्धम् AvantiKa. 72. 4.

अच्छहासच्छटा (acchahāsa-cchaṭā) *f.* peal of bright (*lit.* white) laughter चन्द्रस्य च प्रतिकृतिः…। आगच्छति च्छुरितदिक्चिविरं तवाच्छहासच्छटामिरियमुच्छलिताम्बुराशिः HarVi. 39. 47.

अच्छा (acchā) *f.* name of a city (ते चार्यदेशा नगरैरुपलक्ष्या इमे यथा) नान्दीपुरेण सन्दर्भा वरुणाः पुनरच्छया TriṣaS'aPuC. ii. 3. 670.

अच्छांशु (acchāṁśu) *m.* bright ray अच्छांशुस्फटिकमणिपर्यङ्किकाङ्कभाजं दमयन्तीम्…अद्राक्षीत् (नलः) NalaCam. 7. 33 (35)

अच्छांशुक (acchāṁśuka) *n.* transparent garment स्तनेषु तन्वंशुकम् (v. l. चाच्छांशुकम्)…निवेशयन्ति प्रमदाः सयौवनाः ṚtuSaṁ. 1. 7.

अच्छाकल्पा (acchākalpā) *adj.* (*f.*) wearing bright ornaments अच्छाकल्पाम्…भारतीं तां नमामि NityoNi. 73. 26.

[1]**अच्छागम्** (áchā-gam-) I. P. to go to, to reach, to approach स रत्नं मर्त्यो वसु विश्वं तोकमुत त्मना। अच्छा गच्छत्यस्तृतः ṚV. i. 41. 6; दस्योरोको नाच्छा सदनं जानती गात् ṚV. i. 104. 5; अच्छा गिरः सुमतिं गन्तमस्मयू ṚV. i. 151. 7; अच्छेन्द्राब्रह्मणस्पती हविर्नोऽन्नं युजेव वाजिना जिगातम् ṚV. ii. 24. 12; अग्ने दिवो अर्णमच्छा जिगासि ṚV. iii. 22. 3; VājaS. 12. 49; अच्छा रवं प्रथमा जानती गात् ṚV. iii. 31. 6; अच्छा गमेम रघवो न वाजम् ṚV. iv. 5. 13; अच्छा मही बृहती शंतमा गीर्दूतो न गन्त्वश्विना हुवध्यै ṚV. v. 43. 8; देवाँ अच्छा रघुपत्वा जिगाति ṚV. x. 6. 4; iii. 42. 3; (accha) तद् ये के चापोऽच्छ जग्मुस्तत एव तान्सर्वाञ्जघ्नुः KauṣīBr. 12. 1 (53. 4); अच्छा नो वाचमुशन्ती जिगासि KauśiSū. 4. 2.

[2]**अच्छागम्** (áchā-ā-gam-) I. P. to come towards, to approach इन्द्रं मतिर्हृद आ वच्यमानाच्छा पतिं स्तोमतष्टा जिगाति ṚV. iii. 39. 1; दिवो मर्या आ नो अच्छा जिगातन ṚV. v. 59. 6; गावो न वज्रिन्स्वमोको अच्छेन्द्रा गहि ṚV. vi. 41. 1; आ न इन्द्रः सुमतिं गन्त्वच्छ ṚV. vii. 18. 4; कुविन्नो अस्य सुमतिर्नवीयस्यच्छा वाजेभिरागमत् ṚV. viii. 103. 9; vii. 34. 20; vii. 57. 7.

अच्छाङ्गुलीयक (acchāṅgulīya-ka) *n.* bright finger-ring अच्छाङ्गुलीयकशिखाशिखरस्खहारिहारीतदेहहरिताश्ममरीचिचक्रः (वेधाः … समुपैति) HarVi. 39. 8.

अच्छाचर् (áchā-car-) I. P. to turn towards, to approach, to go to अच्छा हि त्वा सहसः सूनो अङ्गिरः स्रुचश्चरन्त्यध्वरे ṚV. viii. 60. 2; त्वामच्छा चरामसि ṚV. ix. 1. 5; छन्दांसि वै तत्सोमं राजानमच्छाचरन् AitBr. 13. 1 (355); (accha) ते संवाचनमकुर्वत यं पृच्छाम चरन्तं कमच्छ चरसीति JaimiBr. 3. 31.

अच्छाच्छ (acchāccha) *adj.* [*f.* -ā] [AltGr. II. 1. 148] extremely clear, very bright, absolutely transparent अच्छाच्छचन्दनरसार्द्रकरा मृगाक्ष्यः …मदनं च विवर्धयन्ति SatTrayī. 98; कोकिलालापवाचालो मामेति मलयानिलः। उच्छलच्छीकराच्छाच्छनिर्झराम्भःकणोक्षितः Kāvyāda. 1. 48; ते त्रयः… इतरकर्णावलम्बिना रत्नकुण्डलानामच्छाच्छया रुचा गोरोचनयेव मन्त्रपरिजप्तया समालब्धाङ्गाः HarṣaC. 163. 6; 232. 18; अच्छाच्छे पतिताञ्जने च नयने … इत्थं नित्यविभूषणा युवतयः संपत्सु चापत्स्वपि S'iśuVa. 16. 84; अच्छाच्छाभिर्मुक्तमुक्तालताभिर्हासश्रीभिर्वाक्सरित्सारसाभिः। वर्धन् Kapphiṇā. 20. 6; अच्छाच्छैः शुकपिच्छगुच्छहरितैश्छन्ना वनान्तास्तृणैः NalaCam. 1. 46; 7. 33 (20); एष मृगाङ्कोऽपि … अच्छाच्छामविच्छिन्नधारामम्बुधारां निजकराभिमर्शादापादयन् RāmāCam. 1. 21 (8); मृगाङ्कदत्तः … । संप्राप … एकं काननमच्छाच्छस्वादुशीतजलाशयम् KathāSaSāg. xii. 7. 2; न क्षिपत्यच्छाच्छेषु च निर्झरेषु रसनानालीमुदन्यातुरः। …मृगः Sadukti-Ka. 257. 2; अच्छाच्छैर्नयनोदबिन्दुविसरैरासक्तमुक्ताफलं कुर्वाणा कबरीकलापमखिलं चण्डि क्रुधा शोभसे Subhāṣi. 1609.

अच्छाच्छचन्दनरस (acchāccha-candanarasa) *m.* extremely white sandal paste अच्छाच्छचन्दनरसार्द्रकरा मृगाक्ष्यः…ग्रीष्मे मदं च मदनं च विवर्धयन्ति S'atTrayī. 98; अच्छाच्छचन्दनरसरचितललाटिकामिव ललाटमुद्वहन्तम्…तमहमद्राक्षम् Kād. 153. 12; राज्यवर्धनहर्षौ … अच्छाच्छचन्दनरसानुलेपनशीतलम् …वक्षःस्थलम् … बिभ्राणम् … माधवगुप्तं ददृशतुः HarṣaC. 198. 5; अच्छाच्छचन्दनरसैरिव मां यशोभिः पश्यन्तु संप्रति भटाः HarVi. 8. 28.

अच्छाच्छहसित (acchāccha-hasita) *n.* very bright or immaculate laughter त एते…अच्छाच्छहसितच्छन्नाः … कर्काः AvantiKa. 91. 12.

अच्छाच्छादन (acchācchādana) *n.* pure covering अच्छाच्छादनमित्यादौ पररूपत्वेनानुनासिकाकारानुवृत्तेः प्रयोजनत्वात् PariVṛ.(Sī.) 90. 17.

अच्छाज् (ácchāj-) I. P. to drive towards दश स्वसारो अधि सानो अव्येऽजन्ति वह्निं सदनान्यच्छ ṚV. ix. 91. 1.

अच्छाञ्जन (acchāñjana) *adj.* having shining collyrium अच्छाञ्जने च नयने SaraKaṇṭhā. 618. 14.

अच्छातनिशातबुद्धि (acchātaniśāta-buddhi) *adj.* having an unimpeded and sharp intellect अन्येद्युरच्छातनिशातबुद्धौ … अस्मिन्। अभूत् …ऋतुर्घनानाम् DvyāśraKā. 10. 15.

अच्छाता (a-cchātā) *adj.* (*f.*) [*w. r.* for **अवच्छाता**] KātyS'S. xxii. 1. 20.

अच्छातिमुक्तक (acchātimuktaka) *m.* pure *Dalbergia oujeinensis* (*atimuktaka* shrub), the plant or tree *Saccharum sara* अच्छातिमुक्तकाच्छोडनालिकेरमधूकजम् (तैलम्) HārīS. i. 14. 22.

अच्छात्मन् (acchātman) *m.* pure self तेन छुरितः स्तोकं रूषितो यः अच्छात्मा श्रीसदाशिवादिरूपः आत्मा Bhāsk. i. 313. 11 (*on* i. 6. 4); यत्कारणं गगनपुष्पवदेव तुच्छमच्छात्मने नम इदं पुरुषोत्तमाय ĀnandRa. 1. 18.

अच्छादयत् (a-cchādayat) *adj.* disclosing, exposing ईर्ष्यामगोपयन्नार्याः शङ्कामच्छादयन् रिपोः। स्वयमन्याभिगम्यत्वं करोति हि जडो जनः RājTa.(Ka.) 8. 232.

अच्छादित (a-cchādita) *adj.* unconcealed ते वपुः … । तत्स्वच्छत्वात् यदच्छादितपरसुखचिद्गर्भनिर्भासरूपम् Nārāy. i. 1. 3.

अच्छादितमनस् (acchādita-manas) *adj.* having an open mind (*lit.* whose mind is not covered) तम्…भगनेत्रहा। पप्रच्छाच्छादितमनाः BhaviP. 801B. 29 (iv. 134. 5)

अच्छादिव् (acchā-div-) IV. P. to play against ऋक्पाद इह गृह्यते … देवाँ अच्छादीव्यत् KāśiVṛ. *on* P. viii. 3. 9 (? ṚV. iii. 1. 1)

अच्छादीक्षित (acchā-dīkṣita) *m.* name of a person [pw]

अच्छाद्रु (áchā-dru-) I. Ā. to run to or go near or towards द्रवतां त उषसा वाजयन्ती अग्ने वातस्य पथ्याभिरच्छ ṚV. iii. 14. 3.

अच्छाधन्व् (áchā-dhanv-) I. P. to run to, to hurry towards अग्निष्टा दूतो धन्वात्यच्छ ṚV. iii. 53. 4.

अच्छानघनमा (acchānagha-namā) *adj.* (*f.*) having pure and guileless devotees तायमानघनच्छाया याच्छानघनमायता। नाल्पकप्रतिमास्थासु सुस्थामातिप्रकल्पना HarVi. 43. 67.

अच्छानश् (áchā-naś-) I. U. to come to, to reach to गातुमिषे नक्षते तुम्रमच्छ ṚV. vi. 22. 5; वसुरग्निर्वसुश्रवा अच्छा नक्षि द्युमत्तमं रयिं दाः ṚV. v. 24. 2; VājaS. 3. 25; TaitS. I. v. 6. 3.

अच्छानी (áchā-nī-) I. P. to lead to, to carry towards स नो नेषन्नेषतमैरमूरोऽग्निर्वामं सुवितं वस्यो अच्छ ṚV. 1. 141. 12; यूयमस्मान् (? न्न)-यत वस्यो अच्छा निरंहतिभ्यो मरुतो गृणानाः ṚV. v. 55. 10; स तू नो अग्निर्नयतु प्रजानन्नच्छा रत्नम् ṚV. iv. 1. 10; अच्छा च नः सुम्नं नेषि ṚV. viii. 16. 12; अश्वं न त्वा वाजिनं मर्जयन्तोऽच्छा बर्हि रशनाभिर्नयन्ति ṚV. ix. 87. 1.

अच्छानुभवमात्रक (acchānubhavamātra-ka) *adj.* which consists of pure consciousness alone सन्मात्रमात्रानुविधमच्छानुभवमात्रकम्। चिन्मात्रं भानमात्रात्मसर्वार्थतिमार्थवर्जितम् YogVā. vi(2). 143. 79.

अच्छानू (áchā-nū-) VI. Ā. to praise, to invoke देवयन्तो यथा मतिमच्छा विदद्वसुं गिरः। महामनूषत श्रुतम् ṚV. i. 6. 6; अच्छा म इन्द्रं मतयः स्वर्विदः सध्रीचीर्विश्वा उशतीरनूषत ṚV. x. 43. 1.

अच्छान्दस (a-cchāndasa) *adj.* not of the Vedic language (i. e. of ordinary or secular language) पार्थेन निरुद्धाः सर्वपार्थिवाः। रथस्था धरणीस्थेन वाक्यमच्छान्दसं यथा MahāBhā. vii. 537*(4); पुंसि स्त्रियां च क्वस्वन्तमिच्छन्त्यच्छान्दसं किल Kāvyālaṅ.(Bh.) 6. 42.

अच्छापत् (áchā-pat-) I. P. to fly towards रघुः श्येनः पतयदन्धो अच्छा युवा ṚV. v. 45. 9.

अच्छाबिली (acchābilī) *f.* name of a village अच्छाबिल्यां द्वितीयेऽह्नि प्रयातौ KumāCaSaṁ. 44. 20.

अच्छाब्रू (acchā-brū-) II. U. to speak to, to address, to invite इमाम् अच्छाब्रूष्वेति PañBr. xiii. 6. 9; स ह स यां अच्छाब्रूते या ह स्मैनं कामयते JaimiBr. 2. 269; 3. 271.

अच्छाभ (acchābha) *n.* safflower स्याद्वह्निशिखमच्छाभं महारजनमित्यपि ParyāS'aRa. 2. 256.

अच्छामृत (acchāmṛta) *n.* pure nectar राजपत्नी। क्रमेण च … मृगलाञ्छनच्छायमवाञ्छदच्छामृतपयःपिष्टमूर्तिमन्मथसमयमदनमृगाङ्कमण्डलरसेनात्मानमालेप्तुम् NalaCam. 4. 9(51)

अच्छाम्बुपूत (acchāmbu-pūta) *adj.* purified by clean water अच्छाम्बुपूतप्रणतं भगवत्तत्त्वभावितम्। निवेद्यासनवा(? व)रे च PauṣkS. 27. 508.

अच्छाम्भस् (acchāmbhas) *n.* clean water श्रीस्फाटिकग्रावभातुल्याच्छाम्भसि चित्तहारिणि सरोमध्ये BhāvS'. 53.

अच्छाय (a-cchāya) *adj.* **1** not casting any shadow, shadowless बृहन्नच्छायो अपलाशो अर्वा ṚV. x. 27. 14; यो ह वै तदच्छायमशरीरमलोहितं शुभ्रमक्षरं वेदयते PraśnaU. 4. 10 (comm. S'aṅ. अच्छायं तमोवर्जितम्); नाच्छायो नाप्रभः कश्चिद्विशेषाश्छिद्रयन्ति तु CaraS. v. 7. 17 (Ed. 1922); अच्छायश्चैकशाखश्च निष्फलश्च यथा द्रुमः CaraS. vi. 2(1). 16 (Ed. 1941); अच्छायो मध्याह्नः ArthS'ā. i. 267. 1 (*on* 2. 20); AṣṭāHr. ii. 5. 52; विरला ह्रिया (? विरलांह्रिपा)। अटती (? वी) क्वचिदच्छाया विधवा कुलजा यथा PadmP.(Ra.) 97. 84; S'iBhuSt. 26; अच्छायम् … श्रीजिनस्याङ्घ्रमीडे MahāP. 23. 172; S'ṛṅgāPra. 268. 20; **2** other than shadow छायाया अप्यन्यत् अच्छायम् BṛĀrUBh. 445. 1 (*on* iii.

8.8; **3** without lustre, pale, PadmP.(Ra.) 97.84; KīcaVa. 3.2; अथ माम्···वादी जित इवाच्छायस्त्रपया गोमुखोऽब्रवीत् BṛKathāS'loSaṁ. 12.1; अथ विद्याधरेशस्य···जातमच्छायमाननम् BṛKathāS'loSaṁ. 4.4; अपत्रमच्छायम् ··· शाखिनमिव दृष्ट्वा रामं रुरोद सा S'ṛṅgāPra. 268.20.

अच्छायता (acchāya-tā) *f.* the state of being without colour चलमच्छायता रौक्ष्यं वायोर्धर्माः TattvVai. 166.13 (*on* 3.44)

[1]**अच्छाया** (ácchā-yā-) II. P. to approach, to go towards गृहंगृहमहना यात्यच्छा ṚV. i. 123.4; मम ब्रह्मेन्द्र याह्यच्छा ṚV. ii. 18.7; अच्छा समुद्रं रथ्येव याथः ṚV. iii. 33.2; अयामि प्राञ्चो यजमानमच्छ ṚV. v. 45.5; v. 76.1; आ तिष्ठति रथमिन्द्रस्य सखा विद्वाँ एना सुमतिं यात्यच्छ ṚV. ix. 96.2; ix. 97.6; अच्छा नो याह्या वहाभि प्रयांसि वीतये ṚV. vi. 16.44; अग्ने याहि दूत्यं मा रिषण्यो देवाँ अच्छा ब्रह्मकृता गणेन ṚV. vii. 9.5; vii. 23.4; vii. 90.1; अच्छा नो अङ्गिरस्तमं यज्ञासो यन्तु संयतः ṚV. viii. 23.10; viii. 71.10; यातमच्छा पतत्रिभिः ṚV. x. 143.5.

[2]**अच्छाया** (áccha-ā-yā) II. P. to come to, to approach अच्छ याह्या वहा दैव्यं जनम् ṚV. i. 31.17; i. 101.8; i. 130.1; i. 167.2; तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि वायुर्न नियुतो नो अच्छ ṚV. iii. 35.1; आ नो यातं दिवो अच्छा पृथिव्याः ṚV. iv. 44.5; iv. 20.2; आ याहि। ··· अयमच्छा सधमादम् ṚV. viii. 2.28; तदोक आ हरिभिरिन्द्र युक्तैः प्रियेभिर्याहि प्रियमन्नमच्छ ṚV. x. 112.4.

अच्छायाङ्ग (acchāyāṅga) *adj.* having a body without the shadow बिभ्राणोऽप्यध्यधिच्छत्रम् अच्छायाङ्गस्त्वमीक्ष्यसे MahāP. 25.47.

अच्छायोपग (a-cchāyopaga) *adj.* who does not go to a shady place अच्छायोपगः स्छा(? स्था)नासनिकः संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत् ĀpaDS. ii. 18.4.

अच्छायोपगत (a-cchāyopagata) *adj.* not going into a shade अच्छायोपगतः स्थानासनिकः संवत्सरं व्रतं चरेत् HirS'S. xxvii. 5.57.

अच्छायोपयोग (a-cchāyopayoga) *adj.* not using (i. e. resorting to) a shade अच्छायोपयोगो नागारं प्रविशेत् BaudhGS. iii. 3.16.

अच्छावच् (ácchā-vac-) (III. U.) II. P. to speak to, to address, to invoke अच्छा विवक्मि रोदसी सुमेके ṚV. iii. 57.4; ṚV. iv. 20.5; अच्छा सूनुर्न पितरा विवक्मि ṚV. vii. 67.1; अच्छा विप्रो नासत्या विवक्ति ṚV. vii. 72.3; अच्छा वोचे सधन्यः पावकान् ṚV. vi. 51.3; पूष्णे दावन आँ अच्छा वोचेय ṚV. i. 122.5; ṚV. iv. 1.19; समिद्धोऽच्छा मित्रं वरुणमिन्द्रं वोचेः ṚV. vii. 93.7; viii. 75.2.

अच्छावद् (ácchā-vad-) I. (U.) P. to invite, to invoke, to address अच्छा वदा तना गिरा जरायै ब्रह्मणस्पतिम् ṚV. i. 38.13; अच्छा वद तवसं गीर्भिराभिः ṚV. v. 83.1; इन्द्रं तमच्छा वद नव्यस्या ṚV. viii. 51.3; viii. 21.6; मन्त्रैरग्निं कविमच्छा वदामः ṚV. x. 88.14; x. 141.1; विश्वरूपां सुभगामच्छावदामि जीवलाम् AV. vi. 59.3; प्रतीची विश्वान्देवान्तां त्वाच्छावदामसि AV. vii. 38.3; AV.(P.) iii. 29.1; आशृण्वन्तं यवं देवं यत्र त्वच्छावदामसि। तदुच्छ्रयस्व द्यौरिव AV. vi. 142.2; असिक्नीः कृष्णा ओषधीः सर्वा अच्छावदामसि AV. viii. 7.1; AV.(P.) xvi. 12.1; वशाम् ··· ब्रह्मणाच्छावदामसि AV. x. 10.4; AV.(P.) xvi. 107.5; AV. xii. 1.27; भिषग्भ्यो भिषक्तरा आपो अच्छावदामसि xix. 2.3; AV.(P.) viii. 8.9; अग्ने अच्छा वदेह नः TaiS. I. vii. 10.2; शिवेन वचसा त्वा गिरिशाच्छा वदामसि TaiS. IV. v. 1.2; अग्ने अच्छा वदेह नः MaiS. i. 11.4; शिवेन वचसा त्वा गिरिशाछा वदामसि MaiS. ii. 9.2; KāṭhS. 14.2; 17.11; KapiKaS. 27.1; 29.2; VājaS. 9.28; 16.4; VājaS.(K.) x. 5.4; xvii. 1.4; अच्छवदति PrakriKau. i. 519.2; ii. 176.4.

अच्छावद (acchā-vada) *m.* one of the sixteen priests called inviter स हाविदूरके एव शवशयितमात्रेयमच्छावदमुपदर्शयन्नुवाच ChāgU. 2.1; 2.3.

अच्छावह् (ácchā-vah-) I. P. to carry towards इमा हरी वहतस्ता नो अच्छ ṚV. i. 165.4; इमो अग्ने वीततमानि हव्याजस्रो वक्षि देवतातिमच्छ ṚV. vii. 1.18; vii. 24.3.

अच्छावाक (acchāvāká) *m.* **1** one of the sixteen priests required to perform the Soma-sacrifice (*lit.* the inviter, third in order in the Hotṛ group) ददाति ··· स्थूरिं यवचितमच्छावाकाय TaiS. I. viii. 18.1; तां वा एतामच्छावाक एव शंसति TaiS. VII. i. 5.5; तस्मादैन्द्राग्नमच्छावाकः प्रातःसवने शंसति AitBr. 27.1 (688); 15.6 (430); यदच्छावाकमनुसन्तिष्ठत ईश्वरेम्मा भवितोः PañcBr. iv. 2.10; अथ वै प्रत्युपहवोऽच्छावाकस्य KauṣīBr. 13.8 (60.8); 13.8 (60.12); 25.13 (118.19); अश ँसद्ब्रह्मणस्तेजः। अच्छावाकोऽभवद्यशः TaiBr. III. xii. 9.4; अथ होत्रेऽच्छावाकं दीक्षयति S'atBr. XII. i. 1.8; V. iv. 5.22; (सवनीयस्य पशोर्विभागं व्याख्यास्यामः) ऊरुरच्छावाकस्य GopBr. i. 3.18; i. 5.24; ii. 2.20; ii. 3.15; प्रवृताहुतीर्जुह्वति वषट्कर्तारोऽन्येऽच्छावाकात् ĀśvaS'S. I. v. 3.12; I. iv. 1.6; II. i. 2.4; II. ii. 4.1; II. iii. 4.18; II. vi. 9.7; मैत्रावरुणोऽच्छावाको ग्रावस्तुदिति होतुः BaudhS'S. i. 36.15; i. 193.12; ता एवमेवाच्छावाकं सीदन्तमनूपसादयति ĀpaS'S. xii. 5.15; x. 1.9; उत्तरेण होत्रीयमितरानुदीच आयातयति। ब्राह्मणाच्छंसिनः पोतुर्नेष्टुरच्छावाकस्येति (धिष्णियान्) ĀpaS'S. xi. 14.5; पुरोडाशशकलमच्छावाकाय निदधाति ĀpaS'S. xii. 25.11; xiv. 23.13; xviii. 21.7; (तीव्रसुतोक्थेन चमससोमान्) तानच्छावाकस्य स्तोत्रे भक्षयति ĀpaS'S. xii. 10.13; xxiii. 10.12; MānS'S. 85.4; षोडशर्त्विजः ··· °अच्छावाक° ··· °उन्नेतृन् वृणीते KātyS'S. vii. 1.6; अथ यत्राच्छावाक आसीनो होतर्युपहवमिच्छति LāṭyaS'S. ii. 3.5; VaitāSū. 11.3; अच्छावाकमथोरुभ्याम् ··· भगवान् ··· असृजत् MatsyaP. 167.9; ये पुनस्तृतीयिनः अच्छावाकनेष्ट्राग्नीध्रप्रतिहर्तारस्ते तृतीयिनो मुख्यांशस्य षोडशगोरूपेण तृतीयांशेन तृतीयांशभाजः Mitā. 303.6 (*on* 2.265); अच्छावाको बभूवात्र वसूनामष्टमो वसुः SkandP. iii (1). 23.25; vi. 180.33; vi. 5.8; अच्छावाकमथोरुभ्याम्···भगवान्···असृजत् PadmP. v. 36.86; v. 29.9; v. 29.16; तस्मादच्छावाकमपहाय अन्ये वषट्कर्तारो व्रियेरन् SaṅkarKāBh. 172.16 (*on* iii. 4.13); NyāySu.(So.) 1143.15 (*on* iii. 2.29); तस्य (होतुः) पुरुषास्त्रयः – मैत्रावरुणः अच्छावाकः ग्रावस्तुदिति NyāyMāVi. 200.9 (*on* iii. 7.17); ये तु तृतीयिनः अच्छावाकनेष्ट्र(? ष्ट्रा)ग्नीध्रप्रतिहर्तारः ते मुख्यांशस्य षोडशांशभागरूपतृतीयांशभाजः VyavaNi. 284.3; अच्छावाकस्य भावः कर्म अच्छावाकीयम् Prasā. i. 864.11; VīraMi. 718.7 (*on* 2.265); BhāṭṭDī. ii. 6.16 (*on* iii. 5.5); MīmāKau. ii. 359.10 (*on* iii. 3.14); **2** name of a fire अवक्षुरच्छावाकस्तु भुवस्थाने विभाव्यते VāyuP. i. 29.28.

अच्छावाकचमस (acchāvāka-camasa) *m.* goblet of the Acchāvāka priest अच्छावाकचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति BaudhS'S. ii. 289.11–12; अच्छावाकचमसं दशममुन्नयति ĀpaS'S. xiii. 4.12; xiii. 4.16; उभयतःशुक्रमच्छावाकचमसमुन्नयति MānS'S. 81.12; अच्छावाकचमसे पुनरभ्युन्नयनाभावादैन्द्रत्वेऽप्यूहविषयत्वानुपपत्तेः NyāySu.(So.) 1143.16 (*on* iii. 2.29); अत्र चाच्छावाकचमसेन प्रातःसवने तदानीमहोमात् MīmāKau. ii. 282.17 (*on* iii. 2.29)

अच्छावाकचमसमुख्य (acchāvākacamasa-mukhya) *adj.* with the goblet of Acchāvāka being the first (among the goblets) अच्छावाकचमसमुख्यश्चतुर्थः ĀpaS'S. xiv. 3.10; xii. 29.9; अछावाकचमसमुख्येषु सर्वं पूतभृतः MānS'S. 83.17; 86.6.

अच्छावाकचमसवर्ज (acchāvākacamasa-varja) *adj.* excluding the goblet of the priest Acchāvāka नव दश वा चमसानुन्नयत्यच्छावाकचमसवर्जान् VaikhāS'S. 15.27.

अच्छावाकचमसहोम (acchāvākacamasa-homa) *m.* offering of the goblet belonging to the priest Acchāvāka अच्छावाकचमसहोमम् ऐन्द्राग्नम् VaitāSū. 19.21.

अच्छावाकता (acchāvāka-tā) *f.* office or state of being the Acchāvāka priest छो भवति···अच्छावाकता JaineVyā. 237.26 (*on* iii. 4.125)

अच्छावाकत्व (acchāvāka-tva) *n.* office or state of being the Acchāvāka priest छो भवति···अच्छावाकत्वम् JaineVyā. 237.26 (*on* iii. 4.125)

अच्छावाकनिगद (acchāvāka-nigada) *m.* sacrificial formula addressed to the Acchāvāka priest अच्छावाकनिगदोपहवप्रत्युपहवे च ĀśvaS'S. I. iv. 1.16.

अच्छावाकपृष्ठ (acchāvāka-pṛṣṭha) *n.* a stotra at the midday pressing related to the śastra to be recited by the Acchāvāka priest ब्राह्मणाच्छंस्यच्छावाकपृष्ठयोरपि सप्तदश सप्तदश बृहत्यः BhāṭṭDī. iii. 106.17 (*on* ix. 2.6)

अच्छावाकभक्ष (acchāvāka-bhakṣa) *m.* consuming (of Soma) by the priest Acchāvāka अच्छावाकभक्षात्···इति यथासवनमाज्यं जुहोति VaitāSū. 21.7.

अच्छावाकवाद (acchāvāka-vāda) *m.* place from which the Acchāvāka priest invokes अच्छावाकवादं मार्जालीयं खरं धिष्ण्यानन्यांश्चोपतिष्ठन्ते VaitāSū. 18.13.

अच्छावाकविग्रह (acchāvāka-vigraha) *m.* apportionment (of Soma) to the Acchāvāka priest अच्छावाकविग्रहेषु भक्षणम् KātyS'S. xxii. 10.3.

अच्छावाकशस्त्र (acchāvāka-śastra) *n.* śastra (hymn of praise) recited by the Acchāvāka priest (PW.)

अच्छावाकसाम (acchāvāka-sāmá) *n.* chant related to the śastra to be recited by the Acchāvāka priest संक्रृति अच्छावाकसामं भवति TaiS. V. iv. 12.3.

अच्छावाकसामन् (acchāvāka-sāman) *n.* chant related to the śastra to be recited by the Acchāvāka priest ककुभ् प्रथमाथोष्णिगथ पुरउष्णिगनुष्टुप्तेनानुष्टुभो नयन्त्यच्छावाकसाम्नः PañcBr. viii. 8.26; तद् (कालेयम्) ऐळमच्छावाकसाम भवति JaimiBr. 1.155; 1.188; 1.223; पञ्चविꣳशं पृष्ठानां ब्रह्मसामाच्छावाकसाम वा LāṭyāS'S. viii. 12.13.

अच्छावाकसूक्त (acchāvāka-sūkta) *n.* hymn recited by the priest Acchāvāka उत्तराश्वतस्रोऽच्छावाकसूक्तस्य स्थाने S'āṅkhāS'S. xiv. 52.3.

अच्छावाकस्तोत्र (acchāvāka-stotra) *n.* stotra related to the śastra to be recited by the Acchāvāka priest तत्र भक्षावृताश्चमसानवजिघ्रेयुरच्छावाकस्तोत्रेण स्तुत्वा भक्षयेयुः LāṭyāS'S. viii. 10. 10.

अच्छावाकादि (acchāvākādi) *adj.* beginning with the Acchāvāka priest, Acchāvāka and others तृतीयस्थाना अच्छावाकादयस्तृतीयिनो मुख्यदक्षिणा(? णाया)स्तृतीयांशिनः ManvaVi. 1007. 24 (*on* 8. 210)

अच्छावाकीय (acchāvāk-īya) *adj.* [*f.* -ā] [DEBRU. p. 439] **A** referring to or belonging to the Acchāvāka priest तासां वै होत्राणामायतीनामाजयन्तीनामच्छावाकीयाहीयत AitBr. 10. 4 (266); 10. 4 (267); अथ यत्र ह तन्नाभानेदिष्ठो मानवोऽङ्गिरःसूपहवमीषे स एतामच्छावाकीयां होत्रां ददर्श KauṣīBr. 28. 4 (136. 1); 28. 4 (136. 5); 30. 9 (145. 23); अथ यत् स्थूर् यवाचितमच्छावाकाय भवति धीतेव ह वा एषा होत्रायातयाम्नी यदच्छावाकीया JaimiBr. 2. 203; इमं यज्ञस्याङ्गमनुसमाहरतमच्छावाकीयाम् GopBr. ii. 3. 15; अच्छावाकीयं सामेत्यादौ च छप्रत्ययो न स्यात् TattvCin. iv(2). 683. 10; **B** containing the word *acchāvāka* अच्छावाकशब्दोऽस्मिन्निति अच्छावाकीयं सूक्तम् KāśiVṛ. *on* P. v. 2. 59; अच्छावाकशब्दोऽस्मिन्नस्ति अच्छावाकीयं सूक्तम् JaineVyā. 254. 8 (*on* iv. 1. 63) = Pradī. iv. 333A. 29 (*on* v. 2. 59) = PrakriKau. i. 880. 3 = SiddhāKau. 300B. 1; स्यात्कुशानवकं सूक्तमच्छावाकीयमीदृशम् KośaKaTa. 1. 1338 (n.) *n.* the status or work of the Acchāvāka priest उद्गाता नेष्टृच्छावाकीये KātyS'S. xxiv. 4. 43; एतदन्तानि क्लीबानि···अच्छावाकीयम् Liṅgānu.(Pā.) 111. 7; छान्तो यथाच्छावाकीयम् Liṅgānu.(Ha.) 36. 2; तदन्तं बहुलं नपुंसकं भवति। ··· अच्छावाकीयम्, ब्रह्मत्वम् Liṅgānu.(S'ā.) 118. 1 (note); अच्छावाकीयम्। अच्छावाकत्वम् CāndraVyā. iv. 1. 151; iv. 2. 153; अच्छावाकस्य भावः कर्म वाच्छावाकीयम् KāśiVṛ. *on* P. v. 1. 135 = SiddhāKau. 293A. 6; 669B. 22; अच्छावाकस्य भावः कर्म अच्छावाकीयम् Prasā. i. 864. 11.

अच्छावाक्य (acchāvāk-ya) *adj.* [*f.* -ā] belonging to the Acchāvāka priest यदच्छावाक्या द्विदेवत्याः शंसति MaiS. iii. 9. 8; iv. 4. 8; पश्वाजमिव वा एतच्छन्दो यदनुष्टुप् पश्वाजेवैषा होत्रा यदच्छावाक्या KāṭhS. 26. 9; ईर्मे इव वा एषा होत्रा यदच्छावाक्या PañcBr. iv. 2. 10; धिष्ण्यान् ··· । इतरान् ··· पोत्रीयं नेष्ट्रीयमच्छावाक्यम् MānS'S. 68. 21.

अच्छावाच् (acchāvāc) *f.* Ṛgvedic verse (ṛk) consisting of the word *acchāvāka* अच्छावाकशब्दसहचरिता ऋक् अच्छावाक् JaineVyā. 237. 27 (*on* iii. 4. 125); *m.* assistant of the Hotṛ priest (i. e. Acchāvāka) तृतीयिनोऽच्छावाङ्नेष्ट्रग्नीध्रप्रतिहर्तारस्ते मुख्यर्त्विग्गृहीतस्य तृतीयमंशं लभन्ते ManvaMu. 328. 3. (*on* 8. 210)

अच्छावृत् (áccha-vṛt-) 1. U. to turn towards अच्छा॑ सु॒म्नाय॑ ववृतीय दे॒वान् ṚV. i. 186. 10.

अच्छाशय (acchāśaya) *adj.* **A** having good intention यदि कश्चिदितः प्रतिनिवर्तेत नगरम्···अच्छाशयदुष्टपुरुषं पुष्पपुंपुष्पपुरावतंसकम् AvantiKa. 133. 7; **B** pure of heart or in mind पश्चादच्छाशय परिपत भ्रातराशामभीष्टाम् MayūSam. 2. 92.

अच्छासृ (áccha-sṛ-) 1. P. to move towards अच्छा॑ नृ॒चक्षा॑ असरत्प॒वित्रे॒ नाम॒ दधा॑नः क॒विर॑स्य॒ योनौ॑ ṚV. ix. 92. 2; सदा॑स॒रो वा॒ज॒मच्छा॒ सनि॑ष्यदत् ṚV. ix. 110. 4.

अच्छासृज् (áccha-sṛj-) VI. P. to let go towards अच्छा॑ कोशं॑ मधु॒श्चुत॒मसृ॑ग्रं॒ वारे॑ अ॒व्यये॑। अवा॑वशन्त धी॒तयः॑ ṚV. ix. 66. 11.

अच्छास्यन्द् (áccha-syand-) 1. P. to flow towards अच्छा॒ हि सोमः॑ क॒लशाँ॒ असि॑ष्यदत् ṚV. ix. 81. 2.

अच्छितसंशित (acchita-saṁśita) *adj.* continuous and severe अन्येद्युः ···हित्वान्यकर्माच्छितसंशितेऽस्मिन् अभूत् DvyāśraKā. 10. 15.

अच्छित्त्वा (a-cchittvā) *ger.* without having pierced नाच्छित्त्वा परममर्माणि···प्राप्नोति महतीं श्रियम् MahāBhā. xii. 15. 14; xii. 138. 50; SūktiRa. 149. 15; सार्धमुष्टिद्वयं मार्गे योऽच्छित्त्वा लवनं चरेत्। पदे पदे विफलता तस्य KṛṣiPa. 211.

अच्छिद् (a-cchid) *adj.* which has no denominator सा षड्विंशतिभेदा रूपं छेदोऽच्छिदो राशेः GaṇiSāSam. 2. 138.

अच्छिदुर (a-cchidura) *adj.* [*f.* -ā] **A** unbreakable, intense, very firm अनेन सार्धं तव यौवनेन कोटिं परामच्छिदुरोऽध्यरोहत्। प्रेमापि तन्वि त्वयि वासवस्य NaiṣC. 8. 61 (comm. अच्छिदुरः अतिदृढः); **B i** united नृभटान्निशाटाः। भिदुरेतरानाच्छिदुराः ··· भीरुकतामनैषुः DvyāśraKā. 12. 41; **B ii** incapable of being struck, DvyāśraKā. 12. 41; **C i** incapable of being cut अस्या वधात्पुण्यमहीरुहो रुषा च्छायां भवानच्छिदुरां स मा च्छिदत् VāsuVi. 1. 47; **C ii** imperishable, VāsuVi. 1. 47.

अच्छिदुरप्रभ (acchidura-prabha) *adj.* of undiminished lustre अच्छिदुरप्रभं वपुरमुष्य सुबोधविशोधिते Rāgh. 19. 48.

अच्छिदुरप्रभाव (acchidura-prabhāva) *adj.* whose strength is unbreakable रक्षोऽधिनाथरथकार्मुकबाणतूणीश्चिच्छेद पक्षिपतिरच्छिदुरप्रभावः Rāgh. 9. 82.

अच्छिदुरशक्तिसंपद् (acchidura-śaktisampad) *adj.* having undiminishing wealth of power कच्चिदच्छिदुरशक्तिसम्पदः सिद्धयस्तव भवन्त्यविप्लवाः Rāgh. 11. 64.

अच्छिदुरापराग (acchidurāparāga) *adj.* possessed of indestructible disaffection or antipathy आक्रीडभूरच्छिदुरापरागे दुरापरागेऽपि रतिं दधाना Kapphiṇā. 6. 6.

अच्छिदुरोर्जित (acchidurorjita) *adj.* unbreakably strong स पुनरच्छिददच्छिदुरोर्जितं धनुः Rāgh. 19. 42.

अच्छिद्यमाना (á-cchidyamānā) *adj.* (*f.*) **A** not breaking, unbreakable सीव्य॒त्वपः॑ सू॒च्याच्छि॑द्यमानया ṚV. ii. 32. 4; AV. vii. 48. 1; MantrBr. i. 5. 3; Nir. 11. 31 (199. 10); अच्छि॑द्यमाना ज॒रद॑ष्टिरस्तु ते AV. viii. 2. 1; **B** which is not being operated on स्याच्छूलो वाच्छिद्यमानया(वर्त्या) SuśruS. iv. 2. 49.

अच्छिद्र (á-cchidra) *adj.* [*f.* -ā] **A** undamaged, having no hole (concrete objects) दृतेरि॑व···अच्छि॑द्रस्य ṚV. vi. 48. 18; सवि॒तोत्पु॑ना॒त्वच्छि॑द्रेण प॒वित्रे॑ण TaiS. I. i. 5. 1; उत्पु॑नाम्यच्छि॑द्रेण प॒वित्रे॑ण VājaS. 1. 12; इमां सु नाव॒मारु॑हम्···अच्छि॑द्रां पारयि॒ष्णुम् TaiS. I. v. 11. 5; दे॒वो वः॑ ··· प्रति॑गृभ्णा॒त्वच्छि॑द्रेण पा॒णिना॑ VājaS. 1. 16; अच्छिद्रे श्रोणी AitBr. 6. 6 (165); (यः) वज्रं त्रिभृष्टिमच्छिद्रम् ··· वेद JaimiBr. 1. 248; 2. 310; अच्छिद्रे श्रोणी (कृणुतात्) S'āṅkhāS'S. v. 17. 5; भाजनमच्छिद्रं निःशब्दमिव लक्ष्यते MahāBhā. xii. 176. 11; कुर्यात्संनिहिते नित्यमच्छिद्रे द्वे कमण्डलू BrahmāṇḍP. ii. 14. 76; कुटीम् ··· वृत्तामच्छिद्राम्···विधाय···तत्रस्थं स्वेदयेत् AṣṭāSam. i. 134. 2 (1. 26); निर्व्रणान्यच्छिद्राणि (पात्राणि) ManuBh. 514. 12 (*on* 6. 53); तदेव परिधानीयं शुक्लमच्छिद्रमुत्तमम् KūrmaP. 519. 13 (2. 12); हुत्वाच्छिद्रानूर्णनाभेस्तु तन्तून् ĪśānS'iPa. i. 15. 102; वापीमपि ··· एतामच्छिद्रां बन्धयेत् Hastyāyur. 131. 13 (1. 18); **B** continuous, without a gap (abstract things) अच्छि॑द्रा ··· शर्म॑ यच्छ ṚV. i. 58. 8; शर्म॑ च स्थः ··· अच्छि॑द्रे बहु॒ले उ॒भे TaiS. IV. i. 3. 2; अच्छिद्रा पदाऽधा इति AitBr. 10. 6 (274); वाच॑स्पतेऽच्छि॑द्रया वा॒चा अच्छि॑द्रया जु॒ह्वा॑ दिवि॑ दे॒वा॒वृधं॑ होत्रा॒मेर॑यस्व TaiĀ. iii. 4. 1 (288. 1); अच्छि॑द्रः प्र॒जया॑ भूयासम् BhārS'S. iv. 20. 5; येन प्रजा अच्छिद्रा इत्यभिजुहोति MānS'S. 73. 18; असुषिरमच्छिद्रं बभूव (आकाशद्रव्यम्) BrahmSūBh. 424. 7 (*on* ii. 3. 3); तैलधारावदच्छिद्रः (शब्दगुणः) SaṁgīRa. ii. 3. 76; अच्छिद्रं शर्म सुखं यच्छत VīraMi. (Rājanīti.) 91. 21; अच्छिद्रमक्रेयम् ··· अहो ज्ञानं महाधनम् SabhāRa. 12; **C** faultless, blameless अच्छि॑द्रं य॒ज्ञमन्वे॑षि वि॒द्वान् TaiBr. III. vii. 4. 12; तत्तथा क्रियतां राजन्यथाच्छिद्रः क्रतुर्भवेत् Rāmā. i. 38. 10; (राजा) स्यान्नित्यम् ··· । अच्छिद्रः MahāBhā. xii. 138. 7; तदच्छिद्रं तप उच्यते BrahmāṇḍP. i. 32. 51; योऽच्छिद्रः (सः) ··· स्यात्सान्द्रपर्वा नृपः YaśasCam. i. 493. 1; अच्छिद्रं जायते सर्वं ब्राह्मणैरुपपादितम् SkandP. v(2). 28. 11; प्रायश्चित्तं तत् अच्छिद्रमस्तु BālamBha. i. 213. 26 (*on* 3. 327); **D** without a fold गर्भिण्याः स्थूलमलसं स्थिरसमवृत्तमच्छिद्रम् ··· उदरं भवति BhelaS. 87. 9 (4. 5); **E** without loose joints योऽच्छिद्रः ··· (सः) मन्देभानुकृतिः (नृपः) YaśasCam. i. 493. 1. **अच्छिद्रेण** (a-cchidreṇa) [Inst.] without a loop-hole, thoroughly अच्छिद्रेण विचेतव्या देशाः सगिरिकन्दराः Rāmā. iv. 867*(15)

अच्छिद्र (a-cchidra) *n.* **1** name of a Sāman अथाछिद्रं पदनिधनं राथन्तरम् JaimiBr. 3. 218; द्वे इन्द्रस्याच्छिद्ररथिष्ठे ĀrṣeBr. v. 5. 2; अरण्येगेयः श्येनः ··· अच्छिद्ररथिष्ठे LāṭyāS'S. vii. 5. 13; प्रहिन्वा अच्छिद्रम् PuṣpSū. ii. 4. 8; अच्छिद्रं च MaśaKa. 6. 8B; **2** name of a section of the TaiBr. (namely 7th Praśna of the 3rd Aṣṭaka) जुष्टः प्रश्नकाण्डाच्छिद्रारण्यके BhārS'i. 11; अच्छिद्रं वाच्य पश्चाच्च कुर्यादेवं विसर्जनम् VarāP. 183. 26; ततोऽच्छिद्रं वाचयेत् NirṇaSi. 316. 22; **3** sky (*lit.* without a gap) आपोऽच्छिद्रं तथा शून्यम् ··· । नामानि···व्योम्नः BhaviP. 188A. 6 (i. 126. 2)

अच्छिद्रकट (acchidra-kaṭa) *m.* holeless (i. e. closely woven) wattle अच्छिद्रकटकल्पितकुटीरकाणाम्···वनग्रामकं ददर्श HarṣaC. 304. 12.

अच्छिद्रकरणी (acchidra-karaṇī) *adj.* (*f.*) a particular oblation (making flawless) अच्छिद्रकरणीं पूर्णां पूर्णामन्त्रेण पातयेत् JayāS. 15. 256.

अच्छिद्रकुक्षिन् (acchidra-kukṣin) *adj.* having undepressed sides (सः) अच्छिद्रकुक्षी मांसलत्वात् JñātāDhaṬ. 66B. 7.

अच्छिद्रकैङ्कर्य (acchidra-kaiṅkarya) *n.* uninterrupted service अच्छिद्रकैङ्कर्यस्य स्वयंप्रयोजनत्वं व्यज्यते PāñcRāRa. 92. 9.

अच्छिद्रघट (acchidra-ghaṭa) *m.* pot without a hole (not leaking) न ह्यच्छिद्रघटस्य घटसामग्रीव्यतिरिक्तापेक्षा विद्यते NyāyKu. 36. 13.

अच्छिद्रघटत्व (acchidraghaṭa-tva) *n.* the nature of a jar without a hole (not leaking) घटस्योदकाहरणं प्रति योग्यता नाम अच्छिद्रघटत्वमेव S'rutaPra. ii. 178. 14 (*on* i. 4. 28)

अच्छिद्रचषक (acchidra-caṣaka) *m.* goblet without a hole (i. e. not leaking) यथा चाच्छिद्रचषके न जलच्युतिरुपरिपिधाने । तथा परमाणुसंहतावपि PramāVāBh. 94. 15.

अच्छिद्रतनु (ácchidra-tanu) *adj.* having an unpierced body वसूनां पवित्रमसि शतधारँ सहस्रधारमच्छिद्रतनु MaiS. i. 1. 3.

अच्छिद्रता (acchidra-tā) *f.* **i** the state of being without hole or depression or any physical defect समत्वेनाच्छिद्रतया जघनमजघन्यं दया(? धा)नः ...तुरङ्गरत्नं भद्रवाहनो नाम AvantiKa. 89. 14; **ii** absence of void or defect, completeness पशवो वै छन्दोमा यच्छन्दोमा मध्यतो भवन्त्यपिहित्या एवाच्छिद्रतायै PañcBr. xxi. 7. 5; छिद्र एव वा एष यं सोमोऽतिपवते यत्तीव्रसोमेन यजते पिहित्या एवाच्छिद्रतायै PañcBr. xviii. 5. 4; शीलस्य चाच्छिद्रतयोत्तमस्य निःसंशयो धर्मविधौ बभूव Saund. 17. 29; आनीतमम्भो निशि यत्कथञ्चित् यत्पाणिदत्तं भवतीह विद्वन् । हेमाम्बुनिक्षेपहरिस्मृतिभ्यामच्छिद्रतामेति BṛParāSm. 7. 233; रुद्र उवाच··· दक्षस्याच्छिद्रतां यातु यज्ञः VarāP. 21. 77; तत आचार्यादिभिः कर्मणः सम्पूर्णतामच्छिद्रतां च वाचयित्वा VīraMi. (Rājanīti.) 395. 20.

अच्छिद्रत्व (acchidra-tva) *n.* essential nature of the *acchidra-sāman* ततो वै सोऽछिद्रः प्रजया पशुभिरभवत् तदेवाछिद्रस्याछिद्रत्वम् JaimiBr. 3. 218; यद्वा एतस्याह्नश्छिद्रमासीत्तद्देवा अच्छिद्रेणाप्यौहंस्तदछिद्रस्याछिद्रत्वम् PañcBr. xiv. 9. 36.

अच्छिद्रत्व (ácchidra-tva) *n.* [AltGr. II. 1. 80] the state of being without hole or break, absence of fault दण्डौ वा एतद्दौपरौ वषट्कारेण निरहन्यच्छर्दिरभिनिर्दधात्यपिहित्या अच्छिद्रत्वाय MaiS. iii. 8. 7; यज्ञमेवैताभिरपिदधात्यच्छिद्रत्वाय MaiS. iii. 10. 4; एकरसमित्यनेकधमैवत्त्वनिषेध इत्यर्थः ··· अच्छिद्रत्वाद् रसान्तररहितम् VedāntKa. 391. 16.

अच्छिद्रदर्शन (acchidra-darśana) *adj.* [*f.* -ā] **i** one whose vision is perfect प्रब्रूहि ··· । समुद्रस्य प्रमाणं च सम्यगच्छिद्रदर्शन MahāBhā. vi. 12. 2; PadmP. i. 8. 2; **ii** the vision of which is perfect प्रब्रूहि ··· । समुद्रस्य प्रमाणं च सम्यगच्छिद्रदर्शन (v. l. अच्छिद्रदर्शनम्) MahāBhā. vi. 12. 2.

अच्छिद्रदर्शिनी (acchidradarśin-ī) *adj.* (*f.*) whose vision is perfect पिता माता च पुत्रश्च खं द्यौश्च नरपुंगव । भूमिर्भवति भूतानां सम्यगच्छिद्रदर्शिनी (v. l. अच्छिद्रदर्शना) MahāBhā. vi. 10. 74.

अच्छिद्रदेहबन्ध (acchidra-dehabandha) *adj.* with perfect or complete structure of the body अच्छिद्रदेहबन्धश्च तथा च परिमण्डलः । ··· ज्ञेयो ह्रस्वशिरोधरः (गजः) Hastyāyur 420. 18 (3. 8)

अच्छिद्रद्विजपङ्क्ति (acchidra-dvijapaṅkti) *f.* **i** row of teeth leaving no gaps in between सत्परिषदिवाच्छिद्रद्विजपङ्क्तिभूषिता ··· तनयाभूद्वासवदत्ता नाम VāsaDa. 151. 4 (Vanivilas 1906); **ii** group of blameless twice-borns (i. e. Brahmins) VāsaDa. 130. 3.

अच्छिद्रधार (acchidra-dhāra) *m. n.* uninterrupted stream अच्छिद्रधारेण स्नापयेत्पुरुषोत्तमम् SkandP. ii(2). 41. 10.

अच्छिद्रपञ्चकालज्ञ (acchidrapañcakāla-jña) *adj.* well-versed in the performance of the fivefold daily ritual अच्छिद्रपञ्चकालज्ञः स तु भागवतः स्मृतः PāñcRāRa. 52. 7.

अच्छिद्रपत्त्र (acchidra-pattra) *adj.* [*f.* -ā] **i** with unbroken wings अदितिरस्यच्छिद्रपत्रा इत्याज्यस्थालीमादाय BhārS'S. ii. 5. 12; ĀpaS'S. ii. 6. 1; VaikhāS'S. v. 3. 10; **ii** with leaves without holes अछिद्रपत्रः प्रजा उपावरोह···सोम राजन् BhārS'S. x. 21. 14; ĀpaS'S. x. 30. 15.

अच्छिद्रपद्मपत्त्र (acchidra-padmapattra) *n.* untorn lotus leaf अच्छिद्रपद्मपत्रेण ··· । त्रिशो यस्तु नरः स्नायात् VarāP. 211. 26.

अच्छिद्रपर्ण (acchidra-parṇa) *n.* leaf having no holes in it कैश्चिदच्छिद्रपर्णबद्धमधुपुटैः ··· शबरवृन्दैः परिवृतम्···शबरसेनापतिमपश्यम् Kād. 31. 4.

अच्छिद्रपाणि (acchidra-pāṇi) *adj.* **i** possessed of hands without any fault or defect अच्छिद्रपाणिः ··· अयम् SkandP. iv. 11. 75; **ii** with hands the fingers of which have no gaps in between, SkandP. iv. 11. 75.

अच्छिद्रपुण्ड्राकरण (acchidrapuṇḍrākaraṇa) *n.* not putting on a continuous Puṇḍra (i. e. two vertical lines on the forehead) एकान्तिनाम् (वैष्णवानाम्)···अच्छिद्रपुण्ड्राकरणे प्रत्यवायो महान् भवेत् DevīBhāP. xi. 15. 98.

अच्छिद्रभाषण (acchidra-bhāṣaṇa) *n.* utterance of the formula starting with or consisting of the words *acchidram bhavatu* अच्छिद्रभाषणं च प्रागेवापोशानदानात्कार्यं न पश्चात् Aparā. 496. 23 (*on* 1. 238); अच्छिद्रं जायतामित्यध्याहारेणाच्छिद्रभाषणवाक्यं पूरणीयम् SmṛtiCan. v. 349. 4; आपोशनहस्तेषु ब्राह्मणेषु सत्स्वच्छिद्रभाषणं कार्यमिति प्रतिभाति SmṛtiCan. v. 349. 7.

अच्छिद्रभाषणानन्तरम् (acchidrabhāṣaṇānantaram) *adv.* after the utterance of the formula consisting of the words *acchidram bhavatu* यद्यपि लघुयमवचनादच्छिद्रभाषणानन्तरमेव भोजनप्रतीतेः SmṛtiCan. v. 349. 6.

अच्छिद्रम् (a-cchidram) *adv.* uninterruptedly अत्र श्रद्दधानैः ··· देशकालदशाद्यानुगुण्येनाच्छिद्रं यथाक्रमं समाहृत्य वानुतिष्ठद्भिः ··· परमैकान्तिभिः ··· अपवर्गैश्वर्यम् ··· अत्रैव भोक्तव्यम् PāñcRāRa. 180. 3.

अच्छिद्रमणिकुट्टिम (acchidra-maṇikuṭṭima) *adj.* having a pavement of gems without gaps अथ संनिहितम्···विमानम्···अच्छिद्रमणिकुट्टिमम् S'ivaP. vii. 18. 16 (521. 1)

अच्छिद्रवाचन (acchidra-vācana) *n.* causing (the Brahmin) to recite 'let the *śrāddha* be without any fault' एतेनैव ··· पैतृकब्राह्मणे संकल्पसिद्धिवाचनमच्छिद्रवाचनं चेत्येतेषु प्राचीनावीतमनुसन्धेयम् CaturCin. iii(1) 1119. 17; अच्छिद्रवाचनप्रकारं चाह यमः CaturCin. iii(1). 1386. 6.

अच्छिद्रशान्ति (acchidra-śānti) *f.* pacificatory rite without any hindrance or defect आदिमध्यावसाने तु सम्यगच्छिद्रशान्तये । जपेन्मन्त्रवरम् PauṣkS. 30. 97.

अच्छिद्रसिद्धि (acchidra-siddhi) *f.* accomplishment or fulfilment without any hindrance or fault प्रकल्प्य पूर्ववत्सोमपानमच्छिद्रसिद्धये PauṣkS. 30. 167.

अच्छिद्रहस्तपादा (acchidra-hastapādā) *adj.* (*f.*) whose hands and feet are without any defect अच्छिद्रहस्तपादा च ··· या MahāBhā. iv. 333*(9)

अच्छिद्राङ्गुलि (acchidrāṅguli) *adj.* whose fingers are without gaps (when closed) अच्छिद्राङ्गुलिरातास्रकरजः कम्बुकंधरः । ···दृष्टः सिंहकुमाराख्यः SamarāSaṁ. 2. 72.

अच्छिद्राञ्चल (acchidrāñcala) *adj.* having unperforated edges (of the ears) अच्छिद्राञ्चलरक्तकर्णयुगलः ··· करी MātaLī. 2. 3.

अच्छिद्रादि (acchidrādi) *adj.* beginning with the word *acchidra* (flawless) पुनातुशब्दैनैकवाक्यतामुपगतोऽयमच्छिद्रादिः करणद्वारेण पावनक्रियाप्रकाशनार्थः S'āstrDī. 120. 2 (*on* ii. 1. 17); MīmāKau. iii. 133. 8 (*on* ii. 1. 49)

अच्छिद्रादिविशेषण (acchidrādi-viśeṣaṇa) *n.* qualifying (words) like *acchidra* अच्छिद्रादिविशेषणं मन्त्रत्रयेऽपि तदेकम् TantrVā. 441. 10 (*on* ii. 1. 48)

अच्छिद्रानुष्ठान (acchidrānuṣṭhāna) *n.* uninterrupted (i. e. continuous) performance न चात्र मौनविधिकाले भगवद्धर्मविच्छेदः । ···मौनानुष्ठानस्यैव भगवत्सेवारूपत्वात्···अच्छिद्रानुष्ठानसिद्धिः PāñcRāRa. 151. 14.

अच्छिद्रापहृत (acchidrāpahṛta) *adj.* removed by the Mantra *acchidreṇa pavitreṇa* etc. अच्छिद्रापहृतः सर्वैः पुनस्तद्वानपेक्ष्यते TantrVā. 441. 16 (*on* ii. 1. 48)

अच्छिद्राभिविधान (acchidrābhividhāna) *n.* utterance of the formula (कृतमेतच्छ्राद्धकर्माच्छिद्रमस्तु) which renders the rite flawless अच्छिद्राभिविधानेन कुर्यात् कर्मसमापनम् MahNirvāT. 10. 62.

अच्छिद्रावधारण (acchidrāvadhāraṇa) *n.* use of the formula containing the word *acchidra* to render a rite flawless अच्छिद्रावधारणं कुर्यात् TantrSā(K.) 42. 3.

अच्छिद्रित (a-cchidrita) *adj.* **1** not perforated, not bored अच्छिद्रितेऽपि त्रिदशप्रतोषी वाणीगुणः स्फूर्जति कोऽपि यत्र UdaySuKa. 153. 29; **2** not bored in the ear यो ह्यच्छिद्रित एव वीर्यशतकृत्तसिन् पतत्यन्धयन् ··· स ममार DhātuKā. 3. 62; **3** perfect, without weak points, UdaySuKa. 153. 29.

अच्छिद्रीकरण (acchidrī-karaṇa) *n.* act of making a rite flawless (i. e. perfect) अच्छिद्रीकरणाय प्राग्याम्याप्यार्थेशवह्निषु । कुण्डेषु जुहुयात् ĪśānS'iPa. ii. 47. 97.

अच्छिद्रेष्टका (acchidreṣṭakā) *f.* brick called *acchidrā* (without a hole, faultless) लोकं पृण छिद्रं पृणेत्येषा वा अछिद्रेष्टका अछिद्रा वा एतया चितयश्चीयन्ते MaiS. iii. 2. 8.

अच्छिद्रोक्थ (acchidroktha) *n.* flawless litany अच्छिद्रोक्था कवयः शंसन्निति ये वा अनूचानास्ते कवयः AitBr. 10. 6 (274)

अच्छिद्रोति (ácchidroti) *adj.* [AltGr. II. 1. 293] providing defectless (perfect) protection (अग्निः) पुरुप्रैषस्ततुरिर्यज्ञसाधनोऽच्छिद्रोतिः शिशुरादत्त सं रभः ṚV. i. 145. 3.

अच्छिद्रोदकधारा (acchidrodakadhārā) *f.* continuous or unbroken stream of water प्रदक्षिणम् । कुर्यादीशानकोणाद्वै अच्छिद्रोदकधारया JayāS. 15. 258 = PāraS. 7. 245.

अच्छिद्रोध्नी (á-cchidrodhnī) *adj.* (*f.*) [AltGr. II. 1. 92; DEBRU. p. 389] (a cow) having an unleaking udder अच्छिद्रोध्नी पीपयद्यथा नः सुदुघा-

धारा पयसा मही गौः RV. x. 133. 7.

अच्छिन्दत् (a-cchindat) *adj.* not cutting, without cutting आर्हिसन्नुपयुक्तादधिकमच्छिन्दन् VīraMi. (Saṁskāra.) 448. 18; यथैवाच्छिन्दता वृक्षं गृह्यते तस्य तत्फलम् PārśvC. 6. 339.

अच्छिन्न (á-cchinna) *adj.* [*f.* -ā] **A i** unbroken, uncut, unharmed, uninjured (concrete objects) **ii** not cut short, not prematurely broken or terminated (abstract concepts) **B** unsevered, undivided, unseparated **C** continuous, incessant, uninterrupted **D** not destroyed **E** not loosened, not untied (i. e. tied) **F** flawless **A i** unbroken, uncut, unharmed, uninjured (concrete objects) अभि नो देवीरवसा महः शर्मणा नृपत्नीः। अच्छिन्नपत्राः सचन्ताम् RV. i. 22. 11; यं त्वायं स्वधितिस्तेतिजानः प्रणिनाय महते सौभगायाच्छिन्नो रायः सुवीरः TaiS. I. iii. 5. 1; I. iii. 9. 2; अच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य ददितारः स्याम TaiS. III. ii 3. 1; अच्छिन्नस्य ते देव सोम दक्षस्य रायस्पोषस्य सुवीर्यस्याभिग्रहीतारः स्याम MaiS. i. 3. 12; अच्छिन्नस्य ते देव सोम सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य ददितारः स्याम VājaS. 7. 14 = VājaS.(K.) vii. 6. 3 = KāṭhS. 4. 4 = KapiKaS. 3. 3; S'atBr. iv. ii. 1. 22; तदन्तरालानि पुनस्त्वच्छिन्नेन तु तन्तुना। ...ग्रथनीयानि PauṣkS. 30. 46; (इन्द्रधनुः) अच्छिन्नम् ... अम्भः प्रयच्छति च BṛSaṁ. 35. 3; 47. 23; यदच्छिन्नं जगद्योनेरनन्तप्रसरं सितम्। विच्छेदमकृतज्ञानामेति नानात्मना स्वयम्। जगत्सूत्रम् PauṣkS. 30. 22; PañcT. 2. 6 (191. 38 (*f. n.*)); GaṇeP. ii. 61. 15; NāraS. 45(0). 8; अच्छिन्नं दशमं शिरः कथयति AnarghaRā. 6. 47; प्रतिग्रहश्च नाभ्यामच्छिन्नायाम् SmṛtiCan. i. 51. 7; पवित्रवन्तौ, अच्छिन्नावनन्तर्गर्भौ (? भौ) प्रादेशमात्रौ कुशौ पवित्रे तद्वन्तौ पाणी VīraMi. (Āhnika.) 331. 16; Bhāsk. i. 96. 17 (*on* i. 2. 4); **A ii** not cut short, not prematurely broken or terminated (*tantu*, abstract concepts) अच्छिन्नं तन्तुमनु सं तरेम AV. vi. 122. 1; TaiĀ. ii. 6. 1 (222. 1); अच्छिन्नं तन्तुं पृथिव्या अनु गेषम् TaiS. I. ii. 3. 3 = VI. i. 4. 9 = MānS'S. 61. 15; अच्छिन्नो दैव्यस्तन्तुर्मा मनुष्यश्छेदि KāṭhS. 7. 2 = 7. 9 = KapiKaS. 5. 2 = 5. 8; MaiS. i. 4. 2; i. 4. 7; अच्छिन्नं तन्तुं पयसा ... । त्वष्टा दधत् MaiS. iii. 11. 1; KāṭhS. 38. 6; KapiKaS. 48. 1; तिस्रो देवीर्हविषा वर्धमानाः ... । अच्छिन्नं तन्तुं पयसा VājaS. 20. 43 = VājaS(K.) xxii 4. 8; अच्छिन्नोत्पत्तयो देशविशेषत्यागसङ्गमाः Bhāvanā. Vi. 52. 4; 149. 3; **B.** unsevered, undivided, unseparated प्राणोऽच्छिन्नो नो अस्त्वच्छिन्ना वयमायुषो वर्चसः AV. xix. 58. 1; पूर्ण एव सदाकाशो घटे सत्यप्यसत्यपि। ...अच्छिन्नश्छिन्नवद्भाति SarvaVeSāSaṁ. 696; **C** continuous, incessant, uninterrupted तैलधारामिवाच्छिन्नं दीर्घं घण्टानिनादवत्। अवाग्जं प्रणवस्यायम् BṛParāSm. 3. 26; JayāS. 13. 171; घृतादिकैर्महादीपैरच्छिन्नैरर्चयेद्धरिम् PauṣkS. 19. 119 = PāraS. 6. 300; अच्छिन्नः स घनो मतः NāṭyaS'ā. 33. 13; इन्द्रवस्तावर्यं यद्यप्यच्छिन्नः प्रवहोऽसृजाम्। (हितं तथापि जानीहि देव दीर्घायुषाविमौ) RāmC. 31. 155; अच्छिन्नं नयनाम्बु बन्धुषु कृतम् AmaS'. 110 = SaduktiKa. 89. 25 = S'ārṅgaPa. 3486 = Subhāṣi. 1407; आपाण्डुता ... प्रौढिं बिभर्ति ... अच्छिन्नबाष्पविसरारुणनेत्रकोणलीनप्रतापमिव मन्मथमुद्वहन्त्या: CaturSaṁ. 3. 15; BṛKathāMañ. ix. 3. 75; अभूद्गृहे यस्य पवित्रसत्त्वमच्छिन्नमग्रासनमग्रजानाम् AuciViCa. 39 (31); VyaktiVi. 54. 13; अच्छिन्नेनान्नसत्रेण...उदरे मेदुरे सिद्धः प्रणामो यत्नतो विभोः RājTa.(S'rī.) 1(5). 21; **D** not destroyed छिन्नेऽच्छिन्ने तथा लोमे कारणं काल एव हि MahāBhā. xii. 153. 11; **E** not loosened, not untied (i. e. tied) अच्छिन्नमेखलम् ... पातु वपुः पुरारेः SūktiRa. 3. 4; **F** flawless, unblemished दिक्चक्राक्रमयो(ग्य)मार्गणगणाधारानेकान् गुणानच्छिन्नानिशं दधद्विधुकलासंस्पर्द्धमानद्युतीन् EI. ii. 237. 16; *n.* one of the three kinds of leaf motifs (drawn on the cloth) छुप्किमं छिन्नमच्छिन्नं पत्रच्छेद्यं त्रिधोदितम् PadmP.(Ra.) 24. 41.

अच्छिन्नकर्ण (acchinna-karṇa) *adj.* (an animal) whose ears are not pierced or clipped (for indicating ownership) दृष्ट्वाष्टकर्णाश्वसमैः पुरोऽश्वैरच्छिन्नकर्णैर्वलितान् नृपांस्तान्। सः ... दध्यौ DvyāśrāKā. 6. 65.

अच्छिन्नकौतुक (acchinna-kautuka) *adj.* [*f.* -ā] whose curiosity continues unabated, whose curiosity has not come to an end मातर्मनागितो वक्त्रं कुरु मे किन्तु कौतुकम्। आरम्भरित्वमेतत् ते कियदच्छिन्नकौतुके PadmP. (Ra.) 103. 79; अच्छिन्नकौतुकश्च तथा गच्छन् ... सहकारशाखिनश्छायायाम् ... उपाविशत् UdaySuKa. 47. 25.

अच्छिन्नगणनागति (acchinna-gaṇanāgati) *adj.* whose course of counting (money) is not interrupted ऋणिकैः कलहैर्नित्यमच्छिन्नगणनागतेः। दानद्विषोऽनपत्यस्य मन्दाग्नेश्च धनेन किम् DarpDa. 2. 40.

अच्छिन्नगोदोहन (acchinna-godohana) *n.* milking of the cows without interruption यथापुरं तत्र (छत्रशैलाभ्यन्तरे) सपुत्रदारैरच्छिन्नगोदोहनमन्थनाद्यैः। स्वप्रावबोधप्रभृतीनि गोपैः सिषेविरे विस्मृतपूर्ववासैः Yādavā. 7. 67.

अच्छिन्नचित्तात्मन् (acchinnacittātman) *adj.* having a continuous mental activity ध्यायेदच्छिन्नचित्तात्मा भूयोभूतेन चात्मना AgniP. 374. 11.

अच्छिन्नचैत्यद्रुमम् (acchinna-caityadrumam) *adv.* so as not to cut the trees in a sacred place भद्र ... अच्छिन्नचैत्यद्रुमम् ... निवेशय सेनाम् NalaCam. 6. 74 (2)

अच्छिन्नजलधारा (acchinna-jaladhārā) *f.* incessant downpour or shower of (rain-) water अच्छिन्नजलधाराभिर्द्वु(? द्रं)वतीव नभस्तलम् PadmP. (Ra.) 22. 54.

अच्छिन्नतटस्थत्व (acchinna-taṭasthatva) *n.* continuous neutrality, the state of remaining as a mere onlooker over a long period ते ह्यच्छिन्नतटस्थत्वाद्दैराज्येऽस्मामिरीदृशः। भोज: संजात इत्याशु माध्यस्थ्यं परिजहिरे RājTa. (Ka.) 8. 3112.

अच्छिन्नता (acchinna-tā) *f.* [Inst.] uninterruptedly, continuously यः स्वप्नमद्राक्षमहं सुखं योऽस्वाप्सं स एवास्म्यथ जागरूकः। इत्येवमच्छिन्नतयानुभूयते SarvaVeSāSaṁ. 616.

अच्छिन्नतृणक (acchinnatṛṇa-ka) *adj.* in which the grass is left uncut सुदृढं पुटकं कृत्वा तृणं छिन्द्यात् विनिर्गतम्। अच्छिन्नतृणके ह्यस्मिन् कृषिः स्यात् तृणपूरिता KṛṣiPa. 160.

अच्छिन्नतृष्ण (acchinna-tṛṣṇa) *adj.* whose thirst has not been quenched सः...सर्वं दृतिपयः पपौ। तेनाप्यच्छिन्नतृष्णः सन् ...। आलूकलसनन्दानामुदकान्यभितोऽप्यपात् TriṣaS'aPuC. i. 4. 838.

अच्छिन्नत्व (acchinna-tva) *n.* the state of not being cut शाखाप्रयुक्तं छेदनम्। ...न तन्मूलं शाखा भवति। अमूलपरिवासितत्वात्। मूले अच्छिन्नत्वादित्यर्थः ṬupṬ. 22. 17 (*on* iv. 2. 8)

अच्छिन्नदर्शिन् (acchinnadarś-in) *adj.* knowing in full or completely ते जाताः श्रोत्रियकुले...वेदाध्ययनसंपन्नाश्चत्वारोऽच्छिन्नदर्शिनः HariVaṁ. 18. 25.

अच्छिन्नदश (acchinna-daśa) *adj.* (a piece of cloth) with the tassels uncut तेन अष्टम्यां शुक्लपक्षे नवे पटके अच्छिन्नदशे ... चित्रकरेण ... चित्रापयितव्यम् GiMs. i. 72. 5.

[1]अच्छिन्नदान (acchinna-dāna) *n.* continuous gifts अच्छिन्नदानजलसन्ततिसिक्तभूमिरारूढदीर्घसुदृढप्रतिमानवैर्या ... राजलक्ष्मीः Kapphiṇā. 1. 18; स तस्योपायनीचक्रे ...। अच्छिन्नदाननिष्यन्दमात्मानमिव वारणम् NavaSāC. 16. 62; RāmāMañ. 27. 13; *adj.* making gifts continuosly, whose liberality is uninterrupted रत्नाकरोऽपि ते कोशश्चन्द्रश्रीरुचिरोज्ज्वलः। प्रयात्यच्छिन्नदानस्य न कदाचित् समुद्रताम् SūktiMu. 97. 1.

[2]अच्छिन्नदान (acchinna-dāna) *n.* continuous (flow of) rut or ichor यस्यासुरीमिव बिभर्ति कपोलभित्तिरच्छिन्नदानवरतामभिरामरूपाम् HarVi. 31. 23; Kapphiṇā. 1. 18; NavaSāC. 16. 62.

[1]अच्छिन्नदानवरता (acchinnadāna-varatā) *f.* excellence caused by incessant flow of rut यस्यासुरीमिव बिभर्ति कपोलभित्तिरच्छिन्नदानवरतामभिरामरूपाम् HarVi. 31. 23.

[2]अच्छिन्नदानवरता (acchinna-dānavaratā) *adj.* (*f.*) constantly having sexual relation with a Dānava or demon, HarVi. 31. 23.

अच्छिन्नदानव्रतवत् (acchinnadānavrata-va(n)t) *adj.* observing the vow of bestowing gifts without interruption, ever devoted to liberality अच्छिन्नदानव्रतवानक्रूरः कंसमभ्यधात् DaśāvaC. 8. 126.

अच्छिन्नदानाभरण (acchinnadānābharaṇa) *adj.* having continuous charities for ornaments अच्छिन्नदानाभरणः सदा धर्मफलोदयः। महात्मनां भवन्त्येव पुण्याः पुण्यविभूतयः RāmāMañ. 27. 13.

अच्छिन्नद्रविणदान (acchinna-draviṇadāna) *n.* uninterrupted gift of wealth हरिवाहनोऽपि ... अच्छिन्नद्रविणदानोच्छादिताच्छिद्रदीनजनदारिद्र्यम् ... पालयन्नेकातपत्रं राज्यम् ... एकयैव तिलकमञ्जर्या कलत्रिणमात्मानममन्यत TilaMañ. 427. 7.

अच्छिन्नद्रुमदल (acchinna-drumadala) *n.* foliage of dense trees अच्छिन्नद्रुमदलबद्धमेघभासे स्वर्णाभस्फुटलतिकातडिद्विलासे। पुष्पेभ्यश्च्युतमकरन्दबिन्दुवर्षे कुञ्जे वै वरशिखिमण्डली ननर्त GopāKeCan. 99. 5.

अच्छिन्नधार (acchinna-dhāra) *m.* name of a rain-deity [DBHS]

अच्छिन्नधार (acchinna-dhāra) *adj.* [*f.* -ā] having an unbroken or continuous stream मन्त्रयेदथ वर्धनीम्। ... तया भित्तिगणं सर्वं संसिच्याच्छिन्नधारया। ...पृष्ठतः कलशो भ्राम्यः JayāS. 16. 100; प्रदक्षिणं यागगृहं वर्द्धन्याच्छिन्नधारया। सिञ्चन्नयेत् ततः कुम्भम् AgniP. 34. 15; कोष्णमच्छिन्नधारं च हेमतारादिशुक्तिभिः। ... नस्यमाचरेत् S'ārṅgaS. iii. 8. 50; नयनयोरच्छिन्नधारं पयः ... तस्याः SaduktiKa. 88. 5; श्रुत्वा दुःखं दुहितुरसृजद्बाष्पमच्छिन्नधारम् NemiDū. 101; MayūSaṁ. 2. 44.

अच्छिन्नधारा (acchinna-dhārā) *f.* **i** continuous or steady stream.

पूर्णाहुतिं ततो दद्यादाज्यस्याच्छिन्नधारया PāraS. 18. 420; आचार्यः पुरतो व्रजेत् । शलाकामात्रयाच्छिन्नधारया सेचयन् सुवम् PāraS. 22. 29; 15. 787; निकृत्तकण्ठस्य शितिच्छगस्य ...। अच्छिन्नधाराभिरसृङ्मयीभिः पूर्णाहुतिं शक्ररिपुश्चकार RāmC. (App. 2). 38. 19; अच्छिन्नधारया सिञ्चन् व्रीहीन् संस्कृत्य धारयेत् AgniP. 57. 3; 27. 7; रसं तु नालकस्यास्ये क्षिपेदच्छिन्नधारया Mānaso. i. 11. 93; **ii** incessant shower (of rain) एकदा चोदभूत्तत्र दुर्दिनं पञ्च वासरान् । अच्छिन्नधाराविच्छिन्नप्राणिसंचारदारुणम् KathāSaSāg. xii. 5. 123.

अच्छिन्नधाराक्रमम् (acchinnadhārā-kramam) *adv.* in an unbroken line त्वत्सैन्यग्लपितस्य पन्नगपतेरच्छिन्नधाराक्रमं विस्फारायतशालिनिप्रतिफणं फेनाम्भसि भ्रश्यति । देव क्ष्मावलयप्रभो फणिकुलैः प्रव्यक्तमेकोत्तरस्थूलस्तम्भसहस्रधारितमिव क्ष्माचक्रमालोक्यते SubhāRaK. 41. 45.

अच्छिन्ननयनसलिल (acchinna-nayanasalila) *adj.* with continuous tears (i. e. shedding tears continuously) सर्वेष्वेषु (करुणरसेषु) जनः स्यात्...। अच्छिन्ननयनसलिलः Kāvyālaṅ.(Ru.) 14. 35; *n.* constant (shedding of) tears अच्छिन्ननयनसलिलप्रलापवैवर्ण्यमोहनिर्वेदाः ।... करुणे स्युः Kāvyālaṅ.(Ru.) 15. 4.

अच्छिन्ननाडी (acchinna-nāḍī) *f.* umbilical cord which is not yet cut अच्छिन्ननाड्यां कर्तव्यं जातकर्म विचक्षणैः AgniP. 153. 3; अच्छिन्ननाड्यां साङ्गवृद्धिश्राद्धं कर्तुमपि न शक्यते HārLa. 20. 2.

अच्छिन्ननाभि (acchinna-nābhi) *f.* umbilical cord which is not cut अच्छिन्ननाभ्यां कर्तव्यं श्राद्धं वै पुत्रजन्मनि VisnuDhaP. i. 142. 16; अच्छिन्ननाभ्यां कर्तव्यं जातकर्म विचक्षणैः VisnuDhaP. ii. 85. 8.

अच्छिन्ननाभिनाल (acchinna-nābhināla) *adj.* whose umbilical cord is not yet cut अच्छिन्ननाभिनालोऽयम् ... शिशुः S'ivaP. iii. 31. 19 (332B. 5)

अच्छिन्ननाभिसूत्र (acchinna-nābhisūtra) *adj.* whose umbilical cord has not yet been cut अच्छिन्ननाभिसूत्रोऽयं शिशुः SkandP. iii(3). 6. 36.

अच्छिन्ननाल (acchinna-nāla) *m. n.* umbilical cord which has not yet been cut अच्छिन्ननाले यद् दत्तं पुत्रे जाते द्विजोत्तमाः ।...तदक्षय्यं प्रकीर्तितम् BṛParāSm. 10. 359; *adj.* whose umbilical cord has not been cut अच्छिन्ननालस्य (शिशोः) प्राशननिषेधादिष्टेर्जननान्तरमेव करणे ... उत्कर्षः BhāṭṭDī. ii. 139. 1 (*on* iv. 3. 14)

अच्छिन्नपक्ष (acchinna-pakṣa) *adj.* (mountains) with the wings unclipped वज्रेण त्रिजगत्पतेर्बलरिपोरच्छिन्नपक्षाः ... उत्तरथुजलदच्छलेन ... पर्वताः SūktiMu. 61. 9 = S'ārṅgaPa. 3868.

अच्छिन्नपत्त्र (acchinna-pattra) *m.* a species of evergreen tree with constant leaves (S'ākhoṭa or *Streblus asper*) [APTE]

अच्छिन्नपत्त्र (ácchinna-pattra) *adj.* [*f.* -ā] **i** (fig.) with unbroken pinions, uninjured, undamaged अभि नो देवीरवसा ... नृपत्नीः । अच्छिन्नपत्राः सचन्ताम् ṚV. i. 22. 11; जनयस्त्वाछिन्नपत्रा देवीः ... पचन्तूखे MaiS. ii. 7. 6; iii. 1. 8; KāṭhS. 16. 6; VājaS. 11. 61; द्यौर्जनमनादितिरच्छिन्नपत्त्रा KāṭhS. 1. 11; KapiKaS. 1. 11; वायुर्जन्मनादितिरच्छिन्नपत्त्रः KāṭhS. 1. 11; वरुणोऽसि धृतव्रतोऽच्छिन्नपत्त्रः KāṭhS. 2. 7; KapiKaS. 2. 1; KāṭhS. 19. 7; अच्छिन्नपत्त्राः प्रजा अनुवीक्षस्व VājaS. 13. 30; S'atBr. VII. v. 1. 8; अदितिरशनाछिन्नपत्त्रेत्याज्यस्थालीमादत्ते MānS'S. 15. 5; **ii** having uninjured or undamaged leaves मधुमान् नो वनस्पतिः ... अच्छिन्नपत्रः प्रजा अनुवीक्षस्व MaiS. ii. 7. 16.

अच्छिन्नपद्म (acchinna-padma) *adj.* from which the lotuses have not been plucked सरांस्यच्छिन्नपद्मा(? द्मा)नि युक्तानि विविधैः खगैः PadmP. (Ra.) 33. 45.

अच्छिन्नपयस् (ácchinna-payas) *adj.* having an unbroken flow of water इय ५ स्थाली घृतस्य पूर्णा । अच्छिन्नपयाः शतधार उत्सः TaiBr. III. vii. 6. 11; ĀpaS'S. iv. 7. 2; BhārS'S. iv. 11. 1.

अच्छिन्नपर्ण (acchinna-parṇá) *adj.* with uncut leaves यस्मा अच्छिन्नपर्णेन दुर्भेण शर्म यच्छति AV. xix. 32. 2; *m.* name of trees having constant leaves, particularly of the tree called S'ākhoṭaka [APTE]; (of birds) having uncut or uninjured wings [APTE]

अच्छिन्नपात (acchinna-pāta) *adj.* falling constantly अच्छिन्नपाताः कुचकुम्भपृष्ठे तस्याश्छमित्यश्रुकणाः पतन्ति HarVi. 25. 24.

अच्छिन्नपान्थालि (acchinna-pānthāli) *f.* unbroken line of travellers, caravan सरकोऽथ न स्त्री...अच्छिन्नपान्थालिषु चान्तरिक्षे KośaKaTa. 2. 3379.

अच्छिन्नप्रसर (acchinna-prasara) *adj.* of uninterrupted spread चैतन्यज्योतिरव्ययम् ... रत्नदीपसमाकारमच्छिन्नप्रसरं महत् JayāS. 12. 39 = PāraS. 5. 103; निरर्गलः-अच्छिन्नप्रसरः स्वात्मप्रकाशः Bhāsk. i. 25. 22 (*on* i. 1. 1); अच्छिन्नप्रसराणि नाथ भवतः पातालकुक्षौ यशांसि ChandaśCū. 1. 16 (65)

अच्छिन्नप्रान्त (acchinna-prānta) *adj.* of which the ends are not cut सपिञ्जूला अच्छिन्नप्रान्ताः (दर्भाः) Aparā. 458. 10 (*on* 1. 225)

अच्छिन्नप्रेमसौरभ (acchinnaprema-saurabha) *adj.* with fragrance of constant affection रममाणस्तया सार्धमच्छिन्नप्रेमसौरभः । गमयामास भूयांसं कालमेकां कलामिव TriṣaS'aPuC. i. 1. 514.

अच्छिन्नबन्ध (acchinna-bandha) *adj.* of unbroken (i. e. strong) structure अच्छिन्नबन्धहरचिन्तनसेतुनैव काचिद्गभीररजनीजलधिं ततार Bhikṣā-Kā. 36. 11.

अच्छिन्नम् (á-cchinnam) *adv.* continuously, incessantly, uninterruptedly यदेता आपोऽतिसृज्यन्तेऽछिन्नं स्रावयितव्या अद्भिः MaiS. i. 4. 6; iv. 8. 8; तस्मादसा आदित्योऽछिन्नं पुर उदेति KāṭhS. 23. 8; अच्छिन्नं पावयन्ति यज्ञश्चैव प्राणाः श्च सन्तन्वन्ति PañcBr. vi. 6. 19; MānS'S. 27. 21; शब्दब्रह्मस्वरूपम् ...घण्टायां चाल्यमानायामच्छिन्नमनुभूतये(यते) PauṣkS. 34. 65; PāraS. 6. 92; S'rīKaC. 4. 39.

अच्छिन्नमङ्गल (acchinna-maṅgala) *n.* unbroken auspicious thread (of married women) कौतुकमच्छिन्नमङ्गले चापि KośaKaTa. 2. 3573.

अच्छिन्नमध्या (acchinna-madhyā) *adj.* (*f.*) not broken in the middle अङ्गुष्ठमूले प्रसवस्य रेखाः ... अच्छिन्नदीर्घा (v. l. अच्छिन्नमध्याः) बृहदायुषां ताः BṛSaṁ. 70. 14.

अच्छिन्नमूला (acchinna-mūlā) *adj.* (*f.*) **A** not broken at the base अङ्गुष्ठमूले प्रसवस्य रेखाः...अच्छिन्नमध्या(v. l. अच्छिन्नमूला) बृहदायुषस्ताः BṛSaṁ. 70. 14 (Bangalore Ed.); **B** roots of which are not cut यथा कूष्माण्डलतासेचनच्छेदनाभ्यां तत्फलस्यानुग्रहोपघातावत एव हि निर्गताप्यच्छिन्नमूला चक्षुःसंततिः कार्याय समर्था न च्छिन्नमूलेति सिद्धम् TātpaṬ.(Vā.) 122. 25 (*on* i. 1. 4)

अच्छिन्नमेखल (acchinna-mekhala) *adj.* girdle of which is unbroken or undisturbed अच्छिन्नमेखलम्...कान्ताविमिश्रवपुषः...पातु वपुः स्मरारेः SaduktiKa. 22. 15.

अच्छिन्नरज्जु (acchinna-rajju) *adj.* (tied or fastened with) unbroken ropes अच्छिन्नरज्जुं दृढकाष्ठमातृकम् ... उत्थापयेल्लक्ष्म सहस्रचक्षुषः BṛSaṁ. 43. 58.

अच्छिन्नरणलालस (acchinna-raṇalālasa) *adj.* whose desire to fight is unimpaired (i. e. strong) शाखाकेसरिचिह्नानां बलमत्यर्थपुष्कलम् ।... अच्छिन्नरणलालसम् । स्पर्धमानं समालोक्य PadmP.(Ra.) 60. 64.

अच्छिन्नरया (acchinna-rayā) *adj.* (*f.*) of unbroken (incessant) stream इतीरितान्तर्गतमन्युमश्रुणः सृजन्तमच्छिन्नरयास्तरङ्गिणीः । ददर्श रामोऽनुजसंज्ञम् ... प्रतिबिम्बमात्मनः RāmC. 4. 68.

अच्छिन्नरै (ácchinna-rai) *adj.* [AltGr. III. 214] of unbroken or constant wealth यं त्वायं स्वधितिस्तेतिजानः प्रणिनाय महते सौभगाय । अच्छिन्नरायं सुवीरः KāṭhS. 3. 2; यं त्वायः ... अच्छिन्नरायः सुवीरः KapiKaS. 2. 9.

अच्छिन्नरोदन (acchinna-rodana) *n.* incessant weeping (देवी) अच्छिन्नरोदनोच्छूनचक्षुषा परिहृतसुहृद्बन्धुशिशुजनेन ... सहिता प्रियसखीसार्थेन ... आयतनमण्डपान्निरक्रामत् TilaMañ. 416. 15.

अच्छिन्नवर्ण (acchinna-varṇa) *m.* unbroken sounds (syllables) अद्य स्फुटं साध्वसकम्पलोपादच्छिन्नवर्णस्वरचारुकण्ठ्यः । सुमेरुशृङ्गेषु यशस्त्वदीयं गायन्ति गन्धर्वनितम्बवत्यः Rāgh. 20. 15.

अच्छिन्नवाञ्छ (acchinna-vāñcha) *adj.* constantly longed for यच्छत्वच्छिन्नवाञ्छं सुषममितमृतेराननं तन्मनोहृत् JinaS'. 3. 21.

अच्छिन्नवाञ्छत्व (acchinnavāñcha-tva) *n.* the state of being one whose desire is not satiated क्षुण्णायां दिशि युष्माभिर्न जिगीषाधिकास्ति नः । परमच्छिन्नवाञ्छत्वादुञ्छार्थमयमुद्यमः RāmC. 10. 107.

अच्छिन्नविग्रह (acchinna-vigraha) *adj.* who has not broken off the war आडम्बरालम्बनस्य मेदेऽप्यच्छिन्नविग्रहः । यदयुद्धोद्धतं सिध्येत्तत्कस्यामानुषं विना RājTa.(Ka.) 8. 2893.

अच्छिन्नविद्युद्विद्योत (acchinna-vidyudvidyota) *adj.* in which there are constant flashes of lightning कृष्णाः कनकसंनाहा वसुस्तस्य रथे हयाः । अच्छिन्नविद्युद्विद्योता इव व्योम्नि बलाहकाः RāmāMañ. 337. 25.

अच्छिन्नवृत्ति (acchinna-vṛtti) *f.* [Inst.] with a constant or uninterrupted flow (of thought) प्रवाहकरणं यथा । तैलधारावदच्छिन्नवृत्त्या तद्ध्यानमिष्यते SarvaVeSāSaṁ. 815.

अच्छिन्नशिरस् (acchinna-śiras) *adj.* whose head is not severed (from the body) रणे बाणमृतम् ... छिन्नशिरसमच्छिन्नशिरसं वा ... सुरूपं युवानम् PārāSū. 80. 17.

अच्छिन्नशिवसंकल्प (acchinna-śivasaṅkalpa) *adj.* which has uninterrupted auspicious thoughts अच्छिन्नशिवसङ्कल्पमन्तःकरणमस्तु ते MahāViC. 4. 36.

अच्छिन्नश्वसन (acchinna-śvasana) *n.* **1** constant sighing राधा

-माधवविप्रयोगविगलज्जीवोपमानैर्मुहुर्बाष्पैः···अच्छिन्नश्वसनेन वेगगतिना···प्रावृणवेवाभवत् DaśāvaC. 8. 176; **2** constant breeze, DaśāvaC. 8. 176.

अच्छिन्नश्वसित (acchinna-śvasita) *n.* constant breathing अच्छिन्नश्वसितसमीरदुष्प्रवेशामाविश्वन् ··· गुहाम् ··· यत्र ··· शेते स्म स्वपनरतः स कुम्भकर्णः Ragh. 18. 48.

अच्छिन्नसंशय (acchinna-saṁśaya) *adj.* whose doubts are not dispelled, not free from doubts अश्रद्दधानः पापात्मा नास्तिकोऽच्छिन्नसंशयः। ··· न तीर्थे फलभागिनः BrahmāṇḍP. ii. 13. 135 = SkandP. iv. 6. 54 = BhaviP. 783A. 29 (iv. 122. 4); ViraMi.(Tīrtha.) 14. 20.

अच्छिन्नसंग्राम (acchinna-saṅgrāma) *m.* continuous fight (सः) अखिन्नोऽच्छिन्नसंग्रामैर्भेदं निन्ये द्विषद्बलम् RājTa.(Ka.) 8. 1929.

अच्छिन्नसंतति (acchinna-santati) *adj.* **i** having an unbroken line of descent क्षत्रियोऽच्छिन्नसंततिः (भवेत्) PauṣkS. 30. 173 = PāraS. 12. 508; **ii** of unbroken continuity, forming a continuous series स्तनावरणवल्कलमिव त्याजयितुमुदगच्छदच्छिन्नसंततिः समन्ततः प्रकीर्णकनकचूर्णाभिरामो रोममेदः TilaMañ. 347. 16; RājTa.(Ka.) 8. 404.

अच्छिन्नसंतान (acchinna-santāna) *adj.* having unbroken continuity, continuous सोऽपि प्रदेशः···सद्य एव तं वाद्यशब्दम्···अच्छिन्नसंतानमाह्वानशब्दमिव संजहार TilaMañ. 147. 7; 153. 7; 207. 19; 333. 21; वेगादच्छिन्नसंतानपातिनः सरलक्रियाः। ··· अवश्यमर्जुनस्यैते विशिखा न शिखण्डिनः PāṇḍaC. 13. 189.

अच्छिन्नसंतानम् (acchinna-santānam) *adv.* in a manner in which continuity is not broken अहम्···अच्छिन्नसंतानमागच्छतस्तस्य गीतध्वनेर्दत्तावधानं ध्याननिश्चलनयनतारकं तारकमवोचम् TilaMañ. 142. 2.

अच्छिन्नसंधाना (acchinna-sandhānā) *adj.* (*f.*) without breaking the connection नारी ··· । भवेचाच्छिन्नसंधाना न च सक्तं परित्यजेत् KāmSū. 340. 13 (6. 4)

अच्छिन्नस्तुक (acchinna-stuka) *adj.* with the tuft of wool not cut नाच्छिन्नस्तुकस्येत्येकेषाम् BhārS'S. vii. 5. 2.

अच्छिन्नस्रोतस्क (acchinnasrotas-ka) *adj.* having an unbroken stream (of water) अहम् ··· अन्यमच्छिन्नस्रोतस्कं ह्रदं संश्रयामि Tantrākhyā. 37. 19 = PañcT. 1. 127 (132. 1)

अच्छिन्नाग्र (acchinnāgra) *adj.* [*f.*-ā] having an uncut or unbroken tip अच्छिन्नाग्रैस्ततो दर्भैः ··· कुण्डमित्तिगणं सर्वं प्रोक्षितं परिभूषयेत् JayāS. 15. 46; 15. 172; ParāSm. 11. 34; BṛParāSm. 6. 106; VṛS'ātāSm. 8; अच्छिन्नाग्राम् ··· वेणुयष्टिं निखाय AvantiKa. 156. 2; 156. 5; KāśyaS. 199B. 9; PāraS. 7. 34; 7. 173; AnargharRā. 2. 77; PārāSū. 39. 5; SkandP. vi. 226. 7; नन्दो नाम स धर्मात्मा ··· । अच्छिन्नाग्रैस्तृणैर्दीर्घैर्गोधनं परिरक्षति PadmP. v. 18. 284; SmṛtiCan. v. 307. 12; अच्छिन्नाग्राः कुशाः Hastyāyur. 708. 13 (4. 36); अच्छिन्नाग्रानपि ह लवलीपल्लवान् पश्यतो मे···मुग्धं समजनि मनः BhramDū. 100; 108.

अच्छिन्नाङ्ग (acchinnāṅga) *adj.* unhurt in body अक्षतमच्छिन्नाङ्गम् ManvaVi. 1096. 12 (*on* 8. 380)

अच्छिन्नाज्यभर (acchinnājya-bhara) *m.* continuous flow of clarified butter श्वेतकेर्नृपतेः पूर्वं यज्ञे ··· । अच्छिन्नाज्यभरेणाहमनलो जडतां गतः DaśāvaC. 8. 421.

अच्छिन्नादि (a-cchinnādi) *adj.* (words) other than *chinna* etc. न ञादेः(? दिः) कपोऽच्छिन्नादिभ्यः S'ākaṭaVyā. iii. 4. 79.

अच्छिन्नाध्वगपङ्क्ति (acchinnādhvagapaṅkti) *f.* unbroken line of travellers सरकः···। अच्छिन्नाध्वगपङ्क्तौ ViśvaPra. 6. 50; DharK. 230; MediK. 14. 67; S'abdaRaSaK. 29. 15.

अच्छिन्नानन्द (acchinnānanda) *m.* constant happiness अथ विज्ञापयांचक्रे गौरी गिरिशमेकदा। अच्छिन्नानन्दसंदोह: कुतः क्षेत्रेऽत्र तद्वद SkandP. iv. 90. 8.

अच्छिन्नामलसंताना (acchinnāmala-santānā) *adj.* (*f.*) having continuous and clear flow अच्छिन्नामलसंतानाः समुद्रोर्म्यनिवारिताः । पुनन्ति लोकान्पुण्यत्वात्कीर्तयः सरितश्च ते KumāSaṁ. 6. 69.

अच्छिन्नाम्नायपाठन (acchinnāmnāyapāṭhana) *n.* uninterrupted teaching of the scriptures अच्छिन्नाम्नायपाठनम् । ··· मुक्तयेऽभिहितं किल SkandP. iv. 25. 38.

अच्छिन्नोत्पत्ति (acchinnotpatti) *adj.* the production of which is without any break अच्छिन्नोत्पत्तयो देशविशेषत्यागसङ्गमाः BhāvanāVi. 52. 4.

अच्छिन्नोत्पाद (acchinnotpāda) *m.* production without a break or interval अच्छिन्नोत्पादश्च नियोगभाग्युत्तरसमवेतता वर्तमानानाम् BhāvanāVi. 149. 3.

अच्छिन्नोत्सवसंतान (acchinnotsavasantāna) *adj.* wherein there is an uninterrupted series of festivals अच्छिन्नोत्सवसन्तानमहमिन्द्रजगत्समम् (जैनं भवनम्) PadmP.(Ra.) 112. 41.

अच्छिन्नौघमहापगा (acchinnaugha-mahāpagā) *adj.* (*f.*) in which (country) the great rivers were continuously flowing अच्छिन्नौघमहापगाम् । ··· अनघां भुवमन्वभूत् Yādavā. 22. 111.

अच्छीकृत (acchī-kṛta) *adj.* clarified, well-prepared अच्छीकृतं चन्दनमन्यद्वानुलेपनं तस्या गात्रे स्वयमेव निवेशयेत् KāmSū. 179. 5 (2. 10); ताम्बूलग्रहणोत्तरमच्छीकृतचन्दनादि देहेऽस्याः । दत्त्वा KandaCū. ii. 10. 12.

अच्छुक (acchuka) *m.* the tree *Dalbergia oujeinensis* अक्षीकश्चाक्षुकोऽच्छुकः ParyāMu. 15. 34.

अच्छुपत् (a-cchupat) *adj.* not touching अस्पृशन्तं अच्छुपन्तम् YasaśCam. i. 310. 14 (comm.)

अच्छुप्त (a-cchupta) *adj.* untouched [PW]

अच्छुप्ता (acchuptā) *f.* (Jain.) name of one of the sixteen goddesses of learning विद्यादेव्यस्तु षोडश । रोहिणी प्रज्ञप्ती ··· वैरोट्याच्छुप्ता मानसी ··· ताः AbhidhāCin. 240.

अच्छुर् (a-cchur) *adj.* other than the root *chur-* (to cut) धातोर्वोर्ग् दीर्घोऽयहलि चाच्छुर्कुरोः S'ākaṭaVyā. i. 2. 68.

अच्छुरित (a-cchurita) *adj.* not smeared (with) अङ्गैरच्छुरिताङ्गरागपरुषैः ··· शंसन्ति ते पौरुषं निःसीमं नरसिंह देव भुवने प्रत्यर्थिवामभ्रुवः Ekāva. 4. 1 (3) (130. 5)

अच्छूरि (acchūri) *n.* discus (weapon of Viṣṇu) पुरुषविशेषम् ··· दरवरवनरुहवनमालाच्छूर्यमृतमणिगदादिभिरुपलक्षितम् ··· उपतस्थुः BhāgP. v. 3. 3 (Vaṁśīdhara अत्तीत्यत् 'शूरः शूरिरुभौ शूरे' इति कोशोक्तेः शूरीणामत् अच्छूरि क्लीबत्वं पूर्ववत्त्वार्षम्)

अच्छूरिका (acchūri-kā) *f.* discus, wheel असृगापगाः ··· करोरुमीना नरकेशशैवला धनुस्तरङ्गायुधगुल्मसंकुलाः । अच्छूरिकावर्तभयानकाः BhāgP. x. 50. 27.

अच्छूरी (acchūrī) *f.* discus [nt.]

[1]**अच्छे** (áchā-i-) II. P. to go towards, to approach, to reach अर्तृष्यन्तीरपसो यन्त्यच्छा देवाञ्जन्म प्रयसा वर्धयन्तीः ṚV. i. 71. 3; अश्वैधन्त इतन वाजमच्छ ṚV. iii. 29. 9; अच्छा वार्मरुषो धूम एति ṚV. vii. 3. 3; अच्छायं वो मरुतः श्लोक एत्वच्छा विष्णुं निषिक्तपामवोभिः ṚV. vii. 36. 9; अच्छा नः शीरशोचिषं गिरो यन्तु दर्शतम् ṚV. viii. 71. 10; इन्द्रमच्छ सुता इमे वृषणं यन्तु हरयः ṚV. ix. 106. 1; यदीमुशन्तीरुशतीरेत्यच्छ ṚV. x. 30. 6; x. 26. 1; अच्छ त्वा यन्तु हविनः सजाताः AV. iii. 4. 3; अच्छायमेति शवसा घृता चिदीडानो वह्निर्नमसा AV. v. 27. 4; TaiS. IV. i. 8. 1; MaiS. ii. 12. 6; VājaS. 27. 14; सा देवि देवमच्छेहीन्द्राय सोमम् TaiS. I. ii. 4. 2; II. ii. 12. 3; VI. i. 7. 7; VājaS. 4. 20; अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेहि TaiS. IV. i. 2. 2; VājaS. 11. 16; अग्निं पशव्यमग्निवदच्छेम S'atBr. VI. iii. 3. 3; III. ii. 4. 12; ब्रह्मणैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति TaiĀ. v. 2. 6 (595. 1); वैश्यः पृच्छति पुरुषाः किमच्छेथेति BaudhS'S. ii. 2. 11; ii. 66. 10; सप्तैकविंशतिं वा माषानादाय पुरुषशिरोऽच्छैति ĀpaS'S. xvi. 6. 2; शाखामच्छैति BhārS'S. i. 2. 7; प्रागुदग्वाभिप्रव्रज्य बर्हिरच्छैति MānS'S. 7. 23; 66. 1.

[2]**अच्छे** (acchā-ā-i-) II. P. to come towards तामेतदच्छायन्ति यस्मिन् कस्मिंश्च जायते । स्वमेतदच्छायन्ति यद्वशां ब्राह्मणा अभि AV. xii. 4. 14-15.

अच्छेत (ácchetá) *adj.* gone towards to attain प्रजापतिमेनसान्योऽच्छैतः TaiS. IV. iv. 9. 1; KāṭhS. 34. 14; प्रजापतिर्वाचि व्याहृतायामन्धो अच्छैतः VājaS. 8. 54; VājaS.(K.) ix. 7. 1; BaudhS'S. ii. 44. 16; ĀpaS'S. xii. 1. 3; xvii. 6. 3; VaikhāS'S. 15. 1; 19. 5.

अच्छेतर (acchetara) *adj.* [*f.*-ā] not a little or meagre, complete, full इत्थं सवात्सल्यम् ··· अच्छेतरतुष्टिपुष्टम् । उदीर्य देवी ··· तिरोबभूव VasaViKā. 1. 73; मूर्तिर्नेत्ररसायनं यदि कुतः छा(? तच्छा)येयमच्छेतरा SūktiMu. 33. 18.

अच्छेत्य (acchét-ya) *adj.* to be approached वैष्णवीमनूच्याछेत्यः ··· यूपः MaiS. iii. 9. 2; वैष्णवीमृचमनूच्याच्छेत्यः ĀpaS'S. vii. 1. 10; *ger.* having approached अस्तंनीयारिमच्छेत्याच्छोद्य कोऽप्यनमत्प्रभुम् DvyāśraKā. 5. 21.

अच्छेद (a-ccheda) *m.* **1** integer (*lit.* without a divisor or denominator) अच्छेदस्य च्छेदं रूपं कृत्वान्यदुक्तवत्सर्वम् BrāhmSphuSi. 12. 61; **2** non-excision, not cutting off (ब्रह्मणः पंचमवक्त्रस्य) अच्छेदे जगतां नाशश्छेदे दोषश्च तादृशः । एवं विमृश्य सोमेशो दधार कश्चिरस्तदा BrahmP. 113. 14; **3** non-interruption or continuity (of the main theme) (नाटके) अवान्तरार्थविच्छेदे बिन्दुरच्छेदकारणम् DaśRū. 1. 17 = Mānaso. iv. 2. 130 (? 330) = PratāYaBhū. 106. 6 = SāhiDa. 296. 5; सद्यः सम्बन्धविच्छेदे बिन्दुरच्छेदकारणम् SāhiSā. 1. 60.

अच्छेदक (a-cchedaka) *adj.* incapable of cutting अच्छेदकः सुच्छेद्यः

··· खङ्ग इति ब्रुवाणः परैः पटः खल्वेवंविधो भवति ··· इति ··· पर्यनुयुज्यमानः Loc. 7.14 (*on* 1.1)

अच्छेदन (a-cchedana) *n.* non-excision, not cutting off यदसृक् सृष्टम् ··· अच्छेदनमस्यमदृष्टवीर्यम् AV.(P.) xx. 49.8; परिवास्याच्छेदनं पुनः KātyS'S. vi. 1.23 (comm. पूर्वं मानं कृत्वावशिष्टमग्रं परिवास्य छित्त्वा पुनर्द्वितीयवारं छेदनं न कर्तव्यम्)

अच्छेदनीय (a-cchedanīya) *adj.* unbreakable अच्छेदनीयैरपि दिग्गजानाम्। वनम् ··· पाशैरवारुन्धत वत्सपालाः Yādavā. 5.15.

अच्छेदवत् (accheda-va(n)t) *adj.* continuous, incessant नृपस्य धिष्ण्ये ···अच्छेदवत्पावनतीर्थतोये (माशब्दिका वेश्मनि तत्र चेरुः) JānaHa. 7.37.

अच्छेदिक (a-cchedika) *adj.* [PW, MW, Apte] cf. **अच्छैदिक** P. vi. 2.155.

अच्छेद्य (a-cchedya) *adj.* [*f.* -ā] **A** not subject to mutilation or breaking अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयम् (आत्मा) MahāBhā. vi. 24.24 = BhagGī. 2.24 = ViṣṇuSm. 20.52 = ViṣṇuDhaP. ii. 78.32 = YogVā. iii. 14.60; ब्रह्मानन्दजलेनैव लोकाः सर्वे परिप्लुताः। अच्छेद्योऽयमिति ध्यानमभिषेचनमात्मनः NirguMāPū. 14; अनन्तशक्तिरच्छेद्यः (जिनः) MahāP. 25.215; 40.25 (3); ParaS. 24.25; नारीरूपम् ···। व्यवधानं तपस्यायाः···अच्छेद्यं ज्ञानखड्गैश्च महद्भिः शङ्करादिभिः BrahmVaiP. iv. 24.18; VāmaP. 82.38; DevīBhāP. i. 5.34; ब्रह्म ···। अच्छेद्यं शस्त्रसंघातैरदाह्यमनलेन च GaṇeP. ii. 138.31; KathāSaSāg. xiv. 3.131; **B i** continuous or uninterrupted देवदर्शीतमयूखवंशतिलक[:] श्री[कु]ब्जविष्णुन्नि(नृ)पः। यस्यारातिनरेन्द्रहर्म्यविलस[द्दू]र्व्वा[भि]लाषोद्गतक्षोभोत्संगकुरंगशीतकिरणास्याच्छे (? श्वाच्छे)[द्यशोभां]दधौ EI. vi. 270.6; **B ii** not liable to be broken, unbreakable अच्छेद्यास्तरवः AVPari. 19B(5).5; अग्निदत्तश्च वै दिव्यो रथः काञ्चनभूषणः। अच्छेद्यः सर्वतः MahāBhā. viii. 22.48; त्वगस्य शिरश्चाभेद्यमच्छेद्यम् KāśyaS. 65B.24; ĀdiP. 7.64; प्रयत्नेन रज्जुग्रहणमित्यच्छेद्यानुभरणीया AbhinBhā. i. 55.19 (*on* 2.31); Mānaso. iv. 1.60; अमितबलं सिद्धमेतद्धनुस्तव। अच्छेद्यश्च गुणोऽप्येषः KathāSaSāg. viii. 3.95; **C** not liable to be mitigated or vanquished or rendered ineffective ततोऽप्रतिहतं दिव्यममे(v. l. °च्छे)द्यमतिवीर्यवत्। आग्नेयमस्त्रम् MahāBhā. iii. 23.28; Rāmā. iii. 3.6; अच्छेद्यश्चन्दनाद्यैरपि ··· सीताश्रीरामयोः ··· निरगमदनसः सोऽपि विश्लेषजन्मा MahāN. 9.124; **D** indivisible अभेद्यमच्छेद्यम् ···। महामुनीनामभिकाङ्क्षणीयं शिवालयं मोक्षमुदाहरन्ति VarāṅgaC. 10.9; NyāyKa. 56.6; न हि ब्रह्मणि निरवयवेऽच्छेद्ये संबध्यमाना उपाधयस्तच्छित्त्वा भित्त्वा वा संबध्यन्ते BrahmSūBh.(Rā.) 165.11 (*on* i. 1.4); VedāntDī. 247.10 (*on* iv. 4.11); VedāSaṁ. 105.5; अनौपाधिकमच्छेद्यं जीवरूपं तु चिन्मयम् LakṣmīT. 13.38; AnuVyā. 34B.11 (*on* 2.3); औपाधिकद्वैयस्य ब्रह्मण्यच्छेद्ये संबन्धित्वात् S'rutaPra. ii. 149.30 (*on* i. 4.22); iA. 250.14 (*on* i. 1.1); अणुपरिमाणस्याच्छेद्यस्यात्मनो वैविध्यासंभवात् VedāntKau. 429.8 (*on* iv. 4.11); (ब्रह्मणि) अच्छेद्ये छेदनादिर्विह(? हि)त उपधिभिः TattvMu. 3.32; S'ivārkaMaDī. ii. 489.28 (*on* iv. 4.11); **E** very strong (which cannot be cut through, impenetrable), बलवत् प्रबलम् ···। किं च दृढं तन्तुनागवत् अच्छेद्यम् (मनः) GītāBh.(S'aṅ.) 204.2 (*on* 6.34); RājTa.(Ka.) 7.1329; RājTa.(Jo.) 228; छेत्तुमशक्या बुद्ध्या क्षुरिकादिशस्त्रेण वेत्यच्छेद्याः SthānT. 134B.9; **F** which need not (or is not required to) be cut यूपाहुतिः खलेवाल्यां कार्या नो वातिदेशतः। कार्या होमच्छे(? इछे)दनार्थो नाच्छेद्यायां स युज्यते NyāyMāVi. 485.2 (*on* x. 1.5)

अच्छेद्यत्व (acchedya-tva) *n.* **A** the state of what cannot be mutilated, indestructibility, continuity सम्यग्ज्ञानोदयात्प्राक् प्रवाहरूपेणाच्छेद्यत्वेनाव्ययत्वम् (अश्वत्थस्य) GītāBh.(Rā.) 598.11 (*on* 15.1); **B** the characteristic of not being cut into parts ब्रह्मणोऽप्यच्छेद्यत्वाद् ब्रह्मैवोपाधिसंयुक्तं स्यात् VedāSaṁ. 103.17; अद्(? ङ्)गुल्यादेरिव च्छेदो न संभवतीत्यच्छेद्यत्वं ब्रह्मणः, तस्य हेतुः निरवयवत्वम् S'rutaPra. iB. 161.19 (*on* i. 1.4); ii. 384.25 (*on* ii. 3.50); S'atDū. 160.7; NyāySiA. 191.21; अंशत्वं च नारंभकत्वम्। परमात्मनोऽनारब्धत्वात्। नापि खण्डत्वम्। अच्छेद्यत्वात् NyāySu.(Ja.) 452A.13 (*on* ii. 3.18); ब्रह्म प्रति जीवस्यांशत्वम् ··· नापि खण्डत्वम् अक्च्छे(? अच्छे)द्यत्वात् (ब्रह्मणः) Nyāyāmṛ. 606A.8; AdvaiSi. 846.7; SiddhāLeSaṁ. 338.10; GoviBh. 164.10 (*on* ii. 3.41)

अच्छेद्यत्वशास्त्र (acchedyatva-śāstra) *n.* Vedic text stating the indivisibility (of Brahman) न चेशस्य मायया परिच्छेदः तस्य तदविषयत्वात्। न च टङ्कच्छिन्नपाषाणखण्डवत् तच्छिन्नस्तत्खण्डो जीवः अच्छेद्यत्वशास्त्रव्याकोपात् विकाराद्यापत्तेश्च GoviBh. 164.10 (*on* ii. 3.4)

अच्छेद्यवाद (acchedya-vāda) *m.* the tenet of non-divisibility (of Brahman) (ब्रह्मणः) छेदाभ्युपगमे चाच्छेद्यवादविरोधः NyāySiA. 215.9.

अच्छेद्यहिञ्जीरशृङ्खला (acchedya-hiñjīraśṛṅkhalā) *f.* unbreakable chain which fastens (the feet of an elephant) दिग्वारणानामच्छेद्यहिञ्जीरशृङ्खला ··· बभूव जलदकालः Kād. 301.16.

अच्छेद्याभेद्यत्व (acchedyābhedya-tva) *n.* the characteristic of not being liable to be cut and broken तपसा चापि मे प्राप्ता ब्रह्मणो हि प्रसादजा। शस्त्रेणावध्यता लोकेऽच्छेद्याभेद्यत्वमेव च Rāmā. iii. 3.6.

अच्छेद्यार्थपरत्व (acchedyārthapara-tva) *n.* the state of being indicative of the sense of non-divisibility अत्र किमिदमखण्डार्थपरत्वम्। निरवयवार्थपरत्वं वा। अच्छेद्यार्थपरत्वं वा S'atDū. 160.5.

अच्छेद्याहारमार्ग (acchedyāhāramārga) *adj.* having such supply-routes as cannot be cut off शिबिराणि कुरुक्षेत्रे क्रियन्तां वसुधाधिपाः। ··· अच्छेद्याहारमार्गाणि MahāBhā. v. 150.15 (*but* Nilakaṇṭha अच्छेद्यः शत्रुभिरनिवार्यः आहारः आहरणं वस्तूनां मार्गाश्च येषु तानि)

अच्छेद्याहार्यमार्ग (acchedyāhāryamārga) *adj.* having supply routes which cannot be cut off शिबिराणि कुरुक्षेत्रे क्रियन्तां वसुधाधिपाः। ··· अच्छेद्याहार(v. l. °हार्य)मार्गाणि MahāBhā. v. 150.15.

अच्छेर (acchéra) cf. **अच्छेर** [nt., MW]

अच्छैदिक (a-cchaidika) *adj.* not deserving to be cut or mutilated, which needs no cutting छेदमर्हति छैदिकः। न छैदिकोऽच्छैदिकः KāśiVṛ. *on* P. vi. 2.155; Prasā. ii. 780.1; SiddhāKau. 652A.5.

अच्छोका (acchokā) *f.* name of a lady (mother of S'rīdharabhaṭṭa, author of Nyāyakandalī) अब्बोके(v. l. अच्छोके) त्य(? स्त्र)चितगुणा गुणिनो गृहमेधिनी।···तस्यां श्रीधर इत्युच्चैरथिकल्पद्रुमोऽभवत् NyāyKa. 330.24.

अच्छोक्ति (ácchokti) *f.* invitation (to a god), invocation अस्मा इदु ··· भरांम्याङ्गूषमास्येन। मंहिष्ठमच्छोक्तिभिर्मतीनां सुवृक्तिभिः सूरिं वावृधध्यै RV. i. 61.3 (*but* Sāyaṇa अच्छोक्तिभिः स्वच्छैर्वचोभिः ··· अच्छा उक्तयो येषाम्); अस्मे क्षु षु वृषणा मादयेथाम् ···। श्रुतं मे अच्छोक्तिभिर्मतीनाम् RV. i. 184.2 (Sāyaṇa अच्छोक्तिभिः आभिमुख्यकरैर्निर्मलवेदवाक्यैः); RV. v. 41.16; मो ते रिषन् ये अच्छोक्तिभिर्वसोऽग्ने केभिश्चिदेवैः RV. viii. 103.13 (Sāyaṇa अच्छोक्तिभिः अभिष्टुतिभिः)

अच्छोच्छलन्ती (acchocchalantī) *adj.* (*f.*) springing up, shooting forth clearly किं विष्णोः पादपद्मस्फुटनखकिरणश्रेणिरच्छोच्छलन्ती विश्वव्यापिप्रजातोर्जितविजयलसद्वैजयन्ती सिता किम् DaśāvaC. 5.216.

अच्छोटन (acchoṭana) *n.* hunt, sport of hunting अच्छोटनं स्यान्मृगया मृगव्यं पापर्द्धिराखेटक इत्यभिन्नम् AbhidhāRaMā. 2.280; अयं विश्वकद्रुः सारमेयः खलु अवनीन्द्राणां मृगयाविनोदस्य अच्छोद(? ट)नक्रीडायाः योग्यस्वभावो वर्तते YaśasCam. ii. 186.30 (comm.); पापर्द्धिर्मृगयाखेटो मृगव्याच्छोटने अपि AbhidhāCin. 927.

अच्छोद (acchoda) *n.* **A** name of a lake and holy place in the Himalayan region (which is sometimes mentioned as the source and sometimes as the result of the river Acchodā) बर्हिषद इति ख्याताः पितरः ···। तेषां त्वं (मत्स्यगन्धा) मानसी कन्या अच्छोदा नाम विश्रुता। अच्छोदं नाम तद्दिव्यं सरो यस्मात् (? यस्याः) समुत्थितम् MahāBhā. i. App. 1.35 (16); HariVaṁ. 13.25; अच्छोदं नाम तत्सरः। तस्माद्दिव्या प्रभवति ह्यच्छोदा नाम निम्नगा VāyuP. i. 47.5; काला तु चन्द्रभागायामच्छोदे शिवकारिणी (अहम्) MatsyaP. 13.49; 14.3; 121.7; BrahmāṇḍP. ii. 10.54; उत्तरपदस्योदकस्य संज्ञायामुदभावो भवति। क्षीरोदो नाम समुद्रः अच्छोदो(? दं) नाम सरः CāndraVṛ. *on* v. 2.66; Kād. 124.5; 215.2; स च ··· अच्छोदतटे ··· हरमभिप्रणम्य निर्यातमात्रः किमप्यस्त्रद्राक्षयत ज्वररूपेणामयेन मन्त्रिकुमारो वैशम्पायनः AvantiKa. 243.14; HarVi. 30.19 = SaduktiKa. 286.3; SkandP. iv. 12.64; सरांसि ··· सर्वविश्रुतम्। तथा बिन्दुसरः श्रेष्ठमच्छोदं नाम पावनम् DevīBhāP. vi. 12.11; vii. 30.79; अग्निष्वात्ता इति ख्याता यज्वानः ···। अच्छोदं नाम तेषां तु सरः पितृविनिर्मितम् PadmP. v. 9.13; v. 17.213; गौरीं समाराधयितुं सुराङ्गनाः कदाचिदच्छोदसरोवरं ययुः PadmP. i. 22.21; i. 22.62; कैलासभूभृतः। प्रापाच्छोदं सरः पार्श्वे (सः) BṛKathāMañ. App. 24; VikraDeC. 18.53; अच्छोदगोदकुसिदानि Liṅgānu.(He.) 82.9 (comm. अच्छोदं देवसरः); PāṇḍaC. 13.245; अच्छोदमच्छोदकमप्यसारं सरोवरे राजति सिद्धभर्तुः KīrtiKau. 1.78 = PrabaCin. 63.18 = PurāPraSaṁ. 24.12; स कृष्णपण्डितस्तत्र ···। तटाकलितसौभाग्यं तटाकं निरमापयत्। अच्छोदस्य प्रसङ्गोऽपि तुच्छो यद्वर्णनाक्रमे EI. xiv. 73.66; ParaNā. 3597; विरुद्धं चाच्छोदतुन्दाङ्गदम् KośaKaTa. 2.2582; **B** clean water फेनोद्धर्षाच्छोदसंवाहनाद्यैः। गात्रस्थैर्यं त्वक्प्रसादो भवेच्च KalyāKā. 6.11; *adj.* having clear water स च ··· सरित्सरोभिरच्छोदैः ··· युतः BhāgP. viii. 2.8.

अच्छोदक (acchodaka) *n.* **A** name of a lake, cf. **अच्छोद**, अच्छोदकं नाम सरो यत्राच्छोदा समुच्छ्रिता VāyuP. ii. 15.76; BrahmāṇḍP. ii. 13.78; तथा बिन्दुसरः पुण्यं सरश्चाच्छोदकं तथा। ··· एते चान्ये च बहवः पुण्यसंकीर्तनाः

शुभाः । तोयैस्त्वामभिषिञ्चन्तु VisṇuDhaP. ii. 22. 159; **B** clear or limpid water चन्द्रप्रभो नाम अच्छोदसरःक्षरदच्छोदकरत्नरोधः AvantiKa. 210. 15; *m.* another name for the mountain Andhakāra in Krauñcadvīpa तस्मिंश्च (क्रौञ्चे) सप्तैव प्रधानपर्वताः … तथैवान्धकारः सैवाच्छोदकः VarāP. 88. 0 (370. 5); *adj.* having clear water अच्छोदमच्छोदकमप्यसारं सरोवरे राजति सिद्धभर्तुः KīrtiKau. 1. 78 = PrabaCin. 63. 18 = PurāPraSaṁ. 24. 12.

अच्छोदका (acchodakā) *f.* name of river पुण्या मन्दाकिनी नाम नदी ह्यच्छोदका शुभा MatsyaP. 121. 9; 121. 7.

अच्छोदन (acchodana) *n.* **A** scum of cooked rice भक्तमण्डे तु प्रस्तावप्रसवाच्छोट(? द)नास्रवाः S'eṣaNā. 1638; **B** a hunt (?) [nt.]

अच्छोदनामिका (acchodanām-ikā) *adj.* (*f.*) bearing the name Acchodā पुण्यतोया सरिच्छ्रेष्ठा लोके ह्यच्छोदनामिका MatsyaP. 14. 20.

अच्छोदरोधस् (acchoda-rodhas) *n.* the bank of the lake called Acchoda केचिदच्छोदरोधसि (निवसन्ति ऋषयः) SkandP. i(3B). 2. 16.

अच्छोदसरस् (acchoda-saras) *n.* **A** lake named Acchoda चन्द्रप्रभो नाम अच्छोदसरःक्षरदच्छोदकरत्नरोधः AvantiKa. 210. 15; **B** lake having clear or limpid water अथ ते मुनयो जग्मुः…वनम् । अच्छोदसरसां वृन्दमतिथ्यातिथ्यसङ्कुलम् BṛNāraP. 1. 26.

अच्छोदा (acchodā) *f.* **A** name of a river बर्हिषद इति ख्याताः पितरः सोमपास्तु ते । तेषां त्वं मानसी कन्या अच्छोदा नाम विश्रुता । अच्छोदं नाम तद्दिव्यं सरो यस्मात् (? यस्याः) समुत्थितम् MahāBhā. i. App. 1. 35 (15); तस्य पादे महद्दिव्यमच्छोदं नाम तत्सरः । तस्माद्दिव्या प्रभवति ह्यच्छोदा नाम निम्नगा VāyuP. i. 47. 6; ii. 15. 76; अग्निष्वात्ता इति ख्याता यज्वानो यत्र संस्थिताः । अच्छोदा नाम तेषां तु मानसी कन्यका नदी MatsyaP. 14. 2; 14. 3; 22. 23; PadmP. v. 9. 12; BrahmāṇḍP. ii. 10. 54; ii. 13. 78; अच्छोदा च विपाशा च…। एताः … त्वाम् … अभिषिञ्चन्तु VisṇuDhaP. ii. 22. 170; अच्छोदा च पुनः शिप्रा गण्डकी विमलोदका KalpaK. 348. 46; **B** name of a nymph तमेकदा विमानेन चरन्तम् …। अद्रिकाप्सरसा युक्तमच्छोदा समवैक्षत SkandP. ii(9). 7. 14.

अच्छोदाख्यान (acchodākhyāna) *n.* narrative relating to the lake Acchoda अच्छोदाख्यानमष्टकाप्रकरणे प्रतिपादितं विज्ञेयम् CaturCin. iii(1). 1093. 21.

अच्छोद्य (acchod-ya) *ger.* [fr. *acchavad-*] having addressed, having said emphatically अच्छोद्य । अच्छशब्दो दृढार्थे अभिमुख्ये च वर्तते JaineVyā. 43. 26 (*on* i. 2. 138); अच्छशब्दो गत्यर्थैर्वदिना च सुबन्तैरेकार्थो भवति । अच्छगत्य, अच्छव्रज्य, अच्छोद्य CāndraVṛ. *on* ii. 2. 31; नञोऽन्यस्याव्ययस्य क्त्वान्तेनैव समासे भाविनि क्त्वाप्रत्ययस्य यबादेशो भवति ।… अच्छगत्य । अच्छव्रज्य । अच्छोद्य KātanVṛ. *on* iv. 6. 55; कच्चित्स्मरन्ति नः कान्ताः कच्चिन्नः सुस्थिताः प्रजाः । इति स्वान्तर्गतं केचिदच्छोद्य स्थातुमक्षमाः । अच्छव्रज्य गुरोः पादौ प्रणता गमनोत्सुकाः MahāP. 18. 34; S'ṛṅgāPra. 13. 23; अस्तंनीयारिमच्छेत्याच्छोद्य कोऽप्यनमत्प्रभुम् DvyāśraKā. 5. 21 (comm. अच्छोद्याभिमुखं दृढं वोक्त्वा); PrakriKau. i. 519. 2; SiddhāKau. 181B. 8.

अच्छोपसेवा (acchopasevā) *f.* use of a pure or unmixed (oily) substance मृदुकोष्ठस्त्रिरात्रेण स्निह्यत्यच्छोपसेवया CaraS. i. 13. 65.

अच्त्व (ac-tva) *n.* the state of being a vowel, vocalic nature ॠकारस्य ऌकारस्य चाच्त्वं वक्ष्यामि MahāBh. i. 63. 6 (*on* i. 1. 9); (सकारस्य) तस्याच्त्वं हल्युपदेशाद्धल्त्वम् PariVṛ.(Sī.) 36. 4; 3. 16; अन्यथा दीर्घादीनामिव हकारादीनामपि ग्रहणकशास्त्रबलादच्त्वं स्यात् SiddhāKau. 6B. 4; 31B. 8; 'अइउण्' सूत्रानन्तरं पाठादच्त्वम् LaS'abdeS'e. i. 108. 12.

अच्त्वाभाव (actvābhāva) *m.* absence of vocalic nature सकारस्याच्त्वाभावात् ऌकारसकारयोर्नाज्झलौ इति निषेधो नोपपद्यते PariVṛ.(Sī.) 36. 9; 34. 10; LaS'abdeS'e. i. 117. 11.

अच्त्वाविशेष (actvāviśeṣa) *m.* non-difference from a vowel (i. e. same as a vowel) यः पुनरकारेऽप्यकारप्रत्यभिज्ञानं ब्रूयात् तस्यैकारोकारप्रतीतिष्वप्यकारस्यैव ग्रहणप्रसक्तिरच्त्वाविशेषात् NyāyMañ. i. 203. 14.

अच्पर (ac-para) *adj.* followed by a vowel ओः पुयणज्यपर इत्यत्र … ओरिति पदम् । तेन हि पवर्गे यणि जकारे चाच्परेऽभ्यासस्येत्वं विधीयते PariVṛ. (Sī.) 158. 11; यत्राट्सूत्रे तत्र नाच्परो नेष्यते च तत्र वृद्धिः यत्र प्रयोगे इष्यते वृद्धिस्तत्र नाडिति तदसङ्गतिः स्पष्टैव LaS'abdeS'e. i. 19. 1.

अच्परत्व (acpara-tva) *n.* **1** the state of being followed by a vowel तेन अचः परस्मिन्निति यणः स्थानिवत्त्वाद्धकारस्याच्परत्वम् तेन उपधायां चेति न दीर्घः PrakriKau. ii. 81. 1; Prasā. ii. 80. 17; 'अचः परस्मिन्' इति स्थानिवद्भावेनाच्परत्वम् SiddhāKau. 359A. 4.

अच्परिभाषोपस्थान (acparibhāṣopasthāna) *n.* presence of the *ac-paribhāṣā* (i. e. treating as a vowel its substitute cf. P. i. 1. 57) दीर्घविधौ ह्यच्परिभाषोपस्थानादच एव स्थानित्वम् Pradī. i. 447B. 13 (*on* i. 1. 56); दीर्घश्रुत्याच्परिभाषोपस्थानाद्रचिप्रच्छयोरचो दीर्घत्वेन भाव्यम् Pradī. iii. 212B. 19 (*on* iii. 2. 178); ह्रस्वश्रुत्या ह्यच्परिभाषोपस्थानादच उपधाया ह्रस्वेन भाव्यम् Pradī. vi. 233. 6 (*on* vii. 4. 1); v. 281B. 6 (*on* vi. 4. 16); vi. 129. 17 (*on* vii. 3. 37); vii. 137. 19 (*on* viii. 2. 82); चौ इत्यत्र अच्परिभाषोपस्थानावश्यंभावात् PāṇiTaVāNaMā. 41. 23.

अच्प्रतिरूप (ac-pratirūpa) *adj.* resembling a vowel (in form) अच्प्रतिरूपाश्चादयश्च (v. l. अच्प्रतिरूपकादयश्च) SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 1. 126.

अच्प्रतिरूपक (ac-pratirūpaka) *adj.* resembling a vowel उ । इत्यच्प्रतिरूपकोऽप्यस्ति GaṇRa. 1. 8 (23)

अच्प्रत्यय (ac-pratyaya) *m.* **A** the suffix *ac* (*kṛt* suffix *á*) अभिनीत्येवं व्यवस्थितस्य एरजित्यच्प्रत्ययान्तस्याभिनय इति रूपं सिद्धम् NāṭyaS'ā. 8. 5 (4); एरच् इति अच्प्रत्ययस्तु करणे ल्युटा बाधितत्वान्न शक्यते कर्तुम् PariVṛ.(Sī.) 79. 11; 25. 3; PāṇiTaVāNaMā. 61. 6; क्षरधातोरुपधाया ईत्वेऽच्प्रत्यये क्षीरम् LaS'abdeS'e. i. 135. 5; ii. 786. 2; SiddhāKau. 439A. 9; **B** (*taddhita* possessive suffix) अच्प्रत्ययाकारान्तश्चतुरशब्दः AbhinBhā. ii. 48. 17 (*on* 9. 93); ii. 54. 14 (*on* 9. 120); आर्धधातुकावयवाः शब्दसंहतय आर्धधातुकशब्देनार्शआदित्वादच्प्रत्ययान्तेनोच्यन्ते Pradī. ii. 552A. 24 (*on* ii. 4. 35); सत्यः सत्यवचनम् । अर्शादित्वादच्प्रत्ययेन सत्यवचनशीलो वा S'ivārkaMaDī. i. 552. 29 (*on* i. 4. 22); i. 351. 27 (*on* i. 2. 11); (केवला) प्रकृते च मत्वर्थीयस्येनिप्रत्ययस्याभावेऽपि तादृशस्याच्प्रत्ययस्य सुवचत्वात् LalitāSaBh. 187. 34 (*on* 222); कुण्डलवान्कुण्डलः । मत्वर्थीयोऽच्प्रत्ययः SetuBa. 158. 11; **C** (*samāsānta* suffix) णासृ…शब्दे । अञ् नासिकाया इत्यच् नसादेशश्च । … अच्प्रत्ययोऽपीष्यते । खुरणसः खरणसः DhātuPra. 1. 626 (46. 20); कृष्णभूमः पाण्डुभूम इति । अच्प्रत्ययान्तावेतौ शब्दौ Subodhi. 5. 11 (*on* 1. 6); संख्याव्ययादेरङ्गुल्यन्तस्य तत्पुरुषस्याच्प्रत्ययः स्यात् । … द्व्यङ्गुलम् PrakriKau. i. 548. 4; (द्विस्तावती) अच्प्रत्ययष्टिलोपः समासश्च निपात्यते SiddhāKau. 211A. 16.

अच्प्रत्याहार (ac-pratyāhāra) *m.* the abbreviation *ac* (which includes all vowels) अच्प्रत्याहारे च ऋकारोऽस्ति PariVṛ.(Sī.) 3. 19; पश्चादच्प्रत्याहारे ज्ञाते उपेन्द्र इवात्रापि तत्प्रवृत्तौ विरुध्येत LaS'abdeS'e. i. 5. 5; i. 9. 1; i. 10. 2.

अच्यवन (a-cyavana) *adj.* not falling out, stable यदेतानि सामानि न च्यवन्त इति गौरीवितस्योत्तरयोर्निहवश्यावाश्वे स्याताᳲ सर्वत्र गवामयनेऽनारभ्य ह्यच्यवनं विदधातीत्येके LāṭyāS'S. x. 8. 8; *n.* absence of falling down (to earth) अच्यवनं न हि मोक्षं विना कचित् TriṣaS'aPuC. i. 1. 790.

अच्याव्य (a-cyāvya) *adj.* not to be expelled स यदा पुरोधां गच्छेदथ कामयेताच्याव्योऽस्यै पुरोधायै स्याम् JaimiBr. 2. 172.

अच्युत् (a-cyut) *adj.* firm, not moving यस्मिन्नच्युति सर्वलोकमहति… श्रेयोभाजनतां जनः परमगात्स स्ताच्छ्रिये वो जिनः YaśasCam. ii. 2. 3.

अच्युत (á-cyuta, a-cyutá as a *saññjā* TaiS. S'atBr. (M. K.)) *adj.* [*f.* -ā] [DEBRU. p. 578] **Ai** unshakable, unshaken, firm **ii** unfailing, indispensable **iii** not fallen, not left **iv** without break, incessant **Bi** eternal, imperishable **ii** invincible **C** unimpaired, intact, unswerved **Ai** unshakable, unshaken, firm अच्युतं रजोऽतिष्ठिपो दिव आतासु बर्हणा ṚV. i. 56. 5; प्रच्यावयन्तो अच्युता चिदोजसा ṚV. i. 85. 4; उत च्यवन्ते अच्युता ध्रुवाणि ṚV. I. 167. 8; मरुतां शर्धो अच्युतम् ṚV. ii. 3. 3; च्यावयन्नच्युतानि ṚV. iii. 30. 4; त्वं त्या चिदच्युताग्ने पशुर्न यवसे ṚV. vi. 2. 9; TaiS. III. i. 11. 6; वेतीद्दिवो जनुषा कच्चिदा शुचिर्ज्योक् चिदत्ति गर्भो यदच्युतम् ṚV. vi. 1. 51; त्वद्भियेन्द्र पार्थिवानि विश्वाच्युता चिच्च्यावयन्ते रजांसि ṚV. vi. 31. 2; मन्ये त्वा च्यवनमच्युतानाम् ṚV. viii. 96. 4; x. 61. 10; x. 115. 4; घृतादुल्लुप्तं मधुना समक्तं भूमिदृंहमच्युतं पारयिष्णु AV. v. 28. 14; xix. 33. 2; xix. 46. 6; च्युता चेयं बृहत्यच्युता च विद्युद्बिभर्ति AV. ix. 2. 15; ध्रुवोऽसि ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणां ध्रुवतमोऽच्युतानामच्युतक्षित्तमः TaiS. I. iv. 13. 1; MaiS. i. 3. 15; KāṭhS. 4. 5; VājaS. 7. 25; गन्धस्ते काममवतु मदाय रसो अच्युतः TaiS. I. ii. 6. 1; VājaS. 20. 27; अथाग्निमायतनान्नाच्यावयंस्तस्मादग्निरच्युतः S'atBr. I. vi. 1. 6; अप्सराः…। धारयामास गार्ग्यस्य गर्भं दुर्धरमच्युतम् BrahmP. 14. 49; रेचकादित्रयं स्यात् कलादन्तविद्याख्यमच्युक(? त)म् PañcaRā.(Nā.) iii. 2. 26; समुद्रेऽन्तर्जलस्पन्दाः स्वभावादच्युता अपि । वीचिवेगा भवन्तीव YogVā. iii. 15. 3; च्युतोऽच्युतो द्विधा षड्जो द्विश्रुतिर्विकृतो भवेत् SaṁgīRa. i. 88. 3 (1(3). 40); EI. iii. 158. 186; MediK. 63. 78; ViśvaPra. 62. 73; ViśvaLoK. 132. 76; KośaKaTa. 2. 5360; **A ii** unfailing, indispensable यदाग्नेयोऽष्टाकपालोऽमावास्यायां पौर्णमास्यां चाच्युतो भवति TaiS. II. vi. 3. 3; स एनयोरेषोऽच्युतो वरवृतः AitBr. 6. 3 (153);

8.4 (230); तस्मादेषोऽच्युतः स्वापिमान् प्रगाथः AitBr. 12.5 (326); 22.2 (576); यत्र पशुरालभ्यते तद्वनस्पतिरच्युतः KausīBr. 10.6 (48.18); 10.5 (48.2); यत्तृतीयसवनस्य परिधानीयाच्युता KausīBr. 16.4 (71.6); तद्व एष उभयत्राच्युत आग्नेयः पुरोडाशो भवति S'atBr. I. iv. 2.16 = I. v. 3.22; य एवैषोऽच्युत आग्नेयोऽष्टाकपालः BaudhS'S. iii. 147.16; S'ābaBh. 339.18 (*on* i. 4.9); 473.3 (*on* ii. 2.3); TantrVā. 626.19 (*on* ii. 3.27); अच्युतः सांनाय्यवत्कादाचित्को न भवतीत्यर्थः MayūMāli. 178.5 (*on* ii. 3.14); **A iii** not fallen, not left अच्युतोऽप्यवृषच्छेदी राजाप्यविदितक्षयः Kāvyāda. 2.322; स्थितवान् ···सीतयाच्युतो गह्वनेऽद्रौ RāghPāṇ.(Dha.) 4.37; अच्युता···गङ्गा SkandP. iv. 29.30; मर्यादानियमादब्धेर्वेलेवानिशमच्युता YogVā. iii. 29.14; अच्युतं दन्तसमम् Mitā. 68.10 (*on* 1.195); अच्युतं तु दन्तवन्नोच्छिष्टं करोति यदि न जिह्वास्पृष्टम् SmṛtiCan. ii. 266.19; VīraMi. 271.15 (*on* 1.195); AnekāSaṁ. 3.229; **Aiv** without break, incessant अन्वगच्छत तं पूर्वैर्महाप्रस्थानमच्युतम् HariVaṁ. 114.7; BrahmP. 13.129; जयमिव विपृशन्कचैः स्वकान्तैः समसरदच्युत एव धूपधूमः Kapphiṇā. 10.37; (श्रीः) जनयन्ती परं नादं तैलधारावदच्युतम् LakṣmīT. 50.37; **B i** eternal, imperishable स पर्वतो न धरुणेष्वच्युतः ṚV. i. 52.2; इन्द्रः···आन्मेनां कृण्वन्नच्युतो भुवद्गोः पतिर्दिवः सनजा अप्रतीतः ṚV. x. 111.3; ध्रुवोऽच्युतः प्र मृणीहि शत्रून् AV. vi. 88.3; शाश्वतं शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयम् TaiĀ. x. 11.1 (823.3); अक्षितमस्यच्युतमसि ChāndoU. iii. 17.6; यदस्याग्रं तच्छान्तम् ··· अच्युतं ध्रुवं विष्णुसंज्ञितम् MaiU. 344.4 (6.23); पाणिनैककपालम् अच्युताय भौमाय स्वाहेति ĀśvaGS. ii. 1.4; MānGS. ii. 11.7; ii. 16.1; लोककर्ता महाभाग भगवानच्युतो हरिः MahāBhā. iii. 194.10; सिन्धुक्षिद्रूर्मिक्षिककुत् त्रिधामा त्रिवृदच्युतः MahāBhā. xii. 43.10; यमाय प्राह भगवान् साध्यो नारायणोऽच्युतः MahāBhā. xiii. 17.167; xiii. *73 (26); मन्यन्ते शिवमच्युतं ध्रुवमिति स्वं स्थानमावर्तकम् Saund. 11.61; 16.27; स्रष्टारं चास्य रोगस्य भूताधिपतिमच्युतम्। पूजयंश्चापि गच्छेच्च श्मशाने वृषभध्वजम् BhelaS. 124.24 (6.2); ऊर्ध्वतो देहविन्यासो विदधादच्युतं पदम् PauṣkS. 19.50; बन्धमोक्षश्च वै कुतः। अज्ञाते परतत्त्वे तु शाश्वते चाक्षयेऽच्युते JayāS. 1.14; अविकार्यस्वभावत्वादव्याप्यत्वात्तथाच्युतः AhirbuS. 2.33; प्रबोधं च जगत्स्वामी नीयतामच्युतो लघु MārkP. 81.67; अच्युतं पुरुषोत्तमम् (विष्णुं प्रणम्य) ViṣṇuP. i. 2.5; i. 11.45; देवदेवं जिनं मुक्त्वा परमात्मानमच्युतम् PadmP.(Ra.) 33.118; यात्यच्युतं पदम् PāraS. 12.526; अच्युतम्। शिवतत्त्वमुपस्थाप्य (विशेषयोजनं कुर्यात्) MṛgendraT. ii. 8.127; अनन्तं शान्तमच्युतम्। ··· ब्रह्म शिष्यते SarvaVeSaṁ. 761; निर्गुणो निष्क्रियो नित्यो नित्यमुक्तोऽहमच्युतः AparoAnu. 27; अहमाकाशवत् सर्वं बहिरन्तर्गतोऽच्युतः ĀtmaBo. 35; MahāP. 25.109; अनश्वरमच्युतं तत् तेजः S'āraTi. 6.67; अच्युतं च्युतदोषौघम् ··· (ध्यायेत् ··· अर्हन्तम्) YaśasCaṁ. ii. 396.4; ब्रह्मसंज्ञमभूदेकं ज्योतिः···अच्युतम् PadmP. i. 2.4; कथं स भगवानीशः शाश्वतो निष्कलोऽच्युतः। ज्ञातुं हि शक्यते KūrmaP. 9.14 (1.1); अच्युतं पावकं महत् ··· ब्रह्मसंज्ञमभूदेकम् NaraP. 1.39; व्रज परमास्पदमच्युतम् YogVā. v. 40.25; vi(1). 78.33; दिव्यविमानेन प्रययौ शिवमच्युतम्। धाम भूमिपतिः BṛKathāMañ. 6.95; देहि देव पदमच्युताच्युतम् Mānaso. i. 1.4; (कृष्णस्य···अंशकलाः) न वर्णयन्ति ··· भगवत्पराः। अविकारादच्युताच्च निर्भेदाद्ब्रह्मरूपिणः SātvaT. 3.4; वितरसि यत्पदमच्युतम् ··· त्वम् RasiJī. 81; **B ii** invincible आह्वयामास वै कुन्ती ··· धर्ममच्युतम् MahāBhā. i. 114.1; एष वै सर्वकल्याणः समाधिस्तव भारत। नैनं शत्रुर्विषहते शक्रेणापि समोऽच्युत MahāBhā. ii. 69.11; मैत्रावरुणिरच्युतः। समुद्रमपिबत् क्रुद्धः MahāBhā. iii. 103.3; प्रविशन्तम् ··· सुतास्तुष्टुवुरच्युतम्। ··· राजसत्तमम् MahāBhā. iii. 243.1; के शूराः···अच्युतम्···। रथानीकं गाहमानं सहसा पृष्ठतोऽन्वयुः MahāBhā. vi. 15.6; दुर्योधनः ···। शरवर्षैः पुनर्भीमं प्रत्यवारयदच्युतम् MahāBhā. vi. 74.1; द्विजश्रेष्ठम् ···। पाञ्चालपुत्रो न्यवधीद्दिष्ट्या स वरमच्युतम् MahāBhā. vii. 8.5; शिखण्डी कृतवर्माणं समासादयदच्युतम् MahāBhā. viii. 9.9; ततस्तु चमसोद्भेदमच्युतस्त्वगमद्बली MahāBhā. ix. 34.78; तं रुद्रं रौद्रकर्माणं रौद्रैः कर्मभिरच्युतम्। अभिष्टुत्य महात्मानमित्युवाच कृताञ्जलिः MahāBhā. x. 7.53; (त्वम्) अच्युतश्च्यावनोऽरीणाम् MahāBhā. xii. 43.9; स राजानमथान्विच्छत् सहमन्त्रिणमच्युतम् HariVaṁ. 19.14; धर्मस्त्वजनयत्पुत्रान् साध्यायां द्वादशाच्युतान् Rāmā. iii. 233*(7); अहन्यहनि रामस्तु कार्याणि स्वयमेव हि। प्रत्यवेक्षत धर्मात्मा सह भ्रातृभिरच्युतः Rāmā. vi. 3692*(2); द्वीपे तु बदरीप्राये बादरायणमच्युतम् MatsyaP. 14.16; सा ··· ददर्श चाग्रतो वैण्यं कार्मुकौघतथारिणम्। ज्वलद्भिर्विशिखैर्बाणैर्दीप्ततेजसमच्युतम् VāyuP. ii. 1.151; BrahmāṇḍP. i. 36.178; नारद नामधेयं परं पुराणम्···। यस्मिन् श्रुते···भवत्यदोषश्च नरोऽच्युतः स्यात् BṛNāraP. 1.67; कपर्दीश्वरमाहात्म्यं पप्रच्छुर्गुरुमच्युतम् KūrmaP. 327.5 (1.33); तदत्र हेमाण्डमहार्णवोदरं श्रियेव दूरादवगाह्य लब्धया। उरःस्थलारोपितया मृगीदृशा कदा भविष्यामि त(? स)दाहमच्युतः UdaySuKa. 119.17; संतोषितः क्षोणिभृताच्युतेन ··· सः RāghPāṇ. (Ka.) 2.43; **C** unimpaired, intact, unswerved विश्वभ्राड् भ्राजो महि सूर्यो दृश उरु पप्रथे सह ओजो अच्युतम् ṚV. x. 170.3; यद्वैना नान्तर्यन्ति नेदच्युतं यज्ञस्य ··· अन्तरयामेति KausīBr. 105.5 (23.4); अच्युतं स यज्ञस्य मा च्यावयत JaimiBr. 2.419; अच्युतां बहुलां श्रियम् ··· प्रेरुरिन्द्राय पिन्वते TaiĀ. iii. 11.7 (316.1); v. 6.4 (612.14); ममैषा मतिरच्युत (v. l. °ता) MahāBhā. i. 194.4; यदैवैतत्कृता बुद्धिः प्रतिष्ठां पा(? सा)दयाम्यहम्। तत्क्षणादेव तत्कीर्तिः प्रतिष्ठां लभतेऽच्युताम् PauṣkS. 43.192; विश्वम् ···। सृजसि पुनरपि त्वं भावनास्वच्युतासु MārkP. 104.39; अच्युता भक्तिरच्युतास्तु सदा त्वयि ViṣṇuP. i. 20.18; युष्मद्दासी रागमञ्जरी ··· कुलस्त्रीवृत्तमेवाच्युतमनुतिष्ठासति DaśKuC. 53.21; धैर्या धीरत्वमच्युतम् Bhaṭṭi. 19.16; सा वाणी वाक्पतिं शम्भुं या स्तौत्यच्युतमच्युता SaurP. 48.10; एवं संक्षेपतः प्रोक्तं मया युष्माकमच्युतम्। ज्ञानस्यैवेह माहात्म्यम् LiṅgaP. i. 86.154; अप्रधृष्यो भवेद्योगी ···। ममत्वमच्युतं तस्य भवेत् सर्वत्र कुत्रचित् MālinīT. 16.3; औचित्यादच्युता नित्यं भवन्त्येव गुणा गुणाः AuciViCa. 6; लक्ष्मीरिवाच्युतप्रीतिः सौभाग्येनेव पार्वती EI. i. 35.17; अच्युता भक्तितस्तत्राच्युताद्याश्चिदशेश्वराः TriṣaS'aPuC. iii. 7.36; समाधेरच्युतः सोऽहम् PāṇḍaC. 6.743; गतोऽप्यस्तं रविर्मार्गादच्युतोऽभ्युदयी पुनः PārśvC. 3.569; जिनानन्दः सूरिस्तत्राच्युतः श्रिया PrabhāC. 77.7; नो नाकः सुखमच्युतं फलमिदं प्राडुर्गुणानां पृथक् S'ārṅgaPa. 2065; पुनातु भक्तिरच्युता ChandoMañ. 2.40; गजवाजिसहस्रौघैर्वृतः ···। अच्युतां राज्यलीलां तां रचयञ्शुशुभे नृपः KathāKau. 4.82; सत्ये या स्थितिरच्युता मम कृता वत्सेन AdbhuDa. 10.18.

अच्युत (a-cyuta) *m.* **1A i** Viṣṇu **ii** a form of Viṣṇu born of Aniruddha himself constituting a part of Caturvyūha **iii** one of the thousand names of Viṣṇu **iv** idol of Viṣṇu or a form of Viṣṇu **Bi** Kṛṣṇa **ii** idol of Kṛṣṇa **C** Viṣṇu–Kṛṣṇa **D** Rāma **E** one of the names of S'iva **Fi** Brahman **ii** one of the five forms of Brahman **G** a son of Kubera **H** name of an attendant of Guha **I** Upendra presiding over an organ of action viz. foot **J** name of Indra of the twelfth heavenly region **K** one of the gods called Lekha **L** name of a god **M** name of the deity presiding over specific syllable **N** idol of one of the subordinate deities **O** name of a group of gods in the Satyaloka **P** one of the 250 sons of Tārkṣyalakṣman **2A** Yudhiṣṭhira **B** Arjuna **C** name of a king (son of Rajas) **D** name of a king **E** name of an architect (son of Rāma) **F** name of a poet **G** name of a physician **3A** name of the twelfth heaven **B** name of a village from Vāhika country **4** the plant *Morinda tinctoria* **5** name of the month of Māgha **1A i** Viṣṇu (चक्रम्) अच्युतः। मुमोच वै चपलम् ··· महाप्रभम् MahāBhā. i. 17.21; सुखं प्रविष्टौ शिबिरं स्वमीश्वरौ सदस्यहूताविव वासवाच्युतौ MahāBhā. viii. 68.62; (प्रपन्नास्मि) वासुदेवं महात्मानं पुण्डरीकाक्षमच्युतम् ViṣṇuSm. 1.60; अवाकिरन् ···। पृषतैर्मन्दरोद्धूतैः क्षीरोर्मय इवाच्युतम् RaghuVa. 4.27; अविरुद्धश्च सर्वेषां जीवत्वेन त्वमच्युतः JayāS. 2.16; एकार्णवं जगत्कृत्वा भगवानच्युतो यदा। शेते स्म नागपर्यङ्के लोकान् संक्षिप्य मायया NāṭyaS'ā. 20.2; आलिङ्ग्य भवानीपतिमच्युतः BrahmāṇḍP. iii. 10.44; च्यवनोत्पत्तियुक्तेषु ब्रह्मेन्द्रवरुणादिषु। यस्मान्न च्यवसे स्थानात्तस्मात्संकीर्त्यसेऽच्युतः MatsyaP. 248.35; तस्याच्युतः श्रुत्वा ब्रह्मणस्तु शुभं वचः। उदतिष्ठत पर्यङ्कात् VāyuP. i. 24.17; भगवतश्चराचरगुरोरच्युतस्य ViṣṇuP. iv. 2.31; सत्त्वमध्ये स्थितोऽच्युतः S'aṅkhaSm. 7.19; ब्रह्मेन्द्राच्युतरुद्रादिदेवतामुनिपुङ्गवाः। कुलधर्मपराः KulārT. 2.25; अच्युतः ··· स एव परमेश्वरः VṛHārīSm. 1.10; त्वद्भक्तोऽस्म्यहमच्युत VṛGautaSm. 498.1 (1); यां चाच्युतोऽपि तुष्टाव DeviS'. 7; प्रत्यञ्चमच्युतमहं प्रणतोऽस्मि SaṁkṣeS'ā. 1.3 (i. 9.10); नमस्ते समस्तलोकप्रभवेऽच्युताय RāmC. 32.9; दुर्धर्षं धनुरच्युतस्य पणितं तच्चाध्यवस्यत्यसौ BālBhā. 1.34; पार्थिवः ··· कदाचिदच्युत इव शिशिरकमलाकरावगाहोत्पन्नपुलककोरकिततनुः ··· सुखमन्वतिष्ठत् NalaCam. 1.39 (14); ब्रह्माच्युतगौरीशा मेरोः शिखरत्रये वसन्त्येते ĀryaSi. 16.42 (193); तस्यां च ··· नगर्याम् ··· अच्युत इव शङ्खचक्राभ्याम् ··· राजा मेघवाहनो नाम TilaMañ. 13.9; समाहूय हृषीकेशो ब्रह्महत्यामथाच्युतः। प्रार्थयामास भगवान् विमुञ्चेति त्रिशूलिनम् KūrmaP. 673.3 (2.31); अव्यात् ··· अच्युतः कटितटम् BhāgP. x. 6.22; सर्वमङ्गलकार्येषु गणेशार्काच्युताम्बिकाः। शिवं च पञ्च देवान्वै पूजयेयुर्यथाविधि BṛDharmaP. ii. 9.1; भगवान्प्रभुरच्युतः। महालक्ष्म्या समं तत्र चिक्रीड DevīBhāP. iii. 13.27; UdaySuKa. 119.17; मध्ये प्लवङ्गसैन्यानां राघवः पवनात्मजम्। ययौ श्रीमान् समारुह्य वैनतेयमिवाच्युतः RāmāMañ. 287.15; कृतविधं च तं तत्र ददर्श नृपतेः सुता। सुशर्माख्यस्य सुभगं श्रीर्नाम श्रीरिवाच्युतम् KathāSaSāg. i. 7.60; क्षिप्तस्य सावेगमथाच्युतेन सेहे भरं भूमिभृतः स कूर्मः DaśāvaC. 2.13; न च्यवन्ति यतो भक्ता: ··· अतोऽच्युतः स विश्वात्मा गीयते PañcRā.(Nā.) v. 8.26; च्युतिहीनोऽव्ययो यस्मादथवाच्युत इष्यते PañcaRā.(Nā.) v. 8.27; तत्र ध्यायेत् पद्मदलाष्टके।··· कमलस्योर्ध्वमच्युतं च तलस्थितम् Mānaso. ii. 13.868; अस्मिन् विकारः खहरेण राशावपि प्रविष्टेष्वपि निःसृतेषु। बहुष्वपि स्याल्लयसृष्टिकालेऽनन्तेऽच्युते भूतगणेषु

यद्वत् BijGa. 2.20; गणेशं गिरं पद्मजन्माच्युतेशान् ··· नत्वा KaraṇaKu. 1.1 (3); अच्युतम् ···। रोचिषा हरितेन महानसौ ··· विडम्बयते नगः NemiNir. 7.41; श्रीवामनतयानेन विक्रमाक्रान्तरोदसा। अच्युतेन प्रभवता बलिबन्धो व्यधीयत VasantViKā. 4.34; ब्रह्मा च अच्युतश्च ईशश्च ब्रह्माच्युतेशाः MugdhaBo. 6.3 (53.18); तमवाप्य ··· दुहिता तवाच्युतमिवाब्धिसुता ··· ससुता भविष्यति S'aṅkaDigVi.(Mā) 9.52; यद्यत् प्रियतमं लोके ···। तत्तदच्युतमुद्दिश्य विप्रेभ्यः प्रतिपादय BallāC. 123.18; विष्णोः ··· अच्युतनाम्नः क्षरणराहित्यं प्रवृत्तिनिमित्तम् S'ivārkaMaDī. i. 133.32 (*on* i. 1.2); मनआदीनां चतुर्णां क्रमेण चन्द्रचतुर्मुखशङ्कराच्युताः अधिष्ठातृदेवताः VedāntPari. 290.6; श्रीकण्ठोऽवततार यस्य वपुषा कल्क्यात्मनेवाच्युतः श्रीमानप्पयदीक्षितः स जयति NīlaVi. 2.4; समुद्धृत्य यो दुःखपङ्कात् स्वभक्तान् नयत्यच्युतश्चित्सुखे धाम्नि नित्ये GoviBh. 326.6 (*on* iv. 4.22); AmaK. 38; MediK. 63.78; KośaKaTa. 2.5360; ViśvaPra. 54.90; **1 A ii** a form of Viṣṇu born of Aniruddha himself constituting a part of Caturvyūha अभूवन् क्रमशस्तेभ्यश्चत्वारः पुरुषोत्तमः। अधोक्षजो नृसिंहश्च चतुर्थश्चाच्युतो मतः BṛBrahmS. i. 13.118; **1 A iii** one of the thousand names of Viṣṇu अच्युतः प्रथितः प्राणः ··· केशवस्य ··· नाम्नां सहस्रम् ViṣṇuSaBh. 69.48; वासुदेवः ··· अच्युतः ··· इत्येतद्वासुदेवस्य विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3.13; बलिस्वाराज्यदः ··· अच्युतः ··· इत्येतद्वासुदेवस्य विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3.79; नृसिंहाच्युतजनार्दनोपेन्द्रहरिश्रीकृष्णेति द्वादशनामभिः ··· पुष्पाणि समर्प्य NirṇaSi. 251.6; अच्युतः ।··· एतेषां चतुर्विंशतिनाम्नाम् VīraMi.(Āhnika.) 98.18; **1 A iv** idol of Viṣṇu or of a form of Viṣṇu नृसिंहो मणिवर्णः स्यादच्युतोऽर्कसमप्रभः VṛHāriSm. 10.115; तदूर्ध्वे ग्रीवकोष्ठे तु केशवनृसिंहाच्युता(ना)सीनम्(नान्) (स्थापयेत्) MānaSā. 19.111; अच्युतः शङ्खभृन्नित्यं गदापद्मरथाङ्गवान् SkandP. iv. 61.229; अच्युतं काञ्चनं कृत्वा ··· ब्राह्मणायोपपादयेत् BhaviP. 662B.13 (iv. 34.7); **1 B i** Kṛṣṇa निर्ययौ पुरुषव्याघ्रः पाण्डवाभ्यां सहाच्युतः MahāBhā. ii. 22.26; पाण्डवी सेना ··· संप्राद्रवत् ···। पश्यतो भीमसेनस्य ··· अच्युतस्य MahāBhā. vii. 147.19; विषण्णं तु ततो ज्ञात्वा सव्यसाचिनमच्युतः। संचोदयति MahāBhā. viii. 744*(1); अतसीपुष्पसंकाशं पीतवाससमच्युतम् MahāBhā. xii. 51.8; रुष्टेऽच्युते विगतकान्तिगुणाः प्रशान्तं श्रुत्वा श्रयन्ति सदनानि निवृत्ततापाः DūtVā. 54; वसुदेववचः श्रुत्वा रूपं संहरतेऽच्युतः MatsyaP. 47.5; अयमच्युतश्च वचनेन सरसिरुहजन्मनः ··· सुवमप्युपेत्य ··· तिष्ठतः Kirātā. 12.35; इत्थम् ··· प्रगे गणो नृपाणाम् ··· उदैक्षताच्युतम् S'iśuVa. 12.1; अपीच्यदर्शनं श्यामं तडिद्वाससमच्युतम् BhāgP. i. 12.8; अच्युतं निन्दयल्लोके जीवो यात्यधमां गतिम् ĀdiP. 5.19; साथ प्राणाधिका तस्य राज्ञो मदनसुन्दरी।··· अच्युतस्येव रुक्मिणी KathāSaSāg. ix. 5.105; गच्छाम्यच्युत दर्शनेन भवतः किं तृप्तिरुत्पद्यते KāvyaPra. 207.2; यः कार्यकारणेशः परमात्मेत्यच्युतैकतास्य मनोः PañcaRā.(Nā.) iii. 3.18; चक्रशङ्खधरं कृष्णं रथस्थं च चतुर्भुजम्। सर्वाभरणसन्दीप्तं पीतवाससमच्युतम् S'ilpaRa. ii. 23.19; रराज कालियव्यालपृष्ठारूढ इवाच्युतः PārśvC. 2.260; अयम् ···। कलितकनकवेत्त्रेणाच्युतेनाग्रभूमौ सविनयमतिदूरं वारितामात्यभूपः KaṁVa. 7.13; प्रायेण मर्त्या भगवन्तमच्युतं यक्ष्यन्ति पाषण्डविभिन्नचेतसः CaitaCa. 6.16 (1); **1 B ii** idol of Kṛṣṇa अथवा केशरैर्योज्यं हरिचन्दनमच्युते PadmP. iv. 80.58; **1 C** Viṣṇu-Kṛṣṇa अच्युतं केशवं रामनारायणं कृष्णदामोदरम् ··· भजे AcyutaA. 1; **1 D** Rāma गुहस्य हस्तावालम्ब्य स्वयं चारोहदच्युतः AdhyāRā. ii. 6.20; **1 E** one of the names of S'iva अच्युत ··· एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव गिरिजापतिम् SaurP. 41.49; देवा ऊचुः ··· (तुष्टुवुः शंकरम्) हृषीकेशाच्युत ··· शंकर ते नमः S'ivaP. ii(5). 2.23 (221A.14); तम् ··· मेघवाहनमच्युतम्। प्रयाहि पुत्र शरणम् S'ivaP. iii. 15.20 (313B.9); **1 F i** Brahman पद्मवासी च भगवान् सावित्रीपतिरच्युतः।··· एवं स्तुतस्तु रामेण ब्रह्मा PadmP. v. 35.172; **1 F ii** one of the five forms of Brahman ऊर्ध्ववक्त्रोऽच्युतो ज्ञेयः ··· एतद्वै ब्रह्मपञ्चकम् BhaviP. 825A.14 (iv. 146.26); **1 G** a son of Kubera तस्याभवन्नच्युत ईशानो हरः पाशुपतश्चेति चत्वारः ··· तनयाः HarṣaC. 65.3; **1 H** name of an attendant of Guha अच्युतः ··· गणाः पञ्चदशैते हि यक्षैर्दत्ता गुहस्य तु VāmaP. 57.74; **1 I** Upendra presiding over an organ of action viz. foot देवानिन्द्रियमानिनोऽङ्कुत ··· वह्नीन्द्राच्युतमित्रकान् Nāray. ii. 5.6; **1 J** (Jain.) name of Indra of the twelfth heavenly region कृतोत्तरासङ्गः ··· अच्युतः TriṣaS'aPuC. i. 2.497; महेन्द्रो लान्तकश्चापि सहस्रारोऽच्युतोऽपि च।··· नन्दीश्वरं ययुः TriṣaS'aPuC. ii. 2.371; **1 K** one of the gods called Lekha लेखांस्तथा प्रवक्ष्यामि नामतस्तान्निबोधत।··· अच्युतश्चैव वीर्यवान् BrahmāṇḍP. i. 36.75; **1 L** name of a god आवाहयेद्देवम् ··· अच्युतम् ParaS. 4.39; अच्युताय नमः ··· इति महाव्याधिविनाशिनी नामत्रयी विद्या ParaśuKS. 10.15 (260.4); **1 M** name of the deity presiding over specific syllable कथयाम्यर्णानां मूर्तीः शक्तीः ··· दयाच्युतः PañcaRā.(Nā.) iii. 2.2; **1 N** idol of one of the subordinate deities ऋषभगणाधिपकमलजमातृगुहार्याच्युताश्च चण्डेशाः MayaMa. 23.40; **1 O** name of a group of gods in the Satyaloka अच्युता नाम देवाः स्थूलविषयध्यानसुखाः TattvVai. 156.9 (*on* 3.26); **1 P** (Jain.) one of the 250 sons of Tārkṣyalakṣman द्वे शते शतमर्धं च पुत्राणां तार्क्ष्यलक्ष्मणः। तेषां च कीर्तयिष्यामि शृणु नामानि ··· मदनोऽच्युतः PadmP.(Ra.) 94.28; **2 A** Yudhiṣṭhira यथा स राजावदताच्युतानुजम् MahāBhā. iv. 186*(8); **2 B** Arjuna तथा तु दृष्ट्वा संरब्धं शक्रं देवैः सहाच्युतौ ··· युधि ··· तस्थतुः सज्जकार्मुकौ MahāBhā. i. 218.39; **2 C** name of a king (son of Rajas) पश्चिमस्यां दिशि तथा रजसः पुत्रमच्युतम्। केतुमन्तं महात्मानं राजानं चाभ्यषेचयत् BrahmāṇḍP. ii. 8.19; स्थापयामास ··· पश्चिमायां दिशि तथा रजसः पुत्रमच्युतम् S'ivaP. v. 33.29 (444B.1); **2 D** name of a king रंगक्षितीन्द्राच्युतदेवरायौ रक्षाधुरीणाविव रामकृष्णौ EI. xiv. 217.24; कुमाराच्युतभूपेन EI. xii. 353.74; **2 E** name of an architect (son of Rāma) धन्वन्तरि[प्र]तिनिधिश्शुतसारमूर्तिस्सद्वन्धुरच्युत इति प्रकटाभिधानः ··· रामस्य सूनुरिह कारयिता बभूव EI. i. 247.19; **2 F** name of a poet तापस्तत्क्षणम् ··· करः। अच्युतस्य SubhāṣiRaK. 22.1; पौरस्त्यैः ··· संगिरन्ते। अच्युतस्य S'ārṅgaPa. 1108; रे लाङ्गलिक ··· हेम नृपयोग्यम्। अच्युतस्य S'ārṅgaPa. 1185; **2 G** name of a physician [PW]; **3 A** (Jain.) name of the twelfth heaven कल्पः ··· प्राणतश्च परिज्ञेयः ··· तत्परावारणाच्युतौ PadmP.(Ra.) 105.168; केचन ··· ह्यारणमच्युतं च। माहेन्द्रकल्पं च ययुर्यतीशाः VarāṅgaC. 31.111; जातोऽयममरोऽच्युते BṛKathāK. 57.458; SthānṬ. 303B.2; अच्युतो द्वादशस्वर्गे Anekā-Saṁ. 3.229; अच्युतोऽपि च। कल्पा इति TriṣaS'aPuC. ii. 3.229; त्रिंशत्यारणाच्युतयोरधे ग्रैवेयकत्रिके TriṣaS'aPuC. ii. 3.778–789; iv. 3.84; उपगन्तासि वर्षान्ते सुखी स्वर्लोकमच्युतम् PāṇḍaC. 13.213; वनमालापि संप्राप्तद्वादशश्रावकव्रती। इतवत्यच्युतं कल्पम् MalliC. 2.355; 7.641; जीवः किरणवेगस्य च्युत्वा पूर्णायुरच्युतात्। देव्या अवातरत् PārśvC. 3.9; चिरं चारित्रमाराध्य कृत्वान्तेऽनशनं तथा। ते प्राप्ता अच्युते कल्पे सामुदायिककर्मतः CitraPaC. 555; **3 B** name of a village from Vāhīka country काश्यच्युतौ मोदनमोदमानौ GaṇRa. 5.322 (361); KāśiVṛ. *on* iv. 2.116; GaṇPā. 48.5; अच्युत। मोदमान Prasā. i. 794.12; CāndraVṛ. *on* iii. 2.33; JaineVyā. 188.18 (*on* iii. 2.92); **4** the plant *Morinda tinctoria* [pw]; **5** name of the month of Māgha चैत्रादिमासनामानि ··· कृष्णोऽनन्तोऽच्युतस्तथा VasiS. 25.16.

अच्युत (a-cyuta) *n.* **A** name of a metre त्रिष्टुभि ··· रः सौ ल्गावच्युतम् Chandonu. 2.128; NemiNir. 7.41; **B** sky आकाशं शब्दगुणकं नक्षत्रपदमच्युतम् NāmMā. 85.

अच्युतक (acyuta-ka) *m.* name of a person एवंभाषिणीं भार्या सोद्वेगमवोचदच्युतकः AvantiKa. 239.19.

अच्युतकथा (acyuta-kathā) *f.* story of Kṛṣṇa अच्युतकथां श्रोत्रद्वय त्वं शृणु MukuMā. 26; नूनं दैवेन विहि(?ह)ता ये चाच्युतकथासुधाम्। हित्वा शृण्वन्त्यसद्गाथाः BhāgP. iii. 32.19.

अच्युतकल्प (acyuta-kalpa) *m.* name of the twelfth heaven of the Jains बभूवाच्युतकल्पेऽसौ देवो भासुरविग्रहः BṛKathāK. 126.205; (धन्वन्तरिः) अच्युतकल्पे ··· अमितप्रभो नाम देवोऽभवत् YaśasCam. ii. 285.18; ततश्च भक्तिभागिन्द्र आरणाच्युतकल्पयोः। वृतः सहस्रैर्दशभिः सामानिकदिवौकसाम् TriṣaS'aPuC. ii. 2.435; नृपतिः। विशेषप्रतिपन्नव्रतनिवहश्चाच्युतकल्पमगमत् TīrthaKa. 83.20; (वङ्कचूलः) विशेषप्रतिपन्नव्रतनिवहश्चाच्युतकल्पमगमत् PrabaK. 78.13.

अच्युतकल्पतस् (acyutakalpa-tas) *adv.* from the heaven called Acyutakalpa धनमित्रस्य जीवोऽपि प्रच्युत्याच्युतकल्पतः TriṣaS'aPuC. iv. 3.97.

अच्युतकादि (acyutakādi) *adj.* Viṣṇu and others न हि त्वदधिकाः केचिदीशास्तेऽच्युतकादयः S'ivaP. vii. 23.41 (528A.12)

अच्युतकृत (acyuta-kṛta) *adj.* created by Viṣṇu श्रीशैले श्रीवने ··· अच्युतकृते शुभे। पुरा या या कृता क्रीडा वसन्ते रहसि त्वया BrahmVaiP. i. 13.30.

अच्युतकृष्णदीक्षित (acyutakṛṣṇa-dīkṣita) *m.* name of an author [nt.]

अच्युतकेलि (acyuta-keli) *m. f.* love-sport of Kṛṣṇa यमुनातटमच्युतकेलिकलालसदङ्घ्रिसरोरुहसङ्गरुचिम्।··· अट ChandoMañ. 2.121.

अच्युतक्षित् (acyuta-kṣit) *adj.* **i** having an unshakable, inviolable or immovable position अच्युतक्षिदसि दिवं दृंह TaiS. I. ii. 12.3 (Sāy. त्वमविनष्टनिवासोऽसि); अच्युतक्षिदसि VājaS. 5.13 (Uvaṭa अच्युते यज्ञे क्षियतीति; Mahīdhara अच्युते विनाशरहिते यज्ञे क्षियति निवसति); अथ परिधीन् परिदधाति ··· अच्युतक्षिदसि S'atBr. III. v. 2.14; परिदधाति ··· अच्युतक्षिदसीत्युत्तरम् MānS'S. 44.9; **ii** imperishable, permanent [APTE]

अच्युतक्षिति (acyuta-kṣiti) *f.* firm abode अच्युतक्षितये स्वाहा TaiĀ. x. 67.1; *adj.* (the Brahman) having an imperishable position ध्रुवा निश्चला क्षितिर्गतिर्व्याप्तिर्यस्य कार्यवर्गं प्रति तस्मै ध्रुवक्षितये ब्रह्मणे एवमच्युतक्षितये Bālam-Bha. i. 353.1 (*on* 1.103)

अच्युतक्षितिरमण (acyuta-kṣitiramaṇa) *m.* king Acyuta अथाच्युतक्षितिरमणात्मसंभवो निषेवितः प्रबलनृमालपालिभिः Raghunā. 8. 1.

अच्युतक्षित्तम (acyutakṣít-tama) *adj.* having the most firm dwelling place ध्रुवो॑ऽसि ध्रुवक्षि॑तिर्ध्रु॒वाणां ध्रु॒वत॑मोऽच्यु॑तानामच्युतक्षि॒त्त॑मः TaiS. I. iv. 13. 1 अच्यु॑तानामच्युतक्षि॒त्त॑मः VājaS. 7. 25 (Mahīdhara च्युतिरहिते पात्रे निवसति इति अच्युतक्षित् अतिशयेन अच्युतक्षित् अच्युतक्षित्तमः)

अच्युतक्षोणिपाल (acyuta-kṣoṇipāla) *m.* king Acyuta अच्युतक्षोणिपालः पारावारैः परीतामवति वसुमतीम् Acyutarā. 12. 39.

अच्युतक्ष्मापति (acyuta-kṣmāpati) *m.* king Acyuta अथाच्युतक्ष्मापतिरात्मसूनुं प्रत्युज्जगाम Raghunā. 7. 76.

अच्युतक्ष्मापसूनु (acyutakṣmāpa-sūnu) *m.* son of king Acyuta अच्युतक्ष्मापसूनोः प्राकारोऽभूद्दुर्निरीक्षो विपक्षैः Raghunā. 10. 14; 10. 24; 10. 26; 10. 49.

अच्युतगिर् (acyuta-gir) *f.* words of Acyuta (i. e. Kṛṣṇa) अच्युतगिरा शोकं शिथिलीकृत्य पाण्डवाः।…निजं शिबिरमागमन् PāṇḍaC. 13. 1022.

अच्युतगुण (acyuta-guṇa) *adj.* possessing the virtues of god Viṣṇu अचिरादच्युतगुणं त्वां द्रक्ष्यन्त्येव खेचराः। आक्रामन्तं क्रमेण द्यां कुर्वन्तं बलिनिर्जयम् KathāSaSāg. xi. 1. 34.

अच्युतगोत्र (acyuta-gotra) *n* lineage of Acyuta (Kṛṣṇa) सर्वत्रास्खलितादेशः …। अन्यत्र ब्राह्मणकुलादन्यत्राच्युतगोत्रतः BhāgP. iv. 21. 12.

अच्युतगोप (acyuta-gopa) *m.* Viṣṇu in the form of a cow-herd नो जग्रन्थिथाजैवमिवाच्युतगोपः।…किमिति त्वां संदिशन्ति यमुनातटघोषाः DvyāśraKā. 8. 50.

अच्युतचरणतरङ्गिणी (acyutacaraṇa-taraṅgiṇī) *f.* river Ganges (*lit.* river flowing from the feet of Viṣṇu) अच्युतचरणतरङ्गिणि शशिशेखरमौलिमालतीमाले। त्वयि तनुवितरणसमये हरता देया न मे हरिता RasiJī. 1400.

अच्युतचित्त (acyuta-citta) *n.* mind of Kṛṣṇa लक्ष्मीमच्युतचित्तभृङ्गनलिनीं सत्याम् … क्षिपन् पश्यारुद्ध हरिं प्रसार्य लहरीं राधानुरागाम्बुधिः UjjvaNīMa. 476. 5.

अच्युतचिन्तन (acyuta-cintana) *n.* meditation on god Viṣṇu किं सुखं प्राप्यते लोके सदा सम्भ्रान्तचेतसा। तत एकमना भूत्वा कुर्यादच्युतचिन्तनम् BṛNāraP. 1. 79.

अच्युतचेतन (acyuta-cetana) *adj.* with the mind fixed on Viṣṇu राज्ञो मूर्धाभिषिक्तस्य वधो ब्रह्मवधाद्गुरुः। तीर्थसंसेवया चांहो जह्यङ्गाच्युतचेतनः BhāgP. ix. 15. 41.

अच्युतचोदित (acyuta-codita) *adj.* A discharged by god Kṛṣṇa (सुदर्शनम्) क्रमेण तत्तु बाहूनां बाणस्याच्युतचोदितम्। छेदं चक्रे ViṣṇuP. v. 33. 38 = BrahmP. 206. 38; B urged or commanded by god Kṛṣṇa तदभिप्रेतमालक्ष्य भ्रातरोऽच्युतचोदिताः। धनं प्रहीणमाजह्रुरुदीच्यां दिशि भूरिशः BhāgP. i. 12. 33.

अच्युतच्युत् (acyuta-cyút) *adj.* moving the immovable, shaking the unshakable (said of Indra) यो अ॑च्युत॒च्युत्स जना॑स॒ इन्द्रः॑ ṚV. ii. 12. 9; इ॒त्था वर्द॑द्भिर्व॒लमङ्गि॑रोभिः। ह॒न्नच्यु॑तच्यु॒द्द॑स्मे॒षय॑न्तम् ṚV. vi. 18. 5; (said of a drum) अ॒च्युत॒च्युत्स॒मदो॒ गमि॑ष्ठो मृधो॒ जेता॑ पुरए॒ताये॒ध्यः। इन्द्रे॑ण गुप्तो वि॒दथा॑ नि॒चिक्य॑त् AV. v. 20. 12; *m.* name of one of the Vibhindukīyas तेषां दृढच्युद् आगस्तिर् उद्गातासीद् गौरीवितिः प्रस्तोताच्युतच्युत् प्रतिहर्ता वसुक्षयो होता JaimiBr. 3. 234.

अच्युतज (acyuta-ja) *m.* name of a class of gods forming one of the sections of the Vaimānikas वैमानिकाः पुनः कल्पभवा द्वादश ते त्वमी।… शुक्रसहस्रारानतप्राणतजा आरणाच्युतजाः AbhidhāCin. 93; *adj.* born of Viṣṇu, [PW]

अच्युतजल्लकिन् (acyuta-jallakin) *m.* name of the author of the Vyākhyāpradīpa, a commentary on the Amarakośa. He is also called Acyutopādhyāya [PW, MW, Apte]

अच्युतजागर (acyuta-jāgara) *n.* keeping awake in honour of Acyuta (i. e. Viṣṇu) मासोपवासनिरतैर्नरैः परमवैष्णवैः। अन्ते त्रिद्व्येकरात्रं वा कार्यमच्युतजागरम् PauṣkS. 31. 37.

अच्युतजात (acyuta-jāta) *adj.* born of Acyuta अच्युताज्जातमच्युतजातम् MugdhaBo. 6. 51 (59. 19)

अच्युतठक्कुर (acyuta-ṭhakkura) *m.* name of a man [pw]

अच्युततस् (acyuta-tas) *adv.* in comparison with god Acyuta न वेदादपरं शास्त्रं न देवोऽच्युततः परः SkandP. iv. 95. 13.

अच्युतता (acyuta-tā) *f.* imperishability (अथ सप्तहोतृमन्त्रस्यार्थनिरूपणम्) पाजस्तेज इह प्रोक्तो नित्यताच्युततास्य तु AhirbuS. 58. 62.

अच्युततापद (acyuta-tāpada) *adj.* 1 causing pain to god Viṣṇu बहुरूपजयी लक्ष्मीनिधिरच्युततापद(?दा)म्। शमालां स नृसिंहोऽथ दैत्यश्रियमिवादुनोत् RājTa.(Jo.) 286; 2 (acyutatāpa-da) causing continuous trouble, RājTa.(Jo.) 286.

अच्युततुला (acyuta-tulā) *f.* similarity with god Viṣṇu एवं द्विषोऽजरदसौ … अगलुञ्चदच्युततुलामिति चेष्टितेन DvyāśraKā. 7. 142.

अच्युततुल्यतेजस् (acyutatulya-tejas) *adj.* having lustre like that of Viṣṇu स याति विष्णोः परमं पदं यत्। देहावसानेऽच्युततुल्यतेजाः BṛNāraP. 1. 66.

अच्युततेजस् (acyuta-tejas) *adj.* having imperishable lustre सोऽच्युतोऽच्युततेजाश्च स्वरूपं वितनोति च JayāS. 4. 5.

अच्युतत्व (acyuta-tva) *n.* the state of being god Acyuta अच्युतत्वमपि त्वमुपाश्रितः कोऽपरस्त्वदृते जिन देवता ChandaśCū. 2. 128. 3; न चैवं श्लेषेऽप्यनुगामिधर्मः स्यात्। नरसिंह महीपाल सर्वोपरि गणस्तव (? सर्वोऽप्यरिगणस्तव)। पारावारसमानत्वं दधाति स्वपदच्युतः। इत्यत्र स्वपदच्युतपदजन्यबोधप्रकारीभूतधर्मस्याच्युतत्वस्य पदभ्रष्टत्वस्य च प्रत्येकमुभयत्र सत्त्वादिति वाच्यम् AlaṅkāKau. (Vi.) 31. 15.

अच्युतत्वहानि (acyutatva-hāni) *f.* loss of immutability अन्यथोभयस्वरूपयोरच्युतत्वहानिः स्यात् VedāntKau. 141. 2 (*on* i. 4. 21)

अच्युतत्वापराह्वय (acyutatvāparāhvaya) *adj.* called also immortality वीर्यं नाम गुणः सोऽयमच्युतत्वापराह्वयम् AhirbuS. 2. 60.

अच्युतदत्तचित्ता (acyuta-dattacittā) *adj.* (*f.*) whose mind is fixed on god Acyuta (Kṛṣṇa) राधा पुनातु जगदच्युतदत्तचित्ता KṛṣṇaKa. 2. 25.

अच्युतदत्तहस्त (acyutadatta-hasta) *adj.* who has been given a (helping) hand by god Viṣṇu तत्रावतीर्याच्युतदत्तहस्तः शरद्घनाद्दीधितिमानिवोक्ष्णः।…कक्ष्यान्तराण्यद्रिपतेर्विवेश (त्रिनेत्रः) KumāSaṁ. 7. 70.

अच्युतदन्त (acyuta-danta) *m.* proper name (from which comes the word Ācyutadanti, name of a warrior group found in Dāmanyādigaṇa *on* P. v. 3. 116) [PW]

अच्युतदन्ति (acyuta-danti) *m.* name of a warrior tribe [variant for आच्युतदन्ति in Dāmanyādigaṇa P. v. 3. 116]

अच्युतदेव (acyuta-deva) *m.* name of a king तत्र च संततौ…अच्युतदेववीरनृसिंहरामदेव° … °प्रभृतिभिर्महात्मभिरलङ्कृतायाम् … गर्भधारक इति कृताभिधानः … सुधीराविरासीत् ĀnandRa. 2. 0 (8)

अच्युतदेवराज (acyuta-devarāja) *m.* (Jain.) name of the chief god of the 12th heaven ततोऽसावच्युतदेवराजोऽनेकैः सामनिकदेवसहस्रैः सह जिनपतिमभिषिषेच JñātāDhaṬ. 128A. 14.

अच्युतदेवराय (acyutadeva-rāya) *m.* name of a king of Vijayanagara dynasty जातौ वीरनृसिंहेन्द्रकृष्णरायमहीपती। रंगक्षितीन्द्राच्युतदेवरायौ रक्षाधुरीणाविव रामकृष्णौ EI. iv. 12. 30; ix. 332. 26.

अच्युतदेवी (acyuta-devī) *f.* name of the Śāsanadevatā of Padmaprabha (Tīrthaṅkara) श्यामा वर्णेन श्यामा अच्युतदेवीत्यपि Hem. comm. *on* AbhidhāCin. 44; श्यामा त्वच्युतदेव्यपि सुतारिकोक्ता सुताराापि NāmS'il. 1754.

अच्युतदेवेन्द्र (acyuta-devendra) *m.* the chief god of the heaven called Acyuta अच्युतदेवेन्द्रश्चक्रे भर्तुर्विलेपनम् TriṣaS'aPuC. i. 2. 569.

अच्युतद्युति (acyuta-dyuti) *adj.* possessing imperishable splendour योगी…भवेत्। जराव्याधिविनिर्मुक्तः कृष्णकेशोऽच्युतद्युतिः MālinīT. 14. 15.

अच्युतधामन् (acyuta-dhāman) *n.* abode of Viṣṇu (i. e. the ocean) सदा तिमिश्रितमच्युतधाम … प्रतीतशिखिचरितवनम् (समुद्रं पश्य) SaraKaṇṭhā. 220. 16; *adj.* not lessened in lustre, SaraKaṇṭhā. 220. 16.

अच्युतधी (acyuta-dhī) *adj.* whose mind is fixed on Viṣṇu, devoted to Viṣṇu अच्युतधीः। प्रयजेत्…मुकुन्दम् (साधकः) PañcaRā.(Nā.) iii. 10. 15.

अच्युतध्यान (acyuta-dhyāna) *n.* 1 unfailing meditation दशसु भूमिषु दश बोधिसत्त्वा व्यवस्थाप्यन्ते।…तृतीयायां समाहितो भवत्यच्युतध्यानसमाधिलाभात् MaYānaSū. 178. 14 (21–22. 15–16); 2 meditation of Viṣṇu ध्रुवोऽच्युतध्यानपरः पुनरेव बभूव ह SkandP. iv. 20. 75.

अच्युतनन्दि (acyutanandi) *m.* name of a prince [PW]

अच्युतनाथ (acyuta-nātha) *m.* lord of the heaven called Acyuta एवमच्युतनाथेन … स्वामिनो विदधे स्नात्रम् TriṣaS'aPuC. i. 2. 538; इन्द्रा द्वाषष्टिरन्येऽपि क्रमेण सपरिच्छदाः। अभिषेकं जगद्भर्तुश्चक्रुरच्युतनाथवत् TriṣaS'aPuC. ii. 2. 480.

अच्युतनाभिपद्म (acyutanābhi-padma) *n.* lotus from the navel of Viṣṇu अच्युतनाभिपद्मवसतिर्वेधाः शिवं ध्यायति SaraKaṇṭhā. 328. 15 = 573. 89; SūktiMu. 2. 98.

अच्युतनाभिपङ्कज (acyutanābhi-paṅkaja) *n.* lotus from the navel of

Viṣṇu स चेहाच्युतनाभिपङ्कजनिवासिनो विधेः मनोनिर्वाणकारणं भवति SaraKanṭhā. 328. 18.

अच्युतनामकीर्तन (acyutanāma-kīrtana) *n.* reciting or singing the name of Viṣṇu ऋतेन तेनाच्युतनामकीर्तनात्प्रणाशमेतत्त्रिदिवं ममाशुभम् VāmaP. 86. 21.

अच्युतनामन् (acyuta-nāman) *adj.* (Jain.) called Acyuta (the 12th heaven) षडपि द्वादशे कल्पेऽच्युतनामनि तेऽभवन् । शक्रसामनिकाः TriṣaS'aPuC. i. 1. 789; *n.* the name Acyuta अच्युतनाम्नः क्षरणराहित्यं प्रवृत्तिनिमित्तम् S'ivārkaMaDi. i. 133. 31 (*on* i. 1. 2)

अच्युतनायक (acyuta-nāyaka) *m.* name of a governor of Konkan under the Yādava king Rāmacandra श्रीमद्गौतमगोत्रिमण्डनमणिः ··· मूधुमिः ··· तस्याङ्गजः सद्गुणः श्रीमन्नच्युतनायकः समजनि EI. xiii. 202. 43; xiii. 202. 44; xiii. 203. 52.

अच्युतनिन्दा (acyuta-nindā) *f.* reproach of Kṛṣṇa ऋषयः ··· । निर्जघ्नुर्हुंकृतैर्वेनं हतमच्युतनिन्दया BhāgP. iv. 14. 34.

अच्युतनिर्मित (acyuta-nirmita) *adj.* created by Kṛṣṇa दिव्यं भौमं चान्तरिक्षं वित्तमच्युतनिर्मितम् । तत्सर्वमुपमुञ्जानः एतत्कुर्यात्स्वतो बुधः BhāgP. vii. 14. 7.

अच्युतन्त (acyutanta) *m.* [AltGr. ii. 1. 129] name of the ancestor of a warrior tribe called Ācyutanti अच्युतोऽन्तो यस्यासौ अच्युतन्तः । पृषोदरादित्वात्पररूपे आच्युतन्तीयः GaṇRa. 3. 199 (242)

अच्युतन्ति (acyutanti) *m.* name of a warrior tribe, GaṇPā. 114. 6 *on* P. v. 3. 116.

अच्युतन्तीय (acyutantīya) *m.* descendant of Acyutanta [v. l. for आच्युतन्तीय] GaṇRa. 3. 199 (242)

अच्युतपति (acyuta-pati) *m.* lord of the heaven called Acyuta ततोऽच्युतपतिः पूजां चक्रे जिनपतेः स्वयम् TriṣaS'aPuC. i. 2. 570; ii. 2. 470.

अच्युतपद (acyuta-pada) *n.* abode of Kṛṣṇa यान्त्यञ्जसाच्युतपदमच्युतप्रियबान्धवाः BhāgP. iv. 12. 37; हरिभक्तोऽतिपापौघैर्मुक्तोऽच्युतपदं व्रजेत् PadmP. iv. 97. 50.

अच्युतपर्यास (acyuta-paryāsa) *adj.* having an unfailing concluding portion (of a Stotra or S'astra) एकपर्यासोऽच्छावाकस्तद् यदच्युतपर्यासोऽच्छावाकः KauṣīBr. 30. 9 (146. 1)

अच्युतपाजस् (ácyuta-pājas) *m.* name of a Ṛṣi म॒हा॒ह॑वि॒र्होता॑ । स॒त्यह॑विरध्व॒र्युः । अच्यु॑तपाजा अ॒ग्नीत् TaiĀ. iii. 5. 1 (206. 18) = VaikhāGS. 5. 4.

अच्युतपादपद्मतस् (acyutapādapadma-tas) *adv.* from the lotus-like foot of Viṣṇu नभःस्रवन्त्या इव शेषवारिभिः परिच्युतैरच्युतपादपद्मतः VikraDeC. 17. 23.

अच्युतपीयूष (acyuta-pīyūṣa) *n.* nectar in the form of Kṛṣṇa न मेऽसवः परायन्ति ब्रह्मन्ननशनादमी । पिबतोऽच्युतपीयूषम् BhāgP. ii. 8. 26; पिबतोऽच्युतपीयूषं न मेऽत्रास्ति विरामता PañcaRā.(Nā.) iv. 8. 4.

अच्युतपूजन (acyuta-pūjana) *n.* worship of Acyuta पुष्पैरच्युतपूजनम् ··· मन्दिरे ··· स्थीयते SaduktiKa. 315. 23.

अच्युतप्रच (acyuta-praca) *m.* name of a man [PW, nt.]

अच्युतप्रणाम (acyuta-praṇāma) *m.* prostration before Acyuta यावन्तः श्लोकास्तावन्तोऽच्युतप्रणामाः यावच्छ्लोकम् PrakriKau. i. 478. 9; MugdhaBo. 6. 61 (61. 19)

अच्युतप्रभावाढ्य (acyutaprabhāvāḍhya) *adj.* rich with the power of Kṛṣṇa (राजा भूनन्दनः) सोऽपि नीतोऽभूदेकया ··· मणिमयं गृहम् । ··· यदच्युतप्रभावाढ्यं वृष्णीनामिव केतनम् KathāSaSāg. xii. 6. 145.

अच्युतप्रभु (acyuta-prabhu) *m.* name of a king (Acyutarāya of Vijayanagara) अभिषेक्तुं तमथाच्युतप्रभुम् । ··· समनाहि मन्त्रिभिः Acyutarā. 3. 20.

अच्युतप्रभृति (acyuta-prabhṛti) *adj.* Acyuta and others अच्युतप्रभृतयोऽथ सुरेन्द्राः स्वामिनः ··· । अग्निसंस्करणपूर्वमकुर्वन् मोक्षपर्वमहिमानमखर्वम् TriṣaS'aPuC. iii. 5. 126; iv. 4. 33; iv. 5. 38.

अच्युतप्रसङ्गतस् (acyutaprasaṅga-tas) *adv.* owing to association with Viṣṇu कुर्वन्ति तच्च नेत्राम्बु यदच्युतप्रसङ्गतः । अहो लोकाः PadmP. i. 50. 30.

अच्युतप्रिय (acyuta-priya) *adj.* pleasing to Acyuta, favourite of Kṛṣṇa प्रियाः परमहंसानां त एव ह्यच्युतप्रियाः (धर्माः) BhāgP. i. 4. 31; सर्वत्र समदृक् शान्तो ह्ययं चैवाच्युतप्रियः (चित्रकेतुः) BhāgP. vi. 17. 34.

अच्युतप्रियचेष्टित (acyutapriya-ceṣṭita) *n.* acts of one who is dear to Kṛṣṇa श्रुत्वैतच्छ्रद्धयाभीक्ष्णमच्युतप्रियचेष्टितम् । भवेद्भक्तिर्भगवति BhāgP. iv. 12. 46.

अच्युतप्रियबान्धव (acyutapriya-bāndhava) *m.* favourite of Kṛṣṇa यान्त्यञ्जसाच्युतपदमच्युतप्रियबान्धवाः BhāgP. iv. 12. 37.

अच्युतप्रिया (acyuta-priyā) *f.* 1 one of the thousand names of Rādhā (dear to Acyuta) देवी राधा परा प्रोक्ता ··· श्रीराधा ··· अच्युतप्रिया PañcaRā.(Nā.) v. 5. 58; 2 name of one of the S'aktis स्कन्दमाताच्युतप्रिया S'āraTi. 7. 36.

अच्युतप्रीति (acyuta-prīti) *f.* love of Viṣṇu (मार्कण्डेयः) तपश्चचार परममच्युतप्रीतिकारणम् BṛNāraP. 5. 3.

अच्युतप्रेक्ष (acyuta-prekṣa) *m.* name of a teacher [nt.]

अच्युतप्रेमन् (acyuta-preman) *n.* devotion to Viṣṇu (नमस्ते ··· गङ्गे) अच्युतप्रेमधाराढ्या ··· असि BṛDharmaP. i. 5. 65.

अच्युतबल (acyuta-bala) *adj.* having strength in the form of (devotion to) Acyuta (i. e. Kṛṣṇa), deriving strength from Acyuta, having unfailing strength यावन्नृकायरथमात्मवशोपकल्पं धत्ते गरिष्ठचरणार्चनया निशातम् । ज्ञानासिमच्युतबलो दधदस्तशत्रुः स्वाराज्यतुष्ट उपशान्त इदं विजह्यात् BhāgP. viii. 15. 45 (Vaṁśīdhara अच्युतभक्तिबलः, S'rīdhara अच्युताश्रयः, Vijayadhvajatīrtha अक्षरितं बलं यस्य सः)

अच्युतबीज (acyuta-bīja) *n.* seed in the form of Viṣṇu एकस्याच्युतबीजस्य भिन्नेषु प्रतिवस्तुषु । संस्थिता स्थितिरच्छिन्ना PauṣkS. 43. 74; PāraS. 15. 31.

अच्युतब्रह्मचर्य (acyuta-brahmacarya) *adj.* who has not swerved from (the vow of) celibacy ब्रह्मचारिणमच्युतब्रह्मचर्यम् ManvaVi. 186. 5 (*on* 2. 115)

अच्युतभ (acyuta-bha) *n.* constellation of Viṣṇu, the asterism S'ravaṇa अश्विखरांशुसुधानिधिपूर्वा, मित्रधनाच्युतभे (ते) शुभलग्ने । ··· नौगमनं शुभदं शुभवारे YuktiKa. 223. 11.

अच्युतभक्त (acyuta-bhakta) *m.* devotee of Viṣṇu त्यक्त्वा देहं यं प्रविशन्त्यच्युतभक्तास्तम् ··· हरिमीडे HariStu. 11.

अच्युतभक्ति (acyuta-bhakti) *f.* i devotion to Viṣṇu सत्त्वं स्याद्भावमन्त्रेण ··· सम्यगच्युतभक्त्या वै निर्मलीकृतचेतसाम् PauṣkS. 32. 51; ii firm devotion स्तुत्वा प्रभुम् ··· शुश्रूषातत्परस्तस्थावच्युतोऽच्युतभक्तिभाक् TriṣaS'aPuC. ii. 2. 479.

अच्युतभट्ट (acyuta-bhaṭṭa) *m.* name of a Brahmin वृत्तिं पंडरिभट्टोऽत्र प्राप्नोत्येकामिहाच्चेकः । सूनुरच्चुतभट्टस्य [read °च्युत°] EI. xii. 183. 290.

अच्युतभाजन (acyuta-bhājana) *adj.* not letting the pot fall (i. e. not spilling) तैलभाजनमादाय बभ्राम निखिलां पुरीम् । भ्रान्त्वा नृपान्तिकं प्राप भयादच्युतभाजनः BṛKathāMañ. vii. 1. 30.

अच्युतभानु (acyuta-bhānu) *m.* sun in the form of Viṣṇu ततोऽखिलजगत्पद्मबोधायाच्युतभानुना । देवकीपूर्वसन्ध्यायामाविर्भूतं महात्मना ViṣṇuP. v. 3. 2; BrahmP. 182. 10.

अच्युतभाव (acyuta-bhāva) *m.* contemplation of Viṣṇu, constant devotion नैष्कर्म्यमप्यच्युतभाववर्जितं न शोभते BhāgP. i. 5. 12; (Vijayadhvajatīrtha भगवद्भक्तिरहितं हरावच्युततया निरंतरभावनया मनोयोजनेन रहितं वा); मैत्रेयम् ··· क्षत्तोपसृत्याच्युतभावशुद्धः पप्रच्छ BhāgP. iii. 5. 1.

अच्युतभाविन् (acyutabhāv-in) *adj.* contemplating on Viṣṇu इदमन्त्रप्रतिष्ठानमुक्तमच्युतभाविनाम् । परमुद्धरणोपायम् PauṣkS. 41. 76; 27. 693; द्विजोत्तमादिवर्णानां नित्यमच्युतभाविनाम् PāraS. 12. 152.

अच्युतभुजान्तर (acyuta-bhujāntara) *n.* bosom of Viṣṇu एनां जगाद ··· पद्मामिवाच्युतभुजान्तरविच्युतां सा NaiṣC. 11. 57.

अच्युतभूपालमेलवीणा (acyutabhūpāla-melavīṇā) *f.* *melavīṇā* designed by king Acyuta तदन्वच्युतभूपालमेलवीणा विविच्यते । शुद्धमेलाख्यवीणायां चतुर्थीतन्त्रिकोपरि । मन्द्रपञ्चमसंयुक्ता शेषास्तन्त्र्यस्तु पूर्ववत् । अधिका पार्श्वतन्त्रीषु मध्यपञ्चमतन्त्रिका SvarameKa. 3. 77.

अच्युतभूमहेन्द्र (acyuta-bhūmahendra) *m.* Acyuta who is Indra on the earth, the eminent king Acyuta अच्युतभूमहेन्द्रः । अग्राहयत्पाणिमथात्मजातं पाण्ड्यादिभूपालककन्यकानाम् Raghunā. 7. 34.

अच्युतभूमिपाल (acyuta-bhūmipāla) *m.* king Acyuta अनेकजन्मार्जितभाग्यराशिराकारवानच्युतभूमिपालः Raghunā. 6. 12.

अच्युतभूमिपालक (acyuta-bhūmipālaka) *m.* king Acyuta चिन्चेन्नयभूपशेखरेण ··· अच्युतभूमिपालकेन ··· ममैव वंश्याः ··· रक्षिताः Raghunā. 8. 16.

अच्युतभूवलारि (acyuta-bhūvalāri) *m.* Acyuta who is Indra on the earth, the eminent king Acyuta अथात्मभूरच्युतभूवलारेरधाद्वयो भूषणमङ्गकानाम् Raghunā. 7. 1.

अच्युतभूषाढ्या (acyuta-bhūṣāḍhyā) *adj.* (*f.*) great being an ornament to Acyuta (नमस्ते ··· गङ्गे) अच्युतेऽच्युतभूषाढ्ये अच्युताङ्घ्रिसमुद्भवे

BrDharmaP. i. 5.64.

अच्युतमञ्च (acyuta-mañca) *m.* bed of Viṣṇu (i. e. the serpent Śeṣa) कतिचिदच्युतमञ्चकुलोद्भवाः कतिपये हरकुण्डलवंशजाः Gaṅgāva. 8.40.

अच्युतमनस् (ácyuta-manas) m. name of a Ṛṣi सुत्यहविरध्वर्युः ··· अच्युतमना उपवक्ता TaiĀ. iii. 5.1 (289.1) (comm. सत्यहविः इत्याद्याः महर्षयः ···अन्नत्या होत्रादयः)

अच्युतमय (acyuta-maya) *adj.* full of Acyuta, one with Acyuta सर्वेऽच्युतमयास्तचित्तार्पितमानसाः PāraS. 6.132.

अच्युतमानस (acyuta-mānasa) *adj.* who has not lost his mind च्युतशस्त्रं कचिद्वीक्ष्य भटमच्युतमानसः । ··· बाहुभ्यां योद्धुमुद्यत: PadmP.(Ra.) 102.192.

अच्युतमित्रसूत (acyuta-mitrasūta) *adj.* whose friend and charioteer is Kṛṣṇa (Arjuna) प्रियाम् ···स सान्त्वयित्वाच्युतमित्रसूतः । अन्वाद्रवत् ··· गुरुपुत्रं रथेन BhāgP. i. 7.17.

अच्युतमुद्रा (acyuta-mudrā) *f.* posture of hands and fingers (*mudrā*) called Acyuta उच्यतेऽच्युतमुद्राणां भद्रा बिल(? ल्व)फलाकृतिः PañcaRā.(Nā.) iii. 4.19.

अच्युतमूर्ति (acyuta-mūrti) *adj.* having the form of Acyuta (one of the several forms of Viṣṇu) नमोऽस्त्वच्युतमूर्तये PadmP. iv. 78.26; *f.* form of Acyuta स स्यादच्युतमूर्तिसेवनवशाद्धन्यः पवित्रालयः DhūrtaSa. 76.5.

अच्युतयोगभाज् (acyuta-yogabhāj) *adj.* sharing union with Viṣṇu देवासुराद्या मनुजास्तिरश्चो भवन्तु तेऽप्यच्युतयोगभाजः SkandP. i(2). 42.211.

अच्युतरङ्ग (acyuta-raṅga) *n.* (inner) temple of Acyuta प्रणम्य भूयः पदयो रघूद्वहं प्रसादमासाद्य ततः प्रसन्नधीः । पदापदानं निगदत्सु पार्थिवेष्वथाधिभूरच्युतरङ्गमाविशत् Raghunā. 11.19.

अच्युतरस (acyuta-rasa) *m.* **i** devotion to Viṣṇu संसारिणापि सुलभं शश्वद्रामाश्रयेण नित्यसुखम् । अच्युतरसेन सद्यःफलवत्कालत्रयोगतः क भयम् RasiRañ. 40; **ii** continuous enjoyment, RasiRañ. 40 (comm. अच्युतोऽस्खलितो यो रसः)

अच्युतराय (acyuta-rāya) *m.* name of a king अचुत [read अच्युत]-रायनृपेन्द्रोराननशोभाभिभूतपुंनैन्दो [read पूर्णेन्दोः] EI. xiv. 322.206; अच्युतरायस्य शासनं तदिदम् EI. iii. 158.187; भार्याभवत्तस्य धरावलारेर्मूर्त्यम्बिका ··· अच्युतरायदेव्याः सहोदरा श्लाघ्यतरप्रभावा Raghunā. 6.11.

अच्युतरुष् (acyuta-ruṣ) *f.* inveterate hatred [MW]; inveterate enmity [APTE]

अच्युतरूपता (acyutarūpa-tā) *f.* the state of attaining the form of (i. e. being one with) Viṣṇu मद्ध्यानी स्वकुलं सर्वं नयत्यच्युतरूपताम् BrNāraP. 4.104; गंगोद्भवा च मृल्लेखा नयत्यच्युतरूपताम् BrNāraP. 6.22.

अच्युतलक्षण (acyuta-lakṣaṇa) *n.* characteristic or mark of Acyuta अथाच्युतलक्षणम् । ब्रह्माण्डपुराणे – चतुर्भिश्चैव चक्रैस्तु वामदक्षिणपार्श्वयोः । अधिष्ठितो मुखे रक्तः कुण्डलद्वयशोभितः । शङ्खचक्रगदाशार्ङ्गबाणकौमोदकीधरः । मुशलध्वजधृक् श्वेतच्छत्रवज्राङ्कुशैर्युतः । सोऽच्युतः कथितो नाम्ना दुर्लभस्तपसा विना VīraMi.(Lakṣaṇa.) 550.16.

अच्युतलिङ्ग (acyuta-liṅga) *adj.* having the characteristic mark of Viṣṇu, following the Vaiṣṇava sect तैरप्यच्युतलिङ्गैस्तु स्वशाखोक्तैश्च पावनैः । हवनं विधिवत्कार्यं भक्तियुक्तेन चेतसा PāraS. 15.366.

अच्युतलीला (acyuta-līlā) *f.* **i** Kṛṣṇa's playful activity इयमच्युतलीलाढ्या सद्वृत्ता जातिशालिनी । छन्दसां मञ्जरी कान्ता सभ्यकण्ठे लगिष्यति ChandoMa. 1.3; **ii** perfect beauty, unfailing grace, ChandoMa. 1.3.

अच्युतलोक (acyuta-loka) *m.* world of Viṣṇu अकामानां तु भक्तानां नूनमच्युतलोकदाः (होमाः) PauṣkS. 31.203; *adj.* being in possession of Viṣṇu's world [nt.]

अच्युतलोकता (acyutaloka-tā) *f.* the status of residing in the world of Viṣṇu येऽनुमोदन्ति कृष्णस्य क्रियमाणं नरा गृहम् । तेऽपि पापैर्विनिर्मुक्ताः प्रयान्त्यच्युतलोकताम् AgniP. 38.3; कुलानां शतमागामि समतीतं तथा शतम् । कारयन् भगवद्धाम नयत्यच्युतलोकताम् AgniP. 38.47.

अच्युतवक्त्रवायु (acyutavaktra-vāyu) *m.* wind blown from Kṛṣṇa's mouth स पाञ्चजन्योऽच्युतवक्त्रवायुना भृशं सुपूर्णोदरनिःसृतध्वनिः । जगत् ··· प्रकम्पयामास MahāBhā. vii. 51.42.

अच्युतवक्त्राब्ज (acyuta-vaktrābja) *n.* lotus-like face of Viṣṇu सुप्रभाताद्य रजनी मथुरावासियोषिताम् । पास्यन्त्यच्युतवक्त्राब्जं यासां नेत्रालिपङ्क्तयः ViṣṇuP. v. 18.24; BrahmP. 192.24.

अच्युतवचस् (acyuta-vacas) *n.* word(s) of Kṛṣṇa इत्यच्युतवचष्टङ्कोल्लिखितात्मा तपःसुतः । प्रतिज्ञां मद्रभूभर्तुरामध्याह्वं द्विधे व्यधात् PāṇḍaC. 13.839.

अच्युतवन (acyuta-vana) *n.* secure forest पलाशप्रेप्सुना भग्नं त्वयाच्युतवनं महत् Rāmā. iv. 20.10 (GORR.)

अच्युतवाक्य (acyuta-vākya) *n.* text expressing the character of the unfailing (sacrificial cake) अच्युतवाक्यावगतसर्वदातनत्वबाधापत्तेरर्थवाद एवायम् BhāṭṭDi. iv. 123.23 (*on* x. 8.14); MīmāKau. ii. 96.6 (*on* ii. 3.27)

अच्युतवास (acyutavāsa) *m.* sacred fig-tree, *Ficus religiosa* [MW]

अच्युतवास्तव्य (acyuta-vāstavya) *adj.* having the abode in the heavenly region called Acyuta तयोरच्युतवास्तव्य एक इन्द्रोऽच्युताभिधः TriṣaŚaPuC. ii. 3.767.

अच्युतविच्युता (acyuta-vicyutā) *adj.* (*f.*) fallen from Viṣṇu, flown from Viṣṇu वितरसि यत्पदमच्युतमच्युतविच्युतापि त्वम् RasiJī. 81.

अच्युतविनिपात (acyuta-vinipāta) *m.* death at the hand of god Viṣṇu पुनरप्यच्युतविनिपातमात्रफलम् ··· °चेदिराजकुले जन्म ··· अवाप ViṣṇuP. iv. 15.10.

अच्युतवीर्य (acyuta-vīrya) *adj.* having the efficacy not lost, of which the (medicinal) power is intact लघुमच्युतवीर्यं च सुजरं बलकृच्च यत् । आजं क्षीरम् (उपयुञ्जीत) AṣṭāSaṁ. ii. 36.19 (4.7)

अच्युतवेदिन् (acyutaved-in) *adj.* knowing Viṣṇu निर्वाणदीक्षितानां च गुरुणाच्युतवेदिनाम् । ··· प्रतिष्ठा विहिताब्जज । त्राणार्थं स्वकुलादीनाम् PauṣkS. 43.45.

अच्युतवेष (acyuta-veṣa) *adj.* attired like Kṛṣṇa, dressed in the style of Kṛṣṇa कोऽयम्···अच्युतवेषभूषणः BhāgP. x. 47.2.

अच्युतव्यतिरेकवती (acyutavyatirekavat-ī) *adj.* (*f.*) making distinction from Viṣṇu, as distinct from Viṣṇu न च सकलदेवमानुषपशुपक्षिवृक्षादिकेष्वच्युतव्यतिरेकवती दृष्टिर्ममाभूत् ViṣṇuP. iv. 4.80.

अच्युतशक्ति (acyuta-śakti) *f.* power (i. e. Māyā) of god Viṣṇu, strength of the god Viṣṇu धृतमच्युतशक्त्या वै ह्यपरिच्युतसत्तया । सद्विकल्पस्वरूपं च विश्वासनमिदं द्विज PauṣkS. 22.53; PāraS. 5.172; SaṁkṣeŚā. 1.318 (i. 238.13)

अच्युतशब्द (acyuta-śabda) *m.* word *acyuta* नित्यानि होतुरिति गौतमः सङ्घातादावनुप्रवृत्तत्वादच्युतशब्दत्वाच्च ĀśvaŚS. II. i. 1.20; ŚrutaPra. ii. 151.15 (*on* i. 4.22)

अच्युतशर (acyuta-śara) *adj.* **A** whose arrow is god Viṣṇu आदाय चापमचलं कृत्वाहीनं गुणं विषमदृष्टिः । यश्चित्रमच्युतशरो लक्ष्यमभाङ्क्षीन्नमस्तस्मै KāvyPra. 526.4 = SūktiMu. 1.3 = AlaṅkāKau.(Vi.) 246.1; **B** whose arrow is not discharged, KāvyPra. 526.4 = SūktiMu. 1.3 = AlaṅkāKau. (Vi.) 246.1.

अच्युतशिशु (acyuta-śiśu) *m.* child Kṛṣṇa अच्युतशिशुं प्रणतोऽस्मि नित्यम् KṛṣṇaKa. 2.44.

अच्युतश्रद्धिन् (acyutaśraddh-in) *adj.* having faith in god Viṣṇu, faithful to god Viṣṇu नियुक्ताद्च्युतश्रद्धी (साधकः) ··· । यजेद्यागेन JayāS. 17.18.

अच्युतश्री (acyuta-śrī) *adj.* **i** possessing glory of god Viṣṇu, whose splendour is like that of god Viṣṇu शक्तो रणे दलयितुं प्रचलाकिकेतुरह्नाय कालियमिवाहितमच्युतश्रीः HarVi. 13.22; हेलया कलयामास करं यस्याच्युतश्रियः ŚāliC. 1.10; **ii** of undiminishing glory, ŚāliC. 1.10; *f.* **A** glory of the god Viṣṇu, HarVi. 36.46; **B** splendour which is not lost, undiminishing splendour or glory, HarVi. 36.46; प्रख्यातादच्युतश्रीवरवसतितया···क्षीरनीरेश्वरत इव यदङ्घ्रयोर्युगान्निर्गता भा । ··· श्रीमदब्जश्रेणी विश्वम्भरावद्भवदनभिमतं तीर्थपोऽसौ भिनत्तु JinaŚ. 1.19; KathāSaSāg. xv. 2.4; ĀnandRa. 6.9(5); **C i** imperishable wealth नरवाहनदत्तः ··· पुरं विमलसंज्ञकम् । ··· विवेश चातिगम्भीरमच्युतश्रीविराजितम् KathāSaSāg. xv. 2.4; सरस्वतीसङ्गतमच्युतश्रीनिवासम् ··· अम्बुराशिम् । तत्रैक्षत VasaViKā. 11.39; **C ii** Lakṣmī (the consort) of Acyuta i. e. Viṣṇu, VasaViKā. 11.39.

अच्युतसक्त (acyuta-sakta) *adj.* devoted to the god Viṣṇu अनुदिनमच्युतसक्तमानसानाम् । ··· त्यज भट दूरतरेण मानवानाम् (प्राणान्) ViṣṇuP. iii. 7.26; BrNāraP. 10.54.

अच्युतसंज्ञक (acyutasañjña-ka) *adj.* called Acyuta, known as Acyuta नाम कृष्णस्य गीयते । ··· पंचमेऽच्युतसंज्ञकम् BhaviP. 715A.31 (iv. 77.3)

अच्युतसत्कथा (acyuta-satkathā) *f.* sacred story of Kṛṣṇa (अम्बरीषः) सः ··· श्रुतिं चकाराच्युतसत्कथोदये BhāgP. ix. 4.18.

अच्युतसत्कर्मन् (acyuta-sātkarman) *adj.* whose meritorious deeds are intact, whose good actions are imperishable महाबलस्य जीवः ··· प्रच्यु-

स्याच्युतसत्कर्मा वैजयन्तविमानतः । … श्रीमत्कुम्भनृपागारे देव्याः कुक्षाववातरत् MalliC. 4. 19.

अच्युतसात् (acyuta-sāt) *adv.* [P. v. 4. 54] under the control of god Viṣṇu न्यासैर्यथाविधि तमच्युतसाद्विधाय PañcaRā.(Nā.) iii. 9. 18.

अच्युतसात्मता (acyutasātma-tā) *f.* assimilation to or absorption into Kṛṣṇa तावेव … ध्यानेनाच्युतसात्मताम् । नीतौ BhāgP. vii. 1. 46.

अच्युतसाम्यता (acyutasāmya-tā) *f.* equality with god Viṣṇu यो वेत्त्येवं महत्तां च नैवेद्यस्याच्युतस्य च । विधिपूर्वं समश्नाति स यात्यच्युतसाम्यताम् PauṣkS. 31. 191.

अच्युतसोदर (acyuta-sodara) *m.* co-uterine brother of god Viṣṇu अच्युतसोदरेणेत्येकमेव प्रतिपादकम् AlaṅkāRa. 44 (68)

अच्युतस्थल (acyuta-sthala) *n.* **1** name of a place (in the Punjab) युगंधरे दधि प्राश्य उषित्वा चाच्युतस्थले MahāBhā. iii. 129. 9 (Nīlakaṇṭha अच्युतस्थलाख्ये संकरजानां ग्रामे); VāmaP. 34. 47; viii. 30. 42; **2** unchanging place (subtle body) अच्युतं स्थलं लिङ्गशरीरम् Nīlakaṇṭha *on* MahāBhā. iii. 129. 9.

अच्युतस्थिति (acyuta-sthiti) *f.* **A** presence of Viṣṇu गरुडमूर्तिरिवाच्युतस्थितिरमणीया … उज्जयिनी नाम नगरी Kād. 52. 1; VāsaDa. 270. 2; **B** fixed position (कन्दर्पकेतुः) साधुमिवाच्युतस्थितिरमणीयम्…जलनिधिमपश्यत् VāsaDa. 270. 2; Kād. 52. 1; PārśvC. 2. 1056; *adj* **i** possessing the position of god Viṣṇu अच्युतस्थितिरप्यासीन्न स क्वापि जनार्दनः HammīMaKā. 9. 73; **ii** firm position, HammīMaKā. 9. 73.

अच्युता (a-cyutā) *f.* **A** one of the eight female deities of the Hariyikā group being one of the Āvaraṇa deities of S'iva हरया व्यूहमुच्यते । जम्भाच्युता च कङ्कारी देविका दुर्धरा वहा । चण्डिका चपला चेति प्रथमावरणे स्मृताः LiṅgaP. ii. 27. 152; VīraMi. (Rājanīti.) 387. 13; S'abdaRāSaK. 136. 9; **B** female deity (Jain) दिशतु काञ्चनकान्तिरिताच्युता … कम् CaturJiStu. 56; तथोत्पन्नाच्युता नाम श्यामाङ्गी नरवाहना । पद्मप्रभजिनेन्द्रस्याभवच्छासनदेवता TriṣaS'aPuC. iii. 4. 182; [अच्युता is recorded as one of the meanings of कूपिका MediK. 7. 72]

अच्युतांश (acyutāṁśa) *m.* part (i. e. partial incarnation) of Viṣṇu ततो जगन्मङ्गलमच्युतांशं समाहितं शूरसुतेन देवी । दधार सर्वात्मकमात्मभूतं काष्ठा यथानन्दकरं मनस्तः BhāgP. x. 2. 18; तयोरथाश्यानविशुद्धचीरयोः … अभूद्विशिष्टा रुचिरच्युतांशयोः RāmC. 4. 1; *adj.* having no digits lost, BhāgP. x. 2. 18.

अच्युताकृति (acyutākṛti) *adj.* of the form of Viṣṇu अजाश्वमेधाध्वरकल्पशाखिनः पचेलिमं तत्फलमच्युताकृति YātrāPra. 3. 235.

अच्युताक्षरा (ácyutākṣarā) *adj.* (*f.*) (a metre) having an unlimited (number of) syllables एषा ते यम॒सा॑दने स्व॒धा निधी॑यते गृहे॑ऽसौ । … अ॒च्युता॑क्षरा॒च्यु॑ताक्षरा TaiĀ. vi. 8. 1 (703. 6) (Bhaṭṭa Bhāskara अच्युताक्षरा अविपरीताक्षरा अक्षीणाक्षरा अपरिमिताक्षरेत्यर्थः)

अच्युताक्षेपिन् (acutākṣep-in) *adj.* slandering Viṣṇu यथा मे शिरसश्छेदादिदं गुरुतरं वचः । त्वयोक्तमच्युताक्षेपि राज्यभ्रष्टस्तथा पत MatsyaP. 245. 49 = VāmaP. 29. 47.

अच्युताख्य (acyutākhya) *adj.* called Acyuta (Viṣṇu) आत्मा श्रुतः सर्वगतोऽच्युताख्यः BṛNāraP. 36. 6; भूयाद्धामान्ते च तस्याच्युताख्यम् PañcaRā.(Nā.) iii. 11. 11.

अच्युताख्या (acyutākhyā) *adj.* (*f.*) called Acyutā कर्मात्मकत्वाद्यादाय पुनरेव निवर्तते । साच्युताख्या महाशक्तिः PauṣkS. 22. 65.

अच्युताग्रज (acyutāgraja) *m.* **i** one of the thousand epithets of Viṣṇu (i. e. Vāsudeva) अच्युताग्रजः … इत्येतद् वासुदेवस्य विष्णोर्नामसहस्रकम् PañcaRā.(Nā.) iv. 3. 129(? 139); **ii** epithet of Balarāma or Baladeva (*lit.* elder brother of Acyuta, i. e. Kṛṣṇa) बलदेवोऽच्युताग्रजः AmaK. 45; AbhidhāCin. 225; S'abdaRa.(Vā.) 59; ParaNā. 130; **iii** epithet of Indra इन्द्रो हरिर्दुश्च्यवनोऽच्युताग्रजः AbhidhāCin. 171; ParaNā. 200.

अच्युताङ्घ्रिपद्म (acyutāṅghri-padma) *n.* Kṛṣṇa's lotus-like foot पुनातु भक्तिरच्युता सदाच्युताङ्घ्रिपद्मयोः ChandoMa. 2. 40 (comm. अच्युतस्य कृष्णस्य अङ्घ्रिपद्मयोः चरणकमलयोः अच्युता अक्षया सदा सार्वकालिकी भक्तिः)

अच्युताङ्घ्रिसमुद्भवा (acyutāṅghri-samudbhavā) *adj.* (*f.*) born from the foot of Viṣṇu (i. e. Gaṅgā) नमस्ते … गङ्गे … अच्युताङ्घ्रिसमुद्भवे BṛDharmaP. i. 5. 64.

अच्युताचारमृध् (acyutācāra-mṛdh) *f.* fight without violation of rules तेनाच्युताचारमृधाभिरामा…सेनार्दिता … परासीत् HarVi. 48. 74.

अच्युताच्युतभाषिन् (acyutācyutabhāṣ-in) *adj.* repeatedly uttering the word Acyuta (i. e. Viṣṇu) पूर्वोऽभवद्गुरुः । हरिवासरभक्तानामच्युताच्युतभाषिणाम् । नाहं शास्ता PadmP. iv. 92. 38.

अच्युताच्युतविग्रह (acyutācyuta-vigraha) *adj.* having a body which is quite imperishable (गुरुः) ध्यायेत्…देवमच्युताच्युतविग्रहम् JayāS. 16. 276.

अच्युतातुरग (acyutā-turaga) *m.* horse of (the goddess) Acyutā क्वचिदच्युतातुरगखुरनाद्यवाचाटितशिलातटम् … सरो दृष्टवान् (समरकेतुः) TilaMañ. 204. 16.

अच्युतात्मक (acyutātma-ka) *adj.* of the nature or form of Viṣṇu, whose self is identical with Viṣṇu (साधकः) देवादीनच्युतात्मकान् । ध्यात्वा संतर्पयेत् AhirbuS. 28. 9; सर्वेषां लोकपालानां दधारैकः पृथुर्गुणान् । गोपीथाय जगत्सृष्टेः काले स्वे स्वेऽच्युतात्मकः BhāgP. iv. 22. 55 (Padaratnāvalī अच्युते आत्मा मनो यस्य सोऽच्युतात्मकः; Bālaprabodhinī अच्युते भगवत्येव आत्मा मनो यस्य स तथा)

अच्युतात्मकपादाब्जा (acyutātmaka-pādābjā) *adj.* (*f.*) born of the water from the feet of Acyuta (Viṣṇu) नमस्ते … गङ्गे … अच्युताङ्घ्रिसमुद्भवे । अच्युतात्मकपादाब्जे BṛDharmaP. i. 5. 65.

अच्युतात्मत्व (acyutātma-tva) *n.* identity with Acyuta (devotion towards Viṣṇu) ज्ञानं दयाच्युतात्मत्वं सत्यं च ब्रह्मलक्षणम् BhāgP. vii. 11. 21.

अच्युतात्मन् (acyutātman) *adj.* **1** whose mind is set on Viṣṇu, devoted to Viṣṇu एकदान्तःपुरे तस्य वीक्ष्य दुर्योधनः श्रियम् । अतप्यद्राजसूयस्य महित्वं चाच्युतात्मनः BhāgP. x. 75. 31; PadmP. iv. 92. 48; **2** whose mind is firm, of firm resolve देवचरितम् … । सुखायैव हि साधूनां त्वादृशामच्युतात्मनाम् PadmP. iv. 84. 26.

अच्युतात्मानुभव (acyutātmānubhava) *adj.* realizing Acyuta as his real self यदा…छित्त्वाच्युतात्मानुभवोऽवतिष्ठते तमाहुरात्यन्तिकमङ्ग संप्लवम् BhāgP. xii. 4. 34 (Bhāvārthadīpikāprakāśa अच्युतो हरिरेवात्मा मत्स्वरूपमित्यनुभवोऽपरोक्षबोधो यस्य तथाभूतः; S'ukapakṣīya अच्युते स्वान्तरात्मनि अनुभवो यस्य)

अच्युतादि (acyutādi) *adj.* **i** Acyuta and others त्रयाणामच्युतादीनां तद्भेदानां तथैव च । … या तु सन्धानरूपा सा प्रतिष्ठेति प्रकीर्तिता PāraS. 15. 23; SkandP. iv. 39. 79; ततोऽच्युतादयो भागान्कमलाप्रभृतीन्यथा । प्रापुः KathāSaSāg. viii. 3. 221; BṛBrahmaS. i. 12. 6; **ii** Acyuta and other (Indras) इन्द्राः समं देवगणैरपरेऽप्यच्युतादयः । अर्हत्पूर्विक्रयेवैयुस्तत्रोचैर्दधतस्त्वराम् TriṣaS'aPuC. i. 3. 421; iii. 1. 301; त्रयोदशं जिनेन्द्रं तं सुरेन्द्रा अच्युतादयः । त्रिषष्टिः स्नपयामासुः TriṣaS'aPuC. iv. 3. 32.

अच्युतादिपद (acyutādi-pada) *n.* words *acyuta* etc. धीरत्वादिसूचकैरच्युतादिपदैः … गोपिकया वाचा सम्भोगेच्छा प्रकटिता RasāSu. 75. 10 (1. 273)

अच्युतादिपदव्यङ्ग्य (acyutādipada-vyaṅgya) *adj.* what is suggested by the words *acyuta* etc. अत्राच्युतादिपदव्यङ्ग्यमामन्त्रणेत्यादिवाच्यस्य KāvyPra. 208. 3.

अच्युतादिसुराधीश (acyutādi-surādhīśa) *m.* chief gods like Acyuta and others अच्युतादिसुराधीशा विधिनास्नपयन् जिनम् PārśvC. 5. 96.

अच्युताद्य (acyutādya) *adj.* **i** Acyuta (Viṣṇu) and others नासिकात्रितये शिष्टे अच्युताद्यास्त्रयः स्थिताः PāraS. 10. 69; 10. 168; अजेशाच्युताद्यैः सुरैः सेव्यमानं महादेवि मन्मूर्ध्नि ते भावयामि BhavāBhu. 3; VāmaP. 57. 55; LakṣmīT. 10. 16; **ii** Acyuta and others (Indras) तत्राच्युताद्या देवेन्द्राः नरेन्द्राः सगरादयः । दीक्षाभिषेकं विदधुः क्रमेण परमेशितुः TriṣaS'aPuC. ii. 3. 198; ii. 3. 267.

अच्युतानन्ददात्री (acyutānanda-dātrī) *adj.* (*f.*) giving everlasting joy अच्युतानन्ददात्रीं देवीमहं निर्ऋतिं वन्दमानः TripuVePāSt. 68.

अच्युतानुग्रहोत्सव (acyutānugrahotsava) *m.* festival for the favour of Viṣṇu इति शंसत्सु सर्वेषु राजा वत्सेश्वरोऽथ सः । चकार तुष्टस्तनयस्याच्युतानुग्रहोत्सवम् KathāSaSāg. ix. 4. 73.

अच्युतानुज (acyutānuja) *m.* **i** younger brother of Acyuta (Yudhiṣṭhira) (i. e. Bhīma) उपेत्य कौन्तेयमथाब्रुवंस्तदा यथा स राजावदताच्युतानुजम् MahāBhā. iv. 186*(8); **ii** younger brother of Acyuta (Kṛṣṇa) (i. e. Gada) गदोऽच्युतानुजे NānārthSaṁ. 33. 22.

अच्युतान्त (acyutānta) *adj.* ending with the (twelfth) heavenly Kalpa called Acyuta एकादशं त्वारणमामनन्ति तमारणं द्वादशमच्युतान्तम् VarāṅgaC. 9. 9.

अच्युतापराध (acyutāparādha) *m.* offence against Acyuta (i. e. Kṛṣṇa) राधेयाद्यः संघो रुक्मिमच्युतापराधेऽयाद्यः । अभजत मोहं तान्तः YudhiVi. 6. 135 (comm. अच्युतस्य अपराधः रोधनरूपः)

अच्युताभिध (acyutābhidha) *adj.* **i** named Acyuta (i. e. Viṣṇu) साक्षाद्भगवतो व्यक्तादच्युतादच्युताभिधात् । अधीताखिलसुपर्णाद्याः साक्षात्सद्ब्रह्म-

वाचकाः । शाखाश्च निषदः सर्वाः संहिता ब्राह्मणाभिधाः PāraS. 1. 13; ĀdiP. 22. 30; ‖ named Acyuta (i. e. Indra) तयोरच्युतवास्तव्य एक इन्द्रोऽच्युताभिधः TriṣaS'aPuC. ii. 3. 767.

अच्युताभिधान (acyutābhidhāna) *adj.* named Acyuta स: … अक्रोदात्मजमच्युताभिधानम् Acyutarā. 2. 32.

अच्युताम्बर (acyutāmbara) *n.* garment of Viṣṇu अथ कदाचिदच्युताम्बरपीतातपत्विषि क्षयिणि वासरे हृष्टवर्णा शृगालिकोज्ज्वलेन वेषेणोपसृत्य दूरस्थानुचरा मामुपश्लिष्याब्रवीत् DaśKuC. 59. 1.

अच्युतायतन (acyutāyatana) *n.* shrine of Acyuta (Viṣṇu) जन्म … मुनिभिर्निर्मितस्थाने अच्युतायतनेऽब्जज PauṣkS. 36. 111.

अच्युतायुध (acyutāyudha) *m.* name of a hero on the side of the Kauravas (*lit.* whose weapon never failed) को हि द्रोणं च भीष्मं च…श्रुतायुषं महावीर्यमच्युतायुष(v. l. °ध)मेव च । प्रत्युद्गच्छ भवेत्क्षेमी MahāBhā. viii. 50. 52; *n.* Viṣṇu's weapon (i. e. Sudarśana) पापं पैतृकं मातृकं तथा । तन्मे हरस्व तरसा नमस्तेऽस्त्वच्युतायुध VāmaP. 94. 18.

अच्युतायुस् (acyutāyus) *m.* name of a hero on the side of the Kauravas तेषु तूत्साद्यमानेषु…श्रुतायुश्चाच्युतायुश्च धनंजयमयुध्यताम् MahāBhā. vii. 68. 7; viii. 50. 52; ix. 2. 19.

अच्युताराधन (acyutārādhana) *n.* worship of Acyuta (i. e. Viṣṇu) एते गणेश्वरा ह्यष्टौ…अच्युताराधनपरैरेकैकं परिवारिताः PauṣkS. 4. 182 = PāraS. 11. 91; अच्युताराधनार्थं तु निश्रेयसपदाप्तये PauṣkS. 36. 252; कथं कुत्र मया कार्यमच्युताराधनं गुरो NaraP. 7. 40; AgniP. App. 6. 39; अच्युताराधनेच्छया । …भद्रद्वादशीं समुपोषितः BhaviP. 720A. 35 (iv. 82. 36)

अच्युतार्चक (acyutārcaka) *m.* worshipper of Viṣṇu राक्षसाश्चैव न बाधन्तेऽच्युतार्चकम् BṛNāraP. 11. 8.

अच्युतार्चण (acyutārcaṇa) *n.* worship of Viṣṇu कथितमावृतिसप्तकमच्युतार्चण(? न)विधयातिसर्वसुखावहम् PañcaRā.(Nā.) iii. 8. 5.

अच्युतार्चन (acyutārcana) *n.* worship of Acyuta (i. e. Viṣṇu) मनसो येन कालुष्यं न भवत्यच्युतार्चने PauṣkS. 31. 260; AvantiKa. 189. 3; विहितं मयाद्य … अच्युतार्चनम् S'iśuVa. 15. 46; VāmaP. 95. 14; तावद्धोमं तिलैः कुर्यादच्युतार्चनपूर्वकम् NaraP. 35. 20; एतां हंसावलीं बाल्येऽप्यच्युतार्चनतत्पराम् । … दृष्ट्वा KathāSaSāg. xii. 4. 117; *m.* a name of Viṣṇu (*lit.* whose worship is unfailing) नमस्ते देवदेव वासुदेव…अच्युतार्चन ViṣṇuSm. 98. 71.

अच्युतार्चा (acyutārcā) *f.* worship of Acyuta (i. e. Viṣṇu) श्रीमन्त्रोपजपादुमागणपतीशार्काच्युतार्चापराः S'aṅkaVi.(Ā.) 20. 13.

अच्युतार्य (acyutārya) *m.* name of a scribe श्रीवीरणाचार्यवरेण्यपौतो(? त्रो) वराच्युतार्य्यो गणपार्य्यपुत्रः । सूक्त्य[ा]लिखद्वेंकटरायमौलेः EI. iii. 250. 254.

अच्युतावतार (acyutāvatāra) *m.* incarnation of Viṣṇu कृता स्वेन नृणां तत्र कामाच्चोदनयापि वा । रक्षाच्युतावतारेहा विश्वस्यानुयुगे युगे BhāgP. xii. 7. 14; बलोत्तरस्त्वं विद्धीथाः स्फुटमच्युतावतारम् MadhuVi. 8. 29.

अच्युतावधि (acyutāvadhi) *adv.* (Jain.) up to the Acyuta heaven रज्जवश्चासहस्रारं पञ्च षट् चाच्युतावधि TriṣaS'aPuC. ii. 3. 759.

अच्युतावास (acyutāvāsa) *m.* the sacred fig tree अश्वत्थश्चाच्युतावासश्चलपत्रः पवित्रकः RājNi. 185. 6.

अच्युताशय (acyutāśaya) *adj.* having Acyuta (i. e. Viṣṇu) in the mind यं वा आत्मविदां धुर्यो वैन्यः प्रापाच्युताशयः BhāgP. iv. 23. 29.

अच्युताशा (acyutāśā) *adj.* (*f.*) 1 who has longing for Acyuta (i. e. Viṣṇu) चिरं विचिन्त्याच्युतमच्युताशा जन्मास्तु मे राक्षससंक्षयाय । उक्त्वेति… तन्वी तनुमुत्ससर्ज DaśāvaC. 7. 67; 2 whose hope is not lost or destroyed, DaśāvaC. 7. 67.

अच्युताश्रम (acyutāśrama) *m.* name of an author [PW]

अच्युताश्रय (acyutāśraya) *m.* who has obtained shelter in Acyuta (i. e. Viṣṇu) यमकिंकरास्ते । नैवाच्युताश्रयजनं प्रतिशङ्कमाना द्रष्टुं च बिभ्यति BhāgP. vi. 3. 34.

अच्युताश्रयिन् (acyutāśrayin) *adj.* who is resorting to Acyuta (i. e. Viṣṇu) तीर्थेभ्यः …स्नानोत्थं फलमाप्नोति भावितात्माच्युताश्रयी PauṣkS. 31. 118.

अच्युताश्रितलक्ष्मीक (acyutāśritalakṣmī-ka) *adj.* 1 (lake) having unfailingly abiding beauty ददर्श … सरः … अच्युताश्रितलक्ष्मीकं मन्थकालाब्धिसंनिभम् KathāSaSāg. xii. 33. 15; 2 whose (i. e. the ocean's) (daughter) Lakṣmī has resorted to Acyuta (i. e. Viṣṇu), KathāSaSāg. xii. 33. 15.

अच्युतास्त्र (acyutāstra) *n.* missile named Acyuta आभ्यां ब्रह्माच्युतास्त्र(? स्त्र)सरणसुरभिभिर्मार्गणै राघवाभ्यां मूर्धानौ चिच्छिदाते रजनिचरपते रावणेश्चाक्रमेण MahāVīC. 6. 63.

अच्युतास्पद (acyutāspada) *n.* place or abode of Acyuta (i. e. Viṣṇu) (हे पितरः) तृप्ता याताच्युतास्पदम् PauṣkS. 27. 123 = PāraS. 7. 361.

अच्युताह्वय (acyutāhvaya) *adj.* named Acyuta गायन्ति यद्वेदविदः पुराणं नारायणं शाश्वतमच्युताह्वयम् SkandP. v(3). 155. 118.

अच्युति (a-cyuti) *f.* A absence of failure or downfall, firmness शक्तिर्वर्म बलं तेजः कान्तत्वं सत्यमक्षतिः (v. l. अच्युतिः) MahāBhā. iii. 218. 34; मनो मतिरिह प्रोक्ता तस्याः पूर्ववदच्युतिः AhirbuS. 58. 63; स्वर्गेन्द्रविभवैश्वर्यं संततिं याति चाच्युतिम् BhaviP. 761A. 3 (iv. 107. 64); B non-transmigration from one world to another [nt.]

अच्युतिगुण (acyuti-guṇa) *m.* quality or virtue of not falling or deviating from गुणदोषावििति स्त्रीणां स्पर्शनाद्गोगोत्पत्तिदोषं व्यवधाने तद्ब्रह्मचर्यादच्युतिगुणं जानता…पादस्पर्शनमात्रं न कार्यम् ManvaVi. 249. 28 (*on* 2. 212)

अच्युतिधर्म (acyuti-dharma) *m.* the characteristic of stability or immutability यः स्थितिधर्मा जातः सोऽच्युतिधर्मे स्थितो निवृत्तिभाङ् न भवति HetuBiṬ. 139. 26.

अच्युतीकृत (acyutī-kṛta) *adj.* turned into Acyuta (i. e. Viṣṇu) इत्यच्युतीकृततनुर्विधिवत्तु तत्वन्यासं नपूर्वमपराक्षरनत्युपेतम् … उद्धरतु PañcaRā. (Nā.) iii. 2. 16; अक्षतादियुतमच्युतीकृतं सस्पृहं जपतु मन्त्रमष्टशः PañcaRā. (Nā.) iii. 6. 7.

अच्युतीयनामन् (acyutīya-nāman) *n.* name or title belonging to Acyuta (i. e. Viṣṇu) येनाच्युतीयनाम्ना वै यद्यत्स्थानान्तरं स्मृतम् PauṣkS. 36. 392.

अच्युतेज्या (acyutejyā) *f.* worship of Acyuta (i. e. Kṛṣṇa) प्राणोपहाराच्च यथेन्द्रियाणां तथैव सर्वार्हणमच्युतेज्या BhāgP. iv. 31. 14; vii. 14. 36.

अच्युतेन्दु (acyutendu) *m.* 1 moon-like king Acyutarāya अब्धिकन्या तन्यादवन्यां श्रियमच्युतेन्दोः Acyutarā. 1. 2; अथ स्वपत्न्या सममच्युतेन्दुरविन्दतानन्दममन्दमन्तः Raghunā. 6. 41; 7. 40; 7. 79; 2 moon-like Viṣṇu, Acyutarā. 1. 2 (comm. अच्युतरायस्य विष्णोश्च)

अच्युतेन्द्र (acyutendra) *m.* 1 (Jain.) Indra of the heavenly region called Acyuta अथासावच्युतेन्द्रेण प्रत्युक्तावधिचक्षुषा । … वीक्षितः PadmP.(Ra.) 122. 13; 123. 85; अच्युतेन्द्र नमोऽस्तु ते MahāP. 14. 49; आदिक्षदच्युतेन्द्रोऽथ त्रिदशानाभियोगिकान् TriṣaS'aPuC. i. 2. 475; iii. 1. 190; ईशानादीनामारणाच्युतेन्द्रान्तानामेकान्तरितानां लघुपराक्रम इति SthānṬ. 407A. 14; तदुक्तधर्माचरणाद्भूवं देवोऽच्युतेन्द्रो रुचिरे विमाने NemiNir. 13. 71; MalliC. 4. 143; 2 king Acyutarāya (of Vijayanagara) तदनु तदनुजन्मा पुण्यकर्माच्युतेन्द्रः EI. xiv. 316. 77 = iii. 153. 58 = iv. 13. 64 = ix. 334. 58; निरुपमभुजवीर्यौदार्यभूरच्युतेन्द्रः EI. iii. 154. 91 = xiv. 343. 52 = iv. 14. 72 = ix. 334. 65; प्राप्ते पदं वैष्णवमच्युतेन्द्रे EI. xiv. 343. 52 = iv. 14. 73 = ix. 334. 66; अव्यात्…वृषाद्रेः पतिरच्युतेन्द्रम् Acyutarā. 1. 1; कदाचिदन्तःपुरकामिनीभिरासेवितः सादरमु(? म)च्युतेन्द्रः Raghunā. 6. 22; रणे सहायं रघुनाथभूपमयाचतोर्जस्वलमच्युतेन्द्रम् (वेङ्कटदेवरायः) Raghunā. 7. 44; 7. 35.

अच्युतेन्द्रपौलोमी (acyutendra-paulomī) *f.* (Jain.) consort of Indra of the heavenly region called Acyuta जाताच्युतेन्द्रपौलोमी … । अच्युतेन्द्रेण सा साकं बुभुजे भोगमुत्तमम् BṛKathāK. 108. 33.

अच्युतेन्द्रमहाराय (acyutendra-mahārāya) *m.* great king Acyutarāya (king of Vijayanagara) अच्युतेन्द्रमहारायो माननीयः EI. xiv. 318. 124; अच्चु(? च्यु)तेन्द्रमहारायशासनाम्(? त्) EI. xiv. 322. 208; अचु(च्यु)तेन्द्रमहारायशासनेन EI. iii. 158. 187.

अच्युतेन्द्रमहारायपुर (acyutendramahārāya-pura) *n.* village named after the great king Acyutarāya अच्च(? च्यु)तेन्द्रमहारायपुरमित्यपराभिधम् । सर्वसस्यैः सदायुक्तम् EI. iii. 155. 103.

अच्युतेन्द्रमहीपति (acyutendra-mahīpati) *m.* king Acyutendra (i. e. Acyutarāya) असदोवाम्बिकादेव्याम् … अच्युतेन्द्रमहीपतिः EI. iii. 152. 26.

अच्युतैकता (acyutaika-tā) *f.* identity with Viṣṇu अच्युतैकतास्य मनोः PañcaRā.(Nā.) iii. 3. 18.

अच्युतैकसेविन् (acyutaikasev-in) *adj.* attending on Viṣṇu only नरः । उर्वशीलोकमाप्नोति…अच्युतैकसेवी SkandP. ii(3). 7. 72.

अच्युतोक्त (acyutokta) *n.* words of Kṛṣṇa (Viṣṇu) (युधिष्ठिरः) निशम्य भीष्मोक्तमथाच्युतोक्तम् … । शशास गाम् BhāgP. i. 10. 3; ब्रह्मापि … समादधे सर्वमथाच्युतोक्तम् SkandP. v(1). 3. 62.

अच्युतोत्सङ्ग (acyutotsaṅga) *m.* Kṛṣṇa's lap अच्युतोत्सङ्गे निविष्टाम् (प्रपश्येत हरिप्रियाम्) BṛBrahmaS. i. 8. 77.

अच्युतोपभुक्ता (acyutopabhuktā) *adj.* (*f.*) enjoyed by Viṣṇu ते … जडाः । मत्वाच्युतोपभुक्तास्ता भार्यास्तूष्णीं किलाभवन् KathāSaSāg. x. 10. 51.

अच्युतोपात्तलक्ष्मी (acyutopāttalakṣmī) *adj.* **i** who has assumed beauty undiminishingly मिथुनसमूहः ··· प्रमथितजलराशिः स्वं निवासं जगाम त्रिदशगण इवोच्चैरच्युतोपात्तलक्ष्मीः VasaViKā. 7. 70; **ii** among whom Viṣṇu has accepted Lakṣmī (as wife), VasaViKā. 7. 70.

अच्युतोपाध्याय (acyutopādhyāya) *m.* name of the author of the comm. Vyākhyāpradīpa on AmaK. (PW)

अच्युतोरस् (acyutoras) *n.* Kṛṣṇa's chest अभिवीक्ष्य विदर्भराजपुत्रीकुचकाश्मीरजचिह्नमच्युतोरः । ···चेदिराजः सहसावाप रुषा तदैव योगम् S'iśuVa. 20. 6.

अच्युतोष्ठपुट (acyutoṣṭhapuṭa) *n.* fold of Kṛṣṇa's lips तेनाच्युतोष्ठयुग(v. l. पुट)पूरितमारुतेन ··· । नादेन ··· ईश्वर जगत् स्फुटतीव सर्वम् MahāBhā. vii. 553*(1)

अच्युतोष्ठयुग (acyutoṣṭhayuga) *n.* pair of Kṛṣṇa's lips, MahāBhā. vii. 553*(1)

अच्वि (a-cvi) (Gr.) (suffix) other than *cvi* भृशादिभ्यो भुव्यच्वेर्लोपश्च हलः P. iii. 1. 12; आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नान्धप्रियेषु च्व्यर्थेष्वच्वौ कृञः करणे ख्युन् P. iii. 2. 56; CāndraVyā. i. 2. 46; JaineVyā. ii. 2. 54; S'ākaṭāVyā. vi. 3. 156; SiddhaHe. v. 1. 128; SaraKaṇṭhā.(Gr.) i. 4. 88.

अच्व्यन्त (acvy-anta) *adj.* having a suffix other than *cvi* as the final सुभगादिभ्योऽच्व्यन्तेभ्यश्चिवसाद्दयाच्च्व्यर्थे वर्तमानेभ्यः पराद्भवतेः कर्तरि खिष्णुच्खुकञौ भवतः CāndraVṛ. *on* i. 2. 46; JaineVyā. 107. 4 (*on* ii. 2. 54); KāśiVṛ. *on* P. iii. 1. 12; iii. 2. 56; S'ākaṭāVyā. *on* iv. 3. 156; SiddhaHe. *on* v. 1. 128.

अच्व्यर्थ (a-cvyartha) *m.* absence of the meaning of the *cvi*-suffix आन्महतो जातीयैकार्थयोरच्व्यर्थे CāndraVyā. v. 2. 46; SiddhaHe. iii. 2. 70; SaraKaṇṭhā.(Gr.) vi. 2. 60; तस्माद् अच्व्यर्थविषयं प्रत्युदाहरणं प्रदर्शनीयम् PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* P. iii. 1. 12.

अच्शब्द (ac-śabda) *m.* the element *ac* एवं तर्ह्यच्शब्दस्य रूटं वक्ष्यामि । तदच्शब्दग्रहणं कर्तव्यम् MahāBh. iii. 242. 23 (*on* vii. 1. 3); अनुनासिकोपधोऽच्शब्दः करिष्यते ··· अथवा डिदच्शब्दः करिष्यते MahāBh. iii. 250. 4 (*on* vii. 1. 25)

अच्सदृश (ac-sadṛśa) *adj.* similar to a vowel पर्युदासे ह्यच्सदृशस्य वर्णान्तरस्य निमित्तत्वेनोपादानात् Pradī. vii(2). 229. 23 (*on* viii. 4. 47)

अच्संधि (ac-sandhi) *m.* coalescence or euphonic combination of vowels इत्यच्संधिपादः MugdhaBo. 2. 24 (6. 18); अथ संधिः (v. l. अच्संधिः) PrakriKau. i. 44. 1; i. 83. 9; अच्संधिप्रकरणम् SiddhāKau. 12B. 1; 27A. 4.

अच्समुदाय (ac-samudāya) *m.* group of vowels अज्ग्रहणं संयोगाच्समुदायनिवृत्त्यर्थम् Vār. 4 *on* P. i. 2. 28; सिद्धं त्वच्समुदायस्याभावात्तद्गुणे संप्रत्ययः Vār. 3 *on* P. i. 2. 31; अच्समुदायनिवृत्त्यर्थं तर्ह्येकग्रहणम् ··· एवं तर्ह्यच्समुदायग्रहणशङ्कानिरासार्थमेकग्रहणं कुर्वन् ज्ञापयति PadMañ. *on* KāśiVṛ. *on* i. 1. 14; PrakriKau. i. 791. 2; अच्समुदायेऽच्त्वाभावाद् अच् इत्येवाच्समुदायग्रहणाभावे सिद्धे LaS'abdeS'e. i. 117. 11.

अच्संबन्ध (ac-sambandha) *m.* connection with a vowel चकारोऽच्संबन्धार्थः क्रियते Pradī. v. 337A. 34 (*on* vi. 4. 100)

अच्सहित (ac-sahita) *adj.* accompanied by a vowel अच्सहितं व्यञ्जनमक्षरमेकाच्पूर्वपदानाम् LaSabdeS'e. ii. 378. 11.

अछत्वपक्ष (achatva-pakṣa) *m.* alternative in which (*ś* after *t*) is not changed to *ch* अछत्वपक्षे वचनमिदम् KātanVṛ. *on* i. 4. 6.

अछदिर्दर्श (á-chadirdarśa) *adj.* (place) from which the roof (of a house) cannot be seen एतान्योऽध्येत्यच्छदिर्दर्शे यावत्तरसम् । स्वरेति TaiBr. III. xii. 5. 3; ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादच्छदिर्दर्श उदीच्यां प्रागुदीच्यां वा TaiĀ. ii. 11. 1 (242. 1); ग्रामात्प्राचीं वोदीचीं वा दिशमुपनिष्क्रम्य खिलेऽच्छदिर्दर्शेऽग्निमुपसमाधाय BaudhS'S. i.296. 1; i. 297. 5; श्वो भूते खिलेऽच्छदिर्दर्शेऽग्निमुपसमाधाय ĀpaS'S. xv. 20. 8; xv. 21. 3; xv. 21. 10; खिलेऽछदिर्दर्शेऽग्निमुपसमाधाय BhārS'S. xi. 21. 8; HirS'S. x. 7. 6; BhārGS. 3. 6 (73. 5); BaudhGS. iii. 4. 30; ĀgniveGS. i. 2. 3 (17. 2)

अछन्दोम (a-chandomá) *adj.* without *chandoma* cf. **अच्छन्दोम** TaiS. VII. iv. 1. 2.

अछम्बट्कार (á-chambaṭkāra) *m.* non-utterance of the exclamation छम्बट् indicative of loss, failure or harm; [Dat.] not for loss, failure or harm सर्वेषामतिघातमवचत्यछम्बट्काराय MaiS. ii. 4. 5; चरमतं उपप्रतिगृह्णात्यछम्बट्काराय MaiS. iii. 10. 1; iv. 5. 1; तस्मात् ··· स्तनयत्यवस्फूर्जत्यधीयीतैव वषट्काराणामछम्बट्काराय S'atBr. XI. v. 6. 9; XIII. iv. 1. 12.

अछम्बट्कारम् (á-chambaṭkāram) *adv.* not uttering the exclamation छम्बट् indicative of loss or failure (without fault, without loss) वज्रमेवैतच्छतघ्नीं यजमानो भ्रातृव्याय प्रहरति स्तृत्या अछम्बट्कारम् TaiS. I. v. 7. 6 = V. iv. 7. 4; सर्वेषामभिगमयन्नवद्यत्यछम्बट्कारम् TaiS. II. iii. 6. 2 = II. iv. 11. 5; II. v. 11. 4; II. vi. 2. 5; II. vi. 7. 6; अछम्बट्कारमुपतिष्ठते MaiS. i. 5. 5; सर्वेषामभिघातमवचत्यछम्बट्कारम् KāṭhS. 12. 4; यावानेव पशुस्तस्यावचत्यछम्बट्कारम् KāṭhS. 13. 10; 23. 1; अस्यामेवाछम्बट्कारमग्निमाधत्ते TaiBr. I. i. 3. 7; अछम्बट्कारमस्यां विधेम TaiBr. I. ii. 1. 3; अस्यामेवाछम्बट्कारं यज्ञस्य शिरः संभरति TaiĀ. v. 2. 8 (596. 2); तत्र हेतुः अछम्बट्कारमिति अव्यर्थत्वायेत्यर्थः VedāntKa. 459. 3 (*on* iii. 3. 43)